LANTMANNENS UPPSLAGSBOK

UNDER MEDVERKAN AV
TALRIKA FACKMÄN
redigerad av

H. JUHLIN DANNFELT
Professor, K. Landtbruksakademiens
förre sekreterare

STOCKHOLM 1923
P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

Förord till den elektroniska utgåvan

Professor Herman Juhlin Dannfelt (1852-1937) är redaktör och huvudförfattare till detta uppslagsverk, som utgavs 1923. Några av artiklarna har skrivits av andra **medarbetare** och är individuellt signerade. Projekt Runeberg bedömer att upphovsrätten till hela verket har tillhört huvudförfattaren ensam och bör ha löpt ut, eftersom sjuttio år har passerat efter hans dödsår (1937 + 70 = 2007).

Projekt Runebergs elektroniska faksimilutgåva skapades i november 2008 av Joakim Ragnvaldsson. Alla sidor har scannats svartvitt (tvåton) i upplösningen 600 dpi och formatet TIFF G4. På webben presenteras sidorna i 150 dpi gråskala, tillsammans med OCR-tolkad text.

MEDARBETARE

Adelsköld, K. F., föreståndare för Statens redskapsprovningsanstalt (K. F. A.).

Andersson, A., Assistent vid K. Veterinärhögskolan (A. Adn.).

Barthel, Christian, Professor, föreståndare för Centralanstaltens bakteriologiska avdelning.

Bergman, Arvid, Professor, föreståndare för Statens veterinärbakteriologiska anstalt (A. B—n.).

Eisen, G. A. E., Byråchef i Riksförsäkringsanstalten (A. E—n.).

Ekvall, P., Tillf. laborator vid Veterinärhögskolan (P. E.).

Gramén, L. N., Arkitekt.

Hallander, Wilh., Professor, föreståndare för Veterinärinrättningen i Skara (Wilh. H—r.).

Hansson, Nils, Professor, föreståndare för Centralanstaltens husdjursavdelning (N. H.))

Henning, Ernst, Professor, föreståndare för Centralanstaltens botaniska avdelning (E. H—g.).

Hesselman, Henrik, Professor vid Skogsförsöksanstalten (H. Hn.).

Högdahl, Thor, Skriftställare (T. H—l.).

Juhlin Dannfelt, Matts, Extra jägmästare, lärare vid skogsfortsättningsskolan å Kloten (M. J. Dft.).

Lind, Gustaf, Trädgårdsdirektör, föreståndare för Landtbruksakademiens trädgårdsskola (G. L—d.).

Lindfors, Thore, Laborator vid Centralanstaltens botaniska avdelning (Th. Lfs.).

Lundberg, G., Professor vid Skogshögskolan (G. Lg.).

Lundgren, Alexander, Redaktör (A—r L—n.).

Nanneson, Ludvig, Agronom (L. N.).

Nordqvist, H., Docent, föreståndare för fiskeriskolan i Aneboda (H. N.).

Nordquist, O., Byråchef i K. Landtbruksstyrelsen.

Nyström, Edw., Professor vid Veterinärhögskolan (E. N—m.).

Olsson, Anders, Veterinär (A. O—n.).

Petrini, Sven, Jägmästare, assistent vid Skogsförsöksanstalten (S. P.).

Pålman, Axel, Regementsveterinär, föreståndare för Veterinärhögskolans hovbeslagsskola(A.P—n.).

Rosengren, L. Fr., Professor vid Alnarps Landtbruks- och mejeriinstitut (L. Fr. R.).

Schneider, Guido, Professor i Dorpat (G.Schn.).

Schotte, Gunnar, Professor, föreståndare för Skogsförsöksanstalten (G. Sch.).

Stahre, Arne, Agronom.

Svärdson, John, Fil. lic, Distriktslantmätare.

Tedin, Hans, Fil. dr., avdelningsföreståndare hos Sveriges utsädesförening (H. T—n.).

Timberg, Gustaf, Professor vid Ultuna landtbruksinstitut (G. Tbg.).

Treffenberg, Ernst, Advokat (E. T.).

Tullgren, Albert, Professor, föreståndare för Centralanstaltens entomologiska avdelning (A. T—n.).

Walldén, J. N:son, Fil. kand., avdelningsföreståndare hos Sveriges utsädesförening (J. N. W.).

Weibull, Matts, Professor, rektor för Alnarps landtbruks- och mejeriinstitut (M. W.).

Icke undertecknade och med H. J. Dft signerade artiklar äro författade av arbetets redaktör H. Juhlin Dannfelt.

Sammansatta ord, som icke återfinnas i alfabetisk ordning, torde sökas under sammansättningens huvudord.

FÖRKORTNINGAR.

art.

= artikel.

br.

= bredd.

B.B.

= Byggningabalken.

C.

= Celsius.

cg.

= centigram.

cl.

= centiliter.

cm.

= centimeter.

cm^2. l. kvcm.

= kvadratcentimeter.

cm^3. l. kbcm.

= kubikcentimeter.

diam.

= diameter.

dl.

= deciliter.

dm.

= decimeter.

dm^2. l. kvdm.

= kvadratdecimeter.

dm^3. l. kbdm.

= kubikdecimeter.

d. o.

= detta (dessa) ord.

dt.

= deciton.

d.v.s.

= det vill säga.

eg. v.

= egentlig vikt.

e. o.

= extraordinarie.

fam.

= naturlig familj.

f.enh.

= foderenhet.

fm^3.

= kubikmeter fast massa.

g.

= gram.

ha.

= hektar.

hg.

= hektogram.

hkr.

= hästkraft.

hkrt.

= hästkrafttimme.

hl.

= hektoliter.

hush.-sällsk.

= hushållningssällskap.

inv.

= innevånare.

J.B.

= Jordabalken.

jfr

= jämför.

K.

= kunglig.

kal.

= kalori, värmeenhet.

K. B.

= Konungens befallningshavande.

K. br.

= Kungl. brev.

K. f.

= Kungl, förordning.

kft

= kubikfot.

kg.

= kilogram.

K. k.

= Kungl. kungörelse.

km.

= kilometer.

km^2.

= kvadratkilometer.

K. M:t

= Kungl. Majestät.

kokp.

= kokpunkt.

l.

= liter.

lantbr.

= lantbruk.

Lantbr.ak.

= Lantbruksakademien.

Lantbr.styr.

= Lantbruksstyrelsen.

Litt.

= Litteratur.

lm^3.

= kubikmeter lös massa.

m.

= meter.

m^2. l. kvm.

= kvadratmeter.

m^3. l. kbm.

= kubikmeter.

Medd. fr. Centr.anst.

= Meddelande från Centralanstalten för jordbruksförsök.

Meddel. fr. Redsk.pr.

= Meddelande från Styrelsen för redskapsprovningsanstalten.

mg.

= milligram.

mm.

= millimeter.

μ

= tusendels millimeter.

$\mu\mu$

= milliondels mm.

n.

= norr.

o. d.

= och dylikt.

s.

= söder.

s. k.

= så kallad.

S.L.

= Strafflagen.

smb.

= smältbar.

smp.	= smältpunkt.
t.	= ton.
v.	= väster.
v.e.	= värmeenhet.
ö.	= öster.
'	= fot.
"	= tum.

Rättelser av vilseledande tryckfel samt tillägg.

sid.	spalt	rad.		
38	1	10	nedifr.	står enhet, läs enbet.
43	2	12	»	Ytberäkning utgår.
60	1	14	uppifr.	står 20, läs 10.
102	1	17	nedifr.	Plantskola utgår.
103	2	17	uppifr.	står en, läs än.
127	2			

18

»

står Bigården, läs Bitidningen.

177

1

23

uppifr.

orden »med avdrag — — — — skattefria» utgå.

211

1

30

uppifr.

står med efter, läs Avståndet mellan avledningsdikena bör vara, efter.

346

2

11

nedifr.

läs 1 + 0.01.

347

1

9

uppifr.

läs 0.0004 s.

353

1

3

»

läs b. *Hos nötkreatur.*

629

2

14

nedifr.

läs föreningar, en sönderdelning, som

636

2

17

nedifr.

står 16, läs 6.

683

1

26

nedifr.

står Pastorianum, läs Pasteurianum.

793

1

8

uppifr.

tillägg: Soxhlet-Henkel grader angiva motsvarande antal cm^3 $^1/_4$ normal natronlut.

819

1

5

nedifr.

läs 3-kluvna, blommor gröngula.

839

1

4

nedifr.

läs Lån få beviljas ägare och brukare, oberoende.

922

2

2

uppifr.

står 15000, läs 1500.

998

1

25

nedifr.

står Skotvägg, läs Skotväg.

1076

2

16

»

läs (kolsyra) och vatten.

1033

1

13

uppifr.

står förslag, läs företag.

1137

2

23

nedifr.

står Fosfat, läs Foderfosfat.

1143

1

8

»

läs lösa, samt inblandningar.

1177

2

6

ovan

tabellen läs 10000—20000.

»

»

5

»

»

»

3000—5000. Alla rättelser är gjorda och införda i fotnoter på respektive sida.

A.

Abborre, *Perca fluviatilis* L., tillhör abborrfamiljen bland de taggfeniga fiskarna. Kroppen är täckt av hårda, baktill tandade fjäll och bär 2 ryggfenor, den främre med vassa taggstrålar, samt röda bröst-, buk-, anal- och stjärtfenor. A. är allmän över nästan hela Europa och förekommer i sött och bräckt vatten men saknas i de högsta fjälltrakterna. Han lever av animalisk föda, som liten av små kräftdjur och insektslarver, som vuxen av fisk och rom. I större vatten vid rik näringstillgång kan han nå en vikt av intill 2.5 kg., men blir i regel mycket mindre, och blir i småsjöar med alltför talrik abborrbesättning i förhållande till födan blott småvuxen, s. k. tusenbröder. Leken börjar genast efter islossningen men varar länge, i norra Sverige in i juni. Rommen avsättes i massor såsom långa band på växter, stenar och ris. Det vita köttet är mycket välsmakande, men abborren är dock icke föremål för odling utan förföljes i sjöar med rationell fiskhushållning till förmån för snabbvuxnare och värdefullare fiskslag. Fångas med metspö, långrev, not, nät, ryssjor, mjärdar och kattsor. Förtäres helst färsk, mindre som saltad, rökt eller torkad.G. Schn.

Abies. Se Barrträd, Gran.

Ablaktering. Se Förökning.

Abort. Se Kastning.

Abramis. Se Braxen.

Abraxas. Se Krusbärsmätare.

Abscess. Se Bulnad.

Absint. Se Artemisia.

Absorption, som egentligen betyder uppsugning, betecknar inom markläran lösta eller gasformiga ämnens kvarhållande eller bindning i jorden. Den har stor betydelse för jordens odlingsvärde, men det innebär en stor överdrift att bedöma jords värde på grund av dess absorptionsförmåga; för odlingen likvärda jordar kunna hava mycket olika absorptionsförmåga. Företeelsen är av fysikalisk, kemisk eller biologisk natur.

1. *Fysikalisk a.* betecknas även som adsorption, men då de fysikaliska företeelserna i marken svårligen kunna skiljas från de kemiska, användes inom markläran vanligen ordet a. även för den förra. Denna består i en förtätning eller stark vidhäftning av ett löst eller gasformigt ämne vid en fast kropps yta och gör sig mest gällande hos kroppar med mycket stor yta, kolloider (se d. o.). På detta sätt bindas gaser i marken starkt, bland dem det viktiga näringsämnet ammoniak. (Se Ammoniak, Förmultning).

2. *Kemisk a.* synes i stort sett följa lagarna för massverkan, så att de reagerande ämnenas koncentrationsgrader bestämma den kemiska omsättningen. Ett löst ämne kan på detta sätt ur en förening utdriva ett annat ämne, som går i lösning, och själv bindas i det förras ställe; lösliga kalcium- eller natriumsalter utdriva t. ex. kalium ur vattenhaltiga silikat (se Förvittringssilikat), och ingå själv i dessa (a. genom basutbyte). Den fysikaliska såväl som den kemiska absorptionen regleras sålunda av markvätskans koncentration, d. v. s. dess halt av lösliga salter. Vid tilltagande fuktighet i marken, d. v. s. utspädning av markvätskan, gå absorberade salter i lösning, men vid avtagande fuktighet och därmed följande ökning av vätskans salthalt ökas absorptionen. På detta sätt verkar a. och absorberade ämnens utlösning i markvätskan reglerande på dennas innehåll av för växterna upptagbara salter. Härigenom förklaras det förhållandet, att en mängd av en konstgödsel, som på en absorptionssvag sandjord skulle verka »brännande», utan skada kan tillföras jord med stor absorptionsförmåga, såsom ler- eller mulljord.

Jordens absorptionsförmåga påverkas av dess reaktion. Surt reagerande jord har svag a., och uttvättningen ur densamma är därför stark.

Jordens absorptionsförmåga mätes stundom genom den mängd ammoniak, uttryckt i mg, som 100 g. av jorden kunna binda. Den sålunda bestämda a.-skoefficienten fann dansken Th. Westermann vara 1—32 i sandjord, 24—48 i lerjord och högst 80 i en svämjord.

A.

Abborre, *Perca fluviatilis* L., tillhör abborrfamiljen bland de taggfeniga fiskarna. Kroppen är täckt av hårda, baktill tandade fjäll och bär 2 ryggfenor, den främre med vassa taggstrålar, samt röda bröst-, buk-, anal- och stjärtfenor. A. är allmän över nästan hela Europa och förekommer i sött och bräckt vatten men saknas i de högsta fjälltrakterna. Han lever av animalisk föda, som liten av små kräftdjur och insektslarver, som vuxen av fisk och rom. I större vatten vid rik näringstillgång kan han nå en vikt av intill 2.5 kg., men blir i regel mycket mindre, och blir i småsjöar med alltför talrik abborrbesättning i förhållande till födan blott småvuxen, s. k. tusenbröder. Leken börjar genast efter islossningen men varar länge, i norra Sverige in i juni. Rommen avsättes i massor såsom långa band på växter, stenar och ris. Det vita köttet är mycket välsmakande, men abborren är dock icke föremål för odling utan förföljes i sjöar med rationell fiskhushållning till förmån för snabbvuxnare och värdefullare fiskslag. Fångas med metspö, långrev, not, nät, ryssjor, mjärdar och kattsor. Förtäres helst färsk, mindre som saltad, rökt eller torkad.G. Schn.

Abies. Se Barrträd, Gran.

Ablaktering. Se Förökning.

Abort. Se Kastning.

Abramis. Se Braxen.

Abraxas. Se Krusbärsmätare.

Abscess. Se Bulnad.

Absint. Se Artemisia.

Absorption, som egentligen betyder uppsugning, betecknar inom markläran lösta eller gasformiga ämnens kvarhållande eller bindning i jorden. Den har stor betydelse för jordens odlingsvärde, men det innebär en stor överdrift att bedöma jords värde på grund av dess absorptionsförmåga; för odlingen likvärda jordar kunna hava mycket olika

absorptionsförmåga. Företeelsen är av fysikalisk, kemisk eller biologisk natur.

1. *Fysikalisk a.* betecknas även som adsorption, men då de fysikaliska företeelserna i marken svårligen kunna skiljas från de kemiska, användes inom markläran vanligen ordet a. även för den förra. Denna består i en förtätning eller stark vidhäftning av ett löst eller gasformigt ämne vid en fast kropps yta och gör sig mest gällande hos kroppar med mycket stor yta, kolloider (se d. o.). På detta sätt bindas gaser i marken starkt, bland dem det viktiga näringsämnet ammoniak. (Se Ammoniak, Förmultning).

2. *Kemisk a.* synes i stort sett följa lagarna för massverkan, så att de reagerande ämnenas koncentrationsgrader bestämma den kemiska omsättningen. Ett löst ämne kan på detta sätt ur en förening utdriva ett annat ämne, som går i lösning, och själv bindas i det förras ställe; lösliga kalcium- eller natriumsalter utdriva t. ex. kalium ur vattenhaltiga silikat (se Förvittringssilikat), och ingå själv i dessa (a. genom basutbyte). Den fysikaliska såväl som den kemiska absorptionen regleras sålunda av markvätskans koncentration, d. v. s. dess halt av lösliga salter. Vid tilltagande fuktighet i marken, d. v. s. utspädning av markvätskan, gå absorberade salter i lösning, men vid avtagande fuktighet och därmed följande ökning av vätskans salthalt ökas absorptionen. På detta sätt verkar a. och absorberade ämnens utlösning i markvätskan reglerande på dennas innehåll av för växterna upptagbara salter. Härigenom förklaras det förhållandet, att en mängd av en konstgödsel, som på en absorptionssvag sandjord skulle verka »brännande», utan skada kan tillföras jord med stor absorptionsförmåga, såsom ler- eller mulljord.

Jordens absorptionsförmåga påverkas av dess reaktion. Surt reagerande jord har svag a., och uttvättningen ur densamma är därför stark.

Jordens absorptionsförmåga mätes stundom genom den mängd ammoniak, uttryckt i mg, som 100 g. av jorden kunna binda. Den sålunda bestämda a.-skoefficienten fann dansken Th. Westermann vara 1—32 i sandjord, 24—48 i lerjord och högst 80 i en svämjord.De absorberade ämnena i jorden äro huvudsakligen:

a. kolloidal kiselsyra och förvittringssilikat (zeoliter), vilka binda baser och antagligen även fosforsyra, i vilket senare fall uppstå silikofosfat;

b. järnoxid- och lerjordshydrat, som binda fosforsyra, kali, natron och ammoniak;

c. kalcium- och magnesiumkarbonat, som binda fosforsyra;

d. mullämnen, som binda såväl baser som syror till mycket sammansatta föreningar.

Absorption av olika växtnäringsämnen. Fosforsyra bindes i allmänhet hårt, i det att den bildar svårlösliga salter, och denna a. är i all fruktbar jord så pålitlig, att någon uttvättning ej äger rum. Föreningarna med aluminium (lerjord) och järnoxid äro mycket svårt, de med kalcium och magnesium tämligen lätt lösliga i kolsyrehaltigt vatten. Förhållandet mellan å ena sidan kalcium och magnesium, samt järn och aluminium å den andra, har därför stor betydelse för fosforsyrans tillgänglighet för växterna. Kali absorberas starkt av vattenhaltiga dubbelsilikat, mindre starkt av mullämnen; natron och magnesia på samma sätt, men mindre starkt. Kalk bindes genom förening med kolsyra, mullsyror (humussyror), fosforsyra eller kiselsyra. Även detta ämne bindes mindre starkt, varför det uttvättas ur matjorden. Av kväveföreningarna bindes ammoniak starkt, dels fysikaliskt, dels kemiskt, av vattenhaltiga silikat och mullämnen; salpetersyra absorberas däremot ej. Svavelsyra absorberas svagt, klor ej.

3. *Biologisk a.,* i marken levande organismer upptaga i markvätskan lösta näringsämnen och använda dem för uppbyggande av sina celler. Vid organismernas död kunna de upptagna ämnena åter bliva tillgängliga för högre växter.H. Hn.

Acacia. Se Akacia.

Acanthis. Se Fink.

Acari. Se Kvalster.

Accessoriska näringsämnen, ämnen, som icke direkt innehålla näring, men inverka på näringsämnenas tillgodogörande i kroppen. Se Näring, Vitaminer.

Acer. Se lönn.

Achillea, korgblomstriga örter med små, oftast vita blomkorgar samlade i toppställda kvastar. Den i hela landet i gräsmarker, särdeles på torr mark allmänt vildväxande röllekan eller millefolium, *A. millefolium L.,* har flerdubbelt finflikade blad och små, i en jämnhög kvast samlade blomkorgar med vita eller rödletta blommor, ur vilka insekter samla frömjöl och honung; frukterna, som ofta finnas som förorening i timotejfrö, äro platta, med tunna hinnkanter, så att de lätt spridas med vinden. Rölleka innehåller starkt kryddluktande flyktig olja och bitterämnen, och blommorna användas därför som magstärkande medel (beska droppar), vartill de nyutslagna blomkorgarna samlas och torkas på skuggig plats. Bladen brukas till värkstillande omslag på krossår. Växten är en värdefull inblandning i bete, särdeles för får, och bidrager på skuggig och fuktig mark, där bladskotten bliva mer frodiga, även till bete för nötboskap och hästar. Den förökar sig starkt genom frö och utlöpare. En annan, ävenså mångårig men på fuktig mark vildväxande art, vitpytta, *A. Ptarmica L.,* odlas som prydnadsväxt. Se Blomsterodling.

Aciditet. Se Reaktion.

Acklimatisering, växters och djurs anpassning efter ändrade klimatförhållanden eller levnadsvillkor, kan vara ärftlig eller icke ärftlig.

a. Ärftlig a. Förr antogs att t. ex. en sädessorts utvecklingstid och härdighet kunde ärftligt förändras vid ombyte av klimat, och på grund därav förordades att hämta utsäde från nordligare växtort, där sorten blivit tidigare och härdigare. I fråga om en icke ärftligt enhetlig utan blandad sort, som består av ärftligt skilda småformer, är en sådan förändring möjlig, i det att de former, som bäst passa för de nya förhållandena, utveckla sig kraftigare och på bekostnad av de övriga. Av gammalt odlade sorter (lantsorter) utgöras i regel av sådana blandningar. Då en mindre härdig sort (t. ex. Squareheadvete) blivit ärftligt härdigare, förklaras detta likaså därmed, att i densamma förekommande mindre härdiga former gått ut under hårda vintrar, men de härdigare formerna överlevat. En dylik förändring kan naturligtvis även åstadkommas genom att till utsäde välja de mest passande blandningsformerna under frånskiljande av de övriga. En liknande acklimatisering undergår en djurras, då till avel av densamma släktled efter släktled väljas de djur, som under rådande förhållanden visa sig vara de bästa och mest motsvara ens önskningar. Varje djurras kan också ärftligt förändras, då den, hur enhetlig den än må te sig, alltid utgöres av en blandning av ärftligt olika individ, vilket även framgår därav, att två djur, hur lika de än synas vara, aldrig lämna en med dem själva eller sins emellan ärftligt fullt likartad avkomma. En ärftligt fullt enhetlig sort (biotyp, se Ärftlighet) kan däremot icke ärftligt acklimatiseras med mindre, än att dess enhetlighet först spränges, antingen genom mutation (se Variation) eller genom korsning.

b. Individuell eller icke ärftlig a. En och samma växtart kan te sig helt olika i dalen och på fjället, ja, t. o. m. på olika jordmåner, på fjällen nästan dvärgartad, i dalen storvuxen. Få de byta plats, byta de ock snart utseende. De av de olika yttre

De absorberade ämnena i jorden äro huvudsakligen:

a. kolloidal kiselsyra och förvittringssilikat (zeoliter), vilka binda baser och antagligen även fosforsyra, i vilket senare fall uppstå silikofosfat;

b. järnoxid- och lerjordshydrat, som binda fosforsyra, kali, natron och ammoniak;

c. kalcium- och magnesiumkarbonat, som binda fosforsyra;

d. mullämnen, som binda såväl baser som syror till mycket sammansatta föreningar.

Absorption av olika växtnäringsämnen. Fosforsyra bindes i allmänhet hårt, i det att den bildar svårlösliga salter, och denna a. är i all fruktbar jord så pålitlig, att någon uttvättning ej äger rum. Föreningarna med aluminium (lerjord) och järnoxid äro mycket svårt, de med kalcium och magnesium tämligen lätt lösliga i kolsyrehaltigt vatten. Förhållandet mellan å ena sidan kalcium och magnesium, samt järn och aluminium å den andra, har därför stor betydelse för fosforsyrans tillgänglighet för växterna. Kali absorberas starkt av vattenhaltiga dubbelsilikat, mindre starkt av mullämnen; natron och magnesia på samma sätt, men mindre starkt. Kalk bindes genom förening med kolsyra, mullsyror (humussyror), fosforsyra eller kiselsyra. Även detta ämne bindes mindre starkt, varför det uttvättas ur matjorden. Av kväveföreningarna bindes ammoniak starkt, dels fysikaliskt, dels kemiskt, av vattenhaltiga silikat och mullämnen; salpetersyra absorberas däremot ej. Svavelsyra absorberas svagt, klor ej.

3. *Biologisk a.,* i marken levande organismer upptaga i markvätskan lösta näringsämnen och använda dem för uppbyggande av sina celler. Vid organismernas död kunna de upptagna ämnena åter bliva tillgängliga för högre växter.H. Hn.

Acacia. Se Akacia.

Acanthis. Se Fink.

Acari. Se Kvalster.

Accessoriska näringsämnen, ämnen, som icke direkt innehålla näring, men inverka på näringsämnenas tillgodogörande i kroppen. Se Näring, Vitaminer.

Acer. Se lönn.

Achillea, korgblomstriga örter med små, oftast vita blomkorgar samlade i toppställda kvastar. Den i hela landet i gräsmarker, särdeles på torr mark allmänt vildväxande röllekan eller millefolium, *A. millefolium L.,* har flerdubbelt finflikade blad och små, i en jämnhög kvast samlade blomkorgar med vita eller rödletta blommor, ur vilka insekter samla frömjöl och honung; frukterna, som ofta finnas som förorening i timotejfrö, äro platta, med tunna hinnkanter, så att de lätt spridas med vinden. Rölleka innehåller starkt kryddluktande flyktig olja och bitterämnen, och blommorna användas därför som magstärkande medel (beska droppar), vartill de nyutslagna blomkorgarna samlas och torkas på skuggig plats. Bladen brukas till värkstillande omslag på krossår. Växten är en värdefull inblandning i bete, särdeles för får, och bidrager på skuggig och fuktig mark, där bladskotten bliva mer frodiga, även till bete för nötboskap och hästar. Den förökar sig starkt genom frö och utlöpare. En annan, ävenså mångårig men på fuktig mark vildväxande art, vitpytta, *A. Ptarmica L.,* odlas som prydnadsväxt. Se Blomsterodling.

Aciditet. Se Reaktion.

Acklimatisering, växters och djurs anpassning efter ändrade klimatförhållanden eller levnadsvillkor, kan vara ärftlig eller icke ärftlig.

a. Ärftlig a. Förr antogs att t. ex. en sädessorts utvecklingstid och härdighet kunde ärftligt förändras vid ombyte av klimat, och på grund därav förordades att hämta utsäde från nordligare växtort, där sorten blivit tidigare och härdigare. I fråga om en icke ärftligt enhetlig utan blandad sort, som består av ärftligt skilda småformer, är en sådan förändring möjlig, i det att de former, som bäst passa för de nya förhållandena, utveckla sig kraftigare och på bekostnad av de övriga. Av gammalt odlade sorter (lantsorter) utgöras i regel av sådana blandningar. Då en mindre härdig sort (t. ex. Squareheadvete) blivit ärftligt härdigare, förklaras detta likaså därmed, att i densamma förekommande mindre härdiga former gått ut under hårda vintrar, men de härdigare formerna överlevat. En dylik förändring kan naturligtvis även åstadkommas genom att till utsäde välja de mest passande blandningsformerna under frånskiljande av de övriga. En liknande acklimatisering undergår en djurras, då till avel av densamma släktled efter släktled väljas de djur, som under rådande förhållanden visa sig vara de bästa och mest motsvara ens önskningar. Varje djurras kan också ärftligt förändras, då den, hur enhetlig den än må te sig, alltid utgöres av en blandning av ärftligt olika individ, vilket även framgår därav, att två djur, hur lika de än synas vara, aldrig lämna en med dem själva eller sins emellan ärftligt fullt likartad avkomma. En ärftligt fullt enhetlig sort (biotyp, se Ärftlighet) kan däremot icke ärftligt acklimatiseras med mindre, än att dess enhetlighet först spränges, antingen genom mutation (se Variation) eller genom korsning.

b. Individuell eller icke ärftlig a. En och samma växtart kan te sig helt olika i dalen och på fjället, ja, t. o. m. på olika jordmåner, på fjällen nästan dvärgartad, i dalen storvuxen. Få de byta plats, byta de ock snart utseende. De av de olika yttre

De absorberade ämnena i jorden äro huvudsakligen:

a. kolloidal kiselsyra och förvittringssilikat (zeoliter), vilka binda baser och antagligen även fosforsyra, i vilket senare fall uppstå silikofosfat;

b. järnoxid- och lerjordshydrat, som binda fosforsyra, kali, natron och ammoniak;

c. kalcium- och magnesiumkarbonat, som binda fosforsyra;

d. mullämnen, som binda såväl baser som syror till mycket sammansatta föreningar.

Absorption av olika växtnäringsämnen. Fosforsyra bindes i allmänhet hårt, i det att den bildar svårlösliga salter, och denna a. är i all fruktbar jord så pålitlig, att någon uttvättning ej äger rum. Föreningarna med aluminium (lerjord) och järnoxid äro mycket svårt, de med kalcium och magnesium tämligen lätt lösliga i kolsyrehaltigt vatten. Förhållandet mellan å ena sidan kalcium och magnesium, samt järn och aluminium å den andra, har därför stor betydelse för fosforsyrans tillgänglighet för växterna. Kali absorberas starkt av vattenhaltiga dubbelsilikat, mindre starkt av mullämnen; natron och magnesia på samma sätt, men mindre starkt. Kalk bindes genom förening med kolsyra, mullsyror (humussyror), fosforsyra eller kiselsyra. Även detta ämne bindes mindre starkt, varför det uttvättas ur matjorden. Av kväveföreningarna bindes ammoniak starkt, dels fysikaliskt, dels kemiskt, av vattenhaltiga silikat och mullämnen; salpetersyra absorberas däremot ej. Svavelsyra absorberas svagt, klor ej.

3. *Biologisk a.,* i marken levande organismer upptaga i markvätskan lösta näringsämnen och använda dem för uppbyggande av sina celler. Vid organismernas död kunna de upptagna ämnena åter bliva tillgängliga för högre växter.H. Hn.

Acacia. Se Akacia.

Acanthis. Se Fink.

Acari. Se Kvalster.

Accessoriska näringsämnen, ämnen, som icke direkt innehålla näring, men inverka på näringsämnenas tillgodogörande i kroppen. Se Näring, Vitaminer.

Acer. Se lönn.

Achillea, korgblomstriga örter med små, oftast vita blomkorgar samlade i toppställda kvastar. Den i hela landet i gräsmarker, särdeles på torr mark allmänt vildväxande röllekan eller millefolium, *A. millefolium L.,* har flerdubbelt finflikade blad och små, i en jämnhög kvast samlade blomkorgar med vita eller rödletta blommor, ur vilka insekter samla frömjöl och honung; frukterna, som ofta finnas som förorening i timotejfrö, äro platta, med tunna hinnkanter, så att de lätt spridas med vinden. Rölleka innehåller starkt kryddluktande flyktig olja och bitterämnen, och blommorna användas därför som magstärkande medel (beska droppar), vartill de nyutslagna blomkorgarna samlas och torkas på skuggig plats. Bladen brukas till värkstillande omslag på krossår. Växten är en värdefull inblandning i bete, särdeles för får, och bidrager på skuggig och fuktig mark, där bladskotten bliva mer frodiga, även till bete för nötboskap och hästar. Den förökar sig starkt genom frö och utlöpare. En annan, ävenså mångårig men på fuktig mark vildväxande art, vitpytta, *A. Ptarmica L.,* odlas som prydnadsväxt. Se Blomsterodling.

Aciditet. Se Reaktion.

Acklimatisering, växters och djurs anpassning efter ändrade klimatförhållanden eller levnadsvillkor, kan vara ärftlig eller icke ärftlig.

a. Ärftlig a. Förr antogs att t. ex. en sädessorts utvecklingstid och härdighet kunde ärftligt förändras vid ombyte av klimat, och på grund därav förordades att hämta utsäde från nordligare växtort, där sorten blivit tidigare och härdigare. I fråga om en icke ärftligt enhetlig utan blandad sort, som består av ärftligt skilda småformer, är en sådan förändring möjlig, i det att de former, som bäst passa för de nya förhållandena, utveckla sig kraftigare och på bekostnad av de övriga. Av gammalt odlade sorter (lantsorter) utgöras i regel av sådana blandningar. Då en mindre härdig sort (t. ex. Squareheadvete) blivit ärftligt härdigare, förklaras detta likaså därmed, att i densamma förekommande mindre härdiga former gått ut under hårda vintrar, men de härdigare formerna överlevat. En dylik förändring kan naturligtvis även åstadkommas genom att till utsäde välja de mest passande blandningsformerna under frånskiljande av de övriga. En liknande acklimatisering undergår en djurras, då till avel av densamma släktled efter släktled väljas de djur, som under rådande förhållanden visa sig vara de bästa och mest motsvara ens önskningar. Varje djurras kan också ärftligt förändras, då den, hur enhetlig den än må te sig, alltid utgöres av en blandning av ärftligt olika individ, vilket även framgår därav, att två djur, hur lika de än synas vara, aldrig lämna en med dem själva eller sins emellan ärftligt fullt likartad avkomma. En ärftligt fullt enhetlig sort (biotyp, se Ärftlighet) kan däremot icke ärftligt acklimatiseras med mindre, än att dess enhetlighet först spränges, antingen genom mutation (se Variation) eller genom korsning.

b. Individuell eller icke ärftlig a. En och samma växtart kan te sig helt olika i dalen och på fjället, ja, t. o. m. på olika jordmåner, på fjällen nästan dvärgartad, i dalen storvuxen. Få de byta plats, byta de ock snart utseende. De av de olika yttre

De absorberade ämnena i jorden äro huvudsakligen:

a. kolloidal kiselsyra och förvittringssilikat (zeoliter), vilka binda baser och antagligen även fosforsyra, i vilket senare fall uppstå silikofosfat;

b. järnoxid- och lerjordshydrat, som binda fosforsyra, kali, natron och ammoniak;

c. kalcium- och magnesiumkarbonat, som binda fosforsyra;

d. mullämnen, som binda såväl baser som syror till mycket sammansatta föreningar.

Absorption av olika växtnäringsämnen. Fosforsyra bindes i allmänhet hårt, i det att den bildar svårlösliga salter, och denna a. är i all fruktbar jord så pålitlig, att någon uttvättning ej äger rum. Föreningarna med aluminium (lerjord) och järnoxid äro mycket svårt, de med kalcium och magnesium tämligen lätt lösliga i kolsyrehaltigt vatten. Förhållandet mellan å ena sidan kalcium och magnesium, samt järn och aluminium å den andra, har därför stor betydelse för fosforsyrans tillgänglighet för växterna. Kali absorberas starkt av vattenhaltiga dubbelsilikat, mindre starkt av mullämnen; natron och magnesia på samma sätt, men mindre starkt. Kalk bindes genom förening med kolsyra, mullsyror (humussyror), fosforsyra eller kiselsyra. Även detta ämne bindes mindre starkt, varför det uttvättas ur matjorden. Av kväveföreningarna bindes ammoniak starkt, dels fysikaliskt, dels kemiskt, av vattenhaltiga silikat och mullämnen; salpetersyra absorberas däremot ej. Svavelsyra absorberas svagt, klor ej.

3. *Biologisk a.,* i marken levande organismer upptaga i markvätskan lösta näringsämnen och använda dem för uppbyggande av sina celler. Vid organismernas död kunna de upptagna ämnena åter bliva tillgängliga för högre växter.H. Hn.

Acacia. Se Akacia.

Acanthis. Se Fink.

Acari. Se Kvalster.

Accessoriska näringsämnen, ämnen, som icke direkt innehålla näring, men inverka på näringsämnenas tillgodogörande i kroppen. Se Näring, Vitaminer.

Acer. Se lönn.

Achillea, korgblomstriga örter med små, oftast vita blomkorgar samlade i toppställda kvastar. Den i hela landet i gräsmarker, särdeles på torr mark allmänt vildväxande röllekan eller millefolium, *A. millefolium L.,* har flerdubbelt finflikade blad och små, i en jämnhög kvast samlade blomkorgar med vita eller rödletta blommor, ur vilka insekter samla frömjöl och honung; frukterna, som ofta finnas som förorening i timotejfrö, äro platta, med tunna hinnkanter, så att de lätt spridas med vinden. Rölleka innehåller starkt kryddluktande flyktig olja och bitterämnen, och blommorna användas därför som magstärkande medel (beska droppar), vartill de nyutslagna blomkorgarna samlas och torkas på skuggig plats. Bladen brukas till värkstillande omslag på krossår. Växten är en värdefull inblandning i bete, särdeles för får, och bidrager på skuggig och fuktig mark, där bladskotten bliva mer frodiga, även till bete för nötboskap och hästar. Den förökar sig starkt genom frö och utlöpare. En annan, ävenså mångårig men på fuktig mark vildväxande art, vitpytta, *A. Ptarmica L.,* odlas som prydnadsväxt. Se Blomsterodling.

Aciditet. Se Reaktion.

Acklimatisering, växters och djurs anpassning efter ändrade klimatförhållanden eller levnadsvillkor, kan vara ärftlig eller icke ärftlig.

a. Ärftlig a. Förr antogs att t. ex. en sädessorts utvecklingstid och härdighet kunde ärftligt förändras vid ombyte av klimat, och på grund därav förordades att hämta utsäde från nordligare växtort, där sorten blivit tidigare och härdigare. I fråga om en icke ärftligt enhetlig utan blandad sort, som består av ärftligt skilda småformer, är en sådan förändring möjlig, i det att de former, som bäst passa för de nya förhållandena, utveckla sig kraftigare och på bekostnad av de övriga. Av gammalt odlade sorter (lantsorter) utgöras i regel av sådana blandningar. Då en mindre härdig sort (t. ex. Squareheadvete) blivit ärftligt härdigare, förklaras detta likaså därmed, att i densamma förekommande mindre härdiga former gått ut under hårda vintrar, men de härdigare formerna överlevat. En dylik förändring kan naturligtvis även åstadkommas genom att till utsäde välja de mest passande blandningsformerna under frånskiljande av de övriga. En liknande acklimatisering undergår en djurras, då till avel av densamma släktled efter släktled väljas de djur, som under rådande förhållanden visa sig vara de bästa och mest motsvara ens önskningar. Varje djurras kan också ärftligt förändras, då den, hur enhetlig den än må te sig, alltid utgöres av en blandning av ärftligt olika individ, vilket även framgår därav, att två djur, hur lika de än synas vara, aldrig lämna en med dem själva eller sins emellan ärftligt fullt likartad avkomma. En ärftligt fullt enhetlig sort (biotyp, se Ärftlighet) kan däremot icke ärftligt acklimatiseras med mindre, än att dess enhetlighet först spränges, antingen genom mutation (se Variation) eller genom korsning.

b. Individuell eller icke ärftlig a. En och samma växtart kan te sig helt olika i dalen och på fjället, ja, t. o. m. på olika jordmåner, på fjällen nästan dvärgartad, i dalen storvuxen. Få de byta plats, byta de ock snart utseende. De av de olika yttre

förhållandena framkallade olikheterna äro i detta fall icke ärftliga utan upphöra med de orsaker, som framkallat dem. Med en dylik individuell, icke ärftlig a. är t. ex. den »härdning» liktydig, som drivbänksväxter underkastas för att väl fördraga utplantering i det fria. —

Det är däremot oegentligt att som a. beteckna införandet och odlandet av utländska växter, som utan vidare här trivas, — det bör i stället kallas naturalisering, liksom även att genom särskilda odlingsåtgärder bereda existensmöjlighet för främmande växter, som annars ej skulle låta sig odla härstädes, — det är ju i detta fall ej växterna som ändras, utan växtbetingelserna, även betecknade som »klimatet». Litteratur: Nilsson-Ehle i Lantbruksakad. Handl. o. Tidskr. 1914, sid. 537.H. T—n.

Ackordsarbete. Se Arbetslön, Arbetsmängd.

Ackumulator, elektrisk, är en uppsamlare av elektrisk energi, som han mottagit i form av likriktad ström och vid behov kan åter avgiva i form av ävenledes likriktad ström, varvid han verkar alldeles som ett galvaniskt element. (Se Elektricitet: el. strömmars uppkomst). I elektricitetsverk använda ackumulatorer utgöras av stora fyrkantiga glaskärl (element eller celler) fyllda med till en bestämd grad utspädd svavelsyra, i vilken är nedsänkt en större eller mindre mängd för ändamålet särskilt behandlade blyplattor, vilka dock verka som endast 2 plattor med mycket stor yta i varje cell, därigenom att alla udda nummer i en sådan äro sinsemellan förenade medelst en ledande skena och alla jämna likaledes med varandra genom en annan skena. De plattor, genom vilka strömmen vid laddningen kommer in i ackumulatorn, kallas positiva, de, i vilka han går ut, negativa. Dessa äro till antalet en flere än de positiva. Ju större de verksamma metallplattorna äro, desto mera elektricitet rymma ackumulatorerna, innan de bliva fulladdade eller, som det plägar uttryckas, desto större *kapacitet* ha de. Vid urladdningen, som kan företagas längre eller kortare tid efter laddningen, har man endast att förena ackumulatorns båda plattor genom den yttre ledning, där man behöver elektrisk energi. Härvid går strömmen i den yttre ledningen från den positiva till den negativa polen, alltså, såsom givetvis är att vänta, eftersom ackumulatorn giver igen den ström han vid laddning mottagit, i motsatt riktning mot vid laddningen.

I den nu beskrivna *bly*ackumulatorn är elektromotoriska kraften till en början under en kortare stund något över 2 volt, håller sig under större delen av urladdningen tämligen oförändrad, något över 1.9 v., och när den sedan börjar att hastigt sjunka, är det ett tecken till att ackumulatorn är urladdad. Han kan sedan ånyo laddas och åter avgiva ström. Syran undergår vid laddningen och urladdningen förändringar till sin styrka men måste alltid hållas vid samma utspädning, vilken kan kontrolleras med en areometer; emellanåt måste den ombytas. Även polplattorna förbrukas småningom, de positiva omkring 3 gånger så fort som de negativa. Då man ju för belysning och kraft behöver vida större elektromotoriska krafter än en enda a. kan lämna, sammanställes ett stort antal av dem till ett *batteri,* där de olika elementen äro kopplade efter varandra eller i *serie,* varigenom de elektromotoriska krafterna summeras. 60 element i batteriet lämna sålunda den i likströmsanläggningar vanliga spänningen av 110 volt, men som en ackumulators elektromotoriska kraft är olika vid början av laddningen och slutet av urladdningen, måste batteriet vara försett med en del extra celler, s. k. regleringsceller, som till- och frånkopplas i mån av behov för att hålla spänningen i ledningen oföränderlig.

Blyackumulatorerna ha vissa olägenheter. De äro tunga i förhållande till sin kapacitet och lämpa sig dels därigenom, dels genom sin ömtålighet för stötar och skakningar mindre väl för att föras bort från elektricitetsverket för användning på annat håll och passa mindre väl på rörliga fordon, ss. automobiler och motorplogar, varjämte de fordra mycken tillsyn och innehålla en mindre behaglig syra.

Man söker därför ersätta dem med andra, som sakna dessa olägenheter. En av de bästa ackumulatorerna av annat slag är den efter sin svenske uppfinnare s. k. *Jungner-a.* eller *Nife-a.,* som har celler av järnbleck, poler av nickel och järn samt som vätska kalilut. Denna har 3 gånger större kapacitet i förhållande till vikten, är mera oöm i fråga om både mekanisk åverkan och behandling i elektriskt avseende, så att han ej fordrar så stor påpasslighet, men är dyrare än blyackumulatorn och har så liten elektromotorisk kraft som 1.2 volt.

Med ingen a. kan man återfå *hela* den elektricitetsmängd och energi, som tillförts vid laddningen, men ackumulatorerna ha en mycket hög verkningsgrad, i det att man kan återfå 94 % av elektricitetsmängden och 87 % av energien.G. Tbg.

Ackumulatorkärnan, uppfunnen i Amerika av svensken A. Wåhlin i början av 1890-talet och avsedd att fästas på en de Lavals A I separatorkula för att kärna grädden, i den mån

den avgick från separatorkulan, utgjordes av en ringformig skiva av stål, omkring 5 cm hög och 23 cm i diameter, på insidan försedd med trappformade avsatser, av vilka varje övre hade större diameter än den nedanför liggande. Därigenom att den från kulans gräddspringa utkastade grädden passerade uppför avsatserna, bearbetades den så, att den övergick till en småkornig smörvälling, som uppfångades i ett bäcken och därifrån rann till ett uppsamlingskärl för vidare behandling (jfr Kärna).L. Fr. R.

förhållandena framkallade olikheterna äro i detta fall icke ärftliga utan upphöra med de orsaker, som framkallat dem. Med en dylik individuell, icke ärftlig a. är t. ex. den »härdning» liktydig, som drivbänksväxter underkastas för att väl fördraga utplantering i det fria. —

Det är däremot oegentligt att som a. beteckna införandet och odlandet av utländska växter, som utan vidare här trivas, — det bör i stället kallas naturalisering, liksom även att genom särskilda odlingsåtgärder bereda existensmöjlighet för främmande växter, som annars ej skulle låta sig odla härstädes, — det är ju i detta fall ej växterna som ändras, utan växtbetingelserna, även betecknade som »klimatet». Litteratur: Nilsson-Ehle i Lantbruksakad. Handl. o. Tidskr. 1914, sid. 537.H. T—n.

Ackordsarbete. Se Arbetslön, Arbetsmängd.

Ackumulator, elektrisk, är en uppsamlare av elektrisk energi, som han mottagit i form av likriktad ström och vid behov kan åter avgiva i form av ävenledes likriktad ström, varvid han verkar alldeles som ett galvaniskt element. (Se Elektricitet: el. strömmars uppkomst). I elektricitetsverk använda ackumulatorer utgöras av stora fyrkantiga glaskärl (element eller celler) fyllda med till en bestämd grad utspädd svavelsyra, i vilken är nedsänkt en större eller mindre mängd för ändamålet särskilt behandlade blyplattor, vilka dock verka som endast 2 plattor med mycket stor yta i varje cell, därigenom att alla udda nummer i en sådan äro sinsemellan förenade medelst en ledande skena och alla jämna likaledes med varandra genom en annan skena. De plattor, genom vilka strömmen vid laddningen kommer in i ackumulatorn, kallas positiva, de, i vilka han går ut, negativa. Dessa äro till antalet en flere än de positiva. Ju större de verksamma metallplattorna äro, desto mera elektricitet rymma ackumulatorerna, innan de bliva fulladdade eller, som det plägar uttryckas, desto större *kapacitet* ha de. Vid urladdningen, som kan företagas längre eller kortare tid efter laddningen, har man endast att förena ackumulatorns båda plattor genom den yttre ledning, där man behöver elektrisk energi. Härvid går strömmen i den yttre ledningen från den positiva till den negativa polen, alltså, såsom givetvis är att vänta, eftersom ackumulatorn giver igen den ström han vid laddning mottagit, i motsatt riktning mot vid laddningen.

I den nu beskrivna *bly*ackumulatorn är elektromotoriska kraften till en början under en kortare stund något över 2 volt, håller sig under större delen av urladdningen tämligen oförändrad, något över 1.9 v., och när den sedan börjar att hastigt sjunka, är det ett tecken till att ackumulatorn är urladdad. Han kan sedan ånyo laddas och åter avgiva ström. Syran undergår vid laddningen och urladdningen förändringar till sin styrka men måste alltid hållas vid samma utspädning, vilken kan kontrolleras med en areometer; emellanåt måste den ombytas. Även polplattorna förbrukas småningom, de positiva omkring 3 gånger så fort som de negativa. Då man ju för belysning och kraft behöver vida större elektromotoriska krafter än en enda a. kan lämna, sammanställes ett stort antal av dem till ett *batteri,* där de olika elementen äro kopplade efter varandra eller i *serie,* varigenom de elektromotoriska krafterna summeras. 60 element i batteriet lämna sålunda den i likströmsanläggningar vanliga spänningen av 110 volt, men som en ackumulators elektromotoriska kraft är olika vid början av laddningen och slutet av urladdningen, måste batteriet vara försett med en del extra celler, s. k. regleringsceller, som till- och frånkopplas i mån av behov för att hålla spänningen i ledningen oföränderlig.

Blyackumulatorerna ha vissa olägenheter. De äro tunga i förhållande till sin kapacitet och lämpa sig dels därigenom, dels genom sin ömtålighet för stötar och skakningar mindre väl för att föras bort från elektricitetsverket för användning på annat håll och passa mindre väl på rörliga fordon, ss. automobiler och motorplogar, varjämte de fordra mycken tillsyn och innehålla en mindre behaglig syra.

Man söker därför ersätta dem med andra, som sakna dessa olägenheter. En av de bästa ackumulatorerna av annat slag är den efter sin svenske uppfinnare s. k. *Jungner-a.* eller *Nife-a.,* som har celler av järnbleck, poler av nickel och järn samt som vätska kalilut. Denna har 3 gånger större kapacitet i förhållande till vikten, är mera oöm i fråga om både mekanisk åverkan och behandling i elektriskt avseende, så att han ej fordrar så stor påpasslighet, men är dyrare än blyackumulatorn och har så liten elektromotorisk kraft som 1.2 volt.

Med ingen a. kan man återfå *hela* den elektricitetsmängd och energi, som tillförts vid laddningen, men ackumulatorerna ha en mycket hög verkningsgrad, i det att man kan återfå 94 % av elektricitetsmängden och 87 % av energien.G. Tbg.

Ackumulatorkärnan, uppfunnen i Amerika av svensken A. Wåhlin i början av 1890-talet och avsedd att fästas på en de Lavals A I separatorkula för att kärna grädden, i den mån den avgick från separatorkulan, utgjordes av en ringformig skiva av stål, omkring 5 cm hög och 23 cm i diameter, på insidan försedd med trappformade avsatser, av vilka varje övre hade större diameter än den nedanför liggande. Därigenom att den från kulans gräddspringa utkastade grädden passerade uppför avsatserna, bearbetades den så, att den övergick till en småkornig smörvälling, som uppfångades i ett bäcken och därifrån rann till ett uppsamlingskärl för vidare behandling (jfr Kärna).L. Fr. R.

förhållandena framkallade olikheterna äro i detta fall icke ärftliga utan upphöra med de orsaker, som framkallat dem. Med en dylik individuell, icke ärftlig a. är t. ex. den »härdning» liktydig, som drivbänksväxter underkastas för att väl fördraga utplantering i det fria. —

Det är däremot oegentligt att som a. beteckna införandet och odlandet av utländska växter, som utan vidare här trivas, — det bör i stället kallas naturalisering, liksom även att genom särskilda odlingsåtgärder bereda existensmöjlighet för främmande växter, som annars ej skulle låta sig odla härstädes, — det är ju i detta fall ej växterna som ändras, utan växtbetingelserna, även betecknade som »klimatet». Litteratur: Nilsson-Ehle i Lantbruksakad. Handl. o. Tidskr. 1914, sid. 537.H. T—n.

Ackordsarbete. Se Arbetslön, Arbetsmängd.

Ackumulator, elektrisk, är en uppsamlare av elektrisk energi, som han mottagit i form av likriktad ström och vid behov kan åter avgiva i form av ävenledes likriktad ström, varvid han verkar alldeles som ett galvaniskt element. (Se Elektricitet: el. strömmars uppkomst). I elektricitetsverk använda ackumulatorer utgöras av stora fyrkantiga glaskärl (element eller celler) fyllda med till en bestämd grad utspädd svavelsyra, i vilken är nedsänkt en större eller mindre mängd för ändamålet särskilt behandlade blyplattor, vilka dock verka som endast 2 plattor med mycket stor yta i varje cell, därigenom att alla udda nummer i en sådan äro sinsemellan förenade medelst en ledande skena och alla jämna likaledes med varandra genom en annan skena. De plattor, genom vilka strömmen vid laddningen kommer in i ackumulatorn, kallas positiva, de, i vilka han går ut, negativa. Dessa äro till antalet en flere än de positiva. Ju större de verksamma metallplattorna äro, desto mera elektricitet rymma ackumulatorerna, innan de bliva fulladdade eller, som det plägar uttryckas, desto större *kapacitet* ha de. Vid urladdningen, som kan företagas längre eller kortare tid efter laddningen, har man endast att förena ackumulatorns båda plattor genom den yttre ledning, där man behöver elektrisk energi. Härvid går strömmen i den yttre ledningen från den positiva till den negativa polen, alltså, såsom givetvis är att vänta, eftersom ackumulatorn giver igen den ström han vid laddning mottagit, i motsatt riktning mot vid laddningen.

I den nu beskrivna *bly*ackumulatorn är elektromotoriska kraften till en början under en kortare stund något över 2 volt, håller sig under större delen av urladdningen tämligen oförändrad, något över 1.9 v., och när den sedan börjar att hastigt sjunka, är det ett tecken till att ackumulatorn är urladdad. Han kan sedan ånyo laddas och åter avgiva ström. Syran undergår vid laddningen och urladdningen förändringar till sin styrka men måste alltid hållas vid samma utspädning, vilken kan kontrolleras med en areometer; emellanåt måste den ombytas. Även polplattorna förbrukas småningom, de positiva omkring 3 gånger så fort som de negativa. Då man ju för belysning och kraft behöver vida större elektromotoriska krafter än en enda a. kan lämna, sammanställes ett stort antal av dem till ett *batteri,* där de olika elementen äro kopplade efter varandra eller i *serie,* varigenom de elektromotoriska krafterna summeras. 60 element i batteriet lämna sålunda den i likströmsanläggningar vanliga spänningen av 110 volt, men som en ackumulators elektromotoriska kraft är olika vid början av laddningen och slutet av urladdningen, måste batteriet vara försett med en del extra celler, s. k. regleringsceller, som till- och frånkopplas i mån av behov för att hålla spänningen i ledningen oföränderlig.

Blyackumulatorerna ha vissa olägenheter. De äro tunga i förhållande till sin kapacitet och lämpa sig dels därigenom, dels genom sin ömtålighet för stötar och skakningar mindre väl för att föras bort från elektricitetsverket för användning på annat håll och passa mindre väl på rörliga fordon, ss. automobiler och motorplogar, varjämte de fordra mycken tillsyn och innehålla en mindre behaglig syra.

Man söker därför ersätta dem med andra, som sakna dessa olägenheter. En av de bästa ackumulatorerna av annat slag är den efter sin svenske uppfinnare s. k. *Jungner-a.* eller *Nife-a.,* som har celler av järnbleck, poler av nickel och järn samt som vätska kalilut. Denna har 3 gånger större kapacitet i förhållande till vikten, är mera oöm i fråga om både mekanisk åverkan och behandling i elektriskt avseende, så att han ej fordrar så stor påpasslighet, men är dyrare än blyackumulatorn och har så liten elektromotorisk kraft som 1.2 volt.

Med ingen a. kan man återfå *hela* den elektricitetsmängd och energi, som tillförts vid laddningen, men ackumulatorerna ha en mycket hög verkningsgrad, i det att man kan återfå 94 % av elektricitetsmängden och 87 % av energien.G. Tbg.

Ackumulatorkärnan, uppfunnen i Amerika av svensken A. Wåhlin i början av 1890-talet och avsedd att fästas på en de Lavals A I separatorkula för att kärna grädden, i den mån den avgick från separatorkulan, utgjordes av en ringformig skiva av stål, omkring 5 cm hög och 23 cm i diameter, på insidan försedd med trappformade avsatser, av vilka varje övre hade större diameter än den nedanför liggande. Därigenom att den från kulans gräddspringa utkastade grädden passerade uppför avsatserna, bearbetades den så, att den övergick till en småkornig smörvälling, som uppfångades i ett bäcken och därifrån rann till ett uppsamlingskärl för vidare behandling (jfr Kärna).L. Fr. R.

Aconitum. Se Stormhatt.

Acorus. Se Kalmus.

Acre. Se Mått.

Acridiodea. Se Gräshoppor.

Actinomyces. Se Strålsvamp.

Adimonia. Se Renfanebagge.

Adonis, örter av sippeväxternas familj. Den fleråriga *A. vernalis L.,* med stora, gula blommor, som förekommer sällsynt vild i södra Sverige men är härdig ännu i Mälardalen, förtjänar planteras i gräsmattor och rabatter. På rabatter odlas vanligt de fotshöga ettåriga *A. æstivalis L.* och *A. autumnalis L.,* som blomma i juni och sept. med små röda blommor; de gå under namnet: gossen i det gröna.

Adpertinens, ägolott, som lyder under annan egendom och är anslagen till dess understöd. Förhållandet har numera blott sällan praktisk motsvarighet.

Adrenalin. Se Binjurar.

Adsorption. Se Absorption.

Adstringerande medel. Se Sammandragande medel.

Aducerat. Se Järn.

Aecidium. Se Rostsvamp.

Aegopodium. Se Kvaller.

Aerob. Se Bakterier.

Aesculus. Se Hästkastanje.

Aethusa. Se Vildpersilja.

Ag, *Cladium Marisens R. Br.,* meterhögt, styvt halvgräs med skarptandade blad, förekommer allmänt i Gottlands träsk och myrar, men är i övrigt sällsynt i Sverige. Användes till taktäckning liksom halm, men är mycket varaktigare.

Agaricus. Se Champinjon.

Agn, bete, vid fiske anbringas huvudsakligen på krok. För större rovfiskar fästas levande fiskar ss. mört, löja o. a. på kroken, för mindre fiskar daggmask, blötdjur, insekter o. s. v. För fångst av torsk, kolja och makrill med långrev och dörj, begagnas vanligen bitar av färsk sill. Sportfiskare använda vid gädd-, lax- och laxöringsfångst med drag och svirvel beten av metall, tyg, fjädrar m. m., oftast föreställande små fiskar eller insekter. Som konstgjort agn kan även räknas pilken. (Se Fiskeredskap).G. Schn.

Agnar, ax- och blomfjäll hos stråsäd och andra grässlag; stundom betecknas även baljväxters balj-skal som a. Användas som foder, huvudsakligen åt nöt, men även åt övriga husdjur. De överensstämma i sammansättning med halm men hava något högre fodervärde, såsom efterföljande medeltal visa.

Agnar av

Vatten

Råprotein

Råfett

Kvävefria extr.

Växttråd

Aska

Smältbar

Smb. äggv. pr fenh. gr.

100 kg. = fenh.

äggv.

amid.

%

%

%

%

%

%

%

%

Vete

16.0

4.7

1.7

37.1

30.4

10.1

0.9

0.5

27

32.9

Råg

14.3

3.5

1.3

29.1

44.1

7.7

0.7

0.4

24

29.8

Korn

14.5

2.9

1.5

38.4

30.0

12.8

0.5

0.3

15

32.9

Havre

13.8

5.0

2.5

41.5

26.7

10.5

1.4

0.5

36

39.1

Ofta är fodervärdet högre till följd av inblandade sädeskorn. Kornagnar böra på grund av de medföljande skarpa borsten ej givas åt andra djur än nötkreaturen och, om de givas enbara, uppmjukas med vatten. Då de, såsom vanligen sker, givas blandade med andra a., märkes ingen olägenhet därav. Till svin användas företrädesvis vete-, havre- och klöver-a., vilka äro mjuka. Åt hästar passa a. mindre väl, emedan medföljande föroreningar kunna förorsaka kolik.

Agrar betyder egentligen till jordbruket hörande och användes som beteckning för dem, som på politisk väg söka ensidigt befordra jordbrukets intressen. Under trycket av 1880-talets lågkonjunktur och efter tyskt föredöme började på 1890-talet i vårt land en agrarisk rörelse, och år 1895 bildades Sveriges agrarförbund med syfte att utgöra ett centralförbund för lokala agrarföreningar, som verkade främst för bibehållande av tullskydd för jordbrukets alster samt i övrigt för jordbrukets politiska, ekonomiska och tekniska främjande. Förbundet, som år 1903 ombildades till Sveriges lantmannaförbund, lyckades ej vinna något politiskt inflytande och bortdog småningom (1913). Det utgav först: Meddelanden från Sveriges agrarförbund samt senare Sveriges lantmannaförbunds tidskrift 1904—1909. Litt. Wilh. Nauckhoff, Sveriges Agrar- och Lantmannaförbund. Sthlm 1919.

Agrarpolitik, statens åtgärder beträffande jordbruket, och särskilt den riktning inom den nationalekonomiska politiken, som har till mål att befordra jordbrukets intressen, i synnerhet genom statsåtgärder. Hit hör lagstiftning rörande jordbruket, om jordbesittning och rätt därtill, arrende, skifte, understöd för jordbruket och andra åtgärder för dess främjande, befordrande av nyodling och grundförbättring, tull å jordbrukets alster, beskattning av jord och av inkomst av jordbruk, domänförvaltning o. s. v. I äldre tid utövade staten ett långt gående förmynderskap över jordbruket samt över dess idkares verksamhet och avsättningen av dess alster, varjämte bönderna voro i starkt beroende av de oftast adliga godsägarna, — detta dock mindre i Sverige än i flertalet andra länder, där länsväsendet nått en starkare utveckling. Från senare delen av 1700-talet medförde liberalismens genombrott en stark reaktion mot dessa förhållanden. Utmärkande för tidens strävanden blevo: frigörande av tjänstepliktiga underhavande, frihet i förfoganderätten över jordegendom, uppdelning av allmänningar och skifte av samfälligheter, realisation av statens

Aconitum. Se Stormhatt.

Acorus. Se Kalmus.

Acre. Se Mått.

Acridiodea. Se Gräshoppor.

Actinomyces. Se Strålsvamp.

Adimonia. Se Renfanebagge.

Adonis, örter av sippeväxternas familj. Den fleråriga *A. vernalis L.,* med stora, gula blommor, som förekommer sällsynt vild i södra Sverige men är härdig ännu i Mälardalen, förtjänar planteras i gräsmattor och rabatter. På rabatter odlas vanligt de fotshöga ettåriga *A. æstivalis L.* och *A. autumnalis L.,* som blomma i juni och sept. med små röda blommor; de gå under namnet: gossen i det gröna.

Adpertinens, ägolott, som lyder under annan egendom och är anslagen till dess understöd. Förhållandet har numera blott sällan praktisk motsvarighet.

Adrenalin. Se Binjurar.

Adsorption. Se Absorption.

Adstringerande medel. Se Sammandragande medel.

Aducerat. Se Järn.

Aecidium. Se Rostsvamp.

Aegopodium. Se Kvaller.

Aerob. Se Bakterier.

Aesculus. Se Hästkastanje.

Aethusa. Se Vildpersilja.

Ag, *Cladium Marisens R. Br.,* meterhögt, styvt halvgräs med skarptandade blad, förekommer allmänt i Gottlands träsk och myrar, men är i övrigt sällsynt i Sverige. Användes till taktäckning liksom halm, men är mycket varaktigare.

Agaricus. Se Champinjon.

Agn, bete, vid fiske anbringas huvudsakligen på krok. För större rovfiskar fästas levande fiskar ss. mört, löja o. a. på kroken, för mindre fiskar daggmask, blötdjur, insekter o. s. v. För fångst av torsk, kolja och makrill med långrev och dörj, begagnas vanligen bitar av färsk sill. Sportfiskare använda vid gädd-, lax- och laxöringsfångst med drag och svirvel beten av metall, tyg, fjädrar m. m., oftast föreställande små fiskar eller insekter. Som konstgjort agn kan även räknas pilken. (Se Fiskeredskap).G. Schn.

Agnar, ax- och blomfjäll hos stråsäd och andra grässlag; stundom betecknas även baljväxters balj-skal som a. Användas som foder, huvudsakligen åt nöt, men även åt övriga husdjur. De överensstämma i sammansättning med halm men hava något högre fodervärde, såsom efterföljande medeltal visa.

Agnar av

Vatten

Råprotein

Råfett

Kvä-

ve-
fria
extr.

Växt-
tråd

Aska

Smältbar

Smb.
äggv.
pr
fenh.
gr.

100
kg.
=
fenh.

äggv.

amid.

%

%

%

%

%

%

%

%

Vete

16.0

4.7

1.7

37.1

30.4

10.1

0.9

0.5

27

32.9

Råg

14.3

3.5

1.3

29.1

44.1

7.7

0.7

0.4

24

29.8

Korn

14.5

2.9

1.5

38.4

30.0

12.8

0.5

0.3

15

32.9

Havre

13.8

5.0

2.5

41.5

26.7

10.5

1.4

0.5

36

39.1

Ofta är fodervärdet högre till följd av inblandade sädeskorn. Kornagnar böra på grund av de medföljande skarpa borsten ej givas åt andra djur än nötkreaturen och, om de givas enbara, uppmjukas med vatten. Då de, såsom vanligen sker, givas blandade med andra a., märkes ingen olägenhet därav. Till svin användas företrädesvis vete-, havre- och klöver-a., vilka äro mjuka. Åt hästar passa a. mindre väl, emedan medföljande föroreningar kunna förorsaka kolik.

Agrar betyder egentligen till jordbruket hörande och användes som beteckning för dem, som på politisk väg söka ensidigt befordra jordbrukets intressen. Under trycket av 1880-talets lågkonjunktur och efter tyskt föredöme började på 1890-talet i vårt land en agrarisk rörelse, och år 1895 bildades Sveriges agrarförbund med syfte att utgöra ett centralförbund för lokala agrarföreningar, som verkade främst för bibehållande av tullskydd för jordbrukets alster samt i övrigt för jordbrukets politiska, ekonomiska och tekniska främjande. Förbundet, som år 1903 ombildades till Sveriges lantmannaförbund, lyckades ej vinna något politiskt inflytande och bortdog småningom (1913). Det utgav först: Meddelanden från Sveriges agrarförbund samt senare Sveriges lantmannaförbunds tidskrift 1904—1909. Litt. Wilh. Nauckhoff, Sveriges Agrar- och Lantmannaförbund. Sthlm 1919.

Agrarpolitik, statens åtgärder beträffande jordbruket, och särskilt den riktning inom den nationalekonomiska politiken, som har till mål att befordra jordbrukets intressen, i synnerhet genom statsåtgärder. Hit hör lagstiftning rörande jordbruket, om jordbesittning och rätt därtill, arrende, skifte, understöd för jordbruket och andra åtgärder för dess främjande, befordrande av nyodling och grundförbättring, tull å jordbrukets alster, beskattning av jord och av inkomst av jordbruk, domänförvaltning o. s. v. I äldre tid utövade staten ett långt gående förmynderskap över jordbruket samt över dess idkares verksamhet och avsättningen av dess alster, varjämte bönderna voro i starkt beroende av de oftast adliga godsägarna, — detta dock mindre i Sverige än i flertalet andra länder, där länsväsendet nått en starkare utveckling. Från senare delen av 1700-talet medförde liberalismens genombrott en stark reaktion mot dessa förhållanden. Utmärkande för tidens strävanden blevo: frigörande av tjänstepliktiga underhavande, frihet i förfoganderätten över jordegendom, uppdelning av allmänningar och skifte av samfälligheter, realisation av statens

Aconitum. Se Stormhatt.

Acorus. Se Kalmus.

Acre. Se Mått.

Acridiodea. Se Gräshoppor.

Actinomyces. Se Strålsvamp.

Adimonia. Se Renfanebagge.

Adonis, örter av sippeväxternas familj. Den fleråriga *A. vernalis L.,* med stora, gula blommor, som förekommer sällsynt vild i södra Sverige men är härdig ännu i Mälardalen, förtjänar planteras i gräsmattor och rabatter. På rabatter odlas vanligt de fotshöga ettåriga *A. æstivalis L.* och *A. autumnalis L.,* som blomma i juni och sept. med små röda blommor; de gå under namnet: gossen i det gröna.

Adpertinens, ägolott, som lyder under annan egendom och är anslagen till dess understöd. Förhållandet har numera blott sällan praktisk motsvarighet.

Adrenalin. Se Binjurar.

Adsorption. Se Absorption.

Adstringerande medel. Se Sammandragande medel.

Aducerat. Se Järn.

Aecidium. Se Rostsvamp.

Aegopodium. Se Kvaller.

Aerob. Se Bakterier.

Aesculus. Se Hästkastanje.

Aethusa. Se Vildpersilja.

Ag, *Cladium Marisens R. Br.,* meterhögt, styvt halvgräs med skarptandade blad, förekommer allmänt i Gottlands träsk och myrar, men är i övrigt sällsynt i Sverige. Användes till taktäckning liksom halm, men är mycket varaktigare.

Agaricus. Se Champinjon.

Agn, bete, vid fiske anbringas huvudsakligen på krok. För större rovfiskar fästas levande fiskar ss. mört, löja o. a. på kroken, för mindre fiskar daggmask, blötdjur, insekter o. s. v. För fångst av torsk, kolja och makrill med långrev och dörj, begagnas vanligen bitar av färsk sill. Sportfiskare använda vid gädd-, lax- och laxöringsfångst med drag och svirvel beten av metall, tyg, fjädrar m. m., oftast föreställande små fiskar eller insekter. Som konstgjort agn kan även räknas pilken. (Se Fiskeredskap).G. Schn.

Agnar, ax- och blomfjäll hos stråsäd och andra grässlag; stundom betecknas även baljväxters balj-skal som a. Användas som foder, huvudsakligen åt nöt, men även åt övriga husdjur. De överensstämma i sammansättning med halm men hava något högre fodervärde, såsom efterföljande medeltal visa.

Agnar av	Vatten	Råprotein	Råfett	Kvävefria extr.	Växttråd	Aska	Smältbar		Smb. äggv. pr fenh. gr.	100 kg. = fenh.
							äggv.	amid.		
	%	%	%	%	%	%	%	%		
Vete	16.0	4.7	1.7	37.1	30.4	10.1	0.9	0.5	27	

32.9

Råg

14.3

3.5

1.3

29.1

44.1

7.7

0.7

0.4

24

29.8

Korn

14.5

2.9

1.5

38.4

30.0

12.8

0.5

0.3

15

32.9

Havre

13.8

5.0

2.5

41.5

26.7

10.5

1.4

0.5

36

39.1

Ofta är fodervärdet högre till följd av inblandade sädeskorn. Kornagnar böra på grund av de medföljande skarpa borsten ej givas åt andra djur än nötkreaturen och, om de givas enbara, uppmjukas med vatten. Då de, såsom vanligen sker, givas blandade med andra a., märkes ingen olägenhet därav. Till svin användas företrädesvis vete-, havre- och klöver-a., vilka äro mjuka. Åt hästar passa a. mindre väl, emedan medföljande föroreningar kunna förorsaka kolik.

Agrar betyder egentligen till jordbruket hörande och användes som beteckning för dem, som på politisk väg söka ensidigt befordra jordbrukets intressen. Under trycket av 1880-talets lågkonjunktur och efter tyskt föredöme började på 1890-talet i vårt land en agrarisk rörelse, och år 1895 bildades Sveriges agrarförbund med syfte att utgöra ett centralförbund för lokala agrarföreningar, som verkade främst för bibehållande av tullskydd för jordbrukets alster samt i övrigt för jordbrukets politiska, ekonomiska och tekniska främjande. Förbundet, som år 1903 ombildades till Sveriges lantmannaförbund, lyckades ej vinna något politiskt inflytande och bortdog småningom (1913). Det utgav först: Meddelanden från Sveriges agrarförbund samt senare Sveriges lantmannaförbunds tidskrift 1904—1909. Litt. Wilh. Nauckhoff, Sveriges Agrar- och Lantmannaförbund. Sthlm 1919.

Agrarpolitik, statens åtgärder beträffande jordbruket, och särskilt den riktning inom den nationalekonomiska politiken, som har till mål att befordra jordbrukets intressen, i synnerhet genom statsåtgärder. Hit hör lagstiftning rörande jordbruket, om jordbesittning och rätt därtill, arrende, skifte, understöd för jordbruket och andra åtgärder för dess främjande, befordrande av nyodling och grundförbättring, tull å jordbrukets alster, beskattning av jord och av inkomst av jordbruk, domänförvaltning o. s. v. I äldre tid utövade staten ett långt gående förmynderskap över jordbruket samt över dess idkares verksamhet och avsättningen av dess alster, varjämte bönderna voro i starkt beroende av de oftast adliga godsägarna, — detta dock mindre i Sverige än i flertalet andra länder, där länsväsendet nått en starkare utveckling. Från senare delen av 1700-talet medförde liberalismens genombrott en stark reaktion mot dessa förhållanden. Utmärkande för tidens strävanden blevo: frigörande av tjänstepliktiga underhavande, frihet i förfoganderätten över jordegendom, uppdelning av allmänningar och skifte av samfälligheter, realisation av statens

Aconitum. Se Stormhatt.

Acorus. Se Kalmus.

Acre. Se Mått.

Acridiodea. Se Gräshoppor.

Actinomyces. Se Strålsvamp.

Adimonia. Se Renfanebagge.

Adonis, örter av sippeväxternas familj. Den fleråriga *A. vernalis L.,* med stora, gula blommor, som förekommer sällsynt vild i södra Sverige men är härdig ännu i Mälardalen, förtjänar planteras i gräsmattor och rabatter. På rabatter odlas vanligt de fotshöga ettåriga *A. æstivalis L.* och *A. autumnalis L.,* som blomma i juni och sept. med små röda blommor; de gå under namnet: gossen i det gröna.

Adpertinens, ägolott, som lyder under annan egendom och är anslagen till dess understöd. Förhållandet har numera blott sällan praktisk motsvarighet.

Adrenalin. Se Binjurar.

Adsorption. Se Absorption.

Adstringerande medel. Se Sammandragande medel.

Aducerat. Se Järn.

Aecidium. Se Rostsvamp.

Aegopodium. Se Kvaller.

Aerob. Se Bakterier.

Aesculus. Se Hästkastanje.

Aethusa. Se Vildpersilja.

Ag, *Cladium Marisens R. Br.,* meterhögt, styvt halvgräs med skarptandade blad, förekommer allmänt i Gottlands träsk och myrar, men är i övrigt sällsynt i Sverige. Användes till taktäckning liksom halm, men är mycket varaktigare.

Agaricus. Se Champinjon.

Agn, bete, vid fiske anbringas huvudsakligen på krok. För större rovfiskar fästas levande fiskar ss. mört, löja o. a. på kroken, för mindre fiskar daggmask, blötdjur, insekter o. s. v. För fångst av torsk, kolja och makrill med långrev och dörj, begagnas vanligen bitar av färsk sill. Sportfiskare använda vid gädd-, lax- och laxöringsfångst med drag och svirvel beten av metall, tyg, fjädrar m. m., oftast föreställande små fiskar eller insekter. Som konstgjort agn kan även räknas pilken. (Se Fiskeredskap).G. Schn.

Agnar, ax- och blomfjäll hos stråsäd och andra grässlag; stundom betecknas även baljväxters balj-skal som a. Användas som foder, huvudsakligen åt nöt, men även åt övriga husdjur. De överensstämma i sammansättning med halm men hava något högre fodervärde, såsom efterföljande medeltal visa.

Agnar av

Vatten

Råprotein

Råfett

Kvävefria extr.

Växttråd

Aska

Smältbar

Smb. äggv. pr fenh. gr.

100 kg. = fenh.

äggv.

amid.

%

%

%

%

%

%

%

%

Vete

16.0

4.7

1.7

37.1

30.4

10.1

0.9

0.5

27

32.9

Råg

14.3

3.5

1.3

29.1

44.1

7.7

0.7

0.4

24

29.8

Korn

14.5

2.9

1.5

38.4

30.0

12.8

0.5

0.3

15

32.9

Havre

13.8

5.0

2.5

41.5

26.7

10.5

1.4

0.5

36

Ofta är fodervärdet högre till följd av inblandade sädeskorn. Kornagnar böra på grund av de medföljande skarpa borsten ej givas åt andra djur än nötkreaturen och, om de givas enbara, uppmjukas med vatten. Då de, såsom vanligen sker, givas blandade med andra a., märkes ingen olägenhet därav. Till svin användas företrädesvis vete-, havre- och klöver-a., vilka äro mjuka. Åt hästar passa a. mindre väl, emedan medföljande föroreningar kunna förorsaka kolik.

Agrar betyder egentligen till jordbruket hörande och användes som beteckning för dem, som på politisk väg söka ensidigt befordra jordbrukets intressen. Under trycket av 1880-talets lågkonjunktur och efter tyskt föredöme började på 1890-talet i vårt land en agrarisk rörelse, och år 1895 bildades Sveriges agrarförbund med syfte att utgöra ett centralförbund för lokala agrarföreningar, som verkade främst för bibehållande av tullskydd för jordbrukets alster samt i övrigt för jordbrukets politiska, ekonomiska och tekniska främjande. Förbundet, som år 1903 ombildades till Sveriges lantmannaförbund, lyckades ej vinna något politiskt inflytande och bortdog småningom (1913). Det utgav först: Meddelanden från Sveriges agrarförbund samt senare Sveriges lantmannaförbunds tidskrift 1904—1909. Litt. Wilh. Nauckhoff, Sveriges Agrar- och Lantmannaförbund. Sthlm 1919.

Agrarpolitik, statens åtgärder beträffande jordbruket, och särskilt den riktning inom den nationalekonomiska politiken, som har till mål att befordra jordbrukets intressen, i synnerhet genom statsåtgärder. Hit hör lagstiftning rörande jordbruket, om jordbesittning och rätt därtill, arrende, skifte, understöd för jordbruket och andra åtgärder för dess främjande, befordrande av nyodling och grundförbättring, tull å jordbrukets alster, beskattning av jord och av inkomst av jordbruk, domänförvaltning o. s. v. I äldre tid utövade staten ett långt gående förmynderskap över jordbruket samt över dess idkares verksamhet och avsättningen av dess alster, varjämte bönderna voro i starkt beroende av de oftast adliga godsägarna, — detta dock mindre i Sverige än i flertalet andra länder, där länsväsendet nått en starkare utveckling. Från senare delen av 1700-talet medförde liberalismens genombrott en stark reaktion mot dessa förhållanden. Utmärkande för tidens strävanden blevo: frigörande av tjänstepliktiga underhavande, frihet i förfoganderätten över jordegendom, uppdelning av allmänningar och skifte av samfälligheter, realisation av statens

Aconitum. Se Stormhatt.

Acorus. Se Kalmus.

Acre. Se Mått.

Acridiodea. Se Gräshoppor.

Actinomyces. Se Strålsvamp.

Adimonia. Se Renfanebagge.

Adonis, örter av sippeväxternas familj. Den fleråriga *A. vernalis L.,* med stora, gula blommor, som förekommer sällsynt vild i södra Sverige men är härdig ännu i Mälardalen, förtjänar planteras i gräsmattor och rabatter. På rabatter odlas vanligt de fotshöga ettåriga *A. æstivalis L.* och *A. autumnalis L.,* som blomma i juni och sept. med små röda blommor; de gå under namnet: gossen i det gröna.

Adpertinens, ägolott, som lyder under annan egendom och är anslagen till dess understöd. Förhållandet har numera blott sällan praktisk motsvarighet.

Adrenalin. Se Binjurar.

Adsorption. Se Absorption.

Adstringerande medel. Se Sammandragande medel.

Aducerat. Se Järn.

Aecidium. Se Rostsvamp.

Aegopodium. Se Kvaller.

Aerob. Se Bakterier.

Aesculus. Se Hästkastanje.

Aethusa. Se Vildpersilja.

Ag, *Cladium Marisens R. Br.,* meterhögt, styvt halvgräs med skarptandade blad, förekommer allmänt i Gottlands träsk och myrar, men är i övrigt sällsynt i Sverige. Användes till taktäckning liksom halm, men är mycket varaktigare.

Agaricus. Se Champinjon.

Agn, bete, vid fiske anbringas huvudsakligen på krok. För större rovfiskar fästas levande fiskar ss. mört, löja o. a. på kroken, för mindre fiskar daggmask, blötdjur, insekter o. s. v. För fångst av torsk, kolja och makrill med långrev och dörj, begagnas vanligen bitar av färsk sill. Sportfiskare använda vid gädd-, lax- och laxöringsfångst med drag och svirvel beten av metall, tyg, fjädrar m. m., oftast föreställande små fiskar eller insekter. Som konstgjort agn kan även räknas pilken. (Se Fiskeredskap).G. Schn.

Agnar, ax- och blomfjäll hos stråsäd och andra gässlag; stundom betecknas även baljväxters balj-skal som a. Användas som foder, huvudsakligen åt nöt, men även åt övriga husdjur. De överensstämma i sammansättning med halm men hava något högre fodervärde, såsom efterföljande medeltal visa.

Agnar av	Vatten	Råprotein	Råfett	Kväve-fria extr.	Växttråd	Aska	Smältbar

Smb.
äggv.
pr
fenh.
gr.

100
kg.
=
fenh.

äggv.

amid.

%

%

%

%

%

%

%

%

Vete

16.0

4.7

1.7

37.1

30.4

10.1

0.9

0.5

27

32.9

Råg

14.3

3.5

1.3

29.1

44.1

7.7

0.7

0.4

24

29.8

Korn

14.5

2.9

1.5

38.4

30.0

12.8

0.5

0.3

15

32.9

Havre

13.8

5.0

2.5

41.5

26.7

10.5

1.4

0.5

36

39.1

Ofta är fodervärdet högre till följd av inblandade sädeskorn. Kornagnar böra på grund av de medföljande skarpa borsten ej givas åt andra djur än nötkreaturen och, om de givas enbara, uppmjukas med vatten. Då de, såsom vanligen sker, givas blandade med andra a., märkes ingen olägenhet därav. Till svin användas företrädesvis vete-, havre- och klöver-a., vilka äro mjuka. Åt hästar passa a. mindre väl, emedan medföljande föroreningar kunna förorsaka kolik.

Agrar betyder egentligen till jordbruket hörande och användes som beteckning för dem, som på politisk väg söka ensidigt befordra jordbrukets intressen. Under trycket av 1880-talets lågkonjunktur och efter tyskt föredöme började på 1890-talet i vårt land en agrarisk rörelse, och år 1895 bildades Sveriges agrarförbund med syfte att utgöra ett centralförbund för lokala agrarföreningar, som verkade främst för bibehållande av tullskydd för jordbrukets alster samt i övrigt för jordbrukets politiska, ekonomiska och tekniska främjande. Förbundet, som år 1903 ombildades till Sveriges lantmannaförbund, lyckades ej vinna något politiskt inflytande och bortdog småningom (1913). Det utgav först: Meddelanden från Sveriges agrarförbund samt senare Sveriges lantmannaförbunds tidskrift 1904—1909. Litt. Wilh. Nauckhoff, Sveriges Agrar- och Lantmannaförbund. Sthlm 1919.

Agrarpolitik, statens åtgärder beträffande jordbruket, och särskilt den riktning inom den nationalekonomiska politiken, som har till mål att befordra jordbrukets intressen, i synnerhet genom statsåtgärder. Hit hör lagstiftning rörande jordbruket, om jordbesittning och rätt därtill, arrende, skifte, understöd för jordbruket och andra åtgärder för dess främjande, befordrande av nyodling och grundförbättring, tull å jordbrukets alster, beskattning av jord och av inkomst av jordbruk, domänförvaltning o. s. v. I äldre tid utövade staten ett långt gående förmynderskap över jordbruket samt över dess idkares verksamhet och avsättningen av dess alster, varjämte bönderna voro i starkt beroende av de oftast adliga godsägarna, — detta dock mindre i Sverige än i flertalet andra länder, där länsväsendet nått en starkare utveckling. Från senare delen av 1700-talet medförde liberalismens genombrott en stark reaktion mot dessa förhållanden. Utmärkande för tidens strävanden blevo: frigörande av tjänstepliktiga underhavande, frihet i förfoganderätten över jordegendom, uppdelning av allmänningar och skifte av samfälligheter, realisation av statens

Aconitum. Se Stormhatt.

Acorus. Se Kalmus.

Acre. Se Mått.

Acridiodea. Se Gräshoppor.

Actinomyces. Se Strålsvamp.

Adimonia. Se Renfanebagge.

Adonis, örter av sippeväxternas familj. Den fleråriga *A. vernalis L.,* med stora, gula blommor, som förekommer sällsynt vild i södra Sverige men är härdig ännu i Mälardalen, förtjänar planteras i gräsmattor och rabatter. På rabatter odlas vanligt de fotshöga ettåriga *A. æstivalis L.* och *A. autumnalis L.,* som blomma i juni och sept. med små röda blommor; de gå under namnet: gossen i det gröna.

Adpertinens, ägolott, som lyder under annan egendom och är anslagen till dess understöd. Förhållandet har numera blott sällan praktisk motsvarighet.

Adrenalin. Se Binjurar.

Adsorption. Se Absorption.

Adstringerande medel. Se Sammandragande medel.

Aducerat. Se Järn.

Aecidium. Se Rostsvamp.

Aegopodium. Se Kvaller.

Aerob. Se Bakterier.

Aesculus. Se Hästkastanje.

Aethusa. Se Vildpersilja.

Ag, *Cladium Marisens R. Br.,* meterhögt, styvt halvgräs med skarptandade blad, förekommer allmänt i Gottlands träsk och myrar, men är i övrigt sällsynt i Sverige. Användes till taktäckning liksom halm, men är mycket varaktigare.

Agaricus. Se Champinjon.

Agn, bete, vid fiske anbringas huvudsakligen på krok. För större rovfiskar fästas levande fiskar ss. mört, löja o. a. på kroken, för mindre fiskar daggmask, blötdjur, insekter o. s. v. För fångst av torsk, kolja och makrill med långrev och dörj, begagnas vanligen bitar av färsk sill. Sportfiskare använda vid gädd-, lax- och laxöringsfångst med drag och svirvel beten av metall, tyg, fjädrar m. m., oftast föreställande små fiskar eller insekter. Som konstgjort agn kan även räknas pilken. (Se Fiskeredskap).G. Schn.

Agnar, ax- och blomfjäll hos stråsäd och andra grässlag; stundom betecknas även baljväxters balj-skal som a. Användas som foder, huvudsakligen åt nöt, men även åt övriga husdjur. De överensstämma i sammansättning med halm men hava något högre fodervärde, såsom efterföljande medeltal visa.

Agnar
av

Vat-
ten

Rå-
pro-
tein

Rå-
fett

Kvä-
ve-
fria
extr.

Växt-
tråd

Aska

Smältbar

Smb.
äggv.
pr
fenh.
gr.

100
kg.
=
fenh.

äggv.

amid.

%

%

%

%

%

%

%

%

Vete

16.0

4.7

1.7

37.1

30.4

10.1

0.9

0.5

27

32.9

Råg

14.3

3.5

1.3

29.1

44.1

7.7

0.7

0.4

24

29.8

Korn

14.5

2.9

1.5

38.4

30.0

12.8

0.5

0.3

15

32.9

Havre

13.8

5.0

2.5

41.5

26.7

10.5

1.4

0.5

36

39.1

Ofta är fodervärdet högre till följd av inblandade sädeskorn. Kornagnar böra på grund av de medföljande skarpa borsten ej givas åt andra djur än nötkreaturen och, om de givas enbara, uppmjukas med vatten. Då de, såsom vanligen sker, givas blandade med andra a., märkes ingen olägenhet därav. Till svin användas företrädesvis vete-, havre- och klöver-a., vilka äro mjuka. Åt hästar passa a. mindre väl, emedan medföljande föroreningar kunna förorsaka kolik.

Agrar betyder egentligen till jordbruket hörande och användes som beteckning för dem, som på politisk väg söka ensidigt befordra jordbrukets intressen. Under trycket av 1880-talets lågkonjunktur och efter tyskt föredöme började på 1890-talet i vårt land en agrarisk rörelse, och år 1895 bildades Sveriges agrarförbund med syfte att utgöra ett centralförbund för lokala agrarföreningar, som verkade främst för bibehållande av tullskydd för jordbrukets alster samt i övrigt för jordbrukets politiska, ekonomiska och tekniska främjande. Förbundet, som år 1903 ombildades till Sveriges lantmannaförbund, lyckades ej vinna något politiskt inflytande och bortdog småningom (1913). Det utgav först: Meddelanden från Sveriges agrarförbund samt senare Sveriges lantmannaförbunds tidskrift 1904—1909. Litt. Wilh. Nauckhoff, Sveriges Agrar- och Lantmannaförbund. Sthlm 1919.

Agrarpolitik, statens åtgärder beträffande jordbruket, och särskilt den riktning inom den nationalekonomiska politiken, som har till mål att befordra jordbrukets intressen, i synnerhet genom statsåtgärder. Hit hör lagstiftning rörande jordbruket, om jordbesittning och rätt därtill, arrende, skifte, understöd för jordbruket och andra åtgärder för dess främjande, befordrande av nyodling och grundförbättring, tull å jordbrukets alster, beskattning av jord och av inkomst av jordbruk, domänförvaltning o. s. v. I äldre tid utövade staten ett långt gående förmynderskap över jordbruket samt över dess idkares verksamhet och avsättningen av dess alster, varjämte bönderna voro i starkt beroende av de oftast adliga godsägarna, — detta dock mindre i Sverige än i flertalet andra länder, där länsväsendet nått en starkare utveckling. Från senare delen av 1700-talet medförde liberalismens genombrott en stark reaktion mot dessa förhållanden. Utmärkande för tidens strävanden blevo: frigörande av tjänstepliktiga underhavande, frihet i förfoganderätten över jordegendom, uppdelning av allmänningar och skifte av samfälligheter, realisation av statens

Aconitum. Se Stormhatt.

Acorus. Se Kalmus.

Acre. Se Mått.

Acridiodea. Se Gräshoppor.

Actinomyces. Se Strålsvamp.

Adimonia. Se Renfanebagge.

Adonis, örter av sippeväxternas familj. Den fleråriga *A. vernalis L.,* med stora, gula blommor, som förekommer sällsynt vild i södra Sverige men är härdig ännu i Mälardalen, förtjänar planteras i gräsmattor och rabatter. På rabatter odlas vanligt de fotshöga ettåriga *A. æstivalis L.* och *A. autumnalis L.,* som blomma i juni och sept. med små röda blommor; de gå under namnet: gossen i det gröna.

Adpertinens, ägolott, som lyder under annan egendom och är anslagen till dess understöd. Förhållandet har numera blott sällan praktisk motsvarighet.

Adrenalin. Se Binjurar.

Adsorption. Se Absorption.

Adstringerande medel. Se Sammandragande medel.

Aducerat. Se Järn.

Aecidium. Se Rostsvamp.

Aegopodium. Se Kvaller.

Aerob. Se Bakterier.

Aesculus. Se Hästkastanje.

Aethusa. Se Vildpersilja.

Ag, *Cladium Marisens R. Br.,* meterhögt, styvt halvgräs med skarptandade blad, förekommer allmänt i Gottlands träsk och myrar, men är i övrigt sällsynt i Sverige. Användes till taktäckning liksom halm, men är mycket varaktigare.

Agaricus. Se Champinjon.

Agn, bete, vid fiske anbringas huvudsakligen på krok. För större rovfiskar fästas levande fiskar ss. mört, löja o. a. på kroken, för mindre fiskar daggmask, blötdjur, insekter o. s. v. För fångst av torsk, kolja och makrill med långrev och dörj, begagnas vanligen bitar av färsk sill. Sportfiskare använda vid gädd-, lax- och laxöringsfångst med drag och svirvel beten av metall, tyg, fjädrar m. m., oftast föreställande små fiskar eller insekter. Som konstgjort agn kan även räknas pilken. (Se Fiskeredskap).G. Schn.

Agnar, ax- och blomfjäll hos stråsäd och andra grässlag; stundom betecknas även baljväxters balj-skal som a. Användas som foder, huvudsakligen åt nöt, men även åt övriga husdjur. De överensstämma i sammansättning med halm men hava något högre fodervärde, såsom efterföljande medeltal visa.

Agnar av

Vatten

Råprotein

Råfett

Kvävefria extr.

Växttråd

Aska

Smältbar

Smb. äggv. pr fenh. gr.

100 kg. = fenh.

äggv.

amid.

%

%

%

%

%

%

%

%

Vete

16.0

4.7

1.7

37.1

30.4

10.1

0.9

0.5

27

32.9

Råg

14.3

3.5

1.3

29.1

44.1

7.7

0.7

0.4

24

29.8

Korn

14.5

2.9

1.5

38.4

30.0

12.8

0.5

0.3

15

32.9

Havre

13.8

5.0

2.5

41.5

26.7

10.5

1.4

0.5

36

39.1

Ofta är fodervärdet högre till följd av inblandade sädeskorn. Kornagnar böra på grund av de medföljande skarpa borsten ej givas åt andra djur än nötkreaturen och, om de givas enbara, uppmjukas med vatten. Då de, såsom vanligen sker, givas blandade med andra a., märkes ingen olägenhet därav. Till svin användas företrädesvis vete-, havre- och klöver-a., vilka äro mjuka. Åt hästar passa a. mindre väl, emedan medföljande föroreningar kunna förorsaka kolik.

Agrar betyder egentligen till jordbruket hörande och användes som beteckning för dem, som på politisk väg söka ensidigt befordra jordbrukets intressen. Under trycket av 1880-talets lågkonjunktur och efter tyskt föredöme började på 1890-talet i vårt land en agrarisk rörelse, och år 1895 bildades Sveriges agrarförbund med syfte att utgöra ett centralförbund för lokala agrarföreningar, som verkade främst för bibehållande av tullskydd för jordbrukets alster samt i övrigt för jordbrukets politiska, ekonomiska och tekniska främjande. Förbundet, som år 1903 ombildades till Sveriges lantmannaförbund, lyckades ej vinna något politiskt inflytande och bortdog småningom (1913). Det utgav först: Meddelanden från Sveriges agrarförbund samt senare Sveriges lantmannaförbunds tidskrift 1904—1909. Litt. Wilh. Nauckhoff, Sveriges Agrar- och Lantmannaförbund. Sthlm 1919.

Agrarpolitik, statens åtgärder beträffande jordbruket, och särskilt den riktning inom den nationalekonomiska politiken, som har till mål att befordra jordbrukets intressen, i synnerhet genom statsåtgärder. Hit hör lagstiftning rörande jordbruket, om jordbesittning och rätt därtill, arrende, skifte, understöd för jordbruket och andra åtgärder för dess främjande, befordrande av nyodling och grundförbättring, tull å jordbrukets alster, beskattning av jord och av inkomst av jordbruk, domänförvaltning o. s. v. I äldre tid utövade staten ett långt gående förmynderskap över jordbruket samt över dess idkares verksamhet och avsättningen av dess alster, varjämte bönderna voro i starkt beroende av de oftast adliga godsägarna, — detta dock mindre i Sverige än i flertalet andra länder, där länsväsendet nått en starkare utveckling. Från senare delen av 1700-talet medförde liberalismens genombrott en stark reaktion mot dessa förhållanden. Utmärkande för tidens strävanden blevo: frigörande av tjänstepliktiga underhavande, frihet i förfoganderätten över jordegendom, uppdelning av allmänningar och skifte av samfälligheter, realisation av statens

Aconitum. Se Stormhatt.

Acorus. Se Kalmus.

Acre. Se Mått.

Acridiodea. Se Gräshoppor.

Actinomyces. Se Strålsvamp.

Adimonia. Se Renfanebagge.

Adonis, örter av sippeväxternas familj. Den fleråriga *A. vernalis L.,* med stora, gula blommor, som förekommer sällsynt vild i södra Sverige men är härdig ännu i Mälardalen, förtjänar planteras i gräsmattor och rabatter. På rabatter odlas vanligt de fotshöga ettåriga *A. æstivalis L.* och *A. autumnalis L.,* som blomma i juni och sept. med små röda blommor; de gå under namnet: gossen i det gröna.

Adpertinens, ägolott, som lyder under annan egendom och är anslagen till dess understöd. Förhållandet har numera blott sällan praktisk motsvarighet.

Adrenalin. Se Binjurar.

Adsorption. Se Absorption.

Adstringerande medel. Se Sammandragande medel.

Aducerat. Se Järn.

Aecidium. Se Rostsvamp.

Aegopodium. Se Kvaller.

Aerob. Se Bakterier.

Aesculus. Se Hästkastanje.

Aethusa. Se Vildpersilja.

Ag, *Cladium Marisens R. Br.,* meterhögt, styvt halvgräs med skarptandade blad, förekommer allmänt i Gottlands träsk och myrar, men är i övrigt sällsynt i Sverige. Användes till taktäckning liksom halm, men är mycket varaktigare.

Agaricus. Se Champinjon.

Agn, bete, vid fiske anbringas huvudsakligen på krok. För större rovfiskar fästas levande fiskar ss. mört, löja o. a. på kroken, för mindre fiskar daggmask, blötdjur, insekter o. s. v. För fångst av torsk, kolja och makrill med långrev och dörj, begagnas vanligen bitar av färsk sill. Sportfiskare använda vid gädd-, lax- och laxöringsfångst med drag och svirvel beten av metall, tyg, fjädrar m. m., oftast föreställande små fiskar eller insekter. Som konstgjort agn kan även räknas pilken. (Se Fiskeredskap).G. Schn.

Agnar, ax- och blomfjäll hos stråsäd och andra grässlag; stundom betecknas även baljväxters balj-skal som a. Användas som foder, huvudsakligen åt nöt, men även åt övriga husdjur. De överensstämma i sammansättning med halm men hava något högre fodervärde, såsom efterföljande medeltal visa.

Agnar av	Vatten	Råprotein	Råfett	Kvävefria extr.	Växttråd	Aska	Smältbar	Smb. äggv. pr fenh. gr.	100 kg. = fenh.

äggv.

amid.

%

%

%

%

%

%

%

%

Vete

16.0

4.7

1.7

37.1

30.4

10.1

0.9

0.5

27

32.9

Råg

14.3

3.5

1.3

29.1

44.1

7.7

0.7

0.4

24

29.8

Korn

14.5

2.9

1.5

38.4

30.0

12.8

0.5

0.3

15

32.9

Havre

13.8

5.0

2.5

41.5

26.7

10.5

1.4

0.5

36

39.1

Ofta är fodervärdet högre till följd av inblandade sädeskorn. Kornagnar böra på grund av de medföljande skarpa borsten ej givas åt andra djur än nötkreaturen och, om de givas enbara, uppmjukas med vatten. Då de, såsom vanligen sker, givas blandade med andra a., märkes ingen olägenhet därav. Till svin användas företrädesvis vete-, havre- och klöver-a., vilka äro mjuka. Åt hästar passa a. mindre väl, emedan medföljande föroreningar kunna förorsaka kolik.

Agrar betyder egentligen till jordbruket hörande och användes som beteckning för dem, som på politisk väg söka ensidigt befordra jordbrukets intressen. Under trycket av 1880-talets lågkonjunktur och efter tyskt föredöme började på 1890-talet i vårt land en agrarisk rörelse, och år 1895 bildades Sveriges agrarförbund med syfte att utgöra ett centralförbund för lokala agrarföreningar, som verkade främst för bibehållande av tullskydd för jordbrukets alster samt i övrigt för jordbrukets politiska, ekonomiska och tekniska främjande. Förbundet, som år 1903 ombildades till Sveriges lantmannaförbund, lyckades ej vinna något politiskt inflytande och bortdog småningom (1913). Det utgav först: Meddelanden från Sveriges agrarförbund samt senare Sveriges lantmannaförbunds tidskrift 1904—1909. Litt. Wilh. Nauckhoff, Sveriges Agrar- och Lantmannaförbund. Sthlm 1919.

Agrarpolitik, statens åtgärder beträffande jordbruket, och särskilt den riktning inom den nationalekonomiska politiken, som har till mål att befordra jordbrukets intressen, i synnerhet genom statsåtgärder. Hit hör lagstiftning rörande jordbruket, om jordbesittning och rätt därtill, arrende, skifte, understöd för jordbruket och andra åtgärder för dess främjande, befordrande av nyodling och grundförbättring, tull å jordbrukets alster, beskattning av jord och av inkomst av jordbruk, domänförvaltning o. s. v. I äldre tid utövade staten ett långt gående förmynderskap över jordbruket samt över dess idkares verksamhet och avsättningen av dess alster, varjämte bönderna voro i starkt beroende av de oftast adliga godsägarna, — detta dock mindre i Sverige än i flertalet andra länder, där länsväsendet nått en starkare utveckling. Från senare delen av 1700-talet medförde liberalismens genombrott en stark reaktion mot dessa förhållanden. Utmärkande för tidens strävanden blevo: frigörande av tjänstepliktiga underhavande, frihet i förfoganderätten över jordegendom, uppdelning av allmänningar och skifte av samfälligheter, realisation av statens

jordegendomar, befordran av lantbrukets utveckling genom kredit (hypotekskreditens ordnande). Under senare tid ha de sociala intressena i viss mån medfört en omändring i landets a. Strävandet att höja det mindre jordbruket och skaffa den jordlösa befolkningen möjlighet att få jord att bruka för egen räkning och därigenom motverka »flykten från landet» har föranlett en mängd statsåtgärder för inre kolonisation genom nybyggen och nyodling samt för styckning av större jordbruk (se Egna hem), understöd genom premieringar, lån m. m. åt det mindre jordbruket; samtidigt har grundsatsen om skyldigheten för innehavare av jord att bruka den till största möjliga nytta för hela folket trängt genom och medfört inskränkningar i den fria förfoganderätten över jorden (se Norrlandslagstiftning, Vanhävd).

Litt. W. Roscher, Nationalökonomie des Ackerbaues, 1881: A. C. Thaer, System der Landwirtschaft, Abschn. über Politik, 1877; Brentano, Agrarpolitik 1897; Fuchs, die Epochen d. deutschen Agrargeschichte und Agrarpolitik 1897.

Agridynamit. Se Sprängämne.

Agrikultur betyder åkerbruk.

Agrikulturfosfat, ett belgiskt råfosfat. Se Fosfat.

Agrikulturfysik. Se Lantbruksfysik.

Agrikulturkemi, -kemist. Se Lantbrukskemi.

Agrikultursystem, statshushållningssystem, som härleder folkets välstånd i främsta rummet från jordens brukning och avkastning.

Agriotes. Se Knäppare.

Agrologi, läran om jordmånernas bildning. Jfr Marklära.

Agronom betyder egentligen den, som är kunnig i lantbrukets teori. I vårt land har ordet använts att beteckna av det allmänna avlönade undervisare eller tekniska rådgivare i lanthushållning, ss. statsagronom (numera lantbruksingenjör och statskonsulent) och länsagronom (numera merendels konsulent). I senare tid hava de, som avlagt avgångsexamen från statens lantbruksinstitut, börjat kallas agronomer, och detta har legaliserats genom stadgarna för dessa institut 12 aug. 1912, enligt vilka huvudkursen benämnes agronomkurs.

Agronomförbund, Sveriges, stiftat 1921, har till syfte att främja ett kollegialt förhållande mellan agronomer, att hävda den vetenskapliga lantbruksundervisningen samt att tillvarataga agronomkårens sociala och ekonomiska intressen.

Agronomi. Jordbrukslära.

Agropyrum. Se Kvickrot.

Agrostemma. Se Klint.

Agrostis. Se Ven.

Agrotis. Se Jordfly.

Aira. Se Tåtel.

Akacia, *Acacia,* släkte av den till baljväx- terna närstående familjen *Mimosæ,* av vars talrika i heta länder, huvudsakligen i Afrika och Australien, hemmahörande arter, åtskilliga hos oss odlas i växthus. Under namn av (oäkta) A. gå åtskilliga arter av det till baljväxternas familj hörande släktet *Robinia.* Den vanliga oäkta Akacian, *R. pseudacacia* L., ett från N. Amerika härstammande träd med parbladiga blad och stora, vita välluktande blommor, är rätt vanlig som parkträd i södra Sverige och går på varm jord i väl skyddat läge till även i mellersta Sverige.G. L—d.

Akademihemman kallas i dagligt tal Uppsala och Lunds universitet tillhörande jordegendomar. Genom gåvobrev den 31 aug. 1624 donerade Konung Gustaf II Adolf av de gustavianska arvegodsen 306 1/2 hemman i Uppland och Västmanland samt dessutom kronotionde av flere gods till Uppsala akademi, som därjämte fått prebendehemman för de teologie professorerna. Sedermera ha en del avlägsna hemman sålts och andra inköpts, så att universitetet numera äger 5 7/8 mantal krono-, nära 331 mtl frälse- och 50 1/8 mtl skattejord. Lunds universitets jordegendom utgöres av 16 1/6 mtl jämte ängslotter vid Höjeå. Akademihemmanen stå under universitetens förvaltning och äro utarrenderade.

Akleja, *Aquilegia,* släkte av sippfamiljen *Ranunculaceæ,* utmärkt genom blommor med 5 trattformiga, sporrbärande kronblad. Av släktets många arter förekommer *A. vulgaris* L., med blommor i blå eller vit färg, stundom även annorlunda färgade, allmänt odlad och ofta förvildad; vanlig är även den nordamerikanska *A. chrysantha* A. Gray. med guldgula blommor. Dessutom flera andra arter och korsningar. Aklejorna variera mycket i färg och även i form, äro mångåriga och mycket härdiga, föröka sig rikt med frö och höra till de mest lättodlade och tacksamma frilands-, växterna. Se Blomsterodling.G. L—d.

Akonitin. Se Alkaloid. Stormhatt.

Aktinomykos. Se Strålsvampsjuka.

Aktiva tillgångar. Se Bokföring.

Al. 1. Trädslag. Al, *Alnus,* av björkfamiljen, *Betulaceæ,* förekommer i Sverige med 2 vildväxande arter, klibbal och gråal. Klibbal, Svartal, Alnus glutinosa, Gaert. 1. *rotundifolia* Mill., förekommer beståndsvis i södra och mellersta Sverige upp till mellersta Värmland, södra Dalarne och Gästrikland samt mer enstaka utefter Bottniska viken och de norrländska älvarna upp mot Piteå. Den har rundade, blanka blad och skaftade frökottar samt små, vingade frön (1,000 frön väga 1 gr.). Den fordrar djup, lucker och mullrik jordmån med stor fuktighet; rötterna kunna t. o. m. växa i öppet vatten, blott det är rinnande och syrerikt, men den älskar ej det bruna, stillastående mossvattnet.

Gråal eller alder, *A. incana* (L.) Willd, har nordligare utbredning men finnes även jordegendomar, befordran av lantbrukets utveckling genom kredit (hypotekskreditens ordnande). Under senare tid ha de sociala intressena i viss mån medfört en omändring i landets a. Strävandet att höja det mindre jordbruket och skaffa den jordlösa befolkningen möjlighet att få jord att bruka för egen räkning och därigenom motverka »flykten från landet» har föranlett en mängd statsåtgärder för inre kolonisation genom nybyggen och nyodling samt för styckning av större jordbruk (se Egna hem), understöd genom premieringar, lån m. m. åt det mindre jordbruket; samtidigt har grundsatsen om skyldigheten för innehavare av jord att bruka den till största möjliga nytta för hela folket trängt genom och medfört inskränkningar i den fria förfoganderätten över jorden (se Norrlandslagstiftning, Vanhävd).

Litt. W. Roscher, Nationalökonomie des Ackerbaues, 1881: A. C. Thaer, System der Landwirtschaft, Abschn. über Politik, 1877; Brentano, Agrarpolitik 1897; Fuchs, die Epochen d. deutschen Agrargeschichte und Agrarpolitik 1897.

Agridynamit. Se Sprängämne.

Agrikultur betyder åkerbruk.

Agrikulturfosfat, ett belgiskt råfosfat. Se Fosfat.

Agrikulturfysik. Se Lantbruksfysik.

Agrikulturkemi, -kemist. Se Lantbrukskemi.

Agrikultursystem, statshushållningssystem, som härleder folkets välstånd i främsta rummet från jordens brukning och avkastning.

Agriotes. Se Knäppare.

Agrologi, läran om jordmånernas bildning. Jfr Marklära.

Agronom betyder egentligen den, som är kunnig i lantbrukets teori. I vårt land har ordet använts att beteckna av det allmänna avlönade undervisare eller tekniska rådgivare i lanthushållning, ss. statsagronom (numera lantbruksingenjör och statskonsulent) och länsagronom (numera merendels konsulent). I senare tid hava de, som avlagt avgångsexamen från statens lantbruksinstitut, börjat kallas agronomer, och detta har legaliserats genom stadgarna för dessa institut 12 aug. 1912, enligt vilka huvudkursen benämnes agronomkurs.

Agronomförbund, Sveriges, stiftat 1921, har till syfte att främja ett kollegialt förhållande mellan agronomer, att hävda den vetenskapliga lantbruksundervisningen samt att tillvaratagа agronomkårens sociala och ekonomiska intressen.

Agronomi. Jordbrukslära.

Agropyrum. Se Kvickrot.

Agrostemma. Se Klint.

Agrostis. Se Ven.

Agrotis. Se Jordfly.

Aira. Se Tåtel.

Akacia, *Acacia,* släkte av den till baljväx- terna närstående familjen *Mimosæ,* av vars talrika i heta länder, huvudsakligen i Afrika och Australien, hemmahörande arter, åtskilliga hos oss odlas i växthus. Under namn av (oäkta) A. gå åtskilliga arter av det till baljväxternas familj hörande släktet *Robinia.* Den vanliga oäkta Akacian, *R. pseudacacia* L., ett från N. Amerika härstammande träd med parbladiga blad och stora, vita välluktande blommor, är rätt vanlig som parkträd i södra Sverige och går på varm jord i väl skyddat läge till även i mellersta Sverige.G. L—d.

Akademihemman kallas i dagligt tal Uppsala och Lunds universitet tillhörande jordegendomar. Genom gåvobrev den 31 aug. 1624 donerade Konung Gustaf II Adolf av de gustavianska arvegodsen 306 1/2 hemman i Uppland och Västmanland samt dessutom kronotionde av flere gods till Uppsala akademi, som därjämte fått prebendehemman för de teologie professorerna. Sedermera ha en del avlägsna hemman sålts och andra inköpts, så att universitetet numera äger 5 7/8 mantal krono-, nära 331 mtl frälse- och 50 1/8 mtl skattejord. Lunds universitets jordegendom utgöres av 16 1/6 mtl jämte ängslotter vid Höjeå. Akademihemmanen stå under universitetens förvaltning och äro utarrenderade.

Akleja, *Aquilegia,* släkte av sippfamiljen *Ranunculaceæ,* utmärkt genom blommor med 5 trattformiga, sporrbärande kronblad. Av släktets många arter förekommer *A. vulgaris* L., med blommor i blå eller vit färg, stundom även annorlunda färgade, allmänt odlad och ofta förvildad; vanlig är även den nordamerikanska *A. chrysantha* A. Gray. med guldgula blommor. Dessutom flera andra arter och korsningar. Aklejorna variera mycket i färg och även i form, äro mångåriga och mycket härdiga, föröka sig rikt med frö och höra till de mest lättodlade och tacksamma frilands-, växterna. Se Blomsterodling.G. L—d.

Akonitin. Se Alkaloid. Stormhatt.

Aktinomykos. Se Strålsvampsjuka.

Aktiva tillgångar. Se Bokföring.

Al. 1. Trädslag. Al, *Alnus,* av björkfamiljen, *Betulaceæ,* förekommer i Sverige med 2 vildväxande arter, klibbal och gråal. Klibbal, Svartal, Alnus glutinosa, Gaert. 1. *rotundifolia* Mill., förekommer beståndsvis i södra och mellersta Sverige upp till mellersta Värmland, södra Dalarne och Gästrikland samt mer enstaka utefter Bottniska viken och de norrländska älvarna upp mot Piteå. Den har rundade, blanka blad och skaftade frökottar samt små, vingade frön (1,000 frön väga 1 gr.). Den fordrar djup, lucker och mullrik jordmån med stor fuktighet; rötterna kunna t. o. m. växa i öppet vatten, blott det är rinnande och syrerikt, men den älskar ej det bruna, stillastående mossvattnet.

Gråal eller alder, *A. incana* (L.) Willd, har nordligare utbredning men finnes även jordegendomar, befordran av lantbrukets utveckling genom kredit (hypotekskreditens ordnande). Under senare tid ha de sociala intressena i viss mån medfört en omändring i landets a. Strävandet att höja det mindre jordbruket och skaffa den jordlösa befolkningen möjlighet att få jord att bruka för egen räkning och därigenom motverka »flykten från landet» har föranlett en mängd statsåtgärder för inre kolonisation genom nybyggen och nyodling samt för styckning av större jordbruk (se Egna hem), understöd genom premieringar, lån m. m. åt det mindre jordbruket; samtidigt har grundsatsen om skyldigheten för innehavare av jord att bruka den till största möjliga nytta för hela folket trängt genom och medfört inskränkningar i den fria förfoganderätten över jorden (se Norrlandslagstiftning, Vanhävd).

Litt. W. Roscher, Nationalökonomie des Ackerbaues, 1881: A. C. Thaer, System der Landwirtschaft, Abschn. über Politik, 1877; Brentano, Agrarpolitik 1897; Fuchs, die Epochen d. deutschen Agrargeschichte und Agrarpolitik 1897.

Agridynamit. Se Sprängämne.

Agrikultur betyder åkerbruk.

Agrikulturfosfat, ett belgiskt råfosfat. Se Fosfat.

Agrikulturfysik. Se Lantbruksfysik.

Agrikulturkemi, -kemist. Se Lantbrukskemi.

Agrikultursystem, statshushållningssystem, som härleder folkets välstånd i främsta rummet från jordens brukning och avkastning.

Agriotes. Se Knäppare.

Agrologi, läran om jordmånernas bildning. Jfr Marklära.

Agronom betyder egentligen den, som är kunnig i lantbrukets teori. I vårt land har ordet använts att beteckna av det allmänna avlönade undervisare eller tekniska rådgivare i lanthushållning, ss. statsagronom (numera lantbruksingenjör och statskonsulent) och länsagronom (numera merendels konsulent). I senare tid hava de, som avlagt avgångsexamen från statens lantbruksinstitut, börjat kallas agronomer, och detta har legaliserats genom stadgarna för dessa institut 12 aug. 1912, enligt vilka huvudkursen benämnes agronomkurs.

Agronomförbund, Sveriges, stiftat 1921, har till syfte att främja ett kollegialt förhållande mellan agronomer, att hävda den vetenskapliga lantbruksundervisningen samt att tillvarataga agronomkårens sociala och ekonomiska intressen.

Agronomi. Jordbrukslära.

Agropyrum. Se Kvickrot.

Agrostemma. Se Klint.

Agrostis. Se Ven.

Agrotis. Se Jordfly.

Aira. Se Tåtel.

Akacia, *Acacia,* släkte av den till baljväx- terna närstående familjen *Mimosæ,* av vars talrika i heta länder, huvudsakligen i Afrika och Australien, hemmahörande arter, åtskilliga hos oss odlas i växthus. Under namn av (oäkta) A. gå åtskilliga arter av det till baljväxternas familj hörande släktet *Robinia.* Den vanliga oäkta Akacian, *R. pseudacacia* L., ett från N. Amerika härstammande träd med parbladiga blad och stora, vita välluktande blommor, är rätt vanlig som parkträd i södra Sverige och går på varm jord i väl skyddat läge till även i mellersta Sverige.G. L—d.

Akademihemman kallas i dagligt tal Uppsala och Lunds universitet tillhörande jordegendomar. Genom gåvobrev den 31 aug. 1624 donerade Konung Gustaf II Adolf av de gustavianska arvegodsen 306 1/2 hemman i Uppland och Västmanland samt dessutom kronotionde av flere gods till Uppsala akademi, som därjämte fått prebendehemman för de teologie professorerna. Sedermera ha en del avlägsna hemman sålts och andra inköpts, så att universitetet numera äger 5 7/8 mantal krono-, nära 331 mtl frälse- och 50 1/8 mtl skattejord. Lunds universitets jordegendom utgöres av 16 1/6 mtl jämte ängslotter vid Höjeå. Akademihemmanen stå under universitetens förvaltning och äro utarrenderade.

Akleja, *Aquilegia,* släkte av sippfamiljen *Ranunculaceæ,* utmärkt genom blommor med 5 trattformiga, sporrbärande kronblad. Av släktets många arter förekommer *A. vulgaris* L., med blommor i blå eller vit färg, stundom även annorlunda färgade, allmänt odlad och ofta förvildad; vanlig är även den nordamerikanska *A. chrysantha* A. Gray. med guldgula blommor. Dessutom flera andra arter och korsningar. Aklejorna variera mycket i färg och även i form, äro mångåriga och mycket härdiga, föröka sig rikt med frö och höra till de mest lättodlade och tacksamma frilands-, växterna. Se Blomsterodling.G. L—d.

Akonitin. Se Alkaloid. Stormhatt.

Aktinomykos. Se Strålsvampsjuka.

Aktiva tillgångar. Se Bokföring.

Al. 1. Trädslag. Al, *Alnus,* av björkfamiljen, *Betulaceæ,* förekommer i Sverige med 2 vildväxande arter, klibbal och gråal. Klibbal, Svartal, Alnus glutinosa, Gaert. 1. *rotundifolia* Mill., förekommer beståndsvis i södra och mellersta Sverige upp till mellersta Värmland, södra Dalarne och Gästrikland samt mer enstaka utefter Bottniska viken och de norrländska älvarna upp mot Piteå. Den har rundade, blanka blad och skaftade frökottar samt små, vingade frön (1,000 frön väga 1 gr.). Den fordrar djup, lucker och mullrik jordmån med stor fuktighet; rötterna kunna t. o. m. växa i öppet vatten, blott det är rinnande och syrerikt, men den älskar ej det bruna, stillastående mossvattnet.

Gråal eller alder, *A. incana* (L.) Willd, har nordligare utbredning men finnes även jordegendomar, befordran av lantbrukets utveckling genom kredit (hypotekskreditens ordnande). Under senare tid ha de sociala intressena i viss mån medfört en omändring i landets a. Strävandet att höja det mindre jordbruket och skaffa den jordlösa befolkningen möjlighet att få jord att bruka för egen räkning och därigenom motverka »flykten från landet» har föranlett en mängd statsåtgärder för inre kolonisation genom nybyggen och nyodling samt för styckning av större jordbruk (se Egna hem), understöd genom premieringar, lån m. m. åt det mindre jordbruket; samtidigt har grundsatsen om skyldigheten för innehavare av jord att bruka den till största möjliga nytta för hela folket trängt genom och medfört inskränkningar i den fria förfoganderätten över jorden (se Norrlandslagstiftning, Vanhävd).

Litt. W. Roscher, Nationalökonomie des Ackerbaues, 1881: A. C. Thaer, System der Landwirtschaft, Abschn. über Politik, 1877; Brentano, Agrarpolitik 1897; Fuchs, die Epochen d. deutschen Agrargeschichte und Agrarpolitik 1897.

Agridynamit. Se Sprängämne.

Agrikultur betyder åkerbruk.

Agrikulturfosfat, ett belgiskt råfosfat. Se Fosfat.

Agrikulturfysik. Se Lantbruksfysik.

Agrikulturkemi, -kemist. Se Lantbrukskemi.

Agrikultursystem, statshushållningssystem, som härleder folkets välstånd i främsta rummet från jordens brukning och avkastning.

Agriotes. Se Knäppare.

Agrologi, läran om jordmånernas bildning. Jfr Marklära.

Agronom betyder egentligen den, som är kunnig i lantbrukets teori. I vårt land har ordet använts att beteckna av det allmänna avlönade undervisare eller tekniska rådgivare i lanthushållning, ss. statsagronom (numera lantbruksingenjör och statskonsulent) och länsagronom (numera merendels konsulent). I senare tid hava de, som avlagt avgångsexamen från statens lantbruksinstitut, börjat kallas agronomer, och detta har legaliserats genom stadgarna för dessa institut 12 aug. 1912, enligt vilka huvudkursen benämnes agronomkurs.

Agronomförbund, Sveriges, stiftat 1921, har till syfte att främja ett kollegialt förhållande mellan agronomer, att hävda den vetenskapliga lantbruksundervisningen samt att tillvarataga agronomkårens sociala och ekonomiska intressen.

Agronomi. Jordbrukslära.

Agropyrum. Se Kvickrot.

Agrostemma. Se Klint.

Agrostis. Se Ven.

Agrotis. Se Jordfly.

Aira. Se Tåtel.

Akacia, *Acacia,* släkte av den till baljväx- terna närstående familjen *Mimosæ,* av vars talrika i heta länder, huvudsakligen i Afrika och Australien, hemmahörande arter, åtskilliga hos oss odlas i växthus. Under namn av (oäkta) A. gå åtskilliga arter av det till baljväxternas familj hörande släktet *Robinia.* Den vanliga oäkta Akacian, *R. pseudacacia* L., ett från N. Amerika härstammande träd med parbladiga blad och stora, vita välluktande blommor, är rätt vanlig som parkträd i södra Sverige och går på varm jord i väl skyddat läge till även i mellersta Sverige.G. L—d.

Akademihemman kallas i dagligt tal Uppsala och Lunds universitet tillhörande jordegendomar. Genom gåvobrev den 31 aug. 1624 donerade Konung Gustaf II Adolf av de gustavianska arvegodsen 306 1/2 hemman i Uppland och Västmanland samt dessutom kronotionde av flere gods till Uppsala akademi, som därjämte fått prebendehemman för de teologie professorerna. Sedermera ha en del avlägsna hemman sålts och andra inköpts, så att universitetet numera äger 5 7/8 mantal krono-, nära 331 mtl frälse- och 50 1/8 mtl skattejord. Lunds universitets jordegendom utgöres av 16 1/6 mtl jämte ängslotter vid Höjeå. Akademihemmanen stå under universitetens förvaltning och äro utarrenderade.

Akleja, *Aquilegia,* släkte av sippfamiljen *Ranunculaceæ,* utmärkt genom blommor med 5 trattformiga, sporrbärande kronblad. Av släktets många arter förekommer *A. vulgaris* L., med blommor i blå eller vit färg, stundom även annorlunda färgade, allmänt odlad och ofta förvildad; vanlig är även den nordamerikanska *A. chrysantha* A. Gray. med guldgula blommor. Dessutom flera andra arter och korsningar. Aklejorna variera mycket i färg och även i form, äro mångåriga och mycket härdiga, föröka sig rikt med frö och höra till de mest lättodlade och tacksamma frilands-, växterna. Se Blomsterodling.G. L—d.

Akonitin. Se Alkaloid. Stormhatt.

Aktinomykos. Se Strålsvampsjuka.

Aktiva tillgångar. Se Bokföring.

Al. 1. Trädslag. Al, *Alnus,* av björkfamiljen, *Betulaceæ,* förekommer i Sverige med 2 vildväxande arter, klibbal och gråal. Klibbal, Svartal, Alnus glutinosa, Gaert. 1. *rotundifolia* Mill., förekommer beståndsvis i södra och mellersta Sverige upp till mellersta Värmland, södra Dalarne och Gästrikland samt mer enstaka utefter Bottniska viken och de norrländska älvarna upp mot Piteå. Den har rundade, blanka blad och skaftade frökottar samt små, vingade frön (1,000 frön väga 1 gr.). Den fordrar djup, lucker och mullrik jordmån med stor fuktighet; rötterna kunna t. o. m. växa i öppet vatten, blott det är rinnande och syrerikt, men den älskar ej det bruna, stillastående mossvattnet.

Gråal eller alder, *A. incana* (L.) Willd, har nordligare utbredning men finnes även jordegendomar, befordran av lantbrukets utveckling genom kredit (hypotekskreditens ordnande). Under senare tid ha de sociala intressena i viss mån medfört en omändring i landets a. Strävandet att höja det mindre jordbruket och skaffa den jordlösa befolkningen möjlighet att få jord att bruka för egen räkning och därigenom motverka »flykten från landet» har föranlett en mängd statsåtgärder för inre kolonisation genom nybyggen och nyodling samt för styckning av större jordbruk (se Egna hem), understöd genom premieringar, lån m. m. åt det mindre jordbruket; samtidigt har grundsatsen om skyldigheten för innehavare av jord att bruka den till största möjliga nytta för hela folket trängt genom och medfört inskränkningar i den fria förfoganderätten över jorden (se Norrlandslagstiftning, Vanhävd).

Litt. W. Roscher, Nationalökonomie des Ackerbaues, 1881: A. C. Thaer, System der Landwirtschaft, Abschn. über Politik, 1877; Brentano, Agrarpolitik 1897; Fuchs, die Epochen d. deutschen Agrargeschichte und Agrarpolitik 1897.

Agridynamit. Se Sprängämne.

Agrikultur betyder åkerbruk.

Agrikulturfosfat, ett belgiskt råfosfat. Se Fosfat.

Agrikulturfysik. Se Lantbruksfysik.

Agrikulturkemi, -kemist. Se Lantbrukskemi.

Agrikultursystem, statshushållningssystem, som härleder folkets välstånd i främsta rummet från jordens brukning och avkastning.

Agriotes. Se Knäppare.

Agrologi, läran om jordmånernas bildning. Jfr Marklära.

Agronom betyder egentligen den, som är kunnig i lantbrukets teori. I vårt land har ordet använts att beteckna av det allmänna avlönade undervisare eller tekniska rådgivare i lanthushållning, ss. statsagronom (numera lantbruksingenjör och statskonsulent) och länsagronom (numera merendels konsulent). I senare tid hava de, som avlagt avgångsexamen från statens lantbruksinstitut, börjat kallas agronomer, och detta har legaliserats genom stadgarna för dessa institut 12 aug. 1912, enligt vilka huvudkursen benämnes agronomkurs.

Agronomförbund, Sveriges, stiftat 1921, har till syfte att främja ett kollegialt förhållande mellan agronomer, att hävda den vetenskapliga lantbruksundervisningen samt att tillvarataga agronomkårens sociala och ekonomiska intressen.

Agronomi. Jordbrukslära.

Agropyrum. Se Kvickrot.

Agrostemma. Se Klint.

Agrostis. Se Ven.

Agrotis. Se Jordfly.

Aira. Se Tåtel.

Akacia, *Acacia,* släkte av den till baljväx- terna närstående familjen *Mimosæ,* av vars talrika i heta länder, huvudsakligen i Afrika och Australien, hemmahörande arter, åtskilliga hos oss odlas i växthus. Under namn av (oäkta) A. gå åtskilliga arter av det till baljväxternas familj hörande släktet *Robinia.* Den vanliga oäkta Akacian, *R. pseudacacia* L., ett från N. Amerika härstammande träd med parbladiga blad och stora, vita välluktande blommor, är rätt vanlig som parkträd i södra Sverige och går på varm jord i väl skyddat läge till även i mellersta Sverige.G. L—d.

Akademihemman kallas i dagligt tal Uppsala och Lunds universitet tillhörande jordegendomar. Genom gåvobrev den 31 aug. 1624 donerade Konung Gustaf II Adolf av de gustavianska arvegodsen 306 1/2 hemman i Uppland och Västmanland samt dessutom kronotionde av flere gods till Uppsala akademi, som därjämte fått prebendehemman för de teologie professorerna. Sedermera ha en del avlägsna hemman sålts och andra inköpts, så att universitetet numera äger 5 7/8 mantal krono-, nära 331 mtl frälse- och 50 1/8 mtl skattejord. Lunds universitets jordegendom utgöres av 16 1/6 mtl jämte ängslotter vid Höjeå. Akademihemmanen stå under universitetens förvaltning och äro utarrenderade.

Akleja, *Aquilegia,* släkte av sippfamiljen *Ranunculaceæ,* utmärkt genom blommor med 5 trattformiga, sporrbärande kronblad. Av släktets många arter förekommer *A. vulgaris* L., med blommor i blå eller vit färg, stundom även annorlunda färgade, allmänt odlad och ofta förvildad; vanlig är även den nordamerikanska *A. chrysantha* A. Gray. med guldgula blommor. Dessutom flera andra arter och korsningar. Aklejorna variera mycket i färg och även i form, äro mångåriga och mycket härdiga, föröka sig rikt med frö och höra till de mest lättodlade och tacksamma frilands-, växterna. Se Blomsterodling.G. L—d.

Akonitin. Se Alkaloid. Stormhatt.

Aktinomykos. Se Strålsvampsjuka.

Aktiva tillgångar. Se Bokföring.

Al. 1. Trädslag. Al, *Alnus,* av björkfamiljen, *Betulaceæ,* förekommer i Sverige med 2 vildväxande arter, klibbal och gråal. Klibbal, Svartal, Alnus glutinosa, Gaert. 1. *rotundifolia*

Mill., förekommer beståndsvis i södra och mellersta Sverige upp till mellersta Värmland, södra Dalarne och Gästrikland samt mer enstaka utefter Bottniska viken och de norrländska älvarna upp mot Piteå. Den har rundade, blanka blad och skaftade frökottar samt små, vingade frön (1,000 frön väga 1 gr.). Den fordrar djup, lucker och mullrik jordmån med stor fuktighet; rötterna kunna t. o. m. växa i öppet vatten, blott det är rinnande och syrerikt, men den älskar ej det bruna, stillastående mossvattnet.

Gråal eller alder, *A. incana* (L.) Willd, har nordligare utbredning men finnes även jordegendomar, befordran av lantbrukets utveckling genom kredit (hypotekskreditens ordnande). Under senare tid ha de sociala intressena i viss mån medfört en omändring i landets a. Strävandet att höja det mindre jordbruket och skaffa den jordlösa befolkningen möjlighet att få jord att bruka för egen räkning och därigenom motverka »flykten från landet» har föranlett en mängd statsåtgärder för inre kolonisation genom nybyggen och nyodling samt för styckning av större jordbruk (se Egna hem), understöd genom premieringar, lån m. m. åt det mindre jordbruket; samtidigt har grundsatsen om skyldigheten för innehavare av jord att bruka den till största möjliga nytta för hela folket trängt genom och medfört inskränkningar i den fria förfoganderätten över jorden (se Norrlandslagstiftning, Vanhävd).

Litt. W. Roscher, Nationalökonomie des Ackerbaues, 1881: A. C. Thaer, System der Landwirtschaft, Abschn. über Politik, 1877; Brentano, Agrarpolitik 1897; Fuchs, die Epochen d. deutschen Agrargeschichte und Agrarpolitik 1897.

Agridynamit. Se Sprängämne.

Agrikultur betyder åkerbruk.

Agrikulturfosfat, ett belgiskt råfosfat. Se Fosfat.

Agrikulturfysik. Se Lantbruksfysik.

Agrikulturkemi, -kemist. Se Lantbrukskemi.

Agrikultursystem, statshushållningssystem, som härleder folkets välstånd i främsta rummet från jordens brukning och avkastning.

Agriotes. Se Knäppare.

Agrologi, läran om jordmånernas bildning. Jfr Marklära.

Agronom betyder egentligen den, som är kunnig i lantbrukets teori. I vårt land har ordet använts att beteckna av det allmänna avlönade undervisare eller tekniska rådgivare i lanthushållning, ss. statsagronom (numera lantbruksingenjör och statskonsulent) och länsagronom (numera merendels konsulent). I senare tid hava de, som avlagt avgångsexamen från statens lantbruksinstitut, börjat kallas agronomer, och detta har legaliserats genom stadgarna för dessa institut 12 aug. 1912, enligt vilka huvudkursen benämnes agronomkurs.

Agronomförbund, Sveriges, stiftat 1921, har till syfte att främja ett kollegialt förhållande mellan agronomer, att hävda den vetenskapliga lantbruksundervisningen samt att tillvarataga agronomkårens sociala och ekonomiska intressen.

Agronomi. Jordbrukslära.

Agropyrum. Se Kvickrot.

Agrostemma. Se Klint.

Agrostis. Se Ven.

Agrotis. Se Jordfly.

Aira. Se Tåtel.

Akacia, *Acacia,* släkte av den till baljväx- terna närstående familjen *Mimosæ,* av vars talrika i heta länder, huvudsakligen i Afrika och Australien, hemmahörande arter, åtskilliga hos oss odlas i växthus. Under namn av (oäkta) A. gå åtskilliga arter av det till baljväxternas familj hörande släktet *Robinia.* Den vanliga oäkta Akacian, *R. pseudacacia* L., ett från N. Amerika härstammande träd med parbladiga blad och stora, vita välluktande blommor, är rätt vanlig som parkträd i södra Sverige och går på varm jord i väl skyddat läge till även i mellersta Sverige.G. L—d.

Akademihemman kallas i dagligt tal Uppsala och Lunds universitet tillhörande jordegendomar. Genom gåvobrev den 31 aug. 1624 donerade Konung Gustaf II Adolf av de gustavianska arvegodsen 306 1/2 hemman i Uppland och Västmanland samt dessutom kronotionde av flere gods till Uppsala akademi, som därjämte fått prebendehemman för de teologie professorerna. Sedermera ha en del avlägsna hemman sålts och andra inköpts, så att universitetet numera äger 5 7/8 mantal krono-, nära 331 mtl frälse- och 50 1/8 mtl skattejord. Lunds universitets jordegendom utgöres av 16 1/6 mtl jämte ängslotter vid Höjeå. Akademihemmanen stå under universitetens förvaltning och äro utarrenderade.

Akleja, *Aquilegia,* släkte av sippfamiljen *Ranunculaceæ,* utmärkt genom blommor med 5 trattformiga, sporrbärande kronblad. Av släktets många arter förekommer *A. vulgaris* L., med blommor i blå eller vit färg, stundom även annorlunda färgade, allmänt odlad och ofta förvildad; vanlig är även den nordamerikanska *A. chrysantha* A. Gray. med guldgula blommor. Dessutom flera andra arter och korsningar. Aklejorna variera mycket i färg och även i form, äro mångåriga och mycket härdiga, föröka sig rikt med frö och höra till de mest lättodlade och tacksamma frilands-, växterna. Se Blomsterodling.G. L—d.

Akonitin. Se Alkaloid. Stormhatt.

Aktinomykos. Se Strålsvampsjuka.

Aktiva tillgångar. Se Bokföring.

Al. 1. Trädslag. Al, *Alnus,* av björkfamiljen, *Betulaceæ,* förekommer i Sverige med 2 vildväxande arter, klibbal och gråal. Klibbal, Svartal, Alnus glutinosa, Gaert. 1. *rotundifolia*
Mill., förekommer beståndsvis i södra och mellersta Sverige upp till mellersta Värmland, södra Dalarne och Gästrikland samt mer enstaka utefter Bottniska viken och de norrländska älvarna upp mot Piteå. Den har rundade, blanka blad och skaftade frökottar samt små, vingade frön (1,000 frön väga 1 gr.). Den fordrar djup, lucker och mullrik jordmån med stor fuktighet; rötterna kunna t. o. m. växa i öppet vatten, blott det är rinnande och syrerikt, men den älskar ej det bruna, stillastående mossvattnet.

Gråal eller alder, *A. incana* (L.) Willd, har nordligare utbredning men finnes även jordegendomar, befordran av lantbrukets utveckling genom kredit (hypotekskreditens ordnande). Under senare tid ha de sociala intressena i viss mån medfört en omändring i landets a. Strävandet att höja det mindre jordbruket och skaffa den jordlösa befolkningen möjlighet att få jord att bruka för egen räkning och därigenom motverka »flykten från landet» har föranlett en mängd statsåtgärder för inre kolonisation genom nybyggen och nyodling samt för styckning av större jordbruk (se Egna hem), understöd genom premieringar, lån m. m. åt det mindre jordbruket; samtidigt har grundsatsen om skyldigheten för innehavare av jord att bruka den till största möjliga nytta för hela folket trängt genom och medfört inskränkningar i den fria förfoganderätten över jorden (se Norrlandslagstiftning, Vanhävd).

Litt. W. Roscher, Nationalökonomie des Ackerbaues, 1881: A. C. Thaer, System der Landwirtschaft, Abschn. über Politik, 1877; Brentano, Agrarpolitik 1897; Fuchs, die Epochen d. deutschen Agrargeschichte und Agrarpolitik 1897.

Agridynamit. Se Sprängämne.

Agrikultur betyder åkerbruk.

Agrikulturfosfat, ett belgiskt råfosfat. Se Fosfat.

Agrikulturfysik. Se Lantbruksfysik.

Agrikulturkemi, -kemist. Se Lantbrukskemi.

Agrikultursystem, statshushållningssystem, som härleder folkets välstånd i främsta rummet från jordens brukning och avkastning.

Agriotes. Se Knäppare.

Agrologi, läran om jordmånernas bildning. Jfr Marklära.

Agronom betyder egentligen den, som är kunnig i lantbrukets teori. I vårt land har ordet använts att beteckna av det allmänna avlönade undervisare eller tekniska rådgivare i lanthushållning, ss. statsagronom (numera lantbruksingenjör och statskonsulent) och länsagronom (numera merendels konsulent). I senare tid hava de, som avlagt avgångsexamen från statens lantbruksinstitut, börjat kallas agronomer, och detta har legaliserats genom stadgarna för dessa institut 12 aug. 1912, enligt vilka huvudkursen benämnes agronomkurs.

Agronomförbund, Sveriges, stiftat 1921, har till syfte att främja ett kollegialt förhållande mellan agronomer, att hävda den vetenskapliga lantbruksundervisningen samt att tillvarataga agronomkårens sociala och ekonomiska intressen.

Agronomi. Jordbrukslära.

Agropyrum. Se Kvickrot.

Agrostemma. Se Klint.

Agrostis. Se Ven.

Agrotis. Se Jordfly.

Aira. Se Tåtel.

Akacia, *Acacia,* släkte av den till baljväx- terna närstående familjen *Mimosæ,* av vars talrika i heta länder, huvudsakligen i Afrika och Australien, hemmahörande arter, åtskilliga hos oss odlas i växthus. Under namn av (oäkta) A. gå åtskilliga arter av det till baljväxternas familj hörande släktet *Robinia.* Den vanliga oäkta Akacian, *R. pseudacacia* L., ett från N. Amerika härstammande träd med parbladiga blad och stora, vita välluktande blommor, är rätt vanlig som parkträd i södra Sverige och går på varm jord i väl skyddat läge till även i mellersta Sverige.G. L—d.

Akademihemman kallas i dagligt tal Uppsala och Lunds universitet tillhörande jordegendomar. Genom gåvobrev den 31 aug. 1624 donerade Konung Gustaf II Adolf av de gustavianska arvegodsen 306 1/2 hemman i Uppland och Västmanland samt dessutom kronotionde av flere gods till Uppsala akademi, som därjämte fått prebendehemman för de teologie professorerna. Sedermera ha en del avlägsna hemman sålts och andra inköpts, så att universitetet numera äger 5 7/8 mantal krono-, nära 331 mtl frälse- och 50 1/8 mtl skattejord. Lunds universitets jordegendom utgöres av 16 1/6 mtl jämte ängslotter vid Höjeå. Akademihemmanen stå under universitetens förvaltning och äro utarrenderade.

Akleja, *Aquilegia,* släkte av sippfamiljen *Ranunculaceæ,* utmärkt genom blommor med 5 trattformiga, sporrbärande kronblad. Av släktets många arter förekommer *A. vulgaris* L., med blommor i blå eller vit färg, stundom även annorlunda färgade, allmänt odlad och ofta förvildad; vanlig är även den nordamerikanska *A. chrysantha* A. Gray. med guldgula blommor. Dessutom flera andra arter och korsningar. Aklejorna variera mycket i färg och även i form, äro mångåriga och mycket härdiga, föröka sig rikt med frö och höra till de mest lättodlade och tacksamma frilands-, växterna. Se Blomsterodling.G. L—d.

Akonitin. Se Alkaloid. Stormhatt.

Aktinomykos. Se Strålsvampsjuka.

Aktiva tillgångar. Se Bokföring.

Al. 1. Trädslag. Al, *Alnus,* av björkfamiljen, *Betulaceæ,* förekommer i Sverige med 2 vildväxande arter, klibbal och gråal. Klibbal, Svartal, Alnus glutinosa, Gaert. 1. *rotundifolia* Mill., förekommer beståndsvis i södra och mellersta Sverige upp till mellersta Värmland, södra Dalarne och Gästrikland samt mer enstaka utefter Bottniska viken och de norrländska älvarna upp mot Piteå. Den har rundade, blanka blad och skaftade frökottar samt små, vingade frön (1,000 frön väga 1 gr.). Den fordrar djup, lucker och mullrik jordmån med stor fuktighet; rötterna kunna t. o. m. växa i öppet vatten, blott det är rinnande och syrerikt, men den älskar ej det bruna, stillastående mossvattnet.

Gråal eller alder, *A. incana* (L.) Willd, har nordligare utbredning men finnes även jordegendomar, befordran av lantbrukets utveckling genom kredit (hypotekskreditens ordnande). Under senare tid ha de sociala intressena i viss mån medfört en omändring i landets a. Strävandet att höja det mindre jordbruket och skaffa den jordlösa befolkningen möjlighet att få jord att bruka för egen räkning och därigenom motverka »flykten från landet» har föranlett en mängd statsåtgärder för inre kolonisation genom nybyggen och nyodling samt för styckning av större jordbruk (se Egna hem), understöd genom premieringar, lån m. m. åt det mindre jordbruket; samtidigt har grundsatsen om skyldigheten för innehavare av jord att bruka den till största möjliga nytta för hela folket trängt genom och medfört inskränkningar i den fria förfoganderätten över jorden (se Norrlandslagstiftning, Vanhävd).

Litt. W. Roscher, Nationalökonomie des Ackerbaues, 1881: A. C. Thaer, System der Landwirtschaft, Abschn. über Politik, 1877; Brentano, Agrarpolitik 1897; Fuchs, die Epochen d. deutschen Agrargeschichte und Agrarpolitik 1897.

Agridynamit. Se Sprängämne.

Agrikultur betyder åkerbruk.

Agrikulturfosfat, ett belgiskt råfosfat. Se Fosfat.

Agrikulturfysik. Se Lantbruksfysik.

Agrikulturkemi, -kemist. Se Lantbrukskemi.

Agrikultursystem, statshushållningssystem, som härleder folkets välstånd i främsta rummet från jordens brukning och avkastning.

Agriotes. Se Knäppare.

Agrologi, läran om jordmånernas bildning. Jfr Marklära.

Agronom betyder egentligen den, som är kunnig i lantbrukets teori. I vårt land har ordet använts att beteckna av det allmänna avlönade undervisare eller tekniska rådgivare i lanthushållning, ss. statsagronom (numera lantbruksingenjör och statskonsulent) och länsagronom (numera merendels konsulent). I senare tid hava de, som avlagt avgångsexamen från statens lantbruksinstitut, börjat kallas agronomer, och detta har legaliserats genom stadgarna för dessa institut 12 aug. 1912, enligt vilka huvudkursen benämnes agronomkurs.

Agronomförbund, Sveriges, stiftat 1921, har till syfte att främja ett kollegialt förhållande mellan agronomer, att hävda den vetenskapliga lantbruksundervisningen samt att tillvarataga agronomkårens sociala och ekonomiska intressen.

Agronomi. Jordbrukslära.

Agropyrum. Se Kvickrot.

Agrostemma. Se Klint.

Agrostis. Se Ven.

Agrotis. Se Jordfly.

Aira. Se Tåtel.

Akacia, *Acacia,* släkte av den till baljväx- terna närstående familjen *Mimosæ,* av vars talrika i heta länder, huvudsakligen i Afrika och Australien, hemmahörande arter, åtskilliga hos oss odlas i växthus. Under namn av (oäkta) A. gå åtskilliga arter av det till baljväxternas familj hörande släktet *Robinia.* Den vanliga oäkta Akacian, *R. pseudacacia* L., ett från N. Amerika härstammande träd med parbladiga blad och stora, vita välluktande blommor, är rätt vanlig som parkträd i södra Sverige och går på varm jord i väl skyddat läge till även i

mellersta Sverige.G. L—d.

Akademihemman kallas i dagligt tal Uppsala och Lunds universitet tillhörande jordegendomar. Genom gåvobrev den 31 aug. 1624 donerade Konung Gustaf II Adolf av de gustavianska arvegodsen 306 1/2 hemman i Uppland och Västmanland samt dessutom kronotionde av flere gods till Uppsala akademi, som därjämte fått prebendehemman för de teologie professorerna. Sedermera ha en del avlägsna hemman sålts och andra inköpts, så att universitetet numera äger 5 7/8 mantal krono-, nära 331 mtl frälse- och 50 1/8 mtl skattejord. Lunds universitets jordegendom utgöres av 16 1/6 mtl jämte ängslotter vid Höjeå. Akademihemmanen stå under universitetens förvaltning och äro utarrenderade.

Akleja, *Aquilegia,* släkte av sippfamiljen *Ranunculaceæ,* utmärkt genom blommor med 5 trattformiga, sporrbärande kronblad. Av släktets många arter förekommer *A. vulgaris* L., med blommor i blå eller vit färg, stundom även annorlunda färgade, allmänt odlad och ofta förvildad; vanlig är även den nordamerikanska *A. chrysantha* A. Gray. med guldgula blommor. Dessutom flera andra arter och korsningar. Aklejorna variera mycket i färg och även i form, äro mångåriga och mycket härdiga, föröka sig rikt med frö och höra till de mest lättodlade och tacksamma frilands-, växterna. Se Blomsterodling.G. L—d.

Akonitin. Se Alkaloid. Stormhatt.

Aktinomykos. Se Strålsvampsjuka.

Aktiva tillgångar. Se Bokföring.

Al. 1. Trädslag. Al, *Alnus,* av björkfamiljen, *Betulaceæ,* förekommer i Sverige med 2 vildväxande arter, klibbal och gråal. Klibbal, Svartal, Alnus glutinosa, Gaert. 1. *rotundifolia* Mill., förekommer beståndsvis i södra och mellersta Sverige upp till mellersta Värmland, södra Dalarne och Gästrikland samt mer enstaka utefter Bottniska viken och de norrländska älvarna upp mot Piteå. Den har rundade, blanka blad och skaftade frökottar samt små, vingade frön (1,000 frön väga 1 gr.). Den fordrar djup, lucker och mullrik jordmån med stor fuktighet; rötterna kunna t. o. m. växa i öppet vatten, blott det är rinnande och syrerikt, men den älskar ej det bruna, stillastående mossvattnet.

Gråal eller alder, *A. incana* (L.) Willd, har nordligare utbredning men finnes även jordegendomar, befordran av lantbrukets utveckling genom kredit (hypotekskreditens ordnande). Under senare tid ha de sociala intressena i viss mån medfört en omändring i landets a. Strävandet att höja det mindre jordbruket och skaffa den jordlösa befolkningen möjlighet att få jord att bruka för egen räkning och därigenom motverka »flykten från landet» har föranlett en mängd statsåtgärder för inre kolonisation genom nybyggen och nyodling samt för styckning av större jordbruk (se Egna hem), understöd genom premieringar, lån m. m. åt det mindre jordbruket; samtidigt har grundsatsen om skyldigheten för innehavare av jord att bruka den till största möjliga nytta för hela folket trängt genom och medfört inskränkningar i den fria förfoganderätten över jorden (se Norrlandslagstiftning, Vanhävd).

Litt. W. Roscher, Nationalökonomie des Ackerbaues, 1881: A. C. Thaer, System der Landwirtschaft, Abschn. über Politik, 1877; Brentano, Agrarpolitik 1897; Fuchs, die Epochen d. deutschen Agrargeschichte und Agrarpolitik 1897.

Agridynamit. Se Sprängämne.

Agrikultur betyder åkerbruk.

Agrikulturfosfat, ett belgiskt råfosfat. Se Fosfat.

Agrikulturfysik. Se Lantbruksfysik.

Agrikulturkemi, -kemist. Se Lantbrukskemi.

Agrikultursystem, statshushållningssystem, som härleder folkets välstånd i främsta rummet från jordens brukning och avkastning.

Agriotes. Se Knäppare.

Agrologi, läran om jordmånernas bildning. Jfr Marklära.

Agronom betyder egentligen den, som är kunnig i lantbrukets teori. I vårt land har ordet använts att beteckna av det allmänna avlönade undervisare eller tekniska rådgivare i lanthushållning, ss. statsagronom (numera lantbruksingenjör och statskonsulent) och länsagronom (numera merendels konsulent). I senare tid hava de, som avlagt avgångsexamen från statens lantbruksinstitut, börjat kallas agronomer, och detta har legaliserats genom stadgarna för dessa institut 12 aug. 1912, enligt vilka huvudkursen benämnes agronomkurs.

Agronomförbund, Sveriges, stiftat 1921, har till syfte att främja ett kollegialt förhållande mellan agronomer, att hävda den vetenskapliga lantbruksundervisningen samt att tillvarataga agronomkårens sociala och ekonomiska intressen.

Agronomi. Jordbrukslära.

Agropyrum. Se Kvickrot.

Agrostemma. Se Klint.

Agrostis. Se Ven.

Agrotis. Se Jordfly.

Aira. Se Tåtel.

Akacia, *Acacia,* släkte av den till baljväx- terna närstående familjen *Mimosæ,* av vars talrika i heta länder, huvudsakligen i Afrika och Australien, hemmahörande arter, åtskilliga hos oss odlas i växthus. Under namn av (oäkta) A. gå åtskilliga arter av det till baljväxternas familj hörande släktet *Robinia.* Den vanliga oäkta Akacian, *R. pseudacacia* L., ett från N. Amerika härstammande träd med parbladiga blad och stora, vita välluktande blommor, är rätt vanlig som parkträd i södra Sverige och går på varm jord i väl skyddat läge till även i mellersta Sverige.G. L—d.

Akademihemman kallas i dagligt tal Uppsala och Lunds universitet tillhörande jordegendomar. Genom gåvobrev den 31 aug. 1624 donerade Konung Gustaf II Adolf av de gustavianska arvegodsen 306 1/2 hemman i Uppland och Västmanland samt dessutom kronotionde av flere gods till Uppsala akademi, som därjämte fått prebendehemman för de teologie professorerna. Sedermera ha en del avlägsna hemman sålts och andra inköpts, så att universitetet numera äger 5 7/8 mantal krono-, nära 331 mtl frälse- och 50 1/8 mtl skattejord. Lunds universitets jordegendom utgöres av 16 1/6 mtl jämte ängslotter vid Höjeå. Akademihemmanen stå under universitetens förvaltning och äro utarrenderade.

Akleja, *Aquilegia,* släkte av sippfamiljen *Ranunculaceæ,* utmärkt genom blommor med 5 trattformiga, sporrbärande kronblad. Av släktets många arter förekommer *A. vulgaris* L., med blommor i blå eller vit färg, stundom även annorlunda färgade, allmänt odlad och ofta förvildad; vanlig är även den nordamerikanska *A. chrysantha* A. Gray. med guldgula blommor. Dessutom flera andra arter och korsningar. Aklejorna variera mycket i färg och även i form, äro mångåriga och mycket härdiga, föröka sig rikt med frö och höra till de mest lättodlade och tacksamma frilands-, växterna. Se Blomsterodling.G. L—d.

Akonitin. Se Alkaloid. Stormhatt.

Aktinomykos. Se Strålsvampsjuka.

Aktiva tillgångar. Se Bokföring.

Al. 1. Trädslag. Al, *Alnus,* av björkfamiljen, *Betulaceæ,* förekommer i Sverige med 2 vildväxande arter, klibbal och gråal. Klibbal, Svartal, Alnus glutinosa, Gaert. 1. *rotundifolia* Mill., förekommer beståndsvis i södra och mellersta Sverige upp till mellersta Värmland, södra Dalarne och Gästrikland samt mer enstaka utefter Bottniska viken och de norrländska älvarna upp mot Piteå. Den har rundade, blanka blad och skaftade frökottar samt små, vingade frön (1,000 frön väga 1 gr.). Den fordrar djup, lucker och mullrik jordmån med stor fuktighet; rötterna kunna t. o. m. växa i öppet vatten, blott det är rinnande och syrerikt, men den älskar ej det bruna, stillastående mossvattnet.

Gråal eller alder, *A. incana* (L.) Willd, har nordligare utbredning men finnes även jordegendomar, befordran av lantbrukets utveckling genom kredit (hypotekskreditens ordnande).

Under senare tid ha de sociala intressena i viss mån medfört en omändring i landets a. Strävandet att höja det mindre jordbruket och skaffa den jordlösa befolkningen möjlighet att få jord att bruka för egen räkning och därigenom motverka »flykten från landet» har föranlett en mängd statsåtgärder för inre kolonisation genom nybyggen och nyodling samt för styckning av större jordbruk (se Egna hem), understöd genom premieringar, lån m. m. åt det mindre jordbruket; samtidigt har grundsatsen om skyldigheten för innehavare av jord att bruka den till största möjliga nytta för hela folket trängt genom och medfört inskränkningar i den fria förfoganderätten över jorden (se Norrlandslagstiftning, Vanhävd).

Litt. W. Roscher, Nationalökonomie des Ackerbaues, 1881: A. C. Thaer, System der Landwirtschaft, Abschn. über Politik, 1877; Brentano, Agrarpolitik 1897; Fuchs, die Epochen d. deutschen Agrargeschichte und Agrarpolitik 1897.

Agridynamit. Se Sprängämne.

Agrikultur betyder åkerbruk.

Agrikulturfosfat, ett belgiskt råfosfat. Se Fosfat.

Agrikulturfysik. Se Lantbruksfysik.

Agrikulturkemi, -kemist. Se Lantbrukskemi.

Agrikultursystem, statshushållningssystem, som härleder folkets välstånd i främsta rummet från jordens brukning och avkastning.

Agriotes. Se Knäppare.

Agrologi, läran om jordmånernas bildning. Jfr Marklära.

Agronom betyder egentligen den, som är kunnig i lantbrukets teori. I vårt land har ordet använts att beteckna av det allmänna avlönade undervisare eller tekniska rådgivare i lanthushållning, ss. statsagronom (numera lantbruksingenjör och statskonsulent) och länsagronom (numera merendels konsulent). I senare tid hava de, som avlagt avgångsexamen från statens lantbruksinstitut, börjat kallas agronomer, och detta har legaliserats genom stadgarna för dessa institut 12 aug. 1912, enligt vilka huvudkursen benämnes agronomkurs.

Agronomförbund, Sveriges, stiftat 1921, har till syfte att främja ett kollegialt förhållande mellan agronomer, att hävda den vetenskapliga lantbruksundervisningen samt att tillvarataga agronomkårens sociala och ekonomiska intressen.

Agronomi. Jordbrukslära.

Agropyrum. Se Kvickrot.

Agrostemma. Se Klint.

Agrostis. Se Ven.

Agrotis. Se Jordfly.

Aira. Se Tåtel.

Akacia, *Acacia,* släkte av den till baljväx- terna närstående familjen *Mimosæ,* av vars talrika i heta länder, huvudsakligen i Afrika och Australien, hemmahörande arter, åtskilliga hos oss odlas i växthus. Under namn av (oäkta) A. gå åtskilliga arter av det till baljväxternas familj hörande släktet *Robinia.* Den vanliga oäkta Akacian, *R. pseudacacia* L., ett från N. Amerika härstammande träd med parbladiga blad och stora, vita välluktande blommor, är rätt vanlig som parkträd i södra Sverige och går på varm jord i väl skyddat läge till även i mellersta Sverige.G. L—d.

Akademihemman kallas i dagligt tal Uppsala och Lunds universitet tillhörande jordegendomar. Genom gåvobrev den 31 aug. 1624 donerade Konung Gustaf II Adolf av de gustavianska arvegodsen 306 1/2 hemman i Uppland och Västmanland samt dessutom kronotionde av flere gods till Uppsala akademi, som därjämte fått prebendehemman för de teologie professorerna. Sedermera ha en del avlägsna hemman sålts och andra inköpts, så att universitetet numera äger 5 7/8 mantal krono-, nära 331 mtl frälse- och 50 1/8 mtl skattejord. Lunds universitets jordegendom utgöres av 16 1/6 mtl jämte ängslotter vid Höjeå. Akademihemmanen stå under universitetens förvaltning och äro utarrenderade.

Akleja, *Aquilegia,* släkte av sippfamiljen *Ranunculaceæ,* utmärkt genom blommor med 5 trattformiga, sporrbärande kronblad. Av släktets många arter förekommer *A. vulgaris* L., med blommor i blå eller vit färg, stundom även annorlunda färgade, allmänt odlad och ofta förvildad; vanlig är även den nordamerikanska *A. chrysantha* A. Gray. med guldgula blommor. Dessutom flera andra arter och korsningar. Aklejorna variera mycket i färg och även i form, äro mångåriga och mycket härdiga, föröka sig rikt med frö och höra till de mest lättodlade och tacksamma frilands-, växterna. Se Blomsterodling.G. L—d.

Akonitin. Se Alkaloid. Stormhatt.

Aktinomykos. Se Strålsvampsjuka.

Aktiva tillgångar. Se Bokföring.

Al. 1. Trädslag. Al, *Alnus,* av björkfamiljen, *Betulaceæ,* förekommer i Sverige med 2 vildväxande arter, klibbal och gråal. Klibbal, Svartal, Alnus glutinosa, Gaert. 1. *rotundifolia* Mill., förekommer beståndsvis i södra och mellersta Sverige upp till mellersta Värmland, södra Dalarne och Gästrikland samt mer enstaka utefter Bottniska viken och de norrländska älvarna upp mot Piteå. Den har rundade, blanka blad och skaftade frökottar samt små, vingade frön (1,000 frön väga 1 gr.). Den fordrar djup, lucker och mullrik jordmån med stor fuktighet; rötterna kunna t. o. m. växa i öppet vatten, blott det är rinnande och syrerikt, men den älskar ej det bruna, stillastående mossvattnet.

Gråal eller alder, *A. incana* (L.) Willd, har nordligare utbredning men finnes även jordegendomar, befordran av lantbrukets utveckling genom kredit (hypotekskreditens ordnande).

Under senare tid ha de sociala intressena i viss mån medfört en omändring i landets a. Strävandet att höja det mindre jordbruket och skaffa den jordlösa befolkningen möjlighet att få jord att bruka för egen räkning och därigenom motverka »flykten från landet» har föranlett en mängd statsåtgärder för inre kolonisation genom nybyggen och nyodling samt för styckning av större jordbruk (se Egna hem), understöd genom premieringar, lån m. m. åt det mindre jordbruket; samtidigt har grundsatsen om skyldigheten för innehavare av jord att bruka den till största möjliga nytta för hela folket trängt genom och medfört inskränkningar i den fria förfoganderätten över jorden (se Norrlandslagstiftning, Vanhävd).

Litt. W. Roscher, Nationalökonomie des Ackerbaues, 1881: A. C. Thaer, System der Landwirtschaft, Abschn. über Politik, 1877; Brentano, Agrarpolitik 1897; Fuchs, die Epochen d. deutschen Agrargeschichte und Agrarpolitik 1897.

Agridynamit. Se Sprängämne.

Agrikultur betyder åkerbruk.

Agrikulturfosfat, ett belgiskt råfosfat. Se Fosfat.

Agrikulturfysik. Se Lantbruksfysik.

Agrikulturkemi, -kemist. Se Lantbrukskemi.

Agrikultursystem, statshushållningssystem, som härleder folkets välstånd i främsta rummet från jordens brukning och avkastning.

Agriotes. Se Knäppare.

Agrologi, läran om jordmånernas bildning. Jfr Marklära.

Agronom betyder egentligen den, som är kunnig i lantbrukets teori. I vårt land har ordet använts att beteckna av det allmänna avlönade undervisare eller tekniska rådgivare i lanthushållning, ss. statsagronom (numera lantbruksingenjör och statskonsulent) och länsagronom (numera merendels konsulent). I senare tid hava de, som avlagt avgångsexamen

från statens lantbruksinstitut, börjat kallas agronomer, och detta har legaliserats genom stadgarna för dessa institut 12 aug. 1912, enligt vilka huvudkursen benämnes agronomkurs.

Agronomförbund, Sveriges, stiftat 1921, har till syfte att främja ett kollegialt förhållande mellan agronomer, att hävda den vetenskapliga lantbruksundervisningen samt att tillvarataga agronomkårens sociala och ekonomiska intressen.

Agronomi. Jordbrukslära.

Agropyrum. Se Kvickrot.

Agrostemma. Se Klint.

Agrostis. Se Ven.

Agrotis. Se Jordfly.

Aira. Se Tåtel.

Akacia, *Acacia,* släkte av den till baljväx- terna närstående familjen *Mimosæ,* av vars talrika i heta länder, huvudsakligen i Afrika och Australien, hemmahörande arter, åtskilliga hos oss odlas i växthus. Under namn av (oäkta) A. gå åtskilliga arter av det till baljväxternas familj hörande släktet *Robinia.* Den vanliga oäkta Akacian, *R. pseudacacia* L., ett från N. Amerika härstammande träd med parbladiga blad och stora, vita välluktande blommor, är rätt vanlig som parkträd i södra Sverige och går på varm jord i väl skyddat läge till även i mellersta Sverige.G. L—d.

Akademihemman kallas i dagligt tal Uppsala och Lunds universitet tillhörande jordegendomar. Genom gåvobrev den 31 aug. 1624 donerade Konung Gustaf II Adolf av de gustavianska arvegodsen 306 1/2 hemman i Uppland och Västmanland samt dessutom kronotionde av flere gods till Uppsala akademi, som därjämte fått prebendehemman för de teologie professorerna. Sedermera ha en del avlägsna hemman sålts och andra inköpts, så att universitetet numera äger 5 7/8 mantal krono-, nära 331 mtl frälse- och 50 1/8 mtl skattejord. Lunds universitets jordegendom utgöres av 16 1/6 mtl jämte ängslotter vid Höjeå. Akademihemmanen stå under universitetens förvaltning och äro utarrenderade.

Akleja, *Aquilegia,* släkte av sippfamiljen *Ranunculaceæ,* utmärkt genom blommor med 5 trattformiga, sporrbärande kronblad. Av släktets många arter förekommer *A. vulgaris* L., med blommor i blå eller vit färg, stundom även annorlunda färgade, allmänt odlad och ofta förvildad; vanlig är även den nordamerikanska *A. chrysantha* A. Gray. med guldgula blommor. Dessutom flera andra arter och korsningar. Aklejorna variera mycket i färg och även i form, äro mångåriga och mycket härdiga, föröka sig rikt med frö och höra till de mest lättodlade och tacksamma frilands-, växterna. Se Blomsterodling.G. L—d.

Akonitin. Se Alkaloid. Stormhatt.

Aktinomykos. Se Strålsvampsjuka.

Aktiva tillgångar. Se Bokföring.

Al. 1. Trädslag. Al, *Alnus,* av björkfamiljen, *Betulaceæ,* förekommer i Sverige med 2 vildväxande arter, klibbal och gråal. Klibbal, Svartal, Alnus glutinosa, Gaert. 1. *rotundifolia* Mill., förekommer beståndsvis i södra och mellersta Sverige upp till mellersta Värmland, södra Dalarne och Gästrikland samt mer enstaka utefter Bottniska viken och de norrländska älvarna upp mot Piteå. Den har rundade, blanka blad och skaftade frökottar samt små, vingade frön (1,000 frön väga 1 gr.). Den fordrar djup, lucker och mullrik jordmån med stor fuktighet; rötterna kunna t. o. m. växa i öppet vatten, blott det är rinnande och syrerikt, men den älskar ej det bruna, stillastående mossvattnet.

Gråal eller alder, *A. incana* (L.) Willd, har nordligare utbredning men finnes ävenkring Vättern och genom Ätradalen i Halland. Den har spetsiga, på undersidan håriga blad, oskaftade frökottar med större frön (1,000 frön väga omkr. 1,25 gr.). Även gråal älskar fuktig mull invid rinnande vatten men förekommer också på sämre marker och torra sandhedar.

Blad av klibbal.Blad av gråal. Alfrön flyta lätt på vattnet, och alarna spridas därför särskilt utmed bäckar och sjöstränder. Nya albestånd anläggas bäst genom plantering av 1- till 2-åriga plantor, som uppdragits i väl fuktad plantskola. Äldre bestånd föryngras genom trakthuggning, varefter från stubbarna uppkomna skott kunna bilda det nya beståndet. Nyare undersökningar ha dock visat, att genom plantor uppdragna bestånd få kraftigare tillväxt än de som bildats av stubbskott. Gråalens rotskott kunna liksom aspens bliva besvärliga å hyggen, där man vill ersätta detta trädslag med ett värdefullare.

Frökottar av klibbal.Frökottar av gråal. Endast klibbalen har någon ekonomisk betydelse i de svenska skogarna. En omloppstid av 80 år kan vara lämplig, om bestånden tidigare gallrats kraftigt och ofta, eljes är bäst att räkna med kortare omloppstid. Av svenska klibbalsbestånd kan på bästa mark beräknas en årstillväxt av 7 m^3 pr ha, av jämna bestånd vid 80-årig omloppstid en totalproduktion av 550 m^3, varav omkring 300 m^3 böra hava uttagits genom gallringen. De återstående omkr. 250 m^3 böra vara fördelade på något mer än 300 stammar med en medelhöjd av 24 m och brösthöjdsdiameter på 30 cm. På medelgod mark kan beräknas endast 4.5 m^3 pr år och på 80 års omloppstid 375 m_3, varav 200 m3 böra utfalla vid gallringarna. Det 80-åriga virkesbeståndet blir då 175 m^3, fördelade på 400 stammar med en medelhöjd av 19 m och medeldiameter av 25 cm. Alvirket, som omedelbart efter avverkningen är gulrött men vid torkning blir rödaktigt, är mjukt, lättkluvet och elastiskt. Vid omväxlande fuktighetsförhållanden är det mindre varaktigt, men är hållbart under vatten och i jorden. Det har sin största användning som slöjdvirke och på senare tid i tändsticksfabrikationen. Masurvuxen al är eftersökt för möbelsnickeri. Om dess brännvärde, se Bränsle.G. Sch.

2. Al eller ortsten betecknar det hårdnade jordlager, som uppkommer genom att nederbördsvattnet ur ytjorden utlöser mullsyror och järn, som, då de nedsjunkit i underliggande sand- och gruslager, utfällas kring dess stenkorn och sammankitta dem. Dylik albildning förekommer huvudsakligen på hedar, där döda lämningar av ljungen bilda ett ytlager av sur mylla (»råhumus»), som hindrar luftens inträngande i jorden. Allagret hindrar växtrötternas nedträngande på djupet och måste vid jordens odling genombrytas, om jorden

skall bliva fruktbar. Jfr. Förmultning, Förvittring. Blekjord.

3. Norrländsk beteckning för gödselvatten.

4. Harvredskap. Se Harv.

Alanin. Se Äggviteartade ämnen.

Alant. Se Ålandsrot.

Alauda. Se Lärka.

Albumin, Albuminat, Albuminoid, Albumoid, Albumos. Se Äggviteartade ämnen.

Alces Se Älg.

Alchemilla. Se Daggkåpa.

Alder. Se Al.

Alfalfa. Se Lucern.

Alfågel. Se Dykand.

Algauboskap. Bland Sydtysklands och Schweiz' till den korthornade boskapen, *Bos brachyceros,* hörande nötboskapsraser har det i Algau i den bajerska kretsen Schwaben hemmahörande slaget gammalt anseende. Då på 1840-talet försök började att med framstående utländska raser förbättra den inhemska kreatursstammen (se Stamholländeri), infördes även en stamhjord av A., vilken uppställdes på Lindholmen i Södermanland, och senare anskaffades stamhjordar för de norrländska länen, liksom även enskilda personer skaffade sig djur av denna ras. Den vann dock aldrig synnerlig bevågenhet och har åter försvunnit, men spår av korsning med densamma hava hållit sig kvar bland den norrländska boskapen. Rasen är av medelstorlek, färgen ljusare eller mörkare gråbrun, kroppsbyggnaden sluten, huvudet litet och brett med något insänkt näsben, hornen fina, korta, riktade åt sidorna och uppåt, halsen kort med stor dröglapp, ryggen rak, korset brett, svansansatsen hög, juvret medelmåttigt stort, huden tjock. Rasen är medelgod som slakt-, drag- och

mjölkboskap, men senvuxen.

Alger, lägre blomlösa växter, vilka till skilnad från svampar med tillhjälp av bladgrönt bilda organiska ämnen av oorganiska; leva mestadels i vatten; havsalger benämnas vanligen tång. Alla a. rena vatten genom att därur upptaga näring och avsöndra syre, som syrsätter och förstör i vattnet förekommande organiska ämnen. De innehålla växtnäring och sönderdelas lätt, varför de, såväl tång som sötvattensalger (vattensilke m. m.), förtjäna tillvaratagas och användas för jordens gödsling. Se Tång.

Alinit. Se Jordympning.

Alkali, gemensam benämning på kali, natron och ammoniak.

Alkalisk, egentl. beskaffad såsom alkali, den för alkalier utmärkande reaktionen. Se Bas, Reaktion, jordens.

Alkaloider eller växtbaser. Begreppet kan i en vidare bemärkelse inbegripa alla basiskt reagerande, kvävehaltiga, av växter alstrade organiska föreningar, således utom de s. k. egentliga alkaloiderna även aminer, ammoniumbaser, purinämnen m. fl. (se dessa ord). Med egentliga alkaloider, i vilken mening uttrycket vanligen tages, förstås växtbaser, som innehålla en eller flera heterocykliska kärnor som stomme, vilka kunna ha en mycket invecklad byggnad, och vid denna stomme andra, enklare atomgrupper bundna som sidokedjor. I många fall utgöras a. föreningar av en basisk grupp med en sur sådan, så t. ex. atropin och kokain. Antalet kända a. uppgår till inemot 300, men av dessa är endast ett fåtal till sin kemiska byggnad bekant. A. förekomma ganska allmänt hos växter, dock till olika utsträckning hos olika växtgrupper. Ett fåtal av dem äro vätskor (koniin och nikotin de viktigaste), de flesta äro fasta, i regel kristalliserade, färglösa kroppar, i fritt tillstånd vanligen svår- eller nästan olösliga i vatten, under det deras salter pläga vara lättlösligare. A. utmärkas av en besk, bitter eller brännande smak, som kan vara utomordentligt intensiv; sålunda kan kininets beska smak förnimmas ännu i så stark utspädning som 1 på 34,000. — Dessa ämnens betydelse i växternas ämnesomsättning är ej känd. De hava säkerligen ej någon uppgift för den unga växtens näring, utan äro sannolikt avfallsämnen från ämnesomsättningen, som genom sin smak och sin placering huvudsakligen i växtens ytligare delar tjäna som skyddsmedel mot växtätande djur. — En del a. äro på djurorganismen overksamma, under det andra, då de införlivas med denna, utöva en stundom utomordentligt kraftig verkan. Vissa växtbaser, t. ex. atropin, stryknin, nikotin, höra sålunda till de starkaste växtgifter, man känner. Men å andra sidan gör den för olika alkaloidgrupperna karakteristiska fysiologiska verkan dem i stor utsträckning till synnerligen viktiga läkemedel. — Koniin, en av de enklast sammansatta alkaloiderna (propylpiperidin, $C_8H_{17}N$), finnes jämte två närsläktade a. i odörten, *Conium maculatum,* en av våra giftigaste inhemska växter. Koniinet förekommer mest i dess ej fullt mogna frukter, men för övrigt spridd i dess alla delar. Utgör en färglös, men i luften snart brunfärgad olja med lukt påminnande om råtturin, och skarp, tobaksliknande smak. Dess giftverkan beror i främsta rummet på förlamning av ryggmärgen och rörelsenervernas ändapparater i musklerna. — Nikotin är den giftiga beståndsdelen i tobaksbladen, där det förekommer förnämligast bundet vid äppelsyra. Det utgöres av pyridyl-metylpyrrolidin, $C_{10}H_{14}N_2$, och är en färglös, i luften sig brunfärgande vätska med svag tobakslukt och brännande smak. I röktobakssorter växlar nikotinhalten mellan 0,6 och 4,3 %. Nikotinet är ett utomordentligt starkt gift, men hör till dem, som organismen lätt vänjer sig vid. Dess giftverkan, beroende på förlamning (delvis på retning) av vissa nervcellgrupper tillhörande det autonoma (ej under viljans inflytande stående) nervsystemet, yttrar sig i ett påskyndande

skall bliva fruktbar. Jfr. Förmultning, Förvittring. Blekjord.

3. Norrländsk beteckning för gödselvatten.

4. Harvredskap. Se Harv.

Alanin. Se Äggviteartade ämnen.

Alant. Se Ålandsrot.

Alauda. Se Lärka.

Albumin, Albuminat, Albuminoid, Albumoid, Albumos. Se Äggviteartade ämnen.

Alces Se Älg.

Alchemilla. Se Daggkåpa.

Alder. Se Al.

Alfalfa. Se Lucern.

Alfågel. Se Dykand.

Algauboskap. Bland Sydtysklands och Schweiz' till den korthornade boskapen, *Bos brachyceros,* hörande nötboskapsraser har det i Algau i den bajerska kretsen Schwaben hemmahörande slaget gammalt anseende. Då på 1840-talet försök började att med framstående utländska raser förbättra den inhemska kreatursstammen (se Stamholländeri), infördes även en stamhjord av A., vilken uppställdes på Lindholmen i Södermanland, och senare anskaffades stamhjordar för de norrländska länen, liksom även enskilda personer skaffade sig djur av denna ras. Den vann dock aldrig synnerlig bevågenhet och har åter försvunnit, men spår av korsning med densamma hava hållit sig kvar bland den norrländska boskapen. Rasen är av medelstorlek, färgen ljusare eller mörkare gråbrun, kroppsbyggnaden sluten, huvudet litet och brett med något insänkt näsben, hornen fina, korta, riktade åt sidorna och uppåt, halsen kort med stor dröglapp, ryggen rak, korset brett, svansansatsen hög, juvret medelmåttigt stort, huden tjock. Rasen är medelgod som slakt-, drag- och mjölkboskap, men senvuxen.

Alger, lägre blomlösa växter, vilka till skilnad från svampar med tillhjälp av bladgrönt bilda organiska ämnen av oorganiska; leva mestadels i vatten; havsalger benämnas vanligen tång. Alla a. rena vatten genom att därur upptaga näring och avsöndra syre, som syrsätter och förstör i vattnet förekommande organiska ämnen. De innehålla växtnäring och sönderdelas lätt, varför de, såväl tång som sötvattensalger (vattensilke m. m.), förtjäna tillvaratagas och användas för jordens gödsling. Se Tång.

Alinit. Se Jordympning.

Alkali, gemensam benämning på kali, natron och ammoniak.

Alkalisk, egentl. beskaffad såsom alkali, den för alkalier utmärkande reaktionen. Se Bas, Reaktion, jordens.

Alkaloider eller växtbaser. Begreppet kan i en vidare bemärkelse inbegripa alla basiskt reagerande, kvävehaltiga, av växter alstrade organiska föreningar, således utom de s. k. egentliga alkaloiderna även aminer, ammoniumbaser, purinämnen m. fl. (se dessa ord). Med egentliga alkaloider, i vilken mening uttrycket vanligen tages, förstås växtbaser, som innehålla en eller flera heterocykliska kärnor som stomme, vilka kunna ha en mycket invecklad byggnad, och vid denna stomme andra, enklare atomgrupper bundna som sidokedjor. I många fall utgöras a. föreningar av en basisk grupp med en sur sådan, så t. ex. atropin och kokain. Antalet kända a. uppgår till inemot 300, men av dessa är endast ett fåtal till sin kemiska byggnad bekant. A. förekomma ganska allmänt hos växter, dock till olika utsträckning hos olika växtgrupper. Ett fåtal av dem äro vätskor (koniin och nikotin de viktigaste), de flesta äro fasta, i regel kristalliserade, färglösa kroppar, i fritt tillstånd vanligen svår- eller nästan olösliga i vatten, under det deras salter pläga vara lättlösligare. A. utmärkas av en besk, bitter eller brännande smak, som kan vara utomordentligt intensiv; sålunda kan kininets beska smak förnimmas ännu i så stark utspädning som 1 på 34,000. — Dessa ämnens betydelse i växternas ämnesomsättning är ej känd. De hava säkerligen ej någon uppgift för den unga växtens näring, utan äro sannolikt avfallsämnen från ämnesomsättningen, som genom sin smak och sin placering huvudsakligen i växtens ytligare delar tjäna som skyddsmedel mot växtätande djur. — En del a. äro på djurorganismen overksamma, under det andra, då de införlivas med denna, utöva en stundom utomordentligt kraftig verkan. Vissa växtbaser, t. ex. atropin, stryknin, nikotin, höra sålunda till de starkaste växtgifter, man känner. Men å andra sidan gör den för olika alkaloidgrupperna karakteristiska fysiologiska verkan dem i stor utsträckning till synnerligen viktiga läkemedel. — Koniin, en av de enklast sammansatta alkaloiderna (propylpiperidin, $C_8H_{17}N$), finnes jämte två närsläktade a. i odörten, *Conium maculatum,* en av våra giftigaste inhemska växter. Koniinet förekommer mest i dess ej fullt mogna frukter, men för övrigt spridd i dess alla delar. Utgör en färglös, men i luften snart brunfärgad olja med lukt påminnande om råtturin, och skarp, tobaksliknande smak. Dess giftverkan beror i främsta rummet på förlamning av ryggmärgen och rörelsenervernas ändapparater i musklerna. — Nikotin är den giftiga beståndsdelen i tobaksbladen, där det förekommer förnämligast bundet vid äppelsyra. Det utgöres av pyridyl-metylpyrrolidin, $C_{10}H_{14}N_2$, och är en färglös, i luften sig brunfärgande vätska med svag tobakslukt och brännande smak. I röktobakssorter växlar nikotinhalten mellan 0,6 och 4,3 %. Nikotinet är ett utomordentligt starkt gift, men hör till dem, som organismen lätt vänjer

sig vid. Dess giftverkan, beroende på förlamning (delvis på retning) av vissa nervcellgrupper tillhörande det autonoma (ej under viljans inflytande stående) nervsystemet, yttrar sig i ett påskyndande

skall bliva fruktbar. Jfr. Förmultning, Förvittring. Blekjord.

3. Norrländsk beteckning för gödselvatten.

4. Harvredskap. Se Harv.

Alanin. Se Äggviteartade ämnen.

Alant. Se Ålandsrot.

Alauda. Se Lärka.

Albumin, Albuminat, Albuminoid, Albumoid, Albumos. Se Äggviteartade ämnen.

Alces Se Älg.

Alchemilla. Se Daggkåpa.

Alder. Se Al.

Alfalfa. Se Lucern.

Alfågel. Se Dykand.

Algauboskap. Bland Sydtysklands och Schweiz' till den korthornade boskapen, *Bos brachyceros,* hörande nötboskapsraser har det i Algau i den bajerska kretsen Schwaben hemmahörande slaget gammalt anseende. Då på 1840-talet försök började att med framstående utländska raser förbättra den inhemska kreatursstammen (se Stamholländeri), infördes även en stamhjord av A., vilken uppställdes på Lindholmen i Södermanland, och senare anskaffades stamhjordar för de norrländska länen, liksom även enskilda personer skaffade sig djur av denna ras. Den vann dock aldrig synnerlig bevågenhet och har åter försvunnit, men spår av korsning med densamma hava hållit sig kvar bland den norrländska boskapen. Rasen är av medelstorlek, färgen ljusare eller mörkare gråbrun, kroppsbyggnaden sluten, huvudet litet och brett med något insänkt näsben, hornen fina, korta, riktade åt sidorna och uppåt, halsen kort med stor dröglapp, ryggen rak, korset brett, svansansatsen hög, juvret medelmåttigt stort, huden tjock. Rasen är medelgod som slakt-, drag- och mjölkboskap, men senvuxen.

Alger, lägre blomlösa växter, vilka till skilnad från svampar med tillhjälp av bladgrönt bilda organiska ämnen av oorganiska; leva mestadels i vatten; havsalger benämnas vanligen tång. Alla a. rena vatten genom att därur upptaga näring och avsöndra syre, som syrsätter och förstör i vattnet förekommande organiska ämnen. De innehålla växtnäring och sönderdelas lätt, varför de, såväl tång som sötvattensalger (vattensilke m. m.), förtjäna tillvaratagas och användas för jordens gödsling. Se Tång.

Alinit. Se Jordympning.

Alkali, gemensam benämning på kali, natron och ammoniak.

Alkalisk, egentl. beskaffad såsom alkali, den för alkalier utmärkande reaktionen. Se Bas, Reaktion, jordens.

Alkaloider eller växtbaser. Begreppet kan i en vidare bemärkelse inbegripa alla basiskt reagerande, kvävehaltiga, av växter alstrade organiska föreningar, således utom de s. k. egentliga alkaloiderna även aminer, ammoniumbaser, purinämnen m. fl. (se dessa ord). Med egentliga alkaloider, i vilken mening uttrycket vanligen tages, förstås växtbaser, som innehålla en eller flera heterocykliska kärnor som stomme, vilka kunna ha en mycket invecklad byggnad, och vid denna stomme andra, enklare atomgrupper bundna som sidokedjor. I många fall utgöras a. föreningar av en basisk grupp med en sur sådan, så t. ex. atropin och kokain. Antalet kända a. uppgår till inemot 300, men av dessa är endast ett fåtal till sin kemiska byggnad bekant. A. förekomma ganska allmänt hos växter, dock till olika utsträckning hos olika växtgrupper. Ett fåtal av dem äro vätskor (koniin och nikotin de viktigaste), de flesta äro fasta, i regel kristalliserade, färglösa kroppar, i fritt tillstånd vanligen svår- eller nästan olösliga i vatten, under det deras salter pläga vara lättlösligare. A. utmärkas av en besk, bitter eller brännande smak, som kan vara utomordentligt intensiv; sålunda kan kininets beska smak förnimmas ännu i så stark utspädning som 1 på 34,000. — Dessa ämnens betydelse i växternas ämnesomsättning är ej känd. De hava säkerligen ej någon uppgift för den unga växtens näring, utan äro sannolikt avfallsämnen från ämnesomsättningen, som genom sin smak och sin placering huvudsakligen i växtens ytligare delar tjäna som skyddsmedel mot växtätande djur. — En del a. äro på djurorganismen overksamma, under det andra, då de införlivas med denna, utöva en stundom utomordentligt kraftig verkan. Vissa växtbaser, t. ex. atropin, stryknin, nikotin, höra sålunda till de starkaste växtgifter, man känner. Men å andra sidan gör den för olika alkaloidgrupperna karakteristiska fysiologiska verkan dem i stor utsträckning till synnerligen viktiga läkemedel. — Koniin, en av de enklast sammansatta alkaloiderna (propylpiperidin, $C_8H_{17}N$), finnes jämte två närsläktade a. i odörten, *Conium maculatum,* en av våra giftigaste inhemska växter. Koniinet förekommer mest i dess ej fullt mogna frukter, men för övrigt spridd i dess alla delar. Utgör en färglös, men i luften snart brunfärgad olja med lukt påminnande om råtturin, och skarp, tobaksliknande smak. Dess giftverkan beror i främsta rummet på förlamning av ryggmärgen och rörelsenervernas ändapparater i musklerna. — Nikotin är den giftiga beståndsdelen i tobaksbladen, där det förekommer förnämligast bundet vid äppelsyra. Det utgöres av pyridyl-metylpyrrolidin, $C_{10}H_{14}N_2$, och är en färglös, i luften sig brunfärgande vätska med svag tobakslukt och brännande smak. I röktobakssorter växlar nikotinhalten mellan 0,6 och 4,3 %. Nikotinet är ett utomordentligt starkt gift, men hör till dem, som organismen lätt vänjer sig vid. Dess giftverkan, beroende på förlamning (delvis på retning) av vissa nervcellgrupper tillhörande det autonoma (ej under viljans inflytande stående) nervsystemet, yttrar sig i ett påskyndande

skall bliva fruktbar. Jfr. Förmultning, Förvittring. Blekjord.

3. Norrländsk beteckning för gödselvatten.

4. Harvredskap. Se Harv.

Alanin. Se Äggviteartade ämnen.

Alant. Se Ålandsrot.

Alauda. Se Lärka.

Albumin, Albuminat, Albuminoid, Albumoid, Albumos. Se Äggviteartade ämnen.

Alces Se Älg.

Alchemilla. Se Daggkåpa.

Alder. Se Al.

Alfalfa. Se Lucern.

Alfågel. Se Dykand.

Algauboskap. Bland Sydtysklands och Schweiz' till den korthornade boskapen, *Bos brachyceros,* hörande nötboskapsraser har det i Algau i den bajerska kretsen Schwaben hemmahörande slaget gammalt anseende. Då på 1840-talet försök började att med framstående utländska raser förbättra den inhemska kreatursstammen (se Stamholländeri), infördes även en stamhjord av A., vilken uppställdes på Lindholmen i Södermanland, och senare anskaffades stamhjordar för de norrländska länen, liksom även enskilda personer skaffade sig djur av denna ras. Den vann dock aldrig synnerlig bevågenhet och har åter försvunnit, men spår av korsning med densamma hava hållit sig kvar bland den norrländska boskapen. Rasen är av medelstorlek, färgen ljusare eller mörkare gråbrun, kroppsbyggnaden sluten, huvudet litet och brett med något insänkt näsben, hornen fina, korta, riktade åt sidorna och uppåt, halsen kort med stor dröglapp, ryggen rak, korset brett, svansansatsen hög, juvret medelmåttigt stort, huden tjock. Rasen är medelgod som slakt-, drag- och

mjölkboskap, men senvuxen.

Alger, lägre blomlösa växter, vilka till skilnad från svampar med tillhjälp av bladgrönt bilda organiska ämnen av oorganiska; leva mestadels i vatten; havsalger benämnas vanligen tång. Alla a. rena vatten genom att därur upptaga näring och avsöndra syre, som syrsätter och förstör i vattnet förekommande organiska ämnen. De innehålla växtnäring och sönderdelas lätt, varför de, såväl tång som sötvattensalger (vattensilke m. m.), förtjäna tillvaratagas och användas för jordens gödsling. Se Tång.

Alinit. Se Jordympning.

Alkali, gemensam benämning på kali, natron och ammoniak.

Alkalisk, egentl. beskaffad såsom alkali, den för alkalier utmärkande reaktionen. Se Bas, Reaktion, jordens.

Alkaloider eller växtbaser. Begreppet kan i en vidare bemärkelse inbegripa alla basiskt reagerande, kvävehaltiga, av växter alstrade organiska föreningar, således utom de s. k. egentliga alkaloiderna även aminer, ammoniumbaser, purinämnen m. fl. (se dessa ord). Med egentliga alkaloider, i vilken mening uttrycket vanligen tages, förstås växtbaser, som innehålla en eller flera heterocykliska kärnor som stomme, vilka kunna ha en mycket invecklad byggnad, och vid denna stomme andra, enklare atomgrupper bundna som sidokedjor. I många fall utgöras a. föreningar av en basisk grupp med en sur sådan, så t. ex. atropin och kokain. Antalet kända a. uppgår till inemot 300, men av dessa är endast ett fåtal till sin kemiska byggnad bekant. A. förekomma ganska allmänt hos växter, dock till olika utsträckning hos olika växtgrupper. Ett fåtal av dem äro vätskor (koniin och nikotin de viktigaste), de flesta äro fasta, i regel kristalliserade, färglösa kroppar, i fritt tillstånd vanligen svår- eller nästan olösliga i vatten, under det deras salter pläga vara lättlösligare. A. utmärkas av en besk, bitter eller brännande smak, som kan vara utomordentligt intensiv; sålunda kan kininets beska smak förnimmas ännu i så stark utspädning som 1 på 34,000. — Dessa ämnens betydelse i växternas ämnesomsättning är ej känd. De hava säkerligen ej någon uppgift för den unga växtens näring, utan äro sannolikt avfallsämnen från ämnesomsättningen, som genom sin smak och sin placering huvudsakligen i växtens ytligare delar tjäna som skyddsmedel mot växtätande djur. — En del a. äro på djurorganismen overksamma, under det andra, då de införlivas med denna, utöva en stundom utomordentligt kraftig verkan. Vissa växtbaser, t. ex. atropin, stryknin, nikotin, höra sålunda till de starkaste växtgifter, man känner. Men å andra sidan gör den för olika alkaloidgrupperna karakteristiska fysiologiska verkan dem i stor utsträckning till synnerligen viktiga läkemedel. — Koniin, en av de enklast sammansatta alkaloiderna (propylpiperidin, $C_8H_{17}N$), finnes jämte två närsläktade a. i odörten, *Conium maculatum,* en av våra giftigaste inhemska växter. Koniinet förekommer mest i dess ej fullt mogna frukter, men för övrigt spridd i dess alla delar. Utgör en färglös, men i luften snart brunfärgad olja med lukt påminnande om råtturin, och skarp, tobaksliknande smak. Dess giftverkan beror i främsta rummet på förlamning av ryggmärgen och rörelsenervernas ändapparater i musklerna. — Nikotin är den giftiga beståndsdelen i tobaksbladen, där det förekommer förnämligast bundet vid äppelsyra. Det utgöres av pyridyl-metylpyrrolidin, $C_{10}H_{14}N_2$, och är en färglös, i luften sig brunfärgande vätska med svag tobakslukt och brännande smak. I röktobakssorter växlar nikotinhalten mellan 0,6 och 4,3 %. Nikotinet är ett utomordentligt starkt gift, men hör till dem, som organismen lätt vänjer sig vid. Dess giftverkan, beroende på förlamning (delvis på retning) av vissa nervcellgrupper tillhörande det autonoma (ej under viljans inflytande stående) nervsystemet, yttrar sig i ett påskyndande

skall bliva fruktbar. Jfr. Förmultning, Förvittring. Blekjord.

3. Norrländsk beteckning för gödselvatten.

4. Harvredskap. Se Harv.

Alanin. Se Äggviteartade ämnen.

Alant. Se Ålandsrot.

Alauda. Se Lärka.

Albumin, Albuminat, Albuminoid, Albumoid, Albumos. Se Äggviteartade ämnen.

Alces Se Älg.

Alchemilla. Se Daggkåpa.

Alder. Se Al.

Alfalfa. Se Lucern.

Alfågel. Se Dykand.

Algauboskap. Bland Sydtysklands och Schweiz' till den korthornade boskapen, *Bos brachyceros,* hörande nötboskapsraser har det i Algau i den bajerska kretsen Schwaben hemmahörande slaget gammalt anseende. Då på 1840-talet försök började att med framstående utländska raser förbättra den inhemska kreatursstammen (se Stamholländeri), infördes även en stamhjord av A., vilken uppställdes på Lindholmen i Södermanland, och senare anskaffades stamhjordar för de norrländska länen, liksom även enskilda personer skaffade sig djur av denna ras. Den vann dock aldrig synnerlig bevågenhet och har åter försvunnit, men spår av korsning med densamma hava hållit sig kvar bland den norrländska boskapen. Rasen är av medelstorlek, färgen ljusare eller mörkare gråbrun, kroppsbyggnaden sluten, huvudet litet och brett med något insänkt näsben, hornen fina, korta, riktade åt sidorna och uppåt, halsen kort med stor dröglapp, ryggen rak, korset brett, svansansatsen hög, juvret medelmåttigt stort, huden tjock. Rasen är medelgod som slakt-, drag- och mjölkboskap, men senvuxen.

Alger, lägre blomlösa växter, vilka till skilnad från svampar med tillhjälp av bladgrönt bilda organiska ämnen av oorganiska; leva mestadels i vatten; havsalger benämnas vanligen tång. Alla a. rena vatten genom att därur upptaga näring och avsöndra syre, som syrsätter och förstör i vattnet förekommande organiska ämnen. De innehålla växtnäring och sönderdelas lätt, varför de, såväl tång som sötvattensalger (vattensilke m. m.), förtjäna tillvaratagas och användas för jordens gödsling. Se Tång.

Alinit. Se Jordympning.

Alkali, gemensam benämning på kali, natron och ammoniak.

Alkalisk, egentl. beskaffad såsom alkali, den för alkalier utmärkande reaktionen. Se Bas, Reaktion, jordens.

Alkaloider eller växtbaser. Begreppet kan i en vidare bemärkelse inbegripa alla basiskt reagerande, kvävehaltiga, av växter alstrade organiska föreningar, således utom de s. k. egentliga alkaloiderna även aminer, ammoniumbaser, purinämnen m. fl. (se dessa ord). Med egentliga alkaloider, i vilken mening uttrycket vanligen tages, förstås växtbaser, som innehålla en eller flera heterocykliska kärnor som stomme, vilka kunna ha en mycket invecklad byggnad, och vid denna stomme andra, enklare atomgrupper bundna som sidokedjor. I många fall utgöras a. föreningar av en basisk grupp med en sur sådan, så t. ex. atropin och kokain. Antalet kända a. uppgår till inemot 300, men av dessa är endast ett fåtal till sin kemiska byggnad bekant. A. förekomma ganska allmänt hos växter, dock till olika utsträckning hos olika växtgrupper. Ett fåtal av dem äro vätskor (koniin och nikotin de viktigaste), de flesta äro fasta, i regel kristalliserade, färglösa kroppar, i fritt tillstånd vanligen svår- eller nästan olösliga i vatten, under det deras salter pläga vara lättlösligare. A. utmärkas av en besk, bitter eller brännande smak, som kan vara utomordentligt intensiv; sålunda kan kininets beska smak förnimmas ännu i så stark utspädning som 1 på 34,000. — Dessa ämnens betydelse i växternas ämnesomsättning är ej känd. De hava säkerligen ej någon uppgift för den unga växtens näring, utan äro sannolikt avfallsämnen från ämnesomsättningen, som genom sin smak och sin placering huvudsakligen i växtens ytligare delar tjäna som skyddsmedel mot växtätande djur. — En del a. äro på djurorganismen overksamma, under det andra, då de införlivas med denna, utöva en stundom utomordentligt kraftig verkan. Vissa växtbaser, t. ex. atropin, stryknin, nikotin, höra sålunda till de starkaste växtgifter, man känner. Men å andra sidan gör den för olika alkaloidgrupperna karakteristiska fysiologiska verkan dem i stor utsträckning till synnerligen viktiga läkemedel. — Koniin, en av de enklast sammansatta alkaloiderna (propylpiperidin, $C_8H_{17}N$), finnes jämte två närsläktade a. i odörten, *Conium maculatum,* en av våra giftigaste inhemska växter. Koniinet förekommer mest i dess ej fullt mogna frukter, men för övrigt spridd i dess alla delar. Utgör en färglös, men i luften snart brunfärgad olja med lukt påminnande om råtturin, och skarp, tobaksliknande smak. Dess giftverkan beror i främsta rummet på förlamning av ryggmärgen och rörelsenervernas ändapparater i musklerna. — Nikotin är den giftiga beståndsdelen i tobaksbladen, där det förekommer förnämligast bundet vid äppelsyra. Det utgöres av pyridyl-metylpyrrolidin, $C_{10}H_{14}N_2$, och är en färglös, i luften sig brunfärgande vätska med svag tobakslukt och brännande smak. I röktobakssorter växlar nikotinhalten mellan 0,6 och 4,3 %. Nikotinet är ett utomordentligt starkt gift, men hör till dem, som organismen lätt vänjer

sig vid. Dess giftverkan, beroende på förlamning (delvis på retning) av vissa nervcellgrupper tillhörande det autonoma (ej under viljans inflytande stående) nervsystemet, yttrar sig i ett påskyndande

skall bliva fruktbar. Jfr. Förmultning, Förvittring. Blekjord.

3. Norrländsk beteckning för gödselvatten.

4. Harvredskap. Se Harv.

Alanin. Se Äggviteartade ämnen.

Alant. Se Ålandsrot.

Alauda. Se Lärka.

Albumin, Albuminat, Albuminoid, Albumoid, Albumos. Se Äggviteartade ämnen.

Alces Se Älg.

Alchemilla. Se Daggkåpa.

Alder. Se Al.

Alfalfa. Se Lucern.

Alfågel. Se Dykand.

Algauboskap. Bland Sydtysklands och Schweiz' till den korthornade boskapen, *Bos brachyceros,* hörande nötboskapsraser har det i Algau i den bajerska kretsen Schwaben hemmahörande slaget gammalt anseende. Då på 1840-talet försök började att med framstående utländska raser förbättra den inhemska kreatursstammen (se Stamholländeri), infördes även en stamhjord av A., vilken uppställdes på Lindholmen i Södermanland, och senare anskaffades stamhjordar för de norrländska länen, liksom även enskilda personer skaffade sig djur av denna ras. Den vann dock aldrig synnerlig bevågenhet och har åter försvunnit, men spår av korsning med densamma hava hållit sig kvar bland den norrländska boskapen. Rasen är av medelstorlek, färgen ljusare eller mörkare gråbrun, kroppsbyggnaden sluten, huvudet litet och brett med något insänkt näsben, hornen fina, korta, riktade åt sidorna och uppåt, halsen kort med stor dröglapp, ryggen rak, korset brett, svansansatsen hög, juvret medelmåttigt stort, huden tjock. Rasen är medelgod som slakt-, drag- och mjölkboskap, men senvuxen.

Alger, lägre blomlösa växter, vilka till skilnad från svampar med tillhjälp av bladgrönt bilda organiska ämnen av oorganiska; leva mestadels i vatten; havsalger benämnas vanligen tång. Alla a. rena vatten genom att därur upptaga näring och avsöndra syre, som syrsätter och förstör i vattnet förekommande organiska ämnen. De innehålla växtnäring och sönderdelas lätt, varför de, såväl tång som sötvattensalger (vattensilke m. m.), förtjäna tillvaratagas och användas för jordens gödsling. Se Tång.

Alinit. Se Jordympning.

Alkali, gemensam benämning på kali, natron och ammoniak.

Alkalisk, egentl. beskaffad såsom alkali, den för alkalier utmärkande reaktionen. Se Bas, Reaktion, jordens.

Alkaloider eller växtbaser. Begreppet kan i en vidare bemärkelse inbegripa alla basiskt reagerande, kvävehaltiga, av växter alstrade organiska föreningar, således utom de s. k. egentliga alkaloiderna även aminer, ammoniumbaser, purinämnen m. fl. (se dessa ord). Med egentliga alkaloider, i vilken mening uttrycket vanligen tages, förstås växtbaser, som innehålla en eller flera heterocykliska kärnor som stomme, vilka kunna ha en mycket invecklad byggnad, och vid denna stomme andra, enklare atomgrupper bundna som sidokedjor. I många fall utgöras a. föreningar av en basisk grupp med en sur sådan, så t. ex. atropin och kokain. Antalet kända a. uppgår till inemot 300, men av dessa är endast ett fåtal till sin kemiska byggnad bekant. A. förekomma ganska allmänt hos växter, dock till olika utsträckning hos olika växtgrupper. Ett fåtal av dem äro vätskor (koniin och nikotin de viktigaste), de flesta äro fasta, i regel kristalliserade, färglösa kroppar, i fritt tillstånd vanligen svår- eller nästan olösliga i vatten, under det deras salter pläga vara lättlösligare. A. utmärkas av en besk, bitter eller brännande smak, som kan vara utomordentligt intensiv; sålunda kan kininets beska smak förnimmas ännu i så stark utspädning som 1 på 34,000. — Dessa ämnens betydelse i växternas ämnesomsättning är ej känd. De hava säkerligen ej någon uppgift för den unga växtens näring, utan äro sannolikt avfallsämnen från ämnesomsättningen, som genom sin smak och sin placering huvudsakligen i växtens ytligare delar tjäna som skyddsmedel mot växtätande djur. — En del a. äro på djurorganismen overksamma, under det andra, då de införlivas med denna, utöva en stundom utomordentligt kraftig verkan. Vissa växtbaser, t. ex. atropin, stryknin, nikotin, höra sålunda till de starkaste växtgifter, man känner. Men å andra sidan gör den för olika alkaloidgrupperna karakteristiska fysiologiska verkan dem i stor utsträckning till synnerligen viktiga läkemedel. — Koniin, en av de enklast sammansatta alkaloiderna (propylpiperidin, $C_8H_{17}N$), finnes jämte två närsläktade a. i odörten, *Conium maculatum,* en av våra giftigaste inhemska växter. Koniinet förekommer mest i dess ej fullt mogna frukter, men för övrigt spridd i dess alla delar. Utgör en färglös, men i luften snart brunfärgad olja med lukt påminnande om råtturin, och skarp, tobaksliknande smak. Dess giftverkan beror i främsta rummet på förlamning av ryggmärgen och rörelsenervernas ändapparater i musklerna. — Nikotin är den giftiga beståndsdelen i tobaksbladen, där det förekommer förnämligast bundet vid äppelsyra. Det utgöres av pyridyl-metylpyrrolidin, $C_{10}H_{14}N_2$, och är en färglös, i luften sig brunfärgande vätska med svag tobakslukt och brännande smak. I röktobakssorter växlar nikotinhalten mellan 0,6 och 4,3 %. Nikotinet är ett utomordentligt starkt gift, men hör till dem, som organismen lätt vänjer sig vid. Dess giftverkan, beroende på förlamning (delvis på retning) av vissa nervcellgrupper tillhörande det autonoma (ej under viljans inflytande stående) nervsystemet, yttrar sig i ett påskyndande

av pulsen, en stegrad tarmrörelse med avföring som följd, en ökad avsöndring från spott- och svettkörtlar. Även kan en förlamning av hela centrala nervsystemet inträda. Som läkemedel har tobak använts, mest för nötkreatur, vid upphörda våmrörelser och mot förstoppning. Vidare har tobaksdekokt begagnats till tvättning mot fårskabb samt som insektdödande medel. — Atropin är en alkaloid, som erhålles ur (den även i vårt land stundom odlade) belladonnaörten, *Atropa Belladonna.* Det finnes dock icke som atropin i egentlig mening i växten, utan bildas vid framställningsprocesserna ur det där, liksom hos spikklubban *(Datura Stramonium)* och bolmörten *(Hyoscyamus niger)* förekommande närsläktade hyoscyaminet. Atropin utgöres av en förening av en bas, tropin, med en syra, tropasyra. Dess sammansättning är $C_{17}H_{23}NO_3$. Det är ett mycket starkt gift med en mängd olika verkningar på djurorganismen, orsakade av dess förlamande inflytande på det autonoma nervsystemet. Det vidgar ögats pupill, påskyndar pulsen, hämmar avsöndringen från spott- och svettkörtlar. Som läkemedel användes atropinet i djurmedicinen huvudsakligen vid en del ögonlidanden. — Pilokarpin är en från ett antal brasilianska växter härstammande alkaloid med alldeles motsatta verkningar mot atropin: förminskar pupillen, åstadkommer ökad körtelsekretion etc. Den har en viss användning i veterinärpraktiken vid fång och koller hos häst samt någon gång vid kolik för att öka tarmrörelserna och avsöndringen av tarmsaft. (Se Avförande medel). — Liknande verkan och användning som pilokarpin har fysostigmin, som fås av en afrikansk baljväxt och arekolin, vilket erhålles ur »betelnöten», arekapalmens frö. — I rävkakor, fröna av det ostindiska trädet *Strychnos nux vomica,* finnas två närbesläktade a., stryknin och brucin, den förra välbekant genom sin användning till utrotande av rävar och en del andra skadedjur. Stryknin, $C_{21}H_{22}N_2O_2$, är nästan olösligt i vatten. Även dess vanligast i handeln förekommande salt, strykninnitrat, är tämligen svårlösligt. Lösningen har i likhet med ett spritutdrag på rävkakor, rävkakedroppar, en intensivt bitter smak. Stryknets verkan i tillräckligt stor dos yttrar sig framförallt genom kramp i hela skelettmuskulaturen, orsakad av en ytterligt stegrad reflexretbarhet hos ryggmärgen. Under det att hos ett normalt djur en beröring av en kroppsdel kan (utan viljans medverkan) framkalla en ändamålsenlig avvärjande rörelse (»ordnad reflex»), utlöser även den svagaste beröring hos ett strykninförgiftat djur stelkramp i hela kroppen (»reflexkramp»). Döden orsakas av kvävning genom kramp i andningsmusklerna eller genom en på den stegrade retbarheten följande förlamning av centrala nervsystemet. Stryknin användes som läkemedel vid en del förlamningar, rävkaka i små doser som bittermedel vid vissa lidanden i fodersmältningsorganen. — I mjölksaften av den äkta vallmons, *Papaver somniferum,* frukter finnas en hel rad av s. k. opiumalkaloider, av vilka morfin, $C_{17}H_{19}NO_3$ och *kodein* äro de viktigaste. Liksom den torkade mjölksaften, opium, är morfinet att räkna till våra allra mest använda läkemedel. Morfinet utövar sin verkan på organismen huvudsakligen därigenom, att det binder sig vid hjärnans ganglieceller. Dess verkan yttrar sig först genom en allmänt nedsatt känslighet för smärta; sedan inträder hos vissa djur sömn, som vid tillräckligt stor dos övergår i ett djupt bedövningstillstånd, ur vilket djuret icke kan väckas, utan som åtföljes av döden. Efter stora mängder morfin kan bedövningstillståndet efterträdas eller ersättas av ett tillstånd av stegrad retbarhet med kramp. Det senare är hos vissa djurslag regel. På tarmkanalen har morfinet olika verkan hos olika djur, i de flesta fall åstadkommer det dock en minskning (till totalt upphörande) av tarmrörelserna med åtföljande förstoppning. Morfin har inom veterinärpraktiken sin största användning som lugnande och smärtlindrande medel, ex. vid kolik. Opiums användning som stoppande medel vid vissa former av diarré är välbekant. — Kokain, $C_{17}H_{21}NO_4$, som

fås ur bladen av den sydamerikanska buskväxten *Erythroxylon Coca,* är det förnämsta medlet för åstadkommande av lokal bedövning vid utförande av smärtsamma operationer. Denna dess användning grundar sig på dess förlamande inverkan på känselnervernas ändapparater, då det genom insprutning i vävnaderna bringas i direkt beröring med dessa. — Barken av det från Sydamerika härstammande, men även i Väst- och Ostindien odlade kinaträdet (flera *Cinchona*-arter) innehåller en serie besläktade a., av vilka kinin, $C_{20}H_{24}N_2O_2$, är den viktigaste. Dess verkan är ej som flertalet andra alkaloiders inskränkt till vissa organ, utan det påverkar allt cellprotoplasma, vars livsfunktioner det nedsätter och, om närvarande i tillräcklig mängd, dödar. Särskilt känsliga för kinin äro vissa sjukdomsalstrande mikroorganismer, t. ex. malariaplasmodien, som orsakar människans frossa. Hos de högre stående djuren nedsätter det ämnesomsättningen, i främsta rummet äggviteomsättningen. Det sänker härigenom, framförallt vid feber, kroppstemperaturen och har på grund härav fått användning som febermedel, t. ex. vid lungröta hos häst. — I »lusfrö» eller »husarfrö», av den mexikanska *Sabadilla (Schoenocaulon) officinarum,* finnes veratrin (eg. en blandning av två a.), som användes bl. a. som kräkmedel för svin och mot våmförlamning hos kor. Denpå fröna beredda s. k. sabadillättikan är ett mycket anlitat medel mot löss. — »Prustroten», rotstocken av *Veratrum album,* innehåller liknande a. och har stor veterinärmedicinsk användning, huvudsakligen för igångsättande av våmrörelserna vid våmförlamning. — Den vanliga pepparn innehåller alkaloiden piperin. — A. förekomma utöver vad ovan anförts hos en del andra av våra inhemska eller som prydnad odlade växter. — Solanin, en glykosidisk, d. v. s. druvsockerhaltig alkaloid, som finnes i potatisväxtens blad, frukter och i större mängd i dess groddar samt hos nattskattan *(Solanum nigrum)* och besksötan *(S. Dulcamara),* ger ibland anledning till förgiftningar med rätt varierande sjukdomsbild. Den kan ge upphov till tarm- och njurinflammation, men verkar även förlamande på centrala nervsystemet och hjärtat. — Skelörten, *Chelidonium majus,* har i sin rödgula mjölksaft (mest i roten) alkaloiden chelidonin m. fl. andra av delvis morfinliknande verkan. — Den allmänt odlade stormhatten, *Aconitum Napellus,* innehåller en serie föga kända a., som gå under den gemensamma benämningen akonitin. De besitta en mycket stor giftighet och påverka i små mängder i främsta rummet hjärtat till minskat arbete (förlångsammad puls och sänkt blodtryck); i större mängder verkar det retande, sedan allmänt förlamande på centrala nervsystemet. — Cytisin benämnes den giftiga a. hos gullregnsbusken, *Cytisus Laburnum,* i vars omogna frön den finnes i största mängden. Den åstadkommer hastig puls, höjt blodtryck, allmän kramp och död genom respirationsförlamning. — Buxbom, *Buxus sempervirens,* vilken rätt ofta odlas som häckväxt, innehåller buxin, ett starkt gift med dels narkotisk, dels krampverkan. Liknande verkan har idegranens, *Taxus baccata,* alkaloid, taxin. — I rotbarken av berberisbusken, *Berberis vulgaris,* finnes den gulfärgade a. berberin, som är av intresse, dels emedan den till skillnad från andra a. förekommer spridd inom flera olika växtfamiljer, dels emedan den synes vara så gott som ogiftig. (Om s. k. likalkaloider se art. Aminer.)*

Alkfåglar, alkor, äro havsfåglar med simfötter utan baktå, fästa långt bakåt, så att fåglarna, då de sitta, hålla sig m. l. m. upprätta stödjande sig på tarsen och bakgumpen. Vid dykning tjäna de korta, spetsiga vingarna som åror. De leva av fisk och små skaldjur samt häcka merendels kolonivis på klippöar i havsbandet. Äggen, 1—2 till antalet, läggas utan bale på hyllor i berget eller i stengryt, och ungarna matas i boet, tills de äro fullfjädrade. Av våra 4 inhemska a. torde tobisgrisslan, *Uria grylle L.,* vara mest känd. Den häckar tämligen allmänt längs hela vårt havsband utom vid Skånes kust. Den är av en duvas storlek, om sommaren svart med en stor vit fläck på vardera vingen, om vintern m. l. m. vitspräcklig med vit undersida. Den spetsiga näbben är svart; fötterna korallröda. Tordmulen, *Alca torda* L., som häckar här och var i det östra havsbandet, är stor som en kråka, ovan sotsvart, under vit, med vita band över vingarna och vita streck dels mellan öga och näbbrygg, dels tvärs över den svarta, välvda, från sidorna hoptryckta näbben.Tordmule.

Sällsynta äro Sillgrisslan, *Uria troille* L. och Lunnefågeln, *Fratercula arctica* L., som häcka, den förra endast å St. Karlsö vid Gottland, den senare på ett par små skär bland Bohusläns Väderöar.

Ehuru föga matnyttiga, jagas dock a. stundom, varjämte de skattas på sina ägg. Lunnefågeln är fridlyst hela året i Bohuslän, och Tordmulen $^{21}/_{4}$—$^{31}/_{7}$ i hela riket utom på St. Karlsö, där den stora kolonien av sillgrisslor skyddas av Karlsö jakt- och djurskyddsförening.T. H—l.

Alkohol betecknar organiska föreningar med hydroxyl, OH, vilka motsvara de oorganiska baserna och kunna genom sammanslutning av 2 molekyler under förlust av vatten bilda eter samt förena sig med syror till föreningar kallade estrar, motsvarande de oorganiska basernas salter. Allteftersom en a. kan binda 1, 2 eller flere syrerester, kallas den 1-, 2- eller flervärdig.

Bland den stora mängden av hithörande ämnen äro följande mest kända och använda:

Metyl-a., träsprit, CH_3OH, en färglös vätska med egendomlig spritlukt, eg. v. 0.798 (15°) kokp. + 66° C. Uppstår vid torrdestillation av trä och användes i stället för vanlig sprit som lösningsmedel vid fernissberedning samt för denaturering och för beredning av formalin. Är i koncentrerat tillstånd giftig.

på fröna beredda s. k. sabadillättikan är ett mycket anlitat medel mot löss. — »Prustroten», rotstocken av *Veratrum album,* innehåller liknande a. och har stor veterinärmedicinsk användning, huvudsakligen för igångsättande av våmrörelserna vid våmförlamning. — Den vanliga pepparn innehåller alkaloiden piperin. — A. förekomma utöver vad ovan anförts hos en del andra av våra inhemska eller som prydnad odlade växter. — Solanin, en glykosidisk, d. v. s. druvsockerhaltig alkaloid, som finnes i potatisväxtens blad, frukter och i större mängd i dess groddar samt hos nattskattan *(Solanum nigrum)* och besksötan *(S. Dulcamara),* ger ibland anledning till förgiftningar med rätt varierande sjukdomsbild. Den kan ge upphov till tarm- och njurinflammation, men verkar även förlamande på centrala nervsystemet och hjärtat. — Skelörten, *Chelidonium majus,* har i sin rödgula mjölksaft (mest i roten) alkaloiden chelidonin m. fl. andra av delvis morfinliknande verkan. — Den allmänt odlade stormhatten, *Aconitum Napellus,* innehåller en serie föga kända a., som gå under den gemensamma benämningen akonitin. De besitta en mycket stor giftighet och påverka i små mängder i främsta rummet hjärtat till minskat arbete (förlångsammad puls och sänkt blodtryck); i större mängder verkar det retande, sedan allmänt förlamande på centrala nervsystemet. — Cytisin benämnes den giftiga a. hos gullregnsbusken, *Cytisus Laburnum,* i vars omogna frön den finnes i största mängden. Den åstadkommer hastig puls, höjt blodtryck, allmän kramp och död genom respirationsförlamning. — Buxbom, *Buxus sempervirens,* vilken rätt ofta odlas som häckväxt, innehåller buxin, ett starkt gift med dels narkotisk, dels krampverkan. Liknande verkan har idegranens, *Taxus baccata,* alkaloid, taxin. — I rotbarken av berberisbusken, *Berberis vulgaris,* finnes den gulfärgade a. berberin, som är av intresse, dels emedan den till skillnad från andra a. förekommer spridd inom flera olika växtfamiljer, dels emedan den synes vara så gott som ogiftig. (Om s. k. likalkaloider se art. Aminer.)*

Alkfåglar, alkor, äro havsfåglar med simfötter utan baktå, fästa långt bakåt, så att fåglarna, då de sitta, hålla sig m. l. m. upprätta stödjande sig på tarsen och bakgumpen. Vid dykning tjäna de korta, spetsiga vingarna som åror. De leva av fisk och små skaldjur samt häcka merendels kolonivis på klippöar i havsbandet. Äggen, 1—2 till antalet, läggas utan bale på hyllor i berget eller i stengryt, och ungarna matas i boet, tills de äro fullfjädrade. Av våra 4 inhemska a. torde tobisgrisslan, *Uria grylle L.,* vara mest känd. Den häckar tämligen allmänt längs hela vårt havsband utom vid Skånes kust. Den är av en duvas storlek, om sommaren svart med en stor vit fläck på vardera vingen, om vintern m. l. m. vitspräcklig med vit undersida. Den spetsiga näbben är svart; fötterna korallröda. Tordmulen, *Alca torda* L., som häckar här och var i det östra havsbandet, är stor som en kråka, ovan sotsvart, under vit, med vita band över vingarna och vita streck dels mellan öga och näbbrygg, dels tvärs över den svarta, välvda, från sidorna hoptryckta näbben.Tordmule.

Sällsynta äro Sillgrisslan, *Uria troille* L. och Lunnefågeln, *Fratercula arctica* L., som häcka, den förra endast å St. Karlsö vid Gottland, den senare på ett par små skär bland Bohusläns Väderöar.

Ehuru föga matnyttiga, jagas dock a. stundom, varjämte de skattas på sina ägg. Lunnefågeln är fridlyst hela året i Bohuslän, och Tordmulen $^{21}/_{4}$—$^{31}/_{7}$ i hela riket utom på St. Karlsö, där den stora kolonien av sillgrisslor skyddas av Karlsö jakt- och djurskyddsförening.T. H—l.

Alkohol betecknar organiska föreningar med hydroxyl, OH, vilka motsvara de oorganiska baserna och kunna genom sammanslutning av 2 molekyler under förlust av vatten bilda eter samt förena sig med syror till föreningar kallade estrar, motsvarande de oorganiska basernas salter. Allteftersom en a. kan binda 1, 2 eller flere syrerester, kallas den 1-, 2- eller flervärdig.

Bland den stora mängden av hithörande ämnen äro följande mest kända och använda:

Metyl-a., träsprit, CH_3OH, en färglös vätska med egendomlig spritlukt, eg. v. 0.798 (15°) kokp. + 66° C. Uppstår vid torrdestillation av trä och användes i stället för vanlig sprit som lösningsmedel vid fernissberedning samt för denaturering och för beredning av formalin. Är i koncentrerat tillstånd giftig.

på fröna beredda s. k. sabadillättikan är ett mycket anlitat medel mot löss. — »Prustroten», rotstocken av *Veratrum album,* innehåller liknande a. och har stor veterinärmedicinsk användning, huvudsakligen för igångsättande av våmrörelserna vid våmförlamning. — Den vanliga pepparn innehåller alkaloiden piperin. — A. förekomma utöver vad ovan anförts hos en del andra av våra inhemska eller som prydnad odlade växter. — Solanin, en glykosidisk, d. v. s. druvsockerhaltig alkaloid, som finnes i potatisväxtens blad, frukter och i större mängd i dess groddar samt hos nattskattan *(Solanum nigrum)* och besksötan *(S. Dulcamara),* ger ibland anledning till förgiftningar med rätt varierande sjukdomsbild. Den kan ge

upphov till tarm- och njurinflammation, men verkar även förlamande på centrala nervsystemet och hjärtat. — Skelörten, *Chelidonium majus,* har i sin rödgula mjölksaft (mest i roten) alkaloiden chelidonin m. fl. andra av delvis morfinliknande verkan. — Den allmänt odlade stormhatten, *Aconitum Napellus,* innehåller en serie föga kända a., som gå under den gemensamma benämningen akonitin. De besitta en mycket stor giftighet och påverka i små mängder i främsta rummet hjärtat till minskat arbete (förlångsammad puls och sänkt blodtryck); i större mängder verkar det retande, sedan allmänt förlamande på centrala nervsystemet. — Cytisin benämnes den giftiga a. hos gullregnsbusken, *Cytisus Laburnum,* i vars omogna frön den finnes i största mängden. Den åstadkommer hastig puls, höjt blodtryck, allmän kramp och död genom respirationsförlamning. — Buxbom,*Buxus sempervirens,* vilken rätt ofta odlas som häckväxt, innehåller buxin, ett starkt gift med dels narkotisk, dels krampverkan. Liknande verkan har idegranens,*Taxus baccata,* alkaloid, taxin. — I rotbarken av berberisbusken, *Berberis vulgaris,* finnes den gulfärgade a. berberin, som är av intresse, dels emedan den till skillnad från andra a. förekommer spridd inom flera olika växtfamiljer, dels emedan den synes vara så gott som ogiftig. (Om s. k. likalkaloider se art. Aminer.)*

Alkfåglar, alkor, äro havsfåglar med simfötter utan baktå, fästa långt bakåt, så att fåglarna, då de sitta, hålla sig m. l. m. upprätta stödjande sig på tarsen och bakgumpen. Vid dykning tjäna de korta, spetsiga vingarna som åror. De leva av fisk och små skaldjur samt häcka merendels kolonivis på klippöar i havsbandet. Äggen, 1—2 till antalet, läggas utan bale på hyllor i berget eller i stengryt, och ungarna matas i boet, tills de äro fullfjädrade. Av våra 4 inhemska a. torde tobisgrisslan, *Uria grylle L.,* vara mest känd. Den häckar tämligen allmänt längs hela vårt havsband utom vid Skånes kust. Den är av en duvas storlek, om sommaren svart med en stor vit fläck på vardera vingen, om vintern m. l. m. vitspräcklig med vit undersida. Den spetsiga näbben är svart; fötterna korallröda. Tordmulen, *Alca torda* L., som häckar här och var i det östra havsbandet, är stor som en kråka, ovan sotsvart, under vit, med vita band över vingarna och vita streck dels mellan öga och näbbrygg, dels tvärs över den svarta, välvda, från sidorna hoptryckta näbben.Tordmule.

Sällsynta äro Sillgrisslan, *Uria troille* L. och Lunnefågeln, *Fratercula arctica* L., som häcka, den förra endast å St. Karlsö vid Gottland, den senare på ett par små skär bland Bohusläns Väderöar.

Ehuru föga matnyttiga, jagas dock a. stundom, varjämte de skattas på sina ägg. Lunnefågeln är fridlyst hela året i Bohuslän, och Tordmulen $^{21}/_{4}$—$^{31}/_{7}$ i hela riket utom på St. Karlsö, där den stora kolonien av sillgrisslor skyddas av Karlsö jakt- och djurskyddsförening.T. H—l.

Alkohol betecknar organiska föreningar med hydroxyl, OH, vilka motsvara de oorganiska baserna och kunna genom sammanslutning av 2 molekyler under förlust av vatten bilda eter samt förena sig med syror till föreningar kallade estrar, motsvarande de oorganiska basernas salter. Allteftersom en a. kan binda 1, 2 eller flere syrerester, kallas den 1-, 2- eller flervärdig.

Bland den stora mängden av hithörande ämnen äro följande mest kända och använda:

Metyl-a., träsprit, CH_3OH, en färglös vätska med egendomlig spritlukt, eg. v. 0.798 (15°) kokp. + 66° C. Uppstår vid torrdestillation av trä och användes i stället för vanlig sprit som lösningsmedel vid fernissberedning samt för denaturering och för beredning av formalin. Är i koncentrerat tillstånd giftig.

Etyl-a., vanlig a., C_2H_5OH, som i utspätt tillstånd kallas sprit eller brännvin. Kokp. 78°, eg. v. 0.81. Uppkommer vid alkoholjäsning (se Alkoholjäsning, Socker), men bildas troligen allmänt i den levande växtcellen (och kanske även djurcellen) vid ämnesomsättningen för att åter hastigt förbrännas vid andningen. Om andningen hindras genom luftsyrets utestängande, kan den samlas i märkbar mängd i levande växtdelar, t. ex. i frukt. I koncentrerad form är den giftig och kan därför i 50 % eller starkare lösning verka som antiseptiskt medel för förvaring av organiska ämnen utan förskämning. Utom till förtäring användes den som bränsle i spritkök, motorer m. m.

Amylalkohol, $C_5H_{11}OH$, huvudparten av finkelolja, som uppstår som biprodukt vid alkoholjäsning; eg. v. 0.827, kokp. + 132° C.; en obehagligt luktande vätska.

Glycerin, $C_3H_5(OH)_3$, en treatomig alkohol, som ingår som beståndsdel i fett, som är föreningar av glycerin och fettsyror. Se Glycerin, Fett.H. J. Dft.

Etylalkohols fysiologiska verkningar och medicinska användning. Förtärd a. uppsuges mycket raskt från magsäcken och tarmkanalen och förbrännes inom djurorganismen nästan fullständigt till kolsyra och vatten, varvid likasom vid andra näringsämnens förbränning energi frigöres; 1 gr. a. ger härvid omkring 7 värmeenheter (jfr: 1 gr. fett i medeltal 9.3, 1 gr. kolhydrater eller äggvita 4.1.) Den kan således i viss mån tjäna som ersättning för andra näringsämnen, varav man understundom begagnar sig såväl för människor som för djur vid vissa sjukdomar, förlöpande med minskad förmåga att upptaga och tillgodogöra annan föda och åtföljda av kraftnedsättning, eller under tillfrisknandet från svårare sjukdomar (ex. lungröta hos häst). Under andra omständigheter är a. av flera anledningar olämplig som näringsmedel — och användes ju, om man bortser från de små mängder, som kunna förekomma i drank, ej heller som sådant åt husdjuren. A. har även en del välkända fysiologiska verkningar, som i huvudsak äro desamma på djuren som på människan, och det är på dessa verkningar dess användning som läkemedel — och även som njutningsmedel för människan — grundar sig. Dess första iakttagbara verkan på djurorganismen ter sig, åtminstone efter ingivning av måttliga mängder, som en allmän retning av det centrala nervsystemet, yttrande sig genom stegrad livlighet etc. Om det härvid är fråga om en direkt retande inverkan på hjärnan eller om en ökad mottaglighet för retning, orsakad genom inskränkning av stora hjärnans normala hämmande verkan på underordnade delar av det centrala nervsystemet, eller ev. bägge dessa möjligheter, är icke fullt utrett. Den längre gående a.-verkan beror däremot med säkerhet på en gradvis inträdande förlamning av det centrala nervsystemet: först hjärnans olika delar, så ryggmärgen, sist förlängda märgen. Tecknen på denna förlamning dåsighet, vacklande gång, sömn, slutligen djup bedövning och stundom t. o. m. död genom förlamning av andningscentrum (det parti av förlängda märgen, varifrån andningsrörelserna utlösas), äro välbekanta från människans a.rus; hos djuren är förloppet likartat. Som bekant framkallas genom förtärande av spritdrycker en värmekänsla. Denna har sin orsak i en av alkoholen åstadkommen utvidgning av hudens blodkärl. Härigenom bli dessa genomströmmade av en större blodmängd, varav huden uppvärmes, vilket i sin ordning genom retning av där befintliga värmekänsliga nervutbredningar utlöser förnimmelsen av allmän stegring av kroppstemperaturen. Den »värmande» verkan av alkoholen är således, åtminstone delvis, skenbar och i varje fall åtföljd av värmeförlust för kroppen genom ökad värmeutstrålning. En förhöjd kroppstemperatur kan härigenom sänkas. Av detta förhållande har man dragit nytta genom alkoholens användning som febernedsättande medel vid vissa djursjukdomar, t. ex. hästens lungröta. A. har även lokalt retande verkan, om den i tillräcklig koncentration får inverka på slemhinnor eller hud; den verkar ock slutligen lösande på hudtalgen och bakteriedödande, varför den i stor utsträckning användes som desinfektionsmedel före operationer. På grund av dessa fysiologiska verkningar användes den ofta som »uppiggande» (stimulerande) medel, och då vanligen tillsammans med större mängder kaffe, i huskurer för kor och hästar, stundom även för svin, vid allmänna tecken till illabefinnande — $^{1}/_{2}$—1 dricksglas brännvin åt gången åt de större djuren, 1—2 spetsglas åt svin. I många fall kan härigenom ett lindrigare sjukdomstillstånd hastigare bringas att upphöra, och medlet kan, såsom i de flesta fall helt oskadligt, gärna tillgripas, om veterinärhjälp ej omedelbart kan anskaffas. Mindre samvetsömma hästhandlare giva ofta i bedrägligt syfte de saluhållna djuren brännvin för att få dem livligare vid uppvisandet. Som febermedel ges brännvin i större doser — $^{1}/_{3}$—$^{1}/_{2}$ l åt gången åt större djur — men sjukdomar, vid vilkas behandling en sådan användning av a. är på sin plats, böra icke skötas utan inhämtande av veterinärs råd. Sprit ingår som beståndsdel, vanligen som lösningsmedel, i en mängd läkemedel för in- eller utvärtes bruk: opiidroppar, jodtinktur, blyvatten m. fl.*

Alkoholjäsning. Sockerlösningar, som utom socker även innehålla kvävehaltiga, lösliga organiska ämnen samt vissa salter, framförallt fosfat, råka av sig själva i jäsning under inverkan av i luften och dammet befintliga

Etyl-a., vanlig a., C_2H_5OH, som i utspätt tillstånd kallas sprit eller brännvin. Kokp. 78°, eg. v. 0.81. Uppkommer vid alkoholjäsning (se Alkoholjäsning, Socker), men bildas troligen allmänt i den levande växtcellen (och kanske även djurcellen) vid ämnesomsättningen för att åter hastigt förbrännas vid andningen. Om andningen hindras genom luftsyrets utestängande, kan den samlas i märkbar mängd i levande växtdelar, t. ex. i frukt. I koncentrerad form är den giftig och kan därför i 50 % eller starkare lösning verka som antiseptiskt medel för förvaring av organiska ämnen utan förskämning. Utom till förtäring användes den som bränsle i spritkök, motorer m. m.

Amylalkohol, $C_5H_{11}OH$, huvudparten av finkelolja, som uppstår som biprodukt vid alkoholjäsning; eg. v. 0.827, kokp. + 132° C.; en obehagligt luktande vätska.

Glycerin, $C_3H_5(OH)_3$, en treatomig alkohol, som ingår som beståndsdel i fett, som är föreningar av glycerin och fettsyror. Se Glycerin, Fett.H. J. Dft.

Etylalkohols fysiologiska verkningar och medicinska användning. Förtärd a. uppsuges mycket raskt från magsäcken och tarmkanalen och förbrännes inom djurorganismen nästan fullständigt till kolsyra och vatten, varvid likasom vid andra näringsämnens förbränning energi frigöres; 1 gr. a. ger härvid omkring 7 värmeenheter (jfr: 1 gr. fett i medeltal 9.3, 1 gr. kolhydrater eller äggvita 4.1.) Den kan således i viss mån tjäna som ersättning för andra näringsämnen, varav man understundom begagnar sig såväl för människor som för djur vid vissa sjukdomar, förlöpande med minskad förmåga att upptaga och tillgodogöra annan föda och åtföljda av kraftnedsättning, eller under tillfrisknandet från svårare sjukdomar (ex. lungröta hos häst). Under andra omständigheter är a. av flera anledningar olämplig som näringsmedel — och användes ju, om man bortser från de små mängder, som kunna förekomma i drank, ej heller som sådant åt husdjuren. A. har även en del välkända fysiologiska verkningar, som i huvudsak äro desamma på djuren som på människan, och det är på dessa verkningar dess användning som läkemedel — och även som njutningsmedel för människan — grundar sig. Dess första iakttagbara verkan på djurorganismen ter sig,

åtminstone efter ingivning av måttliga mängder, som en allmän retning av det centrala nervsystemet, yttrande sig genom stegrad livlighet etc. Om det härvid är fråga om en direkt retande inverkan på hjärnan eller om en ökad mottaglighet för retning, orsakad genom inskränkning av stora hjärnans normala hämmande verkan på underordnade delar av det centrala nervsystemet, eller ev. bägge dessa möjligheter, är icke fullt utrett. Den längre gående a.-verkan beror däremot med säkerhet på en gradvis inträdande förlamning av det centrala nervsystemet: först hjärnans olika delar, så ryggmärgen, sist förlängda märgen. Tecknen på denna förlamning dåsighet, vacklande gång, sömn, slutligen djup bedövning och stundom t. o. m. död genom förlamning av andningscentrum (det parti av förlängda märgen, varifrån andningsrörelserna utlösas), äro välbekanta från människans a.rus; hos djuren är förloppet likartat. Som bekant framkallas genom förtärande av spritdrycker en värmekänsla. Denna har sin orsak i en av alkoholen åstadkommen utvidgning av hudens blodkärl. Härigenom bli dessa genomströmmade av en större blodmängd, varav huden uppvärmes, vilket i sin ordning genom retning av där befintliga värmekänsliga nervutbredningar utlöser förnimmelsen av allmän stegring av kroppstemperaturen. Den »värmande» verkan av alkoholen är således, åtminstone delvis, skenbar och i varje fall åtföljd av värmeförlust för kroppen genom ökad värmeutstrålning. En förhöjd kroppstemperatur kan härigenom sänkas. Av detta förhållande har man dragit nytta genom alkoholens användning som febernedsättande medel vid vissa djursjukdomar, t. ex. hästens lungröta. A. har även lokalt retande verkan, om den i tillräcklig koncentration får inverka på slemhinnor eller hud; den verkar ock slutligen lösande på hudtalgen och bakteriedödande, varför den i stor utsträckning användes som desinfektionsmedel före operationer. På grund av dessa fysiologiska verkningar användes den ofta som »uppiggande» (stimulerande) medel, och då vanligen tillsammans med större mängder kaffe, i huskurer för kor och hästar, stundom även för svin, vid allmänna tecken till illabefinnande — $^1/_2$—1 dricksglas brännvin åt gången åt de större djuren, 1—2 spetsglas åt svin. I många fall kan härigenom ett lindrigare sjukdomstillstånd hastigare bringas att upphöra, och medlet kan, såsom i de flesta fall helt oskadligt, gärna tillgripas, om veterinärhjälp ej omedelbart kan anskaffas. Mindre samvetsömma hästhandlare giva ofta i bedrägligt syfte de saluhållna djuren brännvin för att få dem livligare vid uppvisandet. Som febermedel ges brännvin i större doser — $^1/_3$—$^1/_2$ l åt gången åt större djur — men sjukdomar, vid vilkas behandling en sådan användning av a. är på sin plats, böra icke skötas utan inhämtande av veterinärs råd. Sprit ingår som beståndsdel, vanligen som lösningsmedel, i en mängd läkemedel för in- eller utvärtes bruk: opiidroppar, jodtinktur, blyvatten m. fl.*

Alkoholjäsning. Sockerlösningar, som utom socker även innehålla kvävehaltiga, lösliga organiska ämnen samt vissa salter, framförallt fosfat, råka av sig själva i jäsning under inverkan av i luften och dammet befintliga

jästsvampar. (Se d. o.) Snabbare och säkrare försiggår dock jäsningen, om jäst från början tillsättes. Under jäsningen sönderdelas sockret genom inverkan av i jästcellerna befintliga enzym (se d. o.) i huvudsakligen alkohol och kolsyra, ungefär lika mängder av vardera. Kolsyran bortgår i gasform, och härigenom uppkommer den jäsningen åtföljande skumbildningen. Små mängder biprodukter, huvudsakligen glycerin och bärnstenssyra, bildas även. Jäsningsförloppet är i själva verket ganska invecklat och försiggår under bildande av flera mellanprodukter. Begynnelse- och slutstadierna kunna uttryckas genom reaktionsformeln:

$C_6H_{12}O_6$

==

2 C_2H_5OH

+

2 CO_2

druvsocker

etylalkohol

kolsyra

Kolhydrat, som utgöra en sammankoppling av två eller flera enkla sockermolekyler (di- och polysaccharider; se Kolhydrat), såsom rör- och maltsocker, samt stärkelse och dextrin, måste först genom inverkan av särskilda enzym (invertas, mältas, amylas) nedbrytas till enkla sockerarter med endast 6 kolatomer i molekylen (hexoser), innan de kunna undergå alkoholjäsning.

Sockerarter med 5 kolatomer i molekylen (pentoser) äro ej jäsbara med jäst. Alkoholjäsningen sker snabbast vid ungefär 30° C. och vid en sockerhalt i lösningen av 20—30 %. Den erhållna spriten utgöres huvudsakligen av etylalkohol; högre alkoholer, framförallt amylalkohol, bildas även i mindre mängder (finkelolja).

Alkoholjäsningsindustriens råvaror utgöras huvudsakligen av materialier, som innehålla stärkelse, vilken vid mäskningen under inverkan av enzymet amylas (diastas) spjälkas till dextrin och vidare till maltsocker. Maltsockret spjälkas sedan vidare av det i jästcellerna befintliga enzymet, maltas till druvsocker, vilket kan undergå alkoholjäsning. (Se Brännvinsbränning, Ölbrygd.) Mjölksocker (laktos) spjälkas före jäsning i druvsocker och galaktos, vilket kan ske under inverkan av vissa speciella jästarter. Även vissa mögelsvampar ha förmåga att framkalla a. och användas även i vissa länder för detta ändamål.

Frivillig jäsning uppkommer lätt i sockerrika ämnen, t. ex. i frukter, saft, sylt m. m.Chr. Barthel.

Alkoholprov. Se Mjölkprovning.

Allantois. Se Foster.

Allium. Se Lök.

Allmoge, gammalsvenskt ord, som betyder hela folket. Jfr Bonde.

Allmogeost. Se Hushållsost.

Allmänna Svenska Utsädesaktiebolaget. Se Utsädesförening.

Allmänning, en för en menighet gemensam egendom i mark och skog eller vatten. I äldre tid var all mark samhällets gemensamma tillhörighet. Redan före historisk tid skiftades emellertid åkerjorden först till enskild brukning och därefter till enskild egendom; likaså ängen. Även betesmarkerna skiftades ganska tidigt. I Skåne hava dock dylika »fälader» bibehållits oskiftade intill senare tid. Den övriga marken, skogen, ansågs ursprungligen såsom ingen tillhörig. I mån av den fortskridande odlingen och då samfällighetернas områden kommo varandra närmare, uppstod för var av dem ett intresse att åt sina medlemmar trygga en viss vidd av den omgivande skogen. På detta sätt uppstodo efter hand olika slags allmänningar.

Den närmast byn liggande skogen, byallmänningen, ansågs som byns gemensamma egendom, över vilken byamännen ägde fritt förfoga. De avlägsnare skogarna ansågos i Göta- och Svealand tillhöra häradet eller landskapet; beträffande dessa härads- och landsallmänningar var förfoganderätten och rätten till nyodling inskränkt genom åtskilliga bestämmelser. I Norrland ställde sig förhållandena från början så till vida olika, som till följd av skogsviddernas stora omfattning varje inskränkning i den fria odlingsrätten blev obehövlig. Hälsingelagen skilde mellan »byamännens egen skog», eller den närmast till bygden liggande mot sjö och älv belägna marken, och den där bortom belägna allmänningen, vilken var allas egendom, å vilken alle män (hälsingar) ägde rätt till mulbete, jakt, fiske och att göra intagor, varvid dock gällde vissa reglerande bestämmelser om intagans belägenhet och storleken av tillhörande skogsskifte. Redan under medeltidens senare del sökte konungen göra anspråk gällande på viss högsta rätt till lands- och härads- allmänningarna, och Gustav Vasa proklamerade i brev den $^{20}/_4$ 1542 till menige man i Gästrikland, Hälsingland, Medelpad och Ångermanland kronans äganderätt till all obebyggd jord. Jfr Nybyggen.

Under de följande tiderna har detta kronans anspråk på förfoganderätt över allmänningsskogarna huvudsakligen gjorts gällande genom bestämmelser i de från 1647 tid efter annan utfärdade skogsordningarna syftande till sparsamhet med skogstillgångarna. Rätten att anlägga torp och nybyggen inskränktes starkt (se Nybyggen), i mellersta Sverige särskilt för att tillgodose bergshanteringen, vilken från 1600-talets senare del gynnades med anvisningar på virke från närliggande allmänningar. Under frihetstiden gjorde sig intresse för nyodling åter gällande: enligt K. Förordn. 1740 om landskulturen ålåg det landshövdingarna att verka för uppodling av kärr och mossar, men de, som hade nyttjanderätt i a., fingo enligt 1805 års skogsordning företrädesrätt till odlingars upptagande, endast om de anmälde sig därtill inom natt och år efter förordningens utfärdande. Allmänningsintressenternas

jästsvampar. (Se d. o.) Snabbare och säkrare försiggår dock jäsningen, om jäst från början tillsättes. Under jäsningen sönderdelas sockret genom inverkan av i jästcellerna befintliga enzym (se d. o.) i huvudsakligen alkohol och kolsyra, ungefär lika mängder av vardera. Kolsyran bortgår i gasform, och härigenom uppkommer den jäsningen åtföljande skumbildningen. Små mängder biprodukter, huvudsakligen glycerin och bärnstenssyra, bildas även. Jäsningsförloppet är i själva verket ganska invecklat och försiggår under bildande av flera mellanprodukter. Begynnelse- och slutstadierna kunna uttryckas genom reaktionsformeln:

$C_6H_{12}O_6$

==

2 C_2H_5OH

+

2 CO_2

druvsocker

etylalkohol

kolsyra

Kolhydrat, som utgöra en sammankoppling av två eller flera enkla sockermolekyler (di- och polysaccharider; se Kolhydrat), såsom rör- och maltsocker, samt stärkelse och dextrin, måste först genom inverkan av särskilda enzym (invertas, mältas, amylas) nedbrytas till enkla sockerarter med endast 6 kolatomer i molekylen (hexoser), innan de kunna undergå alkoholjäsning.

Sockerarter med 5 kolatomer i molekylen (pentoser) äro ej jäsbara med jäst. Alkoholjäsningen sker snabbast vid ungefär 30° C. och vid en sockerhalt i lösningen av 20—30 %. Den erhållna spriten utgöres huvudsakligen av etylalkohol; högre alkoholer, framförallt amylalkohol, bildas även i mindre mängder (finkelolja).

Alkoholjäsningsindustriens råvaror utgöras huvudsakligen av materialier, som innehålla stärkelse, vilken vid mäskningen under inverkan av enzymet amylas (diastas) spjälkas till dextrin och vidare till maltsocker. Maltsockret spjälkas sedan vidare av det i jästcellerna befintliga enzymet, maltas till druvsocker, vilket kan undergå alkoholjäsning. (Se Brännvinsbränning, Ölbrygd.) Mjölksocker (laktos) spjälkas före jäsning i druvsocker och galaktos, vilket kan ske under inverkan av vissa speciella jästarter. Även vissa mögelsvampar ha förmåga att framkalla a. och användas även i vissa länder för detta ändamål.

Frivillig jäsning uppkommer lätt i sockerrika ämnen, t. ex. i frukter, saft, sylt m. m.Chr. Barthel.

Alkoholprov. Se Mjölkprovning.

Allantois. Se Foster.

Allium. Se Lök.

Allmoge, gammalsvenskt ord, som betyder hela folket. Jfr Bonde.

Allmogeost. Se Hushållsost.

Allmänna Svenska Utsädesaktiebolaget. Se Utsädesförening.

Allmänning, en för en menighet gemensam egendom i mark och skog eller vatten. I äldre tid var all mark samhällets gemensamma tillhörighet. Redan före historisk tid skiftades emellertid åkerjorden först till enskild brukning och därefter till enskild egendom; likaså ängen. Även betesmarkerna skiftades ganska tidigt. I Skåne hava dock dylika »fälader» bibehållits oskiftade intill senare tid. Den övriga marken, skogen, ansågs ursprungligen såsom ingen tillhörig. I mån av den fortskridande odlingen och då samfälligheternas områden kommo varandra närmare, uppstod för var av dem ett intresse att åt sina medlemmar trygga en viss vidd av den omgivande skogen. På detta sätt uppstodo efter hand olika slags allmänningar.

Den närmast byn liggande skogen, byallmänningen, ansågs som byns gemensamma egendom, över vilken byamännen ägde fritt förfoga. De avlägsnare skogarna ansågos i Göta- och Svealand tillhöra häradet eller landskapet; beträffande dessa härads- och landsallmänningar var förfoganderätten och rätten till nyodling inskränkt genom åtskilliga bestämmelser. I Norrland ställde sig förhållandena från början så till vida olika, som till följd av skogsviddernas stora omfattning varje inskränkning i den fria odlingsrätten blev obehövlig. Hälsingelagen skilde mellan »byamännens egen skog», eller den närmast till bygden liggande mot sjö och älv belägna marken, och den där bortom belägna allmänningen, vilken var allas egendom, å vilken alle män (hälsingar) ägde rätt till mulbete, jakt, fiske och att göra intagor, varvid dock gällde vissa reglerande bestämmelser om intagans belägenhet och storleken av tillhörande skogsskifte. Redan under medeltidens senare del sökte konungen göra anspråk gällande på viss högsta rätt till lands- och härads- allmänningarna, och Gustav Vasa proklamerade i brev den $^{20}/_{4}$ 1542 till menige man i Gästrikland, Hälsingland, Medelpad och Ångermanland kronans äganderätt till all obebyggd jord. Jfr Nybyggen.

Under de följande tiderna har detta kronans anspråk på förfoganderätt över allmänningsskogarna huvudsakligen gjorts gällande genom bestämmelser i de från 1647 tid efter annan utfärdade skogsordningarna syftande till sparsamhet med skogstillgångarna. Rätten att anlägga torp och nybyggen inskränktes starkt (se Nybyggen), i mellersta Sverige särskilt för att tillgodose bergshanteringen, vilken från 1600-talets senare del gynnades med anvisningar på virke från närliggande allmänningar. Under frihetstiden gjorde sig intresse för nyodling åter gällande: enligt K. Förordn. 1740 om landskulturen ålåg det landshövdingarna att verka för uppodling av kärr och mossar, men de, som hade nyttjanderätt i a., fingo enligt 1805 års skogsordning företrädesrätt till odlingars upptagande, endast om de anmälde sig därtill inom natt och år efter förordningens utfärdande. Allmänningsintressenternas

jästsvampar. (Se d. o.) Snabbare och säkrare försiggår dock jäsningen, om jäst från början tillsättes. Under jäsningen sönderdelas sockret genom inverkan av i jästcellerna befintliga enzym (se d. o.) i huvudsakligen alkohol och kolsyra, ungefär lika mängder av vardera. Kolsyran bortgår i gasform, och härigenom uppkommer den jäsningen åtföljande skumbildningen. Små mängder biprodukter, huvudsakligen glycerin och bärnstenssyra, bildas även. Jäsningsförloppet är i själva verket ganska invecklat och försiggår under bildande av flera mellanprodukter. Begynnelse- och slutstadierna kunna uttryckas genom reaktionsformeln:

$C_6H_{12}O_6$

==

2 C_2H_5OH

+

2 CO_2

druvsocker

etylalkohol

kolsyra

Kolhydrat, som utgöra en sammankoppling av två eller flera enkla sockermolekyler (di- och polysaccharider; se Kolhydrat), såsom rör- och maltsocker, samt stärkelse och dextrin, måste först genom inverkan av särskilda enzym (invertas, mältas, amylas) nedbrytas till enkla sockerarter med endast 6 kolatomer i molekylen (hexoser), innan de kunna undergå

alkoholjäsning.

Sockerarter med 5 kolatomer i molekylen (pentoser) äro ej jäsbara med jäst. Alkoholjäsningen sker snabbast vid ungefär 30° C. och vid en sockerhalt i lösningen av 20—30 %. Den erhållna spriten utgöres huvudsakligen av etylalkohol; högre alkoholer, framförallt amylalkohol, bildas även i mindre mängder (finkelolja).

Alkoholjäsningsindustriens råvaror utgöras huvudsakligen av materialier, som innehålla stärkelse, vilken vid mäskningen under inverkan av enzymet amylas (diastas) spjälkas till dextrin och vidare till maltsocker. Maltsockret spjälkas sedan vidare av det i jästcellerna befintliga enzymet, maltas till druvsocker, vilket kan undergå alkoholjäsning. (Se Brännvinsbränning, Ölbrygd.) Mjölksocker (laktos) spjälkas före jäsning i druvsocker och galaktos, vilket kan ske under inverkan av vissa speciella jästarter. Även vissa mögelsvampar ha förmåga att framkalla a. och användas även i vissa länder för detta ändamål.

Frivillig jäsning uppkommer lätt i sockerrika ämnen, t. ex. i frukter, saft, sylt m. m.Chr. Barthel.

Alkoholprov. Se Mjölkprovning.

Allantois. Se Foster.

Allium. Se Lök.

Allmoge, gammalsvenskt ord, som betyder hela folket. Jfr Bonde.

Allmogeost. Se Hushållsost.

Allmänna Svenska Utsädesaktiebolaget. Se Utsädesförening.

Allmänning, en för en menighet gemensam egendom i mark och skog eller vatten. I äldre tid var all mark samhällets gemensamma tillhörighet. Redan före historisk tid skiftades emellertid åkerjorden först till enskild brukning och därefter till enskild egendom; likaså ängen. Även betesmarkerna skiftades ganska tidigt. I Skåne hava dock dylika »fälader» bibehållits oskiftade intill senare tid. Den övriga marken, skogen, ansågs ursprungligen såsom ingen tillhörig. I mån av den fortskridande odlingen och då samfällighetemas områden kommo varandra närmare, uppstod för var av dem ett intresse att åt sina medlemmar trygga en viss vidd av den omgivande skogen. På detta sätt uppstodo efter hand olika slags allmänningar.

Den närmast byn liggande skogen, byallmänningen, ansågs som byns gemensamma egendom, över vilken byamännen ägde fritt förfoga. De avlägsnare skogarna ansågos i Göta- och Svealand tillhöra häradet eller landskapet; beträffande dessa härads- och landsallmänningar var förfoganderätten och rätten till nyodling inskränkt genom åtskilliga bestämmelser. I Norrland ställde sig förhållandena från början så till vida olika, som till följd av skogsviddernas stora omfattning varje inskränkning i den fria odlingsrätten blev obehövlig. Hälsingelagen skilde mellan »byamännens egen skog», eller den närmast till bygden liggande mot sjö och älv belägna marken, och den där bortom belägna allmänningen, vilken var allas egendom, å vilken alle män (hälsingar) ägde rätt till mulbete, jakt, fiske och att göra intagor, varvid dock gällde vissa reglerande bestämmelser om intagans belägenhet och storleken av tillhörande skogsskifte. Redan under medeltidens senare del sökte konungen göra anspråk gällande på viss högsta rätt till lands- och härads- allmänningarna, och Gustav Vasa proklamerade i brev den $^{20}/_{4}$ 1542 till menige man i Gästrikland, Hälsingland, Medelpad och Ångermanland kronans äganderätt till all obebyggd jord. Jfr Nybyggen.

Under de följande tiderna har detta kronans anspråk på förfoganderätt över allmänningsskogarna huvudsakligen gjorts gällande genom bestämmelser i de från 1647 tid efter annan utfärdade skogsordningarna syftande till sparsamhet med skogstillgångarna. Rätten att anlägga torp och nybyggen inskränktes starkt (se Nybyggen), i mellersta Sverige särskilt för att tillgodose bergshanteringen, vilken från 1600-talets senare del gynnades med anvisningar på virke från närliggande allmänningar. Under frihetstiden gjorde sig intresse för nyodling åter gällande: enligt K. Förordn. 1740 om landskulturen ålåg det landshövdingarna att verka för uppodling av kärr och mossar, men de, som hade nyttjanderätt i a., fingo enligt 1805 års skogsordning företrädesrätt till odlingars upptagande, endast om de anmälde sig därtill inom natt och år efter förordningens utfärdande. Allmänningsintressenternas

inflytande på allmänningens förvaltning inskränktes allt mer, och enligt 1734 års skogsordning hade landshövdingen ensam beslutanderätt i dessa ärenden efter häradsrättens hörande. Kronan handhade överinseendet över lands- och häradsallmänningarna genom K. B., som hade att bevilja delägarna utsyning, och staten ansågs kunna förfoga över skogsavkastningen, så att t. ex. resolutioner utfärdades, som tillerkände allmogen i det skogfattiga Halland rätt att till husbyggnad och bränsle anlita allmänningar i Älvsborgs län.

Då sedermera vid 1800-talets början uppfattningen om det allmännas olämplighet för ekonomisk verksamhet gjorde sig gällande och ledde till beslut år 1823 om kronoskogarnas avyttrande, så medförde den även medgivandet, att de skogar, som tillhörde menigheter, men varit under kronans vård, fingo skiftas mellan delägarna. Detta hade redan genom 1805 års skogsordning blivit tillåtet beträffande byallmänningar, vars ytvidd uppgick till minst 4 tld pr mantal. Härefter vidtog i stor utsträckning delning av allmänningarna, tills åter en reaktion mot den tilltagande skogsförödelsen ledde till K. f. $^{29}/_{6}$ 1866 om hushållningen med de allmänna skogarna, enligt vilken häradsallmänningarna skulle bibehållas oförminskade och sockenallmänningarna ej få skiftas utan medgivande av K. B. i länet, varjämte häradsallmänningarna skulle ställas under den centrala skogsstyrelsens vård och förvaltning.

Enligt nu gällande rätt få byallmänningar (för en eller flere byar gemensam egendom) skiftas mellan delägarna. Av äldre sockenallmänningar hava de allra flesta skiftats, och de kvarvarande äro av mycket ringa omfattning. Häradsallmänningar finnas kvar till sammanlagd vidd av omkring 116,000 hektar. De få enligt K. F. 26 januari 1894 icke delas. Andel däri äga innehavare av i mantal satt jord inom häradet, vilka företrädas av en allmännings-styrelse. Senare tids skogslagstiftning har alltid förbehållit staten rätt att genom den centrala skogsstyrelsen pröva och fastställa hushållningsplaner för dessa allmänningar, vilka förvaltas antingen av skogsstaten eller under vissa villkor av delägarna. Avkastningen, efter avdrag av förvaltningskostnader m. m., fördelas årligen in natura eller förvandlad i pengar mellan delägarna efter oförmedlat mantal, och som regel gäller, att hushållningen skall bedrivas så, att häradets behov av virke fortfarande kan jämnt tillgodoses. — I senare tider hava vid avvittring och storskifte inom Kopparbergs, Gävleborgs och Norrbottens län bildats s. k. besparingsskogar eller sockenallmänningar till sammanlagd vidd av ungefär 600,000 hektar. De förvaltas enligt särskilda k. brev och reglementen och få icke delas.

Likaså hava ett slags allmänningsskogar bildats, i det att vissa stadskommuner inköpt skogsmark för gemensamt bruk. För deras, likasom för städernas egendomars förvaltning gälla inga allmänna bestämmelser. Litt.: Sveriges häradsallmänningar, en skoglig, ekonomisk och rättslig utredning, verkställd på uppdrag av allmänningsdelägarna. Sthlm 1918.E. T.

Allmänningsskog. Se Allmänning.

Allmänningsbonde, beteckning för bönder, som anlagt hemman på allmänning. Skillnad från övriga självägande jordägare är numera försvunnen.

Allmänningsfiske, fiskevatten, som tillhör allmänning. Se Fiskerilagstiftning.

Allodialjord, Odaljord, har använts för att beteckna dels släktens gamla arvejord, dels sådan jord som bortgivits åt frälseman att till evärdlig tid bliva hans och hans arvingars egendom att »bruka och behålla under adliga privilegier, rätt frälsefrihet och frälsemannatjänst».

Alluvialjord, svämjord, jord, som i nuvarande geologiska tid avsatts ur insjöar och vattendrag.

Alm, släktet *Ulmus,* av almfamiljen *Ulmaceæ,* lövträd, varav i Sverige 3 arter förekomma vildväxande.

Frukt av skogsalm.av lundalm.av vresalm.

Skogsalm, *U. scabra* Mill. eller *montana* Sm., som växer vild i östra och'mellersta Sverige upp till Gästrikland samt på spridda platser i Jämtland, Medelpad, Ångermanland och södra Lappland, utmärker sig genom kortskaftade blad, som äro bredast ovan mitten samt vassågade; blommorna äro kortskaftade eller nästan oskaftade; vingfrukten är glatt, med fröet i mitten.

Lundalm, *U. campestris* Sm. eller *glabra* Mill, växer vilt på Gottland och Öland. Bladen äro bredast vid mitten, längre skaftade och i kanten endast naggade. Blommornas skaft som hos föreg. Vingfrukten är glatt, med fröet nära toppen.

Vresalm, *U. effusa* W. eller *lævis* Pall, finnes vild blott på Öland. Bladen, som äro

inflytande på allmänningens förvaltning inskränktes allt mer, och enligt 1734 års skogsordning hade landshövdingen ensam beslutanderätt i dessa ärenden efter häradsrättens hörande. Kronan handhade överinseendet över lands- och häradsallmänningarna genom K. B., som hade att bevilja delägarna utsyning, och staten ansågs kunna förfoga över

skogsavkastningen, så att t. ex. resolutioner utfärdades, som tillerkände allmogen i det skogfattiga Halland rätt att till husbyggnad och bränsle anlita allmänningar i Älvsborgs län.

Då sedermera vid 1800-talets början uppfattningen om det allmännas olämplighet för ekonomisk verksamhet gjorde sig gällande och ledde till beslut år 1823 om kronoskogarnas avyttrande, så medförde den även medgivandet, att de skogar, som tillhörde menigheter, men varit under kronans vård, fingo skiftas mellan delägarna. Detta hade redan genom 1805 års skogsordning blivit tillåtet beträffande byallmänningar, vars ytvidd uppgick till minst 4 tld pr mantal. Härefter vidtog i stor utsträckning delning av allmänningarna, tills åter en reaktion mot den tilltagande skogsförödelsen ledde till K. f. $^{29}/_{6}$ 1866 om hushållningen med de allmänna skogarna, enligt vilken häradsallmänningarna skulle bibehållas oförminskade och sockenallmänningarna ej få skiftas utan medgivande av K. B. i länet, varjämte häradsallmänningarna skulle ställas under den centrala skogsstyrelsens vård och förvaltning.

Enligt nu gällande rätt få byallmänningar (för en eller flere byar gemensam egendom) skiftas mellan delägarna. Av äldre sockenallmänningar hava de allra flesta skiftats, och de kvarvarande äro av mycket ringa omfattning. Häradsallmänningar finnas kvar till sammanlagd vidd av omkring 116,000 hektar. De få enligt K. F. 26 januari 1894 icke delas. Andel däri äga innehavare av i mantal satt jord inom häradet, vilka företrädas av en allmännings-styrelse. Senare tids skogslagstiftning har alltid förbehållit staten rätt att genom den centrala skogsstyrelsen pröva och fastställa hushållningsplaner för dessa allmänningar, vilka förvaltas antingen av skogsstaten eller under vissa villkor av delägarna. Avkastningen, efter avdrag av förvaltningskostnader m. m., fördelas årligen in natura eller förvandlad i pengar mellan delägarna efter oförmedlat mantal, och som regel gäller, att hushållningen skall bedrivas så, att häradets behov av virke fortfarande kan jämnt tillgodoses. — I senare tider hava vid avvittring och storskifte inom Kopparbergs, Gävleborgs och Norrbottens län bildats s. k. besparingsskogar eller sockenallmänningar till sammanlagd vidd av ungefär 600,000 hektar. De förvaltas enligt särskilda k. brev och reglementen och få icke delas.

Likaså hava ett slags allmänningsskogar bildats, i det att vissa stadskommuner inköpt skogsmark för gemensamt bruk. För deras, likasom för städernas egendomars förvaltning gälla inga allmänna bestämmelser. Litt.: Sveriges häradsallmänningar, en skoglig, ekonomisk och rättslig utredning, verkställd på uppdrag av allmänningsdelägarna. Sthlm 1918.E. T.

Allmänningsskog. Se Allmänning.

Allmänningsbonde, beteckning för bönder, som anlagt hemman på allmänning. Skillnad från övriga självägande jordägare är numera försvunnen.

Allmänningsfiske, fiskevatten, som tillhör allmänning. Se Fiskerilagstiftning.

Allodialjord, Odaljord, har använts för att beteckna dels släktens gamla arvejord, dels sådan jord som bortgivits åt frälseman att till evärdlig tid bliva hans och hans arvingars egendom att »bruka och behålla under adliga privilegier, rätt frälsefrihet och frälsemannatjänst».

Alluvialjord, svämjord, jord, som i nuvarande geologiska tid avsatts ur insjöar och vattendrag.

Alm, släktet *Ulmus,* av almfamiljen *Ulmaceæ,* lövträd, varav i Sverige 3 arter förekomma vildväxande.

Frukt av skogsalm.av lundalm.av vresalm.

Skogsalm, *U. scabra* Mill. eller *montana* Sm., som växer vild i östra och'mellersta Sverige upp till Gästrikland samt på spridda platser i Jämtland, Medelpad, Ångermanland och södra Lappland, utmärker sig genom kortskaftade blad, som äro bredast ovan mitten samt vassågade; blommorna äro kortskaftade eller nästan oskaftade; vingfrukten är glatt, med fröet i mitten.

Lundalm, *U. campestris* Sm. eller *glabra* Mill, växer vilt på Gottland och Öland. Bladen äro bredast vid mitten, längre skaftade och i kanten endast naggade. Blommornas skaft som hos föreg. Vingfrukten är glatt, med fröet nära toppen.

Vresalm, *U. effusa* W. eller *lævis* Pall, finnes vild blott på Öland. Bladen, som äro

inflytande på allmänningens förvaltning inskränktes allt mer, och enligt 1734 års skogsordning hade landshövdingen ensam beslutanderätt i dessa ärenden efter häradsrättens hörande. Kronan handhade överinseendet över lands- och häradsallmänningarna genom K. B., som hade att bevilja delägarna utsyning, och staten ansågs kunna förfoga över skogsavkastningen, så att t. ex. resolutioner utfärdades, som tillerkände allmogen i det skogfattiga Halland rätt att till husbyggnad och bränsle anlita allmänningar i Älvsborgs län.

Då sedermera vid 1800-talets början uppfattningen om det allmännas olämplighet för ekonomisk verksamhet gjorde sig gällande och ledde till beslut år 1823 om kronoskogarnas avyttrande, så medförde den även medgivandet, att de skogar, som tillhörde menigheter, men varit under kronans vård, fingo skiftas mellan delägarna. Detta hade redan genom 1805 års skogsordning blivit tillåtet beträffande byallmänningar, vars ytvidd uppgick till minst 4 tld pr mantal. Härefter vidtog i stor utsträckning delning av allmänningarna, tills åter en reaktion mot den tilltagande skogsförödelsen ledde till K. f. $^{29}/_{6}$ 1866 om hushållningen med de allmänna skogarna, enligt vilken häradsallmänningarna skulle bibehållas oförminskade och sockenallmänningarna ej få skiftas utan medgivande av K. B. i länet, varjämte häradsallmänningarna skulle ställas under den centrala skogsstyrelsens vård och förvaltning.

Enligt nu gällande rätt få byallmänningar (för en eller flere byar gemensam egendom) skiftas mellan delägarna. Av äldre sockenallmänningar hava de allra flesta skiftats, och de kvarvarande äro av mycket ringa omfattning. Häradsallmänningar finnas kvar till sammanlagd vidd av omkring 116,000 hektar. De få enligt K. F. 26 januari 1894 icke delas. Andel däri äga innehavare av i mantal satt jord inom häradet, vilka företrädas av en allmännings-styrelse. Senare tids skogslagstiftning har alltid förbehållit staten rätt att genom den centrala skogsstyrelsen pröva och fastställa hushållningsplaner för dessa allmänningar, vilka förvaltas antingen av skogsstaten eller under vissa villkor av delägarna. Avkastningen, efter avdrag av förvaltningskostnader m. m., fördelas årligen in natura eller förvandlad i pengar mellan delägarna efter oförmedlat mantal, och som regel gäller, att hushållningen skall bedrivas så, att häradets behov av virke fortfarande kan jämnt tillgodoses. — I senare tider hava vid avvittring och storskifte inom Kopparbergs, Gävleborgs och Norrbottens län bildats s. k. besparingsskogar eller sockenallmänningar till sammanlagd vidd av ungefär 600,000 hektar. De förvaltas enligt särskilda k. brev och reglementen och få icke delas.

Likaså hava ett slags allmänningsskogar bildats, i det att vissa stadskommuner inköpt skogsmark för gemensamt bruk. För deras, likasom för städernas egendomars förvaltning gälla inga allmänna bestämmelser. Litt.: Sveriges häradsallmänningar, en skoglig, ekonomisk och rättslig utredning, verkställd på uppdrag av allmänningsdelägarna. Sthlm 1918.E. T.

Allmänningsskog. Se Allmänning.

Allmänningsbonde, beteckning för bönder, som anlagt hemman på allmänning. Skillnad från övriga självägande jordägare är numera försvunnen.

Allmänningsfiske, fiskevatten, som tillhör allmänning. Se Fiskerilagstiftning.

Allodialjord, Odaljord, har använts för att beteckna dels släktens gamla arvejord, dels sådan jord som bortgivits åt frälseman att till evärdlig tid bliva hans och hans arvingars egendom att »bruka och behålla under adliga privilegier, rätt frälsefrihet och frälsemannatjänst».

Alluvialjord, svämjord, jord, som i nuvarande geologiska tid avsatts ur insjöar och vattendrag.

Alm, släktet *Ulmus,* av almfamiljen *Ulmaceæ,* lövträd, varav i Sverige 3 arter förekomma vildväxande.

Frukt av skogsalm.av lundalm.av vresalm.

Skogsalm, *U. scabra* Mill. eller *montana* Sm., som växer vild i östra och'mellersta Sverige upp till Gästrikland samt på spridda platser i Jämtland, Medelpad, Ångermanland och södra Lappland, utmärker sig genom kortskaftade blad, som äro bredast ovan mitten samt vassågade; blommorna äro kortskaftade eller nästan oskaftade; vingfrukten är glatt, med fröet i mitten.

Lundalm, *U. campestris* Sm. eller *glabra* Mill, växer vilt på Gottland och Öland. Bladen äro bredast vid mitten, längre skaftade och i kanten endast naggade. Blommornas skaft som hos föreg. Vingfrukten är glatt, med fröet nära toppen.

Vresalm, *U. effusa* W. eller *lævis* Pall, finnes vild blott på Öland. Bladen, som äro

inflytande på allmänningens förvaltning inskränktes allt mer, och enligt 1734 års skogsordning hade landshövdingen ensam beslutanderätt i dessa ärenden efter häradsrättens hörande. Kronan handhade överinseendet över lands- och häradsallmänningarna genom K. B., som hade att bevilja delägarna utsyning, och staten ansågs kunna förfoga över skogsavkastningen, så att t. ex. resolutioner utfärdades, som tillerkände allmogen i det skogfattiga Halland rätt att till husbyggnad och bränsle anlita allmänningar i Älvsborgs län.

Då sedermera vid 1800-talets början uppfattningen om det allmännas olämplighet för ekonomisk verksamhet gjorde sig gällande och ledde till beslut år 1823 om kronoskogarnas avyttrande, så medförde den även medgivandet, att de skogar, som tillhörde menigheter, men varit under kronans vård, fingo skiftas mellan delägarna. Detta hade redan genom 1805 års skogsordning blivit tillåtet beträffande byallmänningar, vars ytvidd uppgick till minst 4 tld pr mantal. Härefter vidtog i stor utsträckning delning av allmänningarna, tills åter en reaktion mot den tilltagande skogsförödelsen ledde till K. f. $^{29}/_{6}$ 1866 om hushållningen med de allmänna skogarna, enligt vilken häradsallmänningarna skulle bibehållas oförminskade och sockenallmänningarna ej få skiftas utan medgivande av K. B. i länet, varjämte häradsallmänningarna skulle ställas under den centrala skogsstyrelsens vård och förvaltning.

Enligt nu gällande rätt få byallmänningar (för en eller flere byar gemensam egendom) skiftas mellan delägarna. Av äldre sockenallmänningar hava de allra flesta skiftats, och de kvarvarande äro av mycket ringa omfattning. Häradsallmänningar finnas kvar till sammanlagd vidd av omkring 116,000 hektar. De få enligt K. F. 26 januari 1894 icke delas. Andel däri äga innehavare av i mantal satt jord inom häradet, vilka företrädas av en allmännings-styrelse. Senare tids skogslagstiftning har alltid förbehållit staten rätt att genom den centrala skogsstyrelsen pröva och fastställa hushållningsplaner för dessa allmänningar, vilka förvaltas antingen av skogsstaten eller under vissa villkor av delägarna. Avkastningen, efter avdrag av förvaltningskostnader m. m., fördelas årligen in natura eller förvandlad i pengar mellan delägarna efter oförmedlat mantal, och som regel gäller, att hushållningen skall bedrivas så, att häradets behov av virke fortfarande kan jämnt tillgodoses. — I senare tider hava vid avvittring och storskifte inom Kopparbergs, Gävleborgs och Norrbottens län bildats s. k. besparingsskogar eller sockenallmänningar till sammanlagd vidd av ungefär 600,000 hektar. De förvaltas enligt särskilda k. brev och reglementen och få icke delas.

Likaså hava ett slags allmänningsskogar bildats, i det att vissa stadskommuner inköpt skogsmark för gemensamt bruk. För deras, likasom för städernas egendomars förvaltning gälla inga allmänna bestämmelser. Litt.: Sveriges häradsallmänningar, en skoglig, ekonomisk och rättslig utredning, verkställd på uppdrag av allmänningsdelägarna. Sthlm 1918.E. T.

Allmänningsskog. Se Allmänning.

Allmänningsbonde, beteckning för bönder, som anlagt hemman på allmänning. Skillnad från övriga självägande jordägare är numera försvunnen.

Allmänningsfiske, fiskevatten, som tillhör allmänning. Se Fiskerilagstiftning.

Allodialjord, Odaljord, har använts för att beteckna dels släktens gamla arvejord, dels sådan jord som bortgivits åt frälseman att till evärdlig tid bliva hans och hans arvingars egendom att »bruka och behålla under adliga privilegier, rätt frälsefrihet och frälsemannatjänst».

Alluvialjord, svämjord, jord, som i nuvarande geologiska tid avsatts ur insjöar och vattendrag.

Alm, släktet *Ulmus,* av almfamiljen *Ulmaceæ,* lövträd, varav i Sverige 3 arter förekomma vildväxande.

Frukt av skogsalm.av lundalm.av vresalm.

Skogsalm, *U. scabra* Mill. eller *montana* Sm., som växer vild i östra och'mellersta Sverige upp till Gästrikland samt på spridda platser i Jämtland, Medelpad, Ångermanland och södra Lappland, utmärker sig genom kortskaftade blad, som äro bredast ovan mitten samt vassågade; blommorna äro kortskaftade eller nästan oskaftade; vingfrukten är glatt, med fröet i mitten.

Lundalm, *U. campestris* Sm. eller *glabra* Mill, växer vilt på Gottland och Öland. Bladen äro bredast vid mitten, längre skaftade och i kanten endast naggade. Blommornas skaft som hos föreg. Vingfrukten är glatt, med fröet nära toppen.

Vresalm, *U. effusa* W. eller *lævis* Pall, finnes vild blott på Öland. Bladen, som äro

inflytande på allmänningens förvaltning inskränktes allt mer, och enligt 1734 års skogsordning hade landshövdingen ensam beslutanderätt i dessa ärenden efter häradsrättens hörande. Kronan handhade överinseendet över lands- och häradsallmänningarna genom K. B., som hade att bevilja delägarna utsyning, och staten ansågs kunna förfoga över skogsavkastningen, så att t. ex. resolutioner utfärdades, som tillerkände allmogen i det skogfattiga Halland rätt att till husbyggnad och bränsle anlita allmänningar i Älvsborgs län.

Då sedermera vid 1800-talets början uppfattningen om det allmännas olämplighet för ekonomisk verksamhet gjorde sig gällande och ledde till beslut år 1823 om kronoskogarnas avyttrande, så medförde den även medgivandet, att de skogar, som tillhörde menigheter, men varit under kronans vård, fingo skiftas mellan delägarna. Detta hade redan genom 1805 års skogsordning blivit tillåtet beträffande byallmänningar, vars ytvidd uppgick till minst 4 tld pr mantal. Härefter vidtog i stor utsträckning delning av allmänningarna, tills åter en reaktion mot den tilltagande skogsförödelsen ledde till K. f. $^{29}/_{6}$ 1866 om hushållningen med de allmänna skogarna, enligt vilken häradsallmänningarna skulle bibehållas oförminskade och sockenallmänningarna ej få skiftas utan medgivande av K. B. i länet, varjämte häradsallmänningarna skulle ställas under den centrala skogsstyrelsens vård och förvaltning.

Enligt nu gällande rätt få byallmänningar (för en eller flere byar gemensam egendom) skiftas mellan delägarna. Av äldre sockenallmänningar hava de allra flesta skiftats, och de kvarvarande äro av mycket ringa omfattning. Häradsallmänningar finnas kvar till sammanlagd vidd av omkring 116,000 hektar. De få enligt K. F. 26 januari 1894 icke delas. Andel däri äga innehavare av i mantal satt jord inom häradet, vilka företrädas av en allmännings-styrelse. Senare tids skogslagstiftning har alltid förbehållit staten rätt att genom den centrala skogsstyrelsen pröva och fastställa hushållningsplaner för dessa allmänningar, vilka förvaltas antingen av skogsstaten eller under vissa villkor av delägarna. Avkastningen, efter avdrag av förvaltningskostnader m. m., fördelas årligen in natura eller förvandlad i pengar mellan delägarna efter oförmedlat mantal, och som regel gäller, att hushållningen skall bedrivas så, att häradets behov av virke fortfarande kan jämnt tillgodoses. — I senare tider hava vid avvittring och storskifte inom Kopparbergs, Gävleborgs och Norrbottens län bildats s. k. besparingsskogar eller sockenallmänningar till sammanlagd vidd av ungefär 600,000 hektar. De förvaltas enligt särskilda k. brev och reglementen och få icke delas.

Likaså hava ett slags allmänningsskogar bildats, i det att vissa stadskommuner inköpt skogsmark för gemensamt bruk. För deras, likasom för städernas egendomars förvaltning gälla inga allmänna bestämmelser. Litt.: Sveriges häradsallmänningar, en skoglig, ekonomisk och rättslig utredning, verkställd på uppdrag av allmänningsdelägarna. Sthlm 1918.E. T.

Allmänningsskog. Se Allmänning.

Allmänningsbonde, beteckning för bönder, som anlagt hemman på allmänning. Skillnad från övriga självägande jordägare är numera försvunnen.

Allmänningsfiske, fiskevatten, som tillhör allmänning. Se Fiskerilagstiftning.

Allodialjord, Odaljord, har använts för att beteckna dels släktens gamla arvejord, dels sådan jord som bortgivits åt frälseman att till evärdlig tid bliva hans och hans arvingars egendom att »bruka och behålla under adliga privilegier, rätt frälsefrihet och frälsemannatjänst».

Alluvialjord, svämjord, jord, som i nuvarande geologiska tid avsatts ur insjöar och vattendrag.

Alm, släktet *Ulmus,* av almfamiljen *Ulmaceæ,* lövträd, varav i Sverige 3 arter förekomma vildväxande.

Frukt av skogsalm.av lundalm.av vresalm.

Skogsalm, *U. scabra* Mill. eller *montana* Sm., som växer vild i östra och'mellersta Sverige upp till Gästrikland samt på spridda platser i Jämtland, Medelpad, Ångermanland och södra Lappland, utmärker sig genom kortskaftade blad, som äro bredast ovan mitten samt vassågade; blommorna äro kortskaftade eller nästan oskaftade; vingfrukten är glatt, med fröet i mitten.

Lundalm, *U. campestris* Sm. eller *glabra* Mill, växer vilt på Gottland och Öland. Bladen äro bredast vid mitten, längre skaftade och i kanten endast naggade. Blommornas skaft som hos föreg. Vingfrukten är glatt, med fröet nära toppen.

Vresalm, *U. effusa* W. eller *lævis* Pall, finnes vild blott på Öland. Bladen, som äro

inflytande på allmänningens förvaltning inskränktes allt mer, och enligt 1734 års skogsordning hade landshövdingen ensam beslutanderätt i dessa ärenden efter häradsrättens hörande. Kronan handhade överinseendet över lands- och häradsallmänningarna genom K. B., som hade att bevilja delägarna utsyning, och staten ansågs kunna förfoga över skogsavkastningen, så att t. ex. resolutioner utfärdades, som tillerkände allmogen i det skogfattiga Halland rätt att till husbyggnad och bränsle anlita allmänningar i Älvsborgs län.

Då sedermera vid 1800-talets början uppfattningen om det allmännas olämplighet för ekonomisk verksamhet gjorde sig gällande och ledde till beslut år 1823 om kronoskogarnas

avyttrande, så medförde den även medgivandet, att de skogar, som tillhörde menigheter, men varit under kronans vård, fingo skiftas mellan delägarna. Detta hade redan genom 1805 års skogsordning blivit tillåtet beträffande byallmänningar, vars ytvidd uppgick till minst 4 tld pr mantal. Härefter vidtog i stor utsträckning delning av allmänningarna, tills åter en reaktion mot den tilltagande skogsförödelsen ledde till K. f. $^{29}/_{6}$ 1866 om hushållningen med de allmänna skogarna, enligt vilken häradsallmänningarna skulle bibehållas oförminskade och sockenallmänningarna ej få skiftas utan medgivande av K. B. i länet, varjämte häradsallmänningarna skulle ställas under den centrala skogsstyrelsens vård och förvaltning.

Enligt nu gällande rätt få byallmänningar (för en eller flere byar gemensam egendom) skiftas mellan delägarna. Av äldre sockenallmänningar hava de allra flesta skiftats, och de kvarvarande äro av mycket ringa omfattning. Häradsallmänningar finnas kvar till sammanlagd vidd av omkring 116,000 hektar. De få enligt K. F. 26 januari 1894 icke delas. Andel däri äga innehavare av i mantal satt jord inom häradet, vilka företrädas av en allmännings-styrelse. Senare tids skogslagstiftning har alltid förbehållit staten rätt att genom den centrala skogsstyrelsen pröva och fastställa hushållningsplaner för dessa allmänningar, vilka förvaltas antingen av skogsstaten eller under vissa villkor av delägarna. Avkastningen, efter avdrag av förvaltningskostnader m. m., fördelas årligen in natura eller förvandlad i pengar mellan delägarna efter oförmedlat mantal, och som regel gäller, att hushållningen skall bedrivas så, att häradets behov av virke fortfarande kan jämnt tillgodoses. — I senare tider hava vid avvittring och storskifte inom Kopparbergs, Gävleborgs och Norrbottens län bildats s. k. besparingsskogar eller sockenallmänningar till sammanlagd vidd av ungefär 600,000 hektar. De förvaltas enligt särskilda k. brev och reglementen och få icke delas.

Likaså hava ett slags allmänningsskogar bildats, i det att vissa stadskommuner inköpt skogsmark för gemensamt bruk. För deras, likasom för städernas egendomars förvaltning gälla inga allmänna bestämmelser. Litt.: Sveriges häradsallmänningar, en skoglig, ekonomisk och rättslig utredning, verkställd på uppdrag av allmänningsdelägarna. Sthlm 1918.E. T.

Allmänningsskog. Se Allmänning.

Allmänningsbonde, beteckning för bönder, som anlagt hemman på allmänning. Skillnad från övriga självägande jordägare är numera försvunnen.

Allmänningsfiske, fiskevatten, som tillhör allmänning. Se Fiskerilagstiftning.

Allodialjord, Odaljord, har använts för att beteckna dels släktens gamla arvejord, dels sådan jord som bortgivits åt frälseman att till evärdlig tid bliva hans och hans arvingars egendom att »bruka och behålla under adliga privilegier, rätt frälsefrihet och frälsemannatjänst».

Alluvialjord, svämjord, jord, som i nuvarande geologiska tid avsatts ur insjöar och vattendrag.

Alm, släktet *Ulmus,* av almfamiljen *Ulmaceæ,* lövträd, varav i Sverige 3 arter förekomma vildväxande.

Frukt av skogsalm.av lundalm.av vresalm.

Skogsalm, *U. scabra* Mill. eller *montana* Sm., som växer vild i östra och'mellersta Sverige upp till Gästrikland samt på spridda platser i Jämtland, Medelpad, Ångermanland och södra Lappland, utmärker sig genom kortskaftade blad, som äro bredast ovan mitten samt vassågade; blommorna äro kortskaftade eller nästan oskaftade; vingfrukten är glatt, med fröet i mitten.

Lundalm, *U. campestris* Sm. eller *glabra* Mill, växer vilt på Gottland och Öland. Bladen äro bredast vid mitten, längre skaftade och i kanten endast naggade. Blommornas skaft som hos föreg. Vingfrukten är glatt, med fröet nära toppen.

Vresalm, *U. effusa* W. eller *lævis* Pall, finnes vild blott på Öland. Bladen, som äro

bredast vid mitten, ha korta skaft och äro oftast grovt vassågade; blommorna mycket långskaftade; vingfrukterna äro håriga med fröet i mitten.

Endast skogs-a. har någon, om ock ringa betydelse från skogssynpunkt. Den fordrar för kraftig utveckling djup lättlera med mäktigt mull-lager och god fuktighet men kan draga sig fram även på torra och grunda backar. Därest a. ej erhålles genom självsådd, uppdrages den genom plantering. Fröet mognar i juni—juli och hopsopas då under träden. Det måste någon dag luftas och torkas, varefter det genast utsås i plantskolan, då det eljes förlorar sin grobarhet fram på hösten. 1,000 frön väga omkring 12 gram.G. Sch.

Som allé- och parkträd samt häckväxt odlas mest skogs-a. ända upp i Norrland. Flere varieteter av denna art odlas, såsom pyramidalmen, var. *fastigiata,* som är ett omtyckt pyramidträd, samt hängalmen, var. *pendula,* och spärralmen, var. *horizontalis,* som äro utmärkta bersåträd.G. L—d.

Almvecklare, *Exapate congelatella* Cl., är en liten vecklarefjäril, som ofta uppträder som skadedjur i trädgårdarna. Larven blir omkr. 20 mm lång, är till färgen ljusgrön, tydligt men glest svarthårig. Är ytterst livlig, när den oroas. Spinner ihop bladen på unga skott och uppehåller sig i regeln i ett vävt, glesmaskigt rör. Angriper en mängd buskar och träd samt har bland dem särskilt skadat bärbuskar och sibiriskt ärtträd. Bekämpas genom besprutning med arsenikmedel.A. T—n.

Aln. Se Mått.

Alnarp, kronogods i Lomma s:n av Malmöhus län, adr. Åkarp. Sedan år 1858 upplåtet till lantbruksinstitut. Huvudbyggnaden är uppförd efter ritning av danske arkitekten Meldahl. Godset, vilkets avkastning sedan år 1902 direkt redovisas till statsverket, omfattar 10 7/16 mantal med 537 ha., varav under eget bruk 300 ha. åker, 60 ha. park, trädgård, tomter och till institutet upplåten mark, 5 ha. dämäng, 75 ha. strandbeten och 80 ha. utarrenderad jord. Jordmånen utgöres till större delen av mullrik sand och lättlera på märgelbotten samt mindre ytvidder av mulljord (»paltjord») på kalkgyttja och strandgrus. Växtföljden på ler- och sandjorden är: 1. rotfrukter, potatis, 2. vårsäd, 3. vall, grönfoder, mogna baljväxter och 4. höstsäd. De viktigaste grödorna äro vete, korn och sockerbetor. Mulljorden brukas för växlande grödor, huvudsakligen vall, foderrotfrukter och grönfoder. Kreatursuppsättningen utgöres av omkring 50 hästar, varav 35 arbetshästar, omkring 300 nötkreatur av svartbrokig låglandsras, varav omkring 160 kor, omkring 50 får av shropshireras, varav 35 tackor, samt omkring 150 svin, varav 25 modersuggor av lantras och det stora vita engelska slaget. Se Lantbruksundervisning.

Alnus. Se Al.

Aloe. Se Avförande medel, Bittermedel.

Alopecurus. Se Ängskavle.

Alpboskap. Boskapen i södra Europas alpländer är utmärkt för en mycket sluten kroppsbyggnad, med kraftigt utvecklat skelett och muskulatur, särdeles i bakkroppen, som har långt, brett, rakt, ofta något överbyggt kors, hög svansansättning, djupa och köttiga lår. Halsen är i regel kort och djup, ofta med starkt utvecklad dröglapp. De förena i hög grad drag- och köttdjurets önskvärda former med god avkastning av fet mjölk. Av hithörande raser hava den gråbruna schweizer- och tyroler-boskapen (Algauer- och Montavuner-raserna) och den helt rödbruna bayerska Vogtländer-rasen införts till Sverige, men finnas numera icke här. Jfr Algauerboskap. Den storvuxna gul-vitfläckiga Simmenthalerrasen har vunnit stor utbredning i Syd-Tyskland.

Alpros, *Rhododendron,* av ljungfamiljen *Ericaceæ,* ett artrikt släkte av låga buskar, av vilka åtskilliga arter, framför allt varieteter av den från mindre Asien härstammande *Rh. ponticum* L. samt korsningar mellan denna och andra arter, odlas för sin blomsterprakt, i södra Sverige på kalljord, men norr därom mest i växthus. Förökas sällan i Sverige, utan plantor införskrivas från Tyskland eller Holland.

Alternanthera Forsk. ett till fam. *Amarantaceæ* hörande släkte av från det tropiska Amerika och Australien härstammande, nedliggande örter, som för sina brokiga blads skull pläga användas i s. k. tapetgrupper.G. L—d.

Althæa. Se Stockros.

Aluminium, Al, är en järnet i flera avseenden närstående metall, vars oxid kallas lerjord, varför ock dess syresalter ofta benämnas lerjordssalter. Metallen är silvervit, lätt (eg. v. 2.6), angripes föga av luften och syror, varför den användes till hushållskärl. Den angripes lätt av alkaliska ämnen; a.-kärl böra därför ej skuras med lut, soda o. dyl. Sulfatet i förening med kaliumsulfat bildar alun. (Se d. o.) Såsom silikat ingår a. i de flesta vanliga stenarter, såsom fältspat, glimmer, hornblände och augit. I jorden ingår a. i genom dylika stenarters förvittring uppkomna silikat, som finnas i olika löslighetsgrader och jämte hydrat bilda större delen av de lerartade beståndsdelarna. Man plägar skilja mellan i saltsyra löslig a., motsvarande lerjordshydrat och de lättlösliga förvittringssilikaten, samt först i koncentrerad svavelsyra lösligt silikat, vilket senare vanligen, men beträffande de nordiska ländernas leror delvis med orätt, betecknas som kaolin. Den förra är av största betydelse genom sin stora förmåga att absorbera växtnäringsämnen. (Se Absorption.) Då a. icke

bredast vid mitten, ha korta skaft och äro oftast grovt vassågade; blommorna mycket långskaftade; vingfrukterna äro håriga med fröet i mitten.

Endast skogs-a. har någon, om ock ringa betydelse från skogssynpunkt. Den fordrar för kraftig utveckling djup lättlera med mäktigt mull-lager och god fuktighet men kan draga sig fram även på torra och grunda backar. Därest a. ej erhålles genom självsådd, uppdrages den genom plantering. Fröet mognar i juni—juli och hopsopas då under träden. Det måste någon dag luftas och torkas, varefter det genast utsås i plantskolan, då det eljes förlorar sin grobarhet fram på hösten. 1,000 frön väga omkring 12 gram.G. Sch.

Som allé- och parkträd samt häckväxt odlas mest skogs-a. ända upp i Norrland. Flere varieteter av denna art odlas, såsom pyramidalmen, var. *fastigiata,* som är ett omtyckt pyramidträd, samt hängalmen, var. *pendula,* och spärralmen, var. *horizontalis,* som äro utmärkta bersåträd.G. L—d.

Almvecklare, *Exapate congelatella* Cl., är en liten vecklarefjäril, som ofta uppträder som skadedjur i trädgårdarna. Larven blir omkr. 20 mm lång, är till färgen ljusgrön, tydligt men glest svarthårig. Är ytterst livlig, när den oroas. Spinner ihop bladen på unga skott och uppehåller sig i regeln i ett vävt, glesmaskigt rör. Angriper en mängd buskar och träd samt har bland dem särskilt skadat bärbuskar och sibiriskt ärtträd. Bekämpas genom besprutning med arsenikmedel.A. T—n.

Aln. Se Mått.

Alnarp, kronogods i Lomma s:n av Malmöhus län, adr. Åkarp. Sedan år 1858 upplåtet till lantbruksinstitut. Huvudbyggnaden är uppförd efter ritning av danske arkitekten Meldahl. Godset, vilkets avkastning sedan år 1902 direkt redovisas till statsverket, omfattar 10 7/16 mantal med 537 ha., varav under eget bruk 300 ha. åker, 60 ha. park, trädgård, tomter och till institutet upplåten mark, 5 ha. dämäng, 75 ha. strandbeten och 80 ha. utarrenderad jord. Jordmånen utgöres till större delen av mullrik sand och lättlera på märgelbotten samt mindre ytvidder av mulljord (»paltjord») på kalkgyttja och strandgrus. Växtföljden på ler- och sandjorden är: 1. rotfrukter, potatis, 2. vårsäd, 3. vall, grönfoder, mogna baljväxter och 4. höstsäd. De viktigaste grödorna äro vete, korn och sockerbetor. Mulljorden brukas för växlande grödor, huvudsakligen vall, foderrotfrukter och grönfoder. Kreatursuppsättningen utgöres av omkring 50 hästar, varav 35 arbetshästar, omkring 300 nötkreatur av svartbrokig låglandsras, varav omkring 160 kor, omkring 50 får av shropshireras, varav 35 tackor, samt omkring 150 svin, varav 25 modersuggor av lantras och det stora vita engelska slaget. Se Lantbruksundervisning.

Alnus. Se Al.

Aloe. Se Avförande medel, Bittermedel.

Alopecurus. Se Ängskavle.

Alpboskap. Boskapen i södra Europas alpländer är utmärkt för en mycket sluten kroppsbyggnad, med kraftigt utvecklat skelett och muskulatur, särdeles i bakkroppen, som har långt, brett, rakt, ofta något överbyggt kors, hög svansansättning, djupa och köttiga lår. Halsen är i regel kort och djup, ofta med starkt utvecklad dröglapp. De förena i hög grad drag- och köttdjurets önskvärda former med god avkastning av fet mjölk. Av hithörande raser hava den gråbruna schweizer- och tyroler-boskapen (Algauer- och Montavuner-raserna) och den helt rödbruna bayerska Vogtländer-rasen införts till Sverige, men finnas numera icke här. Jfr Algauerboskap. Den storvuxna gul-vitfläckiga Simmenthalerrasen har vunnit stor utbredning i Syd-Tyskland.

Alpros, *Rhododendron,* av ljungfamiljen *Ericaceæ,* ett artrikt släkte av låga buskar, av vilka åtskilliga arter, framför allt varieteter av den från mindre Asien härstammande *Rh. ponticum* L. samt korsningar mellan denna och andra arter, odlas för sin blomsterprakt, i södra Sverige på kalljord, men norr därom mest i växthus. Förökas sällan i Sverige, utan plantor införskrivas från Tyskland eller Holland.

Alternanthera Forsk. ett till fam. *Amarantaceæ* hörande släkte av från det tropiska Amerika och Australien härstammande, nedliggande örter, som för sina brokiga blads skull pläga användas i s. k. tapetgrupper.G. L—d.

Althæa. Se Stockros.

Aluminium, Al, är en järnet i flera avseenden närstående metall, vars oxid kallas lerjord, varför ock dess syresalter ofta benämnas lerjordssalter. Metallen är silvervit, lätt (eg. v. 2.6), angripes föga av luften och syror, varför den användes till hushållskärl. Den angripes lätt av alkaliska ämnen; a.-kärl böra därför ej skuras med lut, soda o. dyl. Sulfatet i förening med kaliumsulfat bildar alun. (Se d. o.) Såsom silikat ingår a. i de flesta vanliga stenarter, såsom fältspat, glimmer, hornblände och augit. I jorden ingår a. i genom dylika stenarters förvittring uppkomna silikat, som finnas i olika löslighetsgrader och jämte hydrat bilda större delen av de lerartade beståndsdelarna. Man plägar skilja mellan i saltsyra löslig a., motsvarande lerjordshydrat och de lättlösliga förvittringssilikaten, samt först i koncentrerad svavelsyra lösligt silikat, vilket senare vanligen, men beträffande de nordiska ländernas leror delvis med orätt, betecknas som kaolin. Den förra är av största betydelse genom sin stora förmåga att absorbera växtnäringsämnen. (Se Absorption.) Då a. icke

bredast vid mitten, ha korta skaft och äro oftast grovt vassågade; blommorna mycket långskaftade; vingfrukterna äro håriga med fröet i mitten.

Endast skogs-a. har någon, om ock ringa betydelse från skogssynpunkt. Den fordrar för kraftig utveckling djup lättlera med mäktigt mull-lager och god fuktighet men kan draga sig fram även på torra och grunda backar. Därest a. ej erhålles genom självsådd, uppdrages den genom plantering. Fröet mognar i juni—juli och hopsopas då under träden. Det måste någon dag luftas och torkas, varefter det genast utsås i plantskolan, då det eljes förlorar sin grobarhet fram på hösten. 1,000 frön väga omkring 12 gram.G. Sch.

Som allé- och parkträd samt häckväxt odlas mest skogs-a. ända upp i Norrland. Flere varieteter av denna art odlas, såsom pyramidalmen, var. *fastigiata,* som är ett omtyckt pyramidträd, samt hängalmen, var. *pendula,* och spärralmen, var. *horizontalis,* som äro utmärkta bersåträd.G. L—d.

Almvecklare, *Exapate congelatella* Cl., är en liten vecklarefjäril, som ofta uppträder som skadedjur i trädgårdarna. Larven blir omkr. 20 mm lång, är till färgen ljusgrön, tydligt men glest svarthårig. Är ytterst livlig, när den oroas. Spinner ihop bladen på unga skott och uppehåller sig i regeln i ett vävt, glesmaskigt rör. Angriper en mängd buskar och träd samt har bland dem särskilt skadat bärbuskar och sibiriskt ärtträd. Bekämpas genom besprutning med arsenikmedel.A. T—n.

Aln. Se Mått.

Alnarp, kronogods i Lomma s:n av Malmöhus län, adr. Åkarp. Sedan år 1858 upplåtet till lantbruksinstitut. Huvudbyggnaden är uppförd efter ritning av danske arkitekten Meldahl. Godset, vilkets avkastning sedan år 1902 direkt redovisas till statsverket, omfattar 10 7/16 mantal med 537 ha., varav under eget bruk 300 ha. åker, 60 ha. park, trädgård, tomter och till institutet upplåten mark, 5 ha. dämäng, 75 ha. strandbeten och 80 ha. utarrenderad jord. Jordmånen utgöres till större delen av mullrik sand och lättlera på märgelbotten samt mindre ytvidder av mulljord (»paltjord») på kalkgyttja och strandgrus. Växtföljden på ler- och sandjorden är: 1. rotfrukter, potatis, 2. vårsäd, 3. vall, grönfoder, mogna baljväxter och 4. höstsäd. De viktigaste grödorna äro vete, korn och sockerbetor. Mulljorden brukas för växlande grödor, huvudsakligen vall, foderrotfrukter och grönfoder. Kreatursuppsättningen utgöres av omkring 50 hästar, varav 35 arbetshästar, omkring 300 nötkreatur av svartbrokig låglandsras, varav omkring 160 kor, omkring 50 får av shropshireras, varav 35 tackor, samt omkring 150 svin, varav 25 modersuggor av lantras och det stora vita engelska slaget. Se Lantbruksundervisning.

Alnus. Se Al.

Aloe. Se Avförande medel, Bittermedel.

Alopecurus. Se Ängskavle.

Alpboskap. Boskapen i södra Europas alpländer är utmärkt för en mycket sluten kroppsbyggnad, med kraftigt utvecklat skelett och muskulatur, särdeles i bakkroppen, som har långt, brett, rakt, ofta något överbyggt kors, hög svansansättning, djupa och köttiga lår. Halsen är i regel kort och djup, ofta med starkt utvecklad dröglapp. De förena i hög grad drag- och köttdjurets önskvärda former med god avkastning av fet mjölk. Av hithörande raser hava den gråbruna schweizer- och tyroler-boskapen (Algauer- och Montavuner-raserna) och den helt rödbruna bayerska Vogtländer-rasen införts till Sverige, men finnas numera icke här. Jfr Algauerboskap. Den storvuxna gul-vitfläckiga Simmenthalerrasen har vunnit stor utbredning i Syd-Tyskland.

Alpros, *Rhododendron,* av ljungfamiljen *Ericaceæ,* ett artrikt släkte av låga buskar, av vilka åtskilliga arter, framför allt varieteter av den från mindre Asien härstammande *Rh. ponticum* L. samt korsningar mellan denna och andra arter, odlas för sin blomsterprakt, i södra Sverige på kalljord, men norr därom mest i växthus. Förökas sällan i Sverige, utan plantor införskrivas från Tyskland eller Holland.

Alternanthera Forsk. ett till fam. *Amarantaceæ* hörande släkte av från det tropiska Amerika och Australien härstammande, nedliggande örter, som för sina brokiga blads skull pläga

användas i s. k. tapetgrupper.G. L—d.

Althæa. Se Stockros.

Aluminium, Al, är en järnet i flera avseenden närstående metall, vars oxid kallas lerjord, varför ock dess syresalter ofta benämnas lerjordssalter. Metallen är silvervit, lätt (eg. v. 2.6), angripes föga av luften och syror, varför den användes till hushållskärl. Den angripes lätt av alkaliska ämnen; a.-kärl böra därför ej skuras med lut, soda o. dyl. Sulfatet i förening med kaliumsulfat bildar alun. (Se d. o.) Såsom silikat ingår a. i de flesta vanliga stenarter, såsom fältspat, glimmer, hornblände och augit. I jorden ingår a. i genom dylika stenarters förvittring uppkomna silikat, som finnas i olika löslighetsgrader och jämte hydrat bilda större delen av de lerartade beståndsdelarna. Man plägar skilja mellan i saltsyra löslig a., motsvarande lerjordshydrat och de lättlösliga förvittringssilikaten, samt först i koncentrerad svavelsyra lösligt silikat, vilket senare vanligen, men beträffande de nordiska ländernas leror delvis med orätt, betecknas som kaolin. Den förra är av största betydelse genom sin stora förmåga att absorbera växtnäringsämnen. (Se Absorption.) Då a. icke

bredast vid mitten, ha korta skaft och äro oftast grovt vassågade; blommorna mycket långskaftade; vingfrukterna äro håriga med fröet i mitten.

Endast skogs-a. har någon, om ock ringa betydelse från skogssynpunkt. Den fordrar för kraftig utveckling djup lättlera med mäktigt mull-lager och god fuktighet men kan draga sig fram även på torra och grunda backar. Därest a. ej erhålles genom självsådd, uppdrages den genom plantering. Fröet mognar i juni—juli och hopsopas då under träden. Det måste någon dag luftas och torkas, varefter det genast utsås i plantskolan, då det eljes förlorar sin grobarhet fram på hösten. 1,000 frön väga omkring 12 gram.G. Sch.

Som allé- och parkträd samt häckväxt odlas mest skogs-a. ända upp i Norrland. Flere varieteter av denna art odlas, såsom pyramidalmen, var. *fastigiata,* som är ett omtyckt pyramidträd, samt hängalmen, var. *pendula,* och spärralmen, var. *horizontalis,* som äro utmärkta bersåträd.G. L—d.

Almvecklare, *Exapate congelatella* Cl., är en liten vecklarefjäril, som ofta uppträder som skadedjur i trädgårdarna. Larven blir omkr. 20 mm lång, är till färgen ljusgrön, tydligt men glest svarthårig. Är ytterst livlig, när den oroas. Spinner ihop bladen på unga skott och uppehåller sig i regeln i ett vävt, glesmaskigt rör. Angriper en mängd buskar och träd samt har bland dem särskilt skadat bärbuskar och sibiriskt ärtträd. Bekämpas genom besprutning med arsenikmedel.A. T—n.

Aln. Se Mått.

Alnarp, kronogods i Lomma s:n av Malmöhus län, adr. Åkarp. Sedan år 1858 upplåtet till lantbruksinstitut. Huvudbyggnaden är uppförd efter ritning av danske arkitekten Meldahl. Godset, vilkets avkastning sedan år 1902 direkt redovisas till statsverket, omfattar 10 7/16 mantal med 537 ha., varav under eget bruk 300 ha. åker, 60 ha. park, trädgård, tomter och till institutet upplåten mark, 5 ha. dämäng, 75 ha. strandbeten och 80 ha. utarrenderad jord. Jordmånen utgöres till större delen av mullrik sand och lättlera på märgelbotten samt mindre ytvidder av mulljord (»paltjord») på kalkgyttja och strandgrus. Växtföljden på ler- och sandjorden är: 1. rotfrukter, potatis, 2. vårsäd, 3. vall, grönfoder, mogna baljväxter och 4. höstsäd. De viktigaste grödorna äro vete, korn och sockerbetor. Mulljorden brukas för växlande grödor, huvudsakligen vall, foderrotfrukter och grönfoder. Kreatursuppsättningen utgöres av omkring 50 hästar, varav 35 arbetshästar, omkring 300 nötkreatur av svartbrokig låglandsras, varav omkring 160 kor, omkring 50 får av shropshireras, varav 35 tackor, samt omkring 150 svin, varav 25 modersuggor av lantras och det stora vita engelska slaget. Se Lantbruksundervisning.

Alnus. Se Al.

Aloe. Se Avförande medel, Bittermedel.

Alopecurus. Se Ängskavle.

Alpboskap. Boskapen i södra Europas alpländer är utmärkt för en mycket sluten kroppsbyggnad, med kraftigt utvecklat skelett och muskulatur, särdeles i bakkroppen, som har långt, brett, rakt, ofta något överbyggt kors, hög svansansättning, djupa och köttiga lår. Halsen är i regel kort och djup, ofta med starkt utvecklad dröglapp. De förena i hög grad drag- och köttdjurets önskvärda former med god avkastning av fet mjölk. Av hithörande raser hava den gråbruna schweizer- och tyroler-boskapen (Algauer- och Montavuner-raserna) och den helt rödbruna bayerska Vogtländer-rasen införts till Sverige, men finnas numera icke här. Jfr Algauerboskap. Den storvuxna gul-vitfläckiga Simmenthalerrasen har vunnit stor utbredning i Syd-Tyskland.

Alpros, *Rhododendron,* av ljungfamiljen *Ericaceæ,* ett artrikt släkte av låga buskar, av vilka åtskilliga arter, framför allt varieteter av den från mindre Asien härstammande *Rh. ponticum* L. samt korsningar mellan denna och andra arter, odlas för sin blomsterprakt, i södra Sverige på kalljord, men norr därom mest i växthus. Förökas sällan i Sverige, utan plantor införskrivas från Tyskland eller Holland.

Alternanthera Forsk. ett till fam. *Amarantacecæ* hörande släkte av från det tropiska Amerika och Australien härstammande, nedliggande örter, som för sina brokiga blads skull pläga användas i s. k. tapetgrupper.G. L—d.

Althæa. Se Stockros.

Aluminium, Al, är en järnet i flera avseenden närstående metall, vars oxid kallas lerjord, varför ock dess syresalter ofta benämnas lerjordssalter. Metallen är silvervit, lätt (eg. v. 2.6), angripes föga av luften och syror, varför den användes till hushållskärl. Den angripes lätt av alkaliska ämnen; a.-kärl böra därför ej skuras med lut, soda o. dyl. Sulfatet i förening med kaliumsulfat bildar alun. (Se d. o.) Såsom silikat ingår a. i de flesta vanliga stenarter, såsom fältspat, glimmer, hornblände och augit. I jorden ingår a. i genom dylika stenarters förvittring uppkomna silikat, som finnas i olika löslighetsgrader och jämte hydrat bilda större delen av de lerartade beståndsdelarna. Man plägar skilja mellan i saltsyra löslig a., motsvarande lerjordshydrat och de lättlösliga förvittringssilikaten, samt först i koncentrerad svavelsyra lösligt silikat, vilket senare vanligen, men beträffande de nordiska ländernas leror delvis med orätt, betecknas som kaolin. Den förra är av största betydelse genom sin stora förmåga att absorbera växtnäringsämnen. (Se Absorption.) Då a. icke

bredast vid mitten, ha korta skaft och äro oftast grovt vassågade; blommorna mycket långskaftade; vingfrukterna äro håriga med fröet i mitten.

Endast skogs-a. har någon, om ock ringa betydelse från skogssynpunkt. Den fordrar för kraftig utveckling djup lättlera med mäktigt mull-lager och god fuktighet men kan draga sig fram även på torra och grunda backar. Därest a. ej erhålles genom självsådd, uppdrages den genom plantering. Fröet mognar i juni—juli och hopsopas då under träden. Det måste någon dag luftas och torkas, varefter det genast utsås i plantskolan, då det eljes förlorar sin grobarhet fram på hösten. 1,000 frön väga omkring 12 gram.G. Sch.

Som allé- och parkträd samt häckväxt odlas mest skogs-a. ända upp i Norrland. Flere varieteter av denna art odlas, såsom pyramidalmen, var. *fastigiata,* som är ett omtyckt pyramidträd, samt hängalmen, var. *pendula,* och spärralmen, var. *horizontalis,* som äro utmärkta bersåträd.G. L—d.

Almvecklare, *Exapate congelatella* Cl., är en liten vecklarefjäril, som ofta uppträder som skadedjur i trädgårdarna. Larven blir omkr. 20 mm lång, är till färgen ljusgrön, tydligt men glest svarthårig. Är ytterst livlig, när den oroas. Spinner ihop bladen på unga skott och uppehåller sig i regeln i ett vävt, glesmaskigt rör. Angriper en mängd buskar och träd samt har bland dem särskilt skadat bärbuskar och sibiriskt ärtträd. Bekämpas genom besprutning med arsenikmedel.A. T—n.

Aln. Se Mått.

Alnarp, kronogods i Lomma s:n av Malmöhus län, adr. Åkarp. Sedan år 1858 upplåtet till lantbruksinstitut. Huvudbyggnaden är uppförd efter ritning av danske arkitekten Meldahl. Godset, vilkets avkastning sedan år 1902 direkt redovisas till statsverket, omfattar 10 7/16 mantal med 537 ha., varav under eget bruk 300 ha. åker, 60 ha. park, trädgård, tomter och till institutet upplåten mark, 5 ha. dämäng, 75 ha. strandbeten och 80 ha. utarrenderad jord. Jordmånen utgöres till större delen av mullrik sand och lättlera på märgelbotten samt mindre ytvidder av mulljord (»paltjord») på kalkgyttja och strandgrus. Växtföljden på ler- och sandjorden är: 1. rotfrukter, potatis, 2. vårsäd, 3. vall, grönfoder, mogna baljväxter och 4. höstsäd. De viktigaste grödorna äro vete, korn och sockerbetor. Mulljorden brukas för växlande grödor, huvudsakligen vall, foderrotfrukter och grönfoder. Kreatursuppsättningen utgöres av omkring 50 hästar, varav 35 arbetshästar, omkring 300 nötkreatur av svartbrokig låglandsras, varav omkring 160 kor, omkring 50 får av shropshireras, varav 35 tackor, samt omkring 150 svin, varav 25 modersuggor av lantras och det stora vita engelska slaget. Se Lantbruksundervisning.

Alnus. Se Al.

Aloe. Se Avförande medel, Bittermedel.

Alopecurus. Se Ängskavle.

Alpboskap. Boskapen i södra Europas alpländer är utmärkt för en mycket sluten kroppsbyggnad, med kraftigt utvecklat skelett och muskulatur, särdeles i bakkroppen, som har långt, brett, rakt, ofta något överbyggt kors, hög svansansättning, djupa och köttiga lår. Halsen är i regel kort och djup, ofta med starkt utvecklad dröglapp. De förena i hög grad drag- och köttdjurets önskvärda former med god avkastning av fet mjölk. Av hithörande raser hava den gråbruna schweizer- och tyroler-boskapen (Algauer- och Montavuner-raserna) och den helt rödbruna bayerska Vogtländer-rasen införts till Sverige, men finnas numera icke här. Jfr Algauerboskap. Den storvuxna gul-vitfläckiga Simmenthalerrasen har vunnit stor utbredning i Syd-Tyskland.

Alpros, *Rhododendron,* av ljungfamiljen *Ericaceæ,* ett artrikt släkte av låga buskar, av vilka åtskilliga arter, framför allt varieteter av den från mindre Asien härstammande *Rh. ponticum* L. samt korsningar mellan denna och andra arter, odlas för sin blomsterprakt, i södra Sverige på kalljord, men norr därom mest i växthus. Förökas sällan i Sverige, utan plantor införskrivas från Tyskland eller Holland.

Alternanthera Forsk. ett till fam. *Amarantaceæ* hörande släkte av från det tropiska Amerika och Australien härstammande, nedliggande örter, som för sina brokiga blads skull pläga användas i s. k. tapetgrupper.G. L—d.

Althæa. Se Stockros.

Aluminium, Al, är en järnet i flera avseenden närstående metall, vars oxid kallas lerjord, varför ock dess syresalter ofta benämnas lerjordssalter. Metallen är silvervit, lätt (eg. v. 2.6), angripes föga av luften och syror, varför den användes till hushållskärl. Den angripes lätt av alkaliska ämnen; a.-kärl böra därför ej skuras med lut, soda o. dyl. Sulfatet i förening med kaliumsulfat bildar alun. (Se d. o.) Såsom silikat ingår a. i de flesta vanliga stenarter, såsom fältspat, glimmer, hornblände och augit. I jorden ingår a. i genom dylika stenarters förvittring uppkomna silikat, som finnas i olika löslighetsgrader och jämte hydrat bilda större delen av de lerartade beståndsdelarna. Man plägar skilja mellan i saltsyra löslig a., motsvarande lerjordshydrat och de lättlösliga förvittringssilikaten, samt först i koncentrerad svavelsyra lösligt silikat, vilket senare vanligen, men beträffande de nordiska ländernas leror delvis med orätt, betecknas som kaolin. Den förra är av största betydelse genom sin stora förmåga att absorbera växtnäringsämnen. (Se Absorption.) Då a. icke

bredast vid mitten, ha korta skaft och äro oftast grovt vassågade; blommorna mycket långskaftade; vingfrukterna äro håriga med fröet i mitten.

Endast skogs-a. har någon, om ock ringa betydelse från skogssynpunkt. Den fordrar för kraftig utveckling djup lättlera med mäktigt mull-lager och god fuktighet men kan draga sig fram även på torra och grunda backar. Därest a. ej erhålles genom självsådd, uppdrages den genom plantering. Fröet mognar i juni—juli och hopsopas då under träden. Det måste någon dag luftas och torkas, varefter det genast utsås i plantskolan, då det eljes förlorar sin grobarhet fram på hösten. 1,000 frön väga omkring 12 gram.G. Sch.

Som allé- och parkträd samt häckväxt odlas mest skogs-a. ända upp i Norrland. Flere varieteter av denna art odlas, såsom pyramidalmen, var. *fastigiata,* som är ett omtyckt pyramidträd, samt hängalmen, var. *pendula,* och spärralmen, var. *horizontalis,* som äro utmärkta bersåträd.G. L—d.

Almvecklare, *Exapate congelatella* Cl., är en liten vecklarefjäril, som ofta uppträder som skadedjur i trädgårdarna. Larven blir omkr. 20 mm lång, är till färgen ljusgrön, tydligt men glest svarthårig. Är ytterst livlig, när den oroas. Spinner ihop bladen på unga skott och uppehåller sig i regeln i ett vävt, glesmaskigt rör. Angriper en mängd buskar och träd samt har bland dem särskilt skadat bärbuskar och sibiriskt ärtträd. Bekämpas genom besprutning med arsenikmedel.A. T—n.

Aln. Se Mått.

Alnarp, kronogods i Lomma s:n av Malmöhus län, adr. Åkarp. Sedan år 1858 upplåtet till lantbruksinstitut. Huvudbyggnaden är uppförd efter ritning av danske arkitekten Meldahl. Godset, vilkets avkastning sedan år 1902 direkt redovisas till statsverket, omfattar 10 7/16 mantal med 537 ha., varav under eget bruk 300 ha. åker, 60 ha. park, trädgård, tomter och till institutet upplåten mark, 5 ha. dämäng, 75 ha. strandbeten och 80 ha. utarrenderad jord. Jordmånen utgöres till större delen av mullrik sand och lättlera på märgelbotten samt mindre ytvidder av mulljord (»paltjord») på kalkgyttja och strandgrus. Växtföljden på ler- och sandjorden är: 1. rotfrukter, potatis, 2. vårsäd, 3. vall, grönfoder, mogna baljväxter och 4. höstsäd. De viktigaste grödorna äro vete, korn och sockerbetor. Mulljorden brukas för växlande grödor, huvudsakligen vall, foderrotfrukter och grönfoder. Kreatursuppsättningen utgöres av omkring 50 hästar, varav 35 arbetshästar, omkring 300 nötkreatur av svartbrokig låglandsras, varav omkring 160 kor, omkring 50 får av shropshireras, varav 35 tackor, samt omkring 150 svin, varav 25 modersuggor av lantras och det stora vita engelska slaget. Se Lantbruksundervisning.

Alnus. Se Al.

Aloe. Se Avförande medel, Bittermedel.

Alopecurus. Se Ängskavle.

Alpboskap. Boskapen i södra Europas alpländer är utmärkt för en mycket sluten kroppsbyggnad, med kraftigt utvecklat skelett och muskulatur, särdeles i bakkroppen, som har långt, brett, rakt, ofta något överbyggt kors, hög svansansättning, djupa och köttiga lår. Halsen är i regel kort och djup, ofta med starkt utvecklad dröglapp. De förena i hög grad drag- och köttdjurets önskvärda former med god avkastning av fet mjölk. Av hithörande raser hava den gråbruna schweizer- och tyroler-boskapen (Algauer- och Montavuner-raserna) och den helt rödbruna bayerska Vogtländer-rasen införts till Sverige, men finnas numera icke här. Jfr Algauerboskap. Den storvuxna gul-vitfläckiga Simmenthalerrasen har vunnit stor utbredning i Syd-Tyskland.

Alpros, *Rhododendron,* av ljungfamiljen *Ericaceæ,* ett artrikt släkte av låga buskar, av vilka åtskilliga arter, framför allt varieteter av den från mindre Asien härstammande *Rh. ponticum* L. samt korsningar mellan denna och andra arter, odlas för sin blomsterprakt, i södra Sverige på kalljord, men norr därom mest i växthus. Förökas sällan i Sverige, utan plantor införskrivas från Tyskland eller Holland.

Alternanthera Forsk. ett till fam. *Amarantaceæ* hörande släkte av från det tropiska Amerika och Australien härstammande, nedliggande örter, som för sina brokiga blads skull pläga användas i s. k. tapetgrupper.G. L—d.

Althæa. Se Stockros.

Aluminium, Al, är en järnet i flera avseenden närstående metall, vars oxid kallas lerjord, varför ock dess syresalter ofta benämnas lerjordssalter. Metallen är silvervit, lätt (eg. v. 2.6), angripes föga av luften och syror, varför den användes till hushållskärl. Den angripes lätt av alkaliska ämnen; a.-kärl böra därför ej skuras med lut, soda o. dyl. Sulfatet i förening med kaliumsulfat bildar alun. (Se d. o.) Såsom silikat ingår a. i de flesta vanliga stenarter, såsom fältspat, glimmer, hornblände och augit. I jorden ingår a. i genom dylika stenarters förvittring uppkomna silikat, som finnas i olika löslighetsgrader och jämte hydrat bilda större delen av de lerartade beståndsdelarna. Man plägar skilja mellan i saltsyra löslig a., motsvarande lerjordshydrat och de lättlösliga förvittringssilikaten, samt först i koncentrerad svavelsyra lösligt silikat, vilket senare vanligen, men beträffande de nordiska ländernas leror delvis med orätt, betecknas som kaolin. Den förra är av största betydelse genom sin stora förmåga att absorbera växtnäringsämnen. (Se Absorption.) Då a. icke

bredast vid mitten, ha korta skaft och äro oftast grovt vassågade; blommorna mycket långskaftade; vingfrukterna äro håriga med fröet i mitten.

Endast skogs-a. har någon, om ock ringa betydelse från skogssynpunkt. Den fordrar för kraftig utveckling djup lättlera med mäktigt mull-lager och god fuktighet men kan draga sig fram även på torra och grunda backar. Därest a. ej erhålles genom självsådd, uppdrages den genom plantering. Fröet mognar i juni—juli och hopsopas då under träden. Det måste någon dag luftas och torkas, varefter det genast utsås i plantskolan, då det eljes förlorar sin grobarhet fram på hösten. 1,000 frön väga omkring 12 gram.G. Sch.

Som allé- och parkträd samt häckväxt odlas mest skogs-a. ända upp i Norrland. Flere varieteter av denna art odlas, såsom pyramidalmen, var. *fastigiata,* som är ett omtyckt pyramidträd, samt hängalmen, var. *pendula,* och spärralmen, var. *horizontalis,* som äro utmärkta bersåträd.G. L—d.

Almvecklare, *Exapate congelatella* Cl., är en liten vecklarefjäril, som ofta uppträder som skadedjur i trädgårdarna. Larven blir omkr. 20 mm lång, är till färgen ljusgrön, tydligt men glest svarthårig. Är ytterst livlig, när den oroas. Spinner ihop bladen på unga skott och uppehåller sig i regeln i ett vävt, glesmaskigt rör. Angriper en mängd buskar och träd samt har bland dem särskilt skadat bärbuskar och sibiriskt ärtträd. Bekämpas genom besprutning med arsenikmedel.A. T—n.

Aln. Se Mått.

Alnarp, kronogods i Lomma s:n av Malmöhus län, adr. Åkarp. Sedan år 1858 upplåtet till lantbruksinstitut. Huvudbyggnaden är uppförd efter ritning av danske arkitekten Meldahl. Godset, vilkets avkastning sedan år 1902 direkt redovisas till statsverket, omfattar 10 7/16 mantal med 537 ha., varav under eget bruk 300 ha. åker, 60 ha. park, trädgård, tomter och

till institutet upplåten mark, 5 ha. dämäng, 75 ha. strandbeten och 80 ha. utarrenderad jord. Jordmånen utgöres till större delen av mullrik sand och lättlera på märgelbotten samt mindre ytvidder av mulljord (»paltjord») på kalkgyttja och strandgrus. Växtföljden på ler- och sandjorden är: 1. rotfrukter, potatis, 2. vårsäd, 3. vall, grönfoder, mogna baljväxter och 4. höstsäd. De viktigaste grödorna äro vete, korn och sockerbetor. Mulljorden brukas för växlande grödor, huvudsakligen vall, foderrotfrukter och grönfoder. Kreatursuppsättningen utgöres av omkring 50 hästar, varav 35 arbetshästar, omkring 300 nötkreatur av svartbrokig låglandsras, varav omkring 160 kor, omkring 50 får av shropshireras, varav 35 tackor, samt omkring 150 svin, varav 25 modersuggor av lantras och det stora vita engelska slaget. Se Lantbruksundervisning.

Alnus. Se Al.

Aloe. Se Avförande medel, Bittermedel.

Alopecurus. Se Ängskavle.

Alpboskap. Boskapen i södra Europas alpländer är utmärkt för en mycket sluten kroppsbyggnad, med kraftigt utvecklat skelett och muskulatur, särdeles i bakkroppen, som har långt, brett, rakt, ofta något överbyggt kors, hög svansansättning, djupa och köttiga lår. Halsen är i regel kort och djup, ofta med starkt utvecklad dröglapp. De förena i hög grad drag- och köttdjurets önskvärda former med god avkastning av fet mjölk. Av hithörande raser hava den gråbruna schweizer- och tyroler-boskapen (Algauer- och Montavuner-raserna) och den helt rödbruna bayerska Vogtländer-rasen införts till Sverige, men finnas numera icke här. Jfr Algauerboskap. Den storvuxna gul-vitfläckiga Simmenthalerrasen har vunnit stor utbredning i Syd-Tyskland.

Alpros, *Rhododendron,* av ljungfamiljen *Ericaceæ,* ett artrikt släkte av låga buskar, av vilka åtskilliga arter, framför allt varieteter av den från mindre Asien härstammande *Rh. ponticum* L. samt korsningar mellan denna och andra arter, odlas för sin blomsterprakt, i södra Sverige på kalljord, men norr därom mest i växthus. Förökas sällan i Sverige, utan plantor införskrivas från Tyskland eller Holland.

Alternanthera Forsk. ett till fam. *Amarantaceæ* hörande släkte av från det tropiska Amerika och Australien härstammande, nedliggande örter, som för sina brokiga blads skull pläga användas i s. k. tapetgrupper.G. L—d.

Althæa. Se Stockros.

Aluminium, Al, är en järnet i flera avseenden närstående metall, vars oxid kallas lerjord, varför ock dess syresalter ofta benämnas lerjordssalter. Metallen är silvervit, lätt (eg. v. 2.6), angripes föga av luften och syror, varför den användes till hushållskärl. Den angripes lätt av alkaliska ämnen; a.-kärl böra därför ej skuras med lut, soda o. dyl. Sulfatet i förening med kaliumsulfat bildar alun. (Se d. o.) Såsom silikat ingår a. i de flesta vanliga stenarter, såsom fältspat, glimmer, hornblände och augit. I jorden ingår a. i genom dylika stenarters förvittring uppkomna silikat, som finnas i olika löslighetsgrader och jämte hydrat bilda större delen av de lerartade beståndsdelarna. Man plägar skilja mellan i saltsyra lösligt a., motsvarande lerjordshydrat och de lättlösliga förvittringssilikaten, samt först i koncentrerad svavelsyra lösligt silikat, vilket senare vanligen, men beträffande de nordiska ländernas leror delvis med orätt, betecknas som kaolin. Den förra är av största betydelse genom sin stora förmåga att absorbera växtnäringsämnen. (Se Absorption.) Då a. icke

upptages av växterna som näring, är jordens halt av detta ämne av betydelse blott genom dess föreningars inverkan på jordens absorptionsförmåga samt dess sammanhang och därav beroende övriga fysikaliska egenskaper. (Se Jord: Sammanhang, Struktur, Fuktighet.) Halten av i saltsyra lösligt a., beräknad som lerjord, står i förhållande till den ingående mängden lerartade delar och är i sandjord obetydlig, i fruktbar sandjord sällan överstigande 2 proc, i myrjord från en obetydlighet upp till 10 proc, likaså i lerjordsslagen, men halten av den i svavelsyra lösliga lerjorden betydligt större.H. J. Dft.

Fysiologisk betydelse och medicinsk användning. Ehuru ymnigare förekommande i den oorganiska naturen än någon annan metall, finnes aluminium endast i ringa mängd i växtriket och är ej påvisat som beståndsdel av djurkroppen. Lösliga aluminiumföreningar uppsugas nämligen ej från tarmen. Att de, införlivade på annat sätt med djurorganismen, äro giftiga, har därför intet praktiskt intresse. Däremot äro deras lokala verkningar på slemhinnor och sårytor samt deras antiseptiska verkan av medicinsk betydelse. Viktigast bland de lösliga aluminiumföreningarna är alun (kalialun, kalium-aluminiumsulfat), vilket vanligen användes i svaga (1—2 %-iga) lösningar som sammandragande medel vid behandlingen av katarrer i slemhinnor, t. ex. vissa former av slidkatarr. Stundom användes det i pulverform som ett mildare frätmedel vid behandling av sår med stark vätskeavsöndring eller svallköttsbildning. Någon gång som stoppande medel vid diarré hos de större husdjuren. Aluminiumacetat (ättiksyrat a.) verkar mindre starkt sammandragande än alun, men kraftigare bakteriedödande. Det användes vanligen i form av »Burows lösning», som beredes genom utspädning av den på apoteken tillhandahållna »aluminiumsubacetatlösningen», med 3 gånger så mycket vatten eller, billigare, genom att i en liter vatten lösa upp 1 à 2 matskedar av en blandning av 100 gr alun och 200 gr blysocker. Burows lösning är ett ofarligt och synnerligen användbart medel till omslag om eller baddning av inflammerade kroppsdelar, t. ex. vid het lårsvulst hos häst, selbrott, sensträckningar och vrickningar m. m. Till sist kan nämnas, att aluminiumsilikat (kaolin, porslinslera, »bolus»), ingivet i stora mängder, försökts vid en del med abnorma jäsningsprocesser och diarré förlöpande tarmlidanden, en behandlingsmetod, som bygger på det olösliga, finfördelade kaolinets förmåga att mekaniskt binda vissa produkter av tarmbakteriernas verksamhet.*

Alun, dubbelsalt av sulfater, vanligen av kalium- och aluminiumsulfat, med formeln $AlK(SO_4)_2+I_2H_2O$. Kalialun finnes färdigbildad, utvittrad ur vissa bergarter, men beredes mest genom bränning och utlakning av en del berg- och jordarter, bland annat alunskiffer. Den bildar stora, färglösa kristaller, som i vatten bilda en lösning med sötsur, sammandragande smak. Användes som betningsmedel vid färgning, limning av papper, vitgarvning m. m. Det salt, som här och var utvittras ur jord, särdeles på sank mark, »sjöjord», »alunjord», utgöres delvis av alun; dylik jords ofruktbarhet kan bero på alunhalten, men ofta även på närvaro av fri svavelsyra. Se Sjöjord.

Alunjord. Se Alun.

Alunskiffer, en av inblandade organiska ämnen svart lerskiffer, förekommer underlagrande kalkstenen i Sveriges kambrisk- siluriska formation. Till följd av sin ända till 20 % uppgående halt av brännbara ämnen, kan a. brinna och användes som bränsle vid kalkbränning. Vid bränningen syrsättes svavlet ur den svavelkis, som finnes i skiffern, under bildande av svavelsyra och sulfat av bland annat kalium och aluminium. Ur den brända skiffern kunna sulfaten utlakas som alun.

A. giver upphov till en fruktbar jord och användes i bränt skick, såsom den erhålles som avfall från kalkbränningen, som jordförbättringsmedel; den brända skiffern är då blandad med kalk, som neutraliserar dess halt av svavelsyra. Dylik bränd a. blandad med kalk användes som gjutmassa. Se Cement.

Alv, det under matjorden liggande jordlagret, utgöres i regel av samma jordart som denna senare, men är mindre blandad med mull och därför oftast mindre mörk i färgen samt mindre vittrad och multnad och sålunda fattigare på färdig växtnäring än matjorden. På grund härav samt till följd av sitt läge och sin mindre luckerhet är alven föga genomsatt av finare växtrötter, och de grövre rötter, företrädesvis av fleråriga växter, som nedtränga i densamma, äro mindre förgrenade än matjordsrötterna. Alvens beskaffenhet är dock av största betydelse för markens fruktbarhet. Utom att djuprotade växter därur direkt upptaga näring, utövar den stor inverkan på matjordens sammansättning — matjorden är i regel bildad av alven — fuktighets- och värmeförhållanden samt reglerar tillgången på lös växtnäring genom att absorbera ämnen, som sjunka med nedsipprande vatten, varefter dessa åter medelst uppstigande kapillärt vatten kunna återföras till växtrötternas näringsrymd och sålunda ersätta matjordens förlust av växtnäring. Växtrötternas nedträngande i alven, varigenom de få säkrare tillgång på fuktighet och ökad mängd näring, bör befordras genom dikning och alvluckring samt odling av djuprotade växter, såsom baljväxter, vilkas rötter efterlämna av mylla fyllda gångar, genom vilka luft, vatten, daggmaskar samt följande grödors rötter kunna nedtränga.

Alvargremla. Se Vadare, smärre. upptages av växterna som näring, är jordens halt av detta ämne av betydelse blott genom dess föreningars inverkan på jordens absorptionsförmåga samt dess sammanhang och därav beroende övriga fysikaliska egenskaper. (Se Jord: Sammanhang, Struktur, Fuktighet.) Halten av i saltsyra lösligt a., beräknad som lerjord, står i förhållande till den ingående mängden lerartade delar och är i sandjord obetydlig, i fruktbar sandjord sällan överstigande 2 proc, i myrjord från en obetydlighet upp till 10 proc, likaså i lerjordsslagen, men halten av den i svavelsyra lösliga lerjorden betydligt större.H. J. Dft.

Fysiologisk betydelse och medicinsk användning. Ehuru ymnigare förekommande i den oorganiska naturen än någon annan metall, finnes aluminium endast i ringa mängd i växtriket och är ej påvisat som beståndsdel av djurkroppen. Lösliga aluminiumföreningar uppsugas nämligen ej från tarmen. Att de, införlivade på annat sätt med djurorganismen, äro giftiga, har därför intet praktiskt intresse. Däremot äro deras lokala verkningar på slemhinnor och sårytor samt deras antiseptiska verkan av medicinsk betydelse. Viktigast bland de lösliga aluminiumföreningarna är alun (kalialun, kalium-aluminiumsulfat), vilket vanligen användes i svaga (1—2 %-iga) lösningar som sammandragande medel vid behandlingen av katarrer i slemhinnor, t. ex. vissa former av slidkatarr. Stundom användes det i pulverform som ett mildare frätmedel vid behandling av sår med stark vätskeavsöndring eller svallköttsbildning. Någon gång som stoppande medel vid diarré hos de större husdjuren. Aluminiumacetat (ättiksyrat a.) verkar mindre starkt sammandragande än alun, men kraftigare bakteriedödande. Det användes vanligen i form av »Burows lösning», som beredes genom utspädning av den på apoteken tillhandahållna »aluminiumsubacetatlösningen», med 3 gånger så mycket vatten eller, billigare, genom att i en liter vatten lösa upp 1 à 2 matskedar av en blandning av 100 gr alun och 200 gr blysocker. Burows lösning är ett ofarligt

och synnerligen användbart medel till omslag om eller baddning av inflammerade kroppsdelar, t. ex. vid het lårsvulst hos häst, selbrott, sensträckningar och vrickningar m. m. Till sist kan nämnas, att aluminiumsilikat (kaolin, porslinslera, »bolus»), ingivet i stora mängder, försökts vid en del med abnorma jäsningsprocesser och diarré förlöpande tarmlidanden, en behandlingsmetod, som bygger på det olösliga, finfördelade kaolinets förmåga att mekaniskt binda vissa produkter av tarmbakteriernas verksamhet.*

Alun, dubbelsalt av sulfater, vanligen av kalium- och aluminiumsulfat, med formeln $AlK(SO_4)_2+I_2H_2O$. Kalialun finnes färdigbildad, utvittrad ur vissa bergarter, men beredes mest genom bränning och utlakning av en del berg- och jordarter, bland annat alunskiffer. Den bildar stora, färglösa kristaller, som i vatten bilda en lösning med sötsur, sammandragande smak. Användes som betningsmedel vid färgning, limning av papper, vitgarvning m. m. Det salt, som här och var utvittras ur jord, särdeles på sank mark, »sjöjord», »alunjord», utgöres delvis av alun; dylik jords ofruktbarhet kan bero på alunhalten, men ofta även på närvaro av fri svavelsyra. Se Sjöjord.

Alunjord. Se Alun.

Alunskiffer, en av inblandade organiska ämnen svart lerskiffer, förekommer underlagrande kalkstenen i Sveriges kambrisk- siluriska formation. Till följd av sin ända till 20 % uppgående halt av brännbara ämnen, kan a. brinna och användes som bränsle vid kalkbränning. Vid bränningen syrsättes svavlet ur den svavelkis, som finnes i skiffern, under bildande av svavelsyra och sulfat av bland annat kalium och aluminium. Ur den brända skiffern kunna sulfaten utlakas som alun.

A. giver upphov till en fruktbar jord och användes i bränt skick, såsom den erhålles som avfall från kalkbränningen, som jordförbättringsmedel; den brända skiffern är då blandad med kalk, som neutraliserar dess halt av svavelsyra. Dylik bränd a. blandad med kalk användes som gjutmassa. Se Cement.

Alv, det under matjorden liggande jordlagret, utgöres i regel av samma jordart som denna senare, men är mindre blandad med mull och därför oftast mindre mörk i färgen samt mindre vittrad och multnad och sålunda fattigare på färdig växtnäring än matjorden. På grund härav samt till följd av sitt läge och sin mindre luckerhet är alven föga genomsatt av finare växtrötter, och de grövre rötter, företrädesvis av fleråriga växter, som nedtränga i densamma, äro mindre förgrenade än matjordsrötterna. Alvens beskaffenhet är dock av största betydelse för markens fruktbarhet. Utom att djuprotade växter därur direkt upptaga näring, utövar den stor inverkan på matjordens sammansättning — matjorden är i regel bildad av alven — fuktighets- och värmeförhållanden samt reglerar tillgången på lös växtnäring genom att absorbera ämnen, som sjunka med nedsipprande vatten, varefter dessa åter medelst uppstigande kapillärt vatten kunna återföras till växtrötternas näringsrymd och sålunda ersätta matjordens förlust av växtnäring. Växtrötternas nedträngande i alven, varigenom de få säkrare tillgång på fuktighet och ökad mängd näring, bör befordras genom dikning och alvluckring samt odling av djuprotade växter, såsom baljväxter, vilkas rötter efterlämna av mylla fyllda gångar, genom vilka luft, vatten, daggmaskar samt följande grödors rötter kunna nedtränga.

Alvargremla. Se Vadare, smärre. upptages av växterna som näring, är jordens halt av detta ämne av betydelse blott genom dess föreningars inverkan på jordens absorptionsförmåga samt dess sammanhang och därav beroende övriga fysikaliska egenskaper. (Se Jord: Sammanhang, Struktur, Fuktighet.) Halten av i saltsyra lösligt a., beräknad som lerjord, står i förhållande till den ingående mängden lerartade delar och är i sandjord obetydlig, i fruktbar sandjord sällan överstigande 2 proc, i myrjord från en obetydlighet upp till 10 proc, likaså i lerjordsslagen, men halten av den i svavelsyra lösliga lerjorden betydligt större.H. J. Dft.

Fysiologisk betydelse och medicinsk användning. Ehuru ymnigare förekommande i den oorganiska naturen än någon annan metall, finnes aluminium endast i ringa mängd i växtriket och är ej påvisat som beståndsdel av djurkroppen. Lösliga aluminiumföreningar uppsugas nämligen ej från tarmen. Att de, införlivade på annat sätt med djurorganismen, äro giftiga, har därför intet praktiskt intresse. Däremot äro deras lokala verkningar på slemhinnor och sårytor samt deras antiseptiska verkan av medicinsk betydelse. Viktigast bland de lösliga aluminiumföreningarna är alun (kalialun, kalium-aluminiumsulfat), vilket vanligen användes i svaga (1—2 %-iga) lösningar som sammandragande medel vid behandlingen av katarrer i slemhinnor, t. ex. vissa former av slidkatarr. Stundom användes det i pulverform som ett mildare frätmedel vid behandling av sår med stark vätskeavsöndring eller svallköttsbildning. Någon gång som stoppande medel vid diarré hos de större husdjuren. Aluminiumacetat (ättiksyrat a.) verkar mindre starkt sammandragande än alun, men kraftigare bakteriedödande. Det användes vanligen i form av »Burows lösning», som beredes genom utspädning av den på apoteken tillhandahållna »aluminiumsubacetatlösningen», med 3 gånger så mycket vatten eller, billigare, genom att i en liter vatten lösa upp 1 à 2 matskedar av en blandning av 100 gr alun och 200 gr blysocker. Burows lösning är ett ofarligt och synnerligen användbart medel till omslag om eller baddning av inflammerade kroppsdelar, t. ex. vid het lårsvulst hos häst, selbrott, sensträckningar och vrickningar m. m. Till sist kan nämnas, att aluminiumsilikat (kaolin, porslinslera, »bolus»), ingivet i stora mängder, försökts vid en del med abnorma jäsningsprocesser och diarré förlöpande tarmlidanden, en behandlingsmetod, som bygger på det olösliga, finfördelade kaolinets förmåga att mekaniskt binda vissa produkter av tarmbakteriernas verksamhet.*

Alun, dubbelsalt av sulfater, vanligen av kalium- och aluminiumsulfat, med formeln $AlK(SO_4)_2+I_2H_2O$. Kalialun finnes färdigbildad, utvittrad ur vissa bergarter, men beredes mest genom bränning och utlakning av en del berg- och jordarter, bland annat alunskiffer. Den bildar stora, färglösa kristaller, som i vatten bilda en lösning med sötsur, sammandragande smak. Användes som betningsmedel vid färgning, limning av papper, vitgarvning m. m. Det salt, som här och var utvittras ur jord, särdeles på sank mark, »sjöjord», »alunjord», utgöres delvis av alun; dylik jords ofruktbarhet kan bero på alunhalten, men ofta även på närvaro av fri svavelsyra. Se Sjöjord.

Alunjord. Se Alun.

Alunskiffer, en av inblandade organiska ämnen svart lerskiffer, förekommer underlagrande kalkstenen i Sveriges kambrisk- siluriska formation. Till följd av sin ända till 20 % uppgående halt av brännbara ämnen, kan a. brinna och användes som bränsle vid kalkbränning. Vid bränningen syrsättes svavlet ur den svavelkis, som finnes i skiffern, under bildande av svavelsyra och sulfat av bland annat kalium och aluminium. Ur den brända skiffern kunna sulfaten utlakas som alun.

A. giver upphov till en fruktbar jord och användes i bränt skick, såsom den erhålles som avfall från kalkbränningen, som jordförbättringsmedel; den brända skiffern är då blandad med kalk, som neutraliserar dess halt av svavelsyra. Dylik bränd a. blandad med kalk användes som gjutmassa. Se Cement.

Alv, det under matjorden liggande jordlagret, utgöres i regel av samma jordart som denna senare, men är mindre blandad med mull och därför oftast mindre mörk i färgen samt mindre vittrad och multnad och sålunda fattigare på färdig växtnäring än matjorden. På grund härav samt till följd av sitt läge och sin mindre luckerhet är alven föga genomsatt av finare växtrötter, och de grövre rötter, företrädesvis av fleråriga växter, som nedtränga i densamma, äro mindre förgrenade än matjordsrötterna. Alvens beskaffenhet är dock av största betydelse för markens fruktbarhet. Utom att djuprotade växter därur direkt upptaga näring, utövar den stor inverkan på matjordens sammansättning — matjorden är i regel bildad av alven — fuktighets- och värmeförhållanden samt reglerar tillgången på lös växtnäring genom att absorbera ämnen, som sjunka med nedsipprande vatten, varefter dessa åter medelst uppstigande kapillärt vatten kunna återföras till växtrötternas näringsrymd och sålunda ersätta matjordens förlust av växtnäring. Växtrötternas nedträngande i alven, varigenom de få säkrare tillgång på fuktighet och ökad mängd näring, bör befordras genom dikning och alvluckring samt odling av djuprotade växter, såsom baljväxter, vilkas rötter efterlämna av mylla fyllda gångar, genom vilka luft, vatten, daggmaskar samt följande grödors rötter kunna nedtränga.

Alvargremla. Se Vadare, smärre. **Alvivel**, *Cryptorrhynchus lapathi* L., en nära 1 cm. lång, klumpigt byggd skalbagge med snabellikt förlängt huvud, svart, med främre och bakre delen av kroppen vit. Larven gnager sig in i stammens märg hos poppel och pil, varigenom stammen kan starkt försvagas.A. T—n.

Alvluckrare, redskap som medels i den öppna plogfåran arbetande pinnar luckra alven (jfr Alvplog). Dylika redskap finnas av olika typer. Ett äldre sådant, tillverkat vid Överum, är ett harvliknande redskap med 3 grova, ställbara, krökta pinnar. I senare tid har man åstadkommit a. genom att på en vanlig plog bakom plogkropparna fästa starka fjäderharv-pinnar.

Alvluckrare.

Alvluckring, luckring av alven, utan att den inblandas i matjorden. Utföres med alvluckrare eller alvplog. Jfr Djupkultur.

Plog med alvluckrarepinne.

Alvplog, årder- eller plogliknande redskap, som vid körning i den öppna plogfåran lossar och bryter alven. Jfr Alvluckrare. Den arbetande delen kan liksom en årderbill nedtränga i alven eller ock likasom en plog utan vändskiva lossa alven med ett lodrätt och ett vågrätt snitt. Till de förra höra en del i Tyskland under beteckning Wühler arbetande redskap, vilka icke funnit användning i Sverige. Till de senare hör den hos oss något litet använda Bipparts alvplog, som består av ett vid en plogkärra anbragt lodrätt ställ av järnplåt, vid vilken är fäst en sula och ett lutande, till olika djup ställbart skär. Detta redskap användes enbart eller ock anbringas stället med skär i stället för främre kroppen på en 2-skärig plog, så att det arbetar i botten efter föregående plogstråk. Litt.: Redskapsprövn.-Anstalt. Meddel. n:r 58.

Alvplöjning. Se Djupkultur.

Amarantas, fam. *Amarantaceæ*; flera arter odlas som prydnadsörter i blom- och bladgrupper för sina mörkröda blomax och brokiga, mest röda blad.

Amaurosoma. Se Timotejfluga.

Ambi. Se Bisamhälle.

Amelanchier. Se Bärmispel.

Aminoföreningar. Vid växternas assimilation av kväve, vare sig i form av ammoniak, salpetersyra eller fritt kväve, bildas antagligen först organiska föreningar, som innehålla antingen hela ammoniakmolekylen (NH3) eller en del av densamma, NH2 (amid) eller NH (imid). Av dessa föreningar, som i utfodringsläran pläga betecknas med den gemensamma beteckningen amider eller amidartade föreningar, bildas sedan genom sammanslutning med varandra och med andra, icke kvävehaltiga, ämnen nya, ofta mycket sammansatta föreningar, av vilka äggviteämnena äro de för växt- och djurlivet viktigaste. Omsättningen kan även gå i motsatt riktning, i det att äggviteämnen och andra mer sammansatta kvävehaltiga ämnen sönderfalla i de enklare föreningar, av vilka de äro sammansatta. Detta sker, då äggviteartade reservnäringsämnen skola förflyttas i växten, likasom ock då äggvitenäring skall upptagas i matsmältningskanalen. A. äro således transportform för äggviteämnen, vartill de äro tjänliga, då de i motsats till dessa senare lätt genomtränga växt- och djurhinnor. Likaså sönderdelas äggviteämnen i hithörande föreningar, som ingå i deras sammansättning, vid jäsning, förruttnelse och förmultning. A. förekomma därför i större mängd i unga, livligt växande växtdelar, men föga i äldre, i vilka de redan övergått till äggviteämnen. Särdeles finnas de i riklig mängd, där äggvitebildningen är hämmad, såsom i jordtäckta unga växtdelar (sparrisskott, unga rotfrukter), vilka växa utan eller vid svag solbelysning, som synes vara behövlig för äggvitebildningen. A. finnas också i pressfoder och andra jästa fodermedel, i mullämnen samt i allmänhet i växt- och djurämnen, som äro stadda i sönderdelning. Vissa av dem förekomma rätt allmänt, andra åter äro utmärkande för vissa växt- och djurämnen. A. äro i allmänhet till skillnad från äggviteämnen lösliga i vatten och koagulera ej; de hava ej samma näringsvärde som äggviteämnena (se nedan) och skiljas därför vid foderanalysen från dessa. De äro av mycket olika sammansättning och kunna efter sin sammansättning och kemiska natur delas i följande klasser.H. J. Dft.

1. Aminer eller aminbaser, kvävehaltiga, organiska föreningar, som kunna anses uppkomna ur ammoniak genom att en, två eller alla tre av dess väteatomer ersatts med

Alvivel, *Cryptorrhynchus lapathi* L., en nära 1 cm. lång, klumpigt byggd skalbagge med snabellikt förlängt huvud, svart, med främre och bakre delen av kroppen vit. Larven gnager sig in i stammens märg hos poppel och pil, varigenom stammen kan starkt försvagas.A. T—n.

Alvluckrare, redskap som medels i den öppna plogfåran arbetande pinnar luckra alven (jfr Alvplog). Dylika redskap finnas av olika typer. Ett äldre sådant, tillverkat vid Överum, är ett harvliknande redskap med 3 grova, ställbara, krökta pinnar. I senare tid har man åstadkommit a. genom att på en vanlig plog bakom plogkropparna fästa starka fjäderharv-pinnar.

Alvluckrare.

Alvluckring, luckring av alven, utan att den inblandas i matjorden. Utföres med alvluckrare eller alvplog. Jfr Djupkultur.

Plog med alvluckrarepinne.

Alvplog, årder- eller plogliknande redskap, som vid körning i den öppna plogfåran lossar och bryter alven. Jfr Alvluckrare. Den arbetande delen kan liksom en årderbill nedtränga i alven eller ock likasom en plog utan vändskiva lossa alven med ett lodrätt och ett vågrätt snitt. Till de förra höra en del i Tyskland under beteckning Wühler arbetande redskap, vilka icke funnit användning i Sverige. Till de senare hör den hos oss något litet använda Bipparts alvplog, som består av ett vid en plogkärra anbragt lodrätt ställ av järnplåt, vid vilken är fäst en sula och ett lutande, till olika djup ställbart skär. Detta redskap användes enbart eller ock anbringas stället med skär i stället för främre kroppen på en 2-skärig plog, så att det arbetar i botten efter föregående plogstråk. Litt.: Redskapsprövn.-Anstalt. Meddel. n:r 58.

Alvplöjning. Se Djupkultur.

Amarantas, fam. *Amarantaceæ*; flera arter odlas som prydnadsörter i blom- och bladgrupper för sina mörkröda blomax och brokiga, mest röda blad.

Amaurosoma. Se Timotejfluga.

Ambi. Se Bisamhälle.

Amelanchier. Se Bärmispel.

Aminoföreningar. Vid växternas assimilation av kväve, vare sig i form av ammoniak, salpetersyra eller fritt kväve, bildas antagligen först organiska föreningar, som innehålla antingen hela ammoniakmolekylen (NH3) eller en del av densamma, NH2 (amid) eller NH (imid). Av dessa föreningar, som i utfodringsläran pläga betecknas med den gemensamma beteckningen amider eller amidartade föreningar, bildas sedan genom sammanslutning med varandra och med andra, icke kvävehaltiga, ämnen nya, ofta mycket sammansatta föreningar, av vilka äggviteämnena äro de för växt- och djurlivet viktigaste. Omsättningen kan även gå i motsatt riktning, i det att äggviteämnen och andra mer sammansatta kvävehaltiga ämnen sönderfalla i de enklare föreningar, av vilka de äro sammansatta. Detta sker, då äggviteartade reservnäringsämnen skola förflyttas i växten, likasom ock då äggvitenäring skall upptagas i matsmältningskanalen. A. äro således transportform för äggviteämnen, vartill de äro tjänliga, då de i motsats till dessa senare lätt genomtränga växt- och djurhinnor. Likaså sönderdelas äggviteämnen i hithörande föreningar, som ingå i deras sammansättning, vid jäsning, förruttnelse och förmultning. A. förekomma därför i större mängd i unga, livligt växande växtdelar, men föga i äldre, i vilka de redan övergått till äggviteämnen. Särdeles finnas de i riklig mängd, där äggvitebildningen är hämmad, såsom i jordtäckta unga växtdelar (sparrisskott, unga rotfrukter), vilka växa utan eller vid svag solbelysning, som synes vara behövlig för äggvitebildningen. A. finnas också i pressfoder och andra jästa fodermedel, i mullämnen samt i allmänhet i växt- och djurämnen, som äro stadda i sönderdelning. Vissa av dem förekomma rätt allmänt, andra åter äro utmärkande för vissa växt- och djurämnen. A. äro i allmänhet till skillnad från äggviteämnen lösliga i vatten och koagulera ej; de hava ej samma näringsvärde som äggviteämnena (se nedan) och skiljas därför vid foderanalysen från dessa. De äro av mycket olika sammansättning och kunna efter sin sammansättning och kemiska natur delas i följande klasser.H. J. Dft.

1. Aminer eller aminbaser, kvävehaltiga, organiska föreningar, som kunna anses uppkomna ur ammoniak genom att en, två eller alla tre av dess väteatomer ersatts med

Alvivel, *Cryptorrhynchus lapathi* L., en nära 1 cm. lång, klumpigt byggd skalbagge med snabellikt förlängt huvud, svart, med främre och bakre delen av kroppen vit. Larven gnager sig in i stammens märg hos poppel och pil, varigenom stammen kan starkt försvagas.A. T—n.

Alvluckrare, redskap som medels i den öppna plogfåran arbetande pinnar luckra alven (jfr Alvplog). Dylika redskap finnas av olika typer. Ett äldre sådant, tillverkat vid Överum, är ett harvliknande redskap med 3 grova, ställbara, krökta pinnar. I senare tid har man åstadkommit a. genom att på en vanlig plog bakom plogkropparna fästa starka fjäderharv-pinnar.

Alvluckrare.

Alvluckring, luckring av alven, utan att den inblandas i matjorden. Utföres med alvluckrare eller alvplog. Jfr Djupkultur.

Plog med alvluckrarepinne.

Alvplog, årder- eller plogliknande redskap, som vid körning i den öppna plogfåran lossar och bryter alven. Jfr Alvluckrare. Den arbetande delen kan liksom en årderbill nedtränga i alven eller ock likasom en plog utan vändskiva lossa alven med ett lodrätt och ett vågrätt snitt. Till de förra höra en del i Tyskland under beteckning Wühler arbetande redskap, vilka icke funnit användning i Sverige. Till de senare hör den hos oss något litet använda Bipparts alvplog, som består av ett vid en plogkärra anbragt lodrätt ställ av järnplåt, vid vilken är fäst en sula och ett lutande, till olika djup ställbart skär. Detta redskap användes enbart eller ock anbringas stället med skär i stället för främre kroppen på en 2-skärig plog, så att det arbetar i botten efter föregående plogstråk. Litt.: Redskapsprövn.-Anstalt. Meddel. n:r 58.

Alvplöjning. Se Djupkultur.

Amarantas, fam. *Amarantaceæ*; flera arter odlas som prydnadsörter i blom- och bladgrupper för sina mörkröda blomax och brokiga, mest röda blad.

Amaurosoma. Se Timotejfluga.

Ambi. Se Bisamhälle.

Amelanchier. Se Bärmispel.

Aminoföreningar. Vid växternas assimilation av kväve, vare sig i form av ammoniak, salpetersyra eller fritt kväve, bildas antagligen först organiska föreningar, som innehålla

antingen hela ammoniakmolekylen (NH_3) eller en del av densamma, NH_2 (amid) eller NH (imid). Av dessa föreningar, som i utfodringsläran pläga betecknas med den gemensamma beteckningen amider eller amidartade föreningar, bildas sedan genom sammanslutning med varandra och med andra, icke kvävehaltiga, ämnen nya, ofta mycket sammansatta föreningar, av vilka äggviteämnena äro de för växt- och djurlivet viktigaste. Omsättningen kan även gå i motsatt riktning, i det att äggviteämnen och andra mer sammansatta kvävehaltiga ämnen sönderfalla i de enklare föreningar, av vilka de äro sammansatta. Detta sker, då äggviteartade reservnäringsämnen skola förflyttas i växten, likasom ock då äggvitenäring skall upptagas i matsmältningskanalen. A. äro således transportform för äggviteämnen, vartill de äro tjänliga, då de i motsats till dessa senare lätt genomtränga växt- och djurhinnor. Likaså sönderdelas äggviteämnen i hithörande föreningar, som ingå i deras sammansättning, vid jäsning, förruttnelse och förmultning. A. förekomma därför i större mängd i unga, livligt växande växtdelar, men föga i äldre, i vilka de redan övergått till äggviteämnen. Särdeles finnas de i riklig mängd, där äggvitebildningen är hämmad, såsom i jordtäckta unga växtdelar (sparrisskott, unga rotfrukter), vilka växa utan eller vid svag solbelysning, som synes vara behövlig för äggvitebildningen. A. finnas också i pressfoder och andra jästa fodermedel, i mullämnen samt i allmänhet i växt- och djurämnen, som äro stadda i sönderdelning. Vissa av dem förekomma rätt allmänt, andra åter äro utmärkande för vissa växt- och djurämnen. A. äro i allmänhet till skillnad från äggviteämnen lösliga i vatten och koagulera ej; de hava ej samma näringsvärde som äggviteämnena (se nedan) och skiljas därför vid foderanalysen från dessa. De äro av mycket olika sammansättning och kunna efter sin sammansättning och kemiska natur delas i följande klasser.H. J. Dft.

1. Aminer eller aminbaser, kvävehaltiga, organiska föreningar, som kunna anses uppkomna ur ammoniak genom att en, två eller alla tre av dess väteatomer ersatts med

Alvivel, *Cryptorrhynchus lapathi* L., en nära 1 cm. lång, klumpigt byggd skalbagge med snabellikt förlängt huvud, svart, med främre och bakre delen av kroppen vit. Larven gnager sig in i stammens märg hos poppel och pil, varigenom stammen kan starkt försvagas.A. T—n.

Alvluckrare, redskap som medels i den öppna plogfåran arbetande pinnar luckra alven (jfr Alvplog). Dylika redskap finnas av olika typer. Ett äldre sådant, tillverkat vid Överum, är ett harvliknande redskap med 3 grova, ställbara, krökta pinnar. I senare tid har man åstadkommit a. genom att på en vanlig plog bakom plogkropparna fästa starka fjäderharv-pinnar.

Alvluckrare.

Alvluckring, luckring av alven, utan att den inblandas i matjorden. Utföres med alvluckrare eller alvplog. Jfr Djupkultur.

Plog med alvluckrarepinne.

Alvplog, årder- eller plogliknande redskap, som vid körning i den öppna plogfåran lossar och bryter alven. Jfr Alvluckrare. Den arbetande delen kan liksom en årderbill nedtränga i alven eller ock likasom en plog utan vändskiva lossa alven med ett lodrätt och ett vågrätt snitt. Till de förra höra en del i Tyskland under beteckning Wühler arbetande redskap, vilka icke funnit användning i Sverige. Till de senare hör den hos oss något litet använda Bipparts alvplog, som består av ett vid en plogkärra anbragt lodrätt ställ av järnplåt, vid vilken är fäst en sula och ett lutande, till olika djup ställbart skär. Detta redskap användes enbart eller ock anbringas stället med skär i stället för främre kroppen på en 2-skärig plog, så att det arbetar i botten efter föregående plogstråk. Litt.: Redskapsprövn.-Anstalt. Meddel. n:r 58.

Alvplöjning. Se Djupkultur.

Amarantas, fam. *Amarantaceæ*; flera arter odlas som prydnadsörter i blom- och bladgrupper för sina mörkröda blomax och brokiga, mest röda blad.

Amaurosoma. Se Timotejfluga.

Ambi. Se Bisamhälle.

Amelanchier. Se Bärmispel.

Aminoföreningar. Vid växternas assimilation av kväve, vare sig i form av ammoniak, salpetersyra eller fritt kväve, bildas antagligen först organiska föreningar, som innehålla antingen hela ammoniakmolekylen (NH_3) eller en del av densamma, NH_2 (amid) eller NH (imid). Av dessa föreningar, som i utfodringsläran pläga betecknas med den gemensamma beteckningen amider eller amidartade föreningar, bildas sedan genom sammanslutning med varandra och med andra, icke kvävehaltiga, ämnen nya, ofta mycket sammansatta föreningar, av vilka äggviteämnena äro de för växt- och djurlivet viktigaste. Omsättningen kan även gå i motsatt riktning, i det att äggviteämnen och andra mer sammansatta kvävehaltiga ämnen sönderfalla i de enklare föreningar, av vilka de äro sammansatta. Detta sker, då äggviteartade reservnäringsämnen skola förflyttas i växten, likasom ock då äggvitenäring skall upptagas i matsmältningskanalen. A. äro således transportform för äggviteämnen, vartill de äro tjänliga, då de i motsats till dessa senare lätt genomtränga växt- och djurhinnor. Likaså sönderdelas äggviteämnen i hithörande föreningar, som ingå i deras sammansättning, vid jäsning, förruttnelse och förmultning. A. förekomma därför i större mängd i unga, livligt växande växtdelar, men föga i äldre, i vilka de redan övergått till äggviteämnen. Särdeles finnas de i riklig mängd, där äggvitebildningen är hämmad, såsom i jordtäckta unga växtdelar (sparrisskott, unga rotfrukter), vilka växa utan eller vid svag solbelysning, som synes vara behövlig för äggvitebildningen. A. finnas också i pressfoder och andra jästa fodermedel, i mullämnen samt i allmänhet i växt- och djurämnen, som äro stadda i sönderdelning. Vissa av dem förekomma rätt allmänt, andra åter äro utmärkande för vissa växt- och djurämnen. A. äro i allmänhet till skillnad från äggviteämnen lösliga i vatten och koagulera ej; de hava ej samma näringsvärde som äggviteämnena (se nedan) och skiljas därför vid foderanalysen från dessa. De äro av mycket olika sammansättning och kunna efter sin sammansättning och kemiska natur delas i följande klasser.H. J. Dft.

1. Aminer eller aminbaser, kvävehaltiga, organiska föreningar, som kunna anses uppkomna ur ammoniak genom att en, två eller alla tre av dess väteatomer ersatts med

Alvivel, *Cryptorrhynchus lapathi* L., en nära 1 cm. lång, klumpigt byggd skalbagge med snabellikt förlängt huvud, svart, med främre och bakre delen av kroppen vit. Larven gnager sig in i stammens märg hos poppel och pil, varigenom stammen kan starkt försvagas.A. T—n.

Alvluckrare, redskap som medels i den öppna plogfåran arbetande pinnar luckra alven (jfr Alvplog). Dylika redskap finnas av olika typer. Ett äldre sådant, tillverkat vid Överum, är ett harvliknande redskap med 3 grova, ställbara, krökta pinnar. I senare tid har man åstadkommit a. genom att på en vanlig plog bakom plogkropparna fästa starka fjäderharv-pinnar.

Alvluckrare.

Alvluckring, luckring av alven, utan att den inblandas i matjorden. Utföres med alvluckrare eller alvplog. Jfr Djupkultur.

Plog med alvluckrarepinne.

Alvplog, årder- eller plogliknande redskap, som vid körning i den öppna plogfåran lossar och bryter alven. Jfr Alvluckrare. Den arbetande delen kan liksom en årderbill nedtränga i alven eller ock likasom en plog utan vändskiva lossa alven med ett lodrätt och ett vågrätt snitt. Till de förra höra en del i Tyskland under beteckning Wühler arbetande redskap, vilka icke funnit användning i Sverige. Till de senare hör den hos oss något litet använda Bipparts alvplog, som består av ett vid en plogkärra anbragt lodrätt ställ av järnplåt, vid vilken är fäst en sula och ett lutande, till olika djup ställbart skär. Detta redskap användes enbart eller ock anbringas stället med skär i stället för främre kroppen på en 2-skärig plog, så att det arbetar i botten efter föregående plogstråk. Litt.: Redskapsprövn.-Anstalt. Meddel. n:r 58.

Alvplöjning. Se Djupkultur.

Amarantas, fam. *Amarantaceæ*; flera arter odlas som prydnadsörter i blom- och bladgrupper för sina mörkröda blomax och brokiga, mest röda blad.

Amaurosoma. Se Timotejfluga.

Ambi. Se Bisamhälle.

Amelanchier. Se Bärmispel.

Aminoföreningar. Vid växternas assimilation av kväve, vare sig i form av ammoniak, salpetersyra eller fritt kväve, bildas antagligen först organiska föreningar, som innehålla antingen hela ammoniakmolekylen (NH_3) eller en del av densamma, NH_2 (amid) eller NH (imid). Av dessa föreningar, som i utfodringsläran pläga betecknas med den gemensamma beteckningen amider eller amidartade föreningar, bildas sedan genom sammanslutning med varandra och med andra, icke kvävehaltiga, ämnen nya, ofta mycket sammansatta föreningar, av vilka äggviteämnena äro de för växt- och djurlivet viktigaste. Omsättningen kan även gå i motsatt riktning, i det att äggviteämnen och andra mer sammansatta kvävehaltiga ämnen sönderfalla i de enklare föreningar, av vilka de äro sammansatta. Detta sker, då äggviteartade reservnäringsämnen skola förflyttas i växten, likasom ock då äggvitenäring skall upptagas i matsmältningskanalen. A. äro således transportform för äggviteämnen, vartill de äro tjänliga, då de i motsats till dessa senare lätt genomtränga växt- och djurhinnor. Likaså sönderdelas äggviteämnen i hithörande föreningar, som ingå i deras sammansättning, vid jäsning, förruttnelse och förmultning. A. förekomma därför i större

mängd i unga, livligt växande växtdelar, men föga i äldre, i vilka de redan övergått till äggviteämnen. Särdeles finnas de i riklig mängd, där äggvitebildningen är hämmad, såsom i jordtäckta unga växtdelar (sparrisskott, unga rotfrukter), vilka växa utan eller vid svag solbelysning, som synes vara behövlig för äggvitebildningen. A. finnas också i pressfoder och andra jästa fodermedel, i mullämnen samt i allmänhet i växt- och djurämnen, som äro stadda i sönderdelning. Vissa av dem förekomma rätt allmänt, andra åter äro utmärkande för vissa växt- och djurämnen. A. äro i allmänhet till skillnad från äggviteämnen lösliga i vatten och koagulera ej; de hava ej samma näringsvärde som äggviteämnena (se nedan) och skiljas därför vid foderanalysen från dessa. De äro av mycket olika sammansättning och kunna efter sin sammansättning och kemiska natur delas i följande klasser.H. J. Dft.

1. Aminer eller aminbaser, kvävehaltiga, organiska föreningar, som kunna anses uppkomna ur ammoniak genom att en, två eller alla tre av dess väteatomer ersatts med

Alvivel, *Cryptorrhynchus lapathi* L., en nära 1 cm. lång, klumpigt byggd skalbagge med snabellikt förlängt huvud, svart, med främre och bakre delen av kroppen vit. Larven gnager sig in i stammens märg hos poppel och pil, varigenom stammen kan starkt försvagas.A. T—n.

Alvluckrare, redskap som medels i den öppna plogfåran arbetande pinnar luckra alven (jfr Alvplog). Dylika redskap finnas av olika typer. Ett äldre sådant, tillverkat vid Överum, är ett harvliknande redskap med 3 grova, ställbara, krökta pinnar. I senare tid har man åstadkommit a. genom att på en vanlig plog bakom plogkropparna fästa starka fjäderharv-pinnar.

Alvluckrare.

Alvluckring, luckring av alven, utan att den inblandas i matjorden. Utföres med alvluckrare eller alvplog. Jfr Djupkultur.

Plog med alvluckrarepinne.

Alvplog, årder- eller plogliknande redskap, som vid körning i den öppna plogfåran lossar och bryter alven. Jfr Alvluckrare. Den arbetande delen kan liksom en årderbill nedtränga i alven eller ock likasom en plog utan vändskiva lossa alven med ett lodrätt och ett vågrätt snitt. Till de förra höra en del i Tyskland under beteckning Wühler arbetande redskap, vilka icke funnit användning i Sverige. Till de senare hör den hos oss något litet använda Bipparts alvplog, som består av ett vid en plogkärra anbragt lodrätt ställ av järnplåt, vid vilken är fäst en sula och ett lutande, till olika djup ställbart skär. Detta redskap användes enbart eller ock anbringas stället med skär i stället för främre kroppen på en 2-skärig plog, så att det arbetar i botten efter föregående plogstråk. Litt.: Redskapsprövn.-Anstalt. Meddel. n:r 58.

Alvplöjning. Se Djupkultur.

Amarantas, fam. *Amarantaceæ*; flera arter odlas som prydnadsörter i blom- och bladgrupper för sina mörkröda blomax och brokiga, mest röda blad.

Amaurosoma. Se Timotejfluga.

Ambi. Se Bisamhälle.

Amelanchier. Se Bärmispel.

Aminoföreningar. Vid växternas assimilation av kväve, vare sig i form av ammoniak, salpetersyra eller fritt kväve, bildas antagligen först organiska föreningar, som innehålla antingen hela ammoniakmolekylen (NH_3) eller en del av densamma, NH_2 (amid) eller NH (imid). Av dessa föreningar, som i utfodringsläran pläga betecknas med den gemensamma beteckningen amider eller amidartade föreningar, bildas sedan genom sammanslutning med varandra och med andra, icke kvävehaltiga, ämnen nya, ofta mycket sammansatta föreningar, av vilka äggviteämnena äro de för växt- och djurlivet viktigaste. Omsättningen kan även gå i motsatt riktning, i det att äggviteämnen och andra mer sammansatta kvävehaltiga ämnen sönderfalla i de enklare föreningar, av vilka de äro sammansatta. Detta sker, då äggviteartade reservnäringsämnen skola förflyttas i växten, likasom ock då äggvitenäring skall upptagas i matsmältningskanalen. A. äro således transportform för äggviteämnen, vartill de äro tjänliga, då de i motsats till dessa senare lätt genomtränga växt- och djurhinnor. Likaså sönderdelas äggviteämnen i hithörande föreningar, som ingå i deras sammansättning, vid jäsning, förruttnelse och förmultning. A. förekomma därför i större mängd i unga, livligt växande växtdelar, men föga i äldre, i vilka de redan övergått till äggviteämnen. Särdeles finnas de i riklig mängd, där äggvitebildningen är hämmad, såsom i jordtäckta unga växtdelar (sparrisskott, unga rotfrukter), vilka växa utan eller vid svag solbelysning, som synes vara behövlig för äggvitebildningen. A. finnas också i pressfoder och andra jästa fodermedel, i mullämnen samt i allmänhet i växt- och djurämnen, som äro stadda i sönderdelning. Vissa av dem förekomma rätt allmänt, andra åter äro utmärkande för vissa växt- och djurämnen. A. äro i allmänhet till skillnad från äggviteämnen lösliga i vatten och koagulera ej; de hava ej samma näringsvärde som äggviteämnena (se nedan) och skiljas därför vid foderanalysen från dessa. De äro av mycket olika sammansättning och kunna efter sin sammansättning och kemiska natur delas i följande klasser.H. J. Dft.

1. Aminer eller aminbaser, kvävehaltiga, organiska föreningar, som kunna anses uppkomna ur ammoniak genom att en, två eller alla tre av dess väteatomer ersatts med

alkoholradikaler (kolväterester). Jfr formlerna:

NH_3, ammoniak,

CH_3NH_2, metylamin,

$(CH_3)_2.NH$, dimetylamin,

$(CH_3)_3.N$, trimetylamin.

A. äro baser, starkare än ammoniak; de till fettserien hörande av lägre kolhalt äro liksom ammoniak i vatten lättlösliga gaser av en egendomlig, i viss mån ammoniakliknande lukt (kokta räkor, sillake), de med högre kolhalt äro vätskor eller fasta kroppar. — För växternas ämnesomsättning torde a. ha ringa betydelse, förekomma dock i en del illaluktande växter, så t. e. trimetylamin i stinkmållan *(Chenopodium vulvaria),* i hagtornsblommor m. fl. I vitbetsmelass anträffas metyl- och trimetylamin. I sillake finnas alla tre ovan anförda metylaminer. — Vid förruttnelsebakteriers inverkan på äggviteämnena i kött, fisk, ost etc. bildas genom avskiljande av kolsyra ur en del av äggvitemolekylens aminosyror en del mera sammansatta a., som på grund av förekomstsättet och en del likheter med alkaloiderna (bl. a. hos vissa en betydande giftighet) tidigare plägade benämnas likalkaloider; ett modernare namn är ptomainer. En välbekant amin av benzolserien är anilin (fenylamin), en i rent tillstånd färglös olja, som har stor teknisk användning såsom utgångsmaterial för beredning av s. k. anilinfärger. Ur anilin framställes även det viktiga febernedsättande läkemedlet antifebrin (acetanilid). — I binjurarna (se d. o.) anträffas en annan amin av benzolserien, nämligen adrenalin och i mjöldrygor en amin av alkaloidserien, histamin m. fl. — Många a. visa en utomordentligt kraftig verkan på djurorganismen; detta gäller i främsta rummet dem, som tillhöra bensol- och alkaloidserierna. Så t. ex. verkar adrenalin, insprutat i blodet eller under huden i t. o. m. mycket ringa mängd, bl. a. sammandragande på blodkärlens (förnämligast de mindre artärernas) muskulatur, minskar således deras volym och stegrar därigenom blodtrycket. Histamin retar (i likhet med ergotoxin, en annan av mjöldrygans beståndsdelar) livmoderns muskulatur till sammandragning, ett förhållande, som förklarar mjöldrygans användbarhet som »värkbefordrande» medel.*

2. Amider eller syreamider kallas en grupp av kvävehaltiga organiska föreningar, som kunna anses uppkomna ur organiska (karbon-) syror genom ersättande av OH i den s. k. karboxylgruppen med gruppen NH_2. Jfr formlerna

CH_3COOH, ättiksyra, och

CH_3CONH_2, ättiksyreamid (acetamid).

Inom såväl växt- som djurorganismen förekomma amider, vilka hava stor betydelse vid dessas äggviteomsättning. Ett slags amidartade föreningar kunna även de äggvitemolekylen isammansättande aminosyrorna sägas bilda med varandra (se nedan Aminosyror). — En av de viktigaste i växtriket förefintliga amiderna är asparaginet, asparaginsyrans sura amid,

$CH(NH_2)COOH$,

CH_2CONH_2,

en vattenlöslig, kristalliserande, färglös kropp, som företrädesvis anträffas i unga, i utveckling stadda växtdelar. I större mängd anhopas det i dylika, om dessa befinna sig i mörker, såsom t. ex. unga sparrisskott (där asparaginet först påvisades, och varav det erhållit sitt namn). Det förekommer även i underjordiska stam- och rotknölar, potatis, betor etc. Vilken

roll i växternas äggviteomsättning bör tillskrivas asparaginet är ännu ej fullt klart. Att dess mängd ökas vid stegring av äggvitesönderdelningen, anses bevisat, likaså att det åtminstone delvis användes av växtcellen vid dess återuppbyggande av äggvita. — Liknande förekomstsätt som asparaginet har det närsläktade glutaminet, glutaminsyrans sura amid. (Angående dessa ämnens betydelse som beståndsdelar i växtätarnas föda se art. Näring.) — Urinämne, kolsyrans diamid, $CO(NH_2)_2$ är den viktigaste kvävehaltiga slutprodukten av äggvitans förbränning inom djurkroppen (se Näring och Urin). Det är en i vatten lättlöslig, i långa färglösa prismor kristalliserande kropp av salpeterartad smak. Det bildas inom djurorganismen förnämligast i levern av vid äggvitesönderdelningen frigjorda aminosyror och av ur dem bildat ammoniumkarbonat. Av en del allmänt förekommande bakterier, bl. a. Micrococcus ureæ, sönderdelas urinämnet i ammoniak och kolsyra (se Urinjäsning).*

3. Aminosyror. Med Aminosyror förstås organiska (karbon-) syror, i vilka gruppen NH_2 (aminogruppen) ingår i kolväteresten. Jfr formlerna:

CH_3COOH, ättiksyra, och

$CH_2(NH_2)COOH$, aminoättiksyra.

A. äro i regel färglösa, kristalliserande kroppar. De i vatten lättlösliga besitta en svagt söt smak. På grund av att de innehålla såväl den sura karboxyl-(COOH-) gruppen som den basiska aminogruppen, kunna de binda sig vid såväl baser som vid syror och kunna även förena sig med varandra till kortare eller längre kedjor. Aminosyrorna hava en utomordentligt stor fysiologisk betydelse. Äggvitemolekylen (se art. Äggviteartade ämnen), består nämligen, åtminstone till största delen, av på nyssnämnt sätt sammankopplade a., vilka frigöras vid äggvitans sönderfall, vare sig detta sker genom matsmältningssafternas inverkan på födan i tarmen, vid ämnesomsättningen inom djur- eller växtcellen, eller genom inverkan av förruttnelsebakterier (se art. Förmultning, Matsmältning, Groning, Näring).

Därför påträffas fria a. i tarminnehållet och i små mängder även i blodet och urinen. — Antalet ur äggviteämnen isolerade a. är ganska stort.

I olika slag av äggviteämnen ingå olika a. till olika procenthalt. Hos vissa saknas den ena eller andra av dem fullständigt, så glykokoll i albuminerna och i ostämnet, tyrosin och tryptofan i lim. Se Äggviteartade ämnen.*

Aminoföreningar i djurens näring. Under den allmänna benämningen amider plägar man i utfodringsläran sammanfatta fodrets kvävehaltiga, ej äggviteartade ämnen och inräknar sålunda däri såväl alla aminoföreningar som ämnen av helt annan kemisk sammansättning. Amidhalten beräknas vid foderanalysen motsvara skillnaden mellan den på grund av fodrets kvävehalt beräknade proteinhalten och den direkt bestämda mängden äggvita, ett beräkningssätt, som ej är riktigt men användes i brist på bättre (se Foderanalys).

Enligt äldre uppfattning kunde amider tjäna blott som respirationsmedel, d. v. s. material för alstring av värme och kraft (se Näring, djurens). Sedermera har visats, att de hos idisslare kunna minska behovet av äggvita, vilket förklarats därmed, att matsmältningskanalens bakterier upptaga a. och sålunda i samma mån lämna äggvitan orörd, så att denna fullständigare kan komma djurets näring till godo. Av senare försök har emellertid framgått, att idisslare även kunna använda a. till bildning av äggvita, såsom man antager därigenom, att de först av bakterierna upptagna amiderna av dessa ombildas till äggvita, vilken sedan i tarmkanalen tillgodogöres vid djurens matsmältning, dels även därigenom att aminosyrorna upptagas av djuren direkt ur matsmältningskanalen och förenas till äggviteämnen på samma sätt som vid äggvitans smältning sker. Tillgodogörandet av amider för besparing eller nybildning av äggvita antogs förr kunna ske blott vid mycket äggvitefattig utfodring och blott för kroppens underhåll, men senare försök ha visat, att a. kunna tillgodogöras i så stor mängd, att ansättning av äggvita sker. Då de i praktiken allmänt använda fodermedlen innehålla jämförelsevis små mängder amider i förhållande till äggvitehalten, få de förra betydelse huvudsakligen vid mycket äggvitefattig, men kolhydratrik utfodring. Det har hittills ej visats, att a. kunna tjäna som material för fettbildning. Att a. bättre tillgodogöras av idisslare än av andra djur, anses bero bland annat på den rikliga förekomsten i de förras matsmältningskanal av bakterier, som medverka vid dessa ämnens upptagning.

Vid beredning av vissa fodermedel, ss. pressfoder, nedlagd blast, amerikanskt glutenfoder m. fl., sönderfaller en del av äggvitan i aminosyror, vilka vid analysen ingå bland amiderna.

Denna del har samma värde som den osönderdelade äggvitan, då enligt flera försök djuren kunna fullt tillgodogöra de sålunda uppkomna aminosyrorna.

Då större mängd amidhaltiga fodermedel, såsom rotfrukter, betmassa, melass eller maltgroddar, utfodras åt mjölkkor, är av vikt, att fodret innehåller tillräckligt av fosforsyra och kalk, vilka behövas för bildningen av mjölkens ostämne.

Amidernas, likasom övriga näringsämnens näringsvärde beror i väsentlig mån på deras värmevärde. Detta växlar för olika av dessa föreningar mellan omkring 2 till nära 6 kalorier (värmeenheter) men kan i de vanliga fodermedlen räknas till ungefär 2.4 kal. eller ungefär $^2/_3$ av kolhydratens.

Litt. 60 och 63 Beretning fra den K. Veterinær- og Landbohøiskolens Labor. f. Landökonom. Førsøg 1906 och 1907, Nils Hansson, Utfodringslära 1916, sid. 84 och 106 samt Meddel. n:o 206, fr. Centr. anst.(N. H.) H. J. Dft.

Aminosyra. Se Aminoföreningar.

Ammobium. Se Eternell.

Ammoniak, förening av kväve med väte enligt formeln NH_3, förekommer i luft, vatten och jord, men blott i mycket små mängder, emedan den av växtvärlden lätt överföres i andra föreningar. Den bildas huvudsakligen genom sönderdelning av kvävehaltiga organiska ämnen vid upphettning m. m. och framför allt genom av mikroorganismer förorsakad jäsning (ammoniakbildning). I fritt tillstånd utgör a. en färglös, starkt luktande gas, vilken under 7 atmosfärers tryck förtätas till en vätska, som kokar vid — 32°. Därvid bindes mycket värme, varpå beror ammoniaks användning för köldalstring. (Se Kylmaskin.) A. löses lätt i vatten, intill 670:1 vol., varvid erhålles en ofärgad, starkt luktande vätska, kallad kaustik ammoniak eller salmiaksprit. A. är en stark bas, som med syror bildar ofärgade, lätt lösliga ammoniumsalter, vilka, om ej i dem ingår någon giftig syra, kunna tjäna växterna till näring för fyllande av deras behov av kväve.

A. framställes som biprodukt vid beredning av lysgas och kokstillverkning i ugnar och numera i än större utsträckning direkt ur elementen kväve och väte samt ur kalkkväve (se Kväve).

A. och ammoniumsalter som växtnäring. Av a. bildas i jorden genom vissa bakteriers verksamhet (se Salpeter-bildning) salpetersyra, vilken är de högre växternas förnämsta kvävenäring. Ammoniumsalter kunna dock även direkt användas av växterna som kvävenäring, men medför vid tillförsel i större mängd giftverkan, varigenom skördemängden minskas. Olika växter äro olika känsliga för denna inverkan. H. G. Söderbaum har visat, att potatis, havre, rajgräs och råg tåla så stora mängder ammoniakkväve, som kunna förekomma vid gödsling Därför påträffas fria a. i tarminnehållet och i små mängder även i blodet och urinen. — Antalet ur äggviteämnen isolerade a. är ganska stort.

I olika slag av äggviteämnen ingå olika a. till olika procenthalt. Hos vissa saknas den ena eller andra av dem fullständigt, så glykokoll i albuminerna och i ostämnet, tyrosin och tryptofan i lim. Se Äggviteartade ämnen.*

Aminoföreningar i djurens näring. Under den allmänna benämningen amider plägar man i utfodringsläran sammanfatta fodrets kvävehaltiga, ej äggviteartade ämnen och inräknar sålunda däri såväl alla aminoföreningar som ämnen av helt annan kemisk sammansättning. Amidhalten beräknas vid foderanalysen motsvara skillnaden mellan den på grund av fodrets kvävehalt beräknade proteinhalten och den direkt bestämda mängden äggvita, ett beräkningssätt, som ej är riktigt men användes i brist på bättre (se Foderanalys).

Enligt äldre uppfattning kunde amider tjäna blott som respirationsmedel, d. v. s. material för alstring av värme och kraft (se Näring, djurens). Sedermera har visats, att de hos idisslare kunna minska behovet av äggvita, vilket förklarats därmed, att matsmältningskanalens bakterier upptaga a. och sålunda i samma mån lämna äggvitan orörd, så att denna fullständigare kan komma djurets näring till godo. Av senare försök har emellertid framgått, att idisslare även kunna använda a. till bildning av äggvita, såsom man antager därigenom, att de först av bakterierna upptagna amiderna av dessa ombildas till äggvita, vilken sedan i tarmkanalen tillgodogöres vid djurens matsmältning, dels även därigenom att aminosyrorna upptagas av djuren direkt ur matsmältningskanalen och förenas till äggviteämnen på samma sätt som vid äggvitans smältning sker. Tillgodogörandet av amider för besparing eller nybildning av äggvita antogs förr kunna ske blott vid mycket äggvitefattig utfodring och blott för kroppens underhåll, men senare försök ha visat, att a. kunna tillgodogöras i så stor mängd, att ansättning av äggvita sker. Då de i praktiken allmänt använda fodermedlen innehålla jämförelsevis små mängder amider i förhållande till äggvitehalten, få de förra betydelse huvudsakligen vid mycket äggvitefattig, men kolhydratrik utfodring. Det har hittills ej visats, att a. kunna tjäna som material för fettbildning. Att a. bättre tillgodogöras av idisslare än av andra djur, anses bero bland annat på den rikliga förekomsten i de förras matsmältningskanal av bakterier, som medverka vid dessa ämnens upptagning.

Vid beredning av vissa fodermedel, ss. pressfoder, nedlagd blast, amerikanskt glutenfoder m. fl., sönderfaller en del av äggvitan i aminosyror, vilka vid analysen ingå bland amiderna.

Denna del har samma värde som den osönderdelade äggvitan, då enligt flera försök djuren kunna fullt tillgodogöra de sålunda uppkomna aminosyrorna.

Då större mängd amidhaltiga fodermedel, såsom rotfrukter, betmassa, melass eller maltgroddar, utfodras åt mjölkkor, är av vikt, att fodret innehåller tillräckligt av fosforsyra och kalk, vilka behövas för bildningen av mjölkens ostämne.

Amidernas, likasom övriga näringsämnens näringsvärde beror i väsentlig mån på deras värmevärde. Detta växlar för olika av dessa föreningar mellan omkring 2 till nära 6 kalorier (värmeenheter) men kan i de vanliga fodermedlen räknas till ungefär 2.4 kal. eller ungefär $^2/_3$ av kolhydratens.

Litt. 60 och 63 Beretning fra den K. Veterinær- og Landbohøiskolens Labor. f. Landökonom. Førsøg 1906 och 1907, Nils Hansson, Utfodringslära 1916, sid. 84 och 106 samt Meddel. n:o 206, fr. Centr. anst.(N. H.) H. J. Dft.

Aminosyra. Se Aminoföreningar.

Ammobium. Se Eternell.

Ammoniak, förening av kväve med väte enligt formeln NH_3, förekommer i luft, vatten och jord, men blott i mycket små mängder, emedan den av växtvärlden lätt överföres i andra föreningar. Den bildas huvudsakligen genom sönderdelning av kvävehaltiga organiska ämnen vid upphettning m. m. och framför allt genom av mikroorganismer förorsakad jäsning (ammoniakbildning). I fritt tillstånd utgör a. en färglös, starkt luktande gas, vilken under 7 atmosfärers tryck förtätas till en vätska, som kokar vid — 32°. Därvid bindes mycket värme, varpå beror ammoniaks användning för köldalstring. (Se Kylmaskin.) A. löses lätt i vatten, intill 670:1 vol., varvid erhålles en ofärgad, starkt luktande vätska, kallad kaustik ammoniak eller salmiaksprit. A. är en stark bas, som med syror bildar ofärgade, lätt lösliga ammoniumsalter, vilka, om ej i dem ingår någon giftig syra, kunna tjäna växterna till näring för fyllande av deras behov av kväve.

A. framställes som biprodukt vid beredning av lysgas och kokstillverkning i ugnar och numera i än större utsträckning direkt ur elementen kväve och väte samt ur kalkkväve (se Kväve).

A. och ammoniumsalter som växtnäring. Av a. bildas i jorden genom vissa bakteriers verksamhet (se Salpeter-bildning) salpetersyra, vilken är de högre växternas förnämsta kvävenäring. Ammoniumsalter kunna dock även direkt användas av växterna som kvävenäring, men medför vid tillförsel i större mängd giftverkan, varigenom skördemängden minskas. Olika växter äro olika känsliga för denna inverkan. H. G. Söderbaum har visat, att potatis, havre, rajgräs och råg tåla så stora mängder ammoniakkväve, som kunna förekomma vid gödsling Därför påträffas fria a. i tarminnehållet och i små mängder även i blodet och urinen. — Antalet ur äggviteämnen isolerade a. är ganska stort.

I olika slag av äggviteämnen ingå olika a. till olika procenthalt. Hos vissa saknas den ena eller andra av dem fullständigt, så glykokoll i albuminerna och i ostämnet, tyrosin och tryptofan i lim. Se Äggviteartade ämnen.*

Aminoföreningar i djurens näring. Under den allmänna benämningen amider plägar man i utfodringsläran sammanfatta fodrets kvävehaltiga, ej äggviteartade ämnen och inräknar sålunda däri såväl alla aminoföreningar som ämnen av helt annan kemisk sammansättning. Amidhalten beräknas vid foderanalysen motsvara skillnaden mellan den på grund av fodrets kvävehalt beräknade proteinhalten och den direkt bestämda mängden äggvita, ett beräkningssätt, som ej är riktigt men användes i brist på bättre (se Foderanalys).

Enligt äldre uppfattning kunde amider tjäna blott som respirationsmedel, d. v. s. material för alstring av värme och kraft (se Näring, djurens). Sedermera har visats, att de hos idisslare kunna minska behovet av äggvita, vilket förklarats därmed, att matsmältningskanalens bakterier upptaga a. och sålunda i samma mån lämna äggvitan orörd, så att denna fullständigare kan komma djurets näring till godo. Av senare försök har emellertid framgått, att idisslare även kunna använda a. till bildning av äggvita, såsom man antager därigenom, att de först av bakterierna upptagna amiderna av dessa ombildas till äggvita, vilken sedan i tarmkanalen tillgodogöres vid djurens matsmältning, dels även därigenom att aminosyrorna upptagas av djuren direkt ur matsmältningskanalen och förenas till äggviteämnen på samma sätt som vid äggvitans smältning sker. Tillgodogörandet av amider för besparing eller nybildning av äggvita antogs förr kunna ske blott vid mycket äggvitefattig utfodring och blott för kroppens underhåll, men senare försök ha visat, att a. kunna tillgodogöras i så stor mängd, att ansättning av äggvita sker. Då de i praktiken allmänt använda fodermedlen innehålla jämförelsevis små mängder amider i förhållande till äggvitehalten, få de förra betydelse huvudsakligen vid mycket äggvitefattig, men kolhydratrik utfodring. Det har hittills ej visats, att a. kunna tjäna som material för fettbildning. Att a. bättre tillgodogöras av idisslare än av andra djur, anses bero bland annat på den rikliga förekomsten i de förras matsmältningskanal av bakterier, som medverka vid dessa ämnens upptagning.

Vid beredning av vissa fodermedel, ss. pressfoder, nedlagd blast, amerikanskt glutenfoder m. fl., sönderfaller en del av äggvitan i aminosyror, vilka vid analysen ingå bland amiderna.

Denna del har samma värde som den osönderdelade äggvitan, då enligt flera försök djuren kunna fullt tillgodogöra de sålunda uppkomna aminosyrorna.

Då större mängd amidhaltiga fodermedel, såsom rotfrukter, betmassa, melass eller maltgroddar, utfodras åt mjölkkor, är av vikt, att fodret innehåller tillräckligt av fosforsyra och kalk, vilka behövas för bildningen av mjölkens ostämne.

Amidernas, likasom övriga näringsämnens näringsvärde beror i väsentlig mån på deras värmevärde. Detta växlar för olika av dessa föreningar mellan omkring 2 till nära 6 kalorier (värmeenheter) men kan i de vanliga fodermedlen räknas till ungefär 2.4 kal. eller ungefär $^2/_3$ av kolhydratens.

Litt. 60 och 63 Beretning fra den K. Veterinær- og Landbohøiskolens Labor. f. Landökonom. Førsøg 1906 och 1907, Nils Hansson, Utfodringslära 1916, sid. 84 och 106 samt Meddel. n:o 206, fr. Centr. anst.(N. H.) H. J. Dft.

Aminosyra. Se Aminoföreningar.

Ammobium. Se Eternell.

Ammoniak, förening av kväve med väte enligt formeln NH_3, förekommer i luft, vatten och jord, men blott i mycket små mängder, emedan den av växtvärlden lätt överföres i andra föreningar. Den bildas huvudsakligen genom sönderdelning av kvävehaltiga organiska ämnen vid upphettning m. m. och framför allt genom av mikroorganismer förorsakad jäsning (ammoniakbildning). I fritt tillstånd utgör a. en färglös, starkt luktande gas, vilken under 7 atmosfärers tryck förtätas till en vätska, som kokar vid — 32°. Därvid bindes mycket värme, varpå beror ammoniaks användning för köldalstring. (Se Kylmaskin.) A. löses lätt i vatten, intill 670:1 vol., varvid erhålles en ofärgad, starkt luktande vätska, kallad kaustik ammoniak eller salmiaksprit. A. är en stark bas, som med syror bildar ofärgade, lätt lösliga ammoniumsalter, vilka, om ej i dem ingår någon giftig syra, kunna tjäna växterna till näring för fyllande av deras behov av kväve.

A. framställes som biprodukt vid beredning av lysgas och kokstillverkning i ugnar och numera i än större utsträckning direkt ur elementen kväve och väte samt ur kalkkväve (se Kväve).

A. och ammoniumsalter som växtnäring. Av a. bildas i jorden genom vissa bakteriers verksamhet (se Salpeter-bildning) salpetersyra, vilken är de högre växternas förnämsta kvävenäring. Ammoniumsalter kunna dock även direkt användas av växterna som kvävenäring, men medför vid tillförsel i större mängd giftverkan, varigenom skördemängden minskas. Olika växter äro olika känsliga för denna inverkan. H. G. Söderbaum har visat, att potatis, havre, rajgräs och råg tåla så stora mängder ammoniakkväve, som kunna förekomma vid gödsling Därför påträffas fria a. i tarminnehållet och i små mängder även i blodet och urinen. — Antalet ur äggviteämnen isolerade a. är ganska stort.

I olika slag av äggviteämnen ingå olika a. till olika procenthalt. Hos vissa saknas den ena eller andra av dem fullständigt, så glykokoll i albuminerna och i ostämnet, tyrosin och tryptofan i lim. Se Äggviteartade ämnen.*

Aminoföreningar i djurens näring. Under den allmänna benämningen amider plägar man i utfodringsläran sammanfatta fodrets kvävehaltiga, ej äggviteartade ämnen och inräknar sålunda däri såväl alla aminoföreningar som ämnen av helt annan kemisk sammansättning. Amidhalten beräknas vid foderanalysen motsvara skillnaden mellan den på grund av fodrets kvävehalt beräknade proteinhalten och den direkt bestämda mängden äggvita, ett beräkningssätt, som ej är riktigt men användes i brist på bättre (se Foderanalys).

Enligt äldre uppfattning kunde amider tjäna blott som respirationsmedel, d. v. s. material för alstring av värme och kraft (se Näring, djurens). Sedermera har visats, att de hos idisslare kunna minska behovet av äggvita, vilket förklarats därmed, att matsmältningskanalens bakterier upptaga a. och sålunda i samma mån lämna äggvitan orörd, så att denna fullständigare kan komma djurets näring till godo. Av senare försök har emellertid framgått, att idisslare även kunna använda a. till bildning av äggvita, såsom man antager därigenom, att de först av bakterierna upptagna amiderna av dessa ombildas till äggvita, vilken sedan i tarmkanalen tillgodogöres vid djurens matsmältning, dels även därigenom att aminosyrorna upptagas av djuren direkt ur matsmältningskanalen och förenas till äggviteämnen på samma sätt som vid äggvitans smältning sker. Tillgodogörandet av amider för besparing eller nybildning av äggvita antogs förr kunna ske blott vid mycket äggvitefattig utfodring och blott för kroppens underhåll, men senare försök ha visat, att a. kunna tillgodogöras i så stor mängd, att ansättning av äggvita sker. Då de i praktiken allmänt använda fodermedlen innehålla jämförelsevis små mängder amider i förhållande till äggvitehalten, få de förra betydelse

huvudsakligen vid mycket äggvitefattig, men kolhydratrik utfodring. Det har hittills ej visats, att a. kunna tjäna som material för fettbildning. Att a. bättre tillgodogöras av idisslare än av andra djur, anses bero bland annat på den rikliga förekomsten i de förras matsmältningskanal av bakterier, som medverka vid dessa ämnens upptagning.

Vid beredning av vissa fodermedel, ss. pressfoder, nedlagd blast, amerikanskt glutenfoder m. fl., sönderfaller en del av äggvitan i aminosyror, vilka vid analysen ingå bland amiderna.

Denna del har samma värde som den osönderdelade äggvitan, då enligt flera försök djuren kunna fullt tillgodogöra de sålunda uppkomna aminosyrorna.

Då större mängd amidhaltiga fodermedel, såsom rotfrukter, betmassa, melass eller maltgroddar, utfodras åt mjölkkor, är av vikt, att fodret innehåller tillräckligt av fosforsyra och kalk, vilka behövas för bildningen av mjölkens ostämne.

Amidernas, likasom övriga näringsämnens näringsvärde beror i väsentlig mån på deras värmevärde. Detta växlar för olika av dessa föreningar mellan omkring 2 till nära 6 kalorier (värmeenheter) men kan i de vanliga fodermedlen räknas till ungefär 2.4 kal. eller ungefär $^{2}/_{3}$ av kolhydratens.

Litt. 60 och 63 Beretning fra den K. Veterinær- og Landbohøiskolens Labor. f. Landökonom. Førsøg 1906 och 1907, Nils Hansson, Utfodringslära 1916, sid. 84 och 106 samt Meddel. n:o 206, fr. Centr. anst.(N. H.) H. J. Dft.

Aminosyra. Se Aminoföreningar.

Ammobium. Se Eternell.

Ammoniak, förening av kväve med väte enligt formeln NH_3, förekommer i luft, vatten och jord, men blott i mycket små mängder, emedan den av växtvärlden lätt överföres i andra föreningar. Den bildas huvudsakligen genom sönderdelning av kvävehaltiga organiska ämnen vid upphettning m. m. och framför allt genom av mikroorganismer förorsakad jäsning (ammoniakbildning). I fritt tillstånd utgör a. en färglös, starkt luktande gas, vilken under 7 atmosfärers tryck förtätas till en vätska, som kokar vid — 32°. Därvid bindes mycket värme, varpå beror ammoniaks användning för köldalstring. (Se Kylmaskin.) A. löses lätt i vatten, intill 670:1 vol., varvid erhålles en ofärgad, starkt luktande vätska, kallad kaustik ammoniak eller salmiaksprit. A. är en stark bas, som med syror bildar ofärgade, lätt lösliga ammoniumsalter, vilka, om ej i dem ingår någon giftig syra, kunna tjäna växterna till näring för fyllande av deras behov av kväve.

A. framställes som biprodukt vid beredning av lysgas och kokstillverkning i ugnar och numera i än större utsträckning direkt ur elementen kväve och väte samt ur kalkkväve (se Kväve).

A. och ammoniumsalter som växtnäring. Av a. bildas i jorden genom vissa bakteriers verksamhet (se Salpeter-bildning) salpetersyra, vilken är de högre växternas förnämsta kvävenäring. Ammoniumsalter kunna dock även direkt användas av växterna som kvävenäring, men medför vid tillförsel i större mängd giftverkan, varigenom skördemängden minskas. Olika växter äro olika känsliga för denna inverkan. H. G. Söderbaum har visat, att potatis, havre, rajgräs och råg tåla så stora mängder ammoniakkväve, som kunna förekomma vid gödsling(150 kg per ha, eller mer), utan att skadlig verkan visade sig, under det att gränsen för sådan verkan för vete, korn och vicker låg så lågt (50—25 kg kväve per ha.), att ammoniak-gödsling för dessa icke är att tillråda. Ammoniumsalt användes i överensstämmelse härmed huvudsakligen för potatis, havre och gräs, och dess kväve kan för dessa växter medföra lika stor verkan som salpeter.

Som konstgödsel användes åtskilliga ammoniumsalter, svavelsyrad ammoniak samt de blandade gödselmedlen ammoniaksuperfosfat och kaliammoniaksuperfosfat (rotfruktsgödsling, se d. o.). Under senaste åren hava åtskilliga andra blandade ammoniumsalter tillverkats i Tyskland men ännu ej kommit i den svenska marknaden. Se Kvävegödsel, Svavelsyrad ammoniak.H. J. Dft

A. och ammoniumsalter i djurkroppen. Fysiologisk betydelse och medicinsk användning. Djuren kunna, så vitt hittills kunnat utrönas, ej upptaga ammoniumsalter och utnyttja dem som material vid äggvitebildningen (se art. Äggviteartade ämnen). Emellertid förekommer inom djurorganismen förutom organiska ammoniakderivat (= av am. härledda föreningar), såsom amider, aminosyror och ammoniumbaser, även ammoniak i form av salter med kolsyra (ammoniumkarbonat) och svavelsyra m. fl. syror. Härvid uppträder den som mellanprodukt, delvis även som slutprodukt vid äggviteomsättningen (jfr art. Näring). Vid denna sönderklyvas äggvitekropparna i aminosyror (se d. o.), som före sin förbränning eller användning för bildande av socker eller fett befrias från ingående ammoniakrester (d. v. s. NH_2-grupper). Vid denna process, som benämnes desaminering och åtminstone i vissa fall bevisligen orsakas av särskilda enzym, återgår ammoniakresten till a., vilken av kolsyra i vävnaderna och blodet bindes till ammoniumkarbonat, delvis även av andra syror till andra salter. I levern, dit ammoniumkarbonatet föres med blodströmmen, omsättes det hos däggdjuren under avgivande av vatten i urinämne — åtminstone till största delen —, i vilken form den största mängden av den omsatta äggvitans kväve hos dessa djur genom njurarna utsöndras (jfr art. Lever och Urin). En del av den vid äggviteomsättningen frigjorda ammoniaken bildar även andra salter, vilket har en ganska stor fysiologisk betydelse, som framgår av följande. Vid ämnesomsättningen bildas en del syror, svavelsyra (av äggvitans svavel), fosforsyra, vissa organiska syror. För att kroppens celler skola bibehålla sin livsduglighet, fordras, att de ha den för dem normala reaktionen, d. v. s. de skola reagera nästan neutralt. För att nu förhindra, att de bildade syrorna skola överföra denna reaktion i sur, bindas dessa vid alkalier och utsöndras med urinen som alkalisalter. Genom att syrorna i stället delvis bindas vid ammoniak, kan kroppens förråd av alkalier sparas. Förmågan härtill tillkommer i första rummet kött- och allätarna, däremot i mindre grad växtätarna. Ammoniumsalter ingå således som beståndsdelar i urinen, dock minst i växtätareurinen. — Oaktat sålunda a. i form av ammoniumsalter är att betrakta som normal, ehuru endast i ringa koncentration förekommande beståndsdel av djurkroppens vävnader och vätskor, hava dessa ämnen, tillförda i större mängd, en kraftig giftverkan; insprutade i blodet, framkalla de sålunda en verkan, liknande den av stryknin. Viktigare äro emellertid de lokala verkningarna på slemhinnor och hud. Den vanliga ammoniaklösningen (»salmiaksprit») är sålunda liksom natron- eller kalilut ett frätmedel. Nedsväljd åstadkommer den en häftig maginflammation och dessutom vanligen genom ammoniakgasens retande inverkan på slemhinnan i struphuvudet en ansvällning av stämbanden, som kan ha kvävning till följd. Av dess hudretande verkan begagnar man sig genom att låta den ingå som beståndsdel i vissa liniment, t. ex. ammoniakliniment och kamferliniment, som stundom användas i veterinärpraktiken, bl. a. vid senskide- och juverinflammationer. Den från djurmedicinsk synpunkt viktigaste ammoniumföreningen är salmiak (klorammonium), som har stor användning som invärtes medel, vanligen tillsammans med små mängder kräksalt, vid luftrörskatarrer (»bronkiter»), där den gör det avsöndrade slemmet mera tunnflytande och sålunda befordrar upphostningen.*

Ammoniakbildning (Ammonifikation). Vid äggviteämnens förruttnelse och förmultning utgöres den kvävehaltiga slutprodukten av ammoniak. I denna form återbördas sålunda förr eller senare åt jorden det kväve, som förut ingått i högre organismers (växters och djurs) kroppsmassa. De kvävehaltiga ämnenas sönderdelning i jorden till slutprodukten ammoniak sker under inverkan av bakterier och mögelsvampar av olika slag. Största delen av de ammoniakbildande bakterierna äro kortstavar utan sporer. Den bildade ammoniaken förblir ej i denna form i jorden, utan oxideras av salpeterbakterierna (se d. o.) till salpetersyrlighet och slutligen till salpetersyra.

Under vissa förhållanden kan den i jorden befintliga salpetern av mikroorganismer åter överföras (reduceras) till ammoniak. Denna process är dock ej på långt när av samma betydelse som ammoniakbildningen ur äggvita. Rörande a. i urin, se Urinämnesjäsning.Chr. Barthel.

Ammoniaksuperfosfat, en konstgödsel, framställd antingen genom blandning av superfosfat med pulvriserad svavelsyrad ammoniak (ammoniumsulfat), eller genom (150 kg per ha, eller mer), utan att skadlig verkan visade sig, under det att gränsen för sådan verkan för vete, korn och vicker låg så lågt (50—25 kg kväve per ha.), att ammoniak-gödsling för dessa icke är att tillråda. Ammoniumsalt användes i överensstämmelse härmed huvudsakligen för potatis, havre och gräs, och dess kväve kan för dessa växter medföra lika stor verkan som salpeter.

Som konstgödsel användes åtskilliga ammoniumsalter, svavelsyrad ammoniak samt de blandade gödselmedlen ammoniaksuperfosfat och kaliammoniaksuperfosfat (rotfruktsgödsling, se d. o.). Under senaste åren hava åtskilliga andra blandade ammoniumsalter tillverkats i Tyskland men ännu ej kommit i den svenska marknaden. Se Kvävegödsel, Svavelsyrad ammoniak.H. J. Dft

A. och ammoniumsalter i djurkroppen. Fysiologisk betydelse och medicinsk användning. Djuren kunna, så vitt hittills kunnat utrönas, ej upptaga ammoniumsalter och utnyttja dem som material vid äggvitebildningen (se art. Äggviteartade ämnen). Emellertid förekommer inom djurorganismen förutom organiska ammoniakderivat (= av am. härledda föreningar), såsom amider, aminosyror och ammoniumbaser, även ammoniak i form av salter med kolsyra (ammoniumkarbonat) och svavelsyra m. fl. syror. Härvid uppträder den som mellanprodukt, delvis även som slutprodukt vid äggviteomsättningen (jfr art. Näring). Vid denna sönderklyvas äggvitekropparna i aminosyror (se d. o.), som före sin förbränning eller användning för bildande av socker eller fett befrias från ingående ammoniakrester (d. v. s. NH_2-grupper). Vid denna process, som benämnes desaminering och åtminstone i vissa fall bevisligen orsakas av särskilda enzym, återgår ammoniakresten till a., vilken av kolsyra i vävnaderna och blodet bindes till ammoniumkarbonat, delvis även av andra syror till andra salter. I levern, dit ammoniumkarbonatet föres med blodströmmen, omsättes det hos däggdjuren under avgivande av vatten i urinämne — åtminstone till största delen —, i vilken form den största mängden av den omsatta äggvitans kväve hos dessa djur genom njurarna utsöndras (jfr art. Lever och Urin). En del av den vid äggviteomsättningen frigjorda

ammoniaken bildar även andra salter, vilket har en ganska stor fysiologisk betydelse, som framgår av följande. Vid ämnesomsättningen bildas en del syror, svavelsyra (av äggvitans svavel), fosforsyra, vissa organiska syror. För att kroppens celler skola bibehålla sin livsduglighet, fordras, att de ha den för dem normala reaktionen, d. v. s. de skola reagera nästan neutralt. För att nu förhindra, att de bildade syrorna skola överföra denna reaktion i sur, bindas dessa vid alkalier och utsöndras med urinen som alkalisalter. Genom att syrorna i stället delvis bindas vid ammoniak, kan kroppens förråd av alkalier sparas. Förmågan härtill tillkommer i första rummet kött- och allätarna, däremot i mindre grad växtätarna. Ammoniumsalter ingå således som beståndsdelar i urinen, dock minst i växtätareurinen. — Oaktat sålunda a. i form av ammoniumsalter är att betrakta som normal, ehuru endast i ringa koncentration förekommande beståndsdel av djurkroppens vävnader och vätskor, hava dessa ämnen, tillförda i större mängd, en kraftig giftverkan; insprutade i blodet, framkalla de sålunda en verkan, liknande den av stryknin. Viktigare äro emellertid de lokala verkningarna på slemhinnor och hud. Den vanliga ammoniaklösningen (»salmiaksprit») är sålunda liksom natron- eller kalilut ett frätmedel. Nedsväljd åstadkommer den en häftig maginflammation och dessutom vanligen genom ammoniakgasens retande inverkan på slemhinnan i struphuvudet en ansvällning av stämbanden, som kan ha kvävning till följd. Av dess hudretande verkan begagnar man sig genom att låta den ingå som beståndsdel i vissa liniment, t. ex. ammoniakliniment och kamferliniment, som stundom användas i veterinärpraktiken, bl. a. vid senskide- och juverinflammationer. Den från djurmedicinsk synpunkt viktigaste ammoniumföreningen är salmiak (klorammonium), som har stor användning som invärtes medel, vanligen tillsammans med små mängder kräksalt, vid luftrörskatarrer (»bronkiter»), där den gör det avsöndrade slemmet mera tunnflytande och sålunda befordrar upphostningen.*

Ammoniakbildning (Ammonifikation). Vid äggviteämnens förruttnelse och förmultning utgöres den kvävehaltiga slutprodukten av ammoniak. I denna form återbördas sålunda förr eller senare åt jorden det kväve, som förut ingått i högre organismers (växters och djurs) kroppsmassa. De kvävehaltiga ämnenas sönderdelning i jorden till slutprodukten ammoniak sker under inverkan av bakterier och mögelsvampar av olika slag. Största delen av de ammoniakbildande bakterierna äro kortstavar utan sporer. Den bildade ammoniaken förblir ej i denna form i jorden, utan oxideras av salpeterbakterierna (se d. o.) till salpetersyrlighet och slutligen till salpetersyra.

Under vissa förhållanden kan den i jorden befintliga salpetern av mikroorganismer åter överföras (reduceras) till ammoniak. Denna process är dock ej på långt när av samma betydelse som ammoniakbildningen ur äggvita. Rörande a. i urin, se Urinämnesjäsning.Chr. Barthel.

Ammoniaksuperfosfat, en konstgödsel, framställd antingen genom blandning av superfosfat med pulvriserad svavelsyrad ammoniak (ammoniumsulfat), eller genombehandling av råfosfat med svavelsyra, vari ammoniumsulfat upplösts. Dess verksamma beståndsdel är ammoniumdifosfat $(NH_4)^2HPO_4$. A. framställes med olika sammansättning; i Sverige är en vara med 14 % fosforsyra och 5 % kväve det vanligaste. A. är en mycket verksam konstgödsel, som framför blandningsdelarna medför fördelarna, att fosforsyran icke kan »återgå», då den är bunden vid ammoniak (se Superfosfat) och ammoniakens förflyktigande i kalkrik jord motverkas genom dess bindning vid det sura superfosfatet. Mot A. kan göras samma anmärkning som mot annan blandgödsel, att de verksamma ämnena däri äro dyrare än i de oblandade konstgödselslagen. Stundom är blandningen icke likformig, utan ammoniumsaltet kan förekomma som klumpar i massan, vars verkan då blir ojämn.

Ammoniakbaser, kvävehaltiga organiska föreningar, som kunna tänkas bildade ur ammoniumhydrat genom ersättande av dess fyra väteatomer med organiska radikaler. De äro starka baser, av vilka flera förekomma som beståndsdelar av växter och djur, antingen fria eller ingående i mera sammansatta föreningar, delvis av stor fysiologisk betydelse. Viktigast av hithörande ämnen är kolin, som kan isoleras i form av en sirapstjock, färglös, i vatten lättlöslig vätska. Kolin är påvisat i fritt tillstånd såväl i växter, ex. i flugsvamp, som även hos djur: i galla, i binjurar, sköldkörtel m. fl. organ. I lecitin (se d. o.) ingår det bundet vid glycerinfosforsyra. Kolin i fri form påverkar blodkärlen på motsatt sätt mot adrenalinet (se art. Aminoföreningar: Aminer o. Binjurar) och sänker därför blodtrycket i kärlen. — Den mot kolin svarande aldehyden, muskarin, är ett av de giftiga ämnena i flugsvampen, en färglös, i vatten lättlöslig, kristalliserande kropp. Dess verkan på ett djur yttrar sig förnämligast i ett förlångsammande av hjärtverksamheten ända till fullständigt stillestånd, åtföljt av stark andnöd; döden följer genom kvävning. — Betain (den kolinet motsvarande syrans anhydrid) är en icke giftig, färglös, kristalliserande kropp av söt smak; anträffas allmänt i växter, bl. a. vitbetor, och ingår därför även i betmelass. Dess betydelse i växternas ämnesomsättning synes ännu icke vara klargjord. Även andra kroppar av med betain likartad byggnad samt föreningar av betain med andra ämnen förekomma hos växter. — Det ovan nämnda neurinet är en giftig bas, som lätt uppkommer ur kolin, ex. vid förruttnelse av lecitinhaltiga vävnader, hjärna o. dyl.*

Ammoniumnitrat. Se Salpeter.

Ammoniumsalt. Se Ammoniak.

Ammoniumsulfat. Se Ammoniak, Svavelsyrad ammoniak.

Ammophila. Se Sandrör.

Amnion. Se Foster.

Amortering. 1. Avbetalning, vanligen årlig utöver stadgad ränta, på en skuld, för att denna efter en viss överenskommen tids förlopp skall vara till fullo gäldad. Ett lån, som avbetalas genom dylik a., kallas amorteringslån. Sker beträffande lån vanligen så, att vid varje betalningstermin, tills lånet är slutbetalt, erlägges en viss procent å lånets ursprungliga belopp, innefattande såväl ränta som avbetalning, varvid, då ränta utgår på den alltjämt avtagande skuldsumman, amorteringsdelen av den inbetalda summan i samma mån ökas.

2. Avskrivning, regelbundna årliga nedskrivningar i det bokförda värdet av sådana förmögenhetsdelar, som ha begränsad varaktighet, t. ex. byggnader, grundförbättringar, döda och levande inventarier.

Den årliga avskrivningens storlek måste härvid rättas efter varaktigheten och beräknas enligt formeln:

amorteringsprocenten = 100: varaktigheten i år.

Till ledning vid bestämmande av amorteringsprocenten må anföras följande uppgifter:

Byggnader:	Årlig amorterings- procent.
Boningshus	0.5—0.8
Nötkreaturs- och häststallar . .	1.0—2.0
Svinstallar	1.5—3.0
Logebyggnader, magasin	1.2—2.0
Grundförbättringar:	
Dränering	2.0—5.0

Märgling . . . .

10.0—12.5

Döda inventarier:

Fordon . . . .

10.0—15.0

Plogar . . . .

15.0—20.0

Harvar . . . .

10.0—15.0

Såningsmaskiner . . . .

15.0—20.0

Slåtter- och skördemaskiner .

10.0—15.0

Tröskverk . . . .

10.0—15.0

Vid värderingen av hästar kan lämpligen, sedan hästen uppnått 8 år, skillnaden mellan hästens värde vid denna ålder och hans beräknade slaktvärde avskrivas med 1/8 à 1/10 årligen. Överskrider ett nötkreaturs värde på grund av högt avels- eller bruksvärde väsentligen slaktvärdet, avskriver man på liknande sätt denna värdeskillnad med en mot den beräknade varaktigheten svarande årlig kvotdel av densamma. Eljes sker vanligen ingen amortering av nötkreaturen, då besättningen i sin helhet har ungefär oförändrat värde. A. av gödsling, se Gödsel värde.L. N.

Ampelopsis. Se Vildvin.

Ampere. Se Elektricitet.

Amylas. Se Alkoholjäsning, Enzym.

Anaerob. Se Bakterier.

Analys. Se Fettbestämning, Foderanalys, Frökontroll, Jordanalys.

Analysbevis. Se Frökontroll.

Anas. Se And.

Anasarka. Se Fläckfeber.

Anchusa. Se Rast.

Ancona-höns. Se Leghorn. behandling av råfosfat med svavelsyra, vari ammoniumsulfat upplösts. Dess verksamma beståndsdel är ammoniumdifosfat $(NH_4)^2HPO_4$. A. framställes med olika sammansättning; i Sverige är en vara med 14 % fosforsyra och 5 % kväve det vanligaste. A. är en mycket verksam konstgödsel, som framför blandningsdelarna medför fördelarna, att fosforsyran icke kan »återgå», då den är bunden vid ammoniak (se Superfosfat) och ammoniakens förflyktigande i kalkrik jord motverkas genom dess bindning vid det sura superfosfatet. Mot A. kan göras samma anmärkning som mot annan blandgödsel, att de verksamma ämnena däri äro dyrare än i de oblandade konstgödselslagen. Stundom är blandningen icke likformig, utan ammoniumsaltet kan förekomma som klumpar i massan, vars verkan då blir ojämn.

Ammoniakbaser, kvävehaltiga organiska föreningar, som kunna tänkas bildade ur ammoniumhydrat genom ersättande av dess fyra väteatomer med organiska radikaler. De äro starka baser, av vilka flera förekomma som beståndsdelar av växter och djur, antingen fria eller ingående i mera sammansatta föreningar, delvis av stor fysiologisk betydelse. Viktigast av hithörande ämnen är kolin, som kan isoleras i form av en sirapstjock, färglös, i vatten lättlöslig vätska. Kolin är påvisat i fritt tillstånd såväl i växter, ex. i flugsvamp, som även hos djur: i galla, i binjurar, sköldkörtel m. fl. organ. I lecitin (se d. o.) ingår det bundet vid glycerinfosforsyra. Kolin i fri form påverkar blodkärlen på motsatt sätt mot adrenalinet (se art. Aminoföreningar: Aminer o. Binjurar) och sänker därför blodtrycket i kärlen. — Den mot kolin svarande aldehyden, muskarin, är ett av de giftiga ämnena i flugsvampen, en färglös, i vatten lättlöslig, kristalliserande kropp. Dess verkan på ett djur yttrar sig förnämligast i ett förlångsammande av hjärtverksamheten ända till fullständigt stillestånd, åtföljt av stark andnöd; döden följer genom kvävning. — Betain (den kolinet motsvarande syrans anhydrid) är en icke giftig, färglös, kristalliserande kropp av söt smak; anträffas allmänt i växter, bl. a. vitbetor, och ingår därför även i betmelass. Dess betydelse i växternas ämnesomsättning synes ännu icke vara klargjord. Även andra kroppar av med betain likartad byggnad samt föreningar av betain med andra ämnen förekomma hos växter. — Det ovan nämnda neurinet är en giftig bas, som lätt uppkommer ur kolin, ex. vid förruttnelse av lecitinhaltiga vävnader, hjärna o. dyl.*

Ammoniumnitrat. Se Salpeter.

Ammoniumsalt. Se Ammoniak.

Ammoniumsulfat. Se Ammoniak, Svavelsyrad ammoniak.

Ammophila. Se Sandrör.

Amnion. Se Foster.

Amortering. 1. Avbetalning, vanligen årlig utöver stadgad ränta, på en skuld, för att denna efter en viss överenskommen tids förlopp skall vara till fullo gäldad. Ett lån, som avbetalas genom dylik a., kallas amorteringslån. Sker beträffande lån vanligen så, att vid varje betalningstermin, tills lånet är slutbetalt, erlägges en viss procent å lånets ursprungliga belopp, innefattande såväl ränta som avbetalning, varvid, då ränta utgår på den alltjämt avtagande skuldsumman, amorteringsdelen av den inbetalda summan i samma mån ökas.

2. Avskrivning, regelbundna årliga nedskrivningar i det bokförda värdet av sådana förmögenhetsdelar, som ha begränsad varaktighet, t. ex. byggnader, grundförbättringar, döda och levande inventarier.

Den årliga avskrivningens storlek måste härvid rättas efter varaktigheten och beräknas enligt formeln:

amorteringsprocenten = 100: varaktigheten i år.

Till ledning vid bestämmande av amorteringsprocenten må anföras följande uppgifter:

Byggnader:	Årlig amorterings-procent.
Boningshus	0.5—0.8
Nötkreaturs- och häststallar . .	1.0—2.0
Svinstallar	1.5—3.0
Logebyggnader, magasin	1.2—2.0
Grundförbättringar:	
Dränering	2.0—5.0
Märgling	10.0—12.5
Döda inventarier:	
Fordon	10.0—15.0
Plogar	15.0—20.0
Harvar	10.0—15.0
Såningsmaskiner	15.0—20.0
Slåtter- och skördemaskiner .	10.0—15.0
Tröskverk	10.0—15.0

Vid värderingen av hästar kan lämpligen, sedan hästen uppnått 8 år, skillnaden mellan hästens värde vid denna ålder och hans beräknade slaktvärde avskrivas med 1/8 à 1/10 årligen. Överskrider ett nötkreaturs värde på grund av högt avels- eller bruksvärde väsentligen slaktvärdet, avskriver man på liknande sätt denna värdeskillnad med en mot den beräknade varaktigheten svarande årlig kvotdel av densamma. Eljes sker vanligen ingen amortering av nötkreaturen, då besättningen i sin helhet har ungefär oförändrat värde. A. av gödsling, se Gödsel värde.L. N.

Ampelopsis. Se Vildvin.

Ampere. Se Elektricitet.

Amylas. Se Alkoholjäsning, Enzym.

Anaerob. Se Bakterier.

Analys. Se Fettbestämning, Foderanalys, Frökontroll, Jordanalys.

Analysbevis. Se Frökontroll.

Anas. Se And.

Anasarka. Se Fläckfeber.

Anchusa. Se Rast.

Ancona-höns. Se Leghorn. behandling av råfosfat med svavelsyra, vari ammoniumsulfat upplösts. Dess verksamma beståndsdel är ammoniumdifosfat $(NH_4)^2HPO_4$. A. framställes med olika sammansättning; i Sverige är en vara med 14 % fosforsyra och 5 % kväve det vanligaste. A. är en mycket verksam konstgödsel, som framför blandningsdelarna medför fördelarna, att fosforsyran icke kan »återgå», då den är bunden vid ammoniak (se Superfosfat) och ammoniakens förflyktigande i kalkrik jord motverkas genom dess bindning vid det sura superfosfatet. Mot A. kan göras samma anmärkning som mot annan blandgödsel, att de verksamma ämnena däri äro dyrare än i de oblandade konstgödselslagen. Stundom är blandningen icke likformig, utan ammoniumsaltet kan förekomma som klumpar i massan, vars verkan då blir ojämn.

Ammoniakbaser, kvävehaltiga organiska föreningar, som kunna tänkas bildade ur ammoniumhydrat genom ersättande av dess fyra väteatomer med organiska radikaler. De äro starka baser, av vilka flera förekomma som beståndsdelar av växter och djur, antingen fria eller ingående i mera sammansatta föreningar, delvis av stor fysiologisk betydelse. Viktigast av hithörande ämnen är kolin, som kan isoleras i form av en sirapstjock, färglös, i vatten lättlöslig vätska. Kolin är påvisat i fritt tillstånd såväl i växter, ex. i flugsvamp, som även hos djur: i galla, i binjurar, sköldkörtel m. fl. organ. I lecitin (se d. o.) ingår det bundet vid glycerinfosforsyra. Kolin i fri form påverkar blodkärlen på motsatt sätt mot adrenalinet (se art. Aminoföreningar: Aminer o. Binjurar) och sänker därför blodtrycket i kärlen. — Den mot kolin svarande aldehyden, muskarin, är ett av de giftiga ämnena i flugsvampen, en färglös, i vatten lättlöslig, kristalliserande kropp. Dess verkan på ett djur yttrar sig förnämligast i ett förlångsammande av hjärtverksamheten ända till fullständigt

stillestånd, åtföljt av stark andnöd; döden följer genom kvävning. — Betain (den kolinet motsvarande syrans anhydrid) är en icke giftig, färglös, kristalliserande kropp av söt smak; anträffas allmänt i växter, bl. a. vitbetor, och ingår därför även i betmelass. Dess betydelse i växternas ämnesomsättning synes ännu icke vara klargjord. Även andra kroppar av med betain likartad byggnad samt föreningar av betain med andra ämnen förekomma hos växter. — Det ovan nämnda neurinet är en giftig bas, som lätt uppkommer ur kolin, ex. vid förruttnelse av lecitinhaltiga vävnader, hjärna o. dyl.*

Ammoniumnitrat. Se Salpeter.

Ammoniumsalt. Se Ammoniak.

Ammoniumsulfat. Se Ammoniak, Svavelsyrad ammoniak.

Ammophila. Se Sandrör.

Amnion. Se Foster.

Amortering. 1. Avbetalning, vanligen årlig utöver stadgad ränta, på en skuld, för att denna efter en viss överenskommen tids förlopp skall vara till fullo gäldad. Ett lån, som avbetalas genom dylik a., kallas amorteringslån. Sker beträffande lån vanligen så, att vid varje betalningstermin, tills lånet är slutbetalt, erlägges en viss procent å lånets ursprungliga belopp, innefattande såväl ränta som avbetalning, varvid, då ränta utgår på den alltjämt avtagande skuldsumman, amorteringsdelen av den inbetalda summan i samma mån ökas.

2. Avskrivning, regelbundna årliga nedskrivningar i det bokförda värdet av sådana förmögenhetsdelar, som ha begränsad varaktighet, t. ex. byggnader, grundförbättringar, döda och levande inventarier.

Den årliga avskrivningens storlek måste härvid rättas efter varaktigheten och beräknas enligt formeln:

amorteringsprocenten = 100: varaktigheten i år.

Till ledning vid bestämmande av amorteringsprocenten må anföras följande uppgifter:

Byggnader:	Årlig amorterings- procent.
Boningshus	0.5—0.8
Nötkreaturs- och häststallar . .	1.0—2.0
Svinstallar	1.5—3.0
Logebyggnader, magasin	1.2—2.0
Grundförbättringar:	
Dränering	2.0—5.0
Märgling	10.0—12.5
Döda inventarier:	
Fordon	10.0—15.0
Plogar	15.0—20.0
Harvar	10.0—15.0
Såningsmaskiner	15.0—20.0
Slåtter- och skördemaskiner .	10.0—15.0
Tröskverk	10.0—15.0

Vid värderingen av hästar kan lämpligen, sedan hästen uppnått 8 år, skillnaden mellan hästens värde vid denna ålder och hans beräknade slaktvärde avskrivas med 1/8 à 1/10 årligen. Överskrider ett nötkreaturs värde på grund av högt avels- eller bruksvärde väsentligen slaktvärdet, avskriver man på liknande sätt denna värdeskillnad med en mot den beräknade varaktigheten svarande årlig kvotdel av densamma. Eljes sker vanligen ingen amortering av nötkreaturen, då besättningen i sin helhet har ungefär oförändrat värde. A. av gödsling, se Gödsel värde.L. N.

Ampelopsis. Se Vildvin.

Ampere. Se Elektricitet.

Amylas. Se Alkoholjäsning, Enzym.

Anaerob. Se Bakterier.

Analys. Se Fettbestämning, Foderanalys, Frökontroll, Jordanalys.

Analysbevis. Se Frökontroll.

Anas. Se And.

Anasarka. Se Fläckfeber.

Anchusa. Se Rast.

Ancona-höns. Se Leghorn. behandling av råfosfat med svavelsyra, vari ammoniumsulfat upplösts. Dess verksamma beståndsdel är ammoniumdifosfat $(NH_4)^2HPO_4$. A. framställes med olika sammansättning; i Sverige är en vara med 14 % fosforsyra och 5 % kväve det vanligaste. A. är en mycket verksam konstgödsel, som framför blandningsdelarna medför fördelarna, att fosforsyran icke kan »återgå», då den är bunden vid ammoniak (se Superfosfat) och ammoniakens förflyktigande i kalkrik jord motverkas genom dess bindning vid det sura superfosfatet. Mot A. kan göras samma anmärkning som mot annan blandgödsel, att de verksamma ämnena däri äro dyrare än i de oblandade konstgödselslagen. Stundom är blandningen icke likformig, utan ammoniumsaltet kan förekomma som klumpar i massan, vars verkan då blir ojämn.

Ammoniakbaser, kvävehaltiga organiska föreningar, som kunna tänkas bildade ur ammoniumhydrat genom ersättande av dess fyra väteatomer med organiska radikaler. De äro starka baser, av vilka flera förekomma som beståndsdelar av växter och djur, antingen fria eller ingående i mera sammansatta föreningar, delvis av stor fysiologisk betydelse. Viktigast av hithörande ämnen är kolin, som kan isoleras i form av en sirapstjock, färglös, i vatten lättlöslig vätska. Kolin är påvisat i fritt tillstånd såväl i växter, ex. i flugsvamp, som även hos djur: i galla, i binjurar, sköldkörtel m. fl. organ. I lecitin (se d. o.) ingår det bundet vid glycerinfosforsyra. Kolin i fri form påverkar blodkärlen på motsatt sätt mot adrenalinet (se art. Aminoföreningar: Aminer o. Binjurar) och sänker därför blodtrycket i kärlen. — Den mot kolin svarande aldehyden, muskarin, är ett av de giftiga ämnena i flugsvampen, en färglös, i vatten lättlöslig, kristalliserande kropp. Dess verkan på ett djur yttrar sig förnämligast i ett förlångsammande av hjärtverksamheten ända till fullständigt stillestånd, åtföljt av stark andnöd; döden följer genom kvävning. — Betain (den kolinet motsvarande syrans anhydrid) är en icke giftig, färglös, kristalliserande kropp av söt smak; anträffas allmänt i växter, bl. a. vitbetor, och ingår därför även i betmelass. Dess betydelse i växternas ämnesomsättning synes ännu icke vara klargjord. Även andra kroppar av med betain likartad byggnad samt föreningar av betain med andra ämnen förekomma hos växter. — Det ovan nämnda neurinet är en giftig bas, som lätt uppkommer ur kolin, ex. vid förruttnelse av lecitinhaltiga vävnader, hjärna o. dyl.*

Ammoniumnitrat. Se Salpeter.

Ammoniumsalt. Se Ammoniak.

Ammoniumsulfat. Se Ammoniak, Svavelsyrad ammoniak.

Ammophila. Se Sandrör.

Amnion. Se Foster.

Amortering. 1. Avbetalning, vanligen årlig utöver stadgad ränta, på en skuld, för att denna efter en viss överenskommen tids förlopp skall vara till fullo gäldad. Ett lån, som avbetalas genom dylik a., kallas amorteringslån. Sker beträffande lån vanligen så, att vid varje betalningstermin, tills lånet är slutbetalt, erlägges en viss procent å lånets ursprungliga belopp, innefattande såväl ränta som avbetalning, varvid, då ränta utgår på den alltjämt avtagande skuldsumman, amorteringsdelen av den inbetalda summan i samma mån ökas.

2. Avskrivning, regelbundna årliga nedskrivningar i det bokförda värdet av sådana förmögenhetsdelar, som ha begränsad varaktighet, t. ex. byggnader, grundförbättringar, döda och levande inventarier.

Den årliga avskrivningens storlek måste härvid rättas efter varaktigheten och beräknas enligt formeln:

amorteringsprocenten = 100: varaktigheten i år.

Till ledning vid bestämmande av amorteringsprocenten må anföras följande uppgifter:

	Årlig amorterings-procent.
Byggnader:	
Boningshus	0.5—0.8
Nötkreaturs- och häststallar . .	1.0—2.0
Svinstallar	1.5—3.0
Logebyggnader, magasin	1.2—2.0
Grundförbättringar:	
Dränering	2.0—5.0
Märgling	10.0—12.5
Döda inventarier:	
Fordon	10.0—15.0
Plogar	

15.0—20.0

Harvar . . . .

10.0—15.0

Såningsmaskiner . . . .

15.0—20.0

Slåtter- och skördemaskiner .

10.0—15.0

Tröskverk . . . .

10.0—15.0

Vid värderingen av hästar kan lämpligen, sedan hästen uppnått 8 år, skillnaden mellan hästens värde vid denna ålder och hans beräknade slaktvärde avskrivas med 1/8 à 1/10 årligen. Överskrider ett nötkreaturs värde på grund av högt avels- eller bruksvärde väsentligen slaktvärdet, avskriver man på liknande sätt denna värdeskillnad med en mot den beräknade varaktigheten svarande årlig kvotdel av densamma. Eljes sker vanligen ingen amortering av nötkreaturen, då besättningen i sin helhet har ungefär oförändrat värde. A. av gödsling, se Gödsel värde.L. N.

Ampelopsis. Se Vildvin.

Ampere. Se Elektricitet.

Amylas. Se Alkoholjäsning, Enzym.

Anaerob. Se Bakterier.

Analys. Se Fettbestämning, Foderanalys, Frökontroll, Jordanalys.

Analysbevis. Se Frökontroll.

Anas. Se And.

Anasarka. Se Fläckfeber.

Anchusa. Se Rast.

Ancona-höns. Se Leghorn. behandling av råfosfat med svavelsyra, vari ammoniumsulfat upplösts. Dess verksamma beståndsdel är ammoniumdifosfat $(NH_4)^2HPO_4$. A. framställes med olika sammansättning; i Sverige är en vara med 14 % fosforsyra och 5 % kväve det vanligaste. A. är en mycket verksam konstgödsel, som framför blandningsdelarna medför fördelarna, att fosforsyran icke kan »återgå», då den är bunden vid ammoniak (se Superfosfat) och ammoniakens förflyktigande i kalkrik jord motverkas genom dess bindning vid det sura superfosfatet. Mot A. kan göras samma anmärkning som mot annan blandgödsel, att de verksamma ämnena däri äro dyrare än i de oblandade konstgödselslagen. Stundom är blandningen icke likformig, utan ammoniumsaltet kan förekomma som klumpar i massan, vars verkan då blir ojämn.

Ammoniakbaser, kvävehaltiga organiska föreningar, som kunna tänkas bildade ur ammoniumhydrat genom ersättande av dess fyra väteatomer med organiska radikaler. De äro starka baser, av vilka flera förekomma som beståndsdelar av växter och djur, antingen fria eller ingående i mera sammansatta föreningar, delvis av stor fysiologisk betydelse. Viktigast av hithörande ämnen är kolin, som kan isoleras i form av en sirapstjock, färglös, i vatten lättlöslig vätska. Kolin är påvisat i fritt tillstånd såväl i växter, ex. i flugsvamp, som även hos djur: i galla, i binjurar, sköldkörtel m. fl. organ. I lecitin (se d. o.) ingår det bundet vid glycerinfosforsyra. Kolin i fri form påverkar blodkärlen på motsatt sätt mot adrenalinet (se art. Aminoföreningar: Aminer o. Binjurar) och sänker därför blodtrycket i kärlen. — Den mot kolin svarande aldehyden, muskarin, är ett av de giftiga ämnena i flugsvampen, en färglös, i vatten lättlöslig, kristalliserande kropp. Dess verkan på ett djur yttrar sig förnämligast i ett förlångsammande av hjärtverksamheten ända till fullständigt stillestånd, åtföljt av stark andnöd; döden följer genom kvävning. — Betain (den kolinet motsvarande syrans anhydrid) är en icke giftig, färglös, kristalliserande kropp av söt smak; anträffas allmänt i växter, bl. a. vitbetor, och ingår därför även i betmelass. Dess betydelse i växternas ämnesomsättning synes ännu icke vara klargjord. Även andra kroppar av med betain likartad byggnad samt föreningar av betain med andra ämnen förekomma hos växter. — Det ovan nämnda neurinet är en giftig bas, som lätt uppkommer ur kolin, ex. vid förruttnelse av lecitinhaltiga vävnader, hjärna o. dyl.*

Ammoniumnitrat. Se Salpeter.

Ammoniumsalt. Se Ammoniak.

Ammoniumsulfat. Se Ammoniak, Svavelsyrad ammoniak.

Ammophila. Se Sandrör.

Amnion. Se Foster.

Amortering. 1. Avbetalning, vanligen årlig utöver stadgad ränta, på en skuld, för att denna efter en viss överenskommen tids förlopp skall vara till fullo gäldad. Ett lån, som avbetalas genom dylik a., kallas amorteringslån. Sker beträffande lån vanligen så, att vid varje betalningstermin, tills lånet är slutbetalt, erlägges en viss procent å lånets ursprungliga belopp, innefattande såväl ränta som avbetalning, varvid, då ränta utgår på den alltjämt avtagande skuldsumman, amorteringsdelen av den inbetalda summan i samma mån ökas.

2. Avskrivning, regelbundna årliga nedskrivningar i det bokförda värdet av sådana förmögenhetsdelar, som ha begränsad varaktighet, t. ex. byggnader, grundförbättringar, döda och levande inventarier.

Den årliga avskrivningens storlek måste härvid rättas efter varaktigheten och beräknas enligt formeln:

amorteringsprocenten = 100: varaktigheten i år.

Till ledning vid bestämmande av amorteringsprocenten må anföras följande uppgifter:

Byggnader:

Årlig amorterings-
procent.

Boningshus . . . .

0.5—0.8

Nötkreaturs- och häststallar . .

1.0—2.0

Svinstallar . . . .

1.5—3.0

Logebyggnader, magasin . . . .

1.2—2.0

Grundförbättringar:

Dränering . . . .

2.0—5.0

Märgling . . . .

10.0—12.5

Döda inventarier:

Fordon . . . .

10.0—15.0

Plogar . . . .

15.0—20.0

Harvar . . . .

10.0—15.0

Såningsmaskiner . . . .

15.0—20.0

Slåtter- och skördemaskiner .

10.0—15.0

Tröskverk . . . .

10.0—15.0

Vid värderingen av hästar kan lämpligen, sedan hästen uppnått 8 år, skillnaden mellan hästens värde vid denna ålder och hans beräknade slaktvärde avskrivas med 1/8 à 1/10 årligen. Överskrider ett nötkreaturs värde på grund av högt avels- eller bruksvärde väsentligen slaktvärdet, avskriver man på liknande sätt denna värdeskillnad med en mot den beräknade varaktigheten svarande årlig kvotdel av densamma. Eljes sker vanligen ingen amortering av nötkreaturen, då besättningen i sin helhet har ungefär oförändrat värde. A. av gödsling, se Gödsel värde.L. N.

Ampelopsis. Se Vildvin.

Ampere. Se Elektricitet.

Amylas. Se Alkoholjäsning, Enzym.

Anaerob. Se Bakterier.

Analys. Se Fettbestämning, Foderanalys, Frökontroll, Jordanalys.

Analysbevis. Se Frökontroll.

Anas. Se And.

Anasarka. Se Fläckfeber.

Anchusa. Se Rast.

Ancona-höns. Se Leghorn. behandling av råfosfat med svavelsyra, vari ammoniumsulfat upplösts. Dess verksamma beståndsdel är ammoniumdifosfat $(NH_4)^2HPO_4$. A. framställes med olika sammansättning; i Sverige är en vara med 14 % fosforsyra och 5 % kväve det vanligaste. A. är en mycket verksam konstgödsel, som framför blandningsdelarna medför fördelarna, att fosforsyran icke kan »återgå», då den är bunden vid ammoniak (se Superfosfat) och ammoniakens förflyktigande i kalkrik jord motverkas genom dess bindning vid det sura superfosfatet. Mot A. kan göras samma anmärkning som mot annan blandgödsel, att de verksamma ämnena däri äro dyrare än i de oblandade konstgödselslagen. Stundom är blandningen icke likformig, utan ammoniumsaltet kan förekomma som klumpar i massan, vars verkan då blir ojämn.

Ammoniakbaser, kvävehaltiga organiska föreningar, som kunna tänkas bildade ur ammoniumhydrat genom ersättande av dess fyra väteatomer med organiska radikaler. De äro starka baser, av vilka flera förekomma som beståndsdelar av växter och djur, antingen fria eller ingående i mera sammansatta föreningar, delvis av stor fysiologisk betydelse. Viktigast av hithörande ämnen är kolin, som kan isoleras i form av en sirapstjock, färglös, i vatten lättlöslig vätska. Kolin är påvisat i fritt tillstånd såväl i växter, ex. i flugsvamp, som även hos djur: i galla, i binjurar, sköldkörtel m. fl. organ. I lecitin (se d. o.) ingår det bundet vid glycerinfosforsyra. Kolin i fri form påverkar blodkärlen på motsatt sätt mot adrenalinet (se art. Aminoföreningar: Aminer o. Binjurar) och sänker därför blodtrycket i kärlen. — Den mot kolin svarande aldehyden, muskarin, är ett av de giftiga ämnena i flugsvampen, en färglös, i vatten lättlöslig, kristalliserande kropp. Dess verkan på ett djur yttrar sig förnämligast i ett förlångsammande av hjärtverksamheten ända till fullständigt stillestånd, åtföljt av stark andnöd; döden följer genom kvävning. — Betain (den kolinet motsvarande syrans anhydrid) är en icke giftig, färglös, kristalliserande kropp av söt smak; anträffas allmänt i växter, bl. a. vitbetor, och ingår därför även i betmelass. Dess betydelse i växternas ämnesomsättning synes ännu icke vara klargjord. Även andra kroppar av med betain likartad byggnad samt föreningar av betain med andra ämnen förekomma hos växter. — Det ovan nämnda neurinet är en giftig bas, som lätt uppkommer ur kolin, ex. vid förruttnelse av lecitinhaltiga vävnader, hjärna o. dyl.*

Ammoniumnitrat. Se Salpeter.

Ammoniumsalt. Se Ammoniak.

Ammoniumsulfat. Se Ammoniak, Svavelsyrad ammoniak.

Ammophila. Se Sandrör.

Amnion. Se Foster.

Amortering. 1. Avbetalning, vanligen årlig utöver stadgad ränta, på en skuld, för att denna efter en viss överenskommen tids förlopp skall vara till fullo gäldad. Ett lån, som avbetalas genom dylik a., kallas amorteringslån. Sker beträffande lån vanligen så, att vid varje betalningstermin, tills lånet är slutbetalt, erlägges en viss procent å lånets ursprungliga belopp, innefattande såväl ränta som avbetalning, varvid, då ränta utgår på den alltjämt avtagande skuldsumman, amorteringsdelen av den inbetalda summan i samma mån ökas.

2. Avskrivning, regelbundna årliga nedskrivningar i det bokförda värdet av sådana förmögenhetsdelar, som ha begränsad varaktighet, t. ex. byggnader, grundförbättringar, döda och levande inventarier.

Den årliga avskrivningens storlek måste härvid rättas efter varaktigheten och beräknas enligt formeln:

amorteringsprocenten = 100: varaktigheten i år.

Till ledning vid bestämmande av amorteringsprocenten må anföras följande uppgifter:

Byggnader:	Årlig amorterings- procent.
Boningshus	0.5—0.8
Nötkreaturs- och häststallar . .	1.0—2.0
Svinstallar	1.5—3.0
Logebyggnader, magasin	1.2—2.0
Grundförbättringar:	
Dränering	2.0—5.0
Märgling	10.0—12.5
Döda inventarier:	
Fordon	10.0—15.0
Plogar	15.0—20.0
Harvar	10.0—15.0
Såningsmaskiner	15.0—20.0
Slåtter- och skördemaskiner .	10.0—15.0
Tröskverk	10.0—15.0

Vid värderingen av hästar kan lämpligen, sedan hästen uppnått 8 år, skillnaden mellan hästens värde vid denna ålder och hans beräknade slaktvärde avskrivas med 1/8 à 1/10 årligen. Överskrider ett nötkreaturs värde på grund av högt avels- eller bruksvärde väsentligen slaktvärdet, avskriver man på liknande sätt denna värdeskillnad med en mot den beräknade varaktigheten svarande årlig kvotdel av densamma. Eljes sker vanligen ingen amortering av nötkreaturen, då besättningen i sin helhet har ungefär oförändrat värde. A. av gödsling, se Gödsel värde.L. N.

Ampelopsis. Se Vildvin.

Ampere. Se Elektricitet.

Amylas. Se Alkoholjäsning, Enzym.

Anaerob. Se Bakterier.

Analys. Se Fettbestämning, Foderanalys, Frökontroll, Jordanalys.

Analysbevis. Se Frökontroll.

Anas. Se And.

Anasarka. Se Fläckfeber.

Anchusa. Se Rast.

Ancona-höns. Se Leghorn. behandling av råfosfat med svavelsyra, vari ammoniumsulfat upplösts. Dess verksamma beståndsdel är ammoniumdifosfat $(NH_4)^2HPO_4$. A. framställes med olika sammansättning; i Sverige är en vara med 14 % fosforsyra och 5 % kväve det vanligaste. A. är en mycket verksam konstgödsel, som framför blandningsdelarna medför fördelarna, att fosforsyran icke kan »återgå», då den är bunden vid ammoniak (se Superfosfat) och ammoniakens förflyktigande i kalkrik jord motverkas genom dess bindning vid det sura superfosfatet. Mot A. kan göras samma anmärkning som mot annan blandgödsel, att de verksamma ämnena däri äro dyrare än i de oblandade konstgödselslagen. Stundom är blandningen icke likformig, utan ammoniumsaltet kan förekomma som klumpar i massan, vars verkan då blir ojämn.

Ammoniakbaser, kvävehaltiga organiska föreningar, som kunna tänkas bildade ur ammoniumhydrat genom ersättande av dess fyra väteatomer med organiska radikaler. De äro starka baser, av vilka flera förekomma som beståndsdelar av växter och djur, antingen fria eller ingående i mera sammansatta föreningar, delvis av stor fysiologisk betydelse. Viktigast av hithörande ämnen är kolin, som kan isoleras i form av en sirapstjock, färglös, i vatten lättlöslig vätska. Kolin är påvisat i fritt tillstånd såväl i växter, ex. i flugsvamp, som även hos djur: i galla, i binjurar, sköldkörtel m. fl. organ. I lecitin (se d. o.) ingår det bundet vid glycerinfosforsyra. Kolin i fri form påverkar blodkärlen på motsatt sätt mot adrenalinet (se art. Aminoföreningar: Aminer o. Binjurar) och sänker därför blodtrycket i kärlen. — Den mot kolin svarande aldehyden, muskarin, är ett av de giftiga ämnena i flugsvampen, en färglös, i vatten lättlöslig, kristalliserande kropp. Dess verkan på ett djur yttrar sig förnämligast i ett förlångsammande av hjärtverksamheten ända till fullständigt stillestånd, åtföljt av stark andnöd; döden följer genom kvävning. — Betain (den kolinet motsvarande syrans anhydrid) är en icke giftig, färglös, kristalliserande kropp av söt smak; anträffas allmänt i växter, bl. a. vitbetor, och ingår därför även i betmelass. Dess betydelse i växternas ämnesomsättning synes ännu icke vara klargjord. Även andra kroppar av med betain likartad byggnad samt föreningar av betain med andra ämnen förekomma hos växter. — Det ovan nämnda neurinet är en giftig bas, som lätt uppkommer ur kolin, ex. vid förruttnelse av lecitinhaltiga vävnader, hjärna o. dyl.*

Ammoniumnitrat. Se Salpeter.

Ammoniumsalt. Se Ammoniak.

Ammoniumsulfat. Se Ammoniak, Svavelsyrad ammoniak.

Ammophila. Se Sandrör.

Amnion. Se Foster.

Amortering. 1. Avbetalning, vanligen årlig utöver stadgad ränta, på en skuld, för att denna efter en viss överenskommen tids förlopp skall vara till fullo gäldad. Ett lån, som avbetalas genom dylik a., kallas amorteringslån. Sker beträffande lån vanligen så, att vid varje betalningstermin, tills lånet är slutbetalt, erlägges en viss procent å lånets ursprungliga belopp, innefattande såväl ränta som avbetalning, varvid, då ränta utgår på den alltjämt avtagande skuldsumman, amorteringsdelen av den inbetalda summan i samma mån ökas.

2. Avskrivning, regelbundna årliga nedskrivningar i det bokförda värdet av sådana förmögenhetsdelar, som ha begränsad varaktighet, t. ex. byggnader, grundförbättringar, döda och levande inventarier.

Den årliga avskrivningens storlek måste härvid rättas efter varaktigheten och beräknas enligt formeln:

amorteringsprocenten = 100: varaktigheten i år.

Till ledning vid bestämmande av amorteringsprocenten må anföras följande uppgifter:

Byggnader:	Årlig amorterings- procent.
Boningshus	0.5—0.8
Nötkreaturs- och häststallar . .	1.0—2.0
Svinstallar	1.5—3.0
Logebyggnader, magasin	1.2—2.0
Grundförbättringar:	
Dränering	2.0—5.0
Märgling	10.0—12.5
Döda inventarier:	
Fordon	10.0—15.0
Plogar	15.0—20.0
Harvar	10.0—15.0
Såningsmaskiner	15.0—20.0
Slåtter- och skördemaskiner .	

10.0—15.0

Tröskverk . . . .

10.0—15.0

Vid värderingen av hästar kan lämpligen, sedan hästen uppnått 8 år, skillnaden mellan hästens värde vid denna ålder och hans beräknade slaktvärde avskrivas med 1/8 à 1/10 årligen. Överskrider ett nötkreaturs värde på grund av högt avels- eller bruksvärde väsentligen slaktvärdet, avskriver man på liknande sätt denna värdeskillnad med en mot den beräknade varaktigheten svarande årlig kvotdel av densamma. Eljes sker vanligen ingen amortering av nötkreaturen, då besättningen i sin helhet har ungefär oförändrat värde. A. av gödsling, se Gödsel värde.L. N.

Ampelopsis. Se Vildvin.

Ampere. Se Elektricitet.

Amylas. Se Alkoholjäsning, Enzym.

Anaerob. Se Bakterier.

Analys. Se Fettbestämning, Foderanalys, Frökontroll, Jordanalys.

Analysbevis. Se Frökontroll.

Anas. Se And.

Anasarka. Se Fläckfeber.

Anchusa. Se Rast.

Ancona-höns. Se Leghorn. behandling av råfosfat med svavelsyra, vari ammoniumsulfat upplösts. Dess verksamma beståndsdel är ammoniumdifosfat $(NH_4)^2HPO_4$. A. framställes med olika sammansättning; i Sverige är en vara med 14 % fosforsyra och 5 % kväve det vanligaste. A. är en mycket verksam konstgödsel, som framför blandningsdelarna medför fördelarna, att fosforsyran icke kan »återgå», då den är bunden vid ammoniak (se Superfosfat) och ammoniakens förflyktigande i kalkrik jord motverkas genom dess bindning vid det sura superfosfatet. Mot A. kan göras samma anmärkning som mot annan blandgödsel, att de verksamma ämnena däri äro dyrare än i de oblandade konstgödselslagen. Stundom är blandningen icke likformig, utan ammoniumsaltet kan förekomma som klumpar i massan, vars verkan då blir ojämn.

Ammoniakbaser, kvävehaltiga organiska föreningar, som kunna tänkas bildade ur ammoniumhydrat genom ersättande av dess fyra väteatomer med organiska radikaler. De äro starka baser, av vilka flera förekomma som beståndsdelar av växter och djur, antingen fria eller ingående i mera sammansatta föreningar, delvis av stor fysiologisk betydelse. Viktigast av hithörande ämnen är kolin, som kan isoleras i form av en sirapstjock, färglös, i vatten lättlöslig vätska. Kolin är påvisat i fritt tillstånd såväl i växter, ex. i flugsvamp, som även hos djur: i galla, i binjurar, sköldkörtel m. fl. organ. I lecitin (se d. o.) ingår det bundet vid glycerinfosforsyra. Kolin i fri form påverkar blodkärlen på motsatt sätt mot adrenalinet (se art. Aminoföreningar: Aminer o. Binjurar) och sänker därför blodtrycket i kärlen. — Den mot kolin svarande aldehyden, muskarin, är ett av de giftiga ämnena i flugsvampen, en färglös, i vatten lättlöslig, kristalliserande kropp. Dess verkan på ett djur yttrar sig förnämligast i ett förlångsammande av hjärtverksamheten ända till fullständigt stillestånd, åtföljt av stark andnöd; döden följer genom kvävning. — Betain (den kolinet motsvarande syrans anhydrid) är en icke giftig, färglös, kristalliserande kropp av söt smak; anträffas allmänt i växter, bl. a. vitbetor, och ingår därför även i betmelass. Dess betydelse i växternas ämnesomsättning synes ännu icke vara klargjord. Även andra kroppar av med betain likartad byggnad samt föreningar av betain med andra ämnen förekomma hos växter. — Det ovan nämnda neurinet är en giftig bas, som lätt uppkommer ur kolin, ex. vid förruttnelse av lecitinhaltiga vävnader, hjärna o. dyl.*

Ammoniumnitrat. Se Salpeter.

Ammoniumsalt. Se Ammoniak.

Ammoniumsulfat. Se Ammoniak, Svavelsyrad ammoniak.

Ammophila. Se Sandrör.

Amnion. Se Foster.

Amortering. 1. Avbetalning, vanligen årlig utöver stadgad ränta, på en skuld, för att denna efter en viss överenskommen tids förlopp skall vara till fullo gäldad. Ett lån, som avbetalas genom dylik a., kallas amorteringslån. Sker beträffande lån vanligen så, att vid varje betalningstermin, tills lånet är slutbetalt, erlägges en viss procent å lånets ursprungliga belopp, innefattande såväl ränta som avbetalning, varvid, då ränta utgår på den alltjämt avtagande skuldsumman, amorteringsdelen av den inbetalda summan i samma mån ökas.

2. Avskrivning, regelbundna årliga nedskrivningar i det bokförda värdet av sådana förmögenhetsdelar, som ha begränsad varaktighet, t. ex. byggnader, grundförbättringar, döda och levande inventarier.

Den årliga avskrivningens storlek måste härvid rättas efter varaktigheten och beräknas enligt formeln:

amorteringsprocenten = 100: varaktigheten i år.

Till ledning vid bestämmande av amorteringsprocenten må anföras följande uppgifter:

Byggnader:

Årlig amorterings-
procent.

Boningshus . . . .

0.5—0.8

Nötkreaturs- och häststallar . .

1.0—2.0

Svinstallar . . . .

1.5—3.0

Logebyggnader, magasin . . . .

1.2—2.0

Grundförbättringar:

Dränering . . . .

2.0—5.0

Märgling . . . .

10.0—12.5

Döda inventarier:

Fordon . . . .

10.0—15.0

Plogar . . . .

15.0—20.0

Harvar . . . .

10.0—15.0

Såningsmaskiner . . . .

15.0—20.0

Slåtter- och skördemaskiner .

10.0—15.0

Tröskverk . . . .

10.0—15.0

Vid värderingen av hästar kan lämpligen, sedan hästen uppnått 8 år, skillnaden mellan hästens värde vid denna ålder och hans beräknade slaktvärde avskrivas med 1/8 à 1/10 årligen. Överskrider ett nötkreaturs värde på grund av högt avels- eller bruksvärde väsentligen slaktvärdet, avskriver man på liknande sätt denna värdeskillnad med en mot den beräknade varaktigheten svarande årlig kvotdel av densamma. Eljes sker vanligen ingen amortering av nötkreaturen, då besättningen i sin helhet har ungefär oförändrat värde. A. av gödsling, se Gödsel värde.L. N.

Ampelopsis. Se Vildvin.

Ampere. Se Elektricitet.

Amylas. Se Alkoholjäsning, Enzym.

Anaerob. Se Bakterier.

Analys. Se Fettbestämning, Foderanalys, Frökontroll, Jordanalys.

Analysbevis. Se Frökontroll.

Anas. Se And.

Anasarka. Se Fläckfeber.

Anchusa. Se Rast.

Ancona-höns. Se Leghorn. behandling av råfosfat med svavelsyra, vari ammoniumsulfat upplösts. Dess verksamma beståndsdel är ammoniumdifosfat $(NH_4)^2HPO_4$. A. framställes med olika sammansättning; i Sverige är en vara med 14 % fosforsyra och 5 % kväve det vanligaste. A. är en mycket verksam konstgödsel, som framför blandningsdelarna medför fördelarna, att fosforsyran icke kan »återgå», då den är bunden vid ammoniak (se Superfosfat) och ammoniakens förflyktigande i kalkrik jord motverkas genom dess bindning vid det sura superfosfatet. Mot A. kan göras samma anmärkning som mot annan blandgödsel, att de verksamma ämnena däri äro dyrare än i de oblandade konstgödselslagen. Stundom är blandningen icke likformig, utan ammoniumsaltet kan förekomma som klumpar i massan, vars verkan då blir ojämn.

Ammoniakbaser, kvävehaltiga organiska föreningar, som kunna tänkas bildade ur ammoniumhydrat genom ersättande av dess fyra väteatomer med organiska radikaler. De äro starka baser, av vilka flera förekomma som beståndsdelar av växter och djur, antingen fria eller ingående i mera sammansatta föreningar, delvis av stor fysiologisk betydelse. Viktigast av hithörande ämnen är kolin, som kan isoleras i form av en sirapstjock, färglös, i vatten lättlöslig vätska. Kolin är påvisat i fritt tillstånd såväl i växter, ex. i flugsvamp, som även hos djur: i galla, i binjurar, sköldkörtel m. fl. organ. I lecitin (se d. o.) ingår det bundet vid glycerinfosforsyra. Kolin i fri form påverkar blodkärlen på motsatt sätt mot adrenalinet (se art. Aminoföreningar: Aminer o. Binjurar) och sänker därför blodtrycket i kärlen. — Den mot kolin svarande aldehyden, muskarin, är ett av de giftiga ämnena i flugsvampen, en färglös, i vatten lättlöslig, kristalliserande kropp. Dess verkan på ett djur yttrar sig förnämligast i ett förlångsammande av hjärtverksamheten ända till fullständigt stillestånd, åtföljt av stark andnöd; döden följer genom kvävning. — Betain (den kolinet motsvarande syrans anhydrid) är en icke giftig, färglös, kristalliserande kropp av söt smak; anträffas allmänt i växter, bl. a. vitbetor, och ingår därför även i betmelass. Dess betydelse i växternas ämnesomsättning synes ännu icke vara klargjord. Även andra kroppar av med betain likartad byggnad samt föreningar av betain med andra ämnen förekomma hos växter. — Det ovan nämnda neurinet är en giftig bas, som lätt uppkommer ur kolin, ex. vid förruttnelse av lecitinhaltiga vävnader, hjärna o. dyl.*

Ammoniumnitrat. Se Salpeter.

Ammoniumsalt. Se Ammoniak.

Ammoniumsulfat. Se Ammoniak, Svavelsyrad ammoniak.

Ammophila. Se Sandrör.

Amnion. Se Foster.

Amortering. 1. Avbetalning, vanligen årlig utöver stadgad ränta, på en skuld, för att denna efter en viss överenskommen tids förlopp skall vara till fullo gäldad. Ett lån, som avbetalas genom dylik a., kallas amorteringslån. Sker beträffande lån vanligen så, att vid varje betalningstermin, tills lånet är slutbetalt, erlägges en viss procent å lånets ursprungliga belopp, innefattande såväl ränta som avbetalning, varvid, då ränta utgår på den alltjämt avtagande skuldsumman, amorteringsdelen av den inbetalda summan i samma mån ökas.

2. Avskrivning, regelbundna årliga nedskrivningar i det bokförda värdet av sådana förmögenhetsdelar, som ha begränsad varaktighet, t. ex. byggnader, grundförbättringar, döda och levande inventarier.

Den årliga avskrivningens storlek måste härvid rättas efter varaktigheten och beräknas enligt formeln:

amorteringsprocenten = 100: varaktigheten i år.

Till ledning vid bestämmande av amorteringsprocenten må anföras följande uppgifter:

	Årlig amorteringsprocent.
Byggnader:	
Boningshus	0.5—0.8
Nötkreaturs- och häststallar . .	1.0—2.0
Svinstallar	1.5—3.0
Logebyggnader, magasin	1.2—2.0
Grundförbättringar:	
Dränering	2.0—5.0
Märgling	10.0—12.5
Döda inventarier:	
Fordon	10.0—15.0
Plogar	15.0—20.0
Harvar	10.0—15.0
Såningsmaskiner	15.0—20.0
Slåtter- och skördemaskiner .	10.0—15.0
Tröskverk	10.0—15.0

Vid värderingen av hästar kan lämpligen, sedan hästen uppnått 8 år, skillnaden mellan hästens värde vid denna ålder och hans beräknade slaktvärde avskrivas med 1/8 à 1/10 årligen. Överskrider ett nötkreaturs värde på grund av högt avels- eller bruksvärde väsentligen slaktvärdet, avskriver man på liknande sätt denna värdeskillnad med en mot den beräknade varaktigheten svarande årlig kvotdel av densamma. Eljes sker vanligen ingen amortering av nötkreaturen, då besättningen i sin helhet har ungefär oförändrat värde. A. av gödsling, se Gödsel värde.L. N.

Ampelopsis. Se Vildvin.

Ampere. Se Elektricitet.

Amylas. Se Alkoholjäsning, Enzym.

Anaerob. Se Bakterier.

Analys. Se Fettbestämning, Foderanalys, Frökontroll, Jordanalys.

Analysbevis. Se Frökontroll.

Anas. Se And.

Anasarka. Se Fläckfeber.

Anchusa. Se Rast.

Ancona-höns. Se Leghorn. behandling av råfosfat med svavelsyra, vari ammoniumsulfat upplösts. Dess verksamma beståndsdel är ammoniumdifosfat $(NH_4)^2HPO_4$. A. framställes med olika sammansättning; i Sverige är en vara med 14 % fosforsyra och 5 % kväve det vanligaste. A. är en mycket verksam konstgödsel, som framför blandningsdelarna medför fördelarna, att fosforsyran icke kan »återgå», då den är bunden vid ammoniak (se Superfosfat) och ammoniakens förflyktigande i kalkrik jord motverkas genom dess bindning vid det sura superfosfatet. Mot A. kan göras samma anmärkning som mot annan blandgödsel, att de verksamma ämnena däri äro dyrare än i de oblandade konstgödselslagen. Stundom är blandningen icke likformig, utan ammoniumsaltet kan förekomma som klumpar i massan, vars verkan då blir ojämn.

Ammoniakbaser, kvävehaltiga organiska föreningar, som kunna tänkas bildade ur ammoniumhydrat genom ersättande av dess fyra väteatomer med organiska radikaler. De äro starka baser, av vilka flera förekomma som beståndsdelar av växter och djur, antingen fria eller ingående i mera sammansatta föreningar, delvis av stor fysiologisk betydelse. Viktigast av hithörande ämnen är kolin, som kan isoleras i form av en sirapstjock, färglös, i vatten lättlöslig vätska. Kolin är påvisat i fritt tillstånd såväl i växter, ex. i flugsvamp, som även hos djur: i galla, i binjurar, sköldkörtel m. fl. organ. I lecitin (se d. o.) ingår det bundet vid glycerinfosforsyra. Kolin i fri form påverkar blodkärlen på motsatt sätt mot adrenalinet (se art. Aminoföreningar: Aminer o. Binjurar) och sänker därför blodtrycket i kärlen. — Den mot kolin svarande aldehyden, muskarin, är ett av de giftiga ämnena i

flugsvampen, en färglös, i vatten lättlöslig, kristalliserande kropp. Dess verkan på ett djur yttrar sig förnämligast i ett förlångsammande av hjärtverksamheten ända till fullständigt stillestånd, åtföljt av stark andnöd; döden följer genom kvävning. — Betain (den kolinet motsvarande syrans anhydrid) är en icke giftig, färglös, kristalliserande kropp av söt smak; anträffas allmänt i växter, bl. a. vitbetor, och ingår därför även i betmelass. Dess betydelse i växternas ämnesomsättning synes ännu icke vara klargjord. Även andra kroppar av med betain likartad byggnad samt föreningar av betain med andra ämnen förekomma hos växter. — Det ovan nämnda neurinet är en giftig bas, som lätt uppkommer ur kolin, ex. vid förruttnelse av lecitinhaltiga vävnader, hjärna o. dyl.*

Ammoniumnitrat. Se Salpeter.

Ammoniumsalt. Se Ammoniak.

Ammoniumsulfat. Se Ammoniak, Svavelsyrad ammoniak.

Ammophila. Se Sandrör.

Amnion. Se Foster.

Amortering. 1. Avbetalning, vanligen årlig utöver stadgad ränta, på en skuld, för att denna efter en viss överenskommen tids förlopp skall vara till fullo gäldad. Ett lån, som avbetalas genom dylik a., kallas amorteringslån. Sker beträffande lån vanligen så, att vid varje betalningstermin, tills lånet är slutbetalt, erlägges en viss procent å lånets ursprungliga belopp, innefattande såväl ränta som avbetalning, varvid, då ränta utgår på den alltjämt avtagande skuldsumman, amorteringsdelen av den inbetalda summan i samma mån ökas.

2. Avskrivning, regelbundna årliga nedskrivningar i det bokförda värdet av sådana förmögenhetsdelar, som ha begränsad varaktighet, t. ex. byggnader, grundförbättringar, döda och levande inventarier.

Den årliga avskrivningens storlek måste härvid rättas efter varaktigheten och beräknas enligt formeln:

amorteringsprocenten = 100: varaktigheten i år.

Till ledning vid bestämmande av amorteringsprocenten må anföras följande uppgifter:

Byggnader:	Årlig amorterings- procent.
Boningshus	0.5—0.8
Nötkreaturs- och häststallar . .	1.0—2.0
Svinstallar	1.5—3.0
Logebyggnader, magasin	1.2—2.0
Grundförbättringar:	
Dränering	2.0—5.0
Märgling	10.0—12.5
Döda inventarier:	
Fordon	10.0—15.0
Plogar	15.0—20.0
Harvar	10.0—15.0
Såningsmaskiner	15.0—20.0
Slåtter- och skördemaskiner .	10.0—15.0
Tröskverk	10.0—15.0

Vid värderingen av hästar kan lämpligen, sedan hästen uppnått 8 år, skillnaden mellan hästens värde vid denna ålder och hans beräknade slaktvärde avskrivas med 1/8 à 1/10 årligen. Överskrider ett nötkreaturs värde på grund av högt avels- eller bruksvärde väsentligen slaktvärdet, avskriver man på liknande sätt denna värdeskillnad med en mot den beräknade varaktigheten svarande årlig kvotdel av densamma. Eljes sker vanligen ingen amortering av nötkreaturen, då besättningen i sin helhet har ungefär oförändrat värde. A. av gödsling, se Gödsel värde.L. N.

Ampelopsis. Se Vildvin.

Ampere. Se Elektricitet.

Amylas. Se Alkoholjäsning, Enzym.

Anaerob. Se Bakterier.

Analys. Se Fettbestämning, Foderanalys, Frökontroll, Jordanalys.

Analysbevis. Se Frökontroll.

Anas. Se And.

Anasarka. Se Fläckfeber.

Anchusa. Se Rast.

Ancona-höns. Se Leghorn. behandling av råfosfat med svavelsyra, vari ammoniumsulfat upplösts. Dess verksamma beståndsdel är ammoniumdifosfat $(NH_4)^2HPO_4$. A. framställes med olika sammansättning; i Sverige är en vara med 14 % fosforsyra och 5 % kväve det vanligaste. A. är en mycket verksam konstgödsel, som framför blandningsdelarna medför fördelarna, att fosforsyran icke kan »återgå», då den är bunden vid ammoniak (se Superfosfat) och ammoniakens förflyktigande i kalkrik jord motverkas genom dess bindning vid det sura superfosfatet. Mot A. kan göras samma anmärkning som mot annan blandgödsel, att de verksamma ämnena däri äro dyrare än i de oblandade konstgödselslagen. Stundom är blandningen icke likformig, utan ammoniumsaltet kan förekomma som klumpar i massan, vars verkan då blir ojämn.

Ammoniakbaser, kvävehaltiga organiska föreningar, som kunna tänkas bildade ur ammoniumhydrat genom ersättande av dess fyra väteatomer med organiska radikaler. De äro starka baser, av vilka flera förekomma som beståndsdelar av växter och djur, antingen fria eller ingående i mera sammansatta föreningar, delvis av stor fysiologisk betydelse. Viktigast av hithörande ämnen är kolin, som kan isoleras i form av en sirapstjock, färglös, i vatten lättlöslig vätska. Kolin är påvisat i fritt tillstånd såväl i växter, ex. i flugsvamp, som även hos djur: i galla, i binjurar, sköldkörtel m. fl. organ. I lecitin (se d. o.) ingår det bundet vid glycerinfosforsyra. Kolin i fri form påverkar blodkärlen på motsatt sätt mot adrenalinet (se art. Aminoföreningar: Aminer o. Binjurar) och sänker därför blodtrycket i kärlen. — Den mot kolin svarande aldehyden, muskarin, är ett av de giftiga ämnena i flugsvampen, en färglös, i vatten lättlöslig, kristalliserande kropp. Dess verkan på ett djur yttrar sig förnämligast i ett förlångsammande av hjärtverksamheten ända till fullständigt stillestånd, åtföljt av stark andnöd; döden följer genom kvävning. — Betain (den kolinet motsvarande syrans anhydrid) är en icke giftig, färglös, kristalliserande kropp av söt smak; anträffas allmänt i växter, bl. a. vitbetor, och ingår därför även i betmelass. Dess betydelse i växternas ämnesomsättning synes ännu icke vara klargjord. Även andra kroppar av med betain likartad byggnad samt föreningar av betain med andra ämnen förekomma hos växter. — Det ovan nämnda neurinet är en giftig bas, som lätt uppkommer ur kolin, ex. vid förruttnelse av lecitinhaltiga vävnader, hjärna o. dyl.*

Ammoniumnitrat. Se Salpeter.

Ammoniumsalt. Se Ammoniak.

Ammoniumsulfat. Se Ammoniak, Svavelsyrad ammoniak.

Ammophila. Se Sandrör.

Amnion. Se Foster.

Amortering. 1. Avbetalning, vanligen årlig utöver stadgad ränta, på en skuld, för att denna efter en viss överenskommen tids förlopp skall vara till fullo gäldad. Ett lån, som avbetalas genom dylik a., kallas amorteringslån. Sker beträffande lån vanligen så, att vid varje betalningstermin, tills lånet är slutbetalt, erlägges en viss procent å lånets ursprungliga belopp, innefattande såväl ränta som avbetalning, varvid, då ränta utgår på den alltjämt avtagande skuldsumman, amorteringsdelen av den inbetalda summan i samma mån ökas.

2. Avskrivning, regelbundna årliga nedskrivningar i det bokförda värdet av sådana förmögenhetsdelar, som ha begränsad varaktighet, t. ex. byggnader, grundförbättringar, döda och levande inventarier.

Den årliga avskrivningens storlek måste härvid rättas efter varaktigheten och beräknas enligt formeln:

amorteringsprocenten = 100: varaktigheten i år.

Till ledning vid bestämmande av amorteringsprocenten må anföras följande uppgifter:

	Årlig amorterings- procent.
Byggnader:	
Boningshus	0.5—0.8
Nötkreaturs- och häststallar . .	1.0—2.0
Svinstallar	1.5—3.0
Logebyggnader, magasin	1.2—2.0
Grundförbättringar:	
Dränering	2.0—5.0
Märgling	10.0—12.5
Döda inventarier:	
Fordon	10.0—15.0

Plogar . . . .

15.0—20.0

Harvar . . . .

10.0—15.0

Såningsmaskiner . . . .

15.0—20.0

Slåtter- och skördemaskiner .

10.0—15.0

Tröskverk . . . .

10.0—15.0

Vid värderingen av hästar kan lämpligen, sedan hästen uppnått 8 år, skillnaden mellan hästens värde vid denna ålder och hans beräknade slaktvärde avskrivas med 1/8 à 1/10 årligen. Överskrider ett nötkreaturs värde på grund av högt avels- eller bruksvärde väsentligen slaktvärdet, avskriver man på liknande sätt denna värdeskillnad med en mot den beräknade varaktigheten svarande årlig kvotdel av densamma. Eljes sker vanligen ingen amortering av nötkreaturen, då besättningen i sin helhet har ungefär oförändrat värde. A. av gödsling, se Gödsel värde.L. N.

Ampelopsis. Se Vildvin.

Ampere. Se Elektricitet.

Amylas. Se Alkoholjäsning, Enzym.

Anaerob. Se Bakterier.

Analys. Se Fettbestämning, Foderanalys, Frökontroll, Jordanalys.

Analysbevis. Se Frökontroll.

Anas. Se And.

Anasarka. Se Fläckfeber.

Anchusa. Se Rast.

Ancona-höns. Se Leghorn. behandling av råfosfat med svavelsyra, vari ammoniumsulfat upplösts. Dess verksamma beståndsdel är ammoniumdifosfat $(NH_4)^2HPO_4$. A. framställes med olika sammansättning; i Sverige är en vara med 14 % fosforsyra och 5 % kväve det vanligaste. A. är en mycket verksam konstgödsel, som framför blandningsdelarna medför fördelarna, att fosforsyran icke kan »återgå», då den är bunden vid ammoniak (se Superfosfat) och ammoniakens förflyktigande i kalkrik jord motverkas genom dess bindning vid det sura superfosfatet. Mot A. kan göras samma anmärkning som mot annan blandgödsel, att de verksamma ämnena däri äro dyrare än i de oblandade konstgödselslagen. Stundom är blandningen icke likformig, utan ammoniumsaltet kan förekomma som klumpar i massan, vars verkan då blir ojämn.

Ammoniakbaser, kvävehaltiga organiska föreningar, som kunna tänkas bildade ur ammoniumhydrat genom ersättande av dess fyra väteatomer med organiska radikaler. De äro starka baser, av vilka flera förekomma som beståndsdelar av växter och djur, antingen fria eller ingående i mera sammansatta föreningar, delvis av stor fysiologisk betydelse. Viktigast av hithörande ämnen är kolin, som kan isoleras i form av en sirapstjock, färglös, i vatten lättlöslig vätska. Kolin är påvisat i fritt tillstånd såväl i växter, ex. i flugsvamp, som även hos djur: i galla, i binjurar, sköldkörtel m. fl. organ. I lecitin (se d. o.) ingår det bundet vid glycerinfosforsyra. Kolin i fri form påverkar blodkärlen på motsatt sätt mot adrenalinet (se art. Aminoföreningar: Aminer o. Binjurar) och sänker därför blodtrycket i kärlen. — Den mot kolin svarande aldehyden, muskarin, är ett av de giftiga ämnena i flugsvampen, en färglös, i vatten lättlöslig, kristalliserande kropp. Dess verkan på ett djur yttrar sig förnämligast i ett förlångsammande av hjärtverksamheten ända till fullständigt stillestånd, åtföljt av stark andnöd; döden följer genom kvävning. — Betain (den kolinet motsvarande syrans anhydrid) är en icke giftig, färglös, kristalliserande kropp av söt smak; anträffas allmänt i växter, bl. a. vitbetor, och ingår därför även i betmelass. Dess betydelse i växternas ämnesomsättning synes ännu icke vara klargjord. Även andra kroppar av med betain likartad byggnad samt föreningar av betain med andra ämnen förekomma hos växter. — Det ovan nämnda neurinet är en giftig bas, som lätt uppkommer ur kolin, ex. vid förruttnelse av lecitinhaltiga vävnader, hjärna o. dyl.*

Ammoniumnitrat. Se Salpeter.

Ammoniumsalt. Se Ammoniak.

Ammoniumsulfat. Se Ammoniak, Svavelsyrad ammoniak.

Ammophila. Se Sandrör.

Amnion. Se Foster.

Amortering. 1. Avbetalning, vanligen årlig utöver stadgad ränta, på en skuld, för att denna efter en viss överenskommen tids förlopp skall vara till fullo gäldad. Ett lån, som avbetalas genom dylik a., kallas amorteringslån. Sker beträffande lån vanligen så, att vid varje betalningstermin, tills lånet är slutbetalt, erlägges en viss procent å lånets ursprungliga belopp, innefattande såväl ränta som avbetalning, varvid, då ränta utgår på den alltjämt avtagande skuldsumman, amorteringsdelen av den inbetalda summan i samma mån ökas.

2. Avskrivning, regelbundna årliga nedskrivningar i det bokförda värdet av sådana förmögenhetsdelar, som ha begränsad varaktighet, t. ex. byggnader, grundförbättringar, döda och levande inventarier.

Den årliga avskrivningens storlek måste härvid rättas efter varaktigheten och beräknas enligt formeln:

amorteringsprocenten = 100: varaktigheten i år.

Till ledning vid bestämmande av amorteringsprocenten må anföras följande uppgifter:

Byggnader:

Årlig amorterings-
procent.

Boningshus . . . .

0.5—0.8

Nötkreaturs- och häststallar . .

1.0—2.0

Svinstallar . . . .

1.5—3.0

Logebyggnader, magasin . . . .

1.2—2.0

Grundförbättringar:

Dränering . . . .

2.0—5.0

Märgling . . . .

10.0—12.5

Döda inventarier:

Fordon . . . .

10.0—15.0

Plogar . . . .

15.0—20.0

Harvar . . . .

10.0—15.0

Såningsmaskiner . . . .

15.0—20.0

Slåtter- och skördemaskiner .

10.0—15.0

Tröskverk . . . .

10.0—15.0

Vid värderingen av hästar kan lämpligen, sedan hästen uppnått 8 år, skillnaden mellan hästens värde vid denna ålder och hans beräknade slaktvärde avskrivas med 1/8 à 1/10 årligen. Överskrider ett nötkreaturs värde på grund av högt avels- eller bruksvärde väsentligen slaktvärdet, avskriver man på liknande sätt denna värdeskillnad med en mot den beräknade varaktigheten svarande årlig kvotdel av densamma. Eljes sker vanligen ingen amortering av nötkreaturen, då besättningen i sin helhet har ungefär oförändrat värde. A. av gödsling, se Gödsel värde.L. N.

Ampelopsis. Se Vildvin.

Ampere. Se Elektricitet.

Amylas. Se Alkoholjäsning, Enzym.

Anaerob. Se Bakterier.

Analys. Se Fettbestämning, Foderanalys, Frökontroll, Jordanalys.

Analysbevis. Se Frökontroll.

Anas. Se And.

Anasarka. Se Fläckfeber.

Anchusa. Se Rast.

Ancona-höns. Se Leghorn. behandling av råfosfat med svavelsyra, vari ammoniumsulfat upplösts. Dess verksamma beståndsdel är ammoniumdifosfat $(NH_4)^2HPO_4$. A. framställes med olika sammansättning; i Sverige är en vara med 14 % fosforsyra och 5 % kväve det vanligaste. A. är en mycket verksam konstgödsel, som framför blandningsdelarna medför fördelarna, att fosforsyran icke kan »återgå», då den är bunden vid ammoniak (se Superfosfat) och ammoniakens förflyktigande i kalkrik jord motverkas genom dess bindning vid det sura superfosfatet. Mot A. kan göras samma anmärkning som mot annan blandgödsel, att de verksamma ämnena däri äro dyrare än i de oblandade konstgödselslagen. Stundom är blandningen icke likformig, utan ammoniumsaltet kan förekomma som klumpar i massan, vars verkan då blir ojämn.

Ammoniakbaser, kvävehaltiga organiska föreningar, som kunna tänkas bildade ur ammoniumhydrat genom ersättande av dess fyra väteatomer med organiska radikaler. De äro starka baser, av vilka flera förekomma som beståndsdelar av växter och djur, antingen fria eller ingående i mera sammansatta föreningar, delvis av stor fysiologisk betydelse. Viktigast av hithörande ämnen är kolin, som kan isoleras i form av en sirapstjock, färglös, i vatten lättlöslig vätska. Kolin är påvisat i fritt tillstånd såväl i växter, ex. i flugsvamp, som även hos djur: i galla, i binjurar, sköldkörtel m. fl. organ. I lecitin (se d. o.) ingår det bundet vid glycerinfosforsyra. Kolin i fri form påverkar blodkärlen på motsatt sätt mot adrenalinet (se art. Aminoföreningar: Aminer o. Binjurar) och sänker därför blodtrycket i kärlen. — Den mot kolin svarande aldehyden, muskarin, är ett av de giftiga ämnena i flugsvampen, en färglös, i vatten lättlöslig, kristalliserande kropp. Dess verkan på ett djur yttrar sig förnämligast i ett förlångsammande av hjärtverksamheten ända till fullständigt stillestånd, åtföljt av stark andnöd; döden följer genom kvävning. — Betain (den kolinet motsvarande syrans anhydrid) är en icke giftig, färglös, kristalliserande kropp av söt smak; anträffas allmänt i växter, bl. a. vitbetor, och ingår därför även i betmelass. Dess betydelse i växternas ämnesomsättning synes ännu icke vara klargjord. Även andra kroppar av med betain likartad byggnad samt föreningar av betain med andra ämnen förekomma hos växter. — Det ovan nämnda neurinet är en giftig bas, som lätt uppkommer ur kolin, ex. vid förruttnelse av lecitinhaltiga vävnader, hjärna o. dyl.*

Ammoniumnitrat. Se Salpeter.

Ammoniumsalt. Se Ammoniak.

Ammoniumsulfat. Se Ammoniak, Svavelsyrad ammoniak.

Ammophila. Se Sandrör.

Amnion. Se Foster.

Amortering. 1. Avbetalning, vanligen årlig utöver stadgad ränta, på en skuld, för att denna efter en viss överenskommen tids förlopp skall vara till fullo gäldad. Ett lån, som avbetalas genom dylik a., kallas amorteringslån. Sker beträffande lån vanligen så, att vid varje betalningstermin, tills lånet är slutbetalt, erlägges en viss procent å lånets ursprungliga belopp, innefattande såväl ränta som avbetalning, varvid, då ränta utgår på den alltjämt avtagande skuldsumman, amorteringsdelen av den inbetalda summan i samma mån ökas.

2. Avskrivning, regelbundna årliga nedskrivningar i det bokförda värdet av sådana förmögenhetsdelar, som ha begränsad varaktighet, t. ex. byggnader, grundförbättringar, döda och levande inventarier.

Den årliga avskrivningens storlek måste härvid rättas efter varaktigheten och beräknas enligt formeln:

amorteringsprocenten = 100: varaktigheten i år.

Till ledning vid bestämmande av amorteringsprocenten må anföras följande uppgifter:

Byggnader:	Årlig amorterings- procent.
Boningshus	0.5—0.8
Nötkreaturs- och häststallar . .	1.0—2.0
Svinstallar	1.5—3.0
Logebyggnader, magasin	1.2—2.0
Grundförbättringar:	
Dränering	2.0—5.0
Märgling	10.0—12.5
Döda inventarier:	
Fordon	10.0—15.0
Plogar	15.0—20.0
Harvar	10.0—15.0
Såningsmaskiner	15.0—20.0
Slåtter- och skördemaskiner .	10.0—15.0
Tröskverk	10.0—15.0

Vid värderingen av hästar kan lämpligen, sedan hästen uppnått 8 år, skillnaden mellan hästens värde vid denna ålder och hans beräknade slaktvärde avskrivas med 1/8 à 1/10 årligen. Överskrider ett nötkreaturs värde på grund av högt avels- eller bruksvärde väsentligen slaktvärdet, avskriver man på liknande sätt denna värdeskillnad med en mot den beräknade varaktigheten svarande årlig kvotdel av densamma. Eljes sker vanligen ingen amortering av nötkreaturen, då besättningen i sin helhet har ungefär oförändrat värde. A. av gödsling, se Gödsel värde.L. N.

Ampelopsis. Se Vildvin.

Ampere. Se Elektricitet.

Amylas. Se Alkoholjäsning, Enzym.

Anaerob. Se Bakterier.

Analys. Se Fettbestämning, Foderanalys, Frökontroll, Jordanalys.

Analysbevis. Se Frökontroll.

Anas. Se And.

Anasarka. Se Fläckfeber.

Anchusa. Se Rast.

Ancona-höns. Se Leghorn. behandling av råfosfat med svavelsyra, vari ammoniumsulfat upplösts. Dess verksamma beståndsdel är ammoniumdifosfat $(NH_4)^2HPO_4$. A. framställes med olika sammansättning; i Sverige är en vara med 14 % fosforsyra och 5 % kväve det vanligaste. A. är en mycket verksam konstgödsel, som framför blandningsdelarna medför fördelarna, att fosforsyran icke kan »återgå», då den är bunden vid ammoniak (se Superfosfat) och ammoniakens förflyktigande i kalkrik jord motverkas genom dess bindning vid det sura superfosfatet. Mot A. kan göras samma anmärkning som mot annan blandgödsel, att de verksamma ämnena däri äro dyrare än i de oblandade konstgödselslagen. Stundom är blandningen icke likformig, utan ammoniumsaltet kan förekomma som klumpar i massan, vars verkan då blir ojämn.

Ammoniakbaser, kvävehaltiga organiska föreningar, som kunna tänkas bildade ur ammoniumhydrat genom ersättande av dess fyra väteatomer med organiska radikaler. De äro starka baser, av vilka flera förekomma som beståndsdelar av växter och djur, antingen fria eller ingående i mera sammansatta föreningar, delvis av stor fysiologisk betydelse. Viktigast av hithörande ämnen är kolin, som kan isoleras i form av en sirapstjock, färglös, i vatten lättlöslig vätska. Kolin är påvisat i fritt tillstånd såväl i växter, ex. i flugsvamp, som även hos djur: i galla, i binjurar, sköldkörtel m. fl. organ. I lecitin (se d. o.) ingår det bundet vid glycerinfosforsyra. Kolin i fri form påverkar blodkärlen på motsatt sätt mot adrenalinet (se art. Aminoföreningar: Aminer o. Binjurar) och sänker därför blodtrycket i kärlen. — Den mot kolin svarande aldehyden, muskarin, är ett av de giftiga ämnena i flugsvampen, en färglös, i vatten lättlöslig, kristalliserande kropp. Dess verkan på ett djur yttrar sig förnämligast i ett förlångsammande av hjärtverksamheten ända till fullständigt stillestånd, åtföljt av stark andnöd; döden följer genom kvävning. — Betain (den kolinet motsvarande syrans anhydrid) är en icke giftig, färglös, kristalliserande kropp av söt smak; anträffas allmänt i växter, bl. a. vitbetor, och ingår därför även i betmelass. Dess betydelse i växternas ämnesomsättning synes ännu icke vara klargjord. Även andra kroppar av med betain likartad byggnad samt föreningar av betain med andra ämnen förekomma hos växter. — Det ovan nämnda neurinet är en giftig bas, som lätt uppkommer ur kolin, ex. vid förruttnelse av lecitinhaltiga vävnader, hjärna o. dyl.*

Ammoniumnitrat. Se Salpeter.

Ammoniumsalt. Se Ammoniak.

Ammoniumsulfat. Se Ammoniak, Svavelsyrad ammoniak.

Ammophila. Se Sandrör.

Amnion. Se Foster.

Amortering. 1. Avbetalning, vanligen årlig utöver stadgad ränta, på en skuld, för att denna efter en viss överenskommen tids förlopp skall vara till fullo gäldad. Ett lån, som avbetalas genom dylik a., kallas amorteringslån. Sker beträffande lån vanligen så, att vid varje betalningstermin, tills lånet är slutbetalt, erlägges en viss procent å lånets ursprungliga belopp, innefattande såväl ränta som avbetalning, varvid, då ränta utgår på den alltjämt avtagande skuldsumman, amorteringsdelen av den inbetalda summan i samma mån ökas.

2. Avskrivning, regelbundna årliga nedskrivningar i det bokförda värdet av sådana förmögenhetsdelar, som ha begränsad varaktighet, t. ex. byggnader, grundförbättringar, döda och levande inventarier.

Den årliga avskrivningens storlek måste härvid rättas efter varaktigheten och beräknas enligt formeln:

amorteringsprocenten = 100: varaktigheten i år.

Till ledning vid bestämmande av amorteringsprocenten må anföras följande uppgifter:

Byggnader:	Årlig amorterings- procent.
Boningshus	0.5—0.8
Nötkreaturs- och häststallar . .	1.0—2.0
Svinstallar	1.5—3.0
Logebyggnader, magasin	1.2—2.0
Grundförbättringar:	
Dränering	2.0—5.0
Märgling	10.0—12.5
Döda inventarier:	
Fordon	10.0—15.0
Plogar	15.0—20.0
Harvar	10.0—15.0
Såningsmaskiner	15.0—20.0

Slåtter- och skördemaskiner .

10.0—15.0

Tröskverk . . . .

10.0—15.0

Vid värderingen av hästar kan lämpligen, sedan hästen uppnått 8 år, skillnaden mellan hästens värde vid denna ålder och hans beräknade slaktvärde avskrivas med 1/8 à 1/10 årligen. Överskrider ett nötkreaturs värde på grund av högt avels- eller bruksvärde väsentligen slaktvärdet, avskriver man på liknande sätt denna värdeskillnad med en mot den beräknade varaktigheten svarande årlig kvotdel av densamma. Eljes sker vanligen ingen amortering av nötkreaturen, då besättningen i sin helhet har ungefär oförändrat värde. A. av gödsling, se Gödsel värde.L. N.

Ampelopsis. Se Vildvin.

Ampere. Se Elektricitet.

Amylas. Se Alkoholjäsning, Enzym.

Anaerob. Se Bakterier.

Analys. Se Fettbestämning, Foderanalys, Frökontroll, Jordanalys.

Analysbevis. Se Frökontroll.

Anas. Se And.

Anasarka. Se Fläckfeber.

Anchusa. Se Rast.

Ancona-höns. Se Leghorn. behandling av råfosfat med svavelsyra, vari ammoniumsulfat upplösts. Dess verksamma beståndsdel är ammoniumdifosfat $(NH_4)^2HPO_4$. A. framställes med olika sammansättning; i Sverige är en vara med 14 % fosforsyra och 5 % kväve det vanligaste. A. är en mycket verksam konstgödsel, som framför blandningsdelarna medför fördelarna, att fosforsyran icke kan »återgå», då den är bunden vid ammoniak (se Superfosfat) och ammoniakens förflyktigande i kalkrik jord motverkas genom dess bindning vid det sura superfosfatet. Mot A. kan göras samma anmärkning som mot annan blandgödsel, att de verksamma ämnena däri äro dyrare än i de oblandade konstgödselslagen. Stundom är blandningen icke likformig, utan ammoniumsaltet kan förekomma som klumpar i massan, vars verkan då blir ojämn.

Ammoniakbaser, kvävehaltiga organiska föreningar, som kunna tänkas bildade ur ammoniumhydrat genom ersättande av dess fyra väteatomer med organiska radikaler. De äro starka baser, av vilka flera förekomma som beståndsdelar av växter och djur, antingen fria eller ingående i mera sammansatta föreningar, delvis av stor fysiologisk betydelse. Viktigast av hithörande ämnen är kolin, som kan isoleras i form av en sirapstjock, färglös, i vatten lättlöslig vätska. Kolin är påvisat i fritt tillstånd såväl i växter, ex. i flugsvamp, som även hos djur: i galla, i binjurar, sköldkörtel m. fl. organ. I lecitin (se d. o.) ingår det bundet vid glycerinfosforsyra. Kolin i fri form påverkar blodkärlen på motsatt sätt mot adrenalinet (se art. Aminoföreningar: Aminer o. Binjurar) och sänker därför blodtrycket i kärlen. — Den mot kolin svarande aldehyden, muskarin, är ett av de giftiga ämnena i flugsvampen, en färglös, i vatten lättlöslig, kristalliserande kropp. Dess verkan på ett djur yttrar sig förnämligast i ett förlångsammande av hjärtverksamheten ända till fullständigt stillestånd, åtföljt av stark andnöd; döden följer genom kvävning. — Betain (den kolinet motsvarande syrans anhydrid) är en icke giftig, färglös, kristalliserande kropp av söt smak; anträffas allmänt i växter, bl. a. vitbetor, och ingår därför även i betmelass. Dess betydelse i växternas ämnesomsättning synes ännu icke vara klargjord. Även andra kroppar av med betain likartad byggnad samt föreningar av betain med andra ämnen förekomma hos växter. — Det ovan nämnda neurinet är en giftig bas, som lätt uppkommer ur kolin, ex. vid förruttnelse av lecitinhaltiga vävnader, hjärna o. dyl.*

Ammoniumnitrat. Se Salpeter.

Ammoniumsalt. Se Ammoniak.

Ammoniumsulfat. Se Ammoniak, Svavelsyrad ammoniak.

Ammophila. Se Sandrör.

Amnion. Se Foster.

Amortering. 1. Avbetalning, vanligen årlig utöver stadgad ränta, på en skuld, för att denna efter en viss överenskommen tids förlopp skall vara till fullo gäldad. Ett lån, som avbetalas genom dylik a., kallas amorteringslån. Sker beträffande lån vanligen så, att vid varje betalningstermin, tills lånet är slutbetalt, erlägges en viss procent å lånets ursprungliga belopp, innefattande såväl ränta som avbetalning, varvid, då ränta utgår på den alltjämt avtagande skuldsumman, amorteringsdelen av den inbetalda summan i samma mån ökas.

2. Avskrivning, regelbundna årliga nedskrivningar i det bokförda värdet av sådana förmögenhetsdelar, som ha begränsad varaktighet, t. ex. byggnader, grundförbättringar, döda och levande inventarier.

Den årliga avskrivningens storlek måste härvid rättas efter varaktigheten och beräknas enligt formeln:

amorteringsprocenten = 100: varaktigheten i år.

Till ledning vid bestämmande av amorteringsprocenten må anföras följande uppgifter:

Byggnader:

Årlig amorterings-
procent.

Boningshus . . . .

0.5—0.8

Nötkreaturs- och hästscallar . .

1.0—2.0

Svinstallar . . . .

1.5—3.0

Logebyggnader, magasin . . . .

1.2—2.0

Grundförbättringar:

Dränering . . . .

2.0—5.0

Märgling . . . .

10.0—12.5

Döda inventarier:

Fordon . . . .

10.0—15.0

Plogar . . . .

15.0—20.0

Harvar . . . .

10.0—15.0

Såningsmaskiner . . . .

15.0—20.0

Slåtter- och skördemaskiner .

10.0—15.0

Tröskverk . . . .

10.0—15.0

Vid värderingen av hästar kan lämpligen, sedan hästen uppnått 8 år, skillnaden mellan hästens värde vid denna ålder och hans beräknade slaktvärde avskrivas med 1/8 à 1/10 årligen. Överskrider ett nötkreaturs värde på grund av högt avels- eller bruksvärde väsentligen slaktvärdet, avskriver man på liknande sätt denna värdeskillnad med en mot den beräknade varaktigheten svarande årlig kvotdel av densamma. Eljes sker vanligen ingen amortering av nötkreaturen, då besättningen i sin helhet har ungefär oförändrat värde. A. av gödsling, se Gödsel värde.L. N.

Ampelopsis. Se Vildvin.

Ampere. Se Elektricitet.

Amylas. Se Alkoholjäsning, Enzym.

Anaerob. Se Bakterier.

Analys. Se Fettbestämning, Foderanalys, Frökontroll, Jordanalys.

Analysbevis. Se Frökontroll.

Anas. Se And.

Anasarka. Se Fläckfeber.

Anchusa. Se Rast.

Ancona-höns. Se Leghorn. behandling av råfosfat med svavelsyra, vari ammoniumsulfat upplösts. Dess verksamma beståndsdel är ammoniumdifosfat $(NH_4)^2HPO_4$. A. framställes med olika sammansättning; i Sverige är en vara med 14 % fosforsyra och 5 % kväve det vanligaste. A. är en mycket verksam konstgödsel, som framför blandningsdelarna medför fördelarna, att fosforsyran icke kan »återgå», då den är bunden vid ammoniak (se Superfosfat) och ammoniakens förflyktigande i kalkrik jord motverkas genom dess bindning vid det sura superfosfatet. Mot A. kan göras samma anmärkning som mot annan blandgödsel, att de verksamma ämnena däri äro dyrare än i de oblandade konstgödselslagen. Stundom är blandningen icke likformig, utan ammoniumsaltet kan förekomma som klumpar i massan, vars verkan då blir ojämn.

Ammoniakbaser, kvävehaltiga organiska föreningar, som kunna tänkas bildade ur ammoniumhydrat genom ersättande av dess fyra väteatomer med organiska radikaler. De äro starka baser, av vilka flera förekomma som beståndsdelar av växter och djur, antingen fria eller ingående i mera sammansatta föreningar, delvis av stor fysiologisk betydelse. Viktigast av hithörande ämnen är kolin, som kan isoleras i form av en sirapstjock, färglös, i vatten lättlöslig vätska. Kolin är påvisat i fritt tillstånd såväl i växter, ex. i flugsvamp, som även hos djur: i galla, i binjurar, sköldkörtel m. fl. organ. I lecitin (se d. o.) ingår det bundet vid glycerinfosforsyra. Kolin i fri form påverkar blodkärlen på motsatt sätt mot adrenalinet (se art. Aminoföreningar: Aminer o. Binjurar) och sänker därför blodtrycket i kärlen. — Den mot kolin svarande aldehyden, muskarin, är ett av de giftiga ämnena i flugsvampen, en färglös, i vatten lättlöslig, kristalliserande kropp. Dess verkan på ett djur yttrar sig förnämligast i ett förlångsammande av hjärtverksamheten ända till fullständigt stillestånd, åtföljt av stark andnöd; döden följer genom kvävning. — Betain (den kolinet motsvarande syrans anhydrid) är en icke giftig, färglös, kristalliserande kropp av söt smak; anträffas allmänt i växter, bl. a. vitbetor, och ingår därför även i betmelass. Dess betydelse i växternas ämnesomsättning synes ännu icke vara klargjord. Även andra kroppar av med betain likartad byggnad samt föreningar av betain med andra ämnen förekomma hos växter. — Det ovan nämnda neurinet är en giftig bas, som lätt uppkommer ur kolin, ex. vid förruttnelse av lecitinhaltiga vävnader, hjärna o. dyl.*

Ammoniumnitrat. Se Salpeter.

Ammoniumsalt. Se Ammoniak.

Ammoniumsulfat. Se Ammoniak, Svavelsyrad ammoniak.

Ammophila. Se Sandrör.

Amnion. Se Foster.

Amortering. 1. Avbetalning, vanligen årlig utöver stadgad ränta, på en skuld, för att denna efter en viss överenskommen tids förlopp skall vara till fullo gäldad. Ett lån, som avbetalas genom dylik a., kallas amorteringslån. Sker beträffande lån vanligen så, att vid varje betalningstermin, tills lånet är slutbetalt, erlägges en viss procent å lånets ursprungliga belopp, innefattande såväl ränta som avbetalning, varvid, då ränta utgår på den alltjämt avtagande skuldsumman, amorteringsdelen av den inbetalda summan i samma mån ökas.

2. Avskrivning, regelbundna årliga nedskrivningar i det bokförda värdet av sådana förmögenhetsdelar, som ha begränsad varaktighet, t. ex. byggnader, grundförbättringar, döda och levande inventarier.

Den årliga avskrivningens storlek måste härvid rättas efter varaktigheten och beräknas enligt formeln:

amorteringsprocenten = 100: varaktigheten i år.

Till ledning vid bestämmande av amorteringsprocenten må anföras följande uppgifter:

	Årlig amorterings-procent.
Byggnader:	
Boningshus	0.5—0.8
Nötkreaturs- och häststallar . .	1.0—2.0
Svinstallar	1.5—3.0
Logebyggnader, magasin	1.2—2.0
Grundförbättringar:	
Dränering	2.0—5.0
Märgling	10.0—12.5
Döda inventarier:	
Fordon	10.0—15.0
Plogar	15.0—20.0
Harvar	10.0—15.0
Såningsmaskiner	15.0—20.0
Slåtter- och skördemaskiner .	10.0—15.0
Tröskverk	10.0—15.0

Vid värderingen av hästar kan lämpligen, sedan hästen uppnått 8 år, skillnaden mellan hästens värde vid denna ålder och hans beräknade slaktvärde avskrivas med 1/8 à 1/10 årligen. Överskrider ett nötkreaturs värde på grund av högt avels- eller bruksvärde väsentligen slaktvärdet, avskriver man på liknande sätt denna värdeskillnad med en mot den beräknade varaktigheten svarande årlig kvotdel av densamma. Eljes sker vanligen ingen amortering av nötkreaturen, då besättningen i sin helhet har ungefär oförändrat värde. A. av gödsling, se Gödsel värde.L. N.

Ampelopsis. Se Vildvin.

Ampere. Se Elektricitet.

Amylas. Se Alkoholjäsning, Enzym.

Anaerob. Se Bakterier.

Analys. Se Fettbestämning, Foderanalys, Frökontroll, Jordanalys.

Analysbevis. Se Frökontroll.

Anas. Se And.

Anasarka. Se Fläckfeber.

Anchusa. Se Rast.

Ancona-höns. Se Leghorn. behandling av råfosfat med svavelsyra, vari ammoniumsulfat upplösts. Dess verksamma beståndsdel är ammoniumdifosfat $(NH_4)^2HPO_4$. A. framställes med olika sammansättning; i Sverige är en vara med 14 % fosforsyra och 5 % kväve det vanligaste. A. är en mycket verksam konstgödsel, som framför blandningsdelarna medför fördelarna, att fosforsyran icke kan »återgå», då den är bunden vid ammoniak (se Superfosfat) och ammoniakens förflyktigande i kalkrik jord motverkas genom dess bindning vid det sura superfosfatet. Mot A. kan göras samma anmärkning som mot annan blandgödsel, att de verksamma ämnena däri äro dyrare än i de oblandade konstgödselslagen. Stundom är blandningen icke likformig, utan ammoniumsaltet kan förekomma som klumpar i massan, vars verkan då blir ojämn.

Ammoniakbaser, kvävehaltiga organiska föreningar, som kunna tänkas bildade ur ammoniumhydrat genom ersättande av dess fyra väteatomer med organiska radikaler. De äro starka baser, av vilka flera förekomma som beståndsdelar av växter och djur, antingen fria eller ingående i mera sammansatta föreningar, delvis av stor fysiologisk betydelse.

Viktigast av hithörande ämnen är kolin, som kan isoleras i form av en sirapstjock, färglös, i vatten lättlöslig vätska. Kolin är påvisat i fritt tillstånd såväl i växter, ex. i flugsvamp, som även hos djur: i galla, i binjurar, sköldkörtel m. fl. organ. I lecitin (se d. o.) ingår det bundet vid glycerinfosforsyra. Kolin i fri form påverkar blodkärlen på motsatt sätt mot adrenalinet (se art. Aminoföreningar: Aminer o. Binjurar) och sänker därför blodtrycket i kärlen. — Den mot kolin svarande aldehyden, muskarin, är ett av de giftiga ämnena i flugsvampen, en färglös, i vatten lättlöslig, kristalliserande kropp. Dess verkan på ett djur yttrar sig förnämligast i ett förlångsammande av hjärtverksamheten ända till fullständigt stillestånd, åtföljt av stark andnöd; döden följer genom kvävning. — Betain (den kolinet motsvarande syrans anhydrid) är en icke giftig, färglös, kristalliserande kropp av söt smak; anträffas allmänt i växter, bl. a. vitbetor, och ingår därför även i betmelass. Dess betydelse i växternas ämnesomsättning synes ännu icke vara klargjord. Även andra kroppar av med betain likartad byggnad samt föreningar av betain med andra ämnen förekomma hos växter. — Det ovan nämnda neurinet är en giftig bas, som lätt uppkommer ur kolin, ex. vid förruttnelse av lecitinhaltiga vävnader, hjärna o. dyl.*

Ammoniumnitrat. Se Salpeter.

Ammoniumsalt. Se Ammoniak.

Ammoniumsulfat. Se Ammoniak, Svavelsyrad ammoniak.

Ammophila. Se Sandrör.

Amnion. Se Foster.

Amortering. 1. Avbetalning, vanligen årlig utöver stadgad ränta, på en skuld, för att denna efter en viss överenskommen tids förlopp skall vara till fullo gäldad. Ett lån, som avbetalas genom dylik a., kallas amorteringslån. Sker beträffande lån vanligen så, att vid varje betalningstermin, tills lånet är slutbetalt, erlägges en viss procent å lånets ursprungliga belopp, innefattande såväl ränta som avbetalning, varvid, då ränta utgår på den alltjämt avtagande skuldsumman, amorteringsdelen av den inbetalda summan i samma mån ökas.

2. Avskrivning, regelbundna årliga nedskrivningar i det bokförda värdet av sådana förmögenhetsdelar, som ha begränsad varaktighet, t. ex. byggnader, grundförbättringar, döda och levande inventarier.

Den årliga avskrivningens storlek måste härvid rättas efter varaktigheten och beräknas enligt formeln:

amorteringsprocenten = 100: varaktigheten i år.

Till ledning vid bestämmande av amorteringsprocenten må anföras följande uppgifter:

Byggnader:	Årlig amorterings- procent.
Boningshus	0.5—0.8
Nötkreaturs- och häststallar . .	1.0—2.0
Svinstallar	1.5—3.0
Logebyggnader, magasin	1.2—2.0
Grundförbättringar:	
Dränering	2.0—5.0
Märgling	10.0—12.5
Döda inventarier:	
Fordon	10.0—15.0
Plogar	15.0—20.0
Harvar	10.0—15.0
Såningsmaskiner	15.0—20.0
Slåtter- och skördemaskiner .	10.0—15.0
Tröskverk	10.0—15.0

Vid värderingen av hästar kan lämpligen, sedan hästen uppnått 8 år, skillnaden mellan hästens värde vid denna ålder och hans beräknade slaktvärde avskrivas med 1/8 à 1/10 årligen. Överskrider ett nötkreaturs värde på grund av högt avels- eller bruksvärde väsentligen slaktvärdet, avskriver man på liknande sätt denna värdeskillnad med en mot den beräknade varaktigheten svarande årlig kvotdel av densamma. Eljes sker vanligen ingen amortering av nötkreaturen, då besättningen i sin helhet har ungefär oförändrat värde. A. av gödsling, se

Gödsel värde.L. N.

Ampelopsis. Se Vildvin.

Ampere. Se Elektricitet.

Amylas. Se Alkoholjäsning, Enzym.

Anaerob. Se Bakterier.

Analys. Se Fettbestämning, Foderanalys, Frökontroll, Jordanalys.

Analysbevis. Se Frökontroll.

Anas. Se And.

Anasarka. Se Fläckfeber.

Anchusa. Se Rast.

Ancona-höns. Se Leghorn. behandling av råfosfat med svavelsyra, vari ammoniumsulfat upplösts. Dess verksamma beståndsdel är ammoniumdifosfat $(NH_4)^2HPO_4$. A. framställes med olika sammansättning; i Sverige är en vara med 14 % fosforsyra och 5 % kväve det vanligaste. A. är en mycket verksam konstgödsel, som framför blandningsdelarna medför fördelarna, att fosforsyran icke kan »återgå», då den är bunden vid ammoniak (se Superfosfat) och ammoniakens förflyktigande i kalkrik jord motverkas genom dess bindning vid det sura superfosfatet. Mot A. kan göras samma anmärkning som mot annan blandgödsel, att de verksamma ämnena däri äro dyrare än i de oblandade konstgödselslagen. Stundom är blandningen icke likformig, utan ammoniumsaltet kan förekomma som klumpar i massan, vars verkan då blir ojämn.

Ammoniakbaser, kvävehaltiga organiska föreningar, som kunna tänkas bildade ur ammoniumhydrat genom ersättande av dess fyra väteatomer med organiska radikaler. De äro starka baser, av vilka flera förekomma som beståndsdelar av växter och djur, antingen fria eller ingående i mera sammansatta föreningar, delvis av stor fysiologisk betydelse. Viktigast av hithörande ämnen är kolin, som kan isoleras i form av en sirapstjock, färglös, i vatten lättlöslig vätska. Kolin är påvisat i fritt tillstånd såväl i växter, ex. i flugsvamp, som även hos djur: i galla, i binjurar, sköldkörtel m. fl. organ. I lecitin (se d. o.) ingår det bundet vid glycerinfosforsyra. Kolin i fri form påverkar blodkärlen på motsatt sätt mot adrenalinet (se art. Aminoföreningar: Aminer o. Binjurar) och sänker därför blodtrycket i kärlen. — Den mot kolin svarande aldehyden, muskarin, är ett av de giftiga ämnena i flugsvampen, en färglös, i vatten lättlöslig, kristalliserande kropp. Dess verkan på ett djur yttrar sig förnämligast i ett förlångsammande av hjärtverksamheten ända till fullständigt stillestånd, åtföljt av stark andnöd; döden följer genom kvävning. — Betain (den kolinet motsvarande syrans anhydrid) är en icke giftig, färglös, kristalliserande kropp av söt smak; anträffas allmänt i växter, bl. a. vitbetor, och ingår därför även i betmelass. Dess betydelse i växternas ämnesomsättning synes ännu icke vara klargjord. Även andra kroppar av med betain likartad byggnad samt föreningar av betain med andra ämnen förekomma hos växter. — Det ovan nämnda neurinet är en giftig bas, som lätt uppkommer ur kolin, ex. vid förruttnelse av lecitinhaltiga vävnader, hjärna o. dyl.*

Ammoniumnitrat. Se Salpeter.

Ammoniumsalt. Se Ammoniak.

Ammoniumsulfat. Se Ammoniak, Svavelsyrad ammoniak.

Ammophila. Se Sandrör.

Amnion. Se Foster.

Amortering. 1. Avbetalning, vanligen årlig utöver stadgad ränta, på en skuld, för att denna efter en viss överenskommen tids förlopp skall vara till fullo gäldad. Ett lån, som avbetalas genom dylik a., kallas amorteringslån. Sker beträffande lån vanligen så, att vid varje betalningstermin, tills lånet är slutbetalt, erlägges en viss procent å lånets ursprungliga belopp, innefattande såväl ränta som avbetalning, varvid, då ränta utgår på den alltjämt avtagande skuldsumman, amorteringsdelen av den inbetalda summan i samma mån ökas.

2. Avskrivning, regelbundna årliga nedskrivningar i det bokförda värdet av sådana förmögenhetsdelar, som ha begränsad varaktighet, t. ex. byggnader, grundförbättringar, döda och levande inventarier.

Den årliga avskrivningens storlek måste härvid rättas efter varaktigheten och beräknas enligt formeln:

amorteringsprocenten = 100: varaktigheten i år.

Till ledning vid bestämmande av amorteringsprocenten må anföras följande uppgifter:

Byggnader:	Årlig amorterings- procent.
Boningshus	0.5—0.8
Nötkreaturs- och häststallar . .	1.0—2.0
Svinstallar	1.5—3.0
Logebyggnader, magasin	1.2—2.0
Grundförbättringar:	
Dränering	2.0—5.0
Märgling	10.0—12.5
Döda inventarier:	
Fordon	

10.0—15.0

Plogar . . . .

15.0—20.0

Harvar . . . .

10.0—15.0

Såningsmaskiner . . . .

15.0—20.0

Slåtter- och skördemaskiner .

10.0—15.0

Tröskverk . . . .

10.0—15.0

Vid värderingen av hästar kan lämpligen, sedan hästen uppnått 8 år, skillnaden mellan hästens värde vid denna ålder och hans beräknade slaktvärde avskrivas med 1/8 à 1/10 årligen. Överskrider ett nötkreaturs värde på grund av högt avels- eller bruksvärde väsentligen slaktvärdet, avskriver man på liknande sätt denna värdeskillnad med en mot den beräknade varaktigheten svarande årlig kvotdel av densamma. Eljes sker vanligen ingen amortering av nötkreaturen, då besättningen i sin helhet har ungefär oförändrat värde. A. av gödsling, se Gödsel värde.L. N.

Ampelopsis. Se Vildvin.

Ampere. Se Elektricitet.

Amylas. Se Alkoholjäsning, Enzym.

Anaerob. Se Bakterier.

Analys. Se Fettbestämning, Foderanalys, Frökontroll, Jordanalys.

Analysbevis. Se Frökontroll.

Anas. Se And.

Anasarka. Se Fläckfeber.

Anchusa. Se Rast.

Ancona-höns. Se Leghorn. **And**. Till and fåglarnas familj höra såsom underfamiljer de egentliga änderna, dykänder, skrakar, gåsfåglar och svanar (se d. o.). De egentliga änderna, släktet *Anas*, hava (till skillnad från dykänder) yttertån betydligt kortare än mellantån och baktån försedd endast med en obetydlig hudflik samt på vingarna skarpt framträdande metallskimrande s. k. vingspeglar. Hanarna hava under vinter och vår mångfärgad, praktfull fjäderskrud, men under sommaren en oansenligare dräkt mer överensstämmande med honornas. De dyka endast som ungar eller om de bliva skadade (jfr Dykand, Skrake, Gås, Svan).

Gräsanden, *Anas boschas* L., stamformen till tama ankan, är den allmännaste och värdefullaste arten; dess vingspeglar äro vackert metallblå, begränsade av svart och vitt. Om än i vissa trakter tydligt avtagande, finnes den ganska allmänt över hela Sverige, i såväl sötvatten och sankmarker som vid havsvikar och i skärgårdar, men trives bäst i grunda insjöar med rika vassar. De äro flyttfåglar, som anlända till sina häckplatser tidigt om våren, ofta före islossningen, och leva, liksom a.-fåglar i allmänhet, i engifte. De lägga 10—12 vita, i gulgrönt skiftande ägg, vanligen i april, i en bale på marken, stundom ganska långt från närmaste vatten. Ungarna bliva flygfärdiga i slutet av juli — början av augusti. Hanarna, »anddrakarna», som, medan honorna uppföda ungarna, hålla sig för sig själva, fälla fram på sommaren samtidigt alla sina vingpennor och förlora därmed för en kortare tid flygförmågan. Mot hösten samla sig änderna i större flockar, som om dagen hålla till i glesare vassar eller ute på klarvatten, men om aftnarna bege sig inåt land att beta i grunda ängsvikar. I den mån isarna lägga sig, börja de draga söderut, men i södra Sverige övervintra gräsänder ej sällan i öppna strömdrag. Sin föda, varjehanda växtämnen och smärre vattendjur, hämta de på grundare vatten, där de genom att ställa sig på huvudet kunna nå botten med näbben.

Krickan, *A. crecca* L., och årtan, *A. querquedula* L., äro, utom gräsanden, de enda av de egentliga änderna, som hava någon större betydelse ur jaktsynpunkt. De äro minst 1/3., mindre än gräsanden och åtskiljas lättast på vingspeglarna, som hos krickan äro klargröna, upp- och nedtill begränsade av svarta fjäderkanter, men hos årtan gröngrå, med vit infattning fram- och baktill. Krickan förekommer tämligen allmänt i hela landet på ungefär samma lokaler som gräsanden, årtan sparsammare och blott i landets södra och sydöstra delar.

Skedanden, *A. clypeata* L., med skedformigt vidgad näbb och stjärtanden, *A. acuta* L., med till en spets förlängda stjärtfjädrar, båda av gräsandens storlek eller något mindre, förekomma spridda inne i landet och vid kusterna, men ingenstädes allmänna.

Bläsanden, *A. penelope* L., med blåaktig näbb och vit buk samt hos hanen gröna, hos honan svartbruna vingspeglar, häckar tämligen talrikt i vissa trakter av Norrland och uppträder under höststräcket även i s. Sverige.

Snatteranden, *A. strepera* L., igenkännes på sina vita, nedtill svartkantade vingspeglar. Sällsynt, på spridda ställen i s. Sverige.

Gravanden eller gravgåsen, *Tadorna tadorna* L., som står på gränsen mellan änder och gåsfåglar, häckar hos oss blott vid saltvatten och träffas tämligen sparsamt vid västra och södra kusterna samt vid ostkusten upp till Södermanlandsskären. Har praktfull, i svart, vitt och rödbrunt tecknad fjäderdräkt, med gröna vingspeglar. Hanens näbb har vid roten en röd ansvällning. Namnet gravand härleder sig av fågelns vana att lägga sitt rede i hål i jorden, som den ibland själv gräver.

Bergand och Brunand. Se Dykand.

Andjakt. Trots att jakten på änder i de flesta trakter bedrivits alltför intensivt, kan den ännu på sina håll lämna ett ganska rikt utbyte. De flygfärdiga ungänderna skjutas antingen från båt, som mot vinden stakas fram genom vassarna, eller ock, där terrängen så medgiver, för stående hund. Ibland hållas även formliga drevjakter, varvid skyttarna taga plats vid i vassen upphuggna gator. Om hösten, då änderna börjat flocka sig, skjutas de bäst »på sträck», d. v. s. då de strax efter solnedgången komma flygande till sina betesplatser, vilka ombytas alltefter olika vattenstånd och vindförhållanden. Jakt på änder (häri inbegripas även gravanden och den till dykänderna hörande brunanden,*Nyroca ferina* L.) är enligt 1912 års jaktstadga tillåten inom Malmöhus, Kristianstads, Hallands och Blekinge län $^{16}/_{7}$—$^{31}/_{12}$, inom Norrbottens, Västerbottens, Västernorrlands och Jämtlands län $^{16}/_{8}$—$^{31}/_{12}$ samt inom övriga delar av riket $^{1}/_{8}$—$^{31}/_{12}$.

Den, som vill vårda sig om sin a., bör bl. a. taga för regel att icke börja jaga, förrän ungarna äro fullt utvuxna och flygfärdiga, att aldrig använda sig av vilda, odresserade hundar, som ha för vana att ihjälbita tryckande änder, samt att icke skjuta de gamla honorna, som år efter år återkomma och lägga kull på ungefär samma plats.T. H—l.

Andalusiska höns, blå, skilja sig från Minorka (se d. o.) huvudsakligen genom fjäderklädnadens blågrå färg med en smal mörkare rand kring varje fjäder. Färgen ärves ej säkert, beroende på att rasen är korsad. Sällsynt i Sverige. Värpförmåga som Minorka (se d. o.).

Andelsbete. Då svårigheter vid många jordbruk finnas att anordna fri betesgång, vilken särskilt för ungdjur är synnerligen önskvärd, har på senaste år börjat bildas andelsföreningar för gemensamt anskaffande av **And**. Till and fåglarnas familj höra såsom underfamiljer de egentliga änderna, dykänder, skrakar, gåsfåglar och svanar (se d. o.). De egentliga änderna, släktet *Anas*, hava (till skillnad från dykänder) yttertån betydligt kortare än mellantån och baktån försedd endast med en obetydlig hudflik samt på vingarna skarpt framträdande metallskimrande s. k. vingspeglar. Hanarna hava under vinter och vår mångfärgad, praktfull fjäderskrud, men under sommaren en oansenligare dräkt mer överensstämmande med honornas. De dyka endast som ungar eller om de bliva skadade (jfr Dykand, Skrake, Gås, Svan).

Gräsanden, *Anas boschas* L., stamformen till tama ankan, är den allmännaste och värdefullaste arten; dess vingspeglar äro vackert metallblå, begränsade av svart och vitt. Om än i vissa trakter tydligt avtagande, finnes den ganska allmänt över hela Sverige, i såväl sötvatten och sankmarker som vid havsvikar och i skärgårdar, men trives bäst i grunda insjöar med rika vassar. De äro flyttfåglar, som anlända till sina häckplatser tidigt om våren, ofta före islossningen, och leva, liksom a.-fåglar i allmänhet, i engifte. De lägga 10—12 vita, i gulgrönt skiftande ägg, vanligen i april, i en bale på marken, stundom ganska långt från närmaste vatten. Ungarna bliva flygfärdiga i slutet av juli — början av augusti. Hanarna, »anddrakarna», som, medan honorna uppföda ungarna, hålla sig för sig själva, fälla fram på sommaren samtidigt alla sina vingpennor och förlora därmed för en kortare tid flygförmågan. Mot hösten samla sig änderna i större flockar, som om dagen hålla till i glesare vassar eller ute på klarvatten, men om aftnarna bege sig inåt land att beta i grunda ängsvikar. I den mån isarna lägga sig, börja de draga söderut, men i södra Sverige övervintra gräsänder ej sällan i öppna strömdrag. Sin föda, varjehanda växtämnen och smärre vattendjur, hämta de på grundare vatten, där de genom att ställa sig på huvudet kunna nå botten med näbben.

Krickan, *A. crecca* L., och årtan, *A. querquedula* L., äro, utom gräsanden, de enda av de egentliga änderna, som hava någon större betydelse ur jaktsynpunkt. De äro minst 1/3., mindre än gräsanden och åtskiljas lättast på vingspeglarna, som hos krickan äro klargröna, upp- och nedtill begränsade av svarta fjäderkanter, men hos årtan gröngrå, med vit infattning fram- och baktill. Krickan förekommer tämligen allmänt i hela landet på ungefär samma lokaler som gräsanden, årtan sparsammare och blott i landets södra och sydöstra delar.

Skedanden, *A. clypeata* L., med skedformigt vidgad näbb och stjärtanden, *A. acuta* L., med till en spets förlängda stjärtfjädrar, båda av gräsandens storlek eller något mindre, förekomma spridda inne i landet och vid kusterna, men ingenstädes allmänna.

Bläsanden, *A. penelope* L., med blåaktig näbb och vit buk samt hos hanen gröna, hos honan svartbruna vingspeglar, häckar tämligen talrikt i vissa trakter av Norrland och uppträder under höststräcket även i s. Sverige.

Snatteranden, *A. strepera* L., igenkännes på sina vita, nedtill svartkantade vingspeglar. Sällsynt, på spridda ställen i s. Sverige.

Gravanden eller gravgåsen, *Tadorna tadorna* L., som står på gränsen mellan änder och gåsfåglar, häckar hos oss blott vid saltvatten och träffas tämligen sparsamt vid västra och södra kusterna samt vid ostkusten upp till Södermanlandsskären. Har praktfull, i svart, vitt och rödbrunt tecknad fjäderdräkt, med gröna vingspeglar. Hanens näbb har vid roten en röd ansvällning. Namnet gravand härleder sig av fågelns vana att lägga sitt rede i hål i jorden, som den ibland själv gräver.

Bergand och Brunand. Se Dykand.

Andjakt. Trots att jakten på änder i de flesta trakter bedrivits alltför intensivt, kan den ännu på sina håll lämna ett ganska rikt utbyte. De flygfärdiga ungänderna skjutas antingen från båt, som mot vinden stakas fram genom vassarna, eller ock, där terrängen så medgiver, för stående hund. Ibland hållas även formliga drevjakter, varvid skyttarna taga plats vid i vassen upphuggna gator. Om hösten, då änderna börjat flocka sig, skjutas de bäst »på sträck», d. v. s. då de strax efter solnedgången komma flygande till sina betesplatser, vilka ombytas alltefter olika vattenstånd och vindförhållanden. Jakt på änder (häri inbegripas även gravanden och den till dykänderna hörande brunanden,*Nyroca ferina* L.) är enligt 1912 års jaktstadga tillåten inom Malmöhus, Kristianstads, Hallands och Blekinge län $^{16}/_{7}$—$^{31}/_{12}$, inom Norrbottens, Västerbottens, Västernorrlands och Jämtlands län $^{16}/_{8}$—$^{31}/_{12}$ samt inom övriga delar av riket $^{1}/_{8}$—$^{31}/_{12}$.

Den, som vill vårda sig om sin a., bör bl. a. taga för regel att icke börja jaga, förrän ungarna äro fullt utvuxna och flygfärdiga, att aldrig använda sig av vilda, odresserade hundar, som ha för vana att ihjälbita tryckande änder, samt att icke skjuta de gamla honorna, som år efter år återkomma och lägga kull på ungefär samma plats.T. H—l.

Andalusiska höns, blå, skilja sig från Minorka (se d. o.) huvudsakligen genom fjäderklädnadens blågrå färg med en smal mörkare rand kring varje fjäder. Färgen ärves ej säkert, beroende på att rasen är korsad. Sällsynt i Sverige. Värpförmåga som Minorka (se d. o.).

Andelsbete. Då svårigheter vid många jordbruk finnas att anordna fri betesgång, vilken särskilt för ungdjur är synnerligen önskvärd, har på senaste år börjat bildas andelsföreningar för gemensamt anskaffande av **And**. Till and fåglarnas familj höra såsom underfamiljer de egentliga änderna, dykänder, skrakar, gåsfåglar och svanar (se d. o.). De egentliga änderna, släktet *Anas*, hava (till skillnad från dykänder) yttertån betydligt kortare än mellantån och baktån försedd endast med en obetydlig hudflik samt på vingarna skarpt framträdande metallskimrande s. k. vingspeglar. Hanarna hava under vinter och vår mångfärgad, praktfull fjäderskrud, men under sommaren en oansenligare dräkt mer överensstämmande med honornas. De dyka endast som ungar eller om de bliva skadade (jfr Dykand, Skrake, Gås, Svan).

Gräsanden, *Anas boschas* L., stamformen till tama ankan, är den allmännaste och värdefullaste arten; dess vingspeglar äro vackert metallblå, begränsade av svart och vitt. Om än i vissa trakter tydligt avtagande, finnes den ganska allmänt över hela Sverige, i såväl sötvatten och sankmarker som vid havsvikar och i skärgårdar, men trives bäst i grunda insjöar med rika vassar. De äro flyttfåglar, som anlända till sina häckplatser tidigt om våren, ofta före islossningen, och leva, liksom a.-fåglar i allmänhet, i engifte. De lägga 10—12 vita, i gulgrönt skiftande ägg, vanligen i april, i en bale på marken, stundom ganska långt från närmaste vatten. Ungarna bliva flygfärdiga i slutet av juli — början av augusti. Hanarna, »anddrakarna», som, medan honorna uppföda ungarna, hålla sig för sig själva, fälla fram på sommaren samtidigt alla sina vingpennor och förlora därmed för en kortare tid flygförmågan. Mot hösten samla sig änderna i större flockar, som om dagen hålla till i glesare vassar eller ute på klarvatten, men om aftnarna bege sig inåt land att beta i grunda ängsvikar. I den mån isarna lägga sig, börja de draga söderut, men i södra Sverige övervintra gräsänder ej sällan i öppna strömdrag. Sin föda, varjehanda växtämnen och smärre vattendjur, hämta de på grundare vatten, där de genom att ställa sig på huvudet kunna nå botten med näbben.

Krickan, *A. crecca* L., och årtan, *A. querquedula* L., äro, utom gräsanden, de enda av de egentliga änderna, som hava någon större betydelse ur jaktsynpunkt. De äro minst 1/3., mindre än gräsanden och åtskiljas lättast på vingspeglarna, som hos krickan äro klargröna, upp- och nedtill begränsade av svarta fjäderkanter, men hos årtan gröngrå, med vit infattning fram- och baktill. Krickan förekommer tämligen allmänt i hela landet på ungefär samma lokaler som gräsanden, årtan sparsammare och blott i landets södra och sydöstra delar.

Skedanden, *A. clypeata* L., med skedformigt vidgad näbb och stjärtanden, *A. acuta* L., med till en spets förlängda stjärtfjädrar, båda av gräsandens storlek eller något mindre, förekomma spridda inne i landet och vid kusterna, men ingenstädes allmänna.

Bläsanden, *A. penelope* L., med blåaktig näbb och vit buk samt hos hanen gröna, hos honan svartbruna vingspeglar, häckar tämligen talrikt i vissa trakter av Norrland och uppträder under höststräcket även i s. Sverige.

Snatteranden, *A. strepera* L., igenkännes på sina vita, nedtill svartkantade vingspeglar. Sällsynt, på spridda ställen i s. Sverige.

Gravanden eller gravgåsen, *Tadorna tadorna* L., som står på gränsen mellan änder och gåsfåglar, häckar hos oss blott vid saltvatten och träffas tämligen sparsamt vid västra och södra kusterna samt vid ostkusten upp till Södermanlandsskären. Har praktfull, i svart, vitt och rödbrunt tecknad fjäderdräkt, med gröna vingspeglar. Hanens näbb har vid roten en röd ansvällning. Namnet gravand härleder sig av fågelns vana att lägga sitt rede i hål i jorden, som den ibland själv gräver.

Bergand och Brunand. Se Dykand.

Andjakt. Trots att jakten på änder i de flesta trakter bedrivits alltför intensivt, kan den ännu på sina håll lämna ett ganska rikt utbyte. De flygfärdiga ungänderna skjutas antingen från båt, som mot vinden stakas fram genom vassarna, eller ock, där terrängen så medgiver, för stående hund. Ibland hållas även formliga drevjakter, varvid skyttarna taga plats vid i vassen upphuggna gator. Om hösten, då änderna börjat flocka sig, skjutas de bäst »på sträck», d. v. s. då de strax efter solnedgången komma flygande till sina betesplatser, vilka ombytas alltefter olika vattenstånd och vindförhållanden. Jakt på änder (häri inbegripas även gravanden och den till dykänderna hörande brunanden,*Nyroca ferina* L.) är enligt 1912 års jaktstadga tillåten inom Malmöhus, Kristianstads, Hallands och Blekinge län $^{16}/_{7}$—$^{31}/_{12}$, inom Norrbottens, Västerbottens, Västernorrlands och Jämtlands län $^{16}/_{8}$—$^{31}/_{12}$ samt

inom övriga delar av riket $^{1}/_{8}$—$^{31}/_{12}$.

Den, som vill vårda sig om sin a., bör bl. a. taga för regel att icke börja jaga, förrän ungarna äro fullt utvuxna och flygfärdiga, att aldrig använda sig av vilda, odresserade hundar, som ha för vana att ihjälbita tryckande änder, samt att icke skjuta de gamla honorna, som år efter år återkomma och lägga kull på ungefär samma plats.T. H—l.

Andalusiska höns, blå, skilja sig från Minorka (se d. o.) huvudsakligen genom fjäderklädnadens blågrå färg med en smal mörkare rand kring varje fjäder. Färgen ärves ej säkert, beroende på att rasen är korsad. Sällsynt i Sverige. Värpförmåga som Minorka (se d. o.).

Andelsbete. Då svårigheter vid många jordbruk finnas att anordna fri betesgång, vilken särskilt för ungdjur är synnerligen önskvärd, har på senaste år börjat bildas andelsföreningar för gemensamt anskaffande avbetesmark. Den första dylika föreningen bildades år 1914 i Malmöhus län, där länets hushållningssällskap beslutat lämna kontant understöd åt dylik förening, som underkastar sig sällskapets villkor och kontroll. Varje andel motsvarar betesrätt för 1 djur. Insatsen (100, kr.) betalas till en mindre del kontant, resten i skuldförbindelser. Föreningen bekostar skötsel och förbättring av betesmarken samt upptager avgift på grund av den fodermängd, som varje särskilt djur beräknas hava förbrukat. Härvid utgår man från att djurets underhållsfoder uppgått i foderenheter per dag till $^{1}/_{150}$ av levande vikten samt produktionsfodret till visst antal foderenheter (ex. 4) för varje kg. kroppstillväxt. Litt.: Sv. Betes- o. vallfören:s årsskrift 1919.

Andelsförening. Då föreningstanken först började tillämpas på lantbrukets område i Sverige, vilket i någon avsevärd omfattning skedde först då på 1860-talet talrika bymejerier inrättades, fingo föreningarna i allmänhet en mycket löslig form och oftast kortvarigt bestånd eller övergingo de till bolag. Missnöjet med denna form för sammanslutningen, vilken från deltagande i företagens verksamhet och vinst uteslöt alla utom bolagsmännen, föranledde från 1890-talet en övergång till mejeridrift för alla mejerileverantörernas gemensamma räkning och med andel i vinsten i förhållande till levererad mjölkmängd. Denna form för sammanslutningen, andelsförening, hade redan i andra länder till sina huvudgrunder varit tilllämpad på inköpsföreningar, men i Danmark vunnit en kraftig utveckling även vid lantbrukets produktionsföreningar och där verkat med avgjord framgång samt kraftigt bidragit till det mindre jordbrukets höjande. Den visade sig även i Sverige medföra stora fördelar framför bolagsformen genom ökat intresse från medlemmarnas sida, inbördes kontroll över leveranser, förbättrad kvalitet hos produkterna samt gynnsammare ekonomiskt resultat. Andelsformen har därför blivit den förhärskande inom lantbrukets ekonomiska föreningsväsen. Det för densamma utmärkande är följande. Medlemskap står öppet för varje välkänd person inom föreningens område. Vid utträde ur föreningen får medlem sin insats åter samt redan beslutad utdelning, men ej del av föreningens reservfond och övriga egendom, emedan en sådan delning lätt skulle medföra egendomens realisation och äventyra föreningens bestånd. Föreningens kapital grundas genom smärre kontanta insatser, vilka ofta få inbetalas småningom, och genom medlemmarnas skriftliga förbindelser, med vilka som säkerhet kredit på förmånliga villkor kan erhållas, samt genom bildning av en reservfond, vartill avsättning sker av årsvinsten, innan utdelning sker. Medlemmarna hava delaktighet i föreningens egendom i förhållande till sina andelar, vilkas teckning ofta grundas på deltagandet i föreningens omsättning, beräknat efter åkerareal, djurantal m. m. Inköpta varor utlämnas till den öppna marknadens pris, och efter den stadgade avsättningen till reservfonden fördelas den uppkomna vinsten i förhållande till medlemmarnas deltagande i föreningens omsättning (värde av inköpta varor, levererad mjölk, slaktdjur m. m.).

Rösträtt i föreningens angelägenheter är personlig och lika för alla medlemmar, oberoende av kapitalinsatsen eller omfånget av deras deltagande i omsättningen. Ledningen av verksamheten handhaves av en oavlönad styrelse, men föreningsaffärer, för vilka fordras särskild sakkunskap och tidskrävande arbete, böra skötas av en väl avlönad föreståndare, på vilkens skicklighet fullt så stora fordringar böra ställas som i det enskilda affärslivet. Köpplikt för behovet av de varor, föreningen anskaffar, och leveransplikt av de varor, föreningen förarbetar och säljer, är önskvärd för att giva föreningens verksamhet stadga. Kontant betalning bör vara regel för vinnande av säkerhet i affären och största möjliga vinst likasom för att vänja medlemmarna vid punktlighet.

Andelsföreningsväsendet har haft stor inverkan på lantbrukets framåtskridande, särdeles hos de mindre jordbrukarna. Om de särskilda slagen av föreningar talas under deras särsk. namn. Jfr Föreningsväsende.

Andelslön. Förr brukades rätt allmänt att betala arbete vid skörd och trösk med viss andel. Således betalades t. ex. i Dalarne vid slagtröskning och kastning för hand med var 12:e—13:e och i Bohuslän var 16:e tunna av den renkastade säden, i Jämtland skörden av hö med $^{1}/_{8}$—$^{1}/_{9}$, av säd $^{1}/_{8}$—$^{1}/_{12}$ och av potatis 1/6—1/7 av skörden. Jfr Arbetslön.

Andelsmejeri. År 1880 bildades vid Vilan i Malmöhus län en förening för gemensam mejeridrift. Sedan andelsförenings väsendet i Danmark tagit fasta former, ombildades föreningen år 1890 till andelsmejeriförening efter danskt mönster samtidigt med det ytterligare två dylika föreningar bildades i Skåne. Denna föreningsform (se Andelsförening) visade sig synnerligen lämplig för mejerihanteringen och fick allt allmännare utbredning, så att andelsmejerierna år för år fingo en allt mer framstående plats inom mejerihanteringen i alla landets delar, synnerligen som dessa mejerier genom förstklassig utrustning och den ömsesidiga kontrollen pläga lämna bästa vara och gott ekonomiskt resultat (se Mejerihantering). Det för anläggningen och driften nödiga kapitalet anskaffas dels genom medlemmarnas insatser, vanligen beräknade efter tecknat antal kor, dels genom lån med medlemmarnas på samma grund vilande ansvarighetsförbindelser som säkerhet. Medlemmarna pläga vara skyldiga att leverera all sin för hushållet och kalvarna ej behövliga mjölk, i friskt och fullgott betesmark. Den första dylika föreningen bildades år 1914 i Malmöhus län, där länets hushållningssällskap beslutat lämna kontant understöd åt dylik förening, som underkastar sig sällskapets villkor och kontroll. Varje andel motsvarar betesrätt för 1 djur. Insatsen (100, kr.) betalas till en mindre del kontant, resten i skuldförbindelser. Föreningen bekostar skötsel och förbättring av betesmarken samt upptager avgift på grund av den fodermängd, som varje särskilt djur beräknas hava förbrukat. Härvid utgår man från att djurets underhållsfoder uppgått i foderenheter per dag till $^{1}/_{150}$ av levande vikten samt produktionsfodret till visst antal foderenheter (ex. 4) för varje kg. kroppstillväxt. Litt.: Sv. Betes- o. vallfören:s årsskrift 1919.

Andelsförening. Då föreningstanken först började tillämpas på lantbrukets område i Sverige, vilket i någon avsevärd omfattning skedde först då på 1860-talet talrika bymejerier inrättades, fingo föreningarna i allmänhet en mycket löslig form och oftast kortvarigt bestånd eller övergingo de till bolag. Missnöjet med denna form för sammanslutningen, vilken från deltagande i företagens verksamhet och vinst uteslöt alla utom bolagsmännen, föranledde från 1890-talet en övergång till mejeridrift för alla mejerileverantörernas gemensamma räkning och med andel i vinsten i förhållande till levererad mjölkmängd. Denna form för sammanslutningen, andelsförening, hade redan i andra länder till sina huvudgrunder varit tilllämpad på inköpsföreningar, men i Danmark vunnit en kraftig utveckling även vid lantbrukets produktionsföreningar och där verkat med avgjord framgång samt kraftigt bidragit till det mindre jordbrukets höjande. Den visade sig även i Sverige medföra stora fördelar framför bolagsformen genom ökat intresse från medlemmarnas sida, inbördes kontroll över leveranser, förbättrad kvalitet hos produkterna samt gynnsammare ekonomiskt resultat. Andelsformen har därför blivit den förhärskande inom lantbrukets ekonomiska föreningsväsen. Det för densamma utmärkande är följande. Medlemskap står öppet för varje välkänd person inom föreningens område. Vid utträde ur föreningen får medlem sin insats åter samt redan beslutad utdelning, men ej del av föreningens reservfond och övriga egendom, emedan en sådan delning lätt skulle medföra egendomens realisation och äventyra föreningens bestånd. Föreningens kapital grundas genom smärre kontanta insatser, vilka ofta få inbetalas småningom, och genom medlemmarnas skriftliga förbindelser, med vilka som säkerhet kredit på förmånliga villkor kan erhållas, samt genom bildning av en reservfond, vartill avsättning sker av årsvinsten, innan utdelning sker. Medlemmarna hava delaktighet i föreningens egendom i förhållande till sina andelar, vilkas teckning ofta grundas på deltagandet i föreningens omsättning, beräknat efter åkerareal, djurantal m. m. Inköpta varor utlämnas till den öppna marknadens pris, och efter den stadgade avsättningen till reservfonden fördelas den uppkomna vinsten i förhållande till medlemmarnas deltagande i föreningens omsättning (värde av inköpta varor, levererad mjölk, slaktdjur m. m.).

Rösträtt i föreningens angelägenheter är personlig och lika för alla medlemmar, oberoende av kapitalinsatsen eller omfånget av deras deltagande i omsättningen. Ledningen av verksamheten handhaves av en oavlönad styrelse, men föreningsaffärer, för vilka fordras särskild sakkunskap och tidskrävande arbete, böra skötas av en väl avlönad föreståndare, på vilkens skicklighet fullt så stora fordringar böra ställas som i det enskilda affärslivet. Köpplikt för behovet av de varor, föreningen anskaffar, och leveransplikt av de varor, föreningen förarbetar och säljer, är önskvärd för att giva föreningens verksamhet stadga. Kontant betalning bör vara regel för vinnande av säkerhet i affären och största möjliga vinst likasom för att vänja medlemmarna vid punktlighet.

Andelsföreningsväsendet har haft stor inverkan på lantbrukets framåtskridande, särdeles hos de mindre jordbrukarna. Om de särskilda slagen av föreningar talas under deras särsk. namn. Jfr Föreningsväsende.

Andelslön. Förr brukades rätt allmänt att betala arbete vid skörd och trösk med viss andel. Således betalades t. ex. i Dalarne vid slagtröskning och kastning för hand med var 12:e—13:e och i Bohuslän var 16:e tunna av den renkastade säden, i Jämtland skörden av hö med $^{1}/_{8}$—$^{1}/_{9}$, av säd $^{1}/_{8}$—$^{1}/_{12}$ och av potatis 1/6—1/7 av skörden. Jfr Arbetslön.

Andelsmejeri. År 1880 bildades vid Vilan i Malmöhus län en förening för gemensam mejeridrift. Sedan andelsförenings väsendet i Danmark tagit fasta former, ombildades föreningen år 1890 till andelsmejeriförening efter danskt mönster samtidigt med det ytterligare två dylika föreningar bildades i Skåne. Denna föreningsform (se Andelsförening) visade sig synnerligen lämplig för mejerihanteringen och fick allt allmännare utbredning, så att andelsmejerierna år för år fingo en allt mer framstående plats inom mejerihanteringen

i alla landets delar, synnerligen som dessa mejerier genom förstklassig utrustning och den ömsesidiga kontrollen pläga lämna bästa vara och gott ekonomiskt resultat (se Mejerihantering). Det för anläggningen och driften nödiga kapitalet anskaffas dels genom medlemmarnas insatser, vanligen beräknade efter tecknat antal kor, dels genom lån med medlemmarnas på samma grund vilande ansvarighetsförbindelser som säkerhet. Medlemmarna pläga vara skyldiga att leverera all sin för hushållet och kalvarna ej behövliga mjölk, i friskt och fullgott betesmark. Den första dylika föreningen bildades år 1914 i Malmöhus län, där länets hushållningssällskap beslutat lämna kontant understöd åt dylik förening, som underkastar sig sällskapets villkor och kontroll. Varje andel motsvarar betesrätt för 1 djur. Insatsen (100, kr.) betalas till en mindre del kontant, resten i skuldförbindelser. Föreningen bekostar skötsel och förbättring av betesmarken samt upptager avgift på grund av den fodermängd, som varje särskilt djur beräknas hava förbrukat. Härvid utgår man från att djurets underhållsfoder uppgått i foderenheter per dag till $^{1}/_{150}$ av levande vikten samt produktionsfodret till visst antal foderenheter (ex. 4) för varje kg. kroppstillväxt. Litt.: Sv. Betes- o. vallfören:s årsskrift 1919.

Andelsförening. Då föreningstanken först började tillämpas på lantbrukets område i Sverige, vilket i någon avsevärd omfattning skedde först då på 1860-talet talrika bymejerier inrättades, fingo föreningarna i allmänhet en mycket löslig form och oftast kortvarigt bestånd eller övergingo de till bolag. Missnöjet med denna form för sammanslutningen, vilken från deltagande i företagens verksamhet och vinst uteslöt alla utom bolagsmännen, föranledde från 1890-talet en övergång till mejeridrift för alla mejerileverantörernas gemensamma räkning och med andel i vinsten i förhållande till levererad mjölkmängd. Denna form för sammanslutningen, andelsförening, hade redan i andra länder till sina huvudgrunder varit tilllämpad på inköpsföreningar, men i Danmark vunnit en kraftig utveckling även vid lantbrukets produktionsföreningar och där verkat med avgjord framgång samt kraftigt bidragit till det mindre jordbrukets höjande. Den visade sig även i Sverige medföra stora fördelar framför bolagsformen genom ökat intresse från medlemmarnas sida, inbördes kontroll över leveranser, förbättrad kvalitet hos produkterna samt gynnsammare ekonomiskt resultat. Andelsformen har därför blivit den förhärskande inom lantbrukets ekonomiska föreningsväsen. Det för densamma utmärkande är följande. Medlemskap står öppet för varje välkänd person inom föreningens område. Vid utträde ur föreningen får medlem sin insats åter samt redan beslutad utdelning, men ej del av föreningens reservfond och övriga egendom, emedan en sådan delning lätt skulle medföra egendomens realisation och äventyra föreningens bestånd. Föreningens kapital grundas genom smärre kontanta insatser, vilka ofta få inbetalas småningom, och genom medlemmarnas skriftliga förbindelser, med vilka som säkerhet kredit på förmånliga villkor kan erhållas, samt genom bildning av en reservfond, vartill avsättning sker av årsvinsten, innan utdelning sker. Medlemmarna hava delaktighet i föreningens egendom i förhållande till sina andelar, vilkas teckning ofta grundas på deltagandet i föreningens omsättning, beräknat efter åkerareal, djurantal m. m. Inköpta varor utlämnas till den öppna marknadens pris, och efter den stadgade avsättningen till reservfonden fördelas den uppkomna vinsten i förhållande till medlemmarnas deltagande i föreningens omsättning (värde av inköpta varor, levererad mjölk, slaktdjur m. m.).

Rösträtt i föreningens angelägenheter är personlig och lika för alla medlemmar, oberoende av kapitalinsatsen eller omfånget av deras deltagande i omsättningen. Ledningen av verksamheten handhaves av en oavlönad styrelse, men föreningsaffärer, för vilka fordras särskild sakkunskap och tidskrävande arbete, böra skötas av en väl avlönad föreståndare, på vilkens skicklighet fullt så stora fordringar böra ställas som i det enskilda affärslivet. Köpplikt för behovet av de varor, föreningen anskaffar, och leveransplikt av de varor, föreningen förarbetar och säljer, är önskvärd för att giva föreningens verksamhet stadga. Kontant betalning bör vara regel för vinnande av säkerhet i affären och största möjliga vinst likasom för att vänja medlemmarna vid punktlighet.

Andelsföreningsväsendet har haft stor inverkan på lantbrukets framåtskridande, särdeles hos de mindre jordbrukarna. Om de särskilda slagen av föreningar talas under deras särsk. namn. Jfr Föreningsväsende.

Andelslön. Förr brukades rätt allmänt att betala arbete vid skörd och trösk med viss andel. Således betalades t. ex. i Dalarne vid slagtröskning och kastning för hand med var 12:e—13:e och i Bohuslän var 16:e tunna av den renkastade säden, i Jämtland skörden av hö med $^{1}/_{8}$—$^{1}/_{9}$, av säd $^{1}/_{8}$—$^{1}/_{12}$ och av potatis 1/6—1/7 av skörden. Jfr Arbetslön.

Andelsmejeri. År 1880 bildades vid Vilan i Malmöhus län en förening för gemensam mejeridrift. Sedan andelsförenings väsendet i Danmark tagit fasta former, ombildades föreningen år 1890 till andelsmejeriförening efter danskt mönster samtidigt med det ytterligare två dylika föreningar bildades i Skåne. Denna föreningsform (se Andelsförening) visade sig synnerligen lämplig för mejerihanteringen och fick allt allmännare utbredning, så att andelsmejerierna år för år fingo en allt mer framstående plats inom mejerihanteringen i alla landets delar, synnerligen som dessa mejerier genom förstklassig utrustning och den ömsesidiga kontrollen pläga lämna bästa vara och gott ekonomiskt resultat (se Mejerihantering). Det för anläggningen och driften nödiga kapitalet anskaffas dels genom medlemmarnas insatser, vanligen beräknade efter tecknat antal kor, dels genom lån med medlemmarnas på samma grund vilande ansvarighetsförbindelser som säkerhet. Medlemmarna pläga vara skyldiga att leverera all sin för hushållet och kalvarna ej behövliga mjölk, i friskt och fullgott betesmark. Den första dylika föreningen bildades år 1914 i Malmöhus län, där länets hushållningssällskap beslutat lämna kontant understöd åt dylik förening, som underkastar sig sällskapets villkor och kontroll. Varje andel motsvarar betesrätt för 1 djur. Insatsen (100, kr.) betalas till en mindre del kontant, resten i skuldförbindelser. Föreningen bekostar skötsel och förbättring av betesmarken samt upptager avgift på grund av den fodermängd, som varje särskilt djur beräknas hava förbrukat. Härvid utgår man från att djurets underhållsfoder uppgått i foderenheter per dag till $^{1}/_{150}$ av levande vikten samt produktionsfodret till visst antal foderenheter (ex. 4) för varje kg. kroppstillväxt. Litt.: Sv. Betes- o. vallfören:s årsskrift 1919.

Andelsförening. Då föreningstanken först började tillämpas på lantbrukets område i Sverige, vilket i någon avsevärd omfattning skedde först då på 1860-talet talrika bymejerier inrättades, fingo föreningarna i allmänhet en mycket löslig form och oftast kortvarigt bestånd eller övergingo de till bolag. Missnöjet med denna form för sammanslutningen, vilken från deltagande i företagens verksamhet och vinst uteslöt alla utom bolagsmännen, föranledde från 1890-talet en övergång till mejeridrift för alla mejerileverantörernas gemensamma räkning och med andel i vinsten i förhållande till levererad mjölkmängd. Denna form för sammanslutningen, andelsförening, hade redan i andra länder till sina huvudgrunder varit tilllämpad på inköpsföreningar, men i Danmark vunnit en kraftig utveckling även vid lantbrukets produktionsföreningar och där verkat med avgjord framgång samt kraftigt bidragit till det mindre jordbrukets höjande. Den visade sig även i Sverige medföra stora fördelar framför bolagsformen genom ökat intresse från medlemmarnas sida, inbördes kontroll över leveranser, förbättrad kvalitet hos produkterna samt gynnsammare ekonomiskt resultat. Andelsformen har därför blivit den förhärskande inom lantbrukets ekonomiska föreningsväsen. Det för densamma utmärkande är följande. Medlemskap står öppet för varje välkänd person inom föreningens område. Vid utträde ur föreningen får medlem sin insats åter samt redan beslutad utdelning, men ej del av föreningens reservfond och övriga egendom, emedan en sådan delning lätt skulle medföra egendomens realisation och äventyra föreningens bestånd. Föreningens kapital grundas genom smärre kontanta insatser, vilka ofta få inbetalas småningom, och genom medlemmarnas skriftliga förbindelser, med vilka som säkerhet kredit på förmånliga villkor kan erhållas, samt genom bildning av en reservfond, vartill avsättning sker av årsvinsten, innan utdelning sker. Medlemmarna hava delaktighet i föreningens egendom i förhållande till sina andelar, vilkas teckning ofta grundas på deltagandet i föreningens omsättning, beräknat efter åkerareal, djurantal m. m. Inköpta varor utlämnas till den öppna marknadens pris, och efter den stadgade avsättningen till reservfonden fördelas den uppkomna vinsten i förhållande till medlemmarnas deltagande i föreningens omsättning (värde av inköpta varor, levererad mjölk, slaktdjur m. m.).

Rösträtt i föreningens angelägenheter är personlig och lika för alla medlemmar, oberoende av kapitalinsatsen eller omfånget av deras deltagande i omsättningen. Ledningen av verksamheten handhaves av en oavlönad styrelse, men föreningsaffärer, för vilka fordras särskild sakkunskap och tidskrävande arbete, böra skötas av en väl avlönad föreståndare, på vilkens skicklighet fullt så stora fordringar böra ställas som i det enskilda affärslivet. Köpplikt för behovet av de varor, föreningen anskaffar, och leveransplikt av de varor, föreningen förarbetar och säljer, är önskvärd för att giva föreningens verksamhet stadga. Kontant betalning bör vara regel för vinnande av säkerhet i affären och största möjliga vinst likasom för att vänja medlemmarna vid punktlighet.

Andelsföreningsväsendet har haft stor inverkan på lantbrukets framåtskridande, särdeles hos de mindre jordbrukarna. Om de särskilda slagen av föreningar talas under deras särsk. namn. Jfr Föreningsväsende.

Andelslön. Förr brukades rätt allmänt att betala arbete vid skörd och trösk med viss andel. Således betalades t. ex. i Dalarne vid slagtröskning och kastning för hand med var 12:e—13:e och i Bohuslän var 16:e tunna av den renkastade säden, i Jämtland skörden av hö med $^{1}/_{8}$—$^{1}/_{9}$, av säd $^{1}/_{8}$—$^{1}/_{12}$ och av potatis 1/6—1/7 av skörden. Jfr Arbetslön.

Andelsmejeri. År 1880 bildades vid Vilan i Malmöhus län en förening för gemensam mejeridrift. Sedan andelsförenings väsendet i Danmark tagit fasta former, ombildades föreningen år 1890 till andelsmejeriförening efter danskt mönster samtidigt med det ytterligare två dylika föreningar bildades i Skåne. Denna föreningsform (se Andelsförening) visade sig synnerligen lämplig för mejerihanteringen och fick allt allmännare utbredning, så att andelsmejerierna år för år fingo en allt mer framstående plats inom mejerihanteringen i alla landets delar, synnerligen som dessa mejerier genom förstklassig utrustning och den ömsesidiga kontrollen pläga lämna bästa vara och gott ekonomiskt resultat (se Mejerihantering). Det för anläggningen och driften nödiga kapitalet anskaffas dels genom medlemmarnas insatser, vanligen beräknade efter tecknat antal kor, dels genom lån med medlemmarnas på samma grund vilande ansvarighetsförbindelser som säkerhet. Medlemmarna pläga vara skyldiga att leverera all sin för hushållet och kalvarna ej behövliga mjölk, i friskt och fullgottskick; körningen besörjes ofta av föreningen. Leverantörerna äga rätt, stundom även skyldighet att återtaga avfallet, varigenom all svårighet med dettas avsättning

bortfaller. Medlemmarna få andel i vinsten i förhållande till levererad mjölkmängd och dennas fetthalt samt hava lika rösträtt oberoende av antalet andelar vid val och stundom i alla angelägenheter; stundom grundas rösträtten i ekonomiska frågor på antalet andelar. Styrelsen svarar för föreningens verksamhet och affärer, men dessa handhavas ofta till större delen av den av styrelsen antagna föreståndaren, vilkens avlöning bör ordnas så, att hans intresse för rörelsens resultat sporras. A. passar huvudsakligen i tätt bebyggda trakter, i det att mjölkens forsling eljes blir svår att ordna och omkostnaderna väl höga.

Andelsmejerifonden, Norrländska, inrättades år 1917 för understöd av andelsmejeriers anläggning i Dalarne och Norrland. Lån sökas av hush.-sällskap hos Lantbruksstyrelsen med uppgift å de mejerianläggningar, för vilka mejerilån hos sällskapet sökts, och förslag å belopp och lånetid; vid lånets beviljande bestämmer styrelsen för varje anläggning, inom vilken tid den skall vara påbörjad och avslutad. Ränta utgår med 5 %; lånet skall efter 2 år från lyftningsdagen återbetalas med $^1/_{15}$ årligen. Hush.-sällskapet utlämnar efter ansökan mejerilån å högst 15,000 kr., dock ej över den uppskattade kostnaden för anläggning, inredning och utrustning och mot nyss angivna villkor. Låntagaren är skyldig underkasta sig hush.-sällskapets kontroll. Han äger i förtid inbetala lånet. K. k. $^3/_7$ 1917.

Andelsslakteri. För att underlätta avsättningen av slaktdjur utan mellanhänder samt vinna fördelaktigare resultat genom att erhålla slaktvaror av högre klass, särskilt för export, och bättre tillgodogörande av avfallet, hava sammanslutningar av lantbrukare om slakterier efter andelsprincipen inrättats. Det första a. inrättades år 1890 i Halmstad och f. n. finnas ett flertal dylika i landet, de flesta i Skåne, huvudsakligen avsedda för fläskexport, under det att de uppåt landet mera fylla ortens behov av alla slags köttvaror.

Medlem tecknar sig för visst antal andelar, motsvarande det antal djur han beräknar sig kunna leverera per år, samt bör vara skyldig till slakteriet leverera alla de friska djur, som han över husbehov har att avlåta av det slag, slakteriet mottager, minst så många som det antal han tecknat sig för. Underlåtenhet härav medför ofta viss skadeståndsplikt för antalet levererade djur under det tecknade. Slakteriet bör å sin sida vara skyldigt mottaga alla av medlemmar levererade leveransgiltiga djur av ifrågavarande slag. Slaktdjuren klassificeras och betalas efter slaktvikt, enligt av föreningens styrelse fastställd notering med avdrag för slakteriets driftskostnad. Ofta betalar slakteriet järnvägsfrakt eller ett motsvarande mindre belopp vid leverans vid slakteriet.

I övrigt gälla vid andelsföreningar vanliga bestämmelser (Se Andelsförening).

Andning. Såväl växter som djur upptaga under livet gaser ur luften och avgiva åter sådana, vilket plägar betecknas som in- och utandning.

1. Hos växterna är detta upptagande och avgivande av gaser av tvåfaldig art. Med sina gröna delar upptaga de kolsyra ur luften och använda densamma under solljusets inverkan i de gröna delarna för att tillsammans med vatten bilda de organiska ämnen, varav kroppens vävnader uppbyggas och livsprocesserna i övrigt underhållas. Detta är sålunda ett näringsupptagande i förening med bindning av solljusets energi samt betecknas som assimilation (se Näring, växternas). Därjämte försiggår ständigt i såväl ljus som mörker en inandning av lyftens syre, vilket i växternas inre förenas med vid ämnesomsättningar i växten uppkommande enklare organiska föreningar, vilka därvid syrsättas (»förbrännas»), under frigörande av energi och bildning av kolsyra och vatten, som utandas. Denna senare omsättning bör ensam till skillnad från assimilationen betecknas som andning. Under dagsljus, då dessa båda omsättningar fortgå samtidigt i växtens gröna delar, överträffar kolsyreupptagandet och avgivandet av syre det motsatta gasutbytet med luften, så att detta under dagen visar sig blott som upptagande av kolsyra samt avsöndring av syre (jämte vatten), och växterna sålunda då rena luften från kolsyra. I mörker, då assimilationen upphör, men andningen fortgår, komma sålunda växterna att lika som djuren öka luftens kolsyrehalt, och detsamma är förhållandet även i ljus med växtdelar som sakna bladgrönt och sålunda icke kunna assimilera kolsyra, således t. ex. med säd, frukt, rotfrukter och potatis under dessas förvaring. En omsättning motsvarande a. kan äga rum i växternas inre även utan tillgång på luftens syre, i det att syrehaltiga föreningar i växten lämna det för kolsyrebildningen behövliga syret, vilket betecknas som intramolekulära. Dylika omsättningar anses ske under inverkan av enzym (se d. o.).

Hos lågt stående växter (och djur) sker a. genom hela kroppsytan men hos högre växter genom de tunna cellväggarna i de luftrum (intercellularrum), som genomsätta cellvävnaderna, och som utmynna i egendomligt bildade klyvöppningar, vilka förekomma huvudsakligen på bladens undersida (hos flytande blad på översidan). Andningen är livligast i unga kraftigt växande växtdelar, men svag hos sådana, som äro i vilotillstånd, såsom frön, rotknölar och övervintrande rötter. Av yttre faktorer inverka huvudsakligen fuktigheten och värmegraden, vilka stegra skick; körningen besörjes ofta av föreningen. Leverantörerna äga rätt, stundom även skyldighet att återtaga avfallet, varigenom all svårighet med dettas avsättning bortfaller. Medlemmarna få andel i vinsten i förhållande till levererad mjölkmängd och dennas fetthalt samt hava lika rösträtt oberoende av antalet andelar vid val och stundom i alla angelägenheter; stundom grundas rösträtten i ekonomiska frågor på antalet andelar. Styrelsen svarar för föreningens verksamhet och affärer, men dessa handhavas ofta till större delen av den av styrelsen antagna föreståndaren, vilkens avlöning bör ordnas så, att hans intresse för rörelsens resultat sporras. A. passar huvudsakligen i tätt bebyggda trakter, i det att mjölkens forsling eljes blir svår att ordna och omkostnaderna väl höga.

Andelsmejerifonden, Norrländska, inrättades år 1917 för understöd av andelsmejeriers anläggning i Dalarne och Norrland. Lån sökas av hush.-sällskap hos Lantbruksstyrelsen med uppgift å de mejerianläggningar, för vilka mejerilån hos sällskapet sökts, och förslag å belopp och lånetid; vid lånets beviljande bestämmer styrelsen för varje anläggning, inom vilken tid den skall vara påbörjad och avslutad. Ränta utgår med 5 %; lånet skall efter 2 år från lyftningsdagen återbetalas med $^1/_{15}$ årligen. Hush.-sällskapet utlämnar efter ansökan mejerilån å högst 15,000 kr., dock ej över den uppskattade kostnaden för anläggning, inredning och utrustning och mot nyss angivna villkor. Låntagaren är skyldig underkasta sig hush.-sällskapets kontroll. Han äger i förtid inbetala lånet. K. k. $^3/_7$ 1917.

Andelsslakteri. För att underlätta avsättningen av slaktdjur utan mellanhänder samt vinna fördelaktigare resultat genom att erhålla slaktvaror av högre klass, särskilt för export, och bättre tillgodogörande av avfallet, hava sammanslutningar av lantbrukare om slakterier efter andelsprincipen inrättats. Det första a. inrättades år 1890 i Halmstad och f. n. finnas ett flertal dylika i landet, de flesta i Skåne, huvudsakligen avsedda för fläskexport, under det att de uppåt landet mera fylla ortens behov av alla slags köttvaror.

Medlem tecknar sig för visst antal andelar, motsvarande det antal djur han beräknar sig kunna leverera per år, samt bör vara skyldig till slakteriet leverera alla de friska djur, som han över husbehov har att avlåta av det slag, slakteriet mottager, minst så många som det antal han tecknat sig för. Underlåtenhet härav medför ofta viss skadeståndsplikt för antalet levererade djur under det tecknade. Slakteriet bör å sin sida vara skyldigt mottaga alla av medlemmar levererade leveransgiltiga djur av ifrågavarande slag. Slaktdjuren klassificeras och betalas efter slaktvikt, enligt av föreningens styrelse fastställd notering med avdrag för slakteriets driftskostnad. Ofta betalar slakteriet järnvägsfrakt eller ett motsvarande mindre belopp vid leverans vid slakteriet.

I övrigt gälla vid andelsföreningar vanliga bestämmelser (Se Andelsförening).

Andning. Såväl växter som djur upptaga under livet gaser ur luften och avgiva åter sådana, vilket plägar betecknas som in- och utandning.

1. Hos växterna är detta upptagande och avgivande av gaser av tvåfaldig art. Med sina gröna delar upptaga de kolsyra ur luften och använda densamma under solljusets inverkan i de gröna delarna för att tillsammans med vatten bilda de organiska ämnen, varav kroppens vävnader uppbyggas och livsprocesserna i övrigt underhållas. Detta är sålunda ett näringsupptagande i förening med bindning av solljusets energi samt betecknas som assimilation (se Näring, växternas). Därjämte försiggår ständigt i såväl ljus som mörker en inandning av lyftens syre, vilket i växternas inre förenas med vid ämnesomsättningar i växten uppkommande enklare organiska föreningar, vilka därvid syrsättas (»förbrännas»), under frigörande av energi och bildning av kolsyra och vatten, som utandas. Denna senare omsättning bör ensam till skillnad från assimilationen betecknas som andning. Under dagsljus, då dessa båda omsättningar fortgå samtidigt i växtens gröna delar, överträffar kolsyreupptagandet och avgivandet av syre det motsatta gasutbytet med luften, så att detta under dagen visar sig blott som upptagande av kolsyra samt avsöndring av syre (jämte vatten), och växterna sålunda då rena luften från kolsyra. I mörker, då assimilationen upphör, men andningen fortgår, komma sålunda växterna att lika som djuren öka luftens kolsyrehalt, och detsamma är förhållandet även i ljus med växtdelar som sakna bladgrönt och sålunda icke kunna assimilera kolsyra, således t. ex. med säd, frukt, rotfrukter och potatis under dessas förvaring. En omsättning motsvarande a. kan äga rum i växternas inre även utan tillgång på luftens syre, i det att syrehaltiga föreningar i växten lämna det för kolsyrebildningen behövliga syret, vilket betecknas som intramolekulära. Dylika omsättningar anses ske under inverkan av enzym (se d. o.).

Hos lågt stående växter (och djur) sker a. genom hela kroppsytan men hos högre växter genom de tunna cellväggarna i de luftrum (intercellularrum), som genomsätta cellvävnaderna, och som utmynna i egendomligt bildade klyvöppningar, vilka förekomma huvudsakligen på bladens undersida (hos flytande blad på översidan). Andningen är livligast i unga kraftigt växande växtdelar, men svag hos sådana, som äro i vilotillstånd, såsom frön, rotknölar och övervintrande rötter. Av yttre faktorer inverka huvudsakligen fuktigheten och värmegraden, vilka stegra skick; körningen besörjes ofta av föreningen. Leverantörerna äga rätt, stundom även skyldighet att återtaga avfallet, varigenom all svårighet med dettas avsättning bortfaller. Medlemmarna få andel i vinsten i förhållande till levererad mjölkmängd och dennas fetthalt samt hava lika rösträtt oberoende av antalet andelar vid val och stundom i alla angelägenheter; stundom grundas rösträtten i ekonomiska frågor på antalet andelar. Styrelsen svarar för föreningens verksamhet och affärer, men dessa handhavas ofta till större delen av den av styrelsen antagna föreståndaren, vilkens avlöning bör ordnas så, att hans intresse för rörelsens resultat sporras. A. passar huvudsakligen i tätt bebyggda

trakter, i det att mjölkens forsling eljes blir svår att ordna och omkostnaderna väl höga.

Andelsmejerifonden, Norrländska, inrättades år 1917 för understöd av andelsmejeriers anläggning i Dalarne och Norrland. Lån sökas av hush.-sällskap hos Lantbruksstyrelsen med uppgift å de mejerianläggningar, för vilka mejerilån hos sällskapet sökts, och förslag å belopp och lånetid; vid lånets beviljande bestämmer styrelsen för varje anläggning, inom vilken tid den skall vara påbörjad och avslutad. Ränta utgår med 5 %; lånet skall efter 2 år från lyftningsdagen återbetalas med $^1/_{15}$ årligen. Hush.-sällskapet utlämnar efter ansökan mejerilån å högst 15,000 kr., dock ej över den uppskattade kostnaden för anläggning, inredning och utrustning och mot nyss angivna villkor. Låntagaren är skyldig underkasta sig hush.-sällskapets kontroll. Han äger i förtid inbetala lånet. K. k. $^3/_7$ 1917.

Andelsslakteri. För att underlätta avsättningen av slaktdjur utan mellanhänder samt vinna fördelaktigare resultat genom att erhålla slaktvaror av högre klass, särskilt för export, och bättre tillgodogörande av avfallet, hava sammanslutningar av lantbrukare om slakterier efter andelsprincipen inrättats. Det första a. inrättades år 1890 i Halmstad och f. n. finnas ett flertal dylika i landet, de flesta i Skåne, huvudsakligen avsedda för fläskexport, under det att de uppåt landet mera fylla ortens behov av alla slags köttvaror.

Medlem tecknar sig för visst antal andelar, motsvarande det antal djur han beräknar sig kunna leverera per år, samt bör vara skyldig till slakteriet leverera alla de friska djur, som han över husbehov har att avlåta av det slag, slakteriet mottager, minst så många som det antal han tecknat sig för. Underlåtenhet härav medför ofta viss skadeståndsplikt för antalet levererade djur under det tecknade. Slakteriet bör å sin sida vara skyldigt mottaga alla av medlemmar levererade leveransgiltiga djur av ifrågavarande slag. Slaktdjuren klassificeras och betalas efter slaktvikt, enligt av föreningens styrelse fastställd notering med avdrag för slakteriets driftskostnad. Ofta betalar slakteriet järnvägsfrakt eller ett motsvarande mindre belopp vid leverans vid slakteriet.

I övrigt gälla vid andelsföreningar vanliga bestämmelser (Se Andelsförening).

Andning. Såväl växter som djur upptaga under livet gaser ur luften och avgiva åter sådana, vilket plägar betecknas som in- och utandning.

1. Hos växterna är detta upptagande och avgivande av gaser av tvåfaldig art. Med sina gröna delar upptaga de kolsyra ur luften och använda densamma under solljusets inverkan i de gröna delarna för att tillsammans med vatten bilda de organiska ämnen, varav kroppens vävnader uppbyggas och livsprocesserna i övrigt underhållas. Detta är sålunda ett näringsupptagande i förening med bindning av solljusets energi samt betecknas som assimilation (se Näring, växternas). Därjämte försiggår ständigt i såväl ljus som mörker en inandning av lyftens syre, vilket i växternas inre förenas med vid ämnesomsättningar i växten uppkommande enklare organiska föreningar, vilka därvid syrsättas (»förbrännas»), under frigörande av energi och bildning av kolsyra och vatten, som utandas. Denna senare omsättning bör ensam till skillnad från assimilationen betecknas som andning. Under dagsljus, då dessa båda omsättningar fortgå samtidigt i växtens gröna delar, överträffar kolsyreupptagandet och avgivandet av syre det motsatta gasutbytet med luften, så att detta under dagen visar sig blott som upptagande av kolsyra samt avsöndring av syre (jämte vatten), och växterna sålunda då rena luften från kolsyra. I mörker, då assimilationen upphör, men andningen fortgår, komma sålunda växterna att lika som djuren öka luftens kolsyrehalt, och detsamma är förhållandet även i ljus med växtdelar som sakna bladgrönt och sålunda icke kunna assimilera kolsyra, således t. ex. med säd, frukt, rotfrukter och potatis under dessas förvaring. En omsättning motsvarande a. kan äga rum i växternas inre även utan tillgång på luftens syre, i det att syrehaltiga föreningar i växten lämna det för kolsyrebildningen behövliga syret, vilket betecknas som intramolekulära. Dylika omsättningar anses ske under inverkan av enzym (se d. o.).

Hos lågt stående växter (och djur) sker a. genom hela kroppsytan men hos högre växter genom de tunna cellväggarna i de luftrum (intercellularrum), som genomsätta cellvävnaderna, och som utmynna i egendomligt bildade klyvöppningar, vilka förekomma huvudsakligen på bladens undersida (hos flytande blad på översidan). Andningen är livligast i unga kraftigt växande växtdelar, men svag hos sådana, som äro i vilotillstånd, såsom frön, rotknölar och övervintrande rötter. Av yttre faktorer inverka huvudsakligen fuktigheten och värmegraden, vilka stegra skick; körningen besörjes ofta av föreningen. Leverantörerna äga rätt, stundom även skyldighet att återtaga avfallet, varigenom all svårighet med dettas avsättning bortfaller. Medlemmarna få andel i vinsten i förhållande till levererad mjölkmängd och dennas fetthalt samt hava lika rösträtt oberoende av antalet andelar vid val och stundom i alla angelägenheter; stundom grundas rösträtten i ekonomiska frågor på antalet andelar. Styrelsen svarar för föreningens verksamhet och affärer, men dessa handhavas ofta till större delen av den av styrelsen antagna föreståndaren, vilkens avlöning bör ordnas så, att hans intresse för rörelsens resultat sporras. A. passar huvudsakligen i tätt bebyggda trakter, i det att mjölkens forsling eljes blir svår att ordna och omkostnaderna väl höga.

Andelsmejerifonden, Norrländska, inrättades år 1917 för understöd av andelsmejeriers anläggning i Dalarne och Norrland. Lån sökas av hush.-sällskap hos Lantbruksstyrelsen med uppgift å de mejerianläggningar, för vilka mejerilån hos sällskapet sökts, och förslag å belopp och lånetid; vid lånets beviljande bestämmer styrelsen för varje anläggning, inom vilken tid den skall vara påbörjad och avslutad. Ränta utgår med 5 %; lånet skall efter 2 år från lyftningsdagen återbetalas med $^1/_{15}$ årligen. Hush.-sällskapet utlämnar efter ansökan mejerilån å högst 15,000 kr., dock ej över den uppskattade kostnaden för anläggning, inredning och utrustning och mot nyss angivna villkor. Låntagaren är skyldig underkasta sig hush.-sällskapets kontroll. Han äger i förtid inbetala lånet. K. k. $^3/_7$ 1917.

Andelsslakteri. För att underlätta avsättningen av slaktdjur utan mellanhänder samt vinna fördelaktigare resultat genom att erhålla slaktvaror av högre klass, särskilt för export, och bättre tillgodogörande av avfallet, hava sammanslutningar av lantbrukare om slakterier efter andelsprincipen inrättats. Det första a. inrättades år 1890 i Halmstad och f. n. finnas ett flertal dylika i landet, de flesta i Skåne, huvudsakligen avsedda för fläskexport, under det att de uppåt landet mera fylla ortens behov av alla slags köttvaror.

Medlem tecknar sig för visst antal andelar, motsvarande det antal djur han beräknar sig kunna leverera per år, samt bör vara skyldig till slakteriet leverera alla de friska djur, som han över husbehov har att avlåta av det slag, slakteriet mottager, minst så många som det antal han tecknat sig för. Underlåtenhet härav medför ofta viss skadeståndsplikt för antalet levererade djur under det tecknade. Slakteriet bör å sin sida vara skyldigt mottaga alla av medlemmar levererade leveransgiltiga djur av ifrågavarande slag. Slaktdjuren klassificeras och betalas efter slaktvikt, enligt av föreningens styrelse fastställd notering med avdrag för slakteriets driftskostnad. Ofta betalar slakteriet järnvägsfrakt eller ett motsvarande mindre belopp vid leverans vid slakteriet.

I övrigt gälla vid andelsföreningar vanliga bestämmelser (Se Andelsförening).

Andning. Såväl växter som djur upptaga under livet gaser ur luften och avgiva åter sådana, vilket plägar betecknas som in- och utandning.

1. Hos växterna är detta upptagande och avgivande av gaser av tvåfaldig art. Med sina gröna delar upptaga de kolsyra ur luften och använda densamma under solljusets inverkan i de gröna delarna för att tillsammans med vatten bilda de organiska ämnen, varav kroppens vävnader uppbyggas och livsprocesserna i övrigt underhållas. Detta är sålunda ett näringsupptagande i förening med bindning av solljusets energi samt betecknas som assimilation (se Näring, växternas). Därjämte försiggår ständigt i såväl ljus som mörker en inandning av lyftens syre, vilket i växternas inre förenas med vid ämnesomsättningar i växten uppkommande enklare organiska föreningar, vilka därvid syrsättas (»förbrännas»), under frigörande av energi och bildning av kolsyra och vatten, som utandas. Denna senare omsättning bör ensam till skillnad från assimilationen betecknas som andning. Under dagsljus, då dessa båda omsättningar fortgå samtidigt i växtens gröna delar, överträffar kolsyreupptagandet och avgivandet av syre det motsatta gasutbytet med luften, så att detta under dagen visar sig blott som upptagande av kolsyra samt avsöndring av syre (jämte vatten), och växterna sålunda då rena luften från kolsyra. I mörker, då assimilationen upphör, men andningen fortgår, komma sålunda växterna att lika som djuren öka luftens kolsyrehalt, och detsamma är förhållandet även i ljus med växtdelar som sakna bladgrönt och sålunda icke kunna assimilera kolsyra, således t. ex. med säd, frukt, rotfrukter och potatis under dessas förvaring. En omsättning motsvarande a. kan äga rum i växternas inre även utan tillgång på luftens syre, i det att syrehaltiga föreningar i växten lämna det för kolsyrebildningen behövliga syret, vilket betecknas som intramolekulära. Dylika omsättningar anses ske under inverkan av enzym (se d. o.).

Hos lågt stående växter (och djur) sker a. genom hela kroppsytan men hos högre växter genom de tunna cellväggarna i de luftrum (intercellularrum), som genomsätta cellvävnaderna, och som utmynna i egendomligt bildade klyvöppningar, vilka förekomma huvudsakligen på bladens undersida (hos flytande blad på översidan). Andningen är livligast i unga kraftigt växande växtdelar, men svag hos sådana, som äro i vilotillstånd, såsom frön, rotknölar och övervintrande rötter. Av yttre faktorer inverka huvudsakligen fuktigheten och värmegraden, vilka stegraandningens styrka. Således är andningen knappt märkbar hos väl lagertorr säd (med högst 12 % vatten), men ökas med stigande fuktighet och värme, varigenom således förlusten i vikt och näringsinnehåll vid sädens lagring ökas. (Se Förvaring av säd.) Vid sädens groning ökas dess a. starkt; vid maltberedning blir därför luften starkt kolsyrehaltig och mältningen medför en betydlig substansförlust. Likaså är a. obetydlig hos potatis, rotfrukter och frukt förvarade torrt och svalt, men ökas vid högre värme och fuktighet samt i synnerhet då rotfrukterna och knölarna skjuta rötter, blad och groddar.

Den vid a. frigjorda energien förbrukas delvis för arbetet vid växternas livsverksamhet (protoplasmans strömning, växternas rörelser etc.), dels och huvudsakligen genom värmebindning vid den från växters yta ständigt fortgående vattenavdunstningen. I växtdelar, där andningen är livlig, kan energiens frigörande framträda som höjning av

värmegraden, så t. ex. i blommor och än mer i groende frön såsom vid mältning.H. J. Dft.

2. Djurens andning. Djurens liv karakteriseras, liksom växternas, av ständiga ämnes- och i samband med dem stående energiomsättningar.

Ämnesomsättningsprocesserna äro hos djuren övervägande nedbrytande, d. v. s. klyvningar av mera sammansatta ämnen till enklare, mindre energirika sådana, varvid kemisk energi överföres i andra energiformer: värme, mekaniskt arbete m. m. Dessa klyvningar försiggå i största utsträckning under upptagande av syre, äro alltså oxidationer. Slutprodukterna av ämnesomsättningen utgöras dels av vatten och vattenlösliga ämnen (urinämne m. fl.), dels av gasformig kolsyra (koldioxid, CO_2). Tillförandet till organismen av syre och bortförande från densamma av kolsyra, alltså utbytet mellan den levande varelsen och dess omgivning av de i ämnesomsättningen deltagande gasformiga ämnena, kallas andning (eller respiration). Ämnesomsättningarna äga rum i organismens celler; således måste bl. a. till dessa föras syrgas och från dem bortföras kolsyra, vilket, hos de högre djuren sker med tillhjälp av blodet, en process, som, då den är förlagd helt till organismens inre, benämnes inre andning eller vävnadsandning. Blodet måste emellertid förnya sitt syrgasförråd från den atmosfäriska luften (ur vattnet för fiskarna m. fl. vattenlevande djur) och även dit avbörda den i vävnaderna upptagna kolsyran. Denna process kallas yttre andning och ombesörjes av en särskild andnings- eller respirationsapparat, som är så byggd, att blodet vid sin färd genom densamma bringas i nära beröring med den djuret omgivande luften (hos de landlevande, vattnet hos fiskarna). —

Andningens mekanik. Lungsäckarna (se Andningsorgan) äro under normala förhållanden lufttomma. På grund av det på alveolernas inneryta verkande lufttrycket bli därför lungorna uttänjda, så att de, ehuru liggande fritt, utom på det ställe, lungroten, där bronkerna och blodkärlen intränga i dem, fullständigt utfylla lungsäckarna, vilka lägen än bröstväggen eller mellangärdet intaga. Om sålunda bröstkorgsväggen föres utåt eller mellangärdet bakåt och därigenom brösthålans rymd ökas, kommer även lungornas volym att förstoras och luft att inströmma i dem genom de tillförande luftvägarna. Omvänt blir förhållandet, då bröstkorgens rymd minskas. Genom sådana rörelser av bröstväggen och mellangärdet, andningsrörelser — inandning (inspiration) och utandning (exspiration) — åstadkommes sålunda ett förnyande av luften i lungalveolerna, vilket är nödvändigt för ernående av det erforderliga gasutbytet mellan blodet i lungkapillärerna och luften. Bröstväggens rörelse utåt (vid inandning) verkställes huvudsakligen av de yttre mellanrevbenmusklerna; dess rörelse inåt (vid utandning) sker genom den elastiska spänningen i bröstkorgens led- och bandförbindelser samt i lungornas rikligt förekommande elastiska substans, vilken spänning vid bröstkorgens utvidgning ökas. Dessutom bidraga de inre mellanrevbenmusklerna till bröstväggens inåtförande. Mellangärdet bildar, då dess muskulatur är slapp, på grund av de bakomliggande bukinälvornas tryck ett inåt brösthålan buktat valv, dess utandningsställning, men övergår, då dess muskulatur vid inandningen sammandrar sig, i en mera trattlik form, varigenom bukinälvorna trängas bakåt och utrymmet i brösthålan ökas (i bålens längsriktning). Åtskilliga andra av bålens muskler kunna bidraga till andningsrörelserna, så t. ex. bukmusklerna, vilka vid sin sammandragning pressa bukinälvorna framåt och trycka mellangärdet inåt brösthålan; de tagas i anspråk som utandningsmuskler vid t. ex. genom arbete förstärkt andning (och i hög grad vid sjukligt försvårad utandning, kvickdrag. Se Andningsorganens sjukdomar). Inandning och utandning följa på varandra utan någon mellanliggande paus i regelbunden rytm, vare sig djuret befinner sig i vaket eller sovande tillstånd. Anledningen till denna automatiska regelbundenhet är att söka däri, att impulsen till sammandragningen av de muskler, som utföra andningsrörelserna, kommer från ett enda ställe av centrala nervsystemet, det s. k. andningscentrum i förlängda märgen. Detta centrum kan försättas i funktion genom olika på detsamma verkande retmedel, i främsta rummet av kolsyrehalten i blodet, som kommer i beröring med detsamma. Varje djurart utmärkes av en viss andningsfrekvens, d. v. s. ett visst antal andetagper minut, under förutsättning att djuret befinner sig i vila; hästen har sålunda 8—16, nötkreaturen 10—30, svinet 8—18, hönan 40— 50 andetag per minut. Ej fullvuxna djur ha en högre frekvens. Arbete ökar andnings- likaväl som pulsfrekvensen. Den mängd luft, lungorna rymma, då de äro som mest fyllda, är naturligtvis beroende på djurets storlek. Hästens lungor rymma t. ex. c:a 40 liter. Av denna luftmängd växlas för varje andetag endast en del, utgörande den s. k. andningsluften; denna uppgår för hästen till 4-5 liter.

Andningens kemi. Blodets gaser, vilka äro desamma som gaserna i den atmosfäriska luften (alltså syre, kväve och kolsyra), förekomma dels fysikaliskt absorberade (d. v. s. lösta på samma sätt som t. ex. luft i sjövatten), dels kemiskt bundna. Kvävet, som icke har någon direkt betydelse för andningen, förekommer enbart aboserberat, syret och kolsyran dessutom och till största delen kemiskt bundna, syret vid hämoglobin (blodfärgämnet — se Blod) till oxihämoglobin, kolsyran vid natron till natriumkarbonat och -bikarbonat samt vid en del av blodets äggviteämnen. Dessa kemiska föreningar äro (undantagandes natriumkarbonatet) lätt sönderklyvbara (dissocierbara), och deras bildande och sönderfallande bestämmes av de i dem ingående gasernas förekomstmängd i fysikaliskt absorberad form i blodet eller, som man vanligen uttrycker det, av deras tryck. Minskas sålunda trycket för t. ex, syrgasen i blodet, därigenom att fysikaliskt absorberat syre övergår från blodet i kapillärerna till omgivande vävnad, har detta till följd avgivande av syre från en del av oxihämoglobinet. Denna process kan fortgå olika långt under olika förhållanden, men i medeltal förlorar blodet vid sin passage genom stora kretsloppet (se Blomomloppet) 30—50 % av sitt syrgasförråd, vilket åter ersättes, då blodet strömmar genom lungkapillärerna. Syrgasen har nämligen i luften i lungalveolerna ett högre tryck än i lungblodet — och en gas övergår från ett ställe, där den har högre tryck till ett annat, där den har lägre, intill dess en utjämning av trycken ägt rum, något som även gäller, om gasen å ena sidan befinner sig i en gasblandning (här alveolarluften), å andra upplöst i en från denna genom en genomsläpplig hinna, (här alveolernas och kapillärernas tunna väggar) skild vätska. Syrgasen överföres således från luften i lungblåsorna medelst blodet till vävnadscellerna, därför att dess tryck är större i denna luftmassa än i blodet och i detta åter större än i vävnads vätskan eller vävnadernas celler. Som förhållandet med kolsyran, som produceras i vävnaderna, är det motsatta, d. v. s. den har högre tryck i dessa än i blodet och där högre än i alveolarluften, bortföres den genom blodets förmedling till luften. Vid passagen genom lungkapillärerna avlämnar blodet ungefär 20 % av sin kolsyra vid normal ventilation av lungorna. Då sålunda syre oupphörligen borttages från luften i alveolerna och kolsyra i stället ditföres av det lungorna genomströmmande blodet, blir denna luft syrefattigare och kolsyrerikare än den yttre luften, trots att genom andningen en regelbunden ventilation av lungorna äger rum. Utandningsluften utgör en blandning av luft från lungalveolerna och luft, som vid inandningen ej kommit längre ned än i luftstrupen och bronkerna, sålunda ej kommit i närmare beröring med lungkapillärernas blod och därför har den yttre luftens sammansättning oförändrad. Den blandade utandningsluften innehåller därför mindre syre än den atmosfäriska luften, men mera än alveolarluften samt mera kolsyra än den förra, mindre än den senare. Dessutom är den mättad med fuktighet vid kroppstemperatur. Som medelvärden på utandningsluftens sammansättning brukar angivas en syrgashalt av 16% och en kolsyrehalt av 4% mot 20.95% och 0.04 i inandningsluften.

Respirationsförsök. — Mängden bildade ämnesomsättningsprodukter är naturligtvis proportionell mot ämnesomsättningens storlek; detsamma gäller om den förbrukade syrgasens mängd. Genom att bestämma den under en viss tid upptagna syrgasens och de under samma tid bildade slutprodukternas (av förbränningen inom djurkroppen) mängder, kan man beräkna ämnesomsättningens storlek och till en viss grad även vilka ämnen, som omsatts. Äggviteämnenas kvävehaltiga förbränningsprodukter bortgå helt med urinen, varför man ur dennas kvävehalt kan beräkna den omsatta äggvitemängden. De kvävefria näringsämnenas omsättning beräknas däremot ur den utandade kolsyrans mängd. För att kunna konstatera djurets kolsyreproduktion och syrgasförbrukning anställer man s. k. respirationsförsök, som möjliggöra ett uppmätande och en kvantitativ analys av andningsluften. För detta ändamål förbindes antingen djurets andningsorgan med en behållare, i vilken utandningsluften uppsamlas för uppmätning och analys; eller också instänges djuret, i en s. k. respirationskammare, ett rum med lufttäta väggar, genom vilket en luftström ledes. Denna får passera en gasmätare, som registrerar dess mängd. Den luft, som ledes till kammaren är ren, atmosfärisk luft, vars sammansättning man ju känner. Av luften, som kommer från kammaren, tages prov för analys. Olikheterna i procentisk sammansättning hos den från kammaren bortledda och den tillströmmande luften samt dennas mängd begagnas för beräkning av djurets gasutbyte under försöket. Även andra anordningar för respirationsförsök utom de nu antyddat äro i bruk. Förhållandet mellan den producerade kolsyrans volym och den samtidigt upptagna syrgasens kallas respirationskvot. Ur dennas storlek kan man draga slutsatserangående arten av de näringsämnen, som omsatts inom djurkroppen under respirationsförsöket (n. b. om detta utsträckts under tillräckligt lång tid — under kortare perioder växlar den betydligt). Kolhydraten (se d. o.) innehålla väte och syre i samma proportioner som i vatten, varför till deras förbränning inom djurkroppen ej fordras mer syre, än som åtgår till att överföra deras kol i kolsyra. Då kol förbrännes till kolsyra, bildas en lika stor volym av denna gas som den erforderliga syrgasens volym. Förhållandet mellan den producerade kolsyrans och den förbrukade syrgasens volymer, alltså respirationskvoten, blir därför vid förbränning av enbart kolhydrat inom djurkroppen 1. Fett och äggviteämnen, som innehålla mindre syre än kolhydraterna, kräva syre även för förbränning av en del väte till vatten och giva sålunda en mindre mängd kolsyra än den upptagna mängden syre. De giva därför en respirationskvot mindre än 1; för fett är den 0.70 och för äggvita 0.78. Med tillhjälp av de vid ett respirationsförsök funna värdena på syrgasförbrukningen och respirationskvoten kan man beräkna ämnesomsättningens storlek (jfr Näring). — Det för åstadkommande av andningsrörelserna erforderliga arbetet representerar liksom allt arbete en viss energimängd, som erhålles vid ämnesomsättningen. Andningsarbetet tar, vid kroppslig vila i övrigt, i anspråk c:a 2 % av den totala ämnesomsättningen.*

Hästlungor. **Andningsorgan**. Hos däggdjuren och fåglarna (samt vissa andra djurklasser) utgöras andningsorganen av lungor. Hos de förra äro de av körtelartad byggnad, d. v. s. bestå av ett med blåsformiga utbuktningar, lungblåsor eller lungalveoler, ändande, rikt förgrenat rörsystem, som utgår från en större stam, luftstrupen, vilken förmedelst struphuvudet, svalget och näshålorna står i öppen förbindelse med den yttre luften. Hos fåglarna är anordningen i så måtto avvikande, att lungblåsor i egentlig mening saknas, och lungans huvudmassa i stället utgöres av fina rör, lungpipor, försedda med små utbuktningar liknande cellerna i en bikaka; dessutom sammanhänga lungornas hålrum hos fåglarna med i bröst- och bukhålorna belägna av en tunn hinna bildade säckar, luftsäckar, samt med håligheterna i en del av extremiteternas rörformiga ben. Näshålan, luftstrupen och dess grenar, vilka sistnämnda benämnas bronker, ha intet direkt med gasutbytet att göra, utan äro tillförande luftvägar. Luftstrupen och bronkerna hållas utspända till i genomsnitt brett ovala eller cirkelrunda rör med tillhjälp av broskringar eller, i de finare bronkerna, broskplattor. I de finaste förgreningarna saknas sådana. Den inre beklädnaden av rören utgöres av en slemhinna, bestående av ett enkelt lager epitelceller försedda med ytterst fina s. k. flimmerhår, vilka äro i ständig svängande rörelse i rörens längdriktning. Genom denna

flimmerrörelse forslas avsöndrat slem och vid detta häftande småpartiklar, dammkorn etc, upp ur luftröret till struphuvudet, varifrån det genom hosta kan avlägsnas. Lungblåsorna beklädas av ett utomordentligt tunt lager epitelceller, omedelbart utanför vilket ett rikt förgrenat nät av hårrörskärl (blodkapillärer) är beläget. Detta är uppkommet ur lungpulsådrorna, som föra det syrefattiga och kolsyrerika venösa blodet från högra hjärtkammaren (se Blod och Blodomlopp) till lungorna. Lungkapillärerna avgiva å andra sidan det i lungorna syrsatta och från en del av kolsyran befriade blodet till lungvenerna, som återföra detsamma till vänstra hjärtförmaket. Lungorna, som äro pariga organ, äro belägna i brösthålan, vars stomme bildas av en del av ryggraden (»bröstkotpelaren»), revbenen med tillhörande revbensbrosk samt bröstbenet (se Skelett), och vars vägg kompletteras av mellan revbenen förlöpande muskler, de yttre och inre mellanrevbensmusklerna. Från bukhålan skiljes brösthålan hos däggdjuren genom en delvis muskulös, delvis senig vägg, mellangärdet. Brösthålan beklädes invändigt av en tunn hinna, brösthinnan, som vid ryggraden viker sig om nedåt från ömse sidor, bildande en vägg i brösthålans mitt och på så sätt formande två från varandra skilda säckar i densamma, de s. k. lungsäckarna, inneslutande var sin lunga. Från denna mellanvägg övergår brösthinnan på lungorna, sålunda bildande dessas yttre hinna.*

Andningsorganens sjukdomar. De viktigaste symptomen vid dessa sjukdomar äro: förändringar i nässlemhinnans utseende (t. e. mera röd än vanligt: näskatarr, sårig: rots), flytningar från näsborrarna och beskaffenheten därav (varblandat slem: häskatarr, kvarka; rostfärgat: lunginflammation; illaluktande: lungbrand), besvärad andning, som visar sig i utspärrade näsborrar, tydliga buk- eller flank-rörelser, påskyndad andning (se Andning) eller väsande ljud vid andningen samt hosta. Genom att lägga örat mot bröst väggen eller användning av hörlur (stetoskop), kan man även med hörselns hjälp (auskultation)

angående arten av de näringsämnen, som omsatts inom djurkroppen under respirationsförsöket (n. b. om detta utsträckts under tillräckligt lång tid — under kortare perioder växlar den betydligt). Kolhydraten (se d. o.) innehålla väte och syre i samma proportioner som i vatten, varför till deras förbränning inom djurkroppen ej fordras mer syre, än som åtgår till att överföra deras kol i kolsyra. Då kol förbrännes till kolsyra, bildas en lika stor volym av denna gas som den erforderliga syrgasens volym. Förhållandet mellan den producerade kolsyrans och den förbrukade syrgasens volymer, alltså respirationskvoten, blir därför vid förbränning av enbart kolhydrat inom djurkroppen 1. Fett och äggviteämnen, som innehålla mindre syre än kolhydraterna, kräva syre även för förbränning av en del väte till vatten och giva sålunda en mindre mängd kolsyra än den upptagna mängden syre. De giva därför en respirationskvot mindre än 1; för fett är den 0.70 och för äggvita 0.78. Med tillhjälp av de vid ett respirationsförsök funna värdena på syrgasförbrukningen och respirationskvoten kan man beräkna ämnesomsättningens storlek (jfr Näring). — Det för åstadkommande av andningsrörelserna erforderliga arbetet representerar liksom allt arbete en viss energimängd, som erhålles vid ämnesomsättningen. Andningsarbetet tar, vid kroppslig vila i övrigt, i anspråk c:a 2 % av den totala ämnesomsättningen.*

Hästlungor. **Andningsorgan**. Hos däggdjuren och fåglarna (samt vissa andra djurklasser) utgöras andningsorganen av lungor. Hos de förra äro de av körtelartad byggnad, d. v. s. bestå av ett med blåsformiga utbuktningar, lungblåsor eller lungalveoler, ändande, rikt förgrenat rörsystem, som utgår från en större stam, luftstrupen, vilken förmedelst struphuvudet, svalget och näshålorna står i öppen förbindelse med den yttre luften. Hos fåglarna är anordningen i så måtto avvikande, att lungblåsor i egentlig mening saknas, och lungans huvudmassa i stället utgöres av fina rör, lungpipor, försedda med små utbuktningar liknande cellerna i en bikaka; dessutom sammanhänga lungornas hålrum hos fåglarna med i bröst- och bukhålorna belägna av en tunn hinna bildade säckar, luftsäckar, samt med håligheterna i en del av extremiteternas rörformiga ben. Näshålan, luftstrupen och dess grenar, vilka sistnämnda benämnas bronker, ha intet direkt med gasutbytet att göra, utan äro tillförande luftvägar. Luftstrupen och bronkerna hållas utspända till i genomsnitt brett ovala eller cirkelrunda rör med tillhjälp av broskringar eller, i de finare bronkerna, broskplattor. I de finaste förgreningarna saknas sådana. Den inre beklädnaden av rören utgöres av en slemhinna, bestående av ett enkelt lager epitelceller försedda med ytterst fina s. k. flimmerhår, vilka äro i ständig svängande rörelse i rörens längdriktning. Genom denna flimmerrörelse forslas avsöndrat slem och vid detta häftande småpartiklar, dammkorn etc, upp ur luftröret till struphuvudet, varifrån det genom hosta kan avlägsnas. Lungblåsorna beklädas av ett utomordentligt tunt lager epitelceller, omedelbart utanför vilket ett rikt förgrenat nät av hårrörskärl (blodkapillärer) är beläget. Detta är uppkommet ur lungpulsådrorna, som föra det syrefattiga och kolsyrerika venösa blodet från högra hjärtkammaren (se Blod och Blodomlopp) till lungorna. Lungkapillärerna avgiva å andra sidan det i lungorna syrsatta och från en del av kolsyran befriade blodet till lungvenerna, som återföra detsamma till vänstra hjärtförmaket. Lungorna, som äro pariga organ, äro belägna i brösthålan, vars stomme bildas av en del av ryggraden (»bröstkotpelaren»), revbenen med tillhörande revbensbrosk samt bröstbenet (se Skelett), och vars vägg kompletteras av mellan revbenen förlöpande muskler, de yttre och inre mellanrevbensmusklerna. Från bukhålan skiljes brösthålan hos däggdjuren genom en delvis muskulös, delvis senig vägg, mellangärdet. Brösthålan beklädes invändigt av en tunn hinna, brösthinnan, som vid ryggraden viker sig om nedåt från ömse sidor, bildande en vägg i brösthålans mitt och på så sätt formande två från varandra skilda säckar i densamma, de s. k. lungsäckarna, inneslutande var sin lunga. Från denna mellanvägg övergår brösthinnan på lungorna, sålunda bildande dessas yttre hinna.*

Andningsorganens sjukdomar. De viktigaste symptomen vid dessa sjukdomar äro: förändringar i nässlemhinnans utseende (t. e. mera röd än vanligt: näskatarr, sårig: rots), flytningar från näsborrarna och beskaffenheten därav (varblandat slem: häskatarr, kvarka; rostfärgat: lunginflammation; illaluktande: lungbrand), besvärad andning, som visar sig i utspärrade näsborrar, tydliga buk- eller flank-rörelser, påskyndad andning (se Andning) eller väsande ljud vid andningen samt hosta. Genom att lägga örat mot bröst väggen eller användning av hörlur (stetoskop), kan man även med hörselns hjälp (auskultation)

angående arten av de näringsämnen, som omsatts inom djurkroppen under respirationsförsöket (n. b. om detta utsträckts under tillräckligt lång tid — under kortare perioder växlar den betydligt). Kolhydraten (se d. o.) innehålla väte och syre i samma proportioner som i vatten, varför till deras förbränning inom djurkroppen ej fordras mer syre, än som åtgår till att överföra deras kol i kolsyra. Då kol förbrännes till kolsyra, bildas en lika stor volym av denna gas som den erforderliga syrgasens volym. Förhållandet mellan den producerade kolsyrans och den förbrukade syrgasens volymer, alltså respirationskvoten, blir därför vid förbränning av enbart kolhydrat inom djurkroppen 1. Fett och äggviteämnen, som innehålla mindre syre än kolhydraterna, kräva syre även för förbränning av en del väte till vatten och giva sålunda en mindre mängd kolsyra än den upptagna mängden syre. De giva därför en respirationskvot mindre än 1; för fett är den 0.70 och för äggvita 0.78. Med tillhjälp av de vid ett respirationsförsök funna värdena på syrgasförbrukningen och respirationskvoten kan man beräkna ämnesomsättningens storlek (jfr Näring). — Det för åstadkommande av andningsrörelserna erforderliga arbetet representerar liksom allt arbete en viss energimängd, som erhålles vid ämnesomsättningen. Andningsarbetet tar, vid kroppslig vila i övrigt, i anspråk c:a 2 % av den totala ämnesomsättningen.*

Hästlungor. **Andningsorgan**. Hos däggdjuren och fåglarna (samt vissa andra djurklasser) utgöras andningsorganen av lungor. Hos de förra äro de av körtelartad byggnad, d. v. s. bestå av ett med blåsformiga utbuktningar, lungblåsor eller lungalveoler, ändande, rikt förgrenat rörsystem, som utgår från en större stam, luftstrupen, vilken förmedelst struphuvudet, svalget och näshålorna står i öppen förbindelse med den yttre luften. Hos fåglarna är anordningen i så måtto avvikande, att lungblåsor i egentlig mening saknas, och lungans huvudmassa i stället utgöres av fina rör, lungpipor, försedda med små utbuktningar liknande cellerna i en bikaka; dessutom sammanhänga lungornas hålrum hos fåglarna med i bröst- och bukhålorna belägna av en tunn hinna bildade säckar, luftsäckar, samt med håligheterna i en del av extremiteternas rörformiga ben. Näshålan, luftstrupen och dess grenar, vilka sistnämnda benämnas bronker, ha intet direkt med gasutbytet att göra, utan äro tillförande luftvägar. Luftstrupen och bronkerna hållas utspända till i genomsnitt brett ovala eller cirkelrunda rör med tillhjälp av broskringar eller, i de finare bronkerna, broskplattor. I de finaste förgreningarna saknas sådana. Den inre beklädnaden av rören utgöres av en slemhinna, bestående av ett enkelt lager epitelceller försedda med ytterst fina s. k. flimmerhår, vilka äro i ständig svängande rörelse i rörens längdriktning. Genom denna flimmerrörelse forslas avsöndrat slem och vid detta häftande småpartiklar, dammkorn etc, upp ur luftröret till struphuvudet, varifrån det genom hosta kan avlägsnas. Lungblåsorna beklädas av ett utomordentligt tunt lager epitelceller, omedelbart utanför vilket ett rikt förgrenat nät av hårrörskärl (blodkapillärer) är beläget. Detta är uppkommet ur lungpulsådrorna, som föra det syrefattiga och kolsyrerika venösa blodet från högra hjärtkammaren (se Blod och Blodomlopp) till lungorna. Lungkapillärerna avgiva å andra sidan det i lungorna syrsatta och från en del av kolsyran befriade blodet till lungvenerna, som återföra detsamma till vänstra hjärtförmaket. Lungorna, som äro pariga organ, äro belägna i brösthålan, vars stomme bildas av en del av ryggraden (»bröstkotpelaren»), revbenen med tillhörande revbensbrosk samt bröstbenet (se Skelett), och vars vägg kompletteras av mellan revbenen förlöpande muskler, de yttre och inre mellanrevbensmusklerna. Från bukhålan skiljes brösthålan hos däggdjuren genom en delvis muskulös, delvis senig vägg, mellangärdet. Brösthålan beklädes invändigt av en tunn hinna, brösthinnan, som vid ryggraden viker sig om nedåt från ömse sidor, bildande en vägg i brösthålans mitt och på så sätt formande två från varandra skilda säckar i densamma, de s. k. lungsäckarna, inneslutande var sin lunga. Från denna mellanvägg övergår brösthinnan på lungorna, sålunda bildande dessas yttre hinna.*

Andningsorganens sjukdomar. De viktigaste symptomen vid dessa sjukdomar äro: förändringar i nässlemhinnans utseende (t. e. mera röd än vanligt: näskatarr, sårig: rots), flytningar från näsborrarna och beskaffenheten därav (varblandat slem: häskatarr, kvarka; rostfärgat: lunginflammation; illaluktande: lungbrand), besvärad andning, som visar sig i utspärrade näsborrar, tydliga buk- eller flank-rörelser, påskyndad andning (se Andning) eller väsande ljud vid andningen samt hosta. Genom att lägga örat mot bröst väggen eller användning av hörlur (stetoskop), kan man även med hörselns hjälp (auskultation)

iakttaga vid sjukdomen i lungorna förekommande förändringar i andningsljuden och genom knackningar på bröstväggen (perkussion) av det ljud, som därvid uppkommer, sluta sig till förekomsten av sjukliga förändringar i själva lungvävnaden. Dessa undersökningsmetoder hava dock för lekmannen föga betydelse, då det fordras stor vana och noggrann kännedom om dithörande anatomiska förhållanden för att iakttaga och rätt bedöma dylika symptom. De viktigaste sjukdomarna i andningsorganen hos husdjuren äro: näskatarr

(snuva), strupkatarr, pipande kvickdrag, luftrörskatarr, lunginflammation, lungröta, elakartad lungsjuka, kvickdrag och brösthinne-, eller lungsäcksinflammation. (Se dessa ord.)E. N—m.

Andropogon. Se Hirs

Andtid. Gammal benämning på skördetid.

Anethum. Se Dill

Aneurysma. Se Bråck.

Angelica, högvuxna örter av de flockblomstrigas familj (*Umbelliferæ*), utmärkta av stora, två- till tredubbelt parbladiga blad med mycket stora slidor; flockarna med mångbladiga enskilda men obetydliga allmänna svepen. En på fuktiga och skuggiga platser i fjälltrakterna förekommande art, Kvann eller fjällkvann, *A. archangelica* L., är en av fjällens förnämsta foderväxter, och de unga skotten anses på grund av sin söta, kryddartade smak av lapparna som en läckerhet. I mellersta och södra Sverige förekommer en annan art, ängslöka (även åtskilliga andra namn), *A. silvestris* L., rätt allmänt på fuktiga ängar och vid stränder; den ätes av kreaturen, och lämnar bien honung men förekommer ej i sådan mängd, att den har någon ekonomisk betydelse. Avkok på blommorna har använts till gulfärgning av ylle.

Anglerboskap. Boskapen i landskapet Angeln i Slesvigs mot Östersjön liggande, för gräsväxt och boskapsskötsel synnerligen gynnsamma område har sedan gammalt varit berömd för hög mjölkavkastning, och redan de på 1830—1840-talen bildade lantbruksföreningarna ägnade uppmärksamhet åt rasens förädling. Till danska öarna ägde under följande tid en stark införsel av a. rum, och denna har till stor del lämnat material till den senare så berömda röda danska boskapen. Även till Sverige infördes under 1840—1870-talen ett avsevärt antal a., vilken spreds ända upp till Gästrikland, men i främsta rummet i Västergötland. De hävdade här väl sitt anseende för friskhet och hög mjölkavkastning, men fingo vika för de kraftigare byggda, köttrikare Ayrshiredjuren och äro numera fullständigt försvunna. Rasen är av en starkt utpräglad mjölktyp, knappt medelstor, fullvuxna kors vikt 400—450 kg., med smalt huvud, tunn hals och framdel, med skarp manke, bakdel rätt väl utvecklad men likasöm hela kroppen muskelfattig; färgen är ljust till mörkt brunröd, den senare färgtonen mest omtyckt, vanligen mörkare på huvudet; enstaka vita fläckar på buk och juver. Litt.: A. Lydtin & H. Werner, Das deutsche Rind. Berlin 1889.

Anglisering, Kupering, betecknar förkortande av husdjurs svans genom operation. Det är en förr mer än nu använd lyxoperation för att giva hästar och hundar en Viss »snits». Meningarna äro rätt delade om det berättigade i att för ett mods skull stympa ett djur. Annat blir naturligtvis förhållandet, då operationen företages på grund av svulstbildning och mot vissa odygder. I varje fall bör operationen företagas av fullt kompetent person.Wilh. H—r.

Angloarabisk häst. Räknas jämte den arabiska hästen och den engelska fullblodshästen till fullblodet inom hästaveln. Den har uppkommit genom korsning mellan arabiskt och engelskt fullblod. Endast ett fåtal stuterier, bland dem det franska kronostuteriet Pompadour, hava byggt sin avel härpå. Hit hör den berömda ungerska Gidran-stammen vid stuteriet Mezöhegyes.Wilh. H—r.

Anglonormandisk häst, en berömd fransk ras, utbildad i det bördiga, kalkrika Normandie genom sedan början av 1800-talet fortsatt korsning med engelskt fullblod och, till någon del, med Norfolkshingstar. En prydlig, ädel, men mäktig vagnshäst, i regel brun utan tecken, 170—180 cm hög över manken, med jämförelsevis tungt huvud och kort hals, mäktig muskulatur, kraftiga ledgångar och höga knärörelser. I Pin och S:t Lo finnas framstående anglonormandiska hingstdepåer. Om även den införsel av hingstar av denna ras, som under 1870-talet ägde rum genom statens och enskildes försorg, gav befogad anledning till mindre gott omdöme om rasens nedärvningsförmåga, kan dock ej nekas, att en del av dessa hingstar lämnade en framstående avkomma.Wilh. H—r.

Anguilla. Se Ål.

Anguis. Se Ormslå.

Anilin. Se Aminoföreningar.

Anis, *Pimpinella Anisum* L., en flockblomstrig ört (*Umbelliferæ*), vilken härstammar från Egypten och redan hos de gamla grekerna och romarna var berömd för sin angenäma kryddlukt. Odlas i Tyskland, Ryssland m. fl. länder för frukternas skull, vilka användas som krydda, och för framställning av den starkt doftande eteriska anisoljan, vilken användes i medicin och parfymerier. Kan odlas även i Sverige och på jord i varmt läge. Den lämnar frukt samma år den satts. Avfallet av frukterna, sedan oljan utdragits, har vid försök visat sig hava ett avsevärt fodervärde, 1 kg. motsvarande 1 foderenhet. Anisavfallet stegrar mjölkens fetthalt. Bör användas med försiktighet, högst 1.5 kg per dag åt större iakttaga vid sjukdomen i lungorna förekommande förändringar i andningsljuden och genom knackningar på bröstväggen (perkussion) av det ljud, som därvid uppkommer, sluta sig till förekomsten av sjukliga förändringar i själva lungvävnaden. Dessa undersökningsmetoder hava dock för lekmannen föga betydelse, då det fordras stor vana och noggrann kännedom om dithörande anatomiska förhållanden för att iakttaga och rätt bedöma dylika symptom. De viktigaste sjukdomarna i andningsorganen hos husdjuren äro: näskatarr (snuva), strupkatarr, pipande kvickdrag, luftrörskatarr, lunginflammation, lungröta, elakartad lungsjuka, kvickdrag och brösthinne-, eller lungsäcksinflammation. (Se dessa ord.)E. N—m.

Andropogon. Se Hirs

Andtid. Gammal benämning på skördetid.

Anethum. Se Dill

Aneurysma. Se Bråck.

Angelica, högvuxna örter av de flockblomstrigas familj (*Umbelliferæ*), utmärkta av stora, två- till tredubbelt parbladiga blad med mycket stora slidor; flockarna med mångbladiga enskilda men obetydliga allmänna svepen. En på fuktiga och skuggiga platser i fjälltrakterna förekommande art, Kvann eller fjällkvann, *A. archangelica* L., är en av fjällens förnämsta foderväxter, och de unga skotten anses på grund av sin söta, kryddartade smak av lapparna som en läckerhet. I mellersta och södra Sverige förekommer en annan art, ängslöka (även åtskilliga andra namn), *A. silvestris* L., rätt allmänt på fuktiga ängar och vid stränder; den ätes av kreaturen, och lämnar bien honung men förekommer ej i sådan mängd, att den har någon ekonomisk betydelse. Avkok på blommorna har använts till gulfärgning av ylle.

Anglerboskap. Boskapen i landskapet Angeln i Slesvigs mot Östersjön liggande, för gräsväxt och boskapsskötsel synnerligen gynnsamma område har sedan gammalt varit berömd för hög mjölkavkastning, och redan de på 1830—1840-talen bildade lantbruksföreningarna ägnade uppmärksamhet åt rasens förädling. Till danska öarna ägde under följande tid en stark införsel av a. rum, och denna har till stor del lämnat material till den senare så berömda röda danska boskapen. Även till Sverige infördes under 1840—1870-talen ett avsevärt antal a., vilken spreds ända upp till Gästrikland, men i främsta rummet i Västergötland. De hävdade här väl sitt anseende för friskhet och hög mjölkavkastning, men fingo vika för de kraftigare byggda, köttrikare Ayrshiredjuren och äro numera fullständigt försvunna. Rasen är av en starkt utpräglad mjölktyp, knappt medelstor, fullvuxna kors vikt 400—450 kg., med smalt huvud, tunn hals och framdel, med skarp manke, bakdel rätt väl utvecklad men likasöm hela kroppen muskelfattig; färgen är ljust till mörkt brunröd, den senare färgtonen mest omtyckt, vanligen mörkare på huvudet; enstaka vita fläckar på buk och juver. Litt.: A. Lydtin & H. Werner, Das deutsche Rind. Berlin 1889.

Anglisering, Kupering, betecknar förkortande av husdjurs svans genom operation. Det är en förr mer än nu använd lyxoperation för att giva hästar och hundar en Viss »snits». Meningarna äro rätt delade om det berättigade i att för ett mods skull stympa ett djur. Annat blir naturligtvis förhållandet, då operationen företages på grund av svulstbildning och mot vissa odygder. I varje fall bör operationen företagas av fullt kompetent person.Wilh. H—r.

Angloarabisk häst. Räknas jämte den arabiska hästen och den engelska fullblodshästen till fullblodet inom hästaveln. Den har uppkommit genom korsning mellan arabiskt och engelskt fullblod. Endast ett fåtal stuterier, bland dem det franska kronostuteriet Pompadour, hava byggt sin avel härpå. Hit hör den berömda ungerska Gidran-stammen vid stuteriet Mezöhegyes.Wilh. H—r.

Anglonormandisk häst, en berömd fransk ras, utbildad i det bördiga, kalkrika Normandie genom sedan början av 1800-talet fortsatt korsning med engelskt fullblod och, till någon del, med Norfolkshingstar. En prydlig, ädel, men mäktig vagnshäst, i regel brun utan tecken, 170—180 cm hög över manken, med jämförelsevis tungt huvud och kort hals, mäktig muskulatur, kraftiga ledgångar och höga knärörelser. I Pin och S:t Lo finnas framstående anglonormandiska hingstdepåer. Om även den införsel av hingstar av denna ras, som under 1870-talet ägde rum genom statens och enskildes försorg, gav befogad anledning till mindre gott omdöme om rasens nedärvningsförmåga, kan dock ej nekas, att en del av dessa hingstar lämnade en framstående avkomma.Wilh. H—r.

Anguilla. Se Ål.

Anguis. Se Ormslå.

Anilin. Se Aminoföreningar.

Anis, *Pimpinella Anisum* L., en flockblomstrig ört (*Umbelliferæ*), vilken härstammar från Egypten och redan hos de gamla grekerna och romarna var berömd för sin angenäma kryddlukt. Odlas i Tyskland, Ryssland m. fl. länder för frukternas skull, vilka användas som krydda, och för framställning av den starkt doftande eteriska anisoljan, vilken användes i medicin och parfymerier. Kan odlas även i Sverige och på jord i varmt läge. Den lämnar frukt samma år den satts. Avfallet av frukterna, sedan oljan utdragits, har vid försök visat sig hava ett avsevärt fodervärde, 1 kg. motsvarande 1 foderenhet. Anisavfallet stegrar mjölkens fetthalt. Bör användas med försiktighet, högst 1.5 kg per dag åt större iakttaga vid sjukdomen i lungorna förekommande förändringar i andningsljuden och genom knackningar på bröstväggen (perkussion) av det ljud, som därvid uppkommer, sluta sig till förekomsten av sjukliga förändringar i själva lungvävnaden. Dessa undersökningsmetoder hava dock för lekmannen föga betydelse, då det fordras stor vana och noggrann kännedom om dithörande anatomiska förhållanden för att iakttaga och rätt bedöma dylika symptom. De viktigaste sjukdomarna i andningsorganen hos husdjuren äro: näskatarr (snuva), strupkatarr, pipande kvickdrag, luftrörskatarr, lunginflammation, lungröta, elakartad lungsjuka, kvickdrag och brösthinne-, eller lungsäcksinflammation. (Se dessa ord.)E. N—m.

Andropogon. Se Hirs

Andtid. Gammal benämning på skördetid.

Anethum. Se Dill

Aneurysma. Se Bråck.

Angelica, högvuxna örter av de flockblomstrigas familj (*Umbelliferæ*), utmärkta av stora, två- till tredubbelt parbladiga blad med mycket stora slidor; flockarna med mångbladiga enskilda men obetydliga allmänna svepen. En på fuktiga och skuggiga platser i fjälltrakterna förekommande art, Kvann eller fjällkvann, *A. archangelica* L., är en av fjällens förnämsta foderväxter, och de unga skotten anses på grund av sin söta, kryddartade smak av lapparna som en läckerhet. I mellersta och södra Sverige förekommer en annan art, ängslöka (även åtskilliga andra namn), *A. silvestris* L., rätt allmänt på fuktiga ängar och vid stränder; den ätes av kreaturen, och lämnar bien honung men förekommer ej i sådan mängd, att den har någon ekonomisk betydelse. Avkok på blommorna har använts till gulfärgning av ylle.

Anglerboskap. Boskapen i landskapet Angeln i Slesvigs mot Östersjön liggande, för gräsväxt och boskapsskötsel synnerligen gynnsamma område har sedan gammalt varit berömd för hög mjölkavkastning, och redan de på 1830—1840-talen bildade lantbruksföreningarna ägnade uppmärksamhet åt rasens förädling. Till danska öarna ägde under följande tid en stark införsel av a. rum, och denna har till stor del lämnat material till den senare så berömda röda danska boskapen. Även till Sverige infördes under 1840—1870-talen ett avsevärt antal a., vilken spreds ända upp till Gästrikland, men i främsta rummet i Västergötland. De hävdade här väl sitt anseende för friskhet och hög mjölkavkastning, men fingo vika för de kraftigare byggda, köttrikare Ayrshiredjuren och äro numera fullständigt försvunna. Rasen är av en starkt utpräglad mjölktyp, knappt medelstor, fullvuxna kors vikt 400—450 kg., med smalt huvud, tunn hals och framdel, med skarp manke, bakdel rätt väl utvecklad men likasöm hela kroppen muskelfattig; färgen är ljust till mörkt brunröd, den senare färgtonen mest omtyckt, vanligen mörkare på huvudet; enstaka vita fläckar på buk och juver. Litt.: A. Lydtin & H. Werner, Das deutsche Rind. Berlin 1889.

Anglisering, Kupering, betecknar förkortande av husdjurs svans genom operation. Det är en förr mer än nu använd lyxoperation för att giva hästar och hundar en Viss »snits». Meningarna äro rätt delade om det berättigade i att för ett mods skull stympa ett djur. Annat blir naturligtvis förhållandet, då operationen företages på grund av svulstbildning och mot vissa odygder. I varje fall bör operationen företagas av fullt kompetent person.Wilh. H—r.

Angloarabisk häst. Räknas jämte den arabiska hästen och den engelska fullblodshästen till fullblodet inom hästaveln. Den har uppkommit genom korsning mellan arabiskt och engelskt fullblod. Endast ett fåtal stuterier, bland dem det franska kronostuteriet Pompadour, hava byggt sin avel härpå. Hit hör den berömda ungerska Gidran-stammen vid stuteriet Mezöhegyes.Wilh. H—r.

Anglonormandisk häst, en berömd fransk ras, utbildad i det bördiga, kalkrika Normandie genom sedan början av 1800-talet fortsatt korsning med engelskt fullblod och, till någon del, med Norfolkshingstar. En prydlig, ädel, men mäktig vagnshäst, i regel brun utan tecken, 170—180 cm hög över manken, med jämförelsevis tungt huvud och kort hals, mäktig muskulatur, kraftiga ledgångar och höga knärörelser. I Pin och S:t Lo finnas framstående anglonormandiska hingstdepåer. Om även den införsel av hingstar av denna ras, som under 1870-talet ägde rum genom statens och enskildes försorg, gav befogad anledning till mindre gott omdöme om rasens nedärvningsförmåga, kan dock ej nekas, att en del av dessa hingstar lämnade en framstående avkomma.Wilh. H—r.

Anguilla. Se Ål.

Anguis. Se Ormslå.

Anilin. Se Aminoföreningar.

Anis, *Pimpinella Anisum* L., en flockblomstrig ört (*Umbelliferæ*), vilken härstammar från Egypten och redan hos de gamla grekerna och romarna var berömd för sin angenäma kryddlukt. Odlas i Tyskland, Ryssland m. fl. länder för frukternas skull, vilka användas som krydda, och för framställning av den starkt doftande eteriska anisoljan, vilken användes i medicin och parfymerier. Kan odlas även i Sverige och på jord i varmt läge. Den lämnar frukt samma år den satts. Avfallet av frukterna, sedan oljan utdragits, har vid försök visat sig hava ett avsevärt fodervärde, 1 kg. motsvarande 1 foderenhet. Anisavfallet stegrar mjölkens fetthalt. Bör användas med försiktighet, högst 1.5 kg per dag åt större iakttaga vid sjukdomen i lungorna förekommande förändringar i andningsljuden och genom knackningar på bröstväggen (perkussion) av det ljud, som därvid uppkommer, sluta sig till förekomsten av sjukliga förändringar i själva lungvävnaden. Dessa undersökningsmetoder hava dock för lekmannen föga betydelse, då det fordras stor vana och noggrann kännedom om dithörande anatomiska förhållanden för att iakttaga och rätt bedöma dylika symptom. De viktigaste sjukdomarna i andningsorganen hos husdjuren äro: näskatarr (snuva), strupkatarr, pipande kvickdrag, luftrörskatarr, lunginflammation, lungröta, elakartad lungsjuka, kvickdrag och brösthinne-, eller lungsäcksinflammation. (Se dessa ord.)E. N—m.

Andropogon. Se Hirs

Andtid. Gammal benämning på skördetid.

Anethum. Se Dill

Aneurysma. Se Bråck.

Angelica, högvuxna örter av de flockblomstrigas familj (*Umbelliferæ*), utmärkta av stora, två- till tredubbelt parbladiga blad med mycket stora slidor; flockarna med mångbladiga enskilda men obetydliga allmänna svepen. En på fuktiga och skuggiga platser i fjälltrakterna förekommande art, Kvann eller fjällkvann, *A. archangelica* L., är en av fjällens förnämsta foderväxter, och de unga skotten anses på grund av sin söta, kryddartade smak av lapparna som en läckerhet. I mellersta och södra Sverige förekommer en annan art, ängslöka (även åtskilliga andra namn), *A. silvestris* L., rätt allmänt på fuktiga ängar och vid stränder; den ätes av kreaturen, och lämnar bien honung men förekommer ej i sådan mängd, att den har någon ekonomisk betydelse. Avkok på blommorna har använts till gulfärgning av ylle.

Anglerboskap. Boskapen i landskapet Angeln i Slesvigs mot Östersjön liggande, för gräsväxt och boskapsskötsel synnerligen gynnsamma område har sedan gammalt varit berömd för hög mjölkavkastning, och redan de på 1830—1840-talen bildade lantbruksföreningarna ägnade uppmärksamhet åt rasens förädling. Till danska öarna ägde under följande tid en stark införsel av a. rum, och denna har till stor del lämnat material till den senare så berömda röda danska boskapen. Även till Sverige infördes under 1840—1870-talen ett avsevärt antal a., vilken spreds ända upp till Gästrikland, men i främsta rummet i Västergötland. De hävdade här väl sitt anseende för friskhet och hög mjölkavkastning, men fingo vika för de kraftigare byggda, köttrikare Ayrshiredjuren och äro numera fullständigt försvunna. Rasen är av en starkt utpräglad mjölktyp, knappt medelstor, fullvuxna kors vikt 400—450 kg., med smalt huvud, tunn hals och framdel, med skarp manke, bakdel rätt väl utvecklad men likasöm hela kroppen muskelfattig; färgen är ljust till mörkt brunröd, den senare färgtonen mest omtyckt, vanligen mörkare på huvudet; enstaka vita fläckar på buk och juver. Litt.: A. Lydtin & H. Werner, Das deutsche Rind. Berlin 1889.

Anglisering, Kupering, betecknar förkortande av husdjurs svans genom operation. Det är en förr mer än nu använd lyxoperation för att giva hästar och hundar en Viss »snits».

Meningarna äro rätt delade om det berättigade i att för ett mods skull stympa ett djur. Annat blir naturligtvis förhållandet, då operationen företages på grund av svulstbildning och mot vissa odygder. I varje fall bör operationen företagas av fullt kompetent person.Wilh. H—r.

Angloarabisk häst. Räknas jämte den arabiska hästen och den engelska fullblodshästen till fullblodet inom hästaveln. Den har uppkommit genom korsning mellan arabiskt och engelskt fullblod. Endast ett fåtal stuterier, bland dem det franska kronostuteriet Pompadour, hava byggt sin avel härpå. Hit hör den berömda ungerska Gidran-stammen vid stuteriet Mezöhegyes.Wilh. H—r.

Anglonormandisk häst, en berömd fransk ras, utbildad i det bördiga, kalkrika Normandie genom sedan början av 1800-talet fortsatt korsning med engelskt fullblod och, till någon del, med Norfolkshingstar. En prydlig, ädel, men mäktig vagnshäst, i regel brun utan tecken, 170—180 cm hög över manken, med jämförelsevis tungt huvud och kort hals, mäktig muskulatur, kraftiga ledgångar och höga knärörelser. I Pin och S:t Lo finnas framstående anglonormandiska hingstdepåer. Om även den införsel av hingstar av denna ras, som under 1870-talet ägde rum genom statens och enskildes försorg, gav befogad anledning till mindre gott omdöme om rasens nedärvningsförmåga, kan dock ej nekas, att en del av dessa hingstar lämnade en framstående avkomma.Wilh. H—r.

Anguilla. Se Ål.

Anguis. Se Ormslå.

Anilin. Se Aminoföreningar.

Anis, *Pimpinella Anisum* L., en flockblomstrig ört (*Umbelliferæ*), vilken härstammar från Egypten och redan hos de gamla grekerna och romarna var berömd för sin angenäma kryddlukt. Odlas i Tyskland, Ryssland m. fl. länder för frukternas skull, vilka användas som krydda, och för framställning av den starkt doftande eteriska anisoljan, vilken användes i medicin och parfymerier. Kan odlas även i Sverige och på jord i varmt läge. Den lämnar frukt samma år den satts. Avfallet av frukterna, sedan oljan utdragits, har vid försök visat sig hava ett avsevärt fodervärde, 1 kg. motsvarande 1 foderenhet. Anisavfallet stegrar mjölkens fetthalt. Bör användas med försiktighet, högst 1.5 kg per dag åt större iakttaga vid sjukdomen i lungorna förekommande förändringar i andningsljuden och genom knackningar på bröstväggen (perkussion) av det ljud, som därvid uppkommer, sluta sig till förekomsten av sjukliga förändringar i själva lungvävnaden. Dessa undersökningsmetoder hava dock för lekmannen föga betydelse, då det fordras stor vana och noggrann kännedom om dithörande anatomiska förhållanden för att iakttaga och rätt bedöma dylika symptom. De viktigaste sjukdomarna i andningsorganen hos husdjuren äro: näskatarr (snuva), strupkatarr, pipande kvickdrag, luftrörskatarr, lunginflammation, lungröta, elakartad lungsjuka, kvickdrag och brösthinne-, eller lungsäcksinflammation. (Se dessa ord.)E. N—m.

Andropogon. Se Hirs

Andtid. Gammal benämning på skördetid.

Anethum. Se Dill

Aneurysma. Se Bråck.

Angelica, högvuxna örter av de flockblomstrigas familj (*Umbelliferæ*), utmärkta av stora, två- till tredubbelt parbladiga blad med mycket stora slidor; flockarna med mångbladiga enskilda men obetydliga allmänna svepen. En på fuktiga och skuggiga platser i fjälltrakterna förekommande art, Kvann eller fjällkvann, *A. archangelica* L., är en av fjällens förnämsta foderväxter, och de unga skotten anses på grund av sin söta, kryddartade smak av lapparna som en läckerhet. I mellersta och södra Sverige förekommer en annan art, ängslöka (även åtskilliga andra namn), *A. silvestris* L., rätt allmänt på fuktiga ängar och vid stränder; den ätes av kreaturen, och lämnar bien honung men förekommer ej i sådan mängd, att den har någon ekonomisk betydelse. Avkok på blommorna har använts till gulfärgning av ylle.

Anglerboskap. Boskapen i landskapet Angeln i Slesvigs mot Östersjön liggande, för gräsväxt och boskapsskötsel synnerligen gynnsamma område har sedan gammalt varit berömd för hög mjölkavkastning, och redan de på 1830—1840-talen bildade lantbruksföreningarna ägnade uppmärksamhet åt rasens förädling. Till danska öarna ägde under följande tid en stark införsel av a. rum, och denna har till stor del lämnat material till den senare så berömda röda danska boskapen. Även till Sverige infördes under 1840—1870-talen ett avsevärt antal a., vilken spreds ända upp till Gästrikland, men i främsta rummet i Västergötland. De hävdade här väl sitt anseende för friskhet och hög mjölkavkastning, men fingo vika för de kraftigare byggda, köttrikare Ayrshiredjuren och äro numera fullständigt försvunna. Rasen är av en starkt utpräglad mjölktyp, knappt medelstor, fullvuxna kors vikt 400—450 kg., med smalt huvud, tunn hals och framdel, med skarp manke, bakdel rätt väl utvecklad men likasöm hela kroppen muskelfattig; färgen är ljust till mörkt brunröd, den senare färgtonen mest omtyckt, vanligen mörkare på huvudet; enstaka vita fläckar på buk och juver. Litt.: A. Lydtin & H. Werner, Das deutsche Rind. Berlin 1889.

Anglisering, Kupering, betecknar förkortande av husdjurs svans genom operation. Det är en förr mer än nu använd lyxoperation för att giva hästar och hundar en Viss »snits». Meningarna äro rätt delade om det berättigade i att för ett mods skull stympa ett djur. Annat blir naturligtvis förhållandet, då operationen företages på grund av svulstbildning och mot vissa odygder. I varje fall bör operationen företagas av fullt kompetent person.Wilh. H—r.

Angloarabisk häst. Räknas jämte den arabiska hästen och den engelska fullblodshästen till fullblodet inom hästaveln. Den har uppkommit genom korsning mellan arabiskt och engelskt fullblod. Endast ett fåtal stuterier, bland dem det franska kronostuteriet Pompadour, hava byggt sin avel härpå. Hit hör den berömda ungerska Gidran-stammen vid stuteriet Mezöhegyes.Wilh. H—r.

Anglonormandisk häst, en berömd fransk ras, utbildad i det bördiga, kalkrika Normandie genom sedan början av 1800-talet fortsatt korsning med engelskt fullblod och, till någon del, med Norfolkshingstar. En prydlig, ädel, men mäktig vagnshäst, i regel brun utan tecken, 170—180 cm hög över manken, med jämförelsevis tungt huvud och kort hals, mäktig muskulatur, kraftiga ledgångar och höga knärörelser. I Pin och S:t Lo finnas framstående anglonormandiska hingstdepåer. Om även den införsel av hingstar av denna ras, som under 1870-talet ägde rum genom statens och enskildes försorg, gav befogad anledning till mindre gott omdöme om rasens nedärvningsförmåga, kan dock ej nekas, att en del av dessa hingstar lämnade en framstående avkomma.Wilh. H—r.

Anguilla. Se Ål.

Anguis. Se Ormslå.

Anilin. Se Aminoföreningar.

Anis, *Pimpinella Anisum* L., en flockblomstrig ört (*Umbelliferæ*), vilken härstammar från Egypten och redan hos de gamla grekerna och romarna var berömd för sin angenäma kryddlukt. Odlas i Tyskland, Ryssland m. fl. länder för frukternas skull, vilka användas som krydda, och för framställning av den starkt doftande eteriska anisoljan, vilken användes i medicin och parfymerier. Kan odlas även i Sverige och på jord i varmt läge. Den lämnar frukt samma år den satts. Avfallet av frukterna, sedan oljan utdragits, har vid försök visat sig hava ett avsevärt fodervärde, 1 kg. motsvarande 1 foderenhet. Anisavfallet stegrar mjölkens fetthalt. Bör användas med försiktighet, högst 1.5 kg per dag åt större iakttaga vid sjukdomen i lungorna förekommande förändringar i andningsljuden och genom knackningar på bröstväggen (perkussion) av det ljud, som därvid uppkommer, sluta sig till förekomsten av sjukliga förändringar i själva lungvävnaden. Dessa undersökningsmetoder hava dock för lekmannen föga betydelse, då det fordras stor vana och noggrann kännedom om dithörande anatomiska förhållanden för att iakttaga och rätt bedöma dylika symptom. De viktigaste sjukdomarna i andningsorganen hos husdjuren äro: näskatarr (snuva), strupkatarr, pipande kvickdrag, luftrörskatarr, lunginflammation, lungröta, elakartad lungsjuka, kvickdrag och brösthinne-, eller lungsäcksinflammation. (Se dessa ord.)E. N—m.

Andropogon. Se Hirs

Andtid. Gammal benämning på skördetid.

Anethum. Se Dill

Aneurysma. Se Bråck.

Angelica, högvuxna örter av de flockblomstrigas familj (*Umbelliferæ*), utmärkta av stora, två- till tredubbelt parbladiga blad med mycket stora slidor; flockarna med mångbladiga enskilda men obetydliga allmänna svepen. En på fuktiga och skuggiga platser i fjälltrakterna förekommande art, Kvann eller fjällkvann, *A. archangelica* L., är en av fjällens förnämsta foderväxter, och de unga skotten anses på grund av sin söta, kryddartade smak av lapparna som en läckerhet. I mellersta och södra Sverige förekommer en annan art,

ängslöka (även åtskilliga andra namn), *A. silvestris* L., rätt allmänt på fuktiga ängar och vid stränder; den ätes av kreaturen, och lämnar bien honung men förekommer ej i sådan mängd, att den har någon ekonomisk betydelse. Avkok på blommorna har använts till gulfärgning av ylle.

Anglerboskap. Boskapen i landskapet Angeln i Slesvigs mot Östersjön liggande, för gräsväxt och boskapsskötsel synnerligen gynnsamma område har sedan gammalt varit berömd för hög mjölkavkastning, och redan de på 1830—1840-talen bildade lantbruksföreningarna ägnade uppmärksamhet åt rasens förädling. Till danska öarna ägde under följande tid en stark införsel av a. rum, och denna har till stor del lämnat material till den senare så berömda röda danska boskapen. Även till Sverige infördes under 1840—1870-talen ett avsevärt antal a., vilken spreds ända upp till Gästrikland, men i främsta rummet i Västergötland. De hävdade här väl sitt anseende för friskhet och hög mjölkavkastning, men fingo vika för de kraftigare byggda, köttrikare Ayrshiredjuren och äro numera fullständigt försvunna. Rasen är av en starkt utpräglad mjölktyp, knappt medelstor, fullvuxna kors vikt 400—450 kg., med smalt huvud, tunn hals och framdel, med skarp manke, bakdel rätt väl utvecklad men likasöm hela kroppen muskelfattig; färgen är ljust till mörkt brunröd, den senare färgtonen mest omtyckt, vanligen mörkare på huvudet; enstaka vita fläckar på buk och juver. Litt.: A. Lydtin & H. Werner, Das deutsche Rind. Berlin 1889.

Anglisering, Kupering, betecknar förkortande av husdjurs svans genom operation. Det är en förr mer än nu använd lyxoperation för att giva hästar och hundar en Viss »snits». Meningarna äro rätt delade om det berättigade i att för ett mods skull stympa ett djur. Annat blir naturligtvis förhållandet, då operationen företages på grund av svulstbildning och mot vissa odygder. I varje fall bör operationen företagas av fullt kompetent person.Wilh. H—r.

Angloarabisk häst. Räknas jämte den arabiska hästen och den engelska fullblodshästen till fullblodet inom hästaveln. Den har uppkommit genom korsning mellan arabiskt och engelskt fullblod. Endast ett fåtal stuterier, bland dem det franska kronostuteriet Pompadour, hava byggt sin avel härpå. Hit hör den berömda ungerska Gidran-stammen vid stuteriet Mezöhegyes.Wilh. H—r.

Anglonormandisk häst, en berömd fransk ras, utbildad i det bördiga, kalkrika Normandie genom sedan början av 1800-talet fortsatt korsning med engelskt fullblod och, till någon del, med Norfolkshingstar. En prydlig, ädel, men mäktig vagnshäst, i regel brun utan tecken, 170—180 cm hög över manken, med jämförelsevis tungt huvud och kort hals, mäktig muskulatur, kraftiga ledgångar och höga knärörelser. I Pin och S:t Lo finnas framstående anglonormandiska hingstdepåer. Om även den införsel av hingstar av denna ras, som under 1870-talet ägde rum genom statens och enskildes försorg, gav befogad anledning till mindre gott omdöme om rasens nedärvningsförmåga, kan dock ej nekas, att en del av dessa hingstar lämnade en framstående avkomma.Wilh. H—r.

Anguilla. Se Ål.

Anguis. Se Ormslå.

Anilin. Se Aminoföreningar.

Anis, *Pimpinella Anisum* L., en flockblomstrig ört (*Umbelliferæ*), vilken härstammar från Egypten och redan hos de gamla grekerna och romarna var berömd för sin angenäma kryddlukt. Odlas i Tyskland, Ryssland m. fl. länder för frukternas skull, vilka användas som krydda, och för framställning av den starkt doftande eteriska anisoljan, vilken användes i medicin och parfymerier. Kan odlas även i Sverige och på jord i varmt läge. Den lämnar frukt samma år den satts. Avfallet av frukterna, sedan oljan utdragits, har vid försök visat sig hava ett avsevärt fodervärde, 1 kg. motsvarande 1 foderenhet. Anisavfallet stegrar mjölkens fetthalt. Bör användas med försiktighet, högst 1.5 kg per dag åt större iakttaga vid sjukdomen i lungorna förekommande förändringar i andningsljuden och genom knackningar på bröstväggen (perkussion) av det ljud, som därvid uppkommer, sluta sig till förekomsten av sjukliga förändringar i själva lungvävnaden. Dessa undersökningsmetoder hava dock för lekmannen föga betydelse, då det fordras stor vana och noggrann kännedom om dithörande anatomiska förhållanden för att iakttaga och rätt bedöma dylika symptom. De viktigaste sjukdomarna i andningsorganen hos husdjuren äro: näskatarr (snuva), strupkatarr, pipande kvickdrag, luftrörskatarr, lunginflammation, lungröta, elakartad lungsjuka, kvickdrag och brösthinne-, eller lungsäcksinflammation. (Se dessa ord.)E. N—m.

Andropogon. Se Hirs

Andtid. Gammal benämning på skördetid.

Anethum. Se Dill

Aneurysma. Se Bråck.

Angelica, högvuxna örter av de flockblomstrigas familj (*Umbelliferæ*), utmärkta av stora, två- till tredubbelt parbladiga blad med mycket stora slidor; flockarna med mångbladiga enskilda men obetydliga allmänna svepen. En på fuktiga och skuggiga platser i fjälltrakterna förekommande art, Kvann eller fjällkvann, *A. archangelica* L., är en av fjällens förnämsta foderväxter, och de unga skotten anses på grund av sin söta, kryddartade smak av lapparna som en läckerhet. I mellersta och södra Sverige förekommer en annan art,
ängslöka (även åtskilliga andra namn), *A. silvestris* L., rätt allmänt på fuktiga ängar och vid stränder; den ätes av kreaturen, och lämnar bien honung men förekommer ej i sådan mängd, att den har någon ekonomisk betydelse. Avkok på blommorna har använts till gulfärgning av ylle.

Anglerboskap. Boskapen i landskapet Angeln i Slesvigs mot Östersjön liggande, för gräsväxt och boskapsskötsel synnerligen gynnsamma område har sedan gammalt varit berömd för hög mjölkavkastning, och redan de på 1830—1840-talen bildade lantbruksföreningarna ägnade uppmärksamhet åt rasens förädling. Till danska öarna ägde under följande tid en stark införsel av a. rum, och denna har till stor del lämnat material till den senare så berömda röda danska boskapen. Även till Sverige infördes under 1840—1870-talen ett avsevärt antal a., vilken spreds ända upp till Gästrikland, men i främsta rummet i Västergötland. De hävdade här väl sitt anseende för friskhet och hög mjölkavkastning, men fingo vika för de kraftigare byggda, köttrikare Ayrshiredjuren och äro numera fullständigt försvunna. Rasen är av en starkt utpräglad mjölktyp, knappt medelstor, fullvuxna kors vikt 400—450 kg., med smalt huvud, tunn hals och framdel, med skarp manke, bakdel rätt väl utvecklad men likasöm hela kroppen muskelfattig; färgen är ljust till mörkt brunröd, den senare färgtonen mest omtyckt, vanligen mörkare på huvudet; enstaka vita fläckar på buk och juver. Litt.: A. Lydtin & H. Werner, Das deutsche Rind. Berlin 1889.

Anglisering, Kupering, betecknar förkortande av husdjurs svans genom operation. Det är en förr mer än nu använd lyxoperation för att giva hästar och hundar en Viss »snits». Meningarna äro rätt delade om det berättigade i att för ett mods skull stympa ett djur. Annat blir naturligtvis förhållandet, då operationen företages på grund av svulstbildning och mot vissa odygder. I varje fall bör operationen företagas av fullt kompetent person.Wilh. H—r.

Angloarabisk häst. Räknas jämte den arabiska hästen och den engelska fullblodshästen till fullblodet inom hästaveln. Den har uppkommit genom korsning mellan arabiskt och engelskt fullblod. Endast ett fåtal stuterier, bland dem det franska kronostuteriet Pompadour, hava byggt sin avel härpå. Hit hör den berömda ungerska Gidran-stammen vid stuteriet Mezöhegyes.Wilh. H—r.

Anglonormandisk häst, en berömd fransk ras, utbildad i det bördiga, kalkrika Normandie genom sedan början av 1800-talet fortsatt korsning med engelskt fullblod och, till någon del, med Norfolkshingstar. En prydlig, ädel, men mäktig vagnshäst, i regel brun utan tecken, 170—180 cm hög över manken, med jämförelsevis tungt huvud och kort hals, mäktig muskulatur, kraftiga ledgångar och höga knärörelser. I Pin och S:t Lo finnas framstående anglonormandiska hingstdepåer. Om även den införsel av hingstar av denna ras, som under 1870-talet ägde rum genom statens och enskildes försorg, gav befogad anledning till mindre gott omdöme om rasens nedärvningsförmåga, kan dock ej nekas, att en del av dessa hingstar lämnade en framstående avkomma.Wilh. H—r.

Anguilla. Se Ål.

Anguis. Se Ormslå.

Anilin. Se Aminoföreningar.

Anis, *Pimpinella Anisum* L., en flockblomstrig ört (*Umbelliferæ*), vilken härstammar från Egypten och redan hos de gamla grekerna och romarna var berömd för sin angenäma kryddlukt. Odlas i Tyskland, Ryssland m. fl. länder för frukternas skull, vilka användas som krydda, och för framställning av den starkt doftande eteriska anisoljan, vilken användes i medicin och parfymerier. Kan odlas även i Sverige och på jord i varmt läge. Den lämnar frukt samma år den satts. Avfallet av frukterna, sedan oljan utdragits, har vid försök visat sig hava ett avsevärt fodervärde, 1 kg. motsvarande 1 foderenhet. Anisavfallet stegrar mjölkens fetthalt. Bör användas med försiktighet, högst 1.5 kg per dag åt större iakttaga vid sjukdomen i lungorna förekommande förändringar i andningsljuden och genom knackningar på bröstväggen (perkussion) av det ljud, som därvid uppkommer, sluta sig till förekomsten av sjukliga förändringar i själva lungvävnaden. Dessa undersökningsmetoder hava dock för lekmannen föga betydelse, då det fordras stor vana och noggrann kännedom

om dithörande anatomiska förhållanden för att iakttaga och rätt bedöma dylika symptom. De viktigaste sjukdomarna i andningsorganen hos husdjuren äro: näskatarr (snuva), strupkatarr, pipande kvickdrag, luftrörskatarr, lunginflammation, lungröta, elakartad lungsjuka, kvickdrag och brösthinne-, eller lungsäcksinflammation. (Se dessa ord.)E. N—m.

Andropogon. Se Hirs

Andtid. Gammal benämning på skördetid.

Anethum. Se Dill

Aneurysma. Se Bråck.

Angelica, högvuxna örter av de flockblomstrigas familj (*Umbelliferæ*), utmärkta av stora, två- till tredubbelt parbladiga blad med mycket stora slidor; flockarna med mångbladiga enskilda men obetydliga allmänna svepen. En på fuktiga och skuggiga platser i fjälltrakterna förekommande art, Kvann eller fjällkvann, *A. archangelica* L., är en av fjällens förnämsta foderväxter, och de unga skotten anses på grund av sin söta, kryddartade smak av lapparna som en läckerhet. I mellersta och södra Sverige förekommer en annan art, ängslöka (även åtskilliga andra namn), *A. silvestris* L., rätt allmänt på fuktiga ängar och vid stränder; den ätes av kreaturen, och lämnar bien honung men förekommer ej i sådan mängd, att den har någon ekonomisk betydelse. Avkok på blommorna har använts till gulfärgning av ylle.

Anglerboskap. Boskapen i landskapet Angeln i Slesvigs mot Östersjön liggande, för gräsväxt och boskapsskötsel synnerligen gynnsamma område har sedan gammalt varit berömd för hög mjölkavkastning, och redan de på 1830—1840-talen bildade lantbruksföreningarna ägnade uppmärksamhet åt rasens förädling. Till danska öarna ägde under följande tid en stark införsel av a. rum, och denna har till stor del lämnat material till den senare så berömda röda danska boskapen. Även till Sverige infördes under 1840—1870-talen ett avsevärt antal a., vilken spreds ända upp till Gästrikland, men i främsta rummet i Västergötland. De hävdade här väl sitt anseende för friskhet och hög mjölkavkastning, men fingo vika för de kraftigare byggda, köttrikare Ayrshiredjuren och äro numera fullständigt försvunna. Rasen är av en starkt utpräglad mjölktyp, knappt medelstor, fullvuxna kors vikt 400—450 kg., med smalt huvud, tunn hals och framdel, med skarp manke, bakdel rätt väl utvecklad men likasöm hela kroppen muskelfattig; färgen är ljust till mörkt brunröd, den senare färgtonen mest omtyckt, vanligen mörkare på huvudet; enstaka vita fläckar på buk och juver. Litt.: A. Lydtin & H. Werner, Das deutsche Rind. Berlin 1889.

Anglisering, Kupering, betecknar förkortande av husdjurs svans genom operation. Det är en förr mer än nu använd lyxoperation för att giva hästar och hundar en Viss »snits». Meningarna äro rätt delade om det berättigade i att för ett mods skull stympa ett djur. Annat blir naturligtvis förhållandet, då operationen företages på grund av svulstbildning och mot vissa odygder. I varje fall bör operationen företagas av fullt kompetent person.Wilh. H—r.

Angloarabisk häst. Räknas jämte den arabiska hästen och den engelska fullblodshästen till fullblodet inom hästaveln. Den har uppkommit genom korsning mellan arabiskt och engelskt fullblod. Endast ett fåtal stuterier, bland dem det franska kronostuteriet Pompadour, hava byggt sin avel härpå. Hit hör den berömda ungerska Gidran-stammen vid stuteriet Mezöhegyes.Wilh. H—r.

Anglonormandisk häst, en berömd fransk ras, utbildad i det bördiga, kalkrika Normandie genom sedan början av 1800-talet fortsatt korsning med engelskt fullblod och, till någon del, med Norfolkshingstar. En prydlig, ädel, men mäktig vagnshäst, i regel brun utan tecken, 170—180 cm hög över manken, med jämförelsevis tungt huvud och kort hals, mäktig muskulatur, kraftiga ledgångar och höga knärörelser. I Pin och S:t Lo finnas framstående anglonormandiska hingstdepåer. Om även den införsel av hingstar av denna ras, som under 1870-talet ägde rum genom statens och enskildes försorg, gav befogad anledning till mindre gott omdöme om rasens nedärvningsförmåga, kan dock ej nekas, att en del av dessa hingstar lämnade en framstående avkomma.Wilh. H—r.

Anguilla. Se Ål.

Anguis. Se Ormslå.

Anilin. Se Aminoföreningar.

Anis, *Pimpinella Anisum* L., en flockblomstrig ört (*Umbelliferæ*), vilken härstammar från Egypten och redan hos de gamla grekerna och romarna var berömd för sin angenäma kryddlukt. Odlas i Tyskland, Ryssland m. fl. länder för frukternas skull, vilka användas som krydda, och för framställning av den starkt doftande eteriska anisoljan, vilken användes i medicin och parfymerier. Kan odlas även i Sverige och på jord i varmt läge. Den lämnar frukt samma år den satts. Avfallet av frukterna, sedan oljan utdragits, har vid försök visat sig hava ett avsevärt fodervärde, 1 kg. motsvarande 1 foderenhet. Anisavfallet stegrar mjölkens fetthalt. Bör användas med försiktighet, högst 1.5 kg per dag åt större iakttaga vid sjukdomen i lungorna förekommande förändringar i andningsljuden och genom knackningar på bröstväggen (perkussion) av det ljud, som därvid uppkommer, sluta sig till förekomsten av sjukliga förändringar i själva lungvävnaden. Dessa undersökningsmetoder hava dock för lekmannen föga betydelse, då det fordras stor vana och noggrann kännedom om dithörande anatomiska förhållanden för att iakttaga och rätt bedöma dylika symptom. De viktigaste sjukdomarna i andningsorganen hos husdjuren äro: näskatarr (snuva), strupkatarr, pipande kvickdrag, luftrörskatarr, lunginflammation, lungröta, elakartad lungsjuka, kvickdrag och brösthinne-, eller lungsäcksinflammation. (Se dessa ord.)E. N—m.

Andropogon. Se Hirs

Andtid. Gammal benämning på skördetid.

Anethum. Se Dill

Aneurysma. Se Bråck.

Angelica, högvuxna örter av de flockblomstrigas familj (*Umbelliferæ*), utmärkta av stora, två- till tredubbelt parbladiga blad med mycket stora slidor; flockarna med mångbladiga enskilda men obetydliga allmänna svepen. En på fuktiga och skuggiga platser i fjälltrakterna förekommande art, Kvann eller fjällkvann, *A. archangelica* L., är en av fjällens förnämsta foderväxter, och de unga skotten anses på grund av sin söta, kryddartade smak av lapparna som en läckerhet. I mellersta och södra Sverige förekommer en annan art, ängslöka (även åtskilliga andra namn), *A. silvestris* L., rätt allmänt på fuktiga ängar och vid stränder; den ätes av kreaturen, och lämnar bien honung men förekommer ej i sådan mängd, att den har någon ekonomisk betydelse. Avkok på blommorna har använts till gulfärgning av ylle.

Anglerboskap. Boskapen i landskapet Angeln i Slesvigs mot Östersjön liggande, för gräsväxt och boskapsskötsel synnerligen gynnsamma område har sedan gammalt varit berömd för hög mjölkavkastning, och redan de på 1830—1840-talen bildade lantbruksföreningarna ägnade uppmärksamhet åt rasens förädling. Till danska öarna ägde under följande tid en stark införsel av a. rum, och denna har till stor del lämnat material till den senare så berömda röda danska boskapen. Även till Sverige infördes under 1840—1870-talen ett avsevärt antal a., vilken spreds ända upp till Gästrikland, men i främsta rummet i Västergötland. De hävdade här väl sitt anseende för friskhet och hög mjölkavkastning, men fingo vika för de kraftigare byggda, köttrikare Ayrshiredjuren och äro numera fullständigt försvunna. Rasen är av en starkt utpräglad mjölktyp, knappt medelstor, fullvuxna kors vikt 400—450 kg., med smalt huvud, tunn hals och framdel, med skarp manke, bakdel rätt väl utvecklad men likasöm hela kroppen muskelfattig; färgen är ljust till mörkt brunröd, den senare färgtonen mest omtyckt, vanligen mörkare på huvudet; enstaka vita fläckar på buk och juver. Litt.: A. Lydtin & H. Werner, Das deutsche Rind. Berlin 1889.

Anglisering, Kupering, betecknar förkortande av husdjurs svans genom operation. Det är en förr mer än nu använd lyxoperation för att giva hästar och hundar en Viss »snits». Meningarna äro rätt delade om det berättigade i att för ett mods skull stympa ett djur. Annat blir naturligtvis förhållandet, då operationen företages på grund av svulstbildning och mot vissa odygder. I varje fall bör operationen företagas av fullt kompetent person.Wilh. H—r.

Angloarabisk häst. Räknas jämte den arabiska hästen och den engelska fullblodshästen till fullblodet inom hästaveln. Den har uppkommit genom korsning mellan arabiskt och engelskt fullblod. Endast ett fåtal stuterier, bland dem det franska kronostuteriet Pompadour, hava byggt sin avel härpå. Hit hör den berömda ungerska Gidran-stammen vid stuteriet Mezöhegyes.Wilh. H—r.

Anglonormandisk häst, en berömd fransk ras, utbildad i det bördiga, kalkrika Normandie genom sedan början av 1800-talet fortsatt korsning med engelskt fullblod och, till någon del, med Norfolkshingstar. En prydlig, ädel, men mäktig vagnshäst, i regel brun utan tecken, 170—180 cm hög över manken, med jämförelsevis tungt huvud och kort hals, mäktig muskulatur, kraftiga ledgångar och höga knärörelser. I Pin och S:t Lo finnas framstående anglonormandiska hingstdepåer. Om även den införsel av hingstar av denna ras, som under 1870-talet ägde rum genom statens och enskildes försorg, gav befogad anledning till mindre gott omdöme om rasens nedärvningsförmåga, kan dock ej nekas, att en del av dessa hingstar lämnade en framstående avkomma.Wilh. H—r.

Anguilla. Se Ål.

Anguis. Se Ormslå.

Anilin. Se Aminoföreningar.

Anis, *Pimpinella Anisum* L., en flockblomstrig ört (*Umbelliferæ*), vilken härstammar från Egypten och redan hos de gamla grekerna och romarna var berömd för sin angenäma kryddlukt. Odlas i Tyskland, Ryssland m. fl. länder för frukternas skull, vilka användas som krydda, och för framställning av den starkt doftande eteriska anisoljan, vilken användes i medicin och parfymerier. Kan odlas även i Sverige och på jord i varmt läge. Den lämnar frukt samma år den satts. Avfallet av frukterna, sedan oljan utdragits, har vid försök visat sig hava ett avsevärt fodervärde, 1 kg. motsvarande 1 foderenhet. Anisavfallet stegrar mjölkens fetthalt. Bör användas med försiktighet, högst 1.5 kg per dag åt större iakttaga vid sjukdomen i lungorna förekommande förändringar i andningsljuden och genom knackningar på bröstväggen (perkussion) av det ljud, som därvid uppkommer, sluta sig till förekomsten av sjukliga förändringar i själva lungvävnaden. Dessa undersökningsmetoder hava dock för lekmannen föga betydelse, då det fordras stor vana och noggrann kännedom om dithörande anatomiska förhållanden för att iakttaga och rätt bedöma dylika symptom. De viktigaste sjukdomarna i andningsorganen hos husdjuren äro: näskatarr (snuva), strupkatarr, pipande kvickdrag, luftrörskatarr, lunginflammation, lungröta, elakartad lungsjuka, kvickdrag och brösthinne-, eller lungsäcksinflammation. (Se dessa ord.)E. N—m.

Andropogon. Se Hirs

Andtid. Gammal benämning på skördetid.

Anethum. Se Dill

Aneurysma. Se Bråck.

Angelica, högvuxna örter av de flockblomstrigas familj (*Umbelliferæ*), utmärkta av stora, två- till tredubbelt parbladiga blad med mycket stora slidor; flockarna med mångbladiga enskilda men obetydliga allmänna svepen. En på fuktiga och skuggiga platser i fjälltrakterna förekommande art, Kvann eller fjällkvann, *A. archangelica* L., är en av fjällens förnämsta foderväxter, och de unga skotten anses på grund av sin söta, kryddartade smak av lapparna som en läckerhet. I mellersta och södra Sverige förekommer en annan art, ängslöka (även åtskilliga andra namn), *A. silvestris* L., rätt allmänt på fuktiga ängar och vid stränder; den ätes av kreaturen, och lämnar bien honung men förekommer ej i sådan mängd, att den har någon ekonomisk betydelse. Avkok på blommorna har använts till gulfärgning av ylle.

Anglerboskap. Boskapen i landskapet Angeln i Slesvigs mot Östersjön liggande, för gräsväxt och boskapsskötsel synnerligen gynnsamma område har sedan gammalt varit berömd för hög mjölkavkastning, och redan de på 1830—1840-talen bildade lantbruksföreningarna ägnade uppmärksamhet åt rasens förädling. Till danska öarna ägde under följande tid en stark införsel av a. rum, och denna har till stor del lämnat material till den senare så berömda röda danska boskapen. Även till Sverige infördes under 1840—1870-talen ett avsevärt antal a., vilken spreds ända upp till Gästrikland, men i främsta rummet i Västergötland. De hävdade här väl sitt anseende för friskhet och hög mjölkavkastning, men fingo vika för de kraftigare byggda, köttrikare Ayrshiredjuren och äro numera fullständigt försvunna. Rasen är av en starkt utpräglad mjölktyp, knappt medelstor, fullvuxna kors vikt 400—450 kg., med smalt huvud, tunn hals och framdel, med skarp manke, bakdel rätt väl utvecklad men likasöm hela kroppen muskelfattig; färgen är ljust till mörkt brunröd, den senare färgtonen mest omtyckt, vanligen mörkare på huvudet; enstaka vita fläckar på buk och juver. Litt.: A. Lydtin & H. Werner, Das deutsche Rind. Berlin 1889.

Anglisering, Kupering, betecknar förkortande av husdjurs svans genom operation. Det är en förr mer än nu använd lyxoperation för att giva hästar och hundar en Viss »snits». Meningarna äro rätt delade om det berättigade i att för ett mods skull stympa ett djur. Annat blir naturligtvis förhållandet, då operationen företages på grund av svulstbildning och mot vissa odygder. I varje fall bör operationen företagas av fullt kompetent person.Wilh. H—r.

Angloarabisk häst. Räknas jämte den arabiska hästen och den engelska fullblodshästen till fullblodet inom hästaveln. Den har uppkommit genom korsning mellan arabiskt och engelskt fullblod. Endast ett fåtal stuterier, bland dem det franska kronostuteriet Pompadour, hava byggt sin avel härpå. Hit hör den berömda ungerska Gidran-stammen vid stuteriet Mezöhegyes.Wilh. H—r.

Anglonormandisk häst, en berömd fransk ras, utbildad i det bördiga, kalkrika Normandie genom sedan början av 1800-talet fortsatt korsning med engelskt fullblod och, till någon del, med Norfolkshingstar. En prydlig, ädel, men mäktig vagnshäst, i regel brun utan tecken, 170—180 cm hög över manken, med jämförelsevis tungt huvud och kort hals, mäktig muskulatur, kraftiga ledgångar och höga knärörelser. I Pin och S:t Lo finnas framstående anglonormandiska hingstdepåer. Om även den införsel av hingstar av denna ras, som under 1870-talet ägde rum genom statens och enskildes försorg, gav befogad anledning till mindre gott omdöme om rasens nedärvningsförmåga, kan dock ej nekas, att en del av dessa hingstar lämnade en framstående avkomma.Wilh. H—r.

Anguilla. Se Ål.

Anguis. Se Ormslå.

Anilin. Se Aminoföreningar.

Anis, *Pimpinella Anisum* L., en flockblomstrig ört (*Umbelliferæ*), vilken härstammar från Egypten och redan hos de gamla grekerna och romarna var berömd för sin angenäma kryddlukt. Odlas i Tyskland, Ryssland m. fl. länder för frukternas skull, vilka användas som krydda, och för framställning av den starkt doftande eteriska anisoljan, vilken användes i medicin och parfymerier. Kan odlas även i Sverige och på jord i varmt läge. Den lämnar frukt samma år den satts. Avfallet av frukterna, sedan oljan utdragits, har vid försök visat sig hava ett avsevärt fodervärde, 1 kg. motsvarande 1 foderenhet. Anisavfallet stegrar mjölkens fetthalt. Bör användas med försiktighet, högst 1.5 kg per dag åt större iakttaga vid sjukdomen i lungorna förekommande förändringar i andningsljuden och genom knackningar på bröstväggen (perkussion) av det ljud, som därvid uppkommer, sluta sig till förekomsten av sjukliga förändringar i själva lungvävnaden. Dessa undersökningsmetoder hava dock för lekmannen föga betydelse, då det fordras stor vana och noggrann kännedom om dithörande anatomiska förhållanden för att iakttaga och rätt bedöma dylika symptom. De viktigaste sjukdomarna i andningsorganen hos husdjuren äro: näskatarr (snuva), strupkatarr, pipande kvickdrag, luftrörskatarr, lunginflammation, lungröta, elakartad lungsjuka, kvickdrag och brösthinne-, eller lungsäcksinflammation. (Se dessa ord.)E. N—m.

Andropogon. Se Hirs

Andtid. Gammal benämning på skördetid.

Anethum. Se Dill

Aneurysma. Se Bråck.

Angelica, högvuxna örter av de flockblomstrigas familj (*Umbelliferæ*), utmärkta av stora, två- till tredubbelt parbladiga blad med mycket stora slidor; flockarna med mångbladiga enskilda men obetydliga allmänna svepen. En på fuktiga och skuggiga platser i fjälltrakterna förekommande art, Kvann eller fjällkvann, *A. archangelica* L., är en av fjällens förnämsta foderväxter, och de unga skotten anses på grund av sin söta, kryddartade smak av lapparna som en läckerhet. I mellersta och södra Sverige förekommer en annan art, ängslöka (även åtskilliga andra namn), *A. silvestris* L., rätt allmänt på fuktiga ängar och vid stränder; den ätes av kreaturen, och lämnar bien honung men förekommer ej i sådan mängd, att den har någon ekonomisk betydelse. Avkok på blommorna har använts till gulfärgning av ylle.

Anglerboskap. Boskapen i landskapet Angeln i Slesvigs mot Östersjön liggande, för gräsväxt och boskapsskötsel synnerligen gynnsamma område har sedan gammalt varit berömd för hög mjölkavkastning, och redan de på 1830—1840-talen bildade lantbruksföreningarna ägnade uppmärksamhet åt rasens förädling. Till danska öarna ägde under följande tid en stark införsel av a. rum, och denna har till stor del lämnat material till den senare så berömda röda danska boskapen. Även till Sverige infördes under 1840—1870-talen ett avsevärt antal a., vilken spreds ända upp till Gästrikland, men i främsta rummet i Västergötland. De hävdade här väl sitt anseende för friskhet och hög mjölkavkastning, men fingo vika för de kraftigare byggda, köttrikare Ayrshiredjuren och äro numera fullständigt försvunna. Rasen är av en starkt utpräglad mjölktyp, knappt medelstor, fullvuxna kors vikt 400—450 kg., med smalt huvud, tunn hals och framdel, med skarp manke, bakdel rätt väl utvecklad men likasöm hela kroppen muskelfattig; färgen är ljust till mörkt brunröd, den senare färgtonen mest omtyckt, vanligen mörkare på huvudet; enstaka vita fläckar på buk och juver. Litt.: A. Lydtin & H. Werner, Das deutsche Rind. Berlin 1889.

Anglisering, Kupering, betecknar förkortande av husdjurs svans genom operation. Det är en förr mer än nu använd lyxoperation för att giva hästar och hundar en Viss »snits».

Meningarna äro rätt delade om det berättigade i att för ett mods skull stympa ett djur. Annat blir naturligtvis förhållandet, då operationen företages på grund av svulstbildning och mot vissa odygder. I varje fall bör operationen företagas av fullt kompetent person.Wilh. H—r.

Angloarabisk häst. Räknas jämte den arabiska hästen och den engelska fullblodshästen till fullblodet inom hästaveln. Den har uppkommit genom korsning mellan arabiskt och engelskt fullblod. Endast ett fåtal stuterier, bland dem det franska kronostuteriet Pompadour, hava byggt sin avel härpå. Hit hör den berömda ungerska Gidran-stammen vid stuteriet Mezöhegyes.Wilh. H—r.

Anglonormandisk häst, en berömd fransk ras, utbildad i det bördiga, kalkrika Normandie genom sedan början av 1800-talet fortsatt korsning med engelskt fullblod och, till någon del, med Norfolkshingstar. En prydlig, ädel, men mäktig vagnshäst, i regel brun utan tecken, 170—180 cm hög över manken, med jämförelsevis tungt huvud och kort hals, mäktig muskulatur, kraftiga ledgångar och höga knärörelser. I Pin och S:t Lo finnas framstående anglonormandiska hingstdepåer. Om även den införsel av hingstar av denna ras, som under 1870-talet ägde rum genom statens och enskildes försorg, gav befogad anledning till mindre gott omdöme om rasens nedärvningsförmåga, kan dock ej nekas, att en del av dessa hingstar lämnade en framstående avkomma.Wilh. H—r.

Anguilla. Se Ål.

Anguis. Se Ormslå.

Anilin. Se Aminoföreningar.

Anis, *Pimpinella Anisum* L., en flockblomstrig ört (*Umbelliferæ*), vilken härstammar från Egypten och redan hos de gamla grekerna och romarna var berömd för sin angenäma kryddlukt. Odlas i Tyskland, Ryssland m. fl. länder för frukternas skull, vilka användas som krydda, och för framställning av den starkt doftande eteriska anisoljan, vilken användes i medicin och parfymerier. Kan odlas även i Sverige och på jord i varmt läge. Den lämnar frukt samma år den satts. Avfallet av frukterna, sedan oljan utdragits, har vid försök visat sig hava ett avsevärt fodervärde, 1 kg. motsvarande 1 foderenhet. Anisavfallet stegrar mjölkens fetthalt. Bör användas med försiktighet, högst 1.5 kg per dag åt större iakttaga vid sjukdomen i lungorna förekommande förändringar i andningsljuden och genom knackningar på bröstväggen (perkussion) av det ljud, som därvid uppkommer, sluta sig till förekomsten av sjukliga förändringar i själva lungvävnaden. Dessa undersökningsmetoder hava dock för lekmannen föga betydelse, då det fordras stor vana och noggrann kännedom om dithörande anatomiska förhållanden för att iakttaga och rätt bedöma dylika symptom. De viktigaste sjukdomarna i andningsorganen hos husdjuren äro: näskatarr (snuva), strupkatarr, pipande kvickdrag, luftrörskatarr, lunginflammation, lungröta, elakartad lungsjuka, kvickdrag och brösthinne-, eller lungsäcksinflammation. (Se dessa ord.)E. N—m.

Andropogon. Se Hirs

Andtid. Gammal benämning på skördetid.

Anethum. Se Dill

Aneurysma. Se Bråck.

Angelica, högvuxna örter av de flockblomstrigas familj (*Umbelliferæ*), utmärkta av stora, två- till tredubbelt parbladiga blad med mycket stora slidor; flockarna med mångbladiga enskilda men obetydliga allmänna svepen. En på fuktiga och skuggiga platser i fjälltrakterna förekommande art, Kvann eller fjällkvann, *A. archangelica* L., är en av fjällens förnämsta foderväxter, och de unga skotten anses på grund av sin söta, kryddartade smak av lapparna som en läckerhet. I mellersta och södra Sverige förekommer en annan art, ängslöka (även åtskilliga andra namn), *A. silvestris* L., rätt allmänt på fuktiga ängar och vid stränder; den ätes av kreaturen, och lämnar bien honung men förekommer ej i sådan mängd, att den har någon ekonomisk betydelse. Avkok på blommorna har använts till gulfärgning av ylle.

Anglerboskap. Boskapen i landskapet Angeln i Slesvigs mot Östersjön liggande, för gräsväxt och boskapsskötsel synnerligen gynnsamma område har sedan gammalt varit berömd för hög mjölkavkastning, och redan de på 1830—1840-talen bildade lantbruksföreningarna ägnade uppmärksamhet åt rasens förädling. Till danska öarna ägde under följande tid en stark införsel av a. rum, och denna har till stor del lämnat material till den senare så berömda röda danska boskapen. Även till Sverige infördes under 1840—1870-talen ett avsevärt antal a., vilken spreds ända upp till Gästrikland, men i främsta rummet i Västergötland. De hävdade här väl sitt anseende för friskhet och hög mjölkavkastning, men fingo vika för de kraftigare byggda, köttrikare Ayrshiredjuren och äro numera fullständigt försvunna. Rasen är av en starkt utpräglad mjölktyp, knappt medelstor, fullvuxna kors vikt 400—450 kg., med smalt huvud, tunn hals och framdel, med skarp manke, bakdel rätt väl utvecklad men likasöm hela kroppen muskelfattig; färgen är ljust till mörkt brunröd, den senare färgtonen mest omtyckt, vanligen mörkare på huvudet; enstaka vita fläckar på buk och juver. Litt.: A. Lydtin & H. Werner, Das deutsche Rind. Berlin 1889.

Anglisering, Kupering, betecknar förkortande av husdjurs svans genom operation. Det är en förr mer än nu använd lyxoperation för att giva hästar och hundar en Viss »snits». Meningarna äro rätt delade om det berättigade i att för ett mods skull stympa ett djur. Annat blir naturligtvis förhållandet, då operationen företages på grund av svulstbildning och mot vissa odygder. I varje fall bör operationen företagas av fullt kompetent person.Wilh. H—r.

Angloarabisk häst. Räknas jämte den arabiska hästen och den engelska fullblodshästen till fullblodet inom hästaveln. Den har uppkommit genom korsning mellan arabiskt och engelskt fullblod. Endast ett fåtal stuterier, bland dem det franska kronostuteriet Pompadour, hava byggt sin avel härpå. Hit hör den berömda ungerska Gidran-stammen vid stuteriet Mezöhegyes.Wilh. H—r.

Anglonormandisk häst, en berömd fransk ras, utbildad i det bördiga, kalkrika Normandie genom sedan början av 1800-talet fortsatt korsning med engelskt fullblod och, till någon del, med Norfolkshingstar. En prydlig, ädel, men mäktig vagnshäst, i regel brun utan tecken, 170—180 cm hög över manken, med jämförelsevis tungt huvud och kort hals, mäktig muskulatur, kraftiga ledgångar och höga knärörelser. I Pin och S:t Lo finnas framstående anglonormandiska hingstdepåer. Om även den införsel av hingstar av denna ras, som under 1870-talet ägde rum genom statens och enskildes försorg, gav befogad anledning till mindre gott omdöme om rasens nedärvningsförmåga, kan dock ej nekas, att en del av dessa hingstar lämnade en framstående avkomma.Wilh. H—r.

Anguilla. Se Ål.

Anguis. Se Ormslå.

Anilin. Se Aminoföreningar.

Anis, *Pimpinella Anisum* L., en flockblomstrig ört (*Umbelliferæ*), vilken härstammar från Egypten och redan hos de gamla grekerna och romarna var berömd för sin angenäma kryddlukt. Odlas i Tyskland, Ryssland m. fl. länder för frukternas skull, vilka användas som krydda, och för framställning av den starkt doftande eteriska anisoljan, vilken användes i medicin och parfymerier. Kan odlas även i Sverige och på jord i varmt läge. Den lämnar frukt samma år den satts. Avfallet av frukterna, sedan oljan utdragits, har vid försök visat sig hava ett avsevärt fodervärde, 1 kg. motsvarande 1 foderenhet. Anisavfallet stegrar mjölkens fetthalt. Bör användas med försiktighet, högst 1.5 kg per dag åt större iakttaga vid sjukdomen i lungorna förekommande förändringar i andningsljuden och genom knackningar på bröstväggen (perkussion) av det ljud, som därvid uppkommer, sluta sig till förekomsten av sjukliga förändringar i själva lungvävnaden. Dessa undersökningsmetoder hava dock för lekmannen föga betydelse, då det fordras stor vana och noggrann kännedom om dithörande anatomiska förhållanden för att iakttaga och rätt bedöma dylika symptom. De viktigaste sjukdomarna i andningsorganen hos husdjuren äro: näskatarr (snuva), strupkatarr, pipande kvickdrag, luftrörskatarr, lunginflammation, lungröta, elakartad lungsjuka, kvickdrag och brösthinne-, eller lungsäcksinflammation. (Se dessa ord.)E. N—m.

Andropogon. Se Hirs

Andtid. Gammal benämning på skördetid.

Anethum. Se Dill

Aneurysma. Se Bråck.

Angelica, högvuxna örter av de flockblomstrigas familj (*Umbelliferæ*), utmärkta av stora, två- till tredubbelt parbladiga blad med mycket stora slidor; flockarna med mångbladiga enskilda men obetydliga allmänna svepen. En på fuktiga och skuggiga platser i fjälltrakterna förekommande art, Kvann eller fjällkvann, *A. archangelica* L., är en av fjällens förnämsta foderväxter, och de unga skotten anses på grund av sin söta, kryddartade smak av lapparna som en läckerhet. I mellersta och södra Sverige förekommer en annan art,

ängslöka (även åtskilliga andra namn), *A. silvestris* L., rätt allmänt på fuktiga ängar och vid stränder; den ätes av kreaturen, och lämnar bien honung men förekommer ej i sådan mängd, att den har någon ekonomisk betydelse. Avkok på blommorna har använts till gulfärgning av ylle.

Anglerboskap. Boskapen i landskapet Angeln i Slesvigs mot Östersjön liggande, för gräsväxt och boskapsskötsel synnerligen gynnsamma område har sedan gammalt varit berömd för hög mjölkavkastning, och redan de på 1830—1840-talen bildade lantbruksföreningarna ägnade uppmärksamhet åt rasens förädling. Till danska öarna ägde under följande tid en stark införsel av a. rum, och denna har till stor del lämnat material till den senare så berömda röda danska boskapen. Även till Sverige infördes under 1840—1870-talen ett avsevärt antal a., vilken spreds ända upp till Gästrikland, men i främsta rummet i Västergötland. De hävdade här väl sitt anseende för friskhet och hög mjölkavkastning, men fingo vika för de kraftigare byggda, köttrikare Ayrshiredjuren och äro numera fullständigt försvunna. Rasen är av en starkt utpräglad mjölktyp, knappt medelstor, fullvuxna kors vikt 400—450 kg., med smalt huvud, tunn hals och framdel, med skarp manke, bakdel rätt väl utvecklad men likasöm hela kroppen muskelfattig; färgen är ljust till mörkt brunröd, den senare färgtonen mest omtyckt, vanligen mörkare på huvudet; enstaka vita fläckar på buk och juver. Litt.: A. Lydtin & H. Werner, Das deutsche Rind. Berlin 1889.

Anglisering, Kupering, betecknar förkortande av husdjurs svans genom operation. Det är en förr mer än nu använd lyxoperation för att giva hästar och hundar en Viss »snits». Meningarna äro rätt delade om det berättigade i att för ett mods skull stympa ett djur. Annat blir naturligtvis förhållandet, då operationen företages på grund av svulstbildning och mot vissa odygder. I varje fall bör operationen företagas av fullt kompetent person.Wilh. H—r.

Angloarabisk häst. Räknas jämte den arabiska hästen och den engelska fullblodshästen till fullblodet inom hästaveln. Den har uppkommit genom korsning mellan arabiskt och engelskt fullblod. Endast ett fåtal stuterier, bland dem det franska kronostuteriet Pompadour, hava byggt sin avel härpå. Hit hör den berömda ungerska Gidran-stammen vid stuteriet Mezöhegyes.Wilh. H—r.

Anglonormandisk häst, en berömd fransk ras, utbildad i det bördiga, kalkrika Normandie genom sedan början av 1800-talet fortsatt korsning med engelskt fullblod och, till någon del, med Norfolkshingstar. En prydlig, ädel, men mäktig vagnshäst, i regel brun utan tecken, 170—180 cm hög över manken, med jämförelsevis tungt huvud och kort hals, mäktig muskulatur, kraftiga ledgångar och höga knärörelser. I Pin och S:t Lo finnas framstående anglonormandiska hingstdepåer. Om även den införsel av hingstar av denna ras, som under 1870-talet ägde rum genom statens och enskildes försorg, gav befogad anledning till mindre gott omdöme om rasens nedärvningsförmåga, kan dock ej nekas, att en del av dessa hingstar lämnade en framstående avkomma.Wilh. H—r.

Anguilla. Se Ål.

Anguis. Se Ormslå.

Anilin. Se Aminoföreningar.

Anis, *Pimpinella Anisum* L., en flockblomstrig ört (*Umbelliferæ*), vilken härstammar från Egypten och redan hos de gamla grekerna och romarna var berömd för sin angenäma kryddlukt. Odlas i Tyskland, Ryssland m. fl. länder för frukternas skull, vilka användas som krydda, och för framställning av den starkt doftande eteriska anisoljan, vilken användes i medicin och parfymerier. Kan odlas även i Sverige och på jord i varmt läge. Den lämnar frukt samma år den satts. Avfallet av frukterna, sedan oljan utdragits, har vid försök visat sig hava ett avsevärt fodervärde, 1 kg. motsvarande 1 foderenhet. Anisavfallet stegrar mjölkens fetthalt. Bör användas med försiktighet, högst 1.5 kg per dag åt större iakttaga vid sjukdomen i lungorna förekommande förändringar i andningsljuden och genom knackningar på bröstväggen (perkussion) av det ljud, som därvid uppkommer, sluta sig till förekomsten av sjukliga förändringar i själva lungvävnaden. Dessa undersökningsmetoder hava dock för lekmannen föga betydelse, då det fordras stor vana och noggrann kännedom om dithörande anatomiska förhållanden för att iakttaga och rätt bedöma dylika symptom. De viktigaste sjukdomarna i andningsorganen hos husdjuren äro: näskatarr (snuva), strupkatarr, pipande kvickdrag, luftrörskatarr, lunginflammation, lungröta, elakartad lungsjuka, kvickdrag och brösthinne-, eller lungsäcksinflammation. (Se dessa ord.)E. N—m.

Andropogon. Se Hirs

Andtid. Gammal benämning på skördetid.

Anethum. Se Dill

Aneurysma. Se Bråck.

Angelica, högvuxna örter av de flockblomstrigas familj (*Umbelliferæ*), utmärkta av stora, två- till tredubbelt parbladiga blad med mycket stora slidor; flockarna med mångbladiga enskilda men obetydliga allmänna svepen. En på fuktiga och skuggiga platser i fjälltrakterna förekommande art, Kvann eller fjällkvann, *A. archangelica* L., är en av fjällens förnämsta foderväxter, och de unga skotten anses på grund av sin söta, kryddartade smak av lapparna som en läckerhet. I mellersta och södra Sverige förekommer en annan art,

ängslöka (även åtskilliga andra namn), *A. silvestris* L., rätt allmänt på fuktiga ängar och vid stränder; den ätes av kreaturen, och lämnar bien honung men förekommer ej i sådan mängd, att den har någon ekonomisk betydelse. Avkok på blommorna har använts till gulfärgning av ylle.

Anglerboskap. Boskapen i landskapet Angeln i Slesvigs mot Östersjön liggande, för gräsväxt och boskapsskötsel synnerligen gynnsamma område har sedan gammalt varit berömd för hög mjölkavkastning, och redan de på 1830—1840-talen bildade lantbruksföreningarna ägnade uppmärksamhet åt rasens förädling. Till danska öarna ägde under följande tid en stark införsel av a. rum, och denna har till stor del lämnat material till den senare så berömda röda danska boskapen. Även till Sverige infördes under 1840—1870-talen ett avsevärt antal a., vilken spreds ända upp till Gästrikland, men i främsta rummet i Västergötland. De hävdade här väl sitt anseende för friskhet och hög mjölkavkastning, men fingo vika för de kraftigare byggda, köttrikare Ayrshiredjuren och äro numera fullständigt försvunna. Rasen är av en starkt utpräglad mjölktyp, knappt medelstor, fullvuxna kors vikt 400—450 kg., med smalt huvud, tunn hals och framdel, med skarp manke, bakdel rätt väl utvecklad men likasöm hela kroppen muskelfattig; färgen är ljust till mörkt brunröd, den senare färgtonen mest omtyckt, vanligen mörkare på huvudet; enstaka vita fläckar på buk och juver. Litt.: A. Lydtin & H. Werner, Das deutsche Rind. Berlin 1889.

Anglisering, Kupering, betecknar förkortande av husdjurs svans genom operation. Det är en förr mer än nu använd lyxoperation för att giva hästar och hundar en Viss »snits». Meningarna äro rätt delade om det berättigade i att för ett mods skull stympa ett djur. Annat blir naturligtvis förhållandet, då operationen företages på grund av svulstbildning och mot vissa odygder. I varje fall bör operationen företagas av fullt kompetent person.Wilh. H—r.

Angloarabisk häst. Räknas jämte den arabiska hästen och den engelska fullblodshästen till fullblodet inom hästaveln. Den har uppkommit genom korsning mellan arabiskt och engelskt fullblod. Endast ett fåtal stuterier, bland dem det franska kronostuteriet Pompadour, hava byggt sin avel härpå. Hit hör den berömda ungerska Gidran-stammen vid stuteriet Mezöhegyes.Wilh. H—r.

Anglonormandisk häst, en berömd fransk ras, utbildad i det bördiga, kalkrika Normandie genom sedan början av 1800-talet fortsatt korsning med engelskt fullblod och, till någon del, med Norfolkshingstar. En prydlig, ädel, men mäktig vagnshäst, i regel brun utan tecken, 170—180 cm hög över manken, med jämförelsevis tungt huvud och kort hals, mäktig muskulatur, kraftiga ledgångar och höga knärörelser. I Pin och S:t Lo finnas framstående anglonormandiska hingstdepåer. Om även den införsel av hingstar av denna ras, som under 1870-talet ägde rum genom statens och enskildes försorg, gav befogad anledning till mindre gott omdöme om rasens nedärvningsförmåga, kan dock ej nekas, att en del av dessa hingstar lämnade en framstående avkomma.Wilh. H—r.

Anguilla. Se Ål.

Anguis. Se Ormslå.

Anilin. Se Aminoföreningar.

Anis, *Pimpinella Anisum* L., en flockblomstrig ört (*Umbelliferæ*), vilken härstammar från Egypten och redan hos de gamla grekerna och romarna var berömd för sin angenäma kryddlukt. Odlas i Tyskland, Ryssland m. fl. länder för frukternas skull, vilka användas som krydda, och för framställning av den starkt doftande eteriska anisoljan, vilken användes i medicin och parfymerier. Kan odlas även i Sverige och på jord i varmt läge. Den lämnar frukt samma år den satts. Avfallet av frukterna, sedan oljan utdragits, har vid försök visat sig hava ett avsevärt fodervärde, 1 kg. motsvarande 1 foderenhet. Anisavfallet stegrar mjölkens fetthalt. Bör användas med försiktighet, högst 1.5 kg per dag åt störrehusdjur. (Litt.: Meddel. n:r 62 Centralanst.) Anisfrukterna användas i djurmedicin som aptitretande medel. (Se Aromatiska ämnen.)

Anka. Den tama ankan anses härstamma från den vilda gräsanden men har redan tidigt blivit husdjur och i det tama tillståndet givit upphov till åtskilliga olika raser. Tama ankor

funnos redan hos babylonier, egypter och andra gamla kulturfolk i orienten, och ankskötseln intog en framstående plats hos gamla tiders romare. I Sverige hava inga lämningar av ankor påträffats från hednatiden, men enl. Olaus Magnus funnos vita ankor här under medeltiden. De omtalas ej i landskapslagarna, i olikhet med höns och gäss, vilket tyder på, att de förekommo mindre allmänt. Även under senare tider hava de haft mindre ekonomisk betydelse än de övriga slagen av fjäderfä och företrädesvis hållits vid herrgårdarna. H. J. Dft.

Ankraser. Ett mycket stort antal ankraser finnes. För praktiskt bruk odlas i vårt land Aylesbury, Peking, Rouen, svenska blå ankan och Indian Runner.

Peking-anka. Aylesbury-ankan är tämligen stor, vägande $3^{1}/_{2}$—4 kg. som utvuxen. Färgen är rent vit. Näbbet är rött, nästan köttfärgat, liksom även fötter och ben. Kroppsställningen är nästan vågrät. Rasen härstammar från England och odlas i vårt land knappast så mycket som Peking-ankan, som synes vara mindre ömtålig. Aylesbury-ankan är dock ett gott slaktdjur och är, plockad, av tilltalande utseende och därför lättsåld.

Peking-ankan antages härstamma från Kina men är numera odlad över snart sagt hela världen. Färgen är vit, med gulaktig anstrykning. Näbb och ben äro röda, nästan tegelfärgade. Kroppsställningen är, till skillnad från Aylesbury, upprätt. Kroppsvikten ungefär densamma som hos denna. Rasen är kanske den mest spridda i vårt land, men har tyvärr på många håll urartat, varigenom djuren blivit allt för små. Ett rätt gott slaktdjur, ehuru med sämre bröstkött än föregående och efterföljande raser.

Rouen-anka. Rouen-ankan är gräsandsfärgad, av ungefär samma storlek som föregående raser. Kroppsställningen mera vågrät. Kött av god kvalitet, ehuru skinnet är mörkare, och ankan därigenom presenterar sig mindre väl som slaktad än de vitfjädrade raserna. Ganska härdig och förnöjsam, men icke synnerligen mycket utbredd i vårt land. Till följd därav äro också vackra stammar av denna ras sällsynta.

Svensk blå anka. Svenska ankan är blågrå till färgen. Vita tecken förekomma, särskilt är vit fläck på strupen vanlig. Odlare av denna ras söka framarbeta helblå djur, något som dock synes vara omöjligt, enär rasen ej är ren. Även efter helt blå föräldrar falla ofta ankungar av ytterst

husdjur. (Litt.: Meddel. n:r 62 Centralanst.) Anisfrukterna användas i djurmedicin som aptitretande medel. (Se Aromatiska ämnen.)

Anka. Den tama ankan anses härstamma från den vilda gräsanden men har redan tidigt blivit husdjur och i det tama tillståndet givit upphov till åtskilliga olika raser. Tama ankor funnos redan hos babylonier, egypter och andra gamla kulturfolk i orienten, och ankskötseln intog en framstående plats hos gamla tiders romare. I Sverige hava inga lämningar av ankor påträffats från hednatiden, men enl. Olaus Magnus funnos vita ankor här under medeltiden. De omtalas ej i landskapslagarna, i olikhet med höns och gäss, vilket tyder på, att de förekommo mindre allmänt. Även under senare tider hava de haft mindre ekonomisk betydelse än de övriga slagen av fjäderfä och företrädesvis hållits vid herrgårdarna. H. J. Dft.

Ankraser. Ett mycket stort antal ankraser finnes. För praktiskt bruk odlas i vårt land Aylesbury, Peking, Rouen, svenska blå ankan och Indian Runner.

Peking-anka. Aylesbury-ankan är tämligen stor, vägande $3^{1}/_{2}$—4 kg. som utvuxen. Färgen är rent vit. Näbbet är rött, nästan köttfärgat, liksom även fötter och ben. Kroppsställningen är nästan vågrät. Rasen härstammar från England och odlas i vårt land knappast så mycket som Peking-ankan, som synes vara mindre ömtålig. Aylesbury-ankan är dock ett gott slaktdjur och är, plockad, av tilltalande utseende och därför lättsåld.

Peking-ankan antages härstamma från Kina men är numera odlad över snart sagt hela världen. Färgen är vit, med gulaktig anstrykning. Näbb och ben äro röda, nästan tegelfärgade. Kroppsställningen är, till skillnad från Aylesbury, upprätt. Kroppsvikten ungefär densamma som hos denna. Rasen är kanske den mest spridda i vårt land, men har tyvärr på många håll urartat, varigenom djuren blivit allt för små. Ett rätt gott slaktdjur, ehuru med sämre bröstkött än föregående och efterföljande raser.

Rouen-anka. Rouen-ankan är gräsandsfärgad, av ungefär samma storlek som föregående raser. Kroppsställningen mera vågrät. Kött av god kvalitet, ehuru skinnet är mörkare, och ankan därigenom presenterar sig mindre väl som slaktad än de vitfjädrade raserna. Ganska härdig och förnöjsam, men icke synnerligen mycket utbredd i vårt land. Till följd därav äro också vackra stammar av denna ras sällsynta.

Svensk blå anka. Svenska ankan är blågrå till färgen. Vita tecken förekomma, särskilt är vit fläck på strupen vanlig. Odlare av denna ras söka framarbeta helblå djur, något som dock synes vara omöjligt, enär rasen ej är ren. Även efter helt blå föräldrar falla ofta ankungar av ytterst

växlande färger, och det torde knappast vara möjligt att få fram en konstant blå färg. Trots namnet torde ankan knappast vara av svensk härstamning. Något större praktiskt värde har rasen ej, och dess odling, som för ett antal år sedan var mycket modern, synes nu stadd på återgång.

Indisk löpand.

Indian Runner (indisk löpare), är en liten lätt ankras med en vikt av blott 2—$2^{1}/_{2}$ kg. Kroppsformen mycket upprätt. Djuren äro mycket rörliga, de lägga ända upp till 125—150 ägg per år. Färgen är något oregelbunden, vitbrokig med vitt på hals, vingpennor samt gumpen; de mörkda delarna av kroppen växla i grått, blått och brunt. En lättskött, förnöjsam ras, som dock till följd av sina små kroppar ej odlas synnerligen mycket i vårt land.

Som prydnad hållas Myskänder, Indiskaänder, Mandarin- och Brunänder m. fl.

Ankavel. Ankor böra ej gärna användas för avel förr än den vår, då de uppnått 2 år. Man kan visserligen använda ettåriga avelsdjur, men avkomman blir då svagare och kan möjligen användas till gödning, men bör ej påläggas till avelsdjur. Ankbonden och ankhönorna böra vara sins emellan obesläktade. Inavel kan visserligen med framgång bedrivas i en skicklig odlares hand men är med djur med så kort utvecklingstid rätt riskabel, vadan den praktiske ankodlaren gör klokast i att undan för undan tillföra sin stam nytt blod genom anskaffande av ny ankbonde.

Till en ankbonde bör ej gärna användas mera än 4 à 5 honor. Större antal honor medför alltid osäker kläckning av äggen. Ankbönderna släppas samman med honorna ungefär vid nyåret, men stammarna böra helst vara skilda åt. Man bör ej gärna i samma flock ha flera ankbönder till ett större antal honor, då kläckningsresultatet i regel blir dåligt. För ankavel krävs, att djuren ha tillgång till djupt vatten. Finnes ej å, damm eller liknande, kan behovet fyllas genom en liten bassäng eller i värsta fall en i jorden nedsänkt tunna, lår el. dyl., som fylles med vatten. Däremot är vatten icke nödvändigt för uppfödning av unga ankor till slakt.

Ankornas värpning börjar, om djuren hållas i väl ombonade hus, ofta redan i januari, t. o. m. tidigare. Som ankorna i regel äro dåliga ruvare, kläckas äggen helst under hönor. Maskinkläckning av ankägg är ganska svår. Då det vanligen är svårt att få hönor att ruva tidigt på året, är det klokare att söka uppskjuta värpningen till något längre fram på våren, vilket sker, om avelsdjuren hållas i svala stall samt ej fodras för starkt. Bästa tiden för att lägga ankägg till ruvning är senare delen av mars samt april.

Under värptiden böra ankorna ej fodras för kraftigt. Blir värpningen mycket stark, bli nämligen en hel del ägg obefruktade. Ankäggen äro i regel rätt mycket större än hönsägg, men storleken växlar hos olika raser. Mera än 9—11 ankägg kunna ej lämpligen läggas till kläckning även under en stor höna. Ankägg, som ej komma till användning för avel, kunna med fördel användas till matlagning i hushållet. Kläckningstiden för ankäggen är ungefär 28 dagar, med växling till ett par dagar kortare eller längre. Om ankhönorna tillåtas ruva, bör ruvnästet vara så beläget, att ankan utan svårighet kan gå ur och i detsamma. Det är en fördel, om den ruvande ankhönan har tillgång på vatten att bada i. Kläckas äggen under hönor, är fara att ruvnästet blir för torrt. Under sista veckan anses det fördelaktigt att en gång om dagen stänka äggen med ljumt vatten för att därmed underlätta kläckningen.

Ankodling är ganska lönande, om den bedrives rätt. Ankan är en storätare, men är ej heller granntyckt på foder och tillväxer vid kraftig fodring mycket snabbt. Bäst lönar sig att uppföda ungankor till slakt, så att de äro färdiga att levereras vid 10 à 11 veckors ålder, då de i regel ha nått $^{3}/_{4}$ av den kroppsvikt, de få som fullt utvuxna.

Ankornas hus kan vara ganska enkelt. Djuren äro föga ömtåliga för köld, blott huset är torrt och dragfritt. I de mindre kalla delarna av vårt land kunna de därför hållas t. o. m. i hus av enkla bräder. Golvet måste dock alltid hållas torrt och rent, varför ströet får ombytas tämligen ofta.

Fodring. Äldre ankor fodras som höns, Man kan sålunda lämpligen giva dem ett s. k. blöt- eller mjukföder dagligen samt ett foder hel säd. Om en liten ankflock har tillfälle till större vatten, kan den sommartiden stundom reda sig med fodertillskott endast engång om dagen, i varje fall kan detta räcka för avelsdjur utom avelssäsongen. Under värpningstiden få de givetvis födas något kraftigare, ehuru allt för äggdrivande fodring bör undvikas. Ha djuren tillfälle att gå fritt, behöver man aldrig, då marken är bar, fodra mera än 2 gånger om dagen, morgon och afton. Späda ankungar fodras under de första dagarna ungefär som kycklingar. Man kan sålunda giva dem hårdkokta, hackade ägg, blandade med fint grönt samt gärna övergjutna med litet oskummad mjölk. Man omväxlar med korn- och havregryn, stöpta i mjölk. Efter några dagar utbytas äggen mot fodermjöl, lämpligen bestående av havregröpe, blandat med något vetekli och tillsatt med en liten smula köttmjöl. Det hela hopröres med mjölk. Man fortsätter emellertid fortfarande med de i mjölk blötta grynen. I samma mån som de unga ankornas matlust tillväxer, utbytes den oskummade mjölken mot skummjölk eller vatten. Fodermjölet kan även med fördel blandas med kokt potatis, som gärna ätes av djuren. Ganska snart börja de förtära hel havre, som sedan ersätter korngrynen. Under första veckorna fodras de 4—6 gånger dagligen, sedermera erfordras icke fodring mera än 3—4 gånger dagligen. Fodertråget förses med spjälor eller skyddas på annat sätt, så att djuren ej kunna komma åt att gå upp däri och fördärva fodret. Dricksvatten bör alltid

finnas i låga hoar, anordnade så, att djuren ej kunna gå upp och smutsa ned i dem. Man kan även utfodra ankungar efter de första dagarna på samma vis som kycklingar med torrfoder, blandat med skuret grönt, vilket alltid bör givas dem ett par gånger dagligen. Ju mera man kan få ankorna att äta, dess fortare tillväxa de. Slakten bör ej uppskjutas längre än till omkring den 11:e veckan. Sedan börja de grövre fjädrarna att utväxa, och djuren bli omöjliga att plocka så, att de få ett aptitligt utseende. Man kan visserligen dröja med slakten, till dess att ankorna äro fullfjädrade, d. v. s. 4—5—6 månaders ålder, men ger detta alltid sämre avkastning.

Slakten sker lämpligast med kniv, som genom gomsprickan underifrån stickes upp i hjärnan och omvrides. Blodet bör noga få avrinna. Vid försäljningen skola ankorna levereras plockade med undantag av huvudet. Ankdunet är synnerligen värdefullt och bör noga tillvaratagas. Även den grövre fjädern kan med fördel brukas, dock skola vid plockningen dun och fjädrar helt skiljas från varandra.A. Stahre.

Ankarjärn. Se Förankring.

Ankarvagn. Se Motorkultur.

Ankgödsel. Se Fjäderfägödsel.

Ankungar. Se Anka, ankodling.

Ankägg. Se Anka, ankavel.

Anlag, Anlagstyp. Se Ärftlighet.

Anobium. Se Trägnagare.

Anpassning. Se Acklimatisering.

Ansats. Se Hopfogning av virke.

Anspann: betecknar de för ett fordon spända dragarna. Enspännare eller enbet en dragare för kördonet. Enkelt spann eller tandem kallas anspann av två hästar, gaffelhäst och förlöpare, efter varandra, körda från åkdonet. Tvåspann, med två dragare i bredd. Trespann med tre i bredd. Fyrspann med två stånghästar och två som förlöpare.

Genom anspänning i enbet kan dragkraften fullständigast utnyttjas, men det kräver i regel en körkarl för varje fordon. Ju flera dragare som sättas tillsammans för ett lass, ju mera kraft går förlorad på grund av den ojämnhet i rörelsen och därav uppkommande spänning dem emellan, som uppstår. Ju närmare dragarna komma lasset, ju mera kan av kraften tillgodogöras. Tre hästar i bredd uträtta lika mycket som fyra spända två och två. Tandem kan emellertid vara ett mycket praktiskt anspann vintertid på smala vägar i snö. I de trakter, där endast enbetsåkdon användas, pläga vägarna ej kunna hållas uppe i full bredd, utan det blir en ränna efter hästtramp och slädmedar, och att då, om ekipagets storlek kräver två dragare, köra med dessa i bredd, medför att de »tränga» och lätt trampa varandra, varför det är att föredraga att sätta dem efter varann; en sådan anspänning begagnas i sydligare länder ganska allmänt även vid tung verkkörning, hos oss huvudsakligen för lyxfordon.A. Pn.

Anspänning betecknar det material, varmed dragaren är förenad med kördonet, och det sätt, varpå föreningen är anordnad. A. tjänar ej blott till dragkraftens överförande till kördonet utan även oftast till dettas styrning, strykning och mothållning. På en lämplig a. beror, hur fullständigt den kraft, dragaren utvecklar, kommer till nytta, men även hur bekvämt han kan arbeta eller om plåga eller skada tillfogas honom. I dessa avseenden må följande erinras. En ledig a. tillåter mer än en mera bunden dragarna att utveckla sin kraft. Därför är fördelaktigt att dragningen sker oberoende av styrningen, den förra t. ex. genom linor på svängel, under det skaklar eller stång tjäna till styrning. Härigenom kan dragningen ske rätt i körriktningen utan sidovridningar och med jämnare fördelat tryck på dragarens båda bogar. Ju kortare anspänningen är, utan att dragarens rörelsefrihet för mycket hindras, desto fullständigare kommer hans arbete till nytta (jfr Anspann). Draglinjen bör bilda en obruten linje från anfästningen vid seldonet till motståndet i kördonet; en vinkel på draglinjen betyder arbetsförlust. Om dragarens arbete består blott i dragning framåt, bör draglinjen vara vågrät, emedan anspänningen då blir kortast, men då ojämnheter på vägen möta, över vilka gång om dagen, i varje fall kan detta räcka för avelsdjur utom avelssäsongen. Under värpningstiden få de givetvis födas något kraftigare, ehuru allt för äggdrivande fodring bör undvikas. Ha djuren tillfälle att gå fritt, behöver man aldrig, då marken är bar, fodra mera än 2 gånger om dagen, morgon och afton. Späda ankungar fodras under de första dagarna ungefär som kycklingar. Man kan sålunda giva dem hårdkokta, hackade ägg, blandade med fint grönt samt gärna övergjutna med litet oskummad mjölk. Man omväxlar med korn- och havregryn, stöpta i mjölk. Efter några dagar utbytas äggen mot fodermjöl, lämpligen bestående av havregröpe, blandat med något vetekli och tillsatt med en liten smula köttmjöl. Det hela hopröres med mjölk. Man fortsätter emellertid fortfarande med de i mjölk blötta grynen. I samma mån som de unga ankornas matlust tillväxer, utbytes den oskummade mjölken mot skummjölk eller vatten. Fodermjölet kan även med fördel blandas med kokt potatis, som gärna ätes av djuren. Ganska snart börja de förtära hel havre, som sedan ersätter korngrynen. Under första veckorna fodras de 4—6 gånger dagligen, sedermera erfordras icke fodring mera än 3—4 gånger dagligen. Fodertråget förses med spjälor eller skyddas på annat sätt, så att djuren ej kunna komma åt att gå upp däri och fördärva fodret. Dricksvatten bör alltid finnas i låga hoar, anordnade så, att djuren ej kunna gå upp och smutsa ned i dem. Man kan även utfodra ankungar efter de första dagarna på samma vis som kycklingar med torrfoder, blandat med skuret grönt, vilket alltid bör givas dem ett par gånger dagligen. Ju mera man kan få ankorna att äta, dess fortare tillväxa de. Slakten bör ej uppskjutas längre än till omkring den 11:e veckan. Sedan börja de grövre fjädrarna att utväxa, och djuren bli omöjliga att plocka så, att de få ett aptitligt utseende. Man kan visserligen dröja med slakten, till dess att ankorna äro fullfjädrade, d. v. s. 4—5—6 månaders ålder, men ger detta alltid sämre avkastning.

Slakten sker lämpligast med kniv, som genom gomsprickan underifrån stickes upp i hjärnan och omvrides. Blodet bör noga få avrinna. Vid försäljningen skola ankorna levereras plockade med undantag av huvudet. Ankdunet är synnerligen värdefullt och bör noga tillvaratagas. Även den grövre fjädern kan med fördel brukas, dock skola vid plockningen dun och fjädrar helt skiljas från varandra.A. Stahre.

Ankarjärn. Se Förankring.

Ankarvagn. Se Motorkultur.

Ankgödsel. Se Fjäderfägödsel.

Ankungar. Se Anka, ankodling.

Ankägg. Se Anka, ankavel.

Anlag, Anlagstyp. Se Ärftlighet.

Anobium. Se Trägnagare.

Anpassning. Se Acklimatisering.

Ansats. Se Hopfogning av virke.

Anspann: betecknar de för ett fordon spända dragarna. Enspännare eller enbet en dragare för kördonet. Enkelt spann eller tandem kallas anspann av två hästar, gaffelhäst och förlöpare, efter varandra, körda från åkdonet. Tvåspann, med två dragare i bredd. Trespann med tre i bredd. Fyrspann med två stånghästar och två som förlöpare.

Genom anspänning i enbet kan dragkraften fullständigast utnyttjas, men det kräver i regel en körkarl för varje fordon. Ju flera dragare som sättas tillsammans för ett lass, ju mera kraft går förlorad på grund av den ojämnhet i rörelsen och därav uppkommande spänning dem emellan, som uppstår. Ju närmare dragarna komma lasset, ju mera kan av kraften tillgodogöras. Tre hästar i bredd uträtta lika mycket som fyra spända två och två. Tandem kan emellertid vara ett mycket praktiskt anspann vintertid på smala vägar i snö. I de trakter, där endast enbetsåkdon användas, pläga vägarna ej kunna hållas uppe i full bredd, utan det blir en ränna efter hästtramp och slädmedar, och att då, om ekipagets storlek kräver två dragare, köra med dessa i bredd, medför att de »tränga» och lätt trampa varandra, varför det är att föredraga att sätta dem efter varann; en sådan anspänning begagnas i sydligare länder ganska allmänt även vid tung verkkörning, hos oss huvudsakligen för lyxfordon.A. Pn.

Anspänning betecknar det material, varmed dragaren är förenad med kördonet, och det sätt, varpå föreningen är anordnad. A. tjänar ej blott till dragkraftens överförande till kördonet utan även oftast till dettas styrning, strykning och mothållning. På en lämplig a. beror, hur fullständigt den kraft, dragaren utvecklar, kommer till nytta, men även hur bekvämt han kan arbeta eller om plåga eller skada tillfogas honom. I dessa avseenden må följande erinras. En ledig a. tillåter mer än en mera bunden dragarna att utveckla sin kraft. Därför är

fördelaktigt att dragningen sker oberoende av styrningen, den förra t. ex. genom linor på svängel, under det skaklar eller stång tjäna till styrning. Härigenom kan dragningen ske rätt i körriktningen utan sidovridningar och med jämnare fördelat tryck på dragarens båda bogar. Ju kortare anspänningen är, utan att dragarens rörelsefrihet för mycket hindras, desto fullständigare kommer hans arbete till nytta (jfr Anspann). Draglinjen bör bilda en obruten linje från anfästningen vid seldonet till motståndet i kördonet; en vinkel på draglinjen betyder arbetsförlust. Om dragarens arbete består blott i dragning framåt, bör draglinjen vara vågrät, emedan anspänningen då blir kortast, men då ojämnheter på vägen möta, över vilka gång om dagen, i varje fall kan detta räcka för avelsdjur utom avelssäsongen. Under värpningstiden få de givetvis födas något kraftigare, ehuru allt för äggdrivande fodring bör undvikas. Ha djuren tillfälle att gå fritt, behöver man aldrig, då marken är bar, fodra mera än 2 gånger om dagen, morgon och afton. Späda ankungar fodras under de första dagarna ungefär som kycklingar. Man kan sålunda giva dem hårdkokta, hackade ägg, blandade med fint grönt samt gärna övergjutna med litet oskummad mjölk. Man omväxlar med korn- och havregryn, stöpta i mjölk. Efter några dagar utbytas äggen mot fodermjöl, lämpligen bestående av havregröpe, blandat med något vetekli och tillsatt med en liten smula köttmjöl. Det hela hopröres med mjölk. Man fortsätter emellertid fortfarande med de i mjölk blötta grynen. I samma mån som de unga ankornas matlust tillväxer, utbytes den oskummade mjölken mot skummjölk eller vatten. Fodermjölet kan även med fördel blandas med kokt potatis, som gärna ätes av djuren. Ganska snart börja de förtära hel havre, som sedan ersätter korngrynen. Under första veckorna fodras de 4—6 gånger dagligen, sedermera erfordras icke fodring mera än 3—4 gånger dagligen. Foderträget förses med spjälor eller skyddas på annat sätt, så att djuren ej kunna komma åt att gå upp däri och fördärva fodret. Dricksvatten bör alltid finnas i låga hoar, anordnade så, att djuren ej kunna gå upp och smutsa ned i dem. Man kan även utfodra ankungar efter de första dagarna på samma vis som kycklingar med torrfoder, blandat med skuret grönt, vilket alltid bör givas dem ett par gånger dagligen. Ju mera man kan få ankorna att äta, dess fortare tillväxa de. Slakten bör ej uppskjutas längre än till omkring den 11:e veckan. Sedan börja de grövre fjädrarna att utväxa, och djuren bli omöjliga att plocka så, att de få ett aptitligt utseende. Man kan visserligen dröja med slakten, till dess att ankorna äro fullfjädrade, d. v. s. 4—5—6 månaders ålder, men ger detta alltid sämre avkastning.

Slakten sker lämpligast med kniv, som genom gomsprickan underifrån stickes upp i hjärnan och omvrides. Blodet bör noga få avrinna. Vid försäljningen skola ankorna levereras plockade med undantag av huvudet. Ankdunet är synnerligen värdefullt och bör noga tillvaratagas. Även den grövre fjädern kan med fördel brukas, dock skola vid plockningen dun och fjädrar helt skiljas från varandra.A. Stahre.

Ankarjärn. Se Förankring.

Ankarvagn. Se Motorkultur.

Ankgödsel. Se Fjäderfägödsel.

Ankungar. Se Anka, ankodling.

Ankägg. Se Anka, ankavel.

Anlag, Anlagstyp. Se Ärftlighet.

Anobium. Se Trägnagare.

Anpassning. Se Acklimatisering.

Ansats. Se Hopfogning av virke.

Anspann: betecknar de för ett fordon spända dragarna. Enspännare eller enbet en dragare för kördonet. Enkelt spann eller tandem kallas anspann av två hästar, gaffelhäst och förlöpare, efter varandra, körda från åkdonet. Tvåspann, med två dragare i bredd. Trespann med tre i bredd. Fyrspann med två stånghästar och två som förlöpare.

Genom anspänning i enbet kan dragkraften fullständigast utnyttjas, men det kräver i regel en körkarl för varje fordon. Ju flera dragare som sättas tillsammans för ett lass, ju mera kraft går förlorad på grund av den ojämnhet i rörelsen och därav uppkommande spänning dem emellan, som uppstår. Ju närmare dragarna komma lasset, ju mera kan av kraften tillgodogöras. Tre hästar i bredd uträtta lika mycket som fyra spända två och två. Tandem kan emellertid vara ett mycket praktiskt anspann vintertid på smala vägar i snö. I de trakter, där endast enbetsåkdon användas, pläga vägarna ej kunna hållas uppe i full bredd, utan det blir en ränna efter hästtramp och slädmedar, och att då, om ekipagets storlek kräver två dragare, köra med dessa i bredd, medför att de »tränga» och lätt trampa varandra, varför det är att föredraga att sätta dem efter varann; en sådan anspänning begagnas i sydligare länder ganska allmänt även vid tung verkkörning, hos oss huvudsakligen för lyxfordon.A. Pn.

Anspänning betecknar det material, varmed dragaren är förenad med kördonet, och det sätt, varpå föreningen är anordnad. A. tjänar ej blott till dragkraftens överförande till kördonet utan även oftast till dettas styrning, strykning och mothållning. På en lämplig a. beror, hur fullständigt den kraft, dragaren utvecklar, kommer till nytta, men även hur bekvämt han kan arbeta eller om plåga eller skada tillfogas honom. I dessa avseenden må följande erinras. En ledig a. tillåter mer än en mera bunden dragarna att utveckla sin kraft. Därför är fördelaktigt att dragningen sker oberoende av styrningen, den förra t. ex. genom linor på svängel, under det skaklar eller stång tjäna till styrning. Härigenom kan dragningen ske rätt i körriktningen utan sidovridningar och med jämnare fördelat tryck på dragarens båda bogar. Ju kortare anspänningen är, utan att dragarens rörelsefrihet för mycket hindras, desto fullständigare kommer hans arbete till nytta (jfr Anspann). Draglinjen bör bilda en obruten linje från anfästningen vid seldonet till motståndet i kördonet; en vinkel på draglinjen betyder arbetsförlust. Om dragarens arbete består blott i dragning framåt, bör draglinjen vara vågrät, emedan anspänningen då blir kortast, men då ojämnheter på vägen möta, över vilka gång om dagen, i varje fall kan detta räcka för avelsdjur utom avelssäsongen. Under värpningstiden få de givetvis födas något kraftigare, ehuru allt för äggdrivande fodring bör undvikas. Ha djuren tillfälle att gå fritt, behöver man aldrig, då marken är bar, fodra mera än 2 gånger om dagen, morgon och afton. Späda ankungar fodras under de första dagarna ungefär som kycklingar. Man kan sålunda giva dem hårdkokta, hackade ägg, blandade med fint grönt samt gärna övergjutna med litet oskummad mjölk. Man omväxlar med korn- och havregryn, stöpta i mjölk. Efter några dagar utbytas äggen mot fodermjöl, lämpligen bestående av havregröpe, blandat med något vetekli och tillsatt med en liten smula köttmjöl. Det hela hopröres med mjölk. Man fortsätter emellertid fortfarande med de i mjölk blötta grynen. I samma mån som de unga ankornas matlust tillväxer, utbytes den oskummade mjölken mot skummjölk eller vatten. Fodermjölet kan även med fördel blandas med kokt potatis, som gärna ätes av djuren. Ganska snart börja de förtära hel havre, som sedan ersätter korngrynen. Under första veckorna fodras de 4—6 gånger dagligen, sedermera erfordras icke fodring mera än 3—4 gånger dagligen. Foderträget förses med spjälor eller skyddas på annat sätt, så att djuren ej kunna komma åt att gå upp däri och fördärva fodret. Dricksvatten bör alltid finnas i låga hoar, anordnade så, att djuren ej kunna gå upp och smutsa ned i dem. Man kan även utfodra ankungar efter de första dagarna på samma vis som kycklingar med torrfoder, blandat med skuret grönt, vilket alltid bör givas dem ett par gånger dagligen. Ju mera man kan få ankorna att äta, dess fortare tillväxa de. Slakten bör ej uppskjutas längre än till omkring den 11:e veckan. Sedan börja de grövre fjädrarna att utväxa, och djuren bli omöjliga att plocka så, att de få ett aptitligt utseende. Man kan visserligen dröja med slakten, till dess att ankorna äro fullfjädrade, d. v. s. 4—5—6 månaders ålder, men ger detta alltid sämre avkastning.

Slakten sker lämpligast med kniv, som genom gomsprickan underifrån stickes upp i hjärnan och omvrides. Blodet bör noga få avrinna. Vid försäljningen skola ankorna levereras plockade med undantag av huvudet. Ankdunet är synnerligen värdefullt och bör noga tillvaratagas. Även den grövre fjädern kan med fördel brukas, dock skola vid plockningen dun och fjädrar helt skiljas från varandra.A. Stahre.

Ankarjärn. Se Förankring.

Ankarvagn. Se Motorkultur.

Ankgödsel. Se Fjäderfägödsel.

Ankungar. Se Anka, ankodling.

Ankägg. Se Anka, ankavel.

Anlag, Anlagstyp. Se Ärftlighet.

Anobium. Se Trägnagare.

Anpassning. Se Acklimatisering.

Ansats. Se Hopfogning av virke.

Anspann: betecknar de för ett fordon spända dragarna. Enspännare eller enbet en dragare för kördonet. Enkelt spann eller tandem kallas anspann av två hästar, gaffelhäst och förlöpare, efter varandra, körda från åkdonet. Tvåspann, med två dragare i bredd. Trespann med tre i bredd. Fyrspann med två stånghästar och två som förlöpare.

Genom anspänning i enbet kan dragkraften fullständigast utnyttjas, men det kräver i regel en körkarl för varje fordon. Ju flera dragare som sättas tillsammans för ett lass, ju mera kraft går förlorad på grund av den ojämnhet i rörelsen och därav uppkommande spänning dem emellan, som uppstår. Ju närmare dragarna komma lasset, ju mera kan av kraften tillgodogöras. Tre hästar i bredd uträtta lika mycket som fyra spända två och två. Tandem kan emellertid vara ett mycket praktiskt anspann vintertid på smala vägar i snö. I de trakter, där endast enbetsåkdon användas, pläga vägarna ej kunna hållas uppe i full bredd, utan det blir en ränna efter hästtramp och slädmedar, och att då, om ekipagets storlek kräver två dragare, köra med dessa i bredd, medför att de »tränga» och lätt trampa varandra, varför det är att föredraga att sätta dem efter varann; en sådan anspänning begagnas i sydligare länder ganska allmänt även vid tung verkkörning, hos oss huvudsakligen för lyxfordon.A. Pn.

Anspänning betecknar det material, varmed dragaren är förenad med kördonet, och det sätt, varpå föreningen är anordnad. A. tjänar ej blott till dragkraftens överförande till kördonet utan även oftast till dettas styrning, strykning och mothållning. På en lämplig a. beror, hur fullständigt den kraft, dragaren utvecklar, kommer till nytta, men även hur bekvämt han kan arbeta eller om plåga eller skada tillfogas honom. I dessa avseenden må följande erinras. En ledig a. tillåter mer än en mera bunden dragarna att utveckla sin kraft. Därför är fördelaktigt att dragningen sker oberoende av styrningen, den förra t. ex. genom linor på svängel, under det skaklar eller stång tjäna till styrning. Härigenom kan dragningen ske rätt i körriktningen utan sidovridningar och med jämnare fördelat tryck på dragarens båda bogar. Ju kortare anspänningen är, utan att dragarens rörelsefrihet för mycket hindras, desto fullständigare kommer hans arbete till nytta (jfr Anspann). Draglinjen bör bilda en obruten linje från anfästningen vid seldonet till motståndet i kördonet; en vinkel på draglinjen betyder arbetsförlust. Om dragarens arbete består blott i dragning framåt, bör draglinjen vara vågrät, emedan anspänningen då blir kortast, men då ojämnheter på vägen möta, över vilka gång om dagen, i varje fall kan detta räcka för avelsdjur utom avelssäsongen. Under värpningstiden få de givetvis födas något kraftigare, ehuru allt för äggdrivande fodring bör undvikas. Ha djuren tillfälle att gå fritt, behöver man aldrig, då marken är bar, fodra mera än 2 gånger om dagen, morgon och afton. Späda ankungar fodras under de första dagarna ungefär som kycklingar. Man kan sålunda giva dem hårdkokta, hackade ägg, blandade med fint grönt samt gärna övergjutna med litet oskummad mjölk. Man omväxlar med korn- och havregryn, stöpta i mjölk. Efter några dagar utbytas äggen mot fodermjöl, lämpligen bestående av havregröpe, blandat med något vetekli och tillsatt med en liten smula köttmjöl. Det hela hopröres med mjölk. Man fortsätter emellertid fortfarande med de i mjölk blötta grynen. I samma mån som de unga ankornas matlust tillväxer, utbytes den oskummade mjölken mot skummjölk eller vatten. Fodermjölet kan även med fördel blandas med kokt potatis, som gärna ätes av djuren. Ganska snart börja de förtära hel havre, som sedan ersätter korngrynen. Under första veckorna fodras de 4—6 gånger dagligen, sedermera erfordras icke fodring mera än 3—4 gånger dagligen. Fodertråget förses med spjälor eller skyddas på annat sätt, så att djuren ej kunna komma åt att gå upp däri och fördärva fodret. Dricksvatten bör alltid finnas i låga hoar, anordnade så, att djuren ej kunna gå upp och smutsa ned i dem. Man kan även utfodra ankungar efter de första dagarna på samma vis som kycklingar med torrfoder, blandat med skuret grönt, vilket alltid bör givas dem ett par gånger dagligen. Ju mera man kan få ankorna att äta, dess fortare tillväxa de. Slakten bör ej uppskjutas längre än till omkring den 11:e veckan. Sedan börja de grövre fjädrarna att utväxa, och djuren bli omöjliga att plocka så, att de få ett aptitligt utseende. Man kan visserligen dröja med slakten, till dess att ankorna äro fullfjädrade, d. v. s. 4—5—6 månaders ålder, men ger detta alltid sämre avkastning.

Slakten sker lämpligast med kniv, som genom gomsprickan underifrån stickes upp i hjärnan och omvrides. Blodet bör noga få avrinna. Vid försäljningen skola ankorna levereras plockade med undantag av huvudet. Ankdunet är synnerligen värdefullt och bör noga tillvaratagas. Även den grövre fjädern kan med fördel brukas, dock skola vid plockningen dun och fjädrar helt skiljas från varandra.A. Stahre.

Ankarjärn. Se Förankring.

Ankarvagn. Se Motorkultur.

Ankgödsel. Se Fjäderfägödsel.

Ankungar. Se Anka, ankodling.

Ankägg. Se Anka, ankavel.

Anlag, Anlagstyp. Se Ärftlighet.

Anobium. Se Trägnagare.

Anpassning. Se Acklimatisering.

Ansats. Se Hopfogning av virke.

Anspann: betecknar de för ett fordon spända dragarna. Enspännare eller enbet en dragare för kördonet. Enkelt spann eller tandem kallas anspann av två hästar, gaffelhäst och förlöpare, efter varandra, körda från åkdonet. Tvåspann, med två dragare i bredd. Trespann med tre i bredd. Fyrspann med två stånghästar och två som förlöpare.

Genom anspänning i enbet kan dragkraften fullständigast utnyttjas, men det kräver i regel en körkarl för varje fordon. Ju flera dragare som sättas tillsammans för ett lass, ju mera kraft går förlorad på grund av den ojämnhet i rörelsen och därav uppkommande spänning dem emellan, som uppstår. Ju närmare dragarna komma lasset, ju mera kan av kraften tillgodogöras. Tre hästar i bredd uträtta lika mycket som fyra spända två och två. Tandem kan emellertid vara ett mycket praktiskt anspann vintertid på smala vägar i snö. I de trakter, där endast enbetsåkdon användas, pläga vägarna ej kunna hållas uppe i full bredd, utan det blir en ränna efter hästtramp och slädmedar, och att då, om ekipagets storlek kräver två dragare, köra med dessa i bredd, medför att de »tränga» och lätt trampa varandra, varför det är att föredraga att sätta dem efter varann; en sådan anspänning begagnas i sydligare länder ganska allmänt även vid tung verkkörning, hos oss huvudsakligen för lyxfordon.A. Pn.

Anspänning betecknar det material, varmed dragaren är förenad med kördonet, och det sätt, varpå föreningen är anordnad. A. tjänar ej blott till dragkraftens överförande till kördonet utan även oftast till dettas styrning, strykning och mothållning. På en lämplig a. beror, hur fullständigt den kraft, dragaren utvecklar, kommer till nytta, men även hur bekvämt han kan arbeta eller om plåga eller skada tillfogas honom. I dessa avseenden må följande erinras. En ledig a. tillåter mer än en mera bunden dragarna att utveckla sin kraft. Därför är fördelaktigt att dragningen sker oberoende av styrningen, den förra t. ex. genom linor på svängel, under det skaklar eller stång tjäna till styrning. Härigenom kan dragningen ske rätt i körriktningen utan sidovridningar och med jämnare fördelat tryck på dragarens båda bogar. Ju kortare anspänningen är, utan att dragarens rörelsefrihet för mycket hindras, desto fullständigare kommer hans arbete till nytta (jfr Anspann). Draglinjen bör bilda en obruten linje från anfästningen vid seldonet till motståndet i kördonet; en vinkel på draglinjen betyder arbetsförlust. Om dragarens arbete består blott i dragning framåt, bör draglinjen vara vågrät, emedan anspänningen då blir kortast, men då ojämnheter på vägen möta, över vilka gång om dagen, i varje fall kan detta räcka för avelsdjur utom avelssäsongen. Under värpningstiden få de givetvis födas något kraftigare, ehuru allt för äggdrivande fodring bör undvikas. Ha djuren tillfälle att gå fritt, behöver man aldrig, då marken är bar, fodra mera än 2 gånger om dagen, morgon och afton. Späda ankungar fodras under de första dagarna ungefär som kycklingar. Man kan sålunda giva dem hårdkokta, hackade ägg, blandade med fint grönt samt gärna övergjutna med litet oskummad mjölk. Man omväxlar med korn- och havregryn, stöpta i mjölk. Efter några dagar utbytas äggen mot fodermjöl, lämpligen bestående av havregröpe, blandat med något vetekli och tillsatt med en liten smula köttmjöl. Det hela hopröres med mjölk. Man fortsätter emellertid fortfarande med de i mjölk blötta grynen. I samma mån som de unga ankornas matlust tillväxer, utbytes den oskummade mjölken mot skummjölk eller vatten. Fodermjölet kan även med fördel blandas med kokt potatis, som gärna ätes av djuren. Ganska snart börja de förtära hel havre, som sedan ersätter korngrynen. Under första veckorna fodras de 4—6 gånger dagligen, sedermera erfordras icke fodring mera än 3—4 gånger dagligen. Fodertråget förses med spjälor eller skyddas på annat sätt, så att djuren ej kunna komma åt att gå upp däri och fördärva fodret. Dricksvatten bör alltid finnas i låga hoar, anordnade så, att djuren ej kunna gå upp och smutsa ned i dem. Man kan även utfodra ankungar efter de första dagarna på samma vis som kycklingar med torrfoder, blandat med skuret grönt, vilket alltid bör givas dem ett par gånger dagligen. Ju mera man kan få ankorna att äta, dess fortare tillväxa de. Slakten bör ej uppskjutas längre än till omkring den 11:e veckan. Sedan börja de grövre fjädrarna att utväxa, och djuren bli omöjliga att plocka så, att de få ett aptitligt utseende. Man kan visserligen dröja med slakten, till dess att ankorna äro fullfjädrade, d. v. s. 4—5—6 månaders ålder, men ger detta alltid sämre avkastning.

Slakten sker lämpligast med kniv, som genom gomsprickan underifrån stickes upp i hjärnan och omvrides. Blodet bör noga få avrinna. Vid försäljningen skola ankorna levereras plockade med undantag av huvudet. Ankdunet är synnerligen värdefullt och bör noga tillvaratagas. Även den grövre fjädern kan med fördel brukas, dock skola vid plockningen dun och fjädrar helt skiljas från varandra.A. Stahre.

Ankarjärn. Se Förankring.

Ankarvagn. Se Motorkultur.

Ankgödsel. Se Fjäderfägödsel.

Ankungar. Se Anka, ankodling.

Ankägg. Se Anka, ankavel.

Anlag, Anlagstyp. Se Ärftlighet.

Anobium. Se Trägnagare.

Anpassning. Se Acklimatisering.

Ansats. Se Hopfogning av virke.

Anspann: betecknar de för ett fordon spända dragarna. Enspännare eller enbet en dragare för kördonet. Enkelt spann eller tandem kallas anspann av två hästar, gaffelhäst och förlöpare, efter varandra, körda från åkdonet. Tvåspann, med två dragare i bredd. Trespann med tre i bredd. Fyrspann med två stånghästar och två som förlöpare.

Genom anspänning i enbet kan dragkraften fullständigast utnyttjas, men det kräver i regel en körkarl för varje fordon. Ju flera dragare som sättas tillsammans för ett lass, ju mera kraft går förlorad på grund av den ojämnhet i rörelsen och därav uppkommande spänning dem emellan, som uppstår. Ju närmare dragarna komma lasset, ju mera kan av kraften tillgodogöras. Tre hästar i bredd uträtta lika mycket som fyra spända två och två. Tandem kan emellertid vara ett mycket praktiskt anspann vintertid på smala vägar i snö. I de trakter, där endast enbetsåkdon användas, pläga vägarna ej kunna hållas uppe i full bredd, utan det blir en ränna efter hästtramp och slädmedar, och att då, om ekipagets storlek kräver två dragare, köra med dessa i bredd, medför att de »tränga» och lätt trampa varandra, varför det är att föredraga att sätta dem efter varann; en sådan anspänning begagnas i sydligare länder ganska allmänt även vid tung verkkörning, hos oss huvudsakligen för lyxfordon.A. Pn.

Anspänning betecknar det material, varmed dragaren är förenad med kördonet, och det sätt, varpå föreningen är anordnad. A. tjänar ej blott till dragkraftens överförande till kördonet utan även oftast till dettas styrning, strykning och mothållning. På en lämplig a. beror, hur fullständigt den kraft, dragaren utvecklar, kommer till nytta, men även hur bekvämt han kan arbeta eller om plåga eller skada tillfogas honom. I dessa avseenden må följande erinras. En ledig a. tillåter mer än en mera bunden dragarna att utveckla sin kraft. Därför är fördelaktigt att dragningen sker oberoende av styrningen, den förra t. ex. genom linor på svängel, under det skaklar eller stång tjäna till styrning. Härigenom kan dragningen ske rätt i körriktningen utan sidovridningar och med jämnare fördelat tryck på dragarens båda bogar. Ju kortare anspänningen är, utan att dragarens rörelsefrihet för mycket hindras, desto fullständigare kommer hans arbete till nytta (jfr Anspann). Draglinjen bör bilda en obruten linje från anfästningen vid seldonet till motståndet i kördonet; en vinkel på draglinjen betyder arbetsförlust. Om dragarens arbete består blott i dragning framåt, bör draglinjen vara vågrät, emedan anspänningen då blir kortast, men då ojämnheter på vägen möta, över vilka gång om dagen, i varje fall kan detta räcka för avelsdjur utom avelssäsongen. Under värpningstiden få de givetvis födas något kraftigare, ehuru allt för äggdrivande fodring bör undvikas. Ha djuren tillfälle att gå fritt, behöver man aldrig, då marken är bar, fodra mera än 2 gånger om dagen, morgon och afton. Späda ankungar fodras under de första dagarna ungefär som kycklingar. Man kan sålunda giva dem hårdkokta, hackade ägg, blandade med fint grönt samt gärna övergjutna med litet oskummad mjölk. Man omväxlar med korn- och havregryn, stöpta i mjölk. Efter några dagar utbytas äggen mot fodermjöl, lämpligen bestående av havregröpe, blandat med något vetekli och tillsatt med en liten smula köttmjöl. Det hela hopröres med mjölk. Man fortsätter emellertid fortfarande med de i mjölk blötta grynen. I samma mån som de unga ankornas matlust tillväxer, utbytes den oskummade mjölken mot skummjölk eller vatten. Fodermjölet kan även med fördel blandas med kokt potatis, som gärna ätes av djuren. Ganska snart börja de förtära hel havre, som sedan ersätter korngrynen. Under första veckorna fodras de 4—6 gånger dagligen, sedermera erfordras icke fodring mera än 3—4 gånger dagligen. Foderträget förses med spjälor eller skyddas på annat sätt, så att djuren ej kunna komma åt att gå upp däri och fördärva fodret. Dricksvatten bör alltid finnas i låga hoar, anordnade så, att djuren ej kunna gå upp och smutsa ned i dem. Man kan även utfodra ankungar efter de första dagarna på samma vis som kycklingar med torrfoder, blandat med skuret grönt, vilket alltid bör givas dem ett par gånger dagligen. Ju mera man kan få ankorna att äta, dess fortare tillväxa de. Slakten bör ej uppskjutas längre än till omkring den 11:e veckan. Sedan börja de grövre fjädrarna att utväxa, och djuren bli omöjliga att plocka så, att de få ett aptitligt utseende. Man kan visserligen dröja med slakten, till dess att ankorna äro fullfjädrade, d. v. s. 4—5—6 månaders ålder, men ger detta alltid sämre avkastning.

Slakten sker lämpligast med kniv, som genom gomsprickan underifrån stickes upp i hjärnan och omvrides. Blodet bör noga få avrinna. Vid försäljningen skola ankorna levereras plockade med undantag av huvudet. Ankdunet är synnerligen värdefullt och bör noga tillvaratagas. Även den grövre fjädern kan med fördel brukas, dock skola vid plockningen dun och fjädrar helt skiljas från varandra.A. Stahre.

Ankarjärn. Se Förankring.

Ankarvagn. Se Motorkultur.

Ankgödsel. Se Fjäderfägödsel.

Ankungar. Se Anka, ankodling.

Ankägg. Se Anka, ankavel.

Anlag, Anlagstyp. Se Ärftlighet.

Anobium. Se Trägnagare.

Anpassning. Se Acklimatisering.

Ansats. Se Hopfogning av virke.

Anspann: betecknar de för ett fordon spända dragarna. Enspännare eller enbet en dragare för kördonet. Enkelt spann eller tandem kallas anspann av två hästar, gaffelhäst och förlöpare, efter varandra, körda från åkdonet. Tvåspann, med två dragare i bredd. Trespann med tre i bredd. Fyrspann med två stånghästar och två som förlöpare.

Genom anspänning i enbet kan dragkraften fullständigast utnyttjas, men det kräver i regel en körkarl för varje fordon. Ju flera dragare som sättas tillsammans för ett lass, ju mera kraft går förlorad på grund av den ojämnhet i rörelsen och därav uppkommande spänning dem emellan, som uppstår. Ju närmare dragarna komma lasset, ju mera kan av kraften tillgodogöras. Tre hästar i bredd uträtta lika mycket som fyra spända två och två. Tandem kan emellertid vara ett mycket praktiskt anspann vintertid på smala vägar i snö. I de trakter, där endast enbetsåkdon användas, pläga vägarna ej kunna hållas uppe i full bredd, utan det blir en ränna efter hästtramp och slädmedar, och att då, om ekipagets storlek kräver två dragare, köra med dessa i bredd, medför att de »tränga» och lätt trampa varandra, varför det är att föredraga att sätta dem efter varann; en sådan anspänning begagnas i sydligare länder ganska allmänt även vid tung verkkörning, hos oss huvudsakligen för lyxfordon.A. Pn.

Anspänning betecknar det material, varmed dragaren är förenad med kördonet, och det sätt, varpå föreningen är anordnad. A. tjänar ej blott till dragkraftens överförande till kördonet utan även oftast till dettas styrning, strykning och mothållning. På en lämplig a. beror, hur fullständigt den kraft, dragaren utvecklar, kommer till nytta, men även hur bekvämt han kan arbeta eller om plåga eller skada tillfogas honom. I dessa avseenden må följande erinras. En ledig a. tillåter mer än en mera bunden dragarna att utveckla sin kraft. Därför är fördelaktigt att dragningen sker oberoende av styrningen, den förra t. ex. genom linor på svängel, under det skaklar eller stång tjäna till styrning. Härigenom kan dragningen ske rätt i körriktningen utan sidovridningar och med jämnare fördelat tryck på dragarens båda bogar. Ju kortare anspänningen är, utan att dragarens rörelsefrihet för mycket hindras, desto fullständigare kommer hans arbete till nytta (jfr Anspann). Draglinjen bör bilda en obruten linje från anfästningen vid seldonet till motståndet i kördonet; en vinkel på draglinjen betyder arbetsförlust. Om dragarens arbete består blott i dragning framåt, bör draglinjen vara vågrät, emedan anspänningen då blir kortast, men då ojämnheter på vägen möta, över vilka gång om dagen, i varje fall kan detta räcka för avelsdjur utom avelssäsongen. Under värpningstiden få de givetvis födas något kraftigare, ehuru allt för äggdrivande fodring bör undvikas. Ha djuren tillfälle att gå fritt, behöver man aldrig, då marken är bar, fodra mera än 2 gånger om dagen, morgon och afton. Späda ankungar fodras under de första dagarna ungefär som kycklingar. Man kan sålunda giva dem hårdkokta, hackade ägg, blandade med fint grönt samt gärna övergjutna med litet oskummad mjölk. Man omväxlar med korn- och havregryn, stöpta i mjölk. Efter några dagar utbytas äggen mot fodermjöl, lämpligen bestående av havregröpe, blandat med något vetekli och tillsatt med en liten smula köttmjöl. Det hela hopröres med mjölk. Man fortsätter emellertid fortfarande med de i mjölk blötta grynen. I samma mån som de unga ankornas matlust tillväxer, utbytes den oskummade mjölken

mot skummjölk eller vatten. Fodermjölet kan även med fördel blandas med kokt potatis, som gärna ätes av djuren. Ganska snart börja de förtära hel havre, som sedan ersätter korngrynen. Under första veckorna fodras de 4—6 gånger dagligen, sedermera erfordras icke fodring mera än 3—4 gånger dagligen. Foderträget förses med spjälor eller skyddas på annat sätt, så att djuren ej kunna komma åt att gå upp däri och fördärva fodret. Dricksvatten bör alltid finnas i låga hoar, anordnade så, att djuren ej kunna gå upp och smutsa ned i dem. Man kan även utfodra ankungar efter de första dagarna på samma vis som kycklingar med torrfoder, blandat med skuret grönt, vilket alltid bör givas dem ett par gånger dagligen. Ju mera man kan få ankorna att äta, dess fortare tillväxa de. Slakten bör ej uppskjutas längre än till omkring den 11:e veckan. Sedan börja de grövre fjädrarna att utväxa, och djuren bli omöjliga att plocka så, att de få ett aptitligt utseende. Man kan visserligen dröja med slakten, till dess att ankorna äro fullfjädrade, d. v. s. 4—5—6 månaders ålder, men ger detta alltid sämre avkastning.

Slakten sker lämpligast med kniv, som genom gomsprickan underifrån stickes upp i hjärnan och omvrides. Blodet bör noga få avrinna. Vid försäljningen skola ankorna levereras plockade med undantag av huvudet. Ankdunet är synnerligen värdefullt och bör noga tillvaratagas. Även den grövre fjädern kan med fördel brukas, dock skola vid plockningen dun och fjädrar helt skiljas från varandra.A. Stahre.

Ankarjärn. Se Förankring.

Ankarvagn. Se Motorkultur.

Ankgödsel. Se Fjäderfägödsel.

Ankungar. Se Anka, ankodling.

Ankägg. Se Anka, ankavel.

Anlag, Anlagstyp. Se Ärftlighet.

Anobium. Se Trägnagare.

Anpassning. Se Acklimatisering.

Ansats. Se Hopfogning av virke.

Anspann: betecknar de för ett fordon spända dragarna. Enspännare eller enbet en dragare för kördonet. Enkelt spann eller tandem kallas anspann av två hästar, gaffelhäst och förlöpare, efter varandra, körda från åkdonet. Tvåspann, med två dragare i bredd. Trespann med tre i bredd. Fyrspann med två stånghästar och två som förlöpare.

Genom anspänning i enbet kan dragkraften fullständigast utnyttjas, men det kräver i regel en körkarl för varje fordon. Ju flera dragare som sättas tillsammans för ett lass, ju mera kraft går förlorad på grund av den ojämnhet i rörelsen och därav uppkommande spänning dem emellan, som uppstår. Ju närmare dragarna komma lasset, ju mera kan av kraften tillgodogöras. Tre hästar i bredd uträtta lika mycket som fyra spända två och två. Tandem kan emellertid vara ett mycket praktiskt anspann vintertid på smala vägar i snö. I de trakter, där endast enbetsåkdon användas, pläga vägarna ej kunna hållas uppe i full bredd, utan det blir en ränna efter hästtramp och slädmedar, och att då, om ekipagets storlek kräver två dragare, köra med dessa i bredd, medför att de »tränga» och lätt trampa varandra, varför det är att föredraga att sätta dem efter varann; en sådan anspänning begagnas i sydligare länder ganska allmänt även vid tung verkkörning, hos oss huvudsakligen för lyxfordon.A. Pn.

Anspänning betecknar det material, varmed dragaren är förenad med kördonet, och det sätt, varpå föreningen är anordnad. A. tjänar ej blott till dragkraftens överförande till kördonet utan även oftast till dettas styrning, strykning och mothållning. På en lämplig a. beror, hur fullständigt den kraft, dragaren utvecklar, kommer till nytta, men även hur bekvämt han kan arbeta eller om plåga eller skada tillfogas honom. I dessa avseenden må följande erinras. En ledig a. tillåter mer än en mera bunden dragarna att utveckla sin kraft. Därför är fördelaktigt att dragningen sker oberoende av styrningen, den förra t. ex. genom linor på svängel, under det skaklar eller stång tjäna till styrning. Härigenom kan dragningen ske rätt i körriktningen utan sidovridningar och med jämnare fördelat tryck på dragarens båda bogar. Ju kortare anspänningen är, utan att dragarens rörelsefrihet för mycket hindras, desto fullständigare kommer hans arbete till nytta (jfr Anspann). Draglinjen bör bilda en obruten linje från anfästningen vid seldonet till motståndet i kördonet; en vinkel på draglinjen betyder arbetsförlust. Om dragarens arbete består blott i dragning framåt, bör draglinjen vara vågrät, emedan anspänningen då blir kortast, men då ojämnheter på vägen möta, över vilka gång om dagen, i varje fall kan detta räcka för avelsdjur utom avelssäsongen. Under värpningstiden få de givetvis födas något kraftigare, ehuru allt för äggdrivande fodring bör undvikas. Ha djuren tillfälle att gå fritt, behöver man aldrig, då marken är bar, fodra mera än 2 gånger om dagen, morgon och afton. Späda ankungar fodras under de första dagarna ungefär som kycklingar. Man kan sålunda giva dem hårdkokta, hackade ägg, blandade med fint grönt samt gärna övergjutna med litet oskummad mjölk. Man omväxlar med korn- och havregryn, stöpta i mjölk. Efter några dagar utbytas äggen mot fodermjöl, lämpligen bestående av havregröpe, blandat med något vetekli och tillsatt med en liten smula köttmjöl. Det hela hopröres med mjölk. Man fortsätter emellertid fortfarande med de i mjölk blötta grynen. I samma mån som de unga ankornas matlust tillväxer, utbytes den oskummade mjölken mot skummjölk eller vatten. Fodermjölet kan även med fördel blandas med kokt potatis, som gärna ätes av djuren. Ganska snart börja de förtära hel havre, som sedan ersätter korngrynen. Under första veckorna fodras de 4—6 gånger dagligen, sedermera erfordras icke fodring mera än 3—4 gånger dagligen. Foderträget förses med spjälor eller skyddas på annat sätt, så att djuren ej kunna komma åt att gå upp däri och fördärva fodret. Dricksvatten bör alltid finnas i låga hoar, anordnade så, att djuren ej kunna gå upp och smutsa ned i dem. Man kan även utfodra ankungar efter de första dagarna på samma vis som kycklingar med torrfoder, blandat med skuret grönt, vilket alltid bör givas dem ett par gånger dagligen. Ju mera man kan få ankorna att äta, dess fortare tillväxa de. Slakten bör ej uppskjutas längre än till omkring den 11:e veckan. Sedan börja de grövre fjädrarna att utväxa, och djuren bli omöjliga att plocka så, att de få ett aptitligt utseende. Man kan visserligen dröja med slakten, till dess att ankorna äro fullfjädrade, d. v. s. 4—5—6 månaders ålder, men ger detta alltid sämre avkastning.

Slakten sker lämpligast med kniv, som genom gomsprickan underifrån stickes upp i hjärnan och omvrides. Blodet bör noga få avrinna. Vid försäljningen skola ankorna levereras plockade med undantag av huvudet. Ankdunet är synnerligen värdefullt och bör noga tillvaratagas. Även den grövre fjädern kan med fördel brukas, dock skola vid plockningen dun och fjädrar helt skiljas från varandra.A. Stahre.

Ankarjärn. Se Förankring.

Ankarvagn. Se Motorkultur.

Ankgödsel. Se Fjäderfägödsel.

Ankungar. Se Anka, ankodling.

Ankägg. Se Anka, ankavel.

Anlag, Anlagstyp. Se Ärftlighet.

Anobium. Se Trägnagare.

Anpassning. Se Acklimatisering.

Ansats. Se Hopfogning av virke.

Anspann: betecknar de för ett fordon spända dragarna. Enspännare eller enbet en dragare för kördonet. Enkelt spann eller tandem kallas anspann av två hästar, gaffelhäst och förlöpare, efter varandra, körda från åkdonet. Tvåspann, med två dragare i bredd. Trespann med tre i bredd. Fyrspann med två stånghästar och två som förlöpare.

Genom anspänning i enbet kan dragkraften fullständigast utnyttjas, men det kräver i regel en körkarl för varje fordon. Ju flera dragare som sättas tillsammans för ett lass, ju mera kraft går förlorad på grund av den ojämnhet i rörelsen och därav uppkommande spänning dem emellan, som uppstår. Ju närmare dragarna komma lasset, ju mera kan av kraften tillgodogöras. Tre hästar i bredd uträtta lika mycket som fyra spända två och två. Tandem kan emellertid vara ett mycket praktiskt anspann vintertid på smala vägar i snö. I de trakter, där endast enbetsåkdon användas, pläga vägarna ej kunna hållas uppe i full bredd, utan det blir en ränna efter hästtramp och slädmedar, och att då, om ekipagets storlek kräver två dragare, köra med dessa i bredd, medför att de »tränga» och lätt trampa varandra, varför det är att föredraga att sätta dem efter varann; en sådan anspänning begagnas i sydligare länder ganska allmänt även vid tung verkkörning, hos oss huvudsakligen för lyxfordon.A. Pn.

Anspänning betecknar det material, varmed dragaren är förenad med kördonet, och det sätt, varpå föreningen är anordnad. A. tjänar ej blott till dragkraftens överförande till kördonet utan även oftast till dettas styrning, strykning och mothållning. På en lämplig a. beror, hur fullständigt den kraft, dragaren utvecklar, kommer till nytta, men även hur bekvämt han kan arbeta eller om plåga eller skada tillfogas honom. I dessa avseenden må följande erinras. En ledig a. tillåter mer än en mera bunden dragarna att utveckla sin kraft. Därför är fördelaktigt att dragningen sker oberoende av styrningen, den förra t. ex. genom linor på svängel, under det skaklar eller stång tjäna till styrning. Härigenom kan dragningen ske rätt i körriktningen utan sidovridningar och med jämnare fördelat tryck på dragarens båda bogar. Ju kortare anspänningen är, utan att dragarens rörelsefrihet för mycket hindras, desto fullständigare kommer hans arbete till nytta (jfr Anspann). Draglinjen bör bilda en obruten linje från anfästningen vid seldonet till motståndet i kördonet; en vinkel på draglinjen betyder arbetsförlust. Om dragarens arbete består blott i dragning framåt, bör draglinjen vara vågrät, emedan anspänningen då blir kortast, men då ojämnheter på vägen möta, över vilka gång om dagen, i varje fall kan detta räcka för avelsdjur utom avelssäsongen. Under värpningstiden få de givetvis födas något kraftigare, ehuru allt för äggdrivande fodring bör undvikas. Ha djuren tillfälle att gå fritt, behöver man aldrig, då marken är bar, fodra mera än 2 gånger om dagen, morgon och afton. Späda ankungar fodras under de första dagarna ungefär som kycklingar. Man kan sålunda giva dem hårdkokta, hackade ägg, blandade med fint grönt samt gärna övergjutna med litet oskummad mjölk. Man omväxlar med korn- och havregryn, stöpta i mjölk. Efter några dagar utbytas äggen mot fodermjöl, lämpligen bestående av havregröpe, blandat med något vetekli och tillsatt med en liten smula köttmjöl. Det hela hopröres med mjölk. Man fortsätter emellertid fortfarande med de i mjölk blötta grynen. I samma mån som de unga ankornas matlust tillväxer, utbytes den oskummade mjölken mot skummjölk eller vatten. Fodermjölet kan även med fördel blandas med kokt potatis, som gärna ätes av djuren. Ganska snart börja de förtära hel havre, som sedan ersätter korngrynen. Under första veckorna fodras de 4—6 gånger dagligen, sedermera erfordras icke fodring mera än 3—4 gånger dagligen. Fodertråget förses med spjälor eller skyddas på annat sätt, så att djuren ej kunna komma åt att gå upp däri och fördärva fodret. Dricksvatten bör alltid finnas i låga hoar, anordnade så, att djuren ej kunna gå upp och smutsa ned i dem. Man kan även utfodra ankungar efter de första dagarna på samma vis som kycklingar med torrfoder, blandat med skuret grönt, vilket alltid bör givas dem ett par gånger dagligen. Ju mera man kan få ankorna att äta, dess fortare tillväxa de. Slakten bör ej uppskjutas längre än till omkring den 11:e veckan. Sedan börja de grövre fjädrarna att utväxa, och djuren bli omöjliga att plocka så, att de få ett aptitligt utseende. Man kan visserligen dröja med slakten, till dess att ankorna äro fullfjädrade, d. v. s. 4—5—6 månaders ålder, men ger detta alltid sämre avkastning.

Slakten sker lämpligast med kniv, som genom gomsprickan underifrån stickes upp i hjärnan och omvrides. Blodet bör noga få avrinna. Vid försäljningen skola ankorna levereras plockade med undantag av huvudet. Ankdunet är synnerligen värdefullt och bör noga tillvaratagas. Även den grövre fjädern kan med fördel brukas, dock skola vid plockningen dun och fjädrar helt skiljas från varandra.A. Stahre.

Ankarjärn. Se Förankring.

Ankarvagn. Se Motorkultur.

Ankgödsel. Se Fjäderfägödsel.

Ankungar. Se Anka, ankodling.

Ankägg. Se Anka, ankavel.

Anlag, Anlagstyp. Se Ärftlighet.

Anobium. Se Trägnagare.

Anpassning. Se Acklimatisering.

Ansats. Se Hopfogning av virke.

Anspann: betecknar de för ett fordon spända dragarna. Enspännare eller enbet en dragare för kördonet. Enkelt spann eller tandem kallas anspann av två hästar, gaffelhäst och förlöpare, efter varandra, körda från åkdonet. Tvåspann, med två dragare i bredd. Trespann med tre i bredd. Fyrspann med två stånghästar och två som förlöpare.

Genom anspänning i enbet kan dragkraften fullständigast utnyttjas, men det kräver i regel en körkarl för varje fordon. Ju flera dragare som sättas tillsammans för ett lass, ju mera kraft går förlorad på grund av den ojämnhet i rörelsen och därav uppkommande spänning dem emellan, som uppstår. Ju närmare dragarna komma lasset, ju mera kan av kraften tillgodogöras. Tre hästar i bredd uträtta lika mycket som fyra spända två och två. Tandem kan emellertid vara ett mycket praktiskt anspann vintertid på smala vägar i snö. I de trakter, där endast enbetsåkdon användas, pläga vägarna ej kunna hållas uppe i full bredd, utan det blir en ränna efter hästtramp och slädmedar, och att då, om ekipagets storlek kräver två dragare, köra med dessa i bredd, medför att de »tränga» och lätt trampa varandra, varför det är att föredraga att sätta dem efter varann; en sådan anspänning begagnas i sydligare länder ganska allmänt även vid tung verkkörning, hos oss huvudsakligen för lyxfordon.A. Pn.

Anspänning betecknar det material, varmed dragaren är förenad med kördonet, och det sätt, varpå föreningen är anordnad. A. tjänar ej blott till dragkraftens överförande till kördonet utan även oftast till dettas styrning, strykning och mothållning. På en lämplig a. beror, hur fullständigt den kraft, dragaren utvecklar, kommer till nytta, men även hur bekvämt han kan arbeta eller om plåga eller skada tillfogas honom. I dessa avseenden må följande erinras. En ledig a. tillåter mer än en mera bunden dragarna att utveckla sin kraft. Därför är fördelaktigt att dragningen sker oberoende av styrningen, den förra t. ex. genom linor på svängel, under det skaklar eller stång tjäna till styrning. Härigenom kan dragningen ske rätt i körriktningen utan sidovridningar och med jämnare fördelat tryck på dragarens båda bogar. Ju kortare anspänningen är, utan att dragarens rörelsefrihet för mycket hindras, desto fullständigare kommer hans arbete till nytta (jfr Anspann). Draglinjen bör bilda en obruten linje från anfästningen vid seldonet till motståndet i kördonet; en vinkel på draglinjen betyder arbetsförlust. Om dragarens arbete består blott i dragning framåt, bör draglinjen vara vågrät, emedan anspänningen då blir kortast, men då ojämnheter på vägen möta, över vilka gång om dagen, i varje fall kan detta räcka för avelsdjur utom avelssäsongen. Under värpningstiden få de givetvis födas något kraftigare, ehuru allt för äggdrivande fodring bör undvikas. Ha djuren tillfälle att gå fritt, behöver man aldrig, då marken är bar, fodra mera än 2 gånger om dagen, morgon och afton. Späda ankungar fodras under de första dagarna ungefär som kycklingar. Man kan sålunda giva dem hårdkokta, hackade ägg, blandade med fint grönt samt gärna övergjutna med litet oskummad mjölk. Man omväxlar med korn- och havregryn, stöpta i mjölk. Efter några dagar utbytas äggen mot fodermjöl, lämpligen bestående av havregröpe, blandat med något vetekli och tillsatt med en liten smula köttmjöl. Det hela hopröres med mjölk. Man fortsätter emellertid fortfarande med de i mjölk blötta grynen. I samma mån som de unga ankornas matlust tillväxer, utbytes den oskummade mjölken mot skummjölk eller vatten. Fodermjölet kan även med fördel blandas med kokt potatis, som gärna ätes av djuren. Ganska snart börja de förtära hel havre, som sedan ersätter korngrynen. Under första veckorna fodras de 4—6 gånger dagligen, sedermera erfordras icke fodring mera än 3—4 gånger dagligen. Fodertråget förses med spjälor eller skyddas på annat sätt, så att djuren ej kunna komma åt att gå upp däri och fördärva fodret. Dricksvatten bör alltid finnas i låga hoar, anordnade så, att djuren ej kunna gå upp och smutsa ned i dem. Man kan även utfodra ankungar efter de första dagarna på samma vis som kycklingar med torrfoder, blandat med skuret grönt, vilket alltid bör givas dem ett par gånger dagligen. Ju mera man kan få ankorna att äta, dess fortare tillväxa de. Slakten bör ej uppskjutas längre än till omkring den 11:e veckan. Sedan börja de grövre fjädrarna att utväxa, och djuren bli omöjliga att plocka så, att de få ett aptitligt utseende. Man kan visserligen dröja med slakten, till dess att ankorna äro fullfjädrade, d. v. s. 4—5—6 månaders ålder, men ger detta alltid sämre avkastning.

Slakten sker lämpligast med kniv, som genom gomsprickan underifrån stickes upp i hjärnan och omvrides. Blodet bör noga få avrinna. Vid försäljningen skola ankorna levereras plockade med undantag av huvudet. Ankdunet är synnerligen värdefullt och bör noga tillvaratagas. Även den grövre fjädern kan med fördel brukas, dock skola vid plockningen dun och fjädrar helt skiljas från varandra.A. Stahre.

Ankarjärn. Se Förankring.

Ankarvagn. Se Motorkultur.

Ankgödsel. Se Fjäderfägödsel.

Ankungar. Se Anka, ankodling.

Ankägg. Se Anka, ankavel.

Anlag, Anlagstyp. Se Ärftlighet.

Anobium. Se Trägnagare.

Anpassning. Se Acklimatisering.

Ansats. Se Hopfogning av virke.

Anspann: betecknar de för ett fordon spända dragarna. Enspännare eller enbet en dragare för kördonet. Enkelt spann eller tandem kallas anspann av två hästar, gaffelhäst och förlöpare, efter varandra, körda från åkdonet. Tvåspann, med två dragare i bredd. Trespann med tre i bredd. Fyrspann med två stånghästar och två som förlöpare.

Genom anspänning i enbet kan dragkraften fullständigast utnyttjas, men det kräver i regel en körkarl för varje fordon. Ju flera dragare som sättas tillsammans för ett lass, ju mera kraft går förlorad på grund av den ojämnhet i rörelsen och därav uppkommande spänning dem emellan, som uppstår. Ju närmare dragarna komma lasset, ju mera kan av kraften tillgodogöras. Tre hästar i bredd uträtta lika mycket som fyra spända två och två. Tandem kan emellertid vara ett mycket praktiskt anspann vintertid på smala vägar i snö. I de trakter, där endast enbetsåkdon användas, pläga vägarna ej kunna hållas uppe i full bredd, utan det blir en ränna efter hästtramp och slädmedar, och att då, om ekipagets storlek kräver två dragare, köra med dessa i bredd, medför att de »tränga» och lätt trampa varandra, varför det är att föredraga att sätta dem efter varann; en sådan anspänning begagnas i sydligare länder ganska allmänt även vid tung verkkörning, hos oss huvudsakligen för lyxfordon.A. Pn.

Anspänning betecknar det material, varmed dragaren är förenad med kördonet, och det sätt, varpå föreningen är anordnad. A. tjänar ej blott till dragkraftens överförande till kördonet utan även oftast till dettas styrning, strykning och mothållning. På en lämplig a. beror, hur fullständigt den kraft, dragaren utvecklar, kommer till nytta, men även hur bekvämt han kan arbeta eller om plåga eller skada tillfogas honom. I dessa avseenden må följande erinras. En ledig a. tillåter mer än en mera bunden dragarna att utveckla sin kraft. Därför är fördelaktigt att dragningen sker oberoende av styrningen, den förra t. ex. genom linor på svängel, under det skaklar eller stång tjäna till styrning. Härigenom kan dragningen ske rätt i körriktningen utan sidovridningar och med jämnare fördelat tryck på dragarens båda bogar. Ju kortare anspänningen är, utan att dragarens rörelsefrihet för mycket hindras, desto fullständigare kommer hans arbete till nytta (jfr Anspann). Draglinjen bör bilda en obruten linje från anfästningen vid seldonet till motståndet i kördonet; en vinkel på draglinjen betyder arbetsförlust. Om dragarens arbete består blott i dragning framåt, bör draglinjen vara vågrät, emedan anspänningen då blir kortast, men då ojämnheter på vägen möta, över vilka gång om dagen, i varje fall kan detta räcka för avelsdjur utom avelssäsongen. Under värpningstiden få de givetvis födas något kraftigare, ehuru allt för äggdrivande fodring bör undvikas. Ha djuren tillfälle att gå fritt, behöver man aldrig, då marken är bar, fodra mera än 2 gånger om dagen, morgon och afton. Späda ankungar fodras under de första dagarna ungefär som kycklingar. Man kan sålunda giva dem hårdkokta, hackade ägg, blandade med fint grönt samt gärna övergjutna med litet oskummad mjölk. Man omväxlar med korn- och havregryn, stöpta i mjölk. Efter några dagar utbytas äggen mot fodermjöl, lämpligen bestående av havregröpe, blandat med något vetekli och tillsatt med en liten smula köttmjöl. Det hela hopröres med mjölk. Man fortsätter emellertid fortfarande med de i mjölk blötta grynen. I samma mån som de unga ankornas matlust tillväxer, utbytes den oskummade mjölken mot skummjölk eller vatten. Fodermjölet kan även med fördel blandas med kokt potatis, som gärna ätes av djuren. Ganska snart börja de förtära hel havre, som sedan ersätter korngrynen. Under första veckorna fodras de 4—6 gånger dagligen, sedermera erfordras icke fodring mera än 3—4 gånger dagligen. Foderträget förses med spjälor eller skyddas på annat sätt, så att djuren ej kunna komma åt att gå upp däri och fördärva fodret. Dricksvatten bör alltid finnas i låga hoar, anordnade så, att djuren ej kunna gå upp och smutsa ned i dem. Man kan även utfodra ankungar efter de första dagarna på samma vis som kycklingar med torrfoder, blandat med skuret grönt, vilket alltid bör givas dem ett par gånger dagligen. Ju mera man kan få ankorna att äta, dess fortare tillväxa de. Slakten bör ej uppskjutas längre än till omkring den 11:e veckan. Sedan börja de grövre fjädrarna att utväxa, och djuren bli omöjliga att plocka så, att de få ett aptitligt utseende. Man kan visserligen dröja med slakten, till dess att ankorna äro fullfjädrade, d. v. s. 4—5—6 månaders ålder, men ger detta alltid sämre avkastning.

Slakten sker lämpligast med kniv, som genom gomsprickan underifrån stickes upp i hjärnan och omvrides. Blodet bör noga få avrinna. Vid försäljningen skola ankorna levereras plockade med undantag av huvudet. Ankdunet är synnerligen värdefullt och bör noga tillvaratagas. Även den grövre fjädern kan med fördel brukas, dock skola vid plockningen dun och fjädrar helt skiljas från varandra.A. Stahre.

Ankarjärn. Se Förankring.

Ankarvagn. Se Motorkultur.

Ankgödsel. Se Fjäderfägödsel.

Ankungar. Se Anka, ankodling.

Ankägg. Se Anka, ankavel.

Anlag, Anlagstyp. Se Ärftlighet.

Anobium. Se Trägnagare.

Anpassning. Se Acklimatisering.

Ansats. Se Hopfogning av virke.

Anspann: betecknar de för ett fordon spända dragarna. Enspännare eller enbet en dragare för kördonet. Enkelt spann eller tandem kallas anspann av två hästar, gaffelhäst och förlöpare, efter varandra, körda från åkdonet. Tvåspann, med två dragare i bredd. Trespann med tre i bredd. Fyrspann med två stånghästar och två som förlöpare.

Genom anspänning i enbet kan dragkraften fullständigast utnyttjas, men det kräver i regel en körkarl för varje fordon. Ju flera dragare som sättas tillsammans för ett lass, ju mera kraft går förlorad på grund av den ojämnhet i rörelsen och därav uppkommande spänning dem emellan, som uppstår. Ju närmare dragarna komma lasset, ju mera kan av kraften tillgodogöras. Tre hästar i bredd uträtta lika mycket som fyra spända två och två. Tandem kan emellertid vara ett mycket praktiskt anspann vintertid på smala vägar i snö. I de trakter, där endast enbetsåkdon användas, pläga vägarna ej kunna hållas uppe i full bredd, utan det blir en ränna efter hästtramp och slädmedar, och att då, om ekipagets storlek kräver två dragare, köra med dessa i bredd, medför att de »tränga» och lätt trampa varandra, varför det är att föredraga att sätta dem efter varann; en sådan anspänning begagnas i sydligare länder ganska allmänt även vid tung verkkörning, hos oss huvudsakligen för lyxfordon.A. Pn.

Anspänning betecknar det material, varmed dragaren är förenad med kördonet, och det sätt, varpå föreningen är anordnad. A. tjänar ej blott till dragkraftens överförande till kördonet utan även oftast till dettas styrning, strykning och mothållning. På en lämplig a. beror, hur fullständigt den kraft, dragaren utvecklar, kommer till nytta, men även hur bekvämt han kan arbeta eller om plåga eller skada tillfogas honom. I dessa avseenden må följande erinras. En ledig a. tillåter mer än en mera bunden dragarna att utveckla sin kraft. Därför är fördelaktigt att dragningen sker oberoende av styrningen, den förra t. ex. genom linor på svängel, under det skaklar eller stång tjäna till styrning. Härigenom kan dragningen ske rätt i körriktningen utan sidovridningar och med jämnare fördelat tryck på dragarens båda bogar. Ju kortare anspänningen är, utan att dragarens rörelsefrihet för mycket hindras, desto fullständigare kommer hans arbete till nytta (jfr Anspann). Draglinjen bör bilda en obruten linje från anfästningen vid seldonet till motståndet i kördonet; en vinkel på draglinjen betyder arbetsförlust. Om dragarens arbete består blott i dragning framåt, bör draglinjen vara vågrät, emedan anspänningen då blir kortast, men då ojämnheter på vägen möta, över vilkafordonet skall föras, eller dettas främre del eijes skall lyftas, underlättas dragningen genom att draglinjen stiger från dragpunkten på kördonet till fästpunkten på selen, och stigningen bör vara större, ju större ojämnheterna äro. — Som både dragarnas och kördonets rörelser äro ojämna och de icke överensstämma med varandra, uppstå spänningar och ryckningar, som vålla arbetsförlust; denna minskas genom anbringande av fjädrande mellandelar. (Se Hästskyddare).

A. vid enbets-vagnar och -redskap sker: I. med från kördonet utgående fasta skaklar eller skalmar (brankarder), såsom på kärror, hästräfsor och andra 2-hjuliga enbetsredskap, med eller utan draglinor; 2. med gaffel bestående av 2 skaklar fast förenade med ett tvärstycke, som angöres vid kördonet; även i detta fall kan dragningen ske med linor, styrningen medels gaffeln; 3. vid åkerbruksredskap, där någon mothållning eller tillbakastrykning ej ifrågakommer, ss. harvar, plogar m. fl., antingen genom på, svängel med led fästa skaklar eller genom linor eller kedjor från svängel direkt till selen.

Fig. 1. Släd-drätt. A. vid enbetssläddon sker med vid släddonets sidor påhäktade fimmelstänger eller skaklar, varvid dock kraftförlust uppstår till följd av den vridning av släden, som hästens rörelser medföra, eller ock med vid en punkt på slädens framslå angjord gaffel (drätt) eller skaklar. En praktisk anordning är den i mellersta och norra Sverige särskilt vid skogs-, malm- och kolkörning brukliga, då skakelslån hänger vidhäktad kälkens dragkrampa, så att kälken i utförsbackar åker upp på skakelslån och nedpressar skakelns järnskodda undersida i marken, varigenom en självverkande bromsning uppkommer. Fig. 1.

Fig. 2. Vid tvåspann: 1. Från framvagnen utgår en lång vagns- eller tistel- stång, vid vars främre ände dragarna äro anspända med stångkoppel eller stångkappor, som äro angjorda

antingen direkt vid stångens ände eller vid en vid denna upphängd framvåg. Genom stången och stångkopplet kunna dragarna styra, rygga och hålla igen vagnen. Dragningen sker med linor, löpande från lokorna (kollret) eller bröstan till 2 svänglar. 2. Anspänningen sker medelst skaklar, helst på svänglar, samt en kort mellanstång, fäst vid innerskaklarna. Fig. 2. I båda fallen kunna svänglarna vara fästa på en lös våg eller en fast sprängbom.

Fig. 3. Genom vågen kommer lasten att bliva jämnare fördelad mellan båda dragarna. Än fullständigare nås detta, om innerlinorna korsas, så att högerhästens innerlina fästes på vänstersvängelns inre ände och tvärt om. Fig. 3.

Detta anspänningssätt bör användas, om hästarna draga ojämnt, och är synnerligen lämpligt vid arbete i åkern, emedan alla linor hållas spända under vändningarna, så att hästarna ej så lätt trampa över. Stångkapporna hava benägenhet att draga seltyget på sned, och

alla av vägens ojämnheter framkallade ryckningar, förstärkta genom den långa stången, överföras genom stångkopplen och selarna till dragarna. Därför är anspänning med kort mellanstång att föredraga å arbetsfordon och å ojämna vägar.

På en del slåtter- och skördemaskiner har förekommit en från Amerika härrörande a., som utgöres av en lång tistelstång med våg och svänglar i båda ändar samt fram- och baksvänglarnas ändar förenade med dragkedjor, i vars länkar i den främre tredjedelen seltamparna trädas. Anspänningen är bekväm och fördelaktig i det avseendet, att hela bärningen och mothållningen förlägges till hästens rygg och bogrörelserna bliva obehindrade. Vid offentlig avprovning av slåttermaskiner med denna anspänning anmärktes, att stången ej får nog stadga utan slänger mot hästarna, och att dessa lätt skadas i bogen av framsvänglarna.

Vid oxars a. med parok är stången direkt häktad vid detta. Numera har dock loksele kommit allt mer i bruk även för oxar.

Tre hästar i bredd anspännas antingen vid var sin svängel på en fast, över gaffeln vilande sprängbom eller vid en olikarmad våg; vid dennas längre arm fästes en enkel svängel för en häst och vid den hälften kortare armen en likarmad våg med de båda andra hästarnas svänglar.

Vid 3- eller 4-spann gå de två bakre hästarna vid stången och den eller de främre draga med linor och en våg fäst vid spannkroken i stångens främre ände.A. Pn.

Anstrykning. Se Målning.

Antavla, Anträd, schema över en viss individs förfäder i flera eller färre led, angivande först föräldrarna, sedan mor- och farföräldrarna, så dessa fyras föräldrar o. s. v., så långt förfäderna äro kända eller så långt man önskar. Stamtavla, pedigree, betecknar däremot ett föräldrapars eller en individs avkomlingar genom flere eller färre led, först barnen och deras makar, sedan deras avkomlingar o. s. v. De inom djuraveln brukliga s. k. stamtavlorna äro således egentligen antavlor.H. T—n.

Anthemis. Se Kullor.

Anthonomus. Se Hallonvivel, Äppelblomvivel.

Anthoxantum. Se Vårbrodd.

Anthriscus. Se Körvel.

Anthyllis. Se Getväppling.

Antifebrin. Se Aminoföreningar.

Antikropp. Se Bakterier, Immunitet, Smittosam sjukdom.

Antipyretiska medel. Se Feberstillande.

Antirrhinum. Se Lejongap.

Antiseptiska medel. Sedan det — med början av 1849, då mjältbrandsbacillen upptäcktes — konstaterats, att bakterier och till en del även andra mikroorganismer i stor utsträckning äro alstrare av sjukdomar; liksom av förruttnelse och jäsningar, har man sökt efter ämnen, med vilkas tillhjälp dessa mikroorganismer kunna dödas eller hämmas i sin verksamhet. Sådana ämnen kallas antiseptiska medel eller antiseptika (av grekisk härledning betyder eg. »mot förruttnelse») eller desinfektionsmedel. Det förra namnet användes vanligen för ämnen avsedda till bekämpande av bakterier på sårytor eller slemhinnor eller på hudytan före en operation, i enstaka fall även inom djurkroppen befintliga mikroorganismer. Desinfektionsmedel pläga de benämnas, då de äro ämnade att förstöra skadliga mikroorganismer utanför djurkroppen — i bostäder, stallar, på seldon och redskap m. m. Användningen av antiseptika benämnes antiseptik, då den har djurkroppen till föremål, eljes desinfektion (se d. o.). Ämnen, som vi nu benämna antiseptika och desinfektionsmedel, ha delvis varit kända och nyttjade som sådana långt innan den. teoretiska grunden för deras användning var känd. Konsten att genom »balsamering» hindra lik från att ruttna är sålunda uråldrig; likaså konserveringen av kött genom saltning eller rökning — metoder, som bero på den antiseptiska verkan av de använda medlen, den starka koksaltlösningen, fenolerna i röken etc. — Bakterierna äro liksom andra växt-och djurceller för sina livsförrättningar beroende av protoplasmats vidmakthållande vid normal beskaffenhet. Förändringar i protoplasmats fysikaliska beskaffenhet, t. ex. genom minskning av vattenhalten, eller i dess kemiska sammansättning genom inverkan av ämnen, som reagera med (sönderklyva, utfälla eller bilda föreningar med) protoplasmabeståndsdelarna, döda cellen eller hämma åtminstone dess funktioner. Antiseptika verka på något av dessa sätt. På grund av likheten mellan bakterie- och djurcellen är det tydligt, att de antiseptiskt verkande medlen äro gifter lika väl för den senare som för bakterien, ett förhållande, som i hög grad begränsar dessa medels medicinska användning. Villkore† för att ett ämne skall vara verksamt som antiseptikum är, att det såsom fenol (karbolsyra) skall kunna direkt intränga i bakterierna, eller att det skall kemiskt påverka äggviteämnena, i första rummet i protoplasmats ytterskikt, såsom fallet är med syror, luter och vissa metallsalter. (Den förruttnelsehämmande verkan av koksalt beror, åtminstone till största delen, på dess egenskap att taga till sig vatten från bakterierna och dess näringssubstrat). — Det första ämne, som användes för antiseptisk sårbehandling, var fenol eller »karbolsyra», C_6H_5OH (se d. o.). Dess användning som sårmedel (i 1—3, högst 5-%iga lösningar) har till största delen alla av vägens ojämnheter framkallade ryckningar, förstärkta genom den långa stången, överföras genom stångkopplen och selarna till dragarna. Därför är anspänning med kort mellanstång att föredraga å arbetsfordon och å ojämna vägar.

På en del slåtter- och skördemaskiner har förekommit en från Amerika härrörande a., som utgöres av en lång tistelstång med våg och svänglar i båda ändar samt fram- och baksvänglarnas ändar förenade med dragkedjor, i vars länkar i den främre tredjedelen seltamparna trädas. Anspänningen är bekväm och fördelaktig i det avseendet, att hela bärningen och mothållningen förlägges till hästens rygg och bogrörelserna bliva obehindrade. Vid offentlig avprovning av slåttermaskiner med denna anspänning anmärktes, att stången ej får nog stadga utan slänger mot hästarna, och att dessa lätt skadas i bogen av framsvänglarna.

Vid oxars a. med parok är stången direkt häktad vid detta. Numera har dock loksele kommit allt mer i bruk även för oxar.

Tre hästar i bredd anspännas antingen vid var sin svängel på en fast, över gaffeln vilande sprängbom eller vid en olikarmad våg; vid dennas längre arm fästes en enkel svängel för en häst och vid den hälften kortare armen en likarmad våg med de båda andra hästarnas svänglar.

Vid 3- eller 4-spann gå de två bakre hästarna vid stången och den eller de främre draga med linor och en våg fäst vid spannkroken i stångens främre ände.A. Pn.

Anstrykning. Se Målning.

Antavla, Anträd, schema över en viss individs förfäder i flera eller färre led, angivande först föräldrarna, sedan mor- och farföräldrarna, så dessa fyras föräldrar o. s. v., så långt förfäderna äro kända eller så långt man önskar. Stamtavla, pedigree, betecknar däremot ett föräldrapars eller en individs avkomlingar genom flere eller färre led, först barnen och deras makar, sedan deras avkomlingar o. s. v. De inom djuraveln brukliga s. k. stamtavlorna äro således egentligen antavlor.H. T—n.

Anthemis. Se Kullor.

Anthonomus. Se Hallonvivel, Äppelblomvivel.

Anthoxantum. Se Vårbrodd.

Anthriscus. Se Körvel.

Anthyllis. Se Getväppling.

Antifebrin. Se Aminoföreningar.

Antikropp. Se Bakterier, Immunitet, Smittosam sjukdom.

Antipyretiska medel. Se Feberstillande.

Antirrhinum. Se Lejongap.

Antiseptiska medel. Sedan det — med början av 1849, då mjältbrandsbacillen upptäcktes — konstaterats, att bakterier och till en del även andra mikroorganismer i stor utsträckning äro alstrare av sjukdomar; liksom av förruttnelse och jäsningar, har man sökt efter ämnen, med vilkas tillhjälp dessa mikroorganismer kunna dödas eller hämmas i sin verksamhet. Sådana ämnen kallas antiseptiska medel eller antiseptika (av grekisk härledning betyder eg. »mot förruttnelse») eller desinfektionsmedel. Det förra namnet användes vanligen för ämnen avsedda till bekämpande av bakterier på sårytor eller slemhinnor eller på hudytan före en operation, i enstaka fall även inom djurkroppen befintliga mikroorganismer. Desinfektionsmedel pläga de benämnas, då de äro ämnade att förstöra skadliga mikroorganismer utanför djurkroppen — i bostäder, ställar, på seldon och redskap m. m. Användningen av antiseptika benämnes antiseptik, då den har djurkroppen till föremål, eljes desinfektion (se d. o.). Ämnen, som vi nu benämna antiseptika och desinfektionsmedel, ha delvis varit kända och nyttjade som sådana långt innan den. teoretiska grunden för deras användning var känd. Konsten att genom »balsamering» hindra lik från att ruttna är sålunda uråldrig; likaså konserveringen av kött genom saltning eller rökning — metoder, som bero på den antiseptiska verkan av de använda medlen, den starka koksaltlösningen, fenolerna i röken etc. — Bakterierna äro liksom andra växt-och djurceller för sina livsförrättningar beroende av protoplasmats vidmakthållande vid normal beskaffenhet. Förändringar i protoplasmats fysikaliska beskaffenhet, t. ex. genom minskning av vattenhalten, eller i dess kemiska sammansättning genom inverkan av ämnen, som reagera med (sönderklyva, utfälla eller bilda föreningar med) protoplasmabeståndsdelarna, döda cellen eller hämma åtminstone dess funktioner. Antiseptika verka på något av dessa sätt. På grund av likheten mellan bakterie- och djurcellen är det tydligt, att de antiseptiskt verkande medlen äro gifter lika väl för den senare som för bakterien, ett förhållande, som i hög grad begränsar dessa medels medicinska användning. Villkore† för att ett ämne skall vara verksamt som antiseptikum är, att det såsom fenol (karbolsyra) skall kunna direkt intränga i bakterierna, eller att det skall kemiskt påverka äggviteämnena, i första rummet i protoplasmats ytterskikt, såsom fallet är med syror, luter och vissa metallsalter. (Den förruttnelsehämmande verkan av koksalt beror, åtminstone till största delen, på dess egenskap att taga till sig vatten från bakterierna och dess näringssubstrat). — Det första ämne, som användes för antiseptisk sårbehandling, var fenol eller »karbolsyra», C_6H_5OH (se d. o.). Dess användning som sårmedel (i 1—3, högst 5-%iga lösningar) har till största delen alla av vägens ojämnheter framkallade ryckningar, förstärkta genom den långa stången, överföras genom stångkopplen och selarna till dragarna. Därför är anspänning med kort mellanstång att föredraga å arbetsfordon och å ojämna vägar.

På en del slåtter- och skördemaskiner har förekommit en från Amerika härrörande a., som utgöres av en lång tistelstång med våg och svänglar i båda ändar samt fram- och baksvänglarnas ändar förenade med dragkedjor, i vars länkar i den främre tredjedelen seltamparna trädas. Anspänningen är bekväm och fördelaktig i det avseendet, att hela bärningen och mothållningen förlägges till hästens rygg och bogrörelserna bliva obehindrade. Vid offentlig avprovning av slåttermaskiner med denna anspänning anmärktes, att stången ej får nog stadga utan slänger mot hästarna, och att dessa lätt skadas i bogen av framsvänglarna.

Vid oxars a. med parok är stången direkt häktad vid detta. Numera har dock loksele kommit allt mer i bruk även för oxar.

Tre hästar i bredd anspännas antingen vid var sin svängel på en fast, över gaffeln vilande sprängbom eller vid en olikarmad våg; vid dennas längre arm fästes en enkel svängel för en häst och vid den hälften kortare armen en likarmad våg med de båda andra hästarnas svänglar.

Vid 3- eller 4-spann gå de två bakre hästarna vid stången och den eller de främre draga med linor och en våg fäst vid spannkroken i stångens främre ände.A. Pn.

Anstrykning. Se Målning.

Antavla, Anträd, schema över en viss individs förfäder i flera eller färre led, angivande först föräldrarna, sedan mor- och farföräldrarna, så dessa fyras föräldrar o. s. v., så långt förfäderna äro kända eller så långt man önskar. Stamtavla, pedigree, betecknar däremot ett föräldrapars eller en individs avkomlingar genom flere eller färre led, först barnen och deras makar, sedan deras avkomlingar o. s. v. De inom djuraveln brukliga s. k. stamtavlorna äro således egentligen antavlor.H. T—n.

Anthemis. Se Kullor.

Anthonomus. Se Hallonvivel, Äppelblomvivel.

Anthoxantum. Se Vårbrodd.

Anthriscus. Se Körvel.

Anthyllis. Se Getväppling.

Antifebrin. Se Aminoföreningar.

Antikropp. Se Bakterier, Immunitet, Smittosam sjukdom.

Antipyretiska medel. Se Feberstillande.

Antirrhinum. Se Lejongap.

Antiseptiska medel. Sedan det — med början av 1849, då mjältbrandsbacillen upptäcktes — konstaterats, att bakterier och till en del även andra mikroorganismer i stor utsträckning äro alstrare av sjukdomar; liksom av förruttnelse och jäsningar, har man sökt efter ämnen, med vilkas tillhjälp dessa mikroorganismer kunna dödas eller hämmas i sin verksamhet. Sådana ämnen kallas antiseptiska medel eller antiseptika (av grekisk härledning betyder eg. »mot förruttnelse») eller desinfektionsmedel. Det förra namnet användes vanligen för ämnen avsedda till bekämpande av bakterier på sårytor eller slemhinnor eller på hudytan före en operation, i enstaka fall även inom djurkroppen befintliga mikroorganismer. Desinfektionsmedel pläga de benämnas, då de äro ämnade att förstöra skadliga mikroorganismer utanför djurkroppen — i bostäder, ställar, på seldon och redskap m. m. Användningen av antiseptika benämnes antiseptik, då den har djurkroppen till föremål, eljes desinfektion (se d. o.). Ämnen, som vi nu benämna antiseptika och desinfektionsmedel, ha delvis varit kända och nyttjade som sådana långt innan den. teoretiska grunden för deras användning var känd. Konsten att genom »balsamering» hindra lik från att ruttna är sålunda uråldrig; likaså konserveringen av kött genom saltning eller rökning — metoder, som bero på den antiseptiska verkan av de använda medlen, den starka koksaltlösningen, fenolerna i röken etc. — Bakterierna äro liksom andra växt-och djurceller för sina livsförrättningar beroende av protoplasmats vidmakthållande vid normal beskaffenhet. Förändringar i protoplasmats fysikaliska beskaffenhet, t. ex. genom minskning av vattenhalten, eller i dess kemiska sammansättning genom inverkan av ämnen, som reagera med (sönderklyva, utfälla eller bilda föreningar med) protoplasmabeståndsdelarna, döda cellen eller hämma åtminstone dess funktioner. Antiseptika verka på något av dessa sätt. På grund av likheten mellan bakterie- och djurcellen är det tydligt, att de antiseptiskt verkande medlen äro gifter lika väl för den senare som för bakterien, ett förhållande, som i hög grad begränsar dessa medels medicinska användning. Villkore† för att ett ämne skall vara verksamt som antiseptikum är, att det såsom fenol (karbolsyra) skall kunna direkt intränga i bakterierna, eller att det skall kemiskt påverka äggviteämnena, i första rummet i protoplasmats ytterskikt, såsom fallet är med syror, luter och vissa metallsalter. (Den förruttnelsehämmande verkan av koksalt beror, åtminstone till största delen, på dess egenskap att taga till sig vatten från bakterierna och dess näringssubstrat). — Det första ämne, som användes för antiseptisk sårbehandling, var fenol eller »karbolsyra», C_6H_5OH (se d. o.). Dess användning som sårmedel (i 1—3, högst 5-%iga lösningar) har till största delen alla av vägens ojämnheter framkallade ryckningar, förstärkta genom den långa stången, överföras genom stångkopplen och selarna till dragarna. Därför är anspänning med kort mellanstång att föredraga å arbetsfordon och å ojämna vägar.

På en del slåtter- och skördemaskiner har förekommit en från Amerika härrörande a., som utgöres av en lång tistelstång med våg och svänglar i båda ändar samt fram- och baksvänglarnas ändar förenade med dragkedjor, i vars länkar i den främre tredjedelen seltamparna trädas. Anspänningen är bekväm och fördelaktig i det avseendet, att hela bärningen och mothållningen förlägges till hästens rygg och bogrörelserna bliva obehindrade. Vid offentlig avprovning av slåttermaskiner med denna anspänning anmärktes, att stången ej får nog stadga utan slänger mot hästarna, och att dessa lätt skadas i bogen av framsvänglarna.

Vid oxars a. med parok är stången direkt häktad vid detta. Numera har dock loksele kommit allt mer i bruk även för oxar.

Tre hästar i bredd anspännas antingen vid var sin svängel på en fast, över gaffeln vilande sprängbom eller vid en olikarmad våg; vid dennas längre arm fästes en enkel svängel för en häst och vid den hälften kortare armen en likarmad våg med de båda andra hästarnas svänglar.

Vid 3- eller 4-spann gå de två bakre hästarna vid stången och den eller de främre draga med linor och en våg fäst vid spannkroken i stångens främre ände.A. Pn.

Anstrykning. Se Målning.

Antavla, Anträd, schema över en viss individs förfäder i flera eller färre led, angivande först föräldrarna, sedan mor- och farföräldrarna, så dessa fyras föräldrar o. s. v., så långt förfäderna äro kända eller så långt man önskar. Stamtavla, pedigree, betecknar däremot ett föräldrapars eller en individs avkomlingar genom flere eller färre led, först barnen och deras makar, sedan deras avkomlingar o. s. v. De inom djuraveln brukliga s. k. stamtavlorna äro således egentligen antavlor.H. T—n.

Anthemis. Se Kullor.

Anthonomus. Se Hallonvivel, Äppelblomvivel.

Anthoxantum. Se Vårbrodd.

Anthriscus. Se Körvel.

Anthyllis. Se Getväppling.

Antifebrin. Se Aminoföreningar.

Antikropp. Se Bakterier, Immunitet, Smittosam sjukdom.

Antipyretiska medel. Se Feberstillande.

Antirrhinum. Se Lejongap.

Antiseptiska medel. Sedan det — med början av 1849, då mjältbrandsbacillen upptäcktes — konstaterats, att bakterier och till en del även andra mikroorganismer i stor utsträckning äro alstrare av sjukdomar; liksom av förruttnelse och jäsningar, har man sökt efter ämnen, med vilkas tillhjälp dessa mikroorganismer kunna dödas eller hämmas i sin verksamhet. Sådana ämnen kallas antiseptiska medel eller antiseptika (av grekisk härledning betyder eg. »mot förruttnelse») eller desinfektionsmedel. Det förra namnet användes vanligen för ämnen avsedda till bekämpande av bakterier på sårytor eller slemhinnor eller på hudytan före en operation, i enstaka fall även inom djurkroppen befintliga mikroorganismer. Desinfektionsmedel pläga de benämnas, då de äro ämnade att förstöra skadliga mikroorganismer utanför djurkroppen — i bostäder, ställar, på seldon och redskap m. m. Användningen av antiseptika benämnes antiseptik, då den har djurkroppen till föremål, eljes desinfektion (se d. o.). Ämnen, som vi nu benämna antiseptika och desinfektionsmedel, ha delvis varit kända och nyttjade som sådana långt innan den. teoretiska grunden för deras användning var känd. Konsten att genom »balsamering» hindra lik från att ruttna är sålunda uråldrig; likaså konserveringen av kött genom saltning eller rökning — metoder, som bero på den antiseptiska verkan av de använda medlen, den starka koksaltlösningen, fenolerna i röken etc. — Bakterierna äro liksom andra växt-och djurceller för sina livsförrättningar beroende av protoplasmats vidmakthållande vid normal beskaffenhet. Förändringar i protoplasmats fysikaliska beskaffenhet, t. ex. genom minskning av vattenhalten, eller i dess kemiska sammansättning genom inverkan av ämnen, som reagera med (sönderklyva, utfälla eller bilda föreningar med) protoplasmabeståndsdelarna, döda cellen eller hämma åtminstone dess funktioner. Antiseptika verka på något av dessa sätt. På grund av likheten mellan bakterie- och djurcellen är det tydligt, att de antiseptiskt verkande medlen äro gifter lika väl för den senare som för bakterien, ett förhållande, som i hög grad begränsar dessa medels medicinska användning. Villkore† för att ett ämne skall vara verksamt som antiseptikum är, att det såsom fenol (karbolsyra) skall kunna direkt intränga i bakterierna, eller att det skall kemiskt påverka äggviteämnena, i första rummet i protoplasmats ytterskikt, såsom fallet är med syror, luter och vissa metallsalter. (Den förruttnelsehämmande verkan av koksalt beror, åtminstone till största delen, på dess egenskap att taga till sig vatten från bakterierna och dess näringssubstrat). — Det första ämne, som användes för antiseptisk sårbehandling, var fenol eller »karbolsyra», C_6H_5OH (se d. o.). Dess användning som sårmedel (i 1—3, högst 5-%iga lösningar) har till största delen alla av vägens ojämnheter framkallade ryckningar, förstärkta genom den långa stången, överföras genom stångkopplen och selarna till dragarna. Därför är anspänning med kort mellanstång att föredraga å arbetsfordon och å ojämna vägar.

På en del slåtter- och skördemaskiner har förekommit en från Amerika härrörande a., som utgöres av en lång tistelstång med våg och svänglar i båda ändar samt fram- och baksvänglarnas ändar förenade med dragkedjor, i vars länkar i den främre tredjedelen seltamparna trädas. Anspänningen är bekväm och fördelaktig i det avseendet, att hela bärningen och mothållningen förlägges till hästens rygg och bogrörelserna bliva obehindrade. Vid offentlig avprovning av slåttermaskiner med denna anspänning anmärktes, att stången ej får nog stadga utan slänger mot hästarna, och att dessa lätt skadas i bogen av framsvänglarna.

Vid oxars a. med parok är stången direkt häktad vid detta. Numera har dock loksele kommit allt mer i bruk även för oxar.

Tre hästar i bredd anspännas antingen vid var sin svängel på en fast, över gaffeln vilande sprängbom eller vid en olikarmad våg; vid dennas längre arm fästes en enkel svängel för en häst och vid den hälften kortare armen en likarmad våg med de båda andra hästarnas svänglar.

Vid 3- eller 4-spann gå de två bakre hästarna vid stången och den eller de främre draga med linor och en våg fäst vid spannkroken i stångens främre ände.A. Pn.

Anstrykning. Se Målning.

Antavla, Anträd, schema över en viss individs förfäder i flera eller färre led, angivande först föräldrarna, sedan mor- och farföräldrarna, så dessa fyras föräldrar o. s. v., så långt förfäderna äro kända eller så långt man önskar. Stamtavla, pedigree, betecknar däremot ett föräldrapars eller en individs avkomlingar genom flere eller färre led, först barnen och deras makar, sedan deras avkomlingar o. s. v. De inom djuraveln brukliga s. k. stamtavlorna äro således egentligen antavlor.H. T—n.

Anthemis. Se Kullor.

Anthonomus. Se Hallonvivel, Äppelblomvivel.

Anthoxantum. Se Vårbrodd.

Anthriscus. Se Körvel.

Anthyllis. Se Getväppling.

Antifebrin. Se Aminoföreningar.

Antikropp. Se Bakterier, Immunitet, Smittosam sjukdom.

Antipyretiska medel. Se Feberstillande.

Antirrhinum. Se Lejongap.

Antiseptiska medel. Sedan det — med början av 1849, då mjältbrandsbacillen upptäcktes — konstaterats, att bakterier och till en del även andra mikroorganismer i stor utsträckning äro alstrare av sjukdomar; liksom av förruttnelse och jäsningar, har man sökt efter ämnen, med vilkas tillhjälp dessa mikroorganismer kunna dödas eller hämmas i sin verksamhet. Sådana ämnen kallas antiseptiska medel eller antiseptika (av grekisk härledning betyder eg. »mot förruttnelse») eller desinfektionsmedel. Det förra namnet användes vanligen för ämnen avsedda till bekämpande av bakterier på sårytor eller slemhinnor eller på hudytan före en operation, i enstaka fall även inom djurkroppen befintliga mikroorganismer. Desinfektionsmedel pläga de benämnas, då de äro ämnade att förstöra skadliga mikroorganismer utanför djurkroppen — i bostäder, ställar, på seldon och redskap m. m. Användningen av antiseptika benämnes antiseptik, då den har djurkroppen till föremål, eljes desinfektion (se d. o.). Ämnen, som vi nu benämna antiseptika och desinfektionsmedel, ha delvis varit kända och nyttjade som sådana långt innan den. teoretiska grunden för deras användning var känd. Konsten att genom »balsamering» hindra lik från att ruttna är sålunda uråldrig; likaså konserveringen av kött genom saltning eller rökning — metoder, som bero på den antiseptiska verkan av de använda medlen, den starka koksaltlösningen, fenolerna i röken etc. — Bakterierna äro liksom andra växt-och djurceller för sina livsförrättningar beroende av protoplasmats vidmakthållande vid normal beskaffenhet. Förändringar

i protoplasmats fysikaliska beskaffenhet, t. ex. genom minskning av vattenhalten, eller i dess kemiska sammansättning genom inverkan av ämnen, som reagera med (sönderklyva, utfälla eller bilda föreningar med) protoplasmabeståndsdelarna, döda cellen eller hämma åtminstone dess funktioner. Antiseptika verka på något av dessa sätt. På grund av likheten mellan bakterie- och djurcellen är det tydligt, att de antiseptiskt verkande medlen äro gifter lika väl för den senare som för bakterien, ett förhållande, som i hög grad begränsar dessa medels medicinska användning. Villkore† för att ett ämne skall vara verksamt som antiseptikum är, att det såsom fenol (karbolsyra) skall kunna direkt intränga i bakterierna, eller att det skall kemiskt påverka äggviteämnena, i första rummet i protoplasmats ytterskikt, såsom fallet är med syror, luter och vissa metallsalter. (Den förruttnelsehämmande verkan av koksalt beror, åtminstone till största delen, på dess egenskap att taga till sig vatten från bakterierna och dess näringssubstrat). — Det första ämne, som användes för antiseptisk sårbehandling, var fenol eller »karbolsyra», C_6H_5OH (se d. o.). Dess användning som sårmedel (i 1—3, högst 5-%iga lösningar) har till största delen alla av vägens ojämnheter framkallade ryckningar, förstärkta genom den långa stången, överföras genom stångkopplen och selarna till dragarna. Därför är anspänning med kort mellanstång att föredraga å arbetsfordon och å ojämna vägar.

På en del slåtter- och skördemaskiner har förekommit en från Amerika härrörande a., som utgöres av en lång tistelstång med våg och svänglar i båda ändar samt fram- och baksvänglarnas ändar förenade med dragkedjor, i vars länkar i den främre tredjedelen seltamparna trädas. Anspänningen är bekväm och fördelaktig i det avseendet, att hela bärningen och mothållningen förlägges till hästens rygg och bogrörelserna bliva obehindrade. Vid offentlig avprovning av slåttermaskiner med denna anspänning anmärktes, att stången ej får nog stadga utan slänger mot hästarna, och att dessa lätt skadas i bogen av framsvänglarna.

Vid oxars a. med parok är stången direkt häktad vid detta. Numera har dock loksele kommit allt mer i bruk även för oxar.

Tre hästar i bredd anspännas antingen vid var sin svängel på en fast, över gaffeln vilande sprängbom eller vid en olikarmad våg; vid dennas längre arm fästes en enkel svängel för en häst och vid den hälften kortare armen en likarmad våg med de båda andra hästarnas svänglar.

Vid 3- eller 4-spann gå de två bakre hästarna vid stången och den eller de främre draga med linor och en våg fäst vid spannkroken i stångens främre ände.A. Pn.

Anstrykning. Se Målning.

Antavla, Anträd, schema över en viss individs förfäder i flera eller färre led, angivande först föräldrarna, sedan mor- och farföräldrarna, så dessa fyras föräldrar o. s. v., så långt förfäderna äro kända eller så långt man önskar. Stamtavla, pedigree, betecknar däremot ett föräldrapars eller en individs avkomlingar genom flere eller färre led, först barnen och deras makar, sedan deras avkomlingar o. s. v. De inom djuraveln brukliga s. k. stamtavlorna äro således egentligen antavlor.H. T—n.

Anthemis. Se Kullor.

Anthonomus. Se Hallonvivel, Äppelblomvivel.

Anthoxantum. Se Vårbrodd.

Anthriscus. Se Körvel.

Anthyllis. Se Getväppling.

Antifebrin. Se Aminoföreningar.

Antikropp. Se Bakterier, Immunitet, Smittosam sjukdom.

Antipyretiska medel. Se Feberstillande.

Antirrhinum. Se Lejongap.

Antiseptiska medel. Sedan det — med början av 1849, då mjältbrandsbacillen upptäcktes — konstaterats, att bakterier och till en del även andra mikroorganismer i stor utsträckning äro alstrare av sjukdomar; liksom av förruttnelse och jäsningar, har man sökt efter ämnen, med vilkas tillhjälp dessa mikroorganismer kunna dödas eller hämmas i sin verksamhet. Sådana ämnen kallas antiseptiska medel eller antiseptika (av grekisk härledning betyder eg. »mot förruttnelse») eller desinfektionsmedel. Det förra namnet användes vanligen för ämnen avsedda till bekämpande av bakterier på sårytor eller slemhinnor eller på hudytan före en operation, i enstaka fall även inom djurkroppen befintliga mikroorganismer. Desinfektionsmedel pläga de benämnas, då de äro ämnade att förstöra skadliga mikroorganismer utanför djurkroppen — i bostäder, ställar, på seldon och redskap m. m. Användningen av antiseptika benämnes antiseptik, då den har djurkroppen till föremål, eljes desinfektion (se d. o.). Ämnen, som vi nu benämna antiseptika och desinfektionsmedel, ha delvis varit kända och nyttjade som sådana långt innan den. teoretiska grunden för deras användning var känd. Konsten att genom »balsamering» hindra lik från att ruttna är sålunda uråldrig; likaså konserveringen av kött genom saltning eller rökning — metoder, som bero på den antiseptiska verkan av de använda medlen, den starka koksaltlösningen, fenolerna i röken etc. — Bakterierna äro liksom andra växt-och djurceller för sina livsförrättningar beroende av protoplasmats vidmakthållande vid normal beskaffenhet. Förändringar
i protoplasmats fysikaliska beskaffenhet, t. ex. genom minskning av vattenhalten, eller i dess kemiska sammansättning genom inverkan av ämnen, som reagera med (sönderklyva, utfälla eller bilda föreningar med) protoplasmabeståndsdelarna, döda cellen eller hämma åtminstone dess funktioner. Antiseptika verka på något av dessa sätt. På grund av likheten mellan bakterie- och djurcellen är det tydligt, att de antiseptiskt verkande medlen äro gifter lika väl för den senare som för bakterien, ett förhållande, som i hög grad begränsar dessa medels medicinska användning. Villkore† för att ett ämne skall vara verksamt som antiseptikum är, att det såsom fenol (karbolsyra) skall kunna direkt intränga i bakterierna, eller att det skall kemiskt påverka äggviteämnena, i första rummet i protoplasmats ytterskikt, såsom fallet är med syror, luter och vissa metallsalter. (Den förruttnelsehämmande verkan av koksalt beror, åtminstone till största delen, på dess egenskap att taga till sig vatten från bakterierna och dess näringssubstrat). — Det första ämne, som användes för antiseptisk sårbehandling, var fenol eller »karbolsyra», C_6H_5OH (se d. o.). Dess användning som sårmedel (i 1—3, högst 5-%iga lösningar) har till största delen alla av vägens ojämnheter framkallade ryckningar, förstärkta genom den långa stången, överföras genom stångkopplen och selarna till dragarna. Därför är anspänning med kort mellanstång att föredraga å arbetsfordon och å ojämna vägar.

På en del slåtter- och skördemaskiner har förekommit en från Amerika härrörande a., som utgöres av en lång tistelstång med våg och svänglar i båda ändar samt fram- och baksvänglarnas ändar förenade med dragkedjor, i vars länkar i den främre tredjedelen seltamparna trädas. Anspänningen är bekväm och fördelaktig i det avseendet, att hela bärningen och mothållningen förlägges till hästens rygg och bogrörelserna bliva obehindrade. Vid offentlig avprovning av slåttermaskiner med denna anspänning anmärktes, att stången ej får nog stadga utan slänger mot hästarna, och att dessa lätt skadas i bogen av framsvänglarna.

Vid oxars a. med parok är stången direkt häktad vid detta. Numera har dock loksele kommit allt mer i bruk även för oxar.

Tre hästar i bredd anspännas antingen vid var sin svängel på en fast, över gaffeln vilande sprängbom eller vid en olikarmad våg; vid dennas längre arm fästes en enkel svängel för en häst och vid den hälften kortare armen en likarmad våg med de båda andra hästarnas svänglar.

Vid 3- eller 4-spann gå de två bakre hästarna vid stången och den eller de främre draga med linor och en våg fäst vid spannkroken i stångens främre ände.A. Pn.

Anstrykning. Se Målning.

Antavla, Anträd, schema över en viss individs förfäder i flera eller färre led, angivande först föräldrarna, sedan mor- och farföräldrarna, så dessa fyras föräldrar o. s. v., så långt förfäderna äro kända eller så långt man önskar. Stamtavla, pedigree, betecknar däremot ett föräldrapars eller en individs avkomlingar genom flere eller färre led, först barnen och deras makar, sedan deras avkomlingar o. s. v. De inom djuraveln brukliga s. k. stamtavlorna äro således egentligen antavlor.H. T—n.

Anthemis. Se Kullor.

Anthonomus. Se Hallonvivel, Äppelblomvivel.

Anthoxantum. Se Vårbrodd.

Anthriscus. Se Körvel.

Anthyllis. Se Getväppling.

Antifebrin. Se Aminoföreningar.

Antikropp. Se Bakterier, Immunitet, Smittosam sjukdom.

Antipyretiska medel. Se Feberstillande.

Antirrhinum. Se Lejongap.

Antiseptiska medel. Sedan det — med början av 1849, då mjältbrandsbacillen upptäcktes — konstaterats, att bakterier och till en del även andra mikroorganismer i stor utsträckning äro alstrare av sjukdomar; liksom av förruttnelse och jäsningar, har man sökt efter ämnen, med vilkas tillhjälp dessa mikroorganismer kunna dödas eller hämmas i sin verksamhet. Sådana ämnen kallas antiseptiska medel eller antiseptika (av grekisk härledning betyder eg. »mot förruttnelse») eller desinfektionsmedel. Det förra namnet användes vanligen för ämnen avsedda till bekämpande av bakterier på sårytor eller slemhinnor eller på hudytan före en operation, i enstaka fall även inom djurkroppen befintliga mikroorganismer. Desinfektionsmedel pläga de benämnas, då de äro ämnade att förstöra skadliga mikroorganismer utanför djurkroppen — i bostäder, ställar, på seldon och redskap m. m. Användningen av antiseptika benämnes antiseptik, då den har djurkroppen till föremål, eljes desinfektion (se d. o.). Ämnen, som vi nu benämna antiseptika och desinfektionsmedel, ha delvis varit kända och nyttjade som sådana långt innan den. teoretiska grunden för deras användning var känd. Konsten att genom »balsamering» hindra lik från att ruttna är sålunda uråldrig; likaså konserveringen av kött genom saltning eller rökning — metoder, som bero på den antiseptiska verkan av de använda medlen, den starka koksaltlösningen, fenolerna i röken etc. — Bakterierna äro liksom andra växt-och djurceller för sina livsförrättningar beroende av protoplasmats vidmakthållande vid normal beskaffenhet. Förändringar i protoplasmats fysikaliska beskaffenhet, t. ex. genom minskning av vattenhalten, eller i dess kemiska sammansättning genom inverkan av ämnen, som reagera med (sönderklyva, utfälla eller bilda föreningar med) protoplasmabeståndsdelarna, döda cellen eller hämma åtminstone dess funktioner. Antiseptika verka på något av dessa sätt. På grund av likheten mellan bakterie- och djurcellen är det tydligt, att de antiseptiskt verkande medlen äro gifter lika väl för den senare som för bakterien, ett förhållande, som i hög grad begränsar dessa medels medicinska användning. Villkore† för att ett ämne skall vara verksamt som antiseptikum är, att det såsom fenol (karbolsyra) skall kunna direkt intränga i bakterierna, eller att det skall kemiskt påverka äggviteämnena, i första rummet i protoplasmats ytterskikt, såsom fallet är med syror, luter och vissa metallsalter. (Den förruttnelsehämmande verkan av koksalt beror, åtminstone till största delen, på dess egenskap att taga till sig vatten från bakterierna och dess näringssubstrat). — Det första ämne, som användes för antiseptisk sårbehandling, var fenol eller »karbolsyra», C_6H_5OH (se d. o.). Dess användning som sårmedel (i 1—3, högst 5-%iga lösningar) har till största delen alla av vägens ojämnheter framkallade ryckningar, förstärkta genom den långa stången, överföras genom stångkopplen och selarna till dragarna. Därför är anspänning med kort mellanstång att föredraga å arbetsfordon och å ojämna vägar.

På en del slåtter- och skördemaskiner har förekommit en från Amerika härrörande a., som utgöres av en lång tistelstång med våg och svänglar i båda ändar samt fram- och baksvänglarnas ändar förenade med dragkedjor, i vars länkar i den främre tredjedelen seltamparna trädas. Anspänningen är bekväm och fördelaktig i det avseendet, att hela bärningen och mothållningen förlägges till hästens rygg och bogrörelserna bliva obehindrade. Vid offentlig avprovning av slåttermaskiner med denna anspänning anmärktes, att stången ej får nog stadga utan slänger mot hästarna, och att dessa lätt skadas i bogen av framsvänglarna.

Vid oxars a. med parok är stången direkt häktad vid detta. Numera har dock loksele kommit allt mer i bruk även för oxar.

Tre hästar i bredd anspännas antingen vid var sin svängel på en fast, över gaffeln vilande sprängbom eller vid en olikarmad våg; vid dennas längre arm fästes en enkel svängel för en häst och vid den hälften kortare armen en likarmad våg med de båda andra hästarnas svänglar.

Vid 3- eller 4-spann gå de två bakre hästarna vid stången och den eller de främre draga med linor och en våg fäst vid spannkroken i stångens främre ände.A. Pn.

Anstrykning. Se Målning.

Antavla, Anträd, schema över en viss individs förfäder i flera eller färre led, angivande först föräldrarna, sedan mor- och farföräldrarna, så dessa fyras föräldrar o. s. v., så långt förfäderna äro kända eller så långt man önskar. Stamtavla, pedigree, betecknar däremot ett föräldrapars eller en individs avkomlingar genom flere eller färre led, först barnen och deras makar, sedan deras avkomlingar o. s. v. De inom djuraveln brukliga s. k. stamtavlorna äro således egentligen antavlor.H. T—n.

Anthemis. Se Kullor.

Anthonomus. Se Hallonvivel, Äppelblomvivel.

Anthoxantum. Se Vårbrodd.

Anthriscus. Se Körvel.

Anthyllis. Se Getväppling.

Antifebrin. Se Aminoföreningar.

Antikropp. Se Bakterier, Immunitet, Smittosam sjukdom.

Antipyretiska medel. Se Feberstillande.

Antirrhinum. Se Lejongap.

Antiseptiska medel. Sedan det — med början av 1849, då mjältbrandsbacillen upptäcktes — konstaterats, att bakterier och till en del även andra mikroorganismer i stor utsträckning äro alstrare av sjukdomar; liksom av förruttnelse och jäsningar, har man sökt efter ämnen, med vilkas tillhjälp dessa mikroorganismer kunna dödas eller hämmas i sin verksamhet. Sådana ämnen kallas antiseptiska medel eller antiseptika (av grekisk härledning betyder eg. »mot förruttnelse») eller desinfektionsmedel. Det förra namnet användes vanligen för ämnen avsedda till bekämpande av bakterier på sårytor eller slemhinnor eller på hudytan före en operation, i enstaka fall även inom djurkroppen befintliga mikroorganismer. Desinfektionsmedel pläga de benämnas, då de äro ämnade att förstöra skadliga mikroorganismer utanför djurkroppen — i bostäder, ställar, på seldon och redskap m. m. Användningen av antiseptika benämnes antiseptik, då den har djurkroppen till föremål, eljes desinfektion (se d. o.). Ämnen, som vi nu benämna antiseptika och desinfektionsmedel, ha delvis varit kända och nyttjade som sådana långt innan den. teoretiska grunden för deras användning var känd. Konsten att genom »balsamering» hindra lik från att ruttna är sålunda uråldrig; likaså konserveringen av kött genom saltning eller rökning — metoder, som bero på den antiseptiska verkan av de använda medlen, den starka koksaltlösningen, fenolerna i röken etc. — Bakterierna äro liksom andra växt-och djurceller för sina livsförrättningar beroende av protoplasmats vidmakthållande vid normal beskaffenhet. Förändringar i protoplasmats fysikaliska beskaffenhet, t. ex. genom minskning av vattenhalten, eller i dess kemiska sammansättning genom inverkan av ämnen, som reagera med (sönderklyva, utfälla eller bilda föreningar med) protoplasmabeståndsdelarna, döda cellen eller hämma åtminstone dess funktioner. Antiseptika verka på något av dessa sätt. På grund av likheten mellan bakterie- och djurcellen är det tydligt, att de antiseptiskt verkande medlen äro gifter lika väl för den senare som för bakterien, ett förhållande, som i hög grad begränsar dessa medels medicinska användning. Villkore† för att ett ämne skall vara verksamt som antiseptikum är, att det såsom fenol (karbolsyra) skall kunna direkt intränga i bakterierna, eller att det skall kemiskt påverka äggviteämnena, i första rummet i protoplasmats ytterskikt, såsom fallet är med syror, luter och vissa metallsalter. (Den förruttnelsehämmande verkan av koksalt beror, åtminstone till största delen, på dess egenskap att taga till sig vatten från bakterierna och dess näringssubstrat). — Det första ämne, som användes för antiseptisk sårbehandling, var fenol eller »karbolsyra», C_6H_5OH (se d. o.). Dess användning som sårmedel (i 1—3, högst 5-%iga lösningar) har till största delen alla av vägens ojämnheter framkallade ryckningar, förstärkta genom den långa stången, överföras genom stångkopplen och selarna till dragarna. Därför är anspänning med kort mellanstång att föredraga å arbetsfordon och å ojämna vägar.

På en del slåtter- och skördemaskiner har förekommit en från Amerika härrörande a., som utgöres av en lång tistelstång med våg och svänglar i båda ändar samt fram- och baksvänglarnas ändar förenade med dragkedjor, i vars länkar i den främre tredjedelen seltamparna trädas. Anspänningen är bekväm och fördelaktig i det avseendet, att hela bärningen och mothållningen förlägges till hästens rygg och bogrörelserna bliva obehindrade. Vid offentlig avprovning av slåttermaskiner med denna anspänning anmärktes, att stången ej får nog stadga utan slänger mot hästarna, och att dessa lätt skadas i bogen av framsvänglarna.

Vid oxars a. med parok är stången direkt häktad vid detta. Numera har dock loksele kommit allt mer i bruk även för oxar.

Tre hästar i bredd anspännas antingen vid var sin svängel på en fast, över gaffeln vilande sprängbom eller vid en olikarmad våg; vid dennas längre arm fästes en enkel svängel för en

häst och vid den hälften kortare armen en likarmad våg med de båda andra hästarnas svänglar.

Vid 3- eller 4-spann gå de två bakre hästarna vid stången och den eller de främre draga med linor och en våg fäst vid spannkroken i stångens främre ände.A. Pn.

Anstrykning. Se Målning.

Antavla, Anträd, schema över en viss individs förfäder i flera eller färre led, angivande först föräldrarna, sedan mor- och farföräldrarna, så dessa fyras föräldrar o. s. v., så långt förfäderna äro kända eller så långt man önskar. Stamtavla, pedigree, betecknar däremot ett föräldrapars eller en individs avkomlingar genom flere eller färre led, först barnen och deras makar, sedan deras avkomlingar o. s. v. De inom djuraveln brukliga s. k. stamtavlorna äro således egentligen antavlor.H. T—n.

Anthemis. Se Kullor.

Anthonomus. Se Hallonvivel, Äppelblomvivel.

Anthoxantum. Se Vårbrodd.

Anthriscus. Se Körvel.

Anthyllis. Se Getväppling.

Antifebrin. Se Aminoföreningar.

Antikropp. Se Bakterier, Immunitet, Smittosam sjukdom.

Antipyretiska medel. Se Feberstillande.

Antirrhinum. Se Lejongap.

Antiseptiska medel. Sedan det — med början av 1849, då mjältbrandsbacillen upptäcktes — konstaterats, att bakterier och till en del även andra mikroorganismer i stor utsträckning äro alstrare av sjukdomar; liksom av förruttnelse och jäsningar, har man sökt efter ämnen, med vilkas tillhjälp dessa mikroorganismer kunna dödas eller hämmas i sin verksamhet. Sådana ämnen kallas antiseptiska medel eller antiseptika (av grekisk härledning betyder eg. »mot förruttnelse») eller desinfektionsmedel. Det förra namnet användes vanligen för ämnen avsedda till bekämpande av bakterier på sårytor eller slemhinnor eller på hudytan före en operation, i enstaka fall även inom djurkroppen befintliga mikroorganismer. Desinfektionsmedel pläga de benämnas, då de äro ämnade att förstöra skadliga mikroorganismer utanför djurkroppen — i bostäder, ställar, på seldon och redskap m. m. Användningen av antiseptika benämnes antiseptik, då den har djurkroppen till föremål, eljes desinfektion (se d. o.). Ämnen, som vi nu benämna antiseptika och desinfektionsmedel, ha delvis varit kända och nyttjade som sådana långt innan den. teoretiska grunden för deras användning var känd. Konsten att genom »balsamering» hindra lik från att ruttna är sålunda uråldrig; likaså konserveringen av kött genom saltning eller rökning — metoder, som bero på den antiseptiska verkan av de använda medlen, den starka koksaltlösningen, fenolerna i röken etc. — Bakterierna äro liksom andra växt-och djurceller för sina livsförrättningar beroende av protoplasmats vidmakthållande vid normal beskaffenhet. Förändringar i protoplasmats fysikaliska beskaffenhet, t. ex. genom minskning av vattenhalten, eller i dess kemiska sammansättning genom inverkan av ämnen, som reagera med (sönderklyva, utfälla eller bilda föreningar med) protoplasmabeståndsdelarna, döda cellen eller hämma åtminstone dess funktioner. Antiseptika verka på något av dessa sätt. På grund av likheten mellan bakterie- och djurcellen är det tydligt, att de antiseptiskt verkande medlen äro gifter lika väl för den senare som för bakterien, ett förhållande, som i hög grad begränsar dessa medels medicinska användning. Villkore† för att ett ämne skall vara verksamt som antiseptikum är, att det såsom fenol (karbolsyra) skall kunna direkt intränga i bakterierna, eller att det skall kemiskt påverka äggviteämnena, i första rummet i protoplasmats ytterskikt, såsom fallet är med syror, luter och vissa metallsalter. (Den förruttnelsehämmande verkan av koksalt beror, åtminstone till största delen, på dess egenskap att taga till sig vatten från bakterierna och dess näringssubstrat). — Det första ämne, som användes för antiseptisk sårbehandling, var fenol eller »karbolsyra», C_6H_5OH (se d. o.). Dess användning som sårmedel (i 1—3, högst 5-%iga lösningar) har till största delen alla av vägens ojämnheter framkallade ryckningar, förstärkta genom den långa stången, överföras genom stångkopplen och selarna till dragarna. Därför är anspänning med kort mellanstång att föredraga å arbetsfordon och å ojämna vägar.

På en del slåtter- och skördemaskiner har förekommit en från Amerika härrörande a., som utgöres av en lång tistelstång med våg och svänglar i båda ändar samt fram- och baksvänglarnas ändar förenade med dragkedjor, i vars länkar i den främre tredjedelen seltamparna trädas. Anspänningen är bekväm och fördelaktig i det avseendet, att hela bärningen och mothållningen förlägges till hästens rygg och bogrörelserna bliva obehindrade. Vid offentlig avprovning av slåttermaskiner med denna anspänning anmärktes, att stången ej får nog stadga utan slänger mot hästarna, och att dessa lätt skadas i bogen av framsvänglarna.

Vid oxars a. med parok är stången direkt häktad vid detta. Numera har dock loksele kommit allt mer i bruk även för oxar.

Tre hästar i bredd anspännas antingen vid var sin svängel på en fast, över gaffeln vilande sprängbom eller vid en olikarmad våg; vid dennas längre arm fästes en enkel svängel för en häst och vid den hälften kortare armen en likarmad våg med de båda andra hästarnas svänglar.

Vid 3- eller 4-spann gå de två bakre hästarna vid stången och den eller de främre draga med linor och en våg fäst vid spannkroken i stångens främre ände.A. Pn.

Anstrykning. Se Målning.

Antavla, Anträd, schema över en viss individs förfäder i flera eller färre led, angivande först föräldrarna, sedan mor- och farföräldrarna, så dessa fyras föräldrar o. s. v., så långt förfäderna äro kända eller så långt man önskar. Stamtavla, pedigree, betecknar däremot ett föräldrapars eller en individs avkomlingar genom flere eller färre led, först barnen och deras makar, sedan deras avkomlingar o. s. v. De inom djuraveln brukliga s. k. stamtavlorna äro således egentligen antavlor.H. T—n.

Anthemis. Se Kullor.

Anthonomus. Se Hallonvivel, Äppelblomvivel.

Anthoxantum. Se Vårbrodd.

Anthriscus. Se Körvel.

Anthyllis. Se Getväppling.

Antifebrin. Se Aminoföreningar.

Antikropp. Se Bakterier, Immunitet, Smittosam sjukdom.

Antipyretiska medel. Se Feberstillande.

Antirrhinum. Se Lejongap.

Antiseptiska medel. Sedan det — med början av 1849, då mjältbrandsbacillen upptäcktes — konstaterats, att bakterier och till en del även andra mikroorganismer i stor utsträckning äro alstrare av sjukdomar; liksom av förruttnelse och jäsningar, har man sökt efter ämnen, med vilkas tillhjälp dessa mikroorganismer kunna dödas eller hämmas i sin verksamhet. Sådana ämnen kallas antiseptiska medel eller antiseptika (av grekisk härledning betyder eg. »mot förruttnelse») eller desinfektionsmedel. Det förra namnet användes vanligen för ämnen avsedda till bekämpande av bakterier på sårytor eller slemhinnor eller på hudytan före en operation, i enstaka fall även inom djurkroppen befintliga mikroorganismer. Desinfektionsmedel pläga de benämnas, då de äro ämnade att förstöra skadliga mikroorganismer utanför djurkroppen — i bostäder, ställar, på seldon och redskap m. m. Användningen av antiseptika benämnes antiseptik, då den har djurkroppen till föremål, eljes desinfektion (se d. o.). Ämnen, som vi nu benämna antiseptika och desinfektionsmedel, ha delvis varit kända och nyttjade som sådana långt innan den. teoretiska grunden för deras användning var känd. Konsten att genom »balsamering» hindra lik från att ruttna är sålunda uråldrig; likaså konserveringen av kött genom saltning eller rökning — metoder, som bero på den antiseptiska verkan av de använda medlen, den starka koksaltlösningen, fenolerna i röken etc. — Bakterierna äro liksom andra växt-och djurceller för sina livsförrättningar beroende av protoplasmats vidmakthållande vid normal beskaffenhet. Förändringar i protoplasmats fysikaliska beskaffenhet, t. ex. genom minskning av vattenhalten, eller i dess kemiska sammansättning genom inverkan av ämnen, som reagera med (sönderklyva,

utfälla eller bilda föreningar med) protoplasmabeståndsdelarna, döda cellen eller hämma åtminstone dess funktioner. Antiseptika verka på något av dessa sätt. På grund av likheten mellan bakterie- och djurcellen är det tydligt, att de antiseptiskt verkande medlen äro gifter lika väl för den senare som för bakterien, ett förhållande, som i hög grad begränsar dessa medels medicinska användning. Villkore† för att ett ämne skall vara verksamt som antiseptikum är, att det såsom fenol (karbolsyra) skall kunna direkt intränga i bakterierna, eller att det skall kemiskt påverka äggviteämnena, i första rummet i protoplasmats ytterskikt, såsom fallet är med syror, luter och vissa metallsalter. (Den förruttnelsehämmande verkan av koksalt beror, åtminstone till största delen, på dess egenskap att taga till sig vatten från bakterierna och dess näringssubstrat). — Det första ämne, som användes för antiseptisk sårbehandling, var fenol eller »karbolsyra», C_6H_5OH (se d. o.). Dess användning som sårmedel (i 1—3, högst 5-%iga lösningar) har till största delen alla av vägens ojämnheter framkallade ryckningar, förstärkta genom den långa stången, överföras genom stångkopplen och selarna till dragarna. Därför är anspänning med kort mellanstång att föredraga å arbetsfordon och å ojämna vägar.

På en del slåtter- och skördemaskiner har förekommit en från Amerika härrörande a., som utgöres av en lång tistelstång med våg och svänglar i båda ändar samt fram- och baksvänglarnas ändar förenade med dragkedjor, i vars länkar i den främre tredjedelen seltamparna trädas. Anspänningen är bekväm och fördelaktig i det avseendet, att hela bärningen och mothållningen förlägges till hästens rygg och bogrörelserna bliva obehindrade. Vid offentlig avprovning av slåttermaskiner med denna anspänning anmärktes, att stången ej får nog stadga utan slänger mot hästarna, och att dessa lätt skadas i bogen av framsvänglarna.

Vid oxars a. med parok är stången direkt häktad vid detta. Numera har dock loksele kommit allt mer i bruk även för oxar.

Tre hästar i bredd anspännas antingen vid var sin svängel på en fast, över gaffeln vilande sprängbom eller vid en olikarmad våg; vid dennas längre arm fästes en enkel svängel för en häst och vid den hälften kortare armen en likarmad våg med de båda andra hästarnas svänglar.

Vid 3- eller 4-spann gå de två bakre hästarna vid stången och den eller de främre draga med linor och en våg fäst vid spannkroken i stångens främre ände.A. Pn.

Anstrykning. Se Målning.

Antavla, Anträd, schema över en viss individs förfäder i flera eller färre led, angivande först föräldrarna, sedan mor- och farföräldrarna, så dessa fyras föräldrar o. s. v., så långt förfäderna äro kända eller så långt man önskar. Stamtavla, pedigree, betecknar däremot ett föräldrapars eller en individs avkomlingar genom flere eller färre led, först barnen och deras makar, sedan deras avkomlingar o. s. v. De inom djuraveln brukliga s. k. stamtavlorna äro således egentligen antavlor.H. T—n.

Anthemis. Se Kullor.

Anthonomus. Se Hallonvivel, Äppelblomvivel.

Anthoxantum. Se Vårbrodd.

Anthriscus. Se Körvel.

Anthyllis. Se Getväppling.

Antifebrin. Se Aminoföreningar.

Antikropp. Se Bakterier, Immunitet, Smittosam sjukdom.

Antipyretiska medel. Se Feberstillande.

Antirrhinum. Se Lejongap.

Antiseptiska medel. Sedan det — med början av 1849, då mjältbrandsbacillen upptäcktes — konstaterats, att bakterier och till en del även andra mikroorganismer i stor utsträckning äro alstrare av sjukdomar; liksom av förruttnelse och jäsningar, har man sökt efter ämnen, med vilkas tillhjälp dessa mikroorganismer kunna dödas eller hämmas i sin verksamhet. Sådana ämnen kallas antiseptiska medel eller antiseptika (av grekisk härledning betyder eg. »mot förruttnelse») eller desinfektionsmedel. Det förra namnet användes vanligen för ämnen avsedda till bekämpande av bakterier på sårytor eller slemhinnor eller på hudytan före en operation, i enstaka fall även inom djurkroppen befintliga mikroorganismer. Desinfektionsmedel pläga de benämnas, då de äro ämnade att förstöra skadliga mikroorganismer utanför djurkroppen — i bostäder, ställar, på seldon och redskap m. m. Användningen av antiseptika benämnes antiseptik, då den har djurkroppen till föremål, eljes desinfektion (se d. o.). Ämnen, som vi nu benämna antiseptika och desinfektionsmedel, ha delvis varit kända och nyttjade som sådana långt innan den. teoretiska grunden för deras användning var känd. Konsten att genom »balsamering» hindra lik från att ruttna är sålunda uråldrig; likaså konserveringen av kött genom saltning eller rökning — metoder, som bero på den antiseptiska verkan av de använda medlen, den starka koksaltlösningen, fenolerna i röken etc. — Bakterierna äro liksom andra växt-och djurceller för sina livsförrättningar beroende av protoplasmats vidmakthållande vid normal beskaffenhet. Förändringar i protoplasmats fysikaliska beskaffenhet, t. ex. genom minskning av vattenhalten, eller i dess kemiska sammansättning genom inverkan av ämnen, som reagera med (sönderklyva,

utfälla eller bilda föreningar med) protoplasmabeståndsdelarna, döda cellen eller hämma åtminstone dess funktioner. Antiseptika verka på något av dessa sätt. På grund av likheten mellan bakterie- och djurcellen är det tydligt, att de antiseptiskt verkande medlen äro gifter lika väl för den senare som för bakterien, ett förhållande, som i hög grad begränsar dessa medels medicinska användning. Villkore† för att ett ämne skall vara verksamt som antiseptikum är, att det såsom fenol (karbolsyra) skall kunna direkt intränga i bakterierna, eller att det skall kemiskt påverka äggviteämnena, i första rummet i protoplasmats ytterskikt, såsom fallet är med syror, luter och vissa metallsalter. (Den förruttnelsehämmande verkan av koksalt beror, åtminstone till största delen, på dess egenskap att taga till sig vatten från bakterierna och dess näringssubstrat). — Det första ämne, som användes för antiseptisk sårbehandling, var fenol eller »karbolsyra», C_6H_5OH (se d. o.). Dess användning som sårmedel (i 1—3, högst 5-%iga lösningar) har till största delen alla av vägens ojämnheter framkallade ryckningar, förstärkta genom den långa stången, överföras genom stångkopplen och selarna till dragarna. Därför är anspänning med kort mellanstång att föredraga å arbetsfordon och å ojämna vägar.

På en del slåtter- och skördemaskiner har förekommit en från Amerika härrörande a., som utgöres av en lång tistelstång med våg och svänglar i båda ändar samt fram- och baksvänglarnas ändar förenade med dragkedjor, i vars länkar i den främre tredjedelen seltamparna trädas. Anspänningen är bekväm och fördelaktig i det avseendet, att hela bärningen och mothållningen förlägges till hästens rygg och bogrörelserna bliva obehindrade. Vid offentlig avprovning av slåttermaskiner med denna anspänning anmärktes, att stången ej får nog stadga utan slänger mot hästarna, och att dessa lätt skadas i bogen av framsvänglarna.

Vid oxars a. med parok är stången direkt häktad vid detta. Numera har dock loksele kommit allt mer i bruk även för oxar.

Tre hästar i bredd anspännas antingen vid var sin svängel på en fast, över gaffeln vilande sprängbom eller vid en olikarmad våg; vid dennas längre arm fästes en enkel svängel för en häst och vid den hälften kortare armen en likarmad våg med de båda andra hästarnas svänglar.

Vid 3- eller 4-spann gå de två bakre hästarna vid stången och den eller de främre draga med linor och en våg fäst vid spannkroken i stångens främre ände.A. Pn.

Anstrykning. Se Målning.

Antavla, Anträd, schema över en viss individs förfäder i flera eller färre led, angivande först föräldrarna, sedan mor- och farföräldrarna, så dessa fyras föräldrar o. s. v., så långt förfäderna äro kända eller så långt man önskar. Stamtavla, pedigree, betecknar däremot ett föräldrapars eller en individs avkomlingar genom flere eller färre led, först barnen och deras makar, sedan deras avkomlingar o. s. v. De inom djuraveln brukliga s. k. stamtavlorna äro således egentligen antavlor.H. T—n.

Anthemis. Se Kullor.

Anthonomus. Se Hallonvivel, Äppelblomvivel.

Anthoxantum. Se Vårbrodd.

Anthriscus. Se Körvel.

Anthyllis. Se Getväppling.

Antifebrin. Se Aminoföreningar.

Antikropp. Se Bakterier, Immunitet, Smittosam sjukdom.

Antipyretiska medel. Se Feberstillande.

Antirrhinum. Se Lejongap.

Antiseptiska medel. Sedan det — med början av 1849, då mjältbrandsbacillen upptäcktes — konstaterats, att bakterier och till en del även andra mikroorganismer i stor utsträckning äro alstrare av sjukdomar; liksom av förruttnelse och jäsningar, har man sökt efter ämnen, med vilkas tillhjälp dessa mikroorganismer kunna dödas eller hämmas i sin verksamhet. Sådana ämnen kallas antiseptiska medel eller antiseptika (av grekisk härledning betyder eg. »mot förruttnelse») eller desinfektionsmedel. Det förra namnet användes vanligen för ämnen avsedda till bekämpande av bakterier på sårytor eller slemhinnor eller på hudytan före en operation, i enstaka fall även inom djurkroppen befintliga mikroorganismer. Desinfektionsmedel pläga de benämnas, då de äro ämnade att förstöra skadliga mikroorganismer utanför djurkroppen — i bostäder, ställar, på seldon och redskap m. m. Användningen av antiseptika benämnes antiseptik, då den har djurkroppen till föremål, eljes desinfektion (se d. o.). Ämnen, som vi nu benämna antiseptika och desinfektionsmedel, ha delvis varit kända och nyttjade som sådana långt innan den. teoretiska grunden för deras användning var känd. Konsten att genom »balsamering» hindra lik från att ruttna är sålunda uråldrig; likaså konserveringen av kött genom saltning eller rökning — metoder, som bero på den antiseptiska verkan av de använda medlen, den starka koksaltlösningen, fenolerna i röken etc. — Bakterierna äro liksom andra växt-och djurceller för sina livsförrättningar beroende av protoplasmats vidmakthållande vid normal beskaffenhet. Förändringar i protoplasmats fysikaliska beskaffenhet, t. ex. genom minskning av vattenhalten, eller i dess kemiska sammansättning genom inverkan av ämnen, som reagera med (sönderklyva, utfälla eller bilda föreningar med) protoplasmabeståndsdelarna, döda cellen eller hämma åtminstone dess funktioner. Antiseptika verka på något av dessa sätt. På grund av likheten mellan bakterie- och djurcellen är det tydligt, att de antiseptiskt verkande medlen äro gifter lika väl för den senare som för bakterien, ett förhållande, som i hög grad begränsar dessa medels medicinska användning. Villkore† för att ett ämne skall vara verksamt som antiseptikum är, att det såsom fenol (karbolsyra) skall kunna direkt intränga i bakterierna, eller att det skall kemiskt påverka äggviteämnena, i första rummet i protoplasmats ytterskikt, såsom fallet är med syror, luter och vissa metallsalter. (Den förruttnelsehämmande verkan av koksalt beror, åtminstone till största delen, på dess egenskap att taga till sig vatten från bakterierna och dess näringssubstrat). — Det första ämne, som användes för antiseptisk sårbehandling, var fenol eller »karbolsyra», C_6H_5OH (se d. o.). Dess användning som sårmedel (i 1—3, högst 5-%iga lösningar) har till största delen alla av vägens ojämnheter framkallade ryckningar, förstärkta genom den långa stången, överföras genom stångkopplen och selarna till dragarna. Därför är anspänning med kort mellanstång att föredraga å arbetsfordon och å ojämna vägar.

På en del slåtter- och skördemaskiner har förekommit en från Amerika härrörande a., som utgöres av en lång tistelstång med våg och svänglar i båda ändar samt fram- och baksvänglarnas ändar förenade med dragkedjor, i vars länkar i den främre tredjedelen seltamparna trädas. Anspänningen är bekväm och fördelaktig i det avseendet, att hela bärningen och mothållningen förlägges till hästens rygg och bogrörelserna bliva obehindrade. Vid offentlig avprovning av slåttermaskiner med denna anspänning anmärktes, att stången ej får nog stadga utan slänger mot hästarna, och att dessa lätt skadas i bogen av framsvänglarna.

Vid oxars a. med parok är stången direkt häktad vid detta. Numera har dock loksele kommit allt mer i bruk även för oxar.

Tre hästar i bredd anspännas antingen vid var sin svängel på en fast, över gaffeln vilande sprängbom eller vid en olikarmad våg; vid dennas längre arm fästes en enkel svängel för en häst och vid den hälften kortare armen en likarmad våg med de båda andra hästarnas svänglar.

Vid 3- eller 4-spann gå de två bakre hästarna vid stången och den eller de främre draga med linor och en våg fäst vid spannkroken i stångens främre ände.A. Pn.

Anstrykning. Se Målning.

Antavla, Anträd, schema över en viss individs förfäder i flera eller färre led, angivande först föräldrarna, sedan mor- och farföräldrarna, så dessa fyras föräldrar o. s. v., så långt förfäderna äro kända eller så långt man önskar. Stamtavla, pedigree, betecknar däremot ett föräldrapars eller en individs avkomlingar genom flere eller färre led, först barnen och deras makar, sedan deras avkomlingar o. s. v. De inom djuraveln brukliga s. k. stamtavlorna äro således egentligen antavlor.H. T—n.

Anthemis. Se Kullor.

Anthonomus. Se Hallonvivel, Äppelblomvivel.

Anthoxantum. Se Vårbrodd.

Anthriscus. Se Körvel.

Anthyllis. Se Getväppling.

Antifebrin. Se Aminoföreningar.

Antikropp. Se Bakterier, Immunitet, Smittosam sjukdom.

Antipyretiska medel. Se Feberstillande.

Antirrhinum. Se Lejongap.

Antiseptiska medel. Sedan det — med början av 1849, då mjältbrandsbacillen upptäcktes — konstaterats, att bakterier och till en del även andra mikroorganismer i stor utsträckning äro alstrare av sjukdomar; liksom av förruttnelse och jäsningar, har man sökt efter ämnen, med vilkas tillhjälp dessa mikroorganismer kunna dödas eller hämmas i sin verksamhet. Sådana ämnen kallas antiseptiska medel eller antiseptika (av grekisk härledning betyder eg. »mot förruttnelse») eller desinfektionsmedel. Det förra namnet användes vanligen för ämnen avsedda till bekämpande av bakterier på sårytor eller slemhinnor eller på hudytan före en operation, i enstaka fall även inom djurkroppen befintliga mikroorganismer. Desinfektionsmedel pläga de benämnas, då de äro ämnade att förstöra skadliga mikroorganismer utanför djurkroppen — i bostäder, ställar, på seldon och redskap m. m. Användningen av antiseptika benämnes antiseptik, då den har djurkroppen till föremål, eljes desinfektion (se d. o.). Ämnen, som vi nu benämna antiseptika och desinfektionsmedel, ha delvis varit kända och nyttjade som sådana långt innan den. teoretiska grunden för deras användning var känd. Konsten att genom »balsamering» hindra lik från att ruttna är sålunda uråldrig; likaså konserveringen av kött genom saltning eller rökning — metoder, som bero på den antiseptiska verkan av de använda medlen, den starka koksaltlösningen, fenolerna i röken etc. — Bakterierna äro liksom andra växt-och djurceller för sina livsförrättningar beroende av protoplasmats vidmakthållande vid normal beskaffenhet. Förändringar i protoplasmats fysikaliska beskaffenhet, t. ex. genom minskning av vattenhalten, eller i dess kemiska sammansättning genom inverkan av ämnen, som reagera med (sönderklyva, utfälla eller bilda föreningar med) protoplasmabeståndsdelarna, döda cellen eller hämma åtminstone dess funktioner. Antiseptika verka på något av dessa sätt. På grund av likheten mellan bakterie- och djurcellen är det tydligt, att de antiseptiskt verkande medlen äro gifter lika väl för den senare som för bakterien, ett förhållande, som i hög grad begränsar dessa medels medicinska användning. Villkore† för att ett ämne skall vara verksamt som antiseptikum är, att det såsom fenol (karbolsyra) skall kunna direkt intränga i bakterierna, eller att det skall kemiskt påverka äggviteämnena, i första rummet i protoplasmats ytterskikt, såsom fallet är med syror, luter och vissa metallsalter. (Den förruttnelsehämmande verkan av koksalt beror, åtminstone till största delen, på dess egenskap att taga till sig vatten från bakterierna och dess näringssubstrat). — Det första ämne, som användes för antiseptisk sårbehandling, var fenol eller »karbolsyra», C_6H_5OH (se d. o.). Dess användning som sårmedel (i 1—3, högst 5-%iga lösningar) har till största delenfrågåtts på grund av dess avsevärda giftighet. Dels kan den från sår och slemhinnor uppsugas och åstadkomma allmän förgiftning, huvudsakligen berörande de centrala nervsystemet, dels kan den vid längre tids användning som omslag åstadkomma icke önskvärda lokal verkningar, t. o. m. brand i den behandlade kroppsdelen. I större koncentration verkar den frätande. Närbesläktad med fenol är kresol (metylfenol), som förekommer i stenkolstjära och bl. a. föres i handeln liksom fenol löst i såpa eller hartstvål i form av preparaten kresolsåpa, lysol, solveol, kreolin (som även innehåller en större mängd högre kolväten) m. fl., vilka spädda med vatten till en styrka av $^1/_2$—3 % ännu ha ganska stor användning i veterinärpraktiken vid sårbehandling, till livmodersköljning och till behandling av skabb (»kreolinbad»). Kresol uppsuges ej så lätt som fenol, och faran för allmänförgiftning vid användning av kresolpreparat är därför väsentligt mindre. S. k. rå kresol eller rå karbolsyra, som utgöres av en blandning av fenoler, har stor användning för desinfektion av stallar o. dyl. Vid allt begagnande av fenol och kresolpreparater måste man erinra sig, att deras genomträngande lukt lätt övergår på kornas mjölk och t. o. m. på köttet, varför de böra användas i måttliga mängder, framförallt, på djur, som man kan riskera nödgas slakta t. f. av sjukdom, men med utsikt, att köttet skall vara användbart till människoföda. Rökningens konserverande inverkan på köttvaror beror delvis på rökens halt av fenoler, som äro starkt förruttnelsehämmande, dels på värmets uttorkande verkan på ytan av de rökta varorna, varigenom för bakterierna behövlig fuktighet borttages. Trätjära är liksom stenkolstjära antiseptisk genom sin halt av aromatiska ämnen, och den förra har av denna anledning en viss användning i

veterinärpraktiken, t. ex. till genomdränkande av blånpackningar för strålfårorna vid strålröta och till bestrykande av förband om hovar och klövar. — Kvicksilverklorid, sublimat ($HgCl_2$), är ett av de verksammaste antiseptika, man känner. (Se Sublimat). Sublimat användes vanligen i lösningar av en styrka av 0,5—1 på 1,000 delar vatten. För bekvämlighets skull föreskrives det oftast i form av sublimatpastiljer, små fyrkantiga bitar, sammanpressade av 1 gr sublimat och 1 gr koksalt och färgade med röd »anilinfärg» för att lösningen till undvikande av förväxlingar skall vara lätt att igenkänna; de skola lösas i 1—2 l vatten. Sublimat är alltjämt ett av de för djur mest använda medlen för sårbehandling och omslag vid vargöringsprocesser. Det måste emellertid behandlas med försiktighet på grund av sin stora giftighet (och fås därför ej utan recept från apotek). (Se Förgiftning.) Även till stalldesinfektion begagnas sublimat, men måste naturligtvis efter vederbörlig inverkan grundligt bortsköljas. — Borsyra (se d. o.) användes i 2—4-%-ig lösning som ett milt, på sår och slemhinnor föga retande antiseptikum; verkar hämmande, men knappast dödande på bakterier, är föga giftigt. Den verksamma beståndsdelen i aseptin är borsyra. Begagnas stundom till konservering av köttfärs, korv etc. Denna användning bör dock frånrådas, emedan ett upptagande under längre tid av borsyra, även i rätt små mängder, ogynnsamt påverkar födans tillgodogörande. Försättande av saluhållna födoämnen med borsyra är enligt svensk lag förbjudet. — Jod löst i sprit till en brunfärgad vätska, som färgar huden brun, benämnes jodtinktur eller jodsprit, om den är 5-%-ig, stark jodsprit, om 10-%-ig. Den är att räkna till de mest användbara och mest använda antiseptika för såväl människor som djur. Joden intränger lätt i såväl vävnader som bakterier. Jodsprit är därför synnerligen lämplig för huddesinfektion före operationer och till behandling av infekterade sår. — För rengöring och desinfektion av huden användes vidare tvättning med såpa och vatten eller såpsprit, varigenom hudtalgen löses och av densamma kvarhållna föroreningar sköljas bort. De ur såpan frigjorda små mängderna alkali verka även till en viss grad bakteriedödande. Tvättning med alkohol (se d. o.), som även är fettlösande och antiseptisk, användes för samma ändamål. — Jodoform (trijodmetan, CHJ_3) är ett gult kristalliniskt pulver med saffransliknande lukt, som i stor utsträckning nyttjas som ströpulver för varavsöndrande sår. Ehuru själv i saknad av antiseptiska egenskaper, verkar dock jodoformen, använd på nämnda sätt, antiseptiskt, i det den i beröring med sårvätskan småningom sönderdelas under frigörande av jod. Är liksom jod giftig. — Klorgas är utomordentligt starkt antiseptisk, men verkar också kraftigt förstörande på all organisk substans. Den användes huvudsakligen för grövre desinfektionsändamål och framställes då genom inverkan av saltsyra på klorkalk. På senare tid har man i stor utsträckning begagnat sig av en neutral lösning av underklorsyrligt natron (»Carrell's lösning») som ett kraftigt antiseptiskt och på den friska sårvävnaden föga retande medel för spolning av starkt infekterade sår och fistlar. — Vätesuperoxid (H_2O_2) förekommer i handeln vanligen i 3 proc. vattenlösning (»oxygenol» är en sådan). Denna är ett av de modernaste och bästa sårbehandlingsmedlen. Vätesuperoxidens starkt antiseptiska verkan beror på, att den vid beröring med sårvätskan sönderfaller i vatten och fri syrgas, vilken senare i frigöringsögonblicket verkar kraftigt oxiderande och därigenom giftigt på bakterierna. Den livliga syrgasutvecklingen, som gersig till känna genom bildning av fradga i den från såret avflytande vätskan, har också till följd en grundlig mekanisk rengöring av såret, genom vilken avstötta vävnadsdelar jämte bakterier avlägsnas. På grund av vätesuperoxidens hastiga sönderfall är dess antiseptiska verkan dock raskt övergående. Då den i såret ej kvarlämnar annat än en del vid dess sönderdelning bildat vatten, har den använd i lämplig utspädning — 0,5 à 1 % — en ganska obetydligt retande inverkan. »Burows lösning» är en annan mycket använd antiseptisk vätska. (Se Aluminium). — Lapis, silvernitrat ($AgNO_3$), användes i fast form, »lapispenna», eller i stark lösning som frätmedel för svårläkta och med riklig svallköttbildning läknande sår. — Som sårpulver till ersättning för jodoform nyttjas ofta xeroform (tribromfenolvismut), som ej har jodoformens obehagliga lukt. — För desinfektionsändamål, och i viss utsträckning även som egentligt antiseptikum, användes formalin (formaldehyd, HCHO), en gas av stickande lukt, som saluföres i c:a 35 %-ig vattenlösning (»formol»), och preparat av detsamma (lysoform), formalinsåpa, en gulaktig, skummande, för känseln hal vätska, använd som sårmedel o. dyl. i utspädningen 1 matsked på 1 l. vatten. Ett billigt och effektivt desinfektionsmedel är vanlig släckt kalk (kalciumhydrat, CaO_2H_2) utrörd med vatten till kalkmjölk. Som kalkliniment, en blandning av lika delar (klart) kalkvatten och linolja, har den användning till genomdränkande av förband på brännskador. — »Svavelrökning», d. v. s. bränning av svavel, varvid svaveldioxidgas eller svavelsyrlighet, SO_2, utvecklas, var förr en mycket begagnad desinfektionsmetod, men är nu frångången som mindre effektiv och förenad med stora obehag; däremot användes den fortfarande som verksam mot jäst- och mögelsvampar inom t. ex. vinindustrien. — Till desinfektion av tarmkanalen vid smittsamma sjukdomar, vilkas smittämne upptages genom tarmen, eller vid vissa andra fall av abnorm bakterievegetation därstädes användes, framförallt för svin, kalomel (kvicksilverklorur, Hg_2Cl_2), ett vitt, luktlöst, i vatten olösligt pulver. Kalomel är ett kraftigt avföringsmedel och anses huvudsakligen på denna grund, möjligen också därigenom att det i tarmen skulle i någon mån övergå i lösliga kvicksilverföreningar, utöva sin desinficerande verkan. — Att medels antiseptika döda eller motarbeta i kroppsvätskorna eller organen förekommande sjukdomsalstrande mikroorganismer låter sig till följd av de antiseptiska medlens giftighet för organismen i de flesta fall icke göra. Några undantagsfall finnas dock. Sålunda är det välbekant, att de blodparasiter, som alstra människans malaria (»frossa»), kunna bekämpas med kinin. Detta medel har också varit använt, ehuru med mindre framgång, mot de mikroorganismer, som orsaka nötkreaturens blodstallning; nu har man emellertid för detta ändamål övergått till insprutningar i blodet av en del för dessa blodparasiter starkt giftiga, men för djurorganismen ofarliga färgämnen, främst »trypanblått» — efter vad erfarenheten hittills visat med ganska gott resultat. Salicylsyra (ortooxibenzoesyra) och en hel del salicylsyrepreparater hava en specifik verkan mot ledgångsreumatism hos människor och även hos djur, en sjukdom, som säkerligen har till orsak smittämnen, vilka man dock ännu icke känner närmare. Vissa organiska arsenikföreningar, i främsta rummet »salvarsan», som ursprungligen använts endast mot människans syfilis, har nu även upptagits i veterinärmedicinen och visat sig vara av god verkan som medel (till insprutning i blodet) mot lungröta hos häst. Det synes ej osannolikt, att det kommer att få användning även vid andra smittsamma husdjurssjukdomar. Om antiseptiska medels användning i livsmedel, se Konservering.*

Antracit. Se Bränsle. Stenkol.

Anträd. Se Antavla.

Anämi. Se Blodbrist.

Apamea. Se Gräsrotfly.

Apatit. Se Fosfor: Fosfat.

Apel, äppelträd, *Pyrus Malus L.*, är ett över hela det mellersta och södra Europa och i Sverige upp till södra Norrland vildväxande, medelstort-småvuxet träd med yvig krona, äggrunda-ovala, under håriga blad, rödletta blommor och runda frukter. Veden är mörk och mycket hård, varför den är värderad som virke för blockmakeri och annan smärre träslöjd. Blommorna sökas mycket av bien. Apeln värderades förr för vildäpplenas skull och räknades i de gamla lagarna till de genom särskilda stadganden skyddade bärande träden. Om odlade äppelträd, se Äpple.

Apelkastad. Se Färg.

Apelmärgmal, *Blastodacna putripennella* Zell, en liten malfjäril, som i augusti lägger ägg på äppelträdens årsskott; de små 7—8 mm långa, blodröda larverna framkomma samma höst och gnaga sig genast in under barken, vanligen strax nedom ett skott. Under vintern leva de här och gnaga en hålighet mellan bark och ved. Barken spricker sedan, varefter ett kräftsår lätt uppkommer. På våren fortsätta larverna gnaget in i de nya skotten, som snart därpå vissna. I sådana skott sker förpuppningen. Vinterskadorna förbises lätt, och försommarangreppet förväxlas med angrepp av kärnfruktmögel (*Monilia*).A. T—n.

Aphis. Se Bladlus.

Aphitoxin. Se Insektdödande medel.

Apion. Se Klöverspetsvivel.

Apis. Se Bi.

Apium. Se Selleri.

Apogami. Se Fortplantning.

sig till känna genom bildning av fradga i den från såret avflytande vätskan, har också till följd en grundlig mekanisk rengöring av såret, genom vilken avstötta vävnadsdelar jämte bakterier avlägsnas. På grund av vätesuperoxidens hastiga sönderfall är dess antiseptiska verkan dock raskt övergående. Då den i såret ej kvarlämnar annat än en del vid dess sönderdelning bildat vatten, har den använd i lämplig utspädning — 0,5 à 1 % — en ganska obetydligt retande inverkan. »Burows lösning» är en annan mycket använd antiseptisk vätska. (Se Aluminium). — Lapis, silvernitrat ($AgNO_3$), användes i fast form, »lapispenna», eller i stark lösning som frätmedel för svårläkta och med riklig svallköttbildning läknande sår. — Som sårpulver till ersättning för jodoform nyttjas ofta xeroform (tribromfenolvismut), som ej har jodoformens obehagliga lukt. — För desinfektionsändamål, och i viss utsträckning även som egentligt antiseptikum, användes formalin (formaldehyd, HCHO), en gas av stickande lukt, som saluföres i c:a 35 %-ig vattenlösning (»formol»), och preparat av detsamma (lysoform), formalinsåpa, en gulaktig, skummande, för känseln hal vätska, använd som sårmedel o. dyl. i utspädningen 1 matsked på 1 l. vatten. Ett billigt och

effektivt desinfektionsmedel är vanlig släckt kalk (kalciumhydrat, CaO_2H_2) utrörd med vatten till kalkmjölk. Som kalkliniment, en blandning av lika delar (klart) kalkvatten och linolja, har den användning till genomdränkande av förband på brännskador. — »Svavelrökning», d. v. s. bränning av svavel, varvid svaveldioxidgas eller svavelsyrlighet, SO_2, utvecklas, var förr en mycket begagnad desinfektionsmetod, men är nu frångången som mindre effektiv och förenad med stora obehag; däremot användes den fortfarande som verksam mot jäst- och mögelsvampar inom t. ex. vinindustrien. — Till desinfektion av tarmkanalen vid smittsamma sjukdomar, vilkas smittämne upptages genom tarmen, eller vid vissa andra fall av abnorm bakterievegetation därstädes användes, framförallt för svin, kalomel (kvicksilverklorur, Hg_2Cl_2), ett vitt, luktlöst, i vatten olösligt pulver. Kalomel är ett kraftigt avföringsmedel och anses huvudsakligen på denna grund, möjligen också därigenom att det i tarmen skulle i någon mån övergå i lösliga kvicksilverföreningar, utöva sin desinficerande verkan. — Att medels antiseptika döda eller motarbeta i kroppsvätskorna eller organen förekommande sjukdomsalstrande mikroorganismer låter sig till följd av de antiseptiska medlens giftighet för organismen i de flesta fall icke göra. Några undantagsfall finnas dock. Sålunda är det välbekant, att de blodparasiter, som alstra människans malaria (»frossa»), kunna bekämpas med kinin. Detta medel har också varit använt, ehuru med mindre framgång, mot de mikroorganismer, som orsaka nötkreaturens blodstallning; nu har man emellertid för detta ändamål övergått till insprutningar i blodet av en del för dessa blodparasiter starkt giftiga, men för djurorganismen ofarliga färgämnen, främst »trypanblått» — efter vad erfarenheten hittills visat med ganska gott resultat. Salicylsyra (ortooxibenzoesyra) och en hel del salicylsyrepreparater hava en specifik verkan mot ledgångsreumatism hos människor och även hos djur, en sjukdom, som säkerligen har till orsak smittämnen, vilka man dock ännu icke känner närmare. Vissa organiska arsenikföreningar, i främsta rummet »salvarsan», som ursprungligen använts endast mot människans syfilis, har nu även upptagits i veterinärmedicinen och visat sig vara av god verkan som medel (till insprutning i blodet) mot lungröta hos häst. Det synes ej osannolikt, att det kommer att få användning även vid andra smittsamma husdjurssjukdomar. Om antiseptiska medels användning i livsmedel, se Konservering.*

Antracit. Se Bränsle. Stenkol.

Anträd. Se Antavla.

Anämi. Se Blodbrist.

Apamea. Se Gräsrotfly.

Apatit. Se Fosfor: Fosfat.

Apel, äppelträd, *Pyrus Malus L.*, är ett över hela det mellersta och södra Europa och i Sverige upp till södra Norrland vildväxande, medelstort-småvuxet träd med yvig krona, äggrunda-ovala, under håriga blad, rödletta blommor och runda frukter. Veden är mörk och mycket hård, varför den är värderad som virke för blockmakeri och annan smärre träslöjd. Blommorna sökas mycket av bien. Apeln värderades förr för vildäpplenas skull och räknades i de gamla lagarna till de genom särskilda stadganden skyddade bärande träden. Om odlade äppelträd, se Äpple.

Apelkastad. Se Färg.

Apelmärgmal, *Blastodacna putripennella* Zell, en liten malfjäril, som i augusti lägger ägg på äppelträdens årsskott; de små 7—8 mm långa, blodröda larverna framkomma samma höst och gnaga sig genast in under barken, vanligen strax nedom ett skott. Under vintern leva de här och gnaga en hålighet mellan bark och ved. Barken spricker sedan, varefter ett kräftsår lätt uppkommer. På våren fortsätta larverna gnaget in i de nya skotten, som snart därpå vissna. I sådana skott sker förpuppningen. Vinterskadorna förbises lätt, och försommarangreppet förväxlas med angrepp av kärnfruktmögel (*Monilia*).A. T—n.

Aphis. Se Bladlus.

Aphitoxin. Se Insektdödande medel.

Apion. Se Klöverspetsvivel.

Apis. Se Bi.

Apium. Se Selleri.

Apogami. Se Fortplantning.

sig till känna genom bildning av fradga i den från såret avflytande vätskan, har också till följd en grundlig mekanisk rengöring av såret, genom vilken avstötta vävnadsdelar jämte bakterier avlägsnas. På grund av vätesuperoxidens hastiga sönderfall är dess antiseptiska verkan dock raskt övergående. Då den i såret ej kvarlämnar annat än en del vid dess sönderdelning bildat vatten, har den använd i lämplig utspädning — 0,5 à 1 % — en ganska obetydligt retande inverkan. »Burows lösning» är en annan mycket använd antiseptisk vätska. (Se Aluminium). — Lapis, silvernitrat ($AgNO_3$), användes i fast form, »lapispenna», eller i stark lösning som frätmedel för svårläkta och med riklig svallköttbildning läknande sår. — Som sårpulver till ersättning för jodoform nyttjas ofta xeroform (tribromfenolvismut), som ej har jodoformens obehagliga lukt. — För desinfektionsändamål, och i viss utsträckning även som egentligt antiseptikum, användes formalin (formaldehyd, HCHO), en gas av stickande lukt, som saluföres i c:a 35 %-ig vattenlösning (»formol»), och preparat av detsamma (lysoform), formalinsåpa, en gulaktig, skummande, för känseln hal vätska, använd som sårmedel o. dyl. i utspädningen 1 matsked på 1 l. vatten. Ett billigt och
effektivt desinfektionsmedel är vanlig släckt kalk (kalciumhydrat, CaO_2H_2) utrörd med vatten till kalkmjölk. Som kalkliniment, en blandning av lika delar (klart) kalkvatten och linolja, har den användning till genomdränkande av förband på brännskador. — »Svavelrökning», d. v. s. bränning av svavel, varvid svaveldioxidgas eller svavelsyrlighet, SO_2, utvecklas, var förr en mycket begagnad desinfektionsmetod, men är nu frångången som mindre effektiv och förenad med stora obehag; däremot användes den fortfarande som verksam mot jäst- och mögelsvampar inom t. ex. vinindustrien. — Till desinfektion av tarmkanalen vid smittsamma sjukdomar, vilkas smittämne upptages genom tarmen, eller vid vissa andra fall av abnorm bakterievegetation därstädes användes, framförallt för svin, kalomel (kvicksilverklorur, Hg_2Cl_2), ett vitt, luktlöst, i vatten olösligt pulver. Kalomel är ett kraftigt avföringsmedel och anses huvudsakligen på denna grund, möjligen också därigenom att det i tarmen skulle i någon mån övergå i lösliga kvicksilverföreningar, utöva sin desinficerande verkan. — Att medels antiseptika döda eller motarbeta i kroppsvätskorna eller organen förekommande sjukdomsalstrande mikroorganismer låter sig till följd av de antiseptiska medlens giftighet för organismen i de flesta fall icke göra. Några undantagsfall finnas dock. Sålunda är det välbekant, att de blodparasiter, som alstra människans malaria (»frossa»), kunna bekämpas med kinin. Detta medel har också varit använt, ehuru med mindre framgång, mot de mikroorganismer, som orsaka nötkreaturens blodstallning; nu har man emellertid för detta ändamål övergått till insprutningar i blodet av en del för dessa blodparasiter starkt giftiga, men för djurorganismen ofarliga färgämnen, främst »trypanblått» — efter vad erfarenheten hittills visat med ganska gott resultat. Salicylsyra (ortooxibenzoesyra) och en hel del salicylsyrepreparater hava en specifik verkan mot ledgångsreumatism hos människor och även hos djur, en sjukdom, som säkerligen har till orsak smittämnen, vilka man dock ännu icke känner närmare. Vissa organiska arsenikföreningar, i främsta rummet »salvarsan», som ursprungligen använts endast mot människans syfilis, har nu även upptagits i veterinärmedicinen och visat sig vara av god verkan som medel (till insprutning i blodet) mot lungröta hos häst. Det synes ej osannolikt, att det kommer att få användning även vid andra smittsamma husdjurssjukdomar. Om antiseptiska medels användning i livsmedel, se Konservering.*

Antracit. Se Bränsle. Stenkol.

Anträd. Se Antavla.

Anämi. Se Blodbrist.

Apamea. Se Gräsrotfly.

Apatit. Se Fosfor: Fosfat.

Apel, äppelträd, *Pyrus Malus L.*, är ett över hela det mellersta och södra Europa och i Sverige upp till södra Norrland vildväxande, medelstort-småvuxet träd med yvig krona, äggrunda-ovala, under håriga blad, rödletta blommor och runda frukter. Veden är mörk och mycket hård, varför den är värderad som virke för blockmakeri och annan smärre träslöjd. Blommorna sökas mycket av bien. Apeln värderades förr för vildäpplenas skull och räknades i de gamla lagarna till de genom särskilda stadganden skyddade bärande träden. Om odlade äppelträd, se Äpple.

Apelkastad. Se Färg.

Apelmärgmal, *Blastodacna putripennella* Zell, en liten malfjäril, som i augusti lägger ägg på äppelträdens årsskott; de små 7—8 mm långa, blodröda larverna framkomma samma höst och gnaga sig genast in under barken, vanligen strax nedom ett skott. Under vintern leva de här och gnaga en hålighet mellan bark och ved. Barken spricker sedan, varefter ett kräftsår lätt uppkommer. På våren fortsätta larverna gnaget in i de nya skotten, som snart därpå vissna. I sådana skott sker förpuppningen. Vinterskadorna förbises lätt, och försommarangreppet förväxlas med angrepp av kärnfruktmögel (*Monilia*).A. T—n.

Aphis. Se Bladlus.

Aphitoxin. Se Insektdödande medel.

Apion. Se Klöverspetsvivel.

Apis. Se Bi.

Apium. Se Selleri.

Apogami. Se Fortplantning.

sig till känna genom bildning av fradga i den från såret avflytande vätskan, har också till följd en grundlig mekanisk rengöring av såret, genom vilken avstötta vävnadsdelar jämte bakterier avlägsnas. På grund av vätesuperoxidens hastiga sönderfall är dess antiseptiska verkan dock raskt övergående. Då den i såret ej kvarlämnar annat än en del vid dess sönderdelning bildat vatten, har den använd i lämplig utspädning — 0,5 à 1 % — en ganska obetydligt retande inverkan. »Burows lösning» är en annan mycket använd antiseptisk vätska. (Se Aluminium). — Lapis, silvernitrat ($AgNO_3$), användes i fast form, »lapispenna», eller i stark lösning som frätmedel för svårläkta och med riklig svallköttbildning läknande sår. — Som sårpulver till ersättning för jodoform nyttjas ofta xeroform (tribromfenolvismut), som ej har jodoformens obehagliga lukt. — För desinfektionsändamål, och i viss utsträckning även som egentligt antiseptikum, användes formalin (formaldehyd, HCHO), en gas av stickande lukt, som saluföres i c:a 35 %-ig vattenlösning (»formol»), och preparat av detsamma (lysoform), formalinsåpa, en gulaktig, skummande, för känseln hal vätska, använd som sårmedel o. dyl. i utspädningen 1 matsked på 1 l. vatten. Ett billigt och effektivt desinfektionsmedel är vanlig släckt kalk (kalciumhydrat, CaO_2H_2) utrörd med vatten till kalkmjölk. Som kalkliniment, en blandning av lika delar (klart) kalkvatten och linolja, har den användning till genomdränkande av förband på brännskador. — »Svavelrökning», d. v. s. bränning av svavel, varvid svaveldioxidgas eller svavelsyrlighet, SO_2, utvecklas, var förr en mycket begagnad desinfektionsmetod, men är nu frångången som mindre effektiv och förenad med stora obehag; däremot användes den fortfarande som verksam mot jäst- och mögelsvampar inom t. ex. vinindustrien. — Till desinfektion av tarmkanalen vid smittsamma sjukdomar, vilkas smittämne upptages genom tarmen, eller vid vissa andra fall av abnorm bakterievegetation därstädes användes, framförallt för svin, kalomel (kvicksilverklorur, Hg_2Cl_2), ett vitt, luktlöst, i vatten olösligt pulver. Kalomel är ett kraftigt avföringsmedel och anses huvudsakligen på denna grund, möjligen också därigenom att det i tarmen skulle i någon mån övergå i lösliga kvicksilverföreningar, utöva sin desinficerande verkan. — Att medels antiseptika döda eller motarbeta i kroppsvätskorna eller organen förekommande sjukdomsalstrande mikroorganismer låter sig till följd av de antiseptiska medlens giftighet för organismen i de flesta fall icke göra. Några undantagsfall finnas dock. Sålunda är det välbekant, att de blodparasiter, som alstra människans malaria (»frossa»), kunna bekämpas med kinin. Detta medel har också varit använt, ehuru med mindre framgång, mot de mikroorganismer, som orsaka nötkreaturens blodstallning; nu har man emellertid för detta ändamål övergått till insprutningar i blodet av en del för dessa blodparasiter starkt giftiga, men för djurorganismen ofarliga färgämnen, främst »trypanblått» — efter vad erfarenheten hittills visat med ganska gott resultat. Salicylsyra (ortooxibenzoesyra) och en hel del salicylsyrepreparater hava en specifik verkan mot ledgångsreumatism hos människor och även hos djur, en sjukdom, som säkerligen har till orsak smittämnen, vilka man dock ännu icke känner närmare. Vissa organiska arsenikföreningar, i främsta rummet »salvarsan», som ursprungligen använts endast mot människans syfilis, har nu även upptagits i veterinärmedicinen och visat sig vara av god verkan som medel (till insprutning i blodet) mot lungröta hos häst. Det synes ej osannolikt, att det kommer att få användning även vid andra smittsamma husdjurssjukdomar. Om antiseptiska medels användning i livsmedel, se Konservering.*

Antracit. Se Bränsle. Stenkol.

Anträd. Se Antavla.

Anämi. Se Blodbrist.

Apamea. Se Gräsrotfly.

Apatit. Se Fosfor: Fosfat.

Apel, äppelträd, *Pyrus Malus L.*, är ett över hela det mellersta och södra Europa och i Sverige upp till södra Norrland vildväxande, medelstort-småvuxet träd med yvig krona, äggrunda-ovala, under håriga blad, rödletta blommor och runda frukter. Veden är mörk och mycket hård, varför den är värderad som virke för blockmakeri och annan smärre träslöjd. Blommorna sökas mycket av bien. Apeln värderades förr för vildäpplenas skull och räknades i de gamla lagarna till de genom särskilda stadganden skyddade bärande träden. Om odlade äppelträd, se Äpple.

Apelkastad. Se Färg.

Apelmärgmal, *Blastodacna putripennella* Zell, en liten malfjäril, som i augusti lägger ägg på äppelträdens årsskott; de små 7—8 mm långa, blodröda larverna framkomma samma höst och gnaga sig genast in under barken, vanligen strax nedom ett skott. Under vintern leva de här och gnaga en hålighet mellan bark och ved. Barken spricker sedan, varefter ett kräftsår lätt uppkommer. På våren fortsätta larverna gnaget in i de nya skotten, som snart därpå vissna. I sådana skott sker förpuppningen. Vinterskadorna förbises lätt, och försommarangreppet förväxlas med angrepp av kärnfruktmögel (*Monilia*).A. T—n.

Aphis. Se Bladlus.

Aphitoxin. Se Insektdödande medel.

Apion. Se Klöverspetsvivel.

Apis. Se Bi.

Apium. Se Selleri.

Apogami. Se Fortplantning.

sig till känna genom bildning av fradga i den från såret avflytande vätskan, har också till följd en grundlig mekanisk rengöring av såret, genom vilken avstötta vävnadsdelar jämte bakterier avlägsnas. På grund av vätesuperoxidens hastiga sönderfall är dess antiseptiska verkan dock raskt övergående. Då den i såret ej kvarlämnar annat än en del vid dess sönderdelning bildat vatten, har den använd i lämplig utspädning — 0,5 à 1 % — en ganska obetydligt retande inverkan. »Burows lösning» är en annan mycket använd antiseptisk vätska. (Se Aluminium). — Lapis, silvernitrat ($AgNO_3$), användes i fast form, »lapispenna», eller i stark lösning som frätmedel för svårläkta och med riklig svallköttbildning läknande sår. — Som sårpulver till ersättning för jodoform nyttjas ofta xeroform (tribromfenolvismut), som ej har jodoformens obehagliga lukt. — För desinfektionsändamål, och i viss utsträckning även som egentligt antiseptikum, användes formalin (formaldehyd, HCHO), en gas av stickande lukt, som saluföres i c:a 35 %-ig vattenlösning (»formol»), och preparat av detsamma (lysoform), formalinsåpa, en gulaktig, skummande, för känseln hal vätska, använd som sårmedel o. dyl. i utspädningen 1 matsked på 1 l. vatten. Ett billigt och effektivt desinfektionsmedel är vanlig släckt kalk (kalciumhydrat, CaO_2H_2) utrörd med vatten till kalkmjölk. Som kalkliniment, en blandning av lika delar (klart) kalkvatten och linolja, har den användning till genomdränkande av förband på brännskador. — »Svavelrökning», d. v. s. bränning av svavel, varvid svaveldioxidgas eller svavelsyrlighet, SO_2, utvecklas, var förr en mycket begagnad desinfektionsmetod, men är nu frångången som mindre effektiv och förenad med stora obehag; däremot användes den fortfarande som verksam mot jäst- och mögelsvampar inom t. ex. vinindustrien. — Till desinfektion av tarmkanalen vid smittsamma sjukdomar, vilkas smittämne upptages genom tarmen, eller vid vissa andra fall av abnorm bakterievegetation därstädes användes, framförallt för svin, kalomel (kvicksilverklorur, Hg_2Cl_2), ett vitt, luktlöst, i vatten olösligt pulver. Kalomel är ett kraftigt avföringsmedel och anses huvudsakligen på denna grund, möjligen också därigenom att det i tarmen skulle i någon mån övergå i lösliga kvicksilverföreningar, utöva sin

desinficerande verkan. — Att medels antiseptika döda eller motarbeta i kroppsvätskorna eller organen förekommande sjukdomsalstrande mikroorganismer låter sig till följd av de antiseptiska medlens giftighet för organismen i de flesta fall icke göra. Några undantagsfall finnas dock. Sålunda är det välbekant, att de blodparasiter, som alstra människans malaria (»frossa»), kunna bekämpas med kinin. Detta medel har också varit använt, ehuru med mindre framgång, mot de mikroorganismer, som orsaka nötkreaturens blodstallning; nu har man emellertid för detta ändamål övergått till insprutningar i blodet av en del för dessa blodparasiter starkt giftiga, men för djurorganismen ofarliga färgämnen, främst »trypanblått» — efter vad erfarenheten hittills visat med ganska gott resultat. Salicylsyra (ortooxibenzoesyra) och en hel del salicylsyrepreparater hava en specifik verkan mot ledgångsreumatism hos människor och även hos djur, en sjukdom, som säkerligen har till orsak smittämnen, vilka man dock ännu icke känner närmare. Vissa organiska arsenikföreningar, i främsta rummet »salvarsan», som ursprungligen använts endast mot människans syfilis, har nu även upptagits i veterinärmedicinen och visat sig vara av god verkan som medel (till insprutning i blodet) mot lungröta hos häst. Det synes ej osannolikt, att det kommer att få användning även vid andra smittsamma husdjurssjukdomar. Om antiseptiska medels användning i livsmedel, se Konservering.*

Antracit. Se Bränsle. Stenkol.

Anträd. Se Antavla.

Anämi. Se Blodbrist.

Apamea. Se Gräsrotfly.

Apatit. Se Fosfor: Fosfat.

Apel, äppelträd, *Pyrus Malus L.*, är ett över hela det mellersta och södra Europa och i Sverige upp till södra Norrland vildväxande, medelstort-småvuxet träd med yvig krona, äggrunda-ovala, under håriga blad, rödletta blommor och runda frukter. Veden är mörk och mycket hård, varför den är värderad som virke för blockmakeri och annan smärre träslöjd. Blommorna sökas mycket av bien. Apeln värderades förr för vildäpplenas skull och räknades i de gamla lagarna till de genom särskilda stadganden skyddade bärande träden. Om odlade äppelträd, se Äpple.

Apelkastad. Se Färg.

Apelmärgmal, *Blastodacna putripennella* Zell, en liten malfjäril, som i augusti lägger ägg på äppelträdens årsskott; de små 7—8 mm långa, blodröda larverna framkomma samma höst och gnaga sig genast in under barken, vanligen strax nedom ett skott. Under vintern leva de här och gnaga en hålighet mellan bark och ved. Barken spricker sedan, varefter ett kräftsår lätt uppkommer. På våren fortsätta larverna gnaget in i de nya skotten, som snart därpå vissna. I sådana skott sker förpuppningen. Vinterskadorna förbises lätt, och försommarangreppet förväxlas med angrepp av kärnfruktmögel (*Monilia*).A. T—n.

Aphis. Se Bladlus.

Aphitoxin. Se Insektdödande medel.

Apion. Se Klöverspetsvivel.

Apis. Se Bi.

Apium. Se Selleri.

Apogami. Se Fortplantning.

sig till känna genom bildning av fradga i den från såret avflytande vätskan, har också till följd en grundlig mekanisk rengöring av såret, genom vilken avstötta vävnadsdelar jämte bakterier avlägsnas. På grund av vätesuperoxidens hastiga sönderfall är dess antiseptiska verkan dock raskt övergående. Då den i såret ej kvarlämnar annat än en del vid dess sönderdelning bildat vatten, har den använd i lämplig utspädning — 0,5 à 1 % — en ganska obetydligt retande inverkan. »Burows lösning» är en annan mycket använd antiseptisk vätska. (Se Aluminium). — Lapis, silvernitrat ($AgNO_3$), användes i fast form, »lapispenna», eller i stark lösning som frätmedel för svårläkta och med riklig svallköttbildning läknande sår. — Som sårpulver till ersättning för jodoform nyttjas ofta xeroform (tribromfenolvismut), som ej har jodoformens obehagliga lukt. — För desinfektionsändamål, och i viss utsträckning även som egentligt antiseptikum, användes formalin (formaldehyd, HCHO), en gas av stickande lukt, som saluföres i c:a 35 %-ig vattenlösning (»formol»), och preparat av detsamma (lysoform), formalinsåpa, en gulaktig, skummande, för känseln hal vätska, använd som sårmedel o. dyl. i utspädningen 1 matsked på 1 l. vatten. Ett billigt och effektivt desinfektionsmedel är vanlig släckt kalk (kalciumhydrat, CaO_2H_2) utrörd med vatten till kalkmjölk. Som kalkliniment, en blandning av lika delar (klart) kalkvatten och linolja, har den användning till genomdränkande av förband på brännskador. — »Svavelrökning», d. v. s. bränning av svavel, varvid svaveldioxidgas eller svavelsyrlighet, SO_2, utvecklas, var förr en mycket begagnad desinfektionsmetod, men är nu frångången som mindre effektiv och förenad med stora obehag; däremot användes den fortfarande som verksam mot jäst- och mögelsvampar inom t. ex. vinindustrien. — Till desinfektion av tarmkanalen vid smittsamma sjukdomar, vilkas smittämne upptages genom tarmen, eller vid vissa andra fall av abnorm bakterievegetation därstädes användes, framförallt för svin, kalomel (kvicksilverklorur, Hg_2Cl_2), ett vitt, luktlöst, i vatten olösligt pulver. Kalomel är ett kraftigt avföringsmedel och anses huvudsakligen på denna grund, möjligen också därigenom att det i tarmen skulle i någon mån övergå i lösliga kvicksilverföreningar, utöva sin
desinficerande verkan. — Att medels antiseptika döda eller motarbeta i kroppsvätskorna eller organen förekommande sjukdomsalstrande mikroorganismer låter sig till följd av de antiseptiska medlens giftighet för organismen i de flesta fall icke göra. Några undantagsfall finnas dock. Sålunda är det välbekant, att de blodparasiter, som alstra människans malaria (»frossa»), kunna bekämpas med kinin. Detta medel har också varit använt, ehuru med mindre framgång, mot de mikroorganismer, som orsaka nötkreaturens blodstallning; nu har man emellertid för detta ändamål övergått till insprutningar i blodet av en del för dessa blodparasiter starkt giftiga, men för djurorganismen ofarliga färgämnen, främst »trypanblått» — efter vad erfarenheten hittills visat med ganska gott resultat. Salicylsyra (ortooxibenzoesyra) och en hel del salicylsyrepreparater hava en specifik verkan mot ledgångsreumatism hos människor och även hos djur, en sjukdom, som säkerligen har till orsak smittämnen, vilka man dock ännu icke känner närmare. Vissa organiska arsenikföreningar, i främsta rummet »salvarsan», som ursprungligen använts endast mot människans syfilis, har nu även upptagits i veterinärmedicinen och visat sig vara av god verkan som medel (till insprutning i blodet) mot lungröta hos häst. Det synes ej osannolikt, att det kommer att få användning även vid andra smittsamma husdjurssjukdomar. Om antiseptiska medels användning i livsmedel, se Konservering.*

Antracit. Se Bränsle. Stenkol.

Anträd. Se Antavla.

Anämi. Se Blodbrist.

Apamea. Se Gräsrotfly.

Apatit. Se Fosfor: Fosfat.

Apel, äppelträd, *Pyrus Malus L.*, är ett över hela det mellersta och södra Europa och i Sverige upp till södra Norrland vildväxande, medelstort-småvuxet träd med yvig krona, äggrunda-ovala, under håriga blad, rödletta blommor och runda frukter. Veden är mörk och mycket hård, varför den är värderad som virke för blockmakeri och annan smärre träslöjd. Blommorna sökas mycket av bien. Apeln värderades förr för vildäpplenas skull och räknades i de gamla lagarna till de genom särskilda stadganden skyddade bärande träden. Om odlade äppelträd, se Äpple.

Apelkastad. Se Färg.

Apelmärgmal, *Blastodacna putripennella* Zell, en liten malfjäril, som i augusti lägger ägg på äppelträdens årsskott; de små 7—8 mm långa, blodröda larverna framkomma samma höst och gnaga sig genast in under barken, vanligen strax nedom ett skott. Under vintern leva de här och gnaga en hålighet mellan bark och ved. Barken spricker sedan, varefter ett kräftsår lätt uppkommer. På våren fortsätta larverna gnaget in i de nya skotten, som snart därpå vissna. I sådana skott sker förpuppningen. Vinterskadorna förbises lätt, och försommarangreppet förväxlas med angrepp av kärnfruktmögel (*Monilia*).A. T—n.

Aphis. Se Bladlus.

Aphitoxin. Se Insektdödande medel.

Apion. Se Klöverspetsvivel.

Apis. Se Bi.

Apium. Se Selleri.

Apogami. Se Fortplantning.

sig till känna genom bildning av fradga i den från såret avflytande vätskan, har också till följd en grundlig mekanisk rengöring av såret, genom vilken avstötta vävnadsdelar jämte bakterier avlägsnas. På grund av vätesuperoxidens hastiga sönderfall är dess antiseptiska verkan dock raskt övergående. Då den i såret ej kvarlämnar annat än en del vid dess sönderdelning bildat vatten, har den använd i lämplig utspädning — 0,5 à 1 % — en ganska obetydligt retande inverkan. »Burows lösning» är en annan mycket använd antiseptisk vätska. (Se Aluminium). — Lapis, silvernitrat ($AgNO_3$), användes i fast form, »lapispenna», eller i stark lösning som frätmedel för svårläkta och med riklig svallköttbildning läknande sår. — Som sårpulver till ersättning för jodoform nyttjas ofta xeroform (tribromfenolvismut), som ej har jodoformens obehagliga lukt. — För desinfektionsändamål, och i viss utsträckning även som egentligt antiseptikum, användes formalin (formaldehyd, HCHO), en gas av stickande lukt, som saluföres i c:a 35 %-ig vattenlösning (»formol»), och preparat av detsamma (lysoform), formalinsåpa, en gulaktig, skummande, för känseln hal vätska, använd som sårmedel o. dyl. i utspädningen 1 matsked på 1 l. vatten. Ett billigt och effektivt desinfektionsmedel är vanlig släckt kalk (kalciumhydrat, CaO_2H_2) utrörd med vatten till kalkmjölk. Som kalkliniment, en blandning av lika delar (klart) kalkvatten och linolja, har den användning till genomdränkande av förband på brännskador. — »Svavelrökning», d. v. s. bränning av svavel, varvid svaveldioxidgas eller svavelsyrlighet, SO_2, utvecklas, var förr en mycket begagnad desinfektionsmetod, men är nu frångången som mindre effektiv och förenad med stora obehag; däremot användes den fortfarande som verksam mot jäst- och mögelsvampar inom t. ex. vinindustrien. — Till desinfektion av tarmkanalen vid smittsamma sjukdomar, vilkas smittämne upptages genom tarmen, eller vid vissa andra fall av abnorm bakterievegetation därstädes användes, framförallt för svin, kalomel (kvicksilverklorur, Hg_2Cl_2), ett vitt, luktlöst, i vatten olösligt pulver. Kalomel är ett kraftigt avföringsmedel och anses huvudsakligen på denna grund, möjligen också därigenom att det i tarmen skulle i någon mån övergå i lösliga kvicksilverföreningar, utöva sin desinficerande verkan. — Att medels antiseptika döda eller motarbeta i kroppsvätskorna eller organen förekommande sjukdomsalstrande mikroorganismer låter sig till följd av de antiseptiska medlens giftighet för organismen i de flesta fall icke göra. Några undantagsfall finnas dock. Sålunda är det välbekant, att de blodparasiter, som alstra människans malaria (»frossa»), kunna bekämpas med kinin. Detta medel har också varit använt, ehuru med mindre framgång, mot de mikroorganismer, som orsaka nötkreaturens blodstallning; nu har man emellertid för detta ändamål övergått till insprutningar i blodet av en del för dessa blodparasiter starkt giftiga, men för djurorganismen ofarliga färgämnen, främst »trypanblått» — efter vad erfarenheten hittills visat med ganska gott resultat. Salicylsyra (ortooxibenzoesyra) och en hel del salicylsyrepreparater hava en specifik verkan mot ledgångsreumatism hos människor och även hos djur, en sjukdom, som säkerligen har till orsak smittämnen, vilka man dock ännu icke känner närmare. Vissa organiska arsenikföreningar, i främsta rummet »salvarsan», som ursprungligen använts endast mot människans syfilis, har nu även upptagits i veterinärmedicinen och visat sig vara av god verkan som medel (till insprutning i blodet) mot lungröta hos häst. Det synes ej osannolikt, att det kommer att få användning även vid andra smittsamma husdjurssjukdomar. Om antiseptiska medels användning i livsmedel, se Konservering.*

Antracit. Se Bränsle. Stenkol.

Anträd. Se Antavla.

Anämi. Se Blodbrist.

Apamea. Se Gräsrotfly.

Apatit. Se Fosfor: Fosfat.

Apel, äppelträd, *Pyrus Malus L.*, är ett över hela det mellersta och södra Europa och i Sverige upp till södra Norrland vildväxande, medelstort-småvuxet träd med yvig krona, äggrunda-ovala, under håriga blad, rödletta blommor och runda frukter. Veden är mörk och mycket hård, varför den är värderad som virke för blockmakeri och annan smärre träslöjd. Blommorna sökas mycket av bien. Apeln värderades förr för vildäpplenas skull och räknades i de gamla lagarna till de genom särskilda stadganden skyddade bärande träden. Om odlade äppelträd, se Äpple.

Apelkastad. Se Färg.

Apelmärgmal, *Blastodacna putripennella* Zell, en liten malfjäril, som i augusti lägger ägg på äppelträdens årsskott; de små 7—8 mm långa, blodröda larverna framkomma samma höst och gnaga sig genast in under barken, vanligen strax nedom ett skott. Under vintern leva de här och gnaga en hålighet mellan bark och ved. Barken spricker sedan, varefter ett kräftsår lätt uppkommer. På våren fortsätta larverna gnaget in i de nya skotten, som snart därpå vissna. I sådana skott sker förpuppningen. Vinterskadorna förbises lätt, och försommarangreppet förväxlas med angrepp av kärnfruktmögel (*Monilia*).A. T—n.

Aphis. Se Bladlus.

Aphitoxin. Se Insektdödande medel.

Apion. Se Klöverspetsvivel.

Apis. Se Bi.

Apium. Se Selleri.

Apogami. Se Fortplantning.

sig till känna genom bildning av fradga i den från såret avflytande vätskan, har också till följd en grundlig mekanisk rengöring av såret, genom vilken avstötta vävnadsdelar jämte bakterier avlägsnas. På grund av vätesuperoxidens hastiga sönderfall är dess antiseptiska verkan dock raskt övergående. Då den i såret ej kvarlämnar annat än en del vid dess sönderdelning bildat vatten, har den använd i lämplig utspädning — 0,5 à 1 % — en ganska obetydligt retande inverkan. »Burows lösning» är en annan mycket använd antiseptisk vätska. (Se Aluminium). — Lapis, silvernitrat ($AgNO_3$), användes i fast form, »lapispenna», eller i stark lösning som frätmedel för svårläkta och med riklig svallköttbildning läknande sår. — Som sårpulver till ersättning för jodoform nyttjas ofta xeroform (tribromfenolvismut), som ej har jodoformens obehagliga lukt. — För desinfektionsändamål, och i viss utsträckning även som egentligt antiseptikum, användes formalin (formaldehyd, HCHO), en gas av stickande lukt, som saluföres i c:a 35 %-ig vattenlösning (»formol»), och preparat av detsamma (lysoform), formalinsåpa, en gulaktig, skummande, för känseln hal vätska, använd som sårmedel o. dyl. i utspädningen 1 matsked på 1 l. vatten. Ett billigt och effektivt desinfektionsmedel är vanlig släckt kalk (kalciumhydrat, CaO_2H_2) utrörd med vatten till kalkmjölk. Som kalkliniment, en blandning av lika delar (klart) kalkvatten och linolja, har den användning till genomdränkande av förband på brännskador. — »Svavelrökning», d. v. s. bränning av svavel, varvid svaveldioxidgas eller svavelsyrlighet, SO_2, utvecklas, var förr en mycket begagnad desinfektionsmetod, men är nu frångången som mindre effektiv och förenad med stora obehag; däremot användes den fortfarande som verksam mot jäst- och mögelsvampar inom t. ex. vinindustrien. — Till desinfektion av tarmkanalen vid smittsamma sjukdomar, vilkas smittämne upptages genom tarmen, eller vid vissa andra fall av abnorm bakterievegetation därstädes användes, framförallt för svin, kalomel (kvicksilverklorur, Hg_2Cl_2), ett vitt, luktlöst, i vatten olösligt pulver. Kalomel är ett kraftigt avföringsmedel och anses huvudsakligen på denna grund, möjligen också därigenom att det i tarmen skulle i någon mån övergå i lösliga kvicksilverföreningar, utöva sin desinficerande verkan. — Att medels antiseptika döda eller motarbeta i kroppsvätskorna eller organen förekommande sjukdomsalstrande mikroorganismer låter sig till följd av de antiseptiska medlens giftighet för organismen i de flesta fall icke göra. Några undantagsfall finnas dock. Sålunda är det välbekant, att de blodparasiter, som alstra människans malaria (»frossa»), kunna bekämpas med kinin. Detta medel har också varit använt, ehuru med mindre framgång, mot de mikroorganismer, som orsaka nötkreaturens blodstallning; nu har man emellertid för detta ändamål övergått till insprutningar i blodet av en del för dessa blodparasiter starkt giftiga, men för djurorganismen ofarliga färgämnen, främst »trypanblått» — efter vad erfarenheten hittills visat med ganska gott resultat. Salicylsyra (ortooxibenzoesyra) och en hel del salicylsyrepreparater hava en specifik verkan mot ledgångsreumatism hos människor och även hos djur, en sjukdom, som säkerligen har till orsak smittämnen, vilka man dock ännu icke känner närmare. Vissa organiska arsenikföreningar, i främsta rummet »salvarsan», som ursprungligen använts endast mot människans syfilis, har nu även upptagits i veterinärmedicinen och visat sig vara av god verkan som medel (till

insprutning i blodet) mot lungröta hos häst. Det synes ej osannolikt, att det kommer att få användning även vid andra smittsamma husdjurssjukdomar. Om antiseptiska medels användning i livsmedel, se Konservering.*

Antracit. Se Bränsle. Stenkol.

Anträd. Se Antavla.

Anämi. Se Blodbrist.

Apamea. Se Gräsrotfly.

Apatit. Se Fosfor: Fosfat.

Apel, äppelträd, *Pyrus Malus L.*, är ett över hela det mellersta och södra Europa och i Sverige upp till södra Norrland vildväxande, medelstort-småvuxet träd med yvig krona, äggrunda-ovala, under håriga blad, rödletta blommor och runda frukter. Veden är mörk och mycket hård, varför den är värderad som virke för blockmakeri och annan smärre träslöjd. Blommorna sökas mycket av bien. Apeln värderades förr för vildäpplenas skull och räknades i de gamla lagarna till de genom särskilda stadganden skyddade bärande träden. Om odlade äppelträd, se Äpple.

Apelkastad. Se Färg.

Apelmärgmal, *Blastodacna putripennella* Zell, en liten malfjäril, som i augusti lägger ägg på äppelträdens årsskott; de små 7—8 mm långa, blodröda larverna framkomma samma höst och gnaga sig genast in under barken, vanligen strax nedom ett skott. Under vintern leva de här och gnaga en hålighet mellan bark och ved. Barken spricker sedan, varefter ett kräftsår lätt uppkommer. På våren fortsätta larverna gnaget in i de nya skotten, som snart därpå vissna. I sådana skott sker förpuppningen. Vinterskadorna förbises lätt, och försommarangreppet förväxlas med angrepp av kärnfruktmögel (*Monilia*).A. T—n.

Aphis. Se Bladlus.

Aphitoxin. Se Insektdödande medel.

Apion. Se Klöverspetsvivel.

Apis. Se Bi.

Apium. Se Selleri.

Apogami. Se Fortplantning.

sig till känna genom bildning av fradga i den från såret avflytande vätskan, har också till följd en grundlig mekanisk rengöring av såret, genom vilken avstötta vävnadsdelar jämte bakterier avlägsnas. På grund av vätesuperoxidens hastiga sönderfall är dess antiseptiska verkan dock raskt övergående. Då den i såret ej kvarlämnar annat än en del vid dess sönderdelning bildat vatten, har den använd i lämplig utspädning — 0,5 à 1 % — en ganska obetydligt retande inverkan. »Burows lösning» är en annan mycket använd antiseptisk vätska. (Se Aluminium). — Lapis, silvernitrat ($AgNO_3$), användes i fast form, »lapispenna», eller i stark lösning som frätmedel för svårläkta och med riklig svallköttbildning läknande sår. — Som sårpulver till ersättning för jodoform nyttjas ofta xeroform (tribromfenolvismut), som ej har jodoformens obehagliga lukt. — För desinfektionsändamål, och i viss utsträckning även som egentligt antiseptikum, användes formalin (formaldehyd, HCHO), en gas av stickande lukt, som saluföres i c:a 35 %-ig vattenlösning (»formol»), och preparat av detsamma (lysoform), formalinsåpa, en gulaktig, skummande, för känseln hal vätska, använd som sårmedel o. dyl. i utspädningen 1 matsked på 1 l. vatten. Ett billigt och effektivt desinfektionsmedel är vanlig släckt kalk (kalciumhydrat, CaO_2H_2) utrörd med vatten till kalkmjölk. Som kalkliniment, en blandning av lika delar (klart) kalkvatten och linolja, har den användning till genomdränkande av förband på brännskador. — »Svavelrökning», d. v. s. bränning av svavel, varvid svaveldioxidgas eller svavelsyrlighet, SO_2, utvecklas, var förr en mycket begagnad desinfektionsmetod, men är nu frångången som mindre effektiv och förenad med stora obehag; däremot användes den fortfarande som verksam mot jäst- och mögelsvampar inom t. ex. vinindustrien. — Till desinfektion av tarmkanalen vid smittsamma sjukdomar, vilkas smittämne upptages genom tarmen, eller vid vissa andra fall av abnorm bakterievegetation därstädes användes, framförallt för svin, kalomel (kvicksilverklorur, Hg_2Cl_2), ett vitt, luktlöst, i vatten olösligt pulver. Kalomel är ett kraftigt avföringsmedel och anses huvudsakligen på denna grund, möjligen också därigenom att det i tarmen skulle i någon mån övergå i lösliga kvicksilverföreningar, utöva sin desinficerande verkan. — Att medels antiseptika döda eller motarbeta i kroppsvätskorna eller organen förekommande sjukdomsalstrande mikroorganismer låter sig till följd av de antiseptiska medlens giftighet för organismen i de flesta fall icke göra. Några undantagsfall finnas dock. Sålunda är det välbekant, att de blodparasiter, som alstra människans malaria (»frossa»), kunna bekämpas med kinin. Detta medel har också varit använt, ehuru med mindre framgång, mot de mikroorganismer, som orsaka nötkreaturens blodstallning; nu har man emellertid för detta ändamål övergått till insprutningar i blodet av en del för dessa blodparasiter starkt giftiga, men för djurorganismen ofarliga färgämnen, främst »trypanblått» — efter vad erfarenheten hittills visat med ganska gott resultat. Salicylsyra (ortooxibenzoesyra) och en hel del salicylsyrepreparater hava en specifik verkan mot ledgångsreumatism hos människor och även hos djur, en sjukdom, som säkerligen har till orsak smittämnen, vilka man dock ännu icke känner närmare. Vissa organiska arsenikföreningar, i främsta rummet »salvarsan», som ursprungligen använts endast mot människans syfilis, har nu även upptagits i veterinärmedicinen och visat sig vara av god verkan som medel (till insprutning i blodet) mot lungröta hos häst. Det synes ej osannolikt, att det kommer att få användning även vid andra smittsamma husdjurssjukdomar. Om antiseptiska medels användning i livsmedel, se Konservering.*

Antracit. Se Bränsle. Stenkol.

Anträd. Se Antavla.

Anämi. Se Blodbrist.

Apamea. Se Gräsrotfly.

Apatit. Se Fosfor: Fosfat.

Apel, äppelträd, *Pyrus Malus L.*, är ett över hela det mellersta och södra Europa och i Sverige upp till södra Norrland vildväxande, medelstort-småvuxet träd med yvig krona, äggrunda-ovala, under håriga blad, rödletta blommor och runda frukter. Veden är mörk och mycket hård, varför den är värderad som virke för blockmakeri och annan smärre träslöjd. Blommorna sökas mycket av bien. Apeln värderades förr för vildäpplenas skull och räknades i de gamla lagarna till de genom särskilda stadganden skyddade bärande träden. Om odlade äppelträd, se Äpple.

Apelkastad. Se Färg.

Apelmärgmal, *Blastodacna putripennella* Zell, en liten malfjäril, som i augusti lägger ägg på äppelträdens årsskott; de små 7—8 mm långa, blodröda larverna framkomma samma höst och gnaga sig genast in under barken, vanligen strax nedom ett skott. Under vintern leva de här och gnaga en hålighet mellan bark och ved. Barken spricker sedan, varefter ett kräftsår lätt uppkommer. På våren fortsätta larverna gnaget in i de nya skotten, som snart därpå vissna. I sådana skott sker förpuppningen. Vinterskadorna förbises lätt, och försommarangreppet förväxlas med angrepp av kärnfruktmögel (*Monilia*).A. T—n.

Aphis. Se Bladlus.

Aphitoxin. Se Insektdödande medel.

Apion. Se Klöverspetsvivel.

Apis. Se Bi.

Apium. Se Selleri.

Apogami. Se Fortplantning.

sig till känna genom bildning av fradga i den från såret avflytande vätskan, har också till följd en grundlig mekanisk rengöring av såret, genom vilken avstötta vävnadsdelar jämte bakterier avlägsnas. På grund av vätesuperoxidens hastiga sönderfall är dess antiseptiska verkan dock raskt övergående. Då den i såret ej kvarlämnar annat än en del vid dess sönderdelning bildat vatten, har den använd i lämplig utspädning — 0,5 à 1 % — en ganska obetydligt retande inverkan. »Burows lösning» är en annan mycket använd antiseptisk vätska. (Se Aluminium). — Lapis, silvernitrat ($AgNO_3$), användes i fast form, »lapispenna», eller i stark lösning som frätmedel för svårläkta och med riklig svallköttbildning läknande sår. — Som sårpulver till ersättning för jodoform nyttjas ofta xeroform (tribromfenolvismut), som ej har jodoformens obehagliga lukt. — För desinfektionsändamål, och i viss utsträckning även som egentligt antiseptikum, användes formalin (formaldehyd, HCHO), en gas av stickande lukt, som saluföres i c:a 35 %-ig vattenlösning (»formol»), och preparat av detsamma (lysoform), formalinsåpa, en gulaktig, skummande, för känseln hal vätska, använd som sårmedel o. dyl. i utspädningen 1 matsked på 1 l. vatten. Ett billigt och effektivt desinfektionsmedel är vanlig släckt kalk (kalciumhydrat, CaO_2H_2) utrörd med vatten till kalkmjölk. Som kalkliniment, en blandning av lika delar (klart) kalkvatten och linolja, har den användning till genomdränkande av förband på brännskador. — »Svavelrökning», d. v. s. bränning av svavel, varvid svaveldioxidgas eller svavelsyrlighet, SO_2, utvecklas, var förr en mycket begagnad desinfektionsmetod, men är nu frångången som mindre effektiv och förenad med stora obehag; däremot användes den fortfarande som verksam mot jäst- och mögelsvampar inom t. ex. vinindustrien. — Till desinfektion av tarmkanalen vid smittsamma sjukdomar, vilkas smittämne upptages genom tarmen, eller vid vissa andra fall av abnorm bakterievegetation därstädes användes, framförallt för svin, kalomel (kvicksilverklorur, Hg_2Cl_2), ett vitt, luktlöst, i vatten olösligt pulver. Kalomel är ett kraftigt avföringsmedel och anses huvudsakligen på denna grund, möjligen också därigenom att det i tarmen skulle i någon mån övergå i lösliga kvicksilverföreningar, utöva sin desinficerande verkan. — Att medels antiseptika döda eller motarbeta i kroppsvätskorna eller organen förekommande sjukdomsalstrande mikroorganismer låter sig till följd av de antiseptiska medlens giftighet för organismen i de flesta fall icke göra. Några undantagsfall finnas dock. Sålunda är det välbekant, att de blodparasiter, som alstra människans malaria (»frossa»), kunna bekämpas med kinin. Detta medel har också varit använt, ehuru med mindre framgång, mot de mikroorganismer, som orsaka nötkreaturens blodstallning; nu har man emellertid för detta ändamål övergått till insprutningar i blodet av en del för dessa blodparasiter starkt giftiga, men för djurorganismen ofarliga färgämnen, främst »trypanblått» — efter vad erfarenheten hittills visat med ganska gott resultat. Salicylsyra (ortooxibenzoesyra) och en hel del salicylsyrepreparater hava en specifik verkan mot ledgångsreumatism hos människor och även hos djur, en sjukdom, som säkerligen har till orsak smittämnen, vilka man dock ännu icke känner närmare. Vissa organiska arsenikföreningar, i främsta rummet »salvarsan», som ursprungligen använts endast mot människans syfilis, har nu även upptagits i veterinärmedicinen och visat sig vara av god verkan som medel (till insprutning i blodet) mot lungröta hos häst. Det synes ej osannolikt, att det kommer att få användning även vid andra smittsamma husdjurssjukdomar. Om antiseptiska medels användning i livsmedel, se Konservering.*

Antracit. Se Bränsle. Stenkol.

Anträd. Se Antavla.

Anämi. Se Blodbrist.

Apamea. Se Gräsrotfly.

Apatit. Se Fosfor: Fosfat.

Apel, äppelträd, *Pyrus Malus L.*, är ett över hela det mellersta och södra Europa och i Sverige upp till södra Norrland vildväxande, medelstort-småvuxet träd med yvig krona, äggrunda-ovala, under håriga blad, rödletta blommor och runda frukter. Veden är mörk och mycket hård, varför den är värderad som virke för blockmakeri och annan smärre träslöjd. Blommorna sökas mycket av bien. Apeln värderades förr för vildäpplenas skull och räknades i de gamla lagarna till de genom särskilda stadganden skyddade bärande träden. Om odlade äppelträd, se Äpple.

Apelkastad. Se Färg.

Apelmärgmal, *Blastodacna putripennella* Zell, en liten malfjäril, som i augusti lägger ägg på äppelträdens årsskott; de små 7—8 mm långa, blodröda larverna framkomma samma höst och gnaga sig genast in under barken, vanligen strax nedom ett skott. Under vintern leva de här och gnaga en hålighet mellan bark och ved. Barken spricker sedan, varefter ett kräftsår lätt uppkommer. På våren fortsätta larverna gnaget in i de nya skotten, som snart därpå vissna. I sådana skott sker förpuppningen. Vinterskadorna förbises lätt, och försommarangreppet förväxlas med angrepp av kärnfruktmögel (*Monilia*).A. T—n.

Aphis. Se Bladlus.

Aphitoxin. Se Insektdödande medel.

Apion. Se Klöverspetsvivel.

Apis. Se Bi.

Apium. Se Selleri.

Apogami. Se Fortplantning.

sig till känna genom bildning av fradga i den från såret avflytande vätskan, har också till följd en grundlig mekanisk rengöring av såret, genom vilken avstötta vävnadsdelar jämte bakterier avlägsnas. På grund av vätesuperoxidens hastiga sönderfall är dess antiseptiska verkan dock raskt övergående. Då den i såret ej kvarlämnar annat än en del vid dess sönderdelning bildat vatten, har den använd i lämplig utspädning — 0,5 à 1 % — en ganska obetydligt retande inverkan. »Burows lösning» är en annan mycket använd antiseptisk vätska. (Se Aluminium). — Lapis, silvernitrat ($AgNO_3$), användes i fast form, »lapispenna», eller i stark lösning som frätmedel för svårläkta och med riklig svallköttbildning läknande sår. — Som sårpulver till ersättning för jodoform nyttjas ofta xeroform (tribromfenolvismut), som ej har jodoformens obehagliga lukt. — För desinfektionsändamål, och i viss utsträckning även som egentligt antiseptikum, användes formalin (formaldehyd, HCHO), en gas av stickande lukt, som saluföres i c:a 35 %-ig vattenlösning (»formol»), och preparat av detsamma (lysoform), formalinsåpa, en gulaktig, skummande, för känseln hal vätska, använd som sårmedel o. dyl. i utspädningen 1 matsked på 1 l. vatten. Ett billigt och effektivt desinfektionsmedel är vanlig släckt kalk (kalciumhydrat, CaO_2H_2) utrörd med vatten till kalkmjölk. Som kalkliniment, en blandning av lika delar (klart) kalkvatten och linolja, har den användning till genomdränkande av förband på brännskador. — »Svavelrökning», d. v. s. bränning av svavel, varvid svaveldioxidgas eller svavelsyrlighet, SO_2, utvecklas, var förr en mycket begagnad desinfektionsmetod, men är nu frångången som mindre effektiv och förenad med stora obehag; däremot användes den fortfarande som verksam mot jäst- och mögelsvampar inom t. ex. vinindustrien. — Till desinfektion av tarmkanalen vid smittsamma sjukdomar, vilkas smittämne upptages genom tarmen, eller vid vissa andra fall av abnorm bakterievegetation därstädes användes, framförallt för svin, kalomel (kvicksilverklorur, Hg_2Cl_2), ett vitt, luktlöst, i vatten olösligt pulver. Kalomel är ett kraftigt avföringsmedel och anses huvudsakligen på denna grund, möjligen också därigenom att det i tarmen skulle i någon mån övergå i lösliga kvicksilverföreningar, utöva sin desinficerande verkan. — Att medels antiseptika döda eller motarbeta i kroppsvätskorna eller organen förekommande sjukdomsalstrande mikroorganismer låter sig till följd av de antiseptiska medlens giftighet för organismen i de flesta fall icke göra. Några undantagsfall finnas dock. Sålunda är det välbekant, att de blodparasiter, som alstra människans malaria (»frossa»), kunna bekämpas med kinin. Detta medel har också varit använt, ehuru med mindre framgång, mot de mikroorganismer, som orsaka nötkreaturens blodstallning; nu har man emellertid för detta ändamål övergått till insprutningar i blodet av en del för dessa blodparasiter starkt giftiga, men för djurorganismen ofarliga färgämnen, främst »trypanblått» — efter vad erfarenheten hittills visat med ganska gott resultat. Salicylsyra (ortooxibenzoesyra) och en hel del salicylsyrepreparater hava en specifik verkan mot ledgångsreumatism hos människor och även hos djur, en sjukdom, som säkerligen har till orsak smittämnen, vilka man dock ännu icke känner närmare. Vissa organiska arsenikföreningar, i främsta rummet »salvarsan», som ursprungligen använts endast mot människans syfilis, har nu även upptagits i veterinärmedicinen och visat sig vara av god verkan som medel (till insprutning i blodet) mot lungröta hos häst. Det synes ej osannolikt, att det kommer att få användning även vid andra smittsamma husdjurssjukdomar. Om antiseptiska medels användning i livsmedel, se Konservering.*

Antracit. Se Bränsle. Stenkol.

Anträd. Se Antavla.

Anämi. Se Blodbrist.

Apamea. Se Gräsrotfly.

Apatit. Se Fosfor: Fosfat.

Apel, äppelträd, *Pyrus Malus L.*, är ett över hela det mellersta och södra Europa och i Sverige upp till södra Norrland vildväxande, medelstort-småvuxet träd med yvig krona, äggrunda-ovala, under håriga blad, rödletta blommor och runda frukter. Veden är mörk och mycket hård, varför den är värderad som virke för blockmakeri och annan smärre träslöjd. Blommorna sökas mycket av bien. Apeln värderades förr för vildäpplenas skull och räknades i de gamla lagarna till de genom särskilda stadganden skyddade bärande träden. Om odlade äppelträd, se Äpple.

Apelkastad. Se Färg.

Apelmärgmal, *Blastodacna putripennella* Zell, en liten malfjäril, som i augusti lägger ägg på äppelträdens årsskott; de små 7—8 mm långa, blodröda larverna framkomma samma höst och gnaga sig genast in under barken, vanligen strax nedom ett skott. Under vintern leva de här och gnaga en hålighet mellan bark och ved. Barken spricker sedan, varefter ett kräftsår lätt uppkommer. På våren fortsätta larverna gnaget in i de nya skotten, som snart därpå vissna. I sådana skott sker förpuppningen. Vinterskadorna förbises lätt, och försommarangreppet förväxlas med angrepp av kärnfruktmögel (*Monilia*).A. T—n.

Aphis. Se Bladlus.

Aphitoxin. Se Insektdödande medel.

Apion. Se Klöverspetsvivel.

Apis. Se Bi.

Apium. Se Selleri.

Apogami. Se Fortplantning.

sig till känna genom bildning av fradga i den från såret avflytande vätskan, har också till följd en grundlig mekanisk rengöring av såret, genom vilken avstötta vävnadsdelar jämte bakterier avlägsnas. På grund av vätesuperoxidens hastiga sönderfall är dess antiseptiska verkan dock raskt övergående. Då den i såret ej kvarlämnar annat än en del vid dess sönderdelning bildat vatten, har den använd i lämplig utspädning — 0,5 à 1 % — en ganska obetydligt retande inverkan. »Burows lösning» är en annan mycket använd antiseptisk vätska. (Se Aluminium). — Lapis, silvernitrat ($AgNO_3$), användes i fast form, »lapispenna», eller i stark lösning som frätmedel för svårläkta och med riklig svallköttbildning läknande sår. — Som sårpulver till ersättning för jodoform nyttjas ofta xeroform (tribromfenolvismut), som ej har jodoformens obehagliga lukt. — För desinfektionsändamål, och i viss utsträckning även som egentligt antiseptikum, användes formalin (formaldehyd, HCHO), en gas av stickande lukt, som saluföres i c:a 35 %-ig vattenlösning (»formol»), och preparat av detsamma (lysoform), formalinsåpa, en gulaktig, skummande, för känseln hal vätska, använd som sårmedel o. dyl. i utspädningen 1 matsked på 1 l. vatten. Ett billigt och effektivt desinfektionsmedel är vanlig släckt kalk (kalciumhydrat, CaO_2H_2) utrörd med vatten till kalkmjölk. Som kalkliniment, en blandning av lika delar (klart) kalkvatten och linolja, har den användning till genomdränkande av förband på brännskador. — »Svavelrökning», d. v. s. bränning av svavel, varvid svaveldioxidgas eller svavelsyrlighet, SO_2, utvecklas, var förr en mycket begagnad desinfektionsmetod, men är nu frångången som mindre effektiv och förenad med stora obehag; däremot användes den fortfarande som verksam mot jäst- och mögelsvampar inom t. ex. vinindustrien. — Till desinfektion av tarmkanalen vid smittsamma sjukdomar, vilkas smittämne upptages genom tarmen, eller vid vissa andra fall av abnorm bakterievegetation därstädes användes, framförallt för svin, kalomel (kvicksilverklorur, Hg_2Cl_2), ett vitt, luktlöst, i vatten olösligt pulver. Kalomel är ett kraftigt avföringsmedel och anses huvudsakligen på denna grund, möjligen också därigenom att det i tarmen skulle i någon mån övergå i lösliga kvicksilverföreningar, utöva sin desinficerande verkan. — Att medels antiseptika döda eller motarbeta i kroppsvätskorna eller organen förekommande sjukdomsalstrande mikroorganismer låter sig till följd av de antiseptiska medlens giftighet för organismen i de flesta fall icke göra. Några undantagsfall finnas dock. Sålunda är det välbekant, att de blodparasiter, som alstra människans malaria (»frossa»), kunna bekämpas med kinin. Detta medel har också varit använt, ehuru med mindre framgång, mot de mikroorganismer, som orsaka nötkreaturens blodstallning; nu har man emellertid för detta ändamål övergått till insprutningar i blodet av en del för dessa blodparasiter starkt giftiga, men för djurorganismen ofarliga färgämnen, främst »trypanblått» — efter vad erfarenheten hittills visat med ganska gott resultat. Salicylsyra (ortooxibenzoesyra) och en hel del salicylsyrepreparater hava en specifik verkan mot ledgångsreumatism hos människor och även hos djur, en sjukdom, som säkerligen har till orsak smittämnen, vilka man dock ännu icke känner närmare. Vissa organiska arsenikföreningar, i främsta rummet »salvarsan», som ursprungligen använts endast mot människans syfilis, har nu även upptagits i veterinärmedicinen och visat sig vara av god verkan som medel (till insprutning i blodet) mot lungröta hos häst. Det synes ej osannolikt, att det kommer att få användning även vid andra smittsamma husdjurssjukdomar. Om antiseptiska medels användning i livsmedel, se Konservering.*

Antracit. Se Bränsle. Stenkol.

Anträd. Se Antavla.

Anämi. Se Blodbrist.

Apamea. Se Gräsrotfly.

Apatit. Se Fosfor: Fosfat.

Apel, äppelträd, *Pyrus Malus L.*, är ett över hela det mellersta och södra Europa och i Sverige upp till södra Norrland vildväxande, medelstort-småvuxet träd med yvig krona, äggrunda-ovala, under håriga blad, rödletta blommor och runda frukter. Veden är mörk och mycket hård, varför den är värderad som virke för blockmakeri och annan smärre träslöjd. Blommorna sökas mycket av bien. Apeln värderades förr för vildäpplenas skull och räknades i de gamla lagarna till de genom särskilda stadganden skyddade bärande träden. Om odlade äppelträd, se Äpple.

Apelkastad. Se Färg.

Apelmärgmal, *Blastodacna putripennella* Zell, en liten malfjäril, som i augusti lägger ägg på äppelträdens årsskott; de små 7—8 mm långa, blodröda larverna framkomma samma höst och gnaga sig genast in under barken, vanligen strax nedom ett skott. Under vintern leva de här och gnaga en hålighet mellan bark och ved. Barken spricker sedan, varefter ett kräftsår lätt uppkommer. På våren fortsätta larverna gnaget in i de nya skotten, som snart därpå vissna. I sådana skott sker förpuppningen. Vinterskadorna förbises lätt, och försommarangreppet förväxlas med angrepp av kärnfruktmögel (*Monilia*).A. T—n.

Aphis. Se Bladlus.

Aphitoxin. Se Insektdödande medel.

Apion. Se Klöverspetsvivel.

Apis. Se Bi.

Apium. Se Selleri.

Apogami. Se Fortplantning.

sig till känna genom bildning av fradga i den från såret avflytande vätskan, har också till följd en grundlig mekanisk rengöring av såret, genom vilken avstötta vävnadsdelar jämte bakterier avlägsnas. På grund av vätesuperoxidens hastiga sönderfall är dess antiseptiska verkan dock raskt övergående. Då den i såret ej kvarlämnar annat än en del vid dess sönderdelning bildat vatten, har den använd i lämplig utspädning — 0,5 à 1 % — en ganska obetydligt retande inverkan. »Burows lösning» är en annan mycket använd antiseptisk vätska. (Se Aluminium). — Lapis, silvernitrat ($AgNO_3$), användes i fast form, »lapispenna», eller i stark lösning som frätmedel för svårläkta och med riklig svallköttbildning läknande sår. — Som sårpulver till ersättning för jodoform nyttjas ofta xeroform (tribromfenolvismut), som ej har jodoformens obehagliga lukt. — För desinfektionsändamål, och i

viss utsträckning även som egentligt antiseptikum, användes formalin (formaldehyd, HCHO), en gas av stickande lukt, som saluföres i c:a 35 %-ig vattenlösning (»formol»), och preparat av detsamma (lysoform), formalinsåpa, en gulaktig, skummande, för känseln hal vätska, använd som sårmedel o. dyl. i utspädningen 1 matsked på 1 l. vatten. Ett billigt och effektivt desinfektionsmedel är vanlig släckt kalk (kalciumhydrat, CaO_2H_2) utrörd med vatten till kalkmjölk. Som kalkliniment, en blandning av lika delar (klart) kalkvatten och linolja, har den användning till genomdränkande av förband på brännskador. — »Svavelrökning», d. v. s. bränning av svavel, varvid svaveldioxidgas eller svavelsyrlighet, SO_2, utvecklas, var förr en mycket begagnad desinfektionsmetod, men är nu frångången som mindre effektiv och förenad med stora obehag; däremot användes den fortfarande som verksam mot jäst- och mögelsvampar inom t. ex. vinindustrien. — Till desinfektion av tarmkanalen vid smittsamma sjukdomar, vilkas smittämne upptages genom tarmen, eller vid vissa andra fall av abnorm bakterievegetation därstädes användes, framförallt för svin, kalomel (kvicksilverklorur, Hg_2Cl_2), ett vitt, luktlöst, i vatten olösligt pulver. Kalomel är ett kraftigt avföringsmedel och anses huvudsakligen på denna grund, möjligen också därigenom att det i tarmen skulle i någon mån övergå i lösliga kvicksilverföreningar, utöva sin desinficerande verkan. — Att medels antiseptika döda eller motarbeta i kroppsvätskorna eller organen förekommande sjukdomsalstrande mikroorganismer låter sig till följd av de antiseptiska medlens giftighet för organismen i de flesta fall icke göra. Några undantagsfall finnas dock. Sålunda är det välbekant, att de blodparasiter, som alstra människans malaria (»frossa»), kunna bekämpas med kinin. Detta medel har också varit använt, ehuru med mindre framgång, mot de mikroorganismer, som orsaka nötkreaturens blodstallning; nu har man emellertid för detta ändamål övergått till insprutningar i blodet av en del för dessa blodparasiter starkt giftiga, men för djurorganismen ofarliga färgämnen, främst »trypanblått» — efter vad erfarenheten hittills visat med ganska gott resultat. Salicylsyra (ortooxibenzoesyra) och en hel del salicylsyrepreparater hava en specifik verkan mot ledgångsreumatism hos människor och även hos djur, en sjukdom, som säkerligen har till orsak smittämnen, vilka man dock ännu icke känner närmare. Vissa organiska arsenikföreningar, i främsta rummet »salvarsan», som ursprungligen använts endast mot människans syfilis, har nu även upptagits i veterinärmedicinen och visat sig vara av god verkan som medel (till insprutning i blodet) mot lungröta hos häst. Det synes ej osannolikt, att det kommer att få användning även vid andra smittsamma husdjurssjukdomar. Om antiseptiska medels användning i livsmedel, se Konservering.*

Antracit. Se Bränsle. Stenkol.

Anträd. Se Antavla.

Anämi. Se Blodbrist.

Apamea. Se Gräsrotfly.

Apatit. Se Fosfor: Fosfat.

Apel, äppelträd, *Pyrus Malus L.*, är ett över hela det mellersta och södra Europa och i Sverige upp till södra Norrland vildväxande, medelstort-småvuxet träd med yvig krona, äggrunda-ovala, under håriga blad, rödletta blommor och runda frukter. Veden är mörk och mycket hård, varför den är värderad som virke för blockmakeri och annan smärre träslöjd. Blommorna sökas mycket av bien. Apeln värderades förr för vildäpplenas skull och räknades i de gamla lagarna till de genom särskilda stadganden skyddade bärande träden. Om odlade äppelträd, se Äpple.

Apelkastad. Se Färg.

Apelmärgmal, *Blastodacna putripennella* Zell, en liten malfjäril, som i augusti lägger ägg på äppelträdens årsskott; de små 7—8 mm långa, blodröda larverna framkomma samma höst och gnaga sig genast in under barken, vanligen strax nedom ett skott. Under vintern leva de här och gnaga en hålighet mellan bark och ved. Barken spricker sedan, varefter ett kräftsår lätt uppkommer. På våren fortsätta larverna gnaget in i de nya skotten, som snart därpå vissna. I sådana skott sker förpuppningen. Vinterskadorna förbises lätt, och försommarangreppet förväxlas med angrepp av kärnfruktmögel (*Monilia*).A. T—n.

Aphis. Se Bladlus.

Aphitoxin. Se Insektdödande medel.

Apion. Se Klöverspetsvivel.

Apis. Se Bi.

Apium. Se Selleri.

Apogami. Se Fortplantning.

sig till känna genom bildning av fradga i den från såret avflytande vätskan, har också till följd en grundlig mekanisk rengöring av såret, genom vilken avstötta vävnadsdelar jämte bakterier avlägsnas. På grund av vätesuperoxidens hastiga sönderfall är dess antiseptiska verkan dock raskt övergående. Då den i såret ej kvarlämnar annat än en del vid dess sönderdelning bildat vatten, har den använd i lämplig utspädning — 0,5 à 1 % — en ganska obetydligt retande inverkan. »Burows lösning» är en annan mycket använd antiseptisk vätska. (Se Aluminium). — Lapis, silvernitrat ($AgNO_3$), användes i fast form, »lapispenna», eller i stark lösning som frätmedel för svårläkta och med riklig svallköttbildning läknande sår. — Som sårpulver till ersättning för jodoform nyttjas ofta xeroform (tribromfenolvismut), som ej har jodoformens obehagliga lukt. — För desinfektionsändamål, och i
viss utsträckning även som egentligt antiseptikum, användes formalin (formaldehyd, HCHO), en gas av stickande lukt, som saluföres i c:a 35 %-ig vattenlösning (»formol»), och preparat av detsamma (lysoform), formalinsåpa, en gulaktig, skummande, för känseln hal vätska, använd som sårmedel o. dyl. i utspädningen 1 matsked på 1 l. vatten. Ett billigt och effektivt desinfektionsmedel är vanlig släckt kalk (kalciumhydrat, CaO_2H_2) utrörd med vatten till kalkmjölk. Som kalkliniment, en blandning av lika delar (klart) kalkvatten och linolja, har den användning till genomdränkande av förband på brännskador. — »Svavelrökning», d. v. s. bränning av svavel, varvid svaveldioxidgas eller svavelsyrlighet, SO_2, utvecklas, var förr en mycket begagnad desinfektionsmetod, men är nu frångången som mindre effektiv och förenad med stora obehag; däremot användes den fortfarande som verksam mot jäst- och mögelsvampar inom t. ex. vinindustrien. — Till desinfektion av tarmkanalen vid smittsamma sjukdomar, vilkas smittämne upptages genom tarmen, eller vid vissa andra fall av abnorm bakterievegetation därstädes användes, framförallt för svin, kalomel (kvicksilverklorur, Hg_2Cl_2), ett vitt, luktlöst, i vatten olösligt pulver. Kalomel är ett kraftigt avföringsmedel och anses huvudsakligen på denna grund, möjligen också därigenom att det i tarmen skulle i någon mån övergå i lösliga kvicksilverföreningar, utöva sin desinficerande verkan. — Att medels antiseptika döda eller motarbeta i kroppsvätskorna eller organen förekommande sjukdomsalstrande mikroorganismer låter sig till följd av de antiseptiska medlens giftighet för organismen i de flesta fall icke göra. Några undantagsfall finnas dock. Sålunda är det välbekant, att de blodparasiter, som alstra människans malaria (»frossa»), kunna bekämpas med kinin. Detta medel har också varit använt, ehuru med mindre framgång, mot de mikroorganismer, som orsaka nötkreaturens blodstallning; nu har man emellertid för detta ändamål övergått till insprutningar i blodet av en del för dessa blodparasiter starkt giftiga, men för djurorganismen ofarliga färgämnen, främst »trypanblått» — efter vad erfarenheten hittills visat med ganska gott resultat. Salicylsyra (ortooxibenzoesyra) och en hel del salicylsyrepreparater hava en specifik verkan mot ledgångsreumatism hos människor och även hos djur, en sjukdom, som säkerligen har till orsak smittämnen, vilka man dock ännu icke känner närmare. Vissa organiska arsenikföreningar, i främsta rummet »salvarsan», som ursprungligen använts endast mot människans syfilis, har nu även upptagits i veterinärmedicinen och visat sig vara av god verkan som medel (till insprutning i blodet) mot lungröta hos häst. Det synes ej osannolikt, att det kommer att få användning även vid andra smittsamma husdjurssjukdomar. Om antiseptiska medels användning i livsmedel, se Konservering.*

Antracit. Se Bränsle. Stenkol.

Anträd. Se Antavla.

Anämi. Se Blodbrist.

Apamea. Se Gräsrotfly.

Apatit. Se Fosfor: Fosfat.

Apel, äppelträd, *Pyrus Malus L.*, är ett över hela det mellersta och södra Europa och i Sverige upp till södra Norrland vildväxande, medelstort-småvuxet träd med yvig krona, äggrunda-ovala, under håriga blad, rödletta blommor och runda frukter. Veden är mörk och mycket hård, varför den är värderad som virke för blockmakeri och annan smärre träslöjd. Blommorna sökas mycket av bien. Apeln värderades förr för vildäpplenas skull och räknades i de gamla lagarna till de genom särskilda stadganden skyddade bärande träden. Om

odlade äppelträd, se Äpple.

Apelkastad. Se Färg.

Apelmärgmal, *Blastodacna putripennella* Zell, en liten malfjäril, som i augusti lägger ägg på äppelträdens årsskott; de små 7—8 mm långa, blodröda larverna framkomma samma höst och gnaga sig genast in under barken, vanligen strax nedom ett skott. Under vintern leva de här och gnaga en hålighet mellan bark och ved. Barken spricker sedan, varefter ett kräftsår lätt uppkommer. På våren fortsätta larverna gnaget in i de nya skotten, som snart därpå vissna. I sådana skott sker förpuppningen. Vinterskadorna förbises lätt, och försommarangreppet förväxlas med angrepp av kärnfruktmögel (*Monilia*).A. T—n.

Aphis. Se Bladlus.

Aphitoxin. Se Insektdödande medel.

Apion. Se Klöverspetsvivel.

Apis. Se Bi.

Apium. Se Selleri.

Apogami. Se Fortplantning.

sig till känna genom bildning av fradga i den från såret avflytande vätskan, har också till följd en grundlig mekanisk rengöring av såret, genom vilken avstötta vävnadsdelar jämte bakterier avlägsnas. På grund av vätesuperoxidens hastiga sönderfall är dess antiseptiska verkan dock raskt övergående. Då den i såret ej kvarlämnar annat än en del vid dess sönderdelning bildat vatten, har den använd i lämplig utspädning — 0,5 à 1 % — en ganska obetydligt retande inverkan. »Burows lösning» är en annan mycket använd antiseptisk vätska. (Se Aluminium). — Lapis, silvernitrat ($AgNO_3$), användes i fast form, »lapispenna», eller i stark lösning som frätmedel för svårläkta och med riklig svallköttbildning läknande sår. — Som sårpulver till ersättning för jodoform nyttjas ofta xeroform (tribromfenolvismut), som ej har jodoformens obehagliga lukt. — För desinfektionsändamål, och i viss utsträckning även som egentligt antiseptikum, användes formalin (formaldehyd, HCHO), en gas av stickande lukt, som saluföres i c:a 35 %-ig vattenlösning (»formol»), och preparat av detsamma (lysoform), formalinsåpa, en gulaktig, skummande, för känseln hal vätska, använd som sårmedel o. dyl. i utspädningen 1 matsked på 1 l. vatten. Ett billigt och effektivt desinfektionsmedel är vanlig släckt kalk (kalciumhydrat, CaO_2H_2) utrörd med vatten till kalkmjölk. Som kalkliniment, en blandning av lika delar (klart) kalkvatten och linolja, har den användning till genomdränkande av förband på brännskador. — »Svavelrökning», d. v. s. bränning av svavel, varvid svaveldioxidgas eller svavelsyrlighet, SO_2, utvecklas, var förr en mycket begagnad desinfektionsmetod, men är nu frångången som mindre effektiv och förenad med stora obehag; däremot användes den fortfarande som verksam mot jäst- och mögelsvampar inom t. ex. vinindustrien. — Till desinfektion av tarmkanalen vid smittsamma sjukdomar, vilkas smittämne upptages genom tarmen, eller vid vissa andra fall av abnorm bakterievegetation därstädes användes, framförallt för svin, kalomel (kvicksilverklorur, Hg_2Cl_2), ett vitt, luktlöst, i vatten olösligt pulver. Kalomel är ett kraftigt avföringsmedel och anses huvudsakligen på denna grund, möjligen också därigenom att det i tarmen skulle i någon mån övergå i lösliga kvicksilverföreningar, utöva sin desinficerande verkan. — Att medels antiseptika döda eller motarbeta i kroppsvätskorna eller organen förekommande sjukdomsalstrande mikroorganismer låter sig till följd av de antiseptiska medlens giftighet för organismen i de flesta fall icke göra. Några undantagsfall finnas dock. Sålunda är det välbekant, att de blodparasiter, som alstra människans malaria (»frossa»), kunna bekämpas med kinin. Detta medel har också varit använt, ehuru med mindre framgång, mot de mikroorganismer, som orsaka nötkreaturens blodstallning; nu har man emellertid för detta ändamål övergått till insprutningar i blodet av en del för dessa blodparasiter starkt giftiga, men för djurorganismen ofarliga färgämnen, främst »trypanblått» — efter vad erfarenheten hittills visat med ganska gott resultat. Salicylsyra (ortooxibenzoesyra) och en hel del salicylsyrepreparater hava en specifik verkan mot ledgångsreumatism hos människor och även hos djur, en sjukdom, som säkerligen har till orsak smittämnen, vilka man dock ännu icke känner närmare. Vissa organiska arsenikföreningar, i främsta rummet »salvarsan», som ursprungligen använts endast mot människans syfilis, har nu även upptagits i veterinärmedicinen och visat sig vara av god verkan som medel (till insprutning i blodet) mot lungröta hos häst. Det synes ej osannolikt, att det kommer att få användning även vid andra smittsamma husdjurssjukdomar. Om antiseptiska medels användning i livsmedel, se Konservering.*

Antracit. Se Bränsle. Stenkol.

Anträd. Se Antavla.

Anämi. Se Blodbrist.

Apamea. Se Gräsrotfly.

Apatit. Se Fosfor: Fosfat.

Apel, äppelträd, *Pyrus Malus L.*, är ett över hela det mellersta och södra Europa och i Sverige upp till södra Norrland vildväxande, medelstort-småvuxet träd med yvig krona, äggrunda-ovala, under håriga blad, rödletta blommor och runda frukter. Veden är mörk och mycket hård, varför den är värderad som virke för blockmakeri och annan smärre träslöjd. Blommorna sökas mycket av bien. Apeln värderades förr för vildäpplenas skull och räknades i de gamla lagarna till de genom särskilda stadganden skyddade bärande träden. Om odlade äppelträd, se Äpple.

Apelkastad. Se Färg.

Apelmärgmal, *Blastodacna putripennella* Zell, en liten malfjäril, som i augusti lägger ägg på äppelträdens årsskott; de små 7—8 mm långa, blodröda larverna framkomma samma höst och gnaga sig genast in under barken, vanligen strax nedom ett skott. Under vintern leva de här och gnaga en hålighet mellan bark och ved. Barken spricker sedan, varefter ett kräftsår lätt uppkommer. På våren fortsätta larverna gnaget in i de nya skotten, som snart därpå vissna. I sådana skott sker förpuppningen. Vinterskadorna förbises lätt, och försommarangreppet förväxlas med angrepp av kärnfruktmögel (*Monilia*).A. T—n.

Aphis. Se Bladlus.

Aphitoxin. Se Insektdödande medel.

Apion. Se Klöverspetsvivel.

Apis. Se Bi.

Apium. Se Selleri.

Apogami. Se Fortplantning.

Aporia. Se Hagtornsfjäril.

Aprikos, *Prunus armeniaca*, L., av kärnfruktsväxternas familj, *Drupacecæ*, härstammar från Persien, varifrån den infördes till Europa under Alexander den stores krigståg och kom i allmän odling redan hos de gamla romarna. Den odlas numera rätt allmänt i södra Europa, i Sverige här och var i Södra Sverige och undantagsvis ända upp i Mälartrakterna på spalier i det fria, men företrädesvis i växthus.

Aptering, avmärkning av det fällda trädet i skilda virkessortiment. Se Virkesdrivning.

Aptitost, vanlig benämning på en mycket amper, ofta kryddad, och därför aptitretande ost. Gammal kryddad skumost kan bl. andra anses som aptitost.L. Fr. R.

Aptitpulver. Se Aromatiska ämnen, Bittermedel.

Aquilegia. Se Ackleja.

Arabisk häst. **Arabiska hästen**. Härmed avses vanligen ej blott hästen i Arabien utan den »orientaliska» hästen i allmänhet, omfattande även perser- och berber-hästen, d. v. s.

sydvästra Asiens och norra Afrikas varandra närstående hästslag. Hästen i Arabien och angränsande delar av Syrien och Mesopotamien anses dock stå högst i formskönhet och uthållighet. Denna hästras har haft en oerhörd betydelse för Europas ädla hästavel, emedan den engelska fullblodsrasen, som är det för denna hästavel grundläggande materialet, uppkommit genom korsning med arabiska hästar. (Se Engelsk fullblodshäst). Även Spaniens, Rysslands och Polens hästavel har tidigt påverkats av orientaliska hästar. I Ungern har orientaliskt fullblod och halvblod vid stuteriet Babolna länge varit bofast. Även hava arabiska hästar använts som förädlingsmaterial. Arabiska hästar utmärkas av kort huvud med bred panna, rak eller på mitten något insvängd näslinje, stora näsborrar, tunna, fina läppar, stora ögon, fina rörliga öron, medellång hals, fin och vackert böjd, särskilt vid nackpartiet; manken väl markerad, bogarna liggande, god revbensvälvning, ryggen rak och jämförelsevis kort, länd välvd, kruppan oval, nästan horisontal, tämligen bred, svansen högt ansatt, vackert buren, kraftig lårmuskulatur, långt lårben, hasleder i regel välformade, underarmar långa, skenor korta, gott djup som lätthäst betraktad. Står i regel korrekt men är dock ej sällan något trångt ställd i haslederna, vilket är gynnsamt för snabbheten. Rörelserna äro vinnande, uthålliga och, jämförda med engelska fullblodets, tämligen höga. Huden är fin, likaså hårremmen, som är kort och glänsande vid god vård. Svans och man med tunt, vackert tagel. Färgen merendels gråskimmel.Wilh. H—r.

Arachidkaka. Se Oljekakor.

Arachis. Se Jordnöt.

Arbetare. De vid jordbruket sysselsatta kroppsarbetande personernas antal kan ej noggrant angivas på grund av vår befolkningsstatistik. Den arbetande jordbruksbefolkningen beräknades för år 1900 utgöra 745,089 män och 305,496 kvinnor, häri inräknat barn över 15 år. (Se Jordbruksbefolkning). Då till den kroppsarbetande jordbruksbefolkningen måste räknas så gott som alla arbetsföra personer av jordbruksbefolkningen, med undantag blott för statistikens kategorier »godsägare» och »arrendatorer av större egendomar», gör sig den nedgång i antalet, som statistiken sedan nära 1/2 århundrade visat för hela jordbruksbefolkningen, säkert även gällande för jordbruksarbetarna. Då samtidigt lantbruket växer såväl i omfattning som intensitet, måste arbetartillgången i förhållande till det arbete, som är att utföra, avtaga på ett sätt, som rätt allmänt känns besvärande. Orsaken till denna förskjutning ligger huvudsakligen i konkurrensen med industrien, vilken erbjuder tillfälle till större ekonomisk framgång och lockar med mer tilltalande arbets- och levnadsförhållanden. Därtill kommer, att jordbruksarbetaren, ehuru med orätt, rätt allmänt anses hava en socialt sämre ställning. —

Under senaste tid hava jordbruksavlöningarna högst betydligt stegrats, likasom en strävan gör sig gällande att förbättra jordbruksarbetarens bostadsförhållanden (se Arbetarbostad) och ställning i övrigt samt hans utsikt att förbättra denna genom befordran eller förvärv av eget jordbruk. Men särdeles i vårt lands kalla klimat och med dess glesa bebyggelse komma stadslivet och industriarbetet inomhus helt säkert att alltjämt göra jordbruket svår konkurrens, och det behöves därför fortfarande att minska behovet av mänsklig arbetskraft. Härtill bidrager ej en fortgående övergång till smärre jordbruk, då dessa

Aporia. Se Hagtornsfjäril.

Aprikos, *Prunus armeniaca*, L., av kärnfruktsväxternas familj, *Drupacecæ*, härstammar från Persien, varifrån den infördes till Europa under Alexander den stores krigståg och kom i allmän odling redan hos de gamla romarna. Den odlas numera rätt allmänt i södra Europa, i Sverige här och var i Södra Sverige och undantagsvis ända upp i Mälartrakterna på spalier i det fria, men företrädesvis i växthus.

Aptering, avmärkning av det fällda trädet i skilda virkessortiment. Se Virkesdrivning.

Aptitost, vanlig benämning på en mycket amper, ofta kryddad, och därför aptitretande ost. Gammal kryddad skumost kan bl. andra anses som aptitost.L. Fr. R.

Aptitpulver. Se Aromatiska ämnen, Bittermedel.

Aquilegia. Se Ackleja.

Arabisk häst. **Arabiska hästen**. Härmed avses vanligen ej blott hästen i Arabien utan den »orientaliska» hästen i allmänhet, omfattande även perser- och berber-hästen, d. v. s. sydvästra Asiens och norra Afrikas varandra närstående hästslag. Hästen i Arabien och angränsande delar av Syrien och Mesopotamien anses dock stå högst i formskönhet och uthållighet. Denna hästras har haft en oerhörd betydelse för Europas ädla hästavel, emedan den engelska fullblodsrasen, som är det för denna hästavel grundläggande materialet, uppkommit genom korsning med arabiska hästar. (Se Engelsk fullblodshäst). Även Spaniens, Rysslands och Polens hästavel har tidigt påverkats av orientaliska hästar. I Ungern har orientaliskt fullblod och halvblod vid stuteriet Babolna länge varit bofast. Även hava arabiska hästar använts som förädlingsmaterial. Arabiska hästar utmärkas av kort huvud med bred panna, rak eller på mitten något insvängd näslinje, stora näsborrar, tunna, fina läppar, stora ögon, fina rörliga öron, medellång hals, fin och vackert böjd, särskilt vid nackpartiet; manken väl markerad, bogarna liggande, god revbensvälvning, ryggen rak och jämförelsevis kort, länd välvd, kruppan oval, nästan horisontal, tämligen bred, svansen högt ansatt, vackert buren, kraftig lårmuskulatur, långt lårben, hasleder i regel välformade, underarmar långa, skenor korta, gott djup som lätthäst betraktad. Står i regel korrekt men är dock ej sällan något trångt ställd i haslederna, vilket är gynnsamt för snabbheten. Rörelserna äro vinnande, uthålliga och, jämförda med engelska fullblodets, tämligen höga. Huden är fin, likaså hårremmen, som är kort och glänsande vid god vård. Svans och man med tunt, vackert tagel. Färgen merendels gråskimmel.Wilh. H—r.

Arachidkaka. Se Oljekakor.

Arachis. Se Jordnöt.

Arbetare. De vid jordbruket sysselsatta kroppsarbetande personernas antal kan ej noggrant angivas på grund av vår befolkningsstatistik. Den arbetande jordbruksbefolkningen beräknades för år 1900 utgöra 745,089 män och 305,496 kvinnor, häri inräknat barn över 15 år. (Se Jordbruksbefolkning). Då till den kroppsarbetande jordbruksbefolkningen måste räknas så gott som alla arbetsföra personer av jordbruksbefolkningen, med undantag blott för statistikens kategorier »godsägare» och »arrendatorer av större egendomar», gör sig den nedgång i antalet, som statistiken sedan nära 1/2 århundrade visat för hela jordbruksbefolkningen, säkert även gällande för jordbruksarbetarna. Då samtidigt lantbruket växer såväl i omfattning som intensitet, måste arbetartillgången i förhållande till det arbete, som är att utföra, avtaga på ett sätt, som rätt allmänt känns besvärande. Orsaken till denna förskjutning ligger huvudsakligen i konkurrensen med industrien, vilken erbjuder tillfälle till större ekonomisk framgång och lockar med mer tilltalande arbets- och levnadsförhållanden. Därtill kommer, att jordbruksarbetaren, ehuru med orätt, rätt allmänt anses hava en socialt sämre ställning. —

Under senaste tid hava jordbruksavlöningarna högst betydligt stegrats, likasom en strävan gör sig gällande att förbättra jordbruksarbetarens bostadsförhållanden (se Arbetarbostad) och ställning i övrigt samt hans utsikt att förbättra denna genom befordran eller förvärv av eget jordbruk. Men särdeles i vårt lands kalla klimat och med dess glesa bebyggelse komma stadslivet och industriarbetet inomhus helt säkert att alltjämt göra jordbruket svår konkurrens, och det behöves därför fortfarande att minska behovet av mänsklig arbetskraft. Härtill bidrager ej en fortgående övergång till smärre jordbruk, då dessa

Aporia. Se Hagtornsfjäril.

Aprikos, *Prunus armeniaca*, L., av kärnfruktsväxternas familj, *Drupacecæ*, härstammar från Persien, varifrån den infördes till Europa under Alexander den stores krigståg och kom i allmän odling redan hos de gamla romarna. Den odlas numera rätt allmänt i södra Europa, i Sverige här och var i Södra Sverige och undantagsvis ända upp i Mälartrakterna på spalier i det fria, men företrädesvis i växthus.

Aptering, avmärkning av det fällda trädet i skilda virkessortiment. Se Virkesdrivning.

Aptitost, vanlig benämning på en mycket amper, ofta kryddad, och därför aptitretande ost. Gammal kryddad skumost kan bl. andra anses som aptitost.L. Fr. R.

Aptitpulver. Se Aromatiska ämnen, Bittermedel.

Aquilegia. Se Ackleja.

Arabisk häst. **Arabiska hästen**. Härmed avses vanligen ej blott hästen i Arabien utan den »orientaliska» hästen i allmänhet, omfattande även perser- och berber-hästen, d. v. s. sydvästra Asiens och norra Afrikas varandra närstående hästslag. Hästen i Arabien och angränsande delar av Syrien och Mesopotamien anses dock stå högst i formskönhet och uthållighet. Denna hästras har haft en oerhörd betydelse för Europas ädla hästavel, emedan den engelska fullblodsrasen, som är det för denna hästavel grundläggande materialet, uppkommit genom korsning med arabiska hästar. (Se Engelsk fullblodshäst). Även Spaniens, Rysslands och Polens hästavel har tidigt påverkats av orientaliska hästar. I Ungern har orientaliskt fullblod och halvblod vid stuteriet Babolna länge varit bofast. Även hava arabiska hästar använts som förädlingsmaterial. Arabiska hästar utmärkas av kort huvud med bred panna, rak eller på mitten något insvängd näslinje, stora näsborrar, tunna, fina läppar, stora ögon, fina rörliga öron, medellång hals, fin och vackert böjd, särskilt vid nackpartiet;

manken väl markerad, bogarna liggande, god revbensvälvning, ryggen rak och jämförelsevis kort, länd välvd, kruppan oval, nästan horisontal, tämligen bred, svansen högt ansatt, vackert buren, kraftig lårmuskulatur, långt lårben, hasleder i regel välformade, underarmar långa, skenor korta, gott djup som lätthäst betraktad. Står i regel korrekt men är dock ej sällan något trångt ställd i haslederna, vilket är gynnsamt för snabbheten. Rörelserna äro vinnande, uthålliga och, jämförda med engelska fullblodets, tämligen höga. Huden är fin, likaså hårremmen, som är kort och glänsande vid god vård. Svans och man med tunt, vackert tagel. Färgen merendels gråskimmel.Wilh. H—r.

Arachidkaka. Se Oljekakor.

Arachis. Se Jordnöt.

Arbetare. De vid jordbruket sysselsatta kroppsarbetande personernas antal kan ej noggrant angivas på grund av vår befolkningsstatistik. Den arbetande jordbruksbefolkningen beräknades för år 1900 utgöra 745,089 män och 305,496 kvinnor, häri inräknat barn över 15 år. (Se Jordbruksbefolkning). Då till den kroppsarbetande jordbruksbefolkningen måste räknas så gott som alla arbetsföra personer av jordbruksbefolkningen, med undantag blott för statistikens kategorier »godsägare» och »arrendatorer av större egendomar», gör sig den nedgång i antalet, som statistiken sedan nära 1/2 århundrade visat för hela jordbruksbefolkningen, säkert även gällande för jordbruksarbetarna. Då samtidigt lantbruket växer såväl i omfattning som intensitet, måste arbetartillgången i förhållande till det arbete, som är att utföra, avtaga på ett sätt, som rätt allmänt känns besvärande. Orsaken till denna förskjutning ligger huvudsakligen i konkurrensen med industrien, vilken erbjuder tillfälle till större ekonomisk framgång och lockar med mer tilltalande arbets- och levnadsförhållanden. Därtill kommer, att jordbruksarbetaren, ehuru med orätt, rätt allmänt anses hava en socialt sämre ställning. —

Under senaste tid hava jordbruksavlöningarna högst betydligt stegrats, likasom en strävan gör sig gällande att förbättra jordbruksarbetarens bostadsförhållanden (se Arbetarbostad) och ställning i övrigt samt hans utsikt att förbättra denna genom befordran eller förvärv av eget jordbruk. Men särdeles i vårt lands kalla klimat och med dess glesa bebyggelse komma stadslivet och industriarbetet inomhus helt säkert att alltjämt göra jordbruket svår konkurrens, och det behöves därför fortfarande att minska behovet av mänsklig arbetskraft. Härtill bidrager ej en fortgående övergång till smärre jordbruk, då dessa

Aporia. Se Hagtornsfjäril.

Aprikos, *Prunus armeniaca*, L., av kärnfruktsväxternas familj, *Drupacecæ*, härstammar från Persien, varifrån den infördes till Europa under Alexander den stores krigståg och kom i allmän odling redan hos de gamla romarna. Den odlas numera rätt allmänt i södra Europa, i Sverige här och var i Södra Sverige och undantagsvis ända upp i Mälartrakterna på spalier i det fria, men företrädesvis i växthus.

Aptering, avmärkning av det fällda trädet i skilda virkessortiment. Se Virkesdrivning.

Aptitost, vanlig benämning på en mycket amper, ofta kryddad, och därför aptitretande ost. Gammal kryddad skumost kan bl. andra anses som aptitost.L. Fr. R.

Aptitpulver. Se Aromatiska ämnen, Bittermedel.

Aquilegia. Se Ackleja.

Arabisk häst. **Arabiska hästen**. Härmed avses vanligen ej blott hästen i Arabien utan den »orientaliska» hästen i allmänhet, omfattande även perser- och berber-hästen, d. v. s. sydvästra Asiens och norra Afrikas varandra närstående hästslag. Hästen i Arabien och angränsande delar av Syrien och Mesopotamien anses dock stå högst i formskönhet och uthållighet. Denna hästras har haft en oerhörd betydelse för Europas ädla hästavel, emedan den engelska fullblodsrasen, som är det för denna hästavel grundläggande materialet, uppkommit genom korsning med arabiska hästar. (Se Engelsk fullblodshäst). Även Spaniens, Rysslands och Polens hästavel har tidigt påverkats av orientaliska hästar. I Ungern har orientaliskt fullblod och halvblod vid stuteriet Babolna länge varit bofast. Även hava arabiska hästar använts som förädlingsmaterial. Arabiska hästar utmärkas av kort huvud med bred panna, rak eller på mitten något insvängd näslinje, stora näsborrar, tunna, fina läppar, stora ögon, fina rörliga öron, medellång hals, fin och vackert böjd, särskilt vid nackpartiet; manken väl markerad, bogarna liggande, god revbensvälvning, ryggen rak och jämförelsevis kort, länd välvd, kruppan oval, nästan horisontal, tämligen bred, svansen högt ansatt, vackert buren, kraftig lårmuskulatur, långt lårben, hasleder i regel välformade, underarmar långa, skenor korta, gott djup som lätthäst betraktad. Står i regel korrekt men är dock ej sällan något trångt ställd i haslederna, vilket är gynnsamt för snabbheten. Rörelserna äro vinnande, uthålliga och, jämförda med engelska fullblodets, tämligen höga. Huden är fin, likaså hårremmen, som är kort och glänsande vid god vård. Svans och man med tunt, vackert tagel. Färgen merendels gråskimmel.Wilh. H—r.

Arachidkaka. Se Oljekakor.

Arachis. Se Jordnöt.

Arbetare. De vid jordbruket sysselsatta kroppsarbetande personernas antal kan ej noggrant angivas på grund av vår befolkningsstatistik. Den arbetande jordbruksbefolkningen beräknades för år 1900 utgöra 745,089 män och 305,496 kvinnor, häri inräknat barn över 15 år. (Se Jordbruksbefolkning). Då till den kroppsarbetande jordbruksbefolkningen måste räknas så gott som alla arbetsföra personer av jordbruksbefolkningen, med undantag blott för statistikens kategorier »godsägare» och »arrendatorer av större egendomar», gör sig den nedgång i antalet, som statistiken sedan nära 1/2 århundrade visat för hela jordbruksbefolkningen, säkert även gällande för jordbruksarbetarna. Då samtidigt lantbruket växer såväl i omfattning som intensitet, måste arbetartillgången i förhållande till det arbete, som är att utföra, avtaga på ett sätt, som rätt allmänt känns besvärande. Orsaken till denna förskjutning ligger huvudsakligen i konkurrensen med industrien, vilken erbjuder tillfälle till större ekonomisk framgång och lockar med mer tilltalande arbets- och levnadsförhållanden. Därtill kommer, att jordbruksarbetaren, ehuru med orätt, rätt allmänt anses hava en socialt sämre ställning. —

Under senaste tid hava jordbruksavlöningarna högst betydligt stegrats, likasom en strävan gör sig gällande att förbättra jordbruksarbetarens bostadsförhållanden (se Arbetarbostad) och ställning i övrigt samt hans utsikt att förbättra denna genom befordran eller förvärv av eget jordbruk. Men särdeles i vårt lands kalla klimat och med dess glesa bebyggelse komma stadslivet och industriarbetet inomhus helt säkert att alltjämt göra jordbruket svår konkurrens, och det behöves därför fortfarande att minska behovet av mänsklig arbetskraft. Härtill bidrager ej en fortgående övergång till smärre jordbruk, då dessa

Aporia. Se Hagtornsfjäril.

Aprikos, *Prunus armeniaca*, L., av kärnfruktsväxternas familj, *Drupacecæ*, härstammar från Persien, varifrån den infördes till Europa under Alexander den stores krigståg och kom i allmän odling redan hos de gamla romarna. Den odlas numera rätt allmänt i södra Europa, i Sverige här och var i Södra Sverige och undantagsvis ända upp i Mälartrakterna på spalier i det fria, men företrädesvis i växthus.

Aptering, avmärkning av det fällda trädet i skilda virkessortiment. Se Virkesdrivning.

Aptitost, vanlig benämning på en mycket amper, ofta kryddad, och därför aptitretande ost. Gammal kryddad skumost kan bl. andra anses som aptitost.L. Fr. R.

Aptitpulver. Se Aromatiska ämnen, Bittermedel.

Aquilegia. Se Ackleja.

Arabisk häst. **Arabiska hästen**. Härmed avses vanligen ej blott hästen i Arabien utan den »orientaliska» hästen i allmänhet, omfattande även perser- och berber-hästen, d. v. s. sydvästra Asiens och norra Afrikas varandra närstående hästslag. Hästen i Arabien och angränsande delar av Syrien och Mesopotamien anses dock stå högst i formskönhet och uthållighet. Denna hästras har haft en oerhörd betydelse för Europas ädla hästavel, emedan den engelska fullblodsrasen, som är det för denna hästavel grundläggande materialet, uppkommit genom korsning med arabiska hästar. (Se Engelsk fullblodshäst). Även Spaniens, Rysslands och Polens hästavel har tidigt påverkats av orientaliska hästar. I Ungern har orientaliskt fullblod och halvblod vid stuteriet Babolna länge varit bofast. Även hava arabiska hästar använts som förädlingsmaterial. Arabiska hästar utmärkas av kort huvud med bred panna, rak eller på mitten något insvängd näslinje, stora näsborrar, tunna, fina läppar, stora ögon, fina rörliga öron, medellång hals, fin och vackert böjd, särskilt vid nackpartiet; manken väl markerad, bogarna liggande, god revbensvälvning, ryggen rak och jämförelsevis kort, länd välvd, kruppan oval, nästan horisontal, tämligen bred, svansen högt ansatt, vackert buren, kraftig lårmuskulatur, långt lårben, hasleder i regel välformade, underarmar långa, skenor korta, gott djup som lätthäst betraktad. Står i regel korrekt men är dock ej sällan något trångt ställd i haslederna, vilket är gynnsamt för snabbheten. Rörelserna äro vinnande, uthålliga och, jämförda med engelska fullblodets, tämligen höga. Huden är fin, likaså hårremmen, som är kort och glänsande vid god vård. Svans och man med tunt, vackert tagel. Färgen merendels gråskimmel.Wilh. H—r.

Arachidkaka. Se Oljekakor.

Arachis. Se Jordnöt.

Arbetare. De vid jordbruket sysselsatta kroppsarbetande personernas antal kan ej noggrant angivas på grund av vår befolkningsstatistik. Den arbetande jordbruksbefolkningen beräknades för år 1900 utgöra 745,089 män och 305,496 kvinnor, häri inräknat barn över 15 år. (Se Jordbruksbefolkning). Då till den kroppsarbetande jordbruksbefolkningen måste räknas så gott som alla arbetsföra personer av jordbruksbefolkningen, med undantag blott för statistikens kategorier »godsägare» och »arrendatorer av större egendomar», gör sig den nedgång i antalet, som statistiken sedan nära 1/2 århundrade visat för hela jordbruksbefolkningen, säkert även gällande för jordbruksarbetarna. Då samtidigt lantbruket växer såväl i omfattning som intensitet, måste arbetartillgången i förhållande till det arbete, som är att utföra, avtaga på ett sätt, som rätt allmänt känns besvärande. Orsaken till denna förskjutning ligger huvudsakligen i konkurrensen med industrien, vilken erbjuder tillfälle till större ekonomisk framgång och lockar med mer tilltalande arbets- och levnadsförhållanden. Därtill kommer, att jordbruksarbetaren, ehuru med orätt, rätt allmänt anses hava en socialt sämre ställning. —

Under senaste tid hava jordbruksavlöningarna högst betydligt stegrats, likasom en strävan gör sig gällande att förbättra jordbruksarbetarens bostadsförhållanden (se Arbetarbostad) och ställning i övrigt samt hans utsikt att förbättra denna genom befordran eller förvärv av eget jordbruk. Men särdeles i vårt lands kalla klimat och med dess glesa bebyggelse komma stadslivet och industriarbetet inomhus helt säkert att alltjämt göra jordbruket svår konkurrens, och det behöves därför fortfarande att minska behovet av mänsklig arbetskraft. Härtill bidrager ej en fortgående övergång till smärre jordbruk, då dessa

Aporia. Se Hagtornsfjäril.

Aprikos, *Prunus armeniaca*, L., av kärnfruktsväxternas familj, *Drupacecæ*, härstammar från Persien, varifrån den infördes till Europa under Alexander den stores krigståg och kom i allmän odling redan hos de gamla romarna. Den odlas numera rätt allmänt i södra Europa, i Sverige här och var i Södra Sverige och undantagsvis ända upp i Mälartrakterna på spalier i det fria, men företrädesvis i växthus.

Aptering, avmärkning av det fällda trädet i skilda virkessortiment. Se Virkesdrivning.

Aptitost, vanlig benämning på en mycket amper, ofta kryddad, och därför aptitretande ost. Gammal kryddad skumost kan bl. andra anses som aptitost.L. Fr. R.

Aptitpulver. Se Aromatiska ämnen, Bittermedel.

Aquilegia. Se Ackleja.

Arabisk häst. **Arabiska hästen**. Härmed avses vanligen ej blott hästen i Arabien utan den »orientaliska» hästen i allmänhet, omfattande även perser- och berber-hästen, d. v. s. sydvästra Asiens och norra Afrikas varandra närstående hästslag. Hästen i Arabien och angränsande delar av Syrien och Mesopotamien anses dock stå högst i formskönhet och uthållighet. Denna hästras har haft en oerhörd betydelse för Europas ädla hästavel, emedan den engelska fullblodsrasen, som är det för denna hästavel grundläggande materialet, uppkommit genom korsning med arabiska hästar. (Se Engelsk fullblodshäst). Även Spaniens, Rysslands och Polens hästavel har tidigt påverkats av orientaliska hästar. I Ungern har orientaliskt fullblod och halvblod vid stuteriet Babolna länge varit bofast. Även hava arabiska hästar använts som förädlingsmaterial. Arabiska hästar utmärkas av kort huvud med bred panna, rak eller på mitten något insvängd näslinje, stora näsborrar, tunna, fina läppar, stora ögon, fina rörliga öron, medellång hals, fin och vackert böjd, särskilt vid nackpartiet; manken väl markerad, bogarna liggande, god revbensvälvning, ryggen rak och jämförelsevis kort, länd välvd, kruppan oval, nästan horisontal, tämligen bred, svansen högt ansatt, vackert buren, kraftig lårmuskulatur, långt lårben, hasleder i regel välformade, underarmar långa, skenor korta, gott djup som lätthäst betraktad. Står i regel korrekt men är dock ej sällan något trångt ställd i haslederna, vilket är gynnsamt för snabbheten. Rörelserna äro vinnande, uthålliga och, jämförda med engelska fullblodets, tämligen höga. Huden är fin, likaså hårremmen, som är kort och glänsande vid god vård. Svans och man med tunt, vackert tagel. Färgen merendels gråskimmel.Wilh. H—r.

Arachidkaka. Se Oljekakor.

Arachis. Se Jordnöt.

Arbetare. De vid jordbruket sysselsatta kroppsarbetande personernas antal kan ej noggrant angivas på grund av vår befolkningsstatistik. Den arbetande jordbruksbefolkningen beräknades för år 1900 utgöra 745,089 män och 305,496 kvinnor, häri inräknat barn över 15 år. (Se Jordbruksbefolkning). Då till den kroppsarbetande jordbruksbefolkningen måste räknas så gott som alla arbetsföra personer av jordbruksbefolkningen, med undantag blott för statistikens kategorier »godsägare» och »arrendatorer av större egendomar», gör sig den nedgång i antalet, som statistiken sedan nära 1/2 århundrade visat för hela jordbruksbefolkningen, säkert även gällande för jordbruksarbetarna. Då samtidigt lantbruket växer såväl i omfattning som intensitet, måste arbetartillgången i förhållande till det arbete, som är att utföra, avtaga på ett sätt, som rätt allmänt känns besvärande. Orsaken till denna förskjutning ligger huvudsakligen i konkurrensen med industrien, vilken erbjuder tillfälle till större ekonomisk framgång och lockar med mer tilltalande arbets- och levnadsförhållanden. Därtill kommer, att jordbruksarbetaren, ehuru med orätt, rätt allmänt anses hava en socialt sämre ställning. —

Under senaste tid hava jordbruksavlöningarna högst betydligt stegrats, likasom en strävan gör sig gällande att förbättra jordbruksarbetarens bostadsförhållanden (se Arbetarbostad) och ställning i övrigt samt hans utsikt att förbättra denna genom befordran eller förvärv av eget jordbruk. Men särdeles i vårt lands kalla klimat och med dess glesa bebyggelse komma stadslivet och industriarbetet inomhus helt säkert att alltjämt göra jordbruket svår konkurrens, och det behöves därför fortfarande att minska behovet av mänsklig arbetskraft. Härtill bidrager ej en fortgående övergång till smärre jordbruk, då dessa

Aporia. Se Hagtornsfjäril.

Aprikos, *Prunus armeniaca*, L., av kärnfruktsväxternas familj, *Drupacecæ*, härstammar från Persien, varifrån den infördes till Europa under Alexander den stores krigståg och kom i allmän odling redan hos de gamla romarna. Den odlas numera rätt allmänt i södra Europa, i Sverige här och var i Södra Sverige och undantagsvis ända upp i Mälartrakterna på spalier i det fria, men företrädesvis i växthus.

Aptering, avmärkning av det fällda trädet i skilda virkessortiment. Se Virkesdrivning.

Aptitost, vanlig benämning på en mycket amper, ofta kryddad, och därför aptitretande ost. Gammal kryddad skumost kan bl. andra anses som aptitost.L. Fr. R.

Aptitpulver. Se Aromatiska ämnen, Bittermedel.

Aquilegia. Se Ackleja.

Arabisk häst. **Arabiska hästen**. Härmed avses vanligen ej blott hästen i Arabien utan den »orientaliska» hästen i allmänhet, omfattande även perser- och berber-hästen, d. v. s. sydvästra Asiens och norra Afrikas varandra närstående hästslag. Hästen i Arabien och angränsande delar av Syrien och Mesopotamien anses dock stå högst i formskönhet och uthållighet. Denna hästras har haft en oerhörd betydelse för Europas ädla hästavel, emedan den engelska fullblodsrasen, som är det för denna hästavel grundläggande materialet, uppkommit genom korsning med arabiska hästar. (Se Engelsk fullblodshäst). Även Spaniens, Rysslands och Polens hästavel har tidigt påverkats av orientaliska hästar. I Ungern har orientaliskt fullblod och halvblod vid stuteriet Babolna länge varit bofast. Även hava arabiska hästar använts som förädlingsmaterial. Arabiska hästar utmärkas av kort huvud med bred panna, rak eller på mitten något insvängd näslinje, stora näsborrar, tunna, fina läppar, stora ögon, fina rörliga öron, medellång hals, fin och vackert böjd, särskilt vid nackpartiet; manken väl markerad, bogarna liggande, god revbensvälvning, ryggen rak och jämförelsevis kort, länd välvd, kruppan oval, nästan horisontal, tämligen bred, svansen högt ansatt, vackert buren, kraftig lårmuskulatur, långt lårben, hasleder i regel välformade, underarmar långa, skenor korta, gott djup som lätthäst betraktad. Står i regel korrekt men är dock ej sällan något trångt ställd i haslederna, vilket är gynnsamt för snabbheten. Rörelserna äro vinnande, uthålliga och, jämförda med engelska fullblodets, tämligen höga. Huden är fin, likaså hårremmen, som är kort och glänsande vid god vård. Svans och man med tunt, vackert tagel. Färgen merendels gråskimmel.Wilh. H—r.

Arachidkaka. Se Oljekakor.

Arachis. Se Jordnöt.

Arbetare. De vid jordbruket sysselsatta kroppsarbetande personernas antal kan ej noggrant angivas på grund av vår befolkningsstatistik. Den arbetande jordbruksbefolkningen beräknades för år 1900 utgöra 745,089 män och 305,496 kvinnor, häri inräknat barn över 15 år. (Se Jordbruksbefolkning). Då till den kroppsarbetande jordbruksbefolkningen måste räknas så gott som alla arbetsföra personer av jordbruksbefolkningen, med undantag blott för statistikens kategorier »godsägare» och »arrendatorer av större egendomar», gör sig den nedgång i antalet, som statistiken sedan nära 1/2 århundrade visat för hela jordbruksbefolkningen, säkert även gällande för jordbruksarbetarna. Då samtidigt lantbruket växer såväl i

omfattning som intensitet, måste arbetartillgången i förhållande till det arbete, som är att utföra, avtaga på ett sätt, som rätt allmänt känns besvärande. Orsaken till denna förskjutning ligger huvudsakligen i konkurrensen med industrien, vilken erbjuder tillfälle till större ekonomisk framgång och lockar med mer tilltalande arbets- och levnadsförhållanden. Därtill kommer, att jordbruksarbetaren, ehuru med orätt, rätt allmänt anses hava en socialt sämre ställning. —

Under senaste tid hava jordbruksavlöningarna högst betydligt stegrats, likasom en strävan gör sig gällande att förbättra jordbruksarbetarens bostadsförhållanden (se Arbetarbostad) och ställning i övrigt samt hans utsikt att förbättra denna genom befordran eller förvärv av eget jordbruk. Men särdeles i vårt lands kalla klimat och med dess glesa bebyggelse komma stadslivet och industriarbetet inomhus helt säkert att alltjämt göra jordbruket svår konkurrens, och det behöves därför fortfarande att minska behovet av mänsklig arbetskraft. Härtill bidrager ej en fortgående övergång till smärre jordbruk, då dessa

Aporia. Se Hagtornsfjäril.

Aprikos, *Prunus armeniaca*, L., av kärnfruktsväxternas familj, *Drupacecæ*, härstammar från Persien, varifrån den infördes till Europa under Alexander den stores krigståg och kom i allmän odling redan hos de gamla romarna. Den odlas numera rätt allmänt i södra Europa, i Sverige här och var i Södra Sverige och undantagsvis ända upp i Mälartrakterna på spalier i det fria, men företrädesvis i växthus.

Aptering, avmärkning av det fällda trädet i skilda virkessortiment. Se Virkesdrivning.

Aptitost, vanlig benämning på en mycket amper, ofta kryddad, och därför aptitretande ost. Gammal kryddad skumost kan bl. andra anses som aptitost.L. Fr. R.

Aptitpulver. Se Aromatiska ämnen, Bittermedel.

Aquilegia. Se Ackleja.

Arabisk häst. **Arabiska hästen**. Härmed avses vanligen ej blott hästen i Arabien utan den »orientaliska» hästen i allmänhet, omfattande även perser- och berber-hästen, d. v. s. sydvästra Asiens och norra Afrikas varandra närstående hästslag. Hästen i Arabien och angränsande delar av Syrien och Mesopotamien anses dock stå högst i formskönhet och uthållighet. Denna hästras har haft en oerhörd betydelse för Europas ädla hästavel, emedan den engelska fullblodsrasen, som är det för denna hästavel grundläggande materialet, uppkommit genom korsning med arabiska hästar. (Se Engelsk fullblodshäst). Även Spaniens, Rysslands och Polens hästavel har tidigt påverkats av orientaliska hästar. I Ungern har orientaliskt fullblod och halvblod vid stuteriet Babolna länge varit bofast. Även hava arabiska hästar använts som förädlingsmaterial. Arabiska hästar utmärkas av kort huvud med bred panna, rak eller på mitten något insvängd näslinje, stora näsborrar, tunna, fina läppar, stora ögon, fina rörliga öron, medellång hals, fin och vackert böjd, särskilt vid nackpartiet; manken väl markerad, bogarna liggande, god revbensvälvning, ryggen rak och jämförelsevis kort, länd välvd, kruppan oval, nästan horisontal, tämligen bred, svansen högt ansatt, vackert buren, kraftig lårmuskulatur, långt lårben, hasleder i regel välformade, underarmar långa, skenor korta, gott djup som lätthäst betraktad. Står i regel korrekt men är dock ej sällan något trångt ställd i hasledena, vilket är gynnsamt för snabbheten. Rörelserna äro vinnande, uthålliga och, jämförda med engelska fullblodets, tämligen höga. Huden är fin, likaså hårremmen, som är kort och glänsande vid god vård. Svans och man med tunt, vackert tagel. Färgen merendels gråskimmel.Wilh. H—r.

Arachidkaka. Se Oljekakor.

Arachis. Se Jordnöt.

Arbetare. De vid jordbruket sysselsatta kroppsarbetande personernas antal kan ej noggrant angivas på grund av vår befolkningsstatistik. Den arbetande jordbruksbefolkningen beräknades för år 1900 utgöra 745,089 män och 305,496 kvinnor, häri inräknat barn över 15 år. (Se Jordbruksbefolkning). Då till den kroppsarbetande jordbruksbefolkningen måste räknas så gott som alla arbetsföra personer av jordbruksbefolkningen, med undantag blott för statistikens kategorier »godsägare» och »arrendatorer av större egendomar», gör sig den nedgång i antalet, som statistiken sedan nära 1/2 århundrade visat för hela jordbruksbefolkningen, säkert även gällande för jordbruksarbetarna. Då samtidigt lantbruket växer såväl i omfattning som intensitet, måste arbetartillgången i förhållande till det arbete, som är att utföra, avtaga på ett sätt, som rätt allmänt känns besvärande. Orsaken till denna förskjutning ligger huvudsakligen i konkurrensen med industrien, vilken erbjuder tillfälle till större ekonomisk framgång och lockar med mer tilltalande arbets- och levnadsförhållanden. Därtill kommer, att jordbruksarbetaren, ehuru med orätt, rätt allmänt anses hava en socialt sämre ställning. —

Under senaste tid hava jordbruksavlöningarna högst betydligt stegrats, likasom en strävan gör sig gällande att förbättra jordbruksarbetarens bostadsförhållanden (se Arbetarbostad) och ställning i övrigt samt hans utsikt att förbättra denna genom befordran eller förvärv av eget jordbruk. Men särdeles i vårt lands kalla klimat och med dess glesa bebyggelse komma stadslivet och industriarbetet inomhus helt säkert att alltjämt göra jordbruket svår konkurrens, och det behöves därför fortfarande att minska behovet av mänsklig arbetskraft. Härtill bidrager ej en fortgående övergång till smärre jordbruk, då dessa

Aporia. Se Hagtornsfjäril.

Aprikos, *Prunus armeniaca*, L., av kärnfruktsväxternas familj, *Drupacecæ*, härstammar från Persien, varifrån den infördes till Europa under Alexander den stores krigståg och kom i allmän odling redan hos de gamla romarna. Den odlas numera rätt allmänt i södra Europa, i Sverige här och var i Södra Sverige och undantagsvis ända upp i Mälartrakterna på spalier i det fria, men företrädesvis i växthus.

Aptering, avmärkning av det fällda trädet i skilda virkessortiment. Se Virkesdrivning.

Aptitost, vanlig benämning på en mycket amper, ofta kryddad, och därför aptitretande ost. Gammal kryddad skumost kan bl. andra anses som aptitost.L. Fr. R.

Aptitpulver. Se Aromatiska ämnen, Bittermedel.

Aquilegia. Se Ackleja.

Arabisk häst. **Arabiska hästen**. Härmed avses vanligen ej blott hästen i Arabien utan den »orientaliska» hästen i allmänhet, omfattande även perser- och berber-hästen, d. v. s. sydvästra Asiens och norra Afrikas varandra närstående hästslag. Hästen i Arabien och angränsande delar av Syrien och Mesopotamien anses dock stå högst i formskönhet och uthållighet. Denna hästras har haft en oerhörd betydelse för Europas ädla hästavel, emedan den engelska fullblodsrasen, som är det för denna hästavel grundläggande materialet, uppkommit genom korsning med arabiska hästar. (Se Engelsk fullblodshäst). Även Spaniens, Rysslands och Polens hästavel har tidigt påverkats av orientaliska hästar. I Ungern har orientaliskt fullblod och halvblod vid stuteriet Babolna länge varit bofast. Även hava arabiska hästar använts som förädlingsmaterial. Arabiska hästar utmärkas av kort huvud med bred panna, rak eller på mitten något insvängd näslinje, stora näsborrar, tunna, fina läppar, stora ögon, fina rörliga öron, medellång hals, fin och vackert böjd, särskilt vid nackpartiet; manken väl markerad, bogarna liggande, god revbensvälvning, ryggen rak och jämförelsevis kort, länd välvd, kruppan oval, nästan horisontal, tämligen bred, svansen högt ansatt, vackert buren, kraftig lårmuskulatur, långt lårben, hasleder i regel välformade, underarmar långa, skenor korta, gott djup som lätthäst betraktad. Står i regel korrekt men är dock ej sällan något trångt ställd i hasledena, vilket är gynnsamt för snabbheten. Rörelserna äro vinnande, uthålliga och, jämförda med engelska fullblodets, tämligen höga. Huden är fin, likaså hårremmen, som är kort och glänsande vid god vård. Svans och man med tunt, vackert tagel. Färgen merendels gråskimmel.Wilh. H—r.

Arachidkaka. Se Oljekakor.

Arachis. Se Jordnöt.

Arbetare. De vid jordbruket sysselsatta kroppsarbetande personernas antal kan ej noggrant angivas på grund av vår befolkningsstatistik. Den arbetande jordbruksbefolkningen beräknades för år 1900 utgöra 745,089 män och 305,496 kvinnor, häri inräknat barn över 15 år. (Se Jordbruksbefolkning). Då till den kroppsarbetande jordbruksbefolkningen måste räknas så gott som alla arbetsföra personer av jordbruksbefolkningen, med undantag blott för statistikens kategorier »godsägare» och »arrendatorer av större egendomar», gör sig den nedgång i antalet, som statistiken sedan nära 1/2 århundrade visat för hela jordbruksbefolkningen, säkert även gällande för jordbruksarbetarna. Då samtidigt lantbruket växer såväl i omfattning som intensitet, måste arbetartillgången i förhållande till det arbete, som är att utföra, avtaga på ett sätt, som rätt allmänt känns besvärande. Orsaken till denna förskjutning ligger huvudsakligen i konkurrensen med industrien, vilken erbjuder tillfälle till större ekonomisk framgång och lockar med mer tilltalande arbets- och levnadsförhållanden. Därtill kommer, att jordbruksarbetaren, ehuru med orätt, rätt allmänt anses hava en socialt sämre ställning. —

Under senaste tid hava jordbruksavlöningarna högst betydligt stegrats, likasom en strävan gör sig gällande att förbättra jordbruksarbetarens bostadsförhållanden (se Arbetarbostad) och ställning i övrigt samt hans utsikt att förbättra denna genom befordran eller förvärv av eget jordbruk. Men särdeles i vårt lands kalla klimat och med dess glesa bebyggelse

komma stadslivet och industriarbetet inomhus helt säkert att alltjämt göra jordbruket svår konkurrens, och det behöves därför fortfarande att minska behovet av mänsklig arbetskraft. Härtill bidrager ej en fortgående övergång till smärre jordbruk, då dessa

Aporia. Se Hagtornsfjäril.

Aprikos, *Prunus armeniaca*, L., av kärnfruktsväxternas familj, *Drupacecæ*, härstammar från Persien, varifrån den infördes till Europa under Alexander den stores krigståg och kom i allmän odling redan hos de gamla romarna. Den odlas numera rätt allmänt i södra Europa, i Sverige här och var i Södra Sverige och undantagsvis ända upp i Mälartrakterna på spalier i det fria, men företrädesvis i växthus.

Aptering, avmärkning av det fällda trädet i skilda virkessortiment. Se Virkesdrivning.

Aptitost, vanlig benämning på en mycket amper, ofta kryddad, och därför aptitretande ost. Gammal kryddad skumost kan bl. andra anses som aptitost.L. Fr. R.

Aptitpulver. Se Aromatiska ämnen, Bittermedel.

Aquilegia. Se Ackleja.

Arabisk häst. **Arabiska hästen**. Härmed avses vanligen ej blott hästen i Arabien utan den »orientaliska» hästen i allmänhet, omfattande även perser- och berber-hästen, d. v. s. sydvästra Asiens och norra Afrikas varandra närstående hästslag. Hästen i Arabien och angränsande delar av Syrien och Mesopotamien anses dock stå högst i formskönhet och uthållighet. Denna hästras har haft en oerhörd betydelse för Europas ädla hästavel, emedan den engelska fullblodsrasen, som är det för denna hästavel grundläggande materialet, uppkommit genom korsning med arabiska hästar. (Se Engelsk fullblodshäst). Även Spaniens, Rysslands och Polens hästavel har tidigt påverkats av orientaliska hästar. I Ungern har orientaliskt fullblod och halvblod vid stuteriet Babolna länge varit bofast. Även hava arabiska hästar använts som förädlingsmaterial. Arabiska hästar utmärkas av kort huvud med bred panna, rak eller på mitten något insvängd näslinje, stora näsborrar, tunna, fina läppar, stora ögon, fina rörliga öron, medellång hals, fin och vackert böjd, särskilt vid nackpartiet; manken väl markerad, bogarna liggande, god revbensvälvning, ryggen rak och jämförelsevis kort, länd välvd, kruppan oval, nästan horisontal, tämligen bred, svansen högt ansatt, vackert buren, kraftig lårmuskulatur, långt lårben, hasleder i regel välformade, underarmar långa, skenor korta, gott djup som lätthäst betraktad. Står i regel korrekt men är dock ej sällan något trångt ställd i haslederna, vilket är gynnsamt för snabbheten. Rörelserna äro vinnande, uthålliga och, jämförda med engelska fullblodets, tämligen höga. Huden är fin, likaså hårremmen, som är kort och glänsande vid god vård. Svans och man med tunt, vackert tagel. Färgen merendels gråskimmel.Wilh. H—r.

Arachidkaka. Se Oljekakor.

Arachis. Se Jordnöt.

Arbetare. De vid jordbruket sysselsatta kroppsarbetande personernas antal kan ej noggrant angivas på grund av vår befolkningsstatistik. Den arbetande jordbruksbefolkningen beräknades för år 1900 utgöra 745,089 män och 305,496 kvinnor, häri inräknat barn över 15 år. (Se Jordbruksbefolkning). Då till den kroppsarbetande jordbruksbefolkningen måste räknas så gott som alla arbetsföra personer av jordbruksbefolkningen, med undantag blott för statistikens kategorier »godsägare» och »arrendatorer av större egendomar», gör sig den nedgång i antalet, som statistiken sedan nära 1/2 århundrade visat för hela jordbruksbefolkningen, säkert även gällande för jordbruksarbetarna. Då samtidigt lantbruket växer såväl i omfattning som intensitet, måste arbetartillgången i förhållande till det arbete, som är att utföra, avtaga på ett sätt, som rätt allmänt känns besvärande. Orsaken till denna förskjutning ligger huvudsakligen i konkurrensen med industrien, vilken erbjuder tillfälle till större ekonomisk framgång och lockar med mer tilltalande arbets- och levnadsförhållanden. Därtill kommer, att jordbruksarbetaren, ehuru med orätt, rätt allmänt anses hava en socialt sämre ställning. —

Under senaste tid hava jordbruksavlöningarna högst betydligt stegrats, likasom en strävan gör sig gällande att förbättra jordbruksarbetarens bostadsförhållanden (se Arbetarbostad) och ställning i övrigt samt hans utsikt att förbättra denna genom befordran eller förvärv av eget jordbruk. Men särdeles i vårt lands kalla klimat och med dess glesa bebyggelse komma stadslivet och industriarbetet inomhus helt säkert att alltjämt göra jordbruket svår konkurrens, och det behöves därför fortfarande att minska behovet av mänsklig arbetskraft. Härtill bidrager ej en fortgående övergång till smärre jordbruk, då dessa

tvärtom kräva mer arbete i förhållande till jordvidden än de större.

Antalet arbetare (eller dagsverken) i förhållande till jordvidd och kreatursantal växlar i hög grad. Vid en undersökning i början av århundradet framkommo växlingar i hela gårdens arbetsmängd från över 200 till omkring 20 dagsverken pr hektar åker. (Jfr Arbetsbehov). Främst inverkade egendomsstorleken, i det att arbetsåtgången ökas med avtagande storlek och är särdeles hög vid de egentliga småbruken. År 1920 var sålunda enligt en beräkning, omfattande ett större antal egendomar:

Med brukad jord	Pr.100 ha.brukad jord i Uppsala	i Skåne
omkr. 50 ha.	12.0	7.8
50—99 »	7.8	7.4
100—149 »	8.2	8.0
150—199 »	6.7	7.1

200—249	»	7.0	7.1
250—mer	»	8.0	7.4

Verkan av jordbrukets intensitet framträder i synnerhet i rotfruktodlingens stora och vallodlingens ringa krav på människoarbete. Utsträckt skogsarbete föranleder hållandet av större arbetarestyrka men verkar även fördelaktigt genom att betala arbetsstyrkans underhåll under åkerbrukets arbetsfattiga tid. Slutligen inverkar i hög grad ägornas spridda eller samlade läge. (Se Karl Enckell. Om arbetsintensiteten å Mustiala. Helsingfors 1908.)

För varje egendom bör behovet av arbetare noga undersökas för att utfinna minsta behovet, och därvid beräknas särskilt för varje årstid för att därigenom visa, i vilken mån arbetsfördelningen kan behöva jämkas och arbetsöverskottet under viss del av året kan fyllas genom extra arbetare. Det minsta antalet fasta arbetare är en körkarl för varje par dragare, oberäknat kreatursvårdare och speciella yrkesmän o. dyl. (trädgårdsmästare, smed, kusk o. s. v.), men därutöver behöves i regel någon extra arbetare, för att alla dragarna skola kunna fullt utnyttjas. Det förr ofta beräknade: drängar 1 1/2 gång dragarnas antal är under nuvarande förhållanden i regel onödigt mycket.

Medlen att minska behovet av arbetare äro: 1. Utjämning av arbetsbehovet under året, så att antalet av fasta arbetare kan så nära som möjligt inskränkas till det ständigt behövliga. (Jfr. Arbetsfördelning). 2. Genom god arbetsledning, lämplig sammansättning av arbetslag samt införande av betings- och ackordarbete bör arbetsmängden på tidsenheten ökas. 3. Ökad användning av arbetsbesparande redskap, — bredare redskap, körning med flera hästar av en körkarl, användning av motorer, som kräva färre körare och gå fortare än dragare. — Med dessa medel bör behovet av arbetare, som redan betydligt nedgått mot tidigare, ytterligare kunna nedbringas. Endast i den mån dylika medel ej förslå, måste jordbruket övergå till mer extensivt brukningssätt, vilket kräver mindre arbete men i regel också lämnar mindre avkastning, såsom genom inskränkning av rotfruktsodling och ökad vallodling. I någon mån kan ökad kapitalintensitet, t. ex. starkare gödsling, motverka denna följd av den minskade arbetsintensiteten. (Se Intensitet).

Klasser av jordbruksarbetare:

1. Tjänare, fast anställda för viss, längre tid. Förr voro de alltid bundna genom avtal och städsling för helt år enligt legostadgan (se d. o.); numera antagas drängar och pigor ofta, särdeles hos bönder, utan städsel och ofta för blott 1/2 år. Det senare kan medföra fördel såväl för husbonden, vilken genom antagande av sommardräng får hjälp under den bråda tiden, men är fri från underhållet under vintertiden, som ock för tjänaren, som får 2/3 eller större del av årslön för sommaren och är fri till väl betalat skogsarbete under vintern. Vid större jordbruk förekommer i regel huvudsakligen årstjänst, särdeles av de fasta tjänarna, som skola sköta djuren. Hit höra:

a. Drängar och pigor, vanligen ogifta, med lön och i husbondens kost. Numera förekomma dessa mest i bondgårdarna.

b. Statare, mestadels gifta, åtnjuta årslön, bostad för familj och stat av för deras hushåll behövliga livsmedel; herrgårdarnas flesta fasta arbetare. Hava stundom litet jord till brukning med husbondens dragare och redskap samt kofoder och benämnas då stattorpare. Se Statare, Stattorpare.

2. Daglönare mot dags- eller timpenning samt stundom bostad i husbondens hus, stundom i eget hus på egen eller annans grund. Dessa kunna vara:

a. Fasta daglönare, som hava arbetsavtal på år eller en till flera månader och jämte kontant lön stundom hava vissa naturaförmåner. De förekomma i synnerhet i industritrakter, där industriarbetarnas anställning varit förebilden, så i synnerhet i norra Sverige. Hit höra även statares hustrur, vilka genom mannens tjänsteavtal äro bundna att utföra mjölkning och hjonarbete vid skörd m. m.

b. Tillfälliga daglönare, delvis fast anställda arbetares hustrur och barn, delvis husmän och småbrukare, lösa arbetare från städer samt säsongarbetare, som från andra orter, särskilt skogsbygd, söka arbete på slättbygden för skörde- och rotfruktsarbete. Till sockerbetsodlingen (i Skåne och i ringa antal) i Östergötland införskrevos under tiden före världskriget vandringsarbetare från Polen och Galicien. De lösa daglönarna taga ofta arbete på ackord och erhålla i regel jämtekontant lön bostad och mjölk, stundom även potatis.

3. Torpare, landbönder, herrgårdsbönder, arrendatorer av jordbrukslägenhet å egendomens ägor mot utgörande av avgälden i dagsverken med eller utan häst. Dessa utgjorde förr den huvudsakliga arbetsstyrkan vid flertalet bruksegendomar och många herrgårdar i södra och mellersta delarna av landet, men deras antal har numera starkt avtagit. Ofta utlämnas torpen nu mot penningavgäld eller utan sådan med skyldighet att göra arbetet mot överenskommen daglön. Se Torpare.

Enligt det år 1919 mellan lantarbetsgivarnas centralföreningar och svenska lantarbetarförbundet (Se Arbetareföreningar, Arbetsgivareförening) från $^{23}/_{10}$ 1919 för 2 år slutna riksavtalet hava vissa former varit fastställda för lantarbetarnas anställning. Se Arbetsavtal.

Arbetarebostad. 1. Vid större gårdar, där något avsevärt antal avlönade arbetare användas, finnes för dem i regel ett eller flere särskilda bostadshus. Anspråken på dessa voro förr mycket små, och om än behovet av utrymme något bättre än förr tillgodosågs, då under förra århundradet herrgårdarnas arbetare till allt större del kommo att bestå av gifta statare, i det att dessa i regel fingo åtminstone 1 rum och kök för var familj, så brast så mycket mer i trevnad, då flere, ända till 10 familjer sammanfördes i samma byggning Man har numera mer eller mindre nödtvunget övergått till en- eller tvåfamiljshustypen, vilken visserligen drager större kostnad, men ökar trevnaden. Naturligtvis står enfamiljsstugan främst beträffande trevnad, men tvåfamiljsstugan kan praktiskt taget erbjuda samma fördelar, om ingångarna förläggas till byggnadens gavlar och mellanväggen mellan bostäderna är väl ljuddämpande. För varje familj bör anslås minst ett rymligt rum och kök med förstuga, skafferi och övriga erforderliga utrymmen. Anslås större plats, är det lämpligt att inreda ett gavelrum å vinden. Dessutom bör anordnas källare antingen under byggnaden eller förlagd i någon backsluttning samt ett uthus innehållande vedbodar etc. Som exempel på en ändamålsenlig plananordning hänvisas till vidstående fig. En liten trädgårdstäppa för varje hushåll är ägnad att i hög grad höja hemtrevnaden, främja familjemedlemmarnas vana att taga vara på småstunderna samt kan även lämna värdefulla bidrag till hushållet och omväxling i kosten.L. N. Gramén.

2. Enligt 1919 års hälsovårdsstadga skall hälsovårdsnämnden i landskommun verka för att sunda bostäder beredas kommunens invånare, varjämte vissa föreskrifter om bostädernas beskaffenhet givits, vilkas efterlevnad nämnden bör övervaka. — Lantarbetarna hava vid sina strävanden att genom sina organisationers hjälp förbättra sina villkor även uppställt vissa fordringar beträffande bostädernas beskaffenhet. Enligt år 1919 ingångna lokalavtal (se Arbetsavtal) äger gift arbetare få sund och väl uppvärmbar familjebostad om 2 rum och kök eller 1 rum och kök med en golvyta om tillsammans minst 33—35 m^2 utom garderober och skafferier och, då sådant utrymme ej kan beredas, få ersättning med 10 kr. per år och varje felande 3 m^2 golvyta. Därjämte skall finnas källare eller annan lämplig plats för vinterförvaring av potatis, matbod, vedbod, del i tvättstuga, hemlighus och svinhus samt, där så ske kan, plats för höns. Tjänare i husbondens kost är berättigad till egen säng med sängkläder i varmt och snyggt möblerat rum.H. J.Dft.

Arbetareföreningar. Den inom industrien sedan flere årtionden så verksamma sammanslutningen, vanligen yrkesvis, mellan arbetare för befordrande av deras klassintressen, började först vid slutet av förra århundradet sprida sig även till jordbruket, där hittills det gamla patriarkaliska förhållandet förblivit rådande. År 1898 började vid några skånska gårdar en lönerörelse med stöd av en fackförening, som dock åter nedlades, sedan lönefrågan lösts. År 1904 bildades det Skånska lantarbetareförbundet samt två år senare Mellersta Sveriges lantarbetareförbund. Dessa båda förbund sammanslöto sig 1908 till Svenska lantarbetareförbundet, vilket anslöt sig till arbetarnas Landsorganisation. Efter en tids avtynande, varunder förbundet utträdde ur landsorganisationen, återupplivades det år 1918, då samtidigt bildades Uppländska lantarbetareförbundet. År 1819 bildades Mellersta Sveriges skogs- och lantarbetareförbund. I Norrland finnes även en fristående förening av skogs- och lantarbetare. Dessa föreningar hava huvudsakligen genom hot och påbörjande av strejk framdrivit

kontant lön bostad och mjölk, stundom även potatis.

3. Torpare, landbönder, herrgårdsbönder, arrendatorer av jordbrukslägenhet å egendomens ägor mot utgörande av avgälden i dagsverken med eller utan häst. Dessa utgjorde förr den

huvudsakliga arbetsstyrkan vid flertalet bruksegendomar och många herrgårdar i södra och mellersta delarna av landet, men deras antal har numera starkt avtagit. Ofta utlämnas torpen nu mot penningavgäld eller utan sådan med skyldighet att göra arbetet mot överenskommen daglön. Se Torpare.

Enligt det år 1919 mellan lantarbetsgivarnas centralföreningar och svenska lantarbetarförbundet (Se Arbetareföreningar, Arbetsgivareförening) från $^{23}/_{10}$ 1919 för 2 år slutna riksavtalet hava vissa former varit fastställda för lantarbetarnas anställning. Se Arbetsavtal.

Arbetarebostad. 1. Vid större gårdar, där något avsevärt antal avlönade arbetare användas, finnes för dem i regel ett eller flere särskilda bostadshus. Anspråken på dessa voro förr mycket små, och om än behovet av utrymme något bättre än förr tillgodosågs, då under förra århundradet herrgårdarnas arbetare till allt större del kommo att bestå av gifta statare, i det att dessa i regel fingo åtminstone 1 rum och kök för var familj, så brast så mycket mer i trevnad, då flere, ända till 10 familjer sammanfördes i samma byggning Man har numera mer eller mindre nödtvunget övergått till en- eller tvåfamiljshustypen, vilken visserligen drager större kostnad, men ökar trevnaden. Naturligtvis står enfamiljsstugan främst beträffande trevnad, men tvåfamiljsstugan kan praktiskt taget erbjuda samma fördelar, om ingångarna förläggas till byggnadens gavlar och mellanväggen mellan bostäderna är väl ljuddämpande. För varje familj bör anslås minst ett rymligt rum och kök med förstuga, skafferi och övriga erforderliga utrymmen. Anslås större plats, är det lämpligt att inreda ett gavelrum å vinden. Dessutom bör anordnas källare antingen under byggnaden eller förlagd i någon backsluttning samt ett uthus innehållande vedbodar etc. Som exempel på en ändamålsenlig plananordning hänvisas till vidstående fig. En liten trädgårdstäppa för varje hushåll är ägnad att i hög grad höja hemtrevnaden, främja familjemedlemmarnas vana att taga vara på småstunderna samt kan även lämna värdefulla bidrag till hushållet och omväxling i kosten.L. N. Gramén.

2. Enligt 1919 års hälsovårdsstadga skall hälsovårdsnämnden i landskommun verka för att sunda bostäder beredas kommunens invånare, varjämte vissa föreskrifter om bostädernas beskaffenhet givits, vilkas efterlevnad nämnden bör övervaka. — Lantarbetarna hava vid sina strävanden att genom sina organisationers hjälp förbättra sina villkor även uppställt vissa fordringar beträffande bostädernas beskaffenhet. Enligt år 1919 ingångna lokalavtal (se Arbetsavtal) äger gift arbetare få sund och väl uppvärmbar familjebostad om 2 rum och kök eller 1 rum och kök med en golvyta om tillsammans minst 33—35 m^2 utom garderober och skafferier och, då sådant utrymme ej kan beredas, få ersättning med 10 kr. per år och varje felande 3 m^2 golvyta. Därjämte skall finnas källare eller annan lämplig plats för vinterförvaring av potatis, matbod, vedbod, del i tvättstuga, hemlighus och svinhus samt, där så ske kan, plats för höns. Tjänare i husbondens kost är berättigad till egen säng med sängkläder i varmt och snyggt möblerat rum.H. J.Dft.

Arbetareföreningar. Den inom industrien sedan flere årtionden så verksamma sammanslutningen, vanligen yrkesvis, mellan arbetare för befordrande av deras klassintressen, började först vid slutet av förra århundradet sprida sig även till jordbruket, där hittills det gamla patriarkaliska förhållandet förblivit rådande. År 1898 började vid några skånska gårdar en lönerörelse med stöd av en fackförening, som dock åter nedlades, sedan lönefrågan lösts. År 1904 bildades det Skånska lantarbetareförbundet samt två år senare Mellersta Sveriges lantarbetareförbund. Dessa båda förbund sammanslöto sig 1908 till Svenska lantarbetareförbundet, vilket anslöt sig till arbetarnas Landsorganisation. Efter en tids avtynande, varunder förbundet utträdde ur landsorganisationen, återupplivades det år 1918, då samtidigt bildades Uppländska lantarbetareförbundet. År 1819 bildades Mellersta Sveriges skogs- och lantarbetareförbund. I Norrland finnes även en fristående förening av skogs- och lantarbetare. Dessa föreningar hava huvudsakligen genom hot och påbörjande av strejk framdrivit

kontant lön bostad och mjölk, stundom även potatis.

3. Torpare, landbönder, herrgårdsbönder, arrendatorer av jordbrukslägenhet å egendomens ägor mot utgörande av avgälden i dagsverken med eller utan häst. Dessa utgjorde förr den

huvudsakliga arbetsstyrkan vid flertalet bruksegendomar och många herrgårdar i södra och mellersta delarna av landet, men deras antal har numera starkt avtagit. Ofta utlämnas torpen nu mot penningavgäld eller utan sådan med skyldighet att göra arbetet mot överenskommen daglön. Se Torpare.

Enligt det år 1919 mellan lantarbetsgivarnas centralföreningar och svenska lantarbetarförbundet (Se Arbetareföreningar, Arbetsgivareförening) från $^{23}/_{10}$ 1919 för 2 år slutna riksavtalet hava vissa former varit fastställda för lantarbetarnas anställning. Se Arbetsavtal.

Arbetarebostad. 1. Vid större gårdar, där något avsevärt antal avlönade arbetare användas, finnes för dem i regel ett eller flere särskilda bostadshus. Anspråken på dessa voro förr mycket små, och om än behovet av utrymme något bättre än förr tillgodosågs, då under förra århundradet herrgårdarnas arbetare till allt större del kommo att bestå av gifta statare, i det att dessa i regel fingo åtminstone 1 rum och kök för var familj, så brast så mycket mer i trevnad, då flere, ända till 10 familjer sammanfördes i samma byggning Man har numera mer eller mindre nödtvunget övergått till en- eller tvåfamiljshustypen, vilken visserligen drager större kostnad, men ökar trevnaden. Naturligtvis står enfamiljsstugan främst beträffande trevnad, men tvåfamiljsstugan kan praktiskt taget erbjuda samma fördelar, om ingångarna förläggas till byggnadens gavlar och mellanväggen mellan bostäderna är väl ljuddämpande. För varje familj bör anslås minst ett rymligt rum och kök med förstuga, skafferi och övriga erforderliga utrymmen. Anslås större plats, är det lämpligt att inreda ett gavelrum å vinden. Dessutom bör anordnas källare antingen under byggnaden eller förlagd i någon backsluttning samt ett uthus innehållande vedbodar etc. Som exempel på en ändamålsenlig plananordning hänvisas till vidstående fig. En liten trädgårdstäppa för varje hushåll är ägnad att i hög grad höja hemtrevnaden, främja familjemedlemmarnas vana att taga vara på småstunderna samt kan även lämna värdefulla bidrag till hushållet och omväxling i kosten.L. N. Gramén.

2. Enligt 1919 års hälsovårdsstadga skall hälsovårdsnämnden i landskommun verka för att sunda bostäder beredas kommunens invånare, varjämte vissa föreskrifter om bostädernas beskaffenhet givits, vilkas efterlevnad nämnden bör övervaka. — Lantarbetarna hava vid sina strävanden att genom sina organisationers hjälp förbättra sina villkor även uppställt vissa fordringar beträffande bostädernas beskaffenhet. Enligt år 1919 ingångna lokalavtal (se Arbetsavtal) äger gift arbetare få sund och väl uppvärmbar familjebostad om 2 rum och kök eller 1 rum och kök med en golvyta om tillsammans minst 33—35 m^2 utom garderober och skafferier och, då sådant utrymme ej kan beredas, få ersättning med 10 kr. per år och varje felande 3 m^2 golvyta. Därjämte skall finnas källare eller annan lämplig plats för vinterförvaring av potatis, matbod, vedbod, del i tvättstuga, hemlighus och svinhus samt, där så ske kan, plats för höns. Tjänare i husbondens kost är berättigad till egen säng med sängkläder i varmt och snyggt möblerat rum.H. J.Dft.

Arbetareföreningar. Den inom industrien sedan flere årtionden så verksamma sammanslutningen, vanligen yrkesvis, mellan arbetare för befordrande av deras klassintressen, började först vid slutet av förra århundradet sprida sig även till jordbruket, där hittills det gamla patriarkaliska förhållandet förblivit rådande. År 1898 började vid några skånska gårdar en lönerörelse med stöd av en fackförening, som dock åter nedlades, sedan lönefrågan lösts. År 1904 bildades det Skånska lantarbetareförbundet samt två år senare Mellersta Sveriges lantarbetareförbund. Dessa båda förbund sammanslöto sig 1908 till Svenska lantarbetareförbundet, vilket anslöt sig till arbetarnas Landsorganisation. Efter en tids avtynande, varunder förbundet utträdde ur landsorganisationen, återupplivades det år 1918, då samtidigt bildades Uppländska lantarbetareförbundet. År 1819 bildades Mellersta Sveriges skogs- och lantarbetareförbund. I Norrland finnes även en fristående förening av skogs- och lantarbetare. Dessa föreningar hava huvudsakligen genom hot och påbörjande av strejk framdrivit

starka höjningar i lantbruksarbetarnas avlöningar samt kollektivavtal, men tyvärr även i stor utsträckning rubbat det gamla förtroendefulla förhållandet mellan arbetsgivare och deras arbetare. Jfr Arbetare, Arbetslön.

Arbetareförsäkring. Lag $^{17}/_{6}$ 1916 om försäkring för olycksfall i arbete med ändring $^{19}/_{6}$ 1919. Envar arbetare är i regel på grund av lagens bestämmelser utan vidare försäkrad för skada till följd av olycksfall i arbetet. Med arbetare förstås härvid envar, som mot avlöning (eller för vinnande av yrkesutbildning) användes till arbete för annans räkning utan att i förhållande till honom vara självständig företagare; dock ej den, som utför arbetet i sitt hem eller å arbetsställe, som av honom bestämmes; ej heller arbetsgivarens barn eller föräldrar; ej heller den, vars årsavlöning hos arbetsgivaren överstiger 9,000 kr.; ej heller minderårig under 12 år; ej heller den, som av tillfällig anledning användes till arbete av någon, som eljest ej använder arbetare. Försäkring äger rum i Riksförsäkringsanstalten eller i för ändamålet bildat ömsesidigt olycksfallsförsäkringsbolag.

Ersättning utgår från försäkringsanstalten vid olycksfall, som medför den skadades död eller nedsättning av arbetsförmågan under mer än 35 dagar från olycksfallet. Under denna karenstid svarar arbetsgivaren för läkarvård m. m. Kostnaden bestrides med bidrag av statsmedel, och försäkringsavgift erlägges av arbetsgivaren i samband med kronoutskylderna.

Inträffar olycksfall, skall underrättelse därom ofördröjligen lämnas arbetsgivaren eller hans representant, som skall till vederbörande försäkringsinrättning ofördröjligen göra anmälan, enligt formulär, och snarast insända läkarebetyg.E. T.

Arbetareskydd. Lag om arbetareskydd den 29 juni 1912 äger tilllämpning å varje rörelse, industriell eller icke, vari arbetare användes för arbetsgivares räkning, så ock å hus, väg- eller vattenbyggnad, vattenavledning eller annat dylikt särskilt arbetsföretag, vari arbetare på sådant sätt användas. Från lagens tillämpning undantagas, dock bl. a. arbete, som utföres i arbetarens hem eller eljest under sådana förhållanden, att det ej kan anses tillkomma arbetsgivaren att vaka över arbetets anordnande, samt arbete, som utföres av medlem av arbetsgivarens familj. Beträffande arbete inom jordbruket äger lagen tillämpning allenast i vad den åsyftar att förekomma olycksfall vid användande av maskinella hjälpmedel eller sådana ångpannor, kokare eller andra kärl under tryck, som genom explosion kunna förorsaka olycksfall. Ordet arbetare tages av lagen i synnerligen vidsträckt mening. Sålunda faller

därunder all arbetspersonal, även t. ex. förvaltare och bokhållare. Arbetsgivare är pliktig iakttaga allt, som i avseende å arbetsplats, maskiner och redskap eller eljest med hänsyn till arbetets natur skäligen kan anses av nöden för att skydda hos honom sysselsatta arbetare mot olycksfall och ohälsa i arbetet. Lagen meddelar en mängd föreskrifter om vad arbetsgivaren särskilt skall iakttaga till förekommande av olycksfall. Lagens övriga föreskrifter, såsom beträffande viss ålder och avslutad skolgång såsom villkor för minderårigas användande, tillämpas ej på jordbruk. Beträffande vändning och stackning av torv och därmed jämförligt lätt arbete i fria luften och ej i samband med maskin äger yrkesinspektionen medgiva undantag från bestämmelserna om minderårigas användande i industriellt arbete (Lag $^{26}/_{4}$ 1918).

Tillsyn å lagens efterlevnad utövas vad jordbruket beträffar av underinspektörer. Bristande iakttagande av lagens föreskrifter i vad avser jordbruk kan, om ett olycksfall till följd därav inträffar, grunda rätt till skadestånd, men medför ej direkt straffansvar; sådant kan följa, därest arbetsgivaren trotsar av K. B. meddelat förbud för honom att t. ex. använda viss maskin eller viss arbetsmetod. Är jordbruk förenat med industriell verksamhet, får efter omständigheterna avgöras, huruvida en vidsträcktare tillämpning av lagens bestämmelser ifrågakommer.

Såsom tillhörande jordbruket torde anses husbehovssågning, mejeriarbete i gårdens mejeri, reparation av redskap, förfärdigande av sådana av enklare slag och beredning av kreatursföda. Däremot få ej till jordbruket hänföras självständig kvarn-, såg- eller mejerirörelse, tröskning idkad som ambulatoriskt yrke eller drift av andelsmejeri, stärkelseberedning eller brännvinsbränning.

Enligt lag $^{25}/_{4}$ 1919 åligger vid skogsavverkning och kolningsarbete på långt avstånd från bygden arbetsgivare att sörja för härbärge åt arbetarna samt, vid skogsavverkning, för stallrum åt hästarna.

Lag $^{19}/_{6}$ 1919 om skyldighet i vissa fall att vid flottled anordna härbärge åt flottningsarbetare. Jfr Arbetareförsäkring.E. T.

Arbete utföres vid lanthushållningen med människo-, dragare- och maskinkraft. Människokraften kan på samma gång lämna drivkraft (motorarbete)- och utföra, bearbetning och den på omdömesförmågan grundade ledningen och regleringen av arbetet, under det att dragare och maskinmotorer lämna blott drag- eller drivkraft. Vid många arbeten, där omdöme behöves för arbetets reglering, såsom t. ex. vid rotfruktsgallring, kan människoarbetet svårligen ersättas av maskinarbete, men å andra sidan hava många arbetsmaskiner numera nått sådan utveckling, att de med vederbörlig skötsel kunna utföra arbetet med större noggrannhet och jämnhet än människan med handkraft, så t. ex. starka höjningar i lantbruksarbetarnas avlöningar samt kollektivavtal, men tyvärr även i stor utsträckning rubbat det gamla förtroendefulla förhållandet mellan arbetsgivare och deras arbetare. Jfr Arbetare, Arbetslön.

Arbetareförsäkring. Lag $^{17}/_{6}$ 1916 om försäkring för olycksfall i arbete med ändring $^{19}/_{6}$ 1919. Envar arbetare är i regel på grund av lagens bestämmelser utan vidare försäkrad för skada till följd av olycksfall i arbetet. Med arbetare förstås härvid envar, som mot avlöning (eller för vinnande av yrkesutbildning) användes till arbete för annans räkning utan att i förhållande till honom vara självständig företagare; dock ej den, som utför arbetet i sitt hem eller å arbetsställe, som av honom bestämmes; ej heller arbetsgivarens barn eller föräldrar; ej heller den, vars årsavlöning hos arbetsgivaren överstiger 9,000 kr.; ej heller minderårig under 12 år; ej heller den, som av tillfällig anledning användes till arbete av någon, som eljest ej använder arbetare. Försäkring äger rum i Riksförsäkringsanstalten eller i för ändamålet bildat ömsesidigt olycksfallsförsäkringsbolag.

Ersättning utgår från försäkringsanstalten vid olycksfall, som medför den skadades död eller nedsättning av arbetsförmågan under mer än 35 dagar från olycksfallet. Under denna karenstid svarar arbetsgivaren för läkarvård m. m. Kostnaden bestrides med bidrag av statsmedel, och försäkringsavgift erlägges av arbetsgivaren i samband med kronoutskylderna.

Inträffar olycksfall, skall underrättelse därom ofördröjligen lämnas arbetsgivaren eller hans representant, som skall till vederbörande försäkringsinrättning ofördröjligen göra anmälan, enligt formulär, och snarast insända läkarebetyg.E. T.

Arbetareskydd. Lag om arbetareskydd den 29 juni 1912 äger tilllämpning å varje rörelse, industriell eller icke, vari arbetare användes för arbetsgivares räkning, så ock å hus, väg- eller vattenbyggnad, vattenavledning eller annat dylikt särskilt arbetsföretag, vari arbetare på sådant sätt användas. Från lagens tillämpning undantagas, dock bl. a. arbete, som utföres i arbetarens hem eller eljest under sådana förhållanden, att det ej kan anses tillkomma arbetsgivaren att vaka över arbetets anordnande, samt arbete, som utföres av medlem av arbetsgivarens familj. Beträffande arbete inom jordbruket äger lagen tillämpning allenast i vad den åsyftar att förekomma olycksfall vid användande av maskinella hjälpmedel eller sådana ångpannor, kokare eller andra kärl under tryck, som genom explosion kunna förorsaka olycksfall. Ordet arbetare tages av lagen i synnerligen vidsträckt mening. Sålunda faller
därunder all arbetspersonal, även t. ex. förvaltare och bokhållare. Arbetsgivare är pliktig iakttaga allt, som i avseende å arbetsplats, maskiner och redskap eller eljest med hänsyn till arbetets natur skäligen kan anses av nöden för att skydda hos honom sysselsatta arbetare mot olycksfall och ohälsa i arbetet. Lagen meddelar en mängd föreskrifter om vad arbetsgivaren särskilt skall iakttaga till förekommande av olycksfall. Lagens övriga föreskrifter, såsom beträffande viss ålder och avslutad skolgång såsom villkor för minderårigas användande, tillämpas ej på jordbruk. Beträffande vändning och stackning av torv och därmed jämförligt lätt arbete i fria luften och ej i samband med maskin äger yrkesinspektionen medgiva undantag från bestämmelserna om minderårigas användande i industriellt arbete (Lag $^{26}/_{4}$ 1918).

Tillsyn å lagens efterlevnad utövas vad jordbruket beträffar av underinspektörer. Bristande iakttagande av lagens föreskrifter i vad avser jordbruk kan, om ett olycksfall till följd därav inträffar, grunda rätt till skadestånd, men medför ej direkt straffansvar; sådant kan följa, därest arbetsgivaren trotsar av K. B. meddelat förbud för honom att t. ex. använda viss maskin eller viss arbetsmetod. Är jordbruk förenat med industriell verksamhet, får efter omständigheterna avgöras, huruvida en vidsträcktare tillämpning av lagens bestämmelser ifrågakommer.

Såsom tillhörande jordbruket torde anses husbehovssågning, mejeriarbete i gårdens mejeri, reparation av redskap, förfärdigande av sådana av enklare slag och beredning av kreatursföda. Däremot få ej till jordbruket hänföras självständig kvarn-, såg- eller mejerirörelse, tröskning idkad som ambulatoriskt yrke eller drift av andelsmejeri, stärkelseberedning eller brännvinsbränning.

Enligt lag $^{25}/_{4}$ 1919 åligger vid skogsavverkning och kolningsarbete på långt avstånd från bygden arbetsgivare att sörja för härbärge åt arbetarna samt, vid skogsavverkning, för stallrum åt hästarna.

Lag $^{19}/_{6}$ 1919 om skyldighet i vissa fall att vid flottled anordna härbärge åt flottningsarbetare. Jfr Arbetareförsäkring.E. T.

Arbete utföres vid lanthushållningen med människo-, dragare- och maskinkraft. Människokraften kan på samma gång lämna drivkraft (motorarbete)- och utföra, bearbetning och den på omdömesförmågan grundade ledningen och regleringen av arbetet, under det att dragare och maskinmotorer lämna blott drag- eller drivkraft. Vid många arbeten, där omdöme behöves för arbetets reglering, såsom t. ex. vid rotfruktsgallring, kan människoarbetet svårligen ersättas av maskinarbete, men å andra sidan hava många arbetsmaskiner numera nått sådan utveckling, att de med vederbörlig skötsel kunna utföra arbetet med större noggrannhet och jämnhet än människan med handkraft, så t. ex. starka höjningar i lantbruksarbetarnas avlöningar samt kollektivavtal, men tyvärr även i stor utsträckning rubbat det gamla förtroendefulla förhållandet mellan arbetsgivare och deras arbetare. Jfr Arbetare, Arbetslön.

Arbetareförsäkring. Lag $^{17}/_{6}$ 1916 om försäkring för olycksfall i arbete med ändring $^{19}/_{6}$ 1919. Envar arbetare är i regel på grund av lagens bestämmelser utan vidare försäkrad för skada till följd av olycksfall i arbetet. Med arbetare förstås härvid envar, som mot avlöning (eller för vinnande av yrkesutbildning) användes till arbete för annans räkning utan att i förhållande till honom vara självständig företagare; dock ej den, som utför arbetet i sitt hem eller å arbetsställe, som av honom bestämmes; ej heller arbetsgivarens barn eller föräldrar; ej heller den, vars årsavlöning hos arbetsgivaren överstiger 9,000 kr.; ej heller minderårig under 12 år; ej heller den, som av tillfällig anledning användes till arbete av någon, som eljest ej använder arbetare. Försäkring äger rum i Riksförsäkringsanstalten eller i för ändamålet bildat ömsesidigt olycksfallsförsäkringsbolag.

Ersättning utgår från försäkringsanstalten vid olycksfall, som medför den skadades död eller nedsättning av arbetsförmågan under mer än 35 dagar från olycksfallet. Under denna karenstid svarar arbetsgivaren för läkarvård m. m. Kostnaden bestrides med bidrag av statsmedel, och försäkringsavgift erlägges av arbetsgivaren i samband med kronoutskylderna.

Inträffar olycksfall, skall underrättelse därom ofördröjligen lämnas arbetsgivaren eller hans representant, som skall till vederbörande försäkringsinrättning ofördröjligen göra anmälan, enligt formulär, och snarast insända läkarebetyg.E. T.

Arbetareskydd. Lag om arbetareskydd den 29 juni 1912 äger tilllämpning å varje rörelse, industriell eller icke, vari arbetare användes för arbetsgivares räkning, så ock å hus, väg- eller vattenbyggnad, vattenavledning eller annat dylikt särskilt arbetsföretag, vari arbetare på sådant sätt användas. Från lagens tillämpning undantagas, dock bl. a. arbete, som utföres i arbetarens hem eller eljest under sådana förhållanden, att det ej kan anses tillkomma arbetsgivaren att vaka över arbetets anordnande, samt arbete, som utföres av medlem av

arbetsgivarens familj. Beträffande arbete inom jordbruket äger lagen tillämpning allenast i vad den åsyftar att förekomma olycksfall vid användande av maskinella hjälpmedel eller sådana ångpannor, kokare eller andra kärl under tryck, som genom explosion kunna förorsaka olycksfall. Ordet arbetare tages av lagen i synnerligen vidsträckt mening. Sålunda faller därunder all arbetspersonal, även t. ex. förvaltare och bokhållare. Arbetsgivare är pliktig iakttaga allt, som i avseende å arbetsplats, maskiner och redskap eller eljest med hänsyn till arbetets natur skäligen kan anses av nöden för att skydda hos honom sysselsatta arbetare mot olycksfall och ohälsa i arbetet. Lagen meddelar en mängd föreskrifter om vad arbetsgivaren särskilt skall iakttaga till förekommande av olycksfall. Lagens övriga föreskrifter, såsom beträffande viss ålder och avslutad skolgång såsom villkor för minderårigas användande, tillämpas ej på jordbruk. Beträffande vändning och stackning av torv och därmed jämförligt lätt arbete i fria luften och ej i samband med maskin äger yrkesinspektionen medgiva undantag från bestämmelserna om minderårigas användande i industriellt arbete (Lag $^{26}/_{4}$ 1918).

Tillsyn å lagens efterlevnad utövas vad jordbruket beträffar av underinspektörer. Bristande iakttagande av lagens föreskrifter i vad avser jordbruk kan, om ett olycksfall till följd därav inträffar, grunda rätt till skadestånd, men medför ej direkt straffansvar; sådant kan följa, därest arbetsgivaren trotsar av K. B. meddelat förbud för honom att t. ex. använda viss maskin eller viss arbetsmetod. Är jordbruk förenat med industriell verksamhet, får efter omständigheterna avgöras, huruvida en vidsträcktare tillämpning av lagens bestämmelser ifrågakommer.

Såsom tillhörande jordbruket torde anses husbehovssågning, mejeriarbete i gårdens mejeri, reparation av redskap, förfärdigande av sådana av enklare slag och beredning av kreatursföda. Däremot få ej till jordbruket hänföras självständig kvarn-, såg- eller mejerirörelse, tröskning idkad som ambulatoriskt yrke eller drift av andelsmejeri, stärkelseberedning eller brännvinsbränning.

Enligt lag $^{25}/_{4}$ 1919 åligger vid skogsavverkning och kolningsarbete på långt avstånd från bygden arbetsgivare att sörja för härbärge åt arbetarna samt, vid skogsavverkning, för stallrum åt hästarna.

Lag $^{19}/_{6}$ 1919 om skyldighet i vissa fall att vid flottled anordna härbärge åt flottningsarbetare. Jfr Arbetareförsäkring.E. T.

Arbete utföres vid lanthushållningen med människo-, dragare- och maskinkraft. Människokraften kan på samma gång lämna drivkraft (motorarbete)- och utföra, bearbetning och den på omdömesförmågan grundade ledningen och regleringen av arbetet, under det att dragare och maskinmotorer lämna blott drag- eller drivkraft. Vid många arbeten, där omdöme behöves för arbetets reglering, såsom t. ex. vid rotfruktsgallring, kan människoarbetet svårligen ersättas av maskinarbete, men å andra sidan hava många arbetsmaskiner numera nått sådan utveckling, att de med vederbörlig skötsel kunna utföra arbetet med större noggrannhet och jämnhet än människan med handkraft, så t. ex. starka höjningar i lantbruksarbetarnas avlöningar samt kollektivavtal, men tyvärr även i stor utsträckning rubbat det gamla förtroendefulla förhållandet mellan arbetsgivare och deras arbetare. Jfr Arbetare, Arbetslön.

Arbetareförsäkring. Lag $^{17}/_{6}$ 1916 om försäkring för olycksfall i arbete med ändring $^{19}/_{6}$ 1919. Envar arbetare är i regel på grund av lagens bestämmelser utan vidare försäkrad för skada till följd av olycksfall i arbetet. Med arbetare förstås härvid envar, som mot avlöning (eller för vinnande av yrkesutbildning) användes till arbete för annans räkning utan att i förhållande till honom vara självständig företagare; dock ej den, som utför arbetet i sitt hem eller å arbetsställe, som av honom bestämmes; ej heller arbetsgivarens barn eller föräldrar; ej heller den, vars årsavlöning hos arbetsgivaren överstiger 9,000 kr.; ej heller minderårig under 12 år; ej heller den, som av tillfällig anledning användes till arbete av någon, som eljest ej använder arbetare. Försäkring äger rum i Riksförsäkringsanstalten eller i för ändamålet bildat ömsesidigt olycksfallsförsäkringsbolag.

Ersättning utgår från försäkringsanstalten vid olycksfall, som medför den skadades död eller nedsättning av arbetsförmågan under mer än 35 dagar från olycksfallet. Under denna karenstid svarar arbetsgivaren för läkarvård m. m. Kostnaden bestrides med bidrag av statsmedel, och försäkringsavgift erlägges av arbetsgivaren i samband med kronoutskylderna.

Inträffar olycksfall, skall underrättelse därom ofördröjligen lämnas arbetsgivaren eller hans representant, som skall till vederbörande försäkringsinrättning ofördröjligen göra anmälan, enligt formulär, och snarast insända läkarebetyg.E. T.

Arbetareskydd. Lag om arbetareskydd den 29 juni 1912 äger tilllämpning å varje rörelse, industriell eller icke, vari arbetare användes för arbetsgivares räkning, så ock å hus, väg- eller vattenbyggnad, vattenavledning eller annat dylikt särskilt arbetsföretag, vari arbetare på sådant sätt användas. Från lagens tillämpning undantagas, dock bl. a. arbete, som utföres i arbetarens hem eller eljest under sådana förhållanden, att det ej kan anses tillkomma arbetsgivaren att vaka över arbetets anordnande, samt arbete, som utföres av medlem av arbetsgivarens familj. Beträffande arbete inom jordbruket äger lagen tillämpning allenast i vad den åsyftar att förekomma olycksfall vid användande av maskinella hjälpmedel eller sådana ångpannor, kokare eller andra kärl under tryck, som genom explosion kunna förorsaka olycksfall. Ordet arbetare tages av lagen i synnerligen vidsträckt mening. Sålunda faller därunder all arbetspersonal, även t. ex. förvaltare och bokhållare. Arbetsgivare är pliktig iakttaga allt, som i avseende å arbetsplats, maskiner och redskap eller eljest med hänsyn till arbetets natur skäligen kan anses av nöden för att skydda hos honom sysselsatta arbetare mot olycksfall och ohälsa i arbetet. Lagen meddelar en mängd föreskrifter om vad arbetsgivaren särskilt skall iakttaga till förekommande av olycksfall. Lagens övriga föreskrifter, såsom beträffande viss ålder och avslutad skolgång såsom villkor för minderårigas användande, tillämpas ej på jordbruk. Beträffande vändning och stackning av torv och därmed jämförligt lätt arbete i fria luften och ej i samband med maskin äger yrkesinspektionen medgiva undantag från bestämmelserna om minderårigas användande i industriellt arbete (Lag $^{26}/_{4}$ 1918).

Tillsyn å lagens efterlevnad utövas vad jordbruket beträffar av underinspektörer. Bristande iakttagande av lagens föreskrifter i vad avser jordbruk kan, om ett olycksfall till följd därav inträffar, grunda rätt till skadestånd, men medför ej direkt straffansvar; sådant kan följa, därest arbetsgivaren trotsar av K. B. meddelat förbud för honom att t. ex. använda viss maskin eller viss arbetsmetod. Är jordbruk förenat med industriell verksamhet, får efter omständigheterna avgöras, huruvida en vidsträcktare tillämpning av lagens bestämmelser ifrågakommer.

Såsom tillhörande jordbruket torde anses husbehovssågning, mejeriarbete i gårdens mejeri, reparation av redskap, förfärdigande av sådana av enklare slag och beredning av kreatursföda. Däremot få ej till jordbruket hänföras självständig kvarn-, såg- eller mejerirörelse, tröskning idkad som ambulatoriskt yrke eller drift av andelsmejeri, stärkelseberedning eller brännvinsbränning.

Enligt lag $^{25}/_{4}$ 1919 åligger vid skogsavverkning och kolningsarbete på långt avstånd från bygden arbetsgivare att sörja för härbärge åt arbetarna samt, vid skogsavverkning, för stallrum åt hästarna.

Lag $^{19}/_{6}$ 1919 om skyldighet i vissa fall att vid flottled anordna härbärge åt flottningsarbetare. Jfr Arbetareförsäkring.E. T.

Arbete utföres vid lanthushållningen med människo-, dragare- och maskinkraft. Människokraften kan på samma gång lämna drivkraft (motorarbete)- och utföra, bearbetning och den på omdömesförmågan grundade ledningen och regleringen av arbetet, under det att dragare och maskinmotorer lämna blott drag- eller drivkraft. Vid många arbeten, där omdöme behöves för arbetets reglering, såsom t. ex. vid rotfruktsgallring, kan människoarbetet svårligen ersättas av maskinarbete, men å andra sidan hava många arbetsmaskiner numera nått sådan utveckling, att de med vederbörlig skötsel kunna utföra arbetet med större noggrannhet och jämnhet än människan med handkraft, så t. ex.motorplöjning, rensning och sortering av spannmål och frö m. m. Vid valet mellan människo-, dragare- eller maskinkraft inverkar dock i hög grad arbetsmängden och arbetets pris. Under det en fullvuxen man i medeltal kan utföra ett arbete av högst omkring 7 mkg. sek., kan en dragare utföra ungefär det tiodubbla arbetet (75 mkg. sek. = 1 hästkraft), och en maskinmotors arbetsförmåga beror endast av dess konstruktion och den använda drivkraftens storlek. Då därtill människans underhåll är betydligt dyrare i förhållande till arbetsmängden än dragarens, och maskinmotorns drivkraft är än billigare, är det önskvärt, att så mycket som möjligt ersätta dyrare arbete mot billigare, önskemålet att använda mänskligt arbete endast för arbetets ledning och kontroll, men icke som motorarbete, och att även ersätta dragare med maskinmotorer kan dock förverkligas långt mindre vid lantbruket än i industrien. Flertalet av det förras arbeten utföres under förflyttning på ojämn mark och under växlande förhållanden och därvid bearbetas ojämnare material, varför maskinarbete mindre kan användas eller kräver medverkan av betydligt mer och mer ansträngande mänskligt arbete än vid användning av stillastående industrimaskiner. Dessutom äro lantbruksarbetena av så många olika slag och vart av dessa förekommer blott under så kort tid på året, att anskaffning av de många olika maskiner, som skulle behövas för en fullständig industrialisering av lantbruket, samt förräntning av dessa maskiners värde, skulle överstiga de flesta jordbrukares ekonomiska förmåga. Den önskvärda ersättningen av dyrare arbetskraft med billigare är därför ock svårare, ju smärre jordbruken äro, men kan väsentligen underlättas genom samverkan vid anskaffande och hållande av maskiner och särskilt genom anslutning till elektriska kraftföretag, vid vilka kraftkällan i regel är i ständig och någorlunda jämn användning.

Arbetseffekt. För arbetets möjligast fullständiga utnyttjande ligger stor vikt på anordningar, så att kraften får verka under gynnsammaste förhållanden. I detta syfte användas allehanda kraftöverförande redskap och delar av sådana (hävstång, vev, block, vandring, rem- och linledningar m. m.). Vidare inverka kraftförluster genom onyttigt arbete (friktion) samt, vid användning av levande kraftalstrare, genom sättet för anspänning (enbetRättelse i boken: enbet istället för enhet, par, spann) arbetstakten, arbetsmängder per tidsenhet samt

arbetstidens längd.

Sålunda ökas arbetsförmågan i samma mån arbetarens eller dragarens egen vikt kan användas vid arbetet; arbetaren orkar lyfta en större tyngd med en över ett block löpande lina, vilken han drager nedåt, än genom att direkt lyfta tyngden, och han förmår mera genom att pressa en hävstång nedåt än genom att vrida den i annan riktning. Maskinerna böra därför konstrueras så, att arbetarens och dragarens kroppstyngd kan komma till nytta vid arbetet. Tunga dragare hava större arbetsförmåga än lättare genom att kunna lägga sin tyngd i selen. Arbetsmängden blir större, då arbetet får utföras i fri och bekväm ställning; om hästens arbetsmängd vid dragning rätt framåt sättes = 100, så uppgår den vid dragning i en vandring, om dragbommen är 4 m. till 75, men blott till 66 vid 3 m. bom. En hästs kraft tillgodogöres bättre i enbet än i par, emedan han i förra fallet arbetar mera fritt. Arbetseffekten kan beräknas:

av

1

spänd

dragare

till

100

»

2

»

»

»

93

»

3

»

»

»

85

»

4

»

»

»

77

(Jfr Anspänning.)

Som allmän regel gäller att största arbetsmängd erhålles av människor och dragare vid medelmåttig arbetstid (8 timmar per dygn), samt för individen normal kraftansträngning, omkring $^1/_{10}$ av hans vikt, och hastighet, för dragare omkring 1 m. i sek. Förhållandet mellan dessa inverkande faktorer och den kraft, som dragaren kan använda, uttryckes genom Mascheks formel

$K_1 = K(3-h_1/h-t_1/t)$

K, h och *t* betyda normal kraft, hastighet och arbetstid, K_1, h_1 och t_1 en avvikande kraft, hastighet och tid. Om hastigheten eller tiden minskas under det för dragaren normala, kan han utveckla större kraft, men arbetsmängden för dagsverke minskas, likasom även om han får arbeta i hastigare takt eller längre daglig arbetstid.

Detta gäller dock naturligtvis endast verkligt arbete och något längre tid (ett helt dagsverke eller mer); att enligt allmän erfarenhet ackord lämnar mer arbete på tidsenheten än tidsarbete beror uppenbarligen huvudsakligen därpå, att i förra, fallet tiden noggrannare används till arbete, men delvis även därpå att kraftutvecklingen för en kortare tid kan betydligt ökas och arbetsmängden stegras. Ej blott dagsverkets längd utan även dess lämpliga fördelning genom raster inverkar på arbetsmängden.

Arbetsavtal äro av två huvudslag, tjänstelega och arbetsbeting. Genom det förra åtager sig arbetaren att arbeta under en viss tid, genom det senare att åstadkomma ett visst arbetsresultat. En art av tjänstelega är tjänstehjonsavtalet, för vars giltighet erfordras betalandet av städjepenning. Se vidare härom under Legostadga. Beträffande annan tjänstelega finnas inga allmänna lagbestämmelser. Se vidare under Arbetareskydd och Arbetareförsäkring.E. T.

Om än tjänstehjonsstadgan av år 1833 (se

motorplöjning, rensning och sortering av spannmål och frö m. m. Vid valet mellan människo-, dragare- eller maskinkraft inverkar dock i hög grad arbetsmängden och arbetets pris. Under det en fullvuxen man i medeltal kan utföra ett arbete av högst omkring 7 mkg. sek., kan en dragare utföra ungefär det tiodubbla arbetet (75 mkg. sek. = 1 hästkraft), och en maskinmotors arbetsförmåga beror endast av dess konstruktion och den använda drivkraftens storlek. Då därtill människans underhåll är betydligt dyrare i förhållande till arbetsmängden än dragarens, och maskinmotorns drivkraft är än billigare, är det önskvärt, att så mycket som möjligt ersätta dyrare arbete mot billigare, önskemålet att använda mänskligt arbete endast för arbetets ledning och kontroll, men icke som motorarbete, och att även ersätta dragare med maskinmotorer kan dock förverkligas långt mindre vid lantbruket än i industrien. Flertalet av det förras arbeten utföres under förflyttning på ojämn mark och under växlande förhållanden och därvid bearbetas ojämnare material, varför maskinarbete mindre kan användas eller kräver medverkan av betydligt mer och mer ansträngande mänskligt arbete än vid användning av stillastående industrimaskiner. Dessutom äro lantbruksarbetena av så många olika slag och vart av dessa förekommer blott under så kort tid på året, att anskaffning av de många olika maskiner, som skulle behövas för en fullständig industrialisering av lantbruket, samt förräntning av dessa maskiners värde, skulle överstiga de flesta jordbrukares ekonomiska förmåga. Den önskvärda ersättningen av dyrare arbetskraft med billigare är därför ock svårare, ju smärre jordbruken äro, men kan väsentligen underlättas genom samverkan vid anskaffande och hållande av maskiner och särskilt genom anslutning till elektriska kraftföretag, vid vilka kraftkällan i regel är i ständig och någorlunda jämn användning.

Arbetseffekt. För arbetets möjligast fullständiga utnyttjande ligger stor vikt på anordningar, så att kraften får verka under gynnsammaste förhållanden. I detta syfte användas

allehanda kraftöverförande redskap och delar av sådana (hävstång, vev, block, vandring, rem- och linledningar m. m.). Vidare inverka kraftförluster genom onyttigt arbete (friktion) samt, vid användning av levande kraftalstrare, genom sättet för anspänning (enbetRättelse i boken: enbet istället för enhet, par, spann) arbetstakten, arbetsmängder per tidsenhet samt arbetstidens längd.

Sålunda ökas arbetsförmågan i samma mån arbetarens eller dragarens egen vikt kan användas vid arbetet; arbetaren orkar lyfta en större tyngd med en över ett block löpande lina, vilken han drager nedåt, än genom att direkt lyfta tyngden, och han förmår mera genom att pressa en hävstång nedåt än genom att vrida den i annan riktning. Maskinerna böra därför konstrueras så, att arbetarens och dragarens kroppstyngd kan komma till nytta vid arbetet. Tunga dragare hava större arbetsförmåga än lättare genom att kunna lägga sin tyngd i selen. Arbetsmängden blir större, då arbetet får utföras i fri och bekväm ställning; om hästens arbetsmängd vid dragning rätt framåt sättes = 100, så uppgår den vid dragning i en vandring, om dragbommen är 4 m. till 75, men blott till 66 vid 3 m. bom. En hästs kraft tillgodogöres bättre i enbet än i par, emedan han i förra fallet arbetar mera fritt. Arbetseffekten kan beräknas:

av

1

spänd

dragare

till

100

»

2

»

»

»

93

»

3

»

»

»

85

»

4

»

»

»

77

(Jfr Anspänning.)

Som allmän regel gäller att största arbetsmängd erhålles av människor och dragare vid medelmåttig arbetstid (8 timmar per dygn), samt för individen normal kraftansträngning, omkring $^1/_{10}$ av hans vikt, och hastighet, för dragare omkring 1 m. i sek. Förhållandet mellan dessa inverkande faktorer och den kraft, som dragaren kan använda, uttryckes genom Maschecks formel

$K_1 = K(3-h_1/h-t_1/t)$

K, h och *t* betyda normal kraft, hastighet och arbetstid, K_1, h_1 och t_1 en avvikande kraft, hastighet och tid. Om hastigheten eller tiden minskas under det för dragaren normala, kan han utveckla större kraft, men arbetsmängden för dagsverke minskas, likasom även om han får arbeta i hastigare takt eller längre daglig arbetstid.

Detta gäller dock naturligtvis endast verkligt arbete och något längre tid (ett helt dagsverke eller mer); att enligt allmän erfarenhet ackord lämnar mer arbete på tidsenheten än tidsarbete beror uppenbarligen huvudsakligen därpå, att i förra, fallet tiden noggrannare används till arbete, men delvis även därpå att kraftutvecklingen för en kortare tid kan betydligt ökas och arbetsmängden stegras. Ej blott dagsverkets längd utan även dess lämpliga fördelning genom raster inverkar på arbetsmängden.

Arbetsavtal äro av två huvudslag, tjänstelega och arbetsbeting. Genom det förra åtager sig arbetaren att arbeta under en viss tid, genom det senare att åstadkomma ett visst arbetsresultat. En art av tjänstelega är tjänstehjonsavtalet, för vars giltighet erfordras betalandet av städjepenning. Se vidare härom under Legostadga. Beträffande annan tjänstelega finnas inga allmänna lagbestämmelser. Se vidare under Arbetareskydd och Arbetareförsäkring.E. T.

Om än tjänstehjonsstadgan av år 1833 (se

Legostadgan) är den lagligt gällande normen för rättsförhållandet mellan husbonde vid jordbruk och hans fasta tjänare, så har det blivit allt mer vanligt, att jordbruksarbetare taga fast anställning utan den i nämnda stadga föreskrivna städslingen och utan att sålunda bliva bundna av stadgans bestämmelser. Å andra sidan hava jordbruksarbetarnas sammanslutningar (se Arbetareföreningar) efter industriarbetarnas exempel år 1906 gjort försök att införa kollektivavtal och år 1919 genomdrivit att riksavtal, som för alla de orter, där arbetareföreningsorganisation finnes, skulle normera kollektivavtal mellan dess medlemmar och jordbrukarna. Avtalet skall ske på viss tid eller tills vidare, skriftligt om någondera parten så önskar. Arbetsgivaren äger att själv eller genom ombud leda och fördela arbetet samt antaga, uppsäga och avskeda arbetare. Föreningsrätten får ej kränkas, och om arbetare anser, att detta skett genom uppsägning eller avskedande, äger han att påfordra undersökning av sin organisation för att vinna rättelse. Arbetsgivaren äger rätt fordra, att förman, som i regel ej själv har att utföra arbete, liksom för hans personliga räkning anställd står utanför arbetareorganisationen. Arbetarens skyldighet att iakttaga vanlig ordning och flit fastställes. Arbetstid och avlöning åt arbetare, som fyllt 18 år, skall överensstämma med det lokala kollektivavtalet, övertidsarbete skall betalas med i lokalavtalen fastställd ersättning och nattarbete, kl. 9—5, 50 % högre. Rykt av 3 hästar giver ej körkarl rätt till särskild ersättning. Arbetarna äga rätt till ledighet fr. kl. 12 middagen jul-, nyårs-, påsk-, pingst- och midsommarafton, hela första lördagen i juli månad samt för deltagande i politiska eller kommunala val och i övrigt 7 hela arbetsdagar på året, fördelade på minst 2 perioder, dock ej

under sådd eller skörd. Kreatursskötare skola hava var 3:e söndag fri. Av årslön utbetalas 55 % för sommarhalvåret $^{1}/_{5}$—$^{30}/_{9}$ och 45 % för vinterhalvåret, lika fördelat på varje månad, med likvid 2 ggr i månaden; statspannmål i förskott den 1:a i månaden. Arbetsgivaren lämnar vid olycksfall arbetaren läkarvård, medicin och sjukpenning de 35 första dagarna. Tvister om tolkning eller tillämpning av avtal skola utan arbetsinställelse förhandlas mellan parterna själva eller, om ej överenskommelse kan träffas, mellan organisationerna samt i sista hand av en skiljenämnd, i vilken vardera huvudorganisationen väljer 2 medlemmar och dessa en ordförande, som, om de ej kunna enas, i stället utses enligt lagen om skiljomän. Dessa avtal tillämpades för det större jordbruket inom högst $^{1}/_{4}$ av rikets landskommuner och för det mindre inom blott omkring $^{1}/_{4}$ av detta antal. Enighet om dessa avtals förnyande uppnåddes ej hösten 1921. Kollektivavtal kunna ej ensamma vara tillräckliga för jordbruket, då de blott binda organisationerna och arbetsgivaren, men ej kunna hindra arbetarna att handla mot detta avtal.

Då jordbruket måste hava säkerhet för de för husdjurens skötsel och jordbrukets drift nödiga arbetarna, krävs vid sidan av kollektivavtalet även ett enskilt avtal, vilket kan utgöras av städjandet och städjebeviset enligt legostadgan eller av annat personligt avtal.

Litt.: Socialstatistik. Lantarbetarnas arbets- och avlöningsförhållanden. Stockh. 1915. Kollektivavtal i Sverige 1911.H. J. Dft.

Arbetsbehov. Över a. vid odlingen av olika grödor föreligga från vårt land några undersökningar på grundval av vid Malmöhus läns bokföringsförening förda lantbruksräkenskaper. Enligt dessa förbrukades i medeltal under åren 1914—1917 per hektar följande antal reducerade mansdagsverken (hjondagsverken och ackordsarbete omräknat till mansdagsverken efter kostnaden) och hästdagsverken.

Hästdags-
verken.

Reducerade
mansdags-
verken.

Sockerbetor . . . .

75.8

31.0

Foderrotfrukter . . . . . .

54.3

26.1

Potatis . . . .

44.0

26.0

Höstsäd . . . .

20.5

18.4

Vårsäd . . . .

14.7

11.4

Grönfoder . . . .

11.2

12.7

Vall . . . .

6.4

5.2

Arbetsbehovet växlar för övrigt betydligt med jordmån, ägornas läge i förhållande till byggnaderna, skiftenas form, skördeutbyte och väderleksförhållandena vid skörden, arbetsmetoder, större eller mindre användning av arbetsbesparande maskiner o. s. v. Jfr Arbetare.L. N.

Arbetsfördelning. Den allmänna nationalekonomiska satsen om arbetsfördelningens fördelar genom den större skicklighet, större mängd och bättre utfört arbete, som fortsatt utövande av samma arbete medför, äger giltighet även vid jordbruket, ehuru mångfalden av olika arbeten och dessas fördelning på olika årstider och på ett relativt fåtal arbetare, gör att arbetsfördelningen här ej kan genomföras såsom vid industrien, och särskilt gäller detta det mindre jordbruket, där kanske en man skall utföra alla arbeten. Den bör dock även vid lantbruket tillämpas, så långt ske kan, så att t. ex. vissa arbetare äro körkarlar och var av dessa ständigt sköter samma hästar, att maskiner, särdeles de mer invecklade, såsom motorer, skördemaskiner m. fl. skötas av samma folk o. s. v. Dessutom bör även arbetsfördelning genomföras i det avseendet, att man vid olika gårdar ägnar sig åt särskilda specialiteter, såsom avel av vissa djurslag, odling av utsäde av förädlade spannmålsslag eller av frövaror, smör- eller ostberedning, svinuppfödning, fjäderfäskötsel o. s. v., varigenom ej blott större skicklighet och bättre produkt erhålles, utan Legostadgan) är den lagligt gällande normen för rättsförhållandet mellan husbonde vid jordbruk och hans fasta tjänare, så har det blivit allt mer vanligt, att jordbruksarbetare taga fast anställning utan den i nämnda stadga föreskrivna städslingen och utan att sålunda bliva bundna av stadgans bestämmelser. Å andra sidan hava jordbruksarbetarnas sammanslutningar (se Arbetareföreningar) efter industriarbetarnas exempel år 1906 gjort försök att införa kollektivavtal och år 1919 genomdrivit att riksavtal, som för alla de orter, där arbetareföreningsorganisation finnes, skulle normera kollektivavtal mellan dess medlemmar och jordbrukarna. Avtalet skall ske på viss tid eller tills vidare, skriftligt om någondera parten så önskar. Arbetsgivaren äger att själv eller genom ombud leda och fördela arbetet samt antaga, uppsäga och avskeda arbetare. Föreningsrätten får ej kränkas, och om arbetare anser, att detta skett genom uppsägning eller avskedande, äger han att påfordra undersökning av sin organisation för att vinna rättelse. Arbetsgivaren äger rätt fordra, att förman, som i regel ej själv har att utföra arbete, liksom för hans personliga räkning anställd står utanför arbetareorganisationen. Arbetarens skyldighet att iakttaga vanlig ordning och flit fastställes. Arbetstid och avlöning åt arbetare, som fyllt 18 år, skall överensstämma med det lokala kollektivavtalet, övertidsarbete skall betalas med i lokalavtalen fastställd ersättning och nattarbete, kl. 9—5, 50 % högre. Rykt av 3 hästar giver ej körkarl rätt till särskild ersättning. Arbetarna äga rätt till ledighet fr. kl. 12 middagen jul-, nyårs-, påsk-, pingst- och midsommarafton, hela första lördagen i juli månad samt för deltagande i politiska eller kommunala val och i övrigt 7 hela arbetsdagar på året, fördelade på minst 2 perioder, dock ej under sådd eller skörd. Kreatursskötare skola hava var 3:e söndag fri. Av årslön utbetalas 55 % för sommarhalvåret $^{1}/_{5}$—$^{30}/_{9}$ och 45 % för

vinterhalvåret, lika fördelat på varje månad, med likvid 2 ggr i månaden; statspannmål i förskott den 1:a i månaden. Arbetsgivaren lämnar vid olycksfall arbetaren läkarvård, medicin och sjukpenning de 35 första dagarna. Tvister om tolkning eller tillämpning av avtal skola utan arbetsinställelse förhandlas mellan parterna själva eller, om ej överenskommelse kan träffas, mellan organisationerna samt i sista hand av en skiljenämnd, i vilken vardera huvudorganisationen väljer 2 medlemmar och dessa en ordförande, som, om de ej kunna enas, i stället utses enligt lagen om skiljomän. Dessa avtal tillämpades för det större jordbruket inom högst $^{1}/_{4}$ av rikets landskommuner och för det mindre inom blott omkring $^{1}/_{4}$ av detta antal. Enighet om dessa avtals förnyande uppnåddes ej hösten 1921. Kollektivavtal kunna ej ensamma vara tillräckliga för jordbruket, då de blott binda organisationerna och arbetsgivaren, men ej kunna hindra arbetarna att handla mot detta avtal.

Då jordbruket måste hava säkerhet för de för husdjurens skötsel och jordbrukets drift nödiga arbetarna, kräves vid sidan av kollektivavtalet även ett enskilt avtal, vilket kan utgöras av städjandet och städjebeviset enligt legostadgan eller av annat personligt avtal.

Litt.: Socialstatistik. Lantarbetarnas arbets- och avlöningsförhållanden. Stockh. 1915. Kollektivavtal i Sverige 1911.H. J. Dft.

Arbetsbehov. Över a. vid odlingen av olika grödor föreligga från vårt land några undersökningar på grundval av vid Malmöhus läns bokföringsförening förda lantbruksräkenskaper. Enligt dessa förbrukades i medeltal under åren 1914—1917 per hektar följande antal reducerade mansdagsverken (hjondagsverken och ackordsarbete omräknat till mansdagsverken efter kostnaden) och hästdagsverken.

	Hästdags-verken.	Reducerade mansdags-verken.
Sockerbetor	75.8	31.0
Foderrotfrukter	54.3	26.1
Potatis	44.0	26.0
Höstsäd	20.5	18.4
Vårsäd	14.7	11.4
Grönfoder	11.2	12.7
Vall	6.4	5.2

Arbetsbehovet växlar för övrigt betydligt med jordmån, ägornas läge i förhållande till byggnaderna, skiftenas form, skördeutbyte och väderleksförhållandena vid skörden, arbetsmetoder, större eller mindre användning av arbetsbesparande maskiner o. s. v. Jfr Arbetare.L. N.

Arbetsfördelning. Den allmänna nationalekonomiska satsen om arbetsfördelningens fördelar genom den större skicklighet, större mängd och bättre utfört arbete, som fortsatt utövande av samma arbete medför, äger giltighet även vid jordbruket, ehuru mångfalden av olika arbeten och dessas fördelning på olika årstider och på ett relativt fåtal arbetare, gör att arbetsfördelningen här ej kan genomföras såsom vid industrien, och särskilt gäller detta det mindre jordbruket, där kanske en man skall utföra alla arbeten. Den bör dock även vid lantbruket tillämpas, så långt ske kan, så att t. ex. vissa arbetare äro körkarlar och var av dessa ständigt sköter samma hästar, att maskiner, särdeles de mer invecklade, såsom motorer, skördemaskiner m. fl. skötas av samma folk o. s. v. Dessutom bör även arbetsfördelning genomföras i det avseendet, att man vid olika gårdar ägnar sig åt särskilda specialiteter, såsom avel av vissa djurslag, odling av utsäde av förädlade spannmålsslag eller av frövaror, smör- eller ostberedning, svinuppfödning, fjäderfäskötsel o. s. v., varigenom ej blott större skicklighet och bättre produkt erhålles, utan Legostadgan) är den lagligt gällande normen för rättsförhållandet mellan husbonde vid jordbruk och hans fasta tjänare, så har det blivit allt mer vanligt, att jordbruksarbetare taga fast anställning utan den i nämnda stadga föreskrivna städslingen och utan att sålunda bliva bundna av stadgans bestämmelser. Å andra sidan hava jordbruksarbetarnas sammanslutningar (se Arbetareföreningar) efter industriarbetarnas exempel år 1906 gjort försök att införa kollektivavtal och år 1919 genomdrivit att riksavtal, som för alla de orter, där arbetareföreningsorganisation finnes, skulle normera kollektivavtal mellan dess medlemmar och jordbrukarna. Avtalet skall ske på viss tid eller tills vidare, skriftligt om någondera parten så önskar. Arbetsgivaren äger att själv eller genom ombud leda och fördela arbetet samt antaga, uppsäga och avskeda arbetare. Föreningsrätten får ej kränkas, och om arbetare anser, att detta skett genom uppsägning eller avskedande, äger han att påfordra undersökning av sin organisation för att vinna rättelse. Arbetsgivaren äger rätt fordra, att förman, som i regel ej själv har att utföra arbete, liksom för hans personliga räkning anställd står utanför arbetareorganisationen. Arbetarens skyldighet att iakttaga vanlig ordning och flit fastställes. Arbetstid och avlöning åt arbetare, som fyllt 18 år, skall överensstämma med det lokala kollektivavtalet, övertidsarbete skall betalas med i lokalavtalen fastställd ersättning och nattarbete, kl. 9—5, 50 % högre. Rykt av 3 hästar giver ej körkarl rätt till särskild ersättning. Arbetarna äga rätt till ledighet fr. kl. 12 middagen jul-, nyårs-, påsk-, pingst- och midsommarafton, hela första lördagen i juli månad samt för deltagande i politiska eller kommunala val och i övrigt 7 hela arbetsdagar på året, fördelade på minst 2 perioder, dock ej under sådd eller skörd. Kreatursskötare skola hava var 3:e söndag fri. Av årslön utbetalas 55 % för sommarhalvåret $^{1}/_{5}$—$^{30}/_{9}$ och 45 % för vinterhalvåret, lika fördelat på varje månad, med likvid 2 ggr i månaden; statspannmål i förskott den 1:a i månaden. Arbetsgivaren lämnar vid olycksfall arbetaren läkarvård, medicin

och sjukpenning de 35 första dagarna. Tvister om tolkning eller tillämpning av avtal skola utan arbetsinställelse förhandlas mellan parterna själva eller, om ej överenskommelse kan träffas, mellan organisationerna samt i sista hand av en skiljenämnd, i vilken vardera huvudorganisationen väljer 2 medlemmar och dessa en ordförande, som, om de ej kunna enas, i stället utses enligt lagen om skiljomän. Dessa avtal tillämpades för det större jordbruket inom högst $^{1}/_{4}$ av rikets landskommuner och för det mindre inom blott omkring $^{1}/_{4}$ av detta antal. Enighet om dessa avtals förnyande uppnåddes ej hösten 1921. Kollektivavtal kunna ej ensamma vara tillräckliga för jordbruket, då de blott binda organisationerna och arbetsgivaren, men ej kunna hindra arbetarna att handla mot detta avtal.

Då jordbruket måste hava säkerhet för de för husdjurens skötsel och jordbrukets drift nödiga arbetarna, kräves vid sidan av kollektivavtalet även ett enskilt avtal, vilket kan utgöras av städjandet och städjebeviset enligt legostadgan eller av annat personligt avtal.

Litt.: Socialstatistik. Lantarbetarnas arbets- och avlöningsförhållanden. Stockh. 1915. Kollektivavtal i Sverige 1911.H. J. Dft.

Arbetsbehov. Över a. vid odlingen av olika grödor föreligga från vårt land några undersökningar på grundval av vid Malmöhus läns bokföringsförening förda lantbruksräkenskaper. Enligt dessa förbrukades i medeltal under åren 1914—1917 per hektar följande antal reducerade mansdagsverken (hjondagsverken och ackordsarbete omräknat till mansdagsverken efter kostnaden) och hästdagsverken.

	Hästdags-verken.	Reducerade mansdags-verken.
Sockerbetor	75.8	31.0
Foderrotfrukter	54.3	26.1
Potatis	44.0	26.0
Höstsäd	20.5	18.4
Vårsäd	14.7	11.4
Grönfoder	11.2	12.7
Vall	6.4	5.2

Arbetsbehovet växlar för övrigt betydligt med jordmån, ägornas läge i förhållande till byggnaderna, skiftenas form, skördeutbyte och väderleksförhållandena vid skörden, arbetsmetoder, större eller mindre användning av arbetsbesparande maskiner o. s. v. Jfr Arbetare.L. N.

Arbetsfördelning. Den allmänna nationalekonomiska satsen om arbetsfördelningens fördelar genom den större skicklighet, större mängd och bättre utfört arbete, som fortsatt utövande av samma arbete medför, äger giltighet även vid jordbruket, ehuru mångfalden av olika arbeten och dessas fördelning på olika årstider och på ett relativt fåtal arbetare, gör att arbetsfördelningen här ej kan genomföras såsom vid industrien, och särskilt gäller detta det mindre jordbruket, där kanske en man skall utföra alla arbeten. Den bör dock även vid lantbruket tillämpas, så långt ske kan, så att t. ex. vissa arbetare äro körkarlar och var av dessa ständigt sköter samma hästar, att maskiner, särdeles de mer invecklade, såsom motorer, skördemaskiner m. fl. skötas av samma folk o. s. v. Dessutom bör även arbetsfördelning genomföras i det avseendet, att man vid olika gårdar ägnar sig åt särskilda specialiteter, såsom avel av vissa djurslag, odling av utsäde av förädlade spannmålsslag eller av frövaror, smör- eller ostberedning, svinuppfödning, fjäderfäskötsel o. s. v., varigenom ej blott större skicklighet och bättre produkt erhålles, utanock jordbrukaren vinner anseende för vissa varor av hög kvalitet, samt dessutom efterfrågan å dessa och lättare avsättning ernås. Slutligen bör arbetet fördelas så jämnt som möjligt på årets olika tider, så att ej vissa perioder (vårarbete och skörd) bliva starkt arbetstyngda, under det att den för dessa arbetsdryga tider avpassade arbetsstyrkan har för litet att göra under andra tider.

Arbetsförmedling. Anskaffning av arbete åt arbetssökande och arbetare åt arbetsgivare har tidigare skett endast under hand och genom förmedling av enskilda platsförmedlingsanstalter, men då dessa ofta äro mindre pålitliga och hava fördel snarare av täta tjänstebyten än av arbetarens kvarstannande vid sin tjänst, d. v. s. motsatt intresse mot såväl arbetsgivare som arbetare, så ha numera offentliga arbetsförmedlingsanstalter anordnats, vilka skola förmedla utjämnandet av skiljaktigheter i arbetstillgång även mellan olika landsdelar. De underhållas med anslag av stat, hushållningssällskap och landsting (K. k. $^{20}/_{9}$ 1907), och redogörelse för verksamheten lämnas i den av Socialstyrelsen utgivna socialstatistiken.

Arbetsgivareförening. Närmast med anledning av den sammanslutning, som lantbruksarbetarna i vissa delar av landet börjat och deras stridspolitik mot arbetsgivarna, hava även arbetsgivarna inom jordbruket börjat bilda föreningar till skydd för gemensamma intressen. Dessa föreningar äro dels lokala, vanligen omfattande ett län (f. n. ett tiotal), och dels sedan 1908 en av dessa föreningar bildad riksorganisation Svenska lantarbetsgivareföreningarnas fullmäktige, vilken år 1920 ändrades till ett verkligt centralförbund av de lokala föreningarna, kallat Svenska lantarbetsgivarnas centralförening, med en styrelse och en verkställande direktör. Styrelsen skall företräda föreningarna i avtalsfrågor, till behandling

upptaga lagstiftningsfrågor, som beröra jordbrukets arbetareförhållanden, och skaffa noggrann kännedom om arbets- och löneförhållanden. Föreningarna hava som sin uppgift ställt att bevara ett gott förhållande mellan arbetsgivare och arbetare, förekomma och bilägga tvister mellan dem, åvägabringa likformighet i arbetsvillkor samt höja arbetarnas ställning genom att sprida upplysning och betrygga deras ålderdom samt understödja deras egnahemssträvanden.

Arbetsjournal. Se Bokföring.

Arbetsledning. Se Förvaltningspersonal.

Arbetslön. 1. Storlek. Arbetslönerna hava under tidernas lopp varit stadda i en långsam höjning, och om man ej beaktar penningevärdets fortgående sjunkande, förefalla de löner rent orimliga, vilka under medeltiden betalades och delvis voro i lag eller förordningar fastställda, såsom enligt 1523 års taxa årslön för en legodräng 5 och för en piga 2 mark (mark penningar då $^{1}/_{24}$ skålpund silver) samt dagspenning för en karl 1 skilling.

Denna stegring i arbetskostnaden har under senare tid varit betydligt större än penningvärdets fall och innebär en stark stegring i jordbruksarbetarnas verkliga inkomst (reallönen), såsom följande sammanställning visar:

Arbetspris vid jordbruket
i kronor år

1870

1880

1890

1900

1910

1919

Årslön

för dräng

101

140

164

228

317

884

för piga

46

63

76

114

187

502

Sommardagsv.

mans

1.14

1.46

1.72

2.23

2.26

7.36

kvinns

0.61

0.78

1.00

1.25

1.55

4.36

Vinterdagsv.

mans

0.73

1.00

1.15

1.60

1.72

5.90

kvinns

0.42

0.54

0.70

0.90

1.19

3.33

2. Löneform. Avlöning vid lantbruket utgår dels i penningar, dels i varor och andra förmåner. De vanligaste löneförmånerna äro:

a. Lön för viss arbetstid: för år, halvår, månad, vecka, dag eller timma. Av gammalt, och enligt den ännu gällande legostadgan av 23 nov. 1833, är anställning och avlöning för år från 24 oktober den å landet lagligt gällande för tjänstehjon, men det har blivit allt mer vanligt, att avtal sker för halvår, eller kortare tid. För lösa arbetare utgår avlöningen vanligen för dagsverke eller för timme. För någon längre tid anställda arbetare åtnjuta vanligen jämte penninglön även fri bostad med vedbrand och de fast anställda därtill kost eller stat. Tidlön är icke ägnad att uppdriva arbetsivern och arbetsmängden, vilket dock kan ske genom kombination med någon av följande löneformer, vanligen genom att arbetaren får beting på viss arbetsmängd för dagsverke med rätt att efter fullgjort beting vara ledig eller få extra betalning för överarbete. Så är förhållandet med djurskötares avlöning; vid jordbruksarbete förekommer beting mest vid skördearbete, där arbetets beskaffehet lätt kan kontrolleras.

b. Styck- eller ackordlön utgående med viss lön för viss arbetsmängd är fördelaktig för båda parterna, då detta betalningssätt möjliggör för husbonden att noga beräkna kostnaden för ett arbete och för arbetaren att få ökad förtjänst eller förkorta arbetstiden och i alla händelser större frihet i arbetet och arbetstidens fördelning samt vid vissa arbeten, såsom vid skörden, att taga hustru och barn till hjälp. Förr utgick ackordlönen ofta i andel i arbetsprodukten (se Andelslön). Denna löneform är ägnad att utveckla arbetarens flit och raskhet och passar särskilt för arbeten, som böra utföras raskt, såsom skördearbeten.

ock jordbrukaren vinner anseende för vissa varor av hög kvalitet, samt dessutom efterfrågan å dessa och lättare avsättning ernås. Slutligen bör arbetet fördelas så jämnt som möjligt på årets olika tider, så att ej vissa perioder (vårarbete och skörd) bliva starkt arbetstyngda, under det att den för dessa arbetsdryga tider avpassade arbetsstyrkan har för litet att göra under andra tider.

Arbetsförmedling. Anskaffning av arbete åt arbetssökande och arbetare åt arbetsgivare har tidigare skett endast under hand och genom förmedling av enskilda platsförmedlingsanstalter, men då dessa ofta äro mindre pålitliga och hava fördel snarare av täta tjänstebyten än av arbetarens kvarstannande vid sin tjänst, d. v. s. motsatt intresse mot såväl arbetsgivare som arbetare, så ha numera offentliga arbetsförmedlingsanstalter anordnats, vilka skola förmedla utjämnandet av skiljaktigheter i arbetstillgång även mellan olika landsdelar. De underhållas med anslag av stat, hushållningssällskap och landsting (K. k. $^{20}/_{9}$ 1907), och redogörelse för verksamheten lämnas i den av Socialstyrelsen utgivna socialstatistiken.

Arbetsgivareförening. Närmast med anledning av den sammanslutning, som lantbruksarbetarna i vissa delar av landet börjat och deras stridspolitik mot arbetsgivarna, hava även arbetsgivarna inom jordbruket börjat bilda föreningar till skydd för gemensamma intressen. Dessa föreningar äro dels lokala, vanligen omfattande ett län (f. n. ett tiotal), och dels sedan 1908 en av dessa föreningar bildad riksorganisation Svenska lantarbetsgivareföreningarnas fullmäktige, vilken år 1920 ändrades till ett verkligt centralförbund av de lokala föreningarna, kallat Svenska lantarbetsgivarnas centralförening, med en styrelse och en verkställande direktör. Styrelsen skall företräda föreningarna i avtalsfrågor, till behandling upptaga lagstiftningsfrågor, som beröra jordbrukets arbetareförhållanden, och skaffa noggrann kännedom om arbets- och löneförhållanden. Föreningarna hava som sin uppgift ställt att bevara ett gott förhållande mellan arbetsgivare och arbetare, förekomma och bilägga tvister mellan dem, åvägabringa likformighet i arbetsvillkor samt höja arbetarnas ställning genom att sprida upplysning och betrygga deras ålderdom samt understödja deras egnahemssträvanden.

Arbetsjournal. Se Bokföring.

Arbetsledning. Se Förvaltningspersonal.

Arbetslön. 1. Storlek. Arbetslönerna hava under tidernas lopp varit stadda i en långsam höjning, och om man ej beaktar penningevärdets fortgående sjunkande, förefalla de löner rent orimliga, vilka under medeltiden betalades och delvis voro i lag eller förordningar fastställda, såsom enligt 1523 års taxa årslön för en legodräng 5 och för en piga 2 mark (mark penningar då $^{1}/_{24}$ skålpund silver) samt dagspenning för en karl 1 skilling.

Denna stegring i arbetskostnaden har under senare tid varit betydligt större än penningvärdets fall och innebär en stark stegring i jordbruksarbetarnas verkliga inkomst (reallönen), såsom följande sammanställning visar:

Arbetspris vid jordbruket
i kronor år

1870

1880

1890

1900

1910

1919

Årslön

för dräng

101

140

164

228

317

884

för piga

46

63

76

114

187

502

Sommardagsv.

mans

1.14

1.46

1.72

2.23

2.26

7.36

kvinns

0.61

0.78

1.00

1.25

1.55

4.36

Vinterdagsv.

mans

0.73

1.00

1.15

1.60

1.72

5.90

kvinns

0.42

0.54

0.70

0.90

1.19

3.33

2. Löneform. Avlöning vid lantbruket utgår dels i penningar, dels i varor och andra förmåner. De vanligaste löneförmånerna äro:

a. Lön för viss arbetstid: för år, halvår, månad, vecka, dag eller timma. Av gammalt, och enligt den ännu gällande legostadgan av 23 nov. 1833, är anställning och avlöning för år från 24 oktober den å landet lagligt gällande för tjänstehjon, men det har blivit allt mer vanligt, att avtal sker för halvår, eller kortare tid. För lösa arbetare utgår avlöningen vanligen för dagsverke eller för timme. För någon längre tid anställda arbetare åtnjuta vanligen jämte penninglön även fri bostad med vedbrand och de fast anställda därtill kost eller stat. Tidlön är

icke ägnad att uppdriva arbetsivern och arbetsmängden, vilket dock kan ske genom kombination med någon av följande löneformer, vanligen genom att arbetaren får beting på viss arbetsmängd för dagsverke med rätt att efter fullgjort beting vara ledig eller få extra betalning för överarbete. Så är förhållandet med djurskötares avlöning; vid jordbruksarbete förekommer beting mest vid skördearbete, där arbetets beskaffehet lätt kan kontrolleras.

b. Styck- eller ackordlön utgående med viss lön för viss arbetsmängd är fördelaktig för båda parterna, då detta betalningssätt möjliggör för husbonden att noga beräkna kostnaden för ett arbete och för arbetaren att få ökad förtjänst eller förkorta arbetstiden och i alla händelser större frihet i arbetet och arbetstidens fördelning samt vid vissa arbeten, såsom vid skörden, att taga hustru och barn till hjälp. Förr utgick ackordlönen ofta i andel i arbetsprodukten (se Andelslön). Denna löneform är ägnad att utveckla arbetarens flit och raskhet och passar särskilt för arbeten, som böra utföras raskt, såsom skördearbeten.

ock jordbrukaren vinner anseende för vissa varor av hög kvalitet, samt dessutom efterfrågan å dessa och lättare avsättning ernås. Slutligen bör arbetet fördelas så jämnt som möjligt på årets olika tider, så att ej vissa perioder (vårarbete och skörd) bliva starkt arbetstyngda, under det att den för dessa arbetsdryga tider avpassade arbetsstyrkan har för litet att göra under andra tider.

Arbetsförmedling. Anskaffning av arbete åt arbetssökande och arbetare åt arbetsgivare har tidigare skett endast under hand och genom förmedling av enskilda platsförmedlingsanstalter, men då dessa ofta äro mindre pålitliga och hava fördel snarare av täta tjänstebyten än av arbetarens kvarstannande vid sin tjänst, d. v. s. motsatt intresse mot såväl arbetsgivare som arbetare, så ha numera offentliga arbetsförmedlingsanstalter anordnats, vilka skola förmedla utjämnandet av skiljaktigheter i arbetstillgång även mellan olika landsdelar. De underhållas med anslag av stat, hushållningssällskap och landsting (K. k. $^{20}/_{9}$ 1907), och redogörelse för verksamheten lämnas i den av Socialstyrelsen utgivna socialstatistiken.

Arbetsgivareförening. Närmast med anledning av den sammanslutning, som lantbruksarbetarna i vissa delar av landet börjat och deras stridspolitik mot arbetsgivarna, hava även arbetsgivarna inom jordbruket börjat bilda föreningar till skydd för gemensamma intressen. Dessa föreningar äro dels lokala, vanligen omfattande ett län (f. n. ett tiotal), och dels sedan 1908 en av dessa föreningar bildad riksorganisation Svenska lantarbetsgivareföreningarnas fullmäktige, vilken år 1920 ändrades till ett verkligt centralförbund av de lokala föreningarna, kallat Svenska lantarbetsgivarnas centralförening, med en styrelse och en verkställande direktör. Styrelsen skall företräda föreningarna i avtalsfrågor, till behandling upptaga lagstiftningsfrågor, som beröra jordbrukets arbetareförhållanden, och skaffa noggrann kännedom om arbets- och löneförhållanden. Föreningarna hava som sin uppgift ställt att bevara ett gott förhållande mellan arbetsgivare och arbetare, förekomma och bilägga tvister mellan dem, åvägabringa likformighet i arbetsvillkor samt höja arbetarnas ställning genom att sprida upplysning och betrygga deras ålderdom samt understödja deras egnahemssträvanden.

Arbetsjournal. Se Bokföring.

Arbetsledning. Se Förvaltningspersonal.

Arbetslön. 1. Storlek. Arbetslönerna hava under tidernas lopp varit stadda i en långsam höjning, och om man ej beaktar penningevärdets fortgående sjunkande, förefalla de löner rent orimliga, vilka under medeltiden betalades och delvis voro i lag eller förordningar fastställda, såsom enligt 1523 års taxa årslön för en legodräng 5 och för en piga 2 mark (mark penningar då $^{1}/_{24}$ skålpund silver) samt dagspenning för en karl 1 skilling.

Denna stegring i arbetskostnaden har under senare tid varit betydligt större än penningvärdets fall och innebär en stark stegring i jordbruksarbetarnas verkliga inkomst (reallönen), såsom följande sammanställning visar:

Arbetspris vid jordbruket i kronor år	Årslön för dräng	Årslön för piga	Sommardagsv. mans
1870	101	46	1.14
1880	140	63	1.46
1890	164	76	
1900	228	114	
1910	317	187	
1919	884	502	

1.72

2.23

2.26

7.36

kvinns

0.61

0.78

1.00

1.25

1.55

4.36

Vinterdagsv.

mans

0.73

1.00

1.15

1.60

1.72

5.90

kvinns

0.42

0.54

0.70

0.90

1.19

3.33

2. Löneform. Avlöning vid lantbruket utgår dels i penningar, dels i varor och andra förmåner. De vanligaste löneförmånerna äro:

a. Lön för viss arbetstid: för år, halvår, månad, vecka, dag eller timma. Av gammalt, och enligt den ännu gällande legostadgan av 23 nov. 1833, är anställning och avlöning för år från 24 oktober den å landet lagligt gällande för tjänstehjon, men det har blivit allt mer vanligt, att avtal sker för halvår, eller kortare tid. För lösa arbetare utgår avlöningen vanligen för dagsverke eller för timme. För någon längre tid anställda arbetare åtnjuta vanligen jämte penninglön även fri bostad med vedbrand och de fast anställda därtill kost eller stat. Tidlön är icke ägnad att uppdriva arbetsivern och arbetsmängden, vilket dock kan ske genom kombination med någon av följande löneformer, vanligen genom att arbetaren får beting på viss arbetsmängd för dagsverke med rätt att efter fullgjort beting vara ledig eller få extra betalning för överarbete. Så är förhållandet med djurskötares avlöning; vid jordbruksarbete förekommer beting mest vid skördearbete, där arbetets beskaffehet lätt kan kontrolleras.

b. Styck- eller ackordlön utgående med viss lön för viss arbetsmängd är fördelaktig för båda parterna, då detta betalningssätt möjliggör för husbonden att noga beräkna kostnaden för ett arbete och för arbetaren att få ökad förtjänst eller förkorta arbetstiden och i alla händelser större frihet i arbetet och arbetstidens fördelning samt vid vissa arbeten, såsom vid skörden, att taga hustru och barn till hjälp. Förr utgick ackordlönen ofta i andel i arbetsprodukten (se Andelslön). Denna löneform är ägnad att utveckla arbetarens flit och raskhet och passar särskilt för arbeten, som böra utföras raskt, såsom skördearbeten.

ock jordbrukaren vinner anseende för vissa varor av hög kvalitet, samt dessutom efterfrågan å dessa och lättare avsättning ernås. Slutligen bör arbetet fördelas så jämnt som möjligt på årets olika tider, så att ej vissa perioder (vårarbete och skörd) bliva starkt arbetstyngda, under det att den för dessa arbetsdryga tider avpassade arbetsstyrkan har för litet att göra under andra tider.

Arbetsförmedling. Anskaffning av arbete åt arbetssökande och arbetare åt arbetsgivare har tidigare skett endast under hand och genom förmedling av enskilda platsförmedlingsanstalter, men då dessa ofta äro mindre pålitliga och hava fördel snarare av täta tjänstebyten än av arbetarens kvarstannande vid sin tjänst, d. v. s. motsatt intresse mot såväl arbetsgivare som arbetare, så ha numera offentliga arbetsförmedlingsanstalter anordnats, vilka skola förmedla utjämnandet av skiljaktigheter i arbetstillgång även mellan olika landsdelar. De underhållas med anslag av stat, hushållningssällskap och landsting (K. k. 20/9 1907), och redogörelse för verksamheten lämnas i den av Socialstyrelsen utgivna socialstatistiken.

Arbetsgivareförening. Närmast med anledning av den sammanslutning, som lantbruksarbetarna i vissa delar av landet börjat och deras stridspolitik mot arbetsgivarna, hava även arbetsgivarna inom jordbruket börjat bilda föreningar till skydd för gemensamma intressen. Dessa föreningar äro dels lokala, vanligen omfattande ett län (f. n. ett tiotal), och dels sedan 1908 en av dessa föreningar bildad riksorganisation Svenska lantarbetsgivareföreningarnas fullmäktige, vilken år 1920 ändrades till ett verkligt centralförbund av de lokala föreningarna, kallat Svenska lantarbetsgivarnas centralförening, med en styrelse och en verkställande direktör. Styrelsen skall företräda föreningarna i avtalsfrågor, till behandling upptaga lagstiftningsfrågor, som beröra jordbrukets arbetareförhållanden, och skaffa noggrann kännedom om arbets- och löneförhållanden. Föreningarna hava som sin uppgift ställt att bevara ett gott förhållande mellan arbetsgivare och arbetare, förekomma och bilägga tvister mellan dem, åvägabringa likformighet i arbetsvillkor samt höja arbetarnas ställning genom att sprida upplysning och betrygga deras ålderdom samt understödja deras egnahemssträvanden.

Arbetsjournal. Se Bokföring.

Arbetsledning. Se Förvaltningspersonal.

Arbetslön. 1. Storlek. Arbetslönerna hava under tidernas lopp varit stadda i en långsam höjning, och om man ej beaktar penningevärdets fortgående sjunkande, förefalla de löner rent orimliga, vilka under medeltiden betalades och delvis voro i lag eller förordningar fastställda, såsom enligt 1523 års taxa årslön för en legodräng 5 och för en piga 2 mark (mark

penningar då $^{1}/_{24}$ skålpund silver) samt dagspenning för en karl 1 skilling.

Denna stegring i arbetskostnaden har under senare tid varit betydligt större än penningvärdets fall och innebär en stark stegring i jordbruksarbetarnas verkliga inkomst (reallönen), såsom följande sammanställning visar:

Arbetspris vid jordbruket i kronor år	Årslön för dräng	Årslön för piga	Sommardagsv. mans	Sommardagsv. kvinns	Vinterdagsv. mans
1870	101	46	1.14	0.61	0.73
1880	140	63	1.46	0.78	1.00
1890	164	76	1.72	1.00	1.15
1900	228	114	2.23	1.25	1.60
1910	317	187	2.26	1.55	
1919	884	502	7.36	4.36	

1.72

5.90

kvinns

0.42

0.54

0.70

0.90

1.19

3.33

2. Löneform. Avlöning vid lantbruket utgår dels i penningar, dels i varor och andra förmåner. De vanligaste löneförmånerna äro:

a. Lön för viss arbetstid: för år, halvår, månad, vecka, dag eller timma. Av gammalt, och enligt den ännu gällande legostadgan av 23 nov. 1833, är anställning och avlöning för år från 24 oktober den å landet lagligt gällande för tjänstehjon, men det har blivit allt mer vanligt, att avtal sker för halvår, eller kortare tid. För lösa arbetare utgår avlöningen vanligen för dagsverke eller för timme. För någon längre tid anställda arbetare åtnjuta vanligen jämte penninglön även fri bostad med vedbrand och de fast anställda därtill kost eller stat. Tidlön är icke ägnad att uppdriva arbetsivern och arbetsmängden, vilket dock kan ske genom kombination med någon av följande löneformer, vanligen genom att arbetaren får beting på viss arbetsmängd för dagsverke med rätt att efter fullgjort beting vara ledig eller få extra betalning för överarbete. Så är förhållandet med djurskötares avlöning; vid jordbruksarbete förekommer beting mest vid skördearbete, där arbetets beskaffehet lätt kan kontrolleras.

b. Styck- eller ackordlön utgående med viss lön för viss arbetsmängd är fördelaktig för båda parterna, då detta betalningssätt möjliggör för husbonden att noga beräkna kostnaden för ett arbete och för arbetaren att få ökad förtjänst eller förkorta arbetstiden och i alla händelser större frihet i arbetet och arbetstidens fördelning samt vid vissa arbeten, såsom vid skörden, att taga hustru och barn till hjälp. Förr utgick ackordlönen ofta i andel i arbetsprodukten (se Andelslön). Denna löneform är ägnad att utveckla arbetarens flit och raskhet och passar särskilt för arbeten, som böra utföras raskt, såsom skördearbeten.

ock jordbrukaren vinner anseende för vissa varor av hög kvalitet, samt dessutom efterfrågan å dessa och lättare avsättning ernås. Slutligen bör arbetet fördelas så jämnt som möjligt på årets olika tider, så att ej vissa perioder (vårarbete och skörd) bliva starkt arbetstyngda, under det att den för dessa arbetsdryga tider avpassade arbetsstyrkan har för litet att göra under andra tider.

Arbetsförmedling. Anskaffning av arbete åt arbetssökande och arbetare åt arbetsgivare har tidigare skett endast under hand och genom förmedling av enskilda platsförmedlingsanstalter, men då dessa ofta äro mindre pålitliga och hava fördel snarare av täta tjänstebyten än av arbetarens kvarstannande vid sin tjänst, d. v. s. motsatt intresse mot såväl arbetsgivare som arbetare, så ha numera offentliga arbetsförmedlingsanstalter anordnats, vilka skola förmedla utjämnandet av skiljaktigheter i arbetstillgång även mellan olika landsdelar. De underhållas med anslag av stat, hushållningssällskap och landsting (K. k. $^{20}/_{9}$ 1907), och redogörelse för verksamheten lämnas i den av Socialstyrelsen utgivna socialstatistiken.

Arbetsgivareförening. Närmast med anledning av den sammanslutning, som lantbruksarbetarna i vissa delar av landet börjat och deras stridspolitik mot arbetsgivarna, hava även arbetsgivarna inom jordbruket börjat bilda föreningar till skydd för gemensamma intressen. Dessa föreningar äro dels lokala, vanligen omfattande ett län (f. n. ett tiotal), och dels sedan 1908 en av dessa föreningar bildad riksorganisation Svenska lantarbetsgivareföreningarnas fullmäktige, vilken år 1920 ändrades till ett verkligt centralförbund av de lokala föreningarna, kallat Svenska lantarbetsgivarnas centralförening, med en styrelse och en verkställande direktör. Styrelsen skall företräda föreningarna i avtalsfrågor, till behandling upptaga lagstiftningsfrågor, som beröra jordbrukets arbetareförhållanden, och skaffa noggrann kännedom om arbets- och löneförhållanden. Föreningarna hava som sin uppgift ställt att bevara ett gott förhållande mellan arbetsgivare och arbetare, förekomma och bilägga tvister mellan dem, åvägabringa likformighet i arbetsvillkor samt höja arbetarnas ställning genom att sprida upplysning och betrygga deras ålderdom samt understödja deras egnahemssträvanden.

Arbetsjournal. Se Bokföring.

Arbetsledning. Se Förvaltningspersonal.

Arbetslön. 1. Storlek. Arbetslönerna hava under tidernas lopp varit stadda i en långsam höjning, och om man ej beaktar penningevärdets fortgående sjunkande, förefalla de löner rent orimliga, vilka under medeltiden betalades och delvis voro i lag eller förordningar fastställda, såsom enligt 1523 års taxa årslön för en legodräng 5 och för en piga 2 mark (mark penningar då $^{1}/_{24}$ skålpund silver) samt dagspenning för en karl 1 skilling.

Denna stegring i arbetskostnaden har under senare tid varit betydligt större än penningvärdets fall och innebär en stark stegring i jordbruksarbetarnas verkliga inkomst (reallönen), såsom följande sammanställning visar:

Arbetspris vid jordbruket
i kronor år

1870

1880

1890

1900

1910

1919

Årslön

för dräng

101

140

164

228

317

884

för piga

46

63

76

114

187

502

Sommardagsv.

mans

1.14

1.46

1.72

2.23

2.26

7.36

kvinns

0.61

0.78

1.00

1.25

1.55

4.36

Vinterdagsv.

mans

0.73

1.00

1.15

1.60

1.72

5.90

kvinns

0.42

0.54

0.70

0.90

1.19

3.33

2. Löneform. Avlöning vid lantbruket utgår dels i penningar, dels i varor och andra förmåner. De vanligaste löneförmånerna äro:

a. Lön för viss arbetstid: för år, halvår, månad, vecka, dag eller timma. Av gammalt, och enligt den ännu gällande legostadgan av 23 nov. 1833, är anställning och avlöning för år från 24 oktober den å landet lagligt gällande för tjänstehjon, men det har blivit allt mer vanligt, att avtal sker för halvår, eller kortare tid. För lösa arbetare utgår avlöningen vanligen för dagsverke eller för timme. För någon längre tid anställda arbetare åtnjuta vanligen jämte penninglön även fri bostad med vedbrand och de fast anställda därtill kost eller stat. Tidlön är icke ägnad att uppdriva arbetsivern och arbetsmängden, vilket dock kan ske genom kombination med någon av följande löneformer, vanligen genom att arbetaren får beting på viss arbetsmängd för dagsverke med rätt att efter fullgjort beting vara ledig eller få extra betalning för överarbete. Så är förhållandet med djurskötares avlöning; vid jordbruksarbete förekommer beting mest vid skördearbete, där arbetets beskaffehet lätt kan kontrolleras.

b. Styck- eller ackordlön utgående med viss lön för viss arbetsmängd är fördelaktig för båda parterna, då detta betalningssätt möjliggör för husbonden att noga beräkna kostnaden för ett arbete och för arbetaren att få ökad förtjänst eller förkorta arbetstiden och i alla händelser större frihet i arbetet och arbetstidens fördelning samt vid vissa arbeten, såsom vid skörden, att taga hustru och barn till hjälp. Förr utgick ackordlönen ofta i andel i arbetsprodukten (se Andelslön). Denna löneform är ägnad att utveckla arbetarens flit och raskhet och passar särskilt för arbeten, som böra utföras raskt, såsom skördearbeten.

ock jordbrukaren vinner anseende för vissa varor av hög kvalitet, samt dessutom efterfrågan å dessa och lättare avsättning ernås. Slutligen bör arbetet fördelas så jämnt som möjligt

på årets olika tider, så att ej vissa perioder (vårarbete och skörd) bliva starkt arbetstyngda, under det att den för dessa arbetsdryga tider avpassade arbetsstyrkan har för litet att göra under andra tider.

Arbetsförmedling. Anskaffning av arbete åt arbetssökande och arbetare åt arbetsgivare har tidigare skett endast under hand och genom förmedling av enskilda platsförmedlingsanstalter, men då dessa ofta äro mindre pålitliga och hava fördel snarare av täta tjänstebyten än av arbetarens kvarstannande vid sin tjänst, d. v. s. motsatt intresse mot såväl arbetsgivare som arbetare, så ha numera offentliga arbetsförmedlingsanstalter anordnats, vilka skola förmedla utjämnandet av skiljaktigheter i arbetstillgång även mellan olika landsdelar. De underhållas med anslag av stat, hushållningssällskap och landsting (K. k. $^{20}/_{9}$ 1907), och redogörelse för verksamheten lämnas i den av Socialstyrelsen utgivna socialstatistiken.

Arbetsgivareförening. Närmast med anledning av den sammanslutning, som lantbruksarbetarna i vissa delar av landet börjat och deras stridspolitik mot arbetsgivarna, hava även arbetsgivarna inom jordbruket börjat bilda föreningar till skydd för gemensamma intressen. Dessa föreningar äro dels lokala, vanligen omfattande ett län (f. n. ett tiotal), och dels sedan 1908 en av dessa föreningar bildad riksorganisation Svenska lantarbetsgivareföreningarnas fullmäktige, vilken år 1920 ändrades till ett verkligt centralförbund av de lokala föreningarna, kallat Svenska lantarbetsgivarnas centralförening, med en styrelse och en verkställande direktör. Styrelsen skall företräda föreningarna i avtalsfrågor, till behandling upptaga lagstiftningsfrågor, som beröra jordbrukets arbetareförhållanden, och skaffa noggrann kännedom om arbets- och löneförhållanden. Föreningarna hava som sin uppgift ställt att bevara ett gott förhållande mellan arbetsgivare och arbetare, förekomma och bilägga tvister mellan dem, åvägabringa likformighet i arbetsvillkor samt höja arbetarnas ställning genom att sprida upplysning och betrygga deras ålderdom samt understödja deras egnahemssträvanden.

Arbetsjournal. Se Bokföring.

Arbetsledning. Se Förvaltningspersonal.

Arbetslön. 1. Storlek. Arbetslönerna hava under tidernas lopp varit stadda i en långsam höjning, och om man ej beaktar penningevärdets fortgående sjunkande, förefalla de löner rent orimliga, vilka under medeltiden betalades och delvis voro i lag eller förordningar fastställda, såsom enligt 1523 års taxa årslön för en legodräng 5 och för en piga 2 mark (mark penningar då $^{1}/_{24}$ skålpund silver) samt dagspenning för en karl 1 skilling.

Denna stegring i arbetskostnaden har under senare tid varit betydligt större än penningvärdets fall och innebär en stark stegring i jordbruksarbetarnas verkliga inkomst (reallönen), såsom följande sammanställning visar:

Arbetspris vid jordbruket i kronor år	1870	1880	1890	1900	1910	1919
Årslön						
för dräng	101	140	164	228	317	884
för piga	46	63	76	114	187	502
Sommardagsv.						
mans	1.14	1.46	1.72	2.23	2.26	7.36
kvinns						

0.61

0.78

1.00

1.25

1.55

4.36

Vinterdagsv.

mans

0.73

1.00

1.15

1.60

1.72

5.90

kvinns

0.42

0.54

0.70

0.90

1.19

3.33

2. Löneform. Avlöning vid lantbruket utgår dels i penningar, dels i varor och andra förmåner. De vanligaste löneförmånerna äro:

a. Lön för viss arbetstid: för år, halvår, månad, vecka, dag eller timma. Av gammalt, och enligt den ännu gällande legostadgan av 23 nov. 1833, är anställning och avlöning för år från 24 oktober den å landet lagligt gällande för tjänstehjon, men det har blivit allt mer vanligt, att avtal sker för halvår, eller kortare tid. För lösa arbetare utgår avlöningen vanligen för dagsverke eller för timme. För någon längre tid anställda arbetare åtnjuta vanligen jämte penninglön även fri bostad med vedbrand och de fast anställda därtill kost eller stat. Tidlön är icke ägnad att uppdriva arbetsivern och arbetsmängden, vilket dock kan ske genom kombination med någon av följande löneformer, vanligen genom att arbetaren får beting på viss arbetsmängd för dagsverke med rätt att efter fullgjort beting vara ledig eller få extra betalning för överarbete. Så är förhållandet med djurskötares avlöning; vid jordbruksarbete förekommer beting mest vid skördearbete, där arbetets beskaffehet lätt kan kontrolleras.

b. Styck- eller ackordlön utgående med viss lön för viss arbetsmängd är fördelaktig för båda parterna, då detta betalningssätt möjliggör för husbonden att noga beräkna kostnaden för ett arbete och för arbetaren att få ökad förtjänst eller förkorta arbetstiden och i alla händelser större frihet i arbetet och arbetstidens fördelning samt vid vissa arbeten, såsom vid skörden, att taga hustru och barn till hjälp. Förr utgick ackordlönen ofta i andel i arbetsprodukten (se Andelslön). Denna löneform är ägnad att utveckla arbetarens flit och raskhet och passar särskilt för arbeten, som böra utföras raskt, såsom skördearbeten.

Den minskar behovet av tillsyn och ledning under arbetet, men då den kan föranleda slarv och fusk, fordrar den noggrann kontroll över det fullgjorda arbetet. Den passar därför blott för sådana arbeten, som efteråt kunna kontrolleras och efteråt omgöras eller bättras, såsom jordschaktning, odling, upptagning av torv, dikning, rotfrukters skötsel och skörd, kastning av säd, skörde-, skogs- och hägnadsarbeten, mjölkning m. m., men ej för sådana arbeten som sådd och dikesrörs nedläggning, ej heller för körarbeten, vid vilka dragarna kunna överansträngas vid arbetets påskyndande, men väl då arbetets art medför nödig vila för dragarna såsom vid lassning för kortare körningar.

Ackorden kunna vara vanskliga att beräkna, och för att ej öka arbetarnas rätt vanliga motvilja mot denna löneform böra de avtalas först sedan arbetsgivaren har vunnit visshet om vad i vanlig arbetstakt kan medhinnas. Sedan ackordet är överenskommet, bör arbetsgivaren ej rygga det, även om det giver arbetaren oväntat stor förtjänst. Arbeten, som bäst utföras av ett arbetslag, utlämnas som helhet åt ett sådant, men ej i större mån än nödigt, då med större antal arbetare lätt följer ojämnhet i arbetsförmåga. Laget bör sammansättas av arbetarna själva. Jfr Mjölkning.

3. Premielön, då utöver den överenskomna tid- eller styck-lönen en viss belöning utbetalas för väl utfört arbete eller för större arbetsmängd eller fördelaktigt resultat av den gren av hushållningen, som står under löntagarens ledning eller vari han är sysselsatt. Således betalas mångenstädes viss belöning för varje väl uppfött ungdjur, för mjölkmängd över den vanliga medelmjölkningen, för besparing av bränsle under ångpannan, för väl hållna hästar åt körkarlen, högre betalning för arbete på övertid eller för arbetsresultat över det normala, såsom för varje tunna potatis, som upptages över vanligt beting; eller ock slutligen andel i vinsten (brutto- eller netto-) eller tantième å hela hushållningen åt förvaltaren, å. ladugården åt ladugårdsförmannen, åt trädgårdsmästaren för trädgårdsskötseln. Dylika belöningar eller andelar i vinsten äro i hög grad ägnade att sporra löntagarens intresse och omsorg, men böra helst bestämmas så, att deras beräkning är uppenbar och ej beroende på bokföring, som löntagaren ej kan överblicka, således i regel å bruttoavkastning, men å nettot (tantième) endast åt högre förvaltningspersonal. En olägenhet är, att förbindelse att lämna andel i vinsten väl väcker belåtenhet, när den medför ökning i lönen, men missbelåtenhet, om den utgår med mindre belopp än tidigare, så att den ökade inkomsten gärna blir grunden till fordran på löneförhöjning. En annan följd blir lätt en fordran från arbetaren, att även få inflytande på ledningen, då denna uppenbarligen inverkar på avkastningen, varav arbetaren är tillförsäkrad en del. — Litt.: Socialstatistik. Lantarbetarnas arbets- och löneförhållanden. Sthlm 1915. Arbetartillgång, arbetstid och arbetslön inom Sveriges jordbruk: 1 häfte årligen fr. 1911.

Arbetsmängd för dag.

Nedanstående uppgifter angiva ungefär, huru mycket, där intet annat är nämnt, 1 man (vid körning 1 man och 1 par hästar) medhinner per dag, c:a 10 timmars arbetstid, under normala förhållanden.

Plöjning. 1-*skärig plog* 18—20 cm. djupt: styv jord: 0.25—0.35, medelstyv jord: 0.35—0.50, lätt jord och mossjord: 0.5—0.6 ha.; 2-*skärig plog* lätt till medelstyv jord, 15— 18 cm. dj.: 2 hästar 0.9—1 ha., 3 hästar 1—1.2 ha.; *skumplog*, 4-skärig, 10—12 cm. dj.: 1.3— 1.8 ha.; *drilluppläggning* t. rotfr.: 1.1—1.3 ha.; *årderkörning*: 0.5—0.85 ha.

Harvning. *Fjäderharvar*, 13—15 pinnar, 10—12 cm. dj.: 2—3 ha., *klösharvar*, 10— 15 cm. dj.: 11—12 pinn.: 1.5—2 ha.; *sladdharvar* 13 pinn., 7—10 cm. dj.: 2—2.5 ha; *tallriks-* och *spadharvar*, 1.5 cm. breda: 3—4 ha.; *rullharvar*, 1 m. br.: 1.75—2.25 ha.; *sicksackharvar*, 2 m. br.: 4—4.5 ha.; 100-*pinnharvar*, 3.5 m. br.: 7—9 ha.; *ställbara slätharvar*, 2.5 m. br.: 4—6 ha.; *kedje-* och *länkharvar*, 2. m. br.: 5—6 ha.

Vältning. *Slätvältar*, 1.8 m. br.: 4—5 ha.; *ring*- och *cambridgevältar*, 2 m. br.: 4—6 ha.

Bearbetning med maskinkraft *Ångplog*, 4-skärig: 4.5—5 ha.; *Motorplog*, 3-skärig: 2—2.5 ha.; *sladdning och vältning* med motorkraft, 2 stora sladdar och 2 stora vältar samtidigt: 8—10 ha.

Gödselköring. Vid ett avstånd av 500—800 m. 3 vagnar, därutöver 1 vagn för varje 400 m. Ex. vid *spridning*, avstånd 700 m.: 6 man, 3 hjon, 3 par hästar 70—80 lass (bra lass 800—1,000 kg.); vid *kompostläggning*: 6 man, 3 p. hästar 75—85 lass; *spridning från kompost* å fältet: 6 man, 2 p. hästar, 3 hjon 80—100 lass: *dito med maskin* 3—4 man, 2 p. hästar 80—90 lass; *sand*- och *jordkörning* ungefär som gödselkörning; under norm. förh. medhinna 2 lastare i jämnt arbete 30—35 kbm.

Sådd. *Radsådd* av säd och rotfr. samt *bredsådd* av säd och gräsfrö med maskin: 1.5— 2 ha, per m. arbetsbredd; *handsådd* av säd med 2 händer: 8—10 ha.; gräsfrösådd med 1 hand: 4—6 ha.; sättning av potatis: 4—5 hjon per ha.; utsättning av frö-rotfrukter med spade: 2 man c:a 3,000 st. el. c:a 0.1 ha.; *Konstgödsel*: *Maskin*, 2.5—3 m. br.: 200—400 kg. per ha.; 5—7 ha.; *handsådd*: 400 kg. per ha.: 2.5—3 ha.; 200 kg. per ha.: 4—5 ha.

Rotfruktsrensning. Någorlunda ren jord. *Handhackning*, 1:sta hackn.: 3,500—4,000 m.; 2:dra d:o 3,000—3,500 m.; 3:dje d:o 2,800 —3,200 m.; *gallring*, gruppsådda: 2,000—2,500 m.; radsådda: 1,800—2,200 m. (morötter 1,200 —1,500 m.); *hästhackning*, 4-radig hacka: 2.5— 3 ha.; 2-radig: 1.7—2 ha.; 1-radig: 1—1.5 ha. Den minskar behovet av tillsyn och ledning under arbetet, men då den kan föranleda slarv och fusk, fordrar den noggrann kontroll över det fullgjorda arbetet. Den passar därför blott för sådana arbeten, som efteråt kunna kontrolleras och efteråt omgöras eller bättras, såsom jordschaktning, odling, upptagning av torv, dikning, rotfrukters skötsel och skörd, kastning av säd, skörde-, skogs- och hägnadsarbeten, mjölkning m. m., men ej för sådana arbeten som sådd och dikesrörs nedläggning, ej heller för körarbeten, vid vilka dragarna kunna överansträngas vid arbetets påskyndande, men väl då arbetets art medför nödig vila för dragarna såsom vid lassning för kortare körningar.

Ackorden kunna vara vanskliga att beräkna, och för att ej öka arbetarnas rätt vanliga motvilja mot denna löneform böra de avtalas först sedan arbetsgivaren har vunnit visshet om vad i vanlig arbetstakt kan medhinnas. Sedan ackordet är överenskommet, bör arbetsgivaren ej rygga det, även om det giver arbetaren oväntat stor förtjänst. Arbeten, som bäst utföras av ett arbetslag, utlämnas som helhet åt ett sådant, men ej i större mån än nödigt, då med större antal arbetare lätt följer ojämnhet i arbetsförmåga. Laget bör sammansättas av arbetarna själva. Jfr Mjölkning.

3. Premielön, då utöver den överenskomna tid- eller styck-lönen en viss belöning utbetalas för väl utfört arbete eller för större arbetsmängd eller fördelaktigt resultat av den gren av hushållningen, som står under löntagarens ledning eller vari han är sysselsatt. Således betalas mångenstädes viss belöning för varje väl uppfött ungdjur, för mjölkmängd över den vanliga medelmjölkningen, för besparing av bränsle under ångpannan, för väl hållna hästar åt körkarlen, högre betalning för arbete på övertid eller för arbetsresultat över det normala, såsom för varje tunna potatis, som upptages över vanligt beting; eller ock slutligen andel i vinsten (brutto- eller netto-) eller tantième å hela hushållningen åt förvaltaren, å. ladugården åt ladugårdsförmannen, åt trädgårdsmästaren för trädgårdsskötseln. Dylika belöningar eller andelar i vinsten äro i hög grad ägnade att sporra löntagarens intresse och omsorg, men böra helst bestämmas så, att deras beräkning är uppenbar och ej beroende på bokföring, som löntagaren ej kan överblicka, således i regel å bruttoavkastning, men å nettot (tantième) endast åt högre förvaltningspersonal. En olägenhet är, att förbindelse att lämna andel i vinsten väl väcker belåtenhet, när den medför ökning i lönen, men missbelåtenhet, om den utgår med mindre belopp än tidigare, så att den ökade inkomsten gärna blir grunden till fordran på löneförhöjning. En annan följd blir lätt en fordran från arbetaren, att även få inflytande på ledningen, då denna uppenbarligen inverkar på avkastningen, varav arbetaren är tillförsäkrad en del. — Litt.: Socialstatistik. Lantarbetarnas arbets- och löneförhållanden. Sthlm 1915. Arbetartillgång, arbetstid och arbetslön inom Sveriges jordbruk: 1 häfte årligen fr. 1911.

Arbetsmängd för dag.

Nedanstående uppgifter angiva ungefär, huru mycket, där intet annat är nämnt, 1 man (vid körning 1 man och 1 par hästar) medhinner per dag, c:a 10 timmars arbetstid, under normala förhållanden.

Plöjning. 1-*skärig plog* 18—20 cm. djupt: styv jord: 0.25—0.35, medelstyv jord: 0.35—0.50, lätt jord och mossjord: 0.5—0.6 ha.; 2-*skärig plog* lätt till medelstyv jord, 15— 18 cm. dj.: 2 hästar 0.9—1 ha., 3 hästar 1—1.2 ha.; *skumplog*, 4-skärig, 10—12 cm. dj.: 1.3— 1.8 ha.; *drilluppläggning* t. rotfr.: 1.1—1.3 ha.; *årderkörning*: 0.5—0.85 ha.

Harvning. *Fjäderharvar*, 13—15 pinnar, 10—12 cm. dj.: 2—3 ha., *klösharvar*, 10— 15 cm. dj.: 11—12 pinn.: 1.5—2 ha.; *sladdharvar* 13 pinn., 7—10 cm. dj.: 2—2.5 ha; *tallriks*- och *spadharvar*, 1.5 cm. breda: 3—4 ha.; *rullharvar*, 1 m. br.: 1.75—2.25 ha.; *sicksackharvar*, 2 m. br.: 4—4.5 ha.; 100-*pinnharvar*, 3.5 m. br.: 7—9 ha.; *ställbara slätharvar*, 2.5 m. br.: 4—6 ha.; *kedje*- och *länkharvar*, 2. m. br.: 5—6 ha.

Vältning. *Slätvältar*, 1.8 m. br.: 4—5 ha.; *ring*- och *cambridgevältar*, 2 m. br.: 4—6 ha.

Bearbetning med maskinkraft *Ångplog*, 4-skärig: 4.5—5 ha.; *Motorplog*, 3-skärig: 2—2.5 ha.; *sladdning och vältning* med motorkraft, 2 stora sladdar och 2 stora vältar samtidigt: 8—10 ha.

Gödselköring. Vid ett avstånd av 500—800 m. 3 vagnar, därutöver 1 vagn för varje 400 m. Ex. vid *spridning*, avstånd 700 m.: 6 man, 3 hjon, 3 par hästar 70—80 lass (bra lass 800—1,000 kg.); vid *kompostläggning*: 6 man, 3 p. hästar 75—85 lass; *spridning från kompost* å fältet: 6 man, 2 p. hästar, 3 hjon 80—100 lass: *dito med maskin* 3—4 man, 2 p. hästar 80—90 lass; *sand*- och *jordkörning* ungefär som gödselkörning; under norm. förh. medhinna 2 lastare i jämnt arbete 30—35 kbm.

Sådd. *Radsådd* av säd och rotfr. samt *bredsådd* av säd och gräsfrö med maskin: 1.5— 2 ha, per m. arbetsbredd; *handsådd* av säd med 2 händer: 8—10 ha.; gräsfrösådd med 1 hand: 4—6 ha.; sättning av potatis: 4—5 hjon per ha.; utsättning av frö-rotfrukter med spade: 2 man c:a 3,000 st. el. c:a 0.1 ha.; *Konstgödsel*: *Maskin*, 2.5—3 m. br.: 200—400 kg. per ha.; 5—7 ha.; *handsådd*: 400 kg. per ha.: 2.5—3 ha.; 200 kg. per ha.: 4—5 ha.

Rotfruktsrensning. Någorlunda ren jord. *Handhackning*, 1:sta hackn.: 3,500—4,000 m.; 2:dra d:o 3,000—3,500 m.; 3:dje d:o 2,800 —3,200 m.; *gallring*, gruppsådda: 2,000—2,500 m.; radsådda: 1,800—2,200 m. (morötter 1,200 —1,500 m.); *hästhackning*, 4-radig hacka: 2.5— 3 ha.; 2-radig: 1.7—2 ha.; 1-radig: 1—1.5 ha.Rotfruktsskörd. *Sockerbetor*. 500—600 kvm.; *morötter*: 600—800 kvm.; *övr. rotfr.*: 900—1,100 ell. resp. c:a 1,000, 1,300 o. 1,900 löpmeter i raden; *potatis*: 6—10 hl. ell. 25—30 dagsverken per ha.; *med maskin*: 1—1.5 ha. med 12—15 plockare; *stackläggning* på fältet: 5 man och 2 p. hästar 40—50 lass; *täckning* av rotfruktsstack, 0.5 m. tj. jordlager: 12—15 m. lång, 2.5 m. bottenbred och 1—1.25 m. hög stack; 0.3 m. tj. lager: 12—25 m. lång stack.

Slåtter. *Maskin*, 1.4 m. skärvidd; 3.5— 4.2 ha., *lie*, stående gräs: 0.7 ha., liggklöver: 0.4—0.5 ha.; *vändning* av tj. klöver för hand: 2 ha., hövändare: 6—8 ha.; *räfsning* med hästräfsa: 8—9 ha.; *stacksättning* av strängat hö: 1 man 1— 1.5 ha.; *hässjning*, ett lag på 8 man: 5 st. 9-störhässjor per man med störuppsättning; ett lag på 3 man med släpräfsa: c: a 7 hässjor ell. 2,500—3,500 kg. ell. c:a 0.7—0.8 ha. per man; *krakning*, ett arbetslag med släpräfsa: 3,000—4,000 kg. ell. c:a 1 ha. per *man*.

Sädesskörd, stående säd. Med *lie*, höstsäd: 0.5—0.6 ha., vårsäd: 0.6—0.8 ha.; med *självavläggare*, 1.4 m. skärvidd, höstsäd: 3.5—4.5 ha., vårsäd: 4—5 ha.; med *självbindare*, höstsäd: 3—4 ha., vårsäd: 3.5—4.5 ha. *upptagning av säd*, gles säd: 1 hjon efter 1 lie tjock säd dessutom 1 bindare efter 2—3 liar; efter *självavläggare*: 4—6 bindare; *skörd av ärter* med släpräfsa: 1 man, 1 pojke, som kör: 1.5—2 ha.; *skylning*, långskylar, höstsäd: 1 man efter 3 liar ell. 1.8—2.5 ha., vårsäd: 1 man efter 4 liar ell. 2.4—3.2 ha.; krakskylar, höstsäd: 0.8— 1 ha., vårsäd: 1—1.3 ha.; *Hässjning* av *ärter*, ett arbetslag av 5 man 3 hjon: 40 hässjor med uppsättning ell. 2—3 ha.; *inkörning* av säd: med 2 lastare i jämnt arbete 50—60 stora lass; vid anv. av hissloge i jämnt arbete 1 lass var 4:e minut ell. 150—160 lass.

Tröskning. Helsäd: 250—300 dt. eller höstsäd: 75—100 dt. säd, vårsäd: 100—140 dt. säd per m. cylinder bredd: en 4-fots tröska alltså höstsäd: 90—120 dt., vårsäd: 120—160 dt. med kraftbehov av 10—12 hästkrafter utan halmpress; *ackordspris*: 40—50 öre per dt. tröskad säd (3 man följa då och avlönas av tröskans ägare).

Magasinsarbeten. *Harpning*, enkla fläktharpor: 100—150 dt., harpning av orensad säd: 40—70 dt.; *Tidaholmssorterare*: 20—30 dt.; Thermænii *Purgator* o. Grönkvists *Primus*: 70—80 dt.; *Krügers triör n:r* 3, enkel sortering: 30— 50 dt. sortering av blandsäd: 10—30 dt.; *omskyffling* av säd: 500—600 dt.; *säckning, vägning o. knytning*, 2 man, 200—250 dt.

Diverse maskinarbeten. *Hackelsemaskin*, medelstorlek, handkraft: 10—20 dt., maskinkraft: 100—125 dt.; *gröpkvarnar*, medelst., med stenar: 40—60 dt., räfflade skivor: 30—50 dt., *kakkrossar*, medelst., för maskinkraft: 80—110 dt.; *rotfruktsskärare*: 100—150 dt. (200—300 hl.); *potatissorterare*, Pär II: 200—250 dt. (200—300 hl.).

Odling. *Flåhackning*: 300—350 kvm.; *djuphackning* (20 cm.): 60—120 kvm.; *nyplöjning* å någorlunda stenfri mark: 0.15—0.25 ha.

Dikning. *Öppna diken*, 0.3 m. i botten å stenfri, ej för hård jord, 1 *m. djupa*, 2.3 m. *dagbredd*: 12—15 kbm. ell. 11—13 löpmeter; 0.8 *m, dj.*, 1.9 *m. dagbr.*: 15—16 kbm. ell. 16—18 löpm.; 1 *m. dj.*, 1 *m. dagbr.*: 16—18 kbm. ell. 25—30 löpm.; 1 *m. dj.*, 0.5 *m. dagbr.*: 12—14 kbm. ell. 50—60 löpm. I hård, stenig ell. rotfylld jord, där hacka behöves, endast $^{1}/_{4}$ till $^{3}/_{4}$ av här angivna arbetsmängder; i lös jord, t. ex. dyjord ell. sand, upp till en halv gång mera. *Ackordspriser*, öre per kbm., intill 1.5 m. dj. och 2.5 m. dagbredd (dagsförtjänst 4—5 kr.), *lös jord*: 25—30; *d:o med rötter eller småsten*: 20—40; *hård jord, stenfri*: 40—50 öre; *d:o med sten*: 50—80; *mycket hård och stenbunden jord*: 80—150.

Täckdikning. *Sugdiken*, 1.2 m. dj., *lös jord*: 45—55 löpm.; *lerblandad sand*: 40—50 m.; *vanlig lera*: 35—45 m.; *stenig, hård jord*: 20—30 m.; *stamdiken*, c:a 1.3 m. dj., lös jord: 25—35 m.; *lerbl. sand*: 25—30 m.; *vanlig lera*: 20—30 m.; *stenig, hård jord*: 5—20 m. *Ackordspriser*, öre per löpmeter (dagsförtj. 4—5 kr.): *lös jord*, sugdike: 7—11, stamdike: 14—18; *lerbl. sand*, sugd.: 10—13, stamd.: 16—20; *vanlig lera*, sugd.; 12—15, stamd.: 18—22; *stenig, hård jord*, sugd.: 20—30, stamd.: 30—60.

Nedläggning av rör, van rörläggare, sugd.: 800—1,000 rör (230—300 m.) stamd, med hophuggning: 300—400 rör; *igenfyllning*, av sugd.: 350 m., av stamd.: 250 m.; *dikesrensning*, botten och nedtill vid sidorna, 0.3—0.5 m. bottenbredd: 100—150 m.; fullständig rensning med 0.8—1 m. dj. och 1.5—2 m. dagbredd: 50—100 m., mindre diken: 75—125 m.

Sten- och stängselarbeten. *Borrning*: c:a 2 m.; *makadamslagning*: 4—5 hl.; *läggning av stengärdesgård*: 1.5 hög, 1 m. bred: 2 man 6—10 löpmeter; *uppsättning av vanlig trägärdesgård*, med 14 gärdsels höjd, mellan störparen 1 m. och med 3 vidjor: 40—50 m.; *klyvning av gärdsel*, 3—4 m. långa: 2 man 250 —300 st.; *putsning och spetsning av gärdsgårdsstör*: 200—225 st.; *huggning och vridning av granvidjor*: 300—400 st.

Jordarbeten. Rensning av dikesrenar, med flåhacka: 800—1,000 m., med spade ell. skyffel 1,500—2,000 m.; utgrävning av lös jord med kärrtransport 30—40 m.; 6 à 8 kbm., 70—80 m.: 4—6 kbm., 110—120 m.: 3—5 kbm.L. N.

Arbetstid. Arbetet vid jordbruket måste i väsentlig mån avpassas efter åtskilliga förhållanden, såsom längden av den ljusa dagen, väderleken och växtligheten, kreaturens fordran på skötsel m. m. Arbetstiden har förr bestämts genom ortens sed samt stundom närmare angivits i städjebeviset. På senaste tid har blivit vanligt att i personliga eller kollektivavtal bestämt begränsa den skyldiga arbetstiden.

Rotfruktsskörd. *Sockerbetor*. 500— 600 kvm.; *morötter*: 600—800 kvm.; *övr. rotfr.*: 900—1,100 ell. resp. c:a 1,000, 1,300 o. 1,900 löpmeter i raden; *potatis*: 6—10 hl. ell. 25—30 dagsverken per ha.; *med maskin*: 1—1.5 ha. med 12—15 plockare; *stackläggning* på fältet: 5 man och 2 p. hästar 40—50 lass; *täckning* av rotfruktsstack, 0.5 m. tj. jordlager: 12—15 m. lång, 2.5 m. bottenbred och 1—1.25 m. hög stack; 0.3 m. tj. lager: 12—25 m. lång stack.

Slåtter. *Maskin*, 1.4 m. skärvidd; 3.5— 4.2 ha., *lie*, stående gräs: 0.7 ha., liggklöver: 0.4—0.5 ha.; *vändning* av tj. klöver för hand: 2 ha., hövändare: 6—8 ha.; *räfsning* med hästräfsa: 8—9 ha.; *stacksättning* av strängat hö: 1 man 1— 1.5 ha.; *hässjning*, ett lag på 8 man: 5 st. 9-störhässjor per man med störuppsättning; ett lag på 3 man med släpräfsa: c: a 7 hässjor ell. 2,500—3,500 kg. ell. c:a 0.7—0.8 ha. per man; *krakning*, ett arbetslag med släpräfsa: 3,000—4,000 kg. ell. c:a 1 ha. per *man*.

Sädesskörd, stående säd. Med *lie*, höstsäd: 0.5—0.6 ha., vårsäd: 0.6—0.8 ha.; med *självavläggare*, 1.4 m. skärvidd, höstsäd: 3.5—4.5 ha., vårsäd: 4—5 ha.; med *självbindare*, höstsäd: 3—4 ha., vårsäd: 3.5—4.5 ha. *upptagning av säd*, gles säd: 1 hjon efter 1 lie tjock säd dessutom 1 bindare efter 2—3 liar; efter *självavläggare*: 4—6 bindare; *skörd av ärter* med släpräfsa: 1 man, 1 pojke, som kör: 1.5—2 ha.; *skylning*, långskylar, höstsäd: 1 man efter 3 liar ell. 1.8—2.5 ha., vårsäd: 1 man efter 4 liar ell. 2.4—3.2 ha.; krakskylar, höstsäd: 0.8— 1 ha., vårsäd: 1—1.3 ha.; *Hässjning* av *ärter*, ett arbetslag av 5 man 3 hjon: 40 hässjor med uppsättning ell. 2—3 ha.; *inkörning* av säd: med 2 lastare i jämnt arbete 50—60 stora lass; vid anv. av hissloge i jämnt arbete 1 lass var 4:e minut ell. 150—160 lass.

Tröskning. Helsäd: 250—300 dt. eller höstsäd: 75—100 dt. säd, vårsäd: 100—140 dt. säd per m. cylinder bredd: en 4-fots tröska alltså höstsäd: 90—120 dt., vårsäd: 120—160 dt. med kraftbehov av 10—12 hästkrafter utan halmpress; *ackordspris*: 40—50 öre per dt. tröskad säd (3 man följa då och avlönas av tröskans ägare).

Magasinsarbeten. *Harpning*, enkla fläktharpor: 100—150 dt., harpning av orensad säd: 40—70 dt.; *Tidaholmssorterare*: 20—30 dt.; Thermænii *Purgator* o. Grönkvists *Primus*: 70—80 dt.; *Krügers triör n:r* 3, enkel sortering: 30— 50 dt. sortering av blandsäd: 10—30 dt.; *omskyffling* av säd: 500—600 dt.; *säckning, vägning o. knytning*, 2 man, 200—250 dt.

Diverse maskinarbeten. *Hackelsemaskin*, medelstorlek, handkraft: 10—20 dt., maskinkraft: 100—125 dt.; *gröpkvarnar*, medelst., med stenar: 40—60 dt., räfflade skivor: 30—50 dt., *kakkrossar*, medelst., för maskinkraft: 80—110 dt.; *rotfruktsskärare*: 100—150 dt. (200—300 hl.); *potatissorterare*, Pär II: 200—250 dt. (200—300 hl.).

Odling. *Flåhackning*: 300—350 kvm.; *djuphackning* (20 cm.): 60—120 kvm.; *nyplöjning* å någorlunda stenfri mark: 0.15—0.25 ha.

Dikning. *Öppna diken*, 0.3 m. i botten å stenfri, ej för hård jord, 1 *m. djupa*, 2.3 m. *dagbredd*: 12—15 kbm. ell. 11—13 löpmeter; 0.8 *m, dj.*, 1.9 *m. dagbr.*: 15—16 kbm. ell. 16—18 löpm.; 1 *m. dj.*, 1 *m. dagbr.*: 16—18 kbm. ell. 25—30 löpm.; 1 *m. dj.*, 0.5 *m. dagbr.*: 12—14 kbm. ell. 50—60 löpm. I hård, stenig ell. rotfylld jord, där hacka behöves, endast $^{1}/_{4}$ till $^{3}/_{4}$ av här angivna arbetsmängder; i lös jord, t. ex. dyjord ell. sand, upp till en halv gång mera. *Ackordspriser*, öre per kbm., intill 1.5 m. dj. och 2.5 m. dagbredd (dagsförtjänst 4—5 kr.), *lös jord*: 25—30; *d:o med rötter eller småsten*: 20—40; *hård jord, stenfri*: 40—50 öre; *d:o med sten*: 50—80; *mycket hård och stenbunden jord*: 80—150.

Täckdikning. *Sugdiken*, 1.2 m. dj., *lös jord*: 45—55 löpm.; *lerblandad sand*: 40—50 m.; *vanlig lera*: 35—45 m.; *stenig, hård jord*: 20—30 m.; *stamdiken*, c:a 1.3 m. dj., lös jord: 25—35 m.; *lerbl. sand*: 25—30 m.; *vanlig lera*: 20—30 m.; *stenig, hård jord*: 5—20 m. *Ackordspriser*, öre per löpmeter (dagsförtj. 4—5 kr.): *lös jord*, sugdike: 7—11, stamdike: 14—18; *lerbl. sand*, sugd.: 10—13, stamd.: 16—20; *vanlig lera*, sugd.; 12—15, stamd.: 18—22; *stenig, hård jord*, sugd.: 20—30, stamd.: 30—60.

Nedläggning av rör, van rörläggare, sugd.: 800—1,000 rör (230—300 m.) stamd, med hophuggning: 300—400 rör; *igenfyllning*, av sugd.: 350 m., av stamd.: 250 m.; *dikesrensning*, botten och nedtill vid sidorna, 0.3—0.5 m. bottenbredd: 100—150 m.; fullständig rensning med 0.8—1 m. dj. och 1.5—2 m. dagbredd: 50—100 m., mindre diken: 75—125 m.

Sten- och stängselarbeten. *Borrning*: c:a 2 m.; *makadamslagning*: 4—5 hl.; *läggning av stengärdesgård*: 1.5 hög, 1 m. bred: 2 man 6—10 löpmeter; *uppsättning av vanlig trägärdesgård*, med 14 gärdsels höjd, mellan störparen 1 m. och med 3 vidjor: 40—50 m.; *klyvning av gärdsel*, 3—4 m. långa: 2 man 250 —300 st.; *putsning och spetsning av gärdsgårdsstör*: 200—225 st.; *huggning och vridning av granvidjor*: 300—400 st.

Jordarbeten. Rensning av dikesrenar, med flåhacka: 800—1,000 m., med spade ell. skyffel 1,500—2,000 m.; utgrävning av lös jord med kärrtransport 30—40 m.; 6 à 8 kbm., 70—80 m.: 4—6 kbm., 110—120 m.: 3—5 kbm.L. N.

Arbetstid. Arbetet vid jordbruket måste i väsentlig mån avpassas efter åtskilliga förhållanden, såsom längden av den ljusa dagen, väderleken och växtligheten, kreaturens fordran på skötsel m. m. Arbetstiden har förr bestämts genom ortens sed samt stundom närmare angivits i städjebeviset. På senaste tid har blivit vanligt att i personliga eller kollektivavtal bestämt begränsa den skyldiga arbetstiden.

Denna växlar för det egentliga jordbruksarbetet efter årstiden och uppgår numera, sedan det förr brukliga slöjd- och tröskarbetet efter mörkrets inbrott upphört, endast under den ljusaste och brådaste sommartiden till omkring 12 timmar, varav ungefär 2 timmar måltidsraster. Under övriga delar av året har varit vanligt att låta arbetet fortgå så länge solen är uppe, dock ej före kl. 6 f. m. och ej efter kl. 8 e. m., men en avgjord strävan hos arbetarna är att, efter industriens exempel, få arbetstiden ytterligare avkortad. Numera börjar arbetet mångenstädes kl. 7 f. m. och slutar 6.30—7 e. m. Den år 1919 antagna lagen om 8-timmars arbetsdag gäller ej jordbruket men har medfört krav från arbetarnas sida om ytterligare minskning med 8-timmar som mål. För kreatursskötaren har arbetsdagen måst fortgå längre än för de egentliga jordbruksarbetarna. Det måste börja vid den för morgonfodring och mjölkning lämpliga tiden, vilken dock rätt allmänt framskjutits från 4—5 till 5—6, samt varar tills kvällsfodringen är slut.

I stort sett har den dagliga arbetstiden länge och särskilt under senaste tid varit stadd i minskning, vilket för de senaste åren visats genom av Socialstyrelsen insamlade uppgifter. Enligt dessa var sommardagsverkets medellängd i timmar

hela dags-
verket

		därav raster	arbets-tid
år 1911	12.7	2.2	10.5
» 1919	12.1	2.2	9.9

Arbetsdagens längd i timmar var 1919:

	dagsv.	rast	arbete
Sommar:			
Körkarlar	12.5	2.3	10.2
Övriga jordbr.arb.	12.1	2.2	9.9
Kreatursskötare . .	13.8	3.0	10.8
Vinter:			
Körkarlar	9.5	1.4	8.1
Övriga jordbr.arb.	9.1	1.3	7.8
Kreatursskötare . .	13.3	3.0	10.3

I körkarlarnas arbetstid är inräknad den tid, som åtgår för dragarnas rykt. Sommardagsverket var i allmänhet något (omkring 1/2 timme) kortare än medeltalen i de 3 sydligaste länen och längre i de 4 nordligaste, men en motsvarande skillnad i rasternas längd gjorde, att den verkliga arbetstiden var ungefär lika. Sammanlagda antalet arbetstimmar för året utgjorde

ordinarie

	arbetstid	hela arbetstiden
Körkarlar	2,669	2,983
övriga jordbr.-arb. . . .	2,624	2,669
Kreatursskötare	3,250	3,299
Yrkesmän	2,706	2,748
Samtl. arbetare:		
i s. Sverige	2,866	2,993
» mell. »	2,810	2,971

I de kollektiva avtal för 1920—21, som träffats av till 1919 års riksavtal anslutna föreningar, uppgår den sammanlagda arbetstiden till omkring 2,650 timmar, med undantag för Skåne med omkr. 50 timmar längre tid. Denna tid skulle i mellersta Sverige fördelas så, att den ordinarie dagliga arbetstiden skulle utgöra 16 april—30 sept. 10, 1 mars—15 april samt i oktober 9, februari 8 1/2, januari och novemb. 8 och i december 7 1/2 timmar samt i södra Sverige mars—september 10, oktober—november 9 samt december—februari 8 timmar, allt oräknat raster och körkarlarnas rykt av dragare. Enskilda arbetsgivare skulle dock äga rätt att vid personliga avtal öka arbetstiden med 1/2—1 timme under de månader, då den ej uppgår till 10 timmar, mot ett tillägg till lönen av 25 kr. per år för varje timme daglig ökning. Därjämte skulle tillfälligt övertidsarbete mot 50 % ökad timpenning få förekomma.

Den ordinarie arbetstiden skall enligt avtalen ligga mellan 7 f. m. och 7 e. m.

Den minskning i arbetstiden, som sålunda inträtt, behöver ej betyda en motsvarande nedgång i arbetsmängden. Den arbetstid, som vid normal kraftutveckling och arbetstakt giver största dagliga arbetsmängd, är 8 timmar, och denna arbetstid är sålunda under de givna förutsättningarna den fördelaktigaste. Men dels bör då detta vara den verkliga arbetstiden, således oberäknat raster och färd till och från arbetet, och dels bör arbetet ske under sådan kraftutveckling, som arbetaren under dessa förhållanden kan lämna. Då arbetet åter, såsom åtskilligt jordbruksarbete, kräver jämförelsevis liten kroppsansträngning, kan icke arbetsmängden beräknas stiga eller bibehållas oförminskad vid förkortad arbetsdag.

Arbetstidens förkortning är vid jordbruksarbetet mindre befogad än vid industriarbetet, även därför att det vid det förra är mer omväxlande och till stor del sker i fria luften och i allmänhet under långt hälsosammare förhållanden.

Arbetsöverföring. Se Energiöverföring.

Arctostaphylos. Se Mjölon.

Ardea. Se Häger.

Ardennerhäst. Se Belgisk häst.

Ardis. Se Rosenskottstekel.

Arealberäkning. Se Lantmäteri. Rättelse i boken: Ytberäkning borttaget.

Arginin. Se Äggviteartade ämnen.

Argyresthia. Se Körsbärsmal. Rönnbärs-mal.

Aristolochia Sipho L'Hérit, *Pipranka*, en mångårig slingerväxt, som med sina stora hjärtlika blad kan fullständigt täcka de föremål, efter vilka den får slingra sig. Blommorna äro egendomligt formade, liknande piphuvuden, men jämförelsevis obetydliga. Härdig ännu i Mälardalen och föga fordrande på solbelysning,

Denna växlar för det egentliga jordbruksarbetet efter årstiden och uppgår numera, sedan det förr brukliga slöjd- och tröskarbetet efter mörkrets inbrott upphört, endast under den ljusaste och brådaste sommartiden till omkring 12 timmar, varav ungefär 2 timmar måltidsraster. Under övriga delar av året har varit vanligt att låta arbetet fortgå så länge solen är uppe, dock ej före kl. 6 f. m. och ej efter kl. 8 e. m., men en avgjord strävan hos arbetarna är att, efter industriens exempel, få arbetstiden ytterligare avkortad. Numera börjar arbetet mångenstädes kl. 7 f. m. och slutar 6.30—7 e. m. Den år 1919 antagna lagen om 8-timmars arbetsdag gäller ej jordbruket men har medfört krav från arbetarnas sida om ytterligare minskning med 8-timmar som mål. För kreatursskötaren har arbetsdagen måst fortgå längre än för de egentliga jordbruksarbetarna. Det måste börja vid den för morgonfodring och mjölkning lämpliga tiden, vilken dock rätt allmänt framskjutits från 4—5 till 5—6, samt varar tills kvällsfodringen är slut.

I stort sett har den dagliga arbetstiden länge och särskilt under senaste tid varit stadd i minskning, vilket för de senaste åren visats genom av Socialstyrelsen insamlade uppgifter. Enligt dessa var sommardagsverkets medellängd i timmar

hela dagsverket

därav

		raster	arbets-tid
år 1911	12.7	2.2	10.5
» 1919	12.1	2.2	9.9

Arbetsdagens längd i timmar var 1919:

	dagsv.	rast	arbete
Sommar:			
Körkarlar	12.5	2.3	10.2
Övriga jordbr.arb.	12.1	2.2	9.9
Kreatursskötare . .	13.8	3.0	10.8
Vinter:			
Körkarlar	9.5	1.4	8.1
Övriga jordbr.arb.	9.1	1.3	7.8
Kreatursskötare . .	13.3	3.0	10.3

I körkarlarnas arbetstid är inräknad den tid, som åtgår för dragarnas rykt. Sommardagsverket var i allmänhet något (omkring 1/2 timme) kortare än medeltalen i de 3 sydligaste länen och längre i de 4 nordligaste, men en motsvarande skillnad i rasternas längd gjorde, att den verkliga arbetstiden var ungefär lika. Sammanlagda antalet arbetstimmar för året utgjorde

ordinarie
arbetstid

hela ar-
betstiden

Körkarlar . . . .

2,669

2,983

övriga jordbr.-arb. . . .

2,624

2,669

Kreatursskötare . . . . .

3,250

3,299

Yrkesmän . . . .

2,706

2,748

Samtl. arbetare:

i s. Sverige . . . . .

2,866

2,993

» mell. » . . . . . .

2,810

2,971

I de kollektiva avtal för 1920—21, som träffats av till 1919 års riksavtal anslutna föreningar, uppgår den sammanlagda arbetstiden till omkring 2,650 timmar, med undantag för Skåne med omkr. 50 timmar längre tid. Denna tid skulle i mellersta Sverige fördelas så, att den ordinarie dagliga arbetstiden skulle utgöra 16 april—30 sept. 10, 1 mars—15 april samt i oktober 9, februari 8 1/2, januari och novemb. 8 och i december 7 1/2 timmar samt i södra Sverige mars—september 10, oktober—november 9 samt december—februari 8 timmar, allt oräknat raster och körkarlarnas rykt av dragare. Enskilda arbetsgivare skulle dock äga rätt att vid personliga avtal öka arbetstiden med 1/2—1 timme under de månader, då den ej uppgår till 10 timmar, mot ett tillägg till lönen av 25 kr. per år för varje timme daglig ökning. Därjämte skulle tillfälligt övertidsarbete mot 50 % ökad timpenning få förekomma.

Den ordinarie arbetstiden skall enligt avtalen ligga mellan 7 f. m. och 7 e. m.

Den minskning i arbetstiden, som sålunda inträtt, behöver ej betyda en motsvarande nedgång i arbetsmängden. Den arbetstid, som vid normal kraftutveckling och arbetstakt giver största dagliga arbetsmängd, är 8 timmar, och denna arbetstid är sålunda under de givna förutsättningarna den fördelaktigaste. Men dels bör då detta vara den verkliga arbetstiden, således oberäknat raster och färd till och från arbetet, och dels bör arbetet ske under sådan kraftutveckling, som arbetaren under dessa förhållanden kan lämna. Då arbetet åter, såsom åtskilligt jordbruksarbete, kräver jämförelsevis liten kroppsansträngning, kan icke arbetsmängden beräknas stiga eller bibehållas oförminskad vid förkortad arbetsdag.

Arbetstidens förkortning är vid jordbruksarbetet mindre befogad än vid industriarbetet, även därför att det vid det förra är mer omväxlande och till stor del sker i fria luften och i allmänhet under långt hälsosammare förhållanden.

Arbetsöverföring. Se Energiöverföring.

Arctostaphylos. Se Mjölon.

Ardea. Se Häger.

Ardennerhäst. Se Belgisk häst.

Ardis. Se Rosenskottstekel.

Arealberäkning. Se Lantmäteri. Rättelse i boken: Ytberäkning borttaget.

Arginin. Se Äggviteartade ämnen.

Argyresthia. Se Körsbärsmal. Rönnbärs-mal.

Aristolochia Sipho L'Hérit, *Pipranka*, en mångårig slingerväxt, som med sina stora hjärtlika blad kan fullständigt täcka de föremål, efter vilka den får slingra sig. Blommorna äro egendomligt formade, liknande piphuvuden, men jämförelsevis obetydliga. Härdig ännu i Mälardalen och föga fordrande på solbelysning,

Denna växlar för det egentliga jordbruksarbetet efter årstiden och uppgår numera, sedan det förr brukliga slöjd- och tröskarbetet efter mörkrets inbrott upphört, endast under den ljusaste och brådaste sommartiden till omkring 12 timmar, varav ungefär 2 timmar måltidsraster. Under övriga delar av året har varit vanligt att låta arbetet fortgå så länge solen är uppe, dock ej före kl. 6 f. m. och ej efter kl. 8 e. m., men en avgjord strävan hos arbetarna är att, efter industriens exempel, få arbetstiden ytterligare avkortad. Numera börjar arbetet mångenstädes kl. 7 f. m. och slutar 6.30—7 e. m. Den år 1919 antagna lagen om 8-timmars arbetsdag gäller ej jordbruket men har medfört krav från arbetarnas sida om ytterligare minskning med 8-timmar som mål. För kreatursskötaren har arbetsdagen måst fortgå längre än för de egentliga jordbruksarbetarna. Det måste börja vid den för morgonfodring och mjölkning lämpliga tiden, vilken dock rätt allmänt framskjutits från 4—5 till 5—6, samt varar tills kvällsfodringen är slut.

I stort sett har den dagliga arbetstiden länge och särskilt under senaste tid varit stadd i minskning, vilket för de senaste åren visats genom av Socialstyrelsen insamlade uppgifter. Enligt dessa var sommardagsverkets medellängd i timmar

hela dags-
verket

därav
raster

			arbets- tid
år			
1911	12.7	2.2	10.5
» 1919	12.1	2.2	9.9

Arbetsdagens längd i timmar var 1919:

	dagsv.	rast	arbete
Sommar:			
Körkarlar	12.5	2.3	10.2
Övriga jordbr.arb.	12.1	2.2	9.9
Kreatursskötare . .	13.8	3.0	10.8
Vinter:			
Körkarlar	9.5	1.4	8.1
Övriga jordbr.arb.	9.1	1.3	7.8
Kreatursskötare . .	13.3	3.0	10.3

I körkarlarnas arbetstid är inräknad den tid, som åtgår för dragarnas rykt. Sommardagsverket var i allmänhet något (omkring 1/2 timme) kortare än medeltalen i de 3 sydligaste länen och längre i de 4 nordligaste, men en motsvarande skillnad i rasternas längd gjorde, att den verkliga arbetstiden var ungefär lika. Sammanlagda antalet arbetstimmar för året utgjorde

ordinarie
arbetstid

hela ar-

betstiden

Körkarlar . . . .

2,669

2,983

övriga jordbr.-arb. . . .

2,624

2,669

Kreatursskötare . . . . .

3,250

3,299

Yrkesmän . . . .

2,706

2,748

Samtl. arbetare:

i s. Sverige . . . . .

2,866

2,993

» mell. » . . . . . .

2,810

2,971

I de kollektiva avtal för 1920—21, som träffats av till 1919 års riksavtal anslutna föreningar, uppgår den sammanlagda arbetstiden till omkring 2,650 timmar, med undantag för Skåne med omkr. 50 timmar längre tid. Denna tid skulle i mellersta Sverige fördelas så, att den ordinarie dagliga arbetstiden skulle utgöra 16 april—30 sept. 10, 1 mars—15 april samt i oktober 9, februari 8 1/2, januari och novemb. 8 och i december 7 1/2 timmar samt i södra Sverige mars—september 10, oktober—november 9 samt december—februari 8 timmar, allt oräknat raster och körkarlarnas rykt av dragare. Enskilda arbetsgivare skulle dock äga rätt att vid personliga avtal öka arbetstiden med 1/2—1 timme under de månader, då den ej uppgår till 10 timmar, mot ett tillägg till lönen av 25 kr. per år för varje timme daglig ökning. Därjämte skulle tillfälligt övertidsarbete mot 50 % ökad timpenning få förekomma.

Den ordinarie arbetstiden skall enligt avtalen ligga mellan 7 f. m. och 7 e. m.

Den minskning i arbetstiden, som sålunda inträtt, behöver ej betyda en motsvarande nedgång i arbetsmängden. Den arbetstid, som vid normal kraftutveckling och arbetstakt giver största dagliga arbetsmängd, är 8 timmar, och denna arbetstid är sålunda under de givna förutsättningarna den fördelaktigaste. Men dels bör då detta vara den verkliga arbetstiden, således oberäknat raster och färd till och från arbetet, och dels bör arbetet ske under sådan kraftutveckling, som arbetaren under dessa förhållanden kan lämna. Då arbetet åter, såsom åtskilligt jordbruksarbete, kräver jämförelsevis liten kroppsansträngning, kan icke arbetsmängden beräknas stiga eller bibehållas oförminskad vid förkortad arbetsdag.

Arbetstidens förkortning är vid jordbruksarbetet mindre befogad än vid industriarbetet, även därför att det vid det förra är mer omväxlande och till stor del sker i fria luften och i allmänhet under långt hälsosammare förhållanden.

Arbetsöverföring. Se Energiöverföring.

Arctostaphylos. Se Mjölon.

Ardea. Se Häger.

Ardennerhäst. Se Belgisk häst.

Ardis. Se Rosenskottstekel.

Arealberäkning. Se Lantmäteri. Rättelse i boken: Ytberäkning borttaget.

Arginin. Se Äggviteartade ämnen.

Argyresthia. Se Körsbärsmal. Rönnbärs-mal.

Aristolochia Sipho L'Hérit, *Pipranka*, en mångårig slingerväxt, som med sina stora hjärtlika blad kan fullständigt täcka de föremål, efter vilka den får slingra sig. Blommorna äro egendomligt formade, liknande piphuvuden, men jämförelsevis obetydliga. Härdig ännu i Mälardalen och föga fordrande på solbelysning,

Denna växlar för det egentliga jordbruksarbetet efter årstiden och uppgår numera, sedan det förr brukliga slöjd- och tröskarbetet efter mörkrets inbrott upphört, endast under den ljusaste och brådaste sommartiden till omkring 12 timmar, varav ungefär 2 timmar måltidsraster. Under övriga delar av året har varit vanligt att låta arbetet fortgå så länge solen är uppe, dock ej före kl. 6 f. m. och ej efter kl. 8 e. m., men en avgjord strävan hos arbetarna är att, efter industriens exempel, få arbetstiden ytterligare avkortad. Numera börjar arbetet mångenstädes kl. 7 f. m. och slutar 6.30—7 e. m. Den år 1919 antagna lagen om 8-timmars arbetsdag gäller ej jordbruket men har medfört krav från arbetarnas sida om ytterligare minskning med 8-timmar som mål. För kreatursskötaren har arbetsdagen måst fortgå längre än för de egentliga jordbruksarbetarna. Det måste börja vid den för morgonfodring och mjölkning lämpliga tiden, vilken dock rätt allmänt framskjutits från 4—5 till 5—6, samt varar tills kvällsfodringen är slut.

I stort sett har den dagliga arbetstiden länge och särskilt under senaste tid varit stadd i minskning, vilket för de senaste åren visats genom av Socialstyrelsen insamlade uppgifter. Enligt dessa var sommardagsverkets medellängd i timmar

hela dags-
verket

därav
raster

arbets-

tid

år

1911	12.7	2.2	10.5
» 1919	12.1	2.2	9.9

Arbetsdagens längd i timmar var 1919:

	dagsv.	rast	arbete
Sommar:			
Körkarlar	12.5	2.3	10.2
Övriga jordbr.arb.	12.1	2.2	9.9
Kreatursskötare . .	13.8	3.0	10.8
Vinter:			
Körkarlar	9.5	1.4	8.1
Övriga jordbr.arb.	9.1	1.3	7.8
Kreatursskötare . .	13.3	3.0	10.3

I körkarlarnas arbetstid är inräknad den tid, som åtgår för dragarnas rykt. Sommardagsverket var i allmänhet något (omkring 1/2 timme) kortare än medeltalen i de 3 sydligaste länen och längre i de 4 nordligaste, men en motsvarande skillnad i rasternas längd gjorde, att den verkliga arbetstiden var ungefär lika. Sammanlagda antalet arbetstimmar för året utgjorde

ordinarie
arbetstid

hela ar-
betstiden

Körkarlar	2,669	2,983
övriga jordbr.-arb. . . .	2,624	2,669
Kreatursskötare	3,250	3,299
Yrkesmän	2,706	2,748
Samtl. arbetare:		
i s. Sverige	2,866	2,993
» mell. »	2,810	2,971

I de kollektiva avtal för 1920—21, som träffats av till 1919 års riksavtal anslutna föreningar, uppgår den sammanlagda arbetstiden till omkring 2,650 timmar, med undantag för Skåne med omkr. 50 timmar längre tid. Denna tid skulle i mellersta Sverige fördelas så, att den ordinarie dagliga arbetstiden skulle utgöra 16 april—30 sept. 10, 1 mars—15 april samt i oktober 9, februari 8 1/2, januari och novemb. 8 och i december 7 1/2 timmar samt i södra Sverige mars—september 10, oktober—november 9 samt december—februari 8 timmar, allt oräknat raster och körkarlarnas rykt av dragare. Enskilda arbetsgivare skulle dock äga rätt att vid personliga avtal öka arbetstiden med 1/2—1 timme under de månader, då den ej uppgår till 10 timmar, mot ett tillägg till lönen av 25 kr. per år för varje timme daglig ökning. Därjämte skulle tillfälligt övertidsarbete mot 50 % ökad timpenning få förekomma.

Den ordinarie arbetstiden skall enligt avtalen ligga mellan 7 f. m. och 7 e. m.

Den minskning i arbetstiden, som sålunda inträtt, behöver ej betyda en motsvarande nedgång i arbetsmängden. Den arbetstid, som vid normal kraftutveckling och arbetstakt giver största dagliga arbetsmängd, är 8 timmar, och denna arbetstid är sålunda under de givna förutsättningarna den fördelaktigaste. Men dels bör då detta vara den verkliga arbetstiden, således oberäknat raster och färd till och från arbetet, och dels bör arbetet ske under sådan kraftutveckling, som arbetaren under dessa förhållanden kan lämna. Då arbetet åter, såsom åtskilligt jordbruksarbete, kräver jämförelsevis liten kroppsansträngning, kan icke arbetsmängden beräknas stiga eller bibehållas oförminskad vid förkortad arbetsdag.

Arbetstidens förkortning är vid jordbruksarbetet mindre befogad än vid industriarbetet, även därför att det vid det förra är mer omväxlande och till stor del sker i fria luften och i allmänhet under långt hälsosammare förhållanden.

Arbetsöverföring. Se Energiöverföring.

Arctostaphylos. Se Mjölon.

Ardea. Se Häger.

Ardennerhäst. Se Belgisk häst.

Ardis. Se Rosenskottstekel.

Arealberäkning. Se Lantmäteri. Rättelse i boken: Ytberäkning borttaget.

Arginin. Se Äggviteartade ämnen.

Argyresthia. Se Körsbärsmal. Rönnbärs-mal.

Aristolochia Sipho L'Hérit, *Pipranka*, en mångårig slingerväxt, som med sina stora hjärtlika blad kan fullständigt täcka de föremål, efter vilka den får slingra sig. Blommorna äro egendomligt formade, liknande piphuvuden, men jämförelsevis obetydliga. Härdig ännu i Mälardalen och föga fordrande på solbelysning,

Denna växlar för det egentliga jordbruksarbetet efter årstiden och uppgår numera, sedan det förr brukliga slöjd- och tröskarbetet efter mörkrets inbrott upphört, endast under den ljusaste och brådaste sommartiden till omkring 12 timmar, varav ungefär 2 timmar måltidsraster. Under övriga delar av året har varit vanligt att låta arbetet fortgå så länge solen är uppe, dock ej före kl. 6 f. m. och ej efter kl. 8 e. m., men en avgjord strävan hos arbetarna är att, efter industriens exempel, få arbetstiden ytterligare avkortad. Numera börjar arbetet mångenstädes kl. 7 f. m. och slutar 6.30—7 e. m. Den år 1919 antagna lagen om 8-timmars arbetsdag gäller ej jordbruket men har medfört krav från arbetarnas sida om ytterligare minskning med 8-timmar som mål. För kreatursskötaren har arbetsdagen måst fortgå längre än för de egentliga jordbruksarbetarna. Det måste börja vid den för morgonfodring och mjölkning lämpliga tiden, vilken dock rätt allmänt framskjutits från 4—5 till 5—6, samt varar tills kvällsfodringen är slut.

I stort sett har den dagliga arbetstiden länge och särskilt under senaste tid varit stadd i minskning, vilket för de senaste åren visats genom av Socialstyrelsen insamlade uppgifter. Enligt dessa var sommardagsverkets medellängd i timmar

hela dags-
verket

därav
raster

arbets-
tid

år

1911	12.7	2.2	10.5
» 1919	12.1	2.2	9.9

Arbetsdagens längd i timmar var 1919:

	dagsv.	rast	arbete
Sommar:			
Körkarlar	12.5	2.3	10.2
Övriga jordbr.arb.	12.1	2.2	9.9
Kreatursskötare . .	13.8	3.0	10.8
Vinter:			
Körkarlar	9.5	1.4	8.1
Övriga jordbr.arb.	9.1	1.3	7.8
Kreatursskötare . .	13.3	3.0	10.3

I körkarlarnas arbetstid är inräknad den tid, som åtgår för dragarnas rykt. Sommardagsverket var i allmänhet något (omkring 1/2 timme) kortare än medeltalen i de 3 sydligaste länen och längre i de 4 nordligaste, men en motsvarande skillnad i rasternas längd gjorde, att den verkliga arbetstiden var ungefär lika. Sammanlagda antalet arbetstimmar för året utgjorde

	ordinarie arbetstid	hela arbetstiden
Körkarlar		

2,669

2,983

övriga jordbr.-arb. . . .

2,624

2,669

Kreatursskötare . . . . .

3,250

3,299

Yrkesmän . . . .

2,706

2,748

Samtl. arbetare:

i s. Sverige . . . . .

2,866

2,993

» mell. » . . . . . .

2,810

2,971

I de kollektiva avtal för 1920—21, som träffats av till 1919 års riksavtal anslutna föreningar, uppgår den sammanlagda arbetstiden till omkring 2,650 timmar, med undantag för Skåne med omkr. 50 timmar längre tid. Denna tid skulle i mellersta Sverige fördelas så, att den ordinarie dagliga arbetstiden skulle utgöra 16 april—30 sept. 10, 1 mars—15 april samt i oktober 9, februari 8 1/2, januari och novemb. 8 och i december 7 1/2 timmar samt i södra Sverige mars—september 10, oktober—november 9 samt december—februari 8 timmar, allt oräknat raster och körkarlarnas rykt av dragare. Enskilda arbetsgivare skulle dock äga rätt att vid personliga avtal öka arbetstiden med 1/2—1 timme under de månader, då den ej uppgår till 10 timmar, mot ett tillägg till lönen av 25 kr. per år för varje timme daglig ökning. Därjämte skulle tillfälligt övertidsarbete mot 50 % ökad timpenning få förekomma.

Den ordinarie arbetstiden skall enligt avtalen ligga mellan 7 f. m. och 7 e. m.

Den minskning i arbetstiden, som sålunda inträtt, behöver ej betyda en motsvarande nedgång i arbetsmängden. Den arbetstid, som vid normal kraftutveckling och arbetstakt giver största dagliga arbetsmängd, är 8 timmar, och denna arbetstid är sålunda under de givna förutsättningarna den fördelaktigaste. Men dels bör då detta vara den verkliga arbetstiden, således oberäknat raster och färd till och från arbetet, och dels bör arbetet ske under sådan kraftutveckling, som arbetaren under dessa förhållanden kan lämna. Då arbetet åter, såsom åtskilligt jordbruksarbete, kräver jämförelsevis liten kroppsansträngning, kan icke arbetsmängden beräknas stiga eller bibehållas oförminskad vid förkortad arbetsdag.

Arbetstidens förkortning är vid jordbruksarbetet mindre befogad än vid industriarbetet, även därför att det vid det förra är mer omväxlande och till stor del sker i fria luften och i allmänhet under långt hälsosammare förhållanden.

Arbetsöverföring. Se Energiöverföring.

Arctostaphylos. Se Mjölon.

Ardea. Se Häger.

Ardennerhäst. Se Belgisk häst.

Ardis. Se Rosenskottstekel.

Arealberäkning. Se Lantmäteri. Rättelse i boken: Ytberäkning borttaget.

Arginin. Se Äggviteartade ämnen.

Argyresthia. Se Körsbärsmal. Rönnbärs-mal.

Aristolochia Sipho L'Hérit, *Pipranka*, en mångårig slingerväxt, som med sina stora hjärtlika blad kan fullständigt täcka de föremål, efter vilka den får slingra sig. Blommorna äro egendomligt formade, liknande piphuvuden, men jämförelsevis obetydliga. Härdig ännu i Mälardalen och föga fordrande på solbelysning,

Denna växlar för det egentliga jordbruksarbetet efter årstiden och uppgår numera, sedan det förr brukliga slöjd- och tröskarbetet efter mörkrets inbrott upphört, endast under den ljusaste och brådaste sommartiden till omkring 12 timmar, varav ungefär 2 timmar måltidsraster. Under övriga delar av året har varit vanligt att låta arbetet fortgå så länge solen är uppe, dock ej före kl. 6 f. m. och ej efter kl. 8 e. m., men en avgjord strävan hos arbetarna är att, efter industriens exempel, få arbetstiden ytterligare avkortad. Numera börjar arbetet mångenstädes kl. 7 f. m. och slutar 6.30—7 e. m. Den år 1919 antagna lagen om 8-timmars arbetsdag gäller ej jordbruket men har medfört krav från arbetarnas sida om ytterligare minskning med 8-timmar som mål. För kreatursskötaren har arbetsdagen måst fortgå längre än för de egentliga jordbruksarbetarna. Det måste börja vid den för morgonfodring och mjölkning lämpliga tiden, vilken dock rätt allmänt framskjutits från 4—5 till 5—6, samt varar tills kvällsfodringen är slut.

I stort sett har den dagliga arbetstiden länge och särskilt under senaste tid varit stadd i minskning, vilket för de senaste åren visats genom av Socialstyrelsen insamlade uppgifter. Enligt dessa var sommardagsverkets medellängd i timmar

hela dags-
verket

därav
raster

arbets-
tid

år

1911	12.7	2.2	10.5
» 1919	12.1	2.2	9.9

Arbetsdagens längd i timmar var 1919:

	dagsv.	rast	arbete
Sommar:			
Körkarlar	12.5	2.3	10.2
Övriga jordbr.arb.	12.1	2.2	9.9
Kreatursskötare . .	13.8	3.0	10.8
Vinter:			
Körkarlar	9.5	1.4	8.1
Övriga jordbr.arb.	9.1	1.3	7.8
Kreatursskötare . .	13.3	3.0	10.3

I körkarlarnas arbetstid är inräknad den tid, som åtgår för dragarnas rykt. Sommardagsverket var i allmänhet något (omkring 1/2 timme) kortare än medeltalen i de 3 sydligaste länen och längre i de 4 nordligaste, men en motsvarande skillnad i rasternas längd gjorde, att den verkliga arbetstiden var ungefär lika. Sammanlagda antalet arbetstimmar för året utgjorde

	ordinarie arbetstid	hela arbetstiden
Körkarlar	2,669	

2,983

övriga jordbr.-arb. . . .

2,624

2,669

Kreatursskötare . . . . .

3,250

3,299

Yrkesmän . . . .

2,706

2,748

Samtl. arbetare:

i s. Sverige . . . . .

2,866

2,993

» mell. » . . . . . .

2,810

2,971

I de kollektiva avtal för 1920—21, som träffats av till 1919 års riksavtal anslutna föreningar, uppgår den sammanlagda arbetstiden till omkring 2,650 timmar, med undantag för Skåne med omkr. 50 timmar längre tid. Denna tid skulle i mellersta Sverige fördelas så, att den ordinarie dagliga arbetstiden skulle utgöra 16 april—30 sept. 10, 1 mars—15 april samt i oktober 9, februari 8 1/2, januari och novemb. 8 och i december 7 1/2 timmar samt i södra Sverige mars—september 10, oktober—november 9 samt december—februari 8 timmar, allt oräknat raster och körkarlarnas rykt av dragare. Enskilda arbetsgivare skulle dock äga rätt att vid personliga avtal öka arbetstiden med 1/2—1 timme under de månader, då den ej uppgår till 10 timmar, mot ett tillägg till lönen av 25 kr. per år för varje timme daglig ökning. Därjämte skulle tillfälligt övertidsarbete mot 50 % ökad timpenning få förekomma.

Den ordinarie arbetstiden skall enligt avtalen ligga mellan 7 f. m. och 7 e. m.

Den minskning i arbetstiden, som sålunda inträtt, behöver ej betyda en motsvarande nedgång i arbetsmängden. Den arbetstid, som vid normal kraftutveckling och arbetstakt giver största dagliga arbetsmängd, är 8 timmar, och denna arbetstid är sålunda under de givna förutsättningarna den fördelaktigaste. Men dels bör då detta vara den verkliga arbetstiden, således oberäknat raster och färd till och från arbetet, och dels bör arbetet ske under sådan kraftutveckling, som arbetaren under dessa förhållanden kan lämna. Då arbetet åter, såsom åtskilligt jordbruksarbete, kräver jämförelsevis liten kroppsansträngning, kan icke arbetsmängden beräknas stiga eller bibehållas oförminskad vid förkortad arbetsdag.

Arbetstidens förkortning är vid jordbruksarbetet mindre befogad än vid industriarbetet, även därför att det vid det förra är mer omväxlande och till stor del sker i fria luften och i allmänhet under långt hälsosammare förhållanden.

Arbetsöverföring. Se Energiöverföring.

Arctostaphylos. Se Mjölon.

Ardea. Se Häger.

Ardennerhäst. Se Belgisk häst.

Ardis. Se Rosenskottstekel.

Arealberäkning. Se Lantmäteri. Rättelse i boken: Ytberäkning borttaget.

Arginin. Se Äggviteartade ämnen.

Argyresthia. Se Körsbärsmal. Rönnbärs-mal.

Aristolochia Sipho L'Hérit, *Pipranka*, en mångårig slingerväxt, som med sina stora hjärtlika blad kan fullständigt täcka de föremål, efter vilka den får slingra sig. Blommorna äro egendomligt formade, liknande piphuvuden, men jämförelsevis obetydliga. Härdig ännu i Mälardalen och föga fordrande på solbelysning,

Denna växlar för det egentliga jordbruksarbetet efter årstiden och uppgår numera, sedan det förr brukliga slöjd- och tröskarbetet efter mörkrets inbrott upphört, endast under den ljusaste och brådaste sommartiden till omkring 12 timmar, varav ungefär 2 timmar måltidsraster. Under övriga delar av året har varit vanligt att låta arbetet fortgå så länge solen är uppe, dock ej före kl. 6 f. m. och ej efter kl. 8 e. m., men en avgjord strävan hos arbetarna är att, efter industriens exempel, få arbetstiden ytterligare avkortad. Numera börjar arbetet mångenstädes kl. 7 f. m. och slutar 6.30—7 e. m. Den år 1919 antagna lagen om 8-timmars arbetsdag gäller ej jordbruket men har medfört krav från arbetarnas sida om ytterligare minskning med 8-timmar som mål. För kreatursskötaren har arbetsdagen måst fortgå längre än för de egentliga jordbruksarbetarna. Det måste börja vid den för morgonfodring och mjölkning lämpliga tiden, vilken dock rätt allmänt framskjutits från 4—5 till 5—6, samt varar tills kvällsfodringen är slut.

I stort sett har den dagliga arbetstiden länge och särskilt under senaste tid varit stadd i minskning, vilket för de senaste åren visats genom av Socialstyrelsen insamlade uppgifter. Enligt dessa var sommardagsverkets medellängd i timmar

hela dags-
verket

därav
raster

arbets-
tid

år

1911 . . . .

	12.7	2.2	10.5
» 1919	12.1	2.2	9.9

Arbetsdagens längd i timmar var 1919:

	dagsv.	rast	arbete
Sommar:			
Körkarlar	12.5	2.3	10.2
Övriga jordbr.arb.	12.1	2.2	9.9
Kreatursskötare . .	13.8	3.0	10.8
Vinter:			
Körkarlar	9.5	1.4	8.1
Övriga jordbr.arb.	9.1	1.3	7.8
Kreatursskötare . .	13.3	3.0	10.3

I körkarlarnas arbetstid är inräknad den tid, som åtgår för dragarnas rykt. Sommardagsverket var i allmänhet något (omkring 1/2 timme) kortare än medeltalen i de 3 sydligaste länen och längre i de 4 nordligaste, men en motsvarande skillnad i rasternas längd gjorde, att den verkliga arbetstiden var ungefär lika. Sammanlagda antalet arbetstimmar för året utgjorde

	ordinarie arbetstid	hela arbetstiden
Körkarlar	2,669	2,983

övriga jordbr.-arb. . . .

2,624

2,669

Kreatursskötare . . . . .

3,250

3,299

Yrkesmän . . . .

2,706

2,748

Samtl. arbetare:

i s. Sverige . . . . .

2,866

2,993

» mell. » . . . . . .

2,810

2,971

I de kollektiva avtal för 1920—21, som träffats av till 1919 års riksavtal anslutna föreningar, uppgår den sammanlagda arbetstiden till omkring 2,650 timmar, med undantag för Skåne med omkr. 50 timmar längre tid. Denna tid skulle i mellersta Sverige fördelas så, att den ordinarie dagliga arbetstiden skulle utgöra 16 april—30 sept. 10, 1 mars—15 april samt i oktober 9, februari 8 1/2, januari och novemb. 8 och i december 7 1/2 timmar samt i södra Sverige mars—september 10, oktober—november 9 samt december—februari 8 timmar, allt oräknat raster och körkarlarnas rykt av dragare. Enskilda arbetsgivare skulle dock äga rätt att vid personliga avtal öka arbetstiden med 1/2—1 timme under de månader, då den ej uppgår till 10 timmar, mot ett tillägg till lönen av 25 kr. per år för varje timme daglig ökning. Därjämte skulle tillfälligt övertidsarbete mot 50 % ökad timpenning få förekomma.

Den ordinarie arbetstiden skall enligt avtalen ligga mellan 7 f. m. och 7 e. m.

Den minskning i arbetstiden, som sålunda inträtt, behöver ej betyda en motsvarande nedgång i arbetsmängden. Den arbetstid, som vid normal kraftutveckling och arbetstakt giver största dagliga arbetsmängd, är 8 timmar, och denna arbetstid är sålunda under de givna förutsättningarna den fördelaktigaste. Men dels bör då detta vara den verkliga arbetstiden, således oberäknat raster och färd till och från arbetet, och dels bör arbetet ske under sådan kraftutveckling, som arbetaren under dessa förhållanden kan lämna. Då arbetet åter, såsom åtskilligt jordbruksarbete, kräver jämförelsevis liten kroppsansträngning, kan icke arbetsmängden beräknas stiga eller bibehållas oförminskad vid förkortad arbetsdag.

Arbetstidens förkortning är vid jordbruksarbetet mindre befogad än vid industriarbetet, även därför att det vid det förra är mer omväxlande och till stor del sker i fria luften och i allmänhet under långt hälsosammare förhållanden.

Arbetsöverföring. Se Energiöverföring.

Arctostaphylos. Se Mjölon.

Ardea. Se Häger.

Ardennerhäst. Se Belgisk häst.

Ardis. Se Rosenskottstekel.

Arealberäkning. Se Lantmäteri. Rättelse i boken: Ytberäkning borttaget.

Arginin. Se Äggviteartade ämnen.

Argyresthia. Se Körsbärsmal. Rönnbärs-mal.

Aristolochia Sipho L'Hérit, *Pipranka*, en mångårig slingerväxt, som med sina stora hjärtlika blad kan fullständigt täcka de föremål, efter vilka den får slingra sig. Blommorna äro egendomligt formade, liknande piphuvuden, men jämförelsevis obetydliga. Härdig ännu i Mälardalen och föga fordrande på solbelysning,

Denna växlar för det egentliga jordbruksarbetet efter årstiden och uppgår numera, sedan det förr brukliga slöjd- och tröskarbetet efter mörkrets inbrott upphört, endast under den ljusaste och brådaste sommartiden till omkring 12 timmar, varav ungefär 2 timmar måltidsraster. Under övriga delar av året har varit vanligt att låta arbetet fortgå så länge solen är uppe, dock ej före kl. 6 f. m. och ej efter kl. 8 e. m., men en avgjord strävan hos arbetarna är att, efter industriens exempel, få arbetstiden ytterligare avkortad. Numera börjar arbetet mångenstädes kl. 7 f. m. och slutar 6.30—7 e. m. Den år 1919 antagna lagen om 8-timmars arbetsdag gäller ej jordbruket men har medfört krav från arbetarnas sida om ytterligare minskning med 8-timmar som mål. För kreatursskötaren har arbetsdagen måst fortgå längre än för de egentliga jordbruksarbetarna. Det måste börja vid den för morgonfodring och mjölkning lämpliga tiden, vilken dock rätt allmänt framskjutits från 4—5 till 5—6, samt varar tills kvällsfodringen är slut.

I stort sett har den dagliga arbetstiden länge och särskilt under senaste tid varit stadd i minskning, vilket för de senaste åren visats genom av Socialstyrelsen insamlade uppgifter. Enligt dessa var sommardagsverkets medellängd i timmar

hela dags-
verket

därav
raster

arbets-
tid

år

1911 . . . .

12.7

		2.2	10.5
»	1919	12.1	2.2	9.9

Arbetsdagens längd i timmar var 1919:

	dagsv.	rast	arbete
Sommar:			
Körkarlar	12.5	2.3	10.2
Övriga jordbr.arb.	12.1	2.2	9.9
Kreatursskötare . .	13.8	3.0	10.8
Vinter:			
Körkarlar	9.5	1.4	8.1
Övriga jordbr.arb.	9.1	1.3	7.8
Kreatursskötare . .	13.3	3.0	10.3

I körkarlarnas arbetstid är inräknad den tid, som åtgår för dragarnas rykt. Sommardagsverket var i allmänhet något (omkring 1/2 timme) kortare än medeltalen i de 3 sydligaste länen och längre i de 4 nordligaste, men en motsvarande skillnad i rasternas längd gjorde, att den verkliga arbetstiden var ungefär lika. Sammanlagda antalet arbetstimmar för året utgjorde

	ordinarie arbetstid	hela arbetstiden
Körkarlar	2,669	2,983
övriga jordbr.-arb. . . .		

2,624

2,669

Kreatursskötare . . . . .

3,250

3,299

Yrkesmän . . . .

2,706

2,748

Samtl. arbetare:

i s. Sverige . . . . .

2,866

2,993

» mell. » . . . . . .

2,810

2,971

I de kollektiva avtal för 1920—21, som träffats av till 1919 års riksavtal anslutna föreningar, uppgår den sammanlagda arbetstiden till omkring 2,650 timmar, med undantag för Skåne med omkr. 50 timmar längre tid. Denna tid skulle i mellersta Sverige fördelas så, att den ordinarie dagliga arbetstiden skulle utgöra 16 april—30 sept. 10, 1 mars—15 april samt i oktober 9, februari 8 1/2, januari och novemb. 8 och i december 7 1/2 timmar samt i södra Sverige mars—september 10, oktober—november 9 samt december—februari 8 timmar, allt oräknat raster och körkarlarnas rykt av dragare. Enskilda arbetsgivare skulle dock äga rätt att vid personliga avtal öka arbetstiden med 1/2—1 timme under de månader, då den ej uppgår till 10 timmar, mot ett tillägg till lönen av 25 kr. per år för varje timme daglig ökning. Därjämte skulle tillfälligt övertidsarbete mot 50 % ökad timpenning få förekomma.

Den ordinarie arbetstiden skall enligt avtalen ligga mellan 7 f. m. och 7 e. m.

Den minskning i arbetstiden, som sålunda inträtt, behöver ej betyda en motsvarande nedgång i arbetsmängden. Den arbetstid, som vid normal kraftutveckling och arbetstakt giver största dagliga arbetsmängd, är 8 timmar, och denna arbetstid är sålunda under de givna förutsättningarna den fördelaktigaste. Men dels bör då detta vara den verkliga arbetstiden, således oberäknat raster och färd till och från arbetet, och dels bör arbetet ske under sådan kraftutveckling, som arbetaren under dessa förhållanden kan lämna. Då arbetet åter, såsom åtskilligt jordbruksarbete, kräver jämförelsevis liten kroppsansträngning, kan icke arbetsmängden beräknas stiga eller bibehållas oförminskad vid förkortad arbetsdag.

Arbetstidens förkortning är vid jordbruksarbetet mindre befogad än vid industriarbetet, även därför att det vid det förra är mer omväxlande och till stor del sker i fria luften och i allmänhet under långt hälsosammare förhållanden.

Arbetsöverföring. Se Energiöverföring.

Arctostaphylos. Se Mjölon.

Ardea. Se Häger.

Ardennerhäst. Se Belgisk häst.

Ardis. Se Rosenskottstekel.

Arealberäkning. Se Lantmäteri. Rättelse i boken: Ytberäkning borttaget.

Arginin. Se Äggviteartade ämnen.

Argyresthia. Se Körsbärsmal. Rönnbärs-mal.

Aristolochia Sipho L'Hérit, *Pipranka*, en mångårig slingerväxt, som med sina stora hjärtlika blad kan fullständigt täcka de föremål, efter vilka den får slingra sig. Blommorna äro egendomligt formade, liknande piphuvuden, men jämförelsevis obetydliga. Härdig ännu i Mälardalen och föga fordrande på solbelysning,

Denna växlar för det egentliga jordbruksarbetet efter årstiden och uppgår numera, sedan det förr brukliga slöjd- och tröskarbetet efter mörkrets inbrott upphört, endast under den ljusaste och brådaste sommartiden till omkring 12 timmar, varav ungefär 2 timmar måltidsraster. Under övriga delar av året har varit vanligt att låta arbetet fortgå så länge solen är uppe, dock ej före kl. 6 f. m. och ej efter kl. 8 e. m., men en avgjord strävan hos arbetarna är att, efter industriens exempel, få arbetstiden ytterligare avkortad. Numera börjar arbetet mångenstädes kl. 7 f. m. och slutar 6.30—7 e. m. Den år 1919 antagna lagen om 8-timmars arbetsdag gäller ej jordbruket men har medfört krav från arbetarnas sida om ytterligare minskning med 8-timmar som mål. För kreatursskötaren har arbetsdagen måst fortgå längre än för de egentliga jordbruksarbetarna. Det måste börja vid den för morgonfodring och mjölkning lämpliga tiden, vilken dock rätt allmänt framskjutits från 4—5 till 5—6, samt varar tills kvällsfodringen är slut.

I stort sett har den dagliga arbetstiden länge och särskilt under senaste tid varit stadd i minskning, vilket för de senaste åren visats genom av Socialstyrelsen insamlade uppgifter. Enligt dessa var sommardagsverkets medellängd i timmar

hela dags-
verket

därav
raster

arbets-
tid

år

1911 . . . .

12.7

2.2

10.5

» 1919	12.1	2.2	9.9

Arbetsdagens längd i timmar var 1919:

	dagsv.	rast	arbete
Sommar:			
Körkarlar	12.5	2.3	10.2
Övriga jordbr.arb.	12.1	2.2	9.9
Kreatursskötare . .	13.8	3.0	10.8
Vinter:			
Körkarlar	9.5	1.4	8.1
Övriga jordbr.arb.	9.1	1.3	7.8
Kreatursskötare . .	13.3	3.0	10.3

I körkarlarnas arbetstid är inräknad den tid, som åtgår för dragarnas rykt. Sommardagsverket var i allmänhet något (omkring 1/2 timme) kortare än medeltalen i de 3 sydligaste länen och längre i de 4 nordligaste, men en motsvarande skillnad i rasternas längd gjorde, att den verkliga arbetstiden var ungefär lika. Sammanlagda antalet arbetstimmar för året utgjorde

	ordinarie arbetstid	hela arbetstiden
Körkarlar	2,669	2,983
övriga jordbr.-arb. . . .	2,624	

2,669

Kreatursskötare . . . . .

3,250

3,299

Yrkesmän . . . .

2,706

2,748

Samtl. arbetare:

i s. Sverige . . . . .

2,866

2,993

» mell. » . . . . . .

2,810

2,971

I de kollektiva avtal för 1920—21, som träffats av till 1919 års riksavtal anslutna föreningar, uppgår den sammanlagda arbetstiden till omkring 2,650 timmar, med undantag för Skåne med omkr. 50 timmar längre tid. Denna tid skulle i mellersta Sverige fördelas så, att den ordinarie dagliga arbetstiden skulle utgöra 16 april—30 sept. 10, 1 mars—15 april samt i oktober 9, februari 8 1/2, januari och novemb. 8 och i december 7 1/2 timmar samt i södra Sverige mars—september 10, oktober—november 9 samt december—februari 8 timmar, allt oräknat raster och körkarlarnas rykt av dragare. Enskilda arbetsgivare skulle dock äga rätt att vid personliga avtal öka arbetstiden med 1/2—1 timme under de månader, då den ej uppgår till 10 timmar, mot ett tillägg till lönen av 25 kr. per år för varje timme daglig ökning. Därjämte skulle tillfälligt övertidsarbete mot 50 % ökad timpenning få förekomma.

Den ordinarie arbetstiden skall enligt avtalen ligga mellan 7 f. m. och 7 e. m.

Den minskning i arbetstiden, som sålunda inträtt, behöver ej betyda en motsvarande nedgång i arbetsmängden. Den arbetstid, som vid normal kraftutveckling och arbetstakt giver största dagliga arbetsmängd, är 8 timmar, och denna arbetstid är sålunda under de givna förutsättningarna den fördelaktigaste. Men dels bör då detta vara den verkliga arbetstiden, således oberäknat raster och färd till och från arbetet, och dels bör arbetet ske under sådan kraftutveckling, som arbetaren under dessa förhållanden kan lämna. Då arbetet åter, såsom åtskilligt jordbruksarbete, kräver jämförelsevis liten kroppsansträngning, kan icke arbetsmängden beräknas stiga eller bibehållas oförminskad vid förkortad arbetsdag.

Arbetstidens förkortning är vid jordbruksarbetet mindre befogad än vid industriarbetet, även därför att det vid det förra är mer omväxlande och till stor del sker i fria luften och i allmänhet under långt hälsosammare förhållanden.

Arbetsöverföring. Se Energiöverföring.

Arctostaphylos. Se Mjölon.

Ardea. Se Häger.

Ardennerhäst. Se Belgisk häst.

Ardis. Se Rosenskottstekel.

Arealberäkning. Se Lantmäteri. Rättelse i boken: Ytberäkning borttaget.

Arginin. Se Äggviteartade ämnen.

Argyresthia. Se Körsbärsmal. Rönnbärs-mal.

Aristolochia Sipho L'Hérit, *Pipranka*, en mångårig slingerväxt, som med sina stora hjärtlika blad kan fullständigt täcka de föremål, efter vilka den får slingra sig. Blommorna äro egendomligt formade, liknande piphuvuden, men jämförelsevis obetydliga. Härdig ännu i Mälardalen och föga fordrande på solbelysning,

Denna växlar för det egentliga jordbruksarbetet efter årstiden och uppgår numera, sedan det förr brukliga slöjd- och tröskarbetet efter mörkrets inbrott upphört, endast under den ljusaste och brådaste sommartiden till omkring 12 timmar, varav ungefär 2 timmar måltidsraster. Under övriga delar av året har varit vanligt att låta arbetet fortgå så länge solen är uppe, dock ej före kl. 6 f. m. och ej efter kl. 8 e. m., men en avgjord strävan hos arbetarna är att, efter industriens exempel, få arbetstiden ytterligare avkortad. Numera börjar arbetet mångenstädes kl. 7 f. m. och slutar 6.30—7 e. m. Den år 1919 antagna lagen om 8-timmars arbetsdag gäller ej jordbruket men har medfört krav från arbetarnas sida om ytterligare minskning med 8-timmar som mål. För kreatursskötaren har arbetsdagen måst fortgå längre än för de egentliga jordbruksarbetarna. Det måste börja vid den för morgonfodring och mjölkning lämpliga tiden, vilken dock rätt allmänt framskjutits från 4—5 till 5—6, samt varar tills kvällsfodringen är slut.

I stort sett har den dagliga arbetstiden länge och särskilt under senaste tid varit stadd i minskning, vilket för de senaste åren visats genom av Socialstyrelsen insamlade uppgifter. Enligt dessa var sommardagsverkets medellängd i timmar

hela dags-
verket

därav
raster

arbets-
tid

år

1911 . . . .

12.7

2.2

10.5

» 1919	12.1	2.2	9.9

Arbetsdagens längd i timmar var 1919:

	dagsv.	rast	arbete
Sommar:			
Körkarlar	12.5	2.3	10.2
Övriga jordbr.arb.	12.1	2.2	9.9
Kreatursskötare . .	13.8	3.0	10.8
Vinter:			
Körkarlar	9.5	1.4	8.1
Övriga jordbr.arb.	9.1	1.3	7.8
Kreatursskötare . .	13.3	3.0	10.3

I körkarlarnas arbetstid är inräknad den tid, som åtgår för dragarnas rykt. Sommardagsverket var i allmänhet något (omkring 1/2 timme) kortare än medeltalen i de 3 sydligaste länen och längre i de 4 nordligaste, men en motsvarande skillnad i rasternas längd gjorde, att den verkliga arbetstiden var ungefär lika. Sammanlagda antalet arbetstimmar för året utgjorde

	ordinarie arbetstid	hela arbetstiden
Körkarlar	2,669	2,983
övriga jordbr.-arb. . . .	2,624	2,669

Kreatursskötare	3,250	3,299
Yrkesmän	2,706	2,748
Samtl. arbetare:		
i s. Sverige	2,866	2,993
» mell. »	2,810	2,971

I de kollektiva avtal för 1920—21, som träffats av till 1919 års riksavtal anslutna föreningar, uppgår den sammanlagda arbetstiden till omkring 2,650 timmar, med undantag för Skåne med omkr. 50 timmar längre tid. Denna tid skulle i mellersta Sverige fördelas så, att den ordinarie dagliga arbetstiden skulle utgöra 16 april—30 sept. 10, 1 mars—15 april samt i oktober 9, februari 8 1/2, januari och novemb. 8 och i december 7 1/2 timmar samt i södra Sverige mars—september 10, oktober—november 9 samt december—februari 8 timmar, allt oräknat raster och körkarlarnas rykt av dragare. Enskilda arbetsgivare skulle dock äga rätt att vid personliga avtal öka arbetstiden med 1/2—1 timme under de månader, då den ej uppgår till 10 timmar, mot ett tillägg till lönen av 25 kr. per år för varje timme daglig ökning. Därjämte skulle tillfälligt övertidsarbete mot 50 % ökad timpenning få förekomma.

Den ordinarie arbetstiden skall enligt avtalen ligga mellan 7 f. m. och 7 e. m.

Den minskning i arbetstiden, som sålunda inträtt, behöver ej betyda en motsvarande nedgång i arbetsmängden. Den arbetstid, som vid normal kraftutveckling och arbetstakt giver största dagliga arbetsmängd, är 8 timmar, och denna arbetstid är sålunda under de givna förutsättningarna den fördelaktigaste. Men dels bör då detta vara den verkliga arbetstiden, således oberäknat raster och färd till och från arbetet, och dels bör arbetet ske under sådan kraftutveckling, som arbetaren under dessa förhållanden kan lämna. Då arbetet åter, såsom åtskilligt jordbruksarbete, kräver jämförelsevis liten kroppsansträngning, kan icke arbetsmängden beräknas stiga eller bibehållas oförminskad vid förkortad arbetsdag.

Arbetstidens förkortning är vid jordbruksarbetet mindre befogad än vid industriarbetet, även därför att det vid det förra är mer omväxlande och till stor del sker i fria luften och i allmänhet under långt hälsosammare förhållanden.

Arbetsöverföring. Se Energiöverföring.

Arctostaphylos. Se Mjölon.

Ardea. Se Häger.

Ardennerhäst. Se Belgisk häst.

Ardis. Se Rosenskottstekel.

Arealberäkning. Se Lantmäteri. Rättelse i boken: Ytberäkning borttaget.

Arginin. Se Äggviteartade ämnen.

Argyresthia. Se Körsbärsmal. Rönnbärs-mal.

Aristolochia Sipho L'Hérit, *Pipranka*, en mångårig slingerväxt, som med sina stora hjärtlika blad kan fullständigt täcka de föremål, efter vilka den får slingra sig. Blommorna äro egendomligt formade, liknande piphuvuden, men jämförelsevis obetydliga. Härdig ännu i Mälardalen och föga fordrande på solbelysning,

är den en ypperlig växt att bekläda husväggar, verandor m. m.

Armbågen kallas den led, som bildas av överarmbenets undre ända och övre ändan av underarms- och armbågs-benet. (Se för övr. Benställning och Skelett.)E. N—m.

Arméost, benämning på en ostsort, avsedd för proviantering av manskapet vid lägerplatserna; fordran på minst 12 proc. fett i torrämnehalten.L. Fr. R.

Arnica. Se Slåttergubbe.

Aromatiska ämnen, egentl. ämnen som sprida vällukt. Åtskilliga foderväxter innehålla egendomligt luktande ämnen, vilka inverka på deras smaklighet för djuren. Starkt luktande ämnen, såsom kumarin i vårbrodd, melot m. fl. växter samt myntaarternas flyktiga oljor, göra växterna mindre smakliga för djuren, medan den svagare doft, som i allmänhet utmärker friska vegetabiliska fodermedel, gör dem begärliga, och å andra sidan förtäras smak- och luktlösa fodermedel, såsom urlakat hö, pulpa, stärkelse, mindre gärna och tillgodogöras mindre väl. Olika djurslag hava i detta avseende olika utpräglat smaksinne; får och getter älska särskilt starkt aromatiskt doftande växter, såsom hedväxtligheten, under det att nötkreatur och svin äro mindre känsliga för sådana.

I handeln förekomma en del aptitretande medel, likasom vissa »kraft och hälsofoder», som uppgivas öka djurens matlust, tillväxt, mjölkmängd eller mjölkens fetthalt. Dessa innehålla vanligen jämte mjöl av olika sorter, ss. linfrö, olika sädesslag, kli, även kryddor, koksalt m. m.

För att göra lukt- och smaklöst foder begärligare och förbättra dess tillgodogörande bör det blandas med andra fodermedel, som tilltala djurens smaksinne, såsom friskt hö, maltgrodd, melass, palm- och kokoskakor m. m. och koksalt. Om så sker, äro särskilda smakmedel, innehållande kryddor, såsom anis, fänkål, bockhorn m. fl., vilka hava liknande, kryddverkan, obehövliga.H. J. Dft.

Aromatiska ämnen användas även i läkekonsten ; deras verksamma beståndsdelar utgöras huvudsakligen av s. k. eteriska oljor, kamferarter eller vissa andra flyktiga ämnen av en vanligen angenäm kryddlukt (»aromatisk» lukt). De aromatiska medlen (»aromatika») användas oftast som aptitretande och digestionsförbättrande, »magstärkande» (se d. o.) medel, i det de anses dels genom sin angenäma lukt, dels genom sin retande inverkan på munnens och magsäckens slemhinnor (på reflexväg — se art. Nervsystemet) framkalla avsöndring av spott och magsaft samt ökade rörelser hos magsäck och tarmkanal. Dessa processer åtföljas av stegrad hungerkänsla. På matsmältningens förlopp ha dessa medel däremot intet direkt gynnsamt inflytande. Ehuru de sålunda huvudsakligen användas för ovan nämnda ändamål, så kan med vissa av dem ernås effekt även på andra organ, nämligen på dem, medels vilka de aromatiska ämnena åter utsöndras ur kroppen: njurarna och lungorna. De flesta eteriska oljor utskiljas genom njurarna och reta därvid till ökad urinavsöndring, varför vissa aromatika ha användning som urindrivande medel (se d. o.). Det finnes även eteriska oljor, som avgå från kroppen genom lungorna (t. ex. de som förekomma i anis), och därvid verka dels svagt antiseptiskt, dels slemlösande vid katarrer i luftvägarna. — Några av våra vanligare kryddor hänföras i medicinen till de aromatiska medlen, så t. ex. kummin, anis och fänkål, vilka utgöras av frukterna av flockblomstriga växter. Vidare räknas hit enbär, d. v. s. enens (Juniperus communis) mogna »bärkottar», och kalmusrot. Se dessa ord. Av dessa från djurmedicinsk synpunkt viktigaste aromatiska läkemedlen bruka ett eller ett par ingå tillsammans med karlsbadersalt (se art. Avförande medel) eller andra liknande saltblandningar i »aptitpulver», avsedda att givas i en mängd av vanligen 1—2 matskedar på (kraft-) fodret dagligen under en à två veckor åt kreatur vid bristande foderlust.*

Arrende är upplåtelse av nyttjanderätt till jord mot lega.

1. Jordbruksarrende. Lag $^{14}/_{6}$ 1907 om nyttjanderätt till jordegendom tillämpas å, alla efter 1908 års ingång uppgjorda avtal.

Avtalets form och tid. Avtalet skall upprättas skriftligen, där ej parterna komma överens att åtnöjas med muntligt avtal. Det skall ingås för viss tid, högst 50 år, i fråga om fastighet på landet eller ock för arrendatorns livstid, undantagsvis också för upplåtarens livstid (exempel fideikommiss). Arrende på obestämd tid (efter uppsägning) är icke tillåtet; ingås sådant, skall avtalet anses vara ingånget för 5 år. Har vid arrende för viss tid jordägaren icke inom 2 månader efter arrendetidens utgång anmanat arrendatorn avflytta, skall likaledes avtalet anses förlängt 5 år. Förbehåll för upplåtaren eller hans efterträdare att frånträda avtalet före arrendetidens slut är regelmässigt utan laga verkan. — Fardag är 14 mars. Fjorton dagar därförut äger tillträdaren få åt sig upplåten hälften i husen.

Arrendeavgift. Arrende i penningar eller naturalster skall, då ej annat avtalas, gäldas sist 3 månader före arrendeårs utgång. Antalet dagsverken, där sådana skola utgå, skall vara fixt angivet i avtalet. Sättet för utgörandet regleras av lagen, där så ej skett i avtalet.

Rättigheter och skyldigheter. Där ej annat avtalats, äger arrendatorn jakt- och fiskerätten; han får icke taga skog och torv i annan mån, än avtalet bestämmer, ej heller avhända fastigheten annat än det, som är att hänföra till dess årliga avkastning, icke är den en ypperlig växt att bekläda husväggar, verandor m. m.

Armbågen kallas den led, som bildas av överarmbenets undre ända och övre ändan av underarms- och armbågs-benet. (Se för övr. Benställning och Skelett.)E. N—m.

Arméost, benämning på en ostsort, avsedd för proviantering av manskapet vid lägerplatserna; fordran på minst 12 proc. fett i torrämnehalten.L. Fr. R.

Arnica. Se Slåttergubbe.

Aromatiska ämnen, egentl. ämnen som sprida vällukt. Åtskilliga foderväxter innehålla egendomligt luktande ämnen, vilka inverka på deras smaklighet för djuren. Starkt luktande ämnen, såsom kumarin i vårbrodd, melot m. fl. växter samt myntaarternas flyktiga oljor, göra växterna mindre smakliga för djuren, medan den svagare doft, som i allmänhet utmärker friska vegetabiliska fodermedel, gör dem begärliga, och å andra sidan förtäras smak- och luktlösa fodermedel, såsom urlakat hö, pulpa, stärkelse, mindre gärna och tillgodogöras mindre väl. Olika djurslag hava i detta avseende olika utpräglat smaksinne; får och getter älska särskilt starkt aromatiskt doftande växter, såsom hedväxtligheten, under det att nötkreatur och svin äro mindre känsliga för sådana.

I handeln förekomma en del aptitretande medel, likasom vissa »kraft och hälsofoder», som uppgivas öka djurens matlust, tillväxt, mjölkmängd eller mjölkens fetthalt. Dessa innehålla vanligen jämte mjöl av olika sorter, ss. linfrö, olika sädesslag, kli, även kryddor, koksalt m. m.

För att göra lukt- och smaklöst foder begärligare och förbättra dess tillgodogörande bör det blandas med andra fodermedel, som tilltala djurens smaksinne, såsom friskt hö, maltgrodd, melass, palm- och kokoskakor m. m. och koksalt. Om så sker, äro särskilda smakmedel, innehållande kryddor, såsom anis, fänkål, bockhorn m. fl., vilka hava liknande, kryddverkan, obehövliga.H. J. Dft.

Aromatiska ämnen användas även i läkekonsten ; deras verksamma beståndsdelar utgöras huvudsakligen av s. k. eteriska oljor, kamferarter eller vissa andra flyktiga ämnen av en vanligen angenäm kryddlukt (»aromatisk» lukt). De aromatiska medlen (»aromatika») användas oftast som aptitretande och digestionsförbättrande, »magstärkande» (se d. o.) medel, i det de anses dels genom sin angenäma lukt, dels genom sin retande inverkan på munnens och magsäckens slemhinnor (på reflexväg — se art. Nervsystemet) framkalla avsöndring av spott och magsaft samt ökade rörelser hos magsäck och tarmkanal. Dessa processer åtföljas av stegrad hungerkänsla. På matsmältningens förlopp ha dessa medel däremot intet direkt gynnsamt inflytande. Ehuru de sålunda huvudsakligen användas för ovan nämnda ändamål, så kan med vissa av dem ernås effekt även på andra organ, nämligen på dem, medels vilka de aromatiska ämnena åter utsöndras ur kroppen: njurarna och lungorna. De flesta eteriska oljor utskiljas genom njurarna och reta därvid till ökad urinavsöndring, varför vissa aromatika ha användning som urindrivande medel (se d. o.). Det finnes även eteriska oljor, som avgå från kroppen genom lungorna (t. ex. de som förekomma i anis), och därvid verka dels svagt antiseptiskt, dels slemlösande vid katarrer i luftvägarna. — Några av våra vanligare kryddor hänföras i medicinen till de aromatiska medlen, så t. ex. kummin, anis och fänkål, vilka utgöras av frukterna av flockblomstriga växter. Vidare räknas hit enbär, d. v. s. enens (Juniperus communis) mogna »bärkottar», och kalmusrot. Se dessa ord. Av dessa från djurmedicinsk synpunkt viktigaste aromatiska läkemedlen bruka ett eller ett par ingå tillsammans med karlsbadersalt (se art. Avförande medel) eller andra liknande saltblandningar i »aptitpulver», avsedda att givas i en mängd av vanligen 1—2 matskedar på (kraft-) fodret dagligen under en à två veckor åt kreatur vid bristande foderlust.*

Arrende är upplåtelse av nyttjanderätt till jord mot lega.

1. Jordbruksarrende. Lag $^{14}/_{6}$ 1907 om nyttjanderätt till jordegendom tillämpas å, alla efter 1908 års ingång uppgjorda avtal.

Avtalets form och tid. Avtalet skall upprättas skriftligen, där ej parterna komma överens att åtnöjas med muntligt avtal. Det skall ingås för viss tid, högst 50 år, i fråga om fastighet på landet eller ock för arrendatorns livstid, undantagsvis också för upplåtarens livstid (exempel fideikommiss). Arrende på obestämd tid (efter uppsägning) är icke tillåtet; ingås sådant, skall avtalet anses vara ingånget för 5 år. Har vid arrende för viss tid jordägaren icke inom 2 månader efter arrendetidens utgång anmanat arrendatorn avflytta, skall likaledes avtalet anses förlängt 5 år. Förbehåll för upplåtaren eller hans efterträdare att frånträda avtalet före arrendetidens slut är regelmässigt utan laga verkan. — Fardag är 14 mars. Fjorton dagar därförut äger tillträdaren få åt sig upplåten hälften i husen.

Arrendeavgift. Arrende i penningar eller naturalster skall, då ej annat avtalas, gäldas sist 3 månader före arrendeårs utgång. Antalet dagsverken, där sådana skola utgå, skall vara fixt angivet i avtalet. Sättet för utgörandet regleras av lagen, där så ej skett i avtalet.

Rättigheter och skyldigheter. Där ej annat avtalats, äger arrendatorn jakt- och fiskerätten; han får icke taga skog och torv i annan mån, än avtalet bestämmer, ej heller avhända fastigheten annat än det, som är att hänföra till dess årliga avkastning, icke är den en ypperlig växt att bekläda husväggar, verandor m. m.

Armbågen kallas den led, som bildas av överarmbenets undre ända och övre ändan av underarms- och armbågs-benet. (Se för övr. Benställning och Skelett.)E. N—m.

Arméost, benämning på en ostsort, avsedd för proviantering av manskapet vid lägerplatserna; fordran på minst 12 proc. fett i torrämnehalten.L. Fr. R.

Arnica. Se Slåttergubbe.

Aromatiska ämnen, egentl. ämnen som sprida vällukt. Åtskilliga foderväxter innehålla egendomligt luktande ämnen, vilka inverka på deras smaklighet för djuren. Starkt luktande ämnen, såsom kumarin i vårbrodd, melot m. fl. växter samt myntaarternas flyktiga oljor, göra växterna mindre smakliga för djuren, medan den svagare doft, som i allmänhet utmärker friska vegetabiliska fodermedel, gör dem begärliga, och å andra sidan förtäras smak- och luktlösa fodermedel, såsom urlakat hö, pulpa, stärkelse, mindre gärna och tillgodogöras mindre väl. Olika djurslag hava i detta avseende olika utpräglat smaksinne; får och getter älska särskilt starkt aromatiskt doftande växter, såsom hedväxtligheten, under det att nötkreatur och svin äro mindre känsliga för sådana.

I handeln förekomma en del aptitretande medel, likasom vissa »kraft och hälsofoder», som uppgivas öka djurens matlust, tillväxt, mjölkmängd eller mjölkens fetthalt. Dessa innehålla vanligen jämte mjöl av olika sorter, ss. linfrö, olika sädesslag, kli, även kryddor, koksalt m. m.

För att göra lukt- och smaklöst foder begärligare och förbättra dess tillgodogörande bör det blandas med andra fodermedel, som tilltala djurens smaksinne, såsom friskt hö, maltgrodd, melass, palm- och kokoskakor m. m. och koksalt. Om så sker, äro särskilda smakmedel, innehållande kryddor, såsom anis, fänkål, bockhorn m. fl., vilka hava liknande, kryddverkan, obehövliga.H. J. Dft.

Aromatiska ämnen användas även i läkekonsten ; deras verksamma beståndsdelar utgöras huvudsakligen av s. k. eteriska oljor, kamferarter eller vissa andra flyktiga ämnen av en vanligen angenäm kryddlukt (»aromatisk» lukt). De aromatiska medlen (»aromatika») användas oftast som aptitretande och digestionsförbättrande, »magstärkande» (se d. o.) medel, i det de anses dels genom sin angenäma lukt, dels genom sin retande inverkan på munnens och magsäckens slemhinnor (på reflexväg — se art. Nervsystemet) framkalla avsöndring av spott och magsaft samt ökade rörelser hos magsäck och tarmkanal. Dessa processer åtföljas av stegrad hungerkänsla. På matsmältningens förlopp ha dessa medel däremot intet direkt gynnsamt inflytande. Ehuru de sålunda huvudsakligen användas för ovan nämnda ändamål, så kan med vissa av dem ernås effekt även på andra organ, nämligen på dem, medels vilka de aromatiska ämnena åter utsöndras ur kroppen: njurarna och lungorna. De flesta eteriska oljor utskiljas genom njurarna och reta därvid till ökad urinavsöndring, varför vissa aromatika ha användning som urindrivande medel (se d. o.). Det finnes även eteriska oljor, som avgå från kroppen genom lungorna (t. ex. de som förekomma i anis), och därvid verka dels svagt antiseptiskt, dels slemlösande vid katarrer i luftvägarna. — Några av våra vanligare kryddor hänföras i medicinen till de aromatiska medlen, så t. ex. kummin, anis och

fänkål, vilka utgöras av frukterna av flockblomstriga växter. Vidare räknas hit enbär, d. v. s. enens (Juniperus communis) mogna »bärkottar», och kalmusrot. Se dessa ord. Av dessa från djurmedicinsk synpunkt viktigaste aromatiska läkemedlen bruka ett eller ett par ingå tillsammans med karlsbadersalt (se art. Avförande medel) eller andra liknande saltblandningar i »aptitpulver», avsedda att givas i en mängd av vanligen 1—2 matskedar på (kraft-) fodret dagligen under en à två veckor åt kreatur vid bristande foderlust.*

Arrende är upplåtelse av nyttjanderätt till jord mot lega.

1. Jordbruksarrende. Lag $^{14}/_{6}$ 1907 om nyttjanderätt till jordegendom tillämpas å, alla efter 1908 års ingång uppgjorda avtal.

Avtalets form och tid. Avtalet skall upprättas skriftligen, där ej parterna komma överens att åtnöjas med muntligt avtal. Det skall ingås för viss tid, högst 50 år, i fråga om fastighet på landet eller ock för arrendatorns livstid, undantagsvis också för upplåtarens livstid (exempel fideikommiss). Arrende på obestämd tid (efter uppsägning) är icke tillåtet; ingås sådant, skall avtalet anses vara ingånget för 5 år. Har vid arrende för viss tid jordägaren icke inom 2 månader efter arrendetidens utgång anmanat arrendatorn avflytta, skall likaledes avtalet anses förlängt 5 år. Förbehåll för upplåtaren eller hans efterträdare att frånträda avtalet före arrendetidens slut är regelmässigt utan laga verkan. — Fardag är 14 mars. Fjorton dagar därförut äger tillträdaren få åt sig upplåten hälften i husen.

Arrendeavgift. Arrende i penningar eller naturalster skall, då ej annat avtalas, gäldas sist 3 månader före arrendeårs utgång. Antalet dagsverken, där sådana skola utgå, skall vara fixt angivet i avtalet. Sättet för utgörandet regleras av lagen, där så ej skett i avtalet.

Rättigheter och skyldigheter. Där ej annat avtalats, äger arrendatorn jakt- och fiskerätten; han får icke taga skog och torv i annan mån, än avtalet bestämmer, ej heller avhända fastigheten annat än det, som är att hänföra till dess årliga avkastning, icke är den en ypperlig växt att bekläda husväggar, verandor m. m.

Armbågen kallas den led, som bildas av överarmbenets undre ända och övre ändan av underarms- och armbågs-benet. (Se för övr. Benställning och Skelett.)E. N—m.

Arméost, benämning på en ostsort, avsedd för proviantering av manskapet vid lägerplatserna; fordran på minst 12 proc. fett i torrämnehalten.L. Fr. R.

Arnica. Se Slåttergubbe.

Aromatiska ämnen, egentl. ämnen som sprida vällukt. Åtskilliga fodervächter innehålla egendomligt luktande ämnen, vilka inverka på deras smaklighet för djuren. Starkt luktande ämnen, såsom kumarin i vårbrodd, melot m. fl. växter samt myntaarternas flyktiga oljor, göra växterna mindre smakliga för djuren, medan den svagare doft, som i allmänhet utmärker friska vegetabiliska fodermedel, gör dem begärliga, och å andra sidan förtäras smak- och luktlösa fodermedel, såsom urlakat hö, pulpa, stärkelse, mindre gärna och tillgodogöras mindre väl. Olika djurslag hava i detta avseende olika utpräglat smaksinne; får och getter älska särskilt starkt aromatiskt doftande växter, såsom hedväxtligheten, under det att nötkreatur och svin äro mindre känsliga för sådana.

I handeln förekomma en del aptitretande medel, likasom vissa »kraft och hälsofoder», som uppgivas öka djurens matlust, tillväxt, mjölkmängd eller mjölkens fetthalt. Dessa innehålla vanligen jämte mjöl av olika sorter, ss. linfrö, olika sädesslag, kli, även kryddor, koksalt m. m.

För att göra lukt- och smaklöst foder begärligare och förbättra dess tillgodogörande bör det blandas med andra fodermedel, som tilltala djurens smaksinne, såsom friskt hö, maltgrodd, melass, palm- och kokoskakor m. m. och koksalt. Om så sker, äro särskilda smakmedel, innehållande kryddor, såsom anis, fänkål, bockhorn m. fl., vilka hava liknande, kryddverkan, obehövliga.H. J. Dft.

Aromatiska ämnen användas även i läkekonsten ; deras verksamma beståndsdelar utgöras huvudsakligen av s. k. eteriska oljor, kamferarter eller vissa andra flyktiga ämnen av en vanligen angenäm kryddlukt (»aromatisk» lukt). De aromatiska medlen (»aromatika») användas oftast som aptitretande och digestionsförbättrande, »magstärkande» (se d. o.) medel, i det de anses dels genom sin angenäma lukt, dels genom sin retande inverkan på munnens och magsäckens slemhinnor (på reflexväg — se art. Nervsystemet) framkalla avsöndring av spott och magsaft samt ökade rörelser hos magsäck och tarmkanal. Dessa processer åtföljas av stegrad hungerkänsla. På matsmältningens förlopp ha dessa medel däremot intet direkt gynnsamt inflytande. Ehuru de sålunda huvudsakligen användas för ovan nämnda ändamål, så kan med vissa av dem ernås effekt även på andra organ, nämligen på dem, medels vilka de aromatiska ämnena åter utsöndras ur kroppen: njurarna och lungorna. De flesta eteriska oljor utskiljas genom njurarna och reta därvid till ökad urinavsöndring, varför vissa aromatika ha användning som urindrivande medel (se d. o.). Det finnes även eteriska oljor, som avgå från kroppen genom lungorna (t. ex. de som förekomma i anis), och därvid verka dels svagt antiseptiskt, dels slemlösande vid katarrer i luftvägarna. — Några av våra vanligare kryddor hänföras i medicinen till de aromatiska medlen, så t. ex. kummin, anis och fänkål, vilka utgöras av frukterna av flockblomstriga växter. Vidare räknas hit enbär, d. v. s. enens (Juniperus communis) mogna »bärkottar», och kalmusrot. Se dessa ord. Av dessa från djurmedicinsk synpunkt viktigaste aromatiska läkemedlen bruka ett eller ett par ingå tillsammans med karlsbadersalt (se art. Avförande medel) eller andra liknande saltblandningar i »aptitpulver», avsedda att givas i en mängd av vanligen 1—2 matskedar på (kraft-) fodret dagligen under en à två veckor åt kreatur vid bristande foderlust.*

Arrende är upplåtelse av nyttjanderätt till jord mot lega.

1. Jordbruksarrende. Lag $^{14}/_{6}$ 1907 om nyttjanderätt till jordegendom tillämpas å, alla efter 1908 års ingång uppgjorda avtal.

Avtalets form och tid. Avtalet skall upprättas skriftligen, där ej parterna komma överens att åtnöjas med muntligt avtal. Det skall ingås för viss tid, högst 50 år, i fråga om fastighet på landet eller ock för arrendatorns livstid, undantagsvis också för upplåtarens livstid (exempel fideikommiss). Arrende på obestämd tid (efter uppsägning) är icke tillåtet; ingås sådant, skall avtalet anses vara ingånget för 5 år. Har vid arrende för viss tid jordägaren icke inom 2 månader efter arrendetidens utgång anmanat arrendatorn avflytta, skall likaledes avtalet anses förlängt 5 år. Förbehåll för upplåtaren eller hans efterträdare att frånträda avtalet före arrendetidens slut är regelmässigt utan laga verkan. — Fardag är 14 mars. Fjorton dagar därförut äger tillträdaren få åt sig upplåten hälften i husen.

Arrendeavgift. Arrende i penningar eller naturalster skall, då ej annat avtalas, gäldas sist 3 månader före arrendeårs utgång. Antalet dagsverken, där sådana skola utgå, skall vara fixt angivet i avtalet. Sättet för utgörandet regleras av lagen, där så ej skett i avtalet.

Rättigheter och skyldigheter. Där ej annat avtalats, äger arrendatorn jakt- och fiskerätten; han får icke taga skog och torv i annan mån, än avtalet bestämmer, ej heller avhända fastigheten annat än det, som är att hänföra till dess årliga avkastning, icke är den en ypperlig växt att bekläda husväggar, verandor m. m.

Armbågen kallas den led, som bildas av överarmbenets undre ända och övre ändan av underarms- och armbågs-benet. (Se för övr. Benställning och Skelett.)E. N—m.

Arméost, benämning på en ostsort, avsedd för proviantering av manskapet vid lägerplatserna; fordran på minst 12 proc. fett i torrämnehalten.L. Fr. R.

Arnica. Se Slåttergubbe.

Aromatiska ämnen, egentl. ämnen som sprida vällukt. Åtskilliga fodervächter innehålla egendomligt luktande ämnen, vilka inverka på deras smaklighet för djuren. Starkt luktande ämnen, såsom kumarin i vårbrodd, melot m. fl. växter samt myntaarternas flyktiga oljor, göra växterna mindre smakliga för djuren, medan den svagare doft, som i allmänhet utmärker friska vegetabiliska fodermedel, gör dem begärliga, och å andra sidan förtäras smak- och luktlösa fodermedel, såsom urlakat hö, pulpa, stärkelse, mindre gärna och tillgodogöras mindre väl. Olika djurslag hava i detta avseende olika utpräglat smaksinne; får och getter älska särskilt starkt aromatiskt doftande växter, såsom hedväxtligheten, under det att nötkreatur och svin äro mindre känsliga för sådana.

I handeln förekomma en del aptitretande medel, likasom vissa »kraft och hälsofoder», som uppgivas öka djurens matlust, tillväxt, mjölkmängd eller mjölkens fetthalt. Dessa innehålla vanligen jämte mjöl av olika sorter, ss. linfrö, olika sädesslag, kli, även kryddor, koksalt m. m.

För att göra lukt- och smaklöst foder begärligare och förbättra dess tillgodogörande bör det blandas med andra fodermedel, som tilltala djurens smaksinne, såsom friskt hö, maltgrodd, melass, palm- och kokoskakor m. m. och koksalt. Om så sker, äro särskilda smakmedel, innehållande kryddor, såsom anis, fänkål, bockhorn m. fl., vilka hava liknande, kryddverkan, obehövliga.H. J. Dft.

Aromatiska ämnen användas även i läkekonsten ; deras verksamma beståndsdelar utgöras huvudsakligen av s. k. eteriska oljor, kamferarter eller vissa andra flyktiga ämnen av en vanligen angenäm kryddlukt (»aromatisk» lukt). De aromatiska medlen (»aromatika») användas oftast som aptitretande och digestionsförbättrande, »magstärkande» (se d. o.) medel, i det de anses dels genom sin angenäma lukt, dels genom sin retande inverkan på munnens och magsäckens slemhinnor (på reflexväg — se art. Nervsystemet) framkalla avsöndring av spott och magsaft samt ökade rörelser hos magsäck och tarmkanal. Dessa processer åtföljas av stegrad hungerkänsla. På matsmältningens förlopp ha dessa medel däremot intet direkt gynnsamt inflytande. Ehuru de sålunda huvudsakligen användas för ovan nämnda ändamål, så kan med vissa av dem ernås effekt även på andra organ, nämligen på dem, medels

vilka de aromatiska ämnena åter utsöndras ur kroppen: njurarna och lungorna. De flesta eteriska oljor utskiljas genom njurarna och reta därvid till ökad urinavsöndring, varför vissa aromatika ha användning som urindrivande medel (se d. o.). Det finnes även eteriska oljor, som avgå från kroppen genom lungorna (t. ex. de som förekomma i anis), och därvid verka dels svagt antiseptiskt, dels slemlösande vid katarrer i luftvägarna. — Några av våra vanligare kryddor hänföras i medicinen till de aromatiska medlen, så t. ex. kummin, anis och fänkål, vilka utgöras av frukterna av flockblomstriga växter. Vidare räknas hit enbär, d. v. s. enens (Juniperus communis) mogna »bärkottar», och kalmusrot. Se dessa ord. Av dessa från djurmedicinsk synpunkt viktigaste aromatiska läkemedlen bruka ett eller ett par ingå tillsammans med karlsbadersalt (se art. Avförande medel) eller andra liknande saltblandningar i »aptitpulver», avsedda att givas i en mängd av vanligen 1—2 matskedar på (kraft-) fodret dagligen under en à två veckor åt kreatur vid bristande foderlust.*

Arrende är upplåtelse av nyttjanderätt till jord mot lega.

1. Jordbruksarrende. Lag $^{14}/_{6}$ 1907 om nyttjanderätt till jordegendom tillämpas å, alla efter 1908 års ingång uppgjorda avtal.

Avtalets form och tid. Avtalet skall upprättas skriftligen, där ej parterna komma överens att åtnöjas med muntligt avtal. Det skall ingås för viss tid, högst 50 år, i fråga om fastighet på landet eller ock för arrendatorns livstid, undantagsvis också för upplåtarens livstid (exempel fideikommiss). Arrende på obestämd tid (efter uppsägning) är icke tillåtet; ingås sådant, skall avtalet anses vara ingånget för 5 år. Har vid arrende för viss tid jordägaren icke inom 2 månader efter arrendetidens utgång anmanat arrendatorn avflytta, skall likaledes avtalet anses förlängt 5 år. Förbehåll för upplåtaren eller hans efterträdare att frånträda avtalet före arrendetidens slut är regelmässigt utan laga verkan. — Fardag är 14 mars. Fjorton dagar därförut äger tillträdaren få åt sig upplåten hälften i husen.

Arrendeavgift. Arrende i penningar eller naturalster skall, då ej annat avtalas, gäldas sist 3 månader före arrendeårs utgång. Antalet dagsverken, där sådana skola utgå, skall vara fixt angivet i avtalet. Sättet för utgörandet regleras av lagen, där så ej skett i avtalet.

Rättigheter och skyldigheter. Där ej annat avtalats, äger arrendatorn jakt- och fiskerätten; han får icke taga skog och torv i annan mån, än avtalet bestämmer, ej heller avhända fastigheten annat än det, som är att hänföra till dess årliga avkastning, icke är den en ypperlig växt att bekläda husväggar, verandor m. m.

Armbågen kallas den led, som bildas av överarmbenets undre ända och övre ändan av underarms- och armbågs-benet. (Se för övr. Benställning och Skelett.)E. N—m.

Arméost, benämning på en ostsort, avsedd för proviantering av manskapet vid lägerplatserna; fordran på minst 12 proc. fett i torrämnehalten.L. Fr. R.

Arnica. Se Slåttergubbe.

Aromatiska ämnen, egentl. ämnen som sprida vällukt. Åtskilliga foderväxter innehålla egendomligt luktande ämnen, vilka inverka på deras smaklighet för djuren. Starkt luktande ämnen, såsom kumarin i vårbrodd, melot m. fl. växter samt myntaarternas flyktiga oljor, göra växterna mindre smakliga för djuren, medan den svagare doft, som i allmänhet utmärker friska vegetabiliska fodermedel, gör dem begärliga, och å andra sidan förtäras smak- och luktlösa fodermedel, såsom urlakat hö, pulpa, stärkelse, mindre gärna och tillgodogöras mindre väl. Olika djurslag hava i detta avseende olika utpräglat smaksinne; får och getter älska särskilt starkt aromatiskt doftande växter, såsom hedväxtligheten, under det att nötkreatur och svin äro mindre känsliga för sådana.

I handeln förekomma en del aptitretande medel, likasom vissa »kraft och hälsofoder», som uppgivas öka djurens matlust, tillväxt, mjölkmängd eller mjölkens fetthalt. Dessa innehålla vanligen jämte mjöl av olika sorter, ss. linfrö, olika sädesslag, kli, även kryddor, koksalt m. m.

För att göra lukt- och smaklöst foder begärligare och förbättra dess tillgodogörande bör det blandas med andra fodermedel, som tilltala djurens smaksinne, såsom friskt hö, maltgrodd, melass, palm- och kokoskakor m. m. och koksalt. Om så sker, äro särskilda smakmedel, innehållande kryddor, såsom anis, fänkål, bockhorn m. fl., vilka hava liknande, kryddverkan, obehövliga.H. J. Dft.

Aromatiska ämnen användas även i läkekonsten ; deras verksamma beståndsdelar utgöras huvudsakligen av s. k. eteriska oljor, kamferarter eller vissa andra flyktiga ämnen av en vanligen angenäm kryddlukt (»aromatisk» lukt). De aromatiska medlen (»aromatika») användas oftast som aptitretande och digestionsförbättrande, »magstärkande» (se d. o.) medel, i det de anses dels genom sin angenäma lukt, dels genom sin retande inverkan på munnens och magsäckens slemhinnor (på reflexväg — se art. Nervsystemet) framkalla avsöndring av spott och magsaft samt ökade rörelser hos magsäck och tarmkanal. Dessa processer åtföljas av stegrad hungerkänsla. På matsmältningens förlopp ha dessa medel däremot intet direkt gynnsamt inflytande. Ehuru de sålunda huvudsakligen användas för ovan nämnda ändamål, så kan med vissa av dem ernås effekt även på andra organ, nämligen på dem, medels vilka de aromatiska ämnena åter utsöndras ur kroppen: njurarna och lungorna. De flesta eteriska oljor utskiljas genom njurarna och reta därvid till ökad urinavsöndring, varför vissa aromatika ha användning som urindrivande medel (se d. o.). Det finnes även eteriska oljor, som avgå från kroppen genom lungorna (t. ex. de som förekomma i anis), och därvid verka dels svagt antiseptiskt, dels slemlösande vid katarrer i luftvägarna. — Några av våra vanligare kryddor hänföras i medicinen till de aromatiska medlen, så t. ex. kummin, anis och fänkål, vilka utgöras av frukterna av flockblomstriga växter. Vidare räknas hit enbär, d. v. s. enens (Juniperus communis) mogna »bärkottar», och kalmusrot. Se dessa ord. Av dessa från djurmedicinsk synpunkt viktigaste aromatiska läkemedlen bruka ett eller ett par ingå tillsammans med karlsbadersalt (se art. Avförande medel) eller andra liknande saltblandningar i »aptitpulver», avsedda att givas i en mängd av vanligen 1—2 matskedar på (kraft-) fodret dagligen under en à två veckor åt kreatur vid bristande foderlust.*

Arrende är upplåtelse av nyttjanderätt till jord mot lega.

1. Jordbruksarrende. Lag $^{14}/_{6}$ 1907 om nyttjanderätt till jordegendom tillämpas å, alla efter 1908 års ingång uppgjorda avtal.

Avtalets form och tid. Avtalet skall upprättas skriftligen, där ej parterna komma överens att åtnöjas med muntligt avtal. Det skall ingås för viss tid, högst 50 år, i fråga om fastighet på landet eller ock för arrendatorns livstid, undantagsvis också för upplåtarens livstid (exempel fideikommiss). Arrende på obestämd tid (efter uppsägning) är icke tillåtet; ingås sådant, skall avtalet anses vara ingånget för 5 år. Har vid arrende för viss tid jordägaren icke inom 2 månader efter arrendetidens utgång anmanat arrendatorn avflytta, skall likaledes avtalet anses förlängt 5 år. Förbehåll för upplåtaren eller hans efterträdare att frånträda avtalet före arrendetidens slut är regelmässigt utan laga verkan. — Fardag är 14 mars. Fjorton dagar därförut äger tillträdaren få åt sig upplåten hälften i husen.

Arrendeavgift. Arrende i penningar eller naturalster skall, då ej annat avtalas, gäldas sist 3 månader före arrendeårs utgång. Antalet dagsverken, där sådana skola utgå, skall vara fixt angivet i avtalet. Sättet för utgörandet regleras av lagen, där så ej skett i avtalet.

Rättigheter och skyldigheter. Där ej annat avtalats, äger arrendatorn jakt- och fiskerätten; han får icke taga skog och torv i annan mån, än avtalet bestämmer, ej heller avhända fastigheten annat än det, som är att hänföra till dess årliga avkastning, ickesvedja och bränna jord, icke bortföra gödsel, ej heller stråfoder, med undantag dock för det fall, då vid arrendetidens slut jordägaren underlåter att efter hembud till halvt gångbart pris lösa kvarvarande stråfoder. Arrendatorn skall svara för all skatt och tunga å jord utom bevillning. Arrendatorn skall återställa jord och byggnader i lika gott skick, som han mottog dem.

Upplåtaren ansvarar för i arrendeavtalet lämnade areal- och andra uppgifter samt för vad arrendatorn går i mistning av på grund av tredje mans bättre rätt eller på grund av skiftesförrättning eller dom i ägotvist eller för minskning eller försämring genom naturhändelser.

Rätt till uppsägning eller jämkning. I de i föregående stycke nämnda fall äger arrendatorn rätt att efter omständigheterna få arrendet nedsatt, uppsäga avtalet och njuta skadestånd.

Jordägaren å sin sida kan uppsäga arrendator, som efter fastighetens värdeökning i vissa fall (på grund av skifte och dikningsföretag) ej vill vidkännas skälig höjning i arrendeavgiften. — övergår fastigheten å annan ägare, äger arrendatorn ändock sitta kvar, om avtalets bestånd förbehållits i förhållande till nya ägaren, eller om avtalet var intecknat, eller om överlåtelsen av fastigheten skett efter det arrendatorn redan tillträtt egendomen; föreligger i sistnämnda fall icke skriftligt arrendeavtal, kan dock nya ägaren uppsäga arrendatorn inom 3 månader från överlåtelsen. A. av fideikommissegendom för viss tid eller arrendatorns livstid gäller i regel även för annan innehavare än upplåtaren, men enl. lag $^{13}/_{5}$ 1921 äger rätten att efter ansökan av fideikommissinnehavare under vissa förhållanden förklara a., som synes oskäligt, ej för honom bindande.

Arrenderätten är förverkad och jordägaren berättigad att uppsäga arrendet och kräva skadestånd i åtskilliga fall, såsom om arrendatorn dröjer mer än en månad med erläggande av arrendet, om han vanvårdar fastigheten eller nyttjar den till annat ändamål eller frångår fastställd odlingsplan eller dyl., om han upplåter fastighet eller del därav till annan, om han bortför stråfoder eller gödsel, om han förövar åverkan eller olovligen jagar eller fiskar, om han å fastigheten olovligen försäljer rusdrycker, om han mot förbud inhyser främmande och underlåter att på tillsägelse avlägsna honom, om han, där avtalet eljes innehåller bestämmelser, vars iakttagande måste anses vara för jordägaren av synnerlig vikt, åsidosätter sådan bestämmelse. Finnes i dessa fall vad arrendatorn låtit komma sig till last vara av ringa betydenhet, må ej arrendatorn skiljas från arrendet, liksom i vissa fall icke heller, där rättelse skett före uppsägningen, eller, i andra, jordägaren icke uppsagt inom 6 månader efter vunnen kännedom om förverkandeanledningen. — Är äganderätten förverkad, äger

arrendatorn kvarsitta till nästa fardag efter uppsägningen, där ej rätten eller överexekutor prövar skäligt ålägga honom att avflytta tidigare. Skall eljest arrende upphöra efter uppsägning, sker avträdet å den fardag, som inträffar näst efter 6 månader från uppsägningen. Hade arrendatorn ej tillträtt fastigheten, när uppsägningen skedde, skall avtalet genast upphöra att gälla. Vid livstidsarrende skall, när arrendet upphör till följd av arrendatorns eller hans änkas död, avträdet ske å den fardag, som inträffar näst efter 6 månader efter dödsfallet. — Uppsägning skall ske skriftligen eller med två vittnen, där ej skriftligt erkännande om uppsägningen lämnas.

Överlåtelse. Arrendatorn äger ej utan jordägarens medgivande upplåta fastigheten eller del därav åt annan. Men är arrendet slutet för viss tid över 20 år, har arrendatorn rätt att sätta annan i sitt ställe, där ej jordägaren föredrager att gälda arrendatorn skälig lösen, vars belopp i brist av åsämjande bestämmes av skiljenämnd; därifrån kan klagas till domstol. Samma rätt, men oberoende av arrendetidens längd, har dödsboet efter arrendator, som dör före arrendetidens utgång, såvida icke arrendeavtalet innehåller, att avtalet skall förfalla vid arrendatorns före arrendetidens utgång inträffade död. Vid livstids arrende njuter arrendatorns hustru, där äktenskapet var ingånget, innan avtalet slöts, efter mannens död arrendet till godo. Går hon i nytt gifte, må jordägaren uppsäga avtalet.

Till- och avträde. Fastighetens skick vid till- och avträdet skall fastslås genom syn. Annan bevisning härom är icke tillåten. Vid synen uppskattas vad det skulle kosta att sätta jord och byggnader i gott skick; summan av dessa kostnader kallas husröteersättning. Är husrötan större vid avträdessynen än vid tillträdessynen, skall arrendatorn gälda skillnaden (husrötebrist). Är husrötan mindre, äger arrendatorn uppbära skillnaden. Eljest äger arrendatorn i regeln icke uppbära ersättning för utförda förbättringar; har han täckdikat enligt godkänd plan, får han dock ersättning för värdet av tegelrören. I vissa fall, där jordägaren (på grund av avtal eller efter vådahändelse) varit skyldig att uppföra byggnad, men sådant uraktlåtit, må arrendatorn, där han ej hellre uppsäger arrendet, själv utföra arbetet mot gottgörelse. Uppför arrendatorn eljest byggnad i stället för byggnad, som han mottagit, äger han viss ersättningsrätt, där jordägaren godkänt planen eller byggnaden eljes prövas lämplig. Har arrendatorn eljes byggt eller planerat eller nedlagt kostnad, hembjude han det jordägaren till inlösen, när han frånträder arrendet; kommer ej inlösen till stånd, äger arrendatorn bortföra vad han

påkostat, dock först efter det han gäldat värdet av ingående materialier, som hämtats från fastigheten. — Häftar arrendatorn vid avträdet i skuld för arrendeavgift eller för husröta eller för utskyld eller avgift, för vilken arrendatorn skall svara, har jordägaren, där avtalet är skriftligt, viss rätt att kvarhålla arrendatorns egendom; desslikes, där jordägaren enligt skriftlig avhandling lämnat arrendatorn kreatur eller redskap eller annat till fastighetens bruk och därför betingad lega är ogulden, eller arrendatorn icke gitter avlämna vad jordägaren tillkommer.

Norrländska arrendelagen $^{25}/_{6}$ 1909 med tillägg $^{10}/_{5}$ 1912 gäller för Norrbottens, Västerbottens, Västernorrlands, Jämtlands och Gävleborgs län samt vissa socknar av Kopparbergs län, nämligen när arrendet omfattar inrösningsjord till en vidd av minst 4 ha. och jorden vid avtalets ingående äges av bolag eller förening för ekonomisk verksamhet eller av enskild person, som icke är mantalsskriven å fastigheten eller å fastighet, som är i sambruk med densamma. Denna lag är betydligt strängare mot jordägaren än den allmänna arrendelagen. De viktigaste skiljaktigheterna äro: Avtalet måste upprättas skriftligt. Domstol kan, om jordägaren vägrar upprätta skriftligt avtal, på yrkande av brukaren stadfästa arrenderätten med ledning av vad om avtalet kan utrönas. Avtal må ej ingås på kortare tid än 15 år eller på livstid; är tiden annorledes bestämd, anses avtalet ingånget på 15 år; likaledes anses avtalet förlängt på 15 år, då jordägaren icke inom 6 månader anmanat avgående arrendator att flytta. Arrendatorn äger rätt att i avtalet förbehålla sig rätt att uppsäga avtalet före tidens utgång. Inträffar i orten svårare missväxt, äger arrendatorn njuta skälig nedsättning i lega, som utgår i penningar eller naturalster. Liksom enligt allm. nyttjanderättslagen, kan arrendatorn vid kontrakt på viss tid över 20 år lämna arrendet; sådan rätt har han här även, då 5 år gått av arrende på kortare tid än 20 år. Jordägaren åligger att vid tillträdet tillhandahålla arrendatorn för jordbrukets bedrivande nödiga byggnader, så ock att under arrendetiden vid behov ombygga dem samt att verkställa större reparationer. Brister jordägaren häri, kan arrendatorn fordra syn, som ålägger jordägaren att bygga inom viss tid och uppskattar kostnaden. Utför icke jordägaren arbetet, äger arrendatorn i stället utföra det mot den bestämda kostnaden eller att uppsäga avtalet. Vid tillträdet skall jordägaren jämväl ha utfört alla mindre reparationer samt överlämna fastigheten i ett efter ortens sed behörigt skick. Arrendatorn äger bättra vad häri brister, mot ersättning.

Har arrendatorn genom nyodling eller jordförbättring på ett varaktigt sätt ökat fastighetens värde, kan ersättning vid avträdet tillerkännas honom. Arrendator får utföra nyodling, dock ej utan jordägarens medgivande å mark, där det finnes ståndskog eller växtligt ungskogsbestånd. Arrendatorn skall under arrendetiden fullgöra mindre reparationer samt i övrigt så underhålla fastigheten, att icke något under arrendetiden försämras. Eftersätter arrendatorn detta, blir han ersättningsskyldig.

Arrendatorn är berättigad att på lämpligt ställe på den arrenderade jorden, eller, om denna utgör allenast visst område av en jordägaren tillhörig fastighet, å annan mark, som hör till fastigheten, efter anvisning taga erforderligt virke till vedbrand och till de arrendatorn åliggande reparationer samt till hägnader, redskap m. m. Har jordägaren under arrendetiden så uthuggit skogen, att den ej räcker till åt arrendatorn, är jordägaren pliktig på annat sätt tillhandahålla det felande. Finnes ej erforderligt bete för vinterfödda hästar och nötkreatur, äger arrendatorn rätt till bete å övrig skog eller mark, som hör till fastigheten, dock ej där märkligt intrång skulle ske å i skogsvårdssyfte vidtagna anordningar. Arrendatorn får ej förpliktas ansvara för annan skatt eller tunga, än som enligt lag åligger brukare, samt för vägunderhåll in natura. — Norrländska arrendelagens bestämmelser äro, i motsats mot vad i allmänhet gäller om allmänna arrendelagens bestämmelser, tvingande, d. v. s. sådana villkor i arrendeavtalet, som strida mot lagens bestämmelser, äro utan verkan. — K. B. kan i vissa fall dispensera från lagens tillämpning, då allmänna nyttjanderättslagens bestämmelser träda i tillämpning. Innehåller träffat arrendeavtal, att dispens skall sökas, förfaller avtalet, där dispens vägras.

II. Lägenhetsarrende äger rum, då jord upplåtits icke för jordbruk, utan till ex. för upplagsplats, uppförande av byggnad för bostadsändamål eller fabriksdrift o. d. Samma regler som för jordbruksarrende gälla i stort sett för lägenhetsarrende; dock naturligtvis icke sådana, som direkt hänföra sig till jordbruket, såsom stadgandena om syner, hävdeskyldighet, byggnads- och underhållsskyldighet, täckdikning, bortförande av gödsel och foder, ävensom en del andra stadganden. Dyligt arrende får även ingås på obestämd tid med ömsesidig uppsägningstid.

III. Med arrende betecknas också stundom sådan inskränkt nyttjanderätt till fast egendom, som består i rätt att å fastighet avverka skog eller att där taga torv, ler, grus, sten eller annat, som icke är att hänföra till fastighetens vanliga avkastning, eller att jaga eller att fiska. Här är fråga om nyttjanderätt endast i visst avseende (partiell nyttjanderätt) och som icke är förenad med besittning av fastigheten. Hithörande avtal kunna ifråga om fastighet på landet ingås på bestämd tid, högst 50 år, eller på nyttjanderättshavarens livstid, dock att, där

upplåtelsen avser allenast eller huvudsakligen rätt att annorledes än till husbehov avverka skog, längsta tid för rättighetens bestånd är 5 år. Avtalen kunna intecknas.

IV. Kronoarrende. Kronans jordegendomar med därtill hörande skogsmark, som ej avsättes till kronopark, skola enligt K. k. ang. förändrade grunder för förvaltningen av kronans jordbruksdomäner den $^{4}/_{6}$ 1908 upplåtas på arrende, dock att skog av betydenhet kan undantagas från arrendet med viss utsyningsrätt för arrendatorn, (Jfr Domäner.)

Företrädesrätt till kronoarrende. Därest förre arrendatorn enligt äldre kontrakt är berättigad till optionsrätt eller han innehaft arrendet så lång tid, att denna jämte återstående arrendetiden uppgår till 5 år, och han egendomen väl brukat, skall arrendet, sedan villkoren fastställts av Domänstyrelsen, hembjudas till det sålunda fastställda arrendevärdet åt förre arrendatorn eller hans änka eller barn. Har han efterlämnat både änka och barn eller flera barn, skall egendomen skötas för deras räkning av lämplig person. — Har med Domänstyrelsens medgivande arrendators stärbhusdelägare under de 5 sista arrendeåren övertagit arrendet eller arrendator överlåtit arrendet å barn eller måg, äger vid nya utarrenderingen den, som sålunda blivit innehavare av arrenderätten, för åtnjutande av optionsrätt räkna sig till godo den tid, varunder företrädaren innehaft arrendet. Har arrenderätt övergått till arrendators löftesmän eller konkursbo eller blivit av konkursförvaltning försåld, äge ock, därest arrendatorn uppfyllt villkoren för optionsrätts åtnjutande, optionsrätt rum, oaktat arrendet icke innehafts i så lång tid, att denna tillsammans med återstående tiden kommer att utgöra 5 år; löftesmän och konkursbo skola anmäla lämplig person att för deras räkning handha arrendet. Om efter arrendetids utgång egendomen icke kommer att utarrenderas eller den skall sammanslås med annan egendom till ett arrende, så äger arrendator icke rätt till ersättning för den honom frångångna optionsrätten.

Där egendom upplåtes på arrende under längre tid än 20 år, får regelmässigt överlåtelse av arrende ej ske annorledes än med Domänstyrelsens medgivande. I övrigt skall angående rätt till överlåtelse av arrende utöver vad allmänna arr.-lagen stadgar gälla, att såväl stärbhusdelägare, som icke begagnat sig av dem tillkommande hembudsrätt, som arrendators konkursborgenärer, där ej uppsägning skett, skola vara berättigade att för den del av arrendetiden, som eljest skolat återstå, överlåta arrende på viss person, som av Domänstyrelsen godkännes. Sådan rätt kan ock tillkomma i konkurs försatt arrendators löftesman. — Vilja stärbhusdelägare, konkursborgenärer eller löftesmän för gemensam räkning övertaga arrendet, skola de anmäla lämplig person till handhavande av egendomens skötsel.

Arrendes utbjudande. Utövas icke optionsrätt eller föreligger ej sådan, skall arrendet utbjudas å offentlig auktion. Domänstyrelsen äger då till arrendator antaga den högstbjudande, som för sitt anbud ställt godkänd säkerhet, där anmärkning mot hans frejd icke förekommit och han icke förverkat arrenderätt till kronoegendom under sådana omständigheter, att Domänstyrelsen finner honom till arrendator olämplig. Om antagligt anbud, motsvarande minst det åsatta arrendevärdet, icke avgivits, utbjudes arrendet å ny auktion, därvid Domänstyrelsen kan upplåta arrendet åt den högst bjudande eller, om antagligt anbud icke erhålles, förordna efter omständigheterna om egendomens skötsel. Ej må någon klaga över att hans anbud ej antagits.

Vid utarrendering av jordbruksegendom på kortare tid än 20 år ävensom av fiske eller annan lägenhet, som ej är att till jordbruksegendom hänföra, förfares på sätt Domänstyrelsen för varje fall finner lämpligast.

Arrendes omfattning och villkor. A. av jordbruksegendom omfattar i regel 20 år; för annan kronans fastighet enligt bestämmelse av Domänstyrelsen för varje särskilt fall. Arrendevillkoren fastställas av nämnda myndighet, sedan noggrann undersökning skett. Avgiften skall alltid utgå i penningar. Hör till arrenderad egendom andel i härads- eller sockenallmänning eller rätt till annan förmån utom egendomens område, kommer det arrendatorn till godo, där ej annat stadgas. Den husröteersättning, som avträdaren enligt syn kan kännas skyldig att utgiva, må tillträdaren berättigas uppbära.

Byggnadsskyldighet. Arrendator åligger att städse i fullgott skick underhålla byggnader och anläggningar. Arrendators nybyggnadsskyldighet skall före utarrenderingen noggrant bestämmas och i kontraktet angivas. Domänstyrelsen kan medgiva uppförande av annan byggnad och att sådan överbyggnad må arrendatorn gottgöras genom eftergift i arrende eller, vid egendoms avträdande, av ny arrendator. Om på grund av särskilt förhållande hemman eller lägenhet anses lämpligen kunna utan åbyggnad utarrenderas, må arrendatorn befrias från all byggnadsskyldighet.

Brandförsäkring. Arrendatorn åligger att bekosta åbyggnadernas brandförsäkring till deras fulla uppskattade värde. Inträffar brandskada, åligger arrendatorn att bota skadan till den omfattning Domänst. bestämmer och med den brandskadeersättning, som erhålles. Kronan uppbär ersättningen, som tillhandahålles arrendatorn i den mån för byggnaderna erfordras, överstiger byggnadskostnaden ersättningen, gottgöres arrendatorn det överskjutande beloppet genom eftergift å

närmaste årens arrende eller, vid egendomens avträdande, av den nya arrendatorn.

Nyodling må ske endast i den mån kontraktet innehåller eller särskilt medgives. För vissa företag för torrläggning eller ängsvattning enligt fastställd plan liksom för större odlings- eller täckdikningsarbete kan Domänstyrelsen medgiva gottgörelse genom minskning i arrendeavgiften. På samma sätt förfares med arrendatorn tillkommande ersättning för tegelrör.

Hävd. Arrendatorn åligger att uppföra och underhålla stängsel samt att i alla avseenden väl hävda och i god växtkraft behålla åker och äng. Domänstyrelsen kan medge undantag från förbudet att från egendomen bortföra stråfoder. Gödsel får ej bortföras.

Avträde. Arrendator åligger att året före egendomens avträdande verkställa trädesbruk samt höstplöjning, gräsfrö- och höstsädessådd, för vilket allt jämte utsädet ny arrendator skall lämna ersättning. Avträdande arrendator skall tillika utan ersättning tillhandahålla tillträdaren viss mängd stråfoder. Den lösningsrätt till stråfoder, som allmänna arrendelagen tillerkänner jordägaren, tillkommer här tillträdaren.

Borgen. Arrendator skall för fullgörande av arrendevillkoren ställa borgen av minst 2 vederhäftiga personer, de där borga en för bägge och bägge för en såsom för egen skuld. Borgen kan ersättas av annan säkerhet.

Besiktning. Egendomen skall vart femte år eller oftare besiktigas av Domänintendenten eller den som K. B. i hans ställe förordnar. Avträdessyn för avträdande arrendatorn är i regel tillträdessyn för den tillträdande. Kostnaderna erläggas till hälften av vardera. Det ersättningsbelopp, som må tillkomma tillträdaren efter avdrag av värdet å de för hans räkning av företrädaren fullgjorda prestationer, tillhandahålles honom av K. B., som uttager beloppet hos den betalningsskyldige.E. T.

Om arrende av odlingslägenheter å kronoparker och överloppsmarker i de 6 nordligare länen, se Skogstorp.

V. Nedsättning av oskäligt arrende. Enligt provisorisk lag $^{28}/_{6}$ 1918 och sedan förnyad mot oskälig arrendestegring kan arrendator i fall av oberäknad prisstegring å varor, i vilka avgälden utgår, påfordra skälig andel i prisstegringen, om den utfästa legan i följd härav blivit uppenbart oskälig. Denna rätt gäller endast beträffande avtal, slutet före $^{1}/_{10}$ 1917. Genom lag $^{22}/_{6}$ 1921 gäller detsamma om nedsättning i arbetsskyldighet, som åligger arrendator enligt kontrakt, slutet före $^{1}/_{1}$ 1918. Sämjas jordägare och arrendator ej om jämkningen, får denna ej överstiga hälften av prisstegringen och avgöres av en nämnd av 3 personer, 1 vald av vardera parten och 1 av K. B. i länet. Tredskas part att utse ledamot, äger domaren eller utmätningsmännen i orten därom förordna. Klagan över nämndens beslut anhängiggöres vid domstol inom 30 dagar.

Arsenik (kern. tecken: As) är ett metalliknande element, som förekommer i en del arsenikmineral, antingen i fri form eller bundet vid svavel eller vanligast i förbindelse med metaller. Dylika arsenikföreningar förekomma i mycket stor utsträckning, ehuru i regel i mycket liten mängd, inblandade i andra mineral, malmer, svavelkis, stenkol m. fl. A. är därför en synnerligen vanlig förorening i kemisk-tekniska produkter, beredda direkt eller indirekt av mineral, såsom i svavelsyra, framställd ur svavelkis, och i produkter, till vilkas beredande sådan svavelsyra begagnats, t. ex. saltsyra, soda, superfosfat, färgämnen m. m. likasom i små mängder i åkerjord, ur vilken växterna kunna upptaga små arsenikmängder. Även djurkroppen anses av vissa forskare innehålla arsenik som normal beståndsdel, dock i utomordentligt små mängder och ej jämnt fördelad på alla vävnader — sköldkörteln skall innehålla mest, därnäst huden och hornbildningarna.

Kemiska egenskaper och föreningar. A. är i fri form en spröd, gråvit, metalliknande kropp, som upphettad i luften förbrinner till arseniktrioxid under utvecklande av vitlökslukt. Arsenikens viktigaste förening, arseniktrioxiden (rättare: arsenikhexaoxid, As_4O_6), även kallad arseniksyrlighet (populärt: »vit a.», »vitt», »råttgift» eller »merkurium»), utgör glas- eller porslinslika klumpar eller ett vitt, fint kristallmjöl, som saknar lukt och smak samt är svårlösligt i vatten. Den är en svag syra, som med baser bildar vattenlösliga salter, arseniter. Genom upptagande av syre övergår arseniksyrligheten till arsenikpentoxid (As_2O_5), vars hydrat kallas arseniksyra och salter arsenater. Om vätgas utvecklas vid närvaro av a. i någon form, bildas arsenikväte (H_3As), en brännbar, egendomligt luktande gas, som, om den ledes över ett glödande ställe av ett glasrör, sönderfaller under avsättande av arsenikspegel i rörets kallare delar. (Marshska provet för påvisande av arsenik.) Från medicinsk synpunkt ha flera organiska föreningar, i vilka a. ingår, på senare åren förvärvat sig ett stort intresse; viktigast av dessa äro atoxyl (paraaminofenylarseniksyrat natrium) och salvarsan (dioxidiaminoarsenobensol). Jfr Gift.

— Fysiologiska verkningar och medicinsk användning. Flyktiga a.-föreningar och sådana, som äro lösliga eller lätt kunna bringas i löslig form, äro även i ganska små mängder giftiga. Den största giftigheten för djurorganismen synes a.-väte hava, likasom en del andra, ej närmare kända, flyktiga a.-föreningar, som bildas, då vissa

närmaste årens arrende eller, vid egendomens avträdande, av den nya arrendatorn.

Nyodling må ske endast i den mån kontraktet innehåller eller särskilt medgives. För vissa företag för torrläggning eller ängsvattning enligt fastställd plan liksom för större odlings- eller täckdikningsarbete kan Domänstyrelsen medgiva gottgörelse genom minskning i arrendeavgiften. På samma sätt förfares med arrendatorn tillkommande ersättning för tegelrör.

Hävd. Arrendatorn åligger att uppföra och underhålla stängsel samt att i alla avseenden väl hävda och i god växtkraft behålla åker och äng. Domänstyrelsen kan medge undantag från förbudet att från egendomen bortföra stråfoder. Gödsel får ej bortföras.

Avträde. Arrendator åligger att året före egendomens avträdande verkställa trädesbruk samt höstplöjning, gräsfrö- och höstsädessådd, för vilket allt jämte utsädet ny arrendator skall lämna ersättning. Avträdande arrendator skall tillika utan ersättning tillhandahålla tillträdaren viss mängd stråfoder. Den lösningsrätt till stråfoder, som allmänna arrendelagen tillerkänner jordägaren, tillkommer här tillträdaren.

Borgen. Arrendator skall för fullgörande av arrendevillkoren ställa borgen av minst 2 vederhäftiga personer, de där borga en för bägge och bägge för en såsom för egen skuld. Borgen kan ersättas av annan säkerhet.

Besiktning. Egendomen skall vart femte år eller oftare besiktigas av Domänintendenten eller den som K. B. i hans ställe förordnar. Avträdessyn för avträdande arrendatorn är i regel tillträdessyn för den tillträdande. Kostnaderna erläggas till hälften av vardera. Det ersättningsbelopp, som må tillkomma tillträdaren efter avdrag av värdet å de för hans räkning av företrädaren fullgjorda prestationer, tillhandahålles honom av K. B., som uttager beloppet hos den betalningsskyldige.E. T.

Om arrende av odlingslägenheter å kronoparker och överloppsmarker i de 6 nordligare länen, se Skogstorp.

V. Nedsättning av oskäligt arrende. Enligt provisorisk lag $^{28}/_{6}$ 1918 och sedan förnyad mot oskälig arrendestegring kan arrendator i fall av oberäknad prisstegring å varor, i vilka avgälden utgår, påfordra skälig andel i prisstegringen, om den utfästa legan i följd härav blivit uppenbart oskälig. Denna rätt gäller endast beträffande avtal, slutet före $^{1}/_{10}$ 1917. Genom lag $^{22}/_{6}$ 1921 gäller detsamma om nedsättning i arbetsskyldighet, som åligger arrendator enligt kontrakt, slutet före $^{1}/_{1}$ 1918. Sämjas jordägare och arrendator ej om jämkningen, får denna ej överstiga hälften av prisstegringen och avgöres av en nämnd av 3 personer, 1 vald av vardera parten och 1 av K. B. i länet. Tredskas part att utse ledamot, äger domaren eller utmätningsmännen i orten därom förordna. Klagan över nämndens beslut anhängiggöres vid domstol inom 30 dagar.

Arsenik (kern. tecken: As) är ett metalliknande element, som förekommer i en del arsenikmineral, antingen i fri form eller bundet vid svavel eller vanligast i förbindelse med

metaller. Dylika arsenikföreningar förekomma i mycket stor utsträckning, ehuru i regel i mycket liten mängd, inblandade i andra mineral, malmer, svavelkis, stenkol m. fl. A. är därför en synnerligen vanlig förorening i kemisk-tekniska produkter, beredda direkt eller indirekt av mineral, såsom i svavelsyra, framställd ur svavelkis, och i produkter, till vilkas beredande sådan svavelsyra begagnats, t. ex. saltsyra, soda, superfosfat, färgämnen m. m. likasom i små mängder i åkerjord, ur vilken växterna kunna upptaga små arsenikmängder. Även djurkroppen anses av vissa forskare innehålla arsenik som normal beståndsdel, dock i utomordentligt små mängder och ej jämnt fördelad på alla vävnader — sköldkörteln skall innehålla mest, därnäst huden och hornbildningarna.

Kemiska egenskaper och föreningar. A. är i fri form en spröd, gråvit, metalliknande kropp, som upphettad i luften förbrinner till arseniktrioxid under utvecklande av vitlökslukt. Arsenikens viktigaste förening, arseniktrioxiden (rättare: arsenikhexaoxid, As_4O_6), även kallad arseniksyrlighet (populärt: »vit a.», »vitt», »råttgift» eller »merkurium»), utgör glas- eller porslinslika klumpar eller ett vitt, fint kristallmjöl, som saknar lukt och smak samt är svårlösligt i vatten. Den är en svag syra, som med baser bildar vattenlösliga salter, arseniter. Genom upptagande av syre övergår arseniksyrligheten till arsenikpentoxid (As_2O_5), vars hydrat kallas arseniksyra och salter arsenater. Om vätgas utvecklas vid närvaro av a. i någon form, bildas arsenikväte (H_3As), en brännbar, egendomligt luktande gas, som, om den ledes över ett glödande ställe av ett glasrör, sönderfaller under avsättande av arsenikspegel i rörets kallare delar. (Marshska provet för påvisande av arsenik.) Från medicinsk synpunkt ha flera organiska föreningar, i vilka a. ingår, på senare åren förvärvat sig ett stort intresse; viktigast av dessa äro atoxyl (paraaminofenylarseniksyrat natrium) och salvarsan (dioxidiaminoarsenobensol). Jfr Gift.

— Fysiologiska verkningar och medicinsk användning. Flyktiga a.-föreningar och sådana, som äro lösliga eller lätt kunna bringas i löslig form, äro även i ganska små mängder giftiga. Den största giftigheten för djurorganismen synes a.-väte hava, likasom en del andra, ej närmare kända, flyktiga a.-föreningar, som bildas, då vissa

mögelsvampar (t. ex. *Penicillium brevicaule*) växa på arsenikhaltigt underlag. Förhållandevis mindre giftiga äro ovan nämnda oorganiska a.-föreningar. (Den dödliga dosen av arseniksyrlighet är för människan c:a 0.1 gr.) Även för mikroorganismer med undantag av mögelsvampar är arsenik ett starkt gift, vadan dess föreningar äro antiseptiska (se d.o.). Arsenikens verkningar på djurorganismen äro av växlande art, beroende huvudsakligen på de tillförda mängdernas storlek. Till stor del är verkningssättet okänt utom beträffande resultaten. Små mängder arseniksyrlighet orsaka sålunda på ej närmare känt sätt en minskning av omsättningsprocesserna i djurkroppen med åtföljande besparing av näringsämnena, ökad ansättning av fett- och äggvita. Hårremmen blir glänsande. Bildningen av röda blodkroppar påverkas gynnsamt liksom av järnmedicin. Bentillväxten hos växande djur röner en liknande inverkan som av små fosformängder, d. v. s. längdtillväxten sker raskare och under bildning av tjockare lager tät benvävnad. På dessa omständigheter grundar sig arsenikens stora användning i människo- och djurmedicinen som »stärkande» medel vid »blodbrist» och svaghetstillstånd i allmänhet. Hästhandlare använda i bedrägligt syfte a.-ingivning åt mindervärdiga hästar för att få dem i bättre kondition före salubjudandet. Om de små a.-mängder, som anses finnas i djurkroppen normalt, hava någon fysiologisk betydelse, är ej känt. Giftverkningarna, som inträda vid tillförande av större arsenikdoser, kunna vara rätt olikartade: häftiga retningssymptom från matsmältningskanalen (kräkningar, smärtor, diarré), sänkt blodtryck, stegrad ämnesomsättning, svaghet ända till förlamning av muskulaturen etc. Hos husdjuren träda vanligen sjukdomstecknen från fodersmältningsapparaten i förgrunden. Tidigare har man ansett, att de där åstadkomna inflammationsprocesserna skulle vara beroende på a.-syrlighetens lokalt frätande verkan. Orsaken är emellertid huvudsakligen att söka i förlamning av de finare blodkärlens i tarmväggen muskulatur med sänkt blodtryck, förlångsammad blodcirkulation och förändrade förhållanden för ämnesutbytet genom kärlväggarna som följd. (Se vidare art. Förgiftning.) A.-syrligheten användes stundom i lösning eller salvor som frätmedel till avlägsnande av svulster, t. ex. strålsvamp och inkar, samt som tvättmedel mot skabb hos får och hästar. Insprutningar av salvarsan begagnas mot lungröta hos häst. (Se Antiseptiska medel.) På grund av arsenikens stora giftighet bör under inga omständigheter djurägare annat än på veterinärs ordination giva sina djur a.-haltig medicin. Användning av a.-syrlighet eller annat a.-gift till förgörande av råttor eller andra skadedjur ävensom till betning av utsäde är enligt svensk lag förbjudet, likaså innehavande utan laga skäl av a. För dödande av skadliga trädgårdsinsekter är dock användning av a.-haltiga färger (t. ex. schweinfurther- eller kejsargrönt, ett dubbelsalt av kopparарsenit och ättiksyrad kopparoxid) tillåten. Genom längre tids vistelse i rum, tapetserade med arsenikhaltiga tapeter eller målade med arsenikhaltiga färger, kan hos människor åstadkommas förgiftning, likaså genom användning av arsenikhaltiga klädesplagg; orsakerna härtill äro inandning av bildade flyktiga a.-föreningar och a.-haltigt damm. Av dessa anledningar får ej enligt svensk lag i boningsrum finnas tapet eller färganstrykning, som per 200 cm^2 yta innehåller 0.20 mg. a. eller därvöver. Samma bestämmelse gäller för rättighet att saluhålla tapet och papper. Vävnad, som försäljes, får ej innehålla 0.20 mg. a. eller däröver per 50 cm^2 yta och garn ej denna mängd per 2.5 gr.*

Arsenikbad eller tvättning med lösningar innehållande arseniksyrlighet användes förr i stor utsträckning emot löss i synnerhet till nötkreatur. Metoden ger utmärkt resultat, men användningen av erforderliga stora mängder arsenik var vådlig för människors hälsa och blev därför i lag förbjuden. Det finnes andra mindre farliga medel mot ohyra. (Se d. o.)A. B —n.

Art, betecknar i allmänhet sammanfattningen av alla individ, som överensstämma med varandra i avseende på vissa väsentliga, ärftliga egenskaper, och som under normala förhållanden kunna lämna fruktbar avkomma med varandra. Avkomma efter parning av olika arter är däremot oftast icke eller blott föga fruktbar. Artbegreppet är för övrigt, särskilt i fråga om växterna, mycket svävande och artbegränsningen godtycklig, i det att ofta olika meningar råda om vad som skall räknas som en art. Många av Linnés arter hava, såsom alltför omfattande, uppdelats, och en sådan uppdelning fortgår alltjämt, men även händer att arter, som förut ansetts skilda, sammanslås. Även inom växt- och djurarter, såsom de för närvarande uppfattas, förekomma ärftliga variationer, varför de i sin ordning kunna uppdelas i grupper av lägre ordning.

a. Växtarter ha sålunda uppdelats i underarter eller varieteter, vilka överensstämma med varandra i avseende på artens samtliga väsentliga egenskaper men avvika från varandra i avseende på vissa mindre väsentliga. Men icke heller underarterna eller varieteterna äro ärftligt enhetliga, utan bestå i sin tur av i regel en mängd, som det vill synas, ärftligt skilda småformer, elementarарter, rena linjer, biotyper; (se Ärftlighet). Beteckningen sort, som endast brukas om odlade växter, har också en mycket obestämd betydelse. Närmast skulle den kunna sägas utgöra en sådan elementarart eller blandning av sådana, som odlas i stort.

mögelsvampar (t. ex. *Penicillium brevicaule*) växa på arsenikhaltigt underlag. Förhållandevis mindre giftiga äro ovan nämnda oorganiska a.-föreningar. (Den dödliga dosen av arseniksyrlighet är för människan c:a 0.1 gr.) Även för mikroorganismer med undantag av mögelsvampar är arsenik ett starkt gift, vadan dess föreningar äro antiseptiska (se d.o.). Arsenikens verkningar på djurorganismen äro av växlande art, beroende huvudsakligen på de tillförda mängdernas storlek. Till stor del är verkningssättet okänt utom beträffande resultaten. Små mängder arseniksyrlighet orsaka sålunda på ej närmare känt sätt en minskning av omsättningsprocesserna i djurkroppen med åtföljande besparing av näringsämnena, ökad ansättning av fett- och äggvita. Hårremmen blir glänsande. Bildningen av röda blodkroppar påverkas gynnsamt liksom av järnmedicin. Bentillväxten hos växande djur röner en liknande inverkan som av små fosformängder, d. v. s. längdtillväxten sker raskare och under bildning av tjockare lager tät benvävnad. På dessa omständigheter grundar sig arsenikens stora användning i människo- och djurmedicinen som »stärkande» medel vid »blodbrist» och svaghetstillstånd i allmänhet. Hästhandlare använda i bedrägligt syfte a.-ingivning åt mindervärdiga hästar för att få dem i bättre kondition före salubjudandet. Om de små a.-mängder, som anses finnas i djurkroppen normalt, hava någon fysiologisk betydelse, är ej känt. Giftverkningarna, som inträda vid tillförande av större arsenikdoser, kunna vara rätt olikartade: häftiga retningssymptom från matsmältningskanalen (kräkningar, smärtor, diarré), sänkt blodtryck, stegrad ämnesomsättning, svaghet ända till förlamning av muskulaturen etc. Hos husdjuren träda vanligen sjukdomstecknen från fodersmältningsapparaten i förgrunden. Tidigare har man ansett, att de där åstadkomna inflammationsprocesserna skulle vara beroende på a.-syrlighetens lokalt frätande verkan. Orsaken är emellertid huvudsakligen att söka i förlamning av de finare blodkärlens i tarmväggen muskulatur med sänkt blodtryck, förlångsammad blodcirkulation och förändrade förhållanden för ämnesutbytet genom kärlväggarna som följd. (Se vidare art. Förgiftning.) A.-syrligheten användes stundom i lösning eller salvor som frätmedel till avlägsnande av svulster, t. ex. strålsvamp och inkar, samt som tvättmedel mot skabb hos får och hästar. Insprutningar av salvarsan begagnas mot lungröta hos häst. (Se Antiseptiska medel.) På grund av arsenikens stora giftighet bör under inga omständigheter djurägare annat än på veterinärs ordination giva sina djur a.-haltig medicin. Användning av a.-syrlighet eller annat a.-gift till förgörande av råttor eller andra skadedjur ävensom till betning av utsäde är enligt svensk lag förbjudet, likaså innehavande utan laga skäl av a. För dödande av skadliga trädgårdsinsekter är dock användning av a.-haltiga färger (t. ex. schweinfurther- eller kejsargrönt, ett dubbelsalt av kopparарsenit och ättiksyrad kopparoxid) tillåten. Genom längre tids vistelse i rum, tapetserade med arsenikhaltiga tapeter eller målade med arsenikhaltiga färger, kan hos människor åstadkommas förgiftning, likaså genom användning av arsenikhaltiga klädesplagg; orsakerna härtill äro inandning av bildade flyktiga a.-föreningar och a.-haltigt damm. Av dessa anledningar får ej enligt svensk lag i boningsrum finnas tapet eller färganstrykning, som per 200 cm^2 yta innehåller 0.20 mg. a. eller därvöver. Samma bestämmelse gäller för rättighet att saluhålla tapet och papper. Vävnad, som försäljes, får ej innehålla 0.20 mg. a. eller däröver per 50 cm^2 yta och garn ej denna mängd per 2.5 gr.*

Arsenikbad eller tvättning med lösningar innehållande arseniksyrlighet användes förr i stor utsträckning emot löss i synnerhet till nötkreatur. Metoden ger utmärkt resultat, men användningen av erforderliga stora mängder arsenik var vådlig för människors hälsa och blev därför i lag förbjuden. Det finnes andra mindre farliga medel mot ohyra. (Se d. o.)A. B —n.

Art, betecknar i allmänhet sammanfattningen av alla individ, som överensstämma med varandra i avseende på vissa väsentliga, ärftliga egenskaper, och som under normala förhållanden kunna lämna fruktbar avkomma med varandra. Avkomma efter parning av olika arter är däremot oftast icke eller blott föga fruktbar. Artbegreppet är för övrigt, särskilt i

fråga om växterna, mycket svävande och artbegränsningen godtycklig, i det att ofta olika meningar råda om vad som skall räknas som en art. Många av Linnés arter hava, såsom alltför omfattande, uppdelats, och en sådan uppdelning fortgår alltjämt, men även händer att arter, som förut ansetts skilda, sammanslås. Även inom växt- och djurarter, såsom de för närvarande uppfattas, förekomma ärftliga variationer, varför de i sin ordning kunna uppdelas i grupper av lägre ordning.

a. Växtarter ha sålunda uppdelats i underarter eller varieteter, vilka överensstämma med varandra i avseende på artens samtliga väsentliga egenskaper men avvika från varandra i avseende på vissa mindre väsentliga. Men icke heller underarterna eller varieteterna äro ärftligt enhetliga, utan bestå i sin tur av i regel en mängd, som det vill synas, ärftligt skilda småformer, elementararter, rena linjer, biotyper; (se Ärftlighet). Beteckningen sort, som endast brukas om odlade växter, har också en mycket obestämd betydelse. Närmast skulle den kunna sägas utgöra en sådan elementarart eller blandning av sådana, som odlas i stort.

Endast den sort, som består av en enda elementarart (biotyp), förtjänar att kallas sortren. Ordet stam betecknar en underavdelning av sorten och användes företrädesvis för sådana korsbefruktare som rotfrukter och vallväxter. Ofta benämnes stammen efter den plats eller gård, där den uppdragits, den ort, varifrån den härleder sig. Elit är närmast liktydigt med en föryngring av en sort eller stam, vare sig det är en blott föryngring, en renodling eller resultat av ytterligare urval och förädling. (Se Förädling.)

Förhållandet belyses av följande exempel: Allt hos oss odlat korn betraktas vanligen som tillhörande en art; inom denna särskiljas 4 varieteter eller underarter: 1. glesaxigt, lutande tvåradskorn, 2. upprätt, tätaxigt tvåradskorn, 3. vanligt sexradskorn och 4. äkta sexrads- eller stjärnkorn. Var och en av dessa varieteter omfattar en mångfald ärftligt skilda småformer (elementararter), av vilka några utvalts och odlas såsom sorter, såsom Svalövssorterna Prinsess, Gullkorn och Chevalier II (tillhörande glesaxigt tvåradskorn), Svanhals och Primus (av tätaxigt tvåradskorn). Av dessa hava tid efter annan utlämnats nya eliter, likasom av de olika betsorterna (Eckendorfer, Barres m. fl.) nya stammar eller eliter då och då se dagen. Ras användes om växter i olika betydelse, än ungefär liktydigt med varietet, än med elementarart.

b. Djurarter. Ras, använt om djur, betyder ungefär detsamma som underart eller varietet, men medan den senare uppkommer genom naturligt urval, beror rasens uppkomst mer eller mindre på människans direkta inflytande. Naturraser eller oförädlade lantraser ha uppkommit genom djurens anpassning efter de ortliga förhållanden, under vilka de levat. Av dessa har genom avsiktligt urval med bibehållande av rasens typiska karaktär bildats förädlade lantraser, medan kulturraserna äro av människan mera fullständigt omdanade i visst bestämt syfte. Inom raserna skiljer man ofta mellan olika stammar med ärftliga olikheter, uppkomna till följd av de olika grundsatser, efter vilka avelsurvalet skett på olika gårdar. Vid stammens daning kunna även tillfälliga orsaker, såsom uppfödning, vård m. m. spela in, men de därav framkallade stamkaraktärerna äro tillfälliga, d. v. s. gå icke i arv utan upphöra med orsaken. Om en stam sprides, så att alla eller flertalet djur inom ett större område präglas av dess egenskaper, uppstår en underras, ett slag eller en typ, — man talar t. ex. om ayrshiredjur av skotsk och av skånsk typ — och dylik underras kan utvecklas vidare i samma riktning, så att därav en helt ny ras uppstår. De djur, som inom en stam härstamma från samma moder, bilda en familj. Med blodlinje menas egentligen avkomman av 2 till sin ärftliga beskaffenhet fullt likartade, konstanta individ, ärftligt lika homozygoter (se Ärftlighet), och blir i denna betydelse lika med biotyp. Dylika individ äro väl tänkbara, men knappt möjliga att finna, varför ock uttrycket blodlinje inom den praktiska djuraveln användes i mindre sträng betydelse.H. T—n.

Artemisia, ett släkte av fleråriga korgblomstriga växter (Compositæ), med i klasar sittande små runda blomkorgar utan strålblommor. Bland i Sverige vilda arter märkas: Malört, A. *Absinthium* L., en alnshög gråluden ört med hängande små, gula blomkorgar i rika klasar; växer invid vägar och tomter, företrädesvis på torr och stenig mark. Användes på grund av sin halt av bittra ämnen som mag- och maskmedel (malörtsdroppar, malörtsbrännvin, farmakopéns summitates Absinthii) och inköpes därför av apoteken. Toppen och de blommande sidogrenarna med friska blad avstrykas och torkas. Ätes av får och getter. Jfr Bittermedel. — Gråbynke, gråbo, gråbua, bönor, *A. vulgaris* L., en väl meterhög ört med under vitludna, ovan gröna, dubbelt pardelade blad och små brungrå blomkorgar i talrika klasar; växer allmänt vid vägar och kan, då den sprider sig till åkrar, bliva ett till följd av sina djupa rötter besvärligt ogräs. De torkade rötterna hava svagt medicinska egenskaper.

Som odlad förekommer, dock numera blott obetydligt:

Dragon, *A. Dracunculus* L., en från Sibirien härstammande högvuxen, rent grön ört, med hela blad (de nedersta stundom 3-delade) och små vitaktiga blomkorgar. Örten användes som krydda i soppa, bland inlagda gurkor och till beredande av dragonättika. Fortplantas genom delning och sticklingar under glas på högsommaren eller genom frösådd i kruka eller drivbänk. Omplanteras vart 3—4 år. På hösten bör den nedskäras och jorden omkring plantorna omgrävas. Går till på all jord.

Som »bladväxter» odlas *A. annua* och *gracilis* L. Se Blomsterodling.

Åbrodd, *A. abrotanum* L., från medelhavstrakterna har av gammalt odlats i täpporna som luktört och till svettdrivande medel.

Artär, pulsåder. Se Blodomlopp.

Arvejord, — Fast egendom på landet, förvärvad genom arv i motsats till avlingejord, som är jord på landet, förvärvad genom annat fång än arv.E. T.

Arvenhet. Se Ärftlighet.

Arvicola. Se Sork.

Arvplasma, Arvsubstans, betecknar den eller de delar av könscellernas cellkärnor, som äro bärare av de ärftliga egenskaperna, och som omedelbart övergå från föräldrarnas könsceller i avkommans, från den ena generationens i den andras. Den är alltså kontinuerlig och sammanknyter i oavbruten följd de olika generationerna med varandra. Alla

Endast den sort, som består av en enda elementarart (biotyp), förtjänar att kallas sortren. Ordet stam betecknar en underavdelning av sorten och användes företrädesvis för sådana korsbefruktare som rotfrukter och vallväxter. Ofta benämnes stammen efter den plats eller gård, där den uppdragits, den ort, varifrån den härleder sig. Elit är närmast liktydigt med en föryngring av en sort eller stam, vare sig det är en blott föryngring, en renodling eller resultat av ytterligare urval och förädling. (Se Förädling.)

Förhållandet belyses av följande exempel: Allt hos oss odlat korn betraktas vanligen som tillhörande en art; inom denna särskiljas 4 varieteter eller underarter: 1. glesaxigt, lutande tvåradskorn, 2. upprätt, tätaxigt tvåradskorn, 3. vanligt sexradskorn och 4. äkta sexrads- eller stjärnkorn. Var och en av dessa varieteter omfattar en mångfald ärftligt skilda småformer (elementararter), av vilka några utvalts och odlas såsom sorter, såsom Svalövssorterna Prinsess, Gullkorn och Chevalier II (tillhörande glesaxigt tvåradskorn), Svanhals och Primus (av tätaxigt tvåradskorn). Av dessa hava tid efter annan utlämnats nya eliter, likasom av de olika betsorterna (Eckendorfer, Barres m. fl.) nya stammar eller eliter då och då se dagen. Ras användes om växter i olika betydelse, än ungefär liktydigt med varietet, än med elementarart.

b. Djurarter. Ras, använt om djur, betyder ungefär detsamma som underart eller varietet, men medan den senare uppkommer genom naturligt urval, beror rasens uppkomst mer eller mindre på människans direkta inflytande. Naturraser eller oförädlade lantraser ha uppkommit genom djurens anpassning efter de ortliga förhållanden, under vilka de levat. Av dessa har genom avsiktligt urval med bibehållande av rasens typiska karaktär bildats förädlade lantraser, medan kulturraserna äro av människan mera fullständigt omdanade i visst bestämt syfte. Inom raserna skiljer man ofta mellan olika stammar med ärftliga olikheter, uppkomna till följd av de olika grundsatser, efter vilka avelsurvalet skett på olika gårdar. Vid stammens daning kunna även tillfälliga orsaker, såsom uppfödning, vård m. m. spela in, men de därav framkallade stamkaraktärerna äro tillfälliga, d. v. s. gå icke i arv utan upphöra med orsaken. Om en stam sprides, så att alla eller flertalet djur inom ett större område präglas av dess egenskaper, uppstår en underras, ett slag eller en typ, — man talar t. ex. om ayrshiredjur av skotsk och av skånsk typ — och dylik underras kan utvecklas vidare i samma riktning, så att därav en helt ny ras uppstår. De djur, som inom en stam härstamma från samma moder, bilda en familj. Med blodlinje menas egentligen avkomman av 2 till sin ärftliga beskaffenhet fullt likartade, konstanta individ, ärftligt lika homozygoter (se Ärftlighet), och blir i denna betydelse lika med biotyp. Dylika individ äro väl tänkbara, men knappt möjliga att finna, varför ock uttrycket blodlinje inom den praktiska djuraveln användes i mindre sträng betydelse.H. T—n.

Artemisia, ett släkte av fleråriga korgblomstriga växter (Compositæ), med i klasar sittande små runda blomkorgar utan strålblommor. Bland i Sverige vilda arter märkas: Malört, A. *Absinthium* L., en alnshög gråluden ört med hängande små, gula blomkorgar i rika klasar; växer invid vägar och tomter, företrädesvis på torr och stenig mark. Användes på grund av sin halt av bittra ämnen som mag- och maskmedel (malörtsdroppar, malörtsbrännvin, farmakopéns summitates Absinthii) och inköpes därför av apoteken. Toppen och de blommande sidogrenarna med friska blad avstrykas och torkas. Ätes av får och getter. Jfr Bittermedel. — Gråbynke, gråbo, gråbua, bönor, *A. vulgaris* L., en väl meterhög ört med under vitludna, ovan gröna, dubbelt pardelade blad och små brungrå blomkorgar i talrika klasar; växer allmänt vid vägar och kan, då den sprider sig till åkrar, bliva ett till följd av sina djupa rötter besvärligt ogräs. De torkade rötterna hava svagt medicinska egenskaper.

Som odlad förekommer, dock numera blott obetydligt:

Dragon, *A. Dracunculus* L., en från Sibirien härstammande högvuxen, rent grön ört, med hela blad (de nedersta stundom 3-delade) och små vitaktiga blomkorgar. Örten användes som

krydda i soppa, bland inlagda gurkor och till beredande av dragonättika. Fortplantas genom delning och sticklingar under glas på högsommaren eller genom frösådd i kruka eller drivbänk. Omplanteras vart 3—4 år. På hösten bör den nedskäras och jorden omkring plantorna omgrävas. Går till på all jord.

Som »bladväxter» odlas *A. annua* och *gracilis* L. Se Blomsterodling.

Åbrodd, *A. abrotanum* L., från medelhavstrakterna har av gammalt odlats i täpporna som luktört och till svettdrivande medel.

Artär, pulsåder. Se Blodomlopp.

Arvejord, — Fast egendom på landet, förvärvad genom arv i motsats till avlingejord, som är jord på landet, förvärvad genom annat fång än arv.E. T.

Arvenhet. Se Ärftlighet.

Arvicola. Se Sork.

Arvplasma, Arvsubstans, betecknar den eller de delar av könscellernas cellkärnor, som äro bärare av de ärftliga egenskaperna, och som omedelbart övergå från föräldrarnas könsceller i avkommans, från den ena generationens i den andras. Den är alltså kontinuerlig och sammanknyter i oavbruten följd de olika generationerna med varandra. Alla

Endast den sort, som består av en enda elementarart (biotyp), förtjänar att kallas sortren. Ordet stam betecknar en underavdelning av sorten och användes företrädesvis för sådana korsbefruktare som rotfrukter och vallväxter. Ofta benämnes stammen efter den plats eller gård, där den uppdragits, den ort, varifrån den härleder sig. Elit är närmast liktydigt med en föryngring av en sort eller stam, vare sig det är en blott föryngring, en renodling eller resultat av ytterligare urval och förädling. (Se Förädling.)

Förhållandet belyses av följande exempel: Allt hos oss odlat korn betraktas vanligen som tillhörande en art; inom denna särskiljas 4 varieteter eller underarter: 1. glesaxigt, lutande tvåradskorn, 2. upprätt, tätaxigt tvåradskorn, 3. vanligt sexradskorn och 4. äkta sexrads- eller stjärnkorn. Var och en av dessa varieteter omfattar en mångfald ärftligt skilda småformer (elementararter), av vilka några utvalts och odlas såsom sorter, såsom Svalövssorterna Prinsess, Gullkorn och Chevalier II (tillhörande glesaxigt tvåradskorn), Svanhals och Primus (av tätaxigt tvåradskorn). Av dessa hava tid efter annan utlämnats nya eliter, likasom av de olika betsorterna (Eckendorfer, Barres m. fl.) nya stammar eller eliter då och då se dagen. Ras användes om växter i olika betydelse, än ungefär liktydigt med varietet, än med elementarart.

b. Djurarter. Ras, använt om djur, betyder ungefär detsamma som underart eller varietet, men medan den senare uppkommer genom naturligt urval, beror rasens uppkomst mer eller mindre på människans direkta inflytande. Naturraser eller oförädlade lantraser ha uppkommit genom djurens anpassning efter de ortliga förhållanden, under vilka de levat. Av dessa har genom avsiktligt urval med bibehållande av rasens typiska karaktär bildats förädlade lantraser, medan kulturraserna äro av människan mera fullständigt omdanade i visst bestämt syfte. Inom raserna skiljer man ofta mellan olika stammar med ärftliga olikheter, uppkomna till följd av de olika grundsatser, efter vilka avelsurvalet skett på olika gårdar. Vid stammens daning kunna även tillfälliga orsaker, såsom uppfödning, vård m. m. spela in, men de därav framkallade stamkaraktärerna äro tillfälliga, d. v. s. gå icke i arv utan upphöra med orsaken. Om en stam sprides, så att alla eller flertalet djur inom ett större område präglas av dess egenskaper, uppstår en underras, ett slag eller en typ, — man talar t. ex. om ayrshiredjur av skotsk och av skånsk typ — och dylik underras kan utvecklas vidare i samma riktning, så att därav en helt ny ras uppstår. De djur, som inom en stam härstamma från samma moder, bilda en familj. Med blodlinje menas egentligen avkomman av 2 till sin ärftliga beskaffenhet fullt likartade, konstanta individ, ärftligt lika homozygoter (se Ärftlighet), och blir i denna betydelse lika med biotyp. Dylika individ äro väl tänkbara, men knappt möjliga att finna, varför ock uttrycket blodlinje inom den praktiska djuraveln användes i mindre sträng betydelse.H. T—n.

Artemisia, ett släkte av fleråriga korgblomstriga växter (Compositæ), med i klasar sittande små runda blomkorgar utan strålblommor. Bland i Sverige vilda arter märkas: Malört, A. *Absinthium* L., en alnshög gråluden ört med hängande små, gula blomkorgar i rika klasar; växer invid vägar och tomter, företrädesvis på torr och stenig mark. Användes på grund av sin halt av bittra ämnen som mag- och maskmedel (malörtsdroppar, malörtsbrännvin, farmakopéns summitates Absinthii) och inköpes därför av apoteken. Toppen och de blommande sidogrenarna med friska blad avstrykas och torkas. Ätes av får och getter. Jfr Bittermedel. — Gråbynke, gråbo, gråbua, bönor, *A. vulgaris* L., en väl meterhög ört med under vitludna, ovan gröna, dubbelt pardelade blad och små brungrå blomkorgar i talrika klasar; växer allmänt vid vägar och kan, då den sprider sig till åkrar, bliva ett till följd av sina djupa rötter besvärligt ogräs. De torkade rötterna hava svagt medicinska egenskaper.

Som odlad förekommer, dock numera blott obetydligt:

Dragon, *A. Dracunculus* L., en från Sibirien härstammande högvuxen, rent grön ört, med hela blad (de nedersta stundom 3-delade) och små vitaktiga blomkorgar. Örten användes som

krydda i soppa, bland inlagda gurkor och till beredande av dragonättika. Fortplantas genom delning och sticklingar under glas på högsommaren eller genom frösådd i kruka eller drivbänk. Omplanteras vart 3—4 år. På hösten bör den nedskäras och jorden omkring plantorna omgrävas. Går till på all jord.

Som »bladväxter» odlas *A. annua* och *gracilis* L. Se Blomsterodling.

Åbrodd, *A. abrotanum* L., från medelhavstrakterna har av gammalt odlats i täpporna som luktört och till svettdrivande medel.

Artär, pulsåder. Se Blodomlopp.

Arvejord, — Fast egendom på landet, förvärvad genom arv i motsats till avlingejord, som är jord på landet, förvärvad genom annat fång än arv.E. T.

Arvenhet. Se Ärftlighet.

Arvicola. Se Sork.

Arvplasma, Arvsubstans, betecknar den eller de delar av könscellernas cellkärnor, som äro bärare av de ärftliga egenskaperna, och som omedelbart övergå från föräldrarnas könsceller i avkommans, från den ena generationens i den andras. Den är alltså kontinuerlig och sammanknyter i oavbruten följd de olika generationerna med varandra. Alla

Endast den sort, som består av en enda elementarart (biotyp), förtjänar att kallas sortren. Ordet stam betecknar en underavdelning av sorten och användes företrädesvis för sådana korsbefruktare som rotfrukter och vallväxter. Ofta benämnes stammen efter den plats eller gård, där den uppdragits, den ort, varifrån den härleder sig. Elit är närmast liktydigt med en föryngring av en sort eller stam, vare sig det är en blott föryngring, en renodling eller resultat av ytterligare urval och förädling. (Se Förädling.)

Förhållandet belyses av följande exempel: Allt hos oss odlat korn betraktas vanligen som tillhörande en art; inom denna särskiljas 4 varieteter eller underarter: 1. glesaxigt, lutande tvåradskorn, 2. upprätt, tätaxigt tvåradskorn, 3. vanligt sexradskorn och 4. äkta sexrads- eller stjärnkorn. Var och en av dessa varieteter omfattar en mångfald ärftligt skilda småformer (elementararter), av vilka några utvalts och odlas såsom sorter, såsom Svalövssorterna Prinsess, Gullkorn och Chevalier II (tillhörande glesaxigt tvåradskorn), Svanhals och Primus (av tätaxigt tvåradskorn). Av dessa hava tid efter annan utlämnats nya eliter, likasom av de olika betsorterna (Eckendorfer, Barres m. fl.) nya stammar eller eliter då och då se dagen. Ras användes om växter i olika betydelse, än ungefär liktydigt med varietet, än med elementarart.

b. Djurarter. Ras, använt om djur, betyder ungefär detsamma som underart eller varietet, men medan den senare uppkommer genom naturligt urval, beror rasens uppkomst mer eller mindre på människans direkta inflytande. Naturraser eller oförädlade lantraser ha uppkommit genom djurens anpassning efter de ortliga förhållanden, under vilka de levat. Av dessa har genom avsiktligt urval med bibehållande av rasens typiska karaktär bildats förädlade lantraser, medan kulturraserna äro av människan mera fullständigt omdanade i visst bestämt syfte. Inom raserna skiljer man ofta mellan olika stammar med ärftliga olikheter, uppkomna till följd av de olika grundsatser, efter vilka avelsurvalet skett på olika gårdar. Vid stammens daning kunna även tillfälliga orsaker, såsom uppfödning, vård m. m. spela in, men de därav framkallade stamkaraktärerna äro tillfälliga, d. v. s. gå icke i arv utan upphöra med orsaken. Om en stam sprides, så att alla eller flertalet djur inom ett större område präglas av dess egenskaper, uppstår en underras, ett slag eller en typ, — man talar t. ex. om ayrshiredjur av skotsk och av skånsk typ — och dylik underras kan utvecklas vidare i samma riktning, så att därav en helt ny ras uppstår. De djur, som inom en stam härstamma från samma moder, bilda en familj. Med blodlinje menas egentligen avkomman av 2 till sin ärftliga beskaffenhet fullt likartade, konstanta individ, ärftligt lika homozygoter (se Ärftlighet), och blir i denna betydelse lika med biotyp. Dylika individ äro väl tänkbara, men knappt möjliga att finna, varför ock uttrycket blodlinje inom den praktiska djuraveln användes i mindre sträng betydelse.H. T—n.

Artemisia, ett släkte av fleråriga korgblomstriga växter (Compositæ), med i klasar sittande små runda blomkorgar utan strålblommor. Bland i Sverige vilda arter märkas: Malört, A. *Absinthium* L., en alnshög gråluden ört med hängande små, gula blomkorgar i rika klasar; växer invid vägar och tomter, företrädesvis på torr och stenig mark. Användes på grund av sin halt av bittra ämnen som mag- och maskmedel (malörtsdroppar, malörtsbrännvin, farmakopéns summitates Absinthii) och inköpes därför av apoteken. Toppen och de blommande

sidogrenarna med friska blad avstrykas och torkas. Ätes av får och getter. Jfr Bittermedel. — Gråbynke, gråbo, gråbua, bönor, *A. vulgaris* L., en väl meterhög ört med under vitludna, ovan gröna, dubbelt pardelade blad och små brungrå blomkorgar i talrika klasar; växer allmänt vid vägar och kan, då den sprider sig till åkrar, bliva ett till följd av sina djupa rötter besvärligt ogräs. De torkade rötterna hava svagt medicinska egenskaper.

Som odlad förekommer, dock numera blott obetydligt:

Dragon, *A. Dracunculus* L., en från Sibirien härstammande högvuxen, rent grön ört, med hela blad (de nedersta stundom 3-delade) och små vitaktiga blomkorgar. Örten användes som krydda i soppa, bland inlagda gurkor och till beredande av dragonättika. Fortplantas genom delning och sticklingar under glas på högsommaren eller genom frösådd i kruka eller drivbänk. Omplanteras vart 3—4 år. På hösten bör den nedskäras och jorden omkring plantorna omgrävas. Går till på all jord.

Som »bladväxter» odlas *A. annua* och *gracilis* L. Se Blomsterodling.

Åbrodd, *A. abrotanum* L., från medelhavstrakterna har av gammalt odlats i täpporna som luktört och till svettdrivande medel.

Artär, pulsåder. Se Blodomlopp.

Arvejord, — Fast egendom på landet, förvärvad genom arv i motsats till avlingejord, som är jord på landet, förvärvad genom annat fång än arv.E. T.

Arvenhet. Se Ärftlighet.

Arvicola. Se Sork.

Arvplasma, Arvsubstans, betecknar den eller de delar av könscellernas cellkärnor, som äro bärare av de ärftliga egenskaperna, och som omedelbart övergå från föräldrarnas könsceller i avkommans, från den ena generationens i den andras. Den är alltså kontinuerlig och sammanknyter i oavbruten följd de olika generationerna med varandra. Alla

Endast den sort, som består av en enda elementarart (biotyp), förtjänar att kallas sortren. Ordet stam betecknar en underavdelning av sorten och användes företrädesvis för sådana korsbefruktare som rotfrukter och vallväxter. Ofta benämnes stammen efter den plats eller gård, där den uppdragits, den ort, varifrån den härleder sig. Elit är närmast liktydigt med en föryngring av en sort eller stam, vare sig det är en blott föryngring, en renodling eller resultat av ytterligare urval och förädling. (Se Förädling.)

Förhållandet belyses av följande exempel: Allt hos oss odlat korn betraktas vanligen som tillhörande en art; inom denna särskiljas 4 varieteter eller underarter: 1. glesaxigt, lutande tvåradskorn, 2. upprätt, tätaxigt tvåradskorn, 3. vanligt sexradskorn och 4. äkta sexrads- eller stjärnkorn. Var och en av dessa varieteter omfattar en mångfald ärftligt skilda småformer (elementararter), av vilka några utvalts och odlas såsom sorter, såsom Svalövssorterna Prinsess, Gullkorn och Chevalier II (tillhörande glesaxigt tvåradskorn), Svanhals och Primus (av tätaxigt tvåradskorn). Av dessa hava tid efter annan utlämnats nya eliter, likasom av de olika betsorterna (Eckendorfer, Barres m. fl.) nya stammar eller eliter då och då se dagen. Ras användes om växter i olika betydelse, än ungefär liktydigt med varietet, än med elementarart.

b. Djurarter. Ras, använt om djur, betyder ungefär detsamma som underart eller varietet, men medan den senare uppkommer genom naturligt urval, beror rasens uppkomst mer eller mindre på människans direkta inflytande. Naturraser eller oförädlade lantraser ha uppkommit genom djurens anpassning efter de ortliga förhållanden, under vilka de levat. Av dessa har genom avsiktligt urval med bibehållande av rasens typiska karaktär bildats förädlade lantraser, medan kulturraserna äro av människan mera fullständigt omdanade i visst bestämt syfte. Inom raserna skiljer man ofta mellan olika stammar med ärftliga olikheter, uppkomna till följd av de olika grundsatser, efter vilka avelsurvalet skett på olika gårdar. Vid stammens daning kunna även tillfälliga orsaker, såsom uppfödning, vård m. m. spela in, men de därav framkallade stamkaraktärerna äro tillfälliga, d. v. s. gå icke i arv utan upphöra med orsaken. Om en stam sprides, så att alla eller flertalet djur inom ett större område präglas av dess egenskaper, uppstår en underras, ett slag eller en typ, — man talar t. ex. om ayrshiredjur av skotsk och av skånsk typ — och dylik underras kan utvecklas vidare i samma riktning, så att därav en helt ny ras uppstår. De djur, som inom en stam härstamma från samma moder, bilda en familj. Med blodlinje menas egentligen avkomman av 2 till sin ärftliga beskaffenhet fullt likartade, konstanta individ, ärftligt lika homozygoter (se Ärftlighet), och blir i denna betydelse lika med biotyp. Dylika individ äro väl tänkbara, men knappt möjliga att finna, varför ock uttrycket blodlinje inom den praktiska djuraveln användes i mindre sträng betydelse.H. T—n.

Artemisia, ett släkte av fleråriga korgblomstriga växter (Compositæ), med i klasar sittande små runda blomkorgar utan strålblommor. Bland i Sverige vilda arter märkas: Malört, A. *Absinthium* L., en alnshög gråluden ört med hängande små, gula blomkorgar i rika klasar; växer invid vägar och tomter, företrädesvis på torr och stenig mark. Användes på grund av sin halt av bittra ämnen som mag- och maskmedel (malörtsdroppar, malörtsbrännvin, farmakopéns summitates Absinthii) och inköpes därför av apoteken. Toppen och de blommande sidogrenarna med friska blad avstrykas och torkas. Ätes av får och getter. Jfr Bittermedel. — Gråbynke, gråbo, gråbua, bönor, *A. vulgaris* L., en väl meterhög ört med under vitludna, ovan gröna, dubbelt pardelade blad och små brungrå blomkorgar i talrika klasar; växer allmänt vid vägar och kan, då den sprider sig till åkrar, bliva ett till följd av sina djupa rötter besvärligt ogräs. De torkade rötterna hava svagt medicinska egenskaper.

Som odlad förekommer, dock numera blott obetydligt:

Dragon, *A. Dracunculus* L., en från Sibirien härstammande högvuxen, rent grön ört, med hela blad (de nedersta stundom 3-delade) och små vitaktiga blomkorgar. Örten användes som krydda i soppa, bland inlagda gurkor och till beredande av dragonättika. Fortplantas genom delning och sticklingar under glas på högsommaren eller genom frösådd i kruka eller drivbänk. Omplanteras vart 3—4 år. På hösten bör den nedskäras och jorden omkring plantorna omgrävas. Går till på all jord.

Som »bladväxter» odlas *A. annua* och *gracilis* L. Se Blomsterodling.

Åbrodd, *A. abrotanum* L., från medelhavstrakterna har av gammalt odlats i täpporna som luktört och till svettdrivande medel.

Artär, pulsåder. Se Blodomlopp.

Arvejord, — Fast egendom på landet, förvärvad genom arv i motsats till avlingejord, som är jord på landet, förvärvad genom annat fång än arv.E. T.

Arvenhet. Se Ärftlighet.

Arvicola. Se Sork.

Arvplasma, Arvsubstans, betecknar den eller de delar av könscellernas cellkärnor, som äro bärare av de ärftliga egenskaperna, och som omedelbart övergå från föräldrarnas könsceller i avkommans, från den ena generationens i den andras. Den är alltså kontinuerlig och sammanknyter i oavbruten följd de olika generationerna med varandra. Alla

Endast den sort, som består av en enda elementarart (biotyp), förtjänar att kallas sortren. Ordet stam betecknar en underavdelning av sorten och användes företrädesvis för sådana korsbefruktare som rotfrukter och vallväxter. Ofta benämnes stammen efter den plats eller gård, där den uppdragits, den ort, varifrån den härleder sig. Elit är närmast liktydigt med en föryngring av en sort eller stam, vare sig det är en blott föryngring, en renodling eller resultat av ytterligare urval och förädling. (Se Förädling.)

Förhållandet belyses av följande exempel: Allt hos oss odlat korn betraktas vanligen som tillhörande en art; inom denna särskiljas 4 varieteter eller underarter: 1. glesaxigt, lutande tvåradskorn, 2. upprätt, tätaxigt tvåradskorn, 3. vanligt sexradskorn och 4. äkta sexrads- eller stjärnkorn. Var och en av dessa varieteter omfattar en mångfald ärftligt skilda småformer (elementararter), av vilka några utvalts och odlas såsom sorter, såsom Svalövssorterna Prinsess, Gullkorn och Chevalier II (tillhörande glesaxigt tvåradskorn), Svanhals och Primus (av tätaxigt tvåradskorn). Av dessa hava tid efter annan utlämnats nya eliter, likasom av de olika betsorterna (Eckendorfer, Barres m. fl.) nya stammar eller eliter då och då se dagen. Ras användes om växter i olika betydelse, än ungefär liktydigt med varietet, än med elementarart.

b. Djurarter. Ras, använt om djur, betyder ungefär detsamma som underart eller varietet, men medan den senare uppkommer genom naturligt urval, beror rasens uppkomst mer eller mindre på människans direkta inflytande. Naturraser eller oförädlade lantraser ha uppkommit genom djurens anpassning efter de ortliga förhållanden, under vilka de levat. Av dessa har genom avsiktligt urval med bibehållande av rasens typiska karaktär bildats förädlade lantraser, medan kulturraserna äro av människan mera fullständigt omdanade i visst bestämt syfte. Inom raserna skiljer man ofta mellan olika stammar med ärftliga olikheter, uppkomna till följd av de olika grundsatser, efter vilka avelsurvalet skett på olika gårdar. Vid stammens daning kunna även tillfälliga orsaker, såsom uppfödning, vård m. m. spela in, men de därav framkallade stamkaraktärerna äro tillfälliga, d. v. s. gå icke i arv utan upphöra med orsaken. Om en stam sprides, så att alla eller flertalet djur inom ett större område präglas av dess egenskaper, uppstår en underras, ett slag eller en typ, — man talar t. ex. om ayrshiredjur av skotsk och av skånsk typ — och dylik underras kan utvecklas vidare i samma riktning, så att därav en helt ny ras uppstår. De djur, som inom en stam härstamma från

samma moder, bilda en familj. Med blodlinje menas egentligen avkomman av 2 till sin ärftliga beskaffenhet fullt likartade, konstanta individ, ärftligt lika homozygoter (se Ärftlighet), och blir i denna betydelse lika med biotyp. Dylika individ äro väl tänkbara, men knappt möjliga att finna, varför ock uttrycket blodlinje inom den praktiska djuraveln användes i mindre sträng betydelse.H. T—n.

Artemisia, ett släkte av fleråriga korgblomstriga växter (Compositæ), med i klasar sittande små runda blomkorgar utan strålblommor. Bland i Sverige vilda arter märkas: Malört, A. *Absinthium* L., en alnshög gråluden ört med hängande små, gula blomkorgar i rika klasar; växer invid vägar och tomter, företrädesvis på torr och stenig mark. Användes på grund av sin halt av bittra ämnen som mag- och maskmedel (malörtsdroppar, malörtsbrännvin, farmakopéns summitates Absinthii) och inköpes därför av apoteken. Toppen och de blommande sidogrenarna med friska blad avstrykas och torkas. Ätes av får och getter. Jfr Bittermedel. — Gråbynke, gråbo, gråbua, bönor, *A. vulgaris* L., en väl meterhög ört med under vitludna, ovan gröna, dubbelt pardelade blad och små brungrå blomkorgar i talrika klasar; växer allmänt vid vägar och kan, då den sprider sig till åkrar, bliva ett till följd av sina djupa rötter besvärligt ogräs. De torkade rötterna hava svagt medicinska egenskaper.

Som odlad förekommer, dock numera blott obetydligt:

Dragon, *A. Dracunculus* L., en från Sibirien härstammande högvuxen, rent grön ört, med hela blad (de nedersta stundom 3-delade) och små vitaktiga blomkorgar. Örten användes som krydda i soppa, bland inlagda gurkor och till beredande av dragonättika. Fortplantas genom delning och sticklingar under glas på högsommaren eller genom frösådd i kruka eller drivbänk. Omplanteras vart 3—4 år. På hösten bör den nedskäras och jorden omkring plantorna omgrävas. Går till på all jord.

Som »bladväxter» odlas *A. annua* och *gracilis* L. Se Blomsterodling.

Åbrodd, *A. abrotanum* L., från medelhavstrakterna har av gammalt odlats i täpporna som luktört och till svettdrivande medel.

Artär, pulsåder. Se Blodomlopp.

Arvejord, — Fast egendom på landet, förvärvad genom arv i motsats till avlingejord, som är jord på landet, förvärvad genom annat fång än arv.E. T.

Arvenhet. Se Ärftlighet.

Arvicola. Se Sork.

Arvplasma, Arvsubstans, betecknar den eller de delar av könscellernas cellkärnor, som äro bärare av de ärftliga egenskaperna, och som omedelbart övergå från föräldrarnas könsceller i avkommans, från den ena generationens i den andras. Den är alltså kontinuerlig och sammanknyter i oavbruten följd de olika generationerna med varandra. Alla

Endast den sort, som består av en enda elementarart (biotyp), förtjänar att kallas sortren. Ordet stam betecknar en underavdelning av sorten och användes företrädesvis för sådana korsbefruktare som rotfrukter och vallväxter. Ofta benämnes stammen efter den plats eller gård, där den uppdragits, den ort, varifrån den härleder sig. Elit är närmast liktydigt med en föryngring av en sort eller stam, vare sig det är en blott föryngring, en renodling eller resultat av ytterligare urval och förädling. (Se Förädling.)

Förhållandet belyses av följande exempel: Allt hos oss odlat korn betraktas vanligen som tillhörande en art; inom denna särskiljas 4 varieteter eller underarter: 1. glesaxigt, lutande tvåradskorn, 2. upprätt, tätaxigt tvåradskorn, 3. vanligt sexradskorn och 4. äkta sexrads- eller stjärnkorn. Var och en av dessa varieteter omfattar en mångfald ärftligt skilda småformer (elementararter), av vilka några utvalts och odlas såsom sorter, såsom Svalövssorterna Prinsess, Gullkorn och Chevalier II (tillhörande glesaxigt tvåradskorn), Svanhals och Primus (av tätaxigt tvåradskorn). Av dessa hava tid efter annan utlämnats nya eliter, likasom av de olika betsorterna (Eckendorfer, Barres m. fl.) nya stammar eller eliter då och då se dagen. Ras användes om växter i olika betydelse, än ungefär liktydigt med varietet, än med elementarart.

b. Djurarter. Ras, använt om djur, betyder ungefär detsamma som underart eller varietet, men medan den senare uppkommer genom naturligt urval, beror rasens uppkomst mer eller mindre på människans direkta inflytande. Naturraser eller oförädlade lantraser ha uppkommit genom djurens anpassning efter de ortliga förhållanden, under vilka de levat. Av dessa har genom avsiktligt urval med bibehållande av rasens typiska karaktär bildats förädlade lantraser, medan kulturraserna äro av människan mera fullständigt omdanade i visst bestämt syfte. Inom raserna skiljer man ofta mellan olika stammar med ärftliga olikheter, uppkomna till följd av de olika grundsatser, efter vilka avelsurvalet skett på olika gårdar. Vid stammens daning kunna även tillfälliga orsaker, såsom uppfödning, vård m. m. spela in, men de därav framkallade stamkaraktärerna äro tillfälliga, d. v. s. gå icke i arv utan upphöra med orsaken. Om en stam sprides, så att alla eller flertalet djur inom ett större område präglas av dess egenskaper, uppstår en underras, ett slag eller en typ, — man talar t. ex. om ayrshiredjur av skotsk och av skånsk typ — och dylik underras kan utvecklas vidare i samma riktning, så att därav en helt ny ras uppstår. De djur, som inom en stam härstamma från

samma moder, bilda en familj. Med blodlinje menas egentligen avkomman av 2 till sin ärftliga beskaffenhet fullt likartade, konstanta individ, ärftligt lika homozygoter (se Ärftlighet), och blir i denna betydelse lika med biotyp. Dylika individ äro väl tänkbara, men knappt möjliga att finna, varför ock uttrycket blodlinje inom den praktiska djuraveln användes i mindre sträng betydelse.H. T—n.

Artemisia, ett släkte av fleråriga korgblomstriga växter (Compositæ), med i klasar sittande små runda blomkorgar utan strålblommor. Bland i Sverige vilda arter märkas: Malört, A. *Absinthium* L., en alnshög gråluden ört med hängande små, gula blomkorgar i rika klasar; växer invid vägar och tomter, företrädesvis på torr och stenig mark. Användes på grund av sin halt av bittra ämnen som mag- och maskmedel (malörtsdroppar, malörtsbrännvin, farmakopéns summitates Absinthii) och inköpes därför av apoteken. Toppen och de blommande sidogrenarna med friska blad avstrykas och torkas. Ätes av får och getter. Jfr Bittermedel. — Gråbynke, gråbo, gråbua, bönor, *A. vulgaris* L., en väl meterhög ört med under vitludna, ovan gröna, dubbelt pardelade blad och små brungrå blomkorgar i talrika klasar; växer allmänt vid vägar och kan, då den sprider sig till åkrar, bliva ett till följd av sina djupa rötter besvärligt ogräs. De torkade rötterna hava svagt medicinska egenskaper.

Som odlad förekommer, dock numera blott obetydligt:

Dragon, *A. Dracunculus* L., en från Sibirien härstammande högvuxen, rent grön ört, med hela blad (de nedersta stundom 3-delade) och små vitaktiga blomkorgar. Örten användes som krydda i soppa, bland inlagda gurkor och till beredande av dragonättika. Fortplantas genom delning och sticklingar under glas på högsommaren eller genom frösådd i kruka eller drivbänk. Omplanteras vart 3—4 år. På hösten bör den nedskäras och jorden omkring plantorna omgrävas. Går till på all jord.

Som »bladväxter» odlas *A. annua* och *gracilis* L. Se Blomsterodling.

Åbrodd, *A. abrotanum* L., från medelhavstrakterna har av gammalt odlats i täpporna som luktört och till svettdrivande medel.

Artär, pulsåder. Se Blodomlopp.

Arvejord, — Fast egendom på landet, förvärvad genom arv i motsats till avlingejord, som är jord på landet, förvärvad genom annat fång än arv.E. T.

Arvenhet. Se Ärftlighet.

Arvicola. Se Sork.

Arvplasma, Arvsubstans, betecknar den eller de delar av könscellernas cellkärnor, som äro bärare av de ärftliga egenskaperna, och som omedelbart övergå från föräldrarnas könsceller i avkommans, från den ena generationens i den andras. Den är alltså kontinuerlig och sammanknyter i oavbruten följd de olika generationerna med varandra. Alla

övriga celler i organismen, d. v. s. alla utom könscellerna, kallas vegetativa eller somatiska celler och bilda tillhopa soma eller organismens kropp.H. T—n.

Asbest är en trådig stenart, bestående huvudsakligen av magnesiumsilikat. Det användes i oblandat skick eller i form av plattor till packning och isolering, där hög värme gör organiska ämnen olämpliga, såsom vid ångpannor, värmeledningar m. m. För att få packningen att fästa vid underlaget ingnides detta med blyvitt för att lätt kunna lösgöras med grafit. Asbest användes i blandning med cement för tillverkning av konstgjord takskiffer, eternit.

Aseptin. Se Antiseptiska medel.

Asfalt, jordbeck, bergbeck, är ett svart eller svartbrunt, för vatten ogenomträngligt och i vatten olösligt, men i bergolja, terpentin och bensol fullständigt samt i alkohol och eter delvis lösligt, beckartat ämne, som vid vanlig värmegrad är hårt, men vid högre värme mjuknar, smälter vid 100° C. och brinner med stark rök. — A. förekommer dels som beckartade massor i asfaltsjön på ön Trinidad, i Döda havet m. fl. ställen, dels som asfaltsten, en med a. impregnerad kalk- eller sandsten, på flere ställen i Europa. Naturlig a. användes till

beredning av fernissa, lackfärger samt asfaltgoudron eller asfalttjära. Av pulvriserad asfaltsten smält tillsammans med goudron beredes asfaltmastix, som säljes i kakor vägande 25—30 kg. Konstgjord a., vilken erhålles som avfall vid stenkols torrdestillation vid gasverken, användes i stället för naturlig; den är billigare, men mjuknar redan vid +60° C. och är långt mindre slitstark. Den användes för beredning av asfaltpapp.H. J. Dft.

På grund av sin motståndskraft mot och ogenomtränglighet för väta samt sin seghet användes a.-mastix jämte en mindre del goudron för att få massan vid läggningen lättflytande, vid byggnadsarbeten till golvläggning i badrum och dyl. platser, som isolering (jfr d. o.) m. m.

Asfaltgolv fordra fast underlag, helst murverk, cement o. dyl., men kan även läggas å trägolv. På murverk lägges asfalten direkt, men på trä spikas först grov väv, för att träet vid torkning icke skall förorsaka sprickor i asfalten. Till golv, som direkt utsättas för temperaturväxlingar, användes enbart naturlig asfalt. Asfaltgolv göres i allmänhet 2 à 3 cm. tjockt, och bör det helst läggas i två lag, gärna med mellanliggande väv samt dragas uppåt väggarna som en 10 à 15 cm. hög sockel för att hindra vätan intränga i väggmaterialet.

Asfalten utlägges varm och beströs, för att bliva slitstark, med grov sand, som nedpressas med en rivbräda, varmed asfaltlagret avjämnas.L. N. Gramén.

Askfrukt. **Ask**, *Fraxinus excelsior* L., tillhörande ligusterväxternas familj, Oleaceæ, förekommer vild i södra och mellersta Sverige samt efter norrländska kusten upp till Söderhamn. Den har parbladiga blad med uddblad. Stammen blir i slutna bestånd hög och rak, men hos fristående träd upplöser den sig ofta i stora, grova grenar. Vid 30—40 års ålder blir trädet fröbart och blommar på bar kvist i maj. De oansenliga hyllelösa, bruna blommorna sitta i rikt förgrenade samlingar. Frukten, en platt nöt med en smal vinge runt spetsen, mognar i oktober, men kvarsitter vanligen å trädet efter lövfallet, som sker omedelbart efter första starka frost.

Ask föryngrar sig lätt genom självsådd, därest marken är i gott stånd, och de unga askplantorna kunna tämligen länge fördraga överskuggning. För uppdragning av plantor i plantskola nedplockas fröna från träden på hösten och sås då, varefter de i allmänhet gro följande vår. Om fröna förvaras över vintern i torrt rum, behöva de ligga i jorden ett helt år, innan de gro. 1,000 frön väga 66—70 gr.; 1 kg. = 14,000—15,000 frön.

I plantskolan sås fröet i breda såddränder, som täckas med 2—3 cm. jord. Till 100 m. såddrand åtgå 2 kg. frö. — Nya bestånd anläggas bäst genom plantering av 2—3-åriga

övriga celler i organismen, d. v. s. alla utom könscellerna, kallas vegetativa eller somatiska celler och bilda tillhopa soma eller organismens kropp.H. T—n.

Asbest är en trådig stenart, bestående huvudsakligen av magnesiumsilikat. Det användes i oblandat skick eller i form av plattor till packning och isolering, där hög värme gör organiska ämnen olämpliga, såsom vid ångpannor, värmeledningar m. m. För att få packningen att fästa vid underlaget ingnides detta med blyvitt för att lätt kunna lösgöras med grafit. Asbest användes i blandning med cement för tillverkning av konstgjord takskiffer, eternit.

Aseptin. Se Antiseptiska medel.

Asfalt, jordbeck, bergbeck, är ett svart eller svartbrunt, för vatten ogenomträngligt och i vatten olösligt, men i bergolja, terpentin och bensol fullständigt samt i alkohol och eter delvis lösligt, beckartat ämne, som vid vanlig värmegrad är hårt, men vid högre värme mjuknar, smälter vid 100° C. och brinner med stark rök. — A. förekommer dels som beckartade massor i asfaltsjön på ön Trinidad, i Döda havet m. fl. ställen, dels som asfaltsten, en med a. impregnerad kalk- eller sandsten, på flere ställen i Europa. Naturlig a. användes till beredning av fernissa, lackfärger samt asfaltgoudron eller asfalttjära. Av pulvriserad asfaltsten smält tillsammans med goudron beredes asfaltmastix, som säljes i kakor vägande 25—30 kg. Konstgjord a., vilken erhålles som avfall vid stenkols torrdestillation vid gasverken, användes i stället för naturlig; den är billigare, men mjuknar redan vid +60° C. och är långt mindre slitstark. Den användes för beredning av asfaltpapp.H. J. Dft.

På grund av sin motståndskraft mot och ogenomtränglighet för väta samt sin seghet användes a.-mastix jämte en mindre del goudron för att få massan vid läggningen lättflytande, vid byggnadsarbeten till golvläggning i badrum och dyl. platser, som isolering (jfr d. o.) m. m.

Asfaltgolv fordra fast underlag, helst murverk, cement o. dyl., men kan även läggas å trägolv. På murverk lägges asfalten direkt, men på trä spikas först grov väv, för att träet vid torkning icke skall förorsaka sprickor i asfalten. Till golv, som direkt utsättas för temperaturväxlingar, användes enbart naturlig asfalt. Asfaltgolv göres i allmänhet 2 à 3 cm. tjockt, och bör det helst läggas i två lag, gärna med mellanliggande väv samt dragas uppåt väggarna som en 10 à 15 cm. hög sockel för att hindra vätan intränga i väggmaterialet.

Asfalten utlägges varm och beströs, för att bliva slitstark, med grov sand, som nedpressas med en rivbräda, varmed asfaltlagret avjämnas.L. N. Gramén.

Askfrukt. **Ask**, *Fraxinus excelsior* L., tillhörande ligusterväxternas familj, Oleaceæ, förekommer vild i södra och mellersta Sverige samt efter norrländska kusten upp till Söderhamn. Den har parbladiga blad med uddblad. Stammen blir i slutna bestånd hög och rak, men hos fristående träd upplöser den sig ofta i stora, grova grenar. Vid 30—40 års ålder blir trädet fröbart och blommar på bar kvist i maj. De oansenliga hyllelösa, bruna blommorna sitta i rikt förgrenade samlingar. Frukten, en platt nöt med en smal vinge runt spetsen, mognar i oktober, men kvarsitter vanligen å trädet efter lövfallet, som sker omedelbart efter första starka frost.

Ask föryngrar sig lätt genom självsådd, därest marken är i gott stånd, och de unga askplantorna kunna tämligen länge fördraga överskuggning. För uppdragning av plantor i plantskola nedplockas fröna från träden på hösten och sås då, varefter de i allmänhet gro följande vår. Om fröna förvaras över vintern i torrt rum, behöva de ligga i jorden ett helt år, innan de gro. 1,000 frön väga 66—70 gr.; 1 kg. = 14,000—15,000 frön.

I plantskolan sås fröet i breda såddränder, som täckas med 2—3 cm. jord. Till 100 m. såddrand åtgå 2 kg. frö. — Nya bestånd anläggas bäst genom plantering av 2—3-åriga

övriga celler i organismen, d. v. s. alla utom könscellerna, kallas vegetativa eller somatiska celler och bilda tillhopa soma eller organismens kropp.H. T—n.

Asbest är en trådig stenart, bestående huvudsakligen av magnesiumsilikat. Det användes i oblandat skick eller i form av plattor till packning och isolering, där hög värme gör organiska ämnen olämpliga, såsom vid ångpannor, värmeledningar m. m. För att få packningen att fästa vid underlaget ingnides detta med blyvitt för att lätt kunna lösgöras med grafit. Asbest användes i blandning med cement för tillverkning av konstgjord takskiffer, eternit.

Aseptin. Se Antiseptiska medel.

Asfalt, jordbeck, bergbeck, är ett svart eller svartbrunt, för vatten ogenomträngligt och i vatten olösligt, men i bergolja, terpentin och bensol fullständigt samt i alkohol och eter delvis lösligt, beckartat ämne, som vid vanlig värmegrad är hårt, men vid högre värme mjuknar, smälter vid 100° C. och brinner med stark rök. — A. förekommer dels som beckartade massor i asfaltsjön på ön Trinidad, i Döda havet m. fl. ställen, dels som asfaltsten, en med a. impregnerad kalk- eller sandsten, på flere ställen i Europa. Naturlig a. användes till beredning av fernissa, lackfärger samt asfaltgoudron eller asfalttjära. Av pulvriserad asfaltsten smält tillsammans med goudron beredes asfaltmastix, som säljes i kakor vägande 25—30 kg. Konstgjord a., vilken erhålles som avfall vid stenkols torrdestillation vid gasverken, användes i stället för naturlig; den är billigare, men mjuknar redan vid +60° C. och är långt mindre slitstark. Den användes för beredning av asfaltpapp.H. J. Dft.

På grund av sin motståndskraft mot och ogenomtränglighet för väta samt sin seghet användes a.-mastix jämte en mindre del goudron för att få massan vid läggningen lättflytande, vid byggnadsarbeten till golvläggning i badrum och dyl. platser, som isolering (jfr d. o.) m. m.

Asfaltgolv fordra fast underlag, helst murverk, cement o. dyl., men kan även läggas å trägolv. På murverk lägges asfalten direkt, men på trä spikas först grov väv, för att träet vid torkning icke skall förorsaka sprickor i asfalten. Till golv, som direkt utsättas för temperaturväxlingar, användes enbart naturlig asfalt. Asfaltgolv göres i allmänhet 2 à 3 cm. tjockt, och bör det helst läggas i två lag, gärna med mellanliggande väv samt dragas uppåt väggarna som en 10 à 15 cm. hög sockel för att hindra vätan intränga i väggmaterialet.

Asfalten utlägges varm och beströs, för att bliva slitstark, med grov sand, som nedpressas med en rivbräda, varmed asfaltlagret avjämnas.L. N. Gramén.

Askfrukt. **Ask**, *Fraxinus excelsior* L., tillhörande ligusterväxternas familj, Oleaceæ, förekommer vild i södra och mellersta Sverige samt efter norrländska kusten upp till Söderhamn. Den har parbladiga blad med uddblad. Stammen blir i slutna bestånd hög och rak, men hos fristående träd upplöser den sig ofta i stora, grova grenar. Vid 30—40 års ålder blir trädet fröbart och blommar på bar kvist i maj. De oansenliga hyllelösa, bruna blommorna sitta i rikt förgrenade samlingar. Frukten, en platt nöt med en smal vinge runt spetsen, mognar i oktober, men kvarsitter vanligen å trädet efter lövfallet, som sker omedelbart efter första starka frost.

Ask föryngrar sig lätt genom självsådd, därest marken är i gott stånd, och de unga askplantorna kunna tämligen länge fördraga överskuggning. För uppdragning av plantor i plantskola nedplockas fröna från träden på hösten och sås då, varefter de i allmänhet gro följande vår. Om fröna förvaras över vintern i torrt rum, behöva de ligga i jorden ett helt år, innan de gro. 1,000 frön väga 66—70 gr.; 1 kg. = 14,000—15,000 frön.

I plantskolan sås fröet i breda såddränder, som täckas med 2—3 cm. jord. Till 100 m. såddrand åtgå 2 kg. frö. — Nya bestånd anläggas bäst genom plantering av 2—3-åriga

övriga celler i organismen, d. v. s. alla utom könscellerna, kallas vegetativa eller somatiska celler och bilda tillhopa soma eller organismens kropp.H. T—n.

Asbest är en trådig stenart, bestående huvudsakligen av magnesiumsilikat. Det användes i oblandat skick eller i form av plattor till packning och isolering, där hög värme gör organiska ämnen olämpliga, såsom vid ångpannor, värmeledningar m. m. För att få packningen att fästa vid underlaget ingnides detta med blyvitt för att lätt kunna lösgöras med grafit. Asbest användes i blandning med cement för tillverkning av konstgjord takskiffer, eternit.

Aseptin. Se Antiseptiska medel.

Asfalt, jordbeck, bergbeck, är ett svart eller svartbrunt, för vatten ogenomträngligt och i vatten olösligt, men i bergolja, terpentin och bensol fullständigt samt i alkohol och eter delvis lösligt, beckartat ämne, som vid vanlig värmegrad är hårt, men vid högre värme mjuknar, smälter vid 100° C. och brinner med stark rök. — A. förekommer dels som beckartade massor i asfaltsjön på ön Trinidad, i Döda havet m. fl. ställen, dels som asfaltsten, en med a. impregnerad kalk- eller sandsten, på flere ställen i Europa. Naturlig a. användes till beredning av fernissa, lackfärger samt asfaltgoudron eller asfalttjära. Av pulvriserad asfaltsten smält tillsammans med goudron beredes asfaltmastix, som säljes i kakor vägande 25—30 kg. Konstgjord a., vilken erhålles som avfall vid stenkols torrdestillation vid gasverken, användes i stället för naturlig; den är billigare, men mjuknar redan vid +60° C. och är långt mindre slitstark. Den användes för beredning av asfaltpapp.H. J. Dft.

På grund av sin motståndskraft mot och ogenomtränglighet för väta samt sin seghet användes a.-mastix jämte en mindre del goudron för att få massan vid läggningen lättflytande, vid byggnadsarbeten till golvläggning i badrum och dyl. platser, som isolering (jfr d. o.) m. m.

Asfaltgolv fordra fast underlag, helst murverk, cement o. dyl., men kan även läggas å trägolv. På murverk lägges asfalten direkt, men på trä spikas först grov väv, för att träet vid torkning icke skall förorsaka sprickor i asfalten. Till golv, som direkt utsättas för temperaturväxlingar, användes enbart naturlig asfalt. Asfaltgolv göres i allmänhet 2 à 3 cm. tjockt, och bör det helst läggas i två lag, gärna med mellanliggande väv samt dragas uppåt väggarna som en 10 à 15 cm. hög sockel för att hindra vätan intränga i väggmaterialet.

Asfalten utlägges varm och beströs, för att bliva slitstark, med grov sand, som nedpressas med en rivbräda, varmed asfaltlagret avjämnas.L. N. Gramén.

Askfrukt. **Ask**, *Fraxinus excelsior* L., tillhörande ligusterväxternas familj, Oleaceæ, förekommer vild i södra och mellersta Sverige samt efter norrländska kusten upp till Söderhamn. Den har parbladiga blad med uddblad. Stammen blir i slutna bestånd hög och rak, men hos fristående träd upplöser den sig ofta i stora, grova grenar. Vid 30—40 års ålder blir trädet fröbart och blommar på bar kvist i maj. De oansenliga hyllelösa, bruna blommorna sitta i rikt förgrenade samlingar. Frukten, en platt nöt med en smal vinge runt spetsen, mognar i oktober, men kvarsitter vanligen å trädet efter lövfallet, som sker omedelbart efter första starka frost.

Ask föryngrar sig lätt genom självsådd, därest marken är i gott stånd, och de unga askplantorna kunna tämligen länge fördraga överskuggning. För uppdragning av plantor i plantskola nedplockas fröna från träden på hösten och sås då, varefter de i allmänhet gro följande vår. Om fröna förvaras över vintern i torrt rum, behöva de ligga i jorden ett helt år, innan de gro. 1,000 frön väga 66—70 gr.; 1 kg. = 14,000—15,000 frön.

I plantskolan sås fröet i breda såddränder, som täckas med 2—3 cm. jord. Till 100 m. såddrand åtgå 2 kg. frö. — Nya bestånd anläggas bäst genom plantering av 2—3-åriga

övriga celler i organismen, d. v. s. alla utom könscellerna, kallas vegetativa eller somatiska celler och bilda tillhopa soma eller organismens kropp.H. T—n.

Asbest är en trådig stenart, bestående huvudsakligen av magnesiumsilikat. Det användes i oblandat skick eller i form av plattor till packning och isolering, där hög värme gör organiska ämnen olämpliga, såsom vid ångpannor, värmeledningar m. m. För att få packningen att fästa vid underlaget ingnides detta med blyvitt för att lätt kunna lösgöras med grafit. Asbest användes i blandning med cement för tillverkning av konstgjord takskiffer, eternit.

Aseptin. Se Antiseptiska medel.

Asfalt, jordbeck, bergbeck, är ett svart eller svartbrunt, för vatten ogenomträngligt och i vatten olösligt, men i bergolja, terpentin och bensol fullständigt samt i alkohol och eter delvis lösligt, beckartat ämne, som vid vanlig värmegrad är hårt, men vid högre värme mjuknar, smälter vid 100° C. och brinner med stark rök. — A. förekommer dels som beckartade massor i asfaltsjön på ön Trinidad, i Döda havet m. fl. ställen, dels som asfaltsten, en med a. impregnerad kalk- eller sandsten, på flere ställen i Europa. Naturlig a. användes till beredning av fernissa, lackfärger samt asfaltgoudron eller asfalttjära. Av pulvriserad asfaltsten smält tillsammans med goudron beredes asfaltmastix, som säljes i kakor vägande 25—30 kg. Konstgjord a., vilken erhålles som avfall vid stenkols torrdestillation vid gasverken, användes i stället för naturlig; den är billigare, men mjuknar redan vid +60° C. och är långt mindre slitstark. Den användes för beredning av asfaltpapp.H. J. Dft.

På grund av sin motståndskraft mot och ogenomtränglighet för väta samt sin seghet användes a.-mastix jämte en mindre del goudron för att få massan vid läggningen lättflytande, vid byggnadsarbeten till golvläggning i badrum och dyl. platser, som isolering (jfr d. o.) m. m.

Asfaltgolv fordra fast underlag, helst murverk, cement o. dyl., men kan även läggas å trägolv. På murverk lägges asfalten direkt, men på trä spikas först grov väv, för att träet vid torkning icke skall förorsaka sprickor i asfalten. Till golv, som direkt utsättas för temperaturväxlingar, användes enbart naturlig asfalt. Asfaltgolv göres i allmänhet 2 à 3 cm. tjockt, och bör det helst läggas i två lag, gärna med mellanliggande väv samt dragas uppåt väggarna som en 10 à 15 cm. hög sockel för att hindra vätan intränga i väggmaterialet.

Asfalten utlägges varm och beströs, för att bliva slitstark, med grov sand, som nedpressas med en rivbräda, varmed asfaltlagret avjämnas.L. N. Gramén.

Askfrukt. **Ask**, *Fraxinus excelsior* L., tillhörande ligusterväxternas familj, Oleaceæ, förekommer vild i södra och mellersta Sverige samt efter norrländska kusten upp till Söderhamn. Den har parbladiga blad med uddblad. Stammen blir i slutna bestånd hög och rak, men hos fristående träd upplöser den sig ofta i stora, grova grenar. Vid 30—40 års ålder blir trädet fröbart och blommar på bar kvist i maj. De oansenliga hyllelösa, bruna blommorna sitta i rikt förgrenade samlingar. Frukten, en platt nöt med en smal vinge runt spetsen, mognar i oktober, men kvarsitter vanligen å trädet efter lövfallet, som sker omedelbart efter första starka frost.

Ask föryngrar sig lätt genom självsådd, därest marken är i gott stånd, och de unga askplantorna kunna tämligen länge fördraga överskuggning. För uppdragning av plantor i plantskola nedplockas fröna från träden på hösten och sås då, varefter de i allmänhet gro följande vår. Om fröna förvaras över vintern i torrt rum, behöva de ligga i jorden ett helt år, innan de gro. 1,000 frön väga 66—70 gr.; 1 kg. = 14,000—15,000 frön.

I plantskolan sås fröet i breda såddränder, som täckas med 2—3 cm. jord. Till 100 m. såddrand åtgå 2 kg. frö. — Nya bestånd anläggas bäst genom plantering av 2—3-åriga

omskolade plantor. Vid omkring 10 års ålder böra planteringarna genomgås för att avlägsna dubbelskott eller alltför stora sidogrenar. I de unga askbestånden påbörjas gallringen redan vid 20 års ålder och föres ganska starkt, då asken är ett ljusbehövande trädslag. Redan vid 40 år bör ej finnas mer än 6—700 stammar per ha. vid 80 år hälften. På bästa mark kan i jämna bestånd påräknas nära 7 m.^{3} per ha. årstillväxt, på medelgod mark 5 m.^{3}. Vid 100-årig omloppstid kan i förra fallet nås 630 m.^{3} och en beståndshöjd av 30 m., på medelgod mark 500 m.^{3} och 25 m. höjd. Minst hälften av virkesmassan bör utfalla genom gallringar.

Virket utmärker sig för stora kärl i vårveden, som är väl skild från höstveden och ljusare än denna; det har stor hållfasthet och seghet samt stor varaktighet under tak men mindre i fria luften. Det är mycket eftersökt till redskaps- och vagnstillverkning samt till flygmaskiner och betingar ett högt pris.G. Sch.

Aska, återstoden efter organiska ämnens förbränning, utgöres av dessas icke flyktiga, »mineraliska» beståndsdelar jämte medföljande jord, sand och andra icke förbränneliga främmande ämnen. I äldre tid brändes växter för att ur askan framställa kalisalt. Genom utlakning av träaska och indunstning av den erhållna luten erhölls rå pottaska, vilken rensades genom glödgning (kalcinering), och den så erhållna pottaskan (kaliumkarbonat, kolsyratkali, K_2CO_5) var det huvudsakliga materialet för beredning av andra kalisalt. Då dessa numera framställas billigare ur de naturliga stensaltavlagringarna, har den förr i skogstrakter viktiga pottaskeberedningen upphört.

På grund av sin halt av växtnäringsämnen i lätt löslig form förtjänar all växtaska att noga tillvaratagas till gödsling. Dennas innehåll växlar, men angives i avrundade proc. tal.

Aska av

Fosfor-
syra

Kali

Kalk

Tall

0.6—6.0

10—23

34—50

Gran

0.4—3.5

5—18

37—48

Björk

5.0

18

31

Torv

1.5—2.5

0.5—2.0

6—21

Det är blott den icke urlutade vedaskan, som är värd att användas för gödsling, bykaska blott för kalkning. Stenkolsaska är nästan värdelös och kan vara skadlig genom innehåll av giftig svavelkalcium (kalciumsulfid). Torvaskans kali och fosforsyra äro blott delvis lösliga. Träaska kan användas som direkt gödsling, likasom övriga kalisalter, men bekvämast är att inblanda den i komposten, i vilken den genom sina basiska egenskaper befordrar jäsningen. Vid bränning å mark, som uppodlas eller är odlad eller gräsbevuxen, bör askan noga spridas för att åstadkomma en jämn gödsling. Kvarlämnade askhögar framkalla frodig växtlighet men kunna verka frätande, så att tomma fläckar uppkomma.

Askbastborre. Se Barkborrar.

Askbeståndsdelar, mineralämnen. Alla växter och djur innehålla ämnen, vilka efter växtens eller djurets förbränning återstå som aska. Dessa ämnen förekomma i växterna och djuren dels som oorganiska salter (sulfat, fosfat, klorider m. fl.), dels som beståndsdelar av organiska ämnen, vid vilkas förbränning huvudsakligen bildas kolsyrade salter (karbonat). Vid fodermedelsanalys betecknas den vid förbränning uppkomna askan råaska, emedan den innehåller även jord och andra inblandade främmande ämnen, under det att den enbart från de organiska ämnena härrörande askan kallas renaska.

I växterna utgöras askbeståndsdelarna av fosfor, kalium, kalcium, natrium, magnesium, järn, klor, svavel, kiselsyra m. fl. ämnen, av vilka dock de tre första hava största betydelse, emedan de oftast förefinnas i så liten mängd, att brist på dem äger rum såväl i den för växterna tillgängliga näringen som i djurens foder. — Växternas askhalt växlar, i sin helhet och beträffande de enskilda ämnena, efter växtarten, jordartens sammansättning och gödsling, likasom även i olika delar av växten.

Askhalten är högre och rikare på kali, fosforsyra och kalk hos växter, som vuxit på fruktbar, väl torrlagd jord, än på mager, och i synnerhet på sank, surt reagerande jord; hårdvallshö står således i detta avseende framför sidvallshö. Under torra somrar, då tillgången på löst näring är ringa i jorden, blir fodret fattigt på kalk och fosforsyra. Havsstrandväxter äro rika på klornatrium. Gräs innehåller mer kiselsyra än baljväxter. Grönfoderhö, halm och agnar innehålla mer aska än kärna av samma sädesslag, men de förras höga askhalt består till stor del av kiselsyra. Rotfruktsblast innehåller mer aska än rötterna och lövet mer än veden.

Djuren upptaga med fodret en större eller mindre del av dess innehåll av mineralämnen, som lösas vid matsmältningen, särskilt i den sura magsaften. Mineralämnen ingå som beståndsdelar i alla kroppens vävnader och vätskor och utgöra huvudmassan av benen, varför ock hela halten av dessa ämnen, 3—5 % av kroppsvikten, främst beror av förhållandet mellan denna och benstommens vikt och är därför lägre hos feta än hos magra djur. Då askhalten är låg hos späda ungdjur och ökas med åldern, beror det därpå, att deras benbyggnad till stor del ännu består av brosk. Kroppens a. utgöras till omkring $^{4}/_{5}$ av kalk och fosforsyra, som bilda benstommens huvudmassa men även finnas i alla delar av kroppen

omskolade plantor. Vid omkring 10 års ålder böra planteringarna genomgås för att avlägsna dubbelskott eller alltför stora sidogrenar. I de unga askbestånden påbörjas gallringen redan vid 20 års ålder och föres ganska starkt, då asken är ett ljusbehövande trädslag. Redan vid 40 år bör ej finnas mer än 6—700 stammar per ha. vid 80 år hälften. På bästa mark kan i jämna bestånd påräknas nära 7 m.^{3} per ha. årstillväxt, på medelgod mark 5 m.^{3}. Vid 100-årig omloppstid kan i förra fallet nås 630 m.^{3} och en beståndshöjd av 30 m., på medelgod mark 500 m.^{3} och 25 m. höjd. Minst hälften av virkesmassan bör utfalla genom gallringar.

Virket utmärker sig för stora kärl i vårveden, som är väl skild från höstveden och ljusare än denna; det har stor hållfasthet och seghet samt stor varaktighet under tak men mindre i fria luften. Det är mycket eftersökt till redskaps- och vagnstillverkning samt till flygmaskiner och betingar ett högt pris.G. Sch.

Aska, återstoden efter organiska ämnens förbränning, utgöres av dessas icke flyktiga, »mineraliska» beståndsdelar jämte medföljande jord, sand och andra icke förbränneliga främmande ämnen. I äldre tid brändes växter för att ur askan framställa kalisalt. Genom utlakning av träaska och indunstning av den erhållna luten erhölls rå pottaska, vilken rensades genom glödgning (kalcinering), och den så erhållna pottaskan (kaliumkarbonat, kolsyratkali, K_2CO_5) var det huvudsakliga materialet för beredning av andra kalisalt. Då dessa numera framställas billigare ur de naturliga stensaltavlagringarna, har den förr i skogstrakter viktiga pottaskeberedningen upphört.

På grund av sin halt av växtnäringsämnen i lätt löslig form förtjänar all växtaska att noga tillvaratagas till gödsling. Dennas innehåll växlar, men angives i avrundade proc. tal.

Aska av

Fosfor-
syra

Kali

Kalk

Tall

0.6—6.0

10—23

34—50

Gran

0.4—3.5

5—18

37—48

Björk

5.0

18

31

Torv

1.5—2.5

0.5—2.0

6—21

Det är blott den icke urlutade vedaskan, som är värd att användas för gödsling, bykaska blott för kalkning. Stenkolsaska är nästan värdelös och kan vara skadlig genom innehåll av giftig svavelkalcium (kalciumsulfid). Torvaskans kali och fosforsyra äro blott delvis lösliga. Träaska kan användas som direkt gödsling, likasom övriga kalisalter, men bekvämast är att inblanda den i komposten, i vilken den genom sina basiska egenskaper befordrar jäsningen. Vid bränning å mark, som uppodlas eller är odlad eller gräsbevuxen, bör askan noga spridas för att åstadkomma en jämn gödsling. Kvarlämnade askhögar framkalla frodig växtlighet men kunna verka frätande, så att tomma fläckar uppkomma.

Askbastborre. Se Barkborrar.

Askbeståndsdelar, mineralämnen. Alla växter och djur innehålla ämnen, vilka efter växtens eller djurets förbränning återstå som aska. Dessa ämnen förekomma i växterna och djuren dels som oorganiska salter (sulfat, fosfat, klorider m. fl.), dels som beståndsdelar av organiska ämnen, vid vilkas förbränning huvudsakligen bildas kolsyrade salter (karbonat). Vid fodermedelsanalys betecknas den vid förbränning uppkomna askan råaska, emedan den innehåller även jord och andra inblandade främmande ämnen, under det att den enbart från de organiska ämnena härrörande askan kallas renaska.

I växterna utgöras askbeståndsdelarna av fosfor, kalium, kalcium, natrium, magnesium, järn, klor, svavel, kiselsyra m. fl. ämnen, av vilka dock de tre första hava största betydelse, emedan de oftast förefinnas i så liten mängd, att brist på dem äger rum såväl i den för växterna tillgängliga näringen som i djurens foder. — Växternas askhalt växlar, i sin helhet och beträffande de enskilda ämnena, efter växtarten, jordartens sammansättning och gödsling, likasom även i olika delar av växten.

Askhalten är högre och rikare på kali, fosforsyra och kalk hos växter, som vuxit på fruktbar, väl torrlagd jord, än på mager, och i synnerhet på sank, surt reagerande jord; hårdvallshö står således i detta avseende framför sidvallshö. Under torra somrar, då tillgången på löst näring är ringa i jorden, blir fodret fattigt på kalk och fosforsyra. Havsstrandväxter äro rika på klornatrium. Gräs innehåller mer kiselsyra än baljväxter. Grönfoderhö, halm och agnar innehålla mera aska än kärna av samma sädesslag, men de förras höga askhalt består till stor del av kiselsyra. Rotfruktsblast innehåller mer aska än rötterna och lövet mer än veden.

Djuren upptaga med fodret en större eller mindre del av dess innehåll av mineralämnen, som lösas vid matsmältningen, särskilt i den sura magsaften. Mineralämnen ingå som beståndsdelar i alla kroppens vävnader och vätskor och utgöra huvudmassan av benen, varför ock hela halten av dessa ämnen, 3—5 % av kroppsvikten, främst beror av förhållandet mellan denna och benstommens vikt och är därför lägre hos feta än hos magra djur. Då askhalten är låg hos späda ungdjur och ökas med åldern, beror det därpå, att deras benbyggnad till stor del ännu består av brosk. Kroppens a. utgöras till omkring $^4/_5$ av kalk och fosforsyra, som bilda benstommens huvudmassa men även finnas i alla delar av kroppen

omskolade plantor. Vid omkring 10 års ålder böra planteringarna genomgås för att avlägsna dubbelskott eller alltför stora sidogrenar. I de unga askbestånden påbörjas gallringen redan vid 20 års ålder och föres ganska starkt, då asken är ett ljusbehövande trädslag. Redan vid 40 år bör ej finnas mer än 6—700 stammar per ha. vid 80 år hälften. På bästa mark kan i jämna bestånd påräknas nära 7 m.^{3} per ha. årstillväxt, på medelgod mark 5 m.^{3}. Vid 100-årig omloppstid kan i förra fallet nås 630 m.^{3} och en beståndshöjd av 30 m., på medelgod mark 500 m.^{3} och 25 m. höjd. Minst hälften av virkesmassan bör utfalla genom gallringar.

Virket utmärker sig för stora kärl i vårveden, som är väl skild från höstveden och ljusare än denna; det har stor hållfasthet och seghet samt stor varaktighet under tak men mindre i fria luften. Det är mycket eftersökt till redskaps- och vagnstillverkning samt till flygmaskiner och betingar ett högt pris.G. Sch.

Aska, återstoden efter organiska ämnens förbränning, utgöres av dessas icke flyktiga, »mineraliska» beståndsdelar jämte medföljande jord, sand och andra icke förbränneliga främmande ämnen. I äldre tid brändes växter för att ur askan framställa kalisalt. Genom utlakning av träaska och indunstning av den erhållna luten erhölls rå pottaska, vilken rensades genom glödgning (kalcinering), och den så erhållna pottaskan (kaliumkarbonat, kolsyratkali, K_2CO_5) var det huvudsakliga materialet för beredning av andra kalisalt. Då dessa numera framställas billigare ur de naturliga stensaltavlagringarna, har den förr i skogstrakter viktiga pottaskeberedningen upphört.

På grund av sin halt av växtnäringsämnen i lätt löslig form förtjänar all växtaska att noga tillvaratagas till gödsling. Dennas innehåll växlar, men angives i avrundade proc. tal.

Aska av

Fosfor-
syra

Kali

Kalk

Tall

0.6—6.0

10—23

34—50

Gran

0.4—3.5

5—18

			37—48
Björk	5.0	18	31
Torv	1.5—2.5	0.5—2.0	6—21

Det är blott den icke urlutade vedaskan, som är värd att användas för gödsling, bykaska blott för kalkning. Stenkolsaska är nästan värdelös och kan vara skadlig genom innehåll av giftig svavelkalcium (kalciumsulfid). Torvaskans kali och fosforsyra äro blott delvis lösliga. Träaska kan användas som direkt gödsling, likasom övriga kalisalter, men bekvämast är att inblanda den i komposten, i vilken den genom sina basiska egenskaper befordrar jäsningen. Vid bränning å mark, som uppodlas eller är odlad eller gräsbevuxen, bör askan noga spridas för att åstadkomma en jämn gödsling. Kvarlämnade askhögar framkalla frodig växtlighet men kunna verka frätande, så att tomma fläckar uppkomma.

Askbastborre. Se Barkborrar.

Askbeståndsdelar, mineralämnen. Alla växter och djur innehålla ämnen, vilka efter växtens eller djurets förbränning återstå som aska. Dessa ämnen förekomma i växterna och djuren dels som oorganiska salter (sulfat, fosfat, klorider m. fl.), dels som beståndsdelar av organiska ämnen, vid vilkas förbränning huvudsakligen bildas kolsyrade salter (karbonat). Vid fodermedelsanalys betecknas den vid förbränning uppkomna askan råaska, emedan den innehåller även jord och andra inblandade främmande ämnen, under det att den enbart från de organiska ämnena härrörande askan kallas renaska.

I växterna utgöras askbeståndsdelarna av fosfor, kalium, kalcium, natrium, magnesium, järn, klor, svavel, kiselsyra m. fl. ämnen, av vilka dock de tre första hava största betydelse, emedan de oftast förefinnas i så liten mängd, att brist på dem äger rum såväl i den för växterna tillgängliga näringen som i djurens foder. — Växternas askhalt växlar, i sin helhet och beträffande de enskilda ämnena, efter växtarten, jordartens sammansättning och gödsling, likasom även i olika delar av växten.

Askhalten är högre och rikare på kali, fosforsyra och kalk hos växter, som vuxit på fruktbar, väl torrlagd jord, än på mager, och i synnerhet på sank, surt reagerande jord; hårdvallshö står således i detta avseende framför sidvallshö. Under torra somrar, då tillgången på löst näring är ringa i jorden, blir fodret fattigt på kalk och fosforsyra. Havsstrandväxter äro rika på klornatrium. Gräs innehåller mer kiselsyra än baljväxter. Grönfoderhö, halm och agnar innehålla mer aska än kärna av samma sädesslag, men de förras höga askhalt består till stor del av kiselsyra. Rotfruktsblast innehåller mer aska än rötterna och lövet mer än veden.

Djuren upptaga med fodret en större eller mindre del av dess innehåll av mineralämnen, som lösas vid matsmältningen, särskilt i den sura magsaften. Mineralämnen ingå som beståndsdelar i alla kroppens vävnader och vätskor och utgöra huvudmassan av benen, varför ock hela halten av dessa ämnen, 3—5 % av kroppsvikten, främst beror av förhållandet mellan denna och benstommens vikt och är därför lägre hos feta än hos magra djur. Då askhalten är låg hos späda ungdjur och ökas med åldern, beror det därpå, att deras benbyggnad till stor del ännu består av brosk. Kroppens a. utgöras till omkring $^4/_5$ av kalk och fosforsyra, som bilda benstommens huvudmassa men även finnas i alla delar av kroppen

omskolade plantor. Vid omkring 10 års ålder böra planteringarna genomgås för att avlägsna dubbelskott eller alltför stora sidogrenar. I de unga askbestånden påbörjas gallringen redan vid 20 års ålder och föres ganska starkt, då asken är ett ljusbehövande trädslag. Redan vid 40 år bör ej finnas mer än 6—700 stammar per ha. vid 80 år hälften. På bästa mark kan i jämna bestånd påräknas nära 7 m.^{3} per ha. årstillväxt, på medelgod mark 5 m.^{3}. Vid 100-årig omloppstid kan i förra fallet nås 630 m.^{3} och en beståndshöjd av 30 m., på medelgod mark 500 m.^{3} och 25 m. höjd. Minst hälften av virkesmassan bör utfalla genom gallringar.

Virket utmärker sig för stora kärl i vårveden, som är väl skild från höstveden och ljusare än denna; det har stor hållfasthet och seghet samt stor varaktighet under tak men mindre i fria luften. Det är mycket eftersökt till redskaps- och vagnstillverkning samt till flygmaskiner och betingar ett högt pris.G. Sch.

Aska, återstoden efter organiska ämnens förbränning, utgöres av dessas icke flyktiga, »mineraliska» beståndsdelar jämte medföljande jord, sand och andra icke förbränneliga främmande ämnen. I äldre tid brändes växter för att ur askan framställa kalisalt. Genom utlakning av träaska och indunstning av den erhållna luten erhölls rå pottaska, vilken rensades genom glödgning (kalcinering), och den så erhållna pottaskan (kaliumkarbonat, kolsyratkali, K_2CO_5) var det huvudsakliga materialet för beredning av andra kalisalt. Då dessa numera framställas billigare ur de naturliga stensaltavlagringarna, har den förr i skogstrakter viktiga pottaskeberedningen upphört.

På grund av sin halt av växtnäringsämnen i lätt löslig form förtjänar all växtaska att noga tillvaratagas till gödsling. Dennas innehåll växlar, men angives i avrundade proc. tal.

Aska av	Fosfor-syra	Kali	Kalk
Tall	0.6—6.0	10—23	34—50
Gran	0.4—3.5	5—18	37—48
Björk	5.0	18	

31

Torv

1.5—2.5

0.5—2.0

6—21

Det är blott den icke urlutade vedaskan, som är värd att användas för gödsling, bykaska blott för kalkning. Stenkolsaska är nästan värdelös och kan vara skadlig genom innehåll av giftig svavelkalcium (kalciumsulfid). Torvaskans kali och fosforsyra äro blott delvis lösliga. Träaska kan användas som direkt gödsling, likasom övriga kalisalter, men bekvämast är att inblanda den i komposten, i vilken den genom sina basiska egenskaper befordrar jäsningen. Vid bränning å mark, som uppodlas eller är odlad eller gräsbevuxen, bör askan noga spridas för att åstadkomma en jämn gödsling. Kvarlämnade askhögar framkalla frodig växtlighet men kunna verka frätande, så att tomma fläckar uppkomma.

Askbastborre. Se Barkborrar.

Askbeståndsdelar, mineralämnen. Alla växter och djur innehålla ämnen, vilka efter växtens eller djurets förbränning återstå som aska. Dessa ämnen förekomma i växterna och djuren dels som oorganiska salter (sulfat, fosfat, klorider m. fl.), dels som beståndsdelar av organiska ämnen, vid vilkas förbränning huvudsakligen bildas kolsyrade salter (karbonat). Vid fodermedelsanalys betecknas den vid förbränning uppkomna askan råaska, emedan den innehåller även jord och andra inblandade främmande ämnen, under det att den enbart från de organiska ämnena härrörande askan kallas renaska.

I växterna utgöras askbeståndsdelarna av fosfor, kalium, kalcium, natrium, magnesium, järn, klor, svavel, kiselsyra m. fl. ämnen, av vilka dock de tre första hava största betydelse, emedan de oftast förefinnas i så liten mängd, att brist på dem äger rum såväl i den för växterna tillgängliga näringen som i djurens foder. — Växternas askhalt växlar, i sin helhet och beträffande de enskilda ämnena, efter växtarten, jordartens sammansättning och gödsling, likasom även i olika delar av växten.

Askhalten är högre och rikare på kali, fosforsyra och kalk hos växter, som vuxit på fruktbar, väl torrlagd jord, än på mager, och i synnerhet på sank, surt reagerande jord; hårdvallshö står således i detta avseende framför sidvallshö. Under torra somrar, då tillgången på löst näring är ringa i jorden, blir fodret fattigt på kalk och fosforsyra. Havsstrandväxter äro rika på klornatrium. Gräs innehåller mer kiselsyra än baljväxter. Grönfoderhö, halm och agnar innehålla mer aska än kärna av samma sädesslag, men de förras höga askhalt består till stor del av kiselsyra. Rotfruktsblast innehåller mer aska än rötterna och lövet mer än veden.

Djuren upptaga med fodret en större eller mindre del av dess innehåll av mineralämnen, som lösas vid matsmältningen, särskilt i den sura magsaften. Mineralämnen ingå som beståndsdelar i alla kroppens vävnader och vätskor och utgöra huvudmassan av benen, varför ock hela halten av dessa ämnen, 3—5 % av kroppsvikten, främst beror av förhållandet mellan denna och benstommens vikt och är därför lägre hos feta än hos magra djur. Då askhalten är låg hos späda ungdjur och ökas med åldern, beror det därpå, att deras benbyggnad till stor del ännu består av brosk. Kroppens a. utgöras till omkring $^{4}/_{5}$ av kalk och fosforsyra, som bilda benstommens huvudmassa men även finnas i alla delar av kroppen

samt i dess avsöndringar, magsaft och mjölk, i vilka de äro nödvändiga beståndsdelar. Koksalt, klornatrium, behöves för bildning av magsaftens saltsyra och har även i övrigt stor betydelse för matsmältningen och övriga omsättningar, varför det och andra natriumsalter förekommer i matsmältningssafterna och övriga kroppsvätskor. Kalium finnes, i motsats till hos växterna, i mindre mängd än natrium och kan icke ersätta detta, utan snarare synes en riklig tillförsel av kali, t. ex. genom stark höfodring, öka behovet av natron. Kali finnes mest i unga kroppsvävnader, i blodkroppar och muskelvävnad. Magnesium åtföljer i mindre mängd kalcium och finnes huvudsakligen i benen, järn i blodets röda färgämne samt svavel, likasom fosfor i äggviteämnen.

Behovet av mineralämnen är stort hos växande djur, hos dräktiga och mjölkande djur, som behöva dem för fostrets utveckling och mjölkbildning, samt hos äggläggande fåglar, men däremot mindre hos göddjur. Vid otillräcklig tillförsel fylles behovet för fosterbildning, magsafts och mjölks avsöndring m. m. ur kroppens förråd därav, främst ur benen, och försämrat tillgodogörande av fodret samt sjukliga tillstånd, såsom sleksot, benmjukhet och benskörhet (se d. o.), uppträda. Dessa företeelser framträda mest hos ungdjur, mjölkkor och äggläggande höns. Ungnöt behöva efter avvänjningen från mjölk i medeltal 40—50 gr. kalk och lika mycket fosforsyra om dagen, grisar ungefär 1/4 så mycket, vuxna nötkreatur i underhållsfodret 10 gr. kalk och 5 gr. fosforsyra per 100 kg. lev. vikt, och mjölkkor därutöver vad mjölken bortför eller 1.8 gr. kalk och 2 gr. fosforsyra per liter. De fodermedel, som kunna räknas som djurens naturliga föda, mjölk för späda djur och hö för vuxna hästar och idisslare, innehålla i regel fullt tillräckligt av mineralämnen för djurens behov. Dock kan, såsom ovan nämnts, hö, vuxet under sträng torka likasom sådant från sidlänt mark och surt reagerande jord, vara så fattigt, att tillskott därav behöves. Än mer framträder detta behov vid utfodring med åtskilliga slag av fabriksavfall. Av sådana äro kli och oljekakor rika på fosforsyra, men innehålla väl litet kalk, men potatisflingor och gråstärkelse samt särdeles alla urlakade fodermedel, såsom betmassa, pulpa, glutenfoder, äro så fattiga på mineralämnen, att tillskott av sådana kan behövas, och i synnerhet är detta fallet vid stark utfodring med sura fodermedel, emedan då även kalk tages i anspråk för syrans neutralisering. Även stark utfodring med amidrika fodermedel, såsom maltgroddar och rotfrukter, skärper behovet av kalk, som behöves för amidernas överförande till äggvita.

Tillskott av mineralämnen. Mest gives tillskott av koksalt, som även ökar fodrets smaklighet och därför är särdeles behövligt vid utfodring av urlakade eller smaklösa fabriksfodermedel samt vid utfodring av sidvalls- och myrhö. Genom att giva djuren tillfälle att slicka på en saltsten samt genom att salta på hö vid dess inläggning i stack eller låda, 3—5 liter (4—7 kg.) för parlasset, brukar detta behov fullt tillfredsställas. Därjämte gives kalk, helst i form av slammad krita åt djur, som utfodras med större mängd surt foder. Om avmagring, sleksot och andra tecken till brist på fosforsyra eller kalk eller bådadera visa sig, gives krita eller klorkalcium, om fodrets beskaffenhet giver anledning att antaga brist på det senare ämnet, men eljes foderfosfat. Se Benskörhet, Foderfosfat. Höns böra alltid, om de ej få fritt ströva kring, hava tillgång till krossade ben, snäckskal, kalkgrus m. m. dyl.(N. H.). H. J. Dft.

Asp. 1. **Asp**, *Populus tremula* L., som tillhör pilväxternas familj. Salicineæ, förekommer vild över hela vårt land, från Skåne uppemot fjällgränsen. Den utmärker sig genom brett rundade blad med oregelbunden grov tandning, bladskaften äro långa, från sidan hoptryckta samt hängande. På kraftigt växande rotskott bli bladen oregelbundet äggformiga, med utdragen spets och finludna. Barken är till en början slät och grönaktigt grå, men blir med tiden tjock och sprickig.

samt i dess avsöndringar, magsaft och mjölk, i vilka de äro nödvändiga beståndsdelar. Koksalt, klornatrium, behöves för bildning av magsaftens saltsyra och har även i övrigt stor betydelse för matsmältningen och övriga omsättningar, varför det och andra natriumsalter förekommer i matsmältningssafterna och övriga kroppsvätskor. Kalium finnes, i motsats till hos växterna, i mindre mängd än natrium och kan icke ersätta detta, utan snarare synes en riklig tillförsel av kali, t. ex. genom stark höfodring, öka behovet av natron. Kali finnes mest i unga kroppsvävnader, i blodkroppar och muskelvävnad. Magnesium åtföljer i mindre mängd kalcium och finnes huvudsakligen i benen, järn i blodets röda färgämne samt svavel, likasom fosfor i äggviteämnen.

Behovet av mineralämnen är stort hos växande djur, hos dräktiga och mjölkande djur, som behöva dem för fostrets utveckling och mjölkbildning, samt hos äggläggande fåglar, men däremot mindre hos göddjur. Vid otillräcklig tillförsel fylles behovet för fosterbildning, magsafts och mjölks avsöndring m. m. ur kroppens förråd därav, främst ur benen, och försämrat tillgodogörande av fodret samt sjukliga tillstånd, såsom sleksot, benmjukhet och benskörhet (se d. o.), uppträda. Dessa företeelser framträda mest hos ungdjur, mjölkkor och äggläggande höns. Ungnöt behöva efter avvänjningen från mjölk i medeltal 40—50 gr. kalk och lika mycket fosforsyra om dagen, grisar ungefär 1/4 så mycket, vuxna nötkreatur i underhållsfodret 10 gr. kalk och 5 gr. fosforsyra per 100 kg. lev. vikt, och mjölkkor därutöver vad mjölken bortför eller 1.8 gr. kalk och 2 gr. fosforsyra per liter. De fodermedel, som kunna räknas som djurens naturliga föda, mjölk för späda djur och hö för vuxna hästar och idisslare, innehålla i regel fullt tillräckligt av mineralämnen för djurens behov. Dock kan, såsom ovan nämnts, hö, vuxet under sträng torka likasom sådant från sidlänt mark och surt reagerande jord, vara så fattigt, att tillskott därav behöves. Än mer framträder detta behov vid utfodring med åtskilliga slag av fabriksavfall. Av sådana äro kli och oljekakor rika på fosforsyra, men innehålla väl litet kalk, men potatisflingor och gråstärkelse samt särdeles alla urlakade fodermedel, såsom betmassa, pulpa, glutenfoder, äro så fattiga på mineralämnen, att tillskott av sådana kan behövas, och i synnerhet är detta fallet vid stark utfodring med sura fodermedel, emedan då även kalk tages i anspråk för syrans neutralisering. Även stark utfodring med amidrika fodermedel, såsom maltgroddar och rotfrukter, skärper behovet av kalk, som behöves för amidernas överförande till äggvita.

Tillskott av mineralämnen. Mest gives tillskott av koksalt, som även ökar fodrets smaklighet och därför är särdeles behövligt vid utfodring av urlakade eller smaklösa fabriksfodermedel samt vid utfodring av sidvalls- och myrhö. Genom att giva djuren tillfälle att slicka på en saltsten samt genom att salta på hö vid dess inläggning i stack eller låda, 3—5 liter (4—7 kg.) för parlasset, brukar detta behov fullt tillfredsställas. Därjämte gives kalk, helst i form av slammad krita åt djur, som utfodras med större mängd surt foder. Om

avmagring, sleksot och andra tecken till brist på fosforsyra eller kalk eller bådadera visa sig, gives krita eller klorkalcium, om fodrets beskaffenhet giver anledning att antaga brist på det senare ämnet, men eljes foderfosfat. Se Benskörhet, Foderfosfat. Höns böra alltid, om de ej få fritt ströva kring, hava tillgång till krossade ben, snäckskal, kalkgrus m. m. dyl.(N. H.). H. J. Dft.

Asp. 1. **Asp**, *Populus tremula* L., som tillhör pilväxternas familj. Salicineæ, förekommer vild över hela vårt land, från Skåne uppemot fjällgränsen. Den utmärker sig genom brett rundade blad med oregelbunden grov tandning, bladskaften äro långa, från sidan hoptryckta samt hängande. På kraftigt växande rotskott bli bladen oregelbundet äggformiga, med utdragen spets och finludna. Barken är till en början slät och grönaktigt grå, men blir med tiden tjock och sprickig.

A. växer på nästan all slags mark, men verklig god utveckling når den endast på fuktig, mullrik mark. Den har ett grunt liggande rotsystem, som har förmåga att utveckla rotskott, särskilt sedan trädet blivit fällt. Dessa aspuppslag äro synnerligen besvärliga och hinderliga för erhållande av barrträdsföryngring å hyggena. De undvikas genom att alla större aspar å blivande hyggen ett eller två år före avverkningen ringbarkas vid brösthöjd, varigenom träden få torka å rot, innan de avverkas. Vill man däremot tillgodogöra sig a. som gagnvirke, kan man i stället för ringbarkning lämna 1—2 meter höga stubbar, varigenom rotuppslagen även något hämmas. Ihällning av saltlösning i stubben dödar också rötterna och hindrar således uppkomsten av rotskott. Å mullrika, sidlänta sluttningar i skogarna med en örtrik betäckning och högt stående, rörligt grundvatten, bör man däremot vara tacksam för aspuppslag. Genom självsådd kan också a. med fördel dragas upp å sådana marker. A. blommar redan vid 20 års ålder. Blomningen infaller i april, och fröet mognar redan i början av juni. Direkt sådd eller plantering av a. har hittills föga förekommit, bl. a. emedan aspfrö är svårt att få att gro i plantskolorna.

Aspens höjdtillväxt är i början hastig, men avtager sedan snart. En omloppstid av 40—50 år är tillräcklig. Å bästa mark hålla då aspbestånden en virkesmassa av 200 m^3 innanför bark och en medeldiameter av mer än 20 cm.; omkring 40 % av virkesmassan lämnar då tändsticksvirke. Å medelgod mark kan blott 150 m^3 påräknas och en medeldiameter av 18 cm., varav 20 % kan användas som tändsticksvirke. A.-bestånden måste tidigt gallras samt uppkvistas i unga år. Gallringarna upprepas vart 5—6 år och föras allt starkare, på grund av trädets stora ljusbehov.

Virket är mjukt, till färgen ljusgult och utan färgad kärna. Det användes huvudsakligen till tändsticksvirke och slipmassa för finare papperssorter, till gärdsel och fyllning i täckdiken samt till husgerådsartiklar. Med nuvarande priser kan å lämplig aspmark produceras gran till lika värde som aspen, men det är att antaga, att aspvirkets pris kommer att stiga hastigare än granens, då all import från Ryssland av aspvirke säkerligen är för lång tid omöjliggjord. Befintliga aspbestånd å bättre marker böra därför vårdas omsorgsfullt och nya aspbestånd dragas upp å sådan mark.G. Sch.

2. **Asp**, *Aspius rapax* L., är den enda rovfisken bland våra karpfiskar (*Cyprinidæ*). Den skiljer sig från det nära besläktade löjsläktet genom sin stora mun. Överkäkbenet når under ögats mitt. Till form och färg liknar aspen flertalet andra karpfiskar. Den blir ganska stor och når en längd av 80—90 cm., stundom över 1 m. Denna välsmakande fisk förekommer från Kaspiska havet till Rhenfloden, men ej söder om Alperna. I Sverige finnes den i Mälarens och Vänerns vattensystem, i Motalaström till Roxen, i Stångån, Emån och i nedre Dalälven. Leken sker i maj och april. Fångsten sker med nät, ryssjor, not och på krok.O. Nordqvist.

Asparagin, Asparaginsyra. Se Aminoföreningar.

Asparagus. Se Sparris, Blomsterodling.

Aspglansbagge, *Melasoma (Lina) populi* L., en cm.-lång, oval, kullrig, glänsande, blåsvart skalbagge med bjärt röda täckvingar. Allmän på asp och närbesläktade träslag, på vilka även larverna leva. Har ringa ekonomisk betydelse.A. T—n.

Assimilation. Se Andning, Näring.

Aster, släkte av de korgblomstrigas familj (Compositæ), av vilket åtskilliga fleråriga arter odlas som prydnadsväxter. Hit höra den lågvuxna *A. alpinus* L., som bäst passar på stenpartier, samt åtskilliga högvuxna amerikanska arter, såsom *A. Novæ-Angliæ* L. m. fl. Under namn av kinesisk aster går vanligen den ett-åriga *Callistephus* eller *Aster chinensis* Nees., som i en stor mängd olika former (fjäder-, klot-, komet-, strutsfjäder-aster m. fl.) och växlande färger hör till de allmännast odlade blomväxterna. I drivbänk uppdragna plantor utplanteras vid sommarens början. Jfr Blomsterodling.G. L-d.

Astragalus, fleråriga baljväxter, utmärkta av flerpariga blad med uddblad samt flerfröiga baljor med ofullkomlig skiljevägg. Flera arter, såsom den i lövskogsdungar i södra och mellersta Sverige vildväxande *A. glycyphyllus* L., backsöta eller sötvedel, har försökts i odling som foderväxt men på grund av alltför liten avkastning i jämförelse med lucern icke vunnit någon användning. Den lågvuxna, vackra, vitblåblommiga fjällvedeln, *A. alpinus* L., hör till de högre fjällbetenas bättre foderväxter.

Astrakan. Se Äpple.

Atavism. Se Bakslag. Ärftlighet.

Athalia. Se Rapsstekel.

Atriplex. Se Målla.

Atropa. Se Belladonna.

Atropin. Se Alkaloid, Belladonna.

Automobil får i regel köras å allmän väg, vars bredd överstiger 3.6 meter men å smalare väg endast efter medgivande av K.B.; å enskild väg och på annat enskilt område endast med ägarens eller hans rättsinnehavares medgivande. Högsta tillåtna fart på landsbygden är 30 (undantagsvis 40) km. under dagsljus och 15 km. vid mörker och 10 vid dimma, allt i timmen. För a. med massiva 4 cm. tjocka gummiringar är största tillåtna körhastighet 15 km., med tunnare gummi- eller hårda ringar 10 km. och för a. utan fjädrar 5 km. i timmen. Bredden av mjuka elastiska hjulringar skall vara minst 8 cm, men vid högre belastning än 400

A. växer på nästan all slags mark, men verklig god utveckling når den endast på fuktig, mullrik mark. Den har ett grunt liggande rotsystem, som har förmåga att utveckla rotskott, särskilt sedan trädet blivit fällt. Dessa aspuppslag äro synnerligen besvärliga och hinderliga för erhållande av barrträdsföryngring å hyggena. De undvikas genom att alla större aspar å blivande hyggen ett eller två år före avverkningen ringbarkas vid brösthöjd, varigenom träden få torka å rot, innan de avverkas. Vill man däremot tillgodogöra sig a. som gagnvirke, kan man i stället för ringbarkning lämna 1—2 meter höga stubbar, varigenom rotuppslagen även något hämmas. Ihällning av saltlösning i stubben dödar också rötterna och hindrar således uppkomsten av rotskott. Å mullrika, sidlänta sluttningar i skogarna med en örtrik betäckning och högt stående, rörligt grundvatten, bör man däremot vara tacksam för aspuppslag. Genom självsådd kan också a. med fördel dragas upp å sådana marker. A. blommar redan vid 20 års ålder. Blomningen infaller i april, och fröet mognar redan i början av juni. Direkt sådd eller plantering av a. har hittills föga förekommit, bl. a. emedan aspfrö är svårt att få att gro i plantskolorna.

Aspens höjdtillväxt är i början hastig, men avtager sedan snart. En omloppstid av 40—50 år är tillräcklig. Å bästa mark hålla då aspbestånden en virkesmassa av 200 m^3 innanför bark och en medeldiameter av mer än 20 cm.; omkring 40 % av virkesmassan lämnar då tändsticksvirke. Å medelgod mark kan blott 150 m^3 påräknas och en medeldiameter av 18 cm., varav 20 % kan användas som tändsticksvirke. A.-bestånden måste tidigt gallras samt uppkvistas i unga år. Gallringarna upprepas vart 5—6 år och föras allt starkare, på grund av trädets stora ljusbehov.

Virket är mjukt, till färgen ljusgult och utan färgad kärna. Det användes huvudsakligen till tändsticksvirke och slipmassa för finare papperssorter, till gärdsel och fyllning i täckdiken samt till husgerådsartiklar. Med nuvarande priser kan å lämplig aspmark produceras gran till lika värde som aspen, men det är att antaga, att aspvirkets pris kommer att stiga hastigare än granens, då all import från Ryssland av aspvirke säkerligen är för lång tid omöjliggjord. Befintliga aspbestånd å bättre marker böra därför vårdas omsorgsfullt och nya aspbestånd dragas upp å sådan mark.G. Sch.

2. **Asp**, *Aspius rapax* L., är den enda rovfisken bland våra karpfiskar (*Cyprinidæ*). Den skiljer sig från det nära besläktade löjsläktet genom sin stora mun. Överkäkbenet når under ögats mitt. Till form och färg liknar aspen flertalet andra karpfiskar. Den blir ganska stor och når en längd av 80—90 cm., stundom över 1 m. Denna välsmakande fisk förekommer från Kaspiska havet till Rhenfloden, men ej söder om Alperna. I Sverige finnes den i Mälarens och Vänerns vattensystem, i Motalaström till Roxen, i Stångån, Emån och i nedre Dalälven. Leken sker i maj och april. Fångsten sker med nät, ryssjor, not och på krok.O. Nordqvist.

Asparagin, Asparaginsyra. Se Aminoföreningar.

Asparagus. Se Sparris, Blomsterodling.

Aspglansbagge, *Melasoma (Lina) populi* L., en cm.-lång, oval, kullrig, glänsande, blåsvart skalbagge med bjärt röda täckvingar. Allmän på asp och närbesläktade träslag, på vilka även larverna leva. Har ringa ekonomisk betydelse.A. T—n.

Assimilation. Se Andning, Näring.

Aster, släkte av de korgblomstrigas familj (Compositæ), av vilket åtskilliga fleråriga arter odlas som prydnadsväxter. Hit höra den lågvuxna *A. alpinus* L., som bäst passar på stenpartier, samt åtskilliga högvuxna amerikanska arter, såsom *A. Novæ-Angliæ* L. m. fl. Under namn av kinesisk aster går vanligen den ett-åriga *Callistephus* eller *Aster chinensis* Nees., som i en stor mängd olika former (fjäder-, klot-, komet-, strutsfjäder-aster m. fl.) och växlande färger hör till de allmännast odlade blomväxterna. I drivbänk uppdragna plantor utplanteras vid sommarens början. Jfr Blomsterodling.G. L-d.

Astragalus, fleråriga baljväxter, utmärkta av flerpariga blad med uddblad samt flerfröiga baljor med ofullkomlig skiljevägg. Flera arter, såsom den i lövskogsdungar i södra och mellersta Sverige vildväxande *A. glycyphyllus* L., backsöta eller sötvedel, har försökts i odling som foderväxt men på grund av alltför liten avkastning i jämförelse med lucern icke vunnit någon användning. Den lågvuxna, vackra, vitblåblommiga fjällvedeln, *A. alpinus* L., hör till de högre fjällbetenas bättre foderväxter.

Astrakan. Se Äpple.

Atavism. Se Bakslag. Ärftlighet.

Athalia. Se Rapsstekel.

Atriplex. Se Målla.

Atropa. Se Belladonna.

Atropin. Se Alkaloid, Belladonna.

Automobil får i regel köras å allmän väg, vars bredd överstiger 3.6 meter men å smalare väg endast efter medgivande av K.B.; å enskild väg och på annat enskilt område endast med ägarens eller hans rättsinnehavares medgivande. Högsta tillåtna fart på landsbygden är 30 (undantagsvis 40) km. under dagsljus och 15 km. vid mörker och 10 vid dimma, allt i timmen. För a. med massiva 4 cm. tjocka gummiringar är största tillåtna körhastighet 15 km., med tunnare gummi- eller hårda ringar 10 km. och för a. utan fjädrar 5 km. i timmen. Bredden av mjuka elastiska hjulringar skall vara minst 8 cm, men vid högre belastning än 400

A. växer på nästan all slags mark, men verklig god utveckling når den endast på fuktig, mullrik mark. Den har ett grunt liggande rotsystem, som har förmåga att utveckla rotskott, särskilt sedan trädet blivit fällt. Dessa aspuppslag äro synnerligen besvärliga och hinderliga för erhållande av barrträdsföryngring å hyggena. De undvikas genom att alla större aspar å blivande hyggen ett eller två år före avverkningen ringbarkas vid brösthöjd, varigenom träden få torka å rot, innan de avverkas. Vill man däremot tillgodogöra sig a. som gagnvirke, kan man i stället för ringbarkning lämna 1—2 meter höga stubbar, varigenom rotuppslagen även något hämmas. Ihällning av saltlösning i stubben dödar också rötterna och hindrar således uppkomsten av rotskott. Å mullrika, sidlänta sluttningar i skogarna med en örtrik betäckning och högt stående, rörligt grundvatten, bör man däremot vara tacksam för aspuppslag. Genom självsådd kan också a. med fördel dragas upp å sådana marker. A. blommar redan vid 20 års ålder. Blomningen infaller i april, och fröet mognar redan i början av juni. Direkt sådd eller plantering av a. har hittills föga förekommit, bl. a. emedan aspfrö är svårt att få att gro i plantskolorna.

Aspens höjdtillväxt är i början hastig, men avtager sedan snart. En omloppstid av 40—50 år är tillräcklig. Å bästa mark hålla då aspbestånden en virkesmassa av 200 m^3 innanför bark och en medeldiameter av mer än 20 cm.; omkring 40 % av virkesmassan lämnar då tändsticksvirke. Å medelgod mark kan blott 150 m^3 påräknas och en medeldiameter av 18 cm., varav 20 % kan användas som tändsticksvirke. A.-bestånden måste tidigt gallras samt uppkvistas i unga år. Gallringarna upprepas vart 5—6 år och föras allt starkare, på grund av trädets stora ljusbehov.

Virket är mjukt, till färgen ljusgult och utan färgad kärna. Det användes huvudsakligen till tändsticksvirke och slipmassa för finare papperssorter, till gärdsel och fyllning i täckdiken samt till husgerådsartiklar. Med nuvarande priser kan å lämplig aspmark produceras gran till lika värde som aspen, men det är att antaga, att aspvirkets pris kommer att stiga hastigare än granens, då all import från Ryssland av aspvirke säkerligen är för lång tid omöjliggjord. Befintliga aspbestånd å bättre marker böra därför vårdas omsorgsfullt och nya aspbestånd dragas upp å sådan mark.G. Sch.

2. **Asp**, *Aspius rapax* L., är den enda rovfisken bland våra karpfiskar (*Cyprinidæ*). Den skiljer sig från det nära besläktade löjsläktet genom sin stora mun. Överkäkbenet når under ögats mitt. Till form och färg liknar aspen flertalet andra karpfiskar. Den blir ganska stor och når en längd av 80—90 cm., stundom över 1 m. Denna välsmakande fisk förekommer från Kaspiska havet till Rhenfloden, men ej söder om Alperna. I Sverige finnes den i Mälarens och Vänerns vattensystem, i Motalaström till Roxen, i Stångån, Emån och i nedre Dalälven. Leken sker i maj och april. Fångsten sker med nät, ryssjor, not och på krok.O. Nordqvist.

Asparagin, Asparaginsyra. Se Aminoföreningar.

Asparagus. Se Sparris, Blomsterodling.

Aspglansbagge, *Melasoma (Lina) populi* L., en cm.-lång, oval, kullrig, glänsande, blåsvart skalbagge med bjärt röda täckvingar. Allmän på asp och närbesläktade träslag, på vilka även larverna leva. Har ringa ekonomisk betydelse.A. T—n.

Assimilation. Se Andning, Näring.

Aster, släkte av de korgblomstrigas familj (Compositæ), av vilket åtskilliga fleråriga arter odlas som prydnadsväxter. Hit höra den lågvuxna *A. alpinus* L., som bäst passar på stenpartier, samt åtskilliga högvuxna amerikanska arter, såsom *A. Novæ-Angliæ* L. m. fl. Under namn av kinesisk aster går vanligen den ett-åriga *Callistephus* eller *Aster chinensis* Nees., som i en stor mängd olika former (fjäder-, klot-, komet-, strutsfjäder-aster m. fl.) och växlande färger hör till de allmännast odlade blomväxterna. I drivbänk uppdragna plantor utplanteras vid sommarens början. Jfr Blomsterodling.G. L-d.

Astragalus, fleråriga baljväxter, utmärkta av flerpariga blad med uddblad samt flerfröiga baljor med ofullkomlig skiljevägg. Flera arter, såsom den i lövskogsdungar i södra och mellersta Sverige vildväxande *A. glycyphyllus* L., backsöta eller sötvedel, har försökts i odling som foderväxt men på grund av alltför liten avkastning i jämförelse med lucern icke vunnit någon användning. Den lågvuxna, vackra, vitblåblommiga fjällvedeln, *A. alpinus* L., hör till de högre fjällbetenas bättre foderväxter.

Astrakan. Se Äpple.

Atavism. Se Bakslag. Ärftlighet.

Athalia. Se Rapsstekel.

Atriplex. Se Målla.

Atropa. Se Belladonna.

Atropin. Se Alkaloid, Belladonna.

Automobil får i regel köras å allmän väg, vars bredd överstiger 3.6 meter men å smalare väg endast efter medgivande av K.B.; å enskild väg och på annat enskilt område endast med ägarens eller hans rättsinnehavares medgivande. Högsta tillåtna fart på landsbygden är 30 (undantagsvis 40) km. under dagsljus och 15 km. vid mörker och 10 vid dimma, allt i timmen. För a. med massiva 4 cm. tjocka gummiringar är största tillåtna körhastighet 15 km., med tunnare gummi- eller hårda ringar 10 km. och för a. utan fjädrar 5 km. i timmen. Bredden av mjuka elastiska hjulringar skall vara minst 8 cm, men vid högre belastning än 400

A. växer på nästan all slags mark, men verklig god utveckling når den endast på fuktig, mullrik mark. Den har ett grunt liggande rotsystem, som har förmåga att utveckla rotskott, särskilt sedan trädet blivit fällt. Dessa aspuppslag äro synnerligen besvärliga och hinderliga för erhållande av barrträdsföryngring å hyggena. De undvikas genom att alla större aspar å blivande hyggen ett eller två år före avverkningen ringbarkas vid brösthöjd, varigenom träden få torka å rot, innan de avverkas. Vill man däremot tillgodogöra sig a. som gagnvirke, kan man i stället för ringbarkning lämna 1—2 meter höga stubbar, varigenom rotuppslagen även något hämmas. Ihällning av saltlösning i stubben dödar också rötterna och hindrar således uppkomsten av rotskott. Å mullrika, sidlänta sluttningar i skogarna med en örtrik betäckning och högt stående, rörligt grundvatten, bör man däremot vara tacksam för aspuppslag. Genom självsådd kan också a. med fördel dragas upp å sådana marker. A. blommar redan vid 20 års ålder. Blomningen infaller i april, och fröet mognar redan i början av juni. Direkt sådd eller plantering av a. har hittills föga förekommit, bl. a. emedan aspfrö är svårt att få att gro i plantskolorna.

Aspens höjdtillväxt är i början hastig, men avtager sedan snart. En omloppstid av 40—50 år är tillräcklig. Å bästa mark hålla då aspbestånden en virkesmassa av 200 m^3 innanför bark och en medeldiameter av mer än 20 cm.; omkring 40 % av virkesmassan lämnar då tändsticksvirke. Å medelgod mark kan blott 150 m^3 påräknas och en medeldiameter av 18 cm., varav 20 % kan användas som tändsticksvirke. A.-bestånden måste tidigt gallras samt uppkvistas i unga år. Gallringarna upprepas vart 5—6 år och föras allt starkare, på grund av trädets stora ljusbehov.

Virket är mjukt, till färgen ljusgult och utan färgad kärna. Det användes huvudsakligen till tändsticksvirke och slipmassa för finare papperssorter, till gärdsel och fyllning i täckdiken samt till husgerådsartiklar. Med nuvarande priser kan å lämplig aspmark produceras gran till lika värde som aspen, men det är att antaga, att aspvirkets pris kommer att stiga hastigare än granens, då all import från Ryssland av aspvirke säkerligen är för lång tid omöjliggjord. Befintliga aspbestånd å bättre marker böra därför vårdas omsorgsfullt och nya aspbestånd dragas upp å sådan mark.G. Sch.

2. **Asp**, *Aspius rapax* L., är den enda rovfisken bland våra karpfiskar (*Cyprinidæ*). Den skiljer sig från det nära besläktade löjsläktet genom sin stora mun. Överkäkbenet når under ögats mitt. Till form och färg liknar aspen flertalet andra karpfiskar. Den blir ganska stor och når en längd av 80—90 cm., stundom över 1 m. Denna välsmakande fisk förekommer från Kaspiska havet till Rhenfloden, men ej söder om Alperna. I Sverige finnes den i Mälarens och Vänerns vattensystem, i Motalaström till Roxen, i Stångån, Emån och i nedre Dalälven. Leken sker i maj och april. Fångsten sker med nät, ryssjor, not och på krok.O. Nordqvist.

Asparagin, Asparaginsyra. Se Aminoföreningar.

Asparagus. Se Sparris, Blomsterodling.

Aspglansbagge, *Melasoma (Lina) populi* L., en cm.-lång, oval, kullrig, glänsande, blåsvart skalbagge med bjärt röda täckvingar. Allmän på asp och närbesläktade träslag, på vilka även larverna leva. Har ringa ekonomisk betydelse.A. T—n.

Assimilation. Se Andning, Näring.

Aster, släkte av de korgblomstrigas familj (Compositæ), av vilket åtskilliga fleråriga arter odlas som prydnadsväxter. Hit höra den lågvuxna *A. alpinus* L., som bäst passar på stenpartier, samt åtskilliga högvuxna amerikanska arter, såsom *A. Novæ-Angliæ* L. m. fl. Under namn av kinesisk aster går vanligen den ett-åriga *Callistephus* eller *Aster chinensis* Nees., som i en stor mängd olika former (fjäder-, klot-, komet-, strutsfjäder-aster m. fl.) och växlande färger hör till de allmännast odlade blomväxterna. I drivbänk uppdragna plantor utplanteras vid sommarens början. Jfr Blomsterodling.G. L-d.

Astragalus, fleråriga baljväxter, utmärkta av flerpariga blad med uddblad samt flerfröiga baljor med ofullkomlig skiljevägg. Flera arter, såsom den i lövskogsdungar i södra och mellersta Sverige vildväxande *A. glycyphyllus* L., backsöta eller sötvedel, har försökts i odling som foderväxt men på grund av alltför liten avkastning i jämförelse med lucern icke vunnit någon användning. Den lågvuxna, vackra, vitblåblommiga fjällvedeln, *A. alpinus* L., hör till de högre fjällbetenas bättre foderväxter.

Astrakan. Se Äpple.

Atavism. Se Bakslag. Ärftlighet.

Athalia. Se Rapsstekel.

Atriplex. Se Målla.

Atropa. Se Belladonna.

Atropin. Se Alkaloid, Belladonna.

Automobil får i regel köras å allmän väg, vars bredd överstiger 3.6 meter men å smalare väg endast efter medgivande av K.B.; å enskild väg och på annat enskilt område endast med ägarens eller hans rättsinnehavares medgivande. Högsta tillåtna fart på landsbygden är 30 (undantagsvis 40) km. under dagsljus och 15 km. vid mörker och 10 vid dimma, allt i timmen. För a. med massiva 4 cm. tjocka gummiringar är största tillåtna körhastighet 15 km., med tunnare gummi- eller hårda ringar 10 km. och för a. utan fjädrar 5 km. i timmen. Bredden av mjuka elastiska hjulringar skall vara minst 8 cm, men vid högre belastning än 400

A. växer på nästan all slags mark, men verklig god utveckling når den endast på fuktig, mullrik mark. Den har ett grunt liggande rotsystem, som har förmåga att utveckla rotskott, särskilt sedan trädet blivit fällt. Dessa aspuppslag äro synnerligen besvärliga och hinderliga för erhållande av barrträdsföryngring å hyggena. De undvikas genom att alla större aspar å blivande hyggen ett eller två år före avverkningen ringbarkas vid brösthöjd, varigenom träden få torka å rot, innan de avverkas. Vill man däremot tillgodogöra sig a. som gagnvirke, kan man i stället för ringbarkning lämna 1—2 meter höga stubbar, varigenom rotuppslagen även något hämmas. Ihällning av saltlösning i stubben dödar också rötterna och hindrar således uppkomsten av rotskott. Å mullrika, sidlänta sluttningar i skogarna med en örtrik betäckning och högt stående, rörligt grundvatten, bör man däremot vara tacksam för aspuppslag. Genom självsådd kan också a. med fördel dragas upp å sådana marker. A. blommar redan vid 20 års ålder. Blomningen infaller i april, och fröet mognar redan i början av juni. Direkt sådd eller plantering av a. har hittills föga förekommit, bl. a. emedan aspfrö är svårt att få att gro i plantskolorna.

Aspens höjdtillväxt är i början hastig, men avtager sedan snart. En omloppstid av 40—50 år är tillräcklig. Å bästa mark hålla då aspbestånden en virkesmassa av 200 m^3 innanför bark och en medeldiameter av mer än 20 cm.; omkring 40 % av virkesmassan lämnar då tändsticksvirke. Å medelgod mark kan blott 150 m^3 påräknas och en medeldiameter av 18 cm., varav 20 % kan användas som tändsticksvirke. A.-bestånden måste tidigt gallras samt uppkvistas i unga år. Gallringarna upprepas vart 5—6 år och föras allt starkare, på grund av trädets stora ljusbehov.

Virket är mjukt, till färgen ljusgult och utan färgad kärna. Det användes huvudsakligen till tändsticksvirke och slipmassa för finare papperssorter, till gärdsel och fyllning i täckdiken samt till husgerådsartiklar. Med nuvarande priser kan å lämplig aspmark produceras gran till lika värde som aspen, men det är att antaga, att aspvirkets pris kommer att stiga hastigare än granens, då all import från Ryssland av aspvirke säkerligen är för lång tid omöjliggjord. Befintliga aspbestånd å bättre marker böra därför vårdas omsorgsfullt och nya aspbestånd dragas upp å sådan mark.G. Sch.

2. **Asp**, *Aspius rapax* L., är den enda rovfisken bland våra karpfiskar (*Cyprinidæ*). Den skiljer sig från det nära besläktade löjsläktet genom sin stora mun. Överkäkbenet når under ögats mitt. Till form och färg liknar aspen flertalet andra karpfiskar. Den blir ganska stor och når en längd av 80—90 cm., stundom över 1 m. Denna välsmakande fisk förekommer från Kaspiska havet till Rhenfloden, men ej söder om Alperna. I Sverige finnes den i Mälarens och Vänerns vattensystem, i Motalaström till Roxen, i Stångån, Emån och i nedre Dalälven. Leken sker i maj och april. Fångsten sker med nät, ryssjor, not och på krok.O. Nordqvist.

Asparagin, Asparaginsyra. Se Aminoföreningar.

Asparagus. Se Sparris, Blomsterodling.

Aspglansbagge, *Melasoma (Lina) populi* L., en cm.-lång, oval, kullrig, glänsande, blåsvart skalbagge med bjärt röda täckvingar. Allmän på asp och närbesläktade träslag, på vilka även larverna leva. Har ringa ekonomisk betydelse.A. T—n.

Assimilation. Se Andning, Näring.

Aster, släkte av de korgblomstrigas familj (Compositæ), av vilket åtskilliga fleråriga arter odlas som prydnadsväxter. Hit höra den lågvuxna *A. alpinus* L., som bäst passar på stenpartier, samt åtskilliga högvuxna amerikanska arter, såsom *A. Novæ-Angliæ* L. m. fl. Under namn av kinesisk aster går vanligen den ett-åriga *Callistephus* eller *Aster chinensis* Nees., som i en stor mängd olika former (fjäder-, klot-, komet-, strutsfjäder-aster m. fl.) och växlande färger hör till de allmännast odlade blomväxterna. I drivbänk uppdragna plantor utplanteras vid sommarens början. Jfr Blomsterodling.G. L-d.

Astragalus, fleråriga baljväxter, utmärkta av flerpariga blad med uddblad samt flerfröiga baljor med ofullkomlig skiljevägg. Flera arter, såsom den i lövskogsdungar i södra och mellersta Sverige vildväxande *A. glycyphyllus* L., backsöta eller sötvedel, har försökts i odling som foderväxt men på grund av alltför liten avkastning i jämförelse med lucern icke vunnit någon användning. Den lågvuxna, vackra, vitblåblommiga fjällvedeln, *A. alpinus* L., hör till de högre fjällbetenas bättre foderväxter.

Astrakan. Se Äpple.

Atavism. Se Bakslag. Ärftlighet.

Athalia. Se Rapsstekel.

Atriplex. Se Målla.

Atropa. Se Belladonna.

Atropin. Se Alkaloid, Belladonna.

Automobil får i regel köras å allmän väg, vars bredd överstiger 3.6 meter men å smalare väg endast efter medgivande av K.B.; å enskild väg och på annat enskilt område endast med ägarens eller hans rättsinnehavares medgivande. Högsta tillåtna fart på landsbygden är 30 (undantagsvis 40) km. under dagsljus och 15 km. vid mörker och 10 vid dimma, allt i timmen. För a. med massiva 4 cm. tjocka gummiringar är största tillåtna körhastighet 15 km., med tunnare gummi- eller hårda ringar 10 km. och för a. utan fjädrar 5 km. i timmen. Bredden av mjuka elastiska hjulringar skall vara minst 8 cm, men vid högre belastning än 400

A. växer på nästan all slags mark, men verklig god utveckling når den endast på fuktig, mullrik mark. Den har ett grunt liggande rotsystem, som har förmåga att utveckla rotskott, särskilt sedan trädet blivit fällt. Dessa aspuppslag äro synnerligen besvärliga och hinderliga för erhållande av barrträdsföryngring å hyggena. De undvikas genom att alla större aspar å blivande hyggen ett eller två år före avverkningen ringbarkas vid brösthöjd, varigenom träden få torka å rot, innan de avverkas. Vill man däremot tillgodogöra sig a. som gagnvirke, kan man i stället för ringbarkning lämna 1—2 meter höga stubbar, varigenom rotuppslagen även något hämmas. Ihällning av saltlösning i stubben dödar också rötterna och hindrar således uppkomsten av rotskott. Å mullrika, sidlänta sluttningar i skogarna med en örtrik betäckning och högt stående, rörligt grundvatten, bör man däremot vara tacksam för aspuppslag. Genom självsådd kan också a. med fördel dragas upp å sådana marker. A. blommar redan vid 20 års ålder. Blomningen infaller i april, och fröet mognar redan i början av juni. Direkt sådd eller plantering av a. har hittills föga förekommit, bl. a. emedan aspfrö är svårt att få att gro i plantskolorna.

Aspens höjdtillväxt är i början hastig, men avtager sedan snart. En omloppstid av 40—50 år är tillräcklig. Å bästa mark hålla då aspbestånden en virkesmassa av 200 m^3 innanför bark och en medeldiameter av mer än 20 cm.; omkring 40 % av virkesmassan lämnar då tändsticksvirke. Å medelgod mark kan blott 150 m^3 påräknas och en medeldiameter av 18 cm., varav 20 % kan användas som tändsticksvirke. A.-bestånden måste tidigt gallras samt uppkvistas i unga år. Gallringarna upprepas vart 5—6 år och föras allt starkare, på grund av trädets stora ljusbehov.

Virket är mjukt, till färgen ljusgult och utan färgad kärna. Det användes huvudsakligen till tändsticksvirke och slipmassa för finare papperssorter, till gärdsel och fyllning i täckdiken samt till husgerådsartiklar. Med nuvarande priser kan å lämplig aspmark produceras gran till lika värde som aspen, men det är att antaga, att aspvirkets pris kommer att stiga hastigare än granens, då all import från Ryssland av aspvirke säkerligen är för lång tid omöjliggjord. Befintliga aspbestånd å bättre marker böra därför vårdas omsorgsfullt och nya aspbestånd dragas upp å sådan mark.G. Sch.

2. **Asp**, *Aspius rapax* L., är den enda rovfisken bland våra karpfiskar (*Cyprinidæ*). Den skiljer sig från det nära besläktade löjsläktet genom sin stora mun. Överkäkbenet når under ögats mitt. Till form och färg liknar aspen flertalet andra karpfiskar. Den blir ganska stor och når en längd av 80—90 cm., stundom över 1 m. Denna välsmakande fisk förekommer från Kaspiska havet till Rhenfloden, men ej söder om Alperna. I Sverige finnes den i Mälarens och Vänerns vattensystem, i Motalaström till Roxen, i Stångån, Emån och i nedre Dalälven. Leken sker i maj och april. Fångsten sker med nät, ryssjor, not och på krok.O. Nordqvist.

Asparagin, Asparaginsyra. Se Aminoföreningar.

Asparagus. Se Sparris, Blomsterodling.

Aspglansbagge, *Melasoma (Lina) populi* L., en cm.-lång, oval, kullrig, glänsande, blåsvart skalbagge med bjärt röda täckvingar. Allmän på asp och närbesläktade träslag, på vilka även larverna leva. Har ringa ekonomisk betydelse.A. T—n.

Assimilation. Se Andning, Näring.

Aster, släkte av de korgblomstrigas familj (Compositæ), av vilket åtskilliga fleråriga arter odlas som prydnadsväxter. Hit höra den lågvuxna *A. alpinus* L., som bäst passar på stenpartier, samt åtskilliga högvuxna amerikanska arter, såsom *A. Novæ-Angliæ* L. m. fl. Under namn av kinesisk aster går vanligen den ett-åriga *Callistephus* eller *Aster chinensis* Nees., som i en stor mängd olika former (fjäder-, klot-, komet-, strutsfjäder-aster m. fl.) och växlande färger hör till de allmännast odlade blomväxterna. I drivbänk uppdragna plantor utplanteras vid sommarens början. Jfr Blomsterodling.G. L-d.

Astragalus, fleråriga baljväxter, utmärkta av flerpariga blad med uddblad samt flerfröiga baljor med ofullkomlig skiljevägg. Flera arter, såsom den i lövskogsdungar i södra och mellersta Sverige vildväxande *A. glycyphyllus* L., backsöta eller sötvedel, har försökts i odling som foderväxt men på grund av alltför liten avkastning i jämförelse med lucern icke vunnit någon användning. Den lågvuxna, vackra, vitblåblommiga fjällvedeln, *A. alpinus* L., hör till de högre fjällbetenas bättre foderväxter.

Astrakan. Se Äpple.

Atavism. Se Bakslag. Ärftlighet.

Athalia. Se Rapsstekel.

Atriplex. Se Målla.

Atropa. Se Belladonna.

Atropin. Se Alkaloid, Belladonna.

Automobil får i regel köras å allmän väg, vars bredd överstiger 3.6 meter men å smalare väg endast efter medgivande av K.B.; å enskild väg och på annat enskilt område endast med ägarens eller hans rättsinnehavares medgivande. Högsta tillåtna fart på landsbygden är 30 (undantagsvis 40) km. under dagsljus och 15 km. vid mörker och 10 vid dimma, allt i timmen. För a. med massiva 4 cm. tjocka gummiringar är största tillåtna körhastighet 15 km., med tunnare gummi- eller hårda ringar 10 km. och för a. utan fjädrar 5 km. i timmen. Bredden av mjuka elastiska hjulringar skall vara minst 8 cm, men vid högre belastning än 400

A. växer på nästan all slags mark, men verklig god utveckling når den endast på fuktig, mullrik mark. Den har ett grunt liggande rotsystem, som har förmåga att utveckla rotskott, särskilt sedan trädet blivit fällt. Dessa aspuppslag äro synnerligen besvärliga och hinderliga för erhållande av barrträdsföryngring å hyggena. De undvikas genom att alla större aspar å blivande hyggen ett eller två år före avverkningen ringbarkas vid brösthöjd, varigenom träden få torka å rot, innan de avverkas. Vill man däremot tillgodogöra sig a. som gagnvirke, kan man i stället för ringbarkning lämna 1—2 meter höga stubbar, varigenom rotuppslagen även något hämmas. Ihällning av saltlösning i stubben dödar också rötterna och hindrar således uppkomsten av rotskott. Å mullrika, sidlänta sluttningar i skogarna med en örtrik betäckning och högt stående, rörligt grundvatten, bör man däremot vara tacksam för aspuppslag. Genom självsådd kan också a. med fördel dragas upp å sådana marker. A. blommar redan vid 20 års ålder. Blomningen infaller i april, och fröet mognar redan i början av juni. Direkt sådd eller plantering av a. har hittills föga förekommit, bl. a. emedan aspfrö är svårt att få att gro i plantskolorna.

Aspens höjdtillväxt är i början hastig, men avtager sedan snart. En omloppstid av 40—50 år är tillräcklig. Å bästa mark hålla då aspbestånden en virkesmassa av 200 m^3 innanför bark och en medeldiameter av mer än 20 cm.; omkring 40 % av virkesmassan lämnar då tändsticksvirke. Å medelgod mark kan blott 150 m^3 påräknas och en medeldiameter av 18 cm., varav 20 % kan användas som tändsticksvirke. A.-bestånden måste tidigt gallras samt uppkvistas i unga år. Gallringarna upprepas vart 5—6 år och föras allt starkare, på grund av trädets stora ljusbehov.

Virket är mjukt, till färgen ljusgult och utan färgad kärna. Det användes huvudsakligen till tändsticksvirke och slipmassa för finare papperssorter, till gärdsel och fyllning i täckdiken samt till husgerådsartiklar. Med nuvarande priser kan å lämplig aspmark produceras gran till lika värde som aspen, men det är att antaga, att aspvirkets pris kommer att stiga hastigare än granens, då all import från Ryssland av aspvirke säkerligen är för lång tid omöjliggjord. Befintliga aspbestånd å bättre marker böra därför vårdas omsorgsfullt och nya aspbestånd dragas upp å sådan mark.G. Sch.

2. **Asp**, *Aspius rapax* L., är den enda rovfisken bland våra karpfiskar (*Cyprinidæ*). Den skiljer sig från det nära besläktade löjsläktet genom sin stora mun. Överkäkbenet når under ögats mitt. Till form och färg liknar aspen flertalet andra karpfiskar. Den blir ganska stor och når en längd av 80—90 cm., stundom över 1 m. Denna välsmakande fisk förekommer från Kaspiska havet till Rhenfloden, men ej söder om Alperna. I Sverige finnes den i Mälarens och Vänerns vattensystem, i Motalaström till Roxen, i Stångån, Emån och i nedre Dalälven. Leken sker i maj och april. Fångsten sker med nät, ryssjor, not och på krok.O. Nordqvist.

Asparagin, Asparaginsyra. Se Aminoföreningar.

Asparagus. Se Sparris, Blomsterodling.

Aspglansbagge, *Melasoma (Lina) populi* L., en cm.-lång, oval, kullrig, glänsande, blåsvart skalbagge med bjärt röda täckvingar. Allmän på asp och närbesläktade träslag, på vilka även larverna leva. Har ringa ekonomisk betydelse.A. T—n.

Assimilation. Se Andning, Näring.

Aster, släkte av de korgblomstrigas familj (Compositœ), av vilket åtskilliga fleråriga arter odlas som prydnadsväxter. Hit höra den lågvuxna *A. alpinus* L., som bäst passar på stenpartier, samt åtskilliga högvuxna amerikanska arter, såsom *A. Novæ-Angliæ* L. m. fl. Under namn av kinesisk aster går vanligen den ett-åriga *Callistephus* eller *Aster chinensis* Nees., som i en stor mängd olika former (fjäder-, klot-, komet-, strutsfjäder-aster m. fl.) och växlande färger hör till de allmännast odlade blomväxterna. I drivbänk uppdragna plantor utplanteras vid sommarens början. Jfr Blomsterodling.G. L-d.

Astragalus, fleråriga baljväxter, utmärkta av flerpariga blad med uddblad samt flerfröiga baljor med ofullkomlig skiljevägg. Flera arter, såsom den i lövskogsdungar i södra och mellersta Sverige vildväxande *A. glycyphyllus* L., backsöta eller sötvedel, har försökts i odling som foderväxt men på grund av alltför liten avkastning i jämförelse med lucern icke vunnit någon användning. Den lågvuxna, vackra, vitblåblommiga fjällvedeln, *A. alpinus* L., hör till de högre fjällbetenas bättre foderväxter.

Astrakan. Se Äpple.

Atavism. Se Bakslag. Ärftlighet.

Athalia. Se Rapsstekel.

Atriplex. Se Målla.

Atropa. Se Belladonna.

Atropin. Se Alkaloid, Belladonna.

Automobil får i regel köras å allmän väg, vars bredd överstiger 3.6 meter men å smalare väg endast efter medgivande av K.B.; å enskild väg och på annat enskilt område endast med ägarens eller hans rättsinnehavares medgivande. Högsta tillåtna fart på landsbygden är 30 (undantagsvis 40) km. under dagsljus och 15 km. vid mörker och 10 vid dimma, allt i timmen. För a. med massiva 4 cm. tjocka gummiringar är största tillåtna körhastighet 15 km., med tunnare gummi- eller hårda ringar 10 km. och för a. utan fjädrar 5 km. i timmen. Bredden av mjuka elastiska hjulringar skall vara minst 8 cm, men vid högre belastning än 400

A. växer på nästan all slags mark, men verklig god utveckling når den endast på fuktig, mullrik mark. Den har ett grunt liggande rotsystem, som har förmåga att utveckla rotskott, särskilt sedan trädet blivit fällt. Dessa aspuppslag äro synnerligen besvärliga och hinderliga för erhållande av barrträdsföryngring å hyggena. De undvikas genom att alla större aspar å blivande hyggen ett eller två år före avverkningen ringbarkas vid brösthöjd, varigenom träden få torka å rot, innan de avverkas. Vill man däremot tillgodogöra sig a. som gagnvirke, kan man i stället för ringbarkning lämna 1—2 meter höga stubbar, varigenom rotuppslagen även något hämmas. Ihällning av saltlösning i stubben dödar också rötterna och hindrar således uppkomsten av rotskott. Å mullrika, sidlänta sluttningar i skogarna med en örtrik betäckning och högt stående, rörligt grundvatten, bör man däremot vara tacksam för aspuppslag. Genom självsådd kan också a. med fördel dragas upp å sådana marker. A. blommar redan vid 20 års ålder. Blomningen infaller i april, och fröet mognar redan i början av juni. Direkt sådd eller plantering av a. har hittills föga förekommit, bl. a. emedan aspfrö är svårt att få att gro i plantskolorna.

Aspens höjdtillväxt är i början hastig, men avtager sedan snart. En omloppstid av 40—50 år är tillräcklig. Å bästa mark hålla då aspbestånden en virkesmassa av 200 m^3 innanför bark och en medeldiameter av mer än 20 cm.; omkring 40 % av virkesmassan lämnar då tändsticksvirke. Å medelgod mark kan blott 150 m^3 påräknas och en medeldiameter av 18 cm., varav 20 % kan användas som tändsticksvirke. A.-bestånden måste tidigt gallras samt uppkvistas i unga år. Gallringarna upprepas vart 5—6 år och föras allt starkare, på grund av trädets stora ljusbehov.

Virket är mjukt, till färgen ljusgult och utan färgad kärna. Det användes huvudsakligen till tändsticksvirke och slipmassa för finare papperssorter, till gärdsel och fyllning i täckdiken samt till husgerådsartiklar. Med nuvarande priser kan å lämplig aspmark produceras gran till lika värde som aspen, men det är att antaga, att aspvirkets pris kommer att stiga hastigare än granens, då all import från Ryssland av aspvirke säkerligen är för lång tid omöjliggjord. Befintliga aspbestånd å bättre marker böra därför vårdas omsorgsfullt och nya aspbestånd dragas upp å sådan mark.G. Sch.

2. **Asp**, *Aspius rapax* L., är den enda rovfisken bland våra karpfiskar (*Cyprinidæ*). Den skiljer sig från det nära besläktade löjsläktet genom sin stora mun. Överkäkbenet når under ögats mitt. Till form och färg liknar aspen flertalet andra karpfiskar. Den blir ganska stor och når en längd av 80—90 cm., stundom över 1 m. Denna välsmakande fisk förekommer från Kaspiska havet till Rhenfloden, men ej söder om Alperna. I Sverige finnes den i Mälarens och Vänerns vattensystem, i Motalaström till Roxen, i Stångån, Emån och i nedre Dalälven. Leken sker i maj och april. Fångsten sker med nät, ryssjor, not och på krok.O. Nordqvist.

Asparagin, Asparaginsyra. Se Aminoföreningar.

Asparagus. Se Sparris, Blomsterodling.

Aspglansbagge, *Melasoma (Lina) populi* L., en cm.-lång, oval, kullrig, glänsande, blåsvart skalbagge med bjärt röda täckvingar. Allmän på asp och närbesläktade träslag, på vilka även larverna leva. Har ringa ekonomisk betydelse.A. T—n.

Assimilation. Se Andning, Näring.

Aster, släkte av de korgblomstrigas familj (Compositœ), av vilket åtskilliga fleråriga arter odlas som prydnadsväxter. Hit höra den lågvuxna *A. alpinus* L., som bäst passar på stenpartier, samt åtskilliga högvuxna amerikanska arter, såsom *A. Novæ-Angliæ* L. m. fl. Under namn av kinesisk aster går vanligen den ett-åriga *Callistephus* eller *Aster chinensis* Nees., som i en stor mängd olika former (fjäder-, klot-, komet-, strutsfjäder-aster m. fl.) och växlande färger hör till de allmännast odlade blomväxterna. I drivbänk uppdragna plantor utplanteras vid sommarens början. Jfr Blomsterodling.G. L-d.

Astragalus, fleråriga baljväxter, utmärkta av flerpariga blad med uddblad samt flerfröiga baljor med ofullkomlig skiljevägg. Flera arter, såsom den i lövskogsdungar i södra och mellersta Sverige vildväxande *A. glycyphyllus* L., backsöta eller sötvedel, har försökts i odling som foderväxt men på grund av alltför liten avkastning i jämförelse med lucern icke vunnit någon användning. Den lågvuxna, vackra, vitblåblommiga fjällvedeln, *A. alpinus* L., hör till de högre fjällbetenas bättre foderväxter.

Astrakan. Se Äpple.

Atavism. Se Bakslag. Ärftlighet.

Athalia. Se Rapsstekel.

Atriplex. Se Målla.

Atropa. Se Belladonna.

Atropin. Se Alkaloid, Belladonna.

Automobil får i regel köras å allmän väg, vars bredd överstiger 3.6 meter men å smalare väg endast efter medgivande av K.B.; å enskild väg och på annat enskilt område endast med ägarens eller hans rättsinnehavares medgivande. Högsta tillåtna fart på landsbygden är 30 (undantagsvis 40) km. under dagsljus och 15 km. vid mörker och 10 vid dimma, allt i timmen. För a. med massiva 4 cm. tjocka gummiringar är största tillåtna körhastighet 15 km., med tunnare gummi- eller hårda ringar 10 km. och för a. utan fjädrar 5 km. i timmen. Bredden av mjuka elastiska hjulringar skall vara minst 8 cm, men vid högre belastning än 400

A. växer på nästan all slags mark, men verklig god utveckling når den endast på fuktig, mullrik mark. Den har ett grunt liggande rotsystem, som har förmåga att utveckla rotskott, särskilt sedan trädet blivit fällt. Dessa aspuppslag äro synnerligen besvärliga och hinderliga för erhållande av barrträdsföryngring å hyggena. De undvikas genom att alla större aspar å blivande hyggen ett eller två år före avverkningen ringbarkas vid brösthöjd, varigenom träden få torka å rot, innan de avverkas. Vill man däremot tillgodogöra sig a. som gagnvirke, kan man i stället för ringbarkning lämna 1—2 meter höga stubbar, varigenom rotuppslagen även något hämmas. Ihällning av saltlösning i stubben dödar också rötterna och hindrar således uppkomsten av rotskott. Å mullrika, sidlänta sluttningar i skogarna med en örtrik betäckning och högt stående, rörligt grundvatten, bör man däremot vara tacksam för aspuppslag. Genom självsådd kan också a. med fördel dragas upp å sådana marker. A. blommar redan vid 20 års ålder. Blomningen infaller i april, och fröet mognar redan i början av juni. Direkt sådd eller plantering av a. har hittills föga förekommit, bl. a. emedan aspfrö är svårt att få att gro i plantskolorna.

Aspens höjdtillväxt är i början hastig, men avtager sedan snart. En omloppstid av 40—50 år är tillräcklig. Å bästa mark hålla då aspbestånden en virkesmassa av 200 m^3 innanför bark och en medeldiameter av mer än 20 cm.; omkring 40 % av virkesmassan lämnar då tändsticksvirke. Å medelgod mark kan blott 150 m^3 påräknas och en medeldiameter av 18 cm., varav 20 % kan användas som tändsticksvirke. A.-bestånden måste tidigt gallras samt uppkvistas i unga år. Gallringarna upprepas vart 5—6 år och föras allt starkare, på grund av trädets stora ljusbehov.

Virket är mjukt, till färgen ljusgult och utan färgad kärna. Det användes huvudsakligen till tändsticksvirke och slipmassa för finare papperssorter, till gärdsel och fyllning i täckdiken samt till husgerådsartiklar. Med nuvarande priser kan å lämplig aspmark produceras gran till lika värde som aspen, men det är att antaga, att aspvirkets pris kommer att stiga hastigare än granens, då all import från Ryssland av aspvirke säkerligen är för lång tid omöjliggjord. Befintliga aspbestånd å bättre marker böra därför vårdas omsorgsfullt och nya aspbestånd dragas upp å sådan mark.G. Sch.

2. **Asp**, *Aspius rapax* L., är den enda rovfisken bland våra karpfiskar (*Cyprinidæ*). Den skiljer sig från det nära besläktade löjsläktet genom sin stora mun. Överkäkbenet når under ögats mitt. Till form och färg liknar aspen flertalet andra karpfiskar. Den blir ganska stor och når en längd av 80—90 cm., stundom över 1 m. Denna välsmakande fisk förekommer från Kaspiska havet till Rhenfloden, men ej söder om Alperna. I Sverige finnes den i Mälarens och Vänerns vattensystem, i Motalaström till Roxen, i Stångån, Emån och i nedre Dalälven. Leken sker i maj och april. Fångsten sker med nät, ryssjor, not och på krok.O. Nordqvist.

Asparagin, Asparaginsyra. Se Aminoföreningar.

Asparagus. Se Sparris, Blomsterodling.

Aspglansbagge, *Melasoma (Lina) populi* L., en cm.-lång, oval, kullrig, glänsande, blåsvart skalbagge med bjärt röda täckvingar. Allmän på asp och närbesläktade träslag, på vilka även larverna leva. Har ringa ekonomisk betydelse.A. T—n.

Assimilation. Se Andning, Näring.

Aster, släkte av de korgblomstrigas familj (Compositæ), av vilket åtskilliga fleråriga arter odlas som prydnadsväxter. Hit höra den lågvuxna *A. alpinus* L., som bäst passar på stenpartier, samt åtskilliga högvuxna amerikanska arter, såsom *A. Novæ-Angliæ* L. m. fl. Under namn av kinesisk aster går vanligen den ett-åriga *Callistephus* eller *Aster chinensis* Nees., som i en stor mängd olika former (fjäder-, klot-, komet-, strutsfjäder-aster m. fl.) och växlande färger hör till de allmännast odlade blomväxterna. I drivbänk uppdragna plantor utplanteras vid sommarens början. Jfr Blomsterodling.G. L-d.

Astragalus, fleråriga baljväxter, utmärkta av flerpariga blad med uddblad samt flerfröiga baljor med ofullkomlig skiljevägg. Flera arter, såsom den i lövskogsdungar i södra och mellersta Sverige vildväxande *A. glycyphyllus* L., backsöta eller sötvedel, har försökts i odling som foderväxt men på grund av alltför liten avkastning i jämförelse med lucern icke vunnit någon användning. Den lågvuxna, vackra, vitblåblommiga fjällvedeln, *A. alpinus* L., hör till de högre fjällbetenas bättre foderväxter.

Astrakan. Se Äpple.

Atavism. Se Bakslag. Ärftlighet.

Athalia. Se Rapsstekel.

Atriplex. Se Målla.

Atropa. Se Belladonna.

Atropin. Se Alkaloid, Belladonna.

Automobil får i regel köras å allmän väg, vars bredd överstiger 3.6 meter men å smalare väg endast efter medgivande av K.B.; å enskild väg och på annat enskilt område endast med ägarens eller hans rättsinnehavares medgivande. Högsta tillåtna fart på landsbygden är 30 (undantagsvis 40) km. under dagsljus och 15 km. vid mörker och 10 vid dimma, allt i timmen. För a. med massiva 4 cm. tjocka gummiringar är största tillåtna körhastighet 15 km., med tunnare gummi- eller hårda ringar 10 km. och för a. utan fjädrar 5 km. i timmen. Bredden av mjuka elastiska hjulringar skall vara minst 8 cm, men vid högre belastning än 400

A. växer på nästan all slags mark, men verklig god utveckling når den endast på fuktig, mullrik mark. Den har ett grunt liggande rotsystem, som har förmåga att utveckla rotskott, särskilt sedan trädet blivit fällt. Dessa aspuppslag äro synnerligen besvärliga och hinderliga för erhållande av barrträdsföryngring å hyggena. De undvikas genom att alla större aspar å blivande hyggen ett eller två år före avverkningen ringbarkas vid brösthöjd, varigenom träden få torka å rot, innan de avverkas. Vill man däremot tillgodogöra sig a. som gagnvirke, kan man i stället för ringbarkning lämna 1—2 meter höga stubbar, varigenom rotuppslagen även något hämmas. Ihällning av saltlösning i stubben dödar också rötterna och hindrar således uppkomsten av rotskott. Å mullrika, sidlänta sluttningar i skogarna med en örtrik betäckning och högt stående, rörligt grundvatten, bör man däremot vara tacksam för aspuppslag. Genom självsådd kan också a. med fördel dragas upp å sådana marker. A. blommar redan vid 20 års ålder. Blomningen infaller i april, och fröet mognar redan i början av juni. Direkt sådd eller plantering av a. har hittills föga förekommit, bl. a. emedan aspfrö är svårt att få att gro i plantskolorna.

Aspens höjdtillväxt är i början hastig, men avtager sedan snart. En omloppstid av 40—50 år är tillräcklig. Å bästa mark hålla då aspbestånden en virkesmassa av 200 m^3 innanför bark och en medeldiameter av mer än 20 cm.; omkring 40 % av virkesmassan lämnar då tändsticksvirke. Å medelgod mark kan blott 150 m^3 påräknas och en medeldiameter av 18 cm., varav 20 % kan användas som tändsticksvirke. A.-bestånden måste tidigt gallras samt uppkvistas i unga år. Gallringarna upprepas vart 5—6 år och föras allt starkare, på grund av trädets stora ljusbehov.

Virket är mjukt, till färgen ljusgult och utan färgad kärna. Det användes huvudsakligen till tändsticksvirke och slipmassa för finare papperssorter, till gärdsel och fyllning i täckdiken samt till husgerådsartiklar. Med nuvarande priser kan å lämplig aspmark produceras gran till lika värde som aspen, men det är att antaga, att aspvirkets pris kommer att stiga hastigare än granens, då all import från Ryssland av aspvirke säkerligen är för lång tid omöjliggjord. Befintliga aspbestånd å bättre marker böra därför vårdas omsorgsfullt och nya aspbestånd

dragas upp å sådan mark.G. Sch.

2. **Asp**, *Aspius rapax* L., är den enda rovfisken bland våra karpfiskar (*Cyprinidæ*). Den skiljer sig från det nära besläktade löjsläktet genom sin stora mun. Överkäkbenet når under ögats mitt. Till form och färg liknar aspen flertalet andra karpfiskar. Den blir ganska stor och når en längd av 80—90 cm., stundom över 1 m. Denna välsmakande fisk förekommer från Kaspiska havet till Rhenfloden, men ej söder om Alperna. I Sverige finnes den i Mälarens och Vänerns vattensystem, i Motalaström till Roxen, i Stångån, Emån och i nedre Dalälven. Leken sker i maj och april. Fångsten sker med nät, ryssjor, not och på krok.O. Nordqvist.

Asparagin, Asparaginsyra. Se Aminoföreningar.

Asparagus. Se Sparris, Blomsterodling.

Aspglansbagge, *Melasoma (Lina) populi* L., en cm.-lång, oval, kullrig, glänsande, blåsvart skalbagge med bjärt röda täckvingar. Allmän på asp och närbesläktade träslag, på vilka även larverna leva. Har ringa ekonomisk betydelse.A. T—n.

Assimilation. Se Andning, Näring.

Aster, släkte av de korgblomstrigas familj (Compositæ), av vilket åtskilliga fleråriga arter odlas som prydnadsväxter. Hit höra den lågvuxna *A. alpinus* L., som bäst passar på stenpartier, samt åtskilliga högvuxna amerikanska arter, såsom *A. Novæ-Angliæ* L. m. fl. Under namn av kinesisk aster går vanligen den ett-åriga *Callistephus* eller *Aster chinensis* Nees., som i en stor mängd olika former (fjäder-, klot-, komet-, strutsfjäder-aster m. fl.) och växlande färger hör till de allmännast odlade blomväxterna. I drivbänk uppdragna plantor utplanteras vid sommarens början. Jfr Blomsterodling.G. L-d.

Astragalus, fleråriga baljväxter, utmärkta av flerpariga blad med uddblad samt flerfröiga baljor med ofullkomlig skiljevägg. Flera arter, såsom den i lövskogsdungar i södra och mellersta Sverige vildväxande *A. glycyphyllus* L., backsöta eller sötvedel, har försökts i odling som foderväxt men på grund av alltför liten avkastning i jämförelse med lucern icke vunnit någon användning. Den lågvuxna, vackra, vitblåblommiga fjällvedeln, *A. alpinus* L., hör till de högre fjällbetenas bättre foderväxter.

Astrakan. Se Äpple.

Atavism. Se Bakslag. Ärftlighet.

Athalia. Se Rapsstekel.

Atriplex. Se Målla.

Atropa. Se Belladonna.

Atropin. Se Alkaloid, Belladonna.

Automobil får i regel köras å allmän väg, vars bredd överstiger 3.6 meter men å smalare väg endast efter medgivande av K.B.; å enskild väg och på annat enskilt område endast med ägarens eller hans rättsinnehavares medgivande. Högsta tillåtna fart på landsbygden är 30 (undantagsvis 40) km. under dagsljus och 15 km. vid mörker och 10 vid dimma, allt i timmen. För a. med massiva 4 cm. tjocka gummiringar är största tillåtna körhastighet 15 km., med tunnare gummi- eller hårda ringar 10 km. och för a. utan fjädrar 5 km. i timmen. Bredden av mjuka elastiska hjulringar skall vara minst 8 cm, men vid högre belastning än 400

A. växer på nästan all slags mark, men verklig god utveckling når den endast på fuktig, mullrik mark. Den har ett grunt liggande rotsystem, som har förmåga att utveckla rotskott, särskilt sedan trädet blivit fällt. Dessa aspuppslag äro synnerligen besvärliga och hinderliga för erhållande av barrträdsföryngring å hyggena. De undvikas genom att alla större aspar å blivande hyggen ett eller två år före avverkningen ringbarkas vid brösthöjd, varigenom träden få torka å rot, innan de avverkas. Vill man däremot tillgodogöra sig a. som gagnvirke, kan man i stället för ringbarkning lämna 1—2 meter höga stubbar, varigenom rotuppslagen även något hämmas. Ihällning av saltlösning i stubben dödar också rötterna och hindrar således uppkomsten av rotskott. Å mullrika, sidlänta sluttningar i skogarna med en örtrik betäckning och högt stående, rörligt grundvatten, bör man däremot vara tacksam för aspuppslag. Genom självsådd kan också a. med fördel dragas upp å sådana marker. A. blommar redan vid 20 års ålder. Blomningen infaller i april, och fröet mognar redan i början av juni. Direkt sådd eller plantering av a. har hittills föga förekommit, bl. a. emedan aspfrö är svårt att få att gro i plantskolorna.

Aspens höjdtillväxt är i början hastig, men avtager sedan snart. En omloppstid av 40—50 år är tillräcklig. Å bästa mark hålla då aspbestånden en virkesmassa av 200 m^3 innanför bark och en medeldiameter av mer än 20 cm.; omkring 40 % av virkesmassan lämnar då tändsticksvirke. Å medelgod mark kan blott 150 m^3 påräknas och en medeldiameter av 18 cm., varav 20 % kan användas som tändsticksvirke. A.-bestånden måste tidigt gallras samt uppkvistas i unga år. Gallringarna upprepas vart 5—6 år och föras allt starkare, på grund av trädets stora ljusbehov.

Virket är mjukt, till färgen ljusgult och utan färgad kärna. Det användes huvudsakligen till tändsticksvirke och slipmassa för finare papperssorter, till gärdsel och fyllning i täckdiken samt till husgerådsartiklar. Med nuvarande priser kan å lämplig aspmark produceras gran till lika värde som aspen, men det är att antaga, att aspvirkets pris kommer att stiga hastigare än granens, då all import från Ryssland av aspvirke säkerligen är för lång tid omöjliggjord. Befintliga aspbestånd å bättre marker böra därför vårdas omsorgsfullt och nya aspbestånd dragas upp å sådan mark.G. Sch.

2. **Asp**, *Aspius rapax* L., är den enda rovfisken bland våra karpfiskar (*Cyprinidæ*). Den skiljer sig från det nära besläktade löjsläktet genom sin stora mun. Överkäkbenet når under ögats mitt. Till form och färg liknar aspen flertalet andra karpfiskar. Den blir ganska stor och når en längd av 80—90 cm., stundom över 1 m. Denna välsmakande fisk förekommer från Kaspiska havet till Rhenfloden, men ej söder om Alperna. I Sverige finnes den i Mälarens och Vänerns vattensystem, i Motalaström till Roxen, i Stångån, Emån och i nedre Dalälven. Leken sker i maj och april. Fångsten sker med nät, ryssjor, not och på krok.O. Nordqvist.

Asparagin, Asparaginsyra. Se Aminoföreningar.

Asparagus. Se Sparris, Blomsterodling.

Aspglansbagge, *Melasoma (Lina) populi* L., en cm.-lång, oval, kullrig, glänsande, blåsvart skalbagge med bjärt röda täckvingar. Allmän på asp och närbesläktade träslag, på vilka även larverna leva. Har ringa ekonomisk betydelse.A. T—n.

Assimilation. Se Andning, Näring.

Aster, släkte av de korgblomstrigas familj (Compositæ), av vilket åtskilliga fleråriga arter odlas som prydnadsväxter. Hit höra den lågvuxna *A. alpinus* L., som bäst passar på stenpartier, samt åtskilliga högvuxna amerikanska arter, såsom *A. Novæ-Angliæ* L. m. fl. Under namn av kinesisk aster går vanligen den ett-åriga *Callistephus* eller *Aster chinensis* Nees., som i en stor mängd olika former (fjäder-, klot-, komet-, strutsfjäder-aster m. fl.) och växlande färger hör till de allmännast odlade blomväxterna. I drivbänk uppdragna plantor utplanteras vid sommarens början. Jfr Blomsterodling.G. L-d.

Astragalus, fleråriga baljväxter, utmärkta av flerpariga blad med uddblad samt flerfröiga baljor med ofullkomlig skiljevägg. Flera arter, såsom den i lövskogsdungar i södra och mellersta Sverige vildväxande *A. glycyphyllus* L., backsöta eller sötvedel, har försökts i odling som foderväxt men på grund av alltför liten avkastning i jämförelse med lucern icke vunnit någon användning. Den lågvuxna, vackra, vitblåblommiga fjällvedeln, *A. alpinus* L., hör till de högre fjällbetenas bättre foderväxter.

Astrakan. Se Äpple.

Atavism. Se Bakslag. Ärftlighet.

Athalia. Se Rapsstekel.

Atriplex. Se Målla.

Atropa. Se Belladonna.

Atropin. Se Alkaloid, Belladonna.

Automobil får i regel köras å allmän väg, vars bredd överstiger 3.6 meter men å smalare väg endast efter medgivande av K.B.; å enskild väg och på annat enskilt område endast med ägarens eller hans rättsinnehavares medgivande. Högsta tillåtna fart på landsbygden är 30 (undantagsvis 40) km. under dagsljus och 15 km. vid mörker och 10 vid dimma, allt i timmen. För a. med massiva 4 cm. tjocka gummiringar är största tillåtna körhastighet 15 km., med tunnare gummi- eller hårda ringar 10 km. och för a. utan fjädrar 5 km. i timmen. Bredden av mjuka elastiska hjulringar skall vara minst 8 cm, men vid högre belastning än 400

A. växer på nästan all slags mark, men verklig god utveckling når den endast på fuktig, mullrik mark. Den har ett grunt liggande rotsystem, som har förmåga att utveckla rotskott, särskilt sedan trädet blivit fällt. Dessa aspuppslag äro synnerligen besvärliga och hinderliga för erhållande av barrträdsföryngring å hyggena. De undvikas genom att alla större aspar å blivande hyggen ett eller två år före avverkningen ringbarkas vid brösthöjd, varigenom träden få torka å rot, innan de avverkas. Vill man däremot tillgodogöra sig a. som gagnvirke, kan man i stället för ringbarkning lämna 1—2 meter höga stubbar, varigenom rotuppslagen även något hämmas. Ihällning av saltlösning i stubben dödar också rötterna och hindrar således uppkomsten av rotskott. Å mullrika, sidlänta sluttningar i skogarna med en örtrik betäckning och högt stående, rörligt grundvatten, bör man däremot vara tacksam för aspuppslag. Genom självsådd kan också a. med fördel dragas upp å sådana marker. A. blommar redan vid 20 års ålder. Blomningen infaller i april, och fröet mognar redan i början av juni. Direkt sådd eller plantering av a. har hittills föga förekommit, bl. a. emedan aspfrö är svårt att få att gro i plantskolorna.

Aspens höjdtillväxt är i början hastig, men avtager sedan snart. En omloppstid av 40—50 år är tillräcklig. Å bästa mark hålla då aspbestånden en virkesmassa av 200 m^3 innanför bark och en medeldiameter av mer än 20 cm.; omkring 40 % av virkesmassan lämnar då tändsticksvirke. Å medelgod mark kan blott 150 m^3 påräknas och en medeldiameter av 18 cm., varav 20 % kan användas som tändsticksvirke. A.-bestånden måste tidigt gallras samt uppkvistas i unga år. Gallringarna upprepas vart 5—6 år och föras allt starkare, på grund av trädets stora ljusbehov.

Virket är mjukt, till färgen ljusgult och utan färgad kärna. Det användes huvudsakligen till tändsticksvirke och slipmassa för finare papperssorter, till gärdsel och fyllning i täckdiken samt till husgerådsartiklar. Med nuvarande priser kan å lämplig aspmark produceras gran till lika värde som aspen, men det är att antaga, att aspvirkets pris kommer att stiga hastigare än granens, då all import från Ryssland av aspvirke säkerligen är för lång tid omöjliggjord. Befintliga aspbestånd å bättre marker böra därför vårdas omsorgsfullt och nya aspbestånd dragas upp å sådan mark.G. Sch.

2. **Asp**, *Aspius rapax* L., är den enda rovfisken bland våra karpfiskar (*Cyprinidæ*). Den skiljer sig från det nära besläktade löjsläktet genom sin stora mun. Överkäkbenet når under ögats mitt. Till form och färg liknar aspen flertalet andra karpfiskar. Den blir ganska stor och når en längd av 80—90 cm., stundom över 1 m. Denna välsmakande fisk förekommer från Kaspiska havet till Rhenfloden, men ej söder om Alperna. I Sverige finnes den i Mälarens och Vänerns vattensystem, i Motalaström till Roxen, i Stångån, Emån och i nedre Dalälven. Leken sker i maj och april. Fångsten sker med nät, ryssjor, not och på krok.O. Nordqvist.

Asparagin, Asparaginsyra. Se Aminoföreningar.

Asparagus. Se Sparris, Blomsterodling.

Aspglansbagge, *Melasoma (Lina) populi* L., en cm.-lång, oval, kullrig, glänsande, blåsvart skalbagge med bjärt röda täckvingar. Allmän på asp och närbesläktade träslag, på vilka även larverna leva. Har ringa ekonomisk betydelse.A. T—n.

Assimilation. Se Andning, Näring.

Aster, släkte av de korgblomstrigas familj (Compositœ), av vilket åtskilliga fleråriga arter odlas som prydnadsväxter. Hit höra den lågvuxna *A. alpinus* L., som bäst passar på stenpartier, samt åtskilliga högvuxna amerikanska arter, såsom *A. Novæ-Angliæ* L. m. fl. Under namn av kinesisk aster går vanligen den ett-åriga *Callistephus* eller *Aster chinensis* Nees., som i en stor mängd olika former (fjäder-, klot-, komet-, strutsfjäder-aster m. fl.) och växlande färger hör till de allmännast odlade blomväxterna. I drivbänk uppdragna plantor utplanteras vid sommarens början. Jfr Blomsterodling.G. L-d.

Astragalus, fleråriga baljväxter, utmärkta av flerpariga blad med uddblad samt flerfröiga baljor med ofullkomlig skiljevägg. Flera arter, såsom den i lövskogsdungar i södra och mellersta Sverige vildväxande *A. glycyphyllus* L., backsöta eller sötvedel, har försökts i odling som foderväxt men på grund av alltför liten avkastning i jämförelse med lucern icke vunnit någon användning. Den lågvuxna, vackra, vitblåblommiga fjällvedeln, *A. alpinus* L., hör till de högre fjällbetenas bättre foderväxter.

Astrakan. Se Äpple.

Atavism. Se Bakslag. Ärftlighet.

Athalia. Se Rapsstekel.

Atriplex. Se Målla.

Atropa. Se Belladonna.

Atropin. Se Alkaloid, Belladonna.

Automobil får i regel köras å allmän väg, vars bredd överstiger 3.6 meter men å smalare väg endast efter medgivande av K.B.; å enskild väg och på annat enskilt område endast med ägarens eller hans rättsinnehavares medgivande. Högsta tillåtna fart på landsbygden är 30 (undantagsvis 40) km. under dagsljus och 15 km. vid mörker och 10 vid dimma, allt i timmen. För a. med massiva 4 cm. tjocka gummiringar är största tillåtna körhastighet 15 km., med tunnare gummi- eller hårda ringar 10 km. och för a. utan fjädrar 5 km. i timmen. Bredden av mjuka elastiska hjulringar skall vara minst 8 cm, men vid högre belastning än 400

A. växer på nästan all slags mark, men verklig god utveckling når den endast på fuktig, mullrik mark. Den har ett grunt liggande rotsystem, som har förmåga att utveckla rotskott, särskilt sedan trädet blivit fällt. Dessa aspuppslag äro synnerligen besvärliga och hinderliga för erhållande av barrträdsföryngring å hyggena. De undvikas genom att alla större aspar å blivande hyggen ett eller två år före avverkningen ringbarkas vid brösthöjd, varigenom träden få torka å rot, innan de avverkas. Vill man däremot tillgodogöra sig a. som gagnvirke, kan man i stället för ringbarkning lämna 1—2 meter höga stubbar, varigenom rotuppslagen även något hämmas. Ihällning av saltlösning i stubben dödar också rötterna och hindrar således uppkomsten av rotskott. Å mullrika, sidlänta sluttningar i skogarna med en örtrik betäckning och högt stående, rörligt grundvatten, bör man däremot vara tacksam för aspuppslag. Genom självsådd kan också a. med fördel dragas upp å sådana marker. A. blommar redan vid 20 års ålder. Blomningen infaller i april, och fröet mognar redan i början av juni. Direkt sådd eller plantering av a. har hittills föga förekommit, bl. a. emedan aspfrö är svårt att få att gro i plantskolorna.

Aspens höjdtillväxt är i början hastig, men avtager sedan snart. En omloppstid av 40—50 år är tillräcklig. Å bästa mark hålla då aspbestånden en virkesmassa av 200 m^3 innanför bark och en medeldiameter av mer än 20 cm.; omkring 40 % av virkesmassan lämnar då tändsticksvirke. Å medelgod mark kan blott 150 m^3 påräknas och en medeldiameter av 18 cm., varav 20 % kan användas som tändsticksvirke. A.-bestånden måste tidigt gallras samt uppkvistas i unga år. Gallringarna upprepas vart 5—6 år och föras allt starkare, på grund av trädets stora ljusbehov.

Virket är mjukt, till färgen ljusgult och utan färgad kärna. Det användes huvudsakligen till tändsticksvirke och slipmassa för finare papperssorter, till gärdsel och fyllning i täckdiken samt till husgerådsartiklar. Med nuvarande priser kan å lämplig aspmark produceras gran till lika värde som aspen, men det är att antaga, att aspvirkets pris kommer att stiga hastigare än granens, då all import från Ryssland av aspvirke säkerligen är för lång tid omöjliggjord. Befintliga aspbestånd å bättre marker böra därför vårdas omsorgsfullt och nya aspbestånd dragas upp å sådan mark.G. Sch.

2. **Asp**, *Aspius rapax* L., är den enda rovfisken bland våra karpfiskar (*Cyprinidæ*). Den skiljer sig från det nära besläktade löjsläktet genom sin stora mun. Överkäkbenet når under ögats mitt. Till form och färg liknar aspen flertalet andra karpfiskar. Den blir ganska stor och når en längd av 80—90 cm., stundom över 1 m. Denna välsmakande fisk förekommer från Kaspiska havet till Rhenfloden, men ej söder om Alperna. I Sverige finnes den i Mälarens och Vänerns vattensystem, i Motalaström till Roxen, i Stångån, Emån och i nedre Dalälven. Leken sker i maj och april. Fångsten sker med nät, ryssjor, not och på krok.O. Nordqvist.

Asparagin, Asparaginsyra. Se Aminoföreningar.

Asparagus. Se Sparris, Blomsterodling.

Aspglansbagge, *Melasoma (Lina) populi* L., en cm.-lång, oval, kullrig, glänsande, blåsvart skalbagge med bjärt röda täckvingar. Allmän på asp och närbesläktade träslag, på vilka även larverna leva. Har ringa ekonomisk betydelse.A. T—n.

Assimilation. Se Andning, Näring.

Aster, släkte av de korgblomstrigas familj (Compositœ), av vilket åtskilliga fleråriga arter odlas som prydnadsväxter. Hit höra den lågvuxna *A. alpinus* L., som bäst passar på stenpartier, samt åtskilliga högvuxna amerikanska arter, såsom *A. Novæ-Angliæ* L. m. fl. Under namn av kinesisk aster går vanligen den ett-åriga *Callistephus* eller *Aster chinensis* Nees., som i en stor mängd olika former (fjäder-, klot-, komet-, strutsfjäder-aster m. fl.) och växlande färger hör till de allmännast odlade blomväxterna. I drivbänk uppdragna plantor utplanteras vid sommarens början. Jfr Blomsterodling.G. L-d.

Astragalus, fleråriga baljväxter, utmärkta av flerpariga blad med uddblad samt flerfröiga baljor med ofullkomlig skiljevägg. Flera arter, såsom den i lövskogsdungar i södra och mellersta Sverige vildväxande *A. glycyphyllus* L., backsöta eller sötvedel, har försökts i odling som foderväxt men på grund av alltför liten avkastning i jämförelse med lucern icke vunnit någon användning. Den lågvuxna, vackra, vitblåblommiga fjällvedeln, *A. alpinus* L., hör till de högre fjällbetenas bättre foderväxter.

Astrakan. Se Äpple.

Atavism. Se Bakslag. Ärftlighet.

Athalia. Se Rapsstekel.

Atriplex. Se Målla.

Atropa. Se Belladonna.

Atropin. Se Alkaloid, Belladonna.

Automobil får i regel köras å allmän väg, vars bredd överstiger 3.6 meter men å smalare väg endast efter medgivande av K.B.; å enskild väg och på annat enskilt område endast med ägarens eller hans rättsinnehavares medgivande. Högsta tillåtna fart på landsbygden är 30 (undantagsvis 40) km. under dagsljus och 15 km. vid mörker och 10 vid dimma, allt i timmen. För a. med massiva 4 cm. tjocka gummiringar är största tillåtna körhastighet 15 km., med tunnare gummi- eller hårda ringar 10 km. och för a. utan fjädrar 5 km. i timmen. Bredden av mjuka elastiska hjulringar skall vara minst 8 cm, men vid högre belastning än 400

A. växer på nästan all slags mark, men verklig god utveckling når den endast på fuktig, mullrik mark. Den har ett grunt liggande rotsystem, som har förmåga att utveckla rotskott, särskilt sedan trädet blivit fällt. Dessa aspuppslag äro synnerligen besvärliga och hinderliga för erhållande av barrträdsföryngring å hyggena. De undvikas genom att alla större aspar å blivande hyggen ett eller två år före avverkningen ringbarkas vid brösthöjd, varigenom träden få torka å rot, innan de avverkas. Vill man däremot tillgodogöra sig a. som gagnvirke, kan man i stället för ringbarkning lämna 1—2 meter höga stubbar, varigenom rotuppslagen även något hämmas. Ihällning av saltlösning i stubben dödar också rötterna och hindrar således uppkomsten av rotskott. Å mullrika, sidlänta sluttningar i skogarna med en örtrik betäckning och högt stående, rörligt grundvatten, bör man däremot vara tacksam för aspuppslag. Genom självsådd kan också a. med fördel dragas upp å sådana marker. A. blommar redan vid 20 års ålder. Blomningen infaller i april, och fröet mognar redan i början av juni. Direkt sådd eller plantering av a. har hittills föga förekommit, bl. a. emedan aspfrö är svårt att få att gro i plantskolorna.

Aspens höjdtillväxt är i början hastig, men avtager sedan snart. En omloppstid av 40—50 år är tillräcklig. Å bästa mark hålla då aspbestånden en virkesmassa av 200 m^3 innanför bark och en medeldiameter av mer än 20 cm.; omkring 40 % av virkesmassan lämnar då tändsticksvirke. Å medelgod mark kan blott 150 m^3 påräknas och en medeldiameter av 18 cm., varav 20 % kan användas som tändsticksvirke. A.-bestånden måste tidigt gallras samt uppkvistas i unga år. Gallringarna upprepas vart 5—6 år och föras allt starkare, på grund av trädets stora ljusbehov.

Virket är mjukt, till färgen ljusgult och utan färgad kärna. Det användes huvudsakligen till tändsticksvirke och slipmassa för finare papperssorter, till gärdsel och fyllning i täckdiken samt till husgerådsartiklar. Med nuvarande priser kan å lämplig aspmark produceras gran till lika värde som aspen, men det är att antaga, att aspvirkets pris kommer att stiga hastigare än granens, då all import från Ryssland av aspvirke säkerligen är för lång tid omöjliggjord. Befintliga aspbestånd å bättre marker böra därför vårdas omsorgsfullt och nya aspbestånd dragas upp å sådan mark.G. Sch.

2. **Asp**, *Aspius rapax* L., är den enda rovfisken bland våra karpfiskar (*Cyprinidæ*). Den skiljer sig från det nära besläktade löjsläktet genom sin stora mun. Överkäkbenet når under ögats mitt. Till form och färg liknar aspen flertalet andra karpfiskar. Den blir ganska stor och når en längd av 80—90 cm., stundom över 1 m. Denna välsmakande fisk förekommer från Kaspiska havet till Rhenfloden, men ej söder om Alperna. I Sverige finnes den i Mälarens och Vänerns vattensystem, i Motalaström till Roxen, i Stångån, Emån och i nedre Dalälven. Leken sker i maj och april. Fångsten sker med nät, ryssjor, not och på krok.O. Nordqvist.

Asparagin, Asparaginsyra. Se Aminoföreningar.

Asparagus. Se Sparris, Blomsterodling.

Aspglansbagge, *Melasoma (Lina) populi* L., en cm.-lång, oval, kullrig, glänsande, blåsvart skalbagge med bjärt röda täckvingar. Allmän på asp och närbesläktade träslag, på vilka även larverna leva. Har ringa ekonomisk betydelse.A. T—n.

Assimilation. Se Andning, Näring.

Aster, släkte av de korgblomstrigas familj (Compositœ), av vilket åtskilliga fleråriga arter odlas som prydnadsväxter. Hit höra den lågvuxna *A. alpinus* L., som bäst passar på stenpartier, samt åtskilliga högvuxna amerikanska arter, såsom *A. Novæ-Angliæ* L. m. fl. Under namn av kinesisk aster går vanligen den ett-åriga *Callistephus* eller *Aster chinensis* Nees., som i en stor mängd olika former (fjäder-, klot-, komet-, strutsfjäder-aster m. fl.) och växlande färger hör till de allmännast odlade blomväxterna. I drivbänk uppdragna plantor utplanteras vid sommarens början. Jfr Blomsterodling.G. L-d.

Astragalus, fleråriga baljväxter, utmärkta av flerpariga blad med uddblad samt flerfröiga baljor med ofullkomlig skiljevägg. Flera arter, såsom den i lövskogsdungar i södra och mellersta Sverige vildväxande *A. glycyphyllus* L., backsöta eller sötvedel, har försökts i odling som foderväxt men på grund av alltför liten avkastning i jämförelse med lucern icke vunnit någon användning. Den lågvuxna, vackra, vitblåblommiga fjällvedeln, *A. alpinus* L., hör till de högre fjällbetenas bättre foderväxter.

Astrakan. Se Äpple.

Atavism. Se Bakslag. Ärftlighet.

Athalia. Se Rapsstekel.

Atriplex. Se Målla.

Atropa. Se Belladonna.

Atropin. Se Alkaloid, Belladonna.

Automobil får i regel köras å allmän väg, vars bredd överstiger 3.6 meter men å smalare väg endast efter medgivande av K.B.; å enskild väg och på annat enskilt område endast med ägarens eller hans rättsinnehavares medgivande. Högsta tillåtna fart på landsbygden är 30 (undantagsvis 40) km. under dagsljus och 15 km. vid mörker och 10 vid dimma, allt i timmen. För a. med massiva 4 cm. tjocka gummiringar är största tillåtna körhastighet 15 km., med tunnare gummi- eller hårda ringar 10 km. och för a. utan fjädrar 5 km. i timmen. Bredden av mjuka elastiska hjulringar skall vara minst 8 cm, men vid högre belastning än 400

A. växer på nästan all slags mark, men verklig god utveckling når den endast på fuktig, mullrik mark. Den har ett grunt liggande rotsystem, som har förmåga att utveckla rotskott,

särskilt sedan trädet blivit fällt. Dessa aspuppslag äro synnerligen besvärliga och hinderliga för erhållande av barrträdsföryngring å hyggena. De undvikas genom att alla större aspar å blivande hyggen ett eller två år före avverkningen ringbarkas vid brösthöjd, varigenom träden få torka å rot, innan de avverkas. Vill man däremot tillgodogöra sig a. som gagnvirke, kan man i stället för ringbarkning lämna 1—2 meter höga stubbar, varigenom rotuppslagen även något hämmas. Ihällning av saltlösning i stubben dödar också rötterna och hindrar således uppkomsten av rotskott. Å mullrika, sidlänta sluttningar i skogarna med en örtrik betäckning och högt stående, rörligt grundvatten, bör man däremot vara tacksam för aspuppslag. Genom självsådd kan också a. med fördel dragas upp å sådana marker. A. blommar redan vid 20 års ålder. Blomningen infaller i april, och fröet mognar redan i början av juni. Direkt sådd eller plantering av a. har hittills föga förekommit, bl. a. emedan aspfrö är svårt att få att gro i plantskolorna.

Aspens höjdtillväxt är i början hastig, men avtager sedan snart. En omloppstid av 40—50 år är tillräcklig. Å bästa mark hålla då aspbestånden en virkesmassa av 200 m^3 innanför bark och en medeldiameter av mer än 20 cm.; omkring 40 % av virkesmassan lämnar då tändsticksvirke. Å medelgod mark kan blott 150 m^3 påräknas och en medeldiameter av 18 cm., varav 20 % kan användas som tändsticksvirke. A.-bestånden måste tidigt gallras samt uppkvistas i unga år. Gallringarna upprepas vart 5—6 år och föras allt starkare, på grund av trädets stora ljusbehov.

Virket är mjukt, till färgen ljusgult och utan färgad kärna. Det användes huvudsakligen till tändsticksvirke och slipmassa för finare papperssorter, till gärdsel och fyllning i täckdiken samt till husgerådsartiklar. Med nuvarande priser kan å lämplig aspmark produceras gran till lika värde som aspen, men det är att antaga, att aspvirkets pris kommer att stiga hastigare än granens, då all import från Ryssland av aspvirke säkerligen är för lång tid omöjliggjord. Befintliga aspbestånd å bättre marker böra därför vårdas omsorgsfullt och nya aspbestånd dragas upp å sådan mark.G. Sch.

2. **Asp**, *Aspius rapax* L., är den enda rovfisken bland våra karpfiskar (*Cyprinidæ*). Den skiljer sig från det nära besläktade löjsläktet genom sin stora mun. Överkäkbenet når under ögats mitt. Till form och färg liknar aspen flertalet andra karpfiskar. Den blir ganska stor och når en längd av 80—90 cm., stundom över 1 m. Denna välsmakande fisk förekommer från Kaspiska havet till Rhenfloden, men ej söder om Alperna. I Sverige finnes den i Mälarens och Vänerns vattensystem, i Motalaström till Roxen, i Stångån, Emån och i nedre Dalälven. Leken sker i maj och april. Fångsten sker med nät, ryssjor, not och på krok.O. Nordqvist.

Asparagin, Asparaginsyra. Se Aminoföreningar.

Asparagus. Se Sparris, Blomsterodling.

Aspglansbagge, *Melasoma (Lina) populi* L., en cm.-lång, oval, kullrig, glänsande, blåsvart skalbagge med bjärt röda täckvingar. Allmän på asp och närbesläktade träslag, på vilka även larverna leva. Har ringa ekonomisk betydelse.A. T—n.

Assimilation. Se Andning, Näring.

Aster, släkte av de korgblomstrigas familj (Compositæ), av vilket åtskilliga fleråriga arter odlas som prydnadsväxter. Hit höra den lågvuxna *A. alpinus* L., som bäst passar på stenpartier, samt åtskilliga högvuxna amerikanska arter, såsom *A. Novæ-Angliæ* L. m. fl. Under namn av kinesisk aster går vanligen den ett-åriga *Callistephus* eller *Aster chinensis* Nees., som i en stor mängd olika former (fjäder-, klot-, komet-, strutsfjäder-aster m. fl.) och växlande färger hör till de allmännast odlade blomväxterna. I drivbänk uppdragna plantor utplanteras vid sommarens början. Jfr Blomsterodling.G. L-d.

Astragalus, fleråriga baljväxter, utmärkta av flerpariga blad med uddblad samt flerfröiga baljor med ofullkomlig skiljevägg. Flera arter, såsom den i lövskogsdungar i södra och mellersta Sverige vildväxande *A. glycyphyllus* L., backsöta eller sötvedel, har försökts i odling som foderväxt men på grund av alltför liten avkastning i jämförelse med lucern icke vunnit någon användning. Den lågvuxna, vackra, vitblåblommiga fjällvedeln, *A. alpinus* L., hör till de högre fjällbetenas bättre foderväxter.

Astrakan. Se Äpple.

Atavism. Se Bakslag. Ärftlighet.

Athalia. Se Rapsstekel.

Atriplex. Se Målla.

Atropa. Se Belladonna.

Atropin. Se Alkaloid, Belladonna.

Automobil får i regel köras å allmän väg, vars bredd överstiger 3.6 meter men å smalare väg endast efter medgivande av K.B.; å enskild väg och på annat enskilt område endast med ägarens eller hans rättsinnehavares medgivande. Högsta tillåtna fart på landsbygden är 30 (undantagsvis 40) km. under dagsljus och 15 km. vid mörker och 10 vid dimma, allt i timmen. För a. med massiva 4 cm. tjocka gummiringar är största tillåtna körhastighet 15 km., med tunnare gummi- eller hårda ringar 10 km. och för a. utan fjädrar 5 km. i timmen. Bredden av mjuka elastiska hjulringar skall vara minst 8 cm, men vid högre belastning än 400

kg. $^1/_2$ cm mer för varje början 50-tal kg högre hjultryck. A. med större verkligt hjultryck vid full last än 2,500 kg. må ej framföras å allmän väg utan tillstånd av K. B. På mindre starka vägar och broar är högsta tillåtna hjultryck mindre, ned till 600 kg. å enklare väg, ödebygdsväg samt nyanlagd eller i mindre gott skick varande väg.

K. f. $^{21}/_9$ 1906, $^{30}/_6$ 1916, $^{27}/_5$ och $^{20}/_8$ 1921 om automobiltrafik.E. T.

Avbarkning. Se Barkning.

Avdikning. Se Dikning, Byggnadsgrund.

Avdikningsanslag. Av statsmedel lämnas bidrag utan återbetalningsskyldighet för utdikning av mossar och kärr samt för vattenavledning, vare sig för uppodling av åker eller äng eller för frostländighets minskande eller för torrläggning av redan odlad jord. Arbetsplan och kostnadsförslag skola hava godkänts av K. Maj:t. För företagets utförande uppgöres kontrakt och säkerhet ställes för dess fullbordande enligt planen och inom viss tid. Statsbidraget bestämmes av K. Maj:t, till viss del av den beräknade kostnaden för vattenavledningen och annan avdikning än teg- och täckdikning samt undersöknings- och förrättningskostnad, men lämnas icke för dikning av redan odlad jord. Företag, för vilket bidrag lämnas, är underkastat av K. Maj:t bestämd kontroll över utförandet. Redan erhållet lån ur odlingslånefonden hindrar ej erhållandet av avdikningsanslag, ej heller dylikt anslag för avdikning av odlingsbar jord erhållande av lån ur odlingslånefonden. Lantbruksstyrelsen har att tillse, dels att i avdikningsföretag till odling av åker eller äng intages endast sådan mark, som kan, enligt dikningslagen, anses vinna förbättring genom avdikningen, dels att företaget kan anses värt att utföra. Anslaget är fördelat på två fonder. 1. Norrländska avdikningsanslaget för Norrland och Dalarne samt allmänna avdikningsanslaget för landets övriga delar. Skillnaderna i villkoren för de båda anslagen äro: 1. för statsbidrag från allmänna fonden endast för minskning av frostländighet fordras yttrande av vederbörande menighet om företagets lämplighet och nytta; 2. från norrländska anslaget lämnas bidrag med högst hälften av den beräknade kostnaden, från det allmänna anslaget med hälften av kostnaden för frostminskningsföretag, men med en tredjedel av kostnaden för avdikning av till åker och äng duglig jord. K. Kung. 28 juli 1916 och 19 juni 1917.

Avdunstning från marken beror av dels rent meteorologiska förhållanden, dels markens egen beskaffenhet. Ju torrare och varmare luft och ju starkare vind, desto större blir a. under i övrigt lika förhållanden. Av omständigheter beträffande marken inverka läget (»expositionen») mot sol och vind, lutningsgrad, färg, bevuxenhet, ytbeskaffenhet, struktur och fuktighet. Läge mot söder giver störst a., därnäst mot öster, sedan mot väster, dock med mindre skiljaktighet mellan dessa senare lägen; minsta a. följer med läge mot norr. Lutande mark avdunstar mer än vågrätt liggande. Mörkare mark uppvärmes mer än ljusare och avdunstar därför mer. Bevuxen mark avdunstar 2—3 ggr mer än obevuxen, beroende på växtlighetens större eller mindre avdunstande yta, skogbevuxen mer än gräsbevuxen. Under starkt växande skog har ofta iakttagits en sänkning i grundvattenståndet, förorsakad av skogens vattenförbrukning. Hos obevuxen mark inverkar markytans beskaffenhet: en jämn yta avdunstar i fuktigt tillstånd mindre än en ojämn, men med avtagande fuktighet inträffar ofta motsatsen, då det övre, luckrare jordlagret uttorkar och skyddar det undre för vidare a. I mark med klump- (korn-) eller mullstruktur äro nämligen de fina hålrummen (kapillärerna) avbrutna, och när den översta, luckra markytan uttorkat, kan den därför ej uppsuga och avdunsta nytt vatten från underliggande jordskikt, under det att den jämna ytan mer bibehåller enkelkornstruktur, vid vilken kapillärerna leda ända upp till ytan och ditföra vatten, som avdunstar (jfr Jord: struktur). För bibehållande av önskvärd fuktighet har därför markens struktur stor betydelse. Lucker mark med mullstruktur och skrovlig yta avdunstar i fuktigt tillstånd mer än tätt lagrad mark med jämnare yta. När uttorkningen nått en

viss punkt, inträffar motsatsen: den luckra marken avdunstar mindre än den tätare lagrade. Bearbetning av marken har därför stor betydelse för dess vattenhushållning. (Se Bearbetning, Drill, Harvning, Kupning, Plöjning.) Fuktig jord avdunstar naturligtvis mer än torr, likasom högt vattenstånd medför starkare a. än lågt, och vid lika högt grundvattenstånd stiger avdunstningen med jordens kapillära ledningsförmåga. (Se Jord: Fuktighet.) Om avdunstningens inverkan på frostfara, se Frost.H. Hn.

Avel, djurförädling, ledes efter olika avelsmetoder:

a. Renavel betecknar sammanparning av icke besläktade djur av samma ras. Avkomman blir av ren ras. Renavel med användning av djur uteslutande ur samma stam brukar betecknas som inavel (i vidsträckt bemärkelse).

b. Släktskapsavel, inavel (i strängare bemärkelse), betyder sammanparning av besläktade diur. Allt efter graden av de sammanparade djurens släktskap skiljer man mellan blodskams- eller incest-avel, parning mellan föräldrar och avkomma eller mellan syskon, och familjeavel, då de sammanparade djuren härstamma från samma fader eller moder.

c. Korsning (se d. o.), sammanparning av djur av skilda raser eller av ett djur

kg. $^1/_2$ cm mer för varje börjat 50-tal kg högre hjultryck. A. med större verkligt hjultryck vid full last än 2,500 kg. må ej framföras å allmän väg utan tillstånd av K. B. På mindre starka vägar och broar är högsta tillåtna hjultryck mindre, ned till 600 kg. å enklare väg, ödebygdsväg samt nyanlagd eller i mindre gott skick varande väg.

K. f. $^{21}/_9$ 1906, $^{30}/_6$ 1916, $^{27}/_5$ och $^{20}/_8$ 1921 om automobiltrafik.E. T.

Avbarkning. Se Barkning.

Avdikning. Se Dikning, Byggnadsgrund.

Avdikningsanslag. Av statsmedel lämnas bidrag utan återbetalningsskyldighet för utdikning av mossar och kärr samt för vattenavledning, vare sig för uppodling av åker eller äng eller för frostländighets minskande eller för torrläggning av redan odlad jord. Arbetsplan och kostnadsförslag skola hava godkänts av K. Maj:t. För företagets utförande uppgöres kontrakt och säkerhet ställes för dess fullbordande enligt planen och inom viss tid. Statsbidraget bestämmes av K. Maj:t, till viss del av den beräknade kostnaden för vattenavledningen och annan avdikning än teg- och täckdikning samt undersöknings- och förrättningskostnad, men lämnas icke för dikning av redan odlad jord. Företag, för vilket bidrag lämnas, är underkastat av K. Maj:t bestämd kontroll över utförandet. Redan erhållet lån ur odlingslånefonden hindrar ej erhållandet av avdikningsanslag, ej heller dylikt anslag för avdikning av odlingsbar jord erhållande av lån ur odlingslånefonden. Lantbruksstyrelsen har att tillse, dels att i avdikningsföretag till odling av åker eller äng intages endast sådan mark, som kan, enligt dikningslagen, anses vinna förbättring genom avdikningen, dels att företaget kan anses värt att utföra. Anslaget är fördelat på två fonder. 1. Norrländska avdikningsanslaget för Norrland och Dalarne samt allmänna avdikningsanslaget för landets övriga delar. Skillnaderna i villkoren för de båda anslagen äro: 1. för statsbidrag från allmänna fonden endast för minskning av frostländighet fordras yttrande av vederbörande menighet om företagets lämplighet och nytta; 2. från norrländska anslaget lämnas bidrag med högst hälften av den beräknade kostnaden, från det allmänna anslaget med hälften av kostnaden för frostminskningsföretag, men med en tredjedel av kostnaden för avdikning av till åker och äng duglig jord. K. Kung. 28 juli 1916 och 19 juni 1917.

Avdunstning från marken beror av dels rent meteorologiska förhållanden, dels markens egen beskaffenhet. Ju torrare och varmare luft och ju starkare vind, desto större blir a. under i övrigt lika förhållanden. Av omständigheter beträffande marken inverka läget (»expositionen») mot sol och vind, lutningsgrad, färg, bevuxenhet, ytbeskaffenhet, struktur och fuktighet. Läge mot söder giver störst a., därnäst mot öster, sedan mot väster, dock med mindre skiljaktighet mellan dessa senare lägen; minsta a. följer med läge mot norr. Lutande mark avdunstar mer än vågrätt liggande. Mörkare mark uppvärmes mer än ljusare och avdunstar därför mer. Bevuxen mark avdunstar 2—3 ggr mer än obevuxen, beroende på växtlighetens större eller mindre avdunstande yta, skogbevuxen mer än gräsbevuxen. Under starkt växande skog har ofta iakttagits en sänkning i grundvattenståndet, förorsakad av skogens vattenförbrukning. Hos obevuxen mark inverkar markytans beskaffenhet: en jämn yta avdunstar i fuktigt tillstånd mindre än en ojämn, men med avtagande fuktighet inträffar ofta motsatsen, då det övre, luckrare jordlagret uttorkar och skyddar det undre för vidare a. I mark med klump- (korn-) eller mullstruktur äro nämligen de fina hålrummen (kapillärerna) avbrutna, och när den översta, luckra markytan uttorkat, kan den därför ej uppsuga och avdunsta nytt vatten från underliggande jordskikt, under det att den jämna ytan mer bibehåller enkelkornstruktur, vid vilken kapillärerna leda ända upp till ytan och ditföra vatten, som avdunstar (jfr Jord: struktur). För bibehållande av önskvärd fuktighet har därför markens struktur stor betydelse. Lucker mark med mullstruktur och skrovlig yta avdunstar i fuktigt tillstånd mer än tätt lagrad mark med jämnare yta. När uttorkningen nått en viss punkt, inträffar motsatsen: den luckra marken avdunstar mindre än den tätare lagrade. Bearbetning av marken har därför stor betydelse för dess vattenhushållning. (Se Bearbetning, Drill, Harvning, Kupning, Plöjning.) Fuktig jord avdunstar naturligtvis mer än torr, likasom högt vattenstånd medför starkare a. än lågt, och vid lika högt grundvattenstånd stiger avdunstningen med jordens kapillära ledningsförmåga. (Se Jord: Fuktighet.) Om avdunstningens inverkan på frostfara, se Frost.H. Hn.

Avel, djurförädling, ledes efter olika avelsmetoder:

a. Renavel betecknar sammanparning av icke besläktade djur av samma ras. Avkomman blir av ren ras. Renavel med användning av djur uteslutande ur samma stam brukar betecknas som inavel (i vidsträckt bemärkelse).

b. Släktskapsavel, inavel (i strängare bemärkelse), betyder sammanparning av besläktade diur. Allt efter graden av de sammanparade djurens släktskap skiljer man mellan blodskams- eller incest-avel, parning mellan föräldrar och avkomma eller mellan syskon, och familjeavel, då de sammanparade djuren härstamma från samma fader eller moder.

c. Korsning (se d. o.), sammanparning av djur av skilda raser eller av ett djur

kg. $^1/_2$ cm mer för varje börjat 50-tal kg högre hjultryck. A. med större verkligt hjultryck vid full last än 2,500 kg. må ej framföras å allmän väg utan tillstånd av K. B. På mindre starka vägar och broar är högsta tillåtna hjultryck mindre, ned till 600 kg. å enklare väg, ödebygdsväg samt nyanlagd eller i mindre gott skick varande väg.

K. f. $^{21}/_9$ 1906, $^{30}/_6$ 1916, $^{27}/_5$ och $^{20}/_8$ 1921 om automobiltrafik.E. T.

Avbarkning. Se Barkning.

Avdikning. Se Dikning, Byggnadsgrund.

Avdikningsanslag. Av statsmedel lämnas bidrag utan återbetalningsskyldighet för utdikning av mossar och kärr samt för vattenavledning, vare sig för uppodling av åker eller äng eller för frostländighets minskande eller för torrläggning av redan odlad jord. Arbetsplan och kostnadsförslag skola hava godkänts av K. Maj:t. För företagets utförande uppgöres kontrakt och säkerhet ställes för dess fullbordande enligt planen och inom viss tid. Statsbidraget bestämmes av K. Maj:t, till viss del av den beräknade kostnaden för vattenavledningen och annan avdikning än teg- och täckdikning samt undersöknings- och förrättningskostnad, men lämnas icke för dikning av redan odlad jord. Företag, för vilket bidrag lämnas, är underkastat av K. Maj:t bestämd kontroll över utförandet. Redan erhållet lån ur odlingslånefonden hindrar ej erhållandet av avdikningsanslag, ej heller dylikt anslag för avdikning av odlingsbar jord erhållande av lån ur odlingslånefonden. Lantbruksstyrelsen har att tillse, dels att i avdikningsföretag till odling av åker eller äng intages endast sådan mark, som kan, enligt dikningslagen, anses vinna förbättring genom avdikningen, dels att företaget kan anses värt att utföra. Anslaget är fördelat på två fonder. 1. Norrländska avdikningsanslaget för Norrland och Dalarne samt allmänna avdikningsanslaget för landets övriga delar. Skillnaderna i villkoren för de båda anslagen äro: 1. för statsbidrag från allmänna fonden endast för minskning av frostländighet fordras yttrande av vederbörande menighet om företagets lämplighet och nytta; 2. från norrländska anslaget lämnas bidrag med högst hälften av den beräknade kostnaden, från det allmänna anslaget med hälften av kostnaden för frostminskningsföretag, men med en tredjedel av kostnaden för avdikning av till åker och äng duglig jord. K. Kung. 28 juli 1916 och 19 juni 1917.

Avdunstning från marken beror av dels rent meteorologiska förhållanden, dels markens egen beskaffenhet. Ju torrare och varmare luft och ju starkare vind, desto större blir a. under i övrigt lika förhållanden. Av omständigheter beträffande marken inverka läget (»expositionen») mot sol och vind, lutningsgrad, färg, bevuxenhet, ytbeskaffenhet, struktur och fuktighet. Läge mot söder giver störst a., därnäst mot öster, sedan mot väster, dock med mindre skiljaktighet mellan dessa senare lägen; minsta a. följer med läge mot norr. Lutande mark avdunstar mer än vågrätt liggande. Mörkare mark uppvärmes mer än ljusare och avdunstar därför mer. Bevuxen mark avdunstar 2—3 ggr mer än obevuxen, beroende på växtlighetens större eller mindre avdunstande yta, skogbevuxen mer än gräsbevuxen. Under starkt växande skog har ofta iakttagits en sänkning i grundvattenståndet, förorsakad av skogens vattenförbrukning. Hos obevuxen mark inverkar markytans beskaffenhet: en jämn yta avdunstar i fuktigt tillstånd mindre än en ojämn, men med avtagande fuktighet inträffar ofta motsatsen, då det övre, luckrare jordlagret uttorkar och skyddar det undre för vidare a. I mark med klump- (korn-) eller mullstruktur äro nämligen de fina hålrummen (kapillärerna) avbrutna, och när den översta, luckra markytan uttorkat, kan den därför ej uppsuga och avdunsta nytt vatten från underliggande jordskikt, under det att den jämna ytan

mer bibehåller enkelkornstruktur, vid vilken kapillärerna leda ända upp till ytan och ditföra vatten, som avdunstar (jfr Jord: struktur). För bibehållande av önskvärd fuktighet har därför markens struktur stor betydelse. Lucker mark med mullstruktur och skrovlig yta avdunstar i fuktigt tillstånd mer än tätt lagrad mark med jämnare yta. När uttorkningen nått en viss punkt, inträffar motsatsen: den luckra marken avdunstar mindre än den tätare lagrade. Bearbetning av marken har därför stor betydelse för dess vattenhushållning. (Se Bearbetning, Drill, Harvning, Kupning, Plöjning.) Fuktig jord avdunstar naturligtvis mer än torr, likasom högt vattenstånd medför starkare a. än lågt, och vid lika högt grundvattenstånd stiger avdunstningen med jordens kapillära ledningsförmåga. (Se Jord: Fuktighet.) Om avdunstningens inverkan på frostfara, se Frost.H. Hn.

Avel, djurförädling, ledes efter olika avelsmetoder:

a. Renavel betecknar sammanparning av icke besläktade djur av samma ras. Avkomman blir av ren ras. Renavel med användning av djur uteslutande ur samma stam brukar betecknas som inavel (i vidsträckt bemärkelse).

b. Släktskapsavel, inavel (i strängare bemärkelse), betyder sammanparning av besläktade diur. Allt efter graden av de sammanparade djurens släktskap skiljer man mellan blodskams- eller incest-avel, parning mellan föräldrar och avkomma eller mellan syskon, och familjeavel, då de sammanparade djuren härstamma från samma fader eller moder.

c. Korsning (se d. o.), sammanparning av djur av skilda raser eller av ett djur

kg. $^{1}/_{2}$ cm mer för varje börjat 50-tal kg högre hjultryck. A. med större verkligt hjultryck vid full last än 2,500 kg. må ej framföras å allmän väg utan tillstånd av K. B. På mindre starka vägar och broar är högsta tillåtna hjultryck mindre, ned till 600 kg. å enklare väg, ödebygdsväg samt nyanlagd eller i mindre gott skick varande väg.

K. f. $^{21}/_{9}$ 1906, $^{30}/_{6}$ 1916, $^{27}/_{5}$ och $^{20}/_{8}$ 1921 om automobiltrafik.E. T.

Avbarkning. Se Barkning.

Avdikning. Se Dikning, Byggnadsgrund.

Avdikningsanslag. Av statsmedel lämnas bidrag utan återbetalningsskyldighet för utdikning av mossar och kärr samt för vattenavledning, vare sig för uppodling av åker eller äng eller för frostländighets minskande eller för torrläggning av redan odlad jord. Arbetsplan och kostnadsförslag skola hava godkänts av K. Maj:t. För företagets utförande uppgöres kontrakt och säkerhet ställes för dess fullbordande enligt planen och inom viss tid. Statsbidraget bestämmes av K. Maj:t, till viss del av den beräknade kostnaden för vattenavledningen och annan avdikning än teg- och täckdikning samt undersöknings- och förrättningskostnad, men lämnas icke för dikning av redan odlad jord. Företag, för vilket bidrag lämnas, är underkastat av K. Maj:t bestämd kontroll över utförandet. Redan erhållet lån ur odlingslånefonden hindrar ej erhållandet av avdikningsanslag, ej heller dylikt anslag för avdikning av odlingsbar jord erhållande av lån ur odlingslånefonden. Lantbruksstyrelsen har att tillse, dels att i avdikningsföretag till odling av åker eller äng intages endast sådan mark, som kan, enligt dikningslagen, anses vinna förbättring genom avdikningen, dels att företaget kan anses värt att utföra. Anslaget är fördelat på två fonder. 1. Norrländska avdikningsanslaget för Norrland och Dalarne samt allmänna avdikningsanslaget för landets övriga delar. Skillnaderna i villkoren för de båda anslagen äro: 1. för statsbidrag från allmänna fonden endast för minskning av frostländighet fordras yttrande av vederbörande menighet om företagets lämplighet och nytta; 2. från norrländska anslaget lämnas bidrag med högst hälften av den beräknade kostnaden, från det allmänna anslaget med hälften av kostnaden för frostminskningsföretag, men med en tredjedel av kostnaden för avdikning av till åker och äng duglig jord. K. Kung. 28 juli 1916 och 19 juni 1917.

Avdunstning från marken beror av dels rent meteorologiska förhållanden, dels markens egen beskaffenhet. Ju torrare och varmare luft och ju starkare vind, desto större blir a. under i övrigt lika förhållanden. Av omständigheter beträffande marken inverka läget (»expositionen») mot sol och vind, lutningsgrad, färg, bevuxenhet, ytbeskaffenhet, struktur och fuktighet. Läge mot söder giver störst a., därnäst mot öster, sedan mot väster, dock med mindre skiljaktighet mellan dessa senare lägen; minsta a. följer med läge mot norr. Lutande mark avdunstar mer än vågrätt liggande. Mörkare mark uppvärmes mer än ljusare och avdunstar därför mer. Bevuxen mark avdunstar 2—3 ggr mer än obevuxen, beroende på växtlighetens större eller mindre avdunstande yta, skogbevuxen mer än gräsbevuxen. Under starkt växande skog har ofta iakttagits en sänkning i grundvattenståndet, förorsakad av skogens vattenförbrukning. Hos obevuxen mark inverkar markytans beskaffenhet: en jämn yta avdunstar i fuktigt tillstånd mindre än en ojämn, men med avtagande fuktighet inträffar ofta motsatsen, då det övre, luckrare jordlagret uttorkar och skyddar det undre för vidare a. I mark med klump- (korn-) eller mullstruktur äro nämligen de fina hålrummen (kapillärerna) avbrutna, och när den översta, luckra markytan uttorkat, kan den därför ej uppsuga och avdunsta nytt vatten från underliggande jordskikt, under det att den jämna ytan mer bibehåller enkelkornstruktur, vid vilken kapillärerna leda ända upp till ytan och ditföra vatten, som avdunstar (jfr Jord: struktur). För bibehållande av önskvärd fuktighet har därför markens struktur stor betydelse. Lucker mark med mullstruktur och skrovlig yta avdunstar i fuktigt tillstånd mer än tätt lagrad mark med jämnare yta. När uttorkningen nått en viss punkt, inträffar motsatsen: den luckra marken avdunstar mindre än den tätare lagrade. Bearbetning av marken har därför stor betydelse för dess vattenhushållning. (Se Bearbetning, Drill, Harvning, Kupning, Plöjning.) Fuktig jord avdunstar naturligtvis mer än torr, likasom högt vattenstånd medför starkare a. än lågt, och vid lika högt grundvattenstånd stiger avdunstningen med jordens kapillära ledningsförmåga. (Se Jord: Fuktighet.) Om avdunstningens inverkan på frostfara, se Frost.H. Hn.

Avel, djurförädling, ledes efter olika avelsmetoder:

a. Renavel betecknar sammanparning av icke besläktade djur av samma ras. Avkomman blir av ren ras. Renavel med användning av djur uteslutande ur samma stam brukar betecknas som inavel (i vidsträckt bemärkelse).

b. Släktskapsavel, inavel (i strängare bemärkelse), betyder sammanparning av besläktade diur. Allt efter graden av de sammanparade djurens släktskap skiljer man mellan blodskams- eller incest-avel, parning mellan föräldrar och avkomma eller mellan syskon, och familjeavel, då de sammanparade djuren härstamma från samma fader eller moder.

c. Korsning (se d. o.), sammanparning av djur av skilda raser eller av ett djur

kg. $^{1}/_{2}$ cm mer för varje börjat 50-tal kg högre hjultryck. A. med större verkligt hjultryck vid full last än 2,500 kg. må ej framföras å allmän väg utan tillstånd av K. B. På mindre starka vägar och broar är högsta tillåtna hjultryck mindre, ned till 600 kg. å enklare väg, ödebygdsväg samt nyanlagd eller i mindre gott skick varande väg.

K. f. $^{21}/_{9}$ 1906, $^{30}/_{6}$ 1916, $^{27}/_{5}$ och $^{20}/_{8}$ 1921 om automobiltrafik.E. T.

Avbarkning. Se Barkning.

Avdikning. Se Dikning, Byggnadsgrund.

Avdikningsanslag. Av statsmedel lämnas bidrag utan återbetalningsskyldighet för utdikning av mossar och kärr samt för vattenavledning, vare sig för uppodling av åker eller äng eller för frostländighets minskande eller för torrläggning av redan odlad jord. Arbetsplan och kostnadsförslag skola hava godkänts av K. Maj:t. För företagets utförande uppgöres kontrakt och säkerhet ställes för dess fullbordande enligt planen och inom viss tid. Statsbidraget bestämmes av K. Maj:t, till viss del av den beräknade kostnaden för vattenavledningen och annan avdikning än teg- och täckdikning samt undersöknings- och förrättningskostnad, men lämnas icke för dikning av redan odlad jord. Företag, för vilket bidrag lämnas, är underkastat av K. Maj:t bestämd kontroll över utförandet. Redan erhållet lån ur odlingslånefonden hindrar ej erhållandet av avdikningsanslag, ej heller dylikt anslag för avdikning av odlingsbar jord erhållande av lån ur odlingslånefonden. Lantbruksstyrelsen har att tillse, dels att i avdikningsföretag till odling av åker eller äng intages endast sådan mark, som kan, enligt dikningslagen, anses vinna förbättring genom avdikningen, dels att företaget kan anses värt att utföra. Anslaget är fördelat på två fonder. 1. Norrländska avdikningsanslaget för Norrland och Dalarne samt allmänna avdikningsanslaget för landets övriga delar. Skillnaderna i villkoren för de båda anslagen äro: 1. för statsbidrag från allmänna fonden endast för minskning av frostländighet fordras yttrande av vederbörande menighet om företagets lämplighet och nytta; 2. från norrländska anslaget lämnas bidrag med högst hälften av den beräknade kostnaden, från det allmänna anslaget med hälften av kostnaden för frostminskningsföretag, men med en tredjedel av kostnaden för avdikning av till åker och äng duglig jord. K. Kung. 28 juli 1916 och 19 juni 1917.

Avdunstning från marken beror av dels rent meteorologiska förhållanden, dels markens egen beskaffenhet. Ju torrare och varmare luft och ju starkare vind, desto större blir a. under i övrigt lika förhållanden. Av omständigheter beträffande marken inverka läget (»expositionen») mot sol och vind, lutningsgrad, färg, bevuxenhet, ytbeskaffenhet, struktur och fuktighet. Läge mot söder giver störst a., därnäst mot öster, sedan mot väster, dock med mindre skiljaktighet mellan dessa senare lägen; minsta a. följer med läge mot norr. Lutande mark avdunstar mer än vågrätt liggande. Mörkare mark uppvärmes mer än ljusare och avdunstar därför mer. Bevuxen mark avdunstar 2—3 ggr mer än obevuxen, beroende på växtlighetens större eller mindre avdunstande yta, skogbevuxen mer än gräsbevuxen. Under starkt växande skog har ofta iakttagits en sänkning i grundvattenståndet, förorsakad av skogens vattenförbrukning. Hos obevuxen mark inverkar markytans beskaffenhet: en jämn yta avdunstar i fuktigt tillstånd mindre än en ojämn, men med avtagande fuktighet inträffar

ofta motsatsen, då det övre, luckrare jordlagret uttorkar och skyddar det undre för vidare a. I mark med klump- (korn-) eller mullstruktur äro nämligen de fina hålrummen (kapillärerna) avbrutna, och när den översta, luckra markytan uttorkat, kan den därför ej uppsuga och avdunsta nytt vatten från underliggande jordskikt, under det att den jämna ytan mer bibehåller enkelkornstruktur, vid vilken kapillärerna leda ända upp till ytan och ditföra vatten, som avdunstar (jfr Jord: struktur). För bibehållande av önskvärd fuktighet har därför markens struktur stor betydelse. Lucker mark med mullstruktur och skrovlig yta avdunstar i fuktigt tillstånd mer än tätt lagrad mark med jämnare yta. När uttorkningen nått en viss punkt, inträffar motsatsen: den luckra marken avdunstar mindre än den tätare lagrade. Bearbetning av marken har därför stor betydelse för dess vattenhushållning. (Se Bearbetning, Drill, Harvning, Kupning, Plöjning.) Fuktig jord avdunstar naturligtvis mer än torr, likasom högt vattenstånd medför starkare a. än lågt, och vid lika högt grundvattenstånd stiger avdunstningen med jordens kapillära ledningsförmåga. (Se Jord: Fuktighet.) Om avdunstningens inverkan på frostfara, se Frost.H. Hn.

Avel, djurförädling, ledes efter olika avelsmetoder:

a. Renavel betecknar sammanparning av icke besläktade djur av samma ras. Avkomman blir av ren ras. Renavel med användning av djur uteslutande ur samma stam brukar betecknas som inavel (i vidsträckt bemärkelse).

b. Släktskapsavel, inavel (i strängare bemärkelse), betyder sammanparning av besläktade diur. Allt efter graden av de sammanparade djurens släktskap skiljer man mellan blodskams- eller incest-avel, parning mellan föräldrar och avkomma eller mellan syskon, och familjeavel, då de sammanparade djuren härstamma från samma fader eller moder.

c. Korsning (se d. o.), sammanparning av djur av skilda raser eller av ett djur

kg. $^1/_2$ cm mer för varje börjat 50-tal kg högre hjultryck. A. med större verkligt hjultryck vid full last än 2,500 kg. må ej framföras å allmän väg utan tillstånd av K. B. På mindre starka vägar och broar är högsta tillåtna hjultryck mindre, ned till 600 kg. å enklare väg, ödebygdsväg samt nyanlagd eller i mindre gott skick varande väg.

K. f. $^{21}/_9$ 1906, $^{30}/_6$ 1916, $^{27}/_5$ och $^{20}/_8$ 1921 om automobiltrafik.E. T.

Avbarkning. Se Barkning.

Avdikning. Se Dikning, Byggnadsgrund.

Avdikningsanslag. Av statsmedel lämnas bidrag utan återbetalningsskyldighet för utdikning av mossar och kärr samt för vattenavledning, vare sig för uppodling av åker eller äng eller för frostländighets minskande eller för torrläggning av redan odlad jord. Arbetsplan och kostnadsförslag skola hava godkänts av K. Maj:t. För företagets utförande uppgöres kontrakt och säkerhet ställes för dess fullbordande enligt planen och inom viss tid. Statsbidraget bestämmes av K. Maj:t, till viss del av den beräknade kostnaden för vattenavledningen och annan avdikning än teg- och täckdikning samt undersöknings- och förrättningskostnad, men lämnas icke för dikning av redan odlad jord. Företag, för vilket bidrag lämnas, är underkastat av K. Maj:t bestämd kontroll över utförandet. Redan erhållet lån ur odlingslånefonden hindrar ej erhållandet av avdikningsanslag, ej heller dylikt anslag för avdikning av odlingsbar jord erhållande av lån ur odlingslånefonden. Lantbruksstyrelsen har att tillse, dels att i avdikningsföretag till odling av åker eller äng intages endast sådan mark, som kan, enligt dikningslagen, anses vinna förbättring genom avdikningen, dels att företaget kan anses värt att utföra. Anslaget är fördelat på två fonder. 1. Norrländska avdikningsanslaget för Norrland och Dalarne samt allmänna avdikningsanslaget för landets övriga delar. Skillnaderna i villkoren för de båda anslagen äro: 1. för statsbidrag från allmänna fonden endast för minskning av frostländighet fordras yttrande av vederbörande menighet om företagets lämplighet och nytta; 2. från norrländska anslaget lämnas bidrag med högst hälften av den beräknade kostnaden, från det allmänna anslaget med hälften av kostnaden för frostminskningsföretag, men med en tredjedel av kostnaden för avdikning av till åker och äng duglig jord. K. Kung. 28 juli 1916 och 19 juni 1917.

Avdunstning från marken beror av dels rent meteorologiska förhållanden, dels markens egen beskaffenhet. Ju torrare och varmare luft och ju starkare vind, desto större blir a. under i övrigt lika förhållanden. Av omständigheter beträffande marken inverka läget (»expositionen») mot sol och vind, lutningsgrad, färg, bevuxenhet, ytbeskaffenhet, struktur och fuktighet. Läge mot söder giver störst a., därnäst mot öster, sedan mot väster, dock med mindre skiljaktighet mellan dessa senare lägen; minsta a. följer med läge mot norr. Lutande mark avdunstar mer än vågrätt liggande. Mörkare mark uppvärmes mer än ljusare och avdunstar därför mer. Bevuxen mark avdunstar 2—3 ggr mer än obevuxen, beroende på växtlighetens större eller mindre avdunstande yta, skogbevuxen mer än gräsbevuxen. Under starkt växande skog har ofta iakttagits en sänkning i grundvattenståndet, förorsakad av skogens vattenförbrukning. Hos obevuxen mark inverkar markytans beskaffenhet: en jämn yta avdunstar i fuktigt tillstånd mindre än en ojämn, men med avtagande fuktighet inträffar ofta motsatsen, då det övre, luckrare jordlagret uttorkar och skyddar det undre för vidare a. I mark med klump- (korn-) eller mullstruktur äro nämligen de fina hålrummen (kapillärerna) avbrutna, och när den översta, luckra markytan uttorkat, kan den därför ej uppsuga och avdunsta nytt vatten från underliggande jordskikt, under det att den jämna ytan mer bibehåller enkelkornstruktur, vid vilken kapillärerna leda ända upp till ytan och ditföra vatten, som avdunstar (jfr Jord: struktur). För bibehållande av önskvärd fuktighet har därför markens struktur stor betydelse. Lucker mark med mullstruktur och skrovlig yta avdunstar i fuktigt tillstånd mer än tätt lagrad mark med jämnare yta. När uttorkningen nått en viss punkt, inträffar motsatsen: den luckra marken avdunstar mindre än den tätare lagrade. Bearbetning av marken har därför stor betydelse för dess vattenhushållning. (Se Bearbetning, Drill, Harvning, Kupning, Plöjning.) Fuktig jord avdunstar naturligtvis mer än torr, likasom högt vattenstånd medför starkare a. än lågt, och vid lika högt grundvattenstånd stiger avdunstningen med jordens kapillära ledningsförmåga. (Se Jord: Fuktighet.) Om avdunstningens inverkan på frostfara, se Frost.H. Hn.

Avel, djurförädling, ledes efter olika avelsmetoder:

a. Renavel betecknar sammanparning av icke besläktade djur av samma ras. Avkomman blir av ren ras. Renavel med användning av djur uteslutande ur samma stam brukar betecknas som inavel (i vidsträckt bemärkelse).

b. Släktskapsavel, inavel (i strängare bemärkelse), betyder sammanparning av besläktade diur. Allt efter graden av de sammanparade djurens släktskap skiljer man mellan blodskams- eller incest-avel, parning mellan föräldrar och avkomma eller mellan syskon, och familjeavel, då de sammanparade djuren härstamma från samma fader eller moder.

c. Korsning (se d. o.), sammanparning av djur av skilda raser eller av ett djur

av ren ras med ett annat av blandad härkomst, mer sällan av djur av olika arter. (Se Bastard.) Korsningen var förr ofta planlös, men användes numera planmässigt i förädlingssyfte eller för att frambringa bruksdjur. Övergående säges korsningen vara, då den sker blott i ett släktled, — huvudsakligen för frambringande av goda bruksdjur (se t. ex. Svinavel), eller i några få släktled för att förbättra en stam genom att tillföra den någon viss egenskap, såsom korsning med korthorn för att giva bättre gödtyp och tidig utveckling (se t. ex. Rödbrokig svensk boskap, rasens bildning). Genomgående eller genomförd korsning användes för att överföra en stam eller besättning till en viss ras genom att släktled efter släktled använda handjur uteslutande av denna ras. Den rena rasens typ blir härvid rådande i för varje släktled allt större del av avkomman, och om de från densamma avvikande djur, som uppkomma, undantagas från a., anses besättningen efter 7—8 släktled vara av ren ras. Även de djur, som framgått ur genomgående korsning, innan denna ännu förts fram till rasrenhet, men som i ett eller flera släktled härstamma från rasrena handjur, pläga, om de bliva godkända, få införas i rasens stambok, men blott i förberedande avdelningar av rasstamboken, och pläga betecknas som generationsdjur. Djuren i 1:a, 2:a, 3:e o. s. v. generationen av dylik korsning pläga betecknas som $^1/_2$-blod, $^3/_4$-blod, $^7/_8$-blod o. s. v., men som beteckning för djurens olika grad av ädelhet äro dessa beteckningar värdelösa. Att t. ex. avkomman i första led av korsning skulle ärva hälften av faderns och hälften av moderns »blod» eller anlag är nämligen långt ifrån säkert. Det beror på, hur de båda djuren äro ärftligt beskaffade. Är t. ex. fadern med hänsyn till de värdebestämmande egenskaperna konstant (homozygot) och dessa egenskaper dominerande, kommer avkomman att mer likna honom än modern. Ett djurs av den ärftliga konstitutionen betingade större »nedärvningsförmåga» betecknas även som individualpotens. (Se vidare Husdjursavel, Ärftlighet.)

Den förr allmänt gängse uppfattningen om inverkan av handjuret i en tidigare parning på egenskaperna hos avkomman av en senare parning med annat handjur, betecknat telegoni, så att t. ex. en rasren tik, som parats med en hund av annan ras eller en raslös hund, aldrig sedermera skulle kunna föda rasrena valpar, har icke bekräftats.H. T—n.

De ovan nämnda avelsmetoderna hava alla sin berättigade användning och sina fördelar, men medföra även stundom olägenheter. Renavel är inom djuraveln det normala inom stammar av ren ras. Då avelsdjuren i flera släktled tagas ur samma besättning, bliva djuren småningom nära besläktade, och släktskapsavel uppstår med dess fördelar och faror. Då växlingar i avseende på yttre former och inre egenskaper förekomma även inom rena raser, är fortsatt renavel ej tillräcklig för att vinna, bibehålla och helt förbättra önskvärda egenskaper och likformighet inom rasen, stammen eller besättningen, utan ett fortsatt planmässigt urval av avelsdjuren är nödvändigt härför, i det att därigenom de fördelaktiga ärftliga egenskaperna lättare bliva alltmer övervägande och konstanta. Redan användning av renavel erbjuder i jämförelse med korsning stora fördelar i detta avseende, i det att till samma ras hörande djur avvika från varandra i färre hänseenden (äro genotypiskt mer likartade) än vid korsning använda djur av olika raser, och säkerheten i anlagens förvärvning är i samma mån större. I än högre grad befordras denna säkerhet i förärvningen och likformighet inom stammen genom släktskapsavel. Denna medför på grund av djurens större överensstämmelse i ärftliga anlag större säkerhet i förärvningen av de gemensamma egenskaperna samt därför även hastigare och säkrare likformighet och konstans inom

kreatursstammen. Släktskapsavel är därför ett kraftigt och mycket använt medel att konsolidera en stam, d. v. s. göra den likformig och befästa önskvärda egenskaper, som uppkommit genom självvillig variation, (mutation, se Ärftlighet), eller genom planmässig kombination av önskvärda anlag. Härvid har släktskapsaveln ofta med stor framgång drivits ända till incestavel, vilken använts vid skapande av många förädlade raser och stammar. Släktskapsaveln kan dock även medföra faror i högre grad, ju längre tid och i ju närmare släktskap den bedrives. Erfarenheten har visat, att den kan medföra minskad livskraft och fruktbarhet samt svag kroppsbyggnad, så att stammen blir alltmer överförädlad eller urartad. Detta förklaras därav, att de närbesläktade djuren hava, och med säkerhet förärva, ej blott samma goda anlag, utan även de dåliga, samt anlag för kroppslig svaghet och missbildningar, och att dessa svagheter och fel förstoras, då anlagen finnas hos båda föräldrarna. Om dylika anlag finnas hos båda föräldradjuren men äro recessiva faktorer och som sådana varit dolda, framträda de hos en del av avkomman. En långt driven släktskapsavel kan dock möjligen även i och för sig vara skadlig, likasom hos vissa typiskt korsbefruktande växter, såsom råg och majs, självbefruktning medför en för varje nytt släktled ökad försvagning. Släktskapsaveln behöver dock ej medföra dessa olägenheter, om rasen eller stammen är god och frisk, alla svaga eller felaktiga djur undantagas från avel samt uppfödning och vård äro goda och stärkande. För långt driven släktskapsavel motverkas genom bloduppfriskning, användning av icke besläktade, kraftiga handjur av en god stam av samma ras till parning i den överförädlade besättningen. Om

utvecklingen av husdjursaveln, se de särskilda djurslagens namn.H. J. Dft.

Avelscentrum. Ett verksamt medel för husdjursavelns främjande är att bereda tillgång på avelsdjur från framstående och säkert förärvande stammar av den ras, som för landsdelens förhållanden anses lämplig. Det första planmässiga företaget i detta syfte var inrättandet på 1840- och följande årtionden av stamholländerier (se d. o.). Sedan nötboskapspremieringen (se d. o.) blivit allmän i riket och i samband därmed tjurföreningar bildats för att bereda särskilt de mindre jordbrukarna tillgång på goda, rasrena tjurar, blev det en viktig angelägenhet att underlätta dessa föreningars anskaffning av tjurar, vilka man på grund av noggrann kännedom om den stams egenskaper, till vilken de hörde, och om deras egen närmare härstamning, visste vara lämpliga som avelsdjur för ifrågavarande förenings kreatursbesättningar. I Danmark hade man i detta syfte redan på 1880-talet genom lantbruksföreningar och från år 1897 på statens föranstaltande och bekostnad anordnat tävlan mellan hela kreatursbesättningar på grund av kontroll över besättningens utfodring, avkastning och hälsotillstånd under 2 år, varefter de bästa besättningarna utmärktes med beteckningen a. samt betydande årlig belöning, så länge besättningen gjorde sig värdig utmärkelsen, dock högst 4 år (denna belöning avskaffades snart såsom obehövlig, då utmärkelsen medförde stor fördel genom försäljning av avelsdjur till högt pris).

I Sverige anordnades enligt av K. Maj:t fastställda grunder (K. Kung. $^{13}/_{3}$ 1903) en första avelscentertävlan för besättningar av fjäll-, ayrshire-, svartbrokig låglands- och korthornsras, av vilka dock den sistnämnda på grund av saknaden av värdiga besättningar icke kom att deltaga i tävlingen, som ägde rum $^{1}/_{11}$ 1903—$^{31}/_{10}$ 1905. En andra tävlan, som anordnades under åren 1908—1910, omfattade de tre förstnämnda raserna och en tredje 1913— 1915 endast fjäll- och ayrshireraserna, under det att låglandsrasen uteslöts, dels emedan flertalet av de mest framstående stammarna icke fyllde de uppställda stränga kraven på reaktionsfrihet vid tuberkulinundersökningar, och dels ock tillgången på framstående avelsdjur av denna ras ansågs tryggad. I den a.-tävlan, som började i nov. 1918, fingo fjäll- och ayrshireraserna deltaga med besättningar av minst 10 kor av fjäll- och 20 av ayrshireras jämte rasrena tjurar och ungdjur i förhållande därtill; besättningarna skulle vara av ensartad typ, till större delen vara av samma stam och underhållas genom eget pålägg, till minst 90% av djurens antal vara reaktionsfria, varjämte avelstjur och minst 60% av koantalet samt inom fjällrasbesättning minst 10 men inom ayrshire minst 15 kor skulle vara intagna eller berättigade till intagning i riksstambok; av fjällras skulle alla återstående kor tillhöra lägst 3:e kl. av tillhörande förberedande avdelning, under det i ayrshirebesättning minst 85% av korna skulle vara stamboksberättigade eller tillhöra lägst 3:e klass av förberedande stamboksavdelning. Bedömningen utfördes av en avelscenternämnd för vardera rasen, vilken nämnd genom nödiga överassistenter och kontrollanter under tävlingstiden övar tillsyn och kontroll över varje till deltagande godkänd besättning. Efter tävlingens slut förklaras de, som därtill anses, värdiga, för avelscentra, varjämte dylikt av fjällras erhåller penningpris av 300—500 kr., under 5 år i följd. Besättning, som icke föreslås till avelscentrum, kan erhålla uppmuntringspris. De besättningar; som förklarats för avelscentrum, äro underkastade kontroll under den tid (4 år efter tävlingen), utmärkelsen gäller. Stamtjurar skola under denna tid utses i samråd med avelscenternämnden. Ägaren är skyldig att uppföda och årligen till salu inom landet utbjuda rasrena, av nämnden godkända tjurar över 1 år, motsvarande minst $^{1}/_{10}$ av medelkoantalet; att icke bruka eller till avel försälja andra handjur, än dem som nått 1 års ålder och som godkänts och märkts med avelscentermärke, men kastrera eller nedslakta övriga handjur före försäljning; att sälja avelshondjur endast sedan de märkts på föreskrivet sätt, och att till köparen avlämna härstamnings- och åldersbevis; att i övrigt vid försäljning iakttaga vissa angivna inskränkningar; samt att fortfarande fullfölja kampen mot tuberkulos genom tuberkulinprovning och i övrigt föreskrivna åtgärder. (K. k. $^{13}/_{9}$ 1918 och $^{6}/_{5}$ 1921). Litt.: Avelscentra för nötboskap av J. Ekelund. Stockh. 1918. För svinavelns främjande hava vissa hushållningssällskap anordnat svinavelsstationer (se d. o.), som stundom benämnas avelscentra.

Avelsdjursexportföreningen, Svenska, stiftad 1919, med uppgift att för medlemmarna åvägabringa export huvudsakligen av avelsdjur.

Avelsförening. Sedan senare delen av 1800-talet har sammanslutning för befordran av kreatursaveln blivit allt allmännare. Dels finnas avelsföreningar med uppgift att utöva ledningen av aveln och anskaffa avelsdjur inom ett visst djurslag, såsom Svenska svinavelsföreningen, Allmänna Svenska fjäderfäavelsföreningen och Svenska fåravelsföreningen, eller av viss ras, såsom Stamboksföreningen för Ardennerrasen, Svenska Ayrshireföreningen, Avelsföreningen för rödbrokig svensk boskap (se Rödbrokig), Avelsföreningen för rödkullig svensk lantras (se Rödkullor) och Avelsföreningen för svensk låglandsboskap (se Låglandsboskap). Därjämte finnes ett stort antal lokala avelsföreningar, vars verksamhet består i att till gemensamt avelsbruk hålla framstående handjur. Se Hingstförening, Tjurförening, Getavelsföreningar, Svinavelsföreningar och Fåravelsföreningar.

utvecklingen av husdjursaveln, se de särskilda djurslagens namn.H. J. Dft.

Avelscentrum. Ett verksamt medel för husdjursavelns främjande är att bereda tillgång på avelsdjur från framstående och säkert förärvande stammar av den ras, som för landsdelens förhållanden anses lämplig. Det första planmässiga företaget i detta syfte var inrättandet på 1840- och följande årtionden av stamholländerier (se d. o.). Sedan nötboskapspremieringen (se d. o.) blivit allmän i riket och i samband därmed tjurföreningar bildats för att bereda särskilt de mindre jordbrukarna tillgång på goda, rasrena tjurar, blev det en viktig angelägenhet att underlätta dessa föreningars anskaffning av tjurar, vilka man på grund av noggrann kännedom om den stams egenskaper, till vilken de hörde, och om deras egen närmare härstamning, visste vara lämpliga som avelsdjur för ifrågavarande förenings kreatursbesättningar. I Danmark hade man i detta syfte redan på 1880-talet genom lantbruksföreningar och från år 1897 på statens föranstaltande och bekostnad anordnat tävlan mellan hela kreatursbesättningar på grund av kontroll över besättningens utfodring, avkastning och hälsotillstånd under 2 år, varefter de bästa besättningarna utmärktes med beteckningen a. samt betydande årlig belöning, så länge besättningen gjorde sig värdig utmärkelsen, dock högst 4 år (denna belöning avskaffades snart såsom obehövlig, då utmärkelsen medförde stor fördel genom försäljning av avelsdjur till högt pris).

I Sverige anordnades enligt av K. Maj:t fastställda grunder (K. Kung. $^{13}/_{3}$ 1903) en första avelscentertävlan för besättningar av fjäll-, ayrshire-, svartbrokig låglands- och korthornsras, av vilka dock den sistnämnda på grund av saknaden av värdiga besättningar icke kom att deltaga i tävlingen, som ägde rum $^{1}/_{11}$ 1903—$^{31}/_{10}$ 1905. En andra tävlan, som anordnades under åren 1908—1910, omfattade de tre förstnämnda raserna och en tredje 1913— 1915 endast fjäll- och ayrshireraserna, under det att låglandsrasen uteslöts, dels emedan flertalet av de mest framstående stammarna icke fyllde de uppställda stränga kraven på reaktionsfrihet vid tuberkulinundersökningar, och dels ock tillgången på framstående avelsdjur av denna ras ansågs tryggad. I den a.-tävlan, som började i nov. 1918, fingo fjäll- och ayrshireraserna deltaga med besättningar av minst 10 kor av fjäll- och 20 av ayrshireras jämte rasrena tjurar och ungdjur i förhållande därtill; besättningarna skulle vara av ensartad typ, till större delen vara av samma stam och underhållas genom eget pålägg, till minst 90% av djurens antal vara reaktionsfria, varjämte avelstjur och minst 60% av koantalet samt inom fjällrasbesättning minst 10 men inom ayrshire minst 15 kor skulle vara intagna eller berättigade till intagning i riksstambok; av fjällras skulle alla återstående kor tillhöra lägst 3:e kl. av tillhörande förberedande avdelning, under det i ayrshirebesättning minst 85% av korna skulle vara stamboksberättigade eller tillhöra lägst 3:e klass av förberedande stamboksavdelning. Bedömningen utfördes av en avelscenternämnd för vardera rasen, vilken nämnd genom nödiga överassistenter och kontrollanter under tävlingstiden övar tillsyn och kontroll över varje till deltagande godkänd besättning. Efter tävlingens slut förklaras de, som därtill anses, värdiga, för avelscentra, varjämte dylikt av fjällras erhåller penningpris av 300—500 kr., under 5 år i följd. Besättning, som icke föreslås till avelscentrum, kan erhålla uppmuntringspris. De besättningar; som förklarats för avelscentrum, äro underkastade kontroll under den tid (4 år efter tävlingen), utmärkelsen gäller. Stamtjurar skola under denna tid utses i samråd med avelscenternämnden. Ägaren är skyldig att uppföda och årligen till salu inom landet utbjuda rasrena, av nämnden godkända tjurar över 1 år, motsvarande minst $^{1}/_{10}$ av medelkoantalet; att icke bruka eller till avel försälja andra handjur, än dem som nått 1 års ålder och som godkänts och märkts med avelscentermärke, men kastrera eller nedslakta övriga handjur före försäljning; att sälja avelshondjur endast sedan de märkts på föreskrivet sätt, och att till köparen avlämna härstamnings- och åldersbevis; att i övrigt vid försäljning iakttaga vissa angivna inskränkningar; samt att fortfarande fullfölja kampen mot tuberkulos genom tuberkulinprovning och i övrigt föreskrivna åtgärder. (K. k. $^{13}/_{9}$ 1918 och $^{6}/_{5}$ 1921). Litt.: Avelscentra för nötboskap av J. Ekelund. Stockh. 1918. För svinavelns främjande hava vissa hushållningssällskap anordnat svinavelsstationer (se d. o.), som stundom benämnas avelscentra.

Avelsdjursexportföreningen, Svenska, stiftad 1919, med uppgift att för medlemmarna åvägabringa export huvudsakligen av avelsdjur.

Avelsförening. Sedan senare delen av 1800-talet har sammanslutning för befordran av kreatursaveln blivit allt allmännare. Dels finnas avelsföreningar med uppgift att utöva ledningen av aveln och anskaffa avelsdjur inom ett visst djurslag, såsom Svenska svinavelsföreningen, Allmänna Svenska fjäderfäavelsföreningen och Svenska fåravelsföreningen, eller av viss ras, såsom Stamboksföreningen för Ardennerrasen, Svenska Ayrshireföreningen, Avelsföreningen för rödbrokig svensk boskap (se Rödbrokig), Avelsföreningen för rödkullig svensk lantras (se Rödkullor) och Avelsföreningen för svensk låglandsboskap (se Låglandsboskap). Därjämte finnes ett stort antal lokala avelsföreningar, vars verksamhet består i att till gemensamt avelsbruk hålla framstående handjur. Se Hingstförening, Tjurförening, Getavelsföreningar, Svinavelsföreningar och Fåravelsföreningar.

utvecklingen av husdjursaveln, se de särskilda djurslagens namn.H. J. Dft.

Avelscentrum. Ett verksamt medel för husdjursavelns främjande är att bereda tillgång på avelsdjur från framstående och säkert förärvande stammar av den ras, som för landsdelens förhållanden anses lämplig. Det första planmässiga företaget i detta syfte var inrättandet på 1840- och följande årtionden av stamholländerier (se d. o.). Sedan nötboskapspremieringen (se d. o.) blivit allmän i riket och i samband därmed tjurföreningar bildats för att bereda särskilt de mindre jordbrukarna tillgång på goda, rasrena tjurar, blev det en viktig angelägenhet att underlätta dessa föreningars anskaffning av tjurar, vilka man på grund av noggrann kännedom om den stams egenskaper, till vilken de hörde, och om deras egen närmare härstamning, visste vara lämpliga som avelsdjur för ifrågavarande förenings kreatursbesättningar. I Danmark hade man i detta syfte redan på 1880-talet genom lantbruksföreningar och från år 1897 på statens föranstaltande och bekostnad anordnat tävlan mellan hela kreatursbesättningar på grund av kontroll över besättningens utfodring, avkastning och hälsotillstånd under 2 år, varefter de bästa besättningarna utmärktes med beteckningen a. samt betydande årlig belöning, så länge besättningen gjorde sig värdig utmärkelsen, dock högst 4 år (denna belöning avskaffades snart såsom obehövlig, då utmärkelsen medförde stor fördel genom försäljning av avelsdjur till högt pris).

I Sverige anordnades enligt av K. Maj:t fastställda grunder (K. Kung. $^{13}/_{3}$ 1903) en första avelscentertävlan för besättningar av fjäll-, ayrshire-, svartbrokig låglands- och korthornsras, av vilka dock den sistnämnda på grund av saknaden av värdiga besättningar icke kom att deltaga i tävlingen, som ägde rum $^{1}/_{11}$ 1903—$^{31}/_{10}$ 1905. En andra tävlan, som anordnades under åren 1908—1910, omfattade de tre förstnämnda raserna och en tredje 1913— 1915 endast fjäll- och ayrshireraserna, under det att låglandsrasen uteslöts, dels emedan flertalet av de mest framstående stammarna icke fyllde de uppställda stränga kraven på reaktionsfrihet vid tuberkulinundersökningar, och dels ock tillgången på framstående avelsdjur av denna ras ansågs tryggad. I den a.-tävlan, som började i nov. 1918, fingo fjäll- och ayrshireraserna deltaga med besättningar av minst 10 kor av fjäll- och 20 av ayrshireras jämte rasrena tjurar och ungdjur i förhållande därtill; besättningarna skulle vara av ensartad typ, till större delen vara av samma stam och underhållas genom eget pålägg, till minst 90% av djurens antal vara reaktionsfria, varjämte avelstjur och minst 60% av koantalet samt inom fjällrasbesättning minst 10 men inom ayrshire minst 15 kor skulle vara intagna eller berättigade till intagning i riksstambok; av fjällras skulle alla återstående kor tillhöra lägst 3:e kl. av tillhörande förberedande avdelning, under det i ayrshirebesättning minst 85% av korna skulle vara stamboksberättigade eller tillhöra lägst 3:e klass av förberedande stamboksavdelning. Bedömningen utfördes av en avelscenternämnd för vardera rasen, vilken nämnd genom nödiga överassistenter och kontrollanter under tävlingstiden övar tillsyn och kontroll över varje till deltagande godkänd besättning. Efter tävlingens slut förklaras de, som därtill anses, värdiga, för avelscentra, varjämte dylikt av fjällras erhåller penningpris av 300—500 kr., under 5 år i följd. Besättning, som icke föreslås till avelscentrum, kan erhålla uppmuntringspris. De besättningar; som förklarats för avelscentrum, äro underkastade kontroll under den tid (4 år efter tävlingen), utmärkelsen gäller. Stamtjurar skola under denna tid utses i samråd med avelscenternämnden. Ägaren är skyldig att uppföda och årligen till salu inom landet utbjuda rasrena, av nämnden godkända tjurar över 1 år, motsvarande minst $^{1}/_{10}$ av medelkoantalet; att icke bruka eller till avel försälja andra handjur, än dem som nått 1 års ålder och som godkänts och märkts med avelscentermärke, men kastrera eller nedslakta övriga handjur före försäljning; att sälja avelshondjur endast sedan de märkts på föreskrivet sätt, och att till köparen avlämna härstamnings- och åldersbevis; att i övrigt vid försäljning iakttaga vissa angivna inskränkningar; samt att fortfarande fullfölja kampen mot tuberkulos genom tuberkulinprovning och i övrigt föreskrivna åtgärder. (K. k. $^{13}/_{9}$ 1918 och $^{6}/_{5}$ 1921). Litt.: Avelscentra för nötboskap av J. Ekelund. Stockh. 1918. För svinavelns främjande hava vissa hushållningssällskap anordnat svinavelsstationer (se d. o.), som stundom benämnas avelscentra.

Avelsdjursexportföreningen, Svenska, stiftad 1919, med uppgift att för medlemmarna åvägabringa export huvudsakligen av avelsdjur.

Avelsförening. Sedan senare delen av 1800-talet har sammanslutning för befordran av kreatursaveln blivit allt allmännare. Dels finnas avelsföreningar med uppgift att utöva ledningen av aveln och anskaffa avelsdjur inom ett visst djurslag, såsom Svenska svinavelsföreningen, Allmänna Svenska fjäderfäavelsföreningen och Svenska fåravelsföreningen, eller av viss ras, såsom Stamboksföreningen för Ardennerrasen, Svenska Ayrshireföreningen, Avelsföreningen för rödbrokig svensk boskap (se Rödbrokig), Avelsföreningen för rödkullig svensk lantras (se Rödkullor) och Avelsföreningen för svensk låglandsboskap (se Låglandsboskap). Därjämte finnes ett stort antal lokala avelsföreningar, vars verksamhet består i att till gemensamt avelsbruk hålla framstående handjur. Se Hingstförening, Tjurförening, Getavelsföreningar, Svinavelsföreningar och Fåravelsföreningar.

utvecklingen av husdjursaveln, se de särskilda djurslagens namn.H. J. Dft.

Avelscentrum. Ett verksamt medel för husdjursavelns främjande är att bereda tillgång på avelsdjur från framstående och säkert förärvande stammar av den ras, som för landsdelens förhållanden anses lämplig. Det första planmässiga företaget i detta syfte var inrättandet på 1840- och följande årtionden av stamholländerier (se d. o.). Sedan nötboskapspremieringen (se d. o.) blivit allmän i riket och i samband därmed tjurföreningar bildats för att bereda särskilt de mindre jordbrukarna tillgång på goda, rasrena tjurar, blev det en viktig angelägenhet att underlätta dessa föreningars anskaffning av tjurar, vilka man på grund av noggrann kännedom om den stams egenskaper, till vilken de hörde, och om deras egen närmare härstamning, visste vara lämpliga som avelsdjur för ifrågavarande förenings kreatursbesättningar. I Danmark hade man i detta syfte redan på 1880-talet genom lantbruksföreningar och från år 1897 på statens föranstaltande och bekostnad anordnat tävlan mellan hela kreatursbesättningar på grund av kontroll över besättningens utfodring, avkastning och hälsotillstånd under 2 år, varefter de bästa besättningarna utmärktes med beteckningen a. samt betydande årlig belöning, så länge besättningen gjorde sig värdig utmärkelsen, dock högst 4 år (denna belöning avskaffades snart såsom obehövlig, då utmärkelsen medförde stor fördel genom försäljning av avelsdjur till högt pris).

I Sverige anordnades enligt av K. Maj:t fastställda grunder (K. Kung. $^{13}/_{3}$ 1903) en första avelscentertävlan för besättningar av fjäll-, ayrshire-, svartbrokig låglands- och korthornsras, av vilka dock den sistnämnda på grund av saknaden av värdiga besättningar icke kom att deltaga i tävlingen, som ägde rum $^{1}/_{11}$ 1903—$^{31}/_{10}$ 1905. En andra tävlan, som anordnades under åren 1908—1910, omfattade de tre förstnämnda raserna och en tredje 1913— 1915 endast fjäll- och ayrshireraserna, under det att låglandsrasen uteslöts, dels emedan flertalet av de mest framstående stammarna icke fyllde de uppställda stränga kraven på reaktionsfrihet vid tuberkulinundersökningar, och dels ock tillgången på framstående avelsdjur av denna ras ansågs tryggad. I den a.-tävlan, som började i nov. 1918, fingo fjäll- och ayrshireraserna deltaga med besättningar av minst 10 kor av fjäll- och 20 av ayrshireras jämte rasrena tjurar och ungdjur i förhållande därtill; besättningarna skulle vara av ensartad typ, till större delen vara av samma stam och underhållas genom eget pålägg, till minst 90% av djurens antal vara reaktionsfria, varjämte avelstjur och minst 60% av koantalet samt inom fjällrasbesättning minst 10 men inom ayrshire minst 15 kor skulle vara intagna eller berättigade till intagning i riksstambok; av fjällras skulle alla återstående kor tillhöra lägst 3:e kl. av tillhörande förberedande avdelning, under det i ayrshirebesättning minst 85% av korna skulle vara stamboksberättigade eller tillhöra lägst 3:e klass av förberedande stamboksavdelning. Bedömningen utfördes av en avelscenternämnd för vardera rasen, vilken nämnd genom nödiga överassistenter och kontrollanter under tävlingstiden övar tillsyn och kontroll över varje till deltagande godkänd besättning. Efter tävlingens slut förklaras de, som därtill anses, värdiga, för avelscentra, varjämte dylikt av fjällras erhåller penningpris av 300—500 kr., under 5 år i följd. Besättning, som icke föreslås till avelscentrum, kan erhålla uppmuntringspris. De besättningar; som förklarats för avelscentrum, äro underkastade kontroll under den tid (4 år efter tävlingen), utmärkelsen gäller. Stamtjurar skola under denna tid utses i samråd med avelscenternämnden. Ägaren är skyldig att uppföda och årligen till salu inom landet utbjuda rasrena, av nämnden godkända tjurar över 1 år, motsvarande minst $^{1}/_{10}$ av medelkoantalet; att icke bruka eller till avel försälja andra handjur, än dem som nått 1 års ålder och som godkänts och märkts med avelscentermärke, men kastrera eller nedslakta övriga handjur före försäljning; att sälja avelshondjur endast sedan de märkts på föreskrivet sätt, och att till köparen avlämna härstamnings- och åldersbevis; att i övrigt vid försäljning iakttaga vissa angivna inskränkningar; samt att fortfarande fullfölja kampen mot tuberkulos genom tuberkulinprovning och i övrigt föreskrivna åtgärder. (K. k. $^{13}/_{9}$ 1918 och $^{6}/_{5}$ 1921). Litt.: Avelscentra för nötboskap av J. Ekelund. Stockh. 1918. För svinavelns främjande hava vissa hushållningssällskap anordnat svinavelsstationer (se d. o.), som stundom benämnas avelscentra.

Avelsdjursexportföreningen, Svenska, stiftad 1919, med uppgift att för medlemmarna åvägabringa export huvudsakligen av avelsdjur.

Avelsförening. Sedan senare delen av 1800-talet har sammanslutning för befordran av kreatursaveln blivit allt allmännare. Dels finnas avelsföreningar med uppgift att utöva ledningen av aveln och anskaffa avelsdjur inom ett visst djurslag, såsom Svenska svinavelsföreningen, Allmänna Svenska fjäderfäavelsföreningen och Svenska fåravelsföreningen, eller av viss ras, såsom Stamboksföreningen för Ardennerrasen, Svenska Ayrshireföreningen, Avelsföreningen för rödbrokig svensk boskap (se Rödbrokig), Avelsföreningen för rödkullig svensk lantras (se Rödkullor) och Avelsföreningen för svensk låglandsboskap (se Låglandsboskap). Därjämte finnes ett stort antal lokala avelsföreningar, vars verksamhet består i att till gemensamt avelsbruk hålla framstående handjur. Se Hingstförening, Tjurförening, Getavelsföreningar, Svinavelsföreningar och Fåravelsföreningar.

Avelslån. Se Lånefond.

Avelsvärde, nedärvningsförmåga, är beroende av den genotypiska beskaffenheten. Säker nedärvningsförmåga förutsätter, att individen är homozygot och besitter de dominerande anlagen i de olika egenskapsparen. Jfr Avel, Ärftlighet och Avkommebedömning.

Till skillnad från avelsvärde användes bruksvärde som beteckning på ett djurs beskaffenhet som bruksdjur. En korsningsprodukt kan sålunda vara ett utmärkt bruksdjur — mjölkko, arbetshäst, gödsvin — fast dess olikartade anlag (heterozygota beskaffenhet) ger detsamma ett osäkert avelsvärde.L. N.

Avelsägg. Se Hönsavel.

Frukt av avenbok. **Avenbok**, annbok, vitbok, *Carpinus betulus* L., tillhörande hasselväxternas familj, Corylaceæ, förekommer i vårt land vild, huvudsakligen i södra Halland, Skåne, Blekinge och sydligare delen av Småland. Den skiljer sig från boken lättast genom de spetsade, i kanten skarpt sågade bladen samt på de å stammen befintliga längsgående åsarna. Frukten är en ribbad nöt, som omgives av ett treflikat hölster, vars mittflik är längst. A. har ej några större fordringar på marken, även om den når sin bästa utveckling på någorlunda djup, sandblandad lerjord. Den förekommer ofta i blandbestånd med bok och kan då föryngras samtidigt med boken, då den lätt självsår sig. Plantering av a. förekommer knappast. Den växer i ungdomen något hastigare än boken, varför sämre stammar av den förra efterhållas vid de första gallringarna. Rena avenboksbestånd kunna i Danmark lämna 5—6 m^3 årstillväxt per ha. och vid 100 år nå en höjd av 24 meter, medan höjden i de rena bestånden å Öland blott är hälften så stor. Virket utmärker sig för stor hårdhet, styrka och varaktighet. Det är eftersökt för slöjdändamål och betingar även i små dimensioner gott pris.G. Sch.

Avförande medel, laxermedel, läkemedel, avsedda att igångsätta eller öka tarmuttömningen. De stora vattenmängder, som tillföras tarmkanalen med föda, dryck och matsmältningssafter, uppsugas under normala förhållanden till större delen jämte de genom matsmältningen förberedda näringsämnena genom tarmens blod- och lymfkärl. Uteblir eller minskas denna uppsugning, så blir tarminnehållet vattnigare än normalt och tunnflytande, vilket retar tarmen till ökad rörlighet och stegrad avföring av lösa exkrement (diarré). Vissa salter, såsom glaubersalt och bittersalt, som själva endast trögt uppsugas från tarmen, kvarhålla vattnet genom det höga »osmotiska tryck», de i lösning utöva, och försvåra därigenom dess uppsugning ur tarminnehållet. Läkemedel, som åstadkomma en allmän, kraftig stegring av körtelavsöndringen, öka avsöndringen av tarmsaft, varigenom tarminnehållet utspädes, och verka därigenom liksom de nyss nämnda medlen avförande. Delvis härpå, delvis på en retning till stegrade tarmrörelser, beror den avförande verkan av arekolin, pilokarpin och fysostigmin (se art. Alkaloider), vilka hava en viss användning i djurmedicinen, ss. vid kolik hos häst etc. Genom retning av tarmslemhinnan och därav framkallade livligare tarmrörelser (ökad peristaltik) utöva många avföringsmedel huvudsakligen sin verkan, så t. ex. ricinoljan. På detta sätt verka även ingjutningar av större mängder vatten i ändtarmen (lavemang). — Det från djurmedicinsk synpunkt viktigaste avföringsmedlet är glaubersalt, natriumsulfat, Na_2SO_4. Det bildar färglösa, vid förvaring öppet i luften vittrande, i vatten lättlösliga kristaller av salt och »kylande» smak. Gives, löst i vatten, i en mängd av 200—300 gr. som laxermedel åt fullvuxen häst eller ko, 25—50 gr. åt svin. Djuren böra härvid, som för övrigt i allmänhet efter ingivande av avföringsmedel, hava riklig tillgång på dricksvatten. Verkan inträder för de större djuren långsamt, i regel först efter 1—2 dygn. S. k. karlsbadersalt (konstgjort k.), som är en blandning av natriumsulfat, natriumbikarbonat, koksalt (och kaliumsulfat), har lindrigt avförande verkan och användes i stor utsträckning vid kroniska lidanden i fodersmältningsapparaten; för häst och nöt 1—2 matskedar 2—3 gånger dagligen på fodret. — Aloe, den intorkade mjölksaften av en del afrikanska Aloe-arter, bildar mörkbruna klumpar, som giva ett gröngult pulver. Har en obehagligt bitter smak. Är ett särskilt för häst mycket använt, säkert, men långsamt verkande avföringsmedel. Ges vanligen åt häst i en mängd av 30 gr., sammanältat med såpa till en boll av lämplig storlek. Bör på grund av sin retande verkan på tarmen undvikas vid inflammatoriska tillstånd i denna — och överhuvudtaget ej givas utan veterinärs ordination. — Ricinolja, en tjockflytande ljusgul olja av fadd smak (se Ricinus), är ett milt avföringsmedel, som stundom användes för föl (50—250 gr.), svin (50—100 gr.), och

Avelslån. Se Lånefond.

Avelsvärde, nedärvningsförmåga, är beroende av den genotypiska beskaffenheten. Säker nedärvningsförmåga förutsätter, att individen är homozygot och besitter de dominerande anlagen i de olika egenskapsparen. Jfr Avel, Ärftlighet och Avkommebedömning.

Till skillnad från avelsvärde användes bruksvärde som beteckning på ett djurs beskaffenhet som bruksdjur. En korsningsprodukt kan sålunda vara ett utmärkt bruksdjur — mjölkko, arbetshäst, gödsvin — fast dess olikartade anlag (heterozygota beskaffenhet) ger detsamma ett osäkert avelsvärde.L. N.

Avelsägg. Se Hönsavel.

Frukt av avenbok. **Avenbok**, annbok, vitbok, *Carpinus betulus* L., tillhörande hasselväxternas familj, Corylaceæ, förekommer i vårt land vild, huvudsakligen i södra Halland, Skåne, Blekinge och sydligare delen av Småland. Den skiljer sig från boken lättast genom de spetsade, i kanten skarpt sågade bladen samt på de å stammen befintliga längsgående åsarna. Frukten är en ribbad nöt, som omgives av ett treflikat hölster, vars mittflik är längst. A. har ej några större fordringar på marken, även om den når sin bästa utveckling på någorlunda djup, sandblandad lerjord. Den förekommer ofta i blandbestånd med bok och kan då föryngras samtidigt med boken, då den lätt självsår sig. Plantering av a. förekommer knappast. Den växer i ungdomen något hastigare än boken, varför sämre stammar av den förra efterhållas vid de första gallringarna. Rena avenboksbestånd kunna i Danmark lämna 5—6 m^3 årstillväxt per ha. och vid 100 år nå en höjd av 24 meter, medan höjden i de rena bestånden å Öland blott är hälften så stor. Virket utmärker sig för stor hårdhet, styrka och varaktighet. Det är eftersökt för slöjdändamål och betingar även i små dimensioner gott pris.G. Sch.

Avförande medel, laxermedel, läkemedel, avsedda att igångsätta eller öka tarmuttömningen. De stora vattenmängder, som tillföras tarmkanalen med föda, dryck och matsmältningssafter, uppsugas under normala förhållanden till större delen jämte de genom matsmältningen förberedda näringsämnena genom tarmens blod- och lymfkärl. Uteblir eller minskas denna uppsugning, så blir tarminnehållet vattnigare än normalt och tunnflytande, vilket retar tarmen till ökad rörlighet och stegrad avföring av lösa exkrement (diarré). Vissa salter, såsom glaubersalt och bittersalt, som själva endast trögt uppsugas från tarmen, kvarhålla vattnet genom det höga »osmotiska tryck», de i lösning utöva, och försvåra därigenom dess uppsugning ur tarminnehållet. Läkemedel, som åstadkomma en allmän, kraftig stegring av körtelavsöndringen, öka avsöndringen av tarmsaft, varigenom tarminnehållet utspädes, och verka därigenom liksom de nyss nämnda medlen avförande. Delvis härpå, delvis på en retning till stegrade tarmrörelser, beror den avförande verkan av arekolin, pilokarpin och fysostigmin (se art. Alkaloider), vilka hava en viss användning i djurmedicinen, ss. vid kolik hos häst etc. Genom retning av tarmslemhinnan och därav framkallade livligare tarmrörelser (ökad peristaltik) utöva många avföringsmedel huvudsakligen sin verkan, så t. ex. ricinoljan. På detta sätt verka även ingjutningar av större mängder vatten i ändtarmen (lavemang). — Det från djurmedicinsk synpunkt viktigaste avföringsmedlet är glaubersalt, natriumsulfat, Na_2SO_4. Det bildar färglösa, vid förvaring öppet i luften vittrande, i vatten lättlösliga kristaller av salt och »kylande» smak. Gives, löst i vatten, i en mängd av 200—300 gr. som laxermedel åt fullvuxen häst eller ko, 25—50 gr. åt svin. Djuren böra härvid, som för övrigt i allmänhet efter ingivande av avföringsmedel, hava riklig tillgång på dricksvatten. Verkan inträder för de större djuren långsamt, i regel först efter 1—2 dygn. S. k. karlsbadersalt (konstgjort k.), som är en blandning av natriumsulfat, natriumbikarbonat, koksalt (och kaliumsulfat), har lindrigt avförande verkan och användes i stor utsträckning vid kroniska lidanden i fodersmältningsapparaten; för häst och nöt 1—2 matskedar 2—3 gånger dagligen på fodret. — Aloe, den intorkade mjölksaften av en del afrikanska Aloe-arter, bildar mörkbruna klumpar, som giva ett gröngult pulver. Har en obehagligt bitter smak. Är ett särskilt för häst mycket använt, säkert, men långsamt verkande avföringsmedel. Ges vanligen åt häst i en mängd av 30 gr., sammanältat med såpa till en boll av lämplig storlek. Bör på grund av sin retande verkan på tarmen undvikas vid inflammatoriska tillstånd i denna — och överhuvudtaget ej givas utan veterinärs ordination. — Ricinolja, en tjockflytande ljusgul olja av fadd smak (se Ricinus), är ett milt avföringsmedel, som stundom användes för föl (50—250 gr.), svin (50—100 gr.), och

Avelslån. Se Lånefond.

Avelsvärde, nedärvningsförmåga, är beroende av den genotypiska beskaffenheten. Säker nedärvningsförmåga förutsätter, att individen är homozygot och besitter de dominerande anlagen i de olika egenskapsparen. Jfr Avel, Ärftlighet och Avkommebedömning.

Till skillnad från avelsvärde användes bruksvärde som beteckning på ett djurs beskaffenhet som bruksdjur. En korsningsprodukt kan sålunda vara ett utmärkt bruksdjur — mjölkko, arbetshäst, gödsvin — fast dess olikartade anlag (heterozygota beskaffenhet) ger detsamma ett osäkert avelsvärde.L. N.

Avelsägg. Se Hönsavel.

Frukt av avenbok. **Avenbok**, annbok, vitbok, *Carpinus betulus* L., tillhörande hasselväxternas familj, Corylaceæ, förekommer i vårt land vild, huvudsakligen i södra Halland, Skåne, Blekinge och sydligare delen av Småland. Den skiljer sig från boken lättast genom de spetsade, i kanten skarpt sågade bladen samt på de å stammen befintliga längsgående åsarna. Frukten är en ribbad nöt, som omgives av ett treflikat hölster, vars mittflik är längst. A. har ej några större fordringar på marken, även om den når sin bästa utveckling på någorlunda djup, sandblandad lerjord. Den förekommer ofta i blandbestånd med bok och kan då föryngras samtidigt med boken, då den lätt självsår sig. Plantering av a. förekommer knappast.

Den växer i ungdomen något hastigare än boken, varför sämre stammar av den förra efterhållas vid de första gallringarna. Rena avenboksbestånd kunna i Danmark lämna 5—6 m^3 årstillväxt per ha. och vid 100 år nå en höjd av 24 meter, medan höjden i de rena bestånden å Öland blott är hälften så stor. Virket utmärker sig för stor hårdhet, styrka och varaktighet. Det är eftersökt för slöjdändamål och betingar även i små dimensioner gott pris.G. Sch.

Avförande medel, laxermedel, läkemedel, avsedda att igångsätta eller öka tarmuttömningen. De stora vattenmängder, som tillföras tarmkanalen med föda, dryck och matsmältningssafter, uppsugas under normala förhållanden till större delen jämte de genom matsmältningen förberedda näringsämnena genom tarmens blod- och lymfkärl. Uteblir eller minskas denna uppsugning, så blir tarminnehållet vattnigare än normalt och tunnflytande, vilket retar tarmen till ökad rörlighet och stegrad avföring av lösa exkrement (diarré). Vissa salter, såsom glaubersalt och bittersalt, som själva endast trögt uppsugas från tarmen, kvarhålla vattnet genom det höga »osmotiska tryck», de i lösning utöva, och försvåra därigenom dess uppsugning ur tarminnehållet. Läkemedel, som åstadkomma en allmän, kraftig stegring av körtelavsöndringen, öka avsöndringen av tarmsaft, varigenom tarminnehållet utspädes, och verka därigenom liksom de nyss nämnda medlen avförande. Delvis härpå, delvis på en retning till stegrade tarmrörelser, beror den avförande verkan av arekolin, pilokarpin och fysostigmin (se art. Alkaloider), vilka hava en viss användning i djurmedicinen, ss. vid kolik hos häst etc. Genom retning av tarmslemhinnan och därav framkallade livligare tarmrörelser (ökad peristaltik) utöva många avföringsmedel huvudsakligen sin verkan, så t. ex. ricinoljan. På detta sätt verka även ingjutningar av större mängder vatten i ändtarmen (lavemang). — Det från djurmedicinsk synpunkt viktigaste avföringsmedlet är glaubersalt, natriumsulfat, Na_2SO_4. Det bildar färglösa, vid förvaring öppet i luften vittrande, i vatten lättlösliga kristaller av salt och »kylande» smak. Gives, löst i vatten, i en mängd av 200—300 gr. som laxermedel åt fullvuxen häst eller ko, 25—50 gr. åt svin. Djuren böra härvid, som för övrigt i allmänhet efter ingivande av avföringsmedel, hava riklig tillgång på dricksvatten. Verkan inträder för de större djuren långsamt, i regel först efter 1—2 dygn. S. k. karlsbadersalt (konstgjort k.), som är en blandning av natriumsulfat, natriumbikarbonat, koksalt (och kaliumsulfat), har lindrigt avförande verkan och användes i stor utsträckning vid kroniska lidanden i fodersmältningsapparaten; för häst och nöt 1—2 matskedar 2—3 gånger dagligen på fodret. — Aloe, den intorkade mjölksaften av en del afrikanska Aloe-arter, bildar mörkbruna klumpar, som giva ett gröngult pulver. Har en obehagligt bitter smak. Är ett särskilt för häst mycket använt, säkert, men långsamt verkande avföringsmedel. Ges vanligen åt häst i en mängd av 30 gr., sammanältat med såpa till en boll av lämplig storlek. Bör på grund av sin retande verkan på tarmen undvikas vid inflammatoriska tillstånd i denna — och överhuvudtaget ej givas utan veterinärs ordination. — Ricinolja, en tjockflytande ljusgul olja av fadd smak (se Ricinus), är ett milt avföringsmedel, som stundom användes för föl (50—250 gr.), svin (50—100 gr.), och

Avelslån. Se Lånefond.

Avelsvärde, nedärvningsförmåga, är beroende av den genotypiska beskaffenheten. Säker nedärvningsförmåga förutsätter, att individen är homozygot och besitter de dominerande anlagen i de olika egenskapsparen. Jfr Avel, Ärftlighet och Avkommebedömning.

Till skillnad från avelsvärde användes bruksvärde som beteckning på ett djurs beskaffenhet som bruksdjur. En korsningsprodukt kan sålunda vara ett utmärkt bruksdjur — mjölkko, arbetshäst, gödsvin — fast dess olikartade anlag (heterozygota beskaffenhet) ger detsamma ett osäkert avelsvärde.L. N.

Avelsägg. Se Hönsavel.

Frukt av avenbok. **Avenbok**, annbok, vitbok, *Carpinus betulus* L., tillhörande hasselväxternas familj, Corylaceæ, förekommer i vårt land vild, huvudsakligen i södra Halland, Skåne, Blekinge och sydligare delen av Småland. Den skiljer sig från boken lättast genom de spetsade, i kanten skarpt sågade bladen samt på de å stammen befintliga längsgående åsarna. Frukten är en ribbad nöt, som omgives av ett treflikat hölster, vars mittflik är längst. A. har ej några större fordringar på marken, även om den når sin bästa utveckling på någorlunda djup, sandblandad lerjord. Den förekommer ofta i blandbestånd med bok och kan då föryngras samtidigt med boken, då den lätt självsår sig. Plantering av a. förekommer knappast.

Den växer i ungdomen något hastigare än boken, varför sämre stammar av den förra efterhållas vid de första gallringarna. Rena avenboksbestånd kunna i Danmark lämna 5—6 m^3 årstillväxt per ha. och vid 100 år nå en höjd av 24 meter, medan höjden i de rena bestånden å Öland blott är hälften så stor. Virket utmärker sig för stor hårdhet, styrka och varaktighet. Det är eftersökt för slöjdändamål och betingar även i små dimensioner gott pris.G. Sch.

Avförande medel, laxermedel, läkemedel, avsedda att igångsätta eller öka tarmuttömningen. De stora vattenmängder, som tillföras tarmkanalen med föda, dryck och matsmältningssafter, uppsugas under normala förhållanden till större delen jämte de genom matsmältningen förberedda näringsämnena genom tarmens blod- och lymfkärl. Uteblir eller minskas denna uppsugning, så blir tarminnehållet vattnigare än normalt och tunnflytande, vilket retar tarmen till ökad rörlighet och stegrad avföring av lösa exkrement (diarré). Vissa salter, såsom glaubersalt och bittersalt, som själva endast trögt uppsugas från tarmen, kvarhålla vattnet genom det höga »osmotiska tryck», de i lösning utöva, och försvåra därigenom dess uppsugning ur tarminnehållet. Läkemedel, som åstadkomma en allmän, kraftig stegring av körtelavsöndringen, öka avsöndringen av tarmsaft, varigenom tarminnehållet utspädes, och verka därigenom liksom de nyss nämnda medlen avförande. Delvis härpå, delvis på en retning till stegrade tarmrörelser, beror den avförande verkan av arekolin, pilokarpin och fysostigmin (se art. Alkaloider), vilka hava en viss användning i djurmedicinen, ss. vid kolik hos häst etc. Genom retning av tarmslemhinnan och därav framkallade livligare tarmrörelser (ökad peristaltik) utöva många avföringsmedel huvudsakligen sin verkan, så t. ex. ricinoljan. På detta sätt verka även ingjutningar av större mängder vatten i ändtarmen (lavemang). — Det från djurmedicinsk synpunkt viktigaste avföringsmedlet är glaubersalt, natriumsulfat, Na_2SO_4. Det bildar färglösa, vid förvaring öppet i luften vittrande, i vatten lättlösliga kristaller av salt och »kylande» smak. Gives, löst i vatten, i en mängd av 200—300 gr. som laxermedel åt fullvuxen häst eller ko, 25—50 gr. åt svin. Djuren böra härvid, som för övrigt i allmänhet efter ingivande av avföringsmedel, hava riklig tillgång på dricksvatten. Verkan inträder för de större djuren långsamt, i regel först efter 1—2 dygn. S. k. karlsbadersalt (konstgjort k.), som är en blandning av natriumsulfat, natriumbikarbonat, koksalt (och kaliumsulfat), har lindrigt avförande verkan och användes i stor utsträckning vid kroniska lidanden i fodersmältningsapparaten; för häst och nöt 1—2 matskedar 2—3 gånger dagligen på fodret. — Aloe, den intorkade mjölksaften av en del afrikanska Aloe-arter, bildar mörkbruna klumpar, som giva ett gröngult pulver. Har en obehagligt bitter smak. Är ett särskilt för häst mycket använt, säkert, men långsamt verkande avföringsmedel. Ges vanligen åt häst i en mängd av 30 gr., sammanältat med såpa till en boll av lämplig storlek. Bör på grund av sin retande verkan på tarmen undvikas vid inflammatoriska tillstånd i denna — och överhuvudtaget ej givas utan veterinärs ordination. — Ricinolja, en tjockflytande ljusgul olja av fadd smak (se Ricinus), är ett milt avföringsmedel, som stundom användes för föl (50—250 gr.), svin (50—100 gr.), och

Avelslån. Se Lånefond.

Avelsvärde, nedärvningsförmåga, är beroende av den genotypiska beskaffenheten. Säker nedärvningsförmåga förutsätter, att individen är homozygot och besitter de dominerande anlagen i de olika egenskapsparen. Jfr Avel, Ärftlighet och Avkommebedömning.

Till skillnad från avelsvärde användes bruksvärde som beteckning på ett djurs beskaffenhet som bruksdjur. En korsningsprodukt kan sålunda vara ett utmärkt bruksdjur — mjölkko, arbetshäst, gödsvin — fast dess olikartade anlag (heterozygota beskaffenhet) ger detsamma ett osäkert avelsvärde.L. N.

Avelsägg. Se Hönsavel.

Frukt av avenbok. **Avenbok**, annbok, vitbok, *Carpinus betulus* L., tillhörande hasselväxternas familj, Corylaceæ, förekommer i vårt land vild, huvudsakligen i södra Halland, Skåne, Blekinge och sydligare delen av Småland. Den skiljer sig från boken lättast genom de spetsade, i kanten skarpt sågade bladen samt på de å stammen befintliga längsgående åsarna. Frukten är en ribbad nöt, som omgives av ett treflikat hölster, vars mittflik är längst. A. har ej några större fordringar på marken, även om den når sin bästa utveckling på någorlunda djup, sandblandad lerjord. Den förekommer ofta i blandbestånd med bok och kan då föryngras samtidigt med boken, då den lätt självsår sig. Plantering av a. förekommer knappast. Den växer i ungdomen något hastigare än boken, varför sämre stammar av den förra efterhållas vid de första gallringarna. Rena avenboksbestånd kunna i Danmark lämna 5—6 m^3 årstillväxt per ha. och vid 100 år nå en höjd av 24 meter, medan höjden i de rena bestånden å Öland blott är hälften så stor. Virket utmärker sig för stor hårdhet, styrka och varaktighet. Det är eftersökt för slöjdändamål och betingar även i små dimensioner gott pris.G. Sch.

Avförande medel, laxermedel, läkemedel, avsedda att igångsätta eller öka tarmuttömningen. De stora vattenmängder, som tillföras tarmkanalen med föda, dryck och matsmältningssafter, uppsugas under normala förhållanden till större delen jämte de genom matsmältningen förberedda näringsämnena genom tarmens blod- och lymfkärl. Uteblir eller minskas denna uppsugning, så blir tarminnehållet vattnigare än normalt och tunnflytande, vilket retar tarmen till ökad rörlighet och stegrad avföring av lösa exkrement (diarré). Vissa salter, såsom glaubersalt och bittersalt, som själva endast trögt uppsugas från tarmen, kvarhålla vattnet genom det höga »osmotiska tryck», de i lösning utöva, och försvåra därigenom dess uppsugning ur tarminnehållet. Läkemedel, som åstadkomma en allmän, kraftig stegring av körtelavsöndringen, öka avsöndringen av tarmsaft, varigenom tarminnehållet utspädes, och verka därigenom liksom de nyss nämnda medlen avförande. Delvis härpå, delvis på en retning till stegrade tarmrörelser, beror den avförande verkan av arekolin, pilokarpin och fysostigmin (se art. Alkaloider), vilka hava en viss användning i djurmedicinen, ss. vid kolik hos häst etc. Genom retning av tarmslemhinnan och därav framkallade livligare tarmrörelser (ökad peristaltik) utöva många avföringsmedel huvudsakligen sin verkan, så t. ex. ricinoljan. På detta sätt verka även ingjutningar av större

mängder vatten i ändtarmen (lavemang). — Det från djurmedicinsk synpunkt viktigaste avföringsmedlet är glaubersalt, natriumsulfat, Na_2SO_4. Det bildar färglösa, vid förvaring öppet i luften vittrande, i vatten lättlösliga kristaller av salt och »kylande» smak. Gives, löst i vatten, i en mängd av 200—300 gr. som laxermedel åt fullvuxen häst eller ko, 25—50 gr. åt svin. Djuren böra härvid, som för övrigt i allmänhet efter ingivande av avföringsmedel, hava riklig tillgång på dricksvatten. Verkan inträder för de större djuren långsamt, i regel först efter 1—2 dygn. S. k. karlsbadersalt (konstgjort k.), som är en blandning av natriumsulfat, natriumbikarbonat, koksalt (och kaliumsulfat), har lindrigt avförande verkan och användes i stor utsträckning vid kroniska lidanden i fodersmältningsapparaten; för häst och nöt 1—2 matskedar 2—3 gånger dagligen på fodret. — Aloe, den intorkade mjölksaften av en del afrikanska Aloe-arter, bildar mörkbruna klumpar, som giva ett gröngult pulver. Har en obehagligt bitter smak. Är ett särskilt för häst mycket använt, säkert, men långsamt verkande avföringsmedel. Ges vanligen åt häst i en mängd av 30 gr., sammanältat med såpa till en boll av lämplig storlek. Bör på grund av sin retande verkan på tarmen undvikas vid inflammatoriska tillstånd i denna — och överhuvudtaget ej givas utan veterinärs ordination. — Ricinolja, en tjockflytande ljusgul olja av fadd smak (se Ricinus), är ett milt avföringsmedel, som stundom användes för föl (50—250 gr.), svin (50—100 gr.), och

hund (1—2 matskedar). — Kalomel (se Antiseptiska medel), det för svin mest använda avföringsmedlet, verkar kraftigare desinficerande på tarminnehållet än något annat sådant medel, varför det användes för att rensa tarmen från sjukdomsalstrande bakterier. Ehuru giftigt, därigenom att det i någon mån i tarminnehållet övergår till lösliga kvicksilverföreningar, fördrages det på grund av sin kraftiga och snabba avförande verkan i regel i ganska stora doser — för svin i à 3 gr. — Ett i veterinärpraktiken tidigare ofta använt, men numera på grund av sin ytterst häftigt retande verkan på tarmen, mera, sällan nyttjat avföringsmedel är krotonolja, ett spritutdrag på fröna av den ostindiska Croton Tiglium. — Avföringsmedel användas, utom för att häva förstoppningar, även för att befria tarmen från smittämnen och mikroorganismer, som alstra abnorma jäsningar därstädes. Sådana jäsningsprocesser äro oftast åtföljda av utsot. Det är ofta riktigare att »laxera bort» denna än att söka häva den genom stoppande medel. Vidare åtföljes den avförande verkan av laxermedlen av en tillströmning av blod till tarmens blodkärl från andra organ, varför man emellanåt använder avföringsmedel för att åstadkomma en »avledning» av blodet från andra organ, som lida av blodöverfyllnad (»hyperämi»), så t. ex. vid koller hos häst och vid vissa lung- och juverlidanden.*

Avgäld. I allmänhet årlig avgift i pengar eller varor, som skall erläggas av innehavaren av viss rättighet, ofta av ägaren eller nyttjanderättsinnehavaren till en viss fastighet. I denna bemärkelse innefattar a. bl. a. arrendeavgift eller avrad (se Arrende) samt avkomst (se Avkomsträtt). Företrädesvis användes emellertid a. för att beteckna viss avgift, som utgår från jordavsöndring. (Se d. o.)E. T.

Avgärda by eller hemman, ny by, i motsats till bolby, gammal by eller odalby, är en på bolbys mark och inom dess rågång upptagen ny by (genom stängsel avgärdad från bolbyn). Avgärda by äger rätt till sin nödtorft av virke och mulbete å bolbyns skog, men icke till avsalu. Efter skifte bortfalla dessa inskränkningar, men avgärda by får vid skifte av skogsmarken hälften mindre än bolbyn.E. T.

Avharpning. Se Frånrensning.

Avhysning eller vräkning är en av offentlig myndighet vidtagen åtgärd, varigenom den, som besitter hus eller fastighet, skiljes från besittningen. Sådan åtgärd kan ifråga om hyresgäst eller arrendator i vissa fall beslutas av överexekutor, men eljest av domstol. Avhysningen verkställes av utmätningsman. Utsökningslagen § 192.E. T.

Avkastning. Brutto-, netto-. Se Räntabilitetsberäkning.

Avkommebedömning kallar man, som själva ordet anger, den numera såväl inom djuraveln som ärftlighetsforskningen och växtförädlingen allmänt brukliga metoden att efter avkommans beskaffenhet bedöma föräldrarnas eller moderplantans. Sålunda är det ju först genom ett närmare studium av avkomman som klarhet kan vinnas om ett växtindivids ärftliga beskaffenhet. (Se Ärftlighet.)H. T—n.

Ett djurs avelsvärde, nedärvningsförmåga (genotypiska beskaffenhet), kan i regel först med säkerhet avgöras genom en noggrann granskning av djurets avkomma. En planmässig a. är därför nödvändig för en framgångsrik ledning av aveln. A. är emellertid i praktiken förenad med ganska stora svårigheter. Dels beror avkommans beskaffenhet icke blott av de anlag, den mottagit från den ena, utan även av anlagen från den andra av föräldrarna, dels inverka olikheter i yttre villkor på avkommans beskaffenhet. Ha t. ex. döttrarna efter tjurarna A och B samma medelavkastning av mjölk, så behöver det sålunda icke betyda, att båda tjurarna nedärvt samma mjölkanlag till sina döttrar. Tjuren A kan t. ex. besitta betydligt sämre mjölkanlag än B, men på grund av att A parats med bättre hondjur och på grund av en bättre utfodring och vård av A:s döttrar, ha dessa uppnått lika hög avkastning som B-döttrarna. Har det visats, att tjuren C:s döttrar lämnat mera mjölk än deras mödrar, så behöver det på samma sätt icke nödvändigt betyda, att C tillfört döttrarna bättre mjölkanlag, utan framsteget kan kanske helt och hållet tillskrivas en förbättrad utfodring och vård. Särskilt då det gäller nedärvningen av sådana egenskaper, där de yttre villkorens inflytande är mera betydande, måste sålunda stor försiktighet iakttagas, när djurets avelsvärde bedömes. I fråga om nedärvningen av färg och vissa andra yttre egenskaper äro förhållandena i regel enklare.

För att ur avkommans beskaffenhet kunna draga säkra slutsatser om ett djurs genotypiska beskaffenhet, med hänsyn till en eller flera egenskaper, fordras vidare ett ganska omfattande antal avkomlingar. Att en tjur t. ex. lämnat några få döttrar med hög fetthalt i mjölken eller med en mycket god exteriör, får sålunda icke anses bevisa, att tjuren är homozygot med hänsyn till dessa egenskaper. Han kan även samtidigt ha lämnat dålig avkomma. Man bör därför vid a. alltid granska så många avkomlingar som möjligt och helst samtliga efter den individ, vars avelsvärde man söker bedöma. Plockar man endast ut de bästa individerna bland avkomman, blir ifrågavarande djurs avelsvärde lätt för gynnsamt uppskattat. Just i avkommans jämnhet och likformighet har man det bästa beviset för en säker

hund (1—2 matskedar). — Kalomel (se Antiseptiska medel), det för svin mest använda avföringsmedlet, verkar kraftigare desinficerande på tarminnehållet än något annat sådant medel, varför det användes för att rensa tarmen från sjukdomsalstrande bakterier. Ehuru giftigt, därigenom att det i någon mån i tarminnehållet övergår till lösliga kvicksilverföreningar, fördrages det på grund av sin kraftiga och snabba avförande verkan i regel i ganska stora doser — för svin i à 3 gr. — Ett i veterinärpraktiken tidigare ofta använt, men numera på grund av sin ytterst häftigt retande verkan på tarmen, mera, sällan nyttjat avföringsmedel är krotonolja, ett spritutdrag på fröna av den ostindiska Croton Tiglium. — Avföringsmedel användas, utom för att häva förstoppningar, även för att befria tarmen från smittämnen och mikroorganismer, som alstra abnorma jäsningar därstädes. Sådana jäsningsprocesser äro oftast åtföljda av utsot. Det är ofta riktigare att »laxera bort» denna än att söka häva den genom stoppande medel. Vidare åtföljes den avförande verkan av laxermedlen av en tillströmning av blod till tarmens blodkärl från andra organ, varför man emellanåt använder avföringsmedel för att åstadkomma en »avledning» av blodet från andra organ, som lida av blodöverfyllnad (»hyperämi»), så t. ex. vid koller hos häst och vid vissa lung- och juverlidanden.*

Avgäld. I allmänhet årlig avgift i pengar eller varor, som skall erläggas av innehavaren av viss rättighet, ofta av ägaren eller nyttjanderättsinnehavaren till en viss fastighet. I denna bemärkelse innefattar a. bl. a. arrendeavgift eller avrad (se Arrende) samt avkomst (se Avkomsträtt). Företrädesvis användes emellertid a. för att beteckna viss avgift, som utgår från jordavsöndring. (Se d. o.)E. T.

Avgärda by eller hemman, ny by, i motsats till bolby, gammal by eller odalby, är en på bolbys mark och inom dess rågång upptagen ny by (genom stängsel avgärdad från bolbyn). Avgärda by äger rätt till sin nödtorft av virke och mulbete å bolbyns skog, men icke till avsalu. Efter skifte bortfalla dessa inskränkningar, men avgärda by får vid skifte av skogsmarken hälften mindre än bolbyn.E. T.

Avharpning. Se Frånrensning.

Avhysning eller vräkning är en av offentlig myndighet vidtagen åtgärd, varigenom den, som besitter hus eller fastighet, skiljes från besittningen. Sådan åtgärd kan ifråga om hyresgäst eller arrendator i vissa fall beslutas av överexekutor, men eljest av domstol. Avhysningen verkställes av utmätningsman. Utsökningslagen § 192.E. T.

Avkastning. Brutto-, netto-. Se Räntabilitetsberäkning.

Avkommebedömning kallar man, som själva ordet anger, den numera såväl inom djuraveln som ärftlighetsforskningen och växtförädlingen allmänt brukliga metoden att efter avkommans beskaffenhet bedöma föräldrarnas eller moderplantans. Sålunda är det ju först genom ett närmare studium av avkomman som klarhet kan vinnas om ett växtindivids ärftliga beskaffenhet. (Se Ärftlighet.)H. T—n.

Ett djurs avelsvärde, nedärvningsförmåga (genotypiska beskaffenhet), kan i regel först med säkerhet avgöras genom en noggrann granskning av djurets avkomma. En planmässig a. är därför nödvändig för en framgångsrik ledning av aveln. A. är emellertid i praktiken förenad med ganska stora svårigheter. Dels beror avkommans beskaffenhet icke blott av de anlag, den mottagit från den ena, utan även av anlagen från den andra av föräldrarna, dels inverka olikheter i yttre villkor på avkommans beskaffenhet. Ha t. ex. döttrarna efter tjurarna A och B samma medelavkastning av mjölk, så behöver det sålunda icke betyda, att båda tjurarna nedärvt samma mjölkanlag till sina döttrar. Tjuren A kan t. ex. besitta betydligt sämre mjölkanlag än B, men på grund av att A parats med bättre hondjur och på grund av en bättre utfodring och vård av A:s döttrar, ha dessa uppnått lika hög avkastning som B-döttrarna.

Har det visats, att tjuren C:s döttrar lämnat mera mjölk än deras mödrar, så behöver det på samma sätt icke nödvändigt betyda, att C tillfört döttrarna bättre mjölkanlag, utan framsteget kan kanske helt och hållet tillskrivas en förbättrad utfodring och vård. Särskilt då det gäller nedärvningen av sådana egenskaper, där de yttre villkorens inflytande är mera betydande, måste sålunda stor försiktighet iakttagas, när djurets avelsvärde bedömes. I fråga om nedärvningen av färg och vissa andra yttre egenskaper äro förhållandena i regel enklare.

För att ur avkommans beskaffenhet kunna draga säkra slutsatser om ett djurs genotypiska beskaffenhet, med hänsyn till en eller flera egenskaper, fordras vidare ett ganska omfattande antal avkomlingar. Att en tjur t. ex. lämnat några få döttrar med hög fetthalt i mjölken eller med en mycket god exteriör, får sålunda icke anses bevisa, att tjuren är homozygot med hänsyn till dessa egenskaper. Han kan även samtidigt ha lämnat dålig avkomma. Man bör därför vid a. alltid granska så många avkomlingar som möjligt och helst samtliga efter den individ, vars avelsvärde man söker bedöma. Plockar man endast ut de bästa individerna bland avkomman, blir ifrågavarande djurs avelsvärde lätt för gynnsamt uppskattat. Just i avkommans jämnhet och likformighet har man det bästa beviset för en säker

hund (1—2 matskedar). — Kalomel (se Antiseptiska medel), det för svin mest använda avföringsmedlet, verkar kraftigare desinficerande på tarminnehållet än något annat sådant medel, varför det användes för att rensa tarmen från sjukdomsalstrande bakterier. Ehuru giftigt, därigenom att det i någon mån i tarminnehållet övergår till lösliga kvicksilverföreningar, fördrages det på grund av sin kraftiga och snabba avförande verkan i regel i ganska stora doser — för svin i à 3 gr. — Ett i veterinärpraktiken tidigare ofta använt, men numera på grund av sin ytterst häftigt retande verkan på tarmen, mera, sällan nyttjat avföringsmedel är krotonolja, ett spritutdrag på fröna av den ostindiska Croton Tiglium. — Avföringsmedel användas, utom för att häva förstoppningar, även för att befria tarmen från smittämnen och mikroorganismer, som alstra abnorma jäsningar därstädes. Sådana jäsningsprocesser äro oftast åtföljda av utsot. Det är ofta riktigare att »laxera bort» denna än att söka häva den genom stoppande medel. Vidare åtföljes den avförande verkan av laxermedlen av en tillströmning av blod till tarmens blodkärl från andra organ, varför man emellanåt använder avföringsmedel för att åstadkomma en »avledning» av blodet från andra organ, som lida av blodöverfyllnad (»hyperämi»), så t. ex. vid koller hos häst och vid vissa lung- och juverlidanden.*

Avgäld. I allmänhet årlig avgift i pengar eller varor, som skall erläggas av innehavaren av viss rättighet, ofta av ägaren eller nyttjanderättsinnehavaren till en viss fastighet. I denna bemärkelse innefattar a. bl. a. arrendeavgift eller avrad (se Arrende) samt avkomst (se Avkomsträtt). Företrädesvis användes emellertid a. för att beteckna viss avgift, som utgår från jordavsöndring. (Se d. o.)E. T.

Avgärda by eller hemman, ny by, i motsats till bolby, gammal by eller odalby, är en på bolbys mark och inom dess rågång upptagen ny by (genom stängsel avgärdad från bolbyn). Avgärda by äger rätt till sin nödtorft av virke och mulbete å bolbyns skog, men icke till avsalu. Efter skifte bortfalla dessa inskränkningar, men avgärda by får vid skifte av skogsmarken hälften mindre än bolbyn.E. T.

Avharpning. Se Frånrensning.

Avhysning eller vräkning är en av offentlig myndighet vidtagen åtgärd, varigenom den, som besitter hus eller fastighet, skiljes från besittningen. Sådan åtgärd kan ifråga om hyresgäst eller arrendator i vissa fall beslutas av överexekutor, men eljest av domstol. Avhysningen verkställes av utmätningsman. Utsökningslagen § 192.E. T.

Avkastning. Brutto-, netto-. Se Räntabilietsberäkning.

Avkommebedömning kallar man, som själva ordet anger, den numera såväl inom djuraveln som ärftlighetsforskningen och växtförädlingen allmänt brukliga metoden att efter avkommans beskaffenhet bedöma föräldrarnas eller moderplantans. Sålunda är det ju först genom ett närmare studium av avkomman som klarhet kan vinnas om ett växtindivids ärftliga beskaffenhet. (Se Ärftlighet.)H. T—n.

Ett djurs avelsvärde, nedärvningsförmåga (genotypiska beskaffenhet), kan i regel först med säkerhet avgöras genom en noggrann granskning av djurets avkomma. En planmässig a. är därför nödvändig för en framgångsrik ledning av aveln. A. är emellertid i praktiken förenad med ganska stora svårigheter. Dels beror avkommans beskaffenhet icke blott av de anlag, den mottagit från den ena, utan även av anlagen från den andra av föräldrarna, dels inverka olikheter i yttre villkor på avkommans beskaffenhet. Ha t. ex. döttrarna efter tjurarna A och B samma medelavkastning av mjölk, så behöver det sålunda icke betyda, att båda tjurarna nedärvt samma mjölkanlag till sina döttrar. Tjuren A kan t. ex. besitta betydligt sämre mjölkanlag än B, men på grund av att A parats med bättre hondjur och på grund av en bättre utfodring och vård av A:s döttrar, ha dessa uppnått lika hög avkastning som B-döttrarna.
Har det visats, att tjuren C:s döttrar lämnat mera mjölk än deras mödrar, så behöver det på samma sätt icke nödvändigt betyda, att C tillfört döttrarna bättre mjölkanlag, utan framsteget kan kanske helt och hållet tillskrivas en förbättrad utfodring och vård. Särskilt då det gäller nedärvningen av sådana egenskaper, där de yttre villkorens inflytande är mera betydande, måste sålunda stor försiktighet iakttagas, när djurets avelsvärde bedömes. I fråga om nedärvningen av färg och vissa andra yttre egenskaper äro förhållandena i regel enklare.

För att ur avkommans beskaffenhet kunna draga säkra slutsatser om ett djurs genotypiska beskaffenhet, med hänsyn till en eller flera egenskaper, fordras vidare ett ganska omfattande antal avkomlingar. Att en tjur t. ex. lämnat några få döttrar med hög fetthalt i mjölken eller med en mycket god exteriör, får sålunda icke anses bevisa, att tjuren är homozygot med hänsyn till dessa egenskaper. Han kan även samtidigt ha lämnat dålig avkomma. Man bör därför vid a. alltid granska så många avkomlingar som möjligt och helst samtliga efter den individ, vars avelsvärde man söker bedöma. Plockar man endast ut de bästa individerna bland avkomman, blir ifrågavarande djurs avelsvärde lätt för gynnsamt uppskattat. Just i avkommans jämnhet och likformighet har man det bästa beviset för en säker

hund (1—2 matskedar). — Kalomel (se Antiseptiska medel), det för svin mest använda avföringsmedlet, verkar kraftigare desinficerande på tarminnehållet än något annat sådant medel, varför det användes för att rensa tarmen från sjukdomsalstrande bakterier. Ehuru giftigt, därigenom att det i någon mån i tarminnehållet övergår till lösliga kvicksilverföreningar, fördrages det på grund av sin kraftiga och snabba avförande verkan i regel i ganska stora doser — för svin i à 3 gr. — Ett i veterinärpraktiken tidigare ofta använt, men numera på grund av sin ytterst häftigt retande verkan på tarmen, mera, sällan nyttjat avföringsmedel är krotonolja, ett spritutdrag på fröna av den ostindiska Croton Tiglium. — Avföringsmedel användas, utom för att häva förstoppningar, även för att befria tarmen från smittämnen och mikroorganismer, som alstra abnorma jäsningar därstädes. Sådana jäsningsprocesser äro oftast åtföljda av utsot. Det är ofta riktigare att »laxera bort» denna än att söka häva den genom stoppande medel. Vidare åtföljes den avförande verkan av laxermedlen av en tillströmning av blod till tarmens blodkärl från andra organ, varför man emellanåt använder avföringsmedel för att åstadkomma en »avledning» av blodet från andra organ, som lida av blodöverfyllnad (»hyperämi»), så t. ex. vid koller hos häst och vid vissa lung- och juverlidanden.*

Avgäld. I allmänhet årlig avgift i pengar eller varor, som skall erläggas av innehavaren av viss rättighet, ofta av ägaren eller nyttjanderättsinnehavaren till en viss fastighet. I denna bemärkelse innefattar a. bl. a. arrendeavgift eller avrad (se Arrende) samt avkomst (se Avkomsträtt). Företrädesvis användes emellertid a. för att beteckna viss avgift, som utgår från jordavsöndring. (Se d. o.)E. T.

Avgärda by eller hemman, ny by, i motsats till bolby, gammal by eller odalby, är en på bolbys mark och inom dess rågång upptagen ny by (genom stängsel avgärdad från bolbyn). Avgärda by äger rätt till sin nödtorft av virke och mulbete å bolbyns skog, men icke till avsalu. Efter skifte bortfalla dessa inskränkningar, men avgärda by får vid skifte av skogsmarken hälften mindre än bolbyn.E. T.

Avharpning. Se Frånrensning.

Avhysning eller vräkning är en av offentlig myndighet vidtagen åtgärd, varigenom den, som besitter hus eller fastighet, skiljes från besittningen. Sådan åtgärd kan ifråga om hyresgäst eller arrendator i vissa fall beslutas av överexekutor, men eljest av domstol. Avhysningen verkställes av utmätningsman. Utsökningslagen § 192.E. T.

Avkastning. Brutto-, netto-. Se Räntabilietsberäkning.

Avkommebedömning kallar man, som själva ordet anger, den numera såväl inom djuraveln som ärftlighetsforskningen och växtförädlingen allmänt brukliga metoden att efter avkommans beskaffenhet bedöma föräldrarnas eller moderplantans. Sålunda är det ju först genom ett närmare studium av avkomman som klarhet kan vinnas om ett växtindivids ärftliga beskaffenhet. (Se Ärftlighet.)H. T—n.

Ett djurs avelsvärde, nedärvningsförmåga (genotypiska beskaffenhet), kan i regel först med säkerhet avgöras genom en noggrann granskning av djurets avkomma. En planmässig a. är därför nödvändig för en framgångsrik ledning av aveln. A. är emellertid i praktiken förenad med ganska stora svårigheter. Dels beror avkommans beskaffenhet icke blott av de anlag, den mottagit från den ena, utan även av anlagen från den andra av föräldrarna, dels inverka olikheter i yttre villkor på avkommans beskaffenhet. Ha t. ex. döttrarna efter tjurarna A och B samma medelavkastning av mjölk, så behöver det sålunda icke betyda, att båda tjurarna nedärvt samma mjölkanlag till sina döttrar. Tjuren A kan t. ex. besitta betydligt sämre mjölkanlag än B, men på grund av att A parats med bättre hondjur och på grund av en bättre utfodring och vård av A:s döttrar, ha dessa uppnått lika hög avkastning som B-döttrarna.

Har det visats, att tjuren C:s döttrar lämnat mera mjölk än deras mödrar, så behöver det på samma sätt icke nödvändigt betyda, att C tillfört döttrarna bättre mjölkanlag, utan framsteget kan kanske helt och hållet tillskrivas en förbättrad utfodring och vård. Särskilt då det gäller nedärvningen av sådana egenskaper, där de yttre villkorens inflytande är mera betydande, måste sålunda stor försiktighet iakttagas, när djurets avelsvärde bedömes. I fråga om nedärvningen av färg och vissa andra yttre egenskaper äro förhållandena i regel enklare.

För att ur avkommans beskaffenhet kunna draga säkra slutsatser om ett djurs genotypiska beskaffenhet, med hänsyn till en eller flera egenskaper, fordras vidare ett ganska omfattande antal avkomlingar. Att en tjur t. ex. lämnat några få döttrar med hög fetthalt i mjölken eller med en mycket god exteriör, får sålunda icke anses bevisa, att tjuren är homozygot med hänsyn till dessa egenskaper. Han kan även samtidigt ha lämnat dålig avkomma. Man bör därför vid a. alltid granska så många avkomlingar som möjligt och helst samtliga efter den individ, vars avelsvärde man söker bedöma. Plockar man endast ut de bästa individerna bland avkomman, blir ifrågavarande djurs avelsvärde lätt för gynnsamt uppskattat. Just i avkommans jämnhet och likformighet har man det bästa beviset för en säker

hund (1—2 matskedar). — Kalomel (se Antiseptiska medel), det för svin mest använda avföringsmedlet, verkar kraftigare desinficerande på tarminnehållet än något annat sådant medel, varför det användes för att rensa tarmen från sjukdomsalstrande bakterier. Ehuru giftigt, därigenom att det i någon mån i tarminnehållet övergår till lösliga kvicksilverföreningar, fördrages det på grund av sin kraftiga och snabba avförande verkan i regel i ganska stora doser — för svin i à 3 gr. — Ett i veterinärpraktiken tidigare ofta använt, men numera på grund av sin ytterst häftigt retande verkan på tarmen, mera, sällan nyttjat avföringsmedel är krotonolja, ett spritutdrag på fröna av den ostindiska Croton Tiglium. — Avföringsmedel användas, utom för att häva förstoppningar, även för att befria tarmen från smittämnen och mikroorganismer, som alstra abnorma jäsningar därstädes. Sådana jäsningsprocesser äro oftast åtföljda av utsot. Det är ofta riktigare att »laxera bort» denna än att söka häva den genom stoppande medel. Vidare åtföljes den avförande verkan av laxermedlen av en tillströmning av blod till tarmens blodkärl från andra organ, varför man emellanåt använder avföringsmedel för att åstadkomma en »avledning» av blodet från andra organ, som lida av blodöverfyllnad (»hyperämi»), så t. ex. vid koller hos häst och vid vissa lung- och juverlidanden.*

Avgäld. I allmänhet årlig avgift i pengar eller varor, som skall erläggas av innehavaren av viss rättighet, ofta av ägaren eller nyttjanderättsinnehavaren till en viss fastighet. I denna bemärkelse innefattar a. bl. a. arrendeavgift eller avrad (se Arrende) samt avkomst (se Avkomsträtt). Företrädesvis användes emellertid a. för att beteckna viss avgift, som utgår från jordavsöndring. (Se d. o.)E. T.

Avgärda by eller hemman, ny by, i motsats till bolby, gammal by eller odalby, är en på bolbys mark och inom dess rågång upptagen ny by (genom stängsel avgärdad från bolbyn). Avgärda by äger rätt till sin nödtorft av virke och mulbete å bolbyns skog, men icke till avsalu. Efter skifte bortfalla dessa inskränkningar, men avgärda by får vid skifte av skogsmarken hälften mindre än bolbyn.E. T.

Avharpning. Se Frånrensning.

Avhysning eller vräkning är en av offentlig myndighet vidtagen åtgärd, varigenom den, som besitter hus eller fastighet, skiljes från besittningen. Sådan åtgärd kan ifråga om hyresgäst eller arrendator i vissa fall beslutas av överexekutor, men eljest av domstol. Avhysningen verkställes av utmätningsman. Utsökningslagen § 192.E. T.

Avkastning. Brutto-, netto-. Se Räntabilietsberäkning.

Avkommebedömning kallar man, som själva ordet anger, den numera såväl inom djuraveln som ärftlighetsforskningen och växtförädlingen allmänt brukliga metoden att efter avkommans beskaffenhet bedöma föräldrarnas eller moderplantans. Sålunda är det ju först genom ett närmare studium av avkomman som klarhet kan vinnas om ett växtindivids ärftliga beskaffenhet. (Se Ärftlighet.)H. T—n.

Ett djurs avelsvärde, nedärvningsförmåga (genotypiska beskaffenhet), kan i regel först med säkerhet avgöras genom en noggrann granskning av djurets avkomma. En planmässig a. är därför nödvändig för en framgångsrik ledning av aveln. A. är emellertid i praktiken förenad med ganska stora svårigheter. Dels beror avkommans beskaffenhet icke blott av de anlag, den mottagit från den ena, utan även av anlagen från den andra av föräldrarna, dels inverka olikheter i yttre villkor på avkommans beskaffenhet. Ha t. ex. döttrarna efter tjurarna A och B samma medelavkastning av mjölk, så behöver det sålunda icke betyda, att båda tjurarna nedärvt samma mjölkanlag till sina döttrar. Tjuren A kan t. ex. besitta betydligt sämre mjölkanlag än B, men på grund av att A parats med bättre hondjur och på grund av en bättre utfodring och vård av A:s döttrar, ha dessa uppnått lika hög avkastning som B-döttrarna.
Har det visats, att tjuren C:s döttrar lämnat mera mjölk än deras mödrar, så behöver det på samma sätt icke nödvändigt betyda, att C tillfört döttrarna bättre mjölkanlag, utan framsteget kan kanske helt och hållet tillskrivas en förbättrad utfodring och vård. Särskilt då det gäller nedärvningen av sådana egenskaper, där de yttre villkorens inflytande är mera betydande, måste sålunda stor försiktighet iakttagas, när djurets avelsvärde bedömes. I fråga om nedärvningen av färg och vissa andra yttre egenskaper äro förhållandena i regel enklare.

För att ur avkommans beskaffenhet kunna draga säkra slutsatser om ett djurs genotypiska beskaffenhet, med hänsyn till en eller flera egenskaper, fordras vidare ett ganska omfattande antal avkomlingar. Att en tjur t. ex. lämnat några få döttrar med hög fetthalt i mjölken eller med en mycket god exteriör, får sålunda icke anses bevisa, att tjuren är homozygot med hänsyn till dessa egenskaper. Han kan även samtidigt ha lämnat dålig avkomma. Man bör därför vid a. alltid granska så många avkomlingar som möjligt och helst samtliga efter den individ, vars avelsvärde man söker bedöma. Plockar man endast ut de bästa individerna bland avkomman, blir ifrågavarande djurs avelsvärde lätt för gynnsamt uppskattat. Just i avkommans jämnhet och likformighet har man det bästa beviset för en säker

hund (1—2 matskedar). — Kalomel (se Antiseptiska medel), det för svin mest använda avföringsmedlet, verkar kraftigare desinficerande på tarminnehållet än något annat sådant medel, varför det användes för att rensa tarmen från sjukdomsalstrande bakterier. Ehuru giftigt, därigenom att det i någon mån i tarminnehållet övergår till lösliga kvicksilverföreningar, fördrages det på grund av sin kraftiga och snabba avförande verkan i regel i ganska stora doser — för svin i à 3 gr. — Ett i veterinärpraktiken tidigare ofta använt, men numera på grund av sin ytterst häftigt retande verkan på tarmen, mera, sällan nyttjat avföringsmedel är krotonolja, ett spritutdrag på fröna av den ostindiska Croton Tiglium. — Avföringsmedel användas, utom för att häva förstoppningar, även för att befria tarmen från smittämnen och mikroorganismer, som alstra abnorma jäsningar därstädes. Sådana jäsningsprocesser äro oftast åtföljda av utsot. Det är ofta riktigare att »laxera bort» denna än att söka häva den genom stoppande medel. Vidare åtföljes den avförande verkan av laxermedlen av en tillströmning av blod till tarmens blodkärl från andra organ, varför man emellanåt använder avföringsmedel för att åstadkomma en »avledning» av blodet från andra organ, som lida av blodöverfyllnad (»hyperämi»), så t. ex. vid koller hos häst och vid vissa lung- och juverlidanden.*

Avgäld. I allmänhet årlig avgift i pengar eller varor, som skall erläggas av innehavaren av viss rättighet, ofta av ägaren eller nyttjanderättsinnehavaren till en viss fastighet. I denna bemärkelse innefattar a. bl. a. arrendeavgift eller avrad (se Arrende) samt avkomst (se Avkomsträtt). Företrädesvis användes emellertid a. för att beteckna viss avgift, som utgår från jordavsöndring. (Se d. o.)E. T.

Avgärda by eller hemman, ny by, i motsats till bolby, gammal by eller odalby, är en på bolbys mark och inom dess rågång upptagen ny by (genom stängsel avgärdad från bolbyn). Avgärda by äger rätt till sin nödtorft av virke och mulbete å bolbyns skog, men icke till avsalu. Efter skifte bortfalla dessa inskränkningar, men avgärda by får vid skifte av skogsmarken hälften mindre än bolbyn.E. T.

Avharpning. Se Frånrensning.

Avhysning eller vräkning är en av offentlig myndighet vidtagen åtgärd, varigenom den, som besitter hus eller fastighet, skiljes från besittningen. Sådan åtgärd kan ifråga om hyresgäst eller arrendator i vissa fall beslutas av överexekutor, men eljest av domstol. Avhysningen verkställes av utmätningsman. Utsökningslagen § 192.E. T.

Avkastning. Brutto-, netto-. Se Räntabilietsberäkning.

Avkommebedömning kallar man, som själva ordet anger, den numera såväl inom djuraveln som ärftlighetsforskningen och växtförädlingen allmänt brukliga metoden att efter avkommans beskaffenhet bedöma föräldrarnas eller moderplantans. Sålunda är det ju först genom ett närmare studium av avkomman som klarhet kan vinnas om ett växtindivids ärftliga beskaffenhet. (Se Ärftlighet.)H. T—n.

Ett djurs avelsvärde, nedärvningsförmåga (genotypiska beskaffenhet), kan i regel först med säkerhet avgöras genom en noggrann granskning av djurets avkomma. En planmässig a. är därför nödvändig för en framgångsrik ledning av aveln. A. är emellertid i praktiken förenad med ganska stora svårigheter. Dels beror avkommans beskaffenhet icke blott av de anlag, den mottagit från den ena, utan även av anlagen från den andra av föräldrarna, dels inverka olikheter i yttre villkor på avkommans beskaffenhet. Ha t. ex. döttrarna efter tjurarna A och B samma medelavkastning av mjölk, så behöver det sålunda icke betyda, att båda tjurarna nedärvt samma mjölkanlag till sina döttrar. Tjuren A kan t. ex. besitta betydligt sämre mjölkanlag än B, men på grund av att A parats med bättre hondjur och på grund av en bättre utfodring och vård av A:s döttrar, ha dessa uppnått lika hög avkastning som B-döttrarna.

Har det visats, att tjuren C:s döttrar lämnat mera mjölk än deras mödrar, så behöver det på samma sätt icke nödvändigt betyda, att C tillfört döttrarna bättre mjölkanlag, utan framsteget kan kanske helt och hållet tillskrivas en förbättrad utfodring och vård. Särskilt då det gäller nedärvningen av sådana egenskaper, där de yttre villkorens inflytande är mera betydande, måste sålunda stor försiktighet iakttagas, när djurets avelsvärde bedömes. I fråga om nedärvningen av färg och vissa andra yttre egenskaper äro förhållandena i regel enklare.

För att ur avkommans beskaffenhet kunna draga säkra slutsatser om ett djurs genotypiska beskaffenhet, med hänsyn till en eller flera egenskaper, fordras vidare ett ganska omfattande antal avkomlingar. Att en tjur t. ex. lämnat några få döttrar med hög fetthalt i mjölken eller med en mycket god exteriör, får sålunda icke anses bevisa, att tjuren är homozygot med hänsyn till dessa egenskaper. Han kan även samtidigt ha lämnat dålig avkomma. Man bör därför vid a. alltid granska så många avkomlingar som möjligt och helst samtliga efter den individ, vars avelsvärde man söker bedöma. Plockar man endast ut de bästa individerna bland avkomman, blir ifrågavarande djurs avelsvärde lätt för gynnsamt uppskattat. Just i avkommans jämnhet och likformighet har man det bästa beviset för en säker

hund (1—2 matskedar). — Kalomel (se Antiseptiska medel), det för svin mest använda avföringsmedlet, verkar kraftigare desinficerande på tarminnehållet än något annat sådant medel, varför det användes för att rensa tarmen från sjukdomsalstrande bakterier. Ehuru giftigt, därigenom att det i någon mån i tarminnehållet övergår till lösliga kvicksilverföreningar, fördrages det på grund av sin kraftiga och snabba avförande verkan i regel i ganska stora doser — för svin i à 3 gr. — Ett i veterinärpraktiken tidigare ofta använt, men numera på grund av sin ytterst häftigt retande verkan på tarmen, mera, sällan nyttjat avföringsmedel är krotonolja, ett spritutdrag på fröna av den ostindiska Croton Tiglium. — Avföringsmedel användas, utom för att häva förstoppningar, även för att befria tarmen från smittämnen och mikroorganismer, som alstra abnorma jäsningar därstädes. Sådana jäsningsprocesser äro oftast åtföljda av utsot. Det är ofta riktigare att »laxera bort» denna än att söka häva den genom stoppande medel. Vidare åtföljes den avförande verkan av laxermedlen av en tillströmning av blod till tarmens blodkärl från andra organ, varför man emellanåt använder avföringsmedel för att åstadkomma en »avledning» av blodet från andra organ, som lida av blodöverfyllnad (»hyperämi»), så t. ex. vid koller hos häst och vid vissa lung- och juverlidanden.*

Avgäld. I allmänhet årlig avgift i pengar eller varor, som skall erläggas av innehavaren av viss rättighet, ofta av ägaren eller nyttjanderättsinnehavaren till en viss fastighet. I denna bemärkelse innefattar a. bl. a. arrendeavgift eller avrad (se Arrende) samt avkomst (se Avkomsträtt). Företrädesvis användes emellertid a. för att beteckna viss avgift, som utgår från jordavsöndring. (Se d. o.)E. T.

Avgärda by eller hemman, ny by, i motsats till bolby, gammal by eller odalby, är en på bolbys mark och inom dess rågång upptagen ny by (genom stängsel avgärdad från bolbyn). Avgärda by äger rätt till sin nödtorft av virke och mulbete å bolbyns skog, men icke till avsalu. Efter skifte bortfalla dessa inskränkningar, men avgärda by får vid skifte av skogsmarken hälften mindre än bolbyn.E. T.

Avharpning. Se Frånrensning.

Avhysning eller vräkning är en av offentlig myndighet vidtagen åtgärd, varigenom den, som besitter hus eller fastighet, skiljes från besittningen. Sådan åtgärd kan ifråga om hyresgäst eller arrendator i vissa fall beslutas av överexekutor, men eljest av domstol. Avhysningen verkställes av utmätningsman. Utsökningslagen § 192.E. T.

Avkastning. Brutto-, netto-. Se Räntabilitetsberäkning.

Avkommebedömning kallar man, som själva ordet anger, den numera såväl inom djuraveln som ärftlighetsforskningen och växtförädlingen allmänt brukliga metoden att efter avkommans beskaffenhet bedöma föräldrarnas eller moderplantans. Sålunda är det ju först genom ett närmare studium av avkomman som klarhet kan vinnas om ett växtindivids ärftliga beskaffenhet. (Se Ärftlighet.)H. T—n.

Ett djurs avelsvärde, nedärvningsförmåga (genotypiska beskaffenhet), kan i regel först med säkerhet avgöras genom en noggrann granskning av djurets avkomma. En planmässig a. är därför nödvändig för en framgångsrik ledning av aveln. A. är emellertid i praktiken förenad med ganska stora svårigheter. Dels beror avkommans beskaffenhet icke blott av de anlag, den mottagit från den ena, utan även av anlagen från den andra av föräldrarna, dels inverka olikheter i yttre villkor på avkommans beskaffenhet. Ha t. ex. döttrarna efter tjurarna A och B samma medelavkastning av mjölk, så behöver det sålunda icke betyda, att båda tjurarna nedärvt samma mjölkanlag till sina döttrar. Tjuren A kan t. ex. besitta betydligt sämre mjölkanlag än B, men på grund av att A parats med bättre hondjur och på grund av en bättre utfodring och vård av A:s döttrar, ha dessa uppnått lika hög avkastning som B-döttrarna.
Har det visats, att tjuren C:s döttrar lämnat mera mjölk än deras mödrar, så behöver det på samma sätt icke nödvändigt betyda, att C tillfört döttrarna bättre mjölkanlag, utan framsteget kan kanske helt och hållet tillskrivas en förbättrad utfodring och vård. Särskilt då det gäller nedärvningen av sådana egenskaper, där de yttre villkorens inflytande är mera betydande, måste sålunda stor försiktighet iakttagas, när djurets avelsvärde bedömes. I fråga om nedärvningen av färg och vissa andra yttre egenskaper äro förhållandena i regel enklare.

För att ur avkommans beskaffenhet kunna draga säkra slutsatser om ett djurs genotypiska beskaffenhet, med hänsyn till en eller flera egenskaper, fordras vidare ett ganska omfattande antal avkomlingar. Att en tjur t. ex. lämnat några få döttrar med hög fetthalt i mjölken eller med en mycket god exteriör, får sålunda icke anses bevisa, att tjuren är homozygot med hänsyn till dessa egenskaper. Han kan även samtidigt ha lämnat dålig avkomma. Man bör därför vid a. alltid granska så många avkomlingar som möjligt och helst samtliga efter den individ, vars avelsvärde man söker bedöma. Plockar man endast ut de bästa individerna bland avkomman, blir ifrågavarande djurs avelsvärde lätt för gynnsamt uppskattat. Just i avkommans jämnhet och likformighet har man det bästa beviset för en säker

nedärvningsförmåga. Enär de olika anlagen nedärvas oberoende av varandra, måste vidare vid a. en noggrann undersökning äga rum beträffande avkommans samtliga viktigare egenskaper. Att avkomman efter en viss tjur har mycket god och jämn exteriör, bevisar sålunda icke, att ifrågavarande tjur även har god nedärvningsförmåga beträffande t. ex. anlag till mjölkmängd och fetthalt o. s. v.

A. tillämpas redan i både den enskilda och den officiella ledningen av aveln. Äldre tjurar, över 5 år gamla, skola sålunda för tävlan om avelspris vid nötboskapspremieringen uppvisas med minst 10Rättelse i boken: 10 istället för 20. avkomlingar. Inom svinaveln förbereder man efter danskt mönster kontroll över snabbvuxenheten och foderomsättningsförmågan hos avkomman efter mera framstående han- och hondjur vid svinavelsstationerna. För enskilda avelsbesättningar söker man genom upprättandet av familjestamböcker underlätta kontrollen över beskaffenheten hos avkomman efter de viktigaste avelsdjuren inom stammarna.

Endast genom att ytterligare utbygga och fullkomna a., blir det möjligt att säkert lära känna de djur, familjer och stammar, som på grund av en god genotypisk beskaffenhet kunna föra aveln framåt.L. N.

Avkomsträtt, rätt att från en viss fastighet erhålla visst, vanligen årligen utgående belopp i pengar eller varor. Se Födoråd och Frälseränta. Även liktydigt med avgäld. Se Jordavsöndring.E. T.

Avkylning är ett verksamt medel att hindra jäsningar (syrning, förruttnelse o. s. v.) förorsakade av lägre organismer, såsom bakterier, jäst- och mögelsvampar. Fullständigast nås detta syfte genom frysning, varvid flertalet mikroorganismer visserligen icke dödas, men deras verksamhet fullständigt hämmas så länge det organiska ämnet bibehålles i fruset tillstånd. Se Is, Konservering, Kylmaskin, Mejeri, Mjölkkylare.

Avledande medel. Att man genom anbringande på huden av vissa retande ämnen, t. ex. terpentinolja, kamferliniment eller »skarpsalvor», kan minska smärtorna vid och i många fall påskynda läkningen av sjukliga förändringar i leder, senor, senskidor och delvis även i andra inre organ, har varit känt sedan långt tillbaka. Man tänkte, att blodet och därmed inflammationsprocessen (»det onda») skulle dragas ut till det hudställe, som utsatts för inverkan av det retande medlet, och därigenom avledas utåt. Avledande medel motsvarar sålunda, åtminstone i flertalet fall, »hudretande medel». Dessa medels verkan har emellertid andra orsaker: Anbragta på huden, åstadkomma de en utvidgning av blodkärlen ej blott i denna, utan även i mer eller mindre djupt under densamma belägna vävnader, som härigenom komma att rikligare genomströmmas av blod. Har det hudretande medlet anbragts i omedelbar närhet av ett kroppsparti, som är säte för sjukliga förändringar (t. ex. en inflammerad senskida), kommer detta i åtnjutande av en kraftigare blodgenomströmning, som är gynnsam för läkningen, genom att ämnesomsättningen i ifrågavarande vävnader stegras, och sjukdomsorsakerna (vanligen bakterier och deras giftiga omsättningsprodukter) avlägsnas. Hudretande medel kunna emellertid påverka sjukdomsprocesser även i organ, som ej erhålla sitt blod från samma blodkärl som det behandlade hudpartiet. Sålunda kan t. ex. ett terpentinomslag om bröstet eller om buken gynnsamt påverka vissa lidanden i lungorna eller tarmkanalen. I sådana fall anser man förklaringen till verkan ligga däri, att olika partier av de inre organen och av huden erhålla sina nerver från samma områden av ryggmärgen, och att därför en hudretning, som ju också blir en retning av nervutbredningarna i huden, kan fortledas genom nervsystemet till vissa områden av inälvorna och där åstadkomma en rikligare blodtillströmning. Den vanliga verkan av de »avledande» medlen är sålunda icke en avledning av blodet från de organ, man avser att behandla, utan raka motsatsen. En verklig »avledning» från t. ex. hjärnan eller juvret kan däremot åstadkommas genom användning av avförande medel (jfr detta ord). — Den verksammaste hudretningen, som man inom djurmedicinen begagnar sig av, åstadkommes med tillhjälp av knivformade

eller spetsiga brännjärn, som i mörkt rödglödande tillstånd placeras på huden för att åstadkomma linje- eller punktformiga brännsår. En sådan bränning är ett av de verksammaste medel man känner mot kroniska led- och senlidanden hos hästen, men har den olägenheten att efterlämna länge kvarstående ärr. Mot samma sjukdomar användas också skarpsalvor. Hit höra spanskflugsalva och stark spanskflugsalva, vilkas viktigaste beståndsdel är pulveriserade »spanska flugor» (en i varmare länder förekommande grönglänsande skalbagge, *Lytta vesicatoria*) eller rättare sagt ett i denne förefintligt, starkt retande ämne, kantaridin. En annan kraftigt hudretande salva är kvicksilverjodidsalva eller »blister» (se d. o.). Dessa salvor, som icke böra användas annat än efter veterinärs ordination, ingnidas vanligen tre eller flera dagar å rad, varvid den, som verkställer detta, måste skydda sina fingrar med handsktutor eller på annat sätt. Ingnidningen medför en mer eller mindre djupgående hudinflammation med blåsbildning och sedermera avstötning av de ytligare lagren av huden. Dessa »skorpor» avlägsnas, då de efter ungefär tre veckor lossnat, medelst tvättning med såpa och ljumt vatten. En lindrigare hudretande verkan, varav man ibland kan hava nytta vid

nedärvningsförmåga. Enär de olika anlagen nedärvas oberoende av varandra, måste vidare vid a. en noggrann undersökning äga rum beträffande avkommans samtliga viktigare egenskaper. Att avkomman efter en viss tjur har mycket god och jämn exteriör, bevisar sålunda icke, att ifrågavarande tjur även har god nedärvningsförmåga beträffande t. ex. anlag till mjölkmängd och fetthalt o. s. v.

A. tillämpas redan i både den enskilda och den officiella ledningen av aveln. Äldre tjurar, över 5 år gamla, skola sålunda för tävlan om avelspris vid nötboskapspremieringen uppvisas med minst 10Rättelse i boken: 10 istället för 20. avkomlingar. Inom svinaveln förbereder man efter danskt mönster kontroll över snabbvuxenheten och foderomsättningsförmågan hos avkomman efter mera framstående han- och hondjur vid svinavelsstationerna. För enskilda avelsbesättningar söker man genom upprättandet av familjestamböcker underlätta kontrollen över beskaffenheten hos avkomman efter de viktigaste avelsdjuren inom stammarna.

Endast genom att ytterligare utbygga och fullkomna a., blir det möjligt att säkert lära känna de djur, familjer och stammar, som på grund av en god genotypisk beskaffenhet kunna föra aveln framåt.L. N.

Avkomsträtt, rätt att från en viss fastighet erhålla visst, vanligen årligen utgående belopp i pengar eller varor. Se Födoråd och Frälseränta. Även liktydigt med avgäld. Se Jordavsöndring.E. T.

Avkylning är ett verksamt medel att hindra jäsningar (syrning, förruttnelse o. s. v.) förorsakade av lägre organismer, såsom bakterier, jäst- och mögelsvampar. Fullständigast nås detta syfte genom frysning, varvid flertalet mikroorganismer visserligen icke dödas, men deras verksamhet fullständigt hämmas så länge det organiska ämnet bibehålles i fruset tillstånd. Se Is, Konservering, Kylmaskin, Mejeri, Mjölkkylare.

Avledande medel. Att man genom anbringande på huden av vissa retande ämnen, t. ex. terpentinolja, kamferliniment eller »skarpsalvor», kan minska smärtorna vid och i många fall påskynda läkningen av sjukliga förändringar i leder, senor, senskidor och delvis även i andra inre organ, har varit känt sedan långt tillbaka. Man tänkte, att blodet och därmed inflammationsprocessen (»det onda») skulle dragas ut till det hudställe, som utsatts för inverkan av det retande medlet, och därigenom avledas utåt. Avledande medel motsvarar sålunda, åtminstone i flertalet fall, »hudretande medel». Dessa medels verkan har emellertid andra orsaker: Anbragta på huden, åstadkomma de en utvidgning av blodkärlen ej blott i denna, utan även i mer eller mindre djupt under densamma belägna vävnader, som härigenom komma att rikligare genomströmmas av blod. Har det hudretande medlet anbragts i omedelbar närhet av ett kroppsparti, som är säte för sjukliga förändringar (t. ex. en inflammerad senskida), kommer detta i åtnjutande av en kraftigare blodgenomströmning, som är gynnsam för läkningen, genom att ämnesomsättningen i ifrågavarande vävnader stegras, och sjukdomsorsakerna (vanligen bakterier och deras giftiga omsättningsprodukter) avlägsnas. Hudretande medel kunna emellertid påverka sjukdomsprocesser även i organ, som ej erhålla sitt blod från samma blodkärl som det behandlade hudpartiet. Sålunda kan t. ex. ett terpentinomslag om bröstet eller om buken gynnsamt påverka vissa lidanden i lungorna eller tarmkanalen. I sådana fall anser man förklaringen till verkan ligga däri, att olika partier av de inre organen och av huden erhålla sina nerver från samma områden av ryggmärgen, och att därför en hudretning, som ju också blir en retning av nervutbredningarna i huden, kan fortledas genom nervsystemet till vissa områden av inälvorna och där åstadkomma en rikligare blodtillströmning. Den vanliga verkan av de »avledande» medlen är sålunda icke en avledning av blodet från de organ, man avser att behandla, utan raka motsatsen. En verklig »avledning» från t. ex. hjärnan eller juvret kan däremot åstadkommas genom användning av avförande medel (jfr detta ord). — Den verksammaste hudretningen, som man inom djurmedicinen begagnar sig av, åstadkommes med tillhjälp av knivformade

eller spetsiga brännjärn, som i mörkt rödglödande tillstånd placeras på huden för att åstadkomma linje- eller punktformiga brännsår. En sådan bränning är ett av de verksammaste medel man känner mot kroniska led- och senlidanden hos hästen, men har den olägenheten att efterlämna länge kvarstående ärr. Mot samma sjukdomar användas också skarpsalvor. Hit höra spanskflugsalva och stark spanskflugsalva, vilkas viktigaste beståndsdel är pulveriserade »spanska flugor» (en i varmare länder förekommande grönglänsande skalbagge, *Lytta vesicatoria*) eller rättare sagt ett i denne förefintligt, starkt retande ämne, kantaridin. En annan kraftigt hudretande salva är kvicksilverjodidsalva eller »blister» (se d. o.). Dessa salvor, som icke böra användas annat än efter veterinärs ordination, ingnidas vanligen tre eller flera dagar å rad, varvid den, som verkställer detta, måste skydda sina fingrar med handsktutor eller på annat sätt. Ingnidningen medför en mer eller mindre djupgående hudinflammation med blåsbildning och sedermera avstötning av de ytligare lagren av huden. Dessa »skorpor» avlägsnas, då de efter ungefär tre veckor lossnat, medelst tvättning med såpa och ljumt vatten. En lindrigare hudretande verkan, varav man ibland kan hava nytta vid

nedärvningsförmåga. Enär de olika anlagen nedärvas oberoende av varandra, måste vidare vid a. en noggrann undersökning äga rum beträffande avkommans samtliga viktigare egenskaper. Att avkomman efter en viss tjur har mycket god och jämn exteriör, bevisar sålunda icke, att ifrågavarande tjur även har god nedärvningsförmåga beträffande t. ex. anlag till mjölkmängd och fetthalt o. s. v.

A. tillämpas redan i både den enskilda och den officiella ledningen av aveln. Äldre tjurar, över 5 år gamla, skola sålunda för tävlan om avelspris vid nötboskapspremieringen uppvisas med minst 10Rättelse i boken: 10 istället för 20. avkomlingar. Inom svinaveln förbereder man efter danskt mönster kontroll över snabbvuxenheten och foderomsättningsförmågan hos avkomman efter mera framstående han- och hondjur vid svinavelsstationerna. För enskilda avelsbesättningar söker man genom upprättandet av familjestamböcker underlätta kontrollen över beskaffenheten hos avkomman efter de viktigaste avelsdjuren inom stammarna.

Endast genom att ytterligare utbygga och fullkomna a., blir det möjligt att säkert lära känna de djur, familjer och stammar, som på grund av en god genotypisk beskaffenhet kunna föra aveln framåt.L. N.

Avkomsträtt, rätt att från en viss fastighet erhålla visst, vanligen årligen utgående belopp i pengar eller varor. Se Födoråd och Frälseränta. Även liktydigt med avgäld. Se Jordavsöndring.E. T.

Avkylning är ett verksamt medel att hindra jäsningar (syrning, förruttnelse o. s. v.) förorsakade av lägre organismer, såsom bakterier, jäst- och mögelsvampar. Fullständigast nås detta syfte genom frysning, varvid flertalet mikroorganismer visserligen icke dödas, men deras verksamhet fullständigt hämmas så länge det organiska ämnet bibehålles i fruset tillstånd. Se Is, Konservering, Kylmaskin, Mejeri, Mjölkkylare.

Avledande medel. Att man genom anbringande på huden av vissa retande ämnen, t. ex. terpentinolja, kamferliniment eller »skarpsalvor», kan minska smärtorna vid och i många fall påskynda läkningen av sjukliga förändringar i leder, senor, senskidor och delvis även i andra inre organ, har varit känt sedan långt tillbaka. Man tänkte, att blodet och därmed inflammationsprocessen (»det onda») skulle dragas ut till det hudställe, som utsatts för inverkan av det retande medlet, och därigenom avledas utåt. Avledande medel motsvarar sålunda, åtminstone i flertalet fall, »hudretande medel». Dessa medels verkan har emellertid andra orsaker: Anbragta på huden, åstadkomma de en utvidgning av blodkärlen ej blott i denna, utan även i mer eller mindre djupt under densamma belägna vävnader, som härigenom komma att rikligare genomströmmas av blod. Har det hudretande medlet anbragts i omedelbar närhet av ett kroppsparti, som är säte för sjukliga förändringar (t. ex. en inflammerad senskida), kommer detta i åtnjutande av en kraftigare blodgenomströmning, som är gynnsam för läkningen, genom att ämnesomsättningen i ifrågavarande vävnader stegras, och sjukdomsorsakerna (vanligen bakterier och deras giftiga omsättningsprodukter) avlägsnas. Hudretande medel kunna emellertid påverka sjukdomsprocesser även i organ, som ej erhålla sitt blod från samma blodkärl som det behandlade hudpartiet. Sålunda kan t. ex. ett terpentinomslag om bröstet eller om buken gynnsamt påverka vissa lidanden i lungorna eller tarmkanalen. I sådana fall anser man förklaringen till verkan ligga däri, att olika partier av de inre organen och av huden erhålla sina nerver från samma områden av ryggmärgen, och att därför en hudretning, som ju också blir en retning av nervutbredningarna i huden, kan fortledas genom nervsystemet till vissa områden av inälvorna och där åstadkomma en rikligare blodtillströmning. Den vanliga verkan av de »avledande» medlen är sålunda icke en avledning av blodet från de organ, man avser att behandla, utan raka motsatsen. En verklig »avledning» från t. ex. hjärnan eller juvret kan däremot åstadkommas genom användning av avförande medel (jfr detta ord). — Den verksammaste hudretningen, som man inom djurmedicinen begagnar sig av, åstadkommes med tillhjälp av knivformade eller spetsiga brännjärn, som i mörkt rödglödande tillstånd placeras på huden för att åstadkomma linje- eller punktformiga brännsår. En sådan bränning är ett av de verksammaste medel man känner mot kroniska led- och senlidanden hos hästen, men har den olägenheten att efterlämna länge kvarstående ärr. Mot samma sjukdomar användas också skarpsalvor. Hit höra spanskflugsalva och stark spanskflugsalva, vilkas viktigaste beståndsdel är pulveriserade »spanska flugor» (en i varmare länder förekommande grönglänsande skalbagge, *Lytta vesicatoria*) eller rättare sagt ett i denne förefintligt, starkt retande ämne, kantaridin. En annan kraftigt hudretande salva är kvicksilverjodidsalva eller »blister» (se d. o.). Dessa

salvor, som icke böra användas annat än efter veterinärs ordination, ingnidas vanligen tre eller flera dagar å rad, varvid den, som verkställer detta, måste skydda sina fingrar med handsktutor eller på annat sätt. Ingnidningen medför en mer eller mindre djupgående hudinflammation med blåsbildning och sedermera avstötning av de ytligare lagren av huden. Dessa »skorpor» avlägsnas, då de efter ungefär tre veckor lossnat, medelst tvättning med såpa och ljumt vatten. En lindrigare hudretande verkan, varav man ibland kan hava nytta vid

nedärvningsförmåga. Enär de olika anlagen nedärvas oberoende av varandra, måste vidare vid a. en noggrann undersökning äga rum beträffande avkommans samtliga viktigare egenskaper. Att avkomman efter en viss tjur har mycket god och jämn exteriör, bevisar sålunda icke, att ifrågavarande tjur även har god nedärvningsförmåga beträffande t. ex. anlag till mjölkmängd och fetthalt o. s. v.

A. tillämpas redan i både den enskilda och den officiella ledningen av aveln. Äldre tjurar, över 5 år gamla, skola sålunda för tävlan om avelspris vid nötboskapspremieringen uppvisas med minst 10Rättelse i boken: 10 istället för 20. avkomlingar. Inom svinaveln förbereder man efter danskt mönster kontroll över snabbvuxenheten och foderomsättningsförmågan hos avkomman efter mera framstående han- och hondjur vid svinavelsstationerna. För enskilda avelsbesättningar söker man genom upprättandet av familjestamböcker underlätta kontrollen över beskaffenheten hos avkomman efter de viktigaste avelsdjuren inom stammarna.

Endast genom att ytterligare utbygga och fullkomna a., blir det möjligt att säkert lära känna de djur, familjer och stammar, som på grund av en god genotypisk beskaffenhet kunna föra aveln framåt.L. N.

Avkomsträtt, rätt att från en viss fastighet erhålla visst, vanligen årligen utgående belopp i pengar eller varor. Se Födoråd och Frälseränta. Även liktydigt med avgäld. Se Jordavsöndring.E. T.

Avkylning är ett verksamt medel att hindra jäsningar (syrning, förruttnelse o. s. v.) förorsakade av lägre organismer, såsom bakterier, jäst- och mögelsvampar. Fullständigast nås detta syfte genom frysning, varvid flertalet mikroorganismer visserligen icke dödas, men deras verksamhet fullständigt hämmas så länge det organiska ämnet bibehålles i fruset tillstånd. Se Is, Konservering, Kylmaskin, Mejeri, Mjölkkylare.

Avledande medel. Att man genom anbringande på huden av vissa retande ämnen, t. ex. terpentinolja, kamferliniment eller »skarpsalvor», kan minska smärtorna vid och i många fall påskynda läkningen av sjukliga förändringar i leder, senor, senskidor och delvis även i andra inre organ, har varit känt sedan långt tillbaka. Man tänkte, att blodet och därmed inflammationsprocessen (»det onda») skulle dragas ut till det hudställe, som utsatts för inverkan av det retande medlet, och därigenom avledas utåt. Avledande medel motsvarar sålunda, åtminstone i flertalet fall, »hudretande medel». Dessa medels verkan har emellertid andra orsaker: Anbragta på huden, åstadkomma de en utvidgning av blodkärlen ej blott i denna, utan även i mer eller mindre djupt under densamma belägna vävnader, som härigenom komma att rikligare genomströmmas av blod. Har det hudretande medlet anbragts i omedelbar närhet av ett kroppsparti, som är säte för sjukliga förändringar (t. ex. en inflammerad senskida), kommer detta i åtnjutande av en kraftigare blodgenomströmning, som är gynnsam för läkningen, genom att ämnesomsättningen i ifrågavarande vävnader stegras, och sjukdomsorsakerna (vanligen bakterier och deras giftiga omsättningsprodukter) avlägsnas. Hudretande medel kunna emellertid påverka sjukdomsprocesser även i organ, som ej erhålla sitt blod från samma blodkärl som det behandlade hudpartiet. Sålunda kan t. ex. ett terpentinomslag om bröstet eller om buken gynnsamt påverka vissa lidanden i lungorna eller tarmkanalen. I sådana fall anser man förklaringen till verkan ligga däri, att olika partier av de inre organen och av huden erhålla sina nerver från samma områden av ryggmärgen, och att därför en hudretning, som ju också blir en retning av nervutbredningarna i huden, kan fortledas genom nervsystemet till vissa områden av inälvorna och där åstadkomma en rikligare blodtillströmning. Den vanliga verkan av de »avledande» medlen är sålunda icke en avledning av blodet från de organ, man avser att behandla, utan raka motsatsen. En verklig »avledning» från t. ex. hjärnan eller juvret kan däremot åstadkommas genom användning av avförande medel (jfr detta ord). — Den verksammaste hudretningen, som man inom djurmedicinen begagnar sig av, åstadkommes med tillhjälp av knivformade eller spetsiga brännjärn, som i mörkt rödglödande tillstånd placeras på huden för att åstadkomma linje- eller punktformiga brännsår. En sådan bränning är ett av de verksammaste medel man känner mot kroniska led- och senlidanden hos hästen, men har den olägenheten att efterlämna länge kvarstående ärr. Mot samma sjukdomar användas också skarpsalvor. Hit höra spanskflugsalva och stark spanskflugsalva, vilkas viktigaste beståndsdel är pulvriserade »spanska flugor» (en i varmare länder förekommande grönglänsande skalbagge, *Lytta vesicatoria*) eller rättare sagt ett i denne förefintligt, starkt retande ämne, kantaridin. En annan kraftigt hudretande salva är kvicksilverjodidsalva eller »blister» (se d. o.). Dessa salvor, som icke böra användas annat än efter veterinärs ordination, ingnidas vanligen tre eller flera dagar å rad, varvid den, som verkställer detta, måste skydda sina fingrar med handsktutor eller på annat sätt. Ingnidningen medför en mer eller mindre djupgående hudinflammation med blåsbildning och sedermera avstötning av de ytligare lagren av huden. Dessa »skorpor» avlägsnas, då de efter ungefär tre veckor lossnat, medelst tvättning med såpa och ljumt vatten. En lindrigare hudretande verkan, varav man ibland kan hava nytta vid

ovannämnda lidanden, kan erhållas genom ingnidning under någon tid av ammoniak-, kamfer- eller terpentinliniment (»embrocation» är ett sådant); de verksamma beståndsdelarna framgå delvis av namnen, kamferlinimentet innehåller emellertid även ammoniak (se Liniment). En vanlig behandlingsmetod vid lindrigare kolik hos häst är en hudretning å bukväggen, åstadkommen genom kraftig ingnidning medelst hopvridna halmviskor av terpentinolja och efterföljande täckning med filtar. Det välkända »våtvärmande omslaget» (se d. o.), som vid kolik är verksammare och behagligare för djuret än terpentiningnidningen och i övrigt har mycket stor användning vid behandlingen av allahanda inflammationsprocesser, verkar i likhet med de egentliga hudretande medlen genom den kärlutvidgning i och därigenom rikligare blodtillströmning till huden, som det åstadkommer.*

Avledning av skadligt vatten har till ändamål att vinna vattendränkt mark för odling eller att förekomma översvämning, likasom ock att förbättra åker- och ängsmark samt motverka frostländighet. Dylika företag omfatta torrläggning av sank mark, reglering av vattendrag, sänkning eller urtappning av sjöar och träsk samt invallningsföretag (jfr Dikning). Om för vattenavledning gällande lagbestämmelser, se Torrläggning. Om statsunderstöd för dylika företag, se Avdikningsanslag, Odlingslånefond.

Planläggning. Varje vattenavledningsföretag bör föregås av noggrann planläggning och kostnadsberäkning, för att avloppen, som upptagas, må bliva tillräckliga för att inom avsedd tid mottaga och avleda den högst förekommande vattenmängden, utan att dock bliva onödigt stora och kostsamma. Beräkningen av den vattenmängd, som skall avledas, kan grundas på direkta mätningar av avrinningen genom förefintliga avlopp samt på nederbördsmängden och avdunstningen inom det område, från vilket vatten tillrinner till sankmarken. För den senare beräkningen uppmätes, med hjälp av på den topografiska kartan uppritade vattendelarna kring området, dettas ytvidd, varefter på grund av nederbördssiffrorna för årets särskilda månader samt den antagliga avdunstningen och avrinningen beräknas den mängd vatten, som kan vara att avleda. Under vår och sommar är avdunstningen direkt från jorden och genom växterna i regel så stor, att avrinningen blir jämförelsevis ringa, och även om högvatten skulle inträffa på hösten, då avdunstningen är obetydlig, och översvämning då kunna befaras, är den skada denna medför, då grödorna vanligen redan äro inbärgade, jämförelsevis ringa. Under vintermånaderna, då avdunstningen och avrinningen är obetydlig — den beräknas vanligen till 20—30 % av nederbördsmängden — samlas återstoden av denna och skall avledas på våren, då det är av vikt att hastigt få jorden så torr, att bearbetning och sådd kan ske. Det är därför den under vintern samlade nederbördsmängden och den tid, inom vilken denna kan bliva att avleda, som bör läggas till grund för beräkningen av avloppens storlek och ledningsförmåga. Genom vattenståndsmätningar i olika till sin storlek kända flodområden samt iakttagelser av vattenståndet i avlopp, upptagna på grund av beräkningar grundade på nederbördsmängden och antaglig avdunstning, har man funnit vissa ungefärliga normer för största avrinningsmängden per sekund och kv.-kilometer (= 100 hektar) eller hektar i olika delar av vårt land. Dessa mängder på tidsenheten växla efter nederbördsmängden och terrängens beskaffenhet; avrinningen vid samma nederbördsmängd är långsammare på slätten än i öppen, kuperad mark samt fördröjes genom skogbevuxenhet och påskyndas genom avdikning. I medeltal kan för små nederbördsområden högsta avrinningsmängden på skoglös slätt med mindre god avdikning beräknas till 1 och vid god avdikning till 1.7 samt till högst 2 sekundliter i bergig och skogig mark, allt per hektar av nederbördsområdet. För större nederbördsområden kan avrinningen räknas något lägre, nämligen 0.4—0.8 sek. l. i Malmöhus, Kalmar och Gottlands läns skogfattiga slättbygder, 0.5—1.0 i övriga Skåne och Småland, Blekinge, Halland och östra kustlänen upp till Stockholms län samt 0.6—1.5 sek. l. i övriga delar av västra Sverige samt landet norr om Mälaren.

Sedan den största mängd vatten, som kan behöva avledas på tidsenheten, och huvudgravarnas läge blivit fastställda, bör dessa senares mått beräknas efter den strömhastighet, som är lämplig och kan beredas vattnet. Hastigheten bör vara så stor, som den kan vara, utan fara för utskärningar, och bör därför rättas efter jordens fasthetsgrad, från 0.1 m. i sek. i mycket lös svämjord ända till 1 m. i grus och hård, stenbunden jord.

Den strömhastighet, som vattnet får i en grav, beror på dennas fall, men därjämte även på vattnets medeldjup och dikesväggarnas skrovlighet och beräknas efter olika formler. (Se t. ex. Jordbrukslära av H. Juhlin Dannfelt, 2:a uppl. 1, sid. 210). Där det naturliga fallet är svagt, är det sålunda viktigt, att avloppsledningen blir så kort och jämn som möjligt, och då förutvarande vattendrag skola användas, böra de, där därtill finnes anledning, uträtas och regleras så, att fallet blir jämnt, samt upprensas så, att växtlighet ej hindrar vattnets framrinnande.

Fallet kan i stora kanaler vara så litet som o.1:1,000, men bör i allmänhet i mindre gravar hålla sig omkring 1:1,000 och endast

ovannämnda lidanden, kan erhållas genom ingnidning under någon tid av ammoniak-, kamfer- eller terpentinliniment (»embrocation» är ett sådant); de verksamma beståndsdelarna framgå delvis av namnen, kamferlinimentet innehåller emellertid även ammoniak (se Liniment). En vanlig behandlingsmetod vid lindrigare kolik hos häst är en hudretning å bukväggen, åstadkommen genom kraftig ingnidning medelst hopvridna halmviskor av terpentinolja och efterföljande täckning med filtar. Det välkända »våtvärmande omslaget» (se

d. o.), som vid kolik är verksammare och behagligare för djuret än terpentiningnidningen och i övrigt har mycket stor användning vid behandlingen av allahanda inflammationsprocesser, verkar i likhet med de egentliga hudretande medlen genom den kärlutvidgning i och därigenom rikligare blodtillströmning till huden, som det åstadkommer.*

Avledning av skadligt vatten har till ändamål att vinna vattendränkt mark för odling eller att förekomma översvämning, likasom ock att förbättra åker- och ängsmark samt motverka frostländighet. Dylika företag omfatta torrläggning av sank mark, reglering av vattendrag, sänkning eller urtappning av sjöar och träsk samt invallningsföretag (jfr Dikning). Om för vattenavledning gällande lagbestämmelser, se Torrläggning. Om statsunderstöd för dylika företag, se Avdikningsanslag, Odlingslånefond.

Planläggning. Varje vattenavledningsföretag bör föregås av noggrann planläggning och kostnadsberäkning, för att avloppen, som upptagas, må bliva tillräckliga för att inom avsedd tid mottaga och avleda den högst förekommande vattenmängden, utan att dock bliva onödigt stora och kostsamma. Beräkningen av den vattenmängd, som skall avledas, kan grundas på direkta mätningar av avrinningen genom förefintliga avlopp samt på nederbördsmängden och avdunstningen inom det område, från vilket vatten tillrinner till sankmarken. För den senare beräkningen uppmätes, med hjälp av på den topografiska kartan uppritade vattendelarna kring området, dettas ytvidd, varefter på grund av nederbördssiffrorna för årets särskilda månader samt den antagliga avdunstningen och avrinningen beräknas den mängd vatten, som kan vara att avleda. Under vår och sommar är avdunstningen direkt från jorden och genom växterna i regel så stor, att avrinningen blir jämförelsevis ringa, och även om högvatten skulle inträffa på hösten, då avdunstningen är obetydlig, och översvämning då kunna befaras, är den skada denna medför, då grödorna vanligen redan äro inbärgade, jämförelsevis ringa. Under vintermånaderna, då avdunstningen och avrinningen är obetydlig — den beräknas vanligen till 20—30 % av nederbördsmängden — samlas återstoden av denna och skall avledas på våren, då det är av vikt att hastigt få jorden så torr, att bearbetning och sådd kan ske. Det är därför den under vintern samlade nederbördsmängden och den tid, inom vilken denna kan bliva att avleda, som bör läggas till grund för beräkningen av avloppens storlek och ledningsförmåga. Genom vattenståndsmätningar i olika till sin storlek kända flodområden samt iakttagelser av vattenståndet i avlopp, upptagna på grund av beräkningar grundade på nederbördsmängden och antaglig avdunstning, har man funnit vissa ungefärliga normer för största avrinningsmängden per sekund och kv.-kilometer (= 100 hektar) eller hektar i olika delar av vårt land. Dessa mängder på tidsenheten växla efter nederbördsmängden och terrängens beskaffenhet; avrinningen vid samma nederbördsmängd är långsammare på slätten än i öppen, kuperad mark samt fördröjes genom skogbevuxenhet och påskyndas genom avdikning. I medeltal kan för små nederbördsområden högsta avrinningsmängden på skoglös slätt med mindre god avdikning beräknas till 1 och vid god avdikning till 1.7 samt till högst 2 sekundliter i bergig och skogig mark, allt per hektar av nederbördsområdet. För större nederbördsområden kan avrinningen räknas något lägre, nämligen 0.4—0.8 sek. l. i Malmöhus, Kalmar och Gottlands läns skogfattiga slättbygder, 0.5—1.0 i övriga Skåne och Småland, Blekinge, Halland och östra kustlänen upp till Stockholms län samt 0.6—1.5 sek. l. i övriga delar av västra Sverige samt landet norr om Mälaren.

Sedan den största mängd vatten, som kan behöva avledas på tidsenheten, och huvudgravarnas läge blivit fastställda, bör dessa senares mått beräknas efter den strömhastighet, som är lämplig och kan beredas vattnet. Hastigheten bör vara så stor, som den kan vara, utan fara för utskärningar, och bör därför rättas efter jordens fasthetsgrad, från 0.1 m. i sek. i mycket lös svämjord ända till 1 m. i grus och hård, stenbunden jord.

Den strömhastighet, som vattnet får i en grav, beror på dennas fall, men därjämte även på vattnets medeldjup och dikesväggarnas skrovlighet och beräknas efter olika formler. (Se t. ex. Jordbrukslära av H. Juhlin Dannfelt, 2:a uppl. 1, sid. 210). Där det naturliga fallet är svagt, är det sålunda viktigt, att avloppsledningen blir så kort och jämn som möjligt, och då förutvarande vattendrag skola användas, böra de, där därtill finnes anledning, uträtas och regleras så, att fallet blir jämnt, samt upprensas så, att växtlighet ej hindrar vattnets framrinnande.

Fallet kan i stora kanaler vara så litet som o.1:1,000, men bör i allmänhet i mindre gravar hålla sig omkring 1:1,000 och endast

i fast jord eller i små avlopp överstiga 2 à 3:1,000.

Strömhastigheten ökas med vattnets djup i ledningen, varför denna, då fallet är svagt, bör grävas med så branta väggar, som är förenligt med dessas bestånd, men vid starkt fall göras bredare och grundare, d. v. s. med svag sidolutning. Denna bör i gravar icke göras större än 1:1, men kan i stora kanaler behöva vara betydligt svagare, ända till 1:3. (Se Dosering.) På grund av dessa förhållanden beräknas efter tillgängliga tabeller gravarnas lämpliga mått enligt förefintliga tabeller, (Se t. ex. Juhlin Dannfelts Handbok i Jordbrukslära 2:a uppl. 1 sid. 220).

För den på de gjorda mätningarna och beräkningarna grundade planen och kostnadsberäkningen behöves:

1. Plankarta i åkerskalan 1:4,000 över området med tillhörande ägobeskrivning och hävdeförteckning. Å kartan bör finnas angivna olika ägoslag, ägogränser, vattendrag, förefintliga diken, vägar, hus m. m. Å densamma inritas: en kurva angivande vattenområdets gränser; genom avvägning funna höjdsiffror å marken samt sjöars, vattendrags och mossars djup; föreslagna avloppskanaler och gravar med 2 röda linjer, vallar med gul eller gulbrun linje; de efter avloppen å marken nedslagna avvägningspålarna med nummer; samt fixpunkterna.

2. Profiler över avloppsgravar och vallar: dels i längdprofiler i längdskalan 1:4,000 och höjdskalan 1:100 med angivande av höjdläget hos förut befintliga kanalers och gravars vattenyta, vägar och dammar, hög- och lågvattenytor m. m.; i profilerna införas de å marken vanligen på 100 m. avstånd neddrivna avvägningspålarna och fixpunkterna samt deras höjd över horisontalplanet och slutligen den blivande kanalens bottenlinje med angivande av fallet; dels tvärprofiler i höjdskalan 1:100.

3. Detaljritningar över broar, dammar och andra förekommande fältbyggnader.

4. Betänkande om företagets ändamål och beskaffenhet samt utredning av på företaget inverkande frågor.

5. Kostnadsförslag med grävningslistor, angivande dikenas mått och de olika mellanrummen mellan de utsatta pålarna.

Arbetets utförande. De blivande kanalernas, gravarnas och dammarnas sträckning utstakas och utpålas i marken, i den mån så ej redan skett vid den föregående undersökningen. Nummerpålar nedslås på efter terrängen lämpliga avstånd och avvägas samt förses med påskrift om höjden över den bestämda balanslinjen. Bredden hos graven eller vallen utmärkes genom stickor.

Grävning och sprängning av gravar börjas vid nedre ändan, för att tillrinnande vatten ej må besvära arbetet. Kantlinjen utstakas med en lina. Grävningen utföres med spade, på hård jord med hjälp av korphacka eller på lös jord skovel. Den upptagna jorden bortföres med tippkärror på plankgångar eller med stjälpvagnar på utlagd fältbana; om den lägges intill graven, bör 1 m. lämnas fri vid kanten. Profilen kontrolleras genom en av smala bräder sammansatt mall, vars ena sida inställes till den bestämda lutningen (doseringen).

Avlingejord. Se Arvejord.

Avloppsledningar. För bortledande av förbrukat vatten, spillvatten från kök, tvätt- och slaktstugor m. fl. ställen, användas inomhus gjutna järnrör, in- och utvändigt strukna med asfaltfernissa; utomhus läggas ledningar i jorden, vilka med jämn, god lutning leda vattnet till ett avlägset dike, samlingsbrunn eller dylik plats. Härtill användas vanligen saltglaserade ler- eller också cementrör av 10 à 20 cm. diameter, beroende på den vattenmängd, som skall bortledas. Rören skola alltid nedläggas på frostfritt djup, på ett underlag av småsten eller grus, och förses med rensbrunn, helst av glaserat lergods på lämplig plats. Krökar böra såvitt möjligt undvikas. A. ha stor hygienisk betydelse, ty utsläppes förorenat vatten intill byggnaden, blir denna plats lätt en härd för flugor o. d. A. för bortledande av flytande spillning i husdjursstallar, se Gödselvattenbrunn.L. N. Gramén.

Avläggare. Avläggning. Se Fortplantning, Förökning.

Avmätning. Se Aptering.

Avrad, årlig avgift i pengar eller varor, som arrendator erlägger till jordägaren. (Se Arrende.) Avkastning av fast egendom.

Avradsdag å landet för arrendeavtal, ifråga om vilka äldre arrendelagstiftning gäller, Thomedag före jul, d. v. s. 21 dec; för andra, arrendeavtal, se Arrende.

Avradsland, i Jämtland och Härjedalen brukad beteckning för jord, som före avvittringen brukats mot avrad till kronan.

Avrensning. Se Frånrensning.

Avrinning. Se Avledning av vatten.

Avräkningsbok. Se Bokföring.

Avrösningsjord kallas, till skillnad från inrösningsjord, jord, som icke är odlad eller anses odlingsvärd, således skogsmark, bergig, och ej odlingsvärd kärrartad mark. Bådadera skola före ett laga skifte till sin utsträckning bestämmas.

Avsining. Se Mjölkavsöndring.

Avslamning. Se Målning.

Avstånd mellan odlade växter bör avpassas dels efter växternas behov av ljus och utrymme samt näring i jorden, dels efter behovet av plats för jordens bearbetning. För att mest möjligt draga gagn av ljuset och näringstillgången i jorden böra växterna i allmänhet stå så glest, att de ej trängas eller ens beröra varandra. Fritt stående plantor växa i regel

i fast jord eller i små avlopp överstiga 2 à 3:1,000.

Strömhastigheten ökas med vattnets djup i ledningen, varför denna, då fallet är svagt, bör grävas med så branta väggar, som är förenligt med dessas bestånd, men vid starkt fall göras bredare och grundare, d. v. s. med svag sidolutning. Denna bör i gravar icke göras större än 1:1, men kan i stora kanaler behöva vara betydligt svagare, ända till 1:3. (Se Dosering.) På grund av dessa förhållanden beräknas efter tillgängliga tabeller gravarnas lämpliga mått enligt förefintliga tabeller, (Se t. ex. Juhlin Dannfelts Handbok i Jordbrukslära 2:a uppl. 1 sid. 220).

För den på de gjorda mätningarna och beräkningarna grundade planen och kostnadsberäkningen behöves:

1. Plankarta i åkerskalan 1:4,000 över området med tillhörande ägobeskrivning och hävdeförteckning. Å kartan bör finnas angivna olika ägoslag, ägogränser, vattendrag, förefintliga diken, vägar, hus m. m. Å densamma inritas: en kurva angivande vattenområdets gränser; genom avvägning funna höjdsiffror å marken samt sjöars, vattendrags och mossars djup; föreslagna avloppskanaler och gravar med 2 röda linjer, vallar med gul eller gulbrun linje; de efter avloppen å marken nedslagna avvägningspålarna med nummer; samt fixpunkterna.

2. Profiler över avloppsgravar och vallar: dels i längdprofiler i längdskalan 1:4,000 och höjdskalan 1:100 med angivande av höjdläget hos förut befintliga kanalers och gravars vattenyta, vägar och dammar, hög- och lågvattenytor m. m.; i profilerna införas de å marken vanligen på 100 m. avstånd neddrivna avvägningspålarna och fixpunkterna samt deras höjd över horisontalplanet och slutligen den blivande kanalens bottenlinje med angivande av fallet; dels tvärprofiler i höjdskalan 1:100.

3. Detaljritningar över broar, dammar och andra förekommande fältbyggnader.

4. Betänkande om företagets ändamål och beskaffenhet samt utredning av på företaget inverkande frågor.

5. Kostnadsförslag med grävningslistor, angivande dikenas mått och de olika mellanrummen mellan de utsatta pålarna.

Arbetets utförande. De blivande kanalernas, gravarnas och dammarnas sträckning utstakas och utpålas i marken, i den mån så ej redan skett vid den föregående undersökningen. Nummerpålar nedslås på efter terrängen lämpliga avstånd och avvägas samt förses med påskrift om höjden över den bestämda balanslinjen. Bredden hos graven eller vallen utmärkes genom stickor.

Grävning och sprängning av gravar börjas vid nedre ändan, för att tillrinnande vatten ej må besvära arbetet. Kantlinjen utstakas med en lina. Grävningen utföres med spade, på hård jord med hjälp av korphacka eller på lös jord skovel. Den upptagna jorden bortföres med tippkärror på plankgångar eller med stjälpvagnar på utlagd fältbana; om den lägges intill graven, bör 1 m. lämnas fri vid kanten. Profilen kontrolleras genom en av smala bräder sammansatt mall, vars ena sida inställes till den bestämda lutningen (doseringen).

Avlingejord. Se Arvejord.

Avloppsledningar. För bortledande av förbrukat vatten, spillvatten från kök, tvätt- och slaktstugor m. fl. ställen, användas inomhus gjutna järnrör, in- och utvändigt strukna med asfaltfernissa; utomhus läggas ledningar i jorden, vilka med jämn, god lutning leda vattnet till ett avlägset dike, samlingsbrunn eller dylik plats. Härtill användas vanligen saltglaserade ler- eller också cementrör av 10 à 20 cm. diameter, beroende på den vattenmängd, som skall bortledas. Rören skola alltid nedläggas på frostfritt djup, på ett underlag av småsten eller grus, och förses med rensbrunn, helst av glaserat lergods på lämplig plats. Krökar böra såvitt möjligt undvikas. A. ha stor hygienisk betydelse, ty utsläppes förorenat vatten intill byggnaden, blir denna plats lätt en härd för flugor o. d. A. för bortledande av flytande spillning i husdjursstallar, se Gödselvattenbrunn.L. N. Gramén.

Avläggare. Avläggning. Se Fortplantning, Förökning.

Avmätning. Se Aptering.

Avrad, årlig avgift i pengar eller varor, som arrendator erlägger till jordägaren. (Se Arrende.) Avkastning av fast egendom.

Avradsdag å landet för arrendeavtal, ifråga om vilka äldre arrendelagstiftning gäller, Thomedag före jul, d. v. s. 21 dec; för andra, arrendeavtal, se Arrende.

Avradsland, i Jämtland och Härjedalen brukad beteckning för jord, som före avvittringen brukats mot avrad till kronan.

Avrensning. Se Frånrensning.

Avrinning. Se Avledning av vatten.

Avräkningsbok. Se Bokföring.

Avrösningsjord kallas, till skillnad från inrösningsjord, jord, som icke är odlad eller anses odlingsvärd, således skogsmark, bergig, och ej odlingsvärd kärrartad mark. Bådadera skola före ett laga skifte till sin utsträckning bestämmas.

Avsining. Se Mjölkavsöndring.

Avslamning. Se Målning.

Avstånd mellan odlade växter bör avpassas dels efter växternas behov av ljus och utrymme samt näring i jorden, dels efter behovet av plats för jordens bearbetning. För att mest möjligt draga gagn av ljuset och näringstillgången i jorden böra växterna i allmänhet stå så glest, att de ej trängas eller ens beröra varandra. Fritt stående plantor växa i regel

i fast jord eller i små avlopp överstiga 2 à 3:1,000.

Strömhastigheten ökas med vattnets djup i ledningen, varför denna, då fallet är svagt, bör grävas med så branta väggar, som är förenligt med dessas bestånd, men vid starkt fall göras bredare och grundare, d. v. s. med svag sidolutning. Denna bör i gravar icke göras större än 1:1, men kan i stora kanaler behöva vara betydligt svagare, ända till 1:3. (Se Dosering.) På grund av dessa förhållanden beräknas efter tillgängliga tabeller gravarnas lämpliga mått enligt förefintliga tabeller, (Se t. ex. Juhlin Dannfelts Handbok i Jordbrukslära 2:a uppl. 1 sid. 220).

För den på de gjorda mätningarna och beräkningarna grundade planen och kostnadsberäkningen behöves:

1. Plankarta i åkerskalan 1:4,000 över området med tillhörande ägobeskrivning och hävdeförteckning. Å kartan bör finnas angivna olika ägoslag, ägogränser, vattendrag, förefintliga diken, vägar, hus m. m. Å densamma inritas: en kurva angivande vattenområdets gränser; genom avvägning funna höjdsiffror å marken samt sjöars, vattendrags och mossars djup; föreslagna avloppskanaler och gravar med 2 röda linjer, vallar med gul eller gulbrun linje; de efter avloppen å marken nedslagna avvägningspålarna med nummer; samt fixpunkterna.

2. Profiler över avloppsgravar och vallar: dels i längdprofiler i längdskalan 1:4,000 och höjdskalan 1:100 med angivande av höjdläget hos förut befintliga kanalers och gravars vattenyta, vägar och dammar, hög- och lågvattenytor m. m.; i profilerna införas de å marken vanligen på 100 m. avstånd neddrivna avvägningspålarna och fixpunkterna samt deras höjd över horisontalplanet och slutligen den blivande kanalens bottenlinje med angivande av fallet; dels tvärprofiler i höjdskalan 1:100.

3. Detaljritningar över broar, dammar och andra förekommande fältbyggnader.

4. Betänkande om företagets ändamål och beskaffenhet samt utredning av på företaget inverkande frågor.

5. Kostnadsförslag med grävningslistor, angivande dikenas mått och de olika mellanrummen mellan de utsatta pålarna.

Arbetets utförande. De blivande kanalernas, gravarnas och dammarnas sträckning utstakas och utpålas i marken, i den mån så ej redan skett vid den föregående undersökningen. Nummerpålar nedslås på efter terrängen lämpliga avstånd och avvägas samt förses med påskrift om höjden över den bestämda balanslinjen. Bredden hos graven eller vallen utmärkes genom stickor.

Grävning och sprängning av gravar börjas vid nedre ändan, för att tillrinnande vatten ej må besvära arbetet. Kantlinjen utstakas med en lina. Grävningen utföres med spade, på hård jord med hjälp av korphacka eller på lös jord skovel. Den upptagna jorden bortföres med tippkärror på plankgångar eller med stjälpvagnar på utlagd fältbana; om den lägges intill graven, bör 1 m. lämnas fri vid kanten. Profilen kontrolleras genom en av smala bräder sammansatt mall, vars ena sida inställes till den bestämda lutningen (doseringen).

Avlingejord. Se Arvejord.

Avloppsledningar. För bortledande av förbrukat vatten, spillvatten från kök, tvätt- och slaktstugor m. fl. ställen, användas inomhus gjutna järnrör, in- och utvändigt strukna med asfaltfernissa; utomhus läggas ledningar i jorden, vilka med jämn, god lutning leda vattnet till ett avlägset dike, samlingsbrunn eller dylik plats. Härtill användas vanligen saltglaserade ler- eller också cementrör av 10 à 20 cm. diameter, beroende på den vattenmängd, som skall bortledas. Rören skola alltid nedläggas på frostfritt djup, på ett underlag av småsten eller grus, och förses med rensbrunn, helst av glaserat lergods på lämplig plats. Krökar böra såvitt möjligt undvikas. A. ha stor hygienisk betydelse, ty utsläppes förorenat vatten intill byggnaden, blir denna plats lätt en härd för flugor o. d. A. för bortledande av flytande spillning i husdjursstallar, se Gödselvattenbrunn.L. N. Gramén.

Avläggare. Avläggning. Se Fortplantning, Förökning.

Avmätning. Se Aptering.

Avrad, årlig avgift i pengar eller varor, som arrendator erlägger till jordägaren. (Se Arrende.) Avkastning av fast egendom.

Avradsdag å landet för arrendeavtal, ifråga om vilka äldre arrendelagstiftning gäller, Thomedag före jul, d. v. s. 21 dec; för andra, arrendeavtal, se Arrende.

Avradsland, i Jämtland och Härjedalen brukad beteckning för jord, som före avvittringen brukats mot avrad till kronan.

Avrensning. Se Frånrensning.

Avrinning. Se Avledning av vatten.

Avräkningsbok. Se Bokföring.

Avrösningsjord kallas, till skillnad från inrösningsjord, jord, som icke är odlad eller anses odlingsvärd, således skogsmark, bergig, och ej odlingsvärd kärrartad mark. Bådadera skola före ett laga skifte till sin utsträckning bestämmas.

Avsining. Se Mjölkavsöndring.

Avslamning. Se Målning.

Avstånd mellan odlade växter bör avpassas dels efter växternas behov av ljus och utrymme samt näring i jorden, dels efter behovet av plats för jordens bearbetning. För att mest möjligt draga gagn av ljuset och näringstillgången i jorden böra växterna i allmänhet stå så glest, att de ej trängas eller ens beröra varandra. Fritt stående plantor växa i regel

i fast jord eller i små avlopp överstiga 2 à 3:1,000.

Strömhastigheten ökas med vattnets djup i ledningen, varför denna, då fallet är svagt, bör grävas med så branta väggar, som är förenligt med dessas bestånd, men vid starkt fall göras bredare och grundare, d. v. s. med svag sidolutning. Denna bör i gravar icke göras större än 1:1, men kan i stora kanaler behöva vara betydligt svagare, ända till 1:3. (Se Dosering.) På grund av dessa förhållanden beräknas efter tillgängliga tabeller gravarnas lämpliga mått enligt förefintliga tabeller, (Se t. ex. Juhlin Dannfelts Handbok i Jordbrukslära 2:a uppl. 1 sid. 220).

För den på de gjorda mätningarna och beräkningarna grundade planen och kostnadsberäkningen behöves:

1. Plankarta i åkerskalan 1:4,000 över området med tillhörande ägobeskrivning och hävdeförteckning. Å kartan bör finnas angivna olika ägoslag, ägogränser, vattendrag, förefintliga diken, vägar, hus m. m. Å densamma inritas: en kurva angivande vattenområdets gränser; genom avvägning funna höjdsiffror å marken samt sjöars, vattendrags och mossars djup; föreslagna avloppskanaler och gravar med 2 röda linjer, vallar med gul eller gulbrun linje; de efter avloppen å marken nedslagna avvägningspålarna med nummer; samt fixpunkterna.

2. Profiler över avloppsgravar och vallar: dels i längdprofiler i längdskalan 1:4,000 och höjdskalan 1:100 med angivande av höjdläget hos förut befintliga kanalers och gravars vattenyta, vägar och dammar, hög- och lågvattenytor m. m.; i profilerna införas de å marken vanligen på 100 m. avstånd neddrivna avvägningspålarna och fixpunkterna samt deras höjd över horisontalplanet och slutligen den blivande kanalens bottenlinje med angivande av fallet; dels tvärprofiler i höjdskalan 1:100.

3. Detaljritningar över broar, dammar och andra förekommande fältbyggnader.

4. Betänkande om företagets ändamål och beskaffenhet samt utredning av på företaget inverkande frågor.

5. Kostnadsförslag med grävningslistor, angivande dikenas mått och de olika mellanrummen mellan de utsatta pålarna.

Arbetets utförande. De blivande kanalernas, gravarnas och dammarnas sträckning utstakas och utpålas i marken, i den mån så ej redan skett vid den föregående undersökningen. Nummerpålar nedslås på efter terrängen lämpliga avstånd och avvägas samt förses med påskrift om höjden över den bestämda balanslinjen. Bredden hos graven eller vallen utmärkes genom stickor.

Grävning och sprängning av gravar börjas vid nedre ändan, för att tillrinnande vatten ej må besvära arbetet. Kantlinjen utstakas med en lina. Grävningen utföres med spade, på hård jord med hjälp av korphacka eller på lös jord skovel. Den upptagna jorden bortföres med tippkärror på plankgångar eller med stjälpvagnar på utlagd fältbana; om den lägges intill graven, bör 1 m. lämnas fri vid kanten. Profilen kontrolleras genom en av smala bräder sammansatt mall, vars ena sida inställes till den bestämda lutningen (doseringen).

Avlingejord. Se Arvejord.

Avloppsledningar. För bortledande av förbrukat vatten, spillvatten från kök, tvätt- och slaktstugor m. fl. ställen, användas inomhus gjutna järnrör, in- och utvändigt strukna med asfaltfernissa; utomhus läggas ledningar i jorden, vilka med jämn, god lutning leda vattnet till ett avlägset dike, samlingsbrunn eller dylik plats. Härtill användas vanligen saltglaserade ler- eller också cementrör av 10 à 20 cm. diameter, beroende på den vattenmängd, som skall bortledas. Rören skola alltid nedläggas på frostfritt djup, på ett underlag av småsten eller grus, och förses med rensbrunn, helst av glaserat lergods på lämplig plats. Krökar böra såvitt möjligt undvikas. A. ha stor hygienisk betydelse, ty utsläppes förorenat vatten intill byggnaden, blir denna plats lätt en härd för flugor o. d. A. för bortledande av flytande spillning i husdjursstallar, se Gödselvattenbrunn.L. N. Gramén.

Avläggare. Avläggning. Se Fortplantning, Förökning.

Avmätning. Se Aptering.

Avrad, årlig avgift i pengar eller varor, som arrendator erlägger till jordägaren. (Se Arrende.) Avkastning av fast egendom.

Avradsdag å landet för arrendeavtal, ifråga om vilka äldre arrendelagstiftning gäller, Thomedag före jul, d. v. s. 21 dec; för andra, arrendeavtal, se Arrende.

Avradsland, i Jämtland och Härjedalen brukad beteckning för jord, som före avvittringen brukats mot avrad till kronan.

Avrensning. Se Frånrensning.

Avrinning. Se Avledning av vatten.

Avräkningsbok. Se Bokföring.

Avrösningsjord kallas, till skillnad från inrösningsjord, jord, som icke är odlad eller anses odlingsvärd, således skogsmark, bergig, och ej odlingsvärd kärrartad mark. Bådadera skola före ett laga skifte till sin utsträckning bestämmas.

Avsining. Se Mjölkavsöndring.

Avslamning. Se Målning.

Avstånd mellan odlade växter bör avpassas dels efter växternas behov av ljus och utrymme samt näring i jorden, dels efter behovet av plats för jordens bearbetning. För att mest möjligt draga gagn av ljuset och näringstillgången i jorden böra växterna i allmänhet stå så glest, att de ej trängas eller ens beröra varandra. Fritt stående plantor växa i regel

i fast jord eller i små avlopp överstiga 2 à 3:1,000.

Strömhastigheten ökas med vattnets djup i ledningen, varför denna, då fallet är svagt, bör grävas med så branta väggar, som är förenligt med dessas bestånd, men vid starkt fall göras bredare och grundare, d. v. s. med svag sidolutning. Denna bör i gravar icke göras större än 1:1, men kan i stora kanaler behöva vara betydligt svagare, ända till 1:3. (Se Dosering.) På grund av dessa förhållanden beräknas efter tillgängliga tabeller gravarnas lämpliga mått enligt förefintliga tabeller, (Se t. ex. Juhlin Dannfelts Handbok i Jordbrukslära 2:a uppl. 1 sid. 220).

För den på de gjorda mätningarna och beräkningarna grundade planen och kostnadsberäkningen behöves:

1. Plankarta i åkerskalan 1:4,000 över området med tillhörande ägobeskrivning och hävdeförteckning. Å kartan bör finnas angivna olika ägoslag, ägogränser, vattendrag, förefintliga diken, vägar, hus m. m. Å densamma inritas: en kurva angivande vattenområdets gränser; genom avvägning funna höjdsiffror å marken samt sjöars, vattendrags och mossars djup; föreslagna avloppskanaler och gravar med 2 röda linjer, vallar med gul eller gulbrun linje; de efter avloppen å marken nedslagna avvägningspålarna med nummer; samt fixpunkterna.

2. Profiler över avloppsgravar och vallar: dels i längdprofiler i längdskalan 1:4,000 och höjdskalan 1:100 med angivande av höjdläget hos förut befintliga kanalers och gravars vattenyta, vägar och dammar, hög- och lågvattenytor m. m.; i profilerna införas de å marken vanligen på 100 m. avstånd neddrivna avvägningspålarna och fixpunkterna samt deras höjd över horisontalplanet och slutligen den blivande kanalens bottenlinje med angivande av fallet; dels tvärprofiler i höjdskalan 1:100.

3. Detaljritningar över broar, dammar och andra förekommande fältbyggnader.

4. Betänkande om företagets ändamål och beskaffenhet samt utredning av på företaget inverkande frågor.

5. Kostnadsförslag med grävningslistor, angivande dikenas mått och de olika mellanrummen mellan de utsatta pålarna.

Arbetets utförande. De blivande kanalernas, gravarnas och dammarnas sträckning utstakas och utpålas i marken, i den mån så ej redan skett vid den föregående undersökningen. Nummerpålar nedslås på efter terrängen lämpliga avstånd och avvägas samt förses med påskrift om höjden över den bestämda balanslinjen. Bredden hos graven eller vallen utmärkes genom stickor.

Grävning och sprängning av gravar börjas vid nedre ändan, för att tillrinnande vatten ej må besvära arbetet. Kantlinjen utstakas med en lina. Grävningen utföres med spade, på hård jord med hjälp av korphacka eller på lös jord skovel. Den upptagna jorden bortföres med tippkärror på plankgångar eller med stjälpvagnar på utlagd fältbana; om den lägges intill graven, bör 1 m. lämnas fri vid kanten. Profilen kontrolleras genom en av smala bräder sammansatt mall, vars ena sida inställes till den bestämda lutningen (doseringen).

Avlingejord. Se Arvejord.

Avloppsledningar. För bortledande av förbrukat vatten, spillvatten från kök, tvätt- och slaktstugor m. fl. ställen, användas inomhus gjutna järnrör, in- och utvändigt strukna med asfaltfernissa; utomhus läggas ledningar i jorden, vilka med jämn, god lutning leda vattnet till ett avlägset dike, samlingsbrunn eller dylik plats. Härtill användas vanligen saltglaserade ler- eller också cementrör av 10 à 20 cm. diameter, beroende på den vattenmängd, som skall bortledas. Rören skola alltid nedläggas på frostfritt djup, på ett underlag av småsten eller grus, och förses med rensbrunn, helst av glaserat lergods på lämplig plats. Krökar böra såvitt möjligt undvikas. A. ha stor hygienisk betydelse, ty utsläppes förorenat vatten intill byggnaden, blir denna plats lätt en härd för flugor o. d. A. för bortledande av flytande spillning i husdjursstallar, se Gödselvattenbrunn.L. N. Gramén.

Avläggare. Avläggning. Se Fortplantning, Förökning.

Avmätning. Se Aptering.

Avrad, årlig avgift i pengar eller varor, som arrendator erlägger till jordägaren. (Se Arrende.) Avkastning av fast egendom.

Avradsdag å landet för arrendeavtal, ifråga om vilka äldre arrendelagstiftning gäller, Thomedag före jul, d. v. s. 21 dec; för andra, arrendeavtal, se Arrende.

Avradsland, i Jämtland och Härjedalen brukad beteckning för jord, som före avvittringen brukats mot avrad till kronan.

Avrensning. Se Frånrensning.

Avrinning. Se Avledning av vatten.

Avräkningsbok. Se Bokföring.

Avrösningsjord kallas, till skillnad från inrösningsjord, jord, som icke är odlad eller anses odlingsvärd, således skogsmark, bergig, och ej odlingsvärd kärrartad mark. Bådadera skola före ett laga skifte till sin utsträckning bestämmas.

Avsining. Se Mjölkavsöndring.

Avslamning. Se Målning.

Avstånd mellan odlade växter bör avpassas dels efter växternas behov av ljus och utrymme samt näring i jorden, dels efter behovet av plats för jordens bearbetning. För att mest möjligt draga gagn av ljuset och näringstillgången i jorden böra växterna i allmänhet stå så glest, att de ej trängas eller ens beröra varandra. Fritt stående plantor växa i regel

i fast jord eller i små avlopp överstiga 2 à 3:1,000.

Strömhastigheten ökas med vattnets djup i ledningen, varför denna, då fallet är svagt, bör grävas med så branta väggar, som är förenligt med dessas bestånd, men vid starkt fall göras bredare och grundare, d. v. s. med svag sidolutning. Denna bör i gravar icke göras större än 1:1, men kan i stora kanaler behöva vara betydligt svagare, ända till 1:3. (Se Dosering.) På grund av dessa förhållanden beräknas efter tillgängliga tabeller gravarnas lämpliga mått enligt förefintliga tabeller, (Se t. ex. Juhlin Dannfelts Handbok i Jordbrukslära 2:a uppl. 1 sid. 220).

För den på de gjorda mätningarna och beräkningarna grundade planen och kostnadsberäkningen behöves:

1. Plankarta i åkerskalan 1:4,000 över området med tillhörande ägobeskrivning och hävdeförteckning. Å kartan bör finnas angivna olika ägoslag, ägogränser, vattendrag, förefintliga diken, vägar, hus m. m. Å densamma inritas: en kurva angivande vattenområdets gränser; genom avvägning funna höjdsiffror å marken samt sjöars, vattendrags och mossars djup; föreslagna avloppskanaler och gravar med 2 röda linjer, vallar med gul eller gulbrun linje; de efter avloppen å marken nedslagna avvägningspålarna med nummer; samt fixpunkterna.

2. Profiler över avloppsgravar och vallar: dels i längdprofiler i längdskalan 1:4,000 och höjdskalan 1:100 med angivande av höjdläget hos förut befintliga kanalers och gravars vattenyta, vägar och dammar, hög- och lågvattenytor m. m.; i profilerna införas de å marken vanligen på 100 m. avstånd neddrivna avvägningspålarna och fixpunkterna samt deras höjd över horisontalplanet och slutligen den blivande kanalens bottenlinje med angivande av fallet; dels tvärprofiler i höjdskalan 1:100.

3. Detaljritningar över broar, dammar och andra förekommande fältbyggnader.

4. Betänkande om företagets ändamål och beskaffenhet samt utredning av på företaget inverkande frågor.

5. Kostnadsförslag med grävningslistor, angivande dikenas mått och de olika mellanrummen mellan de utsatta pålarna.

Arbetets utförande. De blivande kanalernas, gravarnas och dammarnas sträckning utstakas och utpålas i marken, i den mån så ej redan skett vid den föregående undersökningen. Nummerpålar nedslås på efter terrängen lämpliga avstånd och avvägas samt förses med påskrift om höjden över den bestämda balanslinjen. Bredden hos graven eller vallen utmärkes genom stickor.

Grävning och sprängning av gravar börjas vid nedre ändan, för att tillrinnande vatten ej må besvära arbetet. Kantlinjen utstakas med en lina. Grävningen utföres med spade, på hård

jord med hjälp av korphacka eller på lös jord skovel. Den upptagna jorden bortföres med tippkärror på plankgångar eller med stjälpvagnar på utlagd fältbana; om den lägges intill graven, bör 1 m. lämnas fri vid kanten. Profilen kontrolleras genom en av smala bräder sammansatt mall, vars ena sida inställes till den bestämda lutningen (doseringen).

Avlingejord. Se Arvejord.

Avloppsledningar. För bortledande av förbrukat vatten, spillvatten från kök, tvätt- och slaktstugor m. fl. ställen, användas inomhus gjutna järnrör, in- och utvändigt strukna med asfaltfernissa; utomhus läggas ledningar i jorden, vilka med jämn, god lutning leda vattnet till ett avlägset dike, samlingsbrunn eller dylik plats. Härtill användas vanligen saltglaserade ler- eller också cementrör av 10 à 20 cm. diameter, beroende på den vattenmängd, som skall bortledas. Rören skola alltid nedläggas på frostfritt djup, på ett underlag av småsten eller grus, och förses med rensbrunn, helst av glaserat lergods på lämplig plats. Krökar böra såvitt möjligt undvikas. A. ha stor hygienisk betydelse, ty utsläppes förorenat vatten intill byggnaden, blir denna plats lätt en härd för flugor o. d. A. för bortledande av flytande spillning i husdjursstallar, se Gödselvattenbrunn.L. N. Gramén.

Avläggare. Avläggning. Se Fortplantning, Förökning.

Avmätning. Se Aptering.

Avrad, årlig avgift i pengar eller varor, som arrendator erlägger till jordägaren. (Se Arrende.) Avkastning av fast egendom.

Avradsdag å landet för arrendeavtal, ifråga om vilka äldre arrendelagstiftning gäller, Thomedag före jul, d. v. s. 21 dec; för andra, arrendeavtal, se Arrende.

Avradsland, i Jämtland och Härjedalen brukad beteckning för jord, som före avvittringen brukats mot avrad till kronan.

Avrensning. Se Frånrensning.

Avrinning. Se Avledning av vatten.

Avräkningsbok. Se Bokföring.

Avrösningsjord kallas, till skillnad från inrösningsjord, jord, som icke är odlad eller anses odlingsvärd, således skogsmark, bergig, och ej odlingsvärd kärrartad mark. Bådadera skola före ett laga skifte till sin utsträckning bestämmas.

Avsining. Se Mjölkavsöndring.

Avslamning. Se Målning.

Avstånd mellan odlade växter bör avpassas dels efter växternas behov av ljus och utrymme samt näring i jorden, dels efter behovet av plats för jordens bearbetning. För att mest möjligt draga gagn av ljuset och näringstillgången i jorden böra växterna i allmänhet stå så glest, att de ej trängas eller ens beröra varandra. Fritt stående plantor växa i regel

i fast jord eller i små avlopp överstiga 2 à 3:1,000.

Strömhastigheten ökas med vattnets djup i ledningen, varför denna, då fallet är svagt, bör grävas med så branta väggar, som är förenligt med dessas bestånd, men vid starkt fall göras bredare och grundare, d. v. s. med svag sidolutning. Denna bör i gravar icke göras större än 1:1, men kan i stora kanaler behöva vara betydligt svagare, ända till 1:3. (Se Dosering.) På grund av dessa förhållanden beräknas efter tillgängliga tabeller gravarnas lämpliga mått enligt förefintliga tabeller, (Se t. ex. Juhlin Dannfelts Handbok i Jordbrukslära 2:a uppl. 1 sid. 220).

För den på de gjorda mätningarna och beräkningarna grundade planen och kostnadsberäkningen behöves:

1. Plankarta i åkerskalan 1:4,000 över området med tillhörande ägobeskrivning och hävdeförteckning. Å kartan bör finnas angivna olika ägoslag, ägogränser, vattendrag, förefintliga diken, vägar, hus m. m. Å densamma inritas: en kurva angivande vattenområdets gränser; genom avvägning funna höjdsiffror å marken samt sjöars, vattendrags och mossars djup; föreslagna avloppskanaler och gravar med 2 röda linjer, vallar med gul eller gulbrun linje; de efter avloppen å marken nedslagna avvägningspålarna med nummer; samt fixpunkterna.

2. Profiler över avloppsgravar och vallar: dels i längdprofiler i längdskalan 1:4,000 och höjdskalan 1:100 med angivande av höjdläget hos förut befintliga kanalers och gravars vattenyta, vägar och dammar, hög- och lågvattenytor m. m.; i profilerna införas de å marken vanligen på 100 m. avstånd neddrivna avvägningspålarna och fixpunkterna samt deras höjd över horisontalplanet och slutligen den blivande kanalens bottenlinje med angivande av fallet; dels tvärprofiler i höjdskalan 1:100.

3. Detaljritningar över broar, dammar och andra förekommande fältbyggnader.

4. Betänkande om företagets ändamål och beskaffenhet samt utredning av på företaget inverkande frågor.

5. Kostnadsförslag med grävningslistor, angivande dikenas mått och de olika mellanrummen mellan de utsatta pålarna.

Arbetets utförande. De blivande kanalernas, gravarnas och dammarnas sträckning utstakas och utpålas i marken, i den mån så ej redan skett vid den föregående undersökningen. Nummerpålar nedslås på efter terrängen lämpliga avstånd och avvägas samt förses med påskrift om höjden över den bestämda balanslinjen. Bredden hos graven eller vallen utmärkes genom stickor.

Grävning och sprängning av gravar börjas vid nedre ändan, för att tillrinnande vatten ej må besvära arbetet. Kantlinjen utstakas med en lina. Grävningen utföres med spade, på hård
jord med hjälp av korphacka eller på lös jord skovel. Den upptagna jorden bortföres med tippkärror på plankgångar eller med stjälpvagnar på utlagd fältbana; om den lägges intill graven, bör 1 m. lämnas fri vid kanten. Profilen kontrolleras genom en av smala bräder sammansatt mall, vars ena sida inställes till den bestämda lutningen (doseringen).

Avlingejord. Se Arvejord.

Avloppsledningar. För bortledande av förbrukat vatten, spillvatten från kök, tvätt- och slaktstugor m. fl. ställen, användas inomhus gjutna järnrör, in- och utvändigt strukna med asfaltfernissa; utomhus läggas ledningar i jorden, vilka med jämn, god lutning leda vattnet till ett avlägset dike, samlingsbrunn eller dylik plats. Härtill användas vanligen saltglaserade ler- eller också cementrör av 10 à 20 cm. diameter, beroende på den vattenmängd, som skall bortledas. Rören skola alltid nedläggas på frostfritt djup, på ett underlag av småsten eller grus, och förses med rensbrunn, helst av glaserat lergods på lämplig plats. Krökar böra såvitt möjligt undvikas. A. ha stor hygienisk betydelse, ty utsläppes förorenat vatten intill byggnaden, blir denna plats lätt en härd för flugor o. d. A. för bortledande av flytande spillning i husdjursstallar, se Gödselvattenbrunn.L. N. Gramén.

Avläggare. Avläggning. Se Fortplantning, Förökning.

Avmätning. Se Aptering.

Avrad, årlig avgift i pengar eller varor, som arrendator erlägger till jordägaren. (Se Arrende.) Avkastning av fast egendom.

Avradsdag å landet för arrendeavtal, ifråga om vilka äldre arrendelagstiftning gäller, Thomedag före jul, d. v. s. 21 dec; för andra, arrendeavtal, se Arrende.

Avradsland, i Jämtland och Härjedalen brukad beteckning för jord, som före avvittringen brukats mot avrad till kronan.

Avrensning. Se Frånrensning.

Avrinning. Se Avledning av vatten.

Avräkningsbok. Se Bokföring.

Avrösningsjord kallas, till skillnad från inrösningsjord, jord, som icke är odlad eller anses odlingsvärd, således skogsmark, bergig, och ej odlingsvärd kärrartad mark. Bådadera skola före ett laga skifte till sin utsträckning bestämmas.

Avsining. Se Mjölkavsöndring.

Avslamning. Se Målning.

Avstånd mellan odlade växter bör avpassas dels efter växternas behov av ljus och utrymme samt näring i jorden, dels efter behovet av plats för jordens bearbetning. För att mest möjligt draga gagn av ljuset och näringstillgången i jorden böra växterna i allmänhet stå så glest, att de ej trängas eller ens beröra varandra. Fritt stående plantor växa i regel

i fast jord eller i små avlopp överstiga 2 à 3:1,000.

Strömhastigheten ökas med vattnets djup i ledningen, varför denna, då fallet är svagt, bör grävas med så branta väggar, som är förenligt med dessas bestånd, men vid starkt fall göras bredare och grundare, d. v. s. med svag sidolutning. Denna bör i gravar icke göras större än 1:1, men kan i stora kanaler behöva vara betydligt svagare, ända till 1:3. (Se Dosering.) På grund av dessa förhållanden beräknas efter tillgängliga tabeller gravarnas lämpliga mått enligt förefintliga tabeller, (Se t. ex. Juhlin Dannfelts Handbok i Jordbrukslära 2:a uppl. 1 sid. 220).

För den på de gjorda mätningarna och beräkningarna grundade planen och kostnadsberäkningen behöves:

1. Plankarta i åkerskalan 1:4,000 över området med tillhörande ägobeskrivning och hävdeförteckning. Å kartan bör finnas angivna olika ägoslag, ägogränser, vattendrag, förefintliga diken, vägar, hus m. m. Å densamma inritas: en kurva angivande vattenområdets gränser; genom avvägning funna höjdsiffror å marken samt sjöars, vattendrags och mossars djup; föreslagna avloppskanaler och gravar med 2 röda linjer, vallar med gul eller gulbrun linje; de efter avloppen å marken nedslagna avvägningspålarna med nummer; samt fixpunkterna.

2. Profiler över avloppsgravar och vallar: dels i längdprofiler i längdskalan 1:4,000 och höjdskalan 1:100 med angivande av höjdläget hos förut befintliga kanalers och gravars vattenyta, vägar och dammar, hög- och lågvattenytor m. m.; i profilerna införas de å marken vanligen på 100 m. avstånd neddrivna avvägningspålarna och fixpunkterna samt deras höjd över horisontalplanet och slutligen den blivande kanalens bottenlinje med angivande av fallet; dels tvärprofiler i höjdskalan 1:100.

3. Detaljritningar över broar, dammar och andra förekommande fältbyggnader.

4. Betänkande om företagets ändamål och beskaffenhet samt utredning av på företaget inverkande frågor.

5. Kostnadsförslag med grävningslistor, angivande dikenas mått och de olika mellanrummen mellan de utsatta pålarna.

Arbetets utförande. De blivande kanalernas, gravarnas och dammarnas sträckning utstakas och utpålas i marken, i den mån så ej redan skett vid den föregående undersökningen. Nummerpålar nedslås på efter terrängen lämpliga avstånd och avvägas samt förses med påskrift om höjden över den bestämda balanslinjen. Bredden hos graven eller vallen utmärkes genom stickor.

Grävning och sprängning av gravar börjas vid nedre ändan, för att tillrinnande vatten ej må besvära arbetet. Kantlinjen utstakas med en lina. Grävningen utföres med spade, på hård jord med hjälp av korphacka eller på lös jord skovel. Den upptagna jorden bortföres med tippkärror på plankgångar eller med stjälpvagnar på utlagd fältbana; om den lägges intill graven, bör 1 m. lämnas fri vid kanten. Profilen kontrolleras genom en av smala bräder sammansatt mall, vars ena sida inställes till den bestämda lutningen (doseringen).

Avlingejord. Se Arvejord.

Avloppsledningar. För bortledande av förbrukat vatten, spillvatten från kök, tvätt- och slaktstugor m. fl. ställen, användas inomhus gjutna järnrör, in- och utvändigt strukna med asfaltfernissa; utomhus läggas ledningar i jorden, vilka med jämn, god lutning leda vattnet till ett avlägset dike, samlingsbrunn eller dylik plats. Härtill användas vanligen saltglaserade ler- eller också cementrör av 10 à 20 cm. diameter, beroende på den vattenmängd, som skall bortledas. Rören skola alltid nedläggas på frostfritt djup, på ett underlag av småsten eller grus, och förses med rensbrunn, helst av glaserat lergods på lämplig plats. Krökar böra såvitt möjligt undvikas. A. ha stor hygienisk betydelse, ty utsläppes förorenat vatten intill byggnaden, blir denna plats lätt en härd för flugor o. d. A. för bortledande av flytande spillning i husdjursstallar, se Gödselvattenbrunn.L. N. Gramén.

Avläggare. Avläggning. Se Fortplantning, Förökning.

Avmätning. Se Aptering.

Avrad, årlig avgift i pengar eller varor, som arrendator erlägger till jordägaren. (Se Arrende.) Avkastning av fast egendom.

Avradsdag å landet för arrendeavtal, ifråga om vilka äldre arrendelagstiftning gäller, Thomedag före jul, d. v. s. 21 dec; för andra, arrendeavtal, se Arrende.

Avradsland, i Jämtland och Härjedalen brukad beteckning för jord, som före avvittringen brukats mot avrad till kronan.

Avrensning. Se Frånrensning.

Avrinning. Se Avledning av vatten.

Avräkningsbok. Se Bokföring.

Avrösningsjord kallas, till skillnad från inrösningsjord, jord, som icke är odlad eller anses odlingsvärd, således skogsmark, bergig, och ej odlingsvärd kärrartad mark. Bådadera skola före ett laga skifte till sin utsträckning bestämmas.

Avsining. Se Mjölkavsöndring.

Avslamning. Se Målning.

Avstånd mellan odlade växter bör avpassas dels efter växternas behov av ljus och utrymme samt näring i jorden, dels efter behovet av plats för jordens bearbetning. För att mest möjligt draga gagn av ljuset och näringstillgången i jorden böra växterna i allmänhet stå så glest, att de ej trängas eller ens beröra varandra. Fritt stående plantor växa i regel

i fast jord eller i små avlopp överstiga 2 à 3:1,000.

Strömhastigheten ökas med vattnets djup i ledningen, varför denna, då fallet är svagt, bör grävas med så branta väggar, som är förenligt med dessas bestånd, men vid starkt fall göras bredare och grundare, d. v. s. med svag sidolutning. Denna bör i gravar icke göras större än 1:1, men kan i stora kanaler behöva vara betydligt svagare, ända till 1:3. (Se Dosering.) På grund av dessa förhållanden beräknas efter tillgängliga tabeller gravarnas lämpliga mått enligt förefintliga tabeller, (Se t. ex. Juhlin Dannfelts Handbok i Jordbrukslära 2:a uppl. 1 sid. 220).

För den på de gjorda mätningarna och beräkningarna grundade planen och kostnadsberäkningen behöves:

1. Plankarta i åkerskalan 1:4,000 över området med tillhörande ägobeskrivning och hävdeförteckning. Å kartan bör finnas angivna olika ägoslag, ägogränser, vattendrag, förefintliga diken, vägar, hus m. m. Å densamma inritas: en kurva angivande vattenområdets gränser; genom avvägning funna höjdsiffror å marken samt sjöars, vattendrags och mossars djup; föreslagna avloppskanaler och gravar med 2 röda linjer, vallar med gul eller gulbrun linje; de efter avloppen å marken nedslagna avvägningspålarna med nummer; samt fixpunkterna.

2. Profiler över avloppsgravar och vallar: dels i längdprofiler i längdskalan 1:4,000 och höjdskalan 1:100 med angivande av höjdläget hos förut befintliga kanalers och gravars vattenyta, vägar och dammar, hög- och lågvattenytor m. m.; i profilerna införas de å marken vanligen på 100 m. avstånd neddrivna avvägningspålarna och fixpunkterna samt deras höjd över horisontalplanet och slutligen den blivande kanalens bottenlinje med angivande av fallet; dels tvärprofiler i höjdskalan 1:100.

3. Detaljritningar över broar, dammar och andra förekommande fältbyggnader.

4. Betänkande om företagets ändamål och beskaffenhet samt utredning av på företaget inverkande frågor.

5. Kostnadsförslag med grävningslistor, angivande dikenas mått och de olika mellanrummen mellan de utsatta pålarna.

Arbetets utförande. De blivande kanalernas, gravarnas och dammarnas sträckning utstakas och utpålas i marken, i den mån så ej redan skett vid den föregående undersökningen. Nummerpålar nedslås på efter terrängen lämpliga avstånd och avvägas samt förses med påskrift om höjden över den bestämda balanslinjen. Bredden hos graven eller vallen utmärkes genom stickor.

Grävning och sprängning av gravar börjas vid nedre ändan, för att tillrinnande vatten ej må besvära arbetet. Kantlinjen utstakas med en lina. Grävningen utföres med spade, på hård jord med hjälp av korphacka eller på lös jord skovel. Den upptagna jorden bortföres med tippkärror på plankgångar eller med stjälpvagnar på utlagd fältbana; om den lägges intill graven, bör 1 m. lämnas fri vid kanten. Profilen kontrolleras genom en av smala bräder sammansatt mall, vars ena sida inställes till den bestämda lutningen (doseringen).

Avlingejord. Se Arvejord.

Avloppsledningar. För bortledande av förbrukat vatten, spillvatten från kök, tvätt- och slaktstugor m. fl. ställen, användas inomhus gjutna järnrör, in- och utvändigt strukna med asfaltfernissa; utomhus läggas ledningar i jorden, vilka med jämn, god lutning leda vattnet till ett avläget dike, samlingsbrunn eller dylik plats. Härtill användas vanligen saltglaserade ler- eller också cementrör av 10 à 20 cm. diameter, beroende på den vattenmängd, som skall bortledas. Rören skola alltid nedläggas på frostfritt djup, på ett underlag av småsten eller grus, och förses med rensbrunn, helst av glaserat lergods på lämplig plats. Krökar böra såvitt möjligt undvikas. A. ha stor hygienisk betydelse, ty utsläppes förorenat vatten intill byggnaden, blir denna plats lätt en härd för flugor o. d. A. för bortledande av flytande spillning i husdjursstallar, se Gödselvattenbrunn.L. N. Gramén.

Avläggare. Avläggning. Se Fortplantning, Förökning.

Avmätning. Se Aptering.

Avrad, årlig avgift i pengar eller varor, som arrendator erlägger till jordägaren. (Se Arrende.) Avkastning av fast egendom.

Avradsdag å landet för arrendeavtal, ifråga om vilka äldre arrendelagstiftning gäller, Thomedag före jul, d. v. s. 21 dec; för andra, arrendeavtal, se Arrende.

Avradsland, i Jämtland och Härjedalen brukad beteckning för jord, som före avvittringen brukats mot avrad till kronan.

Avrensning. Se Frånrensning.

Avrinning. Se Avledning av vatten.

Avräkningsbok. Se Bokföring.

Avrösningsjord kallas, till skillnad från inrösningsjord, jord, som icke är odlad eller anses odlingsvärd, således skogsmark, bergig, och ej odlingsvärd kärrartad mark. Bådadera skola före ett laga skifte till sin utsträckning bestämmas.

Avsining. Se Mjölkavsöndring.

Avslamning. Se Målning.

Avstånd mellan odlade växter bör avpassas dels efter växternas behov av ljus och utrymme samt näring i jorden, dels efter behovet av plats för jordens bearbetning. För att mest möjligt draga gagn av ljuset och näringstillgången i jorden böra växterna i allmänhet stå så glest, att de ej trängas eller ens beröra varandra. Fritt stående plantor växa i regel

i fast jord eller i små avlopp överstiga 2 à 3:1,000.

Strömhastigheten ökas med vattnets djup i ledningen, varför denna, då fallet är svagt, bör grävas med så branta väggar, som är förenligt med dessas bestånd, men vid starkt fall göras bredare och grundare, d. v. s. med svag sidolutning. Denna bör i gravar icke göras större än 1:1, men kan i stora kanaler behöva vara betydligt svagare, ända till 1:3. (Se Dosering.) På grund av dessa förhållanden beräknas efter tillgängliga tabeller gravarnas lämpliga mått enligt förefintliga tabeller, (Se t. ex. Juhlin Dannfelts Handbok i Jordbrukslära 2:a uppl. 1 sid. 220).

För den på de gjorda mätningarna och beräkningarna grundade planen och kostnadsberäkningen behöves:

1. Plankarta i åkerskalan 1:4,000 över området med tillhörande ägobeskrivning och hävdeförteckning. Å kartan bör finnas angivna olika ägoslag, ägogränser, vattendrag, förefintliga diken, vägar, hus m. m. Å densamma inritas: en kurva angivande vattenområdets gränser; genom avvägning funna höjdsiffror å marken samt sjöars, vattendrags och mossars djup; föreslagna avloppskanaler och gravar med 2 röda linjer, vallar med gul eller gulbrun linje; de efter avloppen å marken nedslagna avvägningspålarna med nummer; samt fixpunkterna.

2. Profiler över avloppsgravar och vallar: dels i längdprofiler i längdskalan 1:4,000 och höjdskalan 1:100 med angivande av höjdläget hos förut befintliga kanalers och gravars vattenyta, vägar och dammar, hög- och lågvattenytor m. m.; i profilerna införas de å marken vanligen på 100 m. avstånd neddrivna avvägningspålarna och fixpunkterna samt deras höjd över horisontalplanet och slutligen den blivande kanalens bottenlinje med angivande av fallet; dels tvärprofiler i höjdskalan 1:100.

3. Detaljritningar över broar, dammar och andra förekommande fältbyggnader.

4. Betänkande om företagets ändamål och beskaffenhet samt utredning av på företaget inverkande frågor.

5. Kostnadsförslag med grävningslistor, angivande dikenas mått och de olika mellanrummen mellan de utsatta pålarna.

Arbetets utförande. De blivande kanalernas, gravarnas och dammarnas sträckning utstakas och utpålas i marken, i den mån så ej redan skett vid den föregående undersökningen. Nummerpålar nedslås på efter terrängen lämpliga avstånd och avvägas samt förses med påskrift om höjden över den bestämda balanslinjen. Bredden hos graven eller vallen utmärkes genom stickor.

Grävning och sprängning av gravar börjas vid nedre ändan, för att tillrinnande vatten ej må besvära arbetet. Kantlinjen utstakas med en lina. Grävningen utföres med spade, på hård jord med hjälp av korphacka eller på lös jord skovel. Den upptagna jorden bortföres med tippkärror på plankgångar eller med stjälpvagnar på utlagd fältbana; om den lägges intill graven, bör 1 m. lämnas fri vid kanten. Profilen kontrolleras genom en av smala bräder sammansatt mall, vars ena sida inställes till den bestämda lutningen (doseringen).

Avlingejord. Se Arvejord.

Avloppsledningar. För bortledande av förbrukat vatten, spillvatten från kök, tvätt- och slaktstugor m. fl. ställen, användas inomhus gjutna järnrör, in- och utvändigt strukna med asfaltfernissa; utomhus läggas ledningar i jorden, vilka med jämn, god lutning leda vattnet till ett avläget dike, samlingsbrunn eller dylik plats. Härtill användas vanligen saltglaserade ler- eller också cementrör av 10 à 20 cm. diameter, beroende på den vattenmängd, som skall bortledas. Rören skola alltid nedläggas på frostfritt djup, på ett underlag av småsten eller grus, och förses med rensbrunn, helst av glaserat lergods på lämplig plats. Krökar böra såvitt möjligt undvikas. A. ha stor hygienisk betydelse, ty utsläppes förorenat vatten intill byggnaden, blir denna plats lätt en härd för flugor o. d. A. för bortledande av flytande spillning i husdjursstallar, se Gödselvattenbrunn.L. N. Gramén.

Avläggare. Avläggning. Se Fortplantning, Förökning.

Avmätning. Se Aptering.

Avrad, årlig avgift i pengar eller varor, som arrendator erlägger till jordägaren. (Se Arrende.) Avkastning av fast egendom.

Avradsdag å landet för arrendeavtal, ifråga om vilka äldre arrendelagstiftning gäller, Thomedag före jul, d. v. s. 21 dec; för andra, arrendeavtal, se Arrende.

Avradsland, i Jämtland och Härjedalen brukad beteckning för jord, som före avvittringen brukats mot avrad till kronan.

Avrensning. Se Frånrensning.

Avrinning. Se Avledning av vatten.

Avräkningsbok. Se Bokföring.

Avrösningsjord kallas, till skillnad från inrösningsjord, jord, som icke är odlad eller anses odlingsvärd, således skogsmark, bergig, och ej odlingsvärd kärrartad mark. Bådadera skola före ett laga skifte till sin utsträckning bestämmas.

Avsining. Se Mjölkavsöndring.

Avslamning. Se Målning.

Avstånd mellan odlade växter bör avpassas dels efter växternas behov av ljus och utrymme samt näring i jorden, dels efter behovet av plats för jordens bearbetning. För att mest möjligt draga gagn av ljuset och näringstillgången i jorden böra växterna i allmänhet stå så glest, att de ej trängas eller ens beröra varandra. Fritt stående plantor växa i regel

i fast jord eller i små avlopp överstiga 2 à 3:1,000.

Strömhastigheten ökas med vattnets djup i ledningen, varför denna, då fallet är svagt, bör grävas med så branta väggar, som är förenligt med dessas bestånd, men vid starkt fall göras bredare och grundare, d. v. s. med svag sidolutning. Denna bör i gravar icke göras större än 1:1, men kan i stora kanaler behöva vara betydligt svagare, ända till 1:3. (Se Dosering.) På grund av dessa förhållanden beräknas efter tillgängliga tabeller gravarnas lämpliga mått enligt förefintliga tabeller, (Se t. ex. Juhlin Dannfelts Handbok i Jordbrukslära 2:a uppl. 1 sid. 220).

För den på de gjorda mätningarna och beräkningarna grundade planen och kostnadsberäkningen behöves:

1. Plankarta i åkerskalan 1:4,000 över området med tillhörande ägobeskrivning och hävdeförteckning. Å kartan bör finnas angivna olika ägoslag, ägogränser, vattendrag, förefintliga diken, vägar, hus m. m. Å densamma inritas: en kurva angivande vattenområdets gränser; genom avvägning funna höjdsiffror å marken samt sjöars, vattendrags och mossars djup; föreslagna avloppskanaler och gravar med 2 röda linjer, vallar med gul eller gulbrun linje; de efter avloppen å marken nedslagna avvägningspålarna med nummer; samt fixpunkterna.

2. Profiler över avloppsgravar och vallar: dels i längdprofiler i längdskalan 1:4,000 och höjdskalan 1:100 med angivande av höjdläget hos förut befintliga kanalers och gravars vattenyta, vägar och dammar, hög- och lågvattenytor m. m.; i profilerna införas de å marken vanligen på 100 m. avstånd neddrivna avvägningspålarna och fixpunkterna samt deras höjd över horisontalplanet och slutligen den blivande kanalens bottenlinje med angivande av fallet; dels tvärprofiler i höjdskalan 1:100.

3. Detaljritningar över broar, dammar och andra förekommande fältbyggnader.

4. Betänkande om företagets ändamål och beskaffenhet samt utredning av på företaget inverkande frågor.

5. Kostnadsförslag med grävningslistor, angivande dikenas mått och de olika mellanrummen mellan de utsatta pålarna.

Arbetets utförande. De blivande kanalernas, gravarnas och dammarnas sträckning utstakas och utpålas i marken, i den mån så ej redan skett vid den föregående undersökningen. Nummerpålar nedslås på efter terrängen lämpliga avstånd och avvägas samt förses med påskrift om höjden över den bestämda balanslinjen. Bredden hos graven eller vallen utmärkes genom stickor.

Grävning och sprängning av gravar börjas vid nedre ändan, för att tillrinnande vatten ej må besvära arbetet. Kantlinjen utstakas med en lina. Grävningen utföres med spade, på hård jord med hjälp av korphacka eller på lös jord skovel. Den upptagna jorden bortföres med tippkärror på plankgångar eller med stjälpvagnar på utlagd fältbana; om den lägges intill graven, bör 1 m. lämnas fri vid kanten. Profilen kontrolleras genom en av smala bräder sammansatt mall, vars ena sida inställes till den bestämda lutningen (doseringen).

Avlingejord. Se Arvejord.

Avloppsledningar. För bortledande av förbrukat vatten, spillvatten från kök, tvätt- och slaktstugor m. fl. ställen, användas inomhus gjutna järnrör, in- och utvändigt strukna med asfaltfernissa; utomhus läggas ledningar i jorden, vilka med jämn, god lutning leda vattnet till ett avlägset dike, samlingsbrunn eller dylik plats. Härtill användas vanligen saltglaserade ler- eller också cementrör av 10 à 20 cm. diameter, beroende på den vattenmängd, som skall bortledas. Rören skola alltid nedläggas på frostfritt djup, på ett underlag av småsten eller grus, och förses med rensbrunn, helst av glaserat lergods på lämplig plats. Krökar böra såvitt möjligt undvikas. A. ha stor hygienisk betydelse, ty utsläppes förorenat vatten intill byggnaden, blir denna plats lätt en härd för flugor o. d. A. för bortledande av flytande spillning i husdjursstallar, se Gödselvattenbrunn.L. N. Gramén.

Avläggare. Avläggning. Se Fortplantning, Förökning.

Avmätning. Se Aptering.

Avrad, årlig avgift i pengar eller varor, som arrendator erlägger till jordägaren. (Se Arrende.) Avkastning av fast egendom.

Avradsdag å landet för arrendeavtal, ifråga om vilka äldre arrendelagstiftning gäller, Thomedag före jul, d. v. s. 21 dec; för andra, arrendeavtal, se Arrende.

Avradsland, i Jämtland och Härjedalen brukad beteckning för jord, som före avvittringen brukats mot avrad till kronan.

Avrensning. Se Frånrensning.

Avrinning. Se Avledning av vatten.

Avräkningsbok. Se Bokföring.

Avrösningsjord kallas, till skillnad från inrösningsjord, jord, som icke är odlad eller anses odlingsvärd, således skogsmark, bergig, och ej odlingsvärd kärrartad mark. Bådadera skola före ett laga skifte till sin utsträckning bestämmas.

Avsining. Se Mjölkavsöndring.

Avslamning. Se Målning.

Avstånd mellan odlade växter bör avpassas dels efter växternas behov av ljus och utrymme samt näring i jorden, dels efter behovet av plats för jordens bearbetning. För att mest möjligt draga gagn av ljuset och näringstillgången i jorden böra växterna i allmänhet stå så glest, att de ej trängas eller ens beröra varandra. Fritt stående plantor växa i regel

i fast jord eller i små avlopp överstiga 2 à 3:1,000.

Strömhastigheten ökas med vattnets djup i ledningen, varför denna, då fallet är svagt, bör grävas med så branta väggar, som är förenligt med dessas bestånd, men vid starkt fall göras bredare och grundare, d. v. s. med svag sidolutning. Denna bör i gravar icke göras större än 1:1, men kan i stora kanaler behöva vara betydligt svagare, ända till 1:3. (Se Dosering.) På grund av dessa förhållanden beräknas efter tillgängliga tabeller gravarnas lämpliga mått enligt förefintliga tabeller, (Se t. ex. Juhlin Dannfelts Handbok i Jordbrukslära 2:a uppl. 1 sid. 220).

För den på de gjorda mätningarna och beräkningarna grundade planen och kostnadsberäkningen behöves:

1. Plankarta i åkerskalan 1:4,000 över området med tillhörande ägobeskrivning och hävdeförteckning. Å kartan bör finnas angivna olika ägoslag, ägogränser, vattendrag, förefintliga diken, vägar, hus m. m. Å densamma inritas: en kurva angivande vattenområdets gränser; genom avvägning funna höjdsiffror å marken samt sjöars, vattendrags och mossars djup; föreslagna avloppskanaler och gravar med 2 röda linjer, vallar med gul eller gulbrun linje; de efter avloppen å marken nedslagna avvägningspålarna med nummer; samt fixpunkterna.

2. Profiler över avloppsgravar och vallar: dels i längdprofiler i längdskalan 1:4,000 och höjdskalan 1:100 med angivande av höjdläget hos förut befintliga kanalers och gravars vattenyta, vägar och dammar, hög- och lågvattenytor m. m.; i profilerna införas de å marken vanligen på 100 m. avstånd neddrivna avvägningspålarna och fixpunkterna samt deras höjd över horisontalplanet och slutligen den blivande kanalens bottenlinje med angivande av fallet; dels tvärprofiler i höjdskalan 1:100.

3. Detaljritningar över broar, dammar och andra förekommande fältbyggnader.

4. Betänkande om företagets ändamål och beskaffenhet samt utredning av på företaget inverkande frågor.

5. Kostnadsförslag med grävningslistor, angivande dikenas mått och de olika mellanrummen mellan de utsatta pålarna.

Arbetets utförande. De blivande kanalernas, gravarnas och dammarnas sträckning utstakas och utpålas i marken, i den mån så ej redan skett vid den föregående undersökningen. Nummerpålar nedslås på efter terrängen lämpliga avstånd och avvägas samt förses med påskrift om höjden över den bestämda balanslinjen. Bredden hos graven eller vallen utmärkes genom stickor.

Grävning och sprängning av gravar börjas vid nedre ändan, för att tillrinnande vatten ej må besvära arbetet. Kantlinjen utstakas med en lina. Grävningen utföres med spade, på hård jord med hjälp av korphacka eller på lös jord skovel. Den upptagna jorden bortföres med tippkärror på plankgångar eller med stjälpvagnar på utlagd fältbana; om den lägges intill graven, bör 1 m. lämnas fri vid kanten. Profilen kontrolleras genom en av smala bräder sammansatt mall, vars ena sida inställes till den bestämda lutningen (doseringen).

Avlingejord. Se Arvejord.

Avloppsledningar. För bortledande av förbrukat vatten, spillvatten från kök, tvätt- och slaktstugor m. fl. ställen, användas inomhus gjutna järnrör, in- och utvändigt strukna med asfaltfernissa; utomhus läggas ledningar i jorden, vilka med jämn, god lutning leda vattnet till ett avlägset dike, samlingsbrunn eller dylik plats. Härtill användas vanligen saltglaserade ler- eller också cementrör av 10 à 20 cm. diameter, beroende på den vattenmängd, som skall bortledas. Rören skola alltid nedläggas på frostfritt djup, på ett underlag av småsten eller grus, och förses med rensbrunn, helst av glaserat lergods på lämplig plats. Krökar böra såvitt möjligt undvikas. A. ha stor hygienisk betydelse, ty utsläppes förorenat vatten intill byggnaden, blir denna plats lätt en härd för flugor o. d. A. för bortledande av flytande spillning i husdjursstallar, se Gödselvattenbrunn.L. N. Gramén.

Avläggare. Avläggning. Se Fortplantning, Förökning.

Avmätning. Se Aptering.

Avrad, årlig avgift i pengar eller varor, som arrendator erlägger till jordägaren. (Se Arrende.) Avkastning av fast egendom.

Avradsdag å landet för arrendeavtal, ifråga om vilka äldre arrendelagstiftning gäller, Thomedag före jul, d. v. s. 21 dec; för andra, arrendeavtal, se Arrende.

Avradsland, i Jämtland och Härjedalen brukad beteckning för jord, som före avvittringen brukats mot avrad till kronan.

Avrensning. Se Frånrensning.

Avrinning. Se Avledning av vatten.

Avräkningsbok. Se Bokföring.

Avrösningsjord kallas, till skillnad från inrösningsjord, jord, som icke är odlad eller anses odlingsvärd, således skogsmark, bergig, och ej odlingsvärd kärrartad mark. Bådadera skola före ett laga skifte till sin utsträckning bestämmas.

Avsining. Se Mjölkavsöndring.

Avslamning. Se Målning.

Avstånd mellan odlade växter bör avpassas dels efter växternas behov av ljus och utrymme samt näring i jorden, dels efter behovet av plats för jordens bearbetning. För att mest möjligt draga gagn av ljuset och näringstillgången i jorden böra växterna i allmänhet stå så glest, att de ej trängas eller ens beröra varandra. Fritt stående plantor växa i regel

i fast jord eller i små avlopp överstiga 2 à 3:1,000.

Strömhastigheten ökas med vattnets djup i ledningen, varför denna, då fallet är svagt, bör grävas med så branta väggar, som är förenligt med dessas bestånd, men vid starkt fall göras bredare och grundare, d. v. s. med svag sidolutning. Denna bör i gravar icke göras större än 1:1, men kan i stora kanaler behöva vara betydligt svagare, ända till 1:3. (Se Dosering.) På grund av dessa förhållanden beräknas efter tillgängliga tabeller gravarnas lämpliga mått enligt förefintliga tabeller, (Se t. ex. Juhlin Dannfelts Handbok i Jordbrukslära 2:a uppl. 1 sid. 220).

För den på de gjorda mätningarna och beräkningarna grundade planen och kostnadsberäkningen behöves:

1. Plankarta i åkerskalan 1:4,000 över området med tillhörande ägobeskrivning och hävdeförteckning. Å kartan bör finnas angivna olika ägoslag, ägogränser, vattendrag, förefintliga diken, vägar, hus m. m. Å densamma inritas: en kurva angivande vattenområdets gränser; genom avvägning funna höjdsiffror å marken samt sjöars, vattendrags och mossars djup; föreslagna avloppskanaler och gravar med 2 röda linjer, vallar med gul eller gulbrun linje; de efter avloppen å marken nedslagna avvägningspålarna med nummer; samt fixpunkterna.

2. Profiler över avloppsgravar och vallar: dels i längdprofiler i längdskalan 1:4,000 och höjdskalan 1:100 med angivande av höjdläget hos förut befintliga kanalers och gravars vattenyta, vägar och dammar, hög- och lågvattenytor m. m.; i profilerna införas de å marken vanligen på 100 m. avstånd neddrivna avvägningspålarna och fixpunkterna samt deras höjd över horisontalplanet och slutligen den blivande kanalens bottenlinje med angivande av fallet; dels tvärprofiler i höjdskalan 1:100.

3. Detaljritningar över broar, dammar och andra förekommande fältbyggnader.

4. Betänkande om företagets ändamål och beskaffenhet samt utredning av på företaget inverkande frågor.

5. Kostnadsförslag med grävningslistor, angivande dikenas mått och de olika mellanrummen mellan de utsatta pålarna.

Arbetets utförande. De blivande kanalernas, gravarnas och dammarnas sträckning utstakas och utpålas i marken, i den mån så ej redan skett vid den föregående undersökningen. Nummerpålar nedslås på efter terrängen lämpliga avstånd och avvägas samt förses med påskrift om höjden över den bestämda balanslinjen. Bredden hos graven eller vallen utmärkes genom stickor.

Grävning och sprängning av gravar börjas vid nedre ändan, för att tillrinnande vatten ej må besvära arbetet. Kantlinjen utstakas med en lina. Grävningen utföres med spade, på hård jord med hjälp av korphacka eller på lös jord skovel. Den upptagna jorden bortföres med tippkärror på plankgångar eller med stjälpvagnar på utlagd fältbana; om den lägges intill graven, bör 1 m. lämnas fri vid kanten. Profilen kontrolleras genom en av smala bräder sammansatt mall, vars ena sida inställes till den bestämda lutningen (doseringen).

Avlingejord. Se Arvejord.

Avloppsledningar. För bortledande av förbrukat vatten, spillvatten från kök, tvätt- och slaktstugor m. fl. ställen, användas inomhus gjutna järnrör, in- och utvändigt strukna med asfaltfernissa; utomhus läggas ledningar i jorden, vilka med jämn, god lutning leda vattnet till ett avlägset dike, samlingsbrunn eller dylik plats. Härtill användas vanligen saltglaserade ler- eller också cementrör av 10 à 20 cm. diameter, beroende på den vattenmängd, som skall bortledas. Rören skola alltid nedläggas på frostfritt djup, på ett underlag av småsten eller grus, och förses med rensbrunn, helst av glaserat lergods på lämplig plats. Krökar böra såvitt möjligt undvikas. A. ha stor hygienisk betydelse, ty utsläppes förorenat vatten intill byggnaden, blir denna plats lätt en härd för flugor o. d. A. för bortledande av flytande spillning i husdjursstallar, se Gödselvattenbrunn.L. N. Gramén.

Avläggare. Avläggning. Se Fortplantning, Förökning.

Avmätning. Se Aptering.

Avrad, årlig avgift i pengar eller varor, som arrendator erlägger till jordägaren. (Se Arrende.) Avkastning av fast egendom.

Avradsdag å landet för arrendeavtal, ifråga om vilka äldre arrendelagstiftning gäller, Thomedag före jul, d. v. s. 21 dec; för andra, arrendeavtal, se Arrende.

Avradsland, i Jämtland och Härjedalen brukad beteckning för jord, som före avvittringen brukats mot avrad till kronan.

Avrensning. Se Frånrensning.

Avrinning. Se Avledning av vatten.

Avräkningsbok. Se Bokföring.

Avrösningsjord kallas, till skillnad från inrösningsjord, jord, som icke är odlad eller anses odlingsvärd, således skogsmark, bergig, och ej odlingsvärd kärrartad mark. Bådadera skola före ett laga skifte till sin utsträckning bestämmas.

Avsining. Se Mjölkavsöndring.

Avslamning. Se Målning.

Avstånd mellan odlade växter bör avpassas dels efter växternas behov av ljus och utrymme samt näring i jorden, dels efter behovet av plats för jordens bearbetning. För att mest möjligt draga gagn av ljuset och näringstillgången i jorden böra växterna i allmänhet stå så glest, att de ej trängas eller ens beröra varandra. Fritt stående plantor växa i regel

i fast jord eller i små avlopp överstiga 2 à 3:1,000.

Strömhastigheten ökas med vattnets djup i ledningen, varför denna, då fallet är svagt, bör grävas med så branta väggar, som är förenligt med dessas bestånd, men vid starkt fall göras bredare och grundare, d. v. s. med svag sidolutning. Denna bör i gravar icke göras större än 1:1, men kan i stora kanaler behöva vara betydligt svagare, ända till 1:3. (Se Dosering.) På grund av dessa förhållanden beräknas efter tillgängliga tabeller gravarnas lämpliga mått enligt förefintliga tabeller, (Se t. ex. Juhlin Dannfelts Handbok i Jordbrukslära 2:a uppl. 1 sid. 220).

För den på de gjorda mätningarna och beräkningarna grundade planen och kostnadsberäkningen behöves:

1. Plankarta i åkerskalan 1:4,000 över området med tillhörande ägobeskrivning och hävdeförteckning. Å kartan bör finnas angivna olika ägoslag, ägogränser, vattendrag, förefintliga diken, vägar, hus m. m. Å densamma inritas: en kurva angivande vattenområdets gränser; genom avvägning funna höjdsiffror å marken samt sjöars, vattendrags och mossars djup; föreslagna avloppskanaler och gravar med 2 röda linjer, vallar med gul eller gulbrun linje; de efter avloppen å marken nedslagna avvägningspålarna med nummer; samt fixpunkterna.

2. Profiler över avloppsgravar och vallar: dels i längdprofiler i längdskalan 1:4,000 och höjdskalan 1:100 med angivande av höjdläget hos förut befintliga kanalers och gravars vattenyta, vägar och dammar, hög- och lågvattenytor m. m.; i profilerna införas de å marken vanligen på 100 m. avstånd neddrivna avvägningspålarna och fixpunkterna samt deras höjd över horisontalplanet och slutligen den blivande kanalens bottenlinje med angivande av fallet; dels tvärprofiler i höjdskalan 1:100.

3. Detaljritningar över broar, dammar och andra förekommande fältbyggnader.

4. Betänkande om företagets ändamål och beskaffenhet samt utredning av på företaget inverkande frågor.

5. Kostnadsförslag med grävningslistor, angivande dikenas mått och de olika mellanrummen mellan de utsatta pålarna.

Arbetets utförande. De blivande kanalernas, gravarnas och dammarnas sträckning utstakas och utpålas i marken, i den mån så ej redan skett vid den föregående undersökningen. Nummerpålar nedslås på efter terrängen lämpliga avstånd och avvägas samt förses med påskrift om höjden över den bestämda balanslinjen. Bredden hos graven eller vallen utmärkes genom stickor.

Grävning och sprängning av gravar börjas vid nedre ändan, för att tillrinnande vatten ej må besvära arbetet. Kantlinjen utstakas med en lina. Grävningen utföres med spade, på hård jord med hjälp av korphacka eller på lös jord skovel. Den upptagna jorden bortföres med tippkärror på plankgångar eller med stjälpvagnar på utlagd fältbana; om den lägges intill graven, bör 1 m. lämnas fri vid kanten. Profilen kontrolleras genom en av smala bräder sammansatt mall, vars ena sida inställes till den bestämda lutningen (doseringen).

Avlingejord. Se Arvejord.

Avloppsledningar. För bortledande av förbrukat vatten, spillvatten från kök, tvätt- och slaktstugor m. fl. ställen, användas inomhus gjutna järnrör, in- och utvändigt strukna med asfaltfernissa; utomhus läggas ledningar i jorden, vilka med jämn, god lutning leda vattnet till ett avlägset dike, samlingsbrunn eller dylik plats. Härtill användas vanligen saltglaserade ler- eller också cementrör av 10 à 20 cm. diameter, beroende på den vattenmängd, som skall bortledas. Rören skola alltid nedläggas på frostfritt djup, på ett underlag av småsten eller grus, och förses med rensbrunn, helst av glaserat lergods på lämplig plats. Krökar böra såvitt möjligt undvikas. A. ha stor hygienisk betydelse, ty utsläppes förorenat vatten intill byggnaden, blir denna plats lätt en härd för flugor o. d. A. för bortledande av flytande spillning i husdjursstallar, se Gödselvattenbrunn.L. N. Gramén.

Avläggare. Avläggning. Se Fortplantning, Förökning.

Avmätning. Se Aptering.

Avrad, årlig avgift i pengar eller varor, som arrendator erlägger till jordägaren. (Se Arrende.) Avkastning av fast egendom.

Avradsdag å landet för arrendeavtal, ifråga om vilka äldre arrendelagstiftning gäller, Thomedag före jul, d. v. s. 21 dec; för andra, arrendeavtal, se Arrende.

Avradsland, i Jämtland och Härjedalen brukad beteckning för jord, som före avvittringen brukats mot avrad till kronan.

Avrensning. Se Frånrensning.

Avrinning. Se Avledning av vatten.

Avräkningsbok. Se Bokföring.

Avrösningsjord kallas, till skillnad från inrösningsjord, jord, som icke är odlad eller anses odlingsvärd, således skogsmark, bergig, och ej odlingsvärd kärrartad mark. Bådadera skola före ett laga skifte till sin utsträckning bestämmas.

Avsining. Se Mjölkavsöndring.

Avslamning. Se Målning.

Avstånd mellan odlade växter bör avpassas dels efter växternas behov av ljus och utrymme samt näring i jorden, dels efter behovet av plats för jordens bearbetning. För att mest möjligt draga gagn av ljuset och näringstillgången i jorden böra växterna i allmänhet stå så glest, att de ej trängas eller ens beröra varandra. Fritt stående plantor växa i regel

i fast jord eller i små avlopp överstiga 2 à 3:1,000.

Strömhastigheten ökas med vattnets djup i ledningen, varför denna, då fallet är svagt, bör grävas med så branta väggar, som är förenligt med dessas bestånd, men vid starkt fall göras bredare och grundare, d. v. s. med svag sidolutning. Denna bör i gravar icke göras större än 1:1, men kan i stora kanaler behöva vara betydligt svagare, ända till 1:3. (Se Dosering.) På grund av dessa förhållanden beräknas efter tillgängliga tabeller gravarnas lämpliga mått enligt förefintliga tabeller, (Se t. ex. Juhlin Dannfelts Handbok i Jordbrukslära 2:a uppl. 1 sid. 220).

För den på de gjorda mätningarna och beräkningarna grundade planen och kostnadsberäkningen behöves:

1. Plankarta i åkerskalan 1:4,000 över området med tillhörande ägobeskrivning och hävdeförteckning. Å kartan bör finnas angivna olika ägoslag, ägogränser, vattendrag, förefintliga diken, vägar, hus m. m. Å densamma inritas: en kurva angivande vattenområdets gränser; genom avvägning funna höjdsiffror å marken samt sjöars, vattendrags och mossars djup; föreslagna avloppskanaler och gravar med 2 röda linjer, vallar med gul eller gulbrun linje; de efter avloppen å marken nedslagna avvägningspålarna med nummer; samt fixpunkterna.

2. Profiler över avloppsgravar och vallar: dels i längdprofiler i längdskalan 1:4,000 och höjdskalan 1:100 med angivande av höjdläget hos förut befintliga kanalers och gravars vattenyta, vägar och dammar, hög- och lågvattenytor m. m.; i profilerna införas de å marken vanligen på 100 m. avstånd neddrivna avvägningspålarna och fixpunkterna samt deras höjd över horisontalplanet och slutligen den blivande kanalens bottenlinje med angivande av fallet; dels tvärprofiler i höjdskalan 1:100.

3. Detaljritningar över broar, dammar och andra förekommande fältbyggnader.

4. Betänkande om företagets ändamål och beskaffenhet samt utredning av på företaget inverkande frågor.

5. Kostnadsförslag med grävningslistor, angivande dikenas mått och de olika mellanrummen mellan de utsatta pålarna.

Arbetets utförande. De blivande kanalernas, gravarnas och dammarnas sträckning utstakas och utpålas i marken, i den mån så ej redan skett vid den föregående undersökningen. Nummerpålar nedslås på efter terrängen lämpliga avstånd och avvägas samt förses med påskrift om höjden över den bestämda balanslinjen. Bredden hos graven eller vallen utmärkes genom stickor.

Grävning och sprängning av gravar börjas vid nedre ändan, för att tillrinnande vatten ej må besvära arbetet. Kantlinjen utstakas med en lina. Grävningen utföres med spade, på hård jord med hjälp av korphacka eller på lös jord skovel. Den upptagna jorden bortföres med tippkärror på plankgångar eller med stjälpvagnar på utlagd fältbana; om den lägges intill graven, bör 1 m. lämnas fri vid kanten. Profilen kontrolleras genom en av smala bräder sammansatt mall, vars ena sida inställes till den bestämda lutningen (doseringen).

Avlingejord. Se Arvejord.

Avloppsledningar. För bortledande av förbrukat vatten, spillvatten från kök, tvätt- och slaktstugor m. fl. ställen, användas inomhus gjutna järnrör, in- och utvändigt strukna med

asfaltfernissa; utomhus läggas ledningar i jorden, vilka med jämn, god lutning leda vattnet till ett avlägset dike, samlingsbrunn eller dylik plats. Härtill användas vanligen saltglaserade ler- eller också cementrör av 10 à 20 cm. diameter, beroende på den vattenmängd, som skall bortledas. Rören skola alltid nedläggas på frostfritt djup, på ett underlag av småsten eller grus, och förses med rensbrunn, helst av glaserat lergods på lämplig plats. Krökar böra såvitt möjligt undvikas. A. ha stor hygienisk betydelse, ty utsläppes förorenat vatten intill byggnaden, blir denna plats lätt en härd för flugor o. d. A. för bortledande av flytande spillning i husdjursstallar, se Gödselvattenbrunn.L. N. Gramén.

Avläggare. Avläggning. Se Fortplantning, Förökning.

Avmätning. Se Aptering.

Avrad, årlig avgift i pengar eller varor, som arrendator erlägger till jordägaren. (Se Arrende.) Avkastning av fast egendom.

Avradsdag å landet för arrendeavtal, ifråga om vilka äldre arrendelagstiftning gäller, Thomedag före jul, d. v. s. 21 dec; för andra, arrendeavtal, se Arrende.

Avradsland, i Jämtland och Härjedalen brukad beteckning för jord, som före avvittringen brukats mot avrad till kronan.

Avrensning. Se Frånrensning.

Avrinning. Se Avledning av vatten.

Avräkningsbok. Se Bokföring.

Avrösningsjord kallas, till skillnad från inrösningsjord, jord, som icke är odlad eller anses odlingsvärd, således skogsmark, bergig, och ej odlingsvärd kärrartad mark. Bådadera skola före ett laga skifte till sin utsträckning bestämmas.

Avsining. Se Mjölkavsöndring.

Avslamning. Se Målning.

Avstånd mellan odlade växter bör avpassas dels efter växternas behov av ljus och utrymme samt näring i jorden, dels efter behovet av plats för jordens bearbetning. För att mest möjligt draga gagn av ljuset och näringstillgången i jorden böra växterna i allmänhet stå så glest, att de ej trängas eller ens beröra varandra. Fritt stående plantor växa i regel

starkare och lämna större avkastning än sådana, som stå så tätt, att de tränga eller skugga varandra. Genom tätare ställning minskas assimilationen och växtmassans tillväxt, men i allmänhet ej i fullt samma mån som utrymmet minskas, utan vid odling av rotfrukter och andra radsådda växter, erhålles i allmänhet större avkastning per ytenhet, om plantorna stå så tätt, att de bilda ett slutet bestånd, i synnerhet som rötternas liksom potatisknölarnas vattenhalt då blir lägre än hos fristående plantor. Ett tätt bestånd i sädesåkern ökar dock faran för liggsäd. För att kunna giva jorden en önskvärd bearbetning under växttiden måste dock utrymmet mellan raderna vara ej alltför trångt; för hästhackning fordras ett avstånd av minst 40, hellre 45 cm., vilket därför är det vanliga avståndet, där hästhackning skall ske. Handhackning kan ske vid 20—25 cm. avstånd, som alltså bör vara minsta avståndet för radsådd säd och andra växter, som skola handhackas.

Beträffande fruktträd gäller, att en fullständigt fri ställning gynnar fruktens utbildning, och fruktträd böra därför aldrig planteras så tätt, att träden trängas; därtill kommer, att man vid gles plantering bättre kan tillgodogöra jorden för underkulturer och bearbeta den mellan träden med hästkraft. Vid planteringen bör avståndet avmätas efter den plats träden efter dessa grunder böra hava som fullt utvuxna (jfr Fruktodling).

Även vid skogsskötsel har avståndet mellan träden stor betydelse. Under uppväxten bör beståndet vara jämförelsevis tätt, för att stammarna må bliva raka, högvuxna samt rensa sig från grenar, men genom upprepade gallringar sörjes för att trädens kronor alltid må hava rik tillgång på ljus, för att tillväxten av virkesmassan må bliva så stor som möjligt. Även vid jordens beskaffenhet bör härvid fästas avseende, så att beståndet bör vara glesare på mager jord än på näringsrik. Se Beståndsvård.

Avstybbning. Se Bränntorv, Träkol.

Avsugning. Se Förökning.

Avsvampning eller behandling av utsäde för att befria det från smitta av vissa skadesvampar.

Mot sot började man för långt tillbaka sedan att beta utsädet med salt vatten, kalkvatten, alunlösning m. m. och i slutet av 1700-talet med kopparvitriol, vilket alltjämt mycket användes för detta ändamål, särskilt mot stinksot eller brand hos vete. Olika sätt för betningen hava föreslagits. Tidigare har mest brukats att efter Julius Kühns metod nedsänka säden under 12 timmar i $^1/_2$ procents lösning av kopparvitriol, men då detta starkt nedsatte groningskraften hos säden, särdeles om denna var hårt tröskad, har man numera övergått att, enligt Linharts förslag, använda en lindrigare betning med 1 % lösning. Denna beredes genom att en avvägd mängd vitriol upplöses i en mindre mängd varmt vatten i ett träkärl, varefter så mycket vatten tillsättes, att lösningen får nämnda styrka.

Om hela brandkorn ej förekomma i säden i större antal, utbredes denna på ett golv och överstrilas först med hälften av den erforderliga mängden lösning, 150 gram kopparvitriol i 15 l. vatten; därefter omskovlas sädeshögen, varefter återstoden av lösningen påstrilas och åter omskovlas noga, så att alla kärnor bliva våta. Sedan hålles säden täckt med i vitriollösningen dränkta säckar under omkring 10 timmar, varefter den utbredes till torkning. Då i utsädet förekommer riklig inblandning av brandkorn, förfares på följande sätt. Man använder två träkar, nedtill försedda med avlopp, som på insidan täckas med mässingsnät samt kunna slutas med en träpropp. Det ena karet ställes högre än det andra, så att dess innehåll kan avtappas i detta. Utsädet och betningsvätskan hälles i det övre karet, varefter omröres under 4—5 minuter, så att brandkornen flyta upp. De avskummas genast och betningsvätskan får nedrinna i det nedre karet, i vilket utsäde förut är inlagt, varefter de båda karen få byta plats.

Formalin har under senaste 20 åren varit mycket använt till betning mot sot. Olika stark lösning användes för olika sädesslag. På 100 kg. säd användes 15 liter lösning, beredd av $^1/_4$ l. färsk 40 % formalin i 100 l. vatten för vete men i 50 l. vatten för korn och havre. Säden nedsänkes i vätskan under omröring under 15 min., eller ock kan den över strilas noga med vätskan, som bör vara klar och ej grumlig, och omskovlas, såsom ovan sagts. Formalinbetningen är mycket verksam mot sot. Nedsänkning i vätskan har lämnat bättre resultat än överstrilning. Efter betningen utbredes säden att torka, helst i solljus.

Sublimat och uspulun äro två kvicksilverpreparat, som också under senare tid i utlandet varit mycket använda som avsvampningsvätskor, särdeles mot snömögel hos råg (se Snömögel). Uspulun finnes i handeln, men sublimat kan på grund av giftstadgans bestämmelser hos oss ej erhållas för detta ändamål. Även uspulun verkar bättre vid nedsänkning än vid överstrilning. Till betning av 100 kg. säd fordras ungefär 80 l. vätska med 2.5 g. uspulun pr. l. Vätskan kan användas flera gånger men försvagas då, varför vid tillsats av ny vätska vid andra och följande betningen bör tillsättas 3.5 g. uspulun pr. l. vatten. Betningen förtgår en timme.

A. med varmt vatten användes mot flygsot hos vete och korn samt strimsjuka hos korn (se Sot, Strimsjuka). Utsädet stöpes härvid först i 3 timmar i kallt vatten och får sedan stå fuktigt i säckar i 10 timmar. Därefter neddoppas säden under 5 minuter 20 gånger i varmt vatten, som vid betning av

starkare och lämna större avkastning än sådana, som stå så tätt, att de tränga eller skugga varandra. Genom tätare ställning minskas assimilationen och växtmassans tillväxt, men i allmänhet ej i fullt samma mån som utrymmet minskas, utan vid odling av rotfrukter och andra radsådda växter, erhålles i allmänhet större avkastning per ytenhet, om plantorna stå så tätt, att de bilda ett slutet bestånd, i synnerhet som rötternas liksom potatisknölarnas vattenhalt då blir lägre än hos fristående plantor. Ett tätt bestånd i sädesåkern ökar dock faran för liggsäd. För att kunna giva jorden en önskvärd bearbetning under växttiden måste dock utrymmet mellan raderna vara ej alltför trångt; för hästhackning fordras ett avstånd av minst 40, hellre 45 cm., vilket därför är det vanliga avståndet, där hästhackning skall ske. Handhackning kan ske vid 20—25 cm. avstånd, som alltså bör vara minsta avståndet för radsådd säd och andra växter, som skola handhackas.

Beträffande fruktträd gäller, att en fullständigt fri ställning gynnar fruktens utbildning, och fruktträd böra därför aldrig planteras så tätt, att träden trängas; därtill kommer, att man vid gles plantering bättre kan tillgodogöra jorden för underkulturer och bearbeta den mellan träden med hästkraft. Vid planteringen bör avståndet avmätas efter den plats träden efter dessa grunder böra hava som fullt utvuxna (jfr Fruktodling).

Även vid skogsskötsel har avståndet mellan träden stor betydelse. Under uppväxten bör beståndet vara jämförelsevis tätt, för att stammarna må bliva raka, högvuxna samt rensa sig från grenar, men genom upprepade gallringar sörjes för att trädens kronor alltid må hava rik tillgång på ljus, för att tillväxten av virkesmassan må bliva så stor som möjligt. Även vid jordens beskaffenhet bör härvid fästas avseende, så att beståndet bör vara glesare på mager jord än på näringsrik. Se Beståndsvård.

Avstybbning. Se Bränntorv, Träkol.

Avsugning. Se Förökning.

Avsvampning eller behandling av utsäde för att befria det från smitta av vissa skadesvampar.

Mot sot började man för långt tillbaka sedan att beta utsädet med salt vatten, kalkvatten, alunlösning m. m. och i slutet av 1700-talet med kopparvitriol, vilket alltjämt mycket användes för detta ändamål, särskilt mot stinksot eller brand hos vete. Olika sätt för betningen hava föreslagits. Tidigare har mest brukats att efter Julius Kühns metod nedsänka säden under 12 timmar i $^{1}/_{2}$ procents lösning av kopparvitriol, men då detta starkt nedsatte groningskraften hos säden, särdeles om denna var hårt tröskad, har man numera övergått att, enligt Linharts förslag, använda en lindrigare betning med 1 % lösning. Denna beredes genom att en avvägd mängd vitriol upplöses i en mindre mängd varmt vatten i ett träkärl, varefter så mycket vatten tillsättes, att lösningen får nämnda styrka.

Om hela brandkorn ej förekomma i säden i större antal, utbredes denna på ett golv och överstrilas först med hälften av den erforderliga mängden lösning, 150 gram kopparvitriol i 15 l. vatten; därefter omskovlas sädeshögen, varefter återstoden av lösningen påstrilas och åter omskovlas noga, så att alla kärnor bliva våta. Sedan hålles säden täckt med i vitriollösningen dränkta säckar under omkring 10 timmar, varefter den utbredes till torkning. Då i utsädet förekommer riklig inblandning av brandkorn, förfares på följande sätt. Man använder två träkar, nedtill försedda med avlopp, som på insidan täckas med mässingsnät samt kunna slutas med en träpropp. Det ena karet ställes högre än det andra, så att dess innehåll kan avtappas i detta. Utsädet och betningsvätskan hälles i det övre karet, varefter omröres under 4—5 minuter, så att brandkornen flyta upp. De avskummas genast och betningsvätskan får nedrinna i det nedre karet, i vilket utsäde förut är inlagt, varefter de båda karen få byta plats.

Formalin har under senaste 20 åren varit mycket använt till betning mot sot. Olika stark lösning användes för olika sädesslag. På 100 kg. säd användes 15 liter lösning, beredd av $^{1}/_{4}$ l. färsk 40 % formalin i 100 l. vatten för vete men i 50 l. vatten för korn och havre. Säden nedsänkes i vätskan under omröring under 15 min., eller ock kan den över strilas noga med vätskan, som bör vara klar och ej grumlig, och omskovlas, såsom ovan sagts. Formalinbetningen är mycket verksam mot sot. Nedsänkning i vätskan har lämnat bättre resultat än överstrilning. Efter betningen utbredes säden att torka, helst i solljus.

Sublimat och uspulun äro två kvicksilverpreparat, som också under senare tid i utlandet varit mycket använda som avsvampningsvätskor, särdeles mot snömögel hos råg (se Snömögel). Uspulun finnes i handeln, men sublimat kan på grund av giftstadgans bestämmelser hos oss ej erhållas för detta ändamål. Även uspulun verkar bättre vid nedsänkning än vid överstrilning. Till betning av 100 kg. säd fordras ungefär 80 l. vätska med 2.5 g. uspulun pr. l. Vätskan kan användas flera gånger men försvagas då, varför vid tillsats av ny vätska vid andra och följande betningen bör tillsättas 3.5 g. uspulun pr. l. vatten. Betningen förtgår en timme.

A. med varmt vatten användes mot flygsot hos vete och korn samt strimsjuka hos korn (se Sot, Strimsjuka). Utsädet stöpes härvid först i 3 timmar i kallt vatten och får sedan stå fuktigt i säckar i 10 timmar. Därefter neddoppas säden under 5 minuter 20 gånger i varmt vatten, som vid betning av

starkare och lämna större avkastning än sådana, som stå så tätt, att de tränga eller skugga varandra. Genom tätare ställning minskas assimilationen och växtmassans tillväxt, men i allmänhet ej i fullt samma mån som utrymmet minskas, utan vid odling av rotfrukter och andra radsådda växter, erhålles i allmänhet större avkastning per ytenhet, om plantorna stå så tätt, att de bilda ett slutet bestånd, i synnerhet som rötternas liksom potatisknölarnas vattenhalt då blir lägre än hos fristående plantor. Ett tätt bestånd i sädesåkern ökar dock faran för liggsäd. För att kunna giva jorden en önskvärd bearbetning under växttiden måste dock utrymmet mellan raderna vara ej alltför trångt; för hästhackning fordras ett avstånd av minst 40, hellre 45 cm., vilket därför är det vanliga avståndet, där hästhackning skall ske. Handhackning kan ske vid 20—25 cm. avstånd, som alltså bör vara minsta avståndet för radsådd säd och andra växter, som skola handhackas.

Beträffande fruktträd gäller, att en fullständigt fri ställning gynnar fruktens utbildning, och fruktträd böra därför aldrig planteras så tätt, att träden trängas; därtill kommer, att man vid gles plantering bättre kan tillgodogöra jorden för underkulturer och bearbeta den mellan träden med hästkraft. Vid planteringen bör avståndet avmätas efter den plats träden efter dessa grunder böra hava som fullt utvuxna (jfr Fruktodling).

Även vid skogsskötsel har avståndet mellan träden stor betydelse. Under uppväxten bör beståndet vara jämförelsevis tätt, för att stammarna må bliva raka, högvuxna samt rensa sig från grenar, men genom upprepade gallringar sörjes för att trädens kronor alltid må hava rik tillgång på ljus, för att tillväxten av virkesmassan må bliva så stor som möjligt. Även vid jordens beskaffenhet bör härvid fästas avseende, så att beståndet bör vara glesare på mager jord än på näringsrik. Se Beståndsvård.

Avstybbning. Se Bränntorv, Träkol.

Avsugning. Se Förökning.

Avsvampning eller behandling av utsäde för att befria det från smitta av vissa skadesvampar.

Mot sot började man för långt tillbaka sedan att beta utsädet med salt vatten, kalkvatten, alunlösning m. m. och i slutet av 1700-talet med kopparvitriol, vilket alltjämt mycket användes för detta ändamål, särskilt mot stinksot eller brand hos vete. Olika sätt för betningen hava föreslagits. Tidigare har mest brukats att efter Julius Kühns metod nedsänka säden under 12 timmar i $^{1}/_{2}$ procents lösning av kopparvitriol, men då detta starkt nedsatte groningskraften hos säden, särdeles om denna var hårt tröskad, har man numera övergått att, enligt Linharts förslag, använda en lindrigare betning med 1 % lösning. Denna beredes genom att en avvägd mängd vitriol upplöses i en mindre mängd varmt vatten i ett träkärl, varefter så mycket vatten tillsättes, att lösningen får nämnda styrka.

Om hela brandkorn ej förekomma i säden i större antal, utbredes denna på ett golv och överstrilas först med hälften av den erforderliga mängden lösning, 150 gram kopparvitriol i 15 l. vatten; därefter omskovlas sädeshögen, varefter återstoden av lösningen påstrilas och åter omskovlas noga, så att alla kärnor bliva våta. Sedan hålles säden täckt med i vitriollösningen dränkta säckar under omkring 10 timmar, varefter den utbredes till torkning. Då i utsädet förekommer riklig inblandning av brandkorn, förfares på följande sätt. Man använder två träkar, nedtill försedda med avlopp, som på insidan täckas med mässingsnät samt kunna slutas med en träpropp. Det ena karet ställes högre än det andra, så att dess innehåll kan avtappas i detta. Utsädet och betningsvätskan hälles i det övre karet, varefter omröres under 4—5 minuter, så att brandkornen flyta upp. De avskummas genast och betningsvätskan får nedrinna i det nedre karet, i vilket utsäde förut är inlagt, varefter de båda karen få byta plats.

Formalin har under senaste 20 åren varit mycket använt till betning mot sot. Olika stark lösning användes för olika sädesslag. På 100 kg. säd användes 15 liter lösning, beredd av $^{1}/_{4}$ l. färsk 40 % formalin i 100 l. vatten för vete men i 50 l. vatten för korn och havre. Säden nedsänkes i vätskan under omröring under 15 min., eller ock kan den över strilas noga med vätskan, som bör vara klar och ej grumlig, och omskovlas, såsom ovan sagts. Formalinbetningen är mycket verksam mot sot. Nedsänkning i vätskan har lämnat bättre resultat än överstrilning. Efter betningen utbredes säden att torka, helst i solljus.

Sublimat och uspulun äro två kvicksilverpreparat, som också under senare tid i utlandet varit mycket använda som avsvampningsvätskor, särdeles mot snömögel hos råg (se Snömögel). Uspulun finnes i handeln, men sublimat kan på grund av giftstadgans bestämmelser hos oss ej erhållas för detta ändamål. Även uspulun verkar bättre vid nedsänkning än vid överstrilning. Till betning av 100 kg. säd fordras ungefär 80 l. vätska med 2.5 g. uspulun pr. l. Vätskan kan användas flera gånger men försvagas då, varför vid tillsats av ny vätska vid andra och följande betningen bör tillsättas 3.5 g. uspulun pr. l. vatten. Betningen förtgår en timme.

A. med varmt vatten användes mot flygsot hos vete och korn samt strimsjuka hos korn (se Sot, Strimsjuka). Utsädet stöpes härvid först i 3 timmar i kallt vatten och får sedan stå fuktigt i säckar i 10 timmar. Därefter neddoppas säden under 5 minuter 20 gånger i varmt vatten, som vid betning av

starkare och lämna större avkastning än sådana, som stå så tätt, att de tränga eller skugga varandra. Genom tätare ställning minskas assimilationen och växtmassans tillväxt, men i allmänhet ej i fullt samma mån som utrymmet minskas, utan vid odling av rotfrukter och andra radsådda växter, erhålles i allmänhet större avkastning per ytenhet, om plantorna stå så tätt, att de bilda ett slutet bestånd, i synnerhet som rötternas liksom potatisknölarnas vattenhalt då blir lägre än hos fristående plantor. Ett tätt bestånd i sädesåkern ökar dock faran för liggsäd. För att kunna giva jorden en önskvärd bearbetning under växttiden måste dock utrymmet mellan raderna vara ej alltför trångt; för hästhackning fordras ett avstånd av minst 40, hellre 45 cm., vilket därför är det vanliga avståndet, där hästhackning skall ske. Handhackning kan ske vid 20—25 cm. avstånd, som alltså bör vara minsta avståndet för radsådd säd och andra växter, som skola handhackas.

Beträffande fruktträd gäller, att en fullständigt fri ställning gynnar fruktens utbildning, och fruktträd böra därför aldrig planteras så tätt, att träden trängas; därtill kommer, att man vid gles plantering bättre kan tillgodogöra jorden för underkulturer och bearbeta den mellan träden med hästkraft. Vid planteringen bör avståndet avmätas efter den plats träden efter

dessa grunder böra hava som fullt utvuxna (jfr Fruktodling).

Även vid skogsskötsel har avståndet mellan träden stor betydelse. Under uppväxten bör beståndet vara jämförelsevis tätt, för att stammarna må bliva raka, högvuxna samt rensa sig från grenar, men genom upprepade gallringar sörjes för att trädens kronor alltid må hava rik tillgång på ljus, för att tillväxten av virkesmassan må bliva så stor som möjligt. Även vid jordens beskaffenhet bör härvid fästas avseende, så att beståndet bör vara glesare på mager jord än på näringsrik. Se Beståndsvård.

Avstybbning. Se Bränntorv, Träkol.

Avsugning. Se Förökning.

Avsvampning eller behandling av utsäde för att befria det från smitta av vissa skadesvampar.

Mot sot började man för långt tillbaka sedan att beta utsädet med salt vatten, kalkvatten, alunlösning m. m. och i slutet av 1700-talet med kopparvitriol, vilket alltjämt mycket användes för detta ändamål, särskilt mot stinksot eller brand hos vete. Olika sätt för betningen hava föreslagits. Tidigare har mest brukats att efter Julius Kühns metod nedsänka säden under 12 timmar i $^1/_2$ procents lösning av kopparvitriol, men då detta starkt nedsatte groningskraften hos säden, särdeles om denna var hårt tröskad, har man numera övergått att, enligt Linharts förslag, använda en lindrigare betning med 1 % lösning. Denna beredes genom att en avvägd mängd vitriol upplöses i en mindre mängd varmt vatten i ett träkärl, varefter så mycket vatten tillsättes, att lösningen får nämnda styrka.

Om hela brandkorn ej förekomma i säden i större antal, utbredes denna på ett golv och överstrilas först med hälften av den erforderliga mängden lösning, 150 gram kopparvitriol i 15 l. vatten; därefter omskovlas sädeshögen, varefter återstoden av lösningen påstrilas och åter omskovlas noga, så att alla kärnor bliva våta. Sedan hålles säden täckt med i vitriollösningen dränkta säckar under omkring 10 timmar, varefter den utbredes till torkning. Då i utsädet förekommer riklig inblandning av brandkorn, förfares på följande sätt. Man använder två träkar, nedtill försedda med avlopp, som på insidan täckas med mässingsnät samt kunna slutas med en träpropp. Det ena karet ställes högre än det andra, så att dess innehåll kan avtappas i detta. Utsädet och betningsvätskan hälles i det övre karet, varefter omröres under 4—5 minuter, så att brandkornen flyta upp. De avskummas genast och betningsvätskan får nedrinna i det nedre karet, i vilket utsäde förut är inlagt, varefter de båda karen få byta plats.

Formalin har under senaste 20 åren varit mycket använt till betning mot sot. Olika stark lösning användes för olika sädesslag. På 100 kg. säd användes 15 liter lösning, beredd av $^1/_4$ l. färsk 40 % formalin i 100 l. vatten för vete men i 50 l. vatten för korn och havre. Säden nedsänkes i vätskan under omröring under 15 min., eller ock kan den över strilas noga med vätskan, som bör vara klar och ej grumlig, och omskovlas, såsom ovan sagts. Formalinbetningen är mycket verksam mot sot. Nedsänkning i vätskan har lämnat bättre resultat än överstrilning. Efter betningen utbredes säden att torka, helst i solljus.

Sublimat och uspulun äro två kvicksilverpreparat, som också under senare tid i utlandet varit mycket använda som avsvampningsvätskor, särdeles mot snömögel hos råg (se Snömögel). Uspulun finnes i handeln, men sublimat kan på grund av giftstadgans bestämmelser hos oss ej erhållas för detta ändamål. Även uspulun verkar bättre vid nedsänkning än vid överstrilning. Till betning av 100 kg. säd fordras ungefär 80 l. vätska med 2.5 g. uspulun pr. l. Vätskan kan användas flera gånger men försvagas då, varför vid tillsats av ny vätska vid andra och följande betningen bör tillsättas 3.5 g. uspulun pr. l. vatten. Betningen förtgår en timme.

A. med varmt vatten användes mot flygsot hos vete och korn samt strimsjuka hos korn (se Sot, Strimsjuka). Utsädet stöpes härvid först i 3 timmar i kallt vatten och får sedan stå fuktigt i säckar i 10 timmar. Därefter neddoppas säden under 5 minuter 20 gånger i varmt vatten, som vid betning av

vete bör vara 54—55° och för korn 50° C. varmt. Sedan utbredes säden till torkning. Varmvattenmetoden har vid försök givit gott resultat, men då den är besvärlig, i det att det är svårt att hålla den bestämda värmegraden, har den ej fått stor användning.

Även sättpotatis kan avsvampas. Se Filtsjuka, Potatismögel.E. H—g.

För a. av säd ha konstruerats särskilda apparater. Den mest använda torde vara Dehnes desinfektionsapparat, vars huvuddel är en roterande trumma, i vilken säden besprutas med en formalinlösning.

Avsöndring. Inom såväl växt- som djurkroppen bildas som slutprodukter av ämnesomsättningarna ämnen, som avsöndras ur näringsomloppet och samlas i vissa vävnadsdelar eller avsöndras ur dem. Dylika avfallsämnen eller sekret kunna hava särskilda för organismens liv m. l. m. viktiga uppgifter eller vara för densamma onyttiga avfallsämnen.

1. Hos växter finnas dylika slutprodukter dels i de vanliga cellerna, lösta i cellsaften eller utfällda, såsom växtslem, gummi, bladgrönt, organiska syror, alkaloider, garvämnen m. fl., eller utkristalliserade (kalciumoxalat m. fl. salter), dels i särskilda celler eller cellvävnader (idioblaster), såsom mjölksaftkärl, hartsgångar, oljekanaler, glandier o. s. v., dels uttränga (diffundera) de genom cellväggen såsom vaxöverdrag eller slem på växtens yta (exkret).

Till sin kemiska sammansättning tillhöra dessa ämnen olika klasser av föreningar såsom alkaloider (se d. o.), terpener och hartser (se Kåda), vax, flyktiga oljor, garvämnen och glukosider, kolhydrat, organiska syror m. fl. (se d. o.). Åtskilliga av dessa avsöndringar tjäna växterna till skydd; så vaxöverdrag på blad och frukter, harts och gummi på knoppar som skydd mot uttorkning, harts som skydd på sårytor; bitterämnen mot betande djur o. s. v. Rötternas sughår avsöndra sura ämnen, som bidraga till upplösande av jordens fasta ämnen. På grund av rötternas förmåga att upplösa så svårlösliga ämnen som fältspat, glimmer och andra silikat, har man antagit att de avsöndra starka organiska syror, men då sådana ej kunnat påvisas, synes rötternas sura avsöndring blott vara i vatten löst kolsyra.

Man har även sökt förklara det förhållandet, att en jord vid fortsatt odling av samma växtart förlorar sin bördighet för denna (se Jordtrötthet), därmed att växterna avsöndra ämnen, som verka som gift på samma eller närsläktade växtarter. Amerikanska forskare påstå sig även hava påvisat organiska giftämnen i jorden, men bevis felas ännu, att dessa avsöndrats av växtrötterna.

2. A. hos djur. Se Körtlar.

3. A. av jord. Se Jorddelning.

Avtrumning. 1. Kapning av fällda trädstammar. Används mest om sågtimmer, under det att upphuggning av andra virkessortiment, ss. props, kastved, massaved och dyl., betecknas med kapning.G. Lg.

2. Biskötsel. För att avvinna en halmkupa dess honung utan den oekonomiska slakten använder man sig av trumning eller drivning. Trumning av bin verkställes omedelbart efter slutat drag och kan ske när som helst under en vacker dag men bäst mitt på dagen, då så många bin som möjligt äro ute och flyga. Med den tända rökapparaten blåser man in något rök genom flustret och väntar därefter några ögonblick. Därefter gives en ny portion rök, och man klappar (trummar) på kupan. Sedan kupan fått stå ytterligare 5 à 6 minuter, varunder man sakta klappat på den med korta avbrott, gives en svag portion rök då och då. Efter omkr. 10 min. (vid kylig väderlek eller längre fram på hösten 15 min. eller mer) hava bina mättat sig och antaga svärmton, kupan bändes nu från sin botten, under det att rökapparaten är i ordning att giva bina en pust, om de vilja rusa fram. Denna preparering är mycket nödvändig.

Kupan vändes upp och ned i en hink, låda, stol eller annat passande underlag, varefter tomkupan ställes över. Med ett par grova märlor eller spikar fästes dennas ena kant vid den undre å den sidan, där kakgatorna gå i vinkel mot väggen. Den övre kupans fria sida lyftes upp, och kupan hålles i sned ställning av ett par träspjälor om en fots längd, i vilka inslagits ett par spikar, en i vardera ändan. Dessa spikar intryckas stadigt i halmen. I regel hava nu bina själva börjat gå upp i den övre kupan, innan man hunnit få i ordning. Nu trummar man med korta mellanrum på den undre kupan så pass kraftigt, att kakorna skaka, men ej så hårt, att de brista. Om kupan vändes, så att solen skiner in i den, gå bina lättare upp, och skulle de gå allt för trögt, kan man taga ur proppen ur den undre kupan och blåsa in litet rök genom topphålet, men se till, att ingen rök kommer in i den övre. Proppen urtages ej genast, för att bina ej skola börja marschen ned genom topphålet. Skulle bina klasa sig för mycket vid den undre kupans överkant, kan man med en sked, pinne e. d. röra på dem litet, då de fortsätta längre.

När bina gått upp, ställes trumsvärmen på sin gamla plats och sitt gamla fluster, så att ute var ande bin kunna taga in på vanligt ställe. Att ställa en tom kupa på trumkupans plats under trumningen är bra, då från fältet hemvändande bin hava den att samla sig i. Denna tomkupa undanflyttas och urskakas, då trumsvärmen ditställes. Om trumbina skola som förstärkning förenas med ett annat samhälle, intagas de i den kupa, för vilken de bestämts, genom att tömma dem framför flustret, vilket går lättast, eller också ställes trumkupan över eller upp- och nedvänd under den, som skall mottaga förstärkningen. Före föreningen bör

vete bör vara 54—55° och för korn 50° C. varmt. Sedan utbredes säden till torkning. Varmvattenmetoden har vid försök givit gott resultat, men då den är besvärlig, i det att det är

svårt att hålla den bestämda värmegraden, har den ej fått stor användning.

Även sättpotatis kan avsvampas. Se Filtsjuka, Potatismögel.E. H—g.

För a. av säd ha konstruerats särskilda apparater. Den mest använda torde vara Dehnes desinfektionsapparat, vars huvuddel är en roterande trumma, i vilken säden besprutas med en formalinlösning.

Avsöndring. Inom såväl växt- som djurkroppen bildas som slutprodukter av ämnesomsättningarna ämnen, som avsöndras ur näringsomloppet och samlas i vissa vävnadsdelar eller avsöndras ur dem. Dylika avfallsämnen eller sekret kunna hava särskilda för organismens liv m. l. m. viktiga uppgifter eller vara för densamma onyttiga avfallsämnen.

1. Hos växter finnas dylika slutprodukter dels i de vanliga cellerna, lösta i cellsaften eller utfällda, såsom växtslem, gummi, bladgrönt, organiska syror, alkaloider, garvämnen m. fl., eller utkristalliserade (kalciumoxalat m. fl. salter), dels i särskilda celler eller cellvävnader (idioblaster), såsom mjölksaftkärl, hartsgångar, oljekanaler, glandier o. s. v., dels utttränga (diffundera) de genom cellväggen såsom vaxöverdrag eller slem på växtens yta (exkret).

Till sin kemiska sammansättning tillhöra dessa ämnen olika klasser av föreningar såsom alkaloider (se d. o.), terpener och hartser (se Kåda), vax, flyktiga oljor, garvämnen och glukosider, kolhydrat, organiska syror m. fl. (se d. o.). Åtskilliga av dessa avsöndringar tjäna växterna till skydd; så vaxöverdrag på blad och frukter, harts och gummi på knoppar som skydd mot uttorkning, harts som skydd på sårytor; bitterämnen mot betande djur o. s. v. Rötternas sughår avsöndra sura ämnen, som bidraga till upplösande av jordens fasta ämnen. På grund av rötternas förmåga att upplösa så svårlösliga ämnen som fältspat, glimmer och andra silikat, har man antagit att de avsöndra starka organiska syror, men då sådana ej kunnat påvisas, synes rötternas sura avsöndring blott vara i vatten löst kolsyra.

Man har även sökt förklara det förhållandet, att en jord vid fortsatt odling av samma växtart förlorar sin bördighet för denna (se Jordtrötthet), därmed att växterna avsöndra ämnen, som verka som gift på samma eller närsläktade växtarter. Amerikanska forskare påstå sig även hava påvisat organiska giftämnen i jorden, men bevis felas ännu, att dessa avsöndrats av växtrötterna.

2. A. hos djur. Se Körtlar.

3. A. av jord. Se Jorddelning.

Avtrumning. 1. Kapning av fällda trädstammar. Används mest om sågtimmer, under det att upphuggning av andra virkessortiment, ss. props, kastved, massaved och dyl., betecknas med kapning.G. Lg.

2. Biskötsel. För att avvinna en halmkupa dess honung utan den oekonomiska slakten använder man sig av trumning eller drivning. Trumning av bin verkställes omedelbart efter slutat drag och kan ske när som helst under en vacker dag men bäst mitt på dagen, då så många bin som möjligt äro ute och flyga. Med den tända rökapparaten blåser man in något rök genom flustret och väntar därefter några ögonblick. Därefter gives en ny portion rök, och man klappar (trummar) på kupan. Sedan kupan fått stå ytterligare 5 à 6 minuter, varunder man sakta klappat på den med korta avbrott, gives en svag portion rök då och då. Efter omkr. 10 min. (vid kylig väderlek eller längre fram på hösten 15 min. eller mer) hava bina mättat sig och antaga svärmton, kupan bändes nu från sin botten, under det att rökapparaten är i ordning att giva bina en pust, om de vilja rusa fram. Denna preparering är mycket nödvändig.

Kupan vändes upp och ned i en hink, låda, stol eller annat passande underlag, varefter tomkupan ställes över. Med ett par grova märlor eller spikar fästes dennas ena kant vid den undre å den sidan, där kakgatorna gå i vinkel mot väggen. Den övre kupans fria sida lyftes upp, och kupan hålles i sned ställning av ett par träspjälor om en fots längd, i vilka inslagits ett par spikar, en i vardera ändan. Dessa spikar intryckas stadigt i halmen. I regel hava nu bina själva börjat gå upp i den övre kupan, innan man hunnit få i ordning. Nu trummar man med korta mellanrum på den undre kupan så pass kraftigt, att kakorna skaka, men ej så hårt, att de brista. Om kupan vändes, så att solen skiner in i den, gå bina lättare upp, och skulle de gå allt för trögt, kan man taga ur proppen ur den undre kupan och blåsa in litet rök genom topphålet, men se till, att ingen rök kommer in i den övre. Proppen urtages ej genast, för att bina ej skola börja marschen ned genom topphålet. Skulle bina klasa sig för mycket vid den undre kupans överkant, kan man med en sked, pinne e. d. röra på dem litet, då de fortsätta längre.

När bina gått upp, ställes trumsvärmen på sin gamla plats och sitt gamla fluster, så att ute var ande bin kunna taga in på vanligt ställe. Att ställa en tom kupa på trumkupans plats under trumningen är bra, då från fältet hemvändande bin hava den att samla sig i. Denna tomkupa undanflyttas och urskakas, då trumsvärmen ditställes. Om trumbina skola som förstärkning förenas med ett annat samhälle, intagas de i den kupa, för vilken de bestämts, genom att tömma dem framför flustret, vilket går lättast, eller också ställes trumkupan över eller upp- och nedvänd under den, som skall mottaga förstärkningen. Före föreningen bör

vete bör vara 54—55° och för korn 50° C. varmt. Sedan utbredes säden till torkning. Varmvattenmetoden har vid försök givit gott resultat, men då den är besvärlig, i det att det är svårt att hålla den bestämda värmegraden, har den ej fått stor användning.

Även sättpotatis kan avsvampas. Se Filtsjuka, Potatismögel.E. H—g.

För a. av säd ha konstruerats särskilda apparater. Den mest använda torde vara Dehnes desinfektionsapparat, vars huvuddel är en roterande trumma, i vilken säden besprutas med en formalinlösning.

Avsöndring. Inom såväl växt- som djurkroppen bildas som slutprodukter av ämnesomsättningarna ämnen, som avsöndras ur näringsomloppet och samlas i vissa vävnadsdelar eller avsöndras ur dem. Dylika avfallsämnen eller sekret kunna hava särskilda för organismens liv m. l. m. viktiga uppgifter eller vara för densamma onyttiga avfallsämnen.

1. Hos växter finnas dylika slutprodukter dels i de vanliga cellerna, lösta i cellsaften eller utfällda, såsom växtslem, gummi, bladgrönt, organiska syror, alkaloider, garvämnen m. fl., eller utkristalliserade (kalciumoxalat m. fl. salter), dels i särskilda celler eller cellvävnader (idioblaster), såsom mjölksaftkärl, hartsgångar, oljekanaler, glandier o. s. v., dels utttränga (diffundera) de genom cellväggen såsom vaxöverdrag eller slem på växtens yta (exkret).

Till sin kemiska sammansättning tillhöra dessa ämnen olika klasser av föreningar såsom alkaloider (se d. o.), terpener och hartser (se Kåda), vax, flyktiga oljor, garvämnen och glukosider, kolhydrat, organiska syror m. fl. (se d. o.). Åtskilliga av dessa avsöndringar tjäna växterna till skydd; så vaxöverdrag på blad och frukter, harts och gummi på knoppar som skydd mot uttorkning, harts som skydd på sårytor; bitterämnen mot betande djur o. s. v. Rötternas sughår avsöndra sura ämnen, som bidraga till upplösande av jordens fasta ämnen. På grund av rötternas förmåga att upplösa så svårlösliga ämnen som fältspat, glimmer och andra silikat, har man antagit att de avsöndra starka organiska syror, men då sådana ej kunnat påvisas, synes rötternas sura avsöndring blott vara i vatten löst kolsyra.

Man har även sökt förklara det förhållandet, att en jord vid fortsatt odling av samma växtart förlorar sin bördighet för denna (se Jordtrötthet), därmed att växterna avsöndra ämnen, som verka som gift på samma eller närsläktade växtarter. Amerikanska forskare påstå sig även hava påvisat organiska giftämnen i jorden, men bevis felas ännu, att dessa avsöndrats av växtrötterna.

2. A. hos djur. Se Körtlar.

3. A. av jord. Se Jorddelning.

Avtrumning. 1. Kapning av fällda trädstammar. Används mest om sågtimmer, under det att upphuggning av andra virkessortiment, ss. props, kastved, massaved och dyl., betecknas med kapning.G. Lg.

2. Biskötsel. För att avvinna en halmkupa dess honung utan den oekonomiska slakten använder man sig av trumning eller drivning. Trumning av bin verkställes omedelbart efter slutat drag och kan ske när som helst under en vacker dag men bäst mitt på dagen, då så många bin som möjligt äro ute och flyga. Med den tända rökapparaten blåser man in något rök genom flustret och väntar därefter några ögonblick. Därefter gives en ny portion rök, och man klappar (trummar) på kupan. Sedan kupan fått stå ytterligare 5 à 6 minuter, varunder man sakta klappat på den med korta avbrott, gives en svag portion rök då och då. Efter omkr. 10 min. (vid kylig väderlek eller längre fram på hösten 15 min. eller mer) hava bina mättat sig och antaga svärmton, kupan bändes nu från sin botten, under det att rökapparaten är i ordning att giva bina en pust, om de vilja rusa fram. Denna preparering är mycket nödvändig.

Kupan vändes upp och ned i en hink, låda, stol eller annat passande underlag, varefter tomkupan ställes över. Med ett par grova märlor eller spikar fästes dennas ena kant vid den undre å den sidan, där kakgatorna gå i vinkel mot väggen. Den övre kupans fria sida lyftes upp, och kupan hålles i sned ställning av ett par träspjälor om en fots längd, i vilka inslagits

ett par spikar, en i vardera ändan. Dessa spikar intryckas stadigt i halmen. I regel hava nu bina själva börjat gå upp i den övre kupan, innan man hunnit få i ordning. Nu trummar man med korta mellanrum på den undre kupan så pass kraftigt, att kakorna skaka, men ej så hårt, att de brista. Om kupan vändes, så att solen skiner in i den, gå bina lättare upp, och skulle de gå allt för trögt, kan man taga ur proppen ur den undre kupan och blåsa in litet rök genom topphålet, men se till, att ingen rök kommer in i den övre. Proppen urtages ej genast, för att bina ej skola börja marschen ned genom topphålet. Skulle bina klasa sig för mycket vid den undre kupans överkant, kan man med en sked, pinne e. d. röra på dem litet, då de fortsätta längre.

När bina gått upp, ställes trumsvärmen på sin gamla plats och sitt gamla fluster, så att ute var ande bin kunna taga in på vanligt ställe. Att ställa en tom kupa på trumkupans plats under trumningen är bra, då från fältet hemvändande bin hava den att samla sig i. Denna tomkupa undanflyttas och urskakas, då trumsvärmen ditställes. Om trumbina skola som förstärkning förenas med ett annat samhälle, intagas de i den kupa, för vilken de bestämts, genom att tömma dem framför flustret, vilket går lättast, eller också ställes trumkupan över eller upp- och nedvänd under den, som skall mottaga förstärkningen. Före föreningen bör

trumsvärmen rikligt övermjölas och ett par pustar rök givas mottagningskupan. Sker föreningen efter mörkrets inbrott, uppstår i regel intet slagsmål.

Flera trumsvärmar kunna slås tillsammans till ett kraftigt samhälle och tagas in på utbyggda kakor eller hela konstkakor, men de måste i senare fallet rikligt matas en vecka, enbart för kakbyggandet.

Vill man intaga trumsvärmen som särskilt samhälle i ramkupa, så insättes den på högst 4—5 ramar. En värdefull hjälp få de, om man sammanfogar tomma kakor, med och utan yngel, i ramar. Ynglet placeras i mitten av det nya yngelrummet.A—r L—n.

Avträde. Se Arrende.

Avträdesgödsel. Se Människogödsel.

Avverkning. Se Virkesdrivning.

Avverkningsberäkning. För ett uthålligt skogsbruk och vidhållande av en någorlunda jämn avkastning måste en uppskattning ske av det befintliga virkesförrådet inom ägogränserna (se Skogsindelning) och en a. utföras för att bestämma, huru många kub.-meter få avverkas under en viss tidsperiod. Med en viss fastställd ålder, vid vilken skogsbestånden slutavverkas (se Omloppstid) och under förutsättning, att de olika åldersklasserna av skogen intaga lika stora ytor, kan man beräkna den normala årliga avverkningsytan. I en skog om 1,000 hektar med en omloppstid av 100 år skulle således varje år slutavverkas 10 hektar. I den mån skogens åldersklasser äro ojämnt fördelade och marken är ojämnt produktiv, blir ock avkastningen, bestämd efter en dylik grund, ojämn. Man måste därför även använda beräkningsmetoder, vid vilka hänsyn tages till virkesförrådet. Den enklaste principen för en dylik a. säger, att under hela omloppstiden skall avverkas dubbelt så mycket virke som det nuvarande förrådet, varvid skogens sammanlagda tillväxt under omloppstiden anses vara till sitt belopp lika med det förefintliga virkesförrådet. Divideras virkesförrådet med halva omloppstiden, erhålles då årsavverkningens belopp. Denna princip är närmelsevis riktig, om normala förhållanden råda. Då emellertid detta sällan är fallet, måste en mer invecklad metod tillgripas. Härvid tages hänsyn till skogens tillstånd, hushållningens ändamål m. m. och fastställes med ledning av förefintliga förhållanden, vilka bestånd under den närmaste tidsperioden (ex. 20 år) böra avverkas. Därefter kan årsavverkningens storlek beräknas då man känner virkesförråd och tillväxt, över föravverkningarna uppgöres en särskild beräkning.S. P.

Avverkningsförbud meddelas enligt 1903 års lag angående vård av enskilda skogar av överexekutor (K. B.) på begäran av skogsvårdsstyrelsen i länet, därest den i lagen föreskrivna undersökningen ägt rum och det därvid visats, att skogsmarken varit utsatt för vanskötsel. Domstol kan också — under tvist om vilka åtgärder för återväxtens betryggande å den avverkade skogsmarken böra vidtagas — meddela förbud, intill dess de föreskrivna åtgärderna blivit verkställda, mot avverkning å så stor del av det ägaren tillhöriga skogsområdet, som prövas skäligt. Sådant förbud kan antingen gälla hela skogsbeståndet eller på visst sätt inskränkas, såsom genom tillåtelse att avverka träd av vissa mått eller att avverka till husbehov. Förbud upphör, när hos överexekutor ställes pant eller borgen för fullgörande av de åtgärder, som för skogsmarkens återställande i skogbärande skick finnas erforderliga. A. kan ock meddelas av skogsvårdsstyrelsen enligt den provisoriska ungskogslagen av år 1918, som ej medgiver annan avverkning av ungskog än för beståndets utveckling ändamålsenlig gallring. Förbud enligt denna lag gäller endast ungskog och kan meddelas å hela fastigheten eller så stor del därav, som prövas skäligt, dock må avverkning ändå kunna ske till fastighetens eller därmed sambrukad fastighets oundgängliga husbehov.G. Sch.

Avverkningsregulator användes för att vid pastörisering och skumning reglera tillströmningen av mjölk, vilken bör vara så jämn som möjligt. A. utgöres i allmänhet av en tillloppstratt eller -skål, i vilken tilloppsröret utmynnar. På detta rör är anbragt en flottörventil, som reglerar mjölkens yta i tilloppsskålen till viss höjd. Från tilloppsskålen ledes mjölken genom en ställbar ventil, vanligen en slussventil, som, därigenom att mjölknivån hålles konstant, vid samma inställning genomsläpper samma mjölkmängd på tidsenheten. En av John Risberg konstruerad a. är allmänt använd.L. Fr. R.

Avverkningsrätt. Se Arrende III.

Avvittring, förrättning för avskiljande från Kronans mark av vad som skall tillhöra enskilda. Avvittringen i de norra länen påbjöds först i skogsordningen den $^{19}/_{12}$ 1683. Nya författningar för avvittringsverket tillkommo i slutet av 1700- och början av 1800-talet, varigenom avvittringen påskyndades. Den är nu slutförd i Dalarne och i de norrländska länen utom i Norrbottens och Västerbottens läns lappmarker ovan odlingsgränsen, den gräns ovan vilken nybyggen, icke vidare må anläggas. Enligt avvittringsstadgar för Väster- och Norrbottens lappmarker $^{30}/_{5}$ 1873 verkställer avvittringslantmätare avmätning, kartläggning och ägobeskrivning av de för utbrytningen nödiga markerna, varefter inägorna graderas, i regel efter sin avkastning av hö (jfr Ägogradering). Åt hemman och nybyggen, även sådana nya, för vilka K. B. medgivit tillstånd (se Nybyggen), tilldelas inägor och skogsmark, den senare, om tillgång finnes, både till husbehov och avsalu. Inägorna och

trumsvärmen rikligt övermjölas och ett par pustar rök givas mottagningskupan. Sker föreningen efter mörkrets inbrott, uppstår i regel intet slagsmål.

Flera trumsvärmar kunna slås tillsammans till ett kraftigt samhälle och tagas in på utbyggda kakor eller hela konstkakor, men de måste i senare fallet rikligt matas en vecka, enbart för kakbyggandet.

Vill man intaga trumsvärmen som särskilt samhälle i ramkupa, så insättes den på högst 4—5 ramar. En värdefull hjälp få de, om man sammanfogar tomma kakor, med och utan yngel, i ramar. Ynglet placeras i mitten av det nya yngelrummet.A—r L—n.

Avträde. Se Arrende.

Avträdesgödsel. Se Människogödsel.

Avverkning. Se Virkesdrivning.

Avverkningsberäkning. För ett uthålligt skogsbruk och vidhållande av en någorlunda jämn avkastning måste en uppskattning ske av det befintliga virkesförrådet inom ägogränserna (se Skogsindelning) och en a. utföras för att bestämma, huru många kub.-meter få avverkas under en viss tidsperiod. Med en viss fastställd ålder, vid vilken skogsbestånden slutavverkas (se Omloppstid) och under förutsättning, att de olika åldersklasserna av skogen intaga lika stora ytor, kan man beräkna den normala årliga avverkningsytan. I en skog om 1,000 hektar med en omloppstid av 100 år skulle således varje år slutavverkas 10 hektar. I den mån skogens åldersklasser äro ojämnt fördelade och marken är ojämnt produktiv, blir ock avkastningen, bestämd efter en dylik grund, ojämn. Man måste därför även använda beräkningsmetoder, vid vilka hänsyn tages till virkesförrådet. Den enklaste principen för en dylik a. säger, att under hela omloppstiden skall avverkas dubbelt så mycket virke som det nuvarande förrådet, varvid skogens sammanlagda tillväxt under omloppstiden anses vara till sitt belopp lika med det förefintliga virkesförrådet. Divideras virkesförrådet med halva omloppstiden, erhålles då årsavverkningens belopp. Denna princip är närmelsevis riktig, om normala förhållanden råda. Då emellertid detta sällan är fallet, måste en mer invecklad metod tillgripas. Härvid tages hänsyn till skogens tillstånd, hushållningens ändamål m. m. och fastställes med ledning av förefintliga förhållanden, vilka bestånd under den närmaste tidsperioden (ex. 20 år) böra avverkas. Därefter kan årsavverkningens storlek beräknas då man känner virkesförråd och tillväxt, över föravverkningarna uppgöres en särskild beräkning.S. P.

Avverkningsförbud meddelas enligt 1903 års lag angående vård av enskilda skogar av överexekutor (K. B.) på begäran av skogsvårdsstyrelsen i länet, därest den i lagen föreskrivna undersökningen ägt rum och det därvid visats, att skogsmarken varit utsatt för vanskötsel. Domstol kan också — under tvist om vilka åtgärder för återväxtens betryggande å den avverkade skogsmarken böra vidtagas — meddela förbud, intill dess de föreskrivna åtgärderna blivit verkställda, mot avverkning å så stor del av det ägaren tillhöriga skogsområdet, som prövas skäligt. Sådant förbud kan antingen gälla hela skogsbeståndet eller på visst sätt inskränkas, såsom genom tillåtelse att avverka träd av vissa mått eller att avverka till

husbehov. Förbud upphör, när hos överexekutor ställes pant eller borgen för fullgörande av de åtgärder, som för skogsmarkens återställande i skogbärande skick finnas erforderliga. A. kan ock meddelas av skogsvårdsstyrelsen enligt den provisoriska ungskogslagen av år 1918, som ej medgiver annan avverkning av ungskog än för beståndets utveckling ändamålsenlig gallring. Förbud enligt denna lag gäller endast ungskog och kan meddelas å hela fastigheten eller så stor del därav, som prövas skäligt, dock må avverkning ändå kunna ske till fastighetens eller därmed sambrukad fastighets oundgängliga husbehov.G. Sch.

Avverkningsregulator användes för att vid pastörisering och skumning reglera tillströmningen av mjölk, vilken bör vara så jämn som möjligt. A. utgöres i allmänhet av en tillloppstratt eller -skål, i vilken tilloppsröret utmynnar. På detta rör är anbragt en flottörventil, som reglerar mjölkens yta i tilloppsskålen till viss höjd. Från tilloppsskålen ledes mjölken genom en ställbar ventil, vanligen en slussventil, som, därigenom att mjölknivån hålles konstant, vid samma inställning genomsläpper samma mjölkmängd på tidsenheten. En av John Risberg konstruerad a. är allmänt använd.L. Fr. R.

Avverkningsrätt. Se Arrende III.

Avvittring, förrättning för avskiljande från Kronans mark av vad som skall tillhöra enskilda. Avvittringen i de norra länen påbjöds först i skogsordningen den $^{19}/_{12}$ 1683. Nya författningar för avvittringsverket tillkommo i slutet av 1700- och början av 1800-talet, varigenom avvittringen påskyndades. Den är nu slutförd i Dalarne och i de norrländska länen utom i Norrbottens och Västerbottens läns lappmarker ovan odlingsgränsen, den gräns ovan vilken nybyggen, icke vidare må anläggas. Enligt avvittringsstadgar för Väster- och Norrbottens lappmarker $^{30}/_{5}$ 1873 verkställer avvittringslantmätare avmätning, kartläggning och ägobeskrivning av de för utbrytningen nödiga markerna, varefter inägorna graderas, i regel efter sin avkastning av hö (jfr Ägogradering). Åt hemman och nybyggen, även sådana nya, för vilka K. B. medgivit tillstånd (se Nybyggen), tilldelas inägor och skogsmark, den senare, om tillgång finnes, både till husbehov och avsalu. Inägorna och

trumsvärmen rikligt övermjölas och ett par pustar rök givas mottagningskupan. Sker föreningen efter mörkrets inbrott, uppstår i regel intet slagsmål.

Flera trumsvärmar kunna slås tillsammans till ett kraftigt samhälle och tagas in på utbyggda kakor eller hela konstkakor, men de måste i senare fallet rikligt matas en vecka, enbart för kakbyggandet.

Vill man intaga trumsvärmen som särskilt samhälle i ramkupa, så insättes den på högst 4—5 ramar. En värdefull hjälp få de, om man sammanfogar tomma kakor, med och utan yngel, i ramar. Ynglet placeras i mitten av det nya yngelrummet.A—r L—n.

Avträde. Se Arrende.

Avträdesgödsel. Se Människogödsel.

Avverkning. Se Virkesdrivning.

Avverkningsberäkning. För ett uthålligt skogsbruk och vidhållande av en någorlunda jämn avkastning måste en uppskattning ske av det befintliga virkesförrådet inom ägogränserna (se Skogsindelning) och en a. utföras för att bestämma, huru många kub.-meter få avverkas under en viss tidsperiod. Med en viss fastställd ålder, vid vilken skogsbestånden slutavverkas (se Omloppstid) och under förutsättning, att de olika åldersklasserna av skogen intaga lika stora ytor, kan man beräkna den normala årliga avverkningsytan. I en skog om 1,000 hektar med en omloppstid av 100 år skulle således varje år slutavverkas 10 hektar. I den mån skogens åldersklasser äro ojämnt fördelade och marken är ojämnt produktiv, blir ock avkastningen, bestämd efter en dylik grund, ojämn. Man måste därför även använda beräkningsmetoder, vid vilka hänsyn tages till virkesförrådet. Den enklaste principen för en dylik a. säger, att under hela omloppstiden skall avverkas dubbelt så mycket virke som det nuvarande förrådet, varvid skogens sammanlagda tillväxt under omloppstiden anses vara till sitt belopp lika med det förefintliga virkesförrådet. Divideras virkesförrådet med halva omloppstiden, erhålles då årsavverkningens belopp. Denna princip är närmelsevis riktig, om normala förhållanden råda. Då emellertid detta sällan är fallet, måste en mer invecklad metod tillgripas. Härvid tages hänsyn till skogens tillstånd, hushållningens ändamål m. m. och fastställes med ledning av förefintliga förhållanden, vilka bestånd under den närmaste tidsperioden (ex. 20 år) böra avverkas. Därefter kan årsavverkningens storlek beräknas då man känner virkesförråd och tillväxt, över föravverkningarna uppgöres en särskild beräkning.S. P.

Avverkningsförbud meddelas enligt 1903 års lag angående vård av enskilda skogar av överexekutor (K. B.) på begäran av skogsvårdsstyrelsen i länet, därest den i lagen föreskrivna undersökningen ägt rum och det därvid visats, att skogsmarken varit utsatt för vanskötsel. Domstol kan också — under tvist om vilka åtgärder för återväxtens betryggande å den avverkade skogsmarken böra vidtagas — meddela förbud, intill dess de föreskrivna åtgärderna blivit verkställda, mot avverkning å så stor del av det ägaren tillhöriga skogsområdet, som prövas skäligt. Sådant förbud kan antingen gälla hela skogsbeståndet eller på visst sätt inskränkas, såsom genom tillåtelse att avverka träd av vissa mått eller att avverka till husbehov. Förbud upphör, när hos överexekutor ställes pant eller borgen för fullgörande av de åtgärder, som för skogsmarkens återställande i skogbärande skick finnas erforderliga. A. kan ock meddelas av skogsvårdsstyrelsen enligt den provisoriska ungskogslagen av år 1918, som ej medgiver annan avverkning av ungskog än för beståndets utveckling ändamålsenlig gallring. Förbud enligt denna lag gäller endast ungskog och kan meddelas å hela fastigheten eller så stor del därav, som prövas skäligt, dock må avverkning ändå kunna ske till fastighetens eller därmed sambrukad fastighets oundgängliga husbehov.G. Sch.

Avverkningsregulator användes för att vid pastörisering och skumning reglera tillströmningen av mjölk, vilken bör vara så jämn som möjligt. A. utgöres i allmänhet av en tillloppstratt eller -skål, i vilken tilloppsröret utmynnar. På detta rör är anbragt en flottörventil, som reglerar mjölkens yta i tilloppsskålen till viss höjd. Från tilloppsskålen ledes mjölken genom en ställbar ventil, vanligen en slussventil, som, därigenom att mjölknivån hålles konstant, vid samma inställning genomsläpper samma mjölkmängd på tidsenheten. En av John Risberg konstruerad a. är allmänt använd.L. Fr. R.

Avverkningsrätt. Se Arrende III.

Avvittring, förrättning för avskiljande från Kronans mark av vad som skall tillhöra enskilda. Avvittringen i de norra länen påbjöds först i skogsordningen den $^{19}/_{12}$ 1683. Nya författningar för avvittringsverket tillkommo i slutet av 1700- och början av 1800-talet, varigenom avvittringen påskyndades. Den är nu slutförd i Dalarne och i de norrländska länen utom i Norrbottens och Västerbottens läns lappmarker ovan odlingsgränsen, den gräns ovan vilken nybyggen, icke vidare må anläggas. Enligt avvittringsstadgar för Väster- och Norrbottens lappmarker $^{30}/_{5}$ 1873 verkställer avvittringslantmätare avmätning, kartläggning och ägobeskrivning av de för utbrytningen nödiga markerna, varefter inägorna graderas, i regel efter sin avkastning av hö (jfr Ägogradering). Åt hemman och nybyggen, även sådana nya, för vilka K. B. medgivit tillstånd (se Nybyggen), tilldelas inägor och skogsmark, den senare, om tillgång finnes, både till husbehov och avsalu. Inägorna och

trumsvärmen rikligt övermjölas och ett par pustar rök givas mottagningskupan. Sker föreningen efter mörkrets inbrott, uppstår i regel intet slagsmål.

Flera trumsvärmar kunna slås tillsammans till ett kraftigt samhälle och tagas in på utbyggda kakor eller hela konstkakor, men de måste i senare fallet rikligt matas en vecka, enbart för kakbyggandet.

Vill man intaga trumsvärmen som särskilt samhälle i ramkupa, så insättes den på högst 4—5 ramar. En värdefull hjälp få de, om man sammanfogar tomma kakor, med och utan yngel, i ramar. Ynglet placeras i mitten av det nya yngelrummet.A—r L—n.

Avträde. Se Arrende.

Avträdesgödsel. Se Människogödsel.

Avverkning. Se Virkesdrivning.

Avverkningsberäkning. För ett uthålligt skogsbruk och vidhållande av en någorlunda jämn avkastning måste en uppskattning ske av det befintliga virkesförrådet inom ägogränserna (se Skogsindelning) och en a. utföras för att bestämma, huru många kub.-meter få avverkas under en viss tidsperiod. Med en viss fastställd ålder, vid vilken skogsbestånden slutavverkas (se Omloppstid) och under förutsättning, att de olika åldersklasserna av skogen intaga lika stora ytor, kan man beräkna den normala årliga avverkningsytan. I en skog om 1,000 hektar med en omloppstid av 100 år skulle således varje år slutavverkas 10 hektar. I den mån skogens åldersklasser äro ojämnt fördelade och marken är ojämnt produktiv, blir ock avkastningen, bestämd efter en dylik grund, ojämn. Man måste därför även använda beräkningsmetoder, vid vilka hänsyn tages till virkesförrådet. Den enklaste principen för en dylik a. säger, att under hela omloppstiden skall avverkas dubbelt så mycket virke som det nuvarande förrådet, varvid skogens sammanlagda tillväxt under omloppstiden anses vara till sitt belopp lika med det förefintliga virkesförrådet. Divideras virkesförrådet med halva omloppstiden, erhålles då årsavverkningens belopp. Denna princip är närmelsevis

riktig, om normala förhållanden råda. Då emellertid detta sällan är fallet, måste en mer invecklad metod tillgripas. Härvid tages hänsyn till skogens tillstånd, hushållningens ändamål m. m. och fastställes med ledning av förefintliga förhållanden, vilka bestånd under den närmaste tidsperioden (ex. 20 år) böra avverkas. Därefter kan årsavverkningens storlek beräknas då man känner virkesförråd och tillväxt, över föravverkningarna uppgöres en särskild beräkning.S. P.

Avverkningsförbud meddelas enligt 1903 års lag angående vård av enskilda skogar av överexekutor (K. B.) på begäran av skogsvårdsstyrelsen i länet, därest den i lagen föreskrivna undersökningen ägt rum och det därvid visats, att skogsmarken varit utsatt för vanskötsel. Domstol kan också — under tvist om vilka åtgärder för återväxtens betryggande å den avverkade skogsmarken böra vidtagas — meddela förbud, intill dess de föreskrivna åtgärderna blivit verkställda, mot avverkning å så stor del av det ägaren tillhöriga skogsområdet, som prövas skäligt. Sådant förbud kan antingen gälla hela skogsbeståndet eller på visst sätt inskränkas, såsom genom tillåtelse att avverka träd av vissa mått eller att avverka till husbehov. Förbud upphör, när hos överexekutor ställes pant eller borgen för fullgörande av de åtgärder, som för skogsmarkens återställande i skogbärande skick finnas erforderliga. A. kan ock meddelas av skogsvårdsstyrelsen enligt den provisoriska ungskogslagen av år 1918, som ej medgiver annan avverkning av ungskog än för beståndets utveckling ändamålsenlig gallring. Förbud enligt denna lag gäller endast ungskog och kan meddelas å hela fastigheten eller så stor del därav, som prövas skäligt, dock må avverkning ändå kunna ske till fastighetens eller därmed sambrukad fastighets oundgängliga husbehov.G. Sch.

Avverkningsregulator användes för att vid pastörisering och skumning reglera tillströmningen av mjölk, vilken bör vara så jämn som möjligt. A. utgöres i allmänhet av en tillloppstratt eller -skål, i vilken tilloppsröret utmynnar. På detta rör är anbragt en flottörventil, som reglerar mjölkens yta i tilloppsskålen till viss höjd. Från tilloppsskålen ledes mjölken genom en ställbar ventil, vanligen en slussventil, som, därigenom att mjölknivån hålles konstant, vid samma inställning genomsläpper samma mjölkmängd på tidsenheten. En av John Risberg konstruerad a. är allmänt använd.L. Fr. R.

Avverkningsrätt. Se Arrende III.

Avvittring, förrättning för avskiljande från Kronans mark av vad som skall tillhöra enskilda. Avvittringen i de norra länen påbjöds först i skogsordningen den $^{19}/_{12}$ 1683. Nya författningar för avvittringsverket tillkommo i slutet av 1700- och början av 1800-talet, varigenom avvittringen påskyndades. Den är nu slutförd i Dalarne och i de norrländska länen utom i Norrbottens och Västerbottens läns lappmarker ovan odlingsgränsen, den gräns ovan vilken nybyggen, icke vidare må anläggas. Enligt avvittringsstadgar för Väster- och Norrbottens lappmarker $^{30}/_{5}$ 1873 verkställer avvittringslantmätare avmätning, kartläggning och ägobeskrivning av de för utbrytningen nödiga markerna, varefter inägorna graderas, i regel efter sin avkastning av hö (jfr Ägogradering). Åt hemman och nybyggen, även sådana nya, för vilka K. B. medgivit tillstånd (se Nybyggen), tilldelas inägor och skogsmark, den senare, om tillgång finnes, både till husbehov och avsalu. Inägorna och

trumsvärmen rikligt övermjölas och ett par pustar rök givas mottagningskupan. Sker föreningen efter mörkrets inbrott, uppstår i regel intet slagsmål.

Flera trumsvärmar kunna slås tillsammans till ett kraftigt samhälle och tagas in på utbyggda kakor eller hela konstkakor, men de måste i senare fallet rikligt matas en vecka, enbart för kakbyggandet.

Vill man intaga trumsvärmen som särskilt samhälle i ramkupa, så insättes den på högst 4—5 ramar. En värdefull hjälp få de, om man sammanfogar tomma kakor, med och utan yngel, i ramar. Ynglet placeras i mitten av det nya yngelrummet.A—r L—n.

Avträde. Se Arrende.

Avträdesgödsel. Se Människogödsel.

Avverkning. Se Virkesdrivning.

Avverkningsberäkning. För ett uthålligt skogsbruk och vidhållande av en någorlunda jämn avkastning måste en uppskattning ske av det befintliga virkesförrådet inom ägogränserna (se Skogsindelning) och en a. utföras för att bestämma, huru många kub.-meter få avverkas under en viss tidsperiod. Med en viss fastställd ålder, vid vilken skogsbestånden slutavverkas (se Omloppstid) och under förutsättning, att de olika åldersklasserna av skogen intaga lika stora ytor, kan man beräkna den normala årliga avverkningsytan. I en skog om 1,000 hektar med en omloppstid av 100 år skulle således varje år slutavverkas 10 hektar. I den mån skogens åldersklasser äro ojämnt fördelade och marken är ojämnt produktiv, blir ock avkastningen, bestämd efter en dylik grund, ojämn. Man måste därför även använda beräkningsmetoder, vid vilka hänsyn tages till virkesförrådet. Den enklaste principen för en dylik a. säger, att under hela omloppstiden skall avverkas dubbelt så mycket virke som det nuvarande förrådet, varvid skogens sammanlagda tillväxt under omloppstiden anses vara till sitt belopp lika med det förefintliga virkesförrådet. Divideras virkesförrådet med halva omloppstiden, erhålles då årsavverkningens belopp. Denna princip är närmelsevis
riktig, om normala förhållanden råda. Då emellertid detta sällan är fallet, måste en mer invecklad metod tillgripas. Härvid tages hänsyn till skogens tillstånd, hushållningens ändamål m. m. och fastställes med ledning av förefintliga förhållanden, vilka bestånd under den närmaste tidsperioden (ex. 20 år) böra avverkas. Därefter kan årsavverkningens storlek beräknas då man känner virkesförråd och tillväxt, över föravverkningarna uppgöres en särskild beräkning.S. P.

Avverkningsförbud meddelas enligt 1903 års lag angående vård av enskilda skogar av överexekutor (K. B.) på begäran av skogsvårdsstyrelsen i länet, därest den i lagen föreskrivna undersökningen ägt rum och det därvid visats, att skogsmarken varit utsatt för vanskötsel. Domstol kan också — under tvist om vilka åtgärder för återväxtens betryggande å den avverkade skogsmarken böra vidtagas — meddela förbud, intill dess de föreskrivna åtgärderna blivit verkställda, mot avverkning å så stor del av det ägaren tillhöriga skogsområdet, som prövas skäligt. Sådant förbud kan antingen gälla hela skogsbeståndet eller på visst sätt inskränkas, såsom genom tillåtelse att avverka träd av vissa mått eller att avverka till husbehov. Förbud upphör, när hos överexekutor ställes pant eller borgen för fullgörande av de åtgärder, som för skogsmarkens återställande i skogbärande skick finnas erforderliga. A. kan ock meddelas av skogsvårdsstyrelsen enligt den provisoriska ungskogslagen av år 1918, som ej medgiver annan avverkning av ungskog än för beståndets utveckling ändamålsenlig gallring. Förbud enligt denna lag gäller endast ungskog och kan meddelas å hela fastigheten eller så stor del därav, som prövas skäligt, dock må avverkning ändå kunna ske till fastighetens eller därmed sambrukad fastighets oundgängliga husbehov.G. Sch.

Avverkningsregulator användes för att vid pastörisering och skumning reglera tillströmningen av mjölk, vilken bör vara så jämn som möjligt. A. utgöres i allmänhet av en tillloppstratt eller -skål, i vilken tilloppsröret utmynnar. På detta rör är anbragt en flottörventil, som reglerar mjölkens yta i tilloppsskålen till viss höjd. Från tilloppsskålen ledes mjölken genom en ställbar ventil, vanligen en slussventil, som, därigenom att mjölknivån hålles konstant, vid samma inställning genomsläpper samma mjölkmängd på tidsenheten. En av John Risberg konstruerad a. är allmänt använd.L. Fr. R.

Avverkningsrätt. Se Arrende III.

Avvittring, förrättning för avskiljande från Kronans mark av vad som skall tillhöra enskilda. Avvittringen i de norra länen påbjöds först i skogsordningen den $^{19}/_{12}$ 1683. Nya författningar för avvittringsverket tillkommo i slutet av 1700- och början av 1800-talet, varigenom avvittringen påskyndades. Den är nu slutförd i Dalarne och i de norrländska länen utom i Norrbottens och Västerbottens läns lappmarker ovan odlingsgränsen, den gräns ovan vilken nybyggen, icke vidare må anläggas. Enligt avvittringsstadgar för Väster- och Norrbottens lappmarker $^{30}/_{5}$ 1873 verkställer avvittringslantmätare avmätning, kartläggning och ägobeskrivning av de för utbrytningen nödiga markerna, varefter inägorna graderas, i regel efter sin avkastning av hö (jfr Ägogradering). Åt hemman och nybyggen, även sådana nya, för vilka K. B. medgivit tillstånd (se Nybyggen), tilldelas inägor och skogsmark, den senare, om tillgång finnes, både till husbehov och avsalu. Inägorna och

trumsvärmen rikligt övermjölas och ett par pustar rök givas mottagningskupan. Sker föreningen efter mörkrets inbrott, uppstår i regel intet slagsmål.

Flera trumsvärmar kunna slås tillsammans till ett kraftigt samhälle och tagas in på utbyggda kakor eller hela konstkakor, men de måste i senare fallet rikligt matas en vecka, enbart för kakbyggandet.

Vill man intaga trumsvärmen som särskilt samhälle i ramkupa, så insättes den på högst 4—5 ramar. En värdefull hjälp få de, om man sammanfogar tomma kakor, med och utan yngel, i ramar. Ynglet placeras i mitten av det nya yngelrummet.A—r L—n.

Avträde. Se Arrende.

Avträdesgödsel. Se Människogödsel.

Avverkning. Se Virkesdrivning.

Avverkningsberäkning. För ett uthålligt skogsbruk och vidhållande av en någorlunda jämn avkastning måste en uppskattning ske av det befintliga virkesförrådet inom ägogränserna (se Skogsindelning) och en a. utföras för att bestämma, huru många kub.-meter få avverkas under en viss tidsperiod. Med en viss fastställd ålder, vid vilken skogsbestånden slutavverkas (se Omloppstid) och under förutsättning, att de olika åldersklasserna av skogen intaga lika stora ytor, kan man beräkna den normala årliga avverkningsytan. I en skog om 1,000 hektar med en omloppstid av 100 år skulle således varje år slutavverkas 10 hektar. I den mån skogens åldersklasser äro ojämnt fördelade och marken är ojämnt produktiv, blir ock avkastningen, bestämd efter en dylik grund, ojämn. Man måste därför även använda beräkningsmetoder, vid vilka hänsyn tages till virkesförrådet. Den enklaste principen för en dylik a. säger, att under hela omloppstiden skall avverkas dubbelt så mycket virke som det nuvarande förrådet, varvid skogens sammanlagda tillväxt under omloppstiden anses vara till sitt belopp lika med det förefintliga virkesförrådet. Divideras virkesförrådet med halva omloppstiden, erhålles då årsavverkningens belopp. Denna princip är närmelsevis riktig, om normala förhållanden råda. Då emellertid detta sällan är fallet, måste en mer invecklad metod tillgripas. Härvid tages hänsyn till skogens tillstånd, hushållningens ändamål m. m. och fastställes med ledning av förefintliga förhållanden, vilka bestånd under den närmaste tidsperioden (ex. 20 år) böra avverkas. Därefter kan årsavverkningens storlek beräknas då man känner virkesförråd och tillväxt, över föravverkningarna uppgöres en särskild beräkning.S. P.

Avverkningsförbud meddelas enligt 1903 års lag angående vård av enskilda skogar av överexekutor (K. B.) på begäran av skogsvårdsstyrelsen i länet, därest den i lagen föreskrivna undersökningen ägt rum och det därvid visats, att skogsmarken varit utsatt för vanskötsel. Domstol kan också — under tvist om vilka åtgärder för återväxtens betryggande å den avverkade skogsmarken böra vidtagas — meddela förbud, intill dess de föreskrivna åtgärderna blivit verkställda, mot avverkning å så stor del av det ägaren tillhöriga skogsområdet, som prövas skäligt. Sådant förbud kan antingen gälla hela skogsbeståndet eller på visst sätt inskränkas, såsom genom tillåtelse att avverka träd av vissa mått eller att avverka till husbehov. Förbud upphör, när hos överexekutor ställes pant eller borgen för fullgörande av de åtgärder, som för skogsmarkens återställande i skogbärande skick finnas erforderliga. A. kan ock meddelas av skogsvårdsstyrelsen enligt den provisoriska ungskogslagen av år 1918, som ej medgiver annan avverkning av ungskog än för beståndets utveckling ändamålsenlig gallring. Förbud enligt denna lag gäller endast ungskog och kan meddelas å hela fastigheten eller så stor del därav, som prövas skäligt, dock må avverkning ändå kunna ske till fastighetens eller därmed sambrukad fastighets oundgängliga husbehov.G. Sch.

Avverkningsregulator användes för att vid pastörisering och skumning reglera tillströmningen av mjölk, vilken bör vara så jämn som möjligt. A. utgöres i allmänhet av en tillloppstratt eller -skål, i vilken tilloppsröret utmynnar. På detta rör är anbragt en flottörventil, som reglerar mjölkens yta i tilloppsskålen till viss höjd. Från tilloppsskålen ledes mjölken genom en ställbar ventil, vanligen en slussventil, som, därigenom att mjölknivån hålles konstant, vid samma inställning genomsläpper samma mjölkmängd på tidsenheten. En av John Risberg konstruerad a. är allmänt använd.L. Fr. R.

Avverkningsrätt. Se Arrende III.

Avvittring, förrättning för avskiljande från Kronans mark av vad som skall tillhöra enskilda. Avvittringen i de norra länen påbjöds först i skogsordningen den $^{19}/_{12}$ 1683. Nya författningar för avvittringsverket tillkommo i slutet av 1700- och början av 1800-talet, varigenom avvittringen påskyndades. Den är nu slutförd i Dalarne och i de norrländska länen utom i Norrbottens och Västerbottens läns lappmarker ovan odlingsgränsen, den gräns ovan vilken nybyggen, icke vidare må anläggas. Enligt avvittringsstadgar för Väster- och Norrbottens lappmarker $^{30}/_{5}$ 1873 verkställer avvittringslantmätare avmätning, kartläggning och ägobeskrivning av de för utbrytningen nödiga markerna, varefter inägorna graderas, i regel efter sin avkastning av hö (jfr Ägogradering). Åt hemman och nybyggen, även sådana nya, för vilka K. B. medgivit tillstånd (se Nybyggen), tilldelas inägor och skogsmark, den senare, om tillgång finnes, både till husbehov och avsalu. Inägorna och

trumsvärmen rikligt övermjölas och ett par pustar rök givas mottagningskupan. Sker föreningen efter mörkrets inbrott, uppstår i regel intet slagsmål.

Flera trumsvärmar kunna slås tillsammans till ett kraftigt samhälle och tagas in på utbyggda kakor eller hela konstkakor, men de måste i senare fallet rikligt matas en vecka, enbart för kakbyggandet.

Vill man intaga trumsvärmen som särskilt samhälle i ramkupa, så insättes den på högst 4—5 ramar. En värdefull hjälp få de, om man sammanfogar tomma kakor, med och utan yngel, i ramar. Ynglet placeras i mitten av det nya yngelrummet.A—r L—n.

Avträde. Se Arrende.

Avträdesgödsel. Se Människogödsel.

Avverkning. Se Virkesdrivning.

Avverkningsberäkning. För ett uthålligt skogsbruk och vidhållande av en någorlunda jämn avkastning måste en uppskattning ske av det befintliga virkesförrådet inom ägogränserna (se Skogsindelning) och en a. utföras för att bestämma, huru många kub.-meter få avverkas under en viss tidsperiod. Med en viss fastställd ålder, vid vilken skogsbestånden slutavverkas (se Omloppstid) och under förutsättning, att de olika åldersklasserna av skogen intaga lika stora ytor, kan man beräkna den normala årliga avverkningsytan. I en skog om 1,000 hektar med en omloppstid av 100 år skulle således varje år slutavverkas 10 hektar. I den mån skogens åldersklasser äro ojämnt fördelade och marken är ojämnt produktiv, blir ock avkastningen, bestämd efter en dylik grund, ojämn. Man måste därför även använda beräkningsmetoder, vid vilka hänsyn tages till virkesförrådet. Den enklaste principen för en dylik a. säger, att under hela omloppstiden skall avverkas dubbelt så mycket virke som det nuvarande förrådet, varvid skogens sammanlagda tillväxt under omloppstiden anses vara till sitt belopp lika med det förefintliga virkesförrådet. Divideras virkesförrådet med halva omloppstiden, erhålles då årsavverkningens belopp. Denna princip är närmelsevis riktig, om normala förhållanden råda. Då emellertid detta sällan är fallet, måste en mer invecklad metod tillgripas. Härvid tages hänsyn till skogens tillstånd, hushållningens ändamål m. m. och fastställes med ledning av förefintliga förhållanden, vilka bestånd under den närmaste tidsperioden (ex. 20 år) böra avverkas. Därefter kan årsavverkningens storlek beräknas då man känner virkesförråd och tillväxt, över föravverkningarna uppgöres en särskild beräkning.S. P.

Avverkningsförbud meddelas enligt 1903 års lag angående vård av enskilda skogar av överexekutor (K. B.) på begäran av skogsvårdsstyrelsen i länet, därest den i lagen föreskrivna undersökningen ägt rum och det därvid visats, att skogsmarken varit utsatt för vanskötsel. Domstol kan också — under tvist om vilka åtgärder för återväxtens betryggande å den avverkade skogsmarken böra vidtagas — meddela förbud, intill dess de föreskrivna åtgärderna blivit verkställda, mot avverkning å så stor del av det ägaren tillhöriga skogsområdet, som prövas skäligt. Sådant förbud kan antingen gälla hela skogsbeståndet eller på visst sätt inskränkas, såsom genom tillåtelse att avverka träd av vissa mått eller att avverka till husbehov. Förbud upphör, när hos överexekutor ställes pant eller borgen för fullgörande av de åtgärder, som för skogsmarkens återställande i skogbärande skick finnas erforderliga. A. kan ock meddelas av skogsvårdsstyrelsen enligt den provisoriska ungskogslagen av år 1918, som ej medgiver annan avverkning av ungskog än för beståndets utveckling ändamålsenlig gallring. Förbud enligt denna lag gäller endast ungskog och kan meddelas å hela fastigheten eller så stor del därav, som prövas skäligt, dock må avverkning ändå kunna ske till fastighetens eller därmed sambrukad fastighets oundgängliga husbehov.G. Sch.

Avverkningsregulator användes för att vid pastörisering och skumning reglera tillströmningen av mjölk, vilken bör vara så jämn som möjligt. A. utgöres i allmänhet av en tillloppstratt eller -skål, i vilken tilloppsröret utmynnar. På detta rör är anbragt en flottörventil, som reglerar mjölkens yta i tilloppsskålen till viss höjd. Från tilloppsskålen ledes mjölken genom en ställbar ventil, vanligen en slussventil, som, därigenom att mjölknivån hålles konstant, vid samma inställning genomsläpper samma mjölkmängd på tidsenheten. En av John Risberg konstruerad a. är allmänt använd.L. Fr. R.

Avverkningsrätt. Se Arrende III.

Avvittring, förrättning för avskiljande från Kronans mark av vad som skall tillhöra enskilda. Avvittringen i de norra länen påbjöds först i skogsordningen den $^{19}/_{12}$ 1683. Nya författningar för avvittringsverket tillkommo i slutet av 1700- och början av 1800-talet, varigenom avvittringen påskyndades. Den är nu slutförd i Dalarne och i de norrländska länen utom i Norrbottens och Västerbottens läns lappmarker ovan odlingsgränsen, den gräns ovan vilken nybyggen, icke vidare må anläggas. Enligt avvittringsstadgar för Väster- och Norrbottens lappmarker $^{30}/_{5}$ 1873 verkställer avvittringslantmätare avmätning, kartläggning och ägobeskrivning av de för utbrytningen nödiga markerna, varefter inägorna graderas, i regel efter sin avkastning av hö (jfr Ägogradering). Åt hemman och nybyggen, även sådana nya, för vilka K. B. medgivit tillstånd (se Nybyggen), tilldelas inägor och skogsmark, den senare, om tillgång finnes, både till husbehov och avsalu. Inägorna och

trumsvärmen rikligt övermjölas och ett par pustar rök givas mottagningskupan. Sker föreningen efter mörkrets inbrott, uppstår i regel intet slagsmål.

Flera trumsvärmar kunna slås tillsammans till ett kraftigt samhälle och tagas in på utbyggda kakor eller hela konstkakor, men de måste i senare fallet rikligt matas en vecka, enbart för kakbyggandet.

Vill man intaga trumsvärmen som särskilt samhälle i ramkupa, så insättes den på högst 4—5 ramar. En värdefull hjälp få de, om man sammanfogar tomma kakor, med och utan yngel, i ramar. Ynglet placeras i mitten av det nya yngelrummet.A—r L—n.

Avträde. Se Arrende.

Avträdesgödsel. Se Människogödsel.

Avverkning. Se Virkesdrivning.

Avverkningsberäkning. För ett uthålligt skogsbruk och vidhållande av en någorlunda jämn avkastning måste en uppskattning ske av det befintliga virkesförrådet inom ägogränserna (se Skogsindelning) och en a. utföras för att bestämma, huru många kub.-meter få avverkas under en viss tidsperiod. Med en viss fastställd ålder, vid vilken skogsbestånden slutavverkas (se Omloppstid) och under förutsättning, att de olika åldersklasserna av skogen intaga lika stora ytor, kan man beräkna den normala årliga avverkningsytan. I en skog om 1,000 hektar med en omloppstid av 100 år skulle således varje år slutavverkas 10 hektar. I den mån skogens åldersklasser äro ojämnt fördelade och marken är ojämnt produktiv, blir ock avkastningen, bestämd efter en dylik grund, ojämn. Man måste därför även använda beräkningsmetoder, vid vilka hänsyn tages till virkesförrådet. Den enklaste principen för en dylik a. säger, att under hela omloppstiden skall avverkas dubbelt så mycket virke som det nuvarande förrådet, varvid skogens sammanlagda tillväxt under omloppstiden anses vara till sitt belopp lika med det förefintliga virkesförrådet. Divideras virkesförrådet med halva omloppstiden, erhålles då årsavverkningens belopp. Denna princip är närmelsevis riktig, om normala förhållanden råda. Då emellertid detta sällan är fallet, måste en mer invecklad metod tillgripas. Härvid tages hänsyn till skogens tillstånd, hushållningens ändamål m. m. och fastställes med ledning av förefintliga förhållanden, vilka bestånd under den närmaste tidsperioden (ex. 20 år) böra avverkas. Därefter kan årsavverkningens storlek beräknas då man känner virkesförråd och tillväxt, över föravverkningarna uppgöres en särskild beräkning.S. P.

Avverkningsförbud meddelas enligt 1903 års lag angående vård av enskilda skogar av överexekutor (K. B.) på begäran av skogsvårdsstyrelsen i länet, därest den i lagen föreskrivna undersökningen ägt rum och det därvid visats, att skogsmarken varit utsatt för vanskötsel. Domstol kan också — under tvist om vilka åtgärder för återväxtens betryggande å den avverkade skogsmarken böra vidtagas — meddela förbud, intill dess de föreskrivna åtgärderna blivit verkställda, mot avverkning å så stor del av det ägaren tillhöriga skogsområdet, som prövas skäligt. Sådant förbud kan antingen gälla hela skogsbeståndet eller på visst sätt inskränkas, såsom genom tillåtelse att avverka träd av vissa mått eller att avverka till husbehov. Förbud upphör, när hos överexekutor ställes pant eller borgen för fullgörande av de åtgärder, som för skogsmarkens återställande i skogbärande skick finnas erforderliga. A. kan ock meddelas av skogsvårdsstyrelsen enligt den provisoriska ungskogslagen av år 1918, som ej medgiver annan avverkning av ungskog än för beståndets utveckling ändamålsenlig gallring. Förbud enligt denna lag gäller endast ungskog och kan meddelas å hela fastigheten eller så stor del därav, som prövas skäligt, dock må avverkning ändå kunna ske till fastighetens eller därmed sambrukad fastighets oundgängliga husbehov.G. Sch.

Avverkningsregulator användes för att vid pastörisering och skumning reglera tillströmningen av mjölk, vilken bör vara så jämn som möjligt. A. utgöres i allmänhet av en tillloppstratt eller -skål, i vilken tilloppsröret utmynnar. På detta rör är anbragt en flottörventil, som reglerar mjölkens yta i tilloppsskålen till viss höjd. Från tilloppsskålen ledes mjölken genom en ställbar ventil, vanligen en slussventil, som, därigenom att mjölknivån hålles konstant, vid samma inställning genomsläpper samma mjölkmängd på tidsenheten. En av John Risberg konstruerad a. är allmänt använd.L. Fr. R.

Avverkningsrätt. Se Arrende III.

Avvittring, förrättning för avskiljande från Kronans mark av vad som skall tillhöra enskilda. Avvittringen i de norra länen påbjöds först i skogsordningen den $^{19}/_{12}$ 1683. Nya författningar för avvittringsverket tillkommo i slutet av 1700- och början av 1800-talet, varigenom avvittringen påskyndades. Den är nu slutförd i Dalarne och i de norrländska länen utom i Norrbottens och Västerbottens läns lappmarker ovan odlingsgränsen, den gräns ovan vilken nybyggen, icke vidare må anläggas. Enligt avvittringsstadgar för Väster- och Norrbottens lappmarker $^{30}/_{5}$ 1873 verkställer avvittringslantmätare avmätning, kartläggning och ägobeskrivning av de för utbrytningen nödiga markerna, varefter inägorna graderas, i regel efter sin avkastning av hö (jfr Ägogradering). Åt hemman och nybyggen, även sådana nya, för vilka K. B. medgivit tillstånd (se Nybyggen), tilldelas inägor och skogsmark, den senare, om tillgång finnes, både till husbehov och avsalu. Inägorna och

trumsvärmen rikligt övermjölas och ett par pustar rök givas mottagningskupan. Sker föreningen efter mörkrets inbrott, uppstår i regel intet slagsmål.

Flera trumsvärmar kunna slås tillsammans till ett kraftigt samhälle och tagas in på utbyggda kakor eller hela konstkakor, men de måste i senare fallet rikligt matas en vecka, enbart för kakbyggandet.

Vill man intaga trumsvärmen som särskilt samhälle i ramkupa, så insättes den på högst 4—5 ramar. En värdefull hjälp få de, om man sammanfogar tomma kakor, med och utan yngel, i ramar. Ynglet placeras i mitten av det nya yngelrummet.A—r L—n.

Avträde. Se Arrende.

Avträdesgödsel. Se Människogödsel.

Avverkning. Se Virkesdrivning.

Avverkningsberäkning. För ett uthålligt skogsbruk och vidhållande av en någorlunda jämn avkastning måste en uppskattning ske av det befintliga virkesförrådet inom ägogränserna (se Skogsindelning) och en a. utföras för att bestämma, huru många kub.-meter få avverkas under en viss tidsperiod. Med en viss fastställd ålder, vid vilken skogsbestånden slutavverkas (se Omloppstid) och under förutsättning, att de olika åldersklasserna av skogen intaga lika stora ytor, kan man beräkna den normala årliga avverkningsytan. I en skog om 1,000 hektar med en omloppstid av 100 år skulle således varje år slutavverkas 10 hektar. I den mån skogens åldersklasser äro ojämnt fördelade och marken är ojämnt produktiv, blir ock avkastningen, bestämd efter en dylik grund, ojämn. Man måste därför även använda beräkningsmetoder, vid vilka hänsyn tages till virkesförrådet. Den enklaste principen för en dylik a. säger, att under hela omloppstiden skall avverkas dubbelt så mycket virke som det nuvarande förrådet, varvid skogens sammanlagda tillväxt under omloppstiden anses vara till sitt belopp lika med det förefintliga virkesförrådet. Divideras virkesförrådet med halva omloppstiden, erhålles då årsavverkningens belopp. Denna princip är närmelsevis riktig, om normala förhållanden råda. Då emellertid detta sällan är fallet, måste en mer invecklad metod tillgripas. Härvid tages hänsyn till skogens tillstånd, hushållningens ändamål m. m. och fastställes med ledning av förefintliga förhållanden, vilka bestånd under den närmaste tidsperioden (ex. 20 år) böra avverkas. Därefter kan årsavverkningens storlek beräknas då man känner virkesförråd och tillväxt, över föravverkningarna uppgöres en särskild beräkning.S. P.

Avverkningsförbud meddelas enligt 1903 års lag angående vård av enskilda skogar av överexekutor (K. B.) på begäran av skogsvårdsstyrelsen i länet, därest den i lagen föreskrivna undersökningen ägt rum och det därvid visats, att skogsmarken varit utsatt för vanskötsel. Domstol kan också — under tvist om vilka åtgärder för återväxtens betryggande å den avverkade skogsmarken böra vidtagas — meddela förbud, intill dess de föreskrivna åtgärderna blivit verkställda, mot avverkning å så stor del av det ägaren tillhöriga skogsområdet, som prövas skäligt. Sådant förbud kan antingen gälla hela skogsbeståndet eller på visst sätt inskränkas, såsom genom tillåtelse att avverka träd av vissa mått eller att avverka till husbehov. Förbud upphör, när hos överexekutor ställes pant eller borgen för fullgörande av de åtgärder, som för skogsmarkens återställande i skogbärande skick finnas erforderliga. A. kan ock meddelas av skogsvårdsstyrelsen enligt den provisoriska ungskogslagen av år 1918, som ej medgiver annan avverkning av ungskog än för beståndets utveckling ändamålsenlig gallring. Förbud enligt denna lag gäller endast ungskog och kan meddelas å hela fastigheten eller så stor del därav, som prövas skäligt, dock må avverkning ändå kunna ske till fastighetens eller därmed sambrukad fastighets oundgängliga husbehov.G. Sch.

Avverkningsregulator användes för att vid pastörisering och skumning reglera tillströmningen av mjölk, vilken bör vara så jämn som möjligt. A. utgöres i allmänhet av en tillloppstratt eller -skål, i vilken tilloppsröret utmynnar. På detta rör är anbragt en flottörventil, som reglerar mjölkens yta i tilloppsskålen till viss höjd. Från tilloppsskålen ledes mjölken genom en ställbar ventil, vanligen en slussventil, som, därigenom att mjölknivån hålles konstant, vid samma inställning genomsläpper samma mjölkmängd på tidsenheten. En av John Risberg konstruerad a. är allmänt använd.L. Fr. R.

Avverkningsrätt. Se Arrende III.

Avvittring, förrättning för avskiljande från Kronans mark av vad som skall tillhöra enskilda. Avvittringen i de norra länen påbjöds först i skogsordningen den $^{19}/_{12}$ 1683. Nya författningar för avvittringsverket tillkommo i slutet av 1700- och början av 1800-talet, varigenom avvittringen påskyndades. Den är nu slutförd i Dalarne och i de norrländska länen utom i Norrbottens och Västerbottens läns lappmarker ovan odlingsgränsen, den gräns ovan vilken nybyggen, icke vidare må anläggas. Enligt avvittringsstadgar för Väster- och

Norrbottens lappmarker $^{30}/_{5}$ 1873 verkställer avvittringslantmätare avmätning, kartläggning och ägobeskrivning av de för utbrytningen nödiga markerna, varefter inägorna graderas, i regel efter sin avkastning av hö (jfr Ägogradering). Åt hemman och nybyggen, även sådana nya, för vilka K. B. medgivit tillstånd (se Nybyggen), tilldelas inägor och skogsmark, den senare, om tillgång finnes, både till husbehov och avsalu. Inägorna och

skogsmarken böra läggas i ett skifte, men om så ej kan ske utan skada, böra dock inägorna ej utgöra mera än 4 skiften. Hemmantalet bestämmes genom skattläggning, grundad på inägornas uppskattade höavkastning. Skogsanslaget skulle beräknas efter skogsväxtens och betets beskaffenhet till 5,000 kvadratrev (440.76 ha.) för helt mantal eller högst 4 gånger så mycket, impediment oberäknade. Enligt K. k. $^{20}/_{4}$ 1906 skall av skogsanslaget endast det, som erfordras till husbehov, direkt tilldelas hemman och återstoden avsättas till allmänning.

Genom K. kungör. $^{20}/_{4}$ 1906 får skogsanslaget för därefter upplåtna nybyggen ej överskrida 1,200 ha. Den mark, som icke tilldelades den enskilde, kallas kronans överloppsmark. Jfr Nybyggen.E. T.

Fig. 1. Avvägningstub. **Avvägning**, som ibland även kallas nivellering, är den vanligaste metoden att bestämma höjdskillnaden mellan punkter jordytan. — Principen vid a. är byggd på vätskors egenskap, att deras yta strävar att ställa sig vågrät. En med hjälp av en vätskeyta erhållen horisontell linje, siktlinjen, är det centrala i de använda mätningsmetoderna. De instrument, som vid nutida avvägningar användas, äro avvägningsinstrumentet och avvägningsstången.

Avvägningsinstrumentets huvuddelar äro kikaren, k, och vattenpasset, v (se fig. 1). Vattenpasset är ett rörvattenpass, fyllt med eter eller annan lättflytande vätska, och rörets övre yta är graderad i jämna intervall av vanligen 2 eller 2.26 mm. längd. Kikaren är en s. k. Keplers kikare med objektivet O och okularet o. Genom densamma får man en omvänd förstorad bild av de föremål, som betraktas. Kikarens siktlinje markeras av objektivets optiska medelpunkt och mittpunkten i det invid okularet fästa trådkorset. Vattenpassets uppgift är att under mätningarna få denna siktlinje horisontell, och justeringen av ett avvägningsinstrument bör således gå ut på att få vattenpassets axel horisontell och kikarens siktlinje sedan parallell med denna axel.

Avvägningsstången är av trä och vanligen 3—4 m. lång samt graderad i dm. och tiondelar därav, vanligen började med 0 vid stångens nedre ände; ofta är stången för underlättande av dess lodräta uppställning försedd med ett dosvattenpass.

All av statens organ utförd, mer omfattande a. i vårt land hänföres numera till ett gemensamt utgångs- eller nollplan. Härtill användes havets medelvattenyta, som ligger 11.8 m. under Sveriges normalhöjdpunkt på Riddarholmen i Stockholm. I anslutning till detta nollplan är över hela landet genom precisions-a. utlagt ett nät av höjdbestämda punkter, till vilka sedan alla övriga avvägningar böra anknytas. Dessa precisionsfixpunkter, som äro utmärkta genom järn- eller mässingsdubbar i berg o. dyl., återfinnas i »Sveriges precisionsavvägning 1886—1905» av P. G. Rosén. Ur noggrannhetssynpunkt och även annars närmast jämförbara med nu nämnda avvägningar äro så utförda och härtill anslutna åtskilliga andra stomavvägningar, såsom Sveriges geologiska undersöknings och statens meteorologisk-hydrografiska anstalts linjer, Vattenfallsstyrelsens avvägningar runt sjön Vänern, en del större städers avvägningsnät o. s. v.

Fig. 2. Linjeavvägning.

A. över mindre områden kallas detalj- eller vanlig avvägning. Allt efter

skogsmarken böra läggas i ett skifte, men om så ej kan ske utan skada, böra dock inägorna ej utgöra mera än 4 skiften. Hemmantalet bestämmes genom skattläggning, grundad på inägornas uppskattade höavkastning. Skogsanslaget skulle beräknas efter skogsväxtens och betets beskaffenhet till 5,000 kvadratrev (440.76 ha.) för helt mantal eller högst 4 gånger så mycket, impediment oberäknade. Enligt K. k. $^{20}/_{4}$ 1906 skall av skogsanslaget endast det, som erfordras till husbehov, direkt tilldelas hemman och återstoden avsättas till allmänning.

Genom K. kungör. $^{20}/_{4}$ 1906 får skogsanslaget för därefter upplåtna nybyggen ej överskrida 1,200 ha. Den mark, som icke tilldelades den enskilde, kallas kronans överloppsmark. Jfr Nybyggen.E. T.

Fig. 1. Avvägningstub. **Avvägning**, som ibland även kallas nivellering, är den vanligaste metoden att bestämma höjdskillnaden mellan punkter jordytan. — Principen vid a. är byggd på vätskors egenskap, att deras yta strävar att ställa sig vågrät. En med hjälp av en vätskeyta erhållen horisontell linje, siktlinjen, är det centrala i de använda mätningsmetoderna. De instrument, som vid nutida avvägningar användas, äro avvägningsinstrumentet och avvägningsstången.

Avvägningsinstrumentets huvuddelar äro kikaren, k, och vattenpasset, v (se fig. 1). Vattenpasset är ett rörvattenpass, fyllt med eter eller annan lättflytande vätska, och rörets övre yta är graderad i jämna intervall av vanligen 2 eller 2.26 mm. längd. Kikaren är en s. k. Keplers kikare med objektivet O och okularet o. Genom densamma får man en omvänd förstorad bild av de föremål, som betraktas. Kikarens siktlinje markeras av objektivets optiska medelpunkt och mittpunkten i det invid okularet fästa trådkorset. Vattenpassets uppgift är att under mätningarna få denna siktlinje horisontell, och justeringen av ett avvägningsinstrument bör således gå ut på att få vattenpassets axel horisontell och kikarens siktlinje sedan parallell med denna axel.

Avvägningsstången är av trä och vanligen 3—4 m. lång samt graderad i dm. och tiondelar därav, vanligen började med 0 vid stångens nedre ände; ofta är stången för underlättande av dess lodräta uppställning försedd med ett dosvattenpass.

All av statens organ utförd, mer omfattande a. i vårt land hänföres numera till ett gemensamt utgångs- eller nollplan. Härtill användes havets medelvattenyta, som ligger 11.8 m. under Sveriges normalhöjdpunkt på Riddarholmen i Stockholm. I anslutning till detta nollplan är över hela landet genom precisions-a. utlagt ett nät av höjdbestämda punkter, till vilka sedan alla övriga avvägningar böra anknytas. Dessa precisionsfixpunkter, som äro utmärkta genom järn- eller mässingsdubbar i berg o. dyl., återfinnas i »Sveriges precisionsavvägning 1886—1905» av P. G. Rosén. Ur noggrannhetssynpunkt och även annars närmast jämförbara med nu nämnda avvägningar äro så utförda och härtill anslutna åtskilliga andra stomavvägningar, såsom Sveriges geologiska undersöknings och statens meteorologisk-hydrografiska anstalts linjer, Vattenfallsstyrelsens avvägningar runt sjön Vänern, en del större städers avvägningsnät o. s. v.

Fig. 2. Linjeavvägning.

A. över mindre områden kallas detalj- eller vanlig avvägning. Allt efter

ändamålet indelas denna i linjeavvägning och ytavvägning; det förra, när de punkter, som skola höjdbestammas, äro belägna huvudsakligen i en sträcka efter varandra, det senare, när det gäller att skaffa sig en bild av höjdförhållandena på en markyta.

Linjeavyägning utföres så, som följande exempel utvisar: Det gäller att bestämma punkten B:s höjd, då punkten A är känd (fig. 2). Antag: H_a = 45.04 m. Stången hålles i lodrät ställning på punkten A. Avvägningsinstrumentet uppställes ungefär i linjen AB på lämpligt avstånd (omkring 50 m.) från A. Sedan siktlinjen gjorts horisontell, avläses genom kikaren det ställe på stången, där siktlinjen skär stångens gradering. Man får t. ex. resultatet l_1 = 1.87 m. Stången flyttas härpå till flyttpunkten a, vilken bör ligga ungefärligen lika långt mot B till på andra sidan instrumentet. Detta omsvänges, siktlinjens horisontella läge kontrolleras, och man gör på stången avläsningen l_2, i detta exempel antagen = 0.33 m. Givet är att nu höjden på flyttpunkten a över utgångspunkten A blir = l_1—l_2. Så flyttas instrumentet i linjens riktning ett lika långt stycke förbi punkten a. Stångföraren står kvar på denna punkt, och man får avläsningen l_3, han flyttar stången till flyttpunkten b, där värdet l_4 erhålles o. s. v., tills man når fram till den sökta punkten B. Denna avvägningsmetod kallas avvägning från mitten, och protokollet kan te sig sålunda:

Punkt

Avläsning

Höjdskillnad

Höjd

Anmärkningar

bakåt

framåt

+

—

m.

m.

m.

m.

m.

A

1.87

0.33

1.54

45.04

1.87

0.33

1.54

1.79

0.45

1.34

1.68

0.92

0.76

1.62

1.14

0.48

bakåt något längre siktlängd.

0.19

2.10

1.91

framåt något längre siktlängd.

B

47.25

Summa

7.15

4.94

4.12

1.91

Skillnad

2.21

2.21

För att kontrollera mätningarnas riktighet bör man avväga linjen tillbaka igen från B till A eller, om man har flera linjer, anordna dessa så, att de bilda slutna polygoner, d. v. s. att man återkommer till samma punkt.

En annan typ av linjeavvägning är profilavvägning. Det gäller då att bestämma och avbilda höjdförhållandena längs hela linjesträckningen och ej som nyss blott höjderna för dess ändpunkter. Exempel kunna hämtas från undersökning för järnväg, väg, vattenavledning o. s. v. Förfaringssättet belyses av följande exempel:

Fig. 3. Profilavvägning.

Det gäller att upprätta en profil över linjen AC (fig. 3). Antag som förut H_a = 45.04 m. Man längdmäter då linjen och markerar punkterna 20, 40, 60 på lämpliga jämna mellanrum t. ex. var 20:de meter. Avvägningsinstrumentet uppställes på den godtyckligt valda punkten a 50 à 60 m. från A. Stången ställes på punkterna A, 20 och 40 och man får avläsningarna l_1

l_2, l_3. I stället för att sedan

ställa stången på punkten 60 avväges den närbelägna skarpt markerade brytningspunkten 62.23. Stångföraren stannar nu här, tills avvägningsinstrumentet flyttats till punkten b, ett 60-tal meter framför den s. k. växelpunkten 62.23. Här fortsättes nu avvägningen med mätningsresultaten I_5, I_6, I_7, I_8, I_9, varefter punkten I_{40} blir växelpunkt o. s. v. Man följer således icke här metoden a. från mitten i annan mån, än att instrumentet kommer att stå mitt emellan växelpunkterna. Protokollet ser ut på följande sätt:

Punkt

Avläsning

Höjdskillnad

Höjd

Anmärkningar

bakåt

framåt

+

—

A= 0

3.10

45.04

20.00

2.05

+1.05

46.09

40.00

1.07

+0.98

47.07

62.23

0.42

O.03

+1.04

48.11

— Växelpunkt. Brytningsp.

80.00

0.77

—0.35

47.76

100.00

1.20

—0.43

47.33

118.37

1.49

—O.29

47.04

— Brytningspunkt.

140.00

0.47

3.29

—1.80

45.24

— Växelpunkt.

164.09

2.34

—1.87

43.37

— Brytningspunkt.

180.00

2.00

+0.34

43.71

200.00

1.62

+O.38

44.09

c=207.74

1.48

+0.14

44.23

Summa

+3.93

—4.74

Skillnad

—0.81

44.23—45.04 = —0.81.

Vid profilens uppritning använder man olika skalor för längdmått och höjdmått, vanligen höjdskalan tio gånger större än längdskalan.

En ytavvägning går ut på att med höjdkurvor på en karta åskådliggöra ett mätningsområdes ytformation. Den kan behövas, då det gäller att upprätta ett förslag till vattenavledning, en plan för täckdikning eller dylikt. Utförandet kan ske på olika sätt:

1:0) Uppstakas och markeras över mätningsområdet ett rutnät med lämpliga sidolängder, t. ex. 20, 50, 100 m. allt efter terrängens buktighet. Hörnpunkterna i detta nät avvägas, och deras lägen och höjder utmärkas på kartan. På denna kan man sedan genom interpolering få fram nivå- eller höjdkurvorna, d. v. s. de linjer, som sammanbinda alla punkter på samma höjd. Sådana kurvor uppritas med jämn inbördes höjdskillnad, ekvidistans, av t. ex. 1, 5, 10 m.

Fig. 4. Ytavvägning.

2:0) Man uppsöker och avväger terrängens karakteristiska punkter, d. v. s. alla depunkter, som ögat ser vara terrängens brytningspunkter. Dessa markeras samtidigt med en mätsticka el. dyl. och inmätas med planmätningsinstrument för att kunna utmärkas på kartan. Höjdkurvorna erhållas på samma sätt som i förra fallet.

Denna metod är snabb och fördelaktig men fordrar övat omdöme hos avvägare och stångförare.

Fig. 5. Höjdkarta. 3:o) Höjdkurvorna uppsökas direkt på marken. Sättet åskådliggöres genom följande exempel (fig. 4): Utgående från fixpunkten F, vars höjd = 45.63 m., gäller det att uppsöka och inmäta höjdkurvorna 46, 47 och 48. Detta tillgår sålunda: Instrumentet uppställes uppåt sluttningen så högt ovanför F, som stånglängden medgiver. Med stången på F får man avläsningen 2.45 m. Härpå flyttas stången så vinkelrätt mot kurvorna som möjligt och uppåt backen så högt, att avläsningen sjunker till 2.45—(46.00—45.63) = 2.08 m. Stången står då på 46 m. kurvan, och denna punkt utmärkes, med en mätsticka för att inmätas på plankartan. Samtliga punkter i terrängen, som i instrumentet giva denna avläsning 2.08 m., ligga påtagligen också på 46 m. kurvan, och denna är således nu lätt att erhålla. På analogt sätt fås sedan de övriga höjdkurvorna med hjälp av siffrorna 1.08 och 0.08. Med ledning av de på något av föreg, sätt utförda mätningarna upprättas slutligen en nivåkarta eller höjdkarta i lämplig skala (1:1,000, 1:2,000 o. s. v.). Ett utdrag av en sådan karta lämnar fig. 5.

Se vidare Höjdmätning.John Svärdson.

Avvänjning av ungdjur från mjölken bör likasom alla större ändringar i djurens utfodring ske småningom och med försiktighet. Då ungdjuren ej hava tillfälle att fritt upptaga sin naturliga föda, böra de, då mjölken blir otillräcklig, få ersättning i lättsmält och närande foder, såsom sädes- och linfrömjöl, som lämnar full ersättning för mjölkens näringshalt, särskilt av fett och äggvita, övergång från fast till flytande föda bör också underlättas genom att under avvänjningen och närmaste tiden därefter giva saftigt foder, vanligen fint grönfoder och smärre skivor av skurna rotfrukter, varemot vatten bör givas blott i måttliga mängder och kylslaget. Jfr Hästavel, Kalvuppfödning, Svinavel.

Axel betecknar i maskinläran en maskindel, som tjänar att fortleda roterande rörelse, såsom fallet är vid transmissioner, cylinderaxeln i tröskverk, knivaxeln i hackelsemaskin m. m., eller ock själv orörlig uppbär roterande eller svängande delar, ss. hjulaxeln å en vagn. En a. kan vara lodrät, i vilket fall trycket verkar längs med axeln, s. k. stödaxel, såsom a. i en stående vandring och i en vanlig separator, eller liggande, då den uppbär ett tryck vinkelrätt mot längdriktningen och kallas bäraxel. En roterande a. är dessutom utsatt för vridning. En a. bör däremot aldrig hava sned ställning, då därmed lätt följer sämre anslutning och glappning, ojämn gång, ökad friktion och kraftförlust. Axlar böra därför även vara fullt raka och, för att böjningar ej må uppstå, tillräckligt understödda. En stående a. måste vara understödd av minst 2 lager, fotlagret och halslagret, som bör vara så långt, att det giver stadig styrning. Liggande axlar böra även vila i 2 eller flera lager, mellan vilka avståndet rättas efter axelns längd, belastning och styrka. För en järnaxel med 2 lager och 3 cm. diameter fordras understöd på omkring 170 cm. avstånd, mot 4 cm. diam. svarar 200 cm. avstånd o. s. v. med 20 cm. ökat avstånd för varje cm. större axelgenomskärning. Då axeln vilar i flera lager, kunna avstånden göras intill $^1/_4$ större. Ounderstödda, fria tappar, som äro belastade, t. ex. med remskiva, böra vara så korta som möjligt.

En axels styrka bör avpassas efter den kraft, den skall överföra, men då priset stiger hastigt med axelns diameter och dessutom det arbete, som behöves för att övervinna

gnidningsmotståndet i lagren, blir större, ju grövre axelns i lagret vilande del, tappen, är, bör den nödiga styrkan mera åstadkommas genom starkt material än genom stor diameter. Endast sällan, såsom i gamla stående vandringar, vattenhjul o. s. v., förekomma axlar av trä, utan i regel göras de av smides- eller välljärn eller götjärn (stål) och de starkaste fås av kallvalsat götjärn, s. k. komprimerade axlar, vilka därför kunna göras klenare än andra. Ju större hastighet en axel har, desto smäckrare kan den vara. Hastigheten och belastningen hava således motsatt; inverkan på behovet av tjocklek hos axeln, vilkens diameter i mm. bör vara vid:

punkter, som ögat ser vara terrängens brytningspunkter. Dessa markeras samtidigt med en mätsticka el. dyl. och inmätas med planmätningsinstrument för att kunna utmärkas på kartan. Höjdkurvorna erhållas på samma sätt som i förra fallet.

Denna metod är snabb och fördelaktig men fordrar övat omdöme hos avvägare och stångförare.

Fig. 5. Höjdkarta. 3:o) Höjdkurvorna uppsökas direkt på marken. Sättet åskådliggöres genom följande exempel (fig. 4): Utgående från fixpunkten F, vars höjd = 45.63 m., gäller det att uppsöka och inmäta höjdkurvorna 46, 47 och 48. Detta tillgår sålunda: Instrumentet uppställes uppåt sluttningen så högt ovanför F, som stånglängden medgiver. Med stången på F får man avläsningen 2.45 m. Härpå flyttas stången så vinkelrätt mot kurvorna som möjligt och uppåt backen så högt, att avläsningen sjunker till 2.45—(46.00—45.63) = 2.08 m. Stången står då på 46 m. kurvan, och denna punkt utmärkes, med en mätsticka för att inmätas på plankartan. Samtliga punkter i terrängen, som i instrumentet giva denna avläsning 2.08 m., ligga påtagligen också på 46 m. kurvan, och denna är således nu lätt att erhålla. På analogt sätt fås sedan de övriga höjdkurvorna med hjälp av siffrorna 1.08 och 0.08. Med ledning av de på något av föreg, sätt utförda mätningarna upprättas slutligen en nivåkarta eller höjdkarta i lämplig skala (1:1,000, 1:2,000 o. s. v.). Ett utdrag av en sådan karta lämnar fig. 5.

Se vidare Höjdmätning.John Svärdson.

Avvänjning av ungdjur från mjölken bör likasom alla större ändringar i djurens utfodring ske småningom och med försiktighet. Då ungdjuren ej hava tillfälle att fritt upptaga sin naturliga föda, böra de, då mjölken blir otillräcklig, få ersättning i lättsmält och närande foder, såsom sädes- och linfrömjöl, som lämnar full ersättning för mjölkens näringshalt, särskilt av fett och äggvita, övergång från fast till flytande föda bör också underlättas genom att under avvänjningen och närmaste tiden därefter giva saftigt foder, vanligen fint grönfoder och smärre skivor av skurna rotfrukter, varemot vatten bör givas blott i måttliga mängder och kylslaget. Jfr Hästavel, Kalvuppfödning, Svinavel.

Axel betecknar i maskinläran en maskindel, som tjänar att fortleda roterande rörelse, såsom fallet är vid transmissioner, cylinderaxeln i tröskverk, knivaxeln i hackelsemaskin m. m., eller ock själv orörlig uppbär roterande eller svängande delar, ss. hjulaxeln å en vagn. En a. kan vara lodrät, i vilket fall trycket verkar längs med axeln, s. k. stödaxel, såsom a. i en stående vandring och i en vanlig separator, eller liggande, då den uppbär ett tryck vinkelrätt mot längdriktningen och kallas bäraxel. En roterande a. är dessutom utsatt för vridning. En a. bör däremot aldrig hava sned ställning, då därmed lätt följer sämre anslutning och glappning, ojämn gång, ökad friktion och kraftförlust. Axlar böra därför även vara fullt raka och, för att böjningar ej må uppstå, tillräckligt understödda. En stående a. måste vara understödd av minst 2 lager, fotlagret och halslagret, som bör vara så långt, att det giver stadig styrning. Liggande axlar böra även vila i 2 eller flera lager, mellan vilka avståndet rättas efter axelns längd, belastning och styrka. För en järnaxel med 2 lager och 3 cm. diameter fordras understöd på omkring 170 cm. avstånd, mot 4 cm. diam. svarar 200 cm. avstånd o. s. v. med 20 cm. ökat avstånd för varje cm. större axelgenomskärning. Då axeln vilar i flera lager, kunna avstånden göras intill $^1/_4$ större. Ounderstödda, fria tappar, som äro belastade, t. ex. med remskiva, böra vara så korta som möjligt.

En axels styrka bör avpassas efter den kraft, den skall överföra, men då priset stiger hastigt med axelns diameter och dessutom det arbete, som behöves för att övervinna gnidningsmotståndet i lagren, blir större, ju grövre axelns i lagret vilande del, tappen, är, bör den nödiga styrkan mera åstadkommas genom starkt material än genom stor diameter. Endast sällan, såsom i gamla stående vandringar, vattenhjul o. s. v., förekomma axlar av trä, utan i regel göras de av smides- eller välljärn eller götjärn (stål) och de starkaste fås av kallvalsat götjärn, s. k. komprimerade axlar, vilka därför kunna göras klenare än andra. Ju större hastighet en axel har, desto smäckrare kan den vara. Hastigheten och belastningen hava således motsatt; inverkan på behovet av tjocklek hos axeln, vilkens diameter i mm. bör vara vid:

punkter, som ögat ser vara terrängens brytningspunkter. Dessa markeras samtidigt med en mätsticka el. dyl. och inmätas med planmätningsinstrument för att kunna utmärkas på kartan. Höjdkurvorna erhållas på samma sätt som i förra fallet.

Denna metod är snabb och fördelaktig men fordrar övat omdöme hos avvägare och stångförare.

Fig. 5. Höjdkarta. 3:o) Höjdkurvorna uppsökas direkt på marken. Sättet åskådliggöres genom följande exempel (fig. 4): Utgående från fixpunkten F, vars höjd = 45.63 m., gäller det att uppsöka och inmäta höjdkurvorna 46, 47 och 48. Detta tillgår sålunda: Instrumentet uppställes uppåt sluttningen så högt ovanför F, som stånglängden medgiver. Med stången på F får man avläsningen 2.45 m. Härpå flyttas stången så vinkelrätt mot kurvorna som möjligt och uppåt backen så högt, att avläsningen sjunker till 2.45—(46.00—45.63) = 2.08 m. Stången står då på 46 m. kurvan, och denna punkt utmärkes, med en mätsticka för att inmätas på plankartan. Samtliga punkter i terrängen, som i instrumentet giva denna avläsning 2.08 m., ligga påtagligen också på 46 m. kurvan, och denna är således nu lätt att erhålla. På analogt sätt fås sedan de övriga höjdkurvorna med hjälp av siffrorna 1.08 och 0.08. Med ledning av de på något av föreg, sätt utförda mätningarna upprättas slutligen en nivåkarta eller höjdkarta i lämplig skala (1:1,000, 1:2,000 o. s. v.). Ett utdrag av en sådan karta lämnar fig. 5.

Se vidare Höjdmätning.John Svärdson.

Avvänjning av ungdjur från mjölken bör likasom alla större ändringar i djurens utfodring ske småningom och med försiktighet. Då ungdjuren ej hava tillfälle att fritt upptaga sin naturliga föda, böra de, då mjölken blir otillräcklig, få ersättning i lättsmält och närande foder, såsom sädes- och linfrömjöl, som lämnar full ersättning för mjölkens näringshalt, särskilt av fett och äggvita, övergång från fast till flytande föda bör också underlättas genom att under avvänjningen och närmaste tiden därefter giva saftigt foder, vanligen fint grönfoder och smärre skivor av skurna rotfrukter, varemot vatten bör givas blott i måttliga mängder och kylslaget. Jfr Hästavel, Kalvuppfödning, Svinavel.

Axel betecknar i maskinläran en maskindel, som tjänar att fortleda roterande rörelse, såsom fallet är vid transmissioner, cylinderaxeln i tröskverk, knivaxeln i hackelsemaskin m. m., eller ock själv orörlig uppbär roterande eller svängande delar, ss. hjulaxeln å en vagn. En a. kan vara lodrät, i vilket fall trycket verkar längs med axeln, s. k. stödaxel, såsom a. i en stående vandring och i en vanlig separator, eller liggande, då den uppbär ett tryck vinkelrätt mot längdriktningen och kallas bäraxel. En roterande a. är dessutom utsatt för vridning. En a. bör däremot aldrig hava sned ställning, då därmed lätt följer sämre anslutning och glappning, ojämn gång, ökad friktion och kraftförlust. Axlar böra därför även vara fullt raka och, för att böjningar ej må uppstå, tillräckligt understödda. En stående a. måste vara understödd av minst 2 lager, fotlagret och halslagret, som bör vara så långt, att det giver stadig styrning. Liggande axlar böra även vila i 2 eller flera lager, mellan vilka avståndet rättas efter axelns längd, belastning och styrka. För en järnaxel med 2 lager och 3 cm. diameter fordras understöd på omkring 170 cm. avstånd, mot 4 cm. diam. svarar 200 cm. avstånd o. s. v. med 20 cm. ökat avstånd för varje cm. större axelgenomskärning. Då axeln vilar i flera lager, kunna avstånden göras intill $^1/_4$ större. Ounderstödda, fria tappar, som äro belastade, t. ex. med remskiva, böra vara så korta som möjligt.

En axels styrka bör avpassas efter den kraft, den skall överföra, men då priset stiger hastigt med axelns diameter och dessutom det arbete, som behöves för att övervinna gnidningsmotståndet i lagren, blir större, ju grövre axelns i lagret vilande del, tappen, är, bör den nödiga styrkan mera åstadkommas genom starkt material än genom stor diameter. Endast sällan, såsom i gamla stående vandringar, vattenhjul o. s. v., förekomma axlar av trä, utan i regel göras de av smides- eller välljärn eller götjärn (stål) och de starkaste fås av kallvalsat götjärn, s. k. komprimerade axlar, vilka därför kunna göras klenare än andra. Ju större hastighet en axel har, desto smäckrare kan den vara. Hastigheten och belastningen hava således motsatt; inverkan på behovet av tjocklek hos axeln, vilkens diameter i mm. bör vara vid:

Hästkrafter

Varvantal i minuten

100

120

160

200

300

400

1 . . . . .

40

40

35

35

30

30

5 . . . . .

60

55

55

50

45

45

10 . . . . .

70

65

60

60

55

50

20 . . . . .

85

80

75

70

65

60

30 . . . . .

90

85

80

75

70

65

Axeltappens yta bör också vara så slät och hård som möjligt för att minska gnidningsmotståndet och nötningen. Å axlar, som äro mindre belastade, äro lagertapparna ofta avsvarvade till mindre diameter, varigenom vinnes, att friktionen i lagret minskas och axelns förskjutning hindras, men då en dylik avsvarvning minskar axelns styrka, göras starkare belastade axlar jämntjocka och förskjutningen hindras genom å axeln fästa stoppringar, som helst böra bestå av 2 sammanskruvade delar för att bekvämt kunna påsättas och avtagas. Undantagsvis, såsom vid rykt- och klippningsmaskiner, användas böjliga axlar, bestående antingen av flera över varandra lagda, i olika riktning löpande ståltrådsspiraler eller ock av ledbart förenade stållänkar, omgivna av en böjlig metallslang och i båda fallen helst med en hylsa av läder eller väv. Dessa axlar kunna överföra blott små kraftmängder och mindre, ju längre de äro. De äro konstruerade för blott en rörelseriktning och tåla blott mindre påkänningar vid vridning i den motsatta.K. F. A. och H. J. Dft.

Axsugare. Se Stinkfly.

Prinsen 21 av Aranäs. Svensk typ. **Ayrshireboskap.** Boskapen i det skotska grevskapet Ayr började omkring år 1780 förbättras genom korsning med Teeswaterboskap (korthornsrasens upphov) i förening med rikligare fodring. Härigenom blev rasen småningom mer storvuxen och bättre byggd, och färgen ändrades från svart- till rödbrokig, dock ej sällan med svarta strimmor, som erinran om den tidigare färgen. Ayrshireboskapen blev snart Storbritanniens förnämsta mjölkras, och då man beslöt att för den svenska kreatursstammens förbättring införa stamhjordar av utländsk boskap, var rasen en av dem, varav statens stamholländerier åren 1846—47 uppsattes, likasom åtskilliga enskilda införskaffade avelshjordar av densamma. Bland dessa senare har den år 1847 till Skarhult i Skåne inköpta främst bidragit till den svenska A.-stammens grundläggande. Visserligen motsvarade de införda A.-djuren, likasom övriga av de uppsatta stamholländerihjordarna, ej fullt de förhoppningar man ställt på dem i mjölkavkastning, och denna ras visade sig mer än de övriga utsatt för tuberkulos, men den vann dock så stort förtroende, att den särskilt i mellersta Sverige blev allt mer allmänt använd, och småningom har den genom genomförd

korsning och renavel blivit den förhärskande rasen i hela landet upp till Dalälven, med undantag för de bördigaste delarna av Sydsverige, där låglandsrasen är rådande, och kanske vissa delar av Södermanland, där den väsentligen på Ayrshirerasen byggda, nya rödbrokiga svenska rasen fått sin största spridning. I Norrland vann rasen till en tid en viss spridning men har åter undanträngts av fjällrasen. Av de i 1919 års lantbrukskalender upptagna nära 900 tjurföreningarna hade omkring 650 Ayrshiretjurar.

Malte på Ålberga. Skotsk typ.

Rasens utveckling i Sverige skedde länge till stor del med hjälp av införsel av avelsdjur från Skottland, vilken mot slutet av 1880-talet, då ökat intresse för avelns höjande inträtt, hade tagit stort omfång. Då de djur, som då infördes, genom sin grova benstomme, slutna kroppsbyggnad och uppåt riktade horn avveko från de tidigare införda djurens typ, vilken bibehållits hos de svenska och isynnerhet de skånska besättningarna, och de skotska djuren ofta voro de bättre svenska underlägsna i mjölkavkastningsförmåga, uppstod en

Hästkrafter

Varvantal i minuten

100

120

160

200

300

400

1 . . . . .

40

40

35

35

30

30

5 . . . . .

60

55

55

50

45

45

10 . . . . .

70

65

60

60

55

50

20 . . . . .

85

80

75

70

65

60

30 . . . . .

90

85

80

75

70

65

Axeltappens yta bör också vara så slät och hård som möjligt för att minska gnidningsmotståndet och nötningen. Å axlar, som äro mindre belastade, äro lagertapparna ofta avsvarvade till mindre diameter, varigenom vinnes, att friktionen i lagret minskas och axelns förskjutning hindras, men då en dylik avsvarvning minskar axelns styrka, göras starkare belastade axlar jämntjocka och förskjutningen hindras genom å axeln fästa stoppringar, som helst böra bestå av 2 sammanskruvade delar för att bekvämt kunna påsättas och avtagas. Undantagsvis, såsom vid rykt- och klippningsmaskiner, användas böjliga axlar, bestående antingen av flera över varandra lagda, i olika riktning löpande ståltrådsspiraler eller ock av ledbart förenade stållänkar, omgivna av en böjlig metallslang och i båda fallen helst med en hylsa av läder eller väv. Dessa axlar kunna överföra blott små kraftmängder och mindre, ju längre de äro. De äro konstruerade för blott en rörelseriktning och tåla blott mindre påkänningar vid vridning i den motsatta.K. F. A. och H. J. Dft.

Axsugare. Se Stinkfly.

Prinsen 21 av Aranäs. Svensk typ. **Ayrshireboskap.** Boskapen i det skotska grevskapet Ayr började omkring år 1780 förbättras genom korsning med Teeswaterboskap (korthornsrasens upphov) i förening med rikligare fodring. Härigenom blev rasen småningom mer storvuxen och bättre byggd, och färgen ändrades från svart- till rödbrokig, dock ej sällan med svarta strimmor, som erinran om den tidigare färgen. Ayrshireboskapen blev snart Storbritanniens förnämsta mjölkras, och då man beslöt att för den svenska kreatursstammens förbättring införa stamhjordar av utländsk boskap, var rasen en av dem, varav statens stamholländerier åren 1846—47 uppsattes, likasom åtskilliga enskilda införskaffade avelshjordar av densamma. Bland dessa senare har den år 1847 till Skarhult i Skåne inköpta främst bidragit till den svenska A.-stammens grundläggande. Visserligen motsvarade de införda A.-djuren, likasom övriga av de uppsatta stamholländerihjordarna, ej fullt de förhoppningar man ställt på dem i mjölkavkastning, och denna ras visade sig mer än de övriga utsatt för tuberkulos, men den vann dock så stort förtroende, att den särskilt i mellersta Sverige blev allt mer allmänt använd, och småningom har den genom genomförd korsning och renavel blivit den förhärskande rasen i hela landet upp till Dalälven, med undantag för de bördigaste delarna av Sydsverige, där låglandsrasen är rådande, och kanske vissa delar av Södermanland, där den väsentligen på Ayrshirerasen byggda, nya rödbrokiga svenska rasen fått sin största spridning. I Norrland vann rasen till en tid en viss spridning men har åter undanträngts av fjällrasen. Av de i 1919 års lantbrukskalender upptagna nära 900 tjurföreningarna hade omkring 650 Ayrshiretjurar.

Malte på Ålberga. Skotsk typ.

Rasens utveckling i Sverige skedde länge till stor del med hjälp av införsel av avelsdjur från Skottland, vilken mot slutet av 1880-talet, då ökat intresse för avelns höjande inträtt, hade tagit stort omfång. Då de djur, som då infördes, genom sin grova benstomme, slutna kroppsbyggnad och uppåt riktade horn avveko från de tidigare införda djurens typ, vilken bibehållits hos de svenska och isynnerhet de skånska besättningarna, och de skotska djuren ofta voro de bättre svenska underlägsna i mjölkavkastningsförmåga, uppstod en

Hästkrafter

Varvantal i minuten

100

120

160

200

300

400

1 . . . . .

40

40

35

35

30

30

5 . . . . .

60

55

55

50

45

45

10 . . . . .

70

65

60

60

55

50

20 . . . . .

85

80

75

70

65

60

30 . . . . .

90

85

80

75

70

65

Axeltappens yta bör också vara så slät och hård som möjligt för att minska gnidningsmotståndet och nötningen. Å axlar, som äro mindre belastade, äro lagertapparna ofta avsvarvade till mindre diameter, varigenom vinnes, att friktionen i lagret minskas och axelns förskjutning hindras, men då en dylik avsvarvning minskar axelns styrka, göras starkare belastade axlar jämntjocka och förskjutningen hindras genom å axeln fästa stoppringar, som helst böra bestå av 2 sammanskruvade delar för att bekvämt kunna påsättas och avtagas. Undantagsvis, såsom vid rykt- och klippningsmaskiner, användas böjliga axlar, bestående antingen av flera över varandra lagda, i olika riktning löpande ståltrådsspiraler eller ock av ledbart förenade stållänkar, omgivna av en böjlig metallslang och i båda fallen helst med en hylsa av läder eller väv. Dessa axlar kunna överföra blott små kraftmängder och mindre, ju längre de äro. De äro konstruerade för blott en rörelseriktning och tåla blott mindre påkänningar vid vridning i den motsatta.K. F. A. och H. J. Dft.

Axsugare. Se Stinkfly.

Prinsen 21 av Aranäs. Svensk typ. **Ayrshireboskap.** Boskapen i det skotska grevskapet Ayr började omkring år 1780 förbättras genom korsning med Teeswaterboskap (korthornsrasens upphov) i förening med rikligare fodring. Härigenom blev rasen småningom mer storvuxen och bättre byggd, och färgen ändrades från svart- till rödbrokig, dock ej sällan med svarta strimmor, som erinran om den tidigare färgen. Ayrshireboskapen blev snart Storbritanniens förnämsta mjölkras, och då man beslöt att för den svenska kreatursstammens förbättring införa stamhjordar av utländsk boskap, var rasen en av dem, varav statens stamholländerier åren 1846—47 uppsattes, likasom åtskilliga enskilda införskaffade avelshjordar av densamma. Bland dessa senare har den år 1847 till Skarhult i Skåne inköpta främst bidragit till den svenska A.-stammens grundläggande. Visserligen motsvarade de införda A.-djuren, likasom övriga av de uppsatta stamholländerihjordarna, ej fullt de förhoppningar man ställt på dem i mjölkavkastning, och denna ras visade sig mer än de övriga utsatt för tuberkulos, men den vann dock så stort förtroende, att den särskilt i mellersta Sverige blev allt mer allmänt använd, och småningom har den genom genomförd korsning och renavel blivit den förhärskande rasen i hela landet upp till Dalälven, med undantag för de bördigaste delarna av Sydsverige, där låglandsrasen är rådande, och kanske vissa delar av Södermanland, där den väsentligen på Ayrshirerasen byggda, nya rödbrokiga svenska rasen fått sin största spridning. I Norrland vann rasen till en tid en viss spridning men har åter undanträngts av fjällrasen. Av de i 1919 års lantbrukskalender upptagna nära 900 tjurföreningarna hade omkring 650 Ayrshiretjurar.

Malte på Ålberga. Skotsk typ.

Rasens utveckling i Sverige skedde länge till stor del med hjälp av införsel av avelsdjur från Skottland, vilken mot slutet av 1880-talet, då ökat intresse för avelns höjande inträtt, hade tagit stort omfång. Då de djur, som då infördes, genom sin grova benstomme, slutna kroppsbyggnad och uppåt riktade horn avveko från de tidigare införda djurens typ, vilken bibehållits hos de svenska och isynnerhet de skånska besättningarna, och de skotska djuren ofta voro de bättre svenska underlägsna i mjölkavkastningsförmåga, uppstod en

reaktion mot den »skotska typen» till förmån för den »skånska», representerad främst av Skarhultdjuren (se Ayrshireföreningen). Sedan slutet av 1890-talet har rasens utveckling inom landet, oberoende av ny införsel från Skottland, grundats huvudsakligen på Skarhultsstammen och den med användning av Skarhultsdjur högt förädlade stammen på Aranäs i Jönköpings län samt den avvikande skotska typen så gott som fullständigt bortarbetats.

I Skottland föres sedan 1878 Ayrshirecattle Herd Book, vilken även i Sverige godtages som bevisande rasrenhet.

För de svenska djuren har Svenska A.-föreningen 1921 fastställt den önskvärda typen, till vilken hör: horn ej grova, riktade utåt, framåt och obetydligt uppåt, bröst djupt, bakdel bred, kraftig och djup, spenar 4.5—7 cm., färg övervägande ensartat brun — mörkbrun med vitt i begränsade fläckar, antingen klart vita eller med bruna prickar, helst under buken, i ljumsk- och flanktrakten och bakom bogarna; hals och huvud bruna, helst med stjärn, benen nedom framknän och has övervägande bruna. Den förr ofta förekommande stickelhårigheten eller svarta strimmor (»abborrteckning»), som hindra djurens registrering, äro försvunna. Levande vikten hos kor växlar mellan 450 och 550 kg., höjden 120—125 cm., mjölkmängden i goda besättningar vanligen mellan 3,000— 3,500 kg. med 3.5—4% fett. Till rasens utveckling har den ledning kraftigt bidragit, som givits genom stamboksföring och urval till denna samt det efter därvid gällande grunder genomförda bedömandet vid utställningar och avelscentertävlingar (se Avelscentrum). År 1902 upplades genom lantbruksstyrelsens försorg en Riksstambok för svensk ayrshireboskap, varav utkommer en del om året, och enligt bestämmelserna för denna (Lantbruksstyrelsens cirkulär $^{1}/_{5}$ 1915) skall för varje hushållningssällskaps område av premieringsnämnden föras en förberedande avdelning till riksstamboken i 4 klasser. För införande i riksstamboken fordras, att djuret skall vara besiktigat och godkänt av statens premieringsnämnd, hava den rena rasens typ och färgteckning samt antingen a) vara fallet efter i riksstamboken införda djur eller b) själv med nummer infört i den skotska ayrshirestamboken eller ock dess rena härstamning kunna styrkas genom utdrag ur denna eller dess appendix, eller c) vara fallet efter fader införd i riksstamboken och moder införd i klass 4 samt mormoder i lägst klass 3 av förberedande avdelning till riksstamboken, med villkor dock för tjurar, att mödrarna i 4 led varit införda i dylik avdelning och modren varit synnerligen framstående i mjölkmängd och mjölks fetthalt. — Även föres ett register av Svenska Ayrshireföreningen. (Se d. o.)

Ayrshireföreningen, Svenska, stiftad 1899, med mål »att utbilda en svensk ayrshireras med rik mjölkavkastning och i huvudsak den typ, som förefinnes i de äldre skånska ayrshirestammarna». (Jfr Ayrshireboskap.) Dess arbete har i enlighet härmed alltjämt letts i riktning mot hela ayrshireavelns utveckling efter enhetliga grunder. Föreningens verksamhet utövas genom: a) registrering (sedan år 1901) i »Svenska Ayrshireföreningens register» av ayrshiredjur införda eller godkända till intagning i hush.-sällskapens stamböcker och riksstamboken samt godkända av besiktningsnämnden i de olika länen; b) åtgärder för anskaffning av avelsdjur och för avsättning av sådana åt medlemmar (sedan år 1903 genom årliga auktioner); c) utdelning av pris vid utställningar och auktioner samt av diplom för avelsdjur (sedan 1908) och åt dugliga och intresserade ladugårdsskötare.

Sedan år 1908 för föreningen blott ett register för eliten av i Sverige stambokförda djur. För inregistrering fordras:

1. att djuret skall vara intaget eller godkänt för intagning i riksstamboken; 2. framstående mjölkegenskaper, ädel typ, öppen och kraftig kroppsbyggnad, ej grova horn eller högt svansfäste; 3. mot åldern svarande utveckling och 4. brun och vit, minst till $^{6}/_{10}$ brun färg, ej stickelhårig, gulblack färg eller abborrteckning. Därjämte fordras:

för handjur: minst 3 år fyllda under besiktningsåret, eller $1\,^{1}/_{2}$ år för ungdjur, vars båda föräldrar äro intagna i föreningens register; i avseende på mjölkavkastningen, antingen att mor och farmor under vardera av 2 år i rad eller i medeltal för endera av de 2 första åren eller av 3 på varandra följande år lämnat minst 130 kg. mjölkfett med minst 3.6% fett i mjölken (om 150 kg. mjölkfett, fordras blott 3.5% fetthalt), samt att mormors avkastning på samma sätt räknat varit minst 120 kg. mjölkfett i mjölk med minst 3.5% fett, eller att handjuret lämnat avkomma med hög och jämn mjölkning; vissa minsta mått enligt fastställd skala, varvid benhöjden fram ej får överstiga halva mankhöjden;

för hondjur: ålder av minst 3 år, fyllda under besiktningsåret och att hava kalvat; vissa minsta mått; avkastning av minst 120 kg. mjölkfett och 3.5% fetthalt i mjölken under samma

tid som ovan sagts.

Djur, som erhållit föreningens avelsdiplom, varför särskilda fordringar gälla, märkes å högra hornet med föreningens märke A. F. Föreningen åtnjuter understöd av staten (sedan 1902) och åtskilliga hush.-sällskap. Litt.: E. O. Rietz. Svenska Ayrshireföreningen 1899—1915. Sthlm 1915. Sv. Ayrshireföreningens register årligen sedan 1902.

Azotobacter. Azotobacterarterna äro stora kulformiga eller ovala bakterier, ej sporbildande, luftälskande *(aeroba),* som förekomma talrikt i all åkerjord, om blott förhållandena reaktion mot den »skotska typen» till förmån för den »skånska», representerad främst av Skarhultdjuren (se Ayrshireföreningen). Sedan slutet av 1890-talet har rasens utveckling inom landet, oberoende av ny införsel från Skottland, grundats huvudsakligen på Skarhultsstammen och den med användning av Skarhultsdjur högt förädlade stammen på Aranäs i Jönköpings län samt den avvikande skotska typen så gott som fullständigt bortarbetats.

I Skottland föres sedan 1878 Ayrshirecattle Herd Book, vilken även i Sverige godtages som bevisande rasrenhet.

För de svenska djuren har Svenska A.-föreningen 1921 fastställt den önskvärda typen, till vilken hör: horn ej grova, riktade utåt, framåt och obetydligt uppåt, bröst djupt, bakdel bred, kraftig och djup, spenar 4.5—7 cm., färg övervägande ensartat brun — mörkbrun med vitt i begränsade fläckar, antingen klart vita eller med bruna prickar, helst under buken, i ljumsk- och flanktrakten och bakom bogarna; hals och huvud bruna, helst med stjärn, benen nedom framknän och has övervägande bruna. Den förr ofta förekommande stickelhårigheten eller svarta strimmor (»abborrteckning»), som hindra djurens registrering, äro försvunna. Levande vikten hos kor växlar mellan 450 och 550 kg., höjden 120—125 cm., mjölkmängden i goda besättningar vanligen mellan 3,000— 3,500 kg. med 3.5—4% fett. Till rasens utveckling har den ledning kraftigt bidragit, som givits genom stamboksföring och urval till denna samt det efter därvid gällande grunder genomförda bedömandet vid utställningar och avelscentertävlingar (se Avelscentrum). År 1902 upplades genom lantbruksstyrelsens försorg en Riksstambok för svensk ayrshireboskap, varav utkommer en del om året, och enligt bestämmelserna för denna (Lantbruksstyrelsens cirkulär $^1/_5$ 1915) skall för varje hushållningssällskaps område av premieringsnämnden föras en förberedande avdelning till riksstamboken i 4 klasser. För införande i riksstamboken fordras, att djuret skall vara besiktigat och godkänt av statens premieringsnämnd, hava den rena rasens typ och färgteckning samt antingen a) vara fallet efter i riksstamboken införda djur eller b) själv med nummer infört i den skotska ayrshirestamboken eller ock dess rena härstamning kunna styrkas genom utdrag ur denna eller dess appendix, eller c) vara fallet efter fader införd i riksstamboken och moder införd i klass 4 samt mormoder i lägst klass 3 av förberedande avdelning till riksstamboken, med villkor dock för tjurar, att mödrarna i 4 led varit införda i dylik avdelning och modren varit synnerligen framstående i mjölkmängd och mjölks fetthalt. — Även föres ett register av Svenska Ayrshireföreningen. (Se d. o.)

Ayrshireföreningen, Svenska, stiftad 1899, med mål »att utbilda en svensk ayrshireras med rik mjölkavkastning och i huvudsak den typ, som förefinnes i de äldre skånska ayrshirestammarna». (Jfr Ayrshireboskap.) Dess arbete har i enlighet härmed alltjämt letts i riktning mot hela ayrshireavelns utveckling efter enhetliga grunder. Föreningens verksamhet utövas genom: a) registrering (sedan år 1901) i »Svenska Ayrshireföreningens register» av ayrshiredjur införda eller godkända till intagning i hush.-sällskapens stamböcker och riksstamboken samt godkända av besiktningsnämnden i de olika länen; b) åtgärder för anskaffning av avelsdjur och för avsättning av sådana åt medlemmar (sedan år 1903 genom årliga auktioner); c) utdelning av pris vid utställningar och auktioner samt av diplom för avelsdjur (sedan 1908) och åt dugliga och intresserade ladugårdsskötare.

Sedan år 1908 för föreningen blott ett register för eliten av i Sverige stambokförda djur. För inregistrering fordras:

1. att djuret skall vara intaget eller godkänt för intagning i riksstamboken; 2. framstående mjölkegenskaper, ädel typ, öppen och kraftig kroppsbyggnad, ej grova horn eller högt svansfäste; 3. mot åldern svarande utveckling och 4. brun och vit, minst till $^6/_{10}$ brun färg, ej stickelhårig, gulblack färg eller abborrteckning. Därjämte fordras:

för handjur: minst 3 år fyllda under besiktningsåret, eller 1 $^1/_2$ år för ungdjur, vars båda föräldrar äro intagna i föreningens register; i avseende på mjölkavkastningen, antingen att mor och farmor under vardera av 2 år i rad eller i medeltal för endera av de 2 första åren eller av 3 på varandra följande år lämnat minst 130 kg. mjölkfett med minst 3.6% fett i mjölken (om 150 kg. mjölkfett, fordras blott 3.5% fetthalt), samt att mormors avkastning på samma sätt räknat varit minst 120 kg. mjölkfett i mjölk med minst 3.5% fett, eller att handjuret lämnat avkomma med hög och jämn mjölkning; vissa minsta mått enligt fastställd skala, varvid benhöjden fram ej får överstiga halva mankhöjden;

för hondjur: ålder av minst 3 år, fyllda under besiktningsåret och att hava kalvat; vissa minsta mått; avkastning av minst 120 kg. mjölkfett och 3.5% fetthalt i mjölken under samma tid som ovan sagts.

Djur, som erhållit föreningens avelsdiplom, varför särskilda fordringar gälla, märkes å högra hornet med föreningens märke A. F. Föreningen åtnjuter understöd av staten (sedan 1902) och åtskilliga hush.-sällskap. Litt.: E. O. Rietz. Svenska Ayrshireföreningen 1899—1915. Sthlm 1915. Sv. Ayrshireföreningens register årligen sedan 1902.

Azotobacter. Azotobacterarterna äro stora kulformiga eller ovala bakterier, ej sporbildande, luftälskande *(aeroba),* som förekomma talrikt i all åkerjord, om blott förhållandena reaktion mot den »skotska typen» till förmån för den »skånska», representerad främst av Skarhultdjuren (se Ayrshireföreningen). Sedan slutet av 1890-talet har rasens utveckling inom landet, oberoende av ny införsel från Skottland, grundats huvudsakligen på Skarhultsstammen och den med användning av Skarhultsdjur högt förädlade stammen på Aranäs i Jönköpings län samt den avvikande skotska typen så gott som fullständigt bortarbetats.

I Skottland föres sedan 1878 Ayrshirecattle Herd Book, vilken även i Sverige godtages som bevisande rasrenhet.

För de svenska djuren har Svenska A.-föreningen 1921 fastställt den önskvärda typen, till vilken hör: horn ej grova, riktade utåt, framåt och obetydligt uppåt, bröst djupt, bakdel bred, kraftig och djup, spenar 4.5—7 cm., färg övervägande ensartat brun — mörkbrun med vitt i begränsade fläckar, antingen klart vita eller med bruna prickar, helst under buken, i ljumsk- och flanktrakten och bakom bogarna; hals och huvud bruna, helst med stjärn, benen nedom framknän och has övervägande bruna. Den förr ofta förekommande stickelhårigheten eller svarta strimmor (»abborrteckning»), som hindra djurens registrering, äro försvunna. Levande vikten hos kor växlar mellan 450 och 550 kg., höjden 120—125 cm., mjölkmängden i goda besättningar vanligen mellan 3,000— 3,500 kg. med 3.5—4% fett. Till rasens utveckling har den ledning kraftigt bidragit, som givits genom stamboksföring och urval till denna samt det efter därvid gällande grunder genomförda bedömandet vid utställningar och avelscentertävlingar (se Avelscentrum). År 1902 upplades genom lantbruksstyrelsens försorg en Riksstambok för svensk ayrshireboskap, varav utkommer en del om året, och enligt bestämmelserna för denna (Lantbruksstyrelsens cirkulär $^1/_5$ 1915) skall för varje hushållningssällskaps område av premieringsnämnden föras en förberedande avdelning till riksstamboken i 4 klasser. För införande i riksstamboken fordras, att djuret skall vara besiktigat och godkänt av statens premieringsnämnd, hava den rena rasens typ och färgteckning samt antingen a) vara fallet efter i riksstamboken införda djur eller b) själv med nummer infört i den skotska ayrshirestamboken eller ock dess rena härstamning kunna styrkas genom utdrag ur denna eller dess appendix, eller c) vara fallet efter fader införd i riksstamboken och moder införd i klass 4 samt mormoder i lägst klass 3 av förberedande avdelning till riksstamboken, med villkor dock för tjurar, att mödrarna i 4 led varit införda i dylik avdelning och modren varit synnerligen framstående i mjölkmängd och mjölks fetthalt. — Även föres ett register av Svenska Ayrshireföreningen. (Se d. o.)

Ayrshireföreningen, Svenska, stiftad 1899, med mål »att utbilda en svensk ayrshireras med rik mjölkavkastning och i huvudsak den typ, som förefinnes i de äldre skånska ayrshirestammarna». (Jfr Ayrshireboskap.) Dess arbete har i enlighet härmed alltjämt letts i riktning mot hela ayrshireavelns utveckling efter enhetliga grunder. Föreningens verksamhet utövas genom: a) registrering (sedan år 1901) i »Svenska Ayrshireföreningens register» av ayrshiredjur införda eller godkända till intagning i hush.-sällskapens stamböcker och riksstamboken samt godkända av besiktningsnämnden i de olika länen; b) åtgärder för anskaffning av avelsdjur och för avsättning av sådana åt medlemmar (sedan år 1903 genom årliga auktioner); c) utdelning av pris vid utställningar och auktioner samt av diplom för avelsdjur (sedan 1908) och åt dugliga och intresserade ladugårdsskötare.

Sedan år 1908 för föreningen blott ett register för eliten av i Sverige stambokförda djur. För inregistrering fordras:

1. att djuret skall vara intaget eller godkänt för intagning i riksstamboken; 2. framstående mjölkegenskaper, ädel typ, öppen och kraftig kroppsbyggnad, ej grova horn eller högt svansfäste; 3. mot åldern svarande utveckling och 4. brun och vit, minst till $^6/_{10}$ brun färg, ej stickelhårig, gulblack färg eller abborrteckning. Därjämte fordras:

för handjur: minst 3 år fyllda under besiktningsåret, eller 1 $^1/_2$ år för ungdjur, vars båda föräldrar äro intagna i föreningens register; i avseende på mjölkavkastningen, antingen att mor och farmor under vardera av 2 år i rad eller i medeltal för endera av de 2 första åren eller av 3 på varandra följande år lämnat minst 130 kg. mjölkfett med minst 3.6% fett i mjölken (om 150 kg. mjölkfett, fordras blott 3.5% fetthalt), samt att mormors avkastning på samma sätt räknat varit minst 120 kg. mjölkfett i mjölk med minst 3.5% fett, eller att handjuret lämnat avkomma med hög och jämn mjölkning; vissa minsta mått enligt fastställd skala, varvid benhöjden fram ej får överstiga halva mankhöjden;

för hondjur: ålder av minst 3 år, fyllda under besiktningsåret och att hava kalvat; vissa minsta mått; avkastning av minst 120 kg. mjölkfett och 3.5% fetthalt i mjölken under samma tid som ovan sagts.

Djur, som erhållit föreningens avelsdiplom, varför särskilda fordringar gälla, märkes å högra hornet med föreningens märke A. F. Föreningen åtnjuter understöd av staten (sedan 1902) och åtskilliga hush.-sällskap. Litt.: E. O. Rietz. Svenska Ayrshireföreningen 1899—1915. Sthlm 1915. Sv. Ayrshireföreningens register årligen sedan 1902.

Azotobacter. Azotobacterarterna äro stora kulformiga eller ovala bakterier, ej sporbildande, luftälskande *(aeroba),* som förekomma talrikt i all åkerjord, om blott förhållandenadärstädes äro gynnsamma för deras utveckling. Härför erfordras först och främst, att jorden är så kalkhaltig, att den har alkalisk eller åtminstone neutral reaktion, samt att den innehåller tillräcklig mängd fosforsyra. I sur jord kunna dessa mikroorganismer ej leva. De äro av stor vikt för jordbruket, emedan de ha förmågan att assimilera betydande mängder av luftens fria kväve, som de upplagra i sina celler i form av äggvita, vilken sedermera, vid bakteriernas död sönderdelas under bildning av ammoniak (se Ammoniakbildning). Denna kommer sedermera växterna till godo. Kvävebindningen genom A. främjas i hög grad genom närvaron av mullämnen, varvid dessa dock ej tjäna som direkta näringsämnen för bakterierna utan verka blott genom sin närvaro (katalytiskt). Man antager, att denna mullämnenas verkan står i samband med deras kolloidala egenskaper.

Azotobacterprovet *(Harald R. Christensens)* utföres för att utröna, om en jord är tillräckligt kalkhaltig eller ej ur växtlighetssynpunkt. Provet utföres så, att en kultur av *Azotobacter* anlägges i en mannit- näringslösning, i vilken förut överförts något av den jord, som skall undersökas. Näringslösningen är utbredd i ett tämligen tunt lager för att möjliggöra kraftigt lufttillträde. Provet får stå vid 25°. Är jorden i fråga tillräckligt kalkhaltig, så bildas på ytan av lösningen efter några dagar en kraftig hinna av *Azotobacter*- vegetation, i annat fall ej.Chr. Barthel.

Azotogen, av prof. *J. Simon* år 1910 i handeln infört preparat för ympning av baljväxter. De olika baljväxtbakterierna äro här renodlade i steril jord såsom näringssubstrat. Vid användningen uppslammas jordkulturerna i vatten, som strilas över utsädet omedelbart före sådden, varigenom fröna från början inficieras med bakterierna. Kulturerna kunna även direkt inblandas i åkerjorden. Preparatet, som tillverkas av *Humann & Teissler* i Dohna vid Dresden, har vid anställda försök visat sig vara av god verkan. Jfr Nitragin. Jordympning.Chr. Barthel.

B.

Babbits. Se Metall.

Baciller. Se Bakterier.

Backanis. Bockrot, *Pimpinella Saxifraga* L., en fotshög, flockblomstrig ört (umbellat) med parbladigt delade rotblad, fåbladig stjälk och vit blomflock. Växer i hela landet allmänt vild på torra ängsbackar. Ätes gärna av betesdjuren. Rotstocken används i medicin som magstärkande medel, drogen kallas radix Pimpinellæ; den upptages på senhösten eller på våren, innan nya blad utskjutit, rensas och torkas.

Backdike. Se Dikning.

Backstugusittare, innehavare och stundom ägare av backstuga på annans ägor. Backstuga var under äldre tid ej till arten skild från torp, utan uttrycket betecknade blott de minsta, osjälvständiga upplåtelserna, vanligen blott en stuga med potatis- och kålland med upplåtelse av marken vare sig på obestämd tid, livstid eller viss längre tid. Upplåtelsens ringa omfattning hade till följd, att den icke var förenad med skyldighet att utgöra veckodagsverken såsom för torp, utan endast med någon, mindre arbetsskyldighet eller skyldighet att göra arbete mot dagspenning. — Antalet b., som först från början av 1800-talet i statistiken redovisats skilt från torpare- och inhysesfolk, uppgick år 1805 till 28,133 ocn vid århundradets mitt till 45,621, men hade år 1910 nedgått till 22,658. — Redan i äldre tid upplätos backstugor ej blott åt gammalt, föga arbetsfört folk, som därigenom fick en billig fattigförsörjning, utan även åt ungt folk, åt vilka backstugan beredde en eljest svåråtkomlig möjlighet att få ett eget hem, men detta hade efter den allmänna uppfattningen till följd obetänksamt grundande av familj och svår fattigdom, varför backstuguväsendet ansågs som ett samhällsont. I nyaste tid har under inverkan av egnahemsrörelsen arbetaresmåbruk blivit vanliga, vars innehavare från egen jord och egna kreatur hämta större eller mindre del av sina livsförnödenheter och från arbete hos andra kontant inkomst. De förekomma talrikast i Skåne, där de kallas husmän, under det att egentliga b. mest finnas i Småland och vissa delar av västra Sverige. Litt.: Nils Wohlin. Torpare-, backstugu- och inhysesklasserna. Stockholm 1908. Emigrationsutredningen Bil. IX.

Backsöta. Se Astragalus.

Backtorv. Se Bränntorv.

Bacon. Se Fläsk.

Bacterium. Se Bakterier.

Bad, Medicinska, i desinfekterande eller parasitdödande vätskor hava under världskriget fått användning uti Europa för hästar mot skabb. I Nord- och Sydamerika användas sedan lång tid tillbaka sådana bad i mycket stor

därstädes äro gynnsamma för deras utveckling. Härför erfordras först och främst, att jorden är så kalkhaltig, att den har alkalisk eller åtminstone neutral reaktion, samt att den innehåller tillräcklig mängd fosforsyra. I sur jord kunna dessa mikroorganismer ej leva. De äro av stor vikt för jordbruket, emedan de ha förmågan att assimilera betydande mängder av luftens fria kväve, som de upplagra i sina celler i form av äggvita, vilken sedermera, vid bakteriernas död sönderdelas under bildning av ammoniak (se Ammoniakbildning). Denna kommer sedermera växterna till godo. Kvävebindningen genom A. främjas i hög grad genom närvaron av mullämnen, varvid dessa dock ej tjäna som direkta näringsämnen för bakterierna utan verka blott genom sin närvaro (katalytiskt). Man antager, att denna mullämnenas verkan står i samband med deras kolloidala egenskaper.

Azotobacterprovet *(Harald R. Christensens)* utföres för att utröna, om en jord är tillräckligt kalkhaltig eller ej ur växtlighetssynpunkt. Provet utföres så, att en kultur av *Azotobacter* anlägges i en mannit- näringslösning, i vilken förut överförts något av den jord, som skall undersökas. Näringslösningen är utbredd i ett tämligen tunt lager för att möjliggöra kraftigt lufttillträde. Provet får stå vid 25°. Är jorden i fråga tillräckligt kalkhaltig, så bildas på ytan av lösningen efter några dagar en kraftig hinna av *Azotobacter*- vegetation, i annat fall ej.Chr. Barthel.

Azotogen, av prof. *J. Simon* år 1910 i handeln infört preparat för ympning av baljväxter. De olika baljväxtbakterierna äro här renodlade i steril jord såsom näringssubstrat. Vid användningen uppslammas jordkulturerna i vatten, som strilas över utsädet omedelbart före sådden, varigenom fröna från början inficieras med bakterierna. Kulturerna kunna även direkt inblandas i åkerjorden. Preparatet, som tillverkas av *Humann & Teissler* i Dohna vid Dresden, har vid anställda försök visat sig vara av god verkan. Jfr Nitragin. Jordympning.Chr. Barthel.

B.

Babbits. Se Metall.

Baciller. Se Bakterier.

Backanis. Bockrot, *Pimpinella Saxifraga* L., en fotshög, flockblomstrig ört (umbellat) med parbladigt delade rotblad, fåbladig stjälk och vit blomflock. Växer i hela landet allmänt vild på torra ängsbackar. Ätes gärna av betesdjuren. Rotstocken används i medicin som magstärkande medel, drogen kallas radix Pimpinellæ; den upptages på senhösten eller på våren, innan nya blad utskjutit, rensas och torkas.

Backdike. Se Dikning.

Backstugusittare, innehavare och stundom ägare av backstuga på annans ägor. Backstuga var under äldre tid ej till arten skild från torp, utan uttrycket betecknade blott de minsta, osjälvständiga upplåtelserna, vanligen blott en stuga med potatis- och kålland med upplåtelse av marken vare sig på obestämd tid, livstid eller viss längre tid. Upplåtelsens ringa omfattning hade till följd, att den icke var förenad med skyldighet att utgöra veckodagsverken såsom för torp, utan endast med någon, mindre arbetsskyldighet eller skyldighet att göra arbete mot dagspenning. — Antalet b., som först från början av 1800-talet i statistiken redovisats skilt från torpare- och inhysesfolk, uppgick år 1805 till 28,133 ocn vid århundradets

mitt till 45,621, men hade år 1910 nedgått till 22,658. — Redan i äldre tid upplätos backstugor ej blott åt gammalt, föga arbetsfört folk, som därigenom fick en billig fattigförsörjning, utan även åt ungt folk, åt vilka backstugan beredde en eljest svåråtkomlig möjlighet att få ett eget hem, men detta hade efter den allmänna uppfattningen till följd obetänksamt grundande av familj och svår fattigdom, varför backstuguväsendet ansågs som ett samhällsont. I nyaste tid har under inverkan av egnahemsrörelsen arbetaresmåbruk blivit vanliga, vars innehavare från egen jord och egna kreatur hämta större eller mindre del av sina livsförnödenheter och från arbete hos andra kontant inkomst. De förekomma talrikast i Skåne, där de kallas husmän, under det att egentliga b. mest finnas i Småland och vissa delar av västra Sverige. Litt.: Nils Wohlin. Torpare-, backstugu- och inhysesklasserna. Stockholm 1908. Emigrationsutredningen Bil. IX.

Backsöta. Se Astragalus.

Backtorv. Se Bränntorv.

Bacon. Se Fläsk.

Bacterium. Se Bakterier.

Bad, Medicinska, i desinfekterande eller parasitdödande vätskor hava under världskriget fått användning uti Europa för hästar mot skabb. I Nord- och Sydamerika användas sedan lång tid tillbaka sådana bad i mycket stor

därstädes äro gynnsamma för deras utveckling. Härför erfordras först och främst, att jorden är så kalkhaltig, att den har alkalisk eller åtminstone neutral reaktion, samt att den innehåller tillräcklig mängd fosforsyra. I sur jord kunna dessa mikroorganismer ej leva. De äro av stor vikt för jordbruket, emedan de ha förmågan att assimilera betydande mängder av luftens fria kväve, som de upplagra i sina celler i form av äggvita, vilken sedermera, vid bakteriernas död sönderdelas under bildning av ammoniak (se Ammoniakbildning). Denna kommer sedermera växterna till godo. Kvävebindningen genom A. främjas i hög grad genom närvaron av mullämnen, varvid dessa dock ej tjäna som direkta näringsämnen för bakterierna utan verka blott genom sin närvaro (katalytiskt). Man antager, att denna mullämnenas verkan står i samband med deras kolloidala egenskaper.

Azotobacterprovet *(Harald R. Christensens)* utföres för att utröna, om en jord är tillräckligt kalkhaltig eller ej ur växtlighetssynpunkt. Provet utföres så, att en kultur av *Azotobacter* anlägges i en mannit- näringslösning, i vilken förut överförts något av den jord, som skall undersökas. Näringslösningen är utbredd i ett tämligen tunt lager för att möjliggöra kraftigt lufttillträde. Provet får stå vid 25°. Är jorden i fråga tillräckligt kalkhaltig, så bildas på ytan av lösningen efter några dagar en kraftig hinna av *Azotobacter*- vegetation, i annat fall ej.Chr. Barthel.

Azotogen, av prof. *J. Simon* år 1910 i handeln infört preparat för ympning av baljväxter. De olika baljväxtbakterierna äro här renodlade i steril jord såsom näringssubstrat. Vid användningen uppslammas jordkulturerna i vatten, som strilas över utsädet omedelbart före sådden, varigenom fröna från början inficieras med bakterierna. Kulturerna kunna även direkt inblandas i åkerjorden. Preparatet, som tillverkas av *Humann & Teissler* i Dohna vid Dresden, har vid anställda försök visat sig vara av god verkan. Jfr Nitragin. Jordympning.Chr. Barthel.

B.

Babbits. Se Metall.

Baciller. Se Bakterier.

Backanis. Bockrot, *Pimpinella Saxifraga* L., en fotshög, flockblomstrig ört (umbellat) med parbladigt delade rotblad, fåbladig stjälk och vit blomflock. Växer i hela landet allmänt vild på torra ängsbackar. Ätes gärna av betesdjuren. Rotstocken används i medicin som magstärkande medel, drogen kallas radix Pimpinellæ; den upptages på senhösten eller på våren, innan nya blad utskjutit, rensas och torkas.

Backdike. Se Dikning.

Backstugusittare, innehavare och stundom ägare av backstuga på annans ägor. Backstuga var under äldre tid ej till arten skild från torp, utan uttrycket betecknade blott de minsta, osjälvständiga upplåtelserna, vanligen blott en stuga med potatis- och kålland med upplåtelse av marken vare sig på obestämd tid, livstid eller viss längre tid. Upplåtelsens ringa omfattning hade till följd, att den icke var förenad med skyldighet att utgöra veckodagsverken såsom för torp, utan endast med någon, mindre arbetsskyldighet eller skyldighet att göra arbete mot dagspenning. — Antalet b., som först från början av 1800-talet i statistiken redovisats skilt från torpare- och inhysesfolk, uppgick år 1805 till 28,133 ocn vid århundradets
mitt till 45,621, men hade år 1910 nedgått till 22,658. — Redan i äldre tid upplätos backstugor ej blott åt gammalt, föga arbetsfört folk, som därigenom fick en billig fattigförsörjning, utan även åt ungt folk, åt vilka backstugan beredde en eljest svåråtkomlig möjlighet att få ett eget hem, men detta hade efter den allmänna uppfattningen till följd obetänksamt grundande av familj och svår fattigdom, varför backstuguväsendet ansågs som ett samhällsont. I nyaste tid har under inverkan av egnahemsrörelsen arbetaresmåbruk blivit vanliga, vars innehavare från egen jord och egna kreatur hämta större eller mindre del av sina livsförnödenheter och från arbete hos andra kontant inkomst. De förekomma talrikast i Skåne, där de kallas husmän, under det att egentliga b. mest finnas i Småland och vissa delar av västra Sverige. Litt.: Nils Wohlin. Torpare-, backstugu- och inhysesklasserna. Stockholm 1908. Emigrationsutredningen Bil. IX.

Backsöta. Se Astragalus.

Backtorv. Se Bränntorv.

Bacon. Se Fläsk.

Bacterium. Se Bakterier.

Bad, Medicinska, i desinfekterande eller parasitdödande vätskor hava under världskriget fått användning uti Europa för hästar mot skabb. I Nord- och Sydamerika användas sedan lång tid tillbaka sådana bad i mycket stor

därstädes äro gynnsamma för deras utveckling. Härför erfordras först och främst, att jorden är så kalkhaltig, att den har alkalisk eller åtminstone neutral reaktion, samt att den innehåller tillräcklig mängd fosforsyra. I sur jord kunna dessa mikroorganismer ej leva. De äro av stor vikt för jordbruket, emedan de ha förmågan att assimilera betydande mängder av luftens fria kväve, som de upplagra i sina celler i form av äggvita, vilken sedermera, vid bakteriernas död sönderdelas under bildning av ammoniak (se Ammoniakbildning). Denna kommer sedermera växterna till godo. Kvävebindningen genom A. främjas i hög grad genom närvaron av mullämnen, varvid dessa dock ej tjäna som direkta näringsämnen för bakterierna utan verka blott genom sin närvaro (katalytiskt). Man antager, att denna mullämnenas verkan står i samband med deras kolloidala egenskaper.

Azotobacterprovet *(Harald R. Christensens)* utföres för att utröna, om en jord är tillräckligt kalkhaltig eller ej ur växtlighetssynpunkt. Provet utföres så, att en kultur av *Azotobacter* anlägges i en mannit- näringslösning, i vilken förut överförts något av den jord, som skall undersökas. Näringslösningen är utbredd i ett tämligen tunt lager för att möjliggöra kraftigt lufttillträde. Provet får stå vid 25°. Är jorden i fråga tillräckligt kalkhaltig, så bildas på ytan av lösningen efter några dagar en kraftig hinna av *Azotobacter*- vegetation, i annat fall ej.Chr. Barthel.

Azotogen, av prof. *J. Simon* år 1910 i handeln infört preparat för ympning av baljväxter. De olika baljväxtbakterierna äro här renodlade i steril jord såsom näringssubstrat. Vid användningen uppslammas jordkulturerna i vatten, som strilas över utsädet omedelbart före sådden, varigenom fröna från början inficieras med bakterierna. Kulturerna kunna även direkt inblandas i åkerjorden. Preparatet, som tillverkas av *Humann & Teissler* i Dohna vid Dresden, har vid anställda försök visat sig vara av god verkan. Jfr Nitragin. Jordympning.Chr. Barthel.

B.

Babbits. Se Metall.

Baciller. Se Bakterier.

Backanis. Bockrot, *Pimpinella Saxifraga* L., en fotshög, flockblomstrig ört (umbellat) med parbladigt delade rotblad, fåbladig stjälk och vit blomflock. Växer i hela landet allmänt vild på torra ängsbackar. Ätes gärna av betesdjuren. Rotstocken används i medicin som magstärkande medel, drogen kallas radix Pimpinellæ; den upptages på senhösten eller på våren, innan nya blad utskjutit, rensas och torkas.

Backdike. Se Dikning.

Backstugusittare, innehavare och stundom ägare av backstuga på annans ägor. Backstuga var under äldre tid ej till arten skild från torp, utan uttrycket betecknade blott de minsta, osjälvständiga upplåtelserna, vanligen blott en stuga med potatis- och kålland med upplåtelse av marken vare sig på obestämd tid, livstid eller viss längre tid. Upplåtelsens ringa omfattning hade till följd, att den icke var förenad med skyldighet att utgöra veckodagsverken såsom för torp, utan endast med någon, mindre arbetsskyldighet eller skyldighet att göra arbete mot dagspenning. — Antalet b., som först från början av 1800-talet i statistiken redovisats skilt från torpare- och inhysesfolk, uppgick år 1805 till 28,133 ocn vid århundradets mitt till 45,621, men hade år 1910 nedgått till 22,658. — Redan i äldre tid upplätos backstugor ej blott åt gammalt, föga arbetsfört folk, som därigenom fick en billig fattigförsörjning, utan även åt ungt folk, åt vilka backstugan beredde en eljest svåråtkomlig möjlighet att få ett eget hem, men detta hade efter den allmänna uppfattningen till följd obetänksamt grundande av familj och svår fattigdom, varför backstuguväsendet ansågs som ett samhällsont. I nyaste tid har under inverkan av egnahemsrörelsen arbetaresmåbruk blivit vanliga, vars innehavare från egen jord och egna kreatur hämta större eller mindre del av sina livsförnödenheter och från arbete hos andra kontant inkomst. De förekomma talrikast i Skåne, där de kallas husmän, under det att egentliga b. mest finnas i Småland och vissa delar av västra Sverige. Litt.: Nils Wohlin. Torpare-, backstugu- och inhysesklasserna. Stockholm 1908. Emigrationsutredningen Bil. IX.

Backsöta. Se Astragalus.

Backtorv. Se Bränntorv.

Bacon. Se Fläsk.

Bacterium. Se Bakterier.

Bad, Medicinska, i desinfekterande eller parasitdödande vätskor hava under världskriget fått användning uti Europa för hästar mot skabb. I Nord- och Sydamerika användas sedan lång tid tillbaka sådana bad i mycket stor

därstädes äro gynnsamma för deras utveckling. Härför erfordras först och främst, att jorden är så kalkhaltig, att den har alkalisk eller åtminstone neutral reaktion, samt att den innehåller tillräcklig mängd fosforsyra. I sur jord kunna dessa mikroorganismer ej leva. De äro av stor vikt för jordbruket, emedan de ha förmågan att assimilera betydande mängder av luftens fria kväve, som de upplagra i sina celler i form av äggvita, vilken sedermera, vid bakteriernas död sönderdelas under bildning av ammoniak (se Ammoniakbildning). Denna kommer sedermera växterna till godo. Kvävebindningen genom A. främjas i hög grad genom närvaron av mullämnen, varvid dessa dock ej tjäna som direkta näringsämnen för bakterierna utan verka blott genom sin närvaro (katalytiskt). Man antager, att denna mullämnenas verkan står i samband med deras kolloidala egenskaper.

Azotobacterprovet *(Harald R. Christensens)* utföres för att utröna, om en jord är tillräckligt kalkhaltig eller ej ur växtlighetssynpunkt. Provet utföres så, att en kultur av *Azotobacter* anlägges i en mannit- näringslösning, i vilken förut överförts något av den jord, som skall undersökas. Näringslösningen är utbredd i ett tämligen tunt lager för att möjliggöra kraftigt lufttillträde. Provet får stå vid 25°. Är jorden i fråga tillräckligt kalkhaltig, så bildas på ytan av lösningen efter några dagar en kraftig hinna av *Azotobacter*- vegetation, i annat fall ej.Chr. Barthel.

Azotogen, av prof. *J. Simon* år 1910 i handeln infört preparat för ympning av baljväxter. De olika baljväxtbakterierna äro här renodlade i steril jord såsom näringssubstrat. Vid användningen uppslammas jordkulturerna i vatten, som strilas över utsädet omedelbart före sådden, varigenom fröna från början inficieras med bakterierna. Kulturerna kunna även direkt inblandas i åkerjorden. Preparatet, som tillverkas av *Humann & Teissler* i Dohna vid Dresden, har vid anställda försök visat sig vara av god verkan. Jfr Nitragin. Jordympning.Chr. Barthel.

B.

Babbits. Se Metall.

Baciller. Se Bakterier.

Backanis. Bockrot, *Pimpinella Saxifraga* L., en fotshög, flockblomstrig ört (umbellat) med parbladigt delade rotblad, fåbladig stjälk och vit blomflock. Växer i hela landet allmänt vild på torra ängsbackar. Ätes gärna av betesdjuren. Rotstocken används i medicin som magstärkande medel, drogen kallas radix Pimpinellæ; den upptages på senhösten eller på våren, innan nya blad utskjutit, rensas och torkas.

Backdike. Se Dikning.

Backstugusittare, innehavare och stundom ägare av backstuga på annans ägor. Backstuga var under äldre tid ej till arten skild från torp, utan uttrycket betecknade blott de minsta, osjälvständiga upplåtelserna, vanligen blott en stuga med potatis- och kålland med upplåtelse av marken vare sig på obestämd tid, livstid eller viss längre tid. Upplåtelsens ringa omfattning hade till följd, att den icke var förenad med skyldighet att utgöra veckodagsverken såsom för torp, utan endast med någon, mindre arbetsskyldighet eller skyldighet att göra arbete mot dagspenning. — Antalet b., som först från början av 1800-talet i statistiken redovisats skilt från torpare- och inhysesfolk, uppgick år 1805 till 28,133 ocn vid århundradets mitt till 45,621, men hade år 1910 nedgått till 22,658. — Redan i äldre tid upplätos backstugor ej blott åt gammalt, föga arbetsfört folk, som därigenom fick en billig fattigförsörjning, utan även åt ungt folk, åt vilka backstugan beredde en eljest svåråtkomlig möjlighet att få ett eget hem, men detta hade efter den allmänna uppfattningen till följd obetänksamt grundande av familj och svår fattigdom, varför backstuguväsendet ansågs som ett samhällsont. I nyaste tid har under inverkan av egnahemsrörelsen arbetaresmåbruk blivit vanliga, vars innehavare från egen jord och egna kreatur hämta större eller mindre del av sina livsförnödenheter och från arbete hos andra kontant inkomst. De förekomma talrikast i Skåne, där de kallas husmän, under det att egentliga b. mest finnas i Småland och vissa delar av västra Sverige. Litt.: Nils Wohlin. Torpare-, backstugu- och inhysesklasserna. Stockholm 1908. Emigrationsutredningen Bil. IX.

Backsöta. Se Astragalus.

Backtorv. Se Bränntorv.

Bacon. Se Fläsk.

Bacterium. Se Bakterier.

Bad, Medicinska, i desinfekterande eller parasitdödande vätskor hava under världskriget fått användning uti Europa för hästar mot skabb. I Nord- och Sydamerika användas sedan lång tid tillbaka sådana bad i mycket stor

därstädes äro gynnsamma för deras utveckling. Härför erfordras först och främst, att jorden är så kalkhaltig, att den har alkalisk eller åtminstone neutral reaktion, samt att den innehåller tillräcklig mängd fosforsyra. I sur jord kunna dessa mikroorganismer ej leva. De äro av stor vikt för jordbruket, emedan de ha förmågan att assimilera betydande mängder av luftens fria kväve, som de upplagra i sina celler i form av äggvita, vilken sedermera, vid bakteriernas död sönderdelas under bildning av ammoniak (se Ammoniakbildning). Denna kommer sedermera växterna till godo. Kvävebindningen genom A. främjas i hög grad genom närvaron av mullämnen, varvid dessa dock ej tjäna som direkta näringsämnen för bakterierna utan verka blott genom sin närvaro (katalytiskt). Man antager, att denna mullämnenas verkan står i samband med deras kolloidala egenskaper.

Azotobacterprovet *(Harald R. Christensens)* utföres för att utröna, om en jord är tillräckligt kalkhaltig eller ej ur växtlighetssynpunkt. Provet utföres så, att en kultur av *Azotobacter* anlägges i en mannit- näringslösning, i vilken förut överförts något av den jord, som skall undersökas. Näringslösningen är utbredd i ett tämligen tunt lager för att möjliggöra kraftigt lufttillträde. Provet får stå vid 25°. Är jorden i fråga tillräckligt kalkhaltig, så bildas på ytan av lösningen efter några dagar en kraftig hinna av *Azotobacter*- vegetation, i annat fall ej.Chr. Barthel.

Azotogen, av prof. *J. Simon* år 1910 i handeln infört preparat för ympning av baljväxter. De olika baljväxtbakterierna äro här renodlade i steril jord såsom näringssubstrat. Vid användningen uppslammas jordkulturerna i vatten, som strilas över utsädet omedelbart före sådden, varigenom fröna från början inficieras med bakterierna. Kulturerna kunna även direkt inblandas i åkerjorden. Preparatet, som tillverkas av *Humann & Teissler* i Dohna vid Dresden, har vid anställda försök visat sig vara av god verkan. Jfr Nitragin. Jordympning.Chr. Barthel.

B.

Babbits. Se Metall.

Baciller. Se Bakterier.

Backanis. Bockrot, *Pimpinella Saxifraga* L., en fotshög, flockblomstrig ört (umbellat) med parbladigt delade rotblad, fåbladig stjälk och vit blomflock. Växer i hela landet allmänt vild på torra ängsbackar. Ätes gärna av betesdjuren. Rotstocken används i medicin som magstärkande medel, drogen kallas radix Pimpinellæ; den upptages på senhösten eller på våren, innan nya blad utskjutit, rensas och torkas.

Backdike. Se Dikning.

Backstugusittare, innehavare och stundom ägare av backstuga på annans ägor. Backstuga var under äldre tid ej till arten skild från torp, utan uttrycket betecknade blott de minsta, osjälvständiga upplåtelserna, vanligen blott en stuga med potatis- och kålland med upplåtelse av marken vare sig på obestämd tid, livstid eller viss längre tid. Upplåtelsens ringa omfattning hade till följd, att den icke var förenad med skyldighet att utgöra veckodagsverken såsom för torp, utan endast med någon, mindre arbetsskyldighet eller skyldighet att göra arbete mot dagspenning. — Antalet b., som först från början av 1800-talet i statistiken redovisats skilt från torpare- och inhysesfolk, uppgick år 1805 till 28,133 ocn vid århundradets mitt till 45,621, men hade år 1910 nedgått till 22,658. — Redan i äldre tid upplätos backstugor ej blott åt gammalt, föga arbetsfört folk, som därigenom fick en billig fattigförsörjning, utan även åt ungt folk, åt vilka backstugan beredde en eljest svåråtkomlig möjlighet att få ett eget hem, men detta hade efter den allmänna uppfattningen till följd obetänksamt grundande av familj och svår fattigdom, varför backstuguväsendet ansågs som ett samhällsont. I nyaste tid har under inverkan av egnahemsrörelsen arbetaresmåbruk blivit vanliga, vars innehavare från egen jord och egna kreatur hämta större eller mindre del av sina livsförnödenheter och från arbete hos andra kontant inkomst. De förekomma talrikast i Skåne, där de kallas husmän, under det att egentliga b. mest finnas i Småland och vissa delar av västra Sverige. Litt.: Nils Wohlin. Torpare-, backstugu- och inhysesklasserna. Stockholm 1908. Emigrationsutredningen Bil. IX.

Backsöta. Se Astragalus.

Backtorv. Se Bränntorv.

Bacon. Se Fläsk.

Bacterium. Se Bakterier.

Bad, Medicinska, i desinfekterande eller parasitdödande vätskor hava under världskriget fått användning uti Europa för hästar mot skabb. I Nord- och Sydamerika användas sedan lång tid tillbaka sådana bad i mycket stor

därstädes äro gynnsamma för deras utveckling. Härför erfordras först och främst, att jorden är så kalkhaltig, att den har alkalisk eller åtminstone neutral reaktion, samt att den innehåller tillräcklig mängd fosforsyra. I sur jord kunna dessa mikroorganismer ej leva. De äro av stor vikt för jordbruket, emedan de ha förmågan att assimilera betydande mängder av luftens fria kväve, som de upplagra i sina celler i form av äggvita, vilken sedermera, vid bakteriernas död sönderdelas under bildning av ammoniak (se Ammoniakbildning). Denna kommer sedermera växterna till godo. Kvävebindningen genom A. främjas i hög grad genom närvaron av mullämnen, varvid dessa dock ej tjäna som direkta näringsämnen för bakterierna utan verka blott genom sin närvaro (katalytiskt). Man antager, att denna mullämnenas verkan står i samband med deras kolloidala egenskaper.

Azotobacterprovet *(Harald R. Christensens)* utföres för att utröna, om en jord är tillräckligt kalkhaltig eller ej ur växtlighetssynpunkt. Provet utföres så, att en kultur av *Azotobacter* anlägges i en mannit- näringslösning, i vilken förut överförts något av den jord, som skall undersökas. Näringslösningen är utbredd i ett tämligen tunt lager för att möjliggöra kraftigt lufttillträde. Provet får stå vid 25°. Är jorden i fråga tillräckligt kalkhaltig, så bildas på ytan av lösningen efter några dagar en kraftig hinna av *Azotobacter*- vegetation, i annat fall ej.Chr. Barthel.

Azotogen, av prof. *J. Simon* år 1910 i handeln infört preparat för ympning av baljväxter. De olika baljväxtbakterierna äro här renodlade i steril jord såsom näringssubstrat. Vid användningen uppslammas jordkulturerna i vatten, som strilas över utsädet omedelbart före sådden, varigenom fröna från början inficieras med bakterierna. Kulturerna kunna även direkt inblandas i åkerjorden. Preparatet, som tillverkas av *Humann & Teissler* i Dohna vid Dresden, har vid anställda försök visat sig vara av god verkan. Jfr Nitragin. Jordympning.Chr. Barthel.

B.

Babbits. Se Metall.

Baciller. Se Bakterier.

Backanis. Bockrot, *Pimpinella Saxifraga* L., en fotshög, flockblomstrig ört (umbellat) med parbladigt delade rotblad, fåbladig stjälk och vit blomflock. Växer i hela landet allmänt vild på torra ängsbackar. Ätes gärna av betesdjuren. Rotstocken används i medicin som magstärkande medel, drogen kallas radix Pimpinellæ; den upptages på senhösten eller på våren, innan nya blad utskjutit, rensas och torkas.

Backdike. Se Dikning.

Backstugusittare, innehavare och stundom ägare av backstuga på annans ägor. Backstuga var under äldre tid ej till arten skild från torp, utan uttrycket betecknade blott de minsta, osjälvständiga upplåtelserna, vanligen blott en stuga med potatis- och kålland med upplåtelse av marken vare sig på obestämd tid, livstid eller viss längre tid. Upplåtelsens ringa omfattning hade till följd, att den icke var förenad med skyldighet att utgöra veckodagsverken såsom för torp, utan endast med någon, mindre arbetsskyldighet eller skyldighet att göra arbete mot dagspenning. — Antalet b., som först från början av 1800-talet i statistiken redovisats skilt från torpare- och inhysesfolk, uppgick år 1805 till 28,133 ocn vid århundradets mitt till 45,621, men hade år 1910 nedgått till 22,658. — Redan i äldre tid upplätos backstugor ej blott åt gammalt, föga arbetsfört folk, som därigenom fick en billig fattigförsörjning, utan även åt ungt folk, åt vilka backstugan beredde en eljest svåråtkomlig möjlighet att få ett eget hem, men detta hade efter den allmänna uppfattningen till följd obetänksamt grundande av familj och svår fattigdom, varför backstuguväsendet ansågs som ett samhällsont. I nyaste tid har under inverkan av egnahemsrörelsen arbetaresmåbruk blivit vanliga, vars innehavare från egen jord och egna kreatur hämta större eller mindre del av sina livsförnödenheter och från arbete hos andra kontant inkomst. De förekomma talrikast i Skåne, där de kallas husmän, under det att egentliga b. mest finnas i Småland och vissa delar av västra Sverige. Litt.: Nils Wohlin. Torpare-, backstugu- och inhysesklasserna. Stockholm 1908. Emigrationsutredningen Bil. IX.

Backsöta. Se Astragalus.

Backtorv. Se Bränntorv.

Bacon. Se Fläsk.

Bacterium. Se Bakterier.

Bad, Medicinska, i desinfekterande eller parasitdödande vätskor hava under världskriget fått användning uti Europa för hästar mot skabb. I Nord- och Sydamerika användas sedan lång tid tillbaka sådana bad i mycket stor

därstädes äro gynnsamma för deras utveckling. Härför erfordras först och främst, att jorden är så kalkhaltig, att den har alkalisk eller åtminstone neutral reaktion, samt att den innehåller tillräcklig mängd fosforsyra. I sur jord kunna dessa mikroorganismer ej leva. De äro av stor vikt för jordbruket, emedan de ha förmågan att assimilera betydande mängder av luftens fria kväve, som de upplagra i sina celler i form av äggvita, vilken sedermera, vid bakteriernas död sönderdelas under bildning av ammoniak (se Ammoniakbildning). Denna kommer sedermera växterna till godo. Kvävebindningen genom A. främjas i hög grad genom närvaron av mullämnen, varvid dessa dock ej tjäna som direkta näringsämnen för bakterierna utan verka blott genom sin närvaro (katalytiskt). Man antager, att denna mullämnenas verkan står i samband med deras kolloidala egenskaper.

Azotobacterprovet *(Harald R. Christensens)* utföres för att utröna, om en jord är tillräckligt kalkhaltig eller ej ur växtlighetssynpunkt. Provet utföres så, att en kultur av *Azotobacter* anlägges i en mannit- näringslösning, i vilken förut överförts något av den jord, som skall undersökas. Näringslösningen är utbredd i ett tämligen tunt lager för att möjliggöra kraftigt lufttillträde. Provet får stå vid 25°. Är jorden i fråga tillräckligt kalkhaltig, så bildas på ytan av lösningen efter några dagar en kraftig hinna av *Azotobacter*- vegetation, i annat fall ej.Chr. Barthel.

Azotogen, av prof. *J. Simon* år 1910 i handeln infört preparat för ympning av baljväxter. De olika baljväxtbakterierna äro här renodlade i steril jord såsom näringssubstrat. Vid användningen uppslammas jordkulturerna i vatten, som strilas över utsädet omedelbart före sådden, varigenom fröna från början inficieras med bakterierna. Kulturerna kunna även direkt inblandas i åkerjorden. Preparatet, som tillverkas av *Humann & Teissler* i Dohna vid Dresden, har vid anställda försök visat sig vara av god verkan. Jfr Nitragin. Jordympning.Chr. Barthel.

B.

Babbits. Se Metall.

Baciller. Se Bakterier.

Backanis. Bockrot, *Pimpinella Saxifraga* L., en fotshög, flockblomstrig ört (umbellat) med parbladigt delade rotblad, fåbladig stjälk och vit blomflock. Växer i hela landet allmänt vild på torra ängsbackar. Ätes gärna av betesdjuren. Rotstocken används i medicin som magstärkande medel, drogen kallas radix Pimpinellæ; den upptages på senhösten eller på våren, innan nya blad utskjutit, rensas och torkas.

Backdike. Se Dikning.

Backstugusittare, innehavare och stundom ägare av backstuga på annans ägor. Backstuga var under äldre tid ej till arten skild från torp, utan uttrycket betecknade blott de minsta, osjälvständiga upplåtelserna, vanligen blott en stuga med potatis- och kålland med upplåtelse av marken vare sig på obestämd tid, livstid eller viss längre tid. Upplåtelsens ringa omfattning hade till följd, att den icke var förenad med skyldighet att utgöra veckodagsverken såsom för torp, utan endast med någon, mindre arbetsskyldighet eller skyldighet att göra arbete mot dagspenning. — Antalet b., som först från början av 1800-talet i statistiken redovisats skilt från torpare- och inhysesfolk, uppgick år 1805 till 28,133 ocn vid århundradets mitt till 45,621, men hade år 1910 nedgått till 22,658. — Redan i äldre tid upplätos backstugor ej blott åt gammalt, föga arbetsfört folk, som därigenom fick en billig fattigförsörjning, utan även åt ungt folk, åt vilka backstugan beredde en eljest svåråtkomlig möjlighet att få ett eget hem, men detta hade efter den allmänna uppfattningen till följd obetänksamt grundande av familj och svår fattigdom, varför backstuguväsendet ansågs som ett samhällsont. I nyaste tid har under inverkan av egnahemsrörelsen arbetaresmåbruk blivit vanliga, vars innehavare från egen jord och egna kreatur hämta större eller mindre del av sina livsförnödenheter och från arbete hos andra kontant inkomst. De förekomma talrikast i Skåne, där de kallas husmän, under det att egentliga b. mest finnas i Småland och vissa delar av västra Sverige. Litt.: Nils Wohlin. Torpare-, backstugu- och inhysesklasserna. Stockholm 1908. Emigrationsutredningen Bil. IX.

Backsöta. Se Astragalus.

Backtorv. Se Bränntorv.

Bacon. Se Fläsk.

Bacterium. Se Bakterier.

Bad, Medicinska, i desinfekterande eller parasitdödande vätskor hava under världskriget fått användning uti Europa för hästar mot skabb. I Nord- och Sydamerika användas sedan lång tid tillbaka sådana bad i mycket stor

därstädes äro gynnsamma för deras utveckling. Härför erfordras först och främst, att jorden är så kalkhaltig, att den har alkalisk eller åtminstone neutral reaktion, samt att den innehåller tillräcklig mängd fosforsyra. I sur jord kunna dessa mikroorganismer ej leva. De äro av stor vikt för jordbruket, emedan de ha förmågan att assimilera betydande mängder av luftens fria kväve, som de upplagra i sina celler i form av äggvita, vilken sedermera, vid bakteriernas död sönderdelas under bildning av ammoniak (se Ammoniakbildning). Denna kommer sedermera växterna till godo. Kvävebindningen genom A. främjas i hög grad genom närvaron av mullämnen, varvid dessa dock ej tjäna som direkta näringsämnen för bakterierna utan verka blott genom sin närvaro (katalytiskt). Man antager, att denna mullämnenas verkan står i samband med deras kolloidala egenskaper.

Azotobacterprovet *(Harald R. Christensens)* utföres för att utröna, om en jord är tillräckligt kalkhaltig eller ej ur växtlighetssynpunkt. Provet utföres så, att en kultur av *Azotobacter* anlägges i en mannit- näringslösning, i vilken förut överförts något av den jord, som skall undersökas. Näringslösningen är utbredd i ett tämligen tunt lager för att möjliggöra kraftigt lufttillträde. Provet får stå vid 25°. Är jorden i fråga tillräckligt kalkhaltig, så bildas på ytan av lösningen efter några dagar en kraftig hinna av *Azotobacter*- vegetation, i annat fall ej.Chr. Barthel.

Azotogen, av prof. *J. Simon* år 1910 i handeln infört preparat för ympning av baljväxter. De olika baljväxtbakterierna äro här renodlade i steril jord såsom näringssubstrat. Vid användningen uppslammas jordkulturerna i vatten, som strilas över utsädet omedelbart före sådden, varigenom fröna från början inficieras med bakterierna. Kulturerna kunna även direkt inblandas i åkerjorden. Preparatet, som tillverkas av *Humann & Teissler* i Dohna vid Dresden, har vid anställda försök visat sig vara av god verkan. Jfr Nitragin. Jordympning.Chr. Barthel.

B.

Babbits. Se Metall.

Baciller. Se Bakterier.

Backanis. Bockrot, *Pimpinella Saxifraga* L., en fotshög, flockblomstrig ört (umbellat) med parbladigt delade rotblad, fåbladig stjälk och vit blomflock. Växer i hela landet allmänt vild på torra ängsbackar. Ätes gärna av betesdjuren. Rotstocken används i medicin som magstärkande medel, drogen kallas radix Pimpinellæ; den upptages på senhösten eller på

våren, innan nya blad utskjutit, rensas och torkas.

Backdike. Se Dikning.

Backstugusittare, innehavare och stundom ägare av backstuga på annans ägor. Backstuga var under äldre tid ej till arten skild från torp, utan uttrycket betecknade blott de minsta, osjälvständiga upplåtelserna, vanligen blott en stuga med potatis- och kålland med upplåtelse av marken vare sig på obestämd tid, livstid eller viss längre tid. Upplåtelsens ringa omfattning hade till följd, att den icke var förenad med skyldighet att utgöra veckodagsverken såsom för torp, utan endast med någon, mindre arbetsskyldighet eller skyldighet att göra arbete mot dagspenning. — Antalet b., som först från början av 1800-talet i statistiken redovisats skilt från torpare- och inhysesfolk, uppgick år 1805 till 28,133 ocn vid århundradets mitt till 45,621, men hade år 1910 nedgått till 22,658. — Redan i äldre tid upplätos backstugor ej blott åt gammalt, föga arbetsfört folk, som därigenom fick en billig fattigförsörjning, utan även åt ungt folk, åt vilka backstugan beredde en eljest svåråtkomlig möjlighet att få ett eget hem, men detta hade efter den allmänna uppfattningen till följd obetänksamt grundande av familj och svår fattigdom, varför backstuguväsendet ansågs som ett samhällsont. I nyaste tid har under inverkan av egnahemsrörelsen arbetaresmåbruk blivit vanliga, vars innehavare från egen jord och egna kreatur hämta större eller mindre del av sina livsförnödenheter och från arbete hos andra kontant inkomst. De förekomma talrikast i Skåne, där de kallas husmän, under det att egentliga b. mest finnas i Småland och vissa delar av västra Sverige. Litt.: Nils Wohlin. Torpare-, backstugu- och inhysesklasserna. Stockholm 1908. Emigrationsutredningen Bil. IX.

Backsöta. Se Astragalus.

Backtorv. Se Bränntorv.

Bacon. Se Fläsk.

Bacterium. Se Bakterier.

Bad, Medicinska, i desinfekterande eller parasitdödande vätskor hava under världskriget fått användning uti Europa för hästar mot skabb. I Nord- och Sydamerika användas sedan lång tid tillbaka sådana bad i mycket stor

därstädes äro gynnsamma för deras utveckling. Härför erfordras först och främst, att jorden är så kalkhaltig, att den har alkalisk eller åtminstone neutral reaktion, samt att den innehåller tillräcklig mängd fosforsyra. I sur jord kunna dessa mikroorganismer ej leva. De äro av stor vikt för jordbruket, emedan de ha förmågan att assimilera betydande mängder av luftens fria kväve, som de upplagra i sina celler i form av äggvita, vilken sedermera, vid bakteriernas död sönderdelas under bildning av ammoniak (se Ammoniakbildning). Denna kommer sedermera växterna till godo. Kvävebindningen genom A. främjas i hög grad genom närvaron av mullämnen, varvid dessa dock ej tjäna som direkta näringsämnen för bakterierna utan verka blott genom sin närvaro (katalytiskt). Man antager, att denna mullämnenas verkan står i samband med deras kolloidala egenskaper.

Azotobacterprovet *(Harald R. Christensens)* utföres för att utröna, om en jord är tillräckligt kalkhaltig eller ej ur växtlighetssynpunkt. Provet utföres så, att en kultur av *Azotobacter* anlägges i en mannit- näringslösning, i vilken förut överförts något av den jord, som skall undersökas. Näringslösningen är utbredd i ett tämligen tunt lager för att möjliggöra kraftigt lufttillträde. Provet får stå vid 25°. Är jorden i fråga tillräckligt kalkhaltig, så bildas på ytan av lösningen efter några dagar en kraftig hinna av *Azotobacter*- vegetation, i annat fall ej.Chr. Barthel.

Azotogen, av prof. *J. Simon* år 1910 i handeln infört preparat för ympning av baljväxter. De olika baljväxtbakterierna äro här renodlade i steril jord såsom näringssubstrat. Vid användningen uppslammas jordkulturerna i vatten, som strilas över utsädet omedelbart före sådden, varigenom fröna från början inficieras med bakterierna. Kulturerna kunna även direkt inblandas i åkerjorden. Preparatet, som tillverkas av *Humann & Teissler* i Dohna vid Dresden, har vid anställda försök visat sig vara av god verkan. Jfr Nitragin. Jordympning.Chr. Barthel.

B.

Babbits. Se Metall.

Baciller. Se Bakterier.

Backanis. Bockrot, *Pimpinella Saxifraga* L., en fotshög, flockblomstrig ört (umbellat) med parbladigt delade rotblad, fåbladig stjälk och vit blomflock. Växer i hela landet allmänt vild på torra ängsbackar. Ätes gärna av betesdjuren. Rotstocken används i medicin som magstärkande medel, drogen kallas radix Pimpinellæ; den upptages på senhösten eller på våren, innan nya blad utskjutit, rensas och torkas.

Backdike. Se Dikning.

Backstugusittare, innehavare och stundom ägare av backstuga på annans ägor. Backstuga var under äldre tid ej till arten skild från torp, utan uttrycket betecknade blott de minsta, osjälvständiga upplåtelserna, vanligen blott en stuga med potatis- och kålland med upplåtelse av marken vare sig på obestämd tid, livstid eller viss längre tid. Upplåtelsens ringa omfattning hade till följd, att den icke var förenad med skyldighet att utgöra veckodagsverken såsom för torp, utan endast med någon, mindre arbetsskyldighet eller skyldighet att göra arbete mot dagspenning. — Antalet b., som först från början av 1800-talet i statistiken redovisats skilt från torpare- och inhysesfolk, uppgick år 1805 till 28,133 ocn vid århundradets mitt till 45,621, men hade år 1910 nedgått till 22,658. — Redan i äldre tid upplätos backstugor ej blott åt gammalt, föga arbetsfört folk, som därigenom fick en billig fattigförsörjning, utan även åt ungt folk, åt vilka backstugan beredde en eljest svåråtkomlig möjlighet att få ett eget hem, men detta hade efter den allmänna uppfattningen till följd obetänksamt grundande av familj och svår fattigdom, varför backstuguväsendet ansågs som ett samhällsont. I nyaste tid har under inverkan av egnahemsrörelsen arbetaresmåbruk blivit vanliga, vars innehavare från egen jord och egna kreatur hämta större eller mindre del av sina livsförnödenheter och från arbete hos andra kontant inkomst. De förekomma talrikast i Skåne, där de kallas husmän, under det att egentliga b. mest finnas i Småland och vissa delar av västra Sverige. Litt.: Nils Wohlin. Torpare-, backstugu- och inhysesklasserna. Stockholm 1908. Emigrationsutredningen Bil. IX.

Backsöta. Se Astragalus.

Backtorv. Se Bränntorv.

Bacon. Se Fläsk.

Bacterium. Se Bakterier.

Bad, Medicinska, i desinfekterande eller parasitdödande vätskor hava under världskriget fått användning uti Europa för hästar mot skabb. I Nord- och Sydamerika användas sedan lång tid tillbaka sådana bad i mycket stor

därstädes äro gynnsamma för deras utveckling. Härför erfordras först och främst, att jorden är så kalkhaltig, att den har alkalisk eller åtminstone neutral reaktion, samt att den innehåller tillräcklig mängd fosforsyra. I sur jord kunna dessa mikroorganismer ej leva. De äro av stor vikt för jordbruket, emedan de ha förmågan att assimilera betydande mängder av luftens fria kväve, som de upplagra i sina celler i form av äggvita, vilken sedermera, vid bakteriernas död sönderdelas under bildning av ammoniak (se Ammoniakbildning). Denna kommer sedermera växterna till godo. Kvävebindningen genom A. främjas i hög grad genom närvaron av mullämnen, varvid dessa dock ej tjäna som direkta näringsämnen för bakterierna utan verka blott genom sin närvaro (katalytiskt). Man antager, att denna mullämnenas verkan står i samband med deras kolloidala egenskaper.

Azotobacterprovet *(Harald R. Christensens)* utföres för att utröna, om en jord är tillräckligt kalkhaltig eller ej ur växtlighetssynpunkt. Provet utföres så, att en kultur av *Azotobacter* anlägges i en mannit- näringslösning, i vilken förut överförts något av den jord, som skall undersökas. Näringslösningen är utbredd i ett tämligen tunt lager för att möjliggöra kraftigt lufttillträde. Provet får stå vid 25°. Är jorden i fråga tillräckligt kalkhaltig, så bildas på ytan av lösningen efter några dagar en kraftig hinna av *Azotobacter*- vegetation, i annat fall ej.Chr. Barthel.

Azotogen, av prof. *J. Simon* år 1910 i handeln infört preparat för ympning av baljväxter. De olika baljväxtbakterierna äro här renodlade i steril jord såsom näringssubstrat. Vid användningen uppslammas jordkulturerna i vatten, som strilas över utsädet omedelbart före sådden, varigenom fröna från början inficieras med bakterierna. Kulturerna kunna även direkt inblandas i åkerjorden. Preparatet, som tillverkas av *Humann & Teissler* i Dohna vid Dresden, har vid anställda försök visat sig vara av god verkan. Jfr Nitragin. Jordympning.Chr. Barthel.

B.

Babbits. Se Metall.

Baciller. Se Bakterier.

Backanis. Bockrot, *Pimpinella Saxifraga* L., en fotshög, flockblomstrig ört (umbellat) med parbladigt delade rotblad, fåbladig stjälk och vit blomflock. Växer i hela landet allmänt vild på torra ängsbackar. Ätes gärna av betesdjuren. Rotstocken används i medicin som magstärkande medel, drogen kallas radix Pimpinellæ; den upptages på senhösten eller på våren, innan nya blad utskjutit, rensas och torkas.

Backdike. Se Dikning.

Backstugusittare, innehavare och stundom ägare av backstuga på annans ägor. Backstuga var under äldre tid ej till arten skild från torp, utan uttrycket betecknade blott de minsta, osjälvständiga upplåtelserna, vanligen blott en stuga med potatis- och kålland med upplåtelse av marken vare sig på obestämd tid, livstid eller viss längre tid. Upplåtelsens ringa omfattning hade till följd, att den icke var förenad med skyldighet att utgöra veckodagsverken såsom för torp, utan endast med någon, mindre arbetsskyldighet eller skyldighet att göra arbete mot dagspenning. — Antalet b., som först från början av 1800-talet i statistiken redovisats skilt från torpare- och inhysesfolk, uppgick år 1805 till 28,133 ocn vid århundradets mitt till 45,621, men hade år 1910 nedgått till 22,658. — Redan i äldre tid upplätos backstugor ej blott åt gammalt, föga arbetsfört folk, som därigenom fick en billig fattigförsörjning, utan även åt ungt folk, åt vilka backstugan beredde en eljest svåråtkomlig möjlighet att få ett eget hem, men detta hade efter den allmänna uppfattningen till följd obetänksamt grundande av familj och svår fattigdom, varför backstuguväsendet ansågs som ett samhällsont. I nyaste tid har under inverkan av egnahemsrörelsen arbetaresmåbruk blivit vanliga, vars innehavare från egen jord och egna kreatur hämta större eller mindre del av sina livsförnödenheter och från arbete hos andra kontant inkomst. De förekomma talrikast i Skåne, där de kallas husmän, under det att egentliga b. mest finnas i Småland och vissa delar av västra Sverige. Litt.: Nils Wohlin. Torpare-, backstugu- och inhysesklasserna. Stockholm 1908. Emigrationsutredningen Bil. IX.

Backsöta. Se Astragalus.

Backtorv. Se Bränntorv.

Bacon. Se Fläsk.

Bacterium. Se Bakterier.

Bad, Medicinska, i desinfekterande eller parasitdödande vätskor hava under världskriget fått användning uti Europa för hästar mot skabb. I Nord- och Sydamerika användas sedan lång tid tillbaka sådana bad i mycket stor

därstädes äro gynnsamma för deras utveckling. Härför erfordras först och främst, att jorden är så kalkhaltig, att den har alkalisk eller åtminstone neutral reaktion, samt att den innehåller tillräcklig mängd fosforsyra. I sur jord kunna dessa mikroorganismer ej leva. De äro av stor vikt för jordbruket, emedan de ha förmågan att assimilera betydande mängder av luftens fria kväve, som de upplagra i sina celler i form av äggvita, vilken sedermera, vid bakteriernas död sönderdelas under bildning av ammoniak (se Ammoniakbildning). Denna kommer sedermera växterna till godo. Kvävebindningen genom A. främjas i hög grad genom närvaron av mullämnen, varvid dessa dock ej tjäna som direkta näringsämnen för bakterierna utan verka blott genom sin närvaro (katalytiskt). Man antager, att denna mullämnenas verkan står i samband med deras kolloidala egenskaper.

Azotobacterprovet *(Harald R. Christensens)* utföres för att utröna, om en jord är tillräckligt kalkhaltig eller ej ur växtlighetssynpunkt. Provet utföres så, att en kultur av *Azotobacter* anlägges i en mannit- näringslösning, i vilken förut överförts något av den jord, som skall undersökas. Näringslösningen är utbredd i ett tämligen tunt lager för att möjliggöra kraftigt lufttillträde. Provet får stå vid 25°. Är jorden i fråga tillräckligt kalkhaltig, så bildas på ytan av lösningen efter några dagar en kraftig hinna av *Azotobacter*- vegetation, i annat fall ej.Chr. Barthel.

Azotogen, av prof. *J. Simon* år 1910 i handeln infört preparat för ympning av baljväxter. De olika baljväxtbakterierna äro här renodlade i steril jord såsom näringssubstrat. Vid användningen uppslammas jordkulturerna i vatten, som strilas över utsädet omedelbart före sådden, varigenom fröna från början inficieras med bakterierna. Kulturerna kunna även direkt inblandas i åkerjorden. Preparatet, som tillverkas av *Humann & Teissler* i Dohna vid Dresden, har vid anställda försök visat sig vara av god verkan. Jfr Nitragin. Jordympning.Chr. Barthel.

B.

Babbits. Se Metall.

Baciller. Se Bakterier.

Backanis. Bockrot, *Pimpinella Saxifraga* L., en fotshög, flockblomstrig ört (umbellat) med parbladigt delade rotblad, fåbladig stjälk och vit blomflock. Växer i hela landet allmänt vild på torra ängsbackar. Ätes gärna av betesdjuren. Rotstocken används i medicin som magstärkande medel, drogen kallas radix Pimpinellæ; den upptages på senhösten eller på våren, innan nya blad utskjutit, rensas och torkas.

Backdike. Se Dikning.

Backstugusittare, innehavare och stundom ägare av backstuga på annans ägor. Backstuga var under äldre tid ej till arten skild från torp, utan uttrycket betecknade blott de minsta, osjälvständiga upplåtelserna, vanligen blott en stuga med potatis- och kålland med upplåtelse av marken vare sig på obestämd tid, livstid eller viss längre tid. Upplåtelsens ringa omfattning hade till följd, att den icke var förenad med skyldighet att utgöra veckodagsverken såsom för torp, utan endast med någon, mindre arbetsskyldighet eller skyldighet att göra arbete mot dagspenning. — Antalet b., som först från början av 1800-talet i statistiken redovisats skilt från torpare- och inhysesfolk, uppgick år 1805 till 28,133 ocn vid århundradets mitt till 45,621, men hade år 1910 nedgått till 22,658. — Redan i äldre tid upplätos backstugor ej blott åt gammalt, föga arbetsfört folk, som därigenom fick en billig fattigförsörjning, utan även åt ungt folk, åt vilka backstugan beredde en eljest svåråtkomlig möjlighet att få ett eget hem, men detta hade efter den allmänna uppfattningen till följd obetänksamt grundande av familj och svår fattigdom, varför backstuguväsendet ansågs som ett samhällsont. I nyaste tid har under inverkan av egnahemsrörelsen arbetaresmåbruk blivit vanliga, vars innehavare från egen jord och egna kreatur hämta större eller mindre del av sina livsförnödenheter och från arbete hos andra kontant inkomst. De förekomma talrikast i Skåne, där de kallas husmän, under det att egentliga b. mest finnas i Småland och vissa delar av västra Sverige. Litt.: Nils Wohlin. Torpare-, backstugu- och inhysesklasserna. Stockholm 1908. Emigrationsutredningen Bil. IX.

Backsöta. Se Astragalus.

Backtorv. Se Bränntorv.

Bacon. Se Fläsk.

Bacterium. Se Bakterier.

Bad, Medicinska, i desinfekterande eller parasitdödande vätskor hava under världskriget fått användning uti Europa för hästar mot skabb. I Nord- och Sydamerika användas sedan lång tid tillbaka sådana bad i mycket stor

utsträckning för får mot skabb och för nötkreatur till deras befriande från fästingar, vilka kunna överföra det smittämne, som förorsakar texasfebern, en amerikansk art av smittsam blodstallning.

I Sverige har det ej funnits anledning att göra anordningar för sådana bad. Man använder i motsvarande fall tvättning av kroppen (se Blodstallning, Ohyra, Skabb). Medlens art och användning bör föreskrivas av veterinär. Tvättning av ett djur över hela kroppen kan vara livsfarligt, om det sker under den kalla årstiden och intet uppvärmt rum står till buds, där djuret kan få torka. A. B—n.

Bak. Se Sågning.

Bakningsduglighet hos mjöl eller dettas egenskap att giva en deg, som jäser upp väl och giver stor rymdmängd bröd av god form, mätes vanligen genom den rymdmängd färskt bröd, som erhålles av 100 gr. mjöl, vilket för vetemjöl av god b. anses vara ungefär 440 kbcm. — B. anses främst bero av sädens halt av gluten (se d. o.), som giver degen seg beskaffenhet. B. är större hos vete än hos övriga, glutenfattigare sädesslag och större hos hård vete än hos vanligt och tjockvete (se Vete) samt större hos svenska lantveten än hos nyare, stärkelserikare sorter (squarehead m. fl. typer). I allmänhet har tidigt moget och brådmoget vete högre glutenhalt och b. än mer senmogna. Likasom glutenhalt visar sig också b. hos säd genom anlag till glasighet. Mältning nedsätter starkt sädens b., som därför är mycket dålig hos grodd, lönnmältad säd, som lämnar »sötigt» mjöl. Mognad och bärgning i fuktigt väder minska, men god bärgning och torkning vare sig under magasinering eller genom värme öka sädens b., som dock skadas av torkning vid över 450 C. Den stiger under sädens förvaring vare sig otröskad i halmen eller vid god magasinering, antagligen ej blott genom torkning utan även genom inverkan av enzymer. — Att vetemjölets b. gått ned, tillskrives dels ökad odling av senare mognande, glutenfattigare vetesorter, dels den numera vanliga tidiga avtröskningen, leveransen och malningen av säden.

Enligt Jessen-Hansen finnes ett sammanhang mellan b. och väteionkoncentrationen i mjölet, och det fördelaktigaste förhållandet uppgives svara mot väteionexponenten PH = 5. (Meddel. fr. Carlsbergslab. Bd X. s. 154—186.)

Bakslag, atavism, betecknar ett plötsligt uppträdande av en egenskap, som man förmodar tillhört ett tidigare släktled på ett lägre stadium av släktets utveckling, och är så till vida liktydigt med en urartning. Efter korsningar äro »atavismer» icke ovanliga och kunna där bero, och bero bevisligen ofta, helt enkelt på en omkombination av föräldrarnas arvfaktorer (se Ärftlighet). I utvecklingsläran hava ofta »atavismer» spelat en viktig roll, i det man i dem velat hämta bevis för nämnda läras sanning. Men om den verkliga naturen hos mycket, som fått namn av atavism, vet man i verkligheten intet, och dylika »atavismer» äro självfallet utan något värde som stöd för nämnda lära.H. T—n.

Bakterieformer. **Bakterier (Baciller).** B. äro ytterligt små, encelliga organismer, som så att säga stå mellan de lägsta, encelliga djuren (urdjur) och de lägsta, encelliga växterna (alger). Ur vetenskaplig synpunkt räknas de dock till växtriket, och deras vetenskapliga namn är *Schizornycetes* (klyvsvampar).

B:s former äro mycket enkla och växla mellan kulform, stavform och mer eller mindre korkskruvsliknande former. De kulformiga kallas *Micrococcus* (kocker), de stavformiga *Bacterium*, när de ej bilda sporer, och *Bacillus*. när de äro sporbildande. De korkskruvformiga kal as *Vibrio* och *Spirillus*. Mikrokockerna indelas i olika grupper allt efter dottercellernas läge efter cellklyvningen. *Stafylokocker* äro sådana, som ligga i oregelbundet formade, druvklasliknande gyttringar. *Diplokocker* äro parvis och *streptokocker* radbandsvis sammanhängande kocker. *Tetrader* äro fyrcelliga, kvadratiskt sammanhängande och *Sarcina* kallas regelbundet kubiska, bomullsbalsliknande gyttringar av kocker.

Bakteriecellerna innehålla protoplasma med insprängda fettdroppar, korn av äggvite- eller kolhydratnatur samt små runda, vätskefyllda håligheter (vakuoler). Det hela inneslutes av en cellmembran. Huruvida de innehålla med de högre växternas cellkärna jämförliga bildningar, är ännu oavgjort, ehuru sannolikt. Hos vissa b. kan

utsträckning för får mot skabb och för nötkreatur till deras befriande från fästingar, vilka kunna överföra det smittämne, som förorsakar texasfebern, en amerikansk art av smittsam blodstallning.

I Sverige har det ej funnits anledning att göra anordningar för sådana bad. Man använder i motsvarande fall tvättning av kroppen (se Blodstallning, Ohyra, Skabb). Medlens art och användning bör föreskrivas av veterinär. Tvättning av ett djur över hela kroppen kan vara livsfarligt, om det sker under den kalla årstiden och intet uppvärmt rum står till buds, där djuret kan få torka. A. B—n.

Bak. Se Sågning.

Bakningsduglighet hos mjöl eller dettas egenskap att giva en deg, som jäser upp väl och giver stor rymdmängd bröd av god form, mätes vanligen genom den rymdmängd färskt bröd, som erhålles av 100 gr. mjöl, vilket för vetemjöl av god b. anses vara ungefär 440 kbcm. — B. anses främst bero av sädens halt av gluten (se d. o.), som giver degen seg beskaffenhet. B. är större hos vete än hos övriga, glutenfattigare sädesslag och större hos hård vete än hos vanligt och tjockvete (se Vete) samt större hos svenska lantveten än hos nyare, stärkelserikare sorter (squarehead m. fl. typer). I allmänhet har tidigt moget och brådmoget vete högre glutenhalt och b. än mer senmogna. Likasom glutenhalt visar sig också b. hos säd genom anlag till glasighet. Mältning nedsätter starkt sädens b., som därför är mycket dålig hos grodd, lönnmältad säd, som lämnar »sötigt» mjöl. Mognad och bärgning i fuktigt väder minska, men god bärgning och torkning vare sig under magasinering eller genom värme öka sädens b., som dock skadas av torkning vid över 450 C. Den stiger under sädens förvaring vare sig otröskad i halmen eller vid god magasinering, antagligen ej blott genom torkning utan även genom inverkan av enzymer. — Att vetemjölets b. gått ned, tillskrives dels ökad odling av senare mognande, glutenfattigare vetesorter, dels den numera vanliga tidiga avtröskningen, leveransen och malningen av säden.

Enligt Jessen-Hansen finnes ett sammanhang mellan b. och väteionkoncentrationen i mjölet, och det fördelaktigaste förhållandet uppgives svara mot väteionexponenten PH = 5. (Meddel. fr. Carlsbergslab. Bd X. s. 154—186.)

Bakslag, atavism, betecknar ett plötsligt uppträdande av en egenskap, som man förmodar tillhört ett tidigare släktled på ett lägre stadium av släktets utveckling, och är så till vida liktydigt med en urartning. Efter korsningar äro »atavismer» icke ovanliga och kunna där bero, och bero bevisligen ofta, helt enkelt på en omkombination av föräldrarnas arvfaktorer (se Ärftlighet). I utvecklingsläran hava ofta »atavismer» spelat en viktig roll, i det man i dem velat hämta bevis för nämnda läras sanning. Men om den verkliga naturen hos mycket, som fått namn av atavism, vet man i verkligheten intet, och dylika »atavismer» äro självfallet utan något värde som stöd för nämnda lära.H. T—n.

Bakterieformer. **Bakterier (Baciller).** B. äro ytterligt små, encelliga organismer, som så att säga stå mellan de lägsta, encelliga djuren (urdjur) och de lägsta, encelliga växterna (alger). Ur vetenskaplig synpunkt räknas de dock till växtriket, och deras vetenskapliga namn är *Schizornycetes* (klyvsvampar).

B:s former äro mycket enkla och växla mellan kulform, stavform och mer eller mindre korkskruvsliknande former. De kulformiga kallas *Micrococcus* (kocker), de stavformiga *Bacterium*, när de ej bilda sporer, och *Bacillus*. när de äro sporbildande. De korkskruvformiga kal as *Vibrio* och *Spirillus*. Mikrokockerna indelas i olika grupper allt efter dottercellernas läge efter cellklyvningen. *Stafylokocker* äro sådana, som ligga i oregelbundet formade, druvklasliknande gyttringar. *Diplokocker* äro parvis och *streptokocker* radbandsvis sammanhängande kocker. *Tetrader* äro fyrcelliga, kvadratiskt sammanhängande och *Sarcina* kallas regelbundet kubiska, bomullsbalsliknande gyttringar av kocker.

Bakteriecellerna innehålla protoplasma med insprängda fettdroppar, korn av äggvite- eller kolhydratnatur samt små runda, vätskefyllda håligheter (vakuoler). Det hela inneslutes av en cellmembran. Huruvida de innehålla med de högre växternas cellkärna jämförliga bildningar, är ännu oavgjort, ehuru sannolikt. Hos vissa b. kan

utsträckning för får mot skabb och för nötkreatur till deras befriande från fästingar, vilka kunna överföra det smittämne, som förorsakar texasfebern, en amerikansk art av smittsam blodstallning.

I Sverige har det ej funnits anledning att göra anordningar för sådana bad. Man använder i motsvarande fall tvättning av kroppen (se Blodstallning, Ohyra, Skabb). Medlens art och användning bör föreskrivas av veterinär. Tvättning av ett djur över hela kroppen kan vara livsfarligt, om det sker under den kalla årstiden och intet uppvärmt rum står till buds, där djuret kan få torka. A. B—n.

Bak. Se Sågning.

Bakningsduglighet hos mjöl eller dettas egenskap att giva en deg, som jäser upp väl och giver stor rymdmängd bröd av god form, mätes vanligen genom den rymdmängd färskt bröd, som erhålles av 100 gr. mjöl, vilket för vetemjöl av god b. anses vara ungefär 440 kbcm. — B. anses främst bero av sädens halt av gluten (se d. o.), som giver degen seg beskaffenhet.

B. är större hos vete än hos övriga, glutenfattigare sädesslag och större hos hård vete än hos vanligt och tjockvete (se Vete) samt större hos svenska lantveten än hos nyare, stärkelserikare sorter (squarehead m. fl. typer). I allmänhet har tidigt moget och brådmoget vete högre glutenhalt och b. än mer senmogna. Likasom glutenhalt visar sig också b. hos säd genom anlag till glasighet. Mältning nedsätter starkt sädens b., som därför är mycket dålig hos grodd, lönnmältad säd, som lämnar »sötigt» mjöl. Mognad och bärgning i fuktigt väder minska, men god bärgning och torkning vare sig under magasinering eller genom värme öka sädens b., som dock skadas av torkning vid över 450 C. Den stiger under sädens förvaring vare sig otröskad i halmen eller vid god magasinering, antagligen ej blott genom torkning utan även genom inverkan av enzymer. — Att vetemjölets b. gått ned, tillskrives dels ökad odling av senare mognande, glutenfattigare vetesorter, dels den numera vanliga tidiga avtröskningen, leveransen och malningen av säden.

Enligt Jessen-Hansen finnes ett sammanhang mellan b. och väteionkoncentrationen i mjölet, och det fördelaktigaste förhållandet uppgives svara mot väteionexponenten PH = 5. (Meddel. fr. Carlsbergslab. Bd X. s. 154—186.)

Bakslag, atavism, betecknar ett plötsligt uppträdande av en egenskap, som man förmodar tillhört ett tidigare släktled på ett lägre stadium av släktets utveckling, och är så till vida liktydigt med en urartning. Efter korsningar äro »atavismer» icke ovanliga och kunna där bero, och bero bevisligen ofta, helt enkelt på en omkombination av föräldrarnas arvfaktorer (se Ärftlighet). I utvecklingsläran hava ofta »atavismer» spelat en viktig roll, i det man i dem velat hämta bevis för nämnda läras sanning. Men om den verkliga naturen hos mycket, som fått namn av atavism, vet man i verkligheten intet, och dylika »atavismer» äro självfallet utan något värde som stöd för nämnda lära.H. T—n.

Bakterieformer. **Bakterier (Baciller).** B. äro ytterligt små, encelliga organismer, som så att säga stå mellan de lägsta, encelliga djuren (urdjur) och de lägsta, encelliga växterna (alger). Ur vetenskaplig synpunkt räknas de dock till växtriket, och deras vetenskapliga namn är *Schizornycetes* (klyvsvampar).

B:s former äro mycket enkla och växla mellan kulform, stavform och mer eller mindre korkskruvsliknande former. De kulformiga kallas *Micrococcus* (kocker), de stavformiga *Bacterium*, när de ej bilda sporer, och *Bacillus*. när de äro sporbildande. De korkskruvformiga kal as *Vibrio* och *Spirillus*. Mikrokockerna indelas i olika grupper allt efter dottercellernas läge efter cellklyvningen. *Stafylokocker* äro sådana, som ligga i oregelbundet formade, druvklasliknande gyttringar. *Diplokocker* äro parvis och *streptokocker* radbandsvis sammanhängande kocker. *Tetrader* äro fyrcelliga, kvadratiskt sammanhängande och *Sarcina* kallas regelbundet kubiska, bomullsbalsliknande gyttringar av kocker.

Bakteriecellerna innehålla protoplasma med insprängda fettdroppar, korn av äggvite- eller kolhydratnatur samt små runda, vätskefyllda håligheter (vakuoler). Det hela inneslutes av en cellmembran. Huruvida de innehålla med de högre växternas cellkärna jämförliga bildningar, är ännu oavgjort, ehuru sannolikt. Hos vissa b. kan

utsträckning för får mot skabb och för nötkreatur till deras befriande från fästingar, vilka kunna överföra det smittämne, som förorsakar texasfebern, en amerikansk art av smittsam blodstallning.

I Sverige har det ej funnits anledning att göra anordningar för sådana bad. Man använder i motsvarande fall tvättning av kroppen (se Blodstallning, Ohyra, Skabb). Medlens art och användning bör föreskrivas av veterinär. Tvättning av ett djur över hela kroppen kan vara livsfarligt, om det sker under den kalla årstiden och intet uppvärmt rum står till buds, där djuret kan få torka. A. B—n.

Bak. Se Sågning.

Bakningsduglighet hos mjöl eller dettas egenskap att giva en deg, som jäser upp väl och giver stor rymdmängd bröd av god form, mätes vanligen genom den rymdmängd färskt bröd, som erhålles av 100 gr. mjöl, vilket för vetemjöl av god b. anses vara ungefär 440 kbcm. — B. anses främst bero av sädens halt av gluten (se d. o.), som giver degen seg beskaffenhet. B. är större hos vete än hos övriga, glutenfattigare sädesslag och större hos hård vete än hos vanligt och tjockvete (se Vete) samt större hos svenska lantveten än hos nyare, stärkelserikare sorter (squarehead m. fl. typer). I allmänhet har tidigt moget och brådmoget vete högre glutenhalt och b. än mer senmogna. Likasom glutenhalt visar sig också b. hos säd genom anlag till glasighet. Mältning nedsätter starkt sädens b., som därför är mycket dålig hos grodd, lönnmältad säd, som lämnar »sötigt» mjöl. Mognad och bärgning i fuktigt väder minska, men god bärgning och torkning vare sig under magasinering eller genom värme öka sädens b., som dock skadas av torkning vid över 450 C. Den stiger under sädens förvaring vare sig otröskad i halmen eller vid god magasinering, antagligen ej blott genom torkning utan även genom inverkan av enzymer. — Att vetemjölets b. gått ned, tillskrives dels ökad odling av senare mognande, glutenfattigare vetesorter, dels den numera vanliga tidiga avtröskningen, leveransen och malningen av säden.

Enligt Jessen-Hansen finnes ett sammanhang mellan b. och väteionkoncentrationen i mjölet, och det fördelaktigaste förhållandet uppgives svara mot väteionexponenten PH = 5. (Meddel. fr. Carlsbergslab. Bd X. s. 154—186.)

Bakslag, atavism, betecknar ett plötsligt uppträdande av en egenskap, som man förmodar tillhört ett tidigare släktled på ett lägre stadium av släktets utveckling, och är så till vida liktydigt med en urartning. Efter korsningar äro »atavismer» icke ovanliga och kunna där bero, och bero bevisligen ofta, helt enkelt på en omkombination av föräldrarnas arvfaktorer (se Ärftlighet). I utvecklingsläran hava ofta »atavismer» spelat en viktig roll, i det man i dem velat hämta bevis för nämnda läras sanning. Men om den verkliga naturen hos mycket, som fått namn av atavism, vet man i verkligheten intet, och dylika »atavismer» äro självfallet utan något värde som stöd för nämnda lära.H. T—n.

Bakterieformer. **Bakterier (Baciller).** B. äro ytterligt små, encelliga organismer, som så att säga stå mellan de lägsta, encelliga djuren (urdjur) och de lägsta, encelliga växterna (alger). Ur vetenskaplig synpunkt räknas de dock till växtriket, och deras vetenskapliga namn är *Schizornycetes* (klyvsvampar).

B:s former äro mycket enkla och växla mellan kulform, stavform och mer eller mindre korkskruvsliknande former. De kulformiga kallas *Micrococcus* (kocker), de stavformiga *Bacterium*, när de ej bilda sporer, och *Bacillus*. när de äro sporbildande. De korkskruvformiga kal as *Vibrio* och *Spirillus*. Mikrokockerna indelas i olika grupper allt efter dottercellernas läge efter cellklyvningen. *Stafylokocker* äro sådana, som ligga i oregelbundet formade, druvklasliknande gyttringar. *Diplokocker* äro parvis och *streptokocker* radbandsvis sammanhängande kocker. *Tetrader* äro fyrcelliga, kvadratiskt sammanhängande och *Sarcina* kallas regelbundet kubiska, bomullsbalsliknande gyttringar av kocker.

Bakteriecellerna innehålla protoplasma med insprängda fettdroppar, korn av äggvite- eller kolhydratnatur samt små runda, vätskefyllda håligheter (vakuoler). Det hela inneslutes av en cellmembran. Huruvida de innehålla med de högre växternas cellkärna jämförliga bildningar, är ännu oavgjort, ehuru sannolikt. Hos vissa b. kan

utsträckning för får mot skabb och för nötkreatur till deras befriande från fästingar, vilka kunna överföra det smittämne, som förorsakar texasfebern, en amerikansk art av smittsam blodstallning.

I Sverige har det ej funnits anledning att göra anordningar för sådana bad. Man använder i motsvarande fall tvättning av kroppen (se Blodstallning, Ohyra, Skabb). Medlens art och användning bör föreskrivas av veterinär. Tvättning av ett djur över hela kroppen kan vara livsfarligt, om det sker under den kalla årstiden och intet uppvärmt rum står till buds, där djuret kan få torka. A. B—n.

Bak. Se Sågning.

Bakningsduglighet hos mjöl eller dettas egenskap att giva en deg, som jäser upp väl och giver stor rymdmängd bröd av god form, mätes vanligen genom den rymdmängd färskt bröd, som erhålles av 100 gr. mjöl, vilket för vetemjöl av god b. anses vara ungefär 440 kbcm. — B. anses främst bero av sädens halt av gluten (se d. o.), som giver degen seg beskaffenhet. B. är större hos vete än hos övriga, glutenfattigare sädesslag och större hos hård vete än hos vanligt och tjockvete (se Vete) samt större hos svenska lantveten än hos nyare, stärkelserikare sorter (squarehead m. fl. typer). I allmänhet har tidigt moget och brådmoget vete högre glutenhalt och b. än mer senmogna. Likasom glutenhalt visar sig också b. hos säd genom anlag till glasighet. Mältning nedsätter starkt sädens b., som därför är mycket dålig hos grodd, lönnmältad säd, som lämnar »sötigt» mjöl. Mognad och bärgning i fuktigt väder minska, men god bärgning och torkning vare sig under magasinering eller genom värme öka sädens b., som dock skadas av torkning vid över 450 C. Den stiger under sädens förvaring vare sig otröskad i halmen eller vid god magasinering, antagligen ej blott genom torkning utan även genom inverkan av enzymer. — Att vetemjölets b. gått ned, tillskrives dels ökad odling av senare mognande, glutenfattigare vetesorter, dels den numera vanliga tidiga avtröskningen, leveransen och malningen av säden.

Enligt Jessen-Hansen finnes ett sammanhang mellan b. och väteionkoncentrationen i mjölet, och det fördelaktigaste förhållandet uppgives svara mot väteionexponenten PH = 5. (Meddel. fr. Carlsbergslab. Bd X. s. 154—186.)

Bakslag, atavism, betecknar ett plötsligt uppträdande av en egenskap, som man förmodar tillhört ett tidigare släktled på ett lägre stadium av släktets utveckling, och är så till vida liktydigt med en urartning. Efter korsningar äro »atavismer» icke ovanliga och kunna där bero, och bero bevisligen ofta, helt enkelt på en omkombination av föräldrarnas arvfaktorer (se Ärftlighet). I utvecklingsläran hava ofta »atavismer» spelat en viktig roll, i det man i dem velat hämta bevis för nämnda läras sanning. Men om den verkliga naturen hos mycket, som fått namn av atavism, vet man i verkligheten intet, och dylika »atavismer» äro självfallet utan något värde som stöd för nämnda lära.H. T—n.

Bakterieformer. **Bakterier (Baciller).** B. äro ytterligt små, encelliga organismer, som så att säga stå mellan de lägsta, encelliga djuren (urdjur) och de lägsta, encelliga växterna (alger). Ur vetenskaplig synpunkt räknas de dock till växtriket, och deras vetenskapliga namn är *Schizornycetes* (klyvsvampar).

B:s former äro mycket enkla och växla mellan kulform, stavform och mer eller mindre korkskruvsliknande former. De kulformiga kallas *Micrococcus* (kocker), de stavformiga *Bacterium*, när de ej bilda sporer, och *Bacillus*. när de äro sporbildande. De korkskruvformiga kal as *Vibrio* och *Spirillus*. Mikrokockerna indelas i olika grupper allt efter dottercellernas läge efter cellklyvningen. *Stafylokocker* äro sådana, som ligga i oregelbundet formade, druvklasliknande gyttringar. *Diplokocker* äro parvis och *streptokocker* radbandsvis sammanhängande kocker. *Tetrader* äro fyrcelliga, kvadratiskt sammanhängande och *Sarcina* kallas regelbundet kubiska, bomullsbalsliknande gyttringar av kocker.

Bakteriecellerna innehålla protoplasma med insprängda fettdroppar, korn av äggvite- eller kolhydratnatur samt små runda, vätskefyllda håligheter (vakuoler). Det hela inneslutes av en cellmembran. Huruvida de innehålla med de högre växternas cellkärna jämförliga bildningar, är ännu oavgjort, ehuru sannolikt. Hos vissa b. kan

cellmembranen ibland svälla upp till stora, gelatinösa omhöljen (kapslar, kapsel-b.), och genom den härigenom uppkommande sammanklibbningen av cellerna kan den vätska, vari sådana bakterier utveckla sig, bli slemmig och tråddragande.

B:s storlek uttryckes med grek. bokstaven μ (1 μ = 0.001 mm.). Mikrokockernas storlek växlar i allmänhet mellan 0.5—1.5 μ, de stavformiga bakt. längd 2—10 μ och tjockleken 0.4—1 μ. Enstaka arter kunna såväl under- som överskrida dessa mått. Det finnes även bakterier så små, att de ej synas ens vid den starkaste förstoring (ca. 2,500 gånger). Sådana b. kallas ultravisibla.

B. föröka sig genom tvärdelning, klyvning av cellerna. Av en cell uppstå genom klyvning på mitten två nya. Denna klyvning kan i särskilt gynnsamma fall ske på ungefär $^1/_2$ timme. En alltför kraftig förökning hindras dock genom den inbördes konkurrensen cellerna emellan, genom hopade avsöndringsprodukter o. s. v.

Sporbildning. Vissa stavformiga b., men visst ej alla dylika, bilda sporer (endosporer), vilka äro att betrakta som ett slags viloceller. Sporerna uppstå inuti cellerna som runda eller ovala, starkt ljusbrytande kroppar, belägna antingen i mitten eller i ena ändan av modercellen (sporangiet). I förra fallet sväller då sporangiet ofta upp på mitten, i senare fallet i ena änden.

Bakterier med sporbildning.

Sporbildning äger huvudsakligen rum, när b.-cellerna komma under inverkan av ogynnsamma yttre omständigheter (dåliga näringsförhållanden, anhopning av egna avsöndringsprodukter, uttorkning, etc). Själva b.-cellerna dö då, men sporerna, som vid sporangiets upplösning bli fria, kunna på grund av sin betydligt större motståndskraft mot allehanda yttre skadliga inflytelser mycket lång tid (ibland flera årtionden) fortfara att vara livskraftiga, för att slutligen, när de komma i gynnsamma fuktighets- och näringsförhållanden, gro och utveckla sig till normala bakterieceller. Såsom exempel på sporernas motståndskraft mot upphettning må nämnas, att medan den ej sporbildande difteribakterien dör redan efter ett par minuter vid 60°, så tåla höbakteriens (*Bac. subtilis*) sporer mer än timslång kokning utan att dö.

Rörlighet. Några mikrokocker, ett mycket stort antal stavformiga b. samt alla spiriller äga självständig rörelseförmåga. Rörelserna åstadkommas av genom cellmembranen utträdande, ytterst fina svingtrådar (cilier). Dessa svingtrådar sitta antingen i cellens ena ände eller spridda över dess yta.

Bakterier med cilier.

Utom ovan omtalade b.-former finnas även högre stående dylika, nämligen tråd- eller skidbakterier, där cellerna ligga ordnade efter varandra inom en gelatinös skida, samt strålsvampar (*Actinomycetes*), vilka senare utgöra övergångsformer till mögelsvamparna, då de hava ett av långa, förgrenade trådar bestående mycelium.

Näringsförlopp. Enär b. sakna klorofyll, kunna de ej såsom de gröna växterna med solljusets tillhjälp av oorganiska föreningar uppbygga organisk substans (undantag finnas dock, se nedan) och äro därför för sin näring hänvisade till redan färdigbildade organiska ämnen, som de under sin livsprocess sönderdela, varvid de tillgodogöra sig vid denna sönderdelning frigjord energi. Allt eftersom b. för sin näring äro hänvisade till levande organisk substans (djur eller växter) eller död organisk materia, kallas de i förra fallet parasiter (till vilka höra sjukdomsb. eller patogena b.) och i senare fallet saprofyter. Vissa b. kunna leva på båda dessa sätt. B. behöva i likhet med andra celler såväl kol- som kvävehaltig näring för bildning av sitt cellinnehåll (protoplasma). Kolet kunna de taga dels ur olika kolhydrat (ss.

socker, stärkelse, cellulosa, pentosaner, alkoholer, organiska syror) eller från äggviteämnen och ibland även från kolsyra, koloxid, metan. Kvävet tillgodogöres i form av äggviteämnen, peptoner eller aminosyror, men även ur oorganiska salter, ss. ammoniumsalter, nitrit eller nitrat, kunna många b. fylla sitt kvävebehov. Många av dem förmå också assimilera luftens fria kväve och därav uppbygga sin celläggvita (se härom vidare Azotobacter, Baljväxtbakterier, Smörsyrebakterier).

För övrigt växlar b:s näringsbehov högst betydligt. Medan många arter kunna livnära sig på en massa olikartade ämnen, finnas andra, som utveckla sig blott vid närvaro av vissa, speciella ämnen. Det finnes emellertid knappast något organiskt ämne, som ej kan sönderdelas av b.

Vissa b. äro ej, såsom det stora flertalet, för sitt energibehov hänvisade till redan färdigbildade, organiska ämnen, utan ha liksom de högre växterna förmågan att av enkla, oorganiska föreningar uppbygga sin cellsubstans och detta, ehuru de sakna klorofyll. Sådana b. kallas *autotrofa* i motsats mot de övriga, *metatrofa*. Autotrofa b. åstadkomma oftast oxidationsprocesser ss. salpeterbakterierna (se d. o.), som oxidera ammoniak till salpetersyra, svavelbakterierna, som oxidera svavelväte till fritt svavel och vatten, järnbakterierna m. fl.

Av b. omtyckta näringsämnen utöva, när de äro i lösning, på de rörliga arterna en direkt attraherande inverkan (kemotaxis). Sina kemiska omsättningar förmedla b. genom en mångfald av olika enzymer (se d. o.)

Livsvillkor. Utom lämpliga näringsämnen behöva b. för sin utveckling passande fuktighetshalt och värmegrad. De äro ju egentligen vattenorganismer och som sådana i hög grad beroende av fuktighet. De flesta arter utveckla sig vid en värme mellan +5 och 45°. Talrika vatten- och förruttnelseb. växa även bra vid 0° och andra åter vid mycket höga värmegrader, såsom i varma källor, vid självupphettning hos hö etc. Vid fryspunkten inställa de sina livsfunktioner, men de dö ej, utan vid upptining utveckla de sig ånyo. Även vid den lägsta, med konst uppnåeliga temperatur (under —250°) dö de ej. Vid högre värme, 60—70°, dö däremot de flesta icke-sporbildande b. hastigt, varemot sporerna tåla högre värme (se Desinfektion, Pasteurisering, Sterilisering).

B. behöva även i likhet med alla andra organismer syre. De flesta taga sitt för andningen nödiga syre ur luften. Dessa kallas *aeroba* b. Andra, som ej kunna utveckla sig vid närvaro av fritt syre, *anaeroba* b., tillgodose sitt syrebehov ur olika organiska ämnen, som därvid undergå djupgående sönderdelning (intramolekylär andning), Många arter finnas också, som kunna växa lika bra i närvaro som i frånvaro av fritt syre, s. k. fakultativt anaeroba b.

B. äro i regel mycket känsliga för reaktionen i de ämnen, på vilka de leva. De flesta föredraga neutral eller svagt alkalisk reaktion. Enstaka ärter kunna dock utveckla sig vid utpräglat sur reaktion, ss. mjölksyre-och ättiksyreb. Vid starkt sur eller starkt alkalisk reakt. dö dock alla b. (se Desinfektion).

B. förekomma i naturen ytterligt allmänt. De finnas i jord och vatten, på ytan av föremål, i människors och djurs tarmkanal, i luften, där de föras omkring med vinden, i dammet o. s. v. De äro också spridda över hela jordklotet och förekomma även i polartrakterna.

Betydelse i naturens hushållning. Genom sin förmåga att sönderdela organiska ämnen äro de av den allra största nytta. Döda växter och djur samt de senares avsöndringsprodukter sönderdelas (se Förmultning, Förruttnelse). De medverka vid födans upplösning i matsmältningskanalen (se Matsmältning). Härvid bildas småningom av dem enkla, oorganiska föreningar, kolsyra, vatten, ammoniak, vilka av de gröna växterna åter kunna assimileras och sålunda åter ingå i det stora kretsloppet. Ur denna synpunkt äro de allra flesta b. av ovärderlig nytta. Vid jordbruket, vid beredning av smör, ost, bröd, lin, surfoder, läder m. m. äro vissa b. även oundgängligen nödvändiga. (Se Baljväxtbakterier, Jordbakterier, Mjölkbakterier, Salpeterbildning.)

Sjukdomsalstrande b. Vissa b. äro däremot skadliga, emedan de såsom parasiter under särskilda förhållanden kunna utveckla sig i levande djur- och växtorganismer (infektion) och därvid alstra sjukdomar, som smitta genom överförande till en frisk organism. Dessa sjukdomsalstrande (patogena) b. avsöndra under sin utveckling i värdorganismen toxiner (i ytterligt små doser starkt verksamma gifter), som framkalla sjukdomen i fråga, eller också uppstå mekaniskt rubbningar hos viktiga cellfunktioner. Varje dylik smittsam (infektions-) sjukdom har till orsak en särskild bakterieart. För att skydda sig mot angreppen av patogena b. har den sunda organismen till sitt förfogande åtskilliga vapen. Med födan inkomna b. dödas av den starkt sura magsaften. Friska djur- och växtvävnader äro normalt utrustade med b.-dödande (baktericida) egenskaper. De i blodet förekommande, vita blodkropparna (leukocyterna) förmå i sig upptaga och upplösa b. (fagocytos). B.-dödande ämnen (alexiner) finnas lösta i kroppens olika vätskor, framför allt i blod och lymfa. Slutligen uppstå

iorganismen under inverkan av b. speciella ämnen, s. k. antikroppar, som förstöra bakterierna och binda eller neutralisera deras toxiner. Genom alla dessa försvarsåtgärder avvärjer organismen i många fall smittsamma sjukdomar.

En genomgången infektionssjukdom kvarlämnar ofta i organismen antikroppar, som skydda mot nya angrepp av samma sjukdom. Detta kallas immunitet (förvärvad, aktiv immunitet). Aktiv immunitet kan även framkallas genom insprutning av på särskilt sätt behandlat smittämne. Från en sådan organism kan blodserum tagas och insprutas på en annan individ, som därigenom göres oemottaglig för sjukdomen i fråga (passiv immunitet). Dylik behandling kallas serumterapi. (Se d. o., Disposition och Immunitet.)

Även växtorganismer angripas ofta av bakteriesjukdomar (bakterioser). (Se d. o.) Litt.: Chr. Barthel. Mikroorganismerna i lantbrukets och industriens tjänst. Stockholm 1916.Chr. Barthel.

Bakterios, sjukdomar hos växter, framkallade av bakterier eller vid vilka bakterier äro närvarande. I synnerhet rotfrukter och potatis lida av sådana sjukdomar. De torde ej sällan bero på, att växterna genom bristfällig näring eller andra ogynnsamma yttre förhållanden eller direkt mekanisk skada redan förut varit lidande. Exempel på b. äro: stjälk-, ring- och blötröta hos potatis, brunröta hos rovor och kålrötter, gulsot, slembakterios och vårtbakterios hos betor. Se d. o.E. H—g.

Bakteroider. Se Baljväxtbakterier.

Balanskonto. Se Balansräkning.

Balansräfsa. Se Hästräfsa.

Balansräkning, -konto, konto i en huvudbok, upptagande balanserna från övriga konton. Vanligen upplägger man ett Ingående B.-konto upptagande tillgångarna och skulderna vid bokårets början och ett Utgående B.-konto upptagande tillgångarna och skulderna vid årets slut. Skillnaden mellan tillgångar (aktiva) och skulder (passiva) angiver nettoförmögenheten, som från balanskontona överföres till kapitalkontot. Jfr Bokföring.L. N.

Baldersbrå, surkullor, vitkullor, *Matricaria inodora* L., *(Tripleurospermum inodorum* Sch.), korgblomstrig, 1—2-årig ört, med grenig stjälk, trådsmalt grenade blad och talrika blomkorgar med vita kant- och gula diskblommor på flat botten. Ytterst rik fruktsättning. Fröna (egentl. frukterna) äro bruna, med 3 lister och av ungefär samma storlek som alsike- och timotejfrö, som de ofta förorena, och utsås med dem (se Ogräs). Arten utgör därför ett ytterst allmänt ogräs i första års vallar, men då dessa avslås före fruktmognaden, saknas den till största delen i äldre vallar. B. nedsätter starkt fodrets värde, då kreaturen ogärna förtära örten. Användning av utsäde, som är fritt från frö av b. är tillräckligt för dess motarbetande. Ur vall, som skall användas till fröskörd, böra därför däri förekommande plantor av denna art bortrensas, ty frukterna äro svåra att avlägsna ur timotej och småfröigt klöverfrö. I spätt tillstånd dödas plantorna genom besprutning med 15—20 proc. järnvitriollösning.

Baldersbrå.

Baljväxter, familjen *Leguminosæ* eller *Papilionaceæ* (fjärilsblommiga), utmärka sig gent emot övriga naturliga växtgrupper genom såväl sina yttre former som sättet för upptagandet av kvävenäring samt sin rikedom på proteinämnen. Flertalet äro örter; av hithörande träd finnes intet i Sverige vildväxande eller odlat (med undantag för oäkta akacia), varemot flera buskartade b. förekomma både vilda och odlade, så t. ex. hareris, ärttörne, puktörne, sibiriskt ärtträd, guldregn. De hava »fjärilslika» blommor (ex. ärtblomman), som äro byggda för insektbesök, ehuru många arter (ärter, vicker m. fl.) självbefruktas, i det att de bestoftas, förr än blomman öppnar sig. Frukten är en enrummig balja med 1—många frön, vilka sakna vite men hava reservnäringen lagrad i köttiga hjärtblad. Hela växten är utmärkt av hög proteinhalt. B. tillgodogöra sig luftens kväve med hjälp av bakterier, som leva symbiotiskt med dem i gallbildningar på deras rötter. (Se Baljväxtbakterier.) Då även de vid skörden i jorden kvarblivande rötterna äro mycket proteinrika, öka de organismen under inverkan av b. speciella ämnen, s. k. antikroppar, som förstöra bakterierna och binda eller neutralisera deras toxiner. Genom alla dessa försvarsåtgärder avvärjer organismen i många fall smittsamma sjukdomar.

En genomgången infektionssjukdom kvarlämnar ofta i organismen antikroppar, som skydda mot nya angrepp av samma sjukdom. Detta kallas immunitet (förvärvad, aktiv immunitet). Aktiv immunitet kan även framkallas genom insprutning av på särskilt sätt behandlat smittämne. Från en sådan organism kan blodserum tagas och insprutas på en annan individ, som därigenom göres oemottaglig för sjukdomen i fråga (passiv immunitet). Dylik behandling kallas serumterapi. (Se d. o., Disposition och Immunitet.)

Även växtorganismer angripas ofta av bakteriesjukdomar (bakterioser). (Se d. o.) Litt.: Chr. Barthel. Mikroorganismerna i lantbrukets och industriens tjänst. Stockholm 1916.Chr. Barthel.

Bakterios, sjukdomar hos växter, framkallade av bakterier eller vid vilka bakterier äro närvarande. I synnerhet rotfrukter och potatis lida av sådana sjukdomar. De torde ej sällan bero på, att växterna genom bristfällig näring eller andra ogynnsamma yttre förhållanden eller direkt mekanisk skada redan förut varit lidande. Exempel på b. äro: stjälk-, ring- och blötröta hos potatis, brunröta hos rovor och kålrötter, gulsot, slembakterios och vårtbakterios hos betor. Se d. o.E. H—g.

Bakteroider. Se Baljväxtbakterier.

Balanskonto. Se Balansräkning.

Balansräfsa. Se Hästräfsa.

Balansräkning, -konto, konto i en huvudbok, upptagande balanserna från övriga konton. Vanligen upplägger man ett Ingående B.-konto upptagande tillgångarna och skulderna vid bokårets början och ett Utgående B.-konto upptagande tillgångarna och skulderna vid årets slut. Skillnaden mellan tillgångar (aktiva) och skulder (passiva) angiver nettoförmögenheten, som från balanskontona överföres till kapitalkontot. Jfr Bokföring.L. N.

Baldersbrå, surkullor, vitkullor, *Matricaria inodora* L., *(Tripleurospermum inodorum* Sch.), korgblomstrig, 1—2-årig ört, med grenig stjälk, trådsmalt grenade blad och talrika blomkorgar med vita kant- och gula diskblommor på flat botten. Ytterst rik fruktsättning. Fröna (egentl. frukterna) äro bruna, med 3 lister och av ungefär samma storlek som alsike- och timotejfrö, som de ofta förorena, och utsås med dem (se Ogräs). Arten utgör därför ett ytterst allmänt ogräs i första års vallar, men då dessa avslås före fruktmognaden, saknas den till största delen i äldre vallar. B. nedsätter starkt fodrets värde, då kreaturen ogärna förtära örten. Användning av utsäde, som är fritt från frö av b. är tillräckligt för dess motarbetande. Ur vall, som skall användas till fröskörd, böra därför däri förekommande plantor av denna art bortrensas, ty frukterna äro svåra att avlägsna ur timotej och småfröigt klöverfrö. I spätt tillstånd dödas plantorna genom besprutning med 15—20 proc. järnvitriollösning.

Baldersbrå.

Baljväxter, familjen *Leguminosæ* eller *Papilionaceæ* (fjärilsblommiga), utmärka sig gent emot övriga naturliga växtgrupper genom såväl sina yttre former som sättet för upptagandet av kvävenäring samt sin rikedom på proteinämnen. Flertalet äro örter; av hithörande träd finnes intet i Sverige vildväxande eller odlat (med undantag för oäkta akacia), varemot flera buskartade b. förekomma både vilda och odlade, så t. ex. hareris, ärttörne, puktörne, sibiriskt ärtträd, guldregn. De hava »fjärilslika» blommor (ex. ärtblomman), som äro byggda för insektbesök, ehuru många arter (ärter, vicker m. fl.) självbefruktas, i det att de bestoftas, förr än blomman öppnar sig. Frukten är en enrummig balja med 1—många frön, vilka sakna vite men hava reservnäringen lagrad i köttiga hjärtblad. Hela växten är utmärkt av hög proteinhalt. B. tillgodogöra sig luftens kväve med hjälp av bakterier, som leva symbiotiskt med dem i gallbildningar på deras rötter. (Se Baljväxtbakterier.) Då även de vid skörden i jorden kvarblivande rötterna äro mycket proteinrika, öka de organismen under inverkan av b. speciella ämnen, s. k. antikroppar, som förstöra bakterierna och binda eller neutralisera deras toxiner. Genom alla dessa försvarsåtgärder avvärjer organismen i många fall smittsamma sjukdomar.

En genomgången infektionssjukdom kvarlämnar ofta i organismen antikroppar, som skydda mot nya angrepp av samma sjukdom. Detta kallas immunitet (förvärvad, aktiv immunitet). Aktiv immunitet kan även framkallas genom insprutning av på särskilt sätt behandlat smittämne. Från en sådan organism kan blodserum tagas och insprutas på en annan individ, som därigenom göres oemottaglig för sjukdomen i fråga (passiv immunitet). Dylik behandling kallas serumterapi. (Se d. o., Disposition och Immunitet.)

Även växtorganismer angripas ofta av bakteriesjukdomar (bakterioser). (Se d. o.) Litt.: Chr. Barthel. Mikroorganismerna i lantbrukets och industriens tjänst. Stockholm 1916.Chr. Barthel.

Bakterios, sjukdomar hos växter, framkallade av bakterier eller vid vilka bakterier äro närvarande. I synnerhet rotfrukter och potatis lida av sådana sjukdomar. De torde ej sällan bero på, att växterna genom bristfällig näring eller andra ogynnsamma yttre förhållanden eller direkt mekanisk skada redan förut varit lidande. Exempel på b. äro: stjälk-, ring- och blötröta

hos potatis, brunröta hos rovor och kålrötter, gulsot, slembakterios och vårtbakterios hos betor. Se d. o.E. H—g.

Bakteroider. Se Baljväxtbakterier.

Balanskonto. Se Balansräkning.

Balansräfsa. Se Hästräfsa.

Balansräkning, -konto, konto i en huvudbok, upptagande balanserna från övriga konton. Vanligen upplägger man ett Ingående B.-konto upptagande tillgångarna och skulderna vid bokårets början och ett Utgående B.-konto upptagande tillgångarna och skulderna vid årets slut. Skillnaden mellan tillgångar (aktiva) och skulder (passiva) angiver nettoförmögenheten, som från balanskontona överföres till kapitalkontot. Jfr Bokföring.L. N.

Baldersbrå, surkullor, vitkullor, *Matricaria inodora* L., *(Tripleurospermum inodorum* Sch.), korgblomstrig, 1—2-årig ört, med grenig stjälk, trådsmalt grenade blad och talrika blomkorgar med vita kant- och gula diskblommor på flat botten. Ytterst rik fruktsättning. Fröna (egentl. frukterna) äro bruna, med 3 lister och av ungefär samma storlek som alsike- och timotejfrö, som de ofta förorena, och utsås med dem (se Ogräs). Arten utgör därför ett ytterst allmänt ogräs i första års vallar, men då dessa avslås före fruktmognaden, saknas den till största delen i äldre vallar. B. nedsätter starkt fodrets värde, då kreaturen ogärna förtära örten. Användning av utsäde, som är fritt från frö av b. är tillräckligt för dess motarbetande. Ur vall, som skall användas till fröskörd, böra därför däri förekommande plantor av denna art bortrensas, ty frukterna äro svåra att avlägsna ur timotej och småfröigt klöverfrö. I spätt tillstånd dödas plantorna genom besprutning med 15—20 proc. järnvitriollösning.

Baldersbrå.

Baljväxter, familjen *Leguminosæ* eller *Papilionaceæ* (fjärilsblommiga), utmärka sig gent emot övriga naturliga växtgrupper genom såväl sina yttre former som sättet för upptagandet av kvävenäring samt sin rikedom på proteinämnen. Flertalet äro örter; av hithörande träd finnes intet i Sverige vildväxande eller odlat (med undantag för oäkta akacia), varemot flera buskartade b. förekomma både vilda och odlade, så t. ex. hareris, ärttörne, puktörne, sibiriskt ärtträd, guldregn. De hava »fjärilslika» blommor (ex. ärtblomman), som äro byggda för insektbesök, ehuru många arter (ärter, vicker m. fl.) självbefruktas, i det att de bestoftas, förr än blomman öppnar sig. Frukten är en enrummig balja med 1—många frön, vilka sakna vite men hava reservnäringen lagrad i köttiga hjärtblad. Hela växten är utmärkt av hög proteinhalt. B. tillgodogöra sig luftens kväve med hjälp av bakterier, som leva symbiotiskt med dem i gallbildningar på deras rötter. (Se Baljväxtbakterier.) Då även de vid skörden i jorden kvarblivande rötterna äro mycket proteinrika, öka de organismen under inverkan av b. speciella ämnen, s. k. antikroppar, som förstöra bakterierna och binda eller neutralisera deras toxiner. Genom alla dessa försvarsåtgärder avvärjer organismen i många fall smittsamma sjukdomar.

En genomgången infektionssjukdom kvarlämnar ofta i organismen antikroppar, som skydda mot nya angrepp av samma sjukdom. Detta kallas immunitet (förvärvad, aktiv immunitet). Aktiv immunitet kan även framkallas genom insprutning av på särskilt sätt behandlat smittämne. Från en sådan organism kan blodserum tagas och insprutas på en annan individ, som därigenom göres oemottaglig för sjukdomen i fråga (passiv immunitet). Dylik behandling kallas serumterapi. (Se d. o., Disposition och Immunitet.)

Även växtorganismer angripas ofta av bakteriesjukdomar (bakterioser). (Se d. o.) Litt.: Chr. Barthel. Mikroorganismerna i lantbrukets och industriens tjänst. Stockholm 1916.Chr. Barthel.

Bakterios, sjukdomar hos växter, framkallade av bakterier eller vid vilka bakterier äro närvarande. I synnerhet rotfrukter och potatis lida av sådana sjukdomar. De torde ej sällan bero på, att växterna genom bristfällig näring eller andra ogynnsamma yttre förhållanden eller direkt mekanisk skada redan förut varit lidande. Exempel på b. äro: stjälk-, ring- och blötröta hos potatis, brunröta hos rovor och kålrötter, gulsot, slembakterios och vårtbakterios hos betor. Se d. o.E. H—g.

Bakteroider. Se Baljväxtbakterier.

Balanskonto. Se Balansräkning.

Balansräfsa. Se Hästräfsa.

Balansräkning, -konto, konto i en huvudbok, upptagande balanserna från övriga konton. Vanligen upplägger man ett Ingående B.-konto upptagande tillgångarna och skulderna vid bokårets början och ett Utgående B.-konto upptagande tillgångarna och skulderna vid årets slut. Skillnaden mellan tillgångar (aktiva) och skulder (passiva) angiver nettoförmögenheten, som från balanskontona överföres till kapitalkontot. Jfr Bokföring.L. N.

Baldersbrå, surkullor, vitkullor, *Matricaria inodora* L., *(Tripleurospermum inodorum* Sch.), korgblomstrig, 1—2-årig ört, med grenig stjälk, trådsmalt grenade blad och talrika blomkorgar med vita kant- och gula diskblommor på flat botten. Ytterst rik fruktsättning. Fröna (egentl. frukterna) äro bruna, med 3 lister och av ungefär samma storlek som alsike- och timotejfrö, som de ofta förorena, och utsås med dem (se Ogräs). Arten utgör därför ett ytterst allmänt ogräs i första års vallar, men då dessa avslås före fruktmognaden, saknas den till största delen i äldre vallar. B. nedsätter starkt fodrets värde, då kreaturen ogärna förtära örten. Användning av utsäde, som är fritt från frö av b. är tillräckligt för dess motarbetande. Ur vall, som skall användas till fröskörd, böra därför däri förekommande plantor av denna art bortrensas, ty frukterna äro svåra att avlägsna ur timotej och småfröigt klöverfrö. I spätt tillstånd dödas plantorna genom besprutning med 15—20 proc. järnvitriollösning.

Baldersbrå.

Baljväxter, familjen *Leguminosæ* eller *Papilionaceæ* (fjärilsblommiga), utmärka sig gent emot övriga naturliga växtgrupper genom såväl sina yttre former som sättet för upptagandet av kvävenäring samt sin rikedom på proteinämnen. Flertalet äro örter; av hithörande träd finnes intet i Sverige vildväxande eller odlat (med undantag för oäkta akacia), varemot flera buskartade b. förekomma både vilda och odlade, så t. ex. hareris, ärttörne, puktörne, sibiriskt ärtträd, guldregn. De hava »fjärilslika» blommor (ex. ärtblomman), som äro byggda för insektbesök, ehuru många arter (ärter, vicker m. fl.) självbefruktas, i det att de bestoftas, förr än blomman öppnar sig. Frukten är en enrummig balja med 1—många frön, vilka sakna vite men hava reservnäringen lagrad i köttiga hjärtblad. Hela växten är utmärkt av hög proteinhalt. B. tillgodogöra sig luftens kväve med hjälp av bakterier, som leva symbiotiskt med dem i gallbildningar på deras rötter. (Se Baljväxtbakterier.) Då även de vid skörden i jorden kvarblivande rötterna äro mycket proteinrika, öka de organismen under inverkan av b. speciella ämnen, s. k. antikroppar, som förstöra bakterierna och binda eller neutralisera deras toxiner. Genom alla dessa försvarsåtgärder avvärjer organismen i många fall smittsamma sjukdomar.

En genomgången infektionssjukdom kvarlämnar ofta i organismen antikroppar, som skydda mot nya angrepp av samma sjukdom. Detta kallas immunitet (förvärvad, aktiv immunitet). Aktiv immunitet kan även framkallas genom insprutning av på särskilt sätt behandlat smittämne. Från en sådan organism kan blodserum tagas och insprutas på en annan individ, som därigenom göres oemottaglig för sjukdomen i fråga (passiv immunitet). Dylik behandling kallas serumterapi. (Se d. o., Disposition och Immunitet.)

Även växtorganismer angripas ofta av bakteriesjukdomar (bakterioser). (Se d. o.) Litt.: Chr. Barthel. Mikroorganismerna i lantbrukets och industriens tjänst. Stockholm 1916.Chr. Barthel.

Bakterios, sjukdomar hos växter, framkallade av bakterier eller vid vilka bakterier äro närvarande. I synnerhet rotfrukter och potatis lida av sådana sjukdomar. De torde ej sällan bero på, att växterna genom bristfällig näring eller andra ogynnsamma yttre förhållanden eller direkt mekanisk skada redan förut varit lidande. Exempel på b. äro: stjälk-, ring- och blötröta hos potatis, brunröta hos rovor och kålrötter, gulsot, slembakterios och vårtbakterios hos betor. Se d. o.E. H—g.

Bakteroider. Se Baljväxtbakterier.

Balanskonto. Se Balansräkning.

Balansräfsa. Se Hästräfsa.

Balansräkning, -konto, konto i en huvudbok, upptagande balanserna från övriga konton. Vanligen upplägger man ett Ingående B.-konto upptagande tillgångarna och skulderna vid bokårets början och ett Utgående B.-konto upptagande tillgångarna och skulderna vid årets slut. Skillnaden mellan tillgångar (aktiva) och skulder (passiva) angiver nettoförmögenheten, som från balanskontona överföres till kapitalkontot. Jfr Bokföring.L. N.

Baldersbrå, surkullor, vitkullor, *Matricaria inodora* L., *(Tripleurospermum inodorum* Sch.), korgblomstrig, 1—2-årig ört, med grenig stjälk, trådsmalt grenade blad och talrika

blomkorgar med vita kant- och gula diskblommor på flat botten. Ytterst rik fruktsättning. Fröna (egentl. frukterna) äro bruna, med 3 lister och av ungefär samma storlek som alsike- och timotejfrö, som de ofta förorena, och utsås med dem (se Ogräs). Arten utgör därför ett ytterst allmänt ogräs i första års vallar, men då dessa avslås före fruktmognaden, saknas den till största delen i äldre vallar. B. nedsätter starkt fodrets värde, då kreaturen ogärna förtära örten. Användning av utsäde, som är fritt från frö av b. är tillräckligt för dess motarbetande. Ur vall, som skall användas till fröskörd, böra därför däri förekommande plantor av denna art bortrensas, ty frukterna äro svåra att avlägsna ur timotej och småfröigt klöverfrö. I spätt tillstånd dödas plantorna genom besprutning med 15—20 proc. järnvitriollösning.

Baldersbrå.

Baljväxter, familjen *Leguminosæ* eller *Papilionaceæ* (fjärilsblommiga), utmärka sig gent emot övriga naturliga växtgrupper genom såväl sina yttre former som sättet för upptagandet av kvävenäring samt sin rikedom på proteinämnen. Flertalet äro örter; av hithörande träd finnes intet i Sverige vildväxande eller odlat (med undantag för oäkta akacia), varemot flera buskartade b. förekomma både vilda och odlade, så t. ex. hareris, ärttörne, puktörne, sibiriskt ärtträd, guldregn. De hava »fjärilslika» blommor (ex. ärtblomman), som äro byggda för insektbesök, ehuru många arter (ärter, vicker m. fl.) självbefruktas, i det att de bestoftas, förr än blomman öppnar sig. Frukten är en enrummig balja med 1—många frön, vilka sakna vite men hava reservnäringen lagrad i köttiga hjärtblad. Hela växten är utmärkt av hög proteinhalt. B. tillgodogöra sig luftens kväve med hjälp av bakterier, som leva symbiotiskt med dem i gallbildningar på deras rötter. (Se Baljväxtbakterier.) Då även de vid skörden i jorden kvarblivande rötterna äro mycket proteinrika, öka de organismen under inverkan av b. speciella ämnen, s. k. antikroppar, som förstöra bakterierna och binda eller neutralisera deras toxiner. Genom alla dessa försvarsåtgärder avvärjer organismen i många fall smittsamma sjukdomar.

En genomgången infektionssjukdom kvarlämnar ofta i organismen antikroppar, som skydda mot nya angrepp av samma sjukdom. Detta kallas immunitet (förvärvad, aktiv immunitet). Aktiv immunitet kan även framkallas genom insprutning av på särskilt sätt behandlat smittämne. Från en sådan organism kan blodserum tagas och insprutas på en annan individ, som därigenom göres oemottaglig för sjukdomen i fråga (passiv immunitet). Dylik behandling kallas serumterapi. (Se d. o., Disposition och Immunitet.)

Även växtorganismer angripas ofta av bakteriesjukdomar (bakterioser). (Se d. o.) Litt.: Chr. Barthel. Mikroorganismerna i lantbrukets och industriens tjänst. Stockholm 1916.Chr. Barthel.

Bakterios, sjukdomar hos växter, framkallade av bakterier eller vid vilka bakterier äro närvarande. I synnerhet rotfrukter och potatis lida av sådana sjukdomar. De torde ej sällan bero på, att växterna genom bristfällig näring eller andra ogynnsamma yttre förhållanden eller direkt mekanisk skada redan förut varit lidande. Exempel på b. äro: stjälk-, ring- och blötröta hos potatis, brunröta hos rovor och kålrötter, gulsot, slembakterios och vårtbakterios hos betor. Se d. o.E. H—g.

Bakteroider. Se Baljväxtbakterier.

Balanskonto. Se Balansräkning.

Balansräfsa. Se Hästräfsa.

Balansräkning, -konto, konto i en huvudbok, upptagande balanserna från övriga konton. Vanligen upplägger man ett Ingående B.-konto upptagande tillgångarna och skulderna vid bokårets början och ett Utgående B.-konto upptagande tillgångarna och skulderna vid årets slut. Skillnaden mellan tillgångar (aktiva) och skulder (passiva) angiver nettoförmögenheten, som från balanskontona överföres till kapitalkontot. Jfr Bokföring.L. N.

Baldersbrå, surkullor, vitkullor, *Matricaria inodora* L., *(Tripleurospermum inodorum* Sch.), korgblomstrig, 1—2-årig ört, med grenig stjälk, trådsmalt grenade blad och talrika blomkorgar med vita kant- och gula diskblommor på flat botten. Ytterst rik fruktsättning. Fröna (egentl. frukterna) äro bruna, med 3 lister och av ungefär samma storlek som alsike- och timotejfrö, som de ofta förorena, och utsås med dem (se Ogräs). Arten utgör därför ett ytterst allmänt ogräs i första års vallar, men då dessa avslås före fruktmognaden, saknas den till största delen i äldre vallar. B. nedsätter starkt fodrets värde, då kreaturen ogärna förtära örten. Användning av utsäde, som är fritt från frö av b. är tillräckligt för dess motarbetande. Ur vall, som skall användas till fröskörd, böra därför däri förekommande plantor av denna art bortrensas, ty frukterna äro svåra att avlägsna ur timotej och småfröigt klöverfrö. I spätt tillstånd dödas plantorna genom besprutning med 15—20 proc. järnvitriollösning.

Baldersbrå.

Baljväxter, familjen *Leguminosæ* eller *Papilionaceæ* (fjärilsblommiga), utmärka sig gent emot övriga naturliga växtgrupper genom såväl sina yttre former som sättet för upptagandet av kvävenäring samt sin rikedom på proteinämnen. Flertalet äro örter; av hithörande träd finnes intet i Sverige vildväxande eller odlat (med undantag för oäkta akacia), varemot flera buskartade b. förekomma både vilda och odlade, så t. ex. hareris, ärttörne, puktörne, sibiriskt ärtträd, guldregn. De hava »fjärilslika» blommor (ex. ärtblomman), som äro byggda för insektbesök, ehuru många arter (ärter, vicker m. fl.) självbefruktas, i det att de bestoftas, förr än blomman öppnar sig. Frukten är en enrummig balja med 1—många frön, vilka sakna vite men hava reservnäringen lagrad i köttiga hjärtblad. Hela växten är utmärkt av hög proteinhalt. B. tillgodogöra sig luftens kväve med hjälp av bakterier, som leva symbiotiskt med dem i gallbildningar på deras rötter. (Se Baljväxtbakterier.) Då även de vid skörden i jorden kvarblivande rötterna äro mycket proteinrika, öka de organismen under inverkan av b. speciella ämnen, s. k. antikroppar, som förstöra bakterierna och binda eller neutralisera deras toxiner. Genom alla dessa försvarsåtgärder avvärjer organismen i många fall smittsamma sjukdomar.

En genomgången infektionssjukdom kvarlämnar ofta i organismen antikroppar, som skydda mot nya angrepp av samma sjukdom. Detta kallas immunitet (förvärvad, aktiv immunitet). Aktiv immunitet kan även framkallas genom insprutning av på särskilt sätt behandlat smittämne. Från en sådan organism kan blodserum tagas och insprutas på en annan individ, som därigenom göres oemottaglig för sjukdomen i fråga (passiv immunitet). Dylik behandling kallas serumterapi. (Se d. o., Disposition och Immunitet.)

Även växtorganismer angripas ofta av bakteriesjukdomar (bakterioser). (Se d. o.) Litt.: Chr. Barthel. Mikroorganismerna i lantbrukets och industriens tjänst. Stockholm 1916.Chr. Barthel.

Bakterios, sjukdomar hos växter, framkallade av bakterier eller vid vilka bakterier äro närvarande. I synnerhet rotfrukter och potatis lida av sådana sjukdomar. De torde ej sällan bero på, att växterna genom bristfällig näring eller andra ogynnsamma yttre förhållanden eller direkt mekanisk skada redan förut varit lidande. Exempel på b. äro: stjälk-, ring- och blötröta hos potatis, brunröta hos rovor och kålrötter, gulsot, slembakterios och vårtbakterios hos betor. Se d. o.E. H—g.

Bakteroider. Se Baljväxtbakterier.

Balanskonto. Se Balansräkning.

Balansräfsa. Se Hästräfsa.

Balansräkning, -konto, konto i en huvudbok, upptagande balanserna från övriga konton. Vanligen upplägger man ett Ingående B.-konto upptagande tillgångarna och skulderna vid bokårets början och ett Utgående B.-konto upptagande tillgångarna och skulderna vid årets slut. Skillnaden mellan tillgångar (aktiva) och skulder (passiva) angiver nettoförmögenheten, som från balanskontona överföres till kapitalkontot. Jfr Bokföring.L. N.

Baldersbrå, surkullor, vitkullor, *Matricaria inodora* L., *(Tripleurospermum inodorum* Sch.), korgblomstrig, 1—2-årig ört, med grenig stjälk, trådsmalt grenade blad och talrika blomkorgar med vita kant- och gula diskblommor på flat botten. Ytterst rik fruktsättning. Fröna (egentl. frukterna) äro bruna, med 3 lister och av ungefär samma storlek som alsike- och timotejfrö, som de ofta förorena, och utsås med dem (se Ogräs). Arten utgör därför ett ytterst allmänt ogräs i första års vallar, men då dessa avslås före fruktmognaden, saknas den till största delen i äldre vallar. B. nedsätter starkt fodrets värde, då kreaturen ogärna förtära örten. Användning av utsäde, som är fritt från frö av b. är tillräckligt för dess motarbetande. Ur vall, som skall användas till fröskörd, böra därför däri förekommande plantor av denna art bortrensas, ty frukterna äro svåra att avlägsna ur timotej och småfröigt klöverfrö. I spätt tillstånd dödas plantorna genom besprutning med 15—20 proc. järnvitriollösning.

Baldersbrå.

Baljväxter, familjen *Leguminosæ* eller *Papilionaceæ* (fjärilsblommiga), utmärka sig gent emot övriga naturliga växtgrupper genom såväl sina yttre former som sättet för upptagandet av kvävenäring samt sin rikedom på proteinämnen. Flertalet äro örter; av hithörande träd finnes intet i Sverige vildväxande eller odlat (med undantag för oäkta akacia), varemot flera buskartade b. förekomma både vilda och odlade, så t. ex. hareris, ärttörne, puktörne, sibiriskt ärtträd, guldregn. De hava »fjärilslika» blommor (ex. ärtblomman), som äro byggda för insektbesök, ehuru många arter (ärter, vicker m. fl.) självbefruktas, i det att de bestoftas, förr än blomman öppnar sig. Frukten är en enrummig balja med 1—många frön, vilka sakna

vite men hava reservnäringen lagrad i köttiga hjärtblad. Hela växten är utmärkt av hög proteinhalt. B. tillgodogöra sig luftens kväve med hjälp av bakterier, som leva symbiotiskt med dem i gallbildningar på deras rötter. (Se Baljväxtbakterier.) Då även de vid skörden i jorden kvarblivande rötterna äro mycket proteinrika, öka de organismen under inverkan av b. speciella ämnen, s. k. antikroppar, som förstöra bakterierna och binda eller neutralisera deras toxiner. Genom alla dessa försvarsåtgärder avvärjer organismen i många fall smittsamma sjukdomar.

En genomgången infektionssjukdom kvarlämnar ofta i organismen antikroppar, som skydda mot nya angrepp av samma sjukdom. Detta kallas immunitet (förvärvad, aktiv immunitet). Aktiv immunitet kan även framkallas genom insprutning av på särskilt sätt behandlat smittämne. Från en sådan organism kan blodserum tagas och insprutas på en annan individ, som därigenom göres oemottaglig för sjukdomen i fråga (passiv immunitet). Dylik behandling kallas serumterapi. (Se d. o., Disposition och Immunitet.)

Även växtorganismer angripas ofta av bakteriesjukdomar (bakterioser). (Se d. o.) Litt.: Chr. Barthel. Mikroorganismerna i lantbrukets och industriens tjänst. Stockholm 1916.Chr. Barthel.

Bakterios, sjukdomar hos växter, framkallade av bakterier eller vid vilka bakterier äro närvarande. I synnerhet rotfrukter och potatis lida av sådana sjukdomar. De torde ej sällan bero på, att växterna genom bristfällig näring eller andra ogynnsamma yttre förhållanden eller direkt mekanisk skada redan förut varit lidande. Exempel på b. äro: stjälk-, ring- och blötröta hos potatis, brunröta hos rovor och kålrötter, gulsot, slembakterios och vårtbakterios hos betor. Se d. o.E. H—g.

Bakteroider. Se Baljväxtbakterier.

Balanskonto. Se Balansräkning.

Balansräfsa. Se Hästräfsa.

Balansräkning, -konto, konto i en huvudbok, upptagande balanserna från övriga konton. Vanligen upplägger man ett Ingående B.-konto upptagande tillgångarna och skulderna vid bokårets början och ett Utgående B.-konto upptagande tillgångarna och skulderna vid årets slut. Skillnaden mellan tillgångar (aktiva) och skulder (passiva) angiver nettoförmögenheten, som från balanskontona överföres till kapitalkontot. Jfr Bokföring.L. N.

Baldersbrå, surkullor, vitkullor, *Matricaria inodora* L., *(Tripleurospermum inodorum* Sch.), korgblomstrig, 1—2-årig ört, med grenig stjälk, trådsmalt grenade blad och talrika blomkorgar med vita kant- och gula diskblommor på flat botten. Ytterst rik fruktsättning. Fröna (egentl. frukterna) äro bruna, med 3 lister och av ungefär samma storlek som alsike- och timotejfrö, som de ofta förorena, och utsås med dem (se Ogräs). Arten utgör därför ett ytterst allmänt ogräs i första års vallar, men då dessa avslås före fruktmognaden, saknas den till största delen i äldre vallar. B. nedsätter starkt fodrets värde, då kreaturen ogärna förtära örten. Användning av utsäde, som är fritt från frö av b. är tillräckligt för dess motarbetande. Ur vall, som skall användas till frösköd, böra därför däri förekommande plantor av denna art bortrensas, ty frukterna äro svåra att avlägsna ur timotej och småfröigt klöverfrö. I spätt tillstånd dödas plantorna genom besprutning med 15—20 proc. järnvitriollösning.

Baldersbrå.

Baljväxter, familjen *Leguminosæ* eller *Papilionaceæ* (fjärilsblommiga), utmärka sig gent emot övriga naturliga växtgrupper genom såväl sina yttre former som sättet för upptagandet av kvävenäring samt sin rikedom på proteinämnen. Flertalet äro örter; av hithörande träd finnes intet i Sverige vildväxande eller odlat (med undantag för oäkta akacia), varemot flera buskartade b. förekomma både vilda och odlade, så t. ex. hareris, ärttörne, puktörne, sibiriskt ärtträd, guldregn. De hava »fjärilslika» blommor (ex. ärtblomman), som äro byggda för insektbesök, ehuru många arter (ärter, vicker m. fl.) självbefruktas, i det att de bestoftas, förr än blomman öppnar sig. Frukten är en enrummig balja med 1—många frön, vilka sakna vite men hava reservnäringen lagrad i köttiga hjärtblad. Hela växten är utmärkt av hög proteinhalt. B. tillgodogöra sig luftens kväve med hjälp av bakterier, som leva symbiotiskt med dem i gallbildningar på deras rötter. (Se Baljväxtbakterier.) Då även de vid skörden i jorden kvarblivande rötterna äro mycket proteinrika, öka dejordens kvävehalt, varför b. sedan gammalt betraktats som »gödslande» i motsats till övriga »tärande» eller utsugande växter. De flesta äro utpräglat kalkälskande (se d. o.). Bland familjens talrika släkten och arter hava många stor betydelse som åker-, ängs-, betes-, trädgårds- och fabriksväxter.

Trindsäd. Som människo- och kreatursföda hava flera b.-arters frön stor användning och betecknas som trindsäd till skillnad från stråsäd. Av dessa äro ärter, bönor och vicker allmänna åkerväxter. De odlas ofta i blandsäd tillsammans med stråsäd, varigenom större och jämnare skördar erhållas och den styvhalmiga stråsäden bär upp den tunga och veka b.-säden. Trindsäd har avsevärt högre proteinhalt än stråsäd och är särdeles lämplig att fylla äggvitebehovet i utfodringen åt alla husdjur. Trots baljväxtsädens fördelaktiga inverkan på jorden och dess värde som foder har odlingen av trindsäd snarare av- än tilltagit; den omfattade:

åren	hektar	% av rikets åker	skörd ton	dt pr ha.
1866—70	54,202	2.2	57,000	10.0
1871—80	55,178	2.0	73,900	14.0
1881—90	56,540	1.8	73,700	

13.0

1891—1900

50,867

1.5

68,100

13.4

1901—10

41,900

1.2

51,200

12.2

1911—19

42,000

1.1

49,800

11.9

Dessa siffror för trindsädesodlingen äro dock såtillvida missvisande, som baljväxter även i stor utsträckning odlas i blandsäd, vilken odling under de anförda åren mer än fyrdubblats. (Se Blandsäd.) I blandsäden ingår säkerligen mer trindsäd, än som odlas enbar, men för beräkning av mängden finnas inga grunder. Att trindsädesodlingen icke ökats, beror huvudsakligen på dessa växters större osäkerhet i såväl skördeavkastning som bergning.

Som foder intaga b., såväl trindsädesslagen skördade till grönfoder som höväxter tillhörande denna växtfamilj, ett framstående rum genom sin höga halt av proteinämne, och likaså är trindsädsevästernas halm av samma skäl värdefullare än stråsädeshalm. Bland höväxterna intages främsta platsen av lucern och klöverarterna, vilka, den förra mest i enbar odling, de senare i blandning med gräs, stå högst bland vallväxterna i avkastning, fodervärde och gynnsam inverkan på jordens fruktbarhet. Denna har ock föranlett odling av b. för att nedplöjas som gröngödsling, varigenom jordbruket blir mindre beroende av kreatursgödsel (se Gröngödsling, Kreaturslöst jordbruk). Den gödsling och luckring av jorden, som de kvarvarande baljväxtrötterna åstadkomma, är även en väsentlig bidragande orsak till den fördelaktiga inverkan på jordens avkastning av en omväxling mellan b. och andra växtslag (se Växelbruk) och de förras gynnsamma verkan som förfrukt på följande gröda, varigenom kvävegödsling kan sparas. Denna verkan synes även göra sig gällande på de växter, som förekomma i blandning med b., i det att såväl baljväxtblandsäd som blandade vallväxter stundom giva större skörd än de enbara stråsädes- och gräsarterna.

Trädgårdsväxter. Av b. odlas ärter och bönor av olika slag i stor utsträckning i trädgårdarna, för skörd dels av de omogna baljorna (sockerärter, vax- och skärbönor), dels som mogna, samt mindre allmänt linser och sparrisärter. Likaså finnas bland prydnadsväxterna åtskilliga b., ss. luktärter, flera arter av lupiner, guldregn, ärtträd, akacia m. fl. Av hithörande handelsväxter, som dock icke odlas i Sverige, märkas sojabönan och jordnöten, som lämna olja och kraftfoder, och indigoväxten, varav färgämne beredes.

Fordran på jordmån. B. gynnas i allmänhet av basisk reaktion hos jorden; detta gäller särskilt lucern och humlelucern, vilka gå väl till endast på jord med tillräcklig kalkhalt; röd- och vitklöver trivas ej heller väl på sur jord, vilken däremot väl fördrages av alsikeklöver, gigel och getväppling; lupin går bäst på surt reagerande jord. (Se Reaktion, jords.) Vallbaljväxter fördraga i allmänhet en väl torrlagd jord; vitklöver når dock riklig utveckling endast vid högt grundvatten, vilket också väl föredrages av alsikeklöver, under det att rödklöver utvecklar sig väl, endast då det höga grundvattenståndet är övergående men icke bildar stillastående vatten. Käringgigel kan också växa kraftigt på fuktig jord, som däremot ej fördrages av humlelucern, lucern och getväppling.

Gödsling. Jämte kalk fordra b. för sin kraftiga utveckling även rik tillgång på kali och fosforsyra, och gödsling med dessa ämnen (t. ex. thomasfosfat och kalisalt) medför oftast en rikare utveckling av klöver och andra foderb. samt en betydligt ökad skörd, varemot denna gödslings inverkan på trindsädesskörden är mindre framträdande. Då baljväxter genom bakteriers medverkan kunna rikligt fylla sitt behov av kväve ur luften, är i regel kvävegödsling för dem obehövlig, om passande bakteriearter finnas tillstädes. Kvävegödsling kan t. o. nu nedsätta skördarna av b., varför övervattning med gödselvatten eller annan kvävegödsling på vallar ej bör användas förr, än baljväxterna gått tillbaka och utgöra blott en mindre del av beståndet. (Se Vall.) Undantag göra dock vissa b.; så t. ex. befordras åkerbönornas utveckling och även deras frösättning av rik kreatursgödsling.

Bakterieympning. Om förutsättningarna i avseende på jordmån och tillgång på mineralisk näring för baljväxternas

trevnad äro uppfyllda, förökar sig snart den bakterieflora, som medverkar vid kväveupptagandet. Tillförsel av dylika bakterier genom jord- eller utsädes-ympning (se Baljväxtbakterier, Jordympning) behöver därför ej ske, annat än då odling skall börja av en baljväxtart, som förut ej odlats å ifrågavarande fält.

Parasiter. Baljväxtodlingen lämnar ofta dåligt resultat även till följd av angrepp av parasiter. Detta gäller i synnerhet klöver, som liksom en del andra baljväxter svårt härjas av klöverrötaren och klöverålen.

Ärt- och klöverplantor med bakterieknölar.

Baljväxtbakterier. Under denna benämning sammanfattas de olika anpassningsformerna av *Bacterium radicicola* Beij. Det är korta, stavformiga, icke sporbildande bakterier, som leva i intim samverkan (symbios) med baljväxterna och förmedla dessas kväveupptagande. Det är dessa bakterier, som bilda de bekanta knölarna på baljväxternas rötter.

I jord, som aldrig förut burit några baljväxter, finnas ej de för dessa anpassade bakterierna; och i dylik jord uppstår endast ringa eller ingen knölbildning på rötterna. Baljväxterna äro då hänvisade till att i likhet med andra växter taga sin kvävenäring ur jorden, i form av salpeter. Finnas åter de nödvändiga b. närvarande, så utveckla sig baljväxterna yppigt även på mycket kvävefattig jord, och häruti ligger dessa bakteriers stora betydelse för jordbruket. Genom fortsatt odling av en baljväxt på en och samma jord kommer dock knölbildning så småningom till stånd, även om den i början uteblivit. Man antager, att i varje för baljväxtodling i övrigt lämplig kulturjord finnes ett slags neutral urform av *Bact. radicicola,* som så småningom förmår anpassa sig till en viss baljväxtart. Dylika, för vissa baljväxter anpassade bakterieformer, förmå bilda knölar på rötterna av blott denna samt densamma närstående arter, men ej på andra baljväxter. Knölbildande bakterier på klöver gå sålunda ej till på någon annan baljväxt. Detsamma är förhållandet vid bondböna, soja, m. fl. Däremot gå lucernbakterier även på honungsklöver, vickerbakterier även på ärter o. s. v.

Själva förloppet vid baljväxternas »infektion» med rotknölsbakterierna är följande. Sedan de i jorden befintliga bakterierna, som äro livligt rörliga, invandrat genom de fina rothåren på växtrötterna, uppstå genom deras livliga förökning, som huvudsakligen försiggår i barkskiktet, en intensiv celldelning i dessa vävnader och härvid uppkomma rotknölarna. Inuti dessa förändras bakteriernas gestalt från korta stavformer till stora oregelbundna, ofta Y-formade bildningar, bakteroider.

I början förhålla sig b. såsom verkliga parasiter gentemot värdplantan, i det de taga såväl sin kol- som kvävenäring från denna. När nu kvävetillgången blir för knapp för växten, avgiver denna blott kolhaltig näring till bakterierna, och dessa måste då göra bruk av sin förmåga att assimilera atmosfäriskt kväve och upplagra detta i form av bakterieäggvita i rotknölarna. Härifrån tager sedermera värdplantan sitt kväve. Förhållandet mellan bakterie och värdplanta har alltså blivit en verklig symbios. Det är först i den förgrenade formen, som b. kunna tillföra växten kvävenäring.

Bakteroider.

Man kan tillföra jorden behövliga b. endera genom att påföra jord från en annan åker, som burit baljväxten i fråga, s. k. ympjord, eller också genom att omedelbart före sådden på fröna eller i jorden inympa en renkultur av för växten anpassade b. Dylika i handeln gängse bakteriekulturer äro *nitragin* och *azotogen* (se d. o.) m. fl. I Sverige framställas sådana kulturer för lucern, lupin, klöver, vicker och trevnad äro uppfyllda, förökar sig snart den bakterieflora, som medverkar vid kväveupptagandet. Tillförsel av dylika bakterier genom jord- eller utsädes-ympning (se Baljväxtbakterier, Jordympning) behöver därför ej ske, annat än då odling skall börja av en baljväxtart, som förut ej odlats å ifrågavarande fält.

Parasiter. Baljväxtodlingen lämnar ofta dåligt resultat även till följd av angrepp av parasiter. Detta gäller i synnerhet klöver, som liksom en del andra baljväxter svårt härjas av klöverrötaren och klöverålen.

Ärt- och klöverplantor med bakterieknölar.

Baljväxtbakterier. Under denna benämning sammanfattas de olika anpassningsformerna av *Bacterium radicicola* Beij. Det är korta, stavformiga, icke sporbildande bakterier, som leva i intim samverkan (symbios) med baljväxterna och förmedla dessas kväveupptagande. Det är dessa bakterier, som bilda de bekanta knölarna på baljväxternas rötter.

I jord, som aldrig förut burit några baljväxter, finnas ej de för dessa anpassade bakterierna; och i dylik jord uppstår endast ringa eller ingen knölbildning på rötterna. Baljväxterna äro då hänvisade till att i likhet med andra växter taga sin kvävenäring ur jorden, i form av salpeter. Finnas åter de nödvändiga b. närvarande, så utveckla sig baljväxterna yppigt även på mycket kvävefattig jord, och häruti ligger dessa bakteriers stora betydelse för jordbruket. Genom fortsatt odling av en baljväxt på en och samma jord kommer dock knölbildning så småningom till stånd, även om den i början uteblivit. Man antager, att i varje för baljväxtodling i övrigt lämplig kulturjord finnes ett slags neutral urform av *Bact. radicicola,* som så småningom förmår anpassa sig till en viss baljväxtart. Dylika, för vissa baljväxter anpassade bakterieformer, förmå bilda knölar på rötterna av blott denna samt densamma närstående arter, men ej på andra baljväxter. Knölbildande bakterier på klöver gå sålunda ej till på någon annan baljväxt. Detsamma är förhållandet vid bondböna, soja, m. fl. Däremot gå lucernbakterier även på honungsklöver, vickerbakterier även på ärter o. s. v.

Själva förloppet vid baljväxternas »infektion» med rotknölsbakterierna är följande. Sedan de i jorden befintliga bakterierna, som äro livligt rörliga, invandrat genom de fina rothåren på växtrötterna, uppstå genom deras livliga förökning, som huvudsakligen försiggår i barkskiktet, en intensiv celldelning i dessa vävnader och härvid uppkomma rotknölarna. Inuti dessa förändras bakteriernas gestalt från korta stavformer till stora oregelbundna, ofta Y-formade bildningar, bakteroider.

I början förhålla sig b. såsom verkliga parasiter gentemot värdplantan, i det de taga såväl sin kol- som kvävenäring från denna. När nu kvävetillgången blir för knapp för växten, avgiver denna blott kolhaltig näring till bakterierna, och dessa måste då göra bruk av sin förmåga att assimilera atmosfäriskt kväve och upplagra detta i form av bakterieäggvita i rotknölarna. Härifrån tager sedermera värdplantan sitt kväve. Förhållandet mellan bakterie och värdplanta har alltså blivit en verklig symbios. Det är först i den förgrenade formen, som b. kunna tillföra växten kvävenäring.

Bakteroider.

Man kan tillföra jorden behövliga b. endera genom att påföra jord från en annan åker, som burit baljväxten i fråga, s. k. ympjord, eller också genom att omedelbart före sådden på fröna eller i jorden inympa en renkultur av för växten anpassade b. Dylika i handeln gängse bakteriekulturer äro *nitragin* och *azotogen* (se d. o.) m. fl. I Sverige framställas sådana kulturer för lucern, lupin, klöver, vicker ochärter vid Centralanstaltens bakteriologiska avdelning, Experimentalfältet. I dessa kulturer äro b. odlade i steril jord såsom näringssubstrat. Litt.: Meddelanden från Centralanstalten för jordbruksförsök n:o 95 och 198, Chr. Barthel, Mikroorganismerna i lantbrukets och industriens tjänst, Stockholm 1916, sid. 245.Chr. Bartel.

Balkplöjning betecknar ett plöjningssätt, då varje plogtilta uppläggs på en oplöjd balk. B. utföres så, att tiltan lägges mot oplöjt land, varefter nästa fåra köres på andra sidan om den av den omvända tiltan täckta balken. Detta göres enklast med växelplog (se Plog), då man började från ena sidan kan lägga alla tiltor åt samma håll. Om vanlig högerplog användes, måste man, för att undvika tomkörning, köra kring den första öppna fåran vändande till vänster, tills det uppkörda nått sådan bredd, att tomkörningen blir för lång, och därefter börja ny plöjning på samma sätt på lämpligt avstånd.

Balkplöjning.

B. tager blott hälften så lång tid som vanlig plöjning, emedan ju blott hälften av jorden vändes, och brukas därför stundom på hösten på styv jord, då full plöjning är svår att medhinna. En fördel är ock vattnets fullständiga avledande i de öppna fårorna och jordens därpå beroende tidiga upptorkande på våren. Vårbruket kräver emellertid mer arbete på våren än av fullt plöjd jord.

Ballar, de 2 rundade upphöjningar, som hos hov- och klövdjur baktill bilda en fortsättning av kronan. Jfr Hov.

Bandage. Se Benbrott.

Bandmask. Se Binnikemask.

Bankräkning. I. *Insättning.*

1. Giro- eller Upp- och avskrivningsräkning. Ränta, vanligen 2—2.5 %, beräknas från första helgfria dag efter insättningen, och lägges i början av varje år till kapitalet. Uttagning sker utan föregående uppsägning, genom check, som kan ställas till räkningshavaren själv eller order eller till annan person eller order och kvitterad av den, på vilken den är ställd eller överlåten, överlåtelse antecknas å checkens baksida. Då räntan är låg, användes räkningen blott för penningar, som man vill hava tillgängliga när som helst utan dröjsmål.

2. Kapitalräkning. Penningarna få uttagas efter viss tids uppsägning. Ränta beräknas från insättningsdagen, med högsta gällande procent vid 4 månaders eller längre tids uppsägning samt 0.5 % lägre för varje månads kortare uppsägning; den höjes eller sänkes utan särskild åtgärd efter bankens tillkännagivande samt lägges varje $^{30}/_{6}$ och $^{31}/_{12}$ till kapitalet. Insättaren äger att efter gottfinnande göra ytterligare insättning i räkningen och, med iakttagande av överenskommen uppsägningstid, uttaga större eller mindre del av sitt tillgodohavande. Kvitto å gjord insättning kan ej begagnas som hypotek eller överlåtas åt annan. Uttag före uppsägningstidens slut plägar medgivas mot visst mindre ränteavdrag.

3. Depositionsräkning skiljer sig från kapitalräkning i följande punkter: räntan lägges ej till kapitalet utan är att lyfta halvårsvis eller då depositionen uttages, med företeende av depositionsbeviset för påskrift; vid insättningen erhålles ett depositionsbevis, vars hela belopp i regel skall på en gång lyftas, och nya insättningar kunna ej göras på detsamma; det är en självständig värdehandling, som kan belånas och överlåtas genom påskrift; överlåtelse måste dock anmälas i banken.

4. Sparkasseräkning. Medel å denna räkning införas i en motbok, vari såväl insättningar som uttag omedelbart skola antecknas. Denna räkning är stämpelfri. under det att övriga räkningar beläggas med en stämpelskatt av 1 % å utbetald ränta. Ränta, beräknad från första helgfria dag efter insättning, vanligen den samma som för 3 månaders deposition, lägges i början av varje år till kapitalet. Ränta betalas ej å mer än 3,000 kr. Uttag får enligt lag ske efter minst en veckas uppsägning men med rätt för banken att medgiva tidigare uttagning, vilket tillämpas så, att uttag intill 1,000 kr. i kalendermånad medgives utan uppsägning, större uttag endast mot ett mindre ränteavdrag, vanligen $^{1}/_{3}$ % å det uttagna beloppet.

5. Sparbanker mottaga penningar till av banken bestämd ränta (vanligen något över sparkasseränta), vilken beräknas från insättningsdagen och tillägges kapitalet vid årets slut eller betalas vid uttagande av tillgodohavandet. Uttagning efter bestämd uppsägningstid, dock med rätt för styrelsen att medgiva tidigare uttag. Sparbanksbok skall uppvisas vid insättning och uttag för beloppens införande. Lag om sparbanker $^{29}/_{7}$ 1892.

II. *Banklån.*

1. Egentliga banklån utlämnas mot pant (hypotek) av till banken överlämnad och förskriven realsäkerhet (aktie, obligation, fastighetsinteckning o. dyl.) eller ock mot borgen eller mot dessa båda slag av säkerhet samtidigt. Låneansökan skall åtföljas av revers å lånebeloppet med ränta, tills betalning sker. Reversen skall jämväl innehålla förskrivning å den erbjudna säkerheten samt vara försedd med utställarens namnteckning jämväl under pantförskrivningen, bevittnad av 2 personer. Då borgenslån sökes, brukar

ärter vid Centralanstaltens bakteriologiska avdelning, Experimentalfältet. I dessa kulturer äro b. odlade i steril jord såsom näringssubstrat. Litt.: Meddelanden från Centralanstalten för jordbruksförsök n:o 95 och 198, Chr. Barthel, Mikroorganismerna i lantbrukets och industriens tjänst, Stockholm 1916, sid. 245.Chr. Bartel.

Balkplöjning betecknar ett plöjningssätt, då varje plogtilta uppläggs på en oplöjd balk. B. utföres så, att tiltan lägges mot oplöjt land, varefter nästa fåra köres på andra sidan om den

av den omvända tiltan täckta balken. Detta göres enklast med växelplog (se Plog), då man börjande från ena sidan kan lägga alla tiltor åt samma håll. Om vanlig högerplog användes, måste man, för att undvika tomkörning, köra kring den första öppna fåran vändande till vänster, tills det uppkörda nått sådan bredd, att tomkörningen blir för lång, och därefter börja ny plöjning på samma sätt på lämpligt avstånd.

Balkplöjning.

B. tager blott hälften så lång tid som vanlig plöjning, emedan ju blott hälften av jorden vändes, och brukas därför stundom på hösten på styv jord, då full plöjning är svår att medhinna. En fördel är ock vattnets fullständiga avledande i de öppna fårorna och jordens därpå beroende tidiga upptorkande på våren. Vårbruket kräver emellertid mer arbete på våren än av fullt plöjd jord.

Ballar, de 2 rundade upphöjningar, som hos hov- och klövdjur baktill bilda en fortsättning av kronan. Jfr Hov.

Bandage. Se Benbrott.

Bandmask. Se Binnikemask.

Bankräkning. I. *Insättning.*

1. Giro- eller Upp- och avskrivningsräkning. Ränta, vanligen 2—2.5 %, beräknas från första helgfria dag efter insättningen, och lägges i början av varje år till kapitalet. Uttagning sker utan föregående uppsägning, genom check, som kan ställas till räkningshavaren själv eller order eller till annan person eller order och kvitterad av den, på vilken den är ställd eller överlåten, överlåtelse antecknas å checkens baksida. Då räntan är låg, användes räkningen blott för penningar, som man vill hava tillgängliga när som helst utan dröjsmål.

2. Kapitalräkning. Penningarna få uttagas efter viss tids uppsägning. Ränta beräknas från insättningsdagen, med högsta gällande procent vid 4 månaders eller längre tids uppsägning samt 0.5 % lägre för varje månads kortare uppsägning; den höjes eller sänkes utan särskild åtgärd efter bankens tillkännagivande samt lägges varje $^{30}/_{6}$ och $^{31}/_{12}$ till kapitalet. Insättaren äger att efter gottfinnande göra ytterligare insättning i räkningen och, med iakttagande av överenskommen uppsägningstid, uttaga större eller mindre del av sitt tillgodohavande. Kvitto å gjord insättning kan ej begagnas som hypotek eller överlåtas åt annan. Uttag före uppsägningstidens slut plägar medgivas mot visst mindre ränteavdrag.

3. Depositionsräkning skiljer sig från kapitalräkning i följande punkter: räntan lägges ej till kapitalet utan är att lyfta halvårsvis eller då depositionen uttages, med företeende av depositionsbeviset för påskrift; vid insättningen erhålles ett depositionsbevis, vars hela belopp i regel skall på en gång lyftas, och nya insättningar kunna ej göras på detsamma; det är en självständig värdehandling, som kan belånas och överlåtas genom påskrift; överlåtelse måste dock anmälas i banken.

4. Sparkasseräkning. Medel å denna räkning införas i en motbok, vari såväl insättningar som uttag omedelbart skola antecknas. Denna räkning är stämpelfri. under det att övriga räkningar beläggas med en stämpelskatt av 1 % å utbetald ränta. Ränta, beräknad från första helgfria dag efter insättning, vanligen den samma som för 3 månaders deposition, lägges i början av varje år till kapitalet. Ränta betalas ej å mer än 3,000 kr. Uttag får enligt lag ske efter minst en veckas uppsägning men med rätt för banken att medgiva tidigare uttagning, vilket tillämpas så, att uttag intill 1,000 kr. i kalendermånad medgives utan uppsägning, större uttag endast mot ett mindre ränteavdrag, vanligen $^{1}/_{3}$ % å det uttagna beloppet.

5. Sparbanker mottaga penningar till av banken bestämd ränta (vanligen något över sparkasseränta), vilken beräknas från insättningsdagen och tillägges kapitalet vid årets slut eller betalas vid uttagande av tillgodohavandet. Uttagning efter bestämd uppsägningstid, dock med rätt för styrelsen att medgiva tidigare uttag. Sparbanksbok skall uppvisas vid insättning och uttag för beloppens införande. Lag om sparbanker $^{29}/_{7}$ 1892.

II. *Banklån.*

1. Egentliga banklån utlämnas mot pant (hypotek) av till banken överlämnad och förskriven realsäkerhet (aktie, obligation, fastighetsinteckning o. dyl.) eller ock mot borgen eller mot dessa båda slag av säkerhet samtidigt. Låneansökan skall åtföljas av revers å lånebeloppet med ränta, tills betalning sker. Reversen skall jämväl innehålla förskrivning å den erbjudna säkerheten samt vara försedd med utställarens namnteckning jämväl under pantförskrivningen, bevittnad av 2 personer. Då borgenslån sökes, brukar

ärter vid Centralanstaltens bakteriologiska avdelning, Experimentalfältet. I dessa kulturer äro b. odlade i steril jord såsom näringssubstrat. Litt.: Meddelanden från Centralanstalten för jordbruksförsök n:o 95 och 198, Chr. Barthel, Mikroorganismerna i lantbrukets och industriens tjänst, Stockholm 1916, sid. 245.Chr. Bartel.

Balkplöjning betecknar ett plöjningssätt, då varje plogtilta upplägges på en oplöjd balk. B. utföres så, att tiltan lägges mot oplöjt land, varefter nästa fåra köres på andra sidan om den

av den omvända tiltan täckta balken. Detta göres enklast med växelplog (se Plog), då man börjande från ena sidan kan lägga alla tiltor åt samma håll. Om vanlig högerplog användes, måste man, för att undvika tomkörning, köra kring den första öppna fåran vändande till vänster, tills det uppkörda nått sådan bredd, att tomkörningen blir för lång, och därefter börja ny plöjning på samma sätt på lämpligt avstånd.

Balkplöjning.

B. tager blott hälften så lång tid som vanlig plöjning, emedan ju blott hälften av jorden vändes, och brukas därför stundom på hösten på styv jord, då full plöjning är svår att medhinna. En fördel är ock vattnets fullständiga avledande i de öppna fårorna och jordens därpå beroende tidiga upptorkande på våren. Vårbruket kräver emellertid mer arbete på våren än av fullt plöjd jord.

Ballar, de 2 rundade upphöjningar, som hos hov- och klövdjur baktill bilda en fortsättning av kronan. Jfr Hov.

Bandage. Se Benbrott.

Bandmask. Se Binnikemask.

Bankräkning. I. *Insättning.*

1. Giro- eller Upp- och avskrivningsräkning. Ränta, vanligen 2—2.5 %, beräknas från första helgfria dag efter insättningen, och lägges i början av varje år till kapitalet. Uttagning sker utan föregående uppsägning, genom check, som kan ställas till räkningshavaren själv eller order eller till annan person eller order och kvitterad av den, på vilken den är ställd eller överlåten, överlåtelse antecknas å checkens baksida. Då räntan är låg, användes räkningen blott för penningar, som man vill hava tillgängliga när som helst utan dröjsmål.

2. Kapitalräkning. Penningarna få uttagas efter viss tids uppsägning. Ränta beräknas från insättningsdagen, med högsta gällande procent vid 4 månaders eller längre tids uppsägning samt 0.5 % lägre för varje månads kortare uppsägning; den höjes eller sänkes utan särskild åtgärd efter bankens tillkännagivande samt lägges varje $^{30}/_{6}$ och $^{31}/_{12}$ till kapitalet. Insättaren äger att efter gottfinnande göra ytterligare insättning i räkningen och, med iakttagande av överenskommen uppsägningstid, uttaga större eller mindre del av sitt tillgodohavande. Kvitto å gjord insättning kan ej begagnas som hypotek eller överlåtas åt annan. Uttag före uppsägningstidens slut plägar medgivas mot visst mindre ränteavdrag.

3. Depositionsräkning skiljer sig från kapitalräkning i följande punkter: räntan lägges ej till kapitalet utan är att lyfta halvårsvis eller då depositionen uttages, med företeende av depositionsbeviset för påskrift; vid insättningen erhålles ett depositionsbevis, vars hela belopp i regel skall på en gång lyftas, och nya insättningar kunna ej göras på detsamma; det är en självständig värdehandling, som kan belånas och överlåtas genom påskrift; överlåtelse måste dock anmälas i banken.

4. Sparkasseräkning. Medel å denna räkning införas i en motbok, vari såväl insättningar som uttag omedelbart skola antecknas. Denna räkning är stämpelfri. under det att övriga räkningar beläggas med en stämpelskatt av 1 % å utbetald ränta. Ränta, beräknad från första helgfria dag efter insättning, vanligen den samma som för 3 månaders deposition, lägges i början av varje år till kapitalet. Ränta betalas ej å mer än 3,000 kr. Uttag får enligt lag ske efter minst en veckas uppsägning men med rätt för banken att medgiva tidigare uttagning, vilket tillämpas så, att uttag intill 1,000 kr. i kalendermånad medgives utan uppsägning, större uttag endast mot ett mindre ränteavdrag, vanligen $^{1}/_{3}$ % å det uttagna beloppet.

5. Sparbanker mottaga penningar till av banken bestämd ränta (vanligen något över sparkasseränta), vilken beräknas från insättningsdagen och tillägges kapitalet vid årets slut eller betalas vid uttagande av tillgodohavandet. Uttagning efter bestämd uppsägningstid, dock med rätt för styrelsen att medgiva tidigare uttag. Sparbanksbok skall uppvisas vid insättning och uttag för beloppens införande. Lag om sparbanker $^{29}/_{7}$ 1892.

II. *Banklån.*

1. Egentliga banklån utlämnas mot pant (hypotek) av till banken överlämnad och förskriven realsäkerhet (aktie, obligation, fastighetsinteckning o. dyl.) eller ock mot borgen eller mot

dessa båda slag av säkerhet samtidigt. Låneansökan skall åtföljas av revers å lånebeloppet med ränta, tills betalning sker. Reversen skall jämväl innehålla förskrivning å den erbjudna säkerheten samt vara försedd med utställarens namnteckning jämväl under pantförskrivningen, bevittnad av 2 personer. Då borgenslån sökes, brukar

ärter vid Centralanstaltens bakteriologiska avdelning, Experimentalfältet. I dessa kulturer äro b. odlade i steril jord såsom näringssubstrat. Litt.: Meddelanden från Centralanstalten för jordbruksförsök n:o 95 och 198, Chr. Barthel, Mikroorganismerna i lantbrukets och industriens tjänst, Stockholm 1916, sid. 245.Chr. Bartel.

Balkplöjning betecknar ett plöjningssätt, då varje plogtilta upplägges på en oplöjd balk. B. utföres så, att tiltan lägges mot oplöjt land, varefter nästa fåra köres på andra sidan om den av den omvända tiltan täckta balken. Detta göres enklast med växelplog (se Plog), då man börjande från ena sidan kan lägga alla tiltor åt samma håll. Om vanlig högerplog användes, måste man, för att undvika tomkörning, köra kring den första öppna fåran vändande till vänster, tills det uppkörda nått sådan bredd, att tomkörningen blir för lång, och därefter börja ny plöjning på samma sätt på lämpligt avstånd.

Balkplöjning.

B. tager blott hälften så lång tid som vanlig plöjning, emedan ju blott hälften av jorden vändes, och brukas därför stundom på hösten på styv jord, då full plöjning är svår att medhinna. En fördel är ock vattnets fullständiga avledande i de öppna fårorna och jordens därpå beroende tidiga upptorkande på våren. Vårbruket kräver emellertid mer arbete på våren än av fullt plöjd jord.

Ballar, de 2 rundade upphöjningar, som hos hov- och klövdjur baktill bilda en fortsättning av kronan. Jfr Hov.

Bandage. Se Benbrott.

Bandmask. Se Binnikemask.

Bankräkning. I. *Insättning.*

1. Giro- eller Upp- och avskrivningsräkning. Ränta, vanligen 2—2.5 %, beräknas från första helgfria dag efter insättningen, och lägges i början av varje år till kapitalet. Uttagning sker utan föregående uppsägning, genom check, som kan ställas till räkningshavaren själv eller order eller till annan person eller order och kvitterad av den, på vilken den är ställd eller överlåten, överlåtelse antecknas å checkens baksida. Då räntan är låg, användes räkningen blott för penningar, som man vill hava tillgängliga när som helst utan dröjsmål.

2. Kapitalräkning. Penningarna få uttagas efter viss tids uppsägning. Ränta beräknas från insättningsdagen, med högsta gällande procent vid 4 månaders eller längre tids uppsägning samt 0.5 % lägre för varje månads kortare uppsägning; den höjes eller sänkes utan särskild åtgärd efter bankens tillkännagivande samt lägges varje $^{30}/_{6}$ och $^{31}/_{12}$ till kapitalet. Insättaren äger att efter gottfinnande göra ytterligare insättning i räkningen och, med iakttagande av överenskommen uppsägningstid, uttaga större eller mindre del av sitt tillgodohavande. Kvitto å gjord insättning kan ej begagnas som hypotek eller överlåtas åt annan. Uttag före uppsägningstidens slut plägar medgivas mot visst mindre ränteavdrag.

3. Depositionsräkning skiljer sig från kapitalräkning i följande punkter: räntan lägges ej till kapitalet utan är att lyfta halvårsvis eller då depositionen uttages, med företeende av depositionsbeviset för påskrift; vid insättningen erhålles ett depositionsbevis, vars hela belopp i regel skall på en gång lyftas, och nya insättningar kunna ej göras på detsamma; det är en självständig värdehandling, som kan belånas och överlåtas genom påskrift; överlåtelse måste dock anmälas i banken.

4. Sparkasseräkning. Medel å denna räkning införas i en motbok, vari såväl insättningar som uttag omedelbart skola antecknas. Denna räkning är stämpelfri. under det att övriga räkningar beläggas med en stämpelskatt av 1 % å utbetald ränta. Ränta, beräknad från första helgfria dag efter insättning, vanligen den samma som för 3 månaders deposition, lägges i början av varje år till kapitalet. Ränta betalas ej å mer än 3,000 kr. Uttag får enligt lag ske efter minst en veckas uppsägning men med rätt för banken att medgiva tidigare uttagning, vilket tillämpas så, att uttag intill 1,000 kr. i kalendermånad medgives utan uppsägning, större uttag endast mot ett mindre ränteavdrag, vanligen $^{1}/_{3}$ % å det uttagna beloppet.

5. Sparbanker mottaga penningar till av banken bestämd ränta (vanligen något över sparkasseränta), vilken beräknas från insättningsdagen och tillägges kapitalet vid årets slut eller betalas vid uttagande av tillgodohavandet. Uttagning efter bestämd uppsägningstid, dock med rätt för styrelsen att medgiva tidigare uttag. Sparbanksbok skall uppvisas vid insättning och uttag för beloppens införande. Lag om sparbanker $^{29}/_{7}$ 1892.

II. *Banklån.*

1. Egentliga banklån utlämnas mot pant (hypotek) av till banken överlämnad och förskriven realsäkerhet (aktie, obligation, fastighetsinteckning o. dyl.) eller ock mot borgen eller mot

dessa båda slag av säkerhet samtidigt. Låneansökan skall åtföljas av revers å lånebeloppet med ränta, tills betalning sker. Reversen skall jämväl innehålla förskrivning å den erbjudna säkerheten samt vara försedd med utställarens namnteckning jämväl under pantförskrivningen, bevittnad av 2 personer. Då borgenslån sökes, brukar

ärter vid Centralanstaltens bakteriologiska avdelning, Experimentalfältet. I dessa kulturer äro b. odlade i steril jord såsom näringssubstrat. Litt.: Meddelanden från Centralanstalten för jordbruksförsök n:o 95 och 198, Chr. Barthel, Mikroorganismerna i lantbrukets och industriens tjänst, Stockholm 1916, sid. 245.Chr. Bartel.

Balkplöjning betecknar ett plöjningssätt, då varje plogtilta upplägges på en oplöjd balk. B. utföres så, att tiltan lägges mot oplöjt land, varefter nästa fåra köres på andra sidan om den av den omvända tiltan täckta balken. Detta göres enklast med växelplog (se Plog), då man börjande från ena sidan kan lägga alla tiltor åt samma håll. Om vanlig högerplog användes, måste man, för att undvika tomkörning, köra kring den första öppna fåran vändande till vänster, tills det uppkörda nått sådan bredd, att tomkörningen blir för lång, och därefter börja ny plöjning på samma sätt på lämpligt avstånd.

Balkplöjning.

B. tager blott hälften så lång tid som vanlig plöjning, emedan ju blott hälften av jorden vändes, och brukas därför stundom på hösten på styv jord, då full plöjning är svår att medhinna. En fördel är ock vattnets fullständiga avledande i de öppna fårorna och jordens därpå beroende tidiga upptorkande på våren. Vårbruket kräver emellertid mer arbete på våren än av fullt plöjd jord.

Ballar, de 2 rundade upphöjningar, som hos hov- och klövdjur baktill bilda en fortsättning av kronan. Jfr Hov.

Bandage. Se Benbrott.

Bandmask. Se Binnikemask.

Bankräkning. I. *Insättning.*

1. Giro- eller Upp- och avskrivningsräkning. Ränta, vanligen 2—2.5 %, beräknas från första helgfria dag efter insättningen, och lägges i början av varje år till kapitalet. Uttagning sker utan föregående uppsägning, genom check, som kan ställas till räkningshavaren själv eller order eller till annan person eller order och kvitterad av den, på vilken den är ställd eller överlåten, överlåtelse antecknas å checkens baksida. Då räntan är låg, användes räkningen blott för penningar, som man vill hava tillgängliga när som helst utan dröjsmål.

2. Kapitalräkning. Penningarna få uttagas efter viss tids uppsägning. Ränta beräknas från insättningsdagen, med högsta gällande procent vid 4 månaders eller längre tids uppsägning samt 0.5 % lägre för varje månads kortare uppsägning; den höjes eller sänkes utan särskild åtgärd efter bankens tillkännagivande samt lägges varje $^{30}/_{6}$ och $^{31}/_{12}$ till kapitalet. Insättaren äger att efter gottfinnande göra ytterligare insättning i räkningen och, med iakttagande av överenskommen uppsägningstid, uttaga större eller mindre del av sitt tillgodohavande. Kvitto å gjord insättning kan ej begagnas som hypotek eller överlåtas åt annan. Uttag före uppsägningstidens slut plägar medgivas mot visst mindre ränteavdrag.

3. Depositionsräkning skiljer sig från kapitalräkning i följande punkter: räntan lägges ej till kapitalet utan är att lyfta halvårsvis eller då depositionen uttages, med företeende av depositionsbeviset för påskrift; vid insättningen erhålles ett depositionsbevis, vars hela belopp i regel skall på en gång lyftas, och nya insättningar kunna ej göras på detsamma; det är en självständig värdehandling, som kan belånas och överlåtas genom påskrift; överlåtelse måste dock anmälas i banken.

4. Sparkasseräkning. Medel å denna räkning införas i en motbok, vari såväl insättningar som uttag omedelbart skola antecknas. Denna räkning är stämpelfri. under det att övriga räkningar beläggas med en stämpelskatt av 1 % å utbetald ränta. Ränta, beräknad från första helgfria dag efter insättning, vanligen den samma som för 3 månaders deposition, lägges i början av varje år till kapitalet. Ränta betalas ej å mer än 3,000 kr. Uttag får enligt lag ske efter minst en veckas uppsägning men med rätt för banken att medgiva tidigare uttagning, vilket tillämpas så, att uttag intill 1,000 kr. i kalendermånad medgives utan uppsägning, större uttag endast mot ett mindre ränteavdrag, vanligen $^{1}/_{3}$ % å det uttagna beloppet.

5. Sparbanker mottaga penningar till av banken bestämd ränta (vanligen något över sparkasseränta), vilken beräknas från insättningsdagen och tillägges kapitalet vid årets slut eller betalas vid uttagande av tillgodohavandet. Uttagning efter bestämd uppsägningstid, dock med rätt för styrelsen att medgiva tidigare uttag. Sparbanksbok skall uppvisas vid insättning och uttag för beloppens införande. Lag om sparbanker $^{29}/_{7}$ 1892.

II. *Banklån.*

1. Egentliga banklån utlämnas mot pant (hypotek) av till banken överlämnad och förskriven realsäkerhet (aktie, obligation, fastighetsinteckning o. dyl.) eller ock mot borgen eller mot dessa båda slag av säkerhet samtidigt. Låneansökan skall åtföljas av revers å lånebeloppet med ränta, tills betalning sker. Reversen skall jämväl innehålla förskrivning å den erbjudna säkerheten samt vara försedd med utställarens namnteckning jämväl under pantförskrivningen, bevittnad av 2 personer. Då borgenslån sökes, brukar

ärter vid Centralanstaltens bakteriologiska avdelning, Experimentalfältet. I dessa kulturer äro b. odlade i steril jord såsom näringssubstrat. Litt.: Meddelanden från Centralanstalten för jordbruksförsök n:o 95 och 198, Chr. Barthel, Mikroorganismerna i lantbrukets och industriens tjänst, Stockholm 1916, sid. 245.Chr. Bartel.

Balkplöjning betecknar ett plöjningssätt, då varje plogtilta upplägges på en oplöjd balk. B. utföres så, att tiltan lägges mot oplöjt land, varefter nästa fåra köres på andra sidan om den av den omvända tiltan täckta balken. Detta göres enklast med växelplog (se Plog), då man börjande från ena sidan kan lägga alla tiltor åt samma håll. Om vanlig högerplog användes, måste man, för att undvika tomkörning, köra kring den första öppna fåran vändande till vänster, tills det uppkörda nått sådan bredd, att tomkörningen blir för lång, och därefter börja ny plöjning på samma sätt på lämpligt avstånd.

Balkplöjning.

B. tager blott hälften så lång tid som vanlig plöjning, emedan ju blott hälften av jorden vändes, och brukas därför stundom på hösten på styv jord, då full plöjning är svår att medhinna. En fördel är ock vattnets fullständiga avledande i de öppna fårorna och jordens därpå beroende tidiga upptorkande på våren. Vårbruket kräver emellertid mer arbete på våren än av fullt plöjd jord.

Ballar, de 2 rundade upphöjningar, som hos hov- och klövdjur baktill bilda en fortsättning av kronan. Jfr Hov.

Bandage. Se Benbrott.

Bandmask. Se Binnikemask.

Bankräkning. I. *Insättning.*

1. Giro- eller Upp- och avskrivningsräkning. Ränta, vanligen 2—2.5 %, beräknas från första helgfria dag efter insättningen, och lägges i början av varje år till kapitalet. Uttagning sker utan föregående uppsägning, genom check, som kan ställas till räkningshavaren själv eller order eller till annan person eller order och kvitterad av den, på vilken den är ställd eller överlåten, överlåtelse antecknas å checkens baksida. Då räntan är låg, användes räkningen blott för penningar, som man vill hava tillgängliga när som helst utan dröjsmål.

2. Kapitalräkning. Penningarna få uttagas efter viss tids uppsägning. Ränta beräknas från insättningsdagen, med högsta gällande procent vid 4 månaders eller längre tids uppsägning samt 0.5 % lägre för varje månads kortare uppsägning; den höjes eller sänkes utan särskild åtgärd efter bankens tillkännagivande samt lägges varje $^{30}/_{6}$ och $^{31}/_{12}$ till kapitalet. Insättaren äger att efter gottfinnande göra ytterligare insättning i räkningen och, med iakttagande av överenskommen uppsägningstid, uttaga större eller mindre del av sitt tillgodohavande. Kvitto å gjord insättning kan ej begagnas som hypotek eller överlåtas åt annan. Uttag före uppsägningstidens slut plägar medgivas mot visst mindre ränteavdrag.

3. Depositionsräkning skiljer sig från kapitalräkning i följande punkter: räntan lägges ej till kapitalet utan är att lyfta halvårsvis eller då depositionen uttages, med företeende av depositionsbeviset för påskrift; vid insättningen erhålles ett depositionsbevis, vars hela belopp i regel skall på en gång lyftas, och nya insättningar kunna ej göras på detsamma; det är en självständig värdehandling, som kan belånas och överlåtas genom påskrift; överlåtelse måste dock anmälas i banken.

4. Sparkasseräkning. Medel å denna räkning införas i en motbok, vari såväl insättningar som uttag omedelbart skola antecknas. Denna räkning är stämpelfri. under det att övriga räkningar beläggas med en stämpelskatt av 1 % å utbetald ränta. Ränta, beräknad från första helgfria dag efter insättning, vanligen den samma som för 3 månaders deposition, lägges i början av varje år till kapitalet. Ränta betalas ej å mer än 3,000 kr. Uttag får enligt lag ske efter minst en veckas uppsägning men med rätt för banken att medgiva tidigare uttagning, vilket tillämpas så, att uttag intill 1,000 kr. i kalendermånad medgives utan uppsägning, större uttag endast mot ett mindre ränteavdrag, vanligen $^{1}/_{3}$ % å det uttagna beloppet.

5. Sparbanker mottaga penningar till av banken bestämd ränta (vanligen något över sparkasseränta), vilken beräknas från insättningsdagen och tillägges kapitalet vid årets slut eller betalas vid uttagande av tillgodohavandet. Uttagning efter bestämd uppsägningstid, dock med rätt för styrelsen att medgiva tidigare uttag. Sparbanksbok skall uppvisas vid insättning och uttag för beloppens införande. Lag om sparbanker $^{29}/_{7}$ 1892.

II. *Banklån.*

1. Egentliga banklån utlämnas mot pant (hypotek) av till banken överlämnad och förskriven realsäkerhet (aktie, obligation, fastighetsinteckning o. dyl.) eller ock mot borgen eller mot dessa båda slag av säkerhet samtidigt. Låneansökan skall åtföljas av revers å lånebeloppet med ränta, tills betalning sker. Reversen skall jämväl innehålla förskrivning å den erbjudna säkerheten samt vara försedd med utställarens namnteckning jämväl under pantförskrivningen, bevittnad av 2 personer. Då borgenslån sökes, brukar

ofta jämte reversen (omslagsrevers) bifogas ett särskilt skuldebrev med borgensförbindelse med löftesmännens bevittnade underskrift samt deras yrken och adress. Då banker icke äga bevilja längre lån än 6 månaders, förekommer ofta omsättning, vilken sker genom upptagande av nytt lån till det gamlas infriande, varvid dock särskilt skuldebrev med borgensförbindelse ej behöver omskrivas. Sparbanker och jordbrukskassor bevilja lån på kortare eller längre tid, beroende på lånets avsedda användning.

2. Växellån. Växel är i regel en förbindelse av en person att efter viss tid betala ett angivet belopp, vilken förbindelse är avsedd att övertagas av bank eller annan, vilken mot visst diskontavdrag (ränta från diskonteringsdagen till växelns förfallodag) förskotterar (diskonterar) växelns belopp. Förbindelsen har formen av en anmodan av växelns utställare (trassenten, den som drager växeln) till den betalningsskyldige (trassaten, den på vilken växeln är dragen) att betala växelns belopp på viss tid och ort till viss person (remittenten, som kan vara trassenten eller annan person). För att vara bindande för trassaten och kunna diskonteras skall växeln vara försedd med trassatens accept (skrivet tvärs över växelns framsida). Remittenten kan överlåta sin fordran på annan person, vilket sker genom namnteckning på växelns baksida (endossering). Om acceptanten ej å utsatt tid infriar växeln, svarar överlåtaren (remittent eller endossent) gentemot innehavaren (banken) för betalningen. Då flera överlåtelser skett, ansvarar varje endossent gentemot nästa innehavare, och den sista innehavaren kan, om växeln ej infrias av acceptanten, utkräva sin fordran av vilken som helst av endossenterna.

Med varuväxlar menas växlar, vilkas belopp skall utgöra betalning för levererad vara; dessa växlar tjäna sålunda att underlätta varuaffärer, som av en eller annan anledning ej uppgöras kontant. Å dylika växlar brukar antecknas, att valutan är för »levererade varor», utan att dock diskontören (banken) därmed får någon rätt till den vara, som ligger till grund för den växel, vars belopp han förskotterat. Med ackommodations- eller låneväxel, menas sådan som, ehuru till formen lik varuväxlarna, i verkligheten blott är en lånehandling, på vilken lånebeloppet utbetalas åt någon av växelgäldenärerna med de övriga som borgensmän.

Om växel icke inlöses på rätt tid av acceptanten, har växelns innehavare att bevara sin växelrätt genom att senast på andra sockendagen efter förfallodagen låta protestera växeln genom notarius publicus (å landet landsfiskal), varefter fordran kan göras gällande mot övriga växelgäldenärer. Omsättning av växel betyder förnyelse av växellånet mot nytt diskonto, utan eller oftast med någon avbetalning, och sker genom utbyte av den förfallna växeln mot en ny. Växellagen $^{7}/_{5}$ 1880.

III. *Räkningskredit*: banken beviljar lån (kredit) intill visst belopp i den form, att medel kunna uttagas och åter insättas, när kredittagaren så önskar.

1. Kassakreditiv lämnas för högst 1 år i sänder intill visst belopp enligt kreditivkontrakt (i 2 exemplar) mot viss säkerhet samt erläggande av dels en kreditivavgift (vanl. $^{1}/_{2}$—1 % av kreditivbeloppet per år), dels ränta å begagnad kredit. Räntan påföres $^{30}/_{6}$ och $^{31}/_{12}$ samt vid kreditivavtalets slut, då detta inträffar å annan tid. Uttag sker genom check såsom vid giroräkning.

2. Löpande räkning, en förening av kassakreditiv och giroräkning. Tillgodohavandet på löpande räkning är grundat dels på beviljad kredit, dels på insättningar, i den mån de överstiga uttagen, varvid banken krediterar vanlig giroränta för de senare och debiterar kreditivränta å det uttagna beloppet, som ej täckes av insättning. Jfr Jordbrukskredit.

Bantam. Se Hönsraser.

Barbarea. Se Krasse.

Bark kallas i botaniken de vävnadslager, som hos 2-hjärtbladiga växter och barrträd ligga utanför den vävnadsring, kambium eller bildningsväv, i vilken dessa växters stammars huvudsakliga tillväxt sker. Den består till en början av ett yttersta lager av överhudsceller, ett innanför dessa liggande barkparenkym av korta, oftast bladgrönt förande celler samt innerst ett bastlager. Då stammen förvedas, bildas i den primära barkens parenkymlager ett korklager, som avstänger den utanför liggande delen av barken från tillförsel av näring och vatten inifrån, och denna dör därför och bildar den bruna ytterbarken. Denna tjänar att skydda stammen, under det att den innanför varande mellanbarken, återstoden av barkparenkymet, samt innerbarken eller bastvävnaden, och särskilt denna senare, tjäna att leda den nedgående strömmen av i de gröna delarna beredda näringssafter.

Skador på barken kunna medföra sjukdom och död för träden, dels genom att växtsafter kunna utrinna, dels genom att tillträde till växtens inre lämnas för skadesvampar, samt dessutom nedsätta de trädens skönhetsvärde. Dylika skador kunna förorsakas genom yttre åverkan, vilken synnerligen lätt uppkommer på unga träd med ännu mjuk bark. Vid upptagning och försändning av trädplantor bör därför försiktighet iakttagas och träden skyddas genom omsorgsfull packning. Unga träd böra noga uppbindas vid stadiga stöd, så att de ej kunna bräckas och ej heller skavas mot stödet. Svåra skador på unga träd anställas ofta i trädgårdar och parker ofta jämte reversen (omslagsrevers) bifogas ett särskilt skuldebrev med borgensförbindelse med löftesmännens bevittnade underskrift samt deras yrken och adress. Då banker icke äga bevilja längre lån än 6 månaders, förekommer ofta omsättning, vilken sker genom upptagande av nytt lån till det gamlas infriande, varvid dock särskilt skuldebrev med borgensförbindelse ej behöver omskrivas. Sparbanker och jordbrukskassor bevilja lån på kortare eller längre tid, beroende på lånets avsedda användning.

2. Växellån. Växel är i regel en förbindelse av en person att efter viss tid betala ett angivet belopp, vilken förbindelse är avsedd att övertagas av bank eller annan, vilken mot visst diskontavdrag (ränta från diskonteringsdagen till växelns förfallodag) förskotterar (diskonterar) växelns belopp. Förbindelsen har formen av en anmodan av växelns utställare (trassenten, den som drager växeln) till den betalningsskyldige (trassaten, den på vilken växeln är dragen) att betala växelns belopp på viss tid och ort till viss person (remittenten, som kan vara trassenten eller annan person). För att vara bindande för trassaten och kunna diskonteras skall växeln vara försedd med trassatens accept (skrivet tvärs över växelns framsida). Remittenten kan överlåta sin fordran på annan person, vilket sker genom namnteckning på växelns baksida (endossering). Om acceptanten ej å utsatt tid infriar växeln, svarar överlåtaren (remittent eller endossent) gentemot innehavaren (banken) för betalningen. Då flera överlåtelser skett, ansvarar varje endossent gentemot nästa innehavare, och den sista innehavaren kan, om växeln ej infrias av acceptanten, utkräva sin fordran av vilken som helst av endossenterna.

Med varuväxlar menas växlar, vilkas belopp skall utgöra betalning för levererad vara; dessa växlar tjäna sålunda att underlätta varuaffärer, som av en eller annan anledning ej uppgöras kontant. Å dylika växlar brukar antecknas, att valutan är för »levererade varor», utan att dock diskontören (banken) därmed får någon rätt till den vara, som ligger till grund för den växel, vars belopp han förskotterat. Med ackommodations- eller låneväxel, menas sådan som, ehuru till formen lik varuväxlarna, i verkligheten blott är en lånehandling, på vilken lånebeloppet utbetalas åt någon av växelgäldenärerna med de övriga som borgensmän.

Om växel icke inlöses på rätt tid av acceptanten, har växelns innehavare att bevara sin växelrätt genom att senast på andra sockendagen efter förfallodagen låta protestera växeln genom notarius publicus (å landet landsfiskal), varefter fordran kan göras gällande mot övriga växelgäldenärer. Omsättning av växel betyder förnyelse av växellånet mot nytt diskonto, utan eller oftast med någon avbetalning, och sker genom utbyte av den förfallna växeln mot en ny. Växellagen $^{7}/_{5}$ 1880.

III. *Räkningskredit*: banken beviljar lån (kredit) intill visst belopp i den form, att medel kunna uttagas och åter insättas, när kredittagaren så önskar.

1. Kassakreditiv lämnas för högst 1 år i sänder intill visst belopp enligt kreditivkontrakt (i 2 exemplar) mot viss säkerhet samt erläggande av dels en kreditivavgift (vanl. $^{1}/_{2}$—1 % av kreditivbeloppet per år), dels ränta å begagnad kredit. Räntan påföres $^{30}/_{6}$ och $^{31}/_{12}$ samt vid kreditivavtalets slut, då detta inträffar å annan tid. Uttag sker genom check såsom vid giroräkning.

2. Löpande räkning, en förening av kassakreditiv och giroräkning. Tillgodohavandet på löpande räkning är grundat dels på beviljad kredit, dels på insättningar, i den mån de överstiga uttagen, varvid banken krediterar vanlig giroränta för de senare och debiterar kreditivränta å det uttagna beloppet, som ej täckes av insättning. Jfr Jordbrukskredit.

Bantam. Se Hönsraser.

Barbarea. Se Krasse.

Bark kallas i botaniken de vävnadslager, som hos 2-hjärtbladiga växter och barrträd ligga utanför den vävnadsring, kambium eller bildningsväv, i vilken dessa växters stammars huvudsakliga tillväxt sker. Den består till en början av ett yttersta lager av överhudsceller, ett innanför dessa liggande barkparenkym av korta, oftast bladgrönt förande celler samt innerst ett bastlager. Då stammen förvedas, bildas i den primära barkens parenkymlager ett korklager, som avstänger den utanför liggande delen av barken från tillförsel av näring och vatten inifrån, och denna dör därför och bildar den bruna ytterbarken. Denna tjänar att skydda stammen, under det att den innanför varande mellanbarken, återstoden av barkparenkymet, samt innerbarken eller bastvävnaden, och särskilt denna senare, tjäna att leda den nedgående strömmen av i de gröna delarna beredda näringssafter.

Skador på barken kunna medföra sjukdom och död för träden, dels genom att växtsafter kunna utrinna, dels genom att tillträde till växtens inre lämnas för skadesvampar, samt dessutom nedsätta de trädens skönhetsvärde. Dylika skador kunna förorsakas genom yttre åverkan, vilken synnerligen lätt uppkommer på unga träd med ännu mjuk bark. Vid upptagning och försändning av trädplantor bör därför försiktighet iakttagas och träden skyddas genom omsorgsfull packning. Unga träd böra noga uppbindas vid stadiga stöd, så att de ej kunna bräckas och ej heller skavas mot stödet. Svåra skador på unga träd anställas ofta i trädgårdar och parker ofta jämte reversen (omslagsrevers) bifogas ett särskilt skuldebrev med borgensförbindelse med löftesmännens bevittnade underskrift samt deras yrken och adress. Då banker icke äga bevilja längre lån än 6 månaders, förekommer ofta omsättning, vilken sker genom upptagande av nytt lån till det gamlas infriande, varvid dock särskilt skuldebrev med borgensförbindelse ej behöver omskrivas. Sparbanker och jordbrukskassor bevilja lån på kortare eller längre tid, beroende på lånets avsedda användning.

2. Växellån. Växel är i regel en förbindelse av en person att efter viss tid betala ett angivet belopp, vilken förbindelse är avsedd att övertagas av bank eller annan, vilken mot visst diskontavdrag (ränta från diskonteringsdagen till växelns förfallodag) förskotterar (diskonterar) växelns belopp. Förbindelsen har formen av en anmodan av växelns utställare (trassenten, den som drager växeln) till den betalningsskyldige (trassaten, den på vilken växeln är dragen) att betala växelns belopp på viss tid och ort till viss person (remittenten, som kan vara trassenten eller annan person). För att vara bindande för trassaten och kunna diskonteras skall växeln vara försedd med trassatens accept (skrivet tvärs över växelns framsida). Remittenten kan överlåta sin fordran på annan person, vilket sker genom namnteckning på växelns baksida (endossering). Om acceptanten ej å utsatt tid infriar växeln, svarar överlåtaren (remittent eller endossent) gentemot innehavaren (banken) för betalningen. Då flera överlåtelser skett, ansvarar varje endossent gentemot nästa innehavare, och den sista innehavaren kan, om växeln ej infrias av acceptanten, utkräva sin fordran av vilken som helst av endossenterna.

Med varuväxlar menas växlar, vilkas belopp skall utgöra betalning för levererad vara; dessa växlar tjäna sålunda att underlätta varuaffärer, som av en eller annan anledning ej uppgöras kontant. Å dylika växlar brukar antecknas, att valutan är för »levererade varor», utan att dock diskontören (banken) därmed får någon rätt till den vara, som ligger till grund för den växel, vars belopp han förskotterat. Med ackommodations- eller låneväxel, menas sådan som, ehuru till formen lik varuväxlarna, i verkligheten blott är en lånehandling, på vilken lånebeloppet utbetalas åt någon av växelgäldenärerna med de övriga som borgensmän.

Om växel icke inlöses på rätt tid av acceptanten, har växelns innehavare att bevara sin växelrätt genom att senast på andra sockendagen efter förfallodagen låta protestera växeln genom notarius publicus (å landet landsfiskal), varefter fordran kan göras gällande mot övriga växelgäldenärer. Omsättning av växel betyder förnyelse av växellånet mot nytt diskonto, utan eller oftast med någon avbetalning, och sker genom utbyte av den förfallna växeln mot en ny. Växellagen $^{7}/_{5}$ 1880.

III. *Räkningskredit*: banken beviljar lån (kredit) intill visst belopp i den form, att medel kunna uttagas och åter insättas, när kredittagaren så önskar.

1. Kassakreditiv lämnas för högst 1 år i sänder intill visst belopp enligt kreditivkontrakt (i 2 exemplar) mot viss säkerhet samt erläggande av dels en kreditivavgift (vanl. $^{1}/_{2}$—1 % av kreditivbeloppet per år), dels ränta å begagnad kredit. Räntan påföres $^{30}/_{6}$ och $^{31}/_{12}$ samt vid kreditivavtalets slut, då detta inträffar å annan tid. Uttag sker genom check såsom vid giroräkning.

2. Löpande räkning, en förening av kassakreditiv och giroräkning. Tillgodohavandet på löpande räkning är grundat dels på beviljad kredit, dels på insättningar, i den mån de överstiga uttagen, varvid banken krediterar vanlig giroränta för de senare och debiterar kreditivränta å det uttagna beloppet, som ej täckes av insättning. Jfr Jordbrukskredit.

Bantam. Se Hönsraser.

Barbarea. Se Krasse.

Bark kallas i botaniken de vävnadslager, som hos 2-hjärtbladiga växter och barrträd ligga utanför den vävnadsring, kambium eller bildningsväv, i vilken dessa växters stammars huvudsakliga tillväxt sker. Den består till en början av ett yttersta lager av överhudsceller, ett innanför dessa liggande barkparenkym av korta, oftast bladgrönt förande celler samt innerst ett bastlager. Då stammen förvedas, bildas i den primära barkens parenkymlager ett korklager, som avstänger den utanför liggande delen av barken från tillförsel av näring och vatten inifrån, och denna dör därför och bildar den bruna ytterbarken. Denna tjänar att skydda stammen, under det att den innanför varande mellanbarken, återstoden av barkparenkymet, samt innerbarken eller bastvävnaden, och särskilt denna senare, tjäna att leda den nedgående strömmen av i de gröna delarna beredda näringssafter.

Skador på barken kunna medföra sjukdom och död för träden, dels genom att växtsafter kunna utrinna, dels genom att tillträde till växtens inre lämnas för skadesvampar, samt dessutom nedsätta de trädens skönhetsvärde. Dylika skador kunna förorsakas genom yttre åverkan, vilken synnerligen lätt uppkommer på unga träd med ännu mjuk bark. Vid upptagning och försändning av trädplantor bör därför försiktighet iakttagas och träden skyddas genom omsorgsfull packning. Unga träd böra noga uppbindas vid stadiga stöd, så att de ej kunna bräckas och ej heller skavas mot stödet. Svåra skador på unga träd anställas ofta i trädgårdar och parker ofta jämte reversen (omslagsrevers) bifogas ett särskilt skuldebrev med borgensförbindelse med löftesmännens bevittnade underskrift samt deras yrken och adress. Då banker icke äga bevilja längre lån än 6 månaders, förekommer ofta omsättning, vilken sker genom upptagande av nytt lån till det gamlas infriande, varvid dock särskilt skuldebrev med borgensförbindelse ej behöver omskrivas. Sparbanker och jordbrukskassor bevilja lån på kortare eller längre tid, beroende på lånets avsedda användning.

2. Växellån. Växel är i regel en förbindelse av en person att efter viss tid betala ett angivet belopp, vilken förbindelse är avsedd att övertagas av bank eller annan, vilken mot visst diskontavdrag (ränta från diskonteringsdagen till växelns förfallodag) förskotterar (diskonterar) växelns belopp. Förbindelsen har formen av en anmodan av växelns utställare (trassenten, den som drager växeln) till den betalningsskyldige (trassaten, den på vilken växeln är dragen) att betala växelns belopp på viss tid och ort till viss person (remittenten, som kan vara trassenten eller annan person). För att vara bindande för trassaten och kunna diskonteras skall växeln vara försedd med trassatens accept (skrivet tvärs över växelns framsida). Remittenten kan överlåta sin fordran på annan person, vilket sker genom namnteckning på växelns baksida (endossering). Om acceptanten ej å utsatt tid infriar växeln, svarar överlåtaren (remittent eller endossent) gentemot innehavaren (banken) för betalningen. Då flera överlåtelser skett, ansvarar varje endossent gentemot nästa innehavare, och den sista innehavaren kan, om växeln ej infrias av acceptanten, utkräva sin fordran av vilken som helst av endossenterna.

Med varuväxlar menas växlar, vilkas belopp skall utgöra betalning för levererad vara; dessa växlar tjäna sålunda att underlätta varuaffärer, som av en eller annan anledning ej uppgöras kontant. Å dylika växlar brukar antecknas, att valutan är för »levererade varor», utan att dock diskontören (banken) därmed får någon rätt till den vara, som ligger till grund för den växel, vars belopp han förskotterat. Med ackommodations- eller låneväxel, menas sådan som, ehuru till formen lik varuväxlarna, i verkligheten blott är en lånehandling, på vilken lånebeloppet utbetalas åt någon av växelgäldenärerna med de övriga som borgensmän.

Om växel icke inlöses på rätt tid av acceptanten, har växelns innehavare att bevara sin växelrätt genom att senast på andra sockendagen efter förfallodagen låta protestera växeln genom notarius publicus (å landet landsfiskal), varefter fordran kan göras gällande mot övriga växelgäldenärer. Omsättning av växel betyder förnyelse av växellånet mot nytt diskonto, utan eller oftast med någon avbetalning, och sker genom utbyte av den förfallna växeln mot en ny. Växellagen $^{7}/_{5}$ 1880.

III. *Räkningskredit*: banken beviljar lån (kredit) intill visst belopp i den form, att medel kunna uttagas och åter insättas, när kredittagaren så önskar.

1. Kassakreditiv lämnas för högst 1 år i sänder intill visst belopp enligt kreditivkontrakt (i 2 exemplar) mot viss säkerhet samt erläggande av dels en kreditivavgift (vanl. $^{1}/_{2}$—1 % av kreditivbeloppet per år), dels ränta å begagnad kredit. Räntan påföres $^{30}/_{6}$ och $^{31}/_{12}$ samt vid kreditivavtalets slut, då detta inträffar å annan tid. Uttag sker genom check såsom vid giroräkning.

2. Löpande räkning, en förening av kassakreditiv och giroräkning. Tillgodohavandet på löpande räkning är grundat dels på beviljad kredit, dels på insättningar, i den mån de överstiga uttagen, varvid banken krediterar vanlig giroränta för de senare och debiterar kreditivränta å det uttagna beloppet, som ej täckes av insättning. Jfr Jordbrukskredit.

Bantam. Se Hönsraser.

Barbarea. Se Krasse.

Bark kallas i botaniken de vävnadslager, som hos 2-hjärtbladiga växter och barrträd ligga utanför den vävnadsring, kambium eller bildningsväv, i vilken dessa växters stammars huvudsakliga tillväxt sker. Den består till en början av ett yttersta lager av överhudsceller, ett innanför dessa liggande barkparenkym av korta, oftast bladgrönt förande celler samt innerst ett bastlager. Då stammen förvedas, bildas i den primära barkens parenkymlager ett korklager, som avstänger den utanför liggande delen av barken från tillförsel av näring och vatten inifrån, och denna dör därför och bildar den bruna ytterbarken. Denna tjänar att skydda stammen, under det att den innanför varande mellanbarken, återstoden av barkparenkymet, samt innerbarken eller bastvävnaden, och särskilt denna senare, tjäna att leda den nedgående strömmen av i de gröna delarna beredda näringssafter.

Skador på barken kunna medföra sjukdom och död för träden, dels genom att växtsafter kunna utrinna, dels genom att tillträde till växtens inre lämnas för skadesvampar, samt dessutom nedsätta de trädens skönhetsvärde. Dylika skador kunna förorsakas genom yttre åverkan, vilken synnerligen lätt uppkommer på unga träd med ännu mjuk bark. Vid upptagning och försändning av trädplantor bör därför försiktighet iakttagas och träden skyddas genom omsorgsfull packning. Unga träd böra noga uppbindas vid stadiga stöd, så att de ej kunna bräckas och ej heller skavas mot stödet. Svåra skador på unga träd anställas ofta i trädgårdar och parkerav gnagare (harar, råttor och sorkar), vilka äro mycket svåra att utestänga. Stark vinterköld vållar barkens sammandragning, varigenom uppkomma frostskador (se Frostskada), och tvärtom kan solvärmen eller hettan vid skogseld fläckvis döda barken (se Barkbrand, Brandljud). Slutligen kan även barken skadas av insekter, som göra hål genom ytterbarken och äta gångar i de levande vävnaderna innanför densamma. Från på ena eller andra sättet uppkomna sår på barken sprida sig ofta parasitsvampar in i de levande vävnaderna och döda dessa (se Kräfta). Barkskador söker man hos frukt- och parkträd förekomma genom att hålla barken ren från lavar och mossa, som avborstas eller avskrapas i fuktigt väder, samt genom kalkning, som skyddar mot solbrand och dessutom även dödar parasiter. Då skada i barken uppstått, söker oftast trädet att hela den genom att ny vävnad utväxer från kanterna och täcker såret. Behandlingen, då sådan förekommer, består vanligen blott i att understödja denna nybildning genom att skära sårens kanter rena från angripna vävnadsdelar, täcka såret med ympvax eller bestryka det med oljefärg och omvira större sår med väv.H. J. Dft.

Skogsträdens b. Genom ytterbarkens tilltagande tjocklek och i än högre grad genom själva stamdelens tillväxt uppstå spänningar i barkens yttre delar, som, om dessa delar ej äro särskilt elastiska, orsaka m. el. m. oregelbundna sprickor i ytterbarken. Härigenom uppkommer s. k. skrovelbark, som hos vissa trädslag, t. ex. ek, når betydande tjocklek. Glansbark benämnes slät och glatt bark, som dels förekommer å yngre stamdelar, dels hos flera trädslag med särskilt elastisk ytterbark även hos äldre stamdelar. Ibland avstötas normalt delar av ytterbarken vid tillväxten och bilda fällbark (t. ex. hos tall och gran). Hos vissa trädslag (t. ex. björk) bilda de å innerbarken uppkomna korkvävnaderna en sammanhängande näver.

Innerbarken, som består av barkparenkym och bastvävnad, leder den beredda växtnäringen, och innehåller därför ofta avsevärda mängder äggviteämnen, fett, socker, stärkelse m. m., varför den kan tjäna djuren till näring. Garvsyra och garvämnen nedsätta dock barkens fodervärde, varför dess användning till kreatursfoder förekommer endast vid svår foderbrist.

Användning. 1. B. användes huvudsakligen som garvmedel. Av inhemska trädslags b. brukas främst b. av ek, gran, björk och vide. Ekbarkens garvämneshalt beräknas i medeltal uppgå till 10%, i yngre glansbark uppemot 20%, granbarkens till i genomsnitt 12%, björkens till 6 à 8% och videbarkens till 10%. Ekbark är för vanlig läderberedning bäst och värdefullast, granbark är för detta ändamål enbar sämre, men är däremot värdefullare i blandning med importerade garvämnen, t. ex. quebracho. Björkbarks garvämne lämpar sig endast för läder, som man vill ha särskilt hårt och styvt, t. ex. sulläder, medan videbarken ger särskilt löst och mjukt läder.

Garvbark insamlas genom trädens fällning och skalning i savtiden, då barken sitter löst. För ek är denna period relativt kort och anses inträffa mellan blomning och lövsprickning. Barken måste torkas skyddad för nederbörd, som eljest urlakar garvämnet. Efter torkningen sönderhugges barken för hand eller med maskin till mindre bitar. Ekbarken sorteras med hänsyn till grovleken i a) fin- eller glansbark, som är värdefullast och rikast på garvämne, b) mellanbark samt c) grov- eller skrovelbark, som är sämst. Den senare måste före sönderbrytningen rensas, varvid de grövre skrovelbarkåsarna med yxa eller särskilt järn avlägsnas.

Vid slutavverkning av ekbestånd beräknas i genomsnitt 50—55 kg. torkad och rensad b. per kbm. avbarkad ved, vid gallring i medelålders bestånd 60—65 och från ungskog 75— 80 kg. per kbm. ved. Från gran beräknas 45 à 50 kg. torkad b. per kbm. ved.

Priset var före kriget c:a 4 öre per kg. för granbark och 4.5—6 öre för ekbark beroende på kvalitet. På grund av brist på utländska garvämnen stego såväl pris som efterfrågan avsevärt under krigsåren, för granbark upp till 12 öre per kg., för ek- och björkbark till 16 öre och för videbark till 25 öre.

Kostnad och arbetsåtgång för barkens tillgodogörande äro betydande, och den förra torde oftast stiga till vida över hälften av försäljningspriset.

Under normala förhållanden har b. av inhemska trädslag blott ringa betydelse vid läderberedningen, i det att härför huvudsakligast användas utländska garvämnen, såsom röd quebracho, myrobalan, mimosa- och manglebark. B. användes dessutom mera sällan för direkt garvning utan för framställning av s. k. garvextrakt, som vid särskilda fabriker framställes, jämväl av ved eller stamdelar, som äro rika på garvsyra, t. ex. ek.

2. För medicinskt bruk användes b. av brakvedsbusken (*Rhamnus Frangula* L.), s. k. frangulabark, vilken senare på grund av sin halt av vissa ämnen (glykosider) utgör ett milt verkande avföringsmedel.

3. För isolering, taktäckning samt en mångfald näverarbeten användes nävern av björk. Även granbark, s. k. granlöpe, brukas för taktäckning (under torv), för beläggning av bottnar i tjärdalar m. fl. ändamål.

4. Om användning av bast, se d. o.G. Lg.

Barkbockar, skalbaggar tillhörande de s. k. långhorningarna, äro långsträckta och hava långa ben och pannspröt. Blå b. eller blåhjonet, *Callidium violaceum* L., omkring 13 mm. lång, starkt violettblå, förekommer ofta i nybyggda hus, byggda av obarkat virke. Larverna leva mellan barrträds bark och ved, men angripa ej barkat virke.A. T—n.

Blåhjon.

Frätskada av blåhjon på furubräda.

Barkborrar, *Ipidæ (Scolytidæ),* äro små skalbaggar, av vilka några arter höra till skogens farligaste skadedjur. Kroppen är cylindrisk, baktill genom täckvingarnas egendomligt urbuktade och tandade form ofta liksom snett avskuren. Pannspröten äro korta, klubblika. Kroppshuden är rikt skulpterad med intryckta punkter och gropar. Efter parningen uppsöka b. passande träd för äggläggning, varvid vissa, »primära», arter välja friska träd, men andra, »sekundära», söka upp träd, som äro sjuka och börjat torka. Honorna inträнga, där barken är tunn eller genom någon spricka i densamma och gnaga mellan bark och ved en »modergång», som ibland är förgrenad, och lägga ägg vid gångarnas sidor. Larverna gnaga sedan från modergången utgrenade larvgångar, som göras bredare, ju äldre larverna bliva, och avslutas med en liten i splinten nedsänkt puppkammare, där de förpuppas. När den fullbildade insekten lämnar puppan, gör den ett flyghål i taket på kammaren för att utkomma i det fria. Det sålunda bildade gångsystemet har växlande form, som är karakteristisk för de särskilda arterna. När angreppet är starkt, bilda gångarna ett virrvarr och förorsaka barkens lossnande. Bland hithörande arter må nämnas: Björksplintborren, *Scplytus Ratzeburgi* Jans., angriper björk och upptäckes lätt på de talrika i rak eller bruten linje sittande, runda hålen från den m. l. m. raka modergången. Fruktträdssplintborren, *Scolytus rugulosus* Ratz., angriper högst fingertjocka grenar, helst på fruktträd, såväl friska som sjuka. Är ej mycket utbredd i Sverige men har gjort stor skada i utlandet. — Större märgborren, *Myelophilus piniperda* L., en av de svåraste skadegörarna på tall, företrädesvis på sådana träd, som försvagats genom sjukdom, brand eller på annat sätt. Den ynglar i modergången i stammen, och den fullbildade insekten gnager på eftersommaren in i de 1—2-åriga skotten. Genom detta »efter»- eller »näringsgnag» förstöras och bräckas många unga kvistar, huvudsakligen i trädtopparna, så att kronan ofta blir gles och illa utvecklad. Angrepp på stammen ske huvudsakligen på unga undertryckta träd. Då äggläggning i stor skala äger rum under barken av friska stubbar, böra dessa avbarkas 2—3 veckor, sedan svärmningen å orten avslutats. Gallringsvirke angripes i färskt tillstånd, men ej sedan det legat hugget över vintern. Gallringen bör därför helst avslutas i okt.—nov. eller redan i aug., om virket får ligga beskuggat, då det längre bibehåller sig friskt. (Skogsförs. anst. flygblad N:o 22.) —

Större märgborre, 5 ggr. nat. storl.

Åttatandad barkborre, 5 ggr. nat. storl.

Askbastborren, *Hylesinus fraxini* Fabr., lever på stam och grenar av ask. — 8-tandade barkborren eller granbarkborren, *Ips (Tomicus) typographus* L., är mycket allmän och angriper huvudsakligen gran, troligen även friska träd. Tillsammans med honom uppträder 6-tandade barkborren, *Pityogenes (Tomicus) chalcographus* L. I Norrland är den skarptandade barkborren, *Ips acuminatus* Gyll., en allmän skadegörare på tall. Bland de hithörande vedborrarna har lövvedborren, *Anisandrus (Tomicus) dispar* F., som anlägger sina gångar i splinten på unga lövträd, iakttagits som skadegörare på unga fruktträd. (Meddel. N:o 202 fr. Centralanstalten för jordbruksförsök.) — Tallbastborren och granbastborren, *Hylaster ater* Payk. och *cunicularis* Er., äro små svarta skalbaggar, som lägga sina ägg i stubbar och som fullbildade insekter gnaga på unga barrträdsplantor, som därav dödas.

Barkbockar, skalbaggar tillhörande de s. k. långhorningarna, äro långsträckta och hava långa ben och pannspröt. Blå b. eller blåhjonet, *Callidium violaceum* L., omkring 13 mm. lång, starkt violettblå, förekommer ofta i nybyggda hus, byggda av obarkat virke. Larverna leva mellan barrträds bark och ved, men angripa ej barkat virke.A. T—n.

Blåhjon.

Frätskada av blåhjon på furubräda.

Barkborrar, *Ipidæ (Scolytidæ),* äro små skalbaggar, av vilka några arter höra till skogens farligaste skadedjur. Kroppen är cylindrisk, baktill genom täckvingarnas egendomligt urbuktade och tandade form ofta liksom snett avskuren. Pannspröten äro korta, klubblika. Kroppshuden är rikt skulpterad med intryckta punkter och gropar. Efter parningen uppsöka b. passande träd för äggläggning, varvid vissa, »primära», arter välja friska träd, men andra, »sekundära», söka upp träd, som äro sjuka och börjat torka. Honorna intränga, där barken är tunn eller genom någon spricka i densamma och gnaga mellan bark och ved en »modergång», som ibland är förgrenad, och lägga ägg vid gångarnas sidor. Larverna gnaga sedan från modergången utgrenade larvgångar, som göras bredare, ju äldre larverna bliva, och avslutas med en liten i splinten nedsänkt puppkammare, där de förpuppas. När den fullbildade insekten lämnar puppan, gör den ett flyghål i taket på kammaren för att utkomma i det fria. Det sålunda bildade gångsystemet har växlande form, som är karakteristisk för de särskilda arterna. När angreppet är starkt, bilda gångarna ett virrvarr och förorsaka barkens lossnande. Bland hithörande arter må nämnas: Björksplintborren, *Scplytus Ratzeburgi* Jans., angriper björk och upptäckes lätt på de talrika i rak eller bruten linje sittande, runda hålen från den m. l. m. raka modergången. Fruktträdssplintborren, *Scolytus rugulosus* Ratz., angriper högst fingertjocka grenar, helst på fruktträd, såväl friska som sjuka. Är ej mycket utbredd i Sverige men har gjort stor skada i utlandet. — Större märgborren, *Myelophilus piniperda* L., en av de svåraste skadegörarna på tall, företrädesvis på sådana träd, som försvagats genom sjukdom, brand eller på annat sätt. Den ynglar i modergången i stammen, och den fullbildade insekten gnager på eftersommaren in i de 1—2-åriga skotten. Genom detta »efter»- eller »näringsgnag» förstöras och bräckas många unga kvistar, huvudsakligen i trädtopparna, så att kronan ofta blir gles och illa utvecklad. Angrepp på stammen ske huvudsakligen på unga undertryckta träd. Då äggläggning i stor skala äger rum under barken av friska stubbar, böra dessa avbarkas 2—3 veckor, sedan svärmningen å orten avslutats. Gallringsvirke angripes i färskt tillstånd, men ej sedan det legat hugget över vintern. Gallringen bör därför helst avslutas i okt.—nov. eller redan i aug., om virket får ligga beskuggat, då det längre bibehåller sig friskt. (Skogsförs. anst. flygblad N:o 22.) —

Större märgborre, 5 ggr. nat. storl.

Åttatandad barkborre, 5 ggr. nat. storl.

Askbastborren, *Hylesinus fraxini* Fabr., lever på stam och grenar av ask. — 8-tandade barkborren eller granbarkborren, *Ips (Tomicus) typographus* L., är mycket allmän och angriper huvudsakligen gran, troligen även friska träd. Tillsammans med honom uppträder 6-tandade barkborren, *Pityogenes (Tomicus) chalcographus* L. I Norrland är den skarptandade barkborren, *Ips acuminatus* Gyll., en allmän skadegörare på tall. Bland de hithörande vedborrarna har lövvedborren, *Anisandrus (Tomicus) dispar* F., som anlägger sina gångar i splinten på unga lövträd, iakttagits som skadegörare på unga fruktträd. (Meddel. N:o 202 fr. Centralanstalten för jordbruksförsök.) — Tallbastborren och granbastborren, *Hylaster ater* Payk. och *cunicularis* Er., äro små svarta skalbaggar, som lägga sina ägg i stubbar och som fullbildade insekter gnaga på unga barrträdsplantor, som därav dödas.

Gångar av 8-tandade barkborren på gran, 1/2 nat. storl.

Medel mot b. bestå i de angripna trädens fällning, gallring, utläggning av fångstträd; tall- och granbastborren motverkas genom uppbrytning eller barkning av stubbarna, genom att hyggena ej besås eller planteras på 2 år efter avverkningen, genom att angripna plantor, som gulna, uppgrävas för att å rötterna sittande baggar må medfölja, och brännas, samt genom fångst med fångstklotsar. För åtgärder mot barkborrarna kräves sakkunnig ledning.A. T—n.

Barkbrand, solbrand, är en skada, som stundom visar sig hos träd med tunn bark, huvudsakligen sådana, som äro skuggfördragande, såsom bok, avenbok, gran, silvergran m. fl.; den uppträder särdeles om träden plötsligt friställas och utsättas för middags- eller eftermiddagssolen (i sydligt eller västligt läge). Orsakas därav, att bildningsväven (kambium) dödas genom den starka uppvärmningen, varefter den utanför det döda kambiet befintliga barken dör och avfaller. Hos fristående träd skyddas stammen genom den långt ned gående kronan från upphettning, men träd, som vuxit i tätt bestånd, sakna detta skydd, och när trädet genom friställning utsättes för stark bestrålning av solen, infinner sig b. lätt. Av ljusälskande

träd äro somliga, ss. tallen, eken m. fl., skyddade genom en tjock bark, björken genom en ljus bark, som återkastar solstrålarna. I motsats till andra barkskador övervallas de av b. skadade delarna endast långsamt, men då så skadade träd länge kunna bibehålla sig vid liv, är ej skäl att avverka dem i en beståndskant, ty det inträffar då lätt, att de innanför befintliga träden i sin tur skadas. Värdefulla träd, såsom park- och fruktträd, kunna i någon mån skyddas genom bestrykning med kalkmjölk.H. Hn.

Barkbränd. Se Barkning.

Barkjärn, Barkkniv. Se Barkning.

Barkning. Jämlikt lag om flottning i allmän flottled den 19/6 1919, § 69, må virke numera flottas obarkat, så framt dess nerflottning beräknas kunna medhinnas under första flottningsåret. Vattendomstolen äger dock med hänsyn till beskaffenheten av stränder och fiske i vattendraget m. fl. förhållanden förordna för hela flottleden eller viss del därav, att virket skall hava undergått b., innan det flottlägges. Virke, vars utflottning beräknas icke kunna medhinnas under första flottningsåret, skall däremot, innan det utlägges i flottleden, hava avbarkats så fullständigt som möjligt, där ej med hänsyn till ovan sagda förhållanden vattendomstolen funnit skäligt medgiva undantag. B. må ej verkställas å isen eller å stranden så nära vattnet, att barken kan nersköljas däri. Dessa föreskrifter torde i huvudsak ha tillkommit för fiskets skydd, då den under flottning avfallande barken lätt förstör laxfiskens lekplatser. Jfr Fiske. B. sker även av flera virkessortiment för deras fullständigare och hastigare uttorkning och kan ske fullständigt (helbarkning) eller delvis. Av kostnadsskäl barkas vissa sortiment, som t. ex. kolved, pappersmasseved och liknande, med s. k. randbarkning, varvid barken avlägsnas i ränder t. ex. lika många som klampen är antal tum i diameter, medan andra sortiment, som t. ex. rundvirke för slöjdändamål, fläckbarkas, för att sprickning av virket ej skall äga rum men uttorkningen dock främjas.

B. utföres dels med vanlig yxa, dels med s. k. barkspade eller barkjärn. En barkspade bör äga stor tyngd, för att en stor levande kraft i redskapet må göra arbetet både effektivare och mindre ansträngande. Barkjärn eller bandkniv — ett skärande järn med handtag i båda ändar — kan användas endast för tunnare bark. Under savtiden, då barken sitter löst, kan den avflås med yxa och kilformiga träspakar. Vid vinterbarkning av timmer beräknas arbetsåtgången för hel- eller rundbarkning uppgå till 50 % av totala arbetsåtgången för avverkningen. Kostnaden för rand- eller fläckbarkning blir i förhållande till avbarkade ytor proportionellt något högre än vid helbarkning. Sträng köld försvårar barkningen avsevärt, mera för gran än för tall. För underlättande av korrekt inmätning; av sågtimmer brukar man ofta avtala, att barken å timret skall vara avlägsnad en fot från toppändan räknat, även om barkning i övrigt ej erfordras. Virke av t. ex. björk och bok, som vinteravverkats, måste, om det ej före sommaren blir upparbetat, alltid barkas, då det eljest helt förstöres (blir vad man kallar barkbränt), när sommarvärmen kommer, en följd av de sockerhaltiga safternas, jäsning i veden, som härav blir brun. Gångar av 8-tandade barkborren på gran, 1/2 nat. storl.

Medel mot b. bestå i de angripna trädens fällning, gallring, utläggning av fångstträd; tall- och granbastborren motverkas genom uppbrytning eller barkning av stubbarna, genom att hyggena ej besås eller planteras på 2 år efter avverkningen, genom att angripna plantor, som gulna, uppgrävas för att å rötterna sittande baggar må medfölja, och brännas, samt genom fångst med fångstklotsar. För åtgärder mot barkborrarna kräves sakkunnig ledning.A. T—n.

Barkbrand, solbrand, är en skada, som stundom visar sig hos träd med tunn bark, huvudsakligen sådana, som äro skuggfördragande, såsom bok, avenbok, gran, silvergran m. fl.; den uppträder särdeles om träden plötsligt friställas och utsättas för middags- eller eftermiddagssolen (i sydligt eller västligt läge). Orsakas därav, att bildningsväven (kambium) dödas genom den starka uppvärmningen, varefter den utanför det döda kambiet befintliga barken dör och avfaller. Hos fristående träd skyddas stammen genom den långt ned gående kronan från upphettning, men träd, som vuxit i tätt bestånd, sakna detta skydd, och när trädet genom friställning utsättes för stark bestrålning av solen, infinner sig b. lätt. Av ljusälskande träd äro somliga, ss. tallen, eken m. fl., skyddade genom en tjock bark, björken genom en ljus bark, som återkastar solstrålarna. I motsats till andra barkskador övervallas de av b. skadade delarna endast långsamt, men då så skadade träd länge kunna bibehålla sig vid liv, är ej skäl att avverka dem i en beståndskant, ty det inträffar då lätt, att de innanför befintliga träden i sin tur skadas. Värdefulla träd, såsom park- och fruktträd, kunna i någon mån skyddas genom bestrykning med kalkmjölk.H. Hn.

Barkbränd. Se Barkning.

Barkjärn, Barkkniv. Se Barkning.

Barkning. Jämlikt lag om flottning i allmän flottled den 19/6 1919, § 69, må virke numera flottas obarkat, så framt dess nerflottning beräknas kunna medhinnas under första flottningsåret. Vattendomstolen äger dock med hänsyn till beskaffenheten av stränder och fiske i vattendraget m. fl. förhållanden förordna för hela flottleden eller viss del därav, att virket skall hava undergått b., innan det flottlägges. Virke, vars utflottning beräknas icke kunna medhinnas under första flottningsåret, skall däremot, innan det utlägges i flottleden, hava avbarkats så fullständigt som möjligt, där ej med hänsyn till ovan sagda förhållanden vattendomstolen funnit skäligt medgiva undantag. B. må ej verkställas å isen eller å stranden så nära vattnet, att barken kan nersköljas däri. Dessa föreskrifter torde i huvudsak ha tillkommit för fiskets skydd, då den under flottning avfallande barken lätt förstör laxfiskens lekplatser. Jfr Fiske. B. sker även av flera virkessortiment för deras fullständigare och hastigare uttorkning och kan ske fullständigt (helbarkning) eller delvis. Av kostnadsskäl barkas vissa sortiment, som t. ex. kolved, pappersmasseved och liknande, med s. k. randbarkning, varvid barken avlägsnas i ränder t. ex. lika många som klampen är antal tum i diameter, medan andra sortiment, som t. ex. rundvirke för slöjdändamål, fläckbarkas, för att sprickning av virket ej skall äga rum men uttorkningen dock främjas.

B. utföres dels med vanlig yxa, dels med s. k. barkspade eller barkjärn. En barkspade bör äga stor tyngd, för att en stor levande kraft i redskapet må göra arbetet både effektivare och mindre ansträngande. Barkjärn eller bandkniv — ett skärande järn med handtag i båda ändar — kan användas endast för tunnare bark. Under savtiden, då barken sitter löst, kan den avflås med yxa och kilformiga träspakar. Vid vinterbarkning av timmer beräknas arbetsåtgången för hel- eller rundbarkning uppgå till 50 % av totala arbetsåtgången för avverkningen. Kostnaden för rand- eller fläckbarkning blir i förhållande till avbarkade ytor proportionellt något högre än vid helbarkning. Sträng köld försvårar barkningen avsevärt, mera för gran än för tall. För underlättande av korrekt inmätning; av sågtimmer brukar man ofta avtala, att barken å timret skall vara avlägsnad en fot från toppändan räknat, även om barkning i övrigt ej erfordras. Virke av t. ex. björk och bok, som vinteravverkats, måste, om det ej före sommaren blir upparbetat, alltid barkas, då det eljest helt förstöres (blir vad man kallar barkbränt), när sommarvärmen kommer, en följd av de sockerhaltiga safternas, jäsning i veden, som härav blir brun. Gångar av 8-tandade barkborren på gran, 1/2 nat. storl.

Medel mot b. bestå i de angripna trädens fällning, gallring, utläggning av fångstträd; tall- och granbastborren motverkas genom uppbrytning eller barkning av stubbarna, genom att hyggena ej besås eller planteras på 2 år efter avverkningen, genom att angripna plantor, som gulna, uppgrävas för att å rötterna sittande baggar må medfölja, och brännas, samt genom fångst med fångstklotsar. För åtgärder mot barkborrarna kräves sakkunnig ledning.A. T—n.

Barkbrand, solbrand, är en skada, som stundom visar sig hos träd med tunn bark, huvudsakligen sådana, som äro skuggfördragande, såsom bok, avenbok, gran, silvergran m. fl.; den uppträder särdeles om träden plötsligt friställas och utsättas för middags- eller eftermiddagssolen (i sydligt eller västligt läge). Orsakas därav, att bildningsväven (kambium) dödas genom den starka uppvärmningen, varefter den utanför det döda kambiet befintliga barken dör och avfaller. Hos fristående träd skyddas stammen genom den långt ned gående kronan från upphettning, men träd, som vuxit i tätt bestånd, sakna detta skydd, och när trädet genom friställning utsättes för stark bestrålning av solen, infinner sig b. lätt. Av ljusälskande träd äro somliga, ss. tallen, eken m. fl., skyddade genom en tjock bark, björken genom en ljus bark, som återkastar solstrålarna. I motsats till andra barkskador övervallas de av b. skadade delarna endast långsamt, men då så skadade träd länge kunna bibehålla sig vid liv, är ej skäl att avverka dem i en beståndskant, ty det inträffar då lätt, att de innanför befintliga träden i sin tur skadas. Värdefulla träd, såsom park- och fruktträd, kunna i någon mån skyddas genom bestrykning med kalkmjölk.H. Hn.

Barkbränd. Se Barkning.

Barkjärn, Barkkniv. Se Barkning.

Barkning. Jämlikt lag om flottning i allmän flottled den 19/6 1919, § 69, må virke numera flottas obarkat, så framt dess nerflottning beräknas kunna medhinnas under första flottningsåret. Vattendomstolen äger dock med hänsyn till beskaffenheten av stränder och fiske i vattendraget m. fl. förhållanden förordna för hela flottleden eller viss del därav, att virket skall hava undergått b., innan det flottlägges. Virke, vars utflottning beräknas icke kunna medhinnas under första flottningsåret, skall däremot, innan det utlägges i flottleden, hava avbarkats så fullständigt som möjligt, där ej med hänsyn till ovan sagda förhållanden vattendomstolen funnit skäligt medgiva undantag. B. må ej verkställas å isen eller å stranden så nära vattnet, att barken kan nersköljas däri. Dessa föreskrifter torde i huvudsak ha tillkommit för fiskets skydd, då den under flottning avfallande barken lätt förstör laxfiskens lekplatser. Jfr Fiske. B. sker även av flera virkessortiment för deras fullständigare och hastigare uttorkning och kan ske fullständigt (helbarkning) eller delvis. Av kostnadsskäl barkas vissa sortiment, som t. ex. kolved, pappersmasseved och liknande, med s. k. randbarkning, varvid barken avlägsnas i ränder t. ex. lika många som klampen är antal tum i diameter, medan andra sortiment, som t. ex. rundvirke för slöjdändamål, fläckbarkas, för att sprickning av virket ej skall äga rum men uttorkningen dock främjas.

B. utföres dels med vanlig yxa, dels med s. k. barkspade eller barkjärn. En barkspade bör äga stor tyngd, för att en stor levande kraft i redskapet må göra arbetet både effektivare och

mindre ansträngande. Barkjärn eller bandkniv — ett skärande järn med handtag i båda ändar — kan användas endast för tunnare bark. Under savtiden, då barken sitter löst, kan den avflås med yxa och kilformiga träspakar. Vid vinterbarkning av timmer beräknas arbetsåtgången för hel- eller rundbarkning uppgå till 50 % av totala arbetsåtgången för avverkningen. Kostnaden för rand- eller fläckbarkning blir i förhållande till avbarkade ytor proportionellt något högre än vid helbarkning. Sträng köld försvårar barkningen avsevärt, mera för gran än för tall. För underlättande av korrekt inmätning; av sågtimmer brukar man ofta avtala, att barken å timret skall vara avlägsnad en fot från toppändan räknat, även om barkning i övrigt ej erfordras. Virke av t. ex. björk och bok, som vinteravverkats, måste, om det ej före sommaren blir upparbetat, alltid barkas, då det eljest helt förstöres (blir vad man kallar barkbränt), när sommarvärmen kommer, en följd av de sockerhaltiga safternas, jäsning i veden, som härav blir brun. Gångar av 8-tandade barkborren på gran, 1/2 nat. storl.

Medel mot b. bestå i de angripna trädens fällning, gallring, utläggning av fångstträd; tall- och granbastborren motverkas genom uppbrytning eller barkning av stubbarna, genom att hyggena ej besås eller planteras på 2 år efter avverkningen, genom att angripna plantor, som gulna, uppgrävas för att å rötterna sittande baggar må medfölja, och brännas, samt genom fångst med fångstklotsar. För åtgärder mot barkborrarna kräves sakkunnig ledning.A. T—n.

Barkbrand, solbrand, är en skada, som stundom visar sig hos träd med tunn bark, huvudsakligen sådana, som äro skuggfördragande, såsom bok, avenbok, gran, silvergran m. fl.; den uppträder särdeles om träden plötsligt friställas och utsättas för middags- eller eftermiddagssolen (i sydligt eller västligt läge). Orsakas därav, att bildningsväven (kambium) dödas genom den starka uppvärmningen, varefter den utanför det döda kambiet befintliga barken dör och avfaller. Hos fristående träd skyddas stammen genom den långt ned gående kronan från upphettning, men träd, som vuxit i tätt bestånd, sakna detta skydd, och när trädet genom friställning utsättes för stark bestrålning av solen, infinner sig b. lätt. Av ljusälskande träd äro somliga, ss. tallen, eken m. fl., skyddade genom en tjock bark, björken genom en ljus bark, som återkastar solstrålarna. I motsats till andra barkskador övervallas de av b. skadade delarna endast långsamt, men då så skadade träd länge kunna bibehålla sig vid liv, är ej skäl att avverka dem i en beståndskant, ty det inträffar då lätt, att de innanför befintliga träden i sin tur skadas. Värdefulla träd, såsom park- och fruktträd, kunna i någon mån skyddas genom bestrykning med kalkmjölk.H. Hn.

Barkbränd. Se Barkning.

Barkjärn, Barkkniv. Se Barkning.

Barkning. Jämlikt lag om flottning i allmän flottled den 19/6 1919, § 69, må virke numera flottas obarkat, så framt dess nerflottning beräknas kunna medhinnas under första flottningsåret. Vattendomstolen äger dock med hänsyn till beskaffenheten av stränder och fiske i vattendraget m. fl. förhållanden förordna för hela flottleden eller viss del därav, att virket skall hava undergått b., innan det flottlägges. Virke, vars utflottning beräknas icke kunna medhinnas under första flottningsåret, skall däremot, innan det utlägges i flottleden, hava avbarkats så fullständigt som möjligt, där ej med hänsyn till ovan sagda förhållanden vattendomstolen funnit skäligt medgiva undantag. B. må ej verkställas å isen eller å stranden så nära vattnet, att barken kan nersköljas däri. Dessa föreskrifter torde i huvudsak ha tillkommit för fiskets skydd, då den under flottning avfallande barken lätt förstör laxfiskens lekplatser. Jfr Fiske. B. sker även av flera virkessortiment för deras fullständigare och hastigare uttorkning och kan ske fullständigt (helbarkning) eller delvis. Av kostnadsskäl barkas vissa sortiment, som t. ex. kolved, pappersmasseved och liknande, med s. k. randbarkning, varvid barken avlägsnas i ränder t. ex. lika många som klampen är antal tum i diameter, medan andra sortiment, som t. ex. rundvirke för slöjdändamål, fläckbarkas, för att sprickning av virket ej skall äga rum men uttorkningen dock främjas.

B. utföres dels med vanlig yxa, dels med s. k. barkspade eller barkjärn. En barkspade bör äga stor tyngd, för att en stor levande kraft i redskapet må göra arbetet både effektivare och mindre ansträngande. Barkjärn eller bandkniv — ett skärande järn med handtag i båda ändar — kan användas endast för tunnare bark. Under savtiden, då barken sitter löst, kan den avflås med yxa och kilformiga träspakar. Vid vinterbarkning av timmer beräknas arbetsåtgången för hel- eller rundbarkning uppgå till 50 % av totala arbetsåtgången för avverkningen. Kostnaden för rand- eller fläckbarkning blir i förhållande till avbarkade ytor proportionellt något högre än vid helbarkning. Sträng köld försvårar barkningen avsevärt, mera för gran än för tall. För underlättande av korrekt inmätning; av sågtimmer brukar man ofta avtala, att barken å timret skall vara avlägsnad en fot från toppändan räknat, även om barkning i övrigt ej erfordras. Virke av t. ex. björk och bok, som vinteravverkats, måste, om det ej före sommaren blir upparbetat, alltid barkas, då det eljest helt förstöres (blir vad man kallar barkbränt), när sommarvärmen kommer, en följd av de sockerhaltiga safternas, jäsning i veden, som härav blir brun. Gångar av 8-tandade barkborren på gran, 1/2 nat. storl.

Medel mot b. bestå i de angripna trädens fällning, gallring, utläggning av fångstträd; tall- och granbastborren motverkas genom uppbrytning eller barkning av stubbarna, genom att hyggena ej besås eller planteras på 2 år efter avverkningen, genom att angripna plantor, som gulna, uppgrävas för att å rötterna sittande baggar må medfölja, och brännas, samt genom fångst med fångstklotsar. För åtgärder mot barkborrarna kräves sakkunnig ledning.A. T—n.

Barkbrand, solbrand, är en skada, som stundom visar sig hos träd med tunn bark, huvudsakligen sådana, som äro skuggfördragande, såsom bok, avenbok, gran, silvergran m. fl.; den uppträder särdeles om träden plötsligt friställas och utsättas för middags- eller eftermiddagssolen (i sydligt eller västligt läge). Orsakas därav, att bildningsväven (kambium) dödas genom den starka uppvärmningen, varefter den utanför det döda kambiet befintliga barken dör och avfaller. Hos fristående träd skyddas stammen genom den långt ned gående kronan från upphettning, men träd, som vuxit i tätt bestånd, sakna detta skydd, och när trädet genom friställning utsättes för stark bestrålning av solen, infinner sig b. lätt. Av ljusälskande träd äro somliga, ss. tallen, eken m. fl., skyddade genom en tjock bark, björken genom en ljus bark, som återkastar solstrålarna. I motsats till andra barkskador övervallas de av b. skadade delarna endast långsamt, men då så skadade träd länge kunna bibehålla sig vid liv, är ej skäl att avverka dem i en beståndskant, ty det inträffar då lätt, att de innanför befintliga träden i sin tur skadas. Värdefulla träd, såsom park- och fruktträd, kunna i någon mån skyddas genom bestrykning med kalkmjölk.H. Hn.

Barkbränd. Se Barkning.

Barkjärn, Barkkniv. Se Barkning.

Barkning. Jämlikt lag om flottning i allmän flottled den 19/6 1919, § 69, må virke numera flottas obarkat, så framt dess nerflottning beräknas kunna medhinnas under första flottningsåret. Vattendomstolen äger dock med hänsyn till beskaffenheten av stränder och fiske i vattendraget m. fl. förhållanden förordna för hela flottleden eller viss del därav, att virket skall hava undergått b., innan det flottlägges. Virke, vars utflottning beräknas icke kunna medhinnas under första flottningsåret, skall däremot, innan det utlägges i flottleden, hava avbarkats så fullständigt som möjligt, där ej med hänsyn till ovan sagda förhållanden vattendomstolen funnit skäligt medgiva undantag. B. må ej verkställas å isen eller å stranden så nära vattnet, att barken kan nersköljas däri. Dessa föreskrifter torde i huvudsak ha tillkommit för fiskets skydd, då den under flottning avfallande barken lätt förstör laxfiskens lekplatser. Jfr Fiske. B. sker även av flera virkessortiment för deras fullständigare och hastigare uttorkning och kan ske fullständigt (helbarkning) eller delvis. Av kostnadsskäl barkas vissa sortiment, som t. ex. kolved, pappersmasseved och liknande, med s. k. randbarkning, varvid barken avlägsnas i ränder t. ex. lika många som klampen är antal tum i diameter, medan andra sortiment, som t. ex. rundvirke för slöjdändamål, fläckbarkas, för att sprickning av virket ej skall äga rum men uttorkningen dock främjas.

B. utföres dels med vanlig yxa, dels med s. k. barkspade eller barkjärn. En barkspade bör äga stor tyngd, för att en stor levande kraft i redskapet må göra arbetet både effektivare och mindre ansträngande. Barkjärn eller bandkniv — ett skärande järn med handtag i båda ändar — kan användas endast för tunnare bark. Under savtiden, då barken sitter löst, kan den avflås med yxa och kilformiga träspakar. Vid vinterbarkning av timmer beräknas arbetsåtgången för hel- eller rundbarkning uppgå till 50 % av totala arbetsåtgången för avverkningen. Kostnaden för rand- eller fläckbarkning blir i förhållande till avbarkade ytor proportionellt något högre än vid helbarkning. Sträng köld försvårar barkningen avsevärt, mera för gran än för tall. För underlättande av korrekt inmätning; av sågtimmer brukar man ofta avtala, att barken å timret skall vara avlägsnad en fot från toppändan räknat, även om barkning i övrigt ej erfordras. Virke av t. ex. björk och bok, som vinteravverkats, måste, om det ej före sommaren blir upparbetat, alltid barkas, då det eljest helt förstöres (blir vad man kallar barkbränt), när sommarvärmen kommer, en följd av de sockerhaltiga safternas, jäsning i veden, som härav blir brun.I vissa fall barkas träd på rot (ringbarkning l. ringling) för att antingen såsom t. ex. beträffande asp döda rötterna före avverkningen, i vilket fall ringbarkningen vanligen sker å brösthöjd, eller ock beträffande t. ex. ädlare lövträd för speciella ändamål för att sakta torka stammen på rot och samtidigt befria den från sådana för vissa förstörelseorganismer mera begärliga näringsämnen, som stärkelse m. m. I detta fall anbringas barkringen omedelbart under kronan.G. Lg.

Barkspade. Se Barkning.

Barrgröpe Se Barris.

Barris. De späda kvistarna av tall, gran och en hava i tider av svår foderbrist använts som kreatursfoder och brukas här och var även under vanliga förhållanden som foder åt getter. Vanligen göres det finhackade riset, som skall givas åt hästar eller nötkreatur, smakligare genom att kådartade ämnen urlakas i kallt vatten under 1 dygn eller genom ångning; urlakningen befordras genom risets bultning. Genom krossning och ångning av b. berett »barrgröpe» har erhållits rätt fritt från kådartade ämnen och gärna ätits av kreaturen. Det befanns innehålla i proc:

Kvävefria

Råprotein

extr. ämnen

Växttråd

Tallrisgröpe

3.0

24.0

13.0

Granrisgröpe

5.0

20.0

11.5

Enrisgröpe

5.0

39.0

29.0

Den kemiska sammansättningen var således ganska god, men den låga smältbarheten gör dylikt foder närmast jämförligt med halm. Enris, helst med vidsittande frukter (»enbär»), har använts för beredning av lag, som till följd av enbärens innehåll av aromatiska ämnen och socker begärligt förtäres av djuren och i någon om än ringa mån kan ersätta mjölk åt kalvar.

Barrlöss, *Chermesidæ*, äro närbesläktade med bladlössen men fortplanta sig regelbundet genom äggläggning och förekomma uteslutande på barrträd. På vanlig gran framkalla de under försommaren kotteliknande gallbildningar. När dessa »kottar» torka, dö de angripna skotten helt eller delvis. Andra generationer av lössen hålla sig på toppskotten eller flytta till ädelgranar eller lärkträd, på vilka de leva fritt på barr, grenar och stammar, skyddade endast av en bomullslik, vaxartad avsöndring. På ädelgranar kunna de leva i flera generationer år efter år och göra stor skada genom att på våren utsuga nyskottens späda barr. Svåra att bekämpa. Upprepade besprutningar med tobakspreparat på de fritt levande lössen anses gagna.A. T—n.

Kottbildning förorsakad av barrlöss.

Barrskog. Se Barrträd.

Barrträd, som bilda klassen Coniseræ bland de nakenfröiga växterna, utmärkas av egendomligt byggda, skildkönade blommor och frukter (kottar), enkla, nål- eller fjälliknande, oftast övervintrande blad (barr) med 1 eller 2 enkla, ogrenade nerver. Huvudstammen är starkt utpräglad och fortsätter åtminstone hos yngre individer genom hela stammen utan att upplösa sig i ett större eller mindre antal grova grenar, såsom ofta är fallet hos lövträden. Veden består förutom av märgstrålar av endast 1 slags celler, trakeider, och ej såsom hos lövträden av vedkärl och vedceller. Likasom b. således ha en i många avseenden enklare byggnad än övriga fröväxter, så hava de även en mycket hög geologisk ålder. Lämningar av b. äro kända från permtiden eller slutet av jordens forntid (paläozoiska tiden), och under jordens medelålder (mesozoiska tiden) nådde de en ganska artrik utveckling. Ännu i dag intaga de en framstående plats i jordens, framför allt de tempererade delarnas växtlighet. De hava stor ekonomisk betydelse, i det att de lämna ett förträffligt, hållbart, för många ändamål oersättligt virke, varjämte de genom sin rikedom på hartser och terpener äro av värde som råmaterial för framställning av harts, terpentin m. fl. kemiska produkter. *Barrskogar* av större utsträckning förekomma endast inom den norra tempererade zonen, Till följd av den ständiga beskuggningen är undervegetationen i de vintergröna barrskogarna artfattig i jämförelse med lövskogarnas och består inom stora områden av mossor samt av bärris, såsom av lingon, blåbär, m. fl. I nordliga klimat bildas i barrskogarna vanligen s. k. råhumus som ett m. l. m. mäktigt täcke på marken. — Söder om det norra polarområdet vidtager en mäktig gördel av barrskogar, som sträcka sig genom hela Asien och Europa samt på den nordamerikanska kontinenten inom stora områden av

I vissa fall barkas träd på rot (ringbarkning l. ringling) för att antingen såsom t. ex. beträffande asp döda rötterna före avverkningen, i vilket fall ringbarkningen vanligen sker å brösthöjd, eller ock beträffande t. ex. ädlare lövträd för speciella ändamål för att sakta torka stammen på rot och samtidigt befria den från sådana för vissa förstörelseorganismer mera begärliga näringsämnen, som stärkelse m. m. I detta fall anbringas barkringen omedelbart under kronan.G. Lg.

Barkspade. Se Barkning.

Barrgröpe Se Barris.

Barris. De späda kvistarna av tall, gran och en hava i tider av svår foderbrist använts som kreatursfoder och brukas här och var även under vanliga förhållanden som foder åt getter. Vanligen göres det finhackade riset, som skall givas åt hästar eller nötkreatur, smakligare genom att kådartade ämnen urlakas i kallt vatten under 1 dygn eller genom ångning; urlakningen befordras genom risets bultning. Genom krossning och ångning av b. berett »barrgröpe» har erhållits rätt fritt från kådartade ämnen och gärna ätits av kreaturen. Det befanns innehålla i proc:

Kvävefria

Råprotein

extr. ämnen

Växttråd

Tallrisgröpe

3.0

24.0

13.0

Granrisgröpe

5.0

20.0

11.5

Enrisgröpe

5.0

39.0

29.0

Den kemiska sammansättningen var således ganska god, men den låga smältbarheten gör dylikt foder närmast jämförligt med halm. Enris, helst med vidsittande frukter (»enbär»), har använts för beredning av lag, som till följd av enbärens innehåll av aromatiska ämnen och socker begärligt förtäres av djuren och i någon om än ringa mån kan ersätta mjölk åt kalvar.

Barrlöss, *Chermesidæ*, äro närbesläktade med bladlössen men fortplanta sig regelbundet genom äggläggning och förekomma uteslutande på barrträd. På vanlig gran framkalla de under försommaren kotteliknande gallbildningar. När dessa »kottar» torka, dö de angripna skotten helt eller delvis. Andra generationer av lössen hålla sig på toppskotten eller flytta till ädelgranar eller lärkträd, på vilka de leva fritt på barr, grenar och stammar, skyddade endast av en bomullslik, vaxartad avsöndring. På ädelgranar kunna de leva i flera generationer år efter år och göra stor skada genom att på våren utsuga nyskottens späda barr. Svåra att bekämpa. Upprepade besprutningar med tobakspreparat på de fritt levande lössen anses gagna.A. T—n.

Kottbildning förorsakad av barrlöss.

Barrskog. Se Barrträd.

Barrträd, som bilda klassen Coniseræ bland de nakenfröiga växterna, utmärkas av egendomligt byggda, skildkönade blommor och frukter (kottar), enkla, nål- eller fjälliknande, oftast övervintrande blad (barr) med 1 eller 2 enkla, ogrenade nerver. Huvudstammen är starkt utpräglad och fortsätter åtminstone hos yngre individer genom hela stammen utan att upplösa sig i ett större eller mindre antal grova grenar, såsom ofta är fallet hos lövträden. Veden består förutom av märgstrålar av endast 1 slags celler, trakeider, och ej såsom hos lövträden av vedkärl och vedceller. Likasom b. således ha en i många avseenden enklare byggnad än övriga fröväxter, så hava de även en mycket hög geologisk ålder. Lämningar av b. äro kända från permtiden eller slutet av jordens forntid (paläozoiska tiden), och under jordens medelålder (mesozoiska tiden) nådde de en ganska artrik utveckling. Ännu i dag intaga de en framstående plats i jordens, framför allt de tempererade delarnas växtlighet. De hava stor ekonomisk betydelse, i det att de lämna ett förträffligt, hållbart, för många ändamål oersättligt virke, varjämte de genom sin rikedom på hartser och terpener äro av värde som råmaterial för framställning av harts, terpentin m. fl. kemiska produkter.

Barrskogar av större utsträckning förekomma endast inom den norra tempererade zonen, Till följd av den ständiga beskuggningen är undervegetationen i de vintergröna barrskogarna artfattig i jämförelse med lövskogarnas och består inom stora områden av mossor samt av bärris, såsom av lingon, blåbär, m. fl. I nordliga klimat bildas i barrskogarna vanligen s. k. råhumus som ett m. l. m. mäktigt täcke på marken. — Söder om det norra polarområdet vidtager en mäktig gördel av barrskogar, som sträcka sig genom hela Asien och Europa samt på den nordamerikanska kontinenten inom stora områden av

I vissa fall barkas träd på rot (ringbarkning l. ringling) för att antingen såsom t. ex. beträffande asp döda rötterna före avverkningen, i vilket fall ringbarkningen vanligen sker å brösthöjd, eller ock beträffande t. ex. ädlare lövträd för speciella ändamål för att sakta torka stammen på rot och samtidigt befria den från sådana för vissa förstörelseorganismer mera begärliga näringsämnen, som stärkelse m. m. I detta fall anbringas barkringen omedelbart under kronan.G. Lg.

Barkspade. Se Barkning.

Barrgröpe Se Barris.

Barris. De späda kvistarna av tall, gran och en hava i tider av svår foderbrist använts som kreatursfoder och brukas här och var även under vanliga förhållanden som foder åt getter. Vanligen göres det finhackade riset, som skall givas åt hästar eller nötkreatur, smakligare genom att kådartade ämnen urlakas i kallt vatten under 1 dygn eller genom ångning; urlakningen befordras genom risets bultning. Genom krossning och ångning av b. berett »barrgröpe» har erhållits rätt fritt från kådartade ämnen och gärna ätits av kreaturen. Det befanns innehålla i proc:

Kvävefria

Råprotein

extr. ämnen

Växttråd

Tallrisgröpe

3.0

24.0

13.0

Granrisgröpe

5.0

20.0

11.5

Enrisgröpe

5.0

39.0

29.0

Den kemiska sammansättningen var således ganska god, men den låga smältbarheten gör dylikt foder närmast jämförligt med halm. Enris, helst med vidsittande frukter (»enbär»), har använts för beredning av lag, som till följd av enbärens innehåll av aromatiska ämnen och socker begärligt förtäres av djuren och i någon om än ringa mån kan ersätta mjölk åt kalvar.

Barrlöss, *Chermesidæ*, äro närbesläktade med bladlössen men fortplanta sig regelbundet genom äggläggning och förekomma uteslutande på barrträd. På vanlig gran framkalla de under försommaren kotteliknande gallbildningar. När dessa »kottar» torka, dö de angripna skotten helt eller delvis. Andra generationer av lössen hålla sig på toppskotten eller flytta

till ädelgranar eller lärkträd, på vilka de leva fritt på barr, grenar och stammar, skyddade endast av en bomullslik, vaxartad avsöndring. På ädelgranar kunna de leva i flera generationer år efter år och göra stor skada genom att på våren utsuga nyskottens späda barr. Svåra att bekämpa. Upprepade besprutningar med tobakspreparat på de fritt levande lössen anses gagna.A. T—n.

Kottbildning förorsakad av barrlöss.

Barrskog. Se Barrträd.

Barrträd, som bilda klassen Coniseræ bland de nakenfröiga växterna, utmärkas av egendomligt byggda, skildkönade blommor och frukter (kottar), enkla, nål- eller fjälliknande, oftast övervintrande blad (barr) med 1 eller 2 enkla, ogrenade nerver. Huvudstammen är starkt utpräglad och fortsätter åtminstone hos yngre individer genom hela stammen utan att upplösa sig i ett större eller mindre antal grova grenar, såsom ofta är fallet hos lövträden. Veden består förutom av märgstrålar av endast 1 slags celler, trakeider, och ej såsom hos lövträden av vedkärl och vedceller. Likasom b. således ha en i många avseenden enklare byggnad än övriga fröväxter, så hava de även en mycket hög geologisk ålder. Lämningar av b. äro kända från permtiden eller slutet av jordens forntid (paläozoiska tiden), och under jordens medelålder (mesozoiska tiden) nådde de en ganska artrik utveckling. Ännu i dag intaga de en framstående plats i jordens, framför allt de tempererade delarnas växtlighet. De hava stor ekonomisk betydelse, i det att de lämna ett förträffligt, hållbart, för många ändamål oersättligt virke, varjämte de genom sin rikedom på hartser och terpener äro av värde som råmaterial för framställning av harts, terpentin m. fl. kemiska produkter. *Barrskogar* av större utsträckning förekomma endast inom den norra tempererade zonen, Till följd av den ständiga beskuggningen är undervegetationen i de vintergröna barrskogarna artfattig i jämförelse med lövskogarnas och består inom stora områden av mossor samt av bärris, såsom av lingon, blåbär, m. fl. I nordliga klimat bildas i barrskogarna vanligen s. k. råhumus som ett m. l. m. mäktigt täcke på marken. — Söder om det norra polarområdet vidtager en mäktig gördel av barrskogar, som sträcka sig genom hela Asien och Europa samt på den nordamerikanska kontinenten inom stora områden av

I vissa fall barkas träd på rot (ringbarkning l. ringling) för att antingen såsom t. ex. beträffande asp döda rötterna före avverkningen, i vilket fall ringbarkningen vanligen sker å brösthöjd, eller ock beträffande t. ex. ädlare lövträd för speciella ändamål för att sakta torka stammen på rot och samtidigt befria den från sådana för vissa förstörelseorganismer mera begärliga näringsämnen, som stärkelse m. m. I detta fall anbringas barkringen omedelbart under kronan.G. Lg.

Barkspade. Se Barkning.

Barrgröpe Se Barris.

Barris. De späda kvistarna av tall, gran och en hava i tider av svår foderbrist använts som kreatursfoder och brukas här och var även under vanliga förhållanden som foder åt getter. Vanligen göres det finhackade riset, som skall givas åt hästar eller nötkreatur, smakligare genom att kådartade ämnen urlakas i kallt vatten under 1 dygn eller genom ångning; urlakningen befordras genom risets bultning. Genom krossning och ångning av b. berett »barrgröpe» har erhållits rätt fritt från kådartade ämnen och gärna ätits av kreaturen. Det befanns innehålla i proc:

	Råprotein	Kvävefria extr. ämnen	Växttråd
Tallrisgröpe	3.0	24.0	13.0
Granrisgröpe	5.0	20.0	11.5
Enrisgröpe	5.0	39.0	29.0

Den kemiska sammansättningen var således ganska god, men den låga smältbarheten gör dylikt foder närmast jämförligt med halm. Enris, helst med vidsittande frukter (»enbär»), har använts för beredning av lag, som till följd av enbärens innehåll av aromatiska ämnen och socker begärligt förtäres av djuren och i någon om än ringa mån kan ersätta mjölk åt kalvar.

Barrlöss, *Chermesidæ*, äro närbesläktade med bladlössen men fortplanta sig regelbundet genom äggläggning och förekomma uteslutande på barrträd. På vanlig gran framkalla de under försommaren kotteliknande gallbildningar. När dessa »kottar» torka, dö de angripna skotten helt eller delvis. Andra generationer av lössen hålla sig på toppskotten eller flytta till ädelgranar eller lärkträd, på vilka de leva fritt på barr, grenar och stammar, skyddade endast av en bomullslik, vaxartad avsöndring. På ädelgranar kunna de leva i flera generationer år efter år och göra stor skada genom att på våren utsuga nyskottens späda barr. Svåra att bekämpa. Upprepade besprutningar med tobakspreparat på de fritt levande lössen anses gagna.A. T—n.

Kottbildning förorsakad av barrlöss.

Barrskog. Se Barrträd.

Barrträd, som bilda klassen Coniseræ bland de nakenfröiga växterna, utmärkas av egendomligt byggda, skildkönade blommor och frukter (kottar), enkla, nål- eller fjälliknande, oftast övervintrande blad (barr) med 1 eller 2 enkla, ogrenade nerver. Huvudstammen är starkt utpräglad och fortsätter åtminstone hos yngre individer genom hela stammen utan att upplösa sig i ett större eller mindre antal grova grenar, såsom ofta är fallet hos lövträden. Veden består förutom av märgstrålar av endast 1 slags celler, trakeider, och ej såsom hos lövträden av vedkärl och vedceller. Likasom b. således ha en i många avseenden enklare byggnad än övriga fröväxter, så hava de även en mycket hög geologisk ålder. Lämningar av b. äro kända från permtiden eller slutet av jordens forntid (paläozoiska tiden), och under jordens medelålder (mesozoiska tiden) nådde de en ganska artrik utveckling. Ännu i dag intaga de en framstående plats i jordens, framför allt de tempererade delarnas växtlighet. De hava stor ekonomisk betydelse, i det att de lämna ett förträffligt, hållbart, för många ändamål oersättligt virke, varjämte de genom sin rikedom på hartser och terpener äro av värde som råmaterial för framställning av harts, terpentin m. fl. kemiska produkter. *Barrskogar* av större utsträckning förekomma endast inom den norra tempererade zonen, Till följd av den ständiga beskuggningen är undervegetationen i de vintergröna barrskogarna artfattig i jämförelse med lövskogarnas och består inom stora områden av mossor samt av bärris, såsom av lingon, blåbär, m. fl. I nordliga klimat bildas i barrskogarna vanligen s. k. råhumus som ett m. l. m. mäktigt täcke på marken. — Söder om det norra polarområdet vidtager en mäktig gördel av barrskogar, som sträcka sig genom hela Asien och Europa samt

på den nordamerikanska kontinenten inom stora områden av

I vissa fall barkas träd på rot (ringbarkning l. ringling) för att antingen såsom t. ex. beträffande asp döda rötterna före avverkningen, i vilket fall ringbarkningen vanligen sker å brösthöjd, eller ock beträffande t. ex. ädlare lövträd för speciella ändamål för att sakta torka stammen på rot och samtidigt befria den från sådana för vissa förstörelseorganismer mera begärliga näringsämnen, som stärkelse m. m. I detta fall anbringas barkringen omedelbart under kronan.G. Lg.

Barkspade. Se Barkning.

Barrgröpe Se Barris.

Barris. De späda kvistarna av tall, gran och en hava i tider av svår foderbrist använts som kreatursfoder och brukas här och var även under vanliga förhållanden som foder åt getter. Vanligen göres det finhackade riset, som skall givas åt hästar eller nötkreatur, smakligare genom att kådartade ämnen urlakas i kallt vatten under 1 dygn eller genom ångning; urlakningen befordras genom risets bultning. Genom krossning och ångning av b. berett »barrgröpe» har erhållits rätt fritt från kådartade ämnen och gärna ätits av kreaturen. Det befanns innehålla i proc:

Kvävefria

Råprotein

extr. ämnen

Växttråd

Tallrisgröpe

3.0

24.0

13.0

Granrisgröpe

5.0

20.0

11.5

Enrisgröpe

5.0

39.0

29.0

Den kemiska sammansättningen var således ganska god, men den låga smältbarheten gör dylikt foder närmast jämförligt med halm. Enris, helst med vidsittande frukter (»enbär»), har använts för beredning av lag, som till följd av enbärens innehåll av aromatiska ämnen och socker begärligt förtäres av djuren och i någon om än ringa mån kan ersätta mjölk åt kalvar.

Barrlöss, *Chermesidæ*, äro närbesläktade med bladlössen men fortplanta sig regelbundet genom äggläggning och förekomma uteslutande på barrträd. På vanlig gran framkalla de under försommaren kotteliknande gallbildningar. När dessa »kottar» torka, dö de angripna skotten helt eller delvis. Andra generationer av lössen hålla sig på toppskotten eller flytta till ädelgranar eller lärkträd, på vilka de leva fritt på barr, grenar och stammar, skyddade endast av en bomullslik, vaxartad avsöndring. På ädelgranar kunna de leva i flera generationer år efter år och göra stor skada genom att på våren utsuga nyskottens späda barr. Svåra att bekämpa. Upprepade besprutningar med tobakspreparat på de fritt levande lössen anses gagna.A. T—n.

Kottbildning förorsakad av barrlöss.

Barrskog. Se Barrträd.

Barrträd, som bilda klassen Coniseræ bland de nakenfröiga växterna, utmärkas av egendomligt byggda, skildkönade blommor och frukter (kottar), enkla, nål- eller fjälliknande, oftast övervintrande blad (barr) med 1 eller 2 enkla, ogrenade nerver. Huvudstammen är starkt utpräglad och fortsätter åtminstone hos yngre individer genom hela stammen utan att upplösa sig i ett större eller mindre antal grova grenar, såsom ofta är fallet hos lövträden. Veden består förutom av märgstrålar av endast 1 slags celler, trakeider, och ej såsom hos lövträden av vedkärl och vedceller. Likasom b. således ha en i många avseenden enklare byggnad än övriga fröväxter, så hava de även en mycket hög geologisk ålder. Lämningar av b. äro kända från permtiden eller slutet av jordens forntid (paläozoiska tiden), och under jordens medelålder (mesozoiska tiden) nådde de en ganska artrik utveckling. Ännu i dag intaga de en framstående plats i jordens, framför allt de tempererade delarnas växtlighet. De hava stor ekonomisk betydelse, i det att de lämna ett förträffligt, hållbart, för många ändamål oersättligt virke, varjämte de genom sin rikedom på hartser och terpener äro av värde som råmaterial för framställning av harts, terpentin m. fl. kemiska produkter. *Barrskogar* av större utsträckning förekomma endast inom den norra tempererade zonen, Till följd av den ständiga beskuggningen är undervegetationen i de vintergröna barrskogarna artfattig i jämförelse med lövskogarnas och består inom stora områden av mossor samt av bärris, såsom av lingon, blåbär, m. fl. I nordliga klimat bildas i barrskogarna vanligen s. k. råhumus som ett m. l. m. mäktigt täcke på marken. — Söder om det norra polarområdet vidtager en mäktig gördel av barrskogar, som sträcka sig genom hela Asien och Europa samt på den nordamerikanska kontinenten inom stora områden av

I vissa fall barkas träd på rot (ringbarkning l. ringling) för att antingen såsom t. ex. beträffande asp döda rötterna före avverkningen, i vilket fall ringbarkningen vanligen sker å brösthöjd, eller ock beträffande t. ex. ädlare lövträd för speciella ändamål för att sakta torka stammen på rot och samtidigt befria den från sådana för vissa förstörelseorganismer mera begärliga näringsämnen, som stärkelse m. m. I detta fall anbringas barkringen omedelbart under kronan.G. Lg.

Barkspade. Se Barkning.

Barrgröpe Se Barris.

Barris. De späda kvistarna av tall, gran och en hava i tider av svår foderbrist använts som kreatursfoder och brukas här och var även under vanliga förhållanden som foder åt getter. Vanligen göres det finhackade riset, som skall givas åt hästar eller nötkreatur, smakligare genom att kådartade ämnen urlakas i kallt vatten under 1 dygn eller genom ångning; urlakningen befordras genom risets bultning. Genom krossning och ångning av b. berett »barrgröpe» har erhållits rätt fritt från kådartade ämnen och gärna ätits av kreaturen. Det befanns innehålla i proc:

Kvävefria

Råprotein

extr. ämnen

Växttråd

Tallrisgröpe

3.0

24.0

13.0

Granrisgröpe

5.0

20.0

11.5

Enrisgröpe

5.0

39.0

29.0

Den kemiska sammansättningen var således ganska god, men den låga smältbarheten gör dylikt foder närmast jämförligt med halm. Enris, helst med vidsittande frukter (»enbär»), har använts för beredning av lag, som till följd av enbärens innehåll av aromatiska ämnen och socker begärligt förtäres av djuren och i någon om än ringa mån kan ersätta mjölk åt kalvar.

Barrlöss, *Chermesidæ*, äro närbesläktade med bladlössen men fortplanta sig regelbundet genom äggläggning och förekomma uteslutande på barrträd. På vanlig gran framkalla de under försommaren kotteliknande gallbildningar. När dessa »kottar» torka, dö de angripna skotten helt eller delvis. Andra generationer av lössen hålla sig på toppskotten eller flytta till ädelgranar eller lärkträd, på vilka de leva fritt på barr, grenar och stammar, skyddade endast av en bomullslik, vaxartad avsöndring. På ädelgranar kunna de leva i flera generationer år efter år och göra stor skada genom att på våren utsuga nyskottens späda barr. Svåra att bekämpa. Upprepade besprutningar med tobakspreparat på de fritt levande lössen anses gagna.A. T—n.

Kottbildning förorsakad av barrlöss.

Barrskog. Se Barrträd.

Barrträd, som bilda klassen Coniseræ bland de nakenfröiga växterna, utmärkas av egendomligt byggda, skildkönade blommor och frukter (kottar), enkla, nål- eller fjälliknande, oftast övervintrande blad (barr) med 1 eller 2 enkla, ogrenade nerver. Huvudstammen är starkt utpräglad och fortsätter åtminstone hos yngre individer genom hela stammen utan att upplösa sig i ett större eller mindre antal grova grenar, såsom ofta är fallet hos lövträden. Veden består förutom av märgstrålar av endast 1 slags celler, trakeider, och ej såsom hos lövträden av vedkärl och vedceller. Likasom b. således ha en i många avseenden enklare byggnad än övriga fröväxter, så hava de även en mycket hög geologisk ålder. Lämningar av b. äro kända från permtiden eller slutet av jordens forntid (paläozoiska tiden), och under jordens medelålder (mesozoiska tiden) nådde de en ganska artrik utveckling. Ännu i dag intaga de en framstående plats i jordens, framför allt de tempererade delarnas växtlighet. De hava stor ekonomisk betydelse, i det att de lämna ett förträffligt, hållbart, för många ändamål oersättligt virke, varjämte de genom sin rikedom på hartser och terpener äro av värde som råmaterial för framställning av harts, terpentin m. fl. kemiska produkter. *Barrskogar* av större utsträckning förekomma endast inom den norra tempererade zonen, Till följd av den ständiga beskuggningen är undervegetationen i de vintergröna barrskogarna artfattig i jämförelse med lövskogarnas och består inom stora områden av mossor samt av bärris, såsom av lingon, blåbär, m. fl. I nordliga klimat bildas i barrskogarna vanligen s. k. råhumus som ett m. l. m. mäktigt täcke på marken. — Söder om det norra polarområdet vidtager en mäktig gördel av barrskogar, som sträcka sig genom hela Asien och Europa samt på den nordamerikanska kontinenten inom stora områden av

I vissa fall barkas träd på rot (ringbarkning l. ringling) för att antingen såsom t. ex. beträffande asp döda rötterna före avverkningen, i vilket fall ringbarkningen vanligen sker å brösthöjd, eller ock beträffande t. ex. ädlare lövträd för speciella ändamål för att sakta torka stammen på rot och samtidigt befria den från sådana för vissa förstörelseorganismer mera begärliga näringsämnen, som stärkelse m. m. I detta fall anbringas barkringen omedelbart under kronan.G. Lg.

Barkspade. Se Barkning.

Barrgröpe Se Barris.

Barris. De späda kvistarna av tall, gran och en hava i tider av svår foderbrist använts som kreatursfoder och brukas här och var även under vanliga förhållanden som foder åt getter. Vanligen göres det finhackade riset, som skall givas åt hästar eller nötkreatur, smakligare genom att kådartade ämnen urlakas i kallt vatten under 1 dygn eller genom ångning; urlakningen befordras genom risets bultning. Genom krossning och ångning av b. berett »barrgröpe» har erhållits rätt fritt från kådartade ämnen och gärna ätits av kreaturen. Det befanns innehålla i proc:

Kvävefria

Råprotein

extr. ämnen

Växttråd

Tallrisgröpe

3.0

24.0

13.0

Granrisgröpe

5.0

20.0

11.5

Enrisgröpe

5.0

39.0

29.0

Den kemiska sammansättningen var således ganska god, men den låga smältbarheten gör dylikt foder närmast jämförligt med halm. Enris, helst med vidsittande frukter (»enbär»), har använts för beredning av lag, som till följd av enbärens innehåll av aromatiska ämnen och socker begärligt förtäres av djuren och i någon om än ringa mån kan ersätta mjölk åt kalvar.

Barrlöss, *Chermesidæ*, äro närbesläktade med bladlössen men fortplanta sig regelbundet genom äggläggning och förekomma uteslutande på barrträd. På vanlig gran framkalla de under försommaren kotteliknande gallbildningar. När dessa »kottar» torka, dö de angripna skotten helt eller delvis. Andra generationer av lössen hålla sig på toppskotten eller flytta till ädelgranar eller lärkträd, på vilka de leva fritt på barr, grenar och stammar, skyddade endast av en bomullslik, vaxartad avsöndring. På ädelgranar kunna de leva i flera generationer år efter år och göra stor skada genom att på våren utsuga nyskottens späda barr. Svåra att bekämpa. Upprepade besprutningar med tobakspreparat på de fritt levande lössen anses gagna.A. T—n.

Kottbildning förorsakad av barrlöss.

Barrskog. Se Barrträd.

Barrträd, som bilda klassen Coniseræ bland de nakenfröiga växterna, utmärkas av egendomligt byggda, skildkönade blommor och frukter (kottar), enkla, nål- eller fjälliknande, oftast övervintrande blad (barr) med 1 eller 2 enkla, ogrenade nerver. Huvudstammen är starkt utpräglad och fortsätter åtminstone hos yngre individer genom hela stammen utan att upplösa sig i ett större eller mindre antal grova grenar, såsom ofta är fallet hos lövträden. Veden består förutom av märgstrålar av endast 1 slags celler, trakeider, och ej såsom hos lövträden av vedkärl och vedceller. Likasom b. således ha en i många avseenden enklare byggnad än övriga fröväxter, så hava de även en mycket hög geologisk ålder. Lämningar av b. äro kända från permtiden eller slutet av jordens forntid (paläozoiska tiden), och under jordens medelålder (mesozoiska tiden) nådde de en ganska artrik utveckling. Ännu i dag intaga de en framstående plats i jordens, framför allt de tempererade delarnas växtlighet. De hava stor ekonomisk betydelse, i det att de lämna ett förträffligt, hållbart, för många ändamål oersättligt virke, varjämte de genom sin rikedom på hartser och terpener äro av värde som råmaterial för framställning av harts, terpentin m. fl. kemiska produkter. *Barrskogar* av större utsträckning förekomma endast inom den norra tempererade zonen, Till följd av den ständiga beskuggningen är undervegetationen i de vintergröna barrskogarna artfattig i jämförelse med lövskogarnas och består inom stora områden av mossor samt av bärris, såsom av lingon, blåbär, m. fl. I nordliga klimat bildas i barrskogarna vanligen s. k. råhumus som ett m. l. m. mäktigt täcke på marken. — Söder om det norra polarområdet vidtager en mäktig gördel av barrskogar, som sträcka sig genom hela Asien och Europa samt på den nordamerikanska kontinenten inom stora områden av

Canada och Förenta staterna. — Inom det norra europeiskt-sibiriska barrskogsområdet, från Stilla havet i öster till det Atlantiska i väster, är ett fåtal arter förhärskande. I Sibirien äro de viktigaste: sibirisk gran (*Picea obovata* Ledeb.), som knappast är skild från vår vanliga gran; sibirisk lärk (*Larix sibirica* Ledeb.), som i Sibirien bildar barrskogsgränsen mot norr; sibirisk silvergran (*Abies sibirica* Ledeb.) samt cembratallen (*Pinus Cembra* L.). En sydligare utbredning i Sibirien har vår vanliga tall (*P. silvestris* L.). Längre västerut blir barrskogsfloran artfattigare och utgöres i Skandinavien av endast tall och gran jämte en och idegran (se d. o.). I mellersta Europas berg finnes utom tall och gran lärk (*Larix europæa* L.), silvergran (*Abies pectinata* DC. l. *alba* Lk.) samt cembratall. I s. ö. Europa förekommer svarttallen (*Pinus nigra* Arn.), i Medelhavsländerna och s. v. Frankrike havstallen (P. *maritima* Lamb.). Ytterligare några få andra, men i skogligt hänseende underordnade arter förekomma i Europa. — De nordliga nordamerikanska barrskogarna äro likasom de europeiskt-sibiriska artfattiga och bildas till väsentlig del av 2 granarter, vitgran och svartgran (*Picea alba* Lk. och *nigra* Lk.), av vilka den förra jämte balsamgran (*A. balsamea* Mill.) har stor betydelse. — I v. Nordamerika, i British Columbia, Washington och Oregon, fortsättes den subpolära barrskogen av Stillahavskustens skogar, de yppigast och kraftigast utvecklade barrskogarna i Nordamerika och väl även i hela världen. Här träffas douglasgranen (*Pseudotsuga Douglasii* Carr.), sitkagranen (*Picea sitchensis* Trautw. et Mag.), hemlockgranen (*Tsuga Martensiana* Carr.) och röda cedern (*Thuja gigantea* Nutt.), vilka här uppnå jättelika dimensioner. De ända till 90 m. höga träden stå på marken endast några fot från varandra. — Nära besläktade med dessa, de pacifika skogarna, äro skogarna i Sierra Nevada med sockertallen (*Pinus Lambertiana* Dougl.) och mammutträdet (*Sequoia gigantea* Toll.), som kan uppnå flera tusen års ålder, en höjd av 120 m. och en stamgenomskärning av 16 m. Den subpolära barrskogen fortsätter även i ö. Nordamerika söder ut i områdena närmare Atlanten. De mest anmärkningsvärda träden äro i norr Weymouthtallen (*Pinus Strobus* L.) och i söder sumptallen (*Pinus palustris* l. *australis* Michx.), som lämnar det på världsmarknaden berömda virket pitch-pine. — Japans barrskogar likna i artrikedom de amerikanska. Här finnas flera tall- och granarter samt cypressliknande, bland vilka märkes *Chamæcyparis obtusa*, som spelar en viktig roll i landets skogsskötsel. Inom tropiska och subtropiska områden äro b. merendels inskränkta till högre bergstrakter och ha en mindre ekonomisk betydelse; — undantag i detta avseende göra barrskogarna på Himalaya med flera värdefulla arter, cederskogarna in. Afrika och Mindre Asien samt parana-tallskogarna (*Araucaria brasiliana* Laub.) i S. Amerika, vilka hava rätt stor betydelse för Brasiliens och Argentinas trävaruhandel.H. Hn.

Prydnadsarter. I parkerna användas barrträden mycket allmänt. De böra dock där planteras på tillräckligt stora avstånd från varandra, så att varje träd erhåller tillräckligt utrymme för att kunna utveckla sig likformigt. De få icke heller planteras för nära gångar och vägar. — Man använder vid prydnadsplanteringar vanligen rätt försigkomna exemplar eller ända upp till ett par meter höga plantor. För att utan risk kunna flytta så stora exemplar, omskolar man i plantskolorna barrväxterna ungefär vart tredje eller fjärde år. Bästa planteringstiden för på detta sätt omskolade barrväxter är från medlet av april till fram i juni ävensom under augusti och september månader. Vissa b., såsom skogsgran, idegran och thuja m. fl., användas även såsom häckväxter.

De för prydnadsplanteringar viktigaste barrträden äro bl. a. balsamsilvergran (*Abies balsamea* Mill.), kalifornisk silvergran (*A. concolor* Lindi. & Gord.) (den vitblåa formen *A. conc. violacea* är praktfullast) ; Nordmanns silvergran (*A. nordmanniana* Lk.) — skadas ofta av vintrarna i mellersta Sverige —, europeisk silvergran (*A. pectinata* Dc), sibirisk silvergran (*A. sibirica* Led.) och Veitchs silvergran (*A. Veitchi* Carr.); nutkacypress (*Chamaecyparis nutkaensis* Spach.); svensk pyramid-en (*Juniperus communis suecica* Loud) mycket dekorativ men svår att få att gå till vid omplanteringen; sibiriskt lärkträd (*Larix sibirica* Led.), vitgran (*Picea alba* Lk.), härdig mot blåst; blågran (*Picea pungens* Engelm *argentea Kosteri*) synnerligen dekorativt och oömt barrträd; sibirisk cembratall (*Pinus cembra* L. *sibirica*); idegran (*Taxus baccata* L.) är i södra Sverige en förträfflig häckväxt, men även dekorativ såsom fristående exemplar; pyramid-idegran (T. *bacc. fastigiata*) lämpar sig förträffligt som solitärexemplar i finare parkanläggningar; vanlig thuja (*Thuja occidentalis* L.) med varieteter äro i södra Sverige lämpliga både till häckar och som fristående.G. L—d.

Bas kallas sådana ämnen, som förena sig med syror till salter och i vattenlösning avdissociera hydroxylioner. De påvisas lättast genom tillsats av vissa ämnen, som vid närvaro av baser ändra färg, ex. lackmus, som av baser färgas blå, fenolftalein röd och gurkmeja brun (basisk reaktion). Deras

Canada och Förenta staterna. — Inom det norra europeiskt-sibiriska barrskogsområdet, från Stilla havet i öster till det Atlantiska i väster, är ett fåtal arter förhärskande. I Sibirien äro de viktigaste: sibirisk gran (*Picea obovata* Ledeb.), som knappast är skild från vår vanliga gran; sibirisk lärk (*Larix sibirica* Ledeb.), som i Sibirien bildar barrskogsgränsen mot norr; sibirisk silvergran (*Abies sibirica* Ledeb.) samt cembratallen (*Pinus Cembra* L.). En sydligare utbredning i Sibirien har vår vanliga tall (*P. silvestris* L.). Längre västerut blir barrskogsfloran artfattigare och utgöres i Skandinavien av endast tall och gran jämte en och idegran (se d. o.). I mellersta Europas berg finnes utom tall och gran lärk (*Larix europæa* L.), silvergran (*Abies pectinata* DC. l. *alba* Lk.) samt cembratall. I s. ö. Europa förekommer svarttallen (*Pinus nigra* Arn.), i Medelhavsländerna och s. v. Frankrike havstallen (P. *maritima* Lamb.). Ytterligare några få andra, men i skogligt hänseende underordnade arter förekomma i Europa. — De nordliga nordamerikanska barrskogarna äro likasom de europeiskt-sibiriska artfattiga och bildas till väsentlig del av 2 granarter, vitgran och svartgran (*Picea alba* Lk. och *nigra* Lk.), av vilka den förra jämte balsamgran (*A. balsamea* Mill.) har stor betydelse. — I v. Nordamerika, i British Columbia, Washington och Oregon, fortsättes den subpolära barrskogen av Stillahavskustens skogar, de yppigast och kraftigast utvecklade barrskogarna i Nordamerika och väl även i hela världen. Här träffas douglasgranen (*Pseudotsuga Douglasii* Carr.), sitkagranen (*Picea sitchensis* Trautw. et Mag.), hemlockgranen (*Tsuga Martensiana* Carr.) och röda cedern (*Thuja gigantea* Nutt.), vilka här uppnå jättelika dimensioner. De ända till 90 m. höga träden stå på marken endast några fot från varandra. — Nära besläktade med dessa, de pacifika skogarna, äro skogarna i Sierra Nevada med sockertallen (*Pinus Lambertiana* Dougl.) och mammutträdet (*Sequoia gigantea* Toll.), som kan uppnå flera tusen års ålder, en höjd av 120 m. och en stamgenomskärning av 16 m. Den subpolära barrskogen fortsätter även i ö. Nordamerika söder ut i

områdena närmare Atlanten. De mest anmärkningsvärda träden äro i norr Weymouthtallen (*Pinus Strobus* L.) och i söder sumptallen (*Pinus palustris* l. *australis* Michx.), som lämnar det på världsmarknaden berömda virket pitch-pine. — Japans barrskogar likna i artrikedom de amerikanska. Här finnas flera tall- och granarter samt cypressliknande, bland vilka märkes *Chamæcyparis obtusa*, som spelar en viktig roll i landets skogsskötsel. Inom tropiska och subtropiska områden äro b. merendels inskränkta till högre bergstrakter och ha en mindre ekonomisk betydelse; — undantag i detta avseende göra barrskogarna på Himalaya med flera värdefulla arter, cederskogarna in. Afrika och Mindre Asien samt parana-tallskogarna (*Araucaria brasiliana* Laub.) i S. Amerika, vilka hava rätt stor betydelse för Brasiliens och Argentinas trävaruhandel.H. Hn.

Prydnadsarter. I parkerna användas barrträden mycket allmänt. De böra dock där planteras på tillräckligt stora avstånd från varandra, så att varje träd erhåller tillräckligt utrymme för att kunna utveckla sig likformigt. De få icke heller planteras för nära gångar och vägar. — Man använder vid prydnadsplanteringar vanligen rätt försigkomna exemplar eller ända upp till ett par meter höga plantor. För att utan risk kunna flytta så stora exemplar, omskolar man i plantskolorna barrväxterna ungefär vart tredje eller fjärde år. Bästa planteringstiden för på detta sätt omskolade barrväxter är från medlet av april till fram i juni ävensom under augusti och september månader. Vissa b., såsom skogsgran, idegran och thuja m. fl., användas även såsom häckväxter.

De för prydnadsplanteringar viktigaste barrträden äro bl. a. balsamsilvergran (*Abies balsamea* Mill.), kalifornisk silvergran (*A. concolor* Lindi. & Gord.) (den vitblåa formen *A. conc. violacea* är praktfullast) ; Nordmanns silvergran (*A. nordmanniana* Lk.) — skadas ofta av vintrarna i mellersta Sverige —, europeisk silvergran (*A. pectinata* Dc), sibirisk silvergran (*A. sibirica* Led.) och Veitchs silvergran (*A. Veitchi* Carr.); nutkacypress (*Chamaecyparis nutkaensis* Spach.); svensk pyramid-en (*Juniperus communis suecica* Loud) mycket dekorativ men svår att få att gå till vid omplanteringen; sibiriskt lärkträd (*Larix sibirica* Led.), vitgran (*Picea alba* Lk.), härdig mot blåst; blågran (*Picea pungens* Engelm *argentea Kosteri*) synnerligen dekorativt och oömt barrträd; sibirisk cembratall (*Pinus cembra* L. *sibirica*); idegran (*Taxus baccata* L.) är i södra Sverige en förträfflig häckväxt, men även dekorativ såsom fristående exemplar; pyramid-idegran (T. *bacc. fastigiata*) lämpar sig förträffligt som solitärexemplar i finare parkanläggningar; vanlig thuja (*Thuja occidentalis* L.) med varieteter äro i södra Sverige lämpliga både till häckar och som fristående.G. L—d.

Bas kallas sådana ämnen, som förena sig med syror till salter och i vattenlösning avdissociera hydroxylioner. De påvisas lättast genom tillsats av vissa ämnen, som vid närvaro av baser ändra färg, ex. lackmus, som av baser färgas blå, fenolftalein röd och gurkmeja brun (basisk reaktion). Deras

lösningar hava vanligen en lutaktig smak. Basiska ämnen hava i starkare koncentration en giftig eller frätande inverkan på växt- och djurcellen, men en svag basisk reaktion i jorden är fördelaktig såväl för många växtarter som för bakterielivet i jorden. Se Reaktion, jordens.

Basning, upphettning av virke över svag eld eller i vattenånga för att öka dess böjlighet. Man basar grangrenar eller andra vidjor för att använda dem som hank vid uppsättning av gärdesgårdar.

Bast, långsträckta celler, som ligga närmast utanför bildningsväven (kambium) och sålunda utgöra den innersta delen av barken (i vidsträckt bemärkelse). Jfr Bark. Hos åtskilliga växter äro bastcellerna så långa och sega, att de äro tjänliga till binde- och spånadsmaterial. Vid beredning av sådant befriar man vanligen basten från den övriga mindre sega och smidiga cellvävnaden genom rötning i vatten samt efterföljande bråkning och skäktning. (Se Spånadsväxter.) B. för bindning i trädgårdsskötseln hämtas understundom från träd: unga, glatta lindstammar avbarkas i juni— juli, då barken lätt lossas; barken nedlägges i flod- eller sjövatten, där den får ligga 2—4 veckor, tills bast-strängarna lossna, vilket undersökes var 3:e—4:e dag, emedan för lång rötning gör bastet skört. Numera användes mest raffiabast, som erhålles från Raffiapalmen.

Bastard l. hybrid. Orden beteckna egentligen avkomma efter parning av olika arter, men i den moderna ärftlighetsläran användas de i allmännare betydelse för att beteckna a) avkomman av varje parning mellan två föräldraindivider, b) avkomman efter korsning av två till sina ärftliga anlag skilda individer och c) de icke konstanta (heterozygota) korsningsavkomlingarna. Se Avel, Befruktning, Korsning, Ärftlighet.

Djurbastarder. Korsning mellan olika högre djurarter förekommer mera sällan; exempel härpå äro hingst x åsnesto = mulåsna, åsnehingst x sto = mula, kanin x hare = leporid, tjäder x orre = rackelhane, dalriptupp x orrhöna = dalriporre. Bastard-djur utvecklas stundom mycket kraftigt, stundom bliva de svagare än för äldrastammarna. Isynnerhet äro de ofruktsamma vid parning sinsemellan, men oftare erhålles avkomma efter deras parning med en av de arter, från vilka de stamma.

Växtbastarder, avkomma av korsning mellan olika arter eller olika varieteter av samma art, förekomma rätt mycket bland vilda växter, särskilt inom vissa släkten, och dylik korsning användes även för framställande av kulturformer av såväl åkerbruks- som trädgårdsväxter. Även växtbastarder hava ofta ringa eller försvagad fortplantningsförmåga och detta i allmänhet i högre grad, ju mindre besläktade föräldrarna äro. Många växtbastarder äro dock fullt avelsdugliga. Ett egendomligt slag av bastarder äro ympbastarder eller s. k. chimärer, ymphybrider. Se Chimär.H. T—n.

Basväg. Enklare skogsväg avsedd för utkörsel vintertid av virke och andra skogsprodukter, och vars anläggning inskränkts till vägbanans avröjning från träd, hinderliga stubbar och stenar, vanligen i förening med någon planering av densamma men utan avdikning, egentlig brytning eller hårdgörning av vägbanan. B. kan vara tillfällig (provisorisk) eller fast (permanent).

I norra Sverige, där virkesutdrivningarna på grund av bebyggelse och även rent skogliga förhållanden oftast koncentreras till större sammanhängande områden och avverkningarna därför endast med längre mellantider återkomma till samma skogstrakt, komma de förra huvudsakligen till användning. De krav man uppställer på dylika är i första hand, att de löpa med så jämn utförslutning som möjligt ner mot avlastningsplatsen och i varje fall undvika avsevärdare motlut, vidare att de i förhållande till avverkningsplatsens omfattning förlöpa så, att de bli till direkt nytta för så stora områden därav som möjligt. Oftast tillgodoses båda dessa krav bäst genom b:s framdragning efter bäckdrag och lågmarker, där den därjämte blir billigast att röja och planera, något som är av särskild betydelse för tillfälliga basvägar. Mycket stora kala myrar, större sjöar och liknande platser, där b. utsättes för drivsnö, som avsevärt kan försvåra både väghållning och trafikering, böra helst undvikas. Måste b. fram över dylika områden, bör den helst läggas i den mot vinden bäst skyddande kanten (oftast ost- eller nordostkanten, från vilket håll drivsnön mest blåser). I ytterkurvor i utförslut eller på sådana sidor, där marken är starkt sluttande, utläggas ordentliga väl stöttade och fastgjorda styrträd utmed vägkanten för att hindra lassen att glida av vägbanan.

Å myrar och kärrmarker, där snölagret ofta hindrar tjälens nerträngande i marken, måste vägarna efter rikare snöfall, så snart kylan på förvintern kommer, upptagas eller uppköras; å mycket blöta marker måste de ibland upptrampas eller uppskottas. För första uppkörning med häst över dylika blötmarker användas ofta med fördel »trygor» å hästarna. (Faxes patent.-skyddsko el. likn.) Under vinterväghållningen är det sedan av stor vikt, att vägbanan genom plogning efter alla rikare snöfall hålles låg, enär den annars på eftervintern vid inträffande töväder lätt blir ofarbar. Gropar eller s. k. »delpor», som uppkomma och utvidgas genom trafiken, måste i tid fyllas med snö eller i förening med ris, så att vägbanan städse hålles jämn. I svårare utförslut kan man medelst sågspån, myrstack, kolstybb o. dyl. öka friktionen (kolstybb i

lösningar hava vanligen en lutaktig smak. Basiska ämnen hava i starkare koncentration en giftig eller frätande inverkan på växt- och djurcellen, men en svag basisk reaktion i jorden är fördelaktig såväl för många växtarter som för bakterielivet i jorden. Se Reaktion, jordens.

Basning, upphettning av virke över svag eld eller i vattenånga för att öka dess böjlighet. Man basar grangrenar eller andra vidjor för att använda dem som hank vid uppsättning av gärdesgårdar.

Bast, långsträckta celler, som ligga närmast utanför bildningsväven (kambium) och sålunda utgöra den innersta delen av barken (i vidsträckt bemärkelse). Jfr Bark. Hos åtskilliga växter äro bastcellerna så långa och sega, att de äro tjänliga till binde- och spånadsmaterial. Vid beredning av sådant befriar man vanligen basten från den övriga mindre sega och smidiga cellvävnaden genom rötning i vatten samt efterföljande bråkning och skäktning. (Se Spånadsväxter.) B. för bindning i trädgårdsskötseln hämtas understundom från träd: unga, glatta lindstammar avbarkas i juni— juli, då barken lätt lossas; barken nedlägges i flod- eller sjövatten, där den får ligga 2—4 veckor, tills bast-strängarna lossna, vilket undersökes var 3:e—4:e dag, emedan för lång rötning gör bastet skört. Numera användes mest raffiabast, som erhålles från Raffiapalmen.

Bastard l. hybrid. Orden beteckna egentligen avkomma efter parning av olika arter, men i den moderna ärftlighetsläran användas de i allmännare betydelse för att beteckna a) avkomman av varje parning mellan två föräldraindivider, b) avkomman efter korsning av två till sina ärftliga anlag skilda individer och c) de icke konstanta (heterozygota) korsningsavkomlingarna. Se Avel, Befruktning, Korsning, Ärftlighet.

Djurbastarder. Korsning mellan olika högre djurarter förekommer mera sällan; exempel härpå äro hingst x åsnesto = mulåsna, åsnehingst x sto = mula, kanin x hare = leporid, tjäder x orre = rackelhane, dalriptupp x orrhöna = dalriporre. Bastard-djur utvecklas stundom mycket kraftigt, stundom bliva de svagare än för äldrastammarna. Isynnerhet äro de ofruktsamma vid parning sinsemellan, men oftare erhålles avkomma efter deras parning med en av de arter, från vilka de stamma.

Växtbastarder, avkomma av korsning mellan olika arter eller olika varieteter av samma art, förekomma rätt mycket bland vilda växter, särskilt inom vissa släkten, och dylik korsning användes även för framställande av kulturformer av såväl åkerbruks- som trädgårdsväxter. Även växtbastarder hava ofta ringa eller försvagad fortplantningsförmåga och detta i allmänhet i högre grad, ju mindre besläktade föräldrarna äro. Många växtbastarder äro dock fullt avelsdugliga. Ett egendomligt slag av bastarder äro ympbastarder eller s. k. chimärer, ymphybrider. Se Chimär.H. T—n.

Basväg. Enklare skogsväg avsedd för utkörsel vintertid av virke och andra skogsprodukter, och vars anläggning inskränkts till vägbanans avröjning från träd, hinderliga stubbar och stenar, vanligen i förening med någon planering av densamma men utan avdikning, egentlig brytning eller hårdgörning av vägbanan. B. kan vara tillfällig (provisorisk) eller fast (permanent).

I norra Sverige, där virkesutdrivningarna på grund av bebyggelse och även rent skogliga förhållanden oftast koncentreras till större sammanhängande områden och avverkningarna därför endast med längre mellantider återkomma till samma skogstrakt, komma de förra huvudsakligen till användning. De krav man uppställer på dylika är i första hand, att de löpa med så jämn utförslutning som möjligt ner mot avlastningsplatsen och i varje fall undvika avsevärdare motlut, vidare att de i förhållande till avverkningsplatsens omfattning förlöpa så, att de bli till direkt nytta för så stora områden därav som möjligt. Oftast tillgodoses båda dessa krav bäst genom b:s framdragning efter bäckdrag och lågmarker, där den därjämte blir billigast att röja och planera, något som är av särskild betydelse för tillfälliga basvägar. Mycket stora kala myrar, större sjöar och liknande platser, där b. utsättes för drivsnö, som avsevärt kan försvåra både väghållning och trafikering, böra helst undvikas. Måste b. fram över dylika områden, bör den helst läggas i den mot vinden bäst skyddande kanten (oftast ost- eller nordostkanten, från vilket håll drivsnön mest blåser). I ytterkurvor i utförslut eller på sådana sidor, där marken är starkt sluttande, utläggas ordentliga väl stöttade och fastgjorda styrträd utmed vägkanten för att hindra lassen att glida av vägbanan.

Å myrar och kärrmarker, där snölagret ofta hindrar tjälens nerträngande i marken, måste vägarna efter rikare snöfall, så snart kylan på förvintern kommer, upptagas eller uppköras; å mycket blöta marker måste de ibland upptrampas eller uppskottas. För första uppkörning med häst över dylika blötmarker användas ofta med fördel »trygor» å hästarna. (Faxes patent.-skyddsko el. likn.) Under vinterväghållningen är det sedan av stor vikt, att vägbanan genom plogning efter alla rikare snöfall hålles låg, enär den annars på eftervintern vid inträffande töväder lätt blir ofarbar. Gropar eller s. k. »delpor», som uppkomma och utvidgas genom trafiken, måste i tid fyllas med snö eller i förening med ris, så att vägbanan städse hålles jämn. I svårare utförslut kan man medelst sågspån, myrstack, kolstybb o. dyl. öka friktionen (kolstybb i

lösningar hava vanligen en lutaktig smak. Basiska ämnen hava i starkare koncentration en giftig eller frätande inverkan på växt- och djurcellen, men en svag basisk reaktion i jorden är fördelaktig såväl för många växtarter som för bakterielivet i jorden. Se Reaktion, jordens.

Basning, upphettning av virke över svag eld eller i vattenånga för att öka dess böjlighet. Man basar grangrenar eller andra vidjor för att använda dem som hank vid uppsättning av gärdesgårdar.

Bast, långsträckta celler, som ligga närmast utanför bildningsväven (kambium) och sålunda utgöra den innersta delen av barken (i vidsträckt bemärkelse). Jfr Bark. Hos åtskilliga växter äro bastcellerna så långa och sega, att de äro tjänliga till binde- och spånadsmaterial. Vid beredning av sådant befriar man vanligen basten från den övriga mindre sega och smidiga cellvävnaden genom rötning i vatten samt efterföljande bråkning och skäktning. (Se Spånadsväxter.) B. för bindning i trädgårdsskötseln hämtas understundom från träd: unga, glatta lindstammar avbarkas i juni— juli, då barken lätt lossas; barken nedlägges i flod- eller sjövatten, där den får ligga 2—4 veckor, tills bast-strängarna lossna, vilket undersökes var 3:e—4:e dag, emedan för lång rötning gör bastet skört. Numera användes mest raffiabast, som erhålles från Raffiapalmen.

Bastard l. hybrid. Orden beteckna egentligen avkomma efter parning av olika arter, men i den moderna ärftlighetsläran användas de i allmännare betydelse för att beteckna a) avkomman av varje parning mellan två föräldraindivider, b) avkomman efter korsning av två till sina ärftliga anlag skilda individer och c) de icke konstanta (heterozygota) korsningsavkomlingarna. Se Avel, Befruktning, Korsning, Ärftlighet.

Djurbastarder. Korsning mellan olika högre djurarter förekommer mera sällan; exempel härpå äro hingst x åsnesto = mulåsna, åsnehingst x sto = mula, kanin x hare = leporid, tjäder x orre = rackelhane, dalriptupp x orrhöna = dalriporre. Bastard-djur utvecklas stundom mycket kraftigt, stundom bliva de svagare än för äldrastammarna. Isynnerhet äro de ofruktsamma vid parning sinsemellan, men oftare erhålles avkomma efter deras parning med en av de arter, från vilka de stamma.

Växtbastarder, avkomma av korsning mellan olika arter eller olika varieteter av samma art, förekomma rätt mycket bland vilda växter, särskilt inom vissa släkten, och dylik korsning användes även för framställande av kulturformer av såväl åkerbruks- som trädgårdsväxter. Även växtbastarder hava ofta ringa eller försvagad fortplantningsförmåga och detta i allmänhet i högre grad, ju mindre besläktade föräldrarna äro. Många växtbastarder äro dock fullt avelsdugliga. Ett egendomligt slag av bastarder äro ympbastarder eller s. k. chimärer, ymphybrider. Se Chimär.H. T—n.

Basväg. Enklare skogsväg avsedd för utkörsel vintertid av virke och andra skogsprodukter, och vars anläggning inskränkts till vägbanans avröjning från träd, hinderliga stubbar och stenar, vanligen i förening med någon planering av densamma men utan avdikning, egentlig brytning eller hårdgörning av vägbanan. B. kan vara tillfällig (provisorisk) eller fast (permanent).

I norra Sverige, där virkesutdrivningarna på grund av bebyggelse och även rent skogliga förhållanden oftast koncentreras till större sammanhängande områden och avverkningarna därför endast med längre mellantider återkomma till samma skogstrakt, komma de förra huvudsakligen till användning. De krav man uppställer på dylika är i första hand, att de löpa med så jämn utförslutning som möjligt ner mot avlastningsplatsen och i varje fall undvika avsevärdare motlut, vidare att de i förhållande till avverkningsplatsens omfattning förlöpa så, att de bli till direkt nytta för så stora områden därav som möjligt. Oftast tillgodoses båda dessa krav bäst genom b:s framdragning efter bäckdrag och lågmarker, där den därjämte blir billigast att röja och planera, något som är av särskild betydelse för tillfälliga basvägar. Mycket stora kala myrar, större sjöar och liknande platser, där b. utsättes för drivsnö, som avsevärt kan försvåra både väghållning och trafikering, böra helst undvikas. Måste b. fram över dylika områden, bör den helst läggas i den mot vinden bäst skyddande kanten (oftast ost- eller nordostkanten, från vilket håll drivsnön mest blåser). I ytterkurvor i utförslut eller på sådana sidor, där marken är starkt sluttande, utläggas ordentliga väl stöttade och fastgjorda styrträd utmed vägkanten för att hindra lassen att glida av vägbanan.

Å myrar och kärrmarker, där snölagret ofta hindrar tjälens nerträngande i marken, måste vägarna efter rikare snöfall, så snart kylan på förvintern kommer, upptagas eller uppköras; å mycket blöta marker måste de ibland upptrampas eller uppskottas. För första uppkörning med häst över dylika blötmarker användas ofta med fördel »trygor» å hästarna. (Faxes patent.-skyddsko el. likn.) Under vinterväghållningen är det sedan av stor vikt, att vägbanan genom plogning efter alla rikare snöfall hålles låg, enär den annars på eftervintern vid inträffande töväder lätt blir ofarbar. Gropar eller s. k. »delpor», som uppkomma och utvidgas genom trafiken, måste i tid fyllas med snö eller i förening med ris, så att vägbanan städse hålles jämn. I svårare utförslut kan man medelst sågspån, myrstack, kolstybb o. dyl. öka friktionen (kolstybb i

lösningar hava vanligen en lutaktig smak. Basiska ämnen hava i starkare koncentration en giftig eller frätande inverkan på växt- och djurcellen, men en svag basisk reaktion i jorden är fördelaktig såväl för många växtarter som för bakterielivet i jorden. Se Reaktion, jordens.

Basning, upphettning av virke över svag eld eller i vattenånga för att öka dess böjlighet. Man basar grangrenar eller andra vidjor för att använda dem som hank vid uppsättning av gärdesgårdar.

Bast, långsträckta celler, som ligga närmast utanför bildningsväven (kambium) och sålunda utgöra den innersta delen av barken (i vidsträckt bemärkelse). Jfr Bark. Hos åtskilliga växter äro bastcellerna så långa och sega, att de äro tjänliga till binde- och spånadsmaterial. Vid beredning av sådant befriar man vanligen basten från den övriga mindre sega och smidiga cellvävnaden genom rötning i vatten samt efterföljande bråkning och skäktning. (Se Spånadsväxter.) B. för bindning i trädgårdsskötseln hämtas understundom från träd: unga, glatta lindstammar avbarkas i juni— juli, då barken lätt lossas; barken nedlägges i flod- eller sjövatten, där den får ligga 2—4 veckor, tills bast-strängarna lossna, vilket undersökes var 3:e—4:e dag, emedan för lång rötning gör bastet skört. Numera användes mest raffiabast, som erhålles från Raffiapalmen.

Bastard l. hybrid. Orden beteckna egentligen avkomma efter parning av olika arter, men i den moderna ärftlighetsläran användas de i allmännare betydelse för att beteckna a) avkomman av varje parning mellan två föräldraindivider, b) avkomman efter korsning av två till sina ärftliga anlag skilda individer och c) de icke konstanta (heterozygota) korsningsavkomlingarna. Se Avel, Befruktning, Korsning, Ärftlighet.

Djurbastarder. Korsning mellan olika högre djurarter förekommer mera sällan; exempel härpå äro hingst x åsnesto = mulåsna, åsnehingst x sto = mula, kanin x hare = leporid, tjäder x orre = rackelhane, dalriptupp x orrhöna = dalriporre. Bastard-djur utvecklas stundom mycket kraftigt, stundom bliva de svagare än för äldrastammarna. Isynnerhet äro de ofruktsamma vid parning sinsemellan, men oftare erhålles avkomma efter deras parning med en av de arter, från vilka de stamma.

Växtbastarder, avkomma av korsning mellan olika arter eller olika varieteter av samma art, förekomma rätt mycket bland vilda växter, särskilt inom vissa släkten, och dylik korsning användes även för framställande av kulturformer av såväl åkerbruks- som trädgårdsväxter. Även växtbastarder hava ofta ringa eller försvagad fortplantningsförmåga och detta i allmänhet i högre grad, ju mindre besläktade föräldrarna äro. Många växtbastarder äro dock fullt avelsdugliga. Ett egendomligt slag av bastarder äro ympbastarder eller s. k. chimärer, ymphybrider. Se Chimär.H. T—n.

Basväg. Enklare skogsväg avsedd för utkörsel vintertid av virke och andra skogsprodukter, och vars anläggning inskränkts till vägbanans avröjning från träd, hinderliga stubbar och stenar, vanligen i förening med någon planering av densamma men utan avdikning, egentlig brytning eller hårdgörning av vägbanan. B. kan vara tillfällig (provisorisk) eller fast (permanent).

I norra Sverige, där virkesutdrivningarna på grund av bebyggelse och även rent skogliga förhållanden oftast koncentreras till större sammanhängande områden och avverkningarna därför endast med längre mellantider återkomma till samma skogstrakt, komma de förra huvudsakligen till användning. De krav man uppställer på dylika är i första hand, att de löpa med så jämn utförslutning som möjligt ner mot avlastningsplatsen och i varje fall undvika avsevärdare motlut, vidare att de i förhållande till avverkningsplatsens omfattning förlöpa så, att de bli till direkt nytta för så stora områden därav som möjligt. Oftast tillgodoses båda dessa krav bäst genom b:s framdragning efter bäckdrag och lågmarker, där den därjämte blir billigast att röja och planera, något som är av särskild betydelse för tillfälliga basvägar. Mycket stora kala myrar, större sjöar och liknande platser, där b. utsättes för drivsnö, som avsevärt kan försvåra både väghållning och trafikering, böra helst undvikas. Måste b. fram över dylika områden, bör den helst läggas i den mot vinden bäst skyddande kanten (oftast ost- eller nordostkanten, från vilket håll drivsnön mest blåser). I ytterkurvor i utförslut eller på sådana sidor, där marken är starkt sluttande, utläggas ordentliga väl stöttade och fastgjorda styrträd utmed vägkanten för att hindra lassen att glida av vägbanan.

Å myrar och kärrmarker, där snölagret ofta hindrar tjälens nerträngande i marken, måste vägarna efter rikare snöfall, så snart kylan på förvintern kommer, upptagas eller uppköras; å mycket blöta marker måste de ibland upptrampas eller uppskottas. För första uppkörning med häst över dylika blötmarker användas ofta med fördel »trygor» å hästarna. (Faxes patent.-skyddsko el. likn.) Under vinterväghållningen är det sedan av stor vikt, att vägbanan genom plogning efter alla rikare snöfall hålles låg, enär den annars på eftervintern vid inträffande töväder lätt blir ofarbar. Gropar eller s. k. »delpor», som uppkomma och utvidgas genom trafiken, måste i tid fyllas med snö eller i förening med ris, så att vägbanan städse hålles jämn. I svårare utförslut kan man medelst sågspån, myrstack, kolstybb o. dyl. öka friktionen (kolstybb i

lösningar hava vanligen en lutaktig smak. Basiska ämnen hava i starkare koncentration en giftig eller frätande inverkan på växt- och djurcellen, men en svag basisk reaktion i jorden är fördelaktig såväl för många växtarter som för bakterielivet i jorden. Se Reaktion, jordens.

Basning, upphettning av virke över svag eld eller i vattenånga för att öka dess böjlighet. Man basar grangrenar eller andra vidjor för att använda dem som hank vid uppsättning av gärdesgårdar.

Bast, långsträckta celler, som ligga närmast utanför bildningsväven (kambium) och sålunda utgöra den innersta delen av barken (i vidsträckt bemärkelse). Jfr Bark. Hos åtskilliga växter äro bastcellerna så långa och sega, att de äro tjänliga till binde- och spånadsmaterial. Vid beredning av sådant befriar man vanligen basten från den övriga mindre sega och smidiga cellvävnaden genom rötning i vatten samt efterföljande bråkning och skäktning. (Se Spånadsväxter.) B. för bindning i trädgårdsskötseln hämtas understundom från träd: unga, glatta lindstammar avbarkas i juni— juli, då barken lätt lossas; barken nedlägges i flod- eller sjövatten, där den får ligga 2—4 veckor, tills bast-strängarna lossna, vilket undersökes var 3:e—4:e dag, emedan för lång rötning gör bastet skört. Numera användes mest raffiabast, som erhålles från Raffiapalmen.

Bastard l. hybrid. Orden beteckna egentligen avkomma efter parning av olika arter, men i den moderna ärftlighetsläran användas de i allmännare betydelse för att beteckna a) avkomman av varje parning mellan två föräldraindivider, b) avkomman efter korsning av två till sina ärftliga anlag skilda individer och c) de icke konstanta (heterozygota) korsningsavkomlingarna. Se Avel, Befruktning, Korsning, Ärftlighet.

Djurbastarder. Korsning mellan olika högre djurarter förekommer mera sällan; exempel härpå äro hingst x åsnesto = mulåsna, åsnehingst x sto = mula, kanin x hare = leporid, tjäder x orre = rackelhane, dalriptupp x orrhöna = dalriporre. Bastard-djur utvecklas stundom mycket kraftigt, stundom bliva de svagare än för äldrastammarna. Isynnerhet äro de ofruktsamma vid parning sinsemellan, men oftare erhålles avkomma efter deras parning med en av de arter, från vilka de stamma.

Växtbastarder, avkomma av korsning mellan olika arter eller olika varieteter av samma art, förekomma rätt mycket bland vilda växter, särskilt inom vissa släkten, och dylik korsning användes även för framställande av kulturformer av såväl åkerbruks- som trädgårdsväxter. Även växtbastarder hava ofta ringa eller försvagad fortplantningsförmåga och detta i allmänhet i högre grad, ju mindre besläktade föräldrarna äro. Många växtbastarder äro dock fullt avelsdugliga. Ett egendomligt slag av bastarder äro ympbastarder eller s. k. chimärer, ymphybrider. Se Chimär.H. T—n.

Basväg. Enklare skogsväg avsedd för utkörsel vintertid av virke och andra skogsprodukter, och vars anläggning inskränkts till vägbanans avröjning från träd, hinderliga stubbar och stenar, vanligen i förening med någon planering av densamma men utan avdikning, egentlig brytning eller hårdgörning av vägbanan. B. kan vara tillfällig (provisorisk) eller fast (permanent).

I norra Sverige, där virkesutdrivningarna på grund av bebyggelse och även rent skogliga förhållanden oftast koncentreras till större sammanhängande områden och avverkningarna därför endast med längre mellantider återkomma till samma skogstrakt, komma de förra huvudsakligen till användning. De krav man uppställer på dylika är i första hand, att de löpa med så jämn utförslutning som möjligt ner mot avlastningsplatsen och i varje fall undvika avsevärdare motlut, vidare att de i förhållande till avverkningsplatsens omfattning förlöpa så, att de bli till direkt nytta för så stora områden därav som möjligt. Oftast tillgodoses båda dessa krav bäst genom b:s framdragning efter bäckdrag och lågmarker, där den därjämte blir billigast att röja och planera, något som är av särskild betydelse för tillfälliga basvägar. Mycket stora kala myrar, större sjöar och liknande platser, där b. utsättes för drivsnö, som avsevärt kan försvåra både väghållning och trafikering, böra helst undvikas. Måste b. fram över dylika områden, bör den helst läggas i den mot vinden bäst skyddande kanten (oftast ost- eller nordostkanten, från vilket håll drivsnön mest blåser). I ytterkurvor i utförslut eller på sådana sidor, där marken är starkt sluttande, utläggas ordentliga väl stöttade och fastgjorda styrträd utmed vägkanten för att hindra lassen att glida av vägbanan.

Å myrar och kärrmarker, där snölagret ofta hindrar tjälens nerträngande i marken, måste vägarna efter rikare snöfall, så snart kylan på förvintern kommer, upptagas eller uppköras; å mycket blöta marker måste de ibland upptrampas eller uppskottas. För första uppkörning med häst över dylika blötmarker användas ofta med fördel »trygor» å hästarna. (Faxes patent.-skyddsko el. likn.) Under vinterväghållningen är det sedan av stor vikt, att vägbanan genom plogning efter alla rikare snöfall hålles låg, enär den annars på eftervintern vid inträffande töväder lätt blir ofarbar. Gropar eller s. k. »delpor», som uppkomma och utvidgas genom trafiken, måste i tid fyllas med snö eller i förening med ris, så att vägbanan städse hålles jämn. I svårare utförslut kan man medelst sågspån, myrstack, kolstybb o. dyl. öka friktionen (kolstybb i

sydsluttning bidrar dock ofta genom värmeabsorption till för tidig avsmältning av snön). I motlut kan man minska vägbanans friktion genom överisning.

I södra och mellersta Sverige, där man ofta har bofasta skogsarbetare ute på skogarna och avverkningen dels med hänsyn till dessa, dels till skogens olikåldrighet med tätare mellantider måste återkomma i samma trakter, anlägges ofta ett över hela skogen förgrenat system av fasta basvägar, som då vid anläggning i fråga om röjning och planering behandlas mera omsorgsfullt än de tillfälliga. För att därjämte i möjligaste mån frigöra sig från beroendet av myrars och blötmarkers tillfrysning före rikare snöfall framdragas dessa fasta basvägar i största utsträckning efter jämna fastmarker i låga lägen. Härigenom bli de något dyrare i anläggning men avsevärt billigare i vinterunderhåll och kunna, om de äro väl anordnade och avsprängda, trafikeras med släddon även vid mycket litet snö och tämligen oberoende av markens tidigare tillfrysning.

Vid anläggning av b. bör helst all skog avhuggas så nära marken som möjligt till minst 3 meters bredd, varefter vägbanan å 2 meters bredd jämnas eller planeras. Vid framdragning av fast b. å jämnare fastmark brukar, om skogen ej är av grövre beskaffenhet, detta arbete kunna utföras med en dagsverksåtgång av 0.03 à 0.04 dagsverken per längdmeter. Å myr eller mossmarker blir oftast arbetsåtgången vida mindre; tillkommer sprängning av stenar eller grövre skog, kan arbetet stegras avsevärt.G. Lg.

Battens, sågat virke av minst 2 eng. tums tjocklek och 4—8 eng. tums bredd, jfr Bräder, Plank, Sågning.

Bearbetning av jorden har till syfte: a) att bringa denna i ett för utsädets groning, plantornas tillväxt och de i jorden förefintliga för växterna gagneliga lägre organismerna, särskilt bakterierna, gynnsamt skick; b) att mylla stubb, gödsel och utsäde; samt c) att förstöra ogräs, snyltsvampar och skadeinsekter.

1. Åkerjordens b. var i äldre tid, då jorden i regel låg i träde vart annat eller tredje år, huvudsakligen förlagd till sommarträdningen, och höstbruk förekom vanligen blott på vårlanden (de tegar, som skulle besås följande vår), och även dessas bearbetning uppsköts ofta helt och hållet till våren. Sedan mitten av 1800-talet har trädningen starkt inskränkts och mångenstädes alldeles avskaffats, och där så skett, har det blivit omöjligt att medhinna jordens grundliga bearbetning på våren. Därjämte har erfarenheten visat, att höstbearbetning ej

blott medför en önskvärd utjämning av arbetsfördelningen utan även kan bringa jorden i ett bättre skick än uteslutande bearbetning på vår och sommar, beroende därpå, att den förra öppnar jorden för en ökad inverkan av naturens egna krafter. Fuktigheten intränger bättre i den luckrade jorden, och tjälen giver denna en mer fulländad fördelning till kornstruktur, än genom mekanisk bearbetning kan åstadkommas, varjämte det överflödiga smältvattnet på våren hindras att samlas och åter hopslamma den sålunda luckrade jorden. Därigenom kan bearbetningen på våren och den därmed följande uttorkningen av jorden inskränkas: en ändamålsenlig fördelning av bearbetningen mellan höst- och vårbruk befordrar därför en i vårt torra klimat högst behövlig hushållning med jordfuktigheten. Slutligen har erfarenheten visat, att jordens fruktbarhet ökas genom att den ständigt hålles lucker i ytan samt lätt genomtränglig för luften genom hela matjordslagret, så att bakterieverksamheten i jorden befordras. Då denna försiggår kraftigast i övre delen av matjorden men svagare i dennas djupare jordlager, så har man allt mer inskränkt de plöjningar till fullt djup, som förr utgjorde bearbetningens huvudsak, och låtit denna utgöras av luckringar av matjorden, utan att denna vändes.

Bearbetningen bör ej blott luckra utan även giva jorden önskvärt sammanhang och så stor kapillär ledningsförmåga, att fuktigheten alltjämt drages från älven upp i hela matjordslagret. För detta ändamål kan jorden, särdeles av naturen lös jord, ss. sand- och mossjord samt sådan, som blivit kokig, behöva sammanpackas genom tung vältning. Sådan är av stor betydelse på lös jord och bör i regel följa på varje b., som luckrat mer än översta ytlagret.

En djup b. ökar jordens förmåga att upptaga och kvarhålla vatten, öppnar jorden för luftens djupare inträngande, varigenom befordras förvittring, förmultning och salpeterbildning samt andra omsättningar, genom vilka växtnäring beredes, likasom den även ökar den rymd, inom vilken rötterna kunna hämta näring, växternas näringsrymd. Bearbetningen av den öppna jorden bör därför minst 1 gång årligen ske till matjordens fulla djup och matjorden därvid småningom fördjupas, tills den nått ett djup av omkring 30 cm. Därutöver kan en vid lämpligt tillfälle i växtföljden återkommande djupkultur genom alvluckring (se d. o.) eller djupplöjning (se d. o.), där alven är mullrik, höja skördarna, ehuru ofta ej så mycket, att den blir lönande.

Den årliga bearbetningen bör helst omedelbart efter skörden, medan ännu säden står i skylar, inledas med ett ytligt förbruk, vanligen en skumplöjning eller ock en harvning, efterföljda av vältning, så att ett luckert men i vattenledande förbindelse med den underliggande jorden varande ytlager bildas. I detta gror en del ogräsfrön, även om en stor del av dem, som nyss spritts över åkerns yta, ej äro grobara förr än efter längre vila.

sydsluttning bidrar dock ofta genom värmeabsorption till för tidig avsmältning av snön). I motlut kan man minska vägbanans friktion genom överisning.

I södra och mellersta Sverige, där man ofta har bofasta skogsarbetare ute på skogarna och avverkningen dels med hänsyn till dessa, dels till skogens olikåldrighet med tätare mellantider måste återkomma i samma trakter, anlägges ofta ett över hela skogen förgrenat system av fasta basvägar, som då vid anläggning i fråga om röjning och planering behandlas mera omsorgsfullt än de tillfälliga. För att därjämte i möjligaste mån frigöra sig från beroendet av myrars och blötmarkers tillfrysning före rikare snöfall framdragas dessa fasta basvägar i största utsträckning efter jämna fastmarker i låga lägen. Härigenom bli de något dyrare i anläggning men avsevärt billigare i vinterunderhåll och kunna, om de äro väl anordnade och avsprängda, trafikeras med släddon även vid mycket litet snö och tämligen oberoende av markens tidigare tillfrysning.

Vid anläggning av b. bör helst all skog avhuggas så nära marken som möjligt till minst 3 meters bredd, varefter vägbanan å 2 meters bredd jämnas eller planeras. Vid framdragning av fast b. å jämnare fastmark brukar, om skogen ej är av grövre beskaffenhet, detta arbete kunna utföras med en dagsverksåtgång av 0.03 à 0.04 dagsverken per längdmeter. Å myr eller mossmarker blir oftast arbetsåtgången vida mindre; tillkommer sprängning av stenar eller grövre skog, kan arbetet stegras avsevärt.G. Lg.

Battens, sågat virke av minst 2 eng. tums tjocklek och 4—8 eng. tums bredd, jfr Bräder, Plank, Sågning.

Bearbetning av jorden har till syfte: a) att bringa denna i ett för utsädets groning, plantornas tillväxt och de i jorden förefintliga för växterna gagneliga lägre organismerna, särskilt bakterierna, gynnsamt skick; b) att mylla stubb, gödsel och utsäde; samt c) att förstöra ogräs, snyltsvampar och skadeinsekter.

1. Åkerjordens b. var i äldre tid, då jorden i regel låg i träde vart annat eller tredje år, huvudsakligen förlagd till sommarträdningen, och höstbruk förekom vanligen blott på vårlanden (de tegar, som skulle besås följande vår), och även dessas bearbetning uppsköts ofta helt och hållet till våren. Sedan mitten av 1800-talet har trädningen starkt inskränkts och mångenstädes alldeles avskaffats, och där så skett, har det blivit omöjligt att medhinna jordens grundliga bearbetning på våren. Därjämte har erfarenheten visat, att höstbearbetning ej blott medför en önskvärd utjämning av arbetsfördelningen utan även kan bringa jorden i ett bättre skick än uteslutande bearbetning på vår och sommar, beroende därpå, att den förra öppnar jorden för en ökad inverkan av naturens egna krafter. Fuktigheten intränger bättre i den luckrade jorden, och tjälen giver denna en mer fulländad fördelning till kornstruktur, än genom mekanisk bearbetning kan åstadkommas, varjämte det överflödiga smältvattnet på våren hindras att samlas och åter hopslamma den sålunda luckrade jorden. Därigenom kan bearbetningen på våren och den därmed följande uttorkningen av jorden inskränkas: en ändamålsenlig fördelning av bearbetningen mellan höst- och vårbruk befordrar därför en i vårt torra klimat högst behövlig hushållning med jordfuktigheten. Slutligen har erfarenheten visat, att jordens fruktbarhet ökas genom att den ständigt hålles lucker i ytan samt lätt genomtränglig för luften genom hela matjordslagret, så att bakterieverksamheten i jorden befordras. Då denna försiggår kraftigast i övre delen av matjorden men svagare i dennas djupare jordlager, så har man allt mer inskränkt de plöjningar till fullt djup, som förr utgjorde bearbetningens huvudsak, och låtit denna utgöras av luckringar av matjorden, utan att denna vändes.

Bearbetningen bör ej blott luckra utan även giva jorden önskvärt sammanhang och så stor kapillär ledningsförmåga, att fuktigheten alltjämt drages från älven upp i hela matjordslagret. För detta ändamål kan jorden, särdeles av naturen lös jord, ss. sand- och mossjord samt sådan, som blivit kokig, behöva sammanpackas genom tung vältning. Sådan är av stor betydelse på lös jord och bör i regel följa på varje b., som luckrat mer än översta ytlagret.

En djup b. ökar jordens förmåga att upptaga och kvarhålla vatten, öppnar jorden för luftens djupare inträngande, varigenom befordras förvittring, förmultning och salpeterbildning samt andra omsättningar, genom vilka växtnäring beredes, likasom den även ökar den rymd, inom vilken rötterna kunna hämta näring, växternas näringsrymd. Bearbetningen av den öppna jorden bör därför minst 1 gång årligen ske till matjordens fulla djup och matjorden därvid småningom fördjupas, tills den nått ett djup av omkring 30 cm. Därutöver kan en vid lämpligt tillfälle i växtföljden återkommande djupkultur genom alvluckring (se d. o.) eller djupplöjning (se d. o.), där alven är mullrik, höja skördarna, ehuru ofta ej så mycket, att den blir lönande.

Den årliga bearbetningen bör helst omedelbart efter skörden, medan ännu säden står i skylar, inledas med ett ytligt förbruk, vanligen en skumplöjning eller ock en harvning, efterföljda av vältning, så att ett luckert men i vattenledande förbindelse med den underliggande jorden varande ytlager bildas. I detta gror en del ogräsfrön, även om en stor del av dem, som nyss spritts över åkerns yta, ej äro grobara förr än efter längre vila.

sydsluttning bidrar dock ofta genom värmeabsorption till för tidig avsmältning av snön). I motlut kan man minska vägbanans friktion genom överisning.

I södra och mellersta Sverige, där man ofta har bofasta skogsarbetare ute på skogarna och avverkningen dels med hänsyn till dessa, dels till skogens olikåldrighet med tätare mellantider måste återkomma i samma trakter, anlägges ofta ett över hela skogen förgrenat system av fasta basvägar, som då vid anläggning i fråga om röjning och planering behandlas mera omsorgsfullt än de tillfälliga. För att därjämte i möjligaste mån frigöra sig från beroendet av myrars och blötmarkers tillfrysning före rikare snöfall framdragas dessa fasta basvägar i största utsträckning efter jämna fastmarker i låga lägen. Härigenom bli de något dyrare i anläggning men avsevärt billigare i vinterunderhåll och kunna, om de äro väl anordnade och avsprängda, trafikeras med släddon även vid mycket litet snö och tämligen oberoende av markens tidigare tillfrysning.

Vid anläggning av b. bör helst all skog avhuggas så nära marken som möjligt till minst 3 meters bredd, varefter vägbanan å 2 meters bredd jämnas eller planeras. Vid framdragning av fast b. å jämnare fastmark brukar, om skogen ej är av grövre beskaffenhet, detta arbete kunna utföras med en dagsverksåtgång av 0.03 à 0.04 dagsverken per längdmeter. Å myr eller mossmarker blir oftast arbetsåtgången vida mindre; tillkommer sprängning av stenar eller grövre skog, kan arbetet stegras avsevärt.G. Lg.

Battens, sågat virke av minst 2 eng. tums tjocklek och 4—8 eng. tums bredd, jfr Bräder, Plank, Sågning.

Bearbetning av jorden har till syfte: a) att bringa denna i ett för utsädets groning, plantornas tillväxt och de i jorden förefintliga för växterna gagneliga lägre organismerna, särskilt bakterierna, gynnsamt skick; b) att mylla stubb, gödsel och utsäde; samt c) att förstöra ogräs, snyltsvampar och skadeinsekter.

1. Åkerjordens b. var i äldre tid, då jorden i regel låg i träde vart annat eller tredje år, huvudsakligen förlagd till sommarträdningen, och höstbruk förekom vanligen blott på vårlanden (de tegar, som skulle besås följande vår), och även dessas bearbetning uppsköts ofta helt och hållet till våren. Sedan mitten av 1800-talet har trädningen starkt inskränkts och mångenstädes alldeles avskaffats, och där så skett, har det blivit omöjligt att medhinna jordens grundliga bearbetning på våren. Därjämte har erfarenheten visat, att höstbearbetning ej blott medför en önskvärd utjämning av arbetsfördelningen utan även kan bringa jorden i ett bättre skick än uteslutande bearbetning på vår och sommar, beroende därpå, att den förra öppnar jorden för en ökad inverkan av naturens egna krafter. Fuktigheten intränger bättre i den luckrade jorden, och tjälen giver denna en mer fulländad fördelning till kornstruktur,

än genom mekanisk bearbetning kan åstadkommas, varjämte det överflödiga smältvattnet på våren hindras att samlas och åter hopslamma den sålunda luckrade jorden. Därigenom kan bearbetningen på våren och den därmed följande uttorkningen av jorden inskränkas: en ändamålsenlig fördelning av bearbetningen mellan höst- och vårbruk befordrar därför en i vårt torra klimat högst behövlig hushållning med jordfuktigheten. Slutligen har erfarenheten visat, att jordens fruktbarhet ökas genom att den ständigt hålles lucker i ytan samt lätt genomtränglig för luften genom hela matjordslagret, så att bakterieverksamheten i jorden befordras. Då denna försiggår kraftigast i övre delen av matjorden men svagare i dennas djupare jordlager, så har man allt mer inskränkt de plöjningar till fullt djup, som förr utgjorde bearbetningens huvudsak, och låtit denna utgöras av luckringar av matjorden, utan att denna vändes.

Bearbetningen bör ej blott luckra utan även giva jorden önskvärt sammanhang och så stor kapillär ledningsförmåga, att fuktigheten alltjämt drages från älven upp i hela matjordslagret. För detta ändamål kan jorden, särdeles av naturen lös jord, ss. sand- och mossjord samt sådan, som blivit kokig, behöva sammanpackas genom tung vältning. Sådan är av stor betydelse på lös jord och bör i regel följa på varje b., som luckrat mer än översta ytlagret.

En djup b. ökar jordens förmåga att upptaga och kvarhålla vatten, öppnar jorden för luftens djupare inträngande, varigenom befordras förvittring, förmultning och salpeterbildning samt andra omsättningar, genom vilka växtnäring beredes, likasom den även ökar den rymd, inom vilken rötterna kunna hämta näring, växternas näringsrymd. Bearbetningen av den öppna jorden bör därför minst 1 gång årligen ske till matjordens fulla djup och matjorden därvid småningom fördjupas, tills den nått ett djup av omkring 30 cm. Därutöver kan en vid lämpligt tillfälle i växtföljden återkommande djupkultur genom alvluckring (se d. o.) eller djupplöjning (se d. o.), där alven är mullrik, höja skördarna, ehuru ofta ej så mycket, att den blir lönande.

Den årliga bearbetningen bör helst omedelbart efter skörden, medan ännu säden står i skylar, inledas med ett ytligt förbruk, vanligen en skumplöjning eller ock en harvning, efterföljda av vältning, så att ett luckert men i vattenledande förbindelse med den underliggande jorden varande ytlager bildas. I detta gror en del ogräsfrön, även om en stor del av dem, som nyss spritts över åkerns yta, ej äro grobara förr än efter längre vila.

Genom bearbetningen förstöres eller hämmas rotogräset, och de delar, som kvarstanna i den luckrade jorden och åter kunna utväxa, bliva liksom fröogräsets groddplantor begravna vid den följande höstplöjningen. Om denna ytliga bearbetning skett, medan ännu sommarvärme råder, komma också snart de för fruktbarheten så viktiga omsättningarna i jorden i livligare verksamhet, och förbruket före höstplöjningen kan således verka som en trädning. Genom det luckra ytlagret hindras även den underliggande matjorden att uttorka, och höstplöjningen av hård jord kan därigenom underlättas, så att den dubbla plöjningen kräver mindre arbete än en enbar höstplöjning på uttorkad jord. Ju kortare tid denna ytbearbetning utföres före höstplöjningen, desto mindre verkan medför den, och i landets mellersta och norra delar, där sädesskörden är sen och höstplöjningen måste börja tidigt, lönar sig ett dylikt förbruk knappt, även om det skulle medhinnas, vilket vanligen ej är fallet.

Höstplöjning till matjordens fulla djup bör om möjligt alltid ske å såväl vårland som den blivande trädan. Härigenom vinnes: a) att jorden kan mottaga och kvarhålla mer av nederbördsvattnet; b) att jorden luckras av tjälen och den därigenom åstadkomna gryniga strukturen i jorden väl bibehålles vid upptöandet på våren, då smältvattnet lätt nedsipprar i den luckrade jorden och avrinner mellan tiltorna utan att åter hopslamma jorden; c) jorden upptorkar förr på våren, så att vårbruket kan börja tidigare; d) ogräsfrö och rotogräs, svampsporer och insekter begravas djupt, och av de sistnämnda bringas sådana, som redan gått i vintervila, upp i ytan, där de dödas av vinterkölden eller borttagas av fåglar. Höstplöjningen bör, för att dessa syften möjligast fullständigt skola uppnås, utföras så, att ytjorden lägges i botten och hela den omplöjda jordmassan blir så lucker som möjligt. På lättare och genomsläpplig jord utföres plöjningen därför helst med plogar försedda med skumrist, som avskalar ytjorden och lägger den i botten, samt med branta vändskivor, som väl luckra tiltan. Då jorden är styv, särdeles då den till följd av bristande täckdikning mindre lätt genomsläpper vattnet, händer lätt, att den efter dylik plöjning hopslammar, så att vattnets nedträngande hindras, upptorkningen på våren försenas och bearbetningen försvåras. I sådant fall bör höstplöjningen ske med plog, som lägger sammanhängande tiltor, mellan vilka vattnet kan nedsjunka. Höstplöjningen bör ske, då jorden ej är så våt, att den smetar, emedan dess bruk då svårligen kan bliva gott. Därför bör stubbåker höstplöjas tidigt, innan den hinner bliva starkt uppblött, under det att plöjning av vall sparas till sist, och detta desto mer, som denna tjälar senare än den öppna jorden. Höstbruket avslutas, särskilt på styv jord, med noggrann uppkörning av vattenfåror för ytvattnets avledande.

Vårbruket bör inskränkas till det, som behöves för att bereda en god såbädd, och utföras, så att vintermusten och den av tjälningen åstadkomna korniga beskaffenheten bibehålles. På väl höstbrukad jord kan bearbetningen, utförd då jorden reder sig väl, ofta inskränkas till blott ytbruk; plöjning och annan djup bearbetning, som öppnar jorden för uttorkning, bör undvikas. För att hindra uttorkningen bör vårbruket utföras på kortast möjliga tid, men där större jordvidd skall vårbrukas, är lämpligt att först giva hela den höstplöjda åkern en ytlig harvning för att åstadkomma ett luckert ytlager, som hindrar den underliggande jordens uttorkning, för att sedan företaga vårbruk och sådd fält efter fält. Genom att sålunda en tid förflyter mellan ytharvning och den egentliga beredningen för sådden, får ogräsfrö tid att gro, varefter groddplantorna förstöras vid följande brukning före sådden. De för vårbruket vanligen använda redskapen äro yt- och djupharvar samt, där kokor förekomma, tunga vältar för dessas krossning. Sladd och sladdharv äro kraftiga redskap för inledande av vårbruket på hård och kokig jord likasom på vallbrott för att tilltrycka tiltan, så att grästorv ej upprives. Vårbruket avslutas med vältning för att tilltrycka jorden kring utsädet och helst därefter ytharvning för att motverka jordens uttorkning. (Se Avdunstning.)

Då säd skall följa efter vall, är önskvärt att utföra plöjningen med skumrist, som avskalar grästorvan, vilken bör fullständigt täckas av den omvända tiltan, som därefter tilltryckes med tung vält; före sådden luckras sedan den omplöjda jorden utan att ånyo vändas. Även under växttiden bör jorden bibehållas lucker och ogräsfri genom brodd- och ogräsharvning samt häst- och handhackning, där radavståndet medger sådan. (Se Ogräs.)

Trädgårdsjordens b. har samma ändamål som åkerjordens och sker enligt samma grunder, om än körredskapen i smärre trädgårdar ersättas med handredskap. Jordens djupgrävning är särdeles fördelaktig och utföres för jordens bringande i kultur till dubbelt spaddjup. Höstbearbetning bör alltid ske och utföres helst med plog eller spade, som lämna jorden med ojämn, lucker yta. På våren bör eftersträvas att bibehålla god såmust, och om jorden blivit vänd på hösten, kan en ytlig bearbetning med skumplog eller en långtandad hacka vara tillräcklig. Grävningen göres på vår och sommar bäst med grep, för vilken jorden sönderfaller bättre än med spade. En sådan bearbetning bör även utföras efter varje grödas skörd under sommaren. Efter sådden bör jorden tillpackas över såraderna med en packbräda eller krattkammen. Underväxttiden hålles jorden lucker och ogräsfri genom skyffling eller hackning med hand-, skjut- eller hästhacka.

Beck. Se Tjära.

Beckasin, *Gallinago,* vadare med lång näbb (längre än tarsen), i spetsen omgiven av en mjuk, känslig hud, och med ögon, som sitta påfallande långt bakåt. Fjäderdräkten är spräcklig av svarta, bruna, rostgula och vita färger, som på huvud och vingar bilda längsgående band. De äro flyttfåglar och uppehålla sig på öppna kärr- och mossmarker eller på vattensjuka starrängar utmed sjöar och vattendrag men aldrig i skogbevuxen mark. Häcka på marken och lägga 4 grönbruna, fläckiga ägg.

Av Sveriges tre arter hava endast de båda större, dubbelbeckasin *(G. media* Frisch) och enkelbeckasin eller horsgök *(G. gallinago* L.) någon betydelse som jaktbara fåglar, De äro båda av ungefär en trasts storlek och varandra mycket lika men skiljas därpå, att dubbel-b. har 16, enkel-b. 14 stjärtpennor samt den förra fläckig, den senare rent vit undersida. Då de flyga upp — på marken äro de ytterst svåra att upptäcka — igenkännes enkel-b. därpå, att han låter höra ett strävt läte, »kätsch», »kätsch», varefter han under flykten börjar kasta sig hit och dit i sicksack. Dubbel-b. däremot lyfter tyst med låg och jämn flykt. Båda arterna utföra om våren ett slags parningslek. Enkel-b. kastar sig därvid under flykten plötsligt ned mot marken med utbredd stjärt, varvid de yttersta stjärtpennorna försättas i dallring och frambringa ett surrande eller gnäggande ljud, varav benämningen horsgök (=hästgök). Båda förekomma från Skåne, långt upp på de lapska fjällen. Dock har särskilt dubbel-b. under senare tider till följd av sankmarkernas torrläggning blivit allt sällsyntare i södra Sverige. Beckasinerna, vilkas kött skattas högt av finsmakare, skjutas för stående hund, vanligen i samband med andjakt. Enkel-b. håller emellertid dåligt för hund, vars roll därför ofta inskränker sig till att angiva för jägaren, i vilken riktning fåglarna äro att söka. Jakttiden för b. är den samma som för änder, i de 4 sydligaste länen $^{16}/_{7}$—$^{31}/_{12}$, i de 4 nordligaste $^{16}/_{8}$— $^{31}/_{12}$ och i övriga delar av landet $^{1}/_{8}$—$^{31}/_{12}$.T. H-d.

Befallningsman. Se Förvaltningspersonal.

Befruktning hos såväl växter som djur sker därigenom, att cellkärnorna i en hanlig och en honlig könscell (gamet) efter vissa förberedande delningar sammansmälta och giva upphov till en ny cell (zygot), som därigenom får förmåga att utveckla sig till en ny individ.

1. Växter. Honorganet hos de högre växterna är pistillen, vars översta del, märket, vanligen är förenad med den nedersta, fruktämnet, genom ett stift, som dock kan saknas. I fruktämnet utbildas fröämnena, och i vart och ett av dem en äggcell (honlig gamet). Hanorganen, ståndarna, bestå av en övre del, knappen, i vars inre pollenkornen eller frömjölet (hanliga gameter) utvecklas, samt oftast en sträng, som dock, likasom pistillens stift, kan saknas. Då ett pollenkorn fastnat på pistillens märke, utvecklar det en slang, som tränger genom märket och stiftet ned i fruktämnet, tills han når ett fröämne, och genom denna slang vandrar den hanliga cellkärnan ner och »uppsöker» äggcellen. Detta angiver

befruktningens förlopp blott i grova drag, ty i själva verket är denna en mycket invecklad akt.

Vid b. kan pistillen bestoftas med frömjöl antingen från ståndare i samma blomma, självbefruktning, eller ock från en annan individ, korsbefruktning. Den senare är det enda möjliga hos skildkönade växter, d. v. s. sådana med ståndare och pistiller i olika blommor, men är vanlig även hos samkönade växter, vilka hava både ståndare och pistiller i samma blomma. Vissa dylika växter, t. ex. rödklöver m. fl., äro t. o. m. självsterila, varmed betecknas, att befruktning icke kan ske med frömjöl från samma blomma eller från andra blommor av samma individ, utan att därtill nödvändigt behövs dylikt från ett annat stånd. De flesta samkönade växter kunna självbefruktas, men resultatet därav blir ofta dåligt, antingen så att endast få frukter utvecklas (se Fruktodling) eller så att avkomman, om självbefruktning fortsättes i flere led. blir allt mer försvagad (ex. råg och majs samt vissa fruktträdssorter). — Efter korsbefruktning inträffar stundom, att icke blott själva växtämnet (embryot) utan även den omgivande vävnaden visar egenskaper härrörande från faderplantan. Sådana företeelser, kallade xenier, kunna ju synas lämna stöd för möjligheten av den s. k. telegonien inom djuraveln (jfr Avel) men ha därmed intet att skaffa. Xenierna bero därpå, att en dubbel b. skett, så att icke blott växtämnet utan även den detsamma omgivande fröviten har förutom modern även fadern att tacka för sin uppkomst.

Frömjölets överförande (»bestoftningen») sker på olika sätt, beroende på blommornas olika anordning och byggnad. Hos samkönade växter sker det än direkt från ståndarna till pistillen i samma blomma (ss. hos vete, korn, havre, ärter m. fl.), än genom insekters medverkan, varvid vanligen dessa överföra frömjölet från en blomma till en annan, eller med vindens tillhjälp, ss. hos flertalet gräs, bland dem råg. Hos skildkönade växter, vare sig de äro sambyggare, d. v. s. hava han- och honblommor på samma stånd (ss. tall, gran, björk, bok, ek, de flesta starrarter, majs m. fl.) eller s. k. tvebyggare med han- och honblommor på skilda stånd, (ss. en, sälg, pil, asp, åkertistel, hampa, brännässla m. fl.) sker bestoftningen med insekters eller vindens hjälp. Vanligen angiver blommornas byggnad och yttre utseende, om de äro insekt- eller växttiden hålles jorden lucker och ogräsfri genom skyffling eller hackning med hand-, skjut- eller hästhacka.

Beck. Se Tjära.

Beckasin, *Gallinago,* vadare med lång näbb (längre än tarsen), i spetsen omgiven av en mjuk, känslig hud, och med ögon, som sitta påfallande långt bakåt. Fjäderdräkten är spräcklig av svarta, bruna, rostgula och vita färger, som på huvud och vingar bilda längsgående band. De äro flyttfåglar och uppehålla sig på öppna kärr- och mossmarker eller på vattensjuka starrängar utmed sjöar och vattendrag men aldrig i skogbevuxen mark. Häcka på marken och lägga 4 grönbruna, fläckiga ägg.

Av Sveriges tre arter hava endast de båda större, dubbelbeckasin *(G. media* Frisch) och enkelbeckasin eller horsgök *(G. gallinago* L.) någon betydelse som jaktbara fåglar, De äro båda av ungefär en trasts storlek och varandra mycket lika men skiljas därpå, att dubbel-b. har 16, enkel-b. 14 stjärtpennor samt den förra fläckig, den senare rent vit undersida. Då de flyga upp — på marken äro de ytterst svåra att upptäcka — igenkännes enkel-b. därpå, att han låter höra ett strävt läte, »kätsch», »kätsch», varefter han under flykten börjar kasta sig hit och dit i sicksack. Dubbel-b. däremot lyfter tyst med låg och jämn flykt. Båda arterna utföra om våren ett slags parningslek. Enkel-b. kastar sig därvid under flykten plötsligt ned mot marken med utbredd stjärt, varvid de yttersta stjärtpennorna försättas i dallring och frambringa ett surrande eller gnäggande ljud, varav benämningen horsgök (=hästgök). Båda förekomma från Skåne, långt upp på de lapska fjällen. Dock har särskilt dubbel-b. under senare tider till följd av sankmarkernas torrläggning blivit allt sällsyntare i södra Sverige. Beckasinerna, vilkas kött skattas högt av finsmakare, skjutas för stående hund, vanligen i samband med andjakt. Enkel-b. håller emellertid dåligt för hund, vars roll därför ofta inskränker sig till att angiva för jägaren, i vilken riktning fåglarna äro att söka. Jakttiden för b. är den samma som för änder, i de 4 sydligaste länen $^{16}/_{7}$—$^{31}/_{12}$, i de 4 nordligaste $^{16}/_{8}$— $^{31}/_{12}$ och i övriga delar av landet $^{1}/_{8}$—$^{31}/_{12}$.T. H-d.

Befallningsman. Se Förvaltningspersonal.

Befruktning hos såväl växter som djur sker därigenom, att cellkärnorna i en hanlig och en honlig könscell (gamet) efter vissa förberedande delningar sammansmälta och giva upphov till en ny cell (zygot), som därigenom får förmåga att utveckla sig till en ny individ.

1. Växter. Honorganet hos de högre växterna är pistillen, vars översta del, märket, vanligen är förenad med den nedersta, fruktämnet, genom ett stift, som dock kan saknas. I fruktämnet utbildas froämnena, och i vart och ett av dem en äggcell (honlig gamet). Hanorganen, ståndarna, bestå av en övre del, knappen, i vars inre pollenkornen eller frömjölet (hanliga gameter) utvecklas, samt oftast en sträng, som dock, likasom pistillens stift, kan saknas. Då ett pollenkorn fastnat på pistillens märke, utvecklar det en slang, som tränger genom märket och stiftet ned i fruktämnet, tills han når ett froämne, och genom denna slang vandrar den hanliga cellkärnan ner och »uppsöker» äggcellen. Detta angiver befruktningens förlopp blott i grova drag, ty i själva verket är denna en mycket invecklad akt.

Vid b. kan pistillen bestoftas med frömjöl antingen från ståndare i samma blomma, självbefruktning, eller ock från en annan individ, korsbefruktning. Den senare är det enda möjliga hos skildkönade växter, d. v. s. sådana med ståndare och pistiller i olika blommor, men är vanlig även hos samkönade växter, vilka hava både ståndare och pistiller i samma blomma. Vissa dylika växter, t. ex. rödklöver m. fl., äro t. o. m. självsterila, varmed betecknas, att befruktning icke kan ske med frömjöl från samma blomma eller från andra blommor av samma individ, utan att därtill nödvändigt behövs dylikt från ett annat stånd. De flesta samkönade växter kunna självbefruktas, men resultatet därav blir ofta dåligt, antingen så att endast få frukter utvecklas (se Fruktodling) eller så att avkomman, om självbefruktning fortsättes i flere led. blir allt mer försvagad (ex. råg och majs samt vissa fruktträdssorter). — Efter korsbefruktning inträffar stundom, att icke blott själva växtämnet (embryot) utan även den omgivande vävnaden visar egenskaper härrörande från faderplantan. Sådana företeelser, kallade xenier, kunna ju synas lämna stöd för möjligheten av den s. k. telegonien inom djuraveln (jfr Avel) men ha därmed intet att skaffa. Xenierna bero därpå, att en dubbel b. skett, så att icke blott växtämnet utan även den detsamma omgivande fröviten har förutom modern även fadern att tacka för sin uppkomst.

Frömjölets överförande (»bestoftningen») sker på olika sätt, beroende på blommornas olika anordning och byggnad. Hos samkönade växter sker det än direkt från ståndarna till pistillen i samma blomma (ss. hos vete, korn, havre, ärter m. fl.), än genom insekters medverkan, varvid vanligen dessa överföra frömjölet från en blomma till en annan, eller med vindens tillhjälp, ss. hos flertalet gräs, bland dem råg. Hos skildkönade växter, vare sig de äro sambyggare, d. v. s. hava han- och honblommor på samma stånd (ss. tall, gran, björk, bok, ek, de flesta starrarter, majs m. fl.) eller s. k. tvebyggare med han- och honblommor på skilda stånd, (ss. en, sälg, pil, asp, åkertistel, hampa, brännässla m. fl.) sker bestoftningen med insekters eller vindens hjälp. Vanligen angiver blommornas byggnad och yttre utseende, om de äro insekt- eller växttiden hålles jorden lucker och ogräsfri genom skyffling eller hackning med hand-, skjut- eller hästhacka.

Beck. Se Tjära.

Beckasin, *Gallinago,* vadare med lång näbb (längre än tarsen), i spetsen omgiven av en mjuk, känslig hud, och med ögon, som sitta påfallande långt bakåt. Fjäderdräkten är spräcklig av svarta, bruna, rostgula och vita färger, som på huvud och vingar bilda längsgående band. De äro flyttfåglar och uppehålla sig på öppna kärr- och mossmarker eller på vattensjuka starrängar utmed sjöar och vattendrag men aldrig i skogbevuxen mark. Häcka på marken och lägga 4 grönbruna, fläckiga ägg.

Av Sveriges tre arter hava endast de båda större, dubbelbeckasin *(G. media* Frisch) och enkelbeckasin eller horsgök *(G. gallinago* L.) någon betydelse som jaktbara fåglar, De äro båda av ungefär en trasts storlek och varandra mycket lika men skiljas därpå, att dubbel-b. har 16, enkel-b. 14 stjärtpennor samt den förra fläckig, den senare rent vit undersida. Då de flyga upp — på marken äro de ytterst svåra att upptäcka — igenkännes enkel-b. därpå, att han låter höra ett strävt läte, »kätsch», »kätsch», varefter han under flykten börjar kasta sig hit och dit i sicksack. Dubbel-b. däremot lyfter tyst med låg och jämn flykt. Båda arterna utföra om våren ett slags parningslek. Enkel-b. kastar sig därvid under flykten plötsligt ned mot marken med utbredd stjärt, varvid de yttersta stjärtpennorna försättas i dallring och frambringa ett surrande eller gnäggande ljud, varav benämningen horsgök (=hästgök). Båda förekomma från Skåne, långt upp på de lapska fjällen. Dock har särskilt dubbel-b. under senare tider till följd av sankmarkernas torrläggning blivit allt sällsyntare i södra Sverige. Beckasinerna, vilkas kött skattas högt av finsmakare, skjutas för stående hund, vanligen i samband med andjakt. Enkel-b. håller emellertid dåligt för hund, vars roll därför ofta inskränker sig till att angiva för jägaren, i vilken riktning fåglarna äro att söka. Jakttiden för b. är den samma som för änder, i de 4 sydligaste länen $^{16}/_{7}$—$^{31}/_{12}$, i de 4 nordligaste $^{16}/_{8}$— $^{31}/_{12}$ och i övriga delar av landet $^{1}/_{8}$—$^{31}/_{12}$.T. H-d.

Befallningsman. Se Förvaltningspersonal.

Befruktning hos såväl växter som djur sker därigenom, att cellkärnorna i en hanlig och en honlig könscell (gamet) efter vissa förberedande delningar sammansmälta och giva upphov till en ny cell (zygot), som därigenom får förmåga att utveckla sig till en ny individ.

1. Växter. Honorganet hos de högre växterna är pistillen, vars översta del, märket, vanligen är förenad med den nedersta, fruktämnet, genom ett stift, som dock kan saknas. I fruktämnet utbildas froämnena, och i vart och ett av dem en äggcell (honlig gamet). Hanorganen, ståndarna, bestå av en övre del, knappen, i vars inre pollenkornen eller frömjölet (hanliga gameter) utvecklas, samt oftast en sträng, som dock, likasom pistillens stift, kan saknas. Då ett pollenkorn fastnat på pistillens märke, utvecklar det en slang, som tränger

genom märket och stiftet ned i fruktämnet, tills han når ett froämne, och genom denna slang vandrar den hanliga cellkärnan ner och »uppsöker» äggcellen. Detta angiver befruktningens förlopp blott i grova drag, ty i själva verket är denna en mycket invecklad akt.

Vid b. kan pistillen bestoftas med frömjöl antingen från ståndare i samma blomma, självbefruktning, eller ock från en annan individ, korsbefruktning. Den senare är det enda möjliga hos skildkönade växter, d. v. s. sådana med ståndare och pistiller i olika blommor, men är vanlig även hos samkönade växter, vilka hava både ståndare och pistiller i samma blomma. Vissa dylika växter, t. ex. rödklöver m. fl., äro t. o. m. självsterila, varmed betecknas, att befruktning icke kan ske med frömjöl från samma blomma eller från andra blommor av samma individ, utan att därtill nödvändigt behövs dylikt från ett annat stånd. De flesta samkönade växter kunna självbefruktas, men resultatet därav blir ofta dåligt, antingen så att endast få frukter utvecklas (se Fruktodling) eller så att avkomman, om självbefruktning fortsättes i flere led. blir allt mer försvagad (ex. råg och majs samt vissa fruktträdssorter). — Efter korsbefruktning inträffar stundom, att icke blott själva växtämnet (embryot) utan även den omgivande vävnaden visar egenskaper härrörande från faderplantan. Sådana företeelser, kallade xenier, kunna ju synas lämna stöd för möjligheten av den s. k. telegonien inom djuraveln (jfr Avel) men ha därmed intet att skaffa. Xenierna bero därpå, att en dubbel b. skett, så att icke blott växtämnet utan även den detsamma omgivande fröviten har förutom modern även fadern att tacka för sin uppkomst.

Frömjölets överförande (»bestoftningen») sker på olika sätt, beroende på blommornas olika anordning och byggnad. Hos samkönade växter sker det än direkt från ståndarna till pistillen i samma blomma (ss. hos vete, korn, havre, ärter m. fl.), än genom insekters medverkan, varvid vanligen dessa överföra frömjölet från en blomma till en annan, eller med vindens tillhjälp, ss. hos flertalet gräs, bland dem råg. Hos skildkönade växter, vare sig de äro sambyggare, d. v. s. hava han- och honblommor på samma stånd (ss. tall, gran, björk, bok, ek, de flesta starrarter, majs m. fl.) eller s. k. tvebyggare med han- och honblommor på skilda stånd, (ss. en, sälg, pil, asp, åkertistel, hampa, brännässla m. fl.) sker bestoftningen med insekters eller vindens hjälp. Vanligen angiver blommornas byggnad och yttre utseende, om de äro insekt- eller växttiden hålles jorden lucker och ogräsfri genom skyffling eller hackning med hand-, skjut- eller hästhacka.

Beck. Se Tjära.

Beckasin, *Gallinago,* vadare med lång näbb (längre än tarsen), i spetsen omgiven av en mjuk, känslig hud, och med ögon, som sitta påfallande långt bakåt. Fjäderdräkten är spräcklig av svarta, bruna, rostgula och vita färger, som på huvud och vingar bilda längsgående band. De äro flyttfåglar och uppehålla sig på öppna kärr- och mossmarker eller på vattensjuka starrängar utmed sjöar och vattendrag men aldrig i skogbevuxen mark. Häcka på marken och lägga 4 grönbruna, fläckiga ägg.

Av Sveriges tre arter hava endast de båda större, dubbelbeckasin *(G. media* Frisch) och enkelbeckasin eller horsgök *(G. gallinago* L.) någon betydelse som jaktbara fåglar, De äro båda av ungefär en trasts storlek och varandra mycket lika men skiljas därpå, att dubbel-b. har 16, enkel-b. 14 stjärtpennor samt den förra fläckig, den senare rent vit undersida. Då de flyga upp — på marken äro de ytterst svåra att upptäcka — igenkännes enkel-b. därpå, att han låter höra ett strävt läte, »kätsch», »kätsch», varefter han under flykten börjar kasta sig hit och dit i sicksack. Dubbel-b. däremot lyfter tyst med låg och jämn flykt. Båda arterna utföra om våren ett slags parningslek. Enkel-b. kastar sig därvid under flykten plötsligt ned mot marken med utbredd stjärt, varvid de yttersta stjärtpennorna försättas i dallring och frambringa ett surrande eller gnäggande ljud, varav benämningen horsgök (=hästgök). Båda förekomma från Skåne, långt upp på de lapska fjällen. Dock har särskilt dubbel-b. under senare tider till följd av sankmarkernas torrläggning blivit allt sällsyntare i södra Sverige. Beckasinerna, vilkas kött skattas högt av finsmakare, skjutas för stående hund, vanligen i samband med andjakt. Enkel-b. håller emellertid dåligt för hund, vars roll därför ofta inskränker sig till att angiva för jägaren, i vilken riktning fåglarna äro att söka. Jakttiden för b. är den samma som för änder, i de 4 sydligaste länen $^{16}/_{7}$—$^{31}/_{12}$, i de 4 nordligaste $^{16}/_{8}$— $^{31}/_{12}$ och i övriga delar av landet $^{1}/_{8}$—$^{31}/_{12}$.T. H-d.

Befallningsman. Se Förvaltningspersonal.

Befruktning hos såväl växter som djur sker därigenom, att cellkärnorna i en hanlig och en honlig könscell (gamet) efter vissa förberedande delningar sammansmälta och giva upphov till en ny cell (zygot), som därigenom får förmåga att utveckla sig till en ny individ.

1. Växter. Honorganet hos de högre växterna är pistillen, vars översta del, märket, vanligen är förenad med den nedersta, fruktämnet, genom ett stift, som dock kan saknas. I fruktämnet utbildas froämnena, och i vart och ett av dem en äggcell (honlig gamet). Hanorganen, ståndarna, bestå av en övre del, knappen, i vars inre pollenkornen eller frömjölet (hanliga gameter) utvecklas, samt oftast en sträng, som dock, likasom pistillens stift, kan saknas. Då ett pollenkorn fastnat på pistillens märke, utvecklar det en slang, som tränger genom märket och stiftet ned i fruktämnet, tills han når ett froämne, och genom denna slang vandrar den hanliga cellkärnan ner och »uppsöker» äggcellen. Detta angiver befruktningens förlopp blott i grova drag, ty i själva verket är denna en mycket invecklad akt.

Vid b. kan pistillen bestoftas med frömjöl antingen från ståndare i samma blomma, självbefruktning, eller ock från en annan individ, korsbefruktning. Den senare är det enda möjliga hos skildkönade växter, d. v. s. sådana med ståndare och pistiller i olika blommor, men är vanlig även hos samkönade växter, vilka hava både ståndare och pistiller i samma blomma. Vissa dylika växter, t. ex. rödklöver m. fl., äro t. o. m. självsterila, varmed betecknas, att befruktning icke kan ske med frömjöl från samma blomma eller från andra blommor av samma individ, utan att därtill nödvändigt behövs dylikt från ett annat stånd. De flesta samkönade växter kunna självbefruktas, men resultatet därav blir ofta dåligt, antingen så att endast få frukter utvecklas (se Fruktodling) eller så att avkomman, om självbefruktning fortsättes i flere led. blir allt mer försvagad (ex. råg och majs samt vissa fruktträdssorter). — Efter korsbefruktning inträffar stundom, att icke blott själva växtämnet (embryot) utan även den omgivande vävnaden visar egenskaper härrörande från faderplantan. Sådana företeelser, kallade xenier, kunna ju synas lämna stöd för möjligheten av den s. k. telegonien inom djuraveln (jfr Avel) men ha därmed intet att skaffa. Xenierna bero därpå, att en dubbel b. skett, så att icke blott växtämnet utan även den detsamma omgivande fröviten har förutom modern även fadern att tacka för sin uppkomst.

Frömjölets överförande (»bestoftningen») sker på olika sätt, beroende på blommornas olika anordning och byggnad. Hos samkönade växter sker det än direkt från ståndarna till pistillen i samma blomma (ss. hos vete, korn, havre, ärter m. fl.), än genom insekters medverkan, varvid vanligen dessa överföra frömjölet från en blomma till en annan, eller med vindens tillhjälp, ss. hos flertalet gräs, bland dem råg. Hos skildkönade växter, vare sig de äro sambyggare, d. v. s. hava han- och honblommor på samma stånd (ss. tall, gran, björk, bok, ek, de flesta starrarter, majs m. fl.) eller s. k. tvebyggare med han- och honblommor på skilda stånd, (ss. en, sälg, pil, asp, åkertistel, hampa, brännässla m. fl.) sker bestoftningen med insekters eller vindens hjälp. Vanligen angiver blommornas byggnad och yttre utseende, om de äro insekt- eller växttiden hålles jorden lucker och ogräsfri genom skyffling eller hackning med hand-, skjut- eller hästhacka.

Beck. Se Tjära.

Beckasin, *Gallinago,* vadare med lång näbb (längre än tarsen), i spetsen omgiven av en mjuk, känslig hud, och med ögon, som sitta påfallande långt bakåt. Fjäderdräkten är spräcklig av svarta, bruna, rostgula och vita färger, som på huvud och vingar bilda längsgående band. De äro flyttfåglar och uppehålla sig på öppna kärr- och mossmarker eller på vattensjuka starrängar utmed sjöar och vattendrag men aldrig i skogbevuxen mark. Häcka på marken och lägga 4 grönbruna, fläckiga ägg.

Av Sveriges tre arter hava endast de båda större, dubbelbeckasin *(G. media* Frisch) och enkelbeckasin eller horsgök *(G. gallinago* L.) någon betydelse som jaktbara fåglar, De äro båda av ungefär en trasts storlek och varandra mycket lika men skiljas därpå, att dubbel-b. har 16, enkel-b. 14 stjärtpennor samt den förra fläckig, den senare rent vit undersida. Då de flyga upp — på marken äro de ytterst svåra att upptäcka — igenkännes enkel-b. därpå, att han låter höra ett strävt läte, »kätsch», »kätsch», varefter han under flykten börjar kasta sig hit och dit i sicksack. Dubbel-b. däremot lyfter tyst med låg och jämn flykt. Båda arterna utföra om våren ett slags parningslek. Enkel-b. kastar sig därvid under flykten plötsligt ned mot marken med utbredd stjärt, varvid de yttersta stjärtpennorna försättas i dallring och frambringa ett surrande eller gnäggande ljud, varav benämningen horsgök (=hästgök). Båda förekomma från Skåne, långt upp på de lapska fjällen. Dock har särskilt dubbel-b. under senare tider till följd av sankmarkernas torrläggning blivit allt sällsyntare i södra Sverige. Beckasinerna, vilkas kött skattas högt av finsmakare, skjutas för stående hund, vanligen i samband med andjakt. Enkel-b. håller emellertid dåligt för hund, vars roll därför ofta inskränker sig till att angiva för jägaren, i vilken riktning fåglarna äro att söka. Jakttiden för b. är den samma som för änder, i de 4 sydligaste länen $^{16}/_{7}$—$^{31}/_{12}$, i de 4 nordligaste $^{16}/_{8}$— $^{31}/_{12}$ och i övriga delar av landet $^{1}/_{8}$—$^{31}/_{12}$.T. H-d.

Befallningsman. Se Förvaltningspersonal.

Befruktning hos såväl växter som djur sker därigenom, att cellkärnorna i en hanlig och en honlig könscell (gamet) efter vissa förberedande delningar sammansmälta och giva upphov till en ny cell (zygot), som därigenom får förmåga att utveckla sig till en ny individ.

1. Växter. Honorganet hos de högre växterna är pistillen, vars översta del, märket, vanligen är förenad med den nedersta, fruktämnet, genom ett stift, som dock kan saknas. I fruktämnet utbildas froämnena, och i vart och ett av dem en äggcell (honlig gamet). Hanorganen, ståndarna, bestå av en övre del, knappen, i vars inre pollenkornen eller frömjölet

(hanliga gameter) utvecklas, samt oftast en sträng, som dock, likasom pistillens stift, kan saknas. Då ett pollenkorn fastnat på pistillens märke, utvecklar det en slang, som tränger genom märket och stiftet ned i fruktämnet, tills han når ett froämne, och genom denna slang vandrar den hanliga cellkärnan ner och »uppsöker» äggcellen. Detta angiver befruktningens förlopp blott i grova drag, ty i själva verket är denna en mycket invecklad akt.

Vid b. kan pistillen bestoftas med frömjöl antingen från ståndare i samma blomma, självbefruktning, eller ock från en annan individ, korsbefruktning. Den senare är det enda möjliga hos skildkönade växter, d. v. s. sådana med ståndare och pistiller i olika blommor, men är vanlig även hos samkönade växter, vilka hava både ståndare och pistiller i samma blomma. Vissa dylika växter, t. ex. rödklöver m. fl., äro t. o. m. självsterila, varmed betecknas, att befruktning icke kan ske med frömjöl från samma blomma eller från andra blommor av samma individ, utan att därtill nödvändigt behövs dylikt från ett annat stånd. De flesta samkönade växter kunna självbefruktas, men resultatet därav blir ofta dåligt, antingen så att endast få frukter utvecklas (se Fruktodling) eller så att avkomman, om självbefruktning fortsättes i flere led. blir allt mer försvagad (ex. råg och majs samt vissa fruktträdssorter). — Efter korsbefruktning inträffar stundom, att icke blott själva växtämnet (embryot) utan även den omgivande vävnaden visar egenskaper härrörande från faderplantan. Sådana företeelser, kallade xenier, kunna ju synas lämna stöd för möjligheten av den s. k. telegonien inom djuraveln (jfr Avel) men ha därmed intet att skaffa. Xenierna bero därpå, att en dubbel b. skett, så att icke blott växtämnet utan även den detsamma omgivande fröviten har förutom modern även fadern att tacka för sin uppkomst.

Frömjölets överförande (»bestoftningen») sker på olika sätt, beroende på blommornas olika anordning och byggnad. Hos samkönade växter sker det än direkt från ståndarna till pistillen i samma blomma (ss. hos vete, korn, havre, ärter m. fl.), än genom insekters medverkan, varvid vanligen dessa överföra frömjölet från en blomma till en annan, eller med vindens tillhjälp, ss. hos flertalet gräs, bland dem råg. Hos skildkönade växter, vare sig de äro sambyggare, d. v. s. hava han- och honblommor på samma stånd (ss. tall, gran, björk, bok, ek, de flesta starrarter, majs m. fl.) eller s. k. tvebyggare med han- och honblommor på skilda stånd, (ss. en, sälg, pil, asp, åkertistel, hampa, brännässla m. fl.) sker bestoftningen med insekters eller vindens hjälp. Vanligen angiver blommornas byggnad och yttre utseende, om de äro insekt- ellervindblommor, men i åtskilliga fall förekommer självbestoftning hos utpräglade insektblommor, innan de öppna sig, så att de bliva tillgängliga för insekter (så hos ärter, vicker, raps, kålrot m. fl.), och å andra sidan förekommer, att efter sin natur självbefruktande arter (ss. vete, korn, havre) öppna sina blommor och bliva korsbefruktade.

2. Djur. Hos vissa lägre djur, t. ex. daggmaskar, förekomma han- och honorgan hos samma individ (hermafroditer). Hos dem äger även självbefruktning rum men är dock icke regel. De flesta djuren och alla högre sådana äro skildkönade. De hanliga könscellerna hos dem kallas sädesceller eller spermatozoer. Dessas storlek och utseende växla, men hos det stora flertalet djur hava spermatozoerna en främre, förtjockad, oval eller rundad del, »huvudet», och en bakre, gisselformig »svans», samt mellan dem en kort »hals». Genom vridningar och svängningar av svansen flyttar sig spermatozoen, tills han träffar en äggcell, i vilken han intränger; denna spermatozoens förmåga av självständig rörelse gjorde, att man förr betraktade den som ett självständigt djur (»sädesdjur»). Befruktningen sker antingen inom hondjuret, såsom hos flertalet ryggradsdjur, eller ock så, att båda slagen av könsceller läggas i vatten, vari sedan sädescellerna uppsöka äggcellerna, ss. hos lägre vattendjur, flertalet fiskar och amfibier.

Såväl hos vissa växter som hos vissa lägre djur kan äggcellen utvecklas till en ny individ, utan att befruktning skett; man kallar det partenogenesis l. jungfrufödsel. Se Fortplantning. Jfr Avel.H. T—n.

Belgisk häst. I Belgien fanns tidigare två skarpt skilda hästtyper, en lättare och torrare häst, ardennaren, i höglandet mot Frankrike (belgiska ardennern) och en tyngre, den brabantska eller flandriska hästen, hemmahörande i låglandet. Dessa två typer ha emellertid allt mer hopsmält och betecknas numera gemensamt som den belgiska hästen; i Sverige, dit rasen införts i stor utsträckning, kallas den dock i allmänhet fortfarande ardenner. Till en början sökte man vid importen företrädesvis erhålla djur av mindre storlek och tät byggnad, vilka plägat betecknas bergsardenner, men har numera i allmänhet övergått till att fordra en betydlig storlek och tyngd. Vanligaste storleken hos hingstar är 158—162 cm. mankstångmått. Den belgiska hästen är en utpräglad draghäst, kännetecknad av bredd och djup, kraftig muskulatur, stark rygg, bred, kluven kruppa, bra hovar och i allmänhet gott steg. Sabelbent frambenställning och väl mycket vinklade hasar äro ofta förekommande fel, så också förbening av hovbrosken. Den är en förträfflig åkerbrukshäst och draghäst i städerna. Färgen brun, och rödskimmel, fux eller brun, sällan svart, mohren-kopf eller gråskimmel. För rasens utveckling verkar i dess hemland La societé nationale du cheval de trait belge, som utgiver »Stud Book des chevaux de trait belge».

Den första införseln av ardennerhästar till Sverige skedde 1873 (hingsten Railleur till Värmland), och sedan dess har den fortsatt i ökad utsträckning. Rasen har visat sig synnerligen väl passa för svenska förhållanden och har vunnit mycket stor utbredning i mellersta och södra Sverige men ej inom Norrland, där förhållandena kräva en häst lämplig för skogskörslor och rask skjutskörning. I stor utsträckning och med avgjord framgång har rasen använts för korsning med svenska lanthästslagen, varigenom brukshästar med större massa erhållits. Även har renavel med framgång ägt rum. Av år 1920 premierade 1,971 hingstar voro 1,315 av ardennerras.

Ardennerhäst.

För rasens utveckling inom Sverige verkar Stamboksföreningen för svenska ardennerhästen, stiftad år 1901. Av dess stambok utkom 1:a delen år 1904; huvudband 1 innehåller förteckning å t. o. m. år 1908 inregistrerade hingstar; sedan 1912 har ett band utkommit årligen. I stamboken upptagas djur av ardennerras, nämligen 1. djur fallna efter föräldrar, införda i fastställd stambok för ardennerhästar; 2. djur som bevisligen å såväl fäderne som möderne hava känd likartad härstamning i minst 3 led för hingstar och 2 led för ston; 3. djur, införda i erkänd utländsk stambok för ardennerhästar eller avkomlingar efter sådana. För införande under eget nummer fordras för sto minst 4 års ålder och statspremiering som fölsto med minst värdebokstav B, för hingst minst 3 års ålder och godkännande vid statspremiering. Litt.: E. Abramson. Ardenneraveln. 1901.Wilh. H—r.

vindblommor, men i åtskilliga fall förekommer självbestoftning hos utpräglade insektblommor, innan de öppna sig, så att de bliva tillgängliga för insekter (så hos ärter, vicker, raps, kålrot m. fl.), och å andra sidan förekommer, att efter sin natur självbefruktande arter (ss. vete, korn, havre) öppna sina blommor och bliva korsbefruktade.

2. Djur. Hos vissa lägre djur, t. ex. daggmaskar, förekomma han- och honorgan hos samma individ (hermafroditer). Hos dem äger även självbefruktning rum men är dock icke regel. De flesta djuren och alla högre sådana äro skildkönade. De hanliga könscellerna hos dem kallas sädesceller eller spermatozoer. Dessas storlek och utseende växla, men hos det stora flertalet djur hava spermatozoerna en främre, förtjockad, oval eller rundad del, »huvudet», och en bakre, gisselformig »svans», samt mellan dem en kort »hals». Genom vridningar och svängningar av svansen flyttar sig spermatozoen, tills han träffar en äggcell, i vilken han intränger; denna spermatozoens förmåga av självständig rörelse gjorde, att man förr betraktade den som ett självständigt djur (»sädesdjur»). Befruktningen sker antingen inom hondjuret, såsom hos flertalet ryggradsdjur, eller ock så, att båda slagen av könsceller läggas i vatten, vari sedan sädescellerna uppsöka äggcellerna, ss. hos lägre vattendjur, flertalet fiskar och amfibier.

Såväl hos vissa växter som hos vissa lägre djur kan äggcellen utvecklas till en ny individ, utan att befruktning skett; man kallar det partenogenesis l. jungfrufödsel. Se Fortplantning. Jfr Avel.H. T—n.

Belgisk häst. I Belgien fanns tidigare två skarpt skilda hästtyper, en lättare och torrare häst, ardennaren, i höglandet mot Frankrike (belgiska ardennern) och en tyngre, den brabantska eller flandriska hästen, hemmahörande i låglandet. Dessa två typer ha emellertid allt mer hopsmält och betecknas numera gemensamt som den belgiska hästen; i Sverige, dit rasen införts i stor utsträckning, kallas den dock i allmänhet fortfarande ardenner. Till en början sökte man vid importen företrädesvis erhålla djur av mindre storlek och tät byggnad, vilka plägat betecknas bergsardenner, men har numera i allmänhet övergått till att fordra en betydlig storlek och tyngd. Vanligaste storleken hos hingstar är 158—162 cm. mankstångmått. Den belgiska hästen är en utpräglad draghäst, kännetecknad av bredd och djup, kraftig muskulatur, stark rygg, bred, kluven kruppa, bra hovar och i allmänhet gott steg. Sabelbent frambenställning och väl mycket vinklade hasar äro ofta förekommande fel, så också förbening av hovbrosken. Den är en förträfflig åkerbrukshäst och draghäst i städerna. Färgen brun, och rödskimmel, fux eller brun, sällan svart, mohren-kopf eller gråskimmel. För rasens utveckling verkar i dess hemland La societé nationale du cheval de trait belge, som utgiver »Stud Book des chevaux de trait belge».

Den första införseln av ardennerhästar till Sverige skedde 1873 (hingsten Railleur till Värmland), och sedan dess har den fortsatt i ökad utsträckning. Rasen har visat sig synnerligen väl passa för svenska förhållanden och har vunnit mycket stor utbredning i mellersta och södra Sverige men ej inom Norrland, där förhållandena kräva en häst lämplig för skogskörslor och rask skjutskörning. I stor utsträckning och med avgjord framgång har rasen använts för korsning med svenska lanthästslagen, varigenom brukshästar med större massa erhållits. Även har renavel med framgång ägt rum. Av år 1920 premierade 1,971 hingstar voro 1,315 av ardennerras.

Ardennerhäst.

För rasens utveckling inom Sverige verkar Stamboksföreningen för svenska ardennerhästen, stiftad år 1901. Av dess stambok utkom 1:a delen år 1904; huvudband 1 innehåller förteckning å t. o. m. år 1908 inregistrerade hingstar; sedan 1912 har ett band utkommit årligen. I stamboken upptagas djur av ardennerras, nämligen 1. djur fallna efter föräldrar, införda i fastställd stambok för ardennerhästar; 2. djur som bevisligen å såväl fäderne som möderne hava känd likartad härstamning i minst 3 led för hingstar och 2 led för ston; 3. djur, införda i erkänd utländsk stambok för ardennerhästar eller avkomlingar efter sådana. För införande under eget nummer fordras för sto minst 4 års ålder och statspremiering som fölsto med minst värdebokstav B, för hingst minst 3 års ålder och godkännande vid statspremiering. Litt.: E. Abramson. Ardenneraveln. 1901.Wilh. H—r.

Belladonna, *Atropa Belladonna* L., tillhörande nattskattefamiljen *(Solanaceæ),* en i södra Europa vildväxande, högvuxen ört med ovala blad och violettbruna, nedtill gula blommor samt svarta, körsbärsliknande bär. Är mycket giftig. Se Alkaloid. Odlas för bladens skull, vilka användas som läkemedel. Litt.: G. Lind och N. De Verdier. Våra medicinalväxter. Stockh. 1917.

Bellis. Se Tusensköna.

Belysning, elektrisk. a. Båglampor. Om en tillräckligt stark elektrisk ström ledes genom ett par kolstavar, som stöda mot varandra med spetsarna, blir på grund av det stora motståndet beröringsstället så hett, att spetsarna glöda. Om dessa avlägsnas från varandra någon millimeter, avbrytes icke strömmen utan fortplantas medelst små koldelar, som lösryckas från spetsarna och bilda en bågformigt böjd brygga mellan dem. Temperaturen såväl i bågen som i synnerhet i kolstavarnas spetsar är flera tusen grader, varför ett intensivt ljus alstras. De på denna företeelse grundade lamporna kallas båglampor. De kunna matas med vare sig likriktad eller växelström (se Generator). I förra fallet är ljusstyrkan störst vid spetsen av det positiva kolet, som förtäres ungefär dubbelt så fort som det negativa och därför göres grövre; i senare fallet förtäras båda lika fort och göras därför lika. — Båglampor konstrueras endast för mycket stor ljusstyrka. Denna mätes i normalljus, varav det finnes många olika slag. Hos oss räknas 1 normalljus hava samma ljusstyrka som de stearinljus, av vilka det går 6 på paketet. Båglamporna bruka ha en styrka på flera hundra, ja, för strålkastare och fyrar flera tusen eller hundratusental normalljus. De hushålla mycket väl med den elektriska energien för normalljus räknat, ty med potentialskillnad på under 50, för vissa av dem under 30 volt kräva de ej större strömstyrka, än att den erforderliga effekten för somliga av dem kan nedgå till 0.2 watt per normalljus. Men de ha svåra olägenheter, som göra, att de utträngas av glödlamporna, där det är fråga om måttlig ljusstyrka. Därigenom att kolen förtäras och deras avstånd måste ha en för varje lampa alldeles bestämd storlek, för att motståndet varken med växande avstånd skall bliva så stort, att strömmen avbrytes och lampan slocknar, eller genom minskat avstånd skall bli så litet, att värmeutvecklingen blir otillräcklig, måste lamporna vara försedda med invecklade regleringsanordningar. Dessa göra att lamporna bliva mycket dyra. En annan olägenhet är det ofta återkommande utbytet av kolstavar, vilka visserligen vid s. k. långtidslampor kunna räcka ett par hundra timmar, men vid de allmännast förekommande blott 5—6 timmar.

b. Glödlampor grunda sig därpå, att en ledare uppvärmes, om en elektrisk ström går genom honom (se Elektricitet: Värmeverkningar). När en kropp nått omkring 500° värme, börjar han glöda för att med stigande värmegrad utstråla ett allt starkare ljus. Ju högre temperaturen är, desto större är den del av den tillförda effekten, som övergår till ljus, och desto mindre den del, som övergår endast till värme. Enär för belysningsändamål endast den förra delen är av värde, blir lampan desto mer ekonomisk per normalljus räknat, ju högre temperaturen kan uppdrivas hos den glödande kroppen (tråden), och glödlampornas fortgående förbättring har just gått ut på uppfinnandet av material och anordningar, som medgivit stegring av temperaturen. — Intet ämne finnes, som icke vid upphettning i luft till så höga värmegrader, som äro önskliga i glödlampor, skulle angripas av luftens syre och förstöras, och därför måste glödtråden vara lufttätt innesluten i en glasballong, som antingen är tom eller fylld med en indifferent gas, d. v. s. med en gas, som ej angriper glödtråden. Vidare måste glödtråden vara av ett ämne med mycket hög smältpunkt och stort elektriskt ledningsmotstånd (se Elektricitet). Kol fyller väl dessa fordringar, och det var ock detta ämne, som man först tillgrep. Koltrådarna gjordes till en början av växtfibrer, t.ex. bamburörets, och voro då mycket bräckliga men pressas numera av nitrocellulosa (bomullskrut) i lösning och bliva så hållbara, att koltrådslampornas största förtjänst i jämförelse med moderna lampor av annat material är just deras hållbarhet mot stötar och skakningar. En olägenhet är, att kolpartiklar avskiljas från koltråden och avsätta sig på ballongens insida, så att denna svartnar och släpper dåligt igenom ljuset. När lysförmågan nedgått till 80 % av den ursprungliga, brukar lampan räknas som utbränd, och åtminstone med det låga pris en koltrådslampa betingade före världskriget, var det ej skäl i att behålla henne längre. Normal bränntid är 600—800 timmar. — Ju högre temperaturen är, desto fortare förflyktigas tråden och **Belladonna,** *Atropa Belladonna* L., tillhörande nattskattefamiljen *(Solanaceæ),* en i södra Europa vildväxande, högvuxen ört med ovala blad och violettbruna, nedtill gula blommor samt svarta, körsbärsliknande bär. Är mycket giftig. Se Alkaloid. Odlas för bladens skull, vilka användas som läkemedel. Litt.: G. Lind och N. De Verdier. Våra medicinalväxter. Stockh. 1917.

Bellis. Se Tusensköna.

Belysning, elektrisk. a. Båglampor. Om en tillräckligt stark elektrisk ström ledes genom ett par kolstavar, som stöda mot varandra med spetsarna, blir på grund av det stora motståndet beröringsstället så hett, att spetsarna glöda. Om dessa avlägsnas från varandra någon millimeter, avbrytes icke strömmen utan fortplantas medelst små koldelar, som lösryckas från spetsarna och bilda en bågformigt böjd brygga mellan dem. Temperaturen såväl i bågen som i synnerhet i kolstavarnas spetsar är flera tusen grader, varför ett intensivt ljus alstras. De på denna företeelse grundade lamporna kallas båglampor. De kunna matas med vare sig likriktad eller växelström (se Generator). I förra fallet är ljusstyrkan störst vid spetsen av det positiva kolet, som förtäres ungefär dubbelt så fort som det negativa och därför göres grövre; i senare fallet förtäras båda lika fort och göras därför lika. — Båglampor konstrueras endast för mycket stor ljusstyrka. Denna mätes i normalljus, varav det finnes många olika slag. Hos oss räknas 1 normalljus hava samma ljusstyrka som de stearinljus, av vilka det går 6 på paketet. Båglamporna bruka ha en styrka på flera hundra, ja, för strålkastare och fyrar flera tusen eller hundratusental normalljus. De hushålla mycket väl med den elektriska energien för normalljus räknat, ty med potentialskillnad på under 50, för vissa av dem under 30 volt kräva de ej större strömstyrka, än att den erforderliga effekten för somliga av dem kan nedgå till 0.2 watt per normalljus. Men de ha svåra olägenheter, som göra, att de utträngas av glödlamporna, där det är fråga om måttlig ljusstyrka. Därigenom att kolen förtäras och deras avstånd måste ha en för varje lampa alldeles bestämd storlek, för att motståndet varken med växande avstånd skall bliva så stort, att strömmen avbrytes och lampan slocknar, eller genom minskat avstånd skall bli så litet, att värmeutvecklingen blir otillräcklig, måste lamporna vara försedda med invecklade regleringsanordningar. Dessa göra att lamporna bliva mycket dyra. En annan olägenhet är det ofta återkommande utbytet av kolstavar, vilka visserligen vid s. k. långtidslampor kunna räcka ett par hundra timmar, men vid de allmännast förekommande blott 5—6 timmar.

b. Glödlampor grunda sig därpå, att en ledare uppvärmes, om en elektrisk ström går genom honom (se Elektricitet: Värmeverkningar). När en kropp nått omkring 500° värme, börjar han glöda för att med stigande värmegrad utstråla ett allt starkare ljus. Ju högre temperaturen är, desto större är den del av den tillförda effekten, som övergår till ljus, och desto mindre den del, som övergår endast till värme. Enär för belysningsändamål endast den förra delen är av värde, blir lampan desto mer ekonomisk per normalljus räknat, ju högre temperaturen kan uppdrivas hos den glödande kroppen (tråden), och glödlampornas fortgående förbättring har just gått ut på uppfinnandet av material och anordningar, som medgivit stegring av temperaturen. — Intet ämne finnes, som icke vid upphettning i luft till så höga värmegrader, som äro önskliga i glödlampor, skulle angripas av luftens syre och förstöras, och därför måste glödtråden vara lufttätt innesluten i en glasballong, som antingen är tom eller fylld med en indifferent gas, d. v. s. med en gas, som ej angriper glödtråden. Vidare måste glödtråden vara av ett ämne med mycket hög smältpunkt och stort elektriskt ledningsmotstånd (se Elektricitet). Kol fyller väl dessa fordringar, och det var ock detta ämne, som man först tillgrep. Koltrådarna gjordes till en början av växtfibrer, t.ex. bamburörets, och voro då mycket bräckliga men pressas numera av nitrocellulosa (bomullskrut) i lösning och bliva så hållbara, att koltrådslampornas största förtjänst i jämförelse med moderna lampor av annat material är just deras hållbarhet mot stötar och skakningar. En olägenhet är, att kolpartiklar avskiljas från koltråden och avsätta sig på ballongens insida, så att denna svartnar och släpper dåligt igenom ljuset. När lysförmågan nedgått till 80 % av den ursprungliga, brukar lampan räknas som utbränd, och åtminstone med det låga pris en koltrådslampa betingade före världskriget, var det ej skäl i att behålla henne längre. Normal bränntid är 600—800 timmar. — Ju högre temperaturen är, desto fortare förflyktigas tråden och **Belladonna,** *Atropa Belladonna* L., tillhörande nattskattefamiljen *(Solanaceæ),* en i södra Europa vildväxande, högvuxen ört med ovala blad och violettbruna, nedtill gula blommor samt svarta, körsbärsliknande bär. Är mycket giftig. Se Alkaloid. Odlas för bladens skull, vilka användas som läkemedel. Litt.: G. Lind och N. De Verdier. Våra medicinalväxter. Stockh. 1917.

Bellis. Se Tusensköna.

Belysning, elektrisk. a. Båglampor. Om en tillräckligt stark elektrisk ström ledes genom ett par kolstavar, som stöda mot varandra med spetsarna, blir på grund av det stora motståndet beröringsstället så hett, att spetsarna glöda. Om dessa avlägsnas från varandra någon millimeter, avbrytes icke strömmen utan fortplantas medelst små koldelar, som lösryckas från spetsarna och bilda en bågformigt böjd brygga mellan dem. Temperaturen såväl i bågen som i synnerhet i kolstavarnas spetsar är flera tusen grader, varför ett intensivt ljus alstras. De på denna företeelse grundade lamporna kallas båglampor. De kunna matas med vare sig likriktad eller växelström (se Generator). I förra fallet är ljusstyrkan störst vid spetsen av det positiva kolet, som förtäres ungefär dubbelt så fort som det negativa och därför göres grövre; i senare fallet förtäras båda lika fort och göras därför lika. — Båglampor konstrueras endast för mycket stor ljusstyrka. Denna mätes i normalljus, varav det finnes många olika slag. Hos oss räknas 1 normalljus hava samma ljusstyrka som de stearinljus, av vilka det går 6 på paketet. Båglamporna bruka ha en styrka på flera hundra, ja, för strålkastare och fyrar flera tusen eller hundratusental normalljus. De hushålla mycket väl med den elektriska energien för normalljus räknat, ty med potentialskillnad på under 50, för vissa av dem under 30 volt kräva de ej större strömstyrka, än att den erforderliga effekten för somliga av dem kan nedgå till 0.2 watt per normalljus. Men de ha svåra olägenheter, som göra, att de utträngas av glödlamporna, där det är fråga om måttlig ljusstyrka. Därigenom att kolen förtäras och deras avstånd måste ha en för varje lampa alldeles bestämd storlek, för att motståndet varken med växande avstånd skall bliva så stort, att strömmen avbrytes och lampan slocknar, eller genom minskat avstånd skall bli så litet, att värmeutvecklingen blir otillräcklig, måste lamporna vara försedda med invecklade regleringsanordningar. Dessa göra att lamporna bliva mycket dyra. En annan olägenhet är det ofta återkommande utbytet av kolstavar, vilka visserligen vid s. k. långtidslampor kunna räcka ett par hundra timmar, men vid de allmännast förekommande blott 5—6 timmar.

b. Glödlampor grunda sig därpå, att en ledare uppvärmes, om en elektrisk ström går genom honom (se Elektricitet: Värmeverkningar). När en kropp nått omkring 500° värme, börjar han glöda för att med stigande värmegrad utstråla ett allt starkare ljus. Ju högre temperaturen är, desto större är den del av den tillförda effekten, som övergår till ljus, och desto mindre den del, som övergår endast till värme. Enär för belysningsändamål endast den förra delen är av värde, blir lampan desto mer ekonomisk per normalljus räknat, ju högre temperaturen kan uppdrivas hos den glödande kroppen (tråden), och glödlampornas fortgående förbättring har just gått ut på uppfinnandet av material och anordningar, som medgivit stegring av temperaturen. — Intet ämne finnes, som icke vid upphettning i luft till så höga värmegrader, som äro önskliga i glödlampor, skulle angripas av luftens syre och förstöras, och därför måste glödtråden vara lufttätt innesluten i en glasballong, som antingen är tom eller fylld med en indifferent gas, d. v. s. med en gas, som ej angriper glödtråden. Vidare måste glödtråden vara av ett ämne med mycket hög smältpunkt och stort elektriskt ledningsmotstånd (se Elektricitet). Kol fyller väl dessa fordringar, och det var ock detta ämne, som man först tillgrep. Koltrådarna gjordes till en början av växtfibrer, t.ex. bamburörets, och voro då mycket bräckliga men pressas numera av nitrocellulosa (bomullskrut) i lösning och bliva så hållbara, att koltrådslampornas största förtjänst i jämförelse med moderna lampor av annat material är just deras hållbarhet mot stötar och skakningar. En olägenhet är, att kolpartiklar avskiljas från koltråden och avsätta sig på ballongens insida, så att denna svartnar och släpper dåligt igenom ljuset. När lysförmågan nedgått till 80 % av den ursprungliga, brukar lampan räknas som utbränd, och åtminstone med det låga pris en koltrådslampa betingade före världskriget, var det ej skäl i att behålla henne längre. Normal bränntid är 600—800 timmar. — Ju högre temperaturen är, desto fortare förflyktigas tråden ochsvartnar lampan, och därav att temperaturen ej kan uppdrivas högt, följer enligt det föregående, att lampans ekonomi blir dålig. Den kräver 2.7—3.5 watt per normalljus. Koltrådslampan har sitt berättigande på grund av sitt billiga inköpspris, där hon sällan är tänd, ss. i källare och skrubbar, samt på grund av sin hållfasthet i handlampor och på sådana ställen, där hon är utsatt för skakning, men har eljest fått vika för de mera strömbesparande metalltrådslamporna. Man har nämligen lyckats utdraga trådar av några sällsynta metaller med hög smältpunkt (av vilka wolfram numera huvudsakligen eller uteslutande användes) med något så när tillfredsställande hållbarhet och dock av så utomordentlig finhet, att ledningsmotståndet i tråden blir tillräckligt för att åstadkomma en vida högre temperatur, än koltrådslampor tåla. Härigenom har effektförbrukningen minskats till föga över 1 watt per normalljus i lampor av vanlig styrka (upp till 50 normalljus) och är ännu mindre i större lampor, vilka alltid äro fyllda med kvävgas. Sådana lampor kallas halvwattslampor, men namnet är vilseledande, ty till en så låg effektförbrukning som $^1/_2$ w. har man ej lyckats komma. Metalltrådarna måste göras långa, enär metallens motstånd är mindre än kolets. — Glödlamporna kunna matas med vare sig likriktad eller växelström, Växlingarna i strömriktning äro så snabba, och följaktligen de ögonblick, då strömstyrkan är = noll, så utomordentligt korta, att glödtråden i de flesta lampor ej hinner nämnvärt avsvalna, innan han å nyo upphettas av nästa strömstöt, varför ljuset under vissa villkor är praktiskt taget oföränderligt även vid växelström. Men om spänningen är hög, måste tråden göras i motsvarande grad fin, för att motståndet skall bliva tillräckligt, och får då så liten massa, att han hinner märkbart avsvalna vid strömväxlingarna, om dessa ej följa mycket tätt på varandra. Vid 50 perioders frekvens hos växelströmmen lämna även sådana lampor ett praktiskt taget jämnt ljus, men vid 25 perioder blir ljuset fladdrande, och de äro sålunda vid sådan frekvens oanvändbara. Strömmen tillföres den inuti ballongen befintliga glödtråden genom ett par genom glaset gående och i detsamma lufttätt insmälta platinatrådar. Dessa äro inuti ballongen fastlödda vid var sin ände av glödtråden och numera nästan alltid utom ballongen den ena vid den lampfoten omgivande, till en skruvgänga formade mässingshylsan, den andra vid en från denna hylsa väl isolerad, i dess mitt befintlig metallplatta. När lampan skruvas in i lamphållaren, kommer skruvgängan i kontakt med den ena och bottenplattan med den andra ledningstråden.G. Tbg.

Ben. 1. Ryggradsdjurens b. utgöras av en genom impregnering med kalksalter hård och mot mekaniska påverkningar motståndskraftig form av bindesubstans (se Bindväv). — De enskilda skelettdelarna bestå oftast av ett ytterlager av tätare (kompakt) b., innanför vilket en »spongiös», d. v. s. till utseendet om tvättsvamp erinrande benvävnad påträffas, Hålrummen i denna utfyllas av s. k. röd benmärg. I mittpartiet av de långsträckta rörbenen i lemmarnas skelett finnes hos däggdjuren en större hålighet, märghålan, utfylld av s. k. gul benmärg. Fåglarnas större extremitetben innehålla luftfyllda hålrum, som stå i samband med andningsorganen. (Se Andning) Benen omgivas på ytan av ett stramt bindvävslager, benhinnan. I denna och i benens ytligare delar instråla trådar från senorna till de muskler, som åstadkomma rörelser av ifrågavarande b. — Bensubstansen utgöres (i vattenfritt tillstånd) till från en tredjedel till hälften av organiska ämnen, äggvitekroppar, bland vilka ossein, som antages vara identiskt med kollagen (limgivande substans) — (se Äggviteartade ämnen) i bindväven utgör huvudbeståndsdelen. Av denna anledning giva b. som bekant vid kokning med vatten lim. B. innehåller växlande mängd fett, största mängden, omkring 25 %, i de rörformiga benen. Intimt förbundna med denna organiska substans förekomma de oorganiska benbeståndsdelarna, »benjorden», som till omkring 85 % utgöres av kalciumfosfat ($Ca_3 2PO_4$) och för övrigt av kalciumkarbonat ($CaCO_3$ — omkr. 12 %), magnesiumfosfat, kalciumfluorid och kalciumklorid. Vattenhalten växlar betydligt — från 14 till 44 %. — Undersökes en ytterst tunnslipad skiva av kompakt b. mikroskopiskt, finner man, att detta består av grupper av tunna, rörformigt omkring varandra ordnade »benlameller», omgivande fina (omkr. 0.05 mm. vida), långsträckta hålrum, »Haverska kanaler», som, i det de sammanhänga med varandra, bilda ett benmassan genomdragande nätverk. I små mellanrum mellan benlamellerna ligga celler, »benceller», som medelst fina trådliknande utlöpare förbinda sig med varandra. I de Haverska kanalerna förlöpa fina blodkärl och nerver. — B. bildas under fosterutvecklingen och uppväxten genom förbening (»ossifikation») av brosk och bindväv. — Den i den svampartade benvävnadens maskor förefintliga röda benmärgen, som är rik på blodkärl, innehåller dels s. k. märgceller, liknande vita blodkroppar, dels celler innehållande blodfärgämne, och som äro att betrakta som moderceller till de i blodet förefintliga röda blodkropparna. Bildningen av dessa äger nämligen hos det fullt utvecklade däggdjuret rum (åtminstone förnämligast) i röda benmärgen. (Se Blod.) Den gula benmärgen skiljer sig från den röda genom hög fetthalt.*

2. Användning. Färska b. innehålla 14—25 proc. vatten, 15—50 proc. fett samt i det fettfria torrämnet omkring 40 proc. organiska ämnen med intill 6 proc. kväve och 60 proc. benjord (se ovan), som innehåller

svartnar lampan, och därav att temperaturen ej kan uppdrivas högt, följer enligt det föregående, att lampans ekonomi blir dålig. Den kräver 2.7—3.5 watt per normalljus. Koltrådslampan har sitt berättigande på grund av sitt billiga inköpspris, där hon sällan är tänd, ss. i källare och skrubbar, samt på grund av sin hållfasthet i handlampor och på sådana ställen, där hon är utsatt för skakning, men har eljest fått vika för de mera strömbesparande metalltrådslamporna. Man har nämligen lyckats utdraga trådar av några sällsynta metaller med hög smältpunkt (av vilka wolfram numera huvudsakligen eller uteslutande användes) med något så när tillfredsställande hållbarhet och dock av så utomordentlig finhet, att ledningsmotståndet i tråden blir tillräckligt för att åstadkomma en vida högre temperatur, än koltrådslampor tåla. Härigenom har effektförbrukningen minskats till föga över 1 watt per normalljus i lampor av vanlig styrka (upp till 50 normalljus) och är ännu mindre i större lampor, vilka alltid äro fyllda med kvävgas. Sådana lampor kallas halvwattslampor, men namnet är vilseledande, ty till en så låg effektförbrukning som $^1/_2$ w. har man ej lyckats komma. Metalltrådarna måste göras långa, enär metallens motstånd är mindre än kolets. — Glödlamporna kunna matas med vare sig likriktad eller växelström, Växlingarna i strömriktning äro så snabba, och följaktligen de ögonblick, då strömstyrkan är = noll, så utomordentligt korta, att glödtråden i de flesta lampor ej hinner nämnvärt avsvalna, innan han å nyo upphettas av nästa strömstöt, varför ljuset under vissa villkor är praktiskt taget oföränderligt även vid växelström. Men om spänningen är hög, måste tråden göras i motsvarande grad fin, för att motståndet skall bliva tillräckligt, och får då så liten massa, att han hinner märkbart avsvalna vid strömväxlingarna, om dessa ej följa mycket tätt på varandra. Vid 50 perioders frekvens hos växelströmmen lämna även sådana lampor ett praktiskt taget jämnt ljus, men vid 25 perioder blir ljuset fladdrande, och de äro sålunda vid sådan frekvens oanvändbara. Strömmen tillföres den inuti ballongen befintliga glödtråden genom ett par genom glaset gående och i detsamma lufttätt insmälta platinatrådar. Dessa äro inuti ballongen fastlödda vid var sin ände av glödtråden och numera nästan alltid utom ballongen den ena vid den lampfoten omgivande, till en skruvgänga formade mässingshylsan, den andra vid en från denna hylsa väl isolerad, i dess mitt befintlig metallplatta. När lampan skruvas in i lamphållaren, kommer skruvgängan i kontakt med den ena och bottenplattan med den andra ledningstråden.G. Tbg.

Ben. 1. Ryggradsdjurens b. utgöras av en genom impregnering med kalksalter hård och mot mekaniska påverkningar motståndskraftig form av bindesubstans (se Bindväv). — De enskilda skelettdelarna bestå oftast av ett ytterlager av tätare (kompakt) b., innanför vilket en »spongiös», d. v. s. till utseendet om tvättsvamp erinrande benvävnad påträffas, Hålrummen i denna utfyllas av s. k. röd benmärg. I mittpartiet av de långsträckta rörbenen i lemmarnas skelett finnes hos däggdjuren en större hålighet, märghålan, utfylld av s. k. gul benmärg. Fåglarnas större extremitetben innehålla luftfyllda hålrum, som stå i samband med andningsorganen. (Se Andning) Benen omgivas på ytan av ett stramt bindvävslager, benhinnan. I denna och i benens ytligare delar instråla trådar från senorna till de muskler, som åstadkomma rörelser av ifrågavarande b. — Bensubstansen utgöres (i vattenfritt tillstånd) till från en tredjedel till hälften av organiska ämnen, äggvitekroppar, bland vilka ossein, som antages vara identiskt med kollagen (limgivande substans) — (se Äggviteartade ämnen) i bindväven utgör huvudbeståndsdelen. Av denna anledning giva b. som bekant vid kokning med vatten lim. B. innehåller växlande mängd fett, största mängden, omkring 25 %, i de rörformiga benen. Intimt förbundna med denna organiska substans förekomma de oorganiska benbeståndsdelarna, »benjorden», som till omkring 85 % utgöres av kalciumfosfat ($Ca_3 2PO_4$) och för övrigt av kalciumkarbonat ($CaCO_3$ — omkr. 12 %), magnesiumfosfat, kalciumfluorid och kalciumklorid. Vattenhalten växlar betydligt — från 14 till 44 %. — Undersökes en ytterst tunnslipad skiva av kompakt b. mikroskopiskt, finner man, att detta består av grupper av tunna, rörformigt omkring varandra ordnade »benlameller», omgivande fina (omkr. 0.05 mm. vida), långsträckta hålrum, »Haverska kanaler», som, i det de sammanhänga med varandra, bilda ett benmassan genomdragande nätverk. I små mellanrum mellan benlamellerna ligga celler, »benceller», som medelst fina trådliknande utlöpare förbinda sig med varandra. I de Haverska kanalerna förlöpa fina blodkärl och nerver. — B. bildas under fosterutvecklingen och uppväxten genom förbening (»ossifikation») av brosk och bindväv. — Den i den svampartade benvävnadens maskor förefintliga röda benmärgen, som är rik på blodkärl, innehåller dels s. k. märgceller, liknande vita blodkroppar, dels celler innehållande blodfärgämne, och som äro att betrakta som

moderceller till de i blodet förefintliga röda blodkropparna. Bildningen av dessa äger nämligen hos det fullt utvecklade däggdjuret rum (åtminstone förnämligast) i röda benmärgen. (Se Blod.) Den gula benmärgen skiljer sig från den röda genom hög fetthalt.*

2. Användning. Färska b. innehålla 14—25 proc. vatten, 15—50 proc. fett samt i det fettfria torrämnet omkring 40 proc. organiska ämnen med intill 6 proc. kväve och 60 proc. benjord (se ovan), som innehåller

omkring 40 proc. fosforsyra och 50 proc. kalk. På grund av detta sitt innehåll av växtnäringsämnen kunna b. användas för jordens gödsling, vartill de på grund av sin ytterst långsamma sönderdelning i jorden beredas på olika sätt. Ett sådant är bränning och malning av den erhållna benaskan, vilket dock medför förlust av de organiska ämnena, däribland kvävet. Kompostering med fuktning med gödselvatten, som även använts, upplöser benen alltför långsamt. Om b. blandas med osläckt kalk, förenar sig denna med fettet till kalksåpa, varigenom benen bliva torra och lättare kunna krossas till b.-mjöl under bevarande av hela deras innehåll av växtnäring. Detta vinnes ock genom begjutning av krossade b. med koncentrerad svavelsyra, som de insuga, varigenom erhålles ett halvsuperfosfat med övervägande difosfat, som är lättlösligt i markvätskan. (Se Fosfat.) Denna metod kan till följd av svavelsyrans frätande egenskaper knappt förordas till användning vid jordbruket. Mest hava b. beretts till benmjöl. (Se d. o.)H. J. Dft.

3. Krossade ben utgöra ett gott fodermedel för fjäderfä. Benen böra ovillkorligen vara friska samt råa och krossas så väl som möjligt antingen för mindre fjäderfäflockar med en hammare mot en sten eller med benkross. Krossade råa ben ätas gärna av höns och kalkoner och bidraga till att djuren erhålla tillräckligt med fosforsyrad kalk samt övriga animaliska ämnen.A. Stahre.

Benbrott. Brott förekommer oftast å extremiteternas ben, stundom å huvudets (underkäken, hornkvicken, hjärnskålen) eller bålens (revben, hals- och ryggkotor). Brottet kallas ofullständigt, då endast en spricka uppkommit, fullständigt, då brottändarna äro rörliga och förskjutna mot varandra, enkelt, då endast en brottspringa finns, splittrat, då benet krossats i flera stycken, samt öppet, då även huden skadats, så att benändarna sticka ut eller ett sår leder in till brottstället. Brott på hjärnskålens ben eller på de första halskotorna (t. ex. då djuret störtar på huvudet) medför vanligen ögonblicklig död, och vid brott på ryggkotor inställer sig vanligen på grund av skada å ryggmärgen fullständig förlamning och känslolöshet i den bakom brottstället liggande delen av kroppen. Revbensbrott äro ofta svåra att bestämma; stundom iakttages vid brottstället en inbuktning och stark ömhet samt något påskyndad andning åtföljd av ett skrapningsljud (krepitation) vid varje andetag och någon gång även förskjutning av brottändarna. Vid brott å de främre revbenen äro symtomen häftigare och visa sig i svårighet att röra sig, stönande andning, stark svettning och stundom död inom kort till följd av skador A de större blodkärlen i brösthålan eller brösthinneinflammation. B. å extremiteterna visar sig genom stark hälta eller oförmåga att stödja på benet, ofta förkortning av lemmen genom brottändarnas förskjutning, ansvällning och stark ömhet omkring brottstället samt abnorm rörlighet av den nedom brottstället liggande delen, varvid ett skrapande ljud kan iakttagas, då brottändarna skrapa mot varandra. Brott å ben, som omgivas av starka muskelmassor, såsom överarm och lårben, äro ofta svåra att bestämma, men den abnorma rörligheten och oförmågan att stödja på benet giva oftast säkert utslag. Bäckenbrott äro även svåra att igenkänna men kunna vanligen hos häst och nöt påvisas vid undersökning genom ändtarmen, då rörlighet mellan brottändarna ofta kan kännas. Behandlingen vid b. går ut på att först bringa benändarna i rätt läge och sedan kvarhålla dem där, tills läkning skett. Denna sker, i det att runt omkring brottstället bildas en valk av en bindvävsartad vävnad (callus), som sammanhåller brottstyckena och småningom förbenas. Tiden för läkningen är olika hos olika djurslag och även beroende på brottets beskaffenhet, i allmänhet hos hästar 2—4 månader, hos smärre husdjur (får, svin, hund) endast 1—$1\frac{1}{2}$ månad. Om brottändarna under läkningen icke hållas fullständigt orörliga, kan någon verklig förbening icke komma till stånd, utan föreningen sker genom en bindvävsartad substans, så att en viss rörlighet mellan benändarna kvarstår, och stundom kan t. o. m. bildas en verklig ledgång, s. k. falsk led (pseudarthros). Kunna benändarna ej bringas i sitt rätta läge utan förskjutas över varandra, kan sammanläkning visserligen ske, men benet blir förkortat, krokigt eller skevt, och djuret kommer att halta.

Behandling av b. hos husdjuren med utsikt till fullt återställande kan därför företagas endast i det fall, att benändarna kunna fixeras i sitt rätta läge tillräckligt länge, för att läkning må kunna ske. Hos de större husdjuren kan detta oftast icke ske på grund av de allt för starka muskelkontraktionerna, som förskjuta benändarna, och omöjligheten att anbringa tillräckligt starka förband för att hålla brottändarna i rätt läge samt svårigheten att under tillräckligt lång tid hålla djuren i stillhet. B. hos fullvuxna hästar och nötkreatur föranleda därför i de flesta fall nedslaktning, och de enda brott, som med fördel hos dem kunna behandlas, äro enklare bäckenbrott, där endast stillhet behöves för läkningen, samt ofullständiga brott av lemmarnas nedre ben, såsom kot- och kronbensbrott, där tillräckligt starka stödjeförband kunna anläggas. Hos unga djur, föl och kalvar, ävensom hos mindre husdjur kunna även andra brott å lemmarnas ben, även mera komplicerade sådana, ofta med fördel behandlas, men avgörandet, om behandling bör företagas eller ej, ävensom anläggandetomkring 40 proc. fosforsyra och 50 proc. kalk. På grund av detta sitt innehåll av växtnäringsämnen kunna b. användas för jordens gödsling, vartill de på grund av sin ytterst långsamma sönderdelning i jorden beredas på olika sätt. Ett sådant är bränning och malning av den erhållna benaskan, vilket dock medför förlust av de organiska ämnena, däribland kvävet. Kompostering med fuktning med gödselvatten, som även använts, upplöser benen alltför långsamt. Om b. blandas med osläckt kalk, förenar sig denna med fettet till kalksåpa, varigenom benen bliva torra och lättare kunna krossas till b.-mjöl under bevarande av hela deras innehåll av växtnäring. Detta vinnes ock genom begjutning av krossade b. med koncentrerad svavelsyra, som de insuga, varigenom erhålles ett halvsuperfosfat med övervägande difosfat, som är lättlösligt i markvätskan. (Se Fosfat.) Denna metod kan till följd av svavelsyrans frätande egenskaper knappt förordas till användning vid jordbruket. Mest hava b. beretts till benmjöl. (Se d. o.)H. J. Dft.

3. Krossade ben utgöra ett gott fodermedel för fjäderfä. Benen böra ovillkorligen vara friska samt råa och krossas så väl som möjligt antingen för mindre fjäderfäflockar med en hammare mot en sten eller med benkross. Krossade råa ben ätas gärna av höns och kalkoner och bidraga till att djuren erhålla tillräckligt med fosforsyrad kalk samt övriga animaliska ämnen.A. Stahre.

Benbrott. Brott förekommer oftast å extremiteternas ben, stundom å huvudets (underkäken, hornkvicken, hjärnskålen) eller bålens (revben, hals- och ryggkotor). Brottet kallas ofullständigt, då endast en spricka uppkommit, fullständigt, då brottändarna äro rörliga och förskjutna mot varandra, enkelt, då endast en brottspringa finns, splittrat, då benet krossats i flera stycken, samt öppet, då även huden skadats, så att benändarna sticka ut eller ett sår leder in till brottstället. Brott på hjärnskålens ben eller på de första halskotorna (t. ex. då djuret störtar på huvudet) medför vanligen ögonblicklig död, och vid brott på ryggkotor inställer sig vanligen på grund av skada å ryggmärgen fullständig förlamning och känslolöshet i den bakom brottstället liggande delen av kroppen. Revbensbrott äro ofta svåra att bestämma; stundom iakttages vid brottstället en inbuktning och stark ömhet samt något påskyndad andning åtföljd av ett skrapningsljud (krepitation) vid varje andetag och någon gång även förskjutning av brottändarna. Vid brott å de främre revbenen äro symtomen häftigare och visa sig i svårighet att röra sig, stönande andning, stark svettning och stundom död inom kort till följd av skador A de större blodkärlen i brösthålan eller brösthinneinflammation. B. å extremiteterna visar sig genom stark hälta eller oförmåga att stödja på benet, ofta förkortning av lemmen genom brottändarnas förskjutning, ansvällning och stark ömhet omkring brottstället samt abnorm rörlighet av den nedom brottstället liggande delen, varvid ett skrapande ljud kan iakttagas, då brottändarna skrapa mot varandra. Brott å ben, som omgivas av starka muskelmassor, såsom överarm och lårben, äro ofta svåra att bestämma, men den abnorma rörligheten och oförmågan att stödja på benet giva oftast säkert utslag. Bäckenbrott äro även svåra att igenkänna men kunna vanligen hos häst och nöt påvisas vid undersökning genom ändtarmen, då rörlighet mellan brottändarna ofta kan kännas. Behandlingen vid b. går ut på att först bringa benändarna i rätt läge och sedan kvarhålla dem där, tills läkning skett. Denna sker, i det att runt omkring brottstället bildas en valk av en bindvävsartad vävnad (callus), som sammanhåller brottstyckena och småningom förbenas. Tiden för läkningen är olika hos olika djurslag och även beroende på brottets beskaffenhet, i allmänhet hos hästar 2—4 månader, hos smärre husdjur (får, svin, hund) endast 1—$1\frac{1}{2}$ månad. Om brottändarna under läkningen icke hållas fullständigt orörliga, kan någon verklig förbening icke komma till stånd, utan föreningen sker genom en bindvävsartad substans, så att en viss rörlighet mellan benändarna kvarstår, och stundom kan t. o. m. bildas en verklig ledgång, s. k. falsk led (pseudarthros). Kunna benändarna ej bringas i sitt rätta läge utan förskjutas över varandra, kan sammanläkning visserligen ske, men benet blir förkortat, krokigt eller skevt, och djuret kommer att halta.

Behandling av b. hos husdjuren med utsikt till fullt återställande kan därför företagas endast i det fall, att benändarna kunna fixeras i sitt rätta läge tillräckligt länge, för att läkning må kunna ske. Hos de större husdjuren kan detta oftast icke ske på grund av de allt för starka muskelkontraktionerna, som förskjuta benändarna, och omöjligheten att anbringa tillräckligt starka förband för att hålla brottändarna i rätt läge samt svårigheten att under tillräckligt lång tid hålla djuren i stillhet. B. hos fullvuxna hästar och nötkreatur föranleda därför i de flesta fall nedslaktning, och de enda brott, som med fördel hos dem kunna behandlas, äro enklare bäckenbrott, där endast stillhet behöves för läkningen, samt ofullständiga brott av lemmarnas nedre ben, såsom kot- och kronbensbrott, där tillräckligt starka stödjeförband kunna anläggas. Hos unga djur, föl och kalvar, ävensom hos mindre husdjur kunna även andra brott å lemmarnas ben, även mera komplicerade sådana, ofta med fördel behandlas, men avgörandet, om behandling bör företagas eller ej, ävensom anläggandetav det egentliga förbandet bör lämnas åt veterinär. Ett tillfälligt förband är dock ofta behövligt och anlägges på det sätt, att man genom sträckning av benet (om behövligt med tillhjälp av linor) söker bringa benändarna i rätt läge, varefter benet, för att skydda huden, ombindes med en tunn linda och brottet fixeras genom att å ömse sidor anbringa spjälor av trä eller skenor av järn, plåt eller papp, som kvarhållas genom omlindning med en stark linnebinda, så att bandaget får tillräcklig stadga att hålla benändarna i rätt läge, även om djuret försöker stöda på benet. Spjälorna (skenorna) böra så noga som möjligt passa efter kroppsdelens form och vara så långa, att de närmaste lederna å ömse sidor av brottet även hållas orörliga; för att fylla ut ojämnheter mellan spjälorna och benet samt undvika att huden sönderskaves användes mellanlägg av vadd på lämpliga ställen. För varaktiga förband användes numera vanligen gipsbandage, varvid förfares så, att nyss bränd gips utröres med vatten till vällings tjocklek och däri doppas bindor av tunt tyg, omkring 1/2 m. långa och 3—6 cm. breda,

vilka sedan lindas om det brutna benet, under det att en medhjälpare håller benändarna i rätt läge. Sålunda lindas varv för varv, tills bandaget erhållit nödig stadga och utsträckning. Förekomma sår å den brutna lemmen (öppet brott), måste en öppning göras å förbandet för att möjliggöra behandling av såret, utan att bandaget behöver rubbas. Bandaget bör från början läggas lagom hårt, så att omläggning kan undvikas; om efter någon dag den nedanför bandaget varande delen av benet svullnar, är det tecken till att bandaget ligger för hårt, och det måste då omläggas, eljest kan t. o. m. kallbrand inträda. Var benet vid omläggningen starkt svullet, kommer förbandet, då svullnaden lägger sig, att ligga för löst och måste förnyas. Under tiden för läkningen bör djuret hållas i stillhet och större djur placeras i en s. k. hängmatta. Vid sådana brott, där intet bandage kan anläggas, ss. vid bäckenbrott hos större djur, är detta den enda behandlingen; man bör i sådant fall först efter 6 veckor taga bort hängmattan och låta djuret någon tid gå löst i en kätte. Fullständig läkning kan dock ej påräknas förr än efter 3—4 månader.E. N—m.

Benbyggnad. Se Skelett.

Benhinneinflammation är en lokal inflammation i den kärlrika bindvävshinna, som omgiver varje ben, och förorsakas av slag eller stötar eller genom alltför stark tänjning av de senor och band, som äro fästa på benet. B. visar sig som en begränsad, tämligen hård, varm och öm svullnad, som stundom kan fördelas utan att lämna spår efter sig men oftast föranleder en nybildning av benvävnad innanför benhinnan, varigenom en bensvulst (överben, exostos) uppstår, under det att ömheten och hältan småningom försvinna. Oftast förekommer b., där benen ej äro beklädda med något tjockare lager av mjuka delar, såsom på hästens skenben. Så länge inflammationen är färsk och ömheten kvarstår, kan den giva anledning till hälta, i synnerhet om det under bildning varande överbenet sitter så, att det tryckes av senor eller band, t. ex. på baksidan av skenbenet, innanför gaffelbandet eller strax nedom knäleden, men sedan bensvulsten är färdigbildad, medför den vanligen ingen olägenhet.

Behandling. Is eller kalla omslag användas, så länge hetta och ömhet kvarstå; därefter följer ingnidning av fördelande medel, såsom enkel spanskflugsalva, kvicksilverjodidsalva eller jodtinktur.

Benröta. Stundom inträder varbildning, varvid var samlas mellan benhinnan och benet, ömheten och hettan tilltaga då betydligt, svullnaden mjuknar, och efter några dagar brista benhinnan och huden, och varet utrinner. I bästa fall läkes såret sedan som ett vanligt sår, men ofta uppstår brand i den blottade benytan, som därvid avsöndrar ett grön- eller brunaktigt stinkande var (benröta). Den angripna benytan kännes vanligen porös, svampig och lätt blödande, och från bensårets kanter utskjuta betydande, porösa bennybildningar. Benrötan griper småningom omkring sig och visar föga benägenhet att läkas. Stundom draga sårets kanter sig tillsammans, kvarlämnande endast en mindre, rundad öppning, s. k. fistel, som lämnar avlopp för varet.

Behandling. De brandiga delarna avlägsnas genom skrapning med ett skarpt instrument, såret renspolas med starka antiseptiska lösningar (sublimatlösning 1 : 500, lysollösning 1 $^{1}/_{2}$—3 %, vätesuperoxid 3 %) och anläggande av sårförband.E. N—m.

Benkol beredes genom torrdestillation av från fett befriade ben. Den kolade massan användes förr, sedan den brukats till avfärgning av sockersaften vid sockerfabriker, stundom som konstgödsel på grund av sin halt av kalciumfosfat och ur sockersaften upptagna kvävehaltiga ämnen. Numera användes b. till beredning av svart färg (*bensvart*) och blanksmörja, varvid först dess halt av fosfat och karbonat utlöses medelst saltsyra.

Benkross, redskap för krossning av råa ben till fjäderfäfoder, tillverkas fabriksmässigt dels för hand-, dels för maskindrift. Handkrossar äro ganska tunga att draga. Maskinen sönderskär benen medelst på en roterande axel sittande, böjda knivar.A. Stahre.

Benmjukhet. Se Benskörhet.

Benmjöl har sedan gammalt använts för jordens gödsling och var intill första delen av 1800-talet det enda konstgödselmedlet. Särskilt i England användes förr b. berett genom grov krossning av ben mycket, varigenom detta lands jords fruktbarhet uppgives ha ökats i hög grad. Därifrån spreds användning av b. av det egentliga förbandet bör lämnas åt veterinär. Ett tillfälligt förband är dock ofta behövligt och anlägges på det sätt, att man genom sträckning av benet (om behövligt med tillhjälp av linor) söker bringa benändarna i rätt läge, varefter benet, för att skydda huden, ombindes med en tunn linda och brottet fixeras genom att å ömse sidor anbringa spjälor av trä eller skenor av järn, plåt eller papp, som kvarhållas genom omlindning med en stark linnebinda, så att bandaget får tillräcklig stadga att hålla benändarna i rätt läge, även om djuret försöker stöda på benet. Spjälorna (skenorna) böra så noga som möjligt passa efter kroppsdelens form och vara så långa, att de närmaste lederna å ömse sidor av brottet även hållas orörliga; för att fylla ut ojämnheter mellan spjälorna och benet samt undvika att huden sönderskaves användes mellanlägg av vadd på lämpliga ställen. För varaktiga förband användes numera vanligen gipsbandage, varvid förfares så, att nyss bränd gips utröres med vatten till vällings tjocklek och däri doppas bindor av tunt tyg, omkring 1/2 m. långa och 3—6 cm. breda, vilka sedan lindas om det brutna benet, under det att en medhjälpare håller benändarna i rätt läge. Sålunda lindas varv för varv, tills bandaget erhållit nödig stadga och utsträckning. Förekomma sår å den brutna lemmen (öppet brott), måste en öppning göras å förbandet för att möjliggöra behandling av såret, utan att bandaget behöver rubbas. Bandaget bör från början läggas lagom hårt, så att omläggning kan undvikas; om efter någon dag den nedanför bandaget varande delen av benet svullnar, är det tecken till att bandaget ligger för hårt, och det måste då omläggas, eljest kan t. o. m. kallbrand inträda. Var benet vid omläggningen starkt svullet, kommer förbandet, då svullnaden lägger sig, att ligga för löst och måste förnyas. Under tiden för läkningen bör djuret hållas i stillhet och större djur placeras i en s. k. hängmatta. Vid sådana brott, där intet bandage kan anläggas, ss. vid bäckenbrott hos större djur, är detta den enda behandlingen; man bör i sådant fall först efter 6 veckor taga bort hängmattan och låta djuret någon tid gå löst i en kätte. Fullständig läkning kan dock ej påräknas förr än efter 3—4 månader.E. N—m.

Benbyggnad. Se Skelett.

Benhinneinflammation är en lokal inflammation i den kärlrika bindvävshinna, som omgiver varje ben, och förorsakas av slag eller stötar eller genom alltför stark tänjning av de senor och band, som äro fästa på benet. B. visar sig som en begränsad, tämligen hård, varm och öm svullnad, som stundom kan fördelas utan att lämna spår efter sig men oftast föranleder en nybildning av benvävnad innanför benhinnan, varigenom en bensvulst (överben, exostos) uppstår, under det att ömheten och hältan småningom försvinna. Oftast förekommer b., där benen ej äro beklädda med något tjockare lager av mjuka delar, såsom på hästens skenben. Så länge inflammationen är färsk och ömheten kvarstår, kan den giva anledning till hälta, i synnerhet om det under bildning varande överbenet sitter så, att det tryckes av senor eller band, t. ex. på baksidan av skenbenet, innanför gaffelbandet eller strax nedom knäleden, men sedan bensvulsten är färdigbildad, medför den vanligen ingen olägenhet.

Behandling. Is eller kalla omslag användas, så länge hetta och ömhet kvarstå; därefter följer ingnidning av fördelande medel, såsom enkel spanskflugsalva, kvicksilverjodidsalva eller jodtinktur.

Benröta. Stundom inträder varbildning, varvid var samlas mellan benhinnan och benet, ömheten och hettan tilltaga då betydligt, svullnaden mjuknar, och efter några dagar brista benhinnan och huden, och varet utrinner. I bästa fall läkes såret sedan som ett vanligt sår, men ofta uppstår brand i den blottade benytan, som därvid avsöndrar ett grön- eller brunaktigt stinkande var (benröta). Den angripna benytan kännes vanligen porös, svampig och lätt blödande, och från bensårets kanter utskjuta betydande, porösa bennybildningar. Benrötan griper småningom omkring sig och visar föga benägenhet att läkas. Stundom draga sårets kanter sig tillsammans, kvarlämnande endast en mindre, rundad öppning, s. k. fistel, som lämnar avlopp för varet.

Behandling. De brandiga delarna avlägsnas genom skrapning med ett skarpt instrument, såret renspolas med starka antiseptiska lösningar (sublimatlösning 1 : 500, lysollösning 1 $^{1}/_{2}$—3 %, vätesuperoxid 3 %) och anläggande av sårförband.E. N—m.

Benkol beredes genom torrdestillation av från fett befriade ben. Den kolade massan användes förr, sedan den brukats till avfärgning av sockersaften vid sockerfabriker, stundom som konstgödsel på grund av sin halt av kalciumfosfat och ur sockersaften upptagna kvävehaltiga ämnen. Numera användes b. till beredning av svart färg (*bensvart*) och blanksmörja, varvid först dess halt av fosfat och karbonat utlöses medelst saltsyra.

Benkross, redskap för krossning av råa ben till fjäderfäfoder, tillverkas fabriksmässigt dels för hand-, dels för maskindrift. Handkrossar äro ganska tunga att draga. Maskinen sönderskär benen medelst på en roterande axel sittande, böjda knivar.A. Stahre.

Benmjukhet. Se Benskörhet.

Benmjöl har sedan gammalt använts för jordens gödsling och var intill första delen av 1800-talet det enda konstgödselmedlet. Särskilt i England användes förr b. berett genom grov krossning av ben mycket, varigenom detta lands jords fruktbarhet uppgives ha ökats i hög grad. Därifrån spreds användning av b. av det egentliga förbandet bör lämnas åt veterinär. Ett tillfälligt förband är dock ofta behövligt och anlägges på det sätt, att man genom sträckning av benet (om behövligt med tillhjälp av linor) söker bringa benändarna i rätt läge,

varefter benet, för att skydda huden, ombindes med en tunn linda och brottet fixeras genom att å ömse sidor anbringa spjälor av trä eller skenor av järn, plåt eller papp, som kvarhållas genom omlindning med en stark linnebinda, så att bandaget får tillräcklig stadga att hålla benändarna i rätt läge, även om djuret försöker stöda på benet. Spjälorna (skenorna) böra så noga som möjligt passa efter kroppsdelens form och vara så långa, att de närmaste lederna å ömse sidor av brottet även hållas orörliga; för att fylla ut ojämnheter mellan spjälorna och benet samt undvika att huden sönderskaves användes mellanlägg av vadd på lämpliga ställen. För varaktiga förband användes numera vanligen gipsbandage, varvid förfares så, att nyss bränd gips utröres med vatten till vällings tjocklek och däri doppas bindor av tunt tyg, omkring 1/2 m. långa och 3—6 cm. breda, vilka sedan lindas om det brutna benet, under det att en medhjälpare håller benändarna i rätt läge. Sålunda lindas varv för varv, tills bandaget erhållit nödig stadga och utsträckning. Förekomma sår å den brutna lemmen (öppet brott), måste en öppning göras å förbandet för att möjliggöra behandling av såret, utan att bandaget behöver rubbas. Bandaget bör från början läggas lagom hårt, så att omläggning kan undvikas; om efter någon dag den nedanför bandaget varande delen av benet svullnar, är det tecken till att bandaget ligger för hårt, och det måste då omläggas, eljest kan t. o. m. kallbrand inträda. Var benet vid omläggningen starkt svullet, kommer förbandet, då svullnaden lägger sig, att ligga för löst och måste förnyas. Under tiden för läkningen bör djuret hållas i stillhet och större djur placeras i en s. k. hängmatta. Vid sådana brott, där intet bandage kan anläggas, ss. vid bäckenbrott hos större djur, är detta den enda behandlingen; man bör i sådant fall först efter 6 veckor taga bort hängmattan och låta djuret någon tid gå löst i en kätte. Fullständig läkning kan dock ej påräknas förr än efter 3—4 månader.E. N—m.

Benbyggnad. Se Skelett.

Benhinneinflammation är en lokal inflammation i den kärlrika bindvävshinna, som omgiver varje ben, och förorsakas av slag eller stötar eller genom alltför stark tänjning av de senor och band, som äro fästa på benet. B. visar sig som en begränsad, tämligen hård, varm och öm svullnad, som stundom kan fördelas utan att lämna spår efter sig men oftast föranleder en nybildning av benvävnad innanför benhinnan, varigenom en bensvulst (överben, exostos) uppstår, under det att ömheten och hältan småningom försvinna. Oftast förekommer b., där benen ej äro beklädda med något tjockare lager av mjuka delar, såsom på hästens skenben. Så länge inflammationen är färsk och ömheten kvarstår, kan den giva anledning till hälta, i synnerhet om det under bildning varande överbenet sitter så, att det tryckes av senor eller band, t. ex. på baksidan av skenbenet, innanför gaffelbandet eller strax nedom knäleden, men sedan bensvulsten är färdigbildad, medför den vanligen ingen olägenhet.

Behandling. Is eller kalla omslag användas, så länge hetta och ömhet kvarstå; därefter följer ingnidning av fördelande medel, såsom enkel spanskflugsalva, kvicksilverjodidsalva eller jodtinktur.

Benröta. Stundom inträder varbildning, varvid var samlas mellan benhinnan och benet, ömheten och hettan tilltaga då betydligt, svullnaden mjuknar, och efter några dagar brista benhinnan och huden, och varet utrinner. I bästa fall läkes såret sedan som ett vanligt sår, men ofta uppstår brand i den blottade benytan, som därvid avsöndrar ett grön- eller brunaktigt stinkande var (benröta). Den angripna benytan kännes vanligen porös, svampig och lätt blödande, och från bensårets kanter utskjuta betydande, porösa bennybildningar. Benrötan griper småningom omkring sig och visar föga benägenhet att läkas. Stundom draga sårets kanter sig tillsammans, kvarlämnande endast en mindre, rundad öppning, s. k. fistel, som lämnar avlopp för varet.

Behandling. De brandiga delarna avlägsnas genom skrapning med ett skarpt instrument, såret renspolas med starka antiseptiska lösningar (sublimatlösning 1 : 500, lysollösning 1 $^1/_2$—3 %, vätesuperoxid 3 %) och anläggande av sårförband.E. N—m.

Benkol beredes genom torrdestillation av från fett befriade ben. Den kolade massan användes förr, sedan den brukats till avfärgning av sockersaften vid sockerfabriker, stundom som konstgödsel på grund av sin halt av kalciumfosfat och ur sockersaften upptagna kvävehaltiga ämnen. Numera användes b. till beredning av svart färg (*bensvart*) och blanksmörja, varvid först dess halt av fosfat och karbonat utlöses medelst saltsyra.

Benkross, redskap för krossning av råa ben till fjäderfäfoder, tillverkas fabriksmässigt dels för hand-, dels för maskindrift. Handkrossar äro ganska tunga att draga. Maskinen sönderskär benen medelst på en roterande axel sittande, böjda knivar.A. Stahre.

Benmjukhet. Se Benskörhet.

Benmjöl har sedan gammalt använts för jordens gödsling och var intill första delen av 1800-talet det enda konstgödselmedlet. Särskilt i England användes förr b. berett genom grov krossning av ben mycket, varigenom detta lands jords fruktbarhet uppgives ha ökats i hög grad. Därifrån spreds användning av b. av det egentliga förbandet bör lämnas åt veterinär. Ett tillfälligt förband är dock ofta behövligt och anlägges på det sätt, att man genom sträckning av benet (om behövligt med tillhjälp av linor) söker bringa benändarna i rätt läge,

varefter benet, för att skydda huden, ombindes med en tunn linda och brottet fixeras genom att å ömse sidor anbringa spjälor av trä eller skenor av järn, plåt eller papp, som kvarhållas genom omlindning med en stark linnebinda, så att bandaget får tillräcklig stadga att hålla benändarna i rätt läge, även om djuret försöker stöda på benet. Spjälorna (skenorna) böra så noga som möjligt passa efter kroppsdelens form och vara så långa, att de närmaste lederna å ömse sidor av brottet även hållas orörliga; för att fylla ut ojämnheter mellan spjälorna och benet samt undvika att huden sönderskaves användes mellanlägg av vadd på lämpliga ställen. För varaktiga förband användes numera vanligen gipsbandage, varvid förfares så, att nyss bränd gips utröres med vatten till vällings tjocklek och däri doppas bindor av tunt tyg, omkring 1/2 m. långa och 3—6 cm. breda, vilka sedan lindas om det brutna benet, under det att en medhjälpare håller benändarna i rätt läge. Sålunda lindas varv för varv, tills bandaget erhållit nödig stadga och utsträckning. Förekomma sår å den brutna lemmen (öppet brott), måste en öppning göras å förbandet för att möjliggöra behandling av såret, utan att bandaget behöver rubbas. Bandaget bör från början läggas lagom hårt, så att omläggning kan undvikas; om efter någon dag den nedanför bandaget varande delen av benet svullnar, är det tecken till att bandaget ligger för hårt, och det måste då omläggas, eljest kan t. o. m. kallbrand inträda. Var benet vid omläggningen starkt svullet, kommer förbandet, då svullnaden lägger sig, att ligga för löst och måste förnyas. Under tiden för läkningen bör djuret hållas i stillhet och större djur placeras i en s. k. hängmatta. Vid sådana brott, där intet bandage kan anläggas, ss. vid bäckenbrott hos större djur, är detta den enda behandlingen; man bör i sådant fall först efter 6 veckor taga bort hängmattan och låta djuret någon tid gå löst i en kätte. Fullständig läkning kan dock ej påräknas förr än efter 3—4 månader.E. N—m.

Benbyggnad. Se Skelett.

Benhinneinflammation är en lokal inflammation i den kärlrika bindvävshinna, som omgiver varje ben, och förorsakas av slag eller stötar eller genom alltför stark tänjning av de senor och band, som äro fästa på benet. B. visar sig som en begränsad, tämligen hård, varm och öm svullnad, som stundom kan fördelas utan att lämna spår efter sig men oftast föranleder en nybildning av benvävnad innanför benhinnan, varigenom en bensvulst (överben, exostos) uppstår, under det att ömheten och hältan småningom försvinna. Oftast förekommer b., där benen ej äro beklädda med något tjockare lager av mjuka delar, såsom på hästens skenben. Så länge inflammationen är färsk och ömheten kvarstår, kan den giva anledning till hälta, i synnerhet om det under bildning varande överbenet sitter så, att det tryckes av senor eller band, t. ex. på baksidan av skenbenet, innanför gaffelbandet eller strax nedom knäleden, men sedan bensvulsten är färdigbildad, medför den vanligen ingen olägenhet.

Behandling. Is eller kalla omslag användas, så länge hetta och ömhet kvarstå; därefter följer ingnidning av fördelande medel, såsom enkel spanskflugsalva, kvicksilverjodidsalva eller jodtinktur.

Benröta. Stundom inträder varbildning, varvid var samlas mellan benhinnan och benet, ömheten och hettan tilltaga då betydligt, svullnaden mjuknar, och efter några dagar brista benhinnan och huden, och varet utrinner. I bästa fall läkes såret sedan som ett vanligt sår, men ofta uppstår brand i den blottade benytan, som därvid avsöndrar ett grön- eller brunaktigt stinkande var (benröta). Den angripna benytan kännes vanligen porös, svampig och lätt blödande, och från bensårets kanter utskjuta betydande, porösa bennybildningar. Benrötan griper småningom omkring sig och visar föga benägenhet att läkas. Stundom draga sårets kanter sig tillsammans, kvarlämnande endast en mindre, rundad öppning, s. k. fistel, som lämnar avlopp för varet.

Behandling. De brandiga delarna avlägsnas genom skrapning med ett skarpt instrument, såret renspolas med starka antiseptiska lösningar (sublimatlösning 1 : 500, lysollösning 1 $^1/_2$—3 %, vätesuperoxid 3 %) och anläggande av sårförband.E. N—m.

Benkol beredes genom torrdestillation av från fett befriade ben. Den kolade massan användes förr, sedan den brukats till avfärgning av sockersaften vid sockerfabriker, stundom som konstgödsel på grund av sin halt av kalciumfosfat och ur sockersaften upptagna kvävehaltiga ämnen. Numera användes b. till beredning av svart färg (*bensvart*) och blanksmörja, varvid först dess halt av fosfat och karbonat utlöses medelst saltsyra.

Benkross, redskap för krossning av råa ben till fjäderfäfoder, tillverkas fabriksmässigt dels för hand-, dels för maskindrift. Handkrossar äro ganska tunga att draga. Maskinen sönderskär benen medelst på en roterande axel sittande, böjda knivar.A. Stahre.

Benmjukhet. Se Benskörhet.

Benmjöl har sedan gammalt använts för jordens gödsling och var intill första delen av 1800-talet det enda konstgödselmedlet. Särskilt i England användes förr b. berett genom grov krossning av ben mycket, varigenom detta lands jords fruktbarhet uppgives ha ökats i hög grad. Därifrån spreds användning av b. av det egentliga förbandet bör lämnas åt veterinär. Ett tillfälligt förband är dock ofta behövligt och anlägges på det sätt, att man genom sträckning av benet (om behövligt med tillhjälp av linor) söker bringa benändarna i rätt läge, varefter benet, för att skydda huden, ombindes med en tunn linda och brottet fixeras genom att å ömse sidor anbringa spjälor av trä eller skenor av järn, plåt eller papp, som kvarhållas genom omlindning med en stark linnebinda, så att bandaget får tillräcklig stadga att hålla benändarna i rätt läge, även om djuret försöker stöda på benet. Spjälorna (skenorna) böra så noga som möjligt passa efter kroppsdelens form och vara så långa, att de närmaste lederna å ömse sidor av brottet även hållas orörliga; för att fylla ut ojämnheter mellan spjälorna och benet samt undvika att huden sönderskaves användes mellanlägg av vadd på lämpliga ställen. För varaktiga förband användes numera vanligen gipsbandage, varvid förfares så, att nyss bränd gips utröres med vatten till vällings tjocklek och däri doppas bindor av tunt tyg, omkring 1/2 m. långa och 3—6 cm. breda, vilka sedan lindas om det brutna benet, under det att en medhjälpare håller benändarna i rätt läge. Sålunda lindas varv för varv, tills bandaget erhållit nödig stadga och utsträckning. Förekomma sår å den brutna lemmen (öppet brott), måste en öppning göras å förbandet för att möjliggöra behandling av såret, utan att bandaget behöver rubbas. Bandaget bör från början läggas lagom hårt, så att omläggning kan undvikas; om efter någon dag den nedanför bandaget varande delen av benet svullnar, är det tecken till att bandaget ligger för hårt, och det måste då omläggas, eljest kan t. o. m. kallbrand inträda. Var benet vid omläggningen starkt svullet, kommer förbandet, då svullnaden lägger sig, att ligga för löst och måste förnyas. Under tiden för läkningen bör djuret hållas i stillhet och större djur placeras i en s. k. hängmatta. Vid sådana brott, där intet bandage kan anläggas, ss. vid bäckenbrott hos större djur, är detta den enda behandlingen; man bör i sådant fall först efter 6 veckor taga bort hängmattan och låta djuret någon tid gå löst i en kätte. Fullständig läkning kan dock ej påräknas förr än efter 3—4 månader.E. N—m.

Benbyggnad. Se Skelett.

Benhinneinflammation är en lokal inflammation i den kärlrika bindvävshinna, som omgiver varje ben, och förorsakas av slag eller stötar eller genom alltför stark tänjning av de senor och band, som äro fästa på benet. B. visar sig som en begränsad, tämligen hård, varm och öm svullnad, som stundom kan fördelas utan att lämna spår efter sig men oftast föranleder en nybildning av benvävnad innanför benhinnan, varigenom en bensvulst (överben, exostos) uppstår, under det att ömheten och hältan småningom försvinna. Oftast förekommer b., där benen ej äro beklädda med något tjockare lager av mjuka delar, såsom på hästens skenben. Så länge inflammationen är färsk och ömheten kvarstår, kan den giva anledning till hälta, i synnerhet om det under bildning varande överbenet sitter så, att det tryckes av senor eller band, t. ex. på baksidan av skenbenet, innanför gaffelbandet eller strax nedom knäleden, men sedan bensvulsten är färdigbildad, medför den vanligen ingen olägenhet.

Behandling. Is eller kalla omslag användas, så länge hetta och ömhet kvarstå; därefter följer ingnidning av fördelande medel, såsom enkel spanskflugsalva, kvicksilverjodidsalva eller jodtinktur.

Benröta. Stundom inträder varbildning, varvid var samlas mellan benhinnan och benet, ömheten och hettan tilltaga då betydligt, svullnaden mjuknar, och efter några dagar brista benhinnan och huden, och varet utrinner. I bästa fall läkes såret sedan som ett vanligt sår, men ofta uppstår brand i den blottade benytan, som därvid avsöndrar ett grön- eller brunaktigt stinkande var (benröta). Den angripna benytan kännes vanligen porös, svampig och lätt blödande, och från bensårets kanter utskjuta betydande, porösa bennybildningar. Benrötan griper småningom omkring sig och visar föga benägenhet att läkas. Stundom draga sårets kanter sig tillsammans, kvarlämnande endast en mindre, rundad öppning, s. k. fistel, som lämnar avlopp för varet.

Behandling. De brandiga delarna avlägsnas genom skrapning med ett skarpt instrument, såret renspolas med starka antiseptiska lösningar (sublimatlösning 1 : 500, lysollösning 1 $^1/_2$—3 %, vätesuperoxid 3 %) och anläggande av sårförband.E. N—m.

Benkol beredes genom torrdestillation av från fett befriade ben. Den kolade massan användes förr, sedan den brukats till avfärgning av sockersaften vid sockerfabriker, stundom som konstgödsel på grund av sin halt av kalciumfosfat och ur sockersaften upptagna kvävehaltiga ämnen. Numera användes b. till beredning av svart färg (*bensvart*) och blanksmörja, varvid först dess halt av fosfat och karbonat utlöses medelst saltsyra.

Benkross, redskap för krossning av råa ben till fjäderfäfoder, tillverkas fabriksmässigt dels för hand-, dels för maskindrift. Handkrossar äro ganska tunga att draga. Maskinen sönderskär benen medelst på en roterande axel sittande, böjda knivar.A. Stahre.

Benmjukhet. Se Benskörhet.

Benmjöl har sedan gammalt använts för jordens gödsling och var intill första delen av 1800-talet det enda konstgödselmedlet. Särskilt i England användes förr b. berett genom grov krossning av ben mycket, varigenom detta lands jords fruktbarhet uppgives ha ökats i hög grad. Därifrån spreds användning av b. av det egentliga förbandet bör lämnas åt veterinär. Ett tillfälligt förband är dock ofta behövligt och anlägges på det sätt, att man genom sträckning av benet (om behövligt med tillhjälp av linor) söker bringa benändarna i rätt läge, varefter benet, för att skydda huden, ombindes med en tunn linda och brottet fixeras genom att å ömse sidor anbringa spjälor av trä eller skenor av järn, plåt eller papp, som kvarhållas genom omlindning med en stark linnebinda, så att bandaget får tillräcklig stadga att hålla benändarna i rätt läge, även om djuret försöker stöda på benet. Spjälorna (skenorna) böra så noga som möjligt passa efter kroppsdelens form och vara så långa, att de närmaste lederna å ömse sidor av brottet även hållas orörliga; för att fylla ut ojämnheter mellan spjälorna och benet samt undvika att huden sönderskaves användes mellanlägg av vadd på lämpliga ställen. För varaktiga förband användes numera vanligen gipsbandage, varvid förfares så, att nyss bränd gips utröres med vatten till vällings tjocklek och däri doppas bindor av tunt tyg, omkring 1/2 m. långa och 3—6 cm. breda, vilka sedan lindas om det brutna benet, under det att en medhjälpare håller benändarna i rätt läge. Sålunda lindas varv för varv, tills bandaget erhållit nödig stadga och utsträckning. Förekomma sår å den brutna lemmen (öppet brott), måste en öppning göras å förbandet för att möjliggöra behandling av såret, utan att bandaget behöver rubbas. Bandaget bör från början läggas lagom hårt, så att omläggning kan undvikas; om efter någon dag den nedanför bandaget varande delen av benet svullnar, är det tecken till att bandaget ligger för hårt, och det måste då omläggas, eljest kan t. o. m. kallbrand inträda. Var benet vid omläggningen starkt svullet, kommer förbandet, då svullnaden lägger sig, att ligga för löst och måste förnyas. Under tiden för läkningen bör djuret hållas i stillhet och större djur placeras i en s. k. hängmatta. Vid sådana brott, där intet bandage kan anläggas, ss. vid bäckenbrott hos större djur, är detta den enda behandlingen; man bör i sådant fall först efter 6 veckor taga bort hängmattan och låta djuret någon tid gå löst i en kätte. Fullständig läkning kan dock ej påräknas förr än efter 3—4 månader.E. N—m.

Benbyggnad. Se Skelett.

Benhinneinflammation är en lokal inflammation i den kärlrika bindvävshinna, som omgiver varje ben, och förorsakas av slag eller stötar eller genom alltför stark tänjning av de senor och band, som äro fästa på benet. B. visar sig som en begränsad, tämligen hård, varm och öm svullnad, som stundom kan fördelas utan att lämna spår efter sig men oftast föranleder en nybildning av benvävnad innanför benhinnan, varigenom en bensvulst (överben, exostos) uppstår, under det att ömheten och hältan småningom försvinna. Oftast förekommer b., där benen ej äro beklädda med något tjockare lager av mjuka delar, såsom på hästens skenben. Så länge inflammationen är färsk och ömheten kvarstår, kan den giva anledning till hälta, i synnerhet om det under bildning varande överbenet sitter så, att det tryckes av senor eller band, t. ex. på baksidan av skenbenet, innanför gaffelbandet eller strax nedom knäleden, men sedan bensvulsten är färdigbildad, medför den vanligen ingen olägenhet.

Behandling. Is eller kalla omslag användas, så länge hetta och ömhet kvarstå; därefter följer ingnidning av fördelande medel, såsom enkel spanskflugsalva, kvicksilverjodidsalva eller jodtinktur.

Benröta. Stundom inträder varbildning, varvid var samlas mellan benhinnan och benet, ömheten och hettan tilltaga då betydligt, svullnaden mjuknar, och efter några dagar brista benhinnan och huden, och varet utrinner. I bästa fall läkes såret sedan som ett vanligt sår, men ofta uppstår brand i den blottade benytan, som därvid avsöndrar ett grön- eller brunaktigt stinkande var (benröta). Den angripna benytan kännes vanligen porös, svampig och lätt blödande, och från bensårets kanter utskjuta betydande, porösa bennybildningar. Benrötan griper småningom omkring sig och visar föga benägenhet att läkas. Stundom draga sårets kanter sig tillsammans, kvarlämnande endast en mindre, rundad öppning, s. k. fistel, som lämnar avlopp för varet.

Behandling. De brandiga delarna avlägsnas genom skrapning med ett skarpt instrument, såret renspolas med starka antiseptiska lösningar (sublimatlösning 1 : 500, lysollösning 1 $^1/_2$—3 %, vätesuperoxid 3 %) och anläggande av sårförband.E. N—m.

Benkol beredes genom torrdestillation av från fett befriade ben. Den kolade massan användes förr, sedan den brukats till avfärgning av sockersaften vid sockerfabriker, stundom som

konstgödsel på grund av sin halt av kalciumfosfat och ur sockersaften upptagna kvävehaltiga ämnen. Numera användes b. till beredning av svart färg (*bensvart*) och blanksmörja, varvid först dess halt av fosfat och karbonat utlöses medelst saltsyra.

Benkross, redskap för krossning av råa ben till fjäderfäfoder, tillverkas fabriksmässigt dels för hand-, dels för maskindrift. Handkrossar äro ganska tunga att draga. Maskinen sönderskär benen medelst på en roterande axel sittande, böjda knivar.A. Stahre.

Benmjukhet. Se Benskörhet.

Benmjöl har sedan gammalt använts för jordens gödsling och var intill första delen av 1800-talet det enda konstgödselmedlet. Särskilt i England användes förr b. berett genom grov krossning av ben mycket, varigenom detta lands jords fruktbarhet uppgives ha ökats i hög grad. Därifrån spreds användning av b. av det egentliga förbandet bör lämnas åt veterinär. Ett tillfälligt förband är dock ofta behövligt och anlägges på det sätt, att man genom sträckning av benet (om behövligt med tillhjälp av linor) söker bringa benändarna i rätt läge, varefter benet, för att skydda huden, ombindes med en tunn linda och brottet fixeras genom att å ömse sidor anbringa spjälor av trä eller skenor av järn, plåt eller papp, som kvarhållas genom omlindning med en stark linnebinda, så att bandaget får tillräcklig stadga att hålla benändarna i rätt läge, även om djuret försöker stöda på benet. Spjälorna (skenorna) böra så noga som möjligt passa efter kroppsdelens form och vara så långa, att de närmaste lederna å ömse sidor av brottet även hållas orörliga; för att fylla ut ojämnheter mellan spjälorna och benet samt undvika att huden sönderskaves användes mellanlägg av vadd på lämpliga ställen. För varaktiga förband användes numera vanligen gipsbandage, varvid förfares så, att nyss bränd gips utröres med vatten till vällings tjocklek och däri doppas bindor av tunt tyg, omkring 1/2 m. långa och 3—6 cm. breda, vilka sedan lindas om det brutna benet, under det att en medhjälpare håller benändarna i rätt läge. Sålunda lindas varv för varv, tills bandaget erhållit nödig stadga och utsträckning. Förekomma sår å den brutna lemmen (öppet brott), måste en öppning göras å förbandet för att möjliggöra behandling av såret, utan att bandaget behöver rubbas. Bandaget bör från början läggas lagom hårt, så att omläggning kan undvikas; om efter någon dag den nedanför bandaget varande delen av benet svullnar, är det tecken till att bandaget ligger för hårt, och det måste då omläggas, eljest kan t. o. m. kallbrand inträda. Var benet vid omläggningen starkt svullet, kommer förbandet, då svullnaden lägger sig, att ligga för löst och måste förnyas. Under tiden för läkningen bör djuret hållas i stillhet och större djur placeras i en s. k. hängmatta. Vid sådana brott, där intet bandage kan anläggas, ss. vid bäckenbrott hos större djur, är detta den enda behandlingen; man bör i sådant fall först efter 6 veckor taga bort hängmattan och låta djuret någon tid gå löst i en kätte. Fullständig läkning kan dock ej påräknas förr än efter 3—4 månader.E. N—m.

Benbyggnad. Se Skelett.

Benhinneinflammation är en lokal inflammation i den kärlrika bindvävshinna, som omgiver varje ben, och förorsakas av slag eller stötar eller genom alltför stark tänjning av de senor och band, som äro fästa på benet. B. visar sig som en begränsad, tämligen hård, varm och öm svullnad, som stundom kan fördelas utan att lämna spår efter sig men oftast föranleder en nybildning av benvävnad innanför benhinnan, varigenom en bensvulst (överben, exostos) uppstår, under det att ömheten och hältan småningom försvinna. Oftast förekommer b., där benen ej äro beklädda med något tjockare lager av mjuka delar, såsom på hästens skenben. Så länge inflammationen är färsk och ömheten kvarstår, kan den giva anledning till hälta, i synnerhet om det under bildning varande överbenet sitter så, att det tryckes av senor eller band, t. ex. på baksidan av skenbenet, innanför gaffelbandet eller strax nedom knäleden, men sedan bensvulsten är färdigbildad, medför den vanligen ingen olägenhet.

Behandling. Is eller kalla omslag användas, så länge hetta och ömhet kvarstå; därefter följer ingnidning av fördelande medel, såsom enkel spanskflugsalva, kvicksilverjodidsalva eller jodtinktur.

Benröta. Stundom inträder varbildning, varvid var samlas mellan benhinnan och benet, ömheten och hettan tilltaga då betydligt, svullnaden mjuknar, och efter några dagar brista benhinnan och huden, och varet utrinner. I bästa fall läkes såret sedan som ett vanligt sår, men ofta uppstår brand i den blottade benytan, som därvid avsöndrar ett grön- eller brunaktigt stinkande var (benröta). Den angripna benytan kännes vanligen porös, svampig och lätt blödande, och från bensårets kanter utskjuta betydande, porösa bennybildningar. Benrötan griper småningom omkring sig och visar föga benägenhet att läkas. Stundom draga sårets kanter sig tillsammans, kvarlämnande endast en mindre, rundad öppning, s. k. fistel, som lämnar avlopp för varet.

Behandling. De brandiga delarna avlägsnas genom skrapning med ett skarpt instrument, såret renspolas med starka antiseptiska lösningar (sublimatlösning 1 : 500, lysollösning 1 $^{1}/_{2}$—3 %, vätesuperoxid 3 %) och anläggande av sårförband.E. N—m.

Benkol beredes genom torrdestillation av från fett befriade ben. Den kolade massan användes förr, sedan den brukats till avfärgning av sockersaften vid sockerfabriker, stundom som konstgödsel på grund av sin halt av kalciumfosfat och ur sockersaften upptagna kvävehaltiga ämnen. Numera användes b. till beredning av svart färg (*bensvart*) och blanksmörja, varvid först dess halt av fosfat och karbonat utlöses medelst saltsyra.

Benkross, redskap för krossning av råa ben till fjäderfäfoder, tillverkas fabriksmässigt dels för hand-, dels för maskindrift. Handkrossar äro ganska tunga att draga. Maskinen sönderskär benen medelst på en roterande axel sittande, böjda knivar.A. Stahre.

Benmjukhet. Se Benskörhet.

Benmjöl har sedan gammalt använts för jordens gödsling och var intill första delen av 1800-talet det enda konstgödselmedlet. Särskilt i England användes förr b. berett genom grov krossning av ben mycket, varigenom detta lands jords fruktbarhet uppgives ha ökats i hög grad. Därifrån spreds användning av b.under förra delen av 1800-talet till andra länder, och samtidigt började tillverkningen bedrivas fabriksmässigt och förbättras, så att ett stoftfint mjöl erhölls. I Sverige inrättades de första »benstamparna» på 1830-talet och omkring 30 år senare den första fabriken för fullkomligare b.-beredning. Från denna tid ökades bruket av b. i Sverige starkt och underhölls delvis genom införsel av rysk vara, som till skillnad från det dittills brukade »råstampade» mjölet var »ångpreparerat». Det höga anseende, b. dittills åtnjutit, rubbades, då på 1880-90-talen Tysklands mest bemärkta lantbrukskemister P. Wagner och M. Maercker vid gödslingsförsök funno verkan av dess fosforsyra vara så ringa, att b. »knappt förtjänte räknas som konstgödsel». Kellner och Böttcher visade emellertid snart, att denna ringa verkan berott på närvaro av överskott på kalk, och senare undersökningar ha visat, att detta gäller allt 3-basiskt kalciumfosfat, som är olösligt i basiskt reagerande vätskor. (Se Fosfat, Fosforsyra.) B. intager på grund av ringa tillgång en rätt obetydlig plats bland fosfatgödselmedlen. Tillverkningen i Sverige sker (1920) vid 16 fabriker, som lämna omkring 5,000 ton årligen, vartill kommer en överskjutande införsel av 2,000—4,000 ton.

Tillverkningsmetoder och kvaliteter. Den förr vanliga men numera endast för egen förbrukning använda beredningen av råstampat eller hemmalet b., utan eller med blott ofullkomlig sållning, lämnar en vara, som till följd av sin grovlek och sitt fettinnehåll blott långsamt upplöses i jorden, och vars verkan snart efter användningen till större delen beror på dess kvävehalt. Vid den nutida fabriksmässiga beredningen avlägsnas fettet och vanligen även en del av de limgivande vävnaderna före malningen. Först utdrages fettet med bensin, och därefter förvandlas mer eller mindre av de kvävehaltiga ämnena till lim genom kokning med vatten eller ångkokning under tryck och utlösas som sådant. I förra fallet erhålles ett »extraherat» b. med högre kvävehalt än i det ångpreparerade. De på ena eller andra sättet behandlade krossade benen torkas, malas och siktas till mjöl, som bör vara så fint, att det går genom siktar med 60—70 hål på 1 parisertum = 0.4 mm. diam. Man skiljer sålunda mellan:

	fosforsyra proc.	kväve proc.
råstampat b.	20—24	4—5
extraherat b.	15—22	

4—5.5

ångpreparerat b. . . . . . .

27—30

1—2

Allt b. innehåller något hornämne, härrörande från klövar och hovar, vanligen dock blott 6—7 proc. av massan. Större inblandning måste räknas som förfalskning. Även förekommer inblandning av vegetabiliskt elfenben (avfall från svarvning av palmkärnor). Dessa inblandningar påvisas lätt genom mjölets skakning med kloroform, vari b. men ej inblandningarna flyta.

Verkan av b. beror av markvätskans reaktion, varför det bör användas endast på kalkfattig samt företrädesvis på lätt och mullrik jord, där bakteriers medverkan vid dess upplösning är att påräkna. Även finfördelningen inverkar starkt på dess löslighet. Även under gynnsamma förhållanden är b. dock ett långsamt verkande gödselmedel, varför det bör användas företrädesvis för växter, som länge fortsätta näringsupptagandet, ss. havre, ärtväxter, potatis och vallväxter. Det bör inblandas i jorden i god tid före sådden, för vårsäd redan på hösten, och kan utan skada givas i förråd för flera grödor, då det icke blir svårlösligare, under det att det ligger i jorden. Användning till förrådsgödsling vid igenläggning till vall, som är mycket allmän, är därför väl befogad. Dess verkan ökas genom samtidig gödsling med svavelsyrad ammoniak, som är ett fysiologiskt surt salt. (Se Reaktion).

Värdering av b. som konstgödsel bör ske på grund av både dess kväve- och fosforsyrehalt. För jämförelse med andra fosfatgödselmedel i avseende på prisbillighet beräknas först värdet av benmjölets kväve, vanligen antaget till 70 % av salpeterkvävets pris; det så funna värdet av kvävet avdrages från benmjölets pris per 100 kg. och återstoden delad med fosforsyreprocenten blir då priset på 1 kg. fosforsyra.

Foderbenmjöl. B. användes även åt kreaturen för att motverka fosforsyre- och kalkbrist i fodret och därav förorsakad sjukdom. (Jfr Benskörhet, Foderfosfat.) Härför avsett b. bör beredas av friska ben, som torkas, medelst bensinextraktion befrias från fett samt noga rensas från kött, bindväv och senor, ångkokas och males. En vanlig dos är 1 matsked åt stora kreatur samt 1 tesked åt kalvar, svin och föl, i båda fallen 2 ggr dagligen. Se Foderfosfat.

Benröta. Se Benhinneinflammation.

Bensin. Se Bergolja.

Benskorv. Se Hönssjukdomar.

Benskörhet, *osteomalachi,* är en sjukdom, som förorsakas av brist på för kroppens normala underhåll behövliga mineralämnen, särskilt kalk och fosforsyra, på grund varav benbyggnadens oorganiska ämnen förbrukas för att täcka kroppens behov därav och benen förlora sin stadga och bliva sköra. Sjukdomen uppträder mest på våren och synnerligen vid svältfodring och utfodring av stråfoder från moss- och myrmarker samt särskilt efter torra somrar, då växterna ej kunna ur jorden upptaga tillräckligt av mineralsalter, likasom ock vid användning av alltför kalk- och mineralfattigt (mjukt) dricksvatten. Den förekommer därför ständigt på orter, där jorden är särskilt fattig på mineraliska växtnäringsämnen. Mest angripas under förra delen av 1800-talet till andra länder, och samtidigt började tillverkningen bedrivas fabriksmässigt och förbättras, så att ett stoftfint mjöl erhölls. I Sverige inrättades de första »benstamparna» på 1830-talet och omkring 30 år senare den första fabriken för fullkomligare b.-beredning. Från denna tid ökades bruket av b. i Sverige starkt och underhölls delvis genom införsel av rysk vara, som till skillnad från det dittills brukade »råstampade» mjölet var »ångpreparerat». Det höga anseende, b. dittills åtnjutit, rubbades, då på 1880-90-talen Tysklands mest bemärkta lantbrukskemister P. Wagner och M. Maercker vid gödslingsförsök funno verkan av dess fosforsyra vara så ringa, att b. »knappt förtjänte räknas som konstgödsel». Kellner och Böttcher visade emellertid snart, att denna ringa verkan berott på närvaro av överskott på kalk, och senare undersökningar ha visat, att detta gäller allt 3-basiskt kalciumfosfat, som är olösligt i basiskt reagerande vätskor. (Se Fosfat, Fosforsyra.) B. intager på grund av ringa tillgång en rätt obetydlig plats bland fosfatgödselmedlen. Tillverkningen i Sverige sker (1920) vid 16 fabriker, som lämna omkring 5,000 ton årligen, vartill kommer en överskjutande införsel av 2,000—4,000 ton.

Tillverkningsmetoder och kvaliteter. Den förr vanliga men numera endast för egen förbrukning använda beredningen av råstampat eller hemmalet b., utan eller med blott ofullkomlig sållning, lämnar en vara, som till följd av sin grovlek och sitt fettinnehåll blott långsamt upplöses i jorden, och vars verkan snart efter användningen till större delen beror på dess kvävehalt. Vid den nutida fabriksmässiga beredningen avlägsnas fettet och vanligen även en del av de limgivande vävnaderna före malningen. Först utdrages fettet med bensin, och därefter förvandlas mer eller mindre av de kvävehaltiga ämnena till lim genom kokning med vatten eller ångkokning under tryck och utlösas som sådant. I förra fallet erhålles ett »extraherat» b. med högre kvävehalt än i det ångpreparerade. De på ena eller andra sättet behandlade krossade benen torkas, malas och siktas till mjöl, som bör vara så fint, att det går genom siktar med 60—70 hål på 1 parisertum = 0.4 mm. diam. Man skiljer sålunda mellan:

	fosforsyra proc.	kväve proc.
råstampat b.	20—24	4—5
extraherat b.	15—22	4—5.5
ångpreparerat b.	27—30	1—2

Allt b. innehåller något hornämne, härrörande från klövar och hovar, vanligen dock blott 6—7 proc. av massan. Större inblandning måste räknas som förfalskning. Även förekommer inblandning av vegetabiliskt elfenben (avfall från svarvning av palmkärnor). Dessa inblandningar påvisas lätt genom mjölets skakning med kloroform, vari b. men ej inblandningarna flyta.

Verkan av b. beror av markvätskans reaktion, varför det bör användas endast på kalkfattig samt företrädesvis på lätt och mullrik jord, där bakteriers medverkan vid dess upplösning är att påräkna. Även finfördelningen inverkar starkt på dess löslighet. Även under gynnsamma förhållanden är b. dock ett långsamt verkande gödselmedel, varför det bör användas företrädesvis för växter, som länge fortsätta näringsupptagandet, ss. havre, ärtväxter, potatis och vallväxter. Det bör inblandas i jorden i god tid före sådden, för vårsäd redan på hösten, och kan utan skada givas i förråd för flera grödor, då det icke blir svårlösligare, under det att det ligger i jorden. Användning till förrådsgödsling vid igenläggning till vall, som är mycket allmän, är därför väl befogad. Dess verkan ökas genom samtidig gödsling med svavelsyrad ammoniak, som är ett fysiologiskt surt salt. (Se Reaktion).

Värdering av b. som konstgödsel bör ske på grund av både dess kväve- och fosforsyrehalt. För jämförelse med andra fosfatgödselmedel i avseende på prisbillighet beräknas först värdet av benmjölets kväve, vanligen antaget till 70 % av salpeterkvävets pris; det så funna värdet av kvävet avdrages från benmjölets pris per 100 kg. och återstoden delad med

fosforsyreprocenten blir då priset på 1 kg. fosforsyra.

Foderbenmjöl. B. användes även åt kreaturen för att motverka fosforsyre- och kalkbrist i fodret och därav förorsakad sjukdom. (Jfr Benskörhet, Foderfosfat.) Härför avsett b. bör beredas av friska ben, som torkas, medelst bensinextraktion befrias från fett samt noga rensas från kött, bindväv och senor, ångkokas och males. En vanlig dos är 1 matsked åt stora kreatur samt 1 tesked åt kalvar, svin och föl, i båda fallen 2 ggr dagligen. Se Foderfosfat.

Benröta. Se Benhinneinflammation.

Bensin. Se Bergolja.

Benskorv. Se Hönssjukdomar.

Benskörhet, *osteomalachi,* är en sjukdom, som förorsakas av brist på för kroppens normala underhåll behövliga mineralämnen, särskilt kalk och fosforsyra, på grund varav benbyggnadens oorganiska ämnen förbrukas för att täcka kroppens behov därav och benen förlora sin stadga och bliva sköra. Sjukdomen uppträder mest på våren och synnerligen vid svältfodring och utfodring av stråfoder från moss- och myrmarker samt särskilt efter torra somrar, då växterna ej kunna ur jorden upptaga tillräckligt av mineralsalter, likasom ock vid användning av alltför kalk- och mineralfattigt (mjukt) dricksvatten. Den förekommer därför ständigt på orter, där jorden är särskilt fattig på mineraliska växtnäringsämnen. Mest angripas under förra delen av 1800-talet till andra länder, och samtidigt började tillverkningen bedrivas fabriksmässigt och förbättras, så att ett stoftfint mjöl erhölls. I Sverige inrättades de första »benstamparna» på 1830-talet och omkring 30 år senare den första fabriken för fullkomligare b.-beredning. Från denna tid ökades bruket av b. i Sverige starkt och underhölls delvis genom införsel av rysk vara, som till skillnad från det dittills brukade »råstampade» mjölet var »ångpreparerat». Det höga anseende, b. dittills åtnjutit, rubbades, då på 1880-90-talen Tysklands mest bemärkta lantbrukskemister P. Wagner och M. Maercker vid gödslingsförsök funno verkan av dess fosforsyra vara så ringa, att b. »knappt förtjänte räknas som konstgödsel». Kellner och Böttcher visade emellertid snart, att denna ringa verkan berott på närvaro av överskott på kalk, och senare undersökningar ha visat, att detta gäller allt 3-basiskt kalciumfosfat, som är olösligt i basiskt reagerande vätskor. (Se Fosfat, Fosforsyra.) B. intager på grund av ringa tillgång en rätt obetydlig plats bland fosfatgödselmedlen. Tillverkningen i Sverige sker (1920) vid 16 fabriker, som lämna omkring 5,000 ton årligen, vartill kommer en överskjutande införsel av 2,000—4,000 ton.

Tillverkningsmetoder och kvaliteter. Den förr vanliga men numera endast för egen förbrukning använda beredningen av råstampat eller hemmalet b., utan eller med blott ofullkomlig sållning, lämnar en vara, som till följd av sin grovlek och sitt fettinnehåll blott långsamt upplöses i jorden, och vars verkan snart efter användningen till större delen beror på dess kvävehalt. Vid den nutida fabriksmässiga beredningen avlägsnas fettet och vanligen även en del av de limgivande vävnaderna före malningen. Först utdrages fettet med bensin, och därefter förvandlas mer eller mindre av de kvävehaltiga ämnena till lim genom kokning med vatten eller ångkokning under tryck och utlösas som sådant. I förra fallet erhålles ett »extraherat» b. med högre kvävehalt än i det ångpreparerade. De på ena eller andra sättet behandlade krossade benen torkas, malas och siktas till mjöl, som bör vara så fint, att det går genom siktar med 60—70 hål på 1 parisertum = 0.4 mm. diam. Man skiljer sålunda mellan:

	fosforsyra proc.	kväve proc.
råstampat b.	20—24	4—5
extraherat b.	15—22	4—5.5
ångpreparerat b.	27—30	1—2

Allt b. innehåller något hornämne, härrörande från klövar och hovar, vanligen dock blott 6—7 proc. av massan. Större inblandning måste räknas som förfalskning. Även förekommer inblandning av vegetabiliskt elfenben (avfall från svarvning av palmkärnor). Dessa inblandningar påvisas lätt genom mjölets skakning med kloroform, vari b. men ej inblandningarna flyta.

Verkan av b. beror av markvätskans reaktion, varför det bör användas endast på kalkfattig samt företrädesvis på lätt och mullrik jord, där bakteriers medverkan vid dess upplösning är att påräkna. Även finfördelningen inverkar starkt på dess löslighet. Även under gynnsamma förhållanden är b. dock ett långsamt verkande gödselmedel, varför det bör användas företrädesvis för växter, som länge fortsätta näringsupptagandet, ss. havre, ärtväxter, potatis och vallväxter. Det bör inblandas i jorden i god tid före sådden, för vårsäd redan på hösten, och kan utan skada givas i förråd för flera grödor, då det icke blir svårlösligare, under det att det ligger i jorden. Användning till förrådsgödsling vid igenläggning till vall, som är mycket allmän, är därför väl befogad. Dess verkan ökas genom samtidig gödsling med svavelsyrad ammoniak, som är ett fysiologiskt surt salt. (Se Reaktion).

Värdering av b. som konstgödsel bör ske på grund av både dess kväve- och fosforsyrehalt. För jämförelse med andra fosfatgödselmedel i avseende på prisbillighet beräknas först värdet av benmjölets kväve, vanligen antaget till 70 % av salpeterkvävets pris; det så funna värdet av kvävet avdrages från benmjölets pris per 100 kg. och återstoden delad med fosforsyreprocenten blir då priset på 1 kg. fosforsyra.

Foderbenmjöl. B. användes även åt kreaturen för att motverka fosforsyre- och kalkbrist i fodret och därav förorsakad sjukdom. (Jfr Benskörhet, Foderfosfat.) Härför avsett b. bör beredas av friska ben, som torkas, medelst bensinextraktion befrias från fett samt noga rensas från kött, bindväv och senor, ångkokas och males. En vanlig dos är 1 matsked åt stora kreatur samt 1 tesked åt kalvar, svin och föl, i båda fallen 2 ggr dagligen. Se Foderfosfat.

Benröta. Se Benhinneinflammation.

Bensin. Se Bergolja.

Benskorv. Se Hönssjukdomar.

Benskörhet, *osteomalachi,* är en sjukdom, som förorsakas av brist på för kroppens normala underhåll behövliga mineralämnen, särskilt kalk och fosforsyra, på grund varav benbyggnadens oorganiska ämnen förbrukas för att täcka kroppens behov därav och benen förlora sin stadga och bliva sköra. Sjukdomen uppträder mest på våren och synnerligen vid svältfodring och utfodring av stråfoder från moss- och myrmarker samt särskilt efter torra somrar, då växterna ej kunna ur jorden upptaga tillräckligt av mineralsalter, likasom ock vid användning av alltför kalk- och mineralfattigt (mjukt) dricksvatten. Den förekommer därför ständigt på orter, där jorden är särskilt fattig på mineraliska växtnäringsämnen. Mest angripas under förra delen av 1800-talet till andra länder, och samtidigt började tillverkningen bedrivas fabriksmässigt och förbättras, så att ett stoftfint mjöl erhölls. I Sverige inrättades de första »benstamparna» på 1830-talet och omkring 30 år senare den första fabriken för fullkomligare b.-beredning. Från denna tid ökades bruket av b. i Sverige starkt och underhölls delvis genom införsel av rysk vara, som till skillnad från det dittills brukade »råstampade» mjölet var »ångpreparerat». Det höga anseende, b. dittills åtnjutit, rubbades, då på 1880-90-talen Tysklands mest bemärkta lantbrukskemister P. Wagner och M. Maercker vid gödslingsförsök funno verkan av dess fosforsyra vara så ringa, att b. »knappt förtjänte räknas som konstgödsel». Kellner och Böttcher visade emellertid snart, att denna ringa verkan berott på närvaro av överskott på kalk, och senare undersökningar ha visat, att detta

gäller allt 3-basiskt kalciumfosfat, som är olösligt i basiskt reagerande vätskor. (Se Fosfat, Fosforsyra.) B. intager på grund av ringa tillgång en rätt obetydlig plats bland fosfatgödselmedlen. Tillverkningen i Sverige sker (1920) vid 16 fabriker, som lämna omkring 5,000 ton årligen, vartill kommer en överskjutande införsel av 2,000—4,000 ton.

Tillverkningsmetoder och kvaliteter. Den förr vanliga men numera endast för egen förbrukning använda beredningen av råstampat eller hemmalet b., utan eller med blott ofullkomlig sållning, lämnar en vara, som till följd av sin grovlek och sitt fettinnehåll blott långsamt upplöses i jorden, och vars verkan snart efter användningen till större delen beror på dess kvävehalt. Vid den nutida fabriksmässiga beredningen avlägsnas fettet och vanligen även en del av de limgivande vävnaderna före malningen. Först utdrages fettet med bensin, och därefter förvandlas mer eller mindre av de kvävehaltiga ämnena till lim genom kokning med vatten eller ångkokning under tryck och utlösas som sådant. I förra fallet erhålles ett »extraherat» b. med högre kvävehalt än i det ångpreparerade. De på ena eller andra sättet behandlade krossade benen torkas, malas och siktas till mjöl, som bör vara så fint, att det går genom siktar med 60—70 hål på 1 parisertum = 0.4 mm. diam. Man skiljer sålunda mellan:

	fosforsyra proc.	kväve proc.
råstampat b.	20—24	4—5
extraherat b.	15—22	4—5.5
ångpreparerat b.	27—30	1—2

Allt b. innehåller något hornämne, härrörande från klövar och hovar, vanligen dock blott 6—7 proc. av massan. Större inblandning måste räknas som förfalskning. Även förekommer inblandning av vegetabiliskt elfenben (avfall från svarvning av palmkärnor). Dessa inblandningar påvisas lätt genom mjölets skakning med kloroform, vari b. men ej inblandningarna flyta.

Verkan av b. beror av markvätskans reaktion, varför det bör användas endast på kalkfattig samt företrädesvis på lätt och mullrik jord, där bakteriers medverkan vid dess upplösning är att påräkna. Även finfördelningen inverkar starkt på dess löslighet. Även under gynnsamma förhållanden är b. dock ett långsamt verkande gödselmedel, varför det bör användas företrädesvis för växter, som länge fortsätta näringsupptagandet, ss. havre, ärtväxter, potatis och vallväxter. Det bör inblandas i jorden i god tid före sådden, för vårsäd redan på hösten, och kan utan skada givas i förråd för flera grödor, då det icke blir svårlösligare, under det att det ligger i jorden. Användning till förrådsgödsling vid igenläggning till vall, som är mycket allmän, är därför väl befogad. Dess verkan ökas genom samtidig gödsling med svavelsyrad ammoniak, som är ett fysiologiskt surt salt. (Se Reaktion).

Värdering av b. som konstgödsel bör ske på grund av både dess kväve- och fosforsyrehalt. För jämförelse med andra fosfatgödselmedel i avseende på prisbillighet beräknas först värdet av benmjölets kväve, vanligen antaget till 70 % av salpeterkvävets pris; det så funna värdet av kvävet avdrages från benmjölets pris per 100 kg. och återstoden delad med fosforsyreprocenten blir då priset på 1 kg. fosforsyra.

Foderbenmjöl. B. användes även åt kreaturen för att motverka fosforsyre- och kalkbrist i fodret och därav förorsakad sjukdom. (Jfr Benskörhet, Foderfosfat.) Härför avsett b. bör beredas av friska ben, som torkas, medelst bensinextraktion befrias från fett samt noga rensas från kött, bindväv och senor, ångkokas och males. En vanlig dos är 1 matsked åt stora kreatur samt 1 tesked åt kalvar, svin och föl, i båda fallen 2 ggr dagligen. Se Foderfosfat.

Benröta. Se Benhinneinflammation.

Bensin. Se Bergolja.

Benskorv. Se Hönssjukdomar.

Benskörhet, *osteomalachi,* är en sjukdom, som förorsakas av brist på för kroppens normala underhåll behövliga mineralämnen, särskilt kalk och fosforsyra, på grund varav benbyggnadens oorganiska ämnen förbrukas för att täcka kroppens behov därav och benen förlora sin stadga och bliva sköra. Sjukdomen uppträder mest på våren och synnerligen vid svältfodring och utfodring av stråfoder från moss- och myrmarker samt särskilt efter torra somrar, då växterna ej kunna ur jorden upptaga tillräckligt av mineralsalter, likasom ock vid användning av alltför kalk- och mineralfattigt (mjukt) dricksvatten. Den förekommer därför ständigt på orter, där jorden är särskilt fattig på mineraliska växtnäringsämnen. Mest angripas under förra delen av 1800-talet till andra länder, och samtidigt började tillverkningen bedrivas fabriksmässigt och förbättras, så att ett stoftfint mjöl erhölls. I Sverige inrättades de första »benstamparna» på 1830-talet och omkring 30 år senare den första fabriken för fullkomligare b.-beredning. Från denna tid ökades bruket av b. i Sverige starkt och underhölls delvis genom införsel av rysk vara, som till skillnad från det dittills brukade »råstampade» mjölet var »ångpreparerat». Det höga anseende, b. dittills åtnjutit, rubbades, då på 1880-90-talen Tysklands mest bemärkta lantbrukskemister P. Wagner och M. Maercker vid gödslingsförsök funno verkan av dess fosforsyra vara så ringa, att b. »knappt förtjänte räknas som konstgödsel». Kellner och Böttcher visade emellertid snart, att denna ringa verkan berott på närvaro av överskott på kalk, och senare undersökningar ha visat, att detta gäller allt 3-basiskt kalciumfosfat, som är olösligt i basiskt reagerande vätskor. (Se Fosfat, Fosforsyra.) B. intager på grund av ringa tillgång en rätt obetydlig plats bland fosfatgödselmedlen. Tillverkningen i Sverige sker (1920) vid 16 fabriker, som lämna omkring 5,000 ton årligen, vartill kommer en överskjutande införsel av 2,000—4,000 ton.

Tillverkningsmetoder och kvaliteter. Den förr vanliga men numera endast för egen förbrukning använda beredningen av råstampat eller hemmalet b., utan eller med blott ofullkomlig sållning, lämnar en vara, som till följd av sin grovlek och sitt fettinnehåll blott långsamt upplöses i jorden, och vars verkan snart efter användningen till större delen beror på dess kvävehalt. Vid den nutida fabriksmässiga beredningen avlägsnas fettet och vanligen även en del av de limgivande vävnaderna före malningen. Först utdrages fettet med bensin, och därefter förvandlas mer eller mindre av de kvävehaltiga ämnena till lim genom kokning med vatten eller ångkokning under tryck och utlösas som sådant. I förra fallet erhålles ett »extraherat» b. med högre kvävehalt än i det ångpreparerade. De på ena eller andra sättet behandlade krossade benen torkas, malas och siktas till mjöl, som bör vara så fint, att det går genom siktar med 60—70 hål på 1 parisertum = 0.4 mm. diam. Man skiljer sålunda mellan:

	fosforsyra proc.	kväve proc.
råstampat b.	20—24	

4—5

extraherat b. . . . .

15—22

4—5.5

ångpreparerat b. . . . . . .

27—30

1—2

Allt b. innehåller något hornämne, härrörande från klövar och hovar, vanligen dock blott 6—7 proc. av massan. Större inblandning måste räknas som förfalskning. Även förekommer inblandning av vegetabiliskt elfenben (avfall från svarvning av palmkärnor). Dessa inblandningar påvisas lätt genom mjölets skakning med kloroform, vari b. men ej inblandningarna flyta.

Verkan av b. beror av markvätskans reaktion, varför det bör användas endast på kalkfattig samt företrädesvis på lätt och mullrik jord, där bakteriers medverkan vid dess upplösning är att påräkna. Även finfördelningen inverkar starkt på dess löslighet. Även under gynnsamma förhållanden är b. dock ett långsamt verkande gödselmedel, varför det bör användas företrädesvis för växter, som länge fortsätta näringsupptagandet, ss. havre, ärtväxter, potatis och vallväxter. Det bör inblandas i jorden i god tid före sådden, för vårsäd redan på hösten, och kan utan skada givas i förråd för flera grödor, då det icke blir svårlösligare, under det att det ligger i jorden. Användning till förrådsgödsling vid igenläggning till vall, som är mycket allmän, är därför väl befogad. Dess verkan ökas genom samtidig gödsling med svavelsyrad ammoniak, som är ett fysiologiskt surt salt. (Se Reaktion).

Värdering av b. som konstgödsel bör ske på grund av både dess kväve- och fosforsyrehalt. För jämförelse med andra fosfatgödselmedel i avseende på prisbillighet beräknas först värdet av benmjölets kväve, vanligen antaget till 70 % av salpeterkvävets pris; det så funna värdet av kvävet avdrages från benmjölets pris per 100 kg. och återstoden delad med fosforsyreprocenten blir då priset på 1 kg. fosforsyra.

Foderbenmjöl. B. användes även åt kreaturen för att motverka fosforsyre- och kalkbrist i fodret och därav förorsakad sjukdom. (Jfr Benskörhet, Foderfosfat.) Härför avsett b. bör beredas av friska ben, som torkas, medelst bensinextraktion befrias från fett samt noga rensas från kött, bindväv och senor, ångkokas och males. En vanlig dos är 1 matsked åt stora kreatur samt 1 tesked åt kalvar, svin och föl, i båda fallen 2 ggr dagligen. Se Foderfosfat.

Benröta. Se Benhinneinflammation.

Bensin. Se Bergolja.

Benskorv. Se Hönssjukdomar.

Benskörhet, *osteomalachi,* är en sjukdom, som förorsakas av brist på för kroppens normala underhåll behövliga mineralämnen, särskilt kalk och fosforsyra, på grund varav benbyggnadens oorganiska ämnen förbrukas för att täcka kroppens behov därav och benen förlora sin stadga och bliva sköra. Sjukdomen uppträder mest på våren och synnerligen vid svältfodring och utfodring av stråfoder från moss- och myrmarker samt särskilt efter torra somrar, då växterna ej kunna ur jorden upptaga tillräckligt av mineralsalter, likasom ock vid användning av alltför kalk- och mineralfattigt (mjukt) dricksvatten. Den förekommer därför ständigt på orter, där jorden är särskilt fattig på mineraliska växtnäringsämnen. Mest angripasnötkreatur men mera sällan andra idisslare. Sjukdomssymtomen visa sig först hos de djur, som ha största behovet av mineralämnen, såsom dräktiga eller högmjölkande kor. Sjukdomen kännetecknas i början av att djuren visa onaturliga foderbegär: slicka på alla möjliga föremål, gnaga på trä och murbruk och äro begivna på salta ämnen, såsom av urin och gödsel förorenat strö m. m., — varav benämningarna sleksot, träätning. På eftervintern börja de starkt avmagra, huden blir hård och torr och liksom fastvuxen vid underliggande delar — (»skravelsjuka»). Djuren ligga gärna, ha svårt att resa sig och att gå, och vid deras rörelse höres ofta ett knäppande ljud i lederna; vid mera framskriden sjukdom uppstå lätt benbrott, t. ex. om djuren slinta, då de resa sig eller lägga sig. En förbättrad utfodring botar i regel sjukdomen, och ofta försvinna symtomen snart, om djuren komma på bete eller få gott hö och kraftfoder. Kan ej bättre stråfoder anskaffas, gives dem s. k. foderkalk eller foderfosfat (1—2 matskedar för djur och dag), och även sörjes för tillgång på salt, helst i form av saltsten i krubban eller i motioneringsgården. Som aptitförbättrande och magstärkande medel förordas dessutom följande pulver: gentianarot, anis och fänkol, 100 gr. av vardera, karlsbadersalt 400 gr., 2 matskedar på kraftfodret 2 ggr dagligen. Inträffar benbrott, böra djuren genast slaktas. På trakter, där sjukdomen är stationär, förekommes den säkrast, om jordens halt av mineraliska näringsämnen höjes genom kalkning och lämplig konstgödsling.

Benmjukhet. Hos unga växande djur visar sig bristen på benbildande ämnen i födan eller kroppens oförmåga att tillgodogöra eller kvarhålla de nödiga mineralämnena som s. k. benmjukhet (engelska sjukan, rachitis), som visar sig genom att djuren hava svårt att röra sig, benen förändra sin form, förtjockas vid ledgångarna genom en alltför riklig broskbildning utan normal benbildning och bliva krokiga, felaktiga benställningar uppstå, då benstommen genom bristande förbening är mjuk och saknar nödig stadga att uppbära kroppstyngden. Benmjukhet förekommer mest hos grisar och hundvalpar (särskilt av större raser), stundom även hos föl och kalvar. Den har på senare tider tilltagit bland grisarna, vartill orsaken sökes dels i grisarnas hastiga tillväxt, varmed följer stort behov av benbildande ämnen, dels i en allt mer ensidig utfodring och användning av stor mängd av mineralfattiga fodermedel (vassle, rotfrukter, potatis, majs). Syrligt foder verkar skadligt, emedan en del av kalkhalten i födan åtgår för syrans neutralisering. Vissa magsjukdomar, t. ex. magkatarr, medföra en ökad syrehalt i blodet, varigenom kalkens tillgodogörande försvåras. Även ett visst förhållande mellan fodrets halt av kalcium- och magnesiumsalter anses vara av vikt (se Kalcium). Vid överskott av magnesium uttränges nämligen kalcium ur sina viktiga föreningar inom kroppen, under det att åter ringa tillgång på magnesiumsalter medför brist på magnesiumfosfat och därmed på de för organismen i allmänhet och särskilt för cellnybildningen och tillväxten så viktiga organiska fosforföreningarna, såsom nukleoproteider och lecitin. En väl ordnad utfodring med tillräcklig tillgång på såväl organiska som oorganiska ämnen i lämpliga proportioner i förening med ett mer naturenligt levnadssätt (frisk luft, ljus, rörelse) kan såväl förebygga som bota sjukdomen. Svin, som jämte de vanliga fodermedlen få vissa foderämnen av animalisk art, såsom kött- och blodmjöl, slakteriavfall eller huvudsakligen utfodras med köksavfall, angripas så gott som aldrig av sjukdomen, då den däremot är ytterst vanlig, där mejeriavfall och rotfrukter utgöra det huvudsakliga fodret.

Behandlingen består därför i en rätt anordning av utfodringen, tillskott av kalk, helst i form av slammad krita (omkring 1 tesked per djur och dag) vid användning av kalkfattiga och syrliga fodermedel, eller kalkfosfat (precipitat, 2—10 gr. dagligen för svin och hund, 8—15 gr. för föl och kalv) om brist även på fosforsyra befaras. Ett synnerligen gott medel är även fosforlevertran, som innehåller 10 delar fosfor på 1,000 delar levertran; därav gives åt svin 1 matsked 1—2 ggr dagligen och för föl och kalvar 8—10 ggr större dos.E. N—m.

Regelbunden benställning.

Benställningen, som beror på proportionerna och vinkelförhållandena mellan de olika ledstyckena i extremiteterna ävensom på ledgångarnas form, är av väsentlig betydelse för verkan av muskler, senor och band samt utövar därför inflytande icke blott på utseendet utan även i hög grad på djurens arbetsförmåga och extremiteternas hållbarhet. En regelbunden b. karakteriseras sålunda: från

nötkreatur men mera sällan andra idisslare. Sjukdomssymtomen visa sig först hos de djur, som ha största behovet av mineralämnen, såsom dräktiga eller högmjölkande kor. Sjukdomen kännetecknas i början av att djuren visa onaturliga foderbegär: slicka på alla möjliga föremål, gnaga på trä och murbruk och äro begivna på salta ämnen, såsom av urin och gödsel förorenat strö m. m., — varav benämningarna sleksot, träätning. På eftervintern börja de starkt avmagra, huden blir hård och torr och liksom fastvuxen vid underliggande delar — (»skravelsjuka»). Djuren ligga gärna, ha svårt att resa sig och att gå, och vid deras rörelse höres ofta ett knäppande ljud i lederna; vid mera framskriden sjukdom uppstå lätt benbrott, t. ex. om djuren slinta, då de resa sig eller lägga sig. En förbättrad utfodring botar i regel sjukdomen, och ofta försvinna symtomen snart, om djuren komma på bete eller få gott hö och kraftfoder. Kan ej bättre stråfoder anskaffas, gives dem s. k. foderkalk eller foderfosfat (1—2 matskedar för djur och dag), och även sörjes för tillgång på salt, helst i form av saltsten i krubban eller i motioneringsgården. Som aptitförbättrande och magstärkande medel förordas dessutom följande pulver: gentianarot, anis och fänkol, 100 gr. av vardera, karlsbadersalt 400 gr., 2 matskedar på kraftfodret 2 ggr dagligen. Inträffar benbrott, böra djuren genast slaktas. På trakter, där sjukdomen är stationär, förekommes den säkrast, om jordens halt av mineraliska näringsämnen höjes genom kalkning och lämplig konstgödsling.

Benmjukhet. Hos unga växande djur visar sig bristen på benbildande ämnen i födan eller kroppens oförmåga att tillgodogöra eller kvarhålla de nödiga mineralämnena som s. k.

benmjukhet (engelska sjukan, rachitis), som visar sig genom att djuren hava svårt att röra sig, benen förändra sin form, förtjockas vid ledgångarna genom en alltför riklig broskbildning utan normal benbildning och bliva krokiga, felaktiga benställningar uppstå, då benstommen genom bristande förbening är mjuk och saknar nödig stadga att uppbära kroppstyngden. Benmjukhet förekommer mest hos grisar och hundvalpar (särskilt av större raser), stundom även hos föl och kalvar. Den har på senare tider tilltagit bland grisarna, vartill orsaken sökes dels i grisarnas hastiga tillväxt, varmed följer stort behov av benbildande ämnen, dels i en allt mer ensidig utfodring och användning av stor mängd av mineralfattiga fodermedel (vassle, rotfrukter, potatis, majs). Syrligt foder verkar skadligt, emedan en del av kalkhalten i födan åtgår för syrans neutralisering. Vissa magsjukdomar, t. ex. magkatarr, medföra en ökad syrehalt i blodet, varigenom kalkens tillgodogörande försvåras. Även ett visst förhållande mellan fodrets halt av kalcium- och magnesiumsalter anses vara av vikt (se Kalcium). Vid överskott av magnesium uttränges nämligen kalcium ur sina viktiga föreningar inom kroppen, under det att åter ringa tillgång på magnesiumsalter medför brist på magnesiumfosfat och därmed på de för organismen i allmänhet och särskilt för cellnybildningen och tillväxten så viktiga organiska fosforföreningarna, såsom nukleoproteider och lecitin. En väl ordnad utfodring med tillräcklig tillgång på såväl organiska som oorganiska ämnen i lämpliga proportioner i förening med ett mer naturenligt levnadssätt (frisk luft, ljus, rörelse) kan såväl förebygga som bota sjukdomen. Svin, som jämte de vanliga fodermedlen få vissa foderämnen av animalisk art, såsom kött- och blodmjöl, slakteriavfall eller huvudsakligen utfodras med köksavfall, angripas så gott som aldrig av sjukdomen, då den däremot är ytterst vanlig, där mejeriavfall och rotfrukter utgöra det huvudsakliga fodret.

Behandlingen består därför i en rätt anordning av utfodringen, tillskott av kalk, helst i form av slammad krita (omkring 1 tesked per djur och dag) vid användning av kalkfattiga och syrliga fodermedel, eller kalkfosfat (precipitat, 2—10 gr. dagligen för svin och hund, 8—15 gr. för föl och kalv) om brist även på fosforsyra befaras. Ett synnerligen gott medel är även fosforlevertran, som innehåller 10 delar fosfor på 1,000 delar levertran; därav gives åt svin 1 matsked 1—2 ggr dagligen och för föl och kalvar 8—10 ggr större dos.E. N—m.

Regelbunden benställning.

Benställningen, som beror på proportionerna och vinkelförhållandena mellan de olika ledstyckena i extremiteterna ävensom på ledgångarnas form, är av väsentlig betydelse för verkan av muskler, senor och band samt utövar därför inflytande icke blott på utseendet utan även i hög grad på djurens arbetsförmåga och extremiteternas hållbarhet. En regelbunden b. karakteriseras sålunda: från

sidan sett faller på de främre extremiteterna en lodrät linje från bålens upphängningspunkt (fästpunkten för bogbladets stora, tandade muskel, se Muskler) genom armbågsleden och frambenet till kotan och träffar marken strax bakom ballarna; å de bakre extremiteterna, då skenbenet står lodrätt, tangerar den lodräta linjen hasens bakre kontur, under det att en sådan linje från höftknölen tangerar knät. Framifrån sett böra frambenen vara parallella och tåspetsarna vända rakt framåt.

Bakifrån sett bör en lodrät linje från sittbensknölen gå mitt för hasen, skenbenen vara parallella och tåspetsarna vara vända rakt framåt.

Vanligast förekommande avvikelser från den regelbundna benställningen:

Sträckt b.: den lodräta linjen å framlemmarna från bålens upphängningspunkt faller bakom armbågsleden; å baklemmarna faller den från sittbensknölen framför hasen, så att den skär skanken; från höftknölen går en sådan linje framför knät. Sträckt ställning å främre extremiteterna beror på för kort och rakt ställd överarm, som gör, att steget blir kortare; genom att benet står framför bålens upphängningspunkt, kommer bålen att till stor del uppbäras även av de muskler, som gå från bröstbenet till bogledens insida, som därigenom uttänjas, så att bålen sjunker ned mellan extremiteterna och bogarna bli »lösa» (se Bog). Den sträckta ställningen å de bakre extremiteterna beror på för kort och rakt ställt lårben. Knät och hasen komma därigenom för långt bakåt, och vinkeln i knäleden blir för stor i förhållande till hasvinkeln. Då hos hästen hasen sträckes genom de muskler, som sträcka knäleden, är det av vikt för bästa tillgodogörande av muskelkraften, att dessa leder vid rörelsen följas åt. Är knävinkeln för stor, så att dess sträckning är fullbordad före hasens, blir dennas sträckning antingen ofullständig och steget sålunda kortare, eller måste den fullbordas genom hasens egna muskler, som äro väsentligt svagare än dem, som sträcka knäleden; härigenom försvagas kraften i sträckningen, och de därvid använda musklerna (företrädesvis fotens yttre och inre böjare) överanstränges, vilket giver sig till känna genom att hästen »kotar över», ett fel, som därför ofta åtföljer sträckt b. Genom att avståndet mellan fram- och baklemmarna blir stort och bakbenen stå för långt tillbaka, sjunker ryggen ned, svankrygg och, särskilt hos nötkreaturen, överbyggt kors uppkomma (se Kors).

Understående b.: Den lodräta linjen från bålens upphängningspunkt å de främre extremiteterna faller framför armbågsleden och en dylik linje från sittbensknölen bakom hasen. Denna ställning fram uppstår, då skulderbladet är stupande men överarmen lång och liggande; bringan blir därvid »överhängande», och genom att frambenen komma för långt under kroppen, bliva de för mycket belastade och rörelserna lätt snubblande. Å de bakre extremiteterna framkallas denna ställning av samma orsak som den sträckta, för kort lårben, i det att djuret, för att uppbära ryggen och korset, under vila skjuter bakbenen under kroppen.

SträcktUnderstående benställning.

Markvid b. kallas ställningen, då extremiteterna nedåt divergera, och markträng, då de konvergera. Den förra förekommer oftast hos hästar med smalt bröst, vanligen då i förening med intryckta armbågar (d. v. s. hela lemmen är något vriden utåt) och medför en vaggande och »nystande» rörelse (se Rörelse). Markträng b. är vanligast hos tyngre hästar med bred bringa och medför i allmänhet ringa olägenhet.

Tåvid eller fransysk b. består däri, att kotorna divergera, så att tåspetsarna vända något utåt; motsatsen därtill är tåtrång b.; i båda fallen uppstår vid benets belastning en brytning i kotleden och ojämn fördelning av trycket i hoven och fotens nedre ledgångar.

Kobent och fransysk Mark- och tå-trång benställning.

Vidhasad kallas ställningen, då avståndet mellan hasarna är för stort och den lodräta linjen från sittbensknölen faller innanför hasspetsen, trång, då hasarna och skenbenen stå för tätt tillsammans; i förra fallet blir gången tung och vaggande, i det senare stryker sig hästen lätt, då fötterna vid rörelsen komma för nära mittlinjen.

HjulbentKohasig benställning.

Kobent b. består däri, att framknäna stå för tätt ihop och skenbenen divergera nedåt; kohasighet betecknar motsvarande fel på bakbenen. Motsatsen kallas hjulbenthet, bestående på frambenen däri, att avståndet mellan knäna är för stort, och på bakbenen däri, att hasspetsarna stå vridna utåt och i båda fallen skenbenen konvergera nedåt. Såväl kobenthet och kohasighet som hjulbenthet medföra en ojämn belastning och brytning i framknät (på bakbenen hasleden) samt fotens nedre ledgångar. Kobenthet medför en »biljarderande» rörelse i knät, som lätt föranleder strykning. Hjulbenthet hos bakre extremiteterna gör oftast, att rörelsen blir borrande, d. v. s. benet roterar vid sträckningen så, att hasspetsen vrids utåt och tån inåt. Hjulbenthet förekommer mest hos tyngre hästar; på frambenen är den jämförelsevis sällsynt, på bakbenen rätt vanlig, oftast i förening med krokhasighet (se Has). Kobenthet och kohasighet äro vanligast hos lättare hästar, ävensom hos nötkreatur, får och svin, kohasigheten isynnerhet inom de mer oförädlade lantraserna, beroende på ett bakåt avsmalnande, »spetsigt» kors (se d. o.). Den åtföljes då i regel av små, tunna lår och vanligen ett dåligt utvecklat juver samt kan i sådant fall betraktas som ett ganska väsentligt fel.E. N—m.

Bensol, kolväte av sammansättningen C_6H_6, utvinnes ur stenkolstjära genom fraktionerad destillation. B. är en färglös, lättflyktig och lätt antändlig vätska, som stelnar vid omkr. 5 och kokar vid 8o°.4. Användes för inblandning i brännoljor för explosionsmotorer, som lösningsmedel för fett och för beredning av anilin, tjärfärger m. fl. kemiskt tekniska preparat.

Benved, *Euonymus europæa* L., en till fam. Celastrineæ hörande buske med motsatta, som yngre 4-kantiga grenar, lansettlika blad, små, honungsrika, grönvita 4-taliga blommor och stora, bjärt röda fröhus, som uppspringa, så att ett fröna omgivande gult hylle framlyser. Växer i lundar i södra Sverige och odlas som parkväxt, mest för sina vackra efter bladfällningen kvarsittande frukters skull. Frukterna verka som laxer- och kräkmedel. Den ljusgula, sega och hårda veden har plägat användas till smärre slöjdade och svarvade saker.

Benvävnad. Se Ben.

Berberin. Se Alkaloid, Berberis.

Berberis, surtörne, *Berberis vulgaris* L., en till prydnad ofta odlad, i mellersta och södra Sverige här och var allmänt vildväxande (ursprungligen förvildad) buske med lansettlika, sågade blad, bladtornar, gula blomklasar, röda bär och gul ved. Den innehåller i rotens bark en giftig alkaloid, berberin. B. odlades förr för bären, som användes i hushållen och till medicin, samt för veden, som brukades som färgmedel. Numera är den mest bemärkt som bärare och spridare av svartrost. (Se Rostsvamp.)

Redan tidigt hade man lagt märke till, att sädesåkrar, intill vilka B. förekom, voro starkt angripna av rost, och redan år 1660 påbjöds i Frankrike buskens utrotande. I Amerika utfärdades på 1700-talet och i Tyskland i början av 1800-talet dylika lagar men föllo åter i glömska. Sedan den tyske botanisten De Bary 1865 bevisat, att rost å B.-blad framkallar svartrost å säd, började lagstiftningen på nytt. De nya lagarna tillämpades ej med nödig stränghet och medgåvo, att B.-buskar fingo kvarstå på 100 m. avstånd från åkrarna,

Kobent och fransysk Mark- och tå-trång benställning.

Vidhasad kallas ställningen, då avståndet mellan hasarna är för stort och den lodräta linjen från sittbensknölen faller innanför hasspetsen, trång, då hasarna och skenbenen stå för tätt tillsammans; i förra fallet blir gången tung och vaggande, i det senare stryker sig hästen lätt, då fötterna vid rörelsen komma för nära mittlinjen.

HjulbentKohasig benställning.

Kobent b. består däri, att framknäna stå för tätt ihop och skenbenen divergera nedåt; kohasighet betecknar motsvarande fel på bakbenen. Motsatsen kallas hjulbenthet, bestående på frambenen däri, att avståndet mellan knäna är för stort, och på bakbenen däri, att hasspetsarna stå vridna utåt och i båda fallen skenbenen konvergera nedåt. Såväl kobenthet och kohasighet som hjulbenthet medföra en ojämn belastning och brytning i framknät (på bakbenen hasleden) samt fotens nedre ledgångar. Kobenthet medför en »biljarderande» rörelse i knät, som lätt föranleder strykning. Hjulbenthet hos bakre extremiteterna gör oftast, att rörelsen blir borrande, d. v. s. benet roterar vid sträckningen så, att hasspetsen vrids utåt och tån inåt. Hjulbenthet förekommer mest hos tyngre hästar; på frambenen är den jämförelsevis sällsynt, på bakbenen rätt vanlig, oftast i förening med krokhasighet (se Has). Kobenthet och kohasighet äro vanligast hos lättare hästar, ävensom hos nötkreatur, får och svin, kohasigheten isynnerhet inom de mer oförädlade lantraserna, beroende på ett bakåt avsmalnande, »spetsigt» kors (se d. o.). Den åtföljes då i regel av små, tunna lår och vanligen ett dåligt utvecklat juver samt kan i sådant fall betraktas som ett ganska väsentligt fel.E. N—m.

Bensol, kolväte av sammansättningen C_6H_6, utvinnes ur stenkolstjära genom fraktionerad destillation. B. är en färglös, lättflyktig och lätt antändlig vätska, som stelnar vid omkr. 5 och kokar vid 8o°.4. Användes för inblandning i brännoljor för explosionsmotorer, som lösningsmedel för fett och för beredning av anilin, tjärfärger m. fl. kemiskt tekniska preparat.

Benved, *Euonymus europæa* L., en till fam. Celastrineæ hörande buske med motsatta, som yngre 4-kantiga grenar, lansettlika blad, små, honungsrika, grönvita 4-taliga blommor och stora, bjärt röda fröhus, som uppspringa, så att ett fröna omgivande gult hylle framlyser. Växer i lundar i södra Sverige och odlas som parkväxt, mest för sina vackra efter bladfällningen kvarsittande frukters skull. Frukterna verka som laxer- och kräkmedel. Den ljusgula, sega och hårda veden har plägat användas till smärre slöjdade och svarvade saker.

Benvävnad. Se Ben.

Berberin. Se Alkaloid, Berberis.

Berberis, surtörne, *Berberis vulgaris* L., en till prydnad ofta odlad, i mellersta och södra Sverige här och var allmänt vildväxande (ursprungligen förvildad) buske med lansettlika, sågade blad, bladtornar, gula blomklasar, röda bär och gul ved. Den innehåller i rotens bark en giftig alkaloid, berberin. B. odlades förr för bären, som användes i hushållen och till medicin, samt för veden, som brukades som färgmedel. Numera är den mest bemärkt som bärare och spridare av svartrost. (Se Rostsvamp.)

Redan tidigt hade man lagt märke till, att sädesåkrar, intill vilka B. förekom, voro starkt angripna av rost, och redan år 1660 påbjöds i Frankrike buskens utrotande. I Amerika utfärdades på 1700-talet och i Tyskland i början av 1800-talet dylika lagar men föllo åter i glömska. Sedan den tyske botanisten De Bary 1865 bevisat, att rost å B.-blad framkallar svartrost å säd, började lagstiftningen på nytt. De nya lagarna tillämpades ej med nödig stränghet och medgåvo, att B.-buskar fingo kvarstå på 100 m. avstånd från åkrarna,

Kobent och fransysk Mark- och tå-trång benställning.

Vidhasad kallas ställningen, då avståndet mellan hasarna är för stort och den lodräta linjen från sittbensknölen faller innanför hasspetsen, trång, då hasarna och skenbenen stå för tätt tillsammans; i förra fallet blir gången tung och vaggande, i det senare stryker sig hästen lätt, då fötterna vid rörelsen komma för nära mittlinjen.

HjulbentKohasig benställning.

Kobent b. består däri, att framknäna stå för tätt ihop och skenbenen divergera nedåt; kohasighet betecknar motsvarande fel på bakbenen. Motsatsen kallas hjulbenthet, bestående på frambenen däri, att avståndet mellan knäna är för stort, och på bakbenen däri, att hasspetsarna stå vridna utåt och i båda fallen skenbenen konvergera nedåt. Såväl kobenthet och kohasighet som hjulbenthet medföra en ojämn belastning och brytning i framknät (på bakbenen hasleden) samt fotens nedre ledgångar. Kobenthet medför en »biljarderande» rörelse i knät, som lätt föranleder strykning. Hjulbenthet hos bakre extremiteterna gör oftast, att rörelsen blir borrande, d. v. s. benet roterar vid sträckningen så, att hasspetsen vrids utåt och tån inåt. Hjulbenthet förekommer mest hos tyngre hästar; på frambenen är den jämförelsevis sällsynt, på bakbenen rätt vanlig, oftast i förening med krokhasighet (se Has). Kobenthet och kohasighet äro vanligast hos lättare hästar, ävensom hos nötkreatur, får och svin, kohasigheten isynnerhet inom de mer oförädlade lantraserna, beroende på ett bakåt avsmalnande, »spetsigt» kors (se d. o.). Den åtföljes då i regel av små, tunna lår och vanligen ett dåligt utvecklat juver samt kan i sådant fall betraktas som ett ganska väsentligt fel.E. N—m.

Bensol, kolväte av sammansättningen C_6H_6, utvinnes ur stenkolstjära genom fraktionerad destillation. B. är en färglös, lättflyktig och lätt antändlig vätska, som stelnar vid omkr. 5 och kokar vid 8o°.4. Användes för inblandning i brännoljor för explosionsmotorer, som lösningsmedel för fett och för beredning av anilin, tjärfärger m. fl. kemiskt tekniska preparat.

Benved, *Euonymus europæa* L., en till fam. Celastrineæ hörande buske med motsatta, som yngre 4-kantiga grenar, lansettlika blad, små, honungsrika, grönvita 4-taliga blommor och stora, bjärt röda fröhus, som uppspringa, så att ett fröna omgivande gult hylle framlyser. Växer i lundar i södra Sverige och odlas som parkväxt, mest för sina vackra efter bladfällningen kvarsittande frukters skull. Frukterna verka som laxer- och kräkmedel. Den ljusgula, sega och hårda veden har plägat användas till smärre slöjdade och svarvade saker.

Benvävnad. Se Ben.

Berberin. Se Alkaloid, Berberis.

Berberis, surtörne, *Berberis vulgaris* L., en till prydnad ofta odlad, i mellersta och södra Sverige här och var allmänt vildväxande (ursprungligen förvildad) buske med lansettlika, sågade blad, bladtornar, gula blomklasar, röda bär och gul ved. Den innehåller i rotens bark en giftig alkaloid, berberin. B. odlades förr för bären, som användes i hushållen och till medicin, samt för veden, som brukades som färgmedel. Numera är den mest bemärkt som bärare och spridare av svartrost. (Se Rostsvamp.)

Redan tidigt hade man lagt märke till, att sädesåkrar, intill vilka B. förekom, voro starkt angripna av rost, och redan år 1660 påbjöds i Frankrike buskens utrotande. I Amerika utfärdades på 1700-talet och i Tyskland i början av 1800-talet dylika lagar men föllo åter i glömska. Sedan den tyske botanisten De Bary 1865 bevisat, att rost å B.-blad framkallar svartrost å säd, började lagstiftningen på nytt. De nya lagarna tillämpades ej med nödig stränghet och medgåvo, att B.-buskar fingo kvarstå på 100 m. avstånd från åkrarna,

Kobent och fransysk Mark- och tå-trång benställning.

Vidhasad kallas ställningen, då avståndet mellan hasarna är för stort och den lodräta linjen från sittbensknölen faller innanför hasspetsen, trång, då hasarna och skenbenen stå för tätt tillsammans; i förra fallet blir gången tung och vaggande, i det senare stryker sig hästen lätt, då fötterna vid rörelsen komma för nära mittlinjen.

HjulbentKohasig benställning.

Kobent b. består däri, att framknäna stå för tätt ihop och skenbenen divergera nedåt; kohasighet betecknar motsvarande fel på bakbenen. Motsatsen kallas hjulbenthet, bestående på frambenen däri, att avståndet mellan knäna är för stort, och på bakbenen däri, att hasspetsarna stå vridna utåt och i båda fallen skenbenen konvergera nedåt. Såväl kobenthet och kohasighet som hjulbenthet medföra en ojämn belastning och brytning i framknät (på bakbenen hasleden) samt fotens nedre ledgångar. Kobenthet medför en »biljarderande» rörelse i knät, som lätt föranleder strykning. Hjulbenthet hos bakre extremiteterna gör oftast, att rörelsen blir borrande, d. v. s. benet roterar vid sträckningen så, att hasspetsen vrids utåt och tån inåt. Hjulbenthet förekommer mest hos tyngre hästar; på frambenen är den jämförelsevis sällsynt, på bakbenen rätt vanlig, oftast i förening med krokhasighet (se Has). Kobenthet och kohasighet äro vanligast hos lättare hästar, ävensom hos nötkreatur, får och svin, kohasigheten isynnerhet inom de mer oförädlade lantraserna, beroende på ett bakåt avsmalnande, »spetsigt» kors (se d. o.). Den åtföljes då i regel av små, tunna lår och vanligen ett dåligt utvecklat juver samt kan i sådant fall betraktas som ett ganska väsentligt fel.E. N—m.

Bensol, kolväte av sammansättningen C_6H_6, utvinnes ur stenkolstjära genom fraktionerad destillation. B. är en färglös, lättflyktig och lätt antändlig vätska, som stelnar vid omkr. 5 och kokar vid 8o°.4. Användes för inblandning i brännoljor för explosionsmotorer, som lösningsmedel för fett och för beredning av anilin, tjärfärger m. fl. kemiskt tekniska preparat.

Benved, *Euonymus europæa* L., en till fam. Celastrineæ hörande buske med motsatta, som yngre 4-kantiga grenar, lansettlika blad, små, honungsrika, grönvita 4-taliga blommor och stora, bjärt röda fröhus, som uppspringa, så att ett fröna omgivande gult hylle framlyser. Växer i lundar i södra Sverige och odlas som parkväxt, mest för sina vackra efter bladfällningen kvarsittande frukters skull. Frukterna verka som laxer- och kräkmedel. Den ljusgula, sega och hårda veden har plägat användas till smärre slöjdade och svarvade saker.

Benvävnad. Se Ben.

Berberin. Se Alkaloid, Berberis.

Berberis, surtörne, *Berberis vulgaris* L., en till prydnad ofta odlad, i mellersta och södra Sverige här och var allmänt vildväxande (ursprungligen förvildad) buske med lansettlika, sågade blad, bladtornar, gula blomklasar, röda bär och gul ved. Den innehåller i rotens bark en giftig alkaloid, berberin. B. odlades förr för bären, som användes i hushållen och till medicin, samt för veden, som brukades som färgmedel. Numera är den mest bemärkt som bärare och spridare av svartrost. (Se Rostsvamp.)

Redan tidigt hade man lagt märke till, att sädesåkrar, intill vilka B. förekom, voro starkt angripna av rost, och redan år 1660 påbjöds i Frankrike buskens utrotande. I Amerika utfärdades på 1700-talet och i Tyskland i början av 1800-talet dylika lagar men föllo åter i glömska. Sedan den tyske botanisten De Bary 1865 bevisat, att rost å B.-blad framkallar svartrost å säd, började lagstiftningen på nytt. De nya lagarna tillämpades ej med nödig stränghet och medgåvo, att B.-buskar fingo kvarstå på 100 m. avstånd från åkrarna,

Kobent och fransysk Mark- och tå-trång benställning.

Vidhasad kallas ställningen, då avståndet mellan hasarna är för stort och den lodräta linjen från sittbensknölen faller innanför hasspetsen, trång, då hasarna och skenbenen stå för tätt tillsammans; i förra fallet blir gången tung och vaggande, i det senare stryker sig hästen lätt, då fötterna vid rörelsen komma för nära mittlinjen.

HjulbentKohasig benställning.

Kobent b. består däri, att framknäna stå för tätt ihop och skenbenen divergera nedåt; kohasighet betecknar motsvarande fel på bakbenen. Motsatsen kallas hjulbenthet, bestående på frambenen däri, att avståndet mellan knäna är för stort, och på bakbenen däri, att hasspetsarna stå vridna utåt och i båda fallen skenbenen konvergera nedåt. Såväl kobenthet och kohasighet som hjulbenthet medföra en ojämn belastning och brytning i framknät (på bakbenen hasleden) samt fotens nedre ledgångar. Kobenthet medför en »biljarderande» rörelse i knät, som lätt föranleder strykning. Hjulbenthet hos bakre extremiteterna gör oftast, att rörelsen blir borrande, d. v. s. benet roterar vid sträckningen så, att hasspetsen vrids utåt och tån inåt. Hjulbenthet förekommer mest hos tyngre hästar; på frambenen är den jämförelsevis sällsynt, på bakbenen rätt vanlig, oftast i förening med krokhasighet (se Has). Kobenthet och kohasighet äro vanligast hos lättare hästar, ävensom hos nötkreatur, får och svin, kohasigheten isynnerhet inom de mer oförädlade lantraserna, beroende på ett bakåt avsmalnande, »spetsigt» kors (se d. o.). Den åtföljes då i regel av små, tunna lår och vanligen ett dåligt utvecklat juver samt kan i sådant fall betraktas som ett ganska väsentligt fel.E. N—m.

Bensol, kolväte av sammansättningen C_6H_6, utvinnes ur stenkolstjära genom fraktionerad destillation. B. är en färglös, lättflyktig och lätt antändlig vätska, som stelnar vid omkr. 5 och kokar vid 8o°.4. Användes för inblandning i brännoljor för explosionsmotorer, som lösningsmedel för fett och för beredning av anilin, tjärfärger m. fl. kemiskt tekniska preparat.

Benved, *Euonymus europæa* L., en till fam. Celastrineæ hörande buske med motsatta, som yngre 4-kantiga grenar, lansettlika blad, små, honungsrika, grönvita 4-taliga blommor och stora, bjärt röda fröhus, som uppspringa, så att ett fröna omgivande gult hylle framlyser. Växer i lundar i södra Sverige och odlas som parkväxt, mest för sina vackra efter bladfällningen kvarsittande frukters skull. Frukterna verka som laxer- och kräkmedel. Den ljusgula, sega och hårda veden har plägat användas till smärre slöjdade och svarvade saker.

Benvävnad. Se Ben.

Berberin. Se Alkaloid, Berberis.

Berberis, surtörne, *Berberis vulgaris* L., en till prydnad ofta odlad, i mellersta och södra Sverige här och var allmänt vildväxande (ursprungligen förvildad) buske med lansettlika, sågade blad, bladtornar, gula blomklasar, röda bär och gul ved. Den innehåller i rotens bark en giftig alkaloid, berberin. B. odlades förr för bären, som användes i hushållen och till medicin, samt för veden, som brukades som färgmedel. Numera är den mest bemärkt som bärare och spridare av svartrost. (Se Rostsvamp.)

Redan tidigt hade man lagt märke till, att sädesåkrar, intill vilka B. förekom, voro starkt angripna av rost, och redan år 1660 påbjöds i Frankrike buskens utrotande. I Amerika utfärdades på 1700-talet och i Tyskland i början av 1800-talet dylika lagar men föllo åter i glömska. Sedan den tyske botanisten De Bary 1865 bevisat, att rost å B.-blad framkallar svartrost å säd, började lagstiftningen på nytt. De nya lagarna tillämpades ej med nödig stränghet och medgåvo, att B.-buskar fingo kvarstå på 100 m. avstånd från åkrarna,

Kobent och fransysk Mark- och tå-trång benställning.

Vidhasad kallas ställningen, då avståndet mellan hasarna är för stort och den lodräta linjen från sittbensknölen faller innanför hasspetsen, trång, då hasarna och skenbenen stå för tätt tillsammans; i förra fallet blir gången tung och vaggande, i det senare stryker sig hästen lätt, då fötterna vid rörelsen komma för nära mittlinjen.

HjulbentKohasig benställning.

Kobent b. består däri, att framknäna stå för tätt ihop och skenbenen divergera nedåt; kohasighet betecknar motsvarande fel på bakbenen. Motsatsen kallas hjulbenthet, bestående på frambenen däri, att avståndet mellan knäna är för stort, och på bakbenen däri, att hasspetsarna stå vridna utåt och i båda fallen skenbenen konvergera nedåt. Såväl kobenthet och kohasighet som hjulbenthet medföra en ojämn belastning och brytning i framknät (på bakbenen hasleden) samt fotens nedre ledgångar. Kobenthet medför en »biljarderande» rörelse i knät, som lätt föranleder strykning. Hjulbenthet hos bakre extremiteterna gör oftast, att rörelsen blir borrande, d. v. s. benet roterar vid sträckningen så, att hasspetsen vrids utåt och tån inåt. Hjulbenthet förekommer mest hos tyngre hästar; på frambenen är den jämförelsevis sällsynt, på bakbenen rätt vanlig, oftast i förening med krokhasighet (se Has). Kobenthet och kohasighet äro vanligast hos lättare hästar, ävensom hos nötkreatur, får och svin, kohasigheten isynnerhet inom de mer oförädlade lantraserna, beroende på ett bakåt avsmalnande, »spetsigt» kors (se d. o.). Den åtföljes då i regel av små, tunna lår och vanligen ett dåligt utvecklat juver samt kan i sådant fall betraktas som ett ganska väsentligt fel.E. N—m.

Bensol, kolväte av sammansättningen C_6H_6, utvinnes ur stenkolstjära genom fraktionerad destillation. B. är en färglös, lättflyktig och lätt antändlig vätska, som stelnar vid omkr. 5 och kokar vid 8o°.4. Användes för inblandning i brännoljor för explosionsmotorer, som lösningsmedel för fett och för beredning av anilin, tjärfärger m. fl. kemiskt tekniska preparat.

Benved, *Euonymus europæa* L., en till fam. Celastrineæ hörande buske med motsatta, som yngre 4-kantiga grenar, lansettlika blad, små, honungsrika, grönvita 4-taliga blommor och stora, bjärt röda fröhus, som uppspringa, så att ett fröna omgivande gult hylle framlyser. Växer i lundar i södra Sverige och odlas som parkväxt, mest för sina vackra efter bladfällningen kvarsittande frukters skull. Frukterna verka som laxer- och kräkmedel. Den ljusgula, sega och hårda veden har plägat användas till smärre slöjdade och svarvade saker.

Benvävnad. Se Ben.

Berberin. Se Alkaloid, Berberis.

Berberis, surtörne, *Berberis vulgaris* L., en till prydnad ofta odlad, i mellersta och södra Sverige här och var allmänt vildväxande (ursprungligen förvildad) buske med lansettlika, sågade blad, bladtornar, gula blomklasar, röda bär och gul ved. Den innehåller i rotens bark en giftig alkaloid, berberin. B. odlades förr för bären, som användes i hushållen och till medicin, samt för veden, som brukades som färgmedel. Numera är den mest bemärkt som bärare och spridare av svartrost. (Se Rostsvamp.)

Redan tidigt hade man lagt märke till, att sädesåkrar, intill vilka B. förekom, voro starkt angripna av rost, och redan år 1660 påbjöds i Frankrike buskens utrotande. I Amerika utfärdades på 1700-talet och i Tyskland i början av 1800-talet dylika lagar men föllo åter i glömska. Sedan den tyske botanisten De Bary 1865 bevisat, att rost å B.-blad framkallar svartrost å säd, började lagstiftningen på nytt. De nya lagarna tillämpades ej med nödig stränghet och medgåvo, att B.-buskar fingo kvarstå på 100 m. avstånd från åkrarna,

varför de också föga verkade. I Danmark, där B. allmänt odlades, bland annat som häckar i ägogränserna, hade den 1869 utfärdade B.-lagen fallit i glömska, men då svåra härjningar av svartrost alltjämt förekommo, utfärdades år 1903 en ny, sträng lag, enligt vilken B. ej skulle få förekomma annat än i botaniska trädgårdar. Sedan dess har svartrosten allt mer avtagit i Danmark och har numera där förlorat all ekonomisk betydelse. I Sverige finnes en B.-lag av $^{20}/_{6}$ 1918, som föreskriver, att i de län, där den på framställning av landsting eller hushållningssällskap förklarats gällande, skall busken utrotas, där den förekommer inom 200 m. avstånd från åker.E. H—g.

Berberis.

I trädgårdar odlas av detta släkte dels en rödbladig sort av den vanliga arten, blodberberis, *B. vulgaris* L. var. *atropurpurea,* dels den nordamerikanska *B. (Mahonia) aquifolia* Pursh. Den förra är genom sin mörkröda färg en mycket dekorativ buske, härdig ända i övre Norrland, men är rostförande likasom huvudarten, och därför gäller samma hinder för dess odling som för huvudartens. Den senare är lågvuxen, har glänsande, taggiga blad, liknande järnekens, varför den ock ofta men orätt benämnes järnek, samt klasar av gula blommor

och blå frukter. Den övervintrar ännu i mellersta Sverige med gröna blad, varav dock vanligen den del, som når över snön, bortfryser. Frukterna av båda arterna äro användbara till saft och gelé. Båda förökas lätt med frö satt på hösten och med rotskott.

Beredningshuggning kallas den skogsavverkningsform, varigenom borttages sådana äldre träd, som dels skulle taga avsevärd skada, därest de lämnades att längre kvarstå, dels stå insprängda i yngre bestånd och därigenom göra skada å dessa genom överskärmning. B. utföres framför allt i sådana äldre bestånd, som ej hinna föryngringshuggas under de närmaste åren, och där det gäller att således, innan dess tillvarataga skadad skog. B. av överståndare i ungskogar är av stor betydelse för dessas utveckling och hör till de viktigaste skogsvårdsåtgärderna. Vid avverkningen iakttages emellertid stor försiktighet, så att ungskogarna ej i onödan ramponeras genom fällningen av yviga och greniga överståndare. Sistnämnda slag av b. kan även utföras i samband med vanlig rationell gallring av bestånden. (Se Beståndsvård.)G. Sch.

Bergamott. Se Päron.

Bergand. Se Dykand.

Bergart, bergbildande sten, bestående av en eller flera stenarter. Berggrunden i Sverige består huvudsakligen av följande bergarter:

I. Urbergsarter, vilka bestå av kristalliniska stenarter och som utgöra dels oskiktade, dels till kristalliniskt gry ombildade lagrade bergarter.

Granit och gnejs, tillsammans vanligen kallade gråsten, bestå typiskt av en blandning av kvarts, fältspat och glimmer, varjämte stundom ingå mindre mängder av andra stenarter. Som granit betecknas bergarten, om den är massformig (oskiktad), som gnejs, om den är skiktad. Efter kornighetens grovlek särskiljas vissa strukturformer, ss, leptit, en finkornig och hälleflinta, en tät gneis samt porfyr, en granit med större kristaller utskilda i en tät grundmassa. Med syenitgranit betecknas en granit, vari glimmern ersatts av hornblände. Kvartsit består av huvudsakligen kvarts, glimmerskiffer av kvarts och glimmer; dessa båda bergarter finnas huvudsakligen i landets fjälltrakter. Till följd av sin halt av kvarts innehålla nu nämnda bergarter övervägande kiselsyra och betecknas därför som sura.

Grönstensbergarter, vilka jämte fältspat innehålla huvudsakligen pyroxen och amfibol och därav få grönaktig, vanligen mörk färg. Av dessa äro de vanligaste diabas, bestående av labrador och augit samt diorit av oligoklas och hornblände, till följd av sin mörka färg ofta kallad svart granit. Täljsten, som består av övervägande talk, har fått sitt namn därav, att den kan bearbetas, med skärande verktyg.

Urlerskiffer, en finkornig, skiffrig, grå b.; kan lätt klyvas i tunna skivor.

Urkalksten, kornig l. kristallinisk kalksten, består av kristallinisk kalkspat. De finkristalliniska kalkstenar, som kunna poleras, betecknas som marmor. En inblandning av magnesiumkarbonat medför beteckningen dolomitisk kalksten.

Järnmalm förekommer som magnetisk järnmalm eller svartmalm varför de också föga verkade. I Danmark, där B. allmänt odlades, bland annat som häckar i ägogränserna, hade den 1869 utfärdade B.-lagen fallit i glömska, men då svåra härjningar av svartrost alltjämt förekommo, utfärdades år 1903 en ny, sträng lag, enligt vilken B. ej skulle få förekomma annat än i botaniska trädgårdar. Sedan dess har svartrosten allt mer avtagit i Danmark och har numera där förlorat all ekonomisk betydelse. I Sverige finnes en B.-lag av $^{20}/_{6}$ 1918, som föreskriver, att i de län, där den på framställning av landsting eller hushållningssällskap förklarats gällande, skall busken utrotas, där den förekommer inom 200 m. avstånd från åker.E. H—g.

Berberis.

I trädgårdar odlas av detta släkte dels en rödbladig sort av den vanliga arten, blodberberis, *B. vulgaris* L. var. *atropurpurea,* dels den nordamerikanska *B. (Mahonia) aquifolia* Pursh. Den förra är genom sin mörkröda färg en mycket dekorativ buske, härdig ända i övre Norrland, men är rostförande likasom huvudarten, och därför gäller samma hinder för dess odling som för huvudartens. Den senare är lågvuxen, har glänsande, taggiga blad, liknande järnekens, varför den ock ofta men orätt benämnes järnek, samt klasar av gula blommor och blå frukter. Den övervintrar ännu i mellersta Sverige med gröna blad, varav dock vanligen den del, som når över snön, bortfryser. Frukterna av båda arterna äro användbara till saft och gelé. Båda förökas lätt med frö satt på hösten och med rotskott.

Beredningshuggning kallas den skogsavverkningsform, varigenom borttages sådana äldre träd, som dels skulle taga avsevärd skada, därest de lämnades att längre kvarstå, dels stå insprängda i yngre bestånd och därigenom göra skada å dessa genom överskärmning. B. utföres framför allt i sådana äldre bestånd, som ej hinna föryngringshuggas under de närmaste åren, och där det gäller att således, innan dess tillvarataga skadad skog. B. av överståndare i ungskogar är av stor betydelse för dessas utveckling och hör till de viktigaste skogsvårdsåtgärderna. Vid avverkningen iakttages emellertid stor försiktighet, så att ungskogarna ej i onödan ramponeras genom fällningen av yviga och greniga överståndare. Sistnämnda slag av b. kan även utföras i samband med vanlig rationell gallring av bestånden. (Se Beståndsvård.)G. Sch.

Bergamott. Se Päron.

Bergand. Se Dykand.

Bergart, bergbildande sten, bestående av en eller flera stenarter. Berggrunden i Sverige består huvudsakligen av följande bergarter:

I. Urbergsarter, vilka bestå av kristalliniska stenarter och som utgöra dels oskiktade, dels till kristalliniskt gry ombildade lagrade bergarter.

Granit och gnejs, tillsammans vanligen kallade gråsten, bestå typiskt av en blandning av kvarts, fältspat och glimmer, varjämte stundom ingå mindre mängder av andra stenarter. Som granit betecknas bergarten, om den är massformig (oskiktad), som gnejs, om den är skiktad. Efter kornighetens grovlek särskiljas vissa strukturformer, ss, leptit, en finkornig och hälleflinta, en tät gneis samt porfyr, en granit med större kristaller utskilda i en tät grundmassa. Med syenitgranit betecknas en granit, vari glimmern ersatts av hornblände. Kvartsit består av huvudsakligen kvarts, glimmerskiffer av kvarts och glimmer; dessa båda bergarter finnas huvudsakligen i landets fjälltrakter. Till följd av sin halt av kvarts innehålla nu nämnda bergarter övervägande kiselsyra och betecknas därför som sura.

Grönstensbergarter, vilka jämte fältspat innehålla huvudsakligen pyroxen och amfibol och därav få grönaktig, vanligen mörk färg. Av dessa äro de vanligaste diabas, bestående av labrador och augit samt diorit av oligoklas och hornblände, till följd av sin mörka färg ofta kallad svart granit. Täljsten, som består av övervägande talk, har fått sitt namn därav, att den kan bearbetas, med skärande verktyg.

Urlerskiffer, en finkornig, skiffrig, grå b.; kan lätt klyvas i tunna skivor.

Urkalksten, kornig l. kristallinisk kalksten, består av kristallinisk kalkspat. De finkristalliniska kalkstenar, som kunna poleras, betecknas som marmor. En inblandning av magnesiumkarbonat medför beteckningen dolomitisk kalksten.

Järnmalm förekommer som magnetisk järnmalm eller svartmalm varför de också föga verkade. I Danmark, där B. allmänt odlades, bland annat som häckar i ägogränserna, hade den 1869 utfärdade B.-lagen fallit i glömska, men då svåra härjningar av svartrost alltjämt förekommo, utfärdades år 1903 en ny, sträng lag, enligt vilken B. ej skulle få förekomma annat än i botaniska trädgårdar. Sedan dess har svartrosten allt mer avtagit i Danmark och har numera där förlorat all ekonomisk betydelse. I Sverige finnes en B.-lag av $^{20}/_{6}$ 1918, som föreskriver, att i de län, där den på framställning av landsting eller hushållningssällskap förklarats gällande, skall busken utrotas, där den förekommer inom 200 m. avstånd från åker.E. H—g.

Berberis.

I trädgårdar odlas av detta släkte dels en rödbladig sort av den vanliga arten, blodberberis, *B. vulgaris* L. var. *atropurpurea,* dels den nordamerikanska *B. (Mahonia) aquifolia* Pursh. Den förra är genom sin mörkröda färg en mycket dekorativ buske, härdig ända i övre Norrland, men är rostförande likasom huvudarten, och därför gäller samma hinder för dess odling som för huvudartens. Den senare är lågvuxen, har glänsande, taggiga blad, liknande järnekens, varför den ock ofta men orätt benämnes järnek, samt klasar av gula blommor och blå frukter. Den övervintrar ännu i mellersta Sverige med gröna blad, varav dock vanligen den del, som når över snön, bortfryser. Frukterna av båda arterna äro användbara till saft och gelé. Båda förökas lätt med frö satt på hösten och med rotskott.

Beredningshuggning kallas den skogsavverkningsform, varigenom borttages sådana äldre träd, som dels skulle taga avsevärd skada, därest de lämnades att längre kvarstå, dels stå insprängda i yngre bestånd och därigenom göra skada å dessa genom överskärmning. B. utföres framför allt i sådana äldre bestånd, som ej hinna föryngringshuggas under de närmaste åren, och där det gäller att således, innan dess tillvarataga skadad skog. B. av överståndare i ungskogar är av stor betydelse för dessas utveckling och hör till de viktigaste

skogsvårdsåtgärderna. Vid avverkningen iakttages emellertid stor försiktighet, så att ungskogarna ej i onödan ramponeras genom fällningen av yviga och greniga överståndare. Sistnämnda slag av b. kan även utföras i samband med vanlig rationell gallring av bestånden. (Se Beståndsvård.)G. Sch.

Bergamott. Se Päron.

Bergand. Se Dykand.

Bergart, bergbildande sten, bestående av en eller flera stenarter. Berggrunden i Sverige består huvudsakligen av följande bergarter:

I. Urbergsarter, vilka bestå av kristalliniska stenarter och som utgöra dels oskiktade, dels till kristalliniskt gry ombildade lagrade bergarter.

Granit och gnejs, tillsammans vanligen kallade gråsten, bestå typiskt av en blandning av kvarts, fältspat och glimmer, varjämte stundom ingå mindre mängder av andra stenarter. Som granit betecknas bergarten, om den är massformig (oskiktad), som gnejs, om den är skiktad. Efter kornighetens grovlek särskiljas vissa strukturformer, ss, leptit, en finkornig och hälleflinta, en tät gneis samt porfyr, en granit med större kristaller utskilda i en tät grundmassa. Med syenitgranit betecknas en granit, vari glimmern ersatts av hornblände. Kvartsit består av huvudsakligen kvarts, glimmerskiffer av kvarts och glimmer; dessa båda bergarter finnas huvudsakligen i landets fjälltrakter. Till följd av sin halt av kvarts innehålla nu nämnda bergarter övervägande kiselsyra och betecknas därför som sura.

Grönstensbergarter, vilka jämte fältspat innehålla huvudsakligen pyroxen och amfibol och därav få grönaktig, vanligen mörk färg. Av dessa äro de vanligaste diabas, bestående av labrador och augit samt diorit av oligoklas och hornblände, till följd av sin mörka färg ofta kallad svart granit. Täljsten, som består av övervägande talk, har fått sitt namn därav, att den kan bearbetas, med skärande verktyg.

Urlerskiffer, en finkornig, skiffrig, grå b.; kan lätt klyvas i tunna skivor.

Urkalksten, kornig l. kristallinisk kalksten, består av kristallinisk kalkspat. De finkristalliniska kalkstenar, som kunna poleras, betecknas som marmor. En inblandning av magnesiumkarbonat medför beteckningen dolomitisk kalksten.

Järnmalm förekommer som magnetisk järnmalm eller svartmalm varför de också föga verkade. I Danmark, där B. allmänt odlades, bland annat som häckar i ägogränserna, hade den 1869 utfärdade B.-lagen fallit i glömska, men då svåra härjningar av svartrost alltjämt förekommo, utfärdades år 1903 en ny, sträng lag, enligt vilken B. ej skulle få förekomma annat än i botaniska trädgårdar. Sedan dess har svartrosten allt mer avtagit i Danmark och har numera där förlorat all ekonomisk betydelse. I Sverige finnes en B.-lag av $^{20}/_{6}$ 1918, som föreskriver, att i de län, där den på framställning av landsting eller hushållningssällskap förklarats gällande, skall busken utrotas, där den förekommer inom 200 m. avstånd från åker.E. H—g.

Berberis.

I trädgårdar odlas av detta släkte dels en rödbladig sort av den vanliga arten, blodberberis, *B. vulgaris* L. var. *atropurpurea,* dels den nordamerikanska *B. (Mahonia) aquifolia* Pursh. Den förra är genom sin mörkröda färg en mycket dekorativ buske, härdig ända i övre Norrland, men är rostförande likasom huvudarten, och därför gäller samma hinder för dess odling som för huvudartens. Den senare är lågvuxen, har glänsande, taggiga blad, liknande järnekens, varför den ock ofta men orätt benämnes järnek, samt klasar av gula blommor och blå frukter. Den övervintrar ännu i mellersta Sverige med gröna blad, varav dock vanligen den del, som når över snön, bortfryser. Frukterna av båda arterna äro användbara till saft och gelé. Båda förökas lätt med frö satt på hösten och med rotskott.

Beredningshuggning kallas den skogsavverkningsform, varigenom borttages sådana äldre träd, som dels skulle taga avsevärd skada, därest de lämnades att längre kvarstå, dels stå insprängda i yngre bestånd och därigenom göra skada å dessa genom överskärmning. B. utföres framför allt i sådana äldre bestånd, som ej hinna föryngringshuggas under de närmaste åren, och där det gäller att således, innan dess tillvaratagа skadad skog. B. av överståndare i ungskogar är av stor betydelse för dessas utveckling och hör till de viktigaste skogsvårdsåtgärderna. Vid avverkningen iakttages emellertid stor försiktighet, så att ungskogarna ej i onödan ramponeras genom fällningen av yviga och greniga överståndare. Sistnämnda slag av b. kan även utföras i samband med vanlig rationell gallring av bestånden. (Se Beståndsvård.)G. Sch.

Bergamott. Se Päron.

Bergand. Se Dykand.

Bergart, bergbildande sten, bestående av en eller flera stenarter. Berggrunden i Sverige består huvudsakligen av följande bergarter:

I. Urbergsarter, vilka bestå av kristalliniska stenarter och som utgöra dels oskiktade, dels till kristalliniskt gry ombildade lagrade bergarter.

Granit och gnejs, tillsammans vanligen kallade gråsten, bestå typiskt av en blandning av kvarts, fältspat och glimmer, varjämte stundom ingå mindre mängder av andra stenarter. Som granit betecknas bergarten, om den är massformig (oskiktad), som gnejs, om den är skiktad. Efter kornighetens grovlek särskiljas vissa strukturformer, ss, leptit, en finkornig och hälleflinta, en tät gneis samt porfyr, en granit med större kristaller utskilda i en tät grundmassa. Med syenitgranit betecknas en granit, vari glimmern ersatts av hornblände. Kvartsit består av huvudsakligen kvarts, glimmerskiffer av kvarts och glimmer; dessa båda bergarter finnas huvudsakligen i landets fjälltrakter. Till följd av sin halt av kvarts innehålla nu nämnda bergarter övervägande kiselsyra och betecknas därför som sura.

Grönstensbergarter, vilka jämte fältspat innehålla huvudsakligen pyroxen och amfibol och därav få grönaktig, vanligen mörk färg. Av dessa äro de vanligaste diabas, bestående av labrador och augit samt diorit av oligoklas och hornblände, till följd av sin mörka färg ofta kallad svart granit. Täljsten, som består av övervägande talk, har fått sitt namn därav, att den kan bearbetas, med skärande verktyg.

Urlerskiffer, en finkornig, skiffrig, grå b.; kan lätt klyvas i tunna skivor.

Urkalksten, kornig l. kristallinisk kalksten, består av kristallinisk kalkspat. De finkristalliniska kalkstenar, som kunna poleras, betecknas som marmor. En inblandning av magnesiumkarbonat medför beteckningen dolomitisk kalksten.

Järnmalm förekommer som magnetisk järnmalm eller svartmalm varför de också föga verkade. I Danmark, där B. allmänt odlades, bland annat som häckar i ägogränserna, hade den 1869 utfärdade B.-lagen fallit i glömska, men då svåra härjningar av svartrost alltjämt förekommo, utfärdades år 1903 en ny, sträng lag, enligt vilken B. ej skulle få förekomma annat än i botaniska trädgårdar. Sedan dess har svartrosten allt mer avtagit i Danmark och har numera där förlorat all ekonomisk betydelse. I Sverige finnes en B.-lag av $^{20}/_{6}$ 1918, som föreskriver, att i de län, där den på framställning av landsting eller hushållningssällskap förklarats gällande, skall busken utrotas, där den förekommer inom 200 m. avstånd från åker.E. H—g.

Berberis.

I trädgårdar odlas av detta släkte dels en rödbladig sort av den vanliga arten, blodberberis, *B. vulgaris* L. var. *atropurpurea,* dels den nordamerikanska *B. (Mahonia) aquifolia* Pursh. Den förra är genom sin mörkröda färg en mycket dekorativ buske, härdig ända i övre Norrland, men är rostförande likasom huvudarten, och därför gäller samma hinder för dess odling som för huvudartens. Den senare är lågvuxen, har glänsande, taggiga blad, liknande järnekens, varför den ock ofta men orätt benämnes järnek, samt klasar av gula blommor och blå frukter. Den övervintrar ännu i mellersta Sverige med gröna blad, varav dock vanligen den del, som når över snön, bortfryser. Frukterna av båda arterna äro användbara till saft och gelé. Båda förökas lätt med frö satt på hösten och med rotskott.

Beredningshuggning kallas den skogsavverkningsform, varigenom borttages sådana äldre träd, som dels skulle taga avsevärd skada, därest de lämnades att längre kvarstå, dels stå insprängda i yngre bestånd och därigenom göra skada å dessa genom överskärmning. B. utföres framför allt i sådana äldre bestånd, som ej hinna föryngringshuggas under de närmaste åren, och där det gäller att således, innan dess tillvaratagа skadad skog. B. av överståndare i ungskogar är av stor betydelse för dessas utveckling och hör till de viktigaste skogsvårdsåtgärderna. Vid avverkningen iakttages emellertid stor försiktighet, så att ungskogarna ej i onödan ramponeras genom fällningen av yviga och greniga överståndare. Sistnämnda slag av b. kan även utföras i samband med vanlig rationell gallring av bestånden. (Se Beståndsvård.)G. Sch.

Bergamott. Se Päron.

Bergand. Se Dykand.

Bergart, bergbildande sten, bestående av en eller flera stenarter. Berggrunden i Sverige består huvudsakligen av följande bergarter:

I. Urbergsarter, vilka bestå av kristalliniska stenarter och som utgöra dels oskiktade, dels till kristalliniskt gry ombildade lagrade bergarter.

Granit och gnejs, tillsammans vanligen kallade gråsten, bestå typiskt av en blandning av kvarts, fältspat och glimmer, varjämte stundom ingå mindre mängder av andra stenarter. Som granit betecknas bergarten, om den är massformig (oskiktad), som gnejs, om den är skiktad. Efter kornighetens grovlek särskiljas vissa strukturformer, ss, leptit, en finkornig och hälleflinta, en tät gneis samt porfyr, en granit med större kristaller utskilda i en tät grundmassa. Med syenitgranit betecknas en granit, vari glimmern ersatts av hornblände. Kvartsit består av huvudsakligen kvarts, glimmerskiffer av kvarts och glimmer; dessa båda bergarter finnas huvudsakligen i landets fjälltrakter. Till följd av sin halt av kvarts innehålla nu nämnda bergarter övervägande kiselsyra och betecknas därför som sura.

Grönstensbergarter, vilka jämte fältspat innehålla huvudsakligen pyroxen och amfibol och därav få grönaktig, vanligen mörk färg. Av dessa äro de vanligaste diabas, bestående av labrador och augit samt diorit av oligoklas och hornblände, till följd av sin mörka färg ofta kallad svart granit. Täljsten, som består av övervägande talk, har fått sitt namn därav, att den kan bearbetas, med skärande verktyg.

Urlerskiffer, en finkornig, skiffrig, grå b.; kan lätt klyvas i tunna skivor.

Urkalksten, kornig l. kristallinisk kalksten, består av kristallinisk kalkspat. De finkristalliniska kalkstenar, som kunna poleras, betecknas som marmor. En inblandning av magnesiumkarbonat medför beteckningen dolomitisk kalksten.

Järnmalm förekommer som magnetisk järnmalm eller svartmalmsamt blodstensmalm eller järnglans.

II. Sedimentära eller lagrade bergarter, flötsberg, vilka utgöra hårdnade avlagringar ur vatten.

Lerskiffer, en hårdnad lera, kan lätt klyvas i tunna skivor. Alunskiffer kallas den starkt bituminösa (tjärhaltiga) lerskiffern, som i silurbergen underlagrar kalkstenen.

Sandsten, bestående av sandkorn, sammankittade vanligen av kiselsyra, stundom av kalk, järnockra eller lera. Konglomerat kallas på liknande sätt sammankittat grus.

Kalksten, varav förekommer: vanlig eller tät kalksten, som utgör en hårdnad blandning av ler- och kalkslam; orstenskalk en av bituminösa (tjärartade) ämnen mörkfärgad kalksten; krita, bestående av kalkskalen av havsdjur (rotfotingar).

Myrmalm, sjömalm, bestående av järnockra.

B. som jordbildare.

Dessa olika bergarters olika innehåll av växtnäring och olika lätthet att vittra giver sig tillkänna i de jordarters beskaffenhet och fruktbarhet, vilka uppkommit genom deras söndergrusning och förvittring. I allmänhet äro jordslagen fattigare på växtnäring, ju mer kvarts och järn de innehålla, under det att i första rummet fältspat gör jorden fruktbar genom sin halt av kali samt fosforsyra (den senare ur innesluten apatit). Fältspatrika graniter, gnejser och grönstenar giva därför upphov till fruktbar jord, fältspatfattig och kvartsrik gnejs samt kvartsit, glimmerskiffer och sandsten giva mager jord. På fruktbarheten av den bildade jorden inverkar dock även bergartens gry, i det att i stort sett de grovkristalliniska slagen lättare vittra än de finkristalliniska, vilka därför mest giva upphov till sandjord. Kalksten och lerskiffer hava genom sin halt av kalk och lera förmånlig inverkan på jordens beskaffenhet.

B. som byggnadssten, se d. o.

Till kvarnstenar begagnas vissa sandstenar samt en vittrad gnejs (från Lugnås i Skaraborgs län).

Slipstenar tillverkas av sandsten.

Bergbeck. Se Asfalt.

Berggrunden inverkar på fruktbarheten och beskaffenheten i övrigt av den jord, som bildats av densamma genom söndergrusning och förvittring (se Bergart). Om än de lösa jordlagren till stor del äro förflyttade av is och vatten, så härrör i stort sett jordtäcket från landsdelens berggrund. Den inom större delen av Sverige förhärskande granit- och gnejsgrunden täckes sålunda av ur densamma bildade grus-, sand- och lerlager, vilka i västra Sverige, där den kvartsrika järngnejsen och längre norrut sandsten, kvartsit och glimmerskiffer förhärska, äro magrare än de östra landsdelarnas på fältspat rikare och mer lättvittrade gnejser och graniter. Inom dessa områden avsticka de stråk, där berggrunden utgöres av lättvittrade grönstenar — förnämligast i Värmland men även i Södermanland och annorstädes —, genom sin rikare växtlighet, och i än högre grad gäller detta märgelområdena, vars jord bildats av kalkstens- och lerskiffergrund.

Bergolja, petroleum, nafta, betecknar en i Förenta Staterna (Pennsylvania), trakten kring Baku vid Kaspiska havet, i Rumänien m. fl. ställen ur berggrunden hämtad blandning av kolväten. B. bildar en tjockflytande, i vatten olöslig, mörkbrun-brungul, blåaktigt fluorescerande vätska, vilken funnit stor användning som bränsle och smörjmedel m. m., dels i sitt naturliga tillstånd, dels genom destillation uppdelad i olika flyktiga produkter. Sådana äro: Gasolja, gasolin, petroleumeter, med eg. v. 0.64—0.70, kokp. 40—80°, användes som lösningsmedel för fett, harts m. m. och som lysolja. Bensin, petroleumsprit, eg. v. 0.70—0.74, kokp. 70—120°, liksom föregående med flampunkt under 0° och därför hänförd till eldfarlig olja av 1:a klass; används som lösningsmedel för fett (ex. vid benmjölsberedning) samt som brännolja i explosionsmotorer (se d. o.). Fotogen (raffinerad petroleum), eg. v. 0.80, kokp. 150°, användes till lysolja. Puts- l. smörjolja (paraffinolja), eg. v. omkring 0.90, kokp. över 300°, brukas som putsmedel i maskiner, till lösning av tjockare smörjmedel och till beredning av fernissa. Efter sin olika tjockhet och eg. v. ha hithörande oljor olika användning och benämning, ss. spindeloljor (eg. v. högst 0.90), maskinoljor (0.90—0.93), cylinderoljor för starkt upphettade delar (0.90—0.95) o. s. v. samt såpartade smörjor.

Vaselin, en salvartad massa, gul eller efter rening vit, smp. 30—40°. Paraffin, ur de flytande smörjoljorna i köld utkristalliserad blandning av fasta kolväten, vit, vaxlik, lukt- och smaklös, eg. v. 0.88, smp. 45— 61°, löslig i alkohol, eter och flytande kolväten, användes till ljusberedning. Asfalt (se d. o.).

Råolja betecknar dels den oförädlade bergoljan, dels olja vunnen genom avdestillation av dennas lättflyktiga delar, dels destillat ur bituminösa skiffrar. Eg. v. 0.80—0.96. Användes som motorbränsle (se Explosionsmotorer).

De ovan anförda kolväteblandningarna hava ett värmevärde av 9,500—10,500 v. e. per kg.

Berkshiresvin, engelsk svinras, som ännu inemot mitten av 1800-talet omtalas som ett stort svinslag av brunvit eller rödaktig färg med svarta fläckar, men sedan förädlades genom korsning dels med små svarta neapolitanska och kinesiska svin, dels med stor vit

samt blodstensmalm eller järnglans.

II. Sedimentära eller lagrade bergarter, flötsberg, vilka utgöra hårdnade avlagringar ur vatten.

Lerskiffer, en hårdnad lera, kan lätt klyvas i tunna skivor. Alunskiffer kallas den starkt bituminösa (tjärhaltiga) lerskiffern, som i silurbergen underlagrar kalkstenen.

Sandsten, bestående av sandkorn, sammankittade vanligen av kiselsyra, stundom av kalk, järnockra eller lera. Konglomerat kallas på liknande sätt sammankittat grus.

Kalksten, varav förekommer: vanlig eller tät kalksten, som utgör en hårdnad blandning av ler- och kalkslam; orstenskalk en av bituminösa (tjärartade) ämnen mörkfärgad kalksten; krita, bestående av kalkskalen av havsdjur (rotfotingar).

Myrmalm, sjömalm, bestående av järnockra.

B. som jordbildare.

Dessa olika bergarters olika innehåll av växtnäring och olika lätthet att vittra giver sig tillkänna i de jordarters beskaffenhet och fruktbarhet, vilka uppkommit genom deras söndergrusning och förvittring. I allmänhet äro jordslagen fattigare på växtnäring, ju mer kvarts och järn de innehålla, under det att i första rummet fältspat gör jorden fruktbar genom sin halt av kali samt fosforsyra (den senare ur innesluten apatit). Fältspatrika graniter, gnejser och grönstenar giva därför upphov till fruktbar jord, fältspatfattig och kvartsrik gnejs samt kvartsit, glimmerskiffer och sandsten giva mager jord. På fruktbarheten av den bildade jorden inverkar dock även bergartens gry, i det att i stort sett de grovkristalliniska slagen lättare vittra än de finkristalliniska, vilka därför mest giva upphov till sandjord. Kalksten och lerskiffer hava genom sin halt av kalk och lera förmånlig inverkan på jordens beskaffenhet.

B. som byggnadssten, se d. o.

Till kvarnstenar begagnas vissa sandstenar samt en vittrad gnejs (från Lugnås i Skaraborgs län).

Slipstenar tillverkas av sandsten.

Bergbeck. Se Asfalt.

Berggrunden inverkar på fruktbarheten och beskaffenheten i övrigt av den jord, som bildats av densamma genom söndergrusning och förvittring (se Bergart). Om än de lösa jordlagren till stor del äro förflyttade av is och vatten, så härrör i stort sett jordtäcket från landsdelens berggrund. Den inom större delen av Sverige förhärskande granit- och gnejsgrunden täckes sålunda av ur densamma bildade grus-, sand- och lerlager, vilka i västra Sverige, där den kvartsrika järngnejsen och längre norrut sandsten, kvartsit och glimmerskiffer förhärska, äro magrare än de östra landsdelarnas på fältspat rikare och mer lättvittrade gnejser och graniter. Inom dessa områden avsticka de stråk, där berggrunden utgöres av lättvittrade grönstenar — förnämligast i Värmland men även i Södermanland och annorstädes —, genom sin rikare växtlighet, och i än högre grad gäller detta märgelområdena, vars jord bildats av kalkstens- och lerskiffergrund.

Bergolja, petroleum, nafta, betecknar en i Förenta Staterna (Pennsylvania), trakten kring Baku vid Kaspiska havet, i Rumänien m. fl. ställen ur berggrunden hämtad blandning av kolväten. B. bildar en tjockflytande, i vatten olöslig, mörkbrun-brungul, blåaktigt fluorescerande vätska, vilken funnit stor användning som bränsle och smörjmedel m. m., dels i sitt naturliga tillstånd, dels genom destillation uppdelad i olika flyktiga produkter. Sådana äro: Gasolja, gasolin, petroleumeter, med eg. v. 0.64—0.70, kokp. 40—80°, användes som lösningsmedel för fett, harts m. m. och som lysolja. Bensin, petroleumsprit, eg. v. 0.70—0.74, kokp. 70—120°, liksom föregående med flampunkt under 0° och därför hänförd till eldfarlig olja av 1:a klass; används som lösningsmedel för fett (ex. vid benmjölsberedning) samt som brännolja i explosionsmotorer (se d. o.). Fotogen (raffinerad petroleum), eg. v. 0.80, kokp. 150°, användes till lysolja. Puts- l. smörjolja (paraffinolja), eg. v. omkring 0.90, kokp. över 300°, brukas som putsmedel i maskiner, till lösning av tjockare smörjmedel och till beredning av fernissa. Efter sin olika tjockhet och eg. v. ha hithörande oljor olika användning och benämning, ss. spindeloljor (eg. v. högst 0.90), maskinoljor (0.90—0.93), cylinderoljor för starkt upphettade delar (0.90—0.95) o. s. v. samt såpartade smörjor.

Vaselin, en salvartad massa, gul eller efter rening vit, smp. 30—40°. Paraffin, ur de flytande smörjoljorna i köld utkristalliserad blandning av fasta kolväten, vit, vaxlik, lukt- och smaklös, eg. v. 0.88, smp. 45— 61°, löslig i alkohol, eter och flytande kolväten, användes till ljusberedning. Asfalt (se d. o.).

Råolja betecknar dels den oförädlade bergoljan, dels olja vunnen genom avdestillation av dennas lättflyktiga delar, dels destillat ur bituminösa skiffrar. Eg. v. 0.80—0.96. Användes som motorbränsle (se Explosionsmotorer).

De ovan anförda kolväteblandningarna hava ett värmevärde av 9,500—10,500 v. e. per kg.

Berkshiresvin, engelsk svinras, som ännu inemot mitten av 1800-talet omtalas som ett stort svinslag av brunvit eller rödaktig färg med svarta fläckar, men sedan förädlades genom korsning dels med små svarta neapolitanska och kinesiska svin, dels med stor vit

samt blodstensmalm eller järnglans.

II. Sedimentära eller lagrade bergarter, flötsberg, vilka utgöra hårdnade avlagringar ur vatten.

Lerskiffer, en hårdnad lera, kan lätt klyvas i tunna skivor. Alunskiffer kallas den starkt bituminösa (tjärhaltiga) lerskiffern, som i silurbergen underlagrar kalkstenen.

Sandsten, bestående av sandkorn, sammankittade vanligen av kiselsyra, stundom av kalk, järnockra eller lera. Konglomerat kallas på liknande sätt sammankittat grus.

Kalksten, varav förekommer: vanlig eller tät kalksten, som utgör en hårdnad blandning av ler- och kalkslam; orstenskalk en av bituminösa (tjärartade) ämnen mörkfärgad kalksten; krita, bestående av kalkskalen av havsdjur (rotfotingar).

Myrmalm, sjömalm, bestående av järnockra.

B. som jordbildare.

Dessa olika bergarters olika innehåll av växtnäring och olika lätthet att vittra giver sig tillkänna i de jordarters beskaffenhet och fruktbarhet, vilka uppkommit genom deras söndergrusning och förvittring. I allmänhet äro jordslagen fattigare på växtnäring, ju mer kvarts och järn de innehålla, under det att i första rummet fältspat gör jorden fruktbar genom sin halt av kali samt fosforsyra (den senare ur innesluten apatit). Fältspatrika graniter, gnejser och grönstenar giva därför upphov till fruktbar jord, fältspatfattig och kvartsrik gnejs samt kvartsit, glimmerskiffer och sandsten giva mager jord. På fruktbarheten av den bildade jorden inverkar dock även bergartens gry, i det att i stort sett de grovkristalliniska slagen lättare vittra än de finkristalliniska, vilka därför mest giva upphov till sandjord. Kalksten och lerskiffer hava genom sin halt av kalk och lera förmånlig inverkan på jordens beskaffenhet.

B. som byggnadssten, se d. o.

Till kvarnstenar begagnas vissa sandstenar samt en vittrad gnejs (från Lugnås i Skaraborgs län).

Slipstenar tillverkas av sandsten.

Bergbeck. Se Asfalt.

Berggrunden inverkar på fruktbarheten och beskaffenheten i övrigt av den jord, som bildats av densamma genom söndergrusning och förvittring (se Bergart). Om än de lösa jordlagren till stor del äro förflyttade av is och vatten, så härrör i stort sett jordtäcket från landsdelens berggrund. Den inom större delen av Sverige förhärskande granit- och gnejsgrunden täckes sålunda av ur densamma bildade grus-, sand- och lerlager, vilka i västra Sverige, där den kvartsrika järngnejsen och längre norrut sandsten, kvartsit och glimmerskiffer förhärska, äro magrare än de östra landsdelarnas på fältspat rikare och mer lättvittrade gnejser och graniter. Inom dessa områden avsticka de stråk, där berggrunden utgöres av lättvittrade grönstenar — förnämligast i Värmland men även i Södermanland och annorstädes —, genom sin rikare växtlighet, och i än högre grad gäller detta märgelområdena, vars jord bildats av kalkstens- och lerskiffergrund.

Bergolja, petroleum, nafta, betecknar en i Förenta Staterna (Pennsylvania), trakten kring Baku vid Kaspiska havet, i Rumänien m. fl. ställen ur berggrunden hämtad blandning av kolväten. B. bildar en tjockflytande, i vatten olöslig, mörkbrun-brungul, blåaktigt fluorescerande vätska, vilken funnit stor användning som bränsle och smörjmedel m. m., dels i sitt naturliga tillstånd, dels genom destillation uppdelad i olika flyktiga produkter. Sådana äro: Gasolja, gasolin, petroleumeter, med eg. v. 0.64—0.70, kokp. 40—80°, användes som lösningsmedel för fett, harts m. m. och som lysolja. Bensin, petroleumsprit, eg. v. 0.70—0.74, kokp. 70—120°, liksom föregående med flampunkt under 0° och därför hänförd till eldfarlig olja av 1:a klass; används som lösningsmedel för fett (ex. vid benmjölsberedning) samt som brännolja i explosionsmotorer (se d. o.). Fotogen (raffinerad petroleum), eg. v. 0.80, kokp. 150°, användes till lysolja. Puts- l. smörjolja (paraffinolja), eg. v. omkring 0.90, kokp. över 300°, brukas som putsmedel i maskiner, till lösning av tjockare smörjmedel och till beredning av fernissa. Efter sin olika tjockhet och eg. v. ha hithörande oljor olika användning och benämning, ss. spindeloljor (eg. v. högst 0.90), maskinoljor (0.90—0.93), cylinderoljor för starkt upphettade delar (0.90—0.95) o. s. v. samt såpartade smörjor.

Vaselin, en salvartad massa, gul eller efter rening vit, smp. 30—40°. Paraffin, ur de flytande smörjoljorna i köld utkristalliserad blandning av fasta kolväten, vit, vaxlik, lukt- och smaklös, eg. v. 0.88, smp. 45— 61°, löslig i alkohol, eter och flytande kolväten, användes till ljusberedning. Asfalt (se d. o.).

Råolja betecknar dels den oförädlade bergoljan, dels olja vunnen genom avdestillation av dennas lättflyktiga delar, dels destillat ur bituminösa skiffrar. Eg. v. 0.80—0.96. Användes som motorbränsle (se Explosionsmotorer).

De ovan anförda kolväteblandningarna hava ett värmevärde av 9,500—10,500 v. e. per kg.

Berkshiresvin, engelsk svinras, som ännu inemot mitten av 1800-talet omtalas som ett stort svinslag av brunvit eller rödaktig färg med svarta fläckar, men sedan förädlades genom korsning dels med små svarta neapolitanska och kinesiska svin, dels med stor vit

samt blodstensmalm eller järnglans.

II. Sedimentära eller lagrade bergarter, flötsberg, vilka utgöra hårdnade avlagringar ur vatten.

Lerskiffer, en hårdnad lera, kan lätt klyvas i tunna skivor. Alunskiffer kallas den starkt bituminösa (tjärhaltiga) lerskiffern, som i silurbergen underlagrar kalkstenen.

Sandsten, bestående av sandkorn, sammankittade vanligen av kiselsyra, stundom av kalk, järnockra eller lera. Konglomerat kallas på liknande sätt sammankittat grus.

Kalksten, varav förekommer: vanlig eller tät kalksten, som utgör en hårdnad blandning av ler- och kalkslam; orstenskalk en av bituminösa (tjärartade) ämnen mörkfärgad kalksten; krita, bestående av kalkskalen av havsdjur (rotfotingar).

Myrmalm, sjömalm, bestående av järnockra.

B. som jordbildare.

Dessa olika bergarters olika innehåll av växtnäring och olika lätthet att vittra giver sig tillkänna i de jordarters beskaffenhet och fruktbarhet, vilka uppkommit genom deras söndergrusning och förvittring. I allmänhet äro jordslagen fattigare på växtnäring, ju mer kvarts och järn de innehålla, under det att i första rummet fältspat gör jorden fruktbar genom sin halt av kali samt fosforsyra (den senare ur innesluten apatit). Fältspatrika graniter, gnejser och grönstenar giva därför upphov till fruktbar jord, fältspatfattig och kvartsrik gnejs samt kvartsit, glimmerskiffer och sandsten giva mager jord. På fruktbarheten av den bildade jorden inverkar dock även bergartens gry, i det att i stort sett de grovkristalliniska slagen lättare vittra än de finkristalliniska, vilka därför mest giva upphov till sandjord. Kalksten och lerskiffer hava genom sin halt av kalk och lera förmånlig inverkan på jordens beskaffenhet.

B. som byggnadssten, se d. o.

Till kvarnstenar begagnas vissa sandstenar samt en vittrad gnejs (från Lugnås i Skaraborgs län).

Slipstenar tillverkas av sandsten.

Bergbeck. Se Asfalt.

Berggrunden inverkar på fruktbarheten och beskaffenheten i övrigt av den jord, som bildats av densamma genom söndergrusning och förvittring (se Bergart). Om än de lösa jordlagren till stor del äro förflyttade av is och vatten, så härrör i stort sett jordtäcket från landsdelens berggrund. Den inom större delen av Sverige förhärskande granit- och gnejsgrunden täckes sålunda av ur densamma bildade grus-, sand- och lerlager, vilka i västra Sverige, där den kvartsrika järngnejsen och längre norrut sandsten, kvartsit och glimmerskiffer förhärska, äro magrare än de östra landsdelarnas på fältspat rikare och mer lättvittrade gnejser och graniter. Inom dessa områden avsticka de stråk, där berggrunden utgöres av lättvittrade grönstenar — förnämligast i Värmland men även i Södermanland och annorstädes —, genom sin rikare växtlighet, och i än högre grad gäller detta märgelområdena, vars jord bildats av kalkstens- och lerskiffergrund.

Bergolja, petroleum, nafta, betecknar en i Förenta Staterna (Pennsylvania), trakten kring Baku vid Kaspiska havet, i Rumänien m. fl. ställen ur berggrunden hämtad blandning av kolväten. B. bildar en tjockflytande, i vatten olöslig, mörkbrun-brungul, blåaktigt fluorescerande vätska, vilken funnit stor användning som bränsle och smörjmedel m. m., dels i sitt naturliga tillstånd, dels genom destillation uppdelad i olika flyktiga produkter. Sådana äro: Gasolja, gasolin, petroleumeter, med eg. v. 0.64—0.70, kokp. 40—80°, användes som lösningsmedel för fett, harts m. m. och som lysolja. Bensin, petroleumsprit, eg. v. 0.70—0.74, kokp. 70—120°, liksom föregående med flampunkt under 0° och därför hänförd till eldfarlig olja av 1:a klass; används som lösningsmedel för fett (ex. vid benmjölsberedning) samt som brännolja i explosionsmotorer (se d. o.). Fotogen (raffinerad petroleum), eg. v. 0.80, kokp. 150°, användes till lysolja. Puts- l. smörjolja (paraffinolja), eg. v. omkring 0.90, kokp. över 300°, brukas som putsmedel i maskiner, till lösning av tjockare smörjmedel och till beredning av fernissa. Efter sin olika tjockhet och eg. v. ha hithörande oljor olika användning och benämning, ss. spindeloljor (eg. v. högst 0.90), maskinoljor (0.90—0.93), cylinderoljor för starkt upphettade delar (0.90—0.95) o. s. v. samt såpartade smörjor.

Vaselin, en salvartad massa, gul eller efter rening vit, smp. 30—40°. Paraffin, ur de flytande smörjoljorna i köld utkristalliserad blandning av fasta kolväten, vit, vaxlik, lukt- och smaklös, eg. v. 0.88, smp. 45— 61°, löslig i alkohol, eter och flytande kolväten, användes till ljusberedning. Asfalt (se d. o.).

Råolja betecknar dels den oförädlade bergoljan, dels olja vunnen genom avdestillation av dennas lättflyktiga delar, dels destillat ur bituminösa skiffrar. Eg. v. 0.80—0.96. Användes som motorbränsle (se Explosionsmotorer).

De ovan anförda kolväteblandningarna hava ett värmevärde av 9,500—10,500 v. e. per kg.

Berkshiresvin, engelsk svinras, som ännu inemot mitten av 1800-talet omtalas som ett stort svinslag av brunvit eller rödaktig färg med svarta fläckar, men sedan förädlades genom korsning dels med små svarta neapolitanska och kinesiska svin, dels med stor vit

samt blodstensmalm eller järnglans.

II. Sedimentära eller lagrade bergarter, flötsberg, vilka utgöra hårdnade avlagringar ur vatten.

Lerskiffer, en hårdnad lera, kan lätt klyvas i tunna skivor. Alunskiffer kallas den starkt bituminösa (tjärhaltiga) lerskiffern, som i silurbergen underlagrar kalkstenen.

Sandsten, bestående av sandkorn, sammankittade vanligen av kiselsyra, stundom av kalk, järnockra eller lera. Konglomerat kallas på liknande sätt sammankittat grus.

Kalksten, varav förekommer: vanlig eller tät kalksten, som utgör en hårdnad blandning av ler- och kalkslam; orstenskalk en av bituminösa (tjärartade) ämnen mörkfärgad kalksten; krita, bestående av kalkskalen av havsdjur (rotfotingar).

Myrmalm, sjömalm, bestående av järnockra.

B. som jordbildare.

Dessa olika bergarters olika innehåll av växtnäring och olika lätthet att vittra giver sig tillkänna i de jordarters beskaffenhet och fruktbarhet, vilka uppkommit genom deras söndergrusning och förvittring. I allmänhet äro jordslagen fattigare på växtnäring, ju mer kvarts och järn de innehålla, under det att i första rummet fältspat gör jorden fruktbar genom sin halt av kali samt fosforsyra (den senare ur innesluten apatit). Fältspatrika graniter, gnejser och grönstenar giva därför upphov till fruktbar jord, fältspatfattig och kvartsrik gnejs samt kvartsit, glimmerskiffer och sandsten giva mager jord. På fruktbarheten av den bildade jorden inverkar dock även bergartens gry, i det att i stort sett de grovkristalliniska slagen lättare vittra än de finkristalliniska, vilka därför mest giva upphov till sandjord. Kalksten och lerskiffer hava genom sin halt av kalk och lera förmånlig inverkan på jordens beskaffenhet.

B. som byggnadssten, se d. o.

Till kvarnstenar begagnas vissa sandstenar samt en vittrad gnejs (från Lugnås i Skaraborgs län).

Slipstenar tillverkas av sandsten.

Bergbeck. Se Asfalt.

Berggrunden inverkar på fruktbarheten och beskaffenheten i övrigt av den jord, som bildats av densamma genom söndergrusning och förvittring (se Bergart). Om än de lösa jordlagren till stor del äro förflyttade av is och vatten, så härrör i stort sett jordtäcket från landsdelens berggrund. Den inom större delen av Sverige förhärskande granit- och gnejsgrunden täckes sålunda av ur densamma bildade grus-, sand- och lerlager, vilka i västra Sverige, där den kvartsrika järngnejsen och längre norrut sandsten, kvartsit och glimmerskiffer förhärska, äro magrare än de östra landsdelarnas på fältspat rikare och mer lättvittrade gnejser och graniter. Inom dessa områden avsticka de stråk, där berggrunden utgöres av lättvittrade grönstenar — förnämligast i Värmland men även i Södermanland och annorstädes —, genom sin rikare växtlighet, och i än högre grad gäller detta märgelområdena, vars jord bildats av kalkstens- och lerskiffergrund.

Bergolja, petroleum, nafta, betecknar en i Förenta Staterna (Pennsylvania), trakten kring Baku vid Kaspiska havet, i Rumänien m. fl. ställen ur berggrunden hämtad blandning av kolväten. B. bildar en tjockflytande, i vatten olöslig, mörkbrun-brungul, blåaktigt fluorescerande vätska, vilken funnit stor användning som bränsle och smörjmedel m. m., dels i sitt naturliga tillstånd, dels genom destillation uppdelad i olika flyktiga produkter. Sådana äro: Gasolja, gasolin, petroleumeter, med eg. v. 0.64—0.70, kokp. 40—80°, användes som lösningsmedel för fett, harts m. m. och som lysolja. Bensin, petroleumsprit, eg. v. 0.70—0.74, kokp. 70—120°, liksom föregående med flampunkt under 0° och därför hänförd till eldfarlig olja av 1:a klass; används som lösningsmedel för fett (ex. vid benmjölsberedning) samt som brännolja i explosionsmotorer (se d. o.). Fotogen (raffinerad petroleum), eg. v.

0.80, kokp. 150°, användes till lysolja. Puts- l. smörjolja (paraffinolja), eg. v. omkring 0.90, kokp. över 300°, brukas som putsmedel i maskiner, till lösning av tjockare smörjmedel och till beredning av fernissa. Efter sin olika tjockhet och eg. v. ha hithörande oljor olika användning och benämning, ss. spindeloljor (eg. v. högst 0.90), maskinoljor (0.90—0.93), cylinderoljor för starkt upphettade delar (0.90—0.95) o. s. v. samt såpartade smörjor.

Vaselin, en salvartad massa, gul eller efter rening vit, smp. 30—40°. Paraffin, ur de flytande smörjoljorna i köld utkristalliserad blandning av fasta kolväten, vit, vaxlik, lukt- och smaklös, eg. v. 0.88, smp. 45— 61°, löslig i alkohol, eter och flytande kolväten, användes till ljusberedning. Asfalt (se d. o.).

Råolja betecknar dels den oförädlade bergoljan, dels olja vunnen genom avdestillation av dennas lättflyktiga delar, dels destillat ur bituminösa skiffrar. Eg. v. 0.80—0.96. Användes som motorbränsle (se Explosionsmotorer).

De ovan anförda kolväteblandningarna hava ett värmevärde av 9,500—10,500 v. e. per kg.

Berkshiresvin, engelsk svinras, som ännu inemot mitten av 1800-talet omtalas som ett stort svinslag av brunvit eller rödaktig färg med svarta fläckar, men sedan förädlades genom korsning dels med små svarta neapolitanska och kinesiska svin, dels med stor vit

ras. Den har därigenom utvecklats till en medelstor, glänsande svart ras med vita strumpor samt vit svansspets och bläs. Huden har skär färgton. Trynet är kort, brett, aldrig uppnosigt. Rasen värderas i England för sitt jämna hull med övervägande magert fläsk med jämnt inblandat fett, sina jämnt rundade former, utmärkta skinkor och goda fruktsamhet. Rasen har tidigare använts i Sverige för korsning, varav dock inga spår numera finnas.

Bertram, *Pyrethrum roseum* Lindi., från Kaukasien, mångårig ört, till 7 dm. hög, med dubbelparbladigt delade blad och rosenröda, prästkragliknande blomkorgar i juni—aug. Lämnar s. k. persiskt insektspulver och odlas i åtskilliga varieteter som prydnadsväxt. Plantor uppdragas bäst av frö, som utsås i sval bänk och sedan utskolas på kalljord; förökas även lätt genom delning.G. L—d.

Besiktning. § 22 allm. nyttj .lagen av $^{14}/_{6}$ 1907: »vill jordägaren under arrendetiden anställa besiktning å fastigheten, vare arrendatorn pliktig lämna tillträde till densamma. Om tiden för besiktningen bör jordägaren i god tid förut underrätta arrendatorn» (gäller både jordbruks- och lägenhetsarr.) Ekonomisk b., se Boställe o. Arrende: kronoarrende.E. T.

Besksöta. Se Solanum.

Beskattning. Jordbrukets utskylder utgjordes i äldre tid av åtskilliga gärder och besvär, vilka efter hand sammanfördes under benämningarna ränta och tionde. Denna beskattning var grundad på en vid fastighetens skattläggning och åsättande av mantal gjord uppskattning av hemmanets ägor och dess medelavkastning. Ifrågavarande utskylder, som tillsammans bruka betecknas som grundskatter, utgjordes ursprungligen i vissa persedlar bestående i ortens viktigaste produkter. Grundskatterna äro numera genom beslut vid 1885 och 1893 års riksdagar avskrivna (efterskänkta).

Statens ytterligare skattebehov fylldes av särskilt åtagna tillfälliga bevillningar. Allmän bevillning blev efter hand benämning på den skatt, som riksdagen för varje finansperiod beslöt upptaga till täckande av den del av statsutgifterna, som icke täcktes av övriga skatter och statsinkomster. Den direkta statsbeskattningen kom på detta sätt att bestå huvudsakligen av bevillning av fast egendom och av inkomst, därvid bev. av fast egendom utgick i förhållande till, icke den verkliga utan den beräknade inkomsten, nämligen 6 % å jordbruksfastighets och 5 % å annan fastighets taxeringsvärde, sådant detta utgått ur de periodvis återkommande allmänna fastighetstaxeringarna. Genom kommunalförfattningarna av år 1862 lades bevillningen till grund jämväl för den direkta beskattningen till kommunen. Att gälla vid sidan av bevillningen antog 1902 års riksdag en ytterligare statsskatt, inkomstskatten, som, ehuru i övrigt byggd på mera moderna grunder, likväl i fråga om inkomst av fast egendom upptog bevillningens metod att utan vidare beräkna inkomst av jordbruksfastighet till 6 % och av annan fastighet till 5 % av taxeringsvärdet. Enligt 1910 års skattereform, varigenom inkomstskatten av 1903 utbyggdes till en inkomst- och förförmögenhetsskatt, lades till grund för beskattningen den verkliga inkomsten jämväl av fast egendom. Inkomst- och förmögenhetsskatten avsåg att ersätta båda de förutvarande statsskatterna: inkomstskatten och bevillningen; men på grund av bevillningens uppgift att utgöra grundval för den kommunala beskattningen kunde den icke helt slopas, utan bibehölls nedsatt till 1/10 och är numera allenast till formen en statsskatt, i det statsverket överlämnar den i statskassan inflytande allmänna bevillningen till landstingen och med dem likställda städer.

För 1920 års riksdag framlade K. M. förslag till ny kommunalskattelag, enligt vilket kommunernas skattebehov skulle uttagas genom en fastighetsskatt, en näringsskatt, en kommunal inkomstskatt och en kommunal progressivskatt. Förslaget antogs icke av riksdagen, som i avbidan på ytterligare utredning av kommunalskattefrågan antog en provisorisk anordning att gälla för åren 1921— 1924. Detta provisorium innebär huvudsakligen följande. Vid sidan av den såsom hittills på grundval av bevillningen utgående kommunalskatten ställdes en kommunal progressivskatt. Men bevillningen reviderades, särskilt i vad avser fast egendom. Ty enligt skatteprovisoriet skall utöver fastighetsbevillningen, som enligt vad nyss nämnts utgår i visst förhållande till fastighets taxeringsvärde, inkomstbevillning erläggas för det belopp, varmed den verkliga inkomsten av fastigheten må överstiga den beräknade, genom fastighetsbevillning beskattade. — Den kommunala progressivskatten beräknas å det till statens inkomst- och förmögenhetsskatt beskattningsbara beloppet. Sjuttiofem procent av skattebeloppet (kommunandelen) användes till täckande av vederbörande kommuns, församlings eller skoldistrikts eget inkomstbehov, tjugufem procent (utjämningsandelen) må efter K. M:ts beslut uttagas till understöd för särskilt skattetryckta kommuner. Av en kommuns hela inkomstbehov, som skall genom uttaxering fyllas, får icke mer än en fjärdedel uttagas genom progressivskatt; eventuellt överskott av kommunandelen bortfaller alltså.

Bevillningen, inkomst- och förmögenhetsskatten samt den kommunala progressivskatten bestämmas var för sig genom särskild taxering, som grundad på självdeklaration verkställes av taxeringsnämnd och prövningsnämnd. Besvär över prövningsnämnds beslut ras. Den har därigenom utvecklats till en medelstor, glänsande svart ras med vita strumpor samt vit svansspets och bläs. Huden har skär färgton. Trynet är kort, brett, aldrig uppnosigt. Rasen värderas i England för sitt jämna hull med övervägande magert fläsk med jämnt inblandat fett, sina jämnt rundade former, utmärkta skinkor och goda fruktsamhet. Rasen har tidigare använts i Sverige för korsning, varav dock inga spår numera finnas.

Bertram, *Pyrethrum roseum* Lindi., från Kaukasien, mångårig ört, till 7 dm. hög, med dubbelparbladigt delade blad och rosenröda, prästkragliknande blomkorgar i juni—aug. Lämnar s. k. persiskt insektspulver och odlas i åtskilliga varieteter som prydnadsväxt. Plantor uppdragas bäst av frö, som utsås i sval bänk och sedan utskolas på kalljord; förökas även lätt genom delning.G. L—d.

Besiktning. § 22 allm. nyttj .lagen av $^{14}/_{6}$ 1907: »vill jordägaren under arrendetiden anställa besiktning å fastigheten, vare arrendatorn pliktig lämna tillträde till densamma. Om tiden för besiktningen bör jordägaren i god tid förut underrätta arrendatorn» (gäller både jordbruks- och lägenhetsarr.) Ekonomisk b., se Boställe o. Arrende: kronoarrende.E. T.

Besksöta. Se Solanum.

Beskattning. Jordbrukets utskylder utgjordes i äldre tid av åtskilliga gärder och besvär, vilka efter hand sammanfördes under benämningarna ränta och tionde. Denna beskattning var grundad på en vid fastighetens skattläggning och åsättande av mantal gjord uppskattning av hemmanets ägor och dess medelavkastning. Ifrågavarande utskylder, som tillsammans bruka betecknas som grundskatter, utgjordes ursprungligen i vissa persedlar bestående i ortens viktigaste produkter. Grundskatterna äro numera genom beslut vid 1885 och 1893 års riksdagar avskrivna (efterskänkta).

Statens ytterligare skattebehov fylldes av särskilt åtagna tillfälliga bevillningar. Allmän bevillning blev efter hand benämning på den skatt, som riksdagen för varje finansperiod beslöt upptaga till täckande av den del av statsutgifterna, som icke täcktes av övriga skatter och statsinkomster. Den direkta statsbeskattningen kom på detta sätt att bestå huvudsakligen av bevillning av fast egendom och av inkomst, därvid bev. av fast egendom utgick i förhållande till, icke den verkliga utan den beräknade inkomsten, nämligen 6 % å jordbruksfastighets och 5 % å annan fastighets taxeringsvärde, sådant detta utgått ur de periodvis återkommande allmänna fastighetstaxeringarna. Genom kommunalförfattningarna av år 1862 lades bevillningen till grund jämväl för den direkta beskattningen till kommunen. Att gälla vid sidan av bevillningen antog 1902 års riksdag en ytterligare statsskatt, inkomstskatten, som, ehuru i övrigt byggd på mera moderna grunder, likväl i fråga om inkomst av fast egendom upptog bevillningens metod att utan vidare beräkna inkomst av jordbruksfastighet till 6 % och av annan fastighet till 5 % av taxeringsvärdet. Enligt 1910 års skattereform, varigenom inkomstskatten av 1903 utbyggdes till en inkomst- och förförmögenhetsskatt, lades till grund för beskattningen den verkliga inkomsten jämväl av fast egendom. Inkomst- och förmögenhetsskatten avsåg att ersätta båda de förutvarande statsskatterna: inkomstskatten och bevillningen; men på grund av bevillningens uppgift att utgöra grundval för den kommunala beskattningen kunde den icke helt slopas, utan bibehölls nedsatt till 1/10 och är numera allenast till formen en statsskatt, i det statsverket överlämnar den i statskassan inflytande allmänna bevillningen till landstingen och med dem likställda städer.

För 1920 års riksdag framlade K. M. förslag till ny kommunalskattelag, enligt vilket kommunernas skattebehov skulle uttagas genom en fastighetsskatt, en näringsskatt, en kommunal inkomstskatt och en kommunal progressivskatt. Förslaget antogs icke av riksdagen, som i avbidan på ytterligare utredning av kommunalskattefrågan antog en provisorisk anordning att gälla för åren 1921— 1924. Detta provisorium innebär huvudsakligen följande. Vid sidan av den såsom hittills på grundval av bevillningen utgående kommunalskatten ställdes en kommunal progressivskatt. Men bevillningen reviderades, särskilt i vad avser fast egendom. Ty enligt skatteprovisoriet skall utöver fastighetsbevillningen, som enligt vad nyss

nämnts utgår i visst förhållande till fastighets taxeringsvärde, inkomstbevillning erläggas för det belopp, varmed den verkliga inkomsten av fastigheten må överstiga den beräknade, genom fastighetsbevillning beskattade. — Den kommunala progressivskatten beräknas å det till statens inkomst- och förmögenhetsskatt beskattningsbara beloppet. Sjuttiofem procent av skattebeloppet (kommunandelen) användes till täckande av vederbörande kommuns, församlings eller skoldistrikts eget inkomstbehov, tjugufem procent (utjämningsandelen) må efter K. M:ts beslut uttagas till understöd för särskilt skattetryckta kommuner. Av en kommuns hela inkomstbehov, som skall genom uttaxering fyllas, får icke mer än en fjärdedel uttagas genom progressivskatt; eventuellt överskott av kommunandelen bortfaller alltså.

Bevillningen, inkomst- och förmögenhetsskatten samt den kommunala progressivskatten bestämmas var för sig genom särskild taxering, som grundad på självdeklaration verkställes av taxeringsnämnd och prövningsnämnd. Besvär över prövningsnämnds beslut ras. Den har därigenom utvecklats till en medelstor, glänsande svart ras med vita strumpor samt vit svansspets och bläs. Huden har skär färgton. Trynet är kort, brett, aldrig uppnosigt. Rasen värderas i England för sitt jämna hull med övervägande magert fläsk med jämnt inblandat fett, sina jämnt rundade former, utmärkta skinkor och goda fruktsamhet. Rasen har tidigare använts i Sverige för korsning, varav dock inga spår numera finnas.

Bertram, *Pyrethrum roseum* Lindi., från Kaukasien, mångårig ört, till 7 dm. hög, med dubbelparbladigt delade blad och rosenröda, prästkragliknande blomkorgar i juni—aug. Lämnar s. k. persiskt insektspulver och odlas i åtskilliga varieteter som prydnadsväxt. Plantor uppdragas bäst av frö, som utsås i sval bänk och sedan utskolas på kalljord; förökas även lätt genom delning.G. L—d.

Besiktning. § 22 allm. nyttj .lagen av $^{14}/_{6}$ 1907: »vill jordägaren under arrendetiden anställa besiktning å fastigheten, vare arrendatorn pliktig lämna tillträde till densamma. Om tiden för besiktningen bör jordägaren i god tid förut underrätta arrendatorn» (gäller både jordbruks- och lägenhetsarr.) Ekonomisk b., se Boställe o. Arrende: kronoarrende.E. T.

Besksöta. Se Solanum.

Beskattning. Jordbrukets utskylder utgjordes i äldre tid av åtskilliga gärder och besvär, vilka efter hand sammanfördes under benämningarna ränta och tionde. Denna beskattning var grundad på en vid fastighetens skattläggning och åsättande av mantal gjord uppskattning av hemmanets ägor och dess medelavkastning. Ifrågavarande utskylder, som tillsammans bruka betecknas som grundskatter, utgjordes ursprungligen i vissa persedlar bestående i ortens viktigaste produkter. Grundskatterna äro numera genom beslut vid 1885 och 1893 års riksdagar avskrivna (efterskänkta).

Statens ytterligare skattebehov fylldes av särskilt åtagna tillfälliga bevillningar. Allmän bevillning blev efter hand benämning på den skatt, som riksdagen för varje finansperiod beslöt upptaga till täckande av den del av statsutgifterna, som icke täcktes av övriga skatter och statsinkomster. Den direkta statsbeskattningen kom på detta sätt att bestå huvudsakligen av bevillning av fast egendom och av inkomst, därvid bev. av fast egendom utgick i förhållande till, icke den verkliga utan den beräknade inkomsten, nämligen 6 % å jordbruksfastighets och 5 % å annan fastighets taxeringsvärde, sådant detta utgått ur de periodvis återkommande allmänna fastighetstaxeringarna. Genom kommunalförfattningarna av år 1862 lades bevillningen till grund jämväl för den direkta beskattningen till kommunen. Att gälla vid sidan av bevillningen antog 1902 års riksdag en ytterligare statsskatt, inkomstskatten, som, ehuru i övrigt byggd på mera moderna grunder, likväl i fråga om inkomst av fast egendom upptog bevillningens metod att utan vidare beräkna inkomst av jordbruksfastighet till 6 % och av annan fastighet till 5 % av taxeringsvärdet. Enligt 1910 års skattereform, varigenom inkomstskatten av 1903 utbyggdes till en inkomst- och förförmögenhetsskatt, lades till grund för beskattningen den verkliga inkomsten jämväl av fast egendom. Inkomst- och förmögenhetsskatten avsåg att ersätta båda de förutvarande statsskatterna: inkomstskatten och bevillningen; men på grund av bevillningens uppgift att utgöra grundval för den kommunala beskattningen kunde den icke helt slopas, utan bibehölls nedsatt till 1/10 och är numera allenast till formen en statsskatt, i det statsverket överlämnar den i statskassan inflytande allmänna bevillningen till landstingen och med dem likställda städer.

För 1920 års riksdag framlade K. M. förslag till ny kommunalskattelag, enligt vilket kommunernas skattebehov skulle uttagas genom en fastighetsskatt, en näringsskatt, en kommunal inkomstskatt och en kommunal progressivskatt. Förslaget antogs icke av riksdagen, som i avbidan på ytterligare utredning av kommunalskattefrågan antog en provisorisk anordning att gälla för åren 1921— 1924. Detta provisorium innebär huvudsakligen följande. Vid sidan av den såsom hittills på grundval av bevillningen utgående kommunalskatten ställdes en kommunal progressivskatt. Men bevillningen reviderades, särskilt i vad avser fast egendom. Ty enligt skatteprovisoriet skall utöver fastighetsbevillningen, som enligt vad nyss

nämnts utgår i visst förhållande till fastighets taxeringsvärde, inkomstbevillning erläggas för det belopp, varmed den verkliga inkomsten av fastigheten må överstiga den beräknade, genom fastighetsbevillning beskattade. — Den kommunala progressivskatten beräknas å det till statens inkomst- och förmögenhetsskatt beskattningsbara beloppet. Sjuttiofem procent av skattebeloppet (kommunandelen) användes till täckande av vederbörande kommuns, församlings eller skoldistrikts eget inkomstbehov, tjugufem procent (utjämningsandelen) må efter K. M:ts beslut uttagas till understöd för särskilt skattetryckta kommuner. Av en kommuns hela inkomstbehov, som skall genom uttaxering fyllas, får icke mer än en fjärdedel uttagas genom progressivskatt; eventuellt överskott av kommunandelen bortfaller alltså.

Bevillningen, inkomst- och förmögenhetsskatten samt den kommunala progressivskatten bestämmas var för sig genom särskild taxering, som grundad på självdeklaration verkställes av taxeringsnämnd och prövningsnämnd. Besvär över prövningsnämnds beslut ras. Den har därigenom utvecklats till en medelstor, glänsande svart ras med vita strumpor samt vit svansspets och bläs. Huden har skär färgton. Trynet är kort, brett, aldrig uppnosigt. Rasen värderas i England för sitt jämna hull med övervägande magert fläsk med jämnt inblandat fett, sina jämnt rundade former, utmärkta skinkor och goda fruktsamhet. Rasen har tidigare använts i Sverige för korsning, varav dock inga spår numera finnas.

Bertram, *Pyrethrum roseum* Lindi., från Kaukasien, mångårig ört, till 7 dm. hög, med dubbelparbladigt delade blad och rosenröda, prästkragliknande blomkorgar i juni—aug. Lämnar s. k. persiskt insektspulver och odlas i åtskilliga varieteter som prydnadsväxt. Plantor uppdragas bäst av frö, som utsås i sval bänk och sedan utskolas på kalljord; förökas även lätt genom delning.G. L—d.

Besiktning. § 22 allm. nyttj .lagen av $^{14}/_{6}$ 1907: »vill jordägaren under arrendetiden anställa besiktning å fastigheten, vare arrendatorn pliktig lämna tillträde till densamma. Om tiden för besiktningen bör jordägaren i god tid förut underrätta arrendatorn» (gäller både jordbruks- och lägenhetsarr.) Ekonomisk b., se Boställe o. Arrende: kronoarrende.E. T.

Besksöta. Se Solanum.

Beskattning. Jordbrukets utskylder utgjordes i äldre tid av åtskilliga gärder och besvär, vilka efter hand sammanfördes under benämningarna ränta och tionde. Denna beskattning var grundad på en vid fastighetens skattläggning och åsättande av mantal gjord uppskattning av hemmanets ägor och dess medelavkastning. Ifrågavarande utskylder, som tillsammans bruka betecknas som grundskatter, utgjordes ursprungligen i vissa persedlar bestående i ortens viktigaste produkter. Grundskatterna äro numera genom beslut vid 1885 och 1893 års riksdagar avskrivna (efterskänkta).

Statens ytterligare skattebehov fylldes av särskilt åtagna tillfälliga bevillningar. Allmän bevillning blev efter hand benämning på den skatt, som riksdagen för varje finansperiod beslöt upptaga till täckande av den del av statsutgifterna, som icke täcktes av övriga skatter och statsinkomster. Den direkta statsbeskattningen kom på detta sätt att bestå huvudsakligen av bevillning av fast egendom och av inkomst, därvid bev. av fast egendom utgick i förhållande till, icke den verkliga utan den beräknade inkomsten, nämligen 6 % å jordbruksfastighets och 5 % å annan fastighets taxeringsvärde, sådant detta utgått ur de periodvis återkommande allmänna fastighetstaxeringarna. Genom kommunalförfattningarna av år 1862 lades bevillningen till grund jämväl för den direkta beskattningen till kommunen. Att gälla vid sidan av bevillningen antog 1902 års riksdag en ytterligare statsskatt, inkomstskatten, som, ehuru i övrigt byggd på mera moderna grunder, likväl i fråga om inkomst av fast egendom upptog bevillningens metod att utan vidare beräkna inkomst av jordbruksfastighet till 6 % och av annan fastighet till 5 % av taxeringsvärdet. Enligt 1910 års skattereform, varigenom inkomstskatten av 1903 utbyggdes till en inkomst- och förförmögenhetsskatt, lades till grund för beskattningen den verkliga inkomsten jämväl av fast egendom. Inkomst- och förmögenhetsskatten avsåg att ersätta båda de förutvarande statsskatterna: inkomstskatten och bevillningen; men på grund av bevillningens uppgift att utgöra grundval för den kommunala beskattningen kunde den icke helt slopas, utan bibehölls nedsatt till 1/10 och är numera allenast till formen en statsskatt, i det statsverket överlämnar den i statskassan inflytande allmänna bevillningen till landstingen och med dem likställda städer.

För 1920 års riksdag framlade K. M. förslag till ny kommunalskattelag, enligt vilket kommunernas skattebehov skulle uttagas genom en fastighetsskatt, en näringsskatt, en kommunal inkomstskatt och en kommunal progressivskatt. Förslaget antogs icke av riksdagen, som i avbidan på ytterligare utredning av kommunalskattefrågan antog en provisorisk anordning att gälla för åren 1921— 1924. Detta provisorium innebär huvudsakligen följande. Vid sidan av den såsom hittills på grundval av bevillningen utgående kommunalskatten ställdes en kommunal progressivskatt. Men bevillningen reviderades, särskilt i vad avser fast egendom. Ty enligt skatteprovisoriet skall utöver fastighetsbevillningen, som enligt vad nyss nämnts utgår i visst förhållande till fastighets taxeringsvärde, inkomstbevillning erläggas för det belopp, varmed den verkliga inkomsten av fastigheten må överstiga den beräknade, genom fastighetsbevillning beskattade. — Den kommunala progressivskatten beräknas å det till statens inkomst- och förmögenhetsskatt beskattningsbara beloppet. Sjuttiofem procent av skattebeloppet (kommunandelen) användes till täckande av vederbörande kommuns, församlings eller skoldistrikts eget inkomstbehov, tjugufem procent (utjämningsandelen) må efter K. M:ts beslut uttagas till understöd för särskilt skattetryckta kommuner. Av en kommuns hela inkomstbehov, som skall genom uttaxering fyllas, får icke mer än en fjärdedel uttagas genom progressivskatt; eventuellt överskott av kommunandelen bortfaller alltså.

Bevillningen, inkomst- och förmögenhetsskatten samt den kommunala progressivskatten bestämmas var för sig genom särskild taxering, som grundad på självdeklaration verkställes av taxeringsnämnd och prövningsnämnd. Besvär över prövningsnämnds beslut ras. Den har därigenom utvecklats till en medelstor, glänsande svart ras med vita strumpor samt vit svansspets och bläs. Huden har skär färgton. Trynet är kort, brett, aldrig uppnosigt. Rasen värderas i England för sitt jämna hull med övervägande magert fläsk med jämnt inblandat fett, sina jämnt rundade former, utmärkta skinkor och goda fruktsamhet. Rasen har tidigare använts i Sverige för korsning, varav dock inga spår numera finnas.

Bertram, *Pyrethrum roseum* Lindi., från Kaukasien, mångårig ört, till 7 dm. hög, med dubbelparbladigt delade blad och rosenröda, prästkragliknande blomkorgar i juni—aug. Lämnar s. k. persiskt insektspulver och odlas i åtskilliga varieteter som prydnadsväxt. Plantor uppdragas bäst av frö, som utsås i sval bänk och sedan utskolas på kalljord; förökas även lätt genom delning.G. L—d.

Besiktning. § 22 allm. nyttj .lagen av $^{14}/_{6}$ 1907: »vill jordägaren under arrendetiden anställa besiktning å fastigheten, vare arrendatorn pliktig lämna tillträde till densamma. Om tiden för besiktningen bör jordägaren i god tid förut underrätta arrendatorn» (gäller både jordbruks- och lägenhetsarr.) Ekonomisk b., se Boställe o. Arrende: kronoarrende.E. T.

Besksöta. Se Solanum.

Beskattning. Jordbrukets utskylder utgjordes i äldre tid av åtskilliga gärder och besvär, vilka efter hand sammanfördes under benämningarna ränta och tionde. Denna beskattning var grundad på en vid fastighetens skattläggning och åsättande av mantal gjord uppskattning av hemmanets ägor och dess medelavkastning. Ifrågavarande utskylder, som tillsammans bruka betecknas som grundskatter, utgjordes ursprungligen i vissa persedlar bestående i ortens viktigaste produkter. Grundskatterna äro numera genom beslut vid 1885 och 1893 års riksdagar avskrivna (efterskänkta).

Statens ytterligare skattebehov fylldes av särskilt åtagna tillfälliga bevillningar. Allmän bevillning blev efter hand benämning på den skatt, som riksdagen för varje finansperiod beslöt upptaga till täckande av den del av statsutgifterna, som icke täcktes av övriga skatter och statsinkomster. Den direkta statsbeskattningen kom på detta sätt att bestå huvudsakligen av bevillning av fast egendom och av inkomst, därvid bev. av fast egendom utgick i förhållande till, icke den verkliga utan den beräknade inkomsten, nämligen 6 % å jordbruksfastighets och 5 % å annan fastighets taxeringsvärde, sådant detta utgått ur de periodvis återkommande allmänna fastighetstaxeringarna. Genom kommunalförfattningarna av år 1862 lades bevillningen till grund jämväl för den direkta beskattningen till kommunen. Att gälla vid sidan av bevillningen antog 1902 års riksdag en ytterligare statsskatt, inkomstskatten, som, ehuru i övrigt byggd på mera moderna grunder, likväl i fråga om inkomst av fast egendom upptog bevillningens metod att utan vidare beräkna inkomst av jordbruksfastighet till 6 % och av annan fastighet till 5 % av taxeringsvärdet. Enligt 1910 års skattereform, varigenom inkomstskatten av 1903 utbyggdes till en inkomst- och förförmögenhetsskatt, lades till grund för beskattningen den verkliga inkomsten jämväl av fast egendom. Inkomst- och förmögenhetsskatten avsåg att ersätta båda de förutvarande statsskatterna: inkomstskatten och bevillningen; men på grund av bevillningens uppgift att utgöra grundval för den kommunala beskattningen kunde den icke helt slopas, utan bibehölls nedsatt till 1/10 och är numera allenast till formen en statsskatt, i det statsverket överlämnar den i statskassan inflytande allmänna bevillningen till landstingen och med dem likställda städer.

För 1920 års riksdag framlade K. M. förslag till ny kommunalskattelag, enligt vilket kommunernas skattebehov skulle uttagas genom en fastighetsskatt, en näringsskatt, en kommunal inkomstskatt och en kommunal progressivskatt. Förslaget antogs icke av riksdagen, som i avbidan på ytterligare utredning av kommunalskattefrågan antog en provisorisk anordning att gälla för åren 1921— 1924. Detta provisorium innebär huvudsakligen följande. Vid sidan av den såsom hittills på grundval av bevillningen utgående kommunalskatten ställdes en kommunal progressivskatt. Men bevillningen reviderades, särskilt i vad avser fast egendom. Ty enligt skatteprovisoriet skall utöver fastighetsbevillningen, som enligt vad nyss nämnts utgår i visst förhållande till fastighets taxeringsvärde, inkomstbevillning erläggas för det belopp, varmed den verkliga inkomsten av fastigheten må överstiga den beräknade, genom fastighetsbevillning beskattade. — Den kommunala progressivskatten beräknas å det till statens inkomst- och förmögenhetsskatt beskattningsbara beloppet. Sjuttiofem procent av skattebeloppet (kommunandelen) användes till täckande av vederbörande kommuns, församlings eller skoldistrikts eget inkomstbehov, tjugufem procent (utjämningsandelen) må efter K. M:ts beslut uttagas till understöd för särskilt skattetryckta kommuner. Av en kommuns hela inkomstbehov, som skall genom uttaxering fyllas, får icke mer än en fjärdedel uttagas genom progressivskatt; eventuellt överskott av kommunandelen bortfaller alltså.

Bevillningen, inkomst- och förmögenhetsskatten samt den kommunala progressivskatten bestämmas var för sig genom särskild taxering, som grundad på självdeklaration verkställes av taxeringsnämnd och prövningsnämnd. Besvär över prövningsnämnds beslutfullföljes hos Kammarrätten och därifrån till K. M:t i Regeringsrätten.E. T.

Beskällare. Se Hingsthållning.

Beskällaresjuka. 1. Elakartad b., smittsam könssjukdom hos hästar, känd från Frankrike, Spanien, Tyskland, Ryssland m. fl. länder, torde för närvarande ej finnas i Sverige men kan lätt bli införd i landet. Smittämnet, *Trypanosoma equiperdum*, tillhörande de encelliga djuren, kan iakttas endast under mikroskopet, men är dock i jämförelse med bakterier stor, längd 0,025 mm., bredd 0,003 mm. Den lever i blodet såväl som i sjukligt förändrade organ samt är livligt rörlig med hjälp av en längslöpande, fenlik hinna slutande som en tråd.

Smittämnet upptages vid parningen. Sedan kan det dröja en vecka till flera månader, innan det smittade djuret visar några sjukdomstecken. På hingstar svullna pungen och skapet, på ston juvret och blygdläpparna, vilka senare bli vitfläckiga. Hos båda könen — valackar bruka ej angripas — märkes stegrad könsdrift och trängning till urinering. Senare uppstår fläckvis ansvällning i huden, förlamning av bakbenen och avmagring. Fullt tillförlitlig behandlingsmetod finnes icke. Som behandling har dock med viss framgång försökts insprutning i blodet av parasitdödande medel, såsom neosalvarsan och trypanblått. Sjukdomen för oftast till döden. Angripna djur böra dödas eller åtminstone uteslutas från avel; hingstar kastreras. Misstänkes sjukdomen föreligga, bör veterinär tillkallas för att i samarbete med ett bakteriologiskt laboratorium söka avgöra fallets art. I första sjukdomsstadierna fordras infektionsförsök för ställande av diagnosen.

Hos hästar från trakter, där den är inhemsk, t. ex. vissa delar av Ryssland, kan sjukdomen uppträda i så mild form, att den ej kan påvisas. Den blir i så fall uppenbar först hos andra hästar, som till äventyrs parat sig med dem. Detta manar till försiktighet vid användning av importerade hästar till avel.

2. Godartad b. Se Blåsutslag på könsdelarna.A. B—n.

Beskärning. Se Fruktodling. Rättelse i boken: Plantskola borttaget.

Besparingsskog. Se Allmänning.

Besprutning med giftiga ämnen i vätskeform och bestoftning med sådana i pulverform användas för att skydda växter mot skada av svampar och insekter samt för att förstöra ogräs i växande grödor. Vätskeformen har företräde framför pulver, emedan det senare lätt avfaller, särdeles vid blåst. I det fria användes huvudsakligen b., men även bestoftning vid odling inom hus, där också rökning med insektdödande medel brukas (se Rökning). Om de mot olika parasiter lämpliga giftmedlen, se Fruktodling, Insektdödande medel, Ogräs och de särskilda ämnenas namn.

Tid för b. Såväl växter som insekter äro mest känsliga för gifter, medan de äro unga och späda. B. mot ogräs är verksammast på unga plantor, föga sedan de gått i blom. Ofta användes b. som förebyggande medel, innan skadegörelsen börjat; sålunda besprutas träd och buskar redan under vintern för att döda övervintrande larver och svampsporer, varvid så skarpa medel kunna brukas, som, använda efter bladens utspricknade, skulle skada eller förstöra dessa, ss. starka lösningar av ren kopparvitriol eller formalin mot krusbärsmjöldagg, karbolineum mot äpplebladloppor o. s. v. B. under sommaren bör ske före eller i början av skadegörarens framträdande, med maggifter så tidigt, att de äro spridda, då larverna kläckas, och kontaktgift (se Insektdödande medel) strax de börjat sin verksamhet. Även mot hastigt förlöpande svampskador, ss. av bladmögel på potatisblast, göres b. helst i förväg vid den tid, då angreppet kan väntas. B. bör ske i torrt, helst mulet väder, bestoftning då plantorna äro daggvåta. Följer regn, bör behandlingen förnyas.

Spridning. Giftmedlen böra vid b. bliva ytterst finfördelade; därigenom undvikes slöseri med dem och vinnes, att de fästa bättre, under det att grövre droppar lätt avrinna. Den önskvärda finfördelningen åstadkommes genom på sprutans munstycke anbragt spridare. En sådan är Bordeaux-spridaren, som lämnar en skivformig stråle, som når enda till 2 m. avstånd men är mindre finfördelad än Vermorel-spridaren, som giver en strutlik stråle av stoftfina droppar. Billspridaren, som användes på den svenska billsprutan, är en föga förändrad Vermorelspridare.

Sprutor för b. äro antingen renselsprutor, som bäras på ryggen, eller vagnssprutor, anbragta på skottkärra eller vagn. De verka automatiskt genom trycket av i vätskebehållaren inpressad luft, som inpumpas för hand eller, vid

fullföljes hos Kammarrätten och därifrån till K. M:t i Regeringsrätten.E. T.

Beskällare. Se Hingsthållning.

Beskällaresjuka. 1. Elakartad b., smittsam könssjukdom hos hästar, känd från Frankrike, Spanien, Tyskland, Ryssland m. fl. länder, torde för närvarande ej finnas i Sverige men kan lätt bli införd i landet. Smittämnet, *Trypanosoma equiperdum*, tillhörande de encelliga djuren, kan iakttas endast under mikroskopet, men är dock i jämförelse med bakterier stor, längd 0,025 mm., bredd 0,003 mm. Den lever i blodet såväl som i sjukligt förändrade organ samt är livligt rörlig med hjälp av en längslöpande, fenlik hinna slutande som en tråd.

Smittämnet upptages vid parningen. Sedan kan det dröja en vecka till flera månader, innan det smittade djuret visar några sjukdomstecken. På hingstar svullna pungen och skapet, på ston juvret och blygdläpparna, vilka senare bli vitfläckiga. Hos båda könen — valackar bruka ej angripas — märkes stegrad könsdrift och trängning till urinering. Senare uppstår fläckvis ansvällning i huden, förlamning av bakbenen och avmagring. Fullt tillförlitlig behandlingsmetod finnes icke. Som behandling har dock med viss framgång försökts insprutning i blodet av parasitdödande medel, såsom neosalvarsan och trypanblått. Sjukdomen för oftast till döden. Angripna djur böra dödas eller åtminstone uteslutas från avel; hingstar kastreras. Misstänkes sjukdomen föreligga, bör veterinär tillkallas för att i samarbete med ett bakteriologiskt laboratorium söka avgöra fallets art. I första sjukdomsstadierna fordras infektionsförsök för ställande av diagnosen.

Hos hästar från trakter, där den är inhemsk, t. ex. vissa delar av Ryssland, kan sjukdomen uppträda i så mild form, att den ej kan påvisas. Den blir i så fall uppenbar först hos andra hästar, som till äventyrs parat sig med dem. Detta manar till försiktighet vid användning av importerade hästar till avel.

2. Godartad b. Se Blåsutslag på könsdelarna.A. B—n.

Beskärning. Se Fruktodling. Rättelse i boken: Plantskola borttaget.

Besparingsskog. Se Allmänning.

Besprutning med giftiga ämnen i vätskeform och bestoftning med sådana i pulverform användas för att skydda växter mot skada av svampar och insekter samt för att förstöra ogräs i växande grödor. Vätskeformen har företräde framför pulver, emedan det senare lätt avfaller, särdeles vid blåst. I det fria användes huvudsakligen b., men även bestoftning vid odling inom hus, där också rökning med insektdödande medel brukas (se Rökning). Om de mot olika parasiter lämpliga giftmedlen, se Fruktodling, Insektdödande medel, Ogräs och de särskilda ämnenas namn.

Tid för b. Såväl växter som insekter äro mest känsliga för gifter, medan de äro unga och späda. B. mot ogräs är verksammast på unga plantor, föga sedan de gått i blom. Ofta användes b. som förebyggande medel, innan skadegörelsen börjat; sålunda besprutas träd och buskar redan under vintern för att döda övervintrande larver och svampsporer, varvid så skarpa medel kunna brukas, som, använda efter bladens utspruckande, skulle skada eller förstöra dessa, ss. starka lösningar av ren kopparvitriol eller formalin mot krusbärsmjöldagg, karbolineum mot äpplebladloppor o. s. v. B. under sommaren bör ske före eller i början av skadegörarens framträdande, med maggifter så tidigt, att de äro spridda, då larverna kläckas, och kontaktgift (se Insektdödande medel) strax de börjat sin verksamhet. Även mot hastigt förlöpande svampskador, ss. av bladmögel på potatisblast, göres b. helst i förväg vid den tid, då angreppet kan väntas. B. bör ske i torrt, helst mulet väder, bestoftning då plantorna äro daggvåta. Följer regn, bör behandlingen förnyas.

Spridning. Giftmedlen böra vid b. bliva ytterst finfördelade; därigenom undvikes slöseri med dem och vinnes, att de fästa bättre, under det att grövre droppar lätt avrinna. Den önskvärda finfördelningen åstadkommes genom på sprutans munstycke anbragt spridare. En sådan är Bordeaux-spridaren, som lämnar en skivformig stråle, som når enda till 2 m. avstånd men är mindre finfördelad än Vermorel-spridaren, som giver en strutlik stråle av stoftfina droppar. Billspridaren, som användes på den svenska billsprutan, är en föga förändrad Vermorelspridare.

Sprutor för b. äro antingen renselsprutor, som bäras på ryggen, eller vagnssprutor, anbragta på skottkärra eller vagn. De verka automatiskt genom trycket av i vätskebehållaren inpressad luft, som inpumpas för hand eller, vid

fullföljes hos Kammarrätten och därifrån till K. M:t i Regeringsrätten.E. T.

Beskällare. Se Hingsthållning.

Beskällaresjuka. 1. Elakartad b., smittsam könssjukdom hos hästar, känd från Frankrike, Spanien, Tyskland, Ryssland m. fl. länder, torde för närvarande ej finnas i Sverige men kan lätt bli införd i landet. Smittämnet, *Trypanosoma equiperdum*, tillhörande de encelliga djuren, kan iakttas endast under mikroskopet, men är dock i jämförelse med bakterier stor, längd 0,025 mm., bredd 0,003 mm. Den lever i blodet såväl som i sjukligt förändrade organ samt är livligt rörlig med hjälp av en längslöpande, fenlik hinna slutande som en tråd.

Smittämnet upptages vid parningen. Sedan kan det dröja en vecka till flera månader, innan det smittade djuret visar några sjukdomstecken. På hingstar svullna pungen och skapet, på ston juvret och blygdläpparna, vilka senare bli vitfläckiga. Hos båda könen — valackar bruka ej angripas — märkes stegrad könsdrift och trängning till urinering. Senare uppstår fläckvis ansvällning i huden, förlamning av bakbenen och avmagring. Fullt tillförlitlig behandlingsmetod finnes icke. Som behandling har dock med viss framgång försökts insprutning i blodet av parasitdödande medel, såsom neosalvarsan och trypanblått. Sjukdomen för oftast till döden. Angripna djur böra dödas eller åtminstone uteslutas från avel; hingstar kastreras. Misstänkes sjukdomen föreligga, bör veterinär tillkallas för att i samarbete med ett bakteriologiskt laboratorium söka avgöra fallets art. I första sjukdomsstadierna fordras infektionsförsök för ställande av diagnosen.

Hos hästar från trakter, där den är inhemsk, t. ex. vissa delar av Ryssland, kan sjukdomen uppträda i så mild form, att den ej kan påvisas. Den blir i så fall uppenbar först hos andra hästar, som till äventyrs parat sig med dem. Detta manar till försiktighet vid användning av importerade hästar till avel.

2. Godartad b. Se Blåsutslag på könsdelarna.A. B—n.

Beskärning. Se Fruktodling. Rättelse i boken: Plantskola borttaget.

Besparingsskog. Se Allmänning.

Besprutning med giftiga ämnen i vätskeform och bestoftning med sådana i pulverform användas för att skydda växter mot skada av svampar och insekter samt för att förstöra ogräs i växande grödor. Vätskeformen har företräde framför pulver, emedan det senare lätt avfaller, särdeles vid blåst. I det fria användes huvudsakligen b., men även bestoftning vid odling inom hus, där också rökning med insektdödande medel brukas (se Rökning). Om de mot olika parasiter lämpliga giftmedlen, se Fruktodling, Insektdödande medel, Ogräs och de särskilda ämnenas namn.

Tid för b. Såväl växter som insekter äro mest känsliga för gifter, medan de äro unga och späda. B. mot ogräs är verksammast på unga plantor, föga sedan de gått i blom. Ofta användes b. som förebyggande medel, innan skadegörelsen börjat; sålunda besprutas träd och buskar redan under vintern för att döda övervintrande larver och svampsporer, varvid så skarpa medel kunna brukas, som, använda efter bladens utspruckande, skulle skada eller förstöra dessa, ss. starka lösningar av ren kopparvitriol eller formalin mot krusbärsmjöldagg, karbolineum mot äpplebladloppor o. s. v. B. under sommaren bör ske före eller i början av skadegörarens framträdande, med maggifter så tidigt, att de äro spridda, då larverna kläckas, och kontaktgift (se Insektdödande medel) strax de börjat sin verksamhet. Även mot hastigt förlöpande svampskador, ss. av bladmögel på potatisblast, göres b. helst i förväg vid den tid, då angreppet kan väntas. B. bör ske i torrt, helst mulet väder, bestoftning då plantorna äro daggvåta. Följer regn, bör behandlingen förnyas.

Spridning. Giftmedlen böra vid b. bliva ytterst finfördelade; därigenom undvikes slöseri med dem och vinnes, att de fästa bättre, under det att grövre droppar lätt avrinna. Den önskvärda finfördelningen åstadkommes genom på sprutans munstycke anbragt spridare. En sådan är Bordeaux-spridaren, som lämnar en skivformig stråle, som når enda till 2 m. avstånd men är mindre finfördelad än Vermorel-spridaren, som giver en strutlik stråle av stoftfina droppar. Billspridaren, som användes på den svenska billsprutan, är en föga förändrad Vermorelspridare.

Sprutor för b. äro antingen renselsprutor, som bäras på ryggen, eller vagnssprutor, anbragta på skottkärra eller vagn. De verka automatiskt genom trycket av i vätskebehållaren inpressad luft, som inpumpas för hand eller, vid

fullföljes hos Kammarrätten och därifrån till K. M:t i Regeringsrätten.E. T.

Beskällare. Se Hingsthållning.

Beskällaresjuka. 1. Elakartad b., smittsam könssjukdom hos hästar, känd från Frankrike, Spanien, Tyskland, Ryssland m. fl. länder, torde för närvarande ej finnas i Sverige men kan lätt bli införd i landet. Smittämnet, *Trypanosoma equiperdum*, tillhörande de encelliga djuren, kan iakttas endast under mikroskopet, men är dock i jämförelse med bakterier stor,

längd 0,025 mm., bredd 0,003 mm. Den lever i blodet såväl som i sjukligt förändrade organ samt är livligt rörlig med hjälp av en längslöpande, fenlik hinna slutande som en tråd.

Smittämnet upptages vid parningen. Sedan kan det dröja en vecka till flera månader, innan det smittade djuret visar några sjukdomstecken. På hingstar svullna pungen och skapet, på ston juvret och blygdläpparna, vilka senare bli vitfläckiga. Hos båda könen — valackar bruka ej angripas — märkes stegrad könsdrift och trängning till urinering. Senare uppstår fläckvis ansvällning i huden, förlamning av bakbenen och avmagring. Fullt tillförlitlig behandlingsmetod finnes icke. Som behandling har dock med viss framgång försökts insprutning i blodet av parasitdödande medel, såsom neosalvarsan och trypanblått. Sjukdomen för oftast till döden. Angripna djur böra dödas eller åtminstone uteslutas från avel; hingstar kastreras. Misstänkes sjukdomen föreligga, bör veterinär tillkallas för att i samarbete med ett bakteriologiskt laboratorium söka avgöra fallets art. I första sjukdomsstadierna fordras infektionsförsök för ställande av diagnosen.

Hos hästar från trakter, där den är inhemsk, t. ex. vissa delar av Ryssland, kan sjukdomen uppträda i så mild form, att den ej kan påvisas. Den blir i så fall uppenbar först hos andra hästar, som till äventyrs parat sig med dem. Detta manar till försiktighet vid användning av importerade hästar till avel.

2. Godartad b. Se Blåsutslag på könsdelarna.A. B—n.

Beskärning. Se Fruktodling. Rättelse i boken: Plantskola borttaget.

Besparingsskog. Se Allmänning.

Besprutning med giftiga ämnen i vätskeform och bestoftning med sådana i pulverform användas för att skydda växter mot skada av svampar och insekter samt för att förstöra ogräs i växande grödor. Vätskeformen har företräde framför pulver, emedan det senare lätt avfaller, särdeles vid blåst. I det fria användes huvudsakligen b., men även bestoftning vid odling inom hus, där också rökning med insektdödande medel brukas (se Rökning). Om de mot olika parasiter lämpliga giftmedlen, se Fruktodling, Insektdödande medel, Ogräs och de särskilda ämnenas namn.

Tid för b. Såväl växter som insekter äro mest känsliga för gifter, medan de äro unga och späda. B. mot ogräs är verksammast på unga plantor, föga sedan de gått i blom. Ofta användes b. som förebyggande medel, innan skadegörelsen börjat; sålunda besprutas träd och buskar redan under vintern för att döda övervintrande larver och svampsporer, varvid så skarpa medel kunna brukas, som, använda efter bladens utsprickande, skulle skada eller förstöra dessa, ss. starka lösningar av ren kopparvitriol eller formalin mot krusbärsmjöldagg, karbolineum mot äpplebladloppor o. s. v. B. under sommaren bör ske före eller i början av skadegörarens framträdande, med maggifter så tidigt, att de äro spridda, då larverna kläckas, och kontaktgift (se Insektdödande medel) strax de börjat sin verksamhet. Även mot hastigt förlöpande svampskador, ss. av bladmögel på potatisblast, göres b. helst i förväg vid den tid, då angreppet kan väntas. B. bör ske i torrt, helst mulet väder, bestoftning då plantorna äro daggvåta. Följer regn, bör behandlingen förnyas.

Spridning. Giftmedlen böra vid b. bliva ytterst finfördelade; därigenom undvikes slöseri med dem och vinnes, att de fästa bättre, under det att grövre droppar lätt avrinna. Den önskvärda finfördelningen åstadkommes genom på sprutans munstycke anbragt spridare. En sådan är Bordeaux-spridaren, som lämnar en skivformig stråle, som når enda till 2 m. avstånd men är mindre finfördelad än Vermorel-spridaren, som giver en strutlik stråle av stoftfina droppar. Billspridaren, som användes på den svenska billsprutan, är en föga förändrad Vermorelspridare.

Sprutor för b. äro antingen renselsprutor, som bäras på ryggen, eller vagnssprutor, anbragta på skottkärra eller vagn. De verka automatiskt genom trycket av i vätskebehållaren inpressad luft, som inpumpas för hand eller, vid

fullföljes hos Kammarrätten och därifrån till K. M:t i Regeringsrätten.E. T.

Beskällare. Se Hingsthållning.

Beskällaresjuka. 1. Elakartad b., smittsam könssjukdom hos hästar, känd från Frankrike, Spanien, Tyskland, Ryssland m. fl. länder, torde för närvarande ej finnas i Sverige men kan lätt bli införd i landet. Smittämnet, *Trypanosoma equiperdum*, tillhörande de encelliga djuren, kan iakttas endast under mikroskopet, men är dock i jämförelse med bakterier stor, längd 0,025 mm., bredd 0,003 mm. Den lever i blodet såväl som i sjukligt förändrade organ samt är livligt rörlig med hjälp av en längslöpande, fenlik hinna slutande som en tråd.

Smittämnet upptages vid parningen. Sedan kan det dröja en vecka till flera månader, innan det smittade djuret visar några sjukdomstecken. På hingstar svullna pungen och skapet, på ston juvret och blygdläpparna, vilka senare bli vitfläckiga. Hos båda könen — valackar bruka ej angripas — märkes stegrad könsdrift och trängning till urinering. Senare uppstår fläckvis ansvällning i huden, förlamning av bakbenen och avmagring. Fullt tillförlitlig behandlingsmetod finnes icke. Som behandling har dock med viss framgång försökts insprutning i blodet av parasitdödande medel, såsom neosalvarsan och trypanblått. Sjukdomen för oftast till döden. Angripna djur böra dödas eller åtminstone uteslutas från avel; hingstar kastreras. Misstänkes sjukdomen föreligga, bör veterinär tillkallas för att i samarbete med ett bakteriologiskt laboratorium söka avgöra fallets art. I första sjukdomsstadierna fordras infektionsförsök för ställande av diagnosen.

Hos hästar från trakter, där den är inhemsk, t. ex. vissa delar av Ryssland, kan sjukdomen uppträda i så mild form, att den ej kan påvisas. Den blir i så fall uppenbar först hos andra hästar, som till äventyrs parat sig med dem. Detta manar till försiktighet vid användning av importerade hästar till avel.

2. Godartad b. Se Blåsutslag på könsdelarna.A. B—n.

Beskärning. Se Fruktodling. Rättelse i boken: Plantskola borttaget.

Besparingsskog. Se Allmänning.

Besprutning med giftiga ämnen i vätskeform och bestoftning med sådana i pulverform användas för att skydda växter mot skada av svampar och insekter samt för att förstöra ogräs i växande grödor. Vätskeformen har företräde framför pulver, emedan det senare lätt avfaller, särdeles vid blåst. I det fria användes huvudsakligen b., men även bestoftning vid odling inom hus, där också rökning med insektdödande medel brukas (se Rökning). Om de mot olika parasiter lämpliga giftmedlen, se Fruktodling, Insektdödande medel, Ogräs och de särskilda ämnenas namn.

Tid för b. Såväl växter som insekter äro mest känsliga för gifter, medan de äro unga och späda. B. mot ogräs är verksammast på unga plantor, föga sedan de gått i blom. Ofta användes b. som förebyggande medel, innan skadegörelsen börjat; sålunda besprutas träd och buskar redan under vintern för att döda övervintrande larver och svampsporer, varvid så skarpa medel kunna brukas, som, använda efter bladens utsprickande, skulle skada eller förstöra dessa, ss. starka lösningar av ren kopparvitriol eller formalin mot krusbärsmjöldagg, karbolineum mot äpplebladloppor o. s. v. B. under sommaren bör ske före eller i början av skadegörarens framträdande, med maggifter så tidigt, att de äro spridda, då larverna kläckas, och kontaktgift (se Insektdödande medel) strax de börjat sin verksamhet. Även mot hastigt förlöpande svampskador, ss. av bladmögel på potatisblast, göres b. helst i förväg vid den tid, då angreppet kan väntas. B. bör ske i torrt, helst mulet väder, bestoftning då plantorna äro daggvåta. Följer regn, bör behandlingen förnyas.

Spridning. Giftmedlen böra vid b. bliva ytterst finfördelade; därigenom undvikes slöseri med dem och vinnes, att de fästa bättre, under det att grövre droppar lätt avrinna. Den önskvärda finfördelningen åstadkommes genom på sprutans munstycke anbragt spridare. En sådan är Bordeaux-spridaren, som lämnar en skivformig stråle, som når enda till 2 m. avstånd men är mindre finfördelad än Vermorel-spridaren, som giver en strutlik stråle av stoftfina droppar. Billspridaren, som användes på den svenska billsprutan, är en föga förändrad Vermorelspridare.

Sprutor för b. äro antingen renselsprutor, som bäras på ryggen, eller vagnssprutor, anbragta på skottkärra eller vagn. De verka automatiskt genom trycket av i vätskebehållaren inpressad luft, som inpumpas för hand eller, vid

fullföljes hos Kammarrätten och därifrån till K. M:t i Regeringsrätten.E. T.

Beskällare. Se Hingsthållning.

Beskällaresjuka. 1. Elakartad b., smittsam könssjukdom hos hästar, känd från Frankrike, Spanien, Tyskland, Ryssland m. fl. länder, torde för närvarande ej finnas i Sverige men kan lätt bli införd i landet. Smittämnet, *Trypanosoma equiperdum*, tillhörande de encelliga djuren, kan iakttas endast under mikroskopet, men är dock i jämförelse med bakterier stor, längd 0,025 mm., bredd 0,003 mm. Den lever i blodet såväl som i sjukligt förändrade organ samt är livligt rörlig med hjälp av en längslöpande, fenlik hinna slutande som en tråd.

Smittämnet upptages vid parningen. Sedan kan det dröja en vecka till flera månader, innan det smittade djuret visar några sjukdomstecken. På hingstar svullna pungen och skapet, på

ston juvret och blygdläpparna, vilka senare bli vitfläckiga. Hos båda könen — valackar bruka ej angripas — märkes stegrad könsdrift och trängning till urinering. Senare uppstår fläckvis ansvällning i huden, förlamning av bakbenen och avmagring. Fullt tillförlitlig behandlingsmetod finnes icke. Som behandling har dock med viss framgång försökts insprutning i blodet av parasitdödande medel, såsom neosalvarsan och trypanblått. Sjukdomen för oftast till döden. Angripna djur böra dödas eller åtminstone uteslutas från avel; hingstar kastreras. Misstänkes sjukdomen föreligga, bör veterinär tillkallas för att i samarbete med ett bakteriologiskt laboratorium söka avgöra fallets art. I första sjukdomsstadierna fordras infektionsförsök för ställande av diagnosen.

Hos hästar från trakter, där den är inhemsk, t. ex. vissa delar av Ryssland, kan sjukdomen uppträda i så mild form, att den ej kan påvisas. Den blir i så fall uppenbar först hos andra hästar, som till äventyrs parat sig med dem. Detta manar till försiktighet vid användning av importerade hästar till avel.

2. Godartad b. Se Blåsutslag på könsdelarna.A. B—n.

Beskärning. Se Fruktodling. Rättelse i boken: Plantskola borttaget.

Besparingsskog. Se Allmänning.

Besprutning med giftiga ämnen i vätskeform och bestoftning med sådana i pulverform användas för att skydda växter mot skada av svampar och insekter samt för att förstöra ogräs i växande grödor. Vätskeformen har företräde framför pulver, emedan det senare lätt avfaller, särdeles vid blåst. I det fria användes huvudsakligen b., men även bestoftning vid odling inom hus, där också rökning med insektdödande medel brukas (se Rökning). Om de mot olika parasiter lämpliga giftmedlen, se Fruktodling, Insektdödande medel, Ogräs och de särskilda ämnenas namn.

Tid för b. Såväl växter som insekter äro mest känsliga för gifter, medan de äro unga och späda. B. mot ogräs är verksammast på unga plantor, föga sedan de gått i blom. Ofta användes b. som förebyggande medel, innan skadegörelsen börjat; sålunda besprutas träd och buskar redan under vintern för att döda övervintrande larver och svampsporer, varvid så skarpa medel kunna brukas, som, använda efter bladens utsprickande, skulle skada eller förstöra dessa, ss. starka lösningar av ren kopparvitriol eller formalin mot krusbärsmjöldagg, karbolineum mot äpplebladloppor o. s. v. B. under sommaren bör ske före eller i början av skadegörarens framträdande, med maggifter så tidigt, att de äro spridda, då larverna kläckas, och kontaktgift (se Insektdödande medel) strax de börjat sin verksamhet. Även mot hastigt förlöpande svampskador, ss. av bladmögel på potatisblast, göres b. helst i förväg vid den tid, då angreppet kan väntas. B. bör ske i torrt, helst mulet väder, bestoftning då plantorna äro daggvåta. Följer regn, bör behandlingen förnyas.

Spridning. Giftmedlen böra vid b. bliva ytterst finfördelade; därigenom undvikes slöseri med dem och vinnes, att de fästa bättre, under det att grövre droppar lätt avrinna. Den önskvärda finfördelningen åstadkommes genom på sprutans munstycke anbragt spridare. En sådan är Bordeaux-spridaren, som lämnar en skivformig stråle, som når enda till 2 m. avstånd men är mindre finfördelad än Vermorel-spridaren, som giver en strutlik stråle av stoftfina droppar. Billspridaren, som användes på den svenska billsprutan, är en föga förändrad Vermorelspridare.

Sprutor för b. äro antingen renselsprutor, som bäras på ryggen, eller vagnssprutor, anbragta på skottkärra eller vagn. De verka automatiskt genom trycket av i vätskebehållaren inpressad luft, som inpumpas för hand eller, vid

vagnssprutor, genom utväxling från körhjulet. Litt.: Redsk.provn. Meddel. n:r 23 och 53 1910 och 1918. Stundom blandar man olika besprutningsmedel, som döda det ena insekter, det andra snyltsvampar. Detta bör naturligtvis förekomma endast beträffande besprutningsmedel, som böra användas vid samma utvecklingsskede hos växten, vanligen före bladutvecklingen på våren, likasom endast sådana ämnen böra blandas, vilka icke kemiskt inverka på varandra. Sålunda bör ej svavelkalkvätska blandas med kopparsalt (Bordeauxvätska), emedan det senare av svavelkalcium omsättes till svavelkoppar, som är mindre verksamt, likasom ej heller med kejsargrönt, emedan arseniken delvis blir löslig och skadar bladverket. Vidstående figur visar vilka ämnen utan olägenhet kunna och vilka ej böra blandas.

Bestockning, ett försvenskat tyskt ord, som betecknar sidoskotts utveckling. Groddplantan anlägger i regel, så snart den nått upp i jordytan, flera sidoknoppar, som kunna genast utvecklas eller kortare eller längre tid bliva vilande, och som i sin ordning kunna anlägga nya sidoskott o. s. v. Sålunda kan plantan omedelbart utveckla 1 eller flera strån eller ock vid basen bilda en större eller mindre bladtuva, från vilken sidoskott senare kunna utskjuta.

En rik b. eller bildning av sidoskott är obetingat fördelaktig hos växter, som skola skördas gröna, särdeles hos vall- och ängsväxter, vilka därigenom bliva bladrika, få större förmåga att återväxa samt, om sidoskotten äro rotslående, att sprida sig och bibehålla beståndet tätt. Då de sterila sidoskotten även äro mer lättsmälta än det mer hårdnade huvudstrået, medför en rik b. även högre fodervärde. Hos säd, som skall skördas mogen, är saken mer oviss. Utveckling av sidostrån kan vara ett uttryck för styrka hos plantan, som då får en rikare axutbildning än hos en- eller fåstråiga stånd av samma sort, men den kan även hava till följd, att huvudstråets axbildning blir svagare. I förra fallet är en starkare b. avgjort fördelaktig, om blott stråna utvecklas och mogna liktidigt; i det senare fallet kan flerstråigheten leda till mindre avkastning av kärna. Framför allt beror dock fördelen av den jämna utvecklingen av alla stråna, i det att senare utskjutande sidostrån göra mognaden och grödan ojämn och försvåra bärgningen. Hos höstsäd, som i huvudsak redan på hösten avslutar ansättningen av sidoknoppar, vilkas utväxande börjar samtidigt på våren, är en rik b. i regel fördelaktig, men kan, om säden ej sås tillräckligt tunt, medföra liggsäd och insåddens svaghet. Hos vårsäd utbildas sidoskott ofta, då tillväxten åter blir livligare efter försommarens torka, och i sådant fall vinnes blott foder, under det kärnskörden försämras.

Den olika graden av b. kan bero av flera omständigheter:

1. Art- eller sortegenskap. Ärter hava ofta en, vicker alltid flera stjälkar; midsommarråg är mer blad- och strårik än vanlig höstråg, och vårråg är övervägande 1-stråig. Tvåradigt korn har oftast fler strån än 6-radigt. Fåstråiga sorter böra sås tjockt.

2. Rik näringstillgång befordrar sidoknoppars utbildning; gödsling, särdeles med kvävegödsel, och tillräcklig fuktighet gynnar b.; om rikligare fuktighet följer efter torka under växttidens förra del, uppstå grönskott, som bliva efter i utvecklingen.

3. Värme vid tillräcklig fuktighet medför rik b. Sen höstsådd och tidig vårsådd giva därför oftast fåstråigare säd änRättelse i boken: 'än' istället för 'en'. tidig höstsådd och rättidig vårsådd i lagom fuktig jord, men då sådden sker under gynnsamma förhållanden, bliver i regel vårsädens b. starkare vid tidig sådd.

4. Ljustillgång och utrymme befordra utbildningen av sidoskott, om tillräcklig näringstillgång finnes; vid tät sådd och beskuggning förbliva flera sidoknoppar outvecklade.

5. Myllningsdjupet. Djupt myllade frön bilda färre sidoknoppar och sidostrån än normalt myllade; emedan vid bredsådd ett stort antal frön vanligen bliva djupt myllade, medför denna vanligen svagare b.

6. Behandling under växttiden. Allt, som håller tillbaka eller för någon tid hämmar stråskjutningen, gör, att näringen i större mängd går till utbildningen av sidoskott; broddvältning och broddharvning giva så mycket ökad b., att trots samtidigt skeende förstöring av många plantor, grödan dock kan bliva tätare och mer givande. Stråbasens betäckning med jord vid häckning och kupning föranleder utveckling av sidoskott; verkan av Demtschinskys odlingsmetod med nedsänkning av sädesplantorna beror härpå, (Medd. fr. Centralanstalten N:r 89).

7. Skador på broddplantorna kunna av samma skäl medföra ökad b.; säd, som avskäres före axskjutningen, kan återväxa tätare; då insekter aväta de först bildade skotten, utskjuta nya, och insektskador, t. ex. av fritflugan, på brodden giver plantorna ett tuvigt utseende, varvid dock angreppet kan gå så långt, att inga eller blott strån komma att nå full utveckling.

Bestoftning. Se Befruktning, Besprutning.

Bestånd betecknar i allmänhet ett större antal växtindivid, som växa tillsammans och bilda ett från omgivningen avvikande växtsamhälle. Särskilt användes ordet att beteckna ett dylikt skogssamhälle. Man skiljer i skogshushållningen på större och mindre b. (endast ett fåtal träd tillsammans benämnes grupp) och på naturbestånd och kulturbestånd, de senare

vagnssprutor, genom utväxling från körhjulet. Litt.: Redsk.provn. Meddel. n:r 23 och 53 1910 och 1918. Stundom blandar man olika besprutningsmedel, som döda det ena insekter, det andra snyltsvampar. Detta bör naturligtvis förekomma endast beträffande besprutningsmedel, som böra användas vid samma utvecklingsskede hos växten, vanligen före bladutvecklingen på våren, likasom endast sådana ämnen böra blandas, vilka icke kemiskt inverka på varandra. Sålunda bör ej svavelkalkvätska blandas med kopparsalt (Bordeauxvätska), emedan det senare av svavelkalcium omsättes till svavelkoppar, som är mindre verksamt, likasom ej heller med kejsargrönt, emedan arseniken delvis blir löslig och skadar bladverket. Vidstående figur visar vilka ämnen utan olägenhet kunna och vilka ej böra blandas.

Bestockning, ett försvenskat tyskt ord, som betecknar sidoskotts utveckling. Groddplantan anlägger i regel, så snart den nått upp i jordytan, flera sidoknoppar, som kunna genast utvecklas eller kortare eller längre tid bliva vilande, och som i sin ordning kunna anlägga nya sidoskott o. s. v. Sålunda kan plantan omedelbart utveckla 1 eller flera strån eller ock vid

basen bilda en större eller mindre bladtuva, från vilken sidoskott senare kunna utskjuta.

En rik b. eller bildning av sidoskott är obetingat fördelaktig hos växter, som skola skördas gröna, särdeles hos vall- och ängsväxter, vilka därigenom bliva bladrika, få större förmåga att återväxa samt, om sidoskotten äro rotslående, att sprida sig och bibehålla beståndet tätt. Då de sterila sidoskotten även äro mer lättsmälta än det mer hårdnade huvudstrået, medför en rik b. även högre fodervärde. Hos säd, som skall skördas mogen, är saken mer oviss. Utveckling av sidostrån kan vara ett uttryck för styrka hos plantan, som då får en rikare axutbildning än hos en- eller fåstråiga stånd av samma sort, men den kan även hava till följd, att huvudstråets axbildning blir svagare. I förra fallet är en starkare b. avgjort fördelaktig, om blott stråna utvecklas och mogna liktidigt; i det senare fallet kan flerstråigheten leda till mindre avkastning av kärna. Framför allt beror dock fördelen av den jämna utvecklingen av alla stråna, i det att senare utskjutande sidostrån göra mognaden och grödan ojämn och försvåra bärgningen. Hos höstsäd, som i huvudsak redan på hösten avslutar ansättningen av sidoknoppar, vilkas utväxande börjar samtidigt på våren, är en rik b. i regel fördelaktig, men kan, om säden ej sås tillräckligt tunt, medföra liggsäd och insåddens svaghet. Hos vårsäd utbildas sidoskott ofta, då tillväxten åter blir livligare efter försommarens torka, och i sådant fall vinnes blott foder, under det kärnskörden försämras.

Den olika graden av b. kan bero av flera omständigheter:

1. Art- eller sortegenskap. Ärter hava ofta en, vicker alltid flera stjälkar; midsommarråg är mer blad- och strårik än vanlig höstråg, och vårråg är övervägande 1-stråig. Tvåradigt korn har oftast fler strån än 6-radigt. Fåstråiga sorter böra sås tjockt.

2. Rik näringstillgång befordrar sidoknoppars utbildning; gödsling, särdeles med kvävegödsel, och tillräcklig fuktighet gynnar b.; om rikligare fuktighet följer efter torka under växttidens förra del, uppstå grönskott, som bliva efter i utvecklingen.

3. Värme vid tillräcklig fuktighet medför rik b. Sen höstsådd och tidig vårsådd giva därför oftast fåstråigare säd änRättelse i boken: 'än' istället för 'en'. tidig höstsådd och rättidig vårsådd i lagom fuktig jord, men då sådden sker under gynnsamma förhållanden, bliver i regel vårsädens b. starkare vid tidig sådd.

4. Ljustillgång och utrymme befordra utbildningen av sidoskott, om tillräcklig näringstillgång finnes; vid tät sådd och beskuggning förbliva flera sidoknoppar outvecklade.

5. Myllningsdjupet. Djupt myllade frön bilda färre sidoknoppar och sidostrån än normalt myllade; emedan vid bredsådd ett stort antal frön vanligen bliva djupt myllade, medför denna vanligen svagare b.

6. Behandling under växttiden. Allt, som håller tillbaka eller för någon tid hämmar stråskjutningen, gör, att näringen i större mängd går till utbildningen av sidoskott; broddvältning och broddharvning giva så mycket ökad b., att trots samtidigt skeende förstöring av många plantor, grödan dock kan bliva tätare och mer givande. Stråbasens betäckning med jord vid häckning och kupning föranleder utveckling av sidoskott; verkan av Demtschinskys odlingsmetod med nedsänkning av sädesplantorna beror härpå, (Medd. fr. Centralanstalten N:r 89).

7. Skador på broddplantorna kunna av samma skäl medföra ökad b.; säd, som avskäres före axskjutningen, kan återväxa tätare; då insekter aväta de först bildade skotten, utskjuta nya, och insektskador, t. ex. av fritflugan, på brodden giver plantorna ett tuvigt utseende, varvid dock angreppet kan gå så långt, att inga eller blott strån komma att nå full utveckling.

Bestoftning. Se Befruktning, Besprutning.

Bestånd betecknar i allmänhet ett större antal växtindivid, som växa tillsammans och bilda ett från omgivningen avvikande växtsamhälle. Särskilt användes ordet att beteckna ett dylikt skogssamhälle. Man skiljer i skogshushållningen på större och mindre b. (endast ett fåtal träd tillsammans benämnes grupp) och på naturbestånd och kulturbestånd, de senare

vagnssprutor, genom utväxling från körhjulet. Litt.: Redsk.provn. Meddel. n:r 23 och 53 1910 och 1918. Stundom blandar man olika besprutningsmedel, som döda det ena insekter, det andra snyltsvampar. Detta bör naturligtvis förekomma endast beträffande besprutningsmedel, som böra användas vid samma utvecklingsskede hos växten, vanligen före bladutvecklingen på våren, likasom endast sådana ämnen böra blandas, vilka icke kemiskt inverka på varandra. Sålunda bör ej svavelkalkvätska blandas med kopparsalt (Bordeauxvätska), emedan det senare av svavelkalcium omsättes till svavelkoppar, som är mindre verksamt, likasom ej heller med kejsargrönt, emedan arseniken delvis blir löslig och skadar bladverket. Vidstående figur visar vilka ämnen utan olägenhet kunna och vilka ej böra blandas.

Bestockning, ett försvenskat tyskt ord, som betecknar sidoskotts utveckling. Groddplantan anlägger i regel, så snart den nått upp i jordytan, flera sidoknoppar, som kunna genast utvecklas eller kortare eller längre tid bliva vilande, och som i sin ordning kunna anlägga nya sidoskott o. s. v. Sålunda kan plantan omedelbart utveckla 1 eller flera strån eller ock vid basen bilda en större eller mindre bladtuva, från vilken sidoskott senare kunna utskjuta.

En rik b. eller bildning av sidoskott är obetingat fördelaktig hos växter, som skola skördas gröna, särdeles hos vall- och ängsväxter, vilka därigenom bliva bladrika, få större förmåga att återväxa samt, om sidoskotten äro rotslående, att sprida sig och bibehålla beståndet tätt. Då de sterila sidoskotten även äro mer lättsmälta än det mer hårdnade huvudstrået, medför en rik b. även högre fodervärde. Hos säd, som skall skördas mogen, är saken mer oviss. Utveckling av sidostrån kan vara ett uttryck för styrka hos plantan, som då får en rikare axutbildning än hos en- eller fåstråiga stånd av samma sort, men den kan även hava till följd, att huvudstråets axbildning blir svagare. I förra fallet är en starkare b. avgjort fördelaktig, om blott stråna utvecklas och mogna liktidigt; i det senare fallet kan flerstråigheten leda till mindre avkastning av kärna. Framför allt beror dock fördelen av den jämna utvecklingen av alla stråna, i det att senare utskjutande sidostrån göra mognaden och grödan ojämn och försvåra bärgningen. Hos höstsäd, som i huvudsak redan på hösten avslutar ansättningen av sidoknoppar, vilkas utväxande börjar samtidigt på våren, är en rik b. i regel fördelaktig, men kan, om säden ej sås tillräckligt tunt, medföra liggsäd och insåddens svaghet. Hos vårsäd utbildas sidoskott ofta, då tillväxten åter blir livligare efter försommarens torka, och i sådant fall vinnes blott foder, under det kärnskörden försämras.

Den olika graden av b. kan bero av flera omständigheter:

1. Art- eller sortegenskap. Ärter hava ofta en, vicker alltid flera stjälkar; midsommarråg är mer blad- och strårik än vanlig höstråg, och vårråg är övervägande 1-stråig. Tvåradigt korn har oftast fler strån än 6-radigt. Fåstråiga sorter böra sås tjockt.

2. Rik näringstillgång befordrar sidoknoppars utbildning; gödsling, särdeles med kvävegödsel, och tillräcklig fuktighet gynnar b.; om rikligare fuktighet följer efter torka under växttidens förra del, uppstå grönskott, som bliva efter i utvecklingen.

3. Värme vid tillräcklig fuktighet medför rik b. Sen höstsådd och tidig vårsådd giva därför oftast fåstråigare säd änRättelse i boken: 'än' istället för 'en'. tidig höstsådd och rättidig vårsådd i lagom fuktig jord, men då sådden sker under gynnsamma förhållanden, bliver i regel vårsädens b. starkare vid tidig sådd.

4. Ljustillgång och utrymme befordra utbildningen av sidoskott, om tillräcklig näringstillgång finnes; vid tät sådd och beskuggning förbliva flera sidoknoppar outvecklade.

5. Myllningsdjupet. Djupt myllade frön bilda färre sidoknoppar och sidostrån än normalt myllade; emedan vid bredsådd ett stort antal frön vanligen bliva djupt myllade, medför denna vanligen svagare b.

6. Behandling under växttiden. Allt, som håller tillbaka eller för någon tid hämmar stråskjutningen, gör, att näringen i större mängd går till utbildningen av sidoskott; broddvältning och broddharvning giva så mycket ökad b., att trots samtidigt skeende förstöring av många plantor, grödan dock kan bliva tätare och mer givande. Stråbasens betäckning med jord vid häckning och kupning föranleder utveckling av sidoskott; verkan av Demtschinskys odlingsmetod med nedsänkning av sädesplantorna beror härpå, (Medd. fr. Centralanstalten N:r 89).

7. Skador på broddplantorna kunna av samma skäl medföra ökad b.; säd, som avskäres före axskjutningen, kan återväxa tätare; då insekter aväta de först bildade skotten, utskjuta nya, och insektskador, t. ex. av fritflugan, på brodden giver plantorna ett tuvigt utseende, varvid dock angreppet kan gå så långt, att inga eller blott strån komma att nå full utveckling.

Bestoftning. Se Befruktning, Besprutning.

Bestånd betecknar i allmänhet ett större antal växtindivid, som växa tillsammans och bilda ett från omgivningen avvikande växtsamhälle. Särskilt användes ordet att beteckna ett dylikt skogssamhälle. Man skiljer i skogshushållningen på större och mindre b. (endast ett fåtal träd tillsammans benämnes grupp) och på naturbestånd och kulturbestånd, de senare

vagnssprutor, genom utväxling från körhjulet. Litt.: Redsk.provn. Meddel. n:r 23 och 53 1910 och 1918. Stundom blandar man olika besprutningsmedel, som döda det ena insekter, det andra snyltsvampar. Detta bör naturligtvis förekomma endast beträffande besprutningsmedel, som böra användas vid samma utvecklingsskede hos växten, vanligen före bladutvecklingen på våren, likasom endast sådana ämnen böra blandas, vilka icke kemiskt inverka på varandra. Sålunda bör ej svavelkalkvätska blandas med kopparsalt (Bordeauxvätska), emedan det senare av svavelkalcium omsättes till svavelkoppar, som är mindre verksamt, likasom ej heller med kejsargrönt, emedan arseniken delvis blir löslig och skadar bladverket. Vidstående figur visar vilka ämnen utan olägenhet kunna och vilka ej böra blandas.

Bestockning, ett försvenskat tyskt ord, som betecknar sidoskotts utveckling. Groddplantan anlägger i regel, så snart den nått upp i jordytan, flera sidoknoppar, som kunna genast utvecklas eller kortare eller längre tid bliva vilande, och som i sin ordning kunna anlägga nya sidoskott o. s. v. Sålunda kan plantan omedelbart utveckla 1 eller flera strån eller ock vid basen bilda en större eller mindre bladtuva, från vilken sidoskott senare kunna utskjuta.

En rik b. eller bildning av sidoskott är obetingat fördelaktig hos växter, som skola skördas gröna, särdeles hos vall- och ängsväxter, vilka därigenom bliva bladrika, få större förmåga att återväxa samt, om sidoskotten äro rotslående, att sprida sig och bibehålla beståndet tätt. Då de sterila sidoskotten även äro mer lättsmälta än det mer hårdnade huvudstrået, medför en rik b. även högre fodervärde. Hos säd, som skall skördas mogen, är saken mer oviss. Utveckling av sidostrån kan vara ett uttryck för styrka hos plantan, som då får en rikare axutbildning än hos en- eller fåstråiga stånd av samma sort, men den kan även hava till följd, att huvudstråets axbildning blir svagare. I förra fallet är en starkare b. avgjort fördelaktig, om blott stråna utvecklas och mogna liktidigt; i det senare fallet kan flerstråigheten leda till mindre avkastning av kärna. Framför allt beror dock fördelen av den jämna utvecklingen av alla stråna, i det att senare utskjutande sidostrån göra mognaden och grödan ojämn och försvåra bärgningen. Hos höstsäd, som i huvudsak redan på hösten avslutar ansättningen av sidoknoppar, vilkas utväxande börjar samtidigt på våren, är en rik b. i regel fördelaktig, men kan, om säden ej sås tillräckligt tunt, medföra liggsäd och insåddens svaghet. Hos vårsäd utbildas sidoskott ofta, då tillväxten åter blir livligare efter försommarens torka, och i sådant fall vinnes blott foder, under det kärnskörden försämras.

Den olika graden av b. kan bero av flera omständigheter:

1. Art- eller sortegenskap. Ärter hava ofta en, vicker alltid flera stjälkar; midsommarråg är mer blad- och strårik än vanlig höstråg, och vårråg är övervägande 1-stråig. Tvåradigt korn har oftast fler strån än 6-radigt. Fåstråiga sorter böra sås tjockt.

2. Rik näringstillgång befordrar sidoknoppars utbildning; gödsling, särdeles med kvävegödsel, och tillräcklig fuktighet gynnar b.; om rikligare fuktighet följer efter torka under växttidens förra del, uppstå grönskott, som bliva efter i utvecklingen.

3. Värme vid tillräcklig fuktighet medför rik b. Sen höstsådd och tidig vårsådd giva därför oftast fåstråigare säd änRättelse i boken: 'än' istället för 'en'. tidig höstsådd och rättidig vårsådd i lagom fuktig jord, men då sådden sker under gynnsamma förhållanden, bliver i regel vårsädens b. starkare vid tidig sådd.

4. Ljustillgång och utrymme befordra utbildningen av sidoskott, om tillräcklig näringstillgång finnes; vid tät sådd och beskuggning förbliva flera sidoknoppar outvecklade.

5. Myllningsdjupet. Djupt myllade frön bilda färre sidoknoppar och sidostrån än normalt myllade; emedan vid bredsådd ett stort antal frön vanligen bliva djupt myllade, medför denna vanligen svagare b.

6. Behandling under växttiden. Allt, som håller tillbaka eller för någon tid hämmar stråskjutningen, gör, att näringen i större mängd går till utbildningen av sidoskott; broddvältning och broddharvning giva så mycket ökad b., att trots samtidigt skeende förstöring av många plantor, grödan dock kan bliva tätare och mer givande. Stråbasens betäckning med jord vid häckning och kupning föranleder utveckling av sidoskott; verkan av Demtschinskys odlingsmetod med nedsänkning av sädesplantorna beror härpå, (Medd. fr. Centralanstalten N:r 89).

7. Skador på broddplantorna kunna av samma skäl medföra ökad b.; säd, som avskäres före axskjutningen, kan återväxa tätare; då insekter aväta de först bildade skotten, utskjuta nya, och insektskador, t. ex. av fritflugan, på brodden giver plantorna ett tuvigt utseende, varvid dock angreppet kan gå så långt, att inga eller blott strån komma att nå full utveckling.

Bestoftning. Se Befruktning, Besprutning.

Bestånd betecknar i allmänhet ett större antal växtindivid, som växa tillsammans och bilda ett från omgivningen avvikande växtsamhälle. Särskilt användes ordet att beteckna ett dylikt skogssamhälle. Man skiljer i skogshushållningen på större och mindre b. (endast ett fåtal träd tillsammans benämnes grupp) och på naturbestånd och kulturbestånd, de senare

uppkomma genom skogsodling. Vissa trädslag bilda gärna större sammanhängande b., såsom tall, gran, bok och i viss mån ek: »de stora arealernas trädslag», medan andra, såsom al, asp och ask, förekomma endast i småbestånd; vissa andra, såsom alm, lönn, lind och avenbok; uppträda vanligen endast enstaka eller i grupper. Efter åldersförhållandena inom beståndet skiljer man mellan likåldrigt och olikåldrigt b., i vilket senare fall åldersskillnaden mellan olika träd i beståndet bör vara minst 20—40 år. Träd, som äro mer än 40 år äldre än det i övrigt likåldriga beståndets huvudmassa, benämnas överståndare och, om de stå tätare, överbestånd. I bestånden tävla de olika trädindividen om utrymmet och fördela sig härvid på olika kronskikt (se Beståndsvård, Skiktförmåga) . Man talar om härskande träd (första kronskiktets träd), medhärskande träd (andra kronskiktet), behärskade träd (tredje kronskiktet) och undertryckta träd (fjärde krönskiktet). Efter trädens olika ställning inom samma kronskikt urskiljer man vissa trädklasser, såsom sidotryckta träd (a-träd enligt skogsförsöksanstaltens beteckningsschema), »vargar» (b-träd), vedskog och krokiga träd (c-träd), från flera sidor eller uppifrån tryckta träd (d-träd),, sjuka träd (e-träd) samt torra träd (f-träd).G. Sch.

Beståndsvård omfattar inom skogsskötseln alla åtgärder för att befrämja hela beståndets eller vissa trädindivids utveckling före den föryngrings- eller slutavverkning, som förr eller senare måste ske. Hit hör således själva plantbeståndets vård, dess röjning och utglesning, gallring, ljushuggning, uppkvistning, rensningshuggning och beredningshuggning.

I de unga föryngringarna av barrskog inkomma lätt uppslag av asp, björk eller gråal, vilka genom sin hastiga växt förkväva barrträdsplantorna. Dessa uppslag bekämpas bäst genom uppryckning, då marken efter nederbörd är lucker, eller också, om plantorna äro större, genom avbrytning vid omkring en meters höjd. I alla fall bör man före 20-årsåldern genomgå föryngringarna och avlägsna sådana plantor, som visa anlag för starkare grenbildning (blivande »vargar») och därför hota att överväxa eller förkväva närstående mer välformade individ. Härvid användes lämpligen en busksax eller också en riskniv.

Den viktigaste beståndsvårdsåtgärden är gallringen, som har till uppgift att genom upprepade huggningar i yngre och medelålders skog giva träden lagom utrymme för att kunna få bästa möjliga tillväxt, samtidigt som de härdas mot yttre påverkningar, och få en god utbildning av kronan men även lämplig kvistrenhet och stamform. För att åskådliggöra olika gallringsmetoder tänker man sig numera träden i bestånden uppdelade i fyra kronskikt. Huvudbeståndets höjd tänkes först delad mitt i tu, och de träd, som ej nå till halva beståndshöjden, räknas till 4:de eller underbeståndets kronskikt. Den övre halva delen av beståndshöjden tänkes delad i ungefär 3 lika delar (kronskikt). Första eller de härskande trädens kronskikt bildas av de träd, vilkas kronor gå upp i övre tredjedelen av övre halva beståndshöjden. Andra eller de medhärskande trädens kronskikt bildas av träd, som endast nå 2/3 av övre halva beståndshöjden, d. v. s. utgöra omkring 5/6 av första skiktets hela höjd. I tredje eller de behärskade trädens kronskikt nå trädtopparna endast i nedre tredjedelen av övre halva beståndshöjden, d. v. s. 2/3 av första skiktets höjd.

Vid gallringen skiljer man på två olika huvudprinciper, låggallring eller gallring underifrån, därvid alltefter gallringens styrka de 3 lägre skikten borttagas, samt krongallring eller gallring inifrån, där större delen av fjärde och tredje skikten sparas och gallringen huvudsakligen rör sig inom första och andra kronskiktet. En extrem form av krongallring är Borggreve's s. k. blädningsgallring, som sker ovanifrån främst i första kronskiktet, medan andra kronskiktet särskilt omhuldas. Vid låggallringen är alltid medeldiametern hos de kvarstående träden större än hos de avverkade, vid krongallringen är den vanligen lika och hos blädningsgallringen bör medeldiametern vara större hos de avverkade träden än hos de kvarstående. Dessa olika gallringsformer kunna utföras mer eller mindre starkt, och man talar därför om svag och stark låggallring, svag och stark krongallring etc. Den första gallringen i bestånden utföres helst som en svag krongallring; sedan gäller som regel, att hos de ljusälskande trädslagen, asp, björk, lärk, tall och ek, bör låggallringen komma till användning, medan hos de skuggfördragande trädslagen, såsom gran, bok och silvergran, där efterblivna träd ha förmågan att utveckla sig, krongallringen kan rekommenderas. I blandskogen kombinerar man de båda metoderna.

Gallringen avser att nå större dimensioner på kortare tid, än som kan erhållas i de orörda, mera slutna bestånden, och nyare undersökningar tyckas visa, att man genom starka gallringar i bestånden kan nå en totalproduktion, som är 20—30 % större än i de orörda slutna skogarna. En stark låggallring synes öka produktionen mer än en stark krongallring, men rent ekonomiskt kan den senare vara att föredraga. Huruvida samma goda resultat nås med den mera extrema Borggreve 's blädningsgallring, är mycket tvivelaktigt. I yngre och medelålders skogar böra å god mark gallringarna upprepas vart 5:e år, på medelgod mark vart 7—8:e år och å svagare mark vart 10:e—20:e år. I från början väl slutna bestånd

uppkomma genom skogsodling. Vissa trädslag bilda gärna större sammanhängande b., såsom tall, gran, bok och i viss mån ek: »de stora arealernas trädslag», medan andra, såsom al, asp och ask, förekomma endast i småbestånd; vissa andra, såsom alm, lönn, lind och avenbok; uppträda vanligen endast enstaka eller i grupper. Efter åldersförhållandena inom beståndet skiljer man mellan likåldrigt och olikåldrigt b., i vilket senare fall åldersskillnaden mellan olika träd i beståndet bör vara minst 20—40 år. Träd, som äro mer än 40 år äldre än det i övrigt likåldriga beståndets huvudmassa, benämnas överståndare och, om de stå tätare, överbestånd. I bestånden tävla de olika trädindividen om utrymmet och fördela sig härvid på olika kronskikt (se Beståndsvård, Skiktförmåga) . Man talar om härskande träd (första kronskiktets träd), medhärskande träd (andra kronskiktet), behärskade träd (tredje kronskiktet) och undertryckta träd (fjärde krönskiktet). Efter trädens olika ställning inom samma kronskikt urskiljer man vissa trädklasser, såsom sidotryckta träd (a-träd enligt skogsförsöksanstaltens beteckningsschema), »vargar» (b-träd), vedskog och krokiga träd (c-träd), från flera sidor eller uppifrån tryckta träd (d-träd),, sjuka träd (e-träd) samt torra träd

(f-träd).G. Sch.

Beståndsvård omfattar inom skogsskötseln alla åtgärder för att befrämja hela beståndets eller vissa trädindivids utveckling före den föryngrings- eller slutavverkning, som förr eller senare måste ske. Hit hör således själva plantbeståndets vård, dess röjning och utglesning, gallring, ljushuggning, uppkvistning, rensningshuggning och beredningshuggning.

I de unga föryngringarna av barrskog inkomma lätt uppslag av asp, björk eller gråal, vilka genom sin hastiga växt förkväva barrträdsplantorna. Dessa uppslag bekämpas bäst genom uppryckning, då marken efter nederbörd är lucker, eller också, om plantorna äro större, genom avbrytning vid omkring en meters höjd. I alla fall bör man före 20-årsåldern genomgå föryngringarna och avlägsna sådana plantor, som visa anlag för starkare grenbildning (blivande »vargar») och därför hota att överväxa eller förkväva närstående mer välformade individ. Härvid användes lämpligen en busksax eller också en riskniv.

Den viktigaste beståndsvårdsåtgärden är gallringen, som har till uppgift att genom upprepade huggningar i yngre och medelålders skog giva träden lagom utrymme för att kunna få bästa möjliga tillväxt, samtidigt som de härdas mot yttre påverkningar, och få en god utbildning av kronan men även lämplig kvistrenhet och stamform. För att åskådliggöra olika gallringsmetoder tänker man sig numera träden i bestånden uppdelade i fyra kronskikt. Huvudbeståndets höjd tänkes först delad mitt i tu, och de träd, som ej nå till halva beståndshöjden, räknas till 4:de eller underbeståndets kronskikt. Den övre halva delen av beståndshöjden tänkes delad i ungefär 3 lika delar (kronskikt). Första eller de härskande trädens kronskikt bildas av de träd, vilkas kronor gå upp i övre tredjedelen av övre halva beståndshöjden. Andra eller de medhärskande trädens kronskikt bildas av träd, som endast nå 2/3 av övre halva beståndshöjden, d. v. s. utgöra omkring 5/6 av första skiktets hela höjd. I tredje eller de behärskade trädens kronskikt nå trädtopparna endast i nedre tredjedelen av övre halva beståndshöjden, d. v. s. 2/3 av första skiktets höjd.

Vid gallringen skiljer man på två olika huvudprinciper, låggallring eller gallring underifrån, därvid alltefter gallringens styrka de 3 lägre skikten borttagas, samt krongallring eller gallring inifrån, där större delen av fjärde och tredje skikten sparas och gallringen huvudsakligen rör sig inom första och andra kronskiktet. En extrem form av krongallring är Borggreve's s. k. blädningsgallring, som sker ovanifrån främst i första kronskiktet, medan andra kronskiktet särskilt omhuldas. Vid låggallringen är alltid medeldiametern hos de kvarstående träden större än hos de avverkade, vid krongallringen är den vanligen lika och hos blädningsgallringen bör medeldiametern vara större hos de avverkade träden än hos de kvarstående. Dessa olika gallringsformer kunna utföras mer eller mindre starkt, och man talar därför om svag och stark låggallring, svag och stark krongallring etc. Den första gallringen i bestånden utföres helst som en svag krongallring; sedan gäller som regel, att hos de ljusälskande trädslagen, asp, björk, lärk, tall och ek, bör låggallringen komma till användning, medan hos de skuggfördragande trädslagen, såsom gran, bok och silvergran, där efterblivna träd ha förmågan att utveckla sig, krongallringen kan rekommenderas. I blandskogen kombinerar man de båda metoderna.

Gallringen avser att nå större dimensioner på kortare tid, än som kan erhållas i de orörda, mera slutna bestånden, och nyare undersökningar tyckas visa, att man genom starka gallringar i bestånden kan nå en totalproduktion, som är 20—30 % större än i de orörda slutna skogarna. En stark låggallring synes öka produktionen mer än en stark krongallring, men rent ekonomiskt kan den senare vara att föredraga. Huruvida samma goda resultat nås med den mera extrema Borggreve 's blädningsgallring, är mycket tvivelaktigt. I yngre och medelålders skogar böra å god mark gallringarna upprepas vart 5:e år, på medelgod mark vart 7—8:e år och å svagare mark vart 10:e—20:e år. I från början väl slutna bestånd

kan varje gång uttagas 15—30 % av virkesbeloppet.

När gallringen utföres så starkt, att trädens kronor ej beräknas åter kunna sluta sig, en gallringsform, vilken utföres å bestånd, som passerat medelåldern, benämnes den ljushuggning, därest avverkningen skett efter låggallringsprincipen, men frihuggning, därest den mera utföres efter krongallringsprincipen. Ljushuggningen och frihuggningen hava till uppgift att, sedan träden kvistrensat sig till önskvärd höjd å stammen, genom återkommande starka huggningar bereda ett antal välformade träd det fullaste kronutrymme och härigenom framkalla kraftig tillväxt hos träden. En dylik trädvård ökar förutsättningarna för en god frösättning hos träden och gör dem lämpliga som fröträd. En ljushuggning kan under vissa förhållanden bidraga till att på ett lämpligt sätt förändra markens strötäcke, medan en frihuggning (där de undre kronskikten sparas) kan i ett bestånd med gott marktillstånd bibehålla sådant längre, än som skulle vara fallet vid en ljushuggning.

Uppkvistning avser att avlägsna sådana grenar, vilka, om de kvarsutte, skulle växa in i stamvirket och därigenom göra detta mindre värdefullt. Man skiljer på torrkvistning, borttagande av endast redan döda grenar, och grönkvistning, där även grenar, som äro i full livskraft, borttagas. Uppkvistningen måste tillgripas, innan träden bli för gamla, så att den vedcylinder, som avsättes utanför kvistarnas avskärningsytor, får tillfälle att under trädets fortsatta växande utveckla sig till en sådan tjocklek, att fullt kvistfritt sågvirke erhålles. Uppkvistningen sker endast till 7—8 m. höjd, d. v. s. blott en stocklängd och endast så många träd med den vackraste stamformen, vilka kunna beräknas kvarstå till slutavverkningen, uppkvistas för att minska kostnaderna härför. En annan uppkvistningsform är den s. k. kronkvistningen, när särskilt yviga träd delvis kvistas i stället för att borttagas, vilket kan rekommenderas någon gång, då de annars skulle efterlämna alltför stor lucka i bestånden.

Till beståndsvården räknas vidare rensningshuggningen eller tillvaratagandet av vindfällda samt torra eller sjuka rotstående träd, en åtgärd som visserligen knappast förbättrar den kvarstående friska skogens tillväxt men på grund av fara för skogsinsekternas spridning och för skogseld ändå ej får försummas, även om åtgärden ej är direkt ekonomisk. Till beståndsvården räknas slutligen också beredningshuggning, se d. o.G. Sch.

Besutenhet. Enl. K. f. den 6 aug. 1864 ansågs besuten en var som innehade minst så stor hemmansdel, att han av dess avkastning i vanliga år kunde påräkna bärgning för ett hushåll av tre arbetsföra personer och erlägga med hemmansdelen förenade utskylder. Begreppet saknar numera betydelse, sedan stadgandet blivit upphäft genom K. f. 6 aug. 1881 ang. hemmansklyvning och jordavsöndring.E. T.

Beta, *Beta vulgaris* L., av målleväxternas familj, *Chenopodiaceæ,* är en saftig ört med köttig rot, glänsande, hela blad och en från roten uppskjutande blomstjälk med små, gröna, 5-taliga blommor samlade i små huvuden, som bilda ett grenigt knippe. Blommorna i varje huvud sammanväxa till en kapsel, som därför innehåller 2—7 frukter. Dessa kapslar, som vanligen kallas betfrö, böra utveckla minst 2 groddar, de väga omkr. 25 gr. per 1,000 st. och 22—32 kg. per hl. Bestoftningen sker med vindens och insekters hjälp, varför korsbefruktning är regel. Torrämnehalten i roten ökas med bladmassan och kan därför i viss mån bedömas efter denna och efter storleken av nacken (den del från vilken bladen utgå). Skrynkliga blad (stor bladyta) antyda hög torrämne- och sockerhalt, tjocka, köttiga motsatsen. Torrämneprocenten kan väl sjunka mot slutet av växttiden, men hela torrämnemängden ökas vanligen, så länge tillväxten fortgår. Däremot avtager blastmängden avsevärt mot växttidens slut. Betans vilda stamform, *B. maritima* L., som förekommer efter Europas havskuster, är flerårig, men under odlingen har den blivit 2-årig, så att blombärande stjälkar uppskjuta andra året. Stocklöpning, d. v. s. utskjutande av blomstjälk första året, varmed följer träig rot, är ett vanligt fel. (Se Rotfrukter.)

Sorter. Redan hos den gamla tidens romare odlades flere sorter b. De nu odlade varieteterna äro vitbeta med sina former: foder- och sockerbeta, samt trädgårdsarterna bladbeta eller mangold och rödbeta.

1. Vitbeta. Omtalas från kontinenten som odlad först under 1700-talet; vid århundradets mitt fästes uppmärksamheten på rotens höga sockerhalt, och mot dess slut började den användas för sockerberedning. I Sverige började försök härmed i början av 1800-talet, och sedan har odlingen vunnit stor utsträckning såväl för sockerberedning som till kreatursfoder samt i mindre mån till brännvinsbränning. Genom förädling hava olika sorter utbildats, vilka efter sin sockerhalt och användning delas i foder- och sockerbetor.

Foder-b., *B. vulgaris campestris,* omfattar mer storvuxna sorter med 9—18 % torrämne, varav 4—10 % socker. Blasten utgår från en vidsträckt nacke, roten växer till större eller mindre del ovan jord, skalets färg är röd, gul eller, mindre ofta, vit. Formen växlar mycket; numera odlas i Sverige knappt vare sig långa, tappformiga sorter (ex.Elvetham el. Mammouth) eller de korta, runda, till större delen över jord växande (ex. Oberndorfer), och föga de tidigare mycket odlade halvlånga, flaskformiga kan varje gång uttagas 15—30 % av virkesbeloppet.

När gallringen utföres så starkt, att trädens kronor ej beräknas åter kunna sluta sig, en gallringsform, vilken utföres å bestånd, som passerat medelåldern, benämnes den ljushuggning, därest avverkningen skett efter låggallringsprincipen, men frihuggning, därest den mera utföres efter krongallringsprincipen. Ljushuggningen och frihuggningen hava till uppgift att, sedan träden kvistrensat sig till önskvärd höjd å stammen, genom återkommande starka huggningar bereda ett antal välformade träd det fullaste kronutrymme och härigenom framkalla kraftig tillväxt hos träden. En dylik trädvård ökar förutsättningarna för en god frösättning hos träden och gör dem lämpliga som fröträd. En ljushuggning kan under vissa förhållanden bidraga till att på ett lämpligt sätt förändra markens strötäcke, medan en frihuggning (där de undre kronskikten sparas) kan i ett bestånd med gott marktillstånd bibehålla sådant längre, än som skulle vara fallet vid en ljushuggning.

Uppkvistning avser att avlägsna sådana grenar, vilka, om de kvarsutte, skulle växa in i stamvirket och därigenom göra detta mindre värdefullt. Man skiljer på torrkvistning, borttagande av endast redan döda grenar, och grönkvistning, där även grenar, som äro i full livskraft, borttagas. Uppkvistningen måste tillgripas, innan träden bli för gamla, så att den vedcylinder, som avsättes utanför kvistarnas avskärningsytor, får tillfälle att under trädets fortsatta växande utveckla sig till en sådan tjocklek, att fullt kvistfritt sågvirke erhålles.

Uppkvistningen sker endast till 7—8 m. höjd, d. v. s. blott en stocklängd och endast så många träd med den vackraste stamformen, vilka kunna beräknas kvarstå till slutavverkningen, uppkvistas för att minska kostnaderna härför. En annan uppkvistningsform är den s. k. kronkvistningen, när särskilt yviga träd delvis kvistas i stället för att borttagas, vilket kan rekommenderas någon gång, då de annars skulle efterlämna alltför stor lucka i bestånden.

Till beståndsvården räknas vidare rensningshuggningen eller tillvaratagandet av vindfällda samt torra eller sjuka rotstående träd, en åtgärd som visserligen knappast förbättrar den kvarstående friska skogens tillväxt men på grund av fara för skogsinsekternas spridning och för skogseld ändå ej får försummas, även om åtgärden ej är direkt ekonomisk. Till beståndsvården räknas slutligen också beredningshuggning, se d. o.G. Sch.

Besutenhet. Enl. K. f. den 6 aug. 1864 ansågs besuten en var som innehade minst så stor hemmansdel, att han av dess avkastning i vanliga år kunde påräkna bärgning för ett hushåll av tre arbetsföra personer och erlägga med hemmansdelen förenade utskylder. Begreppet saknar numera betydelse, sedan stadgandet blivit upphäft genom K. f. 6 aug. 1881 ang. hemmansklyvning och jordavsöndring.E. T.

Beta, *Beta vulgaris* L., av målleväxternas familj, *Chenopodiaceæ,* är en saftig ört med köttig rot, glänsande, hela blad och en från roten uppskjutande blomstjälk med små, gröna, 5-taliga blommor samlade i små huvuden, som bilda ett grenigt knippe. Blommorna i varje huvud sammanväxa till en kapsel, som därför innehåller 2—7 frukter. Dessa kapslar, som vanligen kallas betfrö, böra utveckla minst 2 groddar, de väga omkr. 25 gr. per 1,000 st. och 22—32 kg. per hl. Bestoftningen sker med vindens och insekters hjälp, varför korsbefruktning är regel. Torrämnehalten i roten ökas med bladmassan och kan därför i viss mån bedömas efter denna och efter storleken av nacken (den del från vilken bladen utgå). Skrynkliga blad (stor bladyta) antyda hög torrämne- och sockerhalt, tjocka, köttiga motsatsen. Torrämneprocenten kan väl sjunka mot slutet av växttiden, men hela torrämnemängden ökas vanligen, så länge tillväxten fortgår. Däremot avtager blastmängden avsevärt mot växttidens slut. Betans vilda stamform, *B. maritima* L., som förekommer efter Europas havskuster, är flerårig, men under odlingen har den blivit 2-årig, så att blombärande stjälkar uppskjuta andra året. Stocklöpning, d. v. s. utskjutande av blomstjälk första året, varmed följer träig rot, är ett vanligt fel. (Se Rotfrukter.)

Sorter. Redan hos den gamla tidens romare odlades flere sorter b. De nu odlade varieteterna äro vitbeta med sina former: foder- och sockerbeta, samt trädgårdsarterna bladbeta eller mangold och rödbeta.

1. Vitbeta. Omtalas från kontinenten som odlad först under 1700-talet; vid århundradets mitt fästes uppmärksamheten på rotens höga sockerhalt, och mot dess slut började den användas för sockerberedning. I Sverige började försök härmed i början av 1800-talet, och sedan har odlingen vunnit stor utsträckning såväl för sockerberedning som till kreatursfoder samt i mindre mån till brännvinsbränning. Genom förädling hava olika sorter utbildats, vilka efter sin sockerhalt och användning delas i foder- och sockerbetor.

Foder-b., *B. vulgaris campestris,* omfattar mer storvuxna sorter med 9—18 % torrämne, varav 4—10 % socker. Blasten utgår från en vidsträckt nacke, roten växer till större eller mindre del ovan jord, skalets färg är röd, gul eller, mindre ofta, vit. Formen växlar mycket; numera odlas i Sverige knappt vare sig långa, tappformiga sorter (ex.Elvetham el. Mammouth) eller de korta, runda, till större delen över jord växande (ex. Oberndorfer), och föga de tidigare mycket odlade halvlånga, flaskformiga kan varje gång uttagas 15—30 % av virkesbeloppet.

När gallringen utföres så starkt, att trädens kronor ej beräknas åter kunna sluta sig, en gallringsform, vilken utföres å bestånd, som passerat medelåldern, benämnes den ljushuggning, därest avverkningen skett efter låggallringsprincipen, men frihuggning, därest den mera utföres efter krongallringsprincipen. Ljushuggningen och frihuggningen hava till uppgift att, sedan träden kvistrensat sig till önskvärd höjd å stammen, genom återkommande starka huggningar bereda ett antal välformade träd det fullaste kronutrymme och härigenom framkalla kraftig tillväxt hos träden. En dylik trädvård ökar förutsättningarna för en god frösättning hos träden och gör dem lämpliga som fröträd. En ljushuggning kan under vissa förhållanden bidraga till att på ett lämpligt sätt förändra markens strötäcke, medan en frihuggning (där de undre kronskikten sparas) kan i ett bestånd med gott marktillstånd bibehålla sådant längre, än som skulle vara fallet vid en ljushuggning.

Uppkvistning avser att avlägsna sådana grenar, vilka, om de kvarsutte, skulle växa in i stamvirket och därigenom göra detta mindre värdefullt. Man skiljer på torrkvistning, borttagande av endast redan döda grenar, och grönkvistning, där även grenar, som äro i full livskraft, borttagas. Uppkvistningen måste tillgripas, innan träden bli för gamla, så att den vedcylinder, som avsättes utanför kvistarnas avskärningsytor, får tillfälle att under trädets fortsatta växande utveckla sig till en sådan tjocklek, att fullt kvistfritt sågvirke erhålles. Uppkvistningen sker endast till 7—8 m. höjd, d. v. s. blott en stocklängd och endast så många träd med den vackraste stamformen, vilka kunna beräknas kvarstå till slutavverkningen, uppkvistas för att minska kostnaderna härför. En annan uppkvistningsform är den s. k. kronkvistningen, när särskilt yviga träd delvis kvistas i stället för att borttagas, vilket kan rekommenderas någon gång, då de annars skulle efterlämna alltför stor lucka i bestånden.

Till beståndsvården räknas vidare rensningshuggningen eller tillvaratagandet av vindfällda samt torra eller sjuka rotstående träd, en åtgärd som visserligen knappast förbättrar den kvarstående friska skogens tillväxt men på grund av fara för skogsinsekternas spridning och för skogseld ändå ej får försummas, även om åtgärden ej är direkt ekonomisk. Till beståndsvården räknas slutligen också beredningshuggning, se d. o.G. Sch.

Besutenhet. Enl. K. f. den 6 aug. 1864 ansågs besuten en var som innehade minst så stor hemmansdel, att han av dess avkastning i vanliga år kunde påräkna bärgning för ett hushåll av tre arbetsföra personer och erlägga med hemmansdelen förenade utskylder. Begreppet saknar numera betydelse, sedan stadgandet blivit upphäft genom K. f. 6 aug. 1881 ang. hemmansklyvning och jordavsöndring.E. T.

Beta, *Beta vulgaris* L., av målleväxternas familj, *Chenopodiaceæ,* är en saftig ört med köttig rot, glänsande, hela blad och en från roten uppskjutande blomstjälk med små, gröna, 5-taliga blommor samlade i små huvuden, som bilda ett grenigt knippe. Blommorna i varje huvud sammanväxa till en kapsel, som därför innehåller 2—7 frukter. Dessa kapslar, som vanligen kallas betfrö, böra utveckla minst 2 groddar, de väga omkr. 25 gr. per 1,000 st. och 22—32 kg. per hl. Bestoftningen sker med vindens och insekters hjälp, varför korsbefruktning är regel. Torrämnehalten i roten ökas med bladmassan och kan därför i viss mån bedömas efter denna och efter storleken av nacken (den del från vilken bladen utgå). Skrynkliga blad (stor bladyta) antyda hög torrämne- och sockerhalt, tjocka, köttiga motsatsen. Torrämneprocenten kan väl sjunka mot slutet av växttiden, men hela torrämnemängden ökas vanligen, så länge tillväxten fortgår. Däremot avtager blastmängden avsevärt mot växttidens slut. Betans vilda stamform, *B. maritima* L., som förekommer efter Europas havskuster, är flerårig, men under odlingen har den blivit 2-årig, så att blombärande stjälkar uppskjuta andra året. Stocklöpning, d. v. s. utskjutande av blomstjälk första året, varmed följer träig rot, är ett vanligt fel. (Se Rotfrukter.)

Sorter. Redan hos den gamla tidens romare odlades flere sorter b. De nu odlade varieteterna äro vitbeta med sina former: foder- och sockerbeta, samt trädgårdsarterna bladbeta eller mangold och rödbeta.

1. Vitbeta. Omtalas från kontinenten som odlad först under 1700-talet; vid århundradets mitt fästes uppmärksamheten på rotens höga sockerhalt, och mot dess slut började den användas för sockerberedning. I Sverige började försök härmed i början av 1800-talet, och sedan har odlingen vunnit stor utsträckning såväl för sockerberedning som till kreatursfoder samt i mindre mån till brännvinsbränning. Genom förädling hava olika sorter utbildats, vilka efter sin sockerhalt och användning delas i foder- och sockerbetor.

Foder-b., *B. vulgaris campestris,* omfattar mer storvuxna sorter med 9—18 % torrämne, varav 4—10 % socker. Blasten utgår från en vidsträckt nacke, roten växer till större eller mindre del ovan jord, skalets färg är röd, gul eller, mindre ofta, vit. Formen växlar mycket; numera odlas i Sverige knappt vare sig långa, tappformiga sorter (ex.Elvetham el. Mammouth) eller de korta, runda, till större delen över jord växande (ex. Oberndorfer), och föga de tidigare mycket odlade halvlånga, flaskformiga(ex. Golden tankard) utan huvudsakligen de 2 typerna:

a. Eckendorffer, en tysk förädling, röd eller gul, tämligen stor, kort, cylindrisk, nedtill tvärt avtrubbad, växande till hälften över jord och därför, lämplig även för grundare jord och lätt att skörda. Dess låga torrämnehalt, vanligen 10—12 %, har gjort, att den i s. Sverige till största delen undanträngts av

b. Barres-typen, som frambragts av den franske växtförädlaren Vilmorin och i Danmark utbildats till flere i avseende på odlingsvärde olika stammar. Den har oval rot med ljusgul—rödgul yta och vitt kött samt rik blast, växer till mer än hälften i jorden och fördrar därför djupare jord och mer arbete än föregående typ. Roten är mycket hållbar, dess torrämnehalt 12—13 %.

Barresbeta. Sockerbeta.

c. Fodersockerbetor kallas sorter, som i sockerhalt stå mellan foder- och sockerbetor, vanligen med 12—15 proc. torrämne varav 2/3 socker. I Sverige odlas den gröntoppiga, ovala Sährimner och de långsträckt spolformiga, djupt i jorden stående ljusröda Rubra och Alfa. De äro mycket hållbara. Passa blott för varm jord. Av foderbetor lämna vanligen Barres största skördemängd av torrämne i s. Sverige men äro likasom fodersockerbetorna alltför fordrande för mellersta Sverige.

2. Sockerbeta, *B. vulgaris saccharifera*, som genom ett över ett århundrade fortsatt urval förädlats till allt högre sockerhalt, som numera i medeltal är omkring 17 % och omkring 25 proc. torrämnehalt. Den hos oss odlade vita, schlesiska betan, av den efter förädlingsorten kallade Klein-Wanzleben-stammen är mer små vuxen än foderbetorna, blastrik, med långt kägelformig rot, som nästan helt står nere i jorden. — Sockerbetan anses fordra 150—180 dagars växttid med 12—15° medeltemperatur. Odlingen äger till största delen rum (omkr. 2/3 av hela arealen, 30,000—35,000 ha.) i Malmöhus län men i övrigt i Kristianstads, Hallands, Blekinge, Gottlands, Kalmar, östergötlands och Skaraborgs län. Försök att utsträcka den längre norrut ha icke krönts av framgång, huvudsakligen på grund av den kortare växttiden och svårigheten att medhinna skörden och efterföljande höstplöjning före vintern.

Även foderbetsodlingen har största omfattning i Skåne och närliggande län men är allmän även i Östergötlands bördigare trakter och förekommer i mindre utsträckning upp till Mälardalen, men med mot norden avtagande skördar och torrämnehalt.

Betors odling. Utöver vad om rotfruktsodling i allmänhet gäller (se Rotfrukter) må följande erinras. Lämpligaste jordmån är kalkrik lättlera i varmt läge och väl avdikad. På mulljord kan erhållas stor skörd men med låg torrämnehalt.

B. bortför stor mängd näring från jorden; medelprocenthalten är

	kväve	fosforsyra	kali	kalk
i sockerbetor	1.60	0.10	0.40	0.04
» » blast	0.40	0.10	0.40	0.30
» foderbetor	2.00	0.10	0.50	0.003
» » blast	0.30	0.10	0.50	0.20

De stora betskördarna borttaga sålunda stora mängder växtnäring, och om ej jorden vid fortsatt betodling skall utsugas, och om stora skördar skola erhållas, fordras stark gödsling i lätt löslig form. Betor tillgodogöra sig synnerligen väl mineralisk konstgödsel. Vanligen gives per ha. omkring 20 ton kreatursgödsel nedplöjd på hösten samt på våren chilesalpeter 200—500 kg. eller, om ej kreatursgödsel givits, 300—400 kg., varav oftast hälften före sådden och hälften efter gallringen; därjämte 300 kg. superfosfat och, åtminstone på kalifattig jord, 100—200 kg. 37 % kalisalt eller för foderbetor motsvarande mängd, 300—600 kg. kainit. B. är i hög grad natronälskande, varför chilesalpeter ej lika väl ersättes med svavelsyrad ammoniak; därför göra ock kainit och koksalt god verkan. Den förr överklagadenedsättningen i sockerhalt efter gödsling med klorrik konstgödsel gör sig föga gällande hos nutidens högt förädlade sockerbetor.

För att fröets groning skall gynnas av fuktig jord och växttiden bliva så lång som möjligt, är tidig sådd önskvärd, men då betfröet gror dåligt vid låg värmegrad och tidig sådd befordrar stocklöpning, sås vanligen fröet mot slutet av såningstiden. Utsädesmängd 20—25 kg. av socker- och 25—30 kg. av foderbetfrö, beräknat efter normal grobarhet (80—85 %). Betfrös grobarhet är mycket varaktig och stiger ofta vid förvaring, i det att eftermognaden ofta ej nås förr än efter såningstiden året efter skörden. Radavståndet bör vara så litet, som för hackrensning är lämpligt, för sockerbetor 45, för foderbetor 50 cm., och plantorna gallras till 20—30 cm. avstånd, efter sortens storlek. Skörden bör vara avslutad före starkare frost. Skördemängd är i medeltal av sockerbetor 25—30 ton per ha med 30 % så stor blastmängd och av foderbetor omkring 60 ton rötter med 25 % blast hos Barres och 15—20 hos Eckendorffer.

Skador och sjukdomar. B. angripes, särdeles vid intensiv odling, av åtskilliga parasiter, ss. betmögel, betrost, betskorv, gråfläcksjuka, hjärtröta, rotbrand, betfluga, broddmask, nematoder, skinnarebagge, ollonborre, rotmask, snigel, samt även av mosaiksjuka (se d. o.).

3. Rödbeta. Odlas allmänt i trädgårdar. Allmännast odlas *plattrunda egyptiska*, men även halvlånga (Non plus ultra) och, ehuru sällan, långa. Sås på våren på fritt land utom i norra delarna av landet, där man måste uppdraga plantor i bänk, för att rötterna skola nå full utveckling. De odlas i rader på 40 cm. avstånd eller 4—5 rader på säng och gallras till omkr. 15 cm. avstånd. Vid skörden putsas de försiktigt, så de ej såras, emedan de då lätt ruttna under förvaringen, som måste ske frostfritt.

Fröodling. Frö av såväl socker- och foder- som trädgårdsbetor har förr hämtats uteslutande från utlandet, huvudsakligen från Tyskland men foderbetsfrö även från Danmark, och inhemsk fröodling har hos oss skett blott i smått och för eget behov, särskilt av rödbetsfrö. På senare tid har dock odling av dessa fröslag i större utsträckning ägt rum i Skåne och av sockerbetor även i Östergötland. Den sker ss. i art. Rotfrukter: Fröodling beskrives. Mest användes odling på stora rötter, men även sticklingsodling efter stamfrö förekommer; i sådant fall sås i sådan tid, att rötterna bliva högst tumstjocka. Rödbetors frörötter sås vanligen i slutet av juni med radavstånd av blott 30 cm. och så tunt (16—20 kg. frö per ha.), att gallring ej behövs och rötterna bliva halvstora. De övervintrade rötterna utplanteras på stort avstånd, för stora foderbetor 60—70 cm., mindre för sockerbetor, och för rödbetsrötter vanligen 60 x 25 cm.; avståndet mellan raderna bör lämna plats för arbetare vid bladlössens bekämpande (se nedan). Frörötterna nedsättas försiktigt och så djupt, att toppen blir något

jordtäckt; kupning av plantorna ger dem stöd mot blåst. Noggrant bör tillses, att fröodlingen är väl isolerad, varje sort för sig på tillräckligt avstånd att förekomma korsning; om rotodling av betor finnes i närheten, böra alla blombärande stjälkar på dessa avlägsnas, innan blomningen börjar. Efter korsning mellan socker- och foder-b. få rötterna ett flammigt utseende och en gul schattering i snittet. Skörden sker för hand med skära, och stjälkarna torkas, bundna i lösa kärvar, i trindskyl eller på krakstör. Tröskningen kan ske på tröskverk. Emedan fröet lätt tager hetta, bör det snarast möjligt efter tröskningen eftertorkas i uppvärmd torkapparat, vilket i regel sker hos fröhandelsfirman. Skördemängd: av foderbetor omkring 1,800, högst 2,500 kg., av sockerbetor i Skåne 2,200, upp till 3,000 kg., i Östergötland 1,600 kg. samt av rödbetor 1,000—1,600 kg. per ha.

Insektskada. Blomsamlingarna hemsökas av bladlöss, vilka lättast bekämpas vid angreppets början genom de angripna topparnas avnypande och bortförande; vid svårare fall sprutas med tobaksavkok (1 kg. tobak på 20 kg. kokande vatten) eller neddoppas topparna i sådant.

Fodervärde. Betorna överensstämma i näringsvärde med övriga rotfruktsslag med motsvarande torrämnehalt, i det att 1.1 kg. torrämne motsvarar 1 foderenhet för nötkreatur och idisslare samt 1 kg. korn åt svin. De äro synnerligen begärliga för alla djur, giva ingen bismak åt mjölk och kunna därför ingå i mycket stora mängder i utfodringen: foderbetor åt fullvuxna nötkreatur ända till 50—60, åt hästar 15 kg. per djur och dag samt åt svin, som äro vana vid detta skrymmande foder, intill 10 kg. per 100 kg. lev. vikt. Sockerbetor, som föga användas till foder, äro till följd av sin högre sockerhalt särskilt lämpliga för hästar men böra givas i mindre mängd, för att ej sockret skall vålla för lösa uttömningar, och för att ej slöseri med detta näringsämne skall äga rum, vilket särskilt är att befara vid idissiarnas matsmältning, där sockret till stor del förbrukas av bakterier (se Matsmältning). Betornas och särskilt sockerbetornas låga halt av äggvita påfordrar uppmärksamhet, att behovet därav tillgodoses genom det övriga fodret. Blastens värde och mängd, se Blast.

Betain. Se Ammoniumbaser.

Bete. 1. De växtätande djurens naturliga sätt att själva hämta sin föda genom betning måste för husdjurens vidkommande i länder med kalla vintrar inskränkas till sommaren och har i samband med ökade krav på djurens avkastning i stort sett minskats mot vad fordom var brukligt. I äldre tid fingo djuren gå på b. från tidigt på våren till sena hösten i

nedsättningen i sockerhalt efter gödsling med klorrik konstgödsel gör sig föga gällande hos nutidens högt förädlade sockerbetor.

För att fröets groning skall gynnas av fuktig jord och växttiden bliva så lång som möjligt, är tidig sådd önskvärd, men då betfröet gror dåligt vid låg värmegrad och tidig sådd befordrar stocklöpning, sås vanligen fröet mot slutet av såningstiden. Utsädesmängd 20—25 kg. av socker- och 25—30 kg. av foderbetfrö, beräknat efter normal grobarhet (80—85 %). Betfrös grobarhet är mycket varaktig och stiger ofta vid förvaring, i det att eftermognaden ofta ej nås förr än efter såningstiden året efter skörden. Radavståndet bör vara så litet, som för hackrensning är lämpligt, för sockerbetor 45, för foderbetor 50 cm., och plantorna gallras till 20—30 cm. avstånd, efter sortens storlek. Skörden bör vara avslutad före starkare frost. Skördemängd är i medeltal av sockerbetor 25—30 ton per ha med 30 % så stor blastmängd och av foderbetor omkring 60 ton rötter med 25 % blast hos Barres och 15—20 hos Eckendorffer.

Skador och sjukdomar. B. angripes, särdeles vid intensiv odling, av åtskilliga parasiter, ss. betmögel, betrost, betskorv, gråfläcksjuka, hjärtröta, rotbrand, betfluga, broddmask, nematoder, skinnarebagge, ollonborre, rotmask, snigel, samt även av mosaiksjuka (se d. o.).

3. Rödbeta. Odlas allmänt i trädgårdar. Allmännast odlas *plattrunda egyptiska*, men även halvlånga (Non plus ultra) och, ehuru sällan, långa. Sås på våren på fritt land utom i norra delarna av landet, där man måste uppdraga plantor i bänk, för att rötterna skola nå full utveckling. De odlas i rader på 40 cm. avstånd eller 4—5 rader på säng och gallras till omkr. 15 cm. avstånd. Vid skörden putsas de försiktigt, så de ej såras, emedan de då lätt ruttna under förvaringen, som måste ske frostfritt.

Fröodling. Frö av såväl socker- och foder- som trädgårdsbetor har förr hämtats uteslutande från utlandet, huvudsakligen från Tyskland men foderbetsfrö även från Danmark, och inhemsk fröodling har hos oss skett blott i smått och för eget behov, särskilt av rödbetsfrö. På senare tid har dock odling av dessa fröslag i större utsträckning ägt rum i Skåne och av sockerbetor även i Östergötland. Den sker ss. i art. Rotfrukter: Fröodling beskrives. Mest användes odling på stora rötter, men även sticklingsodling efter stamfrö förekommer; i sådant fall sås i sådan tid, att rötterna bliva högst tumstjocka. Rödbetors frörötter sås vanligen i slutet av juni med radavstånd av blott 30 cm. och så tunt (16—20 kg. frö per ha.), att gallring ej behövs och rötterna bliva halvstora. De övervintrade rötterna utplanteras på stort avstånd, för stora foderbetor 60—70 cm., mindre för sockerbetor, och för rödbetsrötter vanligen 60 x 25 cm.; avståndet mellan raderna bör lämna plats för arbetare vid bladlössens bekämpande (se nedan). Frörötterna nedsättas försiktigt och så djupt, att toppen blir något jordtäckt; kupning av plantorna ger dem stöd mot blåst. Noggrant bör tillses, att fröodlingen är väl isolerad, varje sort för sig på tillräckligt avstånd att förekomma korsning; om rotodling av betor finnes i närheten, böra alla blombärande stjälkar på dessa avlägsnas, innan blomningen börjar. Efter korsning mellan socker- och foder-b. få rötterna ett flammigt utseende och en gul schattering i snittet. Skörden sker för hand med skära, och stjälkarna torkas, bundna i lösa kärvar, i trindskyl eller på krakstör. Tröskningen kan ske på tröskverk. Emedan fröet lätt tager hetta, bör det snarast möjligt efter tröskningen eftertorkas i uppvärmd torkapparat, vilket i regel sker hos fröhandelsfirman. Skördemängd: av foderbetor omkring 1,800, högst 2,500 kg., av sockerbetor i Skåne 2,200, upp till 3,000 kg., i Östergötland 1,600 kg. samt av rödbetor 1,000—1,600 kg. per ha.

Insektskada. Blomsamlingarna hemsökas av bladlöss, vilka lättast bekämpas vid angreppets början genom de angripna topparnas avnypande och bortförande; vid svårare fall sprutas med tobaksavkok (1 kg. tobak på 20 kg. kokande vatten) eller neddoppas topparna i sådant.

Fodervärde. Betorna överensstämma i näringsvärde med övriga rotfruktsslag med motsvarande torrämnehalt, i det att 1.1 kg. torrämne motsvarar 1 foderenhet för nötkreatur och idisslare samt 1 kg. korn åt svin. De äro synnerligen begärliga för alla djur, giva ingen bismak åt mjölk och kunna därför ingå i mycket stora mängder i utfodringen: foderbetor åt fullvuxna nötkreatur ända till 50—60, åt hästar 15 kg. per djur och dag samt åt svin, som äro vana vid detta skrymmande foder, intill 10 kg. per 100 kg. lev. vikt. Sockerbetor, som föga användas till foder, äro till följd av sin högre sockerhalt särskilt lämpliga för hästar men böra givas i mindre mängd, för att ej sockret skall vålla för lösa uttömningar, och för att ej slöseri med detta näringsämne skall äga rum, vilket särskilt är att befara vid idissiarnas matsmältning, där sockret till stor del förbrukas av bakterier (se Matsmältning). Betornas och särskilt sockerbetornas låga halt av äggvita påfordrar uppmärksamhet, att behovet därav tillgodoses genom det övriga fodret. Blastens värde och mängd, se Blast.

Betain. Se Ammoniumbaser.

Bete. 1. De växtätande djurens naturliga sätt att själva hämta sin föda genom betning måste för husdjurens vidkommande i länder med kalla vintrar inskränkas till sommaren och har i samband med ökade krav på djurens avkastning i stort sett minskats mot vad fordom var brukligt. I äldre tid fingo djuren gå på b. från tidigt på våren till sena hösten i

nedsättningen i sockerhalt efter gödsling med klorrik konstgödsel gör sig föga gällande hos nutidens högt förädlade sockerbetor.

För att fröets groning skall gynnas av fuktig jord och växttiden bliva så lång som möjligt, är tidig sådd önskvärd, men då betfröet gror dåligt vid låg värmegrad och tidig sådd befordrar stocklöpning, sås vanligen fröet mot slutet av såningstiden. Utsädesmängd 20—25 kg. av socker- och 25—30 kg. av foderbetfrö, beräknat efter normal grobarhet (80—85 %). Betfrös grobarhet är mycket varaktig och stiger ofta vid förvaring, i det att eftermognaden ofta ej nås förr än efter såningstiden året efter skörden. Radavståndet bör vara så litet, som för hackrensning är lämpligt, för sockerbetor 45, för foderbetor 50 cm., och plantorna gallras till 20—30 cm. avstånd, efter sortens storlek. Skörden bör vara avslutad före starkare frost. Skördemängd är i medeltal av sockerbetor 25—30 ton per ha med 30 % så stor blastmängd och av foderbetor omkring 60 ton rötter med 25 % blast hos Barres och 15—20 hos Eckendorffer.

Skador och sjukdomar. B. angripes, särdeles vid intensiv odling, av åtskilliga parasiter, ss. betmögel, betrost, betskorv, gråfläcksjuka, hjärtröta, rotbrand, betfluga, broddmask, nematoder, skinnarebagge, ollonborre, rotmask, snigel, samt även av mosaiksjuka (se d. o.).

3. Rödbeta. Odlas allmänt i trädgårdar. Allmännast odlas *plattrunda egyptiska*, men även halvlånga (Non plus ultra) och, ehuru sällan, långa. Sås på våren på fritt land utom i norra delarna av landet, där man måste uppdraga plantor i bänk, för att rötterna skola nå full utveckling. De odlas i rader på 40 cm. avstånd eller 4—5 rader på säng och gallras till omkr. 15 cm. avstånd. Vid skörden putsas de försiktigt, så de ej såras, emedan de då lätt ruttna under förvaringen, som måste ske frostfritt.

Fröodling. Frö av såväl socker- och foder- som trädgårdsbetor har förr hämtats uteslutande från utlandet, huvudsakligen från Tyskland men foderbetsfrö även från Danmark, och inhemsk fröodling har hos oss skett blott i smått och för eget behov, särskilt av rödbetsfrö. På senare tid har dock odling av dessa fröslag i större utsträckning ägt rum i Skåne och av sockerbetor även i Östergötland. Den sker ss. i art. Rotfrukter: Fröodling beskrives. Mest användes odling på stora rötter, men även sticklingsodling efter stamfrö förekommer; i sådant fall sås i sådan tid, att rötterna bliva högst tumstjocka. Rödbetors frörötter sås vanligen i slutet av juni med radavstånd av blott 30 cm. och så tunt (16—20 kg. frö per ha.), att gallring ej behövs och rötterna bliva halvstora. De övervintrade rötterna utplanteras på stort avstånd, för stora foderbetor 60—70 cm., mindre för sockerbetor, och för rödbetsrötter vanligen 60 x 25 cm.; avståndet mellan raderna bör lämna plats för arbetare vid bladlössens bekämpande (se nedan). Frörötterna nedsättas försiktigt och så djupt, att toppen blir något jordtäckt; kupning av plantorna ger dem stöd mot blåst. Noggrant bör tillses, att fröodlingen är väl isolerad, varje sort för sig på tillräckligt avstånd att förekomma korsning; om rotodling av betor finnes i närheten, böra alla blombärande stjälkar på dessa avlägsnas, innan blomningen börjar. Efter korsning mellan socker- och foder-b. få rötterna ett flammigt

utseende och en gul schattering i snittet. Skörden sker för hand med skära, och stjälkarna torkas, bundna i lösa kärvar, i trindskyl eller på krakstör. Tröskningen kan ske på tröskverk. Emedan fröet lätt tager hetta, bör det snarast möjligt efter tröskningen eftertorkas i uppvärmd torkapparat, vilket i regel sker hos fröhandelsfirman. Skördemängd: av foderbetor omkring 1,800, högst 2,500 kg., av sockerbetor i Skåne 2,200, upp till 3,000 kg., i Östergötland 1,600 kg. samt av rödbetor 1,000—1,600 kg. per ha.

Insektskada. Blomsamlingarna hemsökas av bladlöss, vilka lättast bekämpas vid angreppets början genom de angripna topparnas avnypande och bortförande; vid svårare fall sprutas med tobaksavkok (1 kg. tobak på 20 kg. kokande vatten) eller neddoppas topparna i sådant.

Fodervärde. Betorna överensstämma i näringsvärde med övriga rotfruktsslag med motsvarande torrämnehalt, i det att 1.1 kg. torrämne motsvarar 1 foderenhet för nötkreatur och idisslare samt 1 kg. korn åt svin. De äro synnerligen begärliga för alla djur, giva ingen bismak åt mjölk och kunna därför ingå i mycket stora mängder i utfodringen: foderbetor åt fullvuxna nötkreatur ända till 50—60, åt hästar 15 kg. per djur och dag samt åt svin, som äro vana vid detta skrymmande foder, intill 10 kg. per 100 kg. lev. vikt. Sockerbetor, som föga användas till foder, äro till följd av sin högre sockerhalt särskilt lämpliga för hästar men böra givas i mindre mängd, för att ej sockret skall vålla för lösa uttömningar, och för att ej slöseri med detta näringsämne skall äga rum, vilket särskilt är att befara vid idissiarnas matsmältning, där sockret till stor del förbrukas av bakterier (se Matsmältning). Betornas och särskilt sockerbetornas låga halt av äggvita påfordrar uppmärksamhet, att behovet därav tillgodoses genom det övriga fodret. Blastens värde och mängd, se Blast.

Betain. Se Ammoniumbaser.

Bete. 1. De växtätande djurens naturliga sätt att själva hämta sin föda genom betning måste för husdjurens vidkommande i länder med kalla vintrar inskränkas till sommaren och har i samband med ökade krav på djurens avkastning i stort sett minskats mot vad fordom var brukligt. I äldre tid fingo djuren gå på b. från tidigt på våren till sena hösten i

beteshagar, skogar, på ängar och insådda vallar efter slåttern samt på trädan. I skogs- och fjälltrakter hållas djuren fortfarande rätt allmänt på skogs- och fjäll-b., ofta vid särskilda fäbodar (se Fäbod). Den särskilt under torra högsomrar knappa tillgången på betesväxtlighet i förening med betesdjurens oroande genom flygfä, »åt», samt kreaturens åverkan på skogsplantor och ungskog gör dock, att skogsbetet ofta lämnar snarare förlust än vinst, varför strävandena att höja djurens och skogens avkastning rätt allmänt lett till betesgångens inskränkning och ersättning med stallfodring under en del av sommaren. På slättbygden genomfördes detta redan tidigare. Betning å trädan och skogen är där bortlagd, och det vanliga har varit, att hagmarkerna, där sådana funnits, använts för arbetslediga dragare, ungdjur och sinkor, under det att de mjölkande korna, för vilka hagarna under större delen av sommaren varit för litet givande, stallfodrats, tills de kunnat släppas å de åt er vuxna ängarna och vallarna. Till betningens inskränkande har i någon mån bidragit en önskan att så fullständigt som möjligt samla kreatursgödsel för åkern. — Mot denna utveckling har en reaktion inträtt, först på Skånes och närliggande landskaps fruktbara slättbygder, där man redan över $^{1}/_{2}$ århundrade allt mer allmänt låter flertalet djur gå tjudrade på oslagna vallar och grönfoderskiften. Men även i övriga delar av landet har insikten om betningens fördelar (se nedan) på senaste tid allt mer gjort sig gällande, och man har börjat att åter utsträcka den, främst för ungdjuren men även för de äldre, bland dem även för de högmjölkande korna, och även ägna omsorg åt betets förbättrande och skötande samt att anlägga särskilda betesvallar (se Betesmark) eller inrätta betesgårdar särskilt för ungdjurs uppfödning. Se Andelsbeten, Hingstuppfödning.

Betningens fördelar. Där betningen rätt skötes, kan den ej blott bereda kreaturen tillfälle till en särskilt för ungdjurens utveckling särdeles nyttig vistelse ute i fria luften under stärkande rörelse utan även ett fullt underhåll, som framkallat väl så stor tillväxt och lika hög avkastning av mjölk, som nås vid innefodring. Ungnöt och unghästar hava på goda beten kunnat öka i vikt 0.6—0.9 kg. i dygnet och kor kunnat hållas vid hög mjölkning även utan tillskott av kraftfoder. För avelsdjuren har betningen medfört högre dräktighetsprocent och minskat antal kastningar. Dessa goda resultat bero till stor del på de unga växtdelarnas rikedom på lätt smältbar äggvita och på deras halt av lecitin och vitaminer (se d. o.).

Vid en omsorgsfull skötsel av betet har också växtbeståndet bibehållit sig tätare och avkastningen blivit större än på slåttervallar eller ovårdade betesmarker. Under det att de förra vanligen lämna 2,000—4,000 kg. hö, motsvarande 800—1,600 f.enh. och de senare oftast ej $^{1}/_{5}$ så mycket, hava väl vårdade och använda betesvallar lämnat ända till 2,000—3,000 f.enh. Detta gynnsamma resultat beror delvis därpå, att växtligheten å väl skötta beten lider mindre av torka, emedan den avdunstande ytan är mindre, då växterna ej få skjuta i höjden; delvis därpå att plantorna ej mattas genom fröbildning, för vilken näring drages från övriga delar till frukten. Jordens mullhalt har enligt gjorda iakttagelser ökats i väl skötta betesmarker och likaså antalet daggmaskar, som både vittna om och befordra jordens fruktbarhet.

Slutligen medför betning arbetsbesparing, då skörden av fodret utföres av djuren själva, samt arbetet med djurens utfodring och ryktning samt gödselns utförning ur stallarna till större delen bortfaller.

Förutsättningen för betets bästa utnyttjande är, att det erbjuder jämn och riklig tillgång på smaklig föda, samt att betningen ordnas så, att djuren i allo befinna sig väl under densamma. Dessa förutsättningar kunna för de vuxna djuren väl fyllas, då djuren gå tjudrade på rika grönfoderfält eller oslagna vallar, men övriga betesmarker fordra i allmänhet en planmässig omvårdnad för att lämna djuren ett jämnt, gott underhåll (se Betesmark); om betet ej är fullt tillräckligt, bör tillskott i kraftfoder eller grönfoder givas. Den första tiden efter utsläppningen medför ofta en tillbakagång i djurens hull och avkastning, beroende dels på övergången från hel eller övervägande torrfodring till det saftiga betesfodret och därav förorsakad diarré, dels på förkylning. Detta undvikes genom att djuren under första tiden få gå på b. blott en del av dagen och jämte detta även få torr innefodring, dels därigenom att ungdjuren fodras mera sparsamt under vintern; den mindre starka viktsökningen under vintern mer än uppväges genom att djuren redan från början bättre tillgodogöra betet och under sommaren utvecklas så, att viktsökningen på hela året blir större än vid stark vinterfodring. Betningen bör börja tidigt och på varje del av betesmarken avbrytas, innan betet blir för hårt utätet, samt åter förnyas, så snart gräset återvuxit; betesväxterna böra aldrig få gå i blom utan vad djuren lämnat noga avslås.

Värdering av b. Vid kontrollräkenskaper över kreaturs avkastning bör b. värderas efter den mängd foder, djuren på grund av sin levande vikt och avkastning anses fordrat. Härvid brukar betet räknas till det antal foder enheter, som djuren beräknas behöva, sedan därifrån avdragits det antal foderenheter, som djuren erhållit som tillskottsfoder.

Uppskattning av från betet hämtad fodermängd kan göras på grund av djurens vikt och avkastning. Under antagande, att djurensunderhåll kräver ett antal foderenheter motsvarande $^{1}/_{150}$ av djurets levande vikt, produktion av 1 kg. mjölk 3 foderenheter samt 1 kg. tillväxt 8 (7—9) foderenheter, har betet avkastat i foderenheter: djurens medelvikt/150 X betesdagar + producerad mjölk i kg. X 3 + kg. viktsökning X 8, varifrån avdrages det antal foderenheter, som givits djuren som tillskottsfoder. Medelvikten erhålles av medeltalet av begynnelse- och slutvikten.

Då emellertid viktsökningen är svår att noga bestämma till följd av djurens olika starka bukfylla samt foderåtgången för kg. tillväxt växlar rätt mycket, har vid Centralanstalten för praktiskt behov förbrukningen av betesfoder beräknats sålunda:

	f.e. pr dygn
kalvar intill 3 mån.	3
kalvar 3—12 mån.	3.5
ungnöt 1—2 $^{1}/_{4}$ år	4.5
dräkt, kvigor över 2 $^{1}/_{4}$ år	5.5
sinkor och lågmjölkande	5.4

högmjölkande kor (i medeltal) . .	7.7
unghästar	6
unghingstar	7
arbetshästar	8

2. Rätt till bete. Enligt B.B. kap. 11 och K. f. om ägors fredande den $^{21}/_{12}$ 1857 må ej någon driva eller valla sitt fä å annans enskilda skog eller mark, men däremot anses till flere ägare hörande ohägnad mark till gemensamt mulbete upplåten, om ej annorlunda avtalats. Då hägnad i vidsträckta skogs- och utmarker blir alltför virkesödande och kostsam i förhållande till dylika markers värde och avkastning samt det dessutom är svårt att övervaka, att hägnaden därstädes förblir i fredsgillt skick, så att den fredar kreatursägaren från ansvar för den ofred djuren kunna göra på annans mark, hava de flesta större utmarker, som tillhöra flere ägare, förblivit ohägnade och upplåtna till gemensamt mulbete. Detta medför ofta stort men för skogens återväxt. Kreaturen avbita unga skott, nötkreatur och hästar på barrträd huvudsakligen på våren, då skotten äro saftiga och gräsbetet knappt, men får och getter vid alla tider på året. Lövträd skadas lika mycket av hästar och nöt som av får och getter. Dessutom avbeta djuren unga skogsplantor tillsammans med gräset, och större djur nedtrampa dem. Denna skada är stor isynnerhet på öppna ytor, där skogssådd eller plantering skett, och dit kreaturen lockas av det saftigare bete, dylik mark erbjuder. Bestämmelsen om gemensamt mulbete å ohägnad mark strider därför starkt mot skogsvårdsintresset och är desto mer obillig gent emot skogsägare, som enligt 1903 års lag om vård av enskilda skogar (se Hägnadsskyldighet, Skogslagstiftning) åtgärder för skogens återväxt kunna åläggas skogsägaren, vilken däremot ej är skyddad för återväxtens skadande av andras betesdjur och genom lagligt gällande avtal kan vara hindrad att hägna.

Till skydd för skogens återväxt är dock genom K. k. $^{28}/_{1}$ 1876 med senare tillägg förordnat, att å ohägnad mark, som anses vara till gemensamt mulbete upplåten, skall, därest samtliga delägare ej annorlunda överenskomma, betande vara förbjudet (i de flesta län) hela året av getter och under årets första hälft av får; i vissa län är dock förbudet beträffande får på grund av senare kungörelser ej inskränkt till blott en del av året; dock är det delägare i betesmarken icke förmenat att å sitt eget område beta getter och får, så vida han om dem håller sådan vård, att de icke inkomma på annans område; varförutan K.B., därest i något län jämkning i den stadgade fridlysningstiden skulle för något år finnas av särskilda förhållanden påkallad, äger att därom hos K. M:t göra hemställan.

Mulbete å allmänna skogar, för vilka hushållningsplan blivit fastställd, är tillåtet endast enligt den fastställda hushållningsplanen eller domänstyrelsens särskilda medgivande, såvida ej rätt till bete finnes på grund av äldre resolutioner eller överenskommelser eller enligt urminnes hävd (K. f. om hushållningen med allmänna skogar 26/1 1894).

Förbud att släppa tjur över 6 månader eller hingst över 1 år gammal å samfälld betesmark, med mindre alla delägarna det medgiva, kan av konungen utfärdas efter framställning av ortens hushållningssällskap och landsting (Lag $^{20}/_{6}$ 1918).

Betesmark. Som b. ha sedan gammalt använts skogs-, hag-, strand- och fjällmark.

Skogen lämnar i regel blott svag betestillgång. Den starka beskuggningen hindrar en kraftig tillväxt av för djuren smakliga växter, och de, som där nå en frodig utveckling, ss. ormbunkar, skogsfräken, stinksyska, mjölkört, nässlor m. fl., ätas ej gärna av djuren. Mestadels, särskilt i den på morängrus växande barrskogen, är jordmånen så mager, att huvudsakligen mossor och lavar, bärris och ljung bilda växtligheten, och det gräs, som ingår i densamma, utgöres av den torra och magra kruståteln; skeplingarterna äro snart sagt de enda för djuren smakliga örterna. Om än skogen under försommar och höst kan lämna ett medelmåttigt bete, är detta under torra högsomrar alldeles otillräckligt. Fördelaktigt är dock, att betesdjuren hava tillfälle att från egentlig betesmark söka sig in i närgränsande skog, där bärris lämnar dem en begärlig och hälsosam omväxling med betesgräset.

Hagmarkernas växtlighet utgöres vanligen till stor del av smakliga växter, ss. backanis, kummin, kråk-, häck- och skogsvicker, käringgigel, klöverarter, lundnäva,

underhåll kräver ett antal foderenheter motsvarande $^{1}/_{150}$ av djurets levande vikt, produktion av 1 kg. mjölk 3 foderenheter samt 1 kg. tillväxt 8 (7—9) foderenheter, har betet avkastat i foderenheter: djurens medelvikt/150 X betesdagar + producerad mjölk i kg. X 3 + kg. viktsökning X 8, varifrån avdrages det antal foderenheter, som givits djuren som tillskottsfoder. Medelvikten erhålles av medeltalet av begynnelse- och slutvikten.

Då emellertid viktsökningen är svår att noga bestämma till följd av djurens olika starka bukfylla samt foderåtgången för kg. tillväxt växlar rätt mycket, har vid Centralanstalten för praktiskt behov förbrukningen av betesfoder beräknats sålunda:

	f.e. pr dygn
kalvar intill 3 mån.	3
kalvar 3—12 mån.	3.5
ungnöt 1—2 $^{1}/_{4}$ år	4.5
dräkt, kvigor över 2 $^{1}/_{4}$ år	5.5
sinkor och lågmjölkande	5.4
högmjölkande kor (i medeltal) . .	7.7
unghästar	6
unghingstar	

7

arbetshästar . . . .

8

2. Rätt till bete. Enligt B.B. kap. 11 och K. f. om ägors fredande den $^{21}/_{12}$ 1857 må ej någon driva eller valla sitt fä å annans enskilda skog eller mark, men däremot anses till flere ägare hörande ohägnad mark till gemensamt mulbete upplåten, om ej annorlunda avtalats. Då hägnad i vidsträckta skogs- och utmarker blir alltför virkesödande och kostsam i förhållande till dylika markers värde och avkastning samt det dessutom är svårt att övervaka, att hägnaden därstädes förblir i fredsgillt skick, så att den fredar kreatursägaren från ansvar för den ofred djuren kunna göra på annans mark, hava de flesta större utmarker, som tillhöra flere ägare, förblivit ohägnade och upplåtna till gemensamt mulbete. Detta medför ofta stort men för skogens återväxt. Kreaturen avbita unga skott, nötkreatur och hästar på barrträd huvudsakligen på våren, då skotten äro saftiga och gräsbetet knappt, men får och getter vid alla tider på året. Lövträd skadas lika mycket av hästar och nöt som av får och getter. Dessutom avbeta djuren unga skogsplantor tillsammans med gräset, och större djur nedtrampa dem. Denna skada är stor isynnerhet på öppna ytor, där skogssådd eller plantering skett, och dit kreaturen lockas av det saftigare bete, dylik mark erbjuder. Bestämmelsen om gemensamt mulbete å ohägnad mark strider därför starkt mot skogsvårdsintresset och är desto mer obillig gent emot skogsägare, som enligt 1903 års lag om vård av enskilda skogar (se Hägnadsskyldighet, Skogslagstiftning) åtgärder för skogens återväxt kunna åläggas skogsägaren, vilken däremot ej är skyddad för återväxtens skadande av andras betesdjur och genom lagligt gällande avtal kan vara hindrad att hägna.

Till skydd för skogens återväxt är dock genom K. k. $^{28}/_{1}$ 1876 med senare tillägg förordnat, att å ohägnad mark, som anses vara till gemensamt mulbete upplåten, skall, därest samtliga delägare ej annorlunda överenskomma, betande vara förbjudet (i de flesta län) hela året av getter och under årets första hälft av får; i vissa län är dock förbudet beträffande får på grund av senare kungörelser ej inskränkt till blott en del av året; dock är det delägare i betesmarken icke förmenat att å sitt eget område beta getter och får, så vida han om dem håller sådan vård, att de icke inkomma på annans område; varförutan K.B., därest i något län jämkning i den stadgade fridlysningstiden skulle för något år finnas av särskilda förhållanden påkallad, äger att därom hos K. M:t göra hemställan.

Mulbete å allmänna skogar, för vilka hushållningsplan blivit fastställd, är tillåtet endast enligt den fastställda hushållningsplanen eller domänstyrelsens särskilda medgivande, såvida ej rätt till bete finnes på grund av äldre resolutioner eller överenskommelser eller enligt urminnes hävd (K. f. om hushållningen med allmänna skogar 26/1 1894).

Förbud att släppa tjur över 6 månader eller hingst över 1 år gammal å samfälld betesmark, med mindre alla delägarna det medgiva, kan av konungen utfärdas efter framställning av ortens hushållningssällskap och landsting (Lag $^{20}/_{6}$ 1918).

Betesmark. Som b. ha sedan gammalt använts skogs-, hag-, strand- och fjällmark.

Skogen lämnar i regel blott svag betestillgång. Den starka beskuggningen hindrar en kraftig tillväxt av för djuren smakliga växter, och de, som där nå en frodig utveckling, ss. ormbunkar, skogsfräken, stinksyska, mjölkört, nässlor m. fl., ätas ej gärna av djuren. Mestadels, särskilt i den på morängrus växande barrskogen, är jordmånen så mager, att huvudsakligen mossor och lavar, bärris och ljung bilda växtligheten, och det gräs, som ingår i densamma, utgöres av den torra och magra kruståteln; skeplingarterna äro snart sagt de enda för djuren smakliga örterna. Om än skogen under försommar och höst kan lämna ett medelmåttigt bete, är detta under torra högsomrar alldeles otillräckligt. Fördelaktigt är dock, att betesdjuren hava tillfälle att från egentlig betesmark söka sig in i närgränsande skog, där bärris lämnar dem en begärlig och hälsosam omväxling med betesgräset.

Hagmarkernas växtlighet utgöres vanligen till stor del av smakliga växter, ss. backanis, kummin, kråk-, häck- och skogsvicker, käringgigel, klöverarter, lundnäva,

skepling, gröe- och svingelarter, timotej och hundäxing. I kalkrika trakters lövängar och i allmänhet där marken håller tillräcklig fuktighet, kan denna växtlighet lämna ett gott bete, men merendels hava växterna till följd av torka och jordens magerhet hopkrympt till dvärgformer, varjämte träd och buskar borttaga utrymme och beskugga marken, så att betet blir ringa och kraftlöst, vanligen tillräckligt för blott 30—50 svaga betesdagar, motsvarande 150—200 f.enh. per ha., under för- och eftersommar.

Strandängar hava vanligen blott en lågvuxen växtlighet, ss. strandkrypa, havssutt, sälting, blåsklöver m. fl., men dessa växter äro saftiga saltväxter, som fort återväxa, varför ock strandbetena vanligen äro goda.

Även fjällbeten lämna vanligen en jämn och smaklig fodertillgång. I snårskogen på fjällens sluttningar lämna högvuxna örter, ss. fjälltolta, borsttistel, fjällkvann, fjällmjölkört m.fl., en rik tillgång på begärligt foder, som å öppna ställen, s. k. ruppelslogar, även tillgodogöres genom slåtter, varvid även i färskt tillstånd av kreaturen ratade växter, ss. älggräs, mjölkört m. fl., komma till godo. På de egentliga fjällbetena ovan trädgränsen giva låga, saftiga gräs, ss. fårsvingel, fjällgröe, fjällkampe, fjälltåtel samt örter, ss. fjällvedel m. fl. ett gott och uthålligt bete.

Förbättring av b. Den reform av betning och betesskötsel, som på senaste tid börjats, går ut på att till skydd mot skada på skogsåterväxten och för djurens jämnare näring åtskilja skogs- och betesmarker, och på de senares planmässiga förbättring samt anläggning av betesvallar på förut odlad jord, företrädesvis åkrar, som genom avlägsen belägenhet äro föga lönande att hålla under plog. Det har visat sig, att man även på av naturen mager jord kan åstadkomma betesmarker, som kunna lämna gott underhåll åt ej blott ung- och göddjur utan även högmjölkande kor, motsvarande ända till 2,000—3,000 f.enh. per ha. Växtlighet, som genom betning ständigt hålles kort, så att den avdunstande bladytan är mindre än i ängar, fordrar mindre vatten än dessa, men vattentillgången inverkar dock starkt på tillväxten, och en nederbördsmängd av 270— 300 mm. under maj—sept. angives stundom som villkor för rikt givande beten. Erfarenheten har dock visat, att vårmusten även vid ringa nederbörd räcker för betesväxterna under vår och försommar, så att största vikt ligger på nederbörd under eftersommar och höst, och även på trakter med mindre sommarnederbörd än den angivna ha väl skötta betesmarker lämnat hög avkastning. Genom lämplig dikning bör dock sörjas för en jämn fuktighet; alla sanka ställen böra avdikas, men då gräsväxtlighetens rötter äro grunda, bör grundvattnet ej sänkas djupare, än att vattnet genom jordens kapillära ledning kan uppsugas till ytan. Täckdiken, där sådana kunna läggas, böra vara blott 0.6—0.7 m. djupa; öppna diken böra, för att ej söndertrampas, företrädesvis göras breda med skålformig profil och gräsvuxna slänter. — Röjning. Träd och buskar, vilka upptaga utrymme och genom beskuggning försämra växtligheten, böra borttagas. Helst kvarlämnas endast enstaka eller grupper av träd till skydd för betesdjuren mot solhetta och regn, företrädesvis på torr och stenig mark, där gott bete ej kan påräknas. Buskar uppryckas eller avhuggas nära marken, och träden rothuggas eller avverkas nära marken. Trädslag, som skjuta mycket rotskott, ss. asp, ringbarkas 2—3 år före fällningen, så att rötterna utsugas på näring och trädet därigenom dödas. Uppkommande skott avslås årligen tätt vid marken, tills de skottalstrande rötterna dödats. Stenar, tuvor, ljung, bärris och andra till foder värdelösa växter avlägsnas genom häckning, och det brännbara brännes eller lägges i kompost. Kalkning är ett kraftigt medel att utrota dessa sämre växter och höja jordens fruktbarhet.

I övrigt lämnas den naturliga växtligheten orörd, där denna, som vanligt är, innehåller goda arter, om än i förkrympta dvärgformer. Under gynnsamma omständigheter utväxa dessa och nå en kraftig utveckling. Denna beror i hög grad av näringstillgången, och därför är en riklig grundgödsling med kompost samt thomasfosfat eller benmjöl, motsvarande minst 50 kg. fosforsyra per ha. samt, särdeles på mull- och sandjord, även kalisalt motsvarande minst nämnda mängd, kali, önskvärd. Aska, som vunnits vid bränning av ris och bråte, sprides noga och bidrager till jordens gödsling. I luckor efter röjningen uppluckras jorden och insås tidigt på våren med frö, som myllas med kratta, varefter jorden tilltrampas eller vältas. Av egentliga betesväxter, som sprida sig genom skott och utlöpare, finnes frö blott av vitklöver i fröhandeln, men jämte denna insås vanliga billiga gräsfröslag. Den av dessa uppkomna växtligheten ersättes sedan småningom av från omgivningarna inträngande vilda, goda betesväxter (se Betesväxt).

Omläggning av betesvall. Där det gamla växtbeståndet icke innehåller så mycket plantor av goda betesväxter, att förhoppning finnes, att de skola utväxa till fullgott betesbestånd, likasom där förut öppen jord skall igenläggas till bete, beredes jorden väl genom riklig gödsling samt ogräsets eller andra värdelösa växters urtotande och insås med lämpliga växter, helst utan skyddsäd. Som fullt lämpliga betesväxter kunna visserligen blott sådana arter anses, som föröka sig genom skott och utlöpare, då ju betningen hindrar växternas förökande genom frösättning, men även i detta fall väljer man av ekonomiska skäl sådana arter, varav frö finnes tillgängligt

billigt. Huvudsaken är att få marken tätt bevuxen med till bete lämpliga växter, även om dessa ej kunna påräknas hålla sig kvar i längden. Småningom inkomma lämpliga vilda örter och gräs, varav frö alls ej finnes i handeln eller blott i olämpliga former, såsom vissa gröe-arter, hård-, röd- och fårsvingel, kamäxing, vilda vickerarter, gul vial m. m. Av baljväxter, som äro det viktigaste på mullfattig jord, insås käringgigel, humlelucern, vitklöver samt något litet röd- och alsikeklöver, av gräs hundäxing, timotej, engelskt rajgräs och ängssvingel samt på fuktig mark ängskavle.

För betesmarkens bibehållande vid hög bördighet och ytterligare förbättring ligger största vikt vid att avbetningen blir jämn och tidig, så att ej blombärande stjälkar och strån få skjuta upp och gå i frö. Därigenom befordras skottalstringen, så att växtmattan blir allt tätare, och tillika tillgodogöres fodret bäst, emedan det då är smakligast, rikast på äggviteartade ämnen och mest lättsmält. Betet bör ej för hårt utätas, emedan tillväxten då blir sämre särdeles i torka. Särskilt hava hästar benägenhet att fläckvis avgnaga växterna allt för hårt,

varför de helst i mindre antal böra få beta tillsammans med nötkreatur. För att nå en jämn avbetning bör betesmarken indelas i smärre fållor, vilka i tur och ordning avbetas. Den fallna gödseln sprides ofta och noga för att undvika ojämn växtlighet och uppkomsten av feta fläckar, som djuren ogärna avbeta. Ha djuren lämnat utvuxet gräs, bör detta avslås, innan det blir gammalt och torrt. Redan en så ordnad omvårdnad plägar vara nog för att vinna en år efter år ökad förbättring av betet, men avkastningen ökas än mer genom årlig tillförsel av gödsel. Som sådan användes väl multnad stallgödsel samt kalkrik kompost, fosfat, ss. superfosfat, thomasslagg eller benmjöl, aska, kalisalt, men framför allt kalk och kvävegödsel. En övergödsling med 50—100 kg. chilesalpeter liksom en gödselvattning efter snösmältningen påskyndar gräsets framväxt så att betesgången kan börja veckor tidigare än eljest, varigenom dyrbart vinterfoder sparas och ungdjurens utveckling starkt befordras. Under eftersommaren gives gödselvattning eller svavelsyrad ammoniak med fördel, då regn snart väntas. Gödslingen inverkar på växtbeståndets sammansättning, så att övervägande kvävegödsling gynnar gräsens, fosfat-och kaligödsling, även vid kvävegödsling; örters och särskilt baljväxters utveckling.

Litt.: Centralanstaltens för jordbruksförsök meddelanden N:r 135, 151; A. Elofson, Lönande betesdrift, Uppsala 1914; H. Hegardt, Betesskötsel, Sthlm 1915; Sv. Betes- och vallföreningens årsskrift.

Betes- och vallföreningen, Svenska, bildad år 1916 med uppgift att verka för en rationell betes- och vallskötsel genom råd och undervisning samt att söka framkalla åtgärder för detta syftes befordran. Styrelsen utgöres av ord. och vice ordförande, sekreterare samt i ledamot med ersättare för varje län; föreningens angelägenheter handhavas av ett verkställande utskott. Råd och upplysningar samt biträde lämnas av sekreteraren, 2 konsulenter och 1 ängsmästare.

Betesväxter. Lämpliga för betesmarken äro växtarter, som äro näringsrika och begärliga för kreaturen, hava rik bladbildning vid jorden, utan att tuva sig, utväxa tidigt på våren och snart återväxa efter avbetning men icke fort utskjuta blombärande stjälkar och strån, tåla betning och kreaturens tramp, äro mångåriga samt sprida sig genom skott och utlöpare, så att tomrum i beståndet igenväxa och detta blir tätt. I högsta grad fyllas dessa fordringar av vit- och blåsklöver, rödsvingel, ängs- och kärrgröe samt krypven, vilka sistnämnda båda arter dock, på grund av att utlöparna ligga på ytan, lida av torka. Foderlostan är mycket uthållig genom sina underjordiska utlöpare men saknar rotblad. Ängssvingel, engelskt rajgräs och hundäxing, kosmäre, käringgigel och humlelucern, kummin och backanis äro goda b. men sprida sig ej synnerligt. Hundäxing har dessutom benägenhet att bilda tuvor. Av flertalet våra bästa b. finnes ej frö i handeln eller är detta dyrt.

Betfluga, *Pegomyia hyoscyami* Pz., en liten askgrå, med svarta borst beklädd fluga, vars larv lever i bladen på betor, spenat och mållor. Äggen äro långsmala, glänsande vita och läggas på våren på de nyss uppkomna plantorna av betor och kläckas efter omkring 10 dagar. 2—3 veckor senare äro larverna fullvuxna samt lämna då bladen och förpuppas i jorden. Efter ytterligare 14 dagar framkommer en ny generation flugor, men endast vårgenerationen har praktisk betydelse. Ej sällan angripas de nyuppkomna plantorna av t. ex. sockerbetor så svårt, att de på några dagar ödeläggas. Tjock sådd och kraftig gödsling förordas på platser, där b. plägar förekomma. Vid gallringen böra alla angripna plantor hopsamlas och oskadliggöras genom uppbränning eller kompostering med kalk. Som insektens ägg och larver ofta finnas på ogräs, särskilt målla, bör sådant i närheten av betfält uppryckas eller avhuggas och brännas eller omedelbart uppfodras.A. T—n.

Beting. Se Arbetsmängd.

Betlyftare. Rotfruktsupptagningsmaskin.

Betmassa, betsnitsel, erhålles vid betsockerfabrikerna såsom återstod vid sockersaftens urlakning i de s. k. diffusörerna. Som snitseln erhålles blott under den s. k. betkampanjen, vilken numera varar blott två månader på senhösten, kan den icke omedelbart uppfodras utan måste förvaras. Detta sker på gårdarna genom nedläggning i gravar eller helst i cementerade gropar, där den hårt billigt. Huvudsaken är att få marken tätt bevuxen med till bete lämpliga växter, även om dessa ej kunna påräknas hålla sig kvar i längden. Småningom inkomma lämpliga vilda örter och gräs, varav frö alls ej finnes i handeln eller blott i olämpliga former, såsom vissa gröe-arter, hård-, röd- och fårsvingel, kamäxing, vilda vickerarter, gul vial m. m. Av baljväxter, som äro det viktigaste på mullfattig jord, insås käringgigel, humlelucern, vitklöver samt något litet röd- och alsikeklöver, av gräs hundäxing, timotej, engelskt rajgräs och ängssvingel samt på fuktig mark ängskavle.

För betesmarkens bibehållande vid hög bördighet och ytterligare förbättring ligger största vikt vid att avbetningen blir jämn och tidig, så att ej blombärande stjälkar och strån få skjuta upp och gå i frö. Därigenom befordras skottalstringen, så att växtmattan blir allt tätare, och tillika tillgodogöres fodret bäst, emedan det då är smakligast, rikast på äggviteartade ämnen och mest lättsmält. Betet bör ej för hårt utätas, emedan tillväxten då blir sämre särdeles i torka. Särskilt hava hästar benägenhet att fläckvis avgnaga växterna allt för hårt, varför de helst i mindre antal böra få beta tillsammans med nötkreatur. För att nå en jämn avbetning bör betesmarken indelas i smärre fållor, vilka i tur och ordning avbetas. Den fallna gödseln sprides ofta och noga för att undvika ojämn växtlighet och uppkomsten av feta fläckar, som djuren ogärna avbeta. Ha djuren lämnat utvuxet gräs, bör detta avslås, innan det blir gammalt och torrt. Redan en så ordnad omvårdnad plägar vara nog för att vinna en år efter år ökad förbättring av betet, men avkastningen ökas än mer genom årlig tillförsel av gödsel. Som sådan användes väl multnad stallgödsel samt kalkrik kompost, fosfat, ss. superfosfat, thomasslagg eller benmjöl, aska, kalisalt, men framför allt kalk och kvävegödsel. En övergödsling med 50—100 kg. chilesalpeter liksom en gödselvattning efter snösmältningen påskyndar gräsets framväxt så att betesgången kan börja veckor tidigare än eljest, varigenom dyrbart vinterfoder sparas och ungdjurens utveckling starkt befordras. Under eftersommaren gives gödselvattning eller svavelsyrad ammoniak med fördel, då regn snart väntas. Gödslingen inverkar på växtbeståndets sammansättning, så att övervägande kvävegödsling gynnar gräsens, fosfat-och kaligödsling, även vid kvävegödsling; örters och särskilt baljväxters utveckling.

Litt.: Centralanstaltens för jordbruksförsök meddelanden N:r 135, 151; A. Elofson, Lönande betesdrift, Uppsala 1914; H. Hegardt, Betesskötsel, Sthlm 1915; Sv. Betes- och vallföreningens årsskrift.

Betes- och vallföreningen, Svenska, bildad år 1916 med uppgift att verka för en rationell betes- och vallskötsel genom råd och undervisning samt att söka framkalla åtgärder för detta syftes befordran. Styrelsen utgöres av ord. och vice ordförande, sekreterare samt i ledamot med ersättare för varje län; föreningens angelägenheter handhavas av ett verkställande utskott. Råd och upplysningar samt biträde lämnas av sekreteraren, 2 konsulenter och 1 ängsmästare.

Betesväxter. Lämpliga för betesmarken äro växtarter, som äro näringsrika och begärliga för kreaturen, hava rik bladbildning vid jorden, utan att tuva sig, utväxa tidigt på våren och snart återväxa efter avbetning men icke fort utskjuta blombärande stjälkar och strån, tåla betning och kreaturens tramp, äro mångåriga samt sprida sig genom skott och utlöpare, så att tomrum i beståndet igenväxa och detta blir tätt. I högsta grad fyllas dessa fordringar av vit- och blåsklöver, rödsvingel, ängs- och kärrgröe samt krypven, vilka sistnämnda båda arter dock, på grund av att utlöparna ligga på ytan, lida av torka. Foderlostan är mycket uthållig genom sina underjordiska utlöpare men saknar rotblad. Ängssvingel, engelskt rajgräs och hundäxing, kosmäre, käringgigel och humlelucern, kummin och backanis äro goda b. men sprida sig ej synnerligt. Hundäxing har dessutom benägenhet att bilda tuvor. Av flertalet våra bästa b. finnes ej frö i handeln eller är detta dyrt.

Betfluga, *Pegomyia hyoscyami* Pz., en liten askgrå, med svarta borst beklädd fluga, vars larv lever i bladen på betor, spenat och mållor. Äggen äro långsmala, glänsande vita och läggas på våren på de nyss uppkomna plantorna av betor och kläckas efter omkring 10 dagar. 2—3 veckor senare äro larverna fullvuxna samt lämna då bladen och förpuppas i jorden. Efter ytterligare 14 dagar framkommer en ny generation flugor, men endast vårgenerationen har praktisk betydelse. Ej sällan angripas de nyuppkomna plantorna av t. ex. sockerbetor så svårt, att de på några dagar ödeläggas. Tjock sådd och kraftig gödsling förordas på platser, där b. plägar förekomma. Vid gallringen böra alla angripna plantor hopsamlas och oskadliggöras genom uppbränning eller kompostering med kalk. Som insektens ägg och larver ofta finnas på ogräs, särskilt målla, bör sådant i närheten av betfält uppryckas eller avhuggas och brännas eller omedelbart uppfodras.A. T—n.

Beting. Se Arbetsmängd.

Betlyftare. Rotfruktsupptagningsmaskin.

Betmassa, betsnitsel, erhålles vid betsockerfabrikerna såsom återstod vid sockersaftens urlakning i de s. k. diffusörerna. Som snitseln erhålles blott under den s. k. betkampanjen, vilken numera varar blott två månader på senhösten, kan den icke omedelbart uppfodras utan måste förvaras. Detta sker på gårdarna genom nedläggning i gravar eller helst i cementerade gropar, där den hårt billigt. Huvudsaken är att få marken tätt bevuxen med till bete lämpliga växter, även om dessa ej kunna påräknas hålla sig kvar i längden. Småningom inkomma lämpliga vilda örter och gräs, varav frö alls ej finnes i handeln eller blott i olämpliga former, såsom vissa gröe-arter, hård-, röd- och fårsvingel, kamäxing, vilda vickerarter, gul vial m. m. Av baljväxter, som äro det viktigaste på mullfattig jord, insås käringgigel, humlelucern, vitklöver samt något litet röd- och alsikeklöver, av gräs hundäxing, timotej, engelskt rajgräs och ängssvingel samt på fuktig mark ängskavle.

För betesmarkens bibehållande vid hög bördighet och ytterligare förbättring ligger största vikt vid att avbetningen blir jämn och tidig, så att ej blombärande stjälkar och strån få skjuta

upp och gå i frö. Därigenom befordras skottalstringen, så att växtmattan blir allt tätare, och tillika tillgodogöres fodret bäst, emedan det då är smakligast, rikast på äggviteartade ämnen och mest lättsmält. Betet bör ej för hårt utätas, emedan tillväxten då blir sämre särdeles i torka. Särskilt hava hästar benägenhet att fläckvis avgnaga växterna allt för hårt, varför de helst i mindre antal böra få beta tillsammans med nötkreatur. För att nå en jämn avbetning bör betesmarken indelas i smärre fållor, vilka i tur och ordning avbetas. Den fallna gödseln sprides ofta och noga för att undvika ojämn växtlighet och uppkomsten av feta fläckar, som djuren ogärna avbeta. Ha djuren lämnat utvuxet gräs, bör detta avslås, innan det blir gammalt och torrt. Redan en så ordnad omvårdnad plägar vara nog för att vinna en år efter år ökad förbättring av betet, men avkastningen ökas än mer genom årlig tillförsel av gödsel. Som sådan användes väl multnad stallgödsel samt kalkrik kompost, fosfat, ss. superfosfat, thomasslagg eller benmjöl, aska, kalisalt, men framför allt kalk och kvävegödsel. En övergödsling med 50—100 kg. chilesalpeter liksom en gödselvattning efter snösmältningen påskyndar gräsets framväxt så att betesgången kan börja veckor tidigare än eljest, varigenom dyrbart vinterfoder sparas och ungdjurens utveckling starkt befordras. Under eftersommaren gives gödselvattning eller svavelsyrad ammoniak med fördel, då regn snart väntas. Gödslingen inverkar på växtbeståndets sammansättning, så att övervägande kvävegödsling gynnar gräsens, fosfat-och kaligödsling, även vid kvävegödsling; örters och särskilt baljväxters utveckling.

Litt.: Centralanstaltens för jordbruksförsök meddelanden N:r 135, 151; A. Elofson, Lönande betesdrift, Uppsala 1914; H. Hegardt, Betesskötsel, Sthlm 1915; Sv. Betes- och vallföreningens årsskrift.

Betes- och vallföreningen, Svenska, bildad år 1916 med uppgift att verka för en rationell betes- och vallskötsel genom råd och undervisning samt att söka framkalla åtgärder för detta syftes befordran. Styrelsen utgöres av ord. och vice ordförande, sekreterare samt i ledamot med ersättare för varje län; föreningens angelägenheter handhavas av ett verkställande utskott. Råd och upplysningar samt biträde lämnas av sekreteraren, 2 konsulenter och 1 ängsmästare.

Betesväxter. Lämpliga för betesmarken äro växtarter, som äro näringsrika och begärliga för kreaturen, hava rik bladbildning vid jorden, utan att tuva sig, utväxa tidigt på våren och snart återväxa efter avbetning men icke fort utskjuta blombärande stjälkar och strån, tåla betning och kreaturens tramp, äro mångåriga samt sprida sig genom skott och utlöpare, så att tomrum i beståndet igenväxa och detta blir tätt. I högsta grad fyllas dessa fordringar av vit- och blåsklöver, rödsvingel, ängs- och kärrgröe samt krypven, vilka sistnämnda båda arter dock, på grund av att utlöparna ligga på ytan, lida av torka. Foderlostan är mycket uthållig genom sina underjordiska utlöpare men saknar rotblad. Ängssvingel, engelskt rajgräs och hundäxing, kosmäre, käringgigel och humlelucern, kummin och backanis äro goda b. men sprida sig ej synnerligt. Hundäxing har dessutom benägenhet att bilda tuvor. Av flertalet våra bästa b. finnes ej frö i handeln eller är detta dyrt.

Betfluga, *Pegomyia hyoscyami* Pz., en liten askgrå, med svarta borst beklädd fluga, vars larv lever i bladen på betor, spenat och mållor. Äggen äro långsmala, glänsande vita och läggas på våren på de nyss uppkomna plantorna av betor och kläckas efter omkring 10 dagar. 2—3 veckor senare äro larverna fullvuxna samt lämna då bladen och förpuppas i jorden. Efter ytterligare 14 dagar framkommer en ny generation flugor, men endast vårgenerationen har praktisk betydelse. Ej sällan angripas de nyuppkomna plantorna av t. ex. sockerbetor så svårt, att de på några dagar ödeläggas. Tjock sådd och kraftig gödsling förordas på platser, där b. plägar förekomma. Vid gallringen böra alla angripna plantor hopsamlas och oskadliggöras genom uppbränning eller kompostering med kalk. Som insektens ägg och larver ofta finnas på ogräs, särskilt målla, bör sådant i närheten av betfält uppryckas eller avhuggas och brännas eller omedelbart uppfodras.A. T—n.

Beting. Se Arbetsmängd.

Betlyftare. Rotfruktsupptagningsmaskin.

Betmassa, betsnitsel, erhålles vid betsockerfabrikerna såsom återstod vid sockersaftens urlakning i de s. k. diffusörerna. Som snitseln erhålles blott under den s. k. betkampanjen, vilken numera varar blott två månader på senhösten, kan den icke omedelbart uppfodras utan måste förvaras. Detta sker på gårdarna genom nedläggning i gravar eller helst i cementerade gropar, där den hårt billigt. Huvudsaken är att få marken tätt bevuxen med till bete lämpliga växter, även om dessa ej kunna påräknas hålla sig kvar i längden. Småningom inkomma lämpliga vilda örter och gräs, varav frö alls ej finnes i handeln eller blott i olämpliga former, såsom vissa gröe-arter, hård-, röd- och fårsvingel, kamäxing, vilda vickerarter, gul vial m. m. Av baljväxter, som äro det viktigaste på mullfattig jord, insås käringgigel, humlelucern, vitklöver samt något litet röd- och alsikeklöver, av gräs hundäxing, timotej, engelskt rajgräs och ängssvingel samt på fuktig mark ängskavle.

För betesmarkens bibehållande vid hög bördighet och ytterligare förbättring ligger största vikt vid att avbetningen blir jämn och tidig, så att ej blombärande stjälkar och strån få skjuta upp och gå i frö. Därigenom befordras skottalstringen, så att växtmattan blir allt tätare, och tillika tillgodogöres fodret bäst, emedan det då är smakligast, rikast på äggviteartade ämnen och mest lättsmält. Betet bör ej för hårt utätas, emedan tillväxten då blir sämre särdeles i torka. Särskilt hava hästar benägenhet att fläckvis avgnaga växterna allt för hårt, varför de helst i mindre antal böra få beta tillsammans med nötkreatur. För att nå en jämn avbetning bör betesmarken indelas i smärre fållor, vilka i tur och ordning avbetas. Den fallna gödseln sprides ofta och noga för att undvika ojämn växtlighet och uppkomsten av feta fläckar, som djuren ogärna avbeta. Ha djuren lämnat utvuxet gräs, bör detta avslås, innan det blir gammalt och torrt. Redan en så ordnad omvårdnad plägar vara nog för att vinna en år efter år ökad förbättring av betet, men avkastningen ökas än mer genom årlig tillförsel av gödsel. Som sådan användes väl multnad stallgödsel samt kalkrik kompost, fosfat, ss. superfosfat, thomasslagg eller benmjöl, aska, kalisalt, men framför allt kalk och kvävegödsel. En övergödsling med 50—100 kg. chilesalpeter liksom en gödselvattning efter snösmältningen påskyndar gräsets framväxt så att betesgången kan börja veckor tidigare än eljest, varigenom dyrbart vinterfoder sparas och ungdjurens utveckling starkt befordras. Under eftersommaren gives gödselvattning eller svavelsyrad ammoniak med fördel, då regn snart väntas. Gödslingen inverkar på växtbeståndets sammansättning, så att övervägande kvävegödsling gynnar gräsens, fosfat-och kaligödsling, även vid kvävegödsling; örters och särskilt baljväxters utveckling.

Litt.: Centralanstaltens för jordbruksförsök meddelanden N:r 135, 151; A. Elofson, Lönande betesdrift, Uppsala 1914; H. Hegardt, Betesskötsel, Sthlm 1915; Sv. Betes- och vallföreningens årsskrift.

Betes- och vallföreningen, Svenska, bildad år 1916 med uppgift att verka för en rationell betes- och vallskötsel genom råd och undervisning samt att söka framkalla åtgärder för detta syftes befordran. Styrelsen utgöres av ord. och vice ordförande, sekreterare samt i ledamot med ersättare för varje län; föreningens angelägenheter handhavas av ett verkställande utskott. Råd och upplysningar samt biträde lämnas av sekreteraren, 2 konsulenter och 1 ängsmästare.

Betesväxter. Lämpliga för betesmarken äro växtarter, som äro näringsrika och begärliga för kreaturen, hava rik bladbildning vid jorden, utan att tuva sig, utväxa tidigt på våren och snart återväxa efter avbetning men icke fort utskjuta blombärande stjälkar och strån, tåla betning och kreaturens tramp, äro mångåriga samt sprida sig genom skott och utlöpare, så att tomrum i beståndet igenväxa och detta blir tätt. I högsta grad fyllas dessa fordringar av vit- och blåsklöver, rödsvingel, ängs- och kärrgröe samt krypven, vilka sistnämnda båda arter dock, på grund av att utlöparna ligga på ytan, lida av torka. Foderlostan är mycket uthållig genom sina underjordiska utlöpare men saknar rotblad. Ängssvingel, engelskt rajgräs och hundäxing, kosmäre, käringgigel och humlelucern, kummin och backanis äro goda b. men sprida sig ej synnerligt. Hundäxing har dessutom benägenhet att bilda tuvor. Av flertalet våra bästa b. finnes ej frö i handeln eller är detta dyrt.

Betfluga, *Pegomyia hyoscyami* Pz., en liten askgrå, med svarta borst beklädd fluga, vars larv lever i bladen på betor, spenat och mållor. Äggen äro långsmala, glänsande vita och läggas på våren på de nyss uppkomna plantorna av betor och kläckas efter omkring 10 dagar. 2—3 veckor senare äro larverna fullvuxna samt lämna då bladen och förpuppas i jorden. Efter ytterligare 14 dagar framkommer en ny generation flugor, men endast vårgenerationen har praktisk betydelse. Ej sällan angripas de nyuppkomna plantorna av t. ex. sockerbetor så svårt, att de på några dagar ödeläggas. Tjock sådd och kraftig gödsling förordas på platser, där b. plägar förekomma. Vid gallringen böra alla angripna plantor hopsamlas och oskadliggöras genom uppbränning eller kompostering med kalk. Som insektens ägg och larver ofta finnas på ogräs, särskilt målla, bör sådant i närheten av betfält uppryckas eller avhuggas och brännas eller omedelbart uppfodras.A. T—n.

Beting. Se Arbetsmängd.

Betlyftare. Rotfruktsupptagningsmaskin.

Betmassa, betsnitsel, erhålles vid betsockerfabrikerna såsom återstod vid sockersaftens urlakning i de s. k. diffusörerna. Som snitseln erhålles blott under den s. k. betkampanjen, vilken numera varar blott två månader på senhösten, kan den icke omedelbart uppfodras utan måste förvaras. Detta sker på gårdarna genom nedläggning i gravar eller helst i cementerade gropar, där den hårt billigt. Huvudsaken är att få marken tätt bevuxen med till bete lämpliga växter, även om dessa ej kunna påräknas hålla sig kvar i längden. Småningom inkomma lämpliga vilda örter och gräs, varav frö alls ej finnes i handeln eller blott i olämpliga former, såsom vissa gröe-arter, hård-, röd- och fårsvingel, kamäxing, vilda vickerarter, gul vial m. m. Av baljväxter, som äro det viktigaste på mullfattig jord, insås käringgigel, humlelucern, vitklöver samt något litet röd- och alsikeklöver, av gräs hundäxing, timotej, engelskt rajgräs och ängssvingel samt på fuktig mark ängskavle.

För betesmarkens bibehållande vid hög bördighet och ytterligare förbättring ligger största vikt vid att avbetningen blir jämn och tidig, så att ej blombärande stjälkar och strån få skjuta upp och gå i frö. Därigenom befordras skottalstringen, så att växtmattan blir allt tätare, och tillika tillgodogöres fodret bäst, emedan det då är smakligast, rikast på äggviteartade ämnen och mest lättsmält. Betet bör ej för hårt utätas, emedan tillväxten då blir sämre särdeles i torka. Särskilt hava hästar benägenhet att fläckvis avgnaga växterna allt för hårt, varför de helst i mindre antal böra få beta tillsammans med nötkreatur. För att nå en jämn avbetning bör betesmarken indelas i smärre fållor, vilka i tur och ordning avbetas. Den fallna gödseln sprides ofta och noga för att undvika ojämn växtlighet och uppkomsten av feta fläckar, som djuren ogärna avbeta. Ha djuren lämnat utvuxet gräs, bör detta avslås, innan det blir gammalt och torrt. Redan en så ordnad omvårdnad plägar vara nog för att vinna en år efter år ökad förbättring av betet, men avkastningen ökas än mer genom årlig tillförsel av gödsel. Som sådan användes väl multnad stallgödsel samt kalkrik kompost, fosfat, ss. superfosfat, thomasslagg eller benmjöl, aska, kalisalt, men framför allt kalk och kvävegödsel. En övergödsling med 50—100 kg. chilesalpeter liksom en gödselvattning efter snösmältningen påskyndar gräsets framväxt så att betesgången kan börja veckor tidigare än eljest, varigenom dyrbart vinterfoder sparas och ungdjurens utveckling starkt befordras. Under eftersommaren gives gödselvattning eller svavelsyrad ammoniak med fördel, då regn snart väntas. Gödslingen inverkar på växtbeståndets sammansättning, så att övervägande kvävegödsling gynnar gräsens, fosfat-och kaligödsling, även vid kvävegödsling; örters och särskilt baljväxters utveckling.

Litt.: Centralanstaltens för jordbruksförsök meddelanden N:r 135, 151; A. Elofson, Lönande betesdrift, Uppsala 1914; H. Hegardt, Betesskötsel, Sthlm 1915; Sv. Betes- och vallföreningens årsskrift.

Betes- och vallföreningen, Svenska, bildad år 1916 med uppgift att verka för en rationell betes- och vallskötsel genom råd och undervisning samt att söka framkalla åtgärder för detta syftes befordran. Styrelsen utgöres av ord. och vice ordförande, sekreterare samt i ledamot med ersättare för varje län; föreningens angelägenheter handhavas av ett verkställande utskott. Råd och upplysningar samt biträde lämnas av sekreteraren, 2 konsulenter och 1 ängsmästare.

Betesväxter. Lämpliga för betesmarken äro växtarter, som äro näringsrika och begärliga för kreaturen, hava rik bladbildning vid jorden, utan att tuva sig, utväxa tidigt på våren och snart återväxa efter avbetning men icke fort utskjuta blombärande stjälkar och strån, tåla betning och kreaturens tramp, äro mångåriga samt sprida sig genom skott och utlöpare, så att tomrum i beståndet igenväxa och detta blir tätt. I högsta grad fyllas dessa fordringar av vit- och blåsklöver, rödsvingel, ängs- och kärrgröe samt krypven, vilka sistnämnda båda arter dock, på grund av att utlöparna ligga på ytan, lida av torka. Foderlostan är mycket uthållig genom sina underjordiska utlöpare men saknar rotblad. Ängssvingel, engelskt rajgräs och hundäxing, kosmäre, käringgigel och humlelucern, kummin och backanis äro goda b. men sprida sig ej synnerligt. Hundäxing har dessutom benägenhet att bilda tuvor. Av flertalet våra bästa b. finnes ej frö i handeln eller är detta dyrt.

Betfluga, *Pegomyia hyoscyami* Pz., en liten askgrå, med svarta borst beklädd fluga, vars larv lever i bladen på betor, spenat och mållor. Äggen äro långsmala, glänsande vita och läggas på våren på de nyss uppkomna plantorna av betor och kläckas efter omkring 10 dagar. 2—3 veckor senare äro larverna fullvuxna samt lämna då bladen och förpuppas i jorden. Efter ytterligare 14 dagar framkommer en ny generation flugor, men endast vårgenerationen har praktisk betydelse. Ej sällan angripas de nyuppkomna plantorna av t. ex. sockerbetor så svårt, att de på några dagar ödeläggas. Tjock sådd och kraftig gödsling förordas på platser, där b. plägar förekomma. Vid gallringen böra alla angripna plantor hopsamlas och oskadliggöras genom uppbränning eller kompostering med kalk. Som insektens ägg och larver ofta finnas på ogräs, särskilt målla, bör sådant i närheten av betfält uppryckas eller avhuggas och brännas eller omedelbart uppfodras.A. T—n.

Beting. Se Arbetsmängd.

Betlyftare. Rotfruktsupptagningsmaskin.

Betmassa, betsnitsel, erhålles vid betsockerfabrikerna såsom återstod vid sockersaftens urlakning i de s. k. diffusörerna. Som snitseln erhålles blott under den s. k. betkampanjen, vilken numera varar blott två månader på senhösten, kan den icke omedelbart uppfodras utan måste förvaras. Detta sker på gårdarna genom nedläggning i gravar eller helst i cementerade gropar, där den hårt billigt. Huvudsaken är att få marken tätt bevuxen med till bete lämpliga växter, även om dessa ej kunna påräknas hålla sig kvar i längden. Småningom inkomma lämpliga vilda örter och gräs, varav frö alls ej finnes i handeln eller blott i olämpliga former, såsom vissa gröe-arter, hård-, röd- och fårsvingel, kamäxing, vilda vickerarter, gul vial m. m. Av baljväxter, som äro det viktigaste på mullfattig jord, insås käringgigel, humlelucern, vitklöver samt något litet röd- och alsikeklöver, av gräs hundäxing, timotej, engelskt rajgräs och ängssvingel samt på fuktig mark ängskavle.

För betesmarkens bibehållande vid hög bördighet och ytterligare förbättring ligger största vikt vid att avbetningen blir jämn och tidig, så att ej blombärande stjälkar och strån få skjuta upp och gå i frö. Därigenom befordras skottalstringen, så att växtmattan blir allt tätare, och tillika tillgodogöres fodret bäst, emedan det då är smakligast, rikast på äggviteartade ämnen och mest lättsmält. Betet bör ej för hårt utätas, emedan tillväxten då blir sämre särdeles i torka. Särskilt hava hästar benägenhet att fläckvis avgnaga växterna allt för hårt, varför de helst i mindre antal böra få beta tillsammans med nötkreatur. För att nå en jämn avbetning bör betesmarken indelas i smärre fållor, vilka i tur och ordning avbetas. Den fallna gödseln sprides ofta och noga för att undvika ojämn växtlighet och uppkomsten av feta fläckar, som djuren ogärna avbeta. Ha djuren lämnat utvuxet gräs, bör detta avslås, innan det blir gammalt och torrt. Redan en så ordnad omvårdnad plägar vara nog för att vinna en år efter år ökad förbättring av betet, men avkastningen ökas än mer genom årlig tillförsel av gödsel. Som sådan användes väl multnad stallgödsel samt kalkrik kompost, fosfat, ss. superfosfat, thomasslagg eller benmjöl, aska, kalisalt, men framför allt kalk och kvävegödsel. En övergödsling med 50—100 kg. chilesalpeter liksom en gödselvattning efter snösmältningen påskyndar gräsets framväxt så att betesgången kan börja veckor tidigare än eljest, varigenom dyrbart vinterfoder sparas och ungdjurens utveckling starkt befordras. Under eftersommaren gives gödselvattning eller svavelsyrad ammoniak med fördel, då regn snart väntas. Gödslingen inverkar på växtbeståndets sammansättning, så att övervägande kvävegödsling gynnar gräsens, fosfat-och kaligödsling, även vid kvävegödsling; örters och särskilt baljväxters utveckling.

Litt.: Centralanstaltens för jordbruksförsök meddelanden N:r 135, 151; A. Elofson, Lönande betesdrift, Uppsala 1914; H. Hegardt, Betesskötsel, Sthlm 1915; Sv. Betes- och vallföreningens årsskrift.

Betes- och vallföreningen, Svenska, bildad år 1916 med uppgift att verka för en rationell betes- och vallskötsel genom råd och undervisning samt att söka framkalla åtgärder för detta syftes befordran. Styrelsen utgöres av ord. och vice ordförande, sekreterare samt i ledamot med ersättare för varje län; föreningens angelägenheter handhavas av ett verkställande utskott. Råd och upplysningar samt biträde lämnas av sekreteraren, 2 konsulenter och 1 ängsmästare.

Betesväxter. Lämpliga för betesmarken äro växtarter, som äro näringsrika och begärliga för kreaturen, hava rik bladbildning vid jorden, utan att tuva sig, utväxa tidigt på våren och snart återväxa efter avbetning men icke fort utskjuta blombärande stjälkar och strån, tåla betning och kreaturens tramp, äro mångåriga samt sprida sig genom skott och utlöpare, så att tomrum i beståndet igenväxa och detta blir tätt. I högsta grad fyllas dessa fordringar av vit- och blåsklöver, rödsvingel, ängs- och kärrgröe samt krypven, vilka sistnämnda båda arter dock, på grund av att utlöparna ligga på ytan, lida av torka. Foderlostan är mycket uthållig genom sina underjordiska utlöpare men saknar rotblad. Ängssvingel, engelskt rajgräs och hundäxing, kosmäre, käringgigel och humlelucern, kummin och backanis äro goda b. men sprida sig ej synnerligt. Hundäxing har dessutom benägenhet att bilda tuvor. Av flertalet våra bästa b. finnes ej frö i handeln eller är detta dyrt.

Betfluga, *Pegomyia hyoscyami* Pz., en liten askgrå, med svarta borst beklädd fluga, vars larv lever i bladen på betor, spenat och mållor. Äggen äro långsmala, glänsande vita och läggas på våren på de nyss uppkomna plantorna av betor och kläckas efter omkring 10 dagar. 2—3 veckor senare äro larverna fullvuxna samt lämna då bladen och förpuppas i jorden. Efter ytterligare 14 dagar framkommer en ny generation flugor, men endast vårgenerationen har praktisk betydelse. Ej sällan angripas de nyuppkomna plantorna av t. ex. sockerbetor så svårt, att de på några dagar ödeläggas. Tjock sådd och kraftig gödsling förordas på platser, där b. plägar förekomma. Vid gallringen böra alla angripna plantor hopsamlas och oskadliggöras genom uppbränning eller kompostering med kalk. Som insektens ägg och larver ofta finnas på ogräs, särskilt målla, bör sådant i närheten av betfält uppryckas eller avhuggas och brännas eller omedelbart uppfodras.A. T—n.

Beting. Se Arbetsmängd.

Betlyftare. Rotfruktsupptagningsmaskin.

Betmassa, betsnitsel, erhålles vid betsockerfabrikerna såsom återstod vid sockersaftens urlakning i de s. k. diffusörerna. Som snitseln erhålles blott under den s. k. betkampanjen, vilken numera varar blott två månader på senhösten, kan den icke omedelbart uppfodras utan måste förvaras. Detta sker på gårdarna genom nedläggning i gravar eller helst i cementerade gropar, där den hårt billigt. Huvudsaken är att få marken tätt bevuxen med till bete lämpliga växter, även om dessa ej kunna påräknas hålla sig kvar i längden. Småningom inkomma lämpliga vilda örter och gräs, varav frö alls ej finnes i handeln eller blott i olämpliga former, såsom vissa gröe-arter, hård-, röd- och fårsvingel, kamäxing, vilda

vickerarter, gul vial m. m. Av baljväxter, som äro det viktigaste på mullfattig jord, insås käringgigel, humlelucern, vitklöver samt något litet röd- och alsikeklöver, av gräs hundäxing, timotej, engelskt rajgräs och ängssvingel samt på fuktig mark ängskavle.

För betesmarkens bibehållande vid hög bördighet och ytterligare förbättring ligger största vikt vid att avbetningen blir jämn och tidig, så att ej blombärande stjälkar och strån få skjuta upp och gå i frö. Därigenom befordras skottalstringen, så att växtmattan blir allt tätare, och tillika tillgodogöres fodret bäst, emedan det då är smakligast, rikast på äggviteartade ämnen och mest lättsmält. Betet bör ej för hårt utätas, emedan tillväxten då blir sämre särdeles i torka. Särskilt hava hästar benägenhet att fläckvis avgnaga växterna allt för hårt, varför de helst i mindre antal böra få beta tillsammans med nötkreatur. För att nå en jämn avbetning bör betesmarken indelas i smärre fållor, vilka i tur och ordning avbetas. Den fallna gödseln sprides ofta och noga för att undvika ojämn växtlighet och uppkomsten av feta fläckar, som djuren ogärna avbeta. Ha djuren lämnat utvuxet gräs, bör detta avslås, innan det blir gammalt och torrt. Redan en så ordnad omvårdnad plägar vara nog för att vinna en år efter år ökad förbättring av betet, men avkastningen ökas än mer genom årlig tillförsel av gödsel. Som sådan användes väl multnad stallgödsel samt kalkrik kompost, fosfat, ss. superfosfat, thomasslagg eller benmjöl, aska, kalisalt, men framför allt kalk och kvävegödsel. En övergödsling med 50—100 kg. chilesalpeter liksom en gödselvattning efter snösmältningen påskyndar gräsets framväxt så att betesgången kan börja veckor tidigare än eljest, varigenom dyrbart vinterfoder sparas och ungdjurens utveckling starkt befordras. Under eftersommaren gives gödselvattning eller svavelsyrad ammoniak med fördel, då regn snart väntas. Gödslingen inverkar på växtbeståndets sammansättning, så att övervägande kvävegödsling gynnar gräsens, fosfat-och kaligödsling, även vid kvävegödsling; örters och särskilt baljväxters utveckling.

Litt.: Centralanstaltens för jordbruksförsök meddelanden N:r 135, 151; A. Elofson, Lönande betesdrift, Uppsala 1914; H. Hegardt, Betesskötsel, Sthlm 1915; Sv. Betes- och vallföreningens årsskrift.

Betes- och vallföreningen, Svenska, bildad år 1916 med uppgift att verka för en rationell betes- och vallskötsel genom råd och undervisning samt att söka framkalla åtgärder för detta syftes befordran. Styrelsen utgöres av ord. och vice ordförande, sekreterare samt i ledamot med ersättare för varje län; föreningens angelägenheter handhavas av ett verkställande utskott. Råd och upplysningar samt biträde lämnas av sekreteraren, 2 konsulenter och 1 ängsmästare.

Betesväxter. Lämpliga för betesmarken äro växtarter, som äro näringsrika och begärliga för kreaturen, hava rik bladbildning vid jorden, utan att tuva sig, utväxa tidigt på våren och snart återväxa efter avbetning men icke fort utskjuta blombärande stjälkar och strån, tåla betning och kreaturens tramp, äro mångåriga samt sprida sig genom skott och utlöpare, så att tomrum i beståndet igenväxa och detta blir tätt. I högsta grad fyllas dessa fordringar av vit- och blåsklöver, rödsvingel, ängs- och kärrgröe samt krypven, vilka sistnämnda båda arter dock, på grund av att utlöparna ligga på ytan, lida av torka. Foderlostan är mycket uthållig genom sina underjordiska utlöpare men saknar rotblad. Ängssvingel, engelskt rajgräs och hundäxing, kosmäre, käringgigel och humlelucern, kummin och backanis äro goda b. men sprida sig ej synnerligt. Hundäxing har dessutom benägenhet att bilda tuvor. Av flertalet våra bästa b. finnes ej frö i handeln eller är detta dyrt.

Betfluga, *Pegomyia hyoscyami* Pz., en liten askgrå, med svarta borst beklädd fluga, vars larv lever i bladen på betor, spenat och mållor. Äggen äro långsmala, glänsande vita och läggas på våren på de nyss uppkomna plantorna av betor och kläckas efter omkring 10 dagar. 2—3 veckor senare äro larverna fullvuxna samt lämna då bladen och förpuppas i jorden. Efter ytterligare 14 dagar framkommer en ny generation flugor, men endast vårgenerationen har praktisk betydelse. Ej sällan angripas de nyuppkomna plantorna av t. ex. sockerbetor så svårt, att de på några dagar ödeläggas. Tjock sådd och kraftig gödsling förordas på platser, där b. plägar förekomma. Vid gallringen böra alla angripna plantor hopsamlas och oskadliggöras genom uppbränning eller kompostering med kalk. Som insektens ägg och larver ofta finnas på ogräs, särskilt målla, bör sådant i närheten av betfält uppryckas eller avhuggas och brännas eller omedelbart uppfodras.A. T—n.

Beting. Se Arbetsmängd.

Betlyftare. Rotfruktsupptagningsmaskin.

Betmassa, betsnitsel, erhålles vid betsockerfabrikerna såsom återstod vid sockersaftens urlakning i de s. k. diffusörerna. Som snitseln erhålles blott under den s. k. betkampanjen, vilken numera varar blott två månader på senhösten, kan den icke omedelbart uppfodras utan måste förvaras. Detta sker på gårdarna genom nedläggning i gravar eller helst i cementerade gropar, där den hårttillstampas samt väl täckes för att skyddas mot luft, regn och köld. Efter hand inträder en, jäsning, vilken åstadkommer en förlust av bort emot 1/3 av den organiska substansen, men som vid omsorgsfull lagring gör att återstoden, betmassan, blir ett mycket aptitligt och gott saftfoder av syrlig lukt och smak. B. förlorar under lagringen vatten och får därigenom högre halt av råprotein och råfett, men något mindre halt av kolhydrat, vilka delvis försvinna vid jäsningen, dels giva upphov till organiska syror. På torrsubstans räknat har b. ett väl så högt värde som den friska snitseln, dock under förutsättning att den icke är skämd (d. v. s. innehåller någon avsevärd mängd av ättiksyra eller smörsyra) eller möglig, då den kan vara skadlig för djuren.

Sammansättningen på den friska snitseln liksom på b. växlar betydligt, beroende på förvaringen och den olika vattenhalten. Denna utgör uti den förra 90—95 % samt i den senare omkring 90 %. B. liknar mycket rotfrukterna i egenskaper men har vid samma halt av torrsubstans ett något högre värde än dessa, beroende dels på att tuggningen icke kräver lika mycket arbete som av rotfrukten och vidare att äggvitehalten är högre. I foderbetorna består råproteinen till hälften av amider, i betsnitseln finnas inga dylika ämnen, då de utlösts bland sockersaften; i b. förekommer visserligen en del av råproteinen, som amider, men dessa utgöras här av spaltad äggvita, som torde ha samma värde som ren äggvita. Som nedlagd b. efter jäsningen är hållbar, sparas den helst, till dess de mindre hållbara rotfrukterna tagit slut. I medeltal innehålla

	betsnitsel (frisk)	betmassa (lagrad)
Protein	0.8	1.2 %
Fett	—	0.1 »
Kvävefria extraktämnen	5.1	5.8 »
Växttråd	1.6	2.3 »
Aska	0.5	

		0.6 »
Vatten	92.0	90.0 »
Smältbar äggvita	0.4	0.5 »
Foderenheter pr 100 kg.	7.2	10

Lagrad b. ätes med begärlighet av djuren, och särskilt till nötkreatur kunna stora mängder därav användas, om den har en frisk smak av mjölksyra och icke är frusen. Mjölkkorna få ända till 40 kg., om annat äggvite- och mineralrikt foder samtidigt gives djuren; åt göddjuren kan givas ännu mera. För hästar, ungdjur och svin passar b. på grund av sin kalkfattigdom ej men väl till får, som kunna förtära 4—5 kg. per dag.

Torkad snitsel, sockersnitsel och melassnitsel. Den olägenhet, som betsnitselns nedläggning medför genom stora förluster av näringsämnen, är anledningen till att man vid vissa fabriker torkar den, varvid torkad snitsel uppkommer. I utlandet, är dylik torkning vanlig, men i vårt land har den förekommit endast vid fabriken i Trälleborg. Torkad betsnitsel bör icke vara bränd utan ljus i färgen, med en vattenhalt under 13 %. Under sådana förhållanden är dess torrsubstans av samma värde som i betsnitsel. Den lämpar sig för samma djur som b. och bör utfodras fuktad med tre till fyra gånger sin vikt i vatten.

Melassnitsel är en blandning av torkad betsnitsel med melass i något olika mängder. Den framställes både av torr och av våt snitsel; i senare fallet blandas de förut uppvärmda ingredienserna, varefter sker upphettning och luftning, så att vattenhalten nedsättes till under 13 %. Melassnitseln är till färgen brunaktig, har en sötaktig smak och ger vid tillsats av vatten en brun melassliknande vätska. Den har icke tillverkats i vårt land men i mindre mängd importerats samt har ett fodervärde, som är något högre än den torkade snitsein och kan användas såsom denna.

Sockersnitsel erhålles vid framställning av socker efter det Steffenska kokförfarandet. Härvid urlakas icke allt socker, utan 2—3 % stanna kvar i den våta snitseln. På grund av denna sin sockerhalt är en dylik snitsel alls icke hållbar utan måste genast torkas för att kunna användas till foder. Sockersnitsel bör, för att vara hållbar, icke innehålla mer än allra högst 13 % vatten och bör icke vara bränd utan ljusgrå i färgen. Den håller 25—30 % socker, smakar därför mycket sött och ger med vatten en nästan färglös vätska. Liksom övriga snitselslag är den ett gott fodermedel för mjölkdjur och dessutom på grund av sockerhalten till hästar. Den kan till dem givas i torr form men bör eljest försättas med vatten liksom övriga slag av torrsnitsel. Fodervärdet är något högre än vid melassnitsel.

Medelsammansättningen på dylika snitselslag är

	torkad bet-snitsel	melass-snitsel	socker-snitsel
Protein	7.5	8.0	7.0 %
Fett	0.5	0.5	0.5 »
Kvävefria extraktämnen .	59.0	60.0	66.0 »
Växttråd	17.0	13.5	11.0 »
Aska	4.0	6.0	

3.5 »

Vatten . . . .

12.0

12.0

12.0 »

Smältbar äggvita . . . .

3.5

3.7

3.2 »

Foderenheter per 100 kg

79

84

91

M. W.

Betmögel. Se Bladmögel.

Betning. 1. Se Bete.

2. Se Avsvampning.

Betningsapparat. Se Avsvampning.

Betong. Se Cement.

Betongbädd. Se Grundförstärkning.

Betsel. 1. Betecknar dels hela den del av seltyget, som placerad på dragarens huvud tjänar att styra och hålla honom, dels särskilt den del, även kallad bettet, som direkt överför tömverkan till djuret, och som hålles i läge av den övriga delen, huvudlag eller huvudstolen. Detta senares översta del, nackstycket, övergår nedåt i kindstycken eller sidostolpar, och i käkremmen, med vilka den är förenad genom stroppar och söljor för att vid behov kunna förlängas eller förkortas. I stolparnas nedre del är bettet (eller b. i inskränkt bemärkelse) fäst. Till huvudlaget hör även pannrem, som trädes på nackstyckets sidostroppar och tjänar att hålla detta i läge, samt på en del b. nosrem. Denna går antingen runt om nosen och hålles i läge mellan ett par slejfar på sidostolparnas nedre ändar eller går blott över näsryggen och är då antingen fastsydd i sidostolparna eller fortsätter genom tränsringarna och spännas i tyglarnas söljstycken. Nosremmen har till ändamål att få hästen eftergivlig i nacken och därigenom även vekare i mun.

Av b. finnes 2 huvudformer: nosbetsel och munbetsel. Det senare är det ändamålsenligaste och allmännast använda. Stundom påstås det vara plågsammare för hästen, men det behöver ej vara fallet, utan härvid beror på, hur bettet är beskaffat och hanteras. Det har anmärkts mot munbetten, att de i strängare köld skulle förorsaka hästen smärta. Om de kalla läggas in i den våta munnen, kan det tydligen bliva fallet, och de kunna t. o. m. förorsaka kylsår. Men om de värmas genom gnidning, innan de läggas in, hindrar hudvärmen deras avkylning, om de ej äro för grova i godset. Som vinterbett i Norrland användas därför i regel finare ståltrådstränsar (fig. i nedre högra hörnet) med rätta. Tränsar klädda med tyg eller läder kunna nog vara bra, men är det riktigt kallt, fryser spotten på dessa klädda bett, så att hästen får en isklump i vardera mungipan. Nosbetslen av de två följande konstruktionerna kunna under dessa förhållanden vara på sin plats.

Av nosbetsel förtjänar det dubbelkedjade från Dalarne (2:a fig. i vänstra raden) beaktande. Det har 2 sidoskänklar, från vilkas övre, i sidostolparna fästa, ändar utgår en kinkedja (av det tyska kinn = haka), som skall vila i kinkedjegropen. På ungefär $^{1}/_{3}$ av skänklarnas längd uppifrån går en annan kedja över nosryggen och hålles uppe antingen genom en rem över pannan till nackstycket eller genom sidoremstöd till båda skänklarnas övre ändar. I skänklarnas nedre ändar finnas ringar, vari tömmarna spännas. Genom att kedjorna klädas med skinn, blir betslet milt men ändå kraftigt. Det lämpar sig även bra för nötkreatur, om det vanliga oxbetslet ej skulle räcka till. Detta består av en kedja eller järnlänk över nosen, en rem under käken och det hela uppburet av en enkel nackrem.

Ett kombinerat nos- och munbett av praktisk konstruktion är Bergslagsbettet, i Värmland kallat hakbetslet. Det utgöres av en dubbelledad ringträns med 2 höga, platta hakar, som kunna häktas antingen i grimmans nosrem med tränsens mundel vilande på nosryggen, om man t. ex. vintertid vill befria hästen från att ha betslet i mun, men eljest i grimmans sidoringar, om hästen, ss. om han är het och opålitlig, bör hava bettet i mun.

Olika slag av bett.

Av munbetsel gives 2 huvudtyper: vanlig träns eller bridongbett, vid vilket tygelkraften verkar direkt på mun och laner, samt stångbett, vid vilka den anbringas vid hävstångsarmar ss. vid Dalanosbettet.

Tränsbett består av ett munstycke, i vardera änden försett med antingen blott en ring för huvudlagets och tyglarnas fästande, ringträns, eller också även med 2 parerstänger, som hindra bettets indragande i munnen. Munstycket kan utgöras av en oledad spång eller bom, avrundad eller kantig, (2:a o. 3:e fig. i högra raden), slät eller snett räfflad, rak eller bågböjd. Oftast är det ledat

Betmögel. Se Bladmögel.

Betning. 1. Se Bete.

2. Se Avsvampning.

Betningsapparat. Se Avsvampning.

Betong. Se Cement.

Betongbädd. Se Grundförstärkning.

Betsel. 1. Betecknar dels hela den del av seltyget, som placerad på dragarens huvud tjänar att styra och hålla honom, dels särskilt den del, även kallad bettet, som direkt överför tömverkan till djuret, och som hålles i läge av den övriga delen, huvudlag eller huvudstolen. Detta senares översta del, nackstycket, övergår nedåt i kindstycken eller sidostolpar, och i käkremmen, med vilka den är förenad genom stroppar och söljor för att vid behov kunna förlängas eller förkortas. I stolparnas nedre del är bettet (eller b. i inskränkt bemärkelse) fäst. Till huvudlaget hör även pannrem, som trädes på nackstyckets sidostroppar och tjänar att hålla detta i läge, samt på en del b. nosrem. Denna går antingen runt om nosen och hålles i läge mellan ett par slejfar på sidostolparnas nedre ändar eller går blott över näsryggen och är då antingen fastsydd i sidostolparna eller fortsätter genom tränsringarna och spännas i tyglarnas söljstycken. Nosremmen har till ändamål att få hästen eftergivlig i nacken och därigenom även vekare i mun.

Av b. finnes 2 huvudformer: nosbetsel och munbetsel. Det senare är det ändamålsenligaste och allmännast använda. Stundom påstås det vara plågsammare för hästen, men det

behöver ej vara fallet, utan härvid beror på, hur bettet är beskaffat och hanteras. Det har anmärkts mot munbetten, att de i strängare köld skulle förorsaka hästen smärta. Om de kalla läggas in i den våta munnen, kan det tydligen bliva fallet, och de kunna t. o. m. förorsaka kylsår. Men om de värmas genom gnidning, innan de läggas in, hindrar hudvärmen deras avkylning, om de ej äro för grova i godset. Som vinterbett i Norrland användas därför i regel finare ståltrådstränsar (fig. i nedre högra hörnet) med rätta. Tränsar klädda med tyg eller läder kunna nog vara bra, men är det riktigt kallt, fryser spotten på dessa klädda bett, så att hästen får en isklump i vardera mungipan. Nosbetslen av de två följande konstruktionerna kunna under dessa förhållanden vara på sin plats.

Av nosbetsel förtjänar det dubbelkedjade från Dalarne (2:a fig. i vänstra raden) beaktande. Det har 2 sidoskänklar, från vilkas övre, i sidostolparna fästa, ändar utgår en kinkedja (av det tyska kinn = haka), som skall vila i kinkedjegropen. På ungefär $^{1}/_{3}$ av skänklarnas längd uppifrån går en annan kedja över nosryggen och hålles uppe antingen genom en rem över pannan till nackstycket eller genom sidoremstöd till båda skänklarnas övre ändar. I skänklarnas nedre ändar finnas ringar, vari tömmarna spännas. Genom att kedjorna klädas med skinn, blir betslet milt men ändå kraftigt. Det lämpar sig även bra för nötkreatur, om det vanliga oxbetslet ej skulle räcka till. Detta består av en kedja eller järnlänk över nosen, en rem under käken och det hela uppburet av en enkel nackrem.

Ett kombinerat nos- och munbett av praktisk konstruktion är Bergslagsbettet, i Värmland kallat hakbetslet. Det utgöres av en dubbelledad ringtröns med 2 höga, platta hakar, som kunna häktas antingen i grimmans nosrem med tränsens mundel vilande på nosryggen, om man t. ex. vintertid vill befria hästen från att ha betslet i mun, men eljest i grimmans sidoringar, om hästen, ss. om han är het och opålitlig, bör hava bettet i mun.

Olika slag av bett.

Av munbetsel gives 2 huvudtyper: vanlig träns eller bridongbett, vid vilket tygelkraften verkar direkt på mun och laner, samt stångbett, vid vilka den anbringas vid hävstångsarmar ss. vid Dalanosbettet.

Tränsbett består av ett munstycke, i vardera änden försett med antingen blott en ring för huvudlagets och tyglarnas fästande, ringträns, eller också även med 2 parerstänger, som hindra bettets indragande i munnen. Munstycket kan utgöras av en oledad spång eller bom, avrundad eller kantig, (2:a o. 3:e fig. i högra raden), slät eller snett räfflad, rak eller bågböjd. Oftast är det ledat

Betmögel. Se Bladmögel.

Betning. 1. Se Bete.

2. Se Avsvampning.

Betningsapparat. Se Avsvampning.

Betong. Se Cement.

Betongbädd. Se Grundförstärkning.

Betsel. 1. Betecknar dels hela den del av seltyget, som placerad på dragarens huvud tjänar att styra och hålla honom, dels särskilt den del, även kallad bettet, som direkt överför tömverkan till djuret, och som hålles i läge av den övriga delen, huvudlag eller huvudstolen. Detta senares översta del, nackstycket, övergår nedåt i kindstycken eller sidostolpar, och i käkremmen, med vilka den är förenad genom stroppar och söljor för att vid behov kunna förlängas eller förkortas. I stolparnas nedre del är bettet (eller b. i inskränkt bemärkelse) fäst. Till huvudlaget hör även pannrem, som trädes på nackstyckets sidostroppar och tjänar att hålla detta i läge, samt på en del b. nosrem. Denna går antingen runt om nosen och hålles i läge mellan ett par slejfar på sidostolparnas nedre ändar eller går blott över näsryggen och är då antingen fastsydd i sidostolparna eller fortsätter genom tränsringarna och spännas i tyglarnas söljstycken. Nosremmen har till ändamål att få hästen eftergivlig i nacken och därigenom även vekare i mun.

Av b. finnes 2 huvudformer: nosbetsel och munbetsel. Det senare är det ändamålsenligaste och allmännast använda. Stundom påstås det vara plågsammare för hästen, men det

behöver ej vara fallet, utan härvid beror på, hur bettet är beskaffat och hanteras. Det har anmärkts mot munbetten, att de i strängare köld skulle förorsaka hästen smärta. Om de kalla läggas in i den våta munnen, kan det tydligen bliva fallet, och de kunna t. o. m. förorsaka kylsår. Men om de värmas genom gnidning, innan de läggas in, hindrar hudvärmen deras avkylning, om de ej äro för grova i godset. Som vinterbett i Norrland användas därför i regel finare ståltrådstränsar (fig. i nedre högra hörnet) med rätta. Tränsar klädda med tyg eller läder kunna nog vara bra, men är det riktigt kallt, fryser spotten på dessa klädda bett, så att hästen får en isklump i vardera mungipan. Nosbetslen av de två följande konstruktionerna kunna under dessa förhållanden vara på sin plats.

Av nosbetsel förtjänar det dubbelkedjade från Dalarne (2:a fig. i vänstra raden) beaktande. Det har 2 sidoskänklar, från vilkas övre, i sidostolparna fästa, ändar utgår en kinkedja (av det tyska kinn = haka), som skall vila i kinkedjegropen. På ungefär $^{1}/_{3}$ av skänklarnas längd uppifrån går en annan kedja över nosryggen och hålles uppe antingen genom en rem över pannan till nackstycket eller genom sidoremstöd till båda skänklarnas övre ändar. I skänklarnas nedre ändar finnas ringar, vari tömmarna spännas. Genom att kedjorna klädas med skinn, blir betslet milt men ändå kraftigt. Det lämpar sig även bra för nötkreatur, om det vanliga oxbetslet ej skulle räcka till. Detta består av en kedja eller järnlänk över nosen, en rem under käken och det hela uppburet av en enkel nackrem.

Ett kombinerat nos- och munbett av praktisk konstruktion är Bergslagsbettet, i Värmland kallat hakbetslet. Det utgöres av en dubbelledad ringtröns med 2 höga, platta hakar, som kunna häktas antingen i grimmans nosrem med tränsens mundel vilande på nosryggen, om man t. ex. vintertid vill befria hästen från att ha betslet i mun, men eljest i grimmans sidoringar, om hästen, ss. om han är het och opålitlig, bör hava bettet i mun.

Olika slag av bett.

Av munbetsel gives 2 huvudtyper: vanlig träns eller bridongbett, vid vilket tygelkraften verkar direkt på mun och laner, samt stångbett, vid vilka den anbringas vid hävstångsarmar ss. vid Dalanosbettet.

Tränsbett består av ett munstycke, i vardera änden försett med antingen blott en ring för huvudlagets och tyglarnas fästande, ringträns, eller också även med 2 parerstänger, som hindra bettets indragande i munnen. Munstycket kan utgöras av en oledad spång eller bom, avrundad eller kantig, (2:a o. 3:e fig. i högra raden), slät eller snett räfflad, rak eller bågböjd. Oftast är det ledat

Betmögel. Se Bladmögel.

Betning. 1. Se Bete.

2. Se Avsvampning.

Betningsapparat. Se Avsvampning.

Betong. Se Cement.

Betongbädd. Se Grundförstärkning.

Betsel. 1. Betecknar dels hela den del av seltyget, som placerad på dragarens huvud tjänar att styra och hålla honom, dels särskilt den del, även kallad bettet, som direkt överför tömverkan till djuret, och som hålles i läge av den övriga delen, huvudlag eller huvudstolen. Detta senares översta del, nackstycket, övergår nedåt i kindstycken eller sidostolpar, och i käkremmen, med vilka den är förenad genom stroppar och söljor för att vid behov kunna förlängas eller förkortas. I stolparnas nedre del är bettet (eller b. i inskränkt bemärkelse) fäst. Till huvudlaget hör även pannrem, som trädes på nackstyckets sidostroppar och tjänar att hålla detta i läge, samt på en del b. nosrem. Denna går antingen runt om nosen och hålles i läge mellan ett par slejfar på sidostolparnas nedre ändar eller går blott över näsryggen och är då antingen fastsydd i sidostolparna eller fortsätter genom tränsringarna och spännas i tyglarnas söljstycken. Nosremmen har till ändamål att få hästen eftergivlig i nacken och därigenom även vekare i mun.

Av b. finnes 2 huvudformer: nosbetsel och munbetsel. Det senare är det ändamålsenligaste och allmännast använda. Stundom påstås det vara plågsammare för hästen, men det behöver ej vara fallet, utan härvid beror på, hur bettet är beskaffat och hanteras. Det har anmärkts mot munbetten, att de i strängare köld skulle förorsaka hästen smärta. Om de kalla läggas in i den våta munnen, kan det tydligen bliva fallet, och de kunna t. o. m. förorsaka kylsår. Men om de värmas genom gnidning, innan de läggas in, hindrar hudvärmen deras

avkylning, om de ej äro för grova i godset. Som vinterbett i Norrland användas därför i regel finare ståltrådstränsar (fig. i nedre högra hörnet) med rätta. Tränsar klädda med tyg eller läder kunna nog vara bra, men är det riktigt kallt, fryser spotten på dessa klädda bett, så att hästen får en isklump i vardera mungipan. Nosbetslen av de två följande konstruktionerna kunna under dessa förhållanden vara på sin plats.

Av nosbetsel förtjänar det dubbelkedjade från Dalarne (2:a fig. i vänstra raden) beaktande. Det har 2 sidoskänklar, från vilkas övre, i sidostolparna fästa, ändar utgår en kinkedja (av det tyska kinn = haka), som skall vila i kinkedjegropen. På ungefär $^{1}/_{3}$ av skänklarnas längd uppifrån går en annan kedja över nosryggen och hålles uppe antingen genom en rem över pannan till nackstycket eller genom sidoremstöd till båda skänklarnas övre ändar. I skänklarnas nedre ändar finnas ringar, vari tömmarna spännas. Genom att kedjorna klädas med skinn, blir betslet milt men ändå kraftigt. Det lämpar sig även bra för nötkreatur, om det vanliga oxbetslet ej skulle räcka till. Detta består av en kedja eller järnlänk över nosen, en rem under käken och det hela uppburet av en enkel nackrem.

Ett kombinerat nos- och munbett av praktisk konstruktion är Bergslagsbettet, i Värmland kallat hakbetslet. Det utgöres av en dubbelledad ringträns med 2 höga, platta hakar, som kunna häktas antingen i grimmans nosrem med tränsens mundel vilande på nosryggen, om man t. ex. vintertid vill befria hästen från att ha betslet i mun, men eljest i grimmans sidoringar, om hästen, ss. om han är het och opålitlig, bör hava bettet i mun.

Olika slag av bett.

Av munbetsel gives 2 huvudtyper: vanlig träns eller bridongbett, vid vilket tygelkraften verkar direkt på mun och laner, samt stångbett, vid vilka den anbringas vid hävstångsarmar ss. vid Dalanosbettet.

Tränsbett består av ett munstycke, i vardera änden försett med antingen blott en ring för huvudlagets och tyglarnas fästande, ringträns, eller också även med 2 parerstänger, som hindra bettets indragande i munnen. Munstycket kan utgöras av en oledad spång eller bom, avrundad eller kantig, (2:a o. 3:e fig. i högra raden), slät eller snett räfflad, rak eller bågböjd. Oftast är det ledat

Betmögel. Se Bladmögel.

Betning. 1. Se Bete.

2. Se Avsvampning.

Betningsapparat. Se Avsvampning.

Betong. Se Cement.

Betongbädd. Se Grundförstärkning.

Betsel. 1. Betecknar dels hela den del av seltyget, som placerad på dragarens huvud tjänar att styra och hålla honom, dels särskilt den del, även kallad bettet, som direkt överför tömverkan till djuret, och som hålles i läge av den övriga delen, huvudlag eller huvudstolen. Detta senares översta del, nackstycket, övergår nedåt i kindstycken eller sidostolpar, och i käkremmen, med vilka den är förenad genom stroppar och söljor för att vid behov kunna förlängas eller förkortas. I stolparnas nedre del är bettet (eller b. i inskränkt bemärkelse) fäst. Till huvudlaget hör även pannrem, som trädes på nackstyckets sidostroppar och tjänar att hålla detta i läge, samt på en del b. nosrem. Denna går antingen runt om nosen och hålles i läge mellan ett par slejfar på sidostolparnas nedre ändar eller går blott över näsryggen och är då antingen fastsydd i sidostolparna eller fortsätter genom tränsringarna och spännas i tyglarnas söljstycken. Nosremmen har till ändamål att få hästen eftergivlig i nacken och därigenom även vekare i mun.

Av b. finnes 2 huvudformer: nosbetsel och munbetsel. Det senare är det ändamålsenligaste och allmännast använda. Stundom påstås det vara plågsammare för hästen, men det behöver ej vara fallet, utan härvid beror på, hur bettet är beskaffat och hanteras. Det har anmärkts mot munbetten, att de i strängare köld skulle förorsaka hästen smärta. Om de kalla läggas in i den våta munnen, kan det tydligen bliva fallet, och de kunna t. o. m. förorsaka kylsår. Men om de värmas genom gnidning, innan de läggas in, hindrar hudvärmen deras avkylning, om de ej äro för grova i godset. Som vinterbett i Norrland användas därför i regel finare ståltrådstränsar (fig. i nedre högra hörnet) med rätta. Tränsar klädda med tyg eller läder kunna nog vara bra, men är det riktigt kallt, fryser spotten på dessa klädda bett, så att hästen får en isklump i vardera mungipan. Nosbetslen av de två följande konstruktionerna kunna under dessa förhållanden vara på sin plats.

Av nosbetsel förtjänar det dubbelkedjade från Dalarne (2:a fig. i vänstra raden) beaktande. Det har 2 sidoskänklar, från vilkas övre, i sidostolparna fästa, ändar utgår en kinkedja (av det tyska kinn = haka), som skall vila i kinkedjegropen. På ungefär $^{1}/_{3}$ av skänklarnas längd uppifrån går en annan kedja över nosryggen och hålles uppe antingen genom en rem över pannan till nackstycket eller genom sidoremstöd till båda skänklarnas övre ändar. I skänklarnas nedre ändar finnas ringar, vari tömmarna spännas. Genom att kedjorna klädas med skinn, blir betslet milt men ändå kraftigt. Det lämpar sig även bra för nötkreatur, om det vanliga oxbetslet ej skulle räcka till. Detta består av en kedja eller järnlänk över nosen, en rem under käken och det hela uppburet av en enkel nackrem.

Ett kombinerat nos- och munbett av praktisk konstruktion är Bergslagsbettet, i Värmland kallat hakbetslet. Det utgöres av en dubbelledad ringträns med 2 höga, platta hakar, som kunna häktas antingen i grimmans nosrem med tränsens mundel vilande på nosryggen, om man t. ex. vintertid vill befria hästen från att ha betslet i mun, men eljest i grimmans sidoringar, om hästen, ss. om han är het och opålitlig, bör hava bettet i mun.

Olika slag av bett.

Av munbetsel gives 2 huvudtyper: vanlig träns eller bridongbett, vid vilket tygelkraften verkar direkt på mun och laner, samt stångbett, vid vilka den anbringas vid hävstångsarmar ss. vid Dalanosbettet.

Tränsbett består av ett munstycke, i vardera änden försett med antingen blott en ring för huvudlagets och tyglarnas fästande, ringträns, eller också även med 2 parerstänger, som hindra bettets indragande i munnen. Munstycket kan utgöras av en oledad spång eller bom, avrundad eller kantig, (2:a o. 3:e fig. i högra raden), slät eller snett räfflad, rak eller bågböjd. Oftast är det ledat

Betmögel. Se Bladmögel.

Betning. 1. Se Bete.

2. Se Avsvampning.

Betningsapparat. Se Avsvampning.

Betong. Se Cement.

Betongbädd. Se Grundförstärkning.

Betsel. 1. Betecknar dels hela den del av seltyget, som placerad på dragarens huvud tjänar att styra och hålla honom, dels särskilt den del, även kallad bettet, som direkt överför tömverkan till djuret, och som hålles i läge av den övriga delen, huvudlag eller huvudstolen. Detta senares översta del, nackstycket, övergår nedåt i kindstycken eller sidostolpar, och i käkremmen, med vilka den är förenad genom stroppar och söljor för att vid behov kunna förlängas eller förkortas. I stolparnas nedre del är bettet (eller b. i inskränkt bemärkelse) fäst. Till huvudlaget hör även pannrem, som trädes på nackstyckets sidostroppar och tjänar att hålla detta i läge, samt på en del b. nosrem. Denna går antingen runt om nosen och hålles i läge mellan ett par slejfar på sidostolparnas nedre ändar eller går blott över näsryggen och är då antingen fastsydd i sidostolparna eller fortsätter genom tränsringarna och spännas i tyglarnas söljstycken. Nosremmen har till ändamål att få hästen eftergivlig i nacken och därigenom även vekare i mun.

Av b. finnes 2 huvudformer: nosbetsel och munbetsel. Det senare är det ändamålsenligaste och allmännast använda. Stundom påstås det vara plågsammare för hästen, men det behöver ej vara fallet, utan härvid beror på, hur bettet är beskaffat och hanteras. Det har anmärkts mot munbetten, att de i strängare köld skulle förorsaka hästen smärta. Om de kalla läggas in i den våta munnen, kan det tydligen bliva fallet, och de kunna t. o. m. förorsaka kylsår. Men om de värmas genom gnidning, innan de läggas in, hindrar hudvärmen deras avkylning, om de ej äro för grova i godset. Som vinterbett i Norrland användas därför i regel finare ståltrådstränsar (fig. i nedre högra hörnet) med rätta. Tränsar klädda med tyg eller läder kunna nog vara bra, men är det riktigt kallt, fryser spotten på dessa klädda bett, så att hästen får en isklump i vardera mungipan. Nosbetslen av de två följande konstruktionerna

kunna under dessa förhållanden vara på sin plats.

Av nosbetsel förtjänar det dubbelkedjade från Dalarne (2:a fig. i vänstra raden) beaktande. Det har 2 sidoskänklar, från vilkas övre, i sidostolparna fästa, ändar utgår en kinkedja (av det tyska kinn = haka), som skall vila i kinkedjegropen. På ungefär $^{1}/_{3}$ av skänklarnas längd uppifrån går en annan kedja över nosryggen och hålles uppe antingen genom en rem över pannan till nackstycket eller genom sidoremstöd till båda skänklarnas övre ändar. I skänklarnas nedre ändar finnas ringar, vari tömmarna spännas. Genom att kedjorna klädas med skinn, blir betslet milt men ändå kraftigt. Det lämpar sig även bra för nötkreatur, om det vanliga oxbetslet ej skulle räcka till. Detta består av en kedja eller järnlänk över nosen, en rem under käken och det hela uppburet av en enkel nackrem.

Ett kombinerat nos- och munbett av praktisk konstruktion är Bergslagsbettet, i Värmland kallat hakbetslet. Det utgöres av en dubbelledad ringträns med 2 höga, platta hakar, som kunna häktas antingen i grimmans nosrem med tränsens mundel vilande på nosryggen, om man t. ex. vintertid vill befria hästen från att ha betslet i mun, men eljest i grimmans sidoringar, om hästen, ss. om han är het och opålitlig, bör hava bettet i mun.

Olika slag av bett.

Av munbetsel gives 2 huvudtyper: vanlig träns eller bridongbett, vid vilket tygelkraften verkar direkt på mun och laner, samt stångbett, vid vilka den anbringas vid hävstångsarmar ss. vid Dalanosbettet.

Tränsbett består av ett munstycke, i vardera änden försett med antingen blott en ring för huvudlagets och tyglarnas fästande, ringträns, eller också även med 2 parerstänger, som hindra bettets indragande i munnen. Munstycket kan utgöras av en oledad spång eller bom, avrundad eller kantig, (2:a o. 3:e fig. i högra raden), slät eller snett räfflad, rak eller bågböjd. Oftast är det ledat

på mitten, enkelledat bett, varigenom dess verkan blir förstärkt, utan att själva bettet behöver göras så skarpt (3:e fig. i vänstra raden). Dubbelledade bett (nedersta fig. till vänster) hava kortare sidostycken förenade genom en 8 och stå på gränsen till kedjebetsel, vars mundel helt utgöres av en kedja, bar eller överklädd. Dubbelringade tränsar hava på vardera sidan innanför den ring, vari tömmen spännes, en lös ring, genom vilken bettet löper och i vilken kindstycket knäppes; härigenom blir tygel verkan mer direkt överförd på lanerna.

Stångbett användes tillsammans med bridong, som är lik den enkla ringtränsen och alltid utan parerstänger. Stång och bridong, tillsammans kallade kandar, begagnas på rid- och vagnshästar. Stångbettets munstycke kan vara av olika slag ungefär som tränsbetten. Ofta äro de försedda med en upphöjning på mitten, som lämnar tungan fri och därför kallas tungfrihet; härigenom blir trycket på lanerna förstärkt. Pumpstång kallas stångbett, vars bom kan glida upp och ned några cm., så att hästen kan röra den med tungan och därigenom bibehålles känsligare i munnen.

Bett med sporrklingor, sax- eller sågtränsar, pansarkättingen Ideal, Polhemsbetslet m. fl. böra såsom rena djurplågeriredskap fullständigt bannlysas.

Skygglappar, som stundom finnas på körbetslets huvudlag, hava till ändamål att hindra hästarna från att se på sidorna och bakom dem varande föremål, som skulle kunna skrämma dem. Deras värde därvidlag är omtvistat, men de äro till nytta, om man kör ojämna hästar i par och vill mana på den ena, utan att den andra skall märka det. Även på en lat enbetshäst kunna de göra nytta genom att han ej ständigt kan hålla sig på vakt mot körkarlens maningar utan blir i viss mån överraskad av dem. Skygglapparna skada näppeligen hästen, om de blott stå ut, minst 45°, så de ej skava på ögonbågarna. De skola skymma bakåt—uppåt men ej nedåt. Deras insida får under inga förhållanden vara blank, ty solreflexen in i ögat kan hos en del hästar förorsaka svindel.

Stuptyglar kunna vara nödiga, då det gäller att hantera rädda och skengalna hästar. Endast genom en kraftig uppspänning kan man nämligen hindra sådana att få ned huvudet och »sätta sig fast i bringan», varefter det i regel ej går att återfå något herravälde över dem. Annars äro de både onödiga och skadliga, i synnerhet vid lasskörning. Om hästen hindras att emellanåt sänka huvudet tillräckligt, får han i stället lov att spänna ryggmusklerna och frambenssenorna så mycket mer, och det brukar synbarast gå ut över de senare, i synnerhet vid körning på hala gator. Att stuptyglar skulle vara medlet att hindra hästarna från att stupa, är ett misstag.A. P—n.

2. Den del av plogen vid vilken draget anbringas. Se Plog.

Betsnitsel. Se Betmassa.

Betsocker. Sockerberedning.

Bett. Se Betsel.

Betting. Se Flottning.

Betula. Se Björk.

Betupptagningsmaskin. Se Rotfruktsupptagningsmaskin.

Betål. Se Nematod.

Betäckning, parning, avser att införa den hanliga säden i hondjurets könsorgan. För att b. skall åtföljas av befruktning, måste den äga rum vid hondjurets brunst (se d. o.). Man skiljer mellan fri parning, då handjuret får röra sig fritt bland hondjuren och uppsöka de brunstiga, samt parning för hand, då det brunstiga hondjuret och han djuret föras samman i och för betäckning samt sedan omedelbart skiljas åt. Den senare metoden är lämpligast, både emedan handjuret därigenom spåras, så att dess avelsduglighet bibehålles längre, och därför att därigenom visshet vinnes, att betäckning skett, och om vilken fadern är till avkomman, vilket ej är fallet vid fri parning, då flere handjur gå tillsammans med hondjuren.

Smitta vid b. Stor försiktighet bör iakttagas, så att ej smittosamma sjukdomar spridas vid b.; i detta avseende misstänkta handjur undvikas, och på tjurar, som användas åt främmande kor eller i en ladugård, där smittofarlig sjukdom finnes, bör förhuden desinficieras före betäckningen. Se Kastning, Beskällaresjuka.

Oförmåga att betäcka förekommer hos alla djurslag och kan särdeles hos hästar och nötkreatur vålla avsevärd förlust. Den kan bero på att handjuret saknar parningslust eller erektion, beroende på svaghet, överansträngning eller sjukdom; dylik »impotens» kan undanrödjas genom måttlig men tillräckligt kraftig utfodring och rörelse. Även förekommer, att djuret saknar förmåga att befrukta, sterilitet, beroende därpå att dess säd saknar livsdugliga spermatozoer eller på sjukdomar i sädesledarna. Oftare ligger dock orsaken till utebliven fruktsamhet hos hondjuret.

Nötkreatur. Tjuren kan användas till betäckning vid 1 $^{1}/_{4}$ till 1 $^{1}/_{2}$ års ålder men bör före 2 års ålder användas mycket sparsamt. Äro betäckningarna någorlunda jämnt fördelade under året, kan en fullt utvecklad tjur betäcka 70 à 100 kor på året. Vid mera sammanträngd betäckningstid kan 40 à 50 kor vara nog. Tjuren bör helst icke betäcka mer än en gång dagligen, och varje ko bör få endast ett språng, Skötes avelstjuren väl, kan han bevaras avelsduglig i över 10 år. Exempel på fullt på mitten, enkelledat bett, varigenom dess verkan blir förstärkt, utan att själva bettet behöver göras så skarpt (3:e fig. i vänstra raden). Dubbelledade bett (nedersta fig. till vänster) hava kortare sidostycken förenade genom en 8 och stå på gränsen till kedjebetsel, vars mundel helt utgöres av en kedja, bar eller överklädd. Dubbelringade tränsar hava på vardera sidan innanför den ring, vari tömmen spännes, en lös ring, genom vilken bettet löper och i vilken kindstycket knäppes; härigenom blir tygel verkan mer direkt överförd på lanerna.

Stångbett användes tillsammans med bridong, som är lik den enkla ringtränsen och alltid utan parerstänger. Stång och bridong, tillsammans kallade kandar, begagnas på rid- och vagnshästar. Stångbettets munstycke kan vara av olika slag ungefär som tränsbetten. Ofta äro de försedda med en upphöjning på mitten, som lämnar tungan fri och därför kallas tungfrihet; härigenom blir trycket på lanerna förstärkt. Pumpstång kallas stångbett, vars bom kan glida upp och ned några cm., så att hästen kan röra den med tungan och därigenom bibehålles känsligare i munnen.

Bett med sporrklingor, sax- eller sågtränsar, pansarkättingen Ideal, Polhemsbetslet m. fl. böra såsom rena djurplågeriredskap fullständigt bannlysas.

Skygglappar, som stundom finnas på körbetslets huvudlag, hava till ändamål att hindra hästarna från att se på sidorna och bakom dem varande föremål, som skulle kunna skrämma dem. Deras värde därvidlag är omtvistat, men de äro till nytta, om man kör ojämna hästar i par och vill mana på den ena, utan att den andra skall märka det. Även på en lat enbetshäst kunna de göra nytta genom att han ej ständigt kan hålla sig på vakt mot körkarlens maningar utan blir i viss mån överraskad av dem. Skygglapparna skada näppeligen hästen, om de blott stå ut, minst 45°, så de ej skava på ögonbågarna. De skola skymma bakåt—uppåt men ej nedåt. Deras insida får under inga förhållanden vara blank, ty solreflexen in i ögat kan hos en del hästar förorsaka svindel.

Stuptyglar kunna vara nödiga, då det gäller att hantera rädda och skengalna hästar. Endast genom en kraftig uppspänning kan man nämligen hindra sådana att få ned huvudet och

»sätta sig fast i bringan», varefter det i regel ej går att återfå något herravälde över dem. Annars äro de både onödiga och skadliga, i synnerhet vid lasskörning. Om hästen hindras att emellanåt sänka huvudet tillräckligt, får han i stället lov att spänna ryggmusklerna och frambenssenorna så mycket mer, och det brukar synbarast gå ut över de senare, i synnerhet vid körning på hala gator. Att stuptyglar skulle vara medlet att hindra hästarna från att stupa, är ett misstag.A. P—n.

2. Den del av plogen vid vilken draget anbringas. Se Plog.

Betsnitsel. Se Betmassa.

Betsocker. Sockerberedning.

Bett. Se Betsel.

Betting. Se Flottning.

Betula. Se Björk.

Betupptagningsmaskin. Se Rotfruktsupptagningsmaskin.

Betål. Se Nematod.

Betäckning, parning, avser att införa den hanliga säden i hondjurets könsorgan. För att b. skall åtföljas av befruktning, måste den äga rum vid hondjurets brunst (se d. o.). Man skiljer mellan fri parning, då handjuret får röra sig fritt bland hondjuren och uppsöka de brunstiga, samt parning för hand, då det brunstiga hondjuret och han djuret föras samman i och för betäckning samt sedan omedelbart skiljas åt. Den senare metoden är lämpligast, både emedan handjuret därigenom spåras, så att dess avelsduglighet bibehålles längre, och därför att därigenom visshet vinnes, att betäckning skett, och om vilken fadern är till avkomman, vilket ej är fallet vid fri parning, då flere handjur gå tillsammans med hondjuren.

Smitta vid b. Stor försiktighet bör iakttagas, så att ej smittosamma sjukdomar spridas vid b.; i detta avseende misstänkta handjur undvikas, och på tjurar, som användas åt främmande kor eller i en ladugård, där smittofarlig sjukdom finnes, bör förhuden desinficieras före betäckningen. Se Kastning, Beskällaresjuka.

Oförmåga att betäcka förekommer hos alla djurslag och kan särdeles hos hästar och nötkreatur vålla avsevärd förlust. Den kan bero på att handjuret saknar parningslust eller erektion, beroende på svaghet, överansträngning eller sjukdom; dylik »impotens» kan undanrödjas genom måttlig men tillräckligt kraftig utfodring och rörelse. Även förekommer, att djuret saknar förmåga att befrukta, sterilitet, beroende därpå att dess säd saknar livsdugliga spermatozoer eller på sjukdomar i sädesledarna. Oftare ligger dock orsaken till utebliven fruktsamhet hos hondjuret.

Nötkreatur. Tjuren kan användas till betäckning vid 1 $^{1}/_{4}$ till 1 $^{1}/_{2}$ års ålder men bör före 2 års ålder användas mycket sparsamt. Äro betäckningarna någorlunda jämnt fördelade under året, kan en fullt utvecklad tjur betäcka 70 à 100 kor på året. Vid mera sammanträngd betäckningstid kan 40 à 50 kor vara nog. Tjuren bör helst icke betäcka mer än en gång dagligen, och varje ko bör få endast ett språng, Skötes avelstjuren väl, kan han bevaras avelsduglig i över 10 år. Exempel på fullt på mitten, enkelledat bett, varigenom dess verkan blir förstärkt, utan att själva bettet behöver göras så skarpt (3:e fig. i vänstra raden). Dubbelledade bett (nedersta fig. till vänster) hava kortare sidostycken förenade genom en 8 och stå på gränsen till kedjebetsel, vars mundel helt utgöres av en kedja, bar eller överklädd. Dubbelringade tränsar hava på vardera sidan innanför den ring, vari tömmen spännes, en lös ring, genom vilken bettet löper och i vilken kindstycket knäppes; härigenom blir tygel verkan mer direkt överförd på lanerna.

Stångbett användes tillsammans med bridong, som är lik den enkla ringtränsen och alltid utan parerstänger. Stång och bridong, tillsammans kallade kandar, begagnas på rid- och vagnshästar. Stångbettets munstycke kan vara av olika slag ungefär som tränsbetten. Ofta äro de försedda med en upphöjning på mitten, som lämnar tungan fri och därför kallas tungfrihet; härigenom blir trycket på lanerna förstärkt. Pumpstång kallas stångbett, vars bom kan glida upp och ned några cm., så att hästen kan röra den med tungan och därigenom bibehålles känsligare i munnen.

Bett med sporrklingor, sax- eller sågtränsar, pansarkättingen Ideal, Polhemsbetslet m. fl. böra såsom rena djurplågeriredskap fullständigt bannlysas.

Skygglappar, som stundom finnas på körbetslets huvudlag, hava till ändamål att hindra hästarna från att se på sidorna och bakom dem varande föremål, som skulle kunna skrämma dem. Deras värde därvidlag är omtvistat, men de äro till nytta, om man kör ojämna hästar i par och vill mana på den ena, utan att den andra skall märka det. Även på en lat enbetshäst kunna de göra nytta genom att han ej ständigt kan hålla sig på vakt mot körkarlens maningar utan blir i viss mån överraskad av dem. Skygglapparna skada näppeligen hästen, om de blott stå ut, minst 45°, så de ej skava på ögonbågarna. De skola skymma bakåt—uppåt men ej nedåt. Deras insida får under inga förhållanden vara blank, ty solreflexen in i ögat kan hos en del hästar förorsaka svindel.

Stuptyglar kunna vara nödiga, då det gäller att hantera rädda och skengalna hästar. Endast genom en kraftig uppspänning kan man nämligen hindra sådana att få ned huvudet och »sätta sig fast i bringan», varefter det i regel ej går att återfå något herravälde över dem. Annars äro de både onödiga och skadliga, i synnerhet vid lasskörning. Om hästen hindras att emellanåt sänka huvudet tillräckligt, får han i stället lov att spänna ryggmusklerna och frambenssenorna så mycket mer, och det brukar synbarast gå ut över de senare, i synnerhet vid körning på hala gator. Att stuptyglar skulle vara medlet att hindra hästarna från att stupa, är ett misstag.A. P—n.

2. Den del av plogen vid vilken draget anbringas. Se Plog.

Betsnitsel. Se Betmassa.

Betsocker. Sockerberedning.

Bett. Se Betsel.

Betting. Se Flottning.

Betula. Se Björk.

Betupptagningsmaskin. Se Rotfruktsupptagningsmaskin.

Betål. Se Nematod.

Betäckning, parning, avser att införa den hanliga säden i hondjurets könsorgan. För att b. skall åtföljas av befruktning, måste den äga rum vid hondjurets brunst (se d. o.). Man skiljer mellan fri parning, då handjuret får röra sig fritt bland hondjuren och uppsöka de brunstiga, samt parning för hand, då det brunstiga hondjuret och han djuret föras samman i och för betäckning samt sedan omedelbart skiljas åt. Den senare metoden är lämpligast, både emedan handjuret därigenom spåras, så att dess avelsduglighet bibehålles längre, och därför att därigenom visshet vinnes, att betäckning skett, och om vilken fadern är till avkomman, vilket ej är fallet vid fri parning, då flere handjur gå tillsammans med hondjuren.

Smitta vid b. Stor försiktighet bör iakttagas, så att ej smittosamma sjukdomar spridas vid b.; i detta avseende misstänkta handjur undvikas, och på tjurar, som användas åt främmande kor eller i en ladugård, där smittofarlig sjukdom finnes, bör förhuden desinficieras före betäckningen. Se Kastning, Beskällaresjuka.

Oförmåga att betäcka förekommer hos alla djurslag och kan särdeles hos hästar och nötkreatur vålla avsevärd förlust. Den kan bero på att handjuret saknar parningslust eller erektion, beroende på svaghet, överansträngning eller sjukdom; dylik »impotens» kan undanrödjas genom måttlig men tillräckligt kraftig utfodring och rörelse. Även förekommer, att djuret saknar förmåga att befrukta, sterilitet, beroende därpå att dess säd saknar livsdugliga spermatozoer eller på sjukdomar i sädesledarna. Oftare ligger dock orsaken till utebliven fruktsamhet hos hondjuret.

Nötkreatur. Tjuren kan användas till betäckning vid 1 $^{1}/_{4}$ till 1 $^{1}/_{2}$ års ålder men bör före 2 års ålder användas mycket sparsamt. Äro betäckningarna någorlunda jämnt fördelade under året, kan en fullt utvecklad tjur betäcka 70 à 100 kor på året. Vid mera sammanträngd betäckningstid kan 40 à 50 kor vara nog. Tjuren bör helst icke betäcka mer än en gång dagligen, och varje ko bör få endast ett språng, Skötes avelstjuren väl, kan han bevaras avelsduglig i över 10 år. Exempel på fullt på mitten, enkelledat bett, varigenom dess verkan blir förstärkt, utan att själva bettet behöver göras så skarpt (3:e fig. i vänstra raden). Dubbelledade bett (nedersta fig. till vänster) hava kortare sidostycken förenade genom en 8 och stå på gränsen till kedjebetsel, vars mundel helt utgöres av en kedja, bar eller överklädd. Dubbelringade tränsar hava på vardera sidan innanför den ring, vari tömmen spännes, en lös ring, genom vilken bettet löper och i vilken kindstycket knäppes; härigenom blir tygel verkan mer direkt överförd på lanerna.

Stångbett användes tillsammans med bridong, som är lik den enkla ringtränsen och alltid utan parerstänger. Stång och bridong, tillsammans kallade kandar, begagnas på rid- och vagnshästar. Stångbettets munstycke kan vara av olika slag ungefär som tränsbetten. Ofta äro de försedda med en upphöjning på mitten, som lämnar tungan fri och därför kallas tungfrihet; härigenom blir trycket på lanerna förstärkt. Pumpstång kallas stångbett, vars bom kan glida upp och ned några cm., så att hästen kan röra den med tungan och därigenom bibehålles känsligare i munnen.

Bett med sporrklingor, sax- eller sågtränsar, pansarkättingen Ideal, Polhemsbetslet m. fl. böra såsom rena djurplågeriredskap fullständigt bannlysas.

Skygglappar, som stundom finnas på körbetslets huvudlag, hava till ändamål att hindra hästarna från att se på sidorna och bakom dem varande föremål, som skulle kunna skrämma dem. Deras värde därvidlag är omtvistat, men de äro till nytta, om man kör ojämna hästar i par och vill mana på den ena, utan att den andra skall märka det. Även på en lat enbetshäst kunna de göra nytta genom att han ej ständigt kan hålla sig på vakt mot körkarlens maningar utan blir i viss mån överraskad av dem. Skygglapparna skada näppeligen hästen, om de blott stå ut, minst 45°, så de ej skava på ögonbågarna. De skola skymma bakåt—uppåt men ej nedåt. Deras insida får under inga förhållanden vara blank, ty solreflexen in i ögat kan hos en del hästar förorsaka svindel.

Stuptyglar kunna vara nödiga, då det gäller att hantera rädda och skengalna hästar. Endast genom en kraftig uppspänning kan man nämligen hindra sådana att få ned huvudet och »sätta sig fast i bringan», varefter det i regel ej går att återfå något herravälde över dem. Annars äro de både onödiga och skadliga, i synnerhet vid lasskörning. Om hästen hindras att emellanåt sänka huvudet tillräckligt, får han i stället lov att spänna ryggmusklerna och frambenssenorna så mycket mer, och det brukar synbarast gå ut över de senare, i synnerhet vid körning på hala gator. Att stuptyglar skulle vara medlet att hindra hästarna från att stupa, är ett misstag.A. P—n.

2. Den del av plogen vid vilken draget anbringas. Se Plog.

Betsnitsel. Se Betmassa.

Betsocker. Sockerberedning.

Bett. Se Betsel.

Betting. Se Flottning.

Betula. Se Björk.

Betupptagningsmaskin. Se Rotfruktsupptagningsmaskin.

Betål. Se Nematod.

Betäckning, parning, avser att införa den hanliga säden i hondjurets könsorgan. För att b. skall åtföljas av befruktning, måste den äga rum vid hondjurets brunst (se d. o.). Man skiljer mellan fri parning, då handjuret får röra sig fritt bland hondjuren och uppsöka de brunstiga, samt parning för hand, då det brunstiga hondjuret och han djuret föras samman i och för betäckning samt sedan omedelbart skiljas åt. Den senare metoden är lämpligast, både emedan handjuret därigenom spåras, så att dess avelsduglighet bibehålles längre, och därför att därigenom visshet vinnes, att betäckning skett, och om vilken fadern är till avkomman, vilket ej är fallet vid fri parning, då flere handjur gå tillsammans med hondjuren.

Smitta vid b. Stor försiktighet bör iakttagas, så att ej smittosamma sjukdomar spridas vid b.; i detta avseende misstänkta handjur undvikas, och på tjurar, som användas åt främmande kor eller i en ladugård, där smittofarlig sjukdom finnes, bör förhuden desinficieras före betäckningen. Se Kastning, Beskällaresjuka.

Oförmåga att betäcka förekommer hos alla djurslag och kan särdeles hos hästar och nötkreatur vålla avsevärd förlust. Den kan bero på att handjuret saknar parningslust eller erektion, beroende på svaghet, överansträngning eller sjukdom; dylik »impotens» kan undanrödjas genom måttlig men tillräckligt kraftig utfodring och rörelse. Även förekommer, att djuret saknar förmåga att befrukta, sterilitet, beroende därpå att dess säd saknar livsdugliga spermatozoer eller på sjukdomar i sädesledarna. Oftare ligger dock orsaken till utebliven fruktsamhet hos hondjuret.

Nötkreatur. Tjuren kan användas till betäckning vid $1\,{}^{1}/_{4}$ till $1\,{}^{1}/_{2}$ års ålder men bör före 2 års ålder användas mycket sparsamt. Äro betäckningarna någorlunda jämnt fördelade under året, kan en fullt utvecklad tjur betäcka 70 à 100 kor på året. Vid mera sammanträngd betäckningstid kan 40 à 50 kor vara nog. Tjuren bör helst icke betäcka mer än en gång dagligen, och varje ko bör få endast ett språng, Skötes avelstjuren väl, kan han bevaras avelsduglig i över 10 år. Exempel på fullt på mitten, enkelledat bett, varigenom dess verkan blir förstärkt, utan att själva bettet behöver göras så skarpt (3:e fig. i vänstra raden). Dubbelledade bett (nedersta fig. till vänster) hava kortare sidostycken förenade genom en 8 och stå på gränsen till kedjebetsel, vars mundel helt utgöres av en kedja, bar eller överklädd. Dubbelringade tränsar hava på vardera sidan innanför den ring, vari tömmen spännes, en lös ring, genom vilken bettet löper och i vilken kindstycket knäppes; härigenom blir tygel verkan mer direkt överförd på lanerna.

Stångbett användes tillsammans med bridong, som är lik den enkla ringtränsen och alltid utan parerstänger. Stång och bridong, tillsammans kallade kandar, begagnas på rid- och vagnshästar. Stångbettets munstycke kan vara av olika slag ungefär som tränsbetten. Ofta äro de försedda med en upphöjning på mitten, som lämnar tungan fri och därför kallas tungfrihet; härigenom blir trycket på lanerna förstärkt. Pumpstång kallas stångbett, vars bom kan glida upp och ned några cm., så att hästen kan röra den med tungan och därigenom bibehålles känsligare i munnen.

Bett med sporrklingor, sax- eller sågtränsar, pansarkättingen Ideal, Polhemsbetslet m. fl. böra såsom rena djurplågeriredskap fullständigt bannlysas.

Skygglappar, som stundom finnas på körbetslets huvudlag, hava till ändamål att hindra hästarna från att se på sidorna och bakom dem varande föremål, som skulle kunna skrämma dem. Deras värde därvidlag är omtvistat, men de äro till nytta, om man kör ojämna hästar i par och vill mana på den ena, utan att den andra skall märka det. Även på en lat enbetshäst kunna de göra nytta genom att han ej ständigt kan hålla sig på vakt mot körkarlens maningar utan blir i viss mån överraskad av dem. Skygglapparna skada näppeligen hästen, om de blott stå ut, minst 45°, så de ej skava på ögonbågarna. De skola skymma bakåt—uppåt men ej nedåt. Deras insida får under inga förhållanden vara blank, ty solreflexen in i ögat kan hos en del hästar förorsaka svindel.

Stuptyglar kunna vara nödiga, då det gäller att hantera rädda och skengalna hästar. Endast genom en kraftig uppspänning kan man nämligen hindra sådana att få ned huvudet och »sätta sig fast i bringan», varefter det i regel ej går att återfå något herravälde över dem. Annars äro de både onödiga och skadliga, i synnerhet vid lasskörning. Om hästen hindras att emellanåt sänka huvudet tillräckligt, får han i stället lov att spänna ryggmusklerna och frambenssenorna så mycket mer, och det brukar synbarast gå ut över de senare, i synnerhet vid körning på hala gator. Att stuptyglar skulle vara medlet att hindra hästarna från att stupa, är ett misstag.A. P—n.

2. Den del av plogen vid vilken draget anbringas. Se Plog.

Betsnitsel. Se Betmassa.

Betsocker. Sockerberedning.

Bett. Se Betsel.

Betting. Se Flottning.

Betula. Se Björk.

Betupptagningsmaskin. Se Rotfruktsupptagningsmaskin.

Betål. Se Nematod.

Betäckning, parning, avser att införa den hanliga säden i hondjurets könsorgan. För att b. skall åtföljas av befruktning, måste den äga rum vid hondjurets brunst (se d. o.). Man skiljer mellan fri parning, då handjuret får röra sig fritt bland hondjuren och uppsöka de brunstiga, samt parning för hand, då det brunstiga hondjuret och han djuret föras samman i och för betäckning samt sedan omedelbart skiljas åt. Den senare metoden är lämpligast, både emedan handjuret därigenom spåras, så att dess avelsduglighet bibehålles längre, och därför att därigenom visshet vinnes, att betäckning skett, och om vilken fadern är till avkomman, vilket ej är fallet vid fri parning, då flere handjur gå tillsammans med hondjuren.

Smitta vid b. Stor försiktighet bör iakttagas, så att ej smittosamma sjukdomar spridas vid b.; i detta avseende misstänkta handjur undvikas, och på tjurar, som användas åt främmande

kor eller i en ladugård, där smittofarlig sjukdom finnes, bör förhuden desinficieras före betäckningen. Se Kastning, Beskällaresjuka.

Oförmåga att betäcka förekommer hos alla djurslag och kan särdeles hos hästar och nötkreatur vålla avsevärd förlust. Den kan bero på att handjuret saknar parningslust eller erektion, beroende på svaghet, överansträngning eller sjukdom; dylik »impotens» kan undanrödjas genom måttlig men tillräckligt kraftig utfodring och rörelse. Även förekommer, att djuret saknar förmåga att befrukta, sterilitet, beroende därpå att dess säd saknar livsdugliga spermatozoer eller på sjukdomar i sädesledarna. Oftare ligger dock orsaken till utebliven fruktsamhet hos hondjuret.

Nötkreatur. Tjuren kan användas till betäckning vid 1 $\frac{1}{4}$ till 1 $\frac{1}{2}$ års ålder men bör före 2 års ålder användas mycket sparsamt. Äro betäckningarna någorlunda jämnt fördelade under året, kan en fullt utvecklad tjur betäcka 70 à 100 kor på året. Vid mera sammanträngd betäckningstid kan 40 à 50 kor vara nog. Tjuren bör helst icke betäcka mer än en gång dagligen, och varje ko bör få endast ett språng, Skötes avelstjuren väl, kan han bevaras avelsduglig i över 10 år. Exempel på fullt på mitten, enkelledat bett, varigenom dess verkan blir förstärkt, utan att själva bettet behöver göras så skarpt (3:e fig. i vänstra raden). Dubbelledade bett (nedersta fig. till vänster) hava kortare sidostycken förenade genom en 8 och stå på gränsen till kedjebetsel, vars mundel helt utgöres av en kedja, bar eller överklädd. Dubbelringade tränsar hava på vardera sidan innanför den ring, vari tömmen spännes, en lös ring, genom vilken bettet löper och i vilken kindstycket knäppes; härigenom blir tygel verkan mer direkt överförd på lanerna.

Stångbett användes tillsammans med bridong, som är lik den enkla ringtränsen och alltid utan parerstänger. Stång och bridong, tillsammans kallade kandar, begagnas på rid- och vagnshästar. Stångbettets munstycke kan vara av olika slag ungefär som tränsbetten. Ofta äro de försedda med en upphöjning på mitten, som lämnar tungan fri och därför kallas tungfrihet; härigenom blir trycket på lanerna förstärkt. Pumpstång kallas stångbett, vars bom kan glida upp och ned några cm., så att hästen kan röra den med tungan och därigenom bibehålles känsligare i munnen.

Bett med sporrklingor, sax- eller sågtränsar, pansarkättingen Ideal, Polhemsbetslet m. fl. böra såsom rena djurplågeriredskap fullständigt bannlysas.

Skygglappar, som stundom finnas på körbetslets huvudlag, hava till ändamål att hindra hästarna från att se på sidorna och bakom dem varande föremål, som skulle kunna skrämma dem. Deras värde därvidlag är omtvistat, men de äro till nytta, om man kör ojämna hästar i par och vill mana på den ena, utan att den andra skall märka det. Även på en lat enbetshäst kunna de göra nytta genom att han ej ständigt kan hålla sig på vakt mot körkarlens maningar utan blir i viss mån överraskad av dem. Skygglapparna skada näppeligen hästen, om de blott stå ut, minst 45°, så de ej skava på ögonbågarna. De skola skymma bakåt—uppåt men ej nedåt. Deras insida får under inga förhållanden vara blank, ty solreflexen in i ögat kan hos en del hästar förorsaka svindel.

Stuptyglar kunna vara nödiga, då det gäller att hantera rädda och skengalna hästar. Endast genom en kraftig uppspänning kan man nämligen hindra sådana att få ned huvudet och »sätta sig fast i bringan», varefter det i regel ej går att återfå något herravälde över dem. Annars äro de både onödiga och skadliga, i synnerhet vid lasskörning. Om hästen hindras att emellanåt sänka huvudet tillräckligt, får han i stället lov att spänna ryggmusklerna och frambenssenorna så mycket mer, och det brukar synbarast gå ut över de senare, i synnerhet vid körning på hala gator. Att stuptyglar skulle vara medlet att hindra hästarna från att stupa, är ett misstag.A. P—n.

2. Den del av plogen vid vilken draget anbringas. Se Plog.

Betsnitsel. Se Betmassa.

Betsocker. Sockerberedning.

Bett. Se Betsel.

Betting. Se Flottning.

Betula. Se Björk.

Betupptagningsmaskin. Se Rotfruktsupptagningsmaskin.

Betål. Se Nematod.

Betäckning, parning, avser att införa den hanliga säden i hondjurets könsorgan. För att b. skall åtföljas av befruktning, måste den äga rum vid hondjurets brunst (se d. o.). Man skiljer mellan fri parning, då handjuret får röra sig fritt bland hondjuren och uppsöka de brunstiga, samt parning för hand, då det brunstiga hondjuret och han djuret föras samman i och för betäckning samt sedan omedelbart skiljas åt. Den senare metoden är lämpligast, både emedan handjuret därigenom spåras, så att dess avelsduglighet bibehålles längre, och därför att därigenom visshet vinnes, att betäckning skett, och om vilken fadern är till avkomman, vilket ej är fallet vid fri parning, då flere handjur gå tillsammans med hondjuren.

Smitta vid b. Stor försiktighet bör iakttagas, så att ej smittosamma sjukdomar spridas vid b.; i detta avseende misstänkta handjur undvikas, och på tjurar, som användas åt främmande kor eller i en ladugård, där smittofarlig sjukdom finnes, bör förhuden desinficieras före betäckningen. Se Kastning, Beskällaresjuka.

Oförmåga att betäcka förekommer hos alla djurslag och kan särdeles hos hästar och nötkreatur vålla avsevärd förlust. Den kan bero på att handjuret saknar parningslust eller erektion, beroende på svaghet, överansträngning eller sjukdom; dylik »impotens» kan undanrödjas genom måttlig men tillräckligt kraftig utfodring och rörelse. Även förekommer, att djuret saknar förmåga att befrukta, sterilitet, beroende därpå att dess säd saknar livsdugliga spermatozoer eller på sjukdomar i sädesledarna. Oftare ligger dock orsaken till utebliven fruktsamhet hos hondjuret.

Nötkreatur. Tjuren kan användas till betäckning vid 1 $\frac{1}{4}$ till 1 $\frac{1}{2}$ års ålder men bör före 2 års ålder användas mycket sparsamt. Äro betäckningarna någorlunda jämnt fördelade under året, kan en fullt utvecklad tjur betäcka 70 à 100 kor på året. Vid mera sammanträngd betäckningstid kan 40 à 50 kor vara nog. Tjuren bör helst icke betäcka mer än en gång dagligen, och varje ko bör få endast ett språng, Skötes avelstjuren väl, kan han bevaras avelsduglig i över 10 år. Exempel på fullt på mitten, enkelledat bett, varigenom dess verkan blir förstärkt, utan att själva bettet behöver göras så skarpt (3:e fig. i vänstra raden). Dubbelledade bett (nedersta fig. till vänster) hava kortare sidostycken förenade genom en 8 och stå på gränsen till kedjebetsel, vars mundel helt utgöres av en kedja, bar eller överklädd. Dubbelringade tränsar hava på vardera sidan innanför den ring, vari tömmen spännes, en lös ring, genom vilken bettet löper och i vilken kindstycket knäppes; härigenom blir tygel verkan mer direkt överförd på lanerna.

Stångbett användes tillsammans med bridong, som är lik den enkla ringtränsen och alltid utan parerstänger. Stång och bridong, tillsammans kallade kandar, begagnas på rid- och vagnshästar. Stångbettets munstycke kan vara av olika slag ungefär som tränsbetten. Ofta äro de försedda med en upphöjning på mitten, som lämnar tungan fri och därför kallas tungfrihet; härigenom blir trycket på lanerna förstärkt. Pumpstång kallas stångbett, vars bom kan glida upp och ned några cm., så att hästen kan röra den med tungan och därigenom bibehålles känsligare i munnen.

Bett med sporrklingor, sax- eller sågtränsar, pansarkättingen Ideal, Polhemsbetslet m. fl. böra såsom rena djurplågeriredskap fullständigt bannlysas.

Skygglappar, som stundom finnas på körbetslets huvudlag, hava till ändamål att hindra hästarna från att se på sidorna och bakom dem varande föremål, som skulle kunna skrämma dem. Deras värde därvidlag är omtvistat, men de äro till nytta, om man kör ojämna hästar i par och vill mana på den ena, utan att den andra skall märka det. Även på en lat enbetshäst kunna de göra nytta genom att han ej ständigt kan hålla sig på vakt mot körkarlens maningar utan blir i viss mån överraskad av dem. Skygglapparna skada näppeligen hästen, om de blott stå ut, minst 45°, så de ej skava på ögonbågarna. De skola skymma bakåt—uppåt men ej nedåt. Deras insida får under inga förhållanden vara blank, ty solreflexen in i ögat kan hos en del hästar förorsaka svindel.

Stuptyglar kunna vara nödiga, då det gäller att hantera rädda och skengalna hästar. Endast genom en kraftig uppspänning kan man nämligen hindra sådana att få ned huvudet och »sätta sig fast i bringan», varefter det i regel ej går att återfå något herravälde över dem. Annars äro de både onödiga och skadliga, i synnerhet vid lasskörning. Om hästen hindras att emellanåt sänka huvudet tillräckligt, får han i stället lov att spänna ryggmusklerna och frambenssenorna så mycket mer, och det brukar synbarast gå ut över de senare, i synnerhet vid körning på hala gator. Att stuptyglar skulle vara medlet att hindra hästarna från att stupa, är ett misstag.A. P—n.

2. Den del av plogen vid vilken draget anbringas. Se Plog.

Betsnitsel. Se Betmassa.

Betsocker. Sockerberedning.

Bett. Se Betsel.

Betting. Se Flottning.

Betula. Se Björk.

Betupptagningsmaskin. Se Rotfruktsupptagningsmaskin.

Betål. Se Nematod.

Betäckning, parning, avser att införa den hanliga säden i hondjurets könsorgan. För att b. skall åtföljas av befruktning, måste den äga rum vid hondjurets brunst (se d. o.). Man skiljer mellan fri parning, då handjuret får röra sig fritt bland hondjuren och uppsöka de brunstiga, samt parning för hand, då det brunstiga hondjuret och han djuret föras samman i och för betäckning samt sedan omedelbart skiljas åt. Den senare metoden är lämpligast, både emedan handjuret därigenom spåras, så att dess avelsduglighet bibehålles längre, och därför att därigenom visshet vinnes, att betäckning skett, och om vilken fadern är till avkomman, vilket ej är fallet vid fri parning, då flere handjur gå tillsammans med hondjuren.

Smitta vid b. Stor försiktighet bör iakttagas, så att ej smittosamma sjukdomar spridas vid b.; i detta avseende misstänkta handjur undvikas, och på tjurar, som användas åt främmande kor eller i en ladugård, där smittofarlig sjukdom finnes, bör förhuden desinficieras före betäckningen. Se Kastning, Beskällaresjuka.

Oförmåga att betäcka förekommer hos alla djurslag och kan särdeles hos hästar och nötkreatur vålla avsevärd förlust. Den kan bero på att handjuret saknar parningslust eller erektion, beroende på svaghet, överansträngning eller sjukdom; dylik »impotens» kan undanrödjas genom måttlig men tillräckligt kraftig utfodring och rörelse. Även förekommer, att djuret saknar förmåga att befrukta, sterilitet, beroende därpå att dess säd saknar livsdugliga spermatozoer eller på sjukdomar i sädesledarna. Oftare ligger dock orsaken till utebliven fruktsamhet hos hondjuret.

Nötkreatur. Tjuren kan användas till betäckning vid $1\,^{1}/_{4}$ till $1\,^{1}/_{2}$ års ålder men bör före 2 års ålder användas mycket sparsamt. Äro betäckningarna någorlunda jämnt fördelade under året, kan en fullt utvecklad tjur betäcka 70 à 100 kor på året. Vid mera sammanträngd betäckningstid kan 40 à 50 kor vara nog. Tjuren bör helst icke betäcka mer än en gång dagligen, och varje ko bör få endast ett språng, Skötes avelstjuren väl, kan han bevaras avelsduglig i över 10 år. Exempel på fullt på mitten, enkelledat bett, varigenom dess verkan blir förstärkt, utan att själva bettet behöver göras så skarpt (3:e fig. i vänstra raden). Dubbelledade bett (nedersta fig. till vänster) hava kortare sidostycken förenade genom en 8 och stå på gränsen till kedjebetsel, vars mundel helt utgöres av en kedja, bar eller överklädd. Dubbelringade tränsar hava på vardera sidan innanför den ring, vari tömmen spännes, en lös ring, genom vilken bettet löper och i vilken kindstycket knäppes; härigenom blir tygel verkan mer direkt överförd på lanerna.

Stångbett användes tillsammans med bridong, som är lik den enkla ringtränsen och alltid utan parerstänger. Stång och bridong, tillsammans kallade kandar, begagnas på rid- och vagnshästar. Stångbettets munstycke kan vara av olika slag ungefär som tränsbetten. Ofta äro de försedda med en upphöjning på mitten, som lämnar tungan fri och därför kallas tungfrihet; härigenom blir trycket på lanerna förstärkt. Pumpstång kallas stångbett, vars bom kan glida upp och ned några cm., så att hästen kan röra den med tungan och därigenom bibehålles känsligare i munnen.

Bett med sporrklingor, sax- eller sågtränsar, pansarkättingen Ideal, Polhemsbetslet m. fl. böra såsom rena djurplågeriredskap fullständigt bannlysas.

Skygglappar, som stundom finnas på körbetslets huvudlag, hava till ändamål att hindra hästarna från att se på sidorna och bakom dem varande föremål, som skulle kunna skrämma dem. Deras värde därvidlag är omtvistat, men de äro till nytta, om man kör ojämna hästar i par och vill mana på den ena, utan att den andra skall märka det. Även på en lat enbetshäst kunna de göra nytta genom att han ej ständigt kan hålla sig på vakt mot körkarlens maningar utan blir i viss mån överraskad av dem. Skygglapparna skada näppeligen hästen, om de blott stå ut, minst 45°, så de ej skava på ögonbågarna. De skola skymma bakåt—uppåt men ej nedåt. Deras insida får under inga förhållanden vara blank, ty solreflexen in i ögat kan hos en del hästar förorsaka svindel.

Stuptyglar kunna vara nödiga, då det gäller att hantera rädda och skengalna hästar. Endast genom en kraftig uppspänning kan man nämligen hindra sådana att få ned huvudet och »sätta sig fast i bringan», varefter det i regel ej går att återfå något herravälde över dem. Annars äro de både onödiga och skadliga, i synnerhet vid lasskörning. Om hästen hindras att emellanåt sänka huvudet tillräckligt, får han i stället lov att spänna ryggmusklerna och frambenssenorna så mycket mer, och det brukar synbarast gå ut över de senare, i synnerhet vid körning på hala gator. Att stuptyglar skulle vara medlet att hindra hästarna från att stupa, är ett misstag.A. P—n.

2. Den del av plogen vid vilken draget anbringas. Se Plog.

Betsnitsel. Se Betmassa.

Betsocker. Sockerberedning.

Bett. Se Betsel.

Betting. Se Flottning.

Betula. Se Björk.

Betupptagningsmaskin. Se Rotfruktsupptagningsmaskin.

Betål. Se Nematod.

Betäckning, parning, avser att införa den hanliga säden i hondjurets könsorgan. För att b. skall åtföljas av befruktning, måste den äga rum vid hondjurets brunst (se d. o.). Man skiljer mellan fri parning, då handjuret får röra sig fritt bland hondjuren och uppsöka de brunstiga, samt parning för hand, då det brunstiga hondjuret och han djuret föras samman i och för betäckning samt sedan omedelbart skiljas åt. Den senare metoden är lämpligast, både emedan handjuret därigenom spåras, så att dess avelsduglighet bibehålles längre, och därför att därigenom visshet vinnes, att betäckning skett, och om vilken fadern är till avkomman, vilket ej är fallet vid fri parning, då flere handjur gå tillsammans med hondjuren.

Smitta vid b. Stor försiktighet bör iakttagas, så att ej smittosamma sjukdomar spridas vid b.; i detta avseende misstänkta handjur undvikas, och på tjurar, som användas åt främmande kor eller i en ladugård, där smittofarlig sjukdom finnes, bör förhuden desinficieras före betäckningen. Se Kastning, Beskällaresjuka.

Oförmåga att betäcka förekommer hos alla djurslag och kan särdeles hos hästar och nötkreatur vålla avsevärd förlust. Den kan bero på att handjuret saknar parningslust eller erektion, beroende på svaghet, överansträngning eller sjukdom; dylik »impotens» kan undanrödjas genom måttlig men tillräckligt kraftig utfodring och rörelse. Även förekommer, att djuret saknar förmåga att befrukta, sterilitet, beroende därpå att dess säd saknar livsdugliga spermatozoer eller på sjukdomar i sädesledarna. Oftare ligger dock orsaken till utebliven fruktsamhet hos hondjuret.

Nötkreatur. Tjuren kan användas till betäckning vid $1\,^{1}/_{4}$ till $1\,^{1}/_{2}$ års ålder men bör före 2 års ålder användas mycket sparsamt. Äro betäckningarna någorlunda jämnt fördelade under året, kan en fullt utvecklad tjur betäcka 70 à 100 kor på året. Vid mera sammanträngd betäckningstid kan 40 à 50 kor vara nog. Tjuren bör helst icke betäcka mer än en gång dagligen, och varje ko bör få endast ett språng, Skötes avelstjuren väl, kan han bevaras avelsduglig i över 10 år. Exempel på fullt på mitten, enkelledat bett, varigenom dess verkan blir förstärkt, utan att själva bettet behöver göras så skarpt (3:e fig. i vänstra raden). Dubbelledade bett (nedersta fig. till vänster) hava kortare sidostycken förenade genom en 8 och stå på gränsen till kedjebetsel, vars mundel helt utgöres av en kedja, bar eller överklädd. Dubbelringade tränsar hava på vardera sidan innanför den ring, vari tömmen spännes, en lös ring, genom vilken bettet löper och i vilken kindstycket knäppes; härigenom blir tygel verkan mer direkt överförd på lanerna.

Stångbett användes tillsammans med bridong, som är lik den enkla ringtränsen och alltid utan parerstänger. Stång och bridong, tillsammans kallade kandar, begagnas på rid- och vagnshästar. Stångbettets munstycke kan vara av olika slag ungefär som tränsbetten. Ofta äro de försedda med en upphöjning på mitten, som lämnar tungan fri och därför kallas tungfrihet; härigenom blir trycket på lanerna förstärkt. Pumpstång kallas stångbett, vars bom kan glida upp och ned några cm., så att hästen kan röra den med tungan och därigenom bibehålles känsligare i munnen.

Bett med sporrklingor, sax- eller sågtränsar, pansarkättingen Ideal, Polhemsbetslet m. fl. böra såsom rena djurplågeriredskap fullständigt bannlysas.

Skygglappar, som stundom finnas på körbetslets huvudlag, hava till ändamål att hindra hästarna från att se på sidorna och bakom dem varande föremål, som skulle kunna skrämma dem. Deras värde därvidlag är omtvistat, men de äro till nytta, om man kör ojämna hästar i par och vill mana på den ena, utan att den andra skall märka det. Även på en lat enbetshäst

kunna de göra nytta genom att han ej ständigt kan hålla sig på vakt mot körkarlens maningar utan blir i viss mån överraskad av dem. Skygglapparna skada näppeligen hästen, om de blott stå ut, minst 45°, så de ej skava på ögonbågarna. De skola skymma bakåt—uppåt men ej nedåt. Deras insida får under inga förhållanden vara blank, ty solreflexen in i ögat kan hos en del hästar förorsaka svindel.

Stuptyglar kunna vara nödiga, då det gäller att hantera rädda och skengalna hästar. Endast genom en kraftig uppspänning kan man nämligen hindra sådana att få ned huvudet och »sätta sig fast i bringan», varefter det i regel ej går att återfå något herravälde över dem. Annars äro de både onödiga och skadliga, i synnerhet vid lasskörning. Om hästen hindras att emellanåt sänka huvudet tillräckligt, får han i stället lov att spänna ryggmusklerna och frambenssenorna så mycket mer, och det brukar synbarast gå ut över de senare, i synnerhet vid körning på hala gator. Att stuptyglar skulle vara medlet att hindra hästarna från att stupa, är ett misstag.A. P—n.

2. Den del av plogen vid vilken draget anbringas. Se Plog.

Betsnitsel. Se Betmassa.

Betsocker. Sockerberedning.

Bett. Se Betsel.

Betting. Se Flottning.

Betula. Se Björk.

Betupptagningsmaskin. Se Rotfruktsupptagningsmaskin.

Betål. Se Nematod.

Betäckning, parning, avser att införa den hanliga säden i hondjurets könsorgan. För att b. skall åtföljas av befruktning, måste den äga rum vid hondjurets brunst (se d. o.). Man skiljer mellan fri parning, då handjuret får röra sig fritt bland hondjuren och uppsöka de brunstiga, samt parning för hand, då det brunstiga hondjuret och han djuret föras samman i och för betäckning samt sedan omedelbart skiljas åt. Den senare metoden är lämpligast, både emedan handjuret därigenom spåras, så att dess avelsduglighet bibehålles längre, och därför att därigenom visshet vinnes, att betäckning skett, och om vilken fadern är till avkomman, vilket ej är fallet vid fri parning, då flere handjur gå tillsammans med hondjuren.

Smitta vid b. Stor försiktighet bör iakttagas, så att ej smittosamma sjukdomar spridas vid b.; i detta avseende misstänkta handjur undvikas, och på tjurar, som användas åt främmande kor eller i en ladugård, där smittofarlig sjukdom finnes, bör förhuden desinficieras före betäckningen. Se Kastning, Beskällaresjuka.

Oförmåga att betäcka förekommer hos alla djurslag och kan särdeles hos hästar och nötkreatur vålla avsevärd förlust. Den kan bero på att handjuret saknar parningslust eller erektion, beroende på svaghet, överansträngning eller sjukdom; dylik »impotens» kan undanröjdas genom måttlig men tillräckligt kraftig utfodring och rörelse. Även förekommer, att djuret saknar förmåga att befrukta, sterilitet, beroende därpå att dess säd saknar livsdugliga spermatozoer eller på sjukdomar i sädesledarna. Oftare ligger dock orsaken till utebliven fruktsamhet hos hondjuret.

Nötkreatur. Tjuren kan användas till betäckning vid 1 $^{1}/_{4}$ till 1 $^{1}/_{2}$ års ålder men bör före 2 års ålder användas mycket sparsamt. Äro betäckningarna någorlunda jämnt fördelade under året, kan en fullt utvecklad tjur betäcka 70 à 100 kor på året. Vid mera sammanträngd betäckningstid kan 40 à 50 kor vara nog. Tjuren bör helst icke betäcka mer än en gång dagligen, och varje ko bör få endast ett språng, Skötes avelstjuren väl, kan han bevaras avelsduglig i över 10 år. Exempel på fulltjänstedugliga tjurar, vid över 15 års ålder finnas. För att avelstjuren må bevaras tjänsteduglig så länge som möjligt, bör han erhålla daglig motion samt hållas i medelgott hull, varjämte slappande och starkt skrymmande fodermedel böra undvikas.

Hondjurens första användning till avel bör rätta sig efter deras utveckling och kraft. Storvuxna, kraftigt utvecklade kvigor kunna betäckas vid 1 $^{1}/_{2}$ à 2 års ålder, klent byggda och sent utvecklade böra betäckas först vid 2 à 2 $^{1}/_{4}$ år.

Hästar. De kallblodiga hästarna, som i regel äro tidigast utvecklade, kunna användas till avel vid 3 års ålder; varmblodiga hingstar och ston däremot helst först vid 4 år. Första året hingsten användes, bör han ej få betäcka mer än 25—30 ston, äldre hingstar kunna däremot betäcka 60 à 80 ston årligen. Äldre hingstar böra ej gärna betäcka mer än 2 ston dagligen, yngre hingstar blott ett. För att bevara hingstens avelsduglighet bör han hållas vid gott hull samt få daglig motion, gärna, om så ske kan, genom lämpligt arbete. Varmblodiga hingstar äro vanligen avelsdugliga ännu vid 20 à 25 år, grövre kallblodiga hingstar till 15 à 18 år. B. sker i regel på våren. Fölstoet är vanligen brunstigt, fast icke alltid synbart, nionde dygnet efter fölningen. Har befruktningen icke ägt rum, återkommer brunsten vanligen efter 8 à 10 dagar. Ibland vill stoet, trots synbar brunst, icke mottaga hingsten. Det kan då, om en stunds sällskap med hingsten ej gör verkan, vara lämpligt att tvinga stoet genom försiktig användning av broms. Vid parningen bör stoet ej vara svettigt eller ansträngt. Omedelbart efter parningen bör det motioneras en stund i skritt. På nionde dagen efter betäckningen prövas stoet ånyo. Är det då avvisande, har sannolikt befruktning ägt rum. I allmänhet växlar dräktighets procenten efter en normal hingst mellan 50 och 70. Om inskränkning i rätten att tillhandahålla hingst till b., se Hästavel.

Får. Fåren böra ej användas till avel före 1 $^{1}/_{2}$ års ålder. De bagglamm, som icke skola användas till avel, böra därför kastreras (vid 6 veckors ålder), och honlammen böra efter avvänjningen avskiljas från den övriga hjorden, så att b. ej äger rum. Denna sker i regel på hösten. Vid fri b., då baggen får gå hos tackorna dygnet om eller endast på nätterna, anses en bagge kunna betäcka 40 tackor. Uttagas de brunstiga tackorna och tillföras baggen en i sänder, kan en fullvuxen bagge betäcka 80 à 100 tackor årligen. I senare fallet använder man en s. k. proberbagge för att uppsöka de brunstiga tackorna. Proberbaggen hindras att betäcka, genom att ett skynke bindes under buken.

Svin böra icke användas till avel, förr än de nått en levande vikt av omkring 100 kg. eller en ålder av 8 à 10 månader. En fargalt kan betjäna 25 à 30 suggor per år eller, om betäckningarna äro någorlunda jämnt fördelade under året, 50 à 60. Han bör ej betäcka mer än två suggor på samma dag. Betäckningen sker bäst genom suggans insläppande till fargalten. Dennes kätte bör därför vara rymlig och försedd med lämpligt golv, så att galten får gott fotfäste under parningen. Lämnar galten utmärkt avkomma, bör han bevaras för avel så länge som möjligt. Detta sker genom att galten skyddas för överansträngning, erhåller riklig motion samt utfodras så, att han hålles i måttligt hull, och erhåller rikligt kraftfoder vid trägnare tjänstgöring. Oftast utgallras fargaltarna vid 5 à 6 års ålder, men man har många exempel på att väl skötta galtar varit utmärkt avelsdugliga vid betydligt högre ålder. Vid lämplig skötsel av suggan kan hon bevaras avelsduglig, tills hon är 10 år och däröver.L. N.

Bevattning. Redan i förhistorisk tid har b. av fälten använts som ett kraftigt medel att framkalla rika grödor i länder, där nederbörden ej motsvarar jordens alstringskraft. Forntidens meder, perser, assyrier, kineser, egypter och etrusker utförde storartade damm- och kanalanläggningar för att samla och över fälten sprida flodernas vatten och åstadkommo härigenom en stor fruktbarhet, där numera öknen inträngt sedan bevattningsanläggningarna fått förfalla. Då i nuvarande tid dylika gamla kulturländer läggas under odling, ss. redan skett i Egypten och förberedes i Mesopotamien, grundas detta på bevattningsanläggningarnas förnyande. Den blomstrande odling, som var utmärkande för morernas välde i Spanien under medeltiden, berodde också till stor del på b. och har försvunnit med dennas upphörande. Endast i norra Italien och i Kina höllos de gamla anläggningarna alltjämt vid makt, och tack vare dem höra dessa trakter till de fruktbaraste i världen. Från Lombardiet hava tyskarna lärt bevattningskonsten, vars teori och praktik de framför andra utvecklat. I senaste tid har kloakvattnet från stora städer kommit till användning, i närmaste hand för att oskadliggöra orenligheter, som hota att förpesta vattendrag, i vilka de uttömmas, men också med den största framgång i avseende på de skördar, som därmed vunnits.

Av de skandinaviska länderna har blott Danmark i något större utsträckning använt b., och med dess hjälp hava ofruktbara hedar förvandlats till fruktbara ängar. I Sverige uppstod på 1840-talet ett livligt intresse för denna sak, undervisare anställdes, vilka i Tyskland inhämtat kännedom om bevattningskonsten, åtskilliga konstvattningsängar anlades även, men flertalet av dessa har sedan förfallit eller odlats till åker, och numera äro dylika anläggningar få och de, som underhållas. i gott stånd, än färre. B. kan visserligen ej få deri betydelse hos oss som i länder med torrt och

tjänstedugliga tjurar, vid över 15 års ålder finnas. För att avelstjuren må bevaras tjänsteduglig så länge som möjligt, bör han erhålla daglig motion samt hållas i medelgott hull, varjämte slappande och starkt skrymmande fodermedel böra undvikas.

Hondjurens första användning till avel bör rätta sig efter deras utveckling och kraft. Storvuxna, kraftigt utvecklade kvigor kunna betäckas vid 1 $^{1}/_{2}$ à 2 års ålder, klent byggda och sent utvecklade böra betäckas först vid 2 à 2 $^{1}/_{4}$ år.

Hästar. De kallblodiga hästarna, som i regel äro tidigast utvecklade, kunna användas till avel vid 3 års ålder; varmblodiga hingstar och ston däremot helst först vid 4 år. Första året

hingsten användes, bör han ej få betäcka mer än 25—30 ston, äldre hingstar kunna däremot betäcka 60 à 80 ston årligen. Äldre hingstar böra ej gärna betäcka mer än 2 ston dagligen, yngre hingstar blott ett. För att bevara hingstens avelsduglighet bör han hållas vid gott hull samt få daglig motion, gärna, om så ske kan, genom lämpligt arbete. Varmblodiga hingstar äro vanligen avelsdugliga ännu vid 20 à 25 år, grövre kallblodiga hingstar till 15 à 18 år. B. sker i regel på våren. Fölstoet är vanligen brunstigt, fast icke alltid synbart, nionde dygnet efter fölningen. Har befruktningen icke ägt rum, återkommer brunsten vanligen efter 8 à 10 dagar. Ibland vill stoet, trots synbar brunst, icke mottaga hingsten. Det kan då, om en stunds sällskap med hingsten ej gör verkan, vara lämpligt att tvinga stoet genom försiktig användning av broms. Vid parningen bör stoet ej vara svettigt eller ansträngt. Omedelbart efter parningen bör det motioneras en stund i skritt. På nionde dagen efter betäckningen prövas stoet ånyo. Är det då avvisande, har sannolikt befruktning ägt rum. I allmänhet växlar dräktighets procenten efter en normal hingst mellan 50 och 70. Om inskränkning i rätten att tillhandahålla hingst till b., se Hästavel.

Får. Fåren böra ej användas till avel före 1 $^{1}/_{2}$ års ålder. De bagglamm, som icke skola användas till avel, böra därför kastreras (vid 6 veckors ålder), och honlammen böra efter avvänjningen avskiljas från den övriga hjorden, så att b. ej äger rum. Denna sker i regel på hösten. Vid fri b., då baggen får gå hos tackorna dygnet om eller endast på nätterna, anses en bagge kunna betäcka 40 tackor. Uttagas de brunstiga tackorna och tillföras baggen en i sänder, kan en fullvuxen bagge betäcka 80 à 100 tackor årligen. I senare fallet använder man en s. k. proberbagge för att uppsöka de brunstiga tackorna. Proberbaggen hindras att betäcka, genom att ett skynke bindes under buken.

Svin böra icke användas till avel, förr än de nått en levande vikt av omkring 100 kg. eller en ålder av 8 à 10 månader. En fargalt kan betjäna 25 à 30 suggor per år eller, om betäckningarna äro någorlunda jämnt fördelade under året, 50 à 60. Han bör ej betäcka mer än två suggor på samma dag. Betäckningen sker bäst genom suggans insläppande till fargalten. Dennes kätte bör därför vara rymlig och försedd med lämpligt golv, så att galten får gott fotfäste under parningen. Lämnar galten utmärkt avkomma, bör han bevaras för avel så länge som möjligt. Detta sker genom att galten skyddas för överansträngning, erhåller riklig motion samt utfodras så, att han hålles i måttligt hull, och erhåller rikligt kraftfoder vid trägnare tjänstgöring. Oftast utgallras fargaltarna vid 5 à 6 års ålder, men man har många exempel på att väl skötta galtar varit utmärkt avelsdugliga vid betydligt högre ålder. Vid lämplig skötsel av suggan kan hon bevaras avelsduglig, tills hon är 10 år och däröver.L. N.

Bevattning. Redan i förhistorisk tid har b. av fälten använts som ett kraftigt medel att framkalla rika grödor i länder, där nederbörden ej motsvarar jordens alstringskraft. Forntidens meder, perser, assyrier, kineser, egypter och etrusker utförde storartade damm- och kanalanläggningar för att samla och över fälten sprida flodernas vatten och åstadkommo härigenom en stor fruktbarhet, där numera öknen inträngt sedan bevattningsanläggningarna fått förfalla. Då i nuvarande tid dylika gamla kulturländer läggas under odling, ss. redan skett i Egypten och förberedes i Mesopotamien, grundas detta på bevattningsanläggningarnas förnyande. Den blomstrande odling, som var utmärkande för morernas välde i Spanien under medeltiden, berodde också till stor del på b. och har försvunnit med dennas upphörande. Endast i norra Italien och i Kina höllos de gamla anläggningarna alltjämt vid makt, och tack vare dem höra dessa trakter till de fruktbaraste i världen. Från Lombardiet hava tyskarna lärt bevattningskonsten, vars teori och praktik de framför andra utvecklat. I senaste tid har kloakvattnet från stora städer kommit till användning, i närmaste hand för att oskadliggöra orenligheter, som hota att förpesta vattendrag, i vilka de uttömmas, men också med den största framgång i avseende på de skördar, som därmed vunnits.

Av de skandinaviska länderna har blott Danmark i något större utsträckning använt b., och med dess hjälp hava ofruktbara hedar förvandlats till fruktbara ängar. I Sverige uppstod på 1840-talet ett livligt intresse för denna sak, undervisare anställdes, vilka i Tyskland inhämtat kännedom om bevattningskonsten, åtskilliga konstvattningsängar anlades även, men flertalet av dessa har sedan förfallit eller odlats till åker, och numera äro dylika anläggningar få och de, som underhållas. i gott stånd, än färre. B. kan visserligen ej få deri betydelse hos oss som i länder med torrt och

varmt klimat och där b. är en förutsättning för att vissa landsträckor över huvud taget skola kunna odlas, men kan göra stor nytta genom att på våren återuppliva och skydda de nya späda skotten och under sommarens torka tillföra växterna behövlig fuktighet. Dess ringa framgång i Sverige kan dock delvis förklaras genom vattnets fattigdom på växtnäring inom urbergsområdena, delvis även därigenom, att vattentillgången ofta under den torraste del av sommaren blir otillräcklig för b., men till väsentlig del även av brister i anläggningarna. Därtill kommer, att sådana marker, där b. vore mest behövlig, mestadels ligga så högt i förhållande till vattendragen att en bevattningsanläggning ej skulle kunna matas med självrinnande vatten.

Bevattningens fördelaktiga verkan beror dels av tillförsel av för växtligheten nödig fuktighet, dels av dess gödslande verkan genom i vattnet lösta växtnäringsämnen, dels på vattnets innehåll av upplöst syrgas, varför ock vatten, som silar fram över den bevuxna marken snart blir odugligt till b. (»dött») men åter upplivas och blir dugligt till ny användning, sedan det fått rinna i en kanal i beröring med luften, synnerligen om denna beröring blir livligare, såsom då vattnet strömmar i ett fall eller en fors. Slutligen verkar vattnet, då det är varmare än luften, upplivande på växtligheten samt som skydd mot frost.

För att b. skall medföra önskat gagn, måste jorden väl avvattnas, varvid det nedsjunkande vattnet suger efter sig luft, som befordrar omsättningarna i jorden, vilken däremot blir försumpad genom kvarstående vatten. Efter slutad övervattning bör marken således torrläggas till för växtligheten lämpligt djup. Att många norrländska dämängar, som bildats genom urtappning av dysjöar eller träsk, efter några års goda skördar blivit försumpade, beror vanligen därpå, att avloppet igengrundats, så att marken ej blir torrlagd, då vattnet avtappas.

Vattnets beskaffenhet. Vatten, som har stort innehåll av upplösta växtnäringsämnen och slam, är bättre än det, som är rent och klart. Fjällfloder och källvatten likasom det bruna vatten, som kommer från mosstrakter, och som är fattigt på syre men innehåller för växterna otjänliga mullsyror, är icke lämpligt för b. Utspätt gödselvatten och avfallsvatten från stärkelsefabriker verka genom sin höga halt av växtnäring kraftigt befruktande.

Vattenbehovet, vars fulla tillfredsställande i rätt tid är en förutsättning för en lönande b., beror på klimatets torrhet, jordens genomsläpplighet och bevattningssättet. För befuktning beräknas i Tyskland en vattenåtgång av 0.4 sekundliter per ha på föga, 1 sek.l. på starkt genomsläpplig jord, för uppdämning av vatten, som blir stående under hela bevattningstiden, 10—20 sek.l. och vid översilning 15—60 sek.l. per ha.

Bevattningstider. B sker dels på våren, dels på sommaren, dels på hösten. I vårt land förekommer vår-b. mest, på grund av den då rikliga vattentillgången, och gör då stor nytta som skydd för växtligheten mot frost.

Vattnet bör då täcka marken, tills det börjar bliva varmt, och avtappas, medan ännu det framspirande gräset synes friskt och grönt; vid för långvarig b. kan gräsroten ruttna.

Sommarb. under kort tid efter slåttern är mycket verksam för att motverka jordens uttorkning men kan på grund av vattenbrist blott undantagsvis äga rum. Höstvattning undvikes helst i vårt land, där hösten i regel är våt och det är önskvärt, att jorden vid vinterns inbrott är så väl torrlagd som möjligt.

B. sker huvudsakligen på följande sätt:

Plan av dämäng.

1. Överdämning. Den rika fruktbarhet, som utmärker många lågt liggande marker, vilka översvämmas vid flodtid, är tydligt bevis på det gagn övervattning kan göra, men växtligheten utgöres ofta av starr och andra mindervärdiga foderväxter till följd därav, att marken fortfarande håller sig sank av stillastående vatten. På dylika marker kan man stundom genom lämpliga anordningar reglera bevattningen, så att dess nytta blir den största möjliga. Vanligen är grund vattenståndet så högt, att marken passar endast till gräsväxt. För att reglera vattenståndet och bevattningens varaktighet invallas dylika dämängar mot vattendraget. Vattnet inledes vid invallningens övre del antingen direkt från vattendraget eller genom en tilloppskanal, som utgår från detta högre upp; likaså avledes vattnet vid ängens nedersta del direkt eller genom en längre ned i strömdraget utmynnande avloppskanal. Dämängen avdikas väl genom en huvudkanal med grendiken. Vattnet bör stå i jämnhögt, blott 1 fot eller $^{1}/_{2}$ meter djupt lager, emedan djupare vatten lätt kväver den godartade växtligheten. Om marken är lutande, avdelas bevattningsområdet därför i flera avdelningar genom tvärvallar med dammluckor eller slussar, genom vilka vattnet kan påsläppas från den ena avdelningen till den andra. Först får vattnet rinna genom huvudkanalen till

den nedersta avdelningen, och sedan det här nått lagom höjd, stänges dammluckan och därefter fyllas i tur och ordning ovanför liggande avdelningar till lämpligt vattendjup.

2. Översilning. Vatten får från ett ovanför varande tillflöde sila i ett tunt lager över sluttande mark. För dylika anläggningar, vilka användes blott som äng, fordras således ett vattentillopp ovanför den mark, som skall bevattnas, samt att denna har lämplig lutning, helst ej starkare än 1:10 eller högst 1:5 samt ej mindre än 1:40. Från tilloppskanalen fördelas vattnet genom fördelningsrännor (fig. b) till silängens olika delar och inledes där i 15—25 cm. djupa, nästan vågrätt löpande vattningsrännor (fig. c), över vilkas kanter det silar ner över marken, tills det når nästa vattningsränna, i vilken det samlas för att åter sila ut över nästa teg. Då vattenmängden minskas under översilningen och tillika förlorar allt mer av sitt innehåll av upplöst näring och syre, uppfriskas det genom tilledning direkt från fördelningsrännan till nedre vattningsrännor, men då det silat över 4—5 tegar, är det ej längre tjänligt och upptages då i en med vattningsrännorna jämnlöpande avledningsränna (fig. d), som för det till avloppsrännan vid sidan om vattningssystemet. Vattnets strömning från fördelnings- till vattningsrännorna och i dessa regleras vanligen genom torvor, som tilltäppa de senare.

Plan av siläng med naturlig hängbyggnad.

Allt efter som vattnet silar åt endast en sida eller över vattningsrännornas båda kanter över två motsatta plan, kallas bevattningsanläggningen hängbyggnad eller ryggbyggnad.

Där lämplig vattentillgång finnes och marken i sitt naturliga skick har tillräcklig lutning, minst 1:40, kan en naturlig hängbyggnad anordnas utan annan förändring, än att hinderliga ojämnheter planeras och de till anläggningen hörande rännorna upptagas. Om markytan ej bildar ett jämnt plan, komma dessa rännor att få ett till synes ganska oregelbundet förlopp. Fördelningsrännorna dragas längs med markens sluttning, i ojämnt plan på de högsta sträckningarna, och vattningsrännor upptagas vanligen åt båda deras sidor med en längd ej överstigande 20—25 m. Det förekommer även konstgjorda hängbygghader, i vilka markytan omformats till ett regelbundet sluttande plan.

Då marken ej har för hängbyggnad nödigt fall, göres silängen vanligen i form av ryggbyggnad. Marken har så gott som aldrig härför lämplig form utan upplägges i tegar eller ryggar med sluttning åt båda sidor och vattningsrännan i åslinjen. Ryggarna läggas vanligen med markens naturliga lutning, men då åslinjen med vattningsrännan ej får hava större fall än 1:400 och slänterna böra luta omkring 1:20, fordras i de flesta fall mycket kostsamma schaktningsarbeten. Dylika anläggningar torde icke förekomma i vårt land.

3. Bevattning i fåror. I länder med torrt klimat, såsom i Förenta staternas västra delar, finnas storartade bevattningsanläggningar, vid vilka vattnet tilledes i stora kanaler, oftast från avlägsna höglända trakter, och användes för åkrarnas bevattning. Jorden upplägges i drillar eller upphöjda sängar och vattnet ledes först in i en längs fältets ena sida med plog uppkörd fördelningsfåra och från denna ut i fårorna mellan drillarna eller tegarna. På liknande sätt användes kloakvattnet från en del större städer till bevattning av åkrar och trädgårdar. Dylika anläggningar förekomma ej i Sverige. Något liknande är dock den för mossodlingar föreslagna och undantagsvis även använda fuktningen av jorden, som åstadkommes genom vattnets uppdämning i de öppna dikena.

4. Ventilvattning kallas ett i Danmark uppfunnet bevattningssystem bestående i en underjordisk rörledning,från vilken vattnet pressas ut i jorden, som därigenom fuktas nedifrån. Huvudledningen, som lägges längs med markens lutning, är på regelbundna avstånd utgrenad med sidorör, och vid vart annat eller tredje sidorör försedd med en ventil, som uppifrån markytan kan avstängas, så att vattnet tryckes ut i jorden. Sedan jorden fuktats, öppnas alla ventilerna, så att det överflödiga vattnet kan avrinna. Systemet finnes ej använt i Sverige.

5. Regnbevattning. I nordöstra Tyskland har under senaste tid bevattning av odlade fält utförts på det sättet, att vatten från en högre liggande behållare genom rörledningar ledes ut på fältet, där det från vattenposter ledes till flyttbara bevattningsvagnar, från vilka det genom vattnets tryck utpressas som ett regn över fältet. Genom denna bevattning kan man sålunda, när så behöves, förse växterna med vatten i samma form som nederbörden: Trots anläggningarnas kostbarhet

lära de ofta lämnat gott ekonomiskt resultat genom den betydliga stegring i skördemängden, som därmed vunnits. Anläggningar av denna art äro påbörjade i Sverige.

Beveren. Se Kanin.

Bevillning. Se Beskattning.

Bi. *Apis mellifica* L., tillhör honungssteklarnas familj, av vilken omkring 200 arter finnas ensamt i Sverige. Av denna art hava flera raser uppstått. Bien äro av tre slag: drottning, arbetsbin och drönare. Drottningen eller visen, den enda fullt utbildade honan i bisamhället, är utrustad med fullt utvecklade könsorgan, kan lägga han- och honägg och sålunda fortplanta släktet. Hon kännetecknas av större längd, smärt kroppsform, hjärtformigt och hårbevuxet huvud, gadd samt klar färg. — Arbetsbina, som utgöra den stora massan av samhällets bin, äro i sin utveckling hämmade honor som i regel icke fortplanta släktet. De äro smärre, hava spetsigt huvud och stickande gadd. — Drönarna äro hannar och igenkännas på sin klumpiga form med tvär bakkropp, kortare än drottningens men längre och hårigare än arbetsbinas, nästan klotrunt huvud, med så stora facettögon, att de täcka större delen av huvudet.

Arbetsbi.

Vise.

Drönare.

Munverktygen indelas i övre och nedre mundelar. De övre mundelarna äro hornartade och bestå av överläppen och överkäkarna. Överkäkarna äro binas bitverktyg och röra sig mot varandra. De undre mundelarna, som äro mjuka och elastiska, bestå av två underkäkar, två underläppar och tungan. När bien hämta nektarn ur blommorna, sammanslutas underkäkar och underläppar så, att de bilda ett rör, i vilket den elastiska tungan, som slutar i en skedformig spets, föres upp och ned likt kolven i en pump. När de undre mundelarna ej äro i verksamhet, vikas de tillbaka under biet. Tungan är hos arbetsbien nästan dubbelt så lång som hos drottningen.

Ögonen äro av två slag: punktögon och facettögon. Punktögonen äro tre och belägna på huvudets översida. Facettögonen äro sammansatta av omkring 3,500 sexkantiga småögon.

Antennerna eller känselspröten kunna röras i olika riktningar. De äro säte för känsel, lukt och hörsel.

Vid mellankroppens undersida äro fästa 3 par ben och på översidan 2 par vingar.

Benen. De främre benparen äro kortast, de bakre längst. I frambenen finnas en urholkning, beklädd med hår, över vilken kan läggas en klaff. Med denna apparat rengör biet sina antenner, varvid antennen lägges i urholkningen, klaffen lägges över och benet föres utåt. Å yttersidan av bakbenens skenben finnes en fördjupning, korgen, i vilken bina i små klumpar hopsamla det frömjöl, som fastnar vid den håriga kroppen under besöket i blommorna. På innersidan äro benen beklädda med styva hår, borsten, varmed bina avborsta frömjölet. Leden mellan fotbenet och skenbenet bildar en »tång», varmed bina lösgöra de utsvettade vaxskivorna på bakkroppens buksida. Varje ben slutar med tarsen, som är försedd med gripklor, mellan vilka finnes en sugvårta, som avsöndrar ett klibbigt ämne. Härigenom sättes bina i stånd att klättra även på glatta ytor.

Vingarna, 2 framvingar och 2 bakvingar, äro tunna och hinnartade och kunna under flykten fogas tillsammans genom att framvingarna äro försedda med en fåll, i vilken å bakvingarna befintliga krokar kunna hakas in.

Bakkroppen består hos drottning och arbetsbin av 6 och hos drönaren av 7 segment, som kunna skjutas in i varandra, likt tuberna i en kikare. I bakkroppen ligga matsmältnings-, blodomlopps-, andnings-, vaxavsöndrings- och fortplantningsorganen.

Matsmältningsorganen. När biet från blomman upphämtar nektarn, föres den genom matstrupen ned i honungsmagen, som är en utvidgning av denna. Under färden hem till kupan avskiljes en stor del av det överflödiga vattnet, då nektarn kan innehålla från 65 till 75 % vatten. Bakom honungsmagen ligger matsmältningsmagen, som står i förbindelse med honungsmagen genom en magmun. I matsmältningsmagen upptager bikroppen frömjöl och honung för eget behov samt smälter den till fodervälling, varmed ungbina mata drottningen och larverna. Magmunnen kan genom i honungsmagen befintliga muskler dragas upp till matstrupen, när bina behöva tillgodogöra sig frömjöl eller när ungbin behöva utstöta den smälta fodervällingen. Härigenom förorenas honungsmagen ej av dessa ämnen. I tjocktarmen upplagras exkrementer och bien avlägsna under normala förhållanden dessa ej ens under den långa vinterdvalan inne i kupan.

lära de ofta lämnat gott ekonomiskt resultat genom den betydliga stegring i skördemängden, som därmed vunnits. Anläggningar av denna art äro påbörjade i Sverige.

Beveren. Se Kanin.

Bevillning. Se Beskattning.

Bi. *Apis mellifica* L., tillhör honungssteklarnas familj, av vilken omkring 200 arter finnas ensamt i Sverige. Av denna art hava flera raser uppstått. Bien äro av tre slag: drottning, arbetsbin och drönare. Drottningen eller visen, den enda fullt utbildade honan i bisamhället, är utrustad med fullt utvecklade könsorgan, kan lägga han- och honägg och sålunda fortplanta släktet. Hon kännetecknas av större längd, smärt kroppsform, hjärtformigt och hårbevuxet huvud, gadd samt klar färg. — Arbetsbina, som utgöra den stora massan av samhällets bin, äro i sin utveckling hämmade honor som i regel icke fortplanta släktet. De äro smärre, hava spetsigt huvud och stickande gadd. — Drönarna äro hannar och igenkännas på sin klumpiga form med tvär bakkropp, kortare än drottningens men längre och hårigare än arbetsbinas, nästan klotrunt huvud, med så stora facettögon, att de täcka större delen av huvudet.

Arbetsbi.

Vise.

Drönare.

Munverktygen indelas i övre och nedre mundelar. De övre mundelarna äro hornartade och bestå av överläppen och överkäkarna. Överkäkarna äro binas bitverktyg och röra sig mot varandra. De undre mundelarna, som äro mjuka och elastiska, bestå av två underkäkar, två underläppar och tungan. När bien hämta nektarn ur blommorna, sammanslutas underkäkar och underläppar så, att de bilda ett rör, i vilket den elastiska tungan, som slutar i en skedformig spets, föres upp och ned likt kolven i en pump. När de undre mundelarna ej äro i verksamhet, vikas de tillbaka under biet. Tungan är hos arbetsbien nästan dubbelt så lång som hos drottningen.

Ögonen äro av två slag: punktögon och facettögon. Punktögonen äro tre och belägna på huvudets översida. Facettögonen äro sammansatta av omkring 3,500 sexkantiga småögon.

Antennerna eller känselspröten kunna röras i olika riktningar. De äro säte för känsel, lukt och hörsel.

Vid mellankroppens undersida äro fästa 3 par ben och på översidan 2 par vingar.

Benen. De främre benparen äro kortast, de bakre längst. I frambenen finnas en urholkning, beklädd med hår, över vilken kan läggas en klaff. Med denna apparat rengör biet sina antenner, varvid antennen lägges i urholkningen, klaffen lägges över och benet föres utåt. Å yttersidan av bakbenens skenben finnes en fördjupning, korgen, i vilken bina i små klumpar hopsamla det frömjöl, som fastnar vid den håriga kroppen under besöket i blommorna. På innersidan äro benen beklädda med styva hår, borsten, varmed bina avborsta frömjölet. Leden mellan fotbenet och skenbenet bildar en »tång», varmed bina lösgöra de utsvettade vaxskivorna på bakkroppens buksida. Varje ben slutar med tarsen, som är försedd med gripklor, mellan vilka finnes en sugvårta, som avsöndrar ett klibbigt ämne. Härigenom sättes bina i stånd att klättra även på glatta ytor.

Vingarna, 2 framvingar och 2 bakvingar, äro tunna och hinnartade och kunna under flykten fogas tillsammans genom att framvingarna äro försedda med en fåll, i vilken å bakvingarna befintliga krokar kunna hakas in.

Bakkroppen består hos drottning och arbetsbin av 6 och hos drönaren av 7 segment, som kunna skjutas in i varandra, likt tuberna i en kikare. I bakkroppen ligga matsmältnings-, blodomlopps-, andnings-, vaxavsöndrings- och fortplantningsorganen.

Matsmältningsorganen. När biet från blomman upphämtar nektarn, föres den genom matstrupen ned i honungsmagen, som är en utvidgning av denna. Under färden hem till kupan avskiljes en stor del av det överflödiga vattnet, då nektarn kan innehålla från 65 till 75 % vatten. Bakom honungsmagen ligger matsmältningsmagen, som står i förbindelse med honungsmagen genom en magmun. I matsmältningsmagen upptager bikroppen frömjöl och honung för eget behov samt smälter den till fodervälling, varmed ungbina mata drottningen och larverna. Magmunnen kan genom i honungsmagen befintliga muskler dragas upp till matstrupen, när bina behöva tillgodogöra sig frömjöl eller när ungbin behöva utstöta den smälta fodervällingen. Härigenom förorenas honungsmagen ej av dessa ämnen. I tjocktarmen upplagras exkrementer och bien avlägsna under normala förhållanden dessa ej ens under den långa vinterdvalan inne i kupan.

lära de ofta lämnat gott ekonomiskt resultat genom den betydliga stegring i skördemängden, som därmed vunnits. Anläggningar av denna art äro påbörjade i Sverige.

Beveren. Se Kanin.

Bevillning. Se Beskattning.

Bi. *Apis mellifica* L., tillhör honungssteklarnas familj, av vilken omkring 200 arter finnas ensamt i Sverige. Av denna art hava flera raser uppstått. Bien äro av tre slag: drottning, arbetsbin och drönare. Drottningen eller visen, den enda fullt utbildade honan i bisamhället, är utrustad med fullt utvecklade könsorgan, kan lägga han- och honägg och sålunda fortplanta släktet. Hon kännetecknas av större längd, smärt kroppsform, hjärtformigt och hårbevuxet huvud, gadd samt klar färg. — Arbetsbina, som utgöra den stora massan av samhällets bin, äro i sin utveckling hämmade honor som i regel icke fortplanta släktet. De äro smärre, hava spetsigt huvud och stickande gadd. — Drönarna äro hannar och igenkännas på sin klumpiga form med tvär bakkropp, kortare än drottningens men längre och hårigare än arbetsbinas, nästan klotrunt huvud, med så stora facettögon, att de täcka större delen av huvudet.

Arbetsbi.

Vise.

Drönare.

Munverktygen indelas i övre och nedre mundelar. De övre mundelarna äro hornartade och bestå av överläppen och överkäkarna. Överkäkarna äro binas bitverktyg och röra sig mot varandra. De undre mundelarna, som äro mjuka och elastiska, bestå av två underkäkar, två underläppar och tungan. När bien hämta nektarn ur blommorna, sammanslutas underkäkar och underläppar så, att de bilda ett rör, i vilket den elastiska tungan, som slutar i en skedformig spets, föres upp och ned likt kolven i en pump. När de undre mundelarna ej äro i verksamhet, vikas de tillbaka under biet. Tungan är hos arbetsbien nästan dubbelt så lång som hos drottningen.

Ögonen äro av två slag: punktögon och facettögon. Punktögonen äro tre och belägna på huvudets översida. Facettögonen äro sammansatta av omkring 3,500 sexkantiga småögon.

Antennerna eller känselspröten kunna röras i olika riktningar. De äro säte för känsel, lukt och hörsel.

Vid mellankroppens undersida äro fästa 3 par ben och på översidan 2 par vingar.

Benen. De främre benparen äro kortast, de bakre längst. I frambenen finnas en urholkning, beklädd med hår, över vilken kan läggas en klaff. Med denna apparat rengör biet sina antenner, varvid antennen lägges i urholkningen, klaffen lägges över och benet föres utåt. Å yttersidan av bakbenens skenben finnes en fördjupning, korgen, i vilken bina i små klumpar hopsamla det frömjöl, som fastnar vid den håriga kroppen under besöket i blommorna. På innersidan äro benen beklädda med styva hår, borsten, varmed bina avborsta frömjölet. Leden mellan fotbenet och skenbenet bildar en »tång», varmed bina lösgöra de utsvettade vaxskivorna på bakkroppens buksida. Varje ben slutar med tarsen, som är försedd med gripklor, mellan vilka finnes en sugvårta, som avsöndrar ett klibbigt ämne. Härigenom sättes bina i stånd att klättra även på glatta ytor.

Vingarna, 2 framvingar och 2 bakvingar, äro tunna och hinnartade och kunna under flykten fogas tillsammans genom att framvingarna äro försedda med en fåll, i vilken å bakvingarna befintliga krokar kunna hakas in.

Bakkroppen består hos drottning och arbetsbin av 6 och hos drönaren av 7 segment, som kunna skjutas in i varandra, likt tuberna i en kikare. I bakkroppen ligga matsmältnings-, blodomlopps-, andnings-, vaxavsöndrings- och fortplantningsorganen.

Matsmältningsorganen. När biet från blomman upphämtar nektarn, föres den genom matstrupen ned i honungsmagen, som är en utvidgning av denna. Under färden hem till kupan avskiljes en stor del av det överflödiga vattnet, då nektarn kan innehålla från 65 till 75 % vatten. Bakom honungsmagen ligger matsmältningsmagen, som står i förbindelse med honungsmagen genom en magmun. I matsmältningsmagen upptager bikroppen frömjöl och honung för eget behov samt smälter den till fodervälling, varmed ungbina mata drottningen och larverna. Magmunnen kan genom i honungsmagen befintliga muskler dragas upp till matstrupen, när bina behöva tillgodogöra sig frömjöl eller när ungbin behöva utstöta den smälta fodervällingen. Härigenom förorenas honungsmagen ej av dessa ämnen. I tjocktarmen upplagras exkrementer och bien avlägsna under normala förhållanden dessa ej ens under den långa vinterdvalan inne i kupan.

lära de ofta lämnat gott ekonomiskt resultat genom den betydliga stegring i skördemängden, som därmed vunnits. Anläggningar av denna art äro påbörjade i Sverige.

Beveren. Se Kanin.

Bevillning. Se Beskattning.

Bi. *Apis mellifica* L., tillhör honungssteklarnas familj, av vilken omkring 200 arter finnas ensamt i Sverige. Av denna art hava flera raser uppstått. Bien äro av tre slag: drottning, arbetsbin och drönare. Drottningen eller visen, den enda fullt utbildade honan i bisamhället, är utrustad med fullt utvecklade könsorgan, kan lägga han- och honägg och sålunda fortplanta släktet. Hon kännetecknas av större längd, smärt kroppsform, hjärtformigt och hårbevuxet huvud, gadd samt klar färg. — Arbetsbina, som utgöra den stora massan av samhällets bin, äro i sin utveckling hämmade honor som i regel icke fortplanta släktet. De äro smärre, hava spetsigt huvud och stickande gadd. — Drönarna äro hannar och igenkännas på sin klumpiga form med tvär bakkropp, kortare än drottningens men längre och hårigare än arbetsbinas, nästan klotrunt huvud, med så stora facettögon, att de täcka större delen av huvudet.

Arbetsbi.

Vise.

Drönare.

Munverktygen indelas i övre och nedre mundelar. De övre mundelarna äro hornartade och bestå av överläppen och överkäkarna. Överkäkarna äro binas bitverktyg och röra sig mot varandra. De undre mundelarna, som äro mjuka och elastiska, bestå av två underkäkar, två underläppar och tungan. När bien hämta nektarn ur blommorna, sammanslutas underkäkar och underläppar så, att de bilda ett rör, i vilket den elastiska tungan, som slutar i en skedformig spets, föres upp och ned likt kolven i en pump. När de undre mundelarna ej äro i verksamhet, vikas de tillbaka under biet. Tungan är hos arbetsbien nästan dubbelt så lång som hos drottningen.

Ögonen äro av två slag: punktögon och facettögon. Punktögonen äro tre och belägna på huvudets översida. Facettögonen äro sammansatta av omkring 3,500 sexkantiga småögon.

Antennerna eller känselspröten kunna röras i olika riktningar. De äro säte för känsel, lukt och hörsel.

Vid mellankroppens undersida äro fästa 3 par ben och på översidan 2 par vingar.

Benen. De främre benparen äro kortast, de bakre längst. I frambenen finnas en urholkning, beklädd med hår, över vilken kan läggas en klaff. Med denna apparat rengör biet sina antenner, varvid antennen lägges i urholkningen, klaffen lägges över och benet föres utåt. Å yttersidan av bakbenens skenben finnes en fördjupning, korgen, i vilken bina i små klumpar hopsamla det frömjöl, som fastnar vid den håriga kroppen under besöket i blommorna. På innersidan äro benen beklädda med styva hår, borsten, varmed bina avborsta frömjölet. Leden mellan fotbenet och skenbenet bildar en »tång», varmed bina lösgöra de utsvettade vaxskivorna på bakkroppens buksida. Varje ben slutar med tarsen, som är försedd med gripklor, mellan vilka finnes en sugvårta, som avsöndrar ett klibbigt ämne. Härigenom sättes bina i stånd att klättra även på glatta ytor.

Vingarna, 2 framvingar och 2 bakvingar, äro tunna och hinnartade och kunna under flykten fogas tillsammans genom att framvingarna äro försedda med en fåll, i vilken å bakvingarna befintliga krokar kunna hakas in.

Bakkroppen består hos drottning och arbetsbin av 6 och hos drönaren av 7 segment, som kunna skjutas in i varandra, likt tuberna i en kikare. I bakkroppen ligga matsmältnings-, blodomlopps-, andnings-, vaxavsöndrings- och fortplantningsorganen.

Matsmältningsorganen. När biet från blomman upphämtar nektarn, föres den genom matstrupen ned i honungsmagen, som är en utvidgning av denna. Under färden hem till kupan avskiljes en stor del av det överflödiga vattnet, då nektarn kan innehålla från 65 till 75 % vatten. Bakom honungsmagen ligger matsmältningsmagen, som står i förbindelse med honungsmagen genom en magmun. I matsmältningsmagen upptager bikroppen frömjöl och honung för eget behov samt smälter den till fodervälling, varmed ungbina mata drottningen och larverna. Magmunnen kan genom i honungsmagen befintliga muskler dragas upp till matstrupen, när bina behöva tillgodogöra sig frömjöl eller när ungbin behöva utstöta den smälta fodervällingen. Härigenom förorenas honungsmagen ej av dessa ämnen. I tjocktarmen upplagras exkrementer och bien avlägsna under normala förhållanden dessa ej ens under den långa vinterdvalan inne i kupan.

Bliva de däremot på något sätt störda, fortära de mera foder än nödigt och tjocktarmen blir så överfylld, att de måste avlämna exkrementen i kupan, därest vädret ej tillåter utflykt. Bien få då utsot. Olämpligt foder kan även framkalla utsot.

Binas blod är färglöst eller svagt ljusgult. Blodet drives ut i kroppen från ryggkärlet, en tjock åder, som ligger efter ryggsidan.

Andningsorganen bestå av två luftsäckar, vilka stå i förbindelse med den yttre luften genom små öppningar dels å mellankroppen, dels å bakkroppen. Genom förgrenade rör fördelas luften över hela bikroppen. Genom bakkroppens fram- och återgående rörelse insuges och utpressas luft, bina »andas».

Vaxavsöndringsorganen utgöras av 8 st. körtlar å undersidan av 2:a, 3:e, 4:e och 5:e bakkroppsringarna, där vaxet frampressas i små tunna, ljusa skivor.

Fortplantningsorganen finnas fullt utvecklade, honliga hos drottningen, hanliga hos drönarna.

Arbetsbina äro i regel ofruktsamma honor med förkrympta äggstockar, men kunna, om drottning saknas, genom förtäring av drottningföda få utvecklade äggstockar och lägga ägg, ur vilka dock blott drönare uppstå (se Bisamhälle).

Gadden består av två med hullingar försedda stickborst, mellan vilka bigiftet från giftblåsan uttömmes i såret. Drottningens gadd är krokig och betydligt kortare än arbetsbinas. Drönare sakna gadd.

Nervsystemet består i huvuddrag av två sinsemellan förenade nervtrådar, som utgå från den i huvudet belägna hjärnan och utvidga sig till nervknutar, varifrån nerver utgå till alla kroppsdelar.

I honungen bildas myrsyra genom syrsättning av socker. Somliga forskare anse, att myrsyran avsöndras av larverna och avsättes i kokongerna och å cellernas väggar, och som följd därav blir kupans atmosfär bemängd med myrsyra, som avsätter sig i öppna honungsceller.A—r L—n.

Rätt till bin. Härom finnas vissa ålderdomliga bestämmelser i Byggningabalkens 21. kap. Den, vars bin flugit bort och slagit sig ned i annans träd, äger att där bringa dessa åter i kupa och för ändamålet nedhugga trädet, såvida det ej är »bärande och fridlyst» (se »Bärande träd»). Dessutom finnes i samma kap. regler angående rätten till fynd av bi.E. T.

Bibbyfoder. Se Melassfoder.

Bidrottning. Se Bi, Bisamhälle.

Biens fiender:

Vaxmalen eller vaxmått, den förnämsta av dessa, kan, om han lämnas i ro, småningom taga herraväldet i bigården. I svaga samhällen kan kakbygget fördärvas av larvens gångar, så att till slut hela kupan blir som en bomullstapp med tusentals puppor, larver och mal, och av det värdefulla kakbygget återstår endast en massa kokonger efter förpuppningen och larvernas spillning. Vaxmalen, varav finnes en större och en mindre art, *Galleria melonella* L. och *Achroia grisella Fr.,* är en nattfjäril, lik vanliga klädesmalen, men betydligt större. Under nätterna lägger honan ägg på kupbottnen,, och de små larverna leva av avfall å kupbottnarna och krypa upp i Vaxbygget, där de göra sina gångar, samtidigt livnärande sig av vaxet. De avsöndra en seg vätska, varmed gångarna beklädas, och bina få därigenom svårt att nå dem. De ägg, som läggas på hösten, ligga hela vintern på kupans botten och kläckas av den stigande värmen på våren. Därför bör man å halmkupor, som kunna gömma många ägg i sina underkanter, byta bottnar varje vecka under våren, tills samhället på försommaren blir så kraftigt, att de själva hålla tillbaka malen.

Tomma kakor böra skyddas för mal genom förvaring inomhus. Tidningspapper lindas omkring dem, och en tidning lägges mellan skattlådorna, om dessa staplas på varandra. Tomma halmkupor med kakbygge inlindas i tidningar, ty vaxmalen skyr trycksvärta. Äro kakorna angripna av mal, som synes genom den sega, håriga vävnaden i gångarna i cellernas bottnar, måste de rökas med svavel. Tomma kupor, skattlådor och kakor, som anses friska, böra även desinficieras, ty maläggen äro ej så lätta att upptäcka, vadan de kunna finnas, där man minst anar. De kupor och ramar, som innehafts av ett samhälle, som dött, böra rökas, ty något smittofrö till någon sjukdom kan finnas däri. Rökningen med svavel bör förnyas var 3:e—4:e vecka. Förutom ombyte av bottnar å halmkuporna bör man noggrant syna kuporna utvändigt och ett par gånger i veckan lyfta kupan från sin botten och ställa den på ett pappstycke e. d. med ett par ribbor under, varefter man, utan att giva bina rök, trummar på kupan. Larverna rusa då ur sina gångar ut i kakgatorna och släppa sig rakt ner samt dödas. Är kupan mycket angripen, måste man skära ut det av malen angripna bygget. I ramkupor borttagas överflödiga ramar och bottnarna hållas väl rena.

Bilusen, *Braula coeca* Nitsch., är en vinglös, omkr. 1 mm. lång, brun fluga, liknande en lus, som yngre smutsvit, men småningom gulbrun och slutligen mörkbrun. Ofta kan den förorsaka viselöshet i kupan. Den tager sin plats på biets rygg, där biet ej förmår avskrapa den, gnager hål på huden och lever av vätskorna i biets kropp. Genom sina skarpa klor förmår den även hålla sig fast under biets flykt, men avskrapas stundom under dess besök i blommorna. Drottningarna, som ju ständigt hålla sig inne, kunna bliva besatta med ända till 30 à 40 bilöss och kunna duka

Bliva de däremot på något sätt störda, fortära de mera foder än nödigt och tjocktarmen blir så överfylld, att de måste avlämna exkrementen i kupan, därest vädret ej tillåter utflykt. Bien få då utsot. Olämpligt foder kan även framkalla utsot.

Binas blod är färglöst eller svagt ljusgult. Blodet drives ut i kroppen från ryggkärlet, en tjock åder, som ligger efter ryggsidan.

Andningsorganen bestå av två luftsäckar, vilka stå i förbindelse med den yttre luften genom små öppningar dels å mellankroppen, dels å bakkroppen. Genom förgrenade rör fördelas luften över hela bikroppen. Genom bakkroppens fram- och återgående rörelse insuges och utpressas luft, bina »andas».

Vaxavsöndringsorganen utgöras av 8 st. körtlar å undersidan av 2:a, 3:e, 4:e och 5:e bakkroppsringarna, där vaxet frampressas i små tunna, ljusa skivor.

Fortplantningsorganen finnas fullt utvecklade, honliga hos drottningen, hanliga hos drönarna.

Arbetsbina äro i regel ofruktsamma honor med förkrympta äggstockar, men kunna, om drottning saknas, genom förtäring av drottningföda få utvecklade äggstockar och lägga ägg, ur vilka dock blott drönare uppstå (se Bisamhälle).

Gadden består av två med hullingar försedda stickborst, mellan vilka bigiftet från giftblåsan uttömmes i såret. Drottningens gadd är krokig och betydligt kortare än arbetsbinas. Drönare sakna gadd.

Nervsystemet består i huvuddrag av två sinsemellan förenade nervtrådar, som utgå från den i huvudet belägna hjärnan och utvidga sig till nervknutar, varifrån nerver utgå till alla kroppsdelar.

I honungen bildas myrsyra genom syrsättning av socker. Somliga forskare anse, att myrsyran avsöndras av larverna och avsättes i kokongerna och å cellernas väggar, och som följd därav blir kupans atmosfär bemängd med myrsyra, som avsätter sig i öppna honungsceller.A—r L—n.

Rätt till bin. Härom finnas vissa ålderdomliga bestämmelser i Byggningabalkens 21. kap. Den, vars bin flugit bort och slagit sig ned i annans träd, äger att där bringa dessa åter i kupa och för ändamålet nedhugga trädet, såvida det ej är »bärande och fridlyst» (se »Bärande träd»). Dessutom finnes i samma kap. regler angående rätten till fynd av bi.E. T.

Bibbyfoder. Se Melassfoder.

Bidrottning. Se Bi, Bisamhälle.

Biens fiender:

Vaxmalen eller vaxmått, den förnämsta av dessa, kan, om han lämnas i ro, småningom taga herraväldet i bigården. I svaga samhällen kan kakbygget fördärvas av larvens gångar, så att till slut hela kupan blir som en bomullstapp med tusentals puppor, larver och mal, och av det värdefulla kakbygget återstår endast en massa kokonger efter förpuppningen och larvernas spillning. Vaxmalen, varav finnes en större och en mindre art, *Galleria melonella* L. och *Achroia grisella Fr.,* är en nattfjäril, lik vanliga klädesmalen, men betydligt större. Under nätterna lägger honan ägg på kupbottnen,, och de små larverna leva av avfall å kupbottnarna och krypa upp i Vaxbygget, där de göra sina gångar, samtidigt livnärande sig av vaxet. De avsöndra en seg vätska, varmed gångarna beklädas, och bina få därigenom svårt att nå dem. De ägg, som läggas på hösten, ligga hela vintern på kupans botten och kläckas av den stigande värmen på våren. Därför bör man å halmkupor, som kunna gömma många ägg i sina underkanter, byta bottnar varje vecka under våren, tills samhället på försommaren blir så kraftigt, att de själva hålla tillbaka malen.

Tomma kakor böra skyddas för mal genom förvaring inomhus. Tidningspapper lindas omkring dem, och en tidning lägges mellan skattlådorna, om dessa staplas på varandra. Tomma halmkupor med kakbygge inlindas i tidningar, ty vaxmalen skyr trycksvärta. Äro kakorna angripna av mal, som synes genom den sega, håriga vävnaden i gångarna i cellernas bottnar, måste de rökas med svavel. Tomma kupor, skattlådor och kakor, som anses friska, böra även desinficieras, ty maläggen äro ej så lätta att upptäcka, vadan de kunna finnas, där man minst anar. De kupor och ramar, som innehafts av ett samhälle, som dött, böra rökas, ty något smittofrö till någon sjukdom kan finnas däri. Rökningen med svavel bör förnyas var 3:e —4:e vecka. Förutom ombyte av bottnar å halmkuporna bör man noggrant syna kuporna utvändigt och ett par gånger i veckan lyfta kupan från sin botten och ställa den på ett pappstycke e. d. med ett par ribbor under, varefter man, utan att giva bina rök, trummar på kupan. Larverna rusa då ur sina gångar ut i kakgatorna och släppa sig rakt ner samt dödas. Är kupan mycket angripen, måste man skära ut det av malen angripna bygget. I ramkupor borttagas överflödiga ramar och bottnarna hållas väl rena.

Bilusen, *Braula coeca* Nitsch., är en vinglös, omkr. 1 mm. lång, brun fluga, liknande en lus, som yngre smutsvit, men småningom gulbrun och slutligen mörkbrun. Ofta kan den förorsaka viselöshet i kupan. Den tager sin plats på biets rygg, där biet ej förmår avskrapa den, gnager hål på huden och lever av vätskorna i biets kropp. Genom sina skarpa klor förmår den även hålla sig fast under biets flykt, men avskrapas stundom under dess besök i blommorna. Drottningarna, som ju ständigt hålla sig inne, kunna bliva besatta med ända till 30 à 40 bilöss och kunna duka

Bliva de däremot på något sätt störda, fortära de mera foder än nödigt och tjocktarmen blir så överfylld, att de måste avlämna exkrementen i kupan, därest vädret ej tillåter utflykt. Bien få då utsot. Olämpligt foder kan även framkalla utsot.

Binas blod är färglöst eller svagt ljusgult. Blodet drives ut i kroppen från ryggkärlet, en tjock åder, som ligger efter ryggsidan.

Andningsorganen bestå av två luftsäckar, vilka stå i förbindelse med den yttre luften genom små öppningar dels å mellankroppen, dels å bakkroppen. Genom förgrenade rör fördelas luften över hela bikroppen. Genom bakkroppens fram- och återgående rörelse insuges och utpressas luft, bina »andas».

Vaxavsöndringsorganen utgöras av 8 st. körtlar å undersidan av 2:a, 3:e, 4:e och 5:e bakkroppsringarna, där vaxet frampressas i små tunna, ljusa skivor.

Fortplantningsorganen finnas fullt utvecklade, honliga hos drottningen, hanliga hos drönarna.

Arbetsbina äro i regel ofruktsamma honor med förkrympta äggstockar, men kunna, om drottning saknas, genom förtäring av drottningföda få utvecklade äggstockar och lägga ägg, ur vilka dock blott drönare uppstå (se Bisamhälle).

Gadden består av två med hullingar försedda stickborst, mellan vilka bigiftet från giftblåsan uttömmes i såret. Drottningens gadd är krokig och betydligt kortare än arbetsbinas. Drönare sakna gadd.

Nervsystemet består i huvuddrag av två sinsemellan förenade nervtrådar, som utgå från den i huvudet belägna hjärnan och utvidga sig till nervknutar, varifrån nerver utgå till alla kroppsdelar.

I honungen bildas myrsyra genom syrsättning av socker. Somliga forskare anse, att myrsyran avsöndras av larverna och avsättes i kokongerna och å cellernas väggar, och som följd därav blir kupans atmosfär bemängd med myrsyra, som avsätter sig i öppna honungsceller.A—r L—n.

Rätt till bin. Härom finnas vissa ålderdomliga bestämmelser i Byggningabalkens 21. kap. Den, vars bin flugit bort och slagit sig ned i annans träd, äger att där bringa dessa åter i kupa och för ändamålet nedhugga trädet, såvida det ej är »bärande och fridlyst» (se »Bärande träd»). Dessutom finnes i samma kap. regler angående rätten till fynd av bi.E. T.

Bibbyfoder. Se Melassfoder.

Bidrottning. Se Bi, Bisamhälle.

Biens fiender:

Vaxmalen eller vaxmått, den förnämsta av dessa, kan, om han lämnas i ro, småningom taga herraväldet i bigården. I svaga samhällen kan kakbygget fördärvas av larvens gångar, så att till slut hela kupan blir som en bomullstapp med tusentals puppor, larver och mal, och av det värdefulla kakbygget återstår endast en massa kokonger efter förpuppningen och larvernas spillning. Vaxmalen, varav finnes en större och en mindre art, *Galleria melonella* L. och *Achroia grisella Fr.,* är en nattfjäril, lik vanliga klädesmalen, men betydligt större. Under nätterna lägger honan ägg på kupbottnen,, och de små larverna leva av avfall å kupbottnarna och krypa upp i Vaxbygget, där de göra sina gångar, samtidigt livnärande sig av vaxet. De avsöndra en seg vätska, varmed gångarna beklädas, och bina få därigenom svårt att nå dem. De ägg, som läggas på hösten, ligga hela vintern på kupans botten och kläckas av den stigande värmen på våren. Därför bör man å halmkupor, som kunna gömma många ägg i sina underkanter, byta bottnar varje vecka under våren, tills samhället på försommaren blir så kraftigt, att de själva hålla tillbaka malen.

Tomma kakor böra skyddas för mal genom förvaring inomhus. Tidningspapper lindas omkring dem, och en tidning lägges mellan skattlådorna, om dessa staplas på varandra. Tomma halmkupor med kakbygge inlindas i tidningar, ty vaxmalen skyr trycksvärta. Äro kakorna angripna av mal, som synes genom den sega, håriga vävnaden i gångarna i cellernas bottnar, måste de rökas med svavel. Tomma kupor, skattlådor och kakor, som anses friska, böra även desinficieras, ty maläggen äro ej så lätta att upptäcka, vadan de kunna finnas, där man minst anar. De kupor och ramar, som innehafts av ett samhälle, som dött, böra rökas, ty något smittofrö till någon sjukdom kan finnas däri. Rökningen med svavel bör förnyas var 3:e —4:e vecka. Förutom ombyte av bottnar å halmkuporna bör man noggrant syna kuporna utvändigt och ett par gånger i veckan lyfta kupan från sin botten och ställa den på ett pappstycke e. d. med ett par ribbor under, varefter man, utan att giva bina rök, trummar på kupan. Larverna rusa då ur sina gångar ut i kakgatorna och släppa sig rakt ner samt dödas. Är kupan mycket angripen, måste man skära ut det av malen angripna bygget. I ramkupor borttagas överflödiga ramar och bottnarna hållas väl rena.

Bilusen, *Braula coeca* Nitsch., är en vinglös, omkr. 1 mm. lång, brun fluga, liknande en lus, som yngre smutsvit, men småningom gulbrun och slutligen mörkbrun. Ofta kan den förorsaka viselöshet i kupan. Den tager sin plats på biets rygg, där biet ej förmår avskrapa den, gnager hål på huden och lever av vätskorna i biets kropp. Genom sina skarpa klor förmår den även hålla sig fast under biets flykt, men avskrapas stundom under dess besök i blommorna. Drottningarna, som ju ständigt hålla sig inne, kunna bliva besatta med ända till 30 à 40 bilöss och kunna duka

Bliva de däremot på något sätt störda, fortära de mera foder än nödigt och tjocktarmen blir så överfylld, att de måste avlämna exkrementen i kupan, därest vädret ej tillåter utflykt. Bien få då utsot. Olämpligt foder kan även framkalla utsot.

Binas blod är färglöst eller svagt ljusgult. Blodet drives ut i kroppen från ryggkärlet, en tjock åder, som ligger efter ryggsidan.

Andningsorganen bestå av två luftsäckar, vilka stå i förbindelse med den yttre luften genom små öppningar dels å mellankroppen, dels å bakkroppen. Genom förgrenade rör fördelas luften över hela bikroppen. Genom bakkroppens fram- och återgående rörelse insuges och utpressas luft, bina »andas».

Vaxavsöndringsorganen utgöras av 8 st. körtlar å undersidan av 2:a, 3:e, 4:e och 5:e bakkroppsringarna, där vaxet frampressas i små tunna, ljusa skivor.

Fortplantningsorganen finnas fullt utvecklade, honliga hos drottningen, hanliga hos drönarna.

Arbetsbina äro i regel ofruktsamma honor med förkrympta äggstockar, men kunna, om drottning saknas, genom förtäring av drottningföda få utvecklade äggstockar och lägga ägg, ur vilka dock blott drönare uppstå (se Bisamhälle).

Gadden består av två med hullingar försedda stickborst, mellan vilka bigiftet från giftblåsan uttömmes i såret. Drottningens gadd är krokig och betydligt kortare än arbetsbinas. Drönare sakna gadd.

Nervsystemet består i huvuddrag av två sinsemellan förenade nervtrådar, som utgå från den i huvudet belägna hjärnan och utvidga sig till nervknutar, varifrån nerver utgå till alla kroppsdelar.

I honungen bildas myrsyra genom syrsättning av socker. Somliga forskare anse, att myrsyran avsöndras av larverna och avsättes i kokongerna och å cellernas väggar, och som följd därav blir kupans atmosfär bemängd med myrsyra, som avsätter sig i öppna honungsceller.A—r L—n.

Rätt till bin. Härom finnas vissa ålderdomliga bestämmelser i Byggningabalkens 21. kap. Den, vars bin flugit bort och slagit sig ned i annans träd, äger att där bringa dessa åter i kupa och för ändamålet nedhugga trädet, såvida det ej är »bärande och fridlyst» (se »Bärande träd»). Dessutom finnes i samma kap. regler angående rätten till fynd av bi.E. T.

Bibbyfoder. Se Melassfoder.

Bidrottning. Se Bi, Bisamhälle.

Biens fiender:

Vaxmalen eller vaxmått, den förnämsta av dessa, kan, om han lämnas i ro, småningom taga herraväldet i bigården. I svaga samhällen kan kakbygget fördärvas av larvens gångar, så att till slut hela kupan blir som en bomullstapp med tusentals puppor, larver och mal, och av det värdefulla kakbygget återstår endast en massa kokonger efter förpuppningen och larvernas spillning. Vaxmalen, varav finnes en större och en mindre art, *Galleria melonella* L. och *Achroia grisella Fr.,* är en nattfjäril, lik vanliga klädesmalen, men betydligt större. Under nätterna lägger honan ägg på kupbottnen,, och de små larverna leva av avfall å kupbottnarna och krypa upp i Vaxbygget, där de göra sina gångar, samtidigt livnärande sig av vaxet. De avsöndra en seg vätska, varmed gångarna beklädas, och bina få därigenom svårt att nå dem. De ägg, som läggas på hösten, ligga hela vintern på kupans botten och kläckas av den stigande värmen på våren. Därför bör man å halmkupor, som kunna gömma många ägg i sina underkanter, byta bottnar varje vecka under våren, tills samhället på försommaren blir så kraftigt, att de själva hålla tillbaka malen.

Tomma kakor böra skyddas för mal genom förvaring inomhus. Tidningspapper lindas omkring dem, och en tidning lägges mellan skattlådorna, om dessa staplas på varandra. Tomma halmkupor med kakbygge inlindas i tidningar, ty vaxmalen skyr trycksvärta. Äro kakorna angripna av mal, som synes genom den sega, håriga vävnaden i gångarna i cellernas bottnar, måste de rökas med svavel. Tomma kupor, skattlådor och kakor, som anses friska, böra även desinficieras, ty maläggen äro ej så lätta att upptäcka, vadan de kunna finnas, där man minst anar. De kupor och ramar, som innehafts av ett samhälle, som dött, böra rökas, ty något smittofrö till någon sjukdom kan finnas däri. Rökningen med svavel bör förnyas var 3:e—4:e vecka. Förutom ombyte av bottnar å halmkuporna bör man noggrant syna kuporna utvändigt och ett par gånger i veckan lyfta kupan från sin botten och ställa den på ett pappstycke e. d. med ett par ribbor under, varefter man, utan att giva bina rök, trummar på kupan. Larverna rusa då ur sina gångar ut i kakgatorna och släppa sig rakt ner samt dödas. Är kupan mycket angripen, måste man skära ut det av malen angripna bygget. I ramkupor borttagas överflödiga ramar och bottnarna hållas väl rena.

Bilusen, *Braula coeca* Nitsch., är en vinglös, omkr. 1 mm. lång, brun fluga, liknande en lus, som yngre smutsvit, men småningom gulbrun och slutligen mörkbrun. Ofta kan den förorsaka viselöshet i kupan. Den tager sin plats på biets rygg, där biet ej förmår avskrapa den, gnager hål på huden och lever av vätskorna i biets kropp. Genom sina skarpa klor förmår den även hålla sig fast under biets flykt, men avskrapas stundom under dess besök i blommorna. Drottningarna, som ju ständigt hålla sig inne, kunna bliva besatta med ända till 30 à 40 bilöss och kunna duka

under för ohyran. Innan dess avtaga hennes krafter, äggläggningen försämras och samhället går tillbaka. Ett av bilöss angripet samhälle behandlas sålunda: Om möjligt fångas drottningen, som intages i en trådgallerbur. Tobaksrök blåses på henne i korta perioder, tills bilössen avdomnat och falla ner. Kupan lyftes från sin botten, ställes över en karm med botten av trådgaller, och tobaksrök inblåses underifrån rätt rikligt. Bilössen falla nu ned genom trådgallret, såvida ej detta är klibbigt av honung. En del ungbin falla även avdomnade ner, men när de fått luft och sol, kvickna de snart till och få gå in i kupan, sedan denna ställts på en ren botten. Behandlingen får upprepas några gånger. Är samhället i ramkupa, inlägges antingen ett papper på bottnen före rökningen och uttages genast efter densamma, eller också flyttas samhället över till en låda med lös botten.

Råttor och möss åstadkomma ofta stor skada genom att krypa in genom flyghålet eller gnaga hål på kuporna och reda sitt bo därinne. Därigenom störes biens vinterro, och samhället kan omkomma genom utsot. Råttor utestängas från kuporna genom att flyghålet endast göres 10 mm. högt och att å halmkupor över detsamma anbringas ett järnband eller en järnsprint, så att de ej kunna gnaga sig in genom flyghålet. Är flyghålet anbringat högre upp, beklädes det med trä eller lämpliga bleckskoningar. Runt om kupan nedtill viras järntrådsnät, så att råttorna ej kunna gnaga hål på densamma. Att gipsa kupan utvändigt nedtill omkring 6 tum högt har med framgång försökts. En råttfälla bör ej saknas i någon bigård. En lämplig sådan är Primusfällan.

Talgoxen och hackspetten sätta sig vintertiden och knacka på flustret, tills bina komma ut, då de gripa dem. Skyddas flustret med galler, gå bina in, när de känna den kalla luften, utan att bli fångade. Ger man talgoxarna talg eller fett under vintern, besvära de aldrig bikuporna.

Hussvalan fångar massor av bin.

Getingar. Bålgetingen och bivargen (en vespart) fånga bina, bita av bakkroppen, som innehåller honung, och medföra den till sitt bo. De mindre getingarterna förmå ej döda bina, men söka tränga in i kuporna för att stjäla honung. Getingarna fångar man lätt genom att till hälften fylla buteljer med sur saft, uppblandad med vatten, och ställa dem på olika platser i bigården. Bina försmå, även under dåligt drag, det saftluktande vattnet. Alla getingbon, man finner, förstöras, helst på kvällen, när alla getingarna äro inne. Den dräktiga honan övervintrar och ger upphov till många getingsamhällen nästa vår, vadan man med var och en av de första getingarna på våren, som dödas, tillintetgör minst ett hundratal.

Spindlar bygga gärna sina nät på och inuti kuporna för att däri fånga insekter.

Myror kunna stjäla ansenliga mängder honung och oroa dessutom bina. Stora stackmyran angriper dem t. o. m. både ute och inne. För att hålla myrorna ifrån kuporna har man rekommenderat att inlägga kamfer och naftalin, men erfarenheten har visat, att detta hjälper föga. Fotogen är däremot synnerligen verksam, och bien tyckas ej vara besvärade av lukten, såvida vätskan ej inträger i kupan. Att ställa bibänkens fötter i vattenhoar med ett skyddsnät några tum däröver för att förhindra binas drunkning är ett mycket beprövat och säkert medel. Marken bör vara fri från långt gräs och helst grusbelagd, så att icke myrorna kunna »äntra» kuporna, trots vattenhoarna.

Tvestjärten uppsöker visserligen bikuporna, men det tyckes mera vara värmen än honungen, som drager honom dit. Genom att ofta vädra eller skaka packningarna hålles han från kuporna. En del biskötare påstå sig hava bevis för att tvestjärten jagar vaxmal och således förtjänar att skyddas.

Ett kraftigt medel att hålla biens fiender i schack är och förblir starka samhällen. Bina äro i sådana mäktiga att själva framgångsrikt försvara sig.A—r L—n.

Biens sjukdomar. Utsot, diarré, kan uppkomma därigenom, att bien förtära för stora mängder av foder och olämpligt sådant under vintervilan och av ogynnsamt väder hindras att utflyga och avlämna sina uttömningar, då dessa upplagras i biens tjocktarm och råka i jäsning, varav bien bliva sjuka och måste avlämna dem inom kupan. Lukten av exkrementen ökar oron, upphetsningen stiger och bina äta ännu mera, med påföljd att hela samhället blir utsotssjukt och, om ingen flygdag inträffar, kan det dö därav. Både kakbygge och kupa kunna genom utsoten förorenas, så att de ej vidare kunna användas. Orsaken till sjukdomen kan vara bladlushonung som vinterfoder eller olämpliga sockerarter; att fodret givits för sent på hösten; att bina oroas genom att kuporna vagga för vinden eller grenar av vinden skrapa mot kuporna, råttor eller möss inkommit i eller bo uppå kupan, och störa bien; att fåglar hacka på kupa och fluster; att bien blivit innestängda; vidare till följd av blida vintrar utan flygdagar; att den skämda luften ej har tillräckligt avlopp; att bien störas av ägaren vid fodringen eller vid onödig och bullersam undersökning samt sist och icke minst — därigenom att de under vintern fått sitta för ljust.

Dessa orsaker böra förebyggas. Att bota sjukdomen är svårare. Så snart utsotsfläckar synas i flyghålet, bör kupan behandlas. Brusar kupan starkt, urtages proppen och en dubbelviken säck lägges över eller ock kilas kupan upp från botten. Om detta ej hjälper, giver

under för ohyran. Innan dess avtaga hennes krafter, äggläggningen försämras och samhället går tillbaka. Ett av bilöss angripet samhälle behandlas sålunda: Om möjligt fångas drottningen, som intages i en trådgallerbur. Tobaksrök blåses på henne i korta perioder, tills bilössen avdomnat och falla ner. Kupan lyftes från sin botten, ställes över en karm med botten av trådgaller, och tobaksrök inblåses underifrån rätt rikligt. Bilössen falla nu ned genom trådgallret, såvida ej detta är klibbigt av honung. En del ungbin falla även avdomnade ner, men när de fått luft och sol, kvickna de snart till och få gå in i kupan, sedan denna ställts på en ren botten. Behandlingen får upprepas några gånger. Är samhället i ramkupa, inlägges antingen ett papper på bottnen före rökningen och uttages genast efter densamma, eller också flyttas samhället över till en låda med lös botten.

Råttor och möss åstadkomma ofta stor skada genom att krypa in genom flyghålet eller gnaga hål på kuporna och reda sitt bo därinne. Därigenom störes biens vinterro, och samhället kan omkomma genom utsot. Råttor utestängas från kuporna genom att flyghålet endast göres 10 mm. högt och att å halmkupor över detsamma anbringas ett järnband eller en järnsprint, så att de ej kunna gnaga sig in genom flyghålet. Är flyghålet anbringat högre upp, beklädes det med trä eller lämpliga bleckskoningar. Runt om kupan nedtill viras järntrådsnät, så att råttorna ej kunna gnaga hål på densamma. Att gipsa kupan utvändigt nedtill omkring 6 tum högt har med framgång försökts. En råttfälla bör ej saknas i någon bigård. En lämplig sådan är Primusfällan.

Talgoxen och hackspetten sätta sig vintertiden och knacka på flustret, tills bina komma ut, då de gripa dem. Skyddas flustret med galler, gå bina in, när de känna den kalla luften, utan att bli fångade. Ger man talgoxarna talg eller fett under vintern, besvära de aldrig bikuporna.

Hussvalan fångar massor av bin.

Getingar. Bålgetingen och bivargen (en vespart) fånga bina, bita av bakkroppen, som innehåller honung, och medföra den till sitt bo. De mindre getingarterna förmå ej döda bina, men söka tränga in i kuporna för att stjäla honung. Getingarna fångar man lätt genom att till hälften fylla buteljer med sur saft, uppblandad med vatten, och ställa dem på olika platser i bigården. Bina försmå, även under dåligt drag, det saftluktande vattnet. Alla getingbon, man finner, förstöras, helst på kvällen, när alla getingarna äro inne. Den dräktiga honan övervintrar och ger upphov till många getingsamhällen nästa vår, vadan man med var och en av de första getingarna på våren, som dödas, tillintetgör minst ett hundratal.

Spindlar bygga gärna sina nät på och inuti kuporna för att däri fånga insekter.

Myror kunna stjäla ansenliga mängder honung och oroa dessutom bina. Stora stackmyran angriper dem t. o. m. både ute och inne. För att hålla myrorna ifrån kuporna har man rekommenderat att inlägga kamfer och naftalin, men erfarenheten har visat, att detta hjälper föga. Fotogen är däremot synnerligen verksam, och bien tyckas ej vara besvärade av lukten, såvida vätskan ej inträ nger i kupan. Att ställa bibänkens fötter i vattenhoar med ett skyddsnät några tum däröver för att förhindra binas drunkning är ett mycket beprövat och säkert medel. Marken bör vara fri från långt gräs och helst grusbelagd, så att icke myrorna kunna »äntra» kuporna, trots vattenhoarna.

Tvestjärten uppsöker visserligen bikuporna, men det tyckes mera vara värmen än honungen, som drager honom dit. Genom att ofta vädra eller skaka packningarna hålles han från kuporna. En del biskötare påstå sig hava bevis för att tvestjärten jagar vaxmal och således förtjänar att skyddas.

Ett kraftigt medel att hålla biens fiender i schack är och förblir starka samhällen. Bina äro i sådana mäktiga att själva framgångsrikt försvara sig.A—r L—n.

Biens sjukdomar. Utsot, diarré, kan uppkomma därigenom, att bien förtära för stora mängder av foder och olämpligt sådant under vintervilan och av ogynnsamt väder hindras att utflyga och avlämna sina uttömningar, då dessa upplagras i biens tjocktarm och råka i jäsning, varav bien bliva sjuka och måste avlämna dem inom kupan. Lukten av exkrementen ökar oron, upphetsningen stiger och bina äta ännu mera, med påföljd att hela samhället blir utsotssjukt och, om ingen flygdag inträffar, kan det dö därav. Både kakbygge och kupa kunna genom utsoten förorenas, så att de ej vidare kunna användas. Orsaken till sjukdomen kan vara bladlushonung som vinterfoder eller olämpliga sockerarter; att fodret givits för sent på hösten; att bina oroas genom att kuporna vagga för vinden eller grenar av vinden skrapa mot kuporna, råttor eller möss inkommit i eller bo uppå kupan, och störa bien; att fåglar hacka på kupa och fluster; att bien blivit innestängda; vidare till följd av blida vintrar utan flygdagar; att den skämda luften ej har tillräckligt avlopp; att bien störas av ägaren vid fodringen eller vid onödig och bullersam undersökning samt sist och icke minst — därigenom att de under vintern fått sitta för ljust.

Dessa orsaker böra förebyggas. Att bota sjukdomen är svårare. Så snart utsotsfläckar synas i flyghålet, bör kupan behandlas. Brusar kupan starkt, urtages proppen och en dubbelviken säck lägges över eller ock kilas kupan upp från botten. Om detta ej hjälper, giver

man samhället en portion varmt 50-procentigt foder, i vilket tillsatts 1 tesked salt på 1 liter foder. Detta bör ske första varma dag, när andra samhällen äro ute i flykt. Efter rensningsflykten i mars bör man skära bort allt nedsmutsat bygge men därvid om möjligt spara kakmellanväggarna.

Majsjukan eller flyglamhet har enligt prof. Enoch Zanders undersökningar ansetts vara recidiv (återfall) av den s. k. Nosema apis-sjukdomen (se nedan), men nyare forskningar hava visat, att flyglamheten förorsakas av mögelbildningar på kakverket. Sjukdomen kännetecknas därpå, att de sjuka bien rusa ut ur kupan och falla till marken. Under fåfänga försök genom hoppande och springande att söka flyga samla de sig på grässtrån och andra föremål i klunga och dö. Innan sjukdomen fortskridit så långt, visar den sig på binas darrningar på vingarna och bakkroppen.

Nosema apis är en mikroskopisk organism, som uppträder i binas tjocktarm och småningom förtär denna, i det att den förökar sig i otrolig grad. Under sjukdomen förtära bien både honung och frömjöl i riklig mängd och avlämna exkrementen inom kupan, om intet tillfälle till flykt förekommer. Under maj och juni medgiver väderleken utflykt, då de störta ut genom flyghålen och falla till marken, oförmögna att kunna flyga. Nosema-exkrementerna skiljas från utsotsuttömningar, genom att de torka till en stenhård skorpa, hava en egendomlig lukt, påminnande om snus, och upplösta i vatten bilda en av sporer grumlad vätska. Utsotsexkrementen däremot äro grovkorniga och upplösta i vatten bilda de en gulaktig massa. Nosema är rätt utbredd i vårt land, men i flesta fall tages den för vanlig utsot. Sjukdomen är mycket smittsam, och smittämnet kan finnas i kuporna under flera år, fastän den ej fullt utbryter under perioder, när bien äro mera motståndskraftiga. Den kan förekomma även under sommaren, men bien kunna då flyga och behöva ej avlämna exkrementen i kupan. Nosema angriper endast de fullväxta bien. Prof. Zander anser, att intet botemedel finnes för sjukdomen, utan tillråder att bränna kupor och bin. Skäl är dock att behandla dem som för vanlig utsot, och som det för menige man torde vara svårt att konstatera Nosema, kan man snarast möjligt på våren trumma över bina på en ny kupa och giva dem rikligt och gott foder, helst honung, samt endast bränna kuporna eller också grundligt tvätta dem med varm sodalut samt lika grundligt svavla dem, sedan de torkat. Kåkbygget nedsmältes och honungen utpressas, men slungas ej, för att ej smittan må föras över till redskapen och sedermera åter till bina.

Yngelröta (bipest), den svåraste av alla bisjukdomar, mot vars spridning lagbud gälla i åtskilliga länder men ej i Sverige, har varit känd under två former, den europeiska och den amerikanska. Nyare forskare hava dock till yngelröta även hänfört den yngelsjukdom, som förorsakas av bakterien *Streptococcus apis* och som i allmänhet kallas surt yngel.

a) Surröta, förorsakad av *Streptococcus apis*, kännetecknas genom att larven angripes redan i sitt hoprullade läge på cellbotten och dör och torkar i detta läge, med bibehållen form. Färgen är smutsgul och konsistensen vattnig, kornig eller degig. Lukten sur, ibland stark som av ättika. Den torkade skorven är lätt att avlägsna. Sjukdomen är ej svår att bekämpa.

b) Stinkröta, som föranledes av *Bacillus alvei*, eller den europeiska yngelrötan, angriper larven på ett äldre stadium, sedan den utsträckt sig längs efter cellen, och sjukt yngel kan finnas i både öppna och täckta celler. Samtidigt med stinkrötan uppträder även surrötan. Där cellerna täckas, sjunka de in över den döda larven och äro ofta försedda med små hål; bien ha sökt öppna cellen men avstått på grund av dess ruttna och vämjeliga innehåll. Sjukdomen kännetecknas av sin stinkande lukt, som påminner om ruttet lim, gammal ost eller fotsvett. Larven förlorar raskt sin yttre form och sjunker till cellens undre sida och bildar en gulaktig, mjölkkaffefärgad eller brunaktig, degig eller slemmig massa, som ej kan utdragas i trådar. Skorven är mörkbrun men jämn på ytan, liggande på cellens långsida, och är svår att lösgöra från väggen. Sjukdomen är smittsam, men lättare att bota än efterföljande.

c) Klibbröta, framkallad av *Bacillus larvæ*, eller amerikansk yngelröta, kännetecknas av att larven angripes först som äldre, varför cellen hinner täckas, innan larven dör. De små

hålen i cellocken förefinnas även här, likaså de insjunkna cellocken. Lukten är föga karakteristisk eller påfallande. Larven förlorar raskt sin yttre form och sjunker oftast längs cellens undre innersida. Vid denna tid kan man lätt upptäcka, om det är svårartad eller godartad yngelröta. Klibbrötan bildar en starkt trådig massa, klibbig som gummi, och om man tar en tändsticka eller en tandpetare, sticker in den i cellen och drager ut den, följer då med av larvens rester en lång, seg tråd, som kan utsträckas flera tum, innan den brister. Färgen är mjölkkaffefärgad eller brunaktig. Massan torkar småningom in mot cellens underkant och förlorar samtidigt sin seghet, tills endast ett skal återstår, som så hårt torkar fast vid cellväggen, att man med svårighet kan avlägsna det. Skorven är mörkbrun och skrovlig och ligger på cellens undersida. Angripes puppan av sjukdomen, fastnar i vanliga fall tungan vid den övre cellväggen.

Nybörjaren förväxlar ofta »barhuvat yngel», som kan tillkomma på grund av binas brådska under starkt drag, »kylt yngel» eller »överhettat yngel» med yngelröta. Yngelrötan sprides genom smitta, och smittofrön kunna alltid vara för handen. Den uppträder och tar fart, när organismen är svag och emottaglig. Därför bör man alltid hålla starka samhällen, i vilka bien lättare motstå sjukdomar. Smittan kan överföras genom biskötaren, genom redskap, tjuvbin, smittat foder o. s. .v, och därför bör all försiktighet iakttagas, om man har ett sjukt samhälle i bigården. Det radikalaste sättet att hindra dess spridning är att bränna upp både kupa och bin samt de redskap, som varit i beröring med det sjuka samhället. Slungare, rökpustar o. d. tvättas med stark sodalut. Vill man söka bota samhället, kan man förfara på något av följande sätt:

1:o. Fånga drottningen och sätt henne i bur i samhället igen. Låt henne vara instängd i 3 veckor, så att allt friskt yngel hinner krypa ut, varefter samhället intages i ny kupa, då drottningen släppes. Drottningbyte vid detta tillfälle går ypperligt, då bien sakna öppet yngel. Och enligt nyare tiders bimän skall yngelröta kunna botas genom ombyte av drottning. Detta måste ske i början av sommaren och samhället matas under byggandet. Honungen skördas och användes i hushållet, ty yngelrötan är ej smittsam för människor. Är kupan av halm, brännes den utan förskoning, likaså ramar, och vaxet kokas i flera timmar. Ramkupan svedes invändigt med en blåslampa samt tvättas med het sodalut. Sprid ej smittan genom att använda de vanliga redskapen.

2:o. Bisamhället skakas ned i en låda och ställes på moderkupans plats. När bina stått i lådan i tre dagar, nedskakas de i en ny iordningställd kupa, som även ställes å samhällets gamla plats, varefter man fordrar detsamma under byggandet. Även nu kan drottningbyte ske. Omflyttningen sker för att ge bina tillfälle att genom byggandet avlägsna allt smittat foder ur tarmkanalen. Metoden kallas efter sin uppfinnare Mc Evoys metod. Är samhället i en halmkupa, användes trumning (se Avtrumning) för att avlägsna bina ur kupan.

3:o. Tyske biskötaren Dickel och den avlidne svenske bimannen Johan Forssell ha med fördel tillämpat immunitetsläran vid botande av yngelröta. Enligt bådas åsikter är det yngel, som ej angripits av sjukdomen, oemottagligt för densamma. I ett av yngelröta sjukt samhälle kan en del yngel på samma kaka vara angripet och en del icke, fast det matas av samma bin, erhålla samma foder och dväljas i lika smittade celler. Om man nu dödar drottningen i ett sjukt samhälle, uppdragas nya celler av likartat yngel och de motståndskraftiga larverna utveckla sig till immuna drottningar. Genom denna metod ödelägges ej det friska, immuna ynglet. För att dock befria samhället från det ruttna ynglet i kakorna, avtrummas kupan, om denna är en halmkupa, i en ny sådan tre veckor efter den gamla drottningens dödande. Är det en ramkupa, överflyttas bina efter denna tid på nytt bygge. Skulle ej motståndskraftiga bin uppstå i första generationen, får man förnya förfarandet. Metoden har prövats såväl i Sverige som Tyskland med gott resultat, och saken förtjänar att uppmärksammas. Italienska bin äro ej så mottagliga för yngelröta som andra biraser.

Stenyngel är en sjukdom som visar sig däri, att en del larver i öppna celler överdragas av en gulgrönaktig väv, varefter larverna förvandlas till torra vitaktiga klumpar. Vävnaden utgöres av svampträdar från en mögelsvampart och sprider sig från cell till cell. Enskilda celler eller samling av celler utskäras. Är större delen av kupan angripen, avlägsnas kåkbygget.A—r L—n.

Bigarrå. Se Körsbär.

Bigödningsämnen, en förr ofta använd beteckning för konstgödsel, häntydande på dennas användning vid sådan av och till komplettering av den huvudsakliga gödseln, kreatursspillningen. Jfr Gödsel, konstgödsel.

Bikarbonat. Se Soda.

Biklövar äro rudimentära sidotår hos nötboskap och andra klövbärande djur.

Bikupor. I villt tillstånd bygga och bo bien i det fria, skyddade av något tätt lövverk, grenar, utskjutande klippblock eller ihåliga träd. Då bien först började hållas som tama, torde ha varit vanligt att som biboningar använda avsågade ihåliga trädstammar. De äldsta i Sverige förekommande biboningarna voro också de s. k. »stockarna», varav ordet »bistock» uppkommit. Om ock bistockarna bibehöllos på en del platser till mitten av förra århundradet, ser man dem ej numera annat än där man hittat ett träd, i vilket en svärm bor, och hemfört den del av trädet, i vilken svärmen tagit plats. Man övergick sedan tidigt till kupor flätade av halm, uppställda på en botten av trä försedd med ett fluster eller utsprång, på vilket bina ha att slå ned vid sin hemkomst (orätt kallas hela botten för fluster). Se Halmkupa.

Sedan pastor Dzierzon (se Biskötsel) börjat praktisera användningen av flyttbara ramar i ramkupor, har halmkupan dock så småningom fått lämna plats för dessa, och numera torde de flesta bikupor i landet vara ramkupor av trä.

Ett slag av biboningar är bipaviljonger. Dessa äro hus, i vilka bisamhällen inhysts i lösa lådor placerade vid husets väggar i enkla eller dubbla rader över varande med flyghål ut genom väggen och lämnande fri plats i mitten för honungsslungare och annan redskap.

Nybörjaren förväxlar ofta »barhuvat yngel», som kan tillkomma på grund av binas brådska under starkt drag, »kylt yngel» eller »överhettat yngel» med yngelröta. Yngelrötan sprides genom smitta, och smittofrön kunna alltid vara för handen. Den uppträder och tar fart, när organismen är svag och emottaglig. Därför bör man alltid hålla starka samhällen, i vilka bien lättare motstå sjukdomar. Smittan kan överföras genom biskötaren, genom redskap, tjuvbin, smittat foder o. s. .v, och därför bör all försiktighet iakttagas, om man har ett sjukt samhälle i bigården. Det radikalaste sättet att hindra dess spridning är att bränna upp både kupa och bin samt de redskap, som varit i beröring med det sjuka samhället. Slungare, rökpustar o. d. tvättas med stark sodalut. Vill man söka bota samhället, kan man förfara på något av följande sätt:

1:o. Fånga drottningen och sätt henne i bur i samhället igen. Låt henne vara instängd i 3 veckor, så att allt friskt yngel hinner krypa ut, varefter samhället intages i ny kupa, då drottningen släppes. Drottningbyte vid detta tillfälle går ypperligt, då bien sakna öppet yngel. Och enligt nyare tiders bimän skall yngelröta kunna botas genom ombyte av drottning. Detta måste ske i början av sommaren och samhället matas under byggandet. Honungen skördas och användes i hushållet, ty yngelrötan är ej smittsam för människor. Är kupan av halm, brännes den utan förskoning, likaså ramar, och vaxet kokas i flera timmar. Ramkupan svedes invändigt med en blåslampa samt tvättas med het sodalut. Sprid ej smittan genom att använda de vanliga redskapen.

2:o. Bisamhället skakas ned i en låda och ställes på moderkupans plats. När bina stått i lådan i tre dagar, nedskakas de i en ny iordningställd kupa, som även ställes å samhällets gamla plats, varefter man fordrar detsamma under byggandet. Även nu kan drottningbyte ske. Omflyttningen sker för att ge bina tillfälle att genom byggandet avlägsna allt smittat foder ur tarmkanalen. Metoden kallas efter sin uppfinnare Mc Evoys metod. Är samhället i en halmkupa, användes trumning (se Avtrumning) för att avlägsna bina ur kupan.

3:o. Tyske biskötaren Dickel och den avlidne svenske bimannen Johan Forssell ha med fördel tillämpat immunitetsläran vid botande av yngelröta. Enligt bådas åsikter är det yngel, som ej angripits av sjukdomen, oemottagligt för densamma. I ett av yngelröta sjukt samhälle kan en del yngel på samma kaka vara angripet och en del icke, fast det matas av samma bin, erhålla samma foder och dväljas i lika smittade celler. Om man nu dödar drottningen i ett sjukt samhälle, uppdragas nya celler av likartat yngel och de motståndskraftiga larverna utveckla sig till immuna drottningar. Genom denna metod ödelägges ej det friska, immuna ynglet. För att dock befria samhället från det ruttna ynglet i kakorna, avtrummas kupan, om denna är en halmkupa, i en ny sådan tre veckor efter den gamla drottningens dödande. Är det en ramkupa, överflyttas bina efter denna tid på nytt bygge. Skulle ej motståndskraftiga bin uppstå i första generationen, får man förnya förfarandet. Metoden har prövats såväl i Sverige som Tyskland med gott resultat, och saken förtjänar att uppmärksammas. Italienska bin äro ej så mottagliga för yngelröta som andra biraser.

Stenyngel är en sjukdom som visar sig däri, att en del larver i öppna celler överdragas av en gulgrönaktig väv, varefter larverna förvandlas till torra vitaktiga klumpar. Vävnaden utgöres av svampträdar från en mögelsvampart och sprider sig från cell till cell. Enskilda celler eller samling av celler utskäras. Är större delen av kupan angripen, avlägsnas kåkbygget.A—r L—n.

Bigarrå. Se Körsbär.

Bigödningsämnen, en förr ofta använd beteckning för konstgödsel, häntydande på dennas användning vid sådan av och till komplettering av den huvudsakliga gödseln, kreatursspillningen. Jfr Gödsel, konstgödsel.

Bikarbonat. Se Soda.

Biklövar äro rudimentära sidotår hos nötboskap och andra klövbärande djur.

Bikupor. I villt tillstånd bygga och bo bien i det fria, skyddade av något tätt lövverk, grenar, utskjutande klippblock eller ihåliga träd. Då bien först började hållas som tama, torde ha varit vanligt att som biboningar använda avsågade ihåliga trädstammar. De äldsta i Sverige förekommande biboningarna voro också de s. k. »stockarna», varav ordet »bistock» uppkommit. Om ock bistockarna bibehöllos på en del platser till mitten av förra århundradet, ser man dem ej numera annat än där man hittat ett träd, i vilket en svärm bor, och hemfört den del av trädet, i vilken svärmen tagit plats. Man övergick sedan tidigt till kupor flätade av halm, uppställda på en botten av trä försedd med ett fluster eller utsprång, på vilket bina ha att slå ned vid sin hemkomst (orätt kallas hela botten för fluster). Se Halmkupa.

Sedan pastor Dzierzon (se Biskötsel) börjat praktisera användningen av flyttbara ramar i ramkupor, har halmkupan dock så småningom fått lämna plats för dessa, och numera torde de flesta bikupor i landet vara ramkupor av trä.

Ett slag av biboningar är bipaviljonger. Dessa äro hus, i vilka bisamhällen inhysts i lösa lådor placerade vid husets väggar i enkla eller dubbla rader över varande med flyghål ut genom väggen och lämnande fri plats i mitten för honungsslungare och annan redskap.

Nybörjaren förväxlar ofta »barhuvat yngel», som kan tillkomma på grund av binas brådska under starkt drag, »kylt yngel» eller »överhettat yngel» med yngelröta. Yngelrötan sprides genom smitta, och smittofrön kunna alltid vara för handen. Den uppträder och tar fart, när organismen är svag och emottaglig. Därför bör man alltid hålla starka samhällen, i vilka bien lättare motstå sjukdomar. Smittan kan överföras genom biskötaren, genom redskap, tjuvbin, smittat foder o. s. .v, och därför bör all försiktighet iakttagas, om man har ett sjukt samhälle i bigården. Det radikalaste sättet att hindra dess spridning är att bränna upp både kupa och bin samt de redskap, som varit i beröring med det sjuka samhället. Slungare, rökpustar o. d. tvättas med stark sodalut. Vill man söka bota samhället, kan man förfara på något av följande sätt:

1:o. Fånga drottningen och sätt henne i bur i samhället igen. Låt henne vara instängd i 3 veckor, så att allt friskt yngel hinner krypa ut, varefter samhället intages i ny kupa, då drottningen släppes. Drottningbyte vid detta tillfälle går ypperligt, då bien sakna öppet yngel. Och enligt nyare tiders bimän skall yngelröta kunna botas genom ombyte av drottning. Detta måste ske i början av sommaren och samhället matas under byggandet. Honungen skördas och användes i hushållet, ty yngelrötan är ej smittsam för människor. Är kupan av halm, brännes den utan förskoning, likaså ramar, och vaxet kokas i flera timmar. Ramkupan svedes invändigt med en blåslampa samt tvättas med het sodalut. Sprid ej smittan genom att använda de vanliga redskapen.

2:o. Bisamhället skakas ned i en låda och ställes på moderkupans plats. När bina stått i lådan i tre dagar, nedskakas de i en ny iordningställd kupa, som även ställes å samhällets gamla plats, varefter man fordrar detsamma under byggandet. Även nu kan drottningbyte ske. Omflyttningen sker för att ge bina tillfälle att genom byggandet avlägsna allt smittat foder ur tarmkanalen. Metoden kallas efter sin uppfinnare Mc Evoys metod. Är samhället i en halmkupa, användes trumning (se Avtrumning) för att avlägsna bina ur kupan.

3:o. Tyske biskötaren Dickel och den avlidne svenske bimannen Johan Forssell ha med fördel tillämpat immunitetsläran vid botande av yngelröta. Enligt bådas åsikter är det yngel, som ej angripits av sjukdomen, oemottagligt för densamma. I ett av yngelröta sjukt samhälle kan en del yngel på samma kaka vara angripet och en del icke, fast det matas av samma bin, erhålla samma foder och dväljas i lika smittade celler. Om man nu dödar drottningen i ett sjukt samhälle, uppdragas nya celler av likartat yngel och de motståndskraftiga larverna utveckla sig till immuna drottningar. Genom denna metod ödelägges ej det friska, immuna ynglet. För att dock befria samhället från det ruttna ynglet i kakorna, avtrummas kupan, om denna är en halmkupa, i en ny sådan tre veckor efter den gamla drottningens dödande. Är det en ramkupa, överflyttas bina efter denna tid på nytt bygge. Skulle ej motståndskraftiga bin uppstå i första generationen, får man förnya förfarandet. Metoden har prövats såväl i Sverige som Tyskland med gott resultat, och saken förtjänar att uppmärksammas. Italienska bin äro ej så mottagliga för yngelröta som andra biraser.

Stenyngel är en sjukdom som visar sig däri, att en del larver i öppna celler överdragas av en gulgrönaktig väv, varefter larverna förvandlas till torra vitaktiga klumpar. Vävnaden utgöres av svamptrådar från en mögelsvampart och sprider sig från cell till cell. Enskilda celler eller samling av celler utskäras. Är större delen av kupan angripen, avlägsnas kåkbygget.A—r L—n.

Bigarrå. Se Körsbär.

Bigödningsämnen, en förr ofta använd beteckning för konstgödsel, häntydande på dennas användning vid sådan av och till komplettering av den huvudsakliga gödseln, kreatursspillningen. Jfr Gödsel, konstgödsel.

Bikarbonat. Se Soda.

Biklövar äro rudimentära sidotår hos nötboskap och andra klövbärande djur.

Bikupor. I villt tillstånd bygga och bo bien i det fria, skyddade av något tätt lövverk, grenar, utskjutande klippblock eller ihåliga träd. Då bien först började hållas som tama, torde ha varit vanligt att som biboningar använda avsågade ihåliga trädstammar. De äldsta i Sverige förekommande biboningarna voro också de s. k. »stockarna», varav ordet »bistock» uppkommit. Om ock bistockarna bibehöllos på en del platser till mitten av förra århundradet, ser man dem ej numera annat än där man hittat ett träd, i vilket en svärm bor, och hemfört den del av trädet, i vilken svärmen tagit plats. Man övergick sedan tidigt till kupor flätade av halm, uppställda på en botten av trä försedd med ett fluster eller utsprång, på vilket bina ha att slå ned vid sin hemkomst (orätt kallas hela botten för fluster). Se Halmkupa.

Sedan pastor Dzierzon (se Biskötsel) börjat praktisera användningen av flyttbara ramar i ramkupor, har halmkupan dock så småningom fått lämna plats för dessa, och numera torde de flesta bikupor i landet vara ramkupor av trä.

Ett slag av biboningar är bipaviljonger. Dessa äro hus, i vilka bisamhällen inhysts i lösa lådor placerade vid husets väggar i enkla eller dubbla rader över varande med flyghål ut genom väggen och lämnande fri plats i mitten för honungsslungare och annan redskap.

Nybörjaren förväxlar ofta »barhuvat yngel», som kan tillkomma på grund av binas brådska under starkt drag, »kylt yngel» eller »överhettat yngel» med yngelröta. Yngelrötan sprides genom smitta, och smittofrön kunna alltid vara för handen. Den uppträder och tar fart, när organismen är svag och emottaglig. Därför bör man alltid hålla starka samhällen, i vilka bien lättare motstå sjukdomar. Smittan kan överföras genom biskötaren, genom redskap, tjuvbin, smittat foder o. s. .v, och därför bör all försiktighet iakttagas, om man har ett sjukt samhälle i bigården. Det radikalaste sättet att hindra dess spridning är att bränna upp både kupa och bin samt de redskap, som varit i beröring med det sjuka samhället. Slungare, rökpustar o. d. tvättas med stark sodalut. Vill man söka bota samhället, kan man förfara på något av följande sätt:

1:o. Fånga drottningen och sätt henne i bur i samhället igen. Låt henne vara instängd i 3 veckor, så att allt friskt yngel hinner krypa ut, varefter samhället intages i ny kupa, då drottningen släppes. Drottningbyte vid detta tillfälle går ypperligt, då bien sakna öppet yngel. Och enligt nyare tiders bimän skall yngelröta kunna botas genom ombyte av drottning. Detta måste ske i början av sommaren och samhället matas under byggandet. Honungen skördas och användes i hushållet, ty yngelrötan är ej smittsam för människor. Är kupan av halm, brännes den utan förskoning, likaså ramar, och vaxet kokas i flera timmar. Ramkupan svedes invändigt med en blåslampa samt tvättas med het sodalut. Sprid ej smittan genom att använda de vanliga redskapen.

2:o. Bisamhället skakas ned i en låda och ställes på moderkupans plats. När bina stått i lådan i tre dagar, nedskakas de i en ny iordningställd kupa, som även ställes å samhällets gamla plats, varefter man fordrar detsamma under byggandet. Även nu kan drottningbyte ske. Omflyttningen sker för att ge bina tillfälle att genom byggandet avlägsna allt smittat foder ur tarmkanalen. Metoden kallas efter sin uppfinnare Mc Evoys metod. Är samhället i en halmkupa, användes trumning (se Avtrumning) för att avlägsna bina ur kupan.

3:o. Tyske biskötaren Dickel och den avlidne svenske bimannen Johan Forssell ha med fördel tillämpat immunitetsläran vid botande av yngelröta. Enligt bådas åsikter är det yngel, som ej angripits av sjukdomen, oemottagligt för densamma. I ett av yngelröta sjukt samhälle kan en del yngel på samma kaka vara angripet och en del icke, fast det matas av samma bin, erhålla samma foder och dväljas i lika smittade celler. Om man nu dödar drottningen i ett sjukt samhälle, uppdragas nya celler av likartat yngel och de motståndskraftiga larverna utveckla sig till immuna drottningar. Genom denna metod ödelägges ej det friska, immuna ynglet. För att dock befria samhället från det ruttna ynglet i kakorna, avtrummas kupan, om denna är en halmkupa, i en ny sådan tre veckor efter den gamla drottningens dödande. Är det en ramkupa, överflyttas bina efter denna tid på nytt bygge. Skulle ej motståndskraftiga bin uppstå i första generationen, får man förnya förfarandet. Metoden har prövats såväl i Sverige som Tyskland med gott resultat, och saken förtjänar att uppmärksammas. Italienska bin äro ej så mottagliga för yngelröta som andra biraser.

Stenyngel är en sjukdom som visar sig däri, att en del larver i öppna celler överdragas av en gulgrönaktig väv, varefter larverna förvandlas till torra vitaktiga klumpar. Vävnaden

utgöres av svamptrådar från en mögelsvampart och sprider sig från cell till cell. Enskilda celler eller samling av celler utskäras. Är större delen av kupan angripen, avlägsnas kåkbygget.A—r L—n.

Bigarrå. Se Körsbär.

Bigödningsämnen, en förr ofta använd beteckning för konstgödsel, häntydande på dennas användning vid sådan av och till komplettering av den huvudsakliga gödseln, kreatursspillningen. Jfr Gödsel, konstgödsel.

Bikarbonat. Se Soda.

Biklövar äro rudimentära sidotår hos nötboskap och andra klövbärande djur.

Bikupor. I villt tillstånd bygga och bo bien i det fria, skyddade av något tätt lövverk, grenar, utskjutande klippblock eller ihåliga träd. Då bien först började hållas som tama, torde ha varit vanligt att som biboningar använda avsågade ihåliga trädstammar. De äldsta i Sverige förekommande biboningarna voro också de s. k. »stockarna», varav ordet »bistock» uppkommit. Om ock bistockarna bibehöllos på en del platser till mitten av förra århundradet, ser man dem ej numera annat än där man hittat ett träd, i vilket en svärm bor, och hemfört den del av trädet, i vilken svärmen tagit plats. Man övergick sedan tidigt till kupor flätade av halm, uppställda på en botten av trä försedd med ett fluster eller utsprång, på vilket bina ha att slå ned vid sin hemkomst (orätt kallas hela botten för fluster). Se Halmkupa.

Sedan pastor Dzierzon (se Biskötsel) börjat praktisera användningen av flyttbara ramar i ramkupor, har halmkupan dock så småningom fått lämna plats för dessa, och numera torde de flesta bikupor i landet vara ramkupor av trä.

Ett slag av biboningar är bipaviljonger. Dessa äro hus, i vilka bisamhällen inhysts i lösa lådor placerade vid husets väggar i enkla eller dubbla rader över varande med flyghål ut genom väggen och lämnande fri plats i mitten för honungsslungare och annan redskap.

Nybörjaren förväxlar ofta »barhuvat yngel», som kan tillkomma på grund av binas brådska under starkt drag, »kylt yngel» eller »överhettat yngel» med yngelröta. Yngelrötan sprides genom smitta, och smittofrön kunna alltid vara för handen. Den uppträder och tar fart, när organismen är svag och emottaglig. Därför bör man alltid hålla starka samhällen, i vilka bien lättare motstå sjukdomar. Smittan kan överföras genom biskötaren, genom redskap, tjuvbin, smittat foder o. s. .v, och därför bör all försiktighet iakttagas, om man har ett sjukt samhälle i bigården. Det radikalaste sättet att hindra dess spridning är att bränna upp både kupa och bin samt de redskap, som varit i beröring med det sjuka samhället. Slungare, rökpustar o. d. tvättas med stark sodalut. Vill man söka bota samhället, kan man förfara på något av följande sätt:

1:o. Fånga drottningen och sätt henne i bur i samhället igen. Låt henne vara instängd i 3 veckor, så att allt friskt yngel hinner krypa ut, varefter samhället intages i ny kupa, då drottningen släppes. Drottningbyte vid detta tillfälle går ypperligt, då bien sakna öppet yngel. Och enligt nyare tiders bimän skall yngelröta kunna botas genom ombyte av drottning. Detta måste ske i början av sommaren och samhället matas under byggandet. Honungen skördas och användes i hushållet, ty yngelrötan är ej smittsam för människor. Är kupan av halm, brännes den utan förskoning, likaså ramar, och vaxet kokas i flera timmar. Ramkupan svedes invändigt med en blåslampa samt tvättas med het sodalut. Sprid ej smittan genom att använda de vanliga redskapen.

2:o. Bisamhället skakas ned i en låda och ställes på moderkupans plats. När bina stått i lådan i tre dagar, nedskakas de i en ny iordningställd kupa, som även ställes å samhällets gamla plats, varefter man fordrar detsamma under byggandet. Även nu kan drottningbyte ske. Omflyttningen sker för att ge bina tillfälle att genom byggandet avlägsna allt smittat foder ur tarmkanalen. Metoden kallas efter sin uppfinnare Mc Evoys metod. Är samhället i en halmkupa, användes trumning (se Avtrumning) för att avlägsna bina ur kupan.

3:o. Tyske biskötaren Dickel och den avlidne svenske bimannen Johan Forssell ha med fördel tillämpat immunitetsläran vid botande av yngelröta. Enligt bådas åsikter är det yngel, som ej angripits av sjukdomen, oemottagligt för densamma. I ett av yngelröta sjukt samhälle kan en del yngel på samma kaka vara angripet och en del icke, fast det matas av samma bin, erhålla samma foder och dväljas i lika smittade celler. Om man nu dödar drottningen i ett sjukt samhälle, uppdragas nya celler av likartat yngel och de motståndskraftiga larverna utveckla sig till immuna drottningar. Genom denna metod ödelägges ej det friska, immuna ynglet. För att dock befria samhället från det ruttna ynglet i kakorna, avtrummas kupan, om denna är en halmkupa, i en ny sådan tre veckor efter den gamla drottningens dödande. Är det en ramkupa, överflyttas bina efter denna tid på nytt bygge. Skulle ej motståndskraftiga bin uppstå i första generationen, får man förnya förfarandet. Metoden har prövats såväl i Sverige som Tyskland med gott resultat, och saken förtjänar att uppmärksammas. Italienska bin äro ej så mottagliga för yngelröta som andra biraser.

Stenyngel är en sjukdom som visar sig däri, att en del larver i öppna celler överdragas av en gulgrönaktig väv, varefter larverna förvandlas till torra vitaktiga klumpar. Vävnaden utgöres av svamptrådar från en mögelsvampart och sprider sig från cell till cell. Enskilda celler eller samling av celler utskäras. Är större delen av kupan angripen, avlägsnas kåkbygget.A—r L—n.

Bigarrå. Se Körsbär.

Bigödningsämnen, en förr ofta använd beteckning för konstgödsel, häntydande på dennas användning vid sådan av och till komplettering av den huvudsakliga gödseln, kreatursspillningen. Jfr Gödsel, konstgödsel.

Bikarbonat. Se Soda.

Biklövar äro rudimentära sidotår hos nötboskap och andra klövbärande djur.

Bikupor. I villt tillstånd bygga och bo bien i det fria, skyddade av något tätt lövverk, grenar, utskjutande klippblock eller ihåliga träd. Då bien först började hållas som tama, torde ha varit vanligt att som biboningar använda avsågade ihåliga trädstammar. De äldsta i Sverige förekommande biboningarna voro också de s. k. »stockarna», varav ordet »bistock» uppkommit. Om ock bistockarna bibehöllos på en del platser till mitten av förra århundradet, ser man dem ej numera annat än där man hittat ett träd, i vilket en svärm bor, och hemfört den del av trädet, i vilken svärmen tagit plats. Man övergick sedan tidigt till kupor flätade av halm, uppställda på en botten av trä försedd med ett fluster eller utsprång, på vilket bina ha att slå ned vid sin hemkomst (orätt kallas hela botten för fluster). Se Halmkupa.

Sedan pastor Dzierzon (se Biskötsel) börjat praktisera användningen av flyttbara ramar i ramkupor, har halmkupan dock så småningom fått lämna plats för dessa, och numera torde de flesta bikupor i landet vara ramkupor av trä.

Ett slag av biboningar är bipaviljonger. Dessa äro hus, i vilka bisamhällen inhysts i lösa lådor placerade vid husets väggar i enkla eller dubbla rader över varande med flyghål ut genom väggen och lämnande fri plats i mitten för honungsslungare och annan redskap.

Nybörjaren förväxlar ofta »barhuvat yngel», som kan tillkomma på grund av binas brådska under starkt drag, »kylt yngel» eller »överhettat yngel» med yngelröta. Yngelrötan sprides genom smitta, och smittofrön kunna alltid vara för handen. Den uppträder och tar fart, när organismen är svag och emottaglig. Därför bör man alltid hålla starka samhällen, i vilka bien lättare motstå sjukdomar. Smittan kan överföras genom biskötaren, genom redskap, tjuvbin, smittat foder o. s. .v, och därför bör all försiktighet iakttagas, om man har ett sjukt samhälle i bigården. Det radikalaste sättet att hindra dess spridning är att bränna upp både kupa och bin samt de redskap, som varit i beröring med det sjuka samhället. Slungare, rökpustar o. d. tvättas med stark sodalut. Vill man söka bota samhället, kan man förfara på något av följande sätt:

1:o. Fånga drottningen och sätt henne i bur i samhället igen. Låt henne vara instängd i 3 veckor, så att allt friskt yngel hinner krypa ut, varefter samhället intages i ny kupa, då drottningen släppes. Drottningbyte vid detta tillfälle går ypperligt, då bien sakna öppet yngel. Och enligt nyare tiders bimän skall yngelröta kunna botas genom ombyte av drottning. Detta måste ske i början av sommaren och samhället matas under byggandet. Honungen skördas och användes i hushållet, ty yngelrötan är ej smittsam för människor. Är kupan av halm, brännes den utan förskoning, likaså ramar, och vaxet kokas i flera timmar. Ramkupan svedes invändigt med en blåslampa samt tvättas med het sodalut. Sprid ej smittan genom att använda de vanliga redskapen.

2:o. Bisamhället skakas ned i en låda och ställes på moderkupans plats. När bina stått i lådan i tre dagar, nedskakas de i en ny iordningställd kupa, som även ställes å samhällets gamla plats, varefter man fordrar detsamma under byggandet. Även nu kan drottningbyte ske. Omflyttningen sker för att ge bina tillfälle att genom byggandet avlägsna allt smittat foder ur tarmkanalen. Metoden kallas efter sin uppfinnare Mc Evoys metod. Är samhället i en halmkupa, användes trumning (se Avtrumning) för att avlägsna bina ur kupan.

3:o. Tyske biskötaren Dickel och den avlidne svenske bimannen Johan Forssell ha med fördel tillämpat immunitetsläran vid botande av yngelröta. Enligt bådas åsikter är det yngel, som ej angripits av sjukdomen, oemottagligt för densamma. I ett av yngelröta sjukt samhälle kan en del yngel på samma kaka vara angripet och en del icke, fast det matas av samma

bin, erhålla samma foder och dväljas i lika smittade celler. Om man nu dödar drottningen i ett sjukt samhälle, uppdragas nya celler av likartat yngel och de motståndskraftiga larverna utveckla sig till immuna drottningar. Genom denna metod ödelägges ej det friska, immuna ynglet. För att dock befria samhället från det ruttna ynglet i kakorna, avtrummas kupan, om denna är en halmkupa, i en ny sådan tre veckor efter den gamla drottningens dödande. Är det en ramkupa, överflyttas bina efter denna tid på nytt bygge. Skulle ej motståndskraftiga bin uppstå i första generationen, får man förnya förfarandet. Metoden har prövats såväl i Sverige som Tyskland med gott resultat, och saken förtjänar att uppmärksammas. Italienska bin äro ej så mottagliga för yngelröta som andra biraser.

Stenyngel är en sjukdom som visar sig däri, att en del larver i öppna celler överdragas av en gulgrönaktig väv, varefter larverna förvandlas till torra vitaktiga klumpar. Vävnaden utgöres av svamptrådar från en mögelsvampart och sprider sig från cell till cell. Enskilda celler eller samling av celler utskäras. Är större delen av kupan angripen, avlägsnas kåkbygget.A—r L—n.

Bigarrå. Se Körsbär.

Bigödningsämnen, en förr ofta använd beteckning för konstgödsel, häntydande på dennas användning vid sådan av och till komplettering av den huvudsakliga gödseln, kreatursspillningen. Jfr Gödsel, konstgödsel.

Bikarbonat. Se Soda.

Biklövar äro rudimentära sidotår hos nötboskap och andra klövbärande djur.

Bikupor. I villt tillstånd bygga och bo bien i det fria, skyddade av något tätt lövverk, grenar, utskjutande klippblock eller ihåliga träd. Då bien först började hållas som tama, torde ha varit vanligt att som biboningar använda avsågade ihåliga trädstammar. De äldsta i Sverige förekommande biboningarna voro också de s. k. »stockarna», varav ordet »bistock» uppkommit. Om ock bistockarna bibehöllos på en del platser till mitten av förra århundradet, ser man dem ej numera annat än där man hittat ett träd, i vilket en svärm bor, och hemfört den del av trädet, i vilken svärmen tagit plats. Man övergick sedan tidigt till kupor flätade av halm, uppställda på en botten av trä försedd med ett fluster eller utsprång, på vilket bina ha att slå ned vid sin hemkomst (orätt kallas hela botten för fluster). Se Halmkupa.

Sedan pastor Dzierzon (se Biskötsel) börjat praktisera användningen av flyttbara ramar i ramkupor, har halmkupan dock så småningom fått lämna plats för dessa, och numera torde de flesta bikupor i landet vara ramkupor av trä.

Ett slag av biboningar är bipaviljonger. Dessa äro hus, i vilka bisamhällen inhysts i lösa lådor placerade vid husets väggar i enkla eller dubbla rader över varande med flyghål ut genom väggen och lämnande fri plats i mitten för honungsslungare och annan redskap.

Halmkupa. Al. Lundgrens modell.

Halmkupor. I Tyskland, där biskötsel i halmkupor å en del trakter bedrives i stor skala, finnas två huvudtyper av dylika kupor, lüneburgerkupan och kanitzkupan. Lüneburgerkupan är 30—40 cm. i diameter och 40—50 cm. hög. Flyghålet är ej beläget vid underkanten, utan på c:a 30 cm. höjd från denna. Detta på grund av att biskötarna flytta med sina bin. Kanitzkupan består av två kransar. Varje krans är 30—32 cm. i diameter och 20—21 cm. hög samt är försedd med flyghål i underkanten, över de båda kransarna lägges ett halmlock. Vill man nu skörda den övre kransen, neddrivas bina och kupan avskäres på mitten, varefter en ny krans sättes under. Denna underkransning får ej ske, förr än samhället lämnat förstasvärm, på det att undre kransen ej må bli full av drönarbygge. I varje krans finnes flyghål, men det övre tillslutes, när det ej behöves. För att bekvämt kunna påsätta skattlådor (se d. o.) konstrueras numera halmkuporna med platt tak. För att lättare kunna uttaga kakorna har författaren konstruerat en halmkupa, som är 50 mm. vidare nedtill än upptill. Kupan är 35 cm. hög, 35 cm. i diameter nedtill och 30 cm. upptill, allt invändigt mått. Väggarna äro 4 à 5 cm. tjocka, taket platt med 10 cm. topphål. I marknaden finnas även numera kupor av pressad halm med en 50 mm. träsarg upptill, i vilken infällts kakbärarelister, på vilka konstkakstrimlor eller kakanvisningar fästas med smält vax för att bina skola bygga vackra parallella kakor, över kupan lägges ett halm- eller trälock. Kupans invändiga mått äro: höjd 34 cm., diam. 31 cm. Ävenså finnas s. k. halmramkupor. Dessa torde dock hänföras till, ramkupor. Till halmkupan hör en botten, som är 2 a 3 cm. större i diameter än kupan. Genom att mittbrädan göres 100 à 150 mm. längre, uppstår ett utsprång, som kallas fluster. Såvida icke flyghål gjorts i halmkupan mellan första och andra bandet, måste ett sådant göras genom att utgräva bottnen i mitten ut mot flustret.

Ramkupor. Redan tidigare hade försök gjorts med rörligt kakbygge, men de första, som praktiskt genomförde denna tanke, voro den tyske prästen J. Dzierzon och den amerikanske pastorn Langstroht, vilka genom sina uppfinningar gjort biskötseln den största tjänst. Den i art. Biskötseln omnämnde Huber arbetade med en s. k. bladkupa, konstruerad så, att ramarna voro placerade i vinkel mot flustret som bladen i en bok och kunde uttagas bakifrån. Så snart ramkupor efter Dzierzons tid började allmänt användas, konstruerades i Tyskland olika bladkupor, och sådana användas ännu därstädes. De äro dock mycket opraktiska. Dzierzons kupa var en s. k. skåpkupa med behandling endast bakifrån. För att kunna komma åt den innersta ramen måste man således plocka ut alla ramarna. Denna kupa är egendomligt nog ännu den i Tyskland allmännast förekommande. Den kom rätt tidigt i bruk i Sverige, men förändrad så, att kupan kunde behandlas både uppifrån och bakifrån, vilket var en väsentlig förbättring. Den hade höga, smala ramar.

Dansken kantor Hans Erslev konstruerade en kupa, där han vände den höga ramen till liggande ram. Härav fingo vi lågnormal- eller Erslevskupan, 222 x 366 mm. Denna kupa är nu den i Sverige allmännast förekommande, fast den numera merendels försetts med den svenska svearamen, som är 300x300 mm. utvändigt mått. Kupan är rymlig och kan behandlas både bakifrån och uppifrån. Från Erslevskupan har sedermera en massa kupor med obetydliga förändringar utgått i marknaden under allahanda namn.

Erslevskupan.

Uppstaplingskupor, som huvudsakligen användas i England och Amerika, hava tidigare även prövats i Sverige. En av förf. konstruerad uppstaplingskupa med den svenska

svearamen användes i mycket stor utsträckning i mellersta och norra Sverige och tränger även söderut, där man dock fortfarande håller Erslevskupan såsom den förnämsta. Uppstaplingskupan skattas endast uppifrån genom uppstapling av skattlådor till obegränsad höjd allt efter samhällets storlek.

Uppstaplingskupa.

Västgötakupan är en ny kuptyp med svearam, konstruerad av disponent Svantesson i Skara. Den har samma storlek som en modern Erslevskupa, men då å den sistnämnda flustret befinner sig å ena gaveln samt ett extra fluster å ena långsidan baktill, är hos västgötakupan ena långsidan framsida och å denna äro båda huvudflustren belägna. Ramarna äro ställda för s. k. kallt bygge, d. v. s. i vinkel mot framsidan. Å baksidan finnas två små extra fluster, varigenom kupan kan användas till drottningsodlingskupa. Båda gavlarna kunna öppnas och halva baksidan nedfällas.

En ramkupa innehåller ramar, som hänga på lister efter yngelrummets sidor. Ramen består av fyra trälister, som sammanspikas till en fyrkant och har till uppgift att omsluta den av bina uppförda vaxkakan, varigenom vaxbygget blir rörligt och kan flyttas efter behag.A—r L—n.

Bila. Se Yxa, Bilning.

Biljardera. Se Benställning, Gångart: Skritt.

Bill (av det engelska ordet för näbb), spetsig del. Se Såningsmaskin, Harv, Plog.

Bilning av rundtimmer kallas, då den sker å två motsatta sidor (t. ex. slipers, byggnadstimmer) skrädning och den färdiga varan skrätt virke; sker den å alla fyra sidorna benämnes den fyrslagning och därav fyrslaget virke.

B. blir avsevärt mera arbetskrävande än försågning, i vilket senare fall därjämte ofta sidosortiment kunna utvinnas, som i större eller mindre grad täcka sågningskostnaden. B. användes därför numera i allt mindre omfattning. Endast om man, som beträffande vissa fyrslagna sortiment, vill låta de plana ytorna följa timrets stamform, d. v. s. avsmalna mot toppen, blir bilning förmånligast. En bilad yta motstår därjämte bättre luftens inverkan än en sågad.

För skrädning (å två sidor) av byggnadstimmer, sliprar o. l. kan i allmänhet beräknas en arbetsåtgång av 0.04 vinterdagsverke per löpmeter.

För fyrslagning av t. ex.

5"

X 5"

c:a

0.06

dagsverke

per

löpmeter

6"

X 6"

»

0.09

»

»

»

7"

X 7"

»

0.12

»

»

»

8"

X 8"

»

0.14

»

»

»

9"

X 9"

»

0.16

»

»

»

10"

X 10"

»

0.19

»

»

»

Angående skilda slag av bilade virkessortiment se vidare art. Virke.G. Lg.

Bilus. Se Biens fiender.

Bindning av säd. Se Skördemaskin.

Bindsle, Bindsel. 1. Kättingb. användes för sammanhållning av timmerlass, varvid kättingen oftast hopspännes och bindes medelst särskild apparat, s. k. björnbindning (spännbjörn), som samtidigt tjänstgör som hävtyg och kättinglås.

Björnbindning.

2. Kreaturen bindas i stall och ladugård med grimma och grimskaft eller hästarna med halsrem och nötkreaturen med halsklove, vanligen av järn med kedja eller rep. Jfr Grimma. För att vid eldsvåda hastigt kunna lossa djuren finnas stundom bindsellösningsapparater, vanligen bestående av en efter hela båsraden gående stång med sidotappar, på vilka bindslen äro

fästade, så att de vid stångens dragning falla loss. Dessa anordningar, genom vilka ett större antal kreatur lossas på en gång, medföra fara för att kreaturen, om de skrämmas av elden, bliva vilda och svåra att utföra. Där sådana anordningar användas, är därför synnerligen viktigt, att djuren snart sagt dagligen vänjas att släppas ut ur stallet.

Bindsten. Se Mur.

svearamen användes i mycket stor utsträckning i mellersta och norra Sverige och tränger även söderut, där man dock fortfarande håller Erslevskupan såsom den förnämsta. Uppstaplingskupan skattas endast uppifrån genom uppstapling av skattlådor till obegränsad höjd allt efter samhällets storlek.

Uppstaplingskupa.

Västgötakupan är en ny kuptyp med svearam, konstruerad av disponent Svantesson i Skara. Den har samma storlek som en modern Erslevskupa, men då å den sistnämnda flustret befinner sig å ena gaveln samt ett extra fluster å ena långsidan baktill, är hos västgötakupan ena långsidan framsida och å denna äro båda huvudflustren belägna. Ramarna äro ställda för s. k. kallt bygge, d. v. s. i vinkel mot framsidan. Å baksidan finnas två små extra fluster, varigenom kupan kan användas till drottningsodlingskupa. Båda gavlarna kunna öppnas och halva baksidan nedfällas.

En ramkupa innehåller ramar, som hänga på lister efter yngelrummets sidor. Ramen består av fyra trälister, som sammanspikas till en fyrkant och har till uppgift att omsluta den av bina uppförda vaxkakan, varigenom vaxbygget blir rörligt och kan flyttas efter behag.A—r L—n.

Bila. Se Yxa, Bilning.

Biljardera. Se Benställning, Gångart: Skritt.

Bill (av det engelska ordet för näbb), spetsig del. Se Såningsmaskin, Harv, Plog.

Bilning av rundtimmer kallas, då den sker å två motsatta sidor (t. ex. slipers, byggnadstimmer) skrädning och den färdiga varan skrätt virke; sker den å alla fyra sidorna benämnes den fyrslagning och därav fyrslaget virke.

B. blir avsevärt mera arbetskrävande än försågning, i vilket senare fall därjämte ofta sidosortiment kunna utvinnas, som i större eller mindre grad täcka sågningskostnaden. B. användes därför numera i allt mindre omfattning. Endast om man, som beträffande vissa fyrslagna sortiment, vill låta de plana ytorna följa timrets stamform, d. v. s. avsmalna mot toppen, blir bilning förmånligast. En bilad yta motstår därjämte bättre luftens inverkan än en sågad.

För skrädning (å två sidor) av byggnadstimmer, sliprar o. l. kan i allmänhet beräknas en arbetsåtgång av 0.04 vinterdagsverke per löpmeter.

För fyrslagning av t. ex.

5"	X 5"	c:a	0.06	dagsverke	per	löpmeter
6"	X 6"	»	0.09	»	»	»
7"	X 7"	»	0.12	»	»	»
8"	X 8"	»	0.14	»	»	»
9"	X 9"					

»

0.16

»

»

»

10"

X 10"

»

0.19

»

»

»

Angående skilda slag av bilade virkessortiment se vidare art. Virke.G. Lg.

Bilus. Se Biens fiender.

Bindning av säd. Se Skördemaskin.

Bindsle, Bindsel. 1. Kättingb. användes för sammanhållning av timmerlass, varvid kättingen oftast hopspännes och bindes medelst särskild apparat, s. k. björnbindning (spännbjörn), som samtidigt tjänstgör som hävtyg och kättinglås.

Björnbindning.

2. Kreaturen bindas i stall och ladugård med grimma och grimskaft eller hästarna med halsrem och nötkreaturen med halsklove, vanligen av järn med kedja eller rep. Jfr Grimma. För att vid eldsvåda hastigt kunna lossa djuren finnas stundom bindsellösningsapparater, vanligen bestående av en efter hela båsraden gående stång med sidotappar, på vilka bindslen äro fästade, så att de vid stångens dragning falla loss. Dessa anordningar, genom vilka ett större antal kreatur lossas på en gång, medföra fara för att kreaturen, om de skrämmas av elden, bliva vilda och svåra att utföra. Där sådana anordningar användas, är därför synnerligen viktigt, att djuren snart sagt dagligen vänjas att släppas ut ur stallet.

Bindsten. Se Mur.

svearamen användes i mycket stor utsträckning i mellersta och norra Sverige och tränger även söderut, där man dock fortfarande håller Erslevskupan såsom den förnämsta. Uppstaplingskupan skattas endast uppifrån genom uppstapling av skattlådor till obegränsad höjd allt efter samhällets storlek.

Uppstaplingskupa.

Västgötakupan är en ny kuptyp med svearam, konstruerad av disponent Svantesson i Skara. Den har samma storlek som en modern Erslevskupa, men då å den sistnämnda flustret befinner sig å ena gaveln samt ett extra fluster å ena långsidan baktill, är hos västgötakupan ena långsidan framsida och å denna äro båda huvudflustren belägna. Ramarna äro ställda för s. k. kallt bygge, d. v. s. i vinkel mot framsidan. Å baksidan finnas två små extra fluster, varigenom kupan kan användas till drottningsodlingskupa. Båda gavlarna kunna öppnas och halva baksidan nedfällas.

En ramkupa innehåller ramar, som hänga på lister efter yngelrummets sidor. Ramen består av fyra trälister, som sammanspikas till en fyrkant och har till uppgift att omsluta den av bina uppförda vaxkakan, varigenom vaxbygget blir rörligt och kan flyttas efter behag.A—r L—n.

Bila. Se Yxa, Bilning.

Biljardera. Se Benställning, Gångart: Skritt.

Bill (av det engelska ordet för näbb), spetsig del. Se Såningsmaskin, Harv, Plog.

Bilning av rundtimmer kallas, då den sker å två motsatta sidor (t. ex. slipers, byggnadstimmer) skrädning och den färdiga varan skrätt virke; sker den å alla fyra sidorna benämnes den fyrslagning och därav fyrslaget virke.

B. blir avsevärt mera arbetskrävande än försågning, i vilket senare fall därjämte ofta sidosortiment kunna utvinnas, som i större eller mindre grad täcka sågningskostnaden. B. användes därför numera i allt mindre omfattning. Endast om man, som beträffande vissa fyrslagna sortiment, vill låta de plana ytorna följa timrets stamform, d. v. s. avsmalna mot toppen, blir bilning förmånligast. En bilad yta motstår därjämte bättre luftens inverkan än en sågad.

För skrädning (å två sidor) av byggnadstimmer, sliprar o. l. kan i allmänhet beräknas en arbetsåtgång av 0.04 vinterdagsverke per löpmeter.

För fyrslagning av t. ex.

5"

X 5"

c:a

0.06

dagsverke

per

löpmeter

6"

X 6"

»

0.09

»

»

»

7"

X 7"

»

0.12

»

»

»

8"

X 8"

»

0.14

»

»

»

9"

X 9"

»

0.16

»

»

»

10"

X 10"

»

0.19

»

»

»

Angående skilda slag av bilade virkessortiment se vidare art. Virke.G. Lg.

Bilus. Se Biens fiender.

Bindning av säd. Se Skördemaskin.

Bindsle, Bindsel. 1. Kättingb. användes för sammanhållning av timmerlass, varvid kättingen oftast hopspännes och bindes medelst särskild apparat, s. k. björnbindning (spännbjörn), som samtidigt tjänstgör som hävtyg och kättinglås.

Björnbindning.

2. Kreaturen bindas i stall och ladugård med grimma och grimskaft eller hästarna med halsrem och nötkreaturen med halsklove, vanligen av järn med kedja eller rep. Jfr Grimma. För att vid eldsvåda hastigt kunna lossa djuren finnas stundom bindsellösningsapparater, vanligen bestående av en efter hela båsraden gående stång med sidotappar, på vilka bindslen äro fästade, så att de vid stångens dragning falla loss. Dessa anordningar, genom vilka ett större antal kreatur lossas på en gång, medföra fara för att kreaturen, om de skrämmas av elden, bliva vilda och svåra att utföra. Där sådana anordningar användas, är därför synnerligen viktigt, att djuren snart sagt dagligen vänjas att släppas ut ur stallet.

Bindsten. Se Mur.

svearamen användes i mycket stor utsträckning i mellersta och norra Sverige och tränger även söderut, där man dock fortfarande håller Erslevskupan såsom den förnämsta. Uppstaplingskupan skattas endast uppifrån genom uppstapling av skattlådor till obegränsad höjd allt efter samhällets storlek.

Uppstaplingskupa.

Västgötakupan är en ny kuptyp med svearam, konstruerad av disponent Svantesson i Skara. Den har samma storlek som en modern Erslevskupa, men då å den sistnämnda flustret befinner sig å ena gaveln samt ett extra fluster å ena långsidan baktill, är hos västgötakupan ena långsidan framsida och å denna äro båda huvudflustren belägna. Ramarna äro ställda för s. k. kallt bygge, d. v. s. i vinkel mot framsidan. Å baksidan finnas två små extra fluster, varigenom kupan kan användas till drottningsodlingskupa. Båda gavlarna kunna öppnas och halva baksidan nedfällas.

En ramkupa innehåller ramar, som hänga på lister efter yngelrummets sidor. Ramen består av fyra trälister, som sammanspikas till en fyrkant och har till uppgift att omsluta den av bina uppförda vaxkakan, varigenom vaxbygget blir rörligt och kan flyttas efter behag.A—r L—n.

Bila. Se Yxa, Bilning.

Biljardera. Se Benställning, Gångart: Skritt.

Bill (av det engelska ordet för näbb), spetsig del. Se Såningsmaskin, Harv, Plog.

Bilning av rundtimmer kallas, då den sker å två motsatta sidor (t. ex. slipers, byggnadstimmer) skrädning och den färdiga varan skrätt virke; sker den å alla fyra sidorna benämnes den fyrslagning och därav fyrslaget virke.

B. blir avsevärt mera arbetskrävande än försågning, i vilket senare fall därjämte ofta sidosortiment kunna utvinnas, som i större eller mindre grad täcka sågningskostnaden. B. användes därför numera i allt mindre omfattning. Endast om man, som beträffande vissa fyrslagna sortiment, vill låta de plana ytorna följa timrets stamform, d. v. s. avsmalna mot toppen, blir bilning förmånligast. En bilad yta motstår därjämte bättre luftens inverkan än en sågad.

För skrädning (å två sidor) av byggnadstimmer, sliprar o. l. kan i allmänhet beräknas en arbetsåtgång av 0.04 vinterdagsverke per löpmeter.

För fyrslagning av t. ex.

5"	X 5"	c:a	0.06	dagsverke	per	löpmeter
6"	X 6"	»	0.09	»	»	»
7"	X 7"	»	0.12	»	»	»
8"	X 8"	»	0.14	»	»	»
9"	X 9"	»	0.16	»	»	»
10"	X 10"	»				

0.19

»

»

»

Angående skilda slag av bilade virkessortiment se vidare art. Virke.G. Lg.

Bilus. Se Biens fiender.

Bindning av säd. Se Skördemaskin.

Bindsle, Bindsel. 1. Kättingb. användes för sammanhållning av timmerlass, varvid kättingen oftast hopspännes och bindes medelst särskild apparat, s. k. björnbindning (spännbjörn), som samtidigt tjänstgör som hävtyg och kättinglås.

Björnbindning.

2. Kreaturen bindas i stall och ladugård med grimma och grimskaft eller hästarna med halsrem och nötkreaturen med halsklove, vanligen av järn med kedja eller rep. Jfr Grimma. För att vid eldsvåda hastigt kunna lossa djuren finnas stundom bindsellösningsapparater, vanligen bestående av en efter hela båsraden gående stång med sidotappar, på vilka bindslen äro fästade, så att de vid stångens dragning falla loss. Dessa anordningar, genom vilka ett större antal kreatur lossas på en gång, medföra fara för att kreaturen, om de skrämmas av elden, bliva vilda och svåra att utföra. Där sådana anordningar användas, är därför synnerligen viktigt, att djuren snart sagt dagligen vänjas att släppas ut ur stallet.

Bindsten. Se Mur.

svearamen användes i mycket stor utsträckning i mellersta och norra Sverige och tränger även söderut, där man dock fortfarande håller Erslevskupan såsom den förnämsta. Uppstaplingskupan skattas endast uppifrån genom uppstapling av skattlådor till obegränsad höjd allt efter samhällets storlek.

Uppstaplingskupa.

Västgötakupan är en ny kuptyp med svearam, konstruerad av disponent Svantesson i Skara. Den har samma storlek som en modern Erslevskupa, men då å den sistnämnda flustret befinner sig å ena gaveln samt ett extra fluster å ena långsidan baktill, är hos västgötakupan ena långsidan framsida och å denna äro båda huvudflustren belägna. Ramarna äro ställda för s. k. kallt bygge, d. v. s. i vinkel mot framsidan. Å baksidan finnas två små extra fluster, varigenom kupan kan användas till drottningsodlingskupa. Båda gavlarna kunna öppnas och halva baksidan nedfällas.

En ramkupa innehåller ramar, som hänga på lister efter yngelrummets sidor. Ramen består av fyra trälister, som sammanspikas till en fyrkant och har till uppgift att omsluta den av bina uppförda vaxkakan, varigenom vaxbygget blir rörligt och kan flyttas efter behag.A—r L—n.

Bila. Se Yxa, Bilning.

Biljardera. Se Benställning, Gångart: Skritt.

Bill (av det engelska ordet för näbb), spetsig del. Se Såningsmaskin, Harv, Plog.

Bilning av rundtimmer kallas, då den sker å två motsatta sidor (t. ex. slipers, byggnadstimmer) skrädning och den färdiga varan skrätt virke; sker den å alla fyra sidorna benämnes den fyrslagning och därav fyrslaget virke.

B. blir avsevärt mera arbetskrävande än försågning, i vilket senare fall därjämte ofta sidosortiment kunna utvinnas, som i större eller mindre grad täcka sågningskostnaden. B. användes därför numera i allt mindre omfattning. Endast om man, som beträffande vissa fyrslagna sortiment, vill låta de plana ytorna följa timrets stamform, d. v. s. avsmalna mot toppen, blir bilning förmånligast. En bilad yta motstår därjämte bättre luftens inverkan än en sågad.

För skrädning (å två sidor) av byggnadstimmer, sliprar o. l. kan i allmänhet beräknas en arbetsåtgång av 0.04 vinterdagsverke per löpmeter.

För fyrslagning av t. ex.

5"

X 5"

c:a

0.06

dagsverke

per

löpmeter

6"

X 6"

»

0.09

»

»

»

7"

X 7"

»

0.12

»

»

»

8"

X 8"

»

0.14

»

»

»

9"

X 9"

»

0.16

»

»

»

10"

X 10"

»

0.19

»

»

»

Angående skilda slag av bilade virkessortiment se vidare art. Virke.G. Lg.

Bilus. Se Biens fiender.

Bindning av säd. Se Skördemaskin.

Bindsle, Bindsel. 1. Kättingb. användes för sammanhållning av timmerlass, varvid kättingen oftast hopspännes och bindes medelst särskild apparat, s. k. björnbindning (spännbjörn), som samtidigt tjänstgör som hävtyg och kättinglås.

Björnbindning.

2. Kreaturen bindas i stall och ladugård med grimma och grimskaft eller hästarna med halsrem och nötkreaturen med halsklove, vanligen av järn med kedja eller rep. Jfr Grimma. För att vid eldsvåda hastigt kunna lossa djuren finnas stundom bindsellösningsapparater, vanligen bestående av en efter hela båsraden gående stång med sidotappar, på vilka bindslen äro fästade, så att de vid stångens dragning falla loss. Dessa anordningar, genom vilka ett större antal kreatur lossas på en gång, medföra fara för att kreaturen, om de skrämmas av elden, bliva vilda och svåra att utföra. Där sådana anordningar användas, är därför synnerligen viktigt, att djuren snart sagt dagligen vänjas att släppas ut ur stallet.

Bindsten. Se Mur.

svearamen användes i mycket stor utsträckning i mellersta och norra Sverige och tränger även söderut, där man dock fortfarande håller Erslevskupan såsom den förnämsta. Uppstaplingskupan skattas endast uppifrån genom uppstapling av skattlådor till obegränsad höjd allt efter samhällets storlek.

Uppstaplingskupa.

Västgötakupan är en ny kuptyp med svearam, konstruerad av disponent Svantesson i Skara. Den har samma storlek som en modern Erslevskupa, men då å den sistnämnda flustret befinner sig å ena gaveln samt ett extra fluster å ena långsidan baktill, är hos västgötakupan ena långsidan framsida och å denna äro båda huvudflustren belägna. Ramarna äro ställda för s. k. kallt bygge, d. v. s. i vinkel mot framsidan. Å baksidan finnas två små extra fluster, varigenom kupan kan användas till drottningsodlingskupa. Båda gavlarna kunna öppnas och halva baksidan nedfällas.

En ramkupa innehåller ramar, som hänga på lister efter yngelrummets sidor. Ramen består av fyra trälister, som sammanspikas till en fyrkant och har till uppgift att omsluta den av bina uppförda vaxkakan, varigenom vaxbygget blir rörligt och kan flyttas efter behag.A—r L—n.

Bila. Se Yxa, Bilning.

Biljardera. Se Benställning, Gångart: Skritt.

Bill (av det engelska ordet för näbb), spetsig del. Se Såningsmaskin, Harv, Plog.

Bilning av rundtimmer kallas, då den sker å två motsatta sidor (t. ex. slipers, byggnadstimmer) skrädning och den färdiga varan skrätt virke; sker den å alla fyra sidorna benämnes den fyrslagning och därav fyrslaget virke.

B. blir avsevärt mera arbetskrävande än försågning, i vilket senare fall därjämte ofta sidosortiment kunna utvinnas, som i större eller mindre grad täcka sågningskostnaden. B. användes därför numera i allt mindre omfattning. Endast om man, som beträffande vissa fyrslagna sortiment, vill låta de plana ytorna följa timrets stamform, d. v. s. avsmalna mot toppen, blir bilning förmånligast. En bilad yta motstår därjämte bättre luftens inverkan än en sågad.

För skrädning (å två sidor) av byggnadstimmer, sliprar o. l. kan i allmänhet beräknas en arbetsåtgång av 0.04 vinterdagsverke per löpmeter.

För fyrslagning av t. ex.

5"	X 5"	c:a	0.06	dagsverke	per	löpmeter
6"	X 6"	»	0.09	»	»	»
7"	X 7"	»	0.12	»	»	»
8"	X 8"	»	0.14	»	»	»
9"	X 9"	»	0.16	»	»	»
10"	X 10"	»	0.19	»	»	»

Angående skilda slag av bilade virkessortiment se vidare art. Virke.G. Lg.

Bilus. Se Biens fiender.

Bindning av säd. Se Skördemaskin.

Bindsle, Bindsel. 1. Kättingb. användes för sammanhållning av timmerlass, varvid kättingen oftast hopspännes och bindes medelst särskild apparat, s. k. björnbindning (spännbjörn), som samtidigt tjänstgör som hävtyg och kättinglås.

Björnbindning.

2. Kreaturen bindas i stall och ladugård med grimma och grimskaft eller hästarna med halsrem och nötkreaturen med halsklove, vanligen av järn med kedja eller rep. Jfr Grimma. För att vid eldsvåda hastigt kunna lossa djuren finnas stundom bindsellösningsapparater, vanligen bestående av en efter hela båsraden gående stång med sidotappar, på vilka bindslen äro fästade, så att de vid stångens dragning falla loss. Dessa anordningar, genom vilka ett större antal kreatur lossas på en gång, medföra fara för att kreaturen, om de skrämmas av elden, bliva vilda och svåra att utföra. Där sådana anordningar användas, är därför synnerligen viktigt, att djuren snart sagt dagligen vänjas att släppas ut ur stallet.

Bindsten. Se Mur.

svearamen användes i mycket stor utsträckning i mellersta och norra Sverige och tränger även söderut, där man dock fortfarande håller Erslevskupan såsom den förnämsta. Uppstaplingskupan skattas endast uppifrån genom uppstapling av skattlådor till obegränsad höjd allt efter samhällets storlek.

Uppstaplingskupa.

Västgötakupan är en ny kuptyp med svearam, konstruerad av disponent Svantesson i Skara. Den har samma storlek som en modern Erslevskupa, men då å den sistnämnda flustret befinner sig å ena gaveln samt ett extra fluster å ena långsidan baktill, är hos västgötakupan ena långsidan framsida och å denna äro båda huvudflustren belägna. Ramarna äro ställda för s. k. kallt bygge, d. v. s. i vinkel mot framsidan. Å baksidan finnas två små extra fluster, varigenom kupan kan användas till drottningsodlingskupa. Båda gavlarna kunna öppnas och halva baksidan nedfällas.

En ramkupa innehåller ramar, som hänga på lister efter yngelrummets sidor. Ramen består av fyra trälister, som sammanspikas till en fyrkant och har till uppgift att omsluta den av bina uppförda vaxkakan, varigenom vaxbygget blir rörligt och kan flyttas efter behag.A—r L—n.

Bila. Se Yxa, Bilning.

Biljardera. Se Benställning, Gångart: Skritt.

Bill (av det engelska ordet för näbb), spetsig del. Se Såningsmaskin, Harv, Plog.

Bilning av rundtimmer kallas, då den sker å två motsatta sidor (t. ex. slipers, byggnadstimmer) skrädning och den färdiga varan skrätt virke; sker den å alla fyra sidorna benämnes den fyrslagning och därav fyrslaget virke.

B. blir avsevärt mera arbetskrävande än försågning, i vilket senare fall därjämte ofta sidosortiment kunna utvinnas, som i större eller mindre grad täcka sågningskostnaden. B. användes därför numera i allt mindre omfattning. Endast om man, som beträffande vissa fyrslagna sortiment, vill låta de plana ytorna följa timrets stamform, d. v. s. avsmalna mot toppen, blir bilning förmånligast. En bilad yta motstår därjämte bättre luftens inverkan än en sågad.

För skrädning (å två sidor) av byggnadstimmer, sliprar o. l. kan i allmänhet beräknas en arbetsåtgång av 0.04 vinterdagsverke per löpmeter.

För fyrslagning av t. ex.

5"	X 5"	c:a	0.06	dagsverke	per	löpmeter
6"	X 6"	»	0.09	»	»	»
7"	X 7"	»	0.12	»	»	»
8"	X 8"	»	0.14	»	»	»

9"

X 9"

»

0.16

»

»

»

10"

X 10"

»

0.19

»

»

»

Angående skilda slag av bilade virkessortiment se vidare art. Virke.G. Lg.

Bilus. Se Biens fiender.

Bindning av säd. Se Skördemaskin.

Bindsle, Bindsel. 1. Kättingb. användes för sammanhållning av timmerlass, varvid kättingen oftast hopspännes och bindes medelst särskild apparat, s. k. björnbindning (spännbjörn), som samtidigt tjänstgör som hävtyg och kättinglås.

Björnbindning.

2. Kreaturen bindas i stall och ladugård med grimma och grimskaft eller hästarna med halsrem och nötkreaturen med halsklove, vanligen av järn med kedja eller rep. Jfr Grimma. För att vid eldsvåda hastigt kunna lossa djuren finnas stundom bindsellösningsapparater, vanligen bestående av en efter hela båsraden gående stång med sidotappar, på vilka bindslen äro fästade, så att de vid stångens dragning falla loss. Dessa anordningar, genom vilka ett större antal kreatur lossas på en gång, medföra fara för att kreaturen, om de skrämmas av elden, bliva vilda och svåra att utföra. Där sådana anordningar användas, är därför synnerligen viktigt, att djuren snart sagt dagligen vänjas att släppas ut ur stallet.

Bindsten. Se Mur.

svearamen användes i mycket stor utsträckning i mellersta och norra Sverige och tränger även söderut, där man dock fortfarande håller Erslevskupan såsom den förnämsta. Uppstaplingskupan skattas endast uppifrån genom uppstapling av skattlådor till obegränsad höjd allt efter samhällets storlek.

Uppstaplingskupa.

Västgötakupan är en ny kuptyp med svearam, konstruerad av disponent Svantesson i Skara. Den har samma storlek som en modern Erslevskupa, men då å den sistnämnda flustret befinner sig å ena gaveln samt ett extra fluster å ena långsidan baktill, är hos västgötakupan ena långsidan framsida och å denna äro båda huvudflustren belägna. Ramarna äro ställda för s. k. kallt bygge, d. v. s. i vinkel mot framsidan. Å baksidan finnas två små extra fluster, varigenom kupan kan användas till drottningsodlingskupa. Båda gavlarna kunna öppnas och halva baksidan nedfällas.

En ramkupa innehåller ramar, som hänga på lister efter yngelrummets sidor. Ramen består av fyra trälister, som sammanspikas till en fyrkant och har till uppgift att omsluta den av bina uppförda vaxkakan, varigenom vaxbygget blir rörligt och kan flyttas efter behag.A—r L—n.

Bila. Se Yxa, Bilning.

Biljardera. Se Benställning, Gångart: Skritt.

Bill (av det engelska ordet för näbb), spetsig del. Se Såningsmaskin, Harv, Plog.

Bilning av rundtimmer kallas, då den sker å två motsatta sidor (t. ex. slipers, byggnadstimmer) skrädning och den färdiga varan skrätt virke; sker den å alla fyra sidorna benämnes den fyrslagning och därav fyrslaget virke.

B. blir avsevärt mera arbetskrävande än försågning, i vilket senare fall därjämte ofta sidosortiment kunna utvinnas, som i större eller mindre grad täcka sågningskostnaden. B. användes därför numera i allt mindre omfattning. Endast om man, som beträffande vissa fyrslagna sortiment, vill låta de plana ytorna följa timrets stamform, d. v. s. avsmalna mot toppen, blir bilning förmånligast. En bilad yta motstår därjämte bättre luftens inverkan än en sågad.

För skrädning (å två sidor) av byggnadstimmer, sliprar o. l. kan i allmänhet beräknas en arbetsåtgång av 0.04 vinterdagsverke per löpmeter.

För fyrslagning av t. ex.

5"

X 5"

c:a

0.06

dagsverke

per

löpmeter

6"

X 6"

»

0.09

»

»

»

7"

X 7"

»

0.12

»

»

»

8"

X 8"

»

0.14

»

»

»

9"

X 9"

»

0.16

»

»

»

10"

X 10"

»

0.19

»

»

»

Angående skilda slag av bilade virkessortiment se vidare art. Virke.G. Lg.

Bilus. Se Biens fiender.

Bindning av säd. Se Skördemaskin.

Bindsle, Bindsel. 1. Kättingb. användes för sammanhållning av timmerlass, varvid kättingen oftast hopspännes och bindes medelst särskild apparat, s. k. björnbindning (spännbjörn), som samtidigt tjänstgör som hävtyg och kättinglås.

Björnbindning.

2. Kreaturen bindas i stall och ladugård med grimma och grimskaft eller hästarna med halsrem och nötkreaturen med halsklove, vanligen av järn med kedja eller rep. Jfr Grimma. För att vid eldsvåda hastigt kunna lossa djuren finnas stundom bindsellösningsapparater, vanligen bestående av en efter hela båsraden gående stång med sidotappar, på vilka bindslen äro fästade, så att de vid stångens dragning falla loss. Dessa anordningar, genom vilka ett större antal kreatur lossas på en gång, medföra fara för att kreaturen, om de skrämmas av elden, bliva vilda och svåra att utföra. Där sådana anordningar användas, är därför synnerligen viktigt, att djuren snart sagt dagligen vänjas att släppas ut ur stallet.

Bindsten. Se Mur.

svearamen användes i mycket stor utsträckning i mellersta och norra Sverige och tränger även söderut, där man dock fortfarande håller Erslevskupan såsom den förnämsta. Uppstaplingskupan skattas endast uppifrån genom uppstapling av skattlådor till obegränsad höjd allt efter samhällets storlek.

Uppstaplingskupa.

Västgötakupan är en ny kuptyp med svearam, konstruerad av disponent Svantesson i Skara. Den har samma storlek som en modern Erslevskupa, men då å den sistnämnda flustret befinner sig å ena gaveln samt ett extra fluster å ena långsidan baktill, är hos västgötakupan ena långsidan framsida och å denna äro båda huvudflustren belägna. Ramarna äro ställda för s. k. kallt bygge, d. v. s. i vinkel mot framsidan. Å baksidan finnas två små extra fluster, varigenom kupan kan användas till drottningsodlingskupa. Båda gavlarna kunna öppnas och halva baksidan nedfällas.

En ramkupa innehåller ramar, som hänga på lister efter yngelrummets sidor. Ramen består av fyra trälister, som sammanspikas till en fyrkant och har till uppgift att omsluta den av bina uppförda vaxkakan, varigenom vaxbygget blir rörligt och kan flyttas efter behag.A—r L—n.

Bila. Se Yxa, Bilning.

Biljardera. Se Benställning, Gångart: Skritt.

Bill (av det engelska ordet för näbb), spetsig del. Se Såningsmaskin, Harv, Plog.

Bilning av rundtimmer kallas, då den sker å två motsatta sidor (t. ex. slipers, byggnadstimmer) skrädning och den färdiga varan skrätt virke; sker den å alla fyra sidorna benämnes den fyrslagning och därav fyrslaget virke.

B. blir avsevärt mera arbetskrävande än försågning, i vilket senare fall därjämte ofta sidosortiment kunna utvinnas, som i större eller mindre grad täcka sågningskostnaden. B. användes därför numera i allt mindre omfattning. Endast om man, som beträffande vissa fyrslagna sortiment, vill låta de plana ytorna följa timrets stamform, d. v. s. avsmalna mot toppen, blir bilning förmånligast. En bilad yta motstår därjämte bättre luftens inverkan än en sågad.

För skrädning (å två sidor) av byggnadstimmer, sliprar o. l. kan i allmänhet beräknas en arbetsåtgång av 0.04 vinterdagsverke per löpmeter.

För fyrslagning av t. ex.

5"	X 5"	c:a	0.06	dagsverke	per	löpmeter
6"	X 6"	»	0.09	»	»	»
7"	X 7"	»	0.12	»	»	»
8"	X 8"	»	0.14	»	»	»
9"	X 9"	»	0.16	»	»	»
10"	X 10"					

»

0.19

»

»

»

Angående skilda slag av bilade virkessortiment se vidare art. Virke.G. Lg.

Bilus. Se Biens fiender.

Bindning av säd. Se Skördemaskin.

Bindsle, Bindsel. 1. Kättingb. användes för sammanhållning av timmerlass, varvid kättingen oftast hopspännes och bindes medelst särskild apparat, s. k. björnbindning (spännbjörn), som samtidigt tjänstgör som hävtyg och kättinglås.

Björnbindning.

2. Kreaturen bindas i stall och ladugård med grimma och grimskaft eller hästarna med halsrem och nötkreaturen med halsklove, vanligen av järn med kedja eller rep. Jfr Grimma. För att vid eldsvåda hastigt kunna lossa djuren finnas stundom bindsellösningsapparater, vanligen bestående av en efter hela båsraden gående stång med sidotappar, på vilka bindslen äro fästade, så att de vid stångens dragning falla loss. Dessa anordningar, genom vilka ett större antal kreatur lossas på en gång, medföra fara för att kreaturen, om de skrämmas av elden, bliva vilda och svåra att utföra. Där sådana anordningar användas, är därför synnerligen viktigt, att djuren snart sagt dagligen vänjas att släppas ut ur stallet.

Bindsten. Se Mur.

Bindväv. Man brukar till en gemensam grupp, bindesubstanser i vidsträckt bemärkelse, sammanföra vissa av djurkroppens vävnader, som för densamma spela den passiva rollen av stödjande, sammanbindande eller utfyllande byggnadsmaterial. Härtill räknas ben, brosk (se d. o.) och b. i trängre bemärkelse. Den sistnämnda visar med hänsyn till den mindre eller större regelbundenheten i finare byggnad (struktur) två huvudtyper: »formlös» (t. ex. den luckra b. under huden, mellan musklerna etc.) och »formad» b. (»fibrös» vävnad, ss. senor, ledband och senhinnor). — B. innehåller förhållandevis fåtaliga celler, av olika typer och ordnade mer eller mindre regelbundet allt efter vävnadens art. I dess »grundsubstans», vars huvudbeståndsdel är en slemliknande äggvitekropp (»senmukoid»), förekomma dessutom i regel rikligt med vita trådar (»bindvävsfibrer»), som utgöras av kollagen (limgivande ämne — se Äggviteartade ämnen), samt i större eller mindre utsträckning gula elastiska trådar (av elastin — se Äggviteartade ämnen). I den »formlösa» bindväven löpa dessa trådar i alla möjliga riktningar, bildande ett oregelbundet nätverk. I senor och liknande vävnader äro de däremot ordnade regelbundet i övervägande en riktning (senans »dragriktning») och ligga tätare tillhopa än i den vanliga luckra bindväven. Senor äro som bekant lätt böjliga, men föga tänjbara och besitta en synnerligen stor hållfasthet för dragning, vilka egenskaper göra dem lämpade för överförande av muskelkraften till de skelettdelar, på vilka de fästa. I nackbandet och de små bandplattor, som förbinda kotornas i ryggraden bågar med varandra, förekomma så gott som uteslutande elastiska trådar, varför denna vävnad betecknas som elastisk b. Ett nät av bindvävstrådar utgör stommen, som stödjer och sammanhåller de övriga vävnaderna i kroppens organ, t. ex. spottkörtlarna, levern, mjälten. Om, som exempelvis i lymfkörtlarna och de s. k. Peyerska plattorna i tarmväggen, maskorna i bindvävsnätet äro utfyllda av hopar av vita blodkroppar (»lymfocyter»), kallas vävnaden »lymfoid» b.; denna har betydelse bl. a. som bildningsställe för vita blodkroppar. I den luckra bindväven förekomma ofta enstaka fettceller eller anhopningar av sådana, uppkomna genom fettavlagring i bindvävsceller. (Om fettvävnad jfr Fett.)*

Binjurar benämnas ett par organ, belägna i bukhålan strax framför njurarna. De äro helt små organ, hos de större husdjuren en 7—8 cm. långa och hälften så breda, men försedda med jämförelsevis kraftiga blodkärl. De äro livsviktiga organ, vilkas borttagande följes av sänkning av blodtrycket och kroppstemperaturen, allmän muskelsvaghet och efter kort tid döden. De äro nämligen organ för s. k. inre sekretion, d. v. s. de avsöndra ämnen, som ej i likhet med förhållandet hos de egentliga körtlarna bortgå genom en utförsgång, utan givas direkt till blodet och med detta föras till andra organ för att där utöva sin verkan. Binjurarnas viktigaste avsöndringsprodukt är adrenalin (metylaminoetanolpyrokatekin, jfr Aminoföreningar, Aminer), som alstras i märgen och vars verkan i främsta rummet berör blodkärlssystemet. Adrenalinet åstadkommer nämligen en sammandragning av de finare artärerna (pulsådrorna), varigenom kärlsystemets rymd minskas och blodtrycket stiger. Man antar, att binjurarna genom att ständigt avgiva små mängder adrenalin bidraga till reglering av blodtrycket. Genom sinnesrörelser, rädsla, vrede etc. kan över det sympatiska nervsystemet en retning av binjurarna till stegrad adrenalinproduktion åstadkommas, varigenom en stegring av blodtrycket och en väsentlig ökning av kroppens prestationsförmåga åstadkommas — faktorer av stor betydelse i djurens kamp för tillvaron. En insprutning av adrenalin på ett djur åstadkommer en stegring av blodets sockerhalt genom en ökad upplösning av i levern avlagrat glykogen (se d. o. och Lever), varför man tillskriver binjurarna betydelse även för kolhydratomsättningen. Denna fråga är dock icke ännu fullt utredd. Dessutom har man ansett binjurarna vara av betydelse för förstörande av vid ämnesomsättningen (muskelarbetet) bildade skadliga produkter. Adrenalinet har som läkemedel användning för ökande av lokala bedövningsmedels verkan, i det att det genom den lokala kärlsammandragningen fördröjer bortförandet av bedövningsmedlet med blodströmmen (se Narkotiska medel).

Binnikemaskar tillhörande bandmaskarnas grupp *(Cestodes),* förekomma ofta som inälvsparasiter hos husdjuren och framkalla stundom svåra sjukdomar. De utgöras av en mängd till en koloni förenade platta leder (proglottider), som genom knoppning utvecklas från ett gemensamt huvud (scolex), försett med 2 (hos *Botryocephalus)* eller 4 (hos *Tænia)* sugskålar och hos vissa Tænia-arter dessutom I—flera kransar av hakar, med vilka huvudet fästes i tarmens slemhinna. B. genomgå utveckling i flera olika stadier, delvis hos vitt skilda djurslag (»värdar»). Då de sista lederna äro mogna, d. v. s. innehålla befruktade ägg, avskiljas de undan för undan från kolonien och avgå med träcken. Komma dylika proglottider eller mogna ägg t. ex. med dricksvattnet eller födan in i magen på ett för deras utveckling lämpligt djur, utvecklas de till ett med 4—6 hakar försett embryo, som genomborrar matsmältningskanalens vägg och bana sig väg till olika organ, där de ombildas till en blåsmask *(Cysticercus).* I varje sådan blåsmask utbildas en eller flera knopplika bildningar, som utgöra huvud (proscolex) till nya bandmaskar, vilka dock icke kunna komma till utveckling förrn, än blåsmasken förtäres av

Bindväv. Man brukar till en gemensam grupp, bindesubstanser i vidsträckt bemärkelse, sammanföra vissa av djurkroppens vävnader, som för densamma spela den passiva rollen av stödjande, sammanbindande eller utfyllande byggnadsmaterial. Härtill räknas ben, brosk (se d. o.) och b. i trängre bemärkelse. Den sistnämnda visar med hänsyn till den mindre eller större regelbundenheten i finare byggnad (struktur) två huvudtyper: »formlös» (t. ex. den luckra b. under huden, mellan musklerna etc.) och »formad» b. (»fibrös» vävnad, ss. senor, ledband och senhinnor). — B. innehåller förhållandevis fåtaliga celler, av olika typer och ordnade mer eller mindre regelbundet allt efter vävnadens art. I dess »grundsubstans», vars huvudbeståndsdel är en slemliknande äggvitekropp (»senmukoid»), förekomma dessutom i regel rikligt med vita trådar (»bindvävsfibrer»), som utgöras av kollagen (limgivande ämne — se Äggviteartade ämnen), samt i större eller mindre utsträckning gula elastiska trådar (av elastin — se Äggviteartade ämnen). I den »formlösa» bindväven löpa dessa trådar i alla möjliga riktningar, bildande ett oregelbundet nätverk. I senor och liknande vävnader äro de däremot ordnade regelbundet i övervägande en riktning (senans »dragriktning») och ligga tätare tillhopa än i den vanliga luckra bindväven. Senor äro som bekant lätt böjliga, men föga tänjbara och besitta en synnerligen stor hållfasthet för dragning, vilka egenskaper göra dem lämpade för överförande av muskelkraften till de skelettdelar, på vilka de fästa. I nackbandet och de små bandplattor, som förbinda kotornas i ryggraden bågar med varandra, förekomma så gott som uteslutande elastiska trådar, varför denna vävnad betecknas som elastisk b. Ett nät av bindvävstrådar utgör stommen, som stödjer och sammanhåller de övriga vävnaderna i kroppens organ, t. ex. spottkörtlarna, levern, mjälten. Om, som exempelvis i lymfkörtlarna och de s. k. Peyerska plattorna i tarmväggen, maskorna i bindvävsnätet äro utfyllda av hopar av vita blodkroppar (»lymfocyter»), kallas vävnaden »lymfoid» b.; denna har betydelse bl. a. som bildningsställe för vita blodkroppar. I den luckra bindväven förekomma ofta enstaka fettceller eller anhopningar av sådana, uppkomna genom fettavlagring i bindvävsceller. (Om fettvävnad jfr Fett.)*

Binjurar benämnas ett par organ, belägna i bukhålan strax framför njurarna. De äro helt små organ, hos de större husdjuren en 7—8 cm. långa och hälften så breda, men försedda med jämförelsevis kraftiga blodkärl. De äro livsviktiga organ, vilkas borttagande följes av sänkning av blodtrycket och kroppstemperaturen, allmän muskelsvaghet och efter kort tid döden. De äro nämligen organ för s. k. inre sekretion, d. v. s. de avsöndra ämnen, som ej i likhet med förhållandet hos de egentliga körtlarna bortgå genom en utförsgång, utan givas direkt till blodet och med detta föras till andra organ för att där utöva sin verkan. Binjurarnas viktigaste avsöndringsprodukt är adrenalin (metylaminoetanolpyrokatekin, jfr Aminoföreningar, Aminer), som alstras i märgen och vars verkan i främsta rummet berör blodkärlssystemet. Adrenalinet åstadkommer nämligen en sammandragning av de finare artärerna (pulsådrorna), varigenom kärlsystemets rymd minskas och blodtrycket stiger. Man antar, att binjurarna genom att ständigt avgiva små mängder adrenalin bidraga till reglering av blodtrycket. Genom sinnesrörelser, rädsla, vrede etc. kan över det sympatiska nervsystemet en retning av binjurarna till stegrad adrenalinproduktion åstadkommas,

varigenom en stegring av blodtrycket och en väsentlig ökning av kroppens prestationsförmåga åstadkommas — faktorer av stor betydelse i djurens kamp för tillvaron. En insprutning av adrenalin på ett djur åstadkommer en stegring av blodets sockerhalt genom en ökad upplösning av i levern avlagrat glykogen (se d. o. och Lever), varför man tillskriver binjurarna betydelse även för kolhydratomsättningen. Denna fråga är dock icke ännu fullt utredd. Dessutom har man ansett binjurarna vara av betydelse för förstörande av vid ämnesomsättningen (muskelarbetet) bildade skadliga produkter. Adrenalinet har som läkemedel användning för ökande av lokala bedövningsmedels verkan, i det att det genom den lokala kärlsammandragningen fördröjer bortförandet av bedövningsmedlet med blodströmmen (se Narkotiska medel).

Binnikemaskar tillhörande bandmaskarnas grupp *(Cestodes),* förekomma ofta som inälvsparasiter hos husdjuren och framkalla stundom svåra sjukdomar. De utgöras av en mängd till en koloni förenade platta leder (proglottider), som genom knoppning utvecklas från ett gemensamt huvud (scolex), försett med 2 (hos *Botryocephalus)* eller 4 (hos *Tænia)* sugskålar och hos vissa Tænia-arter dessutom I—flera kransar av hakar, med vilka huvudet fästes i tarmens slemhinna. B. genomgå utveckling i flera olika stadier, delvis hos vitt skilda djurslag (»värdar»). Då de sista lederna äro mogna, d. v. s. innehålla befruktade ägg, avskiljas de undan för undan från kolonien och avgå med träcken. Komma dylika proglottider eller mogna ägg t. ex. med dricksvattnet eller födan in i magen på ett för deras utveckling lämpligt djur, utvecklas de till ett med 4—6 hakar försett embryo, som genomborrar matsmältningskanalens vägg och bana sig väg till olika organ, där de ombildas till en blåsmask *(Cysticercus).* I varje sådan blåsmask utbildas en eller flera knopplika bildningar, som utgöra huvud (proscolex) till nya bandmaskar, vilka dock icke kunna komma till utveckling förr, än blåsmasken förtäres av

Bindväv. Man brukar till en gemensam grupp, bindesubstanser i vidsträckt bemärkelse, sammanföra vissa av djurkroppens vävnader, som för densamma spela den passiva rollen av stödjande, sammanbindande eller utfyllande byggnadsmaterial. Härtill räknas ben, brosk (se d. o.) och b. i trängre bemärkelse. Den sistnämnda visar med hänsyn till den mindre eller större regelbundenheten i finare byggnad (struktur) två huvudtyper: »formlös» (t. ex. den luckra b. under huden, mellan musklerna etc.) och »formad» b. (»fibrös» vävnad, ss. senor, ledband och senhinnor). — B. innehåller förhållandevis fåtaliga celler, av olika typer och ordnade mer eller mindre regelbundet allt efter vävnadens art. I dess »grundsubstans», vars huvudbeståndsdel är en slemliknande äggvitekropp (»senmukoid»), förekomma dessutom i regel rikligt med vita trådar (»bindvävsfibrer»), som utgöras av kollagen (limgivande ämne — se Äggviteartade ämnen), samt i större eller mindre utsträckning gula elastiska trådar (av elastin — se Äggviteartade ämnen). I den »formlösa» bindväven löpa dessa trådar i alla möjliga riktningar, bildande ett oregelbundet nätverk. I senor och liknande vävnader äro de däremot ordnade regelbundet i övervägande en riktning (senans »dragriktning») och ligga tätare tillhopa än i den vanliga luckra bindväven. Senor äro som bekant lätt böjliga, men föga tänjbara och besitta en synnerligen stor hållfasthet för dragning, vilka egenskaper göra dem lämpade för överförande av muskelkraften till de skelettdelar, på vilka de fästa. I nackbandet och de små bandplattor, som förbinda kotornas i ryggraden bågar med varandra, förekomma så gott som uteslutande elastiska trådar, varför denna vävnad betecknas som elastisk b. Ett nät av bindvävstrådar utgör stommen, som stödjer och sammanhåller de övriga vävnaderna i kroppens organ, t. ex. spottkörtlarna, levern, mjälten. Om, som exempelvis i lymfkörtlarna och de s. k. Peyerska plattorna i tarmväggen, maskorna i bindvävsnätet äro utfyllda av hopar av vita blodkroppar (»lymfocyter»), kallas vävnaden »lymfoid» b.; denna har betydelse bl. a. som bildningsställe för vita blodkroppar. I den luckra bindväven förekomma ofta enstaka fettceller eller anhopningar av sådana, uppkomna genom fettavlagring i bindvävsceller. (Om fettvävnad jfr Fett.)*

Binjurar benämnas ett par organ, belägna i bukhålan strax framför njurarna. De äro helt små organ, hos de större husdjuren en 7—8 cm. långa och hälften så breda, men försedda med jämförelsevis kraftiga blodkärl. De äro livsviktiga organ, vilkas borttagande följes av sänkning av blodtrycket och kroppstemperaturen, allmän muskelsvaghet och efter kort tid döden. De äro nämligen organ för s. k. inre sekretion, d. v. s. de avsöndra ämnen, som ej i likhet med förhållandet hos de egentliga körtlarna bortgå genom en utförsgång, utan givas direkt till blodet och med detta föras till andra organ för att där utöva sin verkan. Binjurarnas viktigaste avsöndringsprodukt är adrenalin (metylaminoetanolpyrokatekin, jfr Aminoföreningar, Aminer), som alstras i märgen och vars verkan i främsta rummet berör blodkärlssystemet. Adrenalinet åstadkommer nämligen en sammandragning av de finare artärerna (pulsådrorna), varigenom kärlsystemets rymd minskas och blodtrycket stiger. Man antar, att binjurarna genom att ständigt avgiva små mängder adrenalin bidraga till reglering av blodtrycket. Genom sinnesrörelser, rädsla, vrede etc. kan över det sympatiska nervsystemet en retning av binjurarna till stegrad adrenalinproduktion åstadkommas, varigenom en stegring av blodtrycket och en väsentlig ökning av kroppens prestationsförmåga åstadkommas — faktorer av stor betydelse i djurens kamp för tillvaron. En insprutning av adrenalin på ett djur åstadkommer en stegring av blodets sockerhalt genom en ökad upplösning av i levern avlagrat glykogen (se d. o. och Lever), varför man tillskriver binjurarna betydelse även för kolhydratomsättningen. Denna fråga är dock icke ännu fullt utredd. Dessutom har man ansett binjurarna vara av betydelse för förstörande av vid ämnesomsättningen (muskelarbetet) bildade skadliga produkter. Adrenalinet har som läkemedel användning för ökande av lokala bedövningsmedels verkan, i det att det genom den lokala kärlsammandragningen fördröjer bortförandet av bedövningsmedlet med blodströmmen (se Narkotiska medel).

Binnikemaskar tillhörande bandmaskarnas grupp *(Cestodes),* förekomma ofta som inälvsparasiter hos husdjuren och framkalla stundom svåra sjukdomar. De utgöras av en mängd till en koloni förenade platta leder (proglottider), som genom knoppning utvecklas från ett gemensamt huvud (scolex), försett med 2 (hos *Botryocephalus)* eller 4 (hos *Tænia)* sugskålar och hos vissa Tænia-arter dessutom I—flera kransar av hakar, med vilka huvudet fästes i tarmens slemhinna. B. genomgå utveckling i flera olika stadier, delvis hos vitt skilda djurslag (»värdar»). Då de sista lederna äro mogna, d. v. s. innehålla befruktade ägg, avskiljas de undan för undan från kolonien och avgå med träcken. Komma dylika proglottider eller mogna ägg t. ex. med dricksvattnet eller födan in i magen på ett för deras utveckling lämpligt djur, utvecklas de till ett med 4—6 hakar försett embryo, som genomborrar matsmältningskanalens vägg och bana sig väg till olika organ, där de ombildas till en blåsmask *(Cysticercus).* I varje sådan blåsmask utbildas en eller flera knopplika bildningar, som utgöra huvud (proscolex) till nya bandmaskar, vilka dock icke kunna komma till utveckling förr, än blåsmasken förtäres av

och inkommer i tarmkanalen hos ett annat djur, där den sedan utväxer till en ny bandmask.

De hos husdjuren vanligaste arterna av b. äro:

1. Hos hunden: *Tænia cucumerina* Block., vars blåsmask förekommer hos hundlusen, *Tricodectes canis* Deg., är endast 5—20 mm. lång med avlångt äggformiga leder. *T. serrata* Götze, vilkens blåsmask, *Cysticercus pisiformis* Zeder, lever i lungor, lever och bukhinna hos harar och kaniner, blir ända till 1 m. lång med intill 300 leder. *T. marginata* Batsch., 1.5—3 m. lång, förekommer som blåsmask, *C. tenuicollis* R., på tarmar, tarmkäx och lever hos idisslare och svin. *T. cænurus* med blåsmask, *Cænurus cerebralis* R., i hjärnan hos får, hos vilka den giver anledning till s. k. kringsjuka. *T. echinococcus* v. Sieb., vilken som blåsmask, *Echinococcus polymorfus*, förekommer i lever och lungor hos människor, nötkreatur, får och svin, hos vilka den förorsakar svåra, t. o. m. dödliga sjukdomar.

Binnikemask.

Hos idisslare, särskilt får och get: *T. expansa* R., ända till 60 m. lång, förorsakar den s. k. bandmasksjukan hos får; dess utveckling är okänd. Hos nötkreatur förekommer i hjärtat och vissa muskler, särdeles tuggmusklerna blåsmaskformen, *C. mediocancellata* Küchm., s. k. nötkreatursdynt till en i människans tarmkanal förekommande binnikemask, *T. mediocancellata* Küchm.

Hos svin. Dynt hos dessa djur, av ett klöverfrös till en ärtas storlek, vitgrått, förekommer i bindväven under huden och mellan musklerna (vanligast på halsen), i hjärta, hjärna, lunga m. fl. ställen, och är blåsmasken, *C. cellulosæ* R., till den hos människan förekommande *T. solium* L. Dynt förorsakar sällan något lidande för sina värddjur, men förtäres kött eller fläsk, som innehåller levande dynt, av människor, så utvecklas blåsmasken till binnikemask, som kan vara ganska svår att fördriva.

Hos fjäderfä förorsaka åtskilliga olika arter av b. avmagring, diarré m. m.

Sjukdomstecken vid förekomst av b. hos husdjuren: avmagring trots god, ofta glupsk foderlust, bleksot, allmän svaghet, ojämn avföring med ofta förekommande diarré och stundom även koliksmärtor samt förekomsten av mogna maskleder i träcken.

Behandling förekommer företrädesvis hos hundar och får, särskilt unga djur, och användes lämpligast kamala, som bäst gives i oljeemulsion eller blandad med sirap, 5—8 g. för medelstor hund, 2—6 g. för lamm med 25—30 g. oljeemulsion; gives på fastande mage och upprepas efter ett par timmar, om ej verkan inträtt.E. N—m.

Bins fodring. Drivfodring. I de trakter, där endast sommardrag finnes, såsom klöver etc, slutar drottningens äggläggning ganska tidigt på eftersommaren. För att egga henne till äggläggning före vinterns inträde måste man i sådana trakter giva bien foder i småportioner, $^{1}/_{3}$ liter varje kväll, under senare hälften av augusti månad. Mindre samhällen kunna även genom drivfodring, som börjar tidigare på eftersommaren, uppdrivas, till goda vinterdugliga samhällen. Under våren drivfodras även starka samhällen, som hava förmåga att värma det nya ynglet. Svaga samhällen drivfodras ej på våren.

Nödfodring. Hava bien av en eller annan anledning ej fått fullständiga foderförråd under förliden höst, måste man nödfodra under höst och vintern, om det ock är besvärligt, såvida man önskar, att bina skola överleva vintern. Att denna tid giva bien flytande foder har ofta avråtts, ty vid fodring alstras värme och bien vilja flyga, vilket synes under höstnätterna, då höstfodring skett. Gives det flytande fodret i små portioner, stegras yngelsättningen under olämplig tid och de bin, som flyga ut, då instinkten driver dem att söka sin föda utomhus,

omkomma i massa, om vädret är kyligt. Gives dock flytande foder, bör detta vara varmt och innehålla 2 delar socker och 1 del vatten i vikt samt givas i stora portioner,. 1 à 2 kg. Erfarenheten har visat, att samhällen, som fodrats med flytande foder hela vintern, blivit de tidigast utvecklade och de bästa i bigården under förutsättning dock, att samhället varit så birikt, att det kunnat taga fodret.

och inkommer i tarmkanalen hos ett annat djur, där den sedan utväxer till en ny bandmask.

De hos husdjuren vanligaste arterna av b. äro:

1. Hos hunden: *Tænia cucumerina* Block., vars blåsmask förekommer hos hundlusen, *Tricodectes canis* Deg., är endast 5—20 mm. lång med avlångt äggformiga leder. *T. serrata* Götze, vilkens blåsmask, *Cysticercus pisiformis* Zeder, lever i lungor, lever och bukhinna hos harar och kaniner, blir ända till 1 m. lång med intill 300 leder. *T. marginata* Batsch., 1.5—3 m. lång, förekommer som blåsmask, *C. tenuicollis* R., på tarmar, tarmkäx och lever hos idisslare och svin. *T. cænurus* med blåsmask, *Cænurus cerebralis* R., i hjärnan hos får, hos vilka den giver anledning till s. k. kringsjuka. *T. echinococcus* v. Sieb., vilken som blåsmask, *Echinococcus polymorfus*, förekommer i lever och lungor hos människor, nötkreatur, får och svin, hos vilka den förorsakar svåra, t. o. m. dödliga sjukdomar.

Binnikemask.

Hos idisslare, särskilt får och get: *T. expansa* R., ända till 60 m. lång, förorsakar den s. k. bandmasksjukan hos får; dess utveckling är okänd. Hos nötkreatur förekommer i hjärtat och vissa muskler, särdeles tuggmusklerna blåsmaskformen, *C. mediocancellata* Küchm., s. k. nötkreatursdynt till en i människans tarmkanal förekommande binnikemask, *T. mediocancellata* Küchm.

Hos svin. Dynt hos dessa djur, av ett klöverfrös till en ärtas storlek, vitgrått, förekommer i bindväven under huden och mellan musklerna (vanligast på halsen), i hjärta, hjärna, lunga m. fl. ställen, och är blåsmasken, *C. cellulosæ* R., till den hos människan förekommande *T. solium* L. Dynt förorsakar sällan något lidande för sina värddjur, men förtäres kött eller fläsk, som innehåller levande dynt, av människor, så utvecklas blåsmasken till binnikemask, som kan vara ganska svår att fördriva.

Hos fjäderfä förorsaka åtskilliga olika arter av b. avmagring, diarré m. m.

Sjukdomstecken vid förekomst av b. hos husdjuren: avmagring trots god, ofta glupsk foderlust, bleksot, allmän svaghet, ojämn avföring med ofta förekommande diarré och stundom även koliksmärtor samt förekomsten av mogna maskleder i träcken.

Behandling förekommer företrädesvis hos hundar och får, särskilt unga djur, och användes lämpligast kamala, som bäst gives i oljeemulsion eller blandad med sirap, 5—8 g. för medelstor hund, 2—6 g. för lamm med 25—30 g. oljeemulsion; gives på fastande mage och upprepas efter ett par timmar, om ej verkan inträtt.E. N—m.

Bins fodring. Drivfodring. I de trakter, där endast sommardrag finnes, såsom klöver etc, slutar drottningens äggläggning ganska tidigt på eftersommaren. För att egga henne till äggläggning före vinterns inträde måste man i sådana trakter giva bien foder i småportioner, $^1/_3$ liter varje kväll, under senare hälften av augusti månad. Mindre samhällen kunna även genom drivfodring, som börjar tidigare på eftersommaren, uppdrivas, till goda vinterdugliga samhällen. Under våren drivfodras även starka samhällen, som hava förmåga att värma det nya ynglet. Svaga samhällen drivfodras ej på våren.

Nödfodring. Hava bien av en eller annan anledning ej fått fullständiga foderförråd under förliden höst, måste man nödfodra under höst och vintern, om det ock är besvärligt, såvida man önskar, att bina skola överleva vintern. Att denna tid giva bien flytande foder har ofta avråtts, ty vid fodring alstras värme och bien vilja flyga, vilket synes under höstnätterna, då höstfodring skett. Gives det flytande fodret i små portioner, stegras yngelsättningen under olämplig tid och de bin, som flyga ut, då instinkten driver dem att söka sin föda utomhus, omkomma i massa, om vädret är kyligt. Gives dock flytande foder, bör detta vara varmt och innehålla 2 delar socker och 1 del vatten i vikt samt givas i stora portioner,. 1 à 2 kg. Erfarenheten har visat, att samhällen, som fodrats med flytande foder hela vintern, blivit de tidigast utvecklade och de bästa i bigården under förutsättning dock, att samhället varit så birikt, att det kunnat taga fodret.

Vill man ej fodra med flytande foder, kan den gamla torrfodringen tillgripas. Härvid användes kandiskaka. eller Goods foder. Det förstnämnda fodret tillagas på samma sätt som kokning av lösa och vattenhaltiga karameller. Karamellmassan upphälles på papper, ty upphälld i kärl klibbar den fast därvid. Goods foder framställes genom att inknåda finmalet strösocker i varm honung, tills massan bildar en hård deg, som icke flyter i vanlig rumstemperatur. Om degen hålles varm under arbetet, kan mera socker inknådas, än om den är kall. Ju mer den arbetas, desto segare blir den.

Förrådsfodring börjar senast första veckan i september. Den sker i matare om högst 3 kg. rymd, dock är 2 kg. rymd bättre, då bien lagra och inventera fodret bättre. Har man försummat drivfodring eller invintrar man små samhällen, bör förrådsfodringen ske långsammare, vartill 1 kg.-fodrare äro lämpligast, för att samhällena dels skola hinna få mera yngel, dels för att de små samhällena ej med fördel kunna mottaga mera. Fodringen verkställes varje kväll, sedan bina slutat flyga. Regniga dagar kan foder även givas under dagen. Å svaga samhällen borttagas foderkärlen genast påföljande morgon. Flyghålen minskas alltid under dragfattig tid. Till foder användes 50-procentig sockerlag, d. v. s. 1 kg. socker till 1 liter vatten, kokt eller okokt. Är fodret varmt, omkring 40 grader, taga bien det lättare. Fodermängden beräknas i socker, vattnets vikt räknas ej. Ett samhälle behöver 10 à 12 kg. foder för att gott övervintra, och det är bättre att giva ett kg. mer än mindre. Om samhället har t. ex. 6 kg. eget förråd, giver man det 6 kg. socker upplöst i 6 liter vatten. Jfr Invintring och Foderapparater.

Mjölfodring. En mycket viktig del i vårskötseln är mjölfodringen. Innan ännu hästhoven och sälgarterna blomma, giver naturen mycket sparsamt med frömjöl. Genom att bjuda bina vanligt mjöl, innan naturligt frömjöl står till buds, eggas drottningen till yngelsättning och samhället utvecklas raskare. Vid mjölfodring kastas mjöl i en tom halmkupa, eller också fyllas gamla kakskott därmed och läggas på en solig, skyddad plats med skydd mot regn.

Vattning. Se övervintring av bin.A—r L—n.

Binominalformel. Se Variation.

Biodlareförening. Det ökade intresse för biskötsel, som spridningen av pastor Dzierzons reformer och läror medförde, föranledde bildningen av ett antal lokala biodlareföreningar och år 1861 sammanslutning till den Nordiska biföreningen, vilken emellertid fick anslutning huvudsakligen blott i Skåne och småningom bortdog. År 1881 stiftades Föreningen för biskötselns befrämjande, vilken inrättade och under en följd av år underhöll en biskötareskola i Bie. Av lokala föreningar torde den verksammaste hava varit Biskötselns vänner i Göteborg, vilken underhöll en biskola vid Gibraltar från 1878 och sedermera vid Nya varvet. Dessa föreningar hava emellertid småningom upphört med sin verksamhet. Senare hava biodlarna sammanslutit sig till Sveriges Allmänna biodlareförening samt Svenska biodlareföreningen. Dessa hava år 1919 uppgått i det då bildade Sveriges biodlares riksförbund bestående av länsförbund, under vilka lyda länens lokalavdelningar. Länsförbundens ombud bilda Riksförbundsmötet, som väljer riksförbundets styrelse. Det utgiver f. n. tidskriften BitidningenRättelse i boken: 'Bitidningen' istället för 'Bigården'..A—r L—n.

Biometri, statistisk undersökning av sådana varierande egenskaper, som låta sig mätas. Den biometriska skolan söker på detta sätt utforska dylika egenskapers ärftlighetsförhållanden. Engelsmannen Galton undersökte statistiskt längden av omkring 200 föräldrapar och deras (omkr. 900) barn och fann, att barnen till sin medellängd avveko från befolkningens medellängd i samma riktning som föräldrarna men ej lika mycket som dessa. Barnens avvikelse från befolkningens medeltal uppgick till blott 2/3 av föräldrarnas, under det att $^1/_3$ så att säga gått förlorad eller utgjorde ett bakslag till befolkningsmedeltalet. På grund av dessa och andra iakttagelser uppställde Galton sin regressionslag. Ärftlighetsfrågor låta emellertid icke lösa sig på enbart statistisk väg, redan därför att denna grundar sina slutsatser uteslutande på undersökningar av företeelsetypen utan att taga hänsyn till anlagstypen (se Ärftlighet). Statistiska och matematiska beräkningar äro dock av stort värde som kontroll på genom försök vunna resultat, men ej huvudsak utan blott hjälpmedel, om ock nödiga sådana. Galtons och andras undersökningar gåvo emellertid stod åt den uppfattningen, att, i överensstämmelse med Darwins descendensteori, typen kan genom urval ärftligt förändras i viss riktning. Genomsnittstypen av blandat material kan ärftligt förskjutas genom urval, men ej den av ett ärftligt enhetligt.H. T—n.

Biorisering. En modern pasteuriseringsmetod, som i likhet med långtidspasteuriseringen (se Pasteurisering) medför fördelen, att ej i nämnvärd grad påverka mjölkens kemiska eller fysiologiska egenskaper. Mjölken sprutas under tryck i form av fint fördelade droppar in i en genom en ångmantel till ungefär 75° upphettad, sluten cylinder för att omedelbart därefter hastigt avkylas.Chr. Barthel.

Biotyp. Se Acklimatisering, Art.

Bipest. Se Biens sjukdomar.

Vill man ej fodra med flytande foder, kan den gamla torrfodringen tillgripas. Härvid användes kandiskaka. eller Goods foder. Det förstnämnda fodret tillagas på samma sätt som kokning av lösa och vattenhaltiga karameller. Karamellmassan upphälles på papper, ty upphälld i kärl klibbar den fast därvid. Goods foder framställes genom att inknåda finmalet strösocker i varm honung, tills massan bildar en hård deg, som icke flyter i vanlig rumstemperatur. Om degen hålles varm under arbetet, kan mera socker inknådas, än om den är kall. Ju mer den arbetas, desto segare blir den.

Förrådsfodring börjar senast första veckan i september. Den sker i matare om högst 3 kg. rymd, dock är 2 kg. rymd bättre, då bien lagra och inventera fodret bättre. Har man försummat drivfodring eller invintrar man små samhällen, bör förrådsfodringen ske långsammare, vartill 1 kg.-fodrare äro lämpligast, för att samhällena dels skola hinna få mera yngel, dels för att de små samhällena ej med fördel kunna mottaga mera. Fodringen verkställes varje kväll, sedan bina slutat flyga. Regniga dagar kan foder även givas under dagen. Å svaga samhällen borttagas foderkärlen genast påföljande morgon. Flyghålen minskas alltid under dragfattig tid. Till foder användes 50-procentig sockerlag, d. v. s. 1 kg. socker till 1 liter vatten, kokt eller okokt. Är fodret varmt, omkring 40 grader, taga bien det lättare. Fodermängden beräknas i socker, vattnets vikt räknas ej. Ett samhälle behöver 10 à 12 kg. foder för att gott övervintra, och det är bättre att giva ett kg. mer än mindre. Om samhället har t. ex. 6 kg. eget förråd, giver man det 6 kg. socker upplöst i 6 liter vatten. Jfr Invintring och Foderapparater.

Mjölfodring. En mycket viktig del i vårskötseln är mjölfodringen. Innan ännu hästhoven och sälgarterna blomma, giver naturen mycket sparsamt med frömjöl. Genom att bjuda bina vanligt mjöl, innan naturligt frömjöl står till buds, eggas drottningen till yngelsättning och samhället utvecklas raskare. Vid mjölfodring kastas mjöl i en tom halmkupa, eller också fyllas gamla kakskott därmed och läggas på en solig, skyddad plats med skydd mot regn.

Vattning. Se övervintring av bin.A—r L—n.

Binominalformel. Se Variation.

Biodlareförening. Det ökade intresse för biskötsel, som spridningen av pastor Dzierzons reformer och läror medförde, föranledde bildningen av ett antal lokala biodlareföreningar och år 1861 sammanslutning till den Nordiska biföreningen, vilken emellertid fick anslutning huvudsakligen blott i Skåne och småningom bortdog. År 1881 stiftades Föreningen för biskötselns befrämjande, vilken inrättade och under en följd av år underhöll en biskötareskola i Bie. Av lokala föreningar torde den verksammaste hava varit Biskötselns vänner i Göteborg, vilken underhöll en biskola vid Gibraltar från 1878 och sedermera vid Nya varvet. Dessa föreningar hava emellertid småningom upphört med sin verksamhet. Senare hava biodlarna sammanslutit sig till Sveriges Allmänna biodlareförening samt Svenska biodlareföreningen. Dessa hava år 1919 uppgått i det då bildade Sveriges biodlares riksförbund bestående av länsförbund, under vilka lyda länens lokalavdelningar. Länsförbundens ombud bilda Riksförbundsmötet, som väljer riksförbundets styrelse. Det utgiver f. n. tidskriften BitidningenRättelse i boken: 'Bitidningen' istället för 'Bigården'..A—r L—n.

Biometri, statistisk undersökning av sådana varierande egenskaper, som låta sig mätas. Den biometriska skolan söker på detta sätt utforska dylika egenskapers ärftlighetsförhållanden. Engelsmannen Galton undersökte statistiskt längden av omkring 200 föräldrapar och deras (omkr. 900) barn och fann, att barnen till sin medellängd avveko från befolkningens medellängd i samma riktning som föräldrarna men ej lika mycket som dessa. Barnens avvikelse från befolkningens medeltal uppgick till blott 2/3 av föräldrarnas, under det att $^{1}/_{3}$ så att säga gått förlorad eller utgjorde ett bakslag till befolkningsmedeltalet. På grund av dessa och andra iakttagelser uppställde Galton sin regressionslag. Ärftlighetsfrågor låta emellertid icke lösa sig på enbart statistisk väg, redan därför att denna grundar sina slutsatser uteslutande på undersökningar av företeelsetypen utan att taga hänsyn till anlagstypen (se Ärftlighet). Statistiska och matematiska beräkningar äro dock av stort värde som kontroll på genom försök vunna resultat, men ej huvudsak utan blott hjälpmedel, om ock nödiga sådana. Galtons och andras undersökningar gåvo emellertid stod åt den uppfattningen, att, i överensstämmelse med Darwins descendensteori, typen kan genom urval ärftligt förändras i viss riktning. Genomsnittstypen av blandat material kan ärftligt förskjutas genom urval, men ej den av ett ärftligt enhetligt.H. T—n.

Biorisering. En modern pasteuriseringsmetod, som i likhet med långtidspasteuriseringen (se Pasteurisering) medför fördelen, att ej i nämnvärd grad påverka mjölkens kemiska eller fysiologiska egenskaper. Mjölken sprutas under tryck i form av fint fördelade droppar in i en genom en ångmantel till ungefär 75° upphettad, sluten cylinder för att omedelbart därefter hastigt avkylas.Chr. Barthel.

Biotyp. Se Acklimatisering, Art.

Bipest. Se Biens sjukdomar.

Vill man ej fodra med flytande foder, kan den gamla torrfodringen tillgripas. Härvid användes kandiskaka. eller Goods foder. Det förstnämnda fodret tillagas på samma sätt som kokning av lösa och vattenhaltiga karameller. Karamellmassan upphälles på papper, ty upphälld i kärl klibbar den fast därvid. Goods foder framställes genom att inknåda finmalet strösocker i varm honung, tills massan bildar en hård deg, som icke flyter i vanlig rumstemperatur. Om degen hålles varm under arbetet, kan mera socker inknådas, än om den är kall. Ju mer den arbetas, desto segare blir den.

Förrådsfodring börjar senast första veckan i september. Den sker i matare om högst 3 kg. rymd, dock är 2 kg. rymd bättre, då bien lagra och inventera fodret bättre. Har man försummat drivfodring eller invintrar man små samhällen, bör förrådsfodringen ske långsammare, vartill 1 kg.-fodrare äro lämpligast, för att samhällena dels skola hinna få mera yngel, dels för att de små samhällena ej med fördel kunna mottaga mera. Fodringen verkställes varje kväll, sedan bina slutat flyga. Regniga dagar kan foder även givas under dagen. Å svaga samhällen borttagas foderkärlen genast påföljande morgon. Flyghålen minskas alltid under dragfattig tid. Till foder användes 50-procentig sockerlag, d. v. s. 1 kg. socker till 1 liter vatten, kokt eller okokt. Är fodret varmt, omkring 40 grader, taga bien det lättare. Fodermängden beräknas i socker, vattnets vikt räknas ej. Ett samhälle behöver 10 à 12 kg. foder för att gott övervintra, och det är bättre att giva ett kg. mer än mindre. Om samhället har t. ex. 6 kg. eget förråd, giver man det 6 kg. socker upplöst i 6 liter vatten. Jfr Invintring och Foderapparater.

Mjölfodring. En mycket viktig del i vårskötseln är mjölfodringen. Innan ännu hästhoven och sälgarterna blomma, giver naturen mycket sparsamt med frömjöl. Genom att bjuda bina vanligt mjöl, innan naturligt frömjöl står till buds, eggas drottningen till yngelsättning och samhället utvecklas raskare. Vid mjölfodring kastas mjöl i en tom halmkupa, eller också fyllas gamla kakskott därmed och läggas på en solig, skyddad plats med skydd mot regn.

Vattning. Se övervintring av bin.A—r L—n.

Binominalformel. Se Variation.

Biodlareförening. Det ökade intresse för biskötsel, som spridningen av pastor Dzierzons reformer och läror medförde, föranledde bildningen av ett antal lokala biodlareföreningar och år 1861 sammanslutning till den Nordiska biföreningen, vilken emellertid fick anslutning huvudsakligen blott i Skåne och småningom bortdog. År 1881 stiftades Föreningen för biskötselns befrämjande, vilken inrättade och under en följd av år underhöll en biskötareskola i Bie. Av lokala föreningar torde den verksammaste hava varit Biskötselns vänner i Göteborg, vilken underhöll en biskola vid Gibraltar från 1878 och sedermera vid Nya varvet. Dessa föreningar hava emellertid småningom upphört med sin verksamhet. Senare hava biodlarna sammanslutit sig till Sveriges Allmänna biodlareförening samt Svenska biodlareföreningen. Dessa hava år 1919 uppgått i det då bildade Sveriges biodlares riksförbund bestående av länsförbund, under vilka lyda länens lokalavdelningar. Länsförbundens ombud bilda Riksförbundsmötet, som väljer riksförbundets styrelse. Det utgiver f. n. tidskriften BitidningenRättelse i boken: 'Bitidningen' istället för 'Bigården'..A—r L—n.

Biometri, statistisk undersökning av sådana varierande egenskaper, som låta sig mätas. Den biometriska skolan söker på detta sätt utforska dylika egenskapers ärftlighetsförhållanden. Engelsmannen Galton undersökte statistiskt längden av omkring 200 föräldrapar och deras (omkr. 900) barn och fann, att barnen till sin medellängd avveko från befolkningens medellängd i samma riktning som föräldrarna men ej lika mycket som dessa. Barnens avvikelse från befolkningens medeltal uppgick till blott 2/3 av föräldrarnas, under det att $^{1}/_{3}$ så att säga gått förlorad eller utgjorde ett bakslag till befolkningsmedeltalet. På grund av dessa och andra iakttagelser uppställde Galton sin regressionslag. Ärftlighetsfrågor låta emellertid icke lösa sig på enbart statistisk väg, redan därför att denna grundar sina slutsatser uteslutande på undersökningar av företeelsetypen utan att taga hänsyn till anlagstypen (se Ärftlighet). Statistiska och matematiska beräkningar äro dock av stort värde som kontroll på genom försök vunna resultat, men ej huvudsak utan blott hjälpmedel, om ock nödiga sådana. Galtons och andras undersökningar gåvo emellertid stod åt den uppfattningen, att, i överensstämmelse med Darwins descendensteori, typen kan genom urval ärftligt förändras i viss riktning. Genomsnittstypen av blandat material kan ärftligt förskjutas genom urval, men ej den av ett ärftligt enhetligt.H. T—n.

Biorisering. En modern pasteuriseringsmetod, som i likhet med långtidspasteuriseringen (se Pasteurisering) medför fördelen, att ej i nämnvärd grad påverka mjölkens kemiska eller fysiologiska egenskaper. Mjölken sprutas under tryck i form av fint fördelade droppar in i en genom en ångmantel till ungefär 75° upphettad, sluten cylinder för att omedelbart

därefter hastigt avkylas.Chr. Barthel.

Biotyp. Se Acklimatisering, Art.

Bipest. Se Biens sjukdomar.

Vill man ej fodra med flytande foder, kan den gamla torrfodringen tillgripas. Härvid användes kandiskaka. eller Goods foder. Det förstnämnda fodret tillagas på samma sätt som kokning av lösa och vattenhaltiga karameller. Karamellmassan upphälles på papper, ty upphälld i kärl klibbar den fast därvid. Goods foder framställes genom att inknåda finmalet strösocker i varm honung, tills massan bildar en hård deg, som icke flyter i vanlig rumstemperatur. Om degen hålles varm under arbetet, kan mera socker inknådas, än om den är kall. Ju mer den arbetas, desto segare blir den.

Förrådsfodring börjar senast första veckan i september. Den sker i matare om högst 3 kg. rymd, dock är 2 kg. rymd bättre, då bien lagra och inventera fodret bättre. Har man försummat drivfodring eller invintrar man små samhällen, bör förrådsfodringen ske långsammare, vartill 1 kg.-fodrare äro lämpligast, för att samhällena dels skola hinna få mera yngel, dels för att de små samhällena ej med fördel kunna mottaga mera. Fodringen verkställes varje kväll, sedan bina slutat flyga. Regniga dagar kan foder även givas under dagen. Å svaga samhällen borttagas foderkärlen genast påföljande morgon. Flyghålen minskas alltid under dragfattig tid. Till foder användes 50-procentig sockerlag, d. v. s. 1 kg. socker till 1 liter vatten, kokt eller okokt. Är fodret varmt, omkring 40 grader, taga bien det lättare. Fodermängden beräknas i socker, vattnets vikt räknas ej. Ett samhälle behöver 10 à 12 kg. foder för att gott övervintra, och det är bättre att giva ett kg. mer än mindre. Om samhället har t. ex. 6 kg. eget förråd, giver man det 6 kg. socker upplöst i 6 liter vatten. Jfr Invintring och Foderapparater.

Mjölfodring. En mycket viktig del i vårskötseln är mjölfodringen. Innan ännu hästhoven och sälgarterna blomma, giver naturen mycket sparsamt med frömjöl. Genom att bjuda bina vanligt mjöl, innan naturligt frömjöl står till buds, eggas drottningen till yngelsättning och samhället utvecklas raskare. Vid mjölfodring kastas mjöl i en tom halmkupa, eller också fyllas gamla kakskott därmed och läggas på en solig, skyddad plats med skydd mot regn.

Vattning. Se övervintring av bin.A—r L—n.

Binominalformel. Se Variation.

Biodlareförening. Det ökade intresse för biskötsel, som spridningen av pastor Dzierzons reformer och läror medförde, föranledde bildningen av ett antal lokala biodlareföreningar och år 1861 sammanslutning till den Nordiska biföreningen, vilken emellertid fick anslutning huvudsakligen blott i Skåne och småningom bortdog. År 1881 stiftades Föreningen för biskötselns befrämjande, vilken inrättade och under en följd av år underhöll en biskötareskola i Bie. Av lokala föreningar torde den verksammaste hava varit Biskötselns vänner i Göteborg, vilken underhöll en biskola vid Gibraltar från 1878 och sedermera vid Nya varvet. Dessa föreningar hava emellertid småningom upphört med sin verksamhet. Senare hava biodlarna sammanslutit sig till Sveriges Allmänna biodlareförening samt Svenska biodlareföreningen. Dessa hava år 1919 uppgått i det då bildade Sveriges biodlares riksförbund bestående av länsförbund, under vilka lyda länens lokalavdelningar. Länsförbundens ombud bilda Riksförbundsmötet, som väljer riksförbundets styrelse. Det utgiver f. n. tidskriften BitidningenRättelse i boken: 'Bitidningen' istället för 'Bigården'..A—r L—n.

Biometri, statistisk undersökning av sådana varierande egenskaper, som låta sig mätas. Den biometriska skolan söker på detta sätt utforska dylika egenskapers ärftlighetsförhållanden. Engelsmannen Galton undersökte statistiskt längden av omkring 200 föräldrapar och deras (omkr. 900) barn och fann, att barnen till sin medellängd avveko från befolkningens medellängd i samma riktning som föräldrarna men ej lika mycket som dessa. Barnens avvikelse från befolkningens medeltal uppgick till blott 2/3 av föräldrarnas, under det att $^{1}/_{3}$ så att säga gått förlorad eller utgjorde ett bakslag till befolkningsmedeltalet. På grund av dessa och andra iakttagelser uppställde Galton sin regressionslag. Ärftlighetsfrågor låta emellertid icke lösa sig på enbart statistisk väg, redan därför att denna grundar sina slutsatser uteslutande på undersökningar av företeelsetypen utan att taga hänsyn till anlagstypen (se Ärftlighet). Statistiska och matematiska beräkningar äro dock av stort värde som kontroll på genom försök vunna resultat, men ej huvudsak utan blott hjälpmedel, om ock nödiga sådana. Galtons och andras undersökningar gåvo emellertid stod åt den uppfattningen, att, i överensstämmelse med Darwins descendensteori, typen kan genom urval ärftligt förändras i viss riktning. Genomsnittstypen av blandat material kan ärftligt förskjutas genom urval, men ej den av ett ärftligt enhetligt.H. T—n.

Biorisering. En modern pasteuriseringsmetod, som i likhet med långtidspasteuriseringen (se Pasteurisering) medför fördelen, att ej i nämnvärd grad påverka mjölkens kemiska eller fysiologiska egenskaper. Mjölken sprutas under tryck i form av fint fördelade droppar in i en genom en ångmantel till ungefär 75° upphettad, sluten cylinder för att omedelbart därefter hastigt avkylas.Chr. Barthel.

Biotyp. Se Acklimatisering, Art.

Bipest. Se Biens sjukdomar.

Vill man ej fodra med flytande foder, kan den gamla torrfodringen tillgripas. Härvid användes kandiskaka. eller Goods foder. Det förstnämnda fodret tillagas på samma sätt som kokning av lösa och vattenhaltiga karameller. Karamellmassan upphälles på papper, ty upphälld i kärl klibbar den fast därvid. Goods foder framställes genom att inknåda finmalet strösocker i varm honung, tills massan bildar en hård deg, som icke flyter i vanlig rumstemperatur. Om degen hålles varm under arbetet, kan mera socker inknådas, än om den är kall. Ju mer den arbetas, desto segare blir den.

Förrådsfodring börjar senast första veckan i september. Den sker i matare om högst 3 kg. rymd, dock är 2 kg. rymd bättre, då bien lagra och inventera fodret bättre. Har man försummat drivfodring eller invintrar man små samhällen, bör förrådsfodringen ske långsammare, vartill 1 kg.-fodrare äro lämpligast, för att samhällena dels skola hinna få mera yngel, dels för att de små samhällena ej med fördel kunna mottaga mera. Fodringen verkställes varje kväll, sedan bina slutat flyga. Regniga dagar kan foder även givas under dagen. Å svaga samhällen borttagas foderkärlen genast påföljande morgon. Flyghålen minskas alltid under dragfattig tid. Till foder användes 50-procentig sockerlag, d. v. s. 1 kg. socker till 1 liter vatten, kokt eller okokt. Är fodret varmt, omkring 40 grader, taga bien det lättare. Fodermängden beräknas i socker, vattnets vikt räknas ej. Ett samhälle behöver 10 à 12 kg. foder för att gott övervintra, och det är bättre att giva ett kg. mer än mindre. Om samhället har t. ex. 6 kg. eget förråd, giver man det 6 kg. socker upplöst i 6 liter vatten. Jfr Invintring och Foderapparater.

Mjölfodring. En mycket viktig del i vårskötseln är mjölfodringen. Innan ännu hästhoven och sälgarterna blomma, giver naturen mycket sparsamt med frömjöl. Genom att bjuda bina vanligt mjöl, innan naturligt frömjöl står till buds, eggas drottningen till yngelsättning och samhället utvecklas raskare. Vid mjölfodring kastas mjöl i en tom halmkupa, eller också fyllas gamla kakskott därmed och läggas på en solig, skyddad plats med skydd mot regn.

Vattning. Se övervintring av bin.A—r L—n.

Binominalformel. Se Variation.

Biodlareförening. Det ökade intresse för biskötsel, som spridningen av pastor Dzierzons reformer och läror medförde, föranledde bildningen av ett antal lokala biodlareföreningar och år 1861 sammanslutning till den Nordiska biföreningen, vilken emellertid fick anslutning huvudsakligen blott i Skåne och småningom bortdog. År 1881 stiftades Föreningen för biskötselns befrämjande, vilken inrättade och under en följd av år underhöll en biskötareskola i Bie. Av lokala föreningar torde den verksammaste hava varit Biskötselns vänner i Göteborg, vilken underhöll en biskola vid Gibraltar från 1878 och sedermera vid Nya varvet. Dessa föreningar hava emellertid småningom upphört med sin verksamhet. Senare hava biodlarna sammanslutit sig till Sveriges Allmänna biodlareförening samt Svenska biodlareföreningen. Dessa hava år 1919 uppgått i det då bildade Sveriges biodlares riksförbund bestående av länsförbund, under vilka lyda länens lokalavdelningar. Länsförbundens ombud bilda Riksförbundsmötet, som väljer riksförbundets styrelse. Det utgiver f. n. tidskriften BitidningenRättelse i boken: 'Bitidningen' istället för 'Bigården'..A—r L—n.

Biometri, statistisk undersökning av sådana varierande egenskaper, som låta sig mätas. Den biometriska skolan söker på detta sätt utforska dylika egenskapers ärftlighetsförhållanden. Engelsmannen Galton undersökte statistiskt längden av omkring 200 föräldrapar och deras (omkr. 900) barn och fann, att barnen till sin medellängd avveko från befolkningens medellängd i samma riktning som föräldrarna men ej lika mycket som dessa. Barnens avvikelse från befolkningens medeltal uppgick till blott 2/3 av föräldrarnas, under det att $^{1}/_{3}$ så att säga gått förlorad eller utgjorde ett bakslag till befolkningsmedeltalet. På grund av dessa och andra iakttagelser uppställde Galton sin regressionslag. Ärftlighetsfrågor låta emellertid icke lösa sig på enbart statistisk väg, redan därför att denna grundar sina slutsatser uteslutande på undersökningar av företeelsetypen utan att taga hänsyn till anlagstypen (se Ärftlighet). Statistiska och matematiska beräkningar äro dock av stort värde som kontroll på genom försök vunna resultat, men ej huvudsak utan blott hjälpmedel, om ock nödiga sådana. Galtons och andras undersökningar gåvo emellertid stod åt den uppfattningen, att, i överensstämmelse med Darwins descendensteori, typen kan genom urval ärftligt förändras

i viss riktning. Genomsnittstypen av blandat material kan ärftligt förskjutas genom urval, men ej den av ett ärftligt enhetligt.H. T—n.

Biorisering. En modern pasteuriseringsmetod, som i likhet med långtidspasteuriseringen (se Pasteurisering) medför fördelen, att ej i nämnvärd grad påverka mjölkens kemiska eller fysiologiska egenskaper. Mjölken sprutas under tryck i form av fint fördelade droppar in i en genom en ångmantel till ungefär 75° upphettad, sluten cylinder för att omedelbart därefter hastigt avkylas.Chr. Barthel.

Biotyp. Se Acklimatisering, Art.

Bipest. Se Biens sjukdomar.

Vill man ej fodra med flytande foder, kan den gamla torrfodringen tillgripas. Härvid användes kandiskaka. eller Goods foder. Det förstnämnda fodret tillagas på samma sätt som kokning av lösa och vattenhaltiga karameller. Karamellmassan upphälles på papper, ty upphälld i kärl klibbar den fast därvid. Goods foder framställes genom att inknåda finmalet strösocker i varm honung, tills massan bildar en hård deg, som icke flyter i vanlig rumstemperatur. Om degen hålles varm under arbetet, kan mera socker inknådas, än om den är kall. Ju mer den arbetas, desto segare blir den.

Förrådsfodring börjar senast första veckan i september. Den sker i matare om högst 3 kg. rymd, dock är 2 kg. rymd bättre, då bien lagra och inventera fodret bättre. Har man försummat drivfodring eller invintrar man små samhällen, bör förrådsfodringen ske långsammare, vartill 1 kg.-fodrare äro lämpligast, för att samhällena dels skola hinna få mera yngel, dels för att de små samhällena ej med fördel kunna mottaga mera. Fodringen verkställes varje kväll, sedan bina slutat flyga. Regniga dagar kan foder även givas under dagen. Å svaga samhällen borttagas foderkärlen genast påföljande morgon. Flyghålen minskas alltid under dragfattig tid. Till foder användes 50-procentig sockerlag, d. v. s. 1 kg. socker till 1 liter vatten, kokt eller okokt. Är fodret varmt, omkring 40 grader, taga bien det lättare. Fodermängden beräknas i socker, vattnets vikt räknas ej. Ett samhälle behöver 10 à 12 kg. foder för att gott övervintra, och det är bättre att giva ett kg. mer än mindre. Om samhället har t. ex. 6 kg. eget förråd, giver man det 6 kg. socker upplöst i 6 liter vatten. Jfr Invintring och Foderapparater.

Mjölfodring. En mycket viktig del i vårskötseln är mjölfodringen. Innan ännu hästhoven och sälgarterna blomma, giver naturen mycket sparsamt med frömjöl. Genom att bjuda bina vanligt mjöl, innan naturligt frömjöl står till buds, eggas drottningen till yngelsättning och samhället utvecklas raskare. Vid mjölfodring kastas mjöl i en tom halmkupa, eller också fyllas gamla kakskott därmed och läggas på en solig, skyddad plats med skydd mot regn.

Vattning. Se övervintring av bin.A—r L—n.

Binominalformel. Se Variation.

Biodlareförening. Det ökade intresse för biskötsel, som spridningen av pastor Dzierzons reformer och läror medförde, föranledde bildningen av ett antal lokala biodlareföreningar och år 1861 sammanslutning till den Nordiska biföreningen, vilken emellertid fick anslutning huvudsakligen blott i Skåne och småningom bortdog. År 1881 stiftades Föreningen för biskötselns befrämjande, vilken inrättade och under en följd av år underhöll en biskötareskola i Bie. Av lokala föreningar torde den verksammaste hava varit Biskötselns vänner i Göteborg, vilken underhöll en biskola vid Gibraltar från 1878 och sedermera vid Nya varvet. Dessa föreningar hava emellertid småningom upphört med sin verksamhet. Senare hava biodlarna sammanslutit sig till Sveriges Allmänna biodlareförening samt Svenska biodlareföreningen. Dessa hava år 1919 uppgått i det då bildade Sveriges biodlares riksförbund bestående av länsförbund, under vilka lyda länens lokalavdelningar. Länsförbundens ombud bilda Riksförbundsmötet, som väljer riksförbundets styrelse. Det utgiver f. n. tidskriften BitidningenRättelse i boken: 'Bitidningen' istället för 'Bigården'..A—r L—n.

Biometri, statistisk undersökning av sådana varierande egenskaper, som låta sig mätas. Den biometriska skolan söker på detta sätt utforska dylika egenskapers ärftlighetsförhållanden. Engelsmannen Galton undersökte statistiskt längden av omkring 200 föräldrapar och deras (omkr. 900) barn och fann, att barnen till sin medellängd avveko från befolkningens medellängd i samma riktning som föräldrarna men ej lika mycket som dessa. Barnens avvikelse från befolkningens medeltal uppgick till blott 2/3 av föräldrarnas, under det att $^{1}/_{3}$ så att säga gått förlorad eller utgjorde ett bakslag till befolkningsmedeltalet. På grund av dessa och andra iakttagelser uppställde Galton sin regressionslag. Ärftlighetsfrågor låta emellertid icke lösa sig på enbart statistisk väg, redan därför att denna grundar sina slutsatser uteslutande på undersökningar av företeelsetypen utan att taga hänsyn till anlagstypen (se Ärftlighet). Statistiska och matematiska beräkningar äro dock av stort värde som kontroll på genom försök vunna resultat, men ej huvudsak utan blott hjälpmedel, om ock nödiga sådana. Galtons och andras undersökningar gåvo emellertid stod åt den uppfattningen, att, i överensstämmelse med Darwins descendensteori, typen kan genom urval ärftligt förändras i viss riktning. Genomsnittstypen av blandat material kan ärftligt förskjutas genom urval, men ej den av ett ärftligt enhetligt.H. T—n.

Biorisering. En modern pasteuriseringsmetod, som i likhet med långtidspasteuriseringen (se Pasteurisering) medför fördelen, att ej i nämnvärd grad påverka mjölkens kemiska eller fysiologiska egenskaper. Mjölken sprutas under tryck i form av fint fördelade droppar in i en genom en ångmantel till ungefär 75° upphettad, sluten cylinder för att omedelbart därefter hastigt avkylas.Chr. Barthel.

Biotyp. Se Acklimatisering, Art.

Bipest. Se Biens sjukdomar.

Vill man ej fodra med flytande foder, kan den gamla torrfodringen tillgripas. Härvid användes kandiskaka. eller Goods foder. Det förstnämnda fodret tillagas på samma sätt som kokning av lösa och vattenhaltiga karameller. Karamellmassan upphälles på papper, ty upphälld i kärl klibbar den fast därvid. Goods foder framställes genom att inknåda finmalet strösocker i varm honung, tills massan bildar en hård deg, som icke flyter i vanlig rumstemperatur. Om degen hålles varm under arbetet, kan mera socker inknådas, än om den är kall. Ju mer den arbetas, desto segare blir den.

Förrådsfodring börjar senast första veckan i september. Den sker i matare om högst 3 kg. rymd, dock är 2 kg. rymd bättre, då bien lagra och inventera fodret bättre. Har man försummat drivfodring eller invintrar man små samhällen, bör förrådsfodringen ske långsammare, vartill 1 kg.-fodrare äro lämpligast, för att samhällena dels skola hinna få mera yngel, dels för att de små samhällena ej med fördel kunna mottaga mera. Fodringen verkställes varje kväll, sedan bina slutat flyga. Regniga dagar kan foder även givas under dagen. Å svaga samhällen borttagas foderkärlen genast påföljande morgon. Flyghålen minskas alltid under dragfattig tid. Till foder användes 50-procentig sockerlag, d. v. s. 1 kg. socker till 1 liter vatten, kokt eller okokt. Är fodret varmt, omkring 40 grader, taga bien det lättare. Fodermängden beräknas i socker, vattnets vikt räknas ej. Ett samhälle behöver 10 à 12 kg. foder för att gott övervintra, och det är bättre att giva ett kg. mer än mindre. Om samhället har t. ex. 6 kg. eget förråd, giver man det 6 kg. socker upplöst i 6 liter vatten. Jfr Invintring och Foderapparater.

Mjölfodring. En mycket viktig del i vårskötseln är mjölfodringen. Innan ännu hästhoven och sälgarterna blomma, giver naturen mycket sparsamt med frömjöl. Genom att bjuda bina vanligt mjöl, innan naturligt frömjöl står till buds, eggas drottningen till yngelsättning och samhället utvecklas raskare. Vid mjölfodring kastas mjöl i en tom halmkupa, eller också fyllas gamla kakskott därmed och läggas på en solig, skyddad plats med skydd mot regn.

Vattning. Se övervintring av bin.A—r L—n.

Binominalformel. Se Variation.

Biodlareförening. Det ökade intresse för biskötsel, som spridningen av pastor Dzierzons reformer och läror medförde, föranledde bildningen av ett antal lokala biodlareföreningar och år 1861 sammanslutning till den Nordiska biföreningen, vilken emellertid fick anslutning huvudsakligen blott i Skåne och småningom bortdog. År 1881 stiftades Föreningen för biskötselns befrämjande, vilken inrättade och under en följd av år underhöll en biskötareskola i Bie. Av lokala föreningar torde den verksammaste hava varit Biskötselns vänner i Göteborg, vilken underhöll en biskola vid Gibraltar från 1878 och sedermera vid Nya varvet. Dessa föreningar hava emellertid småningom upphört med sin verksamhet. Senare hava biodlarna sammanslutit sig till Sveriges Allmänna biodlareförening samt Svenska biodlareföreningen. Dessa hava år 1919 uppgått i det då bildade Sveriges biodlares riksförbund bestående av länsförbund, under vilka lyda länens lokalavdelningar. Länsförbundens ombud bilda Riksförbundsmötet, som väljer riksförbundets styrelse. Det utgiver f. n. tidskriften BitidningenRättelse i boken: 'Bitidningen' istället för 'Bigården'..A—r L—n.

Biometri, statistisk undersökning av sådana varierande egenskaper, som låta sig mätas. Den biometriska skolan söker på detta sätt utforska dylika egenskapers ärftlighetsförhållanden. Engelsmannen Galton undersökte statistiskt längden av omkring 200 föräldrapar och deras (omkr. 900) barn och fann, att barnen till sin medellängd avveko från befolkningens medellängd i samma riktning som föräldrarna men ej lika mycket som dessa. Barnens avvikelse från befolkningens medeltal uppgick till blott 2/3 av föräldrarnas, under det att $^{1}/_{3}$ så

att säga gått förlorad eller utgjorde ett bakslag till befolkningsmedeltalet. På grund av dessa och andra iakttagelser uppställde Galton sin regressionslag. Ärftlighetsfrågor låta emellertid icke lösa sig på enbart statistisk väg, redan därför att denna grundar sina slutsatser uteslutande på undersökningar av företeelsetypen utan att taga hänsyn till anlagstypen (se Ärftlighet). Statistiska och matematiska beräkningar äro dock av stort värde som kontroll på genom försök vunna resultat, men ej huvudsak utan blott hjälpmedel, om ock nödiga sådana. Galtons och andras undersökningar gåvo emellertid stod åt den uppfattningen, att, i överensstämmelse med Darwins descendensteori, typen kan genom urval ärftligt förändras i viss riktning. Genomsnittstypen av blandat material kan ärftligt förskjutas genom urval, men ej den av ett ärftligt enhetligt.H. T—n.

Biorisering. En modern pasteuriseringsmetod, som i likhet med långtidspasteuriseringen (se Pasteurisering) medför fördelen, att ej i nämnvärd grad påverka mjölkens kemiska eller fysiologiska egenskaper. Mjölken sprutas under tryck i form av fint fördelade droppar in i en genom en ångmantel till ungefär 75° upphettad, sluten cylinder för att omedelbart därefter hastigt avkylas.Chr. Barthel.

Biotyp. Se Acklimatisering, Art.

Bipest. Se Biens sjukdomar.

Biraser. Följande biraser hava försökts i Sverige:

Det nordiska biet, vår inhemska ras, är härdigt och vant vid vårt klimat samt övervintrar därför bättre än flertalet andra raser. Den lämnar få men stora svärmar, som samla sig lätt och i allmänhet äro lätta att intaga. Inträffa några vackra vårdagar, utvidga de hastigt yngelredet, men inträffar därefter kyla, sammandraga de sig och lämna ynglet i yngelklotets ytterkanter, som därigenom kyles och dör. Genom längre tids inavel har rasen på en del platser försämrats, men genom korsningar med andra raser har den i flera avseenden förbättrats. De försvara sig dåligt mot vaxmal och tjuvbin, men äro ganska sticklystna. Färgen är mörkbrun med något ljusare hårbeklädnad vid bakkroppsringarna.

Hedbiet, som är det i Tyskland allmännast förekommande, är av samma härstamning som föregående och till utseende likt detsamma. Det samlar mindre honung än detta under vår- och sommardrag men överträffar övriga raser i honungssamling från ljung. Mot Vaxmal och tjuvbin försvarar det sig lika dåligt. Vårutvecklingen försiggår dock lugnare och säkrare. Är till ytterlighet svärmlystet och kan giva ända till 5 à 6 svärmar, varav de sista icke äro större, än att de kunna rymmas i en stor tekopp. Med tiden försvinner dock denna olägenhet delvis, om rasen korsas med den nordiska. Själva äro de mycket sticklystna och korsningsavkomman än värre.

Krainerbiet härstammar från berglandet Krain i södra Österrike. Hårringarna å bakkroppen gå något i grått, och drottningarna äro något ljusare än de nordiska. De äro de frommaste av alla biraser och försvara sig ihärdigt mot vaxmal och tjuvbin. De äro mycket svärmlystna och lämna minst 2—3 svärmar per år, men dessa äro svårare att intaga, då de länge kretsa i luften, innan de sätta sig, sprida sig över marken och samla sig på flera ställen. De övervintra bra här och äro rätt goda honungssamlare. Vårutvecklingen är även jämn.

Italienska biet särskiljes från andra raser genom tre gula band å bakkroppsringarna närmast midjan, och sedda mot ljuset äro dessa ringar genomskinliga. Italienska bien äro nästan lika fromma som krainerbien och sitta stilla på kakorna, när dessa upplyftas. De äro icke så mottagliga för yngelrötan som andra raser och försvara sig ihärdigare än andra mot vaxmal och tjuvbin. De anses vara tjuvaktigare än andra bin, men detta torde komma sig därav, att man lättare känner igen dem på grund av deras färgteckning, när de söka sig in i andra kupor. Där man har övervägande italienska bin, skall man fälla samma omdöme om de mörka bina. De äro goda honungssamlare, och kanske detta har något samband med oärlighetsbetyget. De yngla starkt, skydda ynglet under våren och lämna få men kraftiga svärmar. De äro ett utmärkt korsningsmaterial, men avkomman kan bli mera sticklystet än den rena rasen. Direkt importerade övervintra de ej så bra som vårt inhemska bi, men acklimatiserade i Sverige hava de visat goda övervintringsresultat så långt upp som i Ångermanland. Amerikanarna hava genom urval lyckats få fram italienska bin med längre tungor än andra biraser.

Att påstå det en del biraser draga bättre från en del växter och sämre från andra, är ett påstående, som eftersagts i långa tider. Orsaken torde närmast sökas i de olika rasernas egenskaper, som förutsätta vårutveckling och svärmningsdrift, och som följd därav kan tiden variera för de olika raserna, då de stå på höjden av sin utveckling och samlaredrift.A—r L—n.

Bisamhället. Bisamhället består av drottning, drönare, ambin, husbin, fältbin, (se Bi), med bygge och förråd av honung och frömjöl, där varje del icke blott har sin bestämda uppgift utan även sin bestämda plats.

Drottningen eller visen är utgången från likadana ägg som arbetsbina men har genom bättre föda och uppfödning i större cell nått sin fulla utveckling. Hennes livslängd är 3 till 5 år. Hon anses aldrig lämna kupan annat än vid svärmning och parning. Dock ha flera iakttagare under senaste tid uppgivit, att hon företager vårflykter i likhet med arbetsbina.

Arbetsbina utgöra den huvudsakliga bimassan, äro uppfödda i mindre celler, arbetsceller, och ha fått sämre föda än drottningslarverna, till följd varav fortplantningsorganen hämmats i sin utveckling. De utföra allt arbete inom och utom kupan. Under olika åldrar utföra de olika arbeten. De första tio dagarna mata de sina yngre syskon, som ännu icke förpuppats; de äro då ambin. Efter denna tid göra de sitt förspel och pröva sina vingar en solig dag framför bostaden under muntert sorl. Har samhället ett fåtal äldre bin, få de genast börja utomhusarbetet, men annars stanna de ännu några dagar som ungbin i kupan, under vilken period de utsvettas vax, den tid kakbygge eller täckning av celler förekommer, samt hjälpa till med lagringen och omarbetningen av honungen (se d. o.). Såsom äldre utföra de arbeten inom kupan såsom rengöring av kakverket, lagningar av ojämnheter, vakthållning o. s. v. Dessa husbin kunna vara av samma ålder som fältbina, som hemföra honung, frömjöl och vatten. Antalet arbetsbin i en kupa under högsommaren kan växla mellan 30,000 och 60,000 st. En svärm kan innehålla 10— 20,000 bin. 10,000 honungsfyllda, svärmande bin väga c:a 1 kg. Arbetsbina nå under vintermånaderna 6 à 9 månaders och under

Biraser. Följande biraser hava försökts i Sverige:

Det nordiska biet, vår inhemska ras, är härdigt och vant vid vårt klimat samt övervintrar därför bättre än flertalet andra raser. Den lämnar få men stora svärmar, som samla sig lätt och i allmänhet äro lätta att intaga. Inträffa några vackra vårdagar, utvidga de hastigt yngelredet, men inträffar därefter kyla, sammandraga de sig och lämna ynglet i yngelklotets ytterkanter, som därigenom kyles och dör. Genom längre tids inavel har rasen på en del platser försämrats, men genom korsningar med andra raser har den i flera avseenden förbättrats. De försvara sig dåligt mot vaxmal och tjuvbin, men äro ganska sticklystna. Färgen är mörkbrun med något ljusare hårbeklädnad vid bakkroppsringarna.

Hedbiet, som är det i Tyskland allmännast förekommande, är av samma härstamning som föregående och till utseende likt detsamma. Det samlar mindre honung än detta under vår- och sommardrag men överträffar övriga raser i honungssamling från ljung. Mot Vaxmal och tjuvbin försvarar det sig lika dåligt. Vårutvecklingen försiggår dock lugnare och säkrare. Är till ytterlighet svärmlystet och kan giva ända till 5 à 6 svärmar, varav de sista icke äro större, än att de kunna rymmas i en stor tekopp. Med tiden försvinner dock denna olägenhet delvis, om rasen korsas med den nordiska. Själva äro de mycket sticklystna och korsningsavkomman än värre.

Krainerbiet härstammar från berglandet Krain i södra Österrike. Hårringarna å bakkroppen gå något i grått, och drottningarna äro något ljusare än de nordiska. De äro de frommaste av alla biraser och försvara sig ihärdigt mot vaxmal och tjuvbin. De äro mycket svärmlystna och lämna minst 2—3 svärmar per år, men dessa äro svårare att intaga, då de länge kretsa i luften, innan de sätta sig, sprida sig över marken och samla sig på flera ställen. De övervintra bra här och äro rätt goda honungssamlare. Vårutvecklingen är även jämn.

Italienska biet särskiljes från andra raser genom tre gula band å bakkroppsringarna närmast midjan, och sedda mot ljuset äro dessa ringar genomskinliga. Italienska bien äro nästan lika fromma som krainerbien och sitta stilla på kakorna, när dessa upplyftas. De äro icke så mottagliga för yngelrötan som andra raser och försvara sig ihärdigare än andra mot vaxmal och tjuvbin. De anses vara tjuvaktigare än andra bin, men detta torde komma sig därav, att man lättare känner igen dem på grund av deras färgteckning, när de söka sig in i andra kupor. Där man har övervägande italienska bin, skall man fälla samma omdöme om de mörka bina. De äro goda honungssamlare, och kanske detta har något samband med oärlighetsbetyget. De yngla starkt, skydda ynglet under våren och lämna få men kraftiga svärmar. De äro ett utmärkt korsningsmaterial, men avkomman kan bli mera sticklystet än den rena rasen. Direkt importerade övervintra de ej så bra som vårt inhemska bi, men acklimatiserade i Sverige hava de visat goda övervintringsresultat så långt upp som i Ångermanland. Amerikanarna hava genom urval lyckats få fram italienska bin med längre tungor än andra biraser.

Att påstå det en del biraser draga bättre från en del växter och sämre från andra, är ett påstående, som eftersagts i långa tider. Orsaken torde närmast sökas i de olika rasernas egenskaper, som förutsätta vårutveckling och svärmningsdrift, och som följd därav kan tiden variera för de olika raserna, då de stå på höjden av sin utveckling och samlaredrift.A—r L—n.

Bisamhället. Bisamhället består av drottning, drönare, ambin, husbin, fältbin, (se Bi), med bygge och förråd av honung och frömjöl, där varje del icke blott har sin bestämda uppgift utan även sin bestämda plats.

Drottningen eller visen är utgången från likadana ägg som arbetsbina men har genom bättre föda och uppfödning i större cell nått sin fulla utveckling. Hennes livslängd är 3 till 5 år. Hon anses aldrig lämna kupan annat än vid svärmning och parning. Dock ha flera iakttagare under senaste tid uppgivit, att hon företager vårflykter i likhet med arbetsbina.

Arbetsbina utgöra den huvudsakliga bimassan, äro uppfödda i mindre celler, arbetsceller, och ha fått sämre föda än drottningslarverna, till följd varav fortplantningsorganen hämmats i sin utveckling. De utföra allt arbete inom och utom kupan. Under olika åldrar utföra de olika arbeten. De första tio dagarna mata de sina yngre syskon, som ännu icke förpuppats; de äro då ambin. Efter denna tid göra de sitt förspel och pröva sina vingar en solig dag framför bostaden under muntert sorl. Har samhället ett fåtal äldre bin, få de genast börja utomhusarbetet, men annars stanna de ännu några dagar som ungbin i kupan, under vilken period de utsvettas vax, den tid kakbygge eller täckning av celler förekommer, samt hjälpa till med lagringen och omarbetningen av honungen (se d. o.). Såsom äldre utföra de arbeten inom kupan såsom rengöring av kakverket, lagningar av ojämnheter, vakthållning o. s. v. Dessa husbin kunna vara av samma ålder som fältbina, som hemföra honung, frömjöl och vatten. Antalet arbetsbin i en kupa under högsommaren kan växla mellan 30,000 och 60,000 st. En svärm kan innehålla 10— 20,000 bin. 10,000 honungsfyllda, svärmande bin väga c:a 1 kg. Arbetsbina nå under vintermånaderna 6 à 9 månaders och under

högsommaren c:a 6 veckors ålder. De kunna hämta honung och frömjöl från trakter belägna 2 à 3 kilometer från kupan och vid dåligt drag från ännu avlägsnare, men ju färre resor de kunna göra per dag, desto mindre blir överskottet.

Drönarnas, hanarnas, antal i samhället uppgår till ett à två hundra, men där biskötarèn låtit bien obehindrat bygga drönarbygge, kunna de finnas i tusental. De förrätta intet arbete, fastän de gamle ansågo dem för »vattubin», de tära endast på kupans förråd och matas av arbetsbina. Deras livslängd är från maj till augusti. De hava till uppgift att befrukta den unga drottningen, och när denna uppgift är fylld, behövas de icke mer. I augusti, i en del samhällen redan i mitten av juli, dels neka bien dem föda, varigenom de bliva svaga och lättare kunna utmotas ur kupan och sålunda omkomma, dels sticka de dem till döds, och drönarna kunna icke försvara sig, då de sakna gadd. Detta kallas drönareslakten.

Allt eftersom bien få kakbygget i ordning, börjar drottningen äggläggningen, och merendels äro cellerna knappt utbyggda till sin halva höjd, förrän de bestiftas med ägg. Drottningen börjar äggläggningen i någon av de mellersta cellerna, varefter hon övergår till de sex omkringliggande och fortsätter sedan i cirklar allteftersom bygget fortskrider. Även där färdigbyggda kakor finnas, börjar hon i mitten av biklungan, där värmen är högst, och lägger ett antal ägg i förut nämnd ordning, övergår sedan till ena sidokakan, tillbaka till mittelkakan, därefter till andra sidokakan o. s. v. och utvidgar sina cirklar, allt eftersom bien uppvärmt kakbygget. Yngelnästet får alltså formen av ett klot. När drottningen nått de yttersta kakorna och bestiftat dem, återvänder hon till centrum för att åter börja sin marschruta. Denna tid motsvarar ynglets utveckling, som är 21 dagar, och kallas yngelperiod och ynglet en yngelsats. De två första yngelsatserna äro små och ersätta knappt avgången av fältbin under våren; den tredje är större och den fjärde ännu större; efter denna plägar svärmning i regel ske.

På fjärde dagen efter äggets läggning rämnar det, och en fotlös larv framkommer. Denna matas nu av ambina med fodervälling, som de berett av honung, frömjöl och vatten och smält i sin matsmältningsmage. Vällingen uppstötes och insprutas i cellen på larven i så riklig mängd, att den formligen flyter i foder. Den växer i följd härav mycket fort, fyller på den 9:e dagen cellen och börjar nu inspinna sig i kokong, samtidigt med att bina täcka cellen med ett vaxlock. Pupptillståndet för drottningen är 7 dagar, för arbetsbina 12 dagar och för drönare 14 dagar, under vilken tid biet når sin fulla utveckling, varefter det avgnager cellocket och kryper ut ur cellen.

Drottningen får smält föda under hela larvtillståndet, varigenom hennes äggstockar utvecklas och kroppen tilltager i storlek. Den stora drottningcellen lämnar även större plats därtill än en arbetarcell. Arbetsbina och drönarna få endast de 3 första dagarna smält föda, varefter arbetsbinas fodervälling består av smält frömjöl, honung och vatten.

Ett bisamhälle, som bereder sig att svärma, anlägger ett antal drottningceller, upp till 15 à 20 st. och hos svärmlystna bin ända till 50 à 60 st. Drottningcellerna anläggas vanligen i kakornas sido- eller underkanter. Bina uppdraga även drottningceller över redan lagda ägg. Av den bättre kosten växer drottninglarven mycket fort, och efter 16 dagar, sedan ägget lagts (vid varm väderlek någon dag tidigare) utkrypa de färdiga drottningarna.

Första svärmen, som består av flygbina, de äldsta bina och gamla drottningen, avgår, om vädret är gynnsamt, när den äldsta drottningcellen täckes. Samhället är nu drottninglöst, tills den äldsta drottningcellen kläckes. Andresvärmen med den förstfödda drottningen och de senare utbildade flygbina avgår 9 à 10 dagar senare. Har nu samhället tillfredsställt sitt svärmbehov för året, dödar den i kupan fria drottningen alla sina om makten konkurrerande medsystrar genom att uppgnaga cellerna från sidan och sticka de ofullständiga nymfdrottningarna. Härvid äro arbetsbina drottningen behjälpliga. Det kan dock hända, att samhället lämnar tredjesvärm, som kommer 4 à 5 dagar efter andresvärmen, och sedermera svärm varje dag, tills alla drottningarna äro utkrupna.

	Binas utvecklingstid som				Biet flyger efter	Binas levnadsålder
	ägg	larv	puppa	summa		
	Dagar					
Drottning	3	6	7	16	5	3-5 år
Arbetsbi	3	6	12	21	8 a 10	$1\frac{1}{2}$—9 månader

Drönare

3

7

14

24

14

maj till juli

De nya drottningarna måste paras med drönare, innan de kunna börja sin äggläggning. Parningen försiggår, när drottningen är fem dagar gammal en solig dag i fria luften, På sin parningsflykt åtföljes hon ofta av en mängd bin, till antal motsvarande en mindre svärm, samt drönare ur egen och andra kupor. Ofta kunna dessa friarefärder utsträckas: till flera kilometer. Mötes drottningen då av drönare från andra bigårdar, blir det en korsbefruktning, som är mycket nyttig, ty om drottningen paras år efter år med sina bröder, försämras rasen genom inavel. Då flera generationer födas under samma sommar, går inaveln så mycket raskare i en bigård än vid annan djuravel. Inaveln kan man motverka genom att med ett par års mellanrum skaffa sig en god drottning eller ett gott samhälle från någon välkänd bigård på minst i mils avstånd och på sådant sätt få »nytt blod» i bigården.

Vid parningen, som försiggår i fria luften på betydlig höjd, kan av drönare, som förfölja den utflygande drottningen, endast den starkaste och uthålligaste ifrågakomma för fullbordande av akten. Drönarens organ blir i regel, kvarsittande i drottningens könsapparat. Vid försöken att befria sig får drönaren sin bakkropp söndertrasad, inälvorna falla ut och han störtar döende tillbaka mot jorden. Den befruktade drottningen däremot återvänder till kupan, där arbetsbina skynda att befria henne från resterna av den förolyckade drönaren. Den från drönaren avskilda sädesblåsan tömmes nu i drottningens sädesbehållare, som med ett fint rör står i förbindelse med äggledaren. När ett ägg avsöndras och passerar denna, kan drottningen efter behag med hanlig säd låta befrukta ägget eller låta det bli obefruktat. I förra fallet kan ägget utvecklas till en drottning eller ett arbetsbi, i det senare fallet uppstår en drönare. Drottningen kan lägga omkring en halv million ägg under sin livstid. Under juni och juli, då samhället står på höjden av sin utveckling, kan drottningen lägga 2,000 à 3,000 ägg per dygn. Äggläggningen avtager dock mot hösten för att under vintern alldeles upphöra. Drottningen äter icke själv av kupans förråd annat än i vissa undantagsfall utan matas av ambina, som omgiva henne likt en stab, och ju flitigare hon matas, desto rikligare blir äggläggningen. Parningen behöver ej förnyas, men äggläggningsförmågan avtager så betydligt efter andra året, att en rationell biskötare ej bör hålla en drottning längre utan utbyta henne mot en ung. Verkställer biskötaren ej drottningbyte, draga bina själva försorg därom 4:e eller 5:e året, men detta kan ofta misslyckas för dem och biskötaren överraskas med viselösa samhällen. En drottning, som icke paras under de tre första veckorna av sin levnad, mister könsdriften och förblir oparad, om ock undantag någon gång givits.

Hon förmår dock lägga ägg, men av dessa utvecklas endast drönare och hon kallas då drönarmoder.

Ett bisamhälle, som av en eller annan anledning mister sin drottning, uppdrager då av öppet yngel, d. v. s. yngre än 9 dagar, en drottning. Sakna de möjligheter att uppdraga en sådan, börja de mata ett arbetsbi med drottningföda, vilket därefter lägger ägg, äggläggande arbetsbi, men som detta bi icke är parat, blir det endast drönare av de lagda äggen. Äggen läggas i arbetarceller, och då drönarna fordra större plats, förstora bina cellerna genom att täcka dem med starkt kupiga lock. Ynglet kallas även därför puckelyngel.

De olika cellocken igenkännas på ytan. Täckta honungsceller hava plana, ljusa lock, arbetarynglet svagt kupiga och drönarynglet starkt kupiga. Arbetar- och drönarcellerna användas såväl för yngeluppfödningen som upplagringen av honung och frömjöl.

Allt är periferiskt ordnat i en bikupa. I mitten har ynglet sin plats med utsträckning mot kupornas sidor och underkanter. Det äldsta ynglet finnes i mitten, och ju närmare ytterkanterna det är lagt, desto yngre är det. Ytterst äro de nylagda äggen. Närmast ynglet upplagras frömjölet och över och på sidorna om detta honungen. Biens naturliga utveckling sker således i klotform. När bien indragit sitt vinterförråd, sammandraga de sig även i klotform med drottningen och ynglet i mitten, därefter de äldre och ytterst de äldsta eller hudbien. Ju starkare kölden är, desto hårdare sammandrager biklungan sig. Bien ligga icke i dvala under vintern, fastän de på grund av kylan ej kunna utföra något arbete. Värmen i kupan uppehälles genom förtärande av foder och kan i ett friskt samhälle uppgå till + 18 à 20° C. samtidigt med att lufttemperaturen kan vara mer än 20° under noll. Då bien stelna vid + 7° C, dör samhället, om värmegraden i kupan nedgår och under någon längre tid håller sig under denna temperatur.

Biens ljud är av olika art. Förspelet, det muntra surret, som höres, då de unga bien för, första gången framför kupan pröva sina vingar. Svärmsången, en stark, livlig jubelsång, som uppstämmes vid svärmning. Flustersorlet, ett förnöjsamt brusande, som höres från flustret och inifrån kupan. Dessa ljud åstadkommas genom vingarna. Sticktonen, en argt, skrikande fräston, som höres från ett retat bi. I ett viselöst samhälle höres då och då ett svagt; tjutande ljud. Manandet höres från en kupa, som lämnat försvärm. Den fria drottningen utstöter ett långdraget »yt, yt, yt», som besvaras av den i cellen fångna drottningen med »kva, kva, kva». Dessa ljudåstadkommas genom att drottningen utpressar luft genom andhålen.

Då bisamhälle av en eller annan anledning blivit svagt, kan det förstärkas genom tillförsel av bin eller yngel eller genom förening med annat samhälle. Se Förening, Förstärkning.A—r L—n.

Biskötsel. Historik. Tambiet härstammar från de vilda bien, som äro inhemska i gamla världens tempererade delar. Däremot fanns det ej ursprungligen i Nordamerika, dit tambin infördes på 1600-talet, eller i Australien, som först 1862 fick bin, i båda fallen från Europa. Bin, honung och vax omtalas i skrifter från äldsta tid, så i bibeln redan hos Moses, och Kanaan omtalas som ett land, »där mjölk och honung flyta», men intet visar bestämt, att tambin avses. Först omkring Kristi tid omtalas »vildhonung», varav man kan sluta att bin då funnos, som ej voro vilda. Aristoteles (f. 384 f. Kr.) torde varit den förste förf., som talar om bin som hemdjur. Även i Sverige var honung från äldsta tid en viktig hushållsvara, varav stora mängder åtgick till mjödberedning, liksom vax från den kristna tidens början fick stor användning till ljus i kyrkorna. Adam av Bremen (i 11:e århundradet) säger, att landet var rikt på honung, vilken också under medeltiden blev en tionde- och räntepersedel. Landskapslagarnas noggranna bestämmelser om rätt till vildbin visa, att dessa voro en viktig källa till honung och vax, men omtala även bigårdar, d. v. s. tambin.

Med reformationen minskades behovet av vax, med införande av socker och mjödets undanträngande av öl förbrukningen av honung. Därför torde en tillbakagång i landets b. hava skett med nya tidens början. Från 1600-talet omtalas sedan de första ansatserna till biskötselns förbättrande. Den lärde holländaren Jan Swammerdam (1637—1680) påvisade med mikroskopets tillhjälp visens kön genom upptäckten av hennes äggstockar och äggledare. Hans undersökningar fortsattes av fransmannen Réaumur (1683—1757), men de viktigaste upptäckterna rörande bien gjordes av François Huber i Genève (1750—1831) vilken, själv blind, med sina närmastes hjälp och med användning av en av honom konstruerad observationskupa med ramar, som kunde vikas upp från ena sidan som en bok, studerade binas sinnen, deras andning, vaxavsöndringen, yngelröta, fastslog att drottningens parning försiggår utanför kupan, varefter äggläggningen börjar, att arbetsbin stundom kunna lägga ägg, ehuru ej befruktade o. s. v. Ett betydande praktiskt framsteg utgjorde införandet av kupor, som kunde utökas för att bereda bisamhället större plats, en förbättring som tillskrives engelsmannen Sir Christopher Wren på 1600-talet, vilken ökade kupan nedåt, under det att kupa med översatser konstruerades först 150 år senare av skotten Stewarton,

I Sverige synes b. hava gått tillbaka, sedan socker börjat att införas i större mängd och mjödet förlorat en del av sin gamla betydelse. Frihetstidens vetenskapliga intresse och omsorg om det ekonomiska livet visade sig även genom, en uppblomstring av biskötseln och utgivande av flere skrifter avhandlande densamma; den första på svenska avfattade biboken var kapten-mekanikus Mårten Triewalds år 1728 utgivna Tractat om bij, Linnés broder, pastor Samuel Linnæus, en av sin tids mest bemärkta biodlare, förordade halmkupor bestående av kransar, av vilka de översta användes för skattning, varigenom den eljes vanliga slakten av samhället vid honungsskörden blev onödig.

Den nyare tidens biodling har i huvudsak grundlagts under 1800-talet, Som reformator märkes i främsta rummet pastor J. Dzierzon (1811—1906), som påvisade, att en drottning utan föregående parning kan lägga ägg, varur avkomma kan utvecklas. Upptäckten skedde genom användande av kupor med rörliga kakor och olikfärgade bin (italienska), Engelsmannen Augustus Munn, amerikanen pastor L. L. Langstroht och tysken A. v. Berlepsch (1815 —1877) tävla om äran att ha konstruerat rörliga ramar, varigenom dessa blevo lättare, att hantera och flytta. Snickaren Johannes Mehring i Tyskland (1816—1878) framträdde 1857 med en i trä skuren press för pressning av kakmellanväggar, och år 1865 offentliggjorde major v. Hruschka († 1888) sin uppfinning av honungsslungaren. Under senare delen av förra århundradet uppfanns spärrgallret av en brasilianare. Genom detta redskaps mångsidiga användning hava dels ytterligare flera vetenskapliga rön kunnat göras, dels har den praktiske utövaren av biskötseln satts i tillfälle att ytterligare öka avkastningen av sitt arbete.A—r L—n.

Den framgångsperiod, som b. hade i Sverige under 1700-talet, avtog åter, men på 1830-talet började åter ansträngningar för dess höjande; utländska kuptyper och nya metoder

prövades, personer utsändes att studera hanteringen hos Dzierzon och meddelade sedan undervisning, vanligen med understöd av hushållningssällskapen. 1861 bildades Nordiska biföreningen, och följande år hölls vid allmänna lantbruksmötet i Malmö ett nordiskt biodlarmöte. År 1881 bildades Föreningen för biskötselns befrämjande, vilken inrättade en biskötarskola i Bie, till vilken talrika elever samlades med understöd av hushållningssällskapen. Åtskilliga länsföreningar av biodlare stiftades också, bland dem »Biskötselns vänner» i Göteborgs och Bohus län, vars sekreterare, löjtnant Stålhammar, utgav Tidning för biodlare och Lärobok i biskötsel (1885). Likaså utgav rektor O. E. Dahm en mycket spridd lärobok samt verkade för användning av Dzierzons kupa, men med sidoväggar av halm. En av

åstadkommas genom att drottningen utpressar luft genom andhålen.

Då bisamhälle av en eller annan anledning blivit svagt, kan det förstärkas genom tillförsel av bin eller yngel eller genom förening med annat samhälle. Se Förening, Förstärkning.A—r L—n.

Biskötsel. Historik. Tambiet härstammar från de vilda bien, som äro inhemska i gamla världens tempererade delar. Däremot fanns det ej ursprungligen i Nordamerika, dit tambin infördes på 1600-talet, eller i Australien, som först 1862 fick bin, i båda fallen från Europa. Bin, honung och vax omtalas i skrifter från äldsta tid, så i bibeln redan hos Moses, och Kanaan omtalas som ett land, »där mjölk och honung flyta», men intet visar bestämt, att tambin avses. Först omkring Kristi tid omtalas »vildhonung», varav man kan sluta att bin då funnos, som ej voro vilda. Aristoteles (f. 384 f. Kr.) torde varit den förste förf., som talar om bin som hemdjur. Även i Sverige var honung från äldsta tid en viktig hushållsvara, varav stora mängder åtgick till mjödberedning, liksom vax från den kristna tidens början fick stor användning till ljus i kyrkorna. Adam av Bremen (i 11:e århundradet) säger, att landet var rikt på honung, vilken också under medeltiden blev en tionde- och räntepersedel. Landskapslagarnas noggranna bestämmelser om rätt till vildbin visa, att dessa voro en viktig källa till honung och vax, men omtala även bigårdar, d. v. s. tambin.

Med reformationen minskades behovet av vax, med införande av socker och mjödets undanträngande av öl förbrukningen av honung. Därför torde en tillbakagång i landets b. hava skett med nya tidens början. Från 1600-talet omtalas sedan de första ansatserna till biskötselns förbättrande. Den lärde holländaren Jan Swammerdam (1637—1680) påvisade med mikroskopets tillhjälp visens kön genom upptäckten av hennes äggstockar och äggledare. Hans undersökningar fortsattes av fransmannen Réaumur (1683—1757), men de viktigaste upptäckterna rörande bien gjordes av François Huber i Genève (1750—1831) vilken, själv blind, med sina närmastes hjälp och med användning av en av honom konstruerad observationskupa med ramar, som kunde vikas upp från ena sidan som en bok, studerade binas sinnen, deras andning, vaxavsöndringen, yngelröta, fastslog att drottningens parning försiggår utanför kupan, varefter äggläggningen börjar, att arbetsbin stundom kunna lägga ägg, ehuru ej befruktade o. s. v. Ett betydande praktiskt framsteg utgjorde införandet av kupor, som kunde utökas för att bereda bisamhället större plats, en förbättring som tillskrives engelsmannen Sir Christopher Wren på 1600-talet, vilken ökade kupan nedåt, under det att kupa med översatser konstruerades först 150 år senare av skotten Stewarton,

I Sverige synes b. hava gått tillbaka, sedan socker började att införas i större mängd och mjödet förlorat en del av sin gamla betydelse. Frihetstidens vetenskapliga intresse och omsorg om det ekonomiska livet visade sig även genom, en uppblomstring av biskötseln och utgivande av flere skrifter avhandlande densamma; den första på svenska avfattade biboken var kapten-mekanikus Mårten Triewalds år 1728 utgivna Tractat om bij, Linnés broder, pastor Samuel Linnæus, en av sin tids mest bemärkta biodlare, förordade halmkupor bestående av kransar, av vilka de översta användes för skattning, varigenom den eljes vanliga slakten av samhället vid honungsskörden blev onödig.

Den nyare tidens biodling har i huvudsak grundlagts under 1800-talet, Som reformator märkes i främsta rummet pastor J. Dzierzon (1811—1906), som påvisade, att en drottning utan föregående parning kan lägga ägg, varur avkomma kan utvecklas. Upptäckten skedde genom användande av kupor med rörliga kakor och olikfärgade bin (italienska), Engelsmannen Augustus Munn, amerikanen pastor L. L. Langstroht och tysken A. v. Berlepsch (1815 —1877) tävla om äran att ha konstruerat rörliga ramar, varigenom dessa blevo lättare, att hantera och flytta. Snickaren Johannes Mehring i Tyskland (1816—1878) framträdde 1857 med en i trä skuren press för pressning av kakmellanväggar, och år 1865 offentliggjorde major v. Hruschka († 1888) sin uppfinning av honungsslungaren. Under senare delen av förra århundradet uppfanns spärrgallret av en brasilianare. Genom detta redskaps mångsidiga användning hava dels ytterligare flera vetenskapliga rön kunnat göras, dels har den praktiske utövaren av biskötseln satts i tillfälle att ytterligare öka avkastningen av sitt arbete.A—r L—n.

Den framgångsperiod, som b. hade i Sverige under 1700-talet, avtog åter, men på 1830-talet började åter ansträngningar för dess höjande; utländska kuptyper och nya metoder prövades, personer utsändes att studera hanteringen hos Dzierzon och meddelade sedan undervisning, vanligen med understöd av hushållningssällskapen. 1861 bildades Nordiska biföreningen, och följande år hölls vid allmänna lantbruksmötet i Malmö ett nordiskt biodlarmöte. År 1881 bildades Föreningen för biskötselns befrämjande, vilken inrättade en biskötarskola i Bie, till vilken talrika elever samlades med understöd av hushållningssällskapen. Åtskilliga länsföreningar av biodlare stiftades också, bland dem »Biskötselns vänner» i Göteborgs och Bohus län, vars sekreterare, löjtnant Stålhammar, utgav Tidning för biodlare och Lärobok i biskötsel (1885). Likaså utgav rektor O. E. Dahm en mycket spridd lärobok samt verkade för användning av Dzierzons kupa, men med sidoväggar av halm. En av

skolläraren J. W. Lewerén i Väring konstruerad kupa vann ock rätt mycken användning. Trots de ansträngningar som sålunda gjorts, har biskötseln fortfarande varit mycket litet idkad, om än något ökat intresse åter visat sig under senaste tid. År 1919 lämnade staten ett anslag av 6 000 kr. för hanteringens uppmuntrande. Enligt husdjursräkningen 1918 fanns i landet 133,535 bisamhällen.

Biskötselns utbredning i Sverige. Enligt denna statistik är b. mest utbredd i Bohuslän, Halland och Västergötland (5—6 bisamhällen på 100 invånare) och idkas i alla Svea- och Götalands länen, samt i Norrland t. o. m. i Västerbotten, om än också blott som sällsynta undantag, och uppgivas även där kunna vara lönande. I Jämtland lära biodlarna t. o. m. ha sammanslutit sig till en förening.H. J. Dft.

Biskötselns ekonomiska betydelse. Talrika meddelanden finnas från äldre och senare tid om betydlig avkastning av biskötseln. Således omtalas, att komminister Wieselgren i Växjö ett år ur sina 464 kupor skördade 785 kannor honung och 350 skålpund vax, och S. Linnæus omtalar, att en kupa avkastat 4 dugliga svärmar, 140 skålpund honung och 7 skålpund vax.

I nyare tider har meddelats, att t. ex. den ivrige undervisaren kantor Gerner i Hyby vid Lund år 1875 skördade 6,600 skålpund honung ur ett oräknat antal kupor, »som dock icke kunde överstiga 112». Så långt upp som i Kåge i Västerbotten samt i Östersund bedrives biskötsel med ganska gott resultat, trots 7 à 8 månaders vinter. Under vanliga förhållanden bör kunna påräknas 10 kg. honung och $^1/_2$ kg. vax om året för varje samhälle. När en god halmkupa betingar ett pris av 30 à 40 kr. är ju ett kapital, som lämnar 100 à 300 %, mycket väl placerat.

Biskötseln kan således lämna en inkomst, som icke är att förakta av dem, som, utan att försumma sina huvudsakliga bestyr, kunna ägna en eller annan timme åt vården av sina bin. För småbrukare, torpare, backstugusittare, egnahemsinnehavare, skollärare, hantverkare och för övrigt alla, som förfoga över några kvadratmeter jord, är och skall biskötseln bliva en av de små inkomstkällorna. Till och med för den förmögne lantbon skulle det öka trevnaden, om han prydde sin trädgård med några bikupor, för att dels ha nöje av att betrakta binas flit och konstfärdighet, dels ha nyttan av att få sina växter mera jämnt befruktade, än vad humlorna förmå åstadkomma, och kunna glädja sina barn med njutningen av oförfalskad och snyggt skördad honung.

Särskilt för den självförsörjande kvinnan passar det att bedriva biskötsel i samband med annan husdjursskötsel, såsom fjäderfä-, kanin-, och trädgårdsskötsel. Skulle under ogynnsamma år en sak slå fel, kunna de andra gå bättre och »många bäckar små göra en stor å». Kan man ej driva biskötsel i större skala, så kan man åtminstone tillgodose det egna behovet av honung i hemmet. Honungen har ett högt näringsvärde och kan således användas som födoämne och kan användas vid alla tillfällen för att ersätta socker.

I medicin har honung sedan gammalt använts. Det är uppenbarligen onödigt att som nu sker införa honung från utlandet, synnerligen som denna s. k. honung till stor del härrör från fabriker, som tillverka sin vara utan binas hjälp, av råsocker, saltsyra och essens, beredd ur stenkolstjära.

Bina göra icke blott sin ägare nytta, de gagna även hela den omgivande trakten. De befrukta växterna, och många växter sätta blott dåligt frö utan deras medverkan.

För alsikeklövern är biet den förnämsta hjälpen vid befruktningen.

I fruktträdsblomman mogna ej ståndare och pistiller samtidigt i samma blomma. Frömjölet måste alltså föras över från en blomma till en annan, där pistillen står på samma mognadsgrad som den blommas ståndare, vilken avlämnat frömjöl, och detta sker genom de honungssamlande insekterna. I en del blommor äro ståndarna längre än pistillerna eller tvärtom och sådana äro likaledes hänvisade till insekterna för befruktning.

Det uppgives, att skördarna av insektbefruktade växter bliva dåliga de år, som föregåtts av en vinter med djup käle. Humlorna krypa ned i jorden och övervintra; men når kälen dem, dö många, och de växter, som för frömjölsöverföringen äro beroende av dem, lida därav. Å de trakter, där bin finnas, blir dock skörden god.A—r Ln.

Bislakt är det barbariska sätt, på vilket våra förfäder och ännu i senare tid även en del halmkupeskördare behandlade bina för skördandet av honung. När hösten kom, dömdes en del kupor att slaktas, varvid en grop grävdes i marken, svavel lades däri och antändes, varefter kupan ställdes över gropen. När samhället ansågs dött, togs kupan undan och innehållet skördades, blandat med yngel, frömjöl, bin och deras exkrementer, som de i dödsångesten lagt på kakbygge och i honungen. Var kupan dessutom in- och utvändigt spacklad med kogödsel, så borde detta åtminstone ej förhöja aptiten.

Om gropen, i vilken de avdomnade bina nedmyllats, grävdes upp efter 2 à 3 dagar, kunde det hända, att de kvicknat till. Alltså ett grymt djurplågeri. Jfr Honungsskörd.A—r L—n.

Bismer är en i Danmark uppfunnen automatisk skummjölksvåg, som anbringas direkt på mjölkbehållaren, i vilken skummjölken, som skall utvägas, samlas.L. Fr. R.

Bisting. Bien äro såsom en hel del andra honungssamlande insekter försedda med gadd.

skolläraren J. W. Lewerén i Väring konstruerad kupa vann ock rätt mycken användning. Trots de ansträngningar som sålunda gjorts, har biskötseln fortfarande varit mycket litet idkad, om än något ökat intresse åter visat sig under senaste tid. År 1919 lämnade staten ett anslag av 6 000 kr. för hanteringens uppmuntrande. Enligt husdjursräkningen 1918 fanns i landet 133,535 bisamhällen.

Biskötselns utbredning i Sverige. Enligt denna statistik är b. mest utbredd i Bohuslän, Halland och Västergötland (5—6 bisamhällen på 100 invånare) och idkas i alla Svea- och Götalands länen, samt i Norrland t. o. m. i Västerbotten, om än också blott som sällsynta undantag, och uppgivas även där kunna vara lönande. I Jämtland lära biodlarna t. o. m. ha sammanslutit sig till en förening.H. J. Dft.

Biskötselns ekonomiska betydelse. Talrika meddelanden finnas från äldre och senare tid om betydlig avkastning av biskötseln. Således omtalas, att komminister Wieselgren i Växjö ett år ur sina 464 kupor skördade 785 kannor honung och 350 skålpund vax, och S. Linnæus omtalar, att en kupa avkastat 4 dugliga svärmar, 140 skålpund honung och 7 skålpund vax.

I nyare tider har meddelats, att t. ex. den ivrige undervisaren kantor Gerner i Hyby vid Lund år 1875 skördade 6,600 skålpund honung ur ett oräknat antal kupor, »som dock icke kunde överstiga 112». Så långt upp som i Kåge i Västerbotten samt i Östersund bedrives biskötsel med ganska gott resultat, trots 7 à 8 månaders vinter. Under vanliga förhållanden bör kunna påräknas 10 kg. honung och $^{1}/_{2}$ kg. vax om året för varje samhälle. När en god halmkupa betingar ett pris av 30 à 40 kr. är ju ett kapital, som lämnar 100 à 300 %, mycket väl placerat.

Biskötseln kan således lämna en inkomst, som icke är att förakta av dem, som, utan att försumma sina huvudsakliga bestyr, kunna ägna en eller annan timme åt vården av sina bin. För småbrukare, torpare, backstugusittare, egnahemsinnehavare, skollärare, hantverkare och för övrigt alla, som förfoga över några kvadratmeter jord, är och skall biskötseln bliva en av de små inkomstkällorna. Till och med för den förmögne lantbon skulle det öka trevnaden, om han prydde sin trädgård med några bikupor, för att dels ha nöje av att betrakta binas flit och konstfärdighet, dels ha nyttan av att få sina växter mera jämnt befruktade, än vad humlorna förmå åstadkomma, och kunna glädja sina barn med njutningen av oförfalskad och snyggt skördad honung.

Särskilt för den självförsörjande kvinnan passar det att bedriva biskötsel i samband med annan husdjursskötsel, såsom fjäderfä-, kanin-, och trädgårdsskötsel. Skulle under ogynnsamma år en sak slå fel, kunna de andra gå bättre och »många bäckar små göra en stor å». Kan man ej driva biskötsel i större skala, så kan man åtminstone tillgodose det egna behovet av honung i hemmet. Honungen har ett högt näringsvärde och kan således användas som födoämne och kan användas vid alla tillfällen för att ersätta socker.

I medicin har honung sedan gammalt använts. Det är uppenbarligen onödigt att som nu sker införa honung från utlandet, synnerligen som denna s. k. honung till stor del härrör från fabriker, som tillverka sin vara utan binas hjälp, av råsocker, saltsyra och essens, beredd ur stenkolstjära.

Bina göra icke blott sin ägare nytta, de gagna även hela den omgivande trakten. De befrukta växterna, och många växter sätta blott dåligt frö utan deras medverkan.

För alsikeklövern är biet den förnämsta hjälpen vid befruktningen.

I fruktträdsblomman mogna ej ståndare och pistiller samtidigt i samma blomma. Frömjölet måste alltså föras över från en blomma till en annan, där pistillen står på samma mognadsgrad som den blommas ståndare, vilken avlämnat frömjöl, och detta sker genom de honungssamlande insekterna. I en del blommor äro ståndarna längre än pistillerna eller tvärtom och sådana äro likaledes hänvisade till insekterna för befruktning.

Det uppgives, att skördarna av insektbefruktade växter bliva dåliga de år, som föregåtts av en vinter med djup käle. Humlorna krypa ned i jorden och övervintra; men når kälen dem, dö många, och de växter, som för frömjölsöverföringen äro beroende av dem, lida därav. Å de trakter, där bin finnas, blir dock skörden god.A—r Ln.

Bislakt är det barbariska sätt, på vilket våra förfäder och ännu i senare tid även en del halmkupeskördare behandlade bina för skördandet av honung. När hösten kom, dömdes en del kupor att slaktas, varvid en grop grävdes i marken, svavel lades däri och antändes, varefter kupan ställdes över gropen. När samhället ansågs dött, togs kupan undan och innehållet skördades, blandat med yngel, frömjöl, bin och deras exkrementer, som de i dödsångesten lagt på kakbygge och i honungen. Var kupan dessutom in- och utvändigt spacklad med kogödsel, så borde detta åtminstone ej förhöja aptiten.

Om gropen, i vilken de avdomnade bina nedmyllats, grävdes upp efter 2 à 3 dagar, kunde det hända, att de kvicknat till. Alltså ett grymt djurplågeri. Jfr Honungsskörd.A—r L—n.

Bismer är en i Danmark uppfunnen automatisk skummjölksvåg, som anbringas direkt på mjölkbehållaren, i vilken skummjölken, som skall utvägas, samlas.L. Fr. R.

Bisting. Bien äro såsom en hel del andra honungssamlande insekter försedda med gadd.

skolläraren J. W. Lewerén i Väring konstruerad kupa vann ock rätt mycken användning. Trots de ansträngningar som sålunda gjorts, har biskötseln fortfarande varit mycket litet idkad, om än något ökat intresse åter visat sig under senaste tid. År 1919 lämnade staten ett anslag av 6 000 kr. för hanteringens uppmuntrande. Enligt husdjursräkningen 1918 fanns i landet 133,535 bisamhällen.

Biskötselns utbredning i Sverige. Enligt denna statistik är b. mest utbredd i Bohuslän, Halland och Västergötland (5—6 bisamhällen på 100 invånare) och idkas i alla Svea- och Götalands länen, samt i Norrland t. o. m. i Västerbotten, om än också blott som sällsynta undantag, och uppgivas även där kunna vara lönande. I Jämtland lära biodlarna t. o. m. ha sammanslutit sig till en förening.H. J. Dft.

Biskötselns ekonomiska betydelse. Talrika meddelanden finnas från äldre och senare tid om betydlig avkastning av biskötseln. Således omtalas, att komminister Wieselgren i Växjö ett år ur sina 464 kupor skördade 785 kannor honung och 350 skålpund vax, och S. Linnæus omtalar, att en kupa avkastat 4 dugliga svärmar, 140 skålpund honung och 7 skålpund vax.

I nyare tider har meddelats, att t. ex. den ivrige undervisaren kantor Gerner i Hyby vid Lund år 1875 skördade 6,600 skålpund honung ur ett oräknat antal kupor, »som dock icke kunde överstiga 112». Så långt upp som i Kåge i Västerbotten samt i Östersund bedrives biskötsel med ganska gott resultat, trots 7 à 8 månaders vinter. Under vanliga förhållanden bör kunna påräknas 10 kg. honung och $^{1}/_{2}$ kg. vax om året för varje samhälle. När en god halmkupa betingar ett pris av 30 à 40 kr. är ju ett kapital, som lämnar 100 à 300 %, mycket väl placerat.

Biskötseln kan således lämna en inkomst, som icke är att förakta av dem, som, utan att försumma sina huvudsakliga bestyr, kunna ägna en eller annan timme åt vården av sina bin. För småbrukare, torpare, backstugusittare, egnahemsinnehavare, skollärare, hantverkare och för övrigt alla, som förfoga över några kvadratmeter jord, är och skall biskötseln bliva en av de små inkomstkällorna. Till och med för den förmögne lantbon skulle det öka trevnaden, om han prydde sin trädgård med några bikupor, för att dels ha nöje av att betrakta binas flit och konstfärdighet, dels ha nyttan av att få sina växter mera jämnt befruktade, än vad humlorna förmå åstadkomma, och kunna glädja sina barn med njutningen av oförfalskad och snyggt skördad honung.

Särskilt för den självförsörjande kvinnan passar det att bedriva biskötsel i samband med annan husdjursskötsel, såsom fjäderfä-, kanin-, och trädgårdsskötsel. Skulle under ogynnsamma år en sak slå fel, kunna de andra gå bättre och »många bäckar små göra en stor å». Kan man ej driva biskötsel i större skala, så kan man åtminstone tillgodose det egna behovet av honung i hemmet. Honungen har ett högt näringsvärde och kan således användas som födoämne och kan användas vid alla tillfällen för att ersätta socker.

I medicin har honung sedan gammalt använts. Det är uppenbarligen onödigt att som nu sker införa honung från utlandet, synnerligen som denna s. k. honung till stor del härrör från fabriker, som tillverka sin vara utan binas hjälp, av råsocker, saltsyra och essens, beredd ur stenkolstjära.

Bina göra icke blott sin ägare nytta, de gagna även hela den omgivande trakten. De befrukta växterna, och många växter sätta blott dåligt frö utan deras medverkan.

För alsikeklövern är biet den förnämsta hjälpen vid befruktningen.

I fruktträdsblomman mogna ej ståndare och pistiller samtidigt i samma blomma. Frömjölet måste alltså föras över från en blomma till en annan, där pistillen står på samma mognadsgrad som den blommas ståndare, vilken avlämnat frömjöl, och detta sker genom de honungssamlande insekterna. I en del blommor äro ståndarna längre än pistillerna eller tvärtom och sådana äro likaledes hänvisade till insekterna för befruktning.

Det uppgives, att skördarna av insektbefruktade växter bliva dåliga de år, som föregåtts av en vinter med djup käle. Humlorna krypa ned i jorden och övervintra; men når kälen dem, dö många, och de växter, som för frömjölsöverföringen äro beroende av dem, lida därav. Å de trakter, där bin finnas, blir dock skörden god.A—r Ln.

Bislakt är det barbariska sätt, på vilket våra förfäder och ännu i senare tid även en del halmkupeskördare behandlade bina för skördandet av honung. När hösten kom, dömdes en del kupor att slaktas, varvid en grop grävdes i marken, svavel lades däri och antändes, varefter kupan ställdes över gropen. När samhället ansågs dött, togs kupan undan och innehållet skördades, blandat med yngel, frömjöl, bin och deras exkrementer, som de i dödsångesten lagt på kakbygge och i honungen. Var kupan dessutom in- och utvändigt spacklad med kogödsel, så borde detta åtminstone ej förhöja aptiten.

Om gropen, i vilken de avdomnade bina nedmyllats, grävdes upp efter 2 à 3 dagar, kunde det hända, att de kvicknat till. Alltså ett grymt djurplågeri. Jfr Honungsskörd.A—r L—n.

Bismer är en i Danmark uppfunnen automatisk skummjölksvåg, som anbringas direkt på mjölkbehållaren, i vilken skummjölken, som skall utvägas, samlas.L. Fr. R.

Bisting. Bien äro såsom en hel del andra honungssamlande insekter försedda med gadd.

skolläraren J. W. Lewerén i Väring konstruerad kupa vann ock rätt mycken användning. Trots de ansträngningar som sålunda gjorts, har biskötseln fortfarande varit mycket litet idkad, om än något ökat intresse åter visat sig under senaste tid. År 1919 lämnade staten ett anslag av 6 000 kr. för hanteringens uppmuntrande. Enligt husdjursräkningen 1918 fanns i landet 133,535 bisamhällen.

Biskötselns utbredning i Sverige. Enligt denna statistik är b. mest utbredd i Bohuslän, Halland och Västergötland (5—6 bisamhällen på 100 invånare) och idkas i alla Svea- och Götalands länen, samt i Norrland t. o. m. i Västerbotten, om än också blott som sällsynta undantag, och uppgivas även där kunna vara lönande. I Jämtland lära biodlarna t. o. m. ha sammanslutit sig till en förening.H. J. Dft.

Biskötselns ekonomiska betydelse. Talrika meddelanden finnas från äldre och senare tid om betydlig avkastning av biskötseln. Således omtalas, att komminister Wieselgren i Växjö ett år ur sina 464 kupor skördade 785 kannor honung och 350 skålpund vax, och S. Linnæus omtalar, att en kupa avkastat 4 dugliga svärmar, 140 skålpund honung och 7 skålpund vax.

I nyare tider har meddelats, att t. ex. den ivrige undervisaren kantor Gerner i Hyby vid Lund år 1875 skördade 6,600 skålpund honung ur ett oräknat antal kupor, »som dock icke kunde överstiga 112». Så långt upp som i Kåge i Västerbotten samt i Östersund bedrives biskötsel med ganska gott resultat, trots 7 à 8 månaders vinter. Under vanliga förhållanden bör kunna påräknas 10 kg. honung och $^{1}/_{2}$ kg. vax om året för varje samhälle. När en god halmkupa betingar ett pris av 30 à 40 kr. är ju ett kapital, som lämnar 100 à 300 %, mycket väl placerat.

Biskötseln kan således lämna en inkomst, som icke är att förakta av dem, som, utan att försumma sina huvudsakliga bestyr, kunna ägna en eller annan timme åt vården av sina bin. För småbrukare, torpare, backstugusittare, egnahemsinnehavare, skollärare, hantverkare och för övrigt alla, som förfoga över några kvadratmeter jord, är och skall biskötseln bliva en av de små inkomstkällorna. Till och med för den förmögne lantbon skulle det öka trevnaden, om han prydde sin trädgård med några bikupor, för att dels ha nöje av att betrakta binas flit och konstfärdighet, dels ha nyttan av att få sina växter mera jämnt befruktade, än vad humlorna förmå åstadkomma, och kunna glädja sina barn med njutningen av oförfalskad och snyggt skördad honung.

Särskilt för den självförsörjande kvinnan passar det att bedriva biskötsel i samband med annan husdjursskötsel, såsom fjäderfä-, kanin-, och trädgårdsskötsel. Skulle under ogynnsamma år en sak slå fel, kunna de andra gå bättre och »många bäckar små göra en stor å». Kan man ej driva biskötsel i större skala, så kan man åtminstone tillgodose det egna behovet av honung i hemmet. Honungen har ett högt näringsvärde och kan således användas som födoämne och kan användas vid alla tillfällen för att ersätta socker.

I medicin har honung sedan gammalt använts. Det är uppenbarligen onödigt att som nu sker införa honung från utlandet, synnerligen som denna s. k. honung till stor del härrör från fabriker, som tillverka sin vara utan binas hjälp, av råsocker, saltsyra och essens, beredd ur stenkolstjära.

Bina göra icke blott sin ägare nytta, de gagna även hela den omgivande trakten. De befrukta växterna, och många växter sätta blott dåligt frö utan deras medverkan.

För alsikeklövern är biet den förnämsta hjälpen vid befruktningen.

I fruktträdsblomman mogna ej ståndare och pistiller samtidigt i samma blomma. Frömjölet måste alltså föras över från en blomma till en annan, där pistillen står på samma mognadsgrad som den blommas ståndare, vilken avlämnat frömjöl, och detta sker genom de honungssamlande insekterna. I en del blommor äro ståndarna längre än pistillerna eller tvärtom och sådana äro likaledes hänvisade till insekterna för befruktning.

Det uppgives, att skördarna av insektbefruktade växter bliva dåliga de år, som föregåtts av en vinter med djup käle. Humlorna krypa ned i jorden och övervintra; men når kälen dem, dö många, och de växter, som för frömjölsöverföringen äro beroende av dem, lida därav. Å de trakter, där bin finnas, blir dock skörden god.A—r Ln.

Bislakt är det barbariska sätt, på vilket våra förfäder och ännu i senare tid även en del halmkupeskördare behandlade bina för skördandet av honung. När hösten kom, dömdes en del kupor att slaktas, varvid en grop grävdes i marken, svavel lades däri och antändes, varefter kupan ställdes över gropen. När samhället ansågs dött, togs kupan undan och innehållet skördades, blandat med yngel, frömjöl, bin och deras exkrementer, som de i dödsångesten lagt på kakbygge och i honungen. Var kupan dessutom in- och utvändigt spacklad med kogödsel, så borde detta åtminstone ej förhöja aptiten.

Om gropen, i vilken de avdomnade bina nedmyllats, grävdes upp efter 2 à 3 dagar, kunde det hända, att de kvicknat till. Alltså ett grymt djurplågeri. Jfr Honungsskörd.A—r L—n.

Bismer är en i Danmark uppfunnen automatisk skummjölksvåg, som anbringas direkt på mjölkbehållaren, i vilken skummjölken, som skall utvägas, samlas.L. Fr. R.

Bisting. Bien äro såsom en hel del andra honungssamlande insekter försedda med gadd.

Denna står i förbindelse med giftblåsa och giftkörtlar. När biet sticker, utpressar det genast gift i såret, som åstadkommer sveda och svullnad. Hos hjärtsjuka och för bigiftet mottagliga personer kunna dessutom mer eller mindre svåra komplikationer tillstöta. Bigiftet innehåller samma beståndsdelar som ormgiftet. Såsom medel mot bisting användes utspädd ammoniak, salubrin eller lazarol.A—r L—n.

Bistock. Se Bikupa.

Bittermedel betecknar en grupp av läkemedel, vilkas verksamma beståndsdelar helt eller till övervägande del utgöras av s. k. bitterämnen. Dessa hava en starkt bitter smak och, till skillnad från eteriska oljor m. fl. ämnen, som ingå i de »aromatiska medlen» (se d. o.), verka de ej i egentlig mening retande (till ökad blodtillströmning) på slemhinnor. Upptagna i måttliga mängder ha de ej heller några allmänna giftverkningar på djurkroppen. I kemiskt hänseende äro bitterämnena varandra mycket olikartade och till större delen ej närmare kända. De äro kvävefria och vanligen kristalliserande kroppar; en del äro glykosider (se d. o.). I medicinen ha b. sedan gamla tider haft stor användning som aptitretande och digestionsförbättrande medel (jfr Magstärkande medel). Man känner dock ganska litet om deras verkningssätt. Deras omedelbara verkan på magsäcken är ej som de aromatiska medlens en ökning av magsaftavsöndringen, utan en minskning med åtföljande förlångsammande av matsmältningen. Efter någon stund följer emellertid en rätt kraftig och länge ihållande förökning av magsaftavsöndringen med förbättrad digestion som resultat. Även avsöndringen av tarmsaft skall ökas. — B. ha en mycket stor användning i djurmedicinen. De bruka nämligen ingå, ofta tillsammans med aromatiska medel, och jämte karlsbadersalt (se Avförande medel) eller andra saltblandningar av likartad verkan i »aptitpulver» åt husdjuren. De från veterinär synpunkt viktigaste bittermedlen äro gentianarot (rotstocken och dess grövre birötter av flera i mellersta Europa växande Gentianaarter) samt malört (bladen och de blombärande grenarna av Artemisia Absinthium). Den senare innehåller utom bitterämne även flyktig olja och verkar därför samtidigt som aromatiskt och bittermedel. Ofta gives aloe (se Avförande medel) i små doser som b. åt de större husdjuren. Mindre användning i djurmedicinen ha bladen av vattenklövern (*Menyanthes tri†oliata).* Bitterämnen förekomma förövrigt även i en hel del andra av våra allmänt förekommande vilda växter, t. ex. maskros och cikoria samt i islandslav (»islandsmossa» Cetraria islandica) m. fl. och

ingå därför ofta om ock i helt ringa mängd i fodret eller betet.*

Bittersöta. Se Kväsa.

Biuret. Se Äggviteartade ämnen.

Bjugg. Se Korn.

Bjälke, fyrhugget eller fyrsågat virke av minst 9 tum i fyrkant, eller om av rektangulär genomskärning minst 5" + 9". Minsta längd på exportbjälkar brukar vara 18 eng. fot. Prima bjälkar skola vara rätvinkliga (engelska bjälkar dessutom liksidiga), fria från röta och rotkvistar, blåyta och genomgående märgsprickor samt skarpkantiga på minst $^3/_4$" av längden. Vankanter få ej överstiga $^3/_4$" i toppen på en 9" b. Hos engelska bjälkar få de bilade ytorna följa stamformen, så att måtten bli mindre mot toppen, skillnaden mellan rotända och mitt dock ej gärna över 2" och mellan mitt och topp 3".G. Lg.

Bjälklag avdelar byggnaden horisontellt, samtidigt som det sammanhåller byggnaden i dess helhet. Golvbjälkarna skola alltid hava rektangulär tvärgenomskärning och inläggas på högkant. Ju större höjden är i förhållande till bredden, desto större bärkraft har bjälken i förhållande till sin volym. Det är därför fördelaktigt att använda plank till b. Bjälkarna skola om möjligt inläggas i byggnadens tvärriktning, och dimensionerna få alltid bestämmas med avseende på bärvidden. Till bostadshus användes ofta plank av 3" tjocklek och från 7" till 10" bredd. Vankanter eller kvistar få ej förekomma i så stor utsträckning, att de försvaga bjälken. Avståndet mellan bjälkarna tages oftast 60 till 90 cm. Bjälkarnas ändar vila på kringliggande mur el. dyl, med minst 25 cm. upplag, samt på trävägg å väggens hela bredd. Då bjälkarna vila på bärlina eller särskild syll etc, skall upplaget vara minst bärlinans eller syllens bredd, och skola de alltid fastgöras vid väggmaterialet, i träväggar med vinkeljärn och spikning, i stenmurar med ankar järn. Bjälkändar, som ligga in i mur, böra för isolering mot fuktighet bestrykas med asfalttjära eller runt om, men ej för ändarna, omgivas med asfaltpapp. I boningshus förses b. med trossbotten för att bliva mera ljuddämpande och värmeisolerande. Trossbotten består av en blindbotten av $^3/_4$" eller 1" tjocka bräder, vilka inläggas mellan bjälkarna och uppbäras av å dessas underkant fastspikad läkt. Å denna botten inlägges vanligen tunn papp eller papper (gamla tidningar etc.) och härå fyllning av rent kalkgrus, torvströ, sågspån, blandad med kalk, koksaska, lera m. m. dyl., och skall avståndet mellan golvet och trossbotten väl fyllas. När b. skola göras särskilt ljuddämpande, bör alltid eldfast fyllnadsämne användas, och dessutom kan underpanelen spikas på särskilda klenare bjälkar, som icke stå i någon förbindelse med dem, som uppbära golvet. Man kan även mellan bjälkar och golvplank lägga ett cirka 10 mm. tjockt lag av remsor av lumppapp eller hårfilt. I boningshus och därmed jämförliga lokaler, stundom även husdjursstallar,

Denna står i förbindelse med giftblåsa och giftkörtlar. När biet sticker, utpressar det genast gift i såret, som åstadkommer sveda och svullnad. Hos hjärtsjuka och för bigiftet mottagliga personer kunna dessutom mer eller mindre svåra komplikationer tillstöta. Bigiftet innehåller samma beståndsdelar som ormgiftet. Såsom medel mot bisting användes utspädd ammoniak, salubrin eller lazarol.A—r L—n.

Bistock. Se Bikupa.

Bittermedel betecknar en grupp av läkemedel, vilkas verksamma beståndsdelar helt eller till övervägande del utgöras av s. k. bitterämnen. Dessa hava en starkt bitter smak och, till skillnad från eteriska oljor m. fl. ämnen, som ingå i de »aromatiska medlen» (se d. o.), verka de ej i egentlig mening retande (till ökad blodtillströmning) på slemhinnor. Upptagna i måttliga mängder ha de ej heller några allmänna giftverkningar på djurkroppen. I kemiskt hänseende äro bitterämnena varandra mycket olikartade och till större delen ej närmare kända. De äro kvävefria och vanligen kristalliserande kroppar; en del äro glykosider (se d. o.). I medicinen ha b. sedan gamla tider haft stor användning som aptitretande och digestionsförbättrande medel (jfr Magstärkande medel). Man känner dock ganska litet om deras verkningssätt. Deras omedelbara verkan på magsäcken är ej som de aromatiska medlens en ökning av magsaftavsöndringen, utan en minskning med åtföljande förlångsammande av matsmältningen. Efter någon stund följer emellertid en rätt kraftig och länge ihållande förökning av magsaftavsöndringen med förbättrad digestion som resultat. Även avsöndringen av tarmsaft skall ökas. — B. ha en mycket stor användning i djurmedicinen. De bruka nämligen ingå, ofta tillsammans med aromatiska medel, och jämte karlsbadersalt (se Avförande medel) eller andra saltblandningar av likartad verkan i »aptitpulver» åt husdjuren. De från veterinär synpunkt viktigaste bittermedlen äro gentianarot (rotstocken och dess grövre birötter av flera i mellersta Europa växande Gentianaarter) samt malört (bladen och de blombärande grenarna av Artemisia Absinthium). Den senare innehåller utom bitterämne även flyktig olja och verkar därför samtidigt som aromatiskt och bittermedel. Ofta gives aloe (se Avförande medel) i små doser som b. åt de större husdjuren. Mindre användning i djurmedicinen ha bladen av vattenklövern (*Menyanthes tri†oliata).* Bitterämnen förekomma förövrigt även i en hel del andra av våra allmänt förekommande vilda växter, t. ex. maskros och cikoria samt i islandslav (»islandsmossa» Cetraria islandica) m. fl. och ingå därför ofta om ock i helt ringa mängd i fodret eller betet.*

Bittersöta. Se Kväsa.

Biuret. Se Äggviteartade ämnen.

Bjugg. Se Korn.

Bjälke, fyrhugget eller fyrsågat virke av minst 9 tum i fyrkant, eller om av rektangulär genomskärning minst 5" + 9". Minsta längd på exportbjälkar brukar vara 18 eng. fot. Prima bjälkar skola vara rätvinkliga (engelska bjälkar dessutom liksidiga), fria från röta och rotkvistar, blåyta och genomgående märgsprickor samt skarpkantiga på minst $^3/_4$" av längden. Vankanter få ej överstiga $^3/_4$" i toppen på en 9" b. Hos engelska bjälkar få de bilade ytorna följa stamformen, så att måtten bli mindre mot toppen, skillnaden mellan rotända och mitt dock ej gärna över 2" och mellan mitt och topp 3".G. Lg.

Bjälklag avdelar byggnaden horisontellt, samtidigt som det sammanhåller byggnaden i dess helhet. Golvbjälkarna skola alltid hava rektangulär tvärgenomskärning och inläggas på högkant. Ju större höjden är i förhållande till bredden, desto större bärkraft har bjälken i förhållande till sin volym. Det är därför fördelaktigt att använda plank till b. Bjälkarna skola om möjligt inläggas i byggnadens tvärriktning, och dimensionerna få alltid bestämmas med avseende på bärvidden. Till bostadshus användes ofta plank av 3" tjocklek och från 7" till 10" bredd. Vankanter eller kvistar få ej förekomma i så stor utsträckning, att de försvaga bjälken. Avståndet mellan bjälkarna tages oftast 60 till 90 cm. Bjälkarnas ändar vila på kringliggande mur el. dyl, med minst 25 cm. upplag, samt på trävägg å väggens hela bredd. Då bjälkarna vila på bärlina eller särskild syll etc, skall upplaget vara minst bärlinans eller syllens bredd, och skola de alltid fastgöras vid väggmaterialet, i träväggar med vinkeljärn och spikning, i stenmurar med ankar järn. Bjälkändar, som ligga in i mur, böra för isolering mot fuktighet bestrykas med asfalttjära eller runt om, men ej för ändarna, omgivas med asfaltpapp. I boningshus förses b. med trossbotten för att bliva mera ljuddämpande och värmeisolerande. Trossbotten består av en blindbotten av $^3/_4$" eller 1" tjocka bräder, vilka inläggas mellan bjälkarna och uppbäras av å dessas underkant fastspikad läkt. Å denna botten inlägges vanligen tunn papp eller papper (gamla tidningar etc.) och härå fyllning av rent kalkgrus, torvströ, sågspån, blandad med kalk, koksaska, lera m. m. dyl., och skall avståndet mellan golvet och trossbotten väl fyllas. När b. skola göras särskilt ljuddämpande, bör alltid eldfast fyllnadsämne användas, och dessutom kan underpanelen spikas på särskilda klenare bjälkar, som icke stå i någon förbindelse med dem, som uppbära golvet. Man kan även mellan bjälkar och golvplank lägga ett cirka 10 mm. tjockt lag av remsor av lumppapp eller hårfilt. I boningshus och därmed jämförliga lokaler, stundom även husdjursstallar,

Denna står i förbindelse med giftblåsa och giftkörtlar. När biet sticker, utpressar det genast gift i såret, som åstadkommer sveda och svullnad. Hos hjärtsjuka och för bigiftet mottagliga personer kunna dessutom mer eller mindre svåra komplikationer tillstöta. Bigiftet innehåller samma beståndsdelar som ormgiftet. Såsom medel mot bisting användes utspädd ammoniak, salubrin eller lazarol.A—r L—n.

Bistock. Se Bikupa.

Bittermedel betecknar en grupp av läkemedel, vilkas verksamma beståndsdelar helt eller till övervägande del utgöras av s. k. bitterämnen. Dessa hava en starkt bitter smak och, till skillnad från eteriska oljor m. fl. ämnen, som ingå i de »aromatiska medlen» (se d. o.), verka de ej i egentlig mening retande (till ökad blodtillströmning) på slemhinnor. Upptagna i måttliga mängder ha de ej heller några allmänna giftverkningar på djurkroppen. I kemiskt hänseende äro bitterämnena varandra mycket olikartade och till större delen ej närmare kända. De äro kvävefria och vanligen kristalliserande kroppar; en del äro glykosider (se d. o.). I medicinen ha b. sedan gamla tider haft stor användning som aptitretande och digestionsförbättrande medel (jfr Magstärkande medel). Man känner dock ganska litet om deras verkningssätt. Deras omedelbara verkan på magsäcken är ej som de aromatiska medlens en ökning av magsaftavsöndringen, utan en minskning med åtföljande förlångsammande av matsmältningen. Efter någon stund följer emellertid en rätt kraftig och länge ihållande förökning av magsaftavsöndringen med förbättrad digestion som resultat. Även avsöndringen av tarmsaft skall ökas. — B. ha en mycket stor användning i djurmedicinen. De bruka nämligen ingå, ofta tillsammans med aromatiska medel, och jämte karlsbadersalt (se Avförande medel) eller andra saltblandningar av likartad verkan i »aptitpulver» åt

husdjuren. De från veterinär synpunkt viktigaste bittermedlen äro gentianarot (rotstocken och dess grövre birötter av flera i mellersta Europa växande Gentianaarter) samt malört (bladen och de blombärande grenarna av Artemisia Absinthium). Den senare innehåller utom bitterämne även flyktig olja och verkar därför samtidigt som aromatiskt och bittermedel. Ofta gives aloe (se Avförande medel) i små doser som b. åt de större husdjuren. Mindre användning i djurmedicinen ha bladen av vattenklövern (*Menyanthes tri†oliata).* Bitterämnen förekomma förövrigt även i en hel del andra av våra allmänt förekommande vilda växter, t. ex. maskros och cikoria samt i islandslav (»islandsmossa» Cetraria islandica) m. fl. och ingå därför ofta om ock i helt ringa mängd i fodret eller betet.*

Bittersöta. Se Kväsa.

Biuret. Se Äggviteartade ämnen.

Bjugg. Se Korn.

Bjälke, fyrhugget eller fyrsågat virke av minst 9 tum i fyrkant, eller om av rektangulär genomskärning minst 5" + 9". Minsta längd på exportbjälkar brukar vara 18 eng. fot. Prima bjälkar skola vara rätvinkliga (engelska bjälkar dessutom liksidiga), fria från röta och rotkvistar, blåyta och genomgående märgsprickor samt skarpkantiga på minst $^{3}/_{4}$" av längden. Vankanter få ej överstiga $^{3}/_{4}$" i toppen på en 9" b. Hos engelska bjälkar få de bilade ytorna följa stamformen, så att måtten bli mindre mot toppen, skillnaden mellan rotända och mitt dock ej gärna över 2" och mellan mitt och topp 3".G. Lg.

Bjälklag avdelar byggnaden horisontellt, samtidigt som det sammanhåller byggnaden i dess helhet. Golvbjälkarna skola alltid hava rektangulär tvärgenomskärning och inläggas på högkant. Ju större höjden är i förhållande till bredden, desto större bärkraft har bjälken i förhållande till sin volym. Det är därför fördelaktigt att använda plank till b. Bjälkarna skola om möjligt inläggas i byggnadens tvärriktning, och dimensionerna få alltid bestämmas med avseende på bärvidden. Till bostadshus användes ofta plank av 3" tjocklek och från 7" till 10" bredd. Vankanter eller kvistar få ej förekomma i så stor utsträckning, att de försvaga bjälken. Avståndet mellan bjälkarna tages oftast 60 till 90 cm. Bjälkarnas ändar vila på kringliggande mur el. dyl, med minst 25 cm. upplag, samt på trävägg å väggens hela bredd. Då bjälkarna vila på bärlina eller särskild syll etc, skall upplaget vara minst bärlinans eller syllens bredd, och skola de alltid fastgöras vid väggmaterialet, i trväggar med vinkeljärn och spikning, i stenmurar med ankar järn. Bjälkändar, som ligga in i mur, böra för isolering mot fuktighet bestrykas med asfalttjära eller runt om, men ej för ändarna, omgivas med asfaltpapp. I boningshus förses b. med trossbotten för att bliva mera ljuddämpande och värmeisolerande. Trossbotten består av en blindbotten av $^{3}/_{4}$" eller 1" tjocka bräder, vilka inläggas mellan bjälkarna och uppbäras av å dessas underkant fastspikad läkt. Å denna botten inlägges vanligen tunn papp eller papper (gamla tidningar etc.) och härå fyllning av rent kalkgrus, torvströ, sågspån, blandad med kalk, koksaska, lera m. m. dyl., och skall avståndet mellan golvet och trossbotten väl fyllas. När b. skola göras särskilt ljuddämpande, bör alltid eldfast fyllnadsämne användas, och dessutom kan underpanelen spikas på särskilda klenare bjälkar, som icke stå i någon förbindelse med dem, som uppbära golvet. Man kan även mellan bjälkar och golvplank lägga ett cirka 10 mm. tjockt lag av remsor av lumppapp eller hårfilt. I boningshus och därmed jämförliga lokaler, stundom även husdjursstallar,

Denna står i förbindelse med giftblåsa och giftkörtlar. När biet sticker, utpressar det genast gift i såret, som åstadkommer sveda och svullnad. Hos hjärtsjuka och för bigiftet mottagliga personer kunna dessutom mer eller mindre svåra komplikationer tillstöta. Bigiftet innehåller samma beståndsdelar som ormgiftet. Såsom medel mot bisting användes utspädd ammoniak, salubrin eller lazarol.A—r L—n.

Bistock. Se Bikupa.

Bittermedel betecknar en grupp av läkemedel, vilkas verksamma beståndsdelar helt eller till övervägande del utgöras av s. k. bitterämnen. Dessa hava en starkt bitter smak och, till skillnad från eteriska oljor m. fl. ämnen, som ingå i de »aromatiska medlen» (se d. o.), verka de ej i egentlig mening retande (till ökad blodtillströmning) på slemhinnor. Upptagna i måttliga mängder ha de ej heller några allmänna giftverkningar på djurkroppen. I kemiskt hänseende äro bitterämnena varandra mycket olikartade och till större delen ej närmare kända. De äro kvävefria och vanligen kristalliserande kroppar; en del äro glykosider (se d. o.). I medicinen ha b. sedan gamla tider haft stor användning som aptitretande och digestionsförbättrande medel (jfr Magstärkande medel). Man känner dock ganska litet om deras verkningssätt. Deras omedelbara verkan på magsäcken är ej som de aromatiska medlens en ökning av magsaftavsöndringen, utan en minskning med åtföljande förlångsammande av matsmältningen. Efter någon stund följer emellertid en rätt kraftig och länge ihållande förökning av magsaftavsöndringen med förbättrad digestion som resultat. Även avsöndringen av tarmsaft skall ökas. — B. ha en mycket stor användning i djurmedicinen. De bruka nämligen ingå, ofta tillsammans med aromatiska medel, och jämte karlsbadersalt (se Avförande medel) eller andra saltblandningar av likartad verkan i »aptitpulver» åt husdjuren. De från veterinär synpunkt viktigaste bittermedlen äro gentianarot (rotstocken och dess grövre birötter av flera i mellersta Europa växande Gentianaarter) samt malört (bladen och de blombärande grenarna av Artemisia Absinthium). Den senare innehåller utom bitterämne även flyktig olja och verkar därför samtidigt som aromatiskt och bittermedel. Ofta gives aloe (se Avförande medel) i små doser som b. åt de större husdjuren. Mindre användning i djurmedicinen ha bladen av vattenklövern (*Menyanthes tri†oliata).* Bitterämnen förekomma förövrigt även i en hel del andra av våra allmänt förekommande vilda växter, t. ex. maskros och cikoria samt i islandslav (»islandsmossa» Cetraria islandica) m. fl. och ingå därför ofta om ock i helt ringa mängd i fodret eller betet.*

Bittersöta. Se Kväsa.

Biuret. Se Äggviteartade ämnen.

Bjugg. Se Korn.

Bjälke, fyrhugget eller fyrsågat virke av minst 9 tum i fyrkant, eller om av rektangulär genomskärning minst 5" + 9". Minsta längd på exportbjälkar brukar vara 18 eng. fot. Prima bjälkar skola vara rätvinkliga (engelska bjälkar dessutom liksidiga), fria från röta och rotkvistar, blåyta och genomgående märgsprickor samt skarpkantiga på minst $^{3}/_{4}$" av längden. Vankanter få ej överstiga $^{3}/_{4}$" i toppen på en 9" b. Hos engelska bjälkar få de bilade ytorna följa stamformen, så att måtten bli mindre mot toppen, skillnaden mellan rotända och mitt dock ej gärna över 2" och mellan mitt och topp 3".G. Lg.

Bjälklag avdelar byggnaden horisontellt, samtidigt som det sammanhåller byggnaden i dess helhet. Golvbjälkarna skola alltid hava rektangulär tvärgenomskärning och inläggas på högkant. Ju större höjden är i förhållande till bredden, desto större bärkraft har bjälken i förhållande till sin volym. Det är därför fördelaktigt att använda plank till b. Bjälkarna skola om möjligt inläggas i byggnadens tvärriktning, och dimensionerna få alltid bestämmas med avseende på bärvidden. Till bostadshus användes ofta plank av 3" tjocklek och från 7" till 10" bredd. Vankanter eller kvistar få ej förekomma i så stor utsträckning, att de försvaga bjälken. Avståndet mellan bjälkarna tages oftast 60 till 90 cm. Bjälkarnas ändar vila på kringliggande mur el. dyl, med minst 25 cm. upplag, samt på trävägg å väggens hela bredd. Då bjälkarna vila på bärlina eller särskild syll etc, skall upplaget vara minst bärlinans eller syllens bredd, och skola de alltid fastgöras vid väggmaterialet, i träväggar med vinkeljärn och spikning, i stenmurar med ankar järn. Bjälkändar, som ligga in i mur, böra för isolering mot fuktighet bestrykas med asfalttjära eller runt om, men ej för ändarna, omgivas med asfaltpapp. I boningshus förses b. med trossbotten för att bliva mera ljuddämpande och värmeisolerande. Trossbotten består av en blindbotten av $^{3}/_{4}$" eller 1" tjocka bräder, vilka inläggas mellan bjälkarna och uppbäras av å dessas underkant fastspikad läkt. Å denna botten inlägges vanligen tunn papp eller papper (gamla tidningar etc.) och härå fyllning av rent kalkgrus, torvströ, sågspån, blandad med kalk, koksaska, lera m. m. dyl., och skall avståndet mellan golvet och trossbotten väl fyllas. När b. skola göras särskilt ljuddämpande, bör alltid eldfast fyllnadsämne användas, och dessutom kan underpanelen spikas på särskilda klenare bjälkar, som icke stå i någon förbindelse med dem, som uppbära golvet. Man kan även mellan bjälkar och golvplank lägga ett cirka 10 mm. tjockt lag av remsor av lumppapp eller hårfilt. I boningshus och därmed jämförliga lokaler, stundom även husdjursstallar,

Denna står i förbindelse med giftblåsa och giftkörtlar. När biet sticker, utpressar det genast gift i såret, som åstadkommer sveda och svullnad. Hos hjärtsjuka och för bigiftet mottagliga personer kunna dessutom mer eller mindre svåra komplikationer tillstöta. Bigiftet innehåller samma beståndsdelar som ormgiftet. Såsom medel mot bisting användes utspädd ammoniak, salubrin eller lazarol.A—r L—n.

Bistock. Se Bikupa.

Bittermedel betecknar en grupp av läkemedel, vilkas verksamma beståndsdelar helt eller till övervägande del utgöras av s. k. bitterämnen. Dessa hava en starkt bitter smak och, till skillnad från eteriska oljor m. fl. ämnen, som ingå i de »aromatiska medlen» (se d. o.), verka de ej i egentlig mening retande (till ökad blodtillströmning) på slemhinnor. Upptagna i måttliga mängder ha de ej heller några allmänna giftverkningar på djurkroppen. I kemiskt hänseende äro bitterämnena varandra mycket olikartade och till större delen ej närmare kända. De äro kvävefria och vanligen kristalliserande kroppar; en del äro glykosider (se d. o.). I medicinen ha b. sedan gamla tider haft stor användning som aptitretande och

digestionsförbättrande medel (jfr Magstärkande medel). Man känner dock ganska litet om deras verkningssätt. Deras omedelbara verkan på magsäcken är ej som de aromatiska medlens en ökning av magsaftavsöndringen, utan en minskning med åtföljande förlångsammande av matsmältningen. Efter någon stund följer emellertid en rätt kraftig och länge ihållande förökning av magsaftavsöndringen med förbättrad digestion som resultat. Även avsöndringen av tarmsaft skall ökas. — B. ha en mycket stor användning i djurmedicinen. De bruka nämligen ingå, ofta tillsammans med aromatiska medel, och jämte karlsbadersalt (se Avförande medel) eller andra saltblandningar av likartad verkan i »aptitpulver» åt husdjuren. De från veterinär synpunkt viktigaste bittermedlen äro gentianarot (rotstocken och dess grövre birötter av flera i mellersta Europa växande Gentianaarter) samt malört (bladen och de blombärande grenarna av Artemisia Absinthium). Den senare innehåller utom bitterämne även flyktig olja och verkar därför samtidigt som aromatiskt och bittermedel. Ofta gives aloe (se Avförande medel) i små doser som b. åt de större husdjuren. Mindre användning i djurmedicinen ha bladen av vattenklövern (*Menyanthes tri†oliata).* Bitterämnen förekomma förövrigt även i en hel del andra av våra allmänt förekommande vilda växter, t. ex. maskros och cikoria samt i islandslav (»islandsmossa» Cetraria islandica) m. fl. och ingå därför ofta om ock i helt ringa mängd i fodret eller betet.*

Bittersöta. Se Kväsa.

Biuret. Se Äggviteartade ämnen.

Bjugg. Se Korn.

Bjälke, fyrhugget eller fyrsågat virke av minst 9 tum i fyrkant, eller om av rektangulär genomskärning minst 5" + 9". Minsta längd på exportbjälkar brukar vara 18 eng. fot. Prima bjälkar skola vara rätvinkliga (engelska bjälkar dessutom liksidiga), fria från röta och rotkvistar, blåyta och genomgående märgsprickor samt skarpkantiga på minst $^3/_4$" av längden. Vankanter få ej överstiga $^3/_4$" i toppen på en 9" b. Hos engelska bjälkar få de bilade ytorna följa stamformen, så att måtten bli mindre mot toppen, skillnaden mellan rotända och mitt dock ej gärna över 2" och mellan mitt och topp 3".G. Lg.

Bjälklag avdelar byggnaden horisontellt, samtidigt som det sammanhåller byggnaden i dess helhet. Golvbjälkarna skola alltid hava rektangulär tvärgenomskärning och inläggas på högkant. Ju större höjden är i förhållande till bredden, desto större bärkraft har bjälken i förhållande till sin volym. Det är därför fördelaktigt att använda plank till b. Bjälkarna skola om möjligt inläggas i byggnadens tvärriktning, och dimensionerna få alltid bestämmas med avseende på bärvidden. Till bostadshus användes ofta plank av 3" tjocklek och från 7" till 10" bredd. Vankanter eller kvistar få ej förekomma i så stor utsträckning, att de försvaga bjälken. Avståndet mellan bjälkarna tages oftast 60 till 90 cm. Bjälkarnas ändar vila på kringliggande mur el. dyl, med minst 25 cm. upplag, samt på trävägg å väggens hela bredd. Då bjälkarna vila på bärlina eller särskild syll etc, skall upplaget vara minst bärlinans eller syllens bredd, och skola de alltid fastgöras vid väggmaterialet, i träväggar med vinkeljärn och spikning, i stenmurar med ankar järn. Bjälkändar, som ligga in i mur, böra för isolering mot fuktighet bestrykas med asfalttjära eller runt om, men ej för ändarna, omgivas med asfaltpapp. I boningshus förses b. med trossbotten för att bliva mera ljuddämpande och värmeisolerande. Trossbotten består av en blindbotten av $^3/_4$" eller 1" tjocka bräder, vilka inläggas mellan bjälkarna och uppbäras av å dessas underkant fastspikad läkt. Å denna botten inlägges vanligen tunn papp eller papper (gamla tidningar etc.) och härå fyllning av rent kalkgrus, torvströ, sågspån, blandad med kalk, koksaska, lera m. m. dyl., och skall avståndet mellan golvet och trossbotten väl fyllas. När b. skola göras särskilt ljuddämpande, bör alltid eldfast fyllnadsämne användas, och dessutom kan underpanelen spikas på särskilda klenare bjälkar, som icke stå i någon förbindelse med dem, som uppbära golvet. Man kan även mellan bjälkar och golvplank lägga ett cirka 10 mm. tjockt lag av remsor av lumppapp eller hårfilt. I boningshus och därmed jämförliga lokaler, stundom även husdjursstallar,

Denna står i förbindelse med giftblåsa och giftkörtlar. När biet sticker, utpressar det genast gift i såret, som åstadkommer sveda och svullnad. Hos hjärtsjuka och för bigiftet mottagliga personer kunna dessutom mer eller mindre svåra komplikationer tillstöta. Bigiftet innehåller samma beståndsdelar som ormgiftet. Såsom medel mot bisting användes utspädd ammoniak, salubrin eller lazarol.A—r L—n.

Bistock. Se Bikupa.

Bittermedel betecknar en grupp av läkemedel, vilkas verksamma beståndsdelar helt eller till övervägande del utgöras av s. k. bitterämnen. Dessa hava en starkt bitter smak och, till skillnad från eteriska oljor m. fl. ämnen, som ingå i de »aromatiska medlen» (se d. o.), verka de ej i egentlig mening retande (till ökad blodtillströmning) på slemhinnor. Upptagna i måttliga mängder ha de ej heller några allmänna giftverkningar på djurkroppen. I kemiskt hänseende äro bitterämnena varandra mycket olikartade och till större delen ej närmare kända. De äro kvävefria och vanligen kristalliserande kroppar; en del äro glykosider (se d. o.). I medicinen ha b. sedan gamla tider haft stor användning som aptitretande och digestionsförbättrande medel (jfr Magstärkande medel). Man känner dock ganska litet om deras verkningssätt. Deras omedelbara verkan på magsäcken är ej som de aromatiska medlens en ökning av magsaftavsöndringen, utan en minskning med åtföljande förlångsammande av matsmältningen. Efter någon stund följer emellertid en rätt kraftig och länge ihållande förökning av magsaftavsöndringen med förbättrad digestion som resultat. Även avsöndringen av tarmsaft skall ökas. — B. ha en mycket stor användning i djurmedicinen. De bruka nämligen ingå, ofta tillsammans med aromatiska medel, och jämte karlsbadersalt (se Avförande medel) eller andra saltblandningar av likartad verkan i »aptitpulver» åt husdjuren. De från veterinär synpunkt viktigaste bittermedlen äro gentianarot (rotstocken och dess grövre birötter av flera i mellersta Europa växande Gentianaarter) samt malört (bladen och de blombärande grenarna av Artemisia Absinthium). Den senare innehåller utom bitterämne även flyktig olja och verkar därför samtidigt som aromatiskt och bittermedel. Ofta gives aloe (se Avförande medel) i små doser som b. åt de större husdjuren. Mindre användning i djurmedicinen ha bladen av vattenklövern (*Menyanthes tri†oliata).* Bitterämnen förekomma förövrigt även i en hel del andra av våra allmänt förekommande vilda växter, t. ex. maskros och cikoria samt i islandslav (»islandsmossa» Cetraria islandica) m. fl. och ingå därför ofta om ock i helt ringa mängd i fodret eller betet.*

Bittersöta. Se Kväsa.

Biuret. Se Äggviteartade ämnen.

Bjugg. Se Korn.

Bjälke, fyrhugget eller fyrsågat virke av minst 9 tum i fyrkant, eller om av rektangulär genomskärning minst 5" + 9". Minsta längd på exportbjälkar brukar vara 18 eng. fot. Prima bjälkar skola vara rätvinkliga (engelska bjälkar dessutom liksidiga), fria från röta och rotkvistar, blåyta och genomgående märgsprickor samt skarpkantiga på minst $^3/_4$" av längden. Vankanter få ej överstiga $^3/_4$" i toppen på en 9" b. Hos engelska bjälkar få de bilade ytorna följa stamformen, så att måtten bli mindre mot toppen, skillnaden mellan rotända och mitt dock ej gärna över 2" och mellan mitt och topp 3".G. Lg.

Bjälklag avdelar byggnaden horisontellt, samtidigt som det sammanhåller byggnaden i dess helhet. Golvbjälkarna skola alltid hava rektangulär tvärgenomskärning och inläggas på högkant. Ju större höjden är i förhållande till bredden, desto större bärkraft har bjälken i förhållande till sin volym. Det är därför fördelaktigt att använda plank till b. Bjälkarna skola om möjligt inläggas i byggnadens tvärriktning, och dimensionerna få alltid bestämmas med avseende på bärvidden. Till bostadshus användes ofta plank av 3" tjocklek och från 7" till 10" bredd. Vankanter eller kvistar få ej förekomma i så stor utsträckning, att de försvaga bjälken. Avståndet mellan bjälkarna tages oftast 60 till 90 cm. Bjälkarnas ändar vila på kringliggande mur el. dyl, med minst 25 cm. upplag, samt på trävägg å väggens hela bredd. Då bjälkarna vila på bärlina eller särskild syll etc, skall upplaget vara minst bärlinans eller syllens bredd, och skola de alltid fastgöras vid väggmaterialet, i träväggar med vinkeljärn och spikning, i stenmurar med ankar järn. Bjälkändar, som ligga in i mur, böra för isolering mot fuktighet bestrykas med asfalttjära eller runt om, men ej för ändarna, omgivas med asfaltpapp. I boningshus förses b. med trossbotten för att bliva mera ljuddämpande och värmeisolerande. Trossbotten består av en blindbotten av $^3/_4$" eller 1" tjocka bräder, vilka inläggas mellan bjälkarna och uppbäras av å dessas underkant fastspikad läkt. Å denna botten inlägges vanligen tunn papp eller papper (gamla tidningar etc.) och härå fyllning av rent kalkgrus, torvströ, sågspån, blandad med kalk, koksaska, lera m. m. dyl., och skall avståndet mellan golvet och trossbotten väl fyllas. När b. skola göras särskilt ljuddämpande, bör alltid eldfast fyllnadsämne användas, och dessutom kan underpanelen spikas på särskilda klenare bjälkar, som icke stå i någon förbindelse med dem, som uppbära golvet. Man kan även mellan bjälkar och golvplank lägga ett cirka 10 mm. tjockt lag av remsor av lumppapp eller hårfilt. I boningshus och därmed jämförliga lokaler, stundom även husdjursstallar,

Denna står i förbindelse med giftblåsa och giftkörtlar. När biet sticker, utpressar det genast gift i såret, som åstadkommer sveda och svullnad. Hos hjärtsjuka och för bigiftet mottagliga personer kunna dessutom mer eller mindre svåra komplikationer tillstöta. Bigiftet innehåller samma beståndsdelar som ormgiftet. Såsom medel mot bisting användes utspädd ammoniak, salubrin eller lazarol.A—r L—n.

Bistock. Se Bikupa.

Bittermedel betecknar en grupp av läkemedel, vilkas verksamma beståndsdelar helt eller till övervägande del utgöras av s. k. bitterämnen. Dessa hava en starkt bitter smak och, till skillnad från eteriska oljor m. fl. ämnen, som ingå i de »aromatiska medlen» (se d. o.), verka de ej i egentlig mening retande (till ökad blodtillströmning) på slemhinnor. Upptagna i måttliga mängder ha de ej heller några allmänna giftverkningar på djurkroppen. I kemiskt hänseende äro bitterämnena varandra mycket olikartade och till större delen ej närmare kända. De äro kvävefria och vanligen kristalliserande kroppar; en del äro glykosider (se d. o.). I medicinen ha b. sedan gamla tider haft stor användning som aptitretande och digestionsförbättrande medel (jfr Magstärkande medel). Man känner dock ganska litet om deras verkningssätt. Deras omedelbara verkan på magsäcken är ej som de aromatiska medlens en ökning av magsaftavsöndringen, utan en minskning med åtföljande förlångsammande av matsmältningen. Efter någon stund följer emellertid en rätt kraftig och länge ihållande förökning av magsaftavsöndringen med förbättrad digestion som resultat. Även avsöndringen av tarmsaft skall ökas. — B. ha en mycket stor användning i djurmedicinen. De bruka nämligen ingå, ofta tillsammans med aromatiska medel, och jämte karlsbadersalt (se Avförande medel) eller andra saltblandningar av likartad verkan i »aptitpulver» åt husdjuren. De från veterinär synpunkt viktigaste bittermedlen äro gentianarot (rotstocken och dess grövre birötter av flera i mellersta Europa växande Gentianaarter) samt malört (bladen och de blombärande grenarna av Artemisia Absinthium). Den senare innehåller utom bitterämne även flyktig olja och verkar därför samtidigt som aromatiskt och bittermedel. Ofta gives aloe (se Avförande medel) i små doser som b. åt de större husdjuren. Mindre användning i djurmedicinen ha bladen av vattenklövern (*Menyanthes tri†oliata).* Bitterämnen förekomma förövrigt även i en hel del andra av våra allmänt förekommande vilda växter, t. ex. maskros och cikoria samt i islandslav (»islandsmossa» Cetraria islandica) m. fl. och ingå därför ofta om ock i helt ringa mängd i fodret eller betet.*

Bittersöta. Se Kväsa.

Biuret. Se Äggviteartade ämnen.

Bjugg. Se Korn.

Bjälke, fyrhugget eller fyrsågat virke av minst 9 tum i fyrkant, eller om av rektangulär genomskärning minst 5" + 9". Minsta längd på exportbjälkar brukar vara 18 eng. fot. Prima bjälkar skola vara rätvinkliga (engelska bjälkar dessutom liksidiga), fria från röta och rotkvistar, blåyta och genomgående märgsprickor samt skarpkantiga på minst $^3/_4$" av längden. Vankanter få ej överstiga $^3/_4$" i toppen på en 9" b. Hos engelska bjälkar få de bilade ytorna följa stamformen, så att måtten bli mindre mot toppen, skillnaden mellan rotända och mitt dock ej gärna över 2" och mellan mitt och topp 3".G. Lg.

Bjälklag avdelar byggnaden horisontellt, samtidigt som det sammanhåller byggnaden i dess helhet. Golvbjälkarna skola alltid hava rektangulär tvärgenomskärning och inläggas på högkant. Ju större höjden är i förhållande till bredden, desto större bärkraft har bjälken i förhållande till sin volym. Det är därför fördelaktigt att använda plank till b. Bjälkarna skola om möjligt inläggas i byggnadens tvärriktning, och dimensionerna få alltid bestämmas med avseende på bärvidden. Till bostadshus användes ofta plank av 3" tjocklek och från 7" till 10" bredd. Vankanter eller kvistar få ej förekomma i så stor utsträckning, att de försvaga bjälken. Avståndet mellan bjälkarna tages oftast 60 till 90 cm. Bjälkarnas ändar vila på kringliggande mur el. dyl, med minst 25 cm. upplag, samt på trävägg å väggens hela bredd. Då bjälkarna vila på bärlina eller särskild syll etc, skall upplaget vara minst bärlinans eller syllens bredd, och skola de alltid fastgöras vid väggmaterialet, i trävägg ar med vinkeljärn och spikning, i stenmurar med ankar järn. Bjälkändar, som ligga in i mur, böra för isolering mot fuktighet bestrykas med asfalttjära eller runt om, men ej för ändarna, omgivas med asfaltpapp. I boningshus förses b. med trossbotten för att bliva mera ljuddämpande och värmeisolerande. Trossbotten består av en blindbotten av $^3/_4$" eller 1" tjocka bräder, vilka inläggas mellan bjälkarna och uppbäras av å dessas underkant fastspikad läkt. Å denna botten inlägges vanligen tunn papp eller papper (gamla tidningar etc.) och härå fyllning av rent kalkgrus, torvströ, sågspån, blandad med kalk, koksaska, lera m. m. dyl., och skall avståndet mellan golvet och trossbotten väl fyllas. När b. skola göras särskilt ljuddämpande, bör alltid eldfast fyllnadsämne användas, och dessutom kan underpanelen spikas på särskilda klenare bjälkar, som icke stå i någon förbindelse med dem, som uppbära golvet. Man kan även mellan bjälkar och golvplank lägga ett cirka 10 mm. tjockt lag av remsor av lumppapp eller hårfilt. I boningshus och därmed jämförliga lokaler, stundom även husdjursstallar,

Denna står i förbindelse med giftblåsa och giftkörtlar. När biet sticker, utpressar det genast gift i såret, som åstadkommer sveda och svullnad. Hos hjärtsjuka och för bigiftet mottagliga personer kunna dessutom mer eller mindre svåra komplikationer tillstöta. Bigiftet innehåller samma beståndsdelar som ormgiftet. Såsom medel mot bisting användes utspädd ammoniak, salubrin eller lazarol.A—r L—n.

Bistock. Se Bikupa.

Bittermedel betecknar en grupp av läkemedel, vilkas verksamma beståndsdelar helt eller till övervägande del utgöras av s. k. bitterämnen. Dessa hava en starkt bitter smak och, till skillnad från eteriska oljor m. fl. ämnen, som ingå i de »aromatiska medlen» (se d. o.), verka de ej i egentlig mening retande (till ökad blodtillströmning) på slemhinnor. Upptagna i måttliga mängder ha de ej heller några allmänna giftverkningar på djurkroppen. I kemiskt hänseende äro bitterämnena varandra mycket olikartade och till större delen ej närmare kända. De äro kvävefria och vanligen kristalliserande kroppar; en del äro glykosider (se d. o.). I medicinen ha b. sedan gamla tider haft stor användning som aptitretande och digestionsförbättrande medel (jfr Magstärkande medel). Man känner dock ganska litet om deras verkningssätt. Deras omedelbara verkan på magsäcken är ej som de aromatiska medlens en ökning av magsaftavsöndringen, utan en minskning med åtföljande förlångsammande av matsmältningen. Efter någon stund följer emellertid en rätt kraftig och länge ihållande förökning av magsaftavsöndringen med förbättrad digestion som resultat. Även avsöndringen av tarmsaft skall ökas. — B. ha en mycket stor användning i djurmedicinen. De bruka nämligen ingå, ofta tillsammans med aromatiska medel, och jämte karlsbadersalt (se Avförande medel) eller andra saltblandningar av likartad verkan i »aptitpulver» åt husdjuren. De från veterinär synpunkt viktigaste bittermedlen äro gentianarot (rotstocken och dess grövre birötter av flera i mellersta Europa växande Gentianaarter) samt malört (bladen och de blombärande grenarna av Artemisia Absinthium). Den senare innehåller utom bitterämne även flyktig olja och verkar därför samtidigt som aromatiskt och bittermedel. Ofta gives aloe (se Avförande medel) i små doser som b. åt de större husdjuren. Mindre användning i djurmedicinen ha bladen av vattenklövern (*Menyanthes tri†oliata).* Bitterämnen förekomma förövrigt även i en hel del andra av våra allmänt förekommande vilda växter, t. ex. maskros och cikoria samt i islandslav (»islandsmossa» Cetraria islandica) m. fl. och ingå därför ofta om ock i helt ringa mängd i fodret eller betet.*

Bittersöta. Se Kväsa.

Biuret. Se Äggviteartade ämnen.

Bjugg. Se Korn.

Bjälke, fyrhugget eller fyrsågat virke av minst 9 tum i fyrkant, eller om av rektangulär genomskärning minst 5" + 9". Minsta längd på exportbjälkar brukar vara 18 eng. fot. Prima bjälkar skola vara rätvinkliga (engelska bjälkar dessutom liksidiga), fria från röta och rotkvistar, blåyta och genomgående märgsprickor samt skarpkantiga på minst $^3/_4$" av längden. Vankanter få ej överstiga $^3/_4$" i toppen på en 9" b. Hos engelska bjälkar få de bilade ytorna följa stamformen, så att måtten bli mindre mot toppen, skillnaden mellan rotända och mitt dock ej gärna över 2" och mellan mitt och topp 3".G. Lg.

Bjälklag avdelar byggnaden horisontellt, samtidigt som det sammanhåller byggnaden i dess helhet. Golvbjälkarna skola alltid hava rektangulär tvärgenomskärning och inläggas på högkant. Ju större höjden är i förhållande till bredden, desto större bärkraft har bjälken i förhållande till sin volym. Det är därför fördelaktigt att använda plank till b. Bjälkarna skola om möjligt inläggas i byggnadens tvärriktning, och dimensionerna få alltid bestämmas med avseende på bärvidden. Till bostadshus användes ofta plank av 3" tjocklek och från 7" till 10" bredd. Vankanter eller kvistar få ej förekomma i så stor utsträckning, att de försvaga bjälken. Avståndet mellan bjälkarna tages oftast 60 till 90 cm. Bjälkarnas ändar vila på kringliggande mur el. dyl, med minst 25 cm. upplag, samt på trävägg å väggens hela bredd. Då bjälkarna vila på bärlina eller särskild syll etc, skall upplaget vara minst bärlinans eller syllens bredd, och skola de alltid fastgöras vid väggmaterialet, i träväggar med vinkeljärn och spikning, i stenmurar med ankar järn. Bjälkändar, som ligga in i mur, böra för isolering mot fuktighet bestrykas med asfalttjära eller runt om, men ej för ändarna, omgivas med asfaltpapp. I boningshus förses b. med trossbotten för att bliva mera ljuddämpande och värmeisolerande. Trossbotten består av en blindbotten av $^3/_4$" eller 1" tjocka bräder, vilka inläggas mellan bjälkarna och uppbäras av å dessas underkant fastspikad läkt. Å denna botten inlägges vanligen tunn papp eller papper (gamla tidningar etc.) och härå fyllning av rent kalkgrus, torvströ, sågspån, blandad med kalk, koksaska, lera m. m. dyl., och skall avståndet mellan golvet och trossbotten väl fyllas. När b. skola göras särskilt ljuddämpande, bör alltid eldfast fyllnadsämne användas, och dessutom kan underpanelen spikas på särskilda klenare bjälkar, som icke stå i någon förbindelse med dem, som uppbära golvet. Man kan även mellan bjälkar och golvplank lägga ett cirka 10 mm. tjockt lag av remsor av lumppapp eller hårfilt. I boningshus och därmed jämförliga lokaler, stundom även husdjursstallar,

underpanelas bjälkarna med $^3/_4$" eller 1" tjocka bräder med eller utan puts. Å bjälkarna utläggas golv (Jfr d. o.).

Eldsäkra b. Härtill räknas valv av betong och sten, vilka motstå eldens inverkan, över källarlokaler är det fördelaktigt att utföra dylika valv, då de icke endast äro eldsäkra utan även utestänga källarluften från ovanför liggande boningsrum. Eldsäkra b. utföras stundom även över husdjursstallar, enär de motstå fuktens inverkan, men de ställa sig jämförelsevis dyra. B. av cement och tegel, se Cement.L. N. Gramén.

Björk, *Betula,* förekommer över hela landet och bildar en särskild b.-region mot kalfjällen ovan barrskogsgränsen samt ingår i de mest skilda växtsamhällen; b. har också ej några utpräglade fordringar på jordmån och klimat. Från skoglig synpunkt skiljas följande arter:

Masur-, l. hängbjörk, *B. verrucosa* Ehrh. l. *pendula* Roth. Skotten äro försedda med hartsvårtor, som äro mest utbildade på stubbskott, bladen triangelformiga eller rombiska, med helbräddad bas men i övrigt skarpt dubbeltandade kanter, brunaktiga vid lövsprickningen; äldre träd ha mer eller mindre hängande grenar; barken är sprickig, särskilt i södra Sverige utbildar sig en grov sprickbark på stammens nedre delar; hängefjällen i den hängande fruktsamlingen ha kort mellanflik och utstående sidoflikar; frövingarna äro 2—3 ggr bredare än fröet och nå vanligen över de å fröet kvarsittande stiften.

Masurbjörk.

Glasbjörk.

Glas- l. vitbjörk, *B. odorata* Bechst. l. *pubescens* Ehrh., har i allmänhet håriga l. glatta årsskott, som sakna hartsvårtor; bladen äro äggrunda med hjärtformig bas och enkeltandade, vid lövsprickningen ljusgröna; barken är glatt och rent vit, endast nedtill ofta mörk; stammen har ofta något upphöjda åsar; grenarna äro styva och kronan rundad; lövverket ser tätare ut än hos föreg.; hängefjällen ha smal mellanflik och framåtriktade sidoflikar, frövingarna knappt 2 ggr fröets bredd, och de kvarsittande stiften nå över frövingarna.

Fjällbjörken, *B. odorata Bechst.* var. *alpigena* l. *alpestris* Fr., har kortskaftade glänsande blad, i regel större än glasbjörkens; de sitta sammanträngda på talrika kortskott; barken hos unga träd brun, blir hos medelålders träd vit, är vanligen slät och osprucken; grenarna äro styva och hängena uppåtriktade; stammen ofta krokig och böjd; i nedre b.-regionen träffas dock träd med rak stam och uppåtsträvande krona, påminnande om vilda päronträd.

Fjällbjörk.

Dessa 3 arter korsa sig lätt med varandra, varav uppstått en mångfald former, varav en del beskrivits som skilda arter, över huvud taget är masur-b. ett större träd än glas-b. och har starkare tillväxt. I blandbestånd av de båda huvudarterna håller sig därför glas-b. huvudsakligen i de lägre kronskikten (se Beståndsvård) . I regel växer masur-b. på torrare, glasb. på fuktigare mark. Å för vinden utsatta platser bliva kronorna ofta starkt missformade av blåsten; däremot är b. stormfäst och fälles endast å särskilt lös jord. Rötterna bilda ett typiskt hjärtrotsystem med ett flertal starka, vitt utlöpande sidorötter.

Frö sätter b. redan vid 10—12 års ålder, i slutna bestånd först 20 år senare. En medelstor b. kan bilda ända till 30 miljoner frön; på 1 kg. går 1—1 $^{1}/_{2}$ miljoner (1,000 frön väga omkr. 0.6—1 g.). Dessa mogna i september och spridas då med vinden. För skogsodling insamlas de, medan hängena ännu hålla samman; dessa avrepas från träden, samlas i vida korgar och torkas utbredda i tunt lager, varvid de ofta omskovlas. Utsått tidigt på hösten gror fröet redan på 8 dagar, men efter senare sådd först följande vår. Vid förvaring över vintern förlorar det vanligen mycket i grobarhet, även om det omsorgsfullt förvarats i kallrum, men om det ofta luftas, kan grobarheten bibehållas rätt väl till våren och ibland ännu längre.

Förökning. B. sprider sig lätt genom självsådd, varigenom mindre fördelaktig b.-blandning ofta uppstår i barrskogarna. På äldre kalmark och mossar kan det däremot vara underpanelas bjälkarna med $^{3}/_{4}$" eller 1" tjocka bräder med eller utan puts. Å bjälkarna utläggas golv (Jfr d. o.).

Eldsäkra b. Härtill räknas valv av betong och sten, vilka motstå eldens inverkan, över källarlokaler är det fördelaktigt att utföra dylika valv, då de icke endast äro eldsäkra utan även utestänga källarluften från ovanför liggande boningsrum. Eldsäkra b. utföras stundom även över husdjursstallar, enär de motstå fuktens inverkan, men de ställa sig jämförelsevis dyra. B. av cement och tegel, se Cement.L. N. Gramén.

Björk, *Betula,* förekommer över hela landet och bildar en särskild b.-region mot kalfjällen ovan barrskogsgränsen samt ingår i de mest skilda växtsamhällen; b. har också ej några utpräglade fordringar på jordmån och klimat. Från skoglig synpunkt skiljas följande arter:

Masur-, l. hängbjörk, *B. verrucosa* Ehrh. l. *pendula* Roth. Skotten äro försedda med hartsvårtor, som äro mest utbildade på stubbskott, bladen triangelformiga eller rombiska, med helbräddad bas men i övrigt skarpt dubbeltandade kanter, brunaktiga vid lövsprickningen; äldre träd ha mer eller mindre hängande grenar; barken är sprickig, särskilt i södra Sverige utbildar sig en grov sprickbark på stammens nedre delar; hängefjällen i den hängande fruktsamlingen ha kort mellanflik och utstående sidoflikar; frövingarna äro 2—3 ggr bredare än fröet och nå vanligen över de å fröet kvarsittande stiften.

Masurbjörk.

Glasbjörk.

Glas- l. vitbjörk, *B. odorata* Bechst. l. *pubescens* Ehrh., har i allmänhet håriga l. glatta årsskott, som sakna hartsvårtor; bladen äro äggrunda med hjärtformig bas och enkeltandade, vid lövsprickningen ljusgröna; barken är glatt och rent vit, endast nedtill ofta mörk; stammen har ofta något upphöjda åsar; grenarna äro styva och kronan rundad; lövverket ser tätare ut än hos föreg.; hängefjällen ha smal mellanflik och framåtriktade sidoflikar, frövingarna knappt 2 ggr fröets bredd, och de kvarsittande stiften nå över frövingarna.

Fjällbjörken, *B. odorata Bechst.* var. *alpigena* l. *alpestris* Fr., har kortskaftade glänsande blad, i regel större än glasbjörkens; de sitta sammanträngda på talrika kortskott; barken hos unga träd brun, blir hos medelålders träd vit, är vanligen slät och osprucken; grenarna äro styva och hängena uppåtriktade; stammen ofta krokig och böjd; i nedre b.-regionen träffas dock träd med rak stam och uppåtsträvande krona, påminnande om vilda päronträd.

Fjällbjörk.

Dessa 3 arter korsa sig lätt med varandra, varav uppstått en mångfald former, varav en del beskrivits som skilda arter, över huvud taget är masur-b. ett större träd än glas-b. och har starkare tillväxt. I blandbestånd av de båda huvudarterna håller sig därför glas-b. huvudsakligen i de lägre kronskikten (se Beståndsvård) . I regel växer masur-b. på torrare, glasb. på fuktigare mark. Å för vinden utsatta platser bliva kronorna ofta starkt missformade av blåsten; däremot är b. stormfäst och fälles endast å särskilt lös jord. Rötterna bilda ett typiskt hjärtrotsystem med ett flertal starka, vitt utlöpande sidorötter.

Frö sätter b. redan vid 10—12 års ålder, i slutna bestånd först 20 år senare. En medelstor b. kan bilda ända till 30 miljoner frön; på 1 kg. går 1—1 $^{1}/_{2}$ miljoner (1,000 frön väga omkr. 0.6—1 g.). Dessa mogna i september och spridas då med vinden. För skogsodling insamlas de, medan hängena ännu hålla samman; dessa avrepas från träden, samlas i vida korgar och torkas utbredda i tunt lager, varvid de ofta omskovlas. Utsått tidigt på hösten gror fröet redan på 8 dagar, men efter senare sådd först följande vår. Vid förvaring över vintern förlorar det vanligen mycket i grobarhet, även om det omsorgsfullt förvarats i kallrum, men om det ofta luftas, kan grobarheten bibehållas rätt väl till våren och ibland ännu längre.

Förökning. B. sprider sig lätt genom självsådd, varigenom mindre fördelaktig b.-blandning ofta uppstår i barrskogarna. På äldre kalmark och mossar kan det däremot varalämpligt att uppdraga b.-bestånd, varvid ofta bredsådd användes. Det är dock vanskligt att på torr mark få lyckade b.-frösådder; bäst gå de till efter bränning; och efter skogseldar infinner sig b. självmant. På fuktig mark går frösådd bra. Ofta måste man dock tillgripa plantering för att få upp ett slutet b.-bestånd, men b.-fröet gror dåligt även i plantskolan. Bäst torde vara att breda ut ris i plantskolan, svedja av det, därefter fukta marken rikligt och så fröet så tätt, att marken helt täckes därav, varefter det försiktigt tillklappas. Därpå sås ett tunt lager mylla och tillklappas å nyo. Är jorden torr, bör vattning helst ske varje afton, tills fröet grott. I blåsiga lägen täckes plantskolan med ris, som efter groningen nedstickes i plantsängens solsida för att skydda groddplantorna mot för stark belysning. Plantorna utveckla sig ojämnt, somliga äro som 1-åriga blott några cm. höga, andra ända till 20 cm. De få i regel stå 2 år i frösängen, varefter de omskolas eller direkt utplanteras i skogsmarken.

Tillväxten går i ungdomen fort och kvistrensning inträder snart. I mellersta och södra delarna av landet bör gallring börja i de 25-åriga bestånden och sedan upprepas vart 5:e år. Särskilt masur-b. låggallras starkt. (Se Beståndsvård.)

Avkastning. Å bästa mark når masur-b. i vårt land vid 50 år en höjd av 18 m., vid 80 år 26 m. Virkesmassan kan där vid 50 år beräknas till ungefär 120 kbm., vid 80 år till 160 kbm. och totalproduktionen till 200—250 kbm. På medelgod mark hålla bestånden 90 och 130 kbm. vid de nämnda åldrarna.

Skador. B. angripes lätt av flere rötsvampar, björkticka, *Polyporus betulinus* Bull., fnöskticka, *P. fomentarius* L., och svartticka, *P. nigricanus* Fr. samt honungsskivling, *Armillaria mellea* Vahl.

Virket får sin största användning som bränsle men är även omtyckt för möbelsnickeri samt till allehanda redskap men är föga varaktigt, där det är utsatt för fukt samt väder och vind. Se Virke.G. Sch.

Björkfrostmätare. Se Frostfjäril.

Björkna. Se Braxen.

Björkspinnare, *Eriogaster lanestris* L., en fjäril, vars starkt ludna, sammetsbruna larver leva kolonivis i vita »bon», byggda i toppen av unga lövträd eller på äldre träds yngre grenar, företrädesvis på björk, stundom på fruktträd. Då larvkolonierna alltid sitta enstaka och sällan äro talrika, har b. blott ringa betydelse.A. T—n.

Björksplintborre. Se Barkborre.

Björksäcksmal, *Coleophora fuscedinella* Zell., en liten, oansenlig fjäril, vars larv omgiver sig med en rörformig, av bladbitar bildad hylsa, som fästes på bladens undersida. Därifrån intränger larven mellan bladens båda hudlager och urgnager där blåslika rum. Har på senare tid uppträtt i sådana massor, att stora björkbestånds bladverk framemot midsommar varit vissnat.A. T—n.

Björn. 1. *B. Ursus arctos* L., tillhör de allätande rovdjuren, vilket synes bl. a. därav, att han har tydliga knöltänder men däremot föga utvecklade rovtänder. Förr har han varit bofast inom de flesta större skogstrakter i vårt land, men har genom ökad förföljelse, odlingens framträngande och skogarnas uthuggning blivit så förminskad till antal och så undanträngd, att han numera snarast är att anse endast som ett levande naturminnesmärke.

Bortsett från en liten koloni av björnar, som möjligen ännu lever kvar i gränstrakterna mellan s. ö. Dalarne och Gästrikland, träffas b. numera ytterst sällan s. om Härjedalen och Jämtland, där han på ett par ställen bildar smärre fasta stånd. I Västerbotten finnas två dylika ståndorter för björn; i Norrbotten träffas en något talrikare stam i trakterna kring stora Sjöfallet och Sarjekfjällen, varjämte spridda björnstånd förekomma inom Arjeplougs, Gellivare och Jukkasjärvi socknar. Hela den svenska björnstammen torde icke uppgå till 100 djur. Enligt statistiken över dödade rovdjur ha under tiden 1900—1917 skjutits i medeltal 8 björnar om året.

Då björnen livnär sig huvudsakligen av växtämnen och endast undantagsvis slår sig på köttdiet, har han aldrig varit att anse som något svårt skadedjur. Enstaka individer, som fått vana att anfalla betande kreatur, ha dock förr, då björnstammen var talrik även i tätare befolkade trakter, kunnat tillfoga lantbefolkningen kännbara förluster. I de öde fjälltrakter, dit björnen numera blivit undanträngd, torde han sällan möta andra tamdjur än renar, och för dessa anses han enligt lapparnas utsago tämligen ofarlig. Mot människor går björnen till anfall, endast då han blivit sårad eller häftigt förföljd.

Med tanke på den stora förlust det onekligen skulle innebära för vårt lands djurvärld, om detta präktiga och intressanta djur bleve helt utrotat, har man på senare tider genom lagbestämmelser sökt inskränka förföljelsen mot b. Sålunda är det numera icke tillåtet att jaga b. på annans jaktområde utan jakträttsinnehavarens medgivande och ej heller på kronomark, utan att kungl. maj:t därtill lämnat tillstånd — utom i fråga om b., som »anfallit människa eller husdjur». Dessutom är b. fullständigt fridlyst inom nationalparkerna, av vilka Stora Sjöfallets, Sarjeks och Sonfjällets nationalparker hysa en fast björnstam.

På den tiden, då b. ännu var allmän och ansågs göra skada, anordnades i vissa trakter av mellersta Sverige stora drevskall, under vilka vanligen ett flertal björnar fingo bita i gräset. Eljes har b. vanligen vintertiden inringats och dödats vid idet eller, om han lyckats

lämpligt att uppdraga b.-bestånd, varvid ofta bredsådd användes. Det är dock vanskligt att på torr mark få lyckade b.-frösådder; bäst gå de till efter bränning; och efter skogseldar infinner sig b. självmant. På fuktig mark går frösådd bra. Ofta måste man dock tillgripa plantering för att få upp ett slutet b.-bestånd, men b.-fröet gror dåligt även i plantskolan. Bäst torde vara att breda ut ris i plantskolan, svedja av det, därefter fukta marken rikligt och så fröet så tätt, att marken helt täckes därav, varefter det försiktigt tillklappas. Därpå sås ett tunt lager mylla och tillklappas å nyo. Är jorden torr, bör vattning helst ske varje afton, tills fröet grott. I blåsiga lägen täckes plantskolan med ris, som efter groningen nedstickes i plantsängens solsida för att skydda groddplantorna mot för stark belysning. Plantorna utveckla sig ojämnt, somliga äro som 1-åriga blott några cm. höga, andra ända till 20 cm. De få i regel stå 2 år i frösängen, varefter de omskolas eller direkt utplanteras i skogsmarken.

Tillväxten går i ungdomen fort och kvistrensning inträder snart. I mellersta och södra delarna av landet bör gallring börja i de 25-åriga bestånden och sedan upprepas vart 5:e år. Särskilt masur-b. låggallras starkt. (Se Beståndsvård.)

Avkastning. Å bästa mark når masur-b. i vårt land vid 50 år en höjd av 18 m., vid 80 år 26 m. Virkesmassan kan där vid 50 år beräknas till ungefär 120 kbm., vid 80 år till 160 kbm. och totalproduktionen till 200—250 kbm. På medelgod mark hålla bestånden 90 och 130 kbm. vid de nämnda åldrarna.

Skador. B. angripes lätt av flere rötsvampar, björkticka, *Polyporus betulinus* Bull., fnöskticka, *P. fomentarius* L., och svarticka, *P. nigricanus* Fr. samt honungsskivling, *Armillaria mellea* Vahl.

Virket får sin största användning som bränsle men är även omtyckt för möbelsnickeri samt till allehanda redskap men är föga varaktigt, där det är utsatt för fukt samt väder och vind. Se Virke.G. Sch.

Björkfrostmätare. Se Frostfjäril.

Björkna. Se Braxen.

Björkspinnare, *Eriogaster lanestris* L., en fjäril, vars starkt ludna, sammetsbruna larver leva kolonivis i vita »bon», byggda i toppen av unga lövträd eller på äldre träds yngre grenar, företrädesvis på björk, stundom på fruktträd. Då larvkolonierna alltid sitta enstaka och sällan äro talrika, har b. blott ringa betydelse.A. T—n.

Björksplintborre. Se Barkborre.

Björksäcksmal, *Coleophora fuscedinella* Zell., en liten, oansenlig fjäril, vars larv omgiver sig med en rörformig, av bladbitar bildad hylsa, som fästes på bladens undersida. Därifrån intränger larven mellan bladens båda hudlager och urgnager där blåslika rum. Har på senare tid uppträtt i sådana massor, att stora björkbestånds bladverk framemot midsommar varit vissnat.A. T—n.

Björn. 1. *B. Ursus arctos* L., tillhör de allätande rovdjuren, vilket synes bl. a. därav, att han har tydliga knöltänder men däremot föga utvecklade rovtänder. Förr har han varit bofast inom de flesta större skogstrakter i vårt land, men har genom ökad förföljelse, odlingens framträngande och skogarnas uthuggning blivit så förminskad till antal och så undanträngd, att han numera snarast är att anse endast som ett levande naturminnesmärke.

Bortsett från en liten koloni av björnar, som möjligen ännu lever kvar i gränstrakterna mellan s. ö. Dalarne och Gästrikland, träffas b. numera ytterst sällan s. om Härjedalen och Jämtland, där han på ett par ställen bildar smärre fasta stånd. I Västerbotten finnas två dylika ståndorter för björn; i Norrbotten träffas en något talrikare stam i trakterna kring stora Sjöfallet och Sarjekfjällen, varjämte spridda björnstånd förekomma inom Arjeplougs, Gellivare och Jukkasjärvi socknar. Hela den svenska björnstammen torde icke uppgå till 100 djur. Enligt statistiken över dödade rovdjur ha under tiden 1900—1917 skjutits i medeltal 8 björnar om året.

Då björnen livnär sig huvudsakligen av växtämnen och endast undantagsvis slår sig på köttdiet, har han aldrig varit att anse som något svårt skadedjur. Enstaka individer, som fått vana att anfalla betande kreatur, ha dock förr, då björnstammen var talrik även i tätare befolkade trakter, kunnat tillfoga lantbefolkningen kännbara förluster. I de öde fjälltrakter, dit björnen numera blivit undanträngd, torde han sällan möta andra tamdjur än renar, och för dessa anses han enligt lapparnas utsago tämligen ofarlig. Mot människor går björnen till anfall, endast då han blivit sårad eller häftigt förföljd.

Med tanke på den stora förlust det onekligen skulle innebära för vårt lands djurvärld, om detta präktiga och intressanta djur bleve helt utrotat, har man på senare tider genom lagbestämmelser sökt inskränka förföljelsen mot b. Sålunda är det numera icke tillåtet att jaga b. på annans jaktområde utan jakträttsinnehavarens medgivande och ej heller på kronomark, utan att kungl. maj:t därtill lämnat tillstånd — utom i fråga om b., som »anfallit människa eller husdjur». Dessutom är b. fullständigt fridlyst inom nationalparkerna, av vilka Stora Sjöfallets, Sarjeks och Sonfjällets nationalparker hysa en fast björnstam.

På den tiden, då b. ännu var allmän och ansågs göra skada, anordnades i vissa trakter av mellersta Sverige stora drevskall, under vilka vanligen ett flertal björnar fingo bita i gräset. Eljes har b. vanligen vintertiden inringats och dödats vid idet eller, om han lyckats

lämpligt att uppdraga b.-bestånd, varvid ofta bredsådd användes. Det är dock vanskligt att på torr mark få lyckade b.-frösådder; bäst gå de till efter bränning; och efter skogseldar infinner sig b. självmant. På fuktig mark går frösådd bra. Ofta måste man dock tillgripa plantering för att få upp ett slutet b.-bestånd, men b.-fröet gror dåligt även i plantskolan. Bäst torde vara att breda ut ris i plantskolan, svedja av det, därefter fukta marken rikligt och så fröet så tätt, att marken helt täckes därav, varefter det försiktigt tillklappas. Därpå sås ett tunt lager mylla och tillklappas å nyo. Är jorden torr, bör vattning helst ske varje afton, tills fröet grott. I blåsiga lägen täckes plantskolan med ris, som efter groningen nedstickes i plantsängens solsida för att skydda groddplantorna mot för stark belysning. Plantorna utveckla sig ojämnt, somliga äro som 1-åriga blott några cm. höga, andra ända till 20 cm. De få i regel stå 2 år i frösängen, varefter de omskolas eller direkt utplanteras i skogsmarken.

Tillväxten går i ungdomen fort och kvistrensning inträder snart. I mellersta och södra delarna av landet bör gallring börja i de 25-åriga bestånden och sedan upprepas vart 5:e år. Särskilt masur-b. låggallras starkt. (Se Beståndsvård.)

Avkastning. Å bästa mark når masur-b. i vårt land vid 50 år en höjd av 18 m., vid 80 år 26 m. Virkesmassan kan där vid 50 år beräknas till ungefär 120 kbm., vid 80 år till 160 kbm. och totalproduktionen till 200—250 kbm. På medelgod mark hålla bestånden 90 och 130 kbm. vid de nämnda åldrarna.

Skador. B. angripes lätt av flere rötsvampar, björkticka, *Polyporus betulinus* Bull., fnöskticka, *P. fomentarius* L., och svartticka, *P. nigricanus* Fr. samt honungsskivling, *Armillaria mellea* Vahl.

Virket får sin största användning som bränsle men är även omtyckt för möbelsnickeri samt till allehanda redskap men är föga varaktigt, där det är utsatt för fukt samt väder och vind. Se Virke.G. Sch.

Björkfrostmätare. Se Frostfjäril.

Björkna. Se Braxen.

Björkspinnare, *Eriogaster lanestris* L., en fjäril, vars starkt ludna, sammetsbruna larver leva kolonivis i vita »bon», byggda i toppen av unga lövträd eller på äldre träds yngre grenar, företrädesvis på björk, stundom på fruktträd. Då larvkolonierna alltid sitta enstaka och sällan äro talrika, har b. blott ringa betydelse.A. T—n.

Björksplintborre. Se Barkborre.

Björksäcksmal, *Coleophora fuscedinella* Zell., en liten, oansenlig fjäril, vars larv omgiver sig med en rörformig, av bladbitar bildad hylsa, som fästes på bladens undersida. Därifrån intränger larven mellan bladens båda hudlager och urgnager där blåslika rum. Har på senare tid uppträtt i sådana massor, att stora björkbestånds bladverk framemot midsommar varit vissnat.A. T—n.

Björn. 1. *B. Ursus arctos* L., tillhör de allätande rovdjuren, vilket synes bl. a. därav, att han har tydliga knöltänder men däremot föga utvecklade rovtänder. Förr har han varit bofast inom de flesta större skogstrakter i vårt land, men har genom ökad förföljelse, odlingens framträngande och skogarnas uthuggning blivit så förminskad till antal och så undanträngd, att han numera snarast är att anse endast som ett levande naturminnesmärke.

Bortsett från en liten koloni av björnar, som möjligen ännu lever kvar i gränstrakterna mellan s. ö. Dalarne och Gästrikland, träffas b. numera ytterst sällan s. om Härjedalen och Jämtland, där han på ett par ställen bildar smärre fasta stånd. I Västerbotten finnas två dylika ståndorter för björn; i Norrbotten träffas en något talrikare stam i trakterna kring stora Sjöfallet och Sarjekfjällen, varjämte spridda björnstånd förekomma inom Arjeplougs, Gellivare och Jukkasjärvi socknar. Hela den svenska björnstammen torde icke uppgå till 100 djur. Enligt statistiken över dödade rovdjur ha under tiden 1900—1917 skjutits i medeltal 8 björnar om året.

Då björnen livnär sig huvudsakligen av växtämnen och endast undantagsvis slår sig på köttdiet, har han aldrig varit att anse som något svårt skadedjur. Enstaka individer, som fått vana att anfalla betande kreatur, ha dock förr, då björnstammen var talrik även i tätare befolkade trakter, kunnat tillfoga lantbefolkningen kännbara förluster. I de öde fjälltrakter, dit björnen numera blivit undanträngd, torde han sällan möta andra tamdjur än renar, och för dessa anses han enligt lapparnas utsago tämligen ofarlig. Mot människor går björnen till anfall, endast då han blivit sårad eller häftigt förföljd.

Med tanke på den stora förlust det onekligen skulle innebära för vårt lands djurvärld, om detta präktiga och intressanta djur bleve helt utrotat, har man på senare tider genom lagbestämmelser sökt inskränka förföljelsen mot b. Sålunda är det numera icke tillåtet att jaga b. på annans jaktområde utan jakträttsinnehavarens medgivande och ej heller på kronomark, utan att kungl. maj:t därtill lämnat tillstånd — utom i fråga om b., som »anfallit människa eller husdjur». Dessutom är b. fullständigt fridlyst inom nationalparkerna, av vilka Stora Sjöfallets, Sarjeks och Sonfjällets nationalparker hysa en fast björnstam.

På den tiden, då b. ännu var allmän och ansågs göra skada, anordnades i vissa trakter av mellersta Sverige stora drevskall, under vilka vanligen ett flertal björnar fingo bita i gräset. Eljes har b. vanligen vintertiden inringats och dödats vid idet eller, om han lyckats

lämpligt att uppdraga b.-bestånd, varvid ofta bredsådd användes. Det är dock vanskligt att på torr mark få lyckade b.-frösådder; bäst gå de till efter bränning; och efter skogseldar infinner sig b. självmant. På fuktig mark går frösådd bra. Ofta måste man dock tillgripa plantering för att få upp ett slutet b.-bestånd, men b.-fröet gror dåligt även i plantskolan. Bäst torde vara att breda ut ris i plantskolan, svedja av det, därefter fukta marken rikligt och så fröet så tätt, att marken helt täckes därav, varefter det försiktigt tillklappas. Därpå sås ett tunt lager mylla och tillklappas å nyo. Är jorden torr, bör vattning helst ske varje afton, tills fröet grott. I blåsiga lägen täckes plantskolan med ris, som efter groningen nedstickes i plantsängens solsida för att skydda groddplantorna mot för stark belysning. Plantorna utveckla sig ojämnt, somliga äro som 1-åriga blott några cm. höga, andra ända till 20 cm. De få i regel stå 2 år i frösängen, varefter de omskolas eller direkt utplanteras i skogsmarken.

Tillväxten går i ungdomen fort och kvistrensning inträder snart. I mellersta och södra delarna av landet bör gallring börja i de 25-åriga bestånden och sedan upprepas vart 5:e år. Särskilt masur-b. låggallras starkt. (Se Beståndsvård.)

Avkastning. Å bästa mark når masur-b. i vårt land vid 50 år en höjd av 18 m., vid 80 år 26 m. Virkesmassan kan där vid 50 år beräknas till ungefär 120 kbm., vid 80 år till 160 kbm. och totalproduktionen till 200—250 kbm. På medelgod mark hålla bestånden 90 och 130 kbm. vid de nämnda åldrarna.

Skador. B. angripes lätt av flere rötsvampar, björkticka, *Polyporus betulinus* Bull., fnöskticka, *P. fomentarius* L., och svartticka, *P. nigricanus* Fr. samt honungsskivling, *Armillaria mellea* Vahl.

Virket får sin största användning som bränsle men är även omtyckt för möbelsnickeri samt till allehanda redskap men är föga varaktigt, där det är utsatt för fukt samt väder och vind. Se Virke.G. Sch.

Björkfrostmätare. Se Frostfjäril.

Björkna. Se Braxen.

Björkspinnare, *Eriogaster lanestris* L., en fjäril, vars starkt ludna, sammetsbruna larver leva kolonivis i vita »bon», byggda i toppen av unga lövträd eller på äldre träds yngre grenar, företrädesvis på björk, stundom på fruktträd. Då larvkolonierna alltid sitta enstaka och sällan äro talrika, har b. blott ringa betydelse.A. T—n.

Björksplintborre. Se Barkborre.

Björksäcksmal, *Coleophora fuscedinella* Zell., en liten, oansenlig fjäril, vars larv omgiver sig med en rörformig, av bladbitar bildad hylsa, som fästes på bladens undersida. Därifrån intränger larven mellan bladens båda hudlager och urgnager där blåslika rum. Har på senare tid uppträtt i sådana massor, att stora björkbestånds bladverk framemot midsommar varit vissnat.A. T—n.

Björn. 1. *B. Ursus arctos* L., tillhör de allätande rovdjuren, vilket synes bl. a. därav, att han har tydliga knöltänder men däremot föga utvecklade rovtänder. Förr har han varit bofast inom de flesta större skogstrakter i vårt land, men har genom ökad förföljelse, odlingens framträngande och skogarnas uthuggning blivit så förminskad till antal och så undanträngd, att han numera snarast är att anse endast som ett levande naturminnesmärke.

Bortsett från en liten koloni av björnar, som möjligen ännu lever kvar i gränstrakterna mellan s. ö. Dalarne och Gästrikland, träffas b. numera ytterst sällan s. om Härjedalen och Jämtland, där han på ett par ställen bildar smärre fasta stånd. I Västerbotten finnas två dylika ståndorter för björn; i Norrbotten träffas en något talrikare stam i trakterna kring stora

Sjöfallet och Sarjekfjällen, varjämte spridda björnstånd förekomma inom Arjeplougs, Gellivare och Jukkasjärvi socknar. Hela den svenska björnstammen torde icke uppgå till 100 djur. Enligt statistiken över dödade rovdjur ha under tiden 1900—1917 skjutits i medeltal 8 björnar om året.

Då björnen livnär sig huvudsakligen av växtämnen och endast undantagsvis slår sig på köttdiet, har han aldrig varit att anse som något svårt skadedjur. Enstaka individer, som fått vana att anfalla betande kreatur, ha dock förr, då björnstammen var talrik även i tätare befolkade trakter, kunnat tillfoga lantbefolkningen kännbara förluster. I de öde fjälltrakter, dit björnen numera blivit undanträngd, torde han sällan möta andra tamdjur än renar, och för dessa anses han enligt lapparnas utsago tämligen ofarlig. Mot människor går björnen till anfall, endast då han blivit sårad eller häftigt förföljd.

Med tanke på den stora förlust det onekligen skulle innebära för vårt lands djurvärld, om detta präktiga och intressanta djur bleve helt utrotat, har man på senare tider genom lagbestämmelser sökt inskränka förföljelsen mot b. Sålunda är det numera icke tillåtet att jaga b. på annans jaktområde utan jakträttsinnehavarens medgivande och ej heller på kronomark, utan att kungl. maj:t därtill lämnat tillstånd — utom i fråga om b., som »anfallit människa eller husdjur». Dessutom är b. fullständigt fridlyst inom nationalparkerna, av vilka Stora Sjöfallets, Sarjeks och Sonfjällets nationalparker hysa en fast björnstam.

På den tiden, då b. ännu var allmän och ansågs göra skada, anordnades i vissa trakter av mellersta Sverige stora drevskall, under vilka vanligen ett flertal björnar fingo bita i gräset. Eljes har b. vanligen vintertiden inringats och dödats vid idet eller, om han lyckats

lämpligt att uppdraga b.-bestånd, varvid ofta bredsådd användes. Det är dock vanskligt att på torr mark få lyckade b.-frösådder; bäst gå de till efter bränning; och efter skogseldar infinner sig b. självmant. På fuktig mark går frösådd bra. Ofta måste man dock tillgripa plantering för att få upp ett slutet b.-bestånd, men b.-fröet gror dåligt även i plantskolan. Bäst torde vara att breda ut ris i plantskolan, svedja av det, därefter fukta marken rikligt och så fröet så tätt, att marken helt täckes därav, varefter det försiktigt tillklappas. Därpå sås ett tunt lager mylla och tillklappas å nyo. Är jorden torr, bör vattning helst ske varje afton, tills fröet grott. I blåsiga lägen täckes plantskolan med ris, som efter groningen nedstickes i plantsängens solsida för att skydda groddplantorna mot för stark belysning. Plantorna utveckla sig ojämnt, somliga äro som 1-åriga blott några cm. höga, andra ända till 20 cm. De få i regel stå 2 år i frösängen, varefter de omskolas eller direkt utplanteras i skogsmarken.

Tillväxten går i ungdomen fort och kvistrensning inträder snart. I mellersta och södra delarna av landet bör gallring börja i de 25-åriga bestånden och sedan upprepas vart 5:e år. Särskilt masur-b. låggallras starkt. (Se Beståndsvård.)

Avkastning. Å bästa mark når masur-b. i vårt land vid 50 år en höjd av 18 m., vid 80 år 26 m. Virkesmassan kan där vid 50 år beräknas till ungefär 120 kbm., vid 80 år till 160 kbm. och totalproduktionen till 200—250 kbm. På medelgod mark hålla bestånden 90 och 130 kbm. vid de nämnda åldrarna.

Skador. B. angripes lätt av flere rötsvampar, björkticka, *Polyporus betulinus* Bull., fnöskticka, *P. fomentarius* L., och svartticka, *P. nigricanus* Fr. samt honungsskivling, *Armillaria mellea* Vahl.

Virket får sin största användning som bränsle men är även omtyckt för möbelsnickeri samt till allehanda redskap men är föga varaktigt, där det är utsatt för fukt samt väder och vind. Se Virke.G. Sch.

Björkfrostmätare. Se Frostfjäril.

Björkna. Se Braxen.

Björkspinnare, *Eriogaster lanestris* L., en fjäril, vars starkt ludna, sammetsbruna larver leva kolonivis i vita »bon», byggda i toppen av unga lövträd eller på äldre träds yngre grenar, företrädesvis på björk, stundom på fruktträd. Då larvkolonierna alltid sitta enstaka och sällan äro talrika, har b. blott ringa betydelse.A. T—n.

Björksplintborre. Se Barkborre.

Björksäcksmal, *Coleophora fuscedinella* Zell., en liten, oansenlig fjäril, vars larv omgiver sig med en rörformig, av bladbitar bildad hylsa, som fästes på bladens undersida. Därifrån intränger larven mellan bladens båda hudlager och urgnager där blåslika rum. Har på senare tid uppträtt i sådana massor, att stora björkbestånds bladverk framemot midsommar varit vissnat.A. T—n.

Björn. 1. *B. Ursus arctos* L., tillhör de allätande rovdjuren, vilket synes bl. a. därav, att han har tydliga knöltänder men däremot föga utvecklade rovtänder. Förr har han varit bofast inom de flesta större skogstrakter i vårt land, men har genom ökad förföljelse, odlingens framträngande och skogarnas uthuggning blivit så förminskad till antal och så undanträngd, att han numera snarast är att anse endast som ett levande naturminnesmärke.

Bortsett från en liten koloni av björnar, som möjligen ännu lever kvar i gränstrakterna mellan s. ö. Dalarne och Gästrikland, träffas b. numera ytterst sällan s. om Härjedalen och Jämtland, där han på ett par ställen bildar smärre fasta stånd. I Västerbotten finnas två dylika ståndorter för björn; i Norrbotten träffas en något talrikare stam i trakterna kring stora Sjöfallet och Sarjekfjällen, varjämte spridda björnstånd förekomma inom Arjeplougs, Gellivare och Jukkasjärvi socknar. Hela den svenska björnstammen torde icke uppgå till 100 djur. Enligt statistiken över dödade rovdjur ha under tiden 1900—1917 skjutits i medeltal 8 björnar om året.

Då björnen livnär sig huvudsakligen av växtämnen och endast undantagsvis slår sig på köttdiet, har han aldrig varit att anse som något svårt skadedjur. Enstaka individer, som fått vana att anfalla betande kreatur, ha dock förr, då björnstammen var talrik även i tätare befolkade trakter, kunnat tillfoga lantbefolkningen kännbara förluster. I de öde fjälltrakter, dit björnen numera blivit undanträngd, torde han sällan möta andra tamdjur än renar, och för dessa anses han enligt lapparnas utsago tämligen ofarlig. Mot människor går björnen till anfall, endast då han blivit sårad eller häftigt förföljd.

Med tanke på den stora förlust det onekligen skulle innebära för vårt lands djurvärld, om detta präktiga och intressanta djur bleve helt utrotat, har man på senare tider genom lagbestämmelser sökt inskränka förföljelsen mot b. Sålunda är det numera icke tillåtet att jaga b. på annans jaktområde utan jakträttsinnehavarens medgivande och ej heller på kronomark, utan att kungl. maj:t därtill lämnat tillstånd — utom i fråga om b., som »anfallit människa eller husdjur». Dessutom är b. fullständigt fridlyst inom nationalparkerna, av vilka Stora Sjöfallets, Sarjeks och Sonfjällets nationalparker hysa en fast björnstam.

På den tiden, då b. ännu var allmän och ansågs göra skada, anordnades i vissa trakter av mellersta Sverige stora drevskall, under vilka vanligen ett flertal björnar fingo bita i gräset. Eljes har b. vanligen vintertiden inringats och dödats vid idet eller, om han lyckats

lämpligt att uppdraga b.-bestånd, varvid ofta bredsådd användes. Det är dock vanskligt att på torr mark få lyckade b.-frösådder; bäst gå de till efter bränning; och efter skogseldar infinner sig b. självmant. På fuktig mark går frösådd bra. Ofta måste man dock tillgripa plantering för att få upp ett slutet b.-bestånd, men b.-fröet gror dåligt även i plantskolan. Bäst torde vara att breda ut ris i plantskolan, svedja av det, därefter fukta marken rikligt och så fröet så tätt, att marken helt täckes därav, varefter det försiktigt tillklappas. Därpå sås ett tunt lager mylla och tillklappas å nyo. Är jorden torr, bör vattning helst ske varje afton, tills fröet grott. I blåsiga lägen täckes plantskolan med ris, som efter groningen nedstickes i plantsängens solsida för att skydda groddplantorna mot för stark belysning. Plantorna utveckla sig ojämnt, somliga äro som 1-åriga blott några cm. höga, andra ända till 20 cm. De få i regel stå 2 år i frösängen, varefter de omskolas eller direkt utplanteras i skogsmarken.

Tillväxten går i ungdomen fort och kvistrensning inträder snart. I mellersta och södra delarna av landet bör gallring börja i de 25-åriga bestånden och sedan upprepas vart 5:e år. Särskilt masur-b. låggallras starkt. (Se Beståndsvård.)

Avkastning. Å bästa mark når masur-b. i vårt land vid 50 år en höjd av 18 m., vid 80 år 26 m. Virkesmassan kan där vid 50 år beräknas till ungefär 120 kbm., vid 80 år till 160 kbm. och totalproduktionen till 200—250 kbm. På medelgod mark hålla bestånden 90 och 130 kbm. vid de nämnda åldrarna.

Skador. B. angripes lätt av flere rötsvampar, björkticka, *Polyporus betulinus* Bull., fnöskticka, *P. fomentarius* L., och svartticka, *P. nigricanus* Fr. samt honungsskivling, *Armillaria mellea* Vahl.

Virket får sin största användning som bränsle men är även omtyckt för möbelsnickeri samt till allehanda redskap men är föga varaktigt, där det är utsatt för fukt samt väder och vind. Se Virke.G. Sch.

Björkfrostmätare. Se Frostfjäril.

Björkna. Se Braxen.

Björkspinnare, *Eriogaster lanestris* L., en fjäril, vars starkt ludna, sammetsbruna larver leva kolonivis i vita »bon», byggda i toppen av unga lövträd eller på äldre träds yngre grenar, företrädesvis på björk, stundom på fruktträd. Då larvkolonierna alltid sitta enstaka och sällan äro talrika, har b. blott ringa betydelse.A. T—n.

Björksplintborre. Se Barkborre.

Björksäcksmal, *Coleophora fuscedinella* Zell., en liten, oansenlig fjäril, vars larv omgiver sig med en rörformig, av bladbitar bildad hylsa, som fästes på bladens undersida. Därifrån intränger larven mellan bladens båda hudlager och urgnager där blåslika rum. Har på senare tid uppträtt i sådana massor, att stora björkbestånds bladverk framemot midsommar varit vissnat.A. T—n.

Björn. 1. *B. Ursus arctos* L., tillhör de allätande rovdjuren, vilket synes bl. a. därav, att han har tydliga knöltänder men däremot föga utvecklade rovtänder. Förr har han varit bofast inom de flesta större skogstrakter i vårt land, men har genom ökad förföljelse, odlingens framträngande och skogarnas uthuggning blivit så förminskad till antal och så undanträngd, att han numera snarast är att anse endast som ett levande naturminnesmärke.

Bortsett från en liten koloni av björnar, som möjligen ännu lever kvar i gränstrakterna mellan s. ö. Dalarne och Gästrikland, träffas b. numera ytterst sällan s. om Härjedalen och Jämtland, där han på ett par ställen bildar smärre fasta stånd. I Västerbotten finnas två dylika ståndorter för björn; i Norrbotten träffas en något talrikare stam i trakterna kring stora Sjöfallet och Sarjekfjällen, varjämte spridda björnstånd förekomma inom Arjeplougs, Gellivare och Jukkasjärvi socknar. Hela den svenska björnstammen torde icke uppgå till 100 djur. Enligt statistiken över dödade rovdjur ha under tiden 1900—1917 skjutits i medeltal 8 björnar om året.

Då björnen livnär sig huvudsakligen av växtämnen och endast undantagsvis slår sig på köttdiet, har han aldrig varit att anse som något svårt skadedjur. Enstaka individer, som fått vana att anfalla betande kreatur, ha dock förr, då björnstammen var talrik även i tätare befolkade trakter, kunnat tillfoga lantbefolkningen kännbara förluster. I de öde fjälltrakter, dit björnen numera blivit undanträngd, torde han sällan möta andra tamdjur än renar, och för dessa anses han enligt lapparnas utsago tämligen ofarlig. Mot människor går björnen till anfall, endast då han blivit sårad eller häftigt förföljd.

Med tanke på den stora förlust det onekligen skulle innebära för vårt lands djurvärld, om detta präktiga och intressanta djur bleve helt utrotat, har man på senare tider genom lagbestämmelser sökt inskränka förföljelsen mot b. Sålunda är det numera icke tillåtet att jaga b. på annans jaktområde utan jakträttsinnehavarens medgivande och ej heller på kronomark, utan att kungl. maj:t därtill lämnat tillstånd — utom i fråga om b., som »anfallit människa eller husdjur». Dessutom är b. fullständigt fridlyst inom nationalparkerna, av vilka Stora Sjöfallets, Sarjeks och Sonfjällets nationalparker hysa en fast björnstam.

På den tiden, då b. ännu var allmän och ansågs göra skada, anordnades i vissa trakter av mellersta Sverige stora drevskall, under vilka vanligen ett flertal björnar fingo bita i gräset. Eljes har b. vanligen vintertiden inringats och dödats vid idet eller, om han lyckats

lämpligt att uppdraga b.-bestånd, varvid ofta bredsådd användes. Det är dock vanskligt att på torr mark få lyckade b.-frösådder; bäst gå de till efter bränning; och efter skogseldar infinner sig b. självmant. På fuktig mark går frösådd bra. Ofta måste man dock tillgripa plantering för att få upp ett slutet b.-bestånd, men b.-fröet gror dåligt även i plantskolan. Bäst torde vara att breda ut ris i plantskolan, svedja av det, därefter fukta marken rikligt och så fröet så tätt, att marken helt täckes därav, varefter det försiktigt tillklappas. Därpå sås ett tunt lager mylla och tillklappas å nyo. Är jorden torr, bör vattning helst ske varje afton, tills fröet grott. I blåsiga lägen täckes plantskolan med ris, som efter groningen nedstickes i plantsängens solsida för att skydda groddplantorna mot för stark belysning. Plantorna utveckla sig ojämnt, somliga äro som 1-åriga blott några cm. höga, andra ända till 20 cm. De få i regel stå 2 år i frösängen, varefter de omskolas eller direkt utplanteras i skogsmarken.

Tillväxten går i ungdomen fort och kvistrensning inträder snart. I mellersta och södra delarna av landet bör gallring börja i de 25-åriga bestånden och sedan upprepas vart 5:e år. Särskilt masur-b. låggallras starkt. (Se Beståndsvård.)

Avkastning. Å bästa mark når masur-b. i vårt land vid 50 år en höjd av 18 m., vid 80 år 26 m. Virkesmassan kan där vid 50 år beräknas till ungefär 120 kbm., vid 80 år till 160 kbm. och totalproduktionen till 200—250 kbm. På medelgod mark hålla bestånden 90 och 130 kbm. vid de nämnda åldrarna.

Skador. B. angripes lätt av flere rötsvampar, björkticka, *Polyporus betulinus* Bull., fnöskticka, *P. fomentarius* L., och svartticka, *P. nigricanus* Fr. samt honungsskivling, *Armillaria mellea* Vahl.

Virket får sin största användning som bränsle men är även omtyckt för möbelsnickeri samt till allehanda redskap men är föga varaktigt, där det är utsatt för fukt samt väder och vind. Se Virke.G. Sch.

Björkfrostmätare. Se Frostfjäril.

Björkna. Se Braxen.

Björkspinnare, *Eriogaster lanestris* L., en fjäril, vars starkt ludna, sammetsbruna larver leva kolonivis i vita »bon», byggda i toppen av unga lövträd eller på äldre träds yngre grenar, företrädesvis på björk, stundom på fruktträd. Då larvkolonierna alltid sitta enstaka och sällan äro talrika, har b. blott ringa betydelse.A. T—n.

Björksplintborre. Se Barkborre.

Björksäcksmal, *Coleophora fuscedinella* Zell., en liten, oansenlig fjäril, vars larv omgiver sig med en rörformig, av bladbitar bildad hylsa, som fästes på bladens undersida. Därifrån intränger larven mellan bladens båda hudlager och urgnager där blåslika rum. Har på senare tid uppträtt i sådana massor, att stora björkbestånds bladverk framemot midsommar varit vissnat.A. T—n.

Björn. 1. *B. Ursus arctos* L., tillhör de allätande rovdjuren, vilket synes bl. a. därav, att han har tydliga knöltänder men däremot föga utvecklade rovtänder. Förr har han varit bofast inom de flesta större skogstrakter i vårt land, men har genom ökad förföljelse, odlingens framträngande och skogarnas uthuggning blivit så förminskad till antal och så undanträngd, att han numera snarast är att anse endast som ett levande naturminnesmärke.

Bortsett från en liten koloni av björnar, som möjligen ännu lever kvar i gränstrakterna mellan s. ö. Dalarne och Gästrikland, träffas b. numera ytterst sällan s. om Härjedalen och Jämtland, där han på ett par ställen bildar smärre fasta stånd. I Västerbotten finnas två dylika ståndorter för björn; i Norrbotten träffas en något talrikare stam i trakterna kring stora Sjöfallet och Sarjekfjällen, varjämte spridda björnstånd förekomma inom Arjeplougs, Gellivare och Jukkasjärvi socknar. Hela den svenska björnstammen torde icke uppgå till 100 djur. Enligt statistiken över dödade rovdjur ha under tiden 1900—1917 skjutits i medeltal 8 björnar om året.

Då björnen livnär sig huvudsakligen av växtämnen och endast undantagsvis slår sig på köttdiet, har han aldrig varit att anse som något svårt skadedjur. Enstaka individer, som fått vana att anfalla betande kreatur, ha dock förr, då björnstammen var talrik även i tätare befolkade trakter, kunnat tillfoga lantbefolkningen kännbara förluster. I de öde fjälltrakter, dit björnen numera blivit undanträngd, torde han sällan möta andra tamdjur än renar, och för dessa anses han enligt lapparnas utsago tämligen ofarlig. Mot människor går björnen till anfall, endast då han blivit sårad eller häftigt förföljd.

Med tanke på den stora förlust det onekligen skulle innebära för vårt lands djurvärld, om detta präktiga och intressanta djur bleve helt utrotat, har man på senare tider genom lagbestämmelser sökt inskränka förföljelsen mot b. Sålunda är det numera icke tillåtet att jaga b. på annans jaktområde utan jakträttsinnehavarens medgivande och ej heller på kronomark, utan att kungl. maj:t därtill lämnat tillstånd — utom i fråga om b., som »anfallit människa eller husdjur». Dessutom är b. fullständigt fridlyst inom nationalparkerna, av vilka Stora Sjöfallets, Sarjeks och Sonfjällets nationalparker hysa en fast björnstam.

På den tiden, då b. ännu var allmän och ansågs göra skada, anordnades i vissa trakter av mellersta Sverige stora drevskall, under vilka vanligen ett flertal björnar fingo bita i gräset. Eljes har b. vanligen vintertiden inringats och dödats vid idet eller, om han lyckats

komma med livet därifrån, jagats med spetshundar.T. H—l.

2. Se Stenbjörn.

Björnbindning. Se Bindsel.

Björnbär, björnhallon. Under detta namn sammanfattas de till fruticosus-gruppen, hörande arterna av hallonsläktet, *Rubus*. De äro reviga buskar, med fleråriga stammar, som från

andra året bära blommor och frukt. Blommorna hava vita eller rödvita kronblad, frukterna glänsande brun-svarta. De i Sverige vilda arterna, som mest förekomma i landets kusttrakter, hava icke lyckats bra vid odling, varemot en del utländska odlas med större framgång. Sådana äro *R. armeniacus* från Armenien, den flikbladiga *R. laciniatus* Willd. samt *R. villosus* Ait. från N. Amerika. De äro dock alla frostömma, den sistnämnda kan ej med framgång odlas norr om Skåne, och i mellersta Sverige fryser vad som når över snön bort om vintern. I Sydsverige kunna de med fördel få slingra efter hägnader eller spaljè. Likasom hos hallon bortdö ofta under vintern de skott, som burit eller bortskäras de. De 1-åriga nedläggas och täckas för vintern och uppbindas på våren.G. L—d.

Björnfotad. Se Björntrampare.

Björnhallon. Se Björnbär.

Björnloka, *Heracleum sibiricum* L., en storvuxen, strävbladig flockblomstrig ört (umbellat) med 2—3-parigt parbladiga blad, grångula l. vita blommor i flock med enskilt men utan allmänt svepe. Den har stark kryddlukt. Växer allmänt i hela landet på ängar och i lundar. Ätes ej gärna färsk av kreaturen men kan gärna medtagas i hö.

Björntrampare l. björnfotad säges en häst vara, då kotorna äro så starkt sänkta, att de ligga nästan vågrätt, då han står. Hästen säges då även »trampa igenom»; en större del av kroppstyngden kommer därigenom att överföras på de mjuka delarna, och rörelsen blir mer mjuk och elastisk, varigenom ledgångarna skonas, men böjsenorna ansträngas i stället mera. Jfr Benställning.E. N—m.

Black. Se Färg.

Blackfaced. Se Fårraser.

Blad. Växternas b., som alltid utgå från stammen (varför ock varje bladbärande del är en stamdel), indelas efter sin uppgift och därefter lämpade form i:

a) örtblad, växternas gröna b.

b) blomblad, vanligen ej gröna, bilda blommans hylleblad (foder och krona, ståndare och pistill);

c) lågblad, fjäll- eller slidformiga icke gröna b., som täcka underjordiska stamdelar (ex. lökfjäll) eller knoppar (knoppfjäll). Deras sammansättning av skiva, skaft och slida (av vilka en eller flere kunna saknas), form, nervighet, behåring, anordning på stammen m. fl. yttre förhållanden växla starkt och äro ofta utmärkande för växtfamiljen, släktet, växtens levnadsvillkor och det klimat, vari plantan förekommer.

Bladens uppgifter. B. verka såsom:

a. Assimilationsorgan: de upptaga ur luften kolsyra, som under inverkan av solljuset och bladens gröna färgämne, bladgrönt, under avgivande av syrgas förenar sig med vatten till kolhydrat. Se Andning, Näring.

b. Andningsorgan: de upptaga ur luften syrgas och utandas i växten genom förbränning bildad kolsyra, en verksamhet motsvarande djurens lungors (se Andning).

c. Avdunstningsorgan: det för assimilationen obehövliga vatten, vari växterna upptagit upplöst näring med rötterna, avdunstar genom bladen (se Näring).

d. Skyddsorgan: knoppfjäll och andra låg- och högblad skydda outvecklade delar; likaså skydda till tornar eller taggar utbildade b. växterna mot bitande djur.

Bladformer.

För att kunna i största mått fylla sin uppgift som assimilationsorgan äro b. i allmänhet platta och vända sin skivas flatsida mot solen. Ju större denna solstrålar absorberande yta och ju bladrikare växten är, desto större är den assimilerande eller näringsbildande förmågan. I samma mån ökas även avdunstningen, och hos växter, som leva under vattenbrist, såsom i mycket torrt klimat eller växa på torr jord eller i blåsigt läge, är avdunstningsförmågan minskad genom att bladytan är liten (så hos ljung och andra hedväxter), stundom även genom att bladen vända spetsen utåt (barrväxter). Sådana sädessorter, som ha smala

komma med livet därifrån, jagats med spetshundar.T. H—l.

2. Se Stenbjörn.

Björnbindning. Se Bindsel.

Björnbär, björnhallon. Under detta namn sammanfattas de till fruticosus-gruppen, hörande arterna av hallonsläktet, *Rubus*. De äro reviga buskar, med fleråriga stammar, som från andra året bära blommor och frukt. Blommorna hava vita eller rödvita kronblad, frukterna glänsande brun-svarta. De i Sverige vilda arterna, som mest förekomma i landets kusttrakter, hava icke lyckats bra vid odling, varemot en del utländska odlas med större framgång. Sådana äro *R. armeniacus* från Armenien, den flikbladiga *R. laciniatus* Willd. samt *R. villosus* Ait. från N. Amerika. De äro dock alla frostömma, den sistnämnda kan ej med framgång odlas norr om Skåne, och i mellersta Sverige fryser vad som når över snön bort om vintern. I Sydsverige kunna de med fördel få slingra efter hägnader eller spaljè. Likasom hos hallon bortdö ofta under vintern de skott, som burit eller bortskäras de. De 1-åriga nedläggas och täckas för vintern och uppbindas på våren.G. L—d.

Björnfotad. Se Björntrampare.

Björnhallon. Se Björnbär.

Björnloka, *Heracleum sibiricum* L., en storvuxen, strävbladig flockblomstrig ört (umbellat) med 2—3-parigt parbladiga blad, grångula l. vita blommor i flock med enskilt men utan allmänt svepe. Den har stark kryddlukt. Växer allmänt i hela landet på ängar och i lundar. Ätes ej gärna färsk av kreaturen men kan gärna medtagas i hö.

Björntrampare l. björnfotad säges en häst vara, då kotorna äro så starkt sänkta, att de ligga nästan vågrätt, då han står. Hästen säges då även »trampa igenom»; en större del av kroppstyngden kommer därigenom att överföras på de mjuka delarna, och rörelsen blir mer mjuk och elastisk, varigenom ledgångarna skonas, men böjsenorna ansträngas i stället mera. Jfr Benställning.E. N—m.

Black. Se Färg.

Blackfaced. Se Fårraser.

Blad. Växternas b., som alltid utgå från stammen (varför ock varje bladbärande del är en stamdel), indelas efter sin uppgift och därefter lämpade form i:

a) örtblad, växternas gröna b.

b) blomblad, vanligen ej gröna, bilda blommans hylleblad (foder och krona, ståndare och pistill);

c) lågblad, fjäll- eller slidformiga icke gröna b., som täcka underjordiska stamdelar (ex. lökfjäll) eller knoppar (knoppfjäll). Deras sammansättning av skiva, skaft och slida (av vilka en eller flere kunna saknas), form, nervighet, behåring, anordning på stammen m. fl. yttre förhållanden växla starkt och äro ofta utmärkande för växtfamiljen, släktet, växtens levnadsvillkor och det klimat, vari plantan förekommer.

Bladens uppgifter. B. verka såsom:

a. Assimilationsorgan: de upptaga ur luften kolsyra, som under inverkan av solljuset och bladens gröna färgämne, bladgrönt, under avgivande av syrgas förenar sig med vatten till kolhydrat. Se Andning, Näring.

b. Andningsorgan: de upptaga ur luften syrgas och utandas i växten genom förbränning bildad kolsyra, en verksamhet motsvarande djurens lungors (se Andning).

c. Avdunstningsorgan: det för assimilationen obehövliga vatten, vari växterna upptagit upplöst näring med rötterna, avdunstar genom bladen (se Näring).

d. Skyddsorgan: knoppfjäll och andra låg- och högblad skydda outvecklade delar; likaså skydda till tornar eller taggar utbildade b. växterna mot bitande djur.

Bladformer.

För att kunna i största mått fylla sin uppgift som assimilationsorgan äro b. i allmänhet platta och vända sin skivas flatsida mot solen. Ju större denna solstrålar absorberande yta och ju bladrikare växten är, desto större är den assimilerande eller näringsbildande förmågan. I samma mån ökas även avdunstningen, och hos växter, som leva under vattenbrist, såsom i mycket torrt klimat eller växa på torr jord eller i blåsigt läge, är avdunstningsförmågan minskad genom att bladytan är liten (så hos ljung och andra hedväxter), stundom även genom att bladen vända spetsen utåt (barrväxter). Sådana sädessorter, som ha smala

komma med livet därifrån, jagats med spetshundar.T. H—l.

2. Se Stenbjörn.

Björnbindning. Se Bindsel.

Björnbär, björnhallon. Under detta namn sammanfattas de till fruticosus-gruppen, hörande arterna av hallonsläktet, *Rubus.* De äro reviga buskar, med fleråriga stammar, som från andra året bära blommor och frukt. Blommorna hava vita eller rödvita kronblad, frukterna glänsande brun-svarta. De i Sverige vilda arterna, som mest förekomma i landets kusttrakter, hava icke lyckats bra vid odling, varemot en del utländska odlas med större framgång. Sådana äro *R. armeniacus* från Armenien, den flikbladiga *R. laciniatus* Willd. samt *R. villosus* Ait. från N. Amerika. De äro dock alla frostömma, den sistnämnda kan ej med framgång odlas norr om Skåne, och i mellersta Sverige fryser vad som når över snön bort om vintern. I Sydsverige kunna de med fördel få slingra efter hägnader eller spaljè. Likasom hos hallon bortdö ofta under vintern de skott, som burit eller bortskäras de. De 1-åriga nedläggas och täckas för vintern och uppbindas på våren.G. L—d.

Björnfotad. Se Björntrampare.

Björnhallon. Se Björnbär.

Björnloka, *Heracleum sibiricum* L., en storvuxen, strävbladig flockblomstrig ört (umbellat) med 2—3-parigt parbladiga blad, gröngula l. vita blommor i flock med enskilt men utan allmänt svepe. Den har stark kryddlukt. Växer allmänt i hela landet på ängar och i lundar. Ätes ej gärna färsk av kreaturen men kan gärna medtagas i hö.

Björntrampare l. björnfotad säges en häst vara, då kotorna äro så starkt sänkta, att de ligga nästan vågrätt, då han står. Hästen säges då även »trampa igenom»; en större del av kroppstyngden kommer därigenom att överföras på de mjuka delarna, och rörelsen blir mer mjuk och elastisk, varigenom ledgångarna skonas, men böjsenorna ansträngas i stället mera. Jfr Benställning.E. N—m.

Black. Se Färg.

Blackfaced. Se Fårraser.

Blad. Växternas b., som alltid utgå från stammen (varför ock varje bladbärande del är en stamdel), indelas efter sin uppgift och därefter lämpade form i:

a) örtblad, växternas gröna b.

b) blomblad, vanligen ej gröna, bilda blommans hylleblad (foder och krona, ståndare och pistill);

c) lågblad, fjäll- eller slidformiga icke gröna b., som täcka underjordiska stamdelar (ex. lökfjäll) eller knoppar (knoppfjäll). Deras sammansättning av skiva, skaft och slida (av vilka en eller flere kunna saknas), form, nervighet, behåring, anordning på stammen m. fl. yttre förhållanden växla starkt och äro ofta utmärkande för växtfamiljen, släktet, växtens levnadsvillkor och det klimat, vari plantan förekommer.

Bladens uppgifter. B. verka såsom:

a. Assimilationsorgan: de upptaga ur luften kolsyra, som under inverkan av solljuset och bladens gröna färgämne, bladgrönt, under avgivande av syrgas förenar sig med vatten till kolhydrat. Se Andning, Näring.

b. Andningsorgan: de upptaga ur luften syrgas och utandas i växten genom förbränning bildad kolsyra, en verksamhet motsvarande djurens lungors (se Andning).

c. Avdunstningsorgan: det för assimilationen obehövliga vatten, vari växterna upptagit upplöst näring med rötterna, avdunstar genom bladen (se Näring).

d. Skyddsorgan: knoppfjäll och andra låg- och högblad skydda outvecklade delar; likaså skydda till tornar eller taggar utbildade b. växterna mot bitande djur.

Bladformer.

För att kunna i största mått fylla sin uppgift som assimilationsorgan äro b. i allmänhet platta och vända sin skivas flatsida mot solen. Ju större denna solstrålar absorberande yta och ju bladrikare växten är, desto större är den assimilerande eller näringsbildande förmågan. I samma mån ökas även avdunstningen, och hos växter, som leva under vattenbrist, såsom i mycket torrt klimat eller växa på torr jord eller i blåsigt läge, är avdunstningsförmågan minskad genom att bladytan är liten (så hos ljung och andra hedväxter), stundom även genom att bladen vända spetsen utåt (barrväxter). Sådana sädessorter, som ha smala

komma med livet därifrån, jagats med spetshundar.T. H—l.

2. Se Stenbjörn.

Björnbindning. Se Bindsel.

Björnbär, björnhallon. Under detta namn sammanfattas de till fruticosus-gruppen, hörande arterna av hallonsläktet, *Rubus.* De äro reviga buskar, med fleråriga stammar, som från andra året bära blommor och frukt. Blommorna hava vita eller rödvita kronblad, frukterna glänsande brun-svarta. De i Sverige vilda arterna, som mest förekomma i landets kusttrakter, hava icke lyckats bra vid odling, varemot en del utländska odlas med större framgång. Sådana äro *R. armeniacus* från Armenien, den flikbladiga *R. laciniatus* Willd. samt *R. villosus* Ait. från N. Amerika. De äro dock alla frostömma, den sistnämnda kan ej med framgång odlas norr om Skåne, och i mellersta Sverige fryser vad som når över snön bort om vintern. I Sydsverige kunna de med fördel få slingra efter hägnader eller spaljè. Likasom hos hallon bortdö ofta under vintern de skott, som burit eller bortskäras de. De 1-åriga nedläggas och täckas för vintern och uppbindas på våren.G. L—d.

Björnfotad. Se Björntrampare.

Björnhallon. Se Björnbär.

Björnloka, *Heracleum sibiricum* L., en storvuxen, strävbladig flockblomstrig ört (umbellat) med 2—3-parigt parbladiga blad, gröngula l. vita blommor i flock med enskilt men utan allmänt svepe. Den har stark kryddlukt. Växer allmänt i hela landet på ängar och i lundar. Ätes ej gärna färsk av kreaturen men kan gärna medtagas i hö.

Björntrampare l. björnfotad säges en häst vara, då kotorna äro så starkt sänkta, att de ligga nästan vågrätt, då han står. Hästen säges då även »trampa igenom»; en större del av kroppstyngden kommer därigenom att överföras på de mjuka delarna, och rörelsen blir mer mjuk och elastisk, varigenom ledgångarna skonas, men böjsenorna ansträngas i stället mera. Jfr Benställning.E. N—m.

Black. Se Färg.

Blackfaced. Se Fårraser.

Blad. Växternas b., som alltid utgå från stammen (varför ock varje bladbärande del är en stamdel), indelas efter sin uppgift och därefter lämpade form i:

a) örtblad, växternas gröna b.

b) blomblad, vanligen ej gröna, bilda blommans hylleblad (foder och krona, ståndare och pistill);

c) lågblad, fjäll- eller slidformiga icke gröna b., som täcka underjordiska stamdelar (ex. lökfjäll) eller knoppar (knoppfjäll). Deras sammansättning av skiva, skaft och slida (av vilka en eller flere kunna saknas), form, nervighet, behåring, anordning på stammen m. fl. yttre förhållanden växla starkt och äro ofta utmärkande för växtfamiljen, släktet, växtens

levnadsvillkor och det klimat, vari plantan förekommer.

Bladens uppgifter. B. verka såsom:

a. Assimilationsorgan: de upptaga ur luften kolsyra, som under inverkan av solljuset och bladens gröna färgämne, bladgrönt, under avgivande av syrgas förenar sig med vatten till kolhydrat. Se Andning, Näring.

b. Andningsorgan: de upptaga ur luften syrgas och utandas i växten genom förbränning bildad kolsyra, en verksamhet motsvarande djurens lungors (se Andning).

c. Avdunstningsorgan: det för assimilationen obehövliga vatten, vari växterna upptagit upplöst näring med rötterna, avdunstar genom bladen (se Näring).

d. Skyddsorgan: knoppfjäll och andra låg- och högblad skydda outvecklade delar; likaså skydda till tornar eller taggar utbildade b. växterna mot bitande djur.

Bladformer.

För att kunna i största mått fylla sin uppgift som assimilationsorgan äro b. i allmänhet platta och vända sin skivas flatsida mot solen. Ju större denna solstrålar absorberande yta och ju bladrikare växten är, desto större är den assimilerande eller näringsbildande förmågan. I samma mån ökas även avdunstningen, och hos växter, som leva under vattenbrist, såsom i mycket torrt klimat eller växa på torr jord eller i blåsigt läge, är avdunstningsförmågan minskad genom att bladytan är liten (så hos ljung och andra hedväxter), stundom även genom att bladen vända spetsen utåt (barrväxter). Sådana sädessorter, som ha smala

komma med livet därifrån, jagats med spetshundar.T. H—l.

2. Se Stenbjörn.

Björnbindning. Se Bindsel.

Björnbär, björnhallon. Under detta namn sammanfattas de till fruticosus-gruppen, hörande arterna av hallonsläktet, *Rubus*. De äro reviga buskar, med fleråriga stammar, som från andra året bära blommor och frukt. Blommorna hava vita eller rödvita kronblad, frukterna glänsande brun-svarta. De i Sverige vilda arterna, som mest förekomma i landets kusttrakter, hava icke lyckats bra vid odling, varemot en del utländska odlas med större framgång. Sådana äro *R. armeniacus* från Armenien, den flikbladiga *R. laciniatus* Willd. samt *R. villosus* Ait. från N. Amerika. De äro dock alla frostömma, den sistnämnda kan ej med framgång odlas norr om Skåne, och i mellersta Sverige fryser vad som når över snön bort om vintern. I Sydsverige kunna de med fördel få slingra efter hägnader eller spaljè. Likasom hos hallon bortdö ofta under vintern de skott, som burit eller bortskäras de. De 1-åriga nedläggas och täckas för vintern och uppbindas på våren.G. L—d.

Björnfotad. Se Björntrampare.

Björnhallon. Se Björnbär.

Björnloka, *Heracleum sibiricum* L., en storvuxen, strävbladig flockblomstrig ört (umbellat) med 2—3-parigt parbladiga blad, grröngula l. vita blommor i flock med enskilt men utan allmänt svepe. Den har stark kryddlukt. Växer allmänt i hela landet på ängar och i lundar. Ätes ej gärna färsk av kreaturen men kan gärna medtagas i hö.

Björntrampare l. björnfotad säges en häst vara, då kotorna äro så starkt sänkta, att de ligga nästan vågrätt, då han står. Hästen säges då även »trampa igenom»; en större del av kroppstyngden kommer därigenom att överföras på de mjuka delarna, och rörelsen blir mer mjuk och elastisk, varigenom ledgångarna skonas, men böjsenorna ansträngas i stället mera. Jfr Benställning.E. N—m.

Black. Se Färg.

Blackfaced. Se Fårraser.

Blad. Växternas b., som alltid utgå från stammen (varför ock varje bladbärande del är en stamdel), indelas efter sin uppgift och därefter lämpade form i:

a) örtblad, växternas gröna b.

b) blomblad, vanligen ej gröna, bilda blommans hylleblad (foder och krona, ståndare och pistill);

c) lågblad, fjäll- eller slidformiga icke gröna b., som täcka underjordiska stamdelar (ex. lökfjäll) eller knoppar (knoppfjäll). Deras sammansättning av skiva, skaft och slida (av vilka en eller flere kunna saknas), form, nervighet, behåring, anordning på stammen m. fl. yttre förhållanden växla starkt och äro ofta utmärkande för växtfamiljen, släktet, växtens levnadsvillkor och det klimat, vari plantan förekommer.

Bladens uppgifter. B. verka såsom:

a. Assimilationsorgan: de upptaga ur luften kolsyra, som under inverkan av solljuset och bladens gröna färgämne, bladgrönt, under avgivande av syrgas förenar sig med vatten till kolhydrat. Se Andning, Näring.

b. Andningsorgan: de upptaga ur luften syrgas och utandas i växten genom förbränning bildad kolsyra, en verksamhet motsvarande djurens lungors (se Andning).

c. Avdunstningsorgan: det för assimilationen obehövliga vatten, vari växterna upptagit upplöst näring med rötterna, avdunstar genom bladen (se Näring).

d. Skyddsorgan: knoppfjäll och andra låg- och högblad skydda outvecklade delar; likaså skydda till tornar eller taggar utbildade b. växterna mot bitande djur.

Bladformer.

För att kunna i största mått fylla sin uppgift som assimilationsorgan äro b. i allmänhet platta och vända sin skivas flatsida mot solen. Ju större denna solstrålar absorberande yta och ju bladrikare växten är, desto större är den assimilerande eller näringsbildande förmågan. I samma mån ökas även avdunstningen, och hos växter, som leva under vattenbrist, såsom i mycket torrt klimat eller växa på torr jord eller i blåsigt läge, är avdunstningsförmågan minskad genom att bladytan är liten (så hos ljung och andra hedväxter), stundom även genom att bladen vända spetsen utåt (barrväxter). Sådana sädessorter, som ha smala

komma med livet därifrån, jagats med spetshundar.T. H—l.

2. Se Stenbjörn.

Björnbindning. Se Bindsel.

Björnbär, björnhallon. Under detta namn sammanfattas de till fruticosus-gruppen, hörande arterna av hallonsläktet, *Rubus*. De äro reviga buskar, med fleråriga stammar, som från andra året bära blommor och frukt. Blommorna hava vita eller rödvita kronblad, frukterna glänsande brun-svarta. De i Sverige vilda arterna, som mest förekomma i landets kusttrakter, hava icke lyckats bra vid odling, varemot en del utländska odlas med större framgång. Sådana äro *R. armeniacus* från Armenien, den flikbladiga *R. laciniatus* Willd. samt *R. villosus* Ait. från N. Amerika. De äro dock alla frostömma, den sistnämnda kan ej med framgång odlas norr om Skåne, och i mellersta Sverige fryser vad som når över snön bort om vintern. I Sydsverige kunna de med fördel få slingra efter hägnader eller spaljè. Likasom hos hallon bortdö ofta under vintern de skott, som burit eller bortskäras de. De 1-åriga nedläggas och täckas för vintern och uppbindas på våren.G. L—d.

Björnfotad. Se Björntrampare.

Björnhallon. Se Björnbär.

Björnloka, *Heracleum sibiricum* L., en storvuxen, strävbladig flockblomstrig ört (umbellat) med 2—3-parigt parbladiga blad, grröngula l. vita blommor i flock med enskilt men utan allmänt svepe. Den har stark kryddlukt. Växer allmänt i hela landet på ängar och i lundar. Ätes ej gärna färsk av kreaturen men kan gärna medtagas i hö.

Björntrampare l. björnfotad säges en häst vara, då kotorna äro så starkt sänkta, att de ligga nästan vågrätt, då han står. Hästen säges då även »trampa igenom»; en större del av kroppstyngden kommer därigenom att överföras på de mjuka delarna, och rörelsen blir mer mjuk och elastisk, varigenom ledgångarna skonas, men böjsenorna ansträngas i stället

mera. Jfr Benställning.E. N—m.

Black. Se Färg.

Blackfaced. Se Fårraser.

Blad. Växternas b., som alltid utgå från stammen (varför ock varje bladbärande del är en stamdel), indelas efter sin uppgift och därefter lämpade form i:

a) örtblad, växternas gröna b.

b) blomblad, vanligen ej gröna, bilda blommans hylleblad (foder och krona, ståndare och pistill);

c) lågblad, fjäll- eller slidformiga icke gröna b., som täcka underjordiska stamdelar (ex. lökfjäll) eller knoppar (knoppfjäll). Deras sammansättning av skiva, skaft och slida (av vilka en eller flere kunna saknas), form, nervighet, behåring, anordning på stammen m. fl. yttre förhållanden växla starkt och äro ofta utmärkande för växtfamiljen, släktet, växtens levnadsvillkor och det klimat, vari plantan förekommer.

Bladens uppgifter. B. verka såsom:

a. Assimilationsorgan: de upptaga ur luften kolsyra, som under inverkan av solljuset och bladens gröna färgämne, bladgrönt, under avgivande av syrgas förenar sig med vatten till kolhydrat. Se Andning, Näring.

b. Andningsorgan: de upptaga ur luften syrgas och utandas i växten genom förbränning bildad kolsyra, en verksamhet motsvarande djurens lungors (se Andning).

c. Avdunstningsorgan: det för assimilationen obehövliga vatten, vari växterna upptagit upplöst näring med rötterna, avdunstar genom bladen (se Näring).

d. Skyddsorgan: knoppfjäll och andra låg- och högblad skydda outvecklade delar; likaså skydda till tornar eller taggar utbildade b. växterna mot bitande djur.

Bladformer.

För att kunna i största mått fylla sin uppgift som assimilationsorgan äro b. i allmänhet platta och vända sin skivas flatsida mot solen. Ju större denna solstrålar absorberande yta och ju bladrikare växten är, desto större är den assimilerande eller näringsbildande förmågan. I samma mån ökas även avdunstningen, och hos växter, som leva under vattenbrist, såsom i mycket torrt klimat eller växa på torr jord eller i blåsigt läge, är avdunstningsförmågan minskad genom att bladytan är liten (så hos ljung och andra hedväxter), stundom även genom att bladen vända spetsen utåt (barrväxter). Sådana sädessorter, som ha smala

komma med livet därifrån, jagats med spetshundar.T. H—l.

2. Se Stenbjörn.

Björnbindning. Se Bindsel.

Björnbär, björnhallon. Under detta namn sammanfattas de till fruticosus-gruppen, hörande arterna av hallonsläktet, *Rubus*. De äro reviga buskar, med fleråriga stammar, som från andra året bära blommor och frukt. Blommorna hava vita eller rödvita kronblad, frukterna glänsande brun-svarta. De i Sverige vilda arterna, som mest förekomma i landets kusttrakter, hava icke lyckats bra vid odling, varemot en del utländska odlas med större framgång. Sådana äro *R. armeniacus* från Armenien, den flikbladiga *R. laciniatus* Willd. samt *R. villosus* Ait. från N. Amerika. De äro dock alla frostömma, den sistnämnda kan ej med framgång odlas norr om Skåne, och i mellersta Sverige fryser vad som når över snön bort om vintern. I Sydsverige kunna de med fördel få slingra efter hägnader eller spaljè. Likasom hos hallon bortdö ofta under vintern de skott, som burit eller bortskäras de. De 1-åriga nedläggas och täckas för vintern och uppbindas på våren.G. L—d.

Björnfotad. Se Björntrampare.

Björnhallon. Se Björnbär.

Björnloka, *Heracleum sibiricum* L., en storvuxen, strävbladig flockblomstrig ört (umbellat) med 2—3-parigt parbladiga blad, gröngula l. vita blommor i flock med enskilt men utan allmänt svepe. Den har stark kryddlukt. Växer allmänt i hela landet på ängar och i lundar. Ätes ej gärna färsk av kreaturen men kan gärna medtagas i hö.

Björntrampare l. björnfotad säges en häst vara, då kotorna äro så starkt sänkta, att de ligga nästan vågrätt, då han står. Hästen säges då även »trampa igenom»; en större del av kroppstyngden kommer därigenom att överföras på de mjuka delarna, och rörelsen blir mer mjuk och elastisk, varigenom ledgångarna skonas, men böjsenorna ansträngas i stället mera. Jfr Benställning.E. N—m.

Black. Se Färg.

Blackfaced. Se Fårraser.

Blad. Växternas b., som alltid utgå från stammen (varför ock varje bladbärande del är en stamdel), indelas efter sin uppgift och därefter lämpade form i:

a) örtblad, växternas gröna b.

b) blomblad, vanligen ej gröna, bilda blommans hylleblad (foder och krona, ståndare och pistill);

c) lågblad, fjäll- eller slidformiga icke gröna b., som täcka underjordiska stamdelar (ex. lökfjäll) eller knoppar (knoppfjäll). Deras sammansättning av skiva, skaft och slida (av vilka en eller flere kunna saknas), form, nervighet, behåring, anordning på stammen m. fl. yttre förhållanden växla starkt och äro ofta utmärkande för växtfamiljen, släktet, växtens levnadsvillkor och det klimat, vari plantan förekommer.

Bladens uppgifter. B. verka såsom:

a. Assimilationsorgan: de upptaga ur luften kolsyra, som under inverkan av solljuset och bladens gröna färgämne, bladgrönt, under avgivande av syrgas förenar sig med vatten till kolhydrat. Se Andning, Näring.

b. Andningsorgan: de upptaga ur luften syrgas och utandas i växten genom förbränning bildad kolsyra, en verksamhet motsvarande djurens lungors (se Andning).

c. Avdunstningsorgan: det för assimilationen obehövliga vatten, vari växterna upptagit upplöst näring med rötterna, avdunstar genom bladen (se Näring).

d. Skyddsorgan: knoppfjäll och andra låg- och högblad skydda outvecklade delar; likaså skydda till tornar eller taggar utbildade b. växterna mot bitande djur.

Bladformer.

För att kunna i största mått fylla sin uppgift som assimilationsorgan äro b. i allmänhet platta och vända sin skivas flatsida mot solen. Ju större denna solstrålar absorberande yta och ju bladrikare växten är, desto större är den assimilerande eller näringsbildande förmågan. I samma mån ökas även avdunstningen, och hos växter, som leva under vattenbrist, såsom i mycket torrt klimat eller växa på torr jord eller i blåsigt läge, är avdunstningsförmågan minskad genom att bladytan är liten (så hos ljung och andra hedväxter), stundom även genom att bladen vända spetsen utåt (barrväxter). Sådana sädessorter, som ha smala

komma med livet därifrån, jagats med spetshundar.T. H—l.

2. Se Stenbjörn.

Björnbindning. Se Bindsel.

Björnbär, björnhallon. Under detta namn sammanfattas de till fruticosus-gruppen, hörande arterna av hallonsläktet, *Rubus*. De äro reviga buskar, med fleråriga stammar, som från andra året bära blommor och frukt. Blommorna hava vita eller rödvita kronblad, frukterna glänsande brun-svarta. De i Sverige vilda arterna, som mest förekomma i landets kusttrakter, hava icke lyckats bra vid odling, varemot en del utländska odlas med större framgång. Sådana äro *R. armeniacus* från Armenien, den flikbladiga *R. laciniatus* Willd. samt *R. villosus* Ait. från N. Amerika. De äro dock alla frostömma, den sistnämnda kan ej med framgång odlas norr om Skåne, och i mellersta Sverige fryser vad som når över snön bort

om vintern. I Sydsverige kunna de med fördel få slingra efter hägnader eller spaljè. Likasom hos hallon bortdö ofta under vintern de skott, som burit eller bortskäras de. De 1-åriga nedläggas och täckas för vintern och uppbindas på våren.G. L—d.

Björnfotad. Se Björntrampare.

Björnhallon. Se Björnbär.

Björnloka, *Heracleum sibiricum* L., en storvuxen, strävbladig flockblomstrig ört (umbellat) med 2—3-parigt parbladiga blad, gröngula l. vita blommor i flock med enskilt men utan allmänt svepe. Den har stark kryddlukt. Växer allmänt i hela landet på ängar och i lundar. Ätes ej gärna färsk av kreaturen men kan gärna medtagas i hö.

Björntrampare l. björnfotad säges en häst vara, då kotorna äro så starkt sänkta, att de ligga nästan vågrätt, då han står. Hästen säges då även »trampa igenom»; en större del av kroppstyngden kommer därigenom att överföras på de mjuka delarna, och rörelsen blir mer mjuk och elastisk, varigenom ledgångarna skonas, men böjsenorna ansträngas i stället mera. Jfr Benställning.E. N—m.

Black. Se Färg.

Blackfaced. Se Fårraser.

Blad. Växternas b., som alltid utgå från stammen (varför ock varje bladbärande del är en stamdel), indelas efter sin uppgift och därefter lämpade form i:

a) örtblad, växternas gröna b.

b) blomblad, vanligen ej gröna, bilda blommans hylleblad (foder och krona, ståndare och pistill);

c) lågblad, fjäll- eller slidformiga icke gröna b., som täcka underjordiska stamdelar (ex. lökfjäll) eller knoppar (knoppfjäll). Deras sammansättning av skiva, skaft och slida (av vilka en eller flere kunna saknas), form, nervighet, behåring, anordning på stammen m. fl. yttre förhållanden växla starkt och äro ofta utmärkande för växtfamiljen, släktet, växtens levnadsvillkor och det klimat, vari plantan förekommer.

Bladens uppgifter. B. verka såsom:

a. Assimilationsorgan: de upptaga ur luften kolsyra, som under inverkan av solljuset och bladens gröna färgämne, bladgrönt, under avgivande av syrgas förenar sig med vatten till kolhydrat. Se Andning, Näring.

b. Andningsorgan: de upptaga ur luften syrgas och utandas i växten genom förbränning bildad kolsyra, en verksamhet motsvarande djurens lungors (se Andning).

c. Avdunstningsorgan: det för assimilationen obehövliga vatten, vari växterna upptagit upplöst näring med rötterna, avdunstar genom bladen (se Näring).

d. Skyddsorgan: knoppfjäll och andra låg- och högblad skydda outvecklade delar; likaså skydda till tornar eller taggar utbildade b. växterna mot bitande djur.

Bladformer.

För att kunna i största mått fylla sin uppgift som assimilationsorgan äro b. i allmänhet platta och vända sin skivas flatsida mot solen. Ju större denna solstrålar absorberande yta och ju bladrikare växten är, desto större är den assimilerande eller näringsbildande förmågan. I samma mån ökas även avdunstningen, och hos växter, som leva under vattenbrist, såsom i mycket torrt klimat eller växa på torr jord eller i blåsigt läge, är avdunstningsförmågan minskad genom att bladytan är liten (så hos ljung och andra hedväxter), stundom även genom att bladen vända spetsen utåt (barrväxter). Sådana sädessorter, som ha smala

komma med livet därifrån, jagats med spetshundar.T. H—l.

2. Se Stenbjörn.

Björnbindning. Se Bindsel.

Björnbär, björnhallon. Under detta namn sammanfattas de till fruticosus-gruppen, hörande arterna av hallonsläktet, *Rubus*. De äro reviga buskar, med fleråriga stammar, som från andra året bära blommor och frukt. Blommorna hava vita eller rödvita kronblad, frukterna glänsande brun-svarta. De i Sverige vilda arterna, som mest förekomma i landets kusttrakter, hava icke lyckats bra vid odling, varemot en del utländska odlas med större framgång. Sådana äro *R. armeniacus* från Armenien, den flikbladiga *R. laciniatus* Willd. samt *R. villosus* Ait. från N. Amerika. De äro dock alla frostömma, den sistnämnda kan ej med framgång odlas norr om Skåne, och i mellersta Sverige fryser vad som når över snön bort

om vintern. I Sydsverige kunna de med fördel få slingra efter hägnader eller spaljè. Likasom hos hallon bortdö ofta under vintern de skott, som burit eller bortskäras de. De 1-åriga nedläggas och täckas för vintern och uppbindas på våren.G. L—d.

Björnfotad. Se Björntrampare.

Björnhallon. Se Björnbär.

Björnloka, *Heracleum sibiricum* L., en storvuxen, strävbladig flockblomstrig ört (umbellat) med 2—3-parigt parbladiga blad, gröngula l. vita blommor i flock med enskilt men utan allmänt svepe. Den har stark kryddlukt. Växer allmänt i hela landet på ängar och i lundar. Ätes ej gärna färsk av kreaturen men kan gärna medtagas i hö.

Björntrampare l. björnfotad säges en häst vara, då kotorna äro så starkt sänkta, att de ligga nästan vågrätt, då han står. Hästen säges då även »trampa igenom»; en större del av kroppstyngden kommer därigenom att överföras på de mjuka delarna, och rörelsen blir mer mjuk och elastisk, varigenom ledgångarna skonas, men böjsenorna ansträngas i stället mera. Jfr Benställning.E. N—m.

Black. Se Färg.

Blackfaced. Se Fårraser.

Blad. Växternas b., som alltid utgå från stammen (varför ock varje bladbärande del är en stamdel), indelas efter sin uppgift och därefter lämpade form i:

a) örtblad, växternas gröna b.

b) blomblad, vanligen ej gröna, bilda blommans hylleblad (foder och krona, ståndare och pistill);

c) lågblad, fjäll- eller slidformiga icke gröna b., som täcka underjordiska stamdelar (ex. lökfjäll) eller knoppar (knoppfjäll). Deras sammansättning av skiva, skaft och slida (av vilka en eller flere kunna saknas), form, nervighet, behåring, anordning på stammen m. fl. yttre förhållanden växla starkt och äro ofta utmärkande för växtfamiljen, släktet, växtens levnadsvillkor och det klimat, vari plantan förekommer.

Bladens uppgifter. B. verka såsom:

a. Assimilationsorgan: de upptaga ur luften kolsyra, som under inverkan av solljuset och bladens gröna färgämne, bladgrönt, under avgivande av syrgas förenar sig med vatten till kolhydrat. Se Andning, Näring.

b. Andningsorgan: de upptaga ur luften syrgas och utandas i växten genom förbränning bildad kolsyra, en verksamhet motsvarande djurens lungors (se Andning).

c. Avdunstningsorgan: det för assimilationen obehövliga vatten, vari växterna upptagit upplöst näring med rötterna, avdunstar genom bladen (se Näring).

d. Skyddsorgan: knoppfjäll och andra låg- och högblad skydda outvecklade delar; likaså skydda till tornar eller taggar utbildade b. växterna mot bitande djur.

Bladformer.

För att kunna i största mått fylla sin uppgift som assimilationsorgan äro b. i allmänhet platta och vända sin skivas flatsida mot solen. Ju större denna solstrålar absorberande yta och ju bladrikare växten är, desto större är den assimilerande eller näringsbildande förmågan. I samma mån ökas även avdunstningen, och hos växter, som leva under vattenbrist, såsom i mycket torrt klimat eller växa på torr jord eller i blåsigt läge, är avdunstningsförmågan minskad genom att bladytan är liten (så hos ljung och andra hedväxter), stundom även genom

att bladen vända spetsen utåt (barrväxter). Sådana sädessorter, som ha smala

komma med livet därifrån, jagats med spetshundar.T. H—l.

2. Se Stenbjörn.

Björnbindning. Se Bindsel.

Björnbär, björnhallon. Under detta namn sammanfattas de till fruticosus-gruppen, hörande arterna av hallonsläktet, *Rubus*. De äro reviga buskar, med fleråriga stammar, som från andra året bära blommor och frukt. Blommorna hava vita eller rödvita kronblad, frukterna glänsande brun-svarta. De i Sverige vilda arterna, som mest förekomma i landets kusttrakter, hava icke lyckats bra vid odling, varemot en del utländska odlas med större framgång. Sådana äro *R. armeniacus* från Armenien, den flikbladiga *R. laciniatus* Willd. samt *R. villosus* Ait. från N. Amerika. De äro dock alla frostömma, den sistnämnda kan ej med framgång odlas norr om Skåne, och i mellersta Sverige fryser vad som når över snön bort om vintern. I Sydsverige kunna de med fördel få slingra efter hägnader eller spaljè. Likasom hos hallon bortdö ofta under vintern de skott, som burit eller bortskäras de. De 1-åriga nedläggas och täckas för vintern och uppbindas på våren.G. L—d.

Björnfotad. Se Björntrampare.

Björnhallon. Se Björnbär.

Björnloka, *Heracleum sibiricum* L., en storvuxen, strävbladig flockblomstrig ört (umbellat) med 2—3-parigt parbladiga blad, gröngula l. vita blommor i flock med enskilt men utan allmänt svepe. Den har stark kryddlukt. Växer allmänt i hela landet på ängar och i lundar. Ätes ej gärna färsk av kreaturen men kan gärna medtagas i hö.

Björntrampare l. björnfotad säges en häst vara, då kotorna äro så starkt sänkta, att de ligga nästan vågrätt, då han står. Hästen säges då även »trampa igenom»; en större del av kroppstyngden kommer därigenom att överföras på de mjuka delarna, och rörelsen blir mer mjuk och elastisk, varigenom ledgångarna skonas, men böjsenorna anstrangas i stället mera. Jfr Benställning.E. N—m.

Black. Se Färg.

Blackfaced. Se Fårraser.

Blad. Växternas b., som alltid utgå från stammen (varför ock varje bladbärande del är en stamdel), indelas efter sin uppgift och därefter lämpade form i:

a) örtblad, växternas gröna b.

b) blomblad, vanligen ej gröna, bilda blommans hylleblad (foder och krona, ståndare och pistill);

c) lågblad, fjäll- eller slidformiga icke gröna b., som täcka underjordiska stamdelar (ex. lökfjäll) eller knoppar (knoppfjäll). Deras sammansättning av skiva, skaft och slida (av vilka en eller flere kunna saknas), form, nervighet, behåring, anordning på stammen m. fl. yttre förhållanden växla starkt och äro ofta utmärkande för växtfamiljen, släktet, växtens levnadsvillkor och det klimat, vari plantan förekommer.

Bladens uppgifter. B. verka såsom:

a. Assimilationsorgan: de upptaga ur luften kolsyra, som under inverkan av solljuset och bladens gröna färgämne, bladgrönt, under avgivande av syrgas förenar sig med vatten till kolhydrat. Se Andning, Näring.

b. Andningsorgan: de upptaga ur luften syrgas och utandas i växten genom förbränning bildad kolsyra, en verksamhet motsvarande djurens lungors (se Andning).

c. Avdunstningsorgan: det för assimilationen obehövliga vatten, vari växterna upptagit upplöst näring med rötterna, avdunstar genom bladen (se Näring).

d. Skyddsorgan: knoppfjäll och andra låg- och högblad skydda outvecklade delar; likaså skydda till tornar eller taggar utbildade b. växterna mot bitande djur.

Bladformer.

För att kunna i största mått fylla sin uppgift som assimilationsorgan äro b. i allmänhet platta och vända sin skivas flatsida mot solen. Ju större denna solstrålar absorberande yta och ju bladrikare växten är, desto större är den assimilerande eller näringsbildande förmågan. I samma mån ökas även avdunstningen, och hos växter, som leva under vattenbrist, såsom i mycket torrt klimat eller växa på torr jord eller i blåsigt läge, är avdunstningsförmågan minskad genom att bladytan är liten (så hos ljung och andra hedväxter), stundom även genom att bladen vända spetsen utåt (barrväxter). Sådana sädessorter, som ha smala

broddblad, passa därför bättre på torr mark och motstå den torra och kalla vårvinden bättre än bredbladiga sorter. Hos andra växter är avdunstningen, nedsatt genom att överhuden är täckt av luftförande hår eller tjock och fattig på klyvöppningar, genom vilka avdunstningen sker, eller genom rikedom på slemmig växtsaft, som kvarhåller fuktigheten (ex. fetknopp, kaktus och andra ökenväxter). Hos ännu andra synes avdunstningen minskas genom rikedom på flyktiga (eteriska) oljor, vid vars avdunstning bladen avkylas (timjam, m. fl. hedväxter, pors, skvattram).

Fodervärde. Bladen äro rika på närande ämnen och då dessutom deras vävnader äro mjuka och, föga förvedade samt därför lättsmälta, äro de den till foder värdefullaste delen av växtens vegetativa delar. Ju bladrikare ett stråfoder är, desto näringsrikare är det därför i allmänhet. Då assimilationen och kolhydratbildningen pågår endast i dagsljus, ökas bladens halt av stärkelse under dagen, men avtager åter under natten genom den ständigt pågående andningen. Då det på grund härav framhålles, att det näringsrikaste fodret erhålles vid skörd på aftonen, förbises, att växterna fortleva efter slåttern, så länge de hålla sig friska, varför det på aftonen skördade grönfodret påföljande morgon fått sin stärkelsehalt minskad genom andningen likasom de på rot stående växterna.

Bladgrönt, klorofyll, växternas gröna färgämne, absorberar de delar av solljuset med vilkas tillhjälp assimilationen (se Andning, Näring) sker. Endast de växtdelar, som innehålla b. kunna sålunda tillgodogöra luftens kolsyra för bildande av organisk näring, och de växter, som sakna b., äro som parasiter eller saprofyter hänvisade att hämta näring från andra växter eller djur eller från lämningar av sådana. Då b. ej kan bildas utan solljus, kunna växtdelar, som utvecklas i mörker, ej grönska eller assimilera. — B., vars kemiska sammansättning ej är fullt utredd, innehåller järn, och vid brist på detta ämne, komma växterna att lida av bleksot (se d. o.). Denna företeelse kan dock även bero på mutation (se Variation) men försvinner då vanligen efter tillförsel av järnhaltig näring. B. löses lätt i eter, mindre lätt i alkohol, vilka ämnen därför kunna användas för att uttaga gräsfläckar på kläder.

Bladloppor, *Psyllidæ,* små med bladlössen besläktade »växtlöss», som ss. fullbildade kunna hoppa. Kroppen är från sidorna hoptryckt med 4 stora, glasklara vingar. Leva av växtsaft, som de suga ur blad och skott.

1. Äpplebladloppan, *Psylla mali* Schmbg, lägger på eftersommaren små, gula ägg på äppleträds unga kvistar och skott. Följande år vid knoppsprickningen utkläckas platta, gulgröna larver, som krypa in i de halvöppnade knopparna. Genom larvernas sugning bliva skott, blad och blommor tillbakasatta, så att de t. o. m. stundom dödas. Larverna avsöndra rikligt vitt, ulliknande vax och ymniga vattenklara exkrement, som nedklibba växtdelarna. Bekämpas bäst genom att omedelbart före knoppsprickningen bespruta träden med 8—10 % karbolineumemulsion (defensolat), som dödar äggen.

2. Päronbladloppan, *Ps. pyrisuga,* Foerst., lägger äggen på nyutspruckna päronblad. Efter att en tid hava hållit sig på bladen och skotten flytta, larverna sig till fjolårsskotten. Bekämpas genom besprutning med kontaktgift.

3. Morotsbladloppan, *Trioza viridula* Zett., skadar morot genom att larverna angripa unga plantors blad, vars flikar till följd därav kröka sig, så att hela bladen bli starkt hoptovade, »krussjuka». Arten har på senare tid gjort stor skada i Skåne. Bekämpas genom besprutning med kontaktgift. Litt.: Meddel. N:r 209 fr. Centralanst.A. T—n.

Bladlöss, *Aphideæ,* små skinnbaggar, som i en mängd arter göra skada på ett stort antal ekonomiskt viktiga växter. På hösten lägga honorna i början gula, senare kolsvarta, oftast starkt glänsande ägg på värdväxternas övervintrande delar, på trädens skott och kvistar, under barkflisor, kring rothalsen på fleråriga örter o. s. v. Efter övervintringen kläckas ur dessa ägg honor, som utan föregående befruktning föda levande ungar, även dessa honor. Ett flertal sådana släktled tillkomma sålunda; först den sista höstgenerationen består av hannar och honor, som på vanligt sätt fortplanta sig. — De olika generationerna äro ofta varandra mycket olika, somliga äro uteslutande vinglösa, andra försedda med 4 glasklara

vingar, varigenom bladlössen kunna spridas i händelse av överbefolkning och den ofta mycket regelbundna vandringen möjliggöres, som åtskilliga arter göra.

B. suga växtsaft och medföra därigenom, då de äro talrika, en kraftnedsättning hos angripna växter. Därjämte har den av djuren avsöndrade spotten ett sådant inflytande på de angripna växtdelarna, att gallbildningar uppkomma. B. avsöndra vattenklara droppar med stark sockerhalt, vilka sammanflyta och täcka växtdelarna med en starkt klibbig fernissa, som tilltäpper klyvöppningarna. Denna »honungsdagg» lockar myrorna, vilka därför ofta i mängd träffas hos b. och anses i viss mån omhulda dem som sina »mjölkkor» Även bien lockas av »honungsdaggen», som under honungsfattiga år kan tjäna dem som ersättning för nektar ur blommorna, men som giver bihonungen besk smak och brun färg. B. äga många fiender. Bland dessa märkas nyckelpigorna och deras larver, som nära nog uteslutande livnära sig av b. Följande arter ha i vårt land större betydelse.

broddblad, passa därför bättre på torr mark och motstå den torra och kalla vårvinden bättre än bredbladiga sorter. Hos andra växter är avdunstningen, nedsatt genom att överhuden är täckt av luftförande hår eller tjock och fattig på klyvöppningar, genom vilka avdunstningen sker, eller genom rikedom på slemmig växtsaft, som kvarhåller fuktigheten (ex. fetknopp, kaktus och andra ökenväxter). Hos ännu andra synes avdunstningen minskas genom rikedom på flyktiga (eteriska) oljor, vid vars avdunstning bladen avkylas (timjam, m. fl. hedväxter, pors, skvattram).

Fodervärde. Bladen äro rika på närande ämnen och då dessutom deras vävnader äro mjuka och, föga förvedade samt därför lättsmälta, äro de den till foder värdefullaste delen av växtens vegetativa delar. Ju bladrikare ett stråfoder är, desto näringsrikare är det därför i allmänhet. Då assimilationen och kolhydratbildningen pågår endast i dagsljus, ökas bladens halt av stärkelse under dagen, men avtager åter under natten genom den ständigt pågående andningen. Då det på grund härav framhålles, att det näringsrikaste fodret erhålles vid skörd på aftonen, förbises, att växterna fortleva efter slåttern, så länge de hålla sig friska, varför det på aftonen skördade grönfodret påföljande morgon fått sin stärkelsehalt minskad genom andningen likasom de på rot stående växterna.

Bladgrönt, klorofyll, växternas gröna färgämne, absorberar de delar av solljuset med vilkas tillhjälp assimilationen (se Andning, Näring) sker. Endast de växtdelar, som innehålla b. kunna sålunda tillgodogöra luftens kolsyra för bildande av organisk näring, och de växter, som sakna b., äro som parasiter eller saprofyter hänvisade att hämta näring från andra växter eller djur eller från lämningar av sådana. Då b. ej kan bildas utan solljus, kunna växtdelar, som utvecklas i mörker, ej grönska eller assimilera. — B., vars kemiska sammansättning ej är fullt utredd, innehåller järn, och vid brist på detta ämne, komma växterna att lida av bleksot (se d. o.). Denna företeelse kan dock även bero på mutation (se Variation) men försvinner då vanligen efter tillförsel av järnhaltig näring. B. löses lätt i eter, mindre lätt i alkohol, vilka ämnen därför kunna användas för att uttaga gräsfläckar på kläder.

Bladloppor, *Psyllidæ,* små med bladlössen besläktade »växtlöss», som ss. fullbildade kunna hoppa. Kroppen är från sidorna hoptryckt med 4 stora, glasklara vingar. Leva av växtsaft, som de suga ur blad och skott.

1. Äpplebladloppan, *Psylla mali* Schmbg, lägger på eftersommaren små, gula ägg på äppleträds unga kvistar och skott. Följande år vid knoppsprickningen utkläckas platta, gulgröna larver, som krypa in i de halvöppnade knopparna. Genom larvernas sugning bliva skott, blad och blommor tillbakasatta, så att de t. o. m. stundom dödas. Larverna avsöndra rikligt vitt, ulliknande vax och ymniga vattenklara exkrement, som nedklibba växtdelarna. Bekämpas bäst genom att omedelbart före knoppsprickningen bespruta träden med 8—10 % karbolineumemulsion (defensolat), som dödar äggen.

2. Päronbladloppan, *Ps. pyrisuga,* Foerst., lägger äggen på nyutspruckna päronblad. Efter att en tid hava hållit sig på bladen och skotten flytta, larverna sig till fjolårsskotten. Bekämpas genom besprutning med kontaktgift.

3. Morotsbladloppan, *Trioza viridula* Zett., skadar morot genom att larverna angripa unga plantors blad, vars flikar till följd därav kröka sig, så att hela bladen bli starkt hoptovade, »krussjuka». Arten har på senare tid gjort stor skada i Skåne. Bekämpas genom besprutning med kontaktgift. Litt.: Meddel. N:r 209 fr. Centralanst.A. T—n.

Bladlöss, *Aphideæ,* små skinnbaggar, som i en mängd arter göra skada på ett stort antal ekonomiskt viktiga växter. På hösten lägga honorna i början gula, senare kolsvarta, oftast starkt glänsande ägg på värdväxternas övervintrande delar, på trädens skott och kvistar, under barkflisor, kring rothalsen på fleråriga örter o. s. v. Efter övervintringen kläckas ur dessa ägg honor, som utan föregående befruktning föda levande ungar, även dessa honor. Ett flertal sådana släktled tillkomma sålunda; först den sista höstgenerationen består av hannar och honor, som på vanligt sätt fortplanta sig. — De olika generationerna äro ofta varandra mycket olika, somliga äro uteslutande vinglösa, andra försedda med 4 glasklara vingar, varigenom bladlössen kunna spridas i händelse av överbefolkning och den ofta mycket regelbundna vandringen möjliggöres, som åtskilliga arter göra.

B. suga växtsaft och medföra därigenom, då de äro talrika, en kraftnedsättning hos angripna växter. Därjämte har den av djuren avsöndrade spotten ett sådant inflytande på de angripna växtdelarna, att gallbildningar uppkomma. B. avsöndra vattenklara droppar med stark sockerhalt, vilka sammanflyta och täcka växtdelarna med en starkt klibbig fernissa, som tilltäpper klyvöppningarna. Denna »honungsdagg» lockar myrorna, vilka därför ofta i mängd träffas hos b. och anses i viss mån omhulda dem som sina »mjölkkor» Även bien lockas av »honungsdaggen», som under honungsfattiga år kan tjäna dem som ersättning för nektar ur blommorna, men som giver bihonungen besk smak och brun färg. B. äga många fiender. Bland dessa märkas nyckelpigorna och deras larver, som nära nog uteslutande livnära sig av b. Följande arter ha i vårt land större betydelse.

broddblad, passa därför bättre på torr mark och motstå den torra och kalla vårvinden bättre än bredbladiga sorter. Hos andra växter är avdunstningen, nedsatt genom att överhuden är täckt av luftförande hår eller tjock och fattig på klyvöppningar, genom vilka avdunstningen sker, eller genom rikedom på slemmig växtsaft, som kvarhåller fuktigheten (ex. fetknopp, kaktus och andra ökenväxter). Hos ännu andra synes avdunstningen minskas genom rikedom på flyktiga (eteriska) oljor, vid vars avdunstning bladen avkylas (timjam, m. fl. hedväxter, pors, skvattram).

Fodervärde. Bladen äro rika på närande ämnen och då dessutom deras vävnader äro mjuka och, föga förvedade samt därför lättsmälta, äro de den till foder värdefullaste delen av växtens vegetativa delar. Ju bladrikare ett stråfoder är, desto näringsrikare är det därför i allmänhet. Då assimilationen och kolhydratbildningen pågår endast i dagsljus, ökas bladens halt av stärkelse under dagen, men avtager åter under natten genom den ständigt pågående andningen. Då det på grund härav framhålles, att det näringsrikaste fodret erhålles vid skörd på aftonen, förbises, att växterna fortleva efter slåttern, så länge de hålla sig friska, varför det på aftonen skördade grönfodret påföljande morgon fått sin stärkelsehalt minskad genom andningen likasom de på rot stående växterna.

Bladgrönt, klorofyll, växternas gröna färgämne, absorberar de delar av solljuset med vilkas tillhjälp assimilationen (se Andning, Näring) sker. Endast de växtdelar, som innehålla b. kunna sålunda tillgodogöra luftens kolsyra för bildande av organisk näring, och de växter, som sakna b., äro som parasiter eller saprofyter hänvisade att hämta näring från andra växter eller djur eller från lämningar av sådana. Då b. ej kan bildas utan solljus, kunna växtdelar, som utvecklas i mörker, ej grönska eller assimilera. — B., vars kemiska sammansättning ej är fullt utredd, innehåller järn, och vid brist på detta ämne, komma växterna att lida av bleksot (se d. o.). Denna företeelse kan dock även bero på mutation (se Variation) men försvinner då vanligen efter tillförsel av järnhaltig näring. B. löses lätt i eter, mindre lätt i alkohol, vilka ämnen därför kunna användas för att uttaga gräsfläckar på kläder.

Bladloppor, *Psyllidæ,* små med bladlössen besläktade »växtlöss», som ss. fullbildade kunna hoppa. Kroppen är från sidorna hoptryckt med 4 stora, glasklara vingar. Leva av växtsaft, som de suga ur blad och skott.

1. Äpplebladloppan, *Psylla mali* Schmbg, lägger på eftersommaren små, gula ägg på äppleträds unga kvistar och skott. Följande år vid knoppsprickningen utkläckas platta, gulgröna larver, som krypa in i de halvöppnade knopparna. Genom larvernas sugning bliva skott, blad och blommor tillbakasatta, så att de t. o. m. stundom dödas. Larverna avsöndra rikligt vitt, ulliknande vax och ymniga vattenklara exkrement, som nedklibba växtdelarna. Bekämpas bäst genom att omedelbart före knoppsprickningen bespruta träden med 8—10 % karbolineumemulsion (defensolat), som dödar äggen.

2. Päronbladloppan, *Ps. pyrisuga,* Foerst., lägger äggen på nyutspruckna päronblad. Efter att en tid hava hållit sig på bladen och skotten flytta, larverna sig till fjolårsskotten. Bekämpas genom besprutning med kontaktgift.

3. Morotsbladloppan, *Trioza viridula* Zett., skadar morot genom att larverna angripa unga plantors blad, vars flikar till följd därav kröka sig, så att hela bladen bli starkt hoptovade, »krussjuka». Arten har på senare tid gjort stor skada i Skåne. Bekämpas genom besprutning med kontaktgift. Litt.: Meddel. N:r 209 fr. Centralanst.A. T—n.

Bladlöss, *Aphideæ,* små skinnbaggar, som i en mängd arter göra skada på ett stort antal ekonomiskt viktiga växter. På hösten lägga honorna i början gula, senare kolsvarta, oftast starkt glänsande ägg på värdväxternas övervintrande delar, på trädens skott och kvistar, under barkflisor, kring rothalsen på fleråriga örter o. s. v. Efter övervintringen kläckas ur dessa ägg honor, som utan föregående befruktning föda levande ungar, även dessa honor. Ett flertal sådana släktled tillkomma sålunda; först den sista höstgenerationen består av hannar och honor, som på vanligt sätt fortplanta sig. — De olika generationerna äro ofta varandra mycket olika, somliga äro uteslutande vinglösa, andra försedda med 4 glasklara

vingar, varigenom bladlössen kunna spridas i händelse av överbefolkning och den ofta mycket regelbundna vandringen möjliggöres, som åtskilliga arter göra.

B. suga växtsaft och medföra därigenom, då de äro talrika, en kraftnedsättning hos angripna växter. Därjämte har den av djuren avsöndrade spotten ett sådant inflytande på de angripna växtdelarna, att gallbildningar uppkomma. B. avsöndra vattenklara droppar med stark sockerhalt, vilka sammanflyta och täcka växtdelarna med en starkt klibbig fernissa, som tilltäpper klyvöppningarna. Denna »honungsdagg» lockar myrorna, vilka därför ofta i mängd träffas hos b. och anses i viss mån omhulda dem som sina »mjölkkor» Även bien lockas av »honungsdaggen», som under honungsfattiga år kan tjäna dem som ersättning för nektar ur blommorna, men som giver bihonungen besk smak och brun färg. B. äga många fiender. Bland dessa märkas nyckelpigorna och deras larver, som nära nog uteslutande livnära sig av b. Följande arter ha i vårt land större betydelse.

broddblad, passa därför bättre på torr mark och motstå den torra och kalla vårvinden bättre än bredbladiga sorter. Hos andra växter är avdunstningen, nedsatt genom att överhuden är täckt av luftförande hår eller tjock och fattig på klyvöppningar, genom vilka avdunstningen sker, eller genom rikedom på slemmig växtsaft, som kvarhåller fuktigheten (ex. fetknopp, kaktus och andra ökenväxter). Hos ännu andra synes avdunstningen minskas genom rikedom på flyktiga (eteriska) oljor, vid vars avdunstning bladen avkylas (timjam, m. fl. hedväxter, pors, skvattram).

Fodervärde. Bladen äro rika på närande ämnen och då dessutom deras vävnader äro mjuka och, föga förvedade samt därför lättsmälta, äro de den till foder värdefullaste delen av växtens vegetativa delar. Ju bladrikare ett stråfoder är, desto näringsrikare är det därför i allmänhet. Då assimilationen och kolhydratbildningen pågår endast i dagsljus, ökas bladens halt av stärkelse under dagen, men avtager åter under natten genom den ständigt pågående andningen. Då det på grund härav framhålles, att det näringsrikaste fodret erhålles vid skörd på aftonen, förbises, att växterna fortleva efter slåttern, så länge de hålla sig friska, varför det på aftonen skördade grönfodret påföljande morgon fått sin stärkelsehalt minskad genom andningen likasom de på rot stående växterna.

Bladgrönt, klorofyll, växternas gröna färgämne, absorberar de delar av solljuset med vilkas tillhjälp assimilationen (se Andning, Näring) sker. Endast de växtdelar, som innehålla b. kunna sålunda tillgodogöra luftens kolsyra för bildande av organisk näring, och de växter, som sakna b., äro som parasiter eller saprofyter hänvisade att hämta näring från andra växter eller djur eller från lämningar av sådana. Då b. ej kan bildas utan solljus, kunna växtdelar, som utvecklas i mörker, ej grönska eller assimilera. — B., vars kemiska sammansättning ej är fullt utredd, innehåller järn, och vid brist på detta ämne, komma växterna att lida av bleksot (se d. o.). Denna företeelse kan dock även bero på mutation (se Variation) men försvinner då vanligen efter tillförsel av järnhaltig näring. B. löses lätt i eter, mindre lätt i alkohol, vilka ämnen därför kunna användas för att uttaga gräsfläckar på kläder.

Bladloppor, *Psyllidæ,* små med bladlössen besläktade »växtlöss», som ss. fullbildade kunna hoppa. Kroppen är från sidorna hoptryckt med 4 stora, glasklara vingar. Leva av växtsaft, som de suga ur blad och skott.

1. Äpplebladloppan, *Psylla mali* Schmbg, lägger på eftersommaren små, gula ägg på äppleträds unga kvistar och skott. Följande år vid knoppsprickningen utkläckas platta, gulgröna larver, som krypa in i de halvöppnade knopparna. Genom larvernas sugning bliva skott, blad och blommor tillbakasatta, så att de t. o. m. stundom dödas. Larverna avsöndra rikligt vitt, ulliknande vax och ymniga vattenklara exkrement, som nedklibba växtdelarna. Bekämpas bäst genom att omedelbart före knoppsprickningen bespruta träden med 8—10 % karbolineumemulsion (defensolat), som dödar äggen.

2. Päronbladloppan, *Ps. pyrisuga,* Foerst., lägger äggen på nyutspruckna päronblad. Efter att en tid hava hållit sig på bladen och skotten flytta, larverna sig till fjolårsskotten. Bekämpas genom besprutning med kontaktgift.

3. Morotsbladloppan, *Trioza viridula* Zett., skadar morot genom att larverna angripa unga plantors blad, vars flikar till följd därav kröka sig, så att hela bladen bli starkt hoptovade, »krussjuka». Arten har på senare tid gjort stor skada i Skåne. Bekämpas genom besprutning med kontaktgift. Litt.: Meddel. N:r 209 fr. Centralanst.A. T—n.

Bladlöss, *Aphideæ,* små skinnbaggar, som i en mängd arter göra skada på ett stort antal ekonomiskt viktiga växter. På hösten lägga honorna i början gula, senare kolsvarta, oftast starkt glänsande ägg på värdväxternas övervintrande delar, på trädens skott och kvistar, under barkflisor, kring rothalsen på fleråriga örter o. s. v. Efter övervintringen kläckas ur dessa ägg honor, som utan föregående befruktning föda levande ungar, även dessa honor. Ett flertal sådana släktled tillkomma sålunda; först den sista höstgenerationen består av hannar och honor, som på vanligt sätt fortplanta sig. — De olika generationerna äro ofta varandra mycket olika, somliga äro uteslutande vinglösa, andra försedda med 4 glasklara vingar, varigenom bladlössen kunna spridas i händelse av överbefolkning och den ofta mycket regelbundna vandringen möjliggöres, som åtskilliga arter göra.

B. suga växtsaft och medföra därigenom, då de äro talrika, en kraftnedsättning hos angripna växter. Därjämte har den av djuren avsöndrade spotten ett sådant inflytande på de angripna växtdelarna, att gallbildningar uppkomma. B. avsöndra vattenklara droppar med stark sockerhalt, vilka sammanflyta och täcka växtdelarna med en starkt klibbig fernissa, som tilltäpper klyvöppningarna. Denna »honungsdagg» lockar myrorna, vilka därför ofta i mängd träffas hos b. och anses i viss mån omhulda dem som sina »mjölkkor» Även bien lockas av »honungsdaggen», som under honungsfattiga år kan tjäna dem som ersättning för nektar ur blommorna, men som giver bihonungen besk smak och brun färg. B. äga många fiender. Bland dessa märkas nyckelpigorna och deras larver, som nära nog uteslutande livnära sig av b. Följande arter ha i vårt land större betydelse.

Vallmob., *Aphis rumicis* L., en svart art, allmän på åkerbönor (bondbönor). Toppas bönorna, försvinna ofta lössen. Häggb., *A. padi* L., allmän på hägg, utvandrar under högsommaren till gräs, ofta havre, som på senare tid upprepade gånger svårt härjats av denna art. Sädesb., *Macrosiphum cereale* Kalt., allmän på sädesax. Ärtb., *M. pisi* Kalt., grön, stor art, allmän på alla slags ärtväxter. Äppleb., *A. pomi* DG., ytterst allmän på äppleträdens skottspetsar, skotten stanna i växten, bladen rullas eller krusas. Körsbärsb., *Myzus cerasi* F., svart art i skottspetsarna på körsbärsträd. Plommonb., *Hyalopterns arundinis* F., ljusgrön, vitpudrad art på undersidan av plommonblad, slånblad och översidan av vassblad; gör ej bladen missformade. Vinbärsb., *Myzus ribis* L., som på vinbärsblad förorsakar röda bucklor, under vilka lössen hålla till.

B. bekämpas i allmänhet lätt genom besprutning med kontaktgift, såsom kvassialösning och nikotinhaltiga vätskor. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bladmage. Se Idisslare.

Bladmögel, gemensamt namn på en grupp snyltsvampar tillhörande fam. *Peronosporaceæ.* De skiljas från andra mögelarter genom encelliga svamptrådar (mycelium) utan tvärväggar. De bilda ini den angripna växtens blad och stjälkdelar en trådig vävnad samt utveckla i regel på bladens undre sida ett vitaktigt ludd, där förökningsorgan, konidier, bildas. På övre sidan av bladen bildas vanligen mot mögelfläckarna svarande gula eller sällan mörka fläckar. Mest omtalad är potatismöglet, (se Potatissjuka). Bladmögel hos beta, *Peronospora Schachtii* Fuckel, visar sig däri, att de yngsta bladen förbliva inrullade och överdragna med mögel. Denna svamp övervintrar i fröbetor, från vilka smittan sprider sig till unga betplantor, varför betor avsedda till froödling böra odlas på större avstånd från fröbetorna, och de av dessa, som visa sig vara angripna av svampar, snarast möjligt på sommaren böra förstöras. Även på klöver, kålrötter, rovor och morötter förekomma b.-arter utan att dock göra större skada. Däremot äro de på lök, sallat och spenat uppträdande arterna ganska förhärjande.E. H—g.

Bladning. Se Hopfogning av virke.

Bladrullsjuka, en sjukdom hos potatis, som yttrar sig däri, att småbladens kanter bliva inrullade, så att undersidan vändes uppåt, varjämte de få en gulröd färgton. Stjälken håller sig länge grön. Knölarna bliva mycket små, och avkastningen av bladrullsjuka plantor blir särdeles obetydlig. Orsaken till sjukdomen har varit omstridd. En del anse, att vissa svampar, särskilt slemmögel *(Fusarium*-arter), framkalla den, enär sådana ej sällan träffas inuti växtens kärl, men då bladrullsjuka plantor ofta äro alldeles fria från sådana svampar, anse andra, att sjukdomen framkallas av ogynnsamma väderleks- och jordmånsförhållanden. Framför allt skulle skorpbildning i jordytan, framkallad av slagregn och torka, utöva den verkan, att om utsäde tages från åkrar, där skorpbildning ägt rum, de uppkomna plantorna bliva lidande av b. Enligt en uppgift uppträder sjukdomen aldrig å verklig sandjord. Sjukdomens uppträdande skulle således bero på väderleksförhållandena ett föregående år.

Emellertid hava nyare undersökningar ådagalagt, att sjukdomssymptomen närmast härröra därav, att kärlsträngarnas bastparti är förstört, varigenom bortledandet av den i bladen bildade stärkelsen förhindras. Då sjukdomen kan fortplantas icke blott genom knölarna, om sådana från angripna plantor användas till utsäde, utan även genom frö från sjuka plantor, så är det uppenbart, att ett smittämne är orsak till sjukdomen. Detta bevisas även därav, att sjukdomen kan överföras på en frisk planta genom att å densamma inympa ett skott från en, som lider av bladrullsjuka. Någon parasitsvamp är det emellertid icke, som orsakar sjukdomen, ty med mikroskopet kan man icke finna någon sådan. Det är uppenbart härvid fråga om s. k. *filtrerbart virus*, som är sjukdomens orsak, så som förhållandet är med mosaiksjuka hos tobak, vattuskräck, barnförlamning och vissa andra sjukdomar hos djur och människor.

För att förebygga sjukdomen måste man undvika att använda utsäde från smittade åkrar. Man måste också undvika att använda små knölar som utsädespotatis, då sådana ofta

innehålla smittämnet.E. H—g.

Bladvass, rörvass, *Phragmites communis* Fr., ett mycket storvuxet gräs med starka krypande rotstockar, som äldre trädartat hårda strån och stor, yvig vippa, förekommer allmänt i hela landet vid söt- och bräckvattensstränder. I ungt tillstånd, innan strået hårdnat, är det vare sig färskt eller torkat ett gott och begärligt foder, som väl förtjänar att tillvaratagas, om än dess bärgning i vatten är besvärlig. Skörd upprepad, varje år mattar beståndet. Skördad mogen, vilket bekvämast sker under vintern på isen, lämnar vass ett utmärkt material till taktäckning (se Tak) och är även eftersökt till gipsrör för putsens anfästning vid väggar och till rörmattor att täcka drivbänkfönster. Blomvippan användes till stoppning av sängkläder och till grönfärgning av linne och ylle. Rotstocken är rik på stärkelse och lämnar, mald till mjöl, ett gott nödbrödsämne. I närheten av kusten bibehåller sig vass segt som ogräs i åkrar.

Bladväxter, prydnadsväxter, som odlas för bladverkets skull, se Blomsterodling

Blandbestånd. Se Bestånd, Ärftlighet.

Blandfoder. Av vissa ensidiga eller svårhanterliga fodermedel beredas blandningar genom tillsats av andra fodermedel, som

Vallmob., *Aphis rumicis* L., en svart art, allmän på åkerbönor (bondbönor). Toppas bönorna, försvinna ofta lössen. Häggb., *A. padi* L., allmän på hägg, utvandrar under högsommaren till gräs, ofta havre, som på senare tid upprepade gånger svårt härjats av denna art. Sädesb., *Macrosiphum cereale* Kalt., allmän på sädesax. Ärtb., *M. pisi* Kalt., grön, stor art, allmän på alla slags ärtväxter. Äppleb., *A. pomi* DG., ytterst allmän på äppleträdens skottspetsar, skotten stanna i växten, bladen rullas eller krusas. Körsbärsb., *Myzus cerasi* F., svart art i skottspetsarna på körsbärsträd. Plommonb., *Hyalopterns arundinis* F., ljusgrön, vitpudrad art på undersidan av plommonblad, slånblad och översidan av vassblad; gör ej bladen missformade. Vinbärsb., *Myzus ribis* L., som på vinbärsblad förorsakar röda bucklor, under vilka lössen hålla till.

B. bekämpas i allmänhet lätt genom besprutning med kontaktgift, såsom kvassialösning och nikotinhaltiga vätskor. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bladmage. Se Idisslare.

Bladmögel, gemensamt namn på en grupp snyltsvampar tillhörande fam. *Peronosporaceæ.* De skiljas från andra mögelarter genom encelliga svamptrådar (mycelium) utan tvärväggar. De bilda ini den angripna växtens blad och stjälkdelar en trådig vävnad samt utveckla i regel på bladens undre sida ett vitaktigt ludd, där förökningsorgan, konidier, bildas. På övre sidan av bladen bildas vanligen mot mögelfläckarna svarande gula eller sällan mörka fläckar. Mest omtalad är potatismöglet, (se Potatissjuka). Bladmögel hos beta, *Peronospora Schachtii* Fuckel, visar sig däri, att de yngsta bladen förbliva inrullade och överdragna med mögel. Denna svamp övervintrar i fröbetor, från vilka smittan sprider sig till unga betplantor, varför betor avsedda till fröodling böra odlas på större avstånd från fröbetorna, och de av dessa, som visa sig vara angripna av svampar, snarast möjligt på sommaren böra förstöras. Även på klöver, kålrötter, rovor och morötter förekomma b.-arter utan att dock göra större skada. Däremot äro de på lök, sallat och spenat uppträdande arterna ganska förhärjande.E. H—g.

Bladning. Se Hopfogning av virke.

Bladrullsjuka, en sjukdom hos potatis, som yttrar sig däri, att småbladens kanter bliva inrullade, så att undersidan vändes uppåt, varjämte de få en gulröd färgton. Stjälken håller sig länge grön. Knölarna bliva mycket små, och avkastningen av bladrullsjuka plantor blir särdeles obetydlig. Orsaken till sjukdomen har varit omstridd. En del anse, att vissa svampar, särskilt slemmögel *(Fusarium*-arter), framkalla den, enär sådana ej sällan träffas inuti växtens kärl, men då bladrullsjuka plantor ofta äro alldeles fria från sådana svampar, anse andra, att sjukdomen framkallas av ogynnsamma väderleks- och jordmånsförhållanden. Framför allt skulle skorpbildning i jordytan, framkallad av slagregn och torka, utöva den verkan, att om utsäde tages från åkrar, där skorpbildning ägt rum, de uppkomna plantorna bliva lidande av b. Enligt en uppgift uppträder sjukdomen aldrig å verklig sandjord. Sjukdomens uppträdande skulle således bero på väderleksförhållandena ett föregående år.

Emellertid hava nyare undersökningar ådagalagt, att sjukdomssymptomen närmast härröra därav, att kärlsträngarnas bastparti är förstört, varigenom bortledandet av den i bladen bildade stärkelsen förhindras. Då sjukdomen kan fortplantas icke blott genom knölarna, om sådana från angripna plantor användas till utsäde, utan även genom frö från sjuka plantor, så är det uppenbart, att ett smittämne är orsak till sjukdomen. Detta bevisas även därav, att sjukdomen kan överföras på en frisk planta genom att å densamma inympa ett skott från en, som lider av bladrullsjuka. Någon parasitsvamp är det emellertid icke, som orsakar sjukdomen, ty med mikroskopet kan man icke finna någon sådan. Det är uppenbart härvid fråga om s. k. *filtrerbart virus*, som är sjukdomens orsak, så som förhållandet är med mosaiksjuka hos tobak, vattuskräck, barnförlamning och vissa andra sjukdomar hos djur och människor.

För att förebygga sjukdomen måste man undvika att använda utsäde från smittade åkrar. Man måste också undvika att använda små knölar som utsädespotatis, då sådana ofta innehålla smittämnet.E. H—g.

Bladvass, rörvass, *Phragmites communis* Fr., ett mycket storvuxet gräs med starka krypande rotstockar, som äldre trädartat hårda strån och stor, yvig vippa, förekommer allmänt i hela landet vid söt- och bräckvattensstränder. I ungt tillstånd, innan strået hårdnat, är det vare sig färskt eller torkat ett gott och begärligt foder, som väl förtjänar att tillvaratagas, om än dess bärgning i vatten är besvärlig. Skörd upprepad, varje år mattar beståndet. Skördad mogen, vilket bekvämast sker under vintern på isen, lämnar vass ett utmärkt material till taktäckning (se Tak) och är även eftersökt till gipsrör för putsens anfästning vid väggar och till rörmattor att täcka drivbänkfönster. Blomvippan användes till stoppning av sängkläder och till grönfärgning av linne och ylle. Rotstocken är rik på stärkelse och lämnar, mald till mjöl, ett gott nödbrödsämne. I närheten av kusten bibehåller sig vass segt som ogräs i åkrar.

Bladväxter, prydnadsväxter, som odlas för bladverkets skull, se Blomsterodling

Blandbestånd. Se Bestånd, Ärftlighet.

Blandfoder. Av vissa ensidiga eller svårhanterliga fodermedel beredas blandningar genom tillsats av andra fodermedel, som

Vallmob., *Aphis rumicis* L., en svart art, allmän på åkerbönor (bondbönor). Toppas bönorna, försvinna ofta lössen. Häggb., *A. padi* L., allmän på hägg, utvandrar under högsommaren till gräs, ofta havre, som på senare tid upprepade gånger svårt härjats av denna art. Sädesb., *Macrosiphum cereale* Kalt., allmän på sädesax. Ärtb., *M. pisi* Kalt., grön, stor art, allmän på alla slags ärtväxter. Äppleb., *A. pomi* DG., ytterst allmän på äppleträdens skottspetsar, skotten stanna i växten, bladen rullas eller krusas. Körsbärsb., *Myzus cerasi* F., svart art i skottspetsarna på körsbärsträd. Plommonb., *Hyalopterns arundinis* F., ljusgrön, vitpudrad art på undersidan av plommonblad, slånblad och översidan av vassblad; gör ej bladen missformade. Vinbärsb., *Myzus ribis* L., som på vinbärsblad förorsakar röda bucklor, under vilka lössen hålla till.

B. bekämpas i allmänhet lätt genom besprutning med kontaktgift, såsom kvassialösning och nikotinhaltiga vätskor. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bladmage. Se Idisslare.

Bladmögel, gemensamt namn på en grupp snyltsvampar tillhörande fam. *Peronosporaceæ.* De skiljas från andra mögelarter genom encelliga svamptrådar (mycelium) utan tvärväggar. De bilda ini den angripna växtens blad och stjälkdelar en trådig vävnad samt utveckla i regel på bladens undre sida ett vitaktigt ludd, där förökningsorgan, konidier, bildas. På övre sidan av bladen bildas vanligen mot mögelfläckarna svarande gula eller sällan mörka fläckar. Mest omtalad är potatismöglet, (se Potatissjuka). Bladmögel hos beta, *Peronospora Schachtii* Fuckel, visar sig däri, att de yngsta bladen förbliva inrullade och överdragna med mögel. Denna svamp övervintrar i fröbetor, från vilka smittan sprider sig till unga betplantor, varför betor avsedda till fröodling böra odlas på större avstånd från fröbetorna, och de av dessa, som visa sig vara angripna av svampar, snarast möjligt på sommaren böra förstöras. Även på klöver, kålrötter, rovor och morötter förekomma b.-arter utan att dock göra större skada. Däremot äro de på lök, sallat och spenat uppträdande arterna ganska förhärjande.E. H—g.

Bladning. Se Hopfogning av virke.

Bladrullsjuka, en sjukdom hos potatis, som yttrar sig däri, att småbladens kanter bliva inrullade, så att undersidan vändes uppåt, varjämte de få en gulröd färgton. Stjälken håller sig länge grön. Knölarna bliva mycket små, och avkastningen av bladrullsjuka plantor blir särdeles obetydlig. Orsaken till sjukdomen har varit omstridd. En del anse, att vissa svampar, särskilt slemmögel *(Fusarium*-arter), framkalla den, enär sådana ej sällan träffas inuti växtens kärl, men då bladrullsjuka plantor ofta äro alldeles fria från sådana svampar, anse andra, att sjukdomen framkallas av ogynnsamma väderleks- och jordmånsförhållanden. Framför allt skulle skorpbildning i jordytan, framkallad av slagregn och torka, utöva den verkan, att om utsäde tages från åkrar, där skorpbildning ägt rum, de uppkomna plantorna bliva lidande av b. Enligt en uppgift uppträder sjukdomen aldrig å verklig sandjord. Sjukdomens

uppträdande skulle således bero på väderleksförhållandena ett föregående år.

Emellertid hava nyare undersökningar ådagalagt, att sjukdomssymptomen närmast härröra därav, att kärlsträngarnas bastparti är förstört, varigenom bortledandet av den i bladen bildade stärkelsen förhindras. Då sjukdomen kan fortplantas icke blott genom knölarna, om sådana från angripna plantor användas till utsäde, utan även genom frö från sjuka plantor, så är det uppenbart, att ett smittämne är orsak till sjukdomen. Detta bevisas även därav, att sjukdomen kan överföras på en frisk planta genom att å densamma inympa ett skott från en, som lider av bladrullsjuka. Någon parasitsvamp är det emellertid icke, som orsakar sjukdomen, ty med mikroskopet kan man icke finna någon sådan. Det är uppenbart härvid fråga om s. k. *filtrerbart virus*, som är sjukdomens orsak, så som förhållandet är med mosaiksjuka hos tobak, vattuskräck, barnförlamning och vissa andra sjukdomar hos djur och människor.

För att förebygga sjukdomen måste man undvika att använda utsäde från smittade åkrar. Man måste också undvika att använda små knölar som utsädespotatis, då sådana ofta innehålla smittämnet.E. H—g.

Bladvass, rörvass, *Phragmites communis* Fr., ett mycket storvuxet gräs med starka krypande rotstockar, som äldre trädartat hårda strån och stor, yvig vippa, förekommer allmänt i hela landet vid söt- och bräckvattensstränder. I ungt tillstånd, innan strået hårdnat, är det vare sig färskt eller torkat ett gott och begärligt foder, som väl förtjänar att tillvaratagas, om än dess bärgning i vatten är besvärlig. Skörd upprepad, varje år mattar beståndet. Skördad mogen, vilket bekvämast sker under vintern på isen, lämnar vass ett utmärkt material till taktäckning (se Tak) och är även eftersökt till gipsrör för putsens anfästning vid väggar och till rörmattor att täcka drivbänkfönster. Blomvippan användes till stoppning av sängkläder och till grönfärgning av linne och ylle. Rotstocken är rik på stärkelse och lämnar, mald till mjöl, ett gott nödbrödsämne. I närheten av kusten bibehåller sig vass segt som ogräs i åkrar.

Bladväxter, prydnadsväxter, som odlas för bladverkets skull, se Blomsterodling

Blandbestånd. Se Bestånd, Ärftlighet.

Blandfoder. Av vissa ensidiga eller svårhanterliga fodermedel beredas blandningar genom tillsats av andra fodermedel, som

Vallmob., *Aphis rumicis* L., en svart art, allmän på åkerbönor (bondbönor). Toppas bönorna, försvinna ofta lössen. Häggb., *A. padi* L., allmän på hägg, utvandrar under högsommaren till gräs, ofta havre, som på senare tid upprepade gånger svårt härjats av denna art. Sädesb., *Macrosiphum cereale* Kalt., allmän på sädesax. Ärtb., *M. pisi* Kalt., grön, stor art, allmän på alla slags ärtväxter. Äppleb., *A. pomi* DG., ytterst allmän på äppleträdens skottspetsar, skotten stanna i växten, bladen rullas eller krusas. Körsbärsb., *Myzus cerasi* F., svart art i skottspetsarna på körsbärsträd. Plommonb., *Hyalopterns arundinis* F., ljusgrön, vitpudrad art på undersidan av plommonblad, slånblad och översidan av vassblad; gör ej bladen missformade. Vinbärsb., *Myzus ribis* L., som på vinbärsblad förorsakar röda bucklor, under vilka lössen hålla till.

B. bekämpas i allmänhet lätt genom besprutning med kontaktgift, såsom kvassialösning och nikotinhaltiga vätskor. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bladmage. Se Idisslare.

Bladmögel, gemensamt namn på en grupp snyltsvampar tillhörande fam. *Peronosporaceæ.* De skiljas från andra mögelarter genom encelliga svamptrådar (mycelium) utan tvärväggar. De bilda ini den angripna växtens blad och stjälkdelar en trådig vävnad samt utveckla i regel på bladens undre sida ett vitaktigt ludd, där förökningsorgan, konidier, bildas. På övre sidan av bladen bildas vanligen mot mögelfläckarna svarande gula eller sällan mörka fläckar. Mest omtalad är potatismöglet, (se Potatissjuka). Bladmögel hos beta, *Peronospora Schachtii* Fuckel, visar sig däri, att de yngsta bladen förbliva inrullade och överdragna med mögel. Denna svamp övervintrar i fröbetor, från vilka smittan sprider sig till unga betplantor, varför betor avsedda till fröodling böra odlas på större avstånd från fröbetorna, och de av dessa, som visa sig vara angripna av svampar, snarast möjligt på sommaren böra förstöras. Även på klöver, kålrötter, rovor och morötter förekomma b.-arter utan att dock göra större skada. Däremot äro de på lök, sallat och spenat uppträdande arterna ganska förhärjande.E. H—g.

Bladning. Se Hopfogning av virke.

Bladrullsjuka, en sjukdom hos potatis, som yttrar sig däri, att småbladens kanter bliva inrullade, så att undersidan vändes uppåt, varjämte de få en gulröd färgton. Stjälken håller sig länge grön. Knölarna bliva mycket små, och avkastningen av bladrullsjuka plantor blir särdeles obetydlig. Orsaken till sjukdomen har varit omstridd. En del anse, att vissa svampar, särskilt slemmögel *(Fusarium*-arter), framkalla den, enär sådana ej sällan träffas inuti växtens kärl, men då bladrullsjuka plantor ofta äro alldeles fria från sådana svampar, anse andra, att sjukdomen framkallas av ogynnsamma väderleks- och jordmånsförhållanden. Framför allt skulle skorpbildning i jordytan, framkallad av slagregn och torka, utöva den verkan, att om utsäde tages från åkrar, där skorpbildning ägt rum, de uppkomna plantorna bliva lidande av b. Enligt en uppgift uppträder sjukdomen aldrig å verklig sandjord. Sjukdomens uppträdande skulle således bero på väderleksförhållandena ett föregående år.

Emellertid hava nyare undersökningar ådagalagt, att sjukdomssymptomen närmast härröra därav, att kärlsträngarnas bastparti är förstört, varigenom bortledandet av den i bladen bildade stärkelsen förhindras. Då sjukdomen kan fortplantas icke blott genom knölarna, om sådana från angripna plantor användas till utsäde, utan även genom frö från sjuka plantor, så är det uppenbart, att ett smittämne är orsak till sjukdomen. Detta bevisas även därav, att sjukdomen kan överföras på en frisk planta genom att å densamma inympa ett skott från en, som lider av bladrullsjuka. Någon parasitsvamp är det emellertid icke, som orsakar sjukdomen, ty med mikroskopet kan man icke finna någon sådan. Det är uppenbart härvid fråga om s. k. *filtrerbart virus*, som är sjukdomens orsak, så som förhållandet är med mosaiksjuka hos tobak, vattuskräck, barnförlamning och vissa andra sjukdomar hos djur och människor.

För att förebygga sjukdomen måste man undvika att använda utsäde från smittade åkrar. Man måste också undvika att använda små knölar som utsädespotatis, då sådana ofta innehålla smittämnet.E. H—g.

Bladvass, rörvass, *Phragmites communis* Fr., ett mycket storvuxet gräs med starka krypande rotstockar, som äldre trädartat hårda strån och stor, yvig vippa, förekommer allmänt i hela landet vid söt- och bräckvattensstränder. I ungt tillstånd, innan strået hårdnat, är det vare sig färskt eller torkat ett gott och begärligt foder, som väl förtjänar att tillvaratagas, om än dess bärgning i vatten är besvärlig. Skörd upprepad, varje år mattar beståndet. Skördad mogen, vilket bekvämast sker under vintern på isen, lämnar vass ett utmärkt material till taktäckning (se Tak) och är även eftersökt till gipsrör för putsens anfästning vid väggar och till rörmattor att täcka drivbänkfönster. Blomvippan användes till stoppning av sängkläder och till grönfärgning av linne och ylle. Rotstocken är rik på stärkelse och lämnar, mald till mjöl, ett gott nödbrödsämne. I närheten av kusten bibehåller sig vass segt som ogräs i åkrar.

Bladväxter, prydnadsväxter, som odlas för bladverkets skull, se Blomsterodling

Blandbestånd. Se Bestånd, Ärftlighet.

Blandfoder. Av vissa ensidiga eller svårhanterliga fodermedel beredas blandningar genom tillsats av andra fodermedel, som

Vallmob., *Aphis rumicis* L., en svart art, allmän på åkerbönor (bondbönor). Toppas bönorna, försvinna ofta lössen. Häggb., *A. padi* L., allmän på hägg, utvandrar under högsommaren till gräs, ofta havre, som på senare tid upprepade gånger svårt härjats av denna art. Sädesb., *Macrosiphum cereale* Kalt., allmän på sädesax. Ärtb., *M. pisi* Kalt., grön, stor art, allmän på alla slags ärtväxter. Äppleb., *A. pomi* DG., ytterst allmän på äppleträdens skottspetsar, skotten stanna i växten, bladen rullas eller krusas. Körsbärsb., *Myzus cerasi* F., svart art i skottspetsarna på körsbärsträd. Plommonb., *Hyalopterns arundinis* F., ljusgrön, vitpudrad art på undersidan av plommonblad, slånblad och översidan av vassblad; gör ej bladen missformade. Vinbärsb., *Myzus ribis* L., som på vinbärsblad förorsakar röda bucklor, under vilka lössen hålla till.

B. bekämpas i allmänhet lätt genom besprutning med kontaktgift, såsom kvassialösning och nikotinhaltiga vätskor. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bladmage. Se Idisslare.

Bladmögel, gemensamt namn på en grupp snyltsvampar tillhörande fam. *Peronosporaceæ.* De skiljas från andra mögelarter genom encelliga svamptrådar (mycelium) utan tvärväggar. De bilda ini den angripna växtens blad och stjälkdelar en trådig vävnad samt utveckla i regel på bladens undre sida ett vitaktigt ludd, där förökningsorgan, konidier, bildas. På övre sidan av bladen bildas vanligen mot mögelfläckarna svarande gula eller sällan mörka fläckar. Mest omtalad är potatismöglet, (se Potatissjuka). Bladmögel hos beta, *Peronospora Schachtii* Fuckel, visar sig däri, att de yngsta bladen förbliva inrullade och överdragna med mögel. Denna svamp övervintrar i fröbetor, från vilka smittan sprider sig till unga betplantor, varför betor avsedda till fröodling böra odlas på större avstånd från fröbetorna, och de av dessa, som visa sig vara angripna av svampar, snarast möjligt på sommaren

böra förstöras. Även på klöver, kålrötter, rovor och morötter förekomma b.-arter utan att dock göra större skada. Däremot äro de på lök, sallat och spenat uppträdande arterna ganska förhärjande.E. H—g.

Bladning. Se Hopfogning av virke.

Bladrullsjuka, en sjukdom hos potatis, som yttrar sig däri, att småbladens kanter bliva inrullade, så att undersidan vändes uppåt, varjämte de få en gulröd färgton. Stjälken håller sig länge grön. Knölarna bliva mycket små, och avkastningen av bladrullsjuka plantor blir särdeles obetydlig. Orsaken till sjukdomen har varit omstridd. En del anse, att vissa svampar, särskilt slemmögel *(Fusarium*-arter), framkalla den, enär sådana ej sällan träffas inuti växtens kärl, men då bladrullsjuka plantor ofta äro alldeles fria från sådana svampar, anse andra, att sjukdomen framkallas av ogynnsamma väderleks- och jordmånsförhållanden. Framför allt skulle skorpbildning i jordytan, framkallad av slagregn och torka, utöva den verkan, att om utsäde tages från åkrar, där skorpbildning ägt rum, de uppkomna plantorna bliva lidande av b. Enligt en uppgift uppträder sjukdomen aldrig å verklig sandjord. Sjukdomens uppträdande skulle således bero på väderleksförhållandena ett föregående år.

Emellertid hava nyare undersökningar ådagalagt, att sjukdomssymptomen närmast härröra därav, att kärlsträngarnas bastparti är förstört, varigenom bortledandet av den i bladen bildade stärkelsen förhindras. Då sjukdomen kan fortplantas icke blott genom knölarna, om sådana från angripna plantor användas till utsäde, utan även genom frö från sjuka plantor, så är det uppenbart, att ett smittämne är orsak till sjukdomen. Detta bevisas även därav, att sjukdomen kan överföras på en frisk planta genom att å densamma inympa ett skott från en, som lider av bladrullsjuka. Någon parasitsvamp är det emellertid icke, som orsakar sjukdomen, ty med mikroskopet kan man icke finna någon sådan. Det är uppenbart härvid fråga om s. k. *filtrerbart virus*, som är sjukdomens orsak, så som förhållandet är med mosaiksjuka hos tobak, vattuskräck, barnförlamning och vissa andra sjukdomar hos djur och människor.

För att förebygga sjukdomen måste man undvika att använda utsäde från smittade åkrar. Man måste också undvika att använda små knölar som utsädespotatis, då sådana ofta innehålla smittämnet.E. H—g.

Bladvass, rörvass, *Phragmites communis* Fr., ett mycket storvuxet gräs med starka krypande rotstockar, som äldre trädartat hårda strån och stor, yvig vippa, förekommer allmänt i hela landet vid söt- och bräckvattensstränder. I ungt tillstånd, innan strået hårdnat, är det vare sig färskt eller torkat ett gott och begärligt foder, som väl förtjänar att tillvaratagas, om än dess bärgning i vatten är besvärlig. Skörd upprepad, varje år mattar beståndet. Skördad mogen, vilket bekvämast sker under vintern på isen, lämnar vass ett utmärkt material till taktäckning (se Tak) och är även eftersökt till gipsrör för putsens anfästning vid väggar och till rörmattor att täcka drivbänkfönster. Blomvippan användes till stoppning av sängkläder och till grönfärgning av linne och ylle. Rotstocken är rik på stärkelse och lämnar, mald till mjöl, ett gott nödbrödsämne. I närheten av kusten bibehåller sig vass segt som ogräs i åkrar.

Bladväxter, prydnadsväxter, som odlas för bladverkets skull, se Blomsterodling

Blandbestånd. Se Bestånd, Ärftlighet.

Blandfoder. Av vissa ensidiga eller svårhanterliga fodermedel beredas blandningar genom tillsats av andra fodermedel, som

Vallmob., *Aphis rumicis* L., en svart art, allmän på åkerbönor (bondbönor). Toppas bönorna, försvinna ofta lössen. Häggb., *A. padi* L., allmän på hägg, utvandrar under högsommaren till gräs, ofta havre, som på senare tid upprepade gånger svårt härjats av denna art. Sädesb., *Macrosiphum cereale* Kalt., allmän på sädesax. Ärtb., *M. pisi* Kalt., grön, stor art, allmän på alla slags ärtväxter. Äppleb., *A. pomi* DG., ytterst allmän på äppleträdens skottspetsar, skotten stanna i växten, bladen rullas eller krusas. Körsbärsb., *Myzus cerasi* F., svart art i skottspetsarna på körsbärsträd. Plommonb., *Hyalopterns arundinis* F., ljusgrön, vitpudrad art på undersidan av plommonblad, slånblad och översidan av vassblad; gör ej bladen missformade. Vinbärsb., *Myzus ribis* L., som på vinbärsblad förorsakar röda bucklor, under vilka lössen hålla till.

B. bekämpas i allmänhet lätt genom besprutning med kontaktgift, såsom kvassialösning och nikotinhaltiga vätskor. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bladmage. Se Idisslare.

Bladmögel, gemensamt namn på en grupp snyltsvampar tillhörande fam. *Peronosporaceæ.* De skiljas från andra mögelarter genom encelliga svamptrådar (mycelium) utan tvärväggar. De bilda ini den angripna växtens blad och stjälkdelar en trådig vävnad samt utveckla i regel på bladens undre sida ett vitaktigt ludd, där förökningsorgan, konidier, bildas. På övre sidan av bladen bildas vanligen mot mögelfläckarna svarande gula eller sällan mörka fläckar. Mest omtalad är potatismöglet, (se Potatissjuka). Bladmögel hos beta, *Peronospora Schachtii* Fuckel, visar sig däri, att de yngsta bladen förbliva inrullade och överdragna med mögel. Denna svamp övervintrar i fröbetor, från vilka smittan sprider sig till unga betplantor, varför betor avsedda till fröodling böra odlas på större avstånd från fröbetorna, och de av dessa, som visa sig vara angripna av svampar, snarast möjligt på sommaren böra förstöras. Även på klöver, kålrötter, rovor och morötter förekomma b.-arter utan att dock göra större skada. Däremot äro de på lök, sallat och spenat uppträdande arterna ganska förhärjande.E. H—g.

Bladning. Se Hopfogning av virke.

Bladrullsjuka, en sjukdom hos potatis, som yttrar sig däri, att småbladens kanter bliva inrullade, så att undersidan vändes uppåt, varjämte de få en gulröd färgton. Stjälken håller sig länge grön. Knölarna bliva mycket små, och avkastningen av bladrullsjuka plantor blir särdeles obetydlig. Orsaken till sjukdomen har varit omstridd. En del anse, att vissa svampar, särskilt slemmögel *(Fusarium*-arter), framkalla den, enär sådana ej sällan träffas inuti växtens kärl, men då bladrullsjuka plantor ofta äro alldeles fria från sådana svampar, anse andra, att sjukdomen framkallas av ogynnsamma väderleks- och jordmånsförhållanden. Framför allt skulle skorpbildning i jordytan, framkallad av slagregn och torka, utöva den verkan, att om utsäde tages från åkrar, där skorpbildning ägt rum, de uppkomna plantorna bliva lidande av b. Enligt en uppgift uppträder sjukdomen aldrig å verklig sandjord. Sjukdomens uppträdande skulle således bero på väderleksförhållandena ett föregående år.

Emellertid hava nyare undersökningar ådagalagt, att sjukdomssymptomen närmast härröra därav, att kärlsträngarnas bastparti är förstört, varigenom bortledandet av den i bladen bildade stärkelsen förhindras. Då sjukdomen kan fortplantas icke blott genom knölarna, om sådana från angripna plantor användas till utsäde, utan även genom frö från sjuka plantor, så är det uppenbart, att ett smittämne är orsak till sjukdomen. Detta bevisas även därav, att sjukdomen kan överföras på en frisk planta genom att å densamma inympa ett skott från en, som lider av bladrullsjuka. Någon parasitsvamp är det emellertid icke, som orsakar sjukdomen, ty med mikroskopet kan man icke finna någon sådan. Det är uppenbart härvid fråga om s. k. *filtrerbart virus*, som är sjukdomens orsak, så som förhållandet är med mosaiksjuka hos tobak, vattuskräck, barnförlamning och vissa andra sjukdomar hos djur och människor.

För att förebygga sjukdomen måste man undvika att använda utsäde från smittade åkrar. Man måste också undvika att använda små knölar som utsädespotatis, då sådana ofta innehålla smittämnet.E. H—g.

Bladvass, rörvass, *Phragmites communis* Fr., ett mycket storvuxet gräs med starka krypande rotstockar, som äldre trädartat hårda strån och stor, yvig vippa, förekommer allmänt i hela landet vid söt- och bräckvattensstränder. I ungt tillstånd, innan strået hårdnat, är det vare sig färskt eller torkat ett gott och begärligt foder, som väl förtjänar att tillvaratagas, om än dess bärgning i vatten är besvärlig. Skörd upprepad, varje år mattar beståndet. Skördad mogen, vilket bekvämast sker under vintern på isen, lämnar vass ett utmärkt material till taktäckning (se Tak) och är även eftersökt till gipsrör för putsens anfästning vid väggar och till rörmattor att täcka drivbänkfönster. Blomvippan användes till stoppning av sängkläder och till grönfärgning av linne och ylle. Rotstocken är rik på stärkelse och lämnar, mald till mjöl, ett gott nödbrödsämne. I närheten av kusten bibehåller sig vass segt som ogräs i åkrar.

Bladväxter, prydnadsväxter, som odlas för bladverkets skull, se Blomsterodling

Blandbestånd. Se Bestånd, Ärftlighet.

Blandfoder. Av vissa ensidiga eller svårhanterliga fodermedel beredas blandningar genom tillsats av andra fodermedel, som

Vallmob., *Aphis rumicis* L., en svart art, allmän på åkerbönor (bondbönor). Toppas bönorna, försvinna ofta lössen. Häggb., *A. padi* L., allmän på hägg, utvandrar under högsommaren till gräs, ofta havre, som på senare tid upprepade gånger svårt härjats av denna art. Sädesb., *Macrosiphum cereale* Kalt., allmän på sädesax. Ärtb., *M. pisi* Kalt., grön, stor art, allmän på alla slags ärtväxter. Äppleb., *A. pomi* DG., ytterst allmän på äppleträdens skottspetsar, skotten stanna i växten, bladen rullas eller krusas. Körsbärsb., *Myzus cerasi* F., svart art i skottspetsarna på körsbärsträd. Plommonb., *Hyalopterns arundinis* F., ljusgrön, vitpudrad art på undersidan av plommonblad, slånblad och översidan av vassblad; gör ej bladen missformade. Vinbärsb., *Myzus ribis* L., som på vinbärsblad förorsakar röda bucklor, under vilka lössen hålla till.

B. bekämpas i allmänhet lätt genom besprutning med kontaktgift, såsom kvassialösning och nikotinhaltiga vätskor. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bladmage. Se Idisslare.

Bladmögel, gemensamt namn på en grupp snyltsvampar tillhörande fam. *Peronosporaceæ*. De skiljas från andra mögelarter genom encelliga svamptrådar (mycelium) utan tvärväggar. De bilda ini den angripna växtens blad och stjälkdelar en trådig vävnad samt utveckla i regel på bladens undre sida ett vitaktigt ludd, där förökningsorgan, konidier, bildas. På övre sidan av bladen bildas vanligen mot mögelfläckarna svarande gula eller sällan mörka fläckar. Mest omtalad är potatismöglet, (se Potatissjuka). Bladmögel hos beta, *Peronospora Schachtii* Fuckel, visar sig däri, att de yngsta bladen förbliva inrullade och överdragna med mögel. Denna svamp övervintrar i fröbetor, från vilka smittan sprider sig till unga betplantor, varför betor avsedda till fröodling böra odlas på större avstånd från fröbetorna, och de av dessa, som visa sig vara angripna av svampar, snarast möjligt på sommaren böra förstöras. Även på klöver, kålrötter, rovor och morötter förekomma b.-arter utan att dock göra större skada. Däremot äro de på lök, sallat och spenat uppträdande arterna ganska förhärjande.E. H—g.

Bladning. Se Hopfogning av virke.

Bladrullsjuka, en sjukdom hos potatis, som yttrar sig däri, att småbladens kanter bliva inrullade, så att undersidan vändes uppåt, varjämte de få en gulröd färgton. Stjälken håller sig länge grön. Knölarna bliva mycket små, och avkastningen av bladrullsjuka plantor blir särdeles obetydlig. Orsaken till sjukdomen har varit omstridd. En del anse, att vissa svampar, särskilt slemmögel *(Fusarium*-arter), framkalla den, enär sådana ej sällan träffas inuti växtens kärl, men då bladrullsjuka plantor ofta äro alldeles fria från sådana svampar, anse andra, att sjukdomen framkallas av ogynnsamma väderleks- och jordmånsförhållanden. Framför allt skulle skorpbildning i jordytan, framkallad av slagregn och torka, utöva den verkan, att om utsäde tages från åkrar, där skorpbildning ägt rum, de uppkomna plantorna bliva lidande av b. Enligt en uppgift uppträder sjukdomen aldrig å verklig sandjord. Sjukdomens uppträdande skulle således bero på väderleksförhållandena ett föregående år.

Emellertid hava nyare undersökningar ådagalagt, att sjukdomssymptomen närmast härröra därav, att kärlsträngarnas bastparti är förstört, varigenom bortledandet av den i bladen bildade stärkelsen förhindras. Då sjukdomen kan fortplantas icke blott genom knölarna, om sådana från angripna plantor användas till utsäde, utan även genom frö från sjuka plantor, så är det uppenbart, att ett smittämne är orsak till sjukdomen. Detta bevisas även därav, att sjukdomen kan överföras på en frisk planta genom att å densamma inympa ett skott från en, som lider av bladrullsjuka. Någon parasitsvamp är det emellertid icke, som orsakar sjukdomen, ty med mikroskopet kan man icke finna någon sådan. Det är uppenbart härvid fråga om s. k. *filtrerbart virus*, som är sjukdomens orsak, så som förhållandet är med mosaiksjuka hos tobak, vattuskräck, barnförlamning och vissa andra sjukdomar hos djur och människor.

För att förebygga sjukdomen måste man undvika att använda utsäde från smittade åkrar. Man måste också undvika att använda små knölar som utsädespotatis, då sådana ofta innehålla smittämnet.E. H—g.

Bladvass, rörvass, *Phragmites communis* Fr., ett mycket storvuxet gräs med starka krypande rotstockar, som äldre trädartat hårda strån och stor, yvig vippa, förekommer allmänt i hela landet vid söt- och bräckvattensstränder. I ungt tillstånd, innan strået hårdnat, är det vare sig färskt eller torkat ett gott och begärligt foder, som väl förtjänar att tillvaratagas, om än dess bärgning i vatten är besvärlig. Skörd upprepad, varje år mattar beståndet. Skördad mogen, vilket bekvämast sker under vintern på isen, lämnar vass ett utmärkt material till taktäckning (se Tak) och är även eftersökt till gipsrör för putsens anfästning vid väggar och till rörmattor att täcka drivbänkfönster. Blomvippan användes till stoppning av sängkläder och till grönfärgning av linne och ylle. Rotstocken är rik på stärkelse och lämnar, mald till mjöl, ett gott nödbrödsämne. I närheten av kusten bibehåller sig vass segt som ogräs i åkrar.

Bladväxter, prydnadsväxter, som odlas för bladverkets skull, se Blomsterodling

Blandbestånd. Se Bestånd, Ärftlighet.

Blandfoder. Av vissa ensidiga eller svårhanterliga fodermedel beredas blandningar genom tillsats av andra fodermedel, som

Vallmob., *Aphis rumicis* L., en svart art, allmän på åkerbönor (bondbönor). Toppas bönorna, försvinna ofta lössen. Häggb., *A. padi* L., allmän på hägg, utvandrar under högsommaren till gräs, ofta havre, som på senare tid upprepade gånger svårt härjats av denna art. Sädesb., *Macrosiphum cereale* Kalt., allmän på sädesax. Ärtb., *M. pisi* Kalt., grön, stor art, allmän på alla slags ärtväxter. Äppleb., *A. pomi* DG., ytterst allmän på äppleträdens skottspetsar, skotten stanna i växten, bladen rullas eller krusas. Körsbärsb., *Myzus cerasi* F., svart art i skottspetsarna på körsbärsträd. Plommonb., *Hyalopterns arundinis* F., ljusgrön, vitpudrad art på undersidan av plommonblad, slånblad och översidan av vassblad; gör ej bladen missformade. Vinbärsb., *Myzus ribis* L., som på vinbärsblad förorsakar röda bucklor, under vilka lössen hålla till.

B. bekämpas i allmänhet lätt genom besprutning med kontaktgift, såsom kvassialösning och nikotinhaltiga vätskor. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bladmage. Se Idisslare.

Bladmögel, gemensamt namn på en grupp snyltsvampar tillhörande fam. *Peronosporaceæ*. De skiljas från andra mögelarter genom encelliga svamptrådar (mycelium) utan tvärväggar. De bilda ini den angripna växtens blad och stjälkdelar en trådig vävnad samt utveckla i regel på bladens undre sida ett vitaktigt ludd, där förökningsorgan, konidier, bildas. På övre sidan av bladen bildas vanligen mot mögelfläckarna svarande gula eller sällan mörka fläckar. Mest omtalad är potatismöglet, (se Potatissjuka). Bladmögel hos beta, *Peronospora Schachtii* Fuckel, visar sig däri, att de yngsta bladen förbliva inrullade och överdragna med mögel. Denna svamp övervintrar i fröbetor, från vilka smittan sprider sig till unga betplantor, varför betor avsedda till fröodling böra odlas på större avstånd från fröbetorna, och de av dessa, som visa sig vara angripna av svampar, snarast möjligt på sommaren böra förstöras. Även på klöver, kålrötter, rovor och morötter förekomma b.-arter utan att dock göra större skada. Däremot äro de på lök, sallat och spenat uppträdande arterna ganska förhärjande.E. H—g.

Bladning. Se Hopfogning av virke.

Bladrullsjuka, en sjukdom hos potatis, som yttrar sig däri, att småbladens kanter bliva inrullade, så att undersidan vändes uppåt, varjämte de få en gulröd färgton. Stjälken håller sig länge grön. Knölarna bliva mycket små, och avkastningen av bladrullsjuka plantor blir särdeles obetydlig. Orsaken till sjukdomen har varit omstridd. En del anse, att vissa svampar, särskilt slemmögel *(Fusarium*-arter), framkalla den, enär sådana ej sällan träffas inuti växtens kärl, men då bladrullsjuka plantor ofta äro alldeles fria från sådana svampar, anse andra, att sjukdomen framkallas av ogynnsamma väderleks- och jordmånsförhållanden. Framför allt skulle skorpbildning i jordytan, framkallad av slagregn och torka, utöva den verkan, att om utsäde tages från åkrar, där skorpbildning ägt rum, de uppkomna plantorna bliva lidande av b. Enligt en uppgift uppträder sjukdomen aldrig å verklig sandjord. Sjukdomens uppträdande skulle således bero på väderleksförhållandena ett föregående år.

Emellertid hava nyare undersökningar ådagalagt, att sjukdomssymptomen närmast härröra därav, att kärlsträngarnas bastparti är förstört, varigenom bortledandet av den i bladen bildade stärkelsen förhindras. Då sjukdomen kan fortplantas icke blott genom knölarna, om sådana från angripna plantor användas till utsäde, utan även genom frö från sjuka plantor, så är det uppenbart, att ett smittämne är orsak till sjukdomen. Detta bevisas även därav, att sjukdomen kan överföras på en frisk planta genom att å densamma inympa ett skott från en, som lider av bladrullsjuka. Någon parasitsvamp är det emellertid icke, som orsakar sjukdomen, ty med mikroskopet kan man icke finna någon sådan. Det är uppenbart härvid fråga om s. k. *filtrerbart virus*, som är sjukdomens orsak, så som förhållandet är med mosaiksjuka hos tobak, vattuskräck, barnförlamning och vissa andra sjukdomar hos djur och människor.

För att förebygga sjukdomen måste man undvika att använda utsäde från smittade åkrar. Man måste också undvika att använda små knölar som utsädespotatis, då sådana ofta innehålla smittämnet.E. H—g.

Bladvass, rörvass, *Phragmites communis* Fr., ett mycket storvuxet gräs med starka krypande rotstockar, som äldre trädartat hårda strån och stor, yvig vippa, förekommer allmänt i hela landet vid söt- och bräckvattensstränder. I ungt tillstånd, innan strået hårdnat, är det vare sig färskt eller torkat ett gott och begärligt foder, som väl förtjänar att tillvaratagas, om än dess bärgning i vatten är besvärlig. Skörd upprepad, varje år mattar beståndet. Skördad mogen, vilket bekvämast sker under vintern på isen, lämnar vass ett utmärkt material till taktäckning (se Tak) och är även eftersökt till gipsrör för putsens anfästning vid väggar och till rörmattor att täcka drivbänkfönster. Blomvippan användes till stoppning av sängkläder och till grönfärgning av linne och ylle. Rotstocken är rik på stärkelse och lämnar, mald till mjöl, ett gott nödbrödsämne. I närheten av kusten bibehåller sig vass segt som ogräs i åkrar.

Bladväxter, prydnadsväxter, som odlas för bladverkets skull, se Blomsterodling

Blandbestånd. Se Bestånd, Ärftlighet.

Blandfoder. Av vissa ensidiga eller svårhanterliga fodermedel beredas blandningar genom tillsats av andra fodermedel, som

Vallmob., *Aphis rumicis* L., en svart art, allmän på åkerbönor (bondbönor). Toppas bönorna, försvinna ofta lössen. Häggb., *A. padi* L., allmän på hägg, utvandrar under högsommaren till gräs, ofta havre, som på senare tid upprepade gånger svårt härjats av denna art. Sädesb., *Macrosiphum cereale* Kalt., allmän på sädesax. Ärtb., *M. pisi* Kalt., grön, stor art, allmän på alla slags ärtväxter. Äppleb., *A. pomi* DG., ytterst allmän på äppleträdens skottspetsar, skotten stanna i växten, bladen rullas eller krusas. Körsbärsb., *Myzus cerasi* F., svart art i skottspetsarna på körsbärsträd. Plommonb., *Hyalopterns arundinis* F., ljusgrön, vitpudrad art på undersidan av plommonblad, slånblad och översidan av vassblad; gör ej bladen missformade. Vinbärsb., *Myzus ribis* L., som på vinbärsblad förorsakar röda bucklor, under vilka lössen hålla till.

B. bekämpas i allmänhet lätt genom besprutning med kontaktgift, såsom kvassialösning och nikotinhaltiga vätskor. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bladmage. Se Idisslare.

Bladmögel, gemensamt namn på en grupp snyltsvampar tillhörande fam. *Peronosporaceæ.* De skiljas från andra mögelarter genom encelliga svamptrådar (mycelium) utan tvärväggar. De bilda ini den angripna växtens blad och stjälkdelar en trådig vävnad samt utveckla i regel på bladens undre sida ett vitaktigt ludd, där förökningsorgan, konidier, bildas. På övre sidan av bladen bildas vanligen mot mögelfläckarna svarande gula eller sällan mörka fläckar. Mest omtalad är potatismöglet, (se Potatissjuka). Bladmögel hos beta, *Peronospora Schachtii* Fuckel, visar sig däri, att de yngsta bladen förbliva inrullade och överdragna med mögel. Denna svamp övervintrar i fröbetor, från vilka smittan sprider sig till unga betplantor, varför betor avsedda till fröodling böra odlas på större avstånd från fröbetorna, och de av dessa, som visa sig vara angripna av svampar, snarast möjligt på sommaren böra förstöras. Även på klöver, kålrötter, rovor och morötter förekomma b.-arter utan att dock göra större skada. Däremot äro de på lök, sallat och spenat uppträdande arterna ganska förhärjande.E. H—g.

Bladning. Se Hopfogning av virke.

Bladrullsjuka, en sjukdom hos potatis, som yttrar sig däri, att småbladens kanter bliva inrullade, så att undersidan vändes uppåt, varjämte de få en gulröd färgton. Stjälken håller sig länge grön. Knölarna bliva mycket små, och avkastningen av bladrullsjuka plantor blir särdeles obetydlig. Orsaken till sjukdomen har varit omstridd. En del anse, att vissa svampar, särskilt slemmögel *(Fusarium*-arter), framkalla den, enär sådana ej sällan träffas inuti växtens kärl, men då bladrullsjuka plantor ofta äro alldeles fria från sådana svampar, anse andra, att sjukdomen framkallas av ogynnsamma väderleks- och jordmånsförhållanden. Framför allt skulle skorpbildning i jordytan, framkallad av slagregn och torka, utöva den verkan, att om utsäde tages från åkrar, där skorpbildning ägt rum, de uppkomna plantorna bliva lidande av b. Enligt en uppgift uppträder sjukdomen aldrig å verklig sandjord. Sjukdomens uppträdande skulle således bero på väderleksförhållandena ett föregående år.

Emellertid hava nyare undersökningar ådagalagt, att sjukdomssymptomen närmast härröra därav, att kärlsträngarnas bastparti är förstört, varigenom bortledandet av den i bladen bildade stärkelsen förhindras. Då sjukdomen kan fortplantas icke blott genom knölarna, om sådana från angripna plantor användas till utsäde, utan även genom frö från sjuka plantor, så är det uppenbart, att ett smittämne är orsak till sjukdomen. Detta bevisas även därav, att sjukdomen kan överföras på en frisk planta genom att å densamma inympa ett skott från en, som lider av bladrullsjuka. Någon parasitsvamp är det emellertid icke, som orsakar sjukdomen, ty med mikroskopet kan man icke finna någon sådan. Det är uppenbart härvid fråga om s. k. *filtrerbart virus*, som är sjukdomens orsak, så som förhållandet är med mosaiksjuka hos tobak, vattuskräck, barnförlamning och vissa andra sjukdomar hos djur och människor.

För att förebygga sjukdomen måste man undvika att använda utsäde från smittade åkrar. Man måste också undvika att använda små knölar som utsädespotatis, då sådana ofta innehålla smittämnet.E. H—g.

Bladvass, rörvass, *Phragmites communis* Fr., ett mycket storvuxet gräs med starka krypande rotstockar, som äldre trädartat hårda strån och stor, yvig vippa, förekommer allmänt i hela landet vid söt- och bräckvattensstränder. I ungt tillstånd, innan strået hårdnat, är det vare sig färskt eller torkat ett gott och begärligt foder, som väl förtjänar att tillvaratagas, om än dess bärgning i vatten är besvärlig. Skörd upprepad, varje år mattar beståndet. Skördad mogen, vilket bekvämast sker under vintern på isen, lämnar vass ett utmärkt material till taktäckning (se Tak) och är även eftersökt till gipsrör för putsens anfästning vid väggar och till rörmattor att täcka drivbänkfönster. Blomvippan användes till stoppning av sängkläder och till grönfärgning av linne och ylle. Rotstocken är rik på stärkelse och lämnar, mald till mjöl, ett gott nödbrödsämne. I närheten av kusten bibehåller sig vass segt som ogräs i åkrar.

Bladväxter, prydnadsväxter, som odlas för bladverkets skull, se Blomsterodling

Blandbestånd. Se Bestånd, Ärftlighet.

Blandfoder. Av vissa ensidiga eller svårhanterliga fodermedel beredas blandningar genom tillsats av andra fodermedel, som

åstadkomma större hanterlighet och bättre sammansättning. Så är fallet med s. k. normalt melassfoder, blodmelass och blodbröd (se d. o.) varemot torvmelass (molasin), i vilken melassen upptagits i torvmull, som saknar allt fodervärde, icke kan anses som ett lämpligt b. I England, Danmark och i senare tid även i vårt land förekomma i handeln vissa b., vars beredning motiveras därmed, att lantmannen i dem erhåller ett finfördelat foder i lämplig blandning av fodermedel, av vilka vart för sig skulle verka allt för ensidigt i utfodringen, men vars beredning dock är ägnad att framkalla vissa betänkligheter. Sådana b. äro de engelska bibbykakorna (se Melassfoder) och det dansksvenska kisso (av linfrö och potatismjöl), men mest bekanta äro de Coldingska blandfodren, framställda av firman W. Colding i Köpenhamn. Dessa bestå i finmalda oljekakor, t. ex. 45% soja-, 45% jordnöt- 8% raps- och 2% bomullsfrökakor, vilka vid blandningen underkastas analys, på grund varav köparen erhåller skriftligt meddelande om blandningens näringshalt. Mot de nämnda fördelarna stå olägenheterna, att varan fördyras och kontrollen försvåras eller nästan omöjliggöres, och risk sålunda finnes, att mindre lämpliga varor medtagas, utan att detta kan påvisas av köparen, ja stundom ej ens av den erfarne kemisten. Endast om de framställas under fullt betryggande kontroll, böra dylika b. godtagas, men kvar står alltid, att lantmannen själv bör och kan verkställa blandningen. Vid inköp av b. bör tillses, att priset å detta icke nämnvärt överstiger blandningsdelarnas, ty fodervärdet är blott lika med dessas sammanlagda värde. I regel lönar sig bäst att göra blandningen hemma, såsom numera vanligen sker med konstgödsel.M. W.

Blandfrö. Då fröskörd tages av olika växtarter odlade i blandning, är vanligt, att de olika fröslagen endast med, svårighet kunna åtskiljas, utan dylikt b. användes till utsäde eller säljes som sådant. Detta är olämpligt, dels emedan blandningsförhållandet mellan de i en fröblandning ingående arterna bör bestämmas i varje särskilt fall efter föreliggande omständigheter, dels emedan blandningen ofta är svår att rengöra från ogräsfrö och b. därför ofta innehåller mer av ogräsfrö och av mindervärdigt småfrö än oblandade fröpartier. I Sverige förekommer mest b. av röd- och alsike-klöverfrö samt timotej. Enligt instruktionen för frökontrollen skall utsäde med 15 % eller större inblandning, av främmande gagnväxtfrö betecknas som b.

Blandgödsel. Flertalet konstgödselmedel innehåller blott ett eller ett par växtnäringsämnen i blandning med andra ämnen, vilka sakna värde som växtnäring, t. ex. järn i Thomasfosfat, gips i superfosfat o. s. v. Jämte dylika gödselmedel, som kunna betecknas som enkla, finnas andra, beredda genom blandning av flere slag av enkla gödselmedel. Sådana äro salpeterfosfat, ammoniumfosfat och kaliumfosfat. Dessa äro mycket koncentrerade gödselmedel, innehållande vardera 2 växtnäringsämnen och inga värdelösa beståndsdelar men äro alltför dyra för att få någon allmännare användning som gödselmedel. En annan klass av b. äro sådana, som äro blott en blandning av enkla gödselmedel innehållande även onyttiga beståndsdelar. I vissa fall kan en sådan blandning innebära en verklig fördel. Så är fallet med ammoniaksuperfosfat (se d. o.), framställt genom blandning av superfosfat och svavelsyrad ammoniak. Vid denna blandning sker nämligen en omsättning, så att all svavelsyra bindes vid kalk till gips, under det att ammoniaken bindes vid fosforsyra, som därigenom hindras att »återgå» (se Fosfat) och dessutom ammoniaks förflyktigande motverkas. Då någon dylik nyttig omsättning ej inträder, utan blandningsdelarna finnas kvar jämte varandra i oförändrad form, skulle enda fördelen av blandningen vara, att jordbrukaren ej får besvär att utföra blandningen och att själv uttänka de mängdförhållanden, i vilka de särskilda ämnena böra tillföras jorden. Denna tvivelaktiga nytta måste dock köpas för ett oftast avsevärt höjt pris. — Då blott så små mängder av b. användas, att denna prishöjning föga betyder, såsom fallet är med blomster- och annan trädgårdsgödsel (se d.o.), kan b. förvaras, men för det egentliga jordbruket bör den ej ifrågakomma, och dylika b.-slag el. moss-, rotfrukts- och potatisgödning (se d. o.) brukas därför numera föga av kunniga jordbrukare och hava delvis gått ur handeln. Då olika konstgödselvaror skola blandas före spridningen, bör ihågkommas, att vissa ämnen ej kunna blandas utan fara för att näringsämnen gå förlorade eller övergå i mindre lämplig form. Detta plägar framställas genom ovanstående figur, i vilken de

åstadkomma större hanterlighet och bättre sammansättning. Så är fallet med s. k. normalt melassfoder, blodmelass och blodbröd (se d. o.) varemot torvmelass (molasin), i vilken melassen upptagits i torvmull, som saknar allt fodervärde, icke kan anses som ett lämpligt b. I England, Danmark och i senare tid även i vårt land förekomma i handeln vissa b., vars

beredning motiveras därmed, att lantmannen i dem erhåller ett finfördelat foder i lämplig blandning av fodermedel, av vilka vart för sig skulle verka allt för ensidigt i utfodringen, men vars beredning dock är ägnad att framkalla vissa betänkligheter. Sådana b. äro de engelska bibbykakorna (se Melassfoder) och det dansksvenska kisso (av linfrö och potatismjöl), men mest bekanta äro de Coldingska blandfodren, framställda av firman W. Colding i Köpenhamn. Dessa bestå i finmalda oljekakor, t. ex. 45% soja-, 45% jordnöt- 8% raps- och 2% bomullsfrökakor, vilka vid blandningen underkastas analys, på grund varav köparen erhåller skriftligt meddelande om blandningens näringshalt. Mot de nämnda fördelarna stå olägenheterna, att varan fördyras och kontrollen försvåras eller nästan omöjliggöres, och risk sålunda finnes, att mindre lämpliga varor medtagas, utan att detta kan påvisas av köparen, ja stundom ej ens av den erfarne kemisten. Endast om de framställas under fullt betryggande kontroll, böra dylika b. godtagas, men kvar står alltid, att lantmannen själv bör och kan verkställa blandningen. Vid inköp av b. bör tillses, att priset å detta icke nämnvärt överstiger blandningsdelarnas, ty fodervärdet är blott lika med dessas sammanlagda värde. I regel lönar sig bäst att göra blandningen hemma, såsom numera vanligen sker med konstgödsel.M. W.

Blandfrö. Då fröskörd tages av olika växtarter odlade i blandning, är vanligt, att de olika fröslagen endast med, svårighet kunna åtskiljas, utan dylikt b. användes till utsäde eller säljes som sådant. Detta är olämpligt, dels emedan blandningsförhållandet mellan de i en fröblandning ingående arterna bör bestämmas i varje särskilt fall efter föreliggande omständigheter, dels emedan blandningen ofta är svår att rengöra från ogräsfrö och b. därför ofta innehåller mer av ogräsfrö och av mindervärdigt småfrö än oblandade fröpartier. I Sverige förekommer mest b. av röd- och alsike-klöverfrö samt timotej. Enligt instruktionen för frökontrollen skall utsäde med 15 % eller större inblandning, av främmande gagnväxtfrö betecknas som b.

Blandgödsel. Flertalet konstgödselmedel innehåller blott ett eller ett par växtnäringsämnen i blandning med andra ämnen, vilka sakna värde som växtnäring, t. ex. järn i Thomasfosfat, gips i superfosfat o. s. v. Jämte dylika gödselmedel, som kunna betecknas som enkla, finnas andra, beredda genom blandning av flere slag av enkla gödselmedel. Sådana äro salpeterfosfat, ammoniumfosfat och kaliumfosfat. Dessa äro mycket koncentrerade gödselmedel, innehållande vardera 2 växtnäringsämnen och inga värdelösa beståndsdelar men äro alltför dyra för att få någon allmännare användning som gödselmedel. En annan klass av b. äro sådana, som äro blott en blandning av enkla gödselmedel innehållande även onyttiga beståndsdelar. I vissa fall kan en sådan blandning innebära en verklig fördel. Så är fallet med ammoniaksuperfosfat (se d. o.), framställt genom blandning av superfosfat och svavelsyrad ammoniak. Vid denna blandning sker nämligen en omsättning, så att all svavelsyra bindes vid kalk till gips, under det att ammoniaken bindes vid fosforsyra, som därigenom hindras att »återgå» (se Fosfat) och dessutom ammoniaks förflyktigande motverkas. Då någon dylik nyttig omsättning ej inträder, utan blandningsdelarna finnas kvar jämte varandra i oförändrad form, skulle enda fördelen av blandningen vara, att jordbrukaren ej får besvär att utföra blandningen och att själv uttänka de mängdförhållanden, i vilka de särskilda ämnena böra tillföras jorden. Denna tvivelaktiga nytta måste dock köpas för ett oftast avsevärt höjt pris. — Då blott så små mängder av b. användas, att denna prishöjning föga betyder, såsom fallet är med blomster- och annan trädgårdsgödsel (se d.o.), kan b. förvaras, men för det egentliga jordbruket bör den ej ifrågakomma, och dylika b.-slag el. moss-, rotfrukts- och potatisgödning (se d. o.) brukas därför numera föga av kunniga jordbrukare och hava delvis gått ur handeln. Då olika konstgödselvaror skola blandas före spridningen, bör ihågkommas, att vissa ämnen ej kunna blandas utan fara för att näringsämnen gå förlorade eller övergå i mindre lämplig form. Detta plägar framställas genom ovanstående figur, i vilken de

åstadkomma större hanterlighet och bättre sammansättning. Så är fallet med s. k. normalt melassfoder, blodmelass och blodbröd (se d. o.) varemot torvmelass (molasin), i vilken melassen upptagits i torvmull, som saknar allt fodervärde, icke kan anses som ett lämpligt b. I England, Danmark och i senare tid även i vårt land förekomma i handeln vissa b., vars

beredning motiveras därmed, att lantmannen i dem erhåller ett finfördelat foder i lämplig blandning av fodermedel, av vilka vart för sig skulle verka allt för ensidigt i utfodringen, men vars beredning dock är ägnad att framkalla vissa betänkligheter. Sådana b. äro de engelska bibbykakorna (se Melassfoder) och det dansksvenska kisso (av linfrö och potatismjöl), men mest bekanta äro de Coldingska blandfodren, framställda av firman W. Colding i Köpenhamn. Dessa bestå i finmalda oljekakor, t. ex. 45% soja-, 45% jordnöt- 8% raps- och 2% bomullsfrökakor, vilka vid blandningen underkastas analys, på grund varav köparen erhåller skriftligt meddelande om blandningens näringshalt. Mot de nämnda fördelarna stå olägenheterna, att varan fördyras och kontrollen försvåras eller nästan omöjliggöres, och risk sålunda finnes, att mindre lämpliga varor medtagas, utan att detta kan påvisas av köparen, ja stundom ej ens av den erfarne kemisten. Endast om de framställas under fullt betryggande kontroll, böra dylika b. godtagas, men kvar står alltid, att lantmannen själv bör och kan verkställa blandningen. Vid inköp av b. bör tillses, att priset å detta icke nämnvärt överstiger blandningsdelarnas, ty fodervärdet är blott lika med dessas sammanlagda värde. I regel lönar sig bäst att göra blandningen hemma, såsom numera vanligen sker med konstgödsel.M. W.

Blandfrö. Då fröskörd tages av olika växtarter odlade i blandning, är vanligt, att de olika fröslagen endast med, svårighet kunna åtskiljas, utan dylikt b. användes till utsäde eller säljes som sådant. Detta är olämpligt, dels emedan blandningsförhållandet mellan de i en fröblandning ingående arterna bör bestämmas i varje särskilt fall efter föreliggande omständigheter, dels emedan blandningen ofta är svår att rengöra från ogräsfrö och b. därför ofta innehåller mer av ogräsfrö och av mindervärdigt småfrö än oblandade fröpartier. I Sverige förekommer mest b. av röd- och alsike-klöverfrö samt timotej. Enligt instruktionen för frökontrollen skall utsäde med 15 % eller större inblandning, av främmande gagnväxtfrö betecknas som b.

Blandgödsel. Flertalet konstgödselmedel innehåller blott ett eller ett par växtnäringsämnen i blandning med andra ämnen, vilka sakna värde som växtnäring, t. ex. järn i Thomasfosfat, gips i superfosfat o. s. v. Jämte dylika gödselmedel, som kunna betecknas som enkla, finnas andra, beredda genom blandning av flere slag av enkla gödselmedel. Sådana äro salpeterfosfat, ammoniumfosfat och kaliumfosfat. Dessa äro mycket koncentrerade gödselmedel, innehållande vardera 2 växtnäringsämnen och inga värdelösa beståndsdelar men äro alltför dyra för att få någon allmännare användning som gödselmedel. En annan klass av b. äro sådana, som äro blott en blandning av enkla gödselmedel innehållande även onyttiga beståndsdelar. I vissa fall kan en sådan blandning innebära en verklig fördel. Så är fallet med ammoniaksuperfosfat (se d. o.), framställt genom blandning av superfosfat och svavelsyrad ammoniak. Vid denna blandning sker nämligen en omsättning, så att all svavelsyra bindes vid kalk till gips, under det att ammoniaken bindes vid fosforsyra, som därigenom hindras att »återgå» (se Fosfat) och dessutom ammoniaks förflyktigande motverkas. Då någon dylik nyttig omsättning ej inträder, utan blandningsdelarna finnas kvar jämte varandra i oförändrad form, skulle enda fördelen av blandningen vara, att jordbrukaren ej får besvär att utföra blandningen och att själv uttänka de mängdförhållanden, i vilka de särskilda ämnena böra tillföras jorden. Denna tvivelaktiga nytta måste dock köpas för ett oftast avsevärt höjt pris. — Då blott så små mängder av b. användas, att denna prishöjning föga betyder, såsom fallet är med blomster- och annan trädgårdsgödsel (se d.o.), kan b. förvaras, men för det egentliga jordbruket bör den ej ifrågakomma, och dylika b.-slag el. moss-, rotfrukts- och potatisgödning (se d. o.) brukas därför numera föga av kunniga jordbrukare och hava delvis gått ur handeln. Då olika konstgödselvaror skola blandas före spridningen, bör ihågkommas, att vissa ämnen ej kunna blandas utan fara för att näringsämnen gå förlorade eller övergå i mindre lämplig form. Detta plägar framställas genom ovanstående figur, i vilken de

grova linjerna angiva, att blandningen medför skada, de dubbla linjerna, att blandningen sammanbakar sig eller sammansintrar samt därför bör omedelbart utströs, och de enkla smala linjerna, att blandningen kan ske utan olägenhet.M. W.

Blandskog. Se Skogstyper.

Blandsäd. Odling av flere sädesväxter i blandning vare sig till mogen skörd eller grönfoder har sedan gammalt förekommit och har i Sverige under senare år ökats. Som b. har framför allt betecknats den vanligaste blandningen av korn och havre, men därjämte ha även förekommit »trebland» av dessa båda jämte ärter och »fyrbland» av dessa och vicker, ävenså råg och vete, vårråg och havre eller korn samt midsommarråg blandad med korn eller havre, höstråg med luddvicker, vickerhavre samt åkerbönor och gråärter m. fl. — B. intog under åren 1913—1920 i medeltal omkring 215,000 ha. eller 5.6 % av hela åkerarealen, men med stora växlingar i olika landsdelar; mest i östergötland 16 %, i Uppland (där b. mest odlas till mogen skörd) 15 %, i Skåne (huvudsakligen till grönfoder) 14 %. Hela skördemängden utgjorde i medeltal 364,000 ton l. 14.2 % av rikets hela sädesskörd. Skördemängden per ha är i allmänhet något högre än av de ingående sädesslagen i enbar odling, för nämnda år 1,650 kg. mot 1,630 kg. för korn, 1,400 kg. för havre samt 1,300 kg. för ärter och vicker. Då emellertid havre har lägre fodervärde än korn, är b. av dessa båda sädesslag underlägset enbart korn, där detta går väl till.

De högre skördarna förklaras genom den större möjlighet som en blandning erbjuder att draga nytta av växtförhållandena och undgå ogynnsamma inflytelser. Således odlas b. i allmänhet å jord, som anses väl svag för den mer fordrande av de ingående blandningsdelarna: korn jämte havre på svag kornjord, korn eller havre jämte vårråg på svagaste vårsädsjord, råg och vete, där ej full veteskörd kan väntas. Den mindre fordrande sorten kan då tillgodogöra den näring, som den anspråksfullare ej kan upptaga. B, avpassar sig även bättre efter väderleken: ett år utvecklas det ena sädesslaget bättre än det andra, och om då båda odlas i blandning, kunna de gynnsamma konjunkturerna bättre tillvaratagas. Detta beror delvis därpå, att då väderleken gör säden frodig, kan stråsäden bära upp trindsäden och minska uppkomsten av liggsäd. Även växtsjukdomarnas intensitet växlar olika år och för olika växter, och b. blir därför i regel vid svåra härjningar ej så hårt angripen som enbara sorter.

Slutligen har man även tillskrivit blandsäds större avkastning, att de olika sorterna hava olika näringsbehov och näringsrymd (se d. o.) och därför bättre än en enda sort kunna utnyttja jordens tillgång på växtnäring och olika jordlager. Detta gäller egentligen blott blandning av stråsäd med baljväxter, vilka senare i regel häva mer djupgående rötter än de förra, och

framför allt därigenom, att baljväxterna kunna tillgodogöra sig luftens kväve, vilket medelbart synes kunna komma även den i blandning med dem odlade stråsäden till godo (se Baljväxter).

För att dessa fördelar av b.-odling skola nås i största möjliga mån, böra de blandade arterna vara varandra olikartade, med olika fordringar på jordmån och väder, framför allt stråsäd med baljväxter. De ingående blandsädsväxterna böra även väljas så, att de bliva färdiga till skörd samtidigt. Således passa av vanligaste vårsädessorter som b.: seger-, kron- och probstejerhavre med prinsess- och chevallierkorn, solo- och konkordiaärt samt grå vicker, men de tidigare guldregn-, Ligovo-, klock- och Fyrishavre med gull- och primuskorn, gröp- och kapitalärt.

Fodervärdet av b. är lika med de ingående blandningsdelarnas, men b. har i allmänhet det företräde framför dessa, att blandningsdelarnas ensidigheter motväga varandra, och ett blandat foder plägar vara mer begärligt och hälsosamt än de av endast ett foderslag bestående. Den vanliga blandsäden av korn och havre står i näringsvärde mellan dessa båda, 1,1 kg. åtgå i medeltal till 1 foderenhet, och kan i utfodringen i obegränsad mängd ersätta dem. Baljväxt-b. får genom sin med baljväxtprocenten stigande halt av protein ett särskilt värde i foderransonen, särdeles då denna i övrigt består av äggvitefattigt foder. I den mängd 33—50 %, vari ärter och vicker ingå i vanlig baljväxtb., blir dock halten av smältbar äggvita, 110—130 gr. per foderenhet, icke tillräcklig att enbart höja äggvitehalten i äggvitefattig utfodring åt högmjölkande kor.

Blanjulus. Se Tusenfoting.

Blast, rotfrukters blad, utgör en betydande del av rotfruktsskörden och har ett fodervärde, som, för motsvarande mängd räknat, närmar sig rötternas, men som ofta mycket ofullständigt tillvaratages.

Blastens mängd är först större än rötternas, men avtager i förhållande till dessas, i den mån de tillväxa; då blasten börjat avvissna, innan rötterna upphört att tillväxa, blir även den absoluta mängden b. lägre, ju senare skörden sker, och i regel lägre i södra delarna av landet än längre norrut. Mängden b. stiger med jordens bördighet och tillgång på vatten samt växlar efter rotfrukternas art och sort. Den angives i procent av rotmängden vid skörden sålunda:

	växling	medeltal
morotsblast	25—30	40
sockerbetsblast m. nackor	40—60	50
foderbetsblast	16—48	25
kålrotsblast	7—25	12
rovblast	7—18	11

grova linjerna angiva, att blandningen medför skada, de dubbla linjerna, att blandningen sammanbakar sig eller sammansintrar samt därför bör omedelbart utströs, och de enkla smala linjerna, att blandningen kan ske utan olägenhet.M. W.

Blandskog. Se Skogstyper.

Blandsäd. Odling av flere sädesväxter i blandning vare sig till mogen skörd eller grönfoder har sedan gammalt förekommit och har i Sverige under senare år ökats. Som b. har framför allt betecknats den vanligaste blandningen av korn och havre, men därjämte ha även förekommit »trebland» av dessa båda jämte ärter och »fyrbland» av dessa och vicker, ävenså råg och vete, vårråg och havre eller korn samt midsommarråg blandad med korn eller havre, höstråg med luddvicker, vickerhavre samt åkerbönor och gråärter m. fl. — B. intog under åren 1913—1920 i medeltal omkring 215,000 ha. eller 5.6 % av hela åkerarealen, men med stora växlingar i olika landsdelar; mest i östergötland 16 %, i Uppland (där b. mest odlas till mogen skörd) 15 %, i Skåne (huvudsakligen till grönfoder) 14 %. Hela skördemängden utgjorde i medeltal 364,000 ton l. 14.2 % av rikets hela sädesskörd. Skördemängden per ha är i allmänhet något högre än av de ingående sädesslagen i enbar odling, för nämnda år 1,650 kg. mot 1,630 kg. för korn, 1,400 kg. för havre samt 1,300 kg. för ärter och vicker. Då emellertid havre har lägre fodervärde än korn, är b. av dessa båda sädesslag underlägset enbart korn, där detta går väl till.

De högre skördarna förklaras genom den större möjlighet som en blandning erbjuder att draga nytta av växtförhållandena och undgå ogynnsamma inflytelser. Således odlas b. i allmänhet å jord, som anses väl svag för den mer fordrande av de ingående blandningsdelarna: korn jämte havre på svag kornjord, korn eller havre jämte vårråg på svagaste vårsädsjord, råg och vete, där ej full veteskörd kan väntas. Den mindre fordrande sorten kan då tillgodogöra den näring, som den anspråksfullare ej kan upptaga. B, avpassar sig även bättre efter väderleken: ett år utvecklas det ena sädesslaget bättre än det andra, och om då båda odlas i blandning, kunna de gynnsamma konjunkturerna bättre tillvaratagas. Detta beror delvis därpå, att då väderleken gör säden frodig, kan stråsäden bära upp trindsäden och minska uppkomsten av liggsäd. Även växtsjukdomarnas intensitet växlar olika år och för olika växter, och b. blir därför i regel vid svåra härjningar ej så hårt angripen som enbara sorter.

Slutligen har man även tillskrivit blandsäds större avkastning, att de olika sorterna hava olika näringsbehov och näringsrymd (se d. o.) och därför bättre än en enda sort kunna utnyttja jordens tillgång på växtnäring och olika jordlager. Detta gäller egentligen blott blandning av stråsäd med baljväxter, vilka senare i regel häva mer djupgående rötter än de förra, och
framför allt därigenom, att baljväxterna kunna tillgodogöra sig luftens kväve, vilket medelbart synes kunna komma även den i blandning med dem odlade stråsäden till godo (se Baljväxter).

För att dessa fördelar av b.-odling skola nås i största möjliga mån, böra de blandade arterna vara varandra olikartade, med olika fordringar på jordmån och väder, framför allt stråsäd med baljväxter. De ingående blandsädsväxterna böra även väljas så, att de bliva färdiga till skörd samtidigt. Således passa av vanligaste vårsädessorter som b.: seger-, kron- och probstejerhavre med prinsess- och chevallierkorn, solo- och konkordiaärt samt grå vicker, men de tidigare guldregn-, Ligovo-, klock- och Fyrishavre med gull- och primuskorn, gröp- och kapitalärt.

Fodervärdet av b. är lika med de ingående blandningsdelarnas, men b. har i allmänhet det företräde framför dessa, att blandningsdelarnas ensidigheter motväga varandra, och ett blandat foder plägar vara mer begärligt och hälsosamt än de av endast ett foderslag bestående. Den vanliga blandsäden av korn och havre står i näringsvärde mellan dessa båda, 1,1

kg. åtgå i medeltal till 1 foderenhet, och kan i utfodringen i obegränsad mängd ersätta dem. Baljväxt-b. får genom sin med baljväxtprocenten stigande halt av protein ett särskilt värde i foderransonen, särdeles då denna i övrigt består av äggvitefattigt foder. I den mängd 33—50 %, vari ärter och vicker ingå i vanlig baljväxtb., blir dock halten av smältbar äggvita, 110—130 gr. per foderenhet, icke tillräcklig att enbart höja äggvitehalten i äggvitefattig utfodring åt högmjölkande kor.

Blanjulus. Se Tusenfoting.

Blast, rotfrukters blad, utgör en betydande del av rotfruktsskörden och har ett fodervärde, som, för motsvarande mängd räknat, närmar sig rötternas, men som ofta mycket ofullständigt tillvaratages.

Blastens mängd är först större än rötternas, men avtager i förhållande till dessas, i den mån de tillväxa; då blasten börjat avvissna, innan rötterna upphört att tillväxa, blir även den absoluta mängden b. lägre, ju senare skörden sker, och i regel lägre i södra delarna av landet än längre norrut. Mängden b. stiger med jordens bördighet och tillgång på vatten samt växlar efter rotfrukternas art och sort. Den angives i procent av rotmängden vid skörden sålunda:

	växling	medeltal
morotsblast	25—30	40
sockerbetsblast m. nackor	40—60	50
foderbetsblast	16—48	25
kålrotsblast	7—25	12
rovblast	7—18	11

grova linjerna angiva, att blandningen medför skada, de dubbla linjerna, att blandningen sammanbakar sig eller sammansintrar samt därför bör omedelbart utströs, och de enkla smala linjerna, att blandningen kan ske utan olägenhet.M. W.

Blandskog. Se Skogstyper.

Blandsäd. Odling av flere sädesväxter i blandning vare sig till mogen skörd eller grönfoder har sedan gammalt förekommit och har i Sverige under senare år ökats. Som b. har framför allt betecknats den vanligaste blandningen av korn och havre, men därjämte ha även förekommit »trebland» av dessa båda jämte ärter och »fyrbland» av dessa och vicker, ävenså råg och vete, vårråg och havre eller korn samt midsommarråg blandad med korn eller havre, höstråg med luddvicker, vickerhavre samt åkerbönor och gråärter m. fl. — B. intog under åren 1913—1920 i medeltal omkring 215,000 ha. eller 5.6 % av hela åkerarealen, men med stora växlingar i olika landsdelar; mest i östergötland 16 %, i Uppland (där b. mest odlas till mogen skörd) 15 %, i Skåne (huvudsakligen till grönfoder) 14 %. Hela skördemängden utgjorde i medeltal 364,000 ton l. 14.2 % av rikets hela sädesskörd. Skördemängden per ha är i allmänhet något högre än av de ingående sädesslagen i enbar odling, för nämnda år 1,650 kg. mot 1,630 kg. för korn, 1,400 kg. för havre samt 1,300 kg. för ärter och vicker. Då emellertid havre har lägre fodervärde än korn, är b. av dessa båda sädesslag underlägset enbart korn, där detta går väl till.

De högre skördarna förklaras genom den större möjlighet som en blandning erbjuder att draga nytta av växtförhållandena och undgå ogynnsamma inflytelser. Således odlas b. i allmänhet å jord, som anses väl svag för den mer fordrande av de ingående blandningsdelarna: korn jämte havre på svag kornjord, korn eller havre jämte vårråg på svagaste vårsädsjord, råg och vete, där ej full veteskörd kan väntas. Den mindre fordrande sorten kan då tillgodogöra den näring, som den anspråksfullare ej kan upptaga. B, avpassar sig även bättre efter väderleken: ett år utvecklas det ena sädesslaget bättre än det andra, och om då båda odlas i blandning, kunna de gynnsamma konjunkturerna bättre tillvaratagas. Detta beror delvis därpå, att då väderleken gör säden frodig, kan stråsäden bära upp trindsäden och minska uppkomsten av liggsäd. Även växtsjukdomarnas intensitet växlar olika år och för olika växter, och b. blir därför i regel vid svåra härjningar ej så hårt angripen som enbara sorter.

Slutligen har man även tillskrivit blandsäds större avkastning, att de olika sorterna hava olika näringsbehov och näringsrymd (se d. o.) och därför bättre än en enda sort kunna utnyttja jordens tillgång på växtnäring och olika jordlager. Detta gäller egentligen blott blandning av stråsäd med baljväxter, vilka senare i regel häva mer djupgående rötter än de förra, och framför allt därigenom, att baljväxterna kunna tillgodogöra sig luftens kväve, vilket medelbart synes kunna komma även den i blandning med dem odlade stråsäden till godo (se Baljväxter).

För att dessa fördelar av b.-odling skola nås i största möjliga mån, böra de blandade arterna vara varandra olikartade, med olika fordringar på jordmån och väder, framför allt stråsäd med baljväxter. De ingående blandsädsväxterna böra även väljas så, att de bliva färdiga till skörd samtidigt. Således passa av vanligaste vårsädessorter som b.: seger-, kron- och probstejerhavre med prinsess- och chevallierkorn, solo- och konkordiaärt samt grå vicker, men de tidigare guldregn-, Ligovo-, klock- och Fyrishavre med gull- och primuskorn, gröp- och kapitalärt.

Fodervärdet av b. är lika med de ingående blandningsdelarnas, men b. har i allmänhet det företräde framför dessa, att blandningsdelarnas ensidigheter motväga varandra, och ett blandat foder plägar vara mer begärligt och hälsosamt än de av endast ett foderslag bestående. Den vanliga blandsäden av korn och havre står i näringsvärde mellan dessa båda, 1,1 kg. åtgå i medeltal till 1 foderenhet, och kan i utfodringen i obegränsad mängd ersätta dem. Baljväxt-b. får genom sin med baljväxtprocenten stigande halt av protein ett särskilt värde i foderransonen, särdeles då denna i övrigt består av äggvitefattigt foder. I den mängd 33—50 %, vari ärter och vicker ingå i vanlig baljväxtb., blir dock halten av smältbar äggvita, 110—130 gr. per foderenhet, icke tillräcklig att enbart höja äggvitehalten i äggvitefattig utfodring åt högmjölkande kor.

Blanjulus. Se Tusenfoting.

Blast, rotfrukters blad, utgör en betydande del av rotfruktsskörden och har ett fodervärde, som, för motsvarande mängd räknat, närmar sig rötternas, men som ofta mycket ofullständigt tillvaratages.

Blastens mängd är först större än rötternas, men avtager i förhållande till dessas, i den mån de tillväxa; då blasten börjat avvissna, innan rötterna upphört att tillväxa, blir även den

absoluta mängden b. lägre, ju senare skörden sker, och i regel lägre i södra delarna av landet än längre norrut. Mängden b. stiger med jordens bördighet och tillgång på vatten samt växlar efter rotfrukternas art och sort. Den angives i procent av rotmängden vid skörden sålunda:

	växling	medeltal
morotsblast	25—30	40
sockerbetsblast m. nackor	40—60	50
foderbetsblast	16—48	25
kålrotsblast	7—25	12
rovblast	7—18	11

grova linjerna angiva, att blandningen medför skada, de dubbla linjerna, att blandningen sammanbakar sig eller sammansintrar samt därför bör omedelbart utströs, och de enkla smala linjerna, att blandningen kan ske utan olägenhet.M. W.

Blandskog. Se Skogstyper.

Blandsäd. Odling av flere sädesväxter i blandning vare sig till mogen skörd eller grönfoder har sedan gammalt förekommit och har i Sverige under senare år ökats. Som b. har framför allt betecknats den vanligaste blandningen av korn och havre, men därjämte ha även förekommit »trebland» av dessa båda jämte ärter och »fyrbland» av dessa och vicker, ävenså råg och vete, vårråg och havre eller korn samt midsommarråg blandad med korn eller havre, höstråg med luddvicker, vickerhavre samt åkerbönor och gråärter m. fl. — B. intog under åren 1913—1920 i medeltal omkring 215,000 ha. eller 5.6 % av hela åkerarealen, men med stora växlingar i olika landsdelar; mest i östergötland 16 %, i Uppland (där b. mest odlas till mogen skörd) 15 %, i Skåne (huvudsakligen till grönfoder) 14 %. Hela skördemängden utgjorde i medeltal 364,000 ton l. 14.2 % av rikets hela sädesskörd. Skördemängden per ha är i allmänhet något högre än av de ingående sädesslagen i enbar odling, för nämnda år 1,650 kg. mot 1,630 kg. för korn, 1,400 kg. för havre samt 1,300 kg. för ärter och vicker. Då emellertid havre har lägre fodervärde än korn, är b. av dessa båda sädesslag underlägset enbart korn, där detta går väl till.

De högre skördarna förklaras genom den större möjlighet som en blandning erbjuder att draga nytta av växtförhållandena och undgå ogynnsamma inflytelser. Således odlas b. i allmänhet å jord, som anses väl svag för den mer fordrande av de ingående blandningsdelarna: korn jämte havre på svag kornjord, korn eller havre jämte vårråg på svagaste vårsädsjord, råg och vete, där ej full veteskörd kan väntas. Den mindre fordrande sorten kan då tillgodogöra den näring, som den anspråksfullare ej kan upptaga. B, avpassar sig även bättre efter väderleken: ett år utvecklas det ena sädesslaget bättre än det andra, och om då båda odlas i blandning, kunna de gynnsamma konjunkturerna bättre tillvaratagas. Detta beror delvis därpå, att då väderleken gör säden frodig, kan stråsäden bära upp trindsäden och minska uppkomsten av liggsäd. Även växtsjukdomarnas intensitet växlar olika år och för olika växter, och b. blir därför i regel vid svåra härjningar ej så hårt angripen som enbara sorter.

Slutligen har man även tillskrivit blandsäds större avkastning, att de olika sorterna hava olika näringsbehov och näringsrymd (se d. o.) och därför bättre än en enda sort kunna utnyttja jordens tillgång på växtnäring och olika jordlager. Detta gäller egentligen blott blandning av stråsäd med baljväxter, vilka senare i regel häva mer djupgående rötter än de förra, och framför allt därigenom, att baljväxterna kunna tillgodogöra sig luftens kväve, vilket medelbart synes kunna komma även den i blandning med dem odlade stråsäden till godo (se Baljväxter).

För att dessa fördelar av b.-odling skola nås i största möjliga mån, böra de blandade arterna vara varandra olikartade, med olika fordringar på jordmån och väder, framför allt stråsäd med baljväxter. De ingående blandsädsväxterna böra även väljas så, att de bliva färdiga till skörd samtidigt. Således passa av vanligaste vårsädessorter som b.: seger-, kron- och probstejerhavre med prinsess- och chevallierkorn, solo- och konkordiaärt samt grå vicker, men de tidigare guldregn-, Ligovo-, klock- och Fyrishavre med gull- och primuskorn, gröp- och kapitalärt.

Fodervärdet av b. är lika med de ingående blandningsdelarnas, men b. har i allmänhet det företräde framför dessa, att blandningsdelarnas ensidigheter motväga varandra, och ett blandat foder plägar vara mer begärligt och hälsosamt än de av endast ett foderslag bestående. Den vanliga blandsäden av korn och havre står i näringsvärde mellan dessa båda, 1,1 kg. åtgå i medeltal till 1 foderenhet, och kan i utfodringen i obegränsad mängd ersätta dem. Baljväxt-b. får genom sin med baljväxtprocenten stigande halt av protein ett särskilt värde i foderransonen, särdeles då denna i övrigt består av äggvitefattigt foder. I den mängd 33—50 %, vari ärter och vicker ingå i vanlig baljväxtb., blir dock halten av smältbar äggvita, 110—130 gr. per foderenhet, icke tillräcklig att enbart höja äggvitehalten i äggvitefattig utfodring åt högmjölkande kor.

Blanjulus. Se Tusenfoting.

Blast, rotfrukters blad, utgör en betydande del av rotfruktsskörden och har ett fodervärde, som, för motsvarande mängd räknat, närmar sig rötternas, men som ofta mycket ofullständigt tillvaratages.

Blastens mängd är först större än rötternas, men avtager i förhållande till dessas, i den mån de tillväxa; då blasten börjat avvissna, innan rötterna upphört att tillväxa, blir även den
absoluta mängden b. lägre, ju senare skörden sker, och i regel lägre i södra delarna av landet än längre norrut. Mängden b. stiger med jordens bördighet och tillgång på vatten samt växlar efter rotfrukternas art och sort. Den angives i procent av rotmängden vid skörden sålunda:

	växling	medeltal
morotsblast	25—30	

		40
sockerbetsblast m. nackor	40—60	50
foderbetsblast	16—48	25
kålrotsblast	7—25	12
rovblast	7—18	11

grova linjerna angiva, att blandningen medför skada, de dubbla linjerna, att blandningen sammanbakar sig eller sammansintrar samt därför bör omedelbart utströs, och de enkla smala linjerna, att blandningen kan ske utan olägenhet.M. W.

Blandskog. Se Skogstyper.

Blandsäd. Odling av flere sädesväxter i blandning vare sig till mogen skörd eller grönfoder har sedan gammalt förekommit och har i Sverige under senare år ökats. Som b. har framför allt betecknats den vanligaste blandningen av korn och havre, men därjämte ha även förekommit »trebland» av dessa båda jämte ärter och »fyrbland» av dessa och vicker, ävenså råg och vete, vårråg och havre eller korn samt midsommarråg blandad med korn eller havre, höstråg med luddvicker, vickerhavre samt åkerbönor och gråärter m. fl. — B. intog under åren 1913—1920 i medeltal omkring 215,000 ha. eller 5.6 % av hela åkerarealen, men med stora växlingar i olika landsdelar; mest i östergötland 16 %, i Uppland (där b. mest odlas till mogen skörd) 15 %, i Skåne (huvudsakligen till grönfoder) 14 %. Hela skördemängden utgjorde i medeltal 364,000 ton l. 14.2 % av rikets hela sädesskörd. Skördemängden per ha är i allmänhet något högre än av de ingående sädesslagen i enbar odling, för nämnda år 1,650 kg. mot 1,630 kg. för korn, 1,400 kg. för havre samt 1,300 kg. för ärter och vicker. Då emellertid havre har lägre fodervärde än korn, är b. av dessa båda sädesslag underlägset enbart korn, där detta går väl till.

De högre skördarna förklaras genom den större möjlighet som en blandning erbjuder att draga nytta av växtförhållandena och undgå ogynnsamma inflytelser. Således odlas b. i allmänhet å jord, som anses väl svag för den mer fordrande av de ingående blandningsdelarna: korn jämte havre på svag kornjord, korn eller havre jämte vårråg på svagaste vårsädsjord, råg och vete, där ej full veteskörd kan väntas. Den mindre fordrande sorten kan då tillgodogöra den näring, som den anspråksfullare ej kan upptaga. B, avpassar sig även bättre efter väderleken: ett år utvecklas det ena sädesslaget bättre än det andra, och om då båda odlas i blandning, kunna de gynnsamma konjunkturerna bättre tillvaratagas. Detta beror delvis därpå, att då väderleken gör säden frodig, kan stråsäden bära upp trindsäden och minska uppkomsten av liggsäd. Även växtsjukdomarnas intensitet växlar olika år och för olika växter, och b. blir därför i regel vid svåra härjningar ej så hårt angripen som enbara sorter.

Slutligen har man även tillskrivit blandsäds större avkastning, att de olika sorterna hava olika näringsbehov och näringsrymd (se d. o.) och därför bättre än en enda sort kunna utnyttja jordens tillgång på växtnäring och olika jordlager. Detta gäller egentligen blott blandning av stråsäd med baljväxter, vilka senare i regel häva mer djupgående rötter än de förra, och framför allt därigenom, att baljväxterna kunna tillgodogöra sig luftens kväve, vilket medelbart synes kunna komma även den i blandning med dem odlade stråsäden till godo (se Baljväxter).

För att dessa fördelar av b.-odling skola nås i största möjliga mån, böra de blandade arterna vara varandra olikartade, med olika fordringar på jordmån och väder, framför allt stråsäd med baljväxter. De ingående blandsädsväxterna böra även väljas så, att de bliva färdiga till skörd samtidigt. Således passa av vanligaste vårsädessorter som b.: seger-, kron- och probstejerhavre med prinsess- och chevallierkorn, solo- och konkordiaärt samt grå vicker, men de tidigare guldregn-, Ligovo-, klock- och Fyrishavre med gull- och primuskorn, gröp- och kapitalärt.

Fodervärdet av b. är lika med de ingående blandningsdelarnas, men b. har i allmänhet det företräde framför dessa, att blandningsdelarnas ensidigheter motväga varandra, och ett blandat foder plägar vara mer begärligt och hälsosamt än de av endast ett foderslag bestående. Den vanliga blandsäden av korn och havre står i näringsvärde mellan dessa båda, 1,1 kg. åtgå i medeltal till 1 foderenhet, och kan i utfodringen i obegränsad mängd ersätta dem. Baljväxt-b. får genom sin med baljväxtprocenten stigande halt av protein ett särskilt värde i foderransonen, särdeles då denna i övrigt består av äggvitefattigt foder. I den mängd 33—50 %, vari ärter och vicker ingå i vanlig baljväxtb., blir dock halten av smältbar äggvita, 110—130 gr. per foderenhet, icke tillräcklig att enbart höja äggvitehalten i äggvitefattig utfodring åt högmjölkande kor.

Blanjulus. Se Tusenfoting.

Blast, rotfrukters blad, utgör en betydande del av rotfruktsskörden och har ett fodervärde, som, för motsvarande mängd räknat, närmar sig rötternas, men som ofta mycket ofullständigt tillvaratages.

Blastens mängd är först större än rötternas, men avtager i förhållande till dessas, i den mån de tillväxa; då blasten börjat avvissna, innan rötterna upphört att tillväxa, blir även den absoluta mängden b. lägre, ju senare skörden sker, och i regel lägre i södra delarna av landet än längre norrut. Mängden b. stiger med jordens bördighet och tillgång på vatten samt växlar efter rotfrukternas art och sort. Den angives i procent av rotmängden vid skörden sålunda:

	växling	medeltal
morotsblast	25—30	40
sockerbetsblast m. nackor	40—60	50
foderbetsblast		

	16—48	25
kålrotsblast	7—25	12
rovblast	7—18	11

Halten av närande ämnen stiger intill skördetiden och växlar efter jordmån samt rotfruktens ärt och sort. 100 kg. frisk b, innehåller vid skördetid i medeltal:

Blast av	Vatten	Aska	Råprotein	Råfett	Kvävefria extr.ämn.	Växttråd	Smältbar Äggvita	Smältbar Amid.	Sm. b. äggvita pr. f.enh.	100 kg. motsv. f.enh.
morot	82	4.3	3.4	0.9	7.1	2.5	1.5	0.7	150	10.0
sockerbeta m. nackor	86	4.0	1.9	0.3	6.1	1.3	1.1	0.3	132	

8.5

foderbeta

89

2.0

2.4

0.4

4.6

1.6

1.0

0.6

150

6.7

kålrot

89

2.0

2.2

0.5

5.3

1.5

0.9

0.6

135

6.7

jordärtskockor

67

5.0

3.4

1.1

17.4

5.4

2.0

0.5

100

20.0

potatis

77

2.6

2.2

0.9

8.9

3.0

0.6

0.6

60

10.0

B. innehåller mer växttråd och avsevärt mindre kvävefria extraktämnen än rötterna och har därför, trots högre halt av övriga näringsämnen, lägre fodervärde. Dess höga halt av

smältbar äggvita, hos egentliga rotfrukter 130—150 g. per f.enh., gör b. till ett värdefullt foder särskilt för mjölkkor, vars äggvitebehov ett rikligt b.-tillskott kan fylla.

Skörd. B. förtjänar således att tillvaratagas till foder och användas så, att dess näringshalt kommer bäst till godo. Den bör aldrig skördas i förväg, emedan rötternas tillväxt hämmas. Vid rotfruktsskörden bör förfaras så, att blasten bibehålles så ren som möjligt. Den bör i färskt tillstånd utfodras endast i så stor mängd, som djuren utan olägenhet kunna förtära, och helst ej mer, än att dess äggvitehalt fullt tillgodogöres. Det, som ej åtgår i färskt tillstånd, beredes till vinter förvaring. Potatisblast kan i ej alltför ogynnsamt väder torkas på hässja, men övriga slag kunna svårligen bevaras annat än genom inläggning till press- eller surfoder i täta behållare eller jordgravar. Betblast nedlägges med fördel tillsammans med betmassa. (Se Betmassa, Pressfoder, Surfoder). Då vid press- eller surfoderberedning alltid uppstå stora förluster av näringsvärde, ofta uppgående till över hälften av fodrets torrämne, äggvita och näringsvärde, har det föreslagits att torka blasten, varvid dock äggviteämnenas smältbarhet nedsättes, om hög värmegrad användes. Endast där uppvärmningen kan ske utan särskild bränslekostnad, t. ex. med spillånga, torde den vara lönande.

B. som blivit smutsig eller skämd och därför eller av annat skäl kvarlämnas på åkern, bör spridas jämnt, på det att följande skörd ej må bliva ojämn. Den har nämligen så stort gödselvärde, att den verkar som en stark kvävegödsling.H. J. Dft.

Utfodring av b. B. verkar lösande på djurens avföring och kan vid utfodring i större mängd förorsaka utsot, till följd varav fodret tillgodogöres sämre samt mjölken lätt förorenas och blir mindre hållbar. En sådan verkan följer i någon mån med varje mycket vattenhaltigt foder men ökas genom blastens höga halt av oxalsyra, och än mer då den är skämd och smutsig samt därigenom bemängd med bakterier, som alstra skadliga jäsningar. Oxalsyrehalten, som kan uppgå till 3—4 % av torrämnet, verkar även skadligt genom att binda kalk och sålunda åstadkomma brist på detta ämne, vilket då utlöses ur benbyggnaden; stark b.-utfodring kan därför medföra ett sjukligt försvagande av benstommen. (Se Benskörhet.) Genom nedläggning av b. till surfoder kan den förvandlas till ett sunt foder, som icke längre har någon starkt lösande verkan (se Surfoder). B. verkar höjande på mjölkens fetthalt men gör smöret hårt. Utfodring av b. bör ej ske i större mängd åt hästar, vilka böra få övervägande torrt foder, och ej heller åt svin och ungdjur, som äro känsliga för blastens avförande och kalkbindande verkningar. Bäst passar den för vuxna idisslare, framför allt mjölkkor och göddjur, åt vilka den kan givas i mängder av intill 50—60 kg. för stort nötkreatur. I utfodringen bör då även ingå foder med mer stoppande verkningar, såsom stråfoder och palm- eller bomullsfrökakor. De ogynnsamma verkningarna undanröjas i övrigt genom en daglig giva av kalkhaltiga ämnen (slammad krita, foderbenmjöl, foderfosfat).

Morotsblast utmärker sig genom hög torrämnes- och näringshalt samt smaklighet och hälsosamhet. I näringshalt står sockerbetsblasten genom de vidhängande nackarna högre än foderhets-, kålrot- och rov-b. Jordärtskockans blast överträffar alla slagen av egentlig rotfruktsblast och skall enligt utländska uppgifter begärligt ätas av djuren men är föga prövad i Sverige. Potatisblast är enligt sin sammansättning fullt, jämngod med b. av morötter, betor och kålrötter, men då den i grönt tillstånd är mindre smaklig för djuren samt dessutom oftast är vissnad eller eljes skadad vid skörden, kommer den föga till

användning. Torkad förtäres den med större begärlighet och motsvarar då hös fodervärde.(N. H.). H. J. Dft.

Blastodacna. Se Apelmärgmal.

Bleke är en vit, pulverformig jordart, som uppkommer i kalkrika trakter därigenom, att kolsyrehaltigt vatten, som i genomsipprar marken, löser ut kalk. När vattnet sedan kommer i beröring med luften, bortgår kolsyran delvis, varvid kalken utfälles som karbonat. Härvid medverka även växterna genom att ur vattnet borttaga kolsyra. B. består sålunda av nästan rent kalciumkarbonat och är enbart för sig en näringsfattig jordart, men kan med fördel användas som jordförbättringsmedel på kalkfattiga jordslag. Jfr Kalk.H. Hn.

Blekjord. Den genom humus-ämnens inverkan urlakade växtnäringsfattiga jord, som träffas under ett råhumustäcke eller torvlager. Dess färg vit-gråvit. Jfr Blysand, Förmultning, Jord.H. Hn.

Bleksot, 1. Hos växter, etiolering. Växternas gröna färgämne, bladgrönt eller klorofyll, kan bildas endast under inverkan av solljus och vid tillgång på järn, som ingår i dess sammansättning, Om en eljes grön växt utvecklas i mörker, blir den ej grön utan vit eller gul; den säges då vara etiolerad. På liknande sätt (se Kloros) kan järnbrist i födan verka. I trädgårdsodling användes blekning av växter för att bibehålla dem mjuka och saftiga samt motverka uppkomsten av deras naturliga beska smak, genom att medelst övertäckning utestänga, ljuset. (Se Selleri, Sallad). Klorofyllfria vitgula fläckar förekomma såsom ärftlig egenskap. Jfr. Brokbladighet.E. H—g.

2. Hos djur, anämi, består i en minskning av blodmängden i dess helhet, varigenom förmågan att organisera näring minskas. B. visar sig i bleka, stundom nästan vita slemhinnor, allmän svaghet, påskyndad andning och hjärtverksamhet samt svag, knappt kännbar puls. Stundom inställa sig även störningar i matsmältningen och ansvällning i strupgången, under bröstet och buken samt av extremiteterna; hårfällen blir glanslös och stripig och fårens ull spröd och lätt avfallande.

B. kan vara medfödd, såsom hos unga djur inom genom överförädling försvagade stammar och raser, och kan även uppstå plötsligt genom svåra blodförluster, men uppkommer vanligen småningom genom långvarig, dålig utfodring eller bete på svaga, sumpiga beten (inanitionsanämi) och oftast som följd av andra långvariga och tärande sjukdomar, särskilt en del på inälvsmaskar beroende, ss. igelsjuka, lung- och magmask-sjuka hos får. För krafternas uppehållande fordras god och närande föda, och som läkemedel användas vissa järnpreparat, såsom ferrosulfat, i förening med digestionsförbättrande och aromatiska ämnen, ss. koksalt, karlsbadersalt, gentiana- och kalmus-rot, malört m.m., t, ex,, ferrosulfat 100 g., karlsbadersalt och kalmusrot, av vardera 200 g,, 2 matskedar på fodret 2 ggr dagligen för häst och nöt; eller som sleke för får: 1.5 l. koksalt, 1 kg. järnvitriol, 250 g. malört, 250 g. pulvriserade enbär och 0.15 l. tjära, som med omkring 4 l. kokhett vatten och havremjöl blandas till en fast deg. För hundar användes bäst järn-albuminatlösning, 1—2 teskedar dagligen.E. N—m.

3. Smittsam b., infektiös l. perniciös anämi hos häst. Sjukdomen, som är känd från flere länder inom och utom Europa, har sedan 1880-talet uppträtt i vissa trakter av Norrland, särdeles i Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Kopparbergs län men även annorstädes. Smittämnet har hittills icke kunnat direkt påvisas, emedan det är så litet, att det går genom porslinsfiltra, som icke genomsläppa vanliga bakterier. Genom ympningsförsök har dock visats, att det finnes i blod och inre organ hos angripna djur, även om de för tillfället se friska ut. Sjukdomsfallen inträffa på betet, talrikast under hösten, isynnerhet om sommaren varit varm, mera sällan i stallet på vintern och då beroende på att kroniska fall, som förut undgått uppmärksamheten, blivit akuta. Sjukdomen förlöper ofta långsamt, sträckande sig över månader eller år. De angripna hästarna tröttna lätt i arbetet, få ödem (vattensvulst) under bröst och buk (de »ha vattnet»). Hjärtverksamheten blir bultande vid minsta ansträngning, och de få feber, återkommande med mellantider vanligen av 9—12 dagar. Under de feberfria mellantiderna inträder skenbar förbättring. Synliga slemhinnor bliva bleka till följd av stark minskning av de röda blodkropparnas antal. Trots foderlusten plägar vara som vanligt, inträder avmagring och kraftnedsättning, tills djuret dör. Ibland är sjukdomen stormande med död inom en vecka, varvid sjukdomstecknen äro mindre tydliga. Tillfrisknande torde även förekomma, ehuru sällan; i regel är det endast skenbart; i det att symtomen försvinna för någon tid. Också efter behandling inträder ibland tillfällig förbättring i djurens allmäntillstånd, och det är då frestande för ägaren att sälja de behandlade hästarna, medan de se friska ut, vilket kan bidraga till sjukdomens spridning. — Smittämnet synes efter företagna försök att döma, överföras från smittade till friska djur genom blodsugande insekter, såsom bromsar. Hästar som visa eller visat symtom till sjukdomen böra icke få komma på bete tillsammans med andra hästar och böra helst nedslaktas snarast möjligt.A. B—n.

Blindbotten. Se Bjälklag, Golv.

Blindbroms, *Chrysops,* ett släkte av medelstora, omkr. 10 mm. långa flugor med bakkroppen ovan svart och gul. Vingarna hållas

användning. Torkad förtäres den med större begärlighet och motsvarar då hös fodervärde.(N. H.). H. J. Dft.

Blastodacna. Se Apelmärgmal.

Bleke är en vit, pulverformig jordart, som uppkommer i kalkrika trakter därigenom, att kolsyrehaltigt vatten, som i genomsipprar marken, löser ut kalk. När vattnet sedan kommer i beröring med luften, bortgår kolsyran delvis, varvid kalken utfälles som karbonat. Härvid medverka även växterna genom att ur vattnet borttaga kolsyra. B. består sålunda av nästan rent kalciumkarbonat och är enbart för sig en näringsfattig jordart, men kan med fördel användas som jordförbättringsmedel på kalkfattiga jordslag. Jfr Kalk.H. Hn.

Blekjord. Den genom humus-ämnens inverkan urlakade växtnäringsfattiga jord, som träffas under ett råhumustäcke eller torvlager. Dess färg vit-gråvit. Jfr Blysand, Förmultning, Jord.H. Hn.

Bleksot, 1. Hos växter, etiolering. Växternas gröna färgämne, bladgrönt eller klorofyll, kan bildas endast under inverkan av solljus och vid tillgång på järn, som ingår i dess sammansättning, Om en eljes grön växt utvecklas i mörker, blir den ej grön utan vit eller gul; den säges då vara etiolerad. På liknande sätt (se Kloros) kan järnbrist i födan verka. I trädgårdsodling användes blekning av växter för att bibehålla dem mjuka och saftiga samt motverka uppkomsten av deras naturliga beska smak, genom att medelst övertäckning utestänga, ljuset. (Se Selleri, Sallad). Klorofyllfria vitgula fläckar förekomma såsom ärftlig egenskap. Jfr. Brokbladighet.E. H—g.

2. Hos djur, anämi, består i en minskning av blodmängden i dess helhet, varigenom förmågan att organisera näring minskas. B. visar sig i bleka, stundom nästan vita slemhinnor, allmän svaghet, påskyndad andning och hjärtverksamhet samt svag, knappt kännbar puls. Stundom inställa sig även störningar i matsmältningen och ansvällning i strupgången, under bröstet och buken samt av extremiteterna; hårfällen blir glanslös och stripig och fårens ull spröd och lätt avfallande.

B. kan vara medfödd, såsom hos unga djur inom genom överförädling försvagade stammar och raser, och kan även uppstå plötsligt genom svåra blodförluster, men uppkommer vanligen småningom genom långvarig, dålig utfodring eller bete på svaga, sumpiga beten (inanitionsanämi) och oftast som följd av andra långvariga och tärande sjukdomar, särskilt en del på inälvsmaskar beroende, ss. igelsjuka, lung- och magmask-sjuka hos får. För krafternas uppehållande fordras god och närande föda, och som läkemedel användas vissa järnpreparat, såsom ferrosulfat, i förening med digestionsförbättrande och aromatiska ämnen, ss. koksalt, karlsbadersalt, gentiana- och kalmus-rot, malört m.m., t, ex,, ferrosulfat 100 g., karlsbadersalt och kalmusrot, av vardera 200 g,, 2 matskedar på fodret 2 ggr dagligen för häst och nöt; eller som sleke för får: 1.5 l. koksalt, 1 kg. järnvitriol, 250 g. malört, 250 g. pulvriserade enbär och 0.15 l. tjära, som med omkring 4 l. kokhett vatten och havremjöl blandas till en fast deg. För hundar användes bäst järn-albuminatlösning, 1—2 teskedar dagligen.E. N—m.

3. Smittsam b., infektiös l. perniciös anämi hos häst. Sjukdomen, som är känd från flere länder inom och utom Europa, har sedan 1880-talet uppträtt i vissa trakter av Norrland, särdeles i Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Kopparbergs län men även annorstädes. Smittämnet har hittills icke kunnat direkt påvisas, emedan det är så litet, att det går genom porslinsfiltra, som icke genomsläppa vanliga bakterier. Genom ympningsförsök har dock visats, att det finnes i blod och inre organ hos angripna djur, även om de för tillfället se friska ut. Sjukdomsfallen inträffa på betet, talrikast under hösten, isynnerhet om sommaren varit varm, mera sällan i stallet på vintern och då beroende på att kroniska fall, som förut undgått uppmärksamheten, blivit akuta. Sjukdomen förlöper ofta långsamt, sträckande sig över månader eller år. De angripna hästarna tröttna lätt i arbetet, få ödem (vattensvulst) under bröst och buk (de »ha vattnet»). Hjärtverksamheten blir bultande vid minsta ansträngning, och de få feber, återkommande med mellantider vanligen av 9—12 dagar. Under de feberfria mellantiderna inträder skenbar förbättring. Synliga slemhinnor bliva bleka till följd av stark minskning av de röda blodkropparnas antal. Trots foderlusten plägar vara som vanligt, inträder avmagring och kraftnedsättning, tills djuret dör. Ibland är sjukdomen stormande med död inom en vecka, varvid sjukdomstecknen äro mindre tydliga. Tillfrisknande torde även förekomma, ehuru sällan; i regel är det endast skenbart; i det att symtomen försvinna för någon tid. Också efter behandling inträder ibland tillfällig förbättring i djurens allmäntillstånd, och det är då frestande för ägaren att sälja de behandlade hästarna, medan de se friska ut, vilket kan bidraga till sjukdomens spridning. — Smittämnet synes efter företagna försök att döma, överföras från smittade till friska djur genom blodsugande insekter, såsom bromsar. Hästar som visa eller visat symtom till sjukdomen böra icke få komma på bete tillsammans med andra hästar och böra helst nedslaktas snarast möjligt.A. B—n.

Blindbotten. Se Bjälklag, Golv.

Blindbroms, *Chrysops,* ett släkte av medelstora, omkr. 10 mm. långa flugor med bakkroppen ovan svart och gul. Vingarna hållas

användning. Torkad förtäres den med större begärlighet och motsvarar då hös fodervärde.(N. H.). H. J. Dft.

Blastodacna. Se Apelmärgmal.

Bleke är en vit, pulverformig jordart, som uppkommer i kalkrika trakter därigenom, att kolsyrehaltigt vatten, som i genomsipprar marken, löser ut kalk. När vattnet sedan kommer i beröring med luften, bortgår kolsyran delvis, varvid kalken utfälles som karbonat. Härvid medverka även växterna genom att ur vattnet borttaga kolsyra. B. består sålunda av nästan rent kalciumkarbonat och är enbart för sig en näringsfattig jordart, men kan med fördel användas som jordförbättringsmedel på kalkfattiga jordslag. Jfr Kalk.H. Hn.

Blekjord. Den genom humus-ämnens inverkan urlakade växtnäringsfattiga jord, som träffas under ett råhumustäcke eller torvlager. Dess färg vit-gråvit. Jfr Blysand, Förmultning, Jord.H. Hn.

Bleksot, 1. Hos växter, etiolering. Växternas gröna färgämne, bladgrönt eller klorofyll, kan bildas endast under inverkan av solljus och vid tillgång på järn, som ingår i dess sammansättning, Om en eljes grön växt utvecklas i mörker, blir den ej grön utan vit eller gul; den säges då vara etiolerad. På liknande sätt (se Kloros) kan järnbrist i födan verka. I trädgårdsodling användes blekning av växter för att bibehålla dem mjuka och saftiga samt motverka uppkomsten av deras naturliga beska smak, genom att medelst övertäckning utestänga, ljuset. (Se Selleri, Sallad). Klorofyllfria vitgula fläckar förekomma såsom ärftlig egenskap. Jfr. Brokbladighet.E. H—g.

2. Hos djur, anämi, består i en minskning av blodmängden i dess helhet, varigenom förmågan att organisera näring minskas. B. visar sig i bleka, stundom nästan vita slemhinnor, allmän svaghet, påskyndad andning och hjärtverksamhet samt svag, knappt kännbar puls. Stundom inställa sig även störningar i matsmältningen och ansvällning i strupgången, under bröstet och buken samt av extremiteterna; hårfällen blir glanslös och stripig och fårens ull spröd och lätt avfallande.

B. kan vara medfödd, såsom hos unga djur inom genom överförädling försvagade stammar och raser, och kan även uppstå plötsligt genom svåra blodförluster, men uppkommer vanligen småningom genom långvarig, dålig utfodring eller bete på svaga, sumpiga beten (inanitionsanämi) och oftast som följd av andra långvariga och tärande sjukdomar, särskilt en del på inälvsmaskar beroende, ss. igelsjuka, lung- och magmask-sjuka hos får. För krafternas uppehållande fordras god och närande föda, och som läkemedel användas vissa järnpreparat, såsom ferrosulfat, i förening med digestionsförbättrande och aromatiska ämnen, ss. koksalt, karlsbadersalt, gentiana- och kalmus-rot, malört m.m., t, ex,, ferrosulfat 100 g., karlsbadersalt och kalmusrot, av vardera 200 g,, 2 matskedar på fodret 2 ggr dagligen för häst och nöt; eller som sleke för får: 1.5 l. koksalt, 1 kg. järnvitriol, 250 g. malört, 250 g. pulvriserade enbär och 0.15 l. tjära, som med omkring 4 l. kokhett vatten och havremjöl blandas till en fast deg. För hundar användes bäst järn-albuminatlösning, 1—2 teskedar dagligen.E. N—m.

3. Smittsam b., infektiös l. perniciös anämi hos häst. Sjukdomen, som är känd från flere länder inom och utom Europa, har sedan 1880-talet uppträtt i vissa trakter av Norrland, särdeles i Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Kopparbergs län men även annorstädes. Smittämnet har hittills icke kunnat direkt påvisas, emedan det är så litet, att det går genom porslinsfiltra, som icke genomsläppa vanliga bakterier. Genom ympningsförsök har dock visats, att det finnes i blod och inre organ hos angripna djur, även om de för tillfället se friska ut. Sjukdomsfallen inträffa på betet, talrikast under hösten, isynnerhet om sommaren varit varm, mera sällan i stallet på vintern och då beroende på att kroniska fall, som förut undgått uppmärksamheten, blivit akuta. Sjukdomen förlöper ofta långsamt, sträckande sig över månader eller år. De angripna hästarna tröttna lätt i arbetet, få ödem (vattensvulst) under bröst och buk (de »ha vattnet»). Hjärtverksamheten blir bultande vid minsta ansträngning, och de få feber, återkommande med mellantider vanligen av 9—12 dagar. Under de feberfria mellantiderna inträder skenbar förbättring. Synliga slemhinnor bliva bleka till följd av stark minskning av de röda blodkropparnas antal. Trots foderlusten plägar vara som vanligt, inträder avmagring och kraftnedsättning, tills djuret dör. Ibland är sjukdomen stormande med död inom en vecka, varvid sjukdomstecknen äro mindre tydliga. Tillfrisknande torde även förekomma, ehuru sällan; i regel är det endast skenbart; i det att symtomen försvinna för någon tid. Också efter behandling inträder ibland tillfällig förbättring i djurens allmäntillstånd, och det är då frestande för ägaren att sälja de behandlade hästarna, medan de se friska ut, vilket kan bidraga till sjukdomens spridning. — Smittämnet synes efter företagna försök att döma, överföras från smittade till friska djur genom blodsugande insekter, såsom bromsar. Hästar som visa eller visat symtom till sjukdomen böra icke få komma på bete tillsammans med andra hästar och böra helst nedslaktas snarast möjligt.A. B—n.

Blindbotten. Se Bjälklag, Golv.

Blindbroms, *Chrysops,* ett släkte av medelstora, omkr. 10 mm. långa flugor med bakkroppen ovan svart och gul. Vingarna hållas

användning. Torkad förtäres den med större begärlighet och motsvarar då hös fodervärde.(N. H.). H. J. Dft.

Blastodacna. Se Apelmärgmal.

Bleke är en vit, pulverformig jordart, som uppkommer i kalkrika trakter därigenom, att kolsyrehaltigt vatten, som i genomsipprar marken, löser ut kalk. När vattnet sedan kommer i beröring med luften, bortgår kolsyran delvis, varvid kalken utfälles som karbonat. Härvid medverka även växterna genom att ur vattnet borttaga kolsyra. B. består sålunda av nästan rent kalciumkarbonat och är enbart för sig en näringsfattig jordart, men kan med fördel användas som jordförbättringsmedel på kalkfattiga jordslag. Jfr Kalk.H. Hn.

Blekjord. Den genom humus-ämnens inverkan urlakade växtnäringsfattiga jord, som träffas under ett råhumustäcke eller torvlager. Dess färg vit-gråvit. Jfr Blysand, Förmultning, Jord.H. Hn.

Bleksot, 1. Hos växter, etiolering. Växternas gröna färgämne, bladgrönt eller klorofyll, kan bildas endast under inverkan av solljus och vid tillgång på järn, som ingår i dess sammansättning, Om en eljes grön växt utvecklas i mörker, blir den ej grön utan vit eller gul; den säges då vara etiolerad. På liknande sätt (se Kloros) kan järnbrist i födan verka. I trädgårdsodling användes blekning av växter för att bibehålla dem mjuka och saftiga samt motverka uppkomsten av deras naturliga beska smak, genom att medelst övertäckning

utestänga, ljuset. (Se Selleri, Sallad). Klorofyllfria vitgula fläckar förekomma såsom ärftlig egenskap. Jfr. Brokbladighet.E. H—g.

2. Hos djur, anämi, består i en minskning av blodmängden i dess helhet, varigenom förmågan att organisera näring minskas. B. visar sig i bleka, stundom nästan vita slemhinnor, allmän svaghet, påskyndad andning och hjärtverksamhet samt svag, knappt kännbar puls. Stundom inställa sig även störningar i matsmältningen och ansvällning i strupgången, under bröstet och buken samt av extremiteterna; hårfällen blir glanslös och stripig och fårens ull spröd och lätt avfallande.

B. kan vara medfödd, såsom hos unga djur inom genom överförädling försvagade stammar och raser, och kan även uppstå plötsligt genom svåra blodförluster, men uppkommer vanligen småningom genom långvarig, dålig utfodring eller bete på svaga, sumpiga beten (inanitionsanämi) och oftast som följd av andra långvariga och tärande sjukdomar, särskilt en del på inälvsmaskar beroende, ss. igelsjuka, lung- och magmask-sjuka hos får. För krafternas uppehållande fordras god och närande föda, och som läkemedel användas vissa järnpreparat, såsom ferrosulfat, i förening med digestionsförbättrande och aromatiska ämnen, ss. koksalt, karlsbadersalt, gentiana- och kalmus-rot, malört m.m., t, ex,, ferrosulfat 100 g., karlsbadersalt och kalmusrot, av vardera 200 g,, 2 matskedar på fodret 2 ggr dagligen för häst och nöt; eller som sleke för får: 1.5 l. koksalt, 1 kg. järnvitriol, 250 g. malört, 250 g. pulvriserade enbär och 0.15 l. tjära, som med omkring 4 l. kokhett vatten och havremjöl blandas till en fast deg. För hundar användes bäst järn-albuminatlösning, 1—2 teskedar dagligen.E. N—m.

3. Smittsam b., infektiös l. perniciös anämi hos häst. Sjukdomen, som är känd från flere länder inom och utom Europa, har sedan 1880-talet uppträtt i vissa trakter av Norrland, särdeles i Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Kopparbergs län men även annorstädes. Smittämnet har hittills icke kunnat direkt påvisas, emedan det är så litet, att det går genom porslinsfiltra, som icke genomsläppa vanliga bakterier. Genom ympningsförsök har dock visats, att det finnes i blod och inre organ hos angripna djur, även om de för tillfället se friska ut. Sjukdomsfallen inträffa på betet, talrikast under hösten, isynnerhet om sommaren varit varm, mera sällan i stallet på vintern och då beroende på att kroniska fall, som förut undgått uppmärksamheten, blivit akuta. Sjukdomen förlöper ofta långsamt, sträckande sig över månader eller år. De angripna hästarna tröttna lätt i arbetet, få ödem (vattensvulst) under bröst och buk (de »ha vattnet»). Hjärtverksamheten blir bultande vid minsta ansträngning, och de få feber, återkommande med mellantider vanligen av 9—12 dagar. Under de feberfria mellantiderna inträder skenbar förbättring. Synliga slemhinnor bliva bleka till följd av stark minskning av de röda blodkropparnas antal. Trots foderlusten plägar vara som vanligt, inträder avmagring och kraftnedsättning, tills djuret dör. Ibland är sjukdomen stormande med död inom en vecka, varvid sjukdomstecknen äro mindre tydliga. Tillfrisknande torde även förekomma, ehuru sällan; i regel är det endast skenbart; i det att symtomen försvinna för någon tid. Också efter behandling inträder ibland tillfällig förbättring i djurens allmäntillstånd, och det är då frestande för ägaren att sälja de behandlade hästarna, medan de se friska ut, vilket kan bidraga till sjukdomens spridning. — Smittämnet synes efter företagna försök att döma, överföras från smittade till friska djur genom blodsugande insekter, såsom bromsar. Hästar som visa eller visat symtom till sjukdomen böra icke få komma på bete tillsammans med andra hästar och böra helst nedslaktas snarast möjligt.A. B—n.

Blindbotten. Se Bjälklag, Golv.

Blindbroms, *Chrysops,* ett släkte av medelstora, omkr. 10 mm. långa flugor med bakkroppen ovan svart och gul. Vingarna hållas

användning. Torkad förtäres den med större begärlighet och motsvarar då hös fodervärde.(N. H.). H. J. Dft.

Blastodacna. Se Apelmärgmal.

Bleke är en vit, pulverformig jordart, som uppkommer i kalkrika trakter därigenom, att kolsyrehaltigt vatten, som i genomsipprar marken, löser ut kalk. När vattnet sedan kommer i beröring med luften, bortgår kolsyran delvis, varvid kalken utfälles som karbonat. Härvid medverka även växterna genom att ur vattnet borttaga kolsyra. B. består sålunda av nästan rent kalciumkarbonat och är enbart för sig en näringsfattig jordart, men kan med fördel användas som jordförbättringsmedel på kalkfattiga jordslag. Jfr Kalk.H. Hn.

Blekjord. Den genom humus-ämnens inverkan urlakade växtnäringsfattiga jord, som träffas under ett råhumustäcke eller torvlager. Dess färg vit-gråvit. Jfr Blysand, Förmultning, Jord.H. Hn.

Bleksot, 1. Hos växter, etiolering. Växternas gröna färgämne, bladgrönt eller klorofyll, kan bildas endast under inverkan av solljus och vid tillgång på järn, som ingår i dess sammansättning, Om en eljes grön växt utvecklas i mörker, blir den ej grön utan vit eller gul; den säges då vara etiolerad. På liknande sätt (se Kloros) kan järnbrist i födan verka. I trädgårdsodling användes blekning av växter för att bibehålla dem mjuka och saftiga samt motverka uppkomsten av deras naturliga beska smak, genom att medelst övertäckning utestänga, ljuset. (Se Selleri, Sallad). Klorofyllfria vitgula fläckar förekomma såsom ärftlig egenskap. Jfr. Brokbladighet.E. H—g.

2. Hos djur, anämi, består i en minskning av blodmängden i dess helhet, varigenom förmågan att organisera näring minskas. B. visar sig i bleka, stundom nästan vita slemhinnor, allmän svaghet, påskyndad andning och hjärtverksamhet samt svag, knappt kännbar puls. Stundom inställa sig även störningar i matsmältningen och ansvällning i strupgången, under bröstet och buken samt av extremiteterna; hårfällen blir glanslös och stripig och fårens ull spröd och lätt avfallande.

B. kan vara medfödd, såsom hos unga djur inom genom överförädling försvagade stammar och raser, och kan även uppstå plötsligt genom svåra blodförluster, men uppkommer vanligen småningom genom långvarig, dålig utfodring eller bete på svaga, sumpiga beten (inanitionsanämi) och oftast som följd av andra långvariga och tärande sjukdomar, särskilt en del på inälvsmaskar beroende, ss. igelsjuka, lung- och magmask-sjuka hos får. För krafternas uppehållande fordras god och närande föda, och som läkemedel användas vissa järnpreparat, såsom ferrosulfat, i förening med digestionsförbättrande och aromatiska ämnen, ss. koksalt, karlsbadersalt, gentiana- och kalmus-rot, malört m.m., t, ex,, ferrosulfat 100 g., karlsbadersalt och kalmusrot, av vardera 200 g,, 2 matskedar på fodret 2 ggr dagligen för häst och nöt; eller som sleke för får: 1.5 l. koksalt, 1 kg. järnvitriol, 250 g. malört, 250 g. pulvriserade enbär och 0.15 l. tjära, som med omkring 4 l. kokhett vatten och havremjöl blandas till en fast deg. För hundar användes bäst järn-albuminatlösning, 1—2 teskedar dagligen.E. N—m.

3. Smittsam b., infektiös l. perniciös anämi hos häst. Sjukdomen, som är känd från flere länder inom och utom Europa, har sedan 1880-talet uppträtt i vissa trakter av Norrland, särdeles i Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Kopparbergs län men även annorstädes. Smittämnet har hittills icke kunnat direkt påvisas, emedan det är så litet, att det går genom porslinsfiltra, som icke genomsläppa vanliga bakterier. Genom ympningsförsök har dock visats, att det finnes i blod och inre organ hos angripna djur, även om de för tillfället se friska ut. Sjukdomsfallen inträffa på betet, talrikast under hösten, isynnerhet om sommaren varit varm, mera sällan i stallet på vintern och då beroende på att kroniska fall, som förut undgått uppmärksamheten, blivit akuta. Sjukdomen förlöper ofta långsamt, sträckande sig över månader eller år. De angripna hästarna tröttna lätt i arbetet, få ödem (vattensvulst) under bröst och buk (de »ha vattnet»). Hjärtverksamheten blir bultande vid minsta ansträngning, och de få feber, återkommande med mellantider vanligen av 9—12 dagar. Under de feberfria mellantiderna inträder skenbar förbättring. Synliga slemhinnor bliva bleka till följd av stark minskning av de röda blodkropparnas antal. Trots foderlusten plägar vara som vanligt, inträder avmagring och kraftnedsättning, tills djuret dör. Ibland är sjukdomen stormande med död inom en vecka, varvid sjukdomstecknen äro mindre tydliga. Tillfrisknande torde även förekomma, ehuru sällan; i regel är det endast skenbart; i det att symtomen försvinna för någon tid. Också efter behandling inträder ibland tillfällig förbättring i djurens allmäntillstånd, och det är då frestande för ägaren att sälja de behandlade hästarna, medan de se friska ut, vilket kan bidraga till sjukdomens spridning. — Smittämnet synes efter företagna försök att döma, överföras från smittade till friska djur genom blodsugande insekter, såsom bromsar. Hästar som visa eller visat symtom till sjukdomen böra icke få komma på bete tillsammans med andra hästar och böra helst nedslaktas snarast möjligt.A. B—n.

Blindbotten. Se Bjälklag, Golv.

Blindbroms, *Chrysops,* ett släkte av medelstora, omkr. 10 mm. långa flugor med bakkroppen ovan svart och gul. Vingarna hållas

användning. Torkad förtäres den med större begärlighet och motsvarar då hös fodervärde.(N. H.). H. J. Dft.

Blastodacna. Se Apelmärgmal.

Bleke är en vit, pulverformig jordart, som uppkommer i kalkrika trakter därigenom, att kolsyrehaltigt vatten, som i genomsipprar marken, löser ut kalk. När vattnet sedan kommer i beröring med luften, bortgår kolsyran delvis, varvid kalken utfälles som karbonat. Härvid medverka även växterna genom att ur vattnet borttaga kolsyra. B. består sålunda av nästan rent kalciumkarbonat och är enbart för sig en näringsfattig jordart, men kan med fördel användas som jordförbättringsmedel på kalkfattiga jordslag. Jfr Kalk.H. Hn.

Blekjord. Den genom humus-ämnens inverkan urlakade växtnäringsfattiga jord, som träffas under ett råhumustäcke eller torvlager. Dess färg vit-gråvit. Jfr Blysand, Förmultning, Jord.H. Hn.

Bleksot, 1. Hos växter, etiolering. Växternas gröna färgämne, bladgrönt eller klorofyll, kan bildas endast under inverkan av solljus och vid tillgång på järn, som ingår i dess sammansättning, Om en eljes grön växt utvecklas i mörker, blir den ej grön utan vit eller gul; den säges då vara etiolerad. På liknande sätt (se Kloros) kan järnbrist i födan verka. I

trädgårdsodling användes blekning av växter för att bibehålla dem mjuka och saftiga samt motverka uppkomsten av deras naturliga beska smak, genom att medelst övertäckning utestänga, ljuset. (Se Selleri, Sallad). Klorofyllfria vitgula fläckar förekomma såsom ärftlig egenskap. Jfr. Brokbladighet.E. H—g.

2. Hos djur, anämi, består i en minskning av blodmängden i dess helhet, varigenom förmågan att organisera näring minskas. B. visar sig i bleka, stundom nästan vita slemhinnor, allmän svaghet, påskyndad andning och hjärtverksamhet samt svag, knappt kännbar puls. Stundom inställa sig även störningar i matsmältningen och ansvällning i strupgången, under bröstet och buken samt av extremiteterna; hårfällen blir glanslös och stripig och fårens ull spröd och lätt avfallande.

B. kan vara medfödd, såsom hos unga djur inom genom överförädling försvagade stammar och raser, och kan även uppstå plötsligt genom svåra blodförluster, men uppkommer vanligen småningom genom långvarig, dålig utfodring eller bete på svaga, sumpiga beten (inanitionsanämi) och oftast som följd av andra långvariga och tärande sjukdomar, särskilt en del på inälvsmaskar beroende, ss. igelsjuka, lung- och magmask-sjuka hos får. För krafternas uppehållande fordras god och närande föda, och som läkemedel användas vissa järnpreparat, såsom ferrosulfat, i förening med digestionsförbättrande och aromatiska ämnen, ss. koksalt, karlsbadersalt, gentiana- och kalmus-rot, malört m.m., t, ex,, ferrosulfat 100 g., karlsbadersalt och kalmusrot, av vardera 200 g,, 2 matskedar på fodret 2 ggr dagligen för häst och nöt; eller som sleke för får: 1.5 l. koksalt, 1 kg. järnvitriol, 250 g. malört, 250 g. pulvriserade enbär och 0.15 l. tjära, som med omkring 4 l. kokhett vatten och havremjöl blandas till en fast deg. För hundar användes bäst järn-albuminatlösning, 1—2 teskedar dagligen.E. N—m.

3. Smittsam b., infektiös l. perniciös anämi hos häst. Sjukdomen, som är känd från flere länder inom och utom Europa, har sedan 1880-talet uppträtt i vissa trakter av Norrland, särdeles i Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Kopparbergs län men även annorstädes. Smittämnet har hittills icke kunnat direkt påvisas, emedan det är så litet, att det går genom porslinsfiltra, som icke genomsläppa vanliga bakterier. Genom ympningsförsök har dock visats, att det finnes i blod och inre organ hos angripna djur, även om de för tillfället se friska ut. Sjukdomsfallen inträffa på betet, talrikast under hösten, isynnerhet om sommaren varit varm, mera sällan i stallet på vintern och då beroende på att kroniska fall, som förut undgått uppmärksamheten, blivit akuta. Sjukdomen förlöper ofta långsamt, sträckande sig över månader eller år. De angripna hästarna tröttna lätt i arbetet, få ödem (vattensvulst) under bröst och buk (de »ha vattnet»). Hjärtverksamheten blir bultande vid minsta ansträngning, och de få feber, återkommande med mellantider vanligen av 9—12 dagar. Under de feberfria mellantiderna inträder skenbar förbättring. Synliga slemhinnor bliva bleka till följd av stark minskning av de röda blodkropparnas antal. Trots foderlusten plägar vara som vanligt, inträder avmagring och kraftnedsättning, tills djuret dör. Ibland är sjukdomen stormande med död inom en vecka, varvid sjukdomstecknen äro mindre tydliga. Tillfrisknande torde även förekomma, ehuru sällan; i regel är det endast skenbart; i det att symtomen försvinna för någon tid. Också efter behandling inträder ibland tillfällig förbättring i djurens allmäntillstånd, och det är då frestande för ägaren att sälja de behandlade hästarna, medan de se friska ut, vilket kan bidraga till sjukdomens spridning. — Smittämnet synes efter företagna försök att döma, överföras från smittade till friska djur genom blodsugande insekter, såsom bromsar. Hästar som visa eller visat symtom till sjukdomen böra icke få komma på bete tillsammans med andra hästar och böra helst nedslaktas snarast möjligt.A. B—n.

Blindbotten. Se Bjälklag, Golv.

Blindbroms, *Chrysops,* ett släkte av medelstora, omkr. 10 mm. långa flugor med bakkroppen ovan svart och gul. Vingarna hållas

användning. Torkad förtäres den med större begärlighet och motsvarar då hös fodervärde.(N. H.). H. J. Dft.

Blastodacna. Se Apelmärgmal.

Bleke är en vit, pulverformig jordart, som uppkommer i kalkrika trakter därigenom, att kolsyrehaltigt vatten, som i genomsipprar marken, löser ut kalk. När vattnet sedan kommer i beröring med luften, bortgår kolsyran delvis, varvid kalken utfälles som karbonat. Härvid medverka även växterna genom att ur vattnet borttaga kolsyra. B. består sålunda av nästan rent kalciumkarbonat och är enbart för sig en näringsfattig jordart, men kan med fördel användas som jordförbättringsmedel på kalkfattiga jordslag. Jfr Kalk.H. Hn.

Blekjord. Den genom humus-ämnens inverkan urlakade växtnäringsfattiga jord, som träffas under ett råhumustäcke eller torvlager. Dess färg vit-gråvit. Jfr Blysand, Förmultning, Jord.H. Hn.

Bleksot, 1. Hos växter, etiolering. Växternas gröna färgämne, bladgrönt eller klorofyll, kan bildas endast under inverkan av solljus och vid tillgång på järn, som ingår i dess sammansättning, Om en eljes grön växt utvecklas i mörker, blir den ej grön utan vit eller gul; den säges då vara etiolerad. På liknande sätt (se Kloros) kan järnbrist i födan verka. I trädgårdsodling användes blekning av växter för att bibehålla dem mjuka och saftiga samt motverka uppkomsten av deras naturliga beska smak, genom att medelst övertäckning utestänga, ljuset. (Se Selleri, Sallad). Klorofyllfria vitgula fläckar förekomma såsom ärftlig egenskap. Jfr. Brokbladighet.E. H—g.

2. Hos djur, anämi, består i en minskning av blodmängden i dess helhet, varigenom förmågan att organisera näring minskas. B. visar sig i bleka, stundom nästan vita slemhinnor, allmän svaghet, påskyndad andning och hjärtverksamhet samt svag, knappt kännbar puls. Stundom inställa sig även störningar i matsmältningen och ansvällning i strupgången, under bröstet och buken samt av extremiteterna; hårfällen blir glanslös och stripig och fårens ull spröd och lätt avfallande.

B. kan vara medfödd, såsom hos unga djur inom genom överförädling försvagade stammar och raser, och kan även uppstå plötsligt genom svåra blodförluster, men uppkommer vanligen småningom genom långvarig, dålig utfodring eller bete på svaga, sumpiga beten (inanitionsanämi) och oftast som följd av andra långvariga och tärande sjukdomar, särskilt en del på inälvsmaskar beroende, ss. igelsjuka, lung- och magmask-sjuka hos får. För krafternas uppehållande fordras god och närande föda, och som läkemedel användas vissa järnpreparat, såsom ferrosulfat, i förening med digestionsförbättrande och aromatiska ämnen, ss. koksalt, karlsbadersalt, gentiana- och kalmus-rot, malört m.m., t, ex,, ferrosulfat 100 g., karlsbadersalt och kalmusrot, av vardera 200 g,, 2 matskedar på fodret 2 ggr dagligen för häst och nöt; eller som sleke för får: 1.5 l. koksalt, 1 kg. järnvitriol, 250 g. malört, 250 g. pulvriserade enbär och 0.15 l. tjära, som med omkring 4 l. kokhett vatten och havremjöl blandas till en fast deg. För hundar användes bäst järn-albuminatlösning, 1—2 teskedar dagligen.E. N—m.

3. Smittsam b., infektiös l. perniciös anämi hos häst. Sjukdomen, som är känd från flere länder inom och utom Europa, har sedan 1880-talet uppträtt i vissa trakter av Norrland, särdeles i Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Kopparbergs län men även annorstädes. Smittämnet har hittills icke kunnat direkt påvisas, emedan det är så litet, att det går genom porslinsfiltra, som icke genomsläppa vanliga bakterier. Genom ympningsförsök har dock visats, att det finnes i blod och inre organ hos angripna djur, även om de för tillfället se friska ut. Sjukdomsfallen inträffa på betet, talrikast under hösten, isynnerhet om sommaren varit varm, mera sällan i stallet på vintern och då beroende på att kroniska fall, som förut undgått uppmärksamheten, blivit akuta. Sjukdomen förlöper ofta långsamt, sträckande sig över månader eller år. De angripna hästarna tröttna lätt i arbetet, få ödem (vattensvulst) under bröst och buk (de »ha vattnet»). Hjärtverksamheten blir bultande vid minsta ansträngning, och de få feber, återkommande med mellantider vanligen av 9—12 dagar. Under de feberfria mellantiderna inträder skenbar förbättring. Synliga slemhinnor bliva bleka till följd av stark minskning av de röda blodkropparnas antal. Trots foderlusten plägar vara som vanligt, inträder avmagring och kraftnedsättning, tills djuret dör. Ibland är sjukdomen stormande med död inom en vecka, varvid sjukdomstecknen äro mindre tydliga. Tillfrisknande torde även förekomma, ehuru sällan; i regel är det endast skenbart; i det att symtomen försvinna för någon tid. Också efter behandling inträder ibland tillfällig förbättring i djurens allmäntillstånd, och det är då frestande för ägaren att sälja de behandlade hästarna, medan de se friska ut, vilket kan bidraga till sjukdomens spridning. — Smittämnet synes efter företagna försök att döma, överföras från smittade till friska djur genom blodsugande insekter, såsom bromsar. Hästar som visa eller visat symtom till sjukdomen böra icke få komma på bete tillsammans med andra hästar och böra helst nedslaktas snarast möjligt.A. B—n.

Blindbotten. Se Bjälklag, Golv.

Blindbroms, *Chrysops,* ett släkte av medelstora, omkr. 10 mm. långa flugor med bakkroppen ovan svart och gul. Vingarna hållas

Under vila snett bakåtriktade och äro svartfläckiga. Sticka människor och djur.A. T—n.

Blindbroms.

Blindhavre-, blindkorn-sjuka, betecknar en av E. Henning påvisad sjukdom hos säd, visande sig genom att bladen bliva gulbruna och vissna, början de i spetsarna av de nedre bladen, samt småaxen, först de nedre, bliva förkrympta och tomma (»blinda»). Sjukdomen visade sig på mossjord och synes förorsakas av närings- och vattenbrist, till följd av jordens ringa vattenuppsugande förmåga, samt avhjälpes genom jordens lerslagning. Meddel. N:r 214 fr. Centr.anst. för jbr.försök.

Blindhet beror vanligen på grumling av linsen (grå starr) eller något hjärnlidande (svart starr). Säkraste kännetecknet på b. hos husdjuren är, att pupillen är orörlig. På ett friskt öga bör pupillen hastigt sammandraga sig, om djuret från mörker föres ut i starkt dagsljus; förblir den därvid vidöppen, är ögat okänsligt för ljus och djuret blint. Vid grå starr synes pupillen därjämte grå eller vit på grund av linsens ogenomskinlighet. Vid svart starr kunna däremot inga sjukliga förändringar i ögat märkas. Någon behandling kommer i intetdera

fallet i fråga. Tillfällig b. inträder någon gång vid svåra förgiftningar, t. ex. med blypreparat, tobak, kinin, vallmo, dårrepe, och försvinner åter, om giftets verkningar hävas. Månblindhet kallas en tidvis återkommande ögonsjukdom hos hästar (namnet av att den ansetts stå i förbindelse med månskiftena); den består i en allmän ögoninflammation, som dock företrädesvis angriper strålkroppen och kärlhinnan. De första anfallen äro vanligen lindriga och yttra sig i ljusskygghet, med starkt sammandragen pupill, tårflöde, rodnad av bindehinnan och grumling i främre ögonkammaren. Den går vanligen tillbaka efter några veckor men förnyas och försvåras periodvis efter 4—6 veckor (stundom först efter månader eller år), och småningom kan ögat fullständigt förstöras, ögongloben förminskas, ögat sjunker in och övre ögonlocket lägger sig i veck, så att ögonspalten får trekantig form, vilket därför kan giva anledning att misstänka upprepade anfall. Sjukdomen, som är obotlig, förekommer sällan i Sverige, men är rätt vanlig i Tyskland och Frankrike, varför importerade hästar särskilt, böra uppmärksammas i detta avseende. Orsaken anses vara ett smittämne (möjligen *Distoma* yngel) men är ej med säkerhet påvisad.E. N–m.

Blindkorn. Se Blindhavre.

Blindnässla. Se Plister.

Blister, ursprungligen engelsk benämning på en blåsdragande salva, huvudsakligen bestående av fälld kvicksilverjodid och vaselin (1 på 5—10), som användes till ingnidning vid spatt och ringkota, överben, sensträckningar och ledvrickningar. Jfr Avledande medel.E. N—m.

Blitophaga. Se Skinnarebagge.

Blod, som hos de högre djuren cirkulerar i blodkärlen, har till huvuduppgift att ombesörja transporten av näringsämnen och syrgas till kroppens vävnader och ämnesomsättningsprodukterna från dessa. (Jfr Blodomlopp, Andning och Urin.) — Det är hos alla högre djur en klibbig, röd, även i helt tunt lager ogenomskinlig vätska med salt smak och en säregen, hos skilda djursläkten något olika lukt samt något tyngre än vatten (eg, v. 1.05— 1.06). Rött lakmuspapper blåfärgas, om det doppas i b. och avspolas, med vatten, varför man tillskrivit b, alkalisk reaktion; bestämd med fysikaliska metoder visar sig reaktionen nästan neutral. — B. består av en äggvitehaltig vätska, blodplasma, och däri uppslammade blodkroppar, som utgöras av fria celler eller bildningar, härstammande från sådana. Blodkropparna utgöra $^{1}/_{3}$—$^{1}/_{2}$ av blodets volym, något olika hos skiljda djursläkten. De äro av tre slag: röda (erythrocyter), vita (leukocyter) och »blodplattor». De röda visa sig vid mikroskopisk undersökning som mycket små, hos flertalet däggdjur cirkelrunda plattor med avrundad kant och svagt skålformigt insänkta ytor (diam. omkr. 6, tjocklek omkr. 2 tusendels mm.). Hos däggdjuren sakna de som fullbildade cellkärna; hos fåglarna och lägre ryggradsdjur hava de sådan och äro oftast ovala. De äro mjuka och elastiska och kunna därför passera genom öppningar med mindre diameter än deras egen. De bestå av en stomme (»stroma»), som till $^{2}/_{3}$ utgöres av äggviteämnen och för övrigt av fettliknande ämnen (lecitin m. fl.), samt blodfärgämne (hämoglobin) jämte små mängder salter m. m, Stromat, som man föreställer sig bilda ett sammanhängande begränsningslager utåt och förövrigt vara byggt ungefär som en tvättsvamp, innesluter i sina hålrum det röda blodfärgämnet samt vatten och däri lösta salter m. m. Nyssnämnda begränsningslager är genomsläppligt för vatten, syrgas och kolsyra samt för ämnen, som lösa (och därför själva lösas i) de i detsamma ingående fettliknande ämnena, däremot i allmänhet ej för andra kroppar. Blodfärgämnet kan, liksom Under vila snett bakåtriktade och äro svartfläckiga. Sticka människor och djur.A. T—n.

Blindbroms.

Blindhavre-, blindkorn-sjuka, betecknar en av E. Henning påvisad sjukdom hos säd, visande sig genom att bladen bliva gulbruna och vissna, börjande i spetsarna av de nedre bladen, samt småaxen, först de nedre, bliva förkrympta och tomma (»blinda»). Sjukdomen visade sig på mossjord och synes förorsakas av närings- och vattenbrist, till följd av jordens ringa vattenuppsugande förmåga, samt avhjälpes genom jordens lerslagning. Meddel. N:r 214 fr. Centr.anst. för jbr.försök.

Blindhet beror vanligen på grumling av linsen (grå starr) eller något hjärnlidande (svart starr). Säkraste kännetecknet på b. hos husdjuren är, att pupillen är orörlig. På ett friskt öga bör pupillen hastigt sammandraga sig, om djuret från mörker föres ut i starkt dagsljus; förblir den därvid vidöppen, är ögat okänsligt för ljus och djuret blint. Vid grå starr synes pupillen därjämte grå eller vit på grund av linsens ogenomskinlighet. Vid svart starr kunna däremot inga sjukliga förändringar i ögat märkas. Någon behandling kommer i intetdera fallet i fråga. Tillfällig b. inträder någon gång vid svåra förgiftningar, t. ex. med blypreparat, tobak, kinin, vallmo, dårrepe, och försvinner åter, om giftets verkningar hävas. Månblindhet kallas en tidvis återkommande ögonsjukdom hos hästar (namnet av att den ansetts stå i förbindelse med månskiftena); den består i en allmän ögoninflammation, som dock företrädesvis angriper strålkroppen och kärlhinnan. De första anfallen äro vanligen lindriga och yttra sig i ljusskygghet, med starkt sammandragen pupill, tårflöde, rodnad av bindehinnan och grumling i främre ögonkammaren. Den går vanligen tillbaka efter några veckor men förnyas och försvåras periodvis efter 4—6 veckor (stundom först efter månader eller år), och småningom kan ögat fullständigt förstöras, ögongloben förminskas, ögat sjunker in och övre ögonlocket lägger sig i veck, så att ögonspalten får trekantig form, vilket därför kan giva anledning att misstänka upprepade anfall. Sjukdomen, som är obotlig, förekommer sällan i Sverige, men är rätt vanlig i Tyskland och Frankrike, varför importerade hästar särskilt, böra uppmärksammas i detta avseende. Orsaken anses vara ett smittämne (möjligen *Distoma* yngel) men är ej med säkerhet påvisad.E. N–m.

Blindkorn. Se Blindhavre.

Blindnässla. Se Plister.

Blister, ursprungligen engelsk benämning på en blåsdragande salva, huvudsakligen bestående av fälld kvicksilverjodid och vaselin (1 på 5—10), som användes till ingnidning vid spatt och ringkota, överben, sensträckningar och ledvrickningar. Jfr Avledande medel.E. N—m.

Blitophaga. Se Skinnarebagge.

Blod, som hos de högre djuren cirkulerar i blodkärlen, har till huvuduppgift att ombesörja transporten av näringsämnen och syrgas till kroppens vävnader och ämnesomsättningsprodukterna från dessa. (Jfr Blodomlopp, Andning och Urin.) — Det är hos alla högre djur en klibbig, röd, även i helt tunt lager ogenomskinlig vätska med salt smak och en säregen, hos skilda djursläkten något olika lukt samt något tyngre än vatten (eg, v. 1.05— 1.06). Rött lakmuspapper blåfärgas, om det doppas i b. och avspolas, med vatten, varför man tillskrivit b, alkalisk reaktion; bestämd med fysikaliska metoder visar sig reaktionen nästan neutral. — B. består av en äggvitehaltig vätska, blodplasma, och däri uppslammade blodkroppar, som utgöras av fria celler eller bildningar, härstammande från sådana. Blodkropparna utgöra $^{1}/_{3}$—$^{1}/_{2}$ av blodets volym, något olika hos skiljda djursläkten. De äro av tre slag: röda (erythrocyter), vita (leukocyter) och »blodplattor». De röda visa sig vid mikroskopisk undersökning som mycket små, hos flertalet däggdjur cirkelrunda plattor med avrundad kant och svagt skålformigt insänkta ytor (diam. omkr. 6, tjocklek omkr. 2 tusendels mm.). Hos däggdjuren sakna de som fullbildade cellkärna; hos fåglarna och lägre ryggradsdjur hava de sådan och äro oftast ovala. De äro mjuka och elastiska och kunna därför passera genom öppningar med mindre diameter än deras egen. De bestå av en stomme (»stroma»), som till $^{2}/_{3}$ utgöres av äggviteämnen och för övrigt av fettliknande ämnen (lecitin m. fl.), samt blodfärgämne (hämoglobin) jämte små mängder salter m. m, Stromat, som man föreställer sig bilda ett sammanhängande begränsningslager utåt och förövrigt vara byggt ungefär som en tvättsvamp, innesluter i sina hålrum det röda blodfärgämnet samt vatten och däri lösta salter m. m. Nyssnämnda begränsningslager är genomsläppligt för vatten, syrgas och kolsyra samt för ämnen, som lösa (och därför själva lösas i) de i detsamma ingående fettliknande ämnena, däremot i allmänhet ej för andra kroppar. Blodfärgämnet kan, liksom Under vila snett bakåtriktade och äro svartfläckiga. Sticka människor och djur.A. T—n.

Blindbroms.

Blindhavre-, blindkorn-sjuka, betecknar en av E. Henning påvisad sjukdom hos säd, visande sig genom att bladen bliva gulbruna och vissna, börjande i spetsarna av de nedre bladen, samt småaxen, först de nedre, bliva förkrympta och tomma (»blinda»). Sjukdomen visade sig på mossjord och synes förorsakas av närings- och vattenbrist, till följd av jordens ringa vattenuppsugande förmåga, samt avhjälpes genom jordens lerslagning. Meddel. N:r 214 fr. Centr.anst. för jbr.försök.

Blindhet beror vanligen på grumling av linsen (grå starr) eller något hjärnlidande (svart starr). Säkraste kännetecknet på b. hos husdjuren är, att pupillen är orörlig. På ett friskt öga bör pupillen hastigt sammandraga sig, om djuret från mörker föres ut i starkt dagsljus; förblir den därvid vidöppen, är ögat okänsligt för ljus och djuret blint. Vid grå starr synes pupillen därjämte grå eller vit på grund av linsens ogenomskinlighet. Vid svart starr kunna däremot inga sjukliga förändringar i ögat märkas. Någon behandling kommer i intetdera fallet i fråga. Tillfällig b. inträder någon gång vid svåra förgiftningar, t. ex. med blypreparat, tobak, kinin, vallmo, dårrepe, och försvinner åter, om giftets verkningar hävas. Månblindhet kallas en tidvis återkommande ögonsjukdom hos hästar (namnet av att den ansetts stå i förbindelse med månskiftena); den består i en allmän ögoninflammation, som dock företrädesvis angriper strålkroppen och kärlhinnan. De första anfallen äro vanligen lindriga och yttra sig i ljusskygghet, med starkt sammandragen pupill, tårflöde, rodnad av bindehinnan och grumling i främre ögonkammaren. Den går vanligen tillbaka efter några veckor men förnyas och försvåras periodvis efter 4—6 veckor (stundom först efter månader eller år), och småningom kan ögat fullständigt förstöras, ögongloben förminskas, ögat sjunker in och övre ögonlocket lägger sig i veck, så att ögonspalten får trekantig form, vilket

därför kan giva anledning att misstänka upprepade anfall. Sjukdomen, som är obotlig, förekommer sällan i Sverige, men är rätt vanlig i Tyskland och Frankrike, varför importerade hästar särskilt, böra uppmärksammas i detta avseende. Orsaken anses vara ett smittämne (möjligen *Distoma* yngel) men är ej med säkerhet påvisad.E. N–m.

Blindkorn. Se Blindhavre.

Blindnässla. Se Plister.

Blister, ursprungligen engelsk benämning på en blåsdragande salva, huvudsakligen bestående av fälld kvicksilverjodid och vaselin (1 på 5—10), som användes till ingnidning vid spatt och ringkota, överben, sensträckningar och ledvrickningar. Jfr Avledande medel.E. N—m.

Blitophaga. Se Skinnarebagge.

Blod, som hos de högre djuren cirkulerar i blodkärlen, har till huvuduppgift att ombesörja transporten av näringsämnen och syrgas till kroppens vävnader och ämnesomsättningsprodukterna från dessa. (Jfr Blodomlopp, Andning och Urin.) — Det är hos alla högre djur en klibbig, röd, även i helt tunt lager ogenomskinlig vätska med salt smak och en säregen, hos skilda djursläkten något olika lukt samt något tyngre än vatten (eg, v. 1.05— 1.06). Rött lakmuspapper blåfärgas, om det doppas i b. och avspolas, med vatten, varför man tillskrivit b, alkalisk reaktion; bestämd med fysikaliska metoder visar sig reaktionen nästan neutral. — B. består av en äggvitehaltig vätska, blodplasma, och däri uppslammade blodkroppar, som utgöras av fria celler eller bildningar, härstammande från sådana. Blodkropparna utgöra $^{1}/_{3}$—$^{1}/_{2}$ av blodets volym, något olika hos skiljda djursläkten. De äro av tre slag: röda (erythrocyter), vita (leukocyter) och »blodplattor». De röda visa sig vid mikroskopisk undersökning som mycket små, hos flertalet däggdjur cirkelrunda plattor med avrundad kant och svagt skålformigt insänkta ytor (diam. omkr. 6, tjocklek omkr. 2 tusendels mm.). Hos däggdjuren sakna de som fullbildade cellkärna; hos fåglarna och lägre ryggradsdjur hava de sådan och äro oftast ovala. De äro mjuka och elastiska och kunna därför passera genom öppningar med mindre diameter än deras egen. De bestå av en stomme (»stroma»), som till $^{2}/_{3}$ utgöres av äggviteämnen och för övrigt av fettliknande ämnen (lecitin m. fl.), samt blodfärgämne (hämoglobin) jämte små mängder salter m. m, Stromat, som man föreställer sig bilda ett sammanhängande begränsningslager utåt och förövrigt vara byggt ungefär som en tvättsvamp, innesluter i sina hålrum det röda blodfärgämnet samt vatten och däri lösta salter m. m. Nyssnämnda begränsningslager är genomsläppligt för vatten, syrgas och kolsyra samt för ämnen, som lösa (och därför själva lösas i) de i detsamma ingående fettliknande ämnena, däremot i allmänhet ej för andra kroppar. Blodfärgämnet kan, liksom Under vila snett bakåtriktade och äro svartfläckiga. Sticka människor och djur.A. T—n.

Blindbroms.

Blindhavre-, blindkorn-sjuka, betecknar en av E. Henning påvisad sjukdom hos säd, visande sig genom att bladen bliva gulbruna och vissna, börjande i spetsarna av de nedre bladen, samt småaxen, först de nedre, bliva förkrympta och tomma (»blinda»). Sjukdomen visade sig på mossjord och synes förorsakas av närings- och vattenbrist, till följd av jordens ringa vattenuppsugande förmåga, samt avhjälpes genom jordens lerslagning. Meddel. N:r 214 fr. Centr.anst. för jbr.försök.

Blindhet beror vanligen på grumling av linsen (grå starr) eller något hjärnlidande (svart starr). Säkraste kännetecknet på b. hos husdjuren är, att pupillen är orörlig. På ett friskt öga bör pupillen hastigt sammandraga sig, om djuret från mörker föres ut i starkt dagsljus; förblir den därvid vidöppen, är ögat okänsligt för ljus och djuret blint. Vid grå starr synes pupillen därjämte grå eller vit på grund av linsens ogenomskinlighet. Vid svart starr kunna däremot inga sjukliga förändringar i ögat märkas. Någon behandling kommer i intetdera fallet i fråga. Tillfällig b. inträder någon gång vid svåra förgiftningar, t. ex. med blypreparat, tobak, kinin, vallmo, dårrepe, och försvinner åter, om giftets verkningar hävas. Månblindhet kallas en tidvis återkommande ögonsjukdom hos hästar (namnet av att den ansetts stå i förbindelse med månskiftena); den består i en allmän ögoninflammation, som dock företrädesvis angriper strålkroppen och kärlhinnan. De första anfallen äro vanligen lindriga och yttra sig i ljusskygghet, med starkt sammandragen pupill, tårflöde, rodnad av bindehinnan och grumling i främre ögonkammaren. Den går vanligen tillbaka efter några veckor men förnyas och försvåras periodvis efter 4—6 veckor (stundom först efter månader eller år), och småningom kan ögat fullständigt förstöras, ögongloben förminskas, ögat sjunker in och övre ögonlocket lägger sig i veck, så att ögonspalten får trekantig form, vilket därför kan giva anledning att misstänka upprepade anfall. Sjukdomen, som är obotlig, förekommer sällan i Sverige, men är rätt vanlig i Tyskland och Frankrike, varför importerade hästar särskilt, böra uppmärksammas i detta avseende. Orsaken anses vara ett smittämne (möjligen *Distoma* yngel) men är ej med säkerhet påvisad.E. N–m.

Blindkorn. Se Blindhavre.

Blindnässla. Se Plister.

Blister, ursprungligen engelsk benämning på en blåsdragande salva, huvudsakligen bestående av fälld kvicksilverjodid och vaselin (1 på 5—10), som användes till ingnidning vid spatt och ringkota, överben, sensträckningar och ledvrickningar. Jfr Avledande medel.E. N—m.

Blitophaga. Se Skinnarebagge.

Blod, som hos de högre djuren cirkulerar i blodkärlen, har till huvuduppgift att ombesörja transporten av näringsämnen och syrgas till kroppens vävnader och ämnesomsättningsprodukterna från dessa. (Jfr Blodomlopp, Andning och Urin.) — Det är hos alla högre djur en klibbig, röd, även i helt tunt lager ogenomskinlig vätska med salt smak och en säregen, hos skilda djursläkten något olika lukt samt något tyngre än vatten (eg, v. 1.05— 1.06). Rött lakmuspapper blåfärgas, om det doppas i b. och avspolas, med vatten, varför man tillskrivit b, alkalisk reaktion; bestämd med fysikaliska metoder visar sig reaktionen nästan neutral. — B. består av en äggvitehaltig vätska, blodplasma, och däri uppslammade blodkroppar, som utgöras av fria celler eller bildningar, härstammande från sådana. Blodkropparna utgöra $^{1}/_{3}$—$^{1}/_{2}$ av blodets volym, något olika hos skiljda djursläkten. De äro av tre slag: röda (erythrocyter), vita (leukocyter) och »blodplattor». De röda visa sig vid mikroskopisk undersökning som mycket små, hos flertalet däggdjur cirkelrunda plattor med avrundad kant och svagt skålformigt insänkta ytor (diam. omkr. 6, tjocklek omkr. 2 tusendels mm.). Hos däggdjuren sakna de som fullbildade cellkärna; hos fåglarna och lägre ryggradsdjur hava de sådan och äro oftast ovala. De äro mjuka och elastiska och kunna därför passera genom öppningar med mindre diameter än deras egen. De bestå av en stomme (»stroma»), som till $^{2}/_{3}$ utgöres av äggviteämnen och för övrigt av fettliknande ämnen (lecitin m. fl.), samt blodfärgämne (hämoglobin) jämte små mängder salter m. m, Stromat, som man föreställer sig bilda ett sammanhängande begränsningslager utåt och förövrigt vara byggt ungefär som en tvättsvamp, innesluter i sina hålrum det röda blodfärgämnet samt vatten och däri lösta salter m. m. Nyssnämnda begränsningslager är genomsläppligt för vatten, syrgas och kolsyra samt för ämnen, som lösa (och därför själva lösas i) de i detsamma ingående fettliknande ämnena, däremot i allmänhet ej för andra kroppar. Blodfärgämnet kan, liksom Under vila snett bakåtriktade och äro svartfläckiga. Sticka människor och djur.A. T—n.

Blindbroms.

Blindhavre-, blindkorn-sjuka, betecknar en av E. Henning påvisad sjukdom hos säd, visande sig genom att bladen bliva gulbruna och vissna, börjande i spetsarna av de nedre bladen, samt småaxen, först de nedre, bliva förkrympta och tomma (»blinda»). Sjukdomen visade sig på mossjord och synes förorsakas av närings- och vattenbrist, till följd av jordens ringa vattenuppsugande förmåga, samt avhjälpes genom jordens lerslagning. Meddel. N:r 214 fr. Centr.anst. för jbr.försök.

Blindhet beror vanligen på grumling av linsen (grå starr) eller något hjärnlidande (svart starr). Säkraste kännetecknet på b. hos husdjuren är, att pupillen är orörlig. På ett friskt öga bör pupillen hastigt sammandraga sig, om djuret från mörker föres ut i starkt dagsljus; förblir den därvid vidöppen, är ögat okänsligt för ljus och djuret blint. Vid grå starr synes pupillen därjämte grå eller vit på grund av linsens ogenomskinlighet. Vid svart starr kunna däremot inga sjukliga förändringar i ögat märkas. Någon behandling kommer i intetdera fallet i fråga. Tillfällig b. inträder någon gång vid svåra förgiftningar, t. ex. med blypreparat, tobak, kinin, vallmo, dårrepe, och försvinner åter, om giftets verkningar hävas. Månblindhet kallas en tidvis återkommande ögonsjukdom hos hästar (namnet av att den ansetts stå i förbindelse med månskiftena); den består i en allmän ögoninflammation, som dock företrädesvis angriper strålkroppen och kärlhinnan. De första anfallen äro vanligen lindriga och yttra sig i ljusskygghet, med starkt sammandragen pupill, tårflöde, rodnad av bindehinnan och grumling i främre ögonkammaren. Den går vanligen tillbaka efter några veckor men förnyas och försvåras periodvis efter 4—6 veckor (stundom först efter månader eller år), och småningom kan ögat fullständigt förstöras, ögongloben förminskas, ögat sjunker in och övre ögonlocket lägger sig i veck, så att ögonspalten får trekantig form, vilket därför kan giva anledning att misstänka upprepade anfall. Sjukdomen, som är obotlig, förekommer sällan i Sverige, men är rätt vanlig i Tyskland och Frankrike, varför importerade hästar särskilt, böra uppmärksammas i detta avseende. Orsaken anses vara ett smittämne (möjligen *Distoma* yngel) men är ej med säkerhet påvisad.E. N–m.

Blindkorn. Se Blindhavre.

Blindnässla. Se Plister.

Blister, ursprungligen engelsk benämning på en blåsdragande salva, huvudsakligen bestående av fälld kvicksilverjodid och vaselin (1 på 5—10), som användes till ingnidning vid spatt och ringkota, överben, sensträckningar och ledvrickningar. Jfr Avledande medel.E. N—m.

Blitophaga. Se Skinnarebagge.

Blod, som hos de högre djuren cirkulerar i blodkärlen, har till huvuduppgift att ombesörja transporten av näringsämnen och syrgas till kroppens vävnader och ämnesomsättningsprodukterna från dessa. (Jfr Blodomlopp, Andning och Urin.) — Det är hos alla högre djur en klibbig, röd, även i helt tunt lager ogenomskinlig vätska med salt smak och en säregen, hos skilda djursläkten något olika lukt samt något tyngre än vatten (eg, v. 1.05— 1.06). Rött lakmuspapper blåfärgas, om det doppas i b. och avspolas, med vatten, varför man tillskrivit b, alkalisk reaktion; bestämd med fysikaliska metoder visar sig reaktionen nästan neutral. — B. består av en äggvitehaltig vätska, blodplasma, och däri uppslammade blodkroppar, som utgöras av fria celler eller bildningar, härstammande från sådana. Blodkropparna utgöra $^{1}/_{3}$—$^{1}/_{2}$ av blodets volym, något olika hos skiljda djursläkten. De äro av tre slag: röda (erythrocyter), vita (leukocyter) och »blodplattor». De röda visa sig vid mikroskopisk undersökning som mycket små, hos flertalet däggdjur cirkelrunda plattor med avrundad kant och svagt skålformigt insänkta ytor (diam. omkr. 6, tjocklek omkr. 2 tusendels mm.). Hos däggdjuren sakna de som fullbildade cellkärna; hos fåglarna och lägre ryggradsdjur hava de sådan och äro oftast ovala. De äro mjuka och elastiska och kunna därför passera genom öppningar med mindre diameter än deras egen. De bestå av en stomme (»stroma»), som till $^{2}/_{3}$ utgöres av äggviteämnen och för övrigt av fettliknande ämnen (lecitin m. fl.), samt blodfärgämne (hämoglobin) jämte små mängder salter m. m, Stromat, som man föreställer sig bilda ett sammanhängande begränsningslager utåt och förövrigt vara byggt ungefär som en tvättsvamp, innesluter i sina hålrum det röda blodfärgämnet samt vatten och däri lösta salter m. m. Nyssnämnda begränsningslager är genomsläppligt för vatten, syrgas och kolsyra samt för ämnen, som lösa (och därför själva lösas i) de i detsamma ingående fettliknande ämnena, däremot i allmänhet ej för andra kroppar. Blodfärgämnet kan, liksom Under vila snett bakåtriktade och äro svartfläckiga. Sticka människor och djur.A. T—n.

Blindbroms.

Blindhavre-, blindkorn-sjuka, betecknar en av E. Henning påvisad sjukdom hos säd, visande sig genom att bladen bliva gulbruna och vissna, börjande i spetsarna av de nedre bladen, samt småaxen, först de nedre, bliva förkrympta och tomma (»blinda»). Sjukdomen visade sig på mossjord och synes förorsakas av närings- och vattenbrist, till följd av jordens ringa vattenuppsugande förmåga, samt avhjälpes genom jordens lerslagning. Meddel. N:r 214 fr. Centr.anst. för jbr.försök.

Blindhet beror vanligen på grumling av linsen (grå starr) eller något hjärnlidande (svart starr). Säkraste kännetecknet på b. hos husdjuren är, att pupillen är orörlig. På ett friskt öga bör pupillen hastigt sammandraga sig, om djuret från mörker föres ut i starkt dagsljus; förblir den därvid vidöppen, är ögat okänsligt för ljus och djuret blint. Vid grå starr synes pupillen därjämte grå eller vit på grund av linsens ogenomskinlighet. Vid svart starr kunna däremot inga sjukliga förändringar i ögat märkas. Någon behandling kommer i intetdera fallet i fråga. Tillfällig b. inträder någon gång vid svåra förgiftningar, t. ex. med blypreparat, tobak, kinin, vallmo, dårrepe, och försvinner åter, om giftets verkningar hävas. Månblindhet kallas en tidvis återkommande ögonsjukdom hos hästar (namnet av att den ansetts stå i förbindelse med månskiftena); den består i en allmän ögoninflammation, som dock företrädesvis angriper strålkroppen och kärlhinnan. De första anfallen äro vanligen lindriga och yttra sig i ljusskygghet, med starkt sammandragen pupill, tårflöde, rodnad av bindehinnan och grumling i främre ögonkammaren. Den går vanligen tillbaka efter några veckor men förnyas och försvåras periodvis efter 4—6 veckor (stundom först efter månader eller år), och småningom kan ögat fullständigt förstöras, ögongloben förminskas, ögat sjunker in och övre ögonlocket lägger sig i veck, så att ögonspalten får trekantig form, vilket därför kan giva anledning att misstänka upprepade anfall. Sjukdomen, som är obotlig, förekommer sällan i Sverige, men är rätt vanlig i Tyskland och Frankrike, varför importerade hästar särskilt, böra uppmärksammas i detta avseende. Orsaken anses vara ett smittämne (möjligen *Distoma* yngel) men är ej med säkerhet påvisad.E. N–m.

Blindkorn. Se Blindhavre.

Blindnässla. Se Plister.

Blister, ursprungligen engelsk benämning på en blåsdragande salva, huvudsakligen bestående av fälld kvicksilverjodid och vaselin (1 på 5—10), som användes till ingnidning vid spatt och ringkota, överben, sensträckningar och ledvrickningar. Jfr Avledande medel.E. N—m.

Blitophaga. Se Skinnarebagge.

Blod, som hos de högre djuren cirkulerar i blodkärlen, har till huvuduppgift att ombesörja transporten av näringsämnen och syrgas till kroppens vävnader och ämnesomsättningsprodukterna från dessa. (Jfr Blodomlopp, Andning och Urin.) — Det är hos alla högre djur en klibbig, röd, även i helt tunt lager ogenomskinlig vätska med salt smak och en säregen, hos skilda djursläkten något olika lukt samt något tyngre än vatten (eg, v. 1.05— 1.06). Rött lakmuspapper blåfärgas, om det doppas i b. och avspolas, med vatten, varför man tillskrivit b, alkalisk reaktion; bestämd med fysikaliska metoder visar sig reaktionen nästan neutral. — B. består av en äggvitehaltig vätska, blodplasma, och däri uppslammade blodkroppar, som utgöras av fria celler eller bildningar, härstammande från sådana. Blodkropparna utgöra $^{1}/_{3}$—$^{1}/_{2}$ av blodets volym, något olika hos skiljda djursläkten. De äro av tre slag: röda (erythrocyter), vita (leukocyter) och »blodplattor». De röda visa sig vid mikroskopisk undersökning som mycket små, hos flertalet däggdjur cirkelrunda plattor med avrundad kant och svagt skålformigt insänkta ytor (diam. omkr. 6, tjocklek omkr. 2 tusendels mm.). Hos däggdjuren sakna de som fullbildade cellkärna; hos fåglarna och lägre ryggradsdjur hava de sådan och äro oftast ovala. De äro mjuka och elastiska och kunna därför passera genom öppningar med mindre diameter än deras egen. De bestå av en stomme (»stroma»), som till $^{2}/_{3}$ utgöres av äggviteämnen och för övrigt av fettliknande ämnen (lecitin m. fl.), samt blodfärgämne (hämoglobin) jämte små mängder salter m. m, Stromat, som man föreställer sig bilda ett sammanhängande begränsningslager utåt och förövrigt vara byggt ungefär som en tvättsvamp, innesluter i sina hålrum det röda blodfärgämnet samt vatten och däri lösta salter m. m. Nyssnämnda begränsningslager är genomsläppligt för vatten, syrgas och kolsyra samt för ämnen, som lösa (och därför själva lösas i) de i detsamma ingående fettliknande ämnena, däremot i allmänhet ej för andra kroppar. Blodfärgämnet kan, liksom Under vila snett bakåtriktade och äro svartfläckiga. Sticka människor och djur.A. T—n.

Blindbroms.

Blindhavre-, blindkorn-sjuka, betecknar en av E. Henning påvisad sjukdom hos säd, visande sig genom att bladen bliva gulbruna och vissna, börjande i spetsarna av de nedre bladen, samt småaxen, först de nedre, bliva förkrympta och tomma (»blinda»). Sjukdomen visade sig på mossjord och synes förorsakas av närings- och vattenbrist, till följd av jordens ringa vattenuppsugande förmåga, samt avhjälpes genom jordens lerslagning. Meddel. N:r 214 fr. Centr.anst. för jbr.försök.

Blindhet beror vanligen på grumling av linsen (grå starr) eller något hjärnlidande (svart starr). Säkraste kännetecknet på b. hos husdjuren är, att pupillen är orörlig. På ett friskt öga bör pupillen hastigt sammandraga sig, om djuret från mörker föres ut i starkt dagsljus; förblir den därvid vidöppen, är ögat okänsligt för ljus och djuret blint. Vid grå starr synes pupillen därjämte grå eller vit på grund av linsens ogenomskinlighet. Vid svart starr kunna däremot inga sjukliga förändringar i ögat märkas. Någon behandling kommer i intetdera fallet i fråga. Tillfällig b. inträder någon gång vid svåra förgiftningar, t. ex. med blypreparat, tobak, kinin, vallmo, dårrepe, och försvinner åter, om giftets verkningar hävas. Månblindhet kallas en tidvis återkommande ögonsjukdom hos hästar (namnet av att den ansetts stå i förbindelse med månskiftena); den består i en allmän ögoninflammation, som dock företrädesvis angriper strålkroppen och kärlhinnan. De första anfallen äro vanligen lindriga och yttra sig i ljusskygghet, med starkt sammandragen pupill, tårflöde, rodnad av bindehinnan och grumling i främre ögonkammaren. Den går vanligen tillbaka efter några veckor men förnyas och försvåras periodvis efter 4—6 veckor (stundom först efter månader eller år), och småningom kan ögat fullständigt förstöras, ögongloben förminskas, ögat sjunker in och övre ögonlocket lägger sig i veck, så att ögonspalten får trekantig form, vilket därför kan giva anledning att misstänka upprepade anfall. Sjukdomen, som är obotlig, förekommer sällan i Sverige, men är rätt vanlig i Tyskland och Frankrike, varför importerade hästar särskilt, böra uppmärksammas i detta avseende. Orsaken anses vara ett smittämne (möjligen *Distoma* yngel) men är ej med säkerhet påvisad.E. N–m.

Blindkorn. Se Blindhavre.

Blindnässla. Se Plister.

Blister, ursprungligen engelsk benämning på en blåsdragande salva, huvudsakligen bestående av fälld kvicksilverjodid och vaselin (1 på 5—10), som användes till ingnidning vid spatt och ringkota, överben, sensträckningar och ledvrickningar. Jfr Avledande medel.E. N—m.

Blitophaga. Se Skinnarebagge.

Blod, som hos de högre djuren cirkulerar i blodkärlen, har till huvuduppgift att ombesörja transporten av näringsämnen och syrgas till kroppens vävnader och

ämnesomsättningsprodukterna från dessa. (Jfr Blodomlopp, Andning och Urin.) — Det är hos alla högre djur en klibbig, röd, även i helt tunt lager ogenomskinlig vätska med salt smak och en säregen, hos skilda djursläkten något olika lukt samt något tyngre än vatten (eg, v. 1.05— 1.06). Rött lakmuspapper blåfärgas, om det doppas i b. och avspolas, med vatten, varför man tillskrivit b, alkalisk reaktion; bestämd med fysikaliska metoder visar sig reaktionen nästan neutral. — B. består av en äggvitehaltig vätska, blodplasma, och däri uppslammade blodkroppar, som utgöras av fria celler eller bildningar, härstammande från sådana. Blodkropparna utgöra $^1/_3$—$^1/_2$ av blodets volym, något olika hos skiljda djursläkten. De äro av tre slag: röda (erythrocyter), vita (leukocyter) och »blodplattor». De röda visa sig vid mikroskopisk undersökning som mycket små, hos flertalet däggdjur cirkelrunda plattor med avrundad kant och svagt skålformigt insänkta ytor (diam. omkr. 6, tjocklek omkr. 2 tusendels mm.). Hos däggdjuren sakna de som fullbildade cellkärna; hos fåglarna och lägre ryggradsdjur hava de sådan och äro oftast ovala. De äro mjuka och elastiska och kunna därför passera genom öppningar med mindre diameter än deras egen. De bestå av en stomme (»stroma»), som till $^2/_3$ utgöres av äggviteämnen och för övrigt av fettliknande ämnen (lecitin m. fl.), samt blodfärgämne (hämoglobin) jämte små mängder salter m. m, Stromat, som man föreställer sig bilda ett sammanhängande begränsningslager utåt och förövrigt vara byggt ungefär som en tvättsvamp, innesluter i sina hålrum det röda blodfärgämnet samt vatten och däri lösta salter m. m. Nyssnämnda begränsningslager är genomsläppligt för vatten, syrgas och kolsyra samt för ämnen, som lösa (och därför själva lösas i) de i detsamma ingående fettliknande ämnena, däremot i allmänhet ej för andra kroppar. Blodfärgämnet kan, liksom Under vila snett bakåtriktade och äro svartfläckiga. Sticka människor och djur.A. T—n.

Blindbroms.

Blindhavre-, blindkorn-sjuka, betecknar en av E. Henning påvisad sjukdom hos säd, visande sig genom att bladen bliva gulbruna och vissna, början i spetsarna av de nedre bladen, samt småaxen, först de nedre, bliva förkrympta och tomma (»blinda»). Sjukdomen visade sig på mossjord och synes förorsakas av närings- och vattenbrist, till följd av jordens ringa vattenuppsugande förmåga, samt avhjälpes genom jordens lerslagning. Meddel. N:r 214 fr. Centr.anst. för jbr.försök.

Blindhet beror vanligen på grumling av linsen (grå starr) eller något hjärnlidande (svart starr). Säkraste kännetecknet på b. hos husdjuren är, att pupillen är orörlig. På ett friskt öga bör pupillen hastigt sammandraga sig, om djuret från mörker föres ut i starkt dagsljus; förblir den därvid vidöppen, är ögat okänsligt för ljus och djuret blint. Vid grå starr synes pupillen därjämte grå eller vit på grund av linsens ogenomskinlighet. Vid svart starr kunna däremot inga sjukliga förändringar i ögat märkas. Någon behandling kommer i intetdera fallet i fråga. Tillfällig b. inträder någon gång vid svåra förgiftningar, t. ex. med blypreparat, tobak, kinin, vallmo, dårrepe, och försvinner åter, om giftets verkningar hävas. Månblindhet kallas en tidvis återkommande ögonsjukdom hos hästar (namnet av att den ansetts stå i förbindelse med månskiftena); den består i en allmän ögoninflammation, som dock företrädesvis angriper strålkroppen och kärlhinnan. De första anfallen äro vanligen lindriga och yttra sig i ljusskygghet, med starkt sammandragen pupill, tårflöde, rodnad av bindehinnan och grumling i främre ögonkammaren. Den går vanligen tillbaka efter några veckor men förnyas och försvåras periodvis efter 4—6 veckor (stundom först efter månader eller år), och småningom kan ögat fullständigt förstöras, ögongloben förminskas, ögat sjunker in och övre ögonlocket lägger sig i veck, så att ögonspalten får trekantig form, vilket därför kan giva anledning att misstänka upprepade anfall. Sjukdomen, som är obotlig, förekommer sällan i Sverige, men är rätt vanlig i Tyskland och Frankrike, varför importerade hästar särskilt, böra uppmärksammas i detta avseende. Orsaken anses vara ett smittämne (möjligen *Distoma* yngel) men är ej med säkerhet påvisad.E. N–m.

Blindkorn. Se Blindhavre.

Blindnässla. Se Plister.

Blister, ursprungligen engelsk benämning på en blåsdragande salva, huvudsakligen bestående av fälld kvicksilverjodid och vaselin (1 på 5—10), som användes till ingnidning vid spatt och ringkota, överben, senssträckningar och ledvrickningar. Jfr Avledande medel.E. N—m.

Blitophaga. Se Skinnarebagge.

Blod, som hos de högre djuren cirkulerar i blodkärlen, har till huvuduppgift att ombesörja transporten av näringsämnen och syrgas till kroppens vävnader och ämnesomsättningsprodukterna från dessa. (Jfr Blodomlopp, Andning och Urin.) — Det är hos alla högre djur en klibbig, röd, även i helt tunt lager ogenomskinlig vätska med salt smak och en säregen, hos skilda djursläkten något olika lukt samt något tyngre än vatten (eg, v. 1.05— 1.06). Rött lakmuspapper blåfärgas, om det doppas i b. och avspolas, med vatten, varför man tillskrivit b, alkalisk reaktion; bestämd med fysikaliska metoder visar sig reaktionen nästan neutral. — B. består av en äggvitehaltig vätska, blodplasma, och däri uppslammade blodkroppar, som utgöras av fria celler eller bildningar, härstammande från sådana. Blodkropparna utgöra $^1/_3$—$^1/_2$ av blodets volym, något olika hos skiljda djursläkten. De äro av tre slag: röda (erythrocyter), vita (leukocyter) och »blodplattor». De röda visa sig vid mikroskopisk undersökning som mycket små, hos flertalet däggdjur cirkelrunda plattor med avrundad kant och svagt skålformigt insänkta ytor (diam. omkr. 6, tjocklek omkr. 2 tusendels mm.). Hos däggdjuren sakna de som fullbildade cellkärna; hos fåglarna och lägre ryggradsdjur hava de sådan och äro oftast ovala. De äro mjuka och elastiska och kunna därför passera genom öppningar med mindre diameter än deras egen. De bestå av en stomme (»stroma»), som till $^2/_3$ utgöres av äggviteämnen och för övrigt av fettliknande ämnen (lecitin m. fl.), samt blodfärgämne (hämoglobin) jämte små mängder salter m. m, Stromat, som man föreställer sig bilda ett sammanhängande begränsningslager utåt och förövrigt vara byggt ungefär som en tvättsvamp, innesluter i sina hålrum det röda blodfärgämnet samt vatten och däri lösta salter m. m. Nyssnämnda begränsningslager är genomsläppligt för vatten, syrgas och kolsyra samt för ämnen, som lösa (och därför själva lösas i) de i detsamma ingående fettliknande ämnena, däremot i allmänhet ej för andra kroppar. Blodfärgämnet kan, liksomäggviteämnen i allmänhet, ej genomtränga detsamma utan kvarhålles i blodkropparna och kommer under normala förhållanden ej ut i blodplasmat. Sönderspränges »blodkroppsmembranen», eller upplöses den genom inverkan av vissa ämnen (syror, alkalier, fettlösande ämnen såsom eter, ormgift etc.) i tillräcklig koncentration, så träder blodfärgämnet ut i plasmat och rödfärgar detta (»hämolys»). — De röda blodkropparnas och därigenom även blodets viktigaste beståndsdel är hämoglobin, vars mängd uppgår till 30—45 % av de normalt vattenhaltiga blodkropparnas och till omkr. 15 % av blodets vikt. Det är ett med vacker röd färg i vatten lösligt, kristalliserande, järnhaltigt (0,3 %) äggviteämne, tillhörande den grupp av sammansatta sådana, som benämnas kromoproteider (se Äggvite-artade ämnen). Det kan lätt (t. ex. genom inverkan av utspädda syror eller baser, genom upphettning etc.) klyvas i ett enkelt äggviteämne, globin, och en mindre mängd av ett rött, järnhaltigt färgämne, hämokromogen, som med begärlighet upptager syrgas, därmed bildande en förening, hämatin, varur syret åter med lätthet kan frigöras. Häri ligger förklaringen till de hämoglobinhaltiga röda blodkropparnas, jämväl blodets, förmåga att tjänstgöra som transportmedel för syrgas mellan lungorna och kroppens vävnader. Föreningen mellan hämoglobin och syre kallas oxihämoglobin och giver det från lungornas blodkapillärer till hjärtat återvändande arteriella (syrsatta) blodet dess ljusröda färg. Då detta b. genomströmmar blodkapillärerna i kroppens vävnader, förlorar det där en stor del av det vid hämoglobinet bundna syret och återkommer till hjärtat som mörkrött, venöst b., vilket sålunda innehåller en stor del av sitt färgämne som »reducerat» (syrgasfritt) hämoglobin (se Andning). För att kunna överföra de störa mängder syrgas, som krävas för ämnesomsättningen inom djurkroppen, erfordras en stor mängd röda blodkroppar. Deras antal uppgår (hos de varmblodiga djuren) till 5—10 miljoner per mm^3. b. Genom sin litenhet och sitt stora antal få de tillsammans en ofantligt stor yta, vilket för ett snabbt utbyte av syrgas mellan hämoglobinet i deras inre och det dem omgivande blodplasmat är synnerligen förmånligt. — De vita blodkropparna förekomma i flere olika former, alla dock kärnhaltiga (äro således, till skillnad från de röda, celler i eg. mening). De förefinnas normalt i väsentligt mindre mängd — 1 vit på 500—1,000 röda — och utmärkas av att de kunna skjuta ut och åter draga in utskott av sitt protoplasma, med tillhjälp av sådana utskott intränga i och förflytta sig genom trånga cellmellanrum och vandra ut ur blodkärlen in i omgivande vävnader. Så sker t. ex. vid alla skador på vävnader, framförallt vid inträngande av varbakterier i dessa. Av de företeelser, som inträda som följd av sådan åverkan, och som sammanfattas under benämningen inflammation (se d. o.), är den rikliga utvandringen av vita blodkroppar den viktigaste. Vissa former av dessa spela nämligen en stor roll i djurorganismens skyddsverksamhet mot skadliga inflytelser genom sin förmåga att i sig upptaga och döda bakterier samt att alstra och avgiva »skyddskroppar» till organismens försvar mot sådana. Den tredje formen av blodkroppar, blodplattorna, mycket små, till antal växlande bildningar, äro till egenskaper och betydelse ofullständigt kända. — Blodplasmat innehåller som viktigaste organiska beståndsdelar tre äggviteämnen, serumalbumin, serumglobulin och fibrinogen. Det sistnämnda, som förekommer i helt liten mängd, är ett globulin (se Äggviteartade ämnen). Så länge blodet är inneslutet inom de normala blodkärlens väggar, är fibrinogenet flytande, men bragt i beröring med sårytor eller främmande föremål (vid vilka det klibbar) stelnar det snabbt till en sammanhängande, mjuk massa (levrar sig, bildar en blodkaka, ett blodkoagel). Härigenom tilltäppas de vid sårande av kroppens vävnader öppnade blodkärlen — åtminstone de finare av dessa —, varigenom större blodförluster hindras. (Jfr Blodstillande medel.) Blodets levrande antages vanligen uppkomma därigenom, att ett i blodplasmat förekommande enzym, som blir verksamt, då b. berör främmande ämnen, därvid utfäller fibrinogenet som ytterst fina, hela blodmassan nätformigt genomsättande trådar, vilka sammanhålla blodkropparna. Stelnat b. avskiljer efter någon tid en gulaktig vätska, blodserum, i det att blodkakan sammandrager sig. Serum har samma beståndsdelar som blodplasmat, så när som på att det saknar fibrinogen. Då man vid tillvaratagande av b. vid slakt vispar detsamma, utfälles fibrinet på det föremål, som användes för omröringen, varigenom blodets stelnande förebygges. Bland näringsämnen, som av blodet föras till kroppens olika delar, märkas, utom plasmats äggviteämnen, små mängder druvsocker samt fett och fettliknande ämnen. Sockerhalten regleras från en viss del av det centrala nervsystemet (»sockercentrum» i förlängda märgen) till en under normala förhållanden nästan konstant höjd (omkring 0.1 %). Denna reglering sker förnämligast med tillhjälp av levern, som har förmåga att i form av glykogen binda och genom dettas klyvning åter frigöra druvsocker. Av salter innehåller blodplasmat klorider, karbonat och små mängder fosfat

av natrium, kalium, kalcium och något magnesium; största mängden utgöres av koksalt. Salterna ha bl. a. den betydelsen, att de åstadkomma det för blodkropparna och vävnadscellerna lämpliga osmotiska trycket; detta uppgår till samma höjdsom det hos en 0.9 procentig koksaltlösning, varför en sådan s. k. fysiologisk koksaltlösning kan användas för att, insprutad i blodbanorna, öka blodmängden efter livsfarliga blödningar. — Av de vid ämnesomsättningen uppkomna slutprodukterna återfinnas de kvävehaltiga (främst urinämnet) endast i helt små mängder (några få hundradels %) i blodet, i det att detta vid sin passage genom njurarnas kärl till största delen befrias från desamma (se Urin). Den vid näringsämnenas förbränning bildade kolsyran förekommer i förhållandevis stor mängd i såväl det venösa som det arteriella blodet, bunden dels vid alkali till karbonat och bikarbonat, dels vid äggviteämnen. Den förekommer dessutom liksom syret till ringa mängd fri (»fysikaliskt absorberad»). Den förefinnes sålunda till övervägande del i plasmat, under det att syrgasen huvudsakligen är bunden vid de röda blodkropparna (se Andning). Viktiga beståndsdelar av blodplasmat äro slutligen en del ämnen, som ha till uppgift att minska kroppens mottaglighet för smitta eller att oskadliggöra sjukdomsalstrande bakteriers giftiga produkter (immunkroppar, antitoxiner — se Smittosamma sjukdomar). — Däggdjurens hela blodmängd uppgår till 5—8 % av kroppsvikten. En blodförlust av intill hälften av blodmassan behöver ej medföra döden. Efter en blödning ökas blodmängden raskt till den normala genom förflyttning av vävnadsvätska till blodkärlen. De förlorade blodkropparna ersättas däremot ganska långsamt genom nybildning. Platsen för en sådan är hos det fullbildade djuret för de röda blodkropparna den röda benmärgen och för de vita huvudsakligen lymfkörtlarna och mjälten. De röda utvecklas ur kärnhaltiga celler, ur vilka cellkärnan försvinner. Efter en viss livslängd förstöras de röda blodkropparna, till stor del i mjälten; deras hämoglobin sönderfaller och begagnas av levern som material för bildande av gallfärgämnen.*

Blodbrist. Se Bleksot.

Blodbröd. Se Blodmjöl.

Blodförgiftning uppkommer, då mikroorganismer eller av dem framkallade gifter upptagas av blodet, och kännetecknas av hög feber, stundom ända till 42°, hastig puls och allmän svaghet. Utgången och behandlingen bero på det lidande, i samband varmed blodförgiftningen förekommer, (sår, vargörande ledinflammation, bröst- och bukhinneinflammation m. m.).E. N—m.

Blodgödning. Se Blodmjöl.

Blod i mjölk. Se Blodmjölkning.

Blod i urin. Se Blodstallning.

Blodlinje. Se Art.

Blodkakor. Se Blodmjöl.

Blodmelass. Se Blodmjöl.

Blodmjöl. Blod innehåller i medeltal 20.5 proc. torrämne, varav omkring 16 proc. protein samt dessutom smärre mängder fett och oorganiska ämnen, huvudsakligen klornatrium och klorkalium. Det som ej åtgår till människoföda tillvaratages numera delvis vid slakterierna för beredning av foder- och gödselvaror. Blodet upphettas med ånga och omröres, varvid dess äggviteämnen jämte en del av fettet utfällas samt blod vattnet avtappas. Den utskilda blodmassan pressas till kakor, vilka kunna direkt användas till foder. 100 kg. blodkakor med 65—70 proc. vatten motsvara såsom kraftfoder 50 foderenheter, då utfodringen är så sammansatt, att äggvitans särskilda näringsvärde gör sig fullt gällande, men eljes såsom vid utfodring i större mängd åt svin blott 2/3 därav. Den höga vattenhalten gör blodkakorna mycket litet hållbara. Till större delen torkas de därför och malas till b. Detta innehåller omkring 83 proc. protein, varav 68 smältbar äggvita och 9 amidartade ämnen, 2.5 proc. fett, 4 aska och 10 proc. vatten. Fodervärdet är vid denna sammansättning 153 f.enh. per 100 kg. Det är begärligt för alla kreatur och det äggviterikaste av alla fodermedel. För att åstadkomma ett mindre ensidigt foder blandas det med kolhydratrika foder varor, ss. kli och melass, varigenom blodbröd och blodmelass erhållas. Vid danska utfodringsförsök har 1 ½ kg. blodmelass i arbetshästars foder ersatt 2 kg. kärnfoder, och det har även med framgång utfodrats åt svin och kalvar.M. W.

Även till gödsling beredes b. Dylik blodgödning innehåller 10—15 % kväve, 0.5 —1.5 % fosforsyra och 2—3 % kali. Stundom höjes fosforsyrehalten genom tillsats av superfosfat. Det är ett mycket verksamt kvävegödselmedel, som bör nedmyllas före sådden.H. J. Dft.

Blodmjölkning. Blod i mjölken visar sig antingen genom att mjölken genast vid mjölkningen är blodstrimmig eller svagt rödfärgad, eller genom att blod avsätter sig på bottnen av kärlet, då mjölken får stå. Förekommer stundom strax efter kalvningen i synnerhet hos högmjölkande kor eller vid brunsten såsom följd av rikt blodtillopp till juvret och starkt blodtryck, varav orsakas bristning av smärre blodkärl. Beror även någon gång på hastig övergång till alltför kraftig utfodring efter kalvningen. Felet försvinner oftast efter 4—8 dagar. Om behandling behöves, bör den bestå i knappare utfodring, användning av laxermedel (300—400 gram glaubersalt), försiktig men ofta upprepad mjölkning samt baddning av juvret med en lösning av 1 matsked blysocker och 2 matskedar alun i omkring 3 liter vatten.E. N—m.

Blodomlopp. För att kunna fylla sina uppgifter vid ämnesomsättningen i kroppen (se Blod) måste blodet vara i ständig rörelse till och från kroppens alla delar samt måste även komma i mycket nära kontakt med vävnadernas alla smådelar, celler.

som det hos en 0.9 procentig koksaltlösning, varför en sådan s. k. fysiologisk koksaltlösning kan användas för att, insprutad i blodbanorna, öka blodmängden efter livsfarliga blödningar. — Av de vid ämnesomsättningen uppkomna slutprodukterna återfinnas de kvävehaltiga (främst urinämnet) endast i helt små mängder (några få hundradels %) i blodet, i det att detta vid sin passage genom njurarnas kärl till största delen befrias från desamma (se Urin). Den vid näringsämnenas förbränning bildade kolsyran förekommer i förhållandevis stor mängd i såväl det venösa som det arteriella blodet, bunden dels vid alkali till karbonat och bikarbonat, dels vid äggviteämnen. Den förekommer dessutom liksom syret till ringa mängd fri (»fysikaliskt absorberad»). Den förefinnes sålunda till övervägande del i plasmat, under det att syrgasen huvudsakligen är bunden vid de röda blodkropparna (se Andning). Viktiga beståndsdelar av blodplasmat äro slutligen en del ämnen, som ha till uppgift att minska kroppens mottaglighet för smitta eller att oskadliggöra sjukdomsalstrande bakteriers giftiga produkter (immunkroppar, antitoxiner — se Smittosamma sjukdomar). — Däggdjurens hela blodmängd uppgår till 5—8 % av kroppsvikten. En blodförlust av intill hälften av blodmassan behöver ej medföra döden. Efter en blödning ökas blodmängden raskt till den normala genom förflyttning av vävnadsvätska till blodkärlen. De förlorade blodkropparna ersättas däremot ganska långsamt genom nybildning. Platsen för en sådan är hos det fullbildade djuret för de röda blodkropparna den röda benmärgen och för de vita huvudsakligen lymfkörtlarna och mjälten. De röda utvecklas ur kärnhaltiga celler, ur vilka cellkärnan försvinner. Efter en viss livslängd förstöras de röda blodkropparna, till stor del i mjälten; deras hämoglobin sönderfaller och begagnas av levern som material för bildande av gallfärgämnen.*

Blodbrist. Se Bleksot.

Blodbröd. Se Blodmjöl.

Blodförgiftning uppkommer, då mikroorganismer eller av dem framkallade gifter upptagas av blodet, och kännetecknas av hög feber, stundom ända till 42°, hastig puls och allmän svaghet. Utgången och behandlingen bero på det lidande, i samband varmed blodförgiftningen förekommer, (sår, vargörande ledinflammation, bröst- och bukhinneinflammation m. m.).E. N—m.

Blodgödning. Se Blodmjöl.

Blod i mjölk. Se Blodmjölkning.

Blod i urin. Se Blodstallning.

Blodlinje. Se Art.

Blodkakor. Se Blodmjöl.

Blodmelass. Se Blodmjöl.

Blodmjöl. Blod innehåller i medeltal 20.5 proc. torrämne, varav omkring 16 proc. protein samt dessutom smärre mängder fett och oorganiska ämnen, huvudsakligen klornatrium och klorkalium. Det som ej åtgår till människoföda tillvaratages numera delvis vid slakterierna för beredning av foder- och gödselvaror. Blodet upphettas med ånga och omröres, varvid dess äggviteämnen jämte en del av fettet utfällas samt blod vattnet avtappas. Den utskilda blodmassan pressas till kakor, vilka kunna direkt användas till foder. 100 kg. blodkakor

med 65—70 proc. vatten motsvara såsom kraftfoder 50 foderenheter, då utfodringen är så sammansatt, att äggvitans särskilda näringsvärde gör sig fullt gällande, men eljes såsom vid utfodring i större mängd åt svin blott 2/3 därav. Den höga vattenhalten gör blodkakorna mycket litet hållbara. Till större delen torkas de därför och malas till b. Detta innehåller omkring 83 proc. protein, varav 68 smältbar äggvita och 9 amidartade ämnen, 2.5 proc. fett, 4 aska och 10 proc. vatten. Fodervärdet är vid denna sammansättning 153 f.enh. per 100 kg. Det är begärligt för alla kreatur och det äggviterikaste av alla fodermedel. För att åstadkomma ett mindre ensidigt foder blandas det med kolhydratrika foder varor, ss. kli och melass, varigenom blodbröd och blodmelass erhållas. Vid danska utfodringsförsök har 1 ½ kg. blodmelass i arbetshästars foder ersatt 2 kg. kärnfoder, och det har även med framgång utfodrats åt svin och kalvar.M. W.

Även till gödsling beredes b. Dylik blodgödning innehåller 10—15 % kväve, 0.5 —1.5 % fosforsyra och 2—3 % kali. Stundom höjes fosforsyrehalten genom tillsats av superfosfat. Det är ett mycket verksamt kvävegödselmedel, som bör nedmyllas före sådden.H. J. Dft.

Blodmjölkning. Blod i mjölken visar sig antingen genom att mjölken genast vid mjölkningen är blodstrimmig eller svagt rödfärgad, eller genom att blod avsätter sig på bottnen av kärlet, då mjölken får stå. Förekommer stundom strax efter kalvningen i synnerhet hos högmjölkande kor eller vid brunsten såsom följd av rikt blodtillopp till juvret och starkt blodtryck, varav orsakas bristning av smärre blodkärl. Beror även någon gång på hastig övergång till alltför kraftig utfodring efter kalvningen. Felet försvinner oftast efter 4—8 dagar. Om behandling behöves, bör den bestå i knappare utfodring, användning av laxermedel (300—400 gram glaubersalt), försiktig men ofta upprepad mjölkning samt baddning av juvret med en lösning av 1 matsked blysocker och 2 matskedar alun i omkring 3 liter vatten.E. N—m.

Blodomlopp. För att kunna fylla sina uppgifter vid ämnesomsättningen i kroppen (se Blod) måste blodet vara i ständig rörelse till och från kroppens alla delar samt måste även komma i mycket nära kontakt med vävnadernas alla smådelar, celler.

som det hos en 0.9 procentig koksaltlösning, varför en sådan s. k. fysiologisk koksaltlösning kan användas för att, insprutad i blodbanorna, öka blodmängden efter livsfarliga blödningar. — Av de vid ämnesomsättningen uppkomna slutprodukterna återfinnas de kvävehaltiga (främst urinämnet) endast i helt små mängder (några få hundradels %) i blodet, i det att detta vid sin passage genom njurarnas kärl till största delen befrias från desamma (se Urin). Den vid näringsämnenas förbränning bildade kolsyran förekommer i förhållandevis stor mängd i såväl det venösa som det arteriella blodet, bunden dels vid alkali till karbonat och bikarbonat, dels vid äggviteämnen. Den förekommer dessutom liksom syret till ringa mängd fri (»fysikaliskt absorberad»). Den förefinnes sålunda till övervägande del i plasmat, under det att syrgasen huvudsakligen är bunden vid de röda blodkropparna (se Andning). Viktiga beståndsdelar av blodplasmat äro slutligen en del ämnen, som ha till uppgift att minska kroppens mottaglighet för smitta eller att oskadliggöra sjukdomsalstrande bakteriers giftiga produkter (immunkroppar, antitoxiner — se Smittosamma sjukdomar). — Däggdjurens hela blodmängd uppgår till 5—8 % av kroppsvikten. En blodförlust av intill hälften av blodmassan behöver ej medföra döden. Efter en blödning ökas blodmängden raskt till den normala genom förflyttning av vävnadsvätska till blodkärlen. De förlorade blodkropparna ersättas däremot ganska långsamt genom nybildning. Platsen för en sådan är hos det fullbildade djuret för de röda blodkropparna den röda benmärgen och för de vita huvudsakligen lymfkörtlarna och mjälten. De röda utvecklas ur kärnhaltiga celler, ur vilka cellkärnan försvinner. Efter en viss livslängd förstöras de röda blodkropparna, till stor del i mjälten; deras hämoglobin sönderfaller och begagnas av levern som material för bildande av gallfärgämnen.*

Blodbrist. Se Bleksot.

Blodbröd. Se Blodmjöl.

Blodförgiftning uppkommer, då mikroorganismer eller av dem framkallade gifter upptagas av blodet, och kännetecknas av hög feber, stundom ända till 42°, hastig puls och allmän svaghet. Utgången och behandlingen bero på det lidande, i samband varmed blodförgiftningen förekommer, (sår, vargörande ledinflammation, bröst- och bukhinneinflammation m. m.).E. N—m.

Blodgödning. Se Blodmjöl.

Blod i mjölk. Se Blodmjölkning.

Blod i urin. Se Blodstallning.

Blodlinje. Se Art.

Blodkakor. Se Blodmjöl.

Blodmelass. Se Blodmjöl.

Blodmjöl. Blod innehåller i medeltal 20.5 proc. torrämne, varav omkring 16 proc. protein samt dessutom smärre mängder fett och oorganiska ämnen, huvudsakligen klornatrium och klorkalium. Det som ej åtgår till människoföda tillvaratages numera delvis vid slakterierna för beredning av foder- och gödselvaror. Blodet upphettas med ånga och omröres, varvid dess äggviteämnen jämte en del av fettet utfällas samt blod vattnet avtappas. Den utskilda blodmassan pressas till kakor, vilka kunna direkt användas till foder. 100 kg. blodkakor
med 65—70 proc. vatten motsvara såsom kraftfoder 50 foderenheter, då utfodringen är så sammansatt, att äggvitans särskilda näringsvärde gör sig fullt gällande, men eljes såsom vid utfodring i större mängd åt svin blott 2/3 därav. Den höga vattenhalten gör blodkakorna mycket litet hållbara. Till större delen torkas de därför och malas till b. Detta innehåller omkring 83 proc. protein, varav 68 smältbar äggvita och 9 amidartade ämnen, 2.5 proc. fett, 4 aska och 10 proc. vatten. Fodervärdet är vid denna sammansättning 153 f.enh. per 100 kg. Det är begärligt för alla kreatur och det äggviterikaste av alla fodermedel. För att åstadkomma ett mindre ensidigt foder blandas det med kolhydratrika foder varor, ss. kli och melass, varigenom blodbröd och blodmelass erhållas. Vid danska utfodringsförsök har 1 ½ kg. blodmelass i arbetshästars foder ersatt 2 kg. kärnfoder, och det har även med framgång utfodrats åt svin och kalvar.M. W.

Även till gödsling beredes b. Dylik blodgödning innehåller 10—15 % kväve, 0.5 —1.5 % fosforsyra och 2—3 % kali. Stundom höjes fosforsyrehalten genom tillsats av superfosfat. Det är ett mycket verksamt kvävegödselmedel, som bör nedmyllas före sådden.H. J. Dft.

Blodmjölkning. Blod i mjölken visar sig antingen genom att mjölken genast vid mjölkningen är blodstrimmig eller svagt rödfärgad, eller genom att blod avsätter sig på bottnen av kärlet, då mjölken får stå. Förekommer stundom strax efter kalvningen i synnerhet hos högmjölkande kor eller vid brunsten såsom följd av rikt blodtillopp till juvret och starkt blodtryck, varav orsakas bristning av smärre blodkärl. Beror även någon gång på hastig övergång till alltför kraftig utfodring efter kalvningen. Felet försvinner oftast efter 4—8 dagar. Om behandling behöves, bör den bestå i knappare utfodring, användning av laxermedel (300—400 gram glaubersalt), försiktig men ofta upprepad mjölkning samt baddning av juvret med en lösning av 1 matsked blysocker och 2 matskedar alun i omkring 3 liter vatten.E. N—m.

Blodomlopp. För att kunna fylla sina uppgifter vid ämnesomsättningen i kroppen (se Blod) måste blodet vara i ständig rörelse till och från kroppens alla delar samt måste även komma i mycket nära kontakt med vävnadernas alla smådelar, celler.

som det hos en 0.9 procentig koksaltlösning, varför en sådan s. k. fysiologisk koksaltlösning kan användas för att, insprutad i blodbanorna, öka blodmängden efter livsfarliga blödningar. — Av de vid ämnesomsättningen uppkomna slutprodukterna återfinnas de kvävehaltiga (främst urinämnet) endast i helt små mängder (några få hundradels %) i blodet, i det att detta vid sin passage genom njurarnas kärl till största delen befrias från desamma (se Urin). Den vid näringsämnenas förbränning bildade kolsyran förekommer i förhållandevis stor mängd i såväl det venösa som det arteriella blodet, bunden dels vid alkali till karbonat och bikarbonat, dels vid äggviteämnen. Den förekommer dessutom liksom syret till ringa mängd fri (»fysikaliskt absorberad»). Den förefinnes sålunda till övervägande del i plasmat, under det att syrgasen huvudsakligen är bunden vid de röda blodkropparna (se Andning). Viktiga beståndsdelar av blodplasmat äro slutligen en del ämnen, som ha till uppgift att minska kroppens mottaglighet för smitta eller att oskadliggöra sjukdomsalstrande bakteriers giftiga produkter (immunkroppar, antitoxiner — se Smittosamma sjukdomar). — Däggdjurens hela blodmängd uppgår till 5—8 % av kroppsvikten. En blodförlust av intill hälften av blodmassan behöver ej medföra döden. Efter en blödning ökas blodmängden raskt till den normala genom förflyttning av vävnadsvätska till blodkärlen. De förlorade blodkropparna ersättas däremot ganska långsamt genom nybildning. Platsen för en sådan är hos det fullbildade djuret för de röda blodkropparna den röda benmärgen och för de vita huvudsakligen lymfkörtlarna och mjälten. De röda utvecklas ur kärnhaltiga celler, ur vilka cellkärnan försvinner. Efter en viss livslängd förstöras de röda blodkropparna, till stor del i mjälten; deras hämoglobin sönderfaller och begagnas av levern som material för bildande av gallfärgämnen.*

Blodbrist. Se Bleksot.

Blodbröd. Se Blodmjöl.

Blodförgiftning uppkommer, då mikroorganismer eller av dem framkallade gifter upptagas av blodet, och kännetecknas av hög feber, stundom ända till 42°, hastig puls och allmän svaghet. Utgången och behandlingen bero på det lidande, i samband varmed blodförgiftningen förekommer, (sår, vargörande ledinflammation, bröst- och bukhinneinflammation m. m.).E. N—m.

Blodgödning. Se Blodmjöl.

Blod i mjölk. Se Blodmjölkning.

Blod i urin. Se Blodstallning.

Blodlinje. Se Art.

Blodkakor. Se Blodmjöl.

Blodmelass. Se Blodmjöl.

Blodmjöl. Blod innehåller i medeltal 20.5 proc. torrämne, varav omkring 16 proc. protein samt dessutom smärre mängder fett och oorganiska ämnen, huvudsakligen klornatrium och klorkalium. Det som ej åtgår till människoföda tillvaratages numera delvis vid slakterierna för beredning av foder- och gödselvaror. Blodet upphettas med ånga och omröres, varvid dess äggviteämnen jämte en del av fettet utfällas samt blod vattnet avtappas. Den utskilda blodmassan pressas till kakor, vilka kunna direkt användas till foder. 100 kg. blodkakor med 65—70 proc. vatten motsvara såsom kraftfoder 50 foderenheter, då utfodringen är så sammansatt, att äggvitans särskilda näringsvärde gör sig fullt gällande, men eljes såsom vid utfodring i större mängd åt svin blott 2/3 därav. Den höga vattenhalten gör blodkakorna mycket litet hållbara. Till större delen torkas de därför och malas till b. Detta innehåller omkring 83 proc. protein, varav 68 smältbar äggvita och 9 amidartade ämnen, 2.5 proc. fett, 4 aska och 10 proc. vatten. Fodervärdet är vid denna sammansättning 153 f.enh. per 100 kg. Det är begärligt för alla kreatur och det äggviterikaste av alla fodermedel. För att åstadkomma ett mindre ensidigt foder blandas det med kolhydratrika foder varor, ss. kli och melass, varigenom blodbröd och blodmelass erhållas. Vid danska utfodringsförsök har 1 ½ kg. blodmelass i arbetshästars foder ersatt 2 kg. kärnfoder, och det har även med framgång utfodrats åt svin och kalvar.M. W.

Även till gödsling beredes b. Dylik blodgödning innehåller 10—15 % kväve, 0.5 —1.5 % fosforsyra och 2—3 % kali. Stundom höjes fosforsyrehalten genom tillsats av superfosfat. Det är ett mycket verksamt kvävegödselmedel, som bör nedmyllas före sådden.H. J. Dft.

Blodmjölkning. Blod i mjölken visar sig antingen genom att mjölken genast vid mjölkningen är blodstrimmig eller svagt rödfärgad, eller genom att blod avsätter sig på bottnen av kärlet, då mjölken får stå. Förekommer stundom strax efter kalvningen i synnerhet hos högmjölkande kor eller vid brunsten såsom följd av rikt blodtillopp till juvret och starkt blodtryck, varav orsakas bristning av smärre blodkärl. Beror även någon gång på hastig övergång till alltför kraftig utfodring efter kalvningen. Felet försvinner oftast efter 4—8 dagar. Om behandling behöves, bör den bestå i knappare utfodring, användning av laxermedel (300—400 gram glaubersalt), försiktig men ofta upprepad mjölkning samt baddning av juvret med en lösning av 1 matsked blysocker och 2 matskedar alun i omkring 3 liter vatten.E. N—m.

Blodomlopp. För att kunna fylla sina uppgifter vid ämnesomsättningen i kroppen (se Blod) måste blodet vara i ständig rörelse till och från kroppens alla delar samt måste även komma i mycket nära kontakt med vävnadernas alla smådelar, celler.

som det hos en 0.9 procentig koksaltlösning, varför en sådan s. k. fysiologisk koksaltlösning kan användas för att, insprutad i blodbanorna, öka blodmängden efter livsfarliga blödningar. — Av de vid ämnesomsättningen uppkomna slutprodukterna återfinnas de kvävehaltiga (främst urinämnet) endast i helt små mängder (några få hundradels %) i blodet, i det att detta vid sin passage genom njurarnas kärl till största delen befrias från desamma (se Urin). Den vid näringsämnenas förbränning bildade kolsyran förekommer i förhållandevis stor mängd i såväl det venösa som det arteriella blodet, bunden dels vid alkali till karbonat och bikarbonat, dels vid äggviteämnen. Den förekommer dessutom liksom syret till ringa mängd fri (»fysikaliskt absorberad»). Den förefinnes sålunda till övervägande del i plasmat, under det att syrgasen huvudsakligen är bunden vid de röda blodkropparna (se Andning). Viktiga beståndsdelar av blodplasmat äro slutligen en del ämnen, som ha till uppgift att minska kroppens mottaglighet för smitta eller att oskadliggöra sjukdomsalstrande bakteriers giftiga produkter (immunkroppar, antitoxiner — se Smittosamma sjukdomar). — Däggdjurens hela blodmängd uppgår till 5—8 % av kroppsvikten. En blodförlust av intill hälften av blodmassan behöver ej medföra döden. Efter en blödning ökas blodmängden raskt till den normala genom förflyttning av vävnadsvätska till blodkärlen. De förlorade blodkropparna ersättas däremot ganska långsamt genom nybildning. Platsen för en sådan är hos det fullbildade djuret för de röda blodkropparna den röda benmärgen och för de vita huvudsakligen lymfkörtlarna och mjälten. De röda utvecklas ur kärnhaltiga celler, ur vilka cellkärnan försvinner. Efter en viss livslängd förstöras de röda blodkropparna, till stor del i mjälten; deras hämoglobin sönderfaller och begagnas av levern som material för bildande av gallfärgämnen.*

Blodbrist. Se Bleksot.

Blodbröd. Se Blodmjöl.

Blodförgiftning uppkommer, då mikroorganismer eller av dem framkallade gifter upptagas av blodet, och kännetecknas av hög feber, stundom ända till 42°, hastig puls och allmän svaghet. Utgången och behandlingen bero på det lidande, i samband varmed blodförgiftningen förekommer, (sår, vargörande ledinflammation, bröst- och bukhinneinflammation m. m.).E. N—m.

Blodgödning. Se Blodmjöl.

Blod i mjölk. Se Blodmjölkning.

Blod i urin. Se Blodstallning.

Blodlinje. Se Art.

Blodkakor. Se Blodmjöl.

Blodmelass. Se Blodmjöl.

Blodmjöl. Blod innehåller i medeltal 20.5 proc. torrämne, varav omkring 16 proc. protein samt dessutom smärre mängder fett och oorganiska ämnen, huvudsakligen klornatrium och klorkalium. Det som ej åtgår till människoföda tillvaratages numera delvis vid slakterierna för beredning av foder- och gödselvaror. Blodet upphettas med ånga och omröres, varvid dess äggviteämnen jämte en del av fettet utfällas samt blod vattnet avtappas. Den utskilda blodmassan pressas till kakor, vilka kunna direkt användas till foder. 100 kg. blodkakor med 65—70 proc. vatten motsvara såsom kraftfoder 50 foderenheter, då utfodringen är så sammansatt, att äggvitans särskilda näringsvärde gör sig fullt gällande, men eljes såsom vid utfodring i större mängd åt svin blott 2/3 därav. Den höga vattenhalten gör blodkakorna mycket litet hållbara. Till större delen torkas de därför och malas till b. Detta innehåller omkring 83 proc. protein, varav 68 smältbar äggvita och 9 amidartade ämnen, 2.5 proc. fett, 4 aska och 10 proc. vatten. Fodervärdet är vid denna sammansättning 153 f.enh. per 100 kg. Det är begärligt för alla kreatur och det äggviterikaste av alla fodermedel. För att åstadkomma ett mindre ensidigt foder blandas det med kolhydratrika foder varor, ss. kli och melass, varigenom blodbröd och blodmelass erhållas. Vid danska utfodringsförsök har 1 ½ kg. blodmelass i arbetshästars foder ersatt 2 kg. kärnfoder, och det har även med framgång utfodrats åt svin och kalvar.M. W.

Även till gödsling beredes b. Dylik blodgödning innehåller 10—15 % kväve, 0.5 —1.5 % fosforsyra och 2—3 % kali. Stundom höjes fosforsyrehalten genom tillsats av superfosfat. Det är ett mycket verksamt kvävegödselmedel, som bör nedmyllas före sådden.H. J. Dft.

Blodmjölkning. Blod i mjölken visar sig antingen genom att mjölken genast vid mjölkningen är blodstrimmig eller svagt rödfärgad, eller genom att blod avsätter sig på bottnen av kärlet, då mjölken får stå. Förekommer stundom strax efter kalvningen i synnerhet hos högmjölkande kor eller vid brunsten såsom följd av rikt blodtillopp till juvret och starkt blodtryck, varav orsakas bristning av smärre blodkärl. Beror även någon gång på hastig övergång till alltför kraftig utfodring efter kalvningen. Felet försvinner oftast efter 4—8 dagar. Om behandling behöves, bör den bestå i knappare utfodring, användning av laxermedel (300—400 gram glaubersalt), försiktig men ofta upprepad mjölkning samt baddning av juvret med en lösning av 1 matsked blysocker och 2 matskedar alun i omkring 3 liter vatten.E. N—m.

Blodomlopp. För att kunna fylla sina uppgifter vid ämnesomsättningen i kroppen (se Blod) måste blodet vara i ständig rörelse till och från kroppens alla delar samt måste även

komma i mycket nära kontakt med vävnadernas alla smådelar, celler.

som det hos en 0.9 procentig koksaltlösning, varför en sådan s. k. fysiologisk koksaltlösning kan användas för att, insprutad i blodbanorna, öka blodmängden efter livsfarliga blödningar. — Av de vid ämnesomsättningen uppkomna slutprodukterna återfinnas de kvävehaltiga (främst urinämnet) endast i helt små mängder (några få hundradels %) i blodet, i det att detta vid sin passage genom njurarnas kärl till största delen befrias från desamma (se Urin). Den vid näringsämnenas förbränning bildade kolsyran förekommer i förhållandevis stor mängd i såväl det venösa som det arteriella blodet, bunden dels vid alkali till karbonat och bikarbonat, dels vid äggviteämnen. Den förekommer dessutom liksom syret till ringa mängd fri (»fysikaliskt absorberad»). Den förefinnes sålunda till övervägande del i plasmat, under det att syrgasen huvudsakligen är bunden vid de röda blodkropparna (se Andning). Viktiga beståndsdelar av blodplasmat äro slutligen en del ämnen, som ha till uppgift att minska kroppens mottaglighet för smitta eller att oskadliggöra sjukdomsalstrande bakteriers giftiga produkter (immunkroppar, antitoxiner — se Smittosamma sjukdomar). — Däggdjurens hela blodmängd uppgår till 5—8 % av kroppsvikten. En blodförlust av intill hälften av blodmassan behöver ej medföra döden. Efter en blödning ökas blodmängden raskt till den normala genom förflyttning av vävnadsvätska till blodkärlen. De förlorade blodkropparna ersättas däremot ganska långsamt genom nybildning. Platsen för en sådan är hos det fullbildade djuret för de röda blodkropparna den röda benmärgen och för de vita huvudsakligen lymfkörtlarna och mjälten. De röda utvecklas ur kärnhaltiga celler, ur vilka cellkärnan försvinner. Efter en viss livslängd förstöras de röda blodkropparna, till stor del i mjälten; deras hämoglobin sönderfaller och begagnas av levern som material för bildande av gallfärgämnen.*

Blodbrist. Se Bleksot.

Blodbröd. Se Blodmjöl.

Blodförgiftning uppkommer, då mikroorganismer eller av dem framkallade gifter upptagas av blodet, och kännetecknas av hög feber, stundom ända till 42°, hastig puls och allmän svaghet. Utgången och behandlingen bero på det lidande, i samband varmed blodförgiftningen förekommer, (sår, vargörande ledinflammation, bröst- och bukhinneinflammation m. m.).E. N—m.

Blodgödning. Se Blodmjöl.

Blod i mjölk. Se Blodmjölkning.

Blod i urin. Se Blodstallning.

Blodlinje. Se Art.

Blodkakor. Se Blodmjöl.

Blodmelass. Se Blodmjöl.

Blodmjöl. Blod innehåller i medeltal 20.5 proc. torrämne, varav omkring 16 proc. protein samt dessutom smärre mängder fett och oorganiska ämnen, huvudsakligen klornatrium och klorkalium. Det som ej åtgår till människoföda tillvaratages numera delvis vid slakterierna för beredning av foder- och gödselvaror. Blodet upphettas med ånga och omröres, varvid dess äggviteämnen jämte en del av fettet utfällas samt blod vattnet avtappas. Den utskilda blodmassan pressas till kakor, vilka kunna direkt användas till foder. 100 kg. blodkakor med 65—70 proc. vatten motsvara såsom kraftfoder 50 foderenheter, då utfodringen är så sammansatt, att äggvitans särskilda näringsvärde gör sig fullt gällande, men eljes såsom vid utfodring i större mängd åt svin blott 2/3 därav. Den höga vattenhalten gör blodkakorna mycket litet hållbara. Till större delen torkas de därför och malas till b. Detta innehåller omkring 83 proc. protein, varav 68 smältbar äggvita och 9 amidartade ämnen, 2.5 proc. fett, 4 aska och 10 proc. vatten. Fodervärdet är vid denna sammansättning 153 f.enh. per 100 kg. Det är begärligt för alla kreatur och det äggviterikaste av alla fodermedel. För att åstadkomma ett mindre ensidigt foder blandas det med kolhydratrika foder varor, ss. kli och melass, varigenom blodbröd och blodmelass erhållas. Vid danska utfodringsförsök har 1 ½ kg. blodmelass i arbetshästars foder ersatt 2 kg. kärnfoder, och det har även med framgång utfodrats åt svin och kalvar.M. W.

Även till gödsling beredes b. Dylik blodgödning innehåller 10—15 % kväve, 0.5 —1.5 % fosforsyra och 2—3 % kali. Stundom höjes fosforsyrehalten genom tillsats av superfosfat. Det är ett mycket verksamt kvävegödselmedel, som bör nedmyllas före sådden.H. J. Dft.

Blodmjölkning. Blod i mjölken visar sig antingen genom att mjölken genast vid mjölkningen är blodstrimmig eller svagt rödfärgad, eller genom att blod avsätter sig på bottnen av kärlet, då mjölken får stå. Förekommer stundom strax efter kalvningen i synnerhet hos högmjölkande kor eller vid brunsten såsom följd av rikt blodtillopp till juvret och starkt blodtryck, varav orsakas bristning av smärre blodkärl. Beror även någon gång på hastig övergång till alltför kraftig utfodring efter kalvningen. Felet försvinner oftast efter 4—8 dagar. Om behandling behöves, bör den bestå i knappare utfodring, användning av laxermedel (300—400 gram glaubersalt), försiktig men ofta upprepad mjölkning samt baddning av juvret med en lösning av 1 matsked blysocker och 2 matskedar alun i omkring 3 liter vatten.E. N—m.

Blodomlopp. För att kunna fylla sina uppgifter vid ämnesomsättningen i kroppen (se Blod) måste blodet vara i ständig rörelse till och från kroppens alla delar samt måste även komma i mycket nära kontakt med vävnadernas alla smådelar, celler.

som det hos en 0.9 procentig koksaltlösning, varför en sådan s. k. fysiologisk koksaltlösning kan användas för att, insprutad i blodbanorna, öka blodmängden efter livsfarliga blödningar. — Av de vid ämnesomsättningen uppkomna slutprodukterna återfinnas de kvävehaltiga (främst urinämnet) endast i helt små mängder (några få hundradels %) i blodet, i det att detta vid sin passage genom njurarnas kärl till största delen befrias från desamma (se Urin). Den vid näringsämnenas förbränning bildade kolsyran förekommer i förhållandevis stor mängd i såväl det venösa som det arteriella blodet, bunden dels vid alkali till karbonat och bikarbonat, dels vid äggviteämnen. Den förekommer dessutom liksom syret till ringa mängd fri (»fysikaliskt absorberad»). Den förefinnes sålunda till övervägande del i plasmat, under det att syrgasen huvudsakligen är bunden vid de röda blodkropparna (se Andning). Viktiga beståndsdelar av blodplasmat äro slutligen en del ämnen, som ha till uppgift att minska kroppens mottaglighet för smitta eller att oskadliggöra sjukdomsalstrande bakteriers giftiga produkter (immunkroppar, antitoxiner — se Smittosamma sjukdomar). — Däggdjurens hela blodmängd uppgår till 5—8 % av kroppsvikten. En blodförlust av intill hälften av blodmassan behöver ej medföra döden. Efter en blödning ökas blodmängden raskt till den normala genom förflyttning av vävnadsvätska till blodkärlen. De förlorade blodkropparna ersättas däremot ganska långsamt genom nybildning. Platsen för en sådan är hos det fullbildade djuret för de röda blodkropparna den röda benmärgen och för de vita huvudsakligen lymfkörtlarna och mjälten. De röda utvecklas ur kärnhaltiga celler, ur vilka cellkärnan försvinner. Efter en viss livslängd förstöras de röda blodkropparna, till stor del i mjälten; deras hämoglobin sönderfaller och begagnas av levern som material för bildande av gallfärgämnen.*

Blodbrist. Se Bleksot.

Blodbröd. Se Blodmjöl.

Blodförgiftning uppkommer, då mikroorganismer eller av dem framkallade gifter upptagas av blodet, och kännetecknas av hög feber, stundom ända till 42°, hastig puls och allmän svaghet. Utgången och behandlingen bero på det lidande, i samband varmed blodförgiftningen förekommer, (sår, vargörande ledinflammation, bröst- och bukhinneinflammation m. m.).E. N—m.

Blodgödning. Se Blodmjöl.

Blod i mjölk. Se Blodmjölkning.

Blod i urin. Se Blodstallning.

Blodlinje. Se Art.

Blodkakor. Se Blodmjöl.

Blodmelass. Se Blodmjöl.

Blodmjöl. Blod innehåller i medeltal 20.5 proc. torrämne, varav omkring 16 proc. protein samt dessutom smärre mängder fett och oorganiska ämnen, huvudsakligen klornatrium och klorkalium. Det som ej åtgår till människoföda tillvaratages numera delvis vid slakterierna för beredning av foder- och gödselvaror. Blodet upphettas med ånga och omröres, varvid dess äggviteämnen jämte en del av fettet utfällas samt blod vattnet avtappas. Den utskilda blodmassan pressas till kakor, vilka kunna direkt användas till foder. 100 kg. blodkakor

med 65—70 proc. vatten motsvara såsom kraftfoder 50 foderenheter, då utfodringen är så sammansatt, att äggvitans särskilda näringsvärde gör sig fullt gällande, men eljes såsom vid utfodring i större mängd åt svin blott 2/3 därav. Den höga vattenhalten gör blodkakorna mycket litet hållbara. Till större delen torkas de därför och malas till b. Detta innehåller omkring 83 proc. protein, varav 68 smältbar äggvita och 9 amidartade ämnen, 2.5 proc. fett, 4 aska och 10 proc. vatten. Fodervärdet är vid denna sammansättning 153 f.enh. per 100 kg. Det är begärligt för alla kreatur och det äggviterikaste av alla fodermedel. För att åstadkomma ett mindre ensidigt foder blandas det med kolhydratrika foder varor, ss. kli och melass, varigenom blodbröd och blodmelass erhållas. Vid danska utfodringsförsök har 1 ½ kg. blodmelass i arbetshästars foder ersatt 2 kg. kärnfoder, och det har även med framgång utfodrats åt svin och kalvar.M. W.

Även till gödsling beredes b. Dylik blodgödning innehåller 10—15 % kväve, 0.5 —1.5 % fosforsyra och 2—3 % kali. Stundom höjes fosforsyrehalten genom tillsats av superfosfat. Det är ett mycket verksamt kvävegödselmedel, som bör nedmyllas före sådden.H. J. Dft.

Blodmjölkning. Blod i mjölken visar sig antingen genom att mjölken genast vid mjölkningen är blodstrimmig eller svagt rödfärgad, eller genom att blod avsätter sig på bottnen av kärlet, då mjölken får stå. Förekommer stundom strax efter kalvningen i synnerhet hos högmjölkande kor eller vid brunsten såsom följd av rikt blodtillopp till juvret och starkt blodtryck, varav orsakas bristning av smärre blodkärl. Beror även någon gång på hastig övergång till alltför kraftig utfodring efter kalvningen. Felet försvinner oftast efter 4—8 dagar. Om behandling behöves, bör den bestå i knappare utfodring, användning av laxermedel (300—400 gram glaubersalt), försiktig men ofta upprepad mjölkning samt baddning av juvret med en lösning av 1 matsked blysocker och 2 matskedar alun i omkring 3 liter vatten.E. N—m.

Blodomlopp. För att kunna fylla sina uppgifter vid ämnesomsättningen i kroppen (se Blod) måste blodet vara i ständig rörelse till och från kroppens alla delar samt måste även komma i mycket nära kontakt med vävnadernas alla smådelar, celler.

som det hos en 0.9 procentig koksaltlösning, varför en sådan s. k. fysiologisk koksaltlösning kan användas för att, insprutad i blodbanorna, öka blodmängden efter livsfarliga blödningar. — Av de vid ämnesomsättningen uppkomna slutprodukterna återfinnas de kvävehaltiga (främst urinämnet) endast i helt små mängder (några få hundradels %) i blodet, i det att detta vid sin passage genom njurarnas kärl till största delen befrias från desamma (se Urin). Den vid näringsämnenas förbränning bildade kolsyran förekommer i förhållandevis stor mängd i såväl det venösa som det arteriella blodet, bunden dels vid alkali till karbonat och bikarbonat, dels vid äggviteämnen. Den förekommer dessutom liksom syret till ringa mängd fri (»fysikaliskt absorberad»). Den förefinnes sålunda till övervägande del i plasmat, under det att syrgasen huvudsakligen är bunden vid de röda blodkropparna (se Andning). Viktiga beståndsdelar av blodplasmat äro slutligen en del ämnen, som ha till uppgift att minska kroppens mottaglighet för smitta eller att oskadliggöra sjukdomsalstrande bakteriers giftiga produkter (immunkroppar, antitoxiner — se Smittosamma sjukdomar). — Däggdjurens hela blodmängd uppgår till 5—8 % av kroppsvikten. En blodförlust av intill hälften av blodmassan behöver ej medföra döden. Efter en blödning ökas blodmängden raskt till den normala genom förflyttning av vävnadsvätska till blodkärlen. De förlorade blodkropparna ersättas däremot ganska långsamt genom nybildning. Platsen för en sådan är hos det fullbildade djuret för de röda blodkropparna den röda benmärgen och för de vita huvudsakligen lymfkörtlarna och mjälten. De röda utvecklas ur kärnhaltiga celler, ur vilka cellkärnan försvinner. Efter en viss livslängd förstöras de röda blodkropparna, till stor del i mjälten; deras hämoglobin sönderfaller och begagnas av levern som material för bildande av gallfärgämnen.*

Blodbrist. Se Bleksot.

Blodbröd. Se Blodmjöl.

Blodförgiftning uppkommer, då mikroorganismer eller av dem framkallade gifter upptagas av blodet, och kännetecknas av hög feber, stundom ända till 42°, hastig puls och allmän svaghet. Utgången och behandlingen bero på det lidande, i samband varmed blodförgiftningen förekommer, (sår, vargörande ledinflammation, bröst- och bukhinneinflammation m. m.).E. N—m.

Blodgödning. Se Blodmjöl.

Blod i mjölk. Se Blodmjölkning.

Blod i urin. Se Blodstallning.

Blodlinje. Se Art.

Blodkakor. Se Blodmjöl.

Blodmelass. Se Blodmjöl.

Blodmjöl. Blod innehåller i medeltal 20.5 proc. torrämne, varav omkring 16 proc. protein samt dessutom smärre mängder fett och oorganiska ämnen, huvudsakligen klornatrium och klorkalium. Det som ej åtgår till människoföda tillvaratages numera delvis vid slakterierna för beredning av foder- och gödselvaror. Blodet upphettas med ånga och omröres, varvid dess äggviteämnen jämte en del av fettet utfällas samt blod vattnet avtappas. Den utskilda blodmassan pressas till kakor, vilka kunna direkt användas till foder. 100 kg. blodkakor med 65—70 proc. vatten motsvara såsom kraftfoder 50 foderenheter, då utfodringen är så sammansatt, att äggvitans särskilda näringsvärde gör sig fullt gällande, men eljes såsom vid utfodring i större mängd åt svin blott 2/3 därav. Den höga vattenhalten gör blodkakorna mycket litet hållbara. Till större delen torkas de därför och malas till b. Detta innehåller omkring 83 proc. protein, varav 68 smältbar äggvita och 9 amidartade ämnen, 2.5 proc. fett, 4 aska och 10 proc. vatten. Fodervärdet är vid denna sammansättning 153 f.enh. per 100 kg. Det är begärligt för alla kreatur och det äggviterikaste av alla fodermedel. För att åstadkomma ett mindre ensidigt foder blandas det med kolhydratrika foder varor, ss. kli och melass, varigenom blodbröd och blodmelass erhållas. Vid danska utfodringsförsök har 1 ½ kg. blodmelass i arbetshästars foder ersatt 2 kg. kärnfoder, och det har även med framgång utfodrats åt svin och kalvar.M. W.

Även till gödsling beredes b. Dylik blodgödning innehåller 10—15 % kväve, 0.5 —1.5 % fosforsyra och 2—3 % kali. Stundom höjes fosforsyrehalten genom tillsats av superfosfat. Det är ett mycket verksamt kvävegödselmedel, som bör nedmyllas före sådden.H. J. Dft.

Blodmjölkning. Blod i mjölken visar sig antingen genom att mjölken genast vid mjölkningen är blodstrimmig eller svagt rödfärgad, eller genom att blod avsätter sig på bottnen av kärlet, då mjölken får stå. Förekommer stundom strax efter kalvningen i synnerhet hos högmjölkande kor eller vid brunsten såsom följd av rikt blodtillopp till juvret och starkt blodtryck, varav orsakas bristning av smärre blodkärl. Beror även någon gång på hastig övergång till alltför kraftig utfodring efter kalvningen. Felet försvinner oftast efter 4—8 dagar. Om behandling behöves, bör den bestå i knappare utfodring, användning av laxermedel (300—400 gram glaubersalt), försiktig men ofta upprepad mjölkning samt baddning av juvret med en lösning av 1 matsked blysocker och 2 matskedar alun i omkring 3 liter vatten.E. N—m.

Blodomlopp. För att kunna fylla sina uppgifter vid ämnesomsättningen i kroppen (se Blod) måste blodet vara i ständig rörelse till och från kroppens alla delar samt måste även komma i mycket nära kontakt med vävnadernas alla smådelar, celler.

som det hos en 0.9 procentig koksaltlösning, varför en sådan s. k. fysiologisk koksaltlösning kan användas för att, insprutad i blodbanorna, öka blodmängden efter livsfarliga blödningar. — Av de vid ämnesomsättningen uppkomna slutprodukterna återfinnas de kvävehaltiga (främst urinämnet) endast i helt små mängder (några få hundradels %) i blodet, i det att detta vid sin passage genom njurarnas kärl till största delen befrias från desamma (se Urin). Den vid näringsämnenas förbränning bildade kolsyran förekommer i förhållandevis stor mängd i såväl det venösa som det arteriella blodet, bunden dels vid alkali till karbonat och bikarbonat, dels vid äggviteämnen. Den förekommer dessutom liksom syret till ringa mängd fri (»fysikaliskt absorberad»). Den förefinnes sålunda till övervägande del i plasmat, under det att syrgasen huvudsakligen är bunden vid de röda blodkropparna (se Andning). Viktiga beståndsdelar av blodplasmat äro slutligen en del ämnen, som ha till uppgift att minska kroppens mottaglighet för smitta eller att oskadliggöra sjukdomsalstrande bakteriers giftiga produkter (immunkroppar, antitoxiner — se Smittosamma sjukdomar). — Däggdjurens hela blodmängd uppgår till 5—8 % av kroppsvikten. En blodförlust av intill hälften av blodmassan behöver ej medföra döden. Efter en blödning ökas blodmängden raskt till den normala genom förflyttning av vävnadsvätska till blodkärlen. De förlorade blodkropparna ersättas däremot ganska långsamt genom nybildning. Platsen för en sådan är hos det fullbildade djuret för de röda blodkropparna den röda benmärgen och för de vita huvudsakligen lymfkörtlarna och mjälten. De röda utvecklas ur kärnhaltiga celler, ur vilka cellkärnan försvinner. Efter en viss livslängd förstöras de röda blodkropparna, till stor del i mjälten; deras hämoglobin sönderfaller och begagnas av levern som material för bildande av gallfärgämnen.*

Blodbrist. Se Bleksot.

Blodbröd. Se Blodmjöl.

Blodförgiftning uppkommer, då mikroorganismer eller av dem framkallade gifter upptagas av blodet, och kännetecknas av hög feber, stundom ända till 42°, hastig puls och allmän svaghet. Utgången och behandlingen bero på det lidande, i samband varmed blodförgiftningen förekommer, (sår, vargörande ledinflammation, bröst- och bukhinneinflammation m. m.).E. N—m.

Blodgödning. Se Blodmjöl.

Blod i mjölk. Se Blodmjölkning.

Blod i urin. Se Blodstallning.

Blodlinje. Se Art.

Blodkakor. Se Blodmjöl.

Blodmelass. Se Blodmjöl.

Blodmjöl. Blod innehåller i medeltal 20.5 proc. torrämne, varav omkring 16 proc. protein samt dessutom smärre mängder fett och oorganiska ämnen, huvudsakligen klornatrium och klorkalium. Det som ej åtgår till människoföda tillvaratages numera delvis vid slakterierna för beredning av foder- och gödselvaror. Blodet upphettas med ånga och omröres, varvid dess äggviteämnen jämte en del av fettet utfällas samt blod vattnet avtappas. Den utskilda blodmassan pressas till kakor, vilka kunna direkt användas till foder. 100 kg. blodkakor med 65—70 proc. vatten motsvara såsom kraftfoder 50 foderenheter, då utfodringen är så sammansatt, att äggvitans särskilda näringsvärde gör sig fullt gällande, men eljes såsom vid utfodring i större mängd åt svin blott 2/3 därav. Den höga vattenhalten gör blodkakorna mycket litet hållbara. Till större delen torkas de därför och malas till b. Detta innehåller omkring 83 proc. protein, varav 68 smältbar äggvita och 9 amidartade ämnen, 2.5 proc. fett, 4 aska och 10 proc. vatten. Fodervärdet är vid denna sammansättning 153 f.enh. per 100 kg. Det är begärligt för alla kreatur och det äggviterikaste av alla fodermedel. För att åstadkomma ett mindre ensidigt foder blandas det med kolhydratrika foder varor, ss. kli och melass, varigenom blodbröd och blodmelass erhållas. Vid danska utfodringsförsök har 1 ½ kg. blodmelass i arbetshästars foder ersatt 2 kg. kärnfoder, och det har även med framgång utfodrats åt svin och kalvar.M. W.

Även till gödsling beredes b. Dylik blodgödning innehåller 10—15 % kväve, 0.5 —1.5 % fosforsyra och 2—3 % kali. Stundom höjes fosforsyrehalten genom tillsats av superfosfat. Det är ett mycket verksamt kvävegödselmedel, som bör nedmyllas före sådden.H. J. Dft.

Blodmjölkning. Blod i mjölken visar sig antingen genom att mjölken genast vid mjölkningen är blodstrimmig eller svagt rödfärgad, eller genom att blod avsätter sig på bottnen av kärlet, då mjölken får stå. Förekommer stundom strax efter kalvningen i synnerhet hos högmjölkande kor eller vid brunsten såsom följd av rikt blodtillopp till juvret och starkt blodtryck, varav orsakas bristning av smärre blodkärl. Beror även någon gång på hastig övergång till alltför kraftig utfodring efter kalvningen. Felet försvinner oftast efter 4—8 dagar. Om behandling behöves, bör den bestå i knappare utfodring, användning av laxermedel (300—400 gram glaubersalt), försiktig men ofta upprepad mjölkning samt baddning av juvret med en lösning av 1 matsked blysocker och 2 matskedar alun i omkring 3 liter vatten.E. N—m.

Blodomlopp. För att kunna fylla sina uppgifter vid ämnesomsättningen i kroppen (se Blod) måste blodet vara i ständig rörelse till och från kroppens alla delar samt måste även komma i mycket nära kontakt med vävnadernas alla smådelar, celler.

som det hos en 0.9 procentig koksaltlösning, varför en sådan s. k. fysiologisk koksaltlösning kan användas för att, insprutad i blodbanorna, öka blodmängden efter livsfarliga blödningar. — Av de vid ämnesomsättningen uppkomna slutprodukterna återfinnas de kvävehaltiga (främst urinämnet) endast i helt små mängder (några få hundradels %) i blodet, i det att detta vid sin passage genom njurarnas kärl till största delen befrias från desamma (se Urin). Den vid näringsämnenas förbränning bildade kolsyran förekommer i förhållandevis stor mängd i såväl det venösa som det arteriella blodet, bunden dels vid alkali till karbonat och bikarbonat, dels vid äggviteämnen. Den förekommer dessutom liksom syret till ringa mängd fri (»fysikaliskt absorberad»). Den förefinnes sålunda till övervägande del i plasmat, under det att syrgasen huvudsakligen är bunden vid de röda blodkropparna (se Andning). Viktiga beståndsdelar av blodplasmat äro slutligen en del ämnen, som ha till uppgift att minska kroppens mottaglighet för smitta eller att oskadliggöra sjukdomsalstrande bakteriers giftiga produkter (immunkroppar, antitoxiner — se Smittosamma sjukdomar). — Däggdjurens hela blodmängd uppgår till 5—8 % av kroppsvikten. En blodförlust av intill hälften av blodmassan behöver ej medföra döden. Efter en blödning ökas blodmängden raskt till den normala genom förflyttning av vävnadsvätska till blodkärlen. De förlorade blodkropparna ersättas däremot ganska långsamt genom nybildning. Platsen för en sådan är hos det fullbildade djuret för de röda blodkropparna den röda benmärgen och för de vita huvudsakligen lymfkörtlarna och mjälten. De röda utvecklas ur kärnhaltiga celler, ur vilka cellkärnan försvinner. Efter en viss livslängd förstöras de röda blodkropparna, till stor del i mjälten; deras hämoglobin sönderfaller och begagnas av levern som material för bildande av gallfärgämnen.*

Blodbrist. Se Bleksot.

Blodbröd. Se Blodmjöl.

Blodförgiftning uppkommer, då mikroorganismer eller av dem framkallade gifter upptagas av blodet, och kännetecknas av hög feber, stundom ända till 42°, hastig puls och allmän svaghet. Utgången och behandlingen bero på det lidande, i samband varmed blodförgiftningen förekommer, (sår, vargörande ledinflammation, bröst- och bukhinneinflammation m. m.).E. N—m.

Blodgödning. Se Blodmjöl.

Blod i mjölk. Se Blodmjölkning.

Blod i urin. Se Blodstallning.

Blodlinje. Se Art.

Blodkakor. Se Blodmjöl.

Blodmelass. Se Blodmjöl.

Blodmjöl. Blod innehåller i medeltal 20.5 proc. torrämne, varav omkring 16 proc. protein samt dessutom smärre mängder fett och oorganiska ämnen, huvudsakligen klornatrium och klorkalium. Det som ej åtgår till människoföda tillvaratages numera delvis vid slakterierna för beredning av foder- och gödselvaror. Blodet upphettas med ånga och omröres, varvid dess äggviteämnen jämte en del av fettet utfällas samt blod vattnet avtappas. Den utskilda blodmassan pressas till kakor, vilka kunna direkt användas till foder. 100 kg. blodkakor med 65—70 proc. vatten motsvara såsom kraftfoder 50 foderenheter, då utfodringen är så sammansatt, att äggvitans särskilda näringsvärde gör sig fullt gällande, men eljes såsom vid utfodring i större mängd åt svin blott 2/3 därav. Den höga vattenhalten gör blodkakorna mycket litet hållbara. Till större delen torkas de därför och malas till b. Detta innehåller omkring 83 proc. protein, varav 68 smältbar äggvita och 9 amidartade ämnen, 2.5 proc. fett, 4 aska och 10 proc. vatten. Fodervärdet är vid denna sammansättning 153 f.enh. per 100 kg. Det är begärligt för alla kreatur och det äggviterikaste av alla fodermedel. För att åstadkomma ett mindre ensidigt foder blandas det med kolhydratrika foder varor, ss. kli och melass, varigenom blodbröd och blodmelass erhållas. Vid danska utfodringsförsök har 1 ½ kg. blodmelass i arbetshästars foder ersatt 2 kg. kärnfoder, och det har även med framgång utfodrats åt svin och kalvar.M. W.

Även till gödsling beredes b. Dylik blodgödning innehåller 10—15 % kväve, 0.5 —1.5 % fosforsyra och 2—3 % kali. Stundom höjes fosforsyrehalten genom tillsats av superfosfat. Det är ett mycket verksamt kvävegödselmedel, som bör nedmyllas före sådden.H. J. Dft.

Blodmjölkning. Blod i mjölken visar sig antingen genom att mjölken genast vid mjölkningen är blodstrimmig eller svagt rödfärgad, eller genom att blod avsätter sig på bottnen av kärlet, då mjölken får stå. Förekommer stundom strax efter kalvningen i synnerhet hos högmjölkande kor eller vid brunsten såsom följd av rikt blodtillopp till juvret och starkt blodtryck, varav orsakas bristning av smärre blodkärl. Beror även någon gång på hastig övergång till alltför kraftig utfodring efter kalvningen. Felet försvinner oftast efter 4—8 dagar. Om behandling behöves, bör den bestå i knappare utfodring, användning av laxermedel (300—400 gram glaubersalt), försiktig men ofta upprepad mjölkning samt baddning av juvret med en lösning av 1 matsked blysocker och 2 matskedar alun i omkring 3 liter vatten.E. N—m.

Blodomlopp. För att kunna fylla sina uppgifter vid ämnesomsättningen i kroppen (se Blod) måste blodet vara i ständig rörelse till och från kroppens alla delar samt måste även

komma i mycket nära kontakt med vävnadernas alla smådelar, celler.

som det hos en 0.9 procentig koksaltlösning, varför en sådan s. k. fysiologisk koksaltlösning kan användas för att, insprutad i blodbanorna, öka blodmängden efter livsfarliga blödningar. — Av de vid ämnesomsättningen uppkomna slutprodukterna återfinnas de kvävehaltiga (främst urinämnet) endast i helt små mängder (några få hundradels %) i blodet, i det att detta vid sin passage genom njurarnas kärl till största delen befrias från desamma (se Urin). Den vid näringsämnenas förbränning bildade kolsyran förekommer i förhållandevis stor mängd i såväl det venösa som det arteriella blodet, bunden dels vid alkali till karbonat och bikarbonat, dels vid äggviteämnen. Den förekommer dessutom liksom syret till ringa mängd fri (»fysikaliskt absorberad»). Den förefinnes sålunda till övervägande del i plasmat, under det att syrgasen huvudsakligen är bunden vid de röda blodkropparna (se Andning). Viktiga beståndsdelar av blodplasmat äro slutligen en del ämnen, som ha till uppgift att minska kroppens mottaglighet för smitta eller att oskadliggöra sjukdomsalstrande bakteriers giftiga produkter (immunkroppar, antitoxiner — se Smittosamma sjukdomar). — Däggdjurens hela blodmängd uppgår till 5—8 % av kroppsvikten. En blodförlust av intill hälften av blodmassan behöver ej medföra döden. Efter en blödning ökas blodmängden raskt till den normala genom förflyttning av vävnadsvätska till blodkärlen. De förlorade blodkropparna ersättas däremot ganska långsamt genom nybildning. Platsen för en sådan är hos det fullbildade djuret för de röda blodkropparna den röda benmärgen och för de vita huvudsakligen lymfkörtlarna och mjälten. De röda utvecklas ur kärnhaltiga celler, ur vilka cellkärnan försvinner. Efter en viss livslängd förstöras de röda blodkropparna, till stor del i mjälten; deras hämoglobin sönderfaller och begagnas av levern som material för bildande av gallfärgämnen.*

Blodbrist. Se Bleksot.

Blodbröd. Se Blodmjöl.

Blodförgiftning uppkommer, då mikroorganismer eller av dem framkallade gifter upptagas av blodet, och kännetecknas av hög feber, stundom ända till 42°, hastig puls och allmän svaghet. Utgången och behandlingen bero på det lidande, i samband varmed blodförgiftningen förekommer, (sår, vargörande ledinflammation, bröst- och bukhinneinflammation m. m.).E. N—m.

Blodgödning. Se Blodmjöl.

Blod i mjölk. Se Blodmjölkning.

Blod i urin. Se Blodstallning.

Blodlinje. Se Art.

Blodkakor. Se Blodmjöl.

Blodmelass. Se Blodmjöl.

Blodmjöl. Blod innehåller i medeltal 20.5 proc. torrämne, varav omkring 16 proc. protein samt dessutom smärre mängder fett och oorganiska ämnen, huvudsakligen klornatrium och klorkalium. Det som ej åtgår till människoföda tillvaratages numera delvis vid slakterierna för beredning av foder- och gödselvaror. Blodet upphettas med ånga och omröres, varvid dess äggviteämnen jämte en del av fettet utfällas samt blod vattnet avtappas. Den utskilda blodmassan pressas till kakor, vilka kunna direkt användas till foder. 100 kg. blodkakor med 65—70 proc. vatten motsvara såsom kraftfoder 50 foderenheter, då utfodringen är så sammansatt, att äggvitans särskilda näringsvärde gör sig fullt gällande, men eljes såsom vid utfodring i större mängd åt svin blott 2/3 därav. Den höga vattenhalten gör blodkakorna mycket litet hållbara. Till större delen torkas de därför och malas till b. Detta innehåller omkring 83 proc. protein, varav 68 smältbar äggvita och 9 amidartade ämnen, 2.5 proc. fett, 4 aska och 10 proc. vatten. Fodervärdet är vid denna sammansättning 153 f.enh. per 100 kg. Det är begärligt för alla kreatur och det äggviterikaste av alla fodermedel. För att åstadkomma ett mindre ensidigt foder blandas det med kolhydratrika foder varor, ss. kli och melass, varigenom blodbröd och blodmelass erhållas. Vid danska utfodringsförsök har 1 ½ kg. blodmelass i arbetshästars foder ersatt 2 kg. kärnfoder, och det har även med framgång utfodrats åt svin och kalvar.M. W.

Även till gödsling beredes b. Dylik blodgödning innehåller 10—15 % kväve, 0.5 —1.5 % fosforsyra och 2—3 % kali. Stundom höjes fosforsyrehalten genom tillsats av superfosfat. Det är ett mycket verksamt kvävegödselmedel, som bör nedmyllas före sådden.H. J. Dft.

Blodmjölkning. Blod i mjölken visar sig antingen genom att mjölken genast vid mjölkningen är blodstrimmig eller svagt rödfärgad, eller genom att blod avsätter sig på bottnen av kärlet, då mjölken får stå. Förekommer stundom strax efter kalvningen i synnerhet hos högmjölkande kor eller vid brunsten såsom följd av rikt blodtillopp till juvret och starkt blodtryck, varav orsakas bristning av smärre blodkärl. Beror även någon gång på hastig övergång till alltför kraftig utfodring efter kalvningen. Felet försvinner oftast efter 4—8 dagar. Om behandling behöves, bör den bestå i knappare utfodring, användning av laxermedel (300—400 gram glaubersalt), försiktig men ofta upprepad mjölkning samt baddning av juvret med en lösning av 1 matsked blysocker och 2 matskedar alun i omkring 3 liter vatten.E. N—m.

Blodomlopp. För att kunna fylla sina uppgifter vid ämnesomsättningen i kroppen (se Blod) måste blodet vara i ständig rörelse till och från kroppens alla delar samt måste även komma i mycket nära kontakt med vävnadernas alla smådelar, celler.

som det hos en 0.9 procentig koksaltlösning, varför en sådan s. k. fysiologisk koksaltlösning kan användas för att, insprutad i blodbanorna, öka blodmängden efter livsfarliga blödningar. — Av de vid ämnesomsättningen uppkomna slutprodukterna återfinnas de kvävehaltiga (främst urinämnet) endast i helt små mängder (några få hundradels %) i blodet, i det att detta vid sin passage genom njurarnas kärl till största delen befrias från desamma (se Urin). Den vid näringsämnenas förbränning bildade kolsyran förekommer i förhållandevis stor mängd i såväl det venösa som det arteriella blodet, bunden dels vid alkali till karbonat och bikarbonat, dels vid äggviteämnen. Den förekommer dessutom liksom syret till ringa mängd fri (»fysikaliskt absorberad»). Den förefinnes sålunda till övervägande del i plasmat, under det att syrgasen huvudsakligen är bunden vid de röda blodkropparna (se Andning). Viktiga beståndsdelar av blodplasmat äro slutligen en del ämnen, som ha till uppgift att minska kroppens mottaglighet för smitta eller att oskadliggöra sjukdomsalstrande bakteriers giftiga produkter (immunkroppar, antitoxiner — se Smittosamma sjukdomar). — Däggdjurens hela blodmängd uppgår till 5—8 % av kroppsvikten. En blodförlust av intill hälften av blodmassan behöver ej medföra döden. Efter en blödning ökas blodmängden raskt till den normala genom förflyttning av vävnadsvätska till blodkärlen. De förlorade blodkropparna ersättas däremot ganska långsamt genom nybildning. Platsen för en sådan är hos det fullbildade djuret för de röda blodkropparna den röda benmärgen och för de vita huvudsakligen lymfkörtlarna och mjälten. De röda utvecklas ur kärnhaltiga celler, ur vilka cellkärnan försvinner. Efter en viss livslängd förstöras de röda blodkropparna, till stor del i mjälten; deras hämoglobin sönderfaller och begagnas av levern som material för bildande av gallfärgämnen.*

Blodbrist. Se Bleksot.

Blodbröd. Se Blodmjöl.

Blodförgiftning uppkommer, då mikroorganismer eller av dem framkallade gifter upptagas av blodet, och kännetecknas av hög feber, stundom ända till 42°, hastig puls och allmän svaghet. Utgången och behandlingen bero på det lidande, i samband varmed blodförgiftningen förekommer, (sår, vargörande ledinflammation, bröst- och bukhinneinflammation m. m.).E. N—m.

Blodgödning. Se Blodmjöl.

Blod i mjölk. Se Blodmjölkning.

Blod i urin. Se Blodstallning.

Blodlinje. Se Art.

Blodkakor. Se Blodmjöl.

Blodmelass. Se Blodmjöl.

Blodmjöl. Blod innehåller i medeltal 20.5 proc. torrämne, varav omkring 16 proc. protein samt dessutom smärre mängder fett och oorganiska ämnen, huvudsakligen klornatrium och klorkalium. Det som ej åtgår till människoföda tillvaratages numera delvis vid slakterierna för beredning av foder- och gödselvaror. Blodet upphettas med ånga och omröres, varvid dess äggviteämnen jämte en del av fettet utfällas samt blod vattnet avtappas. Den utskilda blodmassan pressas till kakor, vilka kunna direkt användas till foder. 100 kg. blodkakor

med 65—70 proc. vatten motsvara såsom kraftfoder 50 foderenheter, då utfodringen är så sammansatt, att äggvitans särskilda näringsvärde gör sig fullt gällande, men eljes såsom vid utfodring i större mängd åt svin blott 2/3 därav. Den höga vattenhalten gör blodkakorna mycket litet hållbara. Till större delen torkas de därför och malas till b. Detta innehåller omkring 83 proc. protein, varav 68 smältbar äggvita och 9 amidartade ämnen, 2.5 proc. fett, 4 aska och 10 proc. vatten. Fodervärdet är vid denna sammansättning 153 f.enh. per 100 kg. Det är begärligt för alla kreatur och det äggviterikaste av alla fodermedel. För att åstadkomma ett mindre ensidigt foder blandas det med kolhydratrika foder varor, ss. kli och melass, varigenom blodbröd och blodmelass erhållas. Vid danska utfodringsförsök har 1 ½ kg. blodmelass i arbetshästars foder ersatt 2 kg. kärnfoder, och det har även med framgång utfodrats åt svin och kalvar.M. W.

Även till gödsling beredes b. Dylik blodgödning innehåller 10—15 % kväve, 0.5 —1.5 % fosforsyra och 2—3 % kali. Stundom höjes fosforsyrehalten genom tillsats av superfosfat. Det är ett mycket verksamt kvävegödselmedel, som bör nedmyllas före sådden.H. J. Dft.

Blodmjölkning. Blod i mjölken visar sig antingen genom att mjölken genast vid mjölkningen är blodstrimmig eller svagt rödfärgad, eller genom att blod avsätter sig på bottnen av kärlet, då mjölken får stå. Förekommer stundom strax efter kalvningen i synnerhet hos högmjölkande kor eller vid brunsten såsom följd av rikt blodtillopp till juvret och starkt blodtryck, varav orsakas bristning av smärre blodkärl. Beror även någon gång på hastig övergång till alltför kraftig utfodring efter kalvningen. Felet försvinner oftast efter 4—8 dagar. Om behandling behöves, bör den bestå i knappare utfodring, användning av laxermedel (300—400 gram glaubersalt), försiktig men ofta upprepad mjölkning samt baddning av juvret med en lösning av 1 matsked blysocker och 2 matskedar alun i omkring 3 liter vatten.E. N—m.

Blodomlopp. För att kunna fylla sina uppgifter vid ämnesomsättningen i kroppen (se Blod) måste blodet vara i ständig rörelse till och från kroppens alla delar samt måste även komma i mycket nära kontakt med vävnadernas alla smådelar, celler.

som det hos en 0.9 procentig koksaltlösning, varför en sådan s. k. fysiologisk koksaltlösning kan användas för att, insprutad i blodbanorna, öka blodmängden efter livsfarliga blödningar. — Av de vid ämnesomsättningen uppkomna slutprodukterna återfinnas de kvävehaltiga (främst urinämnet) endast i helt små mängder (några få hundradels %) i blodet, i det att detta vid sin passage genom njurarnas kärl till största delen befrias från desamma (se Urin). Den vid näringsämnenas förbränning bildade kolsyran förekommer i förhållandevis stor mängd i såväl det venösa som det arteriella blodet, bunden dels vid alkali till karbonat och bikarbonat, dels vid äggviteämnen. Den förekommer dessutom liksom syret till ringa mängd fri (»fysikaliskt absorberad»). Den förefinnes sålunda till övervägande del i plasmat, under det att syrgasen huvudsakligen är bunden vid de röda blodkropparna (se Andning). Viktiga beståndsdelar av blodplasmat äro slutligen en del ämnen, som ha till uppgift att minska kroppens mottaglighet för smitta eller att oskadliggöra sjukdomsalstrande bakteriers giftiga produkter (immunkroppar, antitoxiner — se Smittosamma sjukdomar). — Däggdjurens hela blodmängd uppgår till 5—8 % av kroppsvikten. En blodförlust av intill hälften av blodmassan behöver ej medföra döden. Efter en blödning ökas blodmängden raskt till den normala genom förflyttning av vävnadsvätska till blodkärlen. De förlorade blodkropparna ersättas däremot ganska långsamt genom nybildning. Platsen för en sådan är hos det fullbildade djuret för de röda blodkropparna den röda benmärgen och för de vita huvudsakligen lymfkörtlarna och mjälten. De röda utvecklas ur kärnhaltiga celler, ur vilka cellkärnan försvinner. Efter en viss livslängd förstöras de röda blodkropparna, till stor del i mjälten; deras hämoglobin sönderfaller och begagnas av levern som material för bildande av gallfärgämnen.*

Blodbrist. Se Bleksot.

Blodbröd. Se Blodmjöl.

Blodförgiftning uppkommer, då mikroorganismer eller av dem framkallade gifter upptagas av blodet, och kännetecknas av hög feber, stundom ända till 42°, hastig puls och allmän svaghet. Utgången och behandlingen bero på det lidande, i samband varmed blodförgiftningen förekommer, (sår, vargörande ledinflammation, bröst- och bukhinneinflammation m. m.).E. N—m.

Blodgödning. Se Blodmjöl.

Blod i mjölk. Se Blodmjölkning.

Blod i urin. Se Blodstallning.

Blodlinje. Se Art.

Blodkakor. Se Blodmjöl.

Blodmelass. Se Blodmjöl.

Blodmjöl. Blod innehåller i medeltal 20.5 proc. torrämne, varav omkring 16 proc. protein samt dessutom smärre mängder fett och oorganiska ämnen, huvudsakligen klornatrium och klorkalium. Det som ej åtgår till människoföda tillvaratages numera delvis vid slakterierna för beredning av foder- och gödselvaror. Blodet upphettas med ånga och omröres, varvid dess äggviteämnen jämte en del av fettet utfällas samt blod vattnet avtappas. Den utskilda blodmassan pressas till kakor, vilka kunna direkt användas till foder. 100 kg. blodkakor
med 65—70 proc. vatten motsvara såsom kraftfoder 50 foderenheter, då utfodringen är så sammansatt, att äggvitans särskilda näringsvärde gör sig fullt gällande, men eljes såsom vid utfodring i större mängd åt svin blott 2/3 därav. Den höga vattenhalten gör blodkakorna mycket litet hållbara. Till större delen torkas de därför och malas till b. Detta innehåller omkring 83 proc. protein, varav 68 smältbar äggvita och 9 amidartade ämnen, 2.5 proc. fett, 4 aska och 10 proc. vatten. Fodervärdet är vid denna sammansättning 153 f.enh. per 100 kg. Det är begärligt för alla kreatur och det äggviterikaste av alla fodermedel. För att åstadkomma ett mindre ensidigt foder blandas det med kolhydratrika foder varor, ss. kli och melass, varigenom blodbröd och blodmelass erhållas. Vid danska utfodringsförsök har 1 ½ kg. blodmelass i arbetshästars foder ersatt 2 kg. kärnfoder, och det har även med framgång utfodrats åt svin och kalvar.M. W.

Även till gödsling beredes b. Dylik blodgödning innehåller 10—15 % kväve, 0.5 —1.5 % fosforsyra och 2—3 % kali. Stundom höjes fosforsyrehalten genom tillsats av superfosfat. Det är ett mycket verksamt kvävegödselmedel, som bör nedmyllas före sådden.H. J. Dft.

Blodmjölkning. Blod i mjölken visar sig antingen genom att mjölken genast vid mjölkningen är blodstrimmig eller svagt rödfärgad, eller genom att blod avsätter sig på bottnen av kärlet, då mjölken får stå. Förekommer stundom strax efter kalvningen i synnerhet hos högmjölkande kor eller vid brunsten såsom följd av rikt blodtillopp till juvret och starkt blodtryck, varav orsakas bristning av smärre blodkärl. Beror även någon gång på hastig övergång till alltför kraftig utfodring efter kalvningen. Felet försvinner oftast efter 4—8 dagar. Om behandling behöves, bör den bestå i knappare utfodring, användning av laxermedel (300—400 gram glaubersalt), försiktig men ofta upprepad mjölkning samt baddning av juvret med en lösning av 1 matsked blysocker och 2 matskedar alun i omkring 3 liter vatten.E. N—m.

Blodomlopp. För att kunna fylla sina uppgifter vid ämnesomsättningen i kroppen (se Blod) måste blodet vara i ständig rörelse till och från kroppens alla delar samt måste även komma i mycket nära kontakt med vävnadernas alla smådelar, celler.

Blodet framdrives av hjärtat i långa rör, s. k. blodkärl, vilka förgrena sig mer och mer för att slutligen upplösa sig i ett fint nätverk av mycket smala och tunnväggiga blodkärl, s.k. kapillärer el. hårrörskärl. Dessa förena sig sedan till allt större och större kärl, i vilka blodet åter flyter till hjärtat.

De kärl som leda blodet *från* hjärtat kallas artärer, de som leda blodet *till* hjärtat benämnas vener. Men det finnes i en däggdjursorganism tvenne olika kapillärsystem, ett i lungorna för gasutbyte med luften och ett i kroppens alla delar för ämnesomsättningen.

Schematisk bild över blodomloppet efter du Bois-Reymond, Physiologie des Menschen und der Säugetiere. Arteriellt blod markerat med streckning. Venöst blod markerat med svart. C = hjärta; P = lungor, J = tarm, H = lever, R = njurar, K = kroppskapillärer, L = lymfkärl, stora bröstgången, Ah = leverartär.

Då man vill granska blodets gång i kroppen, blodomloppet, kan man som utgångspunkt välja hjärtat. Genom rytmiska sammandragningar av dettas bägge förmak och kamrar drives blodet ur hjärtat ut i blodkärlen. Det blod, som vid kontraktionen finnes i högra kammaren, flyter ut i den stora lungpulsådern, som går till lungorna och förgrenar sig i dess kapillärnät (se Andningsorgan). Dessa fina kapillärer gå i lungblåsornas tunna väggar, varigenom blodkropparna i det venösa blodet bli i stånd att avgiva sin halt av kolsyra och laddas med syre ur luften, varigenom det blir ljusrött, arteriellt (se Blod). Lungkapillärerna samla sig sedan till fyra stora vener, som mynna in i vänstra hjärthalvans förmak. Denna blodets väg från högra hjärthalvan genom lungkapillärerna tillbaka till vänstra hjärthalvan kallas för »lilla kretsloppet». Från vänster förmak flyter blodet till vänster kammare och vidare genom stora kroppspulsådern (aorta) genom ständiga förgreningar till kapillärerna i kroppens alla olika organ. I dessa förgreningar sker utbytet av det syre, blodet fick i lungorna, mot kolsyra, vidare avlämnas nya näringsämnen och upptagas förbrukade sådana. Utbytet sker dels genom transsudation, dels genom osmos. Blodet får nu mörkare färg genom kolsyrehalten, blir

»venöst». — Från kapillärerna samlas blodet i allt större vener, som slutligen förena sig i två, den övre hålvenen från kroppens främre (övre) delar och den nedre hålvenen från kroppens bakre (nedre) partier. Dessa vener mynna i högra förmaket, och så är blodet åter i hjärtat, har fullbordat »stora kretsloppet».

En del blod, det som kommer från mage, tarmar, mjälte och bukspottkörtel, går ej direkt till nedre hålvenen, utan först genom en stor ven, portådern, in i levern, där portådern upplöser sig i en massa kapillärer. Dessa kapillärer förena sig sedan till några vener, som mynna ut i nedre hålvenen.

Artärer (pulsådror), d. v. s. blodkärl med blod, som flyter från hjärtat, ha alltid arteriellt blod, utom i stora lungpulsådern och dess förgreningar, där blodet är venöst. Å andra sidan hava venerna, d. v. s. de blodkärl, i vilka blodet flyter till hjärtat, alltid venöst blod utom i de vener, som gå från lungkapillärerna till vänstra förmaket. I dessa vener är blodet arteriellt.

Eftersom hjärtat arbetar med rytmiska kontraktionen kommer blodet att flyta fram stötvis, i stora vågor, puls. Genom motståndet i kapillärerna utjämnas dessa puls vågor, härigenom kommer blodet i venerna att flyta jämn ström.

När hjärtat sammandrager sig och sänder ut en ny blodvåg, måste ett visst icke obetydligt tryckmotstånd övervinnas i aorta. Blodtrycket avtager i kärlsystemet, ju längre från hjärtat man räknar, alltefter som drivkraften förbrukas, för att slutligen i kapillärerna vara mycket ringa. I venerna sjunker blodtrycket ytterligare, blir negativt, d. v. s. övergår till sugning. Detta kan vid skador å exempelvis de stora halsvenerna ha en viss betydelse, i det luft kan sugas in i blodet och orsaka hastig död. Djur äro dock ej på långt när så känsliga häremot som människor. Sugningen, som är av mycket stor betydelse för blodets återströmning till hjärtat, orsakas till största delen av, att de elastiska lungorna sträva att minska sin volym, varigenom platsutrymmet i brösthålan blir större och trycket i bröstkorgen negativt.

Blodströmmens hastighet är mycket olika, störst i artärer och vener och minst i kapillärer. Både trycket och hastigheten växlar mycket, beroende på såväl naturliga som sjukliga förhållanden. Är en kropp i arbete, måste omsättningen gå hastigare, d. v. s. blodet måste flyta snabbare, och likaså om ett organ är sjukt, måste det förses med betydligt mer blod än normalt. Dessa förhållanden regleras dels genom förändring i kärlens volym, kärlens vidd, dels genom ökat hjärtarbete med kraftigare och hastigare kontraktioner. I kärlväggarna finnas cirkulära glatta muskeltrådar, som kunna

sammandraga sig och betydligt minska kärlets genomskärningsyta, då flyter blodet hastigare. Andra gånger kunna dessa muskler helt slappna, varigenom kärlet väsentligt vidgas och kan rymma mångdubbelt mera blod. Blodkärlens spänning, deras tonus, regleras av nerver från ett centrum i förlängda märgen. Reglering av blodtrycket är en mycket viktig funktion för lämpligaste blodfördelningen i kroppen vid såväl fysiologiska förhållanden (mycket blod behövs till mage och tarmar för matsmältningen) som vid sjukliga processer någonstädes i kroppen (t. ex. ett sår som skall läkas).P. E.

Blodpinkning. Se Blodstallning.

Blodpropp, tromb, uppstår, då blod koagulerar inuti ett blodkärl, varigenom detta helt eller delvis tilltäppes. B. kan bildas i varje kärl, då cirkulationen blivit förlångsammad eller väggarna sjukligt förändrats. Vanligen uppkommer b. småningom, genom att fibrin avsättes lager efter lager på kärlväggens insida. Till täppes en pulsåder (artär) fullständigt, uppstår blodbrist i det organ eller del därav, som näres därifrån, och organets verksamhet nedsättes eller upphör; om blod ej kan tillföras på andra vägar, uppstår kallbrand. Uppstår b. i en blodåder (ven), hindras blodets avlopp, blodtrycket ökas, blodet pressas ut genom kärlväggen, och en het, öm och rodnande svullnad uppkommer. Är tilltäppningen fullständig och avlopp ej kan beredas för blodet på andra vägar, kan även i detta fall brand uppstå. Om en del av en b. (embolus) i en pulsåder lossnar, följer den med blodströmmen och fastnar sedan i en finare förgrening, där den bildar en ny (sekundär) b. Lösryckes en sådan embolus från en propp i en blodåder (ven), kan den följa med till hjärtat, och antingen fastna i den artär, som tillför hjärtmuskeln blod (kransartären) och då förorsaka ögonblicklig död genom hjärtförlamning, eller överföras till lungorna med lungartären och bilda b. i någon av dess förgreningar. Vid vissa vargörande sår bildas i de omgivande blodådrorna proppar, som innehålla bakterier, vilka förorsaka deras sönderfallande till en kornig massa, och dessa små emboli föras sedan genom blodströmmen till lungor, lever eller andra organ, där de bilda sekundära proppar, vilka var och en på grund av de medförda bakterierna utvecklas till en liten böld, s. k. metastatisk abscess, och på detta sätt uppstår s. k. varförgiftning (pyämi).E. N—m.

Blodrot, blodstilla, *Potentilla tormentilla* Neck. av rosväxternas familj (*Rosaceæ*), en i hela landet vanlig ört med 3—5-fingrade blad och gula fyrtaliga blommor. Rotstocken är blodröd i sitt inre; avkok å densamma användes till färgning och som blodstillande medel. Uppgräves på våren före skjutningen eller på senhösten, rensas och torkas, varefter den är säljbar som läkeväxt. Fig. b.

Blodrot.

Blodspatt. Se Bråck.

Blodstallning, blodpinkning, blod i urin, är ett symtom vid flere olika sjukdomar och kan bero dels på verkligt blod i urinen (hämaturi) till följd av blödningar från olika delar av urinvägarna, dels på, att blodets färgämne löst sig i blodvattnet och sedan avskiljes med urinen, som därav blir blodfärgad (hämoglobinuri). (Se nedan Sommarsjuka och Korsförlamning).

1. Sommarsjuka, blodhalning, blodpinkning, rödsot, rödsjuka, hos nötkreatur förorsakas av en protozo, *Piroplasma bigeminum,* vilken förekommer i blodet, särskilt i de röda blodkropparna, hos de sjuka djuren och överföres genom fästingar, hos vilka parasiten i ett visst utvecklingsskede lever. Genom att suga blod ur sjuka nötkreatur upptaga fästingarna parasiten, vilken sedan övergår på deras avkomma, och då de sålunda smittade fästingarna suga sig fast på friska nötkreatur, inympas smittämnet på dessa. Då fästingarna, som äro ett nödvändigt mellanled vid smittans överförande, företrädesvis leva på lövträd i buskrika, sanka hagar,

sammandraga sig och betydligt minska kärlets genomskärningsyta, då flyter blodet hastigare. Andra gånger kunna dessa muskler helt slappna, varigenom kärlet väsentligt vidgas och kan rymma mångdubbelt mera blod. Blodkärlens spänning, deras tonus, regleras av nerver från ett centrum i förlängda märgen. Reglering av blodtrycket är en mycket viktig funktion för lämpligaste blodfördelningen i kroppen vid såväl fysiologiska förhållanden (mycket blod behövs till mage och tarmar för matsmältningen) som vid sjukliga processer någonstädes i kroppen (t. ex. ett sår som skall läkas).P. E.

Blodpinkning. Se Blodstallning.

Blodpropp, tromb, uppstår, då blod koagulerar inuti ett blodkärl, varigenom detta helt eller delvis tilltäppes. B. kan bildas i varje kärl, då cirkulationen blivit förlångsammad eller väggarna sjukligt förändrats. Vanligen uppkommer b. småningom, genom att fibrin avsättes lager efter lager på kärlväggens insida. Till täppes en pulsåder (artär) fullständigt, uppstår blodbrist i det organ eller del därav, som näres därifrån, och organets verksamhet nedsättes eller upphör; om blod ej kan tillföras på andra vägar, uppstår kallbrand. Uppstår b. i en blodåder (ven), hindras blodets avlopp, blodtrycket ökas, blodet pressas ut genom kärlväggen, och en het, öm och rodnande svullnad uppkommer. Är tilltäppningen fullständig och avlopp ej kan beredas för blodet på andra vägar, kan även i detta fall brand uppstå. Om en del av en b. (embolus) i en pulsåder lossnar, följer den med blodströmmen och fastnar sedan i en finare förgrening, där den bildar en ny (sekundär) b. Lösryckes en sådan embolus från en propp i en blodåder (ven), kan den följa med till hjärtat, och antingen fastna i den artär, som tillför hjärtmuskeln blod (kransartären) och då förorsaka ögonblicklig död genom hjärtförlamning, eller överföras till lungorna med lungartären och bilda b. i någon av dess förgreningar. Vid vissa vargörande sår bildas i de omgivande blodådrorna proppar, som innehålla bakterier, vilka förorsaka deras sönderfallande till en kornig massa, och dessa små emboli föras sedan genom blodströmmen till lungor, lever eller andra organ, där de bilda sekundära proppar, vilka var och en på grund av de medförda bakterierna utvecklas till en liten böld, s. k. metastatisk abscess, och på detta sätt uppstår s. k. varförgiftning (pyämi).E. N—m.

Blodrot, blodstilla, *Potentilla tormentilla* Neck. av rosväxternas familj (*Rosaceæ*), en i hela landet vanlig ört med 3—5-fingrade blad och gula fyrtaliga blommor. Rotstocken är blodröd i sitt inre; avkok å densamma användes till färgning och som blodstillande medel. Uppgräves på våren före skjutningen eller på senhösten, rensas och torkas, varefter den är säljbar som läkeväxt. Fig. b.

Blodrot.

Blodspatt. Se Bråck.

Blodstallning, blodpinkning, blod i urin, är ett symtom vid flere olika sjukdomar och kan bero dels på verkligt blod i urinen (hämaturi) till följd av blödningar från olika delar av urinvägarna, dels på, att blodets färgämne löst sig i blodvattnet och sedan avskiljes med urinen, som därav blir blodfärgad (hämoglobinuri). (Se nedan Sommarsjuka och Korsförlamning).

1. Sommarsjuka, blodhalning, blodpinkning, rödsot, rödsjuka, hos nötkreatur förorsakas av en protozo, *Piroplasma bigeminum,* vilken förekommer i blodet, särskilt i de röda blodkropparna, hos de sjuka djuren och överföres genom fästingar, hos vilka parasiten i ett visst utvecklingsskede lever. Genom att suga blod ur sjuka nötkreatur upptaga fästingarna parasiten, vilken sedan övergår på deras avkomma, och då de sålunda smittade fästingarna suga sig fast på friska nötkreatur, inympas smittämnet på dessa. Då fästingarna, som äro ett nödvändigt mellanled vid smittans överförande, företrädesvis leva på lövträd i buskrika, sanka hagar,

sammandraga sig och betydligt minska kärlets genomskärningsyta, då flyter blodet hastigare. Andra gånger kunna dessa muskler helt slappna, varigenom kärlet väsentligt vidgas och kan rymma mångdubbelt mera blod. Blodkärlens spänning, deras tonus, regleras av nerver från ett centrum i förlängda märgen. Reglering av blodtrycket är en mycket viktig funktion för lämpligaste blodfördelningen i kroppen vid såväl fysiologiska förhållanden (mycket blod behövs till mage och tarmar för matsmältningen) som vid sjukliga processer någonstädes i kroppen (t. ex. ett sår som skall läkas).P. E.

Blodpinkning. Se Blodstallning.

Blodpropp, tromb, uppstår, då blod koagulerar inuti ett blodkärl, varigenom detta helt eller delvis tilltäppes. B. kan bildas i varje kärl, då cirkulationen blivit förlångsammad eller väggarna sjukligt förändrats. Vanligen uppkommer b. småningom, genom att fibrin avsättes lager efter lager på kärlväggens insida. Till täppes en pulsåder (artär) fullständigt, uppstår blodbrist i det organ eller del därav, som näres därifrån, och organets verksamhet nedsättes eller upphör; om blod ej kan tillföras på andra vägar, uppstår kallbrand. Uppstår b. i en blodåder (ven), hindras blodets avlopp, blodtrycket ökas, blodet pressas ut genom kärlväggen, och en het, öm och rodnande svullnad uppkommer. Är tilltäppningen fullständig och avlopp ej kan beredas för blodet på andra vägar, kan även i detta fall brand uppstå. Om en del av en b. (embolus) i en pulsåder lossnar, följer den med blodströmmen och fastnar sedan i en finare förgrening, där den bildar en ny (sekundär) b. Lösryckes en sådan embolus från en propp i en blodåder (ven), kan den följa med till hjärtat, och antingen fastna i den artär, som tillför hjärtmuskeln blod (kransartären) och då förorsaka ögonblicklig död genom hjärtförlamning, eller överföras till lungorna med lungartären och bilda b. i någon av dess förgreningar. Vid vissa vargörande sår bildas i de omgivande blodådrorna proppar, som innehålla bakterier, vilka förorsaka deras sönderfallande till en kornig massa, och dessa små emboli föras sedan genom blodströmmen till lungor, lever eller andra organ, där de bilda sekundära proppar, vilka var och en på grund av de medförda bakterierna utvecklas till en liten böld, s. k. metastatisk abscess, och på detta sätt uppstår s. k. varförgiftning (pyämi).E. N—m.

Blodrot, blodstilla, *Potentilla tormentilla* Neck. av rosväxternas familj (*Rosaceæ*), en i hela landet vanlig ört med 3—5-fingrade blad och gula fyrtaliga blommor. Rotstocken är blodröd i sitt inre; avkok å densamma användes till färgning och som blodstillande medel. Uppgräves på våren före skjutningen eller på senhösten, rensas och torkas, varefter den är säljbar som läkeväxt. Fig. b.

Blodrot.

Blodspatt. Se Bråck.

Blodstallning, blodpinkning, blod i urin, är ett symtom vid flere olika sjukdomar och kan bero dels på verkligt blod i urinen (hämaturi) till följd av blödningar från olika delar av urinvägarna, dels på, att blodets färgämne löst sig i blodvattnet och sedan avskiljes med urinen, som därav blir blodfärgad (hämoglobinuri). (Se nedan Sommarsjuka och Korsförlamning).

1. Sommarsjuka, blodhalning, blodpinkning, rödsot, rödsjuka, hos nötkreatur förorsakas av en protozo, *Piroplasma bigeminum,* vilken förekommer i blodet, särskilt i de röda blodkropparna, hos de sjuka djuren och överföres genom fästingar, hos vilka parasiten i ett visst utvecklingsskede lever. Genom att suga blod ur sjuka nötkreatur upptaga fästingarna parasiten, vilken sedan övergår på deras avkomma, och då de sålunda smittade fästingarna suga sig fast på friska nötkreatur, inympas smittämnet på dessa. Då fästingarna, som äro ett nödvändigt mellanled vid smittans överförande, företrädesvis leva på lövträd i buskrika, sanka hagar,

sammandraga sig och betydligt minska kärlets genomskärningsyta, då flyter blodet hastigare. Andra gånger kunna dessa muskler helt slappna, varigenom kärlet väsentligt vidgas och kan rymma mångdubbelt mera blod. Blodkärlens spänning, deras tonus, regleras av nerver från ett centrum i förlängda märgen. Reglering av blodtrycket är en mycket viktig funktion för lämpligaste blodfördelningen i kroppen vid såväl fysiologiska förhållanden (mycket blod behövs till mage och tarmar för matsmältningen) som vid sjukliga processer någonstädes i kroppen (t. ex. ett sår som skall läkas).P. E.

Blodpinkning. Se Blodstallning.

Blodpropp, tromb, uppstår, då blod koagulerar inuti ett blodkärl, varigenom detta helt eller delvis tilltäppes. B. kan bildas i varje kärl, då cirkulationen blivit förlångsammad eller väggarna sjukligt förändrats. Vanligen uppkommer b. småningom, genom att fibrin avsättes lager efter lager på kärlväggens insida. Till täppes en pulsåder (artär) fullständigt, uppstår blodbrist i det organ eller del därav, som näres därifrån, och organets verksamhet nedsättes eller upphör; om blod ej kan tillföras på andra vägar, uppstår kallbrand. Uppstår b. i en blodåder (ven), hindras blodets avlopp, blodtrycket ökas, blodet pressas ut genom kärlväggen, och en het, öm och rodnande svullnad uppkommer. Är tilltäppningen fullständig och avlopp ej kan beredas för blodet på andra vägar, kan även i detta fall brand uppstå. Om en del av en b. (embolus) i en pulsåder lossnar, följer den med blodströmmen och fastnar sedan i en finare förgrening, där den bildar en ny (sekundär) b. Lösryckes en sådan embolus från en propp i en blodåder (ven), kan den följa med till hjärtat, och antingen fastna i den artär, som tillför hjärtmuskeln blod (kransartären) och då förorsaka ögonblicklig död genom hjärtförlamning, eller överföras till lungorna med lungartären och bilda b. i någon av dess förgreningar. Vid vissa vargörande sår bildas i de omgivande blodådrorna proppar, som innehålla bakterier, vilka förorsaka deras sönderfallande till en kornig massa, och dessa små emboli föras sedan genom blodströmmen till lungor, lever eller andra organ, där de bilda sekundära proppar, vilka var och en på grund av de medförda bakterierna utvecklas till en liten böld, s. k. metastatisk abscess, och på detta sätt uppstår s. k. varförgiftning (pyämi).E. N—m.

Blodrot, blodstilla, *Potentilla tormentilla* Neck. av rosväxternas familj (*Rosaceæ*), en i hela landet vanlig ört med 3—5-fingrade blad och gula fyrtaliga blommor. Rotstocken är blodröd i sitt inre; avkok å densamma användes till färgning och som blodstillande medel. Uppgräves på våren före skjutningen eller på senhösten, rensas och torkas, varefter den är säljbar som läkeväxt. Fig. b.

Blodrot.

Blodspatt. Se Bråck.

Blodstallning, blodpinkning, blod i urin, är ett symtom vid flere olika sjukdomar och kan bero dels på verkligt blod i urinen (hämaturi) till följd av blödningar från olika delar av urinvägarna, dels på, att blodets färgämne löst sig i blodvattnet och sedan avskiljes med urinen, som därav blir blodfärgad (hämoglobinuri). (Se nedan Sommarsjuka och Korsförlamning).

1. Sommarsjuka, blodhalning, blodpinkning, rödsot, rödsjuka, hos nötkreatur förorsakas av en protozo, *Piroplasma bigeminum,* vilken förekommer i blodet, särskilt i de röda blodkropparna, hos de sjuka djuren och överföres genom fästingar, hos vilka parasiten i ett visst utvecklingsskede lever. Genom att suga blod ur sjuka nötkreatur upptaga fästingarna parasiten, vilken sedan övergår på deras avkomma, och då de sålunda smittade fästingarna suga sig fast på friska nötkreatur, inympas smittämnet på dessa. Då fästingarna, som äro ett nödvändigt mellanled vid smittans överförande, företrädesvis leva på lövträd i buskrika, sanka hagar,

sammandraga sig och betydligt minska kärlets genomskärningsyta, då flyter blodet hastigare. Andra gånger kunna dessa muskler helt slappna, varigenom kärlet väsentligt vidgas och kan rymma mångdubbelt mera blod. Blodkärlens spänning, deras tonus, regleras av nerver från ett centrum i förlängda märgen. Reglering av blodtrycket är en mycket viktig funktion för lämpligaste blodfördelningen i kroppen vid såväl fysiologiska förhållanden (mycket blod behövs till mage och tarmar för matsmältningen) som vid sjukliga processer någonstädes i kroppen (t. ex. ett sår som skall läkas).P. E.

Blodpinkning. Se Blodstallning.

Blodpropp, tromb, uppstår, då blod koagulerar inuti ett blodkärl, varigenom detta helt eller delvis tilltäppes. B. kan bildas i varje kärl, då cirkulationen blivit förlångsammad eller väggarna sjukligt förändrats. Vanligen uppkommer b. småningom, genom att fibrin avsättes lager efter lager på kärlväggens insida. Till täppes en pulsåder (artär) fullständigt, uppstår blodbrist i det organ eller del därav, som näres därifrån, och organets verksamhet nedsättes eller upphör; om blod ej kan tillföras på andra vägar, uppstår kallbrand. Uppstår b. i en blodåder (ven), hindras blodets avlopp, blodtrycket ökas, blodet pressas ut genom kärlväggen, och en het, öm och rodnande svullnad uppkommer. Är tilltäppningen fullständig och avlopp ej kan beredas för blodet på andra vägar, kan även i detta fall brand uppstå. Om en del av en b. (embolus) i en pulsåder lossnar, följer den med blodströmmen och fastnar sedan i en finare förgrening, där den bildar en ny (sekundär) b. Lösryckes en sådan embolus från en propp i en blodåder (ven), kan den följa med till hjärtat, och antingen fastna i den

artär, som tillför hjärtmuskeln blod (kransartären) och då förorsaka ögonblicklig död genom hjärtförlamning, eller överföras till lungorna med lungartären och bilda b. i någon av dess förgreningar. Vid vissa vargörande sår bildas i de omgivande blodådrorna proppar, som innehålla bakterier, vilka förorsaka deras sönderfallande till en kornig massa, och dessa små emboli föras sedan genom blodströmmen till lungor, lever eller andra organ, där de bilda sekundära proppar, vilka var och en på grund av de medförda bakterierna utvecklas till en liten böld, s. k. metastatisk abscess, och på detta sätt uppstår s. k. varförgiftning (pyämi).E. N—m.

Blodrot, blodstilla, *Potentilla tormentilla* Neck. av rosväxternas familj (*Rosaceæ*), en i hela landet vanlig ört med 3—5-fingrade blad och gula fyrtaliga blommor. Rotstocken är blodröd i sitt inre; avkok å densamma användes till färgning och som blodstillande medel. Uppgräves på våren före skjutningen eller på senhösten, rensas och torkas, varefter den är säljbar som läkeväxt. Fig. b.

Blodrot.

Blodspatt. Se Bråck.

Blodstallning, blodpinkning, blod i urin, är ett symtom vid flere olika sjukdomar och kan bero dels på verkligt blod i urinen (hämaturi) till följd av blödningar från olika delar av urinvägarna, dels på, att blodets färgämne löst sig i blodvattnet och sedan avskiljes med urinen, som därav blir blodfärgad (hämoglobinuri). (Se nedan Sommarsjuka och Korsförlamning).

1. Sommarsjuka, blodhalning, blodpinkning, rödsot, rödsjuka, hos nötkreatur förorsakas av en protozo, *Piroplasma bigeminum,* vilken förekommer i blodet, särskilt i de röda blodkropparna, hos de sjuka djuren och överföres genom fästingar, hos vilka parasiten i ett visst utvecklingsskede lever. Genom att suga blod ur sjuka nötkreatur upptaga fästingarna parasiten, vilken sedan övergår på deras avkomma, och då de sålunda smittade fästingarna suga sig fast på friska nötkreatur, inympas smittämnet på dessa. Då fästingarna, som äro ett nödvändigt mellanled vid smittans överförande, företrädesvis leva på lövträd i buskrika, sanka hagar,

sammandraga sig och betydligt minska kärlets genomskärningsyta, då flyter blodet hastigare. Andra gånger kunna dessa muskler helt slappna, varigenom kärlet väsentligt vidgas och kan rymma mångdubbelt mera blod. Blodkärlens spänning, deras tonus, regleras av nerver från ett centrum i förlängda märgen. Reglering av blodtrycket är en mycket viktig funktion för lämpligaste blodfördelningen i kroppen vid såväl fysiologiska förhållanden (mycket blod behövs till mage och tarmar för matsmältningen) som vid sjukliga processer någonstädes i kroppen (t. ex. ett sår som skall läkas).P. E.

Blodpinkning. Se Blodstallning.

Blodpropp, tromb, uppstår, då blod koagulerar inuti ett blodkärl, varigenom detta helt eller delvis tilltäppes. B. kan bildas i varje kärl, då cirkulationen blivit förlångsammad eller väggarna sjukligt förändrats. Vanligen uppkommer b. småningom, genom att fibrin avsättes lager efter lager på kärlväggens insida. Till täppes en pulsåder (artär) fullständigt, uppstår blodbrist i det organ eller del därav, som näres därifrån, och organets verksamhet nedsättes eller upphör; om blod ej kan tillföras på andra vägar, uppstår kallbrand. Uppstår b. i en blodåder (ven), hindras blodets avlopp, blodtrycket ökas, blodet pressas ut genom kärlväggen, och en het, öm och rodnande svullnad uppkommer. Är tilltäppningen fullständig och avlopp ej kan beredas för blodet på andra vägar, kan även i detta fall brand uppstå. Om en del av en b. (embolus) i en pulsåder lossnar, följer den med blodströmmen och fastnar sedan i en finare förgrening, där den bildar en ny (sekundär) b. Lösryckes en sådan embolus från en propp i en blodåder (ven), kan den följa med till hjärtat, och antingen fastna i den
artär, som tillför hjärtmuskeln blod (kransartären) och då förorsaka ögonblicklig död genom hjärtförlamning, eller överföras till lungorna med lungartären och bilda b. i någon av dess förgreningar. Vid vissa vargörande sår bildas i de omgivande blodådrorna proppar, som innehålla bakterier, vilka förorsaka deras sönderfallande till en kornig massa, och dessa små emboli föras sedan genom blodströmmen till lungor, lever eller andra organ, där de bilda sekundära proppar, vilka var och en på grund av de medförda bakterierna utvecklas till en liten böld, s. k. metastatisk abscess, och på detta sätt uppstår s. k. varförgiftning (pyämi).E. N—m.

Blodrot, blodstilla, *Potentilla tormentilla* Neck. av rosväxternas familj (*Rosaceæ*), en i hela landet vanlig ört med 3—5-fingrade blad och gula fyrtaliga blommor. Rotstocken är blodröd i sitt inre; avkok å densamma användes till färgning och som blodstillande medel. Uppgräves på våren före skjutningen eller på senhösten, rensas och torkas, varefter den är säljbar som läkeväxt. Fig. b.

Blodrot.

Blodspatt. Se Bråck.

Blodstallning, blodpinkning, blod i urin, är ett symtom vid flere olika sjukdomar och kan bero dels på verkligt blod i urinen (hämaturi) till följd av blödningar från olika delar av urinvägarna, dels på, att blodets färgämne löst sig i blodvattnet och sedan avskiljes med urinen, som därav blir blodfärgad (hämoglobinuri). (Se nedan Sommarsjuka och Korsförlamning).

1. Sommarsjuka, blodhalning, blodpinkning, rödsot, rödsjuka, hos nötkreatur förorsakas av en protozo, *Piroplasma bigeminum,* vilken förekommer i blodet, särskilt i de röda blodkropparna, hos de sjuka djuren och överföres genom fästingar, hos vilka parasiten i ett visst utvecklingsskede lever. Genom att suga blod ur sjuka nötkreatur upptaga fästingarna parasiten, vilken sedan övergår på deras avkomma, och då de sålunda smittade fästingarna suga sig fast på friska nötkreatur, inympas smittämnet på dessa. Då fästingarna, som äro ett nödvändigt mellanled vid smittans överförande, företrädesvis leva på lövträd i buskrika, sanka hagar,

uppkommer sjukdomen mest vid djurens betning på sådana platser. Genom att genomgå sjukdomen förvärva sig djuren en viss grad av oemottaglighet (immunitet), och på orten infödda djur, som redan i unga år upptagit smittämnet i ringa mängd, äro därför mindre mottagliga, då däremot djur, som anskaffas från ort, där sjukdomen ej förekommer, lätt angripas. Sjukdomen har, särskilt i Argentina och vissa delar av Nordamerika, där den kallas Texasfeber, förorsakat betydliga förluster. I Sverige förekommer den mest i östergötlands, Jönköpings, Älvsborgs, Södermanlands, Örebro och Kristianstads län. Den visar sig blott under betestiden, vanligen först 12—14 dagar, sedan djuren utsläppts. De första sjukdomstecknen äro: feber, upphörd foderlust, och mattighet; efter ett par dagar blir urinen blodfärgad och skummande; i början ha djuren oftast utsot men sedan hårdnad förstoppning. I lindrigare fall kan förbättring inträda efter 3—4 dagar, oftast hos unga djur; i svårare fall försämras tillståndet hastigt, och döden inträffar inom 5—7 dagar. Dödligheten kan bland vuxna djur uppgå till 25 %. — För utgången är det av vikt, att behandlingen fortast möjligt börjar. Djuren böra därför vid betessläppningen noga observeras, så att de sjuka vid första tecken kunna intagas på stall. De böra genast befrias från kvarsittande fästingar genom tvättning med lysollösning eller saltvatten och få god och närande utfodring för att hålla uppe krafterna. Behandlingen överlåtes genast åt veterinär. Till ingivning användes i början kininsulfat, 10—15 gr., 1 pulver dagligen i 2—3 dagar, och dessutom gives någon slemmig dryck, t. ex. linfrösoppa, svagt syrad med ättika eller saltsyra. Bästa resultat lämnar dock användning av trypanblått, som i 1 % lösning (100—300 gr.) insprutas direkt i blodet. För att förekomma sjukdomen böra sanka betesmarker torrläggas och hagarna gallras, så att fästingarna utrotas. Nyinköpta djur släppas ej på betesmarker, där sjukdomen plägar förekomma, eller intagas åtminstone om kvällarna för att få ett torrfoder på stall och undersökas på förekomsten av fästingar, som avlägsnas och dödas. Litt.: A. Bergman i Sv. Betes- och Vallfören:s Årsskrift 1919.

2. Korsförlamning, korslamhet, njurslag, lamslag, hämoglobinuri, är en sjukdom hos hästar, som yttrar sig i förlamning av bakdelen och rödfärgad urin. Sjukdomens natur är ännu ej utredd, men enligt den allmännaste åsikten framkallas den av gifter, som under vissa förhållanden bildas i musklerna, särskilt i korset, och förorsakar deras degeneration, varvid muskelfärgämnet övergår i blodet och sedan avgår med urinen, som därav färgas röd. Sjukdomen angriper mest tyngre arbetshästar och uppträder oftast, om hästar, som äro vana vid dagligt strängt arbete, få stå inne några dagar; den visar sig därför ofta efter helgdagar (»tredjedagssjuka»). Sjukdomstecken: kort sedan hästen tagits i arbete, börjar han svettas och darra, gången blir vacklande, han kotar över och börjar halta på det ena eller andra bakbenet och störtar efter en stund till marken, oförmögen att resa sig till följd av förlamning i bakdelen. Hästen svettas starkt och visar i början stor oro; muskulaturen på korset kännes hård, urinavgången är försvårad och urinen tjock, röd- eller brunfärgad, nästan tjärliknande. I lindriga fall inträder förbättring efter 2—3 dagar, men vanligen har sjukdomen ett kroniskt förlopp, och har förlamningen varat mer än 3—4 dagar, äro utsikterna för fullständigt återställande ganska små. Omedelbar behandling är av största betydelse, och då varje minut, som hästen blir liggande ute på den kalla marken, minskar utsikterna för en god utgång, bör allt göras för att snarast möjligt, helst innan förlamning inträtt, få honom in i ett varmt stall. Där lagar man, så han kan ligga bekvämt; huden gnides med halmviskor över hela kroppen, och djuret täckes med filtar eller inbäddas helt och hållet i halm. Är hästen oförmögen att stå, redes en lämplig bädd, helst ett tjockt lager av torvströ, varigenom liggsår bäst undvikas; var annan timme bör han vändas. För övrigt överlåtes behandlingen åt veterinär. Då sjukdomen ofta tager dödlig utgång eller tillfrisknandet sker så långsamt (månader till 1 år), att behandling knappt lönar sig, eller djurägaren tröttnar på den ofta besvärliga vården, är det av vikt att söka förebygga densamma. Behöver en arbetshäst stå inne någon dag, bör han därför utfodras tämligen knappt och stallet hållas svalt och väl ventilerat; nödgas man hålla hästen i overksamhet mer än 2 dagar, bör han åtminstone motioneras 1 timme dagligen. Härigenom kan i de flesta fall den förlustbringande sjukdomen undvikas. Att däremot, som ofta sker, fodra hästen kraftigare under vilodagar, i tanke, att de skola »äta upp sig» och genom största möjliga vila samla krafter, är alldeles felaktigt och ägnat att befrämja uppkomsten av korsförlamning.E. N—m.

Blodstilla. Se Blodrot.

Blodstillande medel. Blodets egenskap att, då det kommer ut ur blodkärlen, i regel hastigt stelna (koagulera, »levra sig», se Blod) är ett viktigt skydd mot livsfarliga blodförluster genom sårskador, vanligen tillräckligt verksamt, så framt blödningen kommer enbart från smärre blodkärl. Ha även större sådana blivit skadade, äro det framströmmande blodets tryck och hastighet oftast för stora, för att blodflödet skall kunna hejdas genom den av sig själv inträdande koagulationen. En sådan blödning bör man då i första hand söka stilla genom tryck med den väl tvättade handen (eller med en boll av förbandsvadd eller rent linne eller dylikt) på själva såret eller också

uppkommer sjukdomen mest vid djurens betning på sådana platser. Genom att genomgå sjukdomen förvärva sig djuren en viss grad av oemottaglighet (immunitet), och på orten infödda djur, som redan i unga år upptagit smittämnet i ringa mängd, äro därför mindre mottagliga, då däremot djur, som anskaffas från ort, där sjukdomen ej förekommer, lätt angripas. Sjukdomen har, särskilt i Argentina och vissa delar av Nordamerika, där den kallas Texasfeber, förorsakat betydliga förluster. I Sverige förekommer den mest i östergötlands, Jönköpings, Älvsborgs, Södermanlands, Örebro och Kristianstads län. Den visar sig blott under betestiden, vanligen först 12—14 dagar, sedan djuren utsläppts. De första sjukdomstecknen äro: feber, upphörd foderlust, och mattighet; efter ett par dagar blir urinen blodfärgad och skummande; i början ha djuren oftast utsot men sedan hårdnad förstoppning. I lindrigare fall kan förbättring inträda efter 3—4 dagar, oftast hos unga djur; i svårare fall försämras tillståndet hastigt, och döden inträffar inom 5—7 dagar. Dödligheten kan bland vuxna djur uppgå till 25 %. — För utgången är det av vikt, att behandlingen fortast möjligt börjar. Djuren böra därför vid betessläppningen noga observeras, så att de sjuka vid första tecken kunna intagas på stall. De böra genast befrias från kvarsittande fästingar genom tvättning med lysollösning eller saltvatten och få god och närande utfodring för att hålla uppe krafterna. Behandlingen överlåtes genast åt veterinär. Till ingivning användes i början kininsulfat, 10—15 gr., 1 pulver dagligen i 2—3 dagar, och dessutom gives någon slemmig dryck, t. ex. linfrösoppa, svagt syrad med ättika eller saltsyra. Bästa resultat lämnar dock användning av trypanblått, som i 1 % lösning (100—300 gr.) insprutas direkt i blodet. För att förekomma sjukdomen böra sanka betesmarker torrläggas och hagarna gallras, så att fästingarna utrotas. Nyinköpta djur släppas ej på betesmarker, där sjukdomen plägar förekomma, eller intagas åtminstone om kvällarna för att få ett torrfoder på stall och undersökas på förekomsten av fästingar, som avlägsnas och dödas. Litt.: A. Bergman i Sv. Betes- och Vallfören:s Årsskrift 1919.

2. Korsförlamning, korslamhet, njurslag, lamslag, hämoglobinuri, är en sjukdom hos hästar, som yttrar sig i förlamning av bakdelen och rödfärgad urin. Sjukdomens natur är ännu ej utredd, men enligt den allmännaste åsikten framkallas den av gifter, som under vissa förhållanden bildas i musklerna, särskilt i korset, och förorsakar deras degeneration, varvid muskelfärgämnet övergår i blodet och sedan avgår med urinen, som därav färgas röd. Sjukdomen angriper mest tyngre arbetshästar och uppträder oftast, om hästar, som äro vana vid dagligt strängt arbete, få stå inne några dagar; den visar sig därför ofta efter helgdagar (»tredjedagssjuka»). Sjukdomstecken: kort sedan hästen tagits i arbete, börjar han svettas och darra, gången blir vacklande, han kotar över och börjar halta på det ena eller andra bakbenet och störtar efter en stund till marken, oförmögen att resa sig till följd av förlamning i bakdelen. Hästen svettas starkt och visar i början stor oro; muskulaturen på korset kännes hård, urinavgången är försvårad och urinen tjock, röd- eller brunfärgad, nästan tjärliknande. I lindriga fall inträder förbättring efter 2—3 dagar, men vanligen har sjukdomen ett kroniskt förlopp, och har förlamningen varat mer än 3—4 dagar, äro utsikterna för fullständigt återställande ganska små. Omedelbar behandling är av största betydelse, och då varje minut, som hästen blir liggande ute på den kalla marken, minskar utsikterna för en god utgång, bör allt göras för att snarast möjligt, helst innan förlamning inträtt, få honom in i ett varmt stall. Där lagar man, så han kan ligga bekvämt; huden gnides med halmviskor över hela kroppen, och djuret täckes med filtar eller inbäddas helt och hållet i halm. Är hästen oförmögen att stå, redes en lämplig bädd, helst ett tjockt lager av torvströ, varigenom liggsår bäst undvikas; var annan timme bör han vändas. För övrigt överlåtes behandlingen åt veterinär. Då sjukdomen ofta tager dödlig utgång eller tillfrisknandet sker så långsamt (månader till 1 år), att behandling knappt lönar sig, eller djurägaren tröttnar på den ofta besvärliga vården, är det av vikt att söka förebygga densamma. Behöver en arbetshäst stå inne någon dag, bör han därför utfodras tämligen knappt och stallet hållas svalt och väl ventilerat; nödgas man hålla hästen i overksamhet mer än 2 dagar, bör han åtminstone motioneras 1 timme dagligen. Härigenom kan i de flesta fall den förlustbringande sjukdomen undvikas. Att däremot, som ofta sker, fodra hästen kraftigare under vilodagar, i tanke, att de skola »äta upp sig» och genom största möjliga vila samla krafter, är alldeles felaktigt och ägnat att befrämja uppkomsten av korsförlamning.E. N—m.

Blodstilla. Se Blodrot.

Blodstillande medel. Blodets egenskap att, då det kommer ut ur blodkärlen, i regel hastigt stelna (koagulera, »levra sig», se Blod) är ett viktigt skydd mot livsfarliga blodförluster genom sårskador, vanligen tillräckligt verksamt, så framt blödningen kommer enbart från smärre blodkärl. Ha även större sådana blivit skadade, äro det framströmmande blodets tryck och hastighet oftast för stora, för att blodflödet skall kunna hejdas genom den av sig själv inträdande koagulationen. En sådan blödning bör man då i första hand söka stilla genom tryck med den väl tvättade handen (eller med en boll av förbandsvadd eller rent linne eller dylikt) på själva såret eller också

uppkommer sjukdomen mest vid djurens betning på sådana platser. Genom att genomgå sjukdomen förvärva sig djuren en viss grad av oemottaglighet (immunitet), och på orten infödda djur, som redan i unga år upptagit smittämnet i ringa mängd, äro därför mindre mottagliga, då däremot djur, som anskaffas från ort, där sjukdomen ej förekommer, lätt angripas. Sjukdomen har, särskilt i Argentina och vissa delar av Nordamerika, där den kallas Texasfeber, förorsakat betydliga förluster. I Sverige förekommer den mest i östergötlands, Jönköpings, Älvsborgs, Södermanlands, Örebro och Kristianstads län. Den visar sig blott under betestiden, vanligen först 12—14 dagar, sedan djuren utsläppts. De första sjukdomstecknen äro: feber, upphörd foderlust, och mattighet; efter ett par dagar blir urinen blodfärgad och skummande; i början ha djuren oftast utsot men sedan hårdnad förstoppning. I lindrigare fall kan förbättring inträda efter 3—4 dagar, oftast hos unga djur; i svårare fall försämras tillståndet hastigt, och döden inträffar inom 5—7 dagar. Dödligheten kan bland vuxna djur uppgå till 25 %. — För utgången är det av vikt, att behandlingen fortast möjligt börjar. Djuren böra därför vid betessläppningen noga observeras, så att de sjuka vid första tecken kunna intagas på stall. De böra genast befrias från kvarsittande fästingar genom tvättning med lysollösning eller saltvatten och få god och närande utfodring för att hålla uppe krafterna. Behandlingen överlåtes genast åt veterinär. Till ingivning användes i början kininsulfat, 10—15 gr., 1 pulver dagligen i 2—3 dagar, och dessutom gives någon slemmig dryck, t. ex. linfrösoppa, svagt syrad med ättika eller saltsyra. Bästa resultat lämnar dock användning av trypanblått, som i 1 % lösning (100—300 gr.) insprutas direkt i blodet. För att förekomma sjukdomen böra sanka betesmarker torrläggas och hagarna gallras, så att fästingarna utrotas. Nyinköpta djur släppas ej på betesmarker, där sjukdomen plägar förekomma, eller intagas åtminstone om kvällarna för att få ett torrfoder på stall och undersökas på förekomsten av fästingar, som avlägsnas och dödas. Litt.: A. Bergman i Sv. Betes- och Vallfören:s Årsskrift 1919.

2. Korsförlamning, korslamhet, njurslag, lamslag, hämoglobinuri, är en sjukdom hos hästar, som yttrar sig i förlamning av bakdelen och rödfärgad urin. Sjukdomens natur är ännu ej utredd, men enligt den allmännaste åsikten framkallas den av gifter, som under vissa förhållanden bildas i musklerna, särskilt i korset, och förorsakar deras degeneration, varvid muskelfärgämnet övergår i blodet och sedan avgår med urinen, som därav färgas röd. Sjukdomen angriper mest tyngre arbetshästar och uppträder oftast, om hästar, som äro vana vid dagligt strängt arbete, få stå inne några dagar; den visar sig därför ofta efter helgdagar (»tredjedagssjuka»). Sjukdomstecken: kort sedan hästen tagits i arbete, börjar han svettas och darra, gången blir vacklande, han kotar över och börjar halta på det ena eller andra bakbenet och störtar efter en stund till marken, oförmögen att resa sig till följd av förlamning i bakdelen. Hästen svettas starkt och visar i början stor oro; muskulaturen på korset kännes hård, urinavgången är försvårad och urinen tjock, röd- eller brunfärgad, nästan tjärliknande. I lindriga fall inträder förbättring efter 2—3 dagar, men vanligen har sjukdomen ett kroniskt förlopp, och har förlamningen varat mer än 3—4 dagar, äro utsikterna för fullständigt återställande ganska små. Omedelbar behandling är av största betydelse, och då varje minut, som hästen blir liggande ute på den kalla marken, minskar utsikterna för en god utgång, bör allt göras för att snarast möjligt, helst innan förlamning inträtt, få honom in i ett varmt stall. Där lagar man, så han kan ligga bekvämt; huden gnides med halmviskor över hela kroppen, och djuret täckes med filtar eller inbäddas helt och hållet i halm. Är hästen oförmögen att stå, redes en lämplig bädd, helst ett tjockt lager av torvströ, varigenom liggsår bäst undvikas; var annan timme bör han vändas. För övrigt överlåtes behandlingen åt veterinär. Då sjukdomen ofta tager dödlig utgång eller tillfrisknandet sker så långsamt (månader till 1 år), att behandling knappt lönar sig, eller djurägaren tröttnar på den ofta besvärliga vården, är det av vikt att söka förebygga densamma. Behöver en arbetshäst stå inne någon dag, bör han därför utfodras tämligen knappt och stallet hållas svalt och väl ventilerat; nödgas man hålla hästen i overksamhet mer än 2 dagar, bör han åtminstone motioneras 1 timme dagligen. Härigenom kan i de flesta fall den förlustbringande sjukdomen undvikas. Att däremot, som ofta sker, fodra hästen kraftigare under vilodagar, i tanke, att de skola »äta upp sig» och genom största möjliga vila samla krafter, är alldeles felaktigt och ägnat att befrämja uppkomsten av korsförlamning.E. N—m.

Blodstilla. Se Blodrot.

Blodstillande medel. Blodets egenskap att, då det kommer ut ur blodkärlen, i regel hastigt stelna (koagulera, »levra sig», se Blod) är ett viktigt skydd mot livsfarliga blodförluster genom sårskador, vanligen tillräckligt verksamt, så framt blödningen kommer enbart från smärre blodkärl. Ha även större sådana blivit skadade, äro det framströmmande blodets tryck och hastighet oftast för stora, för att blodflödet skall kunna hejdas genom den av sig själv inträdande koagulationen. En sådan blödning bör man då i första hand söka stilla genom tryck med den väl tvättade handen (eller med en boll av förbandsvadd eller rent linne eller dylikt) på själva såret eller också

sammanpressning av de dit förande blodkärlen medels tryck med handen eller kraftig ombindning (med hopvriden handduk, sadelgjord eller liknande) av kroppsdelen ovanför (d. v. s. närmare hjärtat än) såret. Det slutliga stillandet av blödningen sker sedan snarast möjligt genom omknytning (»underbindning») av blodkärlsstumparna i såret med silke eller deras

avvridning eller krossande med lämpligt instrument (kärltång, -pincett). I vissa fall användas andra metoder, t. ex. bränning med glödande järn. Dessa operationer måste utföras av sakkunnig person. Ofta kan även en ganska stark blödning från blodådror (vener, med mörkrött blod) eller smärre pulsådror (artärer med ljusrött blod) bringas att stanna genom ett över såret anbragt, stadigt åtdraget förband av vadd och lindor. För att ej riskera brand (vävnadernas avdöende) genom brist på näringstillförsel till en kroppsdel, får denna dock ej hållas omsnörd, så att blodcirkulationen hindras längre än 1 à 2 timmar. Blodstillning kan även i många fall åstadkommas genom den blödande sårytans behandling med »blodstillande» medel. Sådana utgöras vanligen av ämnen, som genom sin kemiska verkan utfälla (koagulera) blodets äggvitekroppar. Oftast har härför använts järnklorid ($FeCl_3$) i stark lösning eller i form av järnkloridvadd (»styptisk» bomull), men även en del andra »sammandragande» medel (se d. o.) äro användbara. Som emellertid dessa b. m. utom den avsedda verkan, vilken för övrigt vid svårare blödningar är osäker, även verka mer eller mindre frätande på vävnadscellerna i såret och därigenom fördröjande på läkningen, är deras användande i allmänhet ej att tillråda. Absolut förkastligt är det stundom ännu i folkmedicinen brukade sättet att betäcka en blödande såryta med spindelväv el. dyl., varigenom ett skadligt förorenande av såret åstadkommes.*

Bloduppfriskning. Se Avel.

Blomkålssvamp, *Sparassis crispa* Fr., en till hudsvamparna, *Teleforeæ*, hörande svamp, vars bleka, hopgyttrade och veckade, bladlika grenar bilda en skrynklig massa på en kort, ofta osynlig fot. Växer i barrskog och är en god matsvamp.

Blomma. 1. De högre växternas b. är ett för fortplantningen ombildat skott, bestående av stamdelens spets, blombotten, samt de från denna utgående bladdelarna, nämligen de från bladformen starkt förändrade könsdelarna, de hanliga, ståndarna, och de honliga, pistillerna, samt de dessa omgivande hyllebladen. Dessa kallas kalkblad, då de äro av blott ett slag, men äro oftast av 2 olika slag, de yttre oftast gröna foderbladen och de inre, vanligen ej gröna kronbladen. Om könsdelarna och deras roll vid befruktningen se d. o. Blommornas skapnad och anordning, blomställningen, växla i hög grad och är ofta utmärkande för hela avdelningar, familjer och släkten. Blommans delar äro hos ett stort antal, företrädesvis lägre stående växtgrupper starkt reducerade. Dels kunna hyllebladen utgöras av fjäll eller t. o. m. saknas, dels kunna blommorna, som hos högre stående växter i regel äro 2-könade, hermafroditiska, vara 1-könade, han- eller honblommor, med båda könen på samma eller olika stånd, (sam- och tvebyggare). Till sådana växtgrupper höra de 2-könade gräsen, sambyggare ss. barrträd, hängeväxter och starr samt tvebyggare ss. pilfamiljen, nässlefamiljen (ex. hampa). Då korsbefruktning och överförande av frömjöl från en blomma till en annan är nödvändig hos alla skildkönade växter och fördelaktigast hos ett stort antal hermafroditiska, är blommans byggnad i sådana fall ofta ägnad att befordra frömjölets överförande genom vinden eller insekter, medan å andra sidan ståndarnas och pistillernas inbördes anordning och oliktidiga könsmognad hindrar självbefruktning. Exempel på vindblommor lämna de växter, vilkas ståndare och pistiller vid blomningen utskjuta ur blomställningen, ss. råg och en del andra gräs, ek, hassel, björk m. fl. hängeväxter, barrträd, hampa m. fl. Insektblommor däremot hava ofta en vägledande lysande färg, vit om de skola besökas av nattinsekter, samt avsöndra nektar. Deras frömjöl är ofta klibbigt, så att det fastnar på den besökande insekten, och blommorna äro ofta byggda på egendomligt sätt, så att de äro lämpade för vissa slag av insekter, t. ex. de slutna baljväxt blommorna för fjärilar och steklar med långa mundelar, morots och andra flockblommiga växters tallriksformade blommor för flugor o. s. v. Se Befruktning.

Blomning, vattens. Se Plankton.

Blomstergödning, konstgödselblandning för gödsling vid blomsterodling, plägar bestå av de även vid jordbruket använda kväve-, kali- och fosforsyregödselmedlen av lättlösliga sorter. Se Blandgödsel. Enligt P. Wagner har följande blandning givit bästa verkan: 15 delar fosforsyrad ammoniak, 15 kalisalpeter, 5 37-proc. kalisalt, 25 chilesalpeter, 40 svavelsyrad ammoniak. Mycket liten erfarenhet finnes dock om de olika blom- och bladväxternas lämpligaste gödsling. Litt.: P. Wagner, Trädgårdsväxternas näring, övers, av Th. Wulff. Sthlm 1909.

Blomsterlyra. Se Löjtnantshjärta.

Blomsterodling leder sina anor tillbaka till den gråa forntiden, i det att människan redan vid föga framskridet kulturskede inflyttat prydnadsväxter på den bostaden omgivande odlade jorden. Hos de gamla kulturfolken i Grekland och det Romerska riket hade b. redan nått en hög utveckling, och i den mån jordens odling fått någon avsevärd betydelse för folken, har omsorg även ägnats åt odling av prydnadsblommor. I vårt land, där klimatets stränghet försenade och motverkade

sammanpressning av de dit förande blodkärlen medels tryck med handen eller kraftig ombindning (med hopvriden handduk, sadelgjord eller liknande) av kroppsdelen ovanför (d. v. s. närmare hjärtat än) såret. Det slutliga stillandet av blödningen sker sedan snarast möjligt genom omknytning (»underbindning») av blodkärlsstumparna i såret med silke eller deras

avvridning eller krossande med lämpligt instrument (kärltång, -pincett). I vissa fall användas andra metoder, t. ex. bränning med glödande järn. Dessa operationer måste utföras av sakkunnig person. Ofta kan även en ganska stark blödning från blodådror (vener, med mörkrött blod) eller smärre pulsådror (artärer med ljusrött blod) bringas att stanna genom ett över såret anbragt, stadigt åtdraget förband av vadd och lindor. För att ej riskera brand (vävnadernas avdöende) genom brist på näringstillförsel till en kroppsdel, får denna dock ej hållas omsnörd, så att blodcirkulationen hindras längre än 1 à 2 timmar. Blodstillning kan även i många fall åstadkommas genom den blödande sårytans behandling med »blodstillande» medel. Sådana utgöras vanligen av ämnen, som genom sin kemiska verkan utfälla (koagulera) blodets äggvitekroppar. Oftast har härför använts järnklorid ($FeCl_3$) i stark lösning eller i form av järnkloridvadd (»styptisk» bomull), men även en del andra »sammandragande» medel (se d. o.) äro användbara. Som emellertid dessa b. m. utom den avsedda verkan, vilken för övrigt vid svårare blödningar är osäker, även verka mer eller mindre frätande på vävnadscellerna i såret och därigenom fördröjande på läkningen, är deras användande i allmänhet ej att tillråda. Absolut förkastligt är det stundom ännu i folkmedicinen brukade sättet att betäcka en blödande såryta med spindelväv el. dyl., varigenom ett skadligt förorenande av såret åstadkommes.*

Bloduppfriskning. Se Avel.

Blomkålssvamp, *Sparassis crispa* Fr., en till hudsvamparna, *Teleforeæ*, hörande svamp, vars bleka, hopgyttrade och veckade, bladlika grenar bilda en skrynklig massa på en kort, ofta osynlig fot. Växer i barrskog och är en god matsvamp.

Blomma. 1. De högre växternas b. är ett för fortplantningen ombildat skott, bestående av stamdelens spets, blombotten, samt de från denna utgående bladdelarna, nämligen de från bladformen starkt förändrade könsdelarna, de hanliga, ståndarna, och de honliga, pistillerna, samt de dessa omgivande hyllebladen. Dessa kallas kalkblad, då de äro av blott ett slag, men äro oftast av 2 olika slag, de yttre oftast gröna foderbladen och de inre, vanligen ej gröna kronbladen. Om könsdelarna och deras roll vid befruktningen se d. o. Blommornas skapnad och anordning, blomställningen, växla i hög grad och är ofta utmärkande för hela avdelningar, familjer och släkten. Blommans delar äro hos ett stort antal, företrädesvis lägre stående växtgrupper starkt reducerade. Dels kunna hyllebladen utgöras av fjäll eller t. o. m. saknas, dels kunna blommorna, som hos högre stående växter i regel äro 2-könade, hermafroditiska, vara 1-könade, han- eller honblommor, med båda könen på samma eller olika stånd, (sam- och tvebyggare). Till sådana växtgrupper höra de 2-könade gräsen, sambyggare ss. barrträd, hängeväxter och starr samt tvebyggare ss. pilfamiljen, nässlefamiljen (ex. hampa). Då korsbefruktning och överförande av frömjöl från en blomma till en annan är nödvändig hos alla skildkönade växter och fördelaktigast hos ett stort antal hermafroditiska, är blommans byggnad i sådana fall ofta ägnad att befordra frömjölets överförande genom vinden eller insekter, medan å andra sidan ståndarnas och pistillernas inbördes anordning och oliktidiga könsmognad hindrar självbefruktning. Exempel på vindblommor lämna de växter, vilkas ståndare och pistiller vid blomningen utskjuta ur blomställningen, ss. råg och en del andra gräs, ek, hassel, björk m. fl. hängeväxter, barrträd, hampa m. fl. Insektblommor däremot hava ofta en vägledande lysande färg, vit om de skola besökas av nattinsekter, samt avsöndra nektar. Deras frömjöl är ofta klibbigt, så att det fastnar på den besökande insekten, och blommorna äro ofta byggda på egendomligt sätt, så att de äro lämpade för vissa slag av insekter, t. ex. de slutna baljväxt blommorna för fjärilar och steklar med långa mundelar, morots och andra flockblommiga växters tallriksformade blommor för flugor o. s. v. Se Befruktning.

Blomning, vattens. Se Plankton.

Blomstergödning, konstgödselblandning för gödsling vid blomsterodling, plägar bestå av de även vid jordbruket använda kväve-, kali- och fosforsyregödselmedlen av lättlösliga sorter. Se Blandgödsel. Enligt P. Wagner har följande blandning givit bästa verkan: 15 delar fosforsyrad ammoniak, 15 kalisalpeter, 5 37-proc. kalisalt, 25 chilesalpeter, 40 svavelsyrad ammoniak. Mycket liten erfarenhet finnes dock om de olika blom- och bladväxternas lämpligaste gödsling. Litt.: P. Wagner, Trädgårdsväxternas näring, övers, av Th. Wulff. Sthlm 1909.

Blomsterlyra. Se Löjtnantshjärta.

Blomsterodling leder sina anor tillbaka till den gråa forntiden, i det att människan redan vid föga framskridet kulturskede inflyttat prydnadsväxter på den bostaden omgivande odlade jorden. Hos de gamla kulturfolken i Grekland och det Romerska riket hade b. redan nått en hög utveckling, och i den mån jordens odling fått någon avsevärd betydelse för folken, har omsorg även ägnats åt odling av prydnadsblommor. I vårt land, där klimatets stränghet försenade och motverkade

sammanpressning av de dit förande blodkärlen medels tryck med handen eller kraftig ombindning (med hopvriden handduk, sadelgjord eller liknande) av kroppsdelen ovanför (d. v. s. närmare hjärtat än) såret. Det slutliga stillandet av blödningen sker sedan snarast möjligt genom omknytning (»underbindning») av blodkärlsstumparna i såret med silke eller deras avvridning eller krossande med lämpligt instrument (kärltång, -pincett). I vissa fall användas andra metoder, t. ex. bränning med glödande järn. Dessa operationer måste utföras av sakkunnig person. Ofta kan även en ganska stark blödning från blodådror (vener, med mörkrött blod) eller smärre pulsådror (artärer med ljusrött blod) bringas att stanna genom ett över såret anbragt, stadigt åtdraget förband av vadd och lindor. För att ej riskera brand (vävnadernas avdöende) genom brist på näringstillförsel till en kroppsdel, får denna dock ej hållas omsnörd, så att blodcirkulationen hindras längre än 1 à 2 timmar. Blodstillning kan även i många fall åstadkommas genom den blödande sårytans behandling med »blodstillande» medel. Sådana utgöras vanligen av ämnen, som genom sin kemiska verkan utfälla (koagulera) blodets äggvitekroppar. Oftast har härför använts järnklorid ($FeCl_3$) i stark lösning eller i form av järnkloridvadd (»styptisk» bomull), men även en del andra »sammandragande» medel (se d. o.) äro användbara. Som emellertid dessa b. m. utom den avsedda verkan, vilken för övrigt vid svårare blödningar är osäker, även verka mer eller mindre frätande på vävnadscellerna i såret och därigenom fördröjande på läkningen, är deras användande i allmänhet ej att tillråda. Absolut förkastligt är det stundom ännu i folkmedicinen brukade sättet att betäcka en blödande såryta med spindelväv el. dyl., varigenom ett skadligt förorenande av såret åstadkommes.*

Bloduppfriskning. Se Avel.

Blomkålssvamp, *Sparassis crispa* Fr., en till hudsvamparna, *Teleforeæ*, hörande svamp, vars bleka, hopgyttrade och veckade, bladlika grenar bilda en skrynklig massa på en kort, ofta osynlig fot. Växer i barrskog och är en god matsvamp.

Blomma. 1. De högre växternas b. är ett för fortplantningen ombildat skott, bestående av stamdelens spets, blombotten, samt de från denna utgående bladdelarna, nämligen de från bladformen starkt förändrade könsdelarna, de hanliga, ståndarna, och de honliga, pistillerna, samt de dessa omgivande hyllebladen. Dessa kallas kalkblad, då de äro av blott ett slag, men äro oftast av 2 olika slag, de yttre oftast gröna foderbladen och de inre, vanligen ej gröna kronbladen. Om könsdelarna och deras roll vid befruktningen se d. o. Blommornas skapnad och anordning, blomställningen, växla i hög grad och är ofta utmärkande för hela avdelningar, familjer och släkten. Blommans delar äro hos ett stort antal, företrädesvis lägre stående växtgrupper starkt reducerade. Dels kunna hyllebladen utgöras av fjäll eller t. o. m. saknas, dels kunna blommorna, som hos högre stående växter i regel äro 2-könade, hermafroditiska, vara 1-könade, han- eller honblommor, med båda könen på samma eller olika stånd, (sam- och tvebyggare). Till sådana växtgrupper höra de 2-könade gräsen, sambyggare ss. barrträd, hängeväxter och starr samt tvebyggare ss. pilfamiljen, nässlefamiljen (ex. hampa). Då korsbefruktning och överförande av frömjöl från en blomma till en annan är nödvändig hos alla skildkönade växter och fördelaktigast hos ett stort antal hermafroditiska, är blommans byggnad i sådana fall ofta ägnad att befordra frömjölets överförande genom vinden eller insekter, medan å andra sidan ståndarnas och pistillernas inbördes anordning och oliktidiga könsmognad hindrar självbefruktning. Exempel på vindblommor lämna de växter, vilkas ståndare och pistiller vid blomningen utskjuta ur blomställningen, ss. råg och en del andra gräs, ek, hassel, björk m. fl. hängeväxter, barrträd, hampa m. fl. Insektblommor däremot hava ofta en vägledande lysande färg, vit om de skola besökas av nattinsekter, samt avsöndra nektar. Deras frömjöl är ofta klibbigt, så att det fastnar på den besökande insekten, och blommorna äro ofta byggda på egendomligt sätt, så att de äro lämpade för vissa slag av insekter, t. ex. de slutna baljväxt blommorna för fjärilar och steklar med långa mundelar, morots och andra flockblommiga växters tallriksformade blommor för flugor o. s. v. Se Befruktning.

Blomning, vattens. Se Plankton.

Blomstergödning, konstgödselblandning för gödsling vid blomsterodling, plägar bestå av de även vid jordbruket använda kväve-, kali- och fosforsyregödselmedlen av lättlösliga sorter. Se Blandgödsel. Enligt P. Wagner har följande blandning givit bästa verkan: 15 delar fosforsyrad ammoniak, 15 kalisalpeter, 5 37-proc. kalisalt, 25 chilesalpeter, 40 svavelsyrad ammoniak. Mycket liten erfarenhet finnes dock om de olika blom- och bladväxternas lämpligaste gödsling. Litt.: P. Wagner, Trädgårdsväxternas näring, övers, av Th. Wulff. Sthlm 1909.

Blomsterlyra. Se Löjtnantshjärta.

Blomsterodling leder sina anor tillbaka till den gråa forntiden, i det att människan redan vid föga framskridet kulturskede inflyttat prydnadsväxter på den bostaden omgivande odlade jorden. Hos de gamla kulturfolken i Grekland och det Romerska riket hade b. redan nått en hög utveckling, och i den mån jordens odling fått någon avsevärd betydelse för folken, har omsorg även ägnats åt odling av prydnadsblommor. I vårt land, där klimatets stränghet försenade och motverkade

sammanpressning av de dit förande blodkärlen medels tryck med handen eller kraftig ombindning (med hopvriden handduk, sadelgjord eller liknande) av kroppsdelen ovanför (d. v. s. närmare hjärtat än) såret. Det slutliga stillandet av blödningen sker sedan snarast möjligt genom omknytning (»underbindning») av blodkärlsstumparna i såret med silke eller deras avvridning eller krossande med lämpligt instrument (kärltång, -pincett). I vissa fall användas andra metoder, t. ex. bränning med glödande järn. Dessa operationer måste utföras av sakkunnig person. Ofta kan även en ganska stark blödning från blodådror (vener, med mörkrött blod) eller smärre pulsådror (artärer med ljusrött blod) bringas att stanna genom ett över såret anbragt, stadigt åtdraget förband av vadd och lindor. För att ej riskera brand (vävnadernas avdöende) genom brist på näringstillförsel till en kroppsdel, får denna dock ej hållas omsnörd, så att blodcirkulationen hindras längre än 1 à 2 timmar. Blodstillning kan även i många fall åstadkommas genom den blödande sårytans behandling med »blodstillande» medel. Sådana utgöras vanligen av ämnen, som genom sin kemiska verkan utfälla (koagulera) blodets äggvitekroppar. Oftast har härför använts järnklorid ($FeCl_3$) i stark lösning eller i form av järnkloridvadd (»styptisk» bomull), men även en del andra »sammandragande» medel (se d. o.) äro användbara. Som emellertid dessa b. m. utom den avsedda verkan, vilken för övrigt vid svårare blödningar är osäker, även verka mer eller mindre frätande på vävnadscellerna i såret och därigenom fördröjande på läkningen, är deras användande i allmänhet ej att tillråda. Absolut förkastligt är det stundom ännu i folkmedicinen brukade sättet att betäcka en blödande såryta med spindelväv el. dyl., varigenom ett skadligt förorenande av såret åstadkommes.*

Bloduppfriskning. Se Avel.

Blomkålssvamp, *Sparassis crispa* Fr., en till hudsvamparna, *Teleforeæ*, hörande svamp, vars bleka, hopgyttrade och veckade, bladlika grenar bilda en skrynklig massa på en kort, ofta osynlig fot. Växer i barrskog och är en god matsvamp.

Blomma. 1. De högre växternas b. är ett för fortplantningen ombildat skott, bestående av stamdelens spets, blombotten, samt de från denna utgående bladdelarna, nämligen de från bladformen starkt förändrade könsdelarna, de hanliga, ståndarna, och de honliga, pistillerna, samt de dessa omgivande hyllebladen. Dessa kallas kalkblad, då de äro av blott ett slag, men äro oftast av 2 olika slag, de yttre oftast gröna foderbladen och de inre, vanligen ej gröna kronbladen. Om könsdelarna och deras roll vid befruktningen se d. o. Blommornas skapnad och anordning, blomställningen, växla i hög grad och är ofta utmärkande för hela avdelningar, familjer och släkten. Blommans delar äro hos ett stort antal, företrädesvis lägre stående växtgrupper starkt reducerade. Dels kunna hyllebladen utgöras av fjäll eller t. o. m. saknas, dels kunna blommorna, som hos högre stående växter i regel äro 2-könade, hermafroditiska, vara 1-könade, han- eller honblommor, med båda könen på samma eller olika stånd, (sam- och tvebyggare). Till sådana växtgrupper höra de 2-könade gräsen, sambyggare ss. barrträd, hängeväxter och starr samt tvebyggare ss. pilfamiljen, nässlefamiljen (ex. hampa). Då korsbefruktning och överförande av frömjöl från en blomma till en annan är nödvändig hos alla skildkönade växter och fördelaktigast hos ett stort antal hermafroditiska, är blommans byggnad i sådana fall ofta ägnad att befordra frömjölets överförande genom vinden eller insekter, medan å andra sidan ståndarnas och pistillernas inbördes anordning och oliktidiga könsmognad hindrar självbefruktning. Exempel på vindblommor lämna de växter, vilkas ståndare och pistiller vid blomningen utskjuta ur blomställningen, ss. råg och en del andra gräs, ek, hassel, björk m. fl. hängeväxter, barrträd, hampa m. fl. Insektblommor däremot hava ofta en vägledande lysande färg, vit om de skola besökas av nattinsekter, samt avsöndra nektar. Deras frömjöl är ofta klibbigt, så att det fastnar på den besökande insekten, och blommorna äro ofta byggda på egendomligt sätt, så att de äro lämpade för vissa slag av insekter, t. ex. de slutna baljväxt blommorna för fjärilar och steklar med långa mundelar, morots och andra flockblommiga växters tallriksformade blommor för flugor o. s. v. Se Befruktning.

Blomning, vattens. Se Plankton.

Blomstergödning, konstgödselblandning för gödsling vid blomsterodling, plägar bestå av de även vid jordbruket använda kväve-, kali- och fosforsyregödselmedlen av lättlösliga sorter. Se Blandgödsel. Enligt P. Wagner har följande blandning givit bästa verkan: 15 delar fosforsyrad ammoniak, 15 kalisalpeter, 5 37-proc. kalisalt, 25 chilesalpeter, 40 svavelsyrad ammoniak. Mycket liten erfarenhet finnes dock om de olika blom- och bladväxternas lämpligaste gödsling. Litt.: P. Wagner, Trädgårdsväxternas näring, övers, av Th. Wulff. Sthlm 1909.

Blomsterlyra. Se Löjtnantshjärta.

Blomsterodling leder sina anor tillbaka till den gråa forntiden, i det att människan redan vid föga framskridet kulturskede inflyttat prydnadsväxter på den bostaden omgivande odlade

jorden. Hos de gamla kulturfolken i Grekland och det Romerska riket hade b. redan nått en hög utveckling, och i den mån jordens odling fått någon avsevärd betydelse för folken, har omsorg även ägnats åt odling av prydnadsblommor. I vårt land, där klimatets stränghet försenade och motverkade

sammanpressning av de dit förande blodkärlen medels tryck med handen eller kraftig ombindning (med hopvriden handduk, sadelgjord eller liknande) av kroppsdelen ovanför (d. v. s. närmare hjärtat än) såret. Det slutliga stillandet av blödningen sker sedan snarast möjligt genom omknytning (»underbindning») av blodkärlsstumparna i såret med silke eller deras avvridning eller krossande med lämpligt instrument (kärltång, -pincett). I vissa fall användas andra metoder, t. ex. bränning med glödande järn. Dessa operationer måste utföras av sakkunnig person. Ofta kan även en ganska stark blödning från blodådror (vener, med mörkrött blod) eller smärre pulsådror (artärer med ljusrött blod) bringas att stanna genom ett över såret anbragt, stadigt åtdraget förband av vadd och lindor. För att ej riskera brand (vävnadernas avdöende) genom brist på näringstillförsel till en kroppsdel, får denna dock ej hållas omsnörd, så att blodcirkulationen hindras längre än 1 à 2 timmar. Blodstillning kan även i många fall åstadkommas genom den blödande sårytans behandling med »blodstillande» medel. Sådana utgöras vanligen av ämnen, som genom sin kemiska verkan utfälla (koagulera) blodets äggvitekroppar. Oftast har härför använts järnklorid ($FeCl_3$) i stark lösning eller i form av järnkloridvadd (»styptisk» bomull), men även en del andra »sammandragande» medel (se d. o.) äro användbara. Som emellertid dessa b. m. utom den avsedda verkan, vilken för övrigt vid svårare blödningar är osäker, även verka mer eller mindre frätande på vävnadscellerna i såret och därigenom fördröjande på läkningen, är deras användande i allmänhet ej att tillråda. Absolut förkastligt är det stundom ännu i folkmedicinen brukade sättet att betäcka en blödande såryta med spindelväv el. dyl., varigenom ett skadligt förorenande av såret åstadkommes.*

Bloduppfriskning. Se Avel.

Blomkålssvamp, *Sparassis crispa* Fr., en till hudsvamparna, *Teleforeæ*, hörande svamp, vars bleka, hopgyttrade och veckade, bladlika grenar bilda en skrynklig massa på en kort, ofta osynlig fot. Växer i barrskog och är en god matsvamp.

Blomma. 1. De högre växternas b. är ett för fortplantningen ombildat skott, bestående av stamdelens spets, blombotten, samt de från denna utgående bladdelarna, nämligen de från bladformen starkt förändrade könsdelarna, de hanliga, ståndarna, och de honliga, pistillerna, samt de dessa omgivande hyllebladen. Dessa kallas kalkblad, då de äro av blott ett slag, men äro oftast av 2 olika slag, de yttre oftast gröna foderbladen och de inre, vanligen ej gröna kronbladen. Om könsdelarna och deras roll vid befruktningen se d. o. Blommornas skapnad och anordning, blomställningen, växla i hög grad och är ofta utmärkande för hela avdelningar, familjer och släkten. Blommans delar äro hos ett stort antal, företrädesvis lägre stående växtgrupper starkt reducerade. Dels kunna hyllebladen utgöras av fjäll eller t. o. m. saknas, dels kunna blommorna, som hos högre stående växter i regel äro 2-könade, hermafroditiska, vara 1-könade, han- eller honblommor, med båda könen på samma eller olika stånd, (sam- och tvebyggare). Till sådana växtgrupper höra de 2-könade gräsen, sambyggare ss. barrträd, hängeväxter och starr samt tvebyggare ss. pilfamiljen, nässlefamiljen (ex. hampa). Då korsbefruktning och överförande av frömjöl från en blomma till en annan är nödvändig hos alla skildkönade växter och fördelaktigast hos ett stort antal hermafroditiska, är blommans byggnad i sådana fall ofta ägnad att befordra frömjölets överförande genom vinden eller insekter, medan å andra sidan ståndarnas och pistillernas inbördes anordning och oliktidiga könsmognad hindrar självbefruktning. Exempel på vindblommor lämna de växter, vilkas ståndare och pistiller vid blomningen utskjuta ur blomställningen, ss. råg och en del andra gräs, ek, hassel, björk m. fl. hängeväxter, barrträd, hampa m. fl. Insektblommor däremot hava ofta en vägledande lysande färg, vit om de skola besökas av nattinsekter, samt avsöndra nektar. Deras frömjöl är ofta klibbigt, så att det fastnar på den besökande insekten, och blommorna äro ofta byggda på egendomligt sätt, så att de äro lämpade för vissa slag av insekter, t. ex. de slutna baljväxt blommorna för fjärilar och steklar med långa mundelar, morots och andra flockblommiga växters tallriksformade blommor för flugor o. s. v. Se Befruktning.

Blomning, vattens. Se Plankton.

Blomstergödning, konstgödselblandning för gödsling vid blomsterodling, plägar bestå av de även vid jordbruket använda kväve-, kali- och fosforsyregödselmedlen av lättlösliga sorter. Se Blandgödsel. Enligt P. Wagner har följande blandning givit bästa verkan: 15 delar fosforsyrad ammoniak, 15 kalisalpeter, 5 37-proc. kalisalt, 25 chilesalpeter, 40 svavelsyrad ammoniak. Mycket liten erfarenhet finnes dock om de olika blom- och bladväxternas lämpligaste gödsling. Litt.: P. Wagner, Trädgårdsväxternas näring, övers, av Th. Wulff. Sthlm 1909.

Blomsterlyra. Se Löjtnantshjärta.

Blomsterodling leder sina anor tillbaka till den gråa forntiden, i det att människan redan vid föga framskridet kulturskede inflyttat prydnadsväxter på den bostaden omgivande odlade
jorden. Hos de gamla kulturfolken i Grekland och det Romerska riket hade b. redan nått en hög utveckling, och i den mån jordens odling fått någon avsevärd betydelse för folken, har omsorg även ägnats åt odling av prydnadsblommor. I vårt land, där klimatets stränghet försenade och motverkade

sammanpressning av de dit förande blodkärlen medels tryck med handen eller kraftig ombindning (med hopvriden handduk, sadelgjord eller liknande) av kroppsdelen ovanför (d. v. s. närmare hjärtat än) såret. Det slutliga stillandet av blödningen sker sedan snarast möjligt genom omknytning (»underbindning») av blodkärlsstumparna i såret med silke eller deras avvridning eller krossande med lämpligt instrument (kärltång, -pincett). I vissa fall användas andra metoder, t. ex. bränning med glödande järn. Dessa operationer måste utföras av sakkunnig person. Ofta kan även en ganska stark blödning från blodådror (vener, med mörkrött blod) eller smärre pulsådror (artärer med ljusrött blod) bringas att stanna genom ett över såret anbragt, stadigt åtdraget förband av vadd och lindor. För att ej riskera brand (vävnadernas avdöende) genom brist på näringstillförsel till en kroppsdel, får denna dock ej hållas omsnörd, så att blodcirkulationen hindras längre än 1 à 2 timmar. Blodstillning kan även i många fall åstadkommas genom den blödande sårytans behandling med »blodstillande» medel. Sådana utgöras vanligen av ämnen, som genom sin kemiska verkan utfälla (koagulera) blodets äggvitekroppar. Oftast har härför använts järnklorid ($FeCl_3$) i stark lösning eller i form av järnkloridvadd (»styptisk» bomull), men även en del andra »sammandragande» medel (se d. o.) äro användbara. Som emellertid dessa b. m. utom den avsedda verkan, vilken för övrigt vid svårare blödningar är osäker, även verka mer eller mindre frätande på vävnadscellerna i såret och därigenom fördröjande på läkningen, är deras användande i allmänhet ej att tillråda. Absolut förkastligt är det stundom ännu i folkmedicinen brukade sättet att betäcka en blödande såryta med spindelväv el. dyl., varigenom ett skadligt förorenande av såret åstadkommes.*

Bloduppfriskning. Se Avel.

Blomkålssvamp, *Sparassis crispa* Fr., en till hudsvamparna, *Teleforeæ*, hörande svamp, vars bleka, hopgyttrade och veckade, bladlika grenar bilda en skrynklig massa på en kort, ofta osynlig fot. Växer i barrskog och är en god matsvamp.

Blomma. 1. De högre växternas b. är ett för fortplantningen ombildat skott, bestående av stamdelens spets, blombotten, samt de från denna utgående bladdelarna, nämligen de från bladformen starkt förändrade könsdelarna, de hanliga, ståndarna, och de honliga, pistillerna, samt de dessa omgivande hyllebladen. Dessa kallas kalkblad, då de äro av blott ett slag, men äro oftast av 2 olika slag, de yttre oftast gröna foderbladen och de inre, vanligen ej gröna kronbladen. Om könsdelarna och deras roll vid befruktningen se d. o. Blommornas skapnad och anordning, blomställningen, växla i hög grad och är ofta utmärkande för hela avdelningar, familjer och släkten. Blommans delar äro hos ett stort antal, företrädesvis lägre stående växtgrupper starkt reducerade. Dels kunna hyllebladen utgöras av fjäll eller t. o. m. saknas, dels kunna blommorna, som hos högre stående växter i regel äro 2-könade, hermafroditiska, vara 1-könade, han- eller honblommor, med båda könen på samma eller olika stånd, (sam- och tvebyggare). Till sådana växtgrupper höra de 2-könade gräsen, sambyggare ss. barrträd, hängeväxter och starr samt tvebyggare ss. pilfamiljen, nässlefamiljen (ex. hampa). Då korsbefruktning och överförande av frömjöl från en blomma till en annan är nödvändig hos alla skildkönade växter och fördelaktigast hos ett stort antal hermafroditiska, är blommans byggnad i sådana fall ofta ägnad att befordra frömjölets överförande genom vinden eller insekter, medan å andra sidan ståndarnas och pistillernas inbördes anordning och oliktidiga könsmognad hindrar självbefruktning. Exempel på vindblommor lämna de växter, vilkas ståndare och pistiller vid blomningen utskjuta ur blomställningen, ss. råg och en del andra gräs, ek, hassel, björk m. fl. hängeväxter, barrträd, hampa m. fl. Insektblommor däremot hava ofta en vägledande lysande färg, vit om de skola besökas av nattinsekter, samt avsöndra nektar. Deras frömjöl är ofta klibbigt, så att det fastnar på den besökande insekten, och blommorna äro ofta byggda på egendomligt sätt, så att de äro lämpade för vissa slag av insekter, t. ex. de slutna baljväxt blommorna för fjärilar och steklar med långa mundelar, morots och andra flockblommiga växters tallriksformade blommor för flugor o. s. v. Se Befruktning.

Blomning, vattens. Se Plankton.

Blomstergödning, konstgödselblandning för gödsling vid blomsterodling, plägar bestå av de även vid jordbruket använda kväve-, kali- och fosforsyregödselmedlen av lättlösliga sorter. Se Blandgödsel. Enligt P. Wagner har följande blandning givit bästa verkan: 15 delar fosforsyrad ammoniak, 15 kalisalpeter, 5 37-proc. kalisalt, 25 chilesalpeter, 40 svavelsyrad ammoniak. Mycket liten erfarenhet finnes dock om de olika blom- och bladväxternas lämpligaste gödsling. Litt.: P. Wagner, Trädgårdsväxternas näring, övers, av Th. Wulff. Sthlm 1909.

Blomsterlyra. Se Löjtnantshjärta.

Blomsterodling leder sina anor tillbaka till den gråa forntiden, i det att människan redan vid föga framskridet kulturskede inflyttat prydnadsväxter på den bostaden omgivande odlade jorden. Hos de gamla kulturfolken i Grekland och det Romerska riket hade b. redan nått en hög utveckling, och i den mån jordens odling fått någon avsevärd betydelse för folken, har omsorg även ägnats åt odling av prydnadsblommor. I vårt land, där klimatets stränghet försenade och motverkade

sammanpressning av de dit förande blodkärlen medels tryck med handen eller kraftig ombindning (med hopvriden handduk, sadelgjord eller liknande) av kroppsdelen ovanför (d. v. s. närmare hjärtat än) såret. Det slutliga stillandet av blödningen sker sedan snarast möjligt genom omknytning (»underbindning») av blodkärlsstumparna i såret med silke eller deras avvridning eller krossande med lämpligt instrument (kärltång, -pincett). I vissa fall användas andra metoder, t. ex. bränning med glödande järn. Dessa operationer måste utföras av sakkunnig person. Ofta kan även en ganska stark blödning från blodådror (vener, med mörkrött blod) eller smärre pulsådror (artärer med ljusrött blod) bringas att stanna genom ett över såret anbragt, stadigt åtdraget förband av vadd och lindor. För att ej riskera brand (vävnadernas avdöende) genom brist på näringstillförsel till en kroppsdel, får denna dock ej hållas omsnörd, så att blodcirkulationen hindras längre än 1 à 2 timmar. Blodstillning kan även i många fall åstadkommas genom den blödande sårytans behandling med »blodstillande» medel. Sådana utgöras vanligen av ämnen, som genom sin kemiska verkan utfälla (koagulera) blodets äggvitekroppar. Oftast har härför använts järnklorid ($FeCl_3$) i stark lösning eller i form av järnkloridvadd (»styptisk» bomull), men även en del andra »sammandragande» medel (se d. o.) äro användbara. Som emellertid dessa b. m. utom den avsedda verkan, vilken för övrigt vid svårare blödningar är osäker, även verka mer eller mindre frätande på vävnadscellerna i såret och därigenom fördröjande på läkningen, är deras användande i allmänhet ej att tillråda. Absolut förkastligt är det stundom ännu i folkmedicinen brukade sättet att betäcka en blödande såryta med spindelväv el. dyl., varigenom ett skadligt förorenande av såret åstadkommes.*

Bloduppfriskning. Se Avel.

Blomkålssvamp, *Sparassis crispa* Fr., en till hudsvamparna, *Teleforeæ*, hörande svamp, vars bleka, hopgyttrade och veckade, bladlika grenar bilda en skrynklig massa på en kort, ofta osynlig fot. Växer i barrskog och är en god matsvamp.

Blomma. 1. De högre växternas b. är ett för fortplantningen ombildat skott, bestående av stamdelens spets, blombotten, samt de från denna utgående bladdelarna, nämligen de från bladformen starkt förändrade könsdelarna, de hanliga, ståndarna, och de honliga, pistillerna, samt de dessa omgivande hyllebladen. Dessa kallas kalkblad, då de äro av blott ett slag, men äro oftast av 2 olika slag, de yttre oftast gröna foderbladen och de inre, vanligen ej gröna kronbladen. Om könsdelarna och deras roll vid befruktningen se d. o. Blommornas skapnad och anordning, blomställningen, växla i hög grad och är ofta utmärkande för hela avdelningar, familjer och släkten. Blommans delar äro hos ett stort antal, företrädesvis lägre stående växtgrupper starkt reducerade. Dels kunna hyllebladen utgöras av fjäll eller t. o. m. saknas, dels kunna blommorna, som hos högre stående växter i regel äro 2-könade, hermafroditiska, vara 1-könade, han- eller honblommor, med båda könen på samma eller olika stånd, (sam- och tvebyggare). Till sådana växtgrupper höra de 2-könade gräsen, sambyggare ss. barrträd, hängeväxter och starr samt tvebyggare ss. pilfamiljen, nässlefamiljen (ex. hampa). Då korsbefruktning och överförande av frömjöl från en blomma till en annan är nödvändig hos alla skildkönade växter och fördelaktigast hos ett stort antal hermafroditiska, är blommans byggnad i sådana fall ofta ägnad att befordra frömjölets överförande genom vinden eller insekter, medan å andra sidan ståndarnas och pistillernas inbördes anordning och oliktidiga könsmognad hindrar självbefruktning. Exempel på vindblommor lämna de växter, vilkas ståndare och pistiller vid blomningen utskjuta ur blomställningen, ss. råg och en del andra gräs, ek, hassel, björk m. fl. hängeväxter, barrträd, hampa m. fl. Insektblommor däremot hava ofta en vägledande lysande färg, vit om de skola besökas av nattinsekter, samt avsöndra nektar. Deras frömjöl är ofta klibbigt, så att det fastnar på den besökande insekten, och blommorna äro ofta byggda på egendomligt sätt, så att de äro lämpade för vissa slag av insekter, t. ex. de slutna baljväxt blommorna för fjärilar och steklar med långa mundelar, morots och andra flockblommiga växters tallriksformade blommor för flugor o. s. v. Se Befruktning.

Blomning, vattens. Se Plankton.

Blomstergödning, konstgödselblandning för gödsling vid blomsterodling, plägar bestå av de även vid jordbruket använda kväve-, kali- och fosforsyregödselmedlen av lättlösliga sorter. Se Blandgödsel. Enligt P. Wagner har följande blandning givit bästa verkan: 15 delar fosforsyrad ammoniak, 15 kalisalpeter, 5 37-proc. kalisalt, 25 chilesalpeter, 40 svavelsyrad ammoniak. Mycket liten erfarenhet finnes dock om de olika blom- och bladväxternas lämpligaste gödsling. Litt.: P. Wagner, Trädgårdsväxternas näring, övers, av Th. Wulff. Sthlm 1909.

Blomsterlyra. Se Löjtnantshjärta.

Blomsterodling leder sina anor tillbaka till den gråa forntiden, i det att människan redan vid föga framskridet kulturskede inflyttat prydnadsväxter på den bostaden omgivande odlade jorden. Hos de gamla kulturfolken i Grekland och det Romerska riket hade b. redan nått en hög utveckling, och i den mån jordens odling fått någon avsevärd betydelse för folken, har omsorg även ägnats åt odling av prydnadsblommor. I vårt land, där klimatets stränghet försenade och motverkade

sammanpressning av de dit förande blodkärlen medels tryck med handen eller kraftig ombindning (med hopvriden handduk, sadelgjord eller liknande) av kroppsdelen ovanför (d. v. s. närmare hjärtat än) såret. Det slutliga stillandet av blödningen sker sedan snarast möjligt genom omknytning (»underbindning») av blodkärlsstumparna i såret med silke eller deras avvridning eller krossande med lämpligt instrument (kärltång, -pincett). I vissa fall användas andra metoder, t. ex. bränning med glödande järn. Dessa operationer måste utföras av sakkunnig person. Ofta kan även en ganska stark blödning från blodådror (vener, med mörkrött blod) eller smärre pulsådror (artärer med ljusrött blod) bringas att stanna genom ett över såret anbragt, stadigt åtdraget förband av vadd och lindor. För att ej riskera brand (vävnadernas avdöende) genom brist på näringstillförsel till en kroppsdel, får denna dock ej hållas omsnörd, så att blodcirkulationen hindras längre än 1 à 2 timmar. Blodstillning kan även i många fall åstadkommas genom den blödande sårytans behandling med »blodstillande» medel. Sådana utgöras vanligen av ämnen, som genom sin kemiska verkan utfälla (koagulera) blodets äggvitekroppar. Oftast har härför använts järnklorid ($FeCl_3$) i stark lösning eller i form av järnkloridvadd (»styptisk» bomull), men även en del andra »sammandragande» medel (se d. o.) äro användbara. Som emellertid dessa b. m. utom den avsedda verkan, vilken för övrigt vid svårare blödningar är osäker, även verka mer eller mindre frätande på vävnadscellerna i såret och därigenom fördröjande på läkningen, är deras användande i allmänhet ej att tillråda. Absolut förkastligt är det stundom ännu i folkmedicinen brukade sättet att betäcka en blödande såryta med spindelväv el. dyl., varigenom ett skadligt förorenande av såret åstadkommes.*

Bloduppfriskning. Se Avel.

Blomkålssvamp, *Sparassis crispa* Fr., en till hudsvamparna, *Teleforeæ*, hörande svamp, vars bleka, hopgyttrade och veckade, bladlika grenar bilda en skrynklig massa på en kort, ofta osynlig fot. Växer i barrskog och är en god matsvamp.

Blomma. 1. De högre växternas b. är ett för fortplantningen ombildat skott, bestående av stamdelens spets, blombotten, samt de från denna utgående bladdelarna, nämligen de från bladformen starkt förändrade könsdelarna, de hanliga, ståndarna, och de honliga, pistillerna, samt de dessa omgivande hyllebladen. Dessa kallas kalkblad, då de äro av blott ett slag, men äro oftast av 2 olika slag, de yttre oftast gröna foderbladen och de inre, vanligen ej gröna kronbladen. Om könsdelarna och deras roll vid befruktningen se d. o. Blommornas skapnad och anordning, blomställningen, växla i hög grad och är ofta utmärkande för hela avdelningar, familjer och släkten. Blommans delar äro hos ett stort antal, företrädesvis lägre stående växtgrupper starkt reducerade. Dels kunna hyllebladen utgöras av fjäll eller t. o. m. saknas, dels kunna blommorna, som hos högre stående växter i regel äro 2-könade, hermafroditiska, vara 1-könade, han- eller honblommor, med båda könen på samma eller olika stånd, (sam- och tvebyggare). Till sådana växtgrupper höra de 2-könade gräsen, sambyggare ss. barrträd, hängeväxter och starr samt tvebyggare ss. pilfamiljen, nässlefamiljen (ex. hampa). Då korsbefruktning och överförande av frömjöl från en blomma till en annan är nödvändig hos alla skildkönade växter och fördelaktigast hos ett stort antal hermafroditiska, är blommans byggnad i sådana fall ofta ägnad att befordra frömjölets överförande genom vinden eller insekter, medan å andra sidan ståndarnas och pistillernas inbördes anordning och oliktidiga könsmognad hindrar självbefruktning. Exempel på vindblommor lämna de växter, vilkas ståndare och pistiller vid blomningen utskjuta ur blomställningen, ss. råg och en del andra gräs, ek, hassel, björk m. fl. hängeväxter, barrträd, hampa m. fl. Insektblommor däremot hava ofta en vägledande lysande färg, vit om de skola besökas av nattinsekter, samt avsöndra nektar. Deras frömjöl är ofta klibbigt, så att det fastnar på den besökande insekten, och blommorna äro ofta byggda på egendomligt sätt, så att de äro lämpade för vissa slag av insekter, t. ex. de slutna baljväxt blommorna för fjärilar och steklar med långa mundelar, morots och andra flockblommiga växters tallriksformade blommor för flugor o. s. v. Se Befruktning.

Blomning, vattens. Se Plankton.

Blomstergödning, konstgödselblandning för gödsling vid blomsterodling, plägar bestå av de även vid jordbruket använda kväve-, kali- och fosforsyregödselmedlen av lättlösliga sorter. Se Blandgödsel. Enligt P. Wagner har följande blandning givit bästa verkan: 15 delar fosforsyrad ammoniak, 15 kalisalpeter, 5 37-proc. kalisalt, 25 chilesalpeter, 40

svavelsyrad ammoniak. Mycket liten erfarenhet finnes dock om de olika blom- och bladväxternas lämpligaste gödsling. Litt.: P. Wagner, Trädgårdsväxternas näring, övers, av Th. Wulff. Sthlm 1909.

Blomsterlyra. Se Löjtnantshjärta.

Blomsterodling leder sina anor tillbaka till den gråa forntiden, i det att människan redan vid föga framskridet kulturskede inflyttat prydnadsväxter på den bostaden omgivande odlade jorden. Hos de gamla kulturfolken i Grekland och det Romerska riket hade b. redan nått en hög utveckling, och i den mån jordens odling fått någon avsevärd betydelse för folken, har omsorg även ägnats åt odling av prydnadsblommor. I vårt land, där klimatets stränghet försenade och motverkade

odlingens utveckling, började b. först med kristendomens införande, i det att de söderifrån invandrande andliga medförde frön av sina hemlands växter. Vid varje kloster fanns i regel även en trädgård, i vilken ej blott den direkta nyttan utan även skönhetskravet tillgodosågs, och klostren blevo härdar från vilka även b. utbredde sig, likasom även från dem många införda prydnadsväxter förvildade sig.

Vid varje gård, från torpar- eller backstugan till herrgården eller slottet finnes i regel b. för innehavarens egen tillfredsställelse, men i senare tid har denna odling även blivit en viktig gren av den för försäljning drivna trädgårdsskötseln.H. J. Dft.

Särskilt invid större städer och stationssamhällen ha uppstått handelsträdgårdar med b. som specialitet. Denna äger där rum såväl i särskilda växthus som i drivbänkar och på kalljord. Vanligen ägnar man sig åt odling av några få växtarter, varigenom yrkesskickligheten uppdrivits till den grad, att de hos oss odlade blommorna numera icke blott äro jämställda med utan även överträffa de importerade. Införseln av blommor från utlandet har också, trots den oerhört ökade förbrukningen, nedgått högst väsentligt och omfattar numera huvudsakligen rosor och nejlikor under midvintern. Till följd av förbrukningens oavbrutna stegring är avsättningen, trots nya handelsträdgårdars tillkomst, lätt, och b. är en ekonomiskt fördelaktig näring.

Förutsättning för en framgångsrik b. är, att ägaren själv sköter den, och att han genom längre tids tjänstgöring i framstående handelsträdgårdar skaffat sig grundlig praktisk erfarenhet beträffande de kulturer, åt vilka han tänker ägna sig. Däremot blir resultatet i allmänhet mindre gott vid företag, som ledas av avlönat folk, i det att det givetvis är svårt att erhålla en skicklig blomsterodlare, då en sådan vanligen föredrager att grunda egen handelsträdgård.

B. i handelsträdgårdarna sker huvudsakligen under glas, men hos jordbrukare i allmänhet uteslutande eller företrädesvis på kalljord, varför här endast de vid denna odlade arterna skola anföras. För närmare beskrivning av de viktigaste bland dessa hänvisas till artiklar under dessas namn.

Blomsterodling på kalljord. Av de örtartade prydnadsväxter, som odlas på fritt land, utsås somliga direkt på kalljord, där de skola blomma, och företages sådden, så snart jorden om våren torkat upp så mycket, att den reder sig. De viktigaste av dessa blomsterväxter äro: *Chrysanthemum carinatum, Helianthus annuus* och *H. cucumerifolius* (solros), *Lathyrus odoratus* (luktärt), *Lavatera trimestris*, *Lupinus, Malope grandiflora, Papaver Rhoeas* (vallmo). Alla dessa äro över 45 cm. höga.

Medelhöga, d. v. s. 30—40 cm. höga, äro följande: *Calendula officinalis* (ringblomma), *Clarkia elegans* och *C. pulchella, Convolvulus tricolor, Cynoglossum linifolium, Eschscholtzia californica* (sömntuta), *Godetia, Iberis amara* och *I. umbellata, Linum grandiflorum, Nigella damascena* (jungfrun i det gröna), *Reseda odorata*, *Tropæolum majus* (indiansk krasse).

Bland låga växter märkas följande: *Linaria maroccana carminea, Nemophila insignis.*

Följande blomsterväxter kunna ävenledes utsås direkt på kalljord, men enär de i detta fall blomma mycket sent, plägar man vanligen uppdraga dem i drivbänkar för att sedermera i början av juni utsätta dem på kalljord.

Höga: *Antirrhinum majus grandiflorum* (lejongap), *Aster chinensis, Calliopsis bicolor, C. cardaminifolia* och *C. Drummondi, Mirabilis jalapa, Nicotiana affinis* (tobak), *Petunia hybrida grandiflora, Salpiglossis variabilis* (trumpetblomma), *Scabiosa atropurpurea, Tagetes erecta* och *T. patula, Zinnia elegans.*

Medelhöga: *Cheiranthus annuus* (sommarlövkoja), *Phlox Drummondi*.

Låga: *Dianthus chinensis, Lobelia erinus, Nycterinia capensis, Pyrethrum parthenifolium aureum, Sanvitalia procumbens, Tagetes patula nana* »Ehrenkreuz» och *T. signata, Verbena hybrida, Viola tricolor* (pensé).

Man odlar även flera ettåriga växter för bladens skull. Dessa benämnas bladväxter. De förökas genom frö, som utsås i drivbänk under våren, och utsättas sedan plantorna i början av juni på kalljord. De mest odlade av dessa äro: *Artemisia annua, A. gracilis, Cannabis gigantea, Centaurea candidissima, Chamæpeuce diacantha, Cineraria maritima, Kochia trichophylla, Lavatera arborea fol. var., Nicotiana glauca, Perilla nankinensis, Ricinus communis, Solanum atropurpureum, S. Balbisi, S. laciniatum, S. marginatum, S. pyracanthum, S. robustum, Zea gigantea, Z. japonica fol. var.*

Det finnes även ettåriga slingerväxter, vilka dels utsås direkt på växtplatsen, dels uppdragas i drivbänk, innan de i juni utsättas på kalljord. De viktigaste bland dessa äro:

Cucurbita Pepo (prydnadspumpa), *Humulus japonicus* och *H. japonicus fol. var., Ipomoea purpurea* (blomman för dagen), *Phaseolus multiflora* (rosenbönor), *Tropæolum majus, T. lobbianum* och *T. peregrinum.*

Av följande ettåriga prydnadsgräs utsås fröna vanligen direkt på växtplatsen: *Agrostis nebulosa, A. pulchella, Briza maxima, Bromus purpureus* och *Hordeum jubatum. Pennisetum longistylum* utsås ofta i drivbänk, varefter plantorna utsättas på kalljord i början av juni.

Följande blomsterväxter odlas vanligen såsom tvååriga, d. v. s. de uppdragas genom frö ena året och blomma det andra, varefter de borttagas:

Althæa rosea fl. pl. (stockros), *Campanula medium calycanthema, Dianthus barbatus* (borstnejlika), *Dianthus caryophyllus* fl. pl.

(trädgårdsnejlika), *Digitalis purpurea gloxiniæflora, Myosotis alpestris* (trädgårds-förgät-mig-ej) m. fl.

Fleråriga (perenna) växter kallas sådana örtartade växter, vilka fortleva år efter år. De uppdragas genom frö, sticklingar, rotskott eller genom delning av äldre plantor. Planteringen av perenna växter sker fördelaktigast under augusti och september månader.

Bland den mängd perenna växter, som finnas i odling, förtjäna följande särskild uppmärksamhet:

Höga (1 m. och därutöver): *Aconitum variegatum* (stormhatt), *Bocconia cordata, Cephalaria tatarica, Delphinium hybridum* (riddarsporre), *Helianthus giganteus* (solros), *Helianthus rigidus, Lupinus polyphyllus* (lupin), *Polygonum undulatum* (silverregn), *Rudbeckia laciniata* »Goldball», *Solidago aspera* (guldris) och *Spiræa aruncus.*

Medelhöga (50—80 cm): Achillea ptarmica »ThePearl», Aquilegia (akleja), *A. canadensis, A. chrysantha, A. cærulea haylodgensis, Campanula grandis fl. alb., Chrysanthemum leucanthemum maximum* (storblommande prästkrage), *Delphinium formosum, Dictamnus fraxinella, Dielytra spectabilis* (löjtnantshjärta), *Doronicum plantagineum excelsum, Eryngium planum, Gaillardia grandiflora, Gypsophila paniculata, Hemerocallis fulva fol. var., Hesperis matronalis* (nattviol), *Iris* (svärdsliljor), *I. atropurpurea, I. florentina, I. pseudacorus, I. germanica, Lychnis chalcedonica* (studentnejlika), pioner *Pæonia officinalis fl. pl., P. chinensis fl. pl., P. tenuifolia, Papaver bracteatum (orientale)* (turkisk vallmo), *Phlox hybrida (decussata)* (höstflox, höstsyren), *Polemonium cæruleum, Pyrethrum roseum, Ranunculus aconitifolius* och formen *fl. pl.*

Låga (under 40 cm.): *Aster alpinus, Bellis perennis* (tusensköna), *Campanula carpathica, Centaurea montana, Cerastium tomentosum, Convallaria majalis* (liljekonvalj), *Doronicum caucasicum, Funkia sieboldiana, F. lancifolia albo marg., Helleborus niger* (julros), *Heuchera sanguinea* (rödklocka), *Iris pumila, Lysimachia nummularia, Papaver nudicaule* (flerårig trädgårdsvallmo), *Phlox divaricata, Primula auricula* (aurikel), *P. veris elatior* (trädgårdsviva), *P. cashmiriana, P. cortusoides, Saxifraga crassifolia* och *S. hybrida* »Purpurmantel», *Sedum spectabile, Sempervivum* (taklök), *S. calcareum, S. fimbriatum, S. Moggridgei, S. tectorum, Trollius europæus, Viola cornuta, Viola odorata* (luktviol).

Fleråriga slingerväxter: *Bryonia alba, B. dioica* (hundrova), *Calystegia sepium roseum* (vinda), *Hablitzia thamnoides* (kaukasisk rankspenat).

Fleråriga prydnadsgräs: *Phalaris arundinacea colorata* (randgräs), *Stipa pennata* (fjädergräs).

Litt.: G. Lind & R. Abrahamson. Blomsterodling under glas. Sthlm 1917.G. L—d.

Bly, Pb, metall med eg. v. 11.37, smältp. + 327. Är mjuk och smidig och användes därför till rör, tätning av rörförbindningar, fastgjutning av järn i sten ävensom till framställning av åtskilliga tekniskt viktiga föreningar m. m. Legeras lätt med tenn och ingår som beståndsdel i åtskilliga legeringar. Dess lösliga föreningar äro giftiga. B. är så gott som olösligt i rent vatten men löses något i vatten, som innehåller syre; blyrör böra därför ej användas i vattenledningar, ehuru faran för lösning är mycket ringa, då vattnet innehåller kalk (kalciumkarbonat) eller soda (natriumkarbonat). Blyhaltig förtenning i kärl avsedda för matlagning bör undvikas, emedan b. löses av organiska syror. Det löses även lätt av salpetersyra men ej av svavel- eller saltsyra. Av dess föreningar märkas:

Mönja, blyoxid-superoxid, Pb_3O_4, ett rött pulver, som brukas i målarfärg och till kitt för järnförbindelser, ss. å ångmaskiner m. m.

Blyvitt, basiskt blykarbonat, 2 $PbCO_3$ + $Pb(OH)_2$ brukas till vit oljefärg, vilken täcker väl men mörknar genom att ur oren luft upptaga svavel, varvid bildas svart svavelbly.

Blysocker, ättiksyrat b. 1. blyacetat, $Pb(C_2H_3O_2)_2$, ett vitt, söttsmakande salt, lösligt i vatten och alkohol, användes som betmedel vid färgning.

Blyättika, en vattenlösning av basiskt blyacetat, samt blyvatten, detta salt i utspädd vattenlösning försatt med något alkohol, användes i medicin. Se Sammandragande medel.

Blyarseniat. Se Insektdödande medel.

Blygd, de yttre delarna av de honliga könsorganen.

Blygdben. Se Skelett.

Blysand, vitt sandlager, ur vilket järnsalter och andra färgande, lösliga ämnen uttvättats av nederbördsvattnet. Se Blek jord.

Blysocker, Blyvatten, Blyättika. Se Bly.

Blåbär, klyngen, slinnen, *Vaccinium (Myrtillus) nigra* Gilib., av fam. *Vacciniaceæ,* vanlig i barrskog. Frukterna höra till våra värdefullaste skogsbär, vilka vanligen finna lätt avsättning. Bladen och det späda riset ätes av betesdjuren och anses verka svagt stoppande. Torkade bär köpas till medicin. 6 kg. friska bär giva 1 kg. torra.

Blåhjon. Se Barkbock.

Blåjord, en här och var i sanka marker förekommande lera, som är blåfärgad av inblandad vivianit, ett järnfosfatmineral. Fosforsyrehalten är så låg och svårlöslig, att jorden icke förtjänar användas till gödsling.

Blåklint, blåklätt. Se Klint.

Blånor, »blår», avfall efter skäktning och häckling av spånadsväxter, bestående av korta och hoptrasslade tågdelar. Användas till spinning av garn, varav väves grövre vävnader (»blaggarn», egl. blångarn) såsom säckväv, grov

(trädgårdsnejlika), *Digitalis purpurea gloxiniæflora, Myosotis alpestris* (trädgårds-förgät-mig-ej) m. fl.

Fleråriga (perenna) växter kallas sådana örtartade växter, vilka fortleva år efter år. De uppdragas genom frö, sticklingar, rotskott eller genom delning av äldre plantor. Planteringen av perenna växter sker fördelaktigast under augusti och september månader.

Bland den mängd perenna växter, som finnas i odling, förtjäna följande särskild uppmärksamhet:

Höga (1 m. och därutöver): *Aconitum variegatum* (stormhatt), *Bocconia cordata, Cephalaria tatarica, Delphinium hybridum* (riddarsporre), *Helianthus giganteus* (solros), *Helianthus rigidus, Lupinus polyphyllus* (lupin), *Polygonum undulatum* (silverregn), *Rudbeckia laciniata* »Goldball», *Solidago aspera* (guldris) och *Spiræa aruncus.*

Medelhöga (50—80 cm): Achillea ptarmica »ThePearl», Aquilegia (akleja), *A. canadensis, A. chrysantha, A. cærulea haylodgensis, Campanula grandis fl. alb., Chrysanthemum leucanthemum maximum* (storblommande prästkrage), *Delphinium formosum, Dictamnus fraxinella, Dielytra spectabilis* (löjtnantshjärta), *Doronicum plantagineum excelsum, Eryngium planum, Gaillardia grandiflora, Gypsophila paniculata, Hemerocallis fulva fol. var., Hesperis matronalis* (nattviol), *Iris* (svärdsliljor), *I. atropurpurea, I. florentina, I. pseudacorus, I. germanica, Lychnis chalcedonica* (studentnejlika), pioner *Pæonia officinalis fl. pl., P. chinensis fl. pl., P. tenuifolia, Papaver bracteatum (orientale)* (turkisk vallmo), *Phlox hybrida (decussata)* (höstflox, höstsyren), *Polemonium cæruleum, Pyrethrum roseum, Ranunculus aconitifolius* och formen *fl. pl.*

Låga (under 40 cm.): *Aster alpinus, Bellis perennis* (tusensköna), *Campanula carpathica, Centaurea montana, Cerastium tomentosum, Convallaria majalis* (liljekonvalj), *Doronicum caucasicum, Funkia sieboldiana, F. lancifolia albo marg., Helleborus niger* (julros), *Heuchera sanguinea* (rödklocka), *Iris pumila, Lysimachia nummularia, Papaver nudicaule* (flerårig trädgårdsvallmo), *Phlox divaricata, Primula auricula* (aurikel), *P. veris elatior* (trädgårdsviva), *P. cashmiriana, P. cortusoides, Saxifraga crassifolia* och *S. hybrida* »Purpurmantel», *Sedum spectabile, Sempervivum* (taklök), *S. calcareum, S. fimbriatum, S. Moggridgei, S. tectorum, Trollius europæus, Viola cornuta, Viola odorata* (luktviol).

Fleråriga slingerväxter: *Bryonia alba, B. dioica* (hundrova), *Calystegia sepium roseum* (vinda), *Hablitzia thamnoides* (kaukasisk rankspenat).

Fleråriga prydnadsgräs: *Phalaris arundinacea colorata* (randgräs), *Stipa pennata* (fjädergräs).

Litt.: G. Lind & R. Abrahamson. Blomsterodling under glas. Sthlm 1917.G. L—d.

Bly, Pb, metall med eg. v. 11.37, smältp. + 327. Är mjuk och smidig och användes därför till rör, tätning av rörförbindningar, fastgjutning av järn i sten ävensom till framställning av åtskilliga tekniskt viktiga föreningar m. m. Legeras lätt med tenn och ingår som beståndsdel i åtskilliga legeringar. Dess lösliga föreningar äro giftiga. B. är så gott som olösligt i rent vatten men löses något i vatten, som innehåller syre; blyrör böra därför ej användas i vattenledningar, ehuru faran för lösning är mycket ringa, då vattnet innehåller kalk (kalciumkarbonat) eller soda (natriumkarbonat). Blyhaltig förtenning i kärl avsedda för matlagning bör undvikas, emedan b. löses av organiska syror. Det löses även lätt av salpetersyra men ej av svavel- eller saltsyra. Av dess föreningar märkas:

Mönja, blyoxid-superoxid, Pb_3O_4, ett rött pulver, som brukas i målarfärg och till kitt för järnförbindelser, ss. å ångmaskiner m. m.

Blyvitt, basiskt blykarbonat, 2 $PbCO_3$ + $Pb(OH)_2$ brukas till vit oljefärg, vilken täcker väl men mörknar genom att ur oren luft upptaga svavel, varvid bildas svart svavelbly.

Blysocker, ättiksyrat b. 1. blyacetat, $Pb(C_2H_3O_2)_2$, ett vitt, söttsmakande salt, lösligt i vatten och alkohol, användes som betmedel vid färgning.

Blyättika, en vattenlösning av basiskt blyacetat, samt blyvatten, detta salt i utspädd vattenlösning försatt med något alkohol, användes i medicin. Se Sammandragande medel.

Blyarseniat. Se Insektdödande medel.

Blygd, de yttre delarna av de honliga könsorganen.

Blygdben. Se Skelett.

Blysand, vitt sandlager, ur vilket järnsalter och andra färgande, lösliga ämnen uttvättats av nederbördsvattnet. Se Blek jord.

Blysocker, Blyvatten, Blyättika. Se Bly.

Blåbär, klyngen, slinnen, *Vaccinium (Myrtillus) nigra* Gilib., av fam. *Vacciniaceæ,* vanlig i barrskog. Frukterna höra till våra värdefullaste skogsbär, vilka vanligen finna lätt avsättning. Bladen och det späda riset ätes av betesdjuren och anses verka svagt stoppande. Torkade bär köpas till medicin. 6 kg. friska bär giva 1 kg. torra.

Blåhjon. Se Barkbock.

Blåjord, en här och var i sanka marker förekommande lera, som är blåfärgad av inblandad vivianit, ett järnfosfatmineral. Fosforsyrehalten är så låg och svårlöslig, att jorden icke förtjänar användas till gödsling.

Blåklint, blåklätt. Se Klint.

Blånor, »blår», avfall efter skäktning och häckling av spånadsväxter, bestående av korta och hoptrasslade tågdelar. Användas till spinning av garn, varav väves grövre vävnader (»blaggarn», egl. blångarn) såsom säckväv, grov

(trädgårdsnejlika), *Digitalis purpurea gloxiniæflora, Myosotis alpestris* (trädgårds-förgät-mig-ej) m. fl.

Fleråriga (perenna) växter kallas sådana örtartade växter, vilka fortleva år efter år. De uppdragas genom frö, sticklingar, rotskott eller genom delning av äldre plantor. Planteringen av perenna växter sker fördelaktigast under augusti och september månader.

Bland den mängd perenna växter, som finnas i odling, förtjäna följande särskild uppmärksamhet:

Höga (1 m. och därutöver): *Aconitum variegatum* (stormhatt), *Bocconia cordata, Cephalaria tatarica, Delphinium hybridum* (riddarsporre), *Helianthus giganteus* (solros), *Helianthus rigidus, Lupinus polyphyllus* (lupin), *Polygonum undulatum* (silverregn), *Rudbeckia laciniata* »Goldball», *Solidago aspera* (guldris) och *Spiræa aruncus.*

Medelhöga (50—80 cm): Achillea ptarmica »ThePearl», Aquilegia (akleja), *A. canadensis, A. chrysantha, A. cærulea haylodgensis, Campanula grandis fl. alb., Chrysanthemum leucanthemum maximum* (storblommande prästkrage), *Delphinium formosum, Dictamnus fraxinella, Dielytra spectabilis* (löjtnantshjärta), *Doronicum plantagineum excelsum, Eryngium planum, Gaillardia grandiflora, Gypsophila paniculata, Hemerocallis fulva fol. var., Hesperis matronalis* (nattviol), *Iris* (svärdsliljor), *I. atropurpurea, I. florentina, I. pseudacorus, I. germanica, Lychnis chalcedonica* (studentnejlika), pioner *Pæonia officinalis fl. pl., P. chinensis fl. pl., P. tenuifolia, Papaver bracteatum (orientale)* (turkisk vallmo), *Phlox hybrida (decussata)* (höstflox, höstsyren), *Polemonium cæruleum, Pyrethrum roseum, Ranunculus aconitifolius* och formen *fl. pl.*

Låga (under 40 cm.): *Aster alpinus, Bellis perennis* (tusensköna), *Campanula carpathica, Centaurea montana, Cerastium tomentosum, Convallaria majalis* (liljekonvalj), *Doronicum caucasicum, Funkia sieboldiana, F. lancifolia albo marg., Helleborus niger* (julros), *Heuchera sanguinea* (rödklocka), *Iris pumila, Lysimachia nummularia, Papaver nudicaule* (flerårig trädgårdsvallmo), *Phlox divaricata, Primula auricula* (aurikel), *P. veris elatior* (trädgårdsviva), *P. cashmiriana, P. cortusoides, Saxifraga crassifolia* och *S. hybrida* »Purpurmantel», *Sedum spectabile, Sempervivum* (taklök), *S. calcareum, S. fimbriatum, S. Moggridgei, S. tectorum, Trollius europæus, Viola cornuta, Viola odorata* (luktviol).

Fleråriga slingerväxter: *Bryonia alba, B. dioica* (hundrova), *Calystegia sepium roseum* (vinda), *Hablitzia thamnoides* (kaukasisk rankspenat).

Fleråriga prydnadsgräs: *Phalaris arundinacea colorata* (randgräs), *Stipa pennata* (fjädergräs).

Litt.: G. Lind & R. Abrahamson. Blomsterodling under glas. Sthlm 1917.G. L—d.

Bly, Pb, metall med eg. v. 11.37, smältp. + 327. Är mjuk och smidig och användes därför till rör, tätning av rörförbindningar, fastgjutning av järn i sten ävensom till framställning av åtskilliga tekniskt viktiga föreningar m. m. Legeras lätt med tenn och ingår som beståndsdel i åtskilliga legeringar. Dess lösliga föreningar äro giftiga. B. är så gott som olösligt i rent vatten men löses något i vatten, som innehåller syre; blyrör böra därför ej användas i vattenledningar, ehuru faran för lösning är mycket ringa, då vattnet innehåller kalk (kalciumkarbonat) eller soda (natriumkarbonat). Blyhaltig förtenning i kärl avsedda för matlagning bör undvikas, emedan b. löses av organiska syror. Det löses även lätt av salpetersyra men ej av svavel- eller saltsyra. Av dess föreningar märkas:

Mönja, blyoxid-superoxid, Pb_3O_4, ett rött pulver, som brukas i målarfärg och till kitt för järnförbindelser, ss. å ångmaskiner m. m.

Blyvitt, basiskt blykarbonat, $2\ PbCO_3 + Pb(OH)_2$ brukas till vit oljefärg, vilken täcker väl men mörknar genom att ur oren luft upptaga svavel, varvid bildas svart svavelbly.

Blysocker, ättiksyrat b. 1. blyacetat, $Pb(C_2H_3O_2)_2$, ett vitt, söttsmakande salt, lösligt i vatten och alkohol, användes som betmedel vid färgning.

Blyättika, en vattenlösning av basiskt blyacetat, samt blyvatten, detta salt i utspädd vattenlösning försatt med något alkohol, användes i medicin. Se Sammandragande medel.

Blyarseniat. Se Insektdödande medel.

Blygd, de yttre delarna av de honliga könsorganen.

Blygdben. Se Skelett.

Blysand, vitt sandlager, ur vilket järnsalter och andra färgande, lösliga ämnen uttvättats av nederbördsvattnet. Se Blek jord.

Blysocker, Blyvatten, Blyättika. Se Bly.

Blåbär, klyngen, slinnen, *Vaccinium (Myrtillus) nigra* Gilib., av fam. *Vacciniaceæ,* vanlig i barrskog. Frukterna höra till våra värdefullaste skogsbär, vilka vanligen finna lätt avsättning. Bladen och det späda riset ätes av betesdjuren och anses verka svagt stoppande. Torkade bär köpas till medicin. 6 kg. friska bär giva 1 kg. torra.

Blåhjon. Se Barkbock.

Blåjord, en här och var i sanka marker förekommande lera, som är blåfärgad av inblandad vivianit, ett järnfosfatmineral. Fosforsyrehalten är så låg och svårlöslig, att jorden icke förtjänar användas till gödsling.

Blåklint, blåklätt. Se Klint.

Blånor, »blår», avfall efter skäktning och häckling av spånadsväxter, bestående av korta och hoptrasslade tågdelar. Användas till spinning av garn, varav väves grövre vävnader (»blaggarn», egl. blångarn) såsom säckväv, grov

(trädgårdsnejlika), *Digitalis purpurea gloxiniæflora, Myosotis alpestris* (trädgårds-förgät-mig-ej) m. fl.

Fleråriga (perenna) växter kallas sådana örtartade växter, vilka fortleva år efter år. De uppdragas genom frö, sticklingar, rotskott eller genom delning av äldre plantor. Planteringen av perenna växter sker fördelaktigast under augusti och september månader.

Bland den mängd perenna växter, som finnas i odling, förtjäna följande särskild uppmärksamhet:

Höga (1 m. och därutöver): *Aconitum variegatum* (stormhatt), *Bocconia cordata, Cephalaria tatarica, Delphinium hybridum* (riddarsporre), *Helianthus giganteus* (solros), *Helianthus rigidus, Lupinus polyphyllus* (lupin), *Polygonum undulatum* (silverregn), *Rudbeckia laciniata* »Goldball», *Solidago aspera* (guldris) och *Spiræa aruncus.*

Medelhöga (50—80 cm): Achillea ptarmica »ThePearl», Aquilegia (akleja), *A. canadensis, A. chrysantha, A. cærulea haylodgensis, Campanula grandis fl. alb., Chrysanthemum leucanthemum maximum* (storblommande prästkrage), *Delphinium formosum, Dictamnus fraxinella, Dielytra spectabilis* (löjtnantshjärta), *Doronicum plantagineum excelsum, Eryngium planum, Gaillardia grandiflora, Gypsophila paniculata, Hemerocallis fulva fol. var., Hesperis matronalis* (nattviol), *Iris* (svärdsliljor), *I. atropurpurea, I. florentina, I. pseudacorus, I. germanica, Lychnis chalcedonica* (studentnejlika), pioner *Pæonia officinalis fl. pl., P. chinensis fl. pl., P. tenuifolia, Papaver bracteatum (orientale)* (turkisk vallmo), *Phlox hybrida (decussata)* (höstflox, höstsyren), *Polemonium cæruleum, Pyrethrum roseum, Ranunculus aconitifolius* och formen *fl. pl.*

Låga (under 40 cm.): *Aster alpinus, Bellis perennis* (tusensköna), *Campanula carpathica, Centaurea montana, Cerastium tomentosum, Convallaria majalis* (liljekonvalj), *Doronicum caucasicum, Funkia sieboldiana, F. lancifolia albo marg., Helleborus niger* (julros), *Heuchera sanguinea* (rödklocka), *Iris pumila, Lysimachia nummularia, Papaver nudicaule* (flerårig trädgårdsvallmo), *Phlox divaricata, Primula auricula* (aurikel), *P. veris elatior* (trädgårdsviva), *P. cashmiriana, P. cortusoides, Saxifraga crassifolia* och *S. hybrida* »Purpurmantel», *Sedum spectabile, Sempervivum* (taklök), *S. calcareum, S. fimbriatum, S. Moggridgei, S. tectorum, Trollius europæus, Viola cornuta, Viola odorata* (luktviol).

Fleråriga slingerväxter: *Bryonia alba, B. dioica* (hundrova), *Calystegia sepium roseum* (vinda), *Hablitzia thamnoides* (kaukasisk rankspenat).

Fleråriga prydnadsgräs: *Phalaris arundinacea colorata* (randgräs), *Stipa pennata* (fjädergräs).

Litt.: G. Lind & R. Abrahamson. Blomsterodling under glas. Sthlm 1917.G. L—d.

Bly, Pb, metall med eg. v. 11.37, smältp. + 327. Är mjuk och smidig och användes därför till rör, tätning av rörförbindningar, fastgjutning av järn i sten ävensom till framställning av åtskilliga tekniskt viktiga föreningar m. m. Legeras lätt med tenn och ingår som beståndsdel i åtskilliga legeringar. Dess lösliga föreningar äro giftiga. B. är så gott som olösligt i rent vatten men löses något i vatten, som innehåller syre; blyrör böra därför ej användas i vattenledningar, ehuru faran för lösning är mycket ringa, då vattnet innehåller kalk (kalciumkarbonat) eller soda (natriumkarbonat). Blyhaltig förtenning i kärl avsedda för matlagning bör undvikas, emedan b. löses av organiska syror. Det löses även lätt av salpetersyra men ej av svavel- eller saltsyra. Av dess föreningar märkas:

Mönja, blyoxid-superoxid, Pb_3O_4, ett rött pulver, som brukas i målarfärg och till kitt för järnförbindelser, ss. å ångmaskiner m. m.

Blyvitt, basiskt blykarbonat, $2 PbCO_3 + Pb(OH)_2$ brukas till vit oljefärg, vilken täcker väl men mörknar genom att ur oren luft upptaga svavel, varvid bildas svart svavelbly.

Blysocker, ättiksyrat b. 1. blyacetat, $Pb(C_2H_3O_2)_2$, ett vitt, söttsmakande salt, lösligt i vatten och alkohol, användes som betmedel vid färgning.

Blyättika, en vattenlösning av basiskt blyacetat, samt blyvatten, detta salt i utspädd vattenlösning försatt med något alkohol, användes i medicin. Se Sammandragande medel.

Blyarseniat. Se Insektdödande medel.

Blygd, de yttre delarna av de honliga könsorganen.

Blygdben. Se Skelett.

Blysand, vitt sandlager, ur vilket järnsalter och andra färgande, lösliga ämnen uttvättats av nederbördsvattnet. Se Blek jord.

Blysocker, Blyvatten, Blyättika. Se Bly.

Blåbär, klyngen, slinnen, *Vaccinium (Myrtillus) nigra* Gilib., av fam. *Vacciniaceæ,* vanlig i barrskog. Frukterna höra till våra värdefullaste skogsbär, vilka vanligen finna lätt avsättning. Bladen och det späda riset ätes av betesdjuren och anses verka svagt stoppande. Torkade bär köpas till medicin. 6 kg. friska bär giva 1 kg. torra.

Blåhjon. Se Barkbock.

Blåjord, en här och var i sanka marker förekommande lera, som är blåfärgad av inblandad vivianit, ett järnfosfatmineral. Fosforsyrehalten är så låg och svårlöslig, att jorden icke förtjänar användas till gödsling.

Blåklint, blåklätt. Se Klint.

Blånor, »blår», avfall efter skäktning och häckling av spånadsväxter, bestående av korta och hoptrasslade tågdelar. Användas till spinning av garn, varav väves grövre vävnader (»blaggarn», egl. blångarn) såsom säckväv, grov

(trädgårdsnejlika), *Digitalis purpurea gloxiniæflora, Myosotis alpestris* (trädgårds-förgät-mig-ej) m. fl.

Fleråriga (perenna) växter kallas sådana örtartade växter, vilka fortleva år efter år. De uppdragas genom frö, sticklingar, rotskott eller genom delning av äldre plantor. Planteringen av perenna växter sker fördelaktigast under augusti och september månader.

Bland den mängd perenna växter, som finnas i odling, förtjäna följande särskild uppmärksamhet:

Höga (1 m. och därutöver): *Aconitum variegatum* (stormhatt), *Bocconia cordata, Cephalaria tatarica, Delphinium hybridum* (riddarsporre), *Helianthus giganteus* (solros), *Helianthus rigidus, Lupinus polyphyllus* (lupin), *Polygonum undulatum* (silverregn), *Rudbeckia laciniata* »Goldball», *Solidago aspera* (guldris) och *Spiræa aruncus.*

Medelhöga (50—80 cm): Achillea ptarmica »ThePearl», Aquilegia (akleja), *A. canadensis, A. chrysantha, A. cærulea haylodgensis, Campanula grandis fl. alb., Chrysanthemum leucanthemum maximum* (storblommande prästkrage), *Delphinium formosum, Dictamnus fraxinella, Dielytra spectabilis* (löjtnantshjärta), *Doronicum plantagineum excelsum, Eryngium planum, Gaillardia grandiflora, Gypsophila paniculata, Hemerocallis fulva fol. var., Hesperis matronalis* (nattviol), *Iris* (svärdsliljor), *I. atropurpurea, I. florentina, I. pseudacorus, I. germanica, Lychnis chalcedonica* (studentnejlika), pioner *Pæonia officinalis fl. pl., P. chinensis fl. pl., P. tenuifolia, Papaver bracteatum (orientale)* (turkisk vallmo), *Phlox hybrida (decussata)* (höstflox, höstsyren), *Polemonium cæruleum, Pyrethrum roseum, Ranunculus aconitifolius* och formen *fl. pl.*

Låga (under 40 cm.): *Aster alpinus, Bellis perennis* (tusensköna), *Campanula carpathica, Centaurea montana, Cerastium tomentosum, Convallaria majalis* (liljekonvalj), *Doronicum caucasicum, Funkia sieboldiana, F. lancifolia albo marg., Helleborus niger* (julros), *Heuchera sanguinea* (rödklocka), *Iris pumila, Lysimachia nummularia, Papaver nudicaule* (flerårig trädgårdsvallmo), *Phlox divaricata, Primula auricula* (aurikel), *P. veris elatior* (trädgårdsviva), *P. cashmiriana, P. cortusoides, Saxifraga crassifolia* och *S. hybrida* »Purpurmantel», *Sedum spectabile, Sempervivum* (taklök), *S. calcareum, S. fimbriatum, S. Moggridgei, S. tectorum, Trollius europæus, Viola cornuta, Viola odorata* (luktviol).

Fleråriga slingerväxter: *Bryonia alba, B. dioica* (hundrova), *Calystegia sepium roseum* (vinda), *Hablitzia thamnoides* (kaukasisk rankspenat).

Fleråriga prydnadsgräs: *Phalaris arundinacea colorata* (randgräs), *Stipa pennata* (fjädergräs).

Litt.: G. Lind & R. Abrahamson. Blomsterodling under glas. Sthlm 1917.G. L—d.

Bly, Pb, metall med eg. v. 11.37, smältp. + 327. Är mjuk och smidig och användes därför till rör, tätning av rörförbindningar, fastgjutning av järn i sten ävensom till framställning av åtskilliga tekniskt viktiga föreningar m. m. Legeras lätt med tenn och ingår som beståndsdel i åtskilliga legeringar. Dess lösliga föreningar äro giftiga. B. är så gott som olösligt i rent vatten men löses något i vatten, som innehåller syre; blyrör böra därför ej användas i vattenledningar, ehuru faran för lösning är mycket ringa, då vattnet innehåller kalk (kalciumkarbonat) eller soda (natriumkarbonat). Blyhaltig förtenning i kärl avsedda för matlagning bör undvikas, emedan b. löses av organiska syror. Det löses även lätt av salpetersyra men ej av svavel- eller saltsyra. Av dess föreningar märkas:

Mönja, blyoxid-superoxid, Pb_3O_4, ett rött pulver, som brukas i målarfärg och till kitt för järnförbindelser, ss. å ångmaskiner m. m.

Blyvitt, basiskt blykarbonat, $2 PbCO_3 + Pb(OH)_2$ brukas till vit oljefärg, vilken täcker väl men mörknar genom att ur oren luft upptaga svavel, varvid bildas svart svavelbly.

Blysocker, ättiksyrat b. 1. blyacetat, $Pb(C_2H_3O_2)_2$, ett vitt, söttsmakande salt, lösligt i vatten och alkohol, användes som betmedel vid färgning.

Blyättika, en vattenlösning av basiskt blyacetat, samt blyvatten, detta salt i utspädd vattenlösning försatt med något alkohol, användes i medicin. Se Sammandragande medel.

Blyarseniat. Se Insektdödande medel.

Blygd, de yttre delarna av de honliga könsorganen.

Blygdben. Se Skelett.

Blysand, vitt sandlager, ur vilket järnsalter och andra färgande, lösliga ämnen uttvättats av nederbördsvattnet. Se Blek jord.

Blysocker, Blyvatten, Blyättika. Se Bly.

Blåbär, klyngen, slinnen, *Vaccinium (Myrtillus) nigra* Gilib., av fam. *Vacciniaceæ,* vanlig i barrskog. Frukterna höra till våra värdefullaste skogsbär, vilka vanligen finna lätt avsättning. Bladen och det späda riset ätes av betesdjuren och anses verka svagt stoppande. Torkade bär köpas till medicin. 6 kg. friska bär giva 1 kg. torra.

Blåhjon. Se Barkbock.

Blåjord, en här och var i sanka marker förekommande lera, som är blåfärgad av inblandad vivianit, ett järnfosfatmineral. Fosforsyrehalten är så låg och svårlöslig, att jorden icke förtjänar användas till gödsling.

Blåklint, blåklätt. Se Klint.

Blånor, »blår», avfall efter skäktning och häckling av spånadsväxter, bestående av korta och hoptrasslade tågdelar. Användas till spinning av garn, varav väves grövre vävnader (»blaggarn», egl. blångarn) såsom säckväv, grov

(trädgårdsnejlika), *Digitalis purpurea gloxiniæflora, Myosotis alpestris* (trädgårds-förgät-mig-ej) m. fl.

Fleråriga (perenna) växter kallas sådana örtartade växter, vilka fortleva år efter år. De uppdragas genom frö, sticklingar, rotskott eller genom delning av äldre plantor. Planteringen av perenna växter sker fördelaktigast under augusti och september månader.

Bland den mängd perenna växter, som finnas i odling, förtjäna följande särskild uppmärksamhet:

Höga (1 m. och därutöver): *Aconitum variegatum* (stormhatt), *Bocconia cordata, Cephalaria tatarica, Delphinium hybridum* (riddarsporre), *Helianthus giganteus* (solros), *Helianthus rigidus, Lupinus polyphyllus* (lupin), *Polygonum undulatum* (silverregn), *Rudbeckia laciniata* »Goldball», *Solidago aspera* (guldris) och *Spiræa aruncus.*

Medelhöga (50—80 cm): Achillea ptarmica »ThePearl», Aquilegia (akleja), *A. canadensis, A. chrysantha, A. cærulea haylodgensis, Campanula grandis fl. alb., Chrysanthemum leucanthemum maximum* (storblommande prästkrage), *Delphinium formosum, Dictamnus fraxinella, Dielytra spectabilis* (löjtnantshjärta), *Doronicum plantagineum excelsum, Eryngium planum, Gaillardia grandiflora, Gypsophila paniculata, Hemerocallis fulva fol. var., Hesperis matronalis* (nattviol), *Iris* (svärdsliljor), *I. atropurpurea, I. florentina, I. pseudacorus, I. germanica, Lychnis chalcedonica* (studentnejlika), pioner *Pæonia officinalis fl. pl., P. chinensis fl. pl., P. tenuifolia, Papaver bracteatum (orientale)* (turkisk vallmo), *Phlox hybrida (decussata)* (höstflox, höstsyren), *Polemonium cæruleum, Pyrethrum roseum, Ranunculus aconitifolius* och formen *fl. pl.*

Låga (under 40 cm.): *Aster alpinus, Bellis perennis* (tusensköna), *Campanula carpathica, Centaurea montana, Cerastium tomentosum, Convallaria majalis* (liljekonvalj), *Doronicum caucasicum, Funkia sieboldiana, F. lancifolia albo marg., Helleborus niger* (julros), *Heuchera sanguinea* (rödklocka), *Iris pumila, Lysimachia nummularia, Papaver nudicaule* (flerårig trädgårdsvallmo), *Phlox divaricata, Primula auricula* (aurikel), *P. veris elatior* (trädgårdsviva), *P. cashmiriana, P. cortusoides, Saxifraga crassifolia* och *S. hybrida* »Purpurmantel», *Sedum spectabile, Sempervivum* (taklök), *S. calcareum, S. fimbriatum, S. Moggridgei, S. tectorum, Trollius europæus, Viola cornuta, Viola odorata* (luktviol).

Fleråriga slingerväxter: *Bryonia alba, B. dioica* (hundrova), *Calystegia sepium roseum* (vinda), *Hablitzia thamnoides* (kaukasisk rankspenat).

Fleråriga prydnadsgräs: *Phalaris arundinacea colorata* (randgräs), *Stipa pennata* (fjädergräs).

Litt.: G. Lind & R. Abrahamson. Blomsterodling under glas. Sthlm 1917.G. L—d.

Bly, Pb, metall med eg. v. 11.37, smältp. + 327. Är mjuk och smidig och användes därför till rör, tätning av rörförbindningar, fastgjutning av järn i sten ävensom till framställning av åtskilliga tekniskt viktiga föreningar m. m. Legeras lätt med tenn och ingår som beståndsdel i åtskilliga legeringar. Dess lösliga föreningar äro giftiga. B. är så gott som olösligt i rent vatten men löses något i vatten, som innehåller syre; blyrör böra därför ej användas i vattenledningar, ehuru faran för lösning är mycket ringa, då vattnet innehåller kalk (kalciumkarbonat) eller soda (natriumkarbonat). Blyhaltig förtenning i kärl avsedda för matlagning bör undvikas, emedan b. löses av organiska syror. Det löses även lätt av salpetersyra men ej av svavel- eller saltsyra. Av dess föreningar märkas:

Mönja, blyoxid-superoxid, Pb_3O_4, ett rött pulver, som brukas i målarfärg och till kitt för järnförbindelser, ss. å ångmaskiner m. m.

Blyvitt, basiskt blykarbonat, 2 $PbCO_3$ + $Pb(OH)_2$ brukas till vit oljefärg, vilken täcker väl men mörknar genom att ur oren luft upptaga svavel, varvid bildas svart svavelbly.

Blysocker, ättiksyrat b. 1. blyacetat, $Pb(C_2H_3O_2)_2$, ett vitt, söttsmakande salt, lösligt i vatten och alkohol, användes som betmedel vid färgning.

Blyättika, en vattenlösning av basiskt blyacetat, samt blyvatten, detta salt i utspädd vattenlösning försatt med något alkohol, användes i medicin. Se Sammandragande medel.

Blyarseniat. Se Insektdödande medel.

Blygd, de yttre delarna av de honliga könsorganen.

Blygdben. Se Skelett.

Blysand, vitt sandlager, ur vilket järnsalter och andra färgande, lösliga ämnen uttvättats av nederbördsvattnet. Se Blek jord.

Blysocker, Blyvatten, Blyättika. Se Bly.

Blåbär, klyngen, slinnen, *Vaccinium (Myrtillus) nigra* Gilib., av fam. *Vacciniaceæ,* vanlig i barrskog. Frukterna höra till våra värdefullaste skogsbär, vilka vanligen finna lätt avsättning. Bladen och det späda riset ätes av betesdjuren och anses verka svagt stoppande. Torkade bär köpas till medicin. 6 kg. friska bär giva 1 kg. torra.

Blåhjon. Se Barkbock.

Blåjord, en här och var i sanka marker förekommande lera, som är blåfärgad av inblandad vivianit, ett järnfosfatmineral. Fosforsyrehalten är så låg och svårlöslig, att jorden icke förtjänar användas till gödsling.

Blåklint, blåklätt. Se Klint.

Blånor, »blår», avfall efter skäktning och häckling av spånadsväxter, bestående av korta och hoptrasslade tågdelar. Användas till spinning av garn, varav väves grövre vävnader (»blaggarn», egl. blångarn) såsom säckväv, grov

(trädgårdsnejlika), *Digitalis purpurea gloxiniæflora, Myosotis alpestris* (trädgårds-förgät-mig-ej) m. fl.

Fleråriga (perenna) växter kallas sådana örtartade växter, vilka fortleva år efter år. De uppdragas genom frö, sticklingar, rotskott eller genom delning av äldre plantor. Planteringen av perenna växter sker fördelaktigast under augusti och september månader.

Bland den mängd perenna växter, som finnas i odling, förtjäna följande särskild uppmärksamhet:

Höga (1 m. och därutöver): *Aconitum variegatum* (stormhatt), *Bocconia cordata, Cephalaria tatarica, Delphinium hybridum* (riddarsporre), *Helianthus giganteus* (solros), *Helianthus rigidus, Lupinus polyphyllus* (lupin), *Polygonum undulatum* (silverregn), *Rudbeckia laciniata* »Goldball», *Solidago aspera* (guldris) och *Spiræa aruncus.*

Medelhöga (50—80 cm): Achillea ptarmica »ThePearl», Aquilegia (akleja), *A. canadensis, A. chrysantha, A. cærulea haylodgensis, Campanula grandis fl. alb., Chrysanthemum leucanthemum maximum* (storblommande prästkrage), *Delphinium formosum, Dictamnus fraxinella, Dielytra spectabilis* (löjtnantshjärta), *Doronicum plantagineum excelsum, Eryngium planum, Gaillardia grandiflora, Gypsophila paniculata, Hemerocallis fulva fol. var., Hesperis matronalis* (nattviol), *Iris* (svärdsliljor), *I. atropurpurea, I. florentina, I. pseudacorus, I. germanica, Lychnis chalcedonica* (studentnejlika), pioner *Pæonia officinalis fl. pl., P. chinensis fl. pl., P. tenuifolia, Papaver bracteatum (orientale)* (turkisk vallmo), *Phlox hybrida (decussata)* (höstflox, höstsyren), *Polemonium cæruleum, Pyrethrum roseum, Ranunculus aconitifolius* och formen *fl. pl.*

Låga (under 40 cm.): *Aster alpinus, Bellis perennis* (tusensköna), *Campanula carpathica, Centaurea montana, Cerastium tomentosum, Convallaria majalis* (liljekonvalj), *Doronicum caucasicum, Funkia sieboldiana, F. lancifolia albo marg., Helleborus niger* (julros), *Heuchera sanguinea* (rödklocka), *Iris pumila, Lysimachia nummularia, Papaver nudicaule* (flerårig trädgårdsvallmo), *Phlox divaricata, Primula auricula* (aurikel), *P. veris elatior* (trädgårdsviva), *P. cashmiriana, P. cortusoides, Saxifraga crassifolia* och *S. hybrida* »Purpurmantel», *Sedum spectabile, Sempervivum* (taklök), *S. calcareum, S. fimbriatum, S. Moggridgei, S. tectorum, Trollius europæus, Viola cornuta, Viola odorata* (luktviol).

Fleråriga slingerväxter: *Bryonia alba, B. dioica* (hundrova), *Calystegia sepium roseum* (vinda), *Hablitzia thamnoides* (kaukasisk rankspenat).

Fleråriga prydnadsgräs: *Phalaris arundinacea colorata* (randgräs), *Stipa pennata* (fjädergräs).

Litt.: G. Lind & R. Abrahamson. Blomsterodling under glas. Sthlm 1917.G. L—d.

Bly, Pb, metall med eg. v. 11.37, smältp. + 327. Är mjuk och smidig och användes därför till rör, tätning av rörförbindningar, fastgjutning av järn i sten ävensom till framställning av åtskilliga tekniskt viktiga föreningar m. m. Legeras lätt med tenn och ingår som beståndsdel i åtskilliga legeringar. Dess lösliga föreningar äro giftiga. B. är så gott som olösligt i rent vatten men löses något i vatten, som innehåller syre; blyrör böra därför ej användas i vattenledningar, ehuru faran för lösning är mycket ringa, då vattnet innehåller kalk (kalciumkarbonat) eller soda (natriumkarbonat). Blyhaltig förtenning i kärl avsedda för matlagning bör undvikas, emedan b. löses av organiska syror. Det löses även lätt av salpetersyra men ej av svavel- eller saltsyra. Av dess föreningar märkas:

Mönja, blyoxid-superoxid, Pb_3O_4, ett rött pulver, som brukas i målarfärg och till kitt för järnförbindelser, ss. å ångmaskiner m. m.

Blyvitt, basiskt blykarbonat, 2 $PbCO_3$ + $Pb(OH)_2$ brukas till vit oljefärg, vilken täcker väl men mörknar genom att ur oren luft upptaga svavel, varvid bildas svart svavelbly.

Blysocker, ättiksyrat b. 1. blyacetat, $Pb(C_2H_3O_2)_2$, ett vitt, söttsmakande salt, lösligt i vatten och alkohol, användes som betmedel vid färgning.

Blyättika, en vattenlösning av basiskt blyacetat, samt blyvatten, detta salt i utspädd vattenlösning försatt med något alkohol, användes i medicin. Se Sammandragande medel.

Blyarseniat. Se Insektdödande medel.

Blygd, de yttre delarna av de honliga könsorganen.

Blygdben. Se Skelett.

Blysand, vitt sandlager, ur vilket järnsalter och andra färgande, lösliga ämnen uttvättats av nederbördsvattnet. Se Blek jord.

Blysocker, Blyvatten, Blyättika. Se Bly.

Blåbär, klyngen, slinnen, *Vaccinium (Myrtillus) nigra* Gilib., av fam. *Vacciniaceæ,* vanlig i barrskog. Frukterna höra till våra värdefullaste skogsbär, vilka vanligen finna lätt avsättning. Bladen och det späda riset ätes av betesdjuren och anses verka svagt stoppande. Torkade bär köpas till medicin. 6 kg. friska bär giva 1 kg. torra.

Blåhjon. Se Barkbock.

Blåjord, en här och var i sanka marker förekommande lera, som är blåfärgad av inblandad vivianit, ett järnfosfatmineral. Fosforsyrehalten är så låg och svårlöslig, att jorden icke förtjänar användas till gödsling.

Blåklint, blåklätt. Se Klint.

Blånor, »blår», avfall efter skäktning och häckling av spånadsväxter, bestående av korta och hoptrasslade tågdelar. Användas till spinning av garn, varav väves grövre vävnader (»blaggarn», egl. blångarn) såsom säckväv, grov

(trädgårdsnejlika), *Digitalis purpurea gloxiniæflora, Myosotis alpestris* (trädgårds-förgät-mig-ej) m. fl.

Fleråriga (perenna) växter kallas sådana örtartade växter, vilka fortleva år efter år. De uppdragas genom frö, sticklingar, rotskott eller genom delning av äldre plantor. Planteringen av perenna växter sker fördelaktigast under augusti och september månader.

Bland den mängd perenna växter, som finnas i odling, förtjäna följande särskild uppmärksamhet:

Höga (1 m. och därutöver): *Aconitum variegatum* (stormhatt), *Bocconia cordata, Cephalaria tatarica, Delphinium hybridum* (riddarsporre), *Helianthus giganteus* (solros), *Helianthus rigidus, Lupinus polyphyllus* (lupin), *Polygonum undulatum* (silverregn), *Rudbeckia laciniata* »Goldball», *Solidago aspera* (guldris) och *Spiræa aruncus.*

Medelhöga (50—80 cm): Achillea ptarmica »ThePearl», Aquilegia (akleja), *A. canadensis, A. chrysantha, A. cærulea haylodgensis, Campanula grandis fl. alb., Chrysanthemum leucanthemum maximum* (storblommande prästkrage), *Delphinium formosum, Dictamnus fraxinella, Dielytra spectabilis* (löjtnantshjärta), *Doronicum plantagineum excelsum, Eryngium planum, Gaillardia grandiflora, Gypsophila paniculata, Hemerocallis fulva fol. var., Hesperis matronalis* (nattviol), *Iris* (svärdsliljor), *I. atropurpurea, I. florentina, I. pseudacorus, I. germanica, Lychnis chalcedonica* (studentnejlika), pioner *Pæonia officinalis fl. pl., P. chinensis fl. pl., P. tenuifolia, Papaver bracteatum (orientale)* (turkisk vallmo), *Phlox hybrida (decussata)* (höstflox, höstsyren), *Polemonium cæruleum, Pyrethrum roseum, Ranunculus aconitifolius* och formen *fl. pl.*

Låga (under 40 cm.): *Aster alpinus, Bellis perennis* (tusensköna), *Campanula carpathica, Centaurea montana, Cerastium tomentosum, Convallaria majalis* (liljekonvalj), *Doronicum caucasicum, Funkia sieboldiana, F. lancifolia albo marg., Helleborus niger* (julros), *Heuchera sanguinea* (rödklocka), *Iris pumila, Lysimachia nummularia, Papaver nudicaule* (flerårig trädgårdsvallmo), *Phlox divaricata, Primula auricula* (aurikel), *P. veris elatior* (trädgårdsviva), *P. cashmiriana, P. cortusoides, Saxifraga crassifolia* och *S. hybrida* »Purpurmantel», *Sedum spectabile, Sempervivum* (taklök), *S. calcareum, S. fimbriatum, S. Moggridgei, S. tectorum, Trollius europæus, Viola cornuta, Viola odorata* (luktviol).

Fleråriga slingerväxter: *Bryonia alba, B. dioica* (hundrova), *Calystegia sepium roseum* (vinda), *Hablitzia thamnoides* (kaukasisk rankspenat).

Fleråriga prydnadsgräs: *Phalaris arundinacea colorata* (randgräs), *Stipa pennata* (fjädergräs).

Litt.: G. Lind & R. Abrahamson. Blomsterodling under glas. Sthlm 1917.G. L—d.

Bly, Pb, metall med eg. v. 11.37, smältp. + 327. Är mjuk och smidig och användes därför till rör, tätning av rörförbindningar, fastgjutning av järn i sten ävensom till framställning av åtskilliga tekniskt viktiga föreningar m. m. Legeras lätt med tenn och ingår som beståndsdel i åtskilliga legeringar. Dess lösliga föreningar äro giftiga. B. är så gott som olösligt i rent vatten men löses något i vatten, som innehåller syre; blyrör böra därför ej användas i vattenledningar, ehuru faran för lösning är mycket ringa, då vattnet innehåller kalk (kalciumkarbonat) eller soda (natriumkarbonat). Blyhaltig förtenning i kärl avsedda för matlagning bör undvikas, emedan b. löses av organiska syror. Det löses även lätt av salpetersyra men ej av svavel- eller saltsyra. Av dess föreningar märkas:

Mönja, blyoxid-superoxid, Pb_3O_4, ett rött pulver, som brukas i målarfärg och till kitt för järnförbindelser, ss. å ångmaskiner m. m.

Blyvitt, basiskt blykarbonat, 2 $PbCO_3$ + $Pb(OH)_2$ brukas till vit oljefärg, vilken täcker väl men mörknar genom att ur oren luft upptaga svavel, varvid bildas svart svavelbly.

Blysocker, ättiksyrat b. 1. blyacetat, $Pb(C_2H_3O_2)_2$, ett vitt, söttsmakande salt, lösligt i vatten och alkohol, användes som betmedel vid färgning.

Blyättika, en vattenlösning av basiskt blyacetat, samt blyvatten, detta salt i utspädd vattenlösning försatt med något alkohol, användes i medicin. Se Sammandragande medel.

Blyarseniat. Se Insektdödande medel.

Blygd, de yttre delarna av de honliga könsorganen.

Blygdben. Se Skelett.

Blysand, vitt sandlager, ur vilket järnsalter och andra färgande, lösliga ämnen uttvättats av nederbördsvattnet. Se Blek jord.

Blysocker, Blyvatten, Blyättika. Se Bly.

Blåbär, klyngen, slinnen, *Vaccinium (Myrtillus) nigra* Gilib., av fam. *Vacciniaceæ,* vanlig i barrskog. Frukterna höra till våra värdefullaste skogsbär, vilka vanligen finna lätt avsättning. Bladen och det späda riset ätes av betesdjuren och anses verka svagt stoppande. Torkade bär köpas till medicin. 6 kg. friska bär giva 1 kg. torra.

Blåhjon. Se Barkbock.

Blåjord, en här och var i sanka marker förekommande lera, som är blåfärgad av inblandad vivianit, ett järnfosfatmineral. Fosforsyrehalten är så låg och svårlöslig, att jorden icke förtjänar användas till gödsling.

Blåklint, blåklätt. Se Klint.

Blånor, »blår», avfall efter skäktning och häckling av spånadsväxter, bestående av korta och hoptrasslade tågdelar. Användas till spinning av garn, varav väves grövre vävnader (»blaggarn», egl. blångarn) såsom säckväv, grov

(trädgårdsnejlika), *Digitalis purpurea gloxiniæflora, Myosotis alpestris* (trädgårds-förgät-mig-ej) m. fl.

Fleråriga (perenna) växter kallas sådana örtartade växter, vilka fortleva år efter år. De uppdragas genom frö, sticklingar, rotskott eller genom delning av äldre plantor. Planteringen av perenna växter sker fördelaktigast under augusti och september månader.

Bland den mängd perenna växter, som finnas i odling, förtjäna följande särskild uppmärksamhet:

Höga (1 m. och därutöver): *Aconitum variegatum* (stormhatt), *Bocconia cordata, Cephalaria tatarica, Delphinium hybridum* (riddarsporre), *Helianthus giganteus* (solros), *Helianthus rigidus, Lupinus polyphyllus* (lupin), *Polygonum undulatum* (silverregn), *Rudbeckia laciniata* »Goldball», *Solidago aspera* (guldris) och *Spiræa aruncus.*

Medelhöga (50—80 cm): Achillea ptarmica »ThePearl», Aquilegia (akleja), *A. canadensis, A. chrysantha, A. cærulea haylodgensis, Campanula grandis fl. alb., Chrysanthemum leucanthemum maximum* (storblommande prästkrage), *Delphinium formosum, Dictamnus fraxinella, Dielytra spectabilis* (löjtnantshjärta), *Doronicum plantagineum excelsum, Eryngium planum, Gaillardia grandiflora, Gypsophila paniculata, Hemerocallis fulva fol. var., Hesperis matronalis* (nattviol), *Iris* (svärdsliljor), *I. atropurpurea, I. florentina, I. pseudacorus, I. germanica, Lychnis chalcedonica* (studentnejlika), pioner *Pæonia officinalis fl. pl., P. chinensis fl. pl., P. tenuifolia, Papaver bracteatum (orientale)* (turkisk vallmo), *Phlox hybrida (decussata)* (höstflox, höstsyren), *Polemonium cæruleum, Pyrethrum roseum, Ranunculus aconitifolius* och formen *fl. pl.*

Låga (under 40 cm.): *Aster alpinus, Bellis perennis* (tusensköna), *Campanula carpathica, Centaurea montana, Cerastium tomentosum, Convallaria majalis* (liljekonvalj), *Doronicum caucasicum, Funkia sieboldiana, F. lancifolia albo marg., Helleborus niger* (julros), *Heuchera sanguinea* (rödklocka), *Iris pumila, Lysimachia nummularia, Papaver nudicaule* (flerårig trädgårdsvallmo), *Phlox divaricata, Primula auricula* (aurikel), *P. veris elatior* (trädgårdsviva), *P. cashmiriana, P. cortusoides, Saxifraga crassifolia* och *S. hybrida* »Purpurmantel», *Sedum spectabile, Sempervivum* (taklök), *S. calcareum, S. fimbriatum, S. Moggridgei, S. tectorum, Trollius europæus, Viola cornuta, Viola odorata* (luktviol).

Fleråriga slingerväxter: *Bryonia alba, B. dioica* (hundrova), *Calystegia sepium roseum* (vinda), *Hablitzia thamnoides* (kaukasisk rankspenat).

Fleråriga prydnadsgräs: *Phalaris arundinacea colorata* (randgräs), *Stipa pennata* (fjädergräs).

Litt.: G. Lind & R. Abrahamson. Blomsterodling under glas. Sthlm 1917.G. L—d.

Bly, Pb, metall med eg. v. 11.37, smältp. + 327. Är mjuk och smidig och användes därför till rör, tätning av rörförbindningar, fastgjutning av järn i sten ävensom till framställning av åtskilliga tekniskt viktiga föreningar m. m. Legeras lätt med tenn och ingår som beståndsdel i åtskilliga legeringar. Dess lösliga föreningar äro giftiga. B. är så gott som olösligt i rent vatten men löses något i vatten, som innehåller syre; blyrör böra därför ej användas i vattenledningar, ehuru faran för lösning är mycket ringa, då vattnet innehåller kalk (kalciumkarbonat) eller soda (natriumkarbonat). Blyhaltig förtenning i kärl avsedda för matlagning bör undvikas, emedan b. löses av organiska syror. Det löses även lätt av salpetersyra men ej av svavel- eller saltsyra. Av dess föreningar märkas:

Mönja, blyoxid-superoxid, Pb_3O_4, ett rött pulver, som brukas i målarfärg och till kitt för järnförbindelser, ss. å ångmaskiner m. m.

Blyvitt, basiskt blykarbonat, $2\ PbCO_3 + Pb(OH)_2$ brukas till vit oljefärg, vilken täcker väl men mörknar genom att ur oren luft upptaga svavel, varvid bildas svart svavelbly.

Blysocker, ättiksyrat b. 1. blyacetat, $Pb(C_2H_3O_2)_2$, ett vitt, söttsmakande salt, lösligt i vatten och alkohol, användes som betmedel vid färgning.

Blyättika, en vattenlösning av basiskt blyacetat, samt blyvatten, detta salt i utspädd vattenlösning försatt med något alkohol, användes i medicin. Se Sammandragande medel.

Blyarseniat. Se Insektdödande medel.

Blygd, de yttre delarna av de honliga könsorganen.

Blygdben. Se Skelett.

Blysand, vitt sandlager, ur vilket järnsalter och andra färgande, lösliga ämnen uttvättats av nederbördsvattnet. Se Blek jord.

Blysocker, Blyvatten, Blyättika. Se Bly.

Blåbär, klyngen, slinnen, *Vaccinium (Myrtillus) nigra* Gilib., av fam. *Vacciniaceæ,* vanlig i barrskog. Frukterna höra till våra värdefullaste skogsbär, vilka vanligen finna lätt avsättning. Bladen och det späda riset ätes av betesdjuren och anses verka svagt stoppande. Torkade bär köpas till medicin. 6 kg. friska bär giva 1 kg. torra.

Blåhjon. Se Barkbock.

Blåjord, en här och var i sanka marker förekommande lera, som är blåfärgad av inblandad vivianit, ett järnfosfatmineral. Fosforsyrehalten är så låg och svårlöslig, att jorden icke förtjänar användas till gödsling.

Blåklint, blåklätt. Se Klint.

Blånor, »blår», avfall efter skäktning och häckling av spånadsväxter, bestående av korta och hoptrasslade tågdelar. Användas till spinning av garn, varav väves grövre vävnader (»blaggarn», egl. blångarn) såsom säckväv, grov

(trädgårdsnejlika), *Digitalis purpurea gloxiniæflora, Myosotis alpestris* (trädgårds-förgät-mig-ej) m. fl.

Fleråriga (perenna) växter kallas sådana örtartade växter, vilka fortleva år efter år. De uppdragas genom frö, sticklingar, rotskott eller genom delning av äldre plantor. Planteringen av perenna växter sker fördelaktigast under augusti och september månader.

Bland den mängd perenna växter, som finnas i odling, förtjäna följande särskild uppmärksamhet:

Höga (1 m. och därutöver): *Aconitum variegatum* (stormhatt), *Bocconia cordata, Cephalaria tatarica, Delphinium hybridum* (riddarsporre), *Helianthus giganteus* (solros), *Helianthus rigidus, Lupinus polyphyllus* (lupin), *Polygonum undulatum* (silverregn), *Rudbeckia laciniata* »Goldball», *Solidago aspera* (guldris) och *Spiræa aruncus.*

Medelhöga (50—80 cm): Achillea ptarmica »ThePearl», Aquilegia (akleja), *A. canadensis, A. chrysantha, A. cærulea haylodgensis, Campanula grandis fl. alb., Chrysanthemum leucanthemum maximum* (storblommande prästkrage), *Delphinium formosum, Dictamnus fraxinella, Dielytra spectabilis* (löjtnantshjärta), *Doronicum plantagineum excelsum, Eryngium planum, Gaillardia grandiflora, Gypsophila paniculata, Hemerocallis fulva fol. var., Hesperis matronalis* (nattviol), *Iris* (svärdsliljor), *I. atropurpurea, I. florentina, I. pseudacorus, I. germanica, Lychnis chalcedonica* (studentnejlika), pioner *Pæonia officinalis fl. pl., P. chinensis fl. pl., P. tenuifolia, Papaver bracteatum (orientale)* (turkisk vallmo), *Phlox hybrida (decussata)* (höstflox, höstsyren), *Polemonium cæruleum, Pyrethrum roseum, Ranunculus aconitifolius* och formen *fl. pl.*

Låga (under 40 cm.): *Aster alpinus, Bellis perennis* (tusensköna), *Campanula carpathica, Centaurea montana, Cerastium tomentosum, Convallaria majalis* (liljekonvalj), *Doronicum caucasicum, Funkia sieboldiana, F. lancifolia albo marg., Helleborus niger* (julros), *Heuchera sanguinea* (rödklocka), *Iris pumila, Lysimachia nummularia, Papaver nudicaule* (flerårig trädgårdsvallmo), *Phlox divaricata, Primula auricula* (aurikel), *P. veris elatior* (trädgårdsviva), *P. cashmiriana, P. cortusoides, Saxifraga crassifolia* och *S. hybrida* »Purpurmantel», *Sedum spectabile, Sempervivum* (taklök), *S. calcareum, S. fimbriatum, S. Moggridgei, S. tectorum, Trollius europæus, Viola cornuta, Viola odorata* (luktviol).

Fleråriga slingerväxter: *Bryonia alba, B. dioica* (hundrova), *Calystegia sepium roseum* (vinda), *Hablitzia thamnoides* (kaukasisk rankspenat).

Fleråriga prydnadsgräs: *Phalaris arundinacea colorata* (randgräs), *Stipa pennata* (fjädergräs).

Litt.: G. Lind & R. Abrahamson. Blomsterodling under glas. Sthlm 1917.G. L—d.

Bly, Pb, metall med eg. v. 11.37, smältp. + 327. Är mjuk och smidig och användes därför till rör, tätning av rörförbindningar, fastgjutning av järn i sten ävensom till framställning av åtskilliga tekniskt viktiga föreningar m. m. Legeras lätt med tenn och ingår som beståndsdel i åtskilliga legeringar. Dess lösliga föreningar äro giftiga. B. är så gott som olösligt i rent vatten men löses något i vatten, som innehåller syre; blyrör böra därför ej användas i vattenledningar, ehuru faran för lösning är mycket ringa, då vattnet innehåller kalk (kalciumkarbonat) eller soda (natriumkarbonat). Blyhaltig förtenning i kärl avsedda för matlagning bör undvikas, emedan b. löses av organiska syror. Det löses även lätt av salpetersyra men ej av svavel- eller saltsyra. Av dess föreningar märkas:

Mönja, blyoxid-superoxid, Pb_3O_4, ett rött pulver, som brukas i målarfärg och till kitt för järnförbindelser, ss. å ångmaskiner m. m.

Blyvitt, basiskt blykarbonat, 2 $PbCO_3 + Pb(OH)_2$ brukas till vit oljefärg, vilken täcker väl men mörknar genom att ur oren luft upptaga svavel, varvid bildas svart svavelbly.

Blysocker, ättiksyrat b. 1. blyacetat, $Pb(C_2H_3O_2)_2$, ett vitt, söttsmakande salt, lösligt i vatten och alkohol, användes som betmedel vid färgning.

Blyättika, en vattenlösning av basiskt blyacetat, samt blyvatten, detta salt i utspädd vattenlösning försatt med något alkohol, användes i medicin. Se Sammandragande medel.

Blyarseniat. Se Insektdödande medel.

Blygd, de yttre delarna av de honliga könsorganen.

Blygdben. Se Skelett.

Blysand, vitt sandlager, ur vilket järnsalter och andra färgande, lösliga ämnen uttvättats av nederbördsvattnet. Se Blek jord.

Blysocker, Blyvatten, Blyättika. Se Bly.

Blåbär, klyngen, slinnen, *Vaccinium (Myrtillus) nigra* Gilib., av fam. *Vacciniaceæ,* vanlig i barrskog. Frukterna höra till våra värdefullaste skogsbär, vilka vanligen finna lätt avsättning. Bladen och det späda riset ätes av betesdjuren och anses verka svagt stoppande. Torkade bär köpas till medicin. 6 kg. friska bär giva 1 kg. torra.

Blåhjon. Se Barkbock.

Blåjord, en här och var i sanka marker förekommande lera, som är blåfärgad av inblandad vivianit, ett järnfosfatmineral. Fosforsyrehalten är så låg och svårlöslig, att jorden icke förtjänar användas till gödsling.

Blåklint, blåklätt. Se Klint.

Blånor, »blår», avfall efter skäktning och häckling av spånadsväxter, bestående av korta och hoptrasslade tågdelar. Användas till spinning av garn, varav väves grövre vävnader (»blaggarn», egl. blångarn) såsom säckväv, grov

(trädgårdsnejlika), *Digitalis purpurea gloxiniæflora, Myosotis alpestris* (trädgårds-förgät-mig-ej) m. fl.

Fleråriga (perenna) växter kallas sådana örtartade växter, vilka fortleva år efter år. De uppdragas genom frö, sticklingar, rotskott eller genom delning av äldre plantor. Planteringen av perenna växter sker fördelaktigast under augusti och september månader.

Bland den mängd perenna växter, som finnas i odling, förtjäna följande särskild uppmärksamhet:

Höga (1 m. och därutöver): *Aconitum variegatum* (stormhatt), *Bocconia cordata, Cephalaria tatarica, Delphinium hybridum* (riddarsporre), *Helianthus giganteus* (solros), *Helianthus rigidus, Lupinus polyphyllus* (lupin), *Polygonum undulatum* (silverregn), *Rudbeckia laciniata* »Goldball», *Solidago aspera* (guldris) och *Spiræa aruncus.*

Medelhöga (50—80 cm): Achillea ptarmica »ThePearl», Aquilegia (akleja), *A. canadensis, A. chrysantha, A. cærulea haylodgensis, Campanula grandis fl. alb., Chrysanthemum leucanthemum maximum* (storblommande prästkrage), *Delphinium formosum, Dictamnus fraxinella, Dielytra spectabilis* (löjtnantshjärta), *Doronicum plantagineum excelsum, Eryngium planum, Gaillardia grandiflora, Gypsophila paniculata, Hemerocallis fulva fol. var., Hesperis matronalis* (nattviol), *Iris* (svärdsliljor), *I. atropurpurea, I. florentina, I. pseudacorus, I. germanica, Lychnis chalcedonica* (studentnejlika), pioner *Pæonia officinalis fl. pl., P. chinensis fl. pl., P. tenuifolia, Papaver bracteatum (orientale)* (turkisk vallmo), *Phlox hybrida (decussata)* (höstflox, höstsyren), *Polemonium cæruleum, Pyrethrum roseum, Ranunculus aconitifolius* och formen *fl. pl.*

Låga (under 40 cm.): *Aster alpinus, Bellis perennis* (tusensköna), *Campanula carpathica, Centaurea montana, Cerastium tomentosum, Convallaria majalis* (liljekonvalj), *Doronicum caucasicum, Funkia sieboldiana, F. lancifolia albo marg., Helleborus niger* (julros), *Heuchera sanguinea* (rödklocka), *Iris pumila, Lysimachia nummularia, Papaver nudicaule* (flerårig trädgårdsvallmo), *Phlox divaricata, Primula auricula* (aurikel), *P. veris elatior* (trädgårdsviva), *P. cashmiriana, P. cortusoides, Saxifraga crassifolia* och *S. hybrida* »Purpurmantel», *Sedum spectabile, Sempervivum* (taklök), *S. calcareum, S. fimbriatum, S. Moggridgei, S. tectorum, Trollius europæus, Viola cornuta, Viola odorata* (luktviol).

Fleråriga slingerväxter: *Bryonia alba, B. dioica* (hundrova), *Calystegia sepium roseum* (vinda), *Hablitzia thamnoides* (kaukasisk rankspenat).

Fleråriga prydnadsgräs: *Phalaris arundinacea colorata* (randgräs), *Stipa pennata* (fjädergräs).

Litt.: G. Lind & R. Abrahamson. Blomsterodling under glas. Sthlm 1917.G. L—d.

Bly, Pb, metall med eg. v. 11.37, smältp. + 327. Är mjuk och smidig och användes därför till rör, tätning av rörförbindningar, fastgjutning av järn i sten ävensom till framställning av åtskilliga tekniskt viktiga föreningar m. m. Legeras lätt med tenn och ingår som beståndsdel i åtskilliga legeringar. Dess lösliga föreningar äro giftiga. B. är så gott som olösligt i rent vatten men löses något i vatten, som innehåller syre; blyrör böra därför ej användas i vattenledningar, ehuru faran för lösning är mycket ringa, då vattnet innehåller kalk (kalciumkarbonat) eller soda (natriumkarbonat). Blyhaltig förtenning i kärl avsedda för matlagning bör undvikas, emedan b. löses av organiska syror. Det löses även lätt av salpetersyra men ej av svavel- eller saltsyra. Av dess föreningar märkas:

Mönja, blyoxid-superoxid, Pb_3O_4, ett rött pulver, som brukas i målarfärg och till kitt för järnförbindelser, ss. å ångmaskiner m. m.

Blyvitt, basiskt blykarbonat, 2 $PbCO_3 + Pb(OH)_2$ brukas till vit oljefärg, vilken täcker väl men mörknar genom att ur oren luft upptaga svavel, varvid bildas svart svavelbly.

Blysocker, ättiksyrat b. 1. blyacetat, $Pb(C_2H_3O_2)_2$, ett vitt, söttsmakande salt, lösligt i vatten och alkohol, användes som betmedel vid färgning.

Blyättika, en vattenlösning av basiskt blyacetat, samt blyvatten, detta salt i utspädd vattenlösning försatt med något alkohol, användes i medicin. Se Sammandragande medel.

Blyarseniat. Se Insektdödande medel.

Blygd, de yttre delarna av de honliga könsorganen.

Blygdben. Se Skelett.

Blysand, vitt sandlager, ur vilket järnsalter och andra färgande, lösliga ämnen uttvättats av nederbördsvattnet. Se Blek jord.

Blysocker, Blyvatten, Blyättika. Se Bly.

Blåbär, klyngen, slinnen, *Vaccinium (Myrtillus) nigra* Gilib., av fam. *Vacciniaceæ,* vanlig i barrskog. Frukterna höra till våra värdefullaste skogsbär, vilka vanligen finna lätt avsättning. Bladen och det späda riset ätes av betesdjuren och anses verka svagt stoppande. Torkade bär köpas till medicin. 6 kg. friska bär giva 1 kg. torra.

Blåhjon. Se Barkbock.

Blåjord, en här och var i sanka marker förekommande lera, som är blåfärgad av inblandad vivianit, ett järnfosfatmineral. Fosforsyrehalten är så låg och svårlöslig, att jorden icke förtjänar användas till gödsling.

Blåklint, blåklätt. Se Klint.

Blånor, »blår», avfall efter skäktning och häckling av spånadsväxter, bestående av korta och hoptrasslade tågdelar. Användas till spinning av garn, varav väves grövre vävnader (»blaggarn», egl. blångarn) såsom säckväv, grov

(trädgårdsnejlika), *Digitalis purpurea gloxiniæflora, Myosotis alpestris* (trädgårds-förgät-mig-ej) m. fl.

Fleråriga (perenna) växter kallas sådana örtartade växter, vilka fortleva år efter år. De uppdragas genom frö, sticklingar, rotskott eller genom delning av äldre plantor. Planteringen av perenna växter sker fördelaktigast under augusti och september månader.

Bland den mängd perenna växter, som finnas i odling, förtjäna följande särskild uppmärksamhet:

Höga (1 m. och därutöver): *Aconitum variegatum* (stormhatt), *Bocconia cordata, Cephalaria tatarica, Delphinium hybridum* (riddarsporre), *Helianthus giganteus* (solros), *Helianthus rigidus, Lupinus polyphyllus* (lupin), *Polygonum undulatum* (silverregn), *Rudbeckia laciniata* »Goldball», *Solidago aspera* (guldris) och *Spiræa aruncus.*

Medelhöga (50—80 cm): Achillea ptarmica »ThePearl», Aquilegia (akleja), *A. canadensis, A. chrysantha, A. cærulea haylodgensis, Campanula grandis fl. alb., Chrysanthemum leucanthemum maximum* (storblommande prästkrage), *Delphinium formosum, Dictamnus fraxinella, Dielytra spectabilis* (löjtnantshjärta), *Doronicum plantagineum excelsum, Eryngium planum, Gaillardia grandiflora, Gypsophila paniculata, Hemerocallis fulva fol. var., Hesperis matronalis* (nattviol), *Iris* (svärdsliljor), *I. atropurpurea, I. florentina, I. pseudacorus, I. germanica, Lychnis chalcedonica* (studentnejlika), pioner *Pæonia officinalis fl. pl., P. chinensis fl. pl., P. tenuifolia, Papaver bracteatum (orientale)* (turkisk vallmo), *Phlox hybrida (decussata)* (höstflox, höstsyren), *Polemonium cæruleum, Pyrethrum roseum, Ranunculus aconitifolius* och formen *fl. pl.*

Låga (under 40 cm.): *Aster alpinus, Bellis perennis* (tusensköna), *Campanula carpathica, Centaurea montana, Cerastium tomentosum, Convallaria majalis* (liljekonvalj), *Doronicum caucasicum, Funkia sieboldiana, F. lancifolia albo marg., Helleborus niger* (julros), *Heuchera sanguinea* (rödklocka), *Iris pumila, Lysimachia nummularia, Papaver nudicaule* (flerårig trädgårdsvallmo), *Phlox divaricata, Primula auricula* (aurikel), *P. veris elatior* (trädgårdsviva), *P. cashmiriana, P. cortusoides, Saxifraga crassifolia* och *S. hybrida* »Purpurmantel», *Sedum spectabile, Sempervivum* (taklök), *S. calcareum, S. fimbriatum, S. Moggridgei, S. tectorum, Trollius europæus, Viola cornuta, Viola odorata* (luktviol).

Fleråriga slingerväxter: *Bryonia alba, B. dioica* (hundrova), *Calystegia sepium roseum* (vinda), *Hablitzia thamnoides* (kaukasisk rankspenat).

Fleråriga prydnadsgräs: *Phalaris arundinacea colorata* (randgräs), *Stipa pennata* (fjädergräs).

Litt.: G. Lind & R. Abrahamson. Blomsterodling under glas. Sthlm 1917.G. L—d.

Bly, Pb, metall med eg. v. 11.37, smältp. + 327. Är mjuk och smidig och användes därför till rör, tätning av rörförbindningar, fastgjutning av järn i sten ävensom till framställning av åtskilliga tekniskt viktiga föreningar m. m. Legeras lätt med tenn och ingår som beståndsdel i åtskilliga legeringar. Dess lösliga föreningar äro giftiga. B. är så gott som olösligt i rent vatten men löses något i vatten, som innehåller syre; blyrör böra därför ej användas i vattenledningar, ehuru faran för lösning är mycket ringa, då vattnet innehåller kalk (kalciumkarbonat) eller soda (natriumkarbonat). Blyhaltig förtenning i kärl avsedda för matlagning bör undvikas, emedan b. löses av organiska syror. Det löses även lätt av salpetersyra men ej av svavel- eller saltsyra. Av dess föreningar märkas:

Mönja, blyoxid-superoxid, Pb_3O_4, ett rött pulver, som brukas i målarfärg och till kitt för järnförbindelser, ss. å ångmaskiner m. m.

Blyvitt, basiskt blykarbonat, $2\ PbCO_3 + Pb(OH)_2$ brukas till vit oljefärg, vilken täcker väl men mörknar genom att ur oren luft upptaga svavel, varvid bildas svart svavelbly.

Blysocker, ättiksyrat b. 1. blyacetat, $Pb(C_2H_3O_2)_2$, ett vitt, söttsmakande salt, lösligt i vatten och alkohol, användes som betmedel vid färgning.

Blyättika, en vattenlösning av basiskt blyacetat, samt blyvatten, detta salt i utspädd vattenlösning försatt med något alkohol, användes i medicin. Se Sammandragande medel.

Blyarseniat. Se Insektdödande medel.

Blygd, de yttre delarna av de honliga könsorganen.

Blygdben. Se Skelett.

Blysand, vitt sandlager, ur vilket järnsalter och andra färgande, lösliga ämnen uttvättats av nederbördsvattnet. Se Blek jord.

Blysocker, Blyvatten, Blyättika. Se Bly.

Blåbär, klyngen, slinnen, *Vaccinium (Myrtillus) nigra* Gilib., av fam. *Vacciniaceæ,* vanlig i barrskog. Frukterna höra till våra värdefullaste skogsbär, vilka vanligen finna lätt avsättning. Bladen och det späda riset ätes av betesdjuren och anses verka svagt stoppande. Torkade bär köpas till medicin. 6 kg. friska bär giva 1 kg. torra.

Blåhjon. Se Barkbock.

Blåjord, en här och var i sanka marker förekommande lera, som är blåfärgad av inblandad vivianit, ett järnfosfatmineral. Fosforsyrehalten är så låg och svårlöslig, att jorden icke förtjänar användas till gödsling.

Blåklint, blåklätt. Se Klint.

Blånor, »blår», avfall efter skäktning och häckling av spånadsväxter, bestående av korta och hoptrasslade tågdelar. Användas till spinning av garn, varav väves grövre vävnader (»blaggarn», egl. blångarn) såsom säckväv, grov

handduksväv, omslagsväv samt till drivning av väggar m. m. Jfr Hampa, Lin, Spånadsväxter.

Blåsan. Se Urinblåsa.

Blåsene, blåtåtel, *Molinia cærulea* Mönch ett på fuktig mark, särdeles på torvjord i hela landet utom fjälltrakterna rätt vanligt gräs med grova, sega rötter, styvt, upprätt, nästan bladlöst, intill ½, m. högt strå, få, styva rotblad och en uppråt, blåaktig vippa. Blommar på högsommaren. Ätes av kreaturen, men är föga givande och därför av ringa ekonomisk betydelse.

Blåsfotingar, *Physopoda,* mycket små, långsträckta insekter med blåslika fästapparater i stället för klor på fötterna. Ha 4 mycket smala, 1 kanten långfransade, vanligen helt glasklara vingar. De äga fullständig förvandling. Larverna äro oftast gula eller röda, med 3 par korta ben å framdelen. De fullbildade äro svarta eller bruna. B. uppträda ofta massvis på växternas gröna delar och medföra genom sugning en allmän kraftnedsättning, som snabbt kommer bladen att gulna och ibland hindrar fruktsättningen. På sädesslagen och andra gräs förekomma ofta b. eller som de med ett äldre latinskt namn kallas, trips, inom bladslidorna och de unga axen och göra, att dessa bliva helt eller delvis vitaktiga samt blomdelarna vissna och fruktbildning uteblir. De förekomma även ytterst allmänt i skottspetsar, knoppar och blommor på baljväxter. Så hysa klöverns blommor ett par arter, som stundom minska fröskörden. Hos odlade ärter gör ärttrips, *Physopus robusta* Uzel., och ett par andra arter ofta, att skottspetsar förkrympa, blommor vissna och baljor stanna i växten samt bliva missformade och brunskorviga. Vissa arter på ärter torde övervintra som fullbildade, varför man efter ett angrepp bör noga uppbränna ärthalm och ärtris. Inomhus skada tripsar en mängd växter, såsom vin, persikor, rosor m. fl.

Blåsfoting.

Mot dem brukas besprutning eller tvättning med kontaktgift. I växthus föredrager man rökning med nikotinhaltiga ämnen, ss. tobak aphitoxm, jofurol m. m. eller med cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T–n

Blåsmask. Se Binnikemask.

Blåssvamp. Se Häxkvast.

Blåsten, blåvitriol. Se Kopparvitriol.

Blåsur. Se Mjölk.

Blåsutslag på könsdelarna förekommer hos både nötkreatur och hästar. Blåsorna brista och efterlämna sår. Förloppet är godartat, och tillfrisknandet sker efter ett par veckor. Lidandet är smittosamt och överföres vid parningen. Jfr Beskällaresjuka.A. B—n.

Blåsyra. Se Insektdödande medel.

Blåsärt, *Colutea arborescens* L., en hög buske, tillhörande baljväxternas familj, med parbladiga blad och gula blommor och uppblåsta baljor. Ar härdig upp till Mälardalen och odlas som prydnadsbuske. Kan förökas medelst frösådd på våren.G. L—d.

Blåtåtel. Se Blåsene.

Blåved. Se Blåyta.

Blåvitriol. Se Kopparvitriol.

Blåyta, blåved, en vanlig, ofta mycket forhärjande lagringsskada hos trä, förorsakad av blåytesvampen, *Ceratostoma piliferum* Fr. Svamptrådarna genomtränga ytveden hos vissa trädslag (stockblånad) eller växa mera ytligt på sågsortiments plattor (ytblånad), varigenom veden färgas blåaktig, men intränga ej i kärnveden. Skadan inskränker sig i huvudsak till en missfärgning av veden men nedsätter sågat virkes värde med gott 1/3 och gör pappersved oanvändbar till prima massa. För virkets hållfasthet och bränslevärde anses skadan vara utan betydelse. Den angriper med förkärlek tall, i mindre grad gran och lövved, och alls ej ek, vars halt av garvsyra skyddar mot svampen. Dess egentliga härjningstid infaller först framåt eller kort efter midsommar vid fuktig väderlek, är svårast under rötmånaden men upphör på hösten, när kyla börjar.

Verksammaste skyddsmedlet är virkets snabba torkning. Emedan barken hindrar uttorkningen, bör timmer, som fälles på försommaren eller från vinteravverkning kvarlämnats i skogen, omedelbart barkas, för att ytan skall torka, innan svampen hinner angripa. Timmer, som fälles på eftersommaren, skyddas däremot bäst genom att ej barkas, emedan barken motverkar svampens inträngande, men barkningen öppnar större angreppsmöjligheter för svampen särskilt vid fuktigt väder. Vid sågverken sågar man ej gärna den för b. ömtåliga tallen under rötmånadstiden utan lagrar timret i vatten, där det är skyddat för svampen. Sågat virke skyddas genom luftig stapling. Ytlig blånad, som ibland i form av mögelbeläggning uppkommer å sågad vara, försvinner oftast vid hyvling. Ibland har man även

handduksväv, omslagsväv samt till drivning av väggar m. m. Jfr Hampa, Lin, Spånadsväxter.

Blåsan. Se Urinblåsa.

Blåsene, blåtåtel, *Molinia cærulea* Mönch ett på fuktig mark, särdeles på torvjord i hela landet utom fjälltrakterna rätt vanligt gräs med grova, sega rötter, styvt, upprätt, nästan bladlöst, intill ½, m. högt strå, få, styva rotblad och en upprät, blåaktig vippa. Blommar på högsommaren. Ätes av kreaturen, men är föga givande och därför av ringa ekonomisk betydelse.

Blåsfotingar, *Physopoda,* mycket små, långsträckta insekter med blåslika fästapparater i stället för klor på fötterna. Ha 4 mycket smala, 1 kanten långfransade, vanligen helt glasklara vingar. De äga fullständig förvandling. Larverna äro oftast gula eller röda, med 3 par korta ben å framdelen. De fullbildade äro svarta eller bruna. B. uppträda ofta massvis på växternas gröna delar och medföra genom sugning en allmän kraftnedsättning, som snabbt kommer bladen att gulna och ibland hindrar fruktsättningen. På sädesslagen och andra gräs förekomma ofta b. eller som de med ett äldre latinskt namn kallas, trips, inom bladslidorna och de unga axen och göra, att dessa bliva helt eller delvis vitaktiga samt blomdelarna vissna och fruktbildning uteblir. De förekomma även ytterst allmänt i skottspetsar, knoppar och blommor på baljväxter. Så hysa klöverns blommor ett par arter, som stundom minska fröskörden. Hos odlade ärter gör ärttrips, *Physopus robusta* Uzel., och ett par andra arter ofta, att skottspetsar förkrympa, blommor vissna och baljor stanna i växten samt bliva missformade och brunskorviga. Vissa arter på ärter torde övervintra som fullbildade, varför man efter ett angrepp bör noga uppbränna ärthalm och ärtris. Inomhus skada tripsar en mängd växter, såsom vin, persikor, rosor m. fl.

Blåsfoting.

Mot dem brukas besprutning eller tvättning med kontaktgift. I växthus föredrager man rökning med nikotinhaltiga ämnen, ss. tobak aphitoxm, jofurol m. m. eller med cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T–n

Blåsmask. Se Binnikemask.

Blåssvamp. Se Häxkvast.

Blåsten, blåvitriol. Se Kopparvitriol.

Blåsur. Se Mjölk.

Blåsutslag på könsdelarna förekommer hos både nötkreatur och hästar. Blåsorna brista och efterlämna sår. Förloppet är godartat, och tillfrisknandet sker efter ett par veckor. Lidandet är smittosamt och överföres vid parningen. Jfr Beskällaresjuka.A. B—n.

Blåsyra. Se Insektdödande medel.

Blåsärt, *Colutea arborescens* L., en hög buske, tillhörande baljväxternas familj, med parbladiga blad och gula blommor och uppblåsta baljor. Ar härdig upp till Mälardalen och odlas som prydnadsbuske. Kan förökas medelst frösådd på våren.G. L—d.

Blåtåtel. Se Blåsene.

Blåved. Se Blåyta.

Blåvitriol. Se Kopparvitriol.

Blåyta, blåved, en vanlig, ofta mycket forhärjande lagringsskada hos trä, förorsakad av blåytesvampen, *Ceratostoma piliferum* Fr. Svamptrådarna genomtränga ytveden hos vissa trädslag (stockblånad) eller växa mera ytligt på sågsortiments plattor (ytblånad), varigenom veden färgas blåaktig, men intränga ej i kärnveden. Skadan inskränker sig i huvudsak till en missfärgning av veden men nedsätter sågat virkes värde med gott 1/3 och gör pappersved oanvändbar till prima massa. För virkets hållfasthet och bränslevärde anses skadan vara utan betydelse. Den angriper med förkärlek tall, i mindre grad gran och lövved, och alls ej ek, vars halt av garvsyra skyddar mot svampen. Dess egentliga härjningstid infaller först framåt eller kort efter midsommar vid fuktig väderlek, är svårast under rötmånaden men upphör på hösten, när kyla börjar.

Verksammaste skyddsmedlet är virkets snabba torkning. Emedan barken hindrar uttorkningen, bör timmer, som fälles på försommaren eller från vinteravverkning kvarlämnats i skogen, omedelbart barkas, för att ytan skall torka, innan svampen hinner angripa. Timmer, som fälles på eftersommaren, skyddas däremot bäst genom att ej barkas, emedan barken motverkar svampens inträngande, men barkningen öppnar större angreppsmöjligheter för svampen särskilt vid fuktigt väder. Vid sågverken sågar man ej gärna den för b. ömtåliga tallen under rötmånadstiden utan lagrar timret i vatten, där det är skyddat för svampen. Sågat virke skyddas genom luftig stapling. Ytlig blånad, som ibland i form av mögelbeläggning uppkommer å sågad vara, försvinner oftast vid hyvling. Ibland har man även

handduksväv, omslagsväv samt till drivning av väggar m. m. Jfr Hampa, Lin, Spånadsväxter.

Blåsan. Se Urinblåsa.

Blåsene, blåtåtel, *Molinia cærulea* Mönch ett på fuktig mark, särdeles på torvjord i hela landet utom fjälltrakterna rätt vanligt gräs med grova, sega rötter, styvt, upprätt, nästan bladlöst, intill ½, m. högt strå, få, styva rotblad och en upprät, blåaktig vippa. Blommar på högsommaren. Ätes av kreaturen, men är föga givande och därför av ringa ekonomisk betydelse.

Blåsfotingar, *Physopoda,* mycket små, långsträckta insekter med blåslika fästapparater i stället för klor på fötterna. Ha 4 mycket smala, 1 kanten långfransade, vanligen helt glasklara vingar. De äga fullständig förvandling. Larverna äro oftast gula eller röda, med 3 par korta ben å framdelen. De fullbildade äro svarta eller bruna. B. uppträda ofta massvis på växternas gröna delar och medföra genom sugning en allmän kraftnedsättning, som snabbt kommer bladen att gulna och ibland hindrar fruktsättningen. På sädesslagen och andra gräs förekomma ofta b. eller som de med ett äldre latinskt namn kallas, trips, inom bladslidorna och de unga axen och göra, att dessa bliva helt eller delvis vitaktiga samt blomdelarna vissna och fruktbildning uteblir. De förekomma även ytterst allmänt i skottspetsar, knoppar och blommor på baljväxter. Så hysa klöverns blommor ett par arter, som stundom minska fröskörden. Hos odlade ärter gör ärttrips, *Physopus robusta* Uzel., och ett par andra arter ofta, att skottspetsar förkrympa, blommor vissna och baljor stanna i växten samt bliva missformade och brunskorviga. Vissa arter på ärter torde övervintra som fullbildade, varför man efter ett angrepp bör noga uppbränna ärthalm och ärtris. Inomhus skada tripsar en mängd växter, såsom vin, persikor, rosor m. fl.

Blåsfoting.

Mot dem brukas besprutning eller tvättning med kontaktgift. I växthus föredrager man rökning med nikotinhaltiga ämnen, ss. tobak aphitoxm, jofurol m. m. eller med cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T–n

Blåsmask. Se Binnikemask.

Blåssvamp. Se Häxkvast.

Blåsten, blåvitriol. Se Kopparvitriol.

Blåsur. Se Mjölk.

Blåsutslag på könsdelarna förekommer hos både nötkreatur och hästar. Blåsorna brista och efterlämna sår. Förloppet är godartat, och tillfrisknandet sker efter ett par veckor. Lidandet är smittosamt och överföres vid parningen. Jfr Beskällaresjuka.A. B—n.

Blåsyra. Se Insektdödande medel.

Blåsärt, *Colutea arborescens* L., en hög buske, tillhörande baljväxternas familj, med parbladiga blad och gula blommor och uppblåsta baljor. Ar härdig upp till Mälardalen och odlas som prydnadsbuske. Kan förökas medelst frösådd på våren.G. L—d.

Blåtåtel. Se Blåsene.

Blåved. Se Blåyta.

Blåvitriol. Se Kopparvitriol.

Blåyta, blåved, en vanlig, ofta mycket forhärjande lagringsskada hos trä, förorsakad av blåytesvampen, *Ceratostoma piliferum* Fr. Svamptrådarna genomtränga ytveden hos vissa trädslag (stockblånad) eller växa mera ytligt på sågsortiments plattor (ytblånad), varigenom veden färgas blåaktig, men intränga ej i kärnveden. Skadan inskränker sig i huvudsak till en missfärgning av veden men nedsätter sågat virkes värde med gott 1/3 och gör pappersved oanvändbar till prima massa. För virkets hållfasthet och bränslevärde anses skadan vara utan betydelse. Den angriper med förkärlek tall, i mindre grad gran och lövved, och alls ej ek, vars halt av garvsyra skyddar mot svampen. Dess egentliga härjningstid infaller först framåt eller kort efter midsommar vid fuktig väderlek, är svårast under rötmånaden men upphör på hösten, när kyla börjar.

Verksammaste skyddsmedlet är virkets snabba torkning. Emedan barken hindrar uttorkningen, bör timmer, som fälles på försommaren eller från vinteravverkning kvarlämnats i skogen, omedelbart barkas, för att ytan skall torka, innan svampen hinner angripa. Timmer, som fälles på eftersommaren, skyddas däremot bäst genom att ej barkas, emedan barken motverkar svampens inträngande, men barkningen öppnar större angreppsmöjligheter för svampen särskilt vid fuktigt väder. Vid sågverken sågar man ej gärna den för b. ömtåliga tallen under rötmånadstiden utan lagrar timret i vatten, där det är skyddat för svampen. Sågat virke skyddas genom luftig stapling. Ytlig blånad, som ibland i form av mögelbeläggning uppkommer å sågad vara, försvinner oftast vid hyvling. Ibland har man även

handduksväv, omslagsväv samt till drivning av väggar m. m. Jfr Hampa, Lin, Spånadsväxter.

Blåsan. Se Urinblåsa.

Blåsene, blåtåtel, *Molinia cærulea* Mönch ett på fuktig mark, särdeles på torvjord i hela landet utom fjälltrakterna rätt vanligt gräs med grova, sega rötter, styvt, upprätt, nästan bladlöst, intill ½, m. högt strå, få, styva rotblad och en uppråt, blåaktig vippa. Blommar på högsommaren. Ätes av kreaturen, men är föga givande och därför av ringa ekonomisk betydelse.

Blåsfotingar, *Physopoda,* mycket små, långsträckta insekter med blåslika fästapparater i stället för klor på fötterna. Ha 4 mycket smala, 1 kanten långfransade, vanligen helt glasklara vingar. De äga fullständig förvandling. Larverna äro oftast gula eller röda, med 3 par korta ben å framdelen. De fullbildade äro svarta eller bruna. B. uppträda ofta massvis på växternas gröna delar och medföra genom sugning en allmän kraftnedsättning, som snabbt kommer bladen att gulna och ibland hindrar fruktsättningen. På sädesslagen och andra gräs förekomma ofta b. eller som de med ett äldre latinskt namn kallas, trips, inom bladslidorna och de unga axen och göra, att dessa bliva helt eller delvis vitaktiga samt blomdelarna vissna och fruktbildning uteblir. De förekomma även ytterst allmänt i skottspetsar, knoppar och blommor på baljväxter. Så hysa klöverns blommor ett par arter, som stundom minska fröskörden. Hos odlade ärter gör ärttrips, *Physopus robusta* Uzel., och ett par andra arter ofta, att skottspetsar förkrympa, blommor vissna och baljor stanna i växten samt bliva missformade och brunskorviga. Vissa arter på ärter torde övervintra som fullbildade, varför man efter ett angrepp bör noga uppbränna ärthalm och ärtris. Inomhus skada tripsar en mängd växter, såsom vin, persikor, rosor m. fl.

Blåsfoting.

Mot dem brukas besprutning eller tvättning med kontaktgift. I växthus föredrager man rökning med nikotinhaltiga ämnen, ss. tobak aphitoxm, jofurol m. m. eller med cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T–n

Blåsmask. Se Binnikemask.

Blåssvamp. Se Häxkvast.

Blåsten, blåvitriol. Se Kopparvitriol.

Blåsur. Se Mjölk.

Blåsutslag på könsdelarna förekommer hos både nötkreatur och hästar. Blåsorna brista och efterlämna sår. Förloppet är godartat, och tillfrisknandet sker efter ett par veckor. Lidandet är smittosamt och överföres vid parningen. Jfr Beskällaresjuka.A. B—n.

Blåsyra. Se Insektdödande medel.

Blåsärt, *Colutea arborescens* L., en hög buske, tillhörande baljväxternas familj, med parbladiga blad och gula blommor och uppblåsta baljor. Ar härdig upp till Mälardalen och odlas som prydnadsbuske. Kan förökas medelst frösådd på våren.G. L—d.

Blåtåtel. Se Blåsene.

Blåved. Se Blåyta.

Blåvitriol. Se Kopparvitriol.

Blåyta, blåved, en vanlig, ofta mycket forhärjande lagringsskada hos trä, förorsakad av blåytesvampen, *Ceratostoma piliferum* Fr. Svamptrådarna genomtränga ytveden hos vissa trädslag (stockblånad) eller växa mera ytligt på sågsortiments plattor (ytblånad), varigenom veden färgas blåaktig, men intränga ej i kärnveden. Skadan inskränker sig i huvudsak till

en missfärgning av veden men nedsätter sågat virkes värde med gott 1/3 och gör pappersved oanvändbar till prima massa. För virkets hållfasthet och bränslevärde anses skadan vara utan betydelse. Den angriper med förkärlek tall, i mindre grad gran och lövved, och alls ej ek, vars halt av garvsyra skyddar mot svampen. Dess egentliga härjningstid infaller först framåt eller kort efter midsommar vid fuktig väderlek, är svårast under rötmånaden men upphör på hösten, när kyla börjar.

Verksammaste skyddsmedlet är virkets snabba torkning. Emedan barken hindrar uttorkningen, bör timmer, som fälles på försommaren eller från vinteravverkning kvarlämnats i skogen, omedelbart barkas, för att ytan skall torka, innan svampen hinner angripa. Timmer, som fälles på eftersommaren, skyddas däremot bäst genom att ej barkas, emedan barken motverkar svampens inträngande, men barkningen öppnar större angreppsmöjligheter för svampen särskilt vid fuktigt väder. Vid sågverken sågar man ej gärna den för b. ömtåliga tallen under rötmånadstiden utan lagrar timret i vatten, där det är skyddat för svampen. Sågat virke skyddas genom luftig stapling. Ytlig blånad, som ibland i form av mögelbeläggning uppkommer å sågad vara, försvinner oftast vid hyvling. Ibland har man även

handduksväv, omslagsväv samt till drivning av väggar m. m. Jfr Hampa, Lin, Spånadsväxter.

Blåsan. Se Urinblåsa.

Blåsene, blåtåtel, *Molinia cærulea* Mönch ett på fuktig mark, särdeles på torvjord i hela landet utom fjälltrakterna rätt vanligt gräs med grova, sega rötter, styvt, upprätt, nästan bladlöst, intill ½, m. högt strå, få, styva rotblad och en uppät, blåaktig vippa. Blommar på högsommaren. Ätes av kreaturen, men är föga givande och därför av ringa ekonomisk betydelse.

Blåsfotingar, *Physopoda,* mycket små, långsträckta insekter med blåslika fästapparater i stället för klor på fötterna. Ha 4 mycket smala, 1 kanten långfransade, vanligen helt glasklara vingar. De äga fullständig förvandling. Larverna äro oftast gula eller röda, med 3 par korta ben å framdelen. De fullbildade äro svarta eller bruna. B. uppträda ofta massvis på växternas gröna delar och medföra genom sugning en allmän kraftnedsättning, som snabbt kommer bladen att gulna och ibland hindrar fruktsättningen. På sädesslagen och andra gräs förekomma ofta b. eller som de med ett äldre latinskt namn kallas, trips, inom bladslidorna och de unga axen och göra, att dessa bliva helt eller delvis vitaktiga samt blomdelarna vissna och fruktbildning uteblir. De förekomma även ytterst allmänt i skottspetsar, knoppar och blommor på baljväxter. Så hysa klöverns blommor ett par arter, som stundom minska fröskörden. Hos odlade ärter gör ärttrips, *Physopus robusta* Uzel., och ett par andra arter ofta, att skottspetsar förkrympa, blommor vissna och baljor stanna i växten samt bliva missformade och brunskorviga. Vissa arter på ärter torde övervintra som fullbildade, varför man efter ett angrepp bör noga uppbränna ärthalm och ärtris. Inomhus skada tripsar en mängd växter, såsom vin, persikor, rosor m. fl.

Blåsfoting.

Mot dem brukas besprutning eller tvättning med kontaktgift. I växthus föredrager man rökning med nikotinhaltiga ämnen, ss. tobak aphitoxm, jofurol m. m. eller med cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T–n

Blåsmask. Se Binnikemask.

Blåssvamp. Se Häxkvast.

Blåsten, blåvitriol. Se Kopparvitriol.

Blåsur. Se Mjölk.

Blåsutslag på könsdelarna förekommer hos både nötkreatur och hästar. Blåsorna brista och efterlämna sår. Förloppet är godartat, och tillfrisknandet sker efter ett par veckor. Lidandet är smittosamt och överföres vid parningen. Jfr Beskällaresjuka.A. B—n.

Blåsyra. Se Insektdödande medel.

Blåsärt, *Colutea arborescens* L., en hög buske, tillhörande baljväxternas familj, med parbladiga blad och gula blommor och uppblåsta baljor. Ar härdig upp till Mälardalen och odlas som prydnadsbuske. Kan förökas medelst frösådd på våren.G. L—d.

Blåtåtel. Se Blåsene.

Blåved. Se Blåyta.

Blåvitriol. Se Kopparvitriol.

Blåyta, blåved, en vanlig, ofta mycket forhärjande lagringsskada hos trä, förorsakad av blåytesvampen, *Ceratostoma piliferum* Fr. Svamptrådarna genomtränga ytveden hos vissa trädslag (stockblånad) eller växa mera ytligt på sågsortiments plattor (ytblånad), varigenom veden färgas blåaktig, men intränga ej i kärnveden. Skadan inskränker sig i huvudsak till en missfärgning av veden men nedsätter sågat virkes värde med gott 1/3 och gör pappersved oanvändbar till prima massa. För virkets hållfasthet och bränslevärde anses skadan vara utan betydelse. Den angriper med förkärlek tall, i mindre grad gran och lövved, och alls ej ek, vars halt av garvsyra skyddar mot svampen. Dess egentliga härjningstid infaller först framåt eller kort efter midsommar vid fuktig väderlek, är svårast under rötmånaden men upphör på hösten, när kyla börjar.

Verksammaste skyddsmedlet är virkets snabba torkning. Emedan barken hindrar uttorkningen, bör timmer, som fälles på försommaren eller från vinteravverkning kvarlämnats i skogen, omedelbart barkas, för att ytan skall torka, innan svampen hinner angripa. Timmer, som fälles på eftersommaren, skyddas däremot bäst genom att ej barkas, emedan barken motverkar svampens inträngande, men barkningen öppnar större angreppsmöjligheter för svampen särskilt vid fuktigt väder. Vid sågverken sågar man ej gärna den för b. ömtåliga tallen under rötmånadstiden utan lagrar timret i vatten, där det är skyddat för svampen. Sågat virke skyddas genom luftig stapling. Ytlig blånad, som ibland i form av mögelbeläggning uppkommer å sågad vara, försvinner oftast vid hyvling. Ibland har man även

handduksväv, omslagsväv samt till drivning av väggar m. m. Jfr Hampa, Lin, Spånadsväxter.

Blåsan. Se Urinblåsa.

Blåsene, blåtåtel, *Molinia cærulea* Mönch ett på fuktig mark, särdeles på torvjord i hela landet utom fjälltrakterna rätt vanligt gräs med grova, sega rötter, styvt, upprätt, nästan bladlöst, intill ½, m. högt strå, få, styva rotblad och en uppät, blåaktig vippa. Blommar på högsommaren. Ätes av kreaturen, men är föga givande och därför av ringa ekonomisk betydelse.

Blåsfotingar, *Physopoda,* mycket små, långsträckta insekter med blåslika fästapparater i stället för klor på fötterna. Ha 4 mycket smala, 1 kanten långfransade, vanligen helt glasklara vingar. De äga fullständig förvandling. Larverna äro oftast gula eller röda, med 3 par korta ben å framdelen. De fullbildade äro svarta eller bruna. B. uppträda ofta massvis på växternas gröna delar och medföra genom sugning en allmän kraftnedsättning, som snabbt kommer bladen att gulna och ibland hindrar fruktsättningen. På sädesslagen och andra gräs förekomma ofta b. eller som de med ett äldre latinskt namn kallas, trips, inom bladslidorna och de unga axen och göra, att dessa bliva helt eller delvis vitaktiga samt blomdelarna vissna och fruktbildning uteblir. De förekomma även ytterst allmänt i skottspetsar, knoppar och blommor på baljväxter. Så hysa klöverns blommor ett par arter, som stundom minska fröskörden. Hos odlade ärter gör ärttrips, *Physopus robusta* Uzel., och ett par andra arter ofta, att skottspetsar förkrympa, blommor vissna och baljor stanna i växten samt bliva missformade och brunskorviga. Vissa arter på ärter torde övervintra som fullbildade, varför man efter ett angrepp bör noga uppbränna ärthalm och ärtris. Inomhus skada tripsar en mängd växter, såsom vin, persikor, rosor m. fl.

Blåsfoting.

Mot dem brukas besprutning eller tvättning med kontaktgift. I växthus föredrager man rökning med nikotinhaltiga ämnen, ss. tobak aphitoxm, jofurol m. m. eller med cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T–n

Blåsmask. Se Binnikemask.

Blåssvamp. Se Häxkvast.

Blåsten, blåvitriol. Se Kopparvitriol.

Blåsur. Se Mjölk.

Blåsutslag på könsdelarna förekommer hos både nötkreatur och hästar. Blåsorna brista och efterlämna sår. Förloppet är godartat, och tillfrisknandet sker efter ett par veckor. Lidandet är smittosamt och överföres vid parningen. Jfr Beskällaresjuka.A. B—n.

Blåsyra. Se Insektdödande medel.

Blåsärt, *Colutea arborescens* L., en hög buske, tillhörande baljväxternas familj, med parbladiga blad och gula blommor och uppblåsta baljor. Ar härdig upp till Mälardalen och odlas som prydnadsbuske. Kan förökas medelst frösådd på våren.G. L—d.

Blåtåtel. Se Blåsene.

Blåved. Se Blåyta.

Blåvitriol. Se Kopparvitriol.

Blåyta, blåved, en vanlig, ofta mycket forhärjande lagringsskada hos trä, förorsakad av blåytesvampen, *Ceratostoma piliferum* Fr. Svamptrådarna genomtränga ytveden hos vissa trädslag (stockblånad) eller växa mera ytligt på sågsortiments plattor (ytblånad), varigenom veden färgas blåaktig, men intränga ej i kärnveden. Skadan inskränker sig i huvudsak till en missfärgning av veden men nedsätter sågat virkes värde med gott 1/3 och gör pappersved oanvändbar till prima massa. För virkets hållfasthet och bränslevärde anses skadan vara utan betydelse. Den angriper med förkärlek tall, i mindre grad gran och lövved, och alls ej ek, vars halt av garvsyra skyddar mot svampen. Dess egentliga härjningstid infaller först framåt eller kort efter midsommar vid fuktig väderlek, är svårast under rötmånaden men upphör på hösten, när kyla börjar.

Verksammaste skyddsmedlet är virkets snabba torkning. Emedan barken hindrar uttorkningen, bör timmer, som fälles på försommaren eller från vinteravverkning kvarlämnats i skogen, omedelbart barkas, för att ytan skall torka, innan svampen hinner angripa. Timmer, som fälles på eftersommaren, skyddas däremot bäst genom att ej barkas, emedan barken motverkar svampens inträngande, men barkningen öppnar större angreppsmöjligheter för svampen särskilt vid fuktigt väder. Vid sågverken sågar man ej gärna den för b. ömtåliga tallen under rötmånadstiden utan lagrar timret i vatten, där det är skyddat för svampen. Sågat virke skyddas genom luftig stapling. Ytlig blånad, som ibland i form av mögelbeläggning uppkommer å sågad vara, försvinner oftast vid hyvling. Ibland har man även

handduksväv, omslagsväv samt till drivning av väggar m. m. Jfr Hampa, Lin, Spånadsväxter.

Blåsan. Se Urinblåsa.

Blåsene, blåtåtel, *Molinia cærulea* Mönch ett på fuktig mark, särdeles på torvjord i hela landet utom fjälltrakterna rätt vanligt gräs med grova, sega rötter, styvt, upprätt, nästan bladlöst, intill ½, m. högt strå, få, styva rotblad och en upprät, blåaktig vippa. Blommar på högsommaren. Ätes av kreaturen, men är föga givande och därför av ringa ekonomisk betydelse.

Blåsfotingar, *Physopoda,* mycket små, långsträckta insekter med blåslika fästapparater i stället för klor på fötterna. Ha 4 mycket smala, 1 kanten långfransade, vanligen helt glasklara vingar. De äga fullständig förvandling. Larverna äro oftast gula eller röda, med 3 par korta ben å framdelen. De fullbildade äro svarta eller bruna. B. uppträda ofta massvis på växternas gröna delar och medföra genom sugning en allmän kraftnedsättning, som snabbt kommer bladen att gulna och ibland hindrar fruktsättningen. På sädesslagen och andra gräs förekomma ofta b. eller som de med ett äldre latinskt namn kallas, trips, inom bladslidorna och de unga axen och göra, att dessa bliva helt eller delvis vitaktiga samt blomdelarna vissna och fruktbildning uteblir. De förekomma även ytterst allmänt i skottspetsar, knoppar och blommor på baljväxter. Så hysa klöverns blommor ett par arter, som stundom minska fröskörden. Hos odlade ärter gör ärttrips, *Physopus robusta* Uzel., och ett par andra arter ofta, att skottspetsar förkrympa, blommor vissna och baljor stanna i växten samt bliva missformade och brunskorviga. Vissa arter på ärter torde övervintra som fullbildade, varför man efter ett angrepp bör noga uppbränna ärthalm och ärtris. Inomhus skada tripsar en mängd växter, såsom vin, persikor, rosor m. fl.

Blåsfoting.

Mot dem brukas besprutning eller tvättning med kontaktgift. I växthus föredrager man rökning med nikotinhaltiga ämnen, ss. tobak aphitoxm, jofurol m. m. eller med cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T–n

Blåsmask. Se Binnikemask.

Blåssvamp. Se Häxkvast.

Blåsten, blåvitriol. Se Kopparvitriol.

Blåsur. Se Mjölk.

Blåsutslag på könsdelarna förekommer hos både nötkreatur och hästar. Blåsorna brista och efterlämna sår. Förloppet är godartat, och tillfrisknandet sker efter ett par veckor. Lidandet är smittosamt och överföres vid parningen. Jfr Beskällaresjuka.A. B—n.

Blåsyra. Se Insektdödande medel.

Blåsärt, *Colutea arborescens* L., en hög buske, tillhörande baljväxternas familj, med parbladiga blad och gula blommor och uppblåsta baljor. Ar härdig upp till Mälardalen och odlas som prydnadsbuske. Kan förökas medelst frösådd på våren.G. L—d.

Blåtåtel. Se Blåsene.

Blåved. Se Blåyta.

Blåvitriol. Se Kopparvitriol.

Blåyta, blåved, en vanlig, ofta mycket forhärjande lagringsskada hos trä, förorsakad av blåytesvampen, *Ceratostoma piliferum* Fr. Svamptrådarna genomtränga ytveden hos vissa trädslag (stockblånad) eller växa mera ytligt på sågsortiments plattor (ytblånad), varigenom veden färgas blåaktig, men intränga ej i kärnveden. Skadan inskränker sig i huvudsak till en missfärgning av veden men nedsätter sågat virkes värde med gott 1/3 och gör pappersved oanvändbar till prima massa. För virkets hållfasthet och bränslevärde anses skadan vara utan betydelse. Den angriper med förkärlek tall, i mindre grad gran och lövved, och alls ej ek, vars halt av garvsyra skyddar mot svampen. Dess egentliga härjningstid infaller först framåt eller kort efter midsommar vid fuktig väderlek, är svårast under rötmånaden men upphör på hösten, när kyla börjar.

Verksammaste skyddsmedlet är virkets snabba torkning. Emedan barken hindrar uttorkningen, bör timmer, som fälles på försommaren eller från vinteravverkning kvarlämnats i skogen, omedelbart barkas, för att ytan skall torka, innan svampen hinner angripa. Timmer, som fälles på eftersommaren, skyddas däremot bäst genom att ej barkas, emedan barken motverkar svampens inträngande, men barkningen öppnar större angreppsmöjligheter för svampen särskilt vid fuktigt väder. Vid sågverken sågar man ej gärna den för b. ömtåliga tallen under rötmånadstiden utan lagrar timret i vatten, där det är skyddat för svampen. Sågat virke skyddas genom luftig stapling. Ytlig blånad, som ibland i form av mögelbeläggning uppkommer å sågad vara, försvinner oftast vid hyvling. Ibland har man även

handduksväv, omslagsväv samt till drivning av väggar m. m. Jfr Hampa, Lin, Spånadsväxter.

Blåsan. Se Urinblåsa.

Blåsene, blåtåtel, *Molinia cærulea* Mönch ett på fuktig mark, särdeles på torvjord i hela landet utom fjälltrakterna rätt vanligt gräs med grova, sega rötter, styvt, upprätt, nästan bladlöst, intill ½, m. högt strå, få, styva rotblad och en upprät, blåaktig vippa. Blommar på högsommaren. Ätes av kreaturen, men är föga givande och därför av ringa ekonomisk betydelse.

Blåsfotingar, *Physopoda,* mycket små, långsträckta insekter med blåslika fästapparater i stället för klor på fötterna. Ha 4 mycket smala, 1 kanten långfransade, vanligen helt glasklara vingar. De äga fullständig förvandling. Larverna äro oftast gula eller röda, med 3 par korta ben å framdelen. De fullbildade äro svarta eller bruna. B. uppträda ofta massvis på

växternas gröna delar och medföra genom sugning en allmän kraftnedsättning, som snabbt kommer bladen att gulna och ibland hindrar fruktsättningen. På sädesslagen och andra gräs förekomma ofta b. eller som de med ett äldre latinskt namn kallas, trips, inom bladslidorna och de unga axen och göra, att dessa bliva helt eller delvis vitaktiga samt blomdelarna vissna och fruktbildning uteblir. De förekomma även ytterst allmänt i skottspetsar, knoppar och blommor på baljväxter. Så hysa kloverns blommor ett par arter, som stundom minska fröskörden. Hos odlade ärter gör ärttrips, *Physopus robusta* Uzel., och ett par andra arter ofta, att skottspetsar förkrympa, blommor vissna och baljor stanna i växten samt bliva missformade och brunskorviga. Vissa arter på ärter torde övervintra som fullbildade, varför man efter ett angrepp bör noga uppbränna ärthalm och ärtris. Inomhus skada tripsar en mängd växter, såsom vin, persikor, rosor m. fl.

Blåsfoting.

Mot dem brukas besprutning eller tvättning med kontaktgift. I växthus föredrager man rökning med nikotinhaltiga ämnen, ss. tobak aphitoxm, jofurol m. m. eller med cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T–n

Blåsmask. Se Binnikemask.

Blåssvamp. Se Häxkvast.

Blåsten, blåvitriol. Se Kopparvitriol.

Blåsur. Se Mjölk.

Blåsutslag på könsdelarna förekommer hos både nötkreatur och hästar. Blåsorna brista och efterlämna sår. Förloppet är godartat, och tillfrisknandet sker efter ett par veckor. Lidandet är smittosamt och överföres vid parningen. Jfr Beskällaresjuka.A. B—n.

Blåsyra. Se Insektdödande medel.

Blåsärt, *Colutea arborescens* L., en hög buske, tillhörande baljväxternas familj, med parbladiga blad och gula blommor och uppblåsta baljor. Ar härdig upp till Mälardalen och odlas som prydnadsbuske. Kan förökas medelst frösådd på våren.G. L—d.

Blåtåtel. Se Blåsene.

Blåved. Se Blåyta.

Blåvitriol. Se Kopparvitriol.

Blåyta, blåved, en vanlig, ofta mycket forhärjande lagringsskada hos trä, förorsakad av blåytesvampen, *Ceratostoma piliferum* Fr. Svamptrådarna genomtränga ytveden hos vissa trädslag (stockblånad) eller växa mera ytligt på sågsortiments plattor (ytblånad), varigenom veden färgas blåaktig, men intränga ej i kärnveden. Skadan inskränker sig i huvudsak till en missfärgning av veden men nedsätter sågat virkes värde med gott 1/3 och gör pappersved oanvändbar till prima massa. För virkets hållfasthet och bränslevärde anses skadan vara utan betydelse. Den angriper med förkärlek tall, i mindre grad gran och lövved, och alls ej ek, vars halt av garvsyra skyddar mot svampen. Dess egentliga härjningstid infaller först framåt eller kort efter midsommar vid fuktig väderlek, är svårast under rötmånaden men upphör på hösten, när kyla börjar.

Verksammaste skyddsmedlet är virkets snabba torkning. Emedan barken hindrar uttorkningen, bör timmer, som fälles på försommaren eller från vinteravverkning kvarlämnats i skogen, omedelbart barkas, för att ytan skall torka, innan svampen hinner angripa. Timmer, som fälles på eftersommaren, skyddas däremot bäst genom att ej barkas, emedan barken motverkar svampens inträngande, men barkningen öppnar större angreppsmöjligheter för svampen särskilt vid fuktigt väder. Vid sågverken sågar man ej gärna den för b. ömtåliga tallen under rötmånadstiden utan lagrar timret i vatten, där det är skyddat för svampen. Sågat virke skyddas genom luftig stapling. Ytlig blånad, som ibland i form av mögelbeläggning uppkommer å sågad vara, försvinner oftast vid hyvling. Ibland har man även

handduksväv, omslagsväv samt till drivning av väggar m. m. Jfr Hampa, Lin, Spånadsväxter.

Blåsan. Se Urinblåsa.

Blåsene, blåtåtel, *Molinia cærulea* Mönch ett på fuktig mark, särdeles på torvjord i hela landet utom fjälltrakterna rätt vanligt gräs med grova, sega rötter, styvt, upprätt, nästan bladlöst, intill ½, m. högt strå, få, styva rotblad och en uppręt, blåaktig vippa. Blommar på högsommaren. Ätes av kreaturen, men är föga givande och därför av ringa ekonomisk betydelse.

Blåsfotingar, *Physopoda,* mycket små, långsträckta insekter med blåslika fästapparater i stället för klor på fötterna. Ha 4 mycket smala, 1 kanten långfransade, vanligen helt glasklara vingar. De äga fullständig förvandling. Larverna äro oftast gula eller röda, med 3 par korta ben å framdelen. De fullbildade äro svarta eller bruna. B. uppträda ofta massvis på växternas gröna delar och medföra genom sugning en allmän kraftnedsättning, som snabbt kommer bladen att gulna och ibland hindrar fruktsättningen. På sädesslagen och andra gräs förekomma ofta b. eller som de med ett äldre latinskt namn kallas, trips, inom bladslidorna och de unga axen och göra, att dessa bliva helt eller delvis vitaktiga samt blomdelarna vissna och fruktbildning uteblir. De förekomma även ytterst allmänt i skottspetsar, knoppar och blommor på baljväxter. Så hysa kloverns blommor ett par arter, som stundom minska fröskörden. Hos odlade ärter gör ärttrips, *Physopus robusta* Uzel., och ett par andra arter ofta, att skottspetsar förkrympa, blommor vissna och baljor stanna i växten samt bliva missformade och brunskorviga. Vissa arter på ärter torde övervintra som fullbildade, varför man efter ett angrepp bör noga uppbränna ärthalm och ärtris. Inomhus skada tripsar en mängd växter, såsom vin, persikor, rosor m. fl.

Blåsfoting.

Mot dem brukas besprutning eller tvättning med kontaktgift. I växthus föredrager man rökning med nikotinhaltiga ämnen, ss. tobak aphitoxm, jofurol m. m. eller med cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T–n

Blåsmask. Se Binnikemask.

Blåssvamp. Se Häxkvast.

Blåsten, blåvitriol. Se Kopparvitriol.

Blåsur. Se Mjölk.

Blåsutslag på könsdelarna förekommer hos både nötkreatur och hästar. Blåsorna brista och efterlämna sår. Förloppet är godartat, och tillfrisknandet sker efter ett par veckor. Lidandet är smittosamt och överföres vid parningen. Jfr Beskällaresjuka.A. B—n.

Blåsyra. Se Insektdödande medel.

Blåsärt, *Colutea arborescens* L., en hög buske, tillhörande baljväxternas familj, med parbladiga blad och gula blommor och uppblåsta baljor. Ar härdig upp till Mälardalen och odlas som prydnadsbuske. Kan förökas medelst frösådd på våren.G. L—d.

Blåtåtel. Se Blåsene.

Blåved. Se Blåyta.

Blåvitriol. Se Kopparvitriol.

Blåyta, blåved, en vanlig, ofta mycket forhärjande lagringsskada hos trä, förorsakad av blåytesvampen, *Ceratostoma piliferum* Fr. Svamptrådarna genomtränga ytveden hos vissa trädslag (stockblånad) eller växa mera ytligt på sågsortiments plattor (ytblånad), varigenom veden färgas blåaktig, men intränga ej i kärnveden. Skadan inskränker sig i huvudsak till en missfärgning av veden men nedsätter sågat virkes värde med gott 1/3 och gör pappersved oanvändbar till prima massa. För virkets hållfasthet och bränslevärde anses skadan vara utan betydelse. Den angriper med förkärlek tall, i mindre grad gran och lövved, och alls ej ek, vars halt av garvsyra skyddar mot svampen. Dess egentliga härjningstid infaller först

framåt eller kort efter midsommar vid fuktig väderlek, är svårast under rötmånaden men upphör på hösten, när kyla börjar.

Verksammaste skyddsmedlet är virkets snabba torkning. Emedan barken hindrar uttorkningen, bör timmer, som fälles på försommaren eller från vinteravverkning kvarlämnats i skogen, omedelbart barkas, för att ytan skall torka, innan svampen hinner angripa. Timmer, som fälles på eftersommaren, skyddas däremot bäst genom att ej barkas, emedan barken motverkar svampens inträngande, men barkningen öppnar större angreppsmöjligheter för svampen särskilt vid fuktigt väder. Vid sågverken sågar man ej gärna den för b. ömtåliga tallen under rötmånadstiden utan lagrar timret i vatten, där det är skyddat för svampen. Sågat virke skyddas genom luftig stapling. Ytlig blånad, som ibland i form av mögelbeläggning uppkommer å sågad vara, försvinner oftast vid hyvling. Ibland har man även

handduksväv, omslagsväv samt till drivning av väggar m. m. Jfr Hampa, Lin, Spånadsväxter.

Blåsan. Se Urinblåsa.

Blåsene, blåtåtel, *Molinia cærulea* Mönch ett på fuktig mark, särdeles på torvjord i hela landet utom fjälltrakterna rätt vanligt gräs med grova, sega rötter, styvt, upprätt, nästan bladlöst, intill ½, m. högt strå, få, styva rotblad och en uppröt, blåaktig vippa. Blommar på högsommaren. Ätes av kreaturen, men är föga givande och därför av ringa ekonomisk betydelse.

Blåsfotingar, *Physopoda,* mycket små, långsträckta insekter med blåslika fästapparater i stället för klor på fötterna. Ha 4 mycket smala, 1 kanten långfransade, vanligen helt glasklara vingar. De äga fullständig förvandling. Larverna äro oftast gula eller röda, med 3 par korta ben å framdelen. De fullbildade äro svarta eller bruna. B. uppträda ofta massvis på växternas gröna delar och medföra genom sugning en allmän kraftnedsättning, som snabbt kommer bladen att gulna och ibland hindrar fruktsättningen. På sädesslagen och andra gräs förekomma ofta b. eller som de med ett äldre latinskt namn kallas, trips, inom bladslidorna och de unga axen och göra, att dessa bliva helt eller delvis vitaktiga samt blomdelarna vissna och fruktbildning uteblir. De förekomma även ytterst allmänt i skottspetsar, knoppar och blommor på baljväxter. Så hysa klöverns blommor ett par arter, som stundom minska fröskörden. Hos odlade ärter gör ärttrips, *Physopus robusta* Uzel., och ett par andra arter ofta, att skottspetsar förkrympa, blommor vissna och baljor stanna i växten samt bliva missformade och brunskorviga. Vissa arter på ärter torde övervintra som fullbildade, varför man efter ett angrepp bör noga uppbränna ärthalm och ärtris. Inomhus skada tripsar en mängd växter, såsom vin, persikor, rosor m. fl.

Blåsfoting.

Mot dem brukas besprutning eller tvättning med kontaktgift. I växthus föredrager man rökning med nikotinhaltiga ämnen, ss. tobak aphitoxm, jofurol m. m. eller med cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T–n

Blåsmask. Se Binnikemask.

Blåssvamp. Se Häxkvast.

Blåsten, blåvitriol. Se Kopparvitriol.

Blåsur. Se Mjölk.

Blåsutslag på könsdelarna förekommer hos både nötkreatur och hästar. Blåsorna brista och efterlämna sår. Förloppet är godartat, och tillfrisknandet sker efter ett par veckor. Lidandet är smittosamt och överföres vid parningen. Jfr Beskällaresjuka.A. B—n.

Blåsyra. Se Insektdödande medel.

Blåsärt, *Colutea arborescens* L., en hög buske, tillhörande baljväxternas familj, med parbladiga blad och gula blommor och uppblåsta baljor. Ar härdig upp till Mälardalen och odlas som prydnadsbuske. Kan förökas medelst frösådd på våren.G. L—d.

Blåtåtel. Se Blåsene.

Blåved. Se Blåyta.

Blåvitriol. Se Kopparvitriol.

Blåyta, blåved, en vanlig, ofta mycket forhärjande lagringsskada hos trä, förorsakad av blåytesvampen, *Ceratostoma piliferum* Fr. Svampträdarna genomtränga ytveden hos vissa trädslag (stockblånad) eller växa mera ytligt på sågsortiments plattor (ytblånad), varigenom veden färgas blåaktig, men intränga ej i kärnveden. Skadan inskränker sig i huvudsak till en missfärgning av veden men nedsätter sågat virkes värde med gott 1/3 och gör pappersved oanvändbar till prima massa. För virkets hållfasthet och bränslevärde anses skadan vara utan betydelse. Den angriper med förkärlek tall, i mindre grad gran och lövved, och alls ej ek, vars halt av garvsyra skyddar mot svampen. Dess egentliga härjningstid infaller först framåt eller kort efter midsommar vid fuktig väderlek, är svårast under rötmånaden men upphör på hösten, när kyla börjar.

Verksammaste skyddsmedlet är virkets snabba torkning. Emedan barken hindrar uttorkningen, bör timmer, som fälles på försommaren eller från vinteravverkning kvarlämnats i skogen, omedelbart barkas, för att ytan skall torka, innan svampen hinner angripa. Timmer, som fälles på eftersommaren, skyddas däremot bäst genom att ej barkas, emedan barken motverkar svampens inträngande, men barkningen öppnar större angreppsmöjligheter för svampen särskilt vid fuktigt väder. Vid sågverken sågar man ej gärna den för b. ömtåliga tallen under rötmånadstiden utan lagrar timret i vatten, där det är skyddat för svampen. Sågat virke skyddas genom luftig stapling. Ytlig blånad, som ibland i form av mögelbeläggning uppkommer å sågad vara, försvinner oftast vid hyvling. Ibland har man även

handduksväv, omslagsväv samt till drivning av väggar m. m. Jfr Hampa, Lin, Spånadsväxter.

Blåsan. Se Urinblåsa.

Blåsene, blåtåtel, *Molinia cærulea* Mönch ett på fuktig mark, särdeles på torvjord i hela landet utom fjälltrakterna rätt vanligt gräs med grova, sega rötter, styvt, upprätt, nästan bladlöst, intill ½, m. högt strå, få, styva rotblad och en uppröt, blåaktig vippa. Blommar på högsommaren. Ätes av kreaturen, men är föga givande och därför av ringa ekonomisk betydelse.

Blåsfotingar, *Physopoda,* mycket små, långsträckta insekter med blåslika fästapparater i stället för klor på fötterna. Ha 4 mycket smala, 1 kanten långfransade, vanligen helt glasklara vingar. De äga fullständig förvandling. Larverna äro oftast gula eller röda, med 3 par korta ben å framdelen. De fullbildade äro svarta eller bruna. B. uppträda ofta massvis på växternas gröna delar och medföra genom sugning en allmän kraftnedsättning, som snabbt kommer bladen att gulna och ibland hindrar fruktsättningen. På sädesslagen och andra gräs förekomma ofta b. eller som de med ett äldre latinskt namn kallas, trips, inom bladslidorna och de unga axen och göra, att dessa bliva helt eller delvis vitaktiga samt blomdelarna vissna och fruktbildning uteblir. De förekomma även ytterst allmänt i skottspetsar, knoppar och blommor på baljväxter. Så hysa klöverns blommor ett par arter, som stundom minska fröskörden. Hos odlade ärter gör ärttrips, *Physopus robusta* Uzel., och ett par andra arter ofta, att skottspetsar förkrympa, blommor vissna och baljor stanna i växten samt bliva missformade och brunskorviga. Vissa arter på ärter torde övervintra som fullbildade, varför man efter ett angrepp bör noga uppbränna ärthalm och ärtris. Inomhus skada tripsar en mängd växter, såsom vin, persikor, rosor m. fl.

Blåsfoting.

Mot dem brukas besprutning eller tvättning med kontaktgift. I växthus föredrager man rökning med nikotinhaltiga ämnen, ss. tobak aphitoxm, jofurol m. m. eller med cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T–n

Blåsmask. Se Binnikemask.

Blåssvamp. Se Häxkvast.

Blåsten, blåvitriol. Se Kopparvitriol.

Blåsur. Se Mjölk.

Blåsutslag på könsdelarna förekommer hos både nötkreatur och hästar. Blåsorna brista och efterlämna sår. Förloppet är godartat, och tillfrisknandet sker efter ett par veckor. Lidandet är smittosamt och överföres vid parningen. Jfr Beskällaresjuka.A. B—n.

Blåsyra. Se Insektdödande medel.

Blåsärt, *Colutea arborescens* L., en hög buske, tillhörande baljväxternas familj, med parbladiga blad och gula blommor och uppblåsta baljor. Ar härdig upp till Mälardalen och odlas som prydnadsbuske. Kan förökas medelst frösådd på våren.G. L—d.

Blåtåtel. Se Blåsene.

Blåved. Se Blåyta.

Blåvitriol. Se Kopparvitriol.

Blåyta, blåved, en vanlig, ofta mycket forhärjande lagringsskada hos trä, förorsakad av blåytesvampen, *Ceratostoma piliferum* Fr. Svamptrådarna genomtränga ytveden hos vissa trädslag (stockblånad) eller växa mera ytligt på sågsortiments plattor (ytblånad), varigenom veden färgas blåaktig, men intränga ej i kärnveden. Skadan inskränker sig i huvudsak till en missfärgning av veden men nedsätter sågat virkes värde med gott 1/3 och gör pappersved oanvändbar till prima massa. För virkets hållfasthet och bränslevärde anses skadan vara utan betydelse. Den angriper med förkärlek tall, i mindre grad gran och lövved, och alls ej ek, vars halt av garvsyra skyddar mot svampen. Dess egentliga härjningstid infaller först framåt eller kort efter midsommar vid fuktig väderlek, är svårast under rötmånaden men upphör på hösten, när kyla börjar.

Verksammaste skyddsmedlet är virkets snabba torkning. Emedan barken hindrar uttorkningen, bör timmer, som fälles på försommaren eller från vinteravverkning kvarlämnats i skogen, omedelbart barkas, för att ytan skall torka, innan svampen hinner angripa. Timmer, som fälles på eftersommaren, skyddas däremot bäst genom att ej barkas, emedan barken motverkar svampens inträngande, men barkningen öppnar större angreppsmöjligheter för svampen särskilt vid fuktigt väder. Vid sågverken sågar man ej gärna den för b. ömtåliga tallen under rötmånadstiden utan lagrar timret i vatten, där det är skyddat för svampen. Sågat virke skyddas genom luftig stapling. Ytlig blånad, som ibland i form av mögelbeläggning uppkommer å sågad vara, försvinner oftast vid hyvling. Ibland har man även

handduksväv, omslagsväv samt till drivning av väggar m. m. Jfr Hampa, Lin, Spånadsväxter.

Blåsan. Se Urinblåsa.

Blåsene, blåtåtel, *Molinia cærulea* Mönch ett på fuktig mark, särdeles på torvjord i hela landet utom fjälltrakterna rätt vanligt gräs med grova, sega rötter, styvt, upprätt, nästan bladlöst, intill ½, m. högt strå, få, styva rotblad och en upprät, blåaktig vippa. Blommar på högsommaren. Ätes av kreaturen, men är föga givande och därför av ringa ekonomisk betydelse.

Blåsfotingar, *Physopoda,* mycket små, långsträckta insekter med blåslika fästapparater i stället för klor på fötterna. Ha 4 mycket smala, 1 kanten långfransade, vanligen helt glasklara vingar. De äga fullständig förvandling. Larverna äro oftast gula eller röda, med 3 par korta ben å framdelen. De fullbildade äro svarta eller bruna. B. uppträda ofta massvis på växternas gröna delar och medföra genom sugning en allmän kraftnedsättning, som snabbt kommer bladen att gulna och ibland hindrar fruktsättningen. På sädesslagen och andra gräs förekomma ofta b. eller som de med ett äldre latinskt namn kallas, trips, inom bladslidorna och de unga axen och göra, att dessa bliva helt eller delvis vitaktiga samt blomdelarna vissna och fruktbildning uteblir. De förekomma även ytterst allmänt i skottspetsar, knoppar och blommor på baljväxter. Så hysa klöverns blommor ett par arter, som stundom minska fröskörden. Hos odlade ärter gör ärttrips, *Physopus robusta* Uzel., och ett par andra arter ofta, att skottspetsar förkrympa, blommor vissna och baljor stanna i växten samt bliva missformade och brunskorviga. Vissa arter på ärter torde övervintra som fullbildade, varför man efter ett angrepp bör noga uppbränna ärthalm och ärtris. Inomhus skada tripsar en mängd växter, såsom vin, persikor, rosor m. fl.

Blåsfoting.

Mot dem brukas besprutning eller tvättning med kontaktgift. I växthus föredrager man rökning med nikotinhaltiga ämnen, ss. tobak aphitoxm, jofurol m. m. eller med cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T–n

Blåsmask. Se Binnikemask.

Blåssvamp. Se Häxkvast.

Blåsten, blåvitriol. Se Kopparvitriol.

Blåsur. Se Mjölk.

Blåsutslag på könsdelarna förekommer hos både nötkreatur och hästar. Blåsorna brista och efterlämna sår. Förloppet är godartat, och tillfrisknandet sker efter ett par veckor. Lidandet är smittosamt och överföres vid parningen. Jfr Beskällaresjuka.A. B—n.

Blåsyra. Se Insektdödande medel.

Blåsärt, *Colutea arborescens* L., en hög buske, tillhörande baljväxternas familj, med parbladiga blad och gula blommor och uppblåsta baljor. Ar härdig upp till Mälardalen och odlas som prydnadsbuske. Kan förökas medelst frösådd på våren.G. L—d.

Blåtåtel. Se Blåsene.

Blåved. Se Blåyta.

Blåvitriol. Se Kopparvitriol.

Blåyta, blåved, en vanlig, ofta mycket forhärjande lagringsskada hos trä, förorsakad av blåytesvampen, *Ceratostoma piliferum* Fr. Svamptrådarna genomtränga ytveden hos vissa trädslag (stockblånad) eller växa mera ytligt på sågsortiments plattor (ytblånad), varigenom veden färgas blåaktig, men intränga ej i kärnveden. Skadan inskränker sig i huvudsak till en missfärgning av veden men nedsätter sågat virkes värde med gott 1/3 och gör pappersved oanvändbar till prima massa. För virkets hållfasthet och bränslevärde anses skadan vara utan betydelse. Den angriper med förkärlek tall, i mindre grad gran och lövved, och alls ej ek, vars halt av garvsyra skyddar mot svampen. Dess egentliga härjningstid infaller först framåt eller kort efter midsommar vid fuktig väderlek, är svårast under rötmånaden men upphör på hösten, när kyla börjar.

Verksammaste skyddsmedlet är virkets snabba torkning. Emedan barken hindrar uttorkningen, bör timmer, som fälles på försommaren eller från vinteravverkning kvarlämnats i skogen, omedelbart barkas, för att ytan skall torka, innan svampen hinner angripa. Timmer, som fälles på eftersommaren, skyddas däremot bäst genom att ej barkas, emedan barken motverkar svampens inträngande, men barkningen öppnar större angreppsmöjligheter för svampen särskilt vid fuktigt väder. Vid sågverken sågar man ej gärna den för b. ömtåliga tallen under rötmånadstiden utan lagrar timret i vatten, där det är skyddat för svampen. Sågat virke skyddas genom luftig stapling. Ytlig blånad, som ibland i form av mögelbeläggning uppkommer å sågad vara, försvinner oftast vid hyvling. Ibland har man även

handduksväv, omslagsväv samt till drivning av väggar m. m. Jfr Hampa, Lin, Spånadsväxter.

Blåsan. Se Urinblåsa.

Blåsene, blåtåtel, *Molinia cærulea* Mönch ett på fuktig mark, särdeles på torvjord i hela landet utom fjälltrakterna rätt vanligt gräs med grova, sega rötter, styvt, upprätt, nästan bladlöst, intill ½, m. högt strå, få, styva rotblad och en upprät, blåaktig vippa. Blommar på högsommaren. Ätes av kreaturen, men är föga givande och därför av ringa ekonomisk betydelse.

Blåsfotingar, *Physopoda,* mycket små, långsträckta insekter med blåslika fästapparater i stället för klor på fötterna. Ha 4 mycket smala, 1 kanten långfransade, vanligen helt glasklara vingar. De äga fullständig förvandling. Larverna äro oftast gula eller röda, med 3 par korta ben å framdelen. De fullbildade äro svarta eller bruna. B. uppträda ofta massvis på växternas gröna delar och medföra genom sugning en allmän kraftnedsättning, som snabbt kommer bladen att gulna och ibland hindrar fruktsättningen. På sädesslagen och andra gräs

förekomma ofta b. eller som de med ett äldre latinskt namn kallas, trips, inom bladslidorna och de unga axen och göra, att dessa bliva helt eller delvis vitaktiga samt blomdelarna vissna och fruktbildning uteblir. De förekomma även ytterst allmänt i skottspetsar, knoppar och blommor på baljväxter. Så hysa klöverns blommor ett par arter, som stundom minska fröskörden. Hos odlade ärter gör ärttrips, *Physopus robusta* Uzel., och ett par andra arter ofta, att skottspetsar förkrympa, blommor vissna och baljor stanna i växten samt bliva missformade och brunskorviga. Vissa arter på ärter torde övervintra som fullbildade, varför man efter ett angrepp bör noga uppbränna ärthalm och ärtris. Inomhus skada tripsar en mängd växter, såsom vin, persikor, rosor m. fl.

Blåsfoting.

Mot dem brukas besprutning eller tvättning med kontaktgift. I växthus föredrager man rökning med nikotinhaltiga ämnen, ss. tobak aphitoxm, jofurol m. m. eller med cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T–n

Blåsmask. Se Binnikemask.

Blåssvamp. Se Häxkvast.

Blåsten, blåvitriol. Se Kopparvitriol.

Blåsur. Se Mjölk.

Blåsutslag på könsdelarna förekommer hos både nötkreatur och hästar. Blåsorna brista och efterlämna sår. Förloppet är godartat, och tillfrisknandet sker efter ett par veckor. Lidandet är smittosamt och överföres vid parningen. Jfr Beskällaresjuka.A. B—n.

Blåsyra. Se Insektdödande medel.

Blåsärt, *Colutea arborescens* L., en hög buske, tillhörande baljväxternas familj, med parbladiga blad och gula blommor och uppblåsta baljor. Ar härdig upp till Mälardalen och odlas som prydnadsbuske. Kan förökas medelst frösådd på våren.G. L—d.

Blåtåtel. Se Blåsene.

Blåved. Se Blåyta.

Blåvitriol. Se Kopparvitriol.

Blåyta, blåved, en vanlig, ofta mycket forhärjande lagringsskada hos trä, förorsakad av blåytesvampen, *Ceratostoma piliferum* Fr. Svamptrådarna genomtränga ytveden hos vissa trädslag (stockblånad) eller växa mera ytligt på sågsortiments plattor (ytblånad), varigenom veden färgas blåaktig, men intränga ej i kärnveden. Skadan inskränker sig i huvudsak till en missfärgning av veden men nedsätter sågat virkes värde med gott 1/3 och gör pappersved oanvändbar till prima massa. För virkets hållfasthet och bränslevärde anses skadan vara utan betydelse. Den angriper med förkärlek tall, i mindre grad gran och lövved, och alls ej ek, vars halt av garvsyra skyddar mot svampen. Dess egentliga härjningstid infaller först framåt eller kort efter midsommar vid fuktig väderlek, är svårast under rötmånaden men upphör på hösten, när kyla börjar.

Verksammaste skyddsmedlet är virkets snabba torkning. Emedan barken hindrar uttorkningen, bör timmer, som fälles på försommaren eller från vinteravverkning kvarlämnats i skogen, omedelbart barkas, för att ytan skall torka, innan svampen hinner angripa. Timmer, som fälles på eftersommaren, skyddas däremot bäst genom att ej barkas, emedan barken motverkar svampens inträngande, men barkningen öppnar större angreppsmöjligheter för svampen särskilt vid fuktigt väder. Vid sågverken sågar man ej gärna den för b. ömtåliga tallen under rötmånadstiden utan lagrar timret i vatten, där det är skyddat för svampen. Sågat virke skyddas genom luftig stapling. Ytlig blånad, som ibland i form av mögelbeläggning uppkommer å sågad vara, försvinner oftast vid hyvling. Ibland har man även

handduksväv, omslagsväv samt till drivning av väggar m. m. Jfr Hampa, Lin, Spånadsväxter.

Blåsan. Se Urinblåsa.

Blåsene, blåtåtel, *Molinia cærulea* Mönch ett på fuktig mark, särdeles på torvjord i hela landet utom fjälltrakterna rätt vanligt gräs med grova, sega rötter, styvt, upprätt, nästan bladlöst, intill ½, m. högt strå, få, styva rotblad och en uppråt, blåaktig vippa. Blommar på högsommaren. Ätes av kreaturen, men är föga givande och därför av ringa ekonomisk betydelse.

Blåsfotingar, *Physopoda,* mycket små, långsträckta insekter med blåslika fästapparater i stället för klor på fötterna. Ha 4 mycket smala, 1 kanten långfransade, vanligen helt glasklara vingar. De äga fullständig förvandling. Larverna äro oftast gula eller röda, med 3 par korta ben å framdelen. De fullbildade äro svarta eller bruna. B. uppträda ofta massvis på växternas gröna delar och medföra genom sugning en allmän kraftnedsättning, som snabbt kommer bladen att gulna och ibland hindrar fruktsättningen. På sädesslagen och andra gräs förekomma ofta b. eller som de med ett äldre latinskt namn kallas, trips, inom bladslidorna och de unga axen och göra, att dessa bliva helt eller delvis vitaktiga samt blomdelarna vissna och fruktbildning uteblir. De förekomma även ytterst allmänt i skottspetsar, knoppar och blommor på baljväxter. Så hysa klöverns blommor ett par arter, som stundom minska fröskörden. Hos odlade ärter gör ärttrips, *Physopus robusta* Uzel., och ett par andra arter ofta, att skottspetsar förkrympa, blommor vissna och baljor stanna i växten samt bliva missformade och brunskorviga. Vissa arter på ärter torde övervintra som fullbildade, varför man efter ett angrepp bör noga uppbränna ärthalm och ärtris. Inomhus skada tripsar en mängd växter, såsom vin, persikor, rosor m. fl.

Blåsfoting.

Mot dem brukas besprutning eller tvättning med kontaktgift. I växthus föredrager man rökning med nikotinhaltiga ämnen, ss. tobak aphitoxm, jofurol m. m. eller med cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T–n

Blåsmask. Se Binnikemask.

Blåssvamp. Se Häxkvast.

Blåsten, blåvitriol. Se Kopparvitriol.

Blåsur. Se Mjölk.

Blåsutslag på könsdelarna förekommer hos både nötkreatur och hästar. Blåsorna brista och efterlämna sår. Förloppet är godartat, och tillfrisknandet sker efter ett par veckor. Lidandet är smittosamt och överföres vid parningen. Jfr Beskällaresjuka.A. B—n.

Blåsyra. Se Insektdödande medel.

Blåsärt, *Colutea arborescens* L., en hög buske, tillhörande baljväxternas familj, med parbladiga blad och gula blommor och uppblåsta baljor. Ar härdig upp till Mälardalen och odlas som prydnadsbuske. Kan förökas medelst frösådd på våren.G. L—d.

Blåtåtel. Se Blåsene.

Blåved. Se Blåyta.

Blåvitriol. Se Kopparvitriol.

Blåyta, blåved, en vanlig, ofta mycket forhärjande lagringsskada hos trä, förorsakad av blåytesvampen, *Ceratostoma piliferum* Fr. Svamptrådarna genomtränga ytveden hos vissa trädslag (stockblånad) eller växa mera ytligt på sågsortiments plattor (ytblånad), varigenom veden färgas blåaktig, men intränga ej i kärnveden. Skadan inskränker sig i huvudsak till en missfärgning av veden men nedsätter sågat virkes värde med gott 1/3 och gör pappersved oanvändbar till prima massa. För virkets hållfasthet och bränslevärde anses skadan vara utan betydelse. Den angriper med förkärlek tall, i mindre grad gran och lövved, och alls ej ek, vars halt av garvsyra skyddar mot svampen. Dess egentliga härjningstid infaller först framåt eller kort efter midsommar vid fuktig väderlek, är svårast under rötmånaden men upphör på hösten, när kyla börjar.

Verksammaste skyddsmedlet är virkets snabba torkning. Emedan barken hindrar uttorkningen, bör timmer, som fälles på försommaren eller från vinteravverkning kvarlämnats i skogen, omedelbart barkas, för att ytan skall torka, innan svampen hinner angripa. Timmer, som fälles på eftersommaren, skyddas däremot bäst genom att ej barkas, emedan barken motverkar svampens inträngande, men barkningen öppnar större angreppsmöjligheter för svampen särskilt vid fuktigt väder. Vid sågverken sågar man ej gärna den för b. ömtåliga tallen under rötmånadstiden utan lagrar timret i vatten, där det är skyddat för svampen. Sågat virke skyddas genom luftig stapling. Ytlig blånad, som ibland i form av mögelbeläggning uppkommer å sågad vara, försvinner oftast vid hyvling. Ibland har man även

handduksväv, omslagsväv samt till drivning av väggar m. m. Jfr Hampa, Lin, Spånadsväxter.

Blåsan. Se Urinblåsa.

Blåsene, blåtåtel, *Molinia cærulea* Mönch ett på fuktig mark, särdeles på torvjord i hela landet utom fjälltrakterna rätt vanligt gräs med grova, sega rötter, styvt, upprätt, nästan bladlöst, intill ½, m. högt strå, få, styva rotblad och en upprät, blåaktig vippa. Blommar på högsommaren. Ätes av kreaturen, men är föga givande och därför av ringa ekonomisk betydelse.

Blåsfotingar, *Physopoda,* mycket små, långsträckta insekter med blåslika fästapparater i stället för klor på fötterna. Ha 4 mycket smala, 1 kanten långfransade, vanligen helt glasklara vingar. De äga fullständig förvandling. Larverna äro oftast gula eller röda, med 3 par korta ben å framdelen. De fullbildade äro svarta eller bruna. B. uppträda ofta massvis på växternas gröna delar och medföra genom sugning en allmän kraftnedsättning, som snabbt kommer bladen att gulna och ibland hindrar fruktsättningen. På sädesslagen och andra gräs förekomma ofta b. eller som de med ett äldre latinskt namn kallas, trips, inom bladslidorna och de unga axen och göra, att dessa bliva helt eller delvis vitaktiga samt blomdelarna vissna och fruktbildning uteblir. De förekomma även ytterst allmänt i skottspetsar, knoppar och blommor på baljväxter. Så hysa klöverns blommor ett par arter, som stundom minska fröskörden. Hos odlade ärter gör ärttrips, *Physopus robusta* Uzel., och ett par andra arter ofta, att skottspetsar förkrympa, blommor vissna och baljor stanna i växten samt bliva missformade och brunskorviga. Vissa arter på ärter torde övervintra som fullbildade, varför man efter ett angrepp bör noga uppbränna ärthalm och ärtris. Inomhus skada tripsar en mängd växter, såsom vin, persikor, rosor m. fl.

Blåsfoting.

Mot dem brukas besprutning eller tvättning med kontaktgift. I växthus föredrager man rökning med nikotinhaltiga ämnen, ss. tobak aphitoxm, jofurol m. m. eller med cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T–n

Blåsmask. Se Binnikemask.

Blåssvamp. Se Häxkvast.

Blåsten, blåvitriol. Se Kopparvitriol.

Blåsur. Se Mjölk.

Blåsutslag på könsdelarna förekommer hos både nötkreatur och hästar. Blåsorna brista och efterlämna sår. Förloppet är godartat, och tillfrisknandet sker efter ett par veckor. Lidandet är smittosamt och överföres vid parningen. Jfr Beskällaresjuka.A. B—n.

Blåsyra. Se Insektdödande medel.

Blåsärt, *Colutea arborescens* L., en hög buske, tillhörande baljväxternas familj, med parbladiga blad och gula blommor och uppblåsta baljor. Ar härdig upp till Mälardalen och odlas som prydnadsbuske. Kan förökas medelst frösådd på våren.G. L—d.

Blåtåtel. Se Blåsene.

Blåved. Se Blåyta.

Blåvitriol. Se Kopparvitriol.

Blåyta, blåved, en vanlig, ofta mycket forhärjande lagringsskada hos trä, förorsakad av blåytesvampen, *Ceratostoma piliferum* Fr. Svamptrådarna genomtränga ytveden hos vissa trädslag (stockblånad) eller växa mera ytligt på sågsortiments plattor (ytblånad), varigenom veden färgas blåaktig, men inträngа ej i kärnveden. Skadan inskränker sig i huvudsak till en missfärgning av veden men nedsätter sågat virkes värde med gott 1/3 och gör pappersved oanvändbar till prima massa. För virkets hållfasthet och bränslevärde anses skadan vara utan betydelse. Den angriper med förkärlek tall, i mindre grad gran och lövved, och alls ej ek, vars halt av garvsyra skyddar mot svampen. Dess egentliga härjningstid infaller först framåt eller kort efter midsommar vid fuktig väderlek, är svårast under rötmånaden men upphör på hösten, när kyla börjar.

Verksammaste skyddsmedlet är virkets snabba torkning. Emedan barken hindrar uttorkningen, bör timmer, som fälles på försommaren eller från vinteravverkning kvarlämnats i skogen, omedelbart barkas, för att ytan skall torka, innan svampen hinner angripa. Timmer, som fälles på eftersommaren, skyddas däremot bäst genom att ej barkas, emedan barken motverkar svampens inträngande, men barkningen öppnar större angreppsmöjligheter för svampen särskilt vid fuktigt väder. Vid sågverken sågar man ej gärna den för b. ömtåliga tallen under rötmånadstiden utan lagrar timret i vatten, där det är skyddat för svampen. Sågat virke skyddas genom luftig stapling. Ytlig blånad, som ibland i form av mögelbeläggning uppkommer å sågad vara, försvinner oftast vid hyvling. Ibland har man även

hos värdefullare planksortiment, som blånat, med gott resultat (åtminstone till utseendet) avlägsnat skadan genom plankens skrapning och skurning med skurpulver, innehållande klor, som bleker blåveden i ytan.G. Lg.

Blåälving, *Sesleria cærulea* Ard., ett mångårigt lågvuxet, blåaktigt gräs med en liten bladtuva och nästan bladlösa strån, uppbärande ett tätt sammandraget ax. Växer rätt allmänt i mellersta och östra Sverige samt i Jämtland på magra ängar och betesmarker, ofta i vida ringar (älvdanser, älvringar). Lämnar blott ett magert bete.

Bläcka (bleka) inhugget märke i levande träd, varvid veden blottats. Användes dels för att utmärka träd för avverkning (stämpling, bläckning) (se Virkesdrivning), dels för att åstadkomma kådflöde (se Kåda). Genom bläckning skadas lätt veden, om träden få kvarstå, i det att rötsvampar intränga och sprida sig. Hos tall och andra kådrika trädslag impregneras veden med kådutgjutning i och omkring bläckan, vilket skyddar mot röta men sänker vedens värde för många ändamål. Utmärkning av linjer, stigar m. m. i skogen, varvid träden skola kvarstå, bör därför aldrig ske genom bläckning utan genom rödfärgning eller dyl.G. Lg.

Bläcken. Se Vattenklöver.

Blädning. Se Skogsbrukssätt.

Bläs. Se Färg.

Blödning, 1. Växters b., utströmning av växtsätt ur sårnader, förorsakad av det osmotiska trycket i växternas kärl. Vissa växter, ss. björk, bok, lönn, vinranka m. fl., blöda starkt, om stammen såras på våren före lövens utveckling. Rötterna upptaga vid denna tid mycket vatten, under det att avdunstningen genom bladen ej börjat, varför det osmotiska trycket är starkt. I vattnet upplöses den i rötterna och stammen upplagrade näringen, och den uppstigande saftströmmen, saven, innehåller därför mycket lösta ämnen, isynnerhet socker, varav björklake innehåller omkring 1 %, under det att intill det tredubbla finnes i den amerikanska sockerlönnens sav, vilken därför användes till sockerberedning. Jfr Kåda, Gummi.

2. Djurs b. Se Sår.

Blötfoder. Se Mjukfoder.

Blötröta. Se Potatissjuka.

Bocconia, *B. cordata* är en till vallmofamiljen, *Papaveraceæ*, hörande storvuxen ört från Kina och Japan med stora, blågröna, flikiga blad och höga, gulvita blomspiror. Blir på fet jord mycket ståtlig och användes i bladgrupper eller som solitär i gräsmattor. Vinterhärdig i mellersta Sverige. Se Blomsterodling.G. L—d.

Bock. Se Get, Kälke.

Bockbenthet.

Bockbent benämnes en felaktig form å frambenen, som visar sig däri, att underarm och skenben bilda en m. l. m. tydlig vinkel mot varandra, med vinkelspetsen framåtriktad, och att kotorna äro raka eller t. o. m. något framskjutande (överkotning). Se Benställning. Orsaken är vanligen överansträngning av fotens böjsenor; genom att ställa kotan rak och hålla benet något böjt undviker djuret spänningen i dessa och överflyttar tyngden mera direkt på själva skelettdelarna. Felet förekommer mest hos hästar, som få springa på stengator eller hårda vägar, ävensom hos ridhästar. Det medför kortare steg, och hästen blir lätt snubblig; det är därför alltid ett fel hos åk- och ridhästar. Framträder bockbentheten blott i vila, men hästen vid rörelse trampar fritt igenom, betyder det dock mindre, och felet kan då helt försvinna, t. ex. efter någon tids betesgång eller om hästen användes i långsam takt på mjuk mark, ss. vid jordbruksarbete. Om däremot en häst, som börjat visa tecken till bockbenthet, fortfarande användes som rid- eller åkhäst, försvåras felet vanligen fort, och förekommer det i högre grad, så att den felaktiga ställningen bibehålles även under rörelsen, eller äro senorna starkt förtjockade och sammandragna, finnes blott ringa utsikt till förbättring. Någon gång beror felet på stark spänning i knäets böjmuskler (knäets yttre och inre böjare), så att knäet på grund därav ej kan fullt rätas ut, såsom fallet ofta är hos tränade kapplöpare. Det kan då betraktas som en fördel, då därigenom för stark genomtrampning i kotan i hastigare takter eller vid nedslag efter hopp med därav förorsakad bristning av böjsenorna

hos värdefullare planksortiment, som blånat, med gott resultat (åtminstone till utseendet) avlägsnat skadan genom plankens skrapning och skurning med skurpulver, innehållande klor, som bleker blåveden i ytan.G. Lg.

Blåälving, *Sesleria cærulea* Ard., ett mångårigt lågvuxet, blåaktigt gräs med en liten bladtuva och nästan bladlösa strån, uppbärande ett tätt sammandraget ax. Växer rätt allmänt i mellersta och östra Sverige samt i Jämtland på magra ängar och betesmarker, ofta i vida ringar (älvdanser, älvringar). Lämnar blott ett magert bete.

Bläcka (bleka) inhugget märke i levande träd, varvid veden blottats. Användes dels för att utmärka träd för avverkning (stämpling, bläckning) (se Virkesdrivning), dels för att åstadkomma kådflöde (se Kåda). Genom bläckning skadas lätt veden, om träden få kvarstå, i det att rötsvampar inränga och sprida sig. Hos tall och andra kådrika trädslag impregneras veden med kådutgjutning i och omkring bläckan, vilket skyddar mot röta men sänker vedens värde för många ändamål. Utmärkning av linjer, stigar m. m. i skogen, varvid träden skola kvarstå, bör därför aldrig ske genom bläckning utan genom rödfärgning eller dyl.G. Lg.

Bläcken. Se Vattenklöver.

Blädning. Se Skogsbrukssätt.

Bläs. Se Färg.

Blödning, 1. Växters b., utströmning av växtsätt ur sårnader, förorsakad av det osmotiska trycket i växternas kärl. Vissa växter, ss. björk, bok, lönn, vinranka m. fl., blöda starkt, om stammen såras på våren före lövens utveckling. Rötterna upptaga vid denna tid mycket vatten, under det att avdunstningen genom bladen ej börjat, varför det osmotiska trycket är starkt. I vattnet upplöses den i rötterna och stammen upplagrade näringen, och den uppstigande saftströmmen, saven, innehåller därför mycket lösta ämnen, isynnerhet socker, varav björklake innehåller omkring 1 %, under det att intill det tredubbla finnes i den amerikanska sockerlönnens sav, vilken därför användes till sockerberedning. Jfr Kåda, Gummi.

2. Djurs b. Se Sår.

Blötfoder. Se Mjukfoder.

Blötröta. Se Potatissjuka.

Bocconia, *B. cordata* är en till vallmofamiljen, *Papaveraceæ*, hörande storvuxen ört från Kina och Japan med stora, blågröna, flikiga blad och höga, gulvita blomspiror. Blir på fet jord mycket ståtlig och användes i bladgrupper eller som solitär i gräsmattor. Vinterhärdig i mellersta Sverige. Se Blomsterodling.G. L—d.

Bock. Se Get, Kälke.

Bockbenthet.

Bockbent benämnes en felaktig form å frambenen, som visar sig däri, att underarm och skenben bilda en m. l. m. tydlig vinkel mot varandra, med vinkelspetsen framåtriktad, och att kotorna äro raka eller t. o. m. något framskjutande (överkotning). Se Benställning. Orsaken är vanligen överansträngning av fotens böjsenor; genom att ställa kotan rak och hålla benet något böjt undviker djuret spänningen i dessa och överflyttar tyngden mera direkt på själva skelettdelarna. Felet förekommer mest hos hästar, som få springa på stengator eller hårda vägar, ävensom hos ridhästar. Det medför kortare steg, och hästen blir lätt snubblig; det är därför alltid ett fel hos åk- och ridhästar. Framträder bockbentheten blott i vila, men hästen vid rörelse trampar fritt igenom, betyder det dock mindre, och felet kan då helt försvinna, t. ex. efter någon tids betesgång eller om hästen användes i långsam takt på mjuk mark, ss. vid jordbruksarbete. Om däremot en häst, som börjat visa tecken till bockbenthet, fortfarande användes som rid- eller åkhäst, försvåras felet vanligen fort, och förekommer det i högre grad, så att den felaktiga ställningen bibehålles även under rörelsen, eller äro senorna starkt förtjockade och sammandragna, finnes blott ringa utsikt till förbättring. Någon gång beror felet på stark spänning i knäets böjmuskler (knäets yttre och inre böjare), så att knäet på grund därav ej kan fullt rätas ut, såsom fallet ofta är hos tränade kapplöpare. Det kan då betraktas som en fördel, då därigenom för stark genomtrampning i kotan i hastigare takter eller vid nedslag efter hopp med därav förorsakad bristning av böjsenorna

hos värdefullare planksortiment, som blånat, med gott resultat (åtminstone till utseendet) avlägsnat skadan genom plankens skrapning och skurning med skurpulver, innehållande klor, som bleker blåveden i ytan.G. Lg.

Blåälving, *Sesleria cærulea* Ard., ett mångårigt lågvuxet, blåaktigt gräs med en liten bladtuva och nästan bladlösa strån, uppbärande ett tätt sammandraget ax. Växer rätt allmänt i mellersta och östra Sverige samt i Jämtland på magra ängar och betesmarker, ofta i vida ringar (älvdanser, älvringar). Lämnar blott ett magert bete.

Bläcka (bleka) inhugget märke i levande träd, varvid veden blottats. Användes dels för att utmärka träd för avverkning (stämpling, bläckning) (se Virkesdrivning), dels för att åstadkomma kådflöde (se Kåda). Genom bläckning skadas lätt veden, om träden få kvarstå, i det att rötsvampar inränga och sprida sig. Hos tall och andra kådrika trädslag impregneras veden med kådutgjutning i och omkring bläckan, vilket skyddar mot röta men sänker vedens värde för många ändamål. Utmärkning av linjer, stigar m. m. i skogen, varvid träden skola kvarstå, bör därför aldrig ske genom bläckning utan genom rödfärgning eller dyl.G. Lg.

Bläcken. Se Vattenklöver.

Blädning. Se Skogsbrukssätt.

Bläs. Se Färg.

Blödning, 1. Växters b., utströmning av växtsätt ur sårnader, förorsakad av det osmotiska trycket i växternas kärl. Vissa växter, ss. björk, bok, lönn, vinranka m. fl., blöda starkt, om stammen såras på våren före lövens utveckling. Rötterna upptaga vid denna tid mycket vatten, under det att avdunstningen genom bladen ej börjat, varför det osmotiska trycket är starkt. I vattnet upplöses den i rötterna och stammen upplagrade näringen, och den uppstigande saftströmmen, saven, innehåller därför mycket lösta ämnen, isynnerhet socker, varav björklake innehåller omkring 1 %, under det att intill det tredubbla finnes i den amerikanska sockerlönnens sav, vilken därför användes till sockerberedning. Jfr Kåda, Gummi.

2. Djurs b. Se Sår.

Blötfoder. Se Mjukfoder.

Blötröta. Se Potatissjuka.

Bocconia, *B. cordata* är en till vallmofamiljen, *Papaveraceæ*, hörande storvuxen ört från Kina och Japan med stora, blågröna, flikiga blad och höga, gulvita blomspiror. Blir på fet jord mycket ståtlig och användes i bladgrupper eller som solitär i gräsmattor. Vinterhärdig i mellersta Sverige. Se Blomsterodling.G. L—d.

Bock. Se Get, Kälke.

Bockbenthet.

Bockbent benämnes en felaktig form å frambenen, som visar sig däri, att underarm och skenben bilda en m. l. m. tydlig vinkel mot varandra, med vinkelspetsen framåtriktad, och att

kotorna äro raka eller t. o. m. något framskjutande (överkotning). Se Benställning. Orsaken är vanligen överansträngning av fotens böjsenor; genom att ställa kotan rak och hålla benet något böjt undviker djuret spänningen i dessa och överflyttar tyngden mera direkt på själva skelettdelarna. Felet förekommer mest hos hästar, som få springa på stengator eller hårda vägar, ävensom hos ridhästar. Det medför kortare steg, och hästen blir lätt snubblig; det är därför alltid ett fel hos åk- och ridhästar. Framträder bockbentheten blott i vila, men hästen vid rörelse trampar fritt igenom, betyder det dock mindre, och felet kan då helt försvinna, t. ex. efter någon tids betesgång eller om hästen användes i långsam takt på mjuk mark, ss. vid jordbruksarbete. Om däremot en häst, som börjat visa tecken till bockbenthet, fortfarande användes som rid- eller åkhäst, försvåras felet vanligen fort, och förekommer det i högre grad, så att den felaktiga ställningen bibehålles även under rörelsen, eller äro senorna starkt förtjockade och sammandragna, finnes blott ringa utsikt till förbättring. Någon gång beror felet på stark spänning i knäets böjmuskler (knäets yttre och inre böjare), så att knäet på grund därav ej kan fullt rätas ut, såsom fallet ofta är hos tränade kapplöpare. Det kan då betraktas som en fördel, då därigenom för stark genomtrampning i kotan i hastigare takter eller vid nedslag efter hopp med därav förorsakad bristning av böjsenorna

hos värdefullare planksortiment, som blånat, med gott resultat (åtminstone till utseendet) avlägsnat skadan genom plankens skrapning och skurning med skurpulver, innehållande klor, som bleker blåveden i ytan.G. Lg.

Blåälving, *Sesleria cærulea* Ard., ett mångårigt lågvuxet, blåaktigt gräs med en liten bladtuva och nästan bladlösa strån, uppbärande ett tätt sammandraget ax. Växer rätt allmänt i mellersta och östra Sverige samt i Jämtland på magra ängar och betesmarker, ofta i vida ringar (älvdanser, älvringar). Lämnar blott ett magert bete.

Bläcka (bleka) inhugget märke i levande träd, varvid veden blottats. Användes dels för att utmärka träd för avverkning (stämpling, bläckning) (se Virkesdrivning), dels för att åstadkomma kådflöde (se Kåda). Genom bläckning skadas lätt veden, om träden få kvarstå, i det att rötsvampar intränga och sprida sig. Hos tall och andra kådrika trädslag impregneras veden med kådutgjutning i och omkring bläckan, vilket skyddar mot röta men sänker vedens värde för många ändamål. Utmärkning av linjer, stigar m. m. i skogen, varvid träden skola kvarstå, bör därför aldrig ske genom bläckning utan genom rödfärgning eller dyl.G. Lg.

Bläcken. Se Vattenklöver.

Blädning. Se Skogsbrukssätt.

Bläs. Se Färg.

Blödning, 1. Växters b., utströmning av växtsätt ur sårnader, förorsakad av det osmotiska trycket i växternas kärl. Vissa växter, ss. björk, bok, lönn, vinranka m. fl., blöda starkt, om stammen såras på våren före lövens utveckling. Rötterna upptaga vid denna tid mycket vatten, under det att avdunstningen genom bladen ej börjat, varför det osmotiska trycket är starkt. I vattnet upplöses den i rötterna och stammen upplagrade näringen, och den uppstigande saftströmmen, saven, innehåller därför mycket lösta ämnen, isynnerhet socker, varav björklake innehåller omkring 1 %, under det att intill det tredubbla finnes i den amerikanska sockerlönnens sav, vilken därför användes till sockerberedning. Jfr Kåda, Gummi.

2. Djurs b. Se Sår.

Blötfoder. Se Mjukfoder.

Blötröta. Se Potatissjuka.

Bocconia, *B. cordata* är en till vallmofamiljen, *Papaveraceæ*, hörande storvuxen ört från Kina och Japan med stora, blågröna, flikiga blad och höga, gulvita blomspiror. Blir på fet jord mycket ståtlig och användes i bladgrupper eller som solitär i gräsmattor. Vinterhärdig i mellersta Sverige. Se Blomsterodling.G. L—d.

Bock. Se Get, Kälke.

Bockbenthet.

Bockbent benämnes en felaktig form å frambenen, som visar sig däri, att underarm och skenben bilda en m. l. m. tydlig vinkel mot varandra, med vinkelspetsen framåtriktad, och att kotorna äro raka eller t. o. m. något framskjutande (överkotning). Se Benställning. Orsaken är vanligen överansträngning av fotens böjsenor; genom att ställa kotan rak och hålla benet något böjt undviker djuret spänningen i dessa och överflyttar tyngden mera direkt på själva skelettdelarna. Felet förekommer mest hos hästar, som få springa på stengator eller hårda vägar, ävensom hos ridhästar. Det medför kortare steg, och hästen blir lätt snubblig; det är därför alltid ett fel hos åk- och ridhästar. Framträder bockbentheten blott i vila, men hästen vid rörelse trampar fritt igenom, betyder det dock mindre, och felet kan då helt försvinna, t. ex. efter någon tids betesgång eller om hästen användes i långsam takt på mjuk mark, ss. vid jordbruksarbete. Om däremot en häst, som börjat visa tecken till bockbenthet, fortfarande användes som rid- eller åkhäst, försvåras felet vanligen fort, och förekommer det i högre grad, så att den felaktiga ställningen bibehålles även under rörelsen, eller äro senorna starkt förtjockade och sammandragna, finnes blott ringa utsikt till förbättring. Någon gång beror felet på stark spänning i knäets böjmuskler (knäets yttre och inre böjare), så att knäet på grund därav ej kan fullt rätas ut, såsom fallet ofta är hos tränade kapplöpare. Det kan då betraktas som en fördel, då därigenom för stark genomtrampning i kotan i hastigare takter eller vid nedslag efter hopp med därav förorsakad bristning av böjsenorna

hos värdefullare planksortiment, som blånat, med gott resultat (åtminstone till utseendet) avlägsnat skadan genom plankens skrapning och skurning med skurpulver, innehållande klor, som bleker blåveden i ytan.G. Lg.

Blåälving, *Sesleria cærulea* Ard., ett mångårigt lågvuxet, blåaktigt gräs med en liten bladtuva och nästan bladlösa strån, uppbärande ett tätt sammandraget ax. Växer rätt allmänt i mellersta och östra Sverige samt i Jämtland på magra ängar och betesmarker, ofta i vida ringar (älvdanser, älvringar). Lämnar blott ett magert bete.

Bläcka (bleka) inhugget märke i levande träd, varvid veden blottats. Användes dels för att utmärka träd för avverkning (stämpling, bläckning) (se Virkesdrivning), dels för att åstadkomma kådflöde (se Kåda). Genom bläckning skadas lätt veden, om träden få kvarstå, i det att rötsvampar intränga och sprida sig. Hos tall och andra kådrika trädslag impregneras veden med kådutgjutning i och omkring bläckan, vilket skyddar mot röta men sänker vedens värde för många ändamål. Utmärkning av linjer, stigar m. m. i skogen, varvid träden skola kvarstå, bör därför aldrig ske genom bläckning utan genom rödfärgning eller dyl.G. Lg.

Bläcken. Se Vattenklöver.

Blädning. Se Skogsbrukssätt.

Bläs. Se Färg.

Blödning, 1. Växters b., utströmning av växtsätt ur sårnader, förorsakad av det osmotiska trycket i växternas kärl. Vissa växter, ss. björk, bok, lönn, vinranka m. fl., blöda starkt, om stammen såras på våren före lövens utveckling. Rötterna upptaga vid denna tid mycket vatten, under det att avdunstningen genom bladen ej börjat, varför det osmotiska trycket är starkt. I vattnet upplöses den i rötterna och stammen upplagrade näringen, och den uppstigande saftströmmen, saven, innehåller därför mycket lösta ämnen, isynnerhet socker, varav björklake innehåller omkring 1 %, under det att intill det tredubbla finnes i den amerikanska sockerlönnens sav, vilken därför användes till sockerberedning. Jfr Kåda, Gummi.

2. Djurs b. Se Sår.

Blötfoder. Se Mjukfoder.

Blötröta. Se Potatissjuka.

Bocconia, *B. cordata* är en till vallmofamiljen, *Papaveraceæ*, hörande storvuxen ört från Kina och Japan med stora, blågröna, flikiga blad och höga, gulvita blomspiror. Blir på fet jord mycket ståtlig och användes i bladgrupper eller som solitär i gräsmattor. Vinterhärdig i mellersta Sverige. Se Blomsterodling.G. L—d.

Bock. Se Get, Kälke.

Bockbenthet.

Bockbent benämnes en felaktig form å frambenen, som visar sig däri, att underarm och skenben bilda en m. l. m. tydlig vinkel mot varandra, med vinkelspetsen framåtriktad, och att kotorna äro raka eller t. o. m. något framskjutande (överkotning). Se Benställning. Orsaken är vanligen överansträngning av fotens böjsenor; genom att ställa kotan rak och hålla benet något böjt undviker djuret spänningen i dessa och överflyttar tyngden mera direkt på själva skelettdelarna. Felet förekommer mest hos hästar, som få springa på stengator eller hårda vägar, ävensom hos ridhästar. Det medför kortare steg, och hästen blir lätt snubblig; det är därför alltid ett fel hos åk- och ridhästar. Framträder bockbentheten blott i vila, men hästen

vid rörelse trampar fritt igenom, betyder det dock mindre, och felet kan då helt försvinna, t. ex. efter någon tids betesgång eller om hästen användes i långsam takt på mjuk mark, ss. vid jordbruksarbete. Om däremot en häst, som börjat visa tecken till bockbenthet, fortfarande användes som rid- eller åkhäst, försvåras felet vanligen fort, och förekommer det i högre grad, så att den felaktiga ställningen bibehålles även under rörelsen, eller äro senorna starkt förtjockade och sammandragna, finnes blott ringa utsikt till förbättring. Någon gång beror felet på stark spänning i knäets böjmuskler (knäets yttre och inre böjare), så att knäet på grund därav ej kan fullt rätas ut, såsom fallet ofta är hos tränade kapplöpare. Det kan då betraktas som en fördel, då därigenom för stark genomtrampning i kotan i hastigare takter eller vid nedslag efter hopp med därav förorsakad bristning av böjsenorna

hos värdefullare planksortiment, som blånat, med gott resultat (åtminstone till utseendet) avlägsnat skadan genom plankens skrapning och skurning med skurpulver, innehållande klor, som bleker blåveden i ytan.G. Lg.

Blåälving, *Sesleria cærulea* Ard., ett mångårigt lågvuxet, blåaktigt gräs med en liten bladtuva och nästan bladlösa strån, uppbärande ett tätt sammandraget ax. Växer rätt allmänt i mellersta och östra Sverige samt i Jämtland på magra ängar och betesmarker, ofta i vida ringar (älvdanser, älvringar). Lämnar blott ett magert bete.

Bläcka (bleka) inhugget märke i levande träd, varvid veden blottats. Användes dels för att utmärka träd för avverkning (stämpling, bläckning) (se Virkesdrivning), dels för att åstadkomma kådflöde (se Kåda). Genom bläckning skadas lätt veden, om träden få kvarstå, i det att rötsvampar intränga och sprida sig. Hos tall och andra kådrika trädslag impregneras veden med kådutgjutning i och omkring bläckan, vilket skyddar mot röta men sänker vedens värde för många ändamål. Utmärkning av linjer, stigar m. m. i skogen, varvid träden skola kvarstå, bör därför aldrig ske genom bläckning utan genom rödfärgning eller dyl.G. Lg.

Bläcken. Se Vattenklöver.

Blädning. Se Skogsbrukssätt.

Bläs. Se Färg.

Blödning, 1. Växters b., utströmning av växtsätt ur sårnader, förorsakad av det osmotiska trycket i växternas kärl. Vissa växter, ss. björk, bok, lönn, vinranka m. fl., blöda starkt, om stammen såras på våren före lövens utveckling. Rötterna upptaga vid denna tid mycket vatten, under det att avdunstningen genom bladen ej börjat, varför det osmotiska trycket är starkt. I vattnet upplöses den i rötterna och stammen upplagrade näringen, och den uppstigande saftströmmen, saven, innehåller därför mycket lösta ämnen, isynnerhet socker, varav björklake innehåller omkring 1 %, under det att intill det tredubbla finnes i den amerikanska sockerlönnens sav, vilken därför användes till sockerberedning. Jfr Kåda, Gummi.

2. Djurs b. Se Sår.

Blötfoder. Se Mjukfoder.

Blötröta. Se Potatissjuka.

Bocconia, *B. cordata* är en till vallmofamiljen, *Papaveraceæ*, hörande storvuxen ört från Kina och Japan med stora, blågröna, flikiga blad och höga, gulvita blomspiror. Blir på fet jord mycket ståtlig och användes i bladgrupper eller som solitär i gräsmattor. Vinterhärdig i mellersta Sverige. Se Blomsterodling.G. L—d.

Bock. Se Get, Kälke.

Bockbenthet.

Bockbent benämnes en felaktig form å frambenen, som visar sig däri, att underarm och skenben bilda en m. l. m. tydlig vinkel mot varandra, med vinkelspetsen framåtriktad, och att kotorna äro raka eller t. o. m. något framskjutande (överkotning). Se Benställning. Orsaken är vanligen överansträngning av fotens böjsenor; genom att ställa kotan rak och hålla benet något böjt undviker djuret spänningen i dessa och överflyttar tyngden mera direkt på själva skelettdelarna. Felet förekommer mest hos hästar, som få springa på stengator eller hårda vägar, ävensom hos ridhästar. Det medför kortare steg, och hästen blir lätt snubblig; det är därför alltid ett fel hos åk- och ridhästar. Framträder bockbentheten blott i vila, men hästen vid rörelse trampar fritt igenom, betyder det dock mindre, och felet kan då helt försvinna, t. ex. efter någon tids betesgång eller om hästen användes i långsam takt på mjuk mark, ss. vid jordbruksarbete. Om däremot en häst, som börjat visa tecken till bockbenthet, fortfarande användes som rid- eller åkhäst, försvåras felet vanligen fort, och förekommer det i högre grad, så att den felaktiga ställningen bibehålles även under rörelsen, eller äro senorna starkt förtjockade och sammandragna, finnes blott ringa utsikt till förbättring. Någon gång beror felet på stark spänning i knäets böjmuskler (knäets yttre och inre böjare), så att knäet på grund därav ej kan fullt rätas ut, såsom fallet ofta är hos tränade kapplöpare. Det kan då betraktas som en fördel, då därigenom för stark genomtrampning i kotan i hastigare takter eller vid nedslag efter hopp med därav förorsakad bristning av böjsenorna

hos värdefullare planksortiment, som blånat, med gott resultat (åtminstone till utseendet) avlägsnat skadan genom plankens skrapning och skurning med skurpulver, innehållande klor, som bleker blåveden i ytan.G. Lg.

Blåälving, *Sesleria cærulea* Ard., ett mångårigt lågvuxet, blåaktigt gräs med en liten bladtuva och nästan bladlösa strån, uppbärande ett tätt sammandraget ax. Växer rätt allmänt i mellersta och östra Sverige samt i Jämtland på magra ängar och betesmarker, ofta i vida ringar (älvdanser, älvringar). Lämnar blott ett magert bete.

Bläcka (bleka) inhugget märke i levande träd, varvid veden blottats. Användes dels för att utmärka träd för avverkning (stämpling, bläckning) (se Virkesdrivning), dels för att åstadkomma kådflöde (se Kåda). Genom bläckning skadas lätt veden, om träden få kvarstå, i det att rötsvampar intränga och sprida sig. Hos tall och andra kådrika trädslag impregneras veden med kådutgjutning i och omkring bläckan, vilket skyddar mot röta men sänker vedens värde för många ändamål. Utmärkning av linjer, stigar m. m. i skogen, varvid träden skola kvarstå, bör därför aldrig ske genom bläckning utan genom rödfärgning eller dyl.G. Lg.

Bläcken. Se Vattenklöver.

Blädning. Se Skogsbrukssätt.

Bläs. Se Färg.

Blödning, 1. Växters b., utströmning av växtsätt ur sårnader, förorsakad av det osmotiska trycket i växternas kärl. Vissa växter, ss. björk, bok, lönn, vinranka m. fl., blöda starkt, om stammen såras på våren före lövens utveckling. Rötterna upptaga vid denna tid mycket vatten, under det att avdunstningen genom bladen ej börjat, varför det osmotiska trycket är starkt. I vattnet upplöses den i rötterna och stammen upplagrade näringen, och den uppstigande saftströmmen, saven, innehåller därför mycket lösta ämnen, isynnerhet socker, varav björklake innehåller omkring 1 %, under det att intill det tredubbla finnes i den amerikanska sockerlönnens sav, vilken därför användes till sockerberedning. Jfr Kåda, Gummi.

2. Djurs b. Se Sår.

Blötfoder. Se Mjukfoder.

Blötröta. Se Potatissjuka.

Bocconia, *B. cordata* är en till vallmofamiljen, *Papaveraceæ*, hörande storvuxen ört från Kina och Japan med stora, blågröna, flikiga blad och höga, gulvita blomspiror. Blir på fet jord mycket ståtlig och användes i bladgrupper eller som solitär i gräsmattor. Vinterhärdig i mellersta Sverige. Se Blomsterodling.G. L—d.

Bock. Se Get, Kälke.

Bockbenthet.

Bockbent benämnes en felaktig form å frambenen, som visar sig däri, att underarm och skenben bilda en m. l. m. tydlig vinkel mot varandra, med vinkelspetsen framåtriktad, och att kotorna äro raka eller t. o. m. något framskjutande (överkotning). Se Benställning. Orsaken är vanligen överansträngning av fotens böjsenor; genom att ställa kotan rak och hålla benet något böjt undviker djuret spänningen i dessa och överflyttar tyngden mera direkt på själva skelettdelarna. Felet förekommer mest hos hästar, som få springa på stengator eller hårda vägar, ävensom hos ridhästar. Det medför kortare steg, och hästen blir lätt snubblig; det är därför alltid ett fel hos åk- och ridhästar. Framträder bockbentheten blott i vila, men hästen vid rörelse trampar fritt igenom, betyder det dock mindre, och felet kan då helt försvinna, t. ex. efter någon tids betesgång eller om hästen användes i långsam takt på mjuk mark, ss. vid jordbruksarbete. Om däremot en häst, som börjat visa tecken till bockbenthet, fortfarande användes som rid- eller åkhäst, försvåras felet vanligen fort, och förekommer det i högre grad, så att den felaktiga ställningen bibehålles även under rörelsen, eller äro senorna starkt förtjockade och sammandragna, finnes blott ringa utsikt till förbättring. Någon gång beror

felet på stark spänning i knäets böjmuskler (knäets yttre och inre böjare), så att knäet på grund därav ej kan fullt rätas ut, såsom fallet ofta är hos tränade kapplöpare. Det kan då betraktas som en fördel, då därigenom för stark genomtrampning i kotan i hastigare takter eller vid nedslag efter hopp med därav förorsakad bristning av böjsenorna

hos värdefullare planksortiment, som blånat, med gott resultat (åtminstone till utseendet) avlägsnat skadan genom plankens skrapning och skurning med skurpulver, innehållande klor, som bleker blåveden i ytan.G. Lg.

Blåälving, *Sesleria cærulea* Ard., ett mångårigt lågvuxet, blåaktigt gräs med en liten bladtuva och nästan bladlösa strån, uppbärande ett tätt sammandraget ax. Växer rätt allmänt i mellersta och östra Sverige samt i Jämtland på magra ängar och betesmarker, ofta i vida ringar (älvdanser, älvringar). Lämnar blott ett magert bete.

Bläcka (bleka) inhugget märke i levande träd, varvid veden blottats. Användes dels för att utmärka träd för avverkning (stämpling, bläckning) (se Virkesdrivning), dels för att åstadkomma kådflöde (se Kåda). Genom bläckning skadas lätt veden, om träden få kvarstå, i det att rötsvampar intränga och sprida sig. Hos tall och andra kådrika trädslag impregneras veden med kådutgjutning i och omkring bläckan, vilket skyddar mot röta men sänker vedens värde för många ändamål. Utmärkning av linjer, stigar m. m. i skogen, varvid träden skola kvarstå, bör därför aldrig ske genom bläckning utan genom rödfärgning eller dyl.G. Lg.

Bläcken. Se Vattenklöver.

Blädning. Se Skogsbrukssätt.

Bläs. Se Färg.

Blödning, 1. Växters b., utströmning av växtsätt ur sårnader, förorsakad av det osmotiska trycket i växternas kärl. Vissa växter, ss. björk, bok, lönn, vinranka m. fl., blöda starkt, om stammen såras på våren före lövens utveckling. Rötterna upptaga vid denna tid mycket vatten, under det att avdunstningen genom bladen ej börjat, varför det osmotiska trycket är starkt. I vattnet upplöses den i rötterna och stammen upplagrade näringen, och den uppstigande saftströmmen, saven, innehåller därför mycket lösta ämnen, isynnerhet socker, varav björklake innehåller omkring 1 %, under det att intill det tredubbla finnes i den amerikanska sockerlönnens sav, vilken därför användes till sockerberedning. Jfr Kåda, Gummi.

2. Djurs b. Se Sår.

Blötfoder. Se Mjukfoder.

Blötröta. Se Potatissjuka.

Bocconia, *B. cordata* är en till vallmofamiljen, *Papaveraceæ*, hörande storvuxen ört från Kina och Japan med stora, blågröna, flikiga blad och höga, gulvita blomspiror. Blir på fet jord mycket ståtlig och användes i bladgrupper eller som solitär i gräsmattor. Vinterhärdig i mellersta Sverige. Se Blomsterodling.G. L—d.

Bock. Se Get, Kälke.

Bockbenthet.

Bockbent benämnes en felaktig form å frambenen, som visar sig däri, att underarm och skenben bilda en m. l. m. tydlig vinkel mot varandra, med vinkelspetsen framåtriktad, och att kotorna äro raka eller t. o. m. något framskjutande (överkotning). Se Benställning. Orsaken är vanligen överansträngning av fotens böjsenor; genom att ställa kotan rak och hålla benet något böjt undviker djuret spänningen i dessa och överflyttar tyngden mera direkt på själva skelettdelarna. Felet förekommer mest hos hästar, som få springa på stengator eller hårda vägar, ävensom hos ridhästar. Det medför kortare steg, och hästen blir lätt snubblig; det är därför alltid ett fel hos åk- och ridhästar. Framträder bockbentheten blott i vila, men hästen vid rörelse trampar fritt igenom, betyder det dock mindre, och felet kan då helt försvinna, t. ex. efter någon tids betesgång eller om hästen användes i långsam takt på mjuk mark, ss. vid jordbruksarbete. Om däremot en häst, som börjat visa tecken till bockbenthet, fortfarande användes som rid- eller åkhäst, försvåras felet vanligen fort, och förekommer det i högre grad, så att den felaktiga ställningen bibehålles även under rörelsen, eller äro senorna starkt förtjockade och sammandragna, finnes blott ringa utsikt till förbättring. Någon gång beror felet på stark spänning i knäets böjmuskler (knäets yttre och inre böjare), så att knäet på grund därav ej kan fullt rätas ut, såsom fallet ofta är hos tränade kapplöpare. Det kan då betraktas som en fördel, då därigenom för stark genomtrampning i kotan i hastigare takter eller vid nedslag efter hopp med därav förorsakad bristning av böjsenorna

hos värdefullare planksortiment, som blånat, med gott resultat (åtminstone till utseendet) avlägsnat skadan genom plankens skrapning och skurning med skurpulver, innehållande klor, som bleker blåveden i ytan.G. Lg.

Blåälving, *Sesleria cærulea* Ard., ett mångårigt lågvuxet, blåaktigt gräs med en liten bladtuva och nästan bladlösa strån, uppbärande ett tätt sammandraget ax. Växer rätt allmänt i mellersta och östra Sverige samt i Jämtland på magra ängar och betesmarker, ofta i vida ringar (älvdanser, älvringar). Lämnar blott ett magert bete.

Bläcka (bleka) inhugget märke i levande träd, varvid veden blottats. Användes dels för att utmärka träd för avverkning (stämpling, bläckning) (se Virkesdrivning), dels för att åstadkomma kådflöde (se Kåda). Genom bläckning skadas lätt veden, om träden få kvarstå, i det att rötsvampar intränga och sprida sig. Hos tall och andra kådrika trädslag impregneras veden med kådutgjutning i och omkring bläckan, vilket skyddar mot röta men sänker vedens värde för många ändamål. Utmärkning av linjer, stigar m. m. i skogen, varvid träden skola kvarstå, bör därför aldrig ske genom bläckning utan genom rödfärgning eller dyl.G. Lg.

Bläcken. Se Vattenklöver.

Blädning. Se Skogsbrukssätt.

Bläs. Se Färg.

Blödning, 1. Växters b., utströmning av växtsätt ur sårnader, förorsakad av det osmotiska trycket i växternas kärl. Vissa växter, ss. björk, bok, lönn, vinranka m. fl., blöda starkt, om stammen såras på våren före lövens utveckling. Rötterna upptaga vid denna tid mycket vatten, under det att avdunstningen genom bladen ej börjat, varför det osmotiska trycket är starkt. I vattnet upplöses den i rötterna och stammen upplagrade näringen, och den uppstigande saftströmmen, saven, innehåller därför mycket lösta ämnen, isynnerhet socker, varav björklake innehåller omkring 1 %, under det att intill det tredubbla finnes i den amerikanska sockerlönnens sav, vilken därför användes till sockerberedning. Jfr Kåda, Gummi.

2. Djurs b. Se Sår.

Blötfoder. Se Mjukfoder.

Blötröta. Se Potatissjuka.

Bocconia, *B. cordata* är en till vallmofamiljen, *Papaveraceæ*, hörande storvuxen ört från Kina och Japan med stora, blågröna, flikiga blad och höga, gulvita blomspiror. Blir på fet jord mycket ståtlig och användes i bladgrupper eller som solitär i gräsmattor. Vinterhärdig i mellersta Sverige. Se Blomsterodling.G. L—d.

Bock. Se Get, Kälke.

Bockbenthet.

Bockbent benämnes en felaktig form å frambenen, som visar sig däri, att underarm och skenben bilda en m. l. m. tydlig vinkel mot varandra, med vinkelspetsen framåtriktad, och att kotorna äro raka eller t. o. m. något framskjutande (överkotning). Se Benställning. Orsaken är vanligen överansträngning av fotens böjsenor; genom att ställa kotan rak och hålla benet något böjt undviker djuret spänningen i dessa och överflyttar tyngden mera direkt på själva skelettdelarna. Felet förekommer mest hos hästar, som få springa på stengator eller hårda vägar, ävensom hos ridhästar. Det medför kortare steg, och hästen blir lätt snubblig; det är därför alltid ett fel hos åk- och ridhästar. Framträder bockbentheten blott i vila, men hästen vid rörelse trampar fritt igenom, betyder det dock mindre, och felet kan då helt försvinna, t. ex. efter någon tids betesgång eller om hästen användes i långsam takt på mjuk mark, ss. vid jordbruksarbete. Om däremot en häst, som börjat visa tecken till bockbenthet, fortfarande användes som rid- eller åkhäst, försvåras felet vanligen fort, och förekommer det i högre grad, så att den felaktiga ställningen bibehålles även under rörelsen, eller äro senorna starkt förtjockade och sammandragna, finnes blott ringa utsikt till förbättring. Någon gång beror felet på stark spänning i knäets böjmuskler (knäets yttre och inre böjare), så att knäet på grund därav ej kan fullt rätas ut, såsom fallet ofta är hos tränade kapplöpare. Det kan då betraktas som en fördel, då därigenom för stark genomtrampning i kotan i hastigare takter eller vid nedslag efter hopp med därav förorsakad bristning av böjsenorna

hos värdefullare planksortiment, som blånat, med gott resultat (åtminstone till utseendet) avlägsnat skadan genom plankens skrapning och skurning med skurpulver, innehållande klor,

som bleker blåveden i ytan.G. Lg.

Blåälving, *Sesleria cærulea* Ard., ett mångårigt lågvuxet, blåaktigt gräs med en liten bladtuva och nästan bladlösa strån, uppbärande ett tätt sammandraget ax. Växer rätt allmänt i mellersta och östra Sverige samt i Jämtland på magra ängar och betesmarker, ofta i vida ringar (älvdanser, älvringar). Lämnar blott ett magert bete.

Bläcka (bleka) inhugget märke i levande träd, varvid veden blottats. Användes dels för att utmärka träd för avverkning (stämpling, bläckning) (se Virkesdrivning), dels för att åstadkomma kådflöde (se Kåda). Genom bläckning skadas lätt veden, om träden få kvarstå, i det att rötsvampar inträngа och sprida sig. Hos tall och andra kådrika trädslag impregneras veden med kådutgjutning i och omkring bläckan, vilket skyddar mot röta men sänker vedens värde för många ändamål. Utmärkning av linjer, stigar m. m. i skogen, varvid träden skola kvarstå, bör därför aldrig ske genom bläckning utan genom rödfärgning eller dyl.G. Lg.

Bläcken. Se Vattenklöver.

Blädning. Se Skogsbrukssätt.

Bläs. Se Färg.

Blödning, 1. Växters b., utströmning av växtsätt ur sårnader, förorsakad av det osmotiska trycket i växternas kärl. Vissa växter, ss. björk, bok, lönn, vinranka m. fl., blöda starkt, om stammen såras på våren före lövens utveckling. Rötterna upptaga vid denna tid mycket vatten, under det att avdunstningen genom bladen ej börjat, varför det osmotiska trycket är starkt. I vattnet upplöses den i rötterna och stammen upplagrade näringen, och den uppstigande saftströmmen, saven, innehåller därför mycket lösta ämnen, isynnerhet socker, varav björklake innehåller omkring 1 %, under det att intill det tredubbla finnes i den amerikanska sockerlönnens sav, vilken därför användes till sockerberedning. Jfr Kåda, Gummi.

2. Djurs b. Se Sår.

Blötfoder. Se Mjukfoder.

Blötröta. Se Potatissjuka.

Bocconia, *B. cordata* är en till vallmofamiljen, *Papaveraceæ*, hörande storvuxen ört från Kina och Japan med stora, blågröna, flikiga blad och höga, gulvita blomspiror. Blir på fet jord mycket ståtlig och användes i bladgrupper eller som solitär i gräsmattor. Vinterhärdig i mellersta Sverige. Se Blomsterodling.G. L—d.

Bock. Se Get, Kälke.

Bockbenthet.

Bockbent benämnes en felaktig form å frambenen, som visar sig däri, att underarm och skenben bilda en m. l. m. tydlig vinkel mot varandra, med vinkelspetsen framåtriktad, och att kotorna äro raka eller t. o. m. något framskjutande (överkotning). Se Benställning. Orsaken är vanligen överansträngning av fotens böjsenor; genom att ställa kotan rak och hålla benet något böjt undviker djuret spänningen i dessa och överflyttar tyngden mera direkt på själva skelettdelarna. Felet förekommer mest hos hästar, som få springa på stengator eller hårda vägar, ävensom hos ridhästar. Det medför kortare steg, och hästen blir lätt snubblig; det är därför alltid ett fel hos åk- och ridhästar. Framträder bockbentheten blott i vila, men hästen vid rörelse trampar fritt igenom, betyder det dock mindre, och felet kan då helt försvinna, t. ex. efter någon tids betesgång eller om hästen användes i långsam takt på mjuk mark, ss. vid jordbruksarbete. Om däremot en häst, som börjat visa tecken till bockbenthet, fortfarande användes som rid- eller åkhäst, försvåras felet vanligen fort, och förekommer det i högre grad, så att den felaktiga ställningen bibehålles även under rörelsen, eller äro senorna starkt förtjockade och sammandragna, finnes blott ringa utsikt till förbättring. Någon gång beror felet på stark spänning i knäets böjmuskler (knäets yttre och inre böjare), så att knäet på grund därav ej kan fullt rätas ut, såsom fallet ofta är hos tränade kapplöpare. Det kan då betraktas som en fördel, då därigenom för stark genomtrampning i kotan i hastigare takter eller vid nedslag efter hopp med därav förorsakad bristning av böjsenorna

hos värdefullare planksortiment, som blånat, med gott resultat (åtminstone till utseendet) avlägsnat skadan genom plankens skrapning och skurning med skurpulver, innehållande klor, som bleker blåveden i ytan.G. Lg.

Blåälving, *Sesleria cærulea* Ard., ett mångårigt lågvuxet, blåaktigt gräs med en liten bladtuva och nästan bladlösa strån, uppbärande ett tätt sammandraget ax. Växer rätt allmänt i mellersta och östra Sverige samt i Jämtland på magra ängar och betesmarker, ofta i vida ringar (älvdanser, älvringar). Lämnar blott ett magert bete.

Bläcka (bleka) inhugget märke i levande träd, varvid veden blottats. Användes dels för att utmärka träd för avverkning (stämpling, bläckning) (se Virkesdrivning), dels för att åstadkomma kådflöde (se Kåda). Genom bläckning skadas lätt veden, om träden få kvarstå, i det att rötsvampar inträngа och sprida sig. Hos tall och andra kådrika trädslag impregneras veden med kådutgjutning i och omkring bläckan, vilket skyddar mot röta men sänker vedens värde för många ändamål. Utmärkning av linjer, stigar m. m. i skogen, varvid träden skola kvarstå, bör därför aldrig ske genom bläckning utan genom rödfärgning eller dyl.G. Lg.

Bläcken. Se Vattenklöver.

Blädning. Se Skogsbrukssätt.

Bläs. Se Färg.

Blödning, 1. Växters b., utströmning av växtsätt ur sårnader, förorsakad av det osmotiska trycket i växternas kärl. Vissa växter, ss. björk, bok, lönn, vinranka m. fl., blöda starkt, om stammen såras på våren före lövens utveckling. Rötterna upptaga vid denna tid mycket vatten, under det att avdunstningen genom bladen ej börjat, varför det osmotiska trycket är starkt. I vattnet upplöses den i rötterna och stammen upplagrade näringen, och den uppstigande saftströmmen, saven, innehåller därför mycket lösta ämnen, isynnerhet socker, varav björklake innehåller omkring 1 %, under det att intill det tredubbla finnes i den amerikanska sockerlönnens sav, vilken därför användes till sockerberedning. Jfr Kåda, Gummi.

2. Djurs b. Se Sår.

Blötfoder. Se Mjukfoder.

Blötröta. Se Potatissjuka.

Bocconia, *B. cordata* är en till vallmofamiljen, *Papaveraceæ*, hörande storvuxen ört från Kina och Japan med stora, blågröna, flikiga blad och höga, gulvita blomspiror. Blir på fet jord mycket ståtlig och användes i bladgrupper eller som solitär i gräsmattor. Vinterhärdig i mellersta Sverige. Se Blomsterodling.G. L—d.

Bock. Se Get, Kälke.

Bockbenthet.

Bockbent benämnes en felaktig form å frambenen, som visar sig däri, att underarm och skenben bilda en m. l. m. tydlig vinkel mot varandra, med vinkelspetsen framåtriktad, och att kotorna äro raka eller t. o. m. något framskjutande (överkotning). Se Benställning. Orsaken är vanligen överansträngning av fotens böjsenor; genom att ställa kotan rak och hålla benet något böjt undviker djuret spänningen i dessa och överflyttar tyngden mera direkt på själva skelettdelarna. Felet förekommer mest hos hästar, som få springa på stengator eller hårda vägar, ävensom hos ridhästar. Det medför kortare steg, och hästen blir lätt snubblig; det är därför alltid ett fel hos åk- och ridhästar. Framträder bockbentheten blott i vila, men hästen vid rörelse trampar fritt igenom, betyder det dock mindre, och felet kan då helt försvinna, t. ex. efter någon tids betesgång eller om hästen användes i långsam takt på mjuk mark, ss. vid jordbruksarbete. Om däremot en häst, som börjat visa tecken till bockbenthet, fortfarande användes som rid- eller åkhäst, försvåras felet vanligen fort, och förekommer det i högre grad, så att den felaktiga ställningen bibehålles även under rörelsen, eller äro senorna starkt förtjockade och sammandragna, finnes blott ringa utsikt till förbättring. Någon gång beror felet på stark spänning i knäets böjmuskler (knäets yttre och inre böjare), så att knäet på grund därav ej kan fullt rätas ut, såsom fallet ofta är hos tränade kapplöpare. Det kan då betraktas som en fördel, då därigenom för stark genomtrampning i kotan i hastigare takter eller vid nedslag efter hopp med därav förorsakad bristning av böjsenorna

hos värdefullare planksortiment, som blånat, med gott resultat (åtminstone till utseendet) avlägsnat skadan genom plankens skrapning och skurning med skurpulver, innehållande klor, som bleker blåveden i ytan.G. Lg.

Blåälving, *Sesleria cærulea* Ard., ett mångårigt lågvuxet, blåaktigt gräs med en liten bladtuva och nästan bladlösa strån, uppbärande ett tätt sammandraget ax. Växer rätt allmänt i

mellersta och östra Sverige samt i Jämtland på magra ängar och betesmarker, ofta i vida ringar (älvdanser, älvringar). Lämnar blott ett magert bete.

Bläcka (bleka) inhugget märke i levande träd, varvid veden blottats. Användes dels för att utmärka träd för avverkning (stämpling, bläckning) (se Virkesdrivning), dels för att åstadkomma kådflöde (se Kåda). Genom bläckning skadas lätt veden, om träden få kvarstå, i det att rötsvampar intränga och sprida sig. Hos tall och andra kådrika trädslag impregneras veden med kådutgjutning i och omkring bläckan, vilket skyddar mot röta men sänker vedens värde för många ändamål. Utmärkning av linjer, stigar m. m. i skogen, varvid träden skola kvarstå, bör därför aldrig ske genom bläckning utan genom rödfärgning eller dyl.G. Lg.

Bläcken. Se Vattenklöver.

Blädning. Se Skogsbrukssätt.

Bläs. Se Färg.

Blödning, 1. Växters b., utströmning av växtsätt ur sårnader, förorsakad av det osmotiska trycket i växternas kärl. Vissa växter, ss. björk, bok, lönn, vinranka m. fl., blöda starkt, om stammen såras på våren före lövens utveckling. Rötterna upptaga vid denna tid mycket vatten, under det att avdunstningen genom bladen ej börjat, varför det osmotiska trycket är starkt. I vattnet upplöses den i rötterna och stammen upplagrade näringen, och den uppstigande saftströmmen, saven, innehåller därför mycket lösta ämnen, isynnerhet socker, varav björklake innehåller omkring 1 %, under det att intill det tredubbla finnes i den amerikanska sockerlönnens sav, vilken därför användes till sockerberedning. Jfr Kåda, Gummi.

2. Djurs b. Se Sår.

Blötfoder. Se Mjukfoder.

Blötröta. Se Potatissjuka.

Bocconia, *B. cordata* är en till vallmofamiljen, *Papaveraceæ*, hörande storvuxen ört från Kina och Japan med stora, blågröna, flikiga blad och höga, gulvita blomspiror. Blir på fet jord mycket ståtlig och användes i bladgrupper eller som solitär i gräsmattor. Vinterhärdig i mellersta Sverige. Se Blomsterodling.G. L—d.

Bock. Se Get, Kälke.

Bockbenthet.

Bockbent benämnes en felaktig form å frambenen, som visar sig däri, att underarm och skenben bilda en m. l. m. tydlig vinkel mot varandra, med vinkelspetsen framåtriktad, och att kotorna äro raka eller t. o. m. något framskjutande (överkotning). Se Benställning. Orsaken är vanligen överansträngning av fotens böjsenor; genom att ställa kotan rak och hålla benet något böjt undviker djuret spänningen i dessa och överflyttar tyngden mera direkt på själva skelettdelarna. Felet förekommer mest hos hästar, som få springa på stengator eller hårda vägar, ävensom hos ridhästar. Det medför kortare steg, och hästen blir lätt snubblig; det är därför alltid ett fel hos åk- och ridhästar. Framträder bockbentheten blott i vila, men hästen vid rörelse trampar fritt igenom, betyder det dock mindre, och felet kan då helt försvinna, t. ex. efter någon tids betesgång eller om hästen användes i långsam takt på mjuk mark, ss. vid jordbruksarbete. Om däremot en häst, som börjat visa tecken till bockbenthet, fortfarande användes som rid- eller åkhäst, försvåras felet vanligen fort, och förekommer det i högre grad, så att den felaktiga ställningen bibehålles även under rörelsen, eller äro senorna starkt förtjockade och sammandragna, finnes blott ringa utsikt till förbättring. Någon gång beror felet på stark spänning i knäets böjmuskler (knäets yttre och inre böjare), så att knäet på grund därav ej kan fullt rätas ut, såsom fallet ofta är hos tränade kapplöpare. Det kan då betraktas som en fördel, då därigenom för stark genomtrampning i kotan i hastigare takter eller vid nedslag efter hopp med därav förorsakad bristning av böjsenorna

(»nedbrytning») hindras. Föl äro i regel bockbenta, emedan kroppstyngden är för liten för att vid genomtrampningen åstadkomma den spänning i böj senorna, som är nödvändig för att övervinna motståndet hos knäets böjare.E. N—m.

Bockblad. Se Vattenklöver.

Bockrot. Se Backanis.

Bocktörne, *Lycium barbarum* L., en till nattskattefamilj en, Solanaceæ, hörande buske med långa, vidjelika grenar, små, hela blad, violetta blommor och röda bär. Odlades förr rätt vanligt i trädgårdar och finnes här och var förvildad.

Bodvall. Se Fäbod.

Bog kallas den del av bålen, som till underlag har skulderbladet och överarmen med dithörande muskler. Den gränsar framåt till halsen, uppåt till manken och begränsas bakåt av en lodrät linje från bakre skulderbladsvinkeln och nedtill av armbågsleden (se Häst och Skelett). Vid bedömandet av bogen har man att taga hänsyn till proportionerna mellan skulderblad och överarmen, skulderbladets längd och lutning samt bogpartiets läge och rörlighet. Vid riktigt förhållande mellan skelettdelarna bör en lodrät linje från bålens upphängningspunkt gå genom armbågsleden. Faller den bakom denna, blir ställningen sträckt, faller den framför, understående (se Benställning). Bogen har normal lutning, om den lodräta linjen från bålens upphängningspunkt, fortsatt uppåt, tangerar skulderbladets främre övre vinkel, går den framför denna, är bogen lång och liggande, går den bakom, kallas bogen rak eller stupande. (Se Benställning fig. sid. 97). En lång och liggande b. är fördelaktig, i det att den ger långt steg och mjuka rörelser, dels därför att det långa skulderbladet vid rörelsen utför en större pendelformig svängning och bogleden således vid steget kommer längre fram, dels emedan vinkeln mellan skulderblad och överarm då är mindre och sålunda vid sträckningen kan förstoras jämförelsevis mera. Rak och stupande bog gör rörelsen hårdare och mera stötande och steget kortare. Fri b. betecknar, att bogpartiet är lätt förskjutbart och vid steget beskriver en stor pendelformig svängning; läst b., att denna vid steget ligger nästan still på bålen, så att rörelsen så gott som uteslutande sker i armbågsleden. Den fria b.-rörelsen giver mjuka och vägvinnande rörelser och är en nödvändig förutsättning för en god travaktion; den främjas bäst genom lämplig träning i skritt under uppväxten. Den lästa bogen är ofta en följd av sjukligheter i extremiteten, som göra, att hästen söker att så mycket som möjligt avkorta det moment, då kroppstyngden vilar på denna; steget blir då kort och trippande. Lös l. kobog betecknar, att bogens nedre del skjuter m. l. m. ut från bålen, ofta beroende på en för kort och rakt ställd överarm (se Benställning, sträckt ställning) eller på en viss slapphet, som gör att de muskler, som hålla bogleden intill bålen, uttänjas, såsom fallet ofta är hos utpräglade mjölkkor. Om än kobog således är tecken på en genom alltför ensidigt driven förädling orsakad slapphet, så bör felet hos äldre mjölkkor ej dömas strängt. Köttig kallas bogen, då musklerna äro fylliga och konturerna därför avrundade, torr, då musklerna äro fasta och markerade och skulderbladets kanter därför tydligt skönjbara. E. N—m.

Bogblad. Se Bog, Skelett.

Boghälta, sammanfattande benämning för sjukliga förändringar i bogleden eller dithörande senor och muskler, som förorsaka hälta, ss. vrickning av bogleden med därav följande inflammation i leden eller i senor och muskler däromkring, brott av skulderbladshalsen, djupliggande bölder i bogens muskler m. m. Kännetecknande är, att hältan framträder mera, om hästen ryggas eller föres i volt åt den sjuka sidan, ävensom vid vändningar, då sjuka benet måste flyttas utåt eller inåt. B. förekommer dock sällan, och hälta på frambenen har oftast sitt säte i dessas nedre del.

Behandlingen består i allmänhet i användning av isomslag, så länge bogen kännes het och öm, samt därefter ingnidning av fördelande salvor, och modifieras för övrigt efter åkommans art.E. N—m.

Bogsvulst, djupliggande, kallas en av mikroorganismer, *Botryomyces equi*, förorsakad svulst i en av bogens muskler, omedelbart framför och innanför bogleden samt i därinnanför belägna lymfkörtlar. Svulsten kan nå betydande storlek och medför i början halta eller stelhet i rörelser. Inuti svulsten finnes en varhåla, som efter några veckor öppnar sig och uttömmer varet, varefter svullnaden lägger sig; ofta kvarstår dock en fast svulst, som lätt föranleder brytsår.

Behandling: till en början användes våtvärmande omslag eller ingnidning av jodsåpa i 1—2 veckor; därefter öppnas svulsten, varhålan spolas ren och slevas, fylles med jodoformtamponer under 1 dygn och sköljes sedan dagligen med sublimatlösning, tills läkning sker.E. N—m.

Bogträ. Se Sele.

Bok, *Fagus silvatica* L., allmän i Skåne, Halland och Blekinge samt spridd även nordligare ungefär till en linje från mellersta Bohuslän till mellersta Öland. Norr om denna linje odlas b. här och var beståndsvis, och enstaka mindre exemplar ha övervintrat t. o. m. ända upp vid Vindeln i Västerbotten. — B. har förr avtagit till följd av planlös avverkning utan åtgärder för föryngring. Större omsorg för denna gör sig numera gällande, dock endast på de skånska godsen och i en och annan kronoskog. Förr föryngrade den sig lätt i ollonbeten,

(»nedbrytning») hindras. Föl äro i regel bockbenta, emedan kroppstyngden är för liten för att vid genomtrampningen åstadkomma den spänning i böj senorna, som är nödvändig för att övervinna motståndet hos knäets böjare.E. N—m.

Bockblad. Se Vattenklöver.

Bockrot. Se Backanis.

Bocktörne, *Lycium barbarum* L., en till nattskattefamilj en, Solanaceæ, hörande buske med långa, vidjelika grenar, små, hela blad, violetta blommor och röda bär. Odlades förr rätt vanligt i trädgårdar och finnes här och var förvildad.

Bodvall. Se Fäbod.

Bog kallas den del av bålen, som till underlag har skulderbladet och överarmen med dithörande muskler. Den gränsar framåt till halsen, uppåt till manken och begränsas bakåt av en lodrät linje från bakre skulderbladsvinkeln och nedtill av armbågsleden (se Häst och Skelett). Vid bedömandet av bogen har man att taga hänsyn till proportionerna mellan skulderblad och överarmen, skulderbladets längd och lutning samt bogpartiets läge och rörlighet. Vid riktigt förhållande mellan skelettdelarna bör en lodrät linje från bålens upphängningspunkt gå genom armbågsleden. Faller den bakom denna, blir ställningen sträckt, faller den framför, understående (se Benställning). Bogen har normal lutning, om den lodräta linjen från bålens upphängningspunkt, fortsatt uppåt, tangerar skulderbladets främre övre vinkel, går den framför denna, är bogen lång och liggande, går den bakom, kallas bogen rak eller stupande. (Se Benställning fig. sid. 97). En lång och liggande b. är fördelaktig, i det att den ger långt steg och mjuka rörelser, dels därför att det långa skulderbladet vid rörelsen utför en större pendelformig svängning och bogleden således vid steget kommer längre fram, dels emedan vinkeln mellan skulderblad och överarm då är mindre och sålunda vid sträckningen kan förstoras jämförelsevis mera. Rak och stupande bog gör rörelsen hårdare och mera stötande och steget kortare. Fri b. betecknar, att bogpartiet är lätt förskjutbart och vid steget beskriver en stor pendelformig svängning; läst b., att denna vid steget ligger nästan still på bålen, så att rörelsen så gott som uteslutande sker i armbågsleden. Den fria b.-rörelsen giver mjuka och vägvinnande rörelser och är en nödvändig förutsättning för en god travaktion; den främjas bäst genom lämplig träning i skritt under uppväxten. Den lästa bogen är ofta en följd av sjukligheter i extremiteten, som göra, att hästen söker att så mycket som möjligt avkorta det moment, då kroppstyngden vilar på denna; steget blir då kort och trippande. Lös l. kobog betecknar, att bogens nedre del skjuter m. l. m. ut från bålen, ofta beroende på en för kort och rakt ställd överarm (se Benställning, sträckt ställning) eller på en viss slapphet, som gör att de muskler, som hålla bogleden intill bålen, uttänjas, såsom fallet ofta är hos utpräglade mjölkkor. Om än kobog således är tecken på en genom alltför ensidigt driven förädling orsakad slapphet, så bör felet hos äldre mjölkkor ej dömas strängt. Köttig kallas bogen, då musklerna äro fylliga och konturerna därför avrundade, torr, då musklerna äro fasta och markerade och skulderbladets kanter därför tydligt skönjbara. E. N—m.

Bogblad. Se Bog, Skelett.

Boghälta, sammanfattande benämning för sjukliga förändringar i bogleden eller dithörande senor och muskler, som förorsaka hälta, ss. vrickning av bogleden med därav följande inflammation i leden eller i senor och muskler däromkring, brott av skulderbladshalsen, djupliggande bölder i bogens muskler m. m. Kännetecknande är, att hältan framträder mera, om hästen ryggas eller föres i volt åt den sjuka sidan, ävensom vid vändningar, då sjuka benet måste flyttas utåt eller inåt. B. förekommer dock sällan, och hälta på frambenen har oftast sitt säte i dessas nedre del.

Behandlingen består i allmänhet i användning av isomslag, så länge bogen kännes het och öm, samt därefter ingnidning av fördelande salvor, och modifieras för övrigt efter åkommans art.E. N—m.

Bogsvulst, djupliggande, kallas en av mikroorganismer, *Botryomyces equi*, förorsakad svulst i en av bogens muskler, omedelbart framför och innanför bogleden samt i därinnanför belägna lymfkörtlar. Svulsten kan nå betydande storlek och medför i början halta eller stelhet i rörelser. Inuti svulsten finnes en varhåla, som efter några veckor öppnar sig och uttömmer varet, varefter svullnaden lägger sig; ofta kvarstår dock en fast svulst, som lätt föranleder brytsår.

Behandling: till en början användes våtvärmande omslag eller ingnidning av jodsåpa i 1—2 veckor; därefter öppnas svulsten, varhålan spolas ren och slevas, fylles med jodoformtamponer under 1 dygn och sköljes sedan dagligen med sublimatlösning, tills läkning sker.E. N—m.

Bogträ. Se Sele.

Bok, *Fagus silvatica* L., allmän i Skåne, Halland och Blekinge samt spridd även nordligare ungefär till en linje från mellersta Bohuslän till mellersta Öland. Norr om denna linje odlas b. här och var beståndsvis, och enstaka mindre exemplar ha övervintrat t. o. m. ända upp vid Vindeln i Västerbotten. — B. har förr avtagit till följd av planlös avverkning utan åtgärder för föryngring. Större omsorg för denna gör sig numera gällande, dock endast på de skånska godsen och i en och annan kronoskog. Förr föryngrade den sig lätt i ollonbeten,

(»nedbrytning») hindras. Föl äro i regel bockbenta, emedan kroppstyngden är för liten för att vid genomtrampningen åstadkomma den spänning i böj senorna, som är nödvändig för att övervinna motståndet hos knäets böjare.E. N—m.

Bockblad. Se Vattenklöver.

Bockrot. Se Backanis.

Bocktörne, *Lycium barbarum* L., en till nattskattefamilj en, Solanaceæ, hörande buske med långa, vidjelika grenar, små, hela blad, violetta blommor och röda bär. Odlades förr rätt vanligt i trädgårdar och finnes här och var förvildad.

Bodvall. Se Fäbod.

Bog kallas den del av bålen, som till underlag har skulderbladet och överarmen med dithörande muskler. Den gränsar framåt till halsen, uppåt till manken och begränsas bakåt av en lodrät linje från bakre skulderbladsvinkeln och nedtill av armbågsleden (se Häst och Skelett). Vid bedömandet av bogen har man att taga hänsyn till proportionerna mellan skulderblad och överarmen, skulderbladets längd och lutning samt bogpartiets läge och rörlighet. Vid riktigt förhållande mellan skelettdelarna bör en lodrät linje från bålens upphängningspunkt gå genom armbågsleden. Faller den bakom denna, blir ställningen sträckt, faller den framför, understående (se Benställning). Bogen har normal lutning, om den lodräta linjen från bålens upphängningspunkt, fortsatt uppåt, tangerar skulderbladets främre övre vinkel, går den framför denna, är bogen lång och liggande, går den bakom, kallas bogen rak eller stupande. (Se Benställning fig. sid. 97). En lång och liggande b. är fördelaktig, i det att den ger långt steg och mjuka rörelser, dels därför att det långa skulderbladet vid rörelsen utför en större pendelformig svängning och bogleden således vid steget kommer längre fram, dels emedan vinkeln mellan skulderblad och överarm då är mindre och sålunda vid sträckningen kan förstoras jämförelsevis mera. Rak och stupande bog gör rörelsen hårdare och mera stötande och steget kortare. Fri b. betecknar, att bogpartiet är lätt förskjutbart och vid steget beskriver en stor pendelformig svängning; läst b., att denna vid steget ligger nästan still på bålen, så att rörelsen så gott som uteslutande sker i armbågsleden. Den fria b.-rörelsen giver mjuka och vägvinnande rörelser och är en nödvändig förutsättning för en god travaktion; den främjas bäst genom lämplig träning i skritt under uppväxten. Den lästa bogen är ofta en följd av sjukligheter i extremiteten, som göra, att hästen söker att så mycket som möjligt avkorta det moment, då kroppstyngden vilar på denna; steget blir då kort och trippande. Lös l. kobog betecknar, att bogens nedre del skjuter m. l. m. ut från bålen, ofta beroende på en för kort och rakt ställd överarm (se Benställning, sträckt ställning) eller på en viss slapphet, som gör att de muskler, som hålla bogleden intill bålen, uttänjas, såsom fallet ofta är hos utpräglade mjölkkor. Om än kobog således är tecken på en genom alltför ensidigt driven förädling orsakad slapphet, så bör felet hos äldre mjölkkor ej dömas strängt. Köttig kallas bogen, då musklerna äro fylliga och konturerna därför avrundade, torr, då musklerna äro fasta och markerade och skulderbladets kanter därför tydligt skönjbara. E. N—m.

Bogblad. Se Bog, Skelett.

Boghälta, sammanfattande benämning för sjukliga förändringar i bogleden eller dithörande senor och muskler, som förorsaka hälta, ss. vrickning av bogleden med därav följande inflammation i leden eller i senor och muskler däromkring, brott av skulderbladshalsen, djupliggande bölder i bogens muskler m. m. Kännetecknande är, att hältan framträder mera, om hästen ryggas eller föres i volt åt den sjuka sidan, ävensom vid vändningar, då sjuka benet måste flyttas utåt eller inåt. B. förekommer dock sällan, och hälta på frambenen har oftast sitt säte i dessas nedre del.

Behandlingen består i allmänhet i användning av isomslag, så länge bogen kännes het och öm, samt därefter ingnidning av fördelande salvor, och modifieras för övrigt efter åkommans art.E. N—m.

Bogsvulst, djupliggande, kallas en av mikroorganismer, *Botryomyces equi*, förorsakad svulst i en av bogens muskler, omedelbart framför och innanför bogleden samt i därinnanför belägna lymfkörtlar. Svulsten kan nå betydande storlek och medför i början halta eller stelhet i rörelser. Inuti svulsten finnes en varhåla, som efter några veckor öppnar sig och uttömmer varet, varefter svullnaden lägger sig; ofta kvarstår dock en fast svulst, som lätt föranleder brytsår.

Behandling: till en början användes våtvärmande omslag eller ingnidning av jodsåpa i 1—2 veckor; därefter öppnas svulsten, varhålan spolas ren och slevas, fylles med jodoformtamponer under 1 dygn och sköljes sedan dagligen med sublimatlösning, tills läkning sker.E. N—m.

Bogträ. Se Sele.

Bok, *Fagus silvatica* L., allmän i Skåne, Halland och Blekinge samt spridd även nordligare ungefär till en linje från mellersta Bohuslän till mellersta Öland. Norr om denna linje odlas b. här och var beståndsvis, och enstaka mindre exemplar ha övervintrat t. o. m. ända upp vid Vindeln i Västerbotten. — B. har förr avtagit till följd av planlös avverkning utan åtgärder för föryngring. Större omsorg för denna gör sig numera gällande, dock endast på de skånska godsen och i en och annan kronoskog. Förr föryngrade den sig lätt i ollonbeten,

(»nedbrytning») hindras. Föl äro i regel bockbenta, emedan kroppstyngden är för liten för att vid genomtrampningen åstadkomma den spänning i böj senorna, som är nödvändig för att övervinna motståndet hos knäets böjare.E. N—m.

Bockblad. Se Vattenklöver.

Bockrot. Se Backanis.

Bocktörne, *Lycium barbarum* L., en till nattskattefamilj en, Solanaceæ, hörande buske med långa, vidjelika grenar, små, hela blad, violetta blommor och röda bär. Odlades förr rätt vanligt i trädgårdar och finnes här och var förvildad.

Bodvall. Se Fäbod.

Bog kallas den del av bålen, som till underlag har skulderbladet och överarmen med dithörande muskler. Den gränsar framåt till halsen, uppåt till manken och begränsas bakåt av en lodrät linje från bakre skulderbladsvinkeln och nedtill av armbågsleden (se Häst och Skelett). Vid bedömandet av bogen har man att taga hänsyn till proportionerna mellan skulderblad och överarmben, skulderbladets längd och lutning samt bogpartiets läge och rörlighet. Vid riktigt förhållande mellan skelettdelarna bör en lodrät linje från bålens upphängningspunkt gå genom armbågsleden. Faller den bakom denna, blir ställningen sträckt, faller den framför, understående (se Benställning). Bogen har normal lutning, om den lodräta linjen från bålens upphängningspunkt, fortsatt uppåt, tangerar skulderbladets främre övre vinkel, går den framför denna, är bogen lång och liggande, går den bakom, kallas bogen rak eller stupande. (Se Benställning fig. sid. 97). En lång och liggande b. är fördelaktig, i det att den ger långt steg och mjuka rörelser, dels därför att det långa skulderbladet vid rörelsen utför en större pendelformig svängning och bogleden således vid steget kommer längre fram, dels emedan vinkeln mellan skulderblad och överarm då är mindre och sålunda vid sträckningen kan förstoras jämförelsevis mera. Rak och stupande bog gör rörelsen hårdare och mera stötande och steget kortare. Fri b. betecknar, att bogpartiet är lätt förskjutbart och vid steget beskriver en stor pendelformig svängning; läst b., att denna vid steget ligger nästan still på bålen, så att rörelsen så gott som uteslutande sker i armbågsleden. Den fria b.-rörelsen giver mjuka och vägvinnande rörelser och är en nödvändig förutsättning för en god travaktion; den främjas bäst genom lämplig träning i skritt under uppväxten. Den lästa bogen är ofta en följd av sjukligheter i extremiteten, som göra, att hästen söker att så mycket som möjligt avkorta det moment, då kroppstyngden vilar på denna; steget blir då kort och trippande. Lös l. kobog betecknar, att bogens nedre del skjuter m. l. m. ut från bålen, ofta beroende på en för kort och rakt ställd överarm (se Benställning, sträckt ställning) eller på en viss slapphet, som gör att de muskler, som hålla bogleden intill bålen, uttänjas, såsom fallet ofta är hos utpräglade mjölkkor. Om än kobog således är tecken på en genom alltför ensidigt driven förädling orsakad slapphet, så bör felet hos äldre mjölkkor ej dömas strängt. Köttig kallas bogen, då musklerna äro fylliga och konturerna därför avrundade, torr, då musklerna äro fasta och markerade och skulderbladets kanter därför tydligt skönjbara. E. N—m.

Bogblad. Se Bog, Skelett.

Boghälta, sammanfattande benämning för sjukliga förändringar i bogleden eller dithörande senor och muskler, som förorsaka hälta, ss. vrickning av bogleden med därav följande inflammation i leden eller i senor och muskler däromkring, brott av skulderbladshalsen, djupliggande bölder i bogens muskler m. m. Kännetecknande är, att hältan framträder mera, om hästen ryggas eller föres i volt åt den sjuka sidan, ävensom vid vändningar, då sjuka benet måste flyttas utåt eller inåt. B. förekommer dock sällan, och hälta på frambenen har oftast sitt säte i dessas nedre del.

Behandlingen består i allmänhet i användning av isomslag, så länge bogen kännes het och öm, samt därefter ingnidning av fördelande salvor, och modifieras för övrigt efter åkommans art.E. N—m.

Bogsvulst, djupliggande, kallas en av mikroorganismer, *Botryomyces equi*, förorsakad svulst i en av bogens muskler, omedelbart framför och innanför bogleden samt i därinnanför belägna lymfkörtlar. Svulsten kan nå betydande storlek och medför i början halta eller stelhet i rörelser. Inuti svulsten finnes en varhåla, som efter några veckor öppnar sig och uttömmer varet, varefter svullnaden lägger sig; ofta kvarstår dock en fast svulst, som lätt föranleder brytsår.

Behandling: till en början användes våtvärmande omslag eller ingnidning av jodsåpa i 1—2 veckor; därefter öppnas svulsten, varhålan spolas ren och slevas, fylles med jodoformtamponer under 1 dygn och sköljes sedan dagligen med sublimatlösning, tills läkning sker.E. N—m.

Bogträ. Se Sele.

Bok, *Fagus silvatica* L., allmän i Skåne, Halland och Blekinge samt spridd även nordligare ungefär till en linje från mellersta Bohuslän till mellersta Öland. Norr om denna linje odlas b. här och var beståndsvis, och enstaka mindre exemplar ha övervintrat t. o. m. ända upp vid Vindeln i Västerbotten. — B. har förr avtagit till följd av planlös avverkning utan åtgärder för föryngring. Större omsorg för denna gör sig numera gällande, dock endast på de skånska godsen och i en och annan kronoskog. Förr föryngrade den sig lätt i ollonbeten,

(»nedbrytning») hindras. Föl äro i regel bockbenta, emedan kroppstyngden är för liten för att vid genomtrampningen åstadkomma den spänning i böj senorna, som är nödvändig för att övervinna motståndet hos knäets böjare.E. N—m.

Bockblad. Se Vattenklöver.

Bockrot. Se Backanis.

Bocktörne, *Lycium barbarum* L., en till nattskattefamilj en, Solanaceæ, hörande buske med långa, vidjelika grenar, små, hela blad, violetta blommor och röda bär. Odlades förr rätt vanligt i trädgårdar och finnes här och var förvildad.

Bodvall. Se Fäbod.

Bog kallas den del av bålen, som till underlag har skulderbladet och överarmen med dithörande muskler. Den gränsar framåt till halsen, uppåt till manken och begränsas bakåt av en lodrät linje från bakre skulderbladsvinkeln och nedtill av armbågsleden (se Häst och Skelett). Vid bedömandet av bogen har man att taga hänsyn till proportionerna mellan skulderblad och överarmben, skulderbladets längd och lutning samt bogpartiets läge och rörlighet. Vid riktigt förhållande mellan skelettdelarna bör en lodrät linje från bålens upphängningspunkt gå genom armbågsleden. Faller den bakom denna, blir ställningen sträckt, faller den framför, understående (se Benställning). Bogen har normal lutning, om den lodräta linjen från bålens upphängningspunkt, fortsatt uppåt, tangerar skulderbladets främre övre vinkel, går den framför denna, är bogen lång och liggande, går den bakom, kallas bogen rak eller stupande. (Se Benställning fig. sid. 97). En lång och liggande b. är fördelaktig, i det att den ger långt steg och mjuka rörelser, dels därför att det långa skulderbladet vid rörelsen utför en större pendelformig svängning och bogleden således vid steget kommer längre fram, dels emedan vinkeln mellan skulderblad och överarm då är mindre och sålunda vid sträckningen kan förstoras jämförelsevis mera. Rak och stupande bog gör rörelsen hårdare och mera stötande och steget kortare. Fri b. betecknar, att bogpartiet är lätt förskjutbart och vid steget beskriver en stor pendelformig svängning; läst b., att denna vid steget ligger nästan still på bålen, så att rörelsen så gott som uteslutande sker i armbågsleden. Den fria b.-rörelsen giver mjuka och vägvinnande rörelser och är en nödvändig förutsättning för en god travaktion; den främjas bäst genom lämplig träning i skritt under uppväxten. Den lästa bogen är ofta en följd av sjukligheter i extremiteten, som göra, att hästen söker att så mycket som möjligt avkorta det moment, då kroppstyngden vilar på denna; steget blir då kort och trippande. Lös l. kobog betecknar, att bogens nedre del skjuter m. l. m. ut från bålen, ofta beroende på en för kort och rakt ställd överarm (se Benställning, sträckt ställning) eller på en viss slapphet, som gör att de muskler, som hålla bogleden intill bålen, uttänjas, såsom fallet ofta är hos utpräglade mjölkkor. Om än kobog således är tecken på en genom alltför

ensidigt driven förädling orsakad slapphet, så bör felet hos äldre mjölkkor ej dömas strängt. Köttig kallas bogen, då musklerna äro fylliga och konturerna därför avrundade, torr, då musklerna äro fasta och markerade och skulderbladets kanter därför tydligt skönjbara. E. N—m.

Bogblad. Se Bog, Skelett.

Boghälta, sammanfattande benämning för sjukliga förändringar i bogleden eller dithörande senor och muskler, som förorsaka hälta, ss. vrickning av bogleden med därav följande inflammation i leden eller i senor och muskler däromkring, brott av skulderbladshalsen, djupliggande bölder i bogens muskler m. m. Kännetecknande är, att hältan framträder mera, om hästen ryggas eller föres i volt åt den sjuka sidan, ävensom vid vändningar, då sjuka benet måste flyttas utåt eller inåt. B. förekommer dock sällan, och hälta på frambenen har oftast sitt säte i dessas nedre del.

Behandlingen består i allmänhet i användning av isomslag, så länge bogen kännes het och öm, samt därefter ingnidning av fördelande salvor, och modifieras för övrigt efter åkommans art.E. N—m.

Bogsvulst, djupliggande, kallas en av mikroorganismer, *Botryomyces equi*, förorsakad svulst i en av bogens muskler, omedelbart framför och innanför bogleden samt i därinnanför belägna lymfkörtlar. Svulsten kan nå betydande storlek och medför i början halta eller stelhet i rörelser. Inuti svulsten finnes en varhåla, som efter några veckor öppnar sig och uttömmer varet, varefter svullnaden lägger sig; ofta kvarstår dock en fast svulst, som lätt föranleder brytsår.

Behandling: till en början användes våtvärmande omslag eller ingnidning av jodsåpa i 1—2 veckor; därefter öppnas svulsten, varhålan spolas ren och slevas, fylles med jodoformtamponer under 1 dygn och sköljes sedan dagligen med sublimatlösning, tills läkning sker.E. N—m.

Bogträ. Se Sele.

Bok, *Fagus silvatica* L., allmän i Skåne, Halland och Blekinge samt spridd även nordligare ungefär till en linje från mellersta Bohuslän till mellersta Öland. Norr om denna linje odlas b. här och var beståndsvis, och enstaka mindre exemplar ha övervintrat t. o. m. ända upp vid Vindeln i Västerbotten. — B. har förr avtagit till följd av planlös avverkning utan åtgärder för föryngring. Större omsorg för denna gör sig numera gällande, dock endast på de skånska godsen och i en och annan kronoskog. Förr föryngrade den sig lätt i ollonbeten,

(»nedbrytning») hindras. Föl äro i regel bockbenta, emedan kroppstyngden är för liten för att vid genomtrampningen åstadkomma den spänning i böj senorna, som är nödvändig för att övervinna motståndet hos knäets böjare.E. N—m.

Bockblad. Se Vattenklöver.

Bockrot. Se Backanis.

Bocktörne, *Lycium barbarum* L., en till nattskattefamilj en, Solanaceæ, hörande buske med långa, vidjelika grenar, små, hela blad, violetta blommor och röda bär. Odlades förr rätt vanligt i trädgårdar och finnes här och var förvildad.

Bodvall. Se Fäbod.

Bog kallas den del av bålen, som till underlag har skulderbladet och överarmen med dithörande muskler. Den gränsar framåt till halsen, uppåt till manken och begränsas bakåt av en lodrät linje från bakre skulderbladsvinkeln och nedtill av armbågsleden (se Häst och Skelett). Vid bedömandet av bogen har man att taga hänsyn till proportionerna mellan skulderblad och överarmben, skulderbladets längd och lutning samt bogpartiets läge och rörlighet. Vid riktigt förhållande mellan skelettdelarna bör en lodrät linje från bålens upphängningspunkt gå genom armbågsleden. Faller den bakom denna, blir ställningen sträckt, faller den framför, understående (se Benställning). Bogen har normal lutning, om den lodräta linjen från bålens upphängningspunkt, fortsatt uppåt, tangerar skulderbladets främre övre vinkel, går den framför denna, är bogen lång och liggande, går den bakom, kallas bogen rak eller stupande. (Se Benställning fig. sid. 97). En lång och liggande b. är fördelaktig, i det att den ger långt steg och mjuka rörelser, dels därför att det långa skulderbladet vid rörelsen utför en större pendelformig svängning och bogleden således vid steget kommer längre fram, dels emedan vinkeln mellan skulderblad och överarm då är mindre och sålunda vid sträckningen kan förstoras jämförelsevis mera. Rak och stupande bog gör rörelsen hårdare och mera stötande och steget kortare. Fri b. betecknar, att bogpartiet är lätt förskjutbart och vid steget beskriver en stor pendelformig svängning; läst b., att denna vid steget ligger nästan still på bålen, så att rörelsen så gott som uteslutande sker i armbågsleden. Den fria b.-rörelsen giver mjuka och vägvinnande rörelser och är en nödvändig förutsättning för en god travaktion; den främjas bäst genom lämplig träning i skritt under uppväxten. Den lästa bogen är ofta en följd av sjukligheter i extremiteten, som göra, att hästen söker att så mycket som möjligt avkorta det moment, då kroppstyngden vilar på denna; steget blir då kort och trippande. Lös l. kobog betecknar, att bogens nedre del skjuter m. l. m. ut från bålen, ofta beroende på en för kort och rakt ställd överarm (se Benställning, sträckt ställning) eller på en viss slapphet, som gör att de muskler, som hålla bogleden intill bålen, uttänjas, såsom fallet ofta är hos utpräglade mjölkkor. Om än kobog således är tecken på en genom alltför ensidigt driven förädling orsakad slapphet, så bör felet hos äldre mjölkkor ej dömas strängt. Köttig kallas bogen, då musklerna äro fylliga och konturerna därför avrundade, torr, då musklerna äro fasta och markerade och skulderbladets kanter därför tydligt skönjbara. E. N—m.

Bogblad. Se Bog, Skelett.

Boghälta, sammanfattande benämning för sjukliga förändringar i bogleden eller dithörande senor och muskler, som förorsaka hälta, ss. vrickning av bogleden med därav följande inflammation i leden eller i senor och muskler däromkring, brott av skulderbladshalsen, djupliggande bölder i bogens muskler m. m. Kännetecknande är, att hältan framträder mera, om hästen ryggas eller föres i volt åt den sjuka sidan, ävensom vid vändningar, då sjuka benet måste flyttas utåt eller inåt. B. förekommer dock sällan, och hälta på frambenen har oftast sitt säte i dessas nedre del.

Behandlingen består i allmänhet i användning av isomslag, så länge bogen kännes het och öm, samt därefter ingnidning av fördelande salvor, och modifieras för övrigt efter åkommans art.E. N—m.

Bogsvulst, djupliggande, kallas en av mikroorganismer, *Botryomyces equi*, förorsakad svulst i en av bogens muskler, omedelbart framför och innanför bogleden samt i därinnanför belägna lymfkörtlar. Svulsten kan nå betydande storlek och medför i början halta eller stelhet i rörelser. Inuti svulsten finnes en varhåla, som efter några veckor öppnar sig och uttömmer varet, varefter svullnaden lägger sig; ofta kvarstår dock en fast svulst, som lätt föranleder brytsår.

Behandling: till en början användes våtvärmande omslag eller ingnidning av jodsåpa i 1—2 veckor; därefter öppnas svulsten, varhålan spolas ren och slevas, fylles med jodoformtamponer under 1 dygn och sköljes sedan dagligen med sublimatlösning, tills läkning sker.E. N—m.

Bogträ. Se Sele.

Bok, *Fagus silvatica* L., allmän i Skåne, Halland och Blekinge samt spridd även nordligare ungefär till en linje från mellersta Bohuslän till mellersta Öland. Norr om denna linje odlas b. här och var beståndsvis, och enstaka mindre exemplar ha övervintrat t. o. m. ända upp vid Vindeln i Västerbotten. — B. har förr avtagit till följd av planlös avverkning utan åtgärder för föryngring. Större omsorg för denna gör sig numera gällande, dock endast på de skånska godsen och i en och annan kronoskog. Förr föryngrade den sig lätt i ollonbeten,

(»nedbrytning») hindras. Föl äro i regel bockbenta, emedan kroppstyngden är för liten för att vid genomtrampningen åstadkomma den spänning i böj senorna, som är nödvändig för att övervinna motståndet hos knäets böjare.E. N—m.

Bockblad. Se Vattenklöver.

Bockrot. Se Backanis.

Bocktörne, *Lycium barbarum* L., en till nattskattefamilj en, Solanaceæ, hörande buske med långa, vidjelika grenar, små, hela blad, violetta blommor och röda bär. Odlades förr rätt vanligt i trädgårdar och finnes här och var förvildad.

Bodvall. Se Fäbod.

Bog kallas den del av bålen, som till underlag har skulderbladet och överarmen med dithörande muskler. Den gränsar framåt till halsen, uppåt till manken och begränsas bakåt av en lodrät linje från bakre skulderbladsvinkeln och nedtill av armbågsleden (se Häst och Skelett). Vid bedömandet av bogen har man att taga hänsyn till proportionerna mellan skulderblad och överarmben, skulderbladets längd och lutning samt bogpartiets läge och rörlighet. Vid riktigt förhållande mellan skelettdelarna bör en lodrät linje från bålens

upphängningspunkt gå genom armbågsleden. Faller den bakom denna, blir ställningen sträckt, faller den framför, understående (se Benställning). Bogen har normal lutning, om den lodräta linjen från bålens upphängningspunkt, fortsatt uppåt, tangerar skulderbladets främre övre vinkel, går den framför denna, är bogen lång och liggande, går den bakom, kallas bogen rak eller stupande. (Se Benställning fig. sid. 97). En lång och liggande b. är fördelaktig, i det att den ger långt steg och mjuka rörelser, dels därför att det långa skulderbladet vid rörelsen utför en större pendelformig svängning och bogleden således vid steget kommer längre fram, dels emedan vinkeln mellan skulderblad och överarm då är mindre och sålunda vid sträckningen kan förstoras jämförelsevis mera. Rak och stupande bog gör rörelsen hårdare och mera stötande och steget kortare. Fri b. betecknar, att bogpartiet är lätt förskjutbart och vid steget beskriver en stor pendelformig svängning; läst b., att denna vid steget ligger nästan still på bålen, så att rörelsen så gott som uteslutande sker i armbågsleden. Den fria b.-rörelsen giver mjuka och vägvinnande rörelser och är en nödvändig förutsättning för en god travaktion; den främjas bäst genom lämplig träning i skritt under uppväxten. Den lästa bogen är ofta en följd av sjukligheter i extremiteten, som göra, att hästen söker att så mycket som möjligt avkorta det moment, då kroppstyngden vilar på denna; steget blir då kort och trippande. Lös l. kobog betecknar, att bogens nedre del skjuter m. l. m. ut från bålen, ofta beroende på en för kort och rakt ställd överarm (se Benställning, sträckt ställning) eller på en viss slapphet, som gör att de muskler, som hålla bogleden intill bålen, uttänjas, såsom fallet ofta är hos utpräglade mjölkkor. Om än kobog således är tecken på en genom alltför ensidigt driven förädling orsakad slapphet, så bör felet hos äldre mjölkkor ej dömas strängt. Köttig kallas bogen, då musklerna äro fylliga och konturerna därför avrundade, torr, då musklerna äro fasta och markerade och skulderbladets kanter därför tydligt skönjbara. E. N—m.

Bogblad. Se Bog, Skelett.

Boghälta, sammanfattande benämning för sjukliga förändringar i bogleden eller dithörande senor och muskler, som förorsaka hälta, ss. vrickning av bogleden med därav följande inflammation i leden eller i senor och muskler däromkring, brott av skulderbladshalsen, djupliggande bölder i bogens muskler m. m. Kännetecknande är, att hältan framträder mera, om hästen ryggas eller föres i volt åt den sjuka sidan, ävensom vid vändningar, då sjuka benet måste flyttas utåt eller inåt. B. förekommer dock sällan, och hälta på frambenen har oftast sitt säte i dessas nedre del.

Behandlingen består i allmänhet i användning av isomslag, så länge bogen kännes het och öm, samt därefter ingnidning av fördelande salvor, och modifieras för övrigt efter åkommans art.E. N—m.

Bogsvulst, djupliggande, kallas en av mikroorganismer, *Botryomyces equi*, förorsakad svulst i en av bogens muskler, omedelbart framför och innanför bogleden samt i därinnanför belägna lymfkörtlar. Svulsten kan nå betydande storlek och medför i början halta eller stelhet i rörelser. Inuti svulsten finnes en varhåla, som efter några veckor öppnar sig och uttömmer varet, varefter svullnaden lägger sig; ofta kvarstår dock en fast svulst, som lätt föranleder brytsår.

Behandling: till en början användes våtvärmande omslag eller ingnidning av jodsåpa i 1—2 veckor; därefter öppnas svulsten, varhålan spolas ren och slevas, fylles med jodoformtamponer under 1 dygn och sköljes sedan dagligen med sublimatlösning, tills läkning sker.E. N—m.

Bogträ. Se Sele.

Bok, *Fagus silvatica* L., allmän i Skåne, Halland och Blekinge samt spridd även nordligare ungefär till en linje från mellersta Bohuslän till mellersta Öland. Norr om denna linje odlas b. här och var beståndsvis, och enstaka mindre exemplar ha övervintrat t. o. m. ända upp vid Vindeln i Västerbotten. — B. har förr avtagit till följd av planlös avverkning utan åtgärder för föryngring. Större omsorg för denna gör sig numera gällande, dock endast på de skånska godsen och i en och annan kronoskog. Förr föryngrade den sig lätt i ollonbeten,

(»nedbrytning») hindras. Föl äro i regel bockbenta, emedan kroppstyngden är för liten för att vid genomtrampningen åstadkomma den spänning i böj senorna, som är nödvändig för att övervinna motståndet hos knäets böjare.E. N—m.

Bockblad. Se Vattenklöver.

Bockrot. Se Backanis.

Bocktörne, *Lycium barbarum* L., en till nattskattefamilj en, Solanaceæ, hörande buske med långa, vidjelika grenar, små, hela blad, violetta blommor och röda bär. Odlades förr rätt vanligt i trädgårdar och finnes här och var förvildad.

Bodvall. Se Fäbod.

Bog kallas den del av bålen, som till underlag har skulderbladet och överarmen med dithörande muskler. Den gränsar framåt till halsen, uppåt till manken och begränsas bakåt av en lodrät linje från bakre skulderbladsvinkeln och nedtill av armbågsleden (se Häst och Skelett). Vid bedömandet av bogen har man att taga hänsyn till proportionerna mellan skulderblad och överarmen, skulderbladets längd och lutning samt bogpartiets läge och rörlighet. Vid riktigt förhållande mellan skelettdelarna bör en lodrät linje från bålens upphängningspunkt gå genom armbågsleden. Faller den bakom denna, blir ställningen sträckt, faller den framför, understående (se Benställning). Bogen har normal lutning, om den lodräta linjen från bålens upphängningspunkt, fortsatt uppåt, tangerar skulderbladets främre övre vinkel, går den framför denna, är bogen lång och liggande, går den bakom, kallas bogen rak eller stupande. (Se Benställning fig. sid. 97). En lång och liggande b. är fördelaktig, i det att den ger långt steg och mjuka rörelser, dels därför att det långa skulderbladet vid rörelsen utför en större pendelformig svängning och bogleden således vid steget kommer längre fram, dels emedan vinkeln mellan skulderblad och överarm då är mindre och sålunda vid sträckningen kan förstoras jämförelsevis mera. Rak och stupande bog gör rörelsen hårdare och mera stötande och steget kortare. Fri b. betecknar, att bogpartiet är lätt förskjutbart och vid steget beskriver en stor pendelformig svängning; läst b., att denna vid steget ligger nästan still på bålen, så att rörelsen så gott som uteslutande sker i armbågsleden. Den fria b.-rörelsen giver mjuka och vägvinnande rörelser och är en nödvändig förutsättning för en god travaktion; den främjas bäst genom lämplig träning i skritt under uppväxten. Den lästa bogen är ofta en följd av sjukligheter i extremiteten, som göra, att hästen söker att så mycket som möjligt avkorta det moment, då kroppstyngden vilar på denna; steget blir då kort och trippande. Lös l. kobog betecknar, att bogens nedre del skjuter m. l. m. ut från bålen, ofta beroende på en för kort och rakt ställd överarm (se Benställning, sträckt ställning) eller på en viss slapphet, som gör att de muskler, som hålla bogleden intill bålen, uttänjas, såsom fallet ofta är hos utpräglade mjölkkor. Om än kobog således är tecken på en genom alltför ensidigt driven förädling orsakad slapphet, så bör felet hos äldre mjölkkor ej dömas strängt. Köttig kallas bogen, då musklerna äro fylliga och konturerna därför avrundade, torr, då musklerna äro fasta och markerade och skulderbladets kanter därför tydligt skönjbara. E. N—m.

Bogblad. Se Bog, Skelett.

Boghälta, sammanfattande benämning för sjukliga förändringar i bogleden eller dithörande senor och muskler, som förorsaka hälta, ss. vrickning av bogleden med därav följande inflammation i leden eller i senor och muskler däromkring, brott av skulderbladshalsen, djupliggande bölder i bogens muskler m. m. Kännetecknande är, att hältan framträder mera, om hästen ryggas eller föres i volt åt den sjuka sidan, ävensom vid vändningar, då sjuka benet måste flyttas utåt eller inåt. B. förekommer dock sällan, och hälta på frambenen har oftast sitt säte i dessas nedre del.

Behandlingen består i allmänhet i användning av isomslag, så länge bogen kännes het och öm, samt därefter ingnidning av fördelande salvor, och modifieras för övrigt efter åkommans art.E. N—m.

Bogsvulst, djupliggande, kallas en av mikroorganismer, *Botryomyces equi*, förorsakad svulst i en av bogens muskler, omedelbart framför och innanför bogleden samt i därinnanför belägna lymfkörtlar. Svulsten kan nå betydande storlek och medför i början halta eller stelhet i rörelser. Inuti svulsten finnes en varhåla, som efter några veckor öppnar sig och uttömmer varet, varefter svullnaden lägger sig; ofta kvarstår dock en fast svulst, som lätt föranleder brytsår.

Behandling: till en början användes våtvärmande omslag eller ingnidning av jodsåpa i 1—2 veckor; därefter öppnas svulsten, varhålan spolas ren och slevas, fylles med jodoformtamponer under 1 dygn och sköljes sedan dagligen med sublimatlösning, tills läkning sker.E. N—m.

Bogträ. Se Sele.

Bok, *Fagus silvatica* L., allmän i Skåne, Halland och Blekinge samt spridd även nordligare ungefär till en linje från mellersta Bohuslän till mellersta Öland. Norr om denna linje odlas b. här och var beståndsvis, och enstaka mindre exemplar ha övervintrat t. o. m. ända upp vid Vindeln i Västerbotten. — B. har förr avtagit till följd av planlös avverkning utan åtgärder för föryngring. Större omsorg för denna gör sig numera gällande, dock endast på de skånska godsen och i en och annan kronoskog. Förr föryngrade den sig lätt i ollonbeten,

(»nedbrytning») hindras. Föl äro i regel bockbenta, emedan kroppstyngden är för liten för att vid genomtrampningen åstadkomma den spänning i böj senorna, som är nödvändig för att övervinna motståndet hos knäets böjare.E. N—m.

Bockblad. Se Vattenklöver.

Bockrot. Se Backanis.

Bocktörne, *Lycium barbarum* L., en till nattskattefamilj en, Solanaceæ, hörande buske med långa, vidjelika grenar, små, hela blad, violetta blommor och röda bär. Odlades förr rätt vanligt i trädgårdar och finnes här och var förvildad.

Bodvall. Se Fäbod.

Bog kallas den del av bålen, som till underlag har skulderbladet och överarmen med dithörande muskler. Den gränsar framåt till halsen, uppåt till manken och begränsas bakåt av en lodrät linje från bakre skulderbladsvinkeln och nedtill av armbågsleden (se Häst och Skelett). Vid bedömandet av bogen har man att taga hänsyn till proportionerna mellan skulderblad och överarmben, skulderbladets längd och lutning samt bogpartiets läge och rörlighet. Vid riktigt förhållande mellan skelettdelarna bör en lodrät linje från bålens upphängningspunkt gå genom armbågsleden. Faller den bakom denna, blir ställningen sträckt, faller den framför, understående (se Benställning). Bogen har normal lutning, om den lodräta linjen från bålens upphängningspunkt, fortsatt uppåt, tangerar skulderbladets främre övre vinkel, går den framför denna, är bogen lång och liggande, går den bakom, kallas bogen rak eller stupande. (Se Benställning fig. sid. 97). En lång och liggande b. är fördelaktig, i det att den ger långt steg och mjuka rörelser, dels därför att det långa skulderbladet vid rörelsen utför en större pendelformig svängning och bogleden således vid steget kommer längre fram, dels emedan vinkeln mellan skulderblad och överarm då är mindre och sålunda vid sträckningen kan förstoras jämförelsevis mera. Rak och stupande bog gör rörelsen hårdare och mera stötande och steget kortare. Fri b. betecknar, att bogpartiet är lätt förskjutbart och vid steget beskriver en stor pendelformig svängning; läst b., att denna vid steget ligger nästan still på bålen, så att rörelsen så gott som uteslutande sker i armbågsleden. Den fria b.-rörelsen giver mjuka och vägvinnande rörelser och är en nödvändig förutsättning för en god travaktion; den främjas bäst genom lämplig träning i skritt under uppväxten. Den lästa bogen är ofta en följd av sjukligheter i extremiteten, som göra, att hästen söker att så mycket som möjligt avkorta det moment, då kroppstyngden vilar på denna; steget blir då kort och trippande. Lös l. kobog betecknar, att bogens nedre del skjuter m. l. m. ut från bålen, ofta beroende på en för kort och rakt ställd överarm (se Benställning, sträckt ställning) eller på en viss slapphet, som gör att de muskler, som hålla bogleden intill bålen, uttänjas, såsom fallet ofta är hos utpräglade mjölkkor. Om än kobog således är tecken på en genom alltför ensidigt driven förädling orsakad slapphet, så bör felet hos äldre mjölkkor ej dömas strängt. Köttig kallas bogen, då musklerna äro fylliga och konturerna därför avrundade, torr, då musklerna äro fasta och markerade och skulderbladets kanter därför tydligt skönjbara. E. N—m.

Bogblad. Se Bog, Skelett.

Boghälta, sammanfattande benämning för sjukliga förändringar i bogleden eller dithörande senor och muskler, som förorsaka hälta, ss. vrickning av bogleden med därav följande inflammation i leden eller i senor och muskler däromkring, brott av skulderbladshalsen, djupliggande bölder i bogens muskler m. m. Kännetecknande är, att hältan framträder mera, om hästen ryggas eller föres i volt åt den sjuka sidan, ävensom vid vändningar, då sjuka benet måste flyttas utåt eller inåt. B. förekommer dock sällan, och hälta på frambenen har oftast sitt säte i dessas nedre del.

Behandlingen består i allmänhet i användning av isomslag, så länge bogen kännes het och öm, samt därefter ingnidning av fördelande salvor, och modifieras för övrigt efter åkommans art.E. N—m.

Bogsvulst, djupliggande, kallas en av mikroorganismer, *Botryomyces equi*, förorsakad svulst i en av bogens muskler, omedelbart framför och innanför bogleden samt i därinnanför belägna lymfkörtlar. Svulsten kan nå betydande storlek och medför i början halta eller stelhet i rörelser. Inuti svulsten finnes en varhåla, som efter några veckor öppnar sig och uttömmer varet, varefter svullnaden lägger sig; ofta kvarstår dock en fast svulst, som lätt föranleder brytsår.

Behandling: till en början användes våtvärmande omslag eller ingnidning av jodsåpa i 1—2 veckor; därefter öppnas svulsten, varhålan spolas ren och slevas, fylles med jodoformtamponer under 1 dygn och sköljes sedan dagligen med sublimatlösning, tills läkning sker.E. N—m.

Bogträ. Se Sele.

Bok, *Fagus silvatica* L., allmän i Skåne, Halland och Blekinge samt spridd även nordligare ungefär till en linje från mellersta Bohuslän till mellersta Öland. Norr om denna linje odlas b. här och var beståndsvis, och enstaka mindre exemplar ha övervintrat t. o. m. ända upp vid Vindeln i Västerbotten. — B. har förr avtagit till följd av planlös avverkning utan åtgärder för föryngring. Större omsorg för denna gör sig numera gällande, dock endast på de skånska godsen och i en och annan kronoskog. Förr föryngrade den sig lätt i ollonbeten,

(»nedbrytning») hindras. Föl äro i regel bockbenta, emedan kroppstyngden är för liten för att vid genomtrampningen åstadkomma den spänning i böj senorna, som är nödvändig för att övervinna motståndet hos knäets böjare.E. N—m.

Bockblad. Se Vattenklöver.

Bockrot. Se Backanis.

Bocktörne, *Lycium barbarum* L., en till nattskattefamilj en, Solanaceæ, hörande buske med långa, vidjelika grenar, små, hela blad, violetta blommor och röda bär. Odlades förr rätt vanligt i trädgårdar och finnes här och var förvildad.

Bodvall. Se Fäbod.

Bog kallas den del av bålen, som till underlag har skulderbladet och överarmen med dithörande muskler. Den gränsar framåt till halsen, uppåt till manken och begränsas bakåt av en lodrät linje från bakre skulderbladsvinkeln och nedtill av armbågsleden (se Häst och Skelett). Vid bedömandet av bogen har man att taga hänsyn till proportionerna mellan skulderblad och överarmben, skulderbladets längd och lutning samt bogpartiets läge och rörlighet. Vid riktigt förhållande mellan skelettdelarna bör en lodrät linje från bålens upphängningspunkt gå genom armbågsleden. Faller den bakom denna, blir ställningen sträckt, faller den framför, understående (se Benställning). Bogen har normal lutning, om den lodräta linjen från bålens upphängningspunkt, fortsatt uppåt, tangerar skulderbladets främre övre vinkel, går den framför denna, är bogen lång och liggande, går den bakom, kallas bogen rak eller stupande. (Se Benställning fig. sid. 97). En lång och liggande b. är fördelaktig, i det att den ger långt steg och mjuka rörelser, dels därför att det långa skulderbladet vid rörelsen utför en större pendelformig svängning och bogleden således vid steget kommer längre fram, dels emedan vinkeln mellan skulderblad och överarm då är mindre och sålunda vid sträckningen kan förstoras jämförelsevis mera. Rak och stupande bog gör rörelsen hårdare och mera stötande och steget kortare. Fri b. betecknar, att bogpartiet är lätt förskjutbart och vid steget beskriver en stor pendelformig svängning; läst b., att denna vid steget ligger nästan still på bålen, så att rörelsen så gott som uteslutande sker i armbågsleden. Den fria b.-rörelsen giver mjuka och vägvinnande rörelser och är en nödvändig förutsättning för en god travaktion; den främjas bäst genom lämplig träning i skritt under uppväxten. Den lästa bogen är ofta en följd av sjukligheter i extremiteten, som göra, att hästen söker att så mycket som möjligt avkorta det moment, då kroppstyngden vilar på denna; steget blir då kort och trippande. Lös l. kobog betecknar, att bogens nedre del skjuter m. l. m. ut från bålen, ofta beroende på en för kort och rakt ställd överarm (se Benställning, sträckt ställning) eller på en viss slapphet, som gör att de muskler, som hålla bogleden intill bålen, uttänjas, såsom fallet ofta är hos utpräglade mjölkkor. Om än kobog således är tecken på en genom alltför ensidigt driven förädling orsakad slapphet, så bör felet hos äldre mjölkkor ej dömas strängt. Köttig kallas bogen, då musklerna äro fylliga och konturerna därför avrundade, torr, då musklerna äro fasta och markerade och skulderbladets kanter därför tydligt skönjbara. E. N—m.

Bogblad. Se Bog, Skelett.

Boghälta, sammanfattande benämning för sjukliga förändringar i bogleden eller dithörande senor och muskler, som förorsaka hälta, ss. vrickning av bogleden med därav följande inflammation i leden eller i senor och muskler däromkring, brott av skulderbladshalsen, djupliggande bölder i bogens muskler m. m. Kännetecknande är, att hältan framträder mera, om hästen ryggas eller föres i volt åt den sjuka sidan, ävensom vid vändningar, då sjuka benet måste flyttas utåt eller inåt. B. förekommer dock sällan, och hälta på frambenen har oftast sitt säte i dessas nedre del.

Behandlingen består i allmänhet i användning av isomslag, så länge bogen kännes het och öm, samt därefter ingnidning av fördelande salvor, och modifieras för övrigt efter åkommans art.E. N—m.

Bogsvulst, djupliggande, kallas en av mikroorganismer, *Botryomyces equi*, förorsakad svulst i en av bogens muskler, omedelbart framför och innanför bogleden samt i därinnanför belägna lymfkörtlar. Svulsten kan nå betydande storlek och medför i början halta eller stelhet i rörelser. Inuti svulsten finnes en varhåla, som efter några veckor öppnar sig och uttömmer varet, varefter svullnaden lägger sig; ofta kvarstår dock en fast svulst, som lätt föranleder brytsår.

Behandling: till en början användes våtvärmande omslag eller ingnidning av jodsåpa i 1—2 veckor; därefter öppnas svulsten, varhålan spolas ren och slevas, fylles med jodoformtamponer under 1 dygn och sköljes sedan dagligen med sublimatlösning, tills läkning sker.E. N—m.

Bogträ. Se Sele.

Bok, *Fagus silvatica* L., allmän i Skåne, Halland och Blekinge samt spridd även nordligare ungefär till en linje från mellersta Bohuslän till mellersta Öland. Norr om denna linje odlas b. här och var beståndsvis, och enstaka mindre exemplar ha övervintrat t. o. m. ända upp vid Vindeln i Västerbotten. — B. har förr avtagit till följd av planlös avverkning utan åtgärder för föryngring. Större omsorg för denna gör sig numera gällande, dock endast på de skånska godsen och i en och annan kronoskog. Förr föryngrade den sig lätt i ollonbeten,

(»nedbrytning») hindras. Föl äro i regel bockbenta, emedan kroppstyngden är för liten för att vid genomtrampningen åstadkomma den spänning i böj senorna, som är nödvändig för att övervinna motståndet hos knäets böjare.E. N—m.

Bockblad. Se Vattenklöver.

Bockrot. Se Backanis.

Bocktörne, *Lycium barbarum* L., en till nattskattefamilj en, Solanaceæ, hörande buske med långa, vidjelika grenar, små, hela blad, violetta blommor och röda bär. Odlades förr rätt vanligt i trädgårdar och finnes här och var förvildad.

Bodvall. Se Fäbod.

Bog kallas den del av bålen, som till underlag har skulderbladet och överarmen med dithörande muskler. Den gränsar framåt till halsen, uppåt till manken och begränsas bakåt av en lodrät linje från bakre skulderbladsvinkeln och nedtill av armbågsleden (se Häst och Skelett). Vid bedömandet av bogen har man att taga hänsyn till proportionerna mellan skulderblad och överarmben, skulderbladets längd och lutning samt bogpartiets läge och rörlighet. Vid riktigt förhållande mellan skelettdelarna bör en lodrät linje från bålens upphängningspunkt gå genom armbågsleden. Faller den bakom denna, blir ställningen sträckt, faller den framför, understående (se Benställning). Bogen har normal lutning, om den lodräta linjen från bålens upphängningspunkt, fortsatt uppåt, tangerar skulderbladets främre övre vinkel, går den framför denna, är bogen lång och liggande, går den bakom, kallas bogen rak eller stupande. (Se Benställning fig. sid. 97). En lång och liggande b. är fördelaktig, i det att den ger långt steg och mjuka rörelser, dels därför att det långa skulderbladet vid rörelsen utför en större pendelformig svängning och bogleden således vid steget kommer längre fram, dels emedan vinkeln mellan skulderblad och överarm då är mindre och sålunda vid sträckningen kan förstoras jämförelsevis mera. Rak och stupande bog gör rörelsen hårdare och mera stötande och steget kortare. Fri b. betecknar, att bogpartiet är lätt förskjutbart och vid steget beskriver en stor pendelformig svängning; läst b., att denna vid steget ligger nästan still på bålen, så att rörelsen så gott som uteslutande sker i armbågsleden. Den fria b.-rörelsen giver mjuka och vägvinnande rörelser och är en nödvändig förutsättning för en god travaktion; den främjas bäst genom lämplig träning i skritt under uppväxten. Den lästa bogen är ofta en följd av sjukligheter i extremiteten, som göra, att hästen söker att så mycket som möjligt avkorta det moment, då kroppstyngden vilar på denna; steget blir då kort och trippande. Lös l. kobog betecknar, att bogens nedre del skjuter m. l. m. ut från bålen, ofta beroende på en för kort och rakt ställd överarm (se Benställning, sträckt ställning) eller på en viss slapphet, som gör att de muskler, som hålla bogleden intill bålen, uttänjas, såsom fallet ofta är hos utpräglade mjölkkor. Om än kobog således är tecken på en genom alltför ensidigt driven förädling orsakad slapphet, så bör felet hos äldre mjölkkor ej dömas strängt. Köttig kallas bogen, då musklerna äro fylliga och konturerna därför avrundade, torr, då musklerna äro fasta och markerade och skulderbladets kanter därför tydligt skönjbara. E. N—m.

Bogblad. Se Bog, Skelett.

Boghälta, sammanfattande benämning för sjukliga förändringar i bogleden eller dithörande senor och muskler, som förorsaka hälta, ss. vrickning av bogleden med därav följande inflammation i leden eller i senor och muskler däromkring, brott av skulderbladshalsen, djupliggande bölder i bogens muskler m. m. Kännetecknande är, att hältan framträder mera, om hästen ryggas eller föres i volt åt den sjuka sidan, ävensom vid vändningar, då sjuka benet måste flyttas utåt eller inåt. B. förekommer dock sällan, och hälta på frambenen har oftast sitt säte i dessas nedre del.

Behandlingen består i allmänhet i användning av isomslag, så länge bogen kännes het och öm, samt därefter ingnidning av fördelande salvor, och modifieras för övrigt efter åkommans art.E. N—m.

Bogsvulst, djupliggande, kallas en av mikroorganismer, *Botryomyces equi*, förorsakad svulst i en av bogens muskler, omedelbart framför och innanför bogleden samt i därinnanför belägna lymfkörtlar. Svulsten kan nå betydande storlek och medför i början halta eller stelhet i rörelser. Inuti svulsten finnes en varhåla, som efter några veckor öppnar sig och uttömmer varet, varefter svullnaden lägger sig; ofta kvarstår dock en fast svulst, som lätt föranleder brytsår.

Behandling: till en början användes våtvärmande omslag eller ingnidning av jodsåpa i 1—2 veckor; därefter öppnas svulsten, varhålan spolas ren och slevas, fylles med jodoformtamponer under 1 dygn och sköljes sedan dagligen med sublimatlösning, tills läkning sker.E. N—m.

Bogträ. Se Sele.

Bok, *Fagus silvatica* L., allmän i Skåne, Halland och Blekinge samt spridd även nordligare ungefär till en linje från mellersta Bohuslän till mellersta Öland. Norr om denna linje odlas b. här och var beståndsvis, och enstaka mindre exemplar ha övervintrat t. o. m. ända upp vid Vindeln i Västerbotten. — B. har förr avtagit till följd av planlös avverkning utan åtgärder för föryngring. Större omsorg för denna gör sig numera gällande, dock endast på de skånska godsen och i en och annan kronoskog. Förr föryngrade den sig lätt i ollonbeten,

i det att svinen, som släpptes i skogen, nedmyllade ollonen. Vid avverkning av bokskogen har, mest av bekvämlighetsskäl, i stor utsträckning uppdragits gran. Det är visserligen sannolikt, att de på gammal bokmark uppdragna granskogarna komma att giva större vinst än bokskogen, men givetvis hava de försämrat landskapet ur natursynpunkt. —

B. finnes i regel i stora, tämligen likåldriga och rena bestånd men också i blandning med ek, björk, gran, tall m. fl. Med sin stora förmåga att tåla beskuggning undantränger b. i blandbestånd andra trädslag utom gran. B. trives bäst å lerblandad sandmylla, helst med någon inblandning av kalk, samt i kuperat och friskt läge. För sin fulla trevnad fordrar den ett väl utvecklat mullager och är i detta avseende vårt känsligaste trädslag. Ej blott för föryngring utan även för god tillväxt i bestånden bör markbetäckningen bestå av mull med en vegetation av typiska mullväxter, såsom sippor, myskemadra, Galeobdolen, harsyra m. fl. Redan en ringa torvbildning i mulllagret försvårar föryngringen avsevärt.

Fruktsättning börjar vid 30—40 års ålder. När ett ollonår är att vänta, äro på hösten de knoppar, som innehålla anlagda blomställningar, större och tjockare än de blott bladförande. Ollonen mogna i oktober. 1 hl. väger 40—50 kg. och innehåller omkring 200,000 st.

B. föryngras bäst genom trakthuggning och en tät fröträdsställning; marken beredes, när knopparna på hösten visa, att ollonår är att vänta, medelst en harv eller Widéns kul-turplog. Ett par år sedan plantorna uppkommit utglesnas den täta fröträdsställningen i ett par omgångar. Ollonen sås i väl luckrade rutor, $^{1}/_{2}$ m. i fyrkant, eller i hackade ränder. Plantering sker vanligen med s. k. blockplantering, varvid plantorna böra hava uppdragits ganska tätt i plantskolan och sedan utflyttas i en klimp med många plantor i varje. Vällyckade såväl självsådder som planteringar av b. skola innehålla ett mycket stort antal plantor per ha.

Gallringen i ungskogarna påbörjas redan, när de äro omkring 20 år gamla, men bestånden hållas till 50-års åldern väl slutna för att giva god stamform. Sedan gallras de allt kraftigare; särdeles i Danmark har utbildats ett gallringssystem, som giver god produktion med ett ganska ringa stamantal.

Avkastning. På god bokmark i Danmark finnes vid 30 års ålder omkr. 4,000 stammar per ha., varav över 1,000 utgallras, vid 50 år omkring 1,200, varav 300 utgallras. Vid 110 års ålder, då stamantalet nedgått till omkr. 200, har nåtts en samlad produktion av 1,365 kbm., varvid genom gallring uttagits omkring 800 kbm. Det har visat sig, att den starka gallringen i Danmark givit en med omkring 35 % ökad avkastning mot den, som nås exempelvis i Schweiz genom svagare gallring i för övrigt jämförbara bestånd. Några svenska avkastningssiffror föreligga ej, men det är ej osannolikt, att på bästa mark i Skåne med lika god skötsel och starka gallringar skulle kunna nås lika höga resultat som i Danmark. T. o. m. så långt norrut som på Omberg finnas planterade b.-bestånd, som åtminstone i höjdtillväxt ej stå mycket efter de bättre bestånden i Danmark.

Bokvirket är mycket varaktigt under vatten, men ovaraktigt i fria luften, tungt, hårt och har högt brännvärde. Det användes hos oss huvudsakligen till ved, en mindre del sågas eller användes till staver för tillverkning av smördrittlar.G. Sch.

I parker odlas jämte den vanliga formen av b. även blodbok, var. *atropurpurea*, med blodröda blad, samt hängbok, var. *pendula*, med hängande grenar. Den förra är fullt så härdig som huvudformen och kan ännu i Mälardalen bliva ett ståtligt träd, den senare passar blott i södra Sverige.H. J. Dft.

Bokollon.

Bokollon. hava sedan gammalt tillgodogjorts genom att svin fått tillvarataga dem på marken, sedan de fallit av träden. Där så ej sker, förtjäna de till följd av sitt ansenliga fodervärde att insamlas. I medeltal innehålla de oskalade i proc.

	riska	torkade
Protein	12.7	13.3
Fett	24.4	27.4
Kvävefria extraktämnen	21.9	25.5
Växttråd	16.0	18.5
Aska	3.2	4.2
Vatten	21.8	11.1
Smältbar äggvita	9.9	10.1
Foderenheter per 100 kg.	105.0	121.0

Skalade hava de 25—30 proc. högre fodervärde.

De passa bäst till foder för svin och göddjur men blott i måttliga mängder, helst krossade eller kokta. De innehålla ett växt gift fagin, som särdeles gör sig märkbart, om ollonen ej äro friska; hästar äro särskilt känsliga för detsamma. Fettet, som är oljeartat, gör fläsket efter bokollonutfodring löst. Oljan kan utpressas och är användbar till matolja. Pressåterstoden, bokollonkakor, vare sig skalade eller oskalade, överensstämmer i sammansättning och fodervärde nära med bomullsfrökakor.M. W.

Bokföring, bokhålleri, en systematisk ordnad uppteckning av tillgångar och värdeomsättning av penningar, varor eller arbete.

Bokföringens uppgift i jordbruket är att göra reda för driftens ekonomiska ställning och resultat, d. v. s. storleken av det i lantbruksdriften nedlagda kapitalet samt dess nettoavkastning. Lantbrukets b. kan och bör även påvisa felen och förtjänsterna i driftens ekonomiska planläggning samt skaffa nödigt underlag för lantmannens skattedeklaration.

Med hänsyn till omfattningen skiljes på enkel lantbruksb., då endast resultatet från lanthushållningen i dess helhet fastställes, och utvidgad b., då särskilda räkningar uppläggas för de olika driftsgrenarna för att fastställa det ekonomiska resultatet från var och en av dessa. Med hänsyn till formen för räkenskapernas uppställning skiljes på enkelt bokhålleri, då varje post antecknas endast en gång, och dubbelt b. eller italienskt b., då varje post antecknas två gånger, d. v. s. på både mottagarens och avlämnarens räkning. Den senare metoden är arbetsammare men ger bättre självkontroll. Vid lantbruksbokföringen använder man med fördel i kolumnform uppställda tabeller för de löpande anteckningarna, varemot själva bokslutet bäst utföres efter det dubbla bokhålleriets grunder.

Bokföringsperioden omfattar normalt ett år. Bokföringsåret el. bokåret bör väljas så, att inneliggande lager ej försvåra en noggrann inventering, och därför helst börja med någon av månaderna mars till juli.

Bokföringsarbetet kan uppdelas i:

1) Upprättande av inventarium, d. v. s. en noggrann uppteckning av alla tillgångar och skulder vid bokårets början och slut.

2) Löpande bokföring, d. v. s. anteckning i tidsföljd av omsättningar i penningar, varor och arbetskraft.

3) Bokslut, d. v. s. systematisk sammanställning av de erhållna räkenskapsresultaten, så att en klar och riktig bild av den ekonomiska hushållningen och dess resultat under bokåret erhålles.

Inventarium upprättas bäst i en särskild inventeringsbok, så uppställd, att där kan införas inventeringsresultaten för en följd av år, t. ex. en 10-årsperiod. Inventeringen bör utföras med största omsorg och upptaga alla tillgångar till både mängd och värde samt alla skulder. Posterna ordnas lämpligen under följande rubriker:

I.

Lanthushållningen.

Fastigheten (jord-, byggnads-,

grundförbättrings- och växtkapital).

Levande inventarier.

Döda inventarier.

Förråd.

II.

Skogen.

III.

Annan förvärvsverksamhet

(såg, kvarn, aktier o. s. v.).

IV.

Hushållet.

V.

Privat lösöre.

Fordringar och skulder kunna antingen sammanföras var för sig eller ock uppdelas på de olika avdelningar av driften, dit de rätteligen höra.

Av inventariet skall framgå: storleken av bruttoförmögenheten (aktiva), av skulderna (passiva) samt som skillnad dem emellan, nettoförmögenheten. Genom jämförelse mellan nettoförmögenheten vid bokårets början och slut framgår, huru affärsställningen förändrats under bokåret.

För att inventariet skall rätt angiva storleken av det i driften nedlagda kapitalet, böra alla tillgångar upptagas till det verkliga marknadsvärdet och samma värderingsprinciper följas varje år (jfr Värde).

Den löpande bokföringen skall redogöra för omsättningen under året av penningar, varor och kreatur samt för arbetskraftens användning. För densamma användes följande böcker och listor: Kassabok eller kassajournal, avräkningsbok, varu- och kreatursjournal samt dagsverkslista och arbetsjournal. Intet hindrar, att samtliga dessa böcker eller journaler på mindre egendomar sammanföras i ett band.

I kassaboken, kassajournalen, antecknas alla inkomster och utgifter i löpande följd. Genom att använda en journal med tillräckligt antal kolumner underlättas specificeringen av inkomster och utgifter på de olika driftsgrenarna.

Avräkningsboken (rescontra) avser att upptaga anteckningar av kreditaffärerna, varvid särskild räkning, konto, uppläggs för var person, som man har kreditaffärer med. På större egendomar för man lämpligen en memorial, där kreditaffärerna först antecknas i löpande följd, sida efter sida, för att sedan överföras till avräkningsboken.

På större egendomar kunna kassaaffärerna lämpligen först antecknas i en kassakladd, varefter posterna ifrån kassakladden och memorialen överföras och systematiskt ordnas i en samlingsjournal, för att sedan därifrån, som årssummor, överföras till huvudboken.

äro friska; hästar äro särskilt känsliga för detsamma. Fettet, som är oljeartat, gör fläsket efter bokollonutfodring löst. Oljan kan utpressas och är användbar till matolja. Pressåterstoden, bokollonkakor, vare sig skalade eller oskalade, överensstämmer i sammansättning och fodervärde nära med bomullsfrökakor.M. W.

Bokföring, bokhålleri, en systematisk ordnad uppteckning av tillgångar och värdeomsättning av penningar, varor eller arbete.

Bokföringens uppgift i jordbruket är att göra reda för driftens ekonomiska ställning och resultat, d. v. s. storleken av det i lantbruksdriften nedlagda kapitalet samt dess nettoavkastning. Lantbrukets b. kan och bör även påvisa felen och förtjänsterna i driftens ekonomiska planläggning samt skaffa nödigt underlag för lantmannens skattedeklaration.

Med hänsyn till omfattningen skiljes på enkel lantbruksb., då endast resultatet från lanthushållningen i dess helhet fastställes, och utvidgad b., då särskilda räkningar uppläggas för de olika driftsgrenarna för att fastställa det ekonomiska resultatet från var och en av dessa. Med hänsyn till formen för räkenskapernas uppställning skiljes på enkelt bokhålleri, då varje post antecknas endast en gång, och dubbelt b. eller italienskt b., då varje post antecknas två gånger, d. v. s. på både mottagarens och avlämnarens räkning. Den senare metoden är arbetsammare men ger bättre självkontroll. Vid lantbruksbokföringen använder man med fördel i kolumnform uppställda tabeller för de löpande anteckningarna, varemot själva bokslutet bäst utföres efter det dubbla bokhålleriets grunder.

Bokföringsperioden omfattar normalt ett år. Bokföringsåret el. bokåret bör väljas så, att inneliggande lager ej försvåra en noggrann inventering, och därför helst börja med någon av månaderna mars till juli.

Bokföringsarbetet kan uppdelas i:

1) Upprättande av inventarium, d. v. s. en noggrann uppteckning av alla tillgångar och skulder vid bokårets början och slut.

2) Löpande bokföring, d. v. s. anteckning i tidsföljd av omsättningar i penningar, varor och arbetskraft.

3) Bokslut, d. v. s. systematisk sammanställning av de erhållna räkenskapsresultaten, så att en klar och riktig bild av den ekonomiska hushållningen och dess resultat under bokåret erhålles.

Inventarium upprättas bäst i en särskild inventeringsbok, så uppställd, att där kan införas inventeringsresultaten för en följd av år, t. ex. en 10-årsperiod. Inventeringen bör utföras med största omsorg och upptaga alla tillgångar till både mängd och värde samt alla skulder. Posterna ordnas lämpligen under följande rubriker:

I.

Lanthushållningen.

Fastigheten (jord-, byggnads-,

grundförbättrings- och växtkapital).

Levande inventarier.

Döda inventarier.

Förråd.

II.

Skogen.

III.

Annan förvärvsverksamhet

(såg, kvarn, aktier o. s. v.).

IV.

Hushållet.

V.

Privat lösöre.

Fordringar och skulder kunna antingen sammanföras var för sig eller ock uppdelas på de olika avdelningar av driften, dit de rätteligen höra.

Av inventariet skall framgå: storleken av bruttoförmögenheten (aktiva), av skulderna (passiva) samt som skillnad dem emellan, nettoförmögenheten. Genom jämförelse mellan nettoförmögenheten vid bokårets början och slut framgår, huru affärsställningen förändrats under bokåret.

För att inventariet skall rätt angiva storleken av det i driften nedlagda kapitalet, böra alla tillgångar upptagas till det verkliga marknadsvärdet och samma värderingsprinciper följas varje år (jfr Värde).

Den löpande bokföringen skall redogöra för omsättningen under året av penningar, varor och kreatur samt för arbetskraftens användning. För densamma användes följande böcker och listor: Kassabok eller kassajournal, avräkningsbok, varu- och kreatursjournal samt dagsverkslista och arbetsjournal. Intet hindrar, att samtliga dessa böcker eller journaler på mindre egendomar sammanföras i ett band.

I kassaboken, kassajournalen, antecknas alla inkomster och utgifter i löpande följd. Genom att använda en journal med tillräckligt antal kolumner underlättas specificeringen av inkomster och utgifter på de olika driftsgrenarna.

Avräkningsboken (rescontra) avser att upptaga anteckningar av kreditaffärerna, varvid särskild räkning, konto, upplägges för var person, som man har kreditaffärer med. På större egendomar för man lämpligen en memorial, där kreditaffärerna först antecknas i löpande följd, sida efter sida, för att sedan överföras till avräkningsboken.

På större egendomar kunna kassaaffärerna lämpligen först antecknas i en kassakladd, varefter posterna ifrån kassakladden och memorialen överföras och systematiskt ordnas i en samlingsjournal, för att sedan därifrån, som årssummor, överföras till huvudboken.

Samlingsjournal.

Dag

Avr.b.
pag.

Kronor

S:a Kr.

Debitorer

Kreditorer

Huv. b.
pag.

I varu- och kreatursjournalen, som bäst uppställas i tabellform, antecknas omsättningen av spannmål, foder- och gödsel- nedanmedel, mjölk och andra produkter samt in- och utgångna kreatur. Det är härvid lämpligast att använda en sida eller ett uppslag för varje varuslag, såsom närmare framgår av stående exempel.

Vete.

Vecka
el.
dag

Behåll-
ning

In-
köpt

Produ-
cerat

S:a
inkom.

Ut-
säde

Stat.

Hush.

Sålt

S:a
utlämn.

I dagsverkslistan antecknas dag tvärrad för dag antalet av egendomens fast anställda och tillfälliga arbetare utförda dagsverken, , Den kan även användas som avlöningslista för utbetalda daglöner. Den bör innehålla en för varje arbetare samt en kolumn för varje arbetsdag under veckan eller månaden jämte kolumner för dagsverkspris övertids- arbete och utbetalda daglöner,

Dagsverks-lista.

(För veckoavlöning).

Den / — /

Arbetarens namn

Dagsverken

à
pris

Kronor

Övertid

S:a ut-
betalt

Anmärkn.

S

M

T

O

T

F

L

S:a

Tim.

à pris

Kronor

Arbetsjournalen avser att dag för dag upptaga anteckningar över arbetskraftens användning, så att man kan fastställa arbets- förbrukningen för de olika växtodlingarna och djurstallarna, för byggnads- och inventarie- underhåll o. s. v. Härvid bör man ha särskilda detaljkolumner för utförda mans-, hjons-, häst-, ox- och motordagsverken, så att användningen av de olika slagen av arbetskraft lätt låter sig fastställa.

Arbetsjournal.

M=Män

Hj=Hjon

H=Häst

....

....

...................................månad

Dag

1

2

3

4

5

M

Hj

H

M

Hj

H

M

Hj

H

M

Hj

H

M

Hj

H

Vete-....odling

.... »

.... »

.... »

.... »

.... »

O. s. v.

Trädesbruk

Höstplöjning

O. s. v.

Har bokföringen till uppgift endast att fastställa det ekonomiska resultatet från lanthushållningen i dess helhet, kan bokföringen av varu-, kreaturs- och arbetsomsättningen betydligt inskränkas. För att kunna fastställa lanthushållningens ekonomiska resultat måste man dock alltid åtminstone föra en hushållsjournal, vari antecknas mängd och värde av till hushållet lämnade lantbruksprodukter samt från hushållet lämnade kostdagar till lantbrukets arbetspersonal. Förandet av dessa anteckningar är även nödvändigt för skattedeklarationen.

Bokslutet. Resultatet från inventering och löpande bokföring sammanföres i och för bokslutet vanligen i en särskild bok, huvudbok el. kapitalbok. Denna bör helst uppställas efter det dubbla bokhålleriets grunder, varvid särskilda räkningar eller konton uppläggas för alla de driftsgrenar, för vilka det ekonomiska resultatet skall särskilt fastställas. På kontots vänstra sida, debet, antecknas vad kontot mottagit, på dess högra sida, kredit, vad det lämnat. Debet = är skyldig = har emottagit. Kredit = har att fordra = har lämnat. Framför posterna på debetsidan skrives An = från, framför posterna på kreditsidan Per = till, samt det lämnande eller mottagande kontots namn.

Ex. Har ladugården under året lämnat till hushållet produkter till ett värder av 695:— kr. skrives sålunda på Ladugårdens kredit: Per Hushållet 695: — kr. och på Hushållets debet: An Ladugården 695: — kr.

An framför ett konto betyder alltså att ifrågavarande konto skall krediteras, per framför kontot att kontot skall debiteras.

Vid denna metod för bokföringen av posterna kommer sålunda varje post att införas två gånger, nämligen på det mottagande kontots debet och det lämnande kontots kredit, varigenom kontrollen på bokföringens riktighet underlättas.

Antalet konton i huvudboken bestämmes av bokföringens omfattning och utförlighet,

Vid enkel bokföring bör man upplägga följande konton:

Ingående balans, Kassa, Avfäkningar (eller Bank- och lånekonto), Lanthushållningen, Skogen (om. sådan finnes), Hushållet, Privat förbrukning, Annan förvärvsverksamhet, Vinst och förlust, Kapital, Utgående balans.

De med spärrad stil angivna kontona kunna betecknas som huvudkonton, avseende att visa det ekonomiska resultatet av hushållningens huvudgrenar, övriga konton äro endast hjälpkonton i och för bokslutet.

Vid ett efter dessa grunder utfört bokslut får lanthushållningens konto lämpligen följande form:

Lanthushållningen.

Debet.

Kredit.

An. Ingående balans (lantbr, tillgångar vid årets början)

Per. Kassa (kontanta inkomster)

» Kassa (kontanta utgifter)

» Avräkning (på kredit lämnat)

» Avräkning (på kredit mottagit)

» Hushållet (produkter till detta)

» Skogen (byggnads- och gagnsvirke)

» Skogen (körslor och dylikt)

» Hushållet (kostdagar till lantbr, arbetare)

» Privat förbrukning (bostad, hyra, skjutsar, ull o. dyl.)

» Annan förvärvsverksamhet (t. ex. tegel från eget tegelbruk)

» Annan förvärvsverksamhet (t. ex. körslor för eget tegelbruk)

» Vinst och förlust

» Utgående balans (lantbr, tillgångar vid årets slut)

Ersättning för jordbr. och hans familjs arbete

Nettoavkastning

Sedan kontot debiterats och krediterats samtliga ifrågakommande värden, avslutas det så, att saldot överföres på vinst- och förlustkontot. Det erhållna saldot uppdelas lämpligen härvid såsom exemplet angiver, så att värdet av familjen utfört arbete i lantbruket uppskattas, varefter resten anger nettoavkastningen, d. v. s. den erhållna räntan på lantbrukskapitalet (se Nettoavkastning). Härur kan sedan förräntningsprocenten beräknas.

Vid utvidgad bokföring upplägges konton även för de olika driftsgrenarna inom lanthushållningen i avsikt att fastställa dessas ekonomiska resultat var för sig.

Härvid kan man gå olika långt i kontouppdelning. För lanthushållningens huvudgrenar upplägger man lämpligen följande:

Produktionskonton: Hästarna (arbetshästar, vagnshästar, hästuppfödning).

Ladugården (mjölkkor, ungdjur), Svinen, Fåren, Fjäderfä, Jordbruket (stundom särskilda konton för de olika odlingarna).

Utom dessa konton, som alltså skola visa det ekonomiska resultatet av ifrågavarande driftsgrenar, behöver man vid utvidgad bokföring:

Varukonton, såsom spannmåls, frövarors, potatis etc. för bokföringen av varuomsättningen;

fördelningskonton, arbetslöners, byggnaders, döda inventariers etc. för sammanställning av ifrågavarande omkostnader och dessas fördelning på de produktionskonton, som använt arbetskraften, byggnaderna, inventarierna o. s. v.;

bokslutskonton, de förut nämnda balans-, kassa-, vinst och förlust- samt kapitalkontona.

Vid förandet av varu- och fördelningskontona iakttages, att dessa ej böra avslutas på vinst- och förlustkontot utan böra gå jämnt upp. Vinsterna och förlusterna på driften böra i stället framträda på produktionskontona.

Den utvidgade bokföringen kräver mycket arbete. Dess värde är dessutom beroende av att den utföres efter riktiga ekonomiska principer. Särskilt är en riktig värdesättning av de inom driften omsatta varorna av stor betydelse. Denna värdesättning liksom fördelningen av en mängd för flera driftsgrenar gemensamma driftskostnadsposter erbjuder emellertid vissa både teoretiska och tekniska svårigheter.

Såsom exempel på en lämplig uppställning av produktionskontona vid utvidgad bokföring hänvisas till vidstående Mjölkkornas konto. Av detsamma framgår även vilka svårigheter, som möta vid utvidgat bokslut.

Angående kontots uppställning märkes, att de olika debet- och kreditposterna sammanförts under vissa huvudrubriker. Härigenom vinnes överskådlighet och underlättas en kritisk granskning av produktionsresultatet.

De största svårigheterna vid värdesättningen av debet- och kreditposterna gälla värderingen av grovfodret och kreatursgödseln, varor som i regel sakna egentligt marknadsvärde eller ej äro direkt säljbara. De olika sätt, som kunna

Mjölkkornas konto.

Debet.

Kredit.

Inkomna kreatur.

Utgångna kreatur.

An. Ingående balans (mjölkkornas värde vid årets början)

Per. Kassa (försålda kor)

» Kassa (inköpta kor)

» Ungdjur (födda spädkalvar)

» Ungdjuren (inkomna kalvfärdiga kvigor)

» Utgående balans (mjölkkornas värde vid årets slut)

Skötsel.

Mjölk.

An. Arbetslöner (ryktn. mjölkning, dagsverken)

Per. Mjölks konto

» Driftsledning (andel i dessa kostnader)

» Dragarearbete

Gödsel.

Per. Gödselmedel

Allmänna kostnader.

An. Kassa (veterinär, kontroll o. s. v.)

(Angående kontots avslutning jämför texten).

» Döda inventarier

» Byggnader

» Ränteanspråk (ränta på kreaturskapitalet)

» Allmänna omkostnader

» Försäkringar

Utfodring.

An. Kraftfoder

» Grovfoder, hö

halm

rotfrukter

bete, grönfoder

komma till användning vid lösning av dessa svårigheter, äro:

1) Grovfoder och gödsel införes till uppskattade marknadsvärden eller ersättningsvärden, varefter kontots saldo föres på vinst- och förlustkontot.

2) Grovfodret värderas till produktionskostnaderna (förutsätter särskilda konton för de völika växtodlingsgrenarna), gödseln värderas ööh kontot avslutas såsom under 1).

3) Gödseln värderas såsom under 1) och kontots saldo betraktas såsom erhållen ersättning för det förbrukade grovfodret.

4) Grovfodret värderas såsom under 1) eller 2) och kontots saldo betraktas som produktionskostnaden för kreatursgödseln.

Av dessa metoder är den under 1) och 3) lämpligast. (Angående värderingen av inom driften omsätta varor jämför dessutom Värde och Räntabilitetsberäkningar.)

För att kunna bekvämt begagna bokföringen till ledning vid driftens ekonomiska planläggning böra de viktigaste bokföringsresultaten för varje år sammanföras i en särskild liggare el. bok, driftsstatistik. Se d. o.

Litteratur: Rationell Lantbruksbokföring av L.Nanneson, 2:a upplagan, C. E. Fritzes förlag, Stockholm; Veiledning i Landbruksregnskap av Haakon Five, 147sid., Gröndahls & Son, Kristiania (avhandlar endast enkel bokföring), Grundlagen und Metoden der Bewertung, Buchhaltung und Kalkulation in der Landwirtschaft, 762 sid., Paul Parey, Berlin — ett synnerligen värdefullt och uttömmande arbete.

Av bokföringsformulär rekommenderas: Räkenskapsbok för lantbruk, utgiven av Kungl. Lantbruksstyrelsen (för enkel bokföring); Lantbruksbokföring av N.O. Bruce och Ludv. Nanneson (för enkel bokföring); Sveriges Allmänna Lantbrukssällskaps driftsbyrås bokföringsböcker och formulär för såväl enkel som utvidgad bokföring, prospekt från driftsbyrån.L. N.

Bokföringsförening, -byrå, avser att underlätta jordbruksbokföring genom att lämna lantmännen direkt hjälp med bokföringsarbetet. Vanligen insändas bokföringsuppgifterna månatligen till byrån i form av självkopierande rapporter — kassa-, varu-, dagsverks- och arbetsrapporter o. s. v. —, varefter byrån på grundval av rapporterna för de löpande räkenskaperna och utför bokslutet. Genom b. avlyftes en stor del av bokföringsarbetet från lantmännen, varjämte större sakkunskap ställes till förfogande vid räkenskapsföringen, än lantmännen i allmänhet besitta. Dylikt samarbete har i utlandet, särskilt i Tyskland och Schweiz, fått en betydande omfattning. Den första dylika byrån i Sverige upprättades 1908 vid Hvilan i Skåne. Den övergick 1911 till Malmöhus l. bokföringsförening. Sedan dess har saken upptagits i flera län, varjämte Sveriges Allmänna Lantbrukssällskaps b.- eller driftbyrås verksamhet omfattar hela landet.

Sedan 1912 lämnar staten ett anslag dels till bokföringsföreningarna till understöd för en ordnad bokföring vid jordbruk med högst 75 hektar odlad jord, dels till bekostande av vetenskaplig bearbetning av bokföringresultaten. K. k. $^{31}/_{12}$ 1915.L. N.

Bokföringsår. Se Bokföring.

Bokhållare. Se Förvaltningspersonal.

Bokollon. Se Bok.

Bokslut. Se Bokföring.

Bokspinnaren, *Dasychira pudibunda* L. Larven av denna spinnarfjäril uppträder stundom i Sydsverige i oerhörd mängd på bok. Den blir 40—45 mm. lång och är lätt igenkännlig på sin rika hårbeklädnad. På ryggen av 4:e—8:e kroppslederna bär den karakteristiska, upprättstående, gula eller grå hårborstar och på II:e leden en pensel av röda hår. Grundfärgen är ofta citrongul.A. T—n.

Bokvärde. Se Bokföring.

Bokår. Se Bokföring.

Bolby, gammal by eller odalby. Jfr Avgärda by.

Boletus. Se Rörsopp.

Bollblomster. Se Ängsbollar.

Bolmört, *Hyascyamus niger* L., illaluktande, alnshög ört av nattskattornas familj (*Solanaceæ*) med klibbhåriga blad och stora smutsgula, nätådriga blommor. Växer vid vägar och tomter samt grustag. Växten är giftig men bladen användas som drog (Folia hyoscyami). Bladen skördas, så snart de fullt utvuxit, samt torkas. Se Alkaloid.

Bolmört.

Bombyx. Se Ringspinnare.

Bomullsfrökakor. Se Oljekakor.

Bomullslöss. Se Sköldlöss.

Bomullsmögel. Se Gurksjukdomar.

Bonde betecknade i äldre tid fria innehavare av jordegendom, vilka även sammanfattades under namnet allmoge. Åtminstone från medeltiden skilde man mellan: 1. odalbonde, som innehade sin jord med full äganderätt (odalrätt) och hade full delaktighet i byns gemensamma jord samt full beslutanderätt i byns angelägenheter; 2. allmänningsbonde, som med i viss mån inskränkt äganderätt innehade hemman på allmänningen; samt 3. landbonde eller landbo, vilken innehade annans jord mot lega (arrende). I och med konungens, adelns och kyrkans stigande makt minskades under medeltiden de ofrälse böndernas inflytande och rättigheter och pålades dem som jordägare allehanda skyldigheter. Tillika uppstodo småningom åtskilliga mellanställningar mellan de nämnda klasserna av bönder. Jämte de självägande skattebönderna, som betalade sin skatt till kronan och kronobönder eller åbor på kronojord, uppkommo kyrko- och frälsebönder, som voro dels kyrkans och frälsemännens landbönder, dels även ägare till hemman, varav skatten bortförlänats. Dessa senares skatt förblandades ofta med landbönders avrad, varigenom innehavarens äganderätt till hans hemman blev tvistig. I det sålunda skillnaden mellan de gamla klasserna av bönder blev allt mer otydlig, kom allmoge- eller bondeklassen att beteckna skattskyldiga bönder till skillnad från ägare av frälsejord. Denna utveckling hämmades i viss

Bokföringsförening, -byrå, avser att underlätta jordbruksbokföring genom att lämna lantmännen direkt hjälp med bokföringsarbetet. Vanligen insändas bokföringsuppgifterna månatligen till byrån i form av självkopierande rapporter — kassa-, varu-, dagsverks- och arbetsrapporter o. s. v. —, varefter byrån på grundval av rapporterna för de löpande räkenskaperna och utför bokslutet. Genom b. avlyftes en stor del av bokföringsarbetet från lantmännen, varjämte större sakkunskap ställes till förfogande vid räkenskapsföringen, än lantmännen i allmänhet besitta. Dylikt samarbete har i utlandet, särskilt i Tyskland och Schweiz, fått en betydande omfattning. Den första dylika byrån i Sverige upprättades 1908 vid Hvilan i Skåne. Den övergick 1911 till Malmöhus l. bokföringsförening. Sedan dess har saken upptagits i flera län, varjämte Sveriges Allmänna Lantbrukssällskaps b.- eller driftbyrås verksamhet omfattar hela landet.

Sedan 1912 lämnar staten ett anslag dels till bokföringsföreningarna till understöd för en ordnad bokföring vid jordbruk med högst 75 hektar odlad jord, dels till bekostande av vetenskaplig bearbetning av bokföringresultaten. K. k. $^{31}/_{12}$ 1915.L. N.

Bokföringsår. Se Bokföring.

Bokhållare. Se Förvaltningspersonal.

Bokollon. Se Bok.

Bokslut. Se Bokföring.

Bokspinnaren, *Dasychira pudibunda* L. Larven av denna spinnarfjäril uppträder stundom i Sydsverige i oerhörd mängd på bok. Den blir 40—45 mm. lång och är lätt igenkännlig på sin rika hårbeklädnad. På ryggen av 4:e—8:e kroppslederna bär den karakteristiska, upprättstående, gula eller grå hårborstar och på II:e leden en pensel av röda hår. Grundfärgen är ofta citrongul.A. T—n.

Bokvärde. Se Bokföring.

Bokår. Se Bokföring.

Bolby, gammal by eller odalby. Jfr Avgärda by.

Boletus. Se Rörsopp.

Bollblomster. Se Ängsbollar.

Bolmört, *Hyascyamus niger* L., illaluktande, alnshög ört av nattskattornas familj (*Solanaceæ*) med klibbhåriga blad och stora smutsgula, nätådriga blommor. Växer vid vägar och tomter samt grustag. Växten är giftig men bladen användas som drog (Folia hyoscyami). Bladen skördas, så snart de fullt utvuxit, samt torkas. Se Alkaloid.

Bolmört.

Bombyx. Se Ringspinnare.

Bomullsfrökakor. Se Oljekakor.

Bomullslöss. Se Sköldlöss.

Bomullsmögel. Se Gurksjukdomar.

Bonde betecknade i äldre tid fria innehavare av jordegendom, vilka även sammanfattades under namnet allmoge. Åtminstone från medeltiden skilde man mellan: 1. odalbonde, som innehade sin jord med full äganderätt (odalrätt) och hade full delaktighet i byns gemensamma jord samt full beslutanderätt i byns angelägenheter; 2. allmänningsbonde, som med i viss mån inskränkt äganderätt innehade hemman på allmänningen; samt 3. landbonde eller landbo, vilken innehade annans jord mot lega (arrende). I och med konungens, adelns och kyrkans stigande makt minskades under medeltiden de ofrälse böndernas inflytande och rättigheter och pålades dem som jordägare allehanda skyldigheter. Tillika uppstodo småningom åtskilliga mellanställningar mellan de nämnda klasserna av bönder. Jämte de självägande skattebönderna, som betalade sin skatt till kronan och kronobönder eller åbor på kronojord, uppkommo kyrko- och frälsebönder, som voro dels kyrkans och frälsemännens landbönder, dels även ägare till hemman, varav skatten bortförlänats. Dessa senares skatt förblandades ofta med landbönders avrad, varigenom innehavarens äganderätt till hans hemman blev tvistig. I det sålunda skillnaden mellan de gamla klasserna av bönder blev allt mer otydlig, kom allmoge- eller bondeklassen att beteckna skattskyldiga bönder till skillnad från ägare av frälsejord. Denna utveckling hämmades i viss

Bokföringsförening, -byrå, avser att underlätta jordbruksbokföring genom att lämna lantmännen direkt hjälp med bokföringsarbetet. Vanligen insändas bokföringsuppgifterna månatligen till byrån i form av självkopierande rapporter — kassa-, varu-, dagsverks- och arbetsrapporter o. s. v. —, varefter byrån på grundval av rapporterna för de löpande räkenskaperna och utför bokslutet. Genom b. avlyftes en stor del av bokföringsarbetet från lantmännen, varjämte större sakkunskap ställes till förfogande vid räkenskapsföringen, än lantmännen i allmänhet besitta. Dylikt samarbete har i utlandet, särskilt i Tyskland och Schweiz, fått en betydande omfattning. Den första dylika byrån i Sverige upprättades 1908 vid Hvilan i Skåne. Den övergick 1911 till Malmöhus l. bokföringsförening. Sedan dess har saken upptagits i flera län, varjämte Sveriges Allmänna Lantbrukssällskaps b.- eller driftbyrås verksamhet omfattar hela landet.

Sedan 1912 lämnar staten ett anslag dels till bokföringsföreningarna till understöd för en ordnad bokföring vid jordbruk med högst 75 hektar odlad jord, dels till bekostande av vetenskaplig bearbetning av bokföringresultaten. K. k. $^{31}/_{12}$ 1915.L. N.

Bokföringsår. Se Bokföring.

Bokhållare. Se Förvaltningspersonal.

Bokollon. Se Bok.

Bokslut. Se Bokföring.

Bokspinnaren, *Dasychira pudibunda* L. Larven av denna spinnarfjäril uppträder stundom i Sydsverige i oerhörd mängd på bok. Den blir 40—45 mm. lång och är lätt igenkännlig på sin rika hårbeklädnad. På ryggen av 4:e—8:e kroppslederna bär den karakteristiska, upprättstående, gula eller grå hårborstar och på II:e leden en pensel av röda hår. Grundfärgen är ofta citrongul.A. T—n.

Bokvärde. Se Bokföring.

Bokår. Se Bokföring.

Bolby, gammal by eller odalby. Jfr Avgärda by.

Boletus. Se Rörsopp.

Bollblomster. Se Ängsbollar.

Bolmört, *Hyascyamus niger* L., illaluktande, alnshög ört av nattskattornas familj (*Solanaceæ*) med klibbhåriga blad och stora smutsgula, nätådriga blommor. Växer vid vägar och tomter samt grustag. Växten är giftig men bladen användas som drog (Folia hyoscyami). Bladen skördas, så snart de fullt utvuxit, samt torkas. Se Alkaloid.

Bolmört.

Bombyx. Se Ringspinnare.

Bomullsfrökakor. Se Oljekakor.

Bomullslöss. Se Sköldlöss.

Bomullsmögel. Se Gurksjukdomar.

Bonde betecknade i äldre tid fria innehavare av jordegendom, vilka även sammanfattades under namnet allmoge. Åtminstone från medeltiden skilde man mellan: 1. odalbonde, som innehade sin jord med full äganderätt (odalrätt) och hade full delaktighet i byns gemensamma jord samt full beslutanderätt i byns angelägenheter; 2. allmänningsbonde, som med i viss mån inskränkt äganderätt innehade hemman på allmänningen; samt 3. landbonde eller landbo, vilken innehade annans jord mot lega (arrende). I och med konungens, adelns och kyrkans stigande makt minskades under medeltiden de ofrälse böndernas inflytande och rättigheter och pålades dem som jordägare allehanda skyldigheter. Tillika uppstodo småningom åtskilliga mellanställningar mellan de nämnda klasserna av bönder. Jämte de självägande skattebönderna, som betalade sin skatt till kronan och kronobönder eller åbor på kronojord, uppkommo kyrko- och frälsebönder, som voro dels kyrkans och frälsemännens landbönder, dels även ägare till hemman, varav skatten bortförlänats. Dessa senares skatt förblandades ofta med landbönders avrad, varigenom innehavarens äganderätt till hans hemman blev tvistig. I det sålunda skillnaden mellan de gamla klasserna av bönder blev allt mer otydlig, kom allmoge- eller bondeklassen att beteckna skattskyldiga bönder till skillnad från ägare av frälsejord. Denna utveckling hämmades i viss

Bokföringsförening, -byrå, avser att underlätta jordbruksbokföring genom att lämna lantmännen direkt hjälp med bokföringsarbetet. Vanligen insändas bokföringsuppgifterna månatligen till byrån i form av självkopierande rapporter — kassa-, varu-, dagsverks- och arbetsrapporter o. s. v. —, varefter byrån på grundval av rapporterna för de löpande räkenskaperna och utför bokslutet. Genom b. avlyftes en stor del av bokföringsarbetet från lantmännen, varjämte större sakkunskap ställes till förfogande vid räkenskapsföringen, än lantmännen i allmänhet besitta. Dylikt samarbete har i utlandet, särskilt i Tyskland och Schweiz, fått en betydande omfattning. Den första dylika byrån i Sverige upprättades 1908 vid Hvilan i Skåne. Den övergick 1911 till Malmöhus l. bokföringsförening. Sedan dess har saken upptagits i flera län, varjämte Sveriges Allmänna Lantbrukssällskaps b.- eller driftbyrås verksamhet omfattar hela landet.

Sedan 1912 lämnar staten ett anslag dels till bokföringsföreningarna till understöd för en ordnad bokföring vid jordbruk med högst 75 hektar odlad jord, dels till bekostande av vetenskaplig bearbetning av bokföringresultaten. K. k. $^{31}/_{12}$ 1915.L. N.

Bokföringsår. Se Bokföring.

Bokhållare. Se Förvaltningspersonal.

Bokollon. Se Bok.

Bokslut. Se Bokföring.

Bokspinnaren, *Dasychira pudibunda* L. Larven av denna spinnarfjäril uppträder stundom i Sydsverige i oerhörd mängd på bok. Den blir 40—45 mm. lång och är lätt igenkännlig på sin rika hårbeklädnad. På ryggen av 4:e—8:e kroppslederna bär den karakteristiska, upprättstående, gula eller grå hårborstar och på II:e leden en pensel av röda hår. Grundfärgen är ofta citrongul.A. T—n.

Bokvärde. Se Bokföring.

Bokår. Se Bokföring.

Bolby, gammal by eller odalby. Jfr Avgärda by.

Boletus. Se Rörsopp.

Bollblomster. Se Ängsbollar.

Bolmört, *Hyascyamus niger* L., illaluktande, alnshög ört av nattskattornas familj (*Solanaceæ*) med klibbhåriga blad och stora smutsgula, nätådriga blommor. Växer vid vägar och tomter samt grustag. Växten är giftig men bladen användas som drog (Folia hyoscyami). Bladen skördas, så snart de fullt utvuxit, samt torkas. Se Alkaloid.

Bolmört.

Bombyx. Se Ringspinnare.

Bomullsfrökakor. Se Oljekakor.

Bomullslöss. Se Sköldlöss.

Bomullsmögel. Se Gurksjukdomar.

Bonde betecknade i äldre tid fria innehavare av jordegendom, vilka även sammanfattades under namnet allmoge. Åtminstone från medeltiden skilde man mellan: 1. odalbonde, som innehade sin jord med full äganderätt (odalrätt) och hade full delaktighet i byns gemensamma jord samt full beslutanderätt i byns angelägenheter; 2. allmänningsbonde, som med i viss mån inskränkt äganderätt innehade hemman på allmänningen; samt 3. landbonde eller landbo, vilken innehade annans jord mot lega (arrende). I och med konungens, adelns och kyrkans stigande makt minskades under medeltiden de ofrälse böndernas inflytande och rättigheter och pålades dem som jordägare allehanda skyldigheter. Tillika uppstodo småningom åtskilliga mellanställningar mellan de nämnda klasserna av bönder. Jämte de självägande skattebönderna, som betalade sin skatt till kronan och kronobönder eller åbor på kronojord, uppkommo kyrko- och frälsebönder, som voro dels kyrkans och frälsemännens landbönder, dels även ägare till hemman, varav skatten bortförlänats. Dessa senares skatt förblandades ofta med landbönders avrad, varigenom innehavarens äganderätt till hans hemman blev tvistig. I det sålunda skillnaden mellan de gamla klasserna av bönder blev allt mer otydlig, kom allmoge- eller bondeklassen att beteckna skattskyldiga bönder till skillnad från ägare av frälsejord. Denna utveckling hämmades i viss

Bokföringsförening, -byrå, avser att underlätta jordbruksbokföring genom att lämna lantmännen direkt hjälp med bokföringsarbetet. Vanligen insändas bokföringsuppgifterna månatligen till byrån i form av självkopierande rapporter — kassa-, varu-, dagsverks- och arbetsrapporter o. s. v. —, varefter byrån på grundval av rapporterna för de löpande räkenskaperna och utför bokslutet. Genom b. avlyftes en stor del av bokföringsarbetet från lantmännen, varjämte större sakkunskap ställes till förfogande vid räkenskapsföringen, än lantmännen i allmänhet besitta. Dylikt samarbete har i utlandet, särskilt i Tyskland och Schweiz, fått en betydande omfattning. Den första dylika byrån i Sverige upprättades 1908 vid Hvilan i Skåne. Den övergick 1911 till Malmöhus l. bokföringsförening. Sedan dess har saken upptagits i flera län, varjämte Sveriges Allmänna Lantbrukssällskaps b.- eller driftbyrås verksamhet omfattar hela landet.

Sedan 1912 lämnar staten ett anslag dels till bokföringsföreningarna till understöd för en ordnad bokföring vid jordbruk med högst 75 hektar odlad jord, dels till bekostande av vetenskaplig bearbetning av bokföringresultaten. K. k. $^{31}/_{12}$ 1915.L. N.

Bokföringsår. Se Bokföring.

Bokhållare. Se Förvaltningspersonal.

Bokollon. Se Bok.

Bokslut. Se Bokföring.

Bokspinnaren, *Dasychira pudibunda* L. Larven av denna spinnarfjäril uppträder stundom i Sydsverige i oerhörd mängd på bok. Den blir 40—45 mm. lång och är lätt igenkännlig på sin rika hårbeklädnad. På ryggen av 4:e—8:e kroppslederna bär den karakteristiska, upprättstående, gula eller grå hårborstar och på II:e leden en pensel av röda hår. Grundfärgen är ofta citrongul.A. T—n.

Bokvärde. Se Bokföring.

Bokår. Se Bokföring.

Bolby, gammal by eller odalby. Jfr Avgärda by.

Boletus. Se Rörsopp.

Bollblomster. Se Ängsbollar.

Bolmört, *Hyascyamus niger* L., illaluktande, alnshög ört av nattskattornas familj (*Solanaceæ*) med klibbhåriga blad och stora smutsgula, nätådriga blommor. Växer vid vägar och tomter samt grustag. Växten är giftig men bladen användas som drog (Folia hyoscyami). Bladen skördas, så snart de fullt utvuxit, samt torkas. Se Alkaloid.

Bolmört.

Bombyx. Se Ringspinnare.

Bomullsfrökakor. Se Oljekakor.

Bomullslöss. Se Sköldlöss.

Bomullsmögel. Se Gurksjukdomar.

Bonde betecknade i äldre tid fria innehavare av jordegendom, vilka även sammanfattades under namnet allmoge. Åtminstone från medeltiden skilde man mellan: 1. odalbonde, som innehade sin jord med full äganderätt (odalrätt) och hade full delaktighet i byns gemensamma jord samt full beslutanderätt i byns angelägenheter; 2. allmänningsbonde, som med i viss mån inskränkt äganderätt innehade hemman på allmänningen; samt 3. landbonde eller landbo, vilken innehade annans jord mot lega (arrende). I och med konungens, adelns och kyrkans stigande makt minskades under medeltiden de ofrälse böndernas inflytande och rättigheter och pålades dem som jordägare allehanda skyldigheter. Tillika uppstodo småningom åtskilliga mellanställningar mellan de nämnda klasserna av bönder. Jämte de självägande skattebönderna, som betalade sin skatt till kronan och kronobönder eller åbor på kronojord, uppkommo kyrko- och frälsebönder, som voro dels kyrkans och frälsemännens landbönder, dels även ägare till hemman, varav skatten bortförlänats. Dessa senares skatt förblandades ofta med landbönders avrad, varigenom innehavarens äganderätt till hans hemman blev tvistig. I det sålunda skillnaden mellan de gamla klasserna av bönder blev allt mer otydlig, kom allmoge- eller bondeklassen att beteckna skattskyldiga bönder till skillnad från ägare av frälsejord. Denna utveckling hämmades i viss

Bokföringsförening, -byrå, avser att underlätta jordbruksbokföring genom att lämna lantmännen direkt hjälp med bokföringsarbetet. Vanligen insändas bokföringsuppgifterna månatligen till byrån i form av självkopierande rapporter — kassa-, varu-, dagsverks- och arbetsrapporter o. s. v. —, varefter byrån på grundval av rapporterna för de löpande räkenskaperna och utför bokslutet. Genom b. avlyftes en stor del av bokföringsarbetet från lantmännen, varjämte större sakkunskap ställes till förfogande vid räkenskapsföringen, än lantmännen i allmänhet besitta. Dylikt samarbete har i utlandet, särskilt i Tyskland och Schweiz, fått en betydande omfattning. Den första dylika byrån i Sverige upprättades 1908 vid Hvilan i Skåne. Den övergick 1911 till Malmöhus l. bokföringsförening. Sedan dess har saken upptagits i flera län, varjämte Sveriges Allmänna Lantbrukssällskaps b.- eller driftbyrås verksamhet omfattar hela landet.

Sedan 1912 lämnar staten ett anslag dels till bokföringsföreningarna till understöd för en ordnad bokföring vid jordbruk med högst 75 hektar odlad jord, dels till bekostande av vetenskaplig bearbetning av bokföringresultaten. K. k. $^{31}/_{12}$ 1915.L. N.

Bokföringsår. Se Bokföring.

Bokhållare. Se Förvaltningspersonal.

Bokollon. Se Bok.

Bokslut. Se Bokföring.

Bokspinnaren, *Dasychira pudibunda* L. Larven av denna spinnarfjäril uppträder stundom i Sydsverige i oerhörd mängd på bok. Den blir 40—45 mm. lång och är lätt igenkännlig på sin rika hårbeklädnad. På ryggen av 4:e—8:e kroppslederna bär den karakteristiska, upprättstående, gula eller grå hårborstar och på II:e leden en pensel av röda hår. Grundfärgen är ofta citrongul.A. T—n.

Bokvärde. Se Bokföring.

Bokår. Se Bokföring.

Bolby, gammal by eller odalby. Jfr Avgärda by.

Boletus. Se Rörsopp.

Bollblomster. Se Ängsbollar.

Bolmört, *Hyascyamus niger* L., illaluktande, alnshög ört av nattskattornas familj (*Solanaceæ*) med klibbhåriga blad och stora smutsgula, nätådriga blommor. Växer vid vägar och tomter samt grustag. Växten är giftig men bladen användas som drog (Folia hyoscyami). Bladen skördas, så snart de fullt utvuxit, samt torkas. Se Alkaloid.

Bolmört.

Bombyx. Se Ringspinnare.

Bomullsfrökakor. Se Oljekakor.

Bomullslöss. Se Sköldlöss.

Bomullsmögel. Se Gurksjukdomar.

Bonde betecknade i äldre tid fria innehavare av jordegendom, vilka även sammanfattades under namnet allmoge. Åtminstone från medeltiden skilde man mellan: 1. odalbonde, som innehade sin jord med full äganderätt (odalrätt) och hade full delaktighet i byns gemensamma jord samt full beslutanderätt i byns angelägenheter; 2. allmänningsbonde, som med i viss mån inskränkt äganderätt innehade hemman på allmänningen; samt 3. landbonde eller landbo, vilken innehade annans jord mot lega (arrende). I och med konungens, adelns och kyrkans stigande makt minskades under medeltiden de ofrälse böndernas inflytande och rättigheter och pålades dem som jordägare allehanda skyldigheter. Tillika uppstodo småningom åtskilliga mellanställningar mellan de nämnda klasserna av bönder. Jämte de självägande skattebönderna, som betalade sin skatt till kronan och kronobönder eller åbor på kronojord, uppkommo kyrko- och frälsebönder, som voro dels kyrkans och frälsemännens landbönder, dels även ägare till hemman, varav skatten bortförlänats. Dessa senares skatt förblandades ofta med landbönders avrad, varigenom innehavarens äganderätt till hans hemman blev tvistig. I det sålunda skillnaden mellan de gamla klasserna av bönder blev allt mer otydlig, kom allmoge- eller bondeklassen att beteckna skattskyldiga bönder till skillnad från ägare av frälsejord. Denna utveckling hämmades i viss

Bokföringsförening, -byrå, avser att underlätta jordbruksbokföring genom att lämna lantmännen direkt hjälp med bokföringsarbetet. Vanligen insändas bokföringsuppgifterna

månatligen till byrån i form av självkopierande rapporter — kassa-, varu-, dagsverks- och arbetsrapporter o. s. v. —, varefter byrån på grundval av rapporterna för de löpande räkenskaperna och utför bokslutet. Genom b. avlyftes en stor del av bokföringsarbetet från lantmännen, varjämte större sakkunskap ställes till förfogande vid räkenskapsföringen, än lantmännen i allmänhet besitta. Dylikt samarbete har i utlandet, särskilt i Tyskland och Schweiz, fått en betydande omfattning. Den första dylika byrån i Sverige upprättades 1908 vid Hvilan i Skåne. Den övergick 1911 till Malmöhus l. bokföringsförening. Sedan dess har saken upptagits i flera län, varjämte Sveriges Allmänna Lantbrukssällskaps b.- eller driftbyrås verksamhet omfattar hela landet.

Sedan 1912 lämnar staten ett anslag dels till bokföringsföreningarna till understöd för en ordnad bokföring vid jordbruk med högst 75 hektar odlad jord, dels till bekostande av vetenskaplig bearbetning av bokföringresultaten. K. k. $^{31}/_{12}$ 1915.L. N.

Bokföringsår. Se Bokföring.

Bokhållare. Se Förvaltningspersonal.

Bokollon. Se Bok.

Bokslut. Se Bokföring.

Bokspinnaren, *Dasychira pudibunda* L. Larven av denna spinnarfjäril uppträder stundom i Sydsverige i oerhörd mängd på bok. Den blir 40—45 mm. lång och är lätt igenkännlig på sin rika hårbeklädnad. På ryggen av 4:e—8:e kroppslederna bär den karakteristiska, upprättstående, gula eller grå hårborstar och på II:e leden en pensel av röda hår. Grundfärgen är ofta citrongul.A. T—n.

Bokvärde. Se Bokföring.

Bokår. Se Bokföring.

Bolby, gammal by eller odalby. Jfr Avgärda by.

Boletus. Se Rörsopp.

Bollblomster. Se Ängsbollar.

Bolmört, *Hyascyamus niger* L., illaluktande, alnshög ört av nattskattornas familj (*Solanaceæ*) med klibbhåriga blad och stora smutsgula, nätådriga blommor. Växer vid vägar och tomter samt grustag. Växten är giftig men bladen användas som drog (Folia hyoscyami). Bladen skördas, så snart de fullt utvuxit, samt torkas. Se Alkaloid.

Bolmört.

Bombyx. Se Ringspinnare.

Bomullsfrökakor. Se Oljekakor.

Bomullslöss. Se Sköldlöss.

Bomullsmögel. Se Gurksjukdomar.

Bonde betecknade i äldre tid fria innehavare av jordegendom, vilka även sammanfattades under namnet allmoge. Åtminstone från medeltiden skilde man mellan: 1. odalbonde, som innehade sin jord med full äganderätt (odalrätt) och hade full delaktighet i byns gemensamma jord samt full beslutanderätt i byns angelägenheter; 2. allmänningsbonde, som med i viss mån inskränkt äganderätt innehade hemman på allmänningen; samt 3. landbonde eller landbo, vilken innehade annans jord mot lega (arrende). I och med konungens, adelns och kyrkans stigande makt minskades under medeltiden de ofrälse böndernas inflytande och rättigheter och pålades dem som jordägare allehanda skyldigheter. Tillika uppstodo småningom åtskilliga mellanställningar mellan de nämnda klasserna av bönder. Jämte de självägande skattebönderna, som betalade sin skatt till kronan och kronobönder eller åbor på kronojord, uppkommo kyrko- och frälsebönder, som voro dels kyrkans och frälsemännens landbönder, dels även ägare till hemman, varav skatten bortförlänats. Dessa senares skatt förblandades ofta med landbönders avrad, varigenom innehavarens äganderätt till hans hemman blev tvistig. I det sålunda skillnaden mellan de gamla klasserna av bönder blev allt mer otydlig, kom allmoge- eller bondeklassen att beteckna skattskyldiga bönder till skillnad från ägare av frälsejord. Denna utveckling hämmades i viss

Bokföringsförening, -byrå, avser att underlätta jordbruksbokföring genom att lämna lantmännen direkt hjälp med bokföringsarbetet. Vanligen insändas bokföringsuppgifterna
månatligen till byrån i form av självkopierande rapporter — kassa-, varu-, dagsverks- och arbetsrapporter o. s. v. —, varefter byrån på grundval av rapporterna för de löpande räkenskaperna och utför bokslutet. Genom b. avlyftes en stor del av bokföringsarbetet från lantmännen, varjämte större sakkunskap ställes till förfogande vid räkenskapsföringen, än lantmännen i allmänhet besitta. Dylikt samarbete har i utlandet, särskilt i Tyskland och Schweiz, fått en betydande omfattning. Den första dylika byrån i Sverige upprättades 1908 vid Hvilan i Skåne. Den övergick 1911 till Malmöhus l. bokföringsförening. Sedan dess har saken upptagits i flera län, varjämte Sveriges Allmänna Lantbrukssällskaps b.- eller driftbyrås verksamhet omfattar hela landet.

Sedan 1912 lämnar staten ett anslag dels till bokföringsföreningarna till understöd för en ordnad bokföring vid jordbruk med högst 75 hektar odlad jord, dels till bekostande av vetenskaplig bearbetning av bokföringresultaten. K. k. $^{31}/_{12}$ 1915.L. N.

Bokföringsår. Se Bokföring.

Bokhållare. Se Förvaltningspersonal.

Bokollon. Se Bok.

Bokslut. Se Bokföring.

Bokspinnaren, *Dasychira pudibunda* L. Larven av denna spinnarfjäril uppträder stundom i Sydsverige i oerhörd mängd på bok. Den blir 40—45 mm. lång och är lätt igenkännlig på sin rika hårbeklädnad. På ryggen av 4:e—8:e kroppslederna bär den karakteristiska, upprättstående, gula eller grå hårborstar och på II:e leden en pensel av röda hår. Grundfärgen är ofta citrongul.A. T—n.

Bokvärde. Se Bokföring.

Bokår. Se Bokföring.

Bolby, gammal by eller odalby. Jfr Avgärda by.

Boletus. Se Rörsopp.

Bollblomster. Se Ängsbollar.

Bolmört, *Hyascyamus niger* L., illaluktande, alnshög ört av nattskattornas familj (*Solanaceæ*) med klibbhåriga blad och stora smutsgula, nätådriga blommor. Växer vid vägar och tomter samt grustag. Växten är giftig men bladen användas som drog (Folia hyoscyami). Bladen skördas, så snart de fullt utvuxit, samt torkas. Se Alkaloid.

Bolmört.

Bombyx. Se Ringspinnare.

Bomullsfrökakor. Se Oljekakor.

Bomullslöss. Se Sköldlöss.

Bomullsmögel. Se Gurksjukdomar.

Bonde betecknade i äldre tid fria innehavare av jordegendom, vilka även sammanfattades under namnet allmoge. Åtminstone från medeltiden skilde man mellan: 1. odalbonde, som innehade sin jord med full äganderätt (odalrätt) och hade full delaktighet i byns gemensamma jord samt full beslutanderätt i byns angelägenheter; 2. allmänningsbonde, som med i viss mån inskränkt äganderätt innehade hemman på allmänningen; samt 3. landbonde eller landbo, vilken innehade annans jord mot lega (arrende). I och med konungens, adelns och kyrkans stigande makt minskades under medeltiden de ofrälse böndernas inflytande och rättigheter och pålades dem som jordägare allehanda skyldigheter. Tillika uppstodo småningom åtskilliga mellanställningar mellan de nämnda klasserna av bönder. Jämte de självägande skattebönderna, som betalade sin skatt till kronan och kronobönder eller åbor på kronojord, uppkommo kyrko- och frälsebönder, som voro dels kyrkans och frälsemännens landbönder, dels även ägare till hemman, varav skatten bortförlänats. Dessa senares skatt förblandades ofta med landbönders avrad, varigenom innehavarens äganderätt till hans hemman blev tvistig. I det sålunda skillnaden mellan de gamla klasserna av bönder blev allt mer otydlig, kom allmoge- eller bondeklassen att beteckna skattskyldiga bönder till skillnad från ägare av frälsejord. Denna utveckling hämmades i viss

Bokföringsförening, -byrå, avser att underlätta jordbruksbokföring genom att lämna lantmännen direkt hjälp med bokföringsarbetet. Vanligen insändas bokföringsuppgifterna månatligen till byrån i form av självkopierande rapporter — kassa-, varu-, dagsverks- och arbetsrapporter o. s. v. —, varefter byrån på grundval av rapporterna för de löpande räkenskaperna och utför bokslutet. Genom b. avlyftes en stor del av bokföringsarbetet från lantmännen, varjämte större sakkunskap ställes till förfogande vid räkenskapsföringen, än lantmännen i allmänhet besitta. Dylikt samarbete har i utlandet, särskilt i Tyskland och Schweiz, fått en betydande omfattning. Den första dylika byrån i Sverige upprättades 1908 vid Hvilan i Skåne. Den övergick 1911 till Malmöhus l. bokföringsförening. Sedan dess har saken upptagits i flera län, varjämte Sveriges Allmänna Lantbrukssällskaps b.- eller driftbyrås verksamhet omfattar hela landet.

Sedan 1912 lämnar staten ett anslag dels till bokföringsföreningarna till understöd för en ordnad bokföring vid jordbruk med högst 75 hektar odlad jord, dels till bekostande av vetenskaplig bearbetning av bokföringresultaten. K. k. $^{31}/_{12}$ 1915.L. N.

Bokföringsår. Se Bokföring.

Bokhållare. Se Förvaltningspersonal.

Bokollon. Se Bok.

Bokslut. Se Bokföring.

Bokspinnaren, *Dasychira pudibunda* L. Larven av denna spinnarfjäril uppträder stundom i Sydsverige i oerhörd mängd på bok. Den blir 40—45 mm. lång och är lätt igenkännlig på sin rika hårbeklädnad. På ryggen av 4:e—8:e kroppslederna bär den karakteristiska, upprättstående, gula eller grå hårborstar och på II:e leden en pensel av röda hår. Grundfärgen är ofta citrongul.A. T—n.

Bokvärde. Se Bokföring.

Bokår. Se Bokföring.

Bolby, gammal by eller odalby. Jfr Avgärda by.

Boletus. Se Rörsopp.

Bollblomster. Se Ängsbollar.

Bolmört, *Hyascyamus niger* L., illaluktande, alnshög ört av nattskattornas familj (*Solanaceæ*) med klibbhåriga blad och stora smutsgula, nätådriga blommor. Växer vid vägar och tomter samt grustag. Växten är giftig men bladen användas som drog (Folia hyoscyami). Bladen skördas, så snart de fullt utvuxit, samt torkas. Se Alkaloid.

Bolmört.

Bombyx. Se Ringspinnare.

Bomullsfrökakor. Se Oljekakor.

Bomullslöss. Se Sköldlöss.

Bomullsmögel. Se Gurksjukdomar.

Bonde betecknade i äldre tid fria innehavare av jordegendom, vilka även sammanfattades under namnet allmoge. Åtminstone från medeltiden skilde man mellan: 1. odalbonde, som innehade sin jord med full äganderätt (odalrätt) och hade full delaktighet i byns gemensamma jord samt full beslutanderätt i byns angelägenheter; 2. allmänningsbonde, som med i viss mån inskränkt äganderätt innehade hemman på allmänningen; samt 3. landbonde eller landbo, vilken innehade annans jord mot lega (arrende). I och med konungens, adelns och kyrkans stigande makt minskades under medeltiden de ofrälse böndernas inflytande och rättigheter och pålades dem som jordägare allehanda skyldigheter. Tillika uppstodo småningom åtskilliga mellanställningar mellan de nämnda klasserna av bönder. Jämte de självägande skattebönderna, som betalade sin skatt till kronan och kronobönder eller åbor på kronojord, uppkommo kyrko- och frälsebönder, som voro dels kyrkans och frälsemännens landbönder, dels även ägare till hemman, varav skatten bortförlänats. Dessa senares skatt förblandades ofta med landbönders avrad, varigenom innehavarens äganderätt till hans hemman blev tvistig. I det sålunda skillnaden mellan de gamla klasserna av bönder blev allt mer otydlig, kom allmoge- eller bondeklassen att beteckna skattskyldiga bönder till skillnad från ägare av frälsejord. Denna utveckling hämmades i viss

Bokföringsförening, -byrå, avser att underlätta jordbruksbokföring genom att lämna lantmännen direkt hjälp med bokföringsarbetet. Vanligen insändas bokföringsuppgifterna månatligen till byrån i form av självkopierande rapporter — kassa-, varu-, dagsverks- och arbetsrapporter o. s. v. —, varefter byrån på grundval av rapporterna för de löpande räkenskaperna och utför bokslutet. Genom b. avlyftes en stor del av bokföringsarbetet från lantmännen, varjämte större sakkunskap ställes till förfogande vid räkenskapsföringen, än lantmännen i allmänhet besitta. Dylikt samarbete har i utlandet, särskilt i Tyskland och Schweiz, fått en betydande omfattning. Den första dylika byrån i Sverige upprättades 1908 vid Hvilan i Skåne. Den övergick 1911 till Malmöhus l. bokföringsförening. Sedan dess har saken upptagits i flera län, varjämte Sveriges Allmänna Lantbrukssällskaps b.- eller driftbyrås verksamhet omfattar hela landet.

Sedan 1912 lämnar staten ett anslag dels till bokföringsföreningarna till understöd för en ordnad bokföring vid jordbruk med högst 75 hektar odlad jord, dels till bekostande av vetenskaplig bearbetning av bokföringresultaten. K. k. $^{31}/_{12}$ 1915.L. N.

Bokföringsår. Se Bokföring.

Bokhållare. Se Förvaltningspersonal.

Bokollon. Se Bok.

Bokslut. Se Bokföring.

Bokspinnaren, *Dasychira pudibunda* L. Larven av denna spinnarfjäril uppträder stundom i Sydsverige i oerhörd mängd på bok. Den blir 40—45 mm. lång och är lätt igenkännlig på sin rika hårbeklädnad. På ryggen av 4:e—8:e kroppslederna bär den karakteristiska, upprättstående, gula eller grå hårborstar och på II:e leden en pensel av röda hår. Grundfärgen är ofta citrongul.A. T—n.

Bokvärde. Se Bokföring.

Bokår. Se Bokföring.

Bolby, gammal by eller odalby. Jfr Avgärda by.

Boletus. Se Rörsopp.

Bollblomster. Se Ängsbollar.

Bolmört, *Hyascyamus niger* L., illaluktande, alnshög ört av nattskattornas familj (*Solanaceæ*) med klibbhåriga blad och stora smutsgula, nätådriga blommor. Växer vid vägar och tomter samt grustag. Växten är giftig men bladen användas som drog (Folia hyoscyami). Bladen skördas, så snart de fullt utvuxit, samt torkas. Se Alkaloid.

Bolmört.

Bombyx. Se Ringspinnare.

Bomullsfrökakor. Se Oljekakor.

Bomullslöss. Se Sköldlöss.

Bomullsmögel. Se Gurksjukdomar.

Bonde betecknade i äldre tid fria innehavare av jordegendom, vilka även sammanfattades under namnet allmoge. Åtminstone från medeltiden skilde man mellan: 1. odalbonde, som innehade sin jord med full äganderätt (odalrätt) och hade full delaktighet i byns gemensamma jord samt full beslutanderätt i byns angelägenheter; 2. allmänningsbonde, som med i viss mån inskränkt äganderätt innehade hemman på allmänningen; samt 3. landbonde eller landbo, vilken innehade annans jord mot lega (arrende). I och med konungens, adelns och kyrkans stigande makt minskades under medeltiden de ofrälse böndernas inflytande och rättigheter och pålades dem som jordägare allehanda skyldigheter. Tillika uppstodo småningom åtskilliga mellanställningar mellan de nämnda klasserna av bönder. Jämte de självägande skattebönderna, som betalade sin skatt till kronan och kronobönder eller åbor på kronojord, uppkommo kyrko- och frälsebönder, som voro dels kyrkans och frälsemännens landbönder, dels även ägare till hemman, varav skatten bortförlänats. Dessa senares skatt förblandades ofta med landbönders avrad, varigenom innehavarens äganderätt till hans hemman blev tvistig. I det sålunda skillnaden mellan de gamla klasserna av bönder blev allt mer otydlig, kom allmoge- eller bondeklassen att beteckna skattskyldiga bönder till skillnad från ägare av frälsejord. Denna utveckling hämmades i viss

Bokföringsförening, -byrå, avser att underlätta jordbruksbokföring genom att lämna lantmännen direkt hjälp med bokföringsarbetet. Vanligen insändas bokföringsuppgifterna månatligen till byrån i form av självkopierande rapporter — kassa-, varu-, dagsverks- och arbetsrapporter o. s. v. —, varefter byrån på grundval av rapporterna för de löpande räkenskaperna och utför bokslutet. Genom b. avlyftes en stor del av bokföringsarbetet från lantmännen, varjämte större sakkunskap ställes till förfogande vid räkenskapsföringen, än lantmännen i allmänhet besitta. Dylikt samarbete har i utlandet, särskilt i Tyskland och Schweiz, fått en betydande omfattning. Den första dylika byrån i Sverige upprättades 1908 vid Hvilan i Skåne. Den övergick 1911 till Malmöhus l. bokföringsförening. Sedan dess har saken upptagits i flera län, varjämte Sveriges Allmänna Lantbrukssällskaps b.- eller driftbyrås verksamhet omfattar hela landet.

Sedan 1912 lämnar staten ett anslag dels till bokföringsföreningarna till understöd för en ordnad bokföring vid jordbruk med högst 75 hektar odlad jord, dels till bekostande av vetenskaplig bearbetning av bokföringresultaten. K. k. $^{31}/_{12}$ 1915.L. N.

Bokföringsår. Se Bokföring.

Bokhållare. Se Förvaltningspersonal.

Bokollon. Se Bok.

Bokslut. Se Bokföring.

Bokspinnaren, *Dasychira pudibunda* L. Larven av denna spinnarfjäril uppträder stundom i Sydsverige i oerhörd mängd på bok. Den blir 40—45 mm. lång och är lätt igenkännlig på sin rika hårbeklädnad. På ryggen av 4:e—8:e kroppslederna bär den karakteristiska, upprättstående, gula eller grå hårborstar och på II:e leden en pensel av röda hår. Grundfärgen är ofta citrongul.A. T—n.

Bokvärde. Se Bokföring.

Bokår. Se Bokföring.

Bolby, gammal by eller odalby. Jfr Avgärda by.

Boletus. Se Rörsopp.

Bollblomster. Se Ängsbollar.

Bolmört, *Hyascyamus niger* L., illaluktande, alnshög ört av nattskattornas familj (*Solanaceæ*) med klibbhåriga blad och stora smutsgula, nätådriga blommor. Växer vid vägar och tomter samt grustag. Växten är giftig men bladen användas som drog (Folia hyoscyami). Bladen skördas, så snart de fullt utvuxit, samt torkas. Se Alkaloid.

Bolmört.

Bombyx. Se Ringspinnare.

Bomullsfrökakor. Se Oljekakor.

Bomullslöss. Se Sköldlöss.

Bomullsmögel. Se Gurksjukdomar.

Bonde betecknade i äldre tid fria innehavare av jordegendom, vilka även sammanfattades under namnet allmoge. Åtminstone från medeltiden skilde man mellan: 1. odalbonde, som innehade sin jord med full äganderätt (odalrätt) och hade full delaktighet i byns gemensamma jord samt full beslutanderätt i byns angelägenheter; 2. allmänningsbonde, som med i viss mån inskränkt äganderätt innehade hemman på allmänningen; samt 3. landbonde eller landbo, vilken innehade annans jord mot lega (arrende). I och med konungens, adelns och kyrkans stigande makt minskades under medeltiden de ofrälse böndernas inflytande och rättigheter och pålades dem som jordägare allehanda skyldigheter. Tillika uppstodo småningom åtskilliga mellanställningar mellan de nämnda klasserna av bönder. Jämte de självägande skattebönderna, som betalade sin skatt till kronan och kronobönder eller åbor på kronojord, uppkommo kyrko- och frälsebönder, som voro dels kyrkans och frälsemännens landbönder, dels även ägare till hemman, varav skatten bortförlänats. Dessa senares skatt förblandades ofta med landbönders avrad, varigenom innehavarens äganderätt till hans hemman blev tvistig. I det sålunda skillnaden mellan de gamla klasserna av bönder blev allt mer otydlig, kom allmoge- eller bondeklassen att beteckna skattskyldiga bönder till skillnad från ägare av frälsejord. Denna utveckling hämmades i viss

Bokföringsförening, -byrå, avser att underlätta jordbruksbokföring genom att lämna lantmännen direkt hjälp med bokföringsarbetet. Vanligen insändas bokföringsuppgifterna månatligen till byrån i form av självkopierande rapporter — kassa-, varu-, dagsverks- och arbetsrapporter o. s. v. —, varefter byrån på grundval av rapporterna för de löpande räkenskaperna och utför bokslutet. Genom b. avlyftes en stor del av bokföringsarbetet från lantmännen, varjämte större sakkunskap ställes till förfogande vid räkenskapsföringen, än lantmännen i allmänhet besitta. Dylikt samarbete har i utlandet, särskilt i Tyskland och Schweiz, fått en betydande omfattning. Den första dylika byrån i Sverige upprättades 1908 vid Hvilan i Skåne. Den övergick 1911 till Malmöhus l. bokföringsförening. Sedan dess har saken upptagits i flera län, varjämte Sveriges Allmänna Lantbrukssällskaps b.- eller driftbyrås verksamhet omfattar hela landet.

Sedan 1912 lämnar staten ett anslag dels till bokföringsföreningarna till understöd för en ordnad bokföring vid jordbruk med högst 75 hektar odlad jord, dels till bekostande av vetenskaplig bearbetning av bokföringresultaten. K. k. $^{31}/_{12}$ 1915.L. N.

Bokföringsår. Se Bokföring.

Bokhållare. Se Förvaltningspersonal.

Bokollon. Se Bok.

Bokslut. Se Bokföring.

Bokspinnaren, *Dasychira pudibunda* L. Larven av denna spinnarfjäril uppträder stundom i Sydsverige i oerhörd mängd på bok. Den blir 40—45 mm. lång och är lätt igenkännlig på sin rika hårbeklädnad. På ryggen av 4:e—8:e kroppslederna bär den karakteristiska, upprättstående, gula eller grå hårborstar och på II:e leden en pensel av röda hår. Grundfärgen är ofta citrongul.A. T—n.

Bokvärde. Se Bokföring.

Bokår. Se Bokföring.

Bolby, gammal by eller odalby. Jfr Avgärda by.

Boletus. Se Rörsopp.

Bollblomster. Se Ängsbollar.

Bolmört, *Hyascyamus niger* L., illaluktande, alnshög ört av nattskattornas familj (*Solanaceæ*) med klibbhåriga blad och stora smutsgula, nätådriga blommor. Växer vid vägar och tomter samt grustag. Växten är giftig men bladen användas som drog (Folia hyoscyami). Bladen skördas, så snart de fullt utvuxit, samt torkas. Se Alkaloid.

Bolmört.

Bombyx. Se Ringspinnare.

Bomullsfrökakor. Se Oljekakor.

Bomullslöss. Se Sköldlöss.

Bomullsmögel. Se Gurksjukdomar.

Bonde betecknade i äldre tid fria innehavare av jordegendom, vilka även sammanfattades under namnet allmoge. Åtminstone från medeltiden skilde man mellan: 1. odalbonde, som innehade sin jord med full äganderätt (odalrätt) och hade full delaktighet i byns gemensamma jord samt full beslutanderätt i byns angelägenheter; 2. allmänningsbonde, som med i viss mån inskränkt äganderätt innehade hemman på allmänningen; samt 3. landbonde eller landbo, vilken innehade annans jord mot lega (arrende). I och med konungens, adelns och kyrkans stigande makt minskades under medeltiden de ofrälse böndernas inflytande och rättigheter och pålades dem som jordägare allehanda skyldigheter. Tillika uppstodo småningom åtskilliga mellanställningar mellan de nämnda klasserna av bönder. Jämte de självägande skattebönderna, som betalade sin skatt till kronan och kronobönder eller åbor på kronojord, uppkommo kyrko- och frälsebönder, som voro dels kyrkans och frälsemännens landbönder, dels även ägare till hemman, varav skatten bortförlänats. Dessa senares skatt förblandades ofta med landbönders avrad, varigenom innehavarens äganderätt till hans hemman blev tvistig. I det sålunda skillnaden mellan de gamla klasserna av bönder blev allt mer otydlig, kom allmoge- eller bondeklassen att beteckna skattskyldiga bönder till skillnad från ägare av frälsejord. Denna utveckling hämmades i viss

Bokföringsförening, -byrå, avser att underlätta jordbruksbokföring genom att lämna lantmännen direkt hjälp med bokföringsarbetet. Vanligen insändas bokföringsuppgifterna månatligen till byrån i form av självkopierande rapporter — kassa-, varu-, dagsverks- och arbetsrapporter o. s. v. —, varefter byrån på grundval av rapporterna för de löpande räkenskaperna och utför bokslutet. Genom b. avlyftes en stor del av bokföringsarbetet från lantmännen, varjämte större sakkunskap ställes till förfogande vid räkenskapsföringen, än lantmännen i allmänhet besitta. Dylikt samarbete har i utlandet, särskilt i Tyskland och Schweiz, fått en betydande omfattning. Den första dylika byrån i Sverige upprättades 1908 vid Hvilan i Skåne. Den övergick 1911 till Malmöhus l. bokföringsförening. Sedan dess har saken upptagits i flera län, varjämte Sveriges Allmänna Lantbrukssällskaps b.- eller driftbyrås verksamhet omfattar hela landet.

Sedan 1912 lämnar staten ett anslag dels till bokföringsföreningarna till understöd för en ordnad bokföring vid jordbruk med högst 75 hektar odlad jord, dels till bekostande av vetenskaplig bearbetning av bokföringresultaten. K. k. $^{31}/_{12}$ 1915.L. N.

Bokföringsår. Se Bokföring.

Bokhållare. Se Förvaltningspersonal.

Bokollon. Se Bok.

Bokslut. Se Bokföring.

Bokspinnaren, *Dasychira pudibunda* L. Larven av denna spinnarfjäril uppträder stundom i Sydsverige i oerhörd mängd på bok. Den blir 40—45 mm. lång och är lätt igenkännlig på sin rika hårbeklädnad. På ryggen av 4:e—8:e kroppslederna bär den karakteristiska, upprättstående, gula eller grå hårborstar och på II:e leden en pensel av röda hår. Grundfärgen är ofta citrongul.A. T—n.

Bokvärde. Se Bokföring.

Bokår. Se Bokföring.

Bolby, gammal by eller odalby. Jfr Avgärda by.

Boletus. Se Rörsopp.

Bollblomster. Se Ängsbollar.

Bolmört, *Hyascyamus niger* L., illaluktande, alnshög ört av nattskattornas familj (*Solanaceæ*) med klibbhåriga blad och stora smutsgula, nätådriga blommor. Växer vid vägar och tomter samt grustag. Växten är giftig men bladen användas som drog (Folia hyoscyami). Bladen skördas, så snart de fullt utvuxit, samt torkas. Se Alkaloid.

Bolmört.

Bombyx. Se Ringspinnare.

Bomullsfrökakor. Se Oljekakor.

Bomullslöss. Se Sköldlöss.

Bomullsmögel. Se Gurksjukdomar.

Bonde betecknade i äldre tid fria innehavare av jordegendom, vilka även sammanfattades under namnet allmoge. Åtminstone från medeltiden skilde man mellan: 1. odalbonde, som innehade sin jord med full äganderätt (odalrätt) och hade full delaktighet i byns gemensamma jord samt full beslutanderätt i byns angelägenheter; 2. allmänningsbonde, som med i viss mån inskränkt äganderätt innehade hemman på allmänningen; samt 3. landbonde eller landbo, vilken innehade annans jord mot lega (arrende). I och med konungens, adelns och kyrkans stigande makt minskades under medeltiden de ofrälse böndernas inflytande och rättigheter och pålades dem som jordägare allehanda skyldigheter. Tillika uppstodo småningom åtskilliga mellanställningar mellan de nämnda klasserna av bönder. Jämte de självägande skattebönderna, som betalade sin skatt till kronan och kronobönder eller åbor på kronojord, uppkommo kyrko- och frälsebönder, som voro dels kyrkans och frälsemännens landbönder, dels även ägare till hemman, varav skatten bortförlänats. Dessa senares skatt förblandades ofta med landbönders avrad, varigenom innehavarens äganderätt till hans hemman blev tvistig. I det sålunda skillnaden mellan de gamla klasserna av bönder blev allt mer otydlig, kom allmoge- eller bondeklassen att beteckna skattskyldiga bönder till skillnad från ägare av frälsejord. Denna utveckling hämmades i viss

Bokföringsförening, -byrå, avser att underlätta jordbruksbokföring genom att lämna lantmännen direkt hjälp med bokföringsarbetet. Vanligen insändas bokföringsuppgifterna månatligen till byrån i form av självkopierande rapporter — kassa-, varu-, dagsverks- och arbetsrapporter o. s. v. —, varefter byrån på grundval av rapporterna för de löpande räkenskaperna och utför bokslutet. Genom b. avlyftes en stor del av bokföringsarbetet från lantmännen, varjämte större sakkunskap ställes till förfogande vid räkenskapsföringen, än

lantmännen i allmänhet besitta. Dylikt samarbete har i utlandet, särskilt i Tyskland och Schweiz, fått en betydande omfattning. Den första dylika byrån i Sverige upprättades 1908 vid Hvilan i Skåne. Den övergick 1911 till Malmöhus l. bokföringsförening. Sedan dess har saken upptagits i flera län, varjämte Sveriges Allmänna Lantbrukssällskaps b.- eller driftbyrås verksamhet omfattar hela landet.

Sedan 1912 lämnar staten ett anslag dels till bokföringsföreningarna till understöd för en ordnad bokföring vid jordbruk med högst 75 hektar odlad jord, dels till bekostande av vetenskaplig bearbetning av bokföringresultaten. K. k. $^{31}/_{12}$ 1915.L. N.

Bokföringsår. Se Bokföring.

Bokhållare. Se Förvaltningspersonal.

Bokollon. Se Bok.

Bokslut. Se Bokföring.

Bokspinnaren, *Dasychira pudibunda* L. Larven av denna spinnarfjäril uppträder stundom i Sydsverige i oerhörd mängd på bok. Den blir 40—45 mm. lång och är lätt igenkännlig på sin rika hårbeklädnad. På ryggen av 4:e—8:e kroppslederna bär den karakteristiska, upprättstående, gula eller grå hårborstar och på II:e leden en pensel av röda hår. Grundfärgen är ofta citrongul.A. T—n.

Bokvärde. Se Bokföring.

Bokår. Se Bokföring.

Bolby, gammal by eller odalby. Jfr Avgärda by.

Boletus. Se Rörsopp.

Bollblomster. Se Ängsbollar.

Bolmört, *Hyascyamus niger* L., illaluktande, alnshög ört av nattskattornas familj (*Solanaceæ*) med klibbhåriga blad och stora smutsgula, nätådriga blommor. Växer vid vägar och tomter samt grustag. Växten är giftig men bladen användas som drog (Folia hyoscyami). Bladen skördas, så snart de fullt utvuxit, samt torkas. Se Alkaloid.

Bolmört.

Bombyx. Se Ringspinnare.

Bomullsfrökakor. Se Oljekakor.

Bomullslöss. Se Sköldlöss.

Bomullsmögel. Se Gurksjukdomar.

Bonde betecknade i äldre tid fria innehavare av jordegendom, vilka även sammanfattades under namnet allmoge. Åtminstone från medeltiden skilde man mellan: 1. odalbonde, som innehade sin jord med full äganderätt (odalrätt) och hade full delaktighet i byns gemensamma jord samt full beslutanderätt i byns angelägenheter; 2. allmänningsbonde, som med i viss mån inskränkt äganderätt innehade hemman på allmänningen; samt 3. landbonde eller landbo, vilken innehade annans jord mot lega (arrende). I och med konungens, adelns och kyrkans stigande makt minskades under medeltiden de ofrälse böndernas inflytande och rättigheter och pålades dem som jordägare allehanda skyldigheter. Tillika uppstodo småningom åtskilliga mellanställningar mellan de nämnda klasserna av bönder. Jämte de självägande skattebönderna, som betalade sin skatt till kronan och kronobönder eller åbor på kronojord, uppkommo kyrko- och frälsebönder, som voro dels kyrkans och frälsemännens landbönder, dels även ägare till hemman, varav skatten bortförlänats. Dessa senares skatt förblandades ofta med landbönders avrad, varigenom innehavarens äganderätt till hans hemman blev tvistig. I det sålunda skillnaden mellan de gamla klasserna av bönder blev allt mer otydlig, kom allmoge- eller bondeklassen att beteckna skattskyldiga bönder till skillnad från ägare av frälsejord. Denna utveckling hämmades i viss

Bokföringsförening, -byrå, avser att underlätta jordbruksbokföring genom att lämna lantmännen direkt hjälp med bokföringsarbetet. Vanligen insändas bokföringsuppgifterna månatligen till byrån i form av självkopierande rapporter — kassa-, varu-, dagsverks- och arbetsrapporter o. s. v. —, varefter byrån på grundval av rapporterna för de löpande räkenskaperna och utför bokslutet. Genom b. avlyftes en stor del av bokföringsarbetet från lantmännen, varjämte större sakkunskap ställes till förfogande vid räkenskapsföringen, än lantmännen i allmänhet besitta. Dylikt samarbete har i utlandet, särskilt i Tyskland och Schweiz, fått en betydande omfattning. Den första dylika byrån i Sverige upprättades 1908 vid Hvilan i Skåne. Den övergick 1911 till Malmöhus l. bokföringsförening. Sedan dess har saken upptagits i flera län, varjämte Sveriges Allmänna Lantbrukssällskaps b.- eller driftbyrås verksamhet omfattar hela landet.

Sedan 1912 lämnar staten ett anslag dels till bokföringsföreningarna till understöd för en ordnad bokföring vid jordbruk med högst 75 hektar odlad jord, dels till bekostande av vetenskaplig bearbetning av bokföringresultaten. K. k. $^{31}/_{12}$ 1915.L. N.

Bokföringsår. Se Bokföring.

Bokhållare. Se Förvaltningspersonal.

Bokollon. Se Bok.

Bokslut. Se Bokföring.

Bokspinnaren, *Dasychira pudibunda* L. Larven av denna spinnarfjäril uppträder stundom i Sydsverige i oerhörd mängd på bok. Den blir 40—45 mm. lång och är lätt igenkännlig på sin rika hårbeklädnad. På ryggen av 4:e—8:e kroppslederna bär den karakteristiska, upprättstående, gula eller grå hårborstar och på II:e leden en pensel av röda hår. Grundfärgen är ofta citrongul.A. T—n.

Bokvärde. Se Bokföring.

Bokår. Se Bokföring.

Bolby, gammal by eller odalby. Jfr Avgärda by.

Boletus. Se Rörsopp.

Bollblomster. Se Ängsbollar.

Bolmört, *Hyascyamus niger* L., illaluktande, alnshög ört av nattskattornas familj (*Solanaceæ*) med klibbhåriga blad och stora smutsgula, nätådriga blommor. Växer vid vägar och tomter samt grustag. Växten är giftig men bladen användas som drog (Folia hyoscyami). Bladen skördas, så snart de fullt utvuxit, samt torkas. Se Alkaloid.

Bolmört.

Bombyx. Se Ringspinnare.

Bomullsfrökakor. Se Oljekakor.

Bomullslöss. Se Sköldlöss.

Bomullsmögel. Se Gurksjukdomar.

Bonde betecknade i äldre tid fria innehavare av jordegendom, vilka även sammanfattades under namnet allmoge. Åtminstone från medeltiden skilde man mellan: 1. odalbonde, som

innehade sin jord med full äganderätt (odalrätt) och hade full delaktighet i byns gemensamma jord samt full beslutanderätt i byns angelägenheter; 2. allmänningsbonde, som med i viss mån inskränkt äganderätt innehade hemman på allmänningen; samt 3. landbonde eller landbo, vilken innehade annans jord mot lega (arrende). I och med konungens, adelns och kyrkans stigande makt minskades under medeltiden de ofrälse böndernas inflytande och rättigheter och pålades dem som jordägare allehanda skyldigheter. Tillika uppstodo småningom åtskilliga mellanställningar mellan de nämnda klasserna av bönder. Jämte de självägande skattebönderna, som betalade sin skatt till kronan och kronobönder eller åbor på kronojord, uppkommo kyrko- och frälsebönder, som voro dels kyrkans och frälsemännens landbönder, dels även ägare till hemman, varav skatten bortförlänats. Dessa senares skatt förblandades ofta med landbönders avrad, varigenom innehavarens äganderätt till hans hemman blev tvistig. I det sålunda skillnaden mellan de gamla klasserna av bönder blev allt mer otydlig, kom allmoge- eller bondeklassen att beteckna skattskyldiga bönder till skillnad från ägare av frälsejord. Denna utveckling hämmades i viss

Bokföringsförening, -byrå, avser att underlätta jordbruksbokföring genom att lämna lantmännen direkt hjälp med bokföringsarbetet. Vanligen insändas bokföringsuppgifterna månatligen till byrån i form av självkopierande rapporter — kassa-, varu-, dagsverks- och arbetsrapporter o. s. v. —, varefter byrån på grundval av rapporterna för de löpande räkenskaperna och utför bokslutet. Genom b. avlyftes en stor del av bokföringsarbetet från lantmännen, varjämte större sakkunskap ställes till förfogande vid räkenskapsföringen, än lantmännen i allmänhet besitta. Dylikt samarbete har i utlandet, särskilt i Tyskland och Schweiz, fått en betydande omfattning. Den första dylika byrån i Sverige upprättades 1908 vid Hvilan i Skåne. Den övergick 1911 till Malmöhus l. bokföringsförening. Sedan dess har saken upptagits i flera län, varjämte Sveriges Allmänna Lantbrukssällskaps b.- eller driftbyrås verksamhet omfattar hela landet.

Sedan 1912 lämnar staten ett anslag dels till bokföringsföreningarna till understöd för en ordnad bokföring vid jordbruk med högst 75 hektar odlad jord, dels till bekostande av vetenskaplig bearbetning av bokföringresultaten. K. k. $^{31}/_{12}$ 1915.L. N.

Bokföringsår. Se Bokföring.

Bokhållare. Se Förvaltningspersonal.

Bokollon. Se Bok.

Bokslut. Se Bokföring.

Bokspinnaren, *Dasychira pudibunda* L. Larven av denna spinnarfjäril uppträder stundom i Sydsverige i oerhörd mängd på bok. Den blir 40—45 mm. lång och är lätt igenkännlig på sin rika hårbeklädnad. På ryggen av 4:e—8:e kroppslederna bär den karakteristiska, upprättstående, gula eller grå hårborstar och på II:e leden en pensel av röda hår. Grundfärgen är ofta citrongul.A. T—n.

Bokvärde. Se Bokföring.

Bokår. Se Bokföring.

Bolby, gammal by eller odalby. Jfr Avgärda by.

Boletus. Se Rörsopp.

Bollblomster. Se Ängsbollar.

Bolmört, *Hyascyamus niger* L., illaluktande, alnshög ört av nattskattornas familj (*Solanaceæ*) med klibbhåriga blad och stora smutsgula, nätådriga blommor. Växer vid vägar och tomter samt grustag. Växten är giftig men bladen användas som drog (Folia hyoscyami). Bladen skördas, så snart de fullt utvuxit, samt torkas. Se Alkaloid.

Bolmört.

Bombyx. Se Ringspinnare.

Bomullsfrökakor. Se Oljekakor.

Bomullslöss. Se Sköldlöss.

Bomullsmögel. Se Gurksjukdomar.

Bonde betecknade i äldre tid fria innehavare av jordegendom, vilka även sammanfattades under namnet allmoge. Åtminstone från medeltiden skilde man mellan: 1. odalbonde, som innehade sin jord med full äganderätt (odalrätt) och hade full delaktighet i byns gemensamma jord samt full beslutanderätt i byns angelägenheter; 2. allmänningsbonde, som med i viss mån inskränkt äganderätt innehade hemman på allmänningen; samt 3. landbonde eller landbo, vilken innehade annans jord mot lega (arrende). I och med konungens, adelns och kyrkans stigande makt minskades under medeltiden de ofrälse böndernas inflytande och rättigheter och pålades dem som jordägare allehanda skyldigheter. Tillika uppstodo småningom åtskilliga mellanställningar mellan de nämnda klasserna av bönder. Jämte de självägande skattebönderna, som betalade sin skatt till kronan och kronobönder eller åbor på kronojord, uppkommo kyrko- och frälsebönder, som voro dels kyrkans och frälsemännens landbönder, dels även ägare till hemman, varav skatten bortförlänats. Dessa senares skatt förblandades ofta med landbönders avrad, varigenom innehavarens äganderätt till hans hemman blev tvistig. I det sålunda skillnaden mellan de gamla klasserna av bönder blev allt mer otydlig, kom allmoge- eller bondeklassen att beteckna skattskyldiga bönder till skillnad från ägare av frälsejord. Denna utveckling hämmades i viss

Bokföringsförening, -byrå, avser att underlätta jordbruksbokföring genom att lämna lantmännen direkt hjälp med bokföringsarbetet. Vanligen insändas bokföringsuppgifterna månatligen till byrån i form av självkopierande rapporter — kassa-, varu-, dagsverks- och arbetsrapporter o. s. v. —, varefter byrån på grundval av rapporterna för de löpande räkenskaperna och utför bokslutet. Genom b. avlyftes en stor del av bokföringsarbetet från lantmännen, varjämte större sakkunskap ställes till förfogande vid räkenskapsföringen, än lantmännen i allmänhet besitta. Dylikt samarbete har i utlandet, särskilt i Tyskland och Schweiz, fått en betydande omfattning. Den första dylika byrån i Sverige upprättades 1908 vid Hvilan i Skåne. Den övergick 1911 till Malmöhus l. bokföringsförening. Sedan dess har saken upptagits i flera län, varjämte Sveriges Allmänna Lantbrukssällskaps b.- eller driftbyrås verksamhet omfattar hela landet.

Sedan 1912 lämnar staten ett anslag dels till bokföringsföreningarna till understöd för en ordnad bokföring vid jordbruk med högst 75 hektar odlad jord, dels till bekostande av vetenskaplig bearbetning av bokföringresultaten. K. k. $^{31}/_{12}$ 1915.L. N.

Bokföringsår. Se Bokföring.

Bokhållare. Se Förvaltningspersonal.

Bokollon. Se Bok.

Bokslut. Se Bokföring.

Bokspinnaren, *Dasychira pudibunda* L. Larven av denna spinnarfjäril uppträder stundom i Sydsverige i oerhörd mängd på bok. Den blir 40—45 mm. lång och är lätt igenkännlig på sin rika hårbeklädnad. På ryggen av 4:e—8:e kroppslederna bär den karakteristiska, upprättstående, gula eller grå hårborstar och på II:e leden en pensel av röda hår. Grundfärgen är ofta citrongul.A. T—n.

Bokvärde. Se Bokföring.

Bokår. Se Bokföring.

Bolby, gammal by eller odalby. Jfr Avgärda by.

Boletus. Se Rörsopp.

Bollblomster. Se Ängsbollar.

Bolmört, *Hyascyamus niger* L., illaluktande, alnshög ört av nattskattornas familj (*Solanaceæ*) med klibbhåriga blad och stora smutsgula, nätådriga blommor. Växer vid vägar och tomter samt grustag. Växten är giftig men bladen användas som drog (Folia hyoscyami). Bladen skördas, så snart de fullt utvuxit, samt torkas. Se Alkaloid.

Bolmört.

Bombyx. Se Ringspinnare.

Bomullsfrökakor. Se Oljekakor.

Bomullslöss. Se Sköldlöss.

Bomullsmögel. Se Gurksjukdomar.

Bonde betecknade i äldre tid fria innehavare av jordegendom, vilka även sammanfattades under namnet allmoge. Åtminstone från medeltiden skilde man mellan: 1. odalbonde, som innehade sin jord med full äganderätt (odalrätt) och hade full delaktighet i byns gemensamma jord samt full beslutanderätt i byns angelägenheter; 2. allmänningsbonde, som med i viss mån inskränkt äganderätt innehade hemman på allmänningen; samt 3. landbonde eller landbo, vilken innehade annans jord mot lega (arrende). I och med konungens, adelns och kyrkans stigande makt minskades under medeltiden de ofrälse böndernas inflytande och rättigheter och pålades dem som jordägare allehanda skyldigheter. Tillika uppstodo småningom åtskilliga mellanställningar mellan de nämnda klasserna av bönder. Jämte de självägande skattebönderna, som betalade sin skatt till kronan och kronobönder eller åbor på kronojord, uppkommo kyrko- och frälsebönder, som voro dels kyrkans och frälsemännens landbönder, dels även ägare till hemman, varav skatten bortförlänats. Dessa senares skatt förblandades ofta med landbönders avrad, varigenom innehavarens äganderätt till hans hemman blev tvistig. I det sålunda skillnaden mellan de gamla klasserna av bönder blev allt mer otydlig, kom allmoge- eller bondeklassen att beteckna skattskyldiga bönder till skillnad från ägare av frälsejord. Denna utveckling hämmades i viss

mån genom Karl XI:s reduktion, som stävjade adelns övermakt och återförde under kronan en mängd av adelns förläningar med underlydande bondhemman. Då bönderna vid riksdagarna bildade eget stånd, omfattade detta blott skatte- och kronobönder, men ej frälsebönder, vilka ansågos vara representerade av de adliga skatteägarna. Om än de självägande bönderna bibehöllo ett högre anseende inom bondeklassen, än landbönder och torpare, så var det dock vanligt att till denna räkna hela den jordbrukande ofrälse befolkningen.

Bondgård. Se Hemman, Lantmannabyggnader.

Bondost. Se Hushållsost.

Bonitering av jord eller uppskattning av dess fruktbarhet bör grunda sig på alla de omständigheter, som inverka på jordens alstringsförmåga. Sådana äro matjordens och älvens kemiska och mekaniska sammansättning, särskilt jordens mull- och kalkhalt, varav såväl tillgången på växtnäring som dess på grödornas olika snabba och kraftiga utveckling inverkande fysikaliska beskaffenhet beror; matjordens och älvens djup; jordens läge i förhållande till solen och till härskande vindar; det naturliga grund vattenståndet m. m. Vid boniteringens praktiska utförande, särdeles i något större skala, kunna jordens naturliga egenskaper svårligen i tillräcklig utsträckning bestämmas genom kemiska och mekaniska jordanalyser, och då därtill kommer svårigheten att i talvärden uppskatta de olika faktorernas inverkan på jordens fruktbarhet, har man i allmänhet vid b. för praktiska ändamål som uppskattningsgrund använt den avkastning jorden i fråga enligt erfarenhetens vittnesbörd vid fullgod skötsel kan lämna, varvid som stöd för denna uppskattning även plägat anföras de faktorer, varav den högre eller lägre graden av fruktbarhet beror.

Denna uppskattning har flerstädes, särdeles i Tyskland, där jordens b. i stor utsträckning varit föremål för vetenskaplig behandling, satts i system, så att man uppställt, vissa klasser av jord från avkastningsförmågans synpunkt. Man har sålunda indelat jorden i olika klasser med underavdelningar efter dess lämplighet för olika grödor och den avkastning av dessa, som kan beräknas på ytenheten, samt använt dylika boniteringssystern ej blott för jordens karakterisering utan även för relativ värdeuppskattning för skiftet och för grundskattetaxering.

I Sverige har b. av åkerjord i viss mån använts som grund för ägogradering för skiftet. (Jfr Ägogradering.) H. J. Dft.

Skogsmarks bonitet. Vid skogsvärdering och skogsindelning hänföras skogsbestånden till viss bonitet, varmed avses ett sammanfattande uttryck för växtplatsens produktionsförmåga. De olika godhetsklasserna bilda enligt det på senare tider vedertagna bruket en för hela landet gemensam serie, som betecknas med romerska siffrorna I—IX. Med bonitet I förstås mark av högsta produktionsförmåga, sådan den finnes i sydligare delar av landet eller bästa växtplatsen för gran och ädla lövträd; bonitet II bästa växtplats för tall, bonitet III—IV vanliga bättre och medelgoda skogsmarker i Bergslagen och landet söder därom; bonitet V—VI svagare marker i Bergslagen och bättre och medelgoda i södra och mellersta Norrland; bonitet VII—VIII mycket svaga marker i södra och mellersta delarna av landet samt medelgoda eller svagare i övre Norrland, samt bonitet IX fjällskogsmarker, som icke kunna hänföras till impediment, men vilka äro av den svaga produktionsförmåga, att de icke kunna hänföras till någon av föregående bonitetsgrader. Övrig mark, som är så svag, att den under gynnsammaste beståndsförhållanden ej anses kunna nå en genomsnittlig produktion av minst 1 kbm. per hektar och år, hänföras till impediment och åsättas boniteringssiffran X. Under gynnsamma slutenhetsförhållanden och övriga produktionsbetingelser beräknas de olika boniteterna motsvara följande

virkespro-
duktion
kbm. per ha.
och år.

trädens
(tallens)
medelhöjd
vid 100 år m.

B. I

10.5

28.5 (gran)

B. II

8.0

27.7

B. III

6.0

22.4

B. IV

4.5

18.0

B. V

3.4

14.6

B. VI

2.5

11.6

B. VII

1.8

9.0

B. VIII

1.2

7.0

I stort är det beståndens höjd, som avgör produktionen, varför man vanligen boniterar bestånden efter medelhöjd.G. Sch.

Borax. Se Borsyra.

Bordeaux-lösning, Bordeaux-vätska, beredes av kopparvitriol och släckt kalk lösta i vatten för växters besprutning mot skadesvampar. Sur B., som innehåller kopparvitriol i överskott, vanligen 2 kg. vitriol och 1/2 kg. släckt kalk i 100 1. vatten, fräter örtartade delar och brukas därför till besprutning, blott innan knopparna börjat öppna sig, t. ex. mot krusbärsmjöldagg och skorv på fruktträd samt för att döda lav och mossa på dessa. För besprutning av bladbärande växter, ss. mot potatisbladmögel, användes B., vari kopparvitriolen fullständigt neutraliserats med kalk, så att vätskans blå färg försvunnit. Vanligen brukas 1/2—3/4 kg. vitriol och lika mycket kalk i 100 l. vatten. — Vätskan beredes genom att den bestämda mängden vitriol löses i litet

mån genom Karl XI:s reduktion, som stävjade adelns övermakt och återförde under kronan en mängd av adelns förläningar med underlydande bondhemman. Då bönderna vid riksdagarna bildade eget stånd, omfattade detta blott skatte- och kronobönder, men ej frälsebönder, vilka ansågos vara representerade av de adliga skatteägarna. Om än de självägande bönderna bibehöllo ett högre anseende inom bondeklassen, än landbönder och torpare, så var det dock vanligt att till denna räkna hela den jordbrukande ofrälse befolkningen.

Bondgård. Se Hemman, Lantmannabyggnader.

Bondost. Se Hushållsost.

Bonitering av jord eller uppskattning av dess fruktbarhet bör grunda sig på alla de omständigheter, som inverka på jordens alstringsförmåga. Sådana äro matjordens och älvens kemiska och mekaniska sammansättning, särskilt jordens mull- och kalkhalt, varav såväl tillgången på växtnäring som dess på grödornas olika snabba och kraftiga utveckling inverkande fysikaliska beskaffenhet beror; matjordens och älvens djup; jordens läge i förhållande till solen och till härskande vindar; det naturliga grund vattenståndet m. m. Vid boniteringens praktiska utförande, särdeles i något större skala, kunna jordens naturliga egenskaper svårligen i tillräcklig utsträckning bestämmas genom kemiska och mekaniska jordanalyser, och då därtill kommer svårigheten att i talvärden uppskatta de olika faktorernas inverkan på jordens fruktbarhet, har man i allmänhet vid b. för praktiska ändamål som uppskattningsgrund använt den avkastning jorden i fråga enligt erfarenhetens vittnesbörd vid fullgod skötsel kan lämna, varvid som stöd för denna uppskattning även plägat anföras de faktorer, varav den högre eller lägre graden av fruktbarhet beror.

Denna uppskattning har flerstädes, särdeles i Tyskland, där jordens b. i stor utsträckning varit föremål för vetenskaplig behandling, satts i system, så att man uppställt, vissa klasser av jord från avkastningsförmågans synpunkt. Man har sålunda indelat jorden i olika klasser med underavdelningar efter dess lämplighet för olika grödor och den avkastning av dessa, som kan beräknas på ytenheten, samt använt dylika boniteringssystern ej blott för jordens karakterisering utan även för relativ värdeuppskattning för skiftet och för grundskattetaxering.

I Sverige har b. av åkerjord i viss mån använts som grund för ägogradering för skiftet. (Jfr Ägogradering.) H. J. Dft.

Skogsmarks bonitet. Vid skogsvärdering och skogsindelning hänföras skogsbestånden till viss bonitet, varmed avses ett sammanfattande uttryck för växtplatsens produktionsförmåga. De olika godhetsklasserna bilda enligt det på senare tider vedertagna bruket en för hela landet gemensam serie, som betecknas med romerska siffrorna I—IX. Med bonitet I förstås mark av högsta produktionsförmåga, sådan den finnes i sydligare delar av landet eller bästa växtplatsen för gran och ädla lövträd; bonitet II bästa växtplats för tall, bonitet III—IV vanliga bättre och medelgoda skogsmarker i Bergslagen och landet söder därom; bonitet V—VI svagare marker i Bergslagen och bättre och medelgoda i södra och mellersta Norrland; bonitet VII—VIII mycket svaga marker i södra och mellersta delarna av landet samt medelgoda eller svagare i övre Norrland, samt bonitet IX fjällskogsmarker, som icke kunna hänföras till impediment, men vilka äro av den svaga produktionsförmåga, att de icke kunna hänföras till någon av föregående bonitetsgrader. Övrig mark, som är så svag, att den under gynnsammaste beståndsförhållanden ej anses kunna nå en genomsnittlig produktion av minst 1 kbm. per hektar och år, hänföras till impediment och åsättas boniteringssiffran X. Under gynnsamma slutenhetsförhållanden och övriga produktionsbetingelser beräknas de olika boniteterna motsvara följande

virkespro-
duktion
kbm. per ha.
och år.

trädens
(tallens)
medelhöjd
vid 100 år m.

B. I

10.5

28.5 (gran)

B. II

8.0

27.7

B. III

6.0

22.4

B. IV

4.5

18.0

B. V

3.4

14.6

B. VI

2.5

11.6

B. VII

1.8

9.0

B. VIII

1.2

7.0

I stort är det beståndens höjd, som avgör produktionen, varför man vanligen boniterar bestånden efter medelhöjd.G. Sch.

Borax. Se Borsyra.

Bordeaux-lösning, Bordeaux-vätska, beredes av kopparvitriol och släckt kalk lösta i vatten för växters besprutning mot skadesvampar. Sur B., som innehåller kopparvitriol i överskott, vanligen 2 kg. vitriol och $^{1}/_{2}$ kg. släckt kalk i 100 1. vatten, fräter örtartade delar och brukas därför till besprutning, blott innan knopparna börjat öppna sig, t. ex. mot krusbärsmjöldagg och skorv på fruktträd samt för att döda lav och mossa på dessa. För besprutning av bladbärande växter, ss. mot potatisbladmögel, användes B., vari kopparvitriolen fullständigt neutraliserats med kalk, så att vätskans blå färg försvunnit. Vanligen brukas $^{1}/_{2}$—$^{3}/_{4}$ kg. vitriol och lika mycket kalk i 100 l. vatten. — Vätskan beredes genom att den bestämda mängden vitriol löses i litet

mån genom Karl XI:s reduktion, som stävjade adelns övermakt och återförde under kronan en mängd av adelns förläningar med underlydande bondhemman. Då bönderna vid riksdagarna bildade eget stånd, omfattade detta blott skatte- och kronobönder, men ej frälsebönder, vilka ansågos vara representerade av de adliga skatteägarna. Om än de självägande bönderna bibehöllo ett högre anseende inom bondeklassen, än landbönder och torpare, så var det dock vanligt att till denna räkna hela den jordbrukande ofrälse befolkningen.

Bondgård. Se Hemman, Lantmannabyggnader.

Bondost. Se Hushållsost.

Bonitering av jord eller uppskattning av dess fruktbarhet bör grunda sig på alla de omständigheter, som inverka på jordens alstringsförmåga. Sådana äro matjordens och älvens kemiska och mekaniska sammansättning, särskilt jordens mull- och kalkhalt, varav såväl tillgången på växtnäring som dess på grödornas olika snabba och kraftiga utveckling inverkande fysikaliska beskaffenhet beror; matjordens och älvens djup; jordens läge i förhållande till solen och till härskande vindar; det naturliga grund vattenståndet m. m. Vid boniteringens praktiska utförande, särdeles i något större skala, kunna jordens naturliga egenskaper svårligen i tillräcklig utsträckning bestämmas genom kemiska och mekaniska jordanalyser, och då därtill kommer svårigheten att i talvärden uppskatta de olika faktorernas inverkan på jordens fruktbarhet, har man i allmänhet vid b. för praktiska ändamål som uppskattningsgrund använt den avkastning jorden i fråga enligt erfarenhetens vittnesbörd vid fullgod skötsel kan lämna, varvid som stöd för denna uppskattning även plägat anföras de faktorer, varav den högre eller lägre graden av fruktbarhet beror.

Denna uppskattning har flerstädes, särdeles i Tyskland, där jordens b. i stor utsträckning varit föremål för vetenskaplig behandling, satts i system, så att man uppställt, vissa klasser av jord från avkastningsförmågans synpunkt. Man har sålunda indelat jorden i olika klasser med underavdelningar efter dess lämplighet för olika grödor och den avkastning av dessa, som kan beräknas på ytenheten, samt använt dylika boniteringssystern ej blott för jordens karakterisering utan även för relativ värdeuppskattning för skiftet och för grundskattetaxering.

I Sverige har b. av åkerjord i viss mån använts som grund för ägogradering för skiftet. (Jfr Ägogradering.) H. J. Dft.

Skogsmarks bonitet. Vid skogsvärdering och skogsindelning hänföras skogsbestånden till viss bonitet, varmed avses ett sammanfattande uttryck för växtplatsens produktionsförmåga. De olika godhetsklasserna bilda enligt det på senare tider vedertagna bruket en för hela landet gemensam serie, som betecknas med romerska siffrorna I—IX. Med bonitet I förstås mark av högsta produktionsförmåga, sådan den finnes i sydligare delar av landet eller bästa växtplatsen för gran och ädla lövträd; bonitet II bästa växtplats för tall, bonitet III—IV vanliga bättre och medelgoda skogsmarker i Bergslagen och landet söder därom; bonitet V—VI svagare marker i Bergslagen och bättre och medelgoda i södra och mellersta Norrland; bonitet VII—VIII mycket svaga marker i södra och mellersta delarna av landet samt medelgoda eller svagare i övre Norrland, samt bonitet IX fjällskogsmarker, som icke kunna hänföras till impediment, men vilka äro av den svaga produktionsförmåga, att de icke kunna hänföras till någon av föregående bonitetsgrader. Övrig mark, som är så svag, att den under gynnsammaste beståndsförhållanden ej anses kunna nå en genomsnittlig produktion av minst 1 kbm. per hektar och år, hänföras till impediment och åsättas boniteringssiffran X. Under gynnsamma slutenhetsförhållanden och övriga produktionsbetingelser beräknas de olika boniteterna motsvara följande

virkespro-
duktion
kbm. per ha.
och år.

trädens
(tallens)
medelhöjd
vid 100 år m.

B. I

10.5

28.5 (gran)

B. II

8.0

27.7

B. III

6.0

22.4

B. IV

4.5

18.0

B. V

3.4

14.6

B. VI

2.5

11.6

B. VII

1.8

9.0

B. VIII

1.2

7.0

I stort är det beståndens höjd, som avgör produktionen, varför man vanligen boniterar bestånden efter medelhöjd.G. Sch.

Borax. Se Borsyra.

Bordeaux-lösning, Bordeaux-vätska, beredes av kopparvitriol och släckt kalk lösta i vatten för växters besprutning mot skadesvampar. Sur B., som innehåller kopparvitriol i överskott, vanligen 2 kg. vitriol och $^{1}/_{2}$ kg. släckt kalk i 100 1. vatten, fräter örtartade delar och brukas därför till besprutning, blott innan knopparna börjat öppna sig, t. ex. mot krusbärsmjöldagg och skorv på fruktträd samt för att döda lav och mossa på dessa. För besprutning av bladbärande växter, ss. mot potatisbladmögel, användes B., vari kopparvitriolen fullständigt neutraliserats med kalk, så att vätskans blå färg försvunnit. Vanligen brukas $^{1}/_{2}$—$^{3}/_{4}$ kg. vitriol och lika mycket kalk i 100 l. vatten. — Vätskan beredes genom att den bestämda mängden vitriol löses i litet

mån genom Karl XI:s reduktion, som stävjade adelns övermakt och återförde under kronan en mängd av adelns förläningar med underlydande bondhemman. Då bönderna vid riksdagarna bildade eget stånd, omfattade detta blott skatte- och kronobönder, men ej frälsebönder, vilka ansågos vara representerade av de adliga skatteägarna. Om än de självägande bönderna bibehöllo ett högre anseende inom bondeklassen, än landbönder och torpare, så var det dock vanligt att till denna räkna hela den jordbrukande ofrälse befolkningen.

Bondgård. Se Hemman, Lantmannabyggnader.

Bondost. Se Hushållsost.

Bonitering av jord eller uppskattning av dess fruktbarhet bör grunda sig på alla de omständigheter, som inverka på jordens alstringsförmåga. Sådana äro matjordens och älvens kemiska och mekaniska sammansättning, särskilt jordens mull- och kalkhalt, varav såväl tillgången på växtnäring som dess på grödornas olika snabba och kraftiga utveckling inverkande fysikaliska beskaffenhet beror; matjordens och älvens djup; jordens läge i förhållande till solen och till härskande vindar; det naturliga grund vattenståndet m. m. Vid boniteringens praktiska utförande, särdeles i något större skala, kunna jordens naturliga egenskaper svårligen i tillräcklig utsträckning bestämmas genom kemiska och mekaniska jordanalyser, och då därtill kommer svårigheten att i talvärden uppskatta de olika faktorernas inverkan på jordens fruktbarhet, har man i allmänhet vid b. för praktiska ändamål som uppskattningsgrund använt den avkastning jorden i fråga enligt erfarenhetens vittnesbörd vid fullgod skötsel kan lämna, varvid som stöd för denna uppskattning även plägat anföras de faktorer, varav den högre eller lägre graden av fruktbarhet beror.

Denna uppskattning har flerstädes, särdeles i Tyskland, där jordens b. i stor utsträckning varit föremål för vetenskaplig behandling, satts i system, så att man uppställt, vissa klasser av jord från avkastningsförmågans synpunkt. Man har sålunda indelat jorden i olika klasser med underavdelningar efter dess lämplighet för olika grödor och den avkastning av dessa, som kan beräknas på ytenheten, samt använt dylika boniteringssystern ej blott för jordens karakterisering utan även för relativ värdeuppskattning för skiftet och för grundskattetaxering.

I Sverige har b. av åkerjord i viss mån använts som grund för ägogradering för skiftet. (Jfr Ägogradering.) H. J. Dft.

Skogsmarks bonitet. Vid skogsvärdering och skogsindelning hänföras skogsbestånden till viss bonitet, varmed avses ett sammanfattande uttryck för växtplatsens produktionsförmåga. De olika godhetsklasserna bilda enligt det på senare tider vedertagna bruket en för hela landet gemensam serie, som betecknas med romerska siffrorna I—IX. Med bonitet I förstås mark av högsta produktionsförmåga, sådan den finnes i sydligare delar av landet eller bästa växtplatsen för gran och ädla lövträd; bonitet II bästa växtplats för tall, bonitet III—IV vanliga bättre och medelgoda skogsmarker i Bergslagen och landet söder därom; bonitet V—VI svagare marker i Bergslagen och bättre och medelgoda i södra och mellersta Norrland; bonitet VII—VIII mycket svaga marker i södra och mellersta delarna av landet samt medelgoda eller svagare i övre Norrland, samt bonitet IX fjällskogsmarker, som icke kunna hänföras till impediment, men vilka äro av den svaga produktionsförmåga, att de icke kunna hänföras till någon av föregående bonitetsgrader. Övrig mark, som är så svag, att den under gynnsammaste beståndsförhållanden ej anses kunna nå en genomsnittlig produktion av minst 1 kbm. per hektar och år, hänföras till impediment och åsättas boniteringssiffran X. Under gynnsamma slutenhetsförhållanden och övriga produktionsbetingelser beräknas de olika boniteterna motsvara följande

virkespro-

	duktion kbm. per ha. och år.	trädens (tallens) medelhöjd vid 100 år m.
B. I	10.5	28.5 (gran)
B. II	8.0	27.7
B. III	6.0	22.4
B. IV	4.5	18.0
B. V	3.4	14.6
B. VI	2.5	11.6
B. VII	1.8	9.0
B. VIII	1.2	7.0

I stort är det beståndens höjd, som avgör produktionen, varför man vanligen boniterar bestånden efter medelhöjd.G. Sch.

Borax. Se Borsyra.

Bordeaux-lösning, Bordeaux-vätska, beredes av kopparvitriol och släckt kalk lösta i vatten för växters besprutning mot skadesvampar. Sur B., som innehåller kopparvitriol i överskott, vanligen 2 kg. vitriol och $^{1}/_{2}$ kg. släckt kalk i 100 1. vatten, fräter örtartade delar och brukas därför till besprutning, blott innan knopparna börjat öppna sig, t. ex. mot krusbärsmjöldagg och skorv på fruktträd samt för att döda lav och mossa på dessa. För besprutning av bladbärande växter, ss. mot potatisbladmögel, användes B., vari kopparvitriolen fullständigt neutraliserats med kalk, så att vätskans blå färg försvunnit. Vanligen brukas $^{1}/_{2}$—$^{3}/_{4}$ kg. vitriol och lika mycket kalk i 100 l. vatten. — Vätskan beredes genom att den bestämda mängden vitriol löses i litet

mån genom Karl XI:s reduktion, som stävjade adelns övermakt och återförde under kronan en mängd av adelns förläningar med underlydande bondhemman. Då bönderna vid riksdagarna bildade eget stånd, omfattade detta blott skatte- och kronobönder, men ej frälsebönder, vilka ansågos vara representerade av de adliga skatteägarna. Om än de självägande bönderna bibehöllo ett högre anseende inom bondeklassen, än landbönder och torpare, så var det dock vanligt att till denna räkna hela den jordbrukande ofrälse befolkningen.

Bondgård. Se Hemman, Lantmannabyggnader.

Bondost. Se Hushållsost.

Bonitering av jord eller uppskattning av dess fruktbarhet bör grunda sig på alla de omständigheter, som inverka på jordens alstringsförmåga. Sådana äro matjordens och älvens kemiska och mekaniska sammansättning, särskilt jordens mull- och kalkhalt, varav såväl tillgången på växtnäring som dess på grödornas olika snabba och kraftiga utveckling inverkande fysikaliska beskaffenhet beror; matjordens och älvens djup; jordens läge i förhållande till solen och till härskande vindar; det naturliga grund vattenståndet m. m. Vid boniteringens praktiska utförande, särdeles i något större skala, kunna jordens naturliga egenskaper svårligen i tillräcklig utsträckning bestämmas genom kemiska och mekaniska jordanalyser, och då därtill kommer svårigheten att i talvärden uppskatta de olika faktorernas inverkan på jordens fruktbarhet, har man i allmänhet vid b. för praktiska ändamål som uppskattningsgrund använt den avkastning jorden i fråga enligt erfarenhetens vittnesbörd vid fullgod skötsel kan lämna, varvid som stöd för denna uppskattning även plägat anföras de faktorer, varav den högre eller lägre graden av fruktbarhet beror.

Denna uppskattning har flerstädes, särdeles i Tyskland, där jordens b. i stor utsträckning varit föremål för vetenskaplig behandling, satts i system, så att man uppställt, vissa klasser av jord från avkastningsförmågans synpunkt. Man har sålunda indelat jorden i olika klasser med underavdelningar efter dess lämplighet för olika grödor och den avkastning av dessa, som kan beräknas på ytenheten, samt använt dylika boniteringssystern ej blott för jordens karakterisering utan även för relativ värdeuppskattning för skiftet och för grundskattetaxering.

I Sverige har b. av åkerjord i viss mån använts som grund för ägogradering för skiftet. (Jfr Ägogradering.) H. J. Dft.

Skogsmarks bonitet. Vid skogsvärdering och skogsindelning hänföras skogsbestånden till viss bonitet, varmed avses ett sammanfattande uttryck för växtplatsens produktionsförmåga. De olika godhetsklasserna bilda enligt det på senare tider vedertagna bruket en för hela landet gemensam serie, som betecknas med romerska siffrorna I—IX. Med bonitet I förstås mark av högsta produktionsförmåga, sådan den finnes i sydligare delar av landet eller bästa växtplatsen för gran och ädla lövträd; bonitet II bästa växtplats för tall, bonitet III—IV vanliga bättre och medelgoda skogsmarker i Bergslagen och landet söder därom; bonitet V—VI svagare marker i Bergslagen och bättre och medelgoda i södra och mellersta Norrland; bonitet VII—VIII mycket svaga marker i södra och mellersta delarna av landet samt medelgoda eller svagare i övre Norrland, samt bonitet IX fjällskogsmarker, som icke kunna hänföras till impediment, men vilka äro av den svaga produktionsförmåga, att de icke kunna hänföras till någon av föregående bonitetsgrader. Övrig mark, som är så svag, att den under gynnsammaste beståndsförhållanden ej anses kunna nå en genomsnittlig produktion av minst 1 kbm. per hektar och år, hänföras till impediment och åsättas boniteringssiffran X. Under gynnsamma slutenhetsförhållanden och övriga produktionsbetingelser beräknas de olika boniteterna motsvara följande

	virkesproduktion kbm. per ha. och år.	trädens (tallens) medelhöjd vid 100 år m.
B. I	10.5	28.5 (gran)
B. II	8.0	27.7
B. III	6.0	22.4
B. IV	4.5	18.0
B. V	3.4	14.6
B. VI	2.5	11.6
B. VII	1.8	9.0
B. VIII	1.2	7.0

I stort är det beståndens höjd, som avgör produktionen, varför man vanligen boniterar bestånden efter medelhöjd.G. Sch.

Borax. Se Borsyra.

Bordeaux-lösning, Bordeaux-vätska, beredes av kopparvitriol och släckt kalk lösta i vatten för växters besprutning mot skadesvampar. Sur B., som innehåller kopparvitriol i överskott, vanligen 2 kg. vitriol och $^1/_2$ kg. släckt kalk i 100 1. vatten, fräter örtartade delar och brukas därför till besprutning, blott innan knopparna börjat öppna sig, t. ex. mot krusbärsmjöldagg och skorv på fruktträd samt för att döda lav och mossa på dessa. För besprutning av bladbärande växter, ss. mot potatisbladmögel, användes B., vari kopparvitriolen fullständigt neutraliserats med kalk, så att vätskans blå färg försvunnit. Vanligen brukas $^1/_2$—$^3/_4$ kg. vitriol och lika mycket kalk i 100 l. vatten. — Vätskan beredes genom att den bestämda mängden vitriol löses i litet

mån genom Karl XI:s reduktion, som stävjade adelns övermakt och återförde under kronan en mängd av adelns förläningar med underlydande bondhemman. Då bönderna vid riksdagarna bildade eget stånd, omfattade detta blott skatte- och kronobönder, men ej frälsebönder, vilka ansågos vara representerade av de adliga skatteägarna. Om än de självägande bönderna bibehöllo ett högre anseende inom bondeklassen, än landbönder och torpare, så var det dock vanligt att till denna räkna hela den jordbrukande ofrälse befolkningen.

Bondgård. Se Hemman, Lantmannabyggnader.

Bondost. Se Hushållsost.

Bonitering av jord eller uppskattning av dess fruktbarhet bör grunda sig på alla de omständigheter, som inverka på jordens alstringsförmåga. Sådana äro matjordens och älvens kemiska och mekaniska sammansättning, särskilt jordens mull- och kalkhalt, varav såväl tillgången på växtnäring som dess på grödornas olika snabba och kraftiga utveckling inverkande fysikaliska beskaffenhet beror; matjordens och älvens djup; jordens läge i förhållande till solen och till härskande vindar; det naturliga grund vattenståndet m. m. Vid

boniteringens praktiska utförande, särdeles i något större skala, kunna jordens naturliga egenskaper svårligen i tillräcklig utsträckning bestämmas genom kemiska och mekaniska jordanalyser, och då därtill kommer svårigheten att i talvärden uppskatta de olika faktorernas inverkan på jordens fruktbarhet, har man i allmänhet vid b. för praktiska ändamål som uppskattningsgrund använt den avkastning jorden i fråga enligt erfarenhetens vittnesbörd vid fullgod skötsel kan lämna, varvid som stöd för denna uppskattning även plägat anföras de faktorer, varav den högre eller lägre graden av fruktbarhet beror.

Denna uppskattning har flerstädes, särdeles i Tyskland, där jordens b. i stor utsträckning varit föremål för vetenskaplig behandling, satts i system, så att man uppställt, vissa klasser av jord från avkastningsförmågans synpunkt. Man har sålunda indelat jorden i olika klasser med underavdelningar efter dess lämplighet för olika grödor och den avkastning av dessa, som kan beräknas på ytenheten, samt använt dylika boniteringssystern ej blott för jordens karakterisering utan även för relativ värdeuppskattning för skiftet och för grundskattetaxering.

I Sverige har b. av åkerjord i viss mån använts som grund för ägogradering för skiftet. (Jfr Ägogradering.) H. J. Dft.

Skogsmarks bonitet. Vid skogsvärdering och skogsindelning hänföras skogsbestånden till viss bonitet, varmed avses ett sammanfattande uttryck för växtplatsens produktionsförmåga. De olika godhetsklasserna bilda enligt det på senare tider vedertagna bruket en för hela landet gemensam serie, som betecknas med romerska siffrorna I—IX. Med bonitet I förstås mark av högsta produktionsförmåga, sådan den finnes i sydligare delar av landet eller bästa växtplatsen för gran och ädla lövträd; bonitet II bästa växtplats för tall, bonitet III—IV vanliga bättre och medelgoda skogsmarker i Bergslagen och landet söder därom; bonitet V—VI svagare marker i Bergslagen och bättre och medelgoda i södra och mellersta Norrland; bonitet VII—VIII mycket svaga marker i södra och mellersta delarna av landet samt medelgoda eller svagare i övre Norrland, samt bonitet IX fjällskogsmarker, som icke kunna hänföras till impediment, men vilka äro av den svaga produktionsförmåga, att de icke kunna hänföras till någon av föregående bonitetsgrader. Övrig mark, som är så svag, att den under gynnsammaste beståndsförhållanden ej anses kunna nå en genomsnittlig produktion av minst 1 kbm. per hektar och år, hänföras till impediment och åsättas boniteringssiffran X. Under gynnsamma slutenhetsförhållanden och övriga produktionsbetingelser beräknas de olika boniteterna motsvara följande

	virkesproduktion kbm. per ha. och år.	trädens (tallens) medelhöjd vid 100 år m.
B. I	10.5	28.5 (gran)
B. II	8.0	27.7
B. III	6.0	22.4
B. IV	4.5	18.0
B. V	3.4	14.6
B. VI	2.5	11.6
B. VII	1.8	9.0
B. VIII	1.2	7.0

I stort är det beståndens höjd, som avgör produktionen, varför man vanligen boniterar bestånden efter medelhöjd.G. Sch.

Borax. Se Borsyra.

Bordeaux-lösning, Bordeaux-vätska, beredes av kopparvitriol och släckt kalk lösta i vatten för växters besprutning mot skadesvampar. Sur B., som innehåller kopparvitriol i överskott, vanligen 2 kg. vitriol och $\frac{1}{2}$ kg. släckt kalk i 100 1. vatten, fräter örtartade delar och brukas därför till besprutning, blott innan knopparna börjat öppna sig, t. ex. mot krusbärsmjöldagg och skorv på fruktträd samt för att döda lav och mossa på dessa. För besprutning av bladbärande växter, ss. mot potatisbladmögel, användes B., vari kopparvitriolen fullständigt neutraliserats med kalk, så att vätskans blå färg försvunnit. Vanligen brukas $\frac{1}{2}$—$\frac{3}{4}$ kg. vitriol och lika mycket kalk i 100 l. vatten. — Vätskan beredes genom att den bestämda mängden vitriol löses i litet

varmt vatten, varefter lösningen utspädes. Den erforderliga mängden ny släckt kalk utröres med vatten till kalkmjölk och utspädes, så att båda vätskorna tillsammans utgöra 100 l. Sedan möjligen avsatt grus frånsilats, sammanblandas vätskorna, varvid blågrönt kopparoxidhydrat utfälles. Före vätskans påfyllning på sprutan omröres väl, så att fällningen blir jämnt uppslammad i vätskan. Vitriollösningen bör vara i kärl av trä, lergods, glas eller koppar, ej i järn.

Bordstake. Se Kolning.

Borgholmsras. Se Herrgårdsras.

Borr. För borrning i trä äro de vanligaste borrformerna: 1. Navare eller parallellborr, vars arbetande del består av ett halvcylindriskt, nedtill avrundat ax, med ena sidokanten bildande ett längsgående skär, under det att borrspånen upptagas i axets rännformiga inre. 2. Centrumborr har en centrumspets samt ett i radiens riktning utgående snett skovelformigt skär samt på borrbladets motsatta sida ett litet spetsigt skär, av vilka det förra avskär borrspånet vinkelrätt mot, det senare parallellt med borr-riktningen. 3. Spiral- eller skruvborrar hava ett kring verktygets längdaxel spiral- eller skruvformigt löpande skär och en ränna för borrspånens avledning. Borren vrides än direkt genom ett mot dess längdaxel vinkelrätt skaft, än med tillhjälp av en borrsläng eller bröstborr, som utgöres av en bågformad bygel, i övre ändan vridbart förenad med ett runt handtag, i den nedre försedd med fäste för borren.

Bergborrar för hand utgöras vanligen av en stålstång med mejselformigt utsmidd egg, som för varje slag med släggan vrides i borrhålet.

Borstgräs, stagg, getskägg, håra, *Nardus stricta* L., ett mångårigt, segt, grågrönt gräs, som växer på mager mark, bildande styva tuvor med borstsmala blad och smala ogrenade axvippor. Är att betrakta såsom ett ogräs i slåtter- och betesmarker, då det ratas av kreaturen och »slöar» lien och liksom »gäckar dess hugg», varför det ock benämnes »lieskämma».

Borsyra, H_3BO_3, en svag syra, som bildar ofärgade, i varmt vatten lätt lösliga kristaller, utan lukt och smak. Framställes ur vattnet i heta källor i norra Italien, vari den finnes, samt genom sönderdelning av borax (natriumborat), som finnes i en del saltsjöars vatten. B. är svagt antiseptisk men i måttliga mängder oskadlig för djurkroppen. Den användes därför något litet som medel att konservera matvaror (aseptin) och som milt sårmedel (se Antiseptiska medel, Desinfektion). Borax brukas som tvättmedel, inblandning i stärkelse, samt som lödsalt, i det att det vid smältning löser metalloxider och således befriar metallytor från oxidanlöpning.

Boskap. Ordet användes dels som sammanfattande beteckning för hästar och nötkreatur (storboskap), får, getter och svin (småboskap), dels särskilt för nötkreatur (hornboskap).

Boskapspest, en mycket smittsam sjukdom hos nötkreatur, angriper ibland även får och getter. Den förekommer icke i Sverige. Fara för införsel hotar huvudsakligen från öster, emedan den är mycket utbredd i asiatiska Turkiet och ofta förekommer på Balkan och i Ryssland. Smittämnet är så litet, att det icke kan ses under mikroskopet, och att det kan passera genom filtra av porslin med så stor täthet, att de kunna tillbakahålla minsta kända bakterier. Det förekommer huvudsakligen i de angripna djurens blod. Dess motståndskraft mot desinfektionsmedel och uttorkning är ringa. Sjukdomen sprides med sjuka djur eller med gödsel, strö eller avfall efter sådana. Omkring en vecka efter att det upptagits, få djuren hög feber och upphöra att äta. Några dagar senare få de diarré, och det uppstår inflammation i munslemhinnan med ytliga sår, såsom å tandköttet omkring framtänderna och i hårda gommen. De angripna djuren stå då med hängande huvud och slapp svans; ur munnen flyter saliv, och ögonlocken hållas hopknipta till följd av ljusskygghet, då ögats bindehinna brukar vara inflammerad. De hosta alltibland, och näsöppningarna äro nedsölade av flytning.

I länder där sjukdomen är inhemsk, kan dess förlopp vara ganska milt, men införd i ett nytt land blir sjukdomen mycket förödande. Diagnosen kan vara svår att ställa; förväxling kan ske med andra sjukdomar, t. ex. mul- och klövsjuka och elakartad katarralfeber. Till förhindrande av att boskapspest införes och sprides i riket äro synnerligen stränga bestämmelser föreskrivna. För djurägaren gäller det i första hand att vid misstänkt utbrott av sjukdomen ofördröjligen underrätta ordförande i vederbörande hälso- och kommunalnämnd samt att tills vidare undvika förbindelse med andra gårdar.A. B—n.

Boskapsskötsel. Se Husdjursskötsel.

Boss, vid tröskning söndersmulade delar, användes tillsammans med agnarna som foder,

Bossa. Se Sele.

Bossåll. Se Sädesrensningsmaskin, Tröskverk.

Boställen äro dels bostadsboställen, dels jordbruksboställen. Jordbruksboställen, tillhöriga antingen staten eller kyrkan, ha tidigare varit anvisade åt nästan alla ämbets- och tjänstemän i landsorterna. De flesta civila och militära b. äro nu indragna till statsverket eller försålda. Däremot bestå i allmänhet de ecklesiastika (kyrkliga) boställena. Gällande ecklesiastik-boställsordning är av $^{9}/_{12}$ 1910. B., som är avsatt till löntagarens bostad, kallas där prästgård; annat b. kallas löneboställe. Å prästgård skola finnas vissa laga hus,

varmt vatten, varefter lösningen utspädes. Den erforderliga mängden ny släckt kalk utröres med vatten till kalkmjölk och utspädes, så att båda vätskorna tillsammans utgöra 100 l. Sedan möjligen avsatt grus frånsilats, sammanblandas vätskorna, varvid blågrönt kopparoxidhydrat utfälles. Före vätskans påfyllning på sprutan omröres väl, så att fällningen blir jämnt uppslammad i vätskan. Vitriollösningen bör vara i kärl av trä, lergods, glas eller koppar, ej i järn.

Bordstake. Se Kolning.

Borgholmsras. Se Herrgårdsras.

Borr. För borrning i trä äro de vanligaste borrformerna: 1. Navare eller parallellborr, vars arbetande del består av ett halvcylindriskt, nedtill avrundat ax, med ena sidokanten bildande ett längsgående skär, under det att borrspånen upptagas i axets rännformiga inre. 2. Centrumborr har en centrumspets samt ett i radiens riktning utgående snett skovelformigt skär samt på borrbladets motsatta sida ett litet spetsigt skär, av vilka det förra avskär borrspånet vinkelrätt mot, det senare parallellt med borr-riktningen. 3. Spiral- eller skruvborrar hava ett kring verktygets längdaxel spiral- eller skruvformigt löpande skär och en ränna för borrspånens avledning. Borren vrides än direkt genom ett mot dess längdaxel vinkelrätt skaft, än med tillhjälp av en borrsläng eller bröstborr, som utgöres av en bågformad bygel, i övre ändan vridbart förenad med ett runt handtag, i den nedre försedd med fäste för borren.

Bergborrar för hand utgöras vanligen av en stålstång med mejselformigt utsmidd egg, som för varje slag med släggan vrides i borrhålet.

Borstgräs, stagg, getskägg, håra, *Nardus stricta* L., ett mångårigt, segt, grågrönt gräs, som växer på mager mark, bildande styva tuvor med borstsmala blad och smala ogrenade axvippor. Är att betrakta såsom ett ogräs i slåtter- och betesmarker, då det ratas av kreaturen och »slöar» lien och liksom »gäckar dess hugg», varför det ock benämnes »lieskämma».

Borsyra, H_3BO_3, en svag syra, som bildar ofärgade, i varmt vatten lätt lösliga kristaller, utan lukt och smak. Framställes ur vattnet i heta källor i norra Italien, vari den finnes, samt genom sönderdelning av borax (natriumborat), som finnes i en del saltsjöars vatten. B. är svagt antiseptisk men i måttliga mängder oskadlig för djurkroppen. Den användes därför något litet som medel att konservera matvaror (aseptin) och som milt sårmedel (se Antiseptiska medel, Desinfektion). Borax brukas som tvättmedel, inblandning i stärkelse, samt som lödsalt, i det att det vid smältning löser metalloxider och således befriar metallytor från oxidanlöpning.

Boskap. Ordet användes dels som sammanfattande beteckning för hästar och nötkreatur (storboskap), får, getter och svin (småboskap), dels särskilt för nötkreatur (hornboskap).

Boskapspest, en mycket smittsam sjukdom hos nötkreatur, angriper ibland även får och getter. Den förekommer icke i Sverige. Fara för införsel hotar huvudsakligen från öster, emedan den är mycket utbredd i asiatiska Turkiet och ofta förekommer på Balkan och i Ryssland. Smittämnet är så litet, att det icke kan ses under mikroskopet, och att det kan passera genom filtra av porslin med så stor täthet, att de kunna tillbakahålla minsta kända bakterier. Det förekommer huvudsakligen i de angripna djurens blod. Dess motståndskraft mot desinfektionsmedel och uttorkning är ringa. Sjukdomen sprides med sjuka djur eller med gödsel, strö eller avfall efter sådana. Omkring en vecka efter att det upptagits, få djuren hög feber och upphöra att äta. Några dagar senare få de diarré, och det uppstår inflammation i munslemhinnan med ytliga sår, såsom å tandköttet omkring framtänderna och i hårda gommen. De angripna djuren stå då med hängande huvud och slapp svans; ur munnen flyter saliv, och ögonlocken hållas hopknipta till följd av ljusskygghet, då ögats bindehinna brukar vara inflammerad. De hosta alltibland, och näsöppningarna äro nedsölade av flytning.

I länder där sjukdomen är inhemsk, kan dess förlopp vara ganska milt, men införd i ett nytt land blir sjukdomen mycket förödande. Diagnosen kan vara svår att ställa; förväxling kan ske med andra sjukdomar, t. ex. mul- och klövsjuka och elakartad katarralfeber. Till förhindrande av att boskapspest införes och sprides i riket äro synnerligen stränga bestämmelser föreskrivna. För djurägaren gäller det i första hand att vid misstänkt utbrott av sjukdomen ofördröjligen underrätta ordförande i vederbörande hälso- och kommunalnämnd samt att tills vidare undvika förbindelse med andra gårdar.A. B—n.

Boskapsskötsel. Se Husdjursskötsel.

Boss, vid tröskning söndersmulade delar, användes tillsammans med agnarna som foder,

Bossa. Se Sele.

Bossåll. Se Sädesrensningsmaskin, Tröskverk.

Boställen äro dels bostadsboställen, dels jordbruksboställen. Jordbruksboställen, tillhöriga antingen staten eller kyrkan, ha tidigare varit anvisade åt nästan alla ämbets- och tjänstemän i landsorterna. De flesta civila och militära b. äro nu indragna till statsverket eller försålda. Däremot bestå i allmänhet de ecklesiastika (kyrkliga) boställena. Gällande ecklesiastik-boställsordning är av $^{9}/_{12}$ 1910. B., som är avsatt till löntagarens bostad, kallas där prästgård; annat b. kallas löneboställe. Å prästgård skola finnas vissa laga hus,

varmt vatten, varefter lösningen utspädes. Den erforderliga mängden ny släckt kalk utröres med vatten till kalkmjölk och utspädes, så att båda vätskorna tillsammans utgöra 100 l. Sedan möjligen avsatt grus frånsilats, sammanblandas vätskorna, varvid blågrönt kopparoxidhydrat utfälles. Före vätskans påfyllning på sprutan omröres väl, så att fällningen blir jämnt uppslammad i vätskan. Vitriollösningen bör vara i kärl av trä, lergods, glas eller koppar, ej i järn.

Bordstake. Se Kolning.

Borgholmsras. Se Herrgårdsras.

Borr. För borrning i trä äro de vanligaste borrformerna: 1. Navare eller parallellborr, vars arbetande del består av ett halvcylindriskt, nedtill avrundat ax, med ena sidokanten bildande ett längsgående skär, under det att borrspånen upptagas i axets rännformiga inre. 2. Centrumborr har en centrumspets samt ett i radiens riktning utgående snett skovelformigt skär samt på borrbladets motsatta sida ett litet spetsigt skär, av vilka det förra avskär borrspånet vinkelrätt mot, det senare parallellt med borr-riktningen. 3. Spiral- eller skruvborrar hava ett kring verktygets längdaxel spiral- eller skruvformigt löpande skär och en ränna för borrspånens avledning. Borren vrides än direkt genom ett mot dess längdaxel vinkelrätt skaft, än med tillhjälp av en borrsläng eller bröstborr, som utgöres av en bågformad bygel, i övre ändan vridbart förenad med ett runt handtag, i den nedre försedd med fäste för borren.

Bergborrar för hand utgöras vanligen av en stålstång med mejselformigt utsmidd egg, som för varje slag med släggan vrides i borrhålet.

Borstgräs, stagg, getskägg, håra, *Nardus stricta* L., ett mångårigt, segt, grågrönt gräs, som växer på mager mark, bildande styva tuvor med borstsmala blad och smala ogrenade axvippor. Är att betrakta såsom ett ogräs i slåtter- och betesmarker, då det ratas av kreaturen och »slöar» lien och liksom »gäckar dess hugg», varför det ock benämnes »lieskämma».

Borsyra, H_3BO_3, en svag syra, som bildar ofärgade, i varmt vatten lätt lösliga kristaller, utan lukt och smak. Framställes ur vattnet i heta källor i norra Italien, vari den finnes, samt genom sönderdelning av borax (natriumborat), som finnes i en del saltsjöars vatten. B. är svagt antiseptisk men i måttliga mängder oskadlig för djurkroppen. Den användes därför något litet som medel att konservera matvaror (aseptin) och som milt sårmedel (se Antiseptiska medel, Desinfektion). Borax brukas som tvättmedel, inblandning i stärkelse, samt som lödsalt, i det att det vid smältning löser metalloxider och således befriar metallytor från oxidanlöpning.

Boskap. Ordet användes dels som sammanfattande beteckning för hästar och nötkreatur (storboskap), får, getter och svin (småboskap), dels särskilt för nötkreatur (hornboskap).

Boskapspest, en mycket smittsam sjukdom hos nötkreatur, angriper ibland även får och getter. Den förekommer icke i Sverige. Fara för införsel hotar huvudsakligen från öster, emedan den är mycket utbredd i asiatiska Turkiet och ofta förekommer på Balkan och i Ryssland. Smittämnet är så litet, att det icke kan ses under mikroskopet, och att det kan passera genom filtra av porslin med så stor täthet, att de kunna tillbakahålla minsta kända bakterier. Det förekommer huvudsakligen i de angripna djurens blod. Dess motståndskraft mot desinfektionsmedel och uttorkning är ringa. Sjukdomen sprides med sjuka djur eller med gödsel, strö eller avfall efter sådana. Omkring en vecka efter att det upptagits, få djuren hög feber och upphöra att äta. Några dagar senare få de diarré, och det uppstår inflammation i munslemhinnan med ytliga sår, såsom å tandköttet omkring framtänderna och i hårda gommen. De angripna djuren stå då med hängande huvud och slapp svans; ur munnen flyter saliv, och ögonlocken hållas hopknipta till följd av ljusskygghet, då ögats bindehinna brukar vara inflammerad. De hosta alltibland, och näsöppningarna äro nedsölade av flytning.

I länder där sjukdomen är inhemsk, kan dess förlopp vara ganska milt, men införd i ett nytt land blir sjukdomen mycket förödande. Diagnosen kan vara svår att ställa; förväxling kan ske med andra sjukdomar, t. ex. mul- och klövsjuka och elakartad katarralfeber. Till förhindrande av att boskapspest införes och sprides i riket äro synnerligen stränga bestämmelser föreskrivna. För djurägaren gäller det i första hand att vid misstänkt utbrott av sjukdomen ofördröjligen underrätta ordförande i vederbörande hälso- och kommunalnämnd samt att tills vidare undvika förbindelse med andra gårdar.A. B—n.

Boskapsskötsel. Se Husdjursskötsel.

Boss, vid tröskning söndersmulade delar, användes tillsammans med agnarna som foder,

Bossa. Se Sele.

Bossåll. Se Sädesrensningsmaskin, Tröskverk.

Boställen äro dels bostadsboställen, dels jordbruksboställen. Jordbruksboställen, tillhöriga antingen staten eller kyrkan, ha tidigare varit anvisade åt nästan alla ämbets- och tjänstemän i landsorterna. De flesta civila och militära b. äro nu indragna till statsverket eller försålda. Däremot bestå i allmänhet de ecklesiastika (kyrkliga) boställena. Gällande ecklesiastik-boställsordning är av $^{9}/_{12}$ 1910. B., som är avsatt till löntagarens bostad, kallas där prästgård; annat b. kallas löneboställe. Å prästgård skola finnas vissa laga hus,

varmt vatten, varefter lösningen utspädes. Den erforderliga mängden ny släckt kalk utröres med vatten till kalkmjölk och utspädes, så att båda vätskorna tillsammans utgöra 100 l. Sedan möjligen avsatt grus frånsilats, sammanblandas vätskorna, varvid blågrönt kopparoxidhydrat utfälles. Före vätskans påfyllning på sprutan omröres väl, så att fällningen blir jämnt uppslammad i vätskan. Vitriollösningen bör vara i kärl av trä, lergods, glas eller koppar, ej i järn.

Bordstake. Se Kolning.

Borgholmsras. Se Herrgårdsras.

Borr. För borrning i trä äro de vanligaste borrformerna: 1. Navare eller parallellborr, vars arbetande del består av ett halvcylindriskt, nedtill avrundat ax, med ena sidokanten bildande ett längsgående skär, under det att borrspånen upptagas i axets rännformiga inre. 2. Centrumborr har en centrumspets samt ett i radiens riktning utgående snett skovelformigt skär samt på borrbladets motsatta sida ett litet spetsigt skär, av vilka det förra avskär borrspånet vinkelrätt mot, det senare parallellt med borr-riktningen. 3. Spiral- eller skruvborrar hava ett kring verktygets längdaxel spiral- eller skruvformigt löpande skär och en ränna för borrspånens avledning. Borren vrides än direkt genom ett mot dess längdaxel vinkelrätt skaft, än med tillhjälp av en borrsläng eller bröstborr, som utgöres av en bågformad bygel, i övre ändan vridbart förenad med ett runt handtag, i den nedre försedd med fäste för borren.

Bergborrar för hand utgöras vanligen av en stålstång med mejselformigt utsmidd egg, som för varje slag med släggan vrides i borrhålet.

Borstgräs, stagg, getskägg, håra, *Nardus stricta* L., ett mångårigt, segt, grågrönt gräs, som växer på mager mark, bildande styva tuvor med borstsmala blad och smala ogrenade axvippor. Är att betrakta såsom ett ogräs i slåtter- och betesmarker, då det ratas av kreaturen och »slöar» lien och liksom »gäckar dess hugg», varför det ock benämnes »lieskämma».

Borsyra, H_3BO_3, en svag syra, som bildar ofärgade, i varmt vatten lätt lösliga kristaller, utan lukt och smak. Framställes ur vattnet i heta källor i norra Italien, vari den finnes, samt genom sönderdelning av borax (natriumborat), som finnes i en del saltsjöars vatten. B. är svagt antiseptisk men i måttliga mängder oskadlig för djurkroppen. Den användes därför något litet som medel att konservera matvaror (aseptin) och som milt sårmedel (se Antiseptiska medel, Desinfektion). Borax brukas som tvättmedel, inblandning i stärkelse, samt som lödsalt, i det att det vid smältning löser metalloxider och således befriar metallytor från oxidanlöpning.

Boskap. Ordet användes dels som sammanfattande beteckning för hästar och nötkreatur (storboskap), får, getter och svin (småboskap), dels särskilt för nötkreatur (hornboskap).

Boskapspest, en mycket smittsam sjukdom hos nötkreatur, angriper ibland även får och getter. Den förekommer icke i Sverige. Fara för införsel hotar huvudsakligen från öster, emedan den är mycket utbredd i asiatiska Turkiet och ofta förekommer på Balkan och i Ryssland. Smittämnet är så litet, att det icke kan ses under mikroskopet, och att det kan passera genom filtra av porslin med så stor täthet, att de kunna tillbakahålla minsta kända bakterier. Det förekommer huvudsakligen i de angripna djurens blod. Dess motståndskraft mot desinfektionsmedel och uttorkning är ringa. Sjukdomen sprides med sjuka djur eller med gödsel, strö eller avfall efter sådana. Omkring en vecka efter att det upptagits, få djuren

hög feber och upphöra att äta. Några dagar senare få de diarré, och det uppstår inflammation i munslemhinnan med ytliga sår, såsom å tandköttet omkring framtänderna och i hårda gommen. De angripna djuren stå då med hängande huvud och slapp svans; ur munnen flyter saliv, och ögonlocken hållas hopknipta till följd av ljusskygghet, då ögats bindehinna brukar vara inflammerad. De hosta alltibland, och näsöppningarna äro nedsölade av flytning.

I länder där sjukdomen är inhemsk, kan dess förlopp vara ganska milt, men införd i ett nytt land blir sjukdomen mycket förödande. Diagnosen kan vara svår att ställa; förväxling kan ske med andra sjukdomar, t. ex. mul- och klövsjuka och elakartad katarralfeber. Till förhindrande av att boskapspest införes och sprides i riket äro synnerligen stränga bestämmelser föreskrivna. För djurägaren gäller det i första hand att vid misstänkt utbrott av sjukdomen ofördröjligen underrätta ordförande i vederbörande hälso- och kommunalnämnd samt att tills vidare undvika förbindelse med andra gårdar.A. B—n.

Boskapsskötsel. Se Husdjursskötsel.

Boss, vid tröskning söndersmulade delar, användes tillsammans med agnarna som foder,

Bossa. Se Sele.

Bossåll. Se Sädesrensningsmaskin, Tröskverk.

Boställen äro dels bostadsboställen, dels jordbruksboställen. Jordbruksboställen, tillhöriga antingen staten eller kyrkan, ha tidigare varit anvisade åt nästan alla ämbets- och tjänstemän i landsorterna. De flesta civila och militära b. äro nu indragna till statsverket eller försålda. Däremot bestå i allmänhet de ecklesiastika (kyrkliga) boställena. Gällande ecklesiastik-boställsordning är av $^{9}/_{12}$ 1910. B., som är avsatt till löntagarens bostad, kallas där prästgård; annat b. kallas löneboställe. Å prästgård skola finnas vissa laga hus,

varmt vatten, varefter lösningen utspädes. Den erforderliga mängden ny släckt kalk utröres med vatten till kalkmjölk och utspädes, så att båda vätskorna tillsammans utgöra 100 l. Sedan möjligen avsatt grus frånsilats, sammanblandas vätskorna, varvid blågrönt kopparoxidhydrat utfälles. Före vätskans påfyllning på sprutan omröres väl, så att fällningen blir jämnt uppslammad i vätskan. Vitriollösningen bör vara i kärl av trä, lergods, glas eller koppar, ej i järn.

Bordstake. Se Kolning.

Borgholmsras. Se Herrgårdsras.

Borr. För borrning i trä äro de vanligaste borrformerna: 1. Navare eller parallellborr, vars arbetande del består av ett halvcylindriskt, nedtill avrundat ax, med ena sidokanten bildande ett längsgående skär, under det att borrspånen upptagas i axets rännformiga inre. 2. Centrumborr har en centrumspets samt ett i radiens riktning utgående snett skovelformigt skär samt på borrbladets motsatta sida ett litet spetsigt skär, av vilka det förra avskär borrspånet vinkelrätt mot, det senare parallellt med borr-riktningen. 3. Spiral- eller skruvborrar hava ett kring verktygets längdaxel spiral- eller skruvformigt löpande skär och en ränna för borrspånens avledning. Borren vrides än direkt genom ett mot dess längdaxel vinkelrätt skaft, än med tillhjälp av en borrsläng eller bröstborr, som utgöres av en bågformad bygel, i övre ändan vridbart förenad med ett runt handtag, i den nedre försedd med fäste för borren.

Bergborrar för hand utgöras vanligen av en stålstång med mejselformigt utsmidd egg, som för varje slag med släggan vrides i borrhålet.

Borstgräs, stagg, getskägg, håra, *Nardus stricta* L., ett mångårigt, segt, grågrönt gräs, som växer på mager mark, bildande styva tuvor med borstsmala blad och smala ogrenade axvippor. Är att betrakta såsom ett ogräs i slåtter- och betesmarker, då det ratas av kreaturen och »slöar» lien och liksom »gäckar dess hugg», varför det ock benämnes »lieskämma».

Borsyra, H_3BO_3, en svag syra, som bildar ofärgade, i varmt vatten lätt lösliga kristaller, utan lukt och smak. Framställes ur vattnet i heta källor i norra Italien, vari den finnes, samt genom sönderdelning av borax (natriumborat), som finnes i en del saltsjöars vatten. B. är svagt antiseptisk men i måttliga mängder oskadlig för djurkroppen. Den användes därför något litet som medel att konservera matvaror (aseptin) och som milt sårmedel (se Antiseptiska medel, Desinfektion). Borax brukas som tvättmedel, inblandning i stärkelse, samt som lödsalt, i det att det vid smältning löser metalloxider och således befriar metallytor från oxidanlöpning.

Boskap. Ordet användes dels som sammanfattande beteckning för hästar och nötkreatur (storboskap), får, getter och svin (småboskap), dels särskilt för nötkreatur (hornboskap).

Boskapspest, en mycket smittsam sjukdom hos nötkreatur, angriper ibland även får och getter. Den förekommer icke i Sverige. Fara för införsel hotar huvudsakligen från öster, emedan den är mycket utbredd i asiatiska Turkiet och ofta förekommer på Balkan och i Ryssland. Smittämnet är så litet, att det icke kan ses under mikroskopet, och att det kan passera genom filtra av porslin med så stor täthet, att de kunna tillbakahålla minsta kända bakterier. Det förekommer huvudsakligen i de angripna djurens blod. Dess motståndskraft mot desinfektionsmedel och uttorkning är ringa. Sjukdomen sprides med sjuka djur eller med gödsel, strö eller avfall efter sådana. Omkring en vecka efter att det upptagits, få djuren hög feber och upphöra att äta. Några dagar senare få de diarré, och det uppstår inflammation i munslemhinnan med ytliga sår, såsom å tandköttet omkring framtänderna och i hårda gommen. De angripna djuren stå då med hängande huvud och slapp svans; ur munnen flyter saliv, och ögonlocken hållas hopknipta till följd av ljusskygghet, då ögats bindehinna brukar vara inflammerad. De hosta alltibland, och näsöppningarna äro nedsölade av flytning.

I länder där sjukdomen är inhemsk, kan dess förlopp vara ganska milt, men införd i ett nytt land blir sjukdomen mycket förödande. Diagnosen kan vara svår att ställa; förväxling kan ske med andra sjukdomar, t. ex. mul- och klövsjuka och elakartad katarralfeber. Till förhindrande av att boskapspest införes och sprides i riket äro synnerligen stränga bestämmelser föreskrivna. För djurägaren gäller det i första hand att vid misstänkt utbrott av sjukdomen ofördröjligen underrätta ordförande i vederbörande hälso- och kommunalnämnd samt att tills vidare undvika förbindelse med andra gårdar.A. B—n.

Boskapsskötsel. Se Husdjursskötsel.

Boss, vid tröskning söndersmulade delar, användes tillsammans med agnarna som foder,

Bossa. Se Sele.

Bossåll. Se Sädesrensningsmaskin, Tröskverk.

Boställen äro dels bostadsboställen, dels jordbruksboställen. Jordbruksboställen, tillhöriga antingen staten eller kyrkan, ha tidigare varit anvisade åt nästan alla ämbets- och tjänstemän i landsorterna. De flesta civila och militära b. äro nu indragna till statsverket eller försålda. Däremot bestå i allmänhet de ecklesiastika (kyrkliga) boställena. Gällande ecklesiastik-boställsordning är av $^{9}/_{12}$ 1910. B., som är avsatt till löntagarens bostad, kallas där prästgård; annat b. kallas löneboställe. Å prästgård skola finnas vissa laga hus,

varmt vatten, varefter lösningen utspädes. Den erforderliga mängden ny släckt kalk utröres med vatten till kalkmjölk och utspädes, så att båda vätskorna tillsammans utgöra 100 l. Sedan möjligen avsatt grus frånsilats, sammanblandas vätskorna, varvid blågrönt kopparoxidhydrat utfälles. Före vätskans påfyllning på sprutan omröres väl, så att fällningen blir jämnt uppslammad i vätskan. Vitriollösningen bör vara i kärl av trä, lergods, glas eller koppar, ej i järn.

Bordstake. Se Kolning.

Borgholmsras. Se Herrgårdsras.

Borr. För borrning i trä äro de vanligaste borrformerna: 1. Navare eller parallellborr, vars arbetande del består av ett halvcylindriskt, nedtill avrundat ax, med ena sidokanten bildande ett längsgående skär, under det att borrspånen upptagas i axets rännformiga inre. 2. Centrumborr har en centrumspets samt ett i radiens riktning utgående snett skovelformigt skär samt på borrbladets motsatta sida ett litet spetsigt skär, av vilka det förra avskär borrspånet vinkelrätt mot, det senare parallellt med borr-riktningen. 3. Spiral- eller skruvborrar hava ett kring verktygets längdaxel spiral- eller skruvformigt löpande skär och en ränna för borrspånens avledning. Borren vrides än direkt genom ett mot dess längdaxel vinkelrätt skaft, än med tillhjälp av en borrsläng eller bröstborr, som utgöres av en bågformad bygel, i övre ändan vridbart förenad med ett runt handtag, i den nedre försedd med fäste för borren.

Bergborrar för hand utgöras vanligen av en stålstång med mejselformigt utsmidd egg, som för varje slag med släggan vrides i borrhålet.

Borstgräs, stagg, getskägg, håra, *Nardus stricta* L., ett mångårigt, segt, grågrönt gräs, som växer på mager mark, bildande styva tuvor med borstsmala blad och smala ogrenade axvippor. Är att betrakta såsom ett ogräs i slåtter- och betesmarker, då det ratas av kreaturen och »slöar» lien och liksom »gäckar dess hugg», varför det ock benämnes »lieskämma».

Borsyra, H_3BO_3, en svag syra, som bildar ofärgade, i varmt vatten lätt lösliga kristaller, utan lukt och smak. Framställes ur vattnet i heta källor i norra Italien, vari den finnes, samt

genom sönderdelning av borax (natriumborat), som finnes i en del saltsjöars vatten. B. är svagt antiseptisk men i måttliga mängder oskadlig för djurkroppen. Den användes därför något litet som medel att konservera matvaror (aseptin) och som milt sårmedel (se Antiseptiska medel, Desinfektion). Borax brukas som tvättmedel, inblandning i stärkelse, samt som lödsalt, i det att det vid smältning löser metalloxider och således befriar metallytor från oxidanlöpning.

Boskap. Ordet användes dels som sammanfattande beteckning för hästar och nötkreatur (storboskap), får, getter och svin (småboskap), dels särskilt för nötkreatur (hornboskap).

Boskapspest, en mycket smittsam sjukdom hos nötkreatur, angriper ibland även får och getter. Den förekommer icke i Sverige. Fara för införsel hotar huvudsakligen från öster, emedan den är mycket utbredd i asiatiska Turkiet och ofta förekommer på Balkan och i Ryssland. Smittämnet är så litet, att det icke kan ses under mikroskopet, och att det kan passera genom filtra av porslin med så stor täthet, att de kunna tillbakahålla minsta kända bakterier. Det förekommer huvudsakligen i de angripna djurens blod. Dess motståndskraft mot desinfektionsmedel och uttorkning är ringa. Sjukdomen sprides med sjuka djur eller med gödsel, strö eller avfall efter sådana. Omkring en vecka efter att det upptagits, få djuren hög feber och upphöra att äta. Några dagar senare få de diarré, och det uppstår inflammation i munslemhinnan med ytliga sår, såsom å tandköttet omkring framtänderna och i hårda gommen. De angripna djuren stå då med hängande huvud och slapp svans; ur munnen flyter saliv, och ögonlocken hållas hopknipta till följd av ljusskygghet, då ögats bindehinna brukar vara inflammerad. De hosta alltibland, och näsöppningarna äro nedsölade av flytning.

I länder där sjukdomen är inhemsk, kan dess förlopp vara ganska milt, men införd i ett nytt land blir sjukdomen mycket förödande. Diagnosen kan vara svår att ställa; förväxling kan ske med andra sjukdomar, t. ex. mul- och klövsjuka och elakartad katarralfeber. Till förhindrande av att boskapspest införes och sprides i riket äro synnerligen stränga bestämmelser föreskrivna. För djurägaren gäller det i första hand att vid misstänkt utbrott av sjukdomen ofördröjligen underrätta ordförande i vederbörande hälso- och kommunalnämnd samt att tills vidare undvika förbindelse med andra gårdar.A. B—n.

Boskapsskötsel. Se Husdjursskötsel.

Boss, vid tröskning söndersmulade delar, användes tillsammans med agnarna som foder,

Bossa. Se Sele.

Bossåll. Se Sädesrensningsmaskin, Tröskverk.

Boställen äro dels bostadsboställen, dels jordbruksboställen. Jordbruksboställen, tillhöriga antingen staten eller kyrkan, ha tidigare varit anvisade åt nästan alla ämbets- och tjänstemän i landsorterna. De flesta civila och militära b. äro nu indragna till statsverket eller försålda. Däremot bestå i allmänhet de ecklesiastika (kyrkliga) boställena. Gällande ecklesiastik-boställsordning är av $^{9}/_{12}$ 1910. B., som är avsatt till löntagarens bostad, kallas där prästgård; annat b. kallas löneboställe. Å prästgård skola finnas vissa laga hus,

varmt vatten, varefter lösningen utspädes. Den erforderliga mängden ny släckt kalk utröres med vatten till kalkmjölk och utspädes, så att båda vätskorna tillsammans utgöra 100 l. Sedan möjligen avsatt grus frånsilats, sammanblandas vätskorna, varvid blågrönt kopparoxidhydrat utfälles. Före vätskans påfyllning på sprutan omröres väl, så att fällningen blir jämnt uppslammad i vätskan. Vitriollösningen bör vara i kärl av trä, lergods, glas eller koppar, ej i järn.

Bordstake. Se Kolning.

Borgholmsras. Se Herrgårdsras.

Borr. För borrning i trä äro de vanligaste borrformerna: 1. Navare eller parallellborr, vars arbetande del består av ett halvcylindriskt, nedtill avrundat ax, med ena sidokanten bildande ett längsgående skär, under det att borrspånen upptagas i axets rännformiga inre. 2. Centrumborr har en centrumspets samt ett i radiens riktning utgående snett skovelformigt skär samt på borrbladets motsatta sida ett litet spetsigt skär, av vilka det förra avskär borrspånet vinkelrätt mot, det senare parallellt med borr-riktningen. 3. Spiral- eller skruvborrar hava ett kring verktygets längdaxel spiral- eller skruvformigt löpande skär och en ränna för borrspånens avledning. Borren vrides än direkt genom ett mot dess längdaxel vinkelrätt skaft, än med tillhjälp av en borrsläng eller bröstborr, som utgöres av en bågformad bygel, i övre ändan vridbart förenad med ett runt handtag, i den nedre försedd med fäste för borren.

Bergborrar för hand utgöras vanligen av en stålstång med mejselformigt utsmidd egg, som för varje slag med släggan vrides i borrhålet.

Borstgräs, stagg, getskägg, håra, *Nardus stricta* L., ett mångårigt, segt, grågrönt gräs, som växer på mager mark, bildande styva tuvor med borstsmala blad och smala ogrenade axvippor. Är att betrakta såsom ett ogräs i slåtter- och betesmarker, då det ratas av kreaturen och »slöar» lien och liksom »gäckar dess hugg», varför det ock benämnes »lieskämma».

Borsyra, H_3BO_3, en svag syra, som bildar ofärgade, i varmt vatten lätt lösliga kristaller, utan lukt och smak. Framställes ur vattnet i heta källor i norra Italien, vari den finnes, samt genom sönderdelning av borax (natriumborat), som finnes i en del saltsjöars vatten. B. är svagt antiseptisk men i måttliga mängder oskadlig för djurkroppen. Den användes därför något litet som medel att konservera matvaror (aseptin) och som milt sårmedel (se Antiseptiska medel, Desinfektion). Borax brukas som tvättmedel, inblandning i stärkelse, samt som lödsalt, i det att det vid smältning löser metalloxider och således befriar metallytor från oxidanlöpning.

Boskap. Ordet användes dels som sammanfattande beteckning för hästar och nötkreatur (storboskap), får, getter och svin (småboskap), dels särskilt för nötkreatur (hornboskap).

Boskapspest, en mycket smittsam sjukdom hos nötkreatur, angriper ibland även får och getter. Den förekommer icke i Sverige. Fara för införsel hotar huvudsakligen från öster, emedan den är mycket utbredd i asiatiska Turkiet och ofta förekommer på Balkan och i Ryssland. Smittämnet är så litet, att det icke kan ses under mikroskopet, och att det kan passera genom filtra av porslin med så stor täthet, att de kunna tillbakahålla minsta kända bakterier. Det förekommer huvudsakligen i de angripna djurens blod. Dess motståndskraft mot desinfektionsmedel och uttorkning är ringa. Sjukdomen sprides med sjuka djur eller med gödsel, strö eller avfall efter sådana. Omkring en vecka efter att det upptagits, få djuren hög feber och upphöra att äta. Några dagar senare få de diarré, och det uppstår inflammation i munslemhinnan med ytliga sår, såsom å tandköttet omkring framtänderna och i hårda gommen. De angripna djuren stå då med hängande huvud och slapp svans; ur munnen flyter saliv, och ögonlocken hållas hopknipta till följd av ljusskygghet, då ögats bindehinna brukar vara inflammerad. De hosta alltibland, och näsöppningarna äro nedsölade av flytning.

I länder där sjukdomen är inhemsk, kan dess förlopp vara ganska milt, men införd i ett nytt land blir sjukdomen mycket förödande. Diagnosen kan vara svår att ställa; förväxling kan ske med andra sjukdomar, t. ex. mul- och klövsjuka och elakartad katarralfeber. Till förhindrande av att boskapspest införes och sprides i riket äro synnerligen stränga bestämmelser föreskrivna. För djurägaren gäller det i första hand att vid misstänkt utbrott av sjukdomen ofördröjligen underrätta ordförande i vederbörande hälso- och kommunalnämnd samt att tills vidare undvika förbindelse med andra gårdar.A. B—n.

Boskapsskötsel. Se Husdjursskötsel.

Boss, vid tröskning söndersmulade delar, användes tillsammans med agnarna som foder,

Bossa. Se Sele.

Bossåll. Se Sädesrensningsmaskin, Tröskverk.

Boställen äro dels bostadsboställen, dels jordbruksboställen. Jordbruksboställen, tillhöriga antingen staten eller kyrkan, ha tidigare varit anvisade åt nästan alla ämbets- och tjänstemän i landsorterna. De flesta civila och militära b. äro nu indragna till statsverket eller försålda. Däremot bestå i allmänhet de ecklesiastika (kyrkliga) boställena. Gällande ecklesiastik-boställsordning är av $^{9}/_{12}$ 1910. B., som är avsatt till löntagarens bostad, kallas där prästgård; annat b. kallas löneboställe. Å prästgård skola finnas vissa laga hus,

varmt vatten, varefter lösningen utspädes. Den erforderliga mängden ny släckt kalk utröres med vatten till kalkmjölk och utspädes, så att båda vätskorna tillsammans utgöra 100 l. Sedan möjligen avsatt grus frånsilats, sammanblandas vätskorna, varvid blågrönt kopparoxidhydrat utfälles. Före vätskans påfyllning på sprutan omröres väl, så att fällningen blir jämnt uppslammad i vätskan. Vitriollösningen bör vara i kärl av trä, lergods, glas eller koppar, ej i järn.

Bordstake. Se Kolning.

Borgholmsras. Se Herrgårdsras.

Borr. För borrning i trä äro de vanligaste borrformerna: 1. Navare eller parallellborr, vars arbetande del består av ett halvcylindriskt, nedtill avrundat ax, med ena sidokanten bildande ett längsgående skär, under det att borrspånen upptagas i axets rännformiga inre. 2. Centrumborr har en centrumspets samt ett i radiens riktning utgående snett skovelformigt skär

samt på borrbladets motsatta sida ett litet spetsigt skär, av vilka det förra avskär borrspånet vinkelrätt mot, det senare parallellt med borr-riktningen. 3. Spiral- eller skruvborrar hava ett kring verktygets längdaxel spiral- eller skruvformigt löpande skär och en ränna för borrspånens avledning. Borren vrides än direkt genom ett mot dess längdaxel vinkelrätt skaft, än med tillhjälp av en borrsläng eller bröstborr, som utgöres av en bågformad bygel, i övre ändan vridbart förenad med ett runt handtag, i den nedre försedd med fäste för borren.

Bergborrar för hand utgöras vanligen av en stålstång med mejselformigt utsmidd egg, som för varje slag med släggan vrides i borrhålet.

Borstgräs, stagg, getskägg, håra, *Nardus stricta* L., ett mångårigt, segt, gråGrönt gräs, som växer på mager mark, bildande styva tuvor med borstsmala blad och smala ogrenade axvippor. Är att betrakta såsom ett ogräs i slåtter- och betesmarker, då det ratas av kreaturen och »slöar» lien och liksom »gäckar dess hugg», varför det ock benämnes »lieskämma».

Borsyra, H_3BO_3, en svag syra, som bildar ofärgade, i varmt vatten lätt lösliga kristaller, utan lukt och smak. Framställes ur vattnet i heta källor i norra Italien, vari den finnes, samt genom sönderdelning av borax (natriumborat), som finnes i en del saltsjöars vatten. B. är svagt antiseptisk men i måttliga mängder oskadlig för djurkroppen. Den användes därför något litet som medel att konservera matvaror (aseptin) och som milt sårmedel (se Antiseptiska medel, Desinfektion). Borax brukas som tvättmedel, inblandning i stärkelse, samt som lödsalt, i det att det vid smältning löser metalloxider och således befriar metallytor från oxidanlöpning.

Boskap. Ordet användes dels som sammanfattande beteckning för hästar och nötkreatur (storboskap), får, getter och svin (småboskap), dels särskilt för nötkreatur (hornboskap).

Boskapspest, en mycket smittsam sjukdom hos nötkreatur, angriper ibland även får och getter. Den förekommer icke i Sverige. Fara för införsel hotar huvudsakligen från öster, emedan den är mycket utbredd i asiatiska Turkiet och ofta förekommer på Balkan och i Ryssland. Smittämnet är så litet, att det icke kan ses under mikroskopet, och att det kan passera genom filtra av porslin med så stor täthet, att de kunna tillbakahålla minsta kända bakterier. Det förekommer huvudsakligen i de angripna djurens blod. Dess motståndskraft mot desinfektionsmedel och uttorkning är ringa. Sjukdomen sprides med sjuka djur eller med gödsel, strö eller avfall efter sådana. Omkring en vecka efter att det upptagits, få djuren hög feber och upphöra att äta. Några dagar senare få de diarré, och det uppstår inflammation i munslemhinnan med ytliga sår, såsom å tandköttet omkring framtänderna och i hårda gommen. De angripna djuren stå då med hängande huvud och slapp svans; ur munnen flyter saliv, och ögonlocken hållas hopknipta till följd av ljusskygghet, då ögats bindehinna brukar vara inflammerad. De hosta alltibland, och näsöppningarna äro nedsölade av flytning.

I länder där sjukdomen är inhemsk, kan dess förlopp vara ganska milt, men införd i ett nytt land blir sjukdomen mycket förödande. Diagnosen kan vara svår att ställa; förväxling kan ske med andra sjukdomar, t. ex. mul- och klövsjuka och elakartad katarralfeber. Till förhindrande av att boskapspest införes och sprides i riket äro synnerligen stränga bestämmelser föreskrivna. För djurägaren gäller det i första hand att vid misstänkt utbrott av sjukdomen ofördröjligen underrätta ordförande i vederbörande hälso- och kommunalnämnd samt att tills vidare undvika förbindelse med andra gårdar.A. B—n.

Boskapsskötsel. Se Husdjursskötsel.

Boss, vid tröskning söndersmulade delar, användes tillsammans med agnarna som foder,

Bossa. Se Sele.

Bossåll. Se Sädesrensningsmaskin, Tröskverk.

Boställen äro dels bostadsboställen, dels jordbruksboställen. Jordbruksboställen, tillhöriga antingen staten eller kyrkan, ha tidigare varit anvisade åt nästan alla ämbets- och tjänstemän i landsorterna. De flesta civila och militära b. äro nu indragna till statsverket eller försålda. Däremot bestå i allmänhet de ecklesiastika (kyrkliga) boställena. Gällande ecklesiastik-boställsordning är av $^{9}/_{12}$ 1910. B., som är avsatt till löntagarens bostad, kallas där prästgård; annat b. kallas lönebeställe. Å prästgård skola finnas vissa laga hus,

varmt vatten, varefter lösningen utspädes. Den erforderliga mängden ny släckt kalk utröres med vatten till kalkmjölk och utspädes, så att båda vätskorna tillsammans utgöra 100 l. Sedan möjligen avsatt grus frånsilats, sammanblandas vätskorna, varvid blågrönt kopparoxidhydrat utfälles. Före vätskans påfyllning på sprutan omröres väl, så att fällningen blir jämnt uppslammad i vätskan. Vitriollösningen bör vara i kärl av trä, lergods, glas eller koppar, ej i järn.

Bordstake. Se Kolning.

Borgholmsras. Se Herrgårdsras.

Borr. För borrning i trä äro de vanligaste borrformerna: 1. Navare eller parallellborr, vars arbetande del består av ett halvcylindriskt, nedtill avrundat ax, med ena sidokanten bildande ett längsgående skär, under det att borrspånen upptagas i axets rännformiga inre. 2. Centrumborr har en centrumspets samt ett i radiens riktning utgående snett skovelformigt skär
samt på borrbladets motsatta sida ett litet spetsigt skär, av vilka det förra avskär borrspånet vinkelrätt mot, det senare parallellt med borr-riktningen. 3. Spiral- eller skruvborrar hava ett kring verktygets längdaxel spiral- eller skruvformigt löpande skär och en ränna för borrspånens avledning. Borren vrides än direkt genom ett mot dess längdaxel vinkelrätt skaft, än med tillhjälp av en borrsläng eller bröstborr, som utgöres av en bågformad bygel, i övre ändan vridbart förenad med ett runt handtag, i den nedre försedd med fäste för borren.

Bergborrar för hand utgöras vanligen av en stålstång med mejselformigt utsmidd egg, som för varje slag med släggan vrides i borrhålet.

Borstgräs, stagg, getskägg, håra, *Nardus stricta* L., ett mångårigt, segt, gråGrönt gräs, som växer på mager mark, bildande styva tuvor med borstsmala blad och smala ogrenade axvippor. Är att betrakta såsom ett ogräs i slåtter- och betesmarker, då det ratas av kreaturen och »slöar» lien och liksom »gäckar dess hugg», varför det ock benämnes »lieskämma».

Borsyra, H_3BO_3, en svag syra, som bildar ofärgade, i varmt vatten lätt lösliga kristaller, utan lukt och smak. Framställes ur vattnet i heta källor i norra Italien, vari den finnes, samt genom sönderdelning av borax (natriumborat), som finnes i en del saltsjöars vatten. B. är svagt antiseptisk men i måttliga mängder oskadlig för djurkroppen. Den användes därför något litet som medel att konservera matvaror (aseptin) och som milt sårmedel (se Antiseptiska medel, Desinfektion). Borax brukas som tvättmedel, inblandning i stärkelse, samt som lödsalt, i det att det vid smältning löser metalloxider och således befriar metallytor från oxidanlöpning.

Boskap. Ordet användes dels som sammanfattande beteckning för hästar och nötkreatur (storboskap), får, getter och svin (småboskap), dels särskilt för nötkreatur (hornboskap).

Boskapspest, en mycket smittsam sjukdom hos nötkreatur, angriper ibland även får och getter. Den förekommer icke i Sverige. Fara för införsel hotar huvudsakligen från öster, emedan den är mycket utbredd i asiatiska Turkiet och ofta förekommer på Balkan och i Ryssland. Smittämnet är så litet, att det icke kan ses under mikroskopet, och att det kan passera genom filtra av porslin med så stor täthet, att de kunna tillbakahålla minsta kända bakterier. Det förekommer huvudsakligen i de angripna djurens blod. Dess motståndskraft mot desinfektionsmedel och uttorkning är ringa. Sjukdomen sprides med sjuka djur eller med gödsel, strö eller avfall efter sådana. Omkring en vecka efter att det upptagits, få djuren hög feber och upphöra att äta. Några dagar senare få de diarré, och det uppstår inflammation i munslemhinnan med ytliga sår, såsom å tandköttet omkring framtänderna och i hårda gommen. De angripna djuren stå då med hängande huvud och slapp svans; ur munnen flyter saliv, och ögonlocken hållas hopknipta till följd av ljusskygghet, då ögats bindehinna brukar vara inflammerad. De hosta alltibland, och näsöppningarna äro nedsölade av flytning.

I länder där sjukdomen är inhemsk, kan dess förlopp vara ganska milt, men införd i ett nytt land blir sjukdomen mycket förödande. Diagnosen kan vara svår att ställa; förväxling kan ske med andra sjukdomar, t. ex. mul- och klövsjuka och elakartad katarralfeber. Till förhindrande av att boskapspest införes och sprides i riket äro synnerligen stränga bestämmelser föreskrivna. För djurägaren gäller det i första hand att vid misstänkt utbrott av sjukdomen ofördröjligen underrätta ordförande i vederbörande hälso- och kommunalnämnd samt att tills vidare undvika förbindelse med andra gårdar.A. B—n.

Boskapsskötsel. Se Husdjursskötsel.

Boss, vid tröskning söndersmulade delar, användes tillsammans med agnarna som foder,

Bossa. Se Sele.

Bossåll. Se Sädesrensningsmaskin, Tröskverk.

Boställen äro dels bostadsboställen, dels jordbruksboställen. Jordbruksboställen, tillhöriga antingen staten eller kyrkan, ha tidigare varit anvisade åt nästan alla ämbets- och tjänstemän i landsorterna. De flesta civila och militära b. äro nu indragna till statsverket eller försålda. Däremot bestå i allmänhet de ecklesiastika (kyrkliga) boställena. Gällande ecklesiastik-boställsordning är av $^{9}/_{12}$ 1910. B., som är avsatt till löntagarens bostad, kallas där prästgård; annat b. kallas lönebeställe. Å prästgård skola finnas vissa laga hus,

varmt vatten, varefter lösningen utspädes. Den erforderliga mängden ny släckt kalk utröres med vatten till kalkmjölk och utspädes, så att båda vätskorna tillsammans utgöra 100 l. Sedan möjligen avsatt grus frånsilats, sammanblandas vätskorna, varvid blågrönt kopparoxidhydrat utfälles. Före vätskans påfyllning på sprutan omröres väl, så att fällningen blir jämnt uppslammad i vätskan. Vitriollösningen bör vara i kärl av trä, lergods, glas eller koppar, ej i järn.

Bordstake. Se Kolning.

Borgholmsras. Se Herrgårdsras.

Borr. För borrning i trä äro de vanligaste borrformerna: 1. Navare eller parallellborr, vars arbetande del består av ett halvcylindriskt, nedtill avrundat ax, med ena sidokanten bildande ett längsgående skär, under det att borrspånen upptagas i axets rännformiga inre. 2. Centrumborr har en centrumspets samt ett i radiens riktning utgående snett skovelformigt skär samt på borrbladets motsatta sida ett litet spetsigt skär, av vilka det förra avskär borrspånet vinkelrätt mot, det senare parallellt med borr-riktningen. 3. Spiral- eller skruvborrar hava ett kring verktygets längdaxel spiral- eller skruvformigt löpande skär och en ränna för borrspånens avledning. Borren vrides än direkt genom ett mot dess längdaxel vinkelrätt skaft, än med tillhjälp av en borrsläng eller bröstborr, som utgöres av en bågformad bygel, i övre ändan vridbart förenad med ett runt handtag, i den nedre försedd med fäste för borren.

Bergborrar för hand utgöras vanligen av en stålstång med mejselformigt utsmidd egg, som för varje slag med släggan vrides i borrhålet.

Borstgräs, stagg, getskägg, håra, *Nardus stricta* L., ett mångårigt, segt, grågrönt gräs, som växer på mager mark, bildande styva tuvor med borstsmala blad och smala ogrenade axvippor. Är att betrakta såsom ett ogräs i slåtter- och betesmarker, då det ratas av kreaturen och »slöar» lien och liksom »gäckar dess hugg», varför det ock benämnes »lieskämma».

Borsyra, H_3BO_3, en svag syra, som bildar ofärgade, i varmt vatten lätt lösliga kristaller, utan lukt och smak. Framställes ur vattnet i heta källor i norra Italien, vari den finnes, samt genom sönderdelning av borax (natriumborat), som finnes i en del saltsjöars vatten. B. är svagt antiseptisk men i måttliga mängder oskadlig för djurkroppen. Den användes därför något litet som medel att konservera matvaror (aseptin) och som milt sårmedel (se Antiseptiska medel, Desinfektion). Borax brukas som tvättmedel, inblandning i stärkelse, samt som lödsalt, i det att det vid smältning löser metalloxider och således befriar metallytor från oxidanlöpning.

Boskap. Ordet användes dels som sammanfattande beteckning för hästar och nötkreatur (storboskap), får, getter och svin (småboskap), dels särskilt för nötkreatur (hornboskap).

Boskapspest, en mycket smittsam sjukdom hos nötkreatur, angriper ibland även får och getter. Den förekommer icke i Sverige. Fara för införsel hotar huvudsakligen från öster, emedan den är mycket utbredd i asiatiska Turkiet och ofta förekommer på Balkan och i Ryssland. Smittämnet är så litet, att det icke kan ses under mikroskopet, och att det kan passera genom filtra av porslin med så stor täthet, att de kunna tillbakahålla minsta kända bakterier. Det förekommer huvudsakligen i de angripna djurens blod. Dess motståndskraft mot desinfektionsmedel och uttorkning är ringa. Sjukdomen sprides med sjuka djur eller med gödsel, strö eller avfall efter sådana. Omkring en vecka efter att det upptagits, få djuren hög feber och upphöra att äta. Några dagar senare få de diarré, och det uppstår inflammation i munslemhinnan med ytliga sår, såsom å tandköttet omkring framtänderna och i hårda gommen. De angripna djuren stå då med hängande huvud och slapp svans; ur munnen flyter saliv, och ögonlocken hållas hopknipta till följd av ljusskygghet, då ögats bindehinna brukar vara inflammerad. De hosta alltibland, och näsöppningarna äro nedsölade av flytning.

I länder där sjukdomen är inhemsk, kan dess förlopp vara ganska milt, men införd i ett nytt land blir sjukdomen mycket förödande. Diagnosen kan vara svår att ställa; förväxling kan ske med andra sjukdomar, t. ex. mul- och klövsjuka och elakartad katarralfeber. Till förhindrande av att boskapspest införes och sprides i riket äro synnerligen stränga bestämmelser föreskrivna. För djurägaren gäller det i första hand att vid misstänkt utbrott av sjukdomen ofördröjligen underrätta ordförande i vederbörande hälso- och kommunalnämnd samt att tills vidare undvika förbindelse med andra gårdar.A. B—n.

Boskapsskötsel. Se Husdjursskötsel.

Boss, vid tröskning söndersmulade delar, användes tillsammans med agnarna som foder,

Bossa. Se Sele.

Bossåll. Se Sädesrensningsmaskin, Tröskverk.

Boställen äro dels bostadsboställen, dels jordbruksboställen. Jordbruksboställen, tillhöriga antingen staten eller kyrkan, ha tidigare varit anvisade åt nästan alla ämbets- och tjänstemän i landsorterna. De flesta civila och militära b. äro nu indragna till statsverket eller försålda. Däremot bestå i allmänhet de ecklesiastika (kyrkliga) boställena. Gällande ecklesiastik-boställsordning är av $^9/_{12}$ 1910. B., som är avsatt till löntagarens bostad, kallas där prästgård; annat b. kallas löneboställe. Å prästgård skola finnas vissa laga hus,

varmt vatten, varefter lösningen utspädes. Den erforderliga mängden ny släckt kalk utröres med vatten till kalkmjölk och utspädes, så att båda vätskorna tillsammans utgöra 100 l. Sedan möjligen avsatt grus frånsilats, sammanblandas vätskorna, varvid blågrönt kopparoxidhydrat utfälles. Före vätskans påfyllning på sprutan omröres väl, så att fällningen blir jämnt uppslammad i vätskan. Vitriollösningen bör vara i kärl av trä, lergods, glas eller koppar, ej i järn.

Bordstake. Se Kolning.

Borgholmsras. Se Herrgårdsras.

Borr. För borrning i trä äro de vanligaste borrformerna: 1. Navare eller parallellborr, vars arbetande del består av ett halvcylindriskt, nedtill avrundat ax, med ena sidokanten bildande ett längsgående skär, under det att borrspånen upptagas i axets rännformiga inre. 2. Centrumborr har en centrumspets samt ett i radiens riktning utgående snett skovelformigt skär samt på borrbladets motsatta sida ett litet spetsigt skär, av vilka det förra avskär borrspånet vinkelrätt mot, det senare parallellt med borr-riktningen. 3. Spiral- eller skruvborrar hava ett kring verktygets längdaxel spiral- eller skruvformigt löpande skär och en ränna för borrspånens avledning. Borren vrides än direkt genom ett mot dess längdaxel vinkelrätt skaft, än med tillhjälp av en borrsläng eller bröstborr, som utgöres av en bågformad bygel, i övre ändan vridbart förenad med ett runt handtag, i den nedre försedd med fäste för borren.

Bergborrar för hand utgöras vanligen av en stålstång med mejselformigt utsmidd egg, som för varje slag med släggan vrides i borrhålet.

Borstgräs, stagg, getskägg, håra, *Nardus stricta* L., ett mångårigt, segt, grågrönt gräs, som växer på mager mark, bildande styva tuvor med borstsmala blad och smala ogrenade axvippor. Är att betrakta såsom ett ogräs i slåtter- och betesmarker, då det ratas av kreaturen och »slöar» lien och liksom »gäckar dess hugg», varför det ock benämnes »lieskämma».

Borsyra, H_3BO_3, en svag syra, som bildar ofärgade, i varmt vatten lätt lösliga kristaller, utan lukt och smak. Framställes ur vattnet i heta källor i norra Italien, vari den finnes, samt genom sönderdelning av borax (natriumborat), som finnes i en del saltsjöars vatten. B. är svagt antiseptisk men i måttliga mängder oskadlig för djurkroppen. Den användes därför något litet som medel att konservera matvaror (aseptin) och som milt sårmedel (se Antiseptiska medel, Desinfektion). Borax brukas som tvättmedel, inblandning i stärkelse, samt som lödsalt, i det att det vid smältning löser metalloxider och således befriar metallytor från oxidanlöpning.

Boskap. Ordet användes dels som sammanfattande beteckning för hästar och nötkreatur (storboskap), får, getter och svin (småboskap), dels särskilt för nötkreatur (hornboskap).

Boskapspest, en mycket smittsam sjukdom hos nötkreatur, angriper ibland även får och getter. Den förekommer icke i Sverige. Fara för införsel hotar huvudsakligen från öster, emedan den är mycket utbredd i asiatiska Turkiet och ofta förekommer på Balkan och i Ryssland. Smittämnet är så litet, att det icke kan ses under mikroskopet, och att det kan passera genom filtra av porslin med så stor täthet, att de kunna tillbakahålla minsta kända bakterier. Det förekommer huvudsakligen i de angripna djurens blod. Dess motståndskraft mot desinfektionsmedel och uttorkning är ringa. Sjukdomen sprides med sjuka djur eller med gödsel, strö eller avfall efter sådana. Omkring en vecka efter att det upptagits, få djuren hög feber och upphöra att äta. Några dagar senare få de diarré, och det uppstår inflammation i munslemhinnan med ytliga sår, såsom å tandköttet omkring framtänderna och i hårda gommen. De angripna djuren stå då med hängande huvud och slapp svans; ur munnen flyter saliv, och ögonlocken hållas hopknipta till följd av ljusskygghet, då ögats bindehinna brukar vara inflammerad. De hosta alltibland, och näsöppningarna äro nedsölade av flytning.

I länder där sjukdomen är inhemsk, kan dess förlopp vara ganska milt, men införd i ett nytt land blir sjukdomen mycket förödande. Diagnosen kan vara svår att ställa; förväxling kan ske med andra sjukdomar, t. ex. mul- och klövsjuka och elakartad katarralfeber. Till förhindrande av att boskapspest införes och sprides i riket äro synnerligen stränga bestämmelser föreskrivna. För djurägaren gäller det i första hand att vid misstänkt utbrott av sjukdomen ofördröjligen underrätta ordförande i vederbörande hälso- och kommunalnämnd samt att tills vidare undvika förbindelse med andra gårdar.A. B—n.

Boskapsskötsel. Se Husdjursskötsel.

Boss, vid tröskning söndersmulade delar, användes tillsammans med agnarna som foder,

Bossa. Se Sele.

Bossåll. Se Sädesrensningsmaskin, Tröskverk.

Boställen äro dels bostadsboställen, dels jordbruksboställen. Jordbruksboställen, tillhöriga antingen staten eller kyrkan, ha tidigare varit anvisade åt nästan alla ämbets- och tjänstemän i landsorterna. De flesta civila och militära b. äro nu indragna till statsverket eller försålda. Däremot bestå i allmänhet de ecklesiastika (kyrkliga) boställena. Gällande ecklesiastik-boställsordning är av $^{9}/_{12}$ 1910. B., som är avsatt till löntagarens bostad, kallas där prästgård; annat b. kallas löneboställe. Å prästgård skola finnas vissa laga hus,

varmt vatten, varefter lösningen utspädes. Den erforderliga mängden ny släckt kalk utröres med vatten till kalkmjölk och utspädes, så att båda vätskorna tillsammans utgöra 100 l. Sedan möjligen avsatt grus frånsilats, sammanblandas vätskorna, varvid blågrönt kopparoxidhydrat utfälles. Före vätskans påfyllning på sprutan omröres väl, så att fällningen blir jämnt uppslammad i vätskan. Vitriollösningen bör vara i kärl av trä, lergods, glas eller koppar, ej i järn.

Bordstake. Se Kolning.

Borgholmsras. Se Herrgårdsras.

Borr. För borrning i trä äro de vanligaste borrformerna: 1. Navare eller parallellborr, vars arbetande del består av ett halvcylindriskt, nedtill avrundat ax, med ena sidokanten bildande ett längsgående skär, under det att borrspånen upptagas i axets rännformiga inre. 2. Centrumborr har en centrumspets samt ett i radiens riktning utgående snett skovelformigt skär samt på borrbladets motsatta sida ett litet spetsigt skär, av vilka det förra avskär borrspånet vinkelrätt mot, det senare parallellt med borr-riktningen. 3. Spiral- eller skruvborrar hava ett kring verktygets längdaxel spiral- eller skruvformigt löpande skär och en ränna för borrspånens avledning. Borren vrides än direkt genom ett mot dess längdaxel vinkelrätt skaft, än med tillhjälp av en borrsläng eller bröstborr, som utgöres av en bågformad bygel, i övre ändan vridbart förenad med ett runt handtag, i den nedre försedd med fäste för borren.

Bergborrar för hand utgöras vanligen av en stålstång med mejselformigt utsmidd egg, som för varje slag med släggan vrides i borrhålet.

Borstgräs, stagg, getskägg, håra, *Nardus stricta* L., ett mångårigt, segt, grågrönt gräs, som växer på mager mark, bildande styva tuvor med borstsmala blad och smala ogrenade axvippor. Är att betrakta såsom ett ogräs i slåtter- och betesmarker, då det ratas av kreaturen och »slöar» lien och liksom »gäckar dess hugg», varför det ock benämnes »lieskämma».

Borsyra, H_3BO_3, en svag syra, som bildar ofärgade, i varmt vatten lätt lösliga kristaller, utan lukt och smak. Framställes ur vattnet i heta källor i norra Italien, vari den finnes, samt genom sönderdelning av borax (natriumborat), som finnes i en del saltsjöars vatten. B. är svagt antiseptisk men i måttliga mängder oskadlig för djurkroppen. Den användes därför något litet som medel att konservera matvaror (aseptin) och som milt sårmedel (se Antiseptiska medel, Desinfektion). Borax brukas som tvättmedel, inblandning i stärkelse, samt som lödsalt, i det att det vid smältning löser metalloxider och således befriar metallytor från oxidanlöpning.

Boskap. Ordet användes dels som sammanfattande beteckning för hästar och nötkreatur (storboskap), får, getter och svin (småboskap), dels särskilt för nötkreatur (hornboskap).

Boskapspest, en mycket smittsam sjukdom hos nötkreatur, angriper ibland även får och getter. Den förekommer icke i Sverige. Fara för införsel hotar huvudsakligen från öster, emedan den är mycket utbredd i asiatiska Turkiet och ofta förekommer på Balkan och i Ryssland. Smittämnet är så litet, att det icke kan ses under mikroskopet, och att det kan passera genom filtra av porslin med så stor täthet, att de kunna tillbakahålla minsta kända bakterier. Det förekommer huvudsakligen i de angripna djurens blod. Dess motståndskraft mot desinfektionsmedel och uttorkning är ringa. Sjukdomen sprides med sjuka djur eller med gödsel, strö eller avfall efter sådana. Omkring en vecka efter att det upptagits, få djuren hög feber och upphöra att äta. Några dagar senare få de diarré, och det uppstår inflammation i munslemhinnan med ytliga sår, såsom å tandköttet omkring framtänderna och i hårda gommen. De angripna djuren stå då med hängande huvud och slapp svans; ur munnen flyter saliv, och ögonlocken hållas hopknipta till följd av ljusskygghet, då ögats bindehinna brukar vara inflammerad. De hosta alltibland, och näsöppningarna äro nedsölade av flytning.

I länder där sjukdomen är inhemsk, kan dess förlopp vara ganska milt, men införd i ett nytt land blir sjukdomen mycket förödande. Diagnosen kan vara svår att ställa; förväxling kan ske med andra sjukdomar, t. ex. mul- och klövsjuka och elakartad katarralfeber. Till förhindrande av att boskapspest införes och sprides i riket äro synnerligen stränga bestämmelser föreskrivna. För djurägaren gäller det i första hand att vid misstänkt utbrott av sjukdomen ofördröjligen underrätta ordförande i vederbörande hälso- och kommunalnämnd samt att tills vidare undvika förbindelse med andra gårdar.A. B—n.

Boskapsskötsel. Se Husdjursskötsel.

Boss, vid tröskning söndersmulade delar, användes tillsammans med agnarna som foder,

Bossa. Se Sele.

Bossåll. Se Sädesrensningsmaskin, Tröskverk.

Boställen äro dels bostadsboställen, dels jordbruksboställen. Jordbruksboställen, tillhöriga antingen staten eller kyrkan, ha tidigare varit anvisade åt nästan alla ämbets- och tjänstemän i landsorterna. De flesta civila och militära b. äro nu indragna till statsverket eller försålda. Däremot bestå i allmänhet de ecklesiastika (kyrkliga) boställena. Gällande ecklesiastik-boställsordning är av $^{9}/_{12}$ 1910. B., som är avsatt till löntagarens bostad, kallas där prästgård; annat b. kallas löneboställe. Å prästgård skola finnas vissa laga hus,

varmt vatten, varefter lösningen utspädes. Den erforderliga mängden ny släckt kalk utröres med vatten till kalkmjölk och utspädes, så att båda vätskorna tillsammans utgöra 100 l. Sedan möjligen avsatt grus frånsilats, sammanblandas vätskorna, varvid blågrönt kopparoxidhydrat utfälles. Före vätskans påfyllning på sprutan omröres väl, så att fällningen blir jämnt uppslammad i vätskan. Vitriollösningen bör vara i kärl av trä, lergods, glas eller koppar, ej i järn.

Bordstake. Se Kolning.

Borgholmsras. Se Herrgårdsras.

Borr. För borrning i trä äro de vanligaste borrformerna: 1. Navare eller parallellborr, vars arbetande del består av ett halvcylindriskt, nedtill avrundat ax, med ena sidokanten bildande ett längsgående skär, under det att borrspånen upptagas i axets rännformiga inre. 2. Centrumborr har en centrumspets samt ett i radiens riktning utgående snett skovelformigt skär samt på borrbladets motsatta sida ett litet spetsigt skär, av vilka det förra avskär borrspånet vinkelrätt mot, det senare parallellt med borr-riktningen. 3. Spiral- eller skruvborrar hava ett kring verktygets längdaxel spiral- eller skruvformigt löpande skär och en ränna för borrspånens avledning. Borren vrides än direkt genom ett mot dess längdaxel vinkelrätt skaft, än med tillhjälp av en borrsläng eller bröstborr, som utgöres av en bågformad bygel, i övre ändan vridbart förenad med ett runt handtag, i den nedre försedd med fäste för borren.

Bergborrar för hand utgöras vanligen av en stålstång med mejselformigt utsmidd egg, som för varje slag med släggan vrides i borrhålet.

Borstgräs, stagg, getskägg, håra, *Nardus stricta* L., ett mångårigt, segt, grågrönt gräs, som växer på mager mark, bildande styva tuvor med borstsmala blad och smala ogrenade axvippor. Är att betrakta såsom ett ogräs i slåtter- och betesmarker, då det ratas av kreaturen och »slöar» lien och liksom »gäckar dess hugg», varför det ock benämnes »lieskämma».

Borsyra, H_3BO_3, en svag syra, som bildar ofärgade, i varmt vatten lätt lösliga kristaller, utan lukt och smak. Framställes ur vattnet i heta källor i norra Italien, vari den finnes, samt genom sönderdelning av borax (natriumborat), som finnes i en del saltsjöars vatten. B. är svagt antiseptisk men i måttliga mängder oskadlig för djurkroppen. Den användes därför något litet som medel att konservera matvaror (aseptin) och som milt sårmedel (se Antiseptiska medel, Desinfektion). Borax brukas som tvättmedel, inblandning i stärkelse, samt som lödsalt, i det att det vid smältning löser metalloxider och således befriar metallytor från oxidanlöpning.

Boskap. Ordet användes dels som sammanfattande beteckning för hästar och nötkreatur (storboskap), får, getter och svin (småboskap), dels särskilt för nötkreatur (hornboskap).

Boskapspest, en mycket smittsam sjukdom hos nötkreatur, angriper ibland även får och getter. Den förekommer icke i Sverige. Fara för införsel hotar huvudsakligen från öster, emedan den är mycket utbredd i asiatiska Turkiet och ofta förekommer på Balkan och i Ryssland. Smittämnet är så litet, att det icke kan ses under mikroskopet, och att det kan passera genom filtra av porslin med så stor täthet, att de kunna tillbakahålla minsta kända bakterier. Det förekommer huvudsakligen i de angripna djurens blod. Dess motståndskraft mot desinfektionsmedel och uttorkning är ringa. Sjukdomen sprides med sjuka djur eller med gödsel, strö eller avfall efter sådana. Omkring en vecka efter att det upptagits, få djuren

hög feber och upphöra att äta. Några dagar senare få de diarré, och det uppstår inflammation i munslemhinnan med ytliga sår, såsom å tandköttet omkring framtänderna och i hårda gommen. De angripna djuren stå då med hängande huvud och slapp svans; ur munnen flyter saliv, och ögonlocken hållas hopknipta till följd av ljusskygghet, då ögats bindehinna brukar vara inflammerad. De hosta alltibland, och näsöppningarna äro nedsölade av flytning.

I länder där sjukdomen är inhemsk, kan dess förlopp vara ganska milt, men införd i ett nytt land blir sjukdomen mycket förödande. Diagnosen kan vara svår att ställa; förväxling kan ske med andra sjukdomar, t. ex. mul- och klövsjuka och elakartad katarralfeber. Till förhindrande av att boskapspest införes och sprides i riket äro synnerligen stränga bestämmelser föreskrivna. För djurägaren gäller det i första hand att vid misstänkt utbrott av sjukdomen ofördröjligen underrätta ordförande i vederbörande hälso- och kommunalnämnd samt att tills vidare undvika förbindelse med andra gårdar.A. B—n.

Boskapsskötsel. Se Husdjursskötsel.

Boss, vid tröskning söndersmulade delar, användes tillsammans med agnarna som foder,

Bossa. Se Sele.

Bossåll. Se Sädesrensningsmaskin, Tröskverk.

Boställen äro dels bostadsboställen, dels jordbruksboställen. Jordbruksboställen, tillhöriga antingen staten eller kyrkan, ha tidigare varit anvisade åt nästan alla ämbets- och tjänstemän i landsorterna. De flesta civila och militära b. äro nu indragna till statsverket eller försålda. Däremot bestå i allmänhet de ecklesiastika (kyrkliga) boställena. Gällande ecklesiastik-boställsordning är av $^{9}/_{12}$ 1910. B., som är avsatt till löntagarens bostad, kallas där prästgård; annat b. kallas löneboställe. Å prästgård skola finnas vissa laga hus,

som nybyggas och underhållas av pastoratet. Alla övriga hus äro överloppshus, som tillträdaren äger lösa från avträdaren till det värde, som i brist av åsämjande bestämmes vid av- och tillträdessyn. Löser han ej, må avträdaren bortföra husen; göres detta ej inom viss tid, tillfalla husen tillträdaren. Löneboställen skola upplåtas på arrende. Där skola alla laga hus byggas och underhållas av arrendator, dock mot ersättning, i den mån han nybyggt mer, än som efter årsberäkning belöper å hans arrendetid. Om alla andra hus gälla liknande bestämmelser som om överloppshus å prästgård. Domkapitlet åligger tillse, att eckles. b. vidmakthållas. Detta sker genom ekonomisk besiktning, som efter domkapitlets äskande och K. B:s förordnande förrättas på landet av kronobetjänt i orten med biträde av två nämndemän. Från ekonomisk besiktning klagas till laga syn, som i likhet med av- och tillträdessyn på landet hålles av domaren jämte 2—4 nämndemän. Husesyn är en gemensam benämning för dessa två slags syner.E. T.

Boställsskogar. Å civila och militära boställens skogar skall enl. K. f. angående hushållning med de allmänna skogarna i riket $^{26}/_{1}$ 1894 ordnad hushållning införas. Överstiger virkesavkastningen i betydligare mån boställets husbehov, ställes skogen eller del därav under skogsstatens förvaltning, såsom om kronoparker är stadgat; eljest åligger det boställshavaren att sköta skogen enligt hushållningsplan. Intill dess ordnad hushållningsplan införts, må boställshavaren regelmässigt endast till husbehov använda skogen, men sedermera må han därutöver kunna av skog under hans egen förvaltning åtnjuta viss andel i ordinarie avkastningen såsom gottgörelse för vården. I övrigt ingår den behållna skogsavkastningen till statsverkets skogsmedel.

Ecklesiastika boställen. K. k. $^{9}/_{12}$ 1910; K. br. $^{1}/_{11}$ 1912: Skogen å löneboställen skall ställas under skogsstatens förvaltning. Skogen användes till följande ändamål i nedan nämnd ordning: till boställets husbehov, till tjänsteinnehavarens vedbehov, till pastoratet för uppförande och underhåll av laga hus och hägnader å prästgård, till församlingen för kyrkobyggnad. Vad som blir över skall säljas och medlen ingå till kyrkofonden, varifrån bestridas vissa utgifter för prästerskapets avlöning m. m. Den icke ordinarie avkastningen (av berednings- och rensningshuggning) skall ock försäljas och inkomsten läggas till de ecklesiastika boställenas skogsfond.

3 § av lag om kyrkofond d. $^{9}/_{12}$ 1910.E. T.

Botrytis, ett släkte av gråaktiga mögelsvampar, som förekomma på varjehanda växtdelar i fuktigt väder. *B. cinerea* Pers. framkallar under regniga somrar mögelröta på jordgubbar, gurkväxter m. fl. Se Gurksjukdomar.

Botten brukar man kalla det jordlager, som närmast underlagrar älven. Detta lager kan inverka på markens fruktbarhet genom sitt irån alvlagret avvikande förhållande till vatten; sålunda kan en ogenomsläpplig b. vara fördelaktig under en genomsläpplig alv, t. ex. lera under sandjord, men också medföra skadlig vattensamling i älven. Då älven är så grund, att växtrötterna nå ned till b., inverkar även dennas kemiska beskaffenhet, märgelbotten är under sådana förhållanden fördelaktig.

Bottengräs. Se Vall.

Bovete.

Bovete, *Fagopyrum,* anses härstamma från Ostasien där det lär förekomma vilt. Vanligt b., *F. esculentum* L., infördes i odling i Europa under korstågens tid och till Skandinavien troligen under medeltiden eller något senare dels från Ryssland, dels från Tyskland. Tatariskt b., *F. tataricum* L., infördes österifrån på 1700-talet men har aldrig kommit till någon avsevärd odling i Väst- eller

som nybyggas och underhållas av pastoratet. Alla övriga hus äro överloppshus, som tillträdaren äger lösa från avträdaren till det värde, som i brist av åsämjande bestämmes vid av- och tillträdessyn. Löser han ej, må avträdaren bortföra husen; göres detta ej inom viss tid, tillfalla husen tillträdaren. Löneboställen skola upplåtas på arrende. Där skola alla laga hus byggas och underhållas av arrendator, dock mot ersättning, i den mån han nybyggt mer, än som efter årsberäkning belöper å hans arrendetid. Om alla andra hus gälla liknande bestämmelser som om överloppshus å prästgård. Domkapitlet åligger tillse, att eckles. b. vidmakthållas. Detta sker genom ekonomisk besiktning, som efter domkapitlets äskande och K. B:s förordnande förrättas på landet av kronobetjänt i orten med biträde av två nämndemän. Från ekonomisk besiktning klagas till laga syn, som i likhet med av- och tillträdessyn på landet hålles av domaren jämte 2—4 nämndemän. Husesyn är en gemensam benämning för dessa två slags syner.E. T.

Boställsskogar. Å civila och militära boställens skogar skall enl. K. f. angående hushållning med de allmänna skogarna i riket $^{26}/_{1}$ 1894 ordnad hushållning införas. Överstiger virkesavkastningen i betydligare mån boställets husbehov, ställes skogen eller del därav under skogsstatens förvaltning, såsom om kronoparker är stadgat; eljest åligger det boställshavaren att sköta skogen enligt hushållningsplan. Intill dess ordnad hushållningsplan införts, må boställshavaren regelmässigt endast till husbehov använda skogen, men sedermera må han därutöver kunna av skog under hans egen förvaltning åtnjuta viss andel i ordinarie avkastningen såsom gottgörelse för vården. I övrigt ingår den behållna skogsavkastningen till statsverkets skogsmedel.

Ecklesiastika boställen. K. k. $^{9}/_{12}$ 1910; K. br. $^{1}/_{11}$ 1912: Skogen å löneboställen skall ställas under skogsstatens förvaltning. Skogen användes till följande ändamål i nedan nämnd ordning: till boställets husbehov, till tjänsteinnehavarens vedbehov, till pastoratet för uppförande och underhåll av laga hus och hägnader å prästgård, till församlingen för kyrkobyggnad. Vad som blir över skall säljas och medlen ingå till kyrkofonden, varifrån bestridas vissa utgifter för prästerskapets avlöning m. m. Den icke ordinarie avkastningen (av berednings- och rensningshuggning) skall ock försäljas och inkomsten läggas till de ecklesiastika boställenas skogsfond.

3 § av lag om kyrkofond d. $^{9}/_{12}$ 1910.E. T.

Botrytis, ett släkte av gråaktiga mögelsvampar, som förekomma på varjehanda växtdelar i fuktigt väder. *B. cinerea* Pers. framkallar under regniga somrar mögelröta på jordgubbar, gurkväxter m. fl. Se Gurksjukdomar.

Botten brukar man kalla det jordlager, som närmast underlagrar älven. Detta lager kan inverka på markens fruktbarhet genom sitt irån alvlagret avvikande förhållande till vatten; sålunda kan en ogenomsläpplig b. vara fördelaktig under en genomsläpplig alv, t. ex. lera under sandjord, men också medföra skadlig vattensamling i älven. Då älven är så grund, att växtrötterna nå ned till b., inverkar även dennas kemiska beskaffenhet, märgelbotten är under sådana förhållanden fördelaktig.

Bottengräs. Se Vall.

Bovete.

Bovete, *Fagopyrum,* anses härstamma från Ostasien där det lär förekomma vilt. Vanligt b., *F. esculentum* L., infördes i odling i Europa under korstågens tid och till Skandinavien troligen under medeltiden eller något senare dels från Ryssland, dels från Tyskland. Tatariskt b., *F. tataricum* L., infördes österifrån på 1700-talet men har aldrig kommit till någon

avsevärd odling i Väst- eller

som nybyggas och underhållas av pastoratet. Alla övriga hus äro överloppshus, som tillträdaren äger lösa från avträdaren till det värde, som i brist av åsämjande bestämmes vid av- och tillträdessyn. Löser han ej, må avträdaren bortföra husen; göres detta ej inom viss tid, tillfalla husen tillträdaren. Löneboställen skola upplåtas på arrende. Där skola alla laga hus byggas och underhållas av arrendator, dock mot ersättning, i den mån han nybyggt mer, än som efter årsberäkning belöper å hans arrendetid. Om alla andra hus gälla liknande bestämmelser som om överloppshus å prästgård. Domkapitlet åligger tillse, att eckles. b. vidmakthållas. Detta sker genom ekonomisk besiktning, som efter domkapitlets äskande och K. B:s förordnande förrättas på landet av kronobetjänt i orten med biträde av två nämndemän. Från ekonomisk besiktning klagas till laga syn, som i likhet med av- och tillträdessyn på landet hålles av domaren jämte 2—4 nämndemän. Husesyn är en gemensam benämning för dessa två slags syner.E. T.

Boställsskogar. Å civila och militära boställens skogar skall enl. K. f. angående hushållning med de allmänna skogarna i riket $^{26}/_{1}$ 1894 ordnad hushållning införas. Överstiger virkesavkastningen i betydligare mån boställets husbehov, ställes skogen eller del därav under skogsstatens förvaltning, såsom om kronoparker är stadgat; eljest åligger det boställshavaren att sköta skogen enligt hushållningsplan. Intill dess ordnad hushållningsplan införts, må boställshavaren regelmässigt endast till husbehov använda skogen, men sedermera må han därutöver kunna av skog under hans egen förvaltning åtnjuta viss andel i ordinarie avkastningen såsom gottgörelse för vården. I övrigt ingår den behållna skogsavkastningen till statsverkets skogsmedel.

Ecklesiastika boställen. K. k. $^{9}/_{12}$ 1910; K. br. $^{1}/_{11}$ 1912: Skogen å löneboställen skall ställas under skogsstatens förvaltning. Skogen användes till följande ändamål i nedan nämnd ordning: till boställets husbehov, till tjänsteinnehavarens vedbehov, till pastoratet för uppförande och underhåll av laga hus och hägnader å prästgård, till församlingen för kyrkobyggnad. Vad som blir över skall säljas och medlen ingå till kyrkofonden, varifrån bestridas vissa utgifter för prästerskapets avlöning m. m. Den icke ordinarie avkastningen (av berednings- och rensningshuggning) skall ock försäljas och inkomsten läggas till de ecklesiastika boställenas skogsfond.

3 § av lag om kyrkofond d. $^{9}/_{12}$ 1910.E. T.

Botrytis, ett släkte av gråaktiga mögelsvampar, som förekomma på varjehanda växtdelar i fuktigt väder. *B. cinerea* Pers. framkallar under regniga somrar mögelröta på jordgubbar, gurkväxter m. fl. Se Gurksjukdomar.

Botten brukar man kalla det jordlager, som närmast underlagrar älven. Detta lager kan inverka på markens fruktbarhet genom sitt irån alvlagret avvikande förhållande till vatten; sålunda kan en ogenomsläpplig b. vara fördelaktig under en genomsläpplig alv, t. ex. lera under sandjord, men också medföra skadlig vattensamling i älven. Då älven är så grund, att växtrötterna nå ned till b., inverkar även dennas kemiska beskaffenhet, märgelbotten är under sådana förhållanden fördelaktig.

Bottengräs. Se Vall.

Bovete.

Bovete, *Fagopyrum,* anses härstamma från Ostasien där det lär förekomma vilt. Vanligt b., *F. esculentum* L., infördes i odling i Europa under korstågens tid och till Skandinavien troligen under medeltiden eller något senare dels från Ryssland, dels från Tyskland. Tatariskt b., *F. tataricum* L., infördes österifrån på 1700-talet men har aldrig kommit till någon avsevärd odling i Väst- eller

som nybyggas och underhållas av pastoratet. Alla övriga hus äro överloppshus, som tillträdaren äger lösa från avträdaren till det värde, som i brist av åsämjande bestämmes vid av- och tillträdessyn. Löser han ej, må avträdaren bortföra husen; göres detta ej inom viss tid, tillfalla husen tillträdaren. Löneboställen skola upplåtas på arrende. Där skola alla laga hus byggas och underhållas av arrendator, dock mot ersättning, i den mån han nybyggt mer, än som efter årsberäkning belöper å hans arrendetid. Om alla andra hus gälla liknande bestämmelser som om överloppshus å prästgård. Domkapitlet åligger tillse, att eckles. b. vidmakthållas. Detta sker genom ekonomisk besiktning, som efter domkapitlets äskande och K. B:s förordnande förrättas på landet av kronobetjänt i orten med biträde av två nämndemän. Från ekonomisk besiktning klagas till laga syn, som i likhet med av- och tillträdessyn på landet hålles av domaren jämte 2—4 nämndemän. Husesyn är en gemensam benämning för dessa två slags syner.E. T.

Boställsskogar. Å civila och militära boställens skogar skall enl. K. f. angående hushållning med de allmänna skogarna i riket $^{26}/_{1}$ 1894 ordnad hushållning införas. Överstiger virkesavkastningen i betydligare mån boställets husbehov, ställes skogen eller del därav under skogsstatens förvaltning, såsom om kronoparker är stadgat; eljest åligger det boställshavaren att sköta skogen enligt hushållningsplan. Intill dess ordnad hushållningsplan införts, må boställshavaren regelmässigt endast till husbehov använda skogen, men sedermera må han därutöver kunna av skog under hans egen förvaltning åtnjuta viss andel i ordinarie avkastningen såsom gottgörelse för vården. I övrigt ingår den behållna skogsavkastningen till statsverkets skogsmedel.

Ecklesiastika boställen. K. k. $^{9}/_{12}$ 1910; K. br. $^{1}/_{11}$ 1912: Skogen å löneboställen skall ställas under skogsstatens förvaltning. Skogen användes till följande ändamål i nedan nämnd ordning: till boställets husbehov, till tjänsteinnehavarens vedbehov, till pastoratet för uppförande och underhåll av laga hus och hägnader å prästgård, till församlingen för kyrkobyggnad. Vad som blir över skall säljas och medlen ingå till kyrkofonden, varifrån bestridas vissa utgifter för prästerskapets avlöning m. m. Den icke ordinarie avkastningen (av berednings- och rensningshuggning) skall ock försäljas och inkomsten läggas till de ecklesiastika boställenas skogsfond.

3 § av lag om kyrkofond d. $^{9}/_{12}$ 1910.E. T.

Botrytis, ett släkte av gråaktiga mögelsvampar, som förekomma på varjehanda växtdelar i fuktigt väder. *B. cinerea* Pers. framkallar under regniga somrar mögelröta på jordgubbar, gurkväxter m. fl. Se Gurksjukdomar.

Botten brukar man kalla det jordlager, som närmast underlagrar älven. Detta lager kan inverka på markens fruktbarhet genom sitt irån alvlagret avvikande förhållande till vatten; sålunda kan en ogenomsläpplig b. vara fördelaktig under en genomsläpplig alv, t. ex. lera under sandjord, men också medföra skadlig vattensamling i älven. Då älven är så grund, att växtrötterna nå ned till b., inverkar även dennas kemiska beskaffenhet, märgelbotten är under sådana förhållanden fördelaktig.

Bottengräs. Se Vall.

Bovete.

Bovete, *Fagopyrum,* anses härstamma från Ostasien där det lär förekomma vilt. Vanligt b., *F. esculentum* L., infördes i odling i Europa under korstågens tid och till Skandinavien troligen under medeltiden eller något senare dels från Ryssland, dels från Tyskland. Tatariskt b., *F. tataricum* L., infördes österifrån på 1700-talet men har aldrig kommit till någon avsevärd odling i Väst- eller

som nybyggas och underhållas av pastoratet. Alla övriga hus äro överloppshus, som tillträdaren äger lösa från avträdaren till det värde, som i brist av åsämjande bestämmes vid av- och tillträdessyn. Löser han ej, må avträdaren bortföra husen; göres detta ej inom viss tid, tillfalla husen tillträdaren. Löneboställen skola upplåtas på arrende. Där skola alla laga hus byggas och underhållas av arrendator, dock mot ersättning, i den mån han nybyggt mer, än som efter årsberäkning belöper å hans arrendetid. Om alla andra hus gälla liknande bestämmelser som om överloppshus å prästgård. Domkapitlet åligger tillse, att eckles. b. vidmakthållas. Detta sker genom ekonomisk besiktning, som efter domkapitlets äskande och K. B:s förordnande förrättas på landet av kronobetjänt i orten med biträde av två nämndemän. Från ekonomisk besiktning klagas till laga syn, som i likhet med av- och tillträdessyn på landet hålles av domaren jämte 2—4 nämndemän. Husesyn är en gemensam benämning för dessa två slags syner.E. T.

Boställsskogar. Å civila och militära boställens skogar skall enl. K. f. angående hushållning med de allmänna skogarna i riket $^{26}/_{1}$ 1894 ordnad hushållning införas. Överstiger virkesavkastningen i betydligare mån boställets husbehov, ställes skogen eller del därav under skogsstatens förvaltning, såsom om kronoparker är stadgat; eljest åligger det boställshavaren att sköta skogen enligt hushållningsplan. Intill dess ordnad hushållningsplan införts, må boställshavaren regelmässigt endast till husbehov använda skogen, men sedermera må han därutöver kunna av skog under hans egen förvaltning åtnjuta viss andel i ordinarie avkastningen såsom gottgörelse för vården. I övrigt ingår den behållna skogsavkastningen till statsverkets skogsmedel.

Ecklesiastika boställen. K. k. $^{9}/_{12}$ 1910; K. br. $^{1}/_{11}$ 1912: Skogen å löneboställen skall ställas under skogsstatens förvaltning. Skogen användes till följande ändamål i nedan nämnd ordning: till boställets husbehov, till tjänsteinnehavarens vedbehov, till pastoratet för uppförande och underhåll av laga hus och hägnader å prästgård, till församlingen för kyrkobyggnad. Vad som blir över skall säljas och medlen ingå till kyrkofonden, varifrån bestridas vissa utgifter för prästerskapets avlöning m. m. Den icke ordinarie avkastningen (av

berednings- och rensningshuggning) skall ock försäljas och inkomsten läggas till de ecklesiastika boställenas skogsfond.

3 § av lag om kyrkofond d. $^{9}/_{12}$ 1910.E. T.

Botrytis, ett släkte av gråaktiga mögelsvampar, som förekomma på varjehanda växtdelar i fuktigt väder. *B. cinerea* Pers. framkallar under regniga somrar mögelröta på jordgubbar, gurkväxter m. fl. Se Gurksjukdomar.

Botten brukar man kalla det jordlager, som närmast underlagrar älven. Detta lager kan inverka på markens fruktbarhet genom sitt irån alvlagret avvikande förhållande till vatten; sålunda kan en ogenomsläpplig b. vara fördelaktig under en genomsläpplig alv, t. ex. lera under sandjord, men också medföra skadlig vattensamling i älven. Då älven är så grund, att växtrötterna nå ned till b., inverkar även dennas kemiska beskaffenhet, märgelbotten är under sådana förhållanden fördelaktig.

Bottengräs. Se Vall.

Bovete.

Bovete, *Fagopyrum,* anses härstamma från Ostasien där det lär förekomma vilt. Vanligt b., *F. esculentum* L., infördes i odling i Europa under korstågens tid och till Skandinavien troligen under medeltiden eller något senare dels från Ryssland, dels från Tyskland. Tatariskt b., *F. tataricum* L., infördes österifrån på 1700-talet men har aldrig kommit till någon avsevärd odling i Väst- eller

som nybyggas och underhållas av pastoratet. Alla övriga hus äro överloppshus, som tillträdaren äger lösa från avträdaren till det värde, som i brist av åsämjande bestämmes vid av- och tillträdessyn. Löser han ej, må avträdaren bortföra husen; göres detta ej inom viss tid, tillfalla husen tillträdaren. Löneboställen skola upplåtas på arrende. Där skola alla laga hus byggas och underhållas av arrendator, dock mot ersättning, i den mån han nybyggt mer, än som efter årsberäkning belöper å hans arrendetid. Om alla andra hus gälla liknande bestämmelser som om överloppshus å prästgård. Domkapitlet åligger tillse, att eckles. b. vidmakthållas. Detta sker genom ekonomisk besiktning, som efter domkapitlets äskande och K. B:s förordnande förrättas på landet av kronobetjänt i orten med biträde av två nämndemän. Från ekonomisk besiktning klagas till laga syn, som i likhet med av- och tillträdessyn på landet hålles av domaren jämte 2—4 nämndemän. Husesyn är en gemensam benämning för dessa två slags syner.E. T.

Boställsskogar. Å civila och militära boställens skogar skall enl. K. f. angående hushållning med de allmänna skogarna i riket $^{26}/_{1}$ 1894 ordnad hushållning införas. Överstiger virkesavkastningen i betydligare mån boställets husbehov, ställes skogen eller del därav under skogsstatens förvaltning, såsom om kronoparker är stadgat; eljest åligger det boställshavaren att sköta skogen enligt hushållningsplan. Intill dess ordnad hushållningsplan införts, må boställshavaren regelmässigt endast till husbehov använda skogen, men sedermera må han därutöver kunna av skog under hans egen förvaltning åtnjuta viss andel i ordinarie avkastningen såsom gottgörelse för vården. I övrigt ingår den behållna skogsavkastningen till statsverkets skogsmedel.

Ecklesiastika boställen. K. k. $^{9}/_{12}$ 1910; K. br. $^{1}/_{11}$ 1912: Skogen å löneboställen skall ställas under skogsstatens förvaltning. Skogen användes till följande ändamål i nedan nämnd ordning: till boställets husbehov, till tjänsteinnehavarens vedbehov, till pastoratet för uppförande och underhåll av laga hus och hägnader å prästgård, till församlingen för kyrkobyggnad. Vad som blir över skall säljas och medlen ingå till kyrkofonden, varifrån bestridas vissa utgifter för prästerskapets avlöning m. m. Den icke ordinarie avkastningen (av berednings- och rensningshuggning) skall ock försäljas och inkomsten läggas till de ecklesiastika boställenas skogsfond.

3 § av lag om kyrkofond d. $^{9}/_{12}$ 1910.E. T.

Botrytis, ett släkte av gråaktiga mögelsvampar, som förekomma på varjehanda växtdelar i fuktigt väder. *B. cinerea* Pers. framkallar under regniga somrar mögelröta på jordgubbar, gurkväxter m. fl. Se Gurksjukdomar.

Botten brukar man kalla det jordlager, som närmast underlagrar älven. Detta lager kan inverka på markens fruktbarhet genom sitt irån alvlagret avvikande förhållande till vatten; sålunda kan en ogenomsläpplig b. vara fördelaktig under en genomsläpplig alv, t. ex. lera under sandjord, men också medföra skadlig vattensamling i älven. Då älven är så grund, att växtrötterna nå ned till b., inverkar även dennas kemiska beskaffenhet, märgelbotten är under sådana förhållanden fördelaktig.

Bottengräs. Se Vall.

Bovete.

Bovete, *Fagopyrum,* anses härstamma från Ostasien där det lär förekomma vilt. Vanligt b., *F. esculentum* L., infördes i odling i Europa under korstågens tid och till Skandinavien troligen under medeltiden eller något senare dels från Ryssland, dels från Tyskland. Tatariskt b., *F. tataricum* L., infördes österifrån på 1700-talet men har aldrig kommit till någon avsevärd odling i Väst- eller

Centraleuropa. Förr odlades b. rätt allmänt på mager sandjord och på brända mossar men har numera i Sverige så gott som fullständigt undanträngts av andra, säkrare och mer givande grödor.

B. tillhör syreväxternas familj, *Polygoneæ,* och är liksom flertalet dithörande växter en ört med pillika blad och en toppställd samling av små blommor med 8 ståndare och en pistill, som utbildas till en 3-kantig nöt. Vanligt b. har rödvita blommor och skarpkantig nöt, tatariskt b. grönvita blommor och frukter med rundade, rynkiga kanter. Av vanligt b. finnes en varietet, silver-b., var. *argenteum,* med gråvita frukter samt frodigare bladväxt, varför det odlas till grönfoder.

Odling. B. är mycket förnöjsamt på jordmån och odlas företrädesvis på lös och mager sandjord samt på mossjord, men går även bra till och lämnar högre avkastning på lätt lera. Det kräver föga näring i jorden; kreatursgödsling gör det frodvuxet men motverkar blomning och kärnsättning och användes därför blott vid dess odling till grönfoder. Till mogen skörd gödslas det helst med blott konstgödsel av fosforsyra (40—50 kg. per ha. i superfosfat) och kali (50—60 kg. per ha.). Som b. är mycket frostömt, sås det mot vårsäddperiodens slut, för mogen skörd tunt, 50—75 kg. per ha., till grönfoder hälften tjockare och myllas grunt. Det är ömtåligt för väderleken, känsligt för såväl hetta och torka som för kallt väder och isynnerhet för regn i blomningen. Det mognar ojämnt och är vanligen färdigt till skörd först i september. Då torkningen av dess saftiga stjälk är vansklig, bör b. avtröskas genast det inkörts för att ej unkna och mögla i halmen. Skördemängden växlar starkt efter årgången, från missväxt till 25 dt. per ha.; i Sverige torde en medelskörd kunna räknas till 10—15 dt. kärna och ungefär samma mängd halm, samt grönfoderskörden till högst 50 dt. torrt foder per ha. Kärnan väger 60—65 kg. per hl. och 1,000 frön 17—25 gram. Grönfoder och halm äro goda fodermedel (se Grönfoder) men föranleda en sjukdom, särdeles hos får och svin, varför de böra utfodras blott åt nötkreatur och även åt dem helst endast i blandning med annat stråfoder (se Bovete-sjuka). Blommorna bjuda bien riklig honung. Kärnan liknar till sin sammansättning havre men har något lägre fetthalt (omkring 2.5 %) och högre växttrådhalt (omkring 14 %), varför ock dess fodervärde är lägre, omkring 75 f.enh. per 100 kg. Den användes dels grynad till människoföda, dels till hönsfoder och fordom även som mjöl till gödfoder åt svin.

Bovetessjuka är en hudsjukdom, som angriper särskilt vita och vitfläckiga djur efter förtärande av bovete, i synnerhet om djuren därvid äro utsatta för solsken. Huden ansväller på de ställen, där den är täckt av vita hår, blir blåröd och öm; i svåra fall kan även uppstå brand, och de brandiga delarna av huden avstötas, efterlämnande stora, oregelbundna sår. Särskild behandling behöves sällan, men bovetefodringen bör genast upphöra och djuren tagas in på stall eller hållas i skugga.E. N— m.

Bovista. Se Äggsvamp.

Box. Se Kätte.

Boägg användes för hönsen, dels för att markera deras värpplatser och förmå hönan att uppsöka de av skötaren önskade, dels även för att läggas under hönor, som skola ruva, innan man ännu är fullt säker på, om de vilja ligga pålitligt. Boäggen göras av gips eller porslin.A. Stahre.

Brabantsk häst. Se Belgisk häst.

Brahmaputra 1. Brahma. Se Hönsraser.

Brakved.

Brakved, Toste 1. tröske, *Rhamnus Frangula* L., en buske med växelvisa, äggrunt ovala, glatta blad och i bladvecken flockar av små, vita blommor, mognande till 2—3-kärniga,

svarta bär. Växer i fuktiga lundar. Barken, avskalad och torkad (Cortex Frangulæ) (fig. a), användes som laxermedel och för

Centraleuropa. Förr odlades b. rätt allmänt på mager sandjord och på brända mossar men har numera i Sverige så gott som fullständigt undanträngts av andra, säkrare och mer givande grödor.

B. tillhör syreväxternas familj, *Polygoneæ,* och är liksom flertalet dithörande växter en ört med pillika blad och en toppställd samling av små blommor med 8 ståndare och en pistill, som utbildas till en 3-kantig nöt. Vanligt b. har rödvita blommor och skarpkantig nöt, tatariskt b. grönvita blommor och frukter med rundade, rynkiga kanter. Av vanligt b. finnes en varietet, silver-b., var. *argenteum,* med gråvita frukter samt frodigare bladväxt, varför det odlas till grönfoder.

Odling. B. är mycket förnöjsamt på jordmån och odlas företrädesvis på lös och mager sandjord samt på mossjord, men går även bra till och lämnar högre avkastning på lätt lera. Det kräver föga näring i jorden; kreatursgödsling gör det frodvuxet men motverkar blomning och kärnsättning och användes därför blott vid dess odling till grönfoder. Till mogen skörd gödslas det helst med blott konstgödsel av fosforsyra (40—50 kg. per ha. i superfosfat) och kali (50—60 kg. per ha.). Som b. är mycket frostömt, sås det mot vårsåddperiodens slut, för mogen skörd tunt, 50—75 kg. per ha., till grönfoder hälften tjockare och myllas grunt. Det är ömtåligt för väderleken, känsligt för såväl hetta och torka som för kallt väder och isynnerhet för regn i blomningen. Det mognar ojämnt och är vanligen färdigt till skörd först i september. Då torkningen av dess saftiga stjälk är vansklig, bör b. avtröskas genast det inkörts för att ej unkna och mögla i halmen. Skördemängden växlar starkt efter årgången, från missväxt till 25 dt. per ha.; i Sverige torde en medelskörd kunna räknas till 10—15 dt. kärna och ungefär samma mängd halm, samt grönfoderskörden till högst 50 dt. torrt foder per ha. Kärnan väger 60—65 kg. per hl. och 1,000 frön 17—25 gram. Grönfoder och halm äro goda fodermedel (se Grönfoder) men föranleda en sjukdom, särdeles hos får och svin, varför de böra utfodras blott åt nötkreatur och även åt dem helst endast i blandning med annat stråfoder (se Bovete-sjuka). Blommorna bjuda bien riklig honung. Kärnan liknar till sin sammansättning havre men har något lägre fetthalt (omkring 2.5 %) och högre växttrådhalt (omkring 14 %), varför ock dess fodervärde är lägre, omkring 75 f.enh. per 100 kg. Den användes dels grynad till människoföda, dels till hönsfoder och fordom även som mjöl till gödfoder åt svin.

Bovetessjuka är en hudsjukdom, som angriper särskilt vita och vitfläckiga djur efter förtärande av bovete, i synnerhet om djuren därvid äro utsatta för solsken. Huden ansväller på de ställen, där den är täckt av vita hår, blir blåröd och öm; i svåra fall kan även uppstå brand, och de brandiga delarna av huden avstötas, efterlämnande stora, oregelbundna sår. Särskild behandling behöves sällan, men bovetefodringen bör genast upphöra och djuren tagas in på stall eller hållas i skugga.E. N— m.

Bovista. Se Äggsvamp.

Box. Se Kätte.

Boägg användes för hönsen, dels för att markera deras värpplatser och förmå hönan att uppsöka de av skötaren önskade, dels även för att läggas under hönor, som skola ruva, innan man ännu är fullt säker på, om de vilja ligga pålitligt. Boäggen göras av gips eller porslin.A. Stahre.

Brabantsk häst. Se Belgisk häst.

Brahmaputra 1. Brahma. Se Hönsraser.

Brakved.

Brakved, Toste 1. tröske, *Rhamnus Frangula* L., en buske med växelvisa, äggrunt ovala, glatta blad och i bladvecken flockar av små, vita blommor, mognande till 2—3-kärniga, svarta bär. Växer i fuktiga lundar. Barken, avskalad och torkad (Cortex Frangulæ) (fig. a), användes som laxermedel och för

Centraleuropa. Förr odlades b. rätt allmänt på mager sandjord och på brända mossar men har numera i Sverige så gott som fullständigt undanträngts av andra, säkrare och mer givande grödor.

B. tillhör syreväxternas familj, *Polygoneæ,* och är liksom flertalet dithörande växter en ört med pillika blad och en toppställd samling av små blommor med 8 ståndare och en pistill, som utbildas till en 3-kantig nöt. Vanligt b. har rödvita blommor och skarpkantig nöt, tatariskt b. grönvita blommor och frukter med rundade, rynkiga kanter. Av vanligt b. finnes en varietet, silver-b., var. *argenteum,* med gråvita frukter samt frodigare bladväxt, varför det odlas till grönfoder.

Odling. B. är mycket förnöjsamt på jordmån och odlas företrädesvis på lös och mager sandjord samt på mossjord, men går även bra till och lämnar högre avkastning på lätt lera. Det kräver föga näring i jorden; kreatursgödsling gör det frodvuxet men motverkar blomning och kärnsättning och användes därför blott vid dess odling till grönfoder. Till mogen skörd gödslas det helst med blott konstgödsel av fosforsyra (40—50 kg. per ha. i superfosfat) och kali (50—60 kg. per ha.). Som b. är mycket frostömt, sås det mot vårsåddperiodens slut, för mogen skörd tunt, 50—75 kg. per ha., till grönfoder hälften tjockare och myllas grunt. Det är ömtåligt för väderleken, känsligt för såväl hetta och torka som för kallt väder och isynnerhet för regn i blomningen. Det mognar ojämnt och är vanligen färdigt till skörd först i september. Då torkningen av dess saftiga stjälk är vansklig, bör b. avtröskas genast det inkörts för att ej unkna och mögla i halmen. Skördemängden växlar starkt efter årgången, från missväxt till 25 dt. per ha.; i Sverige torde en medelskörd kunna räknas till 10—15 dt. kärna och ungefär samma mängd halm, samt grönfoderskörden till högst 50 dt. torrt foder per ha. Kärnan väger 60—65 kg. per hl. och 1,000 frön 17—25 gram. Grönfoder och halm äro goda fodermedel (se Grönfoder) men föranleda en sjukdom, särdeles hos får och svin, varför de böra utfodras blott åt nötkreatur och även åt dem helst endast i blandning med annat stråfoder (se Bovete-sjuka). Blommorna bjuda bien riklig honung. Kärnan liknar till sin sammansättning havre men har något lägre fetthalt (omkring 2.5 %) och högre växttrådhalt (omkring 14 %), varför ock dess fodervärde är lägre, omkring 75 f.enh. per 100 kg. Den användes dels grynad till människoföda, dels till hönsfoder och fordom även som mjöl till gödfoder åt svin.

Bovetessjuka är en hudsjukdom, som angriper särskilt vita och vitfläckiga djur efter förtärande av bovete, i synnerhet om djuren därvid äro utsatta för solsken. Huden ansväller på de ställen, där den är täckt av vita hår, blir blåröd och öm; i svåra fall kan även uppstå brand, och de brandiga delarna av huden avstötas, efterlämnande stora, oregelbundna sår. Särskild behandling behöves sällan, men bovetefodringen bör genast upphöra och djuren tagas in på stall eller hållas i skugga.E. N— m.

Bovista. Se Äggsvamp.

Box. Se Kätte.

Boägg användes för hönsen, dels för att markera deras värpplatser och förmå hönan att uppsöka de av skötaren önskade, dels även för att läggas under hönor, som skola ruva, innan man ännu är fullt säker på, om de vilja ligga pålitligt. Boäggen göras av gips eller porslin.A. Stahre.

Brabantsk häst. Se Belgisk häst.

Brahmaputra 1. Brahma. Se Hönsraser.

Brakved.

Brakved, Toste 1. tröske, *Rhamnus Frangula* L., en buske med växelvisa, äggrunt ovala, glatta blad och i bladvecken flockar av små, vita blommor, mognande till 2—3-kärniga, svarta bär. Växer i fuktiga lundar. Barken, avskalad och torkad (Cortex Frangulæ) (fig. a), användes som laxermedel och för

Centraleuropa. Förr odlades b. rätt allmänt på mager sandjord och på brända mossar men har numera i Sverige så gott som fullständigt undanträngts av andra, säkrare och mer givande grödor.

B. tillhör syreväxternas familj, *Polygoneæ,* och är liksom flertalet dithörande växter en ört med pillika blad och en toppställd samling av små blommor med 8 ståndare och en pistill, som utbildas till en 3-kantig nöt. Vanligt b. har rödvita blommor och skarpkantig nöt, tatariskt b. grönvita blommor och frukter med rundade, rynkiga kanter. Av vanligt b. finnes en varietet, silver-b., var. *argenteum,* med gråvita frukter samt frodigare bladväxt, varför det odlas till grönfoder.

Odling. B. är mycket förnöjsamt på jordmån och odlas företrädesvis på lös och mager sandjord samt på mossjord, men går även bra till och lämnar högre avkastning på lätt lera. Det kräver föga näring i jorden; kreatursgödsling gör det frodvuxet men motverkar blomning och kärnsättning och användes därför blott vid dess odling till grönfoder. Till mogen skörd gödslas det helst med blott konstgödsel av fosforsyra (40—50 kg. per ha. i superfosfat) och kali (50—60 kg. per ha.). Som b. är mycket frostömt, sås det mot vårsåddperiodens slut, för mogen skörd tunt, 50—75 kg. per ha., till grönfoder hälften tjockare och myllas grunt. Det är ömtåligt för väderleken, känsligt för såväl hetta och torka som för kallt väder och

isynnerhet för regn i blomningen. Det mognar ojämnt och är vanligen färdigt till skörd först i september. Då torkningen av dess saftiga stjälk är vansklig, bör b. avtröskas genast det inkörts för att ej unkna och mögla i halmen. Skördemängden växlar starkt efter årgången, från missväxt till 25 dt. per ha.; i Sverige torde en medelskörd kunna räknas till 10—15 dt. kärna och ungefär samma mängd halm, samt grönfoderskörden till högst 50 dt. torrt foder per ha. Kärnan väger 60—65 kg. per hl. och 1,000 frön 17—25 gram. Grönfoder och halm äro goda fodermedel (se Grönfoder) men föranleda en sjukdom, särdeles hos får och svin, varför de böra utfodras blott åt nötkreatur och även åt dem helst endast i blandning med annat stråfoder (se Bovete-sjuka). Blommorna bjuda bien riklig honung. Kärnan liknar till sin sammansättning havre men har något lägre fetthalt (omkring 2.5 %) och högre växttrådhalt (omkring 14 %), varför ock dess fodervärde är lägre, omkring 75 f.enh. per 100 kg. Den användes dels grynad till människoföda, dels till hönsfoder och fordom även som mjöl till gödfoder åt svin.

Bovetessjuka är en hudsjukdom, som angriper särskilt vita och vitfläckiga djur efter förtärande av bovete, i synnerhet om djuren därvid äro utsatta för solsken. Huden ansväller på de ställen, där den är täckt av vita hår, blir blåröd och öm; i svåra fall kan även uppstå brand, och de brandiga delarna av huden avstötas, efterlämnande stora, oregelbundna sår. Särskild behandling behöves sällan, men bovetefodringen bör genast upphöra och djuren tagas in på stall eller hållas i skugga.E. N— m.

Bovista. Se Äggsvamp.

Box. Se Kätte.

Boägg användes för hönsen, dels för att markera deras värpplatser och förmå hönan att uppsöka de av skötaren önskade, dels även för att läggas under hönor, som skola ruva, innan man ännu är fullt säker på, om de vilja ligga pålitligt. Boäggen göras av gips eller porslin.A. Stahre.

Brabantsk häst. Se Belgisk häst.

Brahmaputra 1. Brahma. Se Hönsraser.

Brakved.

Brakved, Toste 1. tröske, *Rhamnus Frangula* L., en buske med växelvisa, äggrunt ovala, glatta blad och i bladvecken flockar av små, vita blommor, mognande till 2—3-kärniga, svarta bär. Växer i fuktiga lundar. Barken, avskalad och torkad (Cortex Frangulæ) (fig. a), användes som laxermedel och för

Centraleuropa. Förr odlades b. rätt allmänt på mager sandjord och på brända mossar men har numera i Sverige så gott som fullständigt undanträngts av andra, säkrare och mer givande grödor.

B. tillhör syreväxternas familj, *Polygoneæ,* och är liksom flertalet dithörande växter en ört med pillika blad och en toppställd samling av små blommor med 8 ståndare och en pistill, som utbildas till en 3-kantig nöt. Vanligt b. har rödvita blommor och skarpkantig nöt, tatariskt b. grönvita blommor och frukter med rundade, rynkiga kanter. Av vanligt b. finnes en varietet, silver-b., var. *argenteum,* med gråvita frukter samt frodigare bladväxt, varför det odlas till grönfoder.

Odling. B. är mycket förnöjsamt på jordmån och odlas företrädesvis på lös och mager sandjord samt på mossjord, men går även bra till och lämnar högre avkastning på lätt lera. Det kräver föga näring i jorden; kreatursgödsling gör det frodvuxet men motverkar blomning och kärnsättning och användes därför blott vid dess odling till grönfoder. Till mogen skörd gödslas det helst med blott konstgödsel av fosforsyra (40—50 kg. per ha. i superfosfat) och kali (50—60 kg. per ha.). Som b. är mycket frostömt, sås det mot vårsåddperiodens slut, för mogen skörd tunt, 50—75 kg. per ha., till grönfoder hälften tjockare och myllas grunt. Det är ömtåligt för väderleken, känsligt för såväl hetta och torka som för kallt väder och isynnerhet för regn i blomningen. Det mognar ojämnt och är vanligen färdigt till skörd först i september. Då torkningen av dess saftiga stjälk är vansklig, bör b. avtröskas genast det inkörts för att ej unkna och mögla i halmen. Skördemängden växlar starkt efter årgången, från missväxt till 25 dt. per ha.; i Sverige torde en medelskörd kunna räknas till 10—15 dt. kärna och ungefär samma mängd halm, samt grönfoderskörden till högst 50 dt. torrt foder per ha. Kärnan väger 60—65 kg. per hl. och 1,000 frön 17—25 gram. Grönfoder och halm äro goda fodermedel (se Grönfoder) men föranleda en sjukdom, särdeles hos får och svin, varför de böra utfodras blott åt nötkreatur och även åt dem helst endast i blandning med annat stråfoder (se Bovete-sjuka). Blommorna bjuda bien riklig honung. Kärnan liknar till sin sammansättning havre men har något lägre fetthalt (omkring 2.5 %) och högre växttrådhalt (omkring 14 %), varför ock dess fodervärde är lägre, omkring 75 f.enh. per 100 kg. Den användes dels grynad till människoföda, dels till hönsfoder och fordom även som mjöl till gödfoder åt svin.

Bovetessjuka är en hudsjukdom, som angriper särskilt vita och vitfläckiga djur efter förtärande av bovete, i synnerhet om djuren därvid äro utsatta för solsken. Huden ansväller på de ställen, där den är täckt av vita hår, blir blåröd och öm; i svåra fall kan även uppstå brand, och de brandiga delarna av huden avstötas, efterlämnande stora, oregelbundna sår. Särskild behandling behöves sällan, men bovetefodringen bör genast upphöra och djuren tagas in på stall eller hållas i skugga.E. N— m.

Bovista. Se Äggsvamp.

Box. Se Kätte.

Boägg användes för hönsen, dels för att markera deras värpplatser och förmå hönan att uppsöka de av skötaren önskade, dels även för att läggas under hönor, som skola ruva, innan man ännu är fullt säker på, om de vilja ligga pålitligt. Boäggen göras av gips eller porslin.A. Stahre.

Brabantsk häst. Se Belgisk häst.

Brahmaputra 1. Brahma. Se Hönsraser.

Brakved.

Brakved, Toste 1. tröske, *Rhamnus Frangula* L., en buske med växelvisa, äggrunt ovala, glatta blad och i bladvecken flockar av små, vita blommor, mognande till 2—3-kärniga, svarta bär. Växer i fuktiga lundar. Barken, avskalad och torkad (Cortex Frangulæ) (fig. a), användes som laxermedel och för

Centraleuropa. Förr odlades b. rätt allmänt på mager sandjord och på brända mossar men har numera i Sverige så gott som fullständigt undanträngts av andra, säkrare och mer givande grödor.

B. tillhör syreväxternas familj, *Polygoneæ,* och är liksom flertalet dithörande växter en ört med pillika blad och en toppställd samling av små blommor med 8 ståndare och en pistill, som utbildas till en 3-kantig nöt. Vanligt b. har rödvita blommor och skarpkantig nöt, tatariskt b. grönvita blommor och frukter med rundade, rynkiga kanter. Av vanligt b. finnes en varietet, silver-b., var. *argenteum,* med gråvita frukter samt frodigare bladväxt, varför det odlas till grönfoder.

Odling. B. är mycket förnöjsamt på jordmån och odlas företrädesvis på lös och mager sandjord samt på mossjord, men går även bra till och lämnar högre avkastning på lätt lera. Det kräver föga näring i jorden; kreatursgödsling gör det frodvuxet men motverkar blomning och kärnsättning och användes därför blott vid dess odling till grönfoder. Till mogen skörd gödslas det helst med blott konstgödsel av fosforsyra (40—50 kg. per ha. i superfosfat) och kali (50—60 kg. per ha.). Som b. är mycket frostömt, sås det mot vårsåddperiodens slut, för mogen skörd tunt, 50—75 kg. per ha., till grönfoder hälften tjockare och myllas grunt. Det är ömtåligt för väderleken, känsligt för såväl hetta och torka som för kallt väder och isynnerhet för regn i blomningen. Det mognar ojämnt och är vanligen färdigt till skörd först i september. Då torkningen av dess saftiga stjälk är vansklig, bör b. avtröskas genast det inkörts för att ej unkna och mögla i halmen. Skördemängden växlar starkt efter årgången, från missväxt till 25 dt. per ha.; i Sverige torde en medelskörd kunna räknas till 10—15 dt. kärna och ungefär samma mängd halm, samt grönfoderskörden till högst 50 dt. torrt foder per ha. Kärnan väger 60—65 kg. per hl. och 1,000 frön 17—25 gram. Grönfoder och halm äro goda fodermedel (se Grönfoder) men föranleda en sjukdom, särdeles hos får och svin, varför de böra utfodras blott åt nötkreatur och även åt dem helst endast i blandning med annat stråfoder (se Bovete-sjuka). Blommorna bjuda bien riklig honung. Kärnan liknar till sin sammansättning havre men har något lägre fetthalt (omkring 2.5 %) och högre växttrådhalt (omkring 14 %), varför ock dess fodervärde är lägre, omkring 75 f.enh. per 100 kg. Den användes dels grynad till människoföda, dels till hönsfoder och fordom även som mjöl till gödfoder åt svin.

Bovetessjuka är en hudsjukdom, som angriper särskilt vita och vitfläckiga djur efter förtärande av bovete, i synnerhet om djuren därvid äro utsatta för solsken. Huden ansväller på de ställen, där den är täckt av vita hår, blir blåröd och öm; i svåra fall kan även uppstå brand, och de brandiga delarna av huden avstötas, efterlämnande stora, oregelbundna sår. Särskild behandling behöves sällan, men bovetefodringen bör genast upphöra och djuren tagas in på stall eller hållas i skugga.E. N— m.

Bovista. Se Äggsvamp.

Box. Se Kätte.

Boägg användes för hönsen, dels för att markera deras värpplatser och förmå hönan att uppsöka de av skötaren önskade, dels även för att läggas under hönor, som skola ruva, innan man ännu är fullt säker på, om de vilja ligga pålitligt. Boäggen göras av gips eller porslin.A. Stahre.

Brabantsk häst. Se Belgisk häst.

Brahmaputra 1. Brahma. Se Hönsraser.

Brakved.

Brakved, Toste 1. tröske, *Rhamnus Frangula* L., en buske med växelvisa, äggrunt ovala, glatta blad och i bladvecken flockar av små, vita blommor, mognande till 2—3-kärniga, svarta bär. Växer i fuktiga lundar. Barken, avskalad och torkad (Cortex Frangulæ) (fig. a), användes som laxermedel och för

Centraleuropa. Förr odlades b. rätt allmänt på mager sandjord och på brända mossar men har numera i Sverige så gott som fullständigt undanträngts av andra, säkrare och mer givande grödor.

B. tillhör syreväxternas familj, *Polygoneæ,* och är liksom flertalet dithörande växter en ört med pillika blad och en toppställd samling av små blommor med 8 ståndare och en pistill, som utbildas till en 3-kantig nöt. Vanligt b. har rödvita blommor och skarpkantig nöt, tatariskt b. grönvita blommor och frukter med rundade, rynkiga kanter. Av vanligt b. finnes en varietet, silver-b., var. *argenteum,* med gråvita frukter samt frodigare bladväxt, varför det odlas till grönfoder.

Odling. B. är mycket förnöjsamt på jordmån och odlas företrädesvis på lös och mager sandjord samt på mossjord, men går även bra till och lämnar högre avkastning på lätt lera. Det kräver föga näring i jorden; kreatursgödsling gör det frodvuxet men motverkar blomning och kärnsättning och användes därför blott vid dess odling till grönfoder. Till mogen skörd gödslas det helst med blott konstgödsel av fosforsyra (40—50 kg. per ha. i superfosfat) och kali (50—60 kg. per ha.). Som b. är mycket frostömt, sås det mot vårsåddperiodens slut, för mogen skörd tunt, 50—75 kg. per ha., till grönfoder hälften tjockare och myllas grunt. Det är ömtåligt för väderleken, känsligt för såväl hetta och torka som för kallt väder och isynnerhet för regn i blomningen. Det mognar ojämnt och är vanligen färdigt till skörd först i september. Då torkningen av dess saftiga stjälk är vansklig, bör b. avtröskas genast det inkörts för att ej unkna och mögla i halmen. Skördemängden växlar starkt efter årgången, från missväxt till 25 dt. per ha.; i Sverige torde en medelskörd kunna räknas till 10—15 dt. kärna och ungefär samma mängd halm, samt grönfoderskörden till högst 50 dt. torrt foder per ha. Kärnan väger 60—65 kg. per hl. och 1,000 frön 17—25 gram. Grönfoder och halm äro goda fodermedel (se Grönfoder) men föranleda en sjukdom, särdeles hos får och svin, varför de böra utfodras blott åt nötkreatur och även åt dem helst endast i blandning med annat stråfoder (se Bovete-sjuka). Blommorna bjuda bien riklig honung. Kärnan liknar till sin sammansättning havre men har något lägre fetthalt (omkring 2.5 %) och högre växttrådhalt (omkring 14 %), varför ock dess fodervärde är lägre, omkring 75 f.enh. per 100 kg. Den användes dels grynad till människoföda, dels till hönsfoder och fordom även som mjöl till gödfoder åt svin.

Bovetessjuka är en hudsjukdom, som angriper särskilt vita och vitfläckiga djur efter förtärande av bovete, i synnerhet om djuren därvid äro utsatta för solsken. Huden ansväller på de ställen, där den är täckt av vita hår, blir blåröd och öm; i svåra fall kan även uppstå brand, och de brandiga delarna av huden avstötas, efterlämnande stora, oregelbundna sår. Särskild behandling behöves sällan, men bovetefodringen bör genast upphöra och djuren tagas in på stall eller hållas i skugga.E. N— m.

Bovista. Se Äggsvamp.

Box. Se Kätte.

Boägg användes för hönsen, dels för att markera deras värpplatser och förmå hönan att uppsöka de av skötaren önskade, dels även för att läggas under hönor, som skola ruva, innan man ännu är fullt säker på, om de vilja ligga pålitligt. Boäggen göras av gips eller porslin.A. Stahre.

Brabantsk häst. Se Belgisk häst.

Brahmaputra 1. Brahma. Se Hönsraser.

Brakved.

Brakved, Toste 1. tröske, *Rhamnus Frangula* L., en buske med växelvisa, äggrunt ovala, glatta blad och i bladvecken flockar av små, vita blommor, mognande till 2—3-kärniga, svarta bär. Växer i fuktiga lundar. Barken, avskalad och torkad (Cortex Frangulæ) (fig. a), användes som laxermedel och för

Centraleuropa. Förr odlades b. rätt allmänt på mager sandjord och på brända mossar men har numera i Sverige så gott som fullständigt undanträngts av andra, säkrare och mer givande grödor.

B. tillhör syreväxternas familj, *Polygoneæ,* och är liksom flertalet dithörande växter en ört med pillika blad och en toppställd samling av små blommor med 8 ståndare och en pistill, som utbildas till en 3-kantig nöt. Vanligt b. har rödvita blommor och skarpkantig nöt, tatariskt b. grönvita blommor och frukter med rundade, rynkiga kanter. Av vanligt b. finnes en varietet, silver-b., var. *argenteum,* med gråvita frukter samt frodigare bladväxt, varför det odlas till grönfoder.

Odling. B. är mycket förnöjsamt på jordmån och odlas företrädesvis på lös och mager sandjord samt på mossjord, men går även bra till och lämnar högre avkastning på lätt lera. Det kräver föga näring i jorden; kreatursgödsling gör det frodvuxet men motverkar blomning och kärnsättning och användes därför blott vid dess odling till grönfoder. Till mogen skörd gödslas det helst med blott konstgödsel av fosforsyra (40—50 kg. per ha. i superfosfat) och kali (50—60 kg. per ha.). Som b. är mycket frostömt, sås det mot vårsåddperiodens slut, för mogen skörd tunt, 50—75 kg. per ha., till grönfoder hälften tjockare och myllas grunt. Det är ömtåligt för väderleken, känsligt för såväl hetta och torka som för kallt väder och isynnerhet för regn i blomningen. Det mognar ojämnt och är vanligen färdigt till skörd först i september. Då torkningen av dess saftiga stjälk är vansklig, bör b. avtröskas genast det inkörts för att ej unkna och mögla i halmen. Skördemängden växlar starkt efter årgången, från missväxt till 25 dt. per ha.; i Sverige torde en medelskörd kunna räknas till 10—15 dt. kärna och ungefär samma mängd halm, samt grönfoderskörden till högst 50 dt. torrt foder per ha. Kärnan väger 60—65 kg. per hl. och 1,000 frön 17—25 gram. Grönfoder och halm äro goda fodermedel (se Grönfoder) men föranleda en sjukdom, särdeles hos får och svin, varför de böra utfodras blott åt nötkreatur och även åt dem helst endast i blandning med annat stråfoder (se Bovete-sjuka). Blommorna bjuda bien riklig honung. Kärnan liknar till sin sammansättning havre men har något lägre fetthalt (omkring 2.5 %) och högre växttrådhalt (omkring 14 %), varför ock dess fodervärde är lägre, omkring 75 f.enh. per 100 kg. Den användes dels grynad till människoföda, dels till hönsfoder och fordom även som mjöl till gödfoder åt svin.

Bovetessjuka är en hudsjukdom, som angriper särskilt vita och vitfläckiga djur efter förtärande av bovete, i synnerhet om djuren därvid äro utsatta för solsken. Huden ansväller på de ställen, där den är täckt av vita hår, blir blåröd och öm; i svåra fall kan även uppstå brand, och de brandiga delarna av huden avstötas, efterlämnande stora, oregelbundna sår. Särskild behandling behöves sällan, men bovetefodringen bör genast upphöra och djuren tagas in på stall eller hållas i skugga.E. N— m.

Bovista. Se Äggsvamp.

Box. Se Kätte.

Boägg användes för hönsen, dels för att markera deras värpplatser och förmå hönan att uppsöka de av skötaren önskade, dels även för att läggas under hönor, som skola ruva, innan man ännu är fullt säker på, om de vilja ligga pålitligt. Boäggen göras av gips eller porslin.A. Stahre.

Brabantsk häst. Se Belgisk häst.

Brahmaputra 1. Brahma. Se Hönsraser.

Brakved.

Brakved, Toste 1. tröske, *Rhamnus Frangula* L., en buske med växelvisa, äggrunt ovala, glatta blad och i bladvecken flockar av små, vita blommor, mognande till 2—3-kärniga, svarta bär. Växer i fuktiga lundar. Barken, avskalad och torkad (Cortex Frangulæ) (fig. a), användes som laxermedel och för

gulfärgning av ylle. Bär skålrost av en kronros tärt, som icke angriper sädesslagen.

Brand. 1. Se Skogseld.

2. Sjukdom hos växter, se Sotsvamp, Barkbrand.

3. Sjukligt tillstånd hos djur (nekros), uppstår, då blodcirkulationen upphört, och är liktydig med lokal död. Den vanligaste orsaken är en häftig inflammation, varvid utsvettningen (exsudatet) blir så riklig, att blodkärlen sammantryckas och näringstillförseln sålunda avstänges. B. kan även uppstå genom att det kärl, som till- eller bortför blodet från en kroppsdel, sammantryckes eller tillstoppas (se Blodpropp, Bråck), ävensom om vävnaderna direkt förstöras, såsom vid krossår, förbränning eller förfrysning. B. i ytliga delar igenkännes på, att den brandiga (döda) delen är kall, okänslig och blåsvart eller skrumpnar och blir horn- eller pergamentartad, såsom vid b. i huden. Genom en vargörande inflammation på gränsen mellan de friska och brandiga vävnaderna kan det brandiga stycket avstötas, varefter såret på vanligt sätt läkes, såsom vid svårare tryck- och brytsår. Vid b. i inre delar kan det brandiga stycket övergå i förruttnelse och giftiga sönderdelningsprodukter bildas, vilkas upptagande i blodet förorsakar blodförgiftning.E. N—m.

Brandbotten. Se Bjälklag, Brandskydd.

Brandförsäkring. Med b. förstår man en på ömsesidighet vilande ekonomisk anordning i syfte att ersätta förlust till följd av brandskada. I begreppet ömsesidighet ligger här, att ett flertal personer sammanslutas för att hopbringa erforderliga medel för ifrågavarande ändamål. Denna sammanslutning eller gruppbildning av personer kan åstadkommas frivilligt eller genom rättsligt tvång (lagar eller förordningar av offentlig myndighet). Frivillig b. avslutas genom ett försäkringsavtal, varigenom en part (försäkringsgivaren, försäkraren, assuradören) förpliktar sig att till en annan part (försäkringstagaren), i händelse en i avtalet angiven (fast eller lös) egendom skadas eller förstöres genom brand, utgiva viss ersättning, i regel ett penningbelopp. Ett dylikt försäkringsavtal avslutas som regel genom en skriftlig handling (brandförsäkringsbrev eller -polis). B. ersätter i allmänhet genom eldsvåda, explosion eller åskslag uppstående skador, likasom sådana skador, som äro en följd av åtgärder för hämmande av eld eller för av elden hotade föremåls räddande. Skador till följd av explosion av lysgas, fotogen och sprit ersättas i allmänhet, däremot icke utan särskild överenskommelse skador genom explosion av sprängämnen. Uteslutna äro i allmänhet skador i följd av krig, uppror, upplopp eller jordbävning. Så kallade bagatellskador (t. ex. brännskada å en bordduk genom en brinnande cigarr eller dylikt) ersättas i allmänhet ej. Försäkringen sker i allmänhet antingen i ömsesidiga bolag eller föreningar eller i aktiebolag. Angående försäkringstekniska termer: premier, premietariffer, försäkringsfond, risk, återförsäkring m. fl., som äro gemensamma för flera eller alla försäkringsgrenar, se Försäkring.

Såväl den frivilliga som tvångsförsäkringen hava mycket gamla anor särskilt bland de skandinaviska och andra germanska folk. I de medeltida gillenas (skrånas) uppgifter ingick ofta att lämna personligt bistånd och bidrag till ersättande av brandskada, huvudsakligen å byggnader. Ett av de tidigaste exemplen på lagtvång till ett slags b. lämnar östgötalagen, som skriftligen avfattats mot slutet av 1200-talet. Det stadgas där, att när bondes stuga och lada brunnit, skulle brandstod utgå med viss mängd spannmål av varje bonde i häradet eller del därav, beroende på skadans omfång. I landslagarna upptogos liknande stadganden. Även i 1734 års lag (byggningabalken, kap. 24) lämnades föreskrifter rörande brandstod för varje hemman vid eldskada. Grundtanken var dock, att brandstoden endast skulle sätta ägaren i stånd att åter nödtorftigt uppbygga avbränd gård, så att den ej bleve ödehemman, ävensom ersätta säd, foder och boskap, som för gården tarvades. Lagarnas stadganden om brandstod synas emellertid ej hava varit tillfredsställande. Redan mot slutet av 1600-talet gav K. M:t stadfästelse å bildandet av frivilliga brandstodsföreningar i Skåne och Halland ävensom i Skaraborgs län. Mot slutet av 1700-talet medgavs befrielse från skyldigheten att utgiva brandstod enligt byggningabalkens bestämmelser för de socknar, som för sig inrättat brandstodsförening eller -kassa. Dessa socknar skulle vara fria från brandstodshjälp till andra socknars invånare uti häradet. (K. M:ts resolution den $^{9}/_{12}$ 1766 med anledning av en petition från allmogen i Sunnerbo härad samt K. brev $^{1}/_{8}$ 1770 med förklaring till denna resolution.) Vidare medgavs år 1818 befrielse för den, som inträtt i Allmänna brandstodsverket, och genom K. f. $^{19}/_{5}$ 1845 åt ägare eller innehavare av hemman, som tagit försäkring i brandstodsbolag, som för orten blivit stiftat och av K. M:t fastställt. Brandstodstvånget upphävdes fullständigt först genom K. f. $^{26}/_{4}$ 1853.

Såsom nyss antytts, bildades mot slutet av 1700-talet flerstädes i Sveriges landsbygder brandstodsföreningar (sockenföreningar), av vilka ett stort antal ännu finnas kvar. Enligt Sveriges officiella statistik (Försäkringsväsen: Enskilda Försäkringsanstalter år 1919) funnos vid detta års utgång 367 dylika föreningar (mindre ömsesidiga brandstodsbolag) med en försäkringssumma av sammanlagt 3,173,890,646 kronor. Uttaxerat belopp,

gulfärgning av ylle. Bär skålrost av en kronros tärt, som icke angriper sädesslagen.

Brand. 1. Se Skogseld.

2. Sjukdom hos växter, se Sotsvamp, Barkbrand.

3. Sjukligt tillstånd hos djur (nekros), uppstår, då blodcirkulationen upphört, och är liktydig med lokal död. Den vanligaste orsaken är en häftig inflammation, varvid utsvettningen (exsudatet) blir så riklig, att blodkärlen sammantryckas och näringstillförseln sålunda avstänges. B. kan även uppstå genom att det kärl, som till- eller bortför blodet från en kroppsdel, sammantryckes eller tillstoppas (se Blodpropp, Bråck), ävensom om vävnaderna direkt förstöras, såsom vid krossår, förbränning eller förfrysning. B. i ytliga delar igenkännes på, att den brandiga (döda) delen är kall, okänslig och blåsvart eller skrumpnar och blir horn- eller pergamentartad, såsom vid b. i huden. Genom en vargörande inflammation på gränsen mellan de friska och brandiga vävnaderna kan det brandiga stycket avstötas, varefter såret på vanligt sätt läkes, såsom vid svårare tryck- och brytsår. Vid b. i inre delar kan det brandiga stycket övergå i förruttnelse och giftiga sönderdelningsprodukter bildas, vilkas upptagande i blodet förorsakar blodförgiftning.E. N—m.

Brandbotten. Se Bjälklag, Brandskydd.

Brandförsäkring. Med b. förstår man en på ömsesidighet vilande ekonomisk anordning i syfte att ersätta förlust till följd av brandskada. I begreppet ömsesidighet ligger här, att ett flertal personer sammanslutas för att hopbringa erforderliga medel för ifrågavarande ändamål. Denna sammanslutning eller gruppbildning av personer kan åstadkommas frivilligt eller genom rättsligt tvång (lagar eller förordningar av offentlig myndighet). Frivillig b. avslutas genom ett försäkringsavtal, varigenom en part (försäkringsgivaren, försäkraren, assuradören) förpliktar sig att till en annan part (försäkringstagaren), i händelse en i avtalet angiven (fast eller lös) egendom skadas eller förstöres genom brand, utgiva viss ersättning, i regel ett penningbelopp. Ett dylikt försäkringsavtal avslutas som regel genom en skriftlig handling (brandförsäkringsbrev eller -polis). B. ersätter i allmänhet genom eldsvåda, explosion eller åskslag uppstående skador, likasom sådana skador, som äro en följd av åtgärder för hämmande av eld eller för av elden hotade föremåls räddande. Skador till följd av explosion av lysgas, fotogen och sprit ersättas i allmänhet, däremot icke utan särskild överenskommelse skador genom explosion av sprängämnen. Uteslutna äro i allmänhet skador i följd av krig, uppror, upplopp eller jordbävning. Så kallade bagatellskador (t. ex. brännskada å en bordduk genom en brinnande cigarr eller dylikt) ersättas i allmänhet ej. Försäkringen sker i allmänhet antingen i ömsesidiga bolag eller föreningar eller i aktiebolag. Angående försäkringstekniska termer: premier, premietariffer, försäkringsfond, risk, återförsäkring m. fl., som äro gemensamma för flera eller alla försäkringsgrenar, se Försäkring.

Såväl den frivilliga som tvångsförsäkringen hava mycket gamla anor särskilt bland de skandinaviska och andra germanska folk. I de medeltida gillenas (skrånas) uppgifter ingick ofta att lämna personligt bistånd och bidrag till ersättande av brandskada, huvudsakligen å byggnader. Ett av de tidigaste exemplen på lagtvång till ett slags b. lämnar östgötalagen, som skriftligen avfattats mot slutet av 1200-talet. Det stadgas där, att när bondes stuga och lada brunnit, skulle brandstod utgå med viss mängd spannmål av varje bonde i häradet eller del därav, beroende på skadans omfång. I landslagarna upptogos liknande stadganden. Även i 1734 års lag (byggningabalken, kap. 24) lämnades föreskrifter rörande brandstod för varje hemman vid eldskada. Grundtanken var dock, att brandstoden endast skulle sätta ägaren i stånd att åter nödtorftigt uppbygga avbränd gård, så att den ej bleve ödehemman, ävensom ersätta säd, foder och boskap, som för gården tarvades. Lagarnas stadganden om brandstod synas emellertid ej hava varit tillfredsställande. Redan mot slutet av 1600-talet gav K. M:t stadfästelse å bildandet av frivilliga brandstodsföreningar i Skåne och Halland ävensom i Skaraborgs län. Mot slutet av 1700-talet medgavs befrielse från skyldigheten att utgiva brandstod enligt byggningabalkens bestämmelser för de socknar, som för sig inrättat brandstodsförening eller -kassa. Dessa socknar skulle vara fria från brandstodshjälp till andra socknars invånare uti häradet. (K. M:ts resolution den $^{9}/_{12}$ 1766 med anledning av en petition från allmogen i Sunnerbo härad samt K. brev $^{1}/_{8}$ 1770 med förklaring till denna resolution.) Vidare medgavs år 1818 befrielse för den, som inträtt i Allmänna brandstodsverket, och genom K. f. $^{19}/_{5}$ 1845 åt ägare eller innehavare av hemman, som tagit försäkring i brandstodsbolag, som för orten blivit stiftat och av K. M:t fastställt. Brandstodstvånget upphävdes fullständigt först genom K. f. $^{26}/_{4}$ 1853.

Såsom nyss antytts, bildades mot slutet av 1700-talet flerstädes i Sveriges landsbygder brandstodsföreningar (sockenföreningar), av vilka ett stort antal ännu finnas kvar. Enligt Sveriges officiella statistik (Försäkringsväsen: Enskilda Försäkringsanstalter år 1919) funnos vid detta års utgång 367 dylika föreningar (mindre ömsesidiga brandstodsbolag) med en försäkringssumma av sammanlagt 3,173,890,646 kronor. Uttaxerat belopp,

gulfärgning av ylle. Bär skålrost av en kronros tärt, som icke angriper sädesslagen.

Brand. 1. Se Skogseld.

2. Sjukdom hos växter, se Sotsvamp, Barkbrand.

3. Sjukligt tillstånd hos djur (nekros), uppstår, då blodcirkulationen upphört, och är liktydig med lokal död. Den vanligaste orsaken är en häftig inflammation, varvid utsvettningen (exsudatet) blir så riklig, att blodkärlen sammantryckas och näringstillförseln sålunda avstänges. B. kan även uppstå genom att det kärl, som till- eller bortför blodet från en kroppsdel, sammantryckes eller tillstoppas (se Blodpropp, Bråck), ävensom om vävnaderna direkt förstöras, såsom vid krossår, förbränning eller förfrysning. B. i ytliga delar igenkännes på, att den brandiga (döda) delen är kall, okänslig och blåsvart eller skrumpnar och blir horn- eller pergamentartad, såsom vid b. i huden. Genom en vargörande inflammation på gränsen mellan de friska och brandiga vävnaderna kan det brandiga stycket avstötas, varefter såret på vanligt sätt läkes, såsom vid svårare tryck- och brytsår. Vid b. i inre delar kan det brandiga stycket övergå i förruttnelse och giftiga sönderdelningsprodukter bildas, vilkas upptagande i blodet förorsakar blodförgiftning.E. N—m.

Brandbotten. Se Bjälklag, Brandskydd.

Brandförsäkring. Med b. förstår man en på ömsesidighet vilande ekonomisk anordning i syfte att ersätta förlust till följd av brandskada. I begreppet ömsesidighet ligger här, att ett flertal personer sammanslutas för att hopbringa erforderliga medel för ifrågavarande ändamål. Denna sammanslutning eller gruppbildning av personer kan åstadkommas frivilligt eller genom rättsligt tvång (lagar eller förordningar av offentlig myndighet). Frivillig b. avslutas genom ett försäkringsavtal, varigenom en part (försäkringsgivaren, försäkraren, assuradören) förpliktar sig att till en annan part (försäkringstagaren), i händelse en i avtalet angiven (fast eller lös) egendom skadas eller förstöres genom brand, utgiva viss ersättning, i regel ett penningbelopp. Ett dylikt försäkringsavtal avslutas som regel genom en skriftlig handling (brandförsäkringsbrev eller -polis). B. ersätter i allmänhet genom eldsvåda, explosion eller åskslag uppstående skador, likasom sådana skador, som äro en följd av åtgärder för hämmande av eld eller för av elden hotade föremåls räddande. Skador till följd av explosion av lysgas, fotogen och sprit ersättas i allmänhet, däremot icke utan särskild överenskommelse skador genom explosion av sprängämnen. Uteslutna äro i allmänhet skador i följd av krig, uppror, upplopp eller jordbävning. Så kallade bagatellskador (t. ex. brännskada å en bordduk genom en brinnande cigarr eller dylikt) ersättas i allmänhet ej. Försäkringen sker i allmänhet antingen i ömsesidiga bolag eller föreningar eller i aktiebolag. Angående försäkringstekniska termer: premier, premietariffer, försäkringsfond, risk, återförsäkring m. fl., som äro gemensamma för flera eller alla försäkringsgrenar, se Försäkring.

Såväl den frivilliga som tvångsförsäkringen hava mycket gamla anor särskilt bland de skandinaviska och andra germanska folk. I de medeltida gillenas (skrånas) uppgifter ingick ofta att lämna personligt bistånd och bidrag till ersättande av brandskada, huvudsakligen å byggnader. Ett av de tidigaste exemplen på lagtvång till ett slags b. lämnar östgötalagen, som skriftligen avfattats mot slutet av 1200-talet. Det stadgas där, att när bondes stuga och lada brunnit, skulle brandstod utgå med viss mängd spannmål av varje bonde i häradet eller del därav, beroende på skadans omfång. I landslagarna upptogos liknande stadganden. Även i 1734 års lag (byggningabalken, kap. 24) lämnades föreskrifter rörande brandstod för varje hemman vid eldskada. Grundtanken var dock, att brandstoden endast skulle sätta ägaren i stånd att åter nödtorftigt uppbygga avbränd gård, så att den ej bleve ödehemman, ävensom ersätta säd, foder och boskap, som för gården tarvades. Lagarnas stadganden om brandstod synas emellertid ej hava varit tillfredsställande. Redan mot slutet av 1600-talet gav K. M:t stadfästelse å bildandet av frivilliga brandstodsföreningar i Skåne och Halland ävensom i Skaraborgs län. Mot slutet av 1700-talet medgavs befrielse från skyldigheten att utgiva brandstod enligt byggningabalkens bestämmelser för de socknar, som för sig inrättat brandstodsförening eller -kassa. Dessa socknar skulle vara fria från brandstodshjälp till andra socknars invånare uti häradet. (K. M:ts resolution den $^{9}/_{12}$ 1766 med anledning av en petition från allmogen i Sunnerbo härad samt K. brev $^{1}/_{8}$ 1770 med förklaring till denna resolution.) Vidare medgavs år 1818 befrielse för den, som inträtt i Allmänna brandstodsverket, och genom K. f. $^{19}/_{5}$ 1845 åt ägare eller innehavare av hemman, som tagit försäkring i brandstodsbolag, som för orten blivit stiftat och av K. M:t fastställt. Brandstodstvånget upphävdes fullständigt först genom K. f. $^{26}/_{4}$ 1853.

Såsom nyss antytts, bildades mot slutet av 1700-talet flerstädes i Sveriges landsbygder brandstodsföreningar (sockenföreningar), av vilka ett stort antal ännu finnas kvar. Enligt Sveriges officiella statistik (Försäkringsväsen: Enskilda Försäkringsanstalter år 1919) funnos vid detta års utgång 367 dylika föreningar (mindre ömsesidiga brandstodsbolag) med en försäkringssumma av sammanlagt 3,173,890,646 kronor. Uttaxerat belopp,

gulfärgning av ylle. Bär skålrost av en kronros tärt, som icke angriper sädesslagen.

Brand. 1. Se Skogseld.

2. Sjukdom hos växter, se Sotsvamp, Barkbrand.

3. Sjukligt tillstånd hos djur (nekros), uppstår, då blodcirkulationen upphört, och är liktydig med lokal död. Den vanligaste orsaken är en häftig inflammation, varvid utsvettningen (exsudatet) blir så riklig, att blodkärlen sammantryckas och näringstillförseln sålunda avstänges. B. kan även uppstå genom att det kärl, som till- eller bortför blodet från en kroppsdel, sammantryckes eller tillstoppas (se Blodpropp, Bråck), ävensom om vävnaderna direkt förstöras, såsom vid krossår, förbränning eller förfrysning. B. i ytliga delar igenkännes på, att den brandiga (döda) delen är kall, okänslig och blåsvart eller skrumpnar och blir horn- eller pergamentartad, såsom vid b. i huden. Genom en vargörande inflammation på gränsen mellan de friska och brandiga vävnaderna kan det brandiga stycket avstötas, varefter såret på vanligt sätt läkes, såsom vid svårare tryck- och brytsår. Vid b. i inre delar kan det brandiga stycket övergå i förruttnelse och giftiga sönderdelningsprodukter bildas, vilkas upptagande i blodet förorsakar blodförgiftning.E. N—m.

Brandbotten. Se Bjälklag, Brandskydd.

Brandförsäkring. Med b. förstår man en på ömsesidighet vilande ekonomisk anordning i syfte att ersätta förlust till följd av brandskada. I begreppet ömsesidighet ligger här, att ett flertal personer sammanslutas för att hopbringa erforderliga medel för ifrågavarande ändamål. Denna sammanslutning eller gruppbildning av personer kan åstadkommas frivilligt eller genom rättsligt tvång (lagar eller förordningar av offentlig myndighet). Frivillig b. avslutas genom ett försäkringsavtal, varigenom en part (försäkringsgivaren, försäkraren, assuradören) förpliktar sig att till en annan part (försäkringstagaren), i händelse en i avtalet angiven (fast eller lös) egendom skadas eller förstöres genom brand, utgiva viss ersättning, i regel ett penningbelopp. Ett dylikt försäkringsavtal avslutas som regel genom en skriftlig handling (brandförsäkringsbrev eller -polis). B. ersätter i allmänhet genom eldsvåda, explosion eller åskslag uppstående skador, likasom sådana skador, som äro en följd av åtgärder för hämmande av eld eller för av elden hotade föremåls räddande. Skador till följd av explosion av lysgas, fotogen och sprit ersättas i allmänhet, däremot icke utan särskild överenskommelse skador genom explosion av sprängämnen. Uteslutna äro i allmänhet skador i följd av krig, uppror, upplopp eller jordbävning. Så kallade bagatellskador (t. ex. brännskada å en bordduk genom en brinnande cigarr eller dylikt) ersättas i allmänhet ej. Försäkringen sker i allmänhet antingen i ömsesidiga bolag eller föreningar eller i aktiebolag. Angående försäkringstekniska termer: premier, premietariffer, försäkringsfond, risk, återförsäkring m. fl., som äro gemensamma för flera eller alla försäkringsgrenar, se Försäkring.

Såväl den frivilliga som tvångsförsäkringen hava mycket gamla anor särskilt bland de skandinaviska och andra germanska folk. I de medeltida gillenas (skrånas) uppgifter ingick ofta att lämna personligt bistånd och bidrag till ersättande av brandskada, huvudsakligen å byggnader. Ett av de tidigaste exemplen på lagtvång till ett slags b. lämnar östgötalagen, som skriftligen avfattats mot slutet av 1200-talet. Det stadgas där, att när bondes stuga och lada brunnit, skulle brandstod utgå med viss mängd spannmål av varje bonde i häradet eller del därav, beroende på skadans omfång. I landslagarna upptogos liknande stadganden. Även i 1734 års lag (byggningabalken, kap. 24) lämnades föreskrifter rörande brandstod för varje hemman vid eldskada. Grundtanken var dock, att brandstoden endast skulle sätta ägaren i stånd att åter nödtorftigt uppbygga avbränd gård, så att den ej bleve ödehemman, ävensom ersätta säd, foder och boskap, som för gården tarvades. Lagarnas stadganden om brandstod synas emellertid ej hava varit tillfredsställande. Redan mot slutet av 1600-talet gav K. M:t stadfästelse å bildandet av frivilliga brandstodsföreningar i Skåne och Halland ävensom i Skaraborgs län. Mot slutet av 1700-talet medgavs befrielse från skyldigheten att utgiva brandstod enligt byggningabalkens bestämmelser för de socknar, som för sig inrättat brandstodsförening eller -kassa. Dessa socknar skulle vara fria från brandstodshjälp till andra socknars invånare uti häradet. (K. M:ts resolution den $^{9}/_{12}$ 1766 med anledning av en petition från allmogen i Sunnerbo härad samt K. brev $^{1}/_{8}$ 1770 med förklaring till denna resolution.) Vidare medgavs år 1818 befrielse för den, som inträtt i Allmänna brandstodsverket, och genom K. f. $^{19}/_{5}$ 1845 åt ägare eller innehavare av hemman, som tagit försäkring i brandstodsbolag, som för orten blivit stiftat och av K. M:t fastställt. Brandstodstvånget upphävdes fullständigt först genom K. f. $^{26}/_{4}$ 1853.

Såsom nyss antytts, bildades mot slutet av 1700-talet flerstädes i Sveriges landsbygder brandstodsföreningar (sockenföreningar), av vilka ett stort antal ännu finnas kvar. Enligt Sveriges officiella statistik (Försäkringsväsen: Enskilda Försäkringsanstalter år 1919) funnos vid detta års utgång 367 dylika föreningar (mindre ömsesidiga brandstodsbolag) med en försäkringssumma av sammanlagt 3,173,890,646 kronor. Uttaxerat belopp,

Direkta försäkringar (återförsäkringar avdragna) i Sverige vid årets slut.

År	Svenska bolag					Utländska bolag	Svenska bolags direkta försäkringar i utlandet vid årets slut
	Aktiebolag	Större ömses.	Länens ömses.	Mindre ömses.	Summa		
1914	5,465,342,075	3,133,252,973	2,610,740,623	1,984,914,219	13,194,249,890	748,516,346	1,089,639,015
1915	5,358,255,637	3,296,050,943	2,684,973,858	2,070,225,908	13,409,506,346	739,683,871	1,254,991,087
1916	6,258,788,098	3,551,024,665	2,828,163,500	2,161,438,587	14,799,414,850	817,781,662	1,527,129,453
1917	8,106,436,329	4,025,481,273	3,118,607,407	2,375,503,375	17,626,028,374	1,024,676,681	1,902,327,480
1918	10,539,772,975						

4,882,533,128

3,733,580,894

2,761,821,533

21,917,708,530

1,443,987,245

2,226,298,616

inbegripet årsavgifter, utgjorde omkr. 3,8 milj. kr. Fonder utgjorde omkr. 19 milj. kr.

På grund av sin ringa omfattning voro dock nämnda brandstodsföreningar givetvis föga tillfredsställande ur försäkringssynpunkt. De uttaxerade avgifterna voro underkastade starka växlingar, bokföringen bristfällig o. s. v. För att avhjälpa dessa brister bildades under förra delen av 1800-talet ömsesidiga brandförsäkringsbolag inom de flesta av rikets län. Åtskilliga av de mindre föreningarna anslöto sig till dessa. Länsbolagen hade den ur försäkringssynpunkt viktiga fördelen av ett vida större antal delägare och införde dessutom redan från början bättre gradering och klassificering av försäkringsföremålen efter brandfarligheten. De hava ock vunnit en betydande anslutning.

Av länsbolag finnas för närvarande 23. Dylika bolag saknas i Malmöhus, Kristianstads och Gottlands län, men i Västmanlands och Kopparbergs län finnes sedan 1870-talet ett nytt länsbolag vid sidan av det äldre. Det äldsta av länsbolagen — Kronobergs läns — började sin verksamhet år 1801. De flesta av de övriga bolagen på 1840-talet. Vid 1919 års slut utgjorde summan av gällande försäkringsbelopp i dessa bolag (för så väl fastigheter som lös egendom) 4,359,837,411 kr. Beslutad uttaxering för 1919 utgjorde omkr. 4,6 milj. kr. Fonder utgjorde omkr. 14 milj. kr.

För städerna är den äldsta försäkringsanstalten Stockholms stads brandförsäkringskontor, för vilket reglemente fastställdes 1746.

Över hela riket verksamt är Allmänna brandförsäkringsverket för byggnader på landet, Stockholm, som leder sitt ursprung från Allmänna brandförsäkringsfonden. Denna fond bildades år 1782 och meddelade försäkring mot brandskador såväl på landet som i städerna. Till följd av den större risken för försäkringar i städerna delades nämnda fond 1808 i tvenne: stadsfonden — vilken efter på 1820-talet lidna svåra förluster upphörde — och lantfonden, som erhållit ovannämnda benämning: Allmänna brandförsäkringsverket etc. Gällande försäkringssumma vid 1920 års slut utgjorde c:a 349 milj. och egna fonder över 11 milj. kr.

Utom av 14 större ömsesidiga bolag bedrives b. i Sverige av 13 svenska aktiebolag, vilka varit av stor betydelse för brandförsäkringens utveckling efter moderna principer, genom utförande av noggrannare premieberäkningar, återförsäkring o. s. v.

Dessutom bedrevs år 1920 brandförsäkringsrörelse i Sverige av 28 utländska bolag.

Ovanstående tabell utvisar brandförsäkringens omfattning och utveckling i Sverige under de senare åren till och med år 1918.A. E—n.

Brandgata. Se Skogseld.

Brandljud, Brandlyra, benämnes å skogsträd genom brand, vanligen skogseld, förorsakad brandskada. Består däri, att barken dödats och bortfallit på ena sidan av stammen, vanligen inom ett mera begränsat område i dess nedersta del invid marken. Dessa skador äro mycket vanliga hos äldre tallar i Norrland, där tallskogarna ofta övergåtts av eld. De uppkomma på stammens läsida vid det tillfälle, då skogselden gått över marken, i det att elden fortsätter att brinna längre på denna sida, så att hettan hinner tränga genom barken och döda bildningsväven. Hos granen äro brandljud mer sällsynta, emedan detta trädslag har tunnare bark och därför oftast dödas vid skogsbrand.H. Hn.

Brandskydd. På grund av byggnadernas stora värde i Sverige, i medeltal troligen omkring $^3/_4$ av egendomens taxeringsvärde, och de stora svårigheter, som deras förlust genom eldsvåda medför för lanthushållningens fortgång, böra lantmannabyggnaderna vara försäkrade så nära som möjligt till det värde,

Direkta försäkringar (återförsäkringar avdragna) i Sverige vid årets slut.

År

Svenska bolag

Utländska
bolag

Svenska
bolags direkta
försäkringar
i utlandet vid
årets slut

Aktiebolag

Större ömses.

Länens ömses.

Mindre
ömses.

Summa

1914

5,465,342,075

3,133,252,973

2,610,740,623

1,984,914,219

13,194,249,890

748,516,346

1,089,639,015

1915

5,358,255,637

3,296,050,943

2,684,973,858

2,070,225,908

13,409,506,346

739,683,871

1,254,991,087

1916

6,258,788,098

3,551,024,665

2,828,163,500

2,161,438,587

14,799,414,850

817,781,662

1,527,129,453

1917

8,106,436,329

4,025,481,273

3,118,607,407

2,375,503,375

17,626,028,374

1,024,676,681

1,902,327,480

1918

10,539,772,975

4,882,533,128

3,733,580,894

2,761,821,533

21,917,708,530

1,443,987,245

2,226,298,616

inbegripet årsavgifter, utgjorde omkr. 3,8 milj. kr. Fonder utgjorde omkr. 19 milj. kr.

På grund av sin ringa omfattning voro dock nämnda brandstodsföreningar givetvis föga tillfredsställande ur försäkringssynpunkt. De uttaxerade avgifterna voro underkastade starka växlingar, bokföringen bristfällig o. s. v. För att avhjälpa dessa brister bildades under förra delen av 1800-talet ömsesidiga brandförsäkringsbolag inom de flesta av rikets län. Åtskilliga av de mindre föreningarna anslöto sig till dessa. Länsbolagen hade den ur försäkringssynpunkt viktiga fördelen av ett vida större antal delägare och införde dessutom redan från början bättre gradering och klassificering av försäkringsföremålen efter brandfarligheten. De hava ock vunnit en betydande anslutning.

Av länsbolag finnas för närvarande 23. Dylika bolag saknas i Malmöhus, Kristianstads och Gottlands län, men i Västmanlands och Kopparbergs län finnes sedan 1870-talet ett nytt länsbolag vid sidan av det äldre. Det äldsta av länsbolagen — Kronobergs läns — började sin verksamhet år 1801. De flesta av de övriga bolagen på 1840-talet. Vid 1919 års slut utgjorde summan av gällande försäkringsbelopp i dessa bolag (för så väl fastigheter som lös egendom) 4,359,837,411 kr. Beslutad uttaxering för 1919 utgjorde omkr. 4,6 milj. kr. Fonder utgjorde omkr. 14 milj. kr.

För städerna är den äldsta försäkringsanstalten Stockholms stads brandförsäkringskontor, för vilket reglemente fastställdes 1746.

Över hela riket verksamt är Allmänna brandförsäkringsverket för byggnader på landet, Stockholm, som leder sitt ursprung från Allmänna brandförsäkringsfonden. Denna fond bildades år 1782 och meddelade försäkring mot brandskador såväl på landet som i städerna. Till följd av den större risken för försäkringar i städerna delades nämnda fond 1808 i tvenne: stadsfonden — vilken efter på 1820-talet lidna svåra förluster upphörde — och lantfonden, som erhållit ovannämnda benämning: Allmänna brandförsäkringsverket etc. Gällande försäkringssumma vid 1920 års slut utgjorde c:a 349 milj. och egna fonder över 11 milj. kr.

Utom av 14 större ömsesidiga bolag bedrives b. i Sverige av 13 svenska aktiebolag, vilka varit av stor betydelse för brandförsäkringens utveckling efter moderna principer, genom utförande av noggrannare premieberäkningar, återförsäkring o. s. v.

Dessutom bedrevs år 1920 brandförsäkringsrörelse i Sverige av 28 utländska bolag.

Ovanstående tabell utvisar brandförsäkringens omfattning och utveckling i Sverige under de senare åren till och med år 1918.A. E—n.

Brandgata. Se Skogseld.

Brandljud, Brandlyra, benämnes å skogsträd genom brand, vanligen skogseld, förorsakad brandskada. Består däri, att barken dödats och bortfallit på ena sidan av stammen,

vanligen inom ett mera begränsat område i dess nedersta del invid marken. Dessa skador äro mycket vanliga hos äldre tallar i Norrland, där tallskogarna ofta övergåtts av eld. De uppkomma på stammens läsida vid det tillfälle, då skogselden gått över marken, i det att elden fortsätter att brinna längre på denna sida, så att hettan hinner tränga genom barken och döda bildningsväven. Hos granen äro brandljud mer sällsynta, emedan detta trädslag har tunnare bark och därför oftast dödas vid skogsbrand.H. Hn.

Brandskydd. På grund av byggnadernas stora värde i Sverige, i medeltal troligen omkring $^{3}/_{4}$ av egendomens taxeringsvärde, och de stora svårigheter, som deras förlust genom eldsvåda medför för lanthushållningens fortgång, böra lantmannabyggnaderna vara försäkrade så nära som möjligt till det värde,

Direkta försäkringar (återförsäkringar avdragna) i Sverige vid årets slut.

År	Svenska bolag					Utländska bolag	Svenska bolags direkta försäkringar i utlandet vid årets slut
	Aktiebolag	Större ömses.	Länens ömses.	Mindre ömses.	Summa		
1914	5,465,342,075	3,133,252,973	2,610,740,623	1,984,914,219	13,194,249,890	748,516,346	1,089,639,015
1915	5,358,255,637	3,296,050,943	2,684,973,858	2,070,225,908	13,409,506,346	739,683,871	1,254,991,087
1916	6,258,788,098	3,551,024,665	2,828,163,500	2,161,438,587	14,799,414,850	817,781,662	1,527,129,453
1917	8,106,436,329	4,025,481,273	3,118,607,407				

2,375,503,375

17,626,028,374

1,024,676,681

1,902,327,480

1918

10,539,772,975

4,882,533,128

3,733,580,894

2,761,821,533

21,917,708,530

1,443,987,245

2,226,298,616

inbegripet årsavgifter, utgjorde omkr. 3,8 milj. kr. Fonder utgjorde omkr. 19 milj. kr.

På grund av sin ringa omfattning voro dock nämnda brandstodsföreningar givetvis föga tillfredsställande ur försäkringssynpunkt. De uttaxerade avgifterna voro underkastade starka växlingar, bokföringen bristfällig o. s. v. För att avhjälpa dessa brister bildades under förra delen av 1800-talet ömsesidiga brandförsäkringsbolag inom de flesta av rikets län. Åtskilliga av de mindre föreningarna anslöto sig till dessa. Länsbolagen hade den ur försäkringssynpunkt viktiga fördelen av ett vida större antal delägare och införde dessutom redan från början bättre gradering och klassificering av försäkringsföremålen efter brandfarligheten. De hava ock vunnit en betydande anslutning.

Av länsbolag finnas för närvarande 23. Dylika bolag saknas i Malmöhus, Kristianstads och Gottlands län, men i Västmanlands och Kopparbergs län finnes sedan 1870-talet ett nytt länsbolag vid sidan av det äldre. Det äldsta av länsbolagen — Kronobergs läns — började sin verksamhet år 1801. De flesta av de övriga bolagen på 1840-talet. Vid 1919 års slut utgjorde summan av gällande försäkringsbelopp i dessa bolag (för så väl fastigheter som lös egendom) 4,359,837,411 kr. Beslutad uttaxering för 1919 utgjorde omkr. 4,6 milj. kr. Fonder utgjorde omkr. 14 milj. kr.

För städerna är den äldsta försäkringsanstalten Stockholms stads brandförsäkringskontor, för vilket reglemente fastställdes 1746.

Över hela riket verksamt är Allmänna brandförsäkringsverket för byggnader på landet, Stockholm, som leder sitt ursprung från Allmänna brandförsäkringsfonden. Denna fond bildades år 1782 och meddelade försäkring mot brandskador såväl på landet som i städerna. Till följd av den större risken för försäkringar i städerna delades nämnda fond 1808 i tvenne: stadsfonden — vilken efter på 1820-talet lidna svåra förluster upphörde — och lantfonden, som erhållit ovannämnda benämning: Allmänna brandförsäkringsverket etc. Gällande försäkringssumma vid 1920 års slut utgjorde c:a 349 milj. och egna fonder över 11 milj. kr.

Utom av 14 större ömsesidiga bolag bedrives b. i Sverige av 13 svenska aktiebolag, vilka varit av stor betydelse för brandförsäkringens utveckling efter moderna principer, genom utförande av noggrannare premieberäkningar, återförsäkring o. s. v.

Dessutom bedrevs år 1920 brandförsäkringsrörelse i Sverige av 28 utländska bolag.

Ovanstående tabell utvisar brandförsäkringens omfattning och utveckling i Sverige under de senare åren till och med år 1918.A. E—n.

Brandgata. Se Skogseld.

Brandljud, Brandlyra, benämnes å skogsträd genom brand, vanligen skogseld, förorsakad brandskada. Består däri, att barken dödats och bortfallit på ena sidan av stammen, vanligen inom ett mera begränsat område i dess nedersta del invid marken. Dessa skador äro mycket vanliga hos äldre tallar i Norrland, där tallskogarna ofta övergåtts av eld. De uppkomma på stammens läsida vid det tillfälle, då skogselden gått över marken, i det att elden fortsätter att brinna längre på denna sida, så att hettan hinner tränga genom barken och döda bildningsväven. Hos granen äro brandljud mer sällsynta, emedan detta trädslag har tunnare bark och därför oftast dödas vid skogsbrand.H. Hn.

Brandskydd. På grund av byggnadernas stora värde i Sverige, i medeltal troligen omkring $^{3}/_{4}$ av egendomens taxeringsvärde, och de stora svårigheter, som deras förlust genom eldsvåda medför för lanthushållningens fortgång, böra lantmannabyggnaderna vara försäkrade så nära som möjligt till det värde,

Direkta försäkringar (återförsäkringar avdragna) i Sverige vid årets slut.

År

Svenska bolag

Utländska
bolag

Svenska
bolags direkta
försäkringar
i utlandet vid
årets slut

Aktiebolag

Större ömses.

Länens ömses.

Mindre
ömses.

Summa

1914

5,465,342,075

3,133,252,973

2,610,740,623

1,984,914,219

13,194,249,890

748,516,346

1,089,639,015

1915

5,358,255,637

3,296,050,943

2,684,973,858

2,070,225,908

13,409,506,346

739,683,871

1,254,991,087

1916

6,258,788,098

3,551,024,665

2,828,163,500

2,161,438,587

14,799,414,850

817,781,662

1,527,129,453

1917

8,106,436,329

4,025,481,273

3,118,607,407

2,375,503,375

17,626,028,374

1,024,676,681

1,902,327,480

1918

10,539,772,975

4,882,533,128

3,733,580,894

2,761,821,533

21,917,708,530

1,443,987,245

2,226,298,616

inbegripet årsavgifter, utgjorde omkr. 3,8 milj. kr. Fonder utgjorde omkr. 19 milj. kr.

På grund av sin ringa omfattning voro dock nämnda brandstodsföreningar givetvis föga tillfredsställande ur försäkringssynpunkt. De uttaxerade avgifterna voro underkastade starka växlingar, bokföringen bristfällig o. s. v. För att avhjälpa dessa brister bildades under förra delen av 1800-talet ömsesidiga brandförsäkringsbolag inom de flesta av rikets län. Åtskilliga av de mindre föreningarna anslöto sig till dessa. Länsbolagen hade den ur försäkringssynpunkt viktiga fördelen av ett vida större antal delägare och införde dessutom redan från början bättre gradering och klassificering av försäkringsföremålen efter brandfarligheten. De hava ock vunnit en betydande anslutning.

Av länsbolag finnas för närvarande 23. Dylika bolag saknas i Malmöhus, Kristianstads och Gottlands län, men i Västmanlands och Kopparbergs län finnes sedan 1870-talet ett nytt länsbolag vid sidan av det äldre. Det äldsta av länsbolagen — Kronobergs läns — började sin verksamhet år 1801. De flesta av de övriga bolagen på 1840-talet. Vid 1919 års slut utgjorde summan av gällande försäkringsbelopp i dessa bolag (för så väl fastigheter som lös egendom) 4,359,837,411 kr. Beslutad uttaxering för 1919 utgjorde omkr. 4,6 milj. kr. Fonder utgjorde omkr. 14 milj. kr.

För städerna är den äldsta försäkringsanstalten Stockholms stads brandförsäkringskontor, för vilket reglemente fastställdes 1746.

Över hela riket verksamt är Allmänna brandförsäkringsverket för byggnader på landet, Stockholm, som leder sitt ursprung från Allmänna brandförsäkringsfonden. Denna fond bildades år 1782 och meddelade försäkring mot brandskador såväl på landet som i städerna. Till följd av den större risken för försäkringar i städerna delades nämnda fond 1808 i

tvenne: stadsfonden — vilken efter på 1820-talet lidna svåra förluster upphörde — och lantfonden, som erhållit ovannämnda benämning: Allmänna brandförsäkringsverket etc. Gällande försäkringssumma vid 1920 års slut utgjorde c:a 349 milj. och egna fonder över 11 milj. kr.

Utom av 14 större ömsesidiga bolag bedrives b. i Sverige av 13 svenska aktiebolag, vilka varit av stor betydelse för brandförsäkringens utveckling efter moderna principer, genom utförande av noggrannare premieberäkningar, återförsäkring o. s. v.

Dessutom bedrevs år 1920 brandförsäkringsrörelse i Sverige av 28 utländska bolag.

Ovanstående tabell utvisar brandförsäkringens omfattning och utveckling i Sverige under de senare åren till och med år 1918.A. E—n.

Brandgata. Se Skogseld.

Brandljud, Brandlyra, benämnes å skogsträd genom brand, vanligen skogseld, förorsakad brandskada. Består däri, att barken dödats och bortfallit på ena sidan av stammen, vanligen inom ett mera begränsat område i dess nedersta del invid marken. Dessa skador äro mycket vanliga hos äldre tallar i Norrland, där tallskogarna ofta övergåtts av eld. De uppkomma på stammens läsida vid det tillfälle, då skogselden gått över marken, i det att elden fortsätter att brinna längre på denna sida, så att hettan hinner tränga genom barken och döda bildningsväven. Hos granen äro brandljud mer sällsynta, emedan detta trädslag har tunnare bark och därför oftast dödas vid skogsbrand.H. Hn.

Brandskydd. På grund av byggnadernas stora värde i Sverige, i medeltal troligen omkring $^{3}/_{4}$ av egendomens taxeringsvärde, och de stora svårigheter, som deras förlust genom eldsvåda medför för lanthushållningens fortgång, böra lantmannabyggnaderna vara försäkrade så nära som möjligt till det värde,

vartill de kunna nyuppföras, och därjämte böra de byggas så, att brandfaran blir så liten som möjligt.

Husen böra förläggas åtskils, så vitt det är förenligt med bekvämlighet och arbetsbesparing vid det dagliga arbetet, och helst skilda genom lövträd. De böra förses med åskledare (se d. o.) där de ej omgivas av höga träd. Eldstadsbyggnader böra vara skilda från övriga hus, särdeles mer eldfarliga, ss. smedja, slöjdstuga och badstu, som kunna läggas mer avsides. Om eldstad finnes i djurstall, bör skorstenen ej gå genom skullen eller åtminstone noga isoleras genom att omgivas med 1-stens mur och helst förses med gnistersläckare. Lokomobil uppställes på av brandstodsbolagen fordrat avstånd (i olika län olika från 30 till 60 m.) från byggnad. Loge och halmlada böra, då de äro sammanbyggda med djurstall, vara skilda från detta genom brandmur med plåtbeslagna mellandörrar. Taken, husens mest eldfängda del, böra vara av eldfast material, ss. tegel, skiffer, cementplattor, plåt eller asfaltpapp (ett i övrigt dåligt täckningsmaterial). Då hus bygges med spåntak, bör resningen göras så stark, att den kan bära en senare påläggning av tegel. Spåntak böra vid läggningen impregneras med järnvitriol och helst även rödfärg samt genom strykningens förnyande skyddas mot att beväxas med mossa och lavar. Halmtak göras mindre eldfängda genom indränkning med lervälling (se Tak).

Då foderskulle är önskvärd ovanpå kreatursstallar (se Ladugård, Stall) och står i förbindelse med dem genom luckor eller trummor, böra de dock vara åtskilda genom pålitlig trossbotten med plåtbeslagna luckor. Säkrast men dyrast göres trossbottnen av murstén eller armerad betong på järnbalkar, billigare genom att ovan bjälklaget lägga tegel på flatsidan i cementbruk eller ett 8—10 cm. tjockt lager av stampad lera, som, sedan det torkat, tätas genom att överstrykas med varm stenkolstjära. Kreatursstallar böra vara inredda, så att kreaturen hastigt kunna utföras; utgångsdörrarna böra finnas på båda sidor av huset, vara lätt tillgängliga från gångarna bakom djuren, vara breda och gå utåt. Kreaturen böra lätt kunna lösas med kvarsittande bindslen, vid vilka de kunna ledas ut. Däremot kan hela båsraders lösande på en gång göra det svårt att få ut djuren, som i skrämsel tränga sig tillsammans; där denna anordning finnes, böra djuren genom ofta återkommande övning vänjas att gå ut.

Brankard, gaffel, se Anspänning.

Brassica. Se Kål, Kålrabbi, Kålrot, Rova.

Braula. Se Biens fiender, Bilus.

Braxen.

Braxen, *Abramis,* ett till karpfamiljen *(Cyprinoidei)* hörande släkte, varav i Sverige förekomma flera arter, av vilka endast den vanliga b., *A. brama* L., har någon större ekonomisk betydelse. Hans kropp är hög, hoptryckt, huvudet litet med tandlös utskjutbar mun, fjäll stora, runda. Ryggen är mörkt grönbrun eller grå, sidorna silvergrå, buken vitaktig, fenorna mjuka, grå. Under lektiden bliva honorna rödaktiga, medan på hanarnas hud uppstå små, vita knölar. B. växer mycket långsamt men når i vissa sjöar en längd av 50—70 cm. och en vikt av 6 kg. och mer, i andra blir han däremot mager och småvuxen. B. lever företrädesvis i lägre belägna insjöar men även i sakta rinnande floder och i Östersjön. Han förekommer i hela södra och mellersta Sverige upp till Dalälven men i Norrland blott i ett bälte nära kusten, och håller sig mest på djupet, där han lever av insektlarver och andra smådjur. Under vintern samlas han i vinterdvala i täta »braxenstånd», vilka vid notdragning kunna giva ofantliga fångster. Under lektiden maj—juni, då häggen blommar och enen »ryker», stiger han upp till vassbevuxna stränder eller grunda vikar med rik växtlighet under vattenytan, där rommen fäster sig vid växterna. Fångas huvudsakligen under lektiden i ryssjor och under vintern med not under isen. B. odlas ej men kan lätt inplanteras, varvid bör användas fiskar på över $^{1}/_{2}$ kg. för att undgå förväxling med den snarlika men värdelösa till samma släkte hörande björknan, *A. bjoerkna* L. eller *blicca* Bloch, även kallad braxenpanka, som är allmän i södra och mellersta Sverige. Hon skiljer sig genom rödaktig färg på bröst- och bukfenor och når ej över 25 cm. längd och $^{1}/_{2}$ kg. vikt. Hon är mager och benig och lönar därför ej fiske. Faren, *A. farenus* L., som finns allmän i Mälaren och mindre vanlig i Vänern, har ljusgrå bröst- och bukfenor, blir något större än björknan och har löst och föga smakligt kött. Vimman, *A. vimba* L., förekommer, men mindre allmänt, från Blekinge till Norrbotten, närmar sig braxen i värde.G. Schn.

Braxenpanka. Se Braxen.

Bredpannad boskap. Se Nötboskap.

Breitenburgerboskap, rödbrokig, holsteinsk boskap, som av gammalt varit känd för god

vartill de kunna nyuppföras, och därjämte böra de byggas så, att brandfaran blir så liten som möjligt.

Husen böra förläggas åtskils, så vitt det är förenligt med bekvämlighet och arbetsbesparing vid det dagliga arbetet, och helst skilda genom lövträd. De böra förses med åskledare (se d. o.) där de ej omgivas av höga träd. Eldstadsbyggnader böra vara skilda från övriga hus, särdeles mer eldfarliga, ss. smedja, slöjdstuga och badstu, som kunna läggas mer avsides. Om eldstad finnes i djurstall, bör skorstenen ej gå genom skullen eller åtminstone noga isoleras genom att omgivas med 1-stens mur och helst förses med gnistersläckare. Lokomobil uppställes på av brandstodsbolagen fordrat avstånd (i olika län olika från 30 till 60 m.) från byggnad. Loge och halmlada böra, då de äro sammanbyggda med djurstall, vara skilda från detta genom brandmur med plåtbeslagna mellandörrar. Taken, husens mest eldfängda del, böra vara av eldfast material, ss. tegel, skiffer, cementplattor, plåt eller asfaltpapp (ett i övrigt dåligt täckningsmaterial). Då hus bygges med spåntak, bör resningen göras så stark, att den kan bära en senare påläggning av tegel. Spåntak böra vid läggningen impregneras med järnvitriol och helst även rödfärg samt genom strykningens förnyande skyddas mot att beväxas med mossa och lavar. Halmtak göras mindre eldfängda genom indränkning med lervälling (se Tak).

Då foderskulle är önskvärd ovanpå kreatursstallar (se Ladugård, Stall) och står i förbindelse med dem genom luckor eller trummor, böra de dock vara åtskilda genom pålitlig trossbotten med plåtbeslagna luckor. Säkrast men dyrast göres trossbottnen av murstén eller armerad betong på järnbalkar, billigare genom att ovan bjälklaget lägga tegel på flatsidan i cementbruk eller ett 8—10 cm. tjockt lager av stampad lera, som, sedan det torkat, tätas genom att överstrykas med varm stenkolstjära. Kreatursstallar böra vara inredda, så att kreaturen hastigt kunna utföras; utgångsdörrarna böra finnas på båda sidor av huset, vara lätt tillgängliga från gångarna bakom djuren, vara breda och gå utåt. Kreaturen böra lätt kunna lösas med kvarsittande bindslen, vid vilka de kunna ledas ut. Däremot kan hela båsraders lösande på en gång göra det svårt att få ut djuren, som i skrämsel tränga sig tillsammans; där denna anordning finnes, böra djuren genom ofta återkommande övning vänjas att gå ut.

Brankard, gaffel, se Anspänning.

Brassica. Se Kål, Kålrabbi, Kålrot, Rova.

Braula. Se Biens fiender, Bilus.

Braxen.

Braxen, *Abramis,* ett till karpfamiljen *(Cyprinoidei)* hörande släkte, varav i Sverige förekomma flera arter, av vilka endast den vanliga b., *A. brama* L., har någon större ekonomisk betydelse. Hans kropp är hög, hoptryckt, huvudet litet med tandlös utskjutbar mun, fjäll stora, runda. Ryggen är mörkt grönbrun eller grå, sidorna silvergrå, buken vitaktig, fenorna mjuka, grå. Under lektiden bliva honorna rödaktiga, medan på hanarnas hud uppstå små, vita knölar. B. växer mycket långsamt men når i vissa sjöar en längd av 50—70 cm. och en vikt av 6 kg. och mer, i andra blir han däremot mager och småvuxen. B. lever företrädesvis i lägre belägna insjöar men även i sakta rinnande floder och i Östersjön. Han förekommer i hela södra och mellersta Sverige upp till Dalälven men i Norrland blott i ett bälte nära kusten, och håller sig mest på djupet, där han lever av insektlarver och andra smådjur. Under vintern samlas han i vinterdvala i täta »braxenstånd», vilka vid notdragning kunna giva ofantliga fångster. Under lektiden maj—juni, då häggen blommar och enen »ryker», stiger han upp till vassbevuxna stränder eller grunda vikar med rik växtlighet under vattenytan, där rommen fäster sig vid växterna. Fångas huvudsakligen under lektiden i ryssjor och under vintern med not under isen. B. odlas ej men kan lätt inplanteras, varvid bör användas fiskar på över $^{1}/_{2}$ kg. för att undgå förväxling med den snarlika men värdelösa till samma släkte hörande björknan, *A. bjoerkna* L. eller *blicca* Bloch, även kallad braxenpanka, som är allmän i södra och mellersta Sverige. Hon skiljer sig genom rödaktig färg på bröst- och bukfenor och når ej över 25 cm. längd och $^{1}/_{2}$ kg. vikt. Hon är mager och benig och lönar därför ej fiske. Faren, *A. farenus* L., som finns allmän i Mälaren och mindre vanlig i Vänern, har ljusgrå bröst- och bukfenor, blir något större än björknan och har löst och föga smakligt kött. Vimman, *A. vimba* L., förekommer, men mindre allmänt, från Blekinge till Norrbotten, närmar sig braxen i värde.G. Schn.

Braxenpanka. Se Braxen.

Bredpannad boskap. Se Nötboskap.

Breitenburgerboskap, rödbrokig, holsteinsk boskap, som av gammalt varit känd för god

vartill de kunna nyuppföras, och därjämte böra de byggas så, att brandfaran blir så liten som möjligt.

Husen böra förläggas åtskils, så vitt det är förenligt med bekvämlighet och arbetsbesparing vid det dagliga arbetet, och helst skilda genom lövträd. De böra förses med åskledare (se d. o.) där de ej omgivas av höga träd. Eldstadsbyggnader böra vara skilda från övriga hus, särdeles mer eldfarliga, ss. smedja, slöjdstuga och badstu, som kunna läggas mer avsides. Om eldstad finnes i djurstall, bör skorstenen ej gå genom skullen eller åtminstone noga isoleras genom att omgivas med 1-stens mur och helst förses med gnistersläckare. Lokomobil uppställes på av brandstodsbolagen fordrat avstånd (i olika län olika från 30 till 60 m.) från byggnad. Loge och halmlada böra, då de äro sammanbyggda med djurstall, vara skilda från detta genom brandmur med plåtbeslagna mellandörrar. Taken, husens mest eldfängda del, böra vara av eldfast material, ss. tegel, skiffer, cementplattor, plåt eller asfaltpapp (ett i övrigt dåligt täckningsmaterial). Då hus bygges med spåntak, bör resningen göras så stark, att den kan bära en senare påläggning av tegel. Spåntak böra vid läggningen impregneras med järnvitriol och helst även rödfärg samt genom strykningens förnyande skyddas mot att beväxas med mossa och lavar. Halmtak göras mindre eldfängda genom indränkning med lervälling (se Tak).

Då foderskulle är önskvärd ovanpå kreatursstallar (se Ladugård, Stall) och står i förbindelse med dem genom luckor eller trummor, böra de dock vara åtskilda genom pålitlig trossbotten med plåtbeslagna luckor. Säkrast men dyrast göres trossbottnen av mursten eller armerad betong på järnbalkar, billigare genom att ovan bjälklaget lägga tegel på flatsidan i cementbruk eller ett 8—10 cm. tjockt lager av stampad lera, som, sedan det torkat, tätas genom att överstrykas med varm stenkolstjära. Kreatursstallar böra vara inredda, så att kreaturen hastigt kunna utföras; utgångsdörrarna böra finnas på båda sidor av huset, vara lätt tillgängliga från gångarna bakom djuren, vara breda och gå utåt. Kreaturen böra lätt kunna lösas med kvarsittande bindslen, vid vilka de kunna ledas ut. Däremot kan hela båsraders lösande på en gång göra det svårt att få ut djuren, som i skrämsel tränga sig tillsammans; där denna anordning finnes, böra djuren genom ofta återkommande övning vänjas att gå ut.

Brankard, gaffel, se Anspänning.

Brassica. Se Kål, Kålrabbi, Kålrot, Rova.

Braula. Se Biens fiender, Bilus.

Braxen.

Braxen, *Abramis,* ett till karpfamiljen *(Cyprinoidei)* hörande släkte, varav i Sverige förekomma flera arter, av vilka endast den vanliga b., *A. brama* L., har någon större ekonomisk betydelse. Hans kropp är hög, hoptryckt, huvudet litet med tandlös utskjutbar mun, fjäll stora, runda. Ryggen är mörkt grönbrun eller grå, sidorna silvergrå, buken vitaktig, fenorna mjuka, grå. Under lektiden bliva honorna rödaktiga, medan på hanarnas hud uppstå små, vita knölar. B. växer mycket långsamt men når i vissa sjöar en längd av 50—70 cm. och en vikt av 6 kg. och mer, i andra blir han däremot mager och småvuxen. B. lever företrädesvis i lägre belägna insjöar men även i sakta rinnande floder och i Östersjön. Han förekommer i hela södra och mellersta Sverige upp till Dalälven men i Norrland blott i ett bälte nära kusten, och håller sig mest på djupet, där han lever av insektlarver och andra smådjur. Under vintern samlas han i vinterdvala i täta »braxenstånd», vilka vid notdragning kunna giva ofantliga fångster. Under lektiden maj—juni, då häggen blommar och enen »ryker», stiger han upp till vassbevuxna stränder eller grunda vikar med rik växtlighet under vattenytan, där rommen fäster sig vid växterna. Fångas huvudsakligen under lektiden i ryssjor och under vintern med not under isen. B. odlas ej men kan lätt inplanteras, varvid bör användas fiskar på över $^{1}/_{2}$ kg. för att undgå förväxling med den snarlika men värdelösa till samma släkte hörande björknan, *A. bjoerkna* L. eller *blicca* Bloch, även kallad braxenpanka, som är allmän i södra och mellersta Sverige. Hon skiljer sig genom rödaktig färg på bröst- och bukfenor och når ej över 25 cm. längd och $^{1}/_{2}$ kg. vikt. Hon är mager och benig och lönar därför ej fiske. Faren, *A. farenus* L., som finns allmän i Mälaren och mindre vanlig i Vänern, har ljusgrå bröst- och bukfenor, blir något större än björknan och har löst och föga smakligt kött. Vimman, *A. vimba* L., förekommer, men mindre allmänt, från Blekinge till Norrbotten, närmar sig braxen i värde.G. Schn.

Braxenpanka. Se Braxen.

Bredpannad boskap. Se Nötboskap.

Breitenburgerboskap, rödbrokig, holsteinsk boskap, som av gammalt varit känd för god

vartill de kunna nyuppföras, och därjämte böra de byggas så, att brandfaran blir så liten som möjligt.

Husen böra förläggas åtskils, så vitt det är förenligt med bekvämlighet och arbetsbesparing vid det dagliga arbetet, och helst skilda genom lövträd. De böra förses med åskledare (se d. o.) där de ej omgivas av höga träd. Eldstadsbyggnader böra vara skilda från övriga hus, särdeles mer eldfarliga, ss. smedja, slöjdstuga och badstu, som kunna läggas mer avsides. Om eldstad finnes i djurstall, bör skorstenen ej gå genom skullen eller åtminstone noga isoleras genom att omgivas med 1-stens mur och helst förses med gnistersläckare. Lokomobil uppställes på av brandstodsbolagen fordrat avstånd (i olika län olika från 30 till 60 m.) från byggnad. Loge och halmlada böra, då de äro sammanbyggda med djurstall, vara skilda från detta genom brandmur med plåtbeslagna mellandörrar. Taken, husens mest eldfängda del, böra vara av eldfast material, ss. tegel, skiffer, cementplattor, plåt eller asfaltpapp (ett i övrigt dåligt täckningsmaterial). Då hus bygges med spåntak, bör resningen göras så stark, att den kan bära en senare påläggning av tegel. Spåntak böra vid läggningen impregneras med järnvitriol och helst även rödfärg samt genom strykningens förnyande skyddas mot att beväxas med mossa och lavar. Halmtak göras mindre eldfängda genom indränkning med lervälling (se Tak).

Då foderskulle är önskvärd ovanpå kreatursstallar (se Ladugård, Stall) och står i förbindelse med dem genom luckor eller trummor, böra de dock vara åtskilda genom pålitlig trossbotten med plåtbeslagna luckor. Säkrast men dyrast göres trossbottnen av mursten eller armerad betong på järnbalkar, billigare genom att ovan bjälklaget lägga tegel på flatsidan i cementbruk eller ett 8—10 cm. tjockt lager av stampad lera, som, sedan det torkat, tätas genom att överstrykas med varm stenkolstjära. Kreatursstallar böra vara inredda, så att kreaturen hastigt kunna utföras; utgångsdörrarna böra finnas på båda sidor av huset, vara lätt tillgängliga från gångarna bakom djuren, vara breda och gå utåt. Kreaturen böra lätt kunna lösas med kvarsittande bindslen, vid vilka de kunna ledas ut. Däremot kan hela båsraders lösande på en gång göra det svårt att få ut djuren, som i skrämsel tränga sig tillsammans; där denna anordning finnes, böra djuren genom ofta återkommande övning vänjas att gå ut.

Brankard, gaffel, se Anspänning.

Brassica. Se Kål, Kålrabbi, Kålrot, Rova.

Braula. Se Biens fiender, Bilus.

Braxen.

Braxen, *Abramis,* ett till karpfamiljen *(Cyprinoidei)* hörande släkte, varav i Sverige förekomma flera arter, av vilka endast den vanliga b., *A. brama* L., har någon större ekonomisk betydelse. Hans kropp är hög, hoptryckt, huvudet litet med tandlös utskjutbar mun, fjäll stora, runda. Ryggen är mörkt grönbrun eller grå, sidorna silvergrå, buken vitaktig, fenorna mjuka, grå. Under lektiden bliva honorna rödaktiga, medan på hanarnas hud uppstå små, vita knölar. B. växer mycket långsamt men når i vissa sjöar en längd av 50—70 cm. och en vikt av 6 kg. och mer, i andra blir han däremot mager och småvuxen. B. lever företrädesvis i lägre belägna insjöar men även i sakta rinnande floder och i Östersjön. Han förekommer i hela södra och mellersta Sverige upp till Dalälven men i Norrland blott i ett bälte nära kusten, och håller sig mest på djupet, där han lever av insektlarver och andra smådjur. Under vintern samlas han i vinterdvala i täta »braxenstånd», vilka vid notdragning kunna giva ofantliga fångster. Under lektiden maj—juni, då häggen blommar och enen »ryker», stiger han upp till vassbevuxna stränder eller grunda vikar med rik växtlighet under vattenytan, där rommen fäster sig vid växterna. Fångas huvudsakligen under lektiden i ryssjor och under vintern med not under isen. B. odlas ej men kan lätt inplanteras, varvid bör användas fiskar på över $^{1}/_{2}$ kg. för att undgå förväxling med den snarlika men värdelösa till samma släkte hörande björknan, *A. bjoerkna* L. eller *blicca* Bloch, även kallad braxenpanka, som är allmän i södra och mellersta Sverige. Hon skiljer sig genom rödaktig färg på bröst- och bukfenor och når ej över 25 cm. längd och $^{1}/_{2}$ kg. vikt. Hon är mager och benig och lönar därför ej fiske. Faren, *A. farenus* L., som finns allmän i Mälaren och mindre vanlig i Vänern, har ljusgrå bröst- och bukfenor, blir något större än björknan och har löst och föga smakligt kött. Vimman, *A. vimba* L., förekommer, men mindre allmänt, från Blekinge till Norrbotten, närmar sig braxen i värde.G. Schn.

Braxenpanka. Se Braxen.

Bredpannad boskap. Se Nötboskap.

Breitenburgerboskap, rödbrokig, holsteinsk boskap, som av gammalt varit känd för god

vartill de kunna nyuppföras, och därjämte böra de byggas så, att brandfaran blir så liten som möjligt.

Husen böra förläggas åtskils, så vitt det är förenligt med bekvämlighet och arbetsbesparing vid det dagliga arbetet, och helst skilda genom lövträd. De böra förses med åskledare (se d. o.) där de ej omgivas av höga träd. Eldstadsbyggnader böra vara skilda från övriga hus, särdeles mer eldfarliga, ss. smedja, slöjdstuga och badstu, som kunna läggas mer avsides. Om eldstad finnes i djurstall, bör skorstenen ej gå genom skullen eller åtminstone noga isoleras genom att omgivas med 1-stens mur och helst förses med gnistersläckare. Lokomobil uppställes på av brandstodsbolagen fordrat avstånd (i olika län olika från 30 till 60 m.) från byggnad. Loge och halmlada böra, då de äro sammanbyggda med djurstall, vara skilda från detta genom brandmur med plåtbeslagna mellandörrar. Taken, husens mest eldfängda del, böra vara av eldfast material, ss. tegel, skiffer, cementplattor, plåt eller asfaltpapp (ett i övrigt dåligt täckningsmaterial). Då hus bygges med spåntak, bör resningen göras så stark, att den kan bära en senare påläggning av tegel. Spåntak böra vid läggningen impregneras med järnvitriol och helst även rödfärg samt genom strykningens förnyande skyddas mot att beväxas med mossa och lavar. Halmtak göras mindre eldfängda genom indränkning med lervälling (se Tak).

Då foderskulle är önskvärd ovanpå kreatursstallar (se Ladugård, Stall) och står i förbindelse med dem genom luckor eller trummor, böra de dock vara åtskilda genom pålitlig trossbotten med plåtbeslagna luckor. Säkrast men dyrast göres trossbottnen av mursten eller armerad betong på järnbalkar, billigare genom att ovan bjälklaget lägga tegel på flatsidan i cementbruk eller ett 8—10 cm. tjockt lager av stampad lera, som, sedan det torkat, tätas genom att överstrykas med varm stenkolstjära. Kreatursstallar böra vara inredda, så att kreaturen hastigt kunna utföras; utgångsdörrarna böra finnas på båda sidor av huset, vara lätt tillgängliga från gångarna bakom djuren, vara breda och gå utåt. Kreaturen böra lätt kunna lösas med kvarsittande bindslen, vid vilka de kunna ledas ut. Däremot kan hela båsraders lösande på en gång göra det svårt att få ut djuren, som i skrämsel tränga sig tillsammans; där denna anordning finnes, böra djuren genom ofta återkommande övning vänjas att gå ut.

Brankard, gaffel, se Anspänning.

Brassica. Se Kål, Kålrabbi, Kålrot, Rova.

Braula. Se Biens fiender, Bilus.

Braxen.

Braxen, *Abramis,* ett till karpfamiljen *(Cyprinoidei)* hörande släkte, varav i Sverige förekomma flera arter, av vilka endast den vanliga b., *A. brama* L., har någon större ekonomisk betydelse. Hans kropp är hög, hoptryckt, huvudet litet med tandlös utskjutbar mun, fjäll stora, runda. Ryggen är mörkt grönbrun eller grå, sidorna silvergrå, buken vitaktig, fenorna mjuka, grå. Under lektiden bliva honorna rödaktiga, medan på hanarnas hud uppstå små, vita knölar. B. växer mycket långsamt men når i vissa sjöar en längd av 50—70 cm. och en vikt av 6 kg. och mer, i andra blir han däremot mager och småvuxen. B. lever företrädesvis i lägre belägna insjöar men även i sakta rinnande floder och i Östersjön. Han förekommer i hela södra och mellersta Sverige upp till Dalälven men i Norrland blott i ett bälte nära kusten, och håller sig mest på djupet, där han lever av insektlarver och andra smådjur. Under vintern samlas han i vinterdvala i täta »braxenstånd», vilka vid notdragning kunna giva ofantliga fångster. Under lektiden maj—juni, då häggen blommar och enen »ryker», stiger han upp till vassbevuxna stränder eller grunda vikar med rik växtlighet under vattenytan, där rommen fäster sig vid växterna. Fångas huvudsakligen under lektiden i ryssjor och under vintern med not under isen. B. odlas ej men kan lätt inplanteras, varvid bör användas fiskar på över $^{1}/_{2}$ kg. för att undgå förväxling med den snarlika men värdelösa till samma släkte hörande björknan, *A. bjoerkna* L. eller *blicca* Bloch, även kallad braxenpanka, som är allmän i södra och mellersta Sverige. Hon skiljer sig genom rödaktig färg på bröst- och bukfenor och når ej över 25 cm. längd och $^{1}/_{2}$ kg. vikt. Hon är mager och benig och lönar därför ej fiske. Faren, *A. farenus* L., som finns allmän i Mälaren och mindre vanlig i Vänern, har ljusgrå bröst- och bukfenor, blir något större än björknan och har löst och föga smakligt kött. Vimman, *A. vimba* L., förekommer, men mindre allmänt, från Blekinge till Norrbotten, närmar sig braxen i värde.G. Schn.

Braxenpanka. Se Braxen.

Bredpannad boskap. Se Nötboskap.

Breitenburgerboskap, rödbrokig, holsteinsk boskap, som av gammalt varit känd för god

vartill de kunna nyuppföras, och därjämte böra de byggas så, att brandfaran blir så liten som möjligt.

Husen böra förläggas åtskils, så vitt det är förenligt med bekvämlighet och arbetsbesparing vid det dagliga arbetet, och helst skilda genom lövträd. De böra förses med åskledare (se d. o.) där de ej omgivas av höga träd. Eldstadsbyggnader böra vara skilda från övriga hus, särdeles mer eldfarliga, ss. smedja, slöjdstuga och badstu, som kunna läggas mer avsides. Om eldstad finnes i djurstall, bör skorstenen ej gå genom skullen eller åtminstone noga isoleras genom att omgivas med 1-stens mur och helst förses med gnistersläckare. Lokomobil uppställes på av brandstodsbolagen fordrat avstånd (i olika län olika från 30 till 60 m.) från byggnad. Loge och halmlada böra, då de äro sammanbyggda med djurstall, vara skilda från detta genom brandmur med plåtbeslagna mellandörrar. Taken, husens mest eldfängda del, böra vara av eldfast material, ss. tegel, skiffer, cementplattor, plåt eller asfaltpapp (ett i övrigt dåligt täckningsmaterial). Då hus bygges med spåntak, bör resningen göras så stark, att den kan bära en senare påläggning av tegel. Spåntak böra vid läggningen impregneras med järnvitriol och helst även rödfärg samt genom strykningens förnyande skyddas mot att beväxas med mossa och lavar. Halmtak göras mindre eldfängda genom indränkning med lervälling (se Tak).

Då foderskulle är önskvärd ovanpå kreatursstallar (se Ladugård, Stall) och står i förbindelse med dem genom luckor eller trummor, böra de dock vara åtskilda genom pålitlig trossbotten med plåtbeslagna luckor. Säkrast men dyrast göres trossbottnen av mursten eller armerad betong på järnbalkar, billigare genom att ovan bjälklaget lägga tegel på flatsidan i cementbruk eller ett 8—10 cm. tjockt lager av stampad lera, som, sedan det torkat, tätas genom att överstrykas med varm stenkolstjära. Kreatursstallar böra vara inredda, så att kreaturen hastigt kunna utföras; utgångsdörrarna böra finnas på båda sidor av huset, vara lätt tillgängliga från gångarna bakom djuren, vara breda och gå utåt. Kreaturen böra lätt kunna lösas med kvarsittande bindslen, vid vilka de kunna ledas ut. Däremot kan hela båsraders lösande på en gång göra det svårt att få ut djuren, som i skrämsel tränga sig tillsammans; där denna anordning finnes, böra djuren genom ofta återkommande övning vänjas att gå ut.

Brankard, gaffel, se Anspänning.

Brassica. Se Kål, Kålrabbi, Kålrot, Rova.

Braula. Se Biens fiender, Bilus.

Braxen.

Braxen, *Abramis,* ett till karpfamiljen *(Cyprinoidei)* hörande släkte, varav i Sverige förekomma flera arter, av vilka endast den vanliga b., *A. brama* L., har någon större ekonomisk betydelse. Hans kropp är hög, hoptryckt, huvudet litet med tandlös utskjutbar mun, fjäll stora, runda. Ryggen är mörkt grönbrun eller grå, sidorna silvergrå, buken vitaktig, fenorna mjuka, grå. Under lektiden bliva honorna rödaktiga, medan på hanarnas hud uppstå små, vita knölar. B. växer mycket långsamt men når i vissa sjöar en längd av 50—70 cm. och en vikt av 6 kg. och mer, i andra blir han däremot mager och småvuxen. B. lever företrädesvis i lägre belägna insjöar men även i sakta rinnande floder och i Östersjön. Han förekommer i hela södra och mellersta Sverige upp till Dalälven men i Norrland blott i ett bälte nära kusten, och håller sig mest på djupet, där han lever av insektlarver och andra smådjur. Under vintern samlas han i vinterdvala i täta »braxenstånd», vilka vid notdragning kunna giva ofantliga fångster. Under lektiden maj—juni, då häggen blommar och enen »ryker», stiger han upp till vassbevuxna stränder eller grunda vikar med rik växtlighet under vattenytan, där rommen fäster sig vid växterna. Fångas huvudsakligen under lektiden i ryssjor och under vintern med not under isen. B. odlas ej men kan lätt inplanteras, varvid bör användas fiskar på över $^{1}/_{2}$ kg. för att undgå förväxling med den snarlika men värdelösa till samma släkte hörande björknan, *A. bjoerkna* L. eller *blicca* Bloch, även kallad braxenpanka, som är allmän i södra och mellersta Sverige. Hon skiljer sig genom rödaktig färg på bröst- och bukfenor och når ej över 25 cm. längd och $^{1}/_{2}$ kg. vikt. Hon är mager och benig och lönar därför ej fiske. Faren, *A. farenus* L., som finns allmän i Mälaren och mindre vanlig i Vänern, har ljusgrå bröst- och bukfenor, blir något större än björknan och har löst och föga smakligt kött. Vimman, *A. vimba* L., förekommer, men mindre allmänt, från Blekinge till Norrbotten, närmar sig braxen i värde.G. Schn.

Braxenpanka. Se Braxen.

Bredpannad boskap. Se Nötboskap.

Breitenburgerboskap, rödbrokig, holsteinsk boskap, som av gammalt varit känd för god

vartill de kunna nyuppföras, och därjämte böra de byggas så, att brandfaran blir så liten som möjligt.

Husen böra förläggas åtskils, så vitt det är förenligt med bekvämlighet och arbetsbesparing vid det dagliga arbetet, och helst skilda genom lövträd. De böra förses med åskledare (se d. o.) där de ej omgivas av höga träd. Eldstadsbyggnader böra vara skilda från övriga hus, särdeles mer eldfarliga, ss. smedja, slöjdstuga och badstu, som kunna läggas mer avsides. Om eldstad finnes i djurstall, bör skorstenen ej gå genom skullen eller åtminstone noga isoleras genom att omgivas med 1-stens mur och helst förses med gnistersläckare. Lokomobil uppställes på av brandstodsbolagen fordrat avstånd (i olika län olika från 30 till 60 m.) från byggnad. Loge och halmlada böra, då de äro sammanbyggda med djurstall, vara skilda från detta genom brandmur med plåtbeslagna mellandörrar. Taken, husens mest eldfängda del, böra vara av eldfast material, ss. tegel, skiffer, cementplattor, plåt eller asfaltpapp (ett i övrigt dåligt täckningsmaterial). Då hus bygges med spåntak, bör resningen göras så stark, att den kan bära en senare påläggning av tegel. Spåntak böra vid läggningen impregneras med järnvitriol och helst även rödfärg samt genom strykningens förnyande skyddas mot att beväxas med mossa och lavar. Halmtak göras mindre eldfängda genom indränkning med lervälling (se Tak).

Då foderskulle är önskvärd ovanpå kreatursstallar (se Ladugård, Stall) och står i förbindelse med dem genom luckor eller trummor, böra de dock vara åtskilda genom pålitlig trossbotten med plåtbeslagna luckor. Säkrast men dyrast göres trossbottnen av murad sten eller armerad betong på järnbalkar, billigare genom att ovan bjälklaget lägga tegel på flatsidan i cementbruk eller ett 8—10 cm. tjockt lager av stampad lera, som, sedan det torkat, tätas genom att överstrykas med varm stenkolstjära. Kreatursstallar böra vara inredda, så att kreaturen hastigt kunna utföras; utgångsdörrarna böra finnas på båda sidor av huset, vara lätt tillgängliga från gångarna bakom djuren, vara breda och gå utåt. Kreaturen böra lätt kunna lösas med kvarsittande bindslen, vid vilka de kunna ledas ut. Däremot kan hela båsraders lösande på en gång göra det svårt att få ut djuren, som i skrämsel tränga sig tillsammans; där denna anordning finnes, böra djuren genom ofta återkommande övning vänjas att gå ut.

Brankard, gaffel, se Anspänning.

Brassica. Se Kål, Kålrabbi, Kålrot, Rova.

Braula. Se Biens fiender, Bilus.

Braxen.

Braxen, *Abramis,* ett till karpfamiljen *(Cyprinoidei)* hörande släkte, varav i Sverige förekomma flera arter, av vilka endast den vanliga b., *A. brama* L., har någon större ekonomisk betydelse. Hans kropp är hög, hoptryckt, huvudet litet med tandlös utskjutbar mun, fjäll stora, runda. Ryggen är mörkt grönbrun eller grå, sidorna silvergrå, buken vitaktig, fenorna mjuka, grå. Under lektiden bliva honorna rödaktiga, medan på hanarnas hud uppstå små, vita knölar. B. växer mycket långsamt men når i vissa sjöar en längd av 50—70 cm. och en vikt av 6 kg. och mer, i andra blir han däremot mager och småvuxen. B. lever företrädesvis i lägre belägna insjöar men även i sakta rinnande floder och i Östersjön. Han förekommer i hela södra och mellersta Sverige upp till Dalälven men i Norrland blott i ett bälte nära kusten, och håller sig mest på djupet, där han lever av insektlarver och andra smådjur. Under vintern samlas han i vinterdvala i täta »braxenstånd», vilka vid notdragning kunna giva ofantliga fångster. Under lektiden maj—juni, då häggen blommar och enen »ryker», stiger han upp till vassbevuxna stränder eller grunda vikar med rik växtlighet under vattenytan, där rommen fäster sig vid växterna. Fångas huvudsakligen under lektiden i ryssjor och under vintern med not under isen. B. odlas ej men kan lätt inplanteras, varvid bör användas fiskar på över $^{1}/_{2}$ kg. för att undgå förväxling med den snarlika men värdelösa till samma släkte hörande björknan, *A. bjoerkna* L. eller *blicca* Bloch, även kallad braxenpanka, som är allmän i södra och mellersta Sverige. Hon skiljer sig genom rödaktig färg på bröst- och bukfenor och når ej över 25 cm. längd och $^{1}/_{2}$ kg. vikt. Hon är mager och benig och lönar därför ej fiske. Faren, *A. farenus* L., som finns allmän i Mälaren och mindre vanlig i Vänern, har ljusgrå bröst- och bukfenor, blir något större än björknan och har löst och föga smakligt kött. Vimman, *A. vimba* L., förekommer, men mindre allmänt, från Blekinge till Norrbotten, närmar sig braxen i värde.G. Schn.

Braxenpanka. Se Braxen.

Bredpannad boskap. Se Nötboskap.

Breitenburgerboskap, rödbrokig, holsteinsk boskap, som av gammalt varit känd för god

vartill de kunna nyuppföras, och därjämte böra de byggas så, att brandfaran blir så liten som möjligt.

Husen böra förläggas åtskils, så vitt det är förenligt med bekvämlighet och arbetsbesparing vid det dagliga arbetet, och helst skilda genom lövträd. De böra förses med åskledare (se d. o.) där de ej omgivas av höga träd. Eldstadsbyggnader böra vara skilda från övriga hus, särdeles mer eldfarliga, ss. smedja, slöjdstuga och badstu, som kunna läggas mer avsides. Om eldstad finnes i djurstall, bör skorstenen ej gå genom skullen eller åtminstone noga isoleras genom att omgivas med 1-stens mur och helst förses med gnistersläckare. Lokomobil uppställes på av brandstodsbolagen fordrat avstånd (i olika län olika från 30 till 60 m.) från byggnad. Loge och halmlada böra, då de äro sammanbyggda med djurstall, vara skilda från detta genom brandmur med plåtbeslagna mellandörrar. Taken, husens mest eldfängda del, böra vara av eldfast material, ss. tegel, skiffer, cementplattor, plåt eller asfaltpapp (ett i övrigt dåligt täckningsmaterial). Då hus bygges med spåntak, bör resningen göras så stark, att den kan bära en senare påläggning av tegel. Spåntak böra vid läggningen impregneras med järnvitriol och helst även rödfärg samt genom strykningens förnyande skyddas mot att beväxas med mossa och lavar. Halmtak göras mindre eldfängda genom indränkning med lervälling (se Tak).

Då foderskulle är önskvärd ovanpå kreatursstallar (se Ladugård, Stall) och står i förbindelse med dem genom luckor eller trummor, böra de dock vara åtskilda genom pålitlig trossbotten med plåtbeslagna luckor. Säkrast men dyrast göres trossbottnen av murad sten eller armerad betong på järnbalkar, billigare genom att ovan bjälklaget lägga tegel på flatsidan i cementbruk eller ett 8—10 cm. tjockt lager av stampad lera, som, sedan det torkat, tätas genom att överstrykas med varm stenkolstjära. Kreatursstallar böra vara inredda, så att kreaturen hastigt kunna utföras; utgångsdörrarna böra finnas på båda sidor av huset, vara lätt tillgängliga från gångarna bakom djuren, vara breda och gå utåt. Kreaturen böra lätt kunna lösas med kvarsittande bindslen, vid vilka de kunna ledas ut. Däremot kan hela båsraders lösande på en gång göra det svårt att få ut djuren, som i skrämsel tränga sig tillsammans; där denna anordning finnes, böra djuren genom ofta återkommande övning vänjas att gå ut.

Brankard, gaffel, se Anspänning.

Brassica. Se Kål, Kålrabbi, Kålrot, Rova.

Braula. Se Biens fiender, Bilus.

Braxen.

Braxen, *Abramis,* ett till karpfamiljen *(Cyprinoidei)* hörande släkte, varav i Sverige förekomma flera arter, av vilka endast den vanliga b., *A. brama* L., har någon större ekonomisk betydelse. Hans kropp är hög, hoptryckt, huvudet litet med tandlös utskjutbar mun, fjäll stora, runda. Ryggen är mörkt grönbrun eller grå, sidorna silvergrå, buken vitaktig, fenorna mjuka, grå. Under lektiden bliva honorna rödaktiga, medan på hanarnas hud uppstå små, vita knölar. B. växer mycket långsamt men når i vissa sjöar en längd av 50—70 cm. och en vikt av 6 kg. och mer, i andra blir han däremot mager och småvuxen. B. lever företrädesvis i lägre belägna insjöar men även i sakta rinnande floder och i Östersjön. Han förekommer i hela södra och mellersta Sverige upp till Dalälven men i Norrland blott i ett bälte nära kusten, och håller sig mest på djupet, där han lever av insektlarver och andra smådjur. Under vintern samlas han i vinterdvala i täta »braxenstånd», vilka vid notdragning kunna giva ofantliga fångster. Under lektiden maj—juni, då häggen blommar och enen »ryker», stiger han upp till vassbevuxna stränder eller grunda vikar med rik växtlighet under vattenytan, där rommen fäster sig vid växterna. Fångas huvudsakligen under lektiden i ryssjor och under vintern med not under isen. B. odlas ej men kan lätt inplanteras, varvid bör användas fiskar på över $^1/_2$ kg. för att undgå förväxling med den snarlika men värdelösa till samma släkte hörande björknan, *A. bjoerkna* L. eller *blicca* Bloch, även kallad braxenpanka, som är allmän i södra och mellersta Sverige. Hon skiljer sig genom rödaktig färg på bröst- och bukfenor och når ej över 25 cm. längd och $^1/_2$ kg. vikt. Hon är mager och benig och lönar därför ej fiske. Faren, *A. farenus* L., som finns allmän i Mälaren och mindre vanlig i Vänern, har ljusgrå bröst- och bukfenor, blir något större än björknan och har löst och föga smakligt kött. Vimman, *A. vimba* L., förekommer, men mindre allmänt, från Blekinge till Norrbotten, närmar sig braxen i värde.G. Schn.

Braxenpanka. Se Braxen.

Bredpannad boskap. Se Nötboskap.

Breitenburgerboskap, rödbrokig, holsteinsk boskap, som av gammalt varit känd för god

gödningsförmåga i förening med god mjölkavkastning och därför också hörde till de många utländska raser, som under förra delen av 1800-talet infördes till Sverige för att ersätta och förbättra den inhemska boskapen. Den finnes ej numera i Sverige och har i sitt hemland, huvudsakligen i marsktrakten, genom korthornskorsning förändrats till övervägande köttdjur, under det att den i det mer torra geest-området bibehållit mindre storlek och tunnare kroppsform. Litt.: A. Lydtin & H. Werner. Das deutsche Rind. Berlin 1899.

Brems eller **broms,** ett för hästar använt tvångsinstrument, bestående av en 20—30 cm. lång, stark trästav, i ena ändan försedd med en tågögla av en blyertspennas tjocklek. Vid användningen trädes tågöglan över hästens överläpp och till vrides. Genom den smärta, som därvid uppstår, avledes hästens uppmärksamhet från smärtsamma operationer eller undersökningar och förmås han att stå stilla. Bremsen får ej tilldragas så hårt, att läppen skadas, och ej för länge hållas hårt åtdragen, utan emellanåt bör den lossas. För nötkreatur användes för samma ändamål ett sax- eller tångformigt instrument av metall med kulformigt avrundade käftar, varmed man kniper om den nedre, känsliga delen av nässkiljeväggen.E. N—m.

Bressel (eg. bredsel) kallas i norra Sverige hackelse och annat småfoder, som vanligen i form av sörpa lägges (bredes) för djuren.

Bridong. Se Betsel.

Brie ost är en berömd mjuk, fransk dessertostsort, som numera beredes även i andra länder, däribland i Sverige. Formen är vanligen flat, cylindrisk, 25—40 cm. diam., 3 cm. höjd, vikt 1.5—2.5 kg. Den erhåller sina typiska egenskaper under medverkan av en mögelart *(Penicillium Camemberti),* som överväxer ostens yta och i början av sin utveckling är vit men sedan blir blekt grön. I detta skede av mognaden har osten en behaglig, fruktliknande arom och smak. Under fortsatt behandling och lagring ersättes möglet småningom av ett gulbrunt överdrag eller kitt, varunder ostmassan antager en seg, vaxartad konsistens och en egenartad, något besk smak.L. Fr. R.

Bringa kallas den del av bålen, som ligger mellan bogledema samt begränsas uppåt av halsen och nedtill av bröstbenet. Dess bredd angives av avståndet mellan bogledernas ytterkonturer. På gränsen mellan bringan och halsen, där luftstrupen går in i bröstkorgen och de större blodkärlen till hals och huvud utgå, finnes en mer eller mindre tydlig fördjupning: bringgropen. Bringans former: flat, då bogledema och bröstbenspetsen ligga i samma plan; skjuter bröstbenspetsen framom bogledema betecknas bringan tuppbringa, om den är fyllig, men hökbringa, om bröstbenet skarpt framträder; ligga bogledema framom bröstbenspetsen, uppkommer getbringa, som vanligen åtföljes av smalt bröst; lejonbringa kallas en mycket bred och fyllig, ofta förekommande hos hästar av tyngre raser, vilket sammanhänger med väl utbildat bröst och väl välvda revben men gör gången tung och vaggande och därför ej är önskvärt hos lättare hästar.E. N—m.

Brinning användes att beteckna organiska ämnens sönderdelning under självupphettning, förorsakad av mikroorganismer. Se Hö, Kreatursgödsel.

Briza, ett grässläkte, utmärkt genom vippa av borstlösa, flerblommiga småax med tegellagda blomfjäll. Det vanliga darrgräset, *B. media* L., är ett obetydligt gräs utan ekonomisk betydelse. Som prydnadsväxt odlas *B. maxima* L. Se Blomsterodling.

Bro. Se Tröskverk.

Broccoli. Se Kål.

Brockfågel. Se Vadare, smärre.

Brodd. 1. Sädesbrodd. Då denna hindras att upptränga genom ytjorden, emedan denna sammanslagits och vid torkning hårdnat till skorpa, vilket ofta på våren inträffar på styv eller med fin sand blandad lera, bör ytskorpan sönderbrytas, vilket vanligen sker bäst genom vältning men även genom harvning, om säden är så djupt rotad, att den ej drages upp av harvpinnarna. Dylik broddvältning och broddharvning äro verksamma medel att uppliva sädesbroddens tillväxt men böra aldrig ske förr, än jorden upptorkat, så att den ej hopklibbar (»bottnar») under dragarnas tramp.

2. Se Hovbeslag.

Broddmask. Se Jordfly.

Brokbladighet, panachering, betecknar förekomst på växters blad av fläckar av vit, gul, röd, brun eller nästan svart färg. Vita eller gula fläckar bero på mer eller mindre fullständig frånvaro av bladgrönt (se Bleksot), andra färger på närvaro av färgämne, som täcker den gröna färgen. B. är än en normal karaktär hos växten (ss. hos Aucuba, Coleus m. fl.), än uppkommen genom mutation (ex. brokbladig majs och rörflen), och i båda fallen ärftlig, än en sjuklig bleksot, som häves genom tillgång på lösliga järnsalter i näringsvätskan, och i vissa fall en smittsam sjukdom, som lätt överföres genom ympning. Se Mosaiksjuka. Brokbladiga varieteter äro värderade i trädgårdsskötseln. Jfr Chimär.

Broms. 1. Fam. *Tabanidæ,* större flugor med något bred och plattryckt bakkropp samt stort huvud med jättestora ögon, som hos den levande insekten skimrar i regnbågens färger. Pannsprötens yttersta led är stor och spetsigt utdragen och i spetsen skenbart flerledad. Blodsugare som angriper både människor och djur. Fäbromsen, *Tabanus bovinus* L., omkr. 20 mm. lång, är den för nötkreaturen besvärligaste arten. Ungefär lika stor är den i Norrland allmänna renbromsen,

gödningsförmåga i förening med god mjölkavkastning och därför också hörde till de många utländska raser, som under förra delen av 1800-talet infördes till Sverige för att ersätta och förbättra den inhemska boskapen. Den finnes ej numera i Sverige och har i sitt hemland, huvudsakligen i marsktrakten, genom korthornskorsning förändrats till övervägande köttdjur, under det att den i det mer torra geest-området bibehållit mindre storlek och tunnare kroppsform. Litt.: A. Lydtin & H. Werner. Das deutsche Rind. Berlin 1899.

Brems eller **broms,** ett för hästar använt tvångsinstrument, bestående av en 20—30 cm. lång, stark trästav, i ena ändan försedd med en tågögla av en blyertspennas tjocklek. Vid användningen trädes tågöglan över hästens överläpp och till vrides. Genom den smärta, som därvid uppstår, avledes hästens uppmärksamhet från smärtsamma operationer eller undersökningar och förmås han att stå stilla. Bremsen får ej tilldragas så hårt, att läppen skadas, och ej för länge hållas hårt åtdragen, utan emellanåt bör den lossas. För nötkreatur användes för samma ändamål ett sax- eller tångformigt instrument av metall med kulformigt avrundade käftar, varmed man kniper om den nedre, känsliga delen av nässkiljeväggen.E. N—m.

Bressel (eg. bredsel) kallas i norra Sverige hackelse och annat småfoder, som vanligen i form av sörpa lägges (bredes) för djuren.

Bridong. Se Betsel.

Brie ost är en berömd mjuk, fransk dessertostsort, som numera beredes även i andra länder, däribland i Sverige. Formen är vanligen flat, cylindrisk, 25—40 cm. diam., 3 cm. höjd, vikt 1.5—2.5 kg. Den erhåller sina typiska egenskaper under medverkan av en mögelart *(Penicillium Camemberti),* som överväxer ostens yta och i början av sin utveckling är vit men sedan blir blekt grön. I detta skede av mognaden har osten en behaglig, fruktliknande arom och smak. Under fortsatt behandling och lagring ersättes möglet småningom av ett gulbrunt överdrag eller kitt, varunder ostmassan antager en seg, vaxartad konsistens och en egenartad, något besk smak.L. Fr. R.

Bringa kallas den del av bålen, som ligger mellan boglederna samt begränsas uppåt av halsen och nedtill av bröstbenet. Dess bredd angives av avståndet mellan bogledernas ytterkonturer. På gränsen mellan bringan och halsen, där luftstrupen går in i bröstkorgen och de större blodkärlen till hals och huvud utgå, finnes en mer eller mindre tydlig fördjupning: bringgropen. Bringans former: flat, då boglederna och bröstbenspetsen ligga i samma plan; skjuter bröstbenspetsen framom boglederna betecknas bringan tuppbringa, om den är fyllig, men hökbringa, om bröstbenet skarpt framträder; ligga boglederna framom bröstbenspetsen, uppkommer getbringa, som vanligen åtföljes av smalt bröst; lejonbringa kallas en mycket bred och fyllig, ofta förekommande hos hästar av tyngre raser, vilket sammanhänger med väl utbildat bröst och väl välvda revben men gör gången tung och vaggande och därför ej är önskvärt hos lättare hästar.E. N—m.

Brinning användes att beteckna organiska ämnens sönderdelning under självupphettning, förorsakad av mikroorganismer. Se Hö, Kreatursgödsel.

Briza, ett grässläkte, utmärkt genom vippa av borstlösa, flerblommiga småax med tegellagda blomfjäll. Det vanliga darrgräset, *B. media* L., är ett obetydligt gräs utan ekonomisk betydelse. Som prydnadsväxt odlas *B. maxima* L. Se Blomsterodling.

Bro. Se Tröskverk.

Broccoli. Se Kål.

Brockfågel. Se Vadare, smärre.

Brodd. 1. Sädesbrodd. Då denna hindras att upptränga genom ytjorden, emedan denna sammanslagits och vid torkning hårdnat till skorpa, vilket ofta på våren inträffar på styv eller med fin sand blandad lera, bör ytskorpan sönderbrytas, vilket vanligen sker bäst genom vältning men även genom harvning, om säden är så djupt rotad, att den ej drages upp av harvpinnarna. Dylik broddvältning och broddharvning äro verksamma medel att uppliva sädesbroddens tillväxt men böra aldrig ske förr, än jorden upptorkat, så att den ej hopklibbar (»bottnar») under dragarnas tramp.

2. Se Hovbeslag.

Broddmask. Se Jordfly.

Brokbladighet, panachering, betecknar förekomst på växters blad av fläckar av vit, gul, röd, brun eller nästan svart färg. Vita eller gula fläckar bero på mer eller mindre fullständig frånvaro av bladgrönt (se Bleksot), andra färger på närvaro av färgämne, som täcker den gröna färgen. B. är än en normal karaktär hos växten (ss. hos Aucuba, Coleus m. fl.), än uppkommen genom mutation (ex. brokbladig majs och rörflen), och i båda fallen ärftlig, än en sjuklig bleksot, som häves genom tillgång på lösliga järnsalter i näringsvätskan, och i vissa fall en smittsam sjukdom, som lätt överföres genom ympning. Se Mosaiksjuka. Brokbladiga varieteter äro värderade i trädgårdsskötseln. Jfr Chimär.

Broms. 1. Fam. *Tabanidæ,* större flugor med något bred och plattryckt bakkropp samt stort huvud med jättestora ögon, som hos den levande insekten skimrar i regnbågens färger. Pannsprötens yttersta led är stor och spetsigt utdragen och i spetsen skenbart flerledad. Blodsugare som angriper både människor och djur. Fäbromsen, *Tabanus bovinus* L., omkr. 20 mm. lång, är den för nötkreaturen besvärligaste arten. Ungefär lika stor är den i Norrland allmänna renbromsen,

gödningsförmåga i förening med god mjölkavkastning och därför också hörde till de många utländska raser, som under förra delen av 1800-talet infördes till Sverige för att ersätta och förbättra den inhemska boskapen. Den finnes ej numera i Sverige och har i sitt hemland, huvudsakligen i marsktrakten, genom korthornskorsning förändrats till övervägande köttdjur, under det att den i det mer torra geest-området bibehållit mindre storlek och tunnare kroppsform. Litt.: A. Lydtin & H. Werner. Das deutsche Rind. Berlin 1899.

Brems eller **broms,** ett för hästar använt tvångsinstrument, bestående av en 20—30 cm. lång, stark trästav, i ena ändan försedd med en tågögla av en blyertspennas tjocklek. Vid användningen trädes tågöglan över hästens överläpp och till vrides. Genom den smärta, som därvid uppstår, avledes hästens uppmärksamhet från smärtsamma operationer eller undersökningar och förmås han att stå stilla. Bremsen får ej tilldragas så hårt, att läppen skadas, och ej för länge hållas hårt åtdragen, utan emellanåt bör den lossas. För nötkreatur användes för samma ändamål ett sax- eller tångformigt instrument av metall med kulformigt avrundade käftar, varmed man kniper om den nedre, känsliga delen av nässkiljeväggen.E. N—m.

Bressel (eg. bredsel) kallas i norra Sverige hackelse och annat småfoder, som vanligen i form av sörpa lägges (bredes) för djuren.

Bridong. Se Betsel.

Brie ost är en berömd mjuk, fransk dessertostsort, som numera beredes även i andra länder, däribland i Sverige. Formen är vanligen flat, cylindrisk, 25—40 cm. diam., 3 cm. höjd, vikt 1.5—2.5 kg. Den erhåller sina typiska egenskaper under medverkan av en mögelart *(Penicillium Camemberti),* som överväxer ostens yta och i början av sin utveckling är vit men sedan blir blekt grön. I detta skede av mognaden har osten en behaglig, fruktliknande arom och smak. Under fortsatt behandling och lagring ersättes möglet småningom av ett gulbrunt överdrag eller kitt, varunder ostmassan antager en seg, vaxartad konsistens och en egenartad, något besk smak.L. Fr. R.

Bringa kallas den del av bålen, som ligger mellan boglederna samt begränsas uppåt av halsen och nedtill av bröstbenet. Dess bredd angives av avståndet mellan bogledernas ytterkonturer. På gränsen mellan bringan och halsen, där luftstrupen går in i bröstkorgen och de större blodkärlen till hals och huvud utgå, finnes en mer eller mindre tydlig fördjupning: bringgropen. Bringans former: flat, då boglederna och bröstbenspetsen ligga i samma plan; skjuter bröstbenspetsen framom boglederna betecknas bringan tuppbringa, om den är fyllig, men hökbringa, om bröstbenet skarpt framträder; ligga boglederna framom bröstbenspetsen, uppkommer getbringa, som vanligen åtföljes av smalt bröst; lejonbringa kallas en mycket bred och fyllig, ofta förekommande hos hästar av tyngre raser, vilket sammanhänger med väl utbildat bröst och väl välvda revben men gör gången tung och vaggande och därför ej är önskvärt hos lättare hästar.E. N—m.

Brinning användes att beteckna organiska ämnens sönderdelning under självupphettning, förorsakad av mikroorganismer. Se Hö, Kreatursgödsel.

Briza, ett grässläkte, utmärkt genom vippa av borstlösa, flerblommiga småax med tegellagda blomfjäll. Det vanliga darrgräset, *B. media* L., är ett obetydligt gräs utan ekonomisk betydelse. Som prydnadsväxt odlas *B. maxima* L. Se Blomsterodling.

Bro. Se Tröskverk.

Broccoli. Se Kål.

Brockfågel. Se Vadare, smärre.

Brodd. 1. Sädesbrodd. Då denna hindras att upptränga genom ytjorden, emedan denna sammanslagits och vid torkning hårdnat till skorpa, vilket ofta på våren inträffar på styv eller med fin sand blandad lera, bör ytskorpan sönderbrytas, vilket vanligen sker bäst genom vältning men även genom harvning, om säden är så djupt rotad, att den ej drages upp av harvpinnarna. Dylik broddvältning och broddharvning äro verksamma medel att uppliva sädesbroddens tillväxt men böra aldrig ske förr, än jorden upptorkat, så att den ej hopklibbar (»bottnar») under dragarnas tramp.

2. Se Hovbeslag.

Broddmask. Se Jordfly.

Brokbladighet, panachering, betecknar förekomst på växters blad av fläckar av vit, gul, röd, brun eller nästan svart färg. Vita eller gula fläckar bero på mer eller mindre fullständig

frånvaro av bladgrönt (se Bleksot), andra färger på närvaro av färgämne, som täcker den gröna färgen. B. är än en normal karaktär hos växten (ss. hos Aucuba, Coleus m. fl.), än uppkommen genom mutation (ex. brokbladig majs och rörflen), och i båda fallen ärftlig, än en sjuklig bleksot, som häves genom tillgång på lösliga järnsalter i näringsvätskan, och i vissa fall en smittsam sjukdom, som lätt överföres genom ympning. Se Mosaiksjuka. Brokbladiga varieteter äro värderade i trädgårdsskötseln. Jfr Chimär.

Broms. 1. Fam. *Tabanidæ,* större flugor med något bred och plattryckt bakkropp samt stort huvud med jättestora ögon, som hos den levande insekten skimrar i regnbågens färger. Pannsprötens yttersta led är stor och spetsigt utdragen och i spetsen skenbart flerledad. Blodsugare som angriper både människor och djur. Fäbromsen, *Tabanus bovinus* L., omkr. 20 mm. lång, är den för nötkreaturen besvärligaste arten. Ungefär lika stor är den i Norrland allmänna renbromsen,

gödningsförmåga i förening med god mjölkavkastning och därför också hörde till de många utländska raser, som under förra delen av 1800-talet infördes till Sverige för att ersätta och förbättra den inhemska boskapen. Den finnes ej numera i Sverige och har i sitt hemland, huvudsakligen i marsktrakten, genom korthornskorsning förändrats till övervägande köttdjur, under det att den i det mer torra geest-området bibehållit mindre storlek och tunnare kroppsform. Litt.: A. Lydtin & H. Werner. Das deutsche Rind. Berlin 1899.

Brems eller **broms,** ett för hästar använt tvångsinstrument, bestående av en 20—30 cm. lång, stark trästav, i ena ändan försedd med en tågögla av en blyertspennas tjocklek. Vid användningen trädes tågöglan över hästens överläpp och till vrides. Genom den smärta, som därvid uppstår, avledes hästens uppmärksamhet från smärtsamma operationer eller undersökningar och förmås han att stå stilla. Bremsen får ej tilldragas så hårt, att läppen skadas, och ej för länge hållas hårt åtdragen, utan emellanåt bör den lossas. För nötkreatur användes för samma ändamål ett sax- eller tångformigt instrument av metall med kulformigt avrundade käftar, varmed man kniper om den nedre, känsliga delen av nässkiljeväggen.E. N—m.

Bressel (eg. bredsel) kallas i norra Sverige hackelse och annat småfoder, som vanligen i form av sörpa lägges (bredes) för djuren.

Bridong. Se Betsel.

Brie ost är en berömd mjuk, fransk dessertostsort, som numera beredes även i andra länder, däribland i Sverige. Formen är vanligen flat, cylindrisk, 25—40 cm. diam., 3 cm. höjd, vikt 1.5—2.5 kg. Den erhåller sina typiska egenskaper under medverkan av en mögelart *(Penicillium Camemberti),* som överväxer ostens yta och i början av sin utveckling är vit men sedan blir blekt grön. I detta skede av mognaden har osten en behaglig, fruktliknande arom och smak. Under fortsatt behandling och lagring ersättes möglet småningom av ett gulbrunt överdrag eller kitt, varunder ostmassan antager en seg, vaxartad konsistens och en egenartad, något besk smak.L. Fr. R.

Bringa kallas den del av bålen, som ligger mellan boglederna samt begränsas uppåt av halsen och nedtill av bröstbenet. Dess bredd angives av avståndet mellan bogledernas ytterkonturer. På gränsen mellan bringan och halsen, där luftstrupen går in i bröstkorgen och de större blodkärlen till hals och huvud utgå, finnes en mer eller mindre tydlig fördjupning: bringgropen. Bringans former: flat, då boglederna och bröstbenspetsen ligga i samma plan; skjuter bröstbenspetsen framom boglederna betecknas bringan tuppbringa, om den är fyllig, men hökbringa, om bröstbenet skarpt framträder; ligga boglederna framom bröstbenspetsen, uppkommer getbringa, som vanligen åtföljes av smalt bröst; lejonbringa kallas en mycket bred och fyllig, ofta förekommande hos hästar av tyngre raser, vilket sammanhänger med väl utbildat bröst och väl välvda revben men gör gången tung och vaggande och därför ej är önskvärt hos lättare hästar.E. N—m.

Brinning användes att beteckna organiska ämnens sönderdelning under självupphettning, förorsakad av mikroorganismer. Se Hö, Kreatursgödsel.

Briza, ett grässläkte, utmärkt genom vippa av borstlösa, flerblommiga småax med tegellagda blomfjäll. Det vanliga darrgräset, *B. media* L., är ett obetydligt gräs utan ekonomisk betydelse. Som prydnadsväxt odlas *B. maxima* L. Se Blomsterodling.

Bro. Se Tröskverk.

Broccoli. Se Kål.

Brockfågel. Se Vadare, smärre.

Brodd. 1. Sädesbrodd. Då denna hindras att upptränga genom ytjorden, emedan denna sammanslagits och vid torkning hårdnat till skorpa, vilket ofta på våren inträffar på styv eller med fin sand blandad lera, bör ytskorpan sönderbrytas, vilket vanligen sker bäst genom vältning men även genom harvning, om säden är så djupt rotad, att den ej drages upp av harvpinnarna. Dylik broddvältning och broddharvning äro verksamma medel att uppliva sädesbroddens tillväxt men böra aldrig ske förr, än jorden upptorkat, så att den ej hopklibbar (»bottnar») under dragarnas tramp.

2. Se Hovbeslag.

Broddmask. Se Jordfly.

Brokbladighet, panachering, betecknar förekomst på växters blad av fläckar av vit, gul, röd, brun eller nästan svart färg. Vita eller gula fläckar bero på mer eller mindre fullständig frånvaro av bladgrönt (se Bleksot), andra färger på närvaro av färgämne, som täcker den gröna färgen. B. är än en normal karaktär hos växten (ss. hos Aucuba, Coleus m. fl.), än uppkommen genom mutation (ex. brokbladig majs och rörflen), och i båda fallen ärftlig, än en sjuklig bleksot, som häves genom tillgång på lösliga järnsalter i näringsvätskan, och i vissa fall en smittsam sjukdom, som lätt överföres genom ympning. Se Mosaiksjuka. Brokbladiga varieteter äro värderade i trädgårdsskötseln. Jfr Chimär.

Broms. 1. Fam. *Tabanidæ,* större flugor med något bred och plattryckt bakkropp samt stort huvud med jättestora ögon, som hos den levande insekten skimrar i regnbågens färger. Pannsprötens yttersta led är stor och spetsigt utdragen och i spetsen skenbart flerledad. Blodsugare som angriper både människor och djur. Fäbromsen, *Tabanus bovinus* L., omkr. 20 mm. lång, är den för nötkreaturen besvärligaste arten. Ungefär lika stor är den i Norrland allmänna renbromsen,

gödningsförmåga i förening med god mjölkavkastning och därför också hörde till de många utländska raser, som under förra delen av 1800-talet infördes till Sverige för att ersätta och förbättra den inhemska boskapen. Den finnes ej numera i Sverige och har i sitt hemland, huvudsakligen i marsktrakten, genom korthornskorsning förändrats till övervägande köttdjur, under det att den i det mer torra geest-området bibehållit mindre storlek och tunnare kroppsform. Litt.: A. Lydtin & H. Werner. Das deutsche Rind. Berlin 1899.

Brems eller **broms,** ett för hästar använt tvångsinstrument, bestående av en 20—30 cm. lång, stark trästav, i ena ändan försedd med en tågögla av en blyertspennas tjocklek. Vid användningen trädes tågöglan över hästens överläpp och till vrides. Genom den smärta, som därvid uppstår, avledes hästens uppmärksamhet från smärtsamma operationer eller undersökningar och förmås han att stå stilla. Bremsen får ej tilldragas så hårt, att läppen skadas, och ej för länge hållas hårt åtdragen, utan emellanåt bör den lossas. För nötkreatur användes för samma ändamål ett sax- eller tångformigt instrument av metall med kulformigt avrundade käftar, varmed man kniper om den nedre, känsliga delen av nässkiljeväggen.E. N—m.

Bressel (eg. bredsel) kallas i norra Sverige hackelse och annat småfoder, som vanligen i form av sörpa lägges (bredes) för djuren.

Bridong. Se Betsel.

Brie ost är en berömd mjuk, fransk dessertostsort, som numera beredes även i andra länder, däribland i Sverige. Formen är vanligen flat, cylindrisk, 25—40 cm. diam., 3 cm. höjd, vikt 1.5—2.5 kg. Den erhåller sina typiska egenskaper under medverkan av en mögelart *(Penicillium Camemberti),* som överväxer ostens yta och i början av sin utveckling är vit men sedan blir blekt grön. I detta skede av mognaden har osten en behaglig, fruktliknande arom och smak. Under fortsatt behandling och lagring ersättes möglet småningom av ett gulbrunt överdrag eller kitt, varunder ostmassan antager en seg, vaxartad konsistens och en egenartad, något besk smak.L. Fr. R.

Bringa kallas den del av bålen, som ligger mellan boglederna samt begränsas uppåt av halsen och nedtill av bröstbenet. Dess bredd angives av avståndet mellan bogledernas ytterkonturer. På gränsen mellan bringan och halsen, där luftstrupen går in i bröstkorgen och de större blodkärlen till hals och huvud utgå, finnes en mer eller mindre tydlig fördjupning: bringgropen. Bringans former: flat, då boglederna och bröstbenspetsen ligga i samma plan; skjuter bröstbenspetsen framom boglederna betecknas bringan tuppbringa, om den är fyllig, men hökbringa, om bröstbenet skarpt framträder; ligga boglederna framom bröstbenspetsen, uppkommer getbringa, som vanligen åtföljes av smalt bröst; lejonbringa kallas en mycket bred och fyllig, ofta förekommande hos hästar av tyngre raser, vilket sammanhänger med väl utbildat bröst och väl välvda revben men gör gången tung och vaggande och därför ej är önskvärt hos lättare hästar.E. N—m.

Brinning användes att beteckna organiska ämnens sönderdelning under självupphettning, förorsakad av mikroorganismer. Se Hö, Kreatursgödsel.

Briza, ett grässläkte, utmärkt genom vippa av borstlösa, flerblommiga småax med tegellagda blomfjäll. Det vanliga darrgräset, *B. media* L., är ett obetydligt gräs utan ekonomisk betydelse. Som prydnadsväxt odlas *B. maxima* L. Se Blomsterodling.

Bro. Se Tröskverk.

Broccoli. Se Kål.

Brockfågel. Se Vadare, smärre.

Brodd. 1. Sädesbrodd. Då denna hindras att upptränga genom ytjorden, emedan denna sammanslagits och vid torkning hårdnat till skorpa, vilket ofta på våren inträffar på styv eller med fin sand blandad lera, bör ytskorpan sönderbrytas, vilket vanligen sker bäst genom vältning men även genom harvning, om säden är så djupt rotad, att den ej drages upp av harvpinnarna. Dylik broddvältning och broddharvning äro verksamma medel att uppliva sädesbroddens tillväxt men böra aldrig ske förr, än jorden upptorkat, så att den ej hopklibbar (»bottnar») under dragarnas tramp.

2. Se Hovbeslag.

Broddmask. Se Jordfly.

Brokbladighet, panachering, betecknar förekomst på växters blad av fläckar av vit, gul, röd, brun eller nästan svart färg. Vita eller gula fläckar bero på mer eller mindre fullständig frånvaro av bladgrönt (se Bleksot), andra färger på närvaro av färgämne, som täcker den gröna färgen. B. är än en normal karaktär hos växten (ss. hos Aucuba, Coleus m. fl.), än uppkommen genom mutation (ex. brokbladig majs och rörflen), och i båda fallen ärftlig, än en sjuklig bleksot, som häves genom tillgång på lösliga järnsalter i näringsvätskan, och i vissa fall en smittsam sjukdom, som lätt överföres genom ympning. Se Mosaiksjuka. Brokbladiga varieteter äro värderade i trädgårdsskötseln. Jfr Chimär.

Broms. 1. Fam. *Tabanidæ,* större flugor med något bred och plattryckt bakkropp samt stort huvud med jättestora ögon, som hos den levande insekten skimrar i regnbågens färger. Pannsprötens yttersta led är stor och spetsigt utdragen och i spetsen skenbart flerledad. Blodsugare som angriper både människor och djur. Fäbromsen, *Tabanus bovinus* L., omkr. 20 mm. lång, är den för nötkreaturen besvärligaste arten. Ungefär lika stor är den i Norrland allmänna renbromsen,

gödningsförmåga i förening med god mjölkavkastning och därför också hörde till de många utländska raser, som under förra delen av 1800-talet infördes till Sverige för att ersätta och förbättra den inhemska boskapen. Den finnes ej numera i Sverige och har i sitt hemland, huvudsakligen i marsktrakten, genom korthornskorsning förändrats till övervägande köttdjur, under det att den i det mer torra geest-området bibehållit mindre storlek och tunnare kroppsform. Litt.: A. Lydtin & H. Werner. Das deutsche Rind. Berlin 1899.

Brems eller **broms,** ett för hästar använt tvångsinstrument, bestående av en 20—30 cm. lång, stark trästav, i ena ändan försedd med en tågögla av en blyertspennas tjocklek. Vid användningen trädes tågöglan över hästens överläpp och till vrides. Genom den smärta, som därvid uppstår, avledes hästens uppmärksamhet från smärtsamma operationer eller undersökningar och förmås han att stå stilla. Bremsen får ej tilldragas så hårt, att läppen skadas, och ej för länge hållas hårt åtdragen, utan emellanåt bör den lossas. För nötkreatur användes för samma ändamål ett sax- eller tångformigt instrument av metall med kulformigt avrundade käftar, varmed man kniper om den nedre, känsliga delen av nässkiljeväggen.E. N—m.

Bressel (eg. bredsel) kallas i norra Sverige hackelse och annat småfoder, som vanligen i form av sörpa lägges (bredes) för djuren.

Bridong. Se Betsel.

Brie ost är en berömd mjuk, fransk dessertostsort, som numera beredes även i andra länder, däribland i Sverige. Formen är vanligen flat, cylindrisk, 25—40 cm. diam., 3 cm. höjd, vikt 1.5—2.5 kg. Den erhåller sina typiska egenskaper under medverkan av en mögelart *(Penicillium Camemberti),* som överväxer ostens yta och i början av sin utveckling är vit men sedan blir blekt grön. I detta skede av mognaden har osten en behaglig, fruktliknande arom och smak. Under fortsatt behandling och lagring ersättes möglet småningom av ett gulbrunt överdrag eller kitt, varunder ostmassan antager en seg, vaxartad konsistens och en egenartad, något besk smak.L. Fr. R.

Bringa kallas den del av bålen, som ligger mellan boglederna samt begränsas uppåt av halsen och nedtill av bröstbenet. Dess bredd angives av avståndet mellan bogledernas ytterkonturer. På gränsen mellan bringan och halsen, där luftstrupen går in i bröstkorgen och de större blodkärlen till hals och huvud utgå, finnes en mer eller mindre tydlig fördjupning: bringgropen. Bringans former: flat, då boglederna och bröstbenspetsen ligga i samma plan; skjuter bröstbenspetsen framom boglederna betecknas bringan tuppbringa, om den är fyllig, men hökbringa, om bröstbenet skarpt framträder; ligga boglederna framom bröstbenspetsen, uppkommer getbringa, som vanligen åtföljes av smalt bröst; lejonbringa kallas en mycket bred och fyllig, ofta förekommande hos hästar av tyngre raser, vilket sammanhänger med väl utbildat bröst och väl välvda revben men gör gången tung och vaggande och därför ej är önskvärt hos lättare hästar.E. N—m.

Brinning användes att beteckna organiska ämnens sönderdelning under självupphettning, förorsakad av mikroorganismer. Se Hö, Kreatursgödsel.

Briza, ett grässläkte, utmärkt genom vippa av borstlösa, flerblommiga småax med tegellagda blomfjäll. Det vanliga darrgräset, *B. media* L., är ett obetydligt gräs utan ekonomisk betydelse. Som prydnadsväxt odlas *B. maxima* L. Se Blomsterodling.

Bro. Se Tröskverk.

Broccoli. Se Kål.

Brockfågel. Se Vadare, smärre.

Brodd. 1. Sädesbrodd. Då denna hindras att upptränga genom ytjorden, emedan denna sammanslagits och vid torkning hårdnat till skorpa, vilket ofta på våren inträffar på styv eller med fin sand blandad lera, bör ytskorpan sönderbrytas, vilket vanligen sker bäst genom vältning men även genom harvning, om säden är så djupt rotad, att den ej drages upp av harvpinnarna. Dylik broddvältning och broddharvning äro verksamma medel att uppliva sädesbroddens tillväxt men böra aldrig ske förr, än jorden upptorkat, så att den ej hopklibbar (»bottnar») under dragarnas tramp.

2. Se Hovbeslag.

Broddmask. Se Jordfly.

Brokbladighet, panachering, betecknar förekomst på växters blad av fläckar av vit, gul, röd, brun eller nästan svart färg. Vita eller gula fläckar bero på mer eller mindre fullständig frånvaro av bladgrönt (se Bleksot), andra färger på närvaro av färgämne, som täcker den gröna färgen. B. är än en normal karaktär hos växten (ss. hos Aucuba, Coleus m. fl.), än uppkommen genom mutation (ex. brokbladig majs och rörflen), och i båda fallen ärftlig, än en sjuklig bleksot, som häves genom tillgång på lösliga järnsalter i näringsvätskan, och i vissa fall en smittsam sjukdom, som lätt överföres genom ympning. Se Mosaiksjuka. Brokbladiga varieteter äro värderade i trädgårdsskötseln. Jfr Chimär.

Broms. 1. Fam. *Tabanidæ,* större flugor med något bred och plattryckt bakkropp samt stort huvud med jättestora ögon, som hos den levande insekten skimrar i regnbågens färger. Pannsprötens yttersta led är stor och spetsigt utdragen och i spetsen skenbart flerledad. Blodsugare som angriper både människor och djur. Fäbromsen, *Tabanus bovinus* L., omkr. 20 mm. lång, är den för nötkreaturen besvärligaste arten. Ungefär lika stor är den i Norrland allmänna renbromsen,

gödningsförmåga i förening med god mjölkavkastning och därför också hörde till de många utländska raser, som under förra delen av 1800-talet infördes till Sverige för att ersätta och förbättra den inhemska boskapen. Den finnes ej numera i Sverige och har i sitt hemland, huvudsakligen i marsktrakten, genom korthornskorsning förändrats till övervägande köttdjur, under det att den i det mer torra geest-området bibehållit mindre storlek och tunnare kroppsform. Litt.: A. Lydtin & H. Werner. Das deutsche Rind. Berlin 1899.

Brems eller **broms,** ett för hästar använt tvångsinstrument, bestående av en 20—30 cm. lång, stark trästav, i ena ändan försedd med en tågögla av en blyertspennas tjocklek. Vid användningen trädes tågöglan över hästens överläpp och till vrides. Genom den smärta, som därvid uppstår, avledes hästens uppmärksamhet från smärtsamma operationer eller undersökningar och förmås han att stå stilla. Bremsen får ej tilldragas så hårt, att läppen skadas, och ej för länge hållas hårt åtdragen, utan emellanåt bör den lossas. För nötkreatur användes för samma ändamål ett sax- eller tångformigt instrument av metall med kulformigt avrundade käftar, varmed man kniper om den nedre, känsliga delen av nässkiljeväggen.E. N—m.

Bressel (eg. bredsel) kallas i norra Sverige hackelse och annat småfoder, som vanligen i form av sörpa lägges (bredes) för djuren.

Bridong. Se Betsel.

Brie ost är en berömd mjuk, fransk dessertostsort, som numera beredes även i andra länder, däribland i Sverige. Formen är vanligen flat, cylindrisk, 25—40 cm. diam., 3 cm. höjd, vikt 1.5—2.5 kg. Den erhåller sina typiska egenskaper under medverkan av en mögelart *(Penicillium Camemberti),* som överväxer ostens yta och i början av sin utveckling är vit men sedan blir blekt grön. I detta skede av mognaden har osten en behaglig, fruktliknande arom och smak. Under fortsatt behandling och lagring ersättes möglet småningom av ett gulbrunt överdrag eller kitt, varunder ostmassan antager en seg, vaxartad konsistens och en egenartad, något besk smak.L. Fr. R.

Bringa kallas den del av bålen, som ligger mellan boglederna samt begränsas uppåt av halsen och nedtill av bröstbenet. Dess bredd angives av avståndet mellan bogledernas ytterkonturer. På gränsen mellan bringan och halsen, där luftstrupen går in i bröstkorgen och de större blodkärlen till hals och huvud utgå, finnes en mer eller mindre tydlig fördjupning: bringgropen. Bringans former: flat, då boglederna och bröstbenspetsen ligga i samma plan; skjuter bröstbenspetsen framom boglederna betecknas bringan tuppbringa, om den är fyllig, men hökbringa, om bröstbenet skarpt framträder; ligga boglederna framom bröstbenspetsen, uppkommer getbringa, som vanligen åtföljes av smalt bröst; lejonbringa kallas en mycket bred och fyllig, ofta förekommande hos hästar av tyngre raser, vilket sammanhänger med väl utbildat bröst och väl välvda revben men gör gången tung och vaggande och därför ej är önskvärt hos lättare hästar.E. N—m.

Brinning användes att beteckna organiska ämnens sönderdelning under självupphettning, förorsakad av mikroorganismer. Se Hö, Kreatursgödsel.

Briza, ett grässläkte, utmärkt genom vippa av borstlösa, flerblommiga småax med tegellagda blomfjäll. Det vanliga darrgräset, *B. media* L., är ett obetydligt gräs utan ekonomisk betydelse. Som prydnadsväxt odlas *B. maxima* L. Se Blomsterodling.

Bro. Se Tröskverk.

Broccoli. Se Kål.

Brockfågel. Se Vadare, smärre.

Brodd. 1. Sädesbrodd. Då denna hindras att upptränga genom ytjorden, emedan denna sammanslagits och vid torkning hårdnat till skorpa, vilket ofta på våren inträffar på styv eller med fin sand blandad lera, bör ytskorpan sönderbrytas, vilket vanligen sker bäst genom vältning men även genom harvning, om säden är så djupt rotad, att den ej drages upp av harvpinnarna. Dylik broddvältning och broddharvning äro verksamma medel att uppliva sädesbroddens tillväxt men böra aldrig ske förr, än jorden upptorkat, så att den ej hopklibbar (»bottnar») under dragarnas tramp.

2. Se Hovbeslag.

Broddmask. Se Jordfly.

Brokbladighet, panachering, betecknar förekomst på växters blad av fläckar av vit, gul, röd, brun eller nästan svart färg. Vita eller gula fläckar bero på mer eller mindre fullständig frånvaro av bladgrönt (se Bleksot), andra färger på närvaro av färgämne, som täcker den gröna färgen. B. är än en normal karaktär hos växten (ss. hos Aucuba, Coleus m. fl.), än uppkommen genom mutation (ex. brokbladig majs och rörflen), och i båda fallen ärftlig, än en sjuklig bleksot, som häves genom tillgång på lösliga järnsalter i näringsvätskan, och i vissa fall en smittsam sjukdom, som lätt överföres genom ympning. Se Mosaiksjuka. Brokbladiga varieteter äro värderade i trädgårdsskötseln. Jfr Chimär.

Broms. 1. Fam. *Tabanidæ,* större flugor med något bred och plattryckt bakkropp samt stort huvud med jättestora ögon, som hos den levande insekten skimrar i regnbågens färger. Pannsprötens yttersta led är stor och spetsigt utdragen och i spetsen skenbart flerledad. Blodsugare som angriper både människor och djur. Fäbromsen, *Tabanus bovinus* L., omkr. 20 mm. lång, är den för nötkreaturen besvärligaste arten. Ungefär lika stor är den i Norrland allmänna renbromsen,

gödningsförmåga i förening med god mjölkavkastning och därför också hörde till de många utländska raser, som under förra delen av 1800-talet infördes till Sverige för att ersätta och förbättra den inhemska boskapen. Den finnes ej numera i Sverige och har i sitt hemland, huvudsakligen i marsktrakten, genom korthornskorsning förändrats till övervägande köttdjur, under det att den i det mer torra geest-området bibehållit mindre storlek och tunnare kroppsform. Litt.: A. Lydtin & H. Werner. Das deutsche Rind. Berlin 1899.

Brems eller **broms,** ett för hästar använt tvångsinstrument, bestående av en 20—30 cm. lång, stark trästav, i ena ändan försedd med en tågögla av en blyertspennas tjocklek. Vid användningen trädes tågöglan över hästens överläpp och till vrides. Genom den smärta, som därvid uppstår, avledes hästens uppmärksamhet från smärtsamma operationer eller undersökningar och förmås han att stå stilla. Bremsen får ej tilldragas så hårt, att läppen skadas, och ej för länge hållas hårt åtdragen, utan emellanåt bör den lossas. För nötkreatur användes för samma ändamål ett sax- eller tångformigt instrument av metall med kulformigt avrundade käftar, varmed man kniper om den nedre, känsliga delen av nässkiljeväggen.E. N—m.

Bressel (eg. bredsel) kallas i norra Sverige hackelse och annat småfoder, som vanligen i form av sörpa lägges (bredes) för djuren.

Bridong. Se Betsel.

Brie ost är en berömd mjuk, fransk dessertostsort, som numera beredes även i andra länder, däribland i Sverige. Formen är vanligen flat, cylindrisk, 25—40 cm. diam., 3 cm. höjd, vikt 1.5—2.5 kg. Den erhåller sina typiska egenskaper under medverkan av en mögelart *(Penicillium Camemberti),* som överväxer ostens yta och i början av sin utveckling är vit men sedan blir blekt grön. I detta skede av mognaden har osten en behaglig, fruktliknande arom och smak. Under fortsatt behandling och lagring ersättes möglet småningom av ett gulbrunt överdrag eller kitt, varunder ostmassan antager en seg, vaxartad konsistens och en egenartad, något besk smak.L. Fr. R.

Bringa kallas den del av bålen, som ligger mellan boglederna samt begränsas uppåt av halsen och nedtill av bröstbenet. Dess bredd angives av avståndet mellan bogledernas ytterkonturer. På gränsen mellan bringan och halsen, där luftstrupen går in i bröstkorgen och de större blodkärlen till hals och huvud utgå, finnes en mer eller mindre tydlig fördjupning: bringgropen. Bringans former: flat, då boglederna och bröstbenspetsen ligga i samma plan; skjuter bröstbenspetsen framom boglederna betecknas bringan tuppbringa, om den är fyllig, men hökbringa, om bröstbenet skarpt framträder; ligga boglederna framom bröstbenspetsen, uppkommer getbringa, som vanligen åtföljes av smalt bröst; lejonbringa kallas en mycket bred och fyllig, ofta förekommande hos hästar av tyngre raser, vilket sammanhänger med väl utbildat bröst och väl välvda revben men gör gången tung och vaggande och därför ej är önskvärt hos lättare hästar.E. N—m.

Brinning användes att beteckna organiska ämnens sönderdelning under självupphettning, förorsakad av mikroorganismer. Se Hö, Kreatursgödsel.

Briza, ett grässläkte, utmärkt genom vippa av borstlösa, flerblommiga småax med tegellagda blomfjäll. Det vanliga darrgräset, *B. media* L., är ett obetydligt gräs utan ekonomisk betydelse. Som prydnadsväxt odlas *B. maxima* L. Se Blomsterodling.

Bro. Se Tröskverk.

Broccoli. Se Kål.

Brockfågel. Se Vadare, smärre.

Brodd. 1. Sädesbrodd. Då denna hindras att upptränga genom ytjorden, emedan denna sammanslagits och vid torkning hårdnat till skorpa, vilket ofta på våren inträffar på styv eller med fin sand blandad lera, bör ytskorpan sönderbrytas, vilket vanligen sker bäst genom vältning men även genom harvning, om säden är så djupt rotad, att den ej drages upp av harvpinnarna. Dylik broddvältning och broddharvning äro verksamma medel att uppliva sädesbroddens tillväxt men böra aldrig ske förr, än jorden upptorkat, så att den ej hopklibbar (»bottnar») under dragarnas tramp.

2. Se Hovbeslag.

Broddmask. Se Jordfly.

Brokbladighet, panachering, betecknar förekomst på växters blad av fläckar av vit, gul, röd, brun eller nästan svart färg. Vita eller gula fläckar bero på mer eller mindre fullständig

frånvaro av bladgrönt (se Bleksot), andra färger på närvaro av färgämne, som täcker den gröna färgen. B. är än en normal karaktär hos växten (ss. hos Aucuba, Coleus m. fl.), än uppkommen genom mutation (ex. brokbladig majs och rörflen), och i båda fallen ärftlig, än en sjuklig bleksot, som häves genom tillgång på lösliga järnsalter i näringsvätskan, och i vissa fall en smittsam sjukdom, som lätt överföres genom ympning. Se Mosaiksjuka. Brokbladiga varieteter äro värderade i trädgårdsskötseln. Jfr Chimär.

Broms. 1. Fam. *Tabanidæ,* större flugor med något bred och plattryckt bakkropp samt stort huvud med jättestora ögon, som hos den levande insekten skimrar i regnbågens färger. Pannsprötens yttersta led är stor och spetsigt utdragen och i spetsen skenbart flerledad. Blodsugare som angriper både människor och djur. Fäbromsen, *Tabanus bovinus* L., omkr. 20 mm. lång, är den för nötkreaturen besvärligaste arten. Ungefär lika stor är den i Norrland allmänna renbromsen,

gödningsförmåga i förening med god mjölkavkastning och därför också hörde till de många utländska raser, som under förra delen av 1800-talet infördes till Sverige för att ersätta och förbättra den inhemska boskapen. Den finnes ej numera i Sverige och har i sitt hemland, huvudsakligen i marsktrakten, genom korthornskorsning förändrats till övervägande köttdjur, under det att den i det mer torra geest-området bibehållit mindre storlek och tunnare kroppsform. Litt.: A. Lydtin & H. Werner. Das deutsche Rind. Berlin 1899.

Brems eller **broms,** ett för hästar använt tvångsinstrument, bestående av en 20—30 cm. lång, stark trästav, i ena ändan försedd med en tågögla av en blyertspennas tjocklek. Vid användningen trädes tågöglan över hästens överläpp och till vrides. Genom den smärta, som därvid uppstår, avledes hästens uppmärksamhet från smärtsamma operationer eller undersökningar och förmås han att stå stilla. Bremsen får ej tilldragas så hårt, att läppen skadas, och ej för länge hållas hårt åtdragen, utan emellanåt bör den lossas. För nötkreatur användes för samma ändamål ett sax- eller tångformigt instrument av metall med kulformigt avrundade käftar, varmed man kniper om den nedre, känsliga delen av nässkiljeväggen.E. N—m.

Bressel (eg. bredsel) kallas i norra Sverige hackelse och annat småfoder, som vanligen i form av sörpa lägges (bredes) för djuren.

Bridong. Se Betsel.

Brie ost är en berömd mjuk, fransk dessertostsort, som numera beredes även i andra länder, däribland i Sverige. Formen är vanligen flat, cylindrisk, 25—40 cm. diam., 3 cm. höjd, vikt 1.5—2.5 kg. Den erhåller sina typiska egenskaper under medverkan av en mögelart *(Penicillium Camemberti),* som överväxer ostens yta och i början av sin utveckling är vit men sedan blir blekt grön. I detta skede av mognaden har osten en behaglig, fruktliknande arom och smak. Under fortsatt behandling och lagring ersättes möglet småningom av ett gulbrunt överdrag eller kitt, varunder ostmassan antager en seg, vaxartad konsistens och en egenartad, något besk smak.L. Fr. R.

Bringa kallas den del av bålen, som ligger mellan boglederna samt begränsas uppåt av halsen och nedtill av bröstbenet. Dess bredd angives av avståndet mellan bogledernas ytterkonturer. På gränsen mellan bringan och halsen, där luftstrupen går in i bröstkorgen och de större blodkärlen till hals och huvud utgå, finnes en mer eller mindre tydlig fördjupning: bringgropen. Bringans former: flat, då boglederna och bröstbenspetsen ligga i samma plan; skjuter bröstbenspetsen framom boglederna betecknas bringan tuppbringa, om den är fyllig, men hökbringa, om bröstbenet skarpt framträder; ligga boglederna framom bröstbenspetsen, uppkommer getbringa, som vanligen åtföljes av smalt bröst; lejonbringa kallas en mycket bred och fyllig, ofta förekommande hos hästar av tyngre raser, vilket sammanhänger med väl utbildat bröst och väl välvda revben men gör gången tung och vaggande och därför ej är önskvärt hos lättare hästar.E. N—m.

Brinning användes att beteckna organiska ämnens sönderdelning under självupphettning, förorsakad av mikroorganismer. Se Hö, Kreatursgödsel.

Briza, ett grässläkte, utmärkt genom vippa av borstlösa, flerblommiga småax med tegellagda blomfjäll. Det vanliga darrgräset, *B. media* L., är ett obetydligt gräs utan ekonomisk betydelse. Som prydnadsväxt odlas *B. maxima* L. Se Blomsterodling.

Bro. Se Tröskverk.

Broccoli. Se Kål.

Brockfågel. Se Vadare, smärre.

Brodd. 1. Sädesbrodd. Då denna hindras att upptränga genom ytjorden, emedan denna sammanslagits och vid torkning hårdnat till skorpa, vilket ofta på våren inträffar på styv eller med fin sand blandad lera, bör ytskorpan sönderbrytas, vilket vanligen sker bäst genom vältning men även genom harvning, om säden är så djupt rotad, att den ej drages upp av harvpinnarna. Dylik broddvältning och broddharvning äro verksamma medel att uppliva sädesbroddens tillväxt men böra aldrig ske förr, än jorden upptorkat, så att den ej hopklibbar (»bottnar») under dragarnas tramp.

2. Se Hovbeslag.

Broddmask. Se Jordfly.

Brokbladighet, panachering, betecknar förekomst på växters blad av fläckar av vit, gul, röd, brun eller nästan svart färg. Vita eller gula fläckar bero på mer eller mindre fullständig frånvaro av bladgrönt (se Bleksot), andra färger på närvaro av färgämne, som täcker den gröna färgen. B. är än en normal karaktär hos växten (ss. hos Aucuba, Coleus m. fl.), än uppkommen genom mutation (ex. brokbladig majs och rörflen), och i båda fallen ärftlig, än en sjuklig bleksot, som häves genom tillgång på lösliga järnsalter i näringsvätskan, och i vissa fall en smittsam sjukdom, som lätt överföres genom ympning. Se Mosaiksjuka. Brokbladiga varieteter äro värderade i trädgårdsskötseln. Jfr Chimär.

Broms. 1. Fam. *Tabanidæ,* större flugor med något bred och plattryckt bakkropp samt stort huvud med jättestora ögon, som hos den levande insekten skimrar i regnbågens färger. Pannsprötens yttersta led är stor och spetsigt utdragen och i spetsen skenbart flerledad. Blodsugare som angriper både människor och djur. Fäbromsen, *Tabanus bovinus* L., omkr. 20 mm. lång, är den för nötkreaturen besvärligaste arten. Ungefär lika stor är den i Norrland allmänna renbromsen,

gödningsförmåga i förening med god mjölkavkastning och därför också hörde till de många utländska raser, som under förra delen av 1800-talet infördes till Sverige för att ersätta och förbättra den inhemska boskapen. Den finnes ej numera i Sverige och har i sitt hemland, huvudsakligen i marsktrakten, genom korthornskorsning förändrats till övervägande köttdjur, under det att den i det mer torra geest-området bibehållit mindre storlek och tunnare kroppsform. Litt.: A. Lydtin & H. Werner. Das deutsche Rind. Berlin 1899.

Brems eller **broms,** ett för hästar använt tvångsinstrument, bestående av en 20—30 cm. lång, stark trästav, i ena ändan försedd med en tågögla av en blyertspennas tjocklek. Vid användningen trädes tågöglan över hästens överläpp och till vrides. Genom den smärta, som därvid uppstår, avledes hästens uppmärksamhet från smärtsamma operationer eller undersökningar och förmås han att stå stilla. Bremsen får ej tilldragas så hårt, att läppen skadas, och ej för länge hållas hårt åtdragen, utan emellanåt bör den lossas. För nötkreatur användes för samma ändamål ett sax- eller tångformigt instrument av metall med kulformigt avrundade käftar, varmed man kniper om den nedre, känsliga delen av nässkiljeväggen.E. N—m.

Bressel (eg. bredsel) kallas i norra Sverige hackelse och annat småfoder, som vanligen i form av sörpa lägges (bredes) för djuren.

Bridong. Se Betsel.

Brie ost är en berömd mjuk, fransk dessertostsort, som numera beredes även i andra länder, däribland i Sverige. Formen är vanligen flat, cylindrisk, 25—40 cm. diam., 3 cm. höjd, vikt 1.5—2.5 kg. Den erhåller sina typiska egenskaper under medverkan av en mögelart *(Penicillium Camemberti),* som överväxer ostens yta och i början av sin utveckling är vit men sedan blir blekt grön. I detta skede av mognaden har osten en behaglig, fruktliknande arom och smak. Under fortsatt behandling och lagring ersättes möglet småningom av ett gulbrunt överdrag eller kitt, varunder ostmassan antager en seg, vaxartad konsistens och en egenartad, något besk smak.L. Fr. R.

Bringa kallas den del av bålen, som ligger mellan boglederna samt begränsas uppåt av halsen och nedtill av bröstbenet. Dess bredd angives av avståndet mellan bogledernas ytterkonturer. På gränsen mellan bringan och halsen, där luftstrupen går in i bröstkorgen och de större blodkärlen till hals och huvud utgå, finnes en mer eller mindre tydlig fördjupning: bringgropen. Bringans former: flat, då boglederna och bröstbenspetsen ligga i samma plan; skjuter bröstbenspetsen framom boglederna betecknas bringan tuppbringa, om den är fyllig, men hökbringa, om bröstbenet skarpt framträder; ligga boglederna framom bröstbenspetsen, uppkommer getbringa, som vanligen åtföljes av smalt bröst; lejonbringa kallas en mycket bred och fyllig, ofta förekommande hos hästar av tyngre raser, vilket sammanhänger med väl utbildat bröst och väl välvda revben men gör gången tung och vaggande och därför ej är önskvärt hos lättare hästar.E. N—m.

Brinning användes att beteckna organiska ämnens sönderdelning under självupphettning, förorsakad av mikroorganismer. Se Hö, Kreatursgödsel.

Briza, ett grässläkte, utmärkt genom vippa av borstlösa, flerblommiga småax med tegellagda blomfjäll. Det vanliga darrgräset, *B. media* L., är ett obetydligt gräs utan ekonomisk betydelse. Som prydnadsväxt odlas *B. maxima* L. Se Blomsterodling.

Bro. Se Tröskverk.

Broccoli. Se Kål.

Brockfågel. Se Vadare, smärre.

Brodd. 1. Sädesbrodd. Då denna hindras att upptränga genom ytjorden, emedan denna sammanslagits och vid torkning hårdnat till skorpa, vilket ofta på våren inträffar på styv eller med fin sand blandad lera, bör ytskorpan sönderbrytas, vilket vanligen sker bäst genom vältning men även genom harvning, om säden är så djupt rotad, att den ej drages upp av harvpinnarna. Dylik broddvältning och broddharvning äro verksamma medel att uppliva sädesbroddens tillväxt men böra aldrig ske förr, än jorden upptorkat, så att den ej hopklibbar (»bottnar») under dragarnas tramp.

2. Se Hovbeslag.

Broddmask. Se Jordfly.

Brokbladighet, panachering, betecknar förekomst på växters blad av fläckar av vit, gul, röd, brun eller nästan svart färg. Vita eller gula fläckar bero på mer eller mindre fullständig frånvaro av bladgrönt (se Bleksot), andra färger på närvaro av färgämne, som täcker den gröna färgen. B. är än en normal karaktär hos växten (ss. hos Aucuba, Coleus m. fl.), än uppkommen genom mutation (ex. brokbladig majs och rörflen), och i båda fallen ärftlig, än en sjuklig bleksot, som häves genom tillgång på lösliga järnsalter i näringsvätskan, och i vissa fall en smittsam sjukdom, som lätt överföres genom ympning. Se Mosaiksjuka. Brokbladiga varieteter äro värderade i trädgårdsskötseln. Jfr Chimär.

Broms. 1. Fam. *Tabanidæ,* större flugor med något bred och plattryckt bakkropp samt stort huvud med jättestora ögon, som hos den levande insekten skimrar i regnbågens färger. Pannsprötens yttersta led är stor och spetsigt utdragen och i spetsen skenbart flerledad. Blodsugare som angriper både människor och djur. Fäbromsen, *Tabanus bovinus* L., omkr. 20 mm. lång, är den för nötkreaturen besvärligaste arten. Ungefär lika stor är den i Norrland allmänna renbromsen,

gödningsförmåga i förening med god mjölkavkastning och därför också hörde till de många utländska raser, som under förra delen av 1800-talet infördes till Sverige för att ersätta och förbättra den inhemska boskapen. Den finnes ej numera i Sverige och har i sitt hemland, huvudsakligen i marsktrakten, genom korthornskorsning förändrats till övervägande köttdjur, under det att den i det mer torra geest-området bibehållit mindre storlek och tunnare kroppsform. Litt.: A. Lydtin & H. Werner. Das deutsche Rind. Berlin 1899.

Brems eller **broms,** ett för hästar använt tvångsinstrument, bestående av en 20—30 cm. lång, stark trästav, i ena ändan försedd med en tågögla av en blyertspennas tjocklek. Vid användningen trädes tågöglan över hästens överläpp och till vrides. Genom den smärta, som därvid uppstår, avledes hästens uppmärksamhet från smärtsamma operationer eller undersökningar och förmås han att stå stilla. Bremsen får ej tilldragas så hårt, att läppen skadas, och ej för länge hållas hårt åtdragen, utan emellanåt bör den lossas. För nötkreatur användes för samma ändamål ett sax- eller tångformigt instrument av metall med kulformigt avrundade käftar, varmed man kniper om den nedre, känsliga delen av nässkiljeväggen.E. N—m.

Bressel (eg. bredsel) kallas i norra Sverige hackelse och annat småfoder, som vanligen i form av sörpa lägges (bredes) för djuren.

Bridong. Se Betsel.

Brie ost är en berömd mjuk, fransk dessertostsort, som numera beredes även i andra länder, däribland i Sverige. Formen är vanligen flat, cylindrisk, 25—40 cm. diam., 3 cm. höjd, vikt 1.5—2.5 kg. Den erhåller sina typiska egenskaper under medverkan av en mögelart *(Penicillium Camemberti),* som överväxer ostens yta och i början av sin utveckling är vit men sedan blir blekt grön. I detta skede av mognaden har osten en behaglig, fruktliknande arom och smak. Under fortsatt behandling och lagring ersättes möglet småningom av ett gulbrunt överdrag eller kitt, varunder ostmassan antager en seg, vaxartad konsistens och en egenartad, något besk smak.L. Fr. R.

Bringa kallas den del av bålen, som ligger mellan boglederna samt begränsas uppåt av halsen och nedtill av bröstbenet. Dess bredd angives av avståndet mellan bogledernas ytterkonturer. På gränsen mellan bringan och halsen, där luftstrupen går in i bröstkorgen och de större blodkärlen till hals och huvud utgå, finnes en mer eller mindre tydlig fördjupning: bringgropen. Bringans former: flat, då boglederna och bröstbenspetsen ligga i samma plan; skjuter bröstbenspetsen framom boglederna betecknas bringan tuppbringa, om den är fyllig, men hökbringa, om bröstbenet skarpt framträder; ligga boglederna framom bröstbenspetsen, uppkommer getbringa, som vanligen åtföljes av smalt bröst; lejonbringa kallas en mycket bred och fyllig, ofta förekommande hos hästar av tyngre raser, vilket sammanhänger med väl utbildat bröst och väl välvda revben men gör gången tung och vaggande och därför ej är önskvärt hos lättare hästar.E. N—m.

Brinning användes att beteckna organiska ämnens sönderdelning under självupphettning, förorsakad av mikroorganismer. Se Hö, Kreatursgödsel.

Briza, ett grässläkte, utmärkt genom vippa av borstlösa, flerblommiga småax med tegellagda blomfjäll. Det vanliga darrgräset, *B. media* L., är ett obetydligt gräs utan ekonomisk betydelse. Som prydnadsväxt odlas *B. maxima* L. Se Blomsterodling.

Bro. Se Tröskverk.

Broccoli. Se Kål.

Brockfågel. Se Vadare, smärre.

Brodd. 1. Sädesbrodd. Då denna hindras att upptränga genom ytjorden, emedan denna sammanslagits och vid torkning hårdnat till skorpa, vilket ofta på våren inträffar på styv eller med fin sand blandad lera, bör ytskorpan sönderbrytas, vilket vanligen sker bäst genom vältning men även genom harvning, om säden är så djupt rotad, att den ej drages upp av harvpinnarna. Dylik broddvältning och broddharvning äro verksamma medel att uppliva sädesbroddens tillväxt men böra aldrig ske förr, än jorden upptorkat, så att den ej hopklibbar (»bottnar») under dragarnas tramp.

2. Se Hovbeslag.

Broddmask. Se Jordfly.

Brokbladighet, panachering, betecknar förekomst på växters blad av fläckar av vit, gul, röd, brun eller nästan svart färg. Vita eller gula fläckar bero på mer eller mindre fullständig frånvaro av bladgrönt (se Bleksot), andra färger på närvaro av färgämne, som täcker den gröna färgen. B. är än en normal karaktär hos växten (ss. hos Aucuba, Coleus m. fl.), än uppkommen genom mutation (ex. brokbladig majs och rörflen), och i båda fallen ärftlig, än en sjuklig bleksot, som häves genom tillgång på lösliga järnsalter i näringsvätskan, och i vissa fall en smittsam sjukdom, som lätt överföres genom ympning. Se Mosaiksjuka. Brokbladiga varieteter äro värderade i trädgårdsskötseln. Jfr Chimär.

Broms. 1. Fam. *Tabanidæ,* större flugor med något bred och plattryckt bakkropp samt stort huvud med jättestora ögon, som hos den levande insekten skimrar i regnbågens färger. Pannsprötens yttersta led är stor och spetsigt utdragen och i spetsen skenbart flerledad. Blodsugare som angriper både människor och djur. Fäbromsen, *Tabanus bovinus* L., omkr. 20 mm. lång, är den för nötkreaturen besvärligaste arten. Ungefär lika stor är den i Norrland allmänna renbromsen,

gödningsförmåga i förening med god mjölkavkastning och därför också hörde till de många utländska raser, som under förra delen av 1800-talet infördes till Sverige för att ersätta och förbättra den inhemska boskapen. Den finnes ej numera i Sverige och har i sitt hemland, huvudsakligen i marsktrakten, genom korthornskorsning förändrats till övervägande köttdjur, under det att den i det mer torra geest-området bibehållit mindre storlek och tunnare kroppsform. Litt.: A. Lydtin & H. Werner. Das deutsche Rind. Berlin 1899.

Brems eller **broms,** ett för hästar använt tvångsinstrument, bestående av en 20—30 cm. lång, stark trästav, i ena ändan försedd med en tågögla av en blyertspennas tjocklek. Vid användningen trädes tågöglan över hästens överläpp och till vrides. Genom den smärta, som därvid uppstår, avledes hästens uppmärksamhet från smärtsamma operationer eller undersökningar och förmås han att stå stilla. Bremsen får ej tilldragas så hårt, att läppen skadas, och ej för länge hållas hårt åtdragen, utan emellanåt bör den lossas. För nötkreatur användes för samma ändamål ett sax- eller tångformigt instrument av metall med kulformigt avrundade käftar, varmed man kniper om den nedre, känsliga delen av nässkiljeväggen.E. N—m.

Bressel (eg. bredsel) kallas i norra Sverige hackelse och annat småfoder, som vanligen i form av sörpa lägges (bredes) för djuren.

Bridong. Se Betsel.

Brie ost är en berömd mjuk, fransk dessertostsort, som numera beredes även i andra länder, däribland i Sverige. Formen är vanligen flat, cylindrisk, 25—40 cm. diam., 3 cm. höjd, vikt 1.5—2.5 kg. Den erhåller sina typiska egenskaper under medverkan av en mögelart *(Penicillium Camemberti),* som överväxer ostens yta och i början av sin utveckling är vit men sedan blir blekt grön. I detta skede av mognaden har osten en behaglig, fruktliknande arom och smak. Under fortsatt behandling och lagring ersättes möglet småningom av ett gulbrunt överdrag eller kitt, varunder ostmassan antager en seg, vaxartad konsistens och en egenartad, något besk smak.L. Fr. R.

Bringa kallas den del av bålen, som ligger mellan boglederna samt begränsas uppåt av halsen och nedtill av bröstbenet. Dess bredd angives av avståndet mellan bogledernas ytterkonturer. På gränsen mellan bringan och halsen, där luftstrupen går in i bröstkorgen och de större blodkärlen till hals och huvud utgå, finnes en mer eller mindre tydlig fördjupning: bringgropen. Bringans former: flat, då boglederna och bröstbenspetsen ligga i samma plan; skjuter bröstbenspetsen framom boglederna betecknas bringan tuppbringa, om den är fyllig, men hökbringa, om bröstbenet skarpt framträder; ligga boglederna framom bröstbenspetsen, uppkommer getbringa, som vanligen åtföljes av smalt bröst; lejonbringa kallas en mycket bred och fyllig, ofta förekommande hos hästar av tyngre raser, vilket sammanhänger med väl utbildat bröst och väl välvda revben men gör gången tung och vaggande och därför ej är önskvärt hos lättare hästar.E. N—m.

Brinning användes att beteckna organiska ämnens sönderdelning under självupphettning, förorsakad av mikroorganismer. Se Hö, Kreatursgödsel.

Briza, ett grässläkte, utmärkt genom vippa av borstlösa, flerblommiga småax med tegellagda blomfjäll. Det vanliga darrgräset, *B. media* L., är ett obetydligt gräs utan ekonomisk betydelse. Som prydnadsväxt odlas *B. maxima* L. Se Blomsterodling.

Bro. Se Tröskverk.

Broccoli. Se Kål.

Brockfågel. Se Vadare, smärre.

Brodd. 1. Sädesbrodd. Då denna hindras att upptränga genom ytjorden, emedan denna sammanslagits och vid torkning hårdnat till skorpa, vilket ofta på våren inträffar på styv eller med fin sand blandad lera, bör ytskorpan sönderbrytas, vilket vanligen sker bäst genom vältning men även genom harvning, om säden är så djupt rotad, att den ej drages upp av harvpinnarna. Dylik broddvältning och broddharvning äro verksamma medel att uppliva sädesbroddens tillväxt men böra aldrig ske förr, än jorden upptorkat, så att den ej hopklibbar (»bottnar») under dragarnas tramp.

2. Se Hovbeslag.

Broddmask. Se Jordfly.

Brokbladighet, panachering, betecknar förekomst på växters blad av fläckar av vit, gul, röd, brun eller nästan svart färg. Vita eller gula fläckar bero på mer eller mindre fullständig frånvaro av bladgrönt (se Bleksot), andra färger på närvaro av färgämne, som täcker den gröna färgen. B. är än en normal karaktär hos växten (ss. hos Aucuba, Coleus m. fl.), än uppkommen genom mutation (ex. brokbladig majs och rörflen), och i båda fallen ärftlig, än en sjuklig bleksot, som häves genom tillgång på lösliga järnsalter i näringsvätskan, och i vissa fall en smittsam sjukdom, som lätt överföres genom ympning. Se Mosaiksjuka. Brokbladiga varieteter äro värderade i trädgårdsskötseln. Jfr Chimär.

Broms. 1. Fam. *Tabanidæ,* större flugor med något bred och plattryckt bakkropp samt stort huvud med jättestora ögon, som hos den levande insekten skimrar i regnbågens färger. Pannsprötens yttersta led är stor och spetsigt utdragen och i spetsen skenbart flerledad. Blodsugare som angriper både människor och djur. Fäbromsen, *Tabanus bovinus* L., omkr. 20 mm. lång, är den för nötkreaturen besvärligaste arten. Ungefär lika stor är den i Norrland allmänna renbromsen,

gödningsförmåga i förening med god mjölkavkastning och därför också hörde till de många utländska raser, som under förra delen av 1800-talet infördes till Sverige för att ersätta och förbättra den inhemska boskapen. Den finnes ej numera i Sverige och har i sitt hemland, huvudsakligen i marsktrakten, genom korthornskorsning förändrats till övervägande köttdjur, under det att den i det mer torra geest-området bibehållit mindre storlek och tunnare kroppsform. Litt.: A. Lydtin & H. Werner. Das deutsche Rind. Berlin 1899.

Brems eller **broms,** ett för hästar använt tvångsinstrument, bestående av en 20—30 cm. lång, stark trästav, i ena ändan försedd med en tågögla av en blyertspennas tjocklek. Vid användningen trädes tågöglan över hästens överläpp och till vrides. Genom den smärta, som därvid uppstår, avledes hästens uppmärksamhet från smärtsamma operationer eller undersökningar och förmås han att stå stilla. Bremsen får ej tilldragas så hårt, att läppen skadas, och ej för länge hållas hårt åtdragen, utan emellanåt bör den lossas. För nötkreatur användes för samma ändamål ett sax- eller tångformigt instrument av metall med kulformigt avrundade käftar, varmed man kniper om den nedre, känsliga delen av nässkiljeväggen.E. N—m.

Bressel (eg. bredsel) kallas i norra Sverige hackelse och annat småfoder, som vanligen i form av sörpa lägges (bredes) för djuren.

Bridong. Se Betsel.

Brie ost är en berömd mjuk, fransk dessertostsort, som numera beredes även i andra länder, däribland i Sverige. Formen är vanligen flat, cylindrisk, 25—40 cm. diam., 3 cm. höjd, vikt 1.5—2.5 kg. Den erhåller sina typiska egenskaper under medverkan av en mögelart *(Penicillium Camemberti),* som överväxer ostens yta och i början av sin utveckling är vit men sedan blir blekt grön. I detta skede av mognaden har osten en behaglig, fruktliknande arom och smak. Under fortsatt behandling och lagring ersättes möglet småningom av ett gulbrunt överdrag eller kitt, varunder ostmassan antager en seg, vaxartad konsistens och en egenartad, något besk smak.L. Fr. R.

Bringa kallas den del av bålen, som ligger mellan boglederna samt begränsas uppåt av halsen och nedtill av bröstbenet. Dess bredd angives av avståndet mellan bogledernas ytterkonturer. På gränsen mellan bringan och halsen, där luftstrupen går in i bröstkorgen och de större blodkärlen till hals och huvud utgå, finnes en mer eller mindre tydlig fördjupning: bringgropen. Bringans former: flat, då boglederna och bröstbenspetsen ligga i samma plan; skjuter bröstbenspetsen framom boglederna betecknas bringan tuppbringa, om den är fyllig, men hökbringa, om bröstbenet skarpt framträder; ligga boglederna framom bröstbenspetsen, uppkommer getbringa, som vanligen åtföljes av smalt bröst; lejonbringa kallas en mycket bred och fyllig, ofta förekommande hos hästar av tyngre raser, vilket sammanhänger med väl utbildat bröst och väl välvda revben men gör gången tung och vaggande och därför ej är önskvärt hos lättare hästar.E. N—m.

Brinning användes att beteckna organiska ämnens sönderdelning under självupphettning, förorsakad av mikroorganismer. Se Hö, Kreatursgödsel.

Briza, ett grässläkte, utmärkt genom vippa av borstlösa, flerblommiga småax med tegellagda blomfjäll. Det vanliga darrgräset, *B. media* L., är ett obetydligt gräs utan ekonomisk betydelse. Som prydnadsväxt odlas *B. maxima* L. Se Blomsterodling.

Bro. Se Tröskverk.

Broccoli. Se Kål.

Brockfågel. Se Vadare, smärre.

Brodd. 1. Sädesbrodd. Då denna hindras att upptränga genom ytjorden, emedan denna sammanslagits och vid torkning hårdnat till skorpa, vilket ofta på våren inträffar på styv eller med fin sand blandad lera, bör ytskorpan sönderbrytas, vilket vanligen sker bäst genom vältning men även genom harvning, om säden är så djupt rotad, att den ej drages upp av harvpinnarna. Dylik broddvältning och broddharvning äro verksamma medel att uppliva sädesbroddens tillväxt men böra aldrig ske förr, än jorden upptorkat, så att den ej hopklibbar (»bottnar») under dragarnas tramp.

2. Se Hovbeslag.

Broddmask. Se Jordfly.

Brokbladighet, panachering, betecknar förekomst på växters blad av fläckar av vit, gul, röd, brun eller nästan svart färg. Vita eller gula fläckar bero på mer eller mindre fullständig

frånvaro av bladgrönt (se Bleksot), andra färger på närvaro av färgämne, som täcker den gröna färgen. B. är än en normal karaktär hos växten (ss. hos Aucuba, Coleus m. fl.), än uppkommen genom mutation (ex. brokbladig majs och rörflen), och i båda fallen ärftlig, än en sjuklig bleksot, som häves genom tillgång på lösliga järnsalter i näringsvätskan, och i vissa fall en smittsam sjukdom, som lätt överföres genom ympning. Se Mosaiksjuka. Brokbladiga varieteter äro värderade i trädgårdsskötseln. Jfr Chimär.

Broms. 1. Fam. *Tabanidæ,* större flugor med något bred och plattryckt bakkropp samt stort huvud med jättestora ögon, som hos den levande insekten skimrar i regnbågens färger. Pannsprötens yttersta led är stor och spetsigt utdragen och i spetsen skenbart flerledad. Blodsugare som angriper både människor och djur. Fäbromsen, *Tabanus bovinus* L., omkr. 20 mm. lång, är den för nötkreaturen besvärligaste arten. Ungefär lika stor är den i Norrland allmänna renbromsen,

gödningsförmåga i förening med god mjölkavkastning och därför också hörde till de många utländska raser, som under förra delen av 1800-talet infördes till Sverige för att ersätta och förbättra den inhemska boskapen. Den finnes ej numera i Sverige och har i sitt hemland, huvudsakligen i marsktrakten, genom korthornskorsning förändrats till övervägande köttdjur, under det att den i det mer torra geest-området bibehållit mindre storlek och tunnare kroppsform. Litt.: A. Lydtin & H. Werner. Das deutsche Rind. Berlin 1899.

Brems eller **broms,** ett för hästar använt tvångsinstrument, bestående av en 20—30 cm. lång, stark trästav, i ena ändan försedd med en tågögla av en blyertspennas tjocklek. Vid användningen trädes tågöglan över hästens överläpp och till vrides. Genom den smärta, som därvid uppstår, avledes hästens uppmärksamhet från smärtsamma operationer eller undersökningar och förmås han att stå stilla. Bremsen får ej tilldragas så hårt, att läppen skadas, och ej för länge hållas hårt åtdragen, utan emellanåt bör den lossas. För nötkreatur användes för samma ändamål ett sax- eller tångformigt instrument av metall med kulformigt avrundade käftar, varmed man kniper om den nedre, känsliga delen av nässkiljeväggen.E. N—m.

Bressel (eg. bredsel) kallas i norra Sverige hackelse och annat småfoder, som vanligen i form av sörpa lägges (bredes) för djuren.

Bridong. Se Betsel.

Brie ost är en berömd mjuk, fransk dessertostsort, som numera beredes även i andra länder, däribland i Sverige. Formen är vanligen flat, cylindrisk, 25—40 cm. diam., 3 cm. höjd, vikt 1.5—2.5 kg. Den erhåller sina typiska egenskaper under medverkan av en mögelart *(Penicillium Camemberti),* som överväxer ostens yta och i början av sin utveckling är vit men sedan blir blekt grön. I detta skede av mognaden har osten en behaglig, fruktliknande arom och smak. Under fortsatt behandling och lagring ersättes möglet småningom av ett gulbrunt överdrag eller kitt, varunder ostmassan antager en seg, vaxartad konsistens och en egenartad, något besk smak.L. Fr. R.

Bringa kallas den del av bålen, som ligger mellan boglederna samt begränsas uppåt av halsen och nedtill av bröstbenet. Dess bredd angives av avståndet mellan bogledernas ytterkonturer. På gränsen mellan bringan och halsen, där luftstrupen går in i bröstkorgen och de större blodkärlen till hals och huvud utgå, finnes en mer eller mindre tydlig fördjupning: bringgropen. Bringans former: flat, då boglederna och bröstbenspetsen ligga i samma plan; skjuter bröstbenspetsen framom boglederna betecknas bringan tuppbringa, om den är fyllig, men hökbringa, om bröstbenet skarpt framträder; ligga boglederna framom bröstbenspetsen, uppkommer getbringa, som vanligen åtföljes av smalt bröst; lejonbringa kallas en mycket bred och fyllig, ofta förekommande hos hästar av tyngre raser, vilket sammanhänger med väl utbildat bröst och väl välvda revben men gör gången tung och vaggande och därför ej är önskvärt hos lättare hästar.E. N—m.

Brinning användes att beteckna organiska ämnens sönderdelning under självupphettning, förorsakad av mikroorganismer. Se Hö, Kreatursgödsel.

Briza, ett grässläkte, utmärkt genom vippa av borstlösa, flerblommiga småax med tegellagda blomfjäll. Det vanliga darrgräset, *B. media* L., är ett obetydligt gräs utan ekonomisk betydelse. Som prydnadsväxt odlas *B. maxima* L. Se Blomsterodling.

Bro. Se Tröskverk.

Broccoli. Se Kål.

Brockfågel. Se Vadare, smärre.

Brodd. 1. Sädesbrodd. Då denna hindras att upptränga genom ytjorden, emedan denna sammanslagits och vid torkning hårdnat till skorpa, vilket ofta på våren inträffar på styv eller med fin sand blandad lera, bör ytskorpan sönderbrytas, vilket vanligen sker bäst genom vältning men även genom harvning, om säden är så djupt rotad, att den ej drages upp av harvpinnarna. Dylik broddvältning och broddharvning äro verksamma medel att uppliva sädesbroddens tillväxt men böra aldrig ske förr, än jorden upptorkat, så att den ej hopklibbar (»bottnar») under dragarnas tramp.

2. Se Hovbeslag.

Broddmask. Se Jordfly.

Brokbladighet, panachering, betecknar förekomst på växters blad av fläckar av vit, gul, röd, brun eller nästan svart färg. Vita eller gula fläckar bero på mer eller mindre fullständig frånvaro av bladgrönt (se Bleksot), andra färger på närvaro av färgämne, som täcker den gröna färgen. B. är än en normal karaktär hos växten (ss. hos Aucuba, Coleus m. fl.), än uppkommen genom mutation (ex. brokbladig majs och rörflen), och i båda fallen ärftlig, än en sjuklig bleksot, som häves genom tillgång på lösliga järnsalter i näringsvätskan, och i vissa fall en smittsam sjukdom, som lätt överföres genom ympning. Se Mosaiksjuka. Brokbladiga varieteter äro värderade i trädgårdsskötseln. Jfr Chimär.

Broms. 1. Fam. *Tabanidæ,* större flugor med något bred och plattryckt bakkropp samt stort huvud med jättestora ögon, som hos den levande insekten skimrar i regnbågens färger. Pannsprötens yttersta led är stor och spetsigt utdragen och i spetsen skenbart flerledad. Blodsugare som angriper både människor och djur. Fäbromsen, *Tabanus bovinus* L., omkr. 20 mm. lång, är den för nötkreaturen besvärligaste arten. Ungefär lika stor är den i Norrland allmänna renbromsen,

gödningsförmåga i förening med god mjölkavkastning och därför också hörde till de många utländska raser, som under förra delen av 1800-talet infördes till Sverige för att ersätta och förbättra den inhemska boskapen. Den finnes ej numera i Sverige och har i sitt hemland, huvudsakligen i marsktrakten, genom korthornskorsning förändrats till övervägande köttdjur, under det att den i det mer torra geest-området bibehållit mindre storlek och tunnare kroppsform. Litt.: A. Lydtin & H. Werner. Das deutsche Rind. Berlin 1899.

Brems eller **broms,** ett för hästar använt tvångsinstrument, bestående av en 20—30 cm. lång, stark trästav, i ena ändan försedd med en tågögla av en blyertspennas tjocklek. Vid användningen trädes tågöglan över hästens överläpp och till vrides. Genom den smärta, som därvid uppstår, avledes hästens uppmärksamhet från smärtsamma operationer eller undersökningar och förmås han att stå stilla. Bremsen får ej tilldragas så hårt, att läppen skadas, och ej för länge hållas hårt åtdragen, utan emellanåt bör den lossas. För nötkreatur användes för samma ändamål ett sax- eller tångformigt instrument av metall med kulformigt avrundade käftar, varmed man kniper om den nedre, känsliga delen av nässkiljeväggen.E. N—m.

Bressel (eg. bredsel) kallas i norra Sverige hackelse och annat småfoder, som vanligen i form av sörpa lägges (bredes) för djuren.

Bridong. Se Betsel.

Brie ost är en berömd mjuk, fransk dessertostsort, som numera beredes även i andra länder, däribland i Sverige. Formen är vanligen flat, cylindrisk, 25—40 cm. diam., 3 cm. höjd, vikt 1.5—2.5 kg. Den erhåller sina typiska egenskaper under medverkan av en mögelart *(Penicillium Camemberti),* som överväxer ostens yta och i början av sin utveckling är vit men sedan blir blekt grön. I detta skede av mognaden har osten en behaglig, fruktliknande arom och smak. Under fortsatt behandling och lagring ersättes möglet småningom av ett gulbrunt överdrag eller kitt, varunder ostmassan antager en seg, vaxartad konsistens och en egenartad, något besk smak.L. Fr. R.

Bringa kallas den del av bålen, som ligger mellan boglederna samt begränsas uppåt av halsen och nedtill av bröstbenet. Dess bredd angives av avståndet mellan bogledernas ytterkonturer. På gränsen mellan bringan och halsen, där luftstrupen går in i bröstkorgen och de större blodkärlen till hals och huvud utgå, finnes en mer eller mindre tydlig fördjupning: bringgropen. Bringans former: flat, då boglederna och bröstbenspetsen ligga i samma plan; skjuter bröstbenspetsen framom boglederna betecknas bringan tuppbringa, om den är fyllig, men hökbringa, om bröstbenet skarpt framträder; ligga boglederna framom bröstbenspetsen, uppkommer getbringa, som vanligen åtföljes av smalt bröst; lejonbringa kallas en mycket bred och fyllig, ofta förekommande hos hästar av tyngre raser, vilket sammanhänger med väl utbildat bröst och väl välvda revben men gör gången tung och vaggande och därför ej är önskvärt hos lättare hästar.E. N—m.

Brinning användes att beteckna organiska ämnens sönderdelning under självupphettning, förorsakad av mikroorganismer. Se Hö, Kreatursgödsel.

Briza, ett grässläkte, utmärkt genom vippa av borstlösa, flerblommiga småax med tegellagda blomfjäll. Det vanliga darrgräset, *B. media* L., är ett obetydligt gräs utan ekonomisk betydelse. Som prydnadsväxt odlas *B. maxima* L. Se Blomsterodling.

Bro. Se Tröskverk.

Broccoli. Se Kål.

Brockfågel. Se Vadare, smärre.

Brodd. 1. Sädesbrodd. Då denna hindras att upptränga genom ytjorden, emedan denna sammanslagits och vid torkning hårdnat till skorpa, vilket ofta på våren inträffar på styv eller med fin sand blandad lera, bör ytskorpan sönderbrytas, vilket vanligen sker bäst genom vältning men även genom harvning, om säden är så djupt rotad, att den ej drages upp av harvpinnarna. Dylik broddvältning och broddharvning äro verksamma medel att uppliva sädesbroddens tillväxt men böra aldrig ske förr, än jorden upptorkat, så att den ej hopklibbar (»bottnar») under dragarnas tramp.

2. Se Hovbeslag.

Broddmask. Se Jordfly.

Brokbladighet, panachering, betecknar förekomst på växters blad av fläckar av vit, gul, röd, brun eller nästan svart färg. Vita eller gula fläckar bero på mer eller mindre fullständig frånvaro av bladgrönt (se Bleksot), andra färger på närvaro av färgämne, som täcker den gröna färgen. B. är än en normal karaktär hos växten (ss. hos Aucuba, Coleus m. fl.), än uppkommen genom mutation (ex. brokbladig majs och rörflen), och i båda fallen ärftlig, än en sjuklig bleksot, som häves genom tillgång på lösliga järnsalter i näringsvätskan, och i vissa fall en smittsam sjukdom, som lätt överföres genom ympning. Se Mosaiksjuka. Brokbladiga varieteter äro värderade i trädgårdsskötseln. Jfr Chimär.

Broms. 1. Fam. *Tabanidæ,* större flugor med något bred och plattryckt bakkropp samt stort huvud med jättestora ögon, som hos den levande insekten skimrar i regnbågens färger. Pannsprötens yttersta led är stor och spetsigt utdragen och i spetsen skenbart flerledad. Blodsugare som angriper både människor och djur. Fäbromsen, *Tabanus bovinus* L., omkr. 20 mm. lång, är den för nötkreaturen besvärligaste arten. Ungefär lika stor är den i Norrland allmänna renbromsen,

T. tarandinus L., som igenkännes på sin delvis guldglänsande behåring. Nära besläktade äro Regnbromsar, *Chrysozona (Hæmatopota),* som äro väsentligt mindre och igenkännas på sina svart- eller gråspräckliga vingar. De äro i synnerhet vid fuktigt väder besvärliga och utdela stick, varav smärtan är skarp men hastigt övergående. Bromsarnas larver leva i fuktig jord eller vatten. Jfr Blindbroms, Styng.A. T—n.

Fäbroms. Dubbel nat. storl.

2. Instrument, se Brems.

3. Anordning för att minska en rörelses hastighet eller hejda densamma. Användes på fordon och en del maskiner. Se Vagn.

Bromsböld. Se Styng.

Bromus. Se Losta.

Bronchit. Se Bröstkatarr.

Brons. Se Metall.

Broschlare, brossiare, brosselkarl, hjälpkarl, som timmerkörare ofta använda för timrets redning och lossning å avverkningsplatsen. B:s arbete kallas brossling.G. L—g.

Brosk betecknar en art av bindesubstans (jfr Bindväv), som beträffande hårdhet kommer bland djurkroppens vävnader närmast efter benet. Det besitter en ganska hög grad av elasticitet och tjänar huvudsakligen till komplettering av skelettets bendelar, i det att det t. ex. överklädande ändarna av mot varandra ledande ben som s. k. ledbrosk bildar glatta ledytor, som lätt glida mot varandra; eller ock kan det bilda förbindelser, som utan att vara leder i egentlig mening (sakna ledhåla) dock medgiva en viss rörlighet åt de sammanfogade benen, t. ex. revbensbrosken och broskskivorna mellan ryggkotorna. Skelettets ben anläggas hos fostret i stor utsträckning som b. — B. hos det fullt utvecklade däggdjuret består av en riklig, strukturlös eller trådig grundmassa, innehållande jämförelsevis fåtaliga, i små grupper eller rader liggande celler. Hos fostret är det mycket cellrikare. Det innehåller som huvudbeståndsdel en med bindvävens limgivande substans (kollagen — se Äggviteartade ämnen) närsläktad eller identisk äggvitekropp. Av andra förekommande sådana kan anföras s. k. kondromukoid, ett sammansatt, slemliknande äggviteämne, som bl. a. innehåller organiskt bunden svavelsyra (»kondroitin-svavelsyra») och förekommer även i ben och bindväv.*

Brosksvamp, *Marasmius,* ett släkte av skivsvampar, *Agaricineæ,* utmärkt genom tunn regelbunden hatt på central, smal, ringlös fot, fast förenad med hatten, samt segt, broskartat kött. Av hithörande arter äro följande värda uppmärksamhet såsom tjänliga till krydda. Nejlik-b., *M. oreades* Bolt, en å gräsmark allmän, i ringar (häxringar) växande, blek svamp, med omkring tumsbred, i mitten upphöjd hatt. Lök-b., *M. scorodonius* Fr., en mindre art med svartbrun, pipig fot och stark lukt av lök, vilken dock försvinner vid kokning eller stekning, varför den bör tillsättas mot slutet av rättens tillredning. Allmän i skogar.

Bruchus. Se Bönsmyg, Ärtsmyg.

Brucin. Se Alkaloid.

Bruk. Se Murbruk, Betong, Cement.

Bruksfrö. Se Fröodling.

Bruksvärde, odlingsvärde, hos utsädesvaror bedömes ej endast efter de vid analys funna talen för grobarhet, renhet, ogräshalt, fuktighetshalt m.m. utan även efter andra grunder, ss. efter genom försök eller annorlunda känd avkastningsförmåga, sortens eller stammens lämplighet för klimatiska och jordmånsförhållanden och för olika användning av skörden o. s. v. Orden ha förr använts att beteckna procent grobarhet x proc. rent frö, vilket numera i frökontrollen uttryckes med »rent grott frö». Jfr Frökontroll.J. N. W.

Brummare kallas kor, vilka liksom en tjur skrapa med framfötterna och böla med huvudet sänkt mot marken. Orsaken är abnormitet i könsverksamheten och beteendet angiver alltid, att djuret är ofruktsamt. Jfr Brunst.E. N—m.

Brunand. Se Dykand.

Brunell, brunört, *Prunella vulgaris* L., en lågvuxen ört av läppblommiga växternas familj, *Labiatæ,* med ett toppställt brunt blomax. Allmän på betesmarker, isynnerhet på mager jord. Får och getter beta örten, bien hämta honung ur blommorna.

Brunfläcksjuka, sjukdom på veteax, vilken visar sig genom stora, oregelbundet formade, smutsbruna fläckar, som kort efter blomningen uppträda å agnarna. Har endast undantagsvis iakttagits, men var 1889 rätt elakartad i Stockholmstrakten.E. H—g.

Brunn. 1. För uppsamling av grundvatten. Där grundvatten eller källådror finnas så nära jordytan, att de lätt kunna påvisas, kan platsen för en b. ofta väljas, där det synes vara lämpligt. Därvid bör brunnen ej läggas så, att förorenat vatten, t. ex. från djurstallar eller

T. tarandinus L., som igenkännes på sin delvis guldglänsande behåring. Nära besläktade äro Regnbromsar, *Chrysozona (Hæmatopota),* som äro väsentligt mindre och igenkännas på sina svart- eller gråspräckliga vingar. De äro i synnerhet vid fuktigt väder besvärliga och utdela stick, varav smärtan är skarp men hastigt övergående. Bromsarnas larver leva i fuktig jord eller vatten. Jfr Blindbroms, Styng.A. T—n.

Fäbroms. Dubbel nat. storl.

2. Instrument, se Brems.

3. Anordning för att minska en rörelses hastighet eller hejda densamma. Användes på fordon och en del maskiner. Se Vagn.

Bromsböld. Se Styng.

Bromus. Se Losta.

Bronchit. Se Bröstkatarr.

Brons. Se Metall.

Broschlare, brossiare, brosselkarl, hjälpkarl, som timmerkörare ofta använda för timrets redning och lossning å avverkningsplatsen. B:s arbete kallas brossling.G. L—g.

Brosk betecknar en art av bindesubstans (jfr Bindväv), som beträffande hårdhet kommer bland djurkroppens vävnader närmast efter benet. Det besitter en ganska hög grad av elasticitet och tjänar huvudsakligen till komplettering av skelettets bendelar, i det att det t. ex. överklädande ändarna av mot varandra ledande ben som s. k. ledbrosk bildar glatta ledytor, som lätt glida mot varandra; eller ock kan det bilda förbindelser, som utan att vara leder i egentlig mening (sakna ledhåla) dock medgiva en viss rörlighet åt de sammanfogade benen, t. ex. revbensbrosken och broskskivorna mellan ryggkotorna. Skelettets ben anläggas hos fostret i stor utsträckning som b. — B. hos det fullt utvecklade däggdjuret består av en riklig, strukturlös eller trådig grundmassa, innehållande jämförelsevis fåtaliga, i små grupper eller rader liggande celler. Hos fostret är det mycket cellrikare. Det innehåller som huvudbeståndsdel en med bindvävens limgivande substans (kollagen — se Äggviteartade ämnen) närsläktad eller identisk äggvitekropp. Av andra förekommande sådana kan anföras s. k. kondromukoid, ett sammansatt, slemliknande äggviteämne, som bl. a. innehåller organiskt bunden svavelsyra (»kondroitin-svavelsyra») och förekommer även i ben och bindväv.*

Brosksvamp, *Marasmius,* ett släkte av skivsvampar, *Agaricineæ,* utmärkt genom tunn regelbunden hatt på central, smal, ringlös fot, fast förenad med hatten, samt segt, broskartat kött. Av hithörande arter äro följande värda uppmärksamhet såsom tjänliga till krydda. Nejlik-b., *M. oreades* Bolt, en å gräsmark allmän, i ringar (häxringar) växande, blek svamp, med omkring tumsbred, i mitten upphöjd hatt. Lök-b., *M. scorodonius* Fr., en mindre art med svartbrun, pipig fot och stark lukt av lök, vilken dock försvinner vid kokning eller stekning, varför den bör tillsättas mot slutet av rättens tillredning. Allmän i skogar.

Bruchus. Se Bönsmyg, Ärtsmyg.

Brucin. Se Alkaloid.

Bruk. Se Murbruk, Betong, Cement.

Bruksfrö. Se Fröodling.

Bruksvärde, odlingsvärde, hos utsädesvaror bedömes ej endast efter de vid analys funna talen för grobarhet, renhet, ogräshalt, fuktighetshalt m.m. utan även efter andra grunder, ss. efter genom försök eller annorlunda känd avkastningsförmåga, sortens eller stammens lämplighet för klimatiska och jordmånsförhållanden och för olika användning av skörden o. s. v. Orden ha förr använts att beteckna procent grobarhet x proc. rent frö, vilket numera i frökontrollen uttryckes med »rent grott frö». Jfr Frökontroll.J. N. W.

Brummare kallas kor, vilka liksom en tjur skrapa med framfötterna och böla med huvudet sänkt mot marken. Orsaken är abnormitet i könsverksamheten och beteendet angiver alltid, att djuret är ofruktsamt. Jfr Brunst.E. N—m.

Brunand. Se Dykand.

Brunell, brunört, *Prunella vulgaris* L., en lågvuxen ört av läppblommiga växternas familj, *Labiatæ,* med ett toppställt brunt blomax. Allmän på betesmarker, isynnerhet på mager jord. Får och getter beta örten, bien hämta honung ur blommorna.

Brunfläcksjuka, sjukdom på veteax, vilken visar sig genom stora, oregelbundet formade, smutsbruna fläckar, som kort efter blomningen uppträda å agnarna. Har endast undantagsvis iakttagits, men var 1889 rätt elakartad i Stockholmstrakten.E. H—g.

Brunn. 1. För uppsamling av grundvatten. Där grundvatten eller källådror finnas så nära jordytan, att de lätt kunna påvisas, kan platsen för en b. ofta väljas, där det synes vara lämpligt. Därvid bör brunnen ej läggas så, att förorenat vatten, t. ex. från djurstallar eller

T. tarandinus L., som igenkännes på sin delvis guldglänsande behåring. Nära besläktade äro Regnbromsar, *Chrysozona (Hæmatopota),* som äro väsentligt mindre och igenkännas på sina svart- eller gråspräckliga vingar. De äro i synnerhet vid fuktigt väder besvärliga och utdela stick, varav smärtan är skarp men hastigt övergående. Bromsarnas larver leva i fuktig jord eller vatten. Jfr Blindbroms, Styng.A. T—n.

Fäbroms. Dubbel nat. storl.

2. Instrument, se Brems.

3. Anordning för att minska en rörelses hastighet eller hejda densamma. Användes på fordon och en del maskiner. Se Vagn.

Bromsböld. Se Styng.

Bromus. Se Losta.

Bronchit. Se Bröstkatarr.

Brons. Se Metall.

Broschlare, brossiare, brosselkarl, hjälpkarl, som timmerkörare ofta använda för timrets redning och lossning å avverkningsplatsen. B:s arbete kallas brossling.G. L—g.

Brosk betecknar en art av bindesubstans (jfr Bindväv), som beträffande hårdhet kommer bland djurkroppens vävnader närmast efter benet. Det besitter en ganska hög grad av elasticitet och tjänar huvudsakligen till komplettering av skelettets bendelar, i det att det t. ex. överklädande ändarna av mot varandra ledande ben som s. k. ledbrosk bildar glatta ledytor, som lätt glida mot varandra; eller ock kan det bilda förbindelser, som utan att vara leder i egentlig mening (sakna ledhåla) dock medgiva en viss rörlighet åt de sammanfogade benen, t. ex. revbensbrosken och broskskivorna mellan ryggkotorna. Skelettets ben anläggas hos fostret i stor utsträckning som b. — B. hos det fullt utvecklade däggdjuret består av en riklig, strukturlös eller trådig grundmassa, innehållande jämförelsevis fåtaliga, i små grupper eller rader liggande celler. Hos fostret är det mycket cellrikare. Det innehåller som huvudbeståndsdel en med bindvävens limgivande substans (kollagen — se Äggviteartade ämnen) närsläktad eller identisk äggvitekropp. Av andra förekommande sådana kan anföras s. k. kondromukoid, ett sammansatt, slemliknande äggviteämne, som bl. a. innehåller organiskt bunden svavelsyra (»kondroitin-svavelsyra») och förekommer även i ben och bindväv.*

Brosksvamp, *Marasmius,* ett släkte av skivsvampar, *Agaricineæ,* utmärkt genom tunn regelbunden hatt på central, smal, ringlös fot, fast förenad med hatten, samt segt, broskartat kött. Av hithörande arter äro följande värda uppmärksamhet såsom tjänliga till krydda. Nejlik-b., *M. oreades* Bolt, en å gräsmark allmän, i ringar (häxringar) växande, blek svamp, med omkring tumsbred, i mitten upphöjd hatt. Lök-b., *M. scorodonius* Fr., en mindre art med svartbrun, pipig fot och stark lukt av lök, vilken dock försvinner vid kokning eller stekning, varför den bör tillsättas mot slutet av rättens tillredning. Allmän i skogar.

Bruchus. Se Bönsmyg, Ärtsmyg.

Brucin. Se Alkaloid.

Bruk. Se Murbruk, Betong, Cement.

Bruksfrö. Se Fröodling.

Bruksvärde, odlingsvärde, hos utsädesvaror bedömes ej endast efter de vid analys funna talen för grobarhet, renhet, ogräshalt, fuktighetshalt m.m. utan även efter andra grunder, ss.

efter genom försök eller annorlunda känd avkastningsförmåga, sortens eller stammens lämplighet för klimatiska och jordmånsförhållanden och för olika användning av skörden o. s. v. Orden ha förr använts att beteckna procent grobarhet x proc. rent frö, vilket numera i frökontrollen uttryckes med »rent grott frö». Jfr Frökontroll.J. N. W.

Brummare kallas kor, vilka liksom en tjur skrapa med framfötterna och böla med huvudet sänkt mot marken. Orsaken är abnormitet i könsverksamheten och beteendet angiver alltid, att djuret är ofruktsamt. Jfr Brunst.E. N—m.

Brunand. Se Dykand.

Brunell, brunört, *Prunella vulgaris* L., en lågvuxen ört av läppblommiga växternas familj, *Labiatæ,* med ett toppställt brunt blomax. Allmän på betesmarker, isynnerhet på mager jord. Får och getter beta örten, bien hämta honung ur blommorna.

Brunfläcksjuka, sjukdom på veteax, vilken visar sig genom stora, oregelbundet formade, smutsbruna fläckar, som kort efter blomningen uppträda å agnarna. Har endast undantagsvis iakttagits, men var 1889 rätt elakartad i Stockholmstrakten.E. H—g.

Brunn. 1. För uppsamling av grundvatten. Där grundvatten eller källådror finnas så nära jordytan, att de lätt kunna påvisas, kan platsen för en b. ofta väljas, där det synes vara lämpligt. Därvid bör brunnen ej läggas så, att förorenat vatten, t. ex. från djurstallar eller

T. tarandinus L., som igenkännes på sin delvis guldglänsande behåring. Nära besläktade äro Regnbromsar, *Chrysozona (Hæmatopota),* som äro väsentligt mindre och igenkännas på sina svart- eller gråspräckliga vingar. De äro i synnerhet vid fuktigt väder besvärliga och utdela stick, varav smärtan är skarp men hastigt övergående. Bromsarnas larver leva i fuktig jord eller vatten. Jfr Blindbroms, Styng.A. T—n.

Fäbroms. Dubbel nat. storl.

2. Instrument, se Brems.

3. Anordning för att minska en rörelses hastighet eller hejda densamma. Användes på fordon och en del maskiner. Se Vagn.

Bromsböld. Se Styng.

Bromus. Se Losta.

Bronchit. Se Bröstkatarr.

Brons. Se Metall.

Broschlare, brossiare, brosselkarl, hjälpkarl, som timmerkörare ofta använda för timrets redning och lossning å avverkningsplatsen. B:s arbete kallas brossling.G. L—g.

Brosk betecknar en art av bindesubstans (jfr Bindväv), som beträffande hårdhet kommer bland djurkroppens vävnader närmast efter benet. Det besitter en ganska hög grad av elasticitet och tjänar huvudsakligen till komplettering av skelettets bendelar, i det att det t. ex. överklädande ändarna av mot varandra ledande ben som s. k. ledbrosk bildar glatta ledytor, som lätt glida mot varandra; eller ock kan det bilda förbindelser, som utan att vara leder i egentlig mening (sakna ledhåla) dock medgiva en viss rörlighet åt de sammanfogade benen, t. ex. revbensbrosken och broskskivorna mellan ryggkotorna. Skelettets ben anläggas hos fostret i stor utsträckning som b. — B. hos det fullt utvecklade däggdjuret består av en riklig, strukturlös eller trådig grundmassa, innehållande jämförelsevis fåtaliga, i små grupper eller rader liggande celler. Hos fostret är det mycket cellrikare. Det innehåller som huvudbeståndsdel en med bindvävens limgivande substans (kollagen — se Äggviteartade ämnen) närsläktad eller identisk äggvitekropp. Av andra förekommande sådana kan anföras s. k. kondromukoid, ett sammansatt, slemliknande äggviteämne, som bl. a. innehåller organiskt bunden svavelsyra (»kondroitin-svavelsyra») och förekommer även i ben och bindväv.*

Brosksvamp, *Marasmius,* ett släkte av skivsvampar, *Agaricineæ,* utmärkt genom tunn regelbunden hatt på central, smal, ringlös fot, fast förenad med hatten, samt segt, broskartat kött. Av hithörande arter äro följande värda uppmärksamhet såsom tjänliga till krydda. Nejlik-b., *M. oreades* Bolt, en å gräsmark allmän, i ringar (häxringar) växande, blek svamp, med omkring tumsbred, i mitten upphöjd hatt. Lök-b., *M. scorodonius* Fr., en mindre art med svartbrun, pipig fot och stark lukt av lök, vilken dock försvinner vid kokning eller stekning, varför den bör tillsättas mot slutet av rättens tillredning. Allmän i skogar.

Bruchus. Se Bönsmyg, Ärtsmyg.

Brucin. Se Alkaloid.

Bruk. Se Murbruk, Betong, Cement.

Bruksfrö. Se Fröodling.

Bruksvärde, odlingsvärde, hos utsädesvaror bedömes ej endast efter de vid analys funna talen för grobarhet, renhet, ogräshalt, fuktighetshalt m.m. utan även efter andra grunder, ss. efter genom försök eller annorlunda känd avkastningsförmåga, sortens eller stammens lämplighet för klimatiska och jordmånsförhållanden och för olika användning av skörden o. s. v. Orden ha förr använts att beteckna procent grobarhet x proc. rent frö, vilket numera i frökontrollen uttryckes med »rent grott frö». Jfr Frökontroll.J. N. W.

Brummare kallas kor, vilka liksom en tjur skrapa med framfötterna och böla med huvudet sänkt mot marken. Orsaken är abnormitet i könsverksamheten och beteendet angiver alltid, att djuret är ofruktsamt. Jfr Brunst.E. N—m.

Brunand. Se Dykand.

Brunell, brunört, *Prunella vulgaris* L., en lågvuxen ört av läppblommiga växternas familj, *Labiatæ,* med ett toppställt brunt blomax. Allmän på betesmarker, isynnerhet på mager jord. Får och getter beta örten, bien hämta honung ur blommorna.

Brunfläcksjuka, sjukdom på veteax, vilken visar sig genom stora, oregelbundet formade, smutsbruna fläckar, som kort efter blomningen uppträda å agnarna. Har endast undantagsvis iakttagits, men var 1889 rätt elakartad i Stockholmstrakten.E. H—g.

Brunn. 1. För uppsamling av grundvatten. Där grundvatten eller källådror finnas så nära jordytan, att de lätt kunna påvisas, kan platsen för en b. ofta väljas, där det synes vara lämpligt. Därvid bör brunnen ej läggas så, att förorenat vatten, t. ex. från djurstallar eller

T. tarandinus L., som igenkännes på sin delvis guldglänsande behåring. Nära besläktade äro Regnbromsar, *Chrysozona (Hæmatopota),* som äro väsentligt mindre och igenkännas på sina svart- eller gråspräckliga vingar. De äro i synnerhet vid fuktigt väder besvärliga och utdela stick, varav smärtan är skarp men hastigt övergående. Bromsarnas larver leva i fuktig jord eller vatten. Jfr Blindbroms, Styng.A. T—n.

Fäbroms. Dubbel nat. storl.

2. Instrument, se Brems.

3. Anordning för att minska en rörelses hastighet eller hejda densamma. Användes på fordon och en del maskiner. Se Vagn.

Bromsböld. Se Styng.

Bromus. Se Losta.

Bronchit. Se Bröstkatarr.

Brons. Se Metall.

Broschlare, brossiare, brosselkarl, hjälpkarl, som timmerkörare ofta använda för timrets redning och lossning å avverkningsplatsen. B:s arbete kallas brossling.G. L—g.

Brosk betecknar en art av bindesubstans (jfr Bindväv), som beträffande hårdhet kommer bland djurkroppens vävnader närmast efter benet. Det besitter en ganska hög grad av elasticitet och tjänar huvudsakligen till komplettering av skelettets bendelar, i det att det t. ex. överklädande ändarna av mot varandra ledande ben som s. k. ledbrosk bildar glatta ledytor, som lätt glida mot varandra; eller ock kan det bilda förbindelser, som utan att vara leder i egentlig mening (sakna ledhåla) dock medgiva en viss rörlighet åt de sammanfogade benen, t. ex. revbensbrosken och broskskivorna mellan ryggkotorna. Skelettets ben anläggas hos fostret i stor utsträckning som b. — B. hos det fullt utvecklade däggdjuret består av en riklig, strukturlös eller trådig grundmassa, innehållande jämförelsevis fåtaliga, i små grupper eller rader liggande celler. Hos fostret är det mycket cellrikare. Det innehåller som huvudbeståndsdel en med bindvävens limgivande substans (kollagen — se Äggviteartade ämnen) närsläktad eller identisk äggvitekropp. Av andra förekommande sådana kan anföras s. k. kondromukoid, ett sammansatt, slemliknande äggviteämne, som bl. a. innehåller organiskt bunden svavelsyra (»kondroitin-svavelsyra») och förekommer även i ben och bindväv.*

Brosksvamp, *Marasmius,* ett släkte av skivsvampar, *Agaricineæ,* utmärkt genom tunn regelbunden hatt på central, smal, ringlös fot, fast förenad med hatten, samt segt, broskartat kött. Av hithörande arter äro följande värda uppmärksamhet såsom tjänliga till krydda. Nejlik-b., *M. oreades* Bolt, en å gräsmark allmän, i ringar (häxringar) växande, blek svamp, med omkring tumsbred, i mitten upphöjd hatt. Lök-b., *M. scorodonius* Fr., en mindre art med svartbrun, pipig fot och stark lukt av lök, vilken dock försvinner vid kokning eller stekning, varför den bör tillsättas mot slutet av rättens tillredning. Allmän i skogar.

Bruchus. Se Bönsmyg, Ärtsmyg.

Brucin. Se Alkaloid.

Bruk. Se Murbruk, Betong, Cement.

Bruksfrö. Se Fröodling.

Bruksvärde, odlingsvärde, hos utsädesvaror bedömes ej endast efter de vid analys funna talen för grobarhet, renhet, ogräshalt, fuktighetshalt m.m. utan även efter andra grunder, ss. efter genom försök eller annorlunda känd avkastningsförmåga, sortens eller stammens lämplighet för klimatiska och jordmånsförhållanden och för olika användning av skörden o. s. v. Orden ha förr använts att beteckna procent grobarhet x proc. rent frö, vilket numera i frökontrollen uttryckes med »rent grott frö». Jfr Frökontroll.J. N. W.

Brummare kallas kor, vilka liksom en tjur skrapa med framfötterna och böla med huvudet sänkt mot marken. Orsaken är abnormitet i könsverksamheten och beteendet angiver alltid, att djuret är ofruktsamt. Jfr Brunst.E. N—m.

Brunand. Se Dykand.

Brunell, brunört, *Prunella vulgaris* L., en lågvuxen ört av läppblommiga växternas familj, *Labiatæ,* med ett toppställt brunt blomax. Allmän på betesmarker, isynnerhet på mager jord. Får och getter beta örten, bien hämta honung ur blommorna.

Brunfläcksjuka, sjukdom på veteax, vilken visar sig genom stora, oregelbundet formade, smutsbruna fläckar, som kort efter blomningen uppträda å agnarna. Har endast undantagsvis iakttagits, men var 1889 rätt elakartad i Stockholmstrakten.E. H—g.

Brunn. 1. För uppsamling av grundvatten. Där grundvatten eller källådror finnas så nära jordytan, att de lätt kunna påvisas, kan platsen för en b. ofta väljas, där det synes vara lämpligt. Därvid bör brunnen ej läggas så, att förorenat vatten, t. ex. från djurstallar eller

T. tarandinus L., som igenkännes på sin delvis guldglänsande behåring. Nära besläktade äro Regnbromsar, *Chrysozona (Hæmatopota),* som äro väsentligt mindre och igenkännas på sina svart- eller gråspräckliga vingar. De äro i synnerhet vid fuktigt väder besvärliga och utdela stick, varav smärtan är skarp men hastigt övergående. Bromsarnas larver leva i fuktig jord eller vatten. Jfr Blindbroms, Styng.A. T—n.

Fäbroms. Dubbel nat. storl.

2. Instrument, se Brems.

3. Anordning för att minska en rörelses hastighet eller hejda densamma. Användes på fordon och en del maskiner. Se Vagn.

Bromsböld. Se Styng.

Bromus. Se Losta.

Bronchit. Se Bröstkatarr.

Brons. Se Metall.

Broschlare, brossiare, brosselkarl, hjälpkarl, som timmerkörare ofta använda för timrets redning och lossning å avverkningsplatsen. B:s arbete kallas brossling.G. L—g.

Brosk betecknar en art av bindesubstans (jfr Bindväv), som beträffande hårdhet kommer bland djurkroppens vävnader närmast efter benet. Det besitter en ganska hög grad av elasticitet och tjänar huvudsakligen till komplettering av skelettets bendelar, i det att det t. ex. överklädande ändarna av mot varandra ledande ben som s. k. ledbrosk bildar glatta ledytor, som lätt glida mot varandra; eller ock kan det bilda förbindelser, som utan att vara leder i egentlig mening (sakna ledhåla) dock medgiva en viss rörlighet åt de sammanfogade benen, t. ex. revbensbrosken och broskskivorna mellan ryggkotorna. Skelettets ben anläggas hos fostret i stor utsträckning som b. — B. hos det fullt utvecklade däggdjuret består av en riklig, strukturlös eller trådig grundmassa, innehållande jämförelsevis fåtaliga, i små grupper eller rader liggande celler. Hos fostret är det mycket cellrikare. Det innehåller som huvudbeståndsdel en med bindvävens limgivande substans (kollagen — se Äggviteartade ämnen) närsläktad eller identisk äggvitekropp. Av andra förekommande sådana kan anföras s. k. kondromukoid, ett sammansatt, slemliknande äggviteämne, som bl. a. innehåller organiskt bunden svavelsyra (»kondroitin-svavelsyra») och förekommer även i ben och bindväv.*

Brosksvamp, *Marasmius,* ett släkte av skivsvampar, *Agaricineæ,* utmärkt genom tunn regelbunden hatt på central, smal, ringlös fot, fast förenad med hatten, samt segt, broskartat kött. Av hithörande arter äro följande värda uppmärksamhet såsom tjänliga till krydda. Nejlik-b., *M. oreades* Bolt, en å gräsmark allmän, i ringar (häxringar) växande, blek svamp, med omkring tumsbred, i mitten upphöjd hatt. Lök-b., *M. scorodonius* Fr., en mindre art med svartbrun, pipig fot och stark lukt av lök, vilken dock försvinner vid kokning eller stekning, varför den bör tillsättas mot slutet av rättens tillredning. Allmän i skogar.

Bruchus. Se Bönsmyg, Ärtsmyg.

Brucin. Se Alkaloid.

Bruk. Se Murbruk, Betong, Cement.

Bruksfrö. Se Fröodling.

Bruksvärde, odlingsvärde, hos utsädesvaror bedömes ej endast efter de vid analys funna talen för grobarhet, renhet, ogräshalt, fuktighetshalt m.m. utan även efter andra grunder, ss. efter genom försök eller annorlunda känd avkastningsförmåga, sortens eller stammens lämplighet för klimatiska och jordmånsförhållanden och för olika användning av skörden o. s. v. Orden ha förr använts att beteckna procent grobarhet x proc. rent frö, vilket numera i frökontrollen uttryckes med »rent grott frö». Jfr Frökontroll.J. N. W.

Brummare kallas kor, vilka liksom en tjur skrapa med framfötterna och böla med huvudet sänkt mot marken. Orsaken är abnormitet i könsverksamheten och beteendet angiver alltid, att djuret är ofruktsamt. Jfr Brunst.E. N—m.

Brunand. Se Dykand.

Brunell, brunört, *Prunella vulgaris* L., en lågvuxen ört av läppblommiga växternas familj, *Labiatæ,* med ett toppställt brunt blomax. Allmän på betesmarker, isynnerhet på mager jord. Får och getter beta örten, bien hämta honung ur blommorna.

Brunfläcksjuka, sjukdom på veteax, vilken visar sig genom stora, oregelbundet formade, smutsbruna fläckar, som kort efter blomningen uppträda å agnarna. Har endast undantagsvis iakttagits, men var 1889 rätt elakartad i Stockholmstrakten.E. H—g.

Brunn. 1. För uppsamling av grundvatten. Där grundvatten eller källådror finnas så nära jordytan, att de lätt kunna påvisas, kan platsen för en b. ofta väljas, där det synes vara lämpligt. Därvid bör brunnen ej läggas så, att förorenat vatten, t. ex. från djurstallar eller

T. tarandinus L., som igenkännes på sin delvis guldglänsande behåring. Nära besläktade äro Regnbromsar, *Chrysozona (Hæmatopota),* som äro väsentligt mindre och igenkännas på sina svart- eller gråspräckliga vingar. De äro i synnerhet vid fuktigt väder besvärliga och utdela stick, varav smärtan är skarp men hastigt övergående. Bromsarnas larver leva i fuktig jord eller vatten. Jfr Blindbroms, Styng.A. T—n.

Fäbroms. Dubbel nat. storl.

2. Instrument, se Brems.

3. Anordning för att minska en rörelses hastighet eller hejda densamma. Användes på fordon och en del maskiner. Se Vagn.

Bromsböld. Se Styng.

Bromus. Se Losta.

Bronchit. Se Bröstkatarr.

Brons. Se Metall.

Broschlare, brossiare, brosselkarl, hjälpkarl, som timmerkörare ofta använda för timrets redning och lossning å avverkningsplatsen. B:s arbete kallas brossling.G. L—g.

Brosk betecknar en art av bindesubstans (jfr Bindväv), som beträffande hårdhet kommer bland djurkroppens vävnader närmast efter benet. Det besitter en ganska hög grad av elasticitet och tjänar huvudsakligen till komplettering av skelettets bendelar, i det att det t. ex. överklädande ändarna av mot varandra ledande ben som s. k. ledbrosk bildar glatta ledytor, som lätt glida mot varandra; eller ock kan det bilda förbindelser, som utan att vara leder i egentlig mening (sakna ledhåla) dock medgiva en viss rörlighet åt de sammanfogade benen, t. ex. revbensbrosken och broskskivorna mellan ryggkotorna. Skelettets ben anläggas hos fostret i stor utsträckning som b. — B. hos det fullt utvecklade däggdjuret består av en riklig, strukturlös eller trådig grundmassa, innehållande jämförelsevis fåtaliga, i små grupper eller rader liggande celler. Hos fostret är det mycket cellrikare. Det innehåller som huvudbeståndsdel en med bindvävens limgivande substans (kollagen — se Äggviteartade ämnen) närsläktad eller identisk äggvitekropp. Av andra förekommande sådana kan anföras s. k. kondromukoid, ett sammansatt, slemliknande äggviteämne, som bl. a. innehåller organiskt bunden svavelsyra (»kondroitin-svavelsyra») och förekommer även i ben och bindväv.*

Brosksvamp, *Marasmius,* ett släkte av skivsvampar, *Agaricineæ,* utmärkt genom tunn regelbunden hatt på central, smal, ringlös fot, fast förenad med hatten, samt segt, broskartat kött. Av hithörande arter äro följande värda uppmärksamhet såsom tjänliga till krydda. Nejlik-b., *M. oreades* Bolt, en å gräsmark allmän, i ringar (häxringar) växande, blek svamp, med omkring tumsbred, i mitten upphöjd hatt. Lök-b., *M. scorodonius* Fr., en mindre art med svartbrun, pipig fot och stark lukt av lök, vilken dock försvinner vid kokning eller stekning, varför den bör tillsättas mot slutet av rättens tillredning. Allmän i skogar.

Bruchus. Se Bönsmyg, Ärtsmyg.

Brucin. Se Alkaloid.

Bruk. Se Murbruk, Betong, Cement.

Bruksfrö. Se Fröodling.

Bruksvärde, odlingsvärde, hos utsädesvaror bedömes ej endast efter de vid analys funna talen för grobarhet, renhet, ogräshalt, fuktighetshalt m.m. utan även efter andra grunder, ss. efter genom försök eller annorlunda känd avkastningsförmåga, sortens eller stammens lämplighet för klimatiska och jordmånsförhållanden och för olika användning av skörden o. s. v. Orden ha förr använts att beteckna procent grobarhet x proc. rent frö, vilket numera i frökontrollen uttryckes med »rent grott frö». Jfr Frökontroll.J. N. W.

Brummare kallas kor, vilka liksom en tjur skrapa med framfötterna och böla med huvudet sänkt mot marken. Orsaken är abnormitet i könsverksamheten och beteendet angiver alltid, att djuret är ofruktsamt. Jfr Brunst.E. N—m.

Brunand. Se Dykand.

Brunell, brunört, *Prunella vulgaris* L., en lågvuxen ört av läppblommiga växternas familj, *Labiatæ,* med ett toppställt brunt blomax. Allmän på betesmarker, isynnerhet på mager jord. Får och getter beta örten, bien hämta honung ur blommorna.

Brunfläcksjuka, sjukdom på veteax, vilken visar sig genom stora, oregelbundet formade, smutsbruna fläckar, som kort efter blomningen uppträda å agnarna. Har endast undantagsvis iakttagits, men var 1889 rätt elakartad i Stockholmstrakten.E. H—g.

Brunn. 1. För uppsamling av grundvatten. Där grundvatten eller källådror finnas så nära jordytan, att de lätt kunna påvisas, kan platsen för en b. ofta väljas, där det synes vara lämpligt. Därvid bör brunnen ej läggas så, att förorenat vatten, t. ex. från djurstallar eller

T. tarandinus L., som igenkännes på sin delvis guldglänsande behåring. Nära besläktade äro Regnbromsar, *Chrysozona (Hæmatopota),* som äro väsentligt mindre och igenkännas på sina svart- eller gråspräckliga vingar. De äro i synnerhet vid fuktigt väder besvärliga och utdela stick, varav smärtan är skarp men hastigt övergående. Bromsarnas larver leva i fuktig jord eller vatten. Jfr Blindbroms, Styng.A. T—n.

Fäbroms. Dubbel nat. storl.

2. Instrument, se Brems.

3. Anordning för att minska en rörelses hastighet eller hejda densamma. Användes på fordon och en del maskiner. Se Vagn.

Bromsböld. Se Styng.

Bromus. Se Losta.

Bronchit. Se Bröstkatarr.

Brons. Se Metall.

Broschlare, brossiare, brosselkarl, hjälpkarl, som timmerkörare ofta använda för timrets redning och lossning å avverkningsplatsen. B:s arbete kallas brossling.G. L—g.

Brosk betecknar en art av bindesubstans (jfr Bindväv), som beträffande hårdhet kommer bland djurkroppens vävnader närmast efter benet. Det besitter en ganska hög grad av elasticitet och tjänar huvudsakligen till komplettering av skelettets bendelar, i det att det t. ex. överklädande ändarna av mot varandra ledande ben som s. k. ledbrosk bildar glatta ledytor, som lätt glida mot varandra; eller ock kan det bilda förbindelser, som utan att vara leder i egentlig mening (sakna ledhåla) dock medgiva en viss rörlighet åt de sammanfogade benen, t. ex. revbensbrosken och broskskivorna mellan ryggkotorna. Skelettets ben anläggas hos fostret i stor utsträckning som b. — B. hos det fullt utvecklade däggdjuret består av en riklig, strukturlös eller trådig grundmassa, innehållande jämförelsevis fåtaliga, i små grupper eller rader liggande celler. Hos fostret är det mycket cellrikare. Det innehåller som huvudbeståndsdel en med bindvävens limgivande substans (kollagen — se Äggviteartade ämnen) närsläktad eller identisk äggvitekropp. Av andra förekommande sådana kan anföras s. k. kondromukoid, ett sammansatt, slemliknande äggviteämne, som bl. a. innehåller organiskt bunden svavelsyra (»kondroitin-svavelsyra») och förekommer även i ben och bindväv.*

Brosksvamp, *Marasmius,* ett släkte av skivsvampar, *Agaricineæ,* utmärkt genom tunn regelbunden hatt på central, smal, ringlös fot, fast förenad med hatten, samt segt, broskartat kött. Av hithörande arter äro följande värda uppmärksamhet såsom tjänliga till krydda. Nejlik-b., *M. oreades* Bolt, en å gräsmark allmän, i ringar (häxringar) växande, blek svamp, med omkring tumsbred, i mitten upphöjd hatt. Lök-b., *M. scorodonius* Fr., en mindre art med svartbrun, pipig fot och stark lukt av lök, vilken dock försvinner vid kokning eller stekning, varför den bör tillsättas mot slutet av rättens tillredning. Allmän i skogar.

Bruchus. Se Bönsmyg, Ärtsmyg.

Brucin. Se Alkaloid.

Bruk. Se Murbruk, Betong, Cement.

Bruksfrö. Se Fröodling.

Bruksvärde, odlingsvärde, hos utsädesvaror bedömes ej endast efter de vid analys funna talen för grobarhet, renhet, ogräshalt, fuktighetshalt m.m. utan även efter andra grunder, ss. efter genom försök eller annorlunda känd avkastningsförmåga, sortens eller stammens lämplighet för klimatiska och jordmånsförhållanden och för olika användning av skörden o. s. v. Orden ha förr använts att beteckna procent grobarhet x proc. rent frö, vilket numera i frökontrollen uttryckes med »rent grott frö». Jfr Frökontroll.J. N. W.

Brummare kallas kor, vilka liksom en tjur skrapa med framfötterna och böla med huvudet sänkt mot marken. Orsaken är abnormitet i könsverksamheten och beteendet angiver alltid, att djuret är ofruktsamt. Jfr Brunst.E. N—m.

Brunand. Se Dykand.

Brunell, brunört, *Prunella vulgaris* L., en lågvuxen ört av läppblommiga växternas familj, *Labiatæ,* med ett toppställt brunt blomax. Allmän på betesmarker, isynnerhet på mager jord. Får och getter beta örten, bien hämta honung ur blommorna.

Brunfläcksjuka, sjukdom på veteax, vilken visar sig genom stora, oregelbundet formade, smutsbruna fläckar, som kort efter blomningen uppträda å agnarna. Har endast undantagsvis iakttagits, men var 1889 rätt elakartad i Stockholmstrakten.E. H—g.

Brunn. 1. För uppsamling av grundvatten. Där grundvatten eller källådror finnas så nära jordytan, att de lätt kunna påvisas, kan platsen för en b. ofta väljas, där det synes vara lämpligt. Därvid bör brunnen ej läggas så, att förorenat vatten, t. ex. från djurstallar eller

T. tarandinus L., som igenkännes på sin delvis guldglänsande behåring. Nära besläktade äro Regnbromsar, *Chrysozona (Hæmatopota),* som äro väsentligt mindre och igenkännas på sina svart- eller gråspräckliga vingar. De äro i synnerhet vid fuktigt väder besvärliga och utdela stick, varav smärtan är skarp men hastigt övergående. Bromsarnas larver leva i fuktig jord eller vatten. Jfr Blindbroms, Styng.A. T—n.

Fäbroms. Dubbel nat. storl.

2. Instrument, se Brems.

3. Anordning för att minska en rörelses hastighet eller hejda densamma. Användes på fordon och en del maskiner. Se Vagn.

Bromsböld. Se Styng.

Bromus. Se Losta.

Bronchit. Se Bröstkatarr.

Brons. Se Metall.

Broschlare, brossiare, brosselkarl, hjälpkarl, som timmerkörare ofta använda för timrets redning och lossning å avverkningsplatsen. B:s arbete kallas brossling.G. L—g.

Brosk betecknar en art av bindesubstans (jfr Bindväv), som beträffande hårdhet kommer bland djurkroppens vävnader närmast efter benet. Det besitter en ganska hög grad av elasticitet och tjänar huvudsakligen till komplettering av skelettets bendelar, i det att det t. ex. överklädande ändarna av mot varandra ledande ben som s. k. ledbrosk bildar glatta ledytor, som lätt glida mot varandra; eller ock kan det bilda förbindelser, som utan att vara leder i egentlig mening (sakna ledhåla) dock medgiva en viss rörlighet åt de sammanfogade benen, t. ex. revbensbrosken och broskskivorna mellan ryggkotorna. Skelettets ben anläggas hos fostret i stor utsträckning som b. — B. hos det fullt utvecklade däggdjuret består av en riklig, strukturlös eller trådig grundmassa, innehållande jämförelsevis fåtaliga, i små grupper eller rader liggande celler. Hos fostret är det mycket cellrikare. Det innehåller som huvudbeståndsdel en med bindvävens limgivande substans (kollagen — se Äggviteartade ämnen) närsläktad eller identisk äggvitekropp. Av andra förekommande sådana kan anföras s. k. kondromukoid, ett sammansatt, slemliknande äggviteämne, som bl. a. innehåller organiskt bunden svavelsyra (»kondroitin-svavelsyra») och förekommer även i ben och bindväv.*

Brosksvamp, *Marasmius,* ett släkte av skivsvampar, *Agaricineæ,* utmärkt genom tunn regelbunden hatt på central, smal, ringlös fot, fast förenad med hatten, samt segt, broskartat kött. Av hithörande arter äro följande värda uppmärksamhet såsom tjänliga till krydda. Nejlik-b., *M. oreades* Bolt, en å gräsmark allmän, i ringar (häxringar) växande, blek svamp, med omkring tumsbred, i mitten upphöjd hatt. Lök-b., *M. scorodonius* Fr., en mindre art med svartbrun, pipig fot och stark lukt av lök, vilken dock försvinner vid kokning eller stekning, varför den bör tillsättas mot slutet av rättens tillredning. Allmän i skogar.

Bruchus. Se Bönsmyg, Ärtsmyg.

Brucin. Se Alkaloid.

Bruk. Se Murbruk, Betong, Cement.

Bruksfrö. Se Fröodling.

Bruksvärde, odlingsvärde, hos utsädesvaror bedömes ej endast efter de vid analys funna talen för grobarhet, renhet, ogräshalt, fuktighetshalt m.m. utan även efter andra grunder, ss. efter genom försök eller annorlunda känd avkastningsförmåga, sortens eller stammens lämplighet för klimatiska och jordmånsförhållanden och för olika användning av skörden o. s. v. Orden ha förr använts att beteckna procent grobarhet x proc. rent frö, vilket numera i frökontrollen uttryckes med »rent grott frö». Jfr Frökontroll.J. N. W.

Brummare kallas kor, vilka liksom en tjur skrapa med framfötterna och böla med huvudet sänkt mot marken. Orsaken är abnormitet i könsverksamheten och beteendet angiver alltid, att djuret är ofruktsamt. Jfr Brunst.E. N—m.

Brunand. Se Dykand.

Brunell, brunört, *Prunella vulgaris* L., en lågvuxen ört av läppblommiga växternas familj, *Labiatæ,* med ett toppställt brunt blomax. Allmän på betesmarker, isynnerhet på mager jord. Får och getter beta örten, bien hämta honung ur blommorna.

Brunfläcksjuka, sjukdom på veteax, vilken visar sig genom stora, oregelbundet formade, smutsbruna fläckar, som kort efter blomningen uppträda å agnarna. Har endast undantagsvis iakttagits, men var 1889 rätt elakartad i Stockholmstrakten.E. H—g.

Brunn. 1. För uppsamling av grundvatten. Där grundvatten eller källådror finnas så nära jordytan, att de lätt kunna påvisas, kan platsen för en b. ofta väljas, där det synes vara lämpligt. Därvid bör brunnen ej läggas så, att förorenat vatten, t. ex. från djurstallar eller

T. tarandinus L., som igenkännes på sin delvis guldglänsande behåring. Nära besläktade äro Regnbromsar, *Chrysozona (Hæmatopota),* som äro väsentligt mindre och igenkännas på sina svart- eller gråspräckliga vingar. De äro i synnerhet vid fuktigt väder besvärliga och utdela stick, varav smärtan är skarp men hastigt övergående. Bromsarnas larver leva i fuktig jord eller vatten. Jfr Blindbroms, Styng.A. T—n.

Fäbroms. Dubbel nat. storl.

2. Instrument, se Brems.

3. Anordning för att minska en rörelses hastighet eller hejda densamma. Användes på fordon och en del maskiner. Se Vagn.

Bromsböld. Se Styng.

Bromus. Se Losta.

Bronchit. Se Bröstkatarr.

Brons. Se Metall.

Broschlare, brossiare, brosselkarl, hjälpkarl, som timmerkörare ofta använda för timrets redning och lossning å avverkningsplatsen. B:s arbete kallas brossling.G. L—g.

Brosk betecknar en art av bindesubstans (jfr Bindväv), som beträffande hårdhet kommer bland djurkroppens vävnader närmast efter benet. Det besitter en ganska hög grad av elasticitet och tjänar huvudsakligen till komplettering av skelettets bendelar, i det att det t. ex. överklädande ändarna av mot varandra ledande ben som s. k. ledbrosk bildar glatta ledytor, som lätt glida mot varandra; eller ock kan det bilda förbindelser, som utan att vara leder i egentlig mening (sakna ledhåla) dock medgiva en viss rörlighet åt de sammanfogade benen, t. ex. revbensbrosken och broskskivorna mellan ryggkotorna. Skelettets ben anläggas hos fostret i stor utsträckning som b. — B. hos det fullt utvecklade däggdjuret består av en riklig, strukturlös eller trådig grundmassa, innehållande jämförelsevis fåtaliga, i små grupper eller rader liggande celler. Hos fostret är det mycket cellrikare. Det innehåller som huvudbeståndsdel en med bindvävens limgivande substans (kollagen — se Äggviteartade ämnen) närsläktad eller identisk äggvitekropp. Av andra förekommande sådana kan anföras s. k. kondromukoid, ett sammansatt, slemliknande äggviteämne, som bl. a. innehåller organiskt bunden svavelsyra (»kondroitin-svavelsyra») och förekommer även i ben och bindväv.*

Brosksvamp, *Marasmius,* ett släkte av skivsvampar, *Agaricineæ,* utmärkt genom tunn regelbunden hatt på central, smal, ringlös fot, fast förenad med hatten, samt segt, broskartat kött. Av hithörande arter äro följande värda uppmärksamhet såsom tjänliga till krydda. Nejlik-b., *M. oreades* Bolt, en å gräsmark allmän, i ringar (häxringar) växande, blek svamp, med omkring tumsbred, i mitten upphöjd hatt. Lök-b., *M. scorodonius* Fr., en mindre art med svartbrun, pipig fot och stark lukt av lök, vilken dock försvinner vid kokning eller stekning, varför den bör tillsättas mot slutet av rättens tillredning. Allmän i skogar.

Bruchus. Se Bönsmyg, Ärtsmyg.

Brucin. Se Alkaloid.

Bruk. Se Murbruk, Betong, Cement.

Bruksfrö. Se Fröodling.

Bruksvärde, odlingsvärde, hos utsädesvaror bedömes ej endast efter de vid analys funna talen för grobarhet, renhet, ogräshalt, fuktighetshalt m.m. utan även efter andra grunder, ss. efter genom försök eller annorlunda känd avkastningsförmåga, sortens eller stammens lämplighet för klimatiska och jordmånsförhållanden och för olika användning av skörden o. s. v. Orden ha förr använts att beteckna procent grobarhet x proc. rent frö, vilket numera i frökontrollen uttryckes med »rent grott frö». Jfr Frökontroll.J. N. W.

Brummare kallas kor, vilka liksom en tjur skrapa med framfötterna och böla med huvudet sänkt mot marken. Orsaken är abnormitet i könsverksamheten och beteendet angiver alltid, att djuret är ofruktsamt. Jfr Brunst.E. N—m.

Brunand. Se Dykand.

Brunell, brunört, *Prunella vulgaris* L., en lågvuxen ört av läppblommiga växternas familj, *Labiatæ,* med ett toppställt brunt blomax. Allmän på betesmarker, isynnerhet på mager jord. Får och getter beta örten, bien hämta honung ur blommorna.

Brunfläcksjuka, sjukdom på veteax, vilken visar sig genom stora, oregelbundet formade, smutsbruna fläckar, som kort efter blomningen uppträda å agnarna. Har endast undantagsvis iakttagits, men var 1889 rätt elakartad i Stockholmstrakten.E. H—g.

Brunn. 1. För uppsamling av grundvatten. Där grundvatten eller källådror finnas så nära jordytan, att de lätt kunna påvisas, kan platsen för en b. ofta väljas, där det synes vara lämpligt. Därvid bör brunnen ej läggas så, att förorenat vatten, t. ex. från djurstallar eller

T. tarandinus L., som igenkännes på sin delvis guldglänsande behåring. Nära besläktade äro Regnbromsar, *Chrysozona (Hæmatopota),* som äro väsentligt mindre och igenkännas på sina svart- eller gråspräckliga vingar. De äro i synnerhet vid fuktigt väder besvärliga och utdela stick, varav smärtan är skarp men hastigt övergående. Bromsarnas larver leva i fuktig jord eller vatten. Jfr Blindbroms, Styng.A. T—n.

Fäbroms. Dubbel nat. storl.

2. Instrument, se Brems.

3. Anordning för att minska en rörelses hastighet eller hejda densamma. Användes på fordon och en del maskiner. Se Vagn.

Bromsböld. Se Styng.

Bromus. Se Losta.

Bronchit. Se Bröstkatarr.

Brons. Se Metall.

Broschlare, brossiare, brosselkarl, hjälpkarl, som timmerkörare ofta använda för timrets redning och lossning å avverkningsplatsen. B:s arbete kallas brossling.G. L—g.

Brosk betecknar en art av bindesubstans (jfr Bindväv), som beträffande hårdhet kommer bland djurkroppens vävnader närmast efter benet. Det besitter en ganska hög grad av elasticitet och tjänar huvudsakligen till komplettering av skelettets bendelar, i det att det t. ex. överklädande ändarna av mot varandra ledande ben som s. k. ledbrosk bildar glatta ledytor, som lätt glida mot varandra; eller ock kan det bilda förbindelser, som utan att vara leder i egentlig mening (sakna ledhåla) dock medgiva en viss rörlighet åt de sammanfogade benen, t. ex. revbensbrosken och broskskivorna mellan ryggkotorna. Skelettets ben anläggas hos fostret i stor utsträckning som b. — B. hos det fullt utvecklade däggdjuret består av en riklig, strukturlös eller trådig grundmassa, innehållande jämförelsevis fåtaliga, i små grupper eller rader liggande celler. Hos fostret är det mycket cellrikare. Det innehåller som huvudbeståndsdel en med bindvävens limgivande substans (kollagen — se Äggviteartade ämnen) närsläktad eller identisk äggvitekropp. Av andra förekommande sådana kan anföras s. k. kondromukoid, ett sammansatt, slemliknande äggviteämne, som bl. a. innehåller organiskt bunden svavelsyra (»kondroitin-svavelsyra») och förekommer även i ben och bindväv.*

Brosksvamp, *Marasmius,* ett släkte av skivsvampar, *Agaricineæ,* utmärkt genom tunn regelbunden hatt på central, smal, ringlös fot, fast förenad med hatten, samt segt, broskartat kött. Av hithörande arter äro följande värda uppmärksamhet såsom tjänliga till krydda. Nejlik-b., *M. oreades* Bolt, en å gräsmark allmän, i ringar (häxringar) växande, blek svamp, med omkring tumsbred, i mitten upphöjd hatt. Lök-b., *M. scorodonius* Fr., en mindre art med svartbrun, pipig fot och stark lukt av lök, vilken dock försvinner vid kokning eller stekning, varför den bör tillsättas mot slutet av rättens tillredning. Allmän i skogar.

Bruchus. Se Bönsmyg, Ärtsmyg.

Brucin. Se Alkaloid.

Bruk. Se Murbruk, Betong, Cement.

Bruksfrö. Se Fröodling.

Bruksvärde, odlingsvärde, hos utsädesvaror bedömes ej endast efter de vid analys funna talen för grobarhet, renhet, ogräshalt, fuktighetshalt m.m. utan även efter andra grunder, ss. efter genom försök eller annorlunda känd avkastningsförmåga, sortens eller stammens lämplighet för klimatiska och jordmånsförhållanden och för olika användning av skörden o. s. v. Orden ha förr använts att beteckna procent grobarhet x proc. rent frö, vilket numera i frökontrollen uttryckes med »rent grott frö». Jfr Frökontroll.J. N. W.

Brummare kallas kor, vilka liksom en tjur skrapa med framfötterna och böla med huvudet sänkt mot marken. Orsaken är abnormitet i könsverksamheten och beteendet angiver alltid, att djuret är ofruktsamt. Jfr Brunst.E. N—m.

Brunand. Se Dykand.

Brunell, brunört, *Prunella vulgaris* L., en lågvuxen ört av läppblommiga växternas familj, *Labiatæ,* med ett toppställt brunt blomax. Allmän på betesmarker, isynnerhet på mager jord. Får och getter beta örten, bien hämta honung ur blommorna.

Brunfläcksjuka, sjukdom på veteax, vilken visar sig genom stora, oregelbundet formade, smutsbruna fläckar, som kort efter blomningen uppträda å agnarna. Har endast undantagsvis iakttagits, men var 1889 rätt elakartad i Stockholmstrakten.E. H—g.

Brunn. 1. För uppsamling av grundvatten. Där grundvatten eller källådror finnas så nära jordytan, att de lätt kunna påvisas, kan platsen för en b. ofta väljas, där det synes vara lämpligt. Därvid bör brunnen ej läggas så, att förorenat vatten, t. ex. från djurstallar eller

T. tarandinus L., som igenkännes på sin delvis guldglänsande behåring. Nära besläktade äro Regnbromsar, *Chrysozona (Hæmatopota),* som äro väsentligt mindre och igenkännas på sina svart- eller gråspräckliga vingar. De äro i synnerhet vid fuktigt väder besvärliga och utdela stick, varav smärtan är skarp men hastigt övergående. Bromsarnas larver leva i fuktig jord eller vatten. Jfr Blindbroms, Styng.A. T—n.

Fäbroms. Dubbel nat. storl.

2. Instrument, se Brems.

3. Anordning för att minska en rörelses hastighet eller hejda densamma. Användes på fordon och en del maskiner. Se Vagn.

Bromsböld. Se Styng.

Bromus. Se Losta.

Bronchit. Se Bröstkatarr.

Brons. Se Metall.

Broschlare, brossiare, brosselkarl, hjälpkarl, som timmerkörare ofta använda för timrets redning och lossning å avverkningsplatsen. B:s arbete kallas brossling.G. L—g.

Brosk betecknar en art av bindesubstans (jfr Bindväv), som beträffande hårdhet kommer bland djurkroppens vävnader närmast efter benet. Det besitter en ganska hög grad av elasticitet och tjänar huvudsakligen till komplettering av skelettets bendelar, i det att det t. ex. överklädande ändarna av mot varandra ledande ben som s. k. ledbrosk bildar glatta ledytor, som lätt glida mot varandra; eller ock kan det bilda förbindelser, som utan att vara leder i egentlig mening (sakna ledhåla) dock medgiva en viss rörlighet åt de sammanfogade benen, t. ex. revbensbrosken och broskskivorna mellan ryggkotorna. Skelettets ben anläggas hos fostret i stor utsträckning som b. — B. hos det fullt utvecklade däggdjuret består av en riklig, strukturlös eller trådig grundmassa, innehållande jämförelsevis fåtaliga, i små grupper eller rader liggande celler. Hos fostret är det mycket cellrikare. Det innehåller som huvudbeståndsdel en med bindvävens limgivande substans (kollagen — se Äggviteartade ämnen) närsläktad eller identisk äggvitekropp. Av andra förekommande sådana kan anföras s. k. kondromukoid, ett sammansatt, slemliknande äggviteämne, som bl. a. innehåller organiskt bunden svavelsyra (»kondroitin-svavelsyra») och förekommer även i ben och bindväv.*

Brosksvamp, *Marasmius,* ett släkte av skivsvampar, *Agaricineæ,* utmärkt genom tunn regelbunden hatt på central, smal, ringlös fot, fast förenad med hatten, samt segt, broskartat kött. Av hithörande arter äro följande värda uppmärksamhet såsom tjänliga till krydda. Nejlik-b., *M. oreades* Bolt, en å gräsmark allmän, i ringar (häxringar) växande, blek svamp, med omkring tumsbred, i mitten upphöjd hatt. Lök-b., *M. scorodonius* Fr., en mindre art med svartbrun, pipig fot och stark lukt av lök, vilken dock försvinner vid kokning eller stekning, varför den bör tillsättas mot slutet av rättens tillredning. Allmän i skogar.

Bruchus. Se Bönsmyg, Ärtsmyg.

Brucin. Se Alkaloid.

Bruk. Se Murbruk, Betong, Cement.

Bruksfrö. Se Fröodling.

Bruksvärde, odlingsvärde, hos utsädesvaror bedömes ej endast efter de vid analys funna talen för grobarhet, renhet, ogräshalt, fuktighetshalt m.m. utan även efter andra grunder, ss. efter genom försök eller annorlunda känd avkastningsförmåga, sortens eller stammens lämplighet för klimatiska och jordmånsförhållanden och för olika användning av skörden o. s. v. Orden ha förr använts att beteckna procent grobarhet x proc. rent frö, vilket numera i frökontrollen uttryckes med »rent grott frö». Jfr Frökontroll.J. N. W.

Brummare kallas kor, vilka liksom en tjur skrapa med framfötterna och böla med huvudet sänkt mot marken. Orsaken är abnormitet i könsverksamheten och beteendet angiver alltid, att djuret är ofruktsamt. Jfr Brunst.E. N—m.

Brunand. Se Dykand.

Brunell, brunört, *Prunella vulgaris* L., en lågvuxen ört av läppblommiga växternas familj, *Labiatæ,* med ett toppställt brunt blomax. Allmän på betesmarker, isynnerhet på mager jord. Får och getter beta örten, bien hämta honung ur blommorna.

Brunfläcksjuka, sjukdom på veteax, vilken visar sig genom stora, oregelbundet formade, smutsbruna fläckar, som kort efter blomningen uppträda å agnarna. Har endast undantagsvis iakttagits, men var 1889 rätt elakartad i Stockholmstrakten.E. H—g.

Brunn. 1. För uppsamling av grundvatten. Där grundvatten eller källådror finnas så nära jordytan, att de lätt kunna påvisas, kan platsen för en b. ofta väljas, där det synes vara lämpligt. Därvid bör brunnen ej läggas så, att förorenat vatten, t. ex. från djurstallar eller

T. tarandinus L., som igenkännes på sin delvis guldglänsande behåring. Nära besläktade äro Regnbromsar, *Chrysozona (Hæmatopota),* som äro väsentligt mindre och igenkännas på sina svart- eller gråspräckliga vingar. De äro i synnerhet vid fuktigt väder besvärliga och utdela stick, varav smärtan är skarp men hastigt övergående. Bromsarnas larver leva i fuktig jord eller vatten. Jfr Blindbroms, Styng.A. T—n.

Fäbroms. Dubbel nat. storl.

2. Instrument, se Brems.

3. Anordning för att minska en rörelses hastighet eller hejda densamma. Användes på fordon och en del maskiner. Se Vagn.

Bromsböld. Se Styng.

Bromus. Se Losta.

Bronchit. Se Bröstkatarr.

Brons. Se Metall.

Broschlare, brossiare, brosselkarl, hjälpkarl, som timmerkörare ofta använda för timrets redning och lossning å avverkningsplatsen. B:s arbete kallas brossling.G. L—g.

Brosk betecknar en art av bindesubstans (jfr Bindväv), som beträffande hårdhet kommer bland djurkroppens vävnader närmast efter benet. Det besitter en ganska hög grad av elasticitet och tjänar huvudsakligen till komplettering av skelettets bendelar, i det att det t. ex. överklädande ändarna av mot varandra ledande ben som s. k. ledbrosk bildar glatta ledytor, som lätt glida mot varandra; eller ock kan det bilda förbindelser, som utan att vara leder i egentlig mening (sakna ledhåla) dock medgiva en viss rörlighet åt de sammanfogade benen, t. ex. revbensbrosken och broskskivorna mellan ryggkotorna. Skelettets ben anläggas hos fostret i stor utsträckning som b. — B. hos det fullt utvecklade däggdjuret består av en riklig, strukturlös eller trådig grundmassa, innehållande jämförelsevis fåtaliga, i små grupper eller rader liggande celler. Hos fostret är det mycket cellrikare. Det innehåller som huvudbeståndsdel en med bindvävens limgivande substans (kollagen — se Äggviteartade ämnen) närsläktad eller identisk äggvitekropp. Av andra förekommande sådana kan anföras s. k. kondromukoid, ett sammansatt, slemliknande äggviteämne, som bl. a. innehåller organiskt bunden svavelsyra (»kondroitin-svavelsyra») och förekommer även i ben och bindväv.*

Brosksvamp, *Marasmius,* ett släkte av skivsvampar, *Agaricineæ,* utmärkt genom tunn regelbunden hatt på central, smal, ringlös fot, fast förenad med hatten, samt segt, broskartat kött. Av hithörande arter äro följande värda uppmärksamhet såsom tjänliga till krydda. Nejlik-b., *M. oreades* Bolt, en å gräsmark allmän, i ringar (häxringar) växande, blek svamp, med omkring tumsbred, i mitten upphöjd hatt. Lök-b., *M. scorodonius* Fr., en mindre art med svartbrun, pipig fot och stark lukt av lök, vilken dock försvinner vid kokning eller stekning, varför den bör tillsättas mot slutet av rättens tillredning. Allmän i skogar.

Bruchus. Se Bönsmyg, Ärtsmyg.

Brucin. Se Alkaloid.

Bruk. Se Murbruk, Betong, Cement.

Bruksfrö. Se Fröodling.

Bruksvärde, odlingsvärde, hos utsädesvaror bedömes ej endast efter de vid analys funna talen för grobarhet, renhet, ogräshalt, fuktighetshalt m.m. utan även efter andra grunder, ss. efter genom försök eller annorlunda känd avkastningsförmåga, sortens eller stammens lämplighet för klimatiska och jordmånsförhållanden och för olika användning av skörden o. s. v. Orden ha förr använts att beteckna procent grobarhet x proc. rent frö, vilket numera i frökontrollen uttryckes med »rent grott frö». Jfr Frökontroll.J. N. W.

Brummare kallas kor, vilka liksom en tjur skrapa med framfötterna och böla med huvudet sänkt mot marken. Orsaken är abnormitet i könsverksamheten och beteendet angiver alltid, att djuret är ofruktsamt. Jfr Brunst.E. N—m.

Brunand. Se Dykand.

Brunell, brunört, *Prunella vulgaris* L., en lågvuxen ört av läppblommiga växternas familj, *Labiatæ,* med ett toppställt brunt blomax. Allmän på betesmarker, isynnerhet på mager jord. Får och getter beta örten, bien hämta honung ur blommorna.

Brunfläcksjuka, sjukdom på veteax, vilken visar sig genom stora, oregelbundet formade, smutsbruna fläckar, som kort efter blomningen uppträda å agnarna. Har endast undantagsvis iakttagits, men var 1889 rätt elakartad i Stockholmstrakten.E. H—g.

Brunn. 1. För uppsamling av grundvatten. Där grundvatten eller källådror finnas så nära jordytan, att de lätt kunna påvisas, kan platsen för en b. ofta väljas, där det synes vara lämpligt. Därvid bör brunnen ej läggas så, att förorenat vatten, t. ex. från djurstallar eller

T. tarandinus L., som igenkännes på sin delvis guldglänsande behåring. Nära besläktade äro Regnbromsar, *Chrysozona (Hæmatopota),* som äro väsentligt mindre och igenkännas på sina svart- eller gråspräckliga vingar. De äro i synnerhet vid fuktigt väder besvärliga och utdela stick, varav smärtan är skarp men hastigt övergående. Bromsarnas larver leva i fuktig jord eller vatten. Jfr Blindbroms, Styng.A. T—n.

Fäbroms. Dubbel nat. storl.

2. Instrument, se Brems.

3. Anordning för att minska en rörelses hastighet eller hejda densamma. Användes på fordon och en del maskiner. Se Vagn.

Bromsböld. Se Styng.

Bromus. Se Losta.

Bronchit. Se Bröstkatarr.

Brons. Se Metall.

Broschlare, brossiare, brosselkarl, hjälpkarl, som timmerkörare ofta använda för timrets redning och lossning å avverkningsplatsen. B:s arbete kallas brossling.G. L—g.

Brosk betecknar en art av bindesubstans (jfr Bindväv), som beträffande hårdhet kommer bland djurkroppens vävnader närmast efter benet. Det besitter en ganska hög grad av elasticitet och tjänar huvudsakligen till komplettering av skelettets bendelar, i det att det t. ex. överklädande ändarna av mot varandra ledande ben som s. k. ledbrosk bildar glatta ledytor, som lätt glida mot varandra; eller ock kan det bilda förbindelser, som utan att vara leder i egentlig mening (sakna ledhåla) dock medgiva en viss rörlighet åt de sammanfogade benen, t. ex. revbensbrosken och broskskivorna mellan ryggkotorna. Skelettets ben anläggas hos fostret i stor utsträckning som b. — B. hos det fullt utvecklade däggdjuret består av en riklig, strukturlös eller trådig grundmassa, innehållande jämförelsevis fåtaliga, i små grupper eller rader liggande celler. Hos fostret är det mycket cellrikare. Det innehåller som huvudbeståndsdel en med bindvävens limgivande substans (kollagen — se Äggviteartade ämnen) närsläktad eller identisk äggvitekropp. Av andra förekommande sådana kan anföras s. k. kondromukoid, ett sammansatt, slemliknande äggviteämne, som bl. a. innehåller organiskt bunden svavelsyra (»kondroitin-svavelsyra») och förekommer även i ben och bindväv.*

Brosksvamp, *Marasmius,* ett släkte av skivsvampar, *Agaricineæ,* utmärkt genom tunn regelbunden hatt på central, smal, ringlös fot, fast förenad med hatten, samt segt, broskartat kött. Av hithörande arter äro följande värda uppmärksamhet såsom tjänliga till krydda. Nejlik-b., *M. oreades* Bolt, en å gräsmark allmän, i ringar (häxringar) växande, blek svamp, med omkring tumsbred, i mitten upphöjd hatt. Lök-b., *M. scorodonius* Fr., en mindre art med svartbrun, pipig fot och stark lukt av lök, vilken dock försvinner vid kokning eller stekning, varför den bör tillsättas mot slutet av rättens tillredning. Allmän i skogar.

Bruchus. Se Bönsmyg, Ärtsmyg.

Brucin. Se Alkaloid.

Bruk. Se Murbruk, Betong, Cement.

Bruksfrö. Se Fröodling.

Bruksvärde, odlingsvärde, hos utsädesvaror bedömes ej endast efter de vid analys funna talen för grobarhet, renhet, ogräshalt, fuktighetshalt m.m. utan även efter andra grunder, ss. efter genom försök eller annorlunda känd avkastningsförmåga, sortens eller stammens lämplighet för klimatiska och jordmånsförhållanden och för olika användning av skörden o. s. v. Orden ha förr använts att beteckna procent grobarhet x proc. rent frö, vilket numera i frökontrollen uttryckes med »rent grott frö». Jfr Frökontroll.J. N. W.

Brummare kallas kor, vilka liksom en tjur skrapa med framfötterna och böla med huvudet sänkt mot marken. Orsaken är abnormitet i könsverksamheten och beteendet angiver alltid, att djuret är ofruktsamt. Jfr Brunst.E. N—m.

Brunand. Se Dykand.

Brunell, brunört, *Prunella vulgaris* L., en lågvuxen ört av läppblommiga växternas familj, *Labiatæ,* med ett toppställt brunt blomax. Allmän på betesmarker, isynnerhet på mager jord. Får och getter beta örten, bien hämta honung ur blommorna.

Brunfläcksjuka, sjukdom på veteax, vilken visar sig genom stora, oregelbundet formade, smutsbruna fläckar, som kort efter blomningen uppträda å agnarna. Har endast undantagsvis iakttagits, men var 1889 rätt elakartad i Stockholmstrakten.E. H—g.

Brunn. 1. För uppsamling av grundvatten. Där grundvatten eller källådror finnas så nära jordytan, att de lätt kunna påvisas, kan platsen för en b. ofta väljas, där det synes vara lämpligt. Därvid bör brunnen ej läggas så, att förorenat vatten, t. ex. från djurstallar eller

T. tarandinus L., som igenkännes på sin delvis guldglänsande behåring. Nära besläktade äro Regnbromsar, *Chrysozona (Hæmatopota),* som äro väsentligt mindre och igenkännas på sina svart- eller gråspräckliga vingar. De äro i synnerhet vid fuktigt väder besvärliga och utdela stick, varav smärtan är skarp men hastigt övergående. Bromsarnas larver leva i fuktig jord eller vatten. Jfr Blindbroms, Styng.A. T—n.

Fäbroms. Dubbel nat. storl.

2. Instrument, se Brems.

3. Anordning för att minska en rörelses hastighet eller hejda densamma. Användes på fordon och en del maskiner. Se Vagn.

Bromsböld. Se Styng.

Bromus. Se Losta.

Bronchit. Se Bröstkatarr.

Brons. Se Metall.

Broschlare, brossiare, brosselkarl, hjälpkarl, som timmerkörare ofta använda för timrets redning och lossning å avverkningsplatsen. B:s arbete kallas brossling.G. L—g.

Brosk betecknar en art av bindesubstans (jfr Bindväv), som beträffande hårdhet kommer bland djurkroppens vävnader närmast efter benet. Det besitter en ganska hög grad av elasticitet och tjänar huvudsakligen till komplettering av skelettets bendelar, i det att det t. ex. överklädande ändarna av mot varandra ledande ben som s. k. ledbrosk bildar glatta ledytor, som lätt glida mot varandra; eller ock kan det bilda förbindelser, som utan att vara leder i egentlig mening (sakna ledhåla) dock medgiva en viss rörlighet åt de sammanfogade benen, t. ex. revbensbrosken och broskskivorna mellan ryggkotorna. Skelettets ben anläggas hos fostret i stor utsträckning som b. — B. hos det fullt utvecklade däggdjuret består av en riklig, strukturlös eller trådig grundmassa, innehållande jämförelsevis fåtaliga, i små grupper eller rader liggande celler. Hos fostret är det mycket cellrikare. Det innehåller som huvudbeståndsdel en med bindvävens limgivande substans (kollagen — se Äggviteartade ämnen) närsläktad eller identisk äggvitekropp. Av andra förekommande sådana kan anföras s. k. kondromukoid, ett sammansatt, slemliknande äggviteämne, som bl. a. innehåller organiskt bunden svavelsyra (»kondroitin-svavelsyra») och förekommer även i ben och bindväv.*

Brosksvamp, *Marasmius,* ett släkte av skivsvampar, *Agaricineæ,* utmärkt genom tunn regelbunden hatt på central, smal, ringlös fot, fast förenad med hatten, samt segt, broskartat kött. Av hithörande arter äro följande värda uppmärksamhet såsom tjänliga till krydda. Nejlik-b., *M. oreades* Bolt, en å gräsmark allmän, i ringar (häxringar) växande, blek svamp, med omkring tumsbred, i mitten upphöjd hatt. Lök-b., *M. scorodonius* Fr., en mindre art med svartbrun, pipig fot och stark lukt av lök, vilken dock försvinner vid kokning eller stekning, varför den bör tillsättas mot slutet av rättens tillredning. Allmän i skogar.

Bruchus. Se Bönsmyg, Ärtsmyg.

Brucin. Se Alkaloid.

Bruk. Se Murbruk, Betong, Cement.

Bruksfrö. Se Fröodling.

Bruksvärde, odlingsvärde, hos utsädesvaror bedömes ej endast efter de vid analys funna talen för grobarhet, renhet, ogräshalt, fuktighetshalt m.m. utan även efter andra grunder, ss. efter genom försök eller annorlunda känd avkastningsförmåga, sortens eller stammens lämplighet för klimatiska och jordmånsförhållanden och för olika användning av skörden o. s. v. Orden ha förr använts att beteckna procent grobarhet x proc. rent frö, vilket numera i frökontrollen uttryckes med »rent grott frö». Jfr Frökontroll.J. N. W.

Brummare kallas kor, vilka liksom en tjur skrapa med framfötterna och böla med huvudet sänkt mot marken. Orsaken är abnormitet i könsverksamheten och beteendet angiver alltid, att djuret är ofruktsamt. Jfr Brunst.E. N—m.

Brunand. Se Dykand.

Brunell, brunört, *Prunella vulgaris* L., en lågvuxen ört av läppblommiga växternas familj, *Labiatæ,* med ett toppställt brunt blomax. Allmän på betesmarker, isynnerhet på mager jord. Får och getter beta örten, bien hämta honung ur blommorna.

Brunfläcksjuka, sjukdom på veteax, vilken visar sig genom stora, oregelbundet formade, smutsbruna fläckar, som kort efter blomningen uppträda å agnarna. Har endast undantagsvis iakttagits, men var 1889 rätt elakartad i Stockholmstrakten.E. H—g.

Brunn. 1. För uppsamling av grundvatten. Där grundvatten eller källådror finnas så nära jordytan, att de lätt kunna påvisas, kan platsen för en b. ofta väljas, där det synes vara lämpligt. Därvid bör brunnen ej läggas så, att förorenat vatten, t. ex. från djurstallar eller

T. tarandinus L., som igenkännes på sin delvis guldglänsande behåring. Nära besläktade äro Regnbromsar, *Chrysozona (Hæmatopota),* som äro väsentligt mindre och igenkännas på sina svart- eller gråspräckliga vingar. De äro i synnerhet vid fuktigt väder besvärliga och utdela stick, varav smärtan är skarp men hastigt övergående. Bromsarnas larver leva i fuktig jord eller vatten. Jfr Blindbroms, Styng.A. T—n.

Fäbroms. Dubbel nat. storl.

2. Instrument, se Brems.

3. Anordning för att minska en rörelses hastighet eller hejda densamma. Användes på fordon och en del maskiner. Se Vagn.

Bromsböld. Se Styng.

Bromus. Se Losta.

Bronchit. Se Bröstkatarr.

Brons. Se Metall.

Broschlare, brossiare, brosselkarl, hjälpkarl, som timmerkörare ofta använda för timrets redning och lossning å avverkningsplatsen. B:s arbete kallas brossling.G. L—g.

Brosk betecknar en art av bindesubstans (jfr Bindväv), som beträffande hårdhet kommer bland djurkroppens vävnader närmast efter benet. Det besitter en ganska hög grad av elasticitet och tjänar huvudsakligen till komplettering av skelettets bendelar, i det att det t. ex. överklädande ändarna av mot varandra ledande ben som s. k. ledbrosk bildar glatta ledytor, som lätt glida mot varandra; eller ock kan det bilda förbindelser, som utan att vara leder i egentlig mening (sakna ledhåla) dock medgiva en viss rörlighet åt de sammanfogade benen, t. ex. revbensbrosken och broskskivorna mellan ryggkotorna. Skelettets ben anläggas hos fostret i stor utsträckning som b. — B. hos det fullt utvecklade däggdjuret består av en riklig, strukturlös eller trådig grundmassa, innehållande jämförelsevis fåtaliga, i små grupper eller rader liggande celler. Hos fostret är det mycket cellrikare. Det innehåller som huvudbeståndsdel en med bindvävens limgivande substans (kollagen — se Äggviteartade ämnen) närsläktad eller identisk äggvitekropp. Av andra förekommande sådana kan anföras

s. k. kondromukoid, ett sammansatt, slemliknande äggviteämne, som bl. a. innehåller organiskt bunden svavelsyra (»kondroitin-svavelsyra») och förekommer även i ben och bindväv.*

Brosksvamp, *Marasmius,* ett släkte av skivsvampar, *Agaricineæ,* utmärkt genom tunn regelbunden hatt på central, smal, ringlös fot, fast förenad med hatten, samt segt, broskartat kött. Av hithörande arter äro följande värda uppmärksamhet såsom tjänliga till krydda. Nejlik-b., *M. oreades* Bolt, en å gräsmark allmän, i ringar (häxringar) växande, blek svamp, med omkring tumsbred, i mitten upphöjd hatt. Lök-b., *M. scorodonius* Fr., en mindre art med svartbrun, pipig fot och stark lukt av lök, vilken dock försvinner vid kokning eller stekning, varför den bör tillsättas mot slutet av rättens tillredning. Allmän i skogar.

Bruchus. Se Bönsmyg, Ärtsmyg.

Brucin. Se Alkaloid.

Bruk. Se Murbruk, Betong, Cement.

Bruksfrö. Se Fröodling.

Bruksvärde, odlingsvärde, hos utsädesvaror bedömes ej endast efter de vid analys funna talen för grobarhet, renhet, ogräshalt, fuktighetshalt m.m. utan även efter andra grunder, ss. efter genom försök eller annorlunda känd avkastningsförmåga, sortens eller stammens lämplighet för klimatiska och jordmånsförhållanden och för olika användning av skörden o. s. v. Orden ha förr använts att beteckna procent grobarhet x proc. rent frö, vilket numera i frökontrollen uttryckes med »rent grott frö». Jfr Frökontroll.J. N. W.

Brummare kallas kor, vilka liksom en tjur skrapa med framfötterna och böla med huvudet sänkt mot marken. Orsaken är abnormitet i könsverksamheten och beteendet angiver alltid, att djuret är ofruktsamt. Jfr Brunst.E. N—m.

Brunand. Se Dykand.

Brunell, brunört, *Prunella vulgaris* L., en lågvuxen ört av läppblommiga växternas familj, *Labiatæ,* med ett toppställt brunt blomax. Allmän på betesmarker, isynnerhet på mager jord. Får och getter beta örten, bien hämta honung ur blommorna.

Brunfläcksjuka, sjukdom på veteax, vilken visar sig genom stora, oregelbundet formade, smutsbruna fläckar, som kort efter blomningen uppträda å agnarna. Har endast undantagsvis iakttagits, men var 1889 rätt elakartad i Stockholmstrakten.E. H—g.

Brunn. 1. För uppsamling av grundvatten. Där grundvatten eller källådror finnas så nära jordytan, att de lätt kunna påvisas, kan platsen för en b. ofta väljas, där det synes vara lämpligt. Därvid bör brunnen ej läggas så, att förorenat vatten, t. ex. från djurstallar eller

T. tarandinus L., som igenkännes på sin delvis guldglänsande behåring. Nära besläktade äro Regnbromsar, *Chrysozona (Hæmatopota),* som äro väsentligt mindre och igenkännas på sina svart- eller gråspräckliga vingar. De äro i synnerhet vid fuktigt väder besvärliga och utdela stick, varav smärtan är skarp men hastigt övergående. Bromsarnas larver leva i fuktig jord eller vatten. Jfr Blindbroms, Styng.A. T—n.

Fäbroms. Dubbel nat. storl.

2. Instrument, se Brems.

3. Anordning för att minska en rörelses hastighet eller hejda densamma. Användes på fordon och en del maskiner. Se Vagn.

Bromsböld. Se Styng.

Bromus. Se Losta.

Bronchit. Se Bröstkatarr.

Brons. Se Metall.

Broschlare, brossiare, brosselkarl, hjälpkarl, som timmerkörare ofta använda för timrets redning och lossning å avverkningsplatsen. B:s arbete kallas brossling.G. L—g.

Brosk betecknar en art av bindesubstans (jfr Bindväv), som beträffande hårdhet kommer bland djurkroppens vävnader närmast efter benet. Det besitter en ganska hög grad av elasticitet och tjänar huvudsakligen till komplettering av skelettets bendelar, i det att det t. ex. överklädande ändarna av mot varandra ledande ben som s. k. ledbrosk bildar glatta ledytor, som lätt glida mot varandra; eller ock kan det bilda förbindelser, som utan att vara leder i egentlig mening (sakna ledhåla) dock medgiva en viss rörlighet åt de sammanfogade benen, t. ex. revbensbrosken och broskskivorna mellan ryggkotorna. Skelettets ben anläggas hos fostret i stor utsträckning som b. — B. hos det fullt utvecklade däggdjuret består av en riklig, strukturlös eller trådig grundmassa, innehållande jämförelsevis fåtaliga, i små grupper eller rader liggande celler. Hos fostret är det mycket cellrikare. Det innehåller som huvudbeståndsdel en med bindvävens limgivande substans (kollagen — se Äggviteartade ämnen) närsläktad eller identisk äggvitekropp. Av andra förekommande sådana kan anföras s. k. kondromukoid, ett sammansatt, slemliknande äggviteämne, som bl. a. innehåller organiskt bunden svavelsyra (»kondroitin-svavelsyra») och förekommer även i ben och bindväv.*

Brosksvamp, *Marasmius,* ett släkte av skivsvampar, *Agaricineæ,* utmärkt genom tunn regelbunden hatt på central, smal, ringlös fot, fast förenad med hatten, samt segt, broskartat kött. Av hithörande arter äro följande värda uppmärksamhet såsom tjänliga till krydda. Nejlik-b., *M. oreades* Bolt, en å gräsmark allmän, i ringar (häxringar) växande, blek svamp, med omkring tumsbred, i mitten upphöjd hatt. Lök-b., *M. scorodonius* Fr., en mindre art med svartbrun, pipig fot och stark lukt av lök, vilken dock försvinner vid kokning eller stekning, varför den bör tillsättas mot slutet av rättens tillredning. Allmän i skogar.

Bruchus. Se Bönsmyg, Ärtsmyg.

Brucin. Se Alkaloid.

Bruk. Se Murbruk, Betong, Cement.

Bruksfrö. Se Fröodling.

Bruksvärde, odlingsvärde, hos utsädesvaror bedömes ej endast efter de vid analys funna talen för grobarhet, renhet, ogräshalt, fuktighetshalt m.m. utan även efter andra grunder, ss. efter genom försök eller annorlunda känd avkastningsförmåga, sortens eller stammens lämplighet för klimatiska och jordmånsförhållanden och för olika användning av skörden o. s. v. Orden ha förr använts att beteckna procent grobarhet x proc. rent frö, vilket numera i frökontrollen uttryckes med »rent grott frö». Jfr Frökontroll.J. N. W.

Brummare kallas kor, vilka liksom en tjur skrapa med framfötterna och böla med huvudet sänkt mot marken. Orsaken är abnormitet i könsverksamheten och beteendet angiver alltid, att djuret är ofruktsamt. Jfr Brunst.E. N—m.

Brunand. Se Dykand.

Brunell, brunört, *Prunella vulgaris* L., en lågvuxen ört av läppblommiga växternas familj, *Labiatæ,* med ett toppställt brunt blomax. Allmän på betesmarker, isynnerhet på mager jord. Får och getter beta örten, bien hämta honung ur blommorna.

Brunfläcksjuka, sjukdom på veteax, vilken visar sig genom stora, oregelbundet formade, smutsbruna fläckar, som kort efter blomningen uppträda å agnarna. Har endast undantagsvis iakttagits, men var 1889 rätt elakartad i Stockholmstrakten.E. H—g.

Brunn. 1. För uppsamling av grundvatten. Där grundvatten eller källådror finnas så nära jordytan, att de lätt kunna påvisas, kan platsen för en b. ofta väljas, där det synes vara lämpligt. Därvid bör brunnen ej läggas så, att förorenat vatten, t. ex. från djurstallar eller

T. tarandinus L., som igenkännes på sin delvis guldglänsande behåring. Nära besläktade äro Regnbromsar, *Chrysozona (Hæmatopota),* som äro väsentligt mindre och igenkännas på

sina svart- eller gråspräckliga vingar. De äro i synnerhet vid fuktigt väder besvärliga och utdela stick, varav smärtan är skarp men hastigt övergående. Bromsarnas larver leva i fuktig jord eller vatten. Jfr Blindbroms, Styng.A. T—n.

Fäbroms. Dubbel nat. storl.

2. Instrument, se Brems.

3. Anordning för att minska en rörelses hastighet eller hejda densamma. Användes på fordon och en del maskiner. Se Vagn.

Bromsböld. Se Styng.

Bromus. Se Losta.

Bronchit. Se Bröstkatarr.

Brons. Se Metall.

Broschlare, brossiare, brosselkarl, hjälpkarl, som timmerkörare ofta använda för timrets redning och lossning å avverkningsplatsen. B:s arbete kallas brossling.G. L—g.

Brosk betecknar en art av bindesubstans (jfr Bindväv), som beträffande hårdhet kommer bland djurkroppens vävnader närmast efter benet. Det besitter en ganska hög grad av elasticitet och tjänar huvudsakligen till komplettering av skelettets bendelar, i det att det t. ex. överklädande ändarna av mot varandra ledande ben som s. k. ledbrosk bildar glatta ledytor, som lätt glida mot varandra; eller ock kan det bilda förbindelser, som utan att vara leder i egentlig mening (sakna ledhåla) dock medgiva en viss rörlighet åt de sammanfogade benen, t. ex. revbensbrosken och broskskivorna mellan ryggkotorna. Skelettets ben anläggas hos fostret i stor utsträckning som b. — B. hos det fullt utvecklade däggdjuret består av en riklig, strukturlös eller trådig grundmassa, innehållande jämförelsevis fåtaliga, i små grupper eller rader liggande celler. Hos fostret är det mycket cellrikare. Det innehåller som huvudbeståndsdel en med bindvävens limgivande substans (kollagen — se Äggviteartade ämnen) närsläktad eller identisk äggvitekropp. Av andra förekommande sådana kan anföras s. k. kondromukoid, ett sammansatt, slemliknande äggviteämne, som bl. a. innehåller organiskt bunden svavelsyra (»kondroitin-svavelsyra») och förekommer även i ben och bindväv.*

Brosksvamp, *Marasmius,* ett släkte av skivsvampar, *Agaricineæ,* utmärkt genom tunn regelbunden hatt på central, smal, ringlös fot, fast förenad med hatten, samt segt, broskartat kött. Av hithörande arter äro följande värda uppmärksamhet såsom tjänliga till krydda. Nejlik-b., *M. oreades* Bolt, en å gräsmark allmän, i ringar (häxringar) växande, blek svamp, med omkring tumsbred, i mitten upphöjd hatt. Lök-b., *M. scorodonius* Fr., en mindre art med svartbrun, pipig fot och stark lukt av lök, vilken dock försvinner vid kokning eller stekning, varför den bör tillsättas mot slutet av rättens tillredning. Allmän i skogar.

Bruchus. Se Bönsmyg, Ärtsmyg.

Brucin. Se Alkaloid.

Bruk. Se Murbruk, Betong, Cement.

Bruksfrö. Se Fröodling.

Bruksvärde, odlingsvärde, hos utsädesvaror bedömes ej endast efter de vid analys funna talen för grobarhet, renhet, ogräshalt, fuktighetshalt m.m. utan även efter andra grunder, ss. efter genom försök eller annorlunda känd avkastningsförmåga, sortens eller stammens lämplighet för klimatiska och jordmånsförhållanden och för olika användning av skörden o. s. v. Orden ha förr använts att beteckna procent grobarhet x proc. rent frö, vilket numera i frökontrollen uttryckes med »rent grott frö». Jfr Frökontroll.J. N. W.

Brummare kallas kor, vilka liksom en tjur skrapa med framfötterna och böla med huvudet sänkt mot marken. Orsaken är abnormitet i könsverksamheten och beteendet angiver alltid, att djuret är ofruktsamt. Jfr Brunst.E. N—m.

Brunand. Se Dykand.

Brunell, brunört, *Prunella vulgaris* L., en lågvuxen ört av läppblommiga växternas familj, *Labiatæ,* med ett toppställt brunt blomax. Allmän på betesmarker, isynnerhet på mager jord. Får och getter beta örten, bien hämta honung ur blommorna.

Brunfläcksjuka, sjukdom på veteax, vilken visar sig genom stora, oregelbundet formade, smutsbruna fläckar, som kort efter blomningen uppträda å agnarna. Har endast undantagsvis iakttagits, men var 1889 rätt elakartad i Stockholmstrakten.E. H—g.

Brunn. 1. För uppsamling av grundvatten. Där grundvatten eller källådror finnas så nära jordytan, att de lätt kunna påvisas, kan platsen för en b. ofta väljas, där det synes vara lämpligt. Därvid bör brunnen ej läggas så, att förorenat vatten, t. ex. från djurstallar eller

mejeri, kan inströmma, och således aldrig nära invid eller nedanför dylika ställen. Där vattentillgång ej lätt kan påvisas genom grävning, sökes lämplig plats för b. lättast med ledning av markens ytformation, jordlagrens lutning o. s. v., varvid topografiskt sakkunnig lämpligen rådfrågas och borrning användes för undersökningen. Denna bör helst göras på eftersommaren efter torkperiod, för att trygghet skall finnas, att ej påträffad vattentillgång utsinar. För uppletande av vattenådror användes stundom slagruta (se d. o.) ej sällan med god framgång. Där vattnet påträffas inom måttligt djup, uppgräves vanligen b. och muras. Den bör uppgrävas så djupt, att vattnet står minst i meter djupt även under torka. Vid grävningen förekommes ras av väggarna genom av ramar på insidan stödda plankor, som neddrivas, i den mån grävningen fördjupas. Skall grävningen fortsättas över planklängden, så anbringas en ny plankskoning innanför den första, varigenom brunnens nedre del blir något trängre än upptill. Sedan tillräckligt djup nåtts, lägges en stadig krans, hoptimrad av tjärad plank eller timmer på botten som underlag, och därpå muras i rundel antingen kallmur, av naturlig sten, minst $^1/_2$ meter tjock eller ock $^1/_2$ stens mur av för ändamålet format brunnstegel utan bruk. Plankskoningen uppdrages helst i den mån murningen sker, och bakom muren packas med grus.

Där jorden är lös och har benägenhet att flyta, börjar murningen helst, sedan blott en grop i ytan grävts, och brunnen sänkes genom utgrävning under muren och påmurning ovantill. Bottenkransen göres i detta fall av flera lag och tillspetsad utåt, så att den lättare nedtryckes i jorden, vilket än mer befordras om utgrävningen vidgas något neråt. Det brukas i detta fall även att gjuta b. av cementbruk med armering utgående från bottenkransen likasom ock att sätta b. av färdiggjutna rörformiga sektioner. — Vid dagytan bör marken kring brunnsöppningen vara något upphöjd, så att vatten ej rinner in i brunnen, och öppningen täckes av ett brunnskar av plank eller cement, vari pumpen fästes. Ju större omsättningen av vatten i en brunn är, desto renare håller det sig. Med ej alltför långa mellantider bör den rensas, och om man för detta ändamål behöver gå ned i honom, bör luften först undersökas genom att nedsänka ett brinnande ljus. Slocknar detta, tyder det på närvaro av större mängd kolsyra, som verkar kvävande.

Där vatten träffas först på större djup, blir i allmänhet billigast att nedslå en rörbrunn, ett järnrör med stålspets och nedtill genombrutet och försett med metallduk, som släpper genom vatten men ej sand. Sedan tillräckligt vattenförande lager uppnåtts, insättes en pump i röret.

I dylika rörbrunnar stiger stundom vattnet upp till ytan av eget tryck (artesisk b.), beroende på att brunnen nedträngt i ett jordlager, där vattnet står under tryck från högre terräng. Rörbrunnars borrning såväl som diamantborrning i berg bör överlåtas åt fackkunnigt folk.

2. B. vid täckdikning. Se Dikning.

Brunrandsjuka. Se Strimsjuka.

Brunst. De företeelser, som hos det könsmogna, fortplantningsdugliga hondjuret stå i samband med äggets mognad och avgång ur äggstockarna, och som avse att gynna dess befruktning och vidare utveckling till foster, benämnas, liksom de yttre tecknen på dessa processer, brunst. Uttrycket användes stundom även som liktydigt med könsdrift hos bägge könen. Under riklig tillströmning av blod till äggstocken och de övriga delarna av könsorganen brista en eller flera äggblåsor (»Graaf'ska bl. — se Könsorgan) innehållande mogna ägg, vilka upptagas av äggledarens mot äggstocken vettande, öppna, med ett fransat bräm försedda ända (»modertrumpeten») och småningom förflyttas genom äggledaren in i livmodern. För att förbereda äggets fästande och utveckling därstädes, i den händelse det blivit befruktat (vilket antages vanligen ske vid passagen genom äggledaren), har livmoderns slemhinna i samband med den ökade blodtillströmningen undergått vissa förändringar: starkt förtjockats, avsöndrat rikligt med slem, avstött ytligare liggande celler och lämnat genomträde för vita blodkroppar samt hos vissa djur (bland husdjuren framför allt hunden) även genomsläppt blod. Utåt ge sig dessa processer tillkänna genom ansvällning och ökad

värme hos könsdelarna, rodnad av skidslemhinnan samt avgång av slemmigt, ofta blodstrimmigt flöde. Dessutom visar djuret vanligen tecken till oro, förlorar foderlusten, tränger sig mot spiltbalkarna, piskar med svansen, öppnar och sluter blygdläpparna (sto), »rider» på sina kamrater (ko) etc. Mjölkavsöndringen hos kor minskar vanligen, och mjölken får ibland en salt eller besk bismak. Stundom iakttagas inga eller endast obetydliga orostecken — »stilla» b. — Brunsten varar hos häst och idisslare 1—2 dagar, hos svin ofta något längre, hos hund omkring 1 vecka. Parningsbegäret hos hondjuren inträder ofta först mot slutet av brunstperioden eller är då starkast. Har befruktning ägt rum, inträder i regel icke någon ny brunstperiod förrän en viss tid efter fostrets framfödande — 5—9 dagar för sto, 3—4 (—6) veckor för ko, 4—8 veckor för svin och omkring 6 (en och en halv—7) månader för får. Någon gång visa dock djuren b. t. o. m. upprepade gånger trots förevarande dräktighet. Har befruktning ej inträtt, återkomma brunstperioderna med tämligen regelbundna mellanrum — hos sto och ko var 3:e (—4:e), hos får och svin vanligen var 3:e vecka. Under mellantiderna mellan

mejeri, kan inströmma, och således aldrig nära invid eller nedanför dylika ställen. Där vattentillgång ej lätt kan påvisas genom grävning, sökes lämplig plats för b. lättast med ledning av markens ytformation, jordlagrens lutning o. s. v., varvid topografiskt sakkunnig lämpligen rådfrågas och borrning användes för undersökningen. Denna bör helst göras på eftersommaren efter torkperiod, för att trygghet skall finnas, att ej påträffad vattentillgång utsinar. För uppletande av vattenådror användes stundom slagruta (se d. o.) ej sällan med god framgång. Där vattnet påträffas inom måttligt djup, uppgräves vanligen b. och muras. Den bör uppgrävas så djupt, att vattnet står minst i meter djupt även under torka. Vid grävningen förekommes ras av väggarna genom av ramar på insidan stödda plankor, som neddrivas, i den mån grävningen fördjupas. Skall grävningen fortsättas över planklängden, så anbringas en ny plankskoning innanför den första, varigenom brunnens nedre del blir något trängre än upptill. Sedan tillräckligt djup nåtts, lägges en stadig krans, hoptimrad av tjärad plank eller timmer på botten som underlag, och därpå muras i rundel antingen kallmur, av naturlig sten, minst $^1/_2$ meter tjock eller ock $^1/_2$ stens mur av för ändamålet format brunnstegel utan bruk. Plankskoningen uppdrages helst i den mån murningen sker, och bakom muren packas med grus.

Där jorden är lös och har benägenhet att flyta, börjar murningen helst, sedan blott en grop i ytan grävts, och brunnen sänkes genom utgrävning under muren och påmurning ovantill. Bottenkransen göres i detta fall av flera lag och tillspetsad utåt, så att den lättare nedtryckes i jorden, vilket än mer befordras om utgrävningen vidgas något neråt. Det brukas i detta fall även att gjuta b. av cementbruk med armering utgående från bottenkransen likasom ock att sätta b. av färdiggjutna rörformiga sektioner. — Vid dagytan bör marken kring brunnsöppningen vara något upphöjd, så att vatten ej rinner in i brunnen, och öppningen täckes av ett brunnskar av plank eller cement, vari pumpen fästes. Ju större omsättningen av vatten i en brunn är, desto renare håller det sig. Med ej alltför långa mellantider bör den rensas, och om man för detta ändamål behöver gå ned i honom, bör luften först undersökas genom att nedsänka ett brinnande ljus. Slocknar detta, tyder det på närvaro av större mängd kolsyra, som verkar kvävande.

Där vatten träffas först på större djup, blir i allmänhet billigast att nedslå en rörbrunn, ett järnrör med stålspets och nedtill genombrutet och försett med metallduk, som släpper genom vatten men ej sand. Sedan tillräckligt vattenförande lager uppnåtts, insättes en pump i röret.

I dylika rörbrunnar stiger stundom vattnet upp till ytan av eget tryck (artesisk b.), beroende på att brunnen nedträngt i ett jordlager, där vattnet står under tryck från högre terräng. Rörbrunnars borrning såväl som diamantborrning i berg bör överlåtas åt fackkunnigt folk.

2. B. vid täckdikning. Se Dikning.

Brunrandsjuka. Se Strimsjuka.

Brunst. De företeelser, som hos det könsmogna, fortplantningsdugliga hondjuret stå i samband med äggets mognad och avgång ur äggstockarna, och som avse att gynna dess befruktning och vidare utveckling till foster, benämnas, liksom de yttre tecknen på dessa processer, brunst. Uttrycket användes stundom även som liktydigt med könsdrift hos bägge könen. Under riklig tillströmning av blod till äggstocken och de övriga delarna av könsorganen brista en eller flera äggblåsor (»Graaf'ska bl. — se Könsorgan) innehållande mogna ägg, vilka upptagas av äggledarens mot äggstocken vettande, öppna, med ett fransat bräm försedda ända (»modertrumpeten») och småningom förflyttas genom äggledaren in i livmodern. För att förbereda äggets fästande och utveckling därstädes, i den händelse det blivit befruktat (vilket antages vanligen ske vid passagen genom äggledaren), har livmoderns slemhinna i samband med den ökade blodtillströmningen undergått vissa förändringar: starkt förtjockats, avsöndrat rikligt med slem, avstött ytligare liggande celler och lämnat genomträde för vita blodkroppar samt hos vissa djur (bland husdjuren framför allt hunden) även genomsläppt blod. Utåt ge sig dessa processer tillkänna genom ansvällning och ökad värme hos könsdelarna, rodnad av skidslemhinnan samt avgång av slemmigt, ofta blodstrimmigt flöde. Dessutom visar djuret vanligen tecken till oro, förlorar foderlusten, tränger sig mot spiltbalkarna, piskar med svansen, öppnar och sluter blygdläpparna (sto), »rider» på sina kamrater (ko) etc. Mjölkavsöndringen hos kor minskar vanligen, och mjölken får ibland en salt eller besk bismak. Stundom iakttagas inga eller endast obetydliga orostecken — »stilla» b. — Brunsten varar hos häst och idisslare 1—2 dagar, hos svin ofta något längre, hos hund omkring 1 vecka. Parningsbegäret hos hondjuren inträder ofta först mot slutet av brunstperioden eller är då starkast. Har befruktning ägt rum, inträder i regel icke någon ny brunstperiod förrän en viss tid efter fostrets framfödande — 5—9 dagar för sto, 3—4 (—6) veckor för ko, 4—8 veckor för svin och omkring 6 (en och en halv—7) månader för får. Någon gång visa dock djuren b. t. o. m. upprepade gånger trots förevarande dräktighet. Har befruktning ej inträtt, återkomma brunstperioderna med tämligen regelbundna mellanrum — hos sto och ko var 3:e (—4:e), hos får och svin vanligen var 3:e vecka. Under mellantiderna mellan

mejeri, kan inströmma, och således aldrig nära invid eller nedanför dylika ställen. Där vattentillgång ej lätt kan påvisas genom grävning, sökes lämplig plats för b. lättast med ledning av markens ytformation, jordlagrens lutning o. s. v., varvid topografiskt sakkunnig lämpligen rådfrågas och borrning användes för undersökningen. Denna bör helst göras på eftersommaren efter torkperiod, för att trygghet skall finnas, att ej påträffad vattentillgång utsinar. För uppletande av vattenådror användes stundom slagruta (se d. o.) ej sällan med god framgång. Där vattnet påträffas inom måttligt djup, uppgräves vanligen b. och muras. Den bör uppgrävas så djupt, att vattnet står minst i meter djupt även under torka. Vid grävningen förekommes ras av väggarna genom av ramar på insidan stödda plankor, som neddrivas, i den mån grävningen fördjupas. Skall grävningen fortsättas över planklängden, så anbringas en ny plankskoning innanför den första, varigenom brunnens nedre del blir något trängre än upptill. Sedan tillräckligt djup nåtts, lägges en stadig krans, hoptimrad av tjärad plank eller timmer på botten som underlag, och därpå muras i rundel antingen kallmur, av naturlig sten, minst $^1/_2$ meter tjock eller ock $^1/_2$ stens mur av för ändamålet format brunnstegel utan bruk. Plankskoningen uppdrages helst i den mån murningen sker, och bakom muren packas med grus.

Där jorden är lös och har benägenhet att flyta, börjar murningen helst, sedan blott en grop i ytan grävts, och brunnen sänkes genom utgrävning under muren och påmurning ovantill. Bottenkransen göres i detta fall av flera lag och tillspetsad utåt, så att den lättare nedtryckes i jorden, vilket än mer befordras om utgrävningen vidgas något neråt. Det brukas i detta fall även att gjuta b. av cementbruk med armering utgående från bottenkransen likasom ock att sätta b. av färdiggjutna rörformiga sektioner. — Vid dagytan bör marken kring brunnsöppningen vara något upphöjd, så att vatten ej rinner in i brunnen, och öppningen täckes av ett brunnskar av plank eller cement, vari pumpen fästes. Ju större omsättningen av vatten i en brunn är, desto renare håller det sig. Med ej alltför långa mellantider bör den rensas, och om man för detta ändamål behöver gå ned i honom, bör luften först undersökas genom att nedsänka ett brinnande ljus. Slocknar detta, tyder det på närvaro av större mängd kolsyra, som verkar kvävande.

Där vatten träffas först på större djup, blir i allmänhet billigast att nedslå en rörbrunn, ett järnrör med stålspets och nedtill genombrutet och försett med metallduk, som släpper genom vatten men ej sand. Sedan tillräckligt vattenförande lager uppnåtts, insättes en pump i röret.

I dylika rörbrunnar stiger stundom vattnet upp till ytan av eget tryck (artesisk b.), beroende på att brunnen nedträngt i ett jordlager, där vattnet står under tryck från högre terräng. Rörbrunnars borrning såväl som diamantborrning i berg bör överlåtas åt fackkunnigt folk.

2. B. vid täckdikning. Se Dikning.

Brunrandsjuka. Se Strimsjuka.

Brunst. De företeelser, som hos det könsmogna, fortplantningsdugliga hondjuret stå i samband med äggets mognad och avgång ur äggstockarna, och som avse att gynna dess befruktning och vidare utveckling till foster, benämnas, liksom de yttre tecknen på dessa processer, brunst. Uttrycket användes stundom även som liktydigt med könsdrift hos bägge könen. Under riklig tillströmning av blod till äggstocken och de övriga delarna av könsorganen brista en eller flera äggblåsor (»Graaf'ska bl. — se Könsorgan) innehållande mogna ägg, vilka upptagas av äggledarens mot äggstocken vettande, öppna, med ett fransat bräm försedda ända (»modertrumpeten») och småningom förflyttas genom äggledaren in i livmodern. För att förbereda äggets fästande och utveckling därstädes, i den händelse det blivit befruktat (vilket antages vanligen ske vid passagen genom äggledaren), har livmoderns slemhinna i samband med den ökade blodtillströmningen undergått vissa förändringar: starkt förtjockats, avsöndrat rikligt med slem, avstött ytligare liggande celler och lämnat genomträde för vita blodkroppar samt hos vissa djur (bland husdjuren framför allt hunden) även genomsläppt blod. Utåt ge sig dessa processer tillkänna genom ansvällning och ökad värme hos könsdelarna, rodnad av skidslemhinnan samt avgång av slemmigt, ofta blodstrimmigt flöde. Dessutom visar djuret vanligen tecken till oro, förlorar foderlusten, tränger sig mot spiltbalkarna, piskar med svansen, öppnar och sluter blygdläpparna (sto), »rider» på sina kamrater (ko) etc. Mjölkavsöndringen hos kor minskar vanligen, och mjölken får ibland en salt eller besk bismak. Stundom iakttagas inga eller endast obetydliga orostecken — »stilla» b. — Brunsten varar hos häst och idisslare 1—2 dagar, hos svin ofta något längre, hos

hund omkring 1 vecka. Parningsbegäret hos hondjuren inträder ofta först mot slutet av brunstperioden eller är då starkast. Har befruktning ägt rum, inträder i regel icke någon ny brunstperiod förrän en viss tid efter fostrets framfödande — 5—9 dagar för sto, 3—4 (—6) veckor för ko, 4—8 veckor för svin och omkring 6 (en och en halv—7) månader för får. Någon gång visa dock djuren b. t. o. m. upprepade gånger trots förevarande dräktighet. Har befruktning ej inträtt, återkomma brunstperioderna med tämligen regelbundna mellanrum — hos sto och ko var 3:e (—4:e), hos får och svin vanligen var 3:e vecka. Under mellantiderna mellan

brunstperioderna är könsdriften vilande, och hondjuren tillåta icke parning. — Till följd av sjukdomar i äggstockar eller livmoder kan ett retningstillstånd i könsorganen, yttrande sig i ständig brunst, vidmakthållas. Detta är ganska vanligt hos kor (»brummare»), förekommer emellertid även hos sto och åtföljes vanligen av ofruktsamhet (se Ofruktsamhet). — Hos de vilda djuren inträffa brunstperioderna endast under vissa tider av året, så förlagda, att framfödandet av ungar sker vid för dessas utveckling gynnsam årstid. Hos husdjuren har genom de ändrade förhållanden, deras utnyttjande i människans tjänst medfört, en förändring härutinnan inträtt, så att äggmognad, brunst och befruktning kunna förekomma alla årstider, ehuruväl kreatursuppfödare av praktiska skäl ofta söker förskjuta parningen så, att avkomman inom en kreatursbesättning födes under en kortare tid av hösten eller våren. Jfr Betäckning.*

Brushane. Se Vadare, smärre.

Brutna groddar. Se Frökontroll, Utsäde.

Brutto = utan avdrag. — Bruttovikt, en varas vikt med emballage. Bruttovinst, inkomsten av ett företag utan avdrag av omkostnader. Bruttoavkastning. Se Räntabilitetsberäkning. Motsatsen till brutto är netto. Skillnaden mellan brutto- och netto vikt = tara.L. N.

Bryonia. Se Hundrova.

Brynsten. Se Slipsten.

Brytsår kallas sår, som uppkommit genom skavning av sele eller sadel (lokbrott, selbrott, sadelbrott). Äro såren ytliga, vätskande, behandlas de bäst med torkande pulver eller salvor, t. ex. lika delar stärkelse och zinkoxid eller blytannatsalva. Vid djupa b. med ansvällning och stor ömhet användes först kylande och sammandragande medel, ss. isblåsa eller omslag med Burows lösning (se Alun) (2 matskedar alun + 1 matsked blysocker i 3 l. vatten), och har trycket verkat så hårt, att huden i mitten av såret är brandig, bör det brandiga stycket avlägsnas med kniv eller sax och såret behandlas som vanligt öppet sår. Se Sår.E. N—m.

Bråck, åkommor, där bukinälvor genom onaturliga eller tillfälligt uppkomna öppningar i bukväggen trängt ut ur bukhålan och ligga under den oskadade huden. Betecknar även utvidgning av ådror. B. av det förra slaget visar sig som säckliknande utbuktning, bråcksäcken; den öppning, genom vilken inälvorna utträngt, bråckporten, utgöres antingen av den utvidgade navel- eller ljumskringen (navel, ljumsk- och pungsäcks-bråck) eller av en vanligen genom yttre våld (stötar, stängning, slag) nybildad öppning i bukväggen (bukbråck). Innehållet i b.-säcken utgöres av tarmar och tarmkäx, någon gång delar av levern, våmmen eller livmodern. Är b.-porten trång, kan bråcket lätt bliva inklämt (inkarcererat), d. v. s. den utträngda delen av inälvorna avsnöres. Utgöres innehållet av en tarmslinga, uppstår därigenom stopp i tarmen och hinder i blodomloppet, vilket giver sig till känna genom häftiga koliksmärtor. Häves icke inklämningen inom kort genom operation, uppstår brand i det avsnörda tarmstycket, som vanligen inom 12—24 timmar förorsakar djurets död genom blodförgiftning.

Navel-b., bestående i att tarmar eller tarmkäx trängt ut genom navelringen, emedan denna är för vid eller ej slutit sig tillräckligt efter födelsen, visar sig som en mjuk, öm svulst, vars innehåll vanligen lätt kan pressas tillbaka i bukhålan; förekommer ofta hos föl och hundvalpar och finnes antingen redan vid födelsen eller uppstår inom de första levnadsveckorna. Det är i allmänhet utan betydelse, då inklämning sällan förekommer, och försvinner ofta av sig själv under första levnadsåret men kan också ökas och nå en betydande storlek. Är behandling nödvändig, användes bråckbandage, frätmedel eller operation. Bråckbandage består däri, att över b.-porten anbringas en puta av lämplig form och storlek och kvarhålles i sitt läge genom en gördel, så att tarmarna pressas in i bukhålan, till dess navelringen dragit sig tillsammans tillräckligt. Svårigheten ligger i att få bandaget att ligga säkert utan att skava eller förorsaka andra olägenheter, då det vanligen måste användas under ganska lång tid (1—3 månader för föl), och metoden är för övrigt tämligen osäker. Vid användning av frätmedel avser man att åstadkomma hudens sammandragning över b.-säcken. Man påstryker med hjälp av en på en träpinne fäst bomullstapp koncentrerad salpeter- eller svavelsyra 1—2 gånger under 2 på varandra följande dagar och, om behövligt, 1 gång under de 2 därpå följande. Huden skrumpnar därigenom, blir hård och hornartad samt pressar på sådant sätt in b.-säcksinnehållet. Säkrast verkar dock operation, som vid större b. och hos äldre djur är det enda användbara och naturligtvis alltid bör överlåtas åt veterinär.

Ljumsk- och pungsäcks-b., då delar av tarmar eller tarmkäxet trängt in i ljumskkanalen eller genom denna ned i pungsäcken, förekommer mest hos hingstar och galtgrisar. Det är vanligen medfött, beroende på att ljumskkanalens inre öppning är för vid. Om djuret lägges på rygg, kan bråcket vanligen pressas in i bukhålan. Är ljumskkanalen vid nog för att låta tarminnehållet fritt passera och blodcirkulationen ostört fortgå, har djuret föga olägenhet därav, men blir tarmslingan inklämd, inställa sig koliksmärtor, svullnad och ömhet samt brand som, såsom ovan nämnts, inom kort förorsakar djurets död. Vid kolik hos hingstar bör därför alltid undersökas, om pungsäcks-b. föreligger. Hos svin blir bråcket

mindre svulster är b. med vitglödgat järn lämpligt. Slutligen användes b. även för öppnande av djupgående bölder dels för att undvika blödning, dels för att åstadkomma en genom brandskorpan mot infektion skyddad kanal, som även längre håller sig öppen.E. N—m.

Brännjärn. Se Bränning 2.

Brännkultur. Se Bränning 1, Svedjebruk.

Brännmaterial. Se Bränsle.

Brännskada: 1. på djur visar sig i lindrigaste fall endast som rodnad i huden, men vanligen utsvettas blodvatten från läderhuden, så att överhuden lyftes upp i blåsa, och i svåraste fall uppstår brand i vävnaderna, varvid bildas torr, vid förbränning genom fasta kroppar läderartad, men vid förbränning genom vätskor mjuk, gråartad brandskorpa. Smärtan lindras genom baddning med kallt vatten, Burows lösning (se Alun) eller kalk-liniment. Behandlingen går för övrigt ut på att utestänga luften och hindra infektion. Brännblåsan öppnas, och sårytan impudras med jodoform eller en blandning av lika delar dermatol, zinkoxid och stärkelse samt täckes med vadd, som kvarhålles genom ett förband. Kan sådant ej anläggas, påstrykes blyättika eller blytannatsalva, jodoformkollodium, salolsalva eller i brist på annat tjock olja, grädde eller osaltat smör.E. N—m.

2. På skogsträd. Se Brandljud.

Bränntorv utgör sedan gammalt ett allmänt använt bränsle i skogfattiga trakter. Då b. är en mycket skrymmande och lätt avstybbande vara, hava de genom samfärdsmedlens förbättring ökade transportmöjligheterna snarare minskat än ökat dess spridning och användning, i det att dessa möjligheter mera gynnat en vidsträcktare användning av stenkol och den som hushållsbränsle behagligare veden. Trots landets ofantliga tillgångar på torv och dess stegrade bränslebehov har det kraftiga understöd, som givits den industriella b.-tillverkningen, icke lyckats giva denna någon varaktig framgång, och husbehovstillverkningen torde snarare hava av- än tilltagit. Den fabriksmässiga b.-tillverkningen uppskattades för åren 1911—1915 till i medeltal 50,000 ton, men har under världskriget avsevärt ökats och angives för år 1919 till 312,466 ton; husbehovsberedningen anses vara större. Vid de över 550 större torvfabriker, som år 1921 voro officiellt registrerade, bereddes b. med 552 press- och älttorvverk samt torvströ med 362 pressar. Därtill kommer ett antal icke registrerade fabriker och alla dylika anläggningar med mindre än 18 hkr. motor.

Materialet för torvberedningen inverkar mycket på torvens beskaffenhet och värde och på lämpligaste sättet för beredningen. Kärrtorv, som vanligen utgör bottenlagret i mossarna men stundom går upp i dagen, lämnar en fast och hård torv med hög vikt (35—40 kg. per hl.) och medelhögt till högt värme värde. Mosstorv, som oftast bildar mossarnas ytlager men stundom hela eller större delen av deras massa, lämnar en lätt torv (20—25 kg. per hl.) med lågt till medelhögt värmevärde och låg askhalt. Ofta användas dessa båda slag i blandning, varvid i allmänhet varan blir bättre, i ju större mängd kärrtorven ingår i blandningen.

Torvberedningen sker efter följande metoder:

1. *Skär-* eller *sticktorvberedning* sker i regel för hand: tegelformiga stycken uppstickas med, spade och äro efter torkning på fältet färdiga till användning. Den beredes helst av mogen, d. v. s. väl multnad, tät torvmassa, vilken har högre brännvärde, men även av sämre torv t. o. m. mosstorv, vilken på grund av sin seghet håller väl tillsammans under torkning och forsling. Då beredningen ej gärna går på djupet, äro grunda mossar lämpligast. Torven bör, för att sammanhängande stycken skola erhållas, vara fri från träbråte och ej vara täckt av lös yttorv. Mossen bör i förväg väl avdikas, så att torvmassan sammansjunkit, varigenom upptagningen lättas och torkningen befordras. Torven uppstickes utefter en rät schaktlinje med 0.5—1 m. bred »stickbank» och uppläggas på ett i förväg i ordning ställt torkfält, vars utrymme bör beräknas till 12—15 kvm. för varje kbm. upptagen torvmassa. Torvspadarna för uppstickningen böra vara skarpa, med kortare eller längre blad efter torvens mindre eller större sammanhang, och bruka för seg torv vara försedda med trampa. Särdeles på mossar

i instängt läge är fördelaktigt att upplägga torven till torkning på steg- eller grindhässjor. Torr sticktorv av mogen mosse väger omkring 25 kg. per hl., men lösare varas vikt kan nedgå ända till 15 kg. En sommars torkning nedbringar sällan vattenhalten under 30 %.

2. *Älttorv.* Torv ur mossens olika lager sammanblandas och ältas under tillsättning av vatten till en grötformig massa, vilken formas till stycken som torkas. Härvid duga även de mindre multnade lagren, om blott tillräckligt av fet torv ingår och sammanbinder de föga multnade delarna. För erhållande av fullgod vara behöves minst dubbelt av fet kärrtorv mot mängden mosstorv. Då inga regelbundna stycken skola upptagas, kunna även med träbråte bemängda mossar avverkas på detta sätt, och hela torvmassan, såväl det bättre som det sämre, förarbetas till en ensartad torvvara. Genom ältningen blir massan tät och överdrages vid torkningen snart av ett skinn av, de kolloida delarna, vilket gör torven mindre mottaglig för regn under torkningen, varför ock tillverkningen kan fortgå längre, i s. Sverige till i augusti. Beredningen sker på olika orter på olika sätt. I Västergötland beredes klapptorv eller kultorv genom att den ältade massan sammanklappas till bollar, som utläggas på torkplatsen. Vid

mindre svulster är b. med vitglödgat järn lämpligt. Slutligen användes b. även för öppnande av djupgående bölder dels för att undvika blödning, dels för att åstadkomma en genom brandskorpan mot infektion skyddad kanal, som även längre håller sig öppen.E. N—m.

Brännjärn. Se Bränning 2.

Brännkultur. Se Bränning 1, Svedjebruk.

Brännmaterial. Se Bränsle.

Brännskada: 1. på djur visar sig i lindrigaste fall endast som rodnad i huden, men vanligen utsvettas blodvatten från läderhuden, så att överhuden lyftes upp i blåsa, och i svåraste fall uppstår brand i vävnaderna, varvid bildas torr, vid förbränning genom fasta kroppar läderartad, men vid förbränning genom vätskor mjuk, gråartad brandskorpa. Smärtan lindras genom baddning med kallt vatten, Burows lösning (se Alun) eller kalk-liniment. Behandlingen går för övrigt ut på att utestänga luften och hindra infektion. Brännblåsan öppnas, och sårytan impudras med jodoform eller en blandning av lika delar dermatol, zinkoxid och stärkelse samt täckes med vadd, som kvarhålles genom ett förband. Kan sådant ej anläggas, påstrykes blyättika eller blytannatsalva, jodoformkollodium, salolsalva eller i brist på annat tjock olja, grädde eller osaltat smör.E. N—m.

2. På skogsträd. Se Brandljud.

Bränntorv utgör sedan gammalt ett allmänt använt bränsle i skogfattiga trakter. Då b. är en mycket skrymmande och lätt avstybbande vara, hava de genom samfärdsmedlens förbättring ökade transportmöjligheterna snarare minskat än ökat dess spridning och användning, i det att dessa möjligheter mera gynnat en vidsträcktare användning av stenkol och den som hushållsbränsle behagligare veden. Trots landets ofantliga tillgångar på torv och dess stegrade bränslebehov har det kraftiga understöd, som givits den industriella b.-tillverkningen, icke lyckats giva denna någon varaktig framgång, och husbehovstillverkningen torde snarare hava av- än tilltagit. Den fabriksmässiga b.-tillverkningen uppskattades för åren 1911—1915 till i medeltal 50,000 ton, men har under världskriget avsevärt ökats och angives för år 1919 till 312,466 ton; husbehovsberedningen anses vara större. Vid de över 550 större torvfabriker, som år 1921 voro officiellt registrerade, bereddes b. med 552 press- och älttorvverk samt torvströ med 362 pressar. Därtill kommer ett antal icke registrerade fabriker och alla dylika anläggningar med mindre än 18 hkr. motor.

Materialet för torvberedningen inverkar mycket på torvens beskaffenhet och värde och på lämpligaste sättet för beredningen. Kärrtorv, som vanligen utgör bottenlagret i mossarna men stundom går upp i dagen, lämnar en fast och hård torv med hög vikt (35—40 kg. per hl.) och medelhögt till högt värme värde. Mosstorv, som oftast bildar mossarnas ytlager men stundom hela eller större delen av deras massa, lämnar en lätt torv (20—25 kg. per hl.) med lågt till medelhögt värmevärde och låg askhalt. Ofta användas dessa båda slag i blandning, varvid i allmänhet varan blir bättre, i ju större mängd kärrtorven ingår i blandningen.

Torvberedningen sker efter följande metoder:

1. *Skär-* eller *sticktorvberedning* sker i regel för hand: tegelformiga stycken uppstickas med, spade och äro efter torkning på fältet färdiga till användning. Den beredes helst av mogen, d. v. s. väl multnad, tät torvmassa, vilken har högre brännvärde, men även av sämre torv t. o. m. mosstorv, vilken på grund av sin seghet håller väl tillsammans under torkning och forsling. Då beredningen ej gärna går på djupet, äro grunda mossar lämpligast. Torven bör, för att sammanhängande stycken skola erhållas, vara fri från träbråte och ej vara täckt av lös yttorv. Mossen bör i förväg väl avdikas, så att torvmassan sammansjunkit, varigenom upptagningen lättas och torkningen befordras. Torven uppstickes utefter en rät schaktlinje med 0.5—1 m. bred »stickbank» och upplägges på ett i förväg i ordning ställt torkfält, vars utrymme bör beräknas till 12—15 kvm. för varje kbm. upptagen torvmassa. Torvspadarna för uppstickningen böra vara skarpa, med kortare eller längre blad efter torvens mindre eller större sammanhang, och bruka för seg torv vara försedda med trampa. Särdeles på mossar
i instängt läge är fördelaktigt att upplägga torven till torkning på steg- eller grindhässjor. Torr sticktorv av mogen mosse väger omkring 25 kg. per hl., men lösare varas vikt kan nedgå ända till 15 kg. En sommars torkning nedbringar sällan vattenhalten under 30 %.

2. *Älttorv.* Torv ur mossens olika lager sammanblandas och ältas under tillsättning av vatten till en grötformig massa, vilken formas till stycken som torkas. Härvid duga även de mindre multnade lagren, om blott tillräckligt av fet torv ingår och sammanbinder de föga multnade delarna. För erhållande av fullgod vara behöves minst dubbelt av fet kärrtorv mot mängden mosstorv. Då inga regelbundna stycken skola upptagas, kunna även med träbråte bemängda mossar avverkas på detta sätt, och hela torvmassan, såväl det bättre som det sämre, förarbetas till en ensartad torvvara. Genom ältningen blir massan tät och överdrages vid torkningen snart av ett skinn av, de kolloida delarna, vilket gör torven mindre mottaglig för regn under torkningen, varför ock tillverkningen kan fortgå längre, i s. Sverige till i augusti. Beredningen sker på olika orter på olika sätt. I Västergötland beredes klapptorv eller kultorv genom att den ältade massan sammanklappas till bollar, som utläggas på torkplatsen. Vid

mindre svulster är b. med vitglödgat järn lämpligt. Slutligen användes b. även för öppnande av djupgående bölder dels för att undvika blödning, dels för att åstadkomma en genom brandskorpan mot infektion skyddad kanal, som även längre håller sig öppen.E. N—m.

Brännjärn. Se Bränning 2.

Brännkultur. Se Bränning 1, Svedjebruk.

Brännmaterial. Se Bränsle.

Brännskada: 1. på djur visar sig i lindrigaste fall endast som rodnad i huden, men vanligen utsvettas blodvatten från läderhuden, så att överhuden lyftes upp i blåsa, och i svåraste fall uppstår brand i vävnaderna, varvid bildas torr, vid förbränning genom fasta kroppar läderartad, men vid förbränning genom vätskor mjuk, gråartad brandskorpa. Smärtan lindras genom baddning med kallt vatten, Burows lösning (se Alun) eller kalk-liniment. Behandlingen går för övrigt ut på att utestänga luften och hindra infektion. Brännblåsan öppnas, och sårytan impudras med jodoform eller en blandning av lika delar dermatol, zinkoxid och stärkelse samt täckes med vadd, som kvarhålles genom ett förband. Kan sådant ej anläggas, påstrykes blyättika eller blytannatsalva, jodoformkollodium, salolsalva eller i brist på annat tjock olja, grädde eller osaltat smör.E. N—m.

2. På skogsträd. Se Brandljud.

Bränntorv utgör sedan gammalt ett allmänt använt bränsle i skogfattiga trakter. Då b. är en mycket skrymmande och lätt avstybbande vara, hava de genom samfärdsmedlens förbättring ökade transportmöjligheterna snarare minskat än ökat dess spridning och användning, i det att dessa möjligheter mera gynnat en vidsträcktare användning av stenkol och den som hushållsbränsle behagligare veden. Trots landets ofantliga tillgångar på torv och dess stegrade bränslebehov har det kraftiga understöd, som givits den industriella b.-tillverkningen, icke lyckats giva denna någon varaktig framgång, och husbehovstillverkningen torde snarare hava av- än tilltagit. Den fabriksmässiga b.-tillverkningen uppskattades för åren 1911—1915 till i medeltal 50,000 ton, men har under världskriget avsevärt ökats och angives för år 1919 till 312,466 ton; husbehovsberedningen anses vara större. Vid de över 550 större torvfabriker, som år 1921 voro officiellt registrerade, bereddes b. med 552 press- och älttorvverk samt torvströ med 362 pressar. Därtill kommer ett antal icke registrerade fabriker och alla dylika anläggningar med mindre än 18 hkr. motor.

Materialet för torvberedningen inverkar mycket på torvens beskaffenhet och värde och på lämpligaste sättet för beredningen. Kärrtorv, som vanligen utgör bottenlagret i mossarna men stundom går upp i dagen, lämnar en fast och hård torv med hög vikt (35—40 kg. per hl.) och medelhögt till högt värme värde. Mosstorv, som oftast bildar mossarnas ytlager men stundom hela eller större delen av deras massa, lämnar en lätt torv (20—25 kg. per hl.) med lågt till medelhögt värmevärde och låg askhalt. Ofta användas dessa båda slag i blandning, varvid i allmänhet varan blir bättre, i ju större mängd kärrtorven ingår i blandningen.

Torvberedningen sker efter följande metoder:

1. *Skär-* eller *sticktorvberedning* sker i regel för hand: tegelformiga stycken uppstickas med, spade och äro efter torkning på fältet färdiga till användning. Den beredes helst av mogen, d. v. s. väl multnad, tät torvmassa, vilken har högre brännvärde, men även av sämre torv t. o. m. mosstorv, vilken på grund av sin seghet håller väl tillsammans under torkning och forsling. Då beredningen ej gärna går på djupet, äro grunda mossar lämpligast. Torven bör, för att sammanhängande stycken skola erhållas, vara fri från träbråte och ej vara täckt av lös yttorv. Mossen bör i förväg väl avdikas, så att torvmassan sammansjunkit, varigenom upptagningen lättas och torkningen befordras. Torven uppstickes utefter en rät schaktlinje med 0.5—1 m. bred »stickbank» och upplägges på ett i förväg i ordning ställt torkfält, vars utrymme bör beräknas till 12—15 kvm. för varje kbm. upptagen torvmassa. Torvspadarna för uppstickningen böra vara skarpa, med kortare eller längre blad efter torvens mindre eller större sammanhang, och bruka för seg torv vara försedda med trampa. Särdeles på mossar i instängt läge är fördelaktigt att upplägga torven till torkning på steg- eller grindhässjor. Torr sticktorv av mogen mosse väger omkring 25 kg. per hl., men lösare varas vikt kan nedgå ända till 15 kg. En sommars torkning nedbringar sällan vattenhalten under 30 %.

2. *Älttorv.* Torv ur mossens olika lager sammanblandas och ältas under tillsättning av vatten till en grötformig massa, vilken formas till stycken som torkas. Härvid duga även de mindre multnade lagren, om blott tillräckligt av fet torv ingår och sammanbinder de föga multnade delarna. För erhållande av fullgod vara behöves minst dubbelt av fet kärrtorv mot mängden mosstorv. Då inga regelbundna stycken skola upptagas, kunna även med träbråte bemängda mossar avverkas på detta sätt, och hela torvmassan, såväl det bättre som det sämre, förarbetas till en ensartad torvvara. Genom ältningen blir massan tät och överdrages vid torkningen snart av ett skinn av, de kolloida delarna, vilket gör torven mindre mottaglig för regn under torkningen, varför ock tillverkningen kan fortgå längre, i s. Sverige till i augusti. Beredningen sker på olika orter på olika sätt. I Västergötland beredes klapptorv eller kultorv genom att den ältade massan sammanklappas till bollar, som utläggas på torkplatsen. Vid

mindre svulster är b. med vitglödgat järn lämpligt. Slutligen användes b. även för öppnande av djupgående bölder dels för att undvika blödning, dels för att åstadkomma en genom brandskorpan mot infektion skyddad kanal, som även längre håller sig öppen.E. N—m.

Brännjärn. Se Bränning 2.

Brännkultur. Se Bränning 1, Svedjebruk.

Brännmaterial. Se Bränsle.

Brännskada: 1. på djur visar sig i lindrigaste fall endast som rodnad i huden, men vanligen utsvettas blodvatten från läderhuden, så att överhuden lyftes upp i blåsa, och i svåraste fall uppstår brand i vävnaderna, varvid bildas torr, vid förbränning genom fasta kroppar läderartad, men vid förbränning genom vätskor mjuk, gråartad brandskorpa. Smärtan lindras genom baddning med kallt vatten, Burows lösning (se Alun) eller kalk-liniment. Behandlingen går för övrigt ut på att utestänga luften och hindra infektion. Brännblåsan öppnas, och sårytan impudras med jodoform eller en blandning av lika delar dermatol, zinkoxid och stärkelse samt täckes med vadd, som kvarhålles genom ett förband. Kan sådant ej anläggas, påstrykes blyättika eller blytannatsalva, jodoformkollodium, salolsalva eller i brist på annat tjock olja, grädde eller osaltat smör.E. N—m.

2. På skogsträd. Se Brandljud.

Bränntorv utgör sedan gammalt ett allmänt använt bränsle i skogfattiga trakter. Då b. är en mycket skrymmande och lätt avstybbande vara, hava de genom samfärdsmedlens förbättring ökade transportmöjligheterna snarare minskat än ökat dess spridning och användning, i det att dessa möjligheter mera gynnat en vidsträcktare användning av stenkol och den som hushållsbränsle behagligare veden. Trots landets ofantliga tillgångar på torv och dess stegrade bränslebehov har det kraftiga understöd, som givits den industriella b.-tillverkningen, icke lyckats giva denna någon varaktig framgång, och husbehovstillverkningen torde snarare hava av- än tilltagit. Den fabriksmässiga b.-tillverkningen uppskattades för åren 1911—1915 till i medeltal 50,000 ton, men har under världskriget avsevärt ökats och angives för år 1919 till 312,466 ton; husbehovsberedningen anses vara större. Vid de över 550 större torvfabriker, som år 1921 voro officiellt registrerade, bereddes b. med 552 press- och älttorvverk samt torvströ med 362 pressar. Därtill kommer ett antal icke registrerade fabriker och alla dylika anläggningar med mindre än 18 hkr. motor.

Materialet för torvberedningen inverkar mycket på torvens beskaffenhet och värde och på lämpligaste sättet för beredningen. Kärrtorv, som vanligen utgör bottenlagret i mossarna men stundom går upp i dagen, lämnar en fast och hård torv med hög vikt (35—40 kg. per hl.) och medelhögt till högt värme värde. Mosstorv, som oftast bildar mossarnas ytlager men stundom hela eller större delen av deras massa, lämnar en lätt torv (20—25 kg. per hl.) med lågt till medelhögt värmevärde och låg askhalt. Ofta användas dessa båda slag i blandning, varvid i allmänhet varan blir bättre, i ju större mängd kärrtorven ingår i blandningen.

Torvberedningen sker efter följande metoder:

1. *Skär-* eller *sticktorvberedning* sker i regel för hand: tegelformiga stycken uppstickas med, spade och äro efter torkning på fältet färdiga till användning. Den beredes helst av mogen, d. v. s. väl multnad, tät torvmassa, vilken har högre brännvärde, men även av sämre torv t. o. m. mosstorv, vilken på grund av sin seghet håller väl tillsammans under torkning och forsling. Då beredningen ej gärna går på djupet, äro grunda mossar lämpligast. Torven bör, för att sammanhängande stycken skola erhållas, vara fri från träbråte och ej vara täckt av lös yttorv. Mossen bör i förväg väl avdikas, så att torvmassan sammansjunkit, varigenom upptagningen lättas och torkningen befordras. Torven uppstickes utefter en rät schaktlinje med 0.5—1 m. bred »stickbank» och upplägges på ett i förväg i ordning ställt torkfält, vars utrymme bör beräknas till 12—15 kvm. för varje kbm. upptagen torvmassa. Torvspadarna för uppstickningen böra vara skarpa, med kortare eller längre blad efter torvens mindre eller större sammanhang, och bruka för seg torv vara försedda med trampa. Särdeles på mossar i instängt läge är fördelaktigt att upplägga torven till torkning på steg- eller grindhässjor. Torr sticktorv av mogen mosse väger omkring 25 kg. per hl., men lösare varas vikt kan nedgå ända till 15 kg. En sommars torkning nedbringar sällan vattenhalten under 30 %.

2. *Älttorv.* Torv ur mossens olika lager sammanblandas och ältas under tillsättning av vatten till en grötformig massa, vilken formas till stycken som torkas. Härvid duga även de mindre multnade lagren, om blott tillräckligt av fet torv ingår och sammanbinder de föga multnade delarna. För erhållande av fullgod vara behöves minst dubbelt av fet kärrtorv mot mängden mosstorv. Då inga regelbundna stycken skola upptagas, kunna även med träbråte bemängda mossar avverkas på detta sätt, och hela torvmassan, såväl det bättre som det sämre, förarbetas till en ensartad torvvara. Genom ältningen blir massan tät och överdrages vid torkningen snart av ett skinn av, de kolloida delarna, vilket gör torven mindre mottaglig för regn under torkningen, varför ock tillverkningen kan fortgå längre, i s. Sverige till i augusti. Beredningen sker på olika orter på olika sätt. I Västergötland beredes klapptorv eller kultorv genom att den ältade massan sammanklappas till bollar, som utläggas på torkplatsen. Vid

mindre svulster är b. med vitglödgat järn lämpligt. Slutligen användes b. även för öppnande av djupgående bölder dels för att undvika blödning, dels för att åstadkomma en genom brandskorpan mot infektion skyddad kanal, som även längre håller sig öppen.E. N—m.

Brännjärn. Se Bränning 2.

Brännkultur. Se Bränning 1, Svedjebruk.

Brännmaterial. Se Bränsle.

Brännskada: 1. på djur visar sig i lindrigaste fall endast som rodnad i huden, men vanligen utsvettas blodvatten från läderhuden, så att överhuden lyftes upp i blåsa, och i svåraste fall uppstår brand i vävnaderna, varvid bildas torr, vid förbränning genom fasta kroppar läderartad, men vid förbränning genom vätskor mjuk, gråartad brandskorpa. Smärtan lindras genom baddning med kallt vatten, Burows lösning (se Alun) eller kalk-liniment. Behandlingen går för övrigt ut på att utestänga luften och hindra infektion. Brännblåsan öppnas, och sårytan impudras med jodoform eller en blandning av lika delar dermatol, zinkoxid och stärkelse samt täckes med vadd, som kvarhålles genom ett förband. Kan sådant ej anläggas, påstrykes blyättika eller blytannatsalva, jodoformkollodium, salolsalva eller i brist på annat tjock olja, grädde eller osaltat smör.E. N—m.

2. På skogsträd. Se Brandljud.

Bränntorv utgör sedan gammalt ett allmänt använt bränsle i skogfattiga trakter. Då b. är en mycket skrymmande och lätt avstybbande vara, hava de genom samfärdsmedlens förbättring ökade transportmöjligheterna snarare minskat än ökat dess spridning och användning, i det att dessa möjligheter mera gynnat en vidsträcktare användning av stenkol och den som hushållsbränsle behagligare veden. Trots landets ofantliga tillgångar på torv och dess stegrade bränslebehov har det kraftiga understöd, som givits den industriella b.-tillverkningen, icke lyckats giva denna någon varaktig framgång, och husbehovstillverkningen torde snarare hava av- än tilltagit. Den fabriksmässiga b.-tillverkningen uppskattades för åren 1911—1915 till i medeltal 50,000 ton, men har under världskriget avsevärt ökats och angives för år 1919 till 312,466 ton; husbehovsberedningen anses vara större. Vid de över 550 större torvfabriker, som år 1921 voro officiellt registrerade, bereddes b. med 552 press- och älttorvverk samt torvströ med 362 pressar. Därtill kommer ett antal icke registrerade fabriker och alla dylika anläggningar med mindre än 18 hkr. motor.

Materialet för torvberedningen inverkar mycket på torvens beskaffenhet och värde och på lämpligaste sättet för beredningen. Kärrtorv, som vanligen utgör bottenlagret i mossarna men stundom går upp i dagen, lämnar en fast och hård torv med hög vikt (35—40 kg. per hl.) och medelhögt till högt värme värde. Mosstorv, som oftast bildar mossarnas ytlager men stundom hela eller större delen av deras massa, lämnar en lätt torv (20—25 kg. per hl.) med lågt till medelhögt värmevärde och låg askhalt. Ofta användas dessa båda slag i blandning, varvid i allmänhet varan blir bättre, i ju större mängd kärrtorven ingår i blandningen.

Torvberedningen sker efter följande metoder:

1. *Skär-* eller *sticktorvberedning* sker i regel för hand: tegelformiga stycken uppstickas med, spade och äro efter torkning på fältet färdiga till användning. Den beredes helst av mogen, d. v. s. väl multnad, tät torvmassa, vilken har högre brännvärde, men även av sämre torv t. o. m. mosstorv, vilken på grund av sin seghet håller väl tillsammans under torkning och forsling. Då beredningen ej gärna går på djupet, äro grunda mossar lämpligast. Torven bör, för att sammanhängande stycken skola erhållas, vara fri från träbråte och ej vara täckt av lös yttorv. Mossen bör i förväg väl avdikas, så att torvmassan sammansjunkit, varigenom upptagningen lättas och torkningen befordras. Torven uppstickes utefter en rät schaktlinje med 0.5—1 m. bred »stickbank» och upplägges på ett i förväg i ordning ställt torkfält, vars utrymme bör beräknas till 12—15 kvm. för varje kbm. upptagen torvmassa. Torvspadarna för uppstickningen böra vara skarpa, med kortare eller längre blad efter torvens mindre eller större sammanhang, och bruka för seg torv vara försedda med trampa. Särdeles på mossar i instängt läge är fördelaktigt att upplägga torven till torkning på steg- eller grindhässjor. Torr sticktorv av mogen mosse väger omkring 25 kg. per hl., men lösare varas vikt kan nedgå ända till 15 kg. En sommars torkning nedbringar sällan vattenhalten under 30 %.

2. *Älttorv.* Torv ur mossens olika lager sammanblandas och ältas under tillsättning av vatten till en grötformig massa, vilken formas till stycken som torkas. Härvid duga även de mindre multnade lagren, om blott tillräckligt av fet torv ingår och sammanbinder de föga multnade delarna. För erhållande av fullgod vara behöves minst dubbelt av fet kärrtorv mot mängden mosstorv. Då inga regelbundna stycken skola upptagas, kunna även med träbråte bemängda mossar avverkas på detta sätt, och hela torvmassan, såväl det bättre som det sämre, förarbetas till en ensartad torvvara. Genom ältningen blir massan tät och överdrages vid torkningen snart av ett skinn av, de kolloida delarna, vilket gör torven mindre mottaglig för regn under torkningen, varför ock tillverkningen kan fortgå längre, i s. Sverige till i augusti. Beredningen sker på olika orter på olika sätt. I Västergötland beredes klapptorv eller kultorv genom att den ältade massan sammanklappas till bollar, som utläggas på torkplatsen. Vid

den i Blekinge använda beredningen av backtorv, utbredes den i torvgraven ältade massan på torkplatsen till ett 1 dm. tjockt lager, vilket sedan med ritsar uppdelas i rutor, som lämnas orörda att torka; även förekommer, att det på torkplatsen utbredda halvtorkade torvlagret tillpackas genom trampning av en arbetare med brädlappar under fötterna samt därefter med en spade uppdelas i 4-kantig tramptorv. Formtorv beredes vid åtskilliga bruk genom att den ältade massan fylles i en på torkplatsen utlagd träram eller form, med 4-kantiga fack, vilken, sedan dessa fyllts med torvmassa, upplyftes, under det att torvbitarna bliva kvarliggande till torkning. Ältningen utfördes förr mest för hand, med skovel eller trampning men numera ofta med oftast små ältverk, drivna med vandring eller motor. Älttorv plägar väga 25—45 kg., i medeltal 35 kg. per hl. Tillverkningskostnaden blir gärna högre än för sticktorv.

Presstorv eller formtorv. Torvmassan inmatas — vanligen medelst en ned i torvgraven nående elevator — i ett efter torvgraven flyttbart torvverk, vari den bearbetas medelst knivar och snäckor, som utmata den till en tjock gröt förvandlade massan som en sträng, vilken avskäres till fotslånga stycken. Dessa upptagas från verket på bräder, på vilka de utforslas till torkplatsen på vagnar, som skjutas på utlagda spår; för uttransporten hava även från torvverket drivna transportbanor konstruerats. För en lönande presstorvberedning med stora torvmaskiner, som kräva omkring 20 hkr. och ett arbetslag av omkring 25 man, krävas stora och djupa mossar med stor torkplats, så att flyttningen av torvmaskin och transportbana eller spår blir så liten som möjligt. God presstorv väger 30—40 kg. per hl., bör innehålla högst 25 och åtminstone ej över 30 % fuktighet. (Meddelande från K. Lantbruksstyrelsen n:r 221.)

B:s torkning och inbärgning. Då den å torkfältet utlagda torven, på vilket sätt den än må hava beretts, torkat så mycket, att den kan vändas, reses den på kant, och sedan den torkat och hårdnat, »kupas» eller »kuvas» den, d. v. s. uppstaplas i $^1/_2$—1 $^1/_2$ m. höga kupor, i vilka den får ligga, tills den inbärgas i lada eller i stora stackar, vilkas yttersidor noga läggas i förband, under det att torven störtas i stackens inre.

Utbyte. Ur väl avdikad mosse erhålles 1 ton lufttorr torv av 5—12 eller i medeltal 7 kub.meter i mossen. En man med hantlangare medhinner att tillverka 1.3—1.7 ton sticktorv och 0.8—0.9 ton älttorv per dag.

Kvalitet. B:s värmevärde växlar starkt efter råmaterialets beskaffenhet och tillverkningssättet. Det senare inverkar huvudsakligen på torvens täthet; ju lösare torven är, desto mindre bränsle innehåller den för rymdmått räknat; däremot inverkar tillverkningssättet föga på brännvärdet av en viss viktsmängd. Att sticktorv, efter vikt räknat, ofta har lägre brännvärde än ält- eller formtorv, beror därpå, att den förra vanligen tillverkas av mindre mogen torvmassa. Graden av förmultning eller mogenhet, vilken framträder i torvens rymdvikt, är det mest avgörande för torvens brännvärde. Vid köp av b. bör således alltid hänsyn tagas till rymdvikten. Askhalten sänker visserligen även brännvärdet, men dock blott obetydligt, om den ej överstiger den i god torv vanliga 6—7 %; då vitmosstorv har låg askhalt, kan ej denna i och för sig anses som tecken på god beskaffenhet. — En för b.-beredning god torv bör i vått tillstånd vara jämn, såpliknande och fort mörkna i beröring med luften; torkad bör den vara tät och tung, varmed följer mindre avstybbning. Värmevärdet kan växla mellan 4,000 till över 5,000 v.e. och bör i fullgod vara uppgå till 4,300 v.e. per kg. vattenfri massa, vilket motsvarar omkring 3,100 effektiva v.e. per kg. torv med 25 % fuktighet. För 5 % lägre vattenhalt stiger värmevärdet omkring 1.2—1.7 % per % vatten, under det varje procent högre vattenhalt intill 35 % sänker värmevärdet 1.4—1.7 %. Större avvikelser i vattenhalten medföra procentiskt större ändring i värmevärdet. Av medelgod sticktorv motsvarar i allmänhet 2, av ält- och form-(press-)torv 1.8 ton 1 ton goda engelska ångkol (7,000 v.e. per kg.). — Litt.: Alf Larsson och E. Wallgren, Om bränntorvindustrien i Europa, utg. av K. Jordbr.dep:t 1902; E. Wallgren, Om bränntorvberedning med handredskap 1916; Hj. v. Feilitzen, Om bränntorv och bränntorvberedning 1917.

Brännvinsbränning. Redan i förhistorisk tid torde konsten att åstadkomma alkoholjäsning och bruket att använda alkoholen som dryck hava förekommit hos olika folk. I Sverige anses kännedomen om och bruket av brännvin redan tidigt hava spritts genom förbindelsen med Ryssland och senare genom inkallade tyska bergsmän, som behövde det för krutberedning. I slutet av medeltiden hade det blivit en folkdryck, vars tillverkning och utskänkning allt sedan dess varit föremål för talrika stadgar, privilegier och förbud. Från år 1531 har införsel av brännvin varit belagd med tull, och sedan 1638 tillverkningen föremål för beskattning. Jämte yrkesmässig tillverkning, som till en tid var förbehållen bryggeriämbetet, blev b. allt mer betraktad som en binäring till jordbruket och husbehovsbränning där allmänt idkad och uppskattad ej minst för drankens värde som kreatursfoder. Den tilltagande omfattningen av b. och superiet — på 1830-talet voro omkring 170,000 brännvinspannor i bruk och förbrukningen av brännvin uppgick till 30—40 l. per inb. — framkallade slutligen en kraftig rörelse för

den i Blekinge använda beredningen av backtorv, utbredes den i torvgraven ältade massan på torkplatsen till ett 1 dm. tjockt lager, vilket sedan med ritsar uppdelas i rutor, som lämnas orörda att torka; även förekommer, att det på torkplatsen utbredda halvtorkade torvlagret tillpackas genom trampning av en arbetare med brädlappar under fötterna samt därefter med en spade uppdelas i 4-kantig tramptorv. Formtorv beredes vid åtskilliga bruk genom att den ältade massan fylles i en på torkplatsen utlagd träram eller form, med 4-kantiga fack, vilken, sedan dessa fyllts med torvmassa, upplyftes, under det att torvbitarna bliva kvarliggande till torkning. Ältningen utfördes förr mest för hand, med skovel eller trampning men numera ofta med oftast små ältverk, drivna med vandring eller motor. Älttorv plägar väga 25—45 kg., i medeltal 35 kg. per hl. Tillverkningskostnaden blir gärna högre än för sticktorv.

Presstorv eller formtorv. Torvmassan inmatas — vanligen medelst en ned i torvgraven nående elevator — i ett efter torvgraven flyttbart torvverk, vari den bearbetas medelst knivar och snäckor, som utmata den till en tjock gröt förvandlade massan som en sträng, vilken avskäres till fotslånga stycken. Dessa upptagas från verket på bräder, på vilka de utforslas till torkplatsen på vagnar, som skjutas på utlagda spår; för uttransporten hava även från torvverket drivna transportbanor konstruerats. För en lönande presstorvberedning med stora torvmaskiner, som kräva omkring 20 hkr. och ett arbetslag av omkring 25 man, krävas stora och djupa mossar med stor torkplats, så att flyttningen av torvmaskin och transportbana eller spår blir så liten som möjligt. God presstorv väger 30—40 kg. per hl., bör innehålla högst 25 och åtminstone ej över 30 % fuktighet. (Meddelande från K. Lantbruksstyrelsen n:r 221.)

B:s torkning och inbärgning. Då den å torkfältet utlagda torven, på vilket sätt den än må hava beretts, torkat så mycket, att den kan vändas, reses den på kant, och sedan den torkat och hårdnat, »kupas» eller »kuvas» den, d. v. s. uppstaplas i $^1/_2$—1 $^1/_2$ m. höga kupor, i vilka den får ligga, tills den inbärgas i lada eller i stora stackar, vilkas yttersidor noga läggas i förband, under det att torven störtas i stackens inre.

Utbyte. Ur väl avdikad mosse erhålles 1 ton lufttorr torv av 5—12 eller i medeltal 7 kub.meter i mossen. En man med hantlangare medhinner att tillverka 1.3—1.7 ton sticktorv och 0.8—0.9 ton älttorv per dag.

Kvalitet. B:s värmevärde växlar starkt efter råmaterialets beskaffenhet och tillverkningssättet. Det senare inverkar huvudsakligen på torvens täthet; ju lösare torven är, desto mindre bränsle innehåller den för rymdmått räknat; däremot inverkar tillverkningssättet föga på brännvärdet av en viss viktsmängd. Att sticktorv, efter vikt räknat, ofta har lägre brännvärde än ält- eller formtorv, beror därpå, att den förra vanligen tillverkas av mindre mogen torvmassa. Graden av förmultning eller mogenhet, vilken framträder i torvens rymdvikt, är det mest avgörande för torvens brännvärde. Vid köp av b. bör således alltid hänsyn tagas till rymdvikten. Askhalten sänker visserligen även brännvärdet, men dock blott obetydligt, om den ej överstiger den i god torv vanliga 6—7 %; då vitmosstorv har låg askhalt, kan ej denna i och för sig anses som tecken på god beskaffenhet. — En för b.-beredning god torv bör i vått tillstånd vara jämn, såpliknande och fort mörkna i beröring med luften; torkad bör den vara tät och tung, varmed följer mindre avstybbning. Värmevärdet kan växla mellan 4,000 till över 5,000 v.e. och bör i fullgod vara uppgå till 4,300 v.e. per kg. vattenfri massa, vilket motsvarar omkring 3,100 effektiva v.e. per kg. torv med 25 % fuktighet. För 5 % lägre vattenhalt stiger värmevärdet omkring 1.2—1.7 % per % vatten, under det varje procent högre vattenhalt intill 35 % sänker värmevärdet 1.4—1.7 %. Större avvikelser i vattenhalten medföra procentiskt större ändring i värmevärdet. Av medelgod sticktorv motsvarar i allmänhet 2, av ält- och form-(press-)torv 1.8 ton 1 ton goda engelska ångkol (7,000 v.e. per kg.). — Litt.: Alf Larsson och E. Wallgren, Om bränntorvindustrien i Europa, utg. av K. Jordbr.dep:t 1902; E. Wallgren, Om bränntorvberedning med handredskap 1916; Hj. v. Feilitzen, Om bränntorv och bränntorvberedning 1917.

Brännvinsbränning. Redan i förhistorisk tid torde konsten att åstadkomma alkoholjäsning och bruket att använda alkoholen som dryck hava förekommit hos olika folk. I Sverige anses kännedomen om och bruket av brännvin redan tidigt hava spritts genom förbindelsen med Ryssland och senare genom inkallade tyska bergsmän, som behövde det för krutberedning. I slutet av medeltiden hade det blivit en folkdryck, vars tillverkning och utskänkning allt sedan dess varit föremål för talrika stadgar, privilegier och förbud. Från år 1531 har införsel av brännvin varit belagd med tull, och sedan 1638 tillverkningen föremål för beskattning. Jämte yrkesmässig tillverkning, som till en tid var förbehållen bryggeriämbetet, blev b. allt mer betraktad som en binäring till jordbruket och husbehovsbränning där allmänt idkad och uppskattad ej minst för drankens värde som kreatursfoder. Den tilltagande omfattningen av b. och superiet — på 1830-talet voro omkring 170,000 brännvinspannor i bruk och förbrukningen av brännvin uppgick till 30—40 l. per inb. — framkallade slutligen en kraftig rörelse för

nykterhetens främjande, först en ökning av beskattningen och inskränkning av tillåten bränningstid samt år 1855 efter framställning från en del av hushållningssällskapen bränningens frigörande från jordbruket, och år 1861 upphävdes rätten till husbehovsbränning. För lantbruket blev reformen och därmed förbunden ändring av beskattningen betydelsefull, därigenom att tillverknings- och försäljningsskatten för brännvin delvis tilldelades hushållningssällskapen, varigenom de fingo medel till den storartade verksamhet de sedan utvecklat. — Enligt gällande K. f. om tillverkning av brännvin $^{11}/_{10}$ 1907 med senare ändringar må efter av K. B. lämnat tillstånd brännvin tillverkas vid pressjästfabriker, och då allt tillverkat brännvin denatureras, under hela året men eljest blott oktober—april. Under kristiden och sedan har dock tillverkningen varit dels förbjuden, dels i hög grad inskränkt. Tillverkningsskatten utgår normalt med viss avgift (f. n. 65 öre) för varje l. av normalstyrka, 50 volymproc. vid + 15° temp.Rättelse i boken: ', med avdrag för 2 % som äro skattefria' borttaget. — Tillverkningen står under statlig kontroll.

Bränneriernas antal hade år 1910 nedgått till 150 och brännerihanteringen koncentrerats, så att det stora flertalet, något över 100, lågo i Skånes starkt potatisodlande trakter. Sedan år 1909 har b. av lut från sulfitcellulosafabriker ägt rum. Sulfitspritfabrikerna hava ökats från 1 anlagt 1909 till 11 år 1919. Under åren 1911—15 användes vid de vanliga brännerierna i medeltal per år 17,541 ton spannmål och 120,000 ton potatis och därjämte vid några särskilda brännerier 2,700 ton betor, med en tillverkning av sammanlagt ungefär 40 mill. liter brännvin av normal styrka, 50 % alkohol. Vid sulfitspritfabriker har tillverkats högst (år 1917—18) 6.6 millioner liter. Under senare år har tillverkningen varit betydligt inskränkt.

Utbytet beräknas till 52—63 liter alkohol per 100 kg. stärkelse i råämnet och minst 50 l. per 100 kg. socker, motsvarande vid medelgod skötsel av 100 kg.

vete, råg och majs . . . .

70.0

l.

norm.

st.

korn . . . .

65.0

»

»

»

havre, blandsäd, melass . . . .

50.0

»

»

»

potatis

pr

proc.

stärkelse . . .

1.2

»

»

»

betor

»

»

socker . . . .

1.0

»

»

»

Vid pressjästtillverkning beräknas 100 kg. spannmål lämna omkring 40 l. brännvin och 30 kg. jäst. Mängden tjock dränk kan beräknas till 91 % av mäskens volym eller 7 l. för varje l. brännvin. I medeltal beräknas samma rymdmängd dränk som inmäskad potatis. Dranken har förr beräknats betäcka tillverkningskostnaden. Vid sulfitcellulosatillverkning uttages omkring hälften av veden i form av massa; av återstoden, som stannar i luten, tillgodogöres 8 % som sprit. Då råmaterialet här erhålles utan kostnad, är tillverkningspriset på sulfitsprit betydligt lägre än på sprit av säd eller potatis m. m.

Brännvinsbränningen och lantbruket. Brännerihanteringen har stor betydelse för jordbruket särskilt i de orter, vars jordmån framför allt lämpar sig för en mer utsträckt potatisodling, än som motsvaras av möjligheten till lönande avsättning av potatisen till direkt människoföda. Den förvandlar skörden till en lätt transportabel, hållbar och säljbar vara, och erbjuder framför annan användning av potatisen den fördelen, att den även av ett fruset och skämt råämne kan tillverka en fullgod vara, vilket har stor betydelse, där odlingens stora omfattning har till följd, att skörden i regel icke hinner ske, innan kölden försvårar potatisens upptagning och försändning i oskadat skick. Vid b. tillvaratages skördens innehåll av näring så gott som fullständigt. Av dess organiska ämnen går endast den vid jäsningen bortgående kolsyran förlorad; allt det övriga återfinnes i alkoholen och i dranken. Med den förra bortföres endast de ur luften härrörande ämnena kol, väte och syre. I dranken återfinnes ej blott de kolhydrat, som ej förjästs, utan även råmaterialets hela innehåll av proteinämnen, fett och mineralämnen. Dranken har i regel fått köpas i mängd motsvarande levererad potatis till ett pris av 40 öre per hl., ett pris som understigit dess fodervärde. Om än dranken ej, såsom stundom uppgives, är mer närande än den säd och potatis, som brukats som råämne, så är den ett utmärkt och rätt hållbart foder för såväl mjölk- som göddjur, minskar behovet av kraftfoder, möjliggör utfodring av stora mängder halm samt återgiver med gödseln de mineralämnen, som ej kvarhållits i djurkroppen eller bortförts med mjölken. Brännerihanteringen medför därför vanligen en utsträckt kreatursskötsel och en ökad fruktbarhet åt jorden, om än dessa fördelar, på grund av svårigheten att forsla den skrymmande dranken, företrädesvis kommer bränneriets närmaste omgivning till godo, varför ock brännerigårdarna bliva uppgödslade på den omgivande traktens bekostnad. I den mån alkohol behöves och råmaterialet ej erfordras för direkt människoföda och ej kan användas till kreatursfoder, är sålunda brännerihanteringen från nationalekonomisk synpunkt synnerligen fördelaktig. Litt.: M. Mærcker. Handledning i brännvinsbränning, övers. Sthlm 1899.H. J. Dft.

Vid spritttillverkning användas i vårt land av stärkelsehaltiga råmaterial mest potatis samt säd av olika slag. Den tvättade potatisen likasom säden ångkokas under tryck, varvid stärkelsen frigöres ur sina celler och för klistras. Därefter följer mäskningen genom utröring med vatten av 64—65°, varvid stärkelsen försockras genom tillsats av krossad

grönmalt, som innehåller stora mängder amylas (se Enzym). Efter mäskningen avkyles mäsken till jäsningstemperatur, 15—18°, och försättes med en särskilt beredd »konstjäst», varefter den får jäsa i jäskar. Efter jäsningens slut avdestilleras alkoholen i kontinuerligt verkande »kolonnapparater», i vilka den utjästa mäsken ständigt inpumpas och undan för undan omdestilleras, »rektificeras», för att slutligen utkomma ur apparaten som i det närmaste ren, koncentrerad alkohol. Vid b. av sockerbetor tvättas och skäras dessa som vid sockerberedning och snitsein fuktas med svavelsyra, som delvis överför (inverterar) rörsockret till jäsbart socker. Därefter urlakas snitsein med dränk från föregående jäsning och den utdragna saften försättes i jäskaret dels med jäst, dels med i jäsning stadd saft från föregående mäskning. Till följd av att inverteringen till stor del skett genom inverkan av svavelsyra, åtgår blott mindre mängd malt, men dranken blir till följd av syran oduglig till foder. Detta är också fallet vid b. av melass, vars alkaliska ämnen neutraliseras med syra, vilken även verkar inverterande.Chr. Barthel.

Bränsle. Som bränsle för alstrande av värme i eldstäder m. m. har tidigare använts så gott som uteslutande ved jämte mindre mängder torv i skogfattiga bygder. I senare tider har härtill kommit stenkol och därav efter torrdestillation återstående koks i ständigt ökade mängder. Stenkolen komma till mindre del från svenska schakt i Skåne, men huvudsakligen från England, Tyskland och Förenta staterna. Slutligen användas i jämförelsevis ringa mängd även bergoljeprodukter som bränsle under ångpannor, explosionsmotorer m. m.

Över de mängder b., som förbrukas i landet, finnas endast delvis pålitliga uppgifter. Förbrukningen av vedbränsle har beräknats mycket olika och torde kunna uppskattas till minst 4 m_3 per person och år. Torvberedningen vid fabriksmässig beredning skulle enligt statistiska uppgifter under åren 1911—15 hava uppgått till i medeltal för år 50,914 ton men har under kristiden avsevärt stegrats till år 1919 312,466 ton; husbehovstillverkningen har antagligen varit betydligt större.

Stenkolsbrytningen vid de skånska gruvorna har småningom stegrats, så att den under åren 1911—15 utgjorde i medeltal 362,993 ton, och har under samma år införseln av stenkol utgjort 4,320,000 och av koks 593,700 ton. Härtill kommer slutligen förbrukningen av träkol, som vid järnverken under samma år i medeltal utgjort 41,928,257 hl.

Värmevärdet i värmeenheter (v.e.) och i relativa tal:

Vanl.
mått

Vikt pr vanl.
mått

Vanl.
fuktig-
het %

Värmevärde

Relat.
tal.

torrt

Vanlig
fuktigh.

v. e.
per kg.
torrt

1,000 v.e.
pr vanl.
mått o.
fukt. %

Granved

m^3

285

358

20

4,300

1,200

95.0

Tallved

»

290

361

20

4,500

1,250

100.0

Alved

»

310

410

25

4,000

1,200

95.0

Björkved

»

355

475

25

4,l60

1,400

112.0

Bokved

»

400

540

25

4,370

1,700

135.0

Torv, ält-, press-

ton

27

35

25

4,500

3,650

290.0

Antracit

hl.

71

75

5

8,890

655

52.0

Stenkol, svenska

ton

—

—

10

6,550

6,500

500.0

Stenkol, eng., ång.

»

—

—

10

7,780

7,300

585.0

Koks, gjuteri

hl.

40

42

12

6,640

280

24.0

Koks, gasv.

»

35

36

12

6,900

250

22.0

Träkol

»

—

—

10

8,040

112

9.0

Kott	»	—	18	20	3,660	70	5.5

Värmevärdet hos samma b. växlar mycket. Det nedsättes starkt genom fuktigheten, men vid inköp efter rymdmått inverkar detta blott genom att värme vid förbränningen åtgår för vattnets avdunstning, en nedsättning, som minskas i samma mån bränslet får torka

grönmalt, som innehåller stora mängder amylas (se Enzym). Efter mäskningen avkyles mäsken till jäsningstemperatur, 15—18°, och försättes med en särskilt beredd »konstjäst», varefter den får jäsa i jäskar. Efter jäsningens slut avdestilleras alkoholen i kontinuerligt verkande »kolonnapparater», i vilka den utjästa mäsken ständigt inpumpas och undan för undan omdestilleras, »rektificeras», för att slutligen utkomma ur apparaten som i det närmaste ren, koncentrerad alkohol. Vid b. av sockerbetor tvättas och skäras dessa som vid sockerberedning och snitsein fuktas med svavelsyra, som delvis överför (inverterar) rörsockret till jäsbart socker. Därefter urlakas snitsein med dränk från föregående jäsning och den utdragna saften försättes i jäskaret dels med jäst, dels med i jäsning stadd saft från föregående mäskning. Till följd av att inverteringen till stor del skett genom inverkan av svavelsyra, åtgår blott mindre mängd malt, men dranken blir till följd av syran oduglig till foder. Detta är också fallet vid b. av melass, vars alkaliska ämnen neutraliseras med syra, vilken även verkar inverterande.Chr. Barthel.

Bränsle. Som bränsle för alstrande av värme i eldstäder m. m. har tidigare använts så gott som uteslutande ved jämte mindre mängder torv i skogfattiga bygder. I senare tider har härtill kommit stenkol och därav efter torrdestillation återstående koks i ständigt ökade mängder. Stenkolen komma till mindre del från svenska schakt i Skåne, men huvudsakligen från England, Tyskland och Förenta staterna. Slutligen användas i jämförelsevis ringa mängd även bergoljeprodukter som bränsle under ångpannor, explosionsmotorer m. m.

Över de mängder b., som förbrukas i landet, finnas endast delvis pålitliga uppgifter. Förbrukningen av vedbränsle har beräknats mycket olika och torde kunna uppskattas till minst 4 m_3 per person och år. Torvberedningen vid fabriksmässig beredning skulle enligt statistiska uppgifter under åren 1911—15 hava uppgått till i medeltal för år 50,914 ton men har under kristiden avsevärt stegrats till år 1919 312,466 ton; husbehovstillverkningen har antagligen varit betydligt större.

Stenkolsbrytningen vid de skånska gruvorna har småningom stegrats, så att den under åren 1911—15 utgjorde i medeltal 362,993 ton, och har under samma år införseln av stenkol utgjort 4,320,000 och av koks 593,700 ton. Härtill kommer slutligen förbrukningen av träkol, som vid järnverken under samma år i medeltal utgjort 41,928,257 hl.

Värmevärdet i värmeenheter (v.e.) och i relativa tal:

	Vanl. mått	Vikt pr vanl. mått		Vanl. fuktighet %	Värmevärde		Relat. tal.
		torrt	Vanlig fuktigh.		v. e. per kg. torrt	1,000 v.e. pr vanl. mått o. fukt. %	
Granved	m^3	285	358	20	4,300	1,200	95.0
Tallved	»						

		290	361	20	4,500	1,250	100.0
Alved	»	310	410	25	4,000	1,200	95.0
Björkved	»	355	475	25	4,l60	1,400	112.0
Bokved	»	400	540	25	4,370	1,700	135.0
Torv, ält-, press-	ton	27	35	25	4,500	3,650	290.0
Antracit	hl.	71	75	5	8,890	655	52.0

Stenkol, svenska	ton	—	—	10	6,550	6,500	500.0
Stenkol, eng., ång.	»	—	—	10	7,780	7,300	585.0
Koks, gjuteri	hl.	40	42	12	6,640	280	24.0
Koks, gasv.	»	35	36	12	6,900	250	22.0
Träkol	»	—	—	10	8,040	112	9.0
Kott	»	—	18	20	3,660		

Värmevärdet hos samma b. växlar mycket. Det nedsättes starkt genom fuktigheten, men vid inköp efter rymdmått inverkar detta blott genom att värme vid förbränningen åtgår för vattnets avdunstning, en nedsättning, som minskas i samma mån bränslet får torka

före användningen. Vid köp av ved efter rymdmått får man sålunda vid växlande fuktighetshalt samma bränslevärde jämte växlande mängd vatten. Vid köp av torv efter vikt, ss. vanligt är, får man betala även för det vatten bränslet innehåller. Även askhalten nedsätter brännvärdet, vilket vid torv kan inverka avsevärt vid högre askhalt än normalt, 6 % (se Bränntorv). Då det huvudsakligen är bränslets innehåll av kol, som betingar dess bränslevärde, och kolhalten i ved stiger med dennas eg. vikt, har i allmänhet vid lika vattenhalt veden högre brännvärde, ju tyngre den är, mogen ved således högre än yngre, kärnved högre än splint, grenved av barrträd högre men av lövträd lägre än stamveden. Av samma skäl är torvens värmevärde högre, ju mer den är multnad. (Jfr Bränntorv, Ved.)

På bränslevarors uppskattning inverkar jämte värmevärdet även sättet varpå de förbrinna, ss. särskilt förbränningens hastighet, i vilken mån de brinna med låga, spraka, sota och bilda glödande kol. Således är den livliga lågan, som utmärker bok-, björk-, barr- och askved framför ekved, en förtjänst hos ved för eldning i spis och brasa; till den högre uppskattningen av bokved än av ekved bidrager den förras större lättantändlighet, frånvaro av sprakning och mindre sotning och långvarigare glöd; till tallveds företräde framför granved bidrager den förras långvarigare glödning. Litt.: K. Sondén, Ett och annat om uppvärmning av rum och vad därtill hörer. Sthlm 1916.H. J. Dft.

Vedbränsle: Kastved avverkas i bestämda längder, numera vanligen 1. m., tidigare mest 3 f., stundom 2 $^1/_2$ f. Prissättningen sker alltid för kubikmått lös rymd, uppmätt i kastar, numera vanligen kubikmeter (lm^3). Undantagsvis tillämpas de för olika orter växlande gamla vedmåtten (se Mått), varvid undantagsvis användes 1 m. längd, varigenom förvirringen ytterligare ökats.

Prima kastved skall vara sortren (tall och gran gå dock tillhopa som barrved), alla träd i kasten kluvna minst en gång samt av en minimidiameter i lilländan av minst 7 $^1/_2$ cm. Varje klamp skall därjämte med såg vara tvärkapad och alla träd av rätt och lika längd. Veden får ej vara rötskadad, barkfallen eller behäftad med svampbeläggningar. Alla träd skola vara någorlunda raka och väl avkvistade.

Sekunda kastved skall med hänsyn till kapnings och kvistnings utförande vara lika behandlad som prima, men behöver ej vara sortren (värdefullare brännved av t. ex. bok eller björk bruka dock även i denna kvalitet oftast särskiljas). Minimidiametern brukar man numera låta nedgå till 3 cm. Endast träd över 7 $^1/_2$ cm. diameter behöva vara kluvna eller i annat fall rundbarkade. S. k. fast röta och svampbeläggning å veden får förekomma liksom krokighet hos träden, i den mån det ej alltför mycket inverkar på fastmassan i traven.

Vid uppläggning i skogen av kastved bör följande iakttagas: Travarna böra ej gärna få göras av mindre rymd än 2 m^3 (mindre måttenhet blir osäker och stjälper lätt), i glesare huggning undantagsvis 1 m^3. Travarna få ej uppläggas på snö, utan sådan bör vid travningen noggrant undanskottas, då travarna eljest rasa i snösmältningen. Travarna böra städse så vitt möjligt ställas å torr mark. Varje trave skall vila på 2 grövre underlag, så att vedträden ej komma i direkt beröring med markens fuktighet. Till sidstöttor för travarna få ej användas växande träd, utan städse särskilt neddrivna eller fast stöttade raka sidstolpar. Travningen göres tätast möjligt, med vedträdens ändar fullt jämna vid sidorna och deras barkyta uppåtvänd. Som sjunkmån för utjämning av travarnas hoptorkning bör städse ställas 10 % övermål å höjden, övriga mått skola vara noggranna.

Är huggningen tät, bör prima och sekunda ved travas var för sig i skogen. Vid glesare avverkning samtravas och sorteras veden vid omtravning efter framkörning.

Arbetsmängd. En medelgod skogsarbetare hugger av prima ved mellan 3 à 4 m^3 löst mått per arbetsdag. Gran är ofta på grund av kvistighet något mera svårhuggen än tall, och masurbjörk kan ofta bli mera svårarbetad på grund av klyvningssvårighet. Av sekunda ved kan man oftast beräkna, att 4—5 m^3 medhinnas per arbetsdag. Fastmasse-procenten hos prima ved brukar allt efter vedträdens grovlek, rakhet och släthet i ytan ligga mellan 60 à 70 %, för sekunda ved åter mellan 50 och 60 %.

Av skogstorr kastved kan man vid transport å hjuldon som maximum räkna med 4 m^3., å släddon ända till 6 m^3 eller mera. Vanligast kalkylerar man dock med 4 m^3.

Långved är ej något egentligt salusortiment utan hugges vanligen så för egen förbrukning i syfte att minska tillverkningskostnaderna. Den tages för försäljning oftast i givna längder, t. ex. 3 m. (10 f.), för egen förbrukning ofta i fallande längd. Flottning av brännved sker alltid i form av långved; den kallas då vanligen flottningsved. Försäljningen sker vanligast i lm3, flottningsved av obestämd längd efter fast mått (fm^3 eller f^3). Veden lagras i skogen vanligen i klipp l. res om 1 m. höjd, efter vilken enhet huggningskostnaderna då även räknas. Vedmängden per klipp om 1 m. höjd och lika längd (3 m.) å veden är härvid starkt beroende av diametern och kan t. ex. vara 0.07 fm^3 vid en medeldiam. av 4 cm. till 0.47 fm^3 vid en diam. å klamparna av 20 cm. Med en medeldiam. av 8 cm. blir halten fast massa per klipp av 3 meters ved ungefär 0.16 fm^3, ett ungefärligt medeltal för ordinära

förhållanden. Upplagd i travar kan långved, om den ej är för krokig, beräknas hålla 50—60 % fast massa. Vid upphuggning av långved, som för torknings skull alltid bör randbarkas, kan som normalt dagsverke räknas omkring 25 st. 1 meters res av ved med 3 m. längd och 6—8 cm. medeldiam.

Gren- l. pinnved av tall och isynnerhet av gran har ett mycket högt bränslevärde och användes därför ofta såväl för hushållsbruk (lämpligt spis- och bakugnsbränsle) som särskilt för industrieldning. Den uppläggès och mätes endera i kastar liksom kastved eller kapas i skogen direkt i korta längder, ex. $^1/_2$ m. eller 1 f., och mätes i stjälpmått samt uppläggès i dösar eller i s. k. pinnhus, genom slanor inhägnade mått för uppskattning. I stjälpmått känn pinnved räknas hålla blott 25—30 % fast massa. För gren- eller bångved, travad i kastar kan allt efter grenarnas grovlek fastmasseprocenten växla från 30—50. Huggningen betalas i regel i kubikmått. Arbetsåtgången per lm^3 pinnved i stjälpmått kan i medeltal räknas till $^1/_4$—$^1/_5$ dagsverke, för bångved travad i 1 m. kastar ungefär samma arbete (fastmassan här något högre) och för travad $^1/_2$ m. pinnved något högre, allt per lm^3.

Stubbved, särskilt av tall och gran, är ett mycket värdefullt bränsle med i medeltal högre brännvärde än stamved. På grund av sin skrymmande, oregelbundna form lämpar den sig bäst till industrieldning, i tegelugnar, värmeledningar o. dyl. Stubbvedsutfallet efter avverkning av tall och granskog uppgår i medeltal till 30 % av stamvedens massa. Försäljningen sker antingen per lm^3 för sönderhuggen ved eller efter vikt (per ton) av såväl uppkluven som okluven ved. Uppbrytningen betalas stundom efter stycketal stubbar. 1 lm^3 kluven stubbved, omsorgsfullt travad, håller i medeltal ungefär 30 % fast massa. Gran, särskilt grövre stubbar, ger något högre fastmasseprocent och alltid högre än tall. Vikten av 1 lm^3 kluven stubbved om 30 % fastmassa kan för tallstubbar i medeltal beräknas till 300 kg. för färska och 215 för skogstorra, för gran 260 och 200 kg. Antalet stubbar per lm^3 uppkluven och travad stubbved växlar efter markslag och stubbarnas grovlek, men som grovt medeltal kan vid en normal medeldiam. av 23 cm. i stubbsnittet beräknas 5 stubbar per lm^3. Uppbrytningen kräver i medeltal lika mycket arbete som sönderklyvning och travning. Söndertagningen av stubbarna sker vanligen, åtminstone vid större användning, först å förbruknings- eller lastageplatsen medelst stubbklippningsmaskin (konstruerad som en vanlig vedklyvningsmaskin men av grövre mått). Vid uppklyvning och travning i skogen bruka följande bestämmelser iakttagas: Murkna stubbar, som sakna egentligt brännvärde, få ej medtagas i traven. Varje rothals friklyves upp genom stubbkroppen, och alla rötter enkelhuggas (för att finare rotkäx, som endast skulle skrymma i måttet, ej må komma med). Travningen sker vanligen i strängar 1 m. höga och breda, eller för erhållande av tätare travning än lämpligare 80 cm. breda och 125 cm. höga travar. Travningen skall ske så tätt som möjligt, och för erhållande av bestämda mått böra sidoytorna byggas av grövre rotben och klenare bitar läggas emellan. Arbetsåtgången för tillredning av stubbved växlar efter jordslag och stubbarnas beskaffenhet. Färska stubbar, som till bränsle äro avsevärt värdefullare än dem, som stått något år efter avverkningen, kräva också mer arbete, och för deras brytning bör antingen maskin eller sprängning användas, då brytning för hand blir för tidsödande och dyr. En kombination av sprängning och maskinbrytning, då endast de grövre stubbarna spräckas med svagare sprängskott, blir ofta mest ekonomiskt.

Stubbrytningsmaskiner finnas av flera typer dels för handkraft, dels för häst- eller maskinkraft. I synnerhet de förra ha för våra förhållanden mest kommit till användning, särskilt de som lyftkranar konstruerade. (Se Meddel. N:r 41, 49 o. 55 fr. Redsk.prövn.anst.) Av sprängämnen är vanlig dynamit för brisant för ändamålet (den splittrar mer än lyfter); lämpligare äro flera säkerhetssprängämnen, ss. agridynamit, carlsonit, nelit, romperit m. fl. Arbetsåtgången för tillredning av 1 lm^3 kluven och travad ved efter färska stubbar å medelsvår skogsmark kan i grova medeltal angivas: vid brytning med maskin omkr. 5 arbetstimmar, för äldre stubbar å gynnsam mark kan arbetsåtgången nedgå till hälften, vid enbar sprängning omkring 1.75 arbetstimmar (vartill kommer 0.6 kg. sprängämne, 5 tändhattar och 1.5 m. stubintråd); vid kombinerad sprängning och maskinbrytning, varvid stubbar över 25—30 cm. sprängas, omkr. 3 arbetstimmar (vartill c:a 0.2 kg. sprängämne, 1.25 st. tändhattar och 0.4 m. stubintråd).

Vid transport av skogstorr stubbved kan man å hjuldon beräkna högst 4, å släddon 6 lm^3. — Vid industrieldning beräknas 8—9 lm^3 stubb ved motsvara 1 ton prima ångkol.

Ristugg och trähack är ett för industri- eller liknande eldning mycket användbart b., trots att dess tillredning är rätt arbetskrävande. Å hyggena kvarlämnat ris, buskar och slyskog från

röjningar ävensom mycket ungt gallringsvirke kan genom förvandling till hack eller hackflis tillgodogöras som bränsle med ekonomiskt gott resultat, då kolpriset är högt. Om ristuggmaskiner, se Meddel. N:r 55 fr. Redsk.prövn.anst. Tillverkningskostnaderna av ristugg växla starkt efter de förhållanden, under vilka riset skall hopsamlas och forslas, samt efter dess beskaffenhet. Med 6 kr. för karldagsverke och 12 för häst och karl kan kostnaden för framkörning, häckning med kraftförbrukning och

maskinens amortering växla mellan i och 2 kr. per lm^3 ristugg, som väger omkr. 220 kg. av färskt barrträdsris och 150 av väl sommartorrt sådant. Från grövre slanskog kan vikten per 1m^3 stiga till 300 kg. för färskt och ungefär 225 kg. för sommartorrt. 1 ton prima eng. ångkol motsvarar ungefär 19.5 lm^3 färskt barrträdsristugg och ner till 10 lm^3 trätugg från slanskog av grövre dimensioner.

Ribbved, som tillverkas av vid försågning uppkomna bakar och kantribb, kapas, travas och försäljes enl. samma grunder som vanlig kastved. Dess fastmasseprocent brukar hålla sig omkring 45 %, varför dess värde i förhållande till prima kastved av barrträ kan anses ligga omkring 60 %.

Sågspån försäljes och uppskattas vanligen efter rymd. 1 m^3 sågspån av tall och gran väger i rått tillstånd efter flottat virke ungefär 300 kg. och i torrt tillstånd omkring 180 kg. Dess fastmasseprocent ligger omkring 30 %. Sågspånens huvudsakligaste användning torde vara som bränsle i särskilt konstruerade sågspånsugnar, varvid 1 ton ångkol beräknas motsvara 17 kbm. färsk sågspån. Den har därjämte stor användning som isoleringsmaterial, trossbottnar, väggfyllningar m. m. Av vissa träslag, som ek, men även bok och björk, användes den i rökerier. Sågspån av björk användes bland annat till framställning av trämjöl för sprängämnesfabrikation (bindmedel innehållande luft).G. Lg.

Bräss är den populära benämningen på ett i främre bröstkorgsöppningen beläget, körtelliknande organ (tymus), vars tillvaro i funktionsdugligt skick är begränsad till foster- och tillväxtperioderna. Det ligger nedanför och vid sidorna av luftstrupen och sträcker sig från området framför hjärtsäcken mer eller mindre långt uppåt halsen. Det är rikligt försett med blodkärl och är genom bindväv uppdelat i smärre partier, som till sin finare byggnad nära likna lymfkörtlar (se Lymfa). Den övervägande celltypen är samma form av vita blodkroppar, som förekommer i lymfkörtlarna. Sedan djurets utveckling är avslutad, tillbakabildas brässen, och dess karakteristiska vävnad ersättes i stor utsträckning med fett. — Från kemisk synpunkt utmärkes organet av stor rikedom på huvudsakligen vid histon bundna nukleinsyror (se art. Äggviteartade ämnen). — Om dess verksamhet känner man mycket litet. Att det i likhet med »lymfoid» vävnad i allmänhet (se Bindväv) tjänstgör som bildningsplats för vita blodkroppar, anses visat. Vidare torde b., i likhet med vissa andra organ för »inre sekretion» (d. v. s. avsöndrande av verksamma beståndsdelar direkt till blodet), såsom sköldkörteln och hjärnbihanget, ha betydelse för de processer, som betinga utveckling och tillväxt. — B. av kalv användes som näringsmedel (delikatess). Stundom hör man bukspottkörteln benämnas »bukbrässen» eller »nedre brässen» — detta organ har emellertid varken med avseende på byggnad eller funktion något gemensamt med den egentliga brässen.*

Brödbagge, *Sitodrepa panicea* L., en 2—3 mm. lång, oval, kullrig, roströd skalbagge som förekommer inomhus, särskilt i bagerier, bröd- och matvarubodar. Den angriper såväl fullbildad som larv allehanda växtämnen, särskilt hårt bröd. Där större förråd av sådant lagras längre tid, blir den stundom ett svårt skadedjur. Larverna äro vita, med brunt huvud, starkt krumböjd, fet kropp med ytterst små fötter. B. kan bekämpas genom angripna föremåls desinfektion med t. ex. cyanväte eller genom upphettning till 80—90° C.A. T—n.

Bröst kallas i ytterläran den del av bålen, som har revbenen till underlag och framtill mot bogen begränsas av en lodrät linje från bakre skulderbladsvinkeln, uppåt av ryggen och bakåt av buken, samt vars nedre rand bildas av bröstbenet. Se fig. vid art. Häst. Efter bröstets form sluter man till b.-hålans rymlighet och andningsorganens utveckling. Ett gott djup och god bredd är alltid en förtjänst, då de angiva en rymlig bröstkorg med väl utvecklade andningsorgan samt tyda på rationell avel, kraftig utfodring och god motion under uppväxttiden och därmed på en sund och kraftig kroppsbyggnad. Djupet är avståndet från ryggens övre rand till b.-benet, mätt efter en lodrät linje från bakre skulderbladsvinkeln; det brukar även angivas genom skillnaden mellan höjden över manken och avståndet från b.-benet till marken strax bakom frambenen, vilket dock är mindre lämpligt, ty måttet blir då beroende mera på mankens höjd, som ej inverkar på brösthålans rymlighet. B.-djupet angives hos hästen i allmänhet vara lika med halva höjden, vilket dock endast hästar av de tyngsta raserna fylla. Enligt v. Nathusius utgör b.-djupet i proc. av höjden:

	hingst	sto
hos engelskt fullblod	46.5	48.2
hos lättare halvblod (o.preuss.)	47.5	48.0
hos tyngre halvblod (hannover)	47.7	48.9
hos belgier	48.9	51.1

eller i medeltal för hästar av ridhästtyp 48 och för tyngre arbetshästar 49.7 %.

Hos nötkreatur utgör b.-djupet hos mer allsidigt utvecklade raser omkring 50 % av höjden, hos svensk Ayrshire 55.4 hos kor och 57 hos tjurar, hos rödbrokig sv. ras 54.5 hos kor och 58.1 % hos tjurar.

Bröstets bredd beror huvudsakligen på revbenens välvning men påverkas även av hullet och hudens tjocklek. Bredden mätes vid bakre skulderbladsvinkeln och bör (enligt

maskinens amortering växla mellan i och 2 kr. per lm^3 ristugg, som väger omkr. 220 kg. av färskt barrträdsris och 150 av väl sommartorrt sådant. Från grövre slanskog kan vikten per 1m^3 stiga till 300 kg. för färskt och ungefär 225 kg. för sommartorrt. 1 ton prima eng. ångkol motsvarar ungefär 19.5 lm^3 färskt barrträdsristugg och ner till 10 lm^3 trätugg från slanskog av grövre dimensioner.

Ribbved, som tillverkas av vid försågning uppkomna bakar och kantribb, kapas, travas och försäljes enl. samma grunder som vanlig kastved. Dess fastmasseprocent brukar hålla sig omkring 45 %, varför dess värde i förhållande till prima kastved av barrträ kan anses ligga omkring 60 %.

Sågspån försäljes och uppskattas vanligen efter rymd. 1 m^3 sågspån av tall och gran väger i rått tillstånd efter flottat virke ungefär 300 kg. och i torrt tillstånd omkring 180 kg. Dess fastmasseprocent ligger omkring 30 %. Sågspånens huvudsakligaste användning torde vara som bränsle i särskilt konstruerade sågspånsugnar, varvid 1 ton ångkol beräknas motsvara 17 kbm. färsk sågspån. Den har därjämte stor användning som isoleringsmaterial, trossbottnar, väggfyllningar m. m. Av vissa träslag, som ek, men även bok och björk, användes den i rökerier. Sågspån av björk användes bland annat till framställning av trämjöl för sprängämnesfabrikation (bindmedel innehållande luft).G. Lg.

Bräss är den populära benämningen på ett i främre bröstkorgsöppningen beläget, körtelliknande organ (tymus), vars tillvaro i funktionsdugligt skick är begränsad till foster- och tillväxtperioderna. Det ligger nedanför och vid sidorna av luftstrupen och sträcker sig från området framför hjärtsäcken mer eller mindre långt uppåt halsen. Det är rikligt försett med blodkärl och är genom bindväv uppdelat i smärre partier, som till sin finare byggnad nära likna lymfkörtlar (se Lymfa). Den övervägande celltypen är samma form av vita blodkroppar, som förekommer i lymfkörtlarna. Sedan djurets utveckling är avslutad, tillbakabildas brässen, och dess karakteristiska vävnad ersättes i stor utsträckning med fett. —

Från kemisk synpunkt utmärkes organet av stor rikedom på huvudsakligen vid histon bundna nukleinsyror (se art. Äggviteartade ämnen). — Om dess verksamhet känner man mycket litet. Att det i likhet med »lymfoid» vävnad i allmänhet (se Bindväv) tjänstgör som bildningsplats för vita blodkroppar, anses visat. Vidare torde b., i likhet med vissa andra organ för »inre sekretion» (d. v. s. avsöndrande av verksamma beståndsdelar direkt till blodet), såsom sköldkörteln och hjärnbihanget, ha betydelse för de processer, som betinga utveckling och tillväxt. — B. av kalv användes som näringsmedel (delikatess). Stundom hör man bukspottkörteln benämnas »bukbrässen» eller »nedre brässen» — detta organ har emellertid varken med avseende på byggnad eller funktion något gemensamt med den egentliga brässen.*

Brödbagge, *Sitodrepa panicea* L., en 2—3 mm. lång, oval, kullrig, roströd skalbagge som förekommer inomhus, särskilt i bagerier, bröd- och matvarubodar. Den angriper såväl fullbildad som larv allehanda växtämnen, särskilt hårt bröd. Där större förråd av sådant lagras längre tid, blir den stundom ett svårt skadedjur. Larverna äro vita, med brunt huvud, starkt krumböjd, fet kropp med ytterst små fötter. B. kan bekämpas genom angripna föremåls desinfektion med t. ex. cyanväte eller genom upphettning till 80—90° C.A. T—n.

Bröst kallas i ytterläran den del av bålen, som har revbenen till underlag och framtill mot bogen begränsas av en lodrät linje från bakre skulderbladsvinkeln, uppåt av ryggen och bakåt av buken, samt vars nedre rand bildas av bröstbenet. Se fig. vid art. Häst. Efter bröstets form sluter man till b.-hålans rymlighet och andningsorganens utveckling. Ett gott djup och god bredd är alltid en förtjänst, då de angiva en rymlig bröstkorg med väl utvecklade andningsorgan samt tyda på rationell avel, kraftig utfodring och god motion under uppväxttiden och därmed på en sund och kraftig kroppsbyggnad. Djupet är avståndet från ryggens övre rand till b.-benet, mätt efter en lodrät linje från bakre skulderbladsvinkeln; det brukar även angivas genom skillnaden mellan höjden över manken och avståndet från b.-benet till marken strax bakom frambenen, vilket dock är mindre lämpligt, ty måttet blir då beroende mera på mankens höjd, som ej inverkar på brösthålans rymlighet. B.-djupet angives hos hästen i allmänhet vara lika med halva höjden, vilket dock endast hästar av de tyngsta raserna fylla. Enligt v. Nathusius utgör b.-djupet i proc. av höjden:

	hingst	sto
hos engelskt fullblod	46.5	48.2
hos lättare halvblod (o.preuss.)	47.5	48.0
hos tyngre halvblod (hannover)	47.7	48.9
hos belgier	48.9	51.1

eller i medeltal för hästar av ridhästtyp 48 och för tyngre arbetshästar 49.7 %.

Hos nötkreatur utgör b.-djupet hos mer allsidigt utvecklade raser omkring 50 % av höjden, hos svensk Ayrshire 55.4 hos kor och 57 hos tjurar, hos rödbrokig sv. ras 54.5 hos kor och 58.1 % hos tjurar.

Bröstets bredd beror huvudsakligen på revbenens välvning men påverkas även av hullet och hudens tjocklek. Bredden mätes vid bakre skulderbladsvinkeln och bör (enligt

maskinens amortering växla mellan i och 2 kr. per lm^3 ristugg, som väger omkr. 220 kg. av färskt barrträdsris och 150 av väl sommartorrt sådant. Från grövre slanskog kan vikten per 1m^3 stiga till 300 kg. för färskt och ungefär 225 kg. för sommartorrt. 1 ton prima eng. ångkol motsvarar ungefär 19.5 lm^3 färskt barrträdsristugg och ner till 10 lm^3 trätugg från slanskog av grövre dimensioner.

Ribbved, som tillverkas av vid försågning uppkomna bakar och kantribb, kapas, travas och försäljes enl. samma grunder som vanlig kastved. Dess fastmasseprocent brukar hålla sig omkring 45 %, varför dess värde i förhållande till prima kastved av barrträ kan anses ligga omkring 60 %.

Sågspån försäljes och uppskattas vanligen efter rymd. 1 m^3 sågspån av tall och gran väger i rått tillstånd efter flottat virke ungefär 300 kg. och i torrt tillstånd omkring 180 kg. Dess fastmasseprocent ligger omkring 30 %. Sågspånens huvudsakligaste användning torde vara som bränsle i särskilt konstruerade sågspånsugnar, varvid 1 ton ångkol beräknas motsvara 17 kbm. färsk sågspån. Den har därjämte stor användning som isoleringsmaterial, trossbottnar, väggfyllningar m. m. Av vissa träslag, som ek, men även bok och björk, användes den i rökerier. Sågspån av björk användes bland annat till framställning av trämjöl för sprängämnesfabrikation (bindmedel innehållande luft).G. Lg.

Bräss är den populära benämningen på ett i främre bröstkorgsöppningen beläget, körtelliknande organ (tymus), vars tillvaro i funktionsdugligt skick är begränsad till foster- och tillväxtperioderna. Det ligger nedanför och vid sidorna av luftstrupen och sträcker sig från området framför hjärtsäcken mer eller mindre långt uppåt halsen. Det är rikligt försett med blodkärl och är genom bindväv uppdelat i smärre partier, som till sin finare byggnad nära likna lymfkörtlar (se Lymfa). Den övervägande celltypen är samma form av vita blodkroppar, som förekommer i lymfkörtlarna. Sedan djurets utveckling är avslutad, tillbakabildas brässen, och dess karakteristiska vävnad ersättes i stor utsträckning med fett. — Från kemisk synpunkt utmärkes organet av stor rikedom på huvudsakligen vid histon bundna nukleinsyror (se art. Äggviteartade ämnen). — Om dess verksamhet känner man mycket litet. Att det i likhet med »lymfoid» vävnad i allmänhet (se Bindväv) tjänstgör som bildningsplats för vita blodkroppar, anses visat. Vidare torde b., i likhet med vissa andra organ för »inre sekretion» (d. v. s. avsöndrande av verksamma beståndsdelar direkt till blodet), såsom sköldkörteln och hjärnbihanget, ha betydelse för de processer, som betinga utveckling och tillväxt. — B. av kalv användes som näringsmedel (delikatess). Stundom hör man bukspottkörteln benämnas »bukbrässen» eller »nedre brässen» — detta organ har emellertid varken med avseende på byggnad eller funktion något gemensamt med den egentliga brässen.*

Brödbagge, *Sitodrepa panicea* L., en 2—3 mm. lång, oval, kullrig, roströd skalbagge som förekommer inomhus, särskilt i bagerier, bröd- och matvarubodar. Den angriper såväl fullbildad som larv allehanda växtämnen, särskilt hårt bröd. Där större förråd av sådant lagras längre tid, blir den stundom ett svårt skadedjur. Larverna äro vita, med brunt huvud, starkt krumböjd, fet kropp med ytterst små fötter. B. kan bekämpas genom angripna föremåls desinfektion med t. ex. cyanväte eller genom upphettning till 80—90° C.A. T—n.

Bröst kallas i ytterläran den del av bålen, som har revbenen till underlag och framtill mot bogen begränsas av en lodrät linje från bakre skulderbladsvinkeln, uppåt av ryggen och bakåt av buken, samt vars nedre rand bildas av bröstbenet. Se fig. vid art. Häst. Efter bröstets form sluter man till b.-hålans rymlighet och andningsorganens utveckling. Ett gott djup och god bredd är alltid en förtjänst, då de angiva en rymlig bröstkorg med väl utvecklade andningsorgan samt tyda på rationell avel, kraftig utfodring och god motion under uppväxttiden och därmed på en sund och kraftig kroppsbyggnad. Djupet är avståndet från ryggens övre rand till b.-benet, mätt efter en lodrät linje från bakre skulderbladsvinkeln; det brukar även angivas genom skillnaden mellan höjden över manken och avståndet från b.-benet till marken strax bakom frambenen, vilket dock är mindre lämpligt, ty måttet blir då beroende mera på mankens höjd, som ej inverkar på brösthålans rymlighet. B.-djupet angives hos hästen i allmänhet vara lika med halva höjden, vilket dock endast hästar av de tyngsta raserna fylla. Enligt v. Nathusius utgör b.-djupet i proc. av höjden:

hingst

sto

hos engelskt fullblod

46.5

48.2

hos lättare halvblod (o.preuss.)

47.5

48.0

hos tyngre halvblod (hannover)

47.7

48.9

hos belgier

48.9

51.1

eller i medeltal för hästar av ridhästtyp 48 och för tyngre arbetshästar 49.7 %.

Hos nötkreatur utgör b.-djupet hos mer allsidigt utvecklade raser omkring 50 % av höjden, hos svensk Ayrshire 55.4 hos kor och 57 hos tjurar, hos rödbrokig sv. ras 54.5 hos kor och 58.1 % hos tjurar.

Bröstets bredd beror huvudsakligen på revbenens välvning men påverkas även av hullet och hudens tjocklek. Bredden mätes vid bakre skulderbladsvinkeln och bör (enligt

maskinens amortering växla mellan i och 2 kr. per lm^3 ristugg, som väger omkr. 220 kg. av färskt barrträdsris och 150 av väl sommartorrt sådant. Från grövre slanskog kan vikten per 1m^3 stiga till 300 kg. för färskt och ungefär 225 kg. för sommartorrt. 1 ton prima eng. ångkol motsvarar ungefär 19.5 lm^3 färskt barrträdsristugg och ner till 10 lm^3 trätugg från slanskog av grövre dimensioner.

Ribbved, som tillverkas av vid försågning uppkomna bakar och kantribb, kapas, travas och försäljes enl. samma grunder som vanlig kastved. Dess fastmasseprocent brukar hålla sig omkring 45 %, varför dess värde i förhållande till prima kastved av barrträ kan anses ligga omkring 60 %.

Sågspån försäljes och uppskattas vanligen efter rymd. 1 m^3 sågspån av tall och gran väger i rått tillstånd efter flottat virke ungefär 300 kg. och i torrt tillstånd omkring 180 kg. Dess fastmasseprocent ligger omkring 30 %. Sågspånens huvudsakligaste användning torde vara som bränsle i särskilt konstruerade sågspånsugnar, varvid 1 ton ångkol beräknas motsvara 17 kbm. färsk sågspån. Den har därjämte stor användning som isoleringsmaterial, trossbottnar, väggfyllningar m. m. Av vissa träslag, som ek, men även bok och björk, användes den i rökerier. Sågspån av björk användes bland annat till framställning av trämjöl för sprängämnesfabrikation (bindmedel innehållande luft).G. Lg.

Bräss är den populära benämningen på ett i främre bröstkorgsöppningen beläget, körtelliknande organ (tymus), vars tillvaro i funktionsdugligt skick är begränsad till foster- och tillväxtperioderna. Det ligger nedanför och vid sidorna av luftstrupen och sträcker sig från området framför hjärtsäcken mer eller mindre långt uppåt halsen. Det är rikligt försett med blodkärl och är genom bindväv uppdelat i smärre partier, som till sin finare byggnad nära likna lymfkörtlar (se Lymfa). Den övervägande celltypen är samma form av vita blodkroppar, som förekommer i lymfkörtlarna. Sedan djurets utveckling är avslutad, tillbakabildas brässen, och dess karakteristiska vävnad ersättes i stor utsträckning med fett. — Från kemisk synpunkt utmärkes organet av stor rikedom på huvudsakligen vid histon bundna nukleinsyror (se art. Äggviteartade ämnen). — Om dess verksamhet känner man mycket litet. Att det i likhet med »lymfoid» vävnad i allmänhet (se Bindväv) tjänstgör som bildningsplats för vita blodkroppar, anses visat. Vidare torde b., i likhet med vissa andra organ för »inre sekretion» (d. v. s. avsöndrande av verksamma beståndsdelar direkt till blodet), såsom sköldkörteln och hjärnbihanget, ha betydelse för de processer, som betinga utveckling och tillväxt. — B. av kalv användes som näringsmedel (delikatess). Stundom hör man bukspottkörteln benämnas »bukbrässen» eller »nedre brässen» — detta organ har emellertid varken med avseende på byggnad eller funktion något gemensamt med den egentliga brässen.*

Brödbagge, *Sitodrepa panicea* L., en 2—3 mm. lång, oval, kullrig, roströd skalbagge som förekommer inomhus, särskilt i bagerier, bröd- och matvarubodar. Den angriper såväl fullbildad som larv allehanda växtämnen, särskilt hårt bröd. Där större förråd av sådant lagras längre tid, blir den stundom ett svårt skadedjur. Larverna äro vita, med brunt huvud, starkt krumböjd, fet kropp med ytterst små fötter. B. kan bekämpas genom angripna föremåls desinfektion med t. ex. cyanväte eller genom upphettning till 80—90° C.A. T—n.

Bröst kallas i ytterläran den del av bålen, som har revbenen till underlag och framtill mot bogen begränsas av en lodrät linje från bakre skulderbladsvinkeln, uppåt av ryggen och bakåt av buken, samt vars nedre rand bildas av bröstbenet. Se fig. vid art. Häst. Efter bröstets form sluter man till b.-hålans rymlighet och andningsorganens utveckling. Ett gott djup och god bredd är alltid en förtjänst, då de angiva en rymlig bröstkorg med väl utvecklade andningsorgan samt tyda på rationell avel, kraftig utfodring och god motion under uppväxttiden och därmed på en sund och kraftig kroppsbyggnad. Djupet är avståndet från ryggens övre rand till b.-benet, mätt efter en lodrät linje från bakre skulderbladsvinkeln; det brukar även angivas genom skillnaden mellan höjden över manken och avståndet från b.-benet till marken strax bakom frambenen, vilket dock är mindre lämpligt, ty måttet blir då beroende mera på mankens höjd, som ej inverkar på brösthålans rymlighet. B.-djupet angives hos hästen i allmänhet vara lika med halva höjden, vilket dock endast hästar av de tyngsta raserna fylla. Enligt v. Nathusius utgör b.-djupet i proc. av höjden:

hingst

sto

hos engelskt fullblod

46.5

48.2

hos lättare halvblod (o.preuss.)

47.5

48.0

hos tyngre halvblod (hannover)

47.7

48.9

hos belgier

48.9

51.1

eller i medeltal för hästar av ridhästtyp 48 och för tyngre arbetshästar 49.7 %.

Hos nötkreatur utgör b.-djupet hos mer allsidigt utvecklade raser omkring 50 % av höjden, hos svensk Ayrshire 55.4 hos kor och 57 hos tjurar, hos rödbrokig sv. ras 54.5 hos kor och 58.1 % hos tjurar.

Bröstets bredd beror huvudsakligen på revbenens välvning men påverkas även av hullet och hudens tjocklek. Bredden mätes vid bakre skulderbladsvinkeln och bör (enligt

Kræmer) hos nötkreatur ej understiga 27 % av bålens längd och är i medeltal hos

kor

tjurar

svenskt ayrshire

33.0

37.0

svenskt rödbrokig ras

32.2

36.7

% av höjden.

Bröstets längd, som mätes från bogleden till sista revbenets bakre rand, beror dels på bröstkotornas längd, dels på revbenens riktning; ett långt b. bidrager även till b.-hålans rymlighet, men för långa b.-kotor och därmed följande stort avstånd mellan revbenen försvaga ryggen.E. N—m.

Brösta. Se Sele.

Bröstben. Se Skelett.

Bröstfallshjul. Se Vattenhjul.

Brösthinneinflammation, lungsäcksinflammation, pleurit, är en inflammation i den serösa hinna, som bekläder brösthålans insida och lungornas yttre yta, och förekommer oftast hos häst och hund. Vanligen uppstår den i förening med sjukdom i lungorna men kan även framkallas av andra orsaker, såsom revbensbrott, sår genom bröstväggen m. m. Sjukdomen börjar med frossbrytningar och hög feber (40—41°), hastig puls och besvärad andning med tydliga flankslag, då djuret vid andningen mest använder bukmusklerna för att undvika den smärta, som bröstkorgens rörelse framkallar. Hästar lägga sig därför ogärna under sjukdomen. Det vid inflammationen bildade exsudatet är antingen av mera fast, fibrinös natur, bildande en beläggning på brösthinnans såväl yttre som inre blad, eller en tunnflytande ofta något grumlig vätska, som samlar sig mellan brösthinnans båda blad (vatten i lungsäcken) och delvis sammantrycker lungsäcken. De förändringar i såväl perkussions- som auskultationsljud, som vätskesamlingen medför, sträcka sig endast till en vågrät linje, som angiver vätskans övre yta, vilket utgör en god ledning för bestämmande av sjukdomens art och utbredning. Sjukdomen är vanligen rätt långvarig och visar (i motsats mot lunginflammation) ett oregelbundet förlopp, med ömsevis inträdande förbättring och försämring. Stundom blir den kronisk med ofta påkommande återfall eller leder till partiell sammanväxning mellan lungan och bröstväggen med därav följande besvärad andning.

Behandlingen består i början i användning av våtvärmande omslag eller ingnidning av hudretande medel å bröstväggen (t. ex. terpentin eller 1 del senapsolja på 15—20 delar sprit) och som feberstillande medel antifebrin (häst och nöt 10—20 gr., hund 0.25—1 gr.). För att befrämja exsudatets resorption givas urindrivande och hjärtstärkande medel (endast av veterinär!). Vid svår andnöd är en uttappning av vätskan nödvändig och sker genom bröst-stick medelst en fin med dubbel kanyl försedd trokar, som instickes genom bröst väggen mellan 6:e och 8:e revbenen.E. N—m.

Brösthålans organ. Se Andning, Hjärta.

Bröstkatarr. Se Luftrörskatarr.

Bröstvattusot. Se Brösthinneinflammation.

Brötling. Se Riska.

Buffert. Se Hovbeslag.

Bufo. Se Groda.

Buk benämnes den del av bålen, som bildar väggarna till bukhålan. Den gränsar framåt till bröstet, uppåt till landen och bakåt till låret. (Se fig. vid art. Häst). Den övre delen av buken, som ligger mellan sista revbenet och yttre höftknölen, kallas flanker, den därnedanför belägna, som gränsar till låret, kallas ljumsktrakten med ljumskvecket, en hudfåll, som från buken övergår till knäet. Bukens undre del kallas naveltrakten. Se Flanker, Hungergrop. Bukens inre sida är klädd av bukhinnan, en serös hinna, varav utstjälpningar omgiva och uppbära bukens inälvor, d. v. s. organen för matsmältning, urinavsöndring och fortplantning.

Hängbuk, eller att bukens undre kant sänker sig nedåt, varigenom inälvorna sjunka nedåt och framåt samt flankerna bliva djupa, förorsakas därav, att bukväggen delvis förlorat sin spänstighet genom stark utspänning av inälvorna. Uppkommer på grund av för mycket skrymmande eller tungt och vattenhaltigt foder eller som följd av upprepad dräktighet. Hos lättare hästar är detta alltid ett fel, emedan rörelserna bli oviga och tunga och andningen försvårad. Hos ston, som flera gånger gått dräktiga, liksom hos äldre kor får det ej bedömas för strängt, men hos tjuren är det ett väsentligt fel, emedan det medför svaghet i ryggen samt gör tjuren tung och ovig vid betäckningen och dessutom tyder på en viss slapphet i hela kroppskonstitutionen. — Höbuk betecknar, att buken är mer utspänd åt sidorna, en följd av för mycket skrymmande foder. Då bukväggarna här ej ännu förlorat sin spänstighet, kan den normala formen i regel snart återställas genom lämplig utfodring, och felet har därför föga att betyda. Hos unga djur anger den alltid en olämplig utfodring och åtföljes ofta av en jämförelsevis svag kroppsbyggnad till följd av otillräcklig näring under uppväxten: djuret har stannat eller »knutit» sig i växten. Uppdragen benämnes b., vars undre kontur höjer sig starkt från bröstbenet mot ljumskvecket, vilket beror antingen på kronisk sjukdom i matsmältningsorganen med därav följande sammandragning av bukinälvorna (ett betänkligt fel), eller ock på en mer koncentrerad utfodring och stark spänning i bukmusklerna, ss. hos tränade kapplöpare, och benämnas då rätteligen spänd buk.E. N—m.

Kræmer) hos nötkreatur ej understiga 27 % av bålens längd och är i medeltal hos

kor

tjurar

svenskt ayrshire

33.0

37.0

svenskt rödbrokig ras

32.2

36.7

% av höjden.

Bröstets längd, som mätes från bogleden till sista revbenets bakre rand, beror dels på bröstkotornas längd, dels på revbenens riktning; ett långt b. bidrager även till b.-hålans rymlighet, men för långa b.-kotor och därmed följande stort avstånd mellan revbenen försvaga ryggen.E. N—m.

Brösta. Se Sele.

Bröstben. Se Skelett.

Bröstfallshjul. Se Vattenhjul.

Brösthinneinflammation, lungsäcksinflammation, pleurit, är en inflammation i den serösa hinna, som bekläder brösthålans insida och lungornas yttre yta, och förekommer oftast hos häst och hund. Vanligen uppstår den i förening med sjukdom i lungorna men kan även framkallas av andra orsaker, såsom revbensbrott, sår genom bröstväggen m. m. Sjukdomen börjar med frossbrytningar och hög feber (40—41°), hastig puls och besvärad andning med tydliga flankslag, då djuret vid andningen mest använder bukmusklerna för att undvika den smärta, som bröstkorgens rörelse framkallar. Hästar lägga sig därför ogärna under sjukdomen. Det vid inflammationen bildade exsudatet är antingen av mera fast, fibrinös natur, bildande en beläggning på brösthinnans såväl yttre som inre blad, eller en tunnflytande ofta något grumlig vätska, som samlar sig mellan brösthinnans båda blad (vatten i lungsäcken) och delvis sammantrycker lungsäcken. De förändringar i såväl perkussions- som auskultationsljud, som vätskesamlingen medför, sträcka sig endast till en vågrät linje, som angiver vätskans övre yta, vilket utgör en god ledning för bestämmande av sjukdomens art och utbredning. Sjukdomen är vanligen rätt långvarig och visar (i motsats mot lunginflammation) ett oregelbundet förlopp, med ömsevis inträdande förbättring och försämring. Stundom blir den kronisk med ofta påkommande återfall eller leder till partiell sammanväxning mellan lungan och bröstväggen med därav följande besvärad andning.

Behandlingen består i början i användning av våtvärmande omslag eller ingnidning av hudretande medel å bröstväggen (t. ex. terpentin eller 1 del senapsolja på 15—20 delar sprit) och som feberstillande medel antifebrin (häst och nöt 10—20 gr., hund 0.25—1 gr.). För att befrämja exsudatets resorption givas urindrivande och hjärtstärkande medel (endast av veterinär!). Vid svår andnöd är en uttappning av vätskan nödvändig och sker genom bröst-stick medelst en fin med dubbel kanyl försedd trokar, som instickes genom bröst väggen mellan 6:e och 8:e revbenen.E. N—m.

Brösthålans organ. Se Andning, Hjärta.

Bröstkatarr. Se Luftrörskatarr.

Bröstvattusot. Se Brösthinneinflammation.

Brötling. Se Riska.

Buffert. Se Hovbeslag.

Bufo. Se Groda.

Buk benämnes den del av bålen, som bildar väggarna till bukhålan. Den gränsar framåt till bröstet, uppåt till landen och bakåt till låret. (Se fig. vid art. Häst). Den övre delen av buken, som ligger mellan sista revbenet och yttre höftknölen, kallas flanker, den därnedanför belägna, som gränsar till låret, kallas ljumsktrakten med ljumskvecket, en hudfåll, som från buken övergår till knäet. Bukens undre del kallas naveltrakten. Se Flanker, Hungergrop. Bukens inre sida är klädd av bukhinnan, en serös hinna, varav utstjälpningar omgiva och uppbära bukens inälvor, d. v. s. organen för matsmältning, urinavsöndring och fortplantning.

Hängbuk, eller att bukens undre kant sänker sig nedåt, varigenom inälvorna sjunka nedåt och framåt samt flankerna bliva djupa, förorsakas därav, att bukväggen delvis förlorat sin spänstighet genom stark utspänning av inälvorna. Uppkommer på grund av för mycket skrymmande eller tungt och vattenhaltigt foder eller som följd av upprepad dräktighet. Hos lättare hästar är detta alltid ett fel, emedan rörelserna bli oviga och tunga och andningen försvårad. Hos ston, som flera gånger gått dräktiga, liksom hos äldre kor får det ej bedömas för strängt, men hos tjuren är det ett väsentligt fel, emedan det medför svaghet i ryggen samt gör tjuren tung och ovig vid betäckningen och dessutom tyder på en viss slapphet i hela kroppskonstitutionen. — Höbuk betecknar, att buken är mer utspänd åt sidorna, en följd av för mycket skrymmande foder. Då bukväggarna här ej ännu förlorat sin spänstighet, kan den normala formen i regel snart återställas genom lämplig utfodring, och felet har därför föga att betyda. Hos unga djur anger den alltid en olämplig utfodring och åtföljes ofta av en jämförelsevis svag kroppsbyggnad till följd av otillräcklig näring under uppväxten: djuret har stannat eller »knutit» sig i växten. Uppdragen benämnes b., vars undre kontur höjer sig starkt från bröstbenet mot ljumskvecket, vilket beror antingen på kronisk sjukdom i matsmältningsorganen med därav följande sammandragning av bukinälvorna (ett betänkligt fel), eller ock på en mer koncentrerad utfodring och stark spänning i bukmusklerna, ss. hos tränade kapplöpare, och benämnas då rätteligen spänd buk.E. N—m.

Kræmer) hos nötkreatur ej understiga 27 % av bålens längd och är i medeltal hos

kor

tjurar

svenskt ayrshire

33.0

37.0

svenskt rödbrokig ras

32.2

36.7

% av höjden.

Bröstets längd, som mätes från bogleden till sista revbenets bakre rand, beror dels på bröstkotornas längd, dels på revbenens riktning; ett långt b. bidrager även till b.-hålans rymlighet, men för långa b.-kotor och därmed följande stort avstånd mellan revbenen försvaga ryggen.E. N—m.

Brösta. Se Sele.

Bröstben. Se Skelett.

Bröstfallshjul. Se Vattenhjul.

Brösthinneinflammation, lungsäcksinflammation, pleurit, är en inflammation i den serösa hinna, som bekläder brösthålans insida och lungornas yttre yta, och förekommer oftast hos häst och hund. Vanligen uppstår den i förening med sjukdom i lungorna men kan även framkallas av andra orsaker, såsom revbensbrott, sår genom bröstväggen m. m. Sjukdomen

börjar med frossbrytningar och hög feber (40—41°), hastig puls och besvärad andning med tydliga flankslag, då djuret vid andningen mest använder bukmusklerna för att undvika den smärta, som bröstkorgens rörelse framkallar. Hästar lägga sig därför ogärna under sjukdomen. Det vid inflammationen bildade exsudatet är antingen av mera fast, fibrinös natur, bildande en beläggning på brösthinnans såväl yttre som inre blad, eller en tunnflytande ofta något grumlig vätska, som samlar sig mellan brösthinnans båda blad (vatten i lungsäcken) och delvis sammantrycker lungsäcken. De förändringar i såväl perkussions- som auskultationsljud, som vätskesamlingen medför, sträcka sig endast till en vågrät linje, som angiver vätskans övre yta, vilket utgör en god ledning för bestämmande av sjukdomens art och utbredning. Sjukdomen är vanligen rätt långvarig och visar (i motsats mot lunginflammation) ett oregelbundet förlopp, med ömsevis inträdande förbättring och försämring. Stundom blir den kronisk med ofta påkommande återfall eller leder till partiell sammanväxning mellan lungan och bröstväggen med därav följande besvärad andning.

Behandlingen består i början i användning av våtvärmande omslag eller ingnidning av hudretande medel å bröstväggen (t. ex. terpentin eller 1 del senapsolja på 15—20 delar sprit) och som feberstillande medel antifebrin (häst och nöt 10—20 gr., hund 0.25—1 gr.). För att befrämja exsudatets resorption givas urindrivande och hjärtstärkande medel (endast av veterinär!). Vid svår andnöd är en uttappning av vätskan nödvändig och sker genom bröst-stick medelst en fin med dubbel kanyl försedd trokar, som instickes genom bröst väggen mellan 6:e och 8:e revbenen.E. N—m.

Brösthålans organ. Se Andning, Hjärta.

Bröstkatarr. Se Luftrörskatarr.

Bröstvattusot. Se Brösthinneinflammation.

Brötling. Se Riska.

Buffert. Se Hovbeslag.

Bufo. Se Groda.

Buk benämnes den del av bålen, som bildar väggarna till bukhålan. Den gränsar framåt till bröstet, uppåt till landen och bakåt till låret. (Se fig. vid art. Häst). Den övre delen av buken, som ligger mellan sista revbenet och yttre höftknölen, kallas flanker, den därnedanför belägna, som gränsar till låret, kallas ljumsktrakten med ljumskvecket, en hudfåll, som från buken övergår till knäet. Bukens undre del kallas naveltrakten. Se Flanker, Hungergrop. Bukens inre sida är klädd av bukhinnan, en serös hinna, varav utstjälpningar omgiva och uppbära bukens inälvor, d. v. s. organen för matsmältning, urinavsöndring och fortplantning.

Hängbuk, eller att bukens undre kant sänker sig nedåt, varigenom inälvorna sjunka nedåt och framåt samt flankerna bliva djupa, förorsakas därav, att bukväggen delvis förlorat sin spänstighet genom stark utspänning av inälvorna. Uppkommer på grund av för mycket skrymmande eller tungt och vattenhaltigt foder eller som följd av upprepad dräktighet. Hos lättare hästar är detta alltid ett fel, emedan rörelserna bli oviga och tunga och andningen försvårad. Hos ston, som flera gånger gått dräktiga, liksom hos äldre kor får det ej bedömas för strängt, men hos tjuren är det ett väsentligt fel, emedan det medför svaghet i ryggen samt gör tjuren tung och ovig vid betäckningen och dessutom tyder på en viss slapphet i hela kroppskonstitutionen. — Höbuk betecknar, att buken är mer utspänd åt sidorna, en följd av för mycket skrymmande foder. Då bukväggarna här ej ännu förlorat sin spänstighet, kan den normala formen i regel snart återställas genom lämplig utfodring, och felet har därför föga att betyda. Hos unga djur anger den alltid en olämplig utfodring och åtföljes ofta av en jämförelsevis svag kroppsbyggnad till följd av otillräcklig näring under uppväxten: djuret har stannat eller »knutit» sig i växten. Uppdragen benämnes b., vars undre kontur höjer sig starkt från bröstbenet mot ljumskvecket, vilket beror antingen på kronisk sjukdom i matsmältningsorganen med därav följande sammandragning av bukinälvorna (ett betänkligt fel), eller ock på en mer koncentrerad utfodring och stark spänning i bukmusklerna, ss. hos tränade kapplöpare, och benämnas då rätteligen spänd buk.E. N—m.

Kræmer) hos nötkreatur ej understiga 27 % av bålens längd och är i medeltal hos

	kor	tjurar
svenskt ayrshire	33.0	37.0
svenskt rödbrokig ras	32.2	36.7

% av höjden.

Bröstets längd, som mätes från bogleden till sista revbenets bakre rand, beror dels på bröstkotornas längd, dels på revbenens riktning; ett långt b. bidrager även till b.-hålans rymlighet, men för långa b.-kotor och därmed följande stort avstånd mellan revbenen försvaga ryggen.E. N—m.

Brösta. Se Sele.

Bröstben. Se Skelett.

Bröstfallshjul. Se Vattenhjul.

Brösthinneinflammation, lungsäcksinflammation, pleurit, är en inflammation i den serösa hinna, som bekläder brösthålans insida och lungornas yttre yta, och förekommer oftast hos häst och hund. Vanligen uppstår den i förening med sjukdom i lungorna men kan även framkallas av andra orsaker, såsom revbensbrott, sår genom bröstväggen m. m. Sjukdomen börjar med frossbrytningar och hög feber (40—41°), hastig puls och besvärad andning med tydliga flankslag, då djuret vid andningen mest använder bukmusklerna för att undvika den smärta, som bröstkorgens rörelse framkallar. Hästar lägga sig därför ogärna under sjukdomen. Det vid inflammationen bildade exsudatet är antingen av mera fast, fibrinös natur, bildande en beläggning på brösthinnans såväl yttre som inre blad, eller en tunnflytande ofta något grumlig vätska, som samlar sig mellan brösthinnans båda blad (vatten i lungsäcken) och delvis sammantrycker lungsäcken. De förändringar i såväl perkussions- som auskultationsljud, som vätskesamlingen medför, sträcka sig endast till en vågrät linje, som angiver vätskans övre yta, vilket utgör en god ledning för bestämmande av sjukdomens art och utbredning. Sjukdomen är vanligen rätt långvarig och visar (i motsats mot lunginflammation) ett oregelbundet förlopp, med ömsevis inträdande förbättring och försämring. Stundom blir den kronisk med ofta påkommande återfall eller leder till partiell sammanväxning mellan lungan och bröstväggen med därav följande besvärad andning.

Behandlingen består i början i användning av våtvärmande omslag eller ingnidning av hudretande medel å bröstväggen (t. ex. terpentin eller 1 del senapsolja på 15—20 delar sprit) och som feberstillande medel antifebrin (häst och nöt 10—20 gr., hund 0.25—1 gr.). För att befrämja exsudatets resorption givas urindrivande och hjärtstärkande medel (endast av veterinär!). Vid svår andnöd är en uttappning av vätskan nödvändig och sker genom bröst-stick medelst en fin med dubbel kanyl försedd trokar, som instickes genom bröst väggen mellan 6:e och 8:e revbenen.E. N—m.

Brösthålans organ. Se Andning, Hjärta.

Bröstkatarr. Se Luftrörskatarr.

Bröstvattusot. Se Brösthinneinflammation.

Brötling. Se Riska.

Buffert. Se Hovbeslag.

Bufo. Se Groda.

Buk benämnes den del av bålen, som bildar väggarna till bukhålan. Den gränsar framåt till bröstet, uppåt till landen och bakåt till låret. (Se fig. vid art. Häst). Den övre delen av buken, som ligger mellan sista revbenet och yttre höftknölen, kallas flanker, den därnedanför belägna, som gränsar till låret, kallas ljumsktrakten med ljumskvecket, en hudfåll, som från buken övergår till knäet. Bukens undre del kallas naveltrakten. Se Flanker, Hungergrop. Bukens inre sida är klädd av bukhinnan, en serös hinna, varav utstjälpningar omgiva och uppbära bukens inälvor, d. v. s. organen för matsmältning, urinavsöndring och fortplantning.

Hängbuk, eller att bukens undre kant sänker sig nedåt, varigenom inälvorna sjunka nedåt och framåt samt flankerna bliva djupa, förorsakas därav, att bukväggen delvis förlorat sin spänstighet genom stark utspänning av inälvorna. Uppkommer på grund av för mycket skrymmande eller tungt och vattenhaltigt foder eller som följd av upprepad dräktighet. Hos lättare hästar är detta alltid ett fel, emedan rörelserna bli oviga och tunga och andningen försvårad. Hos ston, som flera gånger gått dräktiga, liksom hos äldre kor får det ej bedömas för strängt, men hos tjuren är det ett väsentligt fel, emedan det medför svaghet i ryggen samt gör tjuren tung och ovig vid betäckningen och dessutom tyder på en viss slapphet i hela kroppskonstitutionen. — Höbuk betecknar, att buken är mer utspänd åt sidorna, en följd av för mycket skrymmande foder. Då bukväggarna här ej ännu förlorat sin spänstighet, kan den normala formen i regel snart återställas genom lämplig utfodring, och felet har därför föga att betyda. Hos unga djur anger den alltid en olämplig utfodring och åtföljes ofta av en jämförelsevis svag kroppsbyggnad till följd av otillräcklig näring under uppväxten: djuret har stannat eller »knutit» sig i växten. Uppdragen benämnes b., vars undre kontur höjer sig starkt från bröstbenet mot ljumskvecket, vilket beror antingen på kronisk sjukdom i matsmältningsorganen med därav följande sammandragning av bukinälvorna (ett betänkligt fel), eller ock på en mer koncentrerad utfodring och stark spänning i bukmusklerna, ss. hos tränade kapplöpare, och benämnas då rätteligen spänd buk.E. N—m.

Kræmer) hos nötkreatur ej understiga 27 % av bålens längd och är i medeltal hos

kor

tjurar

svenskt ayrshire

33.0

37.0

svenskt rödbrokig ras

32.2

36.7

% av höjden.

Bröstets längd, som mätes från bogleden till sista revbenets bakre rand, beror dels på bröstkotornas längd, dels på revbenens riktning; ett långt b. bidrager även till b.-hålans rymlighet, men för långa b.-kotor och därmed följande stort avstånd mellan revbenen försvaga ryggen.E. N—m.

Brösta. Se Sele.

Bröstben. Se Skelett.

Bröstfallshjul. Se Vattenhjul.

Brösthinneinflammation, lungsäcksinflammation, pleurit, är en inflammation i den serösa hinna, som bekläder brösthålans insida och lungornas yttre yta, och förekommer oftast hos häst och hund. Vanligen uppstår den i förening med sjukdom i lungorna men kan även framkallas av andra orsaker, såsom revbensbrott, sår genom bröstväggen m. m. Sjukdomen börjar med frossbrytningar och hög feber (40—41°), hastig puls och besvärad andning med tydliga flankslag, då djuret vid andningen mest använder bukmusklerna för att undvika den smärta, som bröstkorgens rörelse framkallar. Hästar lägga sig därför ogärna under sjukdomen. Det vid inflammationen bildade exsudatet är antingen av mera fast, fibrinös natur, bildande en beläggning på brösthinnans såväl yttre som inre blad, eller en tunnflytande ofta något grumlig vätska, som samlar sig mellan brösthinnans båda blad (vatten i lungsäcken) och delvis sammantrycker lungsäcken. De förändringar i såväl perkussions- som auskultationsljud, som vätskesamlingen medför, sträcka sig endast till en vågrät linje, som angiver vätskans övre yta, vilket utgör en god ledning för bestämmande av sjukdomens art och utbredning. Sjukdomen är vanligen rätt långvarig och visar (i motsats mot lunginflammation) ett oregelbundet förlopp, med omsevis inträdande förbättring och försämring. Stundom blir den kronisk med ofta påkommande återfall eller leder till partiell sammanväxning mellan lungan och bröstväggen med därav följande besvärad andning.

Behandlingen består i början i användning av våtvärmande omslag eller ingnidning av hudretande medel å bröstväggen (t. ex. terpentin eller 1 del senapsolja på 15—20 delar sprit) och som feberstillande medel antifebrin (häst och nöt 10—20 gr., hund 0.25—1 gr.). För att befrämja exsudatets resorption givas urindrivande och hjärtstärkande medel (endast av veterinär!). Vid svår andnöd är en uttappning av vätskan nödvändig och sker genom bröst-stick medelst en fin med dubbel kanyl försedd trokar, som instickes genom bröst väggen mellan 6:e och 8:e revbenen.E. N—m.

Brösthålans organ. Se Andning, Hjärta.

Bröstkatarr. Se Luftrörskatarr.

Bröstvattusot. Se Brösthinneinflammation.

Brötling. Se Riska.

Buffert. Se Hovbeslag.

Bufo. Se Groda.

Buk benämnes den del av bålen, som bildar väggarna till bukhålan. Den gränsar framåt till bröstet, uppåt till landen och bakåt till låret. (Se fig. vid art. Häst). Den övre delen av buken, som ligger mellan sista revbenet och yttre höftknölen, kallas flanker, den därnedanför belägna, som gränsar till låret, kallas ljumsktrakten med ljumskvecket, en hudfåll, som från buken övergår till knäet. Bukens undre del kallas naveltrakten. Se Flanker, Hungergrop. Bukens inre sida är klädd av bukhinnan, en serös hinna, varav utstjälpningar omgiva och uppbära bukens inälvor, d. v. s. organen för matsmältning, urinavsöndring och fortplantning.

Hängbuk, eller att bukens undre kant sänker sig nedåt, varigenom inälvorna sjunka nedåt och framåt samt flankerna bliva djupa, förorsakas därav, att bukväggen delvis förlorat sin spänstighet genom stark utspänning av inälvorna. Uppkommer på grund av för mycket skrymmande eller tungt och vattenhaltigt foder eller som följd av upprepad dräktighet. Hos lättare hästar är detta alltid ett fel, emedan rörelserna bli oviga och tunga och andningen försvårad. Hos ston, som flera gånger gått dräktiga, liksom hos äldre kor får det ej bedömas för strängt, men hos tjuren är det ett väsentligt fel, emedan det medför svaghet i ryggen samt gör tjuren tung och ovig vid betäckningen och dessutom tyder på en viss slapphet i hela kroppskonstitutionen. — Höbuk betecknar, att buken är mer utspänd åt sidorna, en följd av för mycket skrymmande foder. Då bukväggarna här ej ännu förlorat sin spänstighet, kan den normala formen i regel snart återställas genom lämplig utfodring, och felet har därför föga att betyda. Hos unga djur anger den alltid en olämplig utfodring och åtföljes ofta av en jämförelsevis svag kroppsbyggnad till följd av otillräcklig näring under uppväxten: djuret har stannat eller »knutit» sig i växten. Uppdragen benämnes b., vars undre kontur höjer sig starkt från bröstbenet mot ljumskvecket, vilket beror antingen på kronisk sjukdom i matsmältningsorganen med därav följande sammandragning av bukinälvorna (ett betänkligt fel), eller ock på en mer koncentrerad utfodring och stark spänning i bukmusklerna, ss. hos tränade kapplöpare, och benämnas då rätteligen spänd buk.E. N—m.

Kræmer) hos nötkreatur ej understiga 27 % av bålens längd och är i medeltal hos

kor

tjurar

svenskt ayrshire

33.0

37.0

svenskt rödbrokig ras

32.2

36.7

% av höjden.

Bröstets längd, som mätes från bogleden till sista revbenets bakre rand, beror dels på bröstkotornas längd, dels på revbenens riktning; ett långt b. bidrager även till b.-hålans rymlighet, men för långa b.-kotor och därmed följande stort avstånd mellan revbenen försvaga ryggen.E. N—m.

Brösta. Se Sele.

Bröstben. Se Skelett.

Bröstfallshjul. Se Vattenhjul.

Brösthinneinflammation, lungsäcksinflammation, pleurit, är en inflammation i den serösa hinna, som bekläder brösthålans insida och lungornas yttre yta, och förekommer oftast hos häst och hund. Vanligen uppstår den i förening med sjukdom i lungorna men kan även framkallas av andra orsaker, såsom revbensbrott, sår genom bröstväggen m. m. Sjukdomen börjar med frossbrytningar och hög feber (40—41°), hastig puls och besvärad andning med tydliga flankslag, då djuret vid andningen mest använder bukmusklerna för att undvika den smärta, som bröstkorgens rörelse framkallar. Hästar lägga sig därför ogärna under sjukdomen. Det vid inflammationen bildade exsudatet är antingen av mera fast, fibrinös natur, bildande en beläggning på brösthinnans såväl yttre som inre blad, eller en tunnflytande ofta något grumlig vätska, som samlar sig mellan brösthinnans båda blad (vatten i lungsäcken) och delvis sammantrycker lungsäcken. De förändringar i såväl perkussions- som auskultationsljud, som vätskesamlingen medför, sträcka sig endast till en vågrät linje, som angiver vätskans övre yta, vilket utgör en god ledning för bestämmande av sjukdomens art och utbredning. Sjukdomen är vanligen rätt långvarig och visar (i motsats mot lunginflammation) ett oregelbundet förlopp, med ömsevis inträdande förbättring och försämring. Stundom blir den kronisk med ofta påkommande återfall eller leder till partiell sammanväxning mellan lungan och bröstväggen med därav följande besvärad andning.

Behandlingen består i början i användning av våtvärmande omslag eller ingnidning av hudretande medel å bröstväggen (t. ex. terpentin eller 1 del senapsolja på 15—20 delar sprit) och som feberstillande medel antifebrin (häst och nöt 10—20 gr., hund 0.25—1 gr.). För att befrämja exsudatets resorption givas urindrivande och hjärtstärkande medel (endast av veterinär!). Vid svår andnöd är en uttappning av vätskan nödvändig och sker genom bröst-stick medelst en fin med dubbel kanyl försedd trokar, som instickes genom bröst väggen mellan 6:e och 8:e revbenen.E. N—m.

Brösthålans organ. Se Andning, Hjärta.

Bröstkatarr. Se Luftrörskatarr.

Bröstvattusot. Se Brösthinneinflammation.

Brötling. Se Riska.

Buffert. Se Hovbeslag.

Bufo. Se Groda.

Buk benämnes den del av bålen, som bildar väggarna till bukhålan. Den gränsar framåt till bröstet, uppåt till landen och bakåt till låret. (Se fig. vid art. Häst). Den övre delen av buken, som ligger mellan sista revbenet och yttre höftknölen, kallas flanker, den därnedanför belägna, som gränsar till låret, kallas ljumsktrakten med ljumskvecket, en hudfåll, som från buken övergår till knäet. Bukens undre del kallas naveltrakten. Se Flanker, Hungergrop. Bukens inre sida är klädd av bukhinnan, en serös hinna, varav utstjälpningar omgiva och uppbära bukens inälvor, d. v. s. organen för matsmältning, urinavsöndring och fortplantning.

Hängbuk, eller att bukens undre kant sänker sig nedåt, varigenom inälvorna sjunka nedåt och framåt samt flankerna bliva djupa, förorsakas därav, att bukväggen delvis förlorat sin spänstighet genom stark utspänning av inälvorna. Uppkommer på grund av för mycket skrymmande eller tungt och vattenhaltigt foder eller som följd av upprepad dräktighet. Hos lättare hästar är detta alltid ett fel, emedan rörelserna bli oviga och tunga och andningen försvårad. Hos ston, som flera gånger gått dräktiga, liksom hos äldre kor får det ej bedömas för strängt, men hos tjuren är det ett väsentligt fel, emedan det medför svaghet i ryggen samt gör tjuren tung och ovig vid betäckningen och dessutom tyder på en viss slapphet i hela kroppskonstitutionen. — Höbuk betecknar, att buken är mer utspänd åt sidorna, en följd av för mycket skrymmande foder. Då bukväggarna här ej ännu förlorat sin spänstighet, kan den normala formen i regel snart återställas genom lämplig utfodring, och felet har därför föga att betyda. Hos unga djur anger den alltid en olämplig utfodring och åtföljes ofta av en jämförelsevis svag kroppsbyggnad till följd av otillräcklig näring under uppväxten: djuret har stannat eller »knutit» sig i växten. Uppdragen benämnes b., vars undre kontur höjer sig starkt från bröstbenet mot ljumskvecket, vilket beror antingen på kronisk sjukdom i matsmältningsorganen med därav följande sammandragning av bukinälvorna (ett betänkligt fel), eller ock på en mer koncentrerad utfodring och stark spänning i bukmusklerna, ss. hos tränade kapplöpare, och benämnas då rätteligen spänd buk.E. N—m.

Kræmer) hos nötkreatur ej understiga 27 % av bålens längd och är i medeltal hos

kor

tjurar

svenskt ayrshire

33.0

37.0

svenskt rödbrokig ras

32.2

36.7

% av höjden.

Bröstets längd, som mätes från bogleden till sista revbenets bakre rand, beror dels på bröstkotornas längd, dels på revbenens riktning; ett långt b. bidrager även till b.-hålans rymlighet, men för långa b.-kotor och därmed följande stort avstånd mellan revbenen försvaga ryggen.E. N—m.

Brösta. Se Sele.

Bröstben. Se Skelett.

Bröstfallshjul. Se Vattenhjul.

Brösthinneinflammation, lungsäcksinflammation, pleurit, är en inflammation i den serösa hinna, som bekläder brösthålans insida och lungornas yttre yta, och förekommer oftast hos häst och hund. Vanligen uppstår den i förening med sjukdom i lungorna men kan även framkallas av andra orsaker, såsom revbensbrott, sår genom bröstväggen m. m. Sjukdomen börjar med frossbrytningar och hög feber (40—41°), hastig puls och besvärad andning med tydliga flankslag, då djuret vid andningen mest använder bukmusklerna för att undvika den smärta, som bröstkorgens rörelse framkallar. Hästar lägga sig därför ogärna under sjukdomen. Det vid inflammationen bildade exsudatet är antingen av mera fast, fibrinös natur, bildande en beläggning på brösthinnans såväl yttre som inre blad, eller en tunnflytande ofta något grumlig vätska, som samlar sig mellan brösthinnans båda blad (vatten i lungsäcken) och delvis sammantrycker lungsäcken. De förändringar i såväl perkussions- som auskultationsljud, som vätskesamlingen medför, sträcka sig endast till en vågrät linje, som angiver vätskans övre yta, vilket utgör en god ledning för bestämmande av sjukdomens art och utbredning. Sjukdomen är vanligen rätt långvarig och visar (i motsats mot lunginflammation) ett oregelbundet förlopp, med ömsevis inträdande förbättring och försämring. Stundom blir den kronisk med ofta påkommande återfall eller leder till partiell sammanväxning mellan lungan och bröstväggen med därav följande besvärad andning.

Behandlingen består i början i användning av våtvärmande omslag eller ingnidning av hudretande medel å bröstväggen (t. ex. terpentin eller 1 del senapsolja på 15—20 delar sprit) och som feberstillande medel antifebrin (häst och nöt 10—20 gr., hund 0.25—1 gr.). För att befrämja exsudatets resorption givas urindrivande och hjärtstärkande medel (endast av veterinär!). Vid svår andnöd är en uttappning av vätskan nödvändig och sker genom bröst-stick medelst en fin med dubbel kanyl försedd trokar, som instickes genom bröst väggen mellan 6:e och 8:e revbenen.E. N—m.

Brösthålans organ. Se Andning, Hjärta.

Bröstkatarr. Se Luftrörskatarr.

Bröstvattusot. Se Brösthinneinflammation.

Brötling. Se Riska.

Buffert. Se Hovbeslag.

Bufo. Se Groda.

Buk benämnes den del av bålen, som bildar väggarna till bukhålan. Den gränsar framåt till bröstet, uppåt till landen och bakåt till låret. (Se fig. vid art. Häst). Den övre delen av buken, som ligger mellan sista revbenet och yttre höftknölen, kallas flanker, den därnedanför belägna, som gränsar till låret, kallas ljumsktrakten med ljumskvecket, en hudfåll, som från buken övergår till knäet. Bukens undre del kallas naveltrakten. Se Flanker, Hungergrop. Bukens inre sida är klädd av bukhinnan, en serös hinna, varav utstjälpningar omgiva och uppbära bukens inälvor, d. v. s. organen för matsmältning, urinavsöndring och fortplantning.

Hängbuk, eller att bukens undre kant sänker sig nedåt, varigenom inälvorna sjunka nedåt och framåt samt flankerna bliva djupa, förorsakas därav, att bukväggen delvis förlorat sin spänstighet genom stark utspänning av inälvorna. Uppkommer på grund av för mycket skrymmande eller tungt och vattenhaltigt foder eller som följd av upprepad dräktighet. Hos lättare hästar är detta alltid ett fel, emedan rörelserna bli oviga och tunga och andningen försvårad. Hos ston, som flera gånger gått dräktiga, liksom hos äldre kor får det ej bedömas för strängt, men hos tjuren är det ett väsentligt fel, emedan det medför svaghet i ryggen samt gör tjuren tung och ovig vid betäckningen och dessutom tyder på en viss slapphet i hela kroppskonstitutionen. — Höbuk betecknar, att buken är mer utspänd åt sidorna, en följd av för mycket skrymmande foder. Då bukväggarna här ej ännu förlorat sin spänstighet, kan den normala formen i regel snart återställas genom lämplig utfodring, och felet har därför föga att betyda. Hos unga djur anger den alltid en olämplig utfodring och åtföljes ofta av en jämförelsevis svag kroppsbyggnad till följd av otillräcklig näring under uppväxten: djuret har stannat eller »knutit» sig i växten. Uppdragen benämnes b., vars undre kontur höjer sig starkt från bröstbenet mot ljumskvecket, vilket beror antingen på kronisk sjukdom i matsmältningsorganen med därav följande sammandragning av bukinälvorna (ett betänkligt fel), eller ock på en mer koncentrerad utfodring och stark spänning i bukmusklerna, ss. hos tränade kapplöpare, och benämnas då rätteligen spänd buk.E. N—m.

Kræmer) hos nötkreatur ej understiga 27 % av bålens längd och är i medeltal hos

kor

tjurar

svenskt ayrshire

33.0

37.0

svenskt rödbrokig ras

32.2

36.7

% av höjden.

Bröstets längd, som mätes från bogleden till sista revbenets bakre rand, beror dels på bröstkotornas längd, dels på revbenens riktning; ett långt b. bidrager även till b.-hålans rymlighet, men för långa b.-kotor och därmed följande stort avstånd mellan revbenen försvaga ryggen.E. N—m.

Brösta. Se Sele.

Bröstben. Se Skelett.

Bröstfallshjul. Se Vattenhjul.

Brösthinneinflammation, lungsäcksinflammation, pleurit, är en inflammation i den serösa hinna, som bekläder brösthålans insida och lungornas yttre yta, och förekommer oftast hos häst och hund. Vanligen uppstår den i förening med sjukdom i lungorna men kan även framkallas av andra orsaker, såsom revbensbrott, sår genom bröstväggen m. m. Sjukdomen börjar med frossbrytningar och hög feber (40—41°), hastig puls och besvärad andning med tydliga flankslag, då djuret vid andningen mest använder bukmusklerna för att undvika den smärta, som bröstkorgens rörelse framkallar. Hästar lägga sig därför ogärna under sjukdomen. Det vid inflammationen bildade exsudatet är antingen av mera fast, fibrinös natur, bildande en beläggning på brösthinnans såväl yttre som inre blad, eller en tunnflytande ofta något grumlig vätska, som samlar sig mellan brösthinnans båda blad (vatten i lungsäcken) och delvis sammantrycker lungsäcken. De förändringar i såväl perkussions- som auskultationsljud, som vätskesamlingen medför, sträcka sig endast till en vågrät linje, som angiver vätskans övre yta, vilket utgör en god ledning för bestämmande av sjukdomens art och utbredning. Sjukdomen är vanligen rätt långvarig och visar (i motsats mot lunginflammation) ett oregelbundet förlopp, med ömsevis inträdande förbättring och försämring. Stundom blir den kronisk med ofta påkommande återfall eller leder till partiell sammanväxning mellan lungan och bröstväggen med därav följande besvärad andning.

Behandlingen består i början i användning av våtvärmande omslag eller ingnidning av hudretande medel å bröstväggen (t. ex. terpentin eller 1 del senapsolja på 15—20 delar sprit)

och som feberstillande medel antifebrin (häst och nöt 10—20 gr., hund 0.25—1 gr.). För att befrämja exsudatets resorption givas urindrivande och hjärtstärkande medel (endast av veterinär!). Vid svår andnöd är en uttappning av vätskan nödvändig och sker genom bröst-stick medelst en fin med dubbel kanyl försedd trokar, som instickes genom bröst väggen mellan 6:e och 8:e revbenen.E. N—m.

Brösthålans organ. Se Andning, Hjärta.

Bröstkatarr. Se Luftrörskatarr.

Bröstvattusot. Se Brösthinneinflammation.

Brötling. Se Riska.

Buffert. Se Hovbeslag.

Bufo. Se Groda.

Buk benämnes den del av bålen, som bildar väggarna till bukhålan. Den gränsar framåt till bröstet, uppåt till landen och bakåt till låret. (Se fig. vid art. Häst). Den övre delen av buken, som ligger mellan sista revbenet och yttre höftknölen, kallas flanker, den därnedanför belägna, som gränsar till låret, kallas ljumsktrakten med ljumskvecket, en hudfåll, som från buken övergår till knäet. Bukens undre del kallas naveltrakten. Se Flanker, Hungergrop. Bukens inre sida är klädd av bukhinnan, en serös hinna, varav utstjälpningar omgiva och uppbära bukens inälvor, d. v. s. organen för matsmältning, urinavsöndring och fortplantning.

Hängbuk, eller att bukens undre kant sänker sig nedåt, varigenom inälvorna sjunka nedåt och framåt samt flankerna bliva djupa, förorsakas därav, att bukväggen delvis förlorat sin spänstighet genom stark utspänning av inälvorna. Uppkommer på grund av för mycket skrymmande eller tungt och vattenhaltigt foder eller som följd av upprepad dräktighet. Hos lättare hästar är detta alltid ett fel, emedan rörelserna bli oviga och tunga och andningen försvårad. Hos ston, som flera gånger gått dräktiga, liksom hos äldre kor får det ej bedömas för strängt, men hos tjuren är det ett väsentligt fel, emedan det medför svaghet i ryggen samt gör tjuren tung och ovig vid betäckningen och dessutom tyder på en viss slapphet i hela kroppskonstitutionen. — Höbuk betecknar, att buken är mer utspänd åt sidorna, en följd av för mycket skrymmande foder. Då bukväggarna här ej ännu förlorat sin spänstighet, kan den normala formen i regel snart återställas genom lämplig utfodring, och felet har därför föga att betyda. Hos unga djur anger den alltid en olämplig utfodring och åtföljes ofta av en jämförelsevis svag kroppsbyggnad till följd av otillräcklig näring under uppväxten: djuret har stannat eller »knutit» sig i växten. Uppdragen benämnes b., vars undre kontur höjer sig starkt från bröstbenet mot ljumskvecket, vilket beror antingen på kronisk sjukdom i matsmältningsorganen med därav följande sammandragning av bukinälvorna (ett betänkligt fel), eller ock på en mer koncentrerad utfodring och stark spänning i bukmusklerna, ss. hos tränade kapplöpare, och benämnas då rätteligen spänd buk.E. N—m.

Kræmer) hos nötkreatur ej understiga 27 % av bålens längd och är i medeltal hos

kor

tjurar

svenskt ayrshire

33.0

37.0

svenskt rödbrokig ras

32.2

36.7

% av höjden.

Bröstets längd, som mätes från bogleden till sista revbenets bakre rand, beror dels på bröstkotornas längd, dels på revbenens riktning; ett långt b. bidrager även till b.-hålans rymlighet, men för långa b.-kotor och därmed följande stort avstånd mellan revbenen försvaga ryggen.E. N—m.

Brösta. Se Sele.

Bröstben. Se Skelett.

Bröstfallshjul. Se Vattenhjul.

Brösthinneinflammation, lungsäcksinflammation, pleurit, är en inflammation i den serösa hinna, som bekläder brösthålans insida och lungornas yttre yta, och förekommer oftast hos häst och hund. Vanligen uppstår den i förening med sjukdom i lungorna men kan även framkallas av andra orsaker, såsom revbensbrott, sår genom bröstväggen m. m. Sjukdomen börjar med frossbrytningar och hög feber (40—41°), hastig puls och besvärad andning med tydliga flankslag, då djuret vid andningen mest använder bukmusklerna för att undvika den smärta, som bröstkorgens rörelse framkallar. Hästar lägga sig därför ogärna under sjukdomen. Det vid inflammationen bildade exsudatet är antingen av mera fast, fibrinös natur, bildande en beläggning på brösthinnans såväl yttre som inre blad, eller en tunnflytande ofta något grumlig vätska, som samlar sig mellan brösthinnans båda blad (vatten i lungsäcken) och delvis sammantrycker lungsäcken. De förändringar i såväl perkussions- som auskultationsljud, som vätskesamlingen medför, sträcka sig endast till en vågrät linje, som angiver vätskans övre yta, vilket utgör en god ledning för bestämmande av sjukdomens art och utbredning. Sjukdomen är vanligen rätt långvarig och visar (i motsats mot lunginflammation) ett oregelbundet förlopp, med ömsevis inträdande förbättring och försämring. Stundom blir den kronisk med ofta påkommande återfall eller leder till partiell sammanväxning mellan lungan och bröstväggen med därav följande besvärad andning.

Behandlingen består i början i användning av våtvärmande omslag eller ingnidning av hudretande medel å bröstväggen (t. ex. terpentin eller 1 del senapsolja på 15—20 delar sprit) och som feberstillande medel antifebrin (häst och nöt 10—20 gr., hund 0.25—1 gr.). För att befrämja exsudatets resorption givas urindrivande och hjärtstärkande medel (endast av veterinär!). Vid svår andnöd är en uttappning av vätskan nödvändig och sker genom bröst-stick medelst en fin med dubbel kanyl försedd trokar, som instickes genom bröst väggen mellan 6:e och 8:e revbenen.E. N—m.

Brösthålans organ. Se Andning, Hjärta.

Bröstkatarr. Se Luftrörskatarr.

Bröstvattusot. Se Brösthinneinflammation.

Brötling. Se Riska.

Buffert. Se Hovbeslag.

Bufo. Se Groda.

Buk benämnes den del av bålen, som bildar väggarna till bukhålan. Den gränsar framåt till bröstet, uppåt till landen och bakåt till låret. (Se fig. vid art. Häst). Den övre delen av buken, som ligger mellan sista revbenet och yttre höftknölen, kallas flanker, den därnedanför belägna, som gränsar till låret, kallas ljumsktrakten med ljumskvecket, en hudfåll, som från buken övergår till knäet. Bukens undre del kallas naveltrakten. Se Flanker, Hungergrop. Bukens inre sida är klädd av bukhinnan, en serös hinna, varav utstjälpningar omgiva och uppbära bukens inälvor, d. v. s. organen för matsmältning, urinavsöndring och fortplantning.

Hängbuk, eller att bukens undre kant sänker sig nedåt, varigenom inälvorna sjunka nedåt och framåt samt flankerna bliva djupa, förorsakas därav, att bukväggen delvis förlorat sin spänstighet genom stark utspänning av inälvorna. Uppkommer på grund av för mycket skrymmande eller tungt och vattenhaltigt foder eller som följd av upprepad dräktighet. Hos lättare hästar är detta alltid ett fel, emedan rörelserna bli oviga och tunga och andningen försvårad. Hos ston, som flera gånger gått dräktiga, liksom hos äldre kor får det ej bedömas för strängt, men hos tjuren är det ett väsentligt fel, emedan det medför svaghet i ryggen samt gör tjuren tung och ovig vid betäckningen och dessutom tyder på en viss slapphet i hela kroppskonstitutionen. — Höbuk betecknar, att buken är mer utspänd åt sidorna, en följd av för mycket skrymmande foder. Då bukväggarna här ej ännu förlorat sin spänstighet, kan den normala formen i regel snart återställas genom lämplig utfodring, och felet har därför föga att betyda. Hos unga djur anger den alltid en olämplig utfodring och åtföljes ofta av en jämförelsevis svag kroppsbyggnad till följd av otillräcklig näring under uppväxten: djuret har stannat eller »knutit» sig i växten. Uppdragen benämnes b., vars undre kontur höjer sig starkt från bröstbenet mot ljumskvecket, vilket beror antingen på kronisk sjukdom i matsmältningsorganen med därav följande sammandragning av bukinälvorna (ett betänkligt fel), eller ock på en mer koncentrerad utfodring och stark spänning i bukmusklerna, ss. hos tränade kapplöpare, och benämnas då rätteligen spänd buk.E. N—m.

Kræmer) hos nötkreatur ej understiga 27 % av bålens längd och är i medeltal hos

kor

tjurar

svenskt ayrshire

33.0

37.0

svenskt rödbrokig ras

32.2

36.7

% av höjden.

Bröstets längd, som mätes från bogleden till sista revbenets bakre rand, beror dels på bröstkotornas längd, dels på revbenens riktning; ett långt b. bidrager även till b.-hålans rymlighet, men för långa b.-kotor och därmed följande stort avstånd mellan revbenen försvaga ryggen.E. N—m.

Brösta. Se Sele.

Bröstben. Se Skelett.

Bröstfallshjul. Se Vattenhjul.

Brösthinneinflammation, lungsäcksinflammation, pleurit, är en inflammation i den serösa hinna, som bekläder brösthålans insida och lungornas yttre yta, och förekommer oftast hos häst och hund. Vanligen uppstår den i förening med sjukdom i lungorna men kan även framkallas av andra orsaker, såsom revbensbrott, sår genom bröstväggen m. m. Sjukdomen börjar med frossbrytningar och hög feber (40—41°), hastig puls och besvärad andning med tydliga flankslag, då djuret vid andningen mest använder bukmusklerna för att undvika den smärta, som bröstkorgens rörelse framkallar. Hästar lägga sig därför ogärna under sjukdomen. Det vid inflammationen bildade exsudatet är antingen av mera fast, fibrinös natur, bildande en beläggning på brösthinnans såväl yttre som inre blad, eller en tunnflytande ofta något grumlig vätska, som samlar sig mellan brösthinnans båda blad (vatten i lungsäcken) och delvis sammantrycker lungsäcken. De förändringar i såväl perkussions- som auskultationsljud, som vätskesamlingen medför, sträcka sig endast till en vågrät linje, som angiver vätskans övre yta, vilket utgör en god ledning för bestämmande av sjukdomens art och utbredning. Sjukdomen är vanligen rätt långvarig och visar (i motsats mot lunginflammation) ett oregelbundet förlopp, med omsevis inträdande förbättring och försämring. Stundom blir den kronisk med ofta påkommande återfall eller leder till partiell sammanväxning mellan lungan och bröstväggen med därav följande besvärad andning.

Behandlingen består i början i användning av våtvärmande omslag eller ingnidning av hudretande medel å bröstväggen (t. ex. terpentin eller 1 del senapsolja på 15—20 delar sprit) och som feberstillande medel antifebrin (häst och nöt 10—20 gr., hund 0.25—1 gr.). För att befrämja exsudatets resorption givas urindrivande och hjärtstärkande medel (endast av veterinär!). Vid svår andnöd är en uttappning av vätskan nödvändig och sker genom bröst-stick medelst en fin med dubbel kanyl försedd trokar, som instickes genom bröst väggen mellan 6:e och 8:e revbenen.E. N—m.

Brösthålans organ. Se Andning, Hjärta.

Bröstkatarr. Se Luftrörskatarr.

Bröstvattusot. Se Brösthinneinflammation.

Brötling. Se Riska.

Buffert. Se Hovbeslag.

Bufo. Se Groda.

Buk benämnes den del av bålen, som bildar väggarna till bukhålan. Den gränsar framåt till bröstet, uppåt till landen och bakåt till låret. (Se fig. vid art. Häst). Den övre delen av buken, som ligger mellan sista revbenet och yttre höftknölen, kallas flanker, den därnedanför belägna, som gränsar till låret, kallas ljumsktrakten med ljumskvecket, en hudfåll, som från buken övergår till knäet. Bukens undre del kallas naveltrakten. Se Flanker, Hungergrop. Bukens inre sida är klädd av bukhinnan, en serös hinna, varav utstjälpningar omgiva och uppbära bukens inälvor, d. v. s. organen för matsmältning, urinavsöndring och fortplantning.

Hängbuk, eller att bukens undre kant sänker sig nedåt, varigenom inälvorna sjunka nedåt och framåt samt flankerna bliva djupa, förorsakas därav, att bukväggen delvis förlorat sin spänstighet genom stark utspänning av inälvorna. Uppkommer på grund av för mycket skrymmande eller tungt och vattenhaltigt foder eller som följd av upprepad dräktighet. Hos lättare hästar är detta alltid ett fel, emedan rörelserna bli oviga och tunga och andningen försvårad. Hos ston, som flera gånger gått dräktiga, liksom hos äldre kor får det ej bedömas för strängt, men hos tjuren är det ett väsentligt fel, emedan det medför svaghet i ryggen samt gör tjuren tung och ovig vid betäckningen och dessutom tyder på en viss slapphet i hela kroppskonstitutionen. — Höbuk betecknar, att buken är mer utspänd åt sidorna, en följd av för mycket skrymmande foder. Då bukväggarna här ej ännu förlorat sin spänstighet, kan den normala formen i regel snart återställas genom lämplig utfodring, och felet har därför föga att betyda. Hos unga djur anger den alltid en olämplig utfodring och åtföljes ofta av en jämförelsevis svag kroppsbyggnad till följd av otillräcklig näring under uppväxten: djuret har stannat eller »knutit» sig i växten. Uppdragen benämnes b., vars undre kontur höjer sig starkt från bröstbenet mot ljumskvecket, vilket beror antingen på kronisk sjukdom i matsmältningsorganen med därav följande sammandragning av bukinälvorna (ett betänkligt fel), eller ock på en mer koncentrerad utfodring och stark spänning i bukmusklerna, ss. hos tränade kapplöpare, och benämnas då rätteligen spänd buk.E. N—m.

Kræmer) hos nötkreatur ej understiga 27 % av bålens längd och är i medeltal hos

kor

tjurar

svenskt ayrshire

33.0

37.0

svenskt rödbrokig ras

32.2

36.7

% av höjden.

Bröstets längd, som mätes från bogleden till sista revbenets bakre rand, beror dels på bröstkotornas längd, dels på revbenens riktning; ett långt b. bidrager även till b.-hålans rymlighet, men för långa b.-kotor och därmed följande stort avstånd mellan revbenen försvaga ryggen.E. N—m.

Brösta. Se Sele.

Bröstben. Se Skelett.

Bröstfallshjul. Se Vattenhjul.

Brösthinneinflammation, lungsäcksinflammation, pleurit, är en inflammation i den serösa hinna, som bekläder brösthålans insida och lungornas yttre yta, och förekommer oftast hos häst och hund. Vanligen uppstår den i förening med sjukdom i lungorna men kan även framkallas av andra orsaker, såsom revbensbrott, sår genom bröstväggen m. m. Sjukdomen börjar med frossbrytningar och hög feber (40—41°), hastig puls och besvärad andning med tydliga flankslag, då djuret vid andningen mest använder bukmusklerna för att undvika den smärta, som bröstkorgens rörelse framkallar. Hästar lägga sig därför ogärna under sjukdomen. Det vid inflammationen bildade exsudatet är antingen av mera fast, fibrinös natur, bildande en beläggning på brösthinnans såväl yttre som inre blad, eller en tunnflytande ofta något grumlig vätska, som samlar sig mellan brösthinnans båda blad (vatten i lungsäcken) och delvis sammantrycker lungsäcken. De förändringar i såväl perkussions- som auskultationsljud, som vätskesamlingen medför, sträcka sig endast till en vågrät linje, som angiver vätskans övre yta, vilket utgör en god ledning för bestämmande av sjukdomens art och utbredning. Sjukdomen är vanligen rätt långvarig och visar (i motsats mot lunginflammation) ett oregelbundet förlopp, med ömsevis inträdande förbättring och försämring. Stundom blir den kronisk med ofta påkommande återfall eller leder till partiell sammanväxning mellan lungan och bröstväggen med därav följande besvärad andning.

Behandlingen består i början i användning av våtvärmande omslag eller ingnidning av hudretande medel å bröstväggen (t. ex. terpentin eller 1 del senapsolja på 15—20 delar sprit) och som feberstillande medel antifebrin (häst och nöt 10—20 gr., hund 0.25—1 gr.). För att befrämja exsudatets resorption givas urindrivande och hjärtstärkande medel (endast av veterinär!). Vid svår andnöd är en uttappning av vätskan nödvändig och sker genom bröst-stick medelst en fin med dubbel kanyl försedd trokar, som instickes genom bröst väggen mellan 6:e och 8:e revbenen.E. N—m.

Brösthålans organ. Se Andning, Hjärta.

Bröstkatarr. Se Luftrörskatarr.

Bröstvattusot. Se Brösthinneinflammation.

Brötling. Se Riska.

Buffert. Se Hovbeslag.

Bufo. Se Groda.

Buk benämnes den del av bålen, som bildar väggarna till bukhålan. Den gränsar framåt till bröstet, uppåt till landen och bakåt till låret. (Se fig. vid art. Häst). Den övre delen av buken, som ligger mellan sista revbenet och yttre höftknölen, kallas flanker, den därnedanför belägna, som gränsar till låret, kallas ljumsktrakten med ljumskvecket, en hudfåll, som från buken övergår till knäet. Bukens undre del kallas naveltrakten. Se Flanker, Hungergrop. Bukens inre sida är klädd av bukhinnan, en serös hinna, varav utstjälpningar omgiva och uppbära bukens inälvor, d. v. s. organen för matsmältning, urinavsöndring och fortplantning.

Hängbuk, eller att bukens undre kant sänker sig nedåt, varigenom inälvorna sjunka nedåt och framåt samt flankerna bliva djupa, förorsakas därav, att bukväggen delvis förlorat sin spänstighet genom stark utspänning av inälvorna. Uppkommer på grund av för mycket skrymmande eller tungt och vattenhaltigt foder eller som följd av upprepad dräktighet. Hos lättare hästar är detta alltid ett fel, emedan rörelserna bli oviga och tunga och andningen försvårad. Hos ston, som flera gånger gått dräktiga, liksom hos äldre kor får det ej bedömas för strängt, men hos tjuren är det ett väsentligt fel, emedan det medför svaghet i ryggen samt gör tjuren tung och ovig vid betäckningen och dessutom tyder på en viss slapphet i hela kroppskonstitutionen. — Höbuk betecknar, att buken är mer utspänd åt sidorna, en följd av för mycket skrymmande foder. Då bukväggarna här ej ännu förlorat sin spänstighet, kan den normala formen i regel snart återställas genom lämplig utfodring, och felet har därför föga att betyda. Hos unga djur anger den alltid en olämplig utfodring och åtföljes ofta av en jämförelsevis svag kroppsbyggnad till följd av otillräcklig näring under uppväxten: djuret har stannat eller »knutit» sig i växten. Uppdragen benämnes b., vars undre kontur höjer sig starkt från bröstbenet mot ljumskvecket, vilket beror antingen på kronisk sjukdom i matsmältningsorganen med därav följande sammandragning av bukinälvorna (ett betänkligt fel), eller ock på en mer koncentrerad utfodring och stark spänning i bukmusklerna, ss. hos tränade kapplöpare, och benämnas då rätteligen spänd buk.E. N—m.

Kræmer) hos nötkreatur ej understiga 27 % av bålens längd och är i medeltal hos

kor

tjurar

svenskt ayrshire

33.0

37.0

svenskt rödbrokig ras

32.2

36.7

% av höjden.

Bröstets längd, som mätes från bogleden till sista revbenets bakre rand, beror dels på bröstkotornas längd, dels på revbenens riktning; ett långt b. bidrager även till b.-hålans rymlighet, men för långa b.-kotor och därmed följande stort avstånd mellan revbenen försvaga ryggen.E. N—m.

Brösta. Se Sele.

Bröstben. Se Skelett.

Bröstfallshjul. Se Vattenhjul.

Brösthinneinflammation, lungsäcksinflammation, pleurit, är en inflammation i den serösa hinna, som bekläder brösthålans insida och lungornas yttre yta, och förekommer oftast hos

häst och hund. Vanligen uppstår den i förening med sjukdom i lungorna men kan även framkallas av andra orsaker, såsom revbensbrott, sår genom bröstväggen m. m. Sjukdomen börjar med frossbrytningar och hög feber (40—41°), hastig puls och besvärad andning med tydliga flankslag, då djuret vid andningen mest använder bukmusklerna för att undvika den smärta, som bröstkorgens rörelse framkallar. Hästar lägga sig därför ogärna under sjukdomen. Det vid inflammationen bildade exsudatet är antingen av mera fast, fibrinös natur, bildande en beläggning på brösthinnans såväl yttre som inre blad, eller en tunnflytande ofta något grumlig vätska, som samlar sig mellan brösthinnans båda blad (vatten i lungsäcken) och delvis sammantrycker lungsäcken. De förändringar i såväl perkussions- som auskultationsljud, som vätskesamlingen medför, sträcka sig endast till en vågrät linje, som angiver vätskans övre yta, vilket utgör en god ledning för bestämmande av sjukdomens art och utbredning. Sjukdomen är vanligen rätt långvarig och visar (i motsats mot lunginflammation) ett oregelbundet förlopp, med ömsevis inträdande förbättring och försämring. Stundom blir den kronisk med ofta påkommande återfall eller leder till partiell sammanväxning mellan lungan och bröstväggen med därav följande besvärad andning.

Behandlingen består i början i användning av våtvärmande omslag eller ingnidning av hudretande medel å bröstväggen (t. ex. terpentin eller 1 del senapsolja på 15—20 delar sprit) och som feberstillande medel antifebrin (häst och nöt 10—20 gr., hund 0.25—1 gr.). För att befrämja exsudatets resorption givas urindrivande och hjärtstärkande medel (endast av veterinär!). Vid svår andnöd är en uttappning av vätskan nödvändig och sker genom bröst-stick medelst en fin med dubbel kanyl försedd trokar, som instickes genom bröst väggen mellan 6:e och 8:e revbenen.E. N—m.

Brösthålans organ. Se Andning, Hjärta.

Bröstkatarr. Se Luftrörskatarr.

Bröstvattusot. Se Brösthinneinflammation.

Brötling. Se Riska.

Buffert. Se Hovbeslag.

Bufo. Se Groda.

Buk benämnes den del av bålen, som bildar väggarna till bukhålan. Den gränsar framåt till bröstet, uppåt till landen och bakåt till låret. (Se fig. vid art. Häst). Den övre delen av buken, som ligger mellan sista revbenet och yttre höftknölen, kallas flanker, den därnedanför belägna, som gränsar till låret, kallas ljumsktrakten med ljumskvecket, en hudfåll, som från buken övergår till knäet. Bukens undre del kallas naveltrakten. Se Flanker, Hungergrop. Bukens inre sida är klädd av bukhinnan, en serös hinna, varav utstjälpningar omgiva och uppbära bukens inälvor, d. v. s. organen för matsmältning, urinavsöndring och fortplantning.

Hängbuk, eller att bukens undre kant sänker sig nedåt, varigenom inälvorna sjunka nedåt och framåt samt flankerna bliva djupa, förorsakas därav, att bukväggen delvis förlorat sin spänstighet genom stark utspänning av inälvorna. Uppkommer på grund av för mycket skrymmande eller tungt och vattenhaltigt foder eller som följd av upprepad dräktighet. Hos lättare hästar är detta alltid ett fel, emedan rörelserna bli oviga och tunga och andningen försvårad. Hos ston, som flera gånger gått dräktiga, liksom hos äldre kor får det ej bedömas för strängt, men hos tjuren är det ett väsentligt fel, emedan det medför svaghet i ryggen samt gör tjuren tung och ovig vid betäckningen och dessutom tyder på en viss slapphet i hela kroppskonstitutionen. — Höbuk betecknar, att buken är mer utspänd åt sidorna, en följd av för mycket skrymmande foder. Då bukväggarna här ej ännu förlorat sin spänstighet, kan den normala formen i regel snart återställas genom lämplig utfodring, och felet har därför föga att betyda. Hos unga djur anger den alltid en olämplig utfodring och åtföljes ofta av en jämförelsevis svag kroppsbyggnad till följd av otillräcklig näring under uppväxten: djuret har stannat eller »knutit» sig i växten. Uppdragen benämnes b., vars undre kontur höjer sig starkt från bröstbenet mot ljumskvecket, vilket beror antingen på kronisk sjukdom i matsmältningsorganen med därav följande sammandragning av bukinälvorna (ett betänkligt fel), eller ock på en mer koncentrerad utfodring och stark spänning i bukmusklerna, ss. hos tränade kapplöpare, och benämnas då rätteligen spänd buk.E. N—m.

Bukfylla. Se Foder.

Bukgjord. Se Sele.

Bukhinneinflammation, inflammation i den serösa hinna, som bekläder bukhålans insida och yttersidan av bukhålans organ. Den framkallas vanligen av sjukdomar i något av dessa organ (inflammation i tarmar, lever, njurar, livmoder) eller uppkommer genom infektion från genomträngande sår, som skadat bukhinnan, såväl efter operationer som genom yttre våld eller vid bristning av något organ i bukhålan. Sjukdomen kan därför misstänkas, om djuret, sedan bukhinnan blivit skadad eller utsatt för infektion, visar sig dåsigt, med upphörd foderlust, avstannad tarmrörelse och hög feber samt visar smärta vid tryck på buken. Sjukdomen slutar oftast dödligt, stundom redan efter ett par dagar. Den enda behandlingen, utom av det lidande som framkallat densamma, är användning av våtvärmande omslag kring buken.E. N—m.

Bukskällning kallas det skällande ljud, som stundom uppkommer hos vallacker och hingstar under trav; förorsakas av luftens ut- och inpressning i skåpet.Wilh. H—r.

Bukspott. Se Matsmältning.

Bukvattensot, ascites, ett sjukligt tillstånd, som består i samling av en gulaktig, oftast klar vätska (transsudat) i bukhålan, beroende på vissa sjukdomar i andra organ, som medföra hinder i blod- och lymfcirkulationen med ökat tryck inom kärlen och därav följande utpressning av blodserum genom kärlväggen. Sådana sjukdomar äro en del hjärt- och lungsjukdomar (klaff-fel, tuberkulos), leversjukdomar (igelsjuka) och njurlidanden, kompression av portådern genom svulstbildningar m. m. B. kan även bero på en ökad vattenhalt och minskad halt av fasta beståndsdelar i blodet, ss. efter långvariga och tärande sjukdomar. Oftast förekommer b. hos hundar, särskilt de mycket gamla, därnäst hos får men sällan hos häst och nöt. Buken tilltager i omfång, andningen blir besvärad, skvalpning höres i buken vid rörelse, och djuret avmagrar. Sjukdomen förlöper långsamt (månader och år) och återgår sällan till hälsa. Behandlingen avser att motverka vätskesamlingen genom användning av urin- och svettdrivande ävensom hjärtstärkande medel och vid svår andnöd genom att tappa vätskan genom bukstick, som utföres med en fin trokar något på sidan om mittlinjen.E. N—m.

Bulnad, böld, abscess, uppkommer, då vid en vargörande inflammation var bildar sig i en hålighet, som bildats genom dess frätande inverkan på vävnaderna. B. i ytliga delar visar sig genom ansvällning, hetta och ömhet och om väggarna ej äro alltför tjocka, kan vid tryck iakttagas, att innehållet är flytande (fluktuerar). Genom varets frätande inverkan förstoras varhålan och förtunnas väggarna, tills bölden brister och varet uttömmes, varefter läkning kan ske som av ett vanligt sår. Har varet svårt att bana sig väg utåt, såsom vid djupgående eller tjockväggiga bölder, kan det sänka sig nedåt i lösa vävnader och bilda fistelgångar, sänkningsabscesser, eller ock öppna sig inåt kroppshålor och därigenom förorsaka svåra komplikationer och blodförgiftning. Behandlingen bör gå ut på att fortast möjligt bereda varet avlopp, och bölden bör därför först bringas till mognad (d. v. s. de smärre varhålor, som först finnas, sammansmälta och väggen förtunnas); detta sker genom våtvärmande omslag eller ingnidning av fördelande salvor, ss. grönsåpa eller jodsåpa, och öppnas därefter med kniv eller för djupt liggande bölder med brännjärn (se Bränning), alltid på den lägst belägna punkten. Varhålan spolas med antiseptisk lösning (sublimat 1:1,000, lysollösning 3 %), och såret behandlas sedan som vanligt sår.E. N—m.

Bult, norrländsk benämning för tröskvält. Bulta = välta.

Bunias. Se Ryssgubbe.

Bunke. Se Mjölkbunke.

Bunkmetod. Se Gräddsättning.

Bupalus. Se Tallmätare.

Burows lösning. Se Aluminium.

Burträskost. Se Västerbottensost.

Bushel. Se Mått.

Buskskvätta. Se Fåglar.

Bussning. Se Lager.

Butyrometer, eg. smörmätare, apparat för bestämning av fetthalt i mjölk. Namnet har särskilt använts för apparater, i vilka det genom inverkan av en syra ur mjölken frigjorda fettet upplöses och genom centrifugering avskiljes och uppmätes i en graderad del av de använda provglasen. Av dylika apparater hava följande varit mer allmänt använda.

1. De Lavals laktokrit, konstruerad 1885 av Gustaf De Laval. Lika mängd mjölk och syra (isättika blandad med svavelsyra, senare mjölksyra blandad med saltsyra) kokades tillsammans i ett provrör och fylldes i en »dosa», varifrån blandningen uppträngdes i ett graderat provglas av barometerrör; därefter insattes provglaset i en skiva, som under uppvärmning fick rotera i ett separatorstativ, varvid fettet avskildes i röret som en pelare, vilkens längd angav fettprocenten, som avlästes på rörets gradering. Användes ej numera, men har betydelse som urtypen för andra, nyare typer.

2. Babcocks b., uppfunnen år 1890 av S. M. Babcock vid försöksstationen i Madison, Wis., användes allmänt i Förenta staterna, arbetar efter samma princip som laktokriten, men mjölken blandas med rå svavelsyra i flaskformiga provglas med graderad hals.

3. Lindströms b., konstruerad av Ivar Lindström år 1889 och sedan vidare utbildad av A.-B. Separator. Liknar Babcocks b. men det i provglasens rörformiga graderade hals avskilda fettet bringas genom avkylning **Bukfylla.** Se Foder.

Bukgjord. Se Sele.

Bukhinneinflammation, inflammation i den serösa hinna, som bekläder bukhålans insida och yttersidan av bukhålans organ. Den framkallas vanligen av sjukdomar i något av dessa organ (inflammation i tarmar, lever, njurar, livmoder) eller uppkommer genom infektion från genomträngande sår, som skadat bukhinnan, såväl efter operationer som genom yttre våld eller vid bristning av något organ i bukhålan. Sjukdomen kan därför misstänkas, om djuret, sedan bukhinnan blivit skadad eller utsatt för infektion, visar sig dåsigt, med upphörd foderlust, avstannad tarmrörelse och hög feber samt visar smärta vid tryck på buken. Sjukdomen slutar oftast dödligt, stundom redan efter ett par dagar. Den enda behandlingen, utom av det lidande som framkallat densamma, är användning av våtvärmande omslag kring buken.E. N—m.

Bukskällning kallas det skällande ljud, som stundom uppkommer hos vallacker och hingstar under trav; förorsakas av luftens ut- och inpressning i skåpet.Wilh. H—r.

Bukspott. Se Matsmältning.

Bukvattensot, ascites, ett sjukligt tillstånd, som består i samling av en gulaktig, oftast klar vätska (transsudat) i bukhålan, beroende på vissa sjukdomar i andra organ, som medföra hinder i blod- och lymfcirkulationen med ökat tryck inom kärlen och därav följande utpressning av blodserum genom kärlväggen. Sådana sjukdomar äro en del hjärt- och lungsjukdomar (klaff-fel, tuberkulos), leversjukdomar (igelsjuka) och njurlidanden, kompression av portådern genom svulstbildningar m. m. B. kan även bero på en ökad vattenhalt och minskad halt av fasta beståndsdelar i blodet, ss. efter långvariga och tärande sjukdomar. Oftast förekommer b. hos hundar, särskilt de mycket gamla, därnäst hos får men sällan hos häst och nöt. Buken tilltager i omfång, andningen blir besvärad, skvalpning höres i buken vid rörelse, och djuret avmagrar. Sjukdomen förlöper långsamt (månader och år) och återgår sällan till hälsa. Behandlingen avser att motverka vätskesamlingen genom användning av urin- och svettdrivande ävensom hjärtstärkande medel och vid svår andnöd genom att tappa vätskan genom bukstick, som utföres med en fin trokar något på sidan om mittlinjen.E. N—m.

Bulnad, böld, abscess, uppkommer, då vid en vargörande inflammation var bildar sig i en hålighet, som bildats genom dess frätande inverkan på vävnaderna. B. i ytliga delar visar sig genom ansvällning, hetta och ömhet och om väggarna ej äro alltför tjocka, kan vid tryck iakttagas, att innehållet är flytande (fluktuerar). Genom varets frätande inverkan förstoras varhålan och förtunnas väggarna, tills bölden brister och varet uttömmes, varefter läkning kan ske som av ett vanligt sår. Har varet svårt att bana sig väg utåt, såsom vid djupgående eller tjockväggiga bölder, kan det sänka sig nedåt i lösa vävnader och bilda fistelgångar, sänkningsabscesser, eller ock öppna sig inåt kroppshålor och därigenom förorsaka svåra komplikationer och blodförgiftning. Behandlingen bör gå ut på att fortast möjligt bereda varet avlopp, och bölden bör därför först bringas till mognad (d. v. s. de smärre varhålor, som först finnas, sammansmälta och väggen förtunnas); detta sker genom våtvärmande omslag eller ingnidning av fördelande salvor, ss. grönsåpa eller jodsåpa, och öppnas därefter med kniv eller för djupt liggande bölder med brännjärn (se Bränning), alltid på den lägst belägna punkten. Varhålan spolas med antiseptisk lösning (sublimat 1:1,000, lysollösning 3 %), och såret behandlas sedan som vanligt sår.E. N—m.

Bult, norrländsk benämning för tröskvält. Bulta = välta.

Bunias. Se Ryssgubbe.

Bunke. Se Mjölkbunke.

Bunkmetod. Se Gräddsättning.

Bupalus. Se Tallmätare.

Burows lösning. Se Aluminium.

Burträskost. Se Västerbottensost.

Bushel. Se Mått.

Buskskvätta. Se Fåglar.

Bussning. Se Lager.

Butyrometer, eg. smörmätare, apparat för bestämning av fetthalt i mjölk. Namnet har särskilt använts för apparater, i vilka det genom inverkan av en syra ur mjölken frigjorda fettet upplöses och genom centrifugering avskiljes och uppmätes i en graderad del av de använda provglasen. Av dylika apparater hava följande varit mer allmänt använda.

1. De Lavals laktokrit, konstruerad 1885 av Gustaf De Laval. Lika mängd mjölk och syra (isättika blandad med svavelsyra, senare mjölksyra blandad med saltsyra) kokades tillsammans i ett provrör och fylldes i en »dosa», varifrån blandningen uppträngdes i ett graderat provglas av barometerrör; därefter insattes provglaset i en skiva, som under uppvärmning fick rotera i ett separatorstativ, varvid fettet avskildes i röret som en pelare, vilkens längd angav fettprocenten, som avlästes på rörets gradering. Användes ej numera, men har betydelse som urtypen för andra, nyare typer.

2. Babcocks b., uppfunnen år 1890 av S. M. Babcock vid försöksstationen i Madison, Wis., användes allmänt i Förenta staterna, arbetar efter samma princip som laktokriten, men mjölken blandas med rå svavelsyra i flaskformiga provglas med graderad hals.

3. Lindströms b., konstruerad av Ivar Lindström år 1889 och sedan vidare utbildad av A.-B. Separator. Liknar Babcocks b. men det i provglasens rörformiga graderade hals avskilda fettet bringas genom avkylning **Bukfylla.** Se Foder.

Bukgjord. Se Sele.

Bukhinneinflammation, inflammation i den serösa hinna, som bekläder bukhålans insida och yttersidan av bukhålans organ. Den framkallas vanligen av sjukdomar i något av dessa organ (inflammation i tarmar, lever, njurar, livmoder) eller uppkommer genom infektion från genomträngande sår, som skadat bukhinnan, såväl efter operationer som genom yttre våld eller vid bristning av något organ i bukhålan. Sjukdomen kan därför misstänkas, om djuret, sedan bukhinnan blivit skadad eller utsatt för infektion, visar sig dåsigt, med upphörd foderlust, avstannad tarmrörelse och hög feber samt visar smärta vid tryck på buken. Sjukdomen slutar oftast dödligt, stundom redan efter ett par dagar. Den enda behandlingen, utom av det lidande som framkallat densamma, är användning av våtvärmande omslag kring buken.E. N—m.

Bukskällning kallas det skällande ljud, som stundom uppkommer hos vallacker och hingstar under trav; förorsakas av luftens ut- och inpressning i skåpet.Wilh. H—r.

Bukspott. Se Matsmältning.

Bukvattensot, ascites, ett sjukligt tillstånd, som består i samling av en gulaktig, oftast klar vätska (transsudat) i bukhålan, beroende på vissa sjukdomar i andra organ, som medföra hinder i blod- och lymfcirkulationen med ökat tryck inom kärlen och därav följande utpressning av blodserum genom kärlväggen. Sådana sjukdomar äro en del hjärt- och lungsjukdomar (klaff-fel, tuberkulos), leversjukdomar (igelsjuka) och njurlidanden, kompression av portådern genom svulstbildningar m. m. B. kan även bero på en ökad vattenhalt och minskad halt av fasta beståndsdelar i blodet, ss. efter långvariga och tärande sjukdomar. Oftast förekommer b. hos hundar, särskilt de mycket gamla, därnäst hos får men sällan

hos häst och nöt. Buken tilltager i omfång, andningen blir besvärad, skvalpning höres i buken vid rörelse, och djuret avmagrar. Sjukdomen förlöper långsamt (månader och år) och återgår sällan till hälsa. Behandlingen avser att motverka vätskesamlingen genom användning av urin- och svettdrivande ävensom hjärtstärkande medel och vid svår andnöd genom att tappa vätskan genom bukstick, som utföres med en fin trokar något på sidan om mittlinjen.E. N—m.

Bulnad, böld, abscess, uppkommer, då vid en vargörande inflammation var bildar sig i en hålighet, som bildats genom dess frätande inverkan på vävnaderna. B. i ytliga delar visar sig genom ansvällning, hetta och ömhet och om väggarna ej äro alltför tjocka, kan vid tryck iakttagas, att innehållet är flytande (fluktuerar). Genom varets frätande inverkan förstoras varhålan och förtunnas väggarna, tills bölden brister och varet uttömmes, varefter läkning kan ske som av ett vanligt sår. Har varet svårt att bana sig väg utåt, såsom vid djupgående eller tjockväggiga bölder, kan det sänka sig nedåt i lösa vävnader och bilda fistelgångar, sänkningsabscesser, eller ock öppna sig inåt kroppshålor och därigenom förorsaka svåra komplikationer och blodförgiftning. Behandlingen bör gå ut på att fortast möjligt bereda varet avlopp, och bölden bör därför först bringas till mognad (d. v. s. de smärre varhålor, som först finnas, sammansmälta och väggen förtunnas); detta sker genom våtvärmande omslag eller ingnidning av fördelande salvor, ss. grönsåpa eller jodsåpa, och öppnas därefter med kniv eller för djupt liggande bölder med brännjärn (se Bränning), alltid på den lägst belägna punkten. Varhålan spolas med antiseptisk lösning (sublimat 1:1,000, lysollösning 3 %), och såret behandlas sedan som vanligt sår.E. N—m.

Bult, norrländsk benämning för tröskvält. Bulta = välta.

Bunias. Se Ryssgubbe.

Bunke. Se Mjölkbunke.

Bunkmetod. Se Gräddsättning.

Bupalus. Se Tallmätare.

Burows lösning. Se Aluminium.

Burträskost. Se Västerbottensost.

Bushel. Se Mått.

Buskskvätta. Se Fåglar.

Bussning. Se Lager.

Butyrometer, eg. smörmätare, apparat för bestämning av fetthalt i mjölk. Namnet har särskilt använts för apparater, i vilka det genom inverkan av en syra ur mjölken frigjorda fettet upplöses och genom centrifugering avskiljes och uppmätes i en graderad del av de använda provglasen. Av dylika apparater hava följande varit mer allmänt använda.

1. De Lavals laktokrit, konstruerad 1885 av Gustaf De Laval. Lika mängd mjölk och syra (isättika blandad med svavelsyra, senare mjölksyra blandad med saltsyra) kokades tillsammans i ett provrör och fylldes i en »dosa», varifrån blandningen uppträngdes i ett graderat provglas av barometerrör; därefter insattes provglaset i en skiva, som under uppvärmning fick rotera i ett separatorstativ, varvid fettet avskildes i röret som en pelare, vilkens längd angav fettprocenten, som avlästes på rörets gradering. Användes ej numera, men har betydelse som urtypen för andra, nyare typer.

2. Babcocks b., uppfunnen år 1890 av S. M. Babcock vid försöksstationen i Madison, Wis., användes allmänt i Förenta staterna, arbetar efter samma princip som laktokriten, men mjölken blandas med rå svavelsyra i flaskformiga provglas med graderad hals.

3. Lindströms b., konstruerad av Ivar Lindström år 1889 och sedan vidare utbildad av A.-B. Separator. Liknar Babcocks b. men det i provglasens rörformiga graderade hals avskilda fettet bringas genom avkylning **Bukfylla.** Se Foder.

Bukgjord. Se Sele.

Bukhinneinflammation, inflammation i den serösa hinna, som bekläder bukhålans insida och yttersidan av bukhålans organ. Den framkallas vanligen av sjukdomar i något av dessa organ (inflammation i tarmar, lever, njurar, livmoder) eller uppkommer genom infektion från genomträngande sår, som skadat bukhinnan, såväl efter operationer som genom yttre våld eller vid bristning av något organ i bukhålan. Sjukdomen kan därför misstänkas, om djuret, sedan bukhinnan blivit skadad eller utsatt för infektion, visar sig dåsigt, med upphörd foderlust, avstannad tarmrörelse och hög feber samt visar smärta vid tryck på buken. Sjukdomen slutar oftast dödligt, stundom redan efter ett par dagar. Den enda behandlingen, utom av det lidande som framkallat densamma, är användning av våtvärmande omslag kring buken.E. N—m.

Bukskällning kallas det skällande ljud, som stundom uppkommer hos vallacker och hingstar under trav; förorsakas av luftens ut- och inpressning i skåpet.Wilh. H—r.

Bukspott. Se Matsmältning.

Bukvattensot, ascites, ett sjukligt tillstånd, som består i samling av en gulaktig, oftast klar vätska (transsudat) i bukhålan, beroende på vissa sjukdomar i andra organ, som medföra hinder i blod- och lymfcirkulationen med ökat tryck inom kärlen och därav följande utpressning av blodserum genom kärlväggen. Sådana sjukdomar äro en del hjärt- och lungsjukdomar (klaff-fel, tuberkulos), leversjukdomar (igelsjuka) och njurlidanden, kompression av portådern genom svulstbildningar m. m. B. kan även bero på en ökad vattenhalt och minskad halt av fasta beståndsdelar i blodet, ss. efter långvariga och tärande sjukdomar. Oftast förekommer b. hos hundar, särskilt de mycket gamla, därnäst hos får men sällan hos häst och nöt. Buken tilltager i omfång, andningen blir besvärad, skvalpning höres i buken vid rörelse, och djuret avmagrar. Sjukdomen förlöper långsamt (månader och år) och återgår sällan till hälsa. Behandlingen avser att motverka vätskesamlingen genom användning av urin- och svettdrivande ävensom hjärtstärkande medel och vid svår andnöd genom att tappa vätskan genom bukstick, som utföres med en fin trokar något på sidan om mittlinjen.E. N—m.

Bulnad, böld, abscess, uppkommer, då vid en vargörande inflammation var bildar sig i en hålighet, som bildats genom dess frätande inverkan på vävnaderna. B. i ytliga delar visar sig genom ansvällning, hetta och ömhet och om väggarna ej äro alltför tjocka, kan vid tryck iakttagas, att innehållet är flytande (fluktuerar). Genom varets frätande inverkan förstoras varhålan och förtunnas väggarna, tills bölden brister och varet uttömmes, varefter läkning kan ske som av ett vanligt sår. Har varet svårt att bana sig väg utåt, såsom vid djupgående eller tjockväggiga bölder, kan det sänka sig nedåt i lösa vävnader och bilda fistelgångar, sänkningsabscesser, eller ock öppna sig inåt kroppshålor och därigenom förorsaka svåra komplikationer och blodförgiftning. Behandlingen bör gå ut på att fortast möjligt bereda varet avlopp, och bölden bör därför först bringas till mognad (d. v. s. de smärre varhålor, som först finnas, sammansmälta och väggen förtunnas); detta sker genom våtvärmande omslag eller ingnidning av fördelande salvor, ss. grönsåpa eller jodsåpa, och öppnas därefter med kniv eller för djupt liggande bölder med brännjärn (se Bränning), alltid på den lägst belägna punkten. Varhålan spolas med antiseptisk lösning (sublimat 1:1,000, lysollösning 3 %), och såret behandlas sedan som vanligt sår.E. N—m.

Bult, norrländsk benämning för tröskvält. Bulta = välta.

Bunias. Se Ryssgubbe.

Bunke. Se Mjölkbunke.

Bunkmetod. Se Gräddsättning.

Bupalus. Se Tallmätare.

Burows lösning. Se Aluminium.

Burträskost. Se Västerbottensost.

Bushel. Se Mått.

Buskskvätta. Se Fåglar.

Bussning. Se Lager.

Butyrometer, eg. smörmätare, apparat för bestämning av fetthalt i mjölk. Namnet har särskilt använts för apparater, i vilka det genom inverkan av en syra ur mjölken frigjorda fettet upplöses och genom centrifugering avskiljes och uppmätes i en graderad del av de använda provglasen. Av dylika apparater hava följande varit mer allmänt använda.

1. De Lavals laktokrit, konstruerad 1885 av Gustaf De Laval. Lika mängd mjölk och syra (isättika blandad med svavelsyra, senare mjölksyra blandad med saltsyra) kokades tillsammans i ett provrör och fylldes i en »dosa», varifrån blandningen uppträngdes i ett graderat provglas av barometerrör; därefter insattes provglaset i en skiva, som under uppvärmning fick rotera i ett separatorstativ, varvid fettet avskildes i röret som en pelare, vilkens längd angav fettprocenten, som avlästes på rörets gradering. Användes ej numera, men har betydelse som urtypen för andra, nyare typer.

2. Babcocks b., uppfunnen år 1890 av S. M. Babcock vid försöksstationen i Madison, Wis., användes allmänt i Förenta staterna, arbetar efter samma princip som laktokriten, men mjölken blandas med rå svavelsyra i flaskformiga provglas med graderad hals.

3. Lindströms b., konstruerad av Ivar Lindström år 1889 och sedan vidare utbildad av A.-B. Separator. Liknar Babcocks b. men det i provglasens rörformiga graderade hals avskilda fettet bringas genom avkylning **Bukfylla.** Se Foder.

Bukgjord. Se Sele.

Bukhinneinflammation, inflammation i den serösa hinna, som bekläder bukhålans insida och yttersidan av bukhålans organ. Den framkallas vanligen av sjukdomar i något av dessa organ (inflammation i tarmar, lever, njurar, livmoder) eller uppkommer genom infektion från genomträngande sår, som skadat bukhinnan, såväl efter operationer som genom yttre våld eller vid bristning av något organ i bukhålan. Sjukdomen kan därför misstänkas, om djuret, sedan bukhinnan blivit skadad eller utsatt för infektion, visar sig dåsigt, med upphörd foderlust, avstannad tarmrörelse och hög feber samt visar smärta vid tryck på buken. Sjukdomen slutar oftast dödligt, stundom redan efter ett par dagar. Den enda behandlingen, utom av det lidande som framkallat densamma, är användning av våtvärmande omslag kring buken.E. N—m.

Bukskällning kallas det skällande ljud, som stundom uppkommer hos vallacker och hingstar under trav; förorsakas av luftens ut- och inpressning i skåpet.Wilh. H—r.

Bukspott. Se Matsmältning.

Bukvattensot, ascites, ett sjukligt tillstånd, som består i samling av en gulaktig, oftast klar vätska (transsudat) i bukhålan, beroende på vissa sjukdomar i andra organ, som medföra hinder i blod- och lymfcirkulationen med ökat tryck inom kärlen och därav följande utpressning av blodserum genom kärlväggen. Sådana sjukdomar äro en del hjärt- och lungsjukdomar (klaff-fel, tuberkulos), leversjukdomar (igelsjuka) och njurlidanden, kompression av portådern genom svulstbildningar m. m. B. kan även bero på en ökad vattenhalt och minskad halt av fasta beståndsdelar i blodet, ss. efter långvariga och tärande sjukdomar. Oftast förekommer b. hos hundar, särskilt de mycket gamla, därnäst hos får men sällan hos häst och nöt. Buken tilltager i omfång, andningen blir besvärad, skvalpning höres i buken vid rörelse, och djuret avmagrar. Sjukdomen förlöper långsamt (månader och år) och återgår sällan till hälsa. Behandlingen avser att motverka vätskesamlingen genom användning av urin- och svettdrivande ävensom hjärtstärkande medel och vid svår andnöd genom att tappa vätskan genom bukstick, som utföres med en fin trokar något på sidan om mittlinjen.E. N—m.

Bulnad, böld, abscess, uppkommer, då vid en vargörande inflammation var bildar sig i en hålighet, som bildats genom dess frätande inverkan på vävnaderna. B. i ytliga delar visar sig genom ansvällning, hetta och ömhet och om väggarna ej äro alltför tjocka, kan vid tryck iakttagas, att innehållet är flytande (fluktuerar). Genom varets frätande inverkan förstoras varhålan och förtunnas väggarna, tills bölden brister och varet uttömmes, varefter läkning kan ske som av ett vanligt sår. Har varet svårt att bana sig väg utåt, såsom vid djupgående eller tjockväggiga bölder, kan det sänka sig nedåt i lösa vävnader och bilda fistelgångar, sänkningsabscesser, eller ock öppna sig inåt kroppshålor och därigenom förorsaka svåra komplikationer och blodförgiftning. Behandlingen bör gå ut på att fortast möjligt bereda varet avlopp, och bölden bör därför först bringas till mognad (d. v. s. de smärre varhålor, som först finnas, sammansmälta och väggen förtunnas); detta sker genom våtvärmande omslag eller ingnidning av fördelande salvor, ss. grönsåpa eller jodsåpa, och öppnas därefter med kniv eller för djupt liggande bölder med brännjärn (se Bränning), alltid på den lägst belägna punkten. Varhålan spolas med antiseptisk lösning (sublimat 1:1,000, lysollösning 3 %), och såret behandlas sedan som vanligt sår.E. N—m.

Bult, norrländsk benämning för tröskvält. Bulta = välta.

Bunias. Se Ryssgubbe.

Bunke. Se Mjölkbunke.

Bunkmetod. Se Gräddsättning.

Bupalus. Se Tallmätare.

Burows lösning. Se Aluminium.

Burträskost. Se Västerbottensost.

Bushel. Se Mått.

Buskskvätta. Se Fåglar.

Bussning. Se Lager.

Butyrometer, eg. smörmätare, apparat för bestämning av fetthalt i mjölk. Namnet har särskilt använts för apparater, i vilka det genom inverkan av en syra ur mjölken frigjorda fettet upplöses och genom centrifugering avskiljes och uppmätes i en graderad del av de använda provglasen. Av dylika apparater hava följande varit mer allmänt använda.

1. De Lavals laktokrit, konstruerad 1885 av Gustaf De Laval. Lika mängd mjölk och syra (isättika blandad med svavelsyra, senare mjölksyra blandad med saltsyra) kokades tillsammans i ett provrör och fylldes i en »dosa», varifrån blandningen uppträngdes i ett graderat provglas av barometerrör; därefter insattes provglaset i en skiva, som under uppvärmning fick rotera i ett separatorstativ, varvid fettet avskildes i röret som en pelare, vilkens längd angav fettprocenten, som avlästes på rörets gradering. Användes ej numera, men har betydelse som urtypen för andra, nyare typer.

2. Babcocks b., uppfunnen år 1890 av S. M. Babcock vid försöksstationen i Madison, Wis., användes allmänt i Förenta staterna, arbetar efter samma princip som laktokriten, men mjölken blandas med rå svavelsyra i flaskformiga provglas med graderad hals.

3. Lindströms b., konstruerad av Ivar Lindström år 1889 och sedan vidare utbildad av A.-B. Separator. Liknar Babcocks b. men det i provglasens rörformiga graderade hals avskilda fettet bringas genom avkylning **Bukfylla.** Se Foder.

Bukgjord. Se Sele.

Bukhinneinflammation, inflammation i den serösa hinna, som bekläder bukhålans insida och yttersidan av bukhålans organ. Den framkallas vanligen av sjukdomar i något av dessa organ (inflammation i tarmar, lever, njurar, livmoder) eller uppkommer genom infektion från genomträngande sår, som skadat bukhinnan, såväl efter operationer som genom yttre våld eller vid bristning av något organ i bukhålan. Sjukdomen kan därför misstänkas, om djuret, sedan bukhinnan blivit skadad eller utsatt för infektion, visar sig dåsigt, med upphörd foderlust, avstannad tarmrörelse och hög feber samt visar smärta vid tryck på buken. Sjukdomen slutar oftast dödligt, stundom redan efter ett par dagar. Den enda behandlingen, utom av det lidande som framkallat densamma, är användning av våtvärmande omslag kring buken.E. N—m.

Bukskällning kallas det skällande ljud, som stundom uppkommer hos vallacker och hingstar under trav; förorsakas av luftens ut- och inpressning i skåpet.Wilh. H—r.

Bukspott. Se Matsmältning.

Bukvattensot, ascites, ett sjukligt tillstånd, som består i samling av en gulaktig, oftast klar vätska (transsudat) i bukhålan, beroende på vissa sjukdomar i andra organ, som medföra hinder i blod- och lymfcirkulationen med ökat tryck inom kärlen och därav följande utpressning av blodserum genom kärlväggen. Sådana sjukdomar äro en del hjärt- och

lungsjukdomar (klaff-fel, tuberkulos), leversjukdomar (igelsjuka) och njurlidanden, kompression av portådern genom svulstbildningar m. m. B. kan även bero på en ökad vattenhalt och minskad halt av fasta beståndsdelar i blodet, ss. efter långvariga och tärande sjukdomar. Oftast förekommer b. hos hundar, särskilt de mycket gamla, därnäst hos får men sällan hos häst och nöt. Buken tilltager i omfång, andningen blir besvärad, skvalpning höres i buken vid rörelse, och djuret avmagrar. Sjukdomen förlöper långsamt (månader och år) och återgår sällan till hälsa. Behandlingen avser att motverka vätskesamlingen genom användning av urin- och svettdrivande ävensom hjärtstärkande medel och vid svår andnöd genom att tappa vätskan genom bukstick, som utföres med en fin trokar något på sidan om mittlinjen.E. N—m.

Bulnad, böld, abscess, uppkommer, då vid en vargörande inflammation var bildar sig i en hålighet, som bildats genom dess frätande inverkan på vävnaderna. B. i ytliga delar visar sig genom ansvällning, hetta och ömhet och om väggarna ej äro alltför tjocka, kan vid tryck iakttagas, att innehållet är flytande (fluktuerar). Genom varets frätande inverkan förstoras varhålan och förtunnas väggarna, tills bölden brister och varet uttömmes, varefter läkning kan ske som av ett vanligt sår. Har varet svårt att bana sig väg utåt, såsom vid djupgående eller tjockväggiga bölder, kan det sänka sig nedåt i lösa vävnader och bilda fistelgångar, sänkningsabscesser, eller ock öppna sig inåt kroppshålor och därigenom förorsaka svåra komplikationer och blodförgiftning. Behandlingen bör gå ut på att fortast möjligt bereda varet avlopp, och bölden bör därför först bringas till mognad (d. v. s. de smärre varhålor, som först finnas, sammansmälta och väggen förtunnas); detta sker genom våtvärmande omslag eller ingnidning av fördelande salvor, ss. grönsåpa eller jodsåpa, och öppnas därefter med kniv eller för djupt liggande bölder med brännjärn (se Bränning), alltid på den lägst belägna punkten. Varhålan spolas med antiseptisk lösning (sublimat 1:1,000, lysollösning 3 %), och såret behandlas sedan som vanligt sår.E. N—m.

Bult, norrländsk benämning för tröskvält. Bulta = välta.

Bunias. Se Ryssgubbe.

Bunke. Se Mjölkbunke.

Bunkmetod. Se Gräddsättning.

Bupalus. Se Tallmätare.

Burows lösning. Se Aluminium.

Burträskost. Se Västerbottensost.

Bushel. Se Mått.

Buskskvätta. Se Fåglar.

Bussning. Se Lager.

Butyrometer, eg. smörmätare, apparat för bestämning av fetthalt i mjölk. Namnet har särskilt använts för apparater, i vilka det genom inverkan av en syra ur mjölken frigjorda fettet upplöses och genom centrifugering avskiljes och uppmätes i en graderad del av de använda provglasen. Av dylika apparater hava följande varit mer allmänt använda.

1. De Lavals laktokrit, konstruerad 1885 av Gustaf De Laval. Lika mängd mjölk och syra (isättika blandad med svavelsyra, senare mjölksyra blandad med saltsyra) kokades tillsammans i ett provrör och fylldes i en »dosa», varifrån blandningen uppträngdes i ett graderat provglas av barometerrör; därefter insattes provglaset i en skiva, som under uppvärmning fick rotera i ett separatorstativ, varvid fettet avskildes i röret som en pelare, vilkens längd angav fettprocenten, som avlästes på rörets gradering. Användes ej numera, men har betydelse som urtypen för andra, nyare typer.

2. Babcocks b., uppfunnen år 1890 av S. M. Babcock vid försöksstationen i Madison, Wis., användes allmänt i Förenta staterna, arbetar efter samma princip som laktokriten, men mjölken blandas med rå svavelsyra i flaskformiga provglas med graderad hals.

3. Lindströms b., konstruerad av Ivar Lindström år 1889 och sedan vidare utbildad av A.-B. Separator. Liknar Babcocks b. men det i provglasens rörformiga graderade hals avskilda fettet bringas genom avkylning **Bukfylla.** Se Foder.

Bukgjord. Se Sele.

Bukhinneinflammation, inflammation i den serösa hinna, som bekläder bukhålans insida och yttersidan av bukhålans organ. Den framkallas vanligen av sjukdomar i något av dessa organ (inflammation i tarmar, lever, njurar, livmoder) eller uppkommer genom infektion från genomträngande sår, som skadat bukhinnan, såväl efter operationer som genom yttre våld eller vid bristning av något organ i bukhålan. Sjukdomen kan därför misstänkas, om djuret, sedan bukhinnan blivit skadad eller utsatt för infektion, visar sig dåsigt, med upphörd foderlust, avstannad tarmrörelse och hög feber samt visar smärta vid tryck på buken. Sjukdomen slutar oftast dödligt, stundom redan efter ett par dagar. Den enda behandlingen, utom av det lidande som framkallat densamma, är användning av våtvärmande omslag kring buken.E. N—m.

Bukskällning kallas det skällande ljud, som stundom uppkommer hos vallacker och hingstar under trav; förorsakas av luftens ut- och inpressning i skåpet.Wilh. H—r.

Bukspott. Se Matsmältning.

Bukvattensot, ascites, ett sjukligt tillstånd, som består i samling av en gulaktig, oftast klar vätska (transsudat) i bukhålan, beroende på vissa sjukdomar i andra organ, som medföra hinder i blod- och lymfcirkulationen med ökat tryck inom kärlen och därav följande utpressning av blodserum genom kärlväggen. Sådana sjukdomar äro en del hjärt- och lungsjukdomar (klaff-fel, tuberkulos), leversjukdomar (igelsjuka) och njurlidanden, kompression av portådern genom svulstbildningar m. m. B. kan även bero på en ökad vattenhalt och minskad halt av fasta beståndsdelar i blodet, ss. efter långvariga och tärande sjukdomar. Oftast förekommer b. hos hundar, särskilt de mycket gamla, därnäst hos får men sällan hos häst och nöt. Buken tilltager i omfång, andningen blir besvärad, skvalpning höres i buken vid rörelse, och djuret avmagrar. Sjukdomen förlöper långsamt (månader och år) och återgår sällan till hälsa. Behandlingen avser att motverka vätskesamlingen genom användning av urin- och svettdrivande ävensom hjärtstärkande medel och vid svår andnöd genom att tappa vätskan genom bukstick, som utföres med en fin trokar något på sidan om mittlinjen.E. N—m.

Bulnad, böld, abscess, uppkommer, då vid en vargörande inflammation var bildar sig i en hålighet, som bildats genom dess frätande inverkan på vävnaderna. B. i ytliga delar visar sig genom ansvällning, hetta och ömhet och om väggarna ej äro alltför tjocka, kan vid tryck iakttagas, att innehållet är flytande (fluktuerar). Genom varets frätande inverkan förstoras varhålan och förtunnas väggarna, tills bölden brister och varet uttömmes, varefter läkning kan ske som av ett vanligt sår. Har varet svårt att bana sig väg utåt, såsom vid djupgående eller tjockväggiga bölder, kan det sänka sig nedåt i lösa vävnader och bilda fistelgångar, sänkningsabscesser, eller ock öppna sig inåt kroppshålor och därigenom förorsaka svåra komplikationer och blodförgiftning. Behandlingen bör gå ut på att fortast möjligt bereda varet avlopp, och bölden bör därför först bringas till mognad (d. v. s. de smärre varhålor, som först finnas, sammansmälta och väggen förtunnas); detta sker genom våtvärmande omslag eller ingnidning av fördelande salvor, ss. grönsåpa eller jodsåpa, och öppnas därefter med kniv eller för djupt liggande bölder med brännjärn (se Bränning), alltid på den lägst belägna punkten. Varhålan spolas med antiseptisk lösning (sublimat 1:1,000, lysollösning 3 %), och såret behandlas sedan som vanligt sår.E. N—m.

Bult, norrländsk benämning för tröskvält. Bulta = välta.

Bunias. Se Ryssgubbe.

Bunke. Se Mjölkbunke.

Bunkmetod. Se Gräddsättning.

Bupalus. Se Tallmätare.

Burows lösning. Se Aluminium.

Burträskost. Se Västerbottensost.

Bushel. Se Mått.

Buskskvätta. Se Fåglar.

Bussning. Se Lager.

Butyrometer, eg. smörmätare, apparat för bestämning av fetthalt i mjölk. Namnet har särskilt använts för apparater, i vilka det genom inverkan av en syra ur mjölken frigjorda fettet upplöses och genom centrifugering avskiljes och uppmätes i en graderad del av de använda provglasen. Av dylika apparater hava följande varit mer allmänt använda.

1. De Lavals laktokrit, konstruerad 1885 av Gustaf De Laval. Lika mängd mjölk och syra (isättika blandad med svavelsyra, senare mjölksyra blandad med saltsyra) kokades tillsammans i ett provrör och fylldes i en »dosa», varifrån blandningen uppträngdes i ett graderat provglas av barometerrör; därefter insattes provglaset i en skiva, som under uppvärmning fick rotera i ett separatorstativ, varvid fettet avskildes i röret som en pelare, vilkens längd angav fettprocenten, som avlästes på rörets gradering. Användes ej numera, men har betydelse som urtypen för andra, nyare typer.

2. Babcocks b., uppfunnen år 1890 av S. M. Babcock vid försöksstationen i Madison, Wis., användes allmänt i Förenta staterna, arbetar efter samma princip som laktokriten, men mjölken blandas med rå svavelsyra i flaskformiga provglas med graderad hals.

3. Lindströms b., konstruerad av Ivar Lindström år 1889 och sedan vidare utbildad av A.-B. Separator. Liknar Babcocks b. men det i provglasens rörformiga graderade hals avskilda fettet bringas genom avkylning **Bukfylla.** Se Foder.

Bukgjord. Se Sele.

Bukhinneinflammation, inflammation i den serösa hinna, som bekläder bukhålans insida och yttersidan av bukhålans organ. Den framkallas vanligen av sjukdomar i något av dessa organ (inflammation i tarmar, lever, njurar, livmoder) eller uppkommer genom infektion från genomträngande sår, som skadat bukhinnan, såväl efter operationer som genom yttre våld eller vid bristning av något organ i bukhålan. Sjukdomen kan därför misstänkas, om djuret, sedan bukhinnan blivit skadad eller utsatt för infektion, visar sig dåsigt, med upphörd foderlust, avstannad tarmrörelse och hög feber samt visar smärta vid tryck på buken. Sjukdomen slutar oftast dödligt, stundom redan efter ett par dagar. Den enda behandlingen, utom av det lidande som framkallat densamma, är användning av våtvärmande omslag kring buken.E. N—m.

Bukskällning kallas det skällande ljud, som stundom uppkommer hos vallacker och hingstar under trav; förorsakas av luftens ut- och inpressning i skåpet.Wilh. H—r.

Bukspott. Se Matsmältning.

Bukvattensot, ascites, ett sjukligt tillstånd, som består i samling av en gulaktig, oftast klar vätska (transsudat) i bukhålan, beroende på vissa sjukdomar i andra organ, som medföra hinder i blod- och lymfcirkulationen med ökat tryck inom kärlen och därav följande utpressning av blodserum genom kärlväggen. Sådana sjukdomar äro en del hjärt- och lungsjukdomar (klaff-fel, tuberkulos), leversjukdomar (igelsjuka) och njurlidanden, kompression av portådern genom svulstbildningar m. m. B. kan även bero på en ökad vattenhalt och minskad halt av fasta beståndsdelar i blodet, ss. efter långvariga och tärande sjukdomar. Oftast förekommer b. hos hundar, särskilt de mycket gamla, därnäst hos får men sällan hos häst och nöt. Buken tilltager i omfång, andningen blir besvärad, skvalpning höres i buken vid rörelse, och djuret avmagrar. Sjukdomen förlöper långsamt (månader och år) och återgår sällan till hälsa. Behandlingen avser att motverka vätskesamlingen genom användning av urin- och svettdrivande ävensom hjärtstärkande medel och vid svår andnöd genom att tappa vätskan genom bukstick, som utföres med en fin trokar något på sidan om mittlinjen.E. N—m.

Bulnad, böld, abscess, uppkommer, då vid en vargörande inflammation var bildar sig i en hålighet, som bildats genom dess frätande inverkan på vävnaderna. B. i ytliga delar visar sig genom ansvällning, hetta och ömhet och om väggarna ej äro alltför tjocka, kan vid tryck iakttagas, att innehållet är flytande (fluktuerar). Genom varets frätande inverkan förstoras varhålan och förtunnas väggarna, tills bölden brister och varet uttömmes, varefter läkning kan ske som av ett vanligt sår. Har varet svårt att bana sig väg utåt, såsom vid djupgående eller tjockväggiga bölder, kan det sänka sig nedåt i lösa vävnader och bilda fistelgångar, sänkningsabscesser, eller ock öppna sig inåt kroppshålor och därigenom förorsaka svåra komplikationer och blodförgiftning. Behandlingen bör gå ut på att fortast möjligt bereda varet avlopp, och bölden bör därför först bringas till mognad (d. v. s. de smärre varhålor, som först finnas, sammansmälta och väggen förtunnas); detta sker genom våtvärmande omslag eller ingnidning av fördelande salvor, ss. grönsåpa eller jodsåpa, och öppnas därefter med kniv eller för djupt liggande bölder med brännjärn (se Bränning), alltid på den lägst belägna punkten. Varhålan spolas med antiseptisk lösning (sublimat 1:1,000, lysollösning 3 %), och såret behandlas sedan som vanligt sår.E. N—m.

Bult, norrländsk benämning för tröskvält. Bulta = välta.

Bunias. Se Ryssgubbe.

Bunke. Se Mjölkbunke.

Bunkmetod. Se Gräddsättning.

Bupalus. Se Tallmätare.

Burows lösning. Se Aluminium.

Burträskost. Se Västerbottensost.

Bushel. Se Mått.

Buskskvätta. Se Fåglar.

Bussning. Se Lager.

Butyrometer, eg. smörmätare, apparat för bestämning av fetthalt i mjölk. Namnet har särskilt använts för apparater, i vilka det genom inverkan av en syra ur mjölken frigjorda fettet upplöses och genom centrifugering avskiljes och uppmätes i en graderad del av de använda provglasen. Av dylika apparater hava följande varit mer allmänt använda.

1. De Lavals laktokrit, konstruerad 1885 av Gustaf De Laval. Lika mängd mjölk och syra (isättika blandad med svavelsyra, senare mjölksyra blandad med saltsyra) kokades tillsammans i ett provrör och fylldes i en »dosa», varifrån blandningen uppträngdes i ett graderat provglas av barometerrör; därefter insattes provglaset i en skiva, som under uppvärmning fick rotera i ett separatorstativ, varvid fettet avskildes i röret som en pelare, vilkens längd angav fettprocenten, som avlästes på rörets gradering. Användes ej numera, men har betydelse som urtypen för andra, nyare typer.

2. Babcocks b., uppfunnen år 1890 av S. M. Babcock vid försöksstationen i Madison, Wis., användes allmänt i Förenta staterna, arbetar efter samma princip som laktokriten, men mjölken blandas med rå svavelsyra i flaskformiga provglas med graderad hals.

3. Lindströms b., konstruerad av Ivar Lindström år 1889 och sedan vidare utbildad av A.-B. Separator. Liknar Babcocks b. men det i provglasens rörformiga graderade hals avskilda fettet bringas genom avkylning **Bukfylla.** Se Foder.

Bukgjord. Se Sele.

Bukhinneinflammation, inflammation i den serösa hinna, som bekläder bukhålans insida och yttersidan av bukhålans organ. Den framkallas vanligen av sjukdomar i något av dessa organ (inflammation i tarmar, lever, njurar, livmoder) eller uppkommer genom infektion från genomträngande sår, som skadat bukhinnan, såväl efter operationer som genom yttre våld eller vid bristning av något organ i bukhålan. Sjukdomen kan därför misstänkas, om djuret, sedan bukhinnan blivit skadad eller utsatt för infektion, visar sig dåsigt, med upphörd foderlust, avstannad tarmrörelse och hög feber samt visar smärta vid tryck på buken. Sjukdomen slutar oftast dödligt, stundom redan efter ett par dagar. Den enda behandlingen, utom av det lidande som framkallat densamma, är användning av våtvärmande omslag kring buken.E. N—m.

Bukskällning kallas det skällande ljud, som stundom uppkommer hos vallacker och hingstar under trav; förorsakas av luftens ut- och inpressning i skåpet.Wilh. H—r.

Bukspott. Se Matsmältning.

Bukvattensot, ascites, ett sjukligt tillstånd, som består i samling av en gulaktig, oftast klar vätska (transsudat) i bukhålan, beroende på vissa sjukdomar i andra organ, som medföra

hinder i blod- och lymfcirkulationen med ökat tryck inom kärlen och därav följande utpressning av blodserum genom kärlväggen. Sådana sjukdomar äro en del hjärt- och lungsjukdomar (klaff-fel, tuberkulos), leversjukdomar (igelsjuka) och njurlidanden, kompression av portådern genom svulstbildningar m. m. B. kan även bero på en ökad vattenhalt och minskad halt av fasta beståndsdelar i blodet, ss. efter långvariga och tärande sjukdomar. Oftast förekommer b. hos hundar, särskilt de mycket gamla, därnäst hos får men sällan hos häst och nöt. Buken tilltager i omfång, andningen blir besvärad, skvalpning höres i buken vid rörelse, och djuret avmagrar. Sjukdomen förlöper långsamt (månader och år) och återgår sällan till hälsa. Behandlingen avser att motverka vätskesamlingen genom användning av urin- och svettdrivande ävensom hjärtstärkande medel och vid svår andnöd genom att tappa vätskan genom bukstick, som utföres med en fin trokar något på sidan om mittlinjen.E. N—m.

Bulnad, böld, abscess, uppkommer, då vid en vargörande inflammation var bildar sig i en hålighet, som bildats genom dess frätande inverkan på vävnaderna. B. i ytliga delar visar sig genom ansvällning, hetta och ömhet och om väggarna ej äro alltför tjocka, kan vid tryck iakttagas, att innehållet är flytande (fluktuerar). Genom varets frätande inverkan förstoras varhålan och förtunnas väggarna, tills bölden brister och varet uttömmes, varefter läkning kan ske som av ett vanligt sår. Har varet svårt att bana sig väg utåt, såsom vid djupgående eller tjockväggiga bölder, kan det sänka sig nedåt i lösa vävnader och bilda fistelgångar, sänkningsabscesser, eller ock öppna sig inåt kroppshålor och därigenom förorsaka svåra komplikationer och blodförgiftning. Behandlingen bör gå ut på att fortast möjligt bereda varet avlopp, och bölden bör därför först bringas till mognad (d. v. s. de smärre varhålor, som först finnas, sammansmälta och väggen förtunnas); detta sker genom våtvärmande omslag eller ingnidning av fördelande salvor, ss. grönsåpa eller jodsåpa, och öppnas därefter med kniv eller för djupt liggande bölder med brännjärn (se Bränning), alltid på den lägst belägna punkten. Varhålan spolas med antiseptisk lösning (sublimat 1:1,000, lysollösning 3 %), och såret behandlas sedan som vanligt sår.E. N—m.

Bult, norrländsk benämning för tröskvält. Bulta = välta.

Bunias. Se Ryssgubbe.

Bunke. Se Mjölkbunke.

Bunkmetod. Se Gräddsättning.

Bupalus. Se Tallmätare.

Burows lösning. Se Aluminium.

Burträskost. Se Västerbottensost.

Bushel. Se Mått.

Buskskvätta. Se Fåglar.

Bussning. Se Lager.

Butyrometer, eg. smörmätare, apparat för bestämning av fetthalt i mjölk. Namnet har särskilt använts för apparater, i vilka det genom inverkan av en syra ur mjölken frigjorda fettet upplöses och genom centrifugering avskiljes och uppmätes i en graderad del av de använda provglasen. Av dylika apparater hava följande varit mer allmänt använda.

1. De Lavals laktokrit, konstruerad 1885 av Gustaf De Laval. Lika mängd mjölk och syra (isättika blandad med svavelsyra, senare mjölksyra blandad med saltsyra) kokades tillsammans i ett provrör och fylldes i en »dosa», varifrån blandningen uppträngdes i ett graderat provglas av barometerrör; därefter insattes provglaset i en skiva, som under uppvärmning fick rotera i ett separatorstativ, varvid fettet avskildes i röret som en pelare, vilkens längd angav fettprocenten, som avlästes på rörets gradering. Användes ej numera, men har betydelse som urtypen för andra, nyare typer.

2. Babcocks b., uppfunnen år 1890 av S. M. Babcock vid försöksstationen i Madison, Wis., användes allmänt i Förenta staterna, arbetar efter samma princip som laktokriten, men mjölken blandas med rå svavelsyra i flaskformiga provglas med graderad hals.

3. Lindströms b., konstruerad av Ivar Lindström år 1889 och sedan vidare utbildad av A.-B. Separator. Liknar Babcocks b. men det i provglasens rörformiga graderade hals avskilda fettet bringas genom avkylning **Bukfylla.** Se Foder.

Bukgjord. Se Sele.

Bukhinneinflammation, inflammation i den serösa hinna, som bekläder bukhålans insida och yttersidan av bukhålans organ. Den framkallas vanligen av sjukdomar i något av dessa organ (inflammation i tarmar, lever, njurar, livmoder) eller uppkommer genom infektion från genomträngande sår, som skadat bukhinnan, såväl efter operationer som genom yttre våld eller vid bristning av något organ i bukhålan. Sjukdomen kan därför misstänkas, om djuret, sedan bukhinnan blivit skadad eller utsatt för infektion, visar sig dåsigt, med upphörd foderlust, avstannad tarmrörelse och hög feber samt visar smärta vid tryck på buken. Sjukdomen slutar oftast dödligt, stundom redan efter ett par dagar. Den enda behandlingen, utom av det lidande som framkallat densamma, är användning av våtvärmande omslag kring buken.E. N—m.

Bukskällning kallas det skällande ljud, som stundom uppkommer hos vallacker och hingstar under trav; förorsakas av luftens ut- och inpressning i skåpet.Wilh. H—r.

Bukspott. Se Matsmältning.

Bukvattensot, ascites, ett sjukligt tillstånd, som består i samling av en gulaktig, oftast klar vätska (transsudat) i bukhålan, beroende på vissa sjukdomar i andra organ, som medföra hinder i blod- och lymfcirkulationen med ökat tryck inom kärlen och därav följande utpressning av blodserum genom kärlväggen. Sådana sjukdomar äro en del hjärt- och lungsjukdomar (klaff-fel, tuberkulos), leversjukdomar (igelsjuka) och njurlidanden, kompression av portådern genom svulstbildningar m. m. B. kan även bero på en ökad vattenhalt och minskad halt av fasta beståndsdelar i blodet, ss. efter långvariga och tärande sjukdomar. Oftast förekommer b. hos hundar, särskilt de mycket gamla, därnäst hos får men sällan hos häst och nöt. Buken tilltager i omfång, andningen blir besvärad, skvalpning höres i buken vid rörelse, och djuret avmagrar. Sjukdomen förlöper långsamt (månader och år) och återgår sällan till hälsa. Behandlingen avser att motverka vätskesamlingen genom användning av urin- och svettdrivande ävensom hjärtstärkande medel och vid svår andnöd genom att tappa vätskan genom bukstick, som utföres med en fin trokar något på sidan om mittlinjen.E. N—m.

Bulnad, böld, abscess, uppkommer, då vid en vargörande inflammation var bildar sig i en hålighet, som bildats genom dess frätande inverkan på vävnaderna. B. i ytliga delar visar sig genom ansvällning, hetta och ömhet och om väggarna ej äro alltför tjocka, kan vid tryck iakttagas, att innehållet är flytande (fluktuerar). Genom varets frätande inverkan förstoras varhålan och förtunnas väggarna, tills bölden brister och varet uttömmes, varefter läkning kan ske som av ett vanligt sår. Har varet svårt att bana sig väg utåt, såsom vid djupgående eller tjockväggiga bölder, kan det sänka sig nedåt i lösa vävnader och bilda fistelgångar, sänkningsabscesser, eller ock öppna sig inåt kroppshålor och därigenom förorsaka svåra komplikationer och blodförgiftning. Behandlingen bör gå ut på att fortast möjligt bereda varet avlopp, och bölden bör därför först bringas till mognad (d. v. s. de smärre varhålor, som först finnas, sammansmälta och väggen förtunnas); detta sker genom våtvärmande omslag eller ingnidning av fördelande salvor, ss. grönsåpa eller jodsåpa, och öppnas därefter med kniv eller för djupt liggande bölder med brännjärn (se Bränning), alltid på den lägst belägna punkten. Varhålan spolas med antiseptisk lösning (sublimat 1:1,000, lysollösning 3 %), och såret behandlas sedan som vanligt sår.E. N—m.

Bult, norrländsk benämning för tröskvält. Bulta = välta.

Bunias. Se Ryssgubbe.

Bunke. Se Mjölkbunke.

Bunkmetod. Se Gräddsättning.

Bupalus. Se Tallmätare.

Burows lösning. Se Aluminium.

Burträskost. Se Västerbottensost.

Bushel. Se Mått.

Buskskvätta. Se Fåglar.

Bussning. Se Lager.

Butyrometer, eg. smörmätare, apparat för bestämning av fetthalt i mjölk. Namnet har särskilt använts för apparater, i vilka det genom inverkan av en syra ur mjölken frigjorda fettet upplöses och genom centrifugering avskiljes och uppmätes i en graderad del av de använda provglasen. Av dylika apparater hava följande varit mer allmänt använda.

1. De Lavals laktokrit, konstruerad 1885 av Gustaf De Laval. Lika mängd mjölk och syra (isättika blandad med svavelsyra, senare mjölksyra blandad med saltsyra) kokades tillsammans i ett provrör och fylldes i en »dosa», varifrån blandningen uppträngdes i ett graderat provglas av barometerrör; därefter insattes provglaset i en skiva, som under uppvärmning fick rotera i ett separatorstativ, varvid fettet avskildes i röret som en pelare, vilkens längd angav fettprocenten, som avlästes på rörets gradering. Användes ej numera, men har betydelse som urtypen för andra, nyare typer.

2. Babcocks b., uppfunnen år 1890 av S. M. Babcock vid försöksstationen i Madison, Wis., användes allmänt i Förenta staterna, arbetar efter samma princip som laktokriten, men mjölken blandas med rå svavelsyra i flaskformiga provglas med graderad hals.

3. Lindströms b., konstruerad av Ivar Lindström år 1889 och sedan vidare utbildad av A.-B. Separator. Liknar Babcocks b. men det i provglasens rörformiga graderade hals avskilda fettet bringas genom avkylning **Bukfylla.** Se Foder.

Bukgjord. Se Sele.

Bukhinneinflammation, inflammation i den serösa hinna, som bekläder bukhålans insida och yttersidan av bukhålans organ. Den framkallas vanligen av sjukdomar i något av dessa organ (inflammation i tarmar, lever, njurar, livmoder) eller uppkommer genom infektion från genomträngande sår, som skadat bukhinnan, såväl efter operationer som genom yttre våld eller vid bristning av något organ i bukhålan. Sjukdomen kan därför misstänkas, om djuret, sedan bukhinnan blivit skadad eller utsatt för infektion, visar sig dåsigt, med upphörd foderlust, avstannad tarmrörelse och hög feber samt visar smärta vid tryck på buken. Sjukdomen slutar oftast dödligt, stundom redan efter ett par dagar. Den enda behandlingen, utom av det lidande som framkallat densamma, är användning av våtvärmande omslag kring buken.E. N—m.

Bukskällning kallas det skällande ljud, som stundom uppkommer hos vallacker och hingstar under trav; förorsakas av luftens ut- och inpressning i skåpet.Wilh. H—r.

Bukspott. Se Matsmältning.

Bukvattensot, ascites, ett sjukligt tillstånd, som består i samling av en gulaktig, oftast klar vätska (transsudat) i bukhålan, beroende på vissa sjukdomar i andra organ, som medföra hinder i blod- och lymfcirkulationen med ökat tryck inom kärlen och därav följande utpressning av blodserum genom kärlväggen. Sådana sjukdomar äro en del hjärt- och lungsjukdomar (klaff-fel, tuberkulos), leversjukdomar (igelsjuka) och njurlidanden, kompression av portådern genom svulstbildningar m. m. B. kan även bero på en ökad vattenhalt och minskad halt av fasta beståndsdelar i blodet, ss. efter långvariga och tärande sjukdomar. Oftast förekommer b. hos hundar, särskilt de mycket gamla, därnäst hos får men sällan hos häst och nöt. Buken tilltager i omfång, andningen blir besvärad, skvalpning höres i buken vid rörelse, och djuret avmagrar. Sjukdomen förlöper långsamt (månader och år) och återgår sällan till hälsa. Behandlingen avser att motverka vätskesamlingen genom användning av urin- och svettdrivande ävensom hjärtstärkande medel och vid svår andnöd genom att tappa vätskan genom bukstick, som utföres med en fin trokar något på sidan om mittlinjen.E. N—m.

Bulnad, böld, abscess, uppkommer, då vid en vargörande inflammation var bildar sig i en hålighet, som bildats genom dess frätande inverkan på vävnaderna. B. i ytliga delar visar sig genom ansvällning, hetta och ömhet och om väggarna ej äro alltför tjocka, kan vid tryck iakttagas, att innehållet är flytande (fluktuerar). Genom varets frätande inverkan förstoras varhålan och förtunnas väggarna, tills bölden brister och varet uttömmes, varefter läkning kan ske som av ett vanligt sår. Har varet svårt att bana sig väg utåt, såsom vid djupgående eller tjockväggiga bölder, kan det sänka sig nedåt i lösa vävnader och bilda fistelgångar, sänkningsabscesser, eller ock öppna sig inåt kroppshålor och därigenom förorsaka svåra komplikationer och blodförgiftning. Behandlingen bör gå ut på att fortast möjligt bereda varet avlopp, och bölden bör därför först bringas till mognad (d. v. s. de smärre varhålor, som först finnas, sammansmälta och väggen förtunnas); detta sker genom våtvärmande omslag eller ingnidning av fördelande salvor, ss. grönsåpa eller jodsåpa, och öppnas därefter med kniv eller för djupt liggande bölder med brännjärn (se Bränning), alltid på den lägst belägna punkten. Varhålan spolas med antiseptisk lösning (sublimat 1:1,000, lysollösning 3 %), och såret behandlas sedan som vanligt sår.E. N—m.

Bult, norrländsk benämning för tröskvält. Bulta = välta.

Bunias. Se Ryssgubbe.

Bunke. Se Mjölkbunke.

Bunkmetod. Se Gräddsättning.

Bupalus. Se Tallmätare.

Burows lösning. Se Aluminium.

Burträskost. Se Västerbottensost.

Bushel. Se Mått.

Buskskvätta. Se Fåglar.

Bussning. Se Lager.

Butyrometer, eg. smörmätare, apparat för bestämning av fetthalt i mjölk. Namnet har särskilt använts för apparater, i vilka det genom inverkan av en syra ur mjölken frigjorda fettet upplöses och genom centrifugering avskiljes och uppmätes i en graderad del av de använda provglasen. Av dylika apparater hava följande varit mer allmänt använda.

1. De Lavals laktokrit, konstruerad 1885 av Gustaf De Laval. Lika mängd mjölk och syra (isättika blandad med svavelsyra, senare mjölksyra blandad med saltsyra) kokades tillsammans i ett provrör och fylldes i en »dosa», varifrån blandningen uppträngdes i ett graderat provglas av barometerrör; därefter insattes provglaset i en skiva, som under uppvärmning fick rotera i ett separatorstativ, varvid fettet avskildes i röret som en pelare, vilkens längd angav fettprocenten, som avlästes på rörets gradering. Användes ej numera, men har betydelse som urtypen för andra, nyare typer.

2. Babcocks b., uppfunnen år 1890 av S. M. Babcock vid försöksstationen i Madison, Wis., användes allmänt i Förenta staterna, arbetar efter samma princip som laktokriten, men mjölken blandas med rå svavelsyra i flaskformiga provglas med graderad hals.

3. Lindströms b., konstruerad av Ivar Lindström år 1889 och sedan vidare utbildad av A.-B. Separator. Liknar Babcocks b. men det i provglasens rörformiga graderade hals avskilda fettet bringas genom avkylning **Bukfylla.** Se Foder.

Bukgjord. Se Sele.

Bukhinneinflammation, inflammation i den serösa hinna, som bekläder bukhålans insida och yttersidan av bukhålans organ. Den framkallas vanligen av sjukdomar i något av dessa organ (inflammation i tarmar, lever, njurar, livmoder) eller uppkommer genom infektion från genomträngande sår, som skadat bukhinnan, såväl efter operationer som genom yttre våld eller vid bristning av något organ i bukhålan. Sjukdomen kan därför misstänkas, om djuret, sedan bukhinnan blivit skadad eller utsatt för infektion, visar sig dåsigt, med upphörd foderlust, avstannad tarmrörelse och hög feber samt visar smärta vid tryck på buken. Sjukdomen slutar oftast dödligt, stundom redan efter ett par dagar. Den enda behandlingen, utom av det lidande som framkallat densamma, är användning av våtvärmande omslag kring buken.E. N—m.

Bukskällning kallas det skällande ljud, som stundom uppkommer hos vallacker och hingstar under trav; förorsakas av luftens ut- och inpressning i skåpet.Wilh. H—r.

Bukspott. Se Matsmältning.

Bukvattensot, ascites, ett sjukligt tillstånd, som består i samling av en gulaktig, oftast klar vätska (transsudat) i bukhålan, beroende på vissa sjukdomar i andra organ, som medföra hinder i blod- och lymfcirkulationen med ökat tryck inom kärlen och därav följande utpressning av blodserum genom kärlväggen. Sådana sjukdomar äro en del hjärt- och lungsjukdomar (klaff-fel, tuberkulos), leversjukdomar (igelsjuka) och njurlidanden, kompression av portådern genom svulstbildningar m. m. B. kan även bero på en ökad vattenhalt och minskad halt av fasta beståndsdelar i blodet, ss. efter långvariga och tärande sjukdomar. Oftast förekommer b. hos hundar, särskilt de mycket gamla, därnäst hos får men sällan hos häst och nöt. Buken tilltager i omfång, andningen blir besvärad, skvalpning höres i buken vid rörelse, och djuret avmagrar. Sjukdomen förlöper långsamt (månader och år) och återgår sällan till hälsa. Behandlingen avser att motverka vätskesamlingen genom användning av urin- och svettdrivande ävensom hjärtstärkande medel och vid svår andnöd genom att tappa vätskan genom bukstick, som utföres med en fin trokar något på sidan om mittlinjen.E. N—m.

Bulnad, böld, abscess, uppkommer, då vid en vargörande inflammation var bildar sig i en hålighet, som bildats genom dess frätande inverkan på vävnaderna. B. i ytliga delar visar sig genom ansvällning, hetta och ömhet och om väggarna ej äro alltför tjocka, kan vid tryck iakttagas, att innehållet är flytande (fluktuerar). Genom varets frätande inverkan förstoras varhålan och förtunnas väggarna, tills bölden brister och varet uttömmes, varefter läkning kan ske som av ett vanligt sår. Har varet svårt att bana sig väg utåt, såsom vid djupgående eller tjockväggiga bölder, kan det sänka sig nedåt i lösa vävnader och bilda fistelgångar, sänkningsabscesser, eller ock öppna sig inåt kroppshålor och därigenom förorsaka svåra komplikationer och blodförgiftning. Behandlingen bör gå ut på att fortast möjligt bereda varet avlopp, och bölden bör därför först bringas till mognad (d. v. s. de smärre varhålor, som först finnas, sammansmälta och väggen förtunnas); detta sker genom våtvärmande omslag eller ingnidning av fördelande salvor, ss. grönsåpa eller jodsåpa, och öppnas därefter med kniv eller för djupt liggande bölder med brännjärn (se Bränning), alltid på den lägst belägna punkten. Varhålan spolas med antiseptisk lösning (sublimat 1:1,000, lysollösning 3 %), och såret behandlas sedan som vanligt sår.E. N—m.

Bult, norrländsk benämning för tröskvält. Bulta = välta.

Bunias. Se Ryssgubbe.

Bunke. Se Mjölkbunke.

Bunkmetod. Se Gräddsättning.

Bupalus. Se Tallmätare.

Burows lösning. Se Aluminium.

Burträskost. Se Västerbottensost.

Bushel. Se Mått.

Buskskvätta. Se Fåglar.

Bussning. Se Lager.

Butyrometer, eg. smörmätare, apparat för bestämning av fetthalt i mjölk. Namnet har särskilt använts för apparater, i vilka det genom inverkan av en syra ur mjölken frigjorda fettet upplöses och genom centrifugering avskiljes och uppmätes i en graderad del av de använda provglasen. Av dylika apparater hava följande varit mer allmänt använda.

1. De Lavals laktokrit, konstruerad 1885 av Gustaf De Laval. Lika mängd mjölk och syra (isättika blandad med svavelsyra, senare mjölksyra blandad med saltsyra) kokades tillsammans i ett provrör och fylldes i en »dosa», varifrån blandningen uppträngdes i ett graderat provglas av barometerrör; därefter insattes provglaset i en skiva, som under uppvärmning fick rotera i ett separatorstativ, varvid fettet avskildes i röret som en pelare, vilkens längd angav fettprocenten, som avlästes på rörets gradering. Användes ej numera, men har betydelse som urtypen för andra, nyare typer.

2. Babcocks b., uppfunnen år 1890 av S. M. Babcock vid försöksstationen i Madison, Wis., användes allmänt i Förenta staterna, arbetar efter samma princip som laktokriten, men mjölken blandas med rå svavelsyra i flaskformiga provglas med graderad hals.

3. Lindströms b., konstruerad av Ivar Lindström år 1889 och sedan vidare utbildad av A.-B. Separator. Liknar Babcocks b. men det i provglasens rörformiga graderade hals avskilda fettet bringas genom avkylning **Bukfylla.** Se Foder.

Bukgjord. Se Sele.

Bukhinneinflammation, inflammation i den serösa hinna, som bekläder bukhålans insida och yttersidan av bukhålans organ. Den framkallas vanligen av sjukdomar i något av dessa organ (inflammation i tarmar, lever, njurar, livmoder) eller uppkommer genom infektion från genomträngande sår, som skadat bukhinnan, såväl efter operationer som genom yttre våld eller vid bristning av något organ i bukhålan. Sjukdomen kan därför misstänkas, om djuret, sedan bukhinnan blivit skadad eller utsatt för infektion, visar sig dåsigt, med upphörd foderlust, avstannad tarmrörelse och hög feber samt visar smärta vid tryck på buken. Sjukdomen slutar oftast dödligt, stundom redan efter ett par dagar. Den enda behandlingen, utom av det lidande som framkallat densamma, är användning av våtvärmande omslag kring buken.E. N—m.

Bukskällning kallas det skällande ljud, som stundom uppkommer hos vallacker och hingstar under trav; förorsakas av luftens ut- och inpressning i skåpet.Wilh. H—r.

Bukspott. Se Matsmältning.

Bukvattensot, ascites, ett sjukligt tillstånd, som består i samling av en gulaktig, oftast klar vätska (transsudat) i bukhålan, beroende på vissa sjukdomar i andra organ, som medföra hinder i blod- och lymfcirkulationen med ökat tryck inom kärlen och därav följande utpressning av blodserum genom kärlväggen. Sådana sjukdomar äro en del hjärt- och lungsjukdomar (klaff-fel, tuberkulos), leversjukdomar (igelsjuka) och njurlidanden, kompression av portådern genom svulstbildningar m. m. B. kan även bero på en ökad vattenhalt och minskad halt av fasta beståndsdelar i blodet, ss. efter långvariga och tärande sjukdomar. Oftast förekommer b. hos hundar, särskilt de mycket gamla, därnäst hos får men sällan hos häst och nöt. Buken tilltager i omfång, andningen blir besvärad, skvalpning höres i buken vid rörelse, och djuret avmagrar. Sjukdomen förlöper långsamt (månader och år) och återgår sällan till hälsa. Behandlingen avser att motverka vätskesamlingen genom användning av urin- och svettdrivande ävensom hjärtstärkande medel och vid svår andnöd genom att tappa vätskan genom bukstick, som utföres med en fin trokar något på sidan om mittlinjen.E. N—m.

Bulnad, böld, abscess, uppkommer, då vid en vargörande inflammation var bildar sig i en hålighet, som bildats genom dess frätande inverkan på vävnaderna. B. i ytliga delar visar sig genom ansvällning, hetta och ömhet och om väggarna ej äro alltför tjocka, kan vid tryck iakttagas, att innehållet är flytande (fluktuerar). Genom varets frätande inverkan förstoras varhålan och förtunnas väggarna, tills bölden brister och varet uttömmes, varefter läkning kan ske som av ett vanligt sår. Har varet svårt att bana sig väg utåt, såsom vid djupgående eller tjockväggiga bölder, kan det sänka sig nedåt i lösa vävnader och bilda fistelgångar, sänkningsabscesser, eller ock öppna sig inåt kroppshålor och därigenom förorsaka svåra komplikationer och blodförgiftning. Behandlingen bör gå ut på att fortast möjligt bereda varet avlopp, och bölden bör därför först bringas till mognad (d. v. s. de smärre varhålor, som först finnas, sammansmälta och väggen förtunnas); detta sker genom våtvärmande omslag eller ingnidning av fördelande salvor, ss. grönsåpa eller jodsåpa, och öppnas därefter med kniv eller för djupt liggande bölder med brännjärn (se Bränning), alltid på den lägst belägna punkten. Varhålan spolas med antiseptisk lösning (sublimat 1:1,000, lysollösning 3 %), och såret behandlas sedan som vanligt sår.E. N—m.

Bult, norrländsk benämning för tröskvält. Bulta = välta.

Bunias. Se Ryssgubbe.

Bunke. Se Mjölkbunke.

Bunkmetod. Se Gräddsättning.

Bupalus. Se Tallmätare.

Burows lösning. Se Aluminium.

Burträskost. Se Västerbottensost.

Bushel. Se Mått.

Buskskvätta. Se Fåglar.

Bussning. Se Lager.

Butyrometer, eg. smörmätare, apparat för bestämning av fetthalt i mjölk. Namnet har särskilt använts för apparater, i vilka det genom inverkan av en syra ur mjölken frigjorda fettet upplöses och genom centrifugering avskiljes och uppmätes i en graderad del av de använda provglasen. Av dylika apparater hava följande varit mer allmänt använda.

1. De Lavals laktokrit, konstruerad 1885 av Gustaf De Laval. Lika mängd mjölk och syra (isättika blandad med svavelsyra, senare mjölksyra blandad med saltsyra) kokades tillsammans i ett provrör och fylldes i en »dosa», varifrån blandningen uppträngdes i ett graderat provglas av barometerrör; därefter insattes provglaset i en skiva, som under uppvärmning fick rotera i ett separatorstativ, varvid fettet avskildes i röret som en pelare, vilkens längd angav fettprocenten, som avlästes på rörets gradering. Användes ej numera, men har betydelse som urtypen för andra, nyare typer.

2. Babcocks b., uppfunnen år 1890 av S. M. Babcock vid försöksstationen i Madison, Wis., användes allmänt i Förenta staterna, arbetar efter samma princip som laktokriten, men mjölken blandas med rå svavelsyra i flaskformiga provglas med graderad hals.

3. Lindströms b., konstruerad av Ivar Lindström år 1889 och sedan vidare utbildad av A.-B. Separator. Liknar Babcocks b. men det i provglasens rörformiga graderade hals avskilda fettet bringas genom avkylning **Bukfylla.** Se Foder.

Bukgjord. Se Sele.

Bukhinneinflammation, inflammation i den serösa hinna, som bekläder bukhålans insida och yttersidan av bukhålans organ. Den framkallas vanligen av sjukdomar i något av dessa organ (inflammation i tarmar, lever, njurar, livmoder) eller uppkommer genom infektion från genomträngande sår, som skadat bukhinnan, såväl efter operationer som genom yttre våld eller vid bristning av något organ i bukhålan. Sjukdomen kan därför misstänkas, om djuret, sedan bukhinnan blivit skadad eller utsatt för infektion, visar sig dåsigt, med upphörd foderlust, avstannad tarmrörelse och hög feber samt visar smärta vid tryck på buken. Sjukdomen slutar oftast dödligt, stundom redan efter ett par dagar. Den enda behandlingen, utom av det lidande som framkallat densamma, är användning av våtvärmande omslag kring buken.E. N—m.

Bukskällning kallas det skällande ljud, som stundom uppkommer hos vallacker och hingstar under trav; förorsakas av luftens ut- och inpressning i skåpet.Wilh. H—r.

Bukspott. Se Matsmältning.

Bukvattensot, ascites, ett sjukligt tillstånd, som består i samling av en gulaktig, oftast klar vätska (transsudat) i bukhålan, beroende på vissa sjukdomar i andra organ, som medföra hinder i blod- och lymfcirkulationen med ökat tryck inom kärlen och därav följande utpressning av blodserum genom kärlväggen. Sådana sjukdomar äro en del hjärt- och lungsjukdomar (klaff-fel, tuberkulos), leversjukdomar (igelsjuka) och njurlidanden, kompression av portådern genom svulstbildningar m. m. B. kan även bero på en ökad vattenhalt och minskad halt av fasta beståndsdelar i blodet, ss. efter långvariga och tärande sjukdomar. Oftast förekommer b. hos hundar, särskilt de mycket gamla, därnäst hos får men sällan hos häst och nöt. Buken tilltager i omfång, andningen blir besvärad, skvalpning höres i buken vid rörelse, och djuret avmagrar. Sjukdomen förlöper långsamt (månader och år) och återgår sällan till hälsa. Behandlingen avser att motverka vätskesamlingen genom användning av urin- och svettdrivande ävensom hjärtstärkande medel och vid svår andnöd genom att tappa vätskan genom bukstick, som utföres med en fin trokar något på sidan om mittlinjen.E. N—m.

Bulnad, böld, abscess, uppkommer, då vid en vargörande inflammation var bildar sig i en hålighet, som bildats genom dess frätande inverkan på vävnaderna. B. i ytliga delar visar sig genom ansvällning, hetta och ömhet och om väggarna ej äro alltför tjocka, kan vid tryck iakttagas, att innehållet är flytande (fluktuerar). Genom varets frätande inverkan förstoras varhålan och förtunnas väggarna, tills bölden brister och varet uttömmes, varefter läkning kan ske som av ett vanligt sår. Har varet svårt att bana sig väg utåt, såsom vid djupgående eller tjockväggiga bölder, kan det sänka sig nedåt i lösa vävnader och bilda fistelgångar, sänkningsabscesser, eller ock öppna sig inåt kroppshålor och därigenom förorsaka svåra komplikationer och blodförgiftning. Behandlingen bör gå ut på att fortast möjligt bereda varet avlopp, och bölden bör därför först bringas till mognad (d. v. s. de smärre varhålor, som först finnas, sammansmälta och väggen förtunnas); detta sker genom våtvärmande omslag eller ingnidning av fördelande salvor, ss. grönsåpa eller jodsåpa, och öppnas därefter med kniv eller för djupt liggande bölder med brännjärn (se Bränning), alltid på den lägst belägna punkten. Varhålan spolas med antiseptisk lösning (sublimat 1:1,000, lysollösning 3 %), och såret behandlas sedan som vanligt sår.E. N—m.

Bult, norrländsk benämning för tröskvält. Bulta = välta.

Bunias. Se Ryssgubbe.

Bunke. Se Mjölkbunke.

Bunkmetod. Se Gräddsättning.

Bupalus. Se Tallmätare.

Burows lösning. Se Aluminium.

Burträskost. Se Västerbottensost.

Bushel. Se Mått.

Buskskvätta. Se Fåglar.

Bussning. Se Lager.

Butyrometer, eg. smörmätare, apparat för bestämning av fetthalt i mjölk. Namnet har särskilt använts för apparater, i vilka det genom inverkan av en syra ur mjölken frigjorda fettet upplöses och genom centrifugering avskiljes och uppmätes i en graderad del av de använda provglasen. Av dylika apparater hava följande varit mer allmänt använda.

1. De Lavals laktokrit, konstruerad 1885 av Gustaf De Laval. Lika mängd mjölk och syra (isättika blandad med svavelsyra, senare mjölksyra blandad med saltsyra) kokades tillsammans i ett provrör och fylldes i en »dosa», varifrån blandningen uppträngdes i ett graderat provglas av barometerrör; därefter insattes provglaset i en skiva, som under uppvärmning fick rotera i ett separatorstativ, varvid fettet avskildes i röret som en pelare, vilkens längd angav fettprocenten, som avlästes på rörets gradering. Användes ej numera, men har betydelse som urtypen för andra, nyare typer.

2. Babcocks b., uppfunnen år 1890 av S. M. Babcock vid försöksstationen i Madison, Wis., användes allmänt i Förenta staterna, arbetar efter samma princip som laktokriten, men mjölken blandas med rå svavelsyra i flaskformiga provglas med graderad hals.

3. Lindströms b., konstruerad av Ivar Lindström år 1889 och sedan vidare utbildad av A.-B. Separator. Liknar Babcocks b. men det i provglasens rörformiga graderade hals avskilda fettet bringas genom avkylning **Bukfylla.** Se Foder.

Bukgjord. Se Sele.

Bukhinneinflammation, inflammation i den serösa hinna, som bekläder bukhålans insida och yttersidan av bukhålans organ. Den framkallas vanligen av sjukdomar i något av dessa organ (inflammation i tarmar, lever, njurar, livmoder) eller uppkommer genom infektion från genomträngande sår, som skadat bukhinnan, såväl efter operationer som genom yttre våld eller vid bristning av något organ i bukhålan. Sjukdomen kan därför misstänkas, om djuret, sedan bukhinnan blivit skadad eller utsatt för infektion, visar sig dåsigt, med upphörd foderlust, avstannad tarmrörelse och hög feber samt visar smärta vid tryck på buken. Sjukdomen slutar oftast dödligt, stundom redan efter ett par dagar. Den enda behandlingen, utom av det lidande som framkallat densamma, är användning av våtvärmande omslag kring buken.E. N—m.

Bukskällning kallas det skällande ljud, som stundom uppkommer hos vallacker och hingstar under trav; förorsakas av luftens ut- och inpressning i skåpet.Wilh. H—r.

Bukspott. Se Matsmältning.

Bukvattensot, ascites, ett sjukligt tillstånd, som består i samling av en gulaktig, oftast klar vätska (transsudat) i bukhålan, beroende på vissa sjukdomar i andra organ, som medföra hinder i blod- och lymfcirkulationen med ökat tryck inom kärlen och därav följande utpressning av blodserum genom kärlväggen. Sådana sjukdomar äro en del hjärt- och lungsjukdomar (klaff-fel, tuberkulos), leversjukdomar (igelsjuka) och njurlidanden, kompression av portådern genom svulstbildningar m. m. B. kan även bero på en ökad vattenhalt och minskad halt av fasta beståndsdelar i blodet, ss. efter långvariga och tärande sjukdomar. Oftast förekommer b. hos hundar, särskilt de mycket gamla, därnäst hos får men sällan hos häst och nöt. Buken tilltager i omfång, andningen blir besvärad, skvalpning höres i buken vid rörelse, och djuret avmagrar. Sjukdomen förlöper långsamt (månader och år) och återgår sällan till hälsa. Behandlingen avser att motverka vätskesamlingen genom användning av urin- och svettdrivande ävensom hjärtstärkande medel och vid svår andnöd genom att tappa vätskan genom bukstick, som utföres med en fin trokar något på sidan om mittlinjen.E. N—m.

Bulnad, böld, abscess, uppkommer, då vid en vargörande inflammation var bildar sig i en hålighet, som bildats genom dess frätande inverkan på vävnaderna. B. i ytliga delar visar sig genom ansvällning, hetta och ömhet och om väggarna ej äro alltför tjocka, kan vid tryck iakttagas, att innehållet är flytande (fluktuerar). Genom varets frätande inverkan förstoras varhålan och förtunnas väggarna, tills bölden brister och varet uttömmes, varefter läkning kan ske som av ett vanligt sår. Har varet svårt att bana sig väg utåt, såsom vid djupgående eller tjockväggiga bölder, kan det sänka sig nedåt i lösa vävnader och bilda fistelgångar, sänkningsabscesser, eller ock öppna sig inåt kroppshålor och därigenom förorsaka svåra komplikationer och blodförgiftning. Behandlingen bör gå ut på att fortast möjligt bereda varet avlopp, och bölden bör därför först bringas till mognad (d. v. s. de smärre varhålor, som först finnas, sammansmälta och väggen förtunnas); detta sker genom våtvärmande omslag eller ingnidning av fördelande salvor, ss. grönsåpa eller jodsåpa, och öppnas därefter med kniv eller för djupt liggande bölder med brännjärn (se Bränning), alltid på den lägst belägna punkten. Varhålan spolas med antiseptisk lösning (sublimat 1:1,000, lysollösning 3 %), och såret behandlas sedan som vanligt sår.E. N—m.

Bult, norrländsk benämning för tröskvält. Bulta = välta.

Bunias. Se Ryssgubbe.

Bunke. Se Mjölkbunke.

Bunkmetod. Se Gräddsättning.

Bupalus. Se Tallmätare.

Burows lösning. Se Aluminium.

Burträskost. Se Västerbottensost.

Bushel. Se Mått.

Buskskvätta. Se Fåglar.

Bussning. Se Lager.

Butyrometer, eg. smörmätare, apparat för bestämning av fetthalt i mjölk. Namnet har särskilt använts för apparater, i vilka det genom inverkan av en syra ur mjölken frigjorda fettet upplöses och genom centrifugering avskiljes och uppmätes i en graderad del av de använda provglasen. Av dylika apparater hava följande varit mer allmänt använda.

1. De Lavals laktokrit, konstruerad 1885 av Gustaf De Laval. Lika mängd mjölk och syra (isättika blandad med svavelsyra, senare mjölksyra blandad med saltsyra) kokades tillsammans i ett provrör och fylldes i en »dosa», varifrån blandningen uppträngdes i ett graderat provglas av barometerrör; därefter insattes provglaset i en skiva, som under uppvärmning fick rotera i ett separatorstativ, varvid fettet avskildes i röret som en pelare, vilkens längd angav fettprocenten, som avlästes på rörets gradering. Användes ej numera, men har betydelse som urtypen för andra, nyare typer.

2. Babcocks b., uppfunnen år 1890 av S. M. Babcock vid försöksstationen i Madison, Wis., användes allmänt i Förenta staterna, arbetar efter samma princip som laktokriten, men mjölken blandas med rå svavelsyra i flaskformiga provglas med graderad hals.

3. Lindströms b., konstruerad av Ivar Lindström år 1889 och sedan vidare utbildad av A.-B. Separator. Liknar Babcocks b. men det i provglasens rörformiga graderade hals avskilda fettet bringas genom avkylning **Bukfylla.** Se Foder.

Bukgjord. Se Sele.

Bukhinneinflammation, inflammation i den serösa hinna, som bekläder bukhålans insida och yttersidan av bukhålans organ. Den framkallas vanligen av sjukdomar i något av dessa organ (inflammation i tarmar, lever, njurar, livmoder) eller uppkommer genom infektion från genomträngande sår, som skadat bukhinnan, såväl efter operationer som genom yttre våld eller vid bristning av något organ i bukhålan. Sjukdomen kan därför misstänkas, om djuret, sedan bukhinnan blivit skadad eller utsatt för infektion, visar sig dåsigt, med upphörd foderlust, avstannad tarmrörelse och hög feber samt visar smärta vid tryck på buken. Sjukdomen slutar oftast dödligt, stundom redan efter ett par dagar. Den enda behandlingen, utom av det lidande som framkallat densamma, är användning av våtvärmande omslag kring buken.E. N—m.

Bukskällning kallas det skällande ljud, som stundom uppkommer hos vallacker och hingstar under trav; förorsakas av luftens ut- och inpressning i skåpet.Wilh. H—r.

Bukspott. Se Matsmältning.

Bukvattensot, ascites, ett sjukligt tillstånd, som består i samling av en gulaktig, oftast klar vätska (transsudat) i bukhålan, beroende på vissa sjukdomar i andra organ, som medföra hinder i blod- och lymfcirkulationen med ökat tryck inom kärlen och därav följande utpressning av blodserum genom kärlväggen. Sådana sjukdomar äro en del hjärt- och lungsjukdomar (klaff-fel, tuberkulos), leversjukdomar (igelsjuka) och njurlidanden, kompression av portådern genom svulstbildningar m. m. B. kan även bero på en ökad vattenhalt och minskad halt av fasta beståndsdelar i blodet, ss. efter långvariga och tärande sjukdomar. Oftast förekommer b. hos hundar, särskilt de mycket gamla, därnäst hos får men sällan hos häst och nöt. Buken tilltager i omfång, andningen blir besvärad, skvalpning höres i buken vid rörelse, och djuret avmagrar. Sjukdomen förlöper långsamt (månader och år) och återgår sällan till hälsa. Behandlingen avser att motverka vätskesamlingen genom användning av urin- och svettdrivande ävensom hjärtstärkande medel och vid svår andnöd genom att tappa vätskan genom bukstick, som utföres med en fin trokar något på sidan om mittlinjen.E. N—m.

Bulnad, böld, abscess, uppkommer, då vid en vargörande inflammation var bildar sig i en hålighet, som bildats genom dess frätande inverkan på vävnaderna. B. i ytliga delar visar sig genom ansvällning, hetta och ömhet och om väggarna ej äro alltför tjocka, kan vid tryck iakttagas, att innehållet är flytande (fluktuerar). Genom varets frätande inverkan förstoras varhålan och förtunnas väggarna, tills bölden brister och varet uttömmes, varefter läkning kan ske som av ett vanligt sår. Har varet svårt att bana sig väg utåt, såsom vid djupgående eller tjockväggiga bölder, kan det sänka sig nedåt i lösa vävnader och bilda fistelgångar, sänkningsabscesser, eller ock öppna sig inåt kroppshålor och därigenom förorsaka svåra komplikationer och blodförgiftning. Behandlingen bör gå ut på att fortast möjligt bereda varet avlopp, och bölden bör därför först bringas till mognad (d. v. s. de smärre varhålor, som först finnas, sammansmälta och väggen förtunnas); detta sker genom våtvärmande omslag eller ingnidning av fördelande salvor, ss. grönsåpa eller jodsåpa, och öppnas därefter med kniv eller för djupt liggande bölder med brännjärn (se Bränning), alltid på den lägst belägna punkten. Varhålan spolas med antiseptisk lösning (sublimat 1:1,000, lysollösning 3 %), och såret behandlas sedan som vanligt sår.E. N—m.

Bult, norrländsk benämning för tröskvält. Bulta = välta.

Bunias. Se Ryssgubbe.

Bunke. Se Mjölkbunke.

Bunkmetod. Se Gräddsättning.

Bupalus. Se Tallmätare.

Burows lösning. Se Aluminium.

Burträskost. Se Västerbottensost.

Bushel. Se Mått.

Buskskvätta. Se Fåglar.

Bussning. Se Lager.

Butyrometer, eg. smörmätare, apparat för bestämning av fetthalt i mjölk. Namnet har särskilt använts för apparater, i vilka det genom inverkan av en syra ur mjölken frigjorda fettet upplöses och genom centrifugering avskiljes och uppmätes i en graderad del av de använda provglasen. Av dylika apparater hava följande varit mer allmänt använda.

1. De Lavals laktokrit, konstruerad 1885 av Gustaf De Laval. Lika mängd mjölk och syra (isättika blandad med svavelsyra, senare mjölksyra blandad med saltsyra) kokades tillsammans i ett provrör och fylldes i en »dosa», varifrån blandningen uppträngdes i ett graderat provglas av barometerrör; därefter insattes provglaset i en skiva, som under uppvärmning fick rotera i ett separatorstativ, varvid fettet avskildes i röret som en pelare, vilkens längd angav fettprocenten, som avlästes på rörets gradering. Användes ej numera, men har betydelse som urtypen för andra, nyare typer.

2. Babcocks b., uppfunnen år 1890 av S. M. Babcock vid försöksstationen i Madison, Wis., användes allmänt i Förenta staterna, arbetar efter samma princip som laktokriten, men mjölken blandas med rå svavelsyra i flaskformiga provglas med graderad hals.

3. Lindströms b., konstruerad av Ivar Lindström år 1889 och sedan vidare utbildad av A.-B. Separator. Liknar Babcocks b. men det i provglasens rörformiga graderade hals avskilda fettet bringas genom avkylning **Bukfylla.** Se Foder.

Bukgjord. Se Sele.

Bukhinneinflammation, inflammation i den serösa hinna, som bekläder bukhålans insida och yttersidan av bukhålans organ. Den framkallas vanligen av sjukdomar i något av dessa organ (inflammation i tarmar, lever, njurar, livmoder) eller uppkommer genom infektion från genomträngande sår, som skadat bukhinnan, såväl efter operationer som genom yttre våld eller vid bristning av något organ i bukhålan. Sjukdomen kan därför misstänkas, om djuret, sedan bukhinnan blivit skadad eller utsatt för infektion, visar sig dåsigt, med upphörd foderlust, avstannad tarmrörelse och hög feber samt visar smärta vid tryck på buken. Sjukdomen slutar oftast dödligt, stundom redan efter ett par dagar. Den enda behandlingen, utom av det lidande som framkallat densamma, är användning av våtvärmande omslag kring buken.E. N—m.

Bukskällning kallas det skällande ljud, som stundom uppkommer hos vallacker och hingstar under trav; förorsakas av luftens ut- och inpressning i skåpet.Wilh. H—r.

Bukspott. Se Matsmältning.

Bukvattensot, ascites, ett sjukligt tillstånd, som består i samling av en gulaktig, oftast klar vätska (transsudat) i bukhålan, beroende på vissa sjukdomar i andra organ, som medföra hinder i blod- och lymfcirkulationen med ökat tryck inom kärlen och därav följande utpressning av blodserum genom kärlväggen. Sådana sjukdomar äro en del hjärt- och lungsjukdomar (klaff-fel, tuberkulos), leversjukdomar (igelsjuka) och njurlidanden, kompression av portådern genom svulstbildningar m. m. B. kan även bero på en ökad vattenhalt och minskad halt av fasta beståndsdelar i blodet, ss. efter långvariga och tärande sjukdomar. Oftast förekommer b. hos hundar, särskilt de mycket gamla, därnäst hos får men sällan hos häst och nöt. Buken tilltager i omfång, andningen blir besvärad, skvalpning höres i buken vid rörelse, och djuret avmagrar. Sjukdomen förlöper långsamt (månader och år) och återgår sällan till hälsa. Behandlingen avser att motverka vätskesamlingen genom användning av urin- och svettdrivande ävensom hjärtstärkande medel och vid svår andnöd genom att tappa vätskan genom bukstick, som utföres med en fin trokar något på sidan om mittlinjen.E. N—m.

Bulnad, böld, abscess, uppkommer, då vid en vargörande inflammation var bildar sig i en hålighet, som bildats genom dess frätande inverkan på vävnaderna. B. i ytliga delar visar sig genom ansvällning, hetta och ömhet och om väggarna ej äro alltför tjocka, kan vid tryck iakttagas, att innehållet är flytande (fluktuerar). Genom varets frätande inverkan förstoras varhålan och förtunnas väggarna, tills bölden brister och varet uttömmes, varefter läkning kan ske som av ett vanligt sår. Har varet svårt att bana sig väg utåt, såsom vid djupgående eller tjockväggiga bölder, kan det sänka sig nedåt i lösa vävnader och bilda fistelgångar, sänkningsabscesser, eller ock öppna sig inåt kroppshålor och därigenom förorsaka svåra komplikationer och blodförgiftning. Behandlingen bör gå ut på att fortast möjligt bereda varet avlopp, och bölden bör därför först bringas till mognad (d. v. s. de smärre varhålor, som först finnas, sammansmälta och väggen förtunnas); detta sker genom våtvärmande omslag eller ingnidning av fördelande salvor, ss. grönsåpa eller jodsåpa, och öppnas därefter med kniv eller för djupt liggande bölder med brännjärn (se Bränning), alltid på den lägst belägna punkten. Varhålan spolas med antiseptisk lösning (sublimat 1:1,000, lysollösning 3 %), och såret behandlas sedan som vanligt sår.E. N—m.

Bult, norrländsk benämning för tröskvält. Bulta = välta.

Bunias. Se Ryssgubbe.

Bunke. Se Mjölkbunke.

Bunkmetod. Se Gräddsättning.

Bupalus. Se Tallmätare.

Burows lösning. Se Aluminium.

Burträskost. Se Västerbottensost.

Bushel. Se Mått.

Buskskvätta. Se Fåglar.

Bussning. Se Lager.

Butyrometer, eg. smörmätare, apparat för bestämning av fetthalt i mjölk. Namnet har särskilt använts för apparater, i vilka det genom inverkan av en syra ur mjölken frigjorda fettet upplöses och genom centrifugering avskiljes och uppmätes i en graderad del av de använda provglasen. Av dylika apparater hava följande varit mer allmänt använda.

1. De Lavals laktokrit, konstruerad 1885 av Gustaf De Laval. Lika mängd mjölk och syra (isättika blandad med svavelsyra, senare mjölksyra blandad med saltsyra) kokades tillsammans i ett provrör och fylldes i en »dosa», varifrån blandningen uppträngdes i ett graderat provglas av barometerrör; därefter insattes provglaset i en skiva, som under uppvärmning fick rotera i ett separatorstativ, varvid fettet avskildes i röret som en pelare, vilkens längd angav fettprocenten, som avlästes på rörets gradering. Användes ej numera, men har betydelse som urtypen för andra, nyare typer.

2. Babcocks b., uppfunnen år 1890 av S. M. Babcock vid försöksstationen i Madison, Wis., användes allmänt i Förenta staterna, arbetar efter samma princip som laktokriten, men mjölken blandas med rå svavelsyra i flaskformiga provglas med graderad hals.

3. Lindströms b., konstruerad av Ivar Lindström år 1889 och sedan vidare utbildad av A.-B. Separator. Liknar Babcocks b. men det i provglasens rörformiga graderade hals avskilda fettet bringas genom avkylningunder centrifugeringen att stelna, varigenom vinnes, att avläsningen blir lättare och proven kunna förvaras oförändrade. Denna b. är allmänt använd i Sverige, Norge och Finland såväl vid mejerier som vid ladugårdskontroll och tillverkas i 2 storlekar att användas i maskin- och i handseparator.

4. Gerbers b., utarbetad 1893 av N. Gerber i Zürich. Provglas fyllas med 10 cm^3 svavelsyra (eg. v. 1.82), 1 cm^3 amylalkohol och 11 cm^3 mjölk, tillslutas därefter med gummiproppar, skakas, tills klar lösning erhållits, och centrifugeras i en till apparaten hörande centrifug, varvid fettet avskiljes i glasets graderade del. Hela behandlingen sker vid 65—70° C, vilken värmegrad om så behöves ernås med hjälp av ett vattenbad. Är den i Tyskland och Schweiz mest använda fettbestämningsapparaten. Jfr Fettbestämning.

Buxbom, *Buxus sempervirens* L., en till törelfamiljen, *Euphorbiaceæ,* hörande, ständigt grönskande träd- eller buskartad växt (hos oss dvärgbuskartad), som härstammar från Orienten men växer förvildad i södra Europa och odlas som prydnadsväxt, hos oss blott i landets södra delar och huvudsakligen som infattningsväxt mot gångar. Har en mycket hård

och tung ved. På grund av sitt innehåll av en alkaloid, buxin (se Alkaloid), brukades bladen förr som avförande medel.

By. Landets första bebyggelse synes i allmänhet hava skett i små samhällen, byar, vilka till en början hade all jord utom tomterna gemensam. Småningom skiftades dock ägorna, först åker, sedan äng, betesmark och slutligen skog. Se Skifte. Då ägornas blandning och gemensam äganderätt till vissa delar av dem gjorde vissa rätts- och hävderegler utöver allmänna lagen nödvändiga för samfälligheten, plägade dessa sammanfattas i en byordning, som antogs på bystämma. En gemensam dylik ordning stadfästes av K. M:t d. $^8/_8$ 1758 för Gästrikland, Hälsingland, Medelpad och Ångermanland, vilka därom förenat sig. — Numera har bysamfälligheten i huvudsak upplösts genom det laga skiftet och byarna sprängts genom i samband därmed skedd utflyttning, men ännu kvarstår mångenstädes en viss ekonomisk och en utpräglad social samhörighet mellan de till byn hörande gårdarna.

Bygg. Se Mur.

Byggnad. Se Arbetarebostad, Lantmannabyggnader, Vägbyggnad.

Byggnadsentreprenad. Då ett byggnadsarbete skall utföras, kan detta överlämnas till en byggmästare, som åtager sig hela arbetet på entreprenad, i vilken kan ingå såväl byggnadsmaterialier som arbetslöner, körslor m. m. Då skall spekulanten (byggmästaren) erhålla fullständiga byggnadsritningar etc. (se d. o.) samt kontraktsförslag. Av dessa handlingar skall tydligt framgå, huru och till vilket omfång arbetet skall utföras, jämte byggnadsmaterialiernas beskaffenhet samt inom vilken tid byggnaden skall vara avlämnad komplett färdig. Därpå tillkommer det spekulanten (byggmästaren) att själv beräkna alla byggnadssummor m. m. samt inlämna anbud på arbetet. Vid dylikt tillvägagångssätt är det bäst att låta flera spekulanter inlämna sina anbud, varefter det står den byggande fritt att antaga det för honom fördelaktigaste anbudet. I kontraktet bör intagas bestämmelse, att tilläggsarbeten och andra avvikelser från ritning och arbetsbeskrivning ej få göras utan skriftlig överenskommelse, och vid kontraktet vara fogad prislista å alla vid entreprenaden förekommande arbeten, att tjäna till ledning vid avräkning angående efteråt överenskomna ändringar i byggnadsarbetet. Den överenskomna summan utbetalas, efter hand som arbetet fortskrider, enligt i kontraktet gjorda bestämmelser.

När det gäller byggnader för den enskilde lantmannen, är det i regel fördelaktigast, att den byggande själv anskaffar alla erforderliga byggnadsmaterialier och utför alla körslor, men överlämnar själva byggnadsarbetet på ackord. Detta kan antingen i sin helhet överlämnas till en person eller också fördelas till olika yrkesutövare, såsom grundläggning, eventuellt bergsprängning, till grundläggare, murningsarbete till murare, timmer- och snickeriarbeten till träarbetare, målning till målare etc. För dylika överenskommelser böra i huvudsak samma handlingar ligga till grund som för föregående, utom att materialiernas beskaffenhet icke behöver bestämmas, då den byggande själv anskaffar dessa. För varje yrkesutövare måste dock noga bestämmas, till vilket omfång och inom vilken tid de olika arbetena skola utföras. Litt.: O. A. Busch. Entreprenadboken.L. N. Gramén.

Byggnadsgrund. Den naturliga byggnadsgrunden har stor betydelse för såväl byggnadens styrka och varaktighet som för anläggningskostnaden, varför det är synnerligen viktigt att utvälja en efter förhållandena god byggnadsmark. Då sådan icke kan erhållas på det avsedda området, måste lämplig grundförstärkning uppföras. Den naturliga byggnadsgrunden uppdelas med hänsyn till sin styrka i god grund: till vilken räknas berg- och stengrund, medelmåttig grund: fin sand, fast, mager lera och märgel, dålig grund: lös sand genomdragen av vattenådror, vattendränkt lera, mossjord m. m. dyl. Även en till synes fast b. blir opålitlig, om den ej är befriad från grundvatten, som dels kan förorsaka sättningar i densamma, dels vid sin frysning och synnerligen vid tjällossningen kan vålla förskjutningar i byggnadens grund, rubbning av murar och otätheter, som göra byggnaden kall och dragig. Grunden bör därför väl torrläggas, vilket sker därigenom, att den omgives av täckdiken, vari vanliga 3" à 4" dräneringsrör av tegel eller

under centrifugeringen att stelna, varigenom vinnes, att avläsningen blir lättare och proven kunna förvaras oförändrade. Denna b. är allmänt använd i Sverige, Norge och Finland såväl vid mejerier som vid ladugårdskontroll och tillverkas i 2 storlekar att användas i maskin- och i handseparator.

4. Gerbers b., utarbetad 1893 av N. Gerber i Zürich. Provglas fyllas med 10 cm^3 svavelsyra (eg. v. 1.82), 1 cm^3 amylalkohol och 11 cm^3 mjölk, tillslutas därefter med gummiproppar, skakas, tills klar lösning erhållits, och centrifugeras i en till apparaten hörande centrifug, varvid fettet avskiljes i glasets graderade del. Hela behandlingen sker vid 65—70° C, vilken värmegrad om så behöves ernås med hjälp av ett vattenbad. Är den i Tyskland och Schweiz mest använda fettbestämningsapparaten. Jfr Fettbestämning.

Buxbom, *Buxus sempervirens* L., en till törelfamiljen, *Euphorbiaceæ,* hörande, ständigt grönskande träd- eller buskartad växt (hos oss dvärgbuskartad), som härstammar från Orienten men växer förvildad i södra Europa och odlas som prydnadsväxt, hos oss blott i landets södra delar och huvudsakligen som infattningsväxt mot gångar. Har en mycket hård och tung ved. På grund av sitt innehåll av en alkaloid, buxin (se Alkaloid), brukades bladen förr som avförande medel.

By. Landets första bebyggelse synes i allmänhet hava skett i små samhällen, byar, vilka till en början hade all jord utom tomterna gemensam. Småningom skiftades dock ägorna, först åker, sedan äng, betesmark och slutligen skog. Se Skifte. Då ägornas blandning och gemensam äganderätt till vissa delar av dem gjorde vissa rätts- och hävderegler utöver allmänna lagen nödvändiga för samfälligheten, plägade dessa sammanfattas i en byordning, som antogs på bystämma. En gemensam dylik ordning stadfästes av K. M:t d. $^8/_8$ 1758 för Gästrikland, Hälsingland, Medelpad och Ångermanland, vilka därom förenat sig. — Numera har bysamfälligheten i huvudsak upplösts genom det laga skiftet och byarna sprängts genom i samband därmed skedd utflyttning, men ännu kvarstår mångenstädes en viss ekonomisk och en utpräglad social samhörighet mellan de till byn hörande gårdarna.

Bygg. Se Mur.

Byggnad. Se Arbetarebostad, Lantmannabyggnader, Vägbyggnad.

Byggnadsentreprenad. Då ett byggnadsarbete skall utföras, kan detta överlämnas till en byggmästare, som åtager sig hela arbetet på entreprenad, i vilken kan ingå såväl byggnadsmaterialier som arbetslöner, körslor m. m. Då skall spekulanten (byggmästaren) erhålla fullständiga byggnadsritningar etc. (se d. o.) samt kontraktsförslag. Av dessa handlingar skall tydligt framgå, huru och till vilket omfång arbetet skall utföras, jämte byggnadsmaterialiernas beskaffenhet samt inom vilken tid byggnaden skall vara avlämnad komplett färdig. Därpå tillkommer det spekulanten (byggmästaren) att själv beräkna alla byggnadssummor m. m. samt inlämna anbud på arbetet. Vid dylikt tillvägagångssätt är det bäst att låta flera spekulanter inlämna sina anbud, varefter det står den byggande fritt att antaga det för honom fördelaktigaste anbudet. I kontraktet bör intagas bestämmelse, att tilläggsarbeten och andra avvikelser från ritning och arbetsbeskrivning ej få göras utan skriftlig överenskommelse, och vid kontraktet vara fogad prislista å alla vid entreprenaden förekommande arbeten, att tjäna till ledning vid avräkning angående efteråt överenskomna ändringar i byggnadsarbetet. Den överenskomna summan utbetalas, efter hand som arbetet fortskrider, enligt i kontraktet gjorda bestämmelser.

När det gäller byggnader för den enskilde lantmannen, är det i regel fördelaktigast, att den byggande själv anskaffar alla erforderliga byggnadsmaterialier och utför alla körslor, men överlämnar själva byggnadsarbetet på ackord. Detta kan antingen i sin helhet överlämnas till en person eller också fördelas till olika yrkesutövare, såsom grundläggning, eventuellt bergsprängning, till grundläggare, murningsarbete till murare, timmer- och snickeriarbeten till träarbetare, målning till målare etc. För dylika överenskommelser böra i huvudsak samma handlingar ligga till grund som för föregående, utom att materialiernas beskaffenhet icke behöver bestämmas, då den byggande själv anskaffar dessa. För varje yrkesutövare måste dock noga bestämmas, till vilket omfång och inom vilken tid de olika arbetena skola utföras. Litt.: O. A. Busch. Entreprenadboken.L. N. Gramén.

Byggnadsgrund. Den naturliga byggnadsgrunden har stor betydelse för såväl byggnadens styrka och varaktighet som för anläggningskostnaden, varför det är synnerligen viktigt att utvälja en efter förhållandena god byggnadsmark. Då sådan icke kan erhållas på det avsedda området, måste lämplig grundförstärkning uppföras. Den naturliga byggnadsgrunden uppdelas med hänsyn till sin styrka i god grund: till vilken räknas berg- och stengrund, medelmåttig grund: fin sand, fast, mager lera och märgel, dålig grund: lös sand genomdragen av vattenådror, vattendränkt lera, mossjord m. m. dyl. Även en till synes fast b. blir opålitlig, om den ej är befriad från grundvatten, som dels kan förorsaka sättningar i densamma, dels vid sin frysning och synnerligen vid tjällossningen kan vålla förskjutningar i byggnadens grund, rubbning av murar och otätheter, som göra byggnaden kall och dragig. Grunden bör därför väl torrläggas, vilket sker därigenom, att den omgives av täckdiken, vari vanliga 3" à 4" dräneringsrör av tegel eller

under centrifugeringen att stelna, varigenom vinnes, att avläsningen blir lättare och proven kunna förvaras oförändrade. Denna b. är allmänt använd i Sverige, Norge och Finland såväl vid mejerier som vid ladugårdskontroll och tillverkas i 2 storlekar att användas i maskin- och i handseparator.

4. Gerbers b., utarbetad 1893 av N. Gerber i Zürich. Provglas fyllas med 10 cm^3 svavelsyra (eg. v. 1.82), 1 cm^3 amylalkohol och 11 cm^3 mjölk, tillslutas därefter med gummiproppar, skakas, tills klar lösning erhållits, och centrifugeras i en till apparaten hörande centrifug, varvid fettet avskiljes i glasets graderade del. Hela behandlingen sker vid 65—70° C, vilken värmegrad om så behöves ernås med hjälp av ett vattenbad. Är den i Tyskland och Schweiz mest använda fettbestämningsapparaten. Jfr Fettbestämning.

Buxbom, *Buxus sempervirens* L., en till törelfamiljen, *Euphorbiaceæ,* hörande, ständigt grönskande träd- eller buskartad växt (hos oss dvärgbuskartad), som härstammar från Orienten men växer förvildad i södra Europa och odlas som prydnadsväxt, hos oss blott i landets södra delar och huvudsakligen som infattningsväxt mot gångar. Har en mycket hård och tung ved. På grund av sitt innehåll av en alkaloid, buxin (se Alkaloid), brukades bladen förr som avförande medel.

By. Landets första bebyggelse synes i allmänhet hava skett i små samhällen, byar, vilka till en början hade all jord utom tomterna gemensam. Småningom skiftades dock ägorna, först åker, sedan äng, betesmark och slutligen skog. Se Skifte. Då ägornas blandning och gemensam äganderätt till vissa delar av dem gjorde vissa rätts- och hävderegler utöver allmänna lagen nödvändiga för samfälligheten, plägade dessa sammanfattas i en byordning, som antogs på bystämma. En gemensam dylik ordning stadfästes av K. M:t d. $^{8}/_{8}$ 1758 för Gästrikland, Hälsingland, Medelpad och Ångermanland, vilka därom förenat sig. — Numera har bysamfälligheten i huvudsak upplösts genom det laga skiftet och byarna sprängts genom i samband därmed skedd utflyttning, men ännu kvarstår mångenstädes en viss ekonomisk och en utpräglad social samhörighet mellan de till byn hörande gårdarna.

Bygg. Se Mur.

Byggnad. Se Arbetarebostad, Lantmannabyggnader, Vägbyggnad.

Byggnadsentreprenad. Då ett byggnadsarbete skall utföras, kan detta överlämnas till en byggmästare, som åtager sig hela arbetet på entreprenad, i vilken kan ingå såväl byggnadsmaterialier som arbetslöner, körslor m. m. Då skall spekulanten (byggmästaren) erhålla fullständiga byggnadsritningar etc. (se d. o.) samt kontraktsförslag. Av dessa handlingar skall tydligt framgå, huru och till vilket omfång arbetet skall utföras, jämte byggnadsmaterialiernas beskaffenhet samt inom vilken tid byggnaden skall vara avlämnad komplett färdig. Därpå tillkommer det spekulanten (byggmästaren) att själv beräkna alla byggnadssummor m. m. samt inlämna anbud på arbetet. Vid dylikt tillvägagångssätt är det bäst att låta flera spekulanter inlämna sina anbud, varefter det står den byggande fritt att antaga det för honom fördelaktigaste anbudet. I kontraktet bör intagas bestämmelse, att tilläggsarbeten och andra avvikelser från ritning och arbetsbeskrivning ej få göras utan skriftlig överenskommelse, och vid kontraktet vara fogad prislista å alla vid entreprenaden förekommande arbeten, att tjäna till ledning vid avräkning angående efteråt överenskomna ändringar i byggnadsarbetet. Den överenskomna summan utbetalas, efter hand som arbetet fortskrider, enligt i kontraktet gjorda bestämmelser.

När det gäller byggnader för den enskilde lantmannen, är det i regel fördelaktigast, att den byggande själv anskaffar alla erforderliga byggnadsmaterialier och utför alla körslor, men överlämnar själva byggnadsarbetet på ackord. Detta kan antingen i sin helhet överlämnas till en person eller också fördelas till olika yrkesutövare, såsom grundläggning, eventuellt bergsprängning, till grundläggare, murningsarbete till murare, timmer- och snickeriarbeten till träarbetare, målning till målare etc. För dylika överenskommelser böra i huvudsak samma handlingar ligga till grund som för föregående, utom att materialiernas beskaffenhet icke behöver bestämmas, då den byggande själv anskaffar dessa. För varje yrkesutövare måste dock noga bestämmas, till vilket omfång och inom vilken tid de olika arbetena skola utföras. Litt.: O. A. Busch. Entreprenadboken.L. N. Gramén.

Byggnadsgrund. Den naturliga byggnadsgrunden har stor betydelse för såväl byggnadens styrka och varaktighet som för anläggningskostnaden, varför det är synnerligen viktigt att utvälja en efter förhållandena god byggnadsmark. Då sådan icke kan erhållas på det avsedda området, måste lämplig grundförstärkning uppföras. Den naturliga byggnadsgrunden uppdelas med hänsyn till sin styrka i god grund: till vilken räknas berg- och stengrund, medelmåttig grund: fin sand, fast, mager lera och märgel, dålig grund: lös sand genomdragen av vattenådror, vattendränkt lera, mossjord m. m. dyl. Även en till synes fast b. blir opålitlig, om den ej är befriad från grundvatten, som dels kan förorsaka sättningar i densamma, dels vid sin frysning och synnerligen vid tjällossningen kan vålla förskjutningar i byggnadens grund, rubbning av murar och otätheter, som göra byggnaden kall och dragig. Grunden bör därför väl torrläggas, vilket sker därigenom, att den omgives av täckdiken, vari vanliga 3" à 4" dräneringsrör av tegel eller

under centrifugeringen att stelna, varigenom vinnes, att avläsningen blir lättare och proven kunna förvaras oförändrade. Denna b. är allmänt använd i Sverige, Norge och Finland såväl vid mejerier som vid ladugårdskontroll och tillverkas i 2 storlekar att användas i maskin- och i handseparator.

4. Gerbers b., utarbetad 1893 av N. Gerber i Zürich. Provglas fyllas med 10 cm^3 svavelsyra (eg. v. 1.82), 1 cm^3 amylalkohol och 11 cm^3 mjölk, tillslutas därefter med gummiproppar, skakas, tills klar lösning erhållits, och centrifugeras i en till apparaten hörande centrifug, varvid fettet avskiljes i glasets graderade del. Hela behandlingen sker vid 65—70° C, vilken värmegrad om så behöves ernås med hjälp av ett vattenbad. Är den i Tyskland och Schweiz mest använda fettbestämningsapparaten. Jfr Fettbestämning.

Buxbom, *Buxus sempervirens* L., en till törelfamiljen, *Euphorbiaceæ,* hörande, ständigt grönskande träd- eller buskartad växt (hos oss dvärgbuskartad), som härstammar från Orienten men växer förvildad i södra Europa och odlas som prydnadsväxt, hos oss blott i landets södra delar och huvudsakligen som infattningsväxt mot gångar. Har en mycket hård och tung ved. På grund av sitt innehåll av en alkaloid, buxin (se Alkaloid), brukades bladen förr som avförande medel.

By. Landets första bebyggelse synes i allmänhet hava skett i små samhällen, byar, vilka till en början hade all jord utom tomterna gemensam. Småningom skiftades dock ägorna, först åker, sedan äng, betesmark och slutligen skog. Se Skifte. Då ägornas blandning och gemensam äganderätt till vissa delar av dem gjorde vissa rätts- och hävderegler utöver allmänna lagen nödvändiga för samfälligheten, plägade dessa sammanfattas i en byordning, som antogs på bystämma. En gemensam dylik ordning stadfästes av K. M:t d. $^{8}/_{8}$ 1758 för Gästrikland, Hälsingland, Medelpad och Ångermanland, vilka därom förenat sig. — Numera har bysamfälligheten i huvudsak upplösts genom det laga skiftet och byarna sprängts genom i samband därmed skedd utflyttning, men ännu kvarstår mångenstädes en viss ekonomisk och en utpräglad social samhörighet mellan de till byn hörande gårdarna.

Bygg. Se Mur.

Byggnad. Se Arbetarebostad, Lantmannabyggnader, Vägbyggnad.

Byggnadsentreprenad. Då ett byggnadsarbete skall utföras, kan detta överlämnas till en byggmästare, som åtager sig hela arbetet på entreprenad, i vilken kan ingå såväl byggnadsmaterialier som arbetslöner, körslor m. m. Då skall spekulanten (byggmästaren) erhålla fullständiga byggnadsritningar etc. (se d. o.) samt kontraktsförslag. Av dessa handlingar skall tydligt framgå, huru och till vilket omfång arbetet skall utföras, jämte byggnadsmaterialiernas beskaffenhet samt inom vilken tid byggnaden skall vara avlämnad komplett färdig. Därpå tillkommer det spekulanten (byggmästaren) att själv beräkna alla byggnadssummor m. m. samt inlämna anbud på arbetet. Vid dylikt tillvägagångssätt är det bäst att låta flera spekulanter inlämna sina anbud, varefter det står den byggande fritt att antaga det för honom fördelaktigaste anbudet. I kontraktet bör intagas bestämmelse, att tilläggsarbeten och andra avvikelser från ritning och arbetsbeskrivning ej få göras utan skriftlig överenskommelse, och vid kontraktet vara fogad prislista å alla vid entreprenaden förekommande arbeten, att tjäna till ledning vid avräkning angående efteråt överenskomna ändringar i byggnadsarbetet. Den överenskomna summan utbetalas, efter hand som arbetet fortskrider, enligt i kontraktet gjorda bestämmelser.

När det gäller byggnader för den enskilde lantmannen, är det i regel fördelaktigast, att den byggande själv anskaffar alla erforderliga byggnadsmaterialier och utför alla körslor, men överlämnar själva byggnadsarbetet på ackord. Detta kan antingen i sin helhet överlämnas till en person eller också fördelas till olika yrkesutövare, såsom grundläggning, eventuellt bergsprängning, till grundläggare, murningsarbete till murare, timmer- och snickeriarbeten till träarbetare, målning till målare etc. För dylika överenskommelser böra i huvudsak samma handlingar ligga till grund som för föregående, utom att materialiernas beskaffenhet icke behöver bestämmas, då den byggande själv anskaffar dessa. För varje yrkesutövare måste dock noga bestämmas, till vilket omfång och inom vilken tid de olika arbetena skola utföras. Litt.: O. A. Busch. Entreprenadboken.L. N. Gramén.

Byggnadsgrund. Den naturliga byggnadsgrunden har stor betydelse för såväl byggnadens styrka och varaktighet som för anläggningskostnaden, varför det är synnerligen viktigt att utvälja en efter förhållandena god byggnadsmark. Då sådan icke kan erhållas på det avsedda området, måste lämplig grundförstärkning uppföras. Den naturliga byggnadsgrunden uppdelas med hänsyn till sin styrka i god grund: till vilken räknas berg- och stengrund, medelmåttig grund: fin sand, fast, mager lera och märgel, dålig grund: lös sand genomdragen av vattenådror, vattendränkt lera, mossjord m. m. dyl. Även en till synes fast b. blir opålitlig, om den ej är befriad från grundvatten, som dels kan förorsaka sättningar i densamma, dels vid sin frysning och synnerligen vid tjällossningen kan vålla förskjutningar i byggnadens grund, rubbning av murar och otätheter, som göra byggnaden kall och dragig. Grunden bör därför väl torrläggas, vilket sker därigenom, att den omgives av täckdiken, vari vanliga 3" à 4" dräneringsrör av tegel eller

under centrifugeringen att stelna, varigenom vinnes, att avläsningen blir lättare och proven kunna förvaras oförändrade. Denna b. är allmänt använd i Sverige, Norge och Finland såväl vid mejerier som vid ladugårdskontroll och tillverkas i 2 storlekar att användas i maskin- och i handseparator.

4. Gerbers b., utarbetad 1893 av N. Gerber i Zürich. Provglas fyllas med 10 cm^3 svavelsyra (eg. v. 1.82), 1 cm^3 amylalkohol och 11 cm^3 mjölk, tillslutas därefter med gummiproppar, skakas, tills klar lösning erhållits, och centrifugeras i en till apparaten hörande centrifug, varvid fettet avskiljes i glasets graderade del. Hela behandlingen sker vid 65—70° C, vilken värmegrad om så behöves ernås med hjälp av ett vattenbad. Är den i Tyskland och Schweiz mest använda fettbestämningsapparaten. Jfr Fettbestämning.

Buxbom, *Buxus sempervirens* L., en till törelfamiljen, *Euphorbiaceæ,* hörande, ständigt grönskande träd- eller buskartad växt (hos oss dvärgbuskartad), som härstammar från Orienten men växer förvildad i södra Europa och odlas som prydnadsväxt, hos oss blott i landets södra delar och huvudsakligen som infattningsväxt mot gångar. Har en mycket hård och tung ved. På grund av sitt innehåll av en alkaloid, buxin (se Alkaloid), brukades bladen förr som avförande medel.

By. Landets första bebyggelse synes i allmänhet hava skett i små samhällen, byar, vilka till en början hade all jord utom tomterna gemensam. Småningom skiftades dock ägorna, först

åker, sedan äng, betesmark och slutligen skog. Se Skifte. Då ägornas blandning och gemensam äganderätt till vissa delar av dem gjorde vissa rätts- och hävderegler utöver allmänna lagen nödvändiga för samfälligheten, plägade dessa sammanfattas i en byordning, som antogs på bystämma. En gemensam dylik ordning stadfästes av K. M:t d. $^{8}/_{8}$ 1758 för Gästrikland, Hälsingland, Medelpad och Ångermanland, vilka därom förenat sig. — Numera har bysamfälligheten i huvudsak upplösts genom det laga skiftet och byarna sprängts genom i samband därmed skedd utflyttning, men ännu kvarstår mångenstädes en viss ekonomisk och en utpräglad social samhörighet mellan de till byn hörande gårdarna.

Bygg. Se Mur.

Byggnad. Se Arbetarebostad, Lantmannabyggnader, Vägbyggnad.

Byggnadsentreprenad. Då ett byggnadsarbete skall utföras, kan detta överlämnas till en byggmästare, som åtager sig hela arbetet på entreprenad, i vilken kan ingå såväl byggnadsmaterialier som arbetslöner, körslor m. m. Då skall spekulanten (byggmästaren) erhålla fullständiga byggnadsritningar etc. (se d. o.) samt kontraktsförslag. Av dessa handlingar skall tydligt framgå, huru och till vilket omfång arbetet skall utföras, jämte byggnadsmaterialiernas beskaffenhet samt inom vilken tid byggnaden skall vara avlämnad komplett färdig. Därpå tillkommer det spekulanten (byggmästaren) att själv beräkna alla byggnadssummor m. m. samt inlämna anbud på arbetet. Vid dylikt tillvägagångssätt är det bäst att låta flera spekulanter inlämna sina anbud, varefter det står den byggande fritt att antaga det för honom fördelaktigaste anbudet. I kontraktet bör intagas bestämmelse, att tilläggsarbeten och andra avvikelser från ritning och arbetsbeskrivning ej få göras utan skriftlig överenskommelse, och vid kontraktet vara fogad prislista å alla vid entreprenaden förekommande arbeten, att tjäna till ledning vid avräkning angående efteråt överenskomna ändringar i byggnadsarbetet. Den överenskomna summan utbetalas, efter hand som arbetet fortskrider, enligt i kontraktet gjorda bestämmelser.

När det gäller byggnader för den enskilde lantmannen, är det i regel fördelaktigast, att den byggande själv anskaffar alla erforderliga byggnadsmaterialier och utför alla körslor, men överlämnar själva byggnadsarbetet på ackord. Detta kan antingen i sin helhet överlämnas till en person eller också fördelas till olika yrkesutövare, såsom grundläggning, eventuellt bergsprängning, till grundläggare, murningsarbete till murare, timmer- och snickeriarbeten till träarbetare, målning till målare etc. För dylika överenskommelser böra i huvudsak samma handlingar ligga till grund som för föregående, utom att materialiernas beskaffenhet icke behöver bestämmas, då den byggande själv anskaffar dessa. För varje yrkesutövare måste dock noga bestämmas, till vilket omfång och inom vilken tid de olika arbetena skola utföras. Litt.: O. A. Busch. Entreprenadboken.L. N. Gramén.

Byggnadsgrund. Den naturliga byggnadsgrunden har stor betydelse för såväl byggnadens styrka och varaktighet som för anläggningskostnaden, varför det är synnerligen viktigt att utvälja en efter förhållandena god byggnadsmark. Då sådan icke kan erhållas på det avsedda området, måste lämplig grundförstärkning uppföras. Den naturliga byggnadsgrunden uppdelas med hänsyn till sin styrka i god grund: till vilken räknas berg- och stengrund, medelmåttig grund: fin sand, fast, mager lera och märgel, dålig grund: lös sand genomdragen av vattenådror, vattendränkt lera, mossjord m. m. dyl. Även en till synes fast b. blir opålitlig, om den ej är befriad från grundvatten, som dels kan förorsaka sättningar i densamma, dels vid sin frysning och synnerligen vid tjällossningen kan vålla förskjutningar i byggnadens grund, rubbning av murar och otätheter, som göra byggnaden kall och dragig. Grunden bör därför väl torrläggas, vilket sker därigenom, att den omgives av täckdiken, vari vanliga 3" à 4" dräneringsrör av tegel eller

under centrifugeringen att stelna, varigenom vinnes, att avläsningen blir lättare och proven kunna förvaras oförändrade. Denna b. är allmänt använd i Sverige, Norge och Finland såväl vid mejerier som vid ladugårdskontroll och tillverkas i 2 storlekar att användas i maskin- och i handseparator.

4. Gerbers b., utarbetad 1893 av N. Gerber i Zürich. Provglas fyllas med 10 cm^3 svavelsyra (eg. v. 1.82), 1 cm^3 amylalkohol och 11 cm^3 mjölk, tillslutas därefter med gummiproppar, skakas, tills klar lösning erhållits, och centrifugeras i en till apparaten hörande centrifug, varvid fettet avskiljes i glasets graderade del. Hela behandlingen sker vid 65—70° C, vilken värmegrad om så behöves ernås med hjälp av ett vattenbad. Är den i Tyskland och Schweiz mest använda fettbestämningsapparaten. Jfr Fettbestämning.

Buxbom, *Buxus sempervirens* L., en till törelfamiljen, *Euphorbiaceæ,* hörande, ständigt grönskande träd- eller buskartad växt (hos oss dvärgbuskartad), som härstammar från Orienten men växer förvildad i södra Europa och odlas som prydnadsväxt, hos oss blott i landets södra delar och huvudsakligen som infattningsväxt mot gångar. Har en mycket hård och tung ved. På grund av sitt innehåll av en alkaloid, buxin (se Alkaloid), brukades bladen förr som avförande medel.

By. Landets första bebyggelse synes i allmänhet hava skett i små samhällen, byar, vilka till en början hade all jord utom tomterna gemensam. Småningom skiftades dock ägorna, först åker, sedan äng, betesmark och slutligen skog. Se Skifte. Då ägornas blandning och gemensam äganderätt till vissa delar av dem gjorde vissa rätts- och hävderegler utöver allmänna lagen nödvändiga för samfälligheten, plägade dessa sammanfattas i en byordning, som antogs på bystämma. En gemensam dylik ordning stadfästes av K. M:t d. $^{8}/_{8}$ 1758 för Gästrikland, Hälsingland, Medelpad och Ångermanland, vilka därom förenat sig. — Numera har bysamfälligheten i huvudsak upplösts genom det laga skiftet och byarna sprängts genom i samband därmed skedd utflyttning, men ännu kvarstår mångenstädes en viss ekonomisk och en utpräglad social samhörighet mellan de till byn hörande gårdarna.

Bygg. Se Mur.

Byggnad. Se Arbetarebostad, Lantmannabyggnader, Vägbyggnad.

Byggnadsentreprenad. Då ett byggnadsarbete skall utföras, kan detta överlämnas till en byggmästare, som åtager sig hela arbetet på entreprenad, i vilken kan ingå såväl byggnadsmaterialier som arbetslöner, körslor m. m. Då skall spekulanten (byggmästaren) erhålla fullständiga byggnadsritningar etc. (se d. o.) samt kontraktsförslag. Av dessa handlingar skall tydligt framgå, huru och till vilket omfång arbetet skall utföras, jämte byggnadsmaterialiernas beskaffenhet samt inom vilken tid byggnaden skall vara avlämnad komplett färdig. Därpå tillkommer det spekulanten (byggmästaren) att själv beräkna alla byggnadssummor m. m. samt inlämna anbud på arbetet. Vid dylikt tillvägagångssätt är det bäst att låta flera spekulanter inlämna sina anbud, varefter det står den byggande fritt att antaga det för honom fördelaktigaste anbudet. I kontraktet bör intagas bestämmelse, att tilläggsarbeten och andra avvikelser från ritning och arbetsbeskrivning ej få göras utan skriftlig överenskommelse, och vid kontraktet vara fogad prislista å alla vid entreprenaden förekommande arbeten, att tjäna till ledning vid avräkning angående efteråt överenskomna ändringar i byggnadsarbetet. Den överenskomna summan utbetalas, efter hand som arbetet fortskrider, enligt i kontraktet gjorda bestämmelser.

När det gäller byggnader för den enskilde lantmannen, är det i regel fördelaktigast, att den byggande själv anskaffar alla erforderliga byggnadsmaterialier och utför alla körslor, men överlämnar själva byggnadsarbetet på ackord. Detta kan antingen i sin helhet överlämnas till en person eller också fördelas till olika yrkesutövare, såsom grundläggning, eventuellt bergsprängning, till grundläggare, murningsarbete till murare, timmer- och snickeriarbeten till träarbetare, målning till målare etc. För dylika överenskommelser böra i huvudsak samma handlingar ligga till grund som för föregående, utom att materialiernas beskaffenhet icke behöver bestämmas, då den byggande själv anskaffar dessa. För varje yrkesutövare måste dock noga bestämmas, till vilket omfång och inom vilken tid de olika arbetena skola utföras. Litt.: O. A. Busch. Entreprenadboken.L. N. Gramén.

Byggnadsgrund. Den naturliga byggnadsgrunden har stor betydelse för såväl byggnadens styrka och varaktighet som för anläggningskostnaden, varför det är synnerligen viktigt att utvälja en efter förhållandena god byggnadsmark. Då sådan icke kan erhållas på det avsedda området, måste lämplig grundförstärkning uppföras. Den naturliga byggnadsgrunden uppdelas med hänsyn till sin styrka i god grund: till vilken räknas berg- och stengrund, medelmåttig grund: fin sand, fast, mager lera och märgel, dålig grund: lös sand genomdragen av vattenådror, vattendränkt lera, mossjord m. m. dyl. Även en till synes fast b. blir opålitlig, om den ej är befriad från grundvatten, som dels kan förorsaka sättningar i densamma, dels vid sin frysning och synnerligen vid tjällossningen kan vålla förskjutningar i byggnadens grund, rubbning av murar och otätheter, som göra byggnaden kall och dragig. Grunden bör därför väl torrläggas, vilket sker därigenom, att den omgives av täckdiken, vari vanliga 3" à 4" dräneringsrör av tegel eller

under centrifugeringen att stelna, varigenom vinnes, att avläsningen blir lättare och proven kunna förvaras oförändrade. Denna b. är allmänt använd i Sverige, Norge och Finland såväl vid mejerier som vid ladugårdskontroll och tillverkas i 2 storlekar att användas i maskin- och i handseparator.

4. Gerbers b., utarbetad 1893 av N. Gerber i Zürich. Provglas fyllas med 10 cm^3 svavelsyra (eg. v. 1.82), 1 cm^3 amylalkohol och 11 cm^3 mjölk, tillslutas därefter med gummiproppar, skakas, tills klar lösning erhållits, och centrifugeras i en till apparaten hörande centrifug, varvid fettet avskiljes i glasets graderade del. Hela behandlingen sker vid 65—70° C, vilken värmegrad om så behöves ernås med hjälp av ett vattenbad. Är den i Tyskland och Schweiz mest använda fettbestämningsapparaten. Jfr Fettbestämning.

Buxbom, *Buxus sempervirens* L., en till törelfamiljen, *Euphorbiaceæ,* hörande, ständigt grönskande träd- eller buskartad växt (hos oss dvärgbuskartad), som härstammar från Orienten men växer förvildad i södra Europa och odlas som prydnadsväxt, hos oss blott i landets södra delar och huvudsakligen som infattningsväxt mot gångar. Har en mycket hård och tung ved. På grund av sitt innehåll av en alkaloid, buxin (se Alkaloid), brukades bladen förr som avförande medel.

By. Landets första bebyggelse synes i allmänhet hava skett i små samhällen, byar, vilka till en början hade all jord utom tomterna gemensam. Småningom skiftades dock ägorna, först åker, sedan äng, betesmark och slutligen skog. Se Skifte. Då ägornas blandning och gemensam äganderätt till vissa delar av dem gjorde vissa rätts- och hävderegler utöver allmänna

lagen nödvändiga för samfälligheten, plägade dessa sammanfattas i en byordning, som antogs på bystämma. En gemensam dylik ordning stadfästes av K. M:t d. $^{8}/_{8}$ 1758 för Gästrikland, Hälsingland, Medelpad och Ångermanland, vilka därom förenat sig. — Numera har bysamfälligheten i huvudsak upplösts genom det laga skiftet och byarna sprängts genom i samband därmed skedd utflyttning, men ännu kvarstår mångenstädes en viss ekonomisk och en utpräglad social samhörighet mellan de till byn hörande gårdarna.

Bygg. Se Mur.

Byggnad. Se Arbetarebostad, Lantmannabyggnader, Vägbyggnad.

Byggnadsentreprenad. Då ett byggnadsarbete skall utföras, kan detta överlämnas till en byggmästare, som åtager sig hela arbetet på entreprenad, i vilken kan ingå såväl byggnadsmaterialier som arbetslöner, körslor m. m. Då skall spekulanten (byggmästaren) erhålla fullständiga byggnadsritningar etc. (se d. o.) samt kontraktsförslag. Av dessa handlingar skall tydligt framgå, huru och till vilket omfång arbetet skall utföras, jämte byggnadsmaterialiernas beskaffenhet samt inom vilken tid byggnaden skall vara avlämnad komplett färdig. Därpå tillkommer det spekulanten (byggmästaren) att själv beräkna alla byggnadssummor m. m. samt inlämna anbud på arbetet. Vid dylikt tillvägagångssätt är det bäst att låta flera spekulanter inlämna sina anbud, varefter det står den byggande fritt att antaga det för honom fördelaktigaste anbudet. I kontraktet bör intagas bestämmelse, att tilläggsarbeten och andra avvikelser från ritning och arbetsbeskrivning ej få göras utan skriftlig överenskommelse, och vid kontraktet vara fogad prislista å alla vid entreprenaden förekommande arbeten, att tjäna till ledning vid avräkning angående efteråt överenskomna ändringar i byggnadsarbetet. Den överenskomna summan utbetalas, efter hand som arbetet fortskrider, enligt i kontraktet gjorda bestämmelser.

När det gäller byggnader för den enskilde lantmannen, är det i regel fördelaktigast, att den byggande själv anskaffar alla erforderliga byggnadsmaterialier och utför alla körslor, men överlämnar själva byggnadsarbetet på ackord. Detta kan antingen i sin helhet överlämnas till en person eller också fördelas till olika yrkesutövare, såsom grundläggning, eventuellt bergsprängning, till grundläggare, murningsarbete till murare, timmer- och snickeriarbeten till träarbetare, målning till målare etc. För dylika överenskommelser böra i huvudsak samma handlingar ligga till grund som för föregående, utom att materialiernas beskaffenhet icke behöver bestämmas, då den byggande själv anskaffar dessa. För varje yrkesutövare måste dock noga bestämmas, till vilket omfång och inom vilken tid de olika arbetena skola utföras. Litt.: O. A. Busch. Entreprenadboken.L. N. Gramén.

Byggnadsgrund. Den naturliga byggnadsgrunden har stor betydelse för såväl byggnadens styrka och varaktighet som för anläggningskostnaden, varför det är synnerligen viktigt att utvälja en efter förhållandena god byggnadsmark. Då sådan icke kan erhållas på det avsedda området, måste lämplig grundförstärkning uppföras. Den naturliga byggnadsgrunden uppdelas med hänsyn till sin styrka i god grund: till vilken räknas berg- och stengrund, medelmåttig grund: fin sand, fast, mager lera och märgel, dålig grund: lös sand genomdragen av vattenådror, vattendränkt lera, mossjord m. m. dyl. Även en till synes fast b. blir opålitlig, om den ej är befriad från grundvatten, som dels kan förorsaka sättningar i densamma, dels vid sin frysning och synnerligen vid tjällossningen kan vålla förskjutningar i byggnadens grund, rubbning av murar och otätheter, som göra byggnaden kall och dragig. Grunden bör därför väl torrläggas, vilket sker därigenom, att den omgives av täckdiken, vari vanliga 3" à 4" dräneringsrör av tegel eller

cement nedläggas något djupare än grunden. Särskilt under boningshus, där källare förekommer, är en dylik dränering mycket viktig. Består byggnadsmarken av sand eller grus, i vilka icke något källdrag finnes, behöver vanligen ingen dränering utföras, emedan vattnet strax försvinner i dylik jordmån. Där b. är opålitlig, kan den behöva förstärkas. Se Grundförstärkning.L. N. Gramén.

Byggnadskonsulent för att tillhandagå lantmän med biträde med uppgörande av ritningar till lantmannabyggnader samt med råd vid dessas uppförande har östergötlands hushållningssällskap haft anställd sedan år 1902.

I Sveriges allm. lantbrukssällskap finnes en byggnadsbyrå, som tillhandagår allmänheten i hela landet med ritningar etc. för alla slags lantmannabyggnader jämte råd och upplysningar i byggnadsfrågor.

Byggnadskapital. Se Kapital, Lantmannabyggnader.

Byggnadsplats eller det läge, byggnaden skall intaga, måste bestämmas med hänsyn till byggnadens ändamål, bekvämlighet och förut befintliga byggnader, vägar, terrängförhållanden samt från skönhetssynpunkt. Den bör även läggas centralt i förhållande till åkrar o. dyl., så att grödans bärgning och gödselns utkörning m. fl. arbeten kunna verkställas med minsta möjliga tids- och arbetsåtgång. B. bör ha ett torrt och friskt läge och helst vara skyddad mot nordanvind samt ej ligga för nära vattensjuka områden. Även grundens beskaffenhet är av stor betydelse. En dålig naturlig grund medför betydligt ökade byggnads- och underhållskostnader. Som riklig vattentillgång är nödvändig för lantbrukets drift, bör vatten finnas på platsen eller i dess omedelbara närhet. Byggnads lämpliga läge i förhållande till övriga byggnader är ytterst viktig och bör bestämmas efter de lokala förhållandena. Bostadshuset bör dock icke läggas för nära kreatursstallar eller gödselstäder, särskilt de senare. Det bör dessutom förläggas så, att man erhåller fri utsikt över gårdens samtliga byggnader. Logbyggnad bör t. ex. sammanbyggas med ladugård, så att fodertransporter lätt och bekvämt kunna försiggå, varigenom betydlig arbetsbesparing vinnes. Svinhus lägges helst nedanför mejeri.L. N. Gramén.

Byggnadsskyldighet. Se Arrende.

Byggnadsritning. Innan något byggnadsföretag börjas, bör alltid fullständig ritning till detsamma vara upprättad. Denna skall vara så tydlig, att den byggande av densamma lätt kan föreställa sig byggnadens verkliga utseende jämte inre anordningar efter fullbordandet av byggnadsarbetena. Ritningarna böra upprättas av i ifrågavarande byggnadsart sakkunnig person. De utföras vanligen i skala 1:100 jämte special- och detaljritningar i större skala. För att byggnadsarbetet skall kunna bedrivas på ett rationellt sätt, erfordras, då byggnadsarbetet är av någon större omfattning: situationsplan, huvudritningar omfattande planer, fasader och sektioner med utskrivna mått, angivande alla dimensioner, detaljer etc, förteckning å allt erforderligt virke och övriga materialier, arbets- och materialbeskrivning samt entreprenadhandlingar. Arbets- och materialbeskrivningar böra, särskilt vid byggnaders utförande på entreprenad, vara så noggranna och utförliga i avseende på dimensioner, materialets beskaffenhet, isolering, drivning och arbetssätt i övrigt, att godtycke i viktigare avseenden eller tvivel om byggherrens mening så vitt möjligt äro uteslutna. Ett byggnadsarbete bör ej igångsättas, förrän den ungefärliga kostnaden är beräknad, vilket är lätt, då b. föreligger. Skulle då byggnadssumman anses vara för hög, kan densamma möjligen genom vissa indragningar eller genom förenkling av projektet nedbringas till antaglig storlek.L. N. Gramén.

Byggnadstimmer. Se Byggnadsvirke.

Byggnadssten. 1. Lämpligheten till b. beror företrädesvis på bergartens motståndskraft mot luftens och vattnets sönderdelande verkningar samt på den lätthet, varmed den kan klyvas med regelbundna plana ytor. Härpå inverkar en b:s sammansättning och grovleken av dess gry samt när- eller frånvaro av skiffrighet. Fördelaktigast är, att en b. är massformig, fin- eller medelkornig. Skiktning, såsom hos gnejs och tät kalksten, underlättar stenens klyvning med plana ytor men medför mindre hållbarhet, i det att förvittring intränger efter skiktytorna. Hos sandsten, som icke vittrar, då bindemedlet mellan sandkornen är kiselsyra, är skiktningen uteslutande en fördel. Grovkristalliniskt gry gör bearbetningen mindre lätt; tätt gry, såsom hos leptit och hälleflinta, medför benägenhet hos stenen att vid huggning springa sönder oregelbundet. Större halt av hornblände eller augit, ss. hos grönstenar, gör stenen mer seg och mindre lätt-tuktad än kvarts- och fältspatrikedom, ss. hos gråstenar. På samma sätt gör talk stenen seg; dolomitisk kalksten är därför mindre lätthuggen än ren kornig kalksten.H. J. Dft.

2. Av naturlig b. äro granit, gnejs, sandsten och kalksten de vanligaste. De två förstnämnda stenarterna gå vanligen på landsbygden under det gemensamma namnet gråsten och användas på grund av sin stora styrka för grundmurar, yttre trappor m. m. dyl. Sandsten användes i huvudsak för samma ändamål, men dessutom, på grund av sin lätthet att bearbeta, för ornamentala byggnadsdetaljer. Tät kalksten kan användas som föregående stenarter, men på grund av sin förekomst i tunna skikt är den lämpligast för golvläggning, trappsteg o. dyl. Till taktäckning användes skiffer. Jfr Bergart. Av konstgjord b. är bränt lertegel det vanligaste och för husbyggnader i allmänhet ett oersättligt material. Det användes för

cement nedläggas något djupare än grunden. Särskilt under boningshus, där källare förekommer, är en dylik dränering mycket viktig. Består byggnadsmarken av sand eller grus, i vilka icke något källdrag finnes, behöver vanligen ingen dränering utföras, emedan vattnet strax försvinner i dylik jordmån. Där b. är opålitlig, kan den behöva förstärkas. Se Grundförstärkning.L. N. Gramén.

Byggnadskonsulent för att tillhandagå lantmän med biträde med uppgörande av ritningar till lantmannabyggnader samt med råd vid dessas uppförande har östergötlands hushållningssällskap haft anställd sedan år 1902.

I Sveriges allm. lantbrukssällskap finnes en byggnadsbyrå, som tillhandagår allmänheten i hela landet med ritningar etc. för alla slags lantmannabyggnader jämte råd och upplysningar i byggnadsfrågor.

Byggnadskapital. Se Kapital, Lantmannabyggnader.

Byggnadsplats eller det läge, byggnaden skall intaga, måste bestämmas med hänsyn till byggnadens ändamål, bekvämlighet och förut befintliga byggnader, vägar, terrängförhållanden samt från skönhetssynpunkt. Den bör även läggas centralt i förhållande till åkrar o. dyl., så att grödans bärgning och gödselns utkörning m. fl. arbeten kunna verkställas med minsta möjliga tids- och arbetsåtgång. B. bör ha ett torrt och friskt läge och helst vara skyddad mot nordanvind samt ej ligga för nära vattensjuka områden. Även grundens beskaffenhet är av stor betydelse. En dålig naturlig grund medför betydligt ökade byggnads- och underhållskostnader. Som riklig vattentillgång är nödvändig för lantbrukets drift, bör vatten finnas på platsen eller i dess omedelbara närhet. Byggnads lämpliga läge i förhållande till övriga byggnader är ytterst viktig och bör bestämmas efter de lokala förhållandena. Bostadshuset bör dock icke läggas för nära kreatursstallar eller gödselstäder, särskilt de senare. Det bör dessutom förläggas så, att man erhåller fri utsikt över gårdens samtliga byggnader. Logbyggnad bör t. ex. sammanbyggas med ladugård, så att fodertransporter lätt och bekvämt kunna försiggå, varigenom betydlig arbetsbesparing vinnes. Svinhus lägges helst nedanför mejeri.L. N. Gramén.

Byggnadsskyldighet. Se Arrende.

Byggnadsritning. Innan något byggnadsföretag börjas, bör alltid fullständig ritning till detsamma vara upprättad. Denna skall vara så tydlig, att den byggande av densamma lätt kan föreställa sig byggnadens verkliga utseende jämte inre anordningar efter fullbordandet av byggnadsarbetena. Ritningarna böra upprättas av i ifrågavarande byggnadsart sakkunnig person. De utföras vanligen i skala 1:100 jämte special- och detaljritningar i större skala. För att byggnadsarbetet skall kunna bedrivas på ett rationellt sätt, erfordras, då byggnadsarbetet är av någon större omfattning: situationsplan, huvudritningar omfattande planer, fasader och sektioner med utskrivna mått, angivande alla dimensioner, detaljer etc, förteckning å allt erforderligt virke och övriga materialier, arbets- och materialbeskrivning samt entreprenadhandlingar. Arbets- och materialbeskrivningar böra, särskilt vid byggnaders utförande på entreprenad, vara så noggranna och utförliga i avseende på dimensioner, materialets beskaffenhet, isolering, drivning och arbetssätt i övrigt, att godtycke i viktigare avseenden eller tvivel om byggherrens mening så vitt möjligt äro uteslutna. Ett byggnadsarbete bör ej igångsättas, förrän den ungefärliga kostnaden är beräknad, vilket är lätt, då b. föreligger. Skulle då byggnadssumman anses vara för hög, kan densamma möjligen genom vissa indragningar eller genom förenkling av projektet nedbringas till antaglig storlek.L. N. Gramén.

Byggnadstimmer. Se Byggnadsvirke.

Byggnadssten. 1. Lämpligheten till b. beror företrädesvis på bergartens motståndskraft mot luftens och vattnets sönderdelande verkningar samt på den lätthet, varmed den kan klyvas med regelbundna plana ytor. Härpå inverkar en b:s sammansättning och grovleken av dess gry samt när- eller frånvaro av skiffrighet. Fördelaktigast är, att en b. är massformig, fin- eller medelkornig. Skiktning, såsom hos gnejs och tät kalksten, underlättar stenens klyvning med plana ytor men medför mindre hållbarhet, i det att förvittring intränger efter skiktytorna. Hos sandsten, som icke vittrar, då bindemedlet mellan sandkornen är kiselsyra, är skiktningen uteslutande en fördel. Grovkristalliniskt gry gör bearbetningen mindre lätt; tätt gry, såsom hos leptit och hälleflinta, medför benägenhet hos stenen att vid huggning springa sönder oregelbundet. Större halt av hornblände eller augit, ss. hos grönstenar, gör stenen mer seg och mindre lätt-tuktad än kvarts- och fältspatrikedom, ss. hos gråstenar. På samma sätt gör talk stenen seg; dolomitisk kalksten är därför mindre lätthuggen än ren kornig kalksten.H. J. Dft.

2. Av naturlig b. äro granit, gnejs, sandsten och kalksten de vanligaste. De två förstnämnda stenarterna gå vanligen på landsbygden under det gemensamma namnet gråsten och användas på grund av sin stora styrka för grundmurar, yttre trappor m. m. dyl. Sandsten användes i huvudsak för samma ändamål, men dessutom, på grund av sin lätthet att bearbeta, för ornamentala byggnadsdetaljer. Tät kalksten kan användas som föregående stenarter, men på grund av sin förekomst i tunna skikt är den lämpligast för golvläggning, trappsteg o. dyl. Till taktäckning användes skiffer. Jfr Bergart. Av konstgjord b. är bränt lertegel det vanligaste och för husbyggnader i allmänhet ett oersättligt material. Det användes för

cement nedläggas något djupare än grunden. Särskilt under boningshus, där källare förekommer, är en dylik dränering mycket viktig. Består byggnadsmarken av sand eller grus, i vilka icke något källdrag finnes, behöver vanligen ingen dränering utföras, emedan vattnet strax försvinner i dylik jordmån. Där b. är opålitlig, kan den behöva förstärkas. Se Grundförstärkning.L. N. Gramén.

Byggnadskonsulent för att tillhandagå lantmän med biträde med uppgörande av ritningar till lantmannabyggnader samt med råd vid dessas uppförande har östergötlands hushållningssällskap haft anställd sedan år 1902.

I Sveriges allm. lantbrukssällskap finnes en byggnadsbyrå, som tillhandagår allmänheten i hela landet med ritningar etc. för alla slags lantmannabyggnader jämte råd och upplysningar i byggnadsfrågor.

Byggnadskapital. Se Kapital, Lantmannabyggnader.

Byggnadsplats eller det läge, byggnaden skall intaga, måste bestämmas med hänsyn till byggnadens ändamål, bekvämlighet och förut befintliga byggnader, vägar, terrängförhållanden samt från skönhetssynpunkt. Den bör även läggas centralt i förhållande till åkrar o. dyl., så att grödans bärgning och gödselns utkörning m. fl. arbeten kunna verkställas med minsta möjliga tids- och arbetsåtgång. B. bör ha ett torrt och friskt läge och helst vara skyddad mot nordanvind samt ej ligga för nära vattensjuka områden. Även grundens beskaffenhet är av stor betydelse. En dålig naturlig grund medför betydligt ökade byggnads- och underhållskostnader. Som riklig vattentillgång är nödvändig för lantbrukets drift, bör vatten finnas på platsen eller i dess omedelbara närhet. Byggnads lämpliga läge i förhållande till övriga byggnader är ytterst viktig och bör bestämmas efter de lokala förhållandena. Bostadshuset bör dock icke läggas för nära kreatursstallar eller gödselstäder, särskilt de senare. Det bör dessutom förläggas så, att man erhåller fri utsikt över gårdens samtliga byggnader. Logbyggnad bör t. ex. sammanbyggas med ladugård, så att fodertransporter lätt och bekvämt kunna försiggå, varigenom betydlig arbetsbesparing vinnes. Svinhus lägges helst nedanför mejeri.L. N. Gramén.

Byggnadsskyldighet. Se Arrende.

Byggnadsritning. Innan något byggnadsföretag börjas, bör alltid fullständig ritning till detsamma vara upprättad. Denna skall vara så tydlig, att den byggande av densamma lätt kan föreställa sig byggnadens verkliga utseende jämte inre anordningar efter fullbordandet av byggnadsarbetena. Ritningarna böra upprättas av i ifrågavarande byggnadsart sakkunnig person. De utföras vanligen i skala 1:100 jämte special- och detaljritningar i större skala. För att byggnadsarbetet skall kunna bedrivas på ett rationellt sätt, erfordras, då byggnadsarbetet är av någon större omfattning: situationsplan, huvudritningar omfattande planer, fasader och sektioner med utskrivna mått, angivande alla dimensioner, detaljer etc, förteckning å allt erforderligt virke och övriga materialier, arbets- och materialbeskrivning samt entreprenadhandlingar. Arbets- och materialbeskrivningar böra, särskilt vid byggnaders utförande på entreprenad, vara så noggranna och utförliga i avseende på dimensioner, materialets beskaffenhet, isolering, drivning och arbetssätt i övrigt, att godtycke i viktigare avseenden eller tvivel om byggherrens mening så vitt möjligt äro uteslutna. Ett byggnadsarbete bör ej igångsättas, förrän den ungefärliga kostnaden är beräknad, vilket är lätt, då b. föreligger. Skulle då byggnadssumman anses vara för hög, kan densamma möjligen genom vissa indragningar eller genom förenkling av projektet nedbringas till antaglig storlek.L. N. Gramén.

Byggnadstimmer. Se Byggnadsvirke.

Byggnadssten. 1. Lämpligheten till b. beror företrädesvis på bergartens motståndskraft mot luftens och vattnets sönderdelande verkningar samt på den lätthet, varmed den kan klyvas med regelbundna plana ytor. Härpå inverkar en b:s sammansättning och grovleken av dess gry samt när- eller frånvaro av skiffrighet. Fördelaktigast är, att en b. är massformig, fin- eller medelkornig. Skiktning, såsom hos gnejs och tät kalksten, underlättar stenens klyvning med plana ytor men medför mindre hållbarhet, i det att förvittring intränger efter skiktytorna. Hos sandsten, som icke vittrar, då bindemedlet mellan sandkornen är kiselsyra, är skiktningen uteslutande en fördel. Grovkristalliniskt gry gör bearbetningen mindre lätt; tätt gry, såsom hos leptit och hälleflinta, medför benägenhet hos stenen att vid huggning springa sönder oregelbundet. Större halt av hornblände eller augit, ss. hos grönstenar, gör stenen mer seg och mindre lätt-tuktad än kvarts- och fältspatrikedom, ss. hos gråstenar. På samma sätt gör talk stenen seg; dolomitisk kalksten är därför mindre lätthuggen än ren kornig kalksten.H. J. Dft.

2. Av naturlig b. äro granit, gnejs, sandsten och kalksten de vanligaste. De två förstnämnda stenarterna gå vanligen på landsbygden under det gemensamma namnet gråsten och användas på grund av sin stora styrka för grundmurar, yttre trappor m. m. dyl. Sandsten användes i huvudsak för samma ändamål, men dessutom, på grund av sin lätthet att bearbeta, för ornamentala byggnadsdetaljer. Tät kalksten kan användas som föregående stenarter, men på grund av sin förekomst i tunna skikt är den lämpligast för golvläggning, trappsteg o. dyl. Till taktäckning användes skiffer. Jfr Bergart. Av konstgjord b. är bränt lertegel det vanligaste och för husbyggnader i allmänhet ett oersättligt material. Det användes för

cement nedläggas något djupare än grunden. Särskilt under boningshus, där källare förekommer, är en dylik dränering mycket viktig. Består byggnadsmarken av sand eller grus, i

vilka icke något källdrag finnes, behöver vanligen ingen dränering utföras, emedan vattnet strax försvinner i dylik jordmån. Där b. är opålitlig, kan den behöva förstärkas. Se Grundförstärkning.L. N. Gramén.

Byggnadskonsulent för att tillhandagå lantmän med biträde med uppgörande av ritningar till lantmannabyggnader samt med råd vid dessas uppförande har östergötlands hushållningssällskap haft anställd sedan år 1902.

I Sveriges allm. lantbrukssällskap finnes en byggnadsbyrå, som tillhandagår allmänheten i hela landet med ritningar etc. för alla slags lantmannabyggnader jämte råd och upplysningar i byggnadsfrågor.

Byggnadskapital. Se Kapital, Lantmannabyggnader.

Byggnadsplats eller det läge, byggnaden skall intaga, måste bestämmas med hänsyn till byggnadens ändamål, bekvämlighet och förut befintliga byggnader, vägar, terrängförhållanden samt från skönhetssynpunkt. Den bör även läggas centralt i förhållande till åkrar o. dyl., så att grödans bärgning och gödselns utkörning m. fl. arbeten kunna verkställas med minsta möjliga tids- och arbetsåtgång. B. bör ha ett torrt och friskt läge och helst vara skyddad mot nordanvind samt ej ligga för nära vattensjuka områden. Även grundens beskaffenhet är av stor betydelse. En dålig naturlig grund medför betydligt ökade byggnads- och underhållskostnader. Som riklig vattentillgång är nödvändig för lantbrukets drift, bör vatten finnas på platsen eller i dess omedelbara närhet. Byggnads lämpliga läge i förhållande till övriga byggnader är ytterst viktig och bör bestämmas efter de lokala förhållandena. Bostadshuset bör dock icke läggas för nära kreatursstallar eller gödselstäder, särskilt de senare. Det bör dessutom förläggas så, att man erhåller fri utsikt över gårdens samtliga byggnader. Logbyggnad bör t. ex. sammanbyggas med ladugård, så att fodertransporter lätt och bekvämt kunna försiggå, varigenom betydlig arbetsbesparing vinnes. Svinhus lägges helst nedanför mejeri.L. N. Gramén.

Byggnadsskyldighet. Se Arrende.

Byggnadsritning. Innan något byggnadsföretag börjas, bör alltid fullständig ritning till detsamma vara upprättad. Denna skall vara så tydlig, att den byggande av densamma lätt kan föreställa sig byggnadens verkliga utseende jämte inre anordningar efter fullbordandet av byggnadsarbetena. Ritningarna böra upprättas av i ifrågavarande byggnadsart sakkunnig person. De utföras vanligen i skala 1:100 jämte special- och detaljritningar i större skala. För att byggnadsarbetet skall kunna bedrivas på ett rationellt sätt, erfordras, då byggnadsarbetet är av någon större omfattning: situationsplan, huvudritningar omfattande planer, fasader och sektioner med utskrivna mått, angivande alla dimensioner, detaljer etc, förteckning å allt erforderligt virke och övriga materialier, arbets- och materialbeskrivning samt entreprenadhandlingar. Arbets- och materialbeskrivningar böra, särskilt vid byggnaders utförande på entreprenad, vara så noggranna och utförliga i avseende på dimensioner, materialets beskaffenhet, isolering, drivning och arbetssätt i övrigt, att godtycke i viktigare avseenden eller tvivel om byggherrens mening så vitt möjligt äro uteslutna. Ett byggnadsarbete bör ej igångsättas, förrän den ungefärliga kostnaden är beräknad, vilket är lätt, då b. föreligger. Skulle då byggnadssumman anses vara för hög, kan densamma möjligen genom vissa indragningar eller genom förenkling av projektet nedbringas till antaglig storlek.L. N. Gramén.

Byggnadstimmer. Se Byggnadsvirke.

Byggnadssten. 1. Lämpligheten till b. beror företrädesvis på bergartens motståndskraft mot luftens och vattnets sönderdelande verkningar samt på den lätthet, varmed den kan klyvas med regelbundna plana ytor. Härpå inverkar en b:s sammansättning och grovleken av dess gry samt när- eller frånvaro av skiffrighet. Fördelaktigast är, att en b. är massformig, fin- eller medelkornig. Skiktning, såsom hos gnejs och tät kalksten, underlättar stenens klyvning med plana ytor men medför mindre hållbarhet, i det att förvittring inränger efter skiktytorna. Hos sandsten, som icke vittrar, då bindemedlet mellan sandkornen är kiselsyra, är skiktningen uteslutande en fördel. Grovkristalliniskt gry gör bearbetningen mindre lätt; tätt gry, såsom hos leptit och hälleflinta, medför benägenhet hos stenen att vid huggning springa sönder oregelbundet. Större halt av hornblände eller augit, ss. hos grönstenar, gör stenen mer seg och mindre lätt-tuktad än kvarts- och fältspatrikedom, ss. hos gråstenar. På samma sätt gör talk stenen seg; dolomitisk kalksten är därför mindre lätthuggen än ren kornig kalksten.H. J. Dft.

2. Av naturlig b. äro granit, gnejs, sandsten och kalksten de vanligaste. De två förstnämnda stenarterna gå vanligen på landsbygden under det gemensamma namnet gråsten och användas på grund av sin stora styrka för grundmurar, yttre trappor m. m. dyl. Sandsten användes i huvudsak för samma ändamål, men dessutom, på grund av sin lätthet att bearbeta, för ornamentala byggnadsdetaljer. Tät kalksten kan användas som föregående stenarter, men på grund av sin förekomst i tunna skikt är den lämpligast för golvläggning, trappsteg o. dyl. Till taktäckning användes skiffer. Jfr Bergart. Av konstgjord b. är bränt lertegel det vanligaste och för husbyggnader i allmänhet ett oersättligt material. Det användes för

cement nedläggas något djupare än grunden. Särskilt under boningshus, där källare förekommer, är en dylik dränering mycket viktig. Består byggnadsmarken av sand eller grus, i
vilka icke något källdrag finnes, behöver vanligen ingen dränering utföras, emedan vattnet strax försvinner i dylik jordmån. Där b. är opålitlig, kan den behöva förstärkas. Se Grundförstärkning.L. N. Gramén.

Byggnadskonsulent för att tillhandagå lantmän med biträde med uppgörande av ritningar till lantmannabyggnader samt med råd vid dessas uppförande har östergötlands hushållningssällskap haft anställd sedan år 1902.

I Sveriges allm. lantbrukssällskap finnes en byggnadsbyrå, som tillhandagår allmänheten i hela landet med ritningar etc. för alla slags lantmannabyggnader jämte råd och upplysningar i byggnadsfrågor.

Byggnadskapital. Se Kapital, Lantmannabyggnader.

Byggnadsplats eller det läge, byggnaden skall intaga, måste bestämmas med hänsyn till byggnadens ändamål, bekvämlighet och förut befintliga byggnader, vägar, terrängförhållanden samt från skönhetssynpunkt. Den bör även läggas centralt i förhållande till åkrar o. dyl., så att grödans bärgning och gödselns utkörning m. fl. arbeten kunna verkställas med minsta möjliga tids- och arbetsåtgång. B. bör ha ett torrt och friskt läge och helst vara skyddad mot nordanvind samt ej ligga för nära vattensjuka områden. Även grundens beskaffenhet är av stor betydelse. En dålig naturlig grund medför betydligt ökade byggnads- och underhållskostnader. Som riklig vattentillgång är nödvändig för lantbrukets drift, bör vatten finnas på platsen eller i dess omedelbara närhet. Byggnads lämpliga läge i förhållande till övriga byggnader är ytterst viktig och bör bestämmas efter de lokala förhållandena. Bostadshuset bör dock icke läggas för nära kreatursstallar eller gödselstäder, särskilt de senare. Det bör dessutom förläggas så, att man erhåller fri utsikt över gårdens samtliga byggnader. Logbyggnad bör t. ex. sammanbyggas med ladugård, så att fodertransporter lätt och bekvämt kunna försiggå, varigenom betydlig arbetsbesparing vinnes. Svinhus lägges helst nedanför mejeri.L. N. Gramén.

Byggnadsskyldighet. Se Arrende.

Byggnadsritning. Innan något byggnadsföretag börjas, bör alltid fullständig ritning till detsamma vara upprättad. Denna skall vara så tydlig, att den byggande av densamma lätt kan föreställa sig byggnadens verkliga utseende jämte inre anordningar efter fullbordandet av byggnadsarbetena. Ritningarna böra upprättas av i ifrågavarande byggnadsart sakkunnig person. De utföras vanligen i skala 1:100 jämte special- och detaljritningar i större skala. För att byggnadsarbetet skall kunna bedrivas på ett rationellt sätt, erfordras, då byggnadsarbetet är av någon större omfattning: situationsplan, huvudritningar omfattande planer, fasader och sektioner med utskrivna mått, angivande alla dimensioner, detaljer etc, förteckning å allt erforderligt virke och övriga materialier, arbets- och materialbeskrivning samt entreprenadhandlingar. Arbets- och materialbeskrivningar böra, särskilt vid byggnaders utförande på entreprenad, vara så noggranna och utförliga i avseende på dimensioner, materialets beskaffenhet, isolering, drivning och arbetssätt i övrigt, att godtycke i viktigare avseenden eller tvivel om byggherrens mening så vitt möjligt äro uteslutna. Ett byggnadsarbete bör ej igångsättas, förrän den ungefärliga kostnaden är beräknad, vilket är lätt, då b. föreligger. Skulle då byggnadssumman anses vara för hög, kan densamma möjligen genom vissa indragningar eller genom förenkling av projektet nedbringas till antaglig storlek.L. N. Gramén.

Byggnadstimmer. Se Byggnadsvirke.

Byggnadssten. 1. Lämpligheten till b. beror företrädesvis på bergartens motståndskraft mot luftens och vattnets sönderdelande verkningar samt på den lätthet, varmed den kan klyvas med regelbundna plana ytor. Härpå inverkar en b:s sammansättning och grovleken av dess gry samt när- eller frånvaro av skiffrighet. Fördelaktigast är, att en b. är massformig, fin- eller medelkornig. Skiktning, såsom hos gnejs och tät kalksten, underlättar stenens klyvning med plana ytor men medför mindre hållbarhet, i det att förvittring inränger efter skiktytorna. Hos sandsten, som icke vittrar, då bindemedlet mellan sandkornen är kiselsyra, är skiktningen uteslutande en fördel. Grovkristalliniskt gry gör bearbetningen mindre lätt; tätt gry, såsom hos leptit och hälleflinta, medför benägenhet hos stenen att vid huggning springa sönder oregelbundet. Större halt av hornblände eller augit, ss. hos grönstenar, gör

stenen mer seg och mindre lätt-tuktad än kvarts- och fältspatrikedom, ss. hos gråstenar. På samma sätt gör talk stenen seg; dolomitisk kalksten är därför mindre lätthuggen än ren kornig kalksten.H. J. Dft.

2. Av naturlig b. äro granit, gnejs, sandsten och kalksten de vanligaste. De två förstnämnda stenarterna gå vanligen på landsbygden under det gemensamma namnet gråsten och användas på grund av sin stora styrka för grundmurar, yttre trappor m. m. dyl. Sandsten användes i huvudsak för samma ändamål, men dessutom, på grund av sin lätthet att bearbeta, för ornamentala byggnadsdetaljer. Tät kalksten kan användas som föregående stenarter, men på grund av sin förekomst i tunna skikt är den lämpligast för golvläggning, trappsteg o. dyl. Till taktäckning användes skiffer. Jfr Bergart. Av konstgjord b. är bränt lertegel det vanligaste och för husbyggnader i allmänhet ett oersättligt material. Det användes för

cement nedläggas något djupare än grunden. Särskilt under boningshus, där källare förekommer, är en dylik dränering mycket viktig. Består byggnadsmarken av sand eller grus, i vilka icke något källdrag finnes, behöver vanligen ingen dränering utföras, emedan vattnet strax försvinner i dylik jordmån. Där b. är opålitlig, kan den behöva förstärkas. Se Grundförstärkning.L. N. Gramén.

Byggnadskonsulent för att tillhandagå lantmän med biträde med uppgörande av ritningar till lantmannabyggnader samt med råd vid dessas uppförande har östergötlands hushållningssällskap haft anställd sedan år 1902.

I Sveriges allm. lantbrukssällskap finnes en byggnadsbyrå, som tillhandagår allmänheten i hela landet med ritningar etc. för alla slags lantmannabyggnader jämte råd och upplysningar i byggnadsfrågor.

Byggnadskapital. Se Kapital, Lantmannabyggnader.

Byggnadsplats eller det läge, byggnaden skall intaga, måste bestämmas med hänsyn till byggnadens ändamål, bekvämlighet och förut befintliga byggnader, vägar, terrängförhållanden samt från skönhetssynpunkt. Den bör även läggas centralt i förhållande till åkrar o. dyl., så att grödans bärgning och gödselns utkörning m. fl. arbeten kunna verkställas med minsta möjliga tids- och arbetsåtgång. B. bör ha ett torrt och friskt läge och helst vara skyddad mot nordanvind samt ej ligga för nära vattensjuka områden. Även grundens beskaffenhet är av stor betydelse. En dålig naturlig grund medför betydligt ökade byggnads- och underhållskostnader. Som riklig vattentillgång är nödvändig för lantbrukets drift, bör vatten finnas på platsen eller i dess omedelbara närhet. Byggnads lämpliga läge i förhållande till övriga byggnader är ytterst viktig och bör bestämmas efter de lokala förhållandena. Bostadshuset bör dock icke läggas för nära kreatursstallar eller gödselstäder, särskilt de senare. Det bör dessutom förläggas så, att man erhåller fri utsikt över gårdens samtliga byggnader. Logbyggnad bör t. ex. sammanbyggas med ladugård, så att fodertransporter lätt och bekvämt kunna försiggå, varigenom betydlig arbetsbesparing vinnes. Svinhus lägges helst nedanför mejeri.L. N. Gramén.

Byggnadsskyldighet. Se Arrende.

Byggnadsritning. Innan något byggnadsföretag börjas, bör alltid fullständig ritning till detsamma vara upprättad. Denna skall vara så tydlig, att den byggande av densamma lätt kan föreställa sig byggnadens verkliga utseende jämte inre anordningar efter fullbordandet av byggnadsarbetena. Ritningarna böra upprättas av i ifrågavarande byggnadsart sakkunnig person. De utföras vanligen i skala 1:100 jämte special- och detaljritningar i större skala. För att byggnadsarbetet skall kunna bedrivas på ett rationellt sätt, erfordras, då byggnadsarbetet är av någon större omfattning: situationsplan, huvudritningar omfattande planer, fasader och sektioner med utskrivna mått, angivande alla dimensioner, detaljer etc, förteckning å allt erforderligt virke och övriga materialier, arbets- och materialbeskrivning samt entreprenadhandlingar. Arbets- och materialbeskrivningar böra, särskilt vid byggnaders utförande på entreprenad, vara så noggranna och utförliga i avseende på dimensioner, materialets beskaffenhet, isolering, drivning och arbetssätt i övrigt, att godtycke i viktigare avseenden eller tvivel om byggherrens mening så vitt möjligt äro uteslutna. Ett byggnadsarbete bör ej igångsättas, förrän den ungefärliga kostnaden är beräknad, vilket är lätt, då b. föreligger. Skulle då byggnadssumman anses vara för hög, kan densamma möjligen genom vissa indragningar eller genom förenkling av projektet nedbringas till antaglig storlek.L. N. Gramén.

Byggnadstimmer. Se Byggnadsvirke.

Byggnadssten. 1. Lämpligheten till b. beror företrädesvis på bergartens motståndskraft mot luftens och vattnets sönderdelande verkningar samt på den lätthet, varmed den kan klyvas med regelbundna plana ytor. Härpå inverkar en b:s sammansättning och grovleken av dess gry samt när- eller frånvaro av skiffrighet. Fördelaktigast är, att en b. är massformig, fin- eller medelkornig. Skiktning, såsom hos gnejs och tät kalksten, underlättar stenens klyvning med plana ytor men medför mindre hållbarhet, i det att förvittring intränger efter skiktytorna. Hos sandsten, som icke vittrar, då bindemedlet mellan sandkornen är kiselsyra, är skiktningen uteslutande en fördel. Grovkristalliniskt gry gör bearbetningen mindre lätt; tätt gry, såsom hos leptit och hälleflinta, medför benägenhet hos stenen att vid huggning springa sönder oregelbundet. Större halt av hornblände eller augit, ss. hos grönstenar, gör stenen mer seg och mindre lätt-tuktad än kvarts- och fältspatrikedom, ss. hos gråstenar. På samma sätt gör talk stenen seg; dolomitisk kalksten är därför mindre lätthuggen än ren kornig kalksten.H. J. Dft.

2. Av naturlig b. äro granit, gnejs, sandsten och kalksten de vanligaste. De två förstnämnda stenarterna gå vanligen på landsbygden under det gemensamma namnet gråsten och användas på grund av sin stora styrka för grundmurar, yttre trappor m. m. dyl. Sandsten användes i huvudsak för samma ändamål, men dessutom, på grund av sin lätthet att bearbeta, för ornamentala byggnadsdetaljer. Tät kalksten kan användas som föregående stenarter, men på grund av sin förekomst i tunna skikt är den lämpligast för golvläggning, trappsteg o. dyl. Till taktäckning användes skiffer. Jfr Bergart. Av konstgjord b. är bränt lertegel det vanligaste och för husbyggnader i allmänhet ett oersättligt material. Det användes för

cement nedläggas något djupare än grunden. Särskilt under boningshus, där källare förekommer, är en dylik dränering mycket viktig. Består byggnadsmarken av sand eller grus, i vilka icke något källdrag finnes, behöver vanligen ingen dränering utföras, emedan vattnet strax försvinner i dylik jordmån. Där b. är opålitlig, kan den behöva förstärkas. Se Grundförstärkning.L. N. Gramén.

Byggnadskonsulent för att tillhandagå lantmän med biträde med uppgörande av ritningar till lantmannabyggnader samt med råd vid dessas uppförande har östergötlands hushållningssällskap haft anställd sedan år 1902.

I Sveriges allm. lantbrukssällskap finnes en byggnadsbyrå, som tillhandagår allmänheten i hela landet med ritningar etc. för alla slags lantmannabyggnader jämte råd och upplysningar i byggnadsfrågor.

Byggnadskapital. Se Kapital, Lantmannabyggnader.

Byggnadsplats eller det läge, byggnaden skall intaga, måste bestämmas med hänsyn till byggnadens ändamål, bekvämlighet och förut befintliga byggnader, vägar, terrängförhållanden samt från skönhetssynpunkt. Den bör även läggas centralt i förhållande till åkrar o. dyl., så att grödans bärgning och gödselns utkörning m. fl. arbeten kunna verkställas med minsta möjliga tids- och arbetsåtgång. B. bör ha ett torrt och friskt läge och helst vara skyddad mot nordanvind samt ej ligga för nära vattensjuka områden. Även grundens beskaffenhet är av stor betydelse. En dålig naturlig grund medför betydligt ökade byggnads- och underhållskostnader. Som riklig vattentillgång är nödvändig för lantbrukets drift, bör vatten finnas på platsen eller i dess omedelbara närhet. Byggnads lämpliga läge i förhållande till övriga byggnader är ytterst viktig och bör bestämmas efter de lokala förhållandena. Bostadshuset bör dock icke läggas för nära kreatursstallar eller gödselstäder, särskilt de senare. Det bör dessutom förläggas så, att man erhåller fri utsikt över gårdens samtliga byggnader. Logbyggnad bör t. ex. sammanbyggas med ladugård, så att fodertransporter lätt och bekvämt kunna försiggå, varigenom betydlig arbetsbesparing vinnes. Svinhus lägges helst nedanför mejeri.L. N. Gramén.

Byggnadsskyldighet. Se Arrende.

Byggnadsritning. Innan något byggnadsföretag börjas, bör alltid fullständig ritning till detsamma vara upprättad. Denna skall vara så tydlig, att den byggande av densamma lätt kan föreställa sig byggnadens verkliga utseende jämte inre anordningar efter fullbordandet av byggnadsarbetena. Ritningarna böra upprättas av i ifrågavarande byggnadsart sakkunnig person. De utföras vanligen i skala 1:100 jämte special- och detaljritningar i större skala. För att byggnadsarbetet skall kunna bedrivas på ett rationellt sätt, erfordras, då byggnadsarbetet är av någon större omfattning: situationsplan, huvudritningar omfattande planer, fasader och sektioner med utskrivna mått, angivande alla dimensioner, detaljer etc, förteckning å allt erforderligt virke och övriga materialier, arbets- och materialbeskrivning samt entreprenadhandlingar. Arbets- och materialbeskrivningar böra, särskilt vid byggnaders utförande på entreprenad, vara så noggranna och utförliga i avseende på dimensioner, materialets beskaffenhet, isolering, drivning och arbetssätt i övrigt, att godtycke i viktigare avseenden eller tvivel om byggherrens mening så vitt möjligt äro uteslutna. Ett byggnadsarbete bör ej igångsättas, förrän den ungefärliga kostnaden är beräknad, vilket är lätt, då b. föreligger. Skulle då byggnadssumman anses vara för hög, kan densamma möjligen genom vissa indragningar eller genom förenkling av projektet nedbringas till antaglig storlek.L. N. Gramén.

Byggnadstimmer. Se Byggnadsvirke.

Byggnadssten. 1. Lämpligheten till b. beror företrädesvis på bergartens motståndskraft mot luftens och vattnets sönderdelande verkningar samt på den lätthet, varmed den kan klyvas med regelbundna plana ytor. Härpå inverkar en b:s sammansättning och grovleken av dess gry samt när- eller frånvaro av skiffrighet. Fördelaktigast är, att en b. är massformig, fin- eller medelkornig. Skiktning, såsom hos gnejs och tät kalksten, underlättar stenens klyvning med plana ytor men medför mindre hållbarhet, i det att förvittring intränger efter skiktytorna. Hos sandsten, som icke vittrar, då bindemedlet mellan sandkornen är kiselsyra, är skiktningen uteslutande en fördel. Grovkristalliniskt gry gör bearbetningen mindre lätt; tätt gry, såsom hos leptit och hälleflinta, medför benägenhet hos stenen att vid huggning springa sönder oregelbundet. Större halt av hornblände eller augit, ss. hos grönstenar, gör stenen mer seg och mindre lätt-tuktad än kvarts- och fältspatrikedom, ss. hos gråstenar. På samma sätt gör talk stenen seg; dolomitisk kalksten är därför mindre lätthuggen än ren kornig kalksten.H. J. Dft.

2. Av naturlig b. äro granit, gnejs, sandsten och kalksten de vanligaste. De två förstnämnda stenarterna gå vanligen på landsbygden under det gemensamma namnet gråsten och användas på grund av sin stora styrka för grundmurar, yttre trappor m. m. dyl. Sandsten användes i huvudsak för samma ändamål, men dessutom, på grund av sin lätthet att bearbeta, för ornamentala byggnadsdetaljer. Tät kalksten kan användas som föregående stenarter, men på grund av sin förekomst i tunna skikt är den lämpligast för golvläggning, trappsteg o. dyl. Till taktäckning användes skiffer. Jfr Bergart. Av konstgjord b. är bränt lertegel det vanligaste och för husbyggnader i allmänhet ett oersättligt material. Det användes för

cement nedläggas något djupare än grunden. Särskilt under boningshus, där källare förekommer, är en dylik dränering mycket viktig. Består byggnadsmarken av sand eller grus, i vilka icke något källdrag finnes, behöver vanligen ingen dränering utföras, emedan vattnet strax försvinner i dylik jordmån. Där b. är opålitlig, kan den behöva förstärkas. Se Grundförstärkning.L. N. Gramén.

Byggnadskonsulent för att tillhandagå lantmän med biträde med uppgörande av ritningar till lantmannabyggnader samt med råd vid dessas uppförande har östergötlands hushållningssällskap haft anställd sedan år 1902.

I Sveriges allm. lantbrukssällskap finnes en byggnadsbyrå, som tillhandagår allmänheten i hela landet med ritningar etc. för alla slags lantmannabyggnader jämte råd och upplysningar i byggnadsfrågor.

Byggnadskapital. Se Kapital, Lantmannabyggnader.

Byggnadsplats eller det läge, byggnaden skall intaga, måste bestämmas med hänsyn till byggnadens ändamål, bekvämlighet och förut befintliga byggnader, vägar, terrängförhållanden samt från skönhetssynpunkt. Den bör även läggas centralt i förhållande till åkrar o. dyl., så att grödans bärgning och gödselns utkörning m. fl. arbeten kunna verkställas med minsta möjliga tids- och arbetsåtgång. B. bör ha ett torrt och friskt läge och helst vara skyddad mot nordanvind samt ej ligga för nära vattensjuka områden. Även grundens beskaffenhet är av stor betydelse. En dålig naturlig grund medför betydligt ökade byggnads- och underhållskostnader. Som riklig vattentillgång är nödvändig för lantbrukets drift, bör vatten finnas på platsen eller i dess omedelbara närhet. Byggnads lämpliga läge i förhållande till övriga byggnader är ytterst viktig och bör bestämmas efter de lokala förhållandena. Bostadshuset bör dock icke läggas för nära kreatursstallar eller gödselstäder, särskilt de senare. Det bör dessutom förläggas så, att man erhåller fri utsikt över gårdens samtliga byggnader. Logbyggnad bör t. ex. sammanbyggas med ladugård, så att fodertransporter lätt och bekvämt kunna försiggå, varigenom betydlig arbetsbesparing vinnes. Svinhus lägges helst nedanför mejeri.L. N. Gramén.

Byggnadsskyldighet. Se Arrende.

Byggnadsritning. Innan något byggnadsföretag börjas, bör alltid fullständig ritning till detsamma vara upprättad. Denna skall vara så tydlig, att den byggande av densamma lätt kan föreställa sig byggnadens verkliga utseende jämte inre anordningar efter fullbordandet av byggnadsarbetena. Ritningarna böra upprättas av i ifrågavarande byggnadsart sakkunnig person. De utföras vanligen i skala 1:100 jämte special- och detaljritningar i större skala. För att byggnadsarbetet skall kunna bedrivas på ett rationellt sätt, erfordras, då byggnadsarbetet är av någon större omfattning: situationsplan, huvudritningar omfattande planer, fasader och sektioner med utskrivna mått, angivande alla dimensioner, detaljer etc, förteckning å allt erforderligt virke och övriga materialier, arbets- och materialbeskrivning samt entreprenadhandlingar. Arbets- och materialbeskrivningar böra, särskilt vid byggnaders utförande på entreprenad, vara så noggranna och utförliga i avseende på dimensioner, materialets beskaffenhet, isolering, drivning och arbetssätt i övrigt, att godtycke i viktigare avseenden eller tvivel om byggherrens mening så vitt möjligt äro uteslutna. Ett byggnadsarbete bör ej igångsättas, förrän den ungefärliga kostnaden är beräknad, vilket är lätt, då b. föreligger. Skulle då byggnadssumman anses vara för hög, kan densamma möjligen genom vissa indragningar eller genom förenkling av projektet nedbringas till antaglig storlek.L. N. Gramén.

Byggnadstimmer. Se Byggnadsvirke.

Byggnadssten. 1. Lämpligheten till b. beror företrädesvis på bergartens motståndskraft mot luftens och vattnets sönderdelande verkningar samt på den lätthet, varmed den kan klyvas med regelbundna plana ytor. Härpå inverkar en b:s sammansättning och grovleken av dess gry samt när- eller frånvaro av skiffrighet. Fördelaktigast är, att en b. är massformig, fin- eller medelkornig. Skiktning, såsom hos gnejs och tät kalksten, underlättar stenens klyvning med plana ytor men medför mindre hållbarhet, i det att förvittring intränger efter skiktytorna. Hos sandsten, som icke vittrar, då bindemedlet mellan sandkornen är kiselsyra, är skiktningen uteslutande en fördel. Grovkristalliniskt gry gör bearbetningen mindre lätt; tätt gry, såsom hos leptit och hälleflinta, medför benägenhet hos stenen att vid huggning springa sönder oregelbundet. Större halt av hornblände eller augit, ss. hos grönstenar, gör stenen mer seg och mindre lätt-tuktad än kvarts- och fältspatrikedom, ss. hos gråstenar. På samma sätt gör talk stenen seg; dolomitisk kalksten är därför mindre lätthuggen än ren kornig kalksten.H. J. Dft.

2. Av naturlig b. äro granit, gnejs, sandsten och kalksten de vanligaste. De två förstnämnda stenarterna gå vanligen på landsbygden under det gemensamma namnet gråsten och användas på grund av sin stora styrka för grundmurar, yttre trappor m. m. dyl. Sandsten användes i huvudsak för samma ändamål, men dessutom, på grund av sin lätthet att bearbeta, för ornamentala byggnadsdetaljer. Tät kalksten kan användas som föregående stenarter, men på grund av sin förekomst i tunna skikt är den lämpligast för golvläggning, trappsteg o. dyl. Till taktäckning användes skiffer. Jfr Bergart. Av konstgjord b. är bränt lertegel det vanligaste och för husbyggnader i allmänhet ett oersättligt material. Det användes för

murar, skorstenar, golvläggning m. m. Det förekommer i olika sorter, ss. vanligt murtegel och fasadtegel, samt i olika färger, beroende av lerans beskaffenhet och teglets framställningssätt. Färgen beror huvudsakligen på halten av järn; den järnfattiga eldfasta leran ger gult, en järnrik lera rött eller vid otillräcklig lufttillförsel vid bränningen grön- till blåaktigt tegel. Tegelleran måste väl bearbetas och bör innehålla 20—30 % sand. Användes för fet lera, blir teglet lätt ojämnt och sprickigt. I Sverige användes tegel av två olika storlekar. Den större sorten, »stort tegel», är vanligast i norra och mellersta Sverige och är cirka 29.5 cm. långt, 14.2 cm. brett och 7.5 cm. tjockt (= 12" X 6" X 3"). Den mindre sorten, »normaltegel», är vanligast i södra Sverige och är 25 cm. långt, 12 cm. brett och 6.5 cm. tjockt (= 10" X 5" X 2.5"). Vanligt murtegel sorteras i tre olika kvaliteter enligt följande normalbestämmelser: A) Prima murtegel skall vara fullkomligt genombränt samt fritt från kalksten och möjligast fritt från stenar, lerbollar och lagringar. Det skall hava plana ytor samt vara rätvinkligt och skarpkantigt och får avvika högst 5 mm. å längden och 3 mm. å bredd och tjocklek. Mindre sprickor i ytan tillåtas, varemot sprickor i tegelmassan ej böra förekomma. För slag med hårt föremål skall teglet avgiva en ren klang. B) Sekunda tegel skall vara ordentligt bränt. Mindre ojämnheter i bränningen samt mindre lerbollar, lagringar och smärre stenar tillåtas. Formen skall vara möjligast rätvinklig samt får avvika högst 6 mm. å längden och 4 mm. å bredd och tjocklek. Snedvinklighet och buktning 4 mm. Mindre sprickor i tegelmassan tillåtas. C) Utskottstegel är det tegel, som icke uppfyller de under B) upptagna villkoren. Fasadtegel, som användes till fogstrukna murar, tillverkas av bättre lera och kräver även noggrannare behandling än vanligt murtegel. Det skall vara fullständigt genombränt, visande en alltigenom lika färgad brottyta, fullkomligt fritt från lerbollar, kalksten och stenpartiklar eller andra främmande beståndsdelar. Av fasadtegel tillverkas ofta särskilda formstenar, avsedda till listverk, dörr- och fönsteröppningar etc. Fasadtegel tillverkas i flera färger och kan vara maskinslaget eller handslaget samt förekommer i två kvaliteter: A) »prima fasadtegel» och B) »ordinärt fasadtegel». Till enklare byggnader på landet kan vanligt murtegel av bättre beskaffenhet och av jämn färg användas för fogstrykning. Det får dock icke vara sämre, än att det motstår väderlekens inflytande.

Lertegel tillverkas även som håltegel, då det förses med tvär- eller längsgående hål, samt poröst tegel, som åstadkommes genom att leran blandas med något brännbart ämne, t. ex. sågspån, som under bränningen förbrännes. Dessa båda tegelsorter äro lättare och mera värmeisolerande än vanligt tegel, men hava mindre styrka och lämpa sig endast för väggmaterial. Eldfast tegel tillverkas av eldfast lera och motstår den starkaste hetta, varför det användes för murning av eldstäder. Klinker eller tegel med sintrad massa tillverkas av en särskild sort kalkhaltig lera och har stor motståndskraft mot tryck och nötning samt mycket ringa uppsugning av fuktighet. Det användes för golvläggning och är bland annat lämpligt för golv i husdjursstallar och mejerier. Dessutom förekommer av bränt och vanligen glaserat lergods vissa formstenar, avsedda för krubbor i svin- och häststall, murning av runda brunnar och skorstenar etc.

B. tillverkas även av cement och sand, stundom även småsten (cementtegel). Den tillverkas mest i större block och förses med hål (cementblocksten) såsom t. ex. Leantegel, Rextegel

m. fl. vilka användas för väggar. Av kalk och sand tillverkas kalksandtegel, vilket användes som vanligt bränt lertegel, men har mindre isolationsförmåga mot temperaturväxlingar. Av masugnsslagg och sand gjutes slaggtegel, vanligen i stort format 50 X 25 X 25 cm.; på grund av dessa stenars tyngd och benägenhet att sönderfalla vid stötar transporteras de sällan längre väg utan användas mest i tillverkningsorten. Sedan de inmurats äro de i hög grad hållfasta. På grund av sin ringa isolationsförmåga bör slaggtegel användas endast till grundmurar o. dyl. Som b. får även medräknas solbränt tegel, s. k. råtegel, vilket tillverkas av lera och sand samt lufttorkas. Det har ringa styrka och får vid användningen väl skyddas mot väta, varför det endast lämpar sig för innerväggar.L. N. Gramén.

Byggnadsvirke. De träslag, som hos oss huvudsakligast användas härtill, äro fur och gran. Virket bör vid användningen vara torrt samt framför allt vinterfällt. Det bör ej heller hava för många eller lösa kvistar och icke vara angripet av röta, svamp e. dyl. Furuvirkets egenskaper äro till stor del beroende på den jordmån, i vilken trädet vuxit. I djup sandmylla, där trädets stora pålrot obehindrat kan tränga djupt ned, utvecklar furan sig till ett rakt och högt, långt upp på stammen kvistfritt träd och lämnar fullgott virke. Furan anses fullt mogen först vid 100—120 års ålder, då den lämnar värdefullaste virket, men fälles vanligen betydligt yngre. Detta virke blir dock av mindre hållbarhet än det virke, man erhåller av det mogna trädet. Furuvirke är lämpligt till alla slags byggnads- och snickeriarbeten. Granvirke är lösare och angripes lättare av röta, i synnerhet när det är utsatt för fuktighetens inflytande. Se Virke. Om än granvirket icke är så varaktigt i fria luften som furuvirke, kan det likväl med stor fördel användas till alla slags byggnadsarbeten med

murar, skorstenar, golvläggning m. m. Det förekommer i olika sorter, ss. vanligt murtegel och fasadtegel, samt i olika färger, beroende av lerans beskaffenhet och teglets framställningssätt. Färgen beror huvudsakligen på halten av järn; den järnfattiga eldfasta leran ger gult, en järnrik lera rött eller vid otillräcklig lufttillförsel vid bränningen grön- till blååktigt tegel. Tegelleran måste väl bearbetas och bör innehålla 20—30 % sand. Användes för fet lera, blir teglet lätt ojämnt och sprickigt. I Sverige användes tegel av två olika storlekar. Den större sorten, »stort tegel», är vanligast i norra och mellersta Sverige och är cirka 29.5 cm. långt, 14.2 cm. brett och 7.5 cm. tjockt (= 12" X 6" X 3"). Den mindre sorten, »normaltegel», är vanligast i södra Sverige och är 25 cm. långt, 12 cm. brett och 6.5 cm. tjockt (= 10" X 5" X 2.5"). Vanligt murtegel sorteras i tre olika kvaliteter enligt följande normalbestämmelser: A) Prima murtegel skall vara fullkomligt genombränt samt fritt från kalksten och möjligast fritt från stenar, lerbollar och lagringar. Det skall hava plana ytor samt vara rätvinkligt och skarpkantigt och får avvika högst 5 mm. å längden och 3 mm. å bredd och tjocklek. Mindre sprickor i ytan tillåtas, varemot sprickor i tegelmassan ej böra förekomma. För slag med hårt föremål skall teglet avgiva en ren klang. B) Sekunda tegel skall vara ordentligt bränt. Mindre ojämnheter i bränningen samt mindre lerbollar, lagringar och smärre stenar tillåtas. Formen skall vara möjligast rätvinklig samt får avvika högst 6 mm. å längden och 4 mm. å bredd och tjocklek. Snedvinklighet och buktning 4 mm. Mindre sprickor i tegelmassan tillåtas. C) Utskottstegel är det tegel, som icke uppfyller de under B) upptagna villkoren. Fasadtegel, som användes till fogstrukna murar, tillverkas av bättre lera och kräver även noggrannare behandling än vanligt murtegel. Det skall vara fullständigt genombränt, visande en alltigenom lika färgad brottyta, fullkomligt fritt från lerbollar, kalksten och stenpartiklar eller andra främmande beståndsdelar. Av fasadtegel tillverkas ofta särskilda formstenar, avsedda till listverk, dörr- och fönsteröppningar etc. Fasadtegel tillverkas i flera färger och kan vara maskinslaget eller handslaget samt förekommer i två kvaliteter: A) »prima fasadtegel» och B) »ordinärt fasadtegel». Till enklare byggnader på landet kan vanligt murtegel av bättre beskaffenhet och av jämn färg användas för fogstrykning. Det får dock icke vara sämre, än att det motstår väderlekens inflytande.

Lertegel tillverkas även som håltegel, då det förses med tvär- eller längsgående hål, samt poröst tegel, som åstadkommes genom att leran blandas med något brännbart ämne, t. ex. sågspån, som under bränningen förbrännes. Dessa båda tegelsorter äro lättare och mera värmeisolerande än vanligt tegel, men hava mindre styrka och lämpa sig endast för väggmaterial. Eldfast tegel tillverkas av eldfast lera och motstår den starkaste hetta, varför det användes för murning av eldstäder. Klinker eller tegel med sintrad massa tillverkas av en särskild sort kalkhaltig lera och har stor motståndskraft mot tryck och nötning samt mycket ringa uppsugning av fuktighet. Det användes för golvläggning och är bland annat lämpligt för golv i husdjursstallar och mejerier. Dessutom förekommer av bränt och vanligen glaserat lergods vissa formstenar, avsedda för krubbor i svin- och häststall, murning av runda brunnar och skorstenar etc.

B. tillverkas även av cement och sand, stundom även småsten (cementtegel). Den tillverkas mest i större block och förses med hål (cementblocksten) såsom t. ex. Leantegel, Rextegel
m. fl. vilka användas för väggar. Av kalk och sand tillverkas kalksandtegel, vilket användes som vanligt bränt lertegel, men har mindre isolationsförmåga mot temperaturväxlingar. Av masugnsslagg och sand gjutes slaggtegel, vanligen i stort format 50 X 25 X 25 cm.; på grund av dessa stenars tyngd och benägenhet att sönderfalla vid stötar transporteras de sällan längre väg utan användas mest i tillverkningsorten. Sedan de inmurats äro de i hög grad hållfasta. På grund av sin ringa isolationsförmåga bör slaggtegel användas endast till grundmurar o. dyl. Som b. får även medräknas solbränt tegel, s. k. råtegel, vilket tillverkas av lera och sand samt lufttorkas. Det har ringa styrka och får vid användningen väl skyddas mot väta, varför det endast lämpar sig för innerväggar.L. N. Gramén.

Byggnadsvirke. De träslag, som hos oss huvudsakligast användas härtill, äro fur och gran. Virket bör vid användningen vara torrt samt framför allt vinterfällt. Det bör ej heller hava för många eller lösa kvistar och icke vara angripet av röta, svamp e. dyl. Furuvirkets egenskaper äro till stor del beroende på den jordmån, i vilken trädet vuxit. I djup sandmylla, där trädets stora pålrot obehindrat kan tränga djupt ned, utvecklar furan sig till ett rakt och högt, långt upp på stammen kvistfritt träd och lämnar fullgott virke. Furan anses fullt mogen först vid 100—120 års ålder, då den lämnar värdefullaste virket, men fälles vanligen betydligt yngre. Detta virke blir dock av mindre hållbarhet än det virke, man erhåller av det mogna trädet. Furuvirke är lämpligt till alla slags byggnads- och snickeriarbeten. Granvirke är lösare och angripes lättare av röta, i synnerhet när det är utsatt för fuktighetens inflytande. Se Virke. Om än granvirket icke är så varaktigt i fria luften som furuvirke, kan det likväl med stor fördel användas till alla slags byggnadsarbeten med

undantag av sådana, som omväxlande äro utsatta för väta och torka. Till takstolar, takbjälkar, golv och över huvud taget till alla invändiga arbeten är gran lämplig. Gran har mycket hårda kvistar, vilket gör virket mindre lämpligt till bättre snickeriarbeten. Av andra träslag, som, om än i mindre utsträckning, komma till användning för byggnadsändamål, har lärkträ liknande egenskaper med fur, är lätt, hårt och segt, angripes ej av mask samt har stor motståndskraft mot fuktighetens inverkan. Ek är mycket starkt, varaktigt och mindre föränderligt än fur och gran men betydligt svårare att bearbeta. Det ställer sig ganska dyrt, varför det endast i undantagsfall användes och då till sådant, där dess goda egenskaper särskilt måste tagas i anspråk. Om olika sortiment av b., se Sågning, Virke. Fyrkantvirke, inbegripet bjälkar, sparrar och ribbor sorteras med avseende på godhet uti klasser enligt i huvudsak samma bestämmelser: 1:a klassen: sågade, fullkantiga med obetydliga vankanter på högst 2 sidor; 2:a klassen: sågade eller bilade med vankanter som tillsammans icke utgöra vid varje kant mer än $^1/_3$ av bjälkens längd, men vankanterna få icke vara av sådan beskaffenhet att bjälkens bärighet därav nämnvärt minskas; 3:e klassen (utskott): vankanter, som 2:a klassen, men dessutom tillåtas större kvistar, vilka icke minska bärigheten, men röta och rötkvistar få icke förekomma. Plank och bräder sorteras uti: 1:a klassen: fullkantiga, ett fåtal ljusa, mindre fasta kvistar, fria från blåyta och sprickor; 2:a klassen: fullkantiga med större, men dock fasta kvistar, något blåyta och små torksprickor få förekomma; 3:e klassen: vankanter till högst 1/3 av tjockleken, blåyta, större torksprickor, men dock inga öppna sprickor, röta eller rötkvistar; 4:e klassen (utskott): felaktigheter tillåtna med undantag av genomgående sprickor. I handeln förekommer sällan större längder av något virkesslag än upp till 15 fot, 4 $^1/_2$ m., men större längder kunna vid särskild beställning erhållas från sågverken. Jfr Sågning.L. N. Gramén.

Bynke. Se Artemisia.

Bytteprovning. Se Smörutställning.

Byttgräs. Se Älggräs.

Byturus. Se Hallonänger.

Bäcken. Se Skelett.

Bänkgård. Se Drivbänk.

Bär betecknar i allmänhet frukter, vars fruktvägg är saftigt uppsvälld, men till sådana räknas även i dagligt tal stenfrukter, hos vilka fruktväggens inre del är hård, såsom körsbär, plommon och hallon, likasom även smultron, vilkas bärlika del är det uppsvällda fästet, och enbär, som är en köttig kotte. Om bärodling, se Fruktodling.

Bland vilda bär, som användas till människoföda, äro åtskilliga av ekonomisk betydelse som ett smakligt, hälsosamt och — vid egen insamling — billigt tillskott till födan, samt genom den inkomst, som deras plockning kan bereda. Främst gäller detta lingon och blåbär, vilka förekomma i största mängd och allmännast i hela landets skogstrakter, men även hjortron, björnbär, åkerbär, tranbär, nypon och enbär. Endast lingon hava varit föremål för någon större export, som uppgått till 3—4 millioner kg. per år. För tillvaratagande av skogsbär och deras konservering genom torkning har huvudsakligen genom Svenska medicinalväxtföreningens försorg ett fyrtiotal torkhus anlagts i landets skogstrakter och blivit centralhärdar för skogsbärs insamling och bringande i handeln. Vid torkning åtgå omkring 7 kg. friska bär till 1 kg. torkade. (Litt.: Lantbr.ak. tidskr. 1916, sid. 264.) För bärplockning i större skala användes bärplockningsmaskiner (se d. o.). Bärplockning är enligt gammal hävd fri även utan markägarens tilllåtelse.

B., liksom övriga ätbara frukter, innehålla liten mängd näring, i det att deras vattenhalt vanligen är omkring 90 %. Men de fasta beståndsdelarna äro till största delen lättsmälta.

Största mängden av dessa är socker, huvudsakligen en blandning av druv- och fruktsocker (invertsocker), varav halten växlar 4—10 %. Skalen, som utgöras av cellulosa och pentosaner, äro till största delen osmältbara för människan men kunna tillgodogöras av växtätande husdjur. (Se Kolhydrat, Cellulosa.) De organiska syrorna, varav halten plägar vara o. 2—3% hava ett lägre näringsvärde än kolhydraten, men äro genom sin smak ägnade att befordra födans smältning. Askbeståndsdelarna, 0.2—1 %, anses även som viktiga beståndsdelar av näringen. Bärens hälsosamma inverkan ökas genom deras halt av C-vitaminer (se d. o.).

Bärande träd. Härtill räknas enl. Byggningabalkens 13 kap. ek, bok, apel och oxel. Dessa trädslag voro fordom ställda under lagens särskilda skydd. Detta skydd är numera inskränkt till ek och bok och gäller endast å viss kronojord, å jord, varav frälseränta utgår, samt å häradsallmänning.E. T.

Bärben. Se Bäcken, Skelett.

Bärbuskar. Se Bär, Fruktodling.

Bärfis. Se Stinkfly.

Bärgning. Se Sädesbärgning.

Bärlina. Då bjälklagens bärvidd är stor, måste golvbjälkarna på erforderliga ställen understödas av bärbjälkar eller bärlinor. Härtill användes grövre bjälkar av god beskaffenhet. Dessa kunna förstärkas genom sammanlaxning eller fördymling av två stockar, vilka läggas över varandra och sammanhållas medelst bultar, eller också genom å sidorna fastspikade plankor, fästade med ekspik eller bultar. Vid större belastningar och då det gäller större friliggande längder, användas ofta järnbalkar. Avståndet mellan bärlinorna tages 3—5 m.

undantag av sådana, som omväxlande äro utsatta för väta och torka. Till takstolar, takbjälkar, golv och över huvud taget till alla invändiga arbeten är gran lämplig. Gran har mycket hårda kvistar, vilket gör virket mindre lämpligt till bättre snickeriarbeten. Av andra träslag, som, om än i mindre utsträckning, komma till användning för byggnadsändamål, har lärkträ liknande egenskaper med fur, är lätt, hårt och segt, angripes ej av mask samt har stor motståndskraft mot fuktighetens inverkan. Ek är mycket starkt, varaktigt och mindre föränderligt än fur och gran men betydligt svårare att bearbeta. Det ställer sig ganska dyrt, varför det endast i undantagsfall användes och då till sådant, där dess goda egenskaper särskilt måste tagas i anspråk. Om olika sortiment av b., se Sågning, Virke. Fyrkantvirke, inbegripet bjälkar, sparrar och ribbor sorteras med avseende på godhet uti klasser enligt i huvudsak samma bestämmelser: 1:a klassen: sågade, fullkantiga med obetydliga vankanter på högst 2 sidor; 2:a klassen: sågade eller bilade med vankanter som tillsammans icke utgöra vid varje kant mer än $^1/_3$ av bjälkens längd, men vankanterna få icke vara av sådan beskaffenhet att bjälkens bärighet därav nämnvärt minskas; 3:e klassen (utskott): vankanter, som 2:a klassen, men dessutom tillåtas större kvistar, vilka icke minska bärigheten, men röta och rötkvistar få icke förekomma. Plank och bräder sorteras uti: 1:a klassen: fullkantiga, ett fåtal ljusa, mindre fasta kvistar, fria från blåyta och sprickor; 2:a klassen: fullkantiga med större, men dock fasta kvistar, något blåyta och små torksprickor få förekomma; 3:e klassen: vankanter till högst 1/3 av tjockleken, blåyta, större torksprickor, men dock inga öppna sprickor, röta eller rötkvistar; 4:e klassen (utskott): felaktigheter tillåtna med undantag av genomgående sprickor. I handeln förekommer sällan större längder av något virkesslag än upp till 15 fot, $4\ ^1/_2$ m., men större längder kunna vid särskild beställning erhållas från sågverken. Jfr Sågning.L. N. Gramén.

Bynke. Se Artemisia.

Bytteprovning. Se Smörutställning.

Byttgräs. Se Älggräs.

Byturus. Se Hallonänger.

Bäcken. Se Skelett.

Bänkgård. Se Drivbänk.

Bär betecknar i allmänhet frukter, vars fruktvägg är saftigt uppsvälld, men till sådana räknas även i dagligt tal stenfrukter, hos vilka fruktväggens inre del är hård, såsom körsbär, plommon och hallon, likasom även smultron, vilkas bärlika del är det uppsvällda fästet, och enbär, som är en köttig kotte. Om bärodling, se Fruktodling.

Bland vilda bär, som användas till människoföda, äro åtskilliga av ekonomisk betydelse som ett smakligt, hälsosamt och — vid egen insamling — billigt tillskott till födan, samt genom den inkomst, som deras plockning kan bereda. Främst gäller detta lingon och blåbär, vilka förekomma i största mängd och allmännast i hela landets skogstrakter, men även hjortron, björnbär, åkerbär, tranbär, nypon och enbär. Endast lingon hava varit föremål för någon större export, som uppgått till 3—4 millioner kg. per år. För tillvaratagande av skogsbär och deras konservering genom torkning har huvudsakligen genom Svenska medicinalväxtföreningens försorg ett fyrtiotal torkhus anlagts i landets skogstrakter och blivit centralhärdar för skogsbärs insamling och bringande i handeln. Vid torkning åtgå omkring 7 kg. friska bär till 1 kg. torkade. (Litt.: Lantbr.ak. tidskr. 1916, sid. 264.) För bärplockning i större skala användes bärplockningsmaskiner (se d. o.). Bärplockning är enligt gammal hävd fri även utan markägarens tilllåtelse.

B., liksom övriga ätbara frukter, innehålla liten mängd näring, i det att deras vattenhalt vanligen är omkring 90 %. Men de fasta beståndsdelarna äro till största delen lättsmälta.
Största mängden av dessa är socker, huvudsakligen en blandning av druv- och fruktsocker (invertsocker), varav halten växlar 4—10 %. Skalen, som utgöras av cellulosa och pentosaner, äro till största delen osmältbara för människan men kunna tillgodogöras av växtätande husdjur. (Se Kolhydrat, Cellulosa.) De organiska syrorna, varav halten plägar vara o. 2—3% hava ett lägre näringsvärde än kolhydraten, men äro genom sin smak ägnade att befordra födans smältning. Askbeståndsdelarna, 0.2—1 %, anses även som viktiga beståndsdelar av näringen. Bärens hälsosamma inverkan ökas genom deras halt av C-vitaminer (se d. o.).

Bärande träd. Härtill räknas enl. Byggningabalkens 13 kap. ek, bok, apel och oxel. Dessa trädslag voro fordom ställda under lagens särskilda skydd. Detta skydd är numera inskränkt till ek och bok och gäller endast å viss kronojord, å jord, varav frälseränta utgår, samt å häradsallmänning.E. T.

Bärben. Se Bäcken, Skelett.

Bärbuskar. Se Bär, Fruktodling.

Bärfis. Se Stinkfly.

Bärgning. Se Sädesbärgning.

Bärlina. Då bjälklagens bärvidd är stor, måste golvbjälkarna på erforderliga ställen understödas av bärbjälkar eller bärlinor. Härtill användes grövre bjälkar av god beskaffenhet. Dessa kunna förstärkas genom sammanlaxning eller fördymling av två stockar, vilka läggas över varandra och sammanhållas medelst bultar, eller också genom å sidorna fastspikade plankor, fästade med ekspik eller bultar. Vid större belastningar och då det gäller större friliggande längder, användas ofta järnbalkar. Avståndet mellan bärlinorna tages 3—5 m.

undantag av sådana, som omväxlande äro utsatta för väta och torka. Till takstolar, takbjälkar, golv och över huvud taget till alla invändiga arbeten är gran lämplig. Gran har mycket hårda kvistar, vilket gör virket mindre lämpligt till bättre snickeriarbeten. Av andra träslag, som, om än i mindre utsträckning, komma till användning för byggnadsändamål, har lärkträ liknande egenskaper med fur, är lätt, hårt och segt, angripes ej av mask samt har stor motståndskraft mot fuktighetens inverkan. Ek är mycket starkt, varaktigt och mindre föränderligt än fur och gran men betydligt svårare att bearbeta. Det ställer sig ganska dyrt, varför det endast i undantagsfall användes och då till sådant, där dess goda egenskaper särskilt måste tagas i anspråk. Om olika sortiment av b., se Sågning, Virke. Fyrkantvirke, inbegripet bjälkar, sparrar och ribbor sorteras med avseende på godhet uti klasser enligt i huvudsak samma bestämmelser: 1:a klassen: sågade, fullkantiga med obetydliga vankanter på högst 2 sidor; 2:a klassen: sågade eller bilade med vankanter som tillsammans icke utgöra vid varje kant mer än $^1/_3$ av bjälkens längd, men vankanterna få icke vara av sådan beskaffenhet att bjälkens bärighet därav nämnvärt minskas; 3:e klassen (utskott): vankanter, som 2:a klassen, men dessutom tillåtas större kvistar, vilka icke minska bärigheten, men röta och rötkvistar få icke förekomma. Plank och bräder sorteras uti: 1:a klassen: fullkantiga, ett fåtal ljusa, mindre fasta kvistar, fria från blåyta och sprickor; 2:a klassen: fullkantiga med större, men dock fasta kvistar, något blåyta och små torksprickor få förekomma; 3:e klassen: vankanter till högst 1/3 av tjockleken, blåyta, större torksprickor, men dock inga öppna sprickor, röta eller rötkvistar; 4:e klassen (utskott): felaktigheter tillåtna med undantag av genomgående sprickor. I handeln förekommer sällan större längder av något virkesslag än upp till 15 fot, $4\ ^1/_2$ m., men större längder kunna vid särskild beställning erhållas från sågverken. Jfr Sågning.L. N. Gramén.

Bynke. Se Artemisia.

Bytteprovning. Se Smörutställning.

Byttgräs. Se Älggräs.

Byturus. Se Hallonänger.

Bäcken. Se Skelett.

Bänkgård. Se Drivbänk.

Bär betecknar i allmänhet frukter, vars fruktvägg är saftigt uppsvälld, men till sådana räknas även i dagligt tal stenfrukter, hos vilka fruktväggens inre del är hård, såsom körsbär, plommon och hallon, likasom även smultron, vilkas bärlika del är det uppsvällda fästet, och enbär, som är en köttig kotte. Om bärodling, se Fruktodling.

Bland vilda bär, som användas till människoföda, äro åtskilliga av ekonomisk betydelse som ett smakligt, hälsosamt och — vid egen insamling — billigt tillskott till födan, samt genom den inkomst, som deras plockning kan bereda. Främst gäller detta lingon och blåbär, vilka förekomma i största mängd och allmännast i hela landets skogstrakter, men även hjortron, björnbär, åkerbär, tranbär, nypon och enbär. Endast lingon hava varit föremål för någon större export, som uppgått till 3—4 millioner kg. per år. För tillvaratagande av skogsbär och deras konservering genom torkning har huvudsakligen genom Svenska medicinalväxtföreningens försorg ett fyrtiotal torkhus anlagts i landets skogstrakter och blivit centralhärdar för skogsbärs insamling och bringande i handeln. Vid torkning åtgå omkring 7 kg. friska bär till 1 kg. torkade. (Litt.: Lantbr.ak. tidskr. 1916, sid. 264.) För bärplockning i större skala användes bärplockningsmaskiner (se d. o.). Bärplockning är enligt gammal hävd fri även utan markägarens tilllåtelse.

B., liksom övriga ätbara frukter, innehålla liten mängd näring, i det att deras vattenhalt vanligen är omkring 90 %. Men de fasta beståndsdelarna äro till största delen lättsmälta. Största mängden av dessa är socker, huvudsakligen en blandning av druv- och fruktsocker (invertsocker), varav halten växlar 4—10 %. Skalen, som utgöras av cellulosa och pentosaner, äro till största delen osmältbara för människan men kunna tillgodogöras av växtätande husdjur. (Se Kolhydrat, Cellulosa.) De organiska syrorna, varav halten plägar vara o. 2—3% hava ett lägre näringsvärde än kolhydraten, men äro genom sin smak ägnade att befordra födans smältning. Askbeståndsdelarna, 0.2—1 %, anses även som viktiga beståndsdelar av näringen. Bärens hälsosamma inverkan ökas genom deras halt av C-vitaminer (se d. o.).

Bärande träd. Härtill räknas enl. Byggningabalkens 13 kap. ek, bok, apel och oxel. Dessa trädslag voro fordom ställda under lagens särskilda skydd. Detta skydd är numera inskränkt till ek och bok och gäller endast å viss kronojord, å jord, varav frälseränta utgår, samt å häradsallmänning.E. T.

Bärben. Se Bäcken, Skelett.

Bärbuskar. Se Bär, Fruktodling.

Bärfis. Se Stinkfly.

Bärgning. Se Sädesbärgning.

Bärlina. Då bjälklagens bärvidd är stor, måste golvbjälkarna på erforderliga ställen understödas av bärbjälkar eller bärlinor. Härtill användes grövre bjälkar av god beskaffenhet. Dessa kunna förstärkas genom sammanlaxning eller fördymling av två stockar, vilka läggas över varandra och sammanhållas medelst bultar, eller också genom å sidorna fastspikade plankor, fästade med ekspik eller bultar. Vid större belastningar och då det gäller större friliggande längder, användas ofta järnbalkar. Avståndet mellan bärlinorna tages 3—5 m.

undantag av sådana, som omväxlande äro utsatta för väta och torka. Till takstolar, takbjälkar, golv och över huvud taget till alla invändiga arbeten är gran lämplig. Gran har mycket hårda kvistar, vilket gör virket mindre lämpligt till bättre snickeriarbeten. Av andra träslag, som, om än i mindre utsträckning, komma till användning för byggnadsändamål, har lärkträ liknande egenskaper med fur, är lätt, hårt och segt, angripes ej av mask samt har stor motståndskraft mot fuktighetens inverkan. Ek är mycket starkt, varaktigt och mindre föränderligt än fur och gran men betydligt svårare att bearbeta. Det ställer sig ganska dyrt, varför det endast i undantagsfall användes och då till sådant, där dess goda egenskaper särskilt måste tagas i anspråk. Om olika sortiment av b., se Sågning, Virke. Fyrkantvirke, inbegripet bjälkar, sparrar och ribbor sorteras med avseende på godhet uti klasser enligt i huvudsak samma bestämmelser: 1:a klassen: sågade, fullkantiga med obetydliga vankanter på högst 2 sidor; 2:a klassen: sågade eller bilade med vankanter som tillsammans icke utgöra vid varje kant mer än $^{1}/_{3}$ av bjälkens längd, men vankanterna få icke vara av sådan beskaffenhet att bjälkens bärighet därav nämnvärt minskas; 3:e klassen (utskott): vankanter, som 2:a klassen, men dessutom tillåtas större kvistar, vilka icke minska bärigheten, men röta och rötkvistar få icke förekomma. Plank och bräder sorteras uti: 1:a klassen: fullkantiga, ett fåtal ljusa, mindre fasta kvistar, fria från blåyta och sprickor; 2:a klassen: fullkantiga med större, men dock fasta kvistar, något blåyta och små torksprickor få förekomma; 3:e klassen: vankanter till högst 1/3 av tjockleken, blåyta, större torksprickor, men dock inga öppna sprickor, röta eller rötkvistar; 4:e klassen (utskott): felaktigheter tillåtna med undantag av genomgående sprickor. I handeln förekommer sällan större längder av något virkesslag än upp till 15 fot, 4 $^{1}/_{2}$ m., men större längder kunna vid särskild beställning erhållas från sågverken. Jfr Sågning.L. N. Gramén.

Bynke. Se Artemisia.

Bytteprovning. Se Smörutställning.

Byttgräs. Se Älggräs.

Byturus. Se Hallonänger.

Bäcken. Se Skelett.

Bänkgård. Se Drivbänk.

Bär betecknar i allmänhet frukter, vars fruktvägg är saftigt uppsvälld, men till sådana räknas även i dagligt tal stenfrukter, hos vilka fruktväggens inre del är hård, såsom körsbär, plommon och hallon, likasom även smultron, vilkas bärlika del är det uppsvällda fästet, och enbär, som är en köttig kotte. Om bärodling, se Fruktodling.

Bland vilda bär, som användas till människoföda, äro åtskilliga av ekonomisk betydelse som ett smakligt, hälsosamt och — vid egen insamling — billigt tillskott till födan, samt genom den inkomst, som deras plockning kan bereda. Främst gäller detta lingon och blåbär, vilka förekomma i största mängd och allmännast i hela landets skogstrakter, men även hjortron, björnbär, åkerbär, tranbär, nypon och enbär. Endast lingon hava varit föremål för någon större export, som uppgått till 3—4 millioner kg. per år. För tillvaratagande av skogsbär och deras konservering genom torkning har huvudsakligen genom Svenska medicinalväxtföreningens försorg ett fyrtiotal torkhus anlagts i landets skogstrakter och blivit centralhärdar för skogsbärs insamling och bringande i handeln. Vid torkning åtgå omkring 7 kg. friska bär till 1 kg. torkade. (Litt.: Lantbr.ak. tidskr. 1916, sid. 264.) För bärplockning i större skala användes bärplockningsmaskiner (se d. o.). Bärplockning är enligt gammal hävd fri även utan markägarens tilllåtelse.

B., liksom övriga ätbara frukter, innehålla liten mängd näring, i det att deras vattenhalt vanligen är omkring 90 %. Men de fasta beståndsdelarna äro till största delen lättsmälta. Största mängden av dessa är socker, huvudsakligen en blandning av druv- och fruktsocker (invertsocker), varav halten växlar 4—10 %. Skalen, som utgöras av cellulosa och pentosaner, äro till största delen osmältbara för människan men kunna tillgodogöras av växtätande husdjur. (Se Kolhydrat, Cellulosa.) De organiska syrorna, varav halten plägar vara o. 2—3% hava ett lägre näringsvärde än kolhydraten, men äro genom sin smak ägnade att befordra födans smältning. Askbeståndsdelarna, 0.2—1 %, anses även som viktiga beståndsdelar av näringen. Bärens hälsosamma inverkan ökas genom deras halt av C-vitaminer (se d. o.).

Bärande träd. Härtill räknas enl. Byggningabalkens 13 kap. ek, bok, apel och oxel. Dessa trädslag voro fordom ställda under lagens särskilda skydd. Detta skydd är numera inskränkt till ek och bok och gäller endast å viss kronojord, å jord, varav frälseränta utgår, samt å häradsallmänning.E. T.

Bärben. Se Bäcken, Skelett.

Bärbuskar. Se Bär, Fruktodling.

Bärfis. Se Stinkfly.

Bärgning. Se Sädesbärgning.

Bärlina. Då bjälklagens bärvidd är stor, måste golvbjälkarna på erforderliga ställen understödas av bärbjälkar eller bärlinor. Härtill användes grövre bjälkar av god beskaffenhet. Dessa kunna förstärkas genom sammanlaxning eller fördymling av två stockar, vilka läggas över varandra och sammanhållas medelst bultar, eller också genom å sidorna fastspikade plankor, fästade med ekspik eller bultar. Vid större belastningar och då det gäller större friliggande längder, användas ofta järnbalkar. Avståndet mellan bärlinorna tages 3—5 m.

undantag av sådana, som omväxlande äro utsatta för väta och torka. Till takstolar, takbjälkar, golv och över huvud taget till alla invändiga arbeten är gran lämplig. Gran har mycket hårda kvistar, vilket gör virket mindre lämpligt till bättre snickeriarbeten. Av andra träslag, som, om än i mindre utsträckning, komma till användning för byggnadsändamål, har lärkträ liknande egenskaper med fur, är lätt, hårt och segt, angripes ej av mask samt har stor motståndskraft mot fuktighetens inverkan. Ek är mycket starkt, varaktigt och mindre föränderligt än fur och gran men betydligt svårare att bearbeta. Det ställer sig ganska dyrt, varför det endast i undantagsfall användes och då till sådant, där dess goda egenskaper särskilt måste tagas i anspråk. Om olika sortiment av b., se Sågning, Virke. Fyrkantvirke, inbegripet bjälkar, sparrar och ribbor sorteras med avseende på godhet uti klasser enligt i huvudsak samma bestämmelser: 1:a klassen: sågade, fullkantiga med obetydliga vankanter på högst 2 sidor; 2:a klassen: sågade eller bilade med vankanter som tillsammans icke utgöra vid varje kant mer än $^{1}/_{3}$ av bjälkens längd, men vankanterna få icke vara av sådan beskaffenhet att bjälkens bärighet därav nämnvärt minskas; 3:e klassen (utskott): vankanter, som 2:a klassen, men dessutom tillåtas större kvistar, vilka icke minska bärigheten, men röta och rötkvistar få icke förekomma. Plank och bräder sorteras uti: 1:a klassen: fullkantiga, ett fåtal ljusa, mindre fasta kvistar, fria från blåyta och sprickor; 2:a klassen: fullkantiga med större, men dock fasta kvistar, något blåyta och små torksprickor få förekomma; 3:e klassen: vankanter till högst 1/3 av tjockleken, blåyta, större torksprickor, men dock inga öppna sprickor, röta eller rötkvistar; 4:e klassen (utskott): felaktigheter tillåtna med undantag av genomgående sprickor. I handeln förekommer sällan större längder av något virkesslag än upp till 15 fot, 4 $^{1}/_{2}$ m., men större längder kunna vid särskild beställning erhållas från sågverken. Jfr Sågning.L. N. Gramén.

Bynke. Se Artemisia.

Bytteprovning. Se Smörutställning.

Byttgräs. Se Älggräs.

Byturus. Se Hallonänger.

Bäcken. Se Skelett.

Bänkgård. Se Drivbänk.

Bär betecknar i allmänhet frukter, vars fruktvägg är saftigt uppsvälld, men till sådana räknas även i dagligt tal stenfrukter, hos vilka fruktväggens inre del är hård, såsom körsbär, plommon och hallon, likasom även smultron, vilkas bärlika del är det uppsvällda fästet, och enbär, som är en köttig kotte. Om bärodling, se Fruktodling.

Bland vilda bär, som användas till människoföda, äro åtskilliga av ekonomisk betydelse som ett smakligt, hälsosamt och — vid egen insamling — billigt tillskott till födan, samt genom den inkomst, som deras plockning kan bereda. Främst gäller detta lingon och blåbär, vilka förekomma i största mängd och allmännast i hela landets skogstrakter, men även hjortron, björnbär, åkerbär, tranbär, nypon och enbär. Endast lingon hava varit föremål för någon större export, som uppgått till 3—4 millioner kg. per år. För tillvaratagande av skogsbär och deras konservering genom torkning har huvudsakligen genom Svenska medicinalväxtföreningens försorg ett fyrtiotal torkhus anlagts i landets skogstrakter och blivit centralhärdar för skogsbärs insamling och bringande i handeln. Vid torkning åtgå omkring 7 kg. friska bär till 1 kg. torkade. (Litt.: Lantbr.ak. tidskr. 1916, sid. 264.) För bärplockning i större skala användes bärplockningsmaskiner (se d. o.). Bärplockning är enligt gammal hävd fri även utan markägarens tilllåtelse.

B., liksom övriga ätbara frukter, innehålla liten mängd näring, i det att deras vattenhalt vanligen är omkring 90 %. Men de fasta beståndsdelarna äro till största delen lättsmälta. Största mängden av dessa är socker, huvudsakligen en blandning av druv- och fruktsocker (invertsocker), varav halten växlar 4—10 %. Skalen, som utgöras av cellulosa och pentosaner, äro till största delen osmältbara för människan men kunna tillgodogöras av växtätande husdjur. (Se Kolhydrat, Cellulosa.) De organiska syrorna, varav halten plägar vara o. 2—3% hava ett lägre näringsvärde än kolhydraten, men äro genom sin smak ägnade att befordra födans smältning. Askbeståndsdelarna, 0.2—1 %, anses även som viktiga beståndsdelar av näringen. Bärens hälsosamma inverkan ökas genom deras halt av C-vitaminer (se d. o.).

Bärande träd. Härtill räknas enl. Byggningabalkens 13 kap. ek, bok, apel och oxel. Dessa trädslag voro fordom ställda under lagens särskilda skydd. Detta skydd är numera inskränkt till ek och bok och gäller endast å viss kronojord, å jord, varav frälseränta utgår, samt å häradsallmänning.E. T.

Bärben. Se Bäcken, Skelett.

Bärbuskar. Se Bär, Fruktodling.

Bärfis. Se Stinkfly.

Bärgning. Se Sädesbärgning.

Bärlina. Då bjälklagens bärvidd är stor, måste golvbjälkarna på erforderliga ställen understödas av bärbjälkar eller bärlinor. Härtill användes grövre bjälkar av god beskaffenhet. Dessa kunna förstärkas genom sammanlaxning eller fördymling av två stockar, vilka läggas över varandra och sammanhållas medelst bultar, eller också genom å sidorna fastspikade plankor, fästade med ekspik eller bultar. Vid större belastningar och då det gäller större friliggande längder, användas ofta järnbalkar. Avståndet mellan bärlinorna tages 3—5 m.

undantag av sådana, som omväxlande äro utsatta för väta och torka. Till takstolar, takbjälkar, golv och över huvud taget till alla invändiga arbeten är gran lämplig. Gran har mycket hårda kvistar, vilket gör virket mindre lämpligt till bättre snickeriarbeten. Av andra träslag, som, om än i mindre utsträckning, komma till användning för byggnadsändamål, har lärkträ liknande egenskaper med fur, är lätt, hårt och segt, angripes ej av mask samt har stor motståndskraft mot fuktighetens inverkan. Ek är mycket starkt, varaktigt och mindre föränderligt än fur och gran men betydligt svårare att bearbeta. Det ställer sig ganska dyrt, varför det endast i undantagsfall användes och då till sådant, där dess goda egenskaper särskilt måste tagas i anspråk. Om olika sortiment av b., se Sågning, Virke. Fyrkantvirke, inbegripet bjälkar, sparrar och ribbor sorteras med avseende på godhet uti klasser enligt i huvudsak samma bestämmelser: 1:a klassen: sågade, fullkantiga med obetydliga vankanter på högst 2 sidor; 2:a klassen: sågade eller bilade med vankanter som tillsammans icke utgöra vid varje kant mer än $^{1}/_{3}$ av bjälkens längd, men vankanterna få icke vara av sådan beskaffenhet att bjälkens bärighet därav nämnvärt minskas; 3:e klassen (utskott): vankanter, som 2:a klassen, men dessutom tillåtas större kvistar, vilka icke minska bärigheten, men röta och rötkvistar få icke förekomma. Plank och bräder sorteras uti: 1:a klassen: fullkantiga, ett fåtal ljusa, mindre fasta kvistar, fria från blåyta och sprickor; 2:a klassen: fullkantiga med större, men dock fasta kvistar, något blåyta och små torksprickor få förekomma; 3:e klassen: vankanter till högst 1/3 av tjockleken, blåyta, större torksprickor, men dock inga öppna sprickor, röta eller rötkvistar; 4:e klassen (utskott): felaktigheter tillåtna med undantag av genomgående sprickor. I handeln förekommer sällan större längder av något virkesslag än upp till 15 fot, 4 $^{1}/_{2}$ m., men större längder kunna vid särskild beställning erhållas från sågverken. Jfr Sågning.L. N. Gramén.

Bynke. Se Artemisia.

Bytteprovning. Se Smörutställning.

Byttgräs. Se Älggräs.

Byturus. Se Hallonänger.

Bäcken. Se Skelett.

Bänkgård. Se Drivbänk.

Bär betecknar i allmänhet frukter, vars fruktvägg är saftigt uppsvälld, men till sådana räknas även i dagligt tal stenfrukter, hos vilka fruktväggens inre del är hård, såsom körsbär, plommon och hallon, likasom även smultron, vilkas bärlika del är det uppsvällda fästet, och enbär, som är en köttig kotte. Om bärodling, se Fruktodling.

Bland vilda bär, som användas till människoföda, äro åtskilliga av ekonomisk betydelse som ett smakligt, hälsosamt och — vid egen insamling — billigt tillskott till födan, samt genom den inkomst, som deras plockning kan bereda. Främst gäller detta lingon och blåbär, vilka förekomma i största mängd och allmännast i hela landets skogstrakter, men även

hjortron, björnbär, åkerbär, tranbär, nypon och enbär. Endast lingon hava varit föremål för någon större export, som uppgått till 3—4 millioner kg. per år. För tillvaratagande av skogsbär och deras konservering genom torkning har huvudsakligen genom Svenska medicinalväxtföreningens försorg ett fyrtiotal torkhus anlagts i landets skogstrakter och blivit centralhärdar för skogsbärs insamling och bringande i handeln. Vid torkning åtgå omkring 7 kg. friska bär till 1 kg. torkade. (Litt.: Lantbr.ak. tidskr. 1916, sid. 264.) För bärplockning i större skala användes bärplockningsmaskiner (se d. o.). Bärplockning är enligt gammal hävd fri även utan markägarens tilllåtelse.

B., liksom övriga ätbara frukter, innehålla liten mängd näring, i det att deras vattenhalt vanligen är omkring 90 %. Men de fasta beståndsdelarna äro till största delen lättsmälta. Största mängden av dessa är socker, huvudsakligen en blandning av druv- och fruktsocker (invertsocker), varav halten växlar 4—10 %. Skalen, som utgöras av cellulosa och pentosaner, äro till största delen osmältbara för människan men kunna tillgodogöras av växtätande husdjur. (Se Kolhydrat, Cellulosa.) De organiska syrorna, varav halten plägar vara o. 2—3% hava ett lägre näringsvärde än kolhydraten, men äro genom sin smak ägnade att befordra födans smältning. Askbeståndsdelarna, 0.2—1 %, anses även som viktiga beståndsdelar av näringen. Bärens hälsosamma inverkan ökas genom deras halt av C-vitaminer (se d. o.).

Bärande träd. Härtill räknas enl. Byggningabalkens 13 kap. ek, bok, apel och oxel. Dessa trädslag voro fordom ställda under lagens särskilda skydd. Detta skydd är numera inskränkt till ek och bok och gäller endast å viss kronojord, å jord, varav frälseränta utgår, samt å häradsallmänning.E. T.

Bärben. Se Bäcken, Skelett.

Bärbuskar. Se Bär, Fruktodling.

Bärfis. Se Stinkfly.

Bärgning. Se Sädesbärgning.

Bärlina. Då bjälklagens bärvidd är stor, måste golvbjälkarna på erforderliga ställen understödas av bärbjälkar eller bärlinor. Härtill användes grövre bjälkar av god beskaffenhet. Dessa kunna förstärkas genom sammanlaxning eller fördymling av två stockar, vilka läggas över varandra och sammanhållas medelst bultar, eller också genom å sidorna fastspikade plankor, fästade med ekspik eller bultar. Vid större belastningar och då det gäller större friliggande längder, användas ofta järnbalkar. Avståndet mellan bärlinorna tages 3—5 m.

undantag av sådana, som omväxlande äro utsatta för väta och torka. Till takstolar, takbjälkar, golv och över huvud taget till alla invändiga arbeten är gran lämplig. Gran har mycket hårda kvistar, vilket gör virket mindre lämpligt till bättre snickeriarbeten. Av andra träslag, som, om än i mindre utsträckning, komma till användning för byggnadsändamål, har lärkträ liknande egenskaper med fur, är lätt, hårt och segt, angripes ej av mask samt har stor motståndskraft mot fuktighetens inverkan. Ek är mycket starkt, varaktigt och mindre föränderligt än fur och gran men betydligt svårare att bearbeta. Det ställer sig ganska dyrt, varför det endast i undantagsfall användes och då till sådant, där dess goda egenskaper särskilt måste tagas i anspråk. Om olika sortiment av b., se Sågning, Virke. Fyrkantvirke, inbegripet bjälkar, sparrar och ribbor sorteras med avseende på godhet uti klasser enligt i huvudsak samma bestämmelser: 1:a klassen: sågade, fullkantiga med obetydliga vankanter på högst 2 sidor; 2:a klassen: sågade eller bilade med vankanter som tillsammans icke utgöra vid varje kant mer än $^{1}/_{3}$ av bjälkens längd, men vankanterna få icke vara av sådan beskaffenhet att bjälkens bärighet därav nämnvärt minskas; 3:e klassen (utskott): vankanter, som 2:a klassen, men dessutom tillåtas större kvistar, vilka icke minska bärigheten, men röta och rötkvistar få icke förekomma. Plank och bräder sorteras uti: 1:a klassen: fullkantiga, ett fåtal ljusa, mindre fasta kvistar, fria från blåyta och sprickor; 2:a klassen: fullkantiga med större, men dock fasta kvistar, något blåyta och små torksprickor få förekomma; 3:e klassen: vankanter till högst 1/3 av tjockleken, blåyta, större torksprickor, men dock inga öppna sprickor, röta eller rötkvistar; 4:e klassen (utskott): felaktigheter tillåtna med undantag av genomgående sprickor. I handeln förekommer sällan större längder av något virkesslag än upp till 15 fot, 4 $^{1}/_{2}$ m., men större längder kunna vid särskild beställning erhållas från sågverken. Jfr Sågning.L. N. Gramén.

Bynke. Se Artemisia.

Bytteprovning. Se Smörutställning.

Byttgräs. Se Älggräs.

Byturus. Se Hallonänger.

Bäcken. Se Skelett.

Bänkgård. Se Drivbänk.

Bär betecknar i allmänhet frukter, vars fruktvägg är saftigt uppsvälld, men till sådana räknas även i dagligt tal stenfrukter, hos vilka fruktväggens inre del är hård, såsom körsbär, plommon och hallon, likasom även smultron, vilkas bärlika del är det uppsvällda fästet, och enbär, som är en köttig kotte. Om härodling, se Fruktodling.

Bland vilda bär, som användas till människoföda, äro åtskilliga av ekonomisk betydelse som ett smakligt, hälsosamt och — vid egen insamling — billigt tillskott till födan, samt genom den inkomst, som deras plockning kan bereda. Främst gäller detta lingon och blåbär, vilka förekomma i största mängd och allmännast i hela landets skogstrakter, men även hjortron, björnbär, åkerbär, tranbär, nypon och enbär. Endast lingon hava varit föremål för någon större export, som uppgått till 3—4 millioner kg. per år. För tillvaratagande av skogsbär och deras konservering genom torkning har huvudsakligen genom Svenska medicinalväxtföreningens försorg ett fyrtiotal torkhus anlagts i landets skogstrakter och blivit centralhärdar för skogsbärs insamling och bringande i handeln. Vid torkning åtgå omkring 7 kg. friska bär till 1 kg. torkade. (Litt.: Lantbr.ak. tidskr. 1916, sid. 264.) För bärplockning i större skala användes bärplockningsmaskiner (se d. o.). Bärplockning är enligt gammal hävd fri även utan markägarens tilllåtelse.

B., liksom övriga ätbara frukter, innehålla liten mängd näring, i det att deras vattenhalt vanligen är omkring 90 %. Men de fasta beståndsdelarna äro till största delen lättsmälta. Största mängden av dessa är socker, huvudsakligen en blandning av druv- och fruktsocker (invertsocker), varav halten växlar 4—10 %. Skalen, som utgöras av cellulosa och pentosaner, äro till största delen osmältbara för människan men kunna tillgodogöras av växtätande husdjur. (Se Kolhydrat, Cellulosa.) De organiska syrorna, varav halten plägar vara o. 2—3% hava ett lägre näringsvärde än kolhydraten, men äro genom sin smak ägnade att befordra födans smältning. Askbeståndsdelarna, 0.2—1 %, anses även som viktiga beståndsdelar av näringen. Bärens hälsosamma inverkan ökas genom deras halt av C-vitaminer (se d. o.).

Bärande träd. Härtill räknas enl. Byggningabalkens 13 kap. ek, bok, apel och oxel. Dessa trädslag voro fordom ställda under lagens särskilda skydd. Detta skydd är numera inskränkt till ek och bok och gäller endast å viss kronojord, å jord, varav frälseränta utgår, samt å häradsallmänning.E. T.

Bärben. Se Bäcken, Skelett.

Bärbuskar. Se Bär, Fruktodling.

Bärfis. Se Stinkfly.

Bärgning. Se Sädesbärgning.

Bärlina. Då bjälklagens bärvidd är stor, måste golvbjälkarna på erforderliga ställen understödas av bärbjälkar eller bärlinor. Härtill användes grövre bjälkar av god beskaffenhet. Dessa kunna förstärkas genom sammanlaxning eller fördymling av två stockar, vilka läggas över varandra och sammanhållas medelst bultar, eller också genom å sidorna fastspikade plankor, fästade med ekspik eller bultar. Vid större belastningar och då det gäller större friliggande längder, användas ofta järnbalkar. Avståndet mellan bärlinorna tages 3—5 m.

undantag av sådana, som omväxlande äro utsatta för väta och torka. Till takstolar, takbjälkar, golv och över huvud taget till alla invändiga arbeten är gran lämplig. Gran har mycket hårda kvistar, vilket gör virket mindre lämpligt till bättre snickeriarbeten. Av andra träslag, som, om än i mindre utsträckning, komma till användning för byggnadsändamål, har lärkträ liknande egenskaper med fur, är lätt, hårt och segt, angripes ej av mask samt har stor motståndskraft mot fuktighetens inverkan. Ek är mycket starkt, varaktigt och mindre föränderligt än fur och gran men betydligt svårare att bearbeta. Det ställer sig ganska dyrt, varför det endast i undantagsfall användes och då till sådant, där dess goda egenskaper särskilt måste tagas i anspråk. Om olika sortiment av b., se Sågning, Virke. Fyrkantvirke, inbegripet bjälkar, sparrar och ribbor sorteras med avseende på godhet uti klasser enligt i huvudsak samma bestämmelser: 1:a klassen: sågade, fullkantiga med obetydliga vankanter på högst 2 sidor; 2:a klassen: sågade eller bilade med vankanter som tillsammans icke utgöra vid varje kant mer än $^{1}/_{3}$ av bjälkens längd, men vankanterna få icke vara av sådan beskaffenhet att bjälkens bärighet därav nämnvärt minskas; 3:e klassen (utskott): vankanter, som 2:a klassen, men dessutom tillåtas större kvistar, vilka icke minska bärigheten, men röta och rötkvistar få icke förekomma. Plank och bräder sorteras uti: 1:a klassen: fullkantiga,

ett fåtal ljusa, mindre fasta kvistar, fria från blåyta och sprickor; 2:a klassen: fullkantiga med större, men dock fasta kvistar, något blåyta och små torksprickor få förekomma; 3:e klassen: vankanter till högst 1/3 av tjockleken, blåyta, större torksprickor, men dock inga öppna sprickor, röta eller rötkvistar; 4:e klassen (utskott): felaktigheter tillåtna med undantag av genomgående sprickor. I handeln förekommer sällan större längder av något virkesslag än upp till 15 fot, 4 $^{1}/_{2}$ m., men större längder kunna vid särskild beställning erhållas från sågverken. Jfr Sågning.L. N. Gramén.

Bynke. Se Artemisia.

Bytteprovning. Se Smörutställning.

Byttgräs. Se Älggräs.

Byturus. Se Hallonänger.

Bäcken. Se Skelett.

Bänkgård. Se Drivbänk.

Bär betecknar i allmänhet frukter, vars fruktvägg är saftigt uppsvälld, men till sådana räknas även i dagligt tal stenfrukter, hos vilka fruktväggens inre del är hård, såsom körsbär, plommon och hallon, likasom även smultron, vilkas bärlika del är det uppsvällda fästet, och enbär, som är en köttig kotte. Om bärodling, se Fruktodling.

Bland vilda bär, som användas till människoföda, äro åtskilliga av ekonomisk betydelse som ett smakligt, hälsosamt och — vid egen insamling — billigt tillskott till födan, samt genom den inkomst, som deras plockning kan bereda. Främst gäller detta lingon och blåbär, vilka förekomma i största mängd och allmännast i hela landets skogstrakter, men även hjortron, björnbär, åkerbär, tranbär, nypon och enbär. Endast lingon hava varit föremål för någon större export, som uppgått till 3—4 millioner kg. per år. För tillvaratagande av skogsbär och deras konservering genom torkning har huvudsakligen genom Svenska medicinalväxtföreningens försorg ett fyrtiotal torkhus anlagts i landets skogstrakter och blivit centralhärdar för skogsbärs insamling och bringande i handeln. Vid torkning åtgå omkring 7 kg. friska bär till 1 kg. torkade. (Litt.: Lantbr.ak. tidskr. 1916, sid. 264.) För bärplockning i större skala användes bärplockningsmaskiner (se d. o.). Bärplockning är enligt gammal hävd fri även utan markägarens tilllåtelse.

B., liksom övriga ätbara frukter, innehålla liten mängd näring, i det att deras vattenhalt vanligen är omkring 90 %. Men de fasta beståndsdelarna äro till största delen lättsmälta. Största mängden av dessa är socker, huvudsakligen en blandning av druv- och fruktsocker (invertsocker), varav halten växlar 4—10 %. Skalen, som utgöras av cellulosa och pentosaner, äro till största delen osmältbara för människan men kunna tillgodogöras av växtätande husdjur. (Se Kolhydrat, Cellulosa.) De organiska syrorna, varav halten plägar vara o. 2—3% hava ett lägre näringsvärde än kolhydraten, men äro genom sin smak ägnade att befordra födans smältning. Askbeståndsdelarna, 0.2—1 %, anses även som viktiga beståndsdelar av näringen. Bärens hälsosamma inverkan ökas genom deras halt av C-vitaminer (se d. o.).

Bärande träd. Härtill räknas enl. Byggningabalkens 13 kap. ek, bok, apel och oxel. Dessa trädslag voro fordom ställda under lagens särskilda skydd. Detta skydd är numera inskränkt till ek och bok och gäller endast å viss kronojord, å jord, varav frälseränta utgår, samt å häradsallmänning.E. T.

Bärben. Se Bäcken, Skelett.

Bärbuskar. Se Bär, Fruktodling.

Bärfis. Se Stinkfly.

Bärgning. Se Sädesbärgning.

Bärlina. Då bjälklagens bärvidd är stor, måste golvbjälkarna på erforderliga ställen understödas av bärbjälkar eller bärlinor. Härtill användes grövre bjälkar av god beskaffenhet. Dessa kunna förstärkas genom sammanlaxning eller fördymling av två stockar, vilka läggas över varandra och sammanhållas medelst bultar, eller också genom å sidorna fastspikade plankor, fästade med ekspik eller bultar. Vid större belastningar och då det gäller större friliggande längder, användas ofta järnbalkar. Avståndet mellan bärlinorna tages 3—5 m.

undantag av sådana, som omväxlande äro utsatta för väta och torka. Till takstolar, takbjälkar, golv och över huvud taget till alla invändiga arbeten är gran lämplig. Gran har mycket hårda kvistar, vilket gör virket mindre lämpligt till bättre snickeriarbeten. Av andra träslag, som, om än i mindre utsträckning, komma till användning för byggnadsändamål, har lärkträ liknande egenskaper med fur, är lätt, hårt och segt, angripes ej av mask samt har stor motståndskraft mot fuktighetens inverkan. Ek är mycket starkt, varaktigt och mindre föränderligt än fur och gran men betydligt svårare att bearbeta. Det ställer sig ganska dyrt, varför det endast i undantagsfall användes och då till sådant, där dess goda egenskaper särskilt måste tagas i anspråk. Om olika sortiment av b., se Sågning, Virke. Fyrkantvirke, inbegripet bjälkar, sparrar och ribbor sorteras med avseende på godhet uti klasser enligt i huvudsak samma bestämmelser: 1:a klassen: sågade, fullkantiga med obetydliga vankanter på högst 2 sidor; 2:a klassen: sågade eller bilade med vankanter som tillsammans icke utgöra vid varje kant mer än $^{1}/_{3}$ av bjälkens längd, men vankanterna få icke vara av sådan beskaffenhet att bjälkens bärighet därav nämnvärt minskas; 3:e klassen (utskott): vankanter, som 2:a klassen, men dessutom tillåtas större kvistar, vilka icke minska bärigheten, men röta och rötkvistar få icke förekomma. Plank och bräder sorteras uti: 1:a klassen: fullkantiga, ett fåtal ljusa, mindre fasta kvistar, fria från blåyta och sprickor; 2:a klassen: fullkantiga med större, men dock fasta kvistar, något blåyta och små torksprickor få förekomma; 3:e klassen: vankanter till högst 1/3 av tjockleken, blåyta, större torksprickor, men dock inga öppna sprickor, röta eller rötkvistar; 4:e klassen (utskott): felaktigheter tillåtna med undantag av genomgående sprickor. I handeln förekommer sällan större längder av något virkesslag än upp till 15 fot, 4 $^{1}/_{2}$ m., men större längder kunna vid särskild beställning erhållas från sågverken. Jfr Sågning.L. N. Gramén.

Bynke. Se Artemisia.

Bytteprovning. Se Smörutställning.

Byttgräs. Se Älggräs.

Byturus. Se Hallonänger.

Bäcken. Se Skelett.

Bänkgård. Se Drivbänk.

Bär betecknar i allmänhet frukter, vars fruktvägg är saftigt uppsvälld, men till sådana räknas även i dagligt tal stenfrukter, hos vilka fruktväggens inre del är hård, såsom körsbär, plommon och hallon, likasom även smultron, vilkas bärlika del är det uppsvällda fästet, och enbär, som är en köttig kotte. Om bärodling, se Fruktodling.

Bland vilda bär, som användas till människoföda, äro åtskilliga av ekonomisk betydelse som ett smakligt, hälsosamt och — vid egen insamling — billigt tillskott till födan, samt genom den inkomst, som deras plockning kan bereda. Främst gäller detta lingon och blåbär, vilka förekomma i största mängd och allmännast i hela landets skogstrakter, men även hjortron, björnbär, åkerbär, tranbär, nypon och enbär. Endast lingon hava varit föremål för någon större export, som uppgått till 3—4 millioner kg. per år. För tillvaratagande av skogsbär och deras konservering genom torkning har huvudsakligen genom Svenska medicinalväxtföreningens försorg ett fyrtiotal torkhus anlagts i landets skogstrakter och blivit centralhärdar för skogsbärs insamling och bringande i handeln. Vid torkning åtgå omkring 7 kg. friska bär till 1 kg. torkade. (Litt.: Lantbr.ak. tidskr. 1916, sid. 264.) För bärplockning i större skala användes bärplockningsmaskiner (se d. o.). Bärplockning är enligt gammal hävd fri även utan markägarens tilllåtelse.

B., liksom övriga ätbara frukter, innehålla liten mängd näring, i det att deras vattenhalt vanligen är omkring 90 %. Men de fasta beståndsdelarna äro till största delen lättsmälta. Största mängden av dessa är socker, huvudsakligen en blandning av druv- och fruktsocker (invertsocker), varav halten växlar 4—10 %. Skalen, som utgöras av cellulosa och pentosaner, äro till största delen osmältbara för människan men kunna tillgodogöras av växtätande husdjur. (Se Kolhydrat, Cellulosa.) De organiska syrorna, varav halten plägar vara o. 2—3% hava ett lägre näringsvärde än kolhydraten, men äro genom sin smak ägnade att befordra födans smältning. Askbeståndsdelarna, 0.2—1 %, anses även som viktiga beståndsdelar av näringen. Bärens hälsosamma inverkan ökas genom deras halt av C-vitaminer (se d. o.).

Bärande träd. Härtill räknas enl. Byggningabalkens 13 kap. ek, bok, apel och oxel. Dessa trädslag voro fordom ställda under lagens särskilda skydd. Detta skydd är numera inskränkt till ek och bok och gäller endast å viss kronojord, å jord, varav frälseränta utgår, samt å häradsallmänning.E. T.

Bärben. Se Bäcken, Skelett.

Bärbuskar. Se Bär, Fruktodling.

Bärfis. Se Stinkfly.

Bärgning. Se Sädesbärgning.

Bärlina. Då bjälklagens bärvidd är stor, måste golvbjälkarna på erforderliga ställen understödas av bärbjälkar eller bärlinor. Härtill användes grövre bjälkar av god beskaffenhet. Dessa kunna förstärkas genom sammanlaxning eller fördymling av två stockar, vilka läggas över varandra och sammanhållas medelst bultar, eller också genom å sidorna fastspikade plankor, fästade med ekspik eller bultar. Vid större belastningar och då det gäller större friliggande längder, användas ofta järnbalkar. Avståndet mellan bärlinorna tages 3—5 m.

undantag av sådana, som omväxlande äro utsatta för väta och torka. Till takstolar, takbjälkar, golv och över huvud taget till alla invändiga arbeten är gran lämplig. Gran har mycket hårda kvistar, vilket gör virket mindre lämpligt till bättre snickeriarbeten. Av andra träslag, som, om än i mindre utsträckning, komma till användning för byggnadsändamål, har lärkträ liknande egenskaper med fur, är lätt, hårt och segt, angripes ej av mask samt har stor motståndskraft mot fuktighetens inverkan. Ek är mycket starkt, varaktigt och mindre föränderligt än fur och gran men betydligt svårare att bearbeta. Det ställer sig ganska dyrt, varför det endast i undantagsfall användes och då till sådant, där dess goda egenskaper särskilt måste tagas i anspråk. Om olika sortiment av b., se Sågning, Virke. Fyrkantvirke, inbegripet bjälkar, sparrar och ribbor sorteras med avseende på godhet uti klasser enligt i huvudsak samma bestämmelser: 1:a klassen: sågade, fullkantiga med obetydliga vankanter på högst 2 sidor; 2:a klassen: sågade eller bilade med vankanter som tillsammans icke utgöra vid varje kant mer än $^{1}/_{3}$ av bjälkens längd, men vankanterna få icke vara av sådan beskaffenhet att bjälkens bärighet därav nämnvärt minskas; 3:e klassen (utskott): vankanter, som 2:a klassen, men dessutom tillåtas större kvistar, vilka icke minska bärigheten, men röta och rötkvistar få icke förekomma. Plank och bräder sorteras uti: 1:a klassen: fullkantiga, ett fåtal ljusa, mindre fasta kvistar, fria från blåyta och sprickor; 2:a klassen: fullkantiga med större, men dock fasta kvistar, något blåyta och små torksprickor få förekomma; 3:e klassen: vankanter till högst 1/3 av tjockleken, blåyta, större torksprickor, men dock inga öppna sprickor, röta eller rötkvistar; 4:e klassen (utskott): felaktigheter tillåtna med undantag av genomgående sprickor. I handeln förekommer sällan större längder av något virkesslag än upp till 15 fot, 4 $^{1}/_{2}$ m., men större längder kunna vid särskild beställning erhållas från sågverken. Jfr Sågning.L. N. Gramén.

Bynke. Se Artemisia.

Bytteprovning. Se Smörutställning.

Byttgräs. Se Älggräs.

Byturus. Se Hallonänger.

Bäcken. Se Skelett.

Bänkgård. Se Drivbänk.

Bär betecknar i allmänhet frukter, vars fruktvägg är saftigt uppsvälld, men till sådana räknas även i dagligt tal stenfrukter, hos vilka fruktväggens inre del är hård, såsom körsbär, plommon och hallon, likasom även smultron, vilkas bärlika del är det uppsvällda fästet, och enbär, som är en köttig kotte. Om bärodling, se Fruktodling.

Bland vilda bär, som användas till människoföda, äro åtskilliga av ekonomisk betydelse som ett smakligt, hälsosamt och — vid egen insamling — billigt tillskott till födan, samt genom den inkomst, som deras plockning kan bereda. Främst gäller detta lingon och blåbär, vilka förekomma i största mängd och allmännast i hela landets skogstrakter, men även hjortron, björnbär, åkerbär, tranbär, nypon och enbär. Endast lingon hava varit föremål för någon större export, som uppgått till 3—4 millioner kg. per år. För tillvaratagande av skogsbär och deras konservering genom torkning har huvudsakligen genom Svenska medicinalväxtföreningens försorg ett fyrtiotal torkhus anlagts i landets skogstrakter och blivit centralhärdar för skogsbärs insamling och bringande i handeln. Vid torkning åtgå omkring 7 kg. friska bär till 1 kg. torkade. (Litt.: Lantbr.ak. tidskr. 1916, sid. 264.) För bärplockning i större skala användes bärplockningsmaskiner (se d. o.). Bärplockning är enligt gammal hävd fri även utan markägarens tilllåtelse.

B., liksom övriga ätbara frukter, innehålla liten mängd näring, i det att deras vattenhalt vanligen är omkring 90 %. Men de fasta beståndsdelarna äro till största delen lättsmälta. Största mängden av dessa är socker, huvudsakligen en blandning av druv- och fruktsocker (invertsocker), varav halten växlar 4—10 %. Skalen, som utgöras av cellulosa och pentosaner, äro till största delen osmältbara för människan men kunna tillgodogöras av växtätande husdjur. (Se Kolhydrat, Cellulosa.) De organiska syrorna, varav halten plägar vara o. 2—3% hava ett lägre näringsvärde än kolhydraten, men äro genom sin smak ägnade att befordra födans smältning. Askbeståndsdelarna, 0.2—1 %, anses även som viktiga beståndsdelar av näringen. Bärens hälsosamma inverkan ökas genom deras halt av C-vitaminer (se d. o.).

Bärande träd. Härtill räknas enl. Byggningabalkens 13 kap. ek, bok, apel och oxel. Dessa trädslag voro fordom ställda under lagens särskilda skydd. Detta skydd är numera inskränkt till ek och bok och gäller endast å viss kronojord, å jord, varav frälseränta utgår, samt å häradsallmänning.E. T.

Bärben. Se Bäcken, Skelett.

Bärbuskar. Se Bär, Fruktodling.

Bärfis. Se Stinkfly.

Bärgning. Se Sädesbärgning.

Bärlina. Då bjälklagens bärvidd är stor, måste golvbjälkarna på erforderliga ställen understödas av bärbjälkar eller bärlinor. Härtill användes grövre bjälkar av god beskaffenhet. Dessa kunna förstärkas genom sammanlaxning eller fördymling av två stockar, vilka läggas över varandra och sammanhållas medelst bultar, eller också genom å sidorna fastspikade plankor, fästade med ekspik eller bultar. Vid större belastningar och då det gäller större friliggande längder, användas ofta järnbalkar. Avståndet mellan bärlinorna tages 3—5 m.

undantag av sådana, som omväxlande äro utsatta för väta och torka. Till takstolar, takbjälkar, golv och över huvud taget till alla invändiga arbeten är gran lämplig. Gran har mycket hårda kvistar, vilket gör virket mindre lämpligt till bättre snickeriarbeten. Av andra träslag, som, om än i mindre utsträckning, komma till användning för byggnadsändamål, har lärkträ liknande egenskaper med fur, är lätt, hårt och segt, angripes ej av mask samt har stor motståndskraft mot fuktighetens inverkan. Ek är mycket starkt, varaktigt och mindre föränderligt än fur och gran men betydligt svårare att bearbeta. Det ställer sig ganska dyrt, varför det endast i undantagsfall användes och då till sådant, där dess goda egenskaper särskilt måste tagas i anspråk. Om olika sortiment av b., se Sågning, Virke. Fyrkantvirke, inbegripet bjälkar, sparrar och ribbor sorteras med avseende på godhet uti klasser enligt i huvudsak samma bestämmelser: 1:a klassen: sågade, fullkantiga med obetydliga vankanter på högst 2 sidor; 2:a klassen: sågade eller bilade med vankanter som tillsammans icke utgöra vid varje kant mer än $^{1}/_{3}$ av bjälkens längd, men vankanterna få icke vara av sådan beskaffenhet att bjälkens bärighet därav nämnvärt minskas; 3:e klassen (utskott): vankanter, som 2:a klassen, men dessutom tillåtas större kvistar, vilka icke minska bärigheten, men röta och rötkvistar få icke förekomma. Plank och bräder sorteras uti: 1:a klassen: fullkantiga, ett fåtal ljusa, mindre fasta kvistar, fria från blåyta och sprickor; 2:a klassen: fullkantiga med större, men dock fasta kvistar, något blåyta och små torksprickor få förekomma; 3:e klassen: vankanter till högst 1/3 av tjockleken, blåyta, större torksprickor, men dock inga öppna sprickor, röta eller rötkvistar; 4:e klassen (utskott): felaktigheter tillåtna med undantag av genomgående sprickor. I handeln förekommer sällan större längder av något virkesslag än upp till 15 fot, 4 $^{1}/_{2}$ m., men större längder kunna vid särskild beställning erhållas från sågverken. Jfr Sågning.L. N. Gramén.

Bynke. Se Artemisia.

Bytteprovning. Se Smörutställning.

Byttgräs. Se Älggräs.

Byturus. Se Hallonänger.

Bäcken. Se Skelett.

Bänkgård. Se Drivbänk.

Bär betecknar i allmänhet frukter, vars fruktvägg är saftigt uppsvälld, men till sådana räknas även i dagligt tal stenfrukter, hos vilka fruktväggens inre del är hård, såsom körsbär, plommon och hallon, likasom även smultron, vilkas bärlika del är det uppsvällda fästet, och enbär, som är en köttig kotte. Om bärodling, se Fruktodling.

Bland vilda bär, som användas till människoföda, äro åtskilliga av ekonomisk betydelse som ett smakligt, hälsosamt och — vid egen insamling — billigt tillskott till födan, samt genom den inkomst, som deras plockning kan bereda. Främst gäller detta lingon och blåbär, vilka förekomma i största mängd och allmännast i hela landets skogstrakter, men även hjortron, björnbär, åkerbär, tranbär, nypon och enbär. Endast lingon hava varit föremål för någon större export, som uppgått till 3—4 millioner kg. per år. För tillvaratagande av skogsbär och deras konservering genom torkning har huvudsakligen genom Svenska medicinalväxtföreningens försorg ett fyrtiotal torkhus anlagts i landets skogstrakter och blivit centralhärdar för skogsbärs insamling och bringande i handeln. Vid torkning åtgå omkring 7 kg. friska bär till 1 kg. torkade. (Litt.: Lantbr.ak. tidskr. 1916, sid. 264.) För bärplockning i större skala användes bärplockningsmaskiner (se d. o.). Bärplockning är enligt gammal hävd fri även utan markägarens tilllåtelse.

B., liksom övriga ätbara frukter, innehålla liten mängd näring, i det att deras vattenhalt vanligen är omkring 90 %. Men de fasta beståndsdelarna äro till största delen lättsmälta. Största mängden av dessa är socker, huvudsakligen en blandning av druv- och fruktsocker (invertsocker), varav halten växlar 4—10 %. Skalen, som utgöras av cellulosa och pentosaner, äro till största delen osmältbara för människan men kunna tillgodogöras av växtätande husdjur. (Se Kolhydrat, Cellulosa.) De organiska syrorna, varav halten plägar vara o. 2—3% hava ett lägre näringsvärde än kolhydraten, men äro genom sin smak ägnade att befordra födans smältning. Askbeståndsdelarna, 0.2—1 %, anses även som viktiga beståndsdelar av näringen. Bärens hälsosamma inverkan ökas genom deras halt av C-vitaminer (se d. o.).

Bärande träd. Härtill räknas enl. Byggningabalkens 13 kap. ek, bok, apel och oxel. Dessa trädslag voro fordom ställda under lagens särskilda skydd. Detta skydd är numera inskränkt till ek och bok och gäller endast å viss kronojord, å jord, varav frälseränta utgår, samt å häradsallmänning.E. T.

Bärben. Se Bäcken, Skelett.

Bärbuskar. Se Bär, Fruktodling.

Bärfis. Se Stinkfly.

Bärgning. Se Sädesbärgning.

Bärlina. Då bjälklagens bärvidd är stor, måste golvbjälkarna på erforderliga ställen understödas av bärbjälkar eller bärlinor. Härtill användes grövre bjälkar av god beskaffenhet. Dessa kunna förstärkas genom sammanlaxning eller fördymling av två stockar, vilka läggas över varandra och sammanhållas medelst bultar, eller också genom å sidorna fastspikade plankor, fästade med ekspik eller bultar. Vid större belastningar och då det gäller större friliggande längder, användas ofta järnbalkar. Avståndet mellan bärlinorna tages 3—5 m.

undantag av sådana, som omväxlande äro utsatta för väta och torka. Till takstolar, takbjälkar, golv och över huvud taget till alla invändiga arbeten är gran lämplig. Gran har mycket hårda kvistar, vilket gör virket mindre lämpligt till bättre snickeriarbeten. Av andra träslag, som, om än i mindre utsträckning, komma till användning för byggnadsändamål, har lärkträ liknande egenskaper med fur, är lätt, hårt och segt, angripes ej av mask samt har stor motståndskraft mot fuktighetens inverkan. Ek är mycket starkt, varaktigt och mindre föränderligt än fur och gran men betydligt svårare att bearbeta. Det ställer sig ganska dyrt, varför det endast i undantagsfall användes och då till sådant, där dess goda egenskaper särskilt måste tagas i anspråk. Om olika sortiment av b., se Sågning, Virke. Fyrkantvirke, inbegripet bjälkar, sparrar och ribbor sorteras med avseende på godhet uti klasser enligt i huvudsak samma bestämmelser: 1:a klassen: sågade, fullkantiga med obetydliga vankanter på högst 2 sidor; 2:a klassen: sågade eller bilade med vankanter som tillsammans icke utgöra vid varje kant mer än $^{1}/_{3}$ av bjälkens längd, men vankanterna få icke vara av sådan beskaffenhet att bjälkens bärighet därav nämnvärt minskas; 3:e klassen (utskott): vankanter, som 2:a klassen, men dessutom tillåtas större kvistar, vilka icke minska bärigheten, men röta och rötkvistar få icke förekomma. Plank och bräder sorteras uti: 1:a klassen: fullkantiga, ett fåtal ljusa, mindre fasta kvistar, fria från blåyta och sprickor; 2:a klassen: fullkantiga med större, men dock fasta kvistar, något blåyta och små torksprickor få förekomma; 3:e klassen: vankanter till högst 1/3 av tjockleken, blåyta, större torksprickor, men dock inga öppna sprickor, röta eller rötkvistar; 4:e klassen (utskott): felaktigheter tillåtna med undantag av genomgående sprickor. I handeln förekommer sällan större längder av något virkesslag än upp till 15 fot, 4 $^{1}/_{2}$ m., men större längder kunna vid särskild beställning erhållas från sågverken. Jfr Sågning.L. N. Gramén.

Bynke. Se Artemisia.

Bytteprovning. Se Smörutställning.

Byttgräs. Se Älggräs.

Byturus. Se Hallonänger.

Bäcken. Se Skelett.

Bänkgård. Se Drivbänk.

Bär betecknar i allmänhet frukter, vars fruktvägg är saftigt uppsvälld, men till sådana räknas även i dagligt tal stenfrukter, hos vilka fruktväggens inre del är hård, såsom körsbär, plommon och hallon, likasom även smultron, vilkas bärlika del är det uppsvällda fästet, och enbär, som är en köttig kotte. Om bärodling, se Fruktodling.

Bland vilda bär, som användas till människoföda, äro åtskilliga av ekonomisk betydelse som ett smakligt, hälsosamt och — vid egen insamling — billigt tillskott till födan, samt genom den inkomst, som deras plockning kan bereda. Främst gäller detta lingon och blåbär, vilka förekomma i största mängd och allmännast i hela landets skogstrakter, men även hjortron, björnbär, åkerbär, tranbär, nypon och enbär. Endast lingon hava varit föremål för någon större export, som uppgått till 3—4 millioner kg. per år. För tillvaratagande av skogsbär och deras konservering genom torkning har huvudsakligen genom Svenska medicinalväxtföreningens försorg ett fyrtiotal torkhus anlagts i landets skogstrakter och blivit centralhärdar för skogsbärs insamling och bringande i handeln. Vid torkning åtgå omkring 7 kg. friska bär till 1 kg. torkade. (Litt.: Lantbr.ak. tidskr. 1916, sid. 264.) För bärplockning i större skala användes bärplockningsmaskiner (se d. o.). Bärplockning är enligt gammal hävd fri även utan markägarens tilllåtelse.

B., liksom övriga ätbara frukter, innehålla liten mängd näring, i det att deras vattenhalt vanligen är omkring 90 %. Men de fasta beståndsdelarna äro till största delen lättsmälta. Största mängden av dessa är socker, huvudsakligen en blandning av druv- och fruktsocker (invertsocker), varav halten växlar 4—10 %. Skalen, som utgöras av cellulosa och pentosaner, äro till största delen osmältbara för människan men kunna tillgodogöras av växtätande husdjur. (Se Kolhydrat, Cellulosa.) De organiska syrorna, varav halten plägar vara o. 2—3% hava ett lägre näringsvärde än kolhydraten, men äro genom sin smak ägnade att befordra födans smältning. Askbeståndsdelarna, 0.2—1 %, anses även som viktiga beståndsdelar av näringen. Bärens hälsosamma inverkan ökas genom deras halt av C-vitaminer (se d. o.).

Bärande träd. Härtill räknas enl. Byggningabalkens 13 kap. ek, bok, apel och oxel. Dessa trädslag voro fordom ställda under lagens särskilda skydd. Detta skydd är numera inskränkt till ek och bok och gäller endast å viss kronojord, å jord, varav frälseränta utgår, samt å häradsallmänning.E. T.

Bärben. Se Bäcken, Skelett.

Bärbuskar. Se Bär, Fruktodling.

Bärfis. Se Stinkfly.

Bärgning. Se Sädesbärgning.

Bärlina. Då bjälklagens bärvidd är stor, måste golvbjälkarna på erforderliga ställen understödas av bärbjälkar eller bärlinor. Härtill användes grövre bjälkar av god beskaffenhet. Dessa kunna förstärkas genom sammanlaxning eller fördymling av två stockar, vilka läggas över varandra och sammanhållas medelst bultar, eller också genom å sidorna fastspikade plankor, fästade med ekspik eller bultar. Vid större belastningar och då det gäller större friliggande längder, användas ofta järnbalkar. Avståndet mellan bärlinorna tages 3—5 m.

undantag av sådana, som omväxlande äro utsatta för väta och torka. Till takstolar, takbjälkar, golv och över huvud taget till alla invändiga arbeten är gran lämplig. Gran har mycket hårda kvistar, vilket gör virket mindre lämpligt till bättre snickeriarbeten. Av andra träslag, som, om än i mindre utsträckning, komma till användning för byggnadsändamål, har

lärkträ liknande egenskaper med fur, är lätt, hårt och segt, angripes ej av mask samt har stor motståndskraft mot fuktighetens inverkan. Ek är mycket starkt, varaktigt och mindre föränderligt än fur och gran men betydligt svårare att bearbeta. Det ställer sig ganska dyrt, varför det endast i undantagsfall användes och då till sådant, där dess goda egenskaper särskilt måste tagas i anspråk. Om olika sortiment av b., se Sågning, Virke. Fyrkantvirke, inbegripet bjälkar, sparrar och ribbor sorteras med avseende på godhet uti klasser enligt i huvudsak samma bestämmelser: 1:a klassen: sågade, fullkantiga med obetydliga vankanter på högst 2 sidor; 2:a klassen: sågade eller bilade med vankanter som tillsammans icke utgöra vid varje kant mer än $^{1}/_{3}$ av bjälkens längd, men vankanterna få icke vara av sådan beskaffenhet att bjälkens bärighet därav nämnvärt minskas; 3:e klassen (utskott): vankanter, som 2:a klassen, men dessutom tillåtas större kvistar, vilka icke minska bärigheten, men röta och rötkvistar få icke förekomma. Plank och bräder sorteras uti: 1:a klassen: fullkantiga, ett fåtal ljusa, mindre fasta kvistar, fria från blåyta och sprickor; 2:a klassen: fullkantiga med större, men dock fasta kvistar, något blåyta och små torksprickor få förekomma; 3:e klassen: vankanter till högst 1/3 av tjockleken, blåyta, större torksprickor, men dock inga öppna sprickor, röta eller rötkvistar; 4:e klassen (utskott): felaktigheter tillåtna med undantag av genomgående sprickor. I handeln förekommer sällan större längder av något virkesslag än upp till 15 fot, 4 $^{1}/_{2}$ m., men större längder kunna vid särskild beställning erhållas från sågverken. Jfr Sågning.L. N. Gramén.

Bynke. Se Artemisia.

Bytteprovning. Se Smörutställning.

Byttgräs. Se Älggräs.

Byturus. Se Hallonänger.

Bäcken. Se Skelett.

Bänkgård. Se Drivbänk.

Bär betecknar i allmänhet frukter, vars fruktvägg är saftigt uppsvälld, men till sådana räknas även i dagligt tal stenfrukter, hos vilka fruktväggens inre del är hård, såsom körsbär, plommon och hallon, likasom även smultron, vilkas bärlika del är det uppsvällda fästet, och enbär, som är en köttig kotte. Om bärodling, se Fruktodling.

Bland vilda bär, som användas till människoföda, äro åtskilliga av ekonomisk betydelse som ett smakligt, hälsosamt och — vid egen insamling — billigt tillskott till födan, samt genom den inkomst, som deras plockning kan bereda. Främst gäller detta lingon och blåbär, vilka förekomma i största mängd och allmännast i hela landets skogstrakter, men även hjortron, björnbär, åkerbär, tranbär, nypon och enbär. Endast lingon hava varit föremål för någon större export, som uppgått till 3—4 millioner kg. per år. För tillvaratagande av skogsbär och deras konservering genom torkning har huvudsakligen genom Svenska medicinalväxtföreningens försorg ett fyrtiotal torkhus anlagts i landets skogstrakter och blivit centralhärdar för skogsbärs insamling och bringande i handeln. Vid torkning åtgå omkring 7 kg. friska bär till 1 kg. torkade. (Litt.: Lantbr.ak. tidskr. 1916, sid. 264.) För bärplockning i större skala användes bärplockningsmaskiner (se d. o.). Bärplockning är enligt gammal hävd fri även utan markägarens tilllåtelse.

B., liksom övriga ätbara frukter, innehålla liten mängd näring, i det att deras vattenhalt vanligen är omkring 90 %. Men de fasta beståndsdelarna äro till största delen lättsmälta. Största mängden av dessa är socker, huvudsakligen en blandning av druv- och fruktsocker (invertsocker), varav halten växlar 4—10 %. Skalen, som utgöras av cellulosa och pentosaner, äro till största delen osmältbara för människan men kunna tillgodogöras av växtätande husdjur. (Se Kolhydrat, Cellulosa.) De organiska syrorna, varav halten plägar vara o. 2—3% hava ett lägre näringsvärde än kolhydraten, men äro genom sin smak ägnade att befordra födans smältning. Askbeståndsdelarna, 0.2—1 %, anses även som viktiga beståndsdelar av näringen. Bärens hälsosamma inverkan ökas genom deras halt av C-vitaminer (se d. o.).

Bärande träd. Härtill räknas enl. Byggningabalkens 13 kap. ek, bok, apel och oxel. Dessa trädslag voro fordom ställda under lagens särskilda skydd. Detta skydd är numera inskränkt till ek och bok och gäller endast å viss kronojord, å jord, varav frälseränta utgår, samt å häradsallmänning.E. T.

Bärben. Se Bäcken, Skelett.

Bärbuskar. Se Bär, Fruktodling.

Bärfis. Se Stinkfly.

Bärgning. Se Sädesbärgning.

Bärlina. Då bjälklagens bärvidd är stor, måste golvbjälkarna på erforderliga ställen understödas av bärbjälkar eller bärlinor. Härtill användes grövre bjälkar av god beskaffenhet. Dessa kunna förstärkas genom sammanlaxning eller fördymling av två stockar, vilka läggas över varandra och sammanhållas medelst bultar, eller också genom å sidorna fastspikade plankor, fästade med ekspik eller bultar. Vid större belastningar och då det gäller större friliggande längder, användas ofta järnbalkar. Avståndet mellan bärlinorna tages 3—5 m.

undantag av sådana, som omväxlande äro utsatta för väta och torka. Till takstolar, takbjälkar, golv och över huvud taget till alla invändiga arbeten är gran lämplig. Gran har mycket hårda kvistar, vilket gör virket mindre lämpligt till bättre snickeriarbeten. Av andra träslag, som, om än i mindre utsträckning, komma till användning för byggnadsändamål, har

lärkträ liknande egenskaper med fur, är lätt, hårt och segt, angripes ej av mask samt har stor motståndskraft mot fuktighetens inverkan. Ek är mycket starkt, varaktigt och mindre föränderligt än fur och gran men betydligt svårare att bearbeta. Det ställer sig ganska dyrt, varför det endast i undantagsfall användes och då till sådant, där dess goda egenskaper särskilt måste tagas i anspråk. Om olika sortiment av b., se Sågning, Virke. Fyrkantvirke, inbegripet bjälkar, sparrar och ribbor sorteras med avseende på godhet uti klasser enligt i huvudsak samma bestämmelser: 1:a klassen: sågade, fullkantiga med obetydliga vankanter på högst 2 sidor; 2:a klassen: sågade eller bilade med vankanter som tillsammans icke utgöra vid varje kant mer än $^{1}/_{3}$ av bjälkens längd, men vankanterna få icke vara av sådan beskaffenhet att bjälkens bärighet därav nämnvärt minskas; 3:e klassen (utskott): vankanter, som 2:a klassen, men dessutom tillåtas större kvistar, vilka icke minska bärigheten, men röta och rötkvistar få icke förekomma. Plank och bräder sorteras uti: 1:a klassen: fullkantiga, ett fåtal ljusa, mindre fasta kvistar, fria från blåyta och sprickor; 2:a klassen: fullkantiga med större, men dock fasta kvistar, något blåyta och små torksprickor få förekomma; 3:e klassen: vankanter till högst 1/3 av tjockleken, blåyta, större torksprickor, men dock inga öppna sprickor, röta eller rötkvistar; 4:e klassen (utskott): felaktigheter tillåtna med undantag av genomgående sprickor. I handeln förekommer sällan större längder av något virkesslag än upp till 15 fot, 4 $^{1}/_{2}$ m., men större längder kunna vid särskild beställning erhållas från sågverken. Jfr Sågning.L. N. Gramén.

Bynke. Se Artemisia.

Bytteprovning. Se Smörutställning.

Byttgräs. Se Älggräs.

Byturus. Se Hallonänger.

Bäcken. Se Skelett.

Bänkgård. Se Drivbänk.

Bär betecknar i allmänhet frukter, vars fruktvägg är saftigt uppsvälld, men till sådana räknas även i dagligt tal stenfrukter, hos vilka fruktväggens inre del är hård, såsom körsbär, plommon och hallon, likasom även smultron, vilkas bärlika del är det uppsvällda fästet, och enbär, som är en köttig kotte. Om bärodling, se Fruktodling.

Bland vilda bär, som användas till människoföda, äro åtskilliga av ekonomisk betydelse som ett smakligt, hälsosamt och — vid egen insamling — billigt tillskott till födan, samt genom den inkomst, som deras plockning kan bereda. Främst gäller detta lingon och blåbär, vilka förekomma i största mängd och allmännast i hela landets skogstrakter, men även hjortron, björnbär, åkerbär, tranbär, nypon och enbär. Endast lingon hava varit föremål för någon större export, som uppgått till 3—4 millioner kg. per år. För tillvaratagande av skogsbär och deras konservering genom torkning har huvudsakligen genom Svenska medicinalväxtföreningens försorg ett fyrtiotal torkhus anlagts i landets skogstrakter och blivit centralhärdar för skogsbärs insamling och bringande i handeln. Vid torkning åtgå omkring 7 kg. friska bär till 1 kg. torkade. (Litt.: Lantbr.ak. tidskr. 1916, sid. 264.) För bärplockning i större skala användes bärplockningsmaskiner (se d. o.). Bärplockning är enligt gammal hävd fri även utan markägarens tilllåtelse.

B., liksom övriga ätbara frukter, innehålla liten mängd näring, i det att deras vattenhalt vanligen är omkring 90 %. Men de fasta beståndsdelarna äro till största delen lättsmälta.

Största mängden av dessa är socker, huvudsakligen en blandning av druv- och fruktsocker (invertsocker), varav halten växlar 4—10 %. Skalen, som utgöras av cellulosa och pentosaner, äro till största delen osmältbara för människan men kunna tillgodogöras av växtätande husdjur. (Se Kolhydrat, Cellulosa.) De organiska syrorna, varav halten plägar vara o. 2—3% hava ett lägre näringsvärde än kolhydraten, men äro genom sin smak ägnade att befordra födans smältning. Askbeståndsdelarna, 0.2—1 %, anses även som viktiga beståndsdelar av näringen. Bärens hälsosamma inverkan ökas genom deras halt av C-vitaminer (se d. o.).

Bärande träd. Härtill räknas enl. Byggningabalkens 13 kap. ek, bok, apel och oxel. Dessa trädslag voro fordom ställda under lagens särskilda skydd. Detta skydd är numera inskränkt till ek och bok och gäller endast å viss kronojord, å jord, varav frälseränta utgår, samt å häradsallmänning.E. T.

Bärben. Se Bäcken, Skelett.

Bärbuskar. Se Bär, Fruktodling.

Bärfis. Se Stinkfly.

Bärgning. Se Sädesbärgning.

Bärlina. Då bjälklagens bärvidd är stor, måste golvbjälkarna på erforderliga ställen understödas av bärbjälkar eller bärlinor. Härtill användes grövre bjälkar av god beskaffenhet. Dessa kunna förstärkas genom sammanlaxning eller fördymling av två stockar, vilka läggas över varandra och sammanhållas medelst bultar, eller också genom å sidorna fastspikade plankor, fästade med ekspik eller bultar. Vid större belastningar och då det gäller större friliggande längder, användas ofta järnbalkar. Avståndet mellan bärlinorna tages 3—5 m.

Deras fria längd bör icke gärna överstiga 5 m., emedan dimensionen eljest blir för stor.L. N. Gramén.

Bärmispel, blåhägg, *Amelanchier vulgaris* Emers. *(Aronia rotundifolia* Pers.), till äppelväxterna, *Pomaceæ,* hörande högvuxen buske med ovala blad, klasar av vita blommor, liknande häggens men med långsträckta kronblad samt runda, svartblå bär. Härstammar från södra Europas bergstrakter, odlas som prydnadsbuske och är härdigt, o. m. i övre Norrland. Förökas genom frö och rotskott.

Bärodling. Se Fruktodling.

Bärplockningsmaskin. För plockning av lingon och blåbär användas skopformiga, vanligen av bleckplåt förfärdigade bärplockningsmaskiner, vars bågböjda botten består av en kam av grova, trubbiga järntrådar, mellan vars fria spetsar bärriset glider, under det att bären avrepas och samlas i skopans bakre del. Vid riklig bärtillgång medhann vid försök en van person att plocka 1 liter blåbär på 5—10 minuter, och visade sig, att ingen märkbar skada tillfogades bärväxterna. (Se Lantbr, akad. tidskr. 1913. sid. 569, 1918, sid. 62.)

Böld. Se Bulnad.

Böna betecknar dels i folkspråket i allmänhet större frön av baljväxter, dels särskilt de två nedan nämnda släktena.

1. Trädgårdsbönor, *Phaseolus,* örter med spetsen av blomkölen och däri inneslutna ståndare och pistill snäcklikt hopvriden, baljor långsträckta, mångfröiga, blad 1-pariga med uddblad. Som köksväxt odlas allmänt i södra och mellersta Sverige den från Orienten härstammande vanliga trädgårdsbönan, *Ph. vulgaris* L., med parvisa vita (stundom gulaktiga eller rödletta) blommor och glatta baljor, samt mindre allmänt (även som prydnadsblommor) den sydamerikanska rosenbönan, *Ph. multiflorus* W., som har mångblommiga klasar med vanligen röd-vit- brokiga eller helröda *(Ph. coccineus* L.) blommor och sträva, skärformigt böjda baljor med större, platta frön.

Särskilt den förra arten odlas i ett flertal varieteter och sorter, vilka (utan skarp begränsning) betecknas med följande gruppnamn: störbönor högvuxna, slingrande med vindning motsols; kryp-, busk- eller dvärgbönor, lågvuxna, ej klängande; sorter, vars baljor i utvuxet tillstånd äro sega, och av vilka därför blott fröna ätas, kallas spritbönor eller efter den vanligaste fröfärgen bruna bönor; bland dem, vilka som utvuxna hava möra baljor, som användas hela i hushållet, skiljer man mellan vaxbönor med gula baljor, brytbönor (haricots verts) med runda, gröna baljor samt skärbönor ävenså med gröna men grova, breda baljor. Mindre vanliga äro pärlbönor med tunna baljor, i vilka fröna synas som pärlor på ett band, samt sparrisbönor med helt runda baljor. Skärbönor kallas ofta »turska» (turkiska) bönor, vilket namn från början användes blott för rosenbönan. Av vardera av dessa slag finnas olika sorter med olika färg (oerhört växlande) och form på fröna, olika tidig utveckling m. m. Alla trädgårdsbönor fordra för god och full utveckling en bördig, lätt, mullblandad och helst ler- och kalkhaltig, djup, väl torrlagd matjord i soligt, varmt läge. Sådden sker vanligen direkt på kalljord i slutet av maj (Bedas dag $^{27}/_{5}$, av gammalt bönsåningsdag). Även brukas att uppdraga plantor i bänk för att utplanteras, sedan värsta faran för nattfrost är över. Krypbönor sås i rader, störbönor vanligen i krets kring på 60 cm. inbördes avstånd stående störar med 3—4 plantor kring varje stör. Fröodling av trädgårdsbönor lönar sig egentligen blott i sydligaste trakter och av tidigt mogna sorter (»bruna» bönor), knappt av störbönor. Baljorna skadas stundom svårt av fläcksjuka (se d. o.).

2. Åkerböna, bond-b., häst-b., sprit-b., välsk b., *Vicia Faba* L., är högvuxen, med styv stjälk, 2—3-pariga blad utan uddblad, svart-vit-brokiga blommor i bladvecken samt tjocka baljor med stora, flata eller mer rundade frön. 1,000 frön väga 1,200 —2,400 gr., 1 hl. omkring 80 kg. Denna i Europas och i s.v. Asiens kusttrakter inhemska art odlades redan i förhistorisk tid och förekommer i åtskilliga sorter, varav de med stora, vanligen flata frön (bondbönor) huvudsakligen odlas i trädgårdar, under det på åker till kreatursfoder odlas sorter med rundade, smärre frön (hästbönor). Dessa senare odlas i Sverige huvudsakligen i Bohuslän och hava på senare år upptagit omkring 2,500 ha åker. Bondbönor odlas allmänt i trädgårdar i s. och mell. Sverige. Vanligaste sorter ha varit stora holländska (ex. Haarlem) och engelska (ex. Windsor, vita och gröna) samt sedan världskrigskrisen Bohusläns åkerbönor (»B. delikatess»). — Denna art går bäst till på lerjord och kräver rik stallgödsling. De radsås med 30—60 cm. radavstånd, myllas 5—10 cm. djupt (sättas även i öppen plogfåra); utsädesmängd 150— 200 kg. per ha. I Bohuslän odlas de även i blandning med gråärter och havre, som de uppbära väl. Böra helst hackrensas mellan raderna. Skördas, då de nedersta baljorna börja svartna, och böra, då de torka långsamt, upphängas eller uppställas i små kärvar. Skörden uppgår vanligen till 15—20 dt. per ha men i trädgård till betydligt mer; halmskörden är 2—2 $^{1}/_{2}$ gånger större än kärnskörden. — Fröna äro ett utmärkt kraftfoder med omkr. 20 % smältbar äggvita, 5 % fett och 35 % kvävefria extr. ämnen; 1 kg. motsvarar 1 f.enh. De användas mest till hästar men kunna med fördel givas även åt övriga djur. Halmen liknar i sammansättning och smältbarhet ärt- och vickerhalm och ätes gärna trots

Deras fria längd bör icke gärna överstiga 5 m., emedan dimensionen eljest blir för stor.L. N. Gramén.

Bärmispel, blåhägg, *Amelanchier vulgaris* Emers. *(Aronia rotundifolia* Pers.), till äppelväxterna, *Pomaceæ,* hörande högvuxen buske med ovala blad, klasar av vita blommor, liknande häggens men med långsträckta kronblad samt runda, svartblå bär. Härstammar från södra Europas bergstrakter, odlas som prydnadsbuske och är härdigt, o. m. i övre Norrland. Förökas genom frö och rotskott.

Bärodling. Se Fruktodling.

Bärplockningsmaskin. För plockning av lingon och blåbär användas skopformiga, vanligen av bleckplåt förfärdigade bärplockningsmaskiner, vars bågböjda botten består av en kam av grova, trubbiga järntrådar, mellan vars fria spetsar bärriset glider, under det att bären avrepas och samlas i skopans bakre del. Vid riklig bärtillgång medhann vid försök en van person att plocka 1 liter blåbär på 5—10 minuter, och visade sig, att ingen märkbar skada tillfogades bärväxterna. (Se Lantbr, akad. tidskr. 1913. sid. 569, 1918, sid. 62.)

Böld. Se Bulnad.

Böna betecknar dels i folkspråket i allmänhet större frön av baljväxter, dels särskilt de två nedan nämnda släktena.

1. Trädgårdsbönor, *Phaseolus,* örter med spetsen av blomkölen och däri inneslutna ståndare och pistill snäcklikt hopvriden, baljor långsträckta, mångfröiga, blad 1-pariga med uddblad. Som köksväxt odlas allmänt i södra och mellersta Sverige den från Orienten härstammande vanliga trädgårdsbönan, *Ph. vulgaris* L., med parvisa vita (stundom gulaktiga eller rödletta) blommor och glatta baljor, samt mindre allmänt (även som prydnadsblommor) den sydamerikanska rosenbönan, *Ph. multiflorus* W., som har mångblommiga klasar med vanligen röd-vit- brokiga eller helröda *(Ph. coccineus* L.) blommor och sträva, skärformigt böjda baljor med större, platta frön.

Särskilt den förra arten odlas i ett flertal varieteter och sorter, vilka (utan skarp begränsning) betecknas med följande gruppnamn: störbönor högvuxna, slingrande med vindning motsols; kryp-, busk- eller dvärgbönor, lågvuxna, ej klängande; sorter, vars baljor i utvuxet tillstånd äro sega, och av vilka därför blott fröna ätas, kallas spritbönor eller efter den vanligaste fröfärgen bruna bönor; bland dem, vilka som utvuxna hava möra baljor, som användas hela i hushållet, skiljer man mellan vaxbönor med gula baljor, brytbönor (haricots verts) med runda, gröna baljor samt skärbönor ävenså med gröna men grova, breda baljor. Mindre vanliga äro pärlbönor med tunna baljor, i vilka fröna synas som pärlor på ett band,

samt sparrisbönor med helt runda baljor. Skärbönor kallas ofta »turska» (turkiska) bönor, vilket namn från början användes blott för rosenbönan. Av vardera av dessa slag finnas olika sorter med olika färg (oerhört växlande) och form på fröna, olika tidig utveckling m. m. Alla trädgårdsbönor fordra för god och full utveckling en bördig, lätt, mullblandad och helst ler- och kalkhaltig, djup, väl torrlagd matjord i soligt, varmt läge. Sådden sker vanligen direkt på kalljord i slutet av maj (Bedas dag $^{27}/_{5}$, av gammalt bönsåningsdag). Även brukas att uppdraga plantor i bänk för att utplanteras, sedan värsta faran för nattfrost är över. Krypbönor sås i rader, störbönor vanligen i krets kring på 60 cm. inbördes avstånd stående störar med 3—4 plantor kring varje stör. Fröodling av trädgårdsbönor lönar sig egentligen blott i sydligaste trakter och av tidigt mogna sorter (»bruna» bönor), knappt av störbönor. Baljorna skadas stundom svårt av fläcksjuka (se d. o.).

2. Åkerböna, bond-b., häst-b., sprit-b., välsk b., *Vicia Faba* L., är högvuxen, med styv stjälk, 2—3-pariga blad utan uddblad, svart-vit-brokiga blommor i bladvecken samt tjocka baljor med stora, flata eller mer rundade frön. 1,000 frön väga 1,200 —2,400 gr., 1 hl. omkring 80 kg. Denna i Europas och i s.v. Asiens kusttrakter inhemska art odlades redan i förhistorisk tid och förekommer i åtskilliga sorter, varav de med stora, vanligen flata frön (bondbönor) huvudsakligen odlas i trädgårdar, under det på åker till kreatursfoder odlas sorter med rundade, smärre frön (hästbönor). Dessa senare odlas i Sverige huvudsakligen i Bohuslän och hava på senare år upptagit omkring 2,500 ha åker. Bondbönor odlas allmänt i trädgårdar i s. och mell. Sverige. Vanligaste sorter ha varit stora holländska (ex. Haarlem) och engelska (ex. Windsor, vita och gröna) samt sedan världskrigskrisen Bohusläns åkerbönor (»B. delikatess»). — Denna art går bäst till på lerjord och kräver rik stallgödsling. De radsås med 30—60 cm. radavstånd, myllas 5—10 cm. djupt (sättas även i öppen plogfåra); utsädesmängd 150— 200 kg. per ha. I Bohuslän odlas de även i blandning med gråärter och havre, som de uppbära väl. Böra helst hackrensas mellan raderna. Skördas, då de nedersta baljorna börja svartna, och böra, då de torka långsamt, upphängas eller uppställas i små kärvar. Skörden uppgår vanligen till 15—20 dt. per ha men i trädgård till betydligt mer; halmskörden är 2—2 $^{1}/_{2}$ gånger större än kärnskörden. — Fröna äro ett utmärkt kraftfoder med omkr. 20 % smältbar äggvita, 5 % fett och 35 % kvävefria extr. ämnen; 1 kg. motsvarar 1 f.enh. De användas mest till hästar men kunna med fördel givas även åt övriga djur. Halmen liknar i sammansättning och smältbarhet ärt- och vickerhalm och ätes gärna trots

Deras fria längd bör icke gärna överstiga 5 m., emedan dimensionen eljest blir för stor.L. N. Gramén.

Bärmispel, blåhägg, *Amelanchier vulgaris* Emers. *(Aronia rotundifolia* Pers.), till äppelväxterna, *Pomaceæ,* hörande högvuxen buske med ovala blad, klasar av vita blommor, liknande häggens men med långsträckta kronblad samt runda, svartblå bär. Härstammar från södra Europas bergstrakter, odlas som prydnadsbuske och är härdigt, o. m. i övre Norrland. Förökas genom frö och rotskott.

Bärodling. Se Fruktodling.

Bärplockningsmaskin. För plockning av lingon och blåbär användas skopformiga, vanligen av bleckplåt förfärdigade bärplockningsmaskiner, vars bågböjda botten består av en kam av grova, trubbiga järntrådar, mellan vars fria spetsar bärriset glider, under det att bären avrepas och samlas i skopans bakre del. Vid riklig bärtillgång medhann vid försök en van person att plocka 1 liter blåbär på 5—10 minuter, och visade sig, att ingen märkbar skada tillfogades bärväxterna. (Se Lantbr, akad. tidskr. 1913. sid. 569, 1918, sid. 62.)

Böld. Se Bulnad.

Böna betecknar dels i folkspråket i allmänhet större frön av baljväxter, dels särskilt de två nedan nämnda släktena.

1. Trädgårdsbönor, *Phaseolus,* örter med spetsen av blomkölen och däri inneslutna ståndare och pistill snäcklikt hopvriden, baljor långsträckta, mångfröiga, blad 1-pariga med uddblad. Som köksväxt odlas allmänt i södra och mellersta Sverige den från Orienten härstammande vanliga trädgårdsbönan, *Ph. vulgaris* L., med parvisa vita (stundom gulaktiga eller rödletta) blommor och glatta baljor, samt mindre allmänt (även som prydnadsblommor) den sydamerikanska rosenbönan, *Ph. multiflorus* W., som har mångblommiga klasar med vanligen röd-vit- brokiga eller helröda *(Ph. coccineus* L.) blommor och sträva, skärformigt böjda baljor med större, platta frön.

Särskilt den förra arten odlas i ett flertal varieteter och sorter, vilka (utan skarp begränsning) betecknas med följande gruppnamn: störbönor högvuxna, slingrande med vindning motsols; kryp-, busk- eller dvärgbönor, lågvuxna, ej klängande; sorter, vars baljor i utvuxet tillstånd äro sega, och av vilka därför blott fröna ätas, kallas spritbönor eller efter den vanligaste fröfärgen bruna bönor; bland dem, vilka som utvuxna hava möra baljor, som användas hela i hushållet, skiljer man mellan vaxbönor med gula baljor, brytbönor (haricots verts) med runda, gröna baljor samt skärbönor ävensså med gröna men grova, breda baljor. Mindre vanliga äro pärlbönor med tunna baljor, i vilka fröna synas som pärlor på ett band, samt sparrisbönor med helt runda baljor. Skärbönor kallas ofta »turska» (turkiska) bönor, vilket namn från början användes blott för rosenbönan. Av vardera av dessa slag finnas olika sorter med olika färg (oerhört växlande) och form på fröna, olika tidig utveckling m. m. Alla trädgårdsbönor fordra för god och full utveckling en bördig, lätt, mullblandad och helst ler- och kalkhaltig, djup, väl torrlagd matjord i soligt, varmt läge. Sådden sker vanligen direkt på kalljord i slutet av maj (Bedas dag $^{27}/_{5}$, av gammalt bönsåningsdag). Även brukas att uppdraga plantor i bänk för att utplanteras, sedan värsta faran för nattfrost är över. Krypbönor sås i rader, störbönor vanligen i krets kring på 60 cm. inbördes avstånd stående störar med 3—4 plantor kring varje stör. Fröodling av trädgårdsbönor lönar sig egentligen blott i sydligaste trakter och av tidigt mogna sorter (»bruna» bönor), knappt av störbönor. Baljorna skadas stundom svårt av fläcksjuka (se d. o.).

2. Åkerböna, bond-b., häst-b., sprit-b., välsk b., *Vicia Faba* L., är högvuxen, med styv stjälk, 2—3-pariga blad utan uddblad, svart-vit-brokiga blommor i bladvecken samt tjocka baljor med stora, flata eller mer rundade frön. 1,000 frön väga 1,200 —2,400 gr., 1 hl. omkring 80 kg. Denna i Europas och i s.v. Asiens kusttrakter inhemska art odlades redan i förhistorisk tid och förekommer i åtskilliga sorter, varav de med stora, vanligen flata frön (bondbönor) huvudsakligen odlas i trädgårdar, under det på åker till kreatursfoder odlas sorter med rundade, smärre frön (hästbönor). Dessa senare odlas i Sverige huvudsakligen i Bohuslän och hava på senare år upptagit omkring 2,500 ha åker. Bondbönor odlas allmänt i trädgårdar i s. och mell. Sverige. Vanligaste sorter ha varit stora holländska (ex. Haarlem) och engelska (ex. Windsor, vita och gröna) samt sedan världskrigskrisen Bohusläns åkerbönor (»B. delikatess»). — Denna art går bäst till på lerjord och kräver rik stallgödsling. De radsås med 30—60 cm. radavstånd, myllas 5—10 cm. djupt (sättas även i öppen plogfåra); utsädesmängd 150— 200 kg. per ha. I Bohuslän odlas de även i blandning med gråärter och havre, som de uppbära väl. Böra helst hackrensas mellan raderna. Skördas, då de nedersta baljorna börja svartna, och böra, då de torka långsamt, upphängas eller uppställas i små kärvar. Skörden uppgår vanligen till 15—20 dt. per ha men i trädgård till betydligt mer; halmskörden är 2—2 $^{1}/_{2}$ gånger större än kärnskörden. — Fröna äro ett utmärkt kraftfoder med omkr. 20 % smältbar äggvita, 5 % fett och 35 % kvävefria extr. ämnen; 1 kg. motsvarar 1 f.enh. De användas mest till hästar men kunna med fördel givas även åt övriga djur. Halmen liknar i sammansättning och smältbarhet ärt- och vickerhalm och ätes gärna trots

Deras fria längd bör icke gärna överstiga 5 m., emedan dimensionen eljest blir för stor.L. N. Gramén.

Bärmispel, blåhägg, *Amelanchier vulgaris* Emers. *(Aronia rotundifolia* Pers.), till äppelväxterna, *Pomaceæ,* hörande högvuxen buske med ovala blad, klasar av vita blommor, liknande häggens men med långsträckta kronblad samt runda, svartblå bär. Härstammar från södra Europas bergstrakter, odlas som prydnadsbuske och är härdigt, o. m. i övre Norrland. Förökas genom frö och rotskott.

Bärodling. Se Fruktodling.

Bärplockningsmaskin. För plockning av lingon och blåbär användas skopformiga, vanligen av bleckplåt förfärdigade bärplockningsmaskiner, vars bågböjda botten består av en kam av grova, trubbiga järntrådar, mellan vars fria spetsar bärriset glider, under det att bären avrepas och samlas i skopans bakre del. Vid riklig bärtillgång medhann vid försök en van person att plocka 1 liter blåbär på 5—10 minuter, och visade sig, att ingen märkbar skada tillfogades bärväxterna. (Se Lantbr, akad. tidskr. 1913. sid. 569, 1918, sid. 62.)

Böld. Se Bulnad.

Böna betecknar dels i folkspråket i allmänhet större frön av baljväxter, dels särskilt de två nedan nämnda släktena.

1. Trädgårdsbönor, *Phaseolus,* örter med spetsen av blomkölen och däri inneslutna ståndare och pistill snäcklikt hopvriden, baljor långsträckta, mångfröiga, blad 1-pariga med uddblad. Som köksväxt odlas allmänt i södra och mellersta Sverige den från Orienten härstammande vanliga trädgårdsbönan, *Ph. vulgaris* L., med parvisa vita (stundom gulaktiga eller rödletta) blommor och glatta baljor, samt mindre allmänt (även som prydnadsblommor) den sydamerikanska rosenbönan, *Ph. multiflorus* W., som har mångblommiga klasar med vanligen röd-vit- brokiga eller helröda *(Ph. coccineus* L.) blommor och sträva, skärformigt böjda baljor med större, platta frön.

Särskilt den förra arten odlas i ett flertal varieteter och sorter, vilka (utan skarp begränsning) betecknas med följande gruppnamn: störbönor högvuxna, slingrande med vindning motsols; kryp-, busk- eller dvärgbönor, lågvuxna, ej klängande; sorter, vars baljor i utvuxet tillstånd äro sega, och av vilka därför blott fröna ätas, kallas spritbönor eller efter den

vanligaste fröfärgen bruna bönor; bland dem, vilka som utvuxna hava möra baljor, som användas hela i hushållet, skiljer man mellan vaxbönor med gula baljor, brytbönor (haricots verts) med runda, gröna baljor samt skärbönor ävenså med gröna men grova, breda baljor. Mindre vanliga äro pärlbönor med tunna baljor, i vilka fröna synas som pärlor på ett band, samt sparrisbönor med helt runda baljor. Skärbönor kallas ofta »turska» (turkiska) bönor, vilket namn från början användes blott för rosenbönan. Av vardera av dessa slag finnas olika sorter med olika färg (oerhört växlande) och form på fröna, olika tidig utveckling m. m. Alla trädgårdsbönor fordra för god och full utveckling en bördig, lätt, mullblandad och helst ler- och kalkhaltig, djup, väl torrlagd matjord i soligt, varmt läge. Sådden sker vanligen direkt på kalljord i slutet av maj (Bedas dag $^{27}/_{5}$, av gammalt bönsåningsdag). Även brukas att uppdraga plantor i bänk för att utplanteras, sedan värsta faran för nattfrost är över. Krypbönor sås i rader, störbönor vanligen i krets kring på 60 cm. inbördes avstånd stående störar med 3—4 plantor kring varje stör. Fröodling av trädgårdsbönor lönar sig egentligen blott i sydligaste trakter och av tidigt mogna sorter (»bruna» bönor), knappt av störbönor. Baljorna skadas stundom svårt av fläcksjuka (se d. o.).

2. Åkerböna, bond-b., häst-b., sprit-b., välsk b., *Vicia Faba* L., är högvuxen, med styv stjälk, 2—3-pariga blad utan uddblad, svart-vit-brokiga blommor i bladvecken samt tjocka baljor med stora, flata eller mer rundade frön. 1,000 frön väga 1,200 —2,400 gr., 1 hl. omkring 80 kg. Denna i Europas och i s.v. Asiens kusttrakter inhemska art odlades redan i förhistorisk tid och förekommer i åtskilliga sorter, varav de med stora, vanligen flata frön (bondbönor) huvudsakligen odlas i trädgårdar, under det på åker till kreatursfoder odlas sorter med rundade, smärre frön (hästbönor). Dessa senare odlas i Sverige huvudsakligen i Bohuslän och hava på senare år upptagit omkring 2,500 ha åker. Bondbönor odlas allmänt i trädgårdar i s. och mell. Sverige. Vanligaste sorter ha varit stora holländska (ex. Haarlem) och engelska (ex. Windsor, vita och gröna) samt sedan världskrigskrisen Bohusläns åkerbönor (»B. delikatess»). — Denna art går bäst till på lerjord och kräver rik stallgödsling. De radsås med 30—60 cm. radavstånd, myllas 5—10 cm. djupt (sättas även i öppen plogfåra); utsädesmängd 150— 200 kg. per ha. I Bohuslän odlas de även i blandning med gråärter och havre, som de uppbära väl. Böra helst hackrensas mellan raderna. Skördas, då de nedersta baljorna börja svartna, och böra, då de torka långsamt, upphängas eller uppställas i små kärvar. Skörden uppgår vanligen till 15—20 dt. per ha men i trädgård till betydligt mer; halmskörden är 2—2 $^{1}/_{2}$ gånger större än kärnskörden. — Fröna äro ett utmärkt kraftfoder med omkr. 20 % smältbar äggvita, 5 % fett och 35 % kvävefria extr. ämnen; 1 kg. motsvarar 1 f.enh. De användas mest till hästar men kunna med fördel givas även åt övriga djur. Halmen liknar i sammansättning och smältbarhet ärt- och vickerhalm och ätes gärna trots

Deras fria längd bör icke gärna överstiga 5 m., emedan dimensionen eljest blir för stor.L. N. Gramén.

Bärmispel, blåhägg, *Amelanchier vulgaris* Emers. *(Aronia rotundifolia* Pers.), till äppelväxterna, *Pomaceæ,* hörande högvuxen buske med ovala blad, klasar av vita blommor, liknande häggens men med långsträckta kronblad samt runda, svartblå bär. Härstammar från södra Europas bergstrakter, odlas som prydnadsbuske och är härdigt, o. m. i övre Norrland. Förökas genom frö och rotskott.

Bärodling. Se Fruktodling.

Bärplockningsmaskin. För plockning av lingon och blåbär användas skopformiga, vanligen av bleckplåt förfärdigade bärplockningsmaskiner, vars bågböjda botten består av en kam av grova, trubbiga järntrådar, mellan vars fria spetsar bärriset glider, under det att bären avrepas och samlas i skopans bakre del. Vid riklig bärtillgång medhann vid försök en van person att plocka 1 liter blåbär på 5—10 minuter, och visade sig, att ingen märkbar skada tillfogades bärväxterna. (Se Lantbr, akad. tidskr. 1913. sid. 569, 1918, sid. 62.)

Böld. Se Bulnad.

Böna betecknar dels i folkspråket i allmänhet större frön av baljväxter, dels särskilt de två nedan nämnda släktena.

1. Trädgårdsbönor, *Phaseolus,* örter med spetsen av blomkölen och däri inneslutna ståndare och pistill snäcklikt hopvriden, baljor långsträckta, mångfröiga, blad 1-pariga med uddblad. Som köksväxt odlas allmänt i södra och mellersta Sverige den från Orienten härstammande vanliga trädgårdsbönan, *Ph. vulgaris* L., med parvisa vita (stundom gulaktiga eller rödletta) blommor och glatta baljor, samt mindre allmänt (även som prydnadsblommor) den sydamerikanska rosenbönan, *Ph. multiflorus* W., som har mångblommiga klasar med vanligen röd-vit- brokiga eller helröda *(Ph. coccineus* L.) blommor och sträva, skärformigt böjda baljor med större, platta frön.

Särskilt den förra arten odlas i ett flertal varieteter och sorter, vilka (utan skarp begränsning) betecknas med följande gruppnamn: störbönor högvuxna, slingrande med vindning motsols; kryp-, busk- eller dvärgbönor, lågvuxna, ej klängande; sorter, vars baljor i utvuxet tillstånd äro sega, och av vilka därför blott fröna ätas, kallas spritbönor eller efter den

vanligaste fröfärgen bruna bönor; bland dem, vilka som utvuxna hava möra baljor, som användas hela i hushållet, skiljer man mellan vaxbönor med gula baljor, brytbönor (haricots verts) med runda, gröna baljor samt skärbönor ävenså med gröna men grova, breda baljor. Mindre vanliga äro pärlbönor med tunna baljor, i vilka fröna synas som pärlor på ett band, samt sparrisbönor med helt runda baljor. Skärbönor kallas ofta »turska» (turkiska) bönor, vilket namn från början användes blott för rosenbönan. Av vardera av dessa slag finnas olika sorter med olika färg (oerhört växlande) och form på fröna, olika tidig utveckling m. m. Alla trädgårdsbönor fordra för god och full utveckling en bördig, lätt, mullblandad och helst ler- och kalkhaltig, djup, väl torrlagd matjord i soligt, varmt läge. Sådden sker vanligen direkt på kalljord i slutet av maj (Bedas dag $^{27}/_{5}$, av gammalt bönsåningsdag). Även brukas att uppdraga plantor i bänk för att utplanteras, sedan värsta faran för nattfrost är över. Krypbönor sås i rader, störbönor vanligen i krets kring på 60 cm. inbördes avstånd stående störar med 3—4 plantor kring varje stör. Fröodling av trädgårdsbönor lönar sig egentligen blott i sydligaste trakter och av tidigt mogna sorter (»bruna» bönor), knappt av störbönor. Baljorna skadas stundom svårt av fläcksjuka (se d. o.).

2. Åkerböna, bond-b., häst-b., sprit-b., välsk b., *Vicia Faba* L., är högvuxen, med styv stjälk, 2—3-pariga blad utan uddblad, svart-vit-brokiga blommor i bladvecken samt tjocka baljor med stora, flata eller mer rundade frön. 1,000 frön väga 1,200 —2,400 gr., 1 hl. omkring 80 kg. Denna i Europas och i s.v. Asiens kusttrakter inhemska art odlades redan i förhistorisk tid och förekommer i åtskilliga sorter, varav de med stora, vanligen flata frön (bondbönor) huvudsakligen odlas i trädgårdar, under det på åker till kreatursfoder odlas sorter med rundade, smärre frön (hästbönor). Dessa senare odlas i Sverige huvudsakligen i Bohuslän och hava på senare år upptagit omkring 2,500 ha åker. Bondbönor odlas allmänt i trädgårdar i s. och mell. Sverige. Vanligaste sorter ha varit stora holländska (ex. Haarlem) och engelska (ex. Windsor, vita och gröna) samt sedan världskrigskrisen Bohusläns åkerbönor (»B. delikatess»). — Denna art går bäst till på lerjord och kräver rik stallgödsling. De radsås med 30—60 cm. radavstånd, myllas 5—10 cm. djupt (sättas även i öppen plogfåra); utsädesmängd 150— 200 kg. per ha. I Bohuslän odlas de även i blandning med gråärter och havre, som de uppbära väl. Böra helst hackrensas mellan raderna. Skördas, då de nedersta baljorna börja svartna, och böra, då de torka långsamt, upphängas eller uppställas i små kärvar. Skörden uppgår vanligen till 15—20 dt. per ha men i trädgård till betydligt mer; halmskörden är 2—2 $^{1}/_{2}$ gånger större än kärnskörden. — Fröna äro ett utmärkt kraftfoder med omkr. 20 % smältbar äggvita, 5 % fett och 35 % kvävefria extr. ämnen; 1 kg. motsvarar 1 f.enh. De användas mest till hästar men kunna med fördel givas även åt övriga djur. Halmen liknar i sammansättning och smältbarhet ärt- och vickerhalm och ätes gärna trots

Deras fria längd bör icke gärna överstiga 5 m., emedan dimensionen eljest blir för stor.L. N. Gramén.

Bärmispel, blåhägg, *Amelanchier vulgaris* Emers. *(Aronia rotundifolia* Pers.), till äppelväxterna, *Pomaceæ,* hörande högvuxen buske med ovala blad, klasar av vita blommor, liknande häggens men med långsträckta kronblad samt runda, svartblå bär. Härstammar från södra Europas bergstrakter, odlas som prydnadsbuske och är härdigt, o. m. i övre Norrland. Förökas genom frö och rotskott.

Bärodling. Se Fruktodling.

Bärplockningsmaskin. För plockning av lingon och blåbär användas skopformiga, vanligen av bleckplåt förfärdigade bärplockningsmaskiner, vars bågböjda botten består av en kam av grova, trubbiga järntrådar, mellan vars fria spetsar bärriset glider, under det att bären avrepas och samlas i skopans bakre del. Vid riklig bärtillgång medhann vid försök en van person att plocka 1 liter blåbär på 5—10 minuter, och visade sig, att ingen märkbar skada tillfogades bärväxterna. (Se Lantbr, akad. tidskr. 1913. sid. 569, 1918, sid. 62.)

Böld. Se Bulnad.

Böna betecknar dels i folkspråket i allmänhet större frön av baljväxter, dels särskilt de två nedan nämnda släktena.

1. Trädgårdsbönor, *Phaseolus,* örter med spetsen av blomkölen och däri inneslutna ståndare och pistill snäcklikt hopvriden, baljor långsträckta, mångfröiga, blad 1-pariga med uddblad. Som köksväxt odlas allmänt i södra och mellersta Sverige den från Orienten härstammande vanliga trädgårdsbönan, *Ph. vulgaris* L., med parvisa vita (stundom gulaktiga eller rödletta) blommor och glatta baljor, samt mindre allmänt (även som prydnadsblommor) den sydamerikanska rosenbönan, *Ph. multiflorus* W., som har mångblommiga klasar med vanligen röd-vit- brokiga eller helröda *(Ph. coccineus* L.) blommor och sträva, skärformigt böjda baljor med större, platta frön.

Särskilt den förra arten odlas i ett flertal varieteter och sorter, vilka (utan skarp begränsning) betecknas med följande gruppnamn: störbönor högvuxna, slingrande med vindning motsols; kryp-, busk- eller dvärgbönor, lågvuxna, ej klängande; sorter, vars baljor i utvuxet tillstånd äro sega, och av vilka därför blott fröna ätas, kallas spritbönor eller efter den vanligaste fröfärgen bruna bönor; bland dem, vilka som utvuxna hava möra baljor, som användas hela i hushållet, skiljer man mellan vaxbönor med gula baljor, brytbönor (haricots verts) med runda, gröna baljor samt skärbönor ävenså med gröna men grova, breda baljor. Mindre vanliga äro pärlbönor med tunna baljor, i vilka fröna synas som pärlor på ett band, samt sparrisbönor med helt runda baljor. Skärbönor kallas ofta »turska» (turkiska) bönor, vilket namn från början användes blott för rosenbönan. Av vardera av dessa slag finnas olika sorter med olika färg (oerhört växlande) och form på fröna, olika tidig utveckling m. m. Alla trädgårdsbönor fordra för god och full utveckling en bördig, lätt, mullblandad och helst ler- och kalkhaltig, djup, väl torrlagd matjord i soligt, varmt läge. Sådden sker vanligen direkt på kalljord i slutet av maj (Bedas dag $^{27}/_{5}$, av gammalt bönsåningsdag). Även brukas att uppdraga plantor i bänk för att utplanteras, sedan värsta faran för nattfrost är över. Krypbönor sås i rader, störbönor vanligen i krets kring på 60 cm. inbördes avstånd stående störar med 3—4 plantor kring varje stör. Fröodling av trädgårdsbönor lönar sig egentligen blott i sydligaste trakter och av tidigt mogna sorter (»bruna» bönor), knappt av störbönor. Baljorna skadas stundom svårt av fläcksjuka (se d. o.).

2. Åkerböna, bond-b., häst-b., sprit-b., välsk b., *Vicia Faba* L., är högvuxen, med styv stjälk, 2—3-pariga blad utan uddblad, svart-vit-brokiga blommor i bladvecken samt tjocka baljor med stora, flata eller mer rundade frön. 1,000 frön väga 1,200 —2,400 gr., 1 hl. omkring 80 kg. Denna i Europas och i s.v. Asiens kusttrakter inhemska art odlades redan i förhistorisk tid och förekommer i åtskilliga sorter, varav de med stora, vanligen flata frön (bondbönor) huvudsakligen odlas i trädgårdar, under det på åker till kreatursfoder odlas sorter med rundade, smärre frön (hästbönor). Dessa senare odlas i Sverige huvudsakligen i Bohuslän och hava på senare år upptagit omkring 2,500 ha åker. Bondbönor odlas allmänt i trädgårdar i s. och mell. Sverige. Vanligaste sorter ha varit stora holländska (ex. Haarlem) och engelska (ex. Windsor, vita och gröna) samt sedan världskrigskrisen Bohusläns åkerbönor (»B. delikatess»). — Denna art går bäst till på lerjord och kräver rik stallgödsling. De radsås med 30—60 cm. radavstånd, myllas 5—10 cm. djupt (sättas även i öppen plogfåra); utsädesmängd 150— 200 kg. per ha. I Bohuslän odlas de även i blandning med gråärter och havre, som de uppbära väl. Böra helst hackrensas mellan raderna. Skördas, då de nedersta baljorna börja svartna, och böra, då de torka långsamt, upphängas eller uppställas i små kärvar. Skörden uppgår vanligen till 15—20 dt. per ha men i trädgård till betydligt mer; halmskörden är 2—2 $^{1}/_{2}$ gånger större än kärnskörden. — Fröna äro ett utmärkt kraftfoder med omkr. 20 % smältbar äggvita, 5 % fett och 35 % kvävefria extr. ämnen; 1 kg. motsvarar 1 f.enh. De användas mest till hästar men kunna med fördel givas även åt övriga djur. Halmen liknar i sammansättning och smältbarhet ärt- och vickerhalm och ätes gärna trots

sin grovlek, men gives helst skuren till hackelse.

Bönsmygen, *Bruchus rufimanus* Boh., en liten brett oval, starkt kullrig skalbagge, som någon gång anträffas i frön av bönor, helst hästbönor. Arten har blivit införd till oss samt har på ett par ställen acklimatiserat sig. Angripet frö kan desinfekteras genom behandling med kolsvavla eller cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bördsrätt. J.B. 5: — rätt för vissa skyldeman till en fastighetsägare att till sig lösa ärvd jord på landet och ärvd eller förvärvd jord i stad, när egendomen övergått i andra händer. Numera är denna bördsrätt väsentligen upphävd. En annan sida av bördsrätten framträder däri, att om säljare och köpare av fastighet äro besläktade i »bördslederna», detta förhållande kan utgöra hinder för annan person att utöva honom eljest tillkommande lösningsrätt.E. T.

Börting. Se Laxsläkte.

Börtving, ett instrument, som efter framfall av livmodern eller skidan användes för att hindra förnyat framfall. Den kan utgöras av en omkring 18 cm. långt och 6 cm. brett, triangulärt och i vinklarna med öglor försett stycke av grov järntråd (Lundska börtvingen) eller av en tågögla av samma storlek, som anlägges omkring blygdöppningen och kvarhålles genom remmar eller tömlinor, som uppåt gå på ömse sidor om svansen och nedåt på sidorna om juvret fram till en fast anspänd bukgjord.E. N—m.

Bössa. Se Jaktgevär, Lager.

C.

Calamagrostis. Se Rör.

Calamariæ. Se Halvgräs.

Calandra. Se Spannmålsvivel.

Calcium. Se Kalcium.

Calciumcyanamid. Se Kalkkväve.

Calendula. Se Ringblomma.

Callidium. Se Barkbock.

Calliopsis. Se Blomsterodling, Skönhetsöga.

Callistephus. Se Aster.

Calluna. Se Ljung.

Calonectria. Se Fusarium.

Camelina. Se Dådra.

Camembertost, berömd fransk dessertost, som uppgives hava börjat tillverkas år 1791 i byn Camembert i dep. Orne i Normandie, varifrån beredningen spritts till andra delar av Frankrike och till utlandet. Formen är flat, cylindrisk, diam. 10—11 cm., höjd 3 cm., vikt omkr. 0.3 kg. Osten överväxes under lagringen av vitt mögel (Penicillium camemberti Rogeri Thom.), vilket gör, att ostmassan från ytan inåt antager en vaxartad beskaffenhet och fruktliknande arom. Förbrukas vanligen färsk, redan vid 3—4 veckors ålder.L. Fr. R.

Camponotus. Se myra.

Canis. Se Hund, Räv, Varg.

Cannabis. Se Hampa.

Capra. Se Get.

Caprifolium, gemensam benämning å de slingrande arterna av släktet *Lonicera,* med motsatta blad, rankande stam och stora, rörformiga blommor. Äkta C., *L. caprifolium* L., från mellan- och sydeuropa, med stjälkomfattande blad och starkt välluktande blommor, likasom den vid Sveriges västkust vildväxande *L. periclymenum* L. och den nordamerikanska, rödblommiga *L. sempervirens* L. höra genom sin härdighet, som tillåter deras odling ända upp i Norrland, till våra tacksammaste slingerväxter på väggar, murar och spaljerer; de trivas även mot norr. Även några andra, mindre härdiga arter odlas i södra och mellersta Sverige. Förökas lätt genom sticklingar och nöjas med mager jord.G. L—d.

Capseila. Se Lomme.

Caragana. Se Ärtträd.

Carassius. Se Ruda.

Carduus. Se Tistel.

Carex. Se Starr.

Carpinus. Se Avenbok.

Carpocapsa. Se Äpplevecklare.

Carum. Se Kummin.

Cassida. Se Sköldbagge.

Cecidomyia. Se Gallmygga.

Cellulas. Se Enzym.

Cellulosa, cellämne, utgör huvudmassan av växternas cellväggar. Det är ett kolhydrat (se d. o.), av formeln $nC_6H_{10}O_5$, d. v. s. motsvarar en sammanslutning av ett flertal molekyler av enkla sockerarter efter frånskiljande av vatten. Under inverkan av vissa enzym (se d. o.) eller utspädda syror kan denna sammanslutning åter upplösas under upptagande av vatten (hydrolyseras) till motsvarande enkla sockerarter. C. är olöslig i vatten och de flesta vanliga lösningsmedel men i rent tillstånd smältbar i matsmältningssaften. (Se Näring, Djurens) Endast i unga växtdelar bildas cellväggarna av ren c, men äro däremot i äldre växtdelar »inkrusterade» med sin grovlek, men gives helst skuren till hackelse.

Bönsmygen, *Bruchus rufimanus* Boh., en liten brett oval, starkt kullrig skalbagge, som någon gång anträffas i frön av bönor, helst hästbönor. Arten har blivit införd till oss samt har på ett par ställen acklimatiserat sig. Angripet frö kan desinfekteras genom behandling med kolsvavla eller cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bördsrätt. J.B. 5: — rätt för vissa skyldeman till en fastighetsägare att till sig lösa ärvd jord på landet och ärvd eller förvärvd jord i stad, när egendomen övergått i andra händer. Numera är denna bördsrätt väsentligen upphävd. En annan sida av bördsrätten framträder däri, att om säljare och köpare av fastighet äro besläktade i »bördslederna», detta förhållande kan utgöra hinder för annan person att utöva honom eljest tillkommande lösningsrätt.E. T.

Börting. Se Laxsläkte.

Börtving, ett instrument, som efter framfall av livmodern eller skidan användes för att hindra förnyat framfall. Den kan utgöras av en omkring 18 cm. långt och 6 cm. brett, triangulärt och i vinklarna med öglor försett stycke av grov järntråd (Lundska börtvingen) eller av en tågögla av samma storlek, som anlägges omkring blygdöppningen och kvarhålles genom remmar eller tömlinor, som uppåt gå på ömse sidor om svansen och nedåt på sidorna om juvret fram till en fast anspänd bukgjord.E. N—m.

Bössa. Se Jaktgevär, Lager.

C.

Calamagrostis. Se Rör.

Calamariæ. Se Halvgräs.

Calandra. Se Spannmålsvivel.

Calcium. Se Kalcium.

Calciumcyanamid. Se Kalkkväve.

Calendula. Se Ringblomma.

Callidium. Se Barkbock.

Calliopsis. Se Blomsterodling, Skönhetsöga.

Callistephus. Se Aster.

Calluna. Se Ljung.

Calonectria. Se Fusarium.

Camelina. Se Dådra.

Camembertost, berömd fransk dessertost, som uppgives hava börjat tillverkas år 1791 i byn Camembert i dep. Orne i Normandie, varifrån beredningen spritts till andra delar av Frankrike och till utlandet. Formen är flat, cylindrisk, diam. 10—11 cm., höjd 3 cm., vikt omkr. 0.3 kg. Osten överväxes under lagringen av vitt mögel (Penicillium camemberti Rogeri Thom.), vilket gör, att ostmassan från ytan inåt antager en vaxartad beskaffenhet och fruktliknande arom. Förbrukas vanligen färsk, redan vid 3—4 veckors ålder.L. Fr. R.

Camponotus. Se myra.

Canis. Se Hund, Räv, Varg.

Cannabis. Se Hampa.

Capra. Se Get.

Caprifolium, gemensam benämning å de slingrande arterna av släktet *Lonicera,* med motsatta blad, rankande stam och stora, rörformiga blommor. Äkta C., *L. caprifolium* L., från mellan- och sydeuropa, med stjälkomfattande blad och starkt välluktande blommor, likasom den vid Sveriges västkust vildväxande *L. periclymenum* L. och den nordamerikanska, rödblommiga *L. sempervirens* L. höra genom sin härdighet, som tillåter deras odling ända upp i Norrland, till våra tacksammaste slingerväxter på väggar, murar och spaljerer; de trivas även mot norr. Även några andra, mindre härdiga arter odlas i södra och mellersta Sverige. Förökas lätt genom sticklingar och nöjas med mager jord.G. L—d.

Capseila. Se Lomme.

Caragana. Se Ärtträd.

Carassius. Se Ruda.

Carduus. Se Tistel.

Carex. Se Starr.

Carpinus. Se Avenbok.

Carpocapsa. Se Äpplevecklare.

Carum. Se Kummin.

Cassida. Se Sköldbagge.

Cecidomyia. Se Gallmygga.

Cellulas. Se Enzym.

Cellulosa, cellämne, utgör huvudmassan av växternas cellväggar. Det är ett kolhydrat (se d. o.), av formeln $nC_6H_{10}O_5$, d. v. s. motsvarar en sammanslutning av ett flertal molekyler av enkla sockerarter efter frånskiljande av vatten. Under inverkan av vissa enzym (se d. o.) eller utspädda syror kan denna sammanslutning åter upplösas under upptagande av vatten (hydrolyseras) till motsvarande enkla sockerarter. C. är olöslig i vatten och de flesta vanliga lösningsmedel men i rent tillstånd smältbar i matsmältningssaften. (Se Näring, Djurens) Endast i unga växtdelar bildas cellväggarna av ren c, men äro däremot i äldre växtdelar »inkrusterade» med sin grovlek, men gives helst skuren till hackelse.

Bönsmygen, *Bruchus rufimanus* Boh., en liten brett oval, starkt kullrig skalbagge, som någon gång anträffas i frön av bönor, helst hästbönor. Arten har blivit införd till oss samt har på ett par ställen acklimatiserat sig. Angripet frö kan desinfekteras genom behandling med kolsvavla eller cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bördsrätt. J.B. 5: — rätt för vissa skyldeman till en fastighetsägare att till sig lösa ärvd jord på landet och ärvd eller förvärvd jord i stad, när egendomen övergått i andra händer. Numera är denna bördsrätt väsentligen upphävd. En annan sida av bördsrätten framträder däri, att om säljare och köpare av fastighet äro besläktade i »bördslederna», detta förhållande kan utgöra hinder för annan person att utöva honom eljest tillkommande lösningsrätt.E. T.

Börting. Se Laxsläkte.

Börtving, ett instrument, som efter framfall av livmodern eller skidan användes för att hindra förnyat framfall. Den kan utgöras av en omkring 18 cm. långt och 6 cm. brett, triangulärt och i vinklarna med öglor försett stycke av grov järntråd (Lundska börtvingen) eller av en tågögla av samma storlek, som anlägges omkring blygdöppningen och kvarhålles genom remmar eller tömlinor, som uppåt gå på ömse sidor om svansen och nedåt på sidorna om juvret fram till en fast anspänd bukgjord.E. N—m.

Bössa. Se Jaktgevär, Lager.

C.

Calamagrostis. Se Rör.

Calamariæ. Se Halvgräs.

Calandra. Se Spannmålsvivel.

Calcium. Se Kalcium.

Calciumcyanamid. Se Kalkkväve.

Calendula. Se Ringblomma.

Callidium. Se Barkbock.

Calliopsis. Se Blomsterodling, Skönhetsöga.

Callistephus. Se Aster.

Calluna. Se Ljung.

Calonectria. Se Fusarium.

Camelina. Se Dådra.

Camembertost, berömd fransk dessertost, som uppgives hava börjat tillverkas år 1791 i byn Camembert i dep. Orne i Normandie, varifrån beredningen spritts till andra delar av Frankrike och till utlandet. Formen är flat, cylindrisk, diam. 10—11 cm., höjd 3 cm., vikt omkr. 0.3 kg. Osten överväxes under lagringen av vitt mögel (Penicillium camemberti Rogeri Thom.), vilket gör, att ostmassan från ytan inåt antager en vaxartad beskaffenhet och fruktliknande arom. Förbrukas vanligen färsk, redan vid 3—4 veckors ålder.L. Fr. R.

Camponotus. Se myra.

Canis. Se Hund, Räv, Varg.

Cannabis. Se Hampa.

Capra. Se Get.

Caprifolium, gemensam benämning å de slingrande arterna av släktet *Lonicera,* med motsatta blad, rankande stam och stora, rörformiga blommor. Äkta C., *L. caprifolium* L., från mellan- och sydeuropa, med stjälkomfattande blad och starkt välluktande blommor, likasom den vid Sveriges västkust vildväxande *L. periclymenum* L. och den nordamerikanska, rödblommiga *L. sempervirens* L. höra genom sin härdighet, som tillåter deras odling ända upp i Norrland, till våra tacksammaste slingerväxter på väggar, murar och spaljerer; de trivas även mot norr. Även några andra, mindre härdiga arter odlas i södra och mellersta Sverige. Förökas lätt genom sticklingar och nöjas med mager jord.G. L—d.

Capseila. Se Lomme.

Caragana. Se Ärtträd.

Carassius. Se Ruda.

Carduus. Se Tistel.

Carex. Se Starr.

Carpinus. Se Avenbok.

Carpocapsa. Se Äpplevecklare.

Carum. Se Kummin.

Cassida. Se Sköldbagge.

Cecidomyia. Se Gallmygga.

Cellulas. Se Enzym.

Cellulosa, cellämne, utgör huvudmassan av växternas cellväggar. Det är ett kolhydrat (se d. o.), av formeln $nC_6H_{10}O_5$, d. v. s. motsvarar en sammanslutning av ett flertal molekyler av enkla sockerarter efter frånskiljande av vatten. Under inverkan av vissa enzym (se d. o.) eller utspädda syror kan denna sammanslutning åter upplösas under upptagande av vatten (hydrolyseras) till motsvarande enkla sockerarter. C. är olöslig i vatten och de flesta vanliga lösningsmedel men i rent tillstånd smältbar i matsmältningssaften. (Se Näring, Djurens) Endast i unga växtdelar bildas cellväggarna av ren c, men äro däremot i äldre växtdelar »inkrusterade» med sin grovlek, men gives helst skuren till hackelse.

Bönsmygen, *Bruchus rufimanus* Boh., en liten brett oval, starkt kullrig skalbagge, som någon gång anträffas i frön av bönor, helst hästbönor. Arten har blivit införd till oss samt har på ett par ställen acklimatiserat sig. Angripet frö kan desinfekteras genom behandling med kolsvavla eller cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bördsrätt. J.B. 5: — rätt för vissa skyldeman till en fastighetsägare att till sig lösa ärvd jord på landet och ärvd eller förvärvd jord i stad, när egendomen övergått i andra händer. Numera är denna bördsrätt väsentligen upphävd. En annan sida av bördsrätten framträder däri, att om säljare och köpare av fastighet äro besläktade i »bördslederna», detta förhållande kan utgöra hinder för annan person att utöva honom eljest tillkommande lösningsrätt.E. T.

Börting. Se Laxsläkte.

Börtving, ett instrument, som efter framfall av livmodern eller skidan användes för att hindra förnyat framfall. Den kan utgöras av en omkring 18 cm. långt och 6 cm. brett, triangulärt och i vinklarna med öglor försett stycke av grov järntråd (Lundska börtvingen) eller av en tågögla av samma storlek, som anlägges omkring blygdöppningen och kvarhålles genom remmar eller tömlinor, som uppåt gå på ömse sidor om svansen och nedåt på sidorna om juvret fram till en fast anspänd bukgjord.E. N—m.

Bössa. Se Jaktgevär, Lager.

C.

Calamagrostis. Se Rör.

Calamariæ. Se Halvgräs.

Calandra. Se Spannmålsvivel.

Calcium. Se Kalcium.

Calciumcyanamid. Se Kalkkväve.

Calendula. Se Ringblomma.

Callidium. Se Barkbock.

Calliopsis. Se Blomsterodling, Skönhetsöga.

Callistephus. Se Aster.

Calluna. Se Ljung.

Calonectria. Se Fusarium.

Camelina. Se Dådra.

Camembertost, berömd fransk dessertost, som uppgives hava börjat tillverkas år 1791 i byn Camembert i dep. Orne i Normandie, varifrån beredningen spritts till andra delar av Frankrike och till utlandet. Formen är flat, cylindrisk, diam. 10—11 cm., höjd 3 cm., vikt omkr. 0.3 kg. Osten överväxes under lagringen av vitt mögel (Penicillium camemberti Rogeri Thom.), vilket gör, att ostmassan från ytan inåt antager en vaxartad beskaffenhet och fruktliknande arom. Förbrukas vanligen färsk, redan vid 3—4 veckors ålder.L. Fr. R.

Camponotus. Se myra.

Canis. Se Hund, Räv, Varg.

Cannabis. Se Hampa.

Capra. Se Get.

Caprifolium, gemensam benämning å de slingrande arterna av släktet *Lonicera,* med motsatta blad, rankande stam och stora, rörformiga blommor. Äkta C., *L. caprifolium* L., från mellan- och sydeuropa, med stjälkomfattande blad och starkt välluktande blommor, likasom den vid Sveriges västkust vildväxande *L. periclymenum* L. och den nordamerikanska, rödblommiga *L. sempervirens* L. höra genom sin härdighet, som tillåter deras odling ända upp i Norrland, till våra tacksammaste slingerväxter på väggar, murar och spaljerer; de trivas även mot norr. Även några andra, mindre härdiga arter odlas i södra och mellersta Sverige. Förökas lätt genom sticklingar och nöjas med mager jord.G. L—d.

Capseila. Se Lomme.

Caragana. Se Ärtträd.

Carassius. Se Ruda.

Carduus. Se Tistel.

Carex. Se Starr.

Carpinus. Se Avenbok.

Carpocapsa. Se Äpplevecklare.

Carum. Se Kummin.

Cassida. Se Sköldbagge.

Cecidomyia. Se Gallmygga.

Cellulas. Se Enzym.

Cellulosa, cellämne, utgör huvudmassan av växternas cellväggar. Det är ett kolhydrat (se d. o.), av formeln $nC_6H_{10}O_5$, d. v. s. motsvarar en sammanslutning av ett flertal molekyler av enkla sockerarter efter frånskiljande av vatten. Under inverkan av vissa enzym (se d. o.) eller utspädda syror kan denna sammanslutning åter upplösas under upptagande av vatten (hydrolyseras) till motsvarande enkla sockerarter. C. är olöslig i vatten och de flesta vanliga lösningsmedel men i rent tillstånd smältbar i matsmältningssaften. (Se Näring, Djurens) Endast i unga växtdelar bildas cellväggarna av ren c, men äro däremot i äldre växtdelar »inkrusterade» med sin grovlek, men gives helst skuren till hackelse.

Bönsmygen, *Bruchus rufimanus* Boh., en liten brett oval, starkt kullrig skalbagge, som någon gång anträffas i frön av bönor, helst hästbönor. Arten har blivit införd till oss samt har på ett par ställen acklimatiserat sig. Angripet frö kan desinfekteras genom behandling med kolsvavla eller cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bördsrätt. J.B. 5: — rätt för vissa skyldeman till en fastighetsägare att till sig lösa ärvd jord på landet och ärvd eller förvärvd jord i stad, när egendomen övergått i andra händer. Numera är denna bördsrätt väsentligen upphävd. En annan sida av bördsrätten framträder däri, att om säljare och köpare av fastighet äro besläktade i »bördslederna», detta förhållande kan utgöra hinder för annan person att utöva honom eljest tillkommande lösningsrätt.E. T.

Börting. Se Laxsläkte.

Börtving, ett instrument, som efter framfall av livmodern eller skidan användes för att hindra förnyat framfall. Den kan utgöras av en omkring 18 cm. långt och 6 cm. brett, triangulärt och i vinklarna med öglor försett stycke av grov järntråd (Lundska börtvingen) eller av en tågögla av samma storlek, som anlägges omkring blygdöppningen och kvarhålles genom remmar eller tömlinor, som uppåt gå på ömse sidor om svansen och nedåt på sidorna om juvret fram till en fast anspänd bukgjord.E. N—m.

Bössa. Se Jaktgevär, Lager.

C.

Calamagrostis. Se Rör.

Calamariæ. Se Halvgräs.

Calandra. Se Spannmålsvivel.

Calcium. Se Kalcium.

Calciumcyanamid. Se Kalkkväve.

Calendula. Se Ringblomma.

Callidium. Se Barkbock.

Calliopsis. Se Blomsterodling, Skönhetsöga.

Callistephus. Se Aster.

Calluna. Se Ljung.

Calonectria. Se Fusarium.

Camelina. Se Dådra.

Camembertost, berömd fransk dessertost, som uppgives hava börjat tillverkas år 1791 i byn Camembert i dep. Orne i Normandie, varifrån beredningen spritts till andra delar av Frankrike och till utlandet. Formen är flat, cylindrisk, diam. 10—11 cm., höjd 3 cm., vikt omkr. 0.3 kg. Osten överväxes under lagringen av vitt mögel (Penicillium camemberti Rogeri Thom.), vilket gör, att ostmassan från ytan inåt antager en vaxartad beskaffenhet och fruktliknande arom. Förbrukas vanligen färsk, redan vid 3—4 veckors ålder.L. Fr. R.

Camponotus. Se myra.

Canis. Se Hund, Räv, Varg.

Cannabis. Se Hampa.

Capra. Se Get.

Caprifolium, gemensam benämning å de slingrande arterna av släktet *Lonicera,* med motsatta blad, rankande stam och stora, rörformiga blommor. Äkta C., *L. caprifolium* L., från mellan- och sydeuropa, med stjälkomfattande blad och starkt välluktande blommor, likasom den vid Sveriges västkust vildväxande *L. periclymenum* L. och den nordamerikanska, rödblommiga *L. sempervirens* L. höra genom sin härdighet, som tillåter deras odling ända upp i Norrland, till våra tacksammaste slingerväxter på väggar, murar och spaljerer; de trivas även mot norr. Även några andra, mindre härdiga arter odlas i södra och mellersta Sverige. Förökas lätt genom sticklingar och nöjas med mager jord.G. L—d.

Capseila. Se Lomme.

Caragana. Se Ärtträd.

Carassius. Se Ruda.

Carduus. Se Tistel.

Carex. Se Starr.

Carpinus. Se Avenbok.

Carpocapsa. Se Äpplevecklare.

Carum. Se Kummin.

Cassida. Se Sköldbagge.

Cecidomyia. Se Gallmygga.

Cellulas. Se Enzym.

Cellulosa, cellämne, utgör huvudmassan av växternas cellväggar. Det är ett kolhydrat (se d. o.), av formeln $nC_6H_{10}O_5$, d. v. s. motsvarar en sammanslutning av ett flertal molekyler av enkla sockerarter efter frånskiljande av vatten. Under inverkan av vissa enzym (se d. o.) eller utspädda syror kan denna sammanslutning åter upplösas under upptagande av vatten (hydrolyseras) till motsvarande enkla sockerarter. C. är olöslig i vatten och de flesta vanliga lösningsmedel men i rent tillstånd smältbar i matsmältningssaften. (Se Näring, Djurens) Endast i unga växtdelar bildas cellväggarna av ren c, men äro däremot i äldre växtdelar »inkrusterade» med sin grovlek, men gives helst skuren till hackelse.

Bönsmygen, *Bruchus rufimanus* Boh., en liten brett oval, starkt kullrig skalbagge, som någon gång anträffas i frön av bönor, helst hästbönor. Arten har blivit införd till oss samt har på ett par ställen acklimatiserat sig. Angripet frö kan desinfekteras genom behandling med kolsvavla eller cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bördsrätt. J.B. 5: — rätt för vissa skyldeman till en fastighetsägare att till sig lösa ärvd jord på landet och ärvd eller förvärvd jord i stad, när egendomen övergått i andra händer. Numera är denna bördsrätt väsentligen upphävd. En annan sida av bördsrätten framträder däri, att om säljare och köpare av fastighet äro besläktade i »bördslederna», detta förhållande kan utgöra hinder för annan person att utöva honom eljest tillkommande lösningsrätt.E. T.

Börting. Se Laxsläkte.

Börtving, ett instrument, som efter framfall av livmodern eller skidan användes för att hindra förnyat framfall. Den kan utgöras av en omkring 18 cm. långt och 6 cm. brett, triangulärt och i vinklarna med öglor försett stycke av grov järntråd (Lundska börtvingen) eller av en tågögla av samma storlek, som anlägges omkring blygdöppningen och kvarhålles genom remmar eller tömlinor, som uppåt gå på ömse sidor om svansen och nedåt på sidorna om juvret fram till en fast anspänd bukgjord.E. N—m.

Bössa. Se Jaktgevär, Lager.

C.

Calamagrostis. Se Rör.

Calamariæ. Se Halvgräs.

Calandra. Se Spannmålsvivel.

Calcium. Se Kalcium.

Calciumcyanamid. Se Kalkkväve.

Calendula. Se Ringblomma.

Callidium. Se Barkbock.

Calliopsis. Se Blomsterodling, Skönhetsöga.

Callistephus. Se Aster.

Calluna. Se Ljung.

Calonectria. Se Fusarium.

Camelina. Se Dådra.

Camembertost, berömd fransk dessertost, som uppgives hava börjat tillverkas år 1791 i byn Camembert i dep. Orne i Normandie, varifrån beredningen spritts till andra delar av Frankrike och till utlandet. Formen är flat, cylindrisk, diam. 10—11 cm., höjd 3 cm., vikt omkr. 0.3 kg. Osten överväxes under lagringen av vitt mögel (Penicillium camemberti Rogeri Thom.), vilket gör, att ostmassan från ytan inåt antager en vaxartad beskaffenhet och fruktliknande arom. Förbrukas vanligen färsk, redan vid 3—4 veckors ålder.L. Fr. R.

Camponotus. Se myra.

Canis. Se Hund, Räv, Varg.

Cannabis. Se Hampa.

Capra. Se Get.

Caprifolium, gemensam benämning å de slingrande arterna av släktet *Lonicera,* med motsatta blad, rankande stam och stora, rörformiga blommor. Äkta C., *L. caprifolium* L., från mellan- och sydeuropa, med stjälkomfattande blad och starkt välluktande blommor, likasom den vid Sveriges västkust vildväxande *L. periclymenum* L. och den nordamerikanska, rödblommiga *L. sempervirens* L. höra genom sin härdighet, som tillåter deras odling ända upp i Norrland, till våra tacksammaste slingerväxter på väggar, murar och spaljerer; de trivas även mot norr. Även några andra, mindre härdiga arter odlas i södra och mellersta Sverige. Förökas lätt genom sticklingar och nöjas med mager jord.G. L—d.

Capseila. Se Lomme.

Caragana. Se Ärtträd.

Carassius. Se Ruda.

Carduus. Se Tistel.

Carex. Se Starr.

Carpinus. Se Avenbok.

Carpocapsa. Se Äpplevecklare.

Carum. Se Kummin.

Cassida. Se Sköldbagge.

Cecidomyia. Se Gallmygga.

Cellulas. Se Enzym.

Cellulosa, cellämne, utgör huvudmassan av växternas cellväggar. Det är ett kolhydrat (se d. o.), av formeln $nC_6H_{10}O_5$, d. v. s. motsvarar en sammanslutning av ett flertal molekyler av enkla sockerarter efter frånskiljande av vatten. Under inverkan av vissa enzym (se d. o.) eller utspädda syror kan denna sammanslutning åter upplösas under upptagande av vatten (hydrolyseras) till motsvarande enkla sockerarter. C. är olöslig i vatten och de flesta vanliga lösningsmedel men i rent tillstånd smältbar i matsmältningssaften. (Se Näring, Djurens) Endast i unga växtdelar bildas cellväggarna av ren c, men äro däremot i äldre växtdelar »inkrusterade» med sin grovlek, men gives helst skuren till hackelse.

Bönsmygen, *Bruchus rufimanus* Boh., en liten brett oval, starkt kullrig skalbagge, som någon gång anträffas i frön av bönor, helst hästbönor. Arten har blivit införd till oss samt har på ett par ställen acklimatiserat sig. Angripet frö kan desinfekteras genom behandling med kolsvavla eller cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bördsrätt. J.B. 5: — rätt för vissa skyldeman till en fastighetsägare att till sig lösa ärvd jord på landet och ärvd eller förvärvd jord i stad, när egendomen övergått i andra händer. Numera är denna bördsrätt väsentligen upphävd. En annan sida av bördsrätten framträder däri, att om säljare och köpare av fastighet äro besläktade i »bördslederna», detta förhållande kan utgöra hinder för annan person att utöva honom eljest tillkommande lösningsrätt.E. T.

Börting. Se Laxsläkte.

Börtving, ett instrument, som efter framfall av livmodern eller skidan användes för att hindra förnyat framfall. Den kan utgöras av en omkring 18 cm. långt och 6 cm. brett, triangulärt och i vinklarna med öglor försett stycke av grov järntråd (Lundska börtvingen) eller av en tågögla av samma storlek, som anlägges omkring blygdöppningen och kvarhålles genom remmar eller tömlinor, som uppåt gå på ömse sidor om svansen och nedåt på sidorna om juvret fram till en fast anspänd bukgjord.E. N—m.

Bössa. Se Jaktgevär, Lager.

C.

Calamagrostis. Se Rör.

Calamariæ. Se Halvgräs.

Calandra. Se Spannmålsvivel.

Calcium. Se Kalcium.

Calciumcyanamid. Se Kalkkväve.

Calendula. Se Ringblomma.

Callidium. Se Barkbock.

Calliopsis. Se Blomsterodling, Skönhetsöga.

Callistephus. Se Aster.

Calluna. Se Ljung.

Calonectria. Se Fusarium.

Camelina. Se Dådra.

Camembertost, berömd fransk dessertost, som uppgives hava börjat tillverkas år 1791 i byn Camembert i dep. Orne i Normandie, varifrån beredningen spritts till andra delar av Frankrike och till utlandet. Formen är flat, cylindrisk, diam. 10—11 cm., höjd 3 cm., vikt omkr. 0.3 kg. Osten överväxes under lagringen av vitt mögel (Penicillium camemberti Rogeri Thom.), vilket gör, att ostmassan från ytan inåt antager en vaxartad beskaffenhet och fruktliknande arom. Förbrukas vanligen färsk, redan vid 3—4 veckors ålder.L. Fr. R.

Camponotus. Se myra.

Canis. Se Hund, Räv, Varg.

Cannabis. Se Hampa.

Capra. Se Get.

Caprifolium, gemensam benämning å de slingrande arterna av släktet *Lonicera,* med motsatta blad, rankande stam och stora, rörformiga blommor. Äkta C., *L. caprifolium* L., från mellan- och sydeuropa, med stjälkomfattande blad och starkt välluktande blommor, likasom den vid Sveriges västkust vildväxande *L. periclymenum* L. och den nordamerikanska, rödblommiga *L. sempervirens* L. höra genom sin härdighet, som tillåter deras odling ända upp i Norrland, till våra tacksammaste slingerväxter på väggar, murar och spaljerer; de trivas även mot norr. Även några andra, mindre härdiga arter odlas i södra och mellersta Sverige. Förökas lätt genom sticklingar och nöjas med mager jord.G. L—d.

Capseila. Se Lomme.

Caragana. Se Ärtträd.

Carassius. Se Ruda.

Carduus. Se Tistel.

Carex. Se Starr.

Carpinus. Se Avenbok.

Carpocapsa. Se Äpplevecklare.

Carum. Se Kummin.

Cassida. Se Sköldbagge.

Cecidomyia. Se Gallmygga.

Cellulas. Se Enzym.

Cellulosa, cellämne, utgör huvudmassan av växternas cellväggar. Det är ett kolhydrat (se d. o.), av formeln $nC_6H_{10}O_5$, d. v. s. motsvarar en sammanslutning av ett flertal molekyler av enkla sockerarter efter frånskiljande av vatten. Under inverkan av vissa enzym (se d. o.) eller utspädda syror kan denna sammanslutning åter upplösas under upptagande av vatten (hydrolyseras) till motsvarande enkla sockerarter. C. är olöslig i vatten och de flesta vanliga lösningsmedel men i rent tillstånd smältbar i matsmältningssaften. (Se Näring, Djurens) Endast i unga växtdelar bildas cellväggarna av ren c, men äro däremot i äldre växtdelar »inkrusterade» med sin grovlek, men gives helst skuren till hackelse.

Bönsmygen, *Bruchus rufimanus* Boh., en liten brett oval, starkt kullrig skalbagge, som någon gång anträffas i frön av bönor, helst hästbönor. Arten har blivit införd till oss samt har på ett par ställen acklimatiserat sig. Angripet frö kan desinfekteras genom behandling med kolsvavla eller cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bördsrätt. J.B. 5: — rätt för vissa skyldeman till en fastighetsägare att till sig lösa ärvd jord på landet och ärvd eller förvärvd jord i stad, när egendomen övergått i andra händer. Numera är denna bördsrätt väsentligen upphävd. En annan sida av bördsrätten framträder däri, att om säljare och köpare av fastighet äro besläktade i »bördslederna», detta förhållande kan utgöra hinder för annan person att utöva honom eljest tillkommande lösningsrätt.E. T.

Börting. Se Laxsläkte.

Börtving, ett instrument, som efter framfall av livmodern eller skidan användes för att hindra förnyat framfall. Den kan utgöras av en omkring 18 cm. långt och 6 cm. brett, triangulärt och i vinklarna med öglor försett stycke av grov järntråd (Lundska börtvingen) eller av en tågögla av samma storlek, som anlägges omkring blygdöppningen och kvarhålles genom remmar eller tömlinor, som uppåt gå på ömse sidor om svansen och nedåt på sidorna om juvret fram till en fast anspänd bukgjord.E. N—m.

Bössa. Se Jaktgevär, Lager.

C.

Calamagrostis. Se Rör.

Calamariæ. Se Halvgräs.

Calandra. Se Spannmålsvivel.

Calcium. Se Kalcium.

Calciumcyanamid. Se Kalkkväve.

Calendula. Se Ringblomma.

Callidium. Se Barkbock.

Calliopsis. Se Blomsterodling, Skönhetsöga.

Callistephus. Se Aster.

Calluna. Se Ljung.

Calonectria. Se Fusarium.

Camelina. Se Dådra.

Camembertost, berömd fransk dessertost, som uppgives hava börjat tillverkas år 1791 i byn Camembert i dep. Orne i Normandie, varifrån beredningen spritts till andra delar av Frankrike och till utlandet. Formen är flat, cylindrisk, diam. 10—11 cm., höjd 3 cm., vikt omkr. 0.3 kg. Osten överväxes under lagringen av vitt mögel (Penicillium camemberti Rogeri Thom.), vilket gör, att ostmassan från ytan inåt antager en vaxartad beskaffenhet och fruktliknande arom. Förbrukas vanligen färsk, redan vid 3—4 veckors ålder.L. Fr. R.

Camponotus. Se myra.

Canis. Se Hund, Räv, Varg.

Cannabis. Se Hampa.

Capra. Se Get.

Caprifolium, gemensam benämning å de slingrande arterna av släktet *Lonicera,* med motsatta blad, rankande stam och stora, rörformiga blommor. Äkta C., *L. caprifolium* L., från mellan- och sydeuropa, med stjälkomfattande blad och starkt välluktande blommor, likasom den vid Sveriges västkust vildväxande *L. periclymenum* L. och den nordamerikanska, rödblommiga *L. sempervirens* L. höra genom sin härdighet, som tillåter deras odling ända upp i Norrland, till våra tacksammaste slingerväxter på väggar, murar och spaljerer; de trivas även mot norr. Även några andra, mindre härdiga arter odlas i södra och mellersta Sverige. Förökas lätt genom sticklingar och nöjas med mager jord.G. L—d.

Capseila. Se Lomme.

Caragana. Se Ärtträd.

Carassius. Se Ruda.

Carduus. Se Tistel.

Carex. Se Starr.

Carpinus. Se Avenbok.

Carpocapsa. Se Äpplevecklare.

Carum. Se Kummin.

Cassida. Se Sköldbagge.

Cecidomyia. Se Gallmygga.

Cellulas. Se Enzym.

Cellulosa, cellämne, utgör huvudmassan av växternas cellväggar. Det är ett kolhydrat (se d. o.), av formeln $nC_6H_{10}O_5$, d. v. s. motsvarar en sammanslutning av ett flertal molekyler av enkla sockerarter efter frånskiljande av vatten. Under inverkan av vissa enzym (se d. o.) eller utspädda syror kan denna sammanslutning åter upplösas under upptagande av vatten (hydrolyseras) till motsvarande enkla sockerarter. C. är olöslig i vatten och de flesta vanliga lösningsmedel men i rent tillstånd smältbar i matsmältningssaften. (Se Näring, Djurens) Endast i unga växtdelar bildas cellväggarna av ren c, men äro däremot i äldre växtdelar »inkrusterade» med sin grovlek, men gives helst skuren till hackelse.

Bönsmygen, *Bruchus rufimanus* Boh., en liten brett oval, starkt kullrig skalbagge, som någon gång anträffas i frön av bönor, helst hästbönor. Arten har blivit införd till oss samt har på ett par ställen acklimatiserat sig. Angripet frö kan desinfekteras genom behandling med kolsvavla eller cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bördsrätt. J.B. 5: — rätt för vissa skyldeman till en fastighetsägare att till sig lösa ärvd jord på landet och ärvd eller förvärvd jord i stad, när egendomen övergått i andra händer. Numera är denna bördsrätt väsentligen upphävd. En annan sida av bördsrätten framträder däri, att om säljare och köpare av fastighet äro besläktade i »bördslederna», detta förhållande kan utgöra hinder för annan person att utöva honom eljest tillkommande lösningsrätt.E. T.

Börting. Se Laxsläkte.

Börtving, ett instrument, som efter framfall av livmodern eller skidan användes för att hindra förnyat framfall. Den kan utgöras av en omkring 18 cm. långt och 6 cm. brett, triangulärt och i vinklarna med öglor försett stycke av grov järntråd (Lundska börtvingen) eller av en tågögla av samma storlek, som anlägges omkring blygdöppningen och kvarhålles genom remmar eller tömlinor, som uppåt gå på ömse sidor om svansen och nedåt på sidorna om juvret fram till en fast anspänd bukgjord.E. N—m.

Bössa. Se Jaktgevär, Lager.

C.

Calamagrostis. Se Rör.

Calamariæ. Se Halvgräs.

Calandra. Se Spannmålsvivel.

Calcium. Se Kalcium.

Calciumcyanamid. Se Kalkkväve.

Calendula. Se Ringblomma.

Callidium. Se Barkbock.

Calliopsis. Se Blomsterodling, Skönhetsöga.

Callistephus. Se Aster.

Calluna. Se Ljung.

Calonectria. Se Fusarium.

Camelina. Se Dådra.

Camembertost, berömd fransk dessertost, som uppgives hava börjat tillverkas år 1791 i byn Camembert i dep. Orne i Normandie, varifrån beredningen spritts till andra delar av Frankrike och till utlandet. Formen är flat, cylindrisk, diam. 10—11 cm., höjd 3 cm., vikt omkr. 0.3 kg. Osten överväxes under lagringen av vitt mögel (Penicillium camemberti Rogeri Thom.), vilket gör, att ostmassan från ytan inåt antager en vaxartad beskaffenhet och fruktliknande arom. Förbrukas vanligen färsk, redan vid 3—4 veckors ålder.L. Fr. R.

Camponotus. Se myra.

Canis. Se Hund, Räv, Varg.

Cannabis. Se Hampa.

Capra. Se Get.

Caprifolium, gemensam benämning å de slingrande arterna av släktet *Lonicera,* med motsatta blad, rankande stam och stora, rörformiga blommor. Äkta C., *L. caprifolium* L., från mellan- och sydeuropa, med stjälkomfattande blad och starkt välluktande blommor, likasom den vid Sveriges västkust vildväxande *L. periclymenum* L. och den nordamerikanska,

rödblommiga *L. sempervirens* L. höra genom sin härdighet, som tillåter deras odling ända upp i Norrland, till våra tacksammaste slingerväxter på väggar, murar och spaljerer; de trivas även mot norr. Även några andra, mindre härdiga arter odlas i södra och mellersta Sverige. Förökas lätt genom sticklingar och nöjas med mager jord.G. L—d.

Capseila. Se Lomme.

Caragana. Se Ärtträd.

Carassius. Se Ruda.

Carduus. Se Tistel.

Carex. Se Starr.

Carpinus. Se Avenbok.

Carpocapsa. Se Äpplevecklare.

Carum. Se Kummin.

Cassida. Se Sköldbagge.

Cecidomyia. Se Gallmygga.

Cellulas. Se Enzym.

Cellulosa, cellämne, utgör huvudmassan av växternas cellväggar. Det är ett kolhydrat (se d. o.), av formeln $nC_6H_{10}O_5$, d. v. s. motsvarar en sammanslutning av ett flertal molekyler av enkla sockerarter efter frånskiljande av vatten. Under inverkan av vissa enzym (se d. o.) eller utspädda syror kan denna sammanslutning åter upplösas under upptagande av vatten (hydrolyseras) till motsvarande enkla sockerarter. C. är olöslig i vatten och de flesta vanliga lösningsmedel men i rent tillstånd smältbar i matsmältningssaften. (Se Näring, Djurens) Endast i unga växtdelar bildas cellväggarna av ren c, men äro däremot i äldre växtdelar »inkrusterade» med sin grovlek, men gives helst skuren till hackelse.

Bönsmygen, *Bruchus rufimanus* Boh., en liten brett oval, starkt kullrig skalbagge, som någon gång anträffas i frön av bönor, helst hästbönor. Arten har blivit införd till oss samt har på ett par ställen acklimatiserat sig. Angripet frö kan desinfekteras genom behandling med kolsvavla eller cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bördsrätt. J.B. 5: — rätt för vissa skyldeman till en fastighetsägare att till sig lösa ärvd jord på landet och ärvd eller förvärvd jord i stad, när egendomen övergått i andra händer. Numera är denna bördsrätt väsentligen upphävd. En annan sida av bördsrätten framträder däri, att om säljare och köpare av fastighet äro besläktade i »bördslederna», detta förhållande kan utgöra hinder för annan person att utöva honom eljest tillkommande lösningsrätt.E. T.

Börting. Se Laxsläkte.

Börtving, ett instrument, som efter framfall av livmodern eller skidan användes för att hindra förnyat framfall. Den kan utgöras av en omkring 18 cm. långt och 6 cm. brett, triangulärt och i vinklarna med öglor försett stycke av grov järntråd (Lundska börtvingen) eller av en tågögla av samma storlek, som anlägges omkring blygdöppningen och kvarhålles genom remmar eller tömlinor, som uppåt gå på ömse sidor om svansen och nedåt på sidorna om juvret fram till en fast anspänd bukgjord.E. N—m.

Bössa. Se Jaktgevär, Lager.

C.

Calamagrostis. Se Rör.

Calamariæ. Se Halvgräs.

Calandra. Se Spannmålsvivel.

Calcium. Se Kalcium.

Calciumcyanamid. Se Kalkkväve.

Calendula. Se Ringblomma.

Callidium. Se Barkbock.

Calliopsis. Se Blomsterodling, Skönhetsöga.

Callistephus. Se Aster.

Calluna. Se Ljung.

Calonectria. Se Fusarium.

Camelina. Se Dådra.

Camembertost, berömd fransk dessertost, som uppgives hava börjat tillverkas år 1791 i byn Camembert i dep. Orne i Normandie, varifrån beredningen spritts till andra delar av Frankrike och till utlandet. Formen är flat, cylindrisk, diam. 10—11 cm., höjd 3 cm., vikt omkr. 0.3 kg. Osten överväxes under lagringen av vitt mögel (Penicillium camemberti Rogeri Thom.), vilket gör, att ostmassan från ytan inåt antager en vaxartad beskaffenhet och fruktliknande arom. Förbrukas vanligen färsk, redan vid 3—4 veckors ålder.L. Fr. R.

Camponotus. Se myra.

Canis. Se Hund, Räv, Varg.

Cannabis. Se Hampa.

Capra. Se Get.

Caprifolium, gemensam benämning å de slingrande arterna av släktet *Lonicera,* med motsatta blad, rankande stam och stora, rörformiga blommor. Äkta C., *L. caprifolium* L., från mellan- och sydeuropa, med stjälkomfattande blad och starkt välluktande blommor, likasom den vid Sveriges västkust vildväxande *L. periclymenum* L. och den nordamerikanska, rödblommiga *L. sempervirens* L. höra genom sin härdighet, som tillåter deras odling ända upp i Norrland, till våra tacksammaste slingerväxter på väggar, murar och spaljerer; de trivas även mot norr. Även några andra, mindre härdiga arter odlas i södra och mellersta Sverige. Förökas lätt genom sticklingar och nöjas med mager jord.G. L—d.

Capseila. Se Lomme.

Caragana. Se Ärtträd.

Carassius. Se Ruda.

Carduus. Se Tistel.

Carex. Se Starr.

Carpinus. Se Avenbok.

Carpocapsa. Se Äpplevecklare.

Carum. Se Kummin.

Cassida. Se Sköldbagge.

Cecidomyia. Se Gallmygga.

Cellulas. Se Enzym.

Cellulosa, cellämne, utgör huvudmassan av växternas cellväggar. Det är ett kolhydrat (se d. o.), av formeln $nC_6H_{10}O_5$, d. v. s. motsvarar en sammanslutning av ett flertal molekyler av enkla sockerarter efter frånskiljande av vatten. Under inverkan av vissa enzym (se d. o.) eller utspädda syror kan denna sammanslutning åter upplösas under upptagande av vatten (hydrolyseras) till motsvarande enkla sockerarter. C. är olöslig i vatten och de flesta vanliga lösningsmedel men i rent tillstånd smältbar i matsmältningssaften. (Se Näring, Djurens) Endast i unga växtdelar bildas cellväggarna av ren c, men äro däremot i äldre växtdelar »inkrusterade» med sin grovlek, men gives helst skuren till hackelse.

Bönsmygen, *Bruchus rufimanus* Boh., en liten brett oval, starkt kullrig skalbagge, som någon gång anträffas i frön av bönor, helst hästbönor. Arten har blivit införd till oss samt har på ett par ställen acklimatiserat sig. Angripet frö kan desinfekteras genom behandling med kolsvavla eller cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bördsrätt. J.B. 5: — rätt för vissa skyldeman till en fastighetsägare att till sig lösa ärvd jord på landet och ärvd eller förvärvd jord i stad, när egendomen övergått i andra händer. Numera är denna bördsrätt väsentligen upphävd. En annan sida av bördsrätten framträder däri, att om säljare och köpare av fastighet äro besläktade i »bördslederna», detta förhållande kan utgöra hinder för annan person att utöva honom eljest tillkommande lösningsrätt.E. T.

Börting. Se Laxsläkte.

Börtving, ett instrument, som efter framfall av livmodern eller skidan användes för att hindra förnyat framfall. Den kan utgöras av en omkring 18 cm. långt och 6 cm. brett, triangulärt och i vinklarna med öglor försett stycke av grov järntråd (Lundska börtvingen) eller av en tågögla av samma storlek, som anlägges omkring blygdöppningen och kvarhålles genom remmar eller tömlinor, som uppåt gå på ömse sidor om svansen och nedåt på sidorna om juvret fram till en fast anspänd bukgjord.E. N—m.

Bössa. Se Jaktgevär, Lager.

C.

Calamagrostis. Se Rör.

Calamariæ. Se Halvgräs.

Calandra. Se Spannmålsvivel.

Calcium. Se Kalcium.

Calciumcyanamid. Se Kalkkväve.

Calendula. Se Ringblomma.

Callidium. Se Barkbock.

Calliopsis. Se Blomsterodling, Skönhetsöga.

Callistephus. Se Aster.

Calluna. Se Ljung.

Calonectria. Se Fusarium.

Camelina. Se Dådra.

Camembertost, berömd fransk dessertost, som uppgives hava börjat tillverkas år 1791 i byn Camembert i dep. Orne i Normandie, varifrån beredningen spritts till andra delar av Frankrike och till utlandet. Formen är flat, cylindrisk, diam. 10—11 cm., höjd 3 cm., vikt omkr. 0.3 kg. Osten överväxes under lagringen av vitt mögel (Penicillium camemberti Rogeri Thom.), vilket gör, att ostmassan från ytan inåt antager en vaxartad beskaffenhet och fruktliknande arom. Förbrukas vanligen färsk, redan vid 3—4 veckors ålder.L. Fr. R.

Camponotus. Se myra.

Canis. Se Hund, Räv, Varg.

Cannabis. Se Hampa.

Capra. Se Get.

Caprifolium, gemensam benämning å de slingrande arterna av släktet *Lonicera,* med motsatta blad, rankande stam och stora, rörformiga blommor. Äkta C., *L. caprifolium* L., från mellan- och sydeuropa, med stjälkomfattande blad och starkt välluktande blommor, likasom den vid Sveriges västkust vildväxande *L. periclymenum* L. och den nordamerikanska, rödblommiga *L. sempervirens* L. höra genom sin härdighet, som tillåter deras odling ända upp i Norrland, till våra tacksammaste slingerväxter på väggar, murar och spaljerer; de trivas även mot norr. Även några andra, mindre härdiga arter odlas i södra och mellersta Sverige. Förökas lätt genom sticklingar och nöjas med mager jord.G. L—d.

Capseila. Se Lomme.

Caragana. Se Ärtträd.

Carassius. Se Ruda.

Carduus. Se Tistel.

Carex. Se Starr.

Carpinus. Se Avenbok.

Carpocapsa. Se Äpplevecklare.

Carum. Se Kummin.

Cassida. Se Sköldbagge.

Cecidomyia. Se Gallmygga.

Cellulas. Se Enzym.

Cellulosa, cellämne, utgör huvudmassan av växternas cellväggar. Det är ett kolhydrat (se d. o.), av formeln $nC_6H_{10}O_5$, d. v. s. motsvarar en sammanslutning av ett flertal molekyler av enkla sockerarter efter frånskiljande av vatten. Under inverkan av vissa enzym (se d. o.) eller utspädda syror kan denna sammanslutning åter upplösas under upptagande av vatten (hydrolyseras) till motsvarande enkla sockerarter. C. är olöslig i vatten och de flesta vanliga lösningsmedel men i rent tillstånd smältbar i matsmältningssaften. (Se Näring, Djurens) Endast i unga växtdelar bildas cellväggarna av ren c, men äro däremot i äldre växtdelar »inkrusterade» med sin grovlek, men gives helst skuren till hackelse.

Bönsmygen, *Bruchus rufimanus* Boh., en liten brett oval, starkt kullrig skalbagge, som någon gång anträffas i frön av bönor, helst hästbönor. Arten har blivit införd till oss samt har på ett par ställen acklimatiserat sig. Angripet frö kan desinfekteras genom behandling med kolsvavla eller cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bördsrätt. J.B. 5: — rätt för vissa skyldeman till en fastighetsägare att till sig lösa ärvd jord på landet och ärvd eller förvärvd jord i stad, när egendomen övergått i andra händer. Numera är denna bördsrätt väsentligen upphävd. En annan sida av bördsrätten framträder däri, att om säljare och köpare av fastighet äro besläktade i »bördslederna», detta förhållande kan utgöra hinder för annan person att utöva honom eljest tillkommande lösningsrätt.E. T.

Börting. Se Laxsläkte.

Börtving, ett instrument, som efter framfall av livmodern eller skidan användes för att hindra förnyat framfall. Den kan utgöras av en omkring 18 cm. långt och 6 cm. brett, triangulärt och i vinklarna med öglor försett stycke av grov järntråd (Lundska börtvingen) eller av en tågögla av samma storlek, som anlägges omkring blygdöppningen och kvarhålles genom remmar eller tömlinor, som uppåt gå på ömse sidor om svansen och nedåt på sidorna om juvret fram till en fast anspänd bukgjord.E. N—m.

Bössa. Se Jaktgevär, Lager.

C.

Calamagrostis. Se Rör.

Calamariæ. Se Halvgräs.

Calandra. Se Spannmålsvivel.

Calcium. Se Kalcium.

Calciumcyanamid. Se Kalkkväve.

Calendula. Se Ringblomma.

Callidium. Se Barkbock.

Calliopsis. Se Blomsterodling, Skönhetsöga.

Callistephus. Se Aster.

Calluna. Se Ljung.

Calonectria. Se Fusarium.

Camelina. Se Dådra.

Camembertost, berömd fransk dessertost, som uppgives hava börjat tillverkas år 1791 i byn Camembert i dep. Orne i Normandie, varifrån beredningen spritts till andra delar av Frankrike och till utlandet. Formen är flat, cylindrisk, diam. 10—11 cm., höjd 3 cm., vikt omkr. 0.3 kg. Osten överväxes under lagringen av vitt mögel (Penicillium camemberti Rogeri Thom.), vilket gör, att ostmassan från ytan inåt antager en vaxartad beskaffenhet och fruktliknande arom. Förbrukas vanligen färsk, redan vid 3—4 veckors ålder.L. Fr. R.

Camponotus. Se myra.

Canis. Se Hund, Räv, Varg.

Cannabis. Se Hampa.

Capra. Se Get.

Caprifolium, gemensam benämning å de slingrande arterna av släktet *Lonicera,* med motsatta blad, rankande stam och stora, rörformiga blommor. Äkta C., *L. caprifolium* L., från mellan- och sydeuropa, med stjälkomfattande blad och starkt välluktande blommor, likasom den vid Sveriges västkust vildväxande *L. periclymenum* L. och den nordamerikanska, rödblommiga *L. sempervirens* L. höra genom sin härdighet, som tillåter deras odling ända upp i Norrland, till våra tacksammaste slingerväxter på väggar, murar och spaljerer; de trivas även mot norr. Även några andra, mindre härdiga arter odlas i södra och mellersta Sverige. Förökas lätt genom sticklingar och nöjas med mager jord.G. L—d.

Capseila. Se Lomme.

Caragana. Se Ärtträd.

Carassius. Se Ruda.

Carduus. Se Tistel.

Carex. Se Starr.

Carpinus. Se Avenbok.

Carpocapsa. Se Äpplevecklare.

Carum. Se Kummin.

Cassida. Se Sköldbagge.

Cecidomyia. Se Gallmygga.

Cellulas. Se Enzym.

Cellulosa, cellämne, utgör huvudmassan av växternas cellväggar. Det är ett kolhydrat (se d. o.), av formeln $nC_6H_{10}O_5$, d. v. s. motsvarar en sammanslutning av ett flertal molekyler av enkla sockerarter efter frånskiljande av vatten. Under inverkan av vissa enzym (se d. o.) eller utspädda syror kan denna sammanslutning åter upplösas under upptagande av vatten (hydrolyseras) till motsvarande enkla sockerarter. C. är olöslig i vatten och de flesta vanliga lösningsmedel men i rent tillstånd smältbar i matsmältningssaften. (Se Näring, Djurens) Endast i unga växtdelar bildas cellväggarna av ren c, men äro däremot i äldre växtdelar »inkrusterade» med sin grovlek, men gives helst skuren till hackelse.

Bönsmygen, *Bruchus rufimanus* Boh., en liten brett oval, starkt kullrig skalbagge, som någon gång anträffas i frön av bönor, helst hästbönor. Arten har blivit införd till oss samt har på ett par ställen acklimatiserat sig. Angripet frö kan desinfekteras genom behandling med kolsvavla eller cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bördsrätt. J.B. 5: — rätt för vissa skyldeman till en fastighetsägare att till sig lösa ärvd jord på landet och ärvd eller förvärvd jord i stad, när egendomen övergått i andra händer. Numera är denna bördsrätt väsentligen upphävd. En annan sida av bördsrätten framträder däri, att om säljare och köpare av fastighet äro besläktade i »bördslederna», detta förhållande kan utgöra hinder för annan person att utöva honom eljest tillkommande lösningsrätt.E. T.

Börting. Se Laxsläkte.

Börtving, ett instrument, som efter framfall av livmodern eller skidan användes för att hindra förnyat framfall. Den kan utgöras av en omkring 18 cm. långt och 6 cm. brett, triangulärt och i vinklarna med öglor försett stycke av grov järntråd (Lundska börtvingen) eller av en tågögla av samma storlek, som anlägges omkring blygdöppningen och kvarhålles genom remmar eller tömlinor, som uppåt gå på ömse sidor om svansen och nedåt på sidorna om juvret fram till en fast anspänd bukgjord.E. N—m.

Bössa. Se Jaktgevär, Lager.

C.

Calamagrostis. Se Rör.

Calamariæ. Se Halvgräs.

Calandra. Se Spannmålsvivel.

Calcium. Se Kalcium.

Calciumcyanamid. Se Kalkkväve.

Calendula. Se Ringblomma.

Callidium. Se Barkbock.

Calliopsis. Se Blomsterodling, Skönhetsöga.

Callistephus. Se Aster.

Calluna. Se Ljung.

Calonectria. Se Fusarium.

Camelina. Se Dådra.

Camembertost, berömd fransk dessertost, som uppgives hava börjat tillverkas år 1791 i byn Camembert i dep. Orne i Normandie, varifrån beredningen spritts till andra delar av Frankrike och till utlandet. Formen är flat, cylindrisk, diam. 10—11 cm., höjd 3 cm., vikt omkr. 0.3 kg. Osten överväxes under lagringen av vitt mögel (Penicillium camemberti Rogeri Thom.), vilket gör, att ostmassan från ytan inåt antager en vaxartad beskaffenhet och fruktliknande arom. Förbrukas vanligen färsk, redan vid 3—4 veckors ålder.L. Fr. R.

Camponotus. Se myra.

Canis. Se Hund, Räv, Varg.

Cannabis. Se Hampa.

Capra. Se Get.

Caprifolium, gemensam benämning å de slingrande arterna av släktet *Lonicera,* med motsatta blad, rankande stam och stora, rörformiga blommor. Äkta C., *L. caprifolium* L., från mellan- och sydeuropa, med stjälkomfattande blad och starkt välluktande blommor, likasom den vid Sveriges västkust vildväxande *L. periclymenum* L. och den nordamerikanska, rödblommiga *L. sempervirens* L. höra genom sin härdighet, som tillåter deras odling ända upp i Norrland, till våra tacksammaste slingerväxter på väggar, murar och spaljerer; de trivas även mot norr. Även några andra, mindre härdiga arter odlas i södra och mellersta Sverige. Förökas lätt genom sticklingar och nöjas med mager jord.G. L—d.

Capseila. Se Lomme.

Caragana. Se Ärtträd.

Carassius. Se Ruda.

Carduus. Se Tistel.

Carex. Se Starr.

Carpinus. Se Avenbok.

Carpocapsa. Se Äpplevecklare.

Carum. Se Kummin.

Cassida. Se Sköldbagge.

Cecidomyia. Se Gallmygga.

Cellulas. Se Enzym.

Cellulosa, cellämne, utgör huvudmassan av växternas cellväggar. Det är ett kolhydrat (se d. o.), av formeln $nC_6H_{10}O_5$, d. v. s. motsvarar en sammanslutning av ett flertal molekyler av enkla sockerarter efter frånskiljande av vatten. Under inverkan av vissa enzym (se d. o.) eller utspädda syror kan denna sammanslutning åter upplösas under upptagande av vatten (hydrolyseras) till motsvarande enkla sockerarter. C. är olöslig i vatten och de flesta vanliga lösningsmedel men i rent tillstånd smältbar i matsmältningssaften. (Se Näring, Djurens) Endast i unga växtdelar bildas cellväggarna av ren c, men äro däremot i äldre växtdelar »inkrusterade» med sin grovlek, men gives helst skuren till hackelse.

Bönsmygen, *Bruchus rufimanus* Boh., en liten brett oval, starkt kullrig skalbagge, som någon gång anträffas i frön av bönor, helst hästbönor. Arten har blivit införd till oss samt har på ett par ställen acklimatiserat sig. Angripet frö kan desinfekteras genom behandling med kolsvavla eller cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bördsrätt. J.B. 5: — rätt för vissa skyldeman till en fastighetsägare att till sig lösa ärvd jord på landet och ärvd eller förvärvd jord i stad, när egendomen övergått i andra händer. Numera är denna bördsrätt väsentligen upphävd. En annan sida av bördsrätten framträder däri, att om säljare och köpare av fastighet äro besläktade i »bördslederna», detta förhållande kan utgöra hinder för annan person att utöva honom eljest tillkommande lösningsrätt.E. T.

Börting. Se Laxsläkte.

Börtving, ett instrument, som efter framfall av livmodern eller skidan användes för att hindra förnyat framfall. Den kan utgöras av en omkring 18 cm. långt och 6 cm. brett, triangulärt och i vinklarna med öglor försett stycke av grov järntråd (Lundska börtvingen) eller av en tågögla av samma storlek, som anlägges omkring blygdöppningen och kvarhålles genom remmar eller tömlinor, som uppåt gå på ömse sidor om svansen och nedåt på sidorna om juvret fram till en fast anspänd bukgjord.E. N—m.

Bössa. Se Jaktgevär, Lager.

C.

Calamagrostis. Se Rör.

Calamariæ. Se Halvgräs.

Calandra. Se Spannmålsvivel.

Calcium. Se Kalcium.

Calciumcyanamid. Se Kalkkväve.

Calendula. Se Ringblomma.

Callidium. Se Barkbock.

Calliopsis. Se Blomsterodling, Skönhetsöga.

Callistephus. Se Aster.

Calluna. Se Ljung.

Calonectria. Se Fusarium.

Camelina. Se Dådra.

Camembertost, berömd fransk dessertost, som uppgives hava börjat tillverkas år 1791 i byn Camembert i dep. Orne i Normandie, varifrån beredningen spritts till andra delar av Frankrike och till utlandet. Formen är flat, cylindrisk, diam. 10—11 cm., höjd 3 cm., vikt omkr. 0.3 kg. Osten överväxes under lagringen av vitt mögel (Penicillium camemberti Rogeri Thom.), vilket gör, att ostmassan från ytan inåt antager en vaxartad beskaffenhet och fruktliknande arom. Förbrukas vanligen färsk, redan vid 3—4 veckors ålder.L. Fr. R.

Camponotus. Se myra.

Canis. Se Hund, Räv, Varg.

Cannabis. Se Hampa.

Capra. Se Get.

Caprifolium, gemensam benämning å de slingrande arterna av släktet *Lonicera,* med motsatta blad, rankande stam och stora, rörformiga blommor. Äkta C., *L. caprifolium* L., från mellan- och sydeuropa, med stjälkomfattande blad och starkt välluktande blommor, likasom den vid Sveriges västkust vildväxande *L. periclymenum* L. och den nordamerikanska, rödblommiga *L. sempervirens* L. höra genom sin härdighet, som tillåter deras odling ända upp i Norrland, till våra tacksammaste slingerväxter på väggar, murar och spaljerer; de trivas även mot norr. Även några andra, mindre härdiga arter odlas i södra och mellersta Sverige. Förökas lätt genom sticklingar och nöjas med mager jord.G. L—d.

Capseila. Se Lomme.

Caragana. Se Ärtträd.

Carassius. Se Ruda.

Carduus. Se Tistel.

Carex. Se Starr.

Carpinus. Se Avenbok.

Carpocapsa. Se Äpplevecklare.

Carum. Se Kummin.

Cassida. Se Sköldbagge.

Cecidomyia. Se Gallmygga.

Cellulas. Se Enzym.

Cellulosa, cellämne, utgör huvudmassan av växternas cellväggar. Det är ett kolhydrat (se d. o.), av formeln $nC_6H_{10}O_5$, d. v. s. motsvarar en sammanslutning av ett flertal molekyler av enkla sockerarter efter frånskiljande av vatten. Under inverkan av vissa enzym (se d. o.) eller utspädda syror kan denna sammanslutning åter upplösas under upptagande av vatten (hydrolyseras) till motsvarande enkla sockerarter. C. är olöslig i vatten och de flesta vanliga lösningsmedel men i rent tillstånd smältbar i matsmältningssaften. (Se Näring, Djurens) Endast i unga växtdelar bildas cellväggarna av ren c, men äro däremot i äldre växtdelar »inkrusterade» med sin grovlek, men gives helst skuren till hackelse.

Bönsmygen, *Bruchus rufimanus* Boh., en liten brett oval, starkt kullrig skalbagge, som någon gång anträffas i frön av bönor, helst hästbönor. Arten har blivit införd till oss samt har på ett par ställen acklimatiserat sig. Angripet frö kan desinfekteras genom behandling med kolsvavla eller cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bördsrätt. J.B. 5: — rätt för vissa skyldeman till en fastighetsägare att till sig lösa ärvd jord på landet och ärvd eller förvärvd jord i stad, när egendomen övergått i andra händer. Numera är denna bördsrätt väsentligen upphävd. En annan sida av bördsrätten framträder däri, att om säljare och köpare av fastighet äro besläktade i »bördslederna», detta förhållande kan utgöra hinder för annan person att utöva honom eljest tillkommande lösningsrätt.E. T.

Börting. Se Laxsläkte.

Börtving, ett instrument, som efter framfall av livmodern eller skidan användes för att hindra förnyat framfall. Den kan utgöras av en omkring 18 cm. långt och 6 cm. brett, triangulärt och i vinklarna med öglor försett stycke av grov järntråd (Lundska börtvingen) eller av en tågögla av samma storlek, som anlägges omkring blygdöppningen och kvarhålles genom remmar eller tömlinor, som uppåt gå på ömse sidor om svansen och nedåt på sidorna om juvret fram till en fast anspänd bukgjord.E. N—m.

Bössa. Se Jaktgevär, Lager.

C.

Calamagrostis. Se Rör.

Calamariæ. Se Halvgräs.

Calandra. Se Spannmålsvivel.

Calcium. Se Kalcium.

Calciumcyanamid. Se Kalkkväve.

Calendula. Se Ringblomma.

Callidium. Se Barkbock.

Calliopsis. Se Blomsterodling, Skönhetsöga.

Callistephus. Se Aster.

Calluna. Se Ljung.

Calonectria. Se Fusarium.

Camelina. Se Dådra.

Camembertost, berömd fransk dessertost, som uppgives hava börjat tillverkas år 1791 i byn Camembert i dep. Orne i Normandie, varifrån beredningen spritts till andra delar av Frankrike och till utlandet. Formen är flat, cylindrisk, diam. 10—11 cm., höjd 3 cm., vikt omkr. 0.3 kg. Osten överväxes under lagringen av vitt mögel (Penicillium camemberti Rogeri Thom.), vilket gör, att ostmassan från ytan inåt antager en vaxartad beskaffenhet och fruktliknande arom. Förbrukas vanligen färsk, redan vid 3—4 veckors ålder.L. Fr. R.

Camponotus. Se myra.

Canis. Se Hund, Räv, Varg.

Cannabis. Se Hampa.

Capra. Se Get.

Caprifolium, gemensam benämning å de slingrande arterna av släktet *Lonicera,* med motsatta blad, rankande stam och stora, rörformiga blommor. Äkta C., *L. caprifolium* L., från mellan- och sydeuropa, med stjälkomfattande blad och starkt välluktande blommor, likasom den vid Sveriges västkust vildväxande *L. periclymenum* L. och den nordamerikanska, rödblommiga *L. sempervirens* L. höra genom sin härdighet, som tillåter deras odling ända upp i Norrland, till våra tacksammaste slingerväxter på väggar, murar och spaljerer; de trivas även mot norr. Även några andra, mindre härdiga arter odlas i södra och mellersta Sverige. Förökas lätt genom sticklingar och nöjas med mager jord.G. L—d.

Capseila. Se Lomme.

Caragana. Se Ärtträd.

Carassius. Se Ruda.

Carduus. Se Tistel.

Carex. Se Starr.

Carpinus. Se Avenbok.

Carpocapsa. Se Äpplevecklare.

Carum. Se Kummin.

Cassida. Se Sköldbagge.

Cecidomyia. Se Gallmygga.

Cellulas. Se Enzym.

Cellulosa, cellämne, utgör huvudmassan av växternas cellväggar. Det är ett kolhydrat (se d. o.), av formeln $nC_6H_{10}O_5$, d. v. s. motsvarar en sammanslutning av ett flertal molekyler av enkla sockerarter efter frånskiljande av vatten. Under inverkan av vissa enzym (se d. o.) eller utspädda syror kan denna sammanslutning åter upplösas under upptagande av vatten (hydrolyseras) till motsvarande enkla sockerarter. C. är olöslig i vatten och de flesta vanliga lösningsmedel men i rent tillstånd smältbar i matsmältningssaften. (Se Näring, Djurens) Endast i unga växtdelar bildas cellväggarna av ren c, men äro däremot i äldre växtdelar »inkrusterade» med sin grovlek, men gives helst skuren till hackelse.

Bönsmygen, *Bruchus rufimanus* Boh., en liten brett oval, starkt kullrig skalbagge, som någon gång anträffas i frön av bönor, helst hästbönor. Arten har blivit införd till oss samt har på ett par ställen acklimatiserat sig. Angripet frö kan desinfekteras genom behandling med kolsvavla eller cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bördsrätt. J.B. 5: — rätt för vissa skyldeman till en fastighetsägare att till sig lösa ärvd jord på landet och ärvd eller förvärvd jord i stad, när egendomen övergått i andra händer. Numera är denna bördsrätt väsentligen upphävd. En annan sida av bördsrätten framträder däri, att om säljare och köpare av fastighet äro besläktade i »bördslederna», detta förhållande kan utgöra hinder för annan person att utöva honom eljest tillkommande lösningsrätt.E. T.

Börting. Se Laxsläkte.

Börtving, ett instrument, som efter framfall av livmodern eller skidan användes för att hindra förnyat framfall. Den kan utgöras av en omkring 18 cm. långt och 6 cm. brett, triangulärt och i vinklarna med öglor försett stycke av grov järntråd (Lundska börtvingen) eller av en tågögla av samma storlek, som anlägges omkring blygdöppningen och kvarhålles genom remmar eller tömlinor, som uppåt gå på ömse sidor om svansen och nedåt på sidorna om juvret fram till en fast anspänd bukgjord.E. N—m.

Bössa. Se Jaktgevär, Lager.

C.

Calamagrostis. Se Rör.

Calamariæ. Se Halvgräs.

Calandra. Se Spannmålsvivel.

Calcium. Se Kalcium.

Calciumcyanamid. Se Kalkkväve.

Calendula. Se Ringblomma.

Callidium. Se Barkbock.

Calliopsis. Se Blomsterodling, Skönhetsöga.

Callistephus. Se Aster.

Calluna. Se Ljung.

Calonectria. Se Fusarium.

Camelina. Se Dådra.

Camembertost, berömd fransk dessertost, som uppgives hava börjat tillverkas år 1791 i byn Camembert i dep. Orne i Normandie, varifrån beredningen spritts till andra delar av Frankrike och till utlandet. Formen är flat, cylindrisk, diam. 10—11 cm., höjd 3 cm., vikt omkr. 0.3 kg. Osten överväxes under lagringen av vitt mögel (Penicillium camemberti Rogeri Thom.), vilket gör, att ostmassan från ytan inåt antager en vaxartad beskaffenhet och fruktliknande arom. Förbrukas vanligen färsk, redan vid 3—4 veckors ålder.L. Fr. R.

Camponotus. Se myra.

Canis. Se Hund, Räv, Varg.

Cannabis. Se Hampa.

Capra. Se Get.

Caprifolium, gemensam benämning å de slingrande arterna av släktet *Lonicera,* med motsatta blad, rankande stam och stora, rörformiga blommor. Äkta C., *L. caprifolium* L., från mellan- och sydeuropa, med stjälkomfattande blad och starkt välluktande blommor, likasom den vid Sveriges västkust vildväxande *L. periclymenum* L. och den nordamerikanska, rödblommiga *L. sempervirens* L. höra genom sin härdighet, som tillåter deras odling ända upp i Norrland, till våra tacksammaste slingerväxter på väggar, murar och spaljerer; de trivas även mot norr. Även några andra, mindre härdiga arter odlas i södra och mellersta Sverige. Förökas lätt genom sticklingar och nöjas med mager jord.G. L—d.

Capseila. Se Lomme.

Caragana. Se Ärtträd.

Carassius. Se Ruda.

Carduus. Se Tistel.

Carex. Se Starr.

Carpinus. Se Avenbok.

Carpocapsa. Se Äpplevecklare.

Carum. Se Kummin.

Cassida. Se Sköldbagge.

Cecidomyia. Se Gallmygga.

Cellulas. Se Enzym.

Cellulosa, cellämne, utgör huvudmassan av växternas cellväggar. Det är ett kolhydrat (se d. o.), av formeln $nC_6H_{10}O_5$, d. v. s. motsvarar en sammanslutning av ett flertal molekyler av enkla sockerarter efter frånskiljande av vatten. Under inverkan av vissa enzym (se d. o.) eller utspädda syror kan denna sammanslutning åter upplösas under upptagande av vatten (hydrolyseras) till motsvarande enkla sockerarter. C. är olöslig i vatten och de flesta vanliga lösningsmedel men i rent tillstånd smältbar i matsmältningssaften. (Se Näring, Djurens) Endast i unga växtdelar bildas cellväggarna av ren c, men äro däremot i äldre växtdelar »inkrusterade» med sin grovlek, men gives helst skuren till hackelse.

Bönsmygen, *Bruchus rufimanus* Boh., en liten brett oval, starkt kullrig skalbagge, som någon gång anträffas i frön av bönor, helst hästbönor. Arten har blivit införd till oss samt har på ett par ställen acklimatiserat sig. Angripet frö kan desinfekteras genom behandling med kolsvavla eller cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bördsrätt. J.B. 5: — rätt för vissa skyldeman till en fastighetsägare att till sig lösa ärvd jord på landet och ärvd eller förvärvd jord i stad, när egendomen övergått i andra händer. Numera är denna bördsrätt väsentligen upphävd. En annan sida av bördsrätten framträder däri, att om säljare och köpare av fastighet äro besläktade i »bördslederna», detta förhållande kan utgöra hinder för annan person att utöva honom eljest tillkommande lösningsrätt.E. T.

Börting. Se Laxsläkte.

Börtving, ett instrument, som efter framfall av livmodern eller skidan användes för att hindra förnyat framfall. Den kan utgöras av en omkring 18 cm. långt och 6 cm. brett, triangulärt och i vinklarna med öglor försett stycke av grov järntråd (Lundska börtvingen) eller av en tågögla av samma storlek, som anlägges omkring blygdöppningen och kvarhålles genom remmar eller tömlinor, som uppåt gå på ömse sidor om svansen och nedåt på sidorna om juvret fram till en fast anspänd bukgjord.E. N—m.

Bössa. Se Jaktgevär, Lager.

C.

Calamagrostis. Se Rör.

Calamariæ. Se Halvgräs.

Calandra. Se Spannmålsvivel.

Calcium. Se Kalcium.

Calciumcyanamid. Se Kalkkväve.

Calendula. Se Ringblomma.

Callidium. Se Barkbock.

Calliopsis. Se Blomsterodling, Skönhetsöga.

Callistephus. Se Aster.

Calluna. Se Ljung.

Calonectria. Se Fusarium.

Camelina. Se Dådra.

Camembertost, berömd fransk dessertost, som uppgives hava börjat tillverkas år 1791 i byn Camembert i dep. Orne i Normandie, varifrån beredningen spritts till andra delar av Frankrike och till utlandet. Formen är flat, cylindrisk, diam. 10—11 cm., höjd 3 cm., vikt omkr. 0.3 kg. Osten överväxes under lagringen av vitt mögel (Penicillium camemberti Rogeri Thom.), vilket gör, att ostmassan från ytan inåt antager en vaxartad beskaffenhet och fruktliknande arom. Förbrukas vanligen färsk, redan vid 3—4 veckors ålder.L. Fr. R.

Camponotus. Se myra.

Canis. Se Hund, Räv, Varg.

Cannabis. Se Hampa.

Capra. Se Get.

Caprifolium, gemensam benämning å de slingrande arterna av släktet *Lonicera,* med motsatta blad, rankande stam och stora, rörformiga blommor. Äkta C., *L. caprifolium* L., från mellan- och sydeuropa, med stjälkomfattande blad och starkt välluktande blommor, likasom den vid Sveriges västkust vildväxande *L. periclymenum* L. och den nordamerikanska, rödblommiga *L. sempervirens* L. höra genom sin härdighet, som tillåter deras odling ända upp i Norrland, till våra tacksammaste slingerväxter på väggar, murar och spaljerer; de trivas även mot norr. Även några andra, mindre härdiga arter odlas i södra och mellersta Sverige. Förökas lätt genom sticklingar och nöjas med mager jord.G. L—d.

Capseila. Se Lomme.

Caragana. Se Ärtträd.

Carassius. Se Ruda.

Carduus. Se Tistel.

Carex. Se Starr.

Carpinus. Se Avenbok.

Carpocapsa. Se Äpplevecklare.

Carum. Se Kummin.

Cassida. Se Sköldbagge.

Cecidomyia. Se Gallmygga.

Cellulas. Se Enzym.

Cellulosa, cellämne, utgör huvudmassan av växternas cellväggar. Det är ett kolhydrat (se d. o.), av formeln $nC_6H_{10}O_5$, d. v. s. motsvarar en sammanslutning av ett flertal molekyler av enkla sockerarter efter frånskiljande av vatten. Under inverkan av vissa enzym (se d. o.) eller utspädda syror kan denna sammanslutning åter upplösas under upptagande av vatten (hydrolyseras) till motsvarande enkla sockerarter. C. är olöslig i vatten och de flesta vanliga lösningsmedel men i rent tillstånd smältbar i matsmältningssaften. (Se Näring, Djurens) Endast i unga växtdelar bildas cellväggarna av ren c, men äro däremot i äldre växtdelar »inkrusterade» med sin grovlek, men gives helst skuren till hackelse.

Bönsmygen, *Bruchus rufimanus* Boh., en liten brett oval, starkt kullrig skalbagge, som någon gång anträffas i frön av bönor, helst hästbönor. Arten har blivit införd till oss samt har på ett par ställen acklimatiserat sig. Angripet frö kan desinfekteras genom behandling med kolsvavla eller cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bördsrätt. J.B. 5: — rätt för vissa skyldeman till en fastighetsägare att till sig lösa ärvd jord på landet och ärvd eller förvärvd jord i stad, när egendomen övergått i andra händer. Numera är denna bördsrätt väsentligen upphävd. En annan sida av bördsrätten framträder däri, att om säljare och köpare av fastighet äro besläktade i »bördslederna», detta förhållande kan utgöra hinder för annan person att utöva honom eljest tillkommande lösningsrätt.E. T.

Börting. Se Laxsläkte.

Börtving, ett instrument, som efter framfall av livmodern eller skidan användes för att hindra förnyat framfall. Den kan utgöras av en omkring 18 cm. långt och 6 cm. brett, triangulärt och i vinklarna med öglor försett stycke av grov järntråd (Lundska börtvingen) eller av en tågögla av samma storlek, som anlägges omkring blygdöppningen och kvarhålles genom remmar eller tömlinor, som uppåt gå på ömse sidor om svansen och nedåt på sidorna om juvret fram till en fast anspänd bukgjord.E. N—m.

Bössa. Se Jaktgevär, Lager.

C.

Calamagrostis. Se Rör.

Calamariæ. Se Halvgräs.

Calandra. Se Spannmålsvivel.

Calcium. Se Kalcium.

Calciumcyanamid. Se Kalkkväve.

Calendula. Se Ringblomma.

Callidium. Se Barkbock.

Calliopsis. Se Blomsterodling, Skönhetsöga.

Callistephus. Se Aster.

Calluna. Se Ljung.

Calonectria. Se Fusarium.

Camelina. Se Dådra.

Camembertost, berömd fransk dessertost, som uppgives hava börjat tillverkas år 1791 i byn Camembert i dep. Orne i Normandie, varifrån beredningen spritts till andra delar av Frankrike och till utlandet. Formen är flat, cylindrisk, diam. 10—11 cm., höjd 3 cm., vikt omkr. 0.3 kg. Osten överväxes under lagringen av vitt mögel (Penicillium camemberti Rogeri Thom.), vilket gör, att ostmassan från ytan inåt antager en vaxartad beskaffenhet och fruktliknande arom. Förbrukas vanligen färsk, redan vid 3—4 veckors ålder.L. Fr. R.

Camponotus. Se myra.

Canis. Se Hund, Räv, Varg.

Cannabis. Se Hampa.

Capra. Se Get.

Caprifolium, gemensam benämning å de slingrande arterna av släktet *Lonicera,* med motsatta blad, rankande stam och stora, rörformiga blommor. Äkta C., *L. caprifolium* L., från mellan- och sydeuropa, med stjälkomfattande blad och starkt välluktande blommor, likasom den vid Sveriges västkust vildväxande *L. periclymenum* L. och den nordamerikanska,

rödblommiga *L. sempervirens* L. höra genom sin härdighet, som tillåter deras odling ända upp i Norrland, till våra tacksammaste slingerväxter på väggar, murar och spaljerer; de trivas även mot norr. Även några andra, mindre härdiga arter odlas i södra och mellersta Sverige. Förökas lätt genom sticklingar och nöjas med mager jord.G. L—d.

Capseila. Se Lomme.

Caragana. Se Ärtträd.

Carassius. Se Ruda.

Carduus. Se Tistel.

Carex. Se Starr.

Carpinus. Se Avenbok.

Carpocapsa. Se Äpplevecklare.

Carum. Se Kummin.

Cassida. Se Sköldbagge.

Cecidomyia. Se Gallmygga.

Cellulas. Se Enzym.

Cellulosa, cellämne, utgör huvudmassan av växternas cellväggar. Det är ett kolhydrat (se d. o.), av formeln $nC_6H_{10}O_5$, d. v. s. motsvarar en sammanslutning av ett flertal molekyler av enkla sockerarter efter frånskiljande av vatten. Under inverkan av vissa enzym (se d. o.) eller utspädda syror kan denna sammanslutning åter upplösas under upptagande av vatten (hydrolyseras) till motsvarande enkla sockerarter. C. är olöslig i vatten och de flesta vanliga lösningsmedel men i rent tillstånd smältbar i matsmältningssaften. (Se Näring, Djurens) Endast i unga växtdelar bildas cellväggarna av ren c, men äro däremot i äldre växtdelar »inkrusterade» med sin grovlek, men gives helst skuren till hackelse.

Bönsmygen, *Bruchus rufimanus* Boh., en liten brett oval, starkt kullrig skalbagge, som någon gång anträffas i frön av bönor, helst hästbönor. Arten har blivit införd till oss samt har på ett par ställen acklimatiserat sig. Angripet frö kan desinfekteras genom behandling med kolsvavla eller cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bördsrätt. J.B. 5: — rätt för vissa skyldeman till en fastighetsägare att till sig lösa ärvd jord på landet och ärvd eller förvärvd jord i stad, när egendomen övergått i andra händer. Numera är denna bördsrätt väsentligen upphävd. En annan sida av bördsrätten framträder däri, att om säljare och köpare av fastighet äro besläktade i »bördslederna», detta förhållande kan utgöra hinder för annan person att utöva honom eljest tillkommande lösningsrätt.E. T.

Börting. Se Laxsläkte.

Börtving, ett instrument, som efter framfall av livmodern eller skidan användes för att hindra förnyat framfall. Den kan utgöras av en omkring 18 cm. långt och 6 cm. brett, triangulärt och i vinklarna med öglor försett stycke av grov järntråd (Lundska börtvingen) eller av en tågögla av samma storlek, som anlägges omkring blygdöppningen och kvarhålles genom remmar eller tömlinor, som uppåt gå på ömse sidor om svansen och nedåt på sidorna om juvret fram till en fast anspänd bukgjord.E. N—m.

Bössa. Se Jaktgevär, Lager.

C.

Calamagrostis. Se Rör.

Calamariæ. Se Halvgräs.

Calandra. Se Spannmålsvivel.

Calcium. Se Kalcium.

Calciumcyanamid. Se Kalkkväve.

Calendula. Se Ringblomma.

Callidium. Se Barkbock.

Calliopsis. Se Blomsterodling, Skönhetsöga.

Callistephus. Se Aster.

Calluna. Se Ljung.

Calonectria. Se Fusarium.

Camelina. Se Dådra.

Camembertost, berömd fransk dessertost, som uppgives hava börjat tillverkas år 1791 i byn Camembert i dep. Orne i Normandie, varifrån beredningen spritts till andra delar av Frankrike och till utlandet. Formen är flat, cylindrisk, diam. 10—11 cm., höjd 3 cm., vikt omkr. 0.3 kg. Osten överväxes under lagringen av vitt mögel (Penicillium camemberti Rogeri Thom.), vilket gör, att ostmassan från ytan inåt antager en vaxartad beskaffenhet och fruktliknande arom. Förbrukas vanligen färsk, redan vid 3—4 veckors ålder.L. Fr. R.

Camponotus. Se myra.

Canis. Se Hund, Räv, Varg.

Cannabis. Se Hampa.

Capra. Se Get.

Caprifolium, gemensam benämning å de slingrande arterna av släktet *Lonicera,* med motsatta blad, rankande stam och stora, rörformiga blommor. Äkta C., *L. caprifolium* L., från mellan- och sydeuropa, med stjälkomfattande blad och starkt välluktande blommor, likasom den vid Sveriges västkust vildväxande *L. periclymenum* L. och den nordamerikanska, rödblommiga *L. sempervirens* L. höra genom sin härdighet, som tillåter deras odling ända upp i Norrland, till våra tacksammaste slingerväxter på väggar, murar och spaljerer; de trivas även mot norr. Även några andra, mindre härdiga arter odlas i södra och mellersta Sverige. Förökas lätt genom sticklingar och nöjas med mager jord.G. L—d.

Capseila. Se Lomme.

Caragana. Se Ärtträd.

Carassius. Se Ruda.

Carduus. Se Tistel.

Carex. Se Starr.

Carpinus. Se Avenbok.

Carpocapsa. Se Äpplevecklare.

Carum. Se Kummin.

Cassida. Se Sköldbagge.

Cecidomyia. Se Gallmygga.

Cellulas. Se Enzym.

Cellulosa, cellämne, utgör huvudmassan av växternas cellväggar. Det är ett kolhydrat (se d. o.), av formeln $nC_6H_{10}O_5$, d. v. s. motsvarar en sammanslutning av ett flertal molekyler av enkla sockerarter efter frånskiljande av vatten. Under inverkan av vissa enzym (se d. o.) eller utspädda syror kan denna sammanslutning åter upplösas under upptagande av vatten (hydrolyseras) till motsvarande enkla sockerarter. C. är olöslig i vatten och de flesta vanliga lösningsmedel men i rent tillstånd smältbar i matsmältningssaften. (Se Näring, Djurens) Endast i unga växtdelar bildas cellväggarna av ren c, men äro däremot i äldre växtdelar »inkrusterade» med sin grovlek, men gives helst skuren till hackelse.

Bönsmygen, *Bruchus rufimanus* Boh., en liten brett oval, starkt kullrig skalbagge, som någon gång anträffas i frön av bönor, helst hästbönor. Arten har blivit införd till oss samt har på ett par ställen acklimatiserat sig. Angripet frö kan desinfekteras genom behandling med kolsvavla eller cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bördsrätt. J.B. 5: — rätt för vissa skyldeman till en fastighetsägare att till sig lösa ärvd jord på landet och ärvd eller förvärvd jord i stad, när egendomen övergått i andra händer. Numera är denna bördsrätt väsentligen upphävd. En annan sida av bördsrätten framträder däri, att om säljare och köpare av fastighet äro besläktade i »bördslederna», detta förhållande kan utgöra hinder för annan person att utöva honom eljest tillkommande lösningsrätt.E. T.

Börting. Se Laxsläkte.

Börtving, ett instrument, som efter framfall av livmodern eller skidan användes för att hindra förnyat framfall. Den kan utgöras av en omkring 18 cm. långt och 6 cm. brett, triangulärt och i vinklarna med öglor försett stycke av grov järntråd (Lundska börtvingen) eller av en tågögla av samma storlek, som anlägges omkring blygdöppningen och kvarhålles genom remmar eller tömlinor, som uppåt gå på ömse sidor om svansen och nedåt på sidorna om juvret fram till en fast anspänd bukgjord.E. N—m.

Bössa. Se Jaktgevär, Lager.

C.

Calamagrostis. Se Rör.

Calamariæ. Se Halvgräs.

Calandra. Se Spannmålsvivel.

Calcium. Se Kalcium.

Calciumcyanamid. Se Kalkkväve.

Calendula. Se Ringblomma.

Callidium. Se Barkbock.

Calliopsis. Se Blomsterodling, Skönhetsöga.

Callistephus. Se Aster.

Calluna. Se Ljung.

Calonectria. Se Fusarium.

Camelina. Se Dådra.

Camembertost, berömd fransk dessertost, som uppgives hava börjat tillverkas år 1791 i byn Camembert i dep. Orne i Normandie, varifrån beredningen spritts till andra delar av Frankrike och till utlandet. Formen är flat, cylindrisk, diam. 10—11 cm., höjd 3 cm., vikt omkr. 0.3 kg. Osten överväxes under lagringen av vitt mögel (Penicillium camemberti Rogeri Thom.), vilket gör, att ostmassan från ytan inåt antager en vaxartad beskaffenhet och fruktliknande arom. Förbrukas vanligen färsk, redan vid 3—4 veckors ålder.L. Fr. R.

Camponotus. Se myra.

Canis. Se Hund, Räv, Varg.

Cannabis. Se Hampa.

Capra. Se Get.

Caprifolium, gemensam benämning å de slingrande arterna av släktet *Lonicera,* med motsatta blad, rankande stam och stora, rörformiga blommor. Äkta C., *L. caprifolium* L., från mellan- och sydeuropa, med stjälkomfattande blad och starkt välluktande blommor, likasom den vid Sveriges västkust vildväxande *L. periclymenum* L. och den nordamerikanska, rödblommiga *L. sempervirens* L. höra genom sin härdighet, som tillåter deras odling ända upp i Norrland, till våra tacksammaste slingerväxter på väggar, murar och spaljerer; de trivas även mot norr. Även några andra, mindre härdiga arter odlas i södra och mellersta Sverige. Förökas lätt genom sticklingar och nöjas med mager jord.G. L—d.

Capseila. Se Lomme.

Caragana. Se Ärtträd.

Carassius. Se Ruda.

Carduus. Se Tistel.

Carex. Se Starr.

Carpinus. Se Avenbok.

Carpocapsa. Se Äpplevecklare.

Carum. Se Kummin.

Cassida. Se Sköldbagge.

Cecidomyia. Se Gallmygga.

Cellulas. Se Enzym.

Cellulosa, cellämne, utgör huvudmassan av växternas cellväggar. Det är ett kolhydrat (se d. o.), av formeln $nC_6H_{10}O_5$, d. v. s. motsvarar en sammanslutning av ett flertal molekyler av enkla sockerarter efter frånskiljande av vatten. Under inverkan av vissa enzym (se d. o.) eller utspädda syror kan denna sammanslutning åter upplösas under upptagande av vatten (hydrolyseras) till motsvarande enkla sockerarter. C. är olöslig i vatten och de flesta vanliga lösningsmedel men i rent tillstånd smältbar i matsmältningssaften. (Se Näring, Djurens) Endast i unga växtdelar bildas cellväggarna av ren c, men äro däremot i äldre växtdelar »inkrusterade» med sin grovlek, men gives helst skuren till hackelse.

Bönsmygen, *Bruchus rufimanus* Boh., en liten brett oval, starkt kullrig skalbagge, som någon gång anträffas i frön av bönor, helst hästbönor. Arten har blivit införd till oss samt har på ett par ställen acklimatiserat sig. Angripet frö kan desinfekteras genom behandling med kolsvavla eller cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bördsrätt. J.B. 5: — rätt för vissa skyldeman till en fastighetsägare att till sig lösa ärvd jord på landet och ärvd eller förvärvd jord i stad, när egendomen övergått i andra händer. Numera är denna bördsrätt väsentligen upphävd. En annan sida av bördsrätten framträder däri, att om säljare och köpare av fastighet äro besläktade i »bördslederna», detta förhållande kan utgöra hinder för annan person att utöva honom eljest tillkommande lösningsrätt.E. T.

Börting. Se Laxsläkte.

Börtving, ett instrument, som efter framfall av livmodern eller skidan användes för att hindra förnyat framfall. Den kan utgöras av en omkring 18 cm. långt och 6 cm. brett, triangulärt och i vinklarna med öglor försett stycke av grov järntråd (Lundska börtvingen) eller av en tågögla av samma storlek, som anlägges omkring blygdöppningen och kvarhålles genom remmar eller tömlinor, som uppåt gå på ömse sidor om svansen och nedåt på sidorna om juvret fram till en fast anspänd bukgjord.E. N—m.

Bössa. Se Jaktgevär, Lager.

C.

Calamagrostis. Se Rör.

Calamariæ. Se Halvgräs.

Calandra. Se Spannmålsvivel.

Calcium. Se Kalcium.

Calciumcyanamid. Se Kalkkväve.

Calendula. Se Ringblomma.

Callidium. Se Barkbock.

Calliopsis. Se Blomsterodling, Skönhetsöga.

Callistephus. Se Aster.

Calluna. Se Ljung.

Calonectria. Se Fusarium.

Camelina. Se Dådra.

Camembertost, berömd fransk dessertost, som uppgives hava börjat tillverkas år 1791 i byn Camembert i dep. Orne i Normandie, varifrån beredningen spritts till andra delar av Frankrike och till utlandet. Formen är flat, cylindrisk, diam. 10—11 cm., höjd 3 cm., vikt omkr. 0.3 kg. Osten överväxes under lagringen av vitt mögel (Penicillium camemberti Rogeri Thom.), vilket gör, att ostmassan från ytan inåt antager en vaxartad beskaffenhet och fruktliknande arom. Förbrukas vanligen färsk, redan vid 3—4 veckors ålder.L. Fr. R.

Camponotus. Se myra.

Canis. Se Hund, Räv, Varg.

Cannabis. Se Hampa.

Capra. Se Get.

Caprifolium, gemensam benämning å de slingrande arterna av släktet *Lonicera,* med motsatta blad, rankande stam och stora, rörformiga blommor. Äkta C., *L. caprifolium* L., från mellan- och sydeuropa, med stjälkomfattande blad och starkt välluktande blommor, likasom den vid Sveriges västkust vildväxande *L. periclymenum* L. och den nordamerikanska, rödblommiga *L. sempervirens* L. höra genom sin härdighet, som tillåter deras odling ända upp i Norrland, till våra tacksammaste slingerväxter på väggar, murar och spaljerer; de trivas även mot norr. Även några andra, mindre härdiga arter odlas i södra och mellersta Sverige. Förökas lätt genom sticklingar och nöjas med mager jord.G. L—d.

Capseila. Se Lomme.

Caragana. Se Ärtträd.

Carassius. Se Ruda.

Carduus. Se Tistel.

Carex. Se Starr.

Carpinus. Se Avenbok.

Carpocapsa. Se Äpplevecklare.

Carum. Se Kummin.

Cassida. Se Sköldbagge.

Cecidomyia. Se Gallmygga.

Cellulas. Se Enzym.

Cellulosa, cellämne, utgör huvudmassan av växternas cellväggar. Det är ett kolhydrat (se d. o.), av formeln $nC_6H_{10}O_5$, d. v. s. motsvarar en sammanslutning av ett flertal molekyler av enkla sockerarter efter frånskiljande av vatten. Under inverkan av vissa enzym (se d. o.) eller utspädda syror kan denna sammanslutning åter upplösas under upptagande av vatten (hydrolyseras) till motsvarande enkla sockerarter. C. är olöslig i vatten och de flesta vanliga lösningsmedel men i rent tillstånd smältbar i matsmältningssaften. (Se Näring, Djurens) Endast i unga växtdelar bildas cellväggarna av ren c, men äro däremot i äldre växtdelar »inkrusterade» med sin grovlek, men gives helst skuren till hackelse.

Bönsmygen, *Bruchus rufimanus* Boh., en liten brett oval, starkt kullrig skalbagge, som någon gång anträffas i frön av bönor, helst hästbönor. Arten har blivit införd till oss samt har på ett par ställen acklimatiserat sig. Angripet frö kan desinfekteras genom behandling med kolsvavla eller cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bördsrätt. J.B. 5: — rätt för vissa skyldeman till en fastighetsägare att till sig lösa ärvd jord på landet och ärvd eller förvärvd jord i stad, när egendomen övergått i andra händer. Numera är denna bördsrätt väsentligen upphävd. En annan sida av bördsrätten framträder däri, att om säljare och köpare av fastighet äro besläktade i »bördslederna», detta förhållande kan utgöra hinder för annan person att utöva honom eljest tillkommande lösningsrätt.E. T.

Börting. Se Laxsläkte.

Börtving, ett instrument, som efter framfall av livmodern eller skidan användes för att hindra förnyat framfall. Den kan utgöras av en omkring 18 cm. långt och 6 cm. brett, triangulärt och i vinklarna med öglor försett stycke av grov järntråd (Lundska börtvingen) eller av en tågögla av samma storlek, som anlägges omkring blygdöppningen och kvarhålles genom remmar eller tömlinor, som uppåt gå på ömse sidor om svansen och nedåt på sidorna om juvret fram till en fast anspänd bukgjord.E. N—m.

Bössa. Se Jaktgevär, Lager.

C.

Calamagrostis. Se Rör.

Calamariæ. Se Halvgräs.

Calandra. Se Spannmålsvivel.

Calcium. Se Kalcium.

Calciumcyanamid. Se Kalkkväve.

Calendula. Se Ringblomma.

Callidium. Se Barkbock.

Calliopsis. Se Blomsterodling, Skönhetsöga.

Callistephus. Se Aster.

Calluna. Se Ljung.

Calonectria. Se Fusarium.

Camelina. Se Dådra.

Camembertost, berömd fransk dessertost, som uppgives hava börjat tillverkas år 1791 i byn Camembert i dep. Orne i Normandie, varifrån beredningen spritts till andra delar av Frankrike och till utlandet. Formen är flat, cylindrisk, diam. 10—11 cm., höjd 3 cm., vikt omkr. 0.3 kg. Osten överväxes under lagringen av vitt mögel (Penicillium camemberti Rogeri Thom.), vilket gör, att ostmassan från ytan inåt antager en vaxartad beskaffenhet och fruktliknande arom. Förbrukas vanligen färsk, redan vid 3—4 veckors ålder.L. Fr. R.

Camponotus. Se myra.

Canis. Se Hund, Räv, Varg.

Cannabis. Se Hampa.

Capra. Se Get.

Caprifolium, gemensam benämning å de slingrande arterna av släktet *Lonicera,* med motsatta blad, rankande stam och stora, rörformiga blommor. Äkta C., *L. caprifolium* L., från mellan- och sydeuropa, med stjälkomfattande blad och starkt välluktande blommor, likasom den vid Sveriges västkust vildväxande *L. periclymenum* L. och den nordamerikanska, rödblommiga *L. sempervirens* L. höra genom sin härdighet, som tillåter deras odling ända upp i Norrland, till våra tacksammaste slingerväxter på väggar, murar och spaljerer; de trivas även mot norr. Även några andra, mindre härdiga arter odlas i södra och mellersta Sverige. Förökas lätt genom sticklingar och nöjas med mager jord.G. L—d.

Capseila. Se Lomme.

Caragana. Se Ärtträd.

Carassius. Se Ruda.

Carduus. Se Tistel.

Carex. Se Starr.

Carpinus. Se Avenbok.

Carpocapsa. Se Äpplevecklare.

Carum. Se Kummin.

Cassida. Se Sköldbagge.

Cecidomyia. Se Gallmygga.

Cellulas. Se Enzym.

Cellulosa, cellämne, utgör huvudmassan av växternas cellväggar. Det är ett kolhydrat (se d. o.), av formeln $nC_6H_{10}O_5$, d. v. s. motsvarar en sammanslutning av ett flertal molekyler av enkla sockerarter efter frånskiljande av vatten. Under inverkan av vissa enzym (se d. o.) eller utspädda syror kan denna sammanslutning åter upplösas under upptagande av vatten (hydrolyseras) till motsvarande enkla sockerarter. C. är olöslig i vatten och de flesta vanliga lösningsmedel men i rent tillstånd smältbar i matsmältningssaften. (Se Näring, Djurens) Endast i unga växtdelar bildas cellväggarna av ren c, men äro däremot i äldre växtdelar »inkrusterade» med sin grovlek, men gives helst skuren till hackelse.

Bönsmygen, *Bruchus rufimanus* Boh., en liten brett oval, starkt kullrig skalbagge, som någon gång anträffas i frön av bönor, helst hästbönor. Arten har blivit införd till oss samt har på ett par ställen acklimatiserat sig. Angripet frö kan desinfekteras genom behandling med kolsvavla eller cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bördsrätt. J.B. 5: — rätt för vissa skyldeman till en fastighetsägare att till sig lösa ärvd jord på landet och ärvd eller förvärvd jord i stad, när egendomen övergått i andra händer. Numera är denna bördsrätt väsentligen upphävd. En annan sida av bördsrätten framträder däri, att om säljare och köpare av fastighet äro besläktade i »bördslederna», detta förhållande kan utgöra hinder för annan person att utöva honom eljest tillkommande lösningsrätt.E. T.

Börting. Se Laxsläkte.

Börtving, ett instrument, som efter framfall av livmodern eller skidan användes för att hindra förnyat framfall. Den kan utgöras av en omkring 18 cm. långt och 6 cm. brett, triangulärt och i vinklarna med öglor försett stycke av grov järntråd (Lundska börtvingen) eller av en tågögla av samma storlek, som anlägges omkring blygdöppningen och kvarhålles genom remmar eller tömlinor, som uppåt gå på ömse sidor om svansen och nedåt på sidorna om juvret fram till en fast anspänd bukgjord.E. N—m.

Bössa. Se Jaktgevär, Lager.

C.

Calamagrostis. Se Rör.

Calamariæ. Se Halvgräs.

Calandra. Se Spannmålsvivel.

Calcium. Se Kalcium.

Calciumcyanamid. Se Kalkkväve.

Calendula. Se Ringblomma.

Callidium. Se Barkbock.

Calliopsis. Se Blomsterodling, Skönhetsöga.

Callistephus. Se Aster.

Calluna. Se Ljung.

Calonectria. Se Fusarium.

Camelina. Se Dådra.

Camembertost, berömd fransk dessertost, som uppgives hava börjat tillverkas år 1791 i byn Camembert i dep. Orne i Normandie, varifrån beredningen spritts till andra delar av Frankrike och till utlandet. Formen är flat, cylindrisk, diam. 10—11 cm., höjd 3 cm., vikt omkr. 0.3 kg. Osten överväxes under lagringen av vitt mögel (Penicillium camemberti Rogeri Thom.), vilket gör, att ostmassan från ytan inåt antager en vaxartad beskaffenhet och fruktliknande arom. Förbrukas vanligen färsk, redan vid 3—4 veckors ålder.L. Fr. R.

Camponotus. Se myra.

Canis. Se Hund, Räv, Varg.

Cannabis. Se Hampa.

Capra. Se Get.

Caprifolium, gemensam benämning å de slingrande arterna av släktet *Lonicera,* med motsatta blad, rankande stam och stora, rörformiga blommor. Äkta C., *L. caprifolium* L., från mellan- och sydeuropa, med stjälkomfattande blad och starkt välluktande blommor, likasom den vid Sveriges västkust vildväxande *L. periclymenum* L. och den nordamerikanska, rödblommiga *L. sempervirens* L. höra genom sin härdighet, som tillåter deras odling ända upp i Norrland, till våra tacksammaste slingerväxter på väggar, murar och spaljerer; de trivas även mot norr. Även några andra, mindre härdiga arter odlas i södra och mellersta Sverige. Förökas lätt genom sticklingar och nöjas med mager jord.G. L—d.

Capseila. Se Lomme.

Caragana. Se Ärtträd.

Carassius. Se Ruda.

Carduus. Se Tistel.

Carex. Se Starr.

Carpinus. Se Avenbok.

Carpocapsa. Se Äpplevecklare.

Carum. Se Kummin.

Cassida. Se Sköldbagge.

Cecidomyia. Se Gallmygga.

Cellulas. Se Enzym.

Cellulosa, cellämne, utgör huvudmassan av växternas cellväggar. Det är ett kolhydrat (se d. o.), av formeln $nC_6H_{10}O_5$, d. v. s. motsvarar en sammanslutning av ett flertal molekyler av enkla sockerarter efter frånskiljande av vatten. Under inverkan av vissa enzym (se d. o.) eller utspädda syror kan denna sammanslutning åter upplösas under upptagande av vatten (hydrolyseras) till motsvarande enkla sockerarter. C. är olöslig i vatten och de flesta vanliga lösningsmedel men i rent tillstånd smältbar i matsmältningssaften. (Se Näring, Djurens) Endast i unga växtdelar bildas cellväggarna av ren c, men äro däremot i äldre växtdelar »inkrusterade» med sin grovlek, men gives helst skuren till hackelse.

Bönsmygen, *Bruchus rufimanus* Boh., en liten brett oval, starkt kullrig skalbagge, som någon gång anträffas i frön av bönor, helst hästbönor. Arten har blivit införd till oss samt har på ett par ställen acklimatiserat sig. Angripet frö kan desinfekteras genom behandling med kolsvavla eller cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bördsrätt. J.B. 5: — rätt för vissa skyldeman till en fastighetsägare att till sig lösa ärvd jord på landet och ärvd eller förvärvd jord i stad, när egendomen övergått i andra händer. Numera är denna bördsrätt väsentligen upphävd. En annan sida av bördsrätten framträder däri, att om säljare och köpare av fastighet äro besläktade i »bördslederna», detta förhållande kan utgöra hinder för annan person att utöva honom eljest tillkommande lösningsrätt.E. T.

Börting. Se Laxsläkte.

Börtving, ett instrument, som efter framfall av livmodern eller skidan användes för att hindra förnyat framfall. Den kan utgöras av en omkring 18 cm. långt och 6 cm. brett, triangulärt och i vinklarna med öglor försett stycke av grov järntråd (Lundska börtvingen) eller av en tågögla av samma storlek, som anlägges omkring blygdöppningen och kvarhålles genom remmar eller tömlinor, som uppåt gå på ömse sidor om svansen och nedåt på sidorna om juvret fram till en fast anspänd bukgjord.E. N—m.

Bössa. Se Jaktgevär, Lager.

C.

Calamagrostis. Se Rör.

Calamariæ. Se Halvgräs.

Calandra. Se Spannmålsvivel.

Calcium. Se Kalcium.

Calciumcyanamid. Se Kalkkväve.

Calendula. Se Ringblomma.

Callidium. Se Barkbock.

Calliopsis. Se Blomsterodling, Skönhetsöga.

Callistephus. Se Aster.

Calluna. Se Ljung.

Calonectria. Se Fusarium.

Camelina. Se Dådra.

Camembertost, berömd fransk dessertost, som uppgives hava börjat tillverkas år 1791 i byn Camembert i dep. Orne i Normandie, varifrån beredningen spritts till andra delar av Frankrike och till utlandet. Formen är flat, cylindrisk, diam. 10—11 cm., höjd 3 cm., vikt omkr. 0.3 kg. Osten överväxes under lagringen av vitt mögel (Penicillium camemberti Rogeri Thom.), vilket gör, att ostmassan från ytan inåt antager en vaxartad beskaffenhet och fruktliknande arom. Förbrukas vanligen färsk, redan vid 3—4 veckors ålder.L. Fr. R.

Camponotus. Se myra.

Canis. Se Hund, Räv, Varg.

Cannabis. Se Hampa.

Capra. Se Get.

Caprifolium, gemensam benämning å de slingrande arterna av släktet *Lonicera,* med motsatta blad, rankande stam och stora, rörformiga blommor. Äkta C., *L. caprifolium* L., från mellan- och sydeuropa, med stjälkomfattande blad och starkt välluktande blommor, likasom den vid Sveriges västkust vildväxande *L. periclymenum* L. och den nordamerikanska, rödblommiga *L. sempervirens* L. höra genom sin härdighet, som tillåter deras odling ända upp i Norrland, till våra tacksammaste slingerväxter på väggar, murar och spaljerer; de trivas även mot norr. Även några andra, mindre härdiga arter odlas i södra och mellersta Sverige. Förökas lätt genom sticklingar och nöjas med mager jord.G. L—d.

Capseila. Se Lomme.

Caragana. Se Ärtträd.

Carassius. Se Ruda.

Carduus. Se Tistel.

Carex. Se Starr.

Carpinus. Se Avenbok.

Carpocapsa. Se Äpplevecklare.

Carum. Se Kummin.

Cassida. Se Sköldbagge.

Cecidomyia. Se Gallmygga.

Cellulas. Se Enzym.

Cellulosa, cellämne, utgör huvudmassan av växternas cellväggar. Det är ett kolhydrat (se d. o.), av formeln $nC_6H_{10}O_5$, d. v. s. motsvarar en sammanslutning av ett flertal molekyler av enkla sockerarter efter frånskiljande av vatten. Under inverkan av vissa enzym (se d. o.) eller utspädda syror kan denna sammanslutning åter upplösas under upptagande av vatten (hydrolyseras) till motsvarande enkla sockerarter. C. är olöslig i vatten och de flesta vanliga lösningsmedel men i rent tillstånd smältbar i matsmältningssaften. (Se Näring, Djurens) Endast i unga växtdelar bildas cellväggarna av ren c, men äro däremot i äldre växtdelar »inkrusterade» med sin grovlek, men gives helst skuren till hackelse.

Bönsmygen, *Bruchus rufimanus* Boh., en liten brett oval, starkt kullrig skalbagge, som någon gång anträffas i frön av bönor, helst hästbönor. Arten har blivit införd till oss samt har på ett par ställen acklimatiserat sig. Angripet frö kan desinfekteras genom behandling med kolsvavla eller cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bördsrätt. J.B. 5: — rätt för vissa skyldeman till en fastighetsägare att till sig lösa ärvd jord på landet och ärvd eller förvärvd jord i stad, när egendomen övergått i andra händer. Numera är denna bördsrätt väsentligen upphävd. En annan sida av bördsrätten framträder däri, att om säljare och köpare av fastighet äro besläktade i »bördslederna», detta förhållande kan utgöra hinder för annan person att utöva honom eljest tillkommande lösningsrätt.E. T.

Börting. Se Laxsläkte.

Börtving, ett instrument, som efter framfall av livmodern eller skidan användes för att hindra förnyat framfall. Den kan utgöras av en omkring 18 cm. långt och 6 cm. brett, triangulärt och i vinklarna med öglor försett stycke av grov järntråd (Lundska börtvingen) eller av en tågögla av samma storlek, som anlägges omkring blygdöppningen och kvarhålles genom remmar eller tömlinor, som uppåt gå på ömse sidor om svansen och nedåt på sidorna om juvret fram till en fast anspänd bukgjord.E. N—m.

Bössa. Se Jaktgevär, Lager.

C.

Calamagrostis. Se Rör.

Calamariæ. Se Halvgräs.

Calandra. Se Spannmålsvivel.

Calcium. Se Kalcium.

Calciumcyanamid. Se Kalkkväve.

Calendula. Se Ringblomma.

Callidium. Se Barkbock.

Calliopsis. Se Blomsterodling, Skönhetsöga.

Callistephus. Se Aster.

Calluna. Se Ljung.

Calonectria. Se Fusarium.

Camelina. Se Dådra.

Camembertost, berömd fransk dessertost, som uppgives hava börjat tillverkas år 1791 i byn Camembert i dep. Orne i Normandie, varifrån beredningen spritts till andra delar av Frankrike och till utlandet. Formen är flat, cylindrisk, diam. 10—11 cm., höjd 3 cm., vikt omkr. 0.3 kg. Osten överväxes under lagringen av vitt mögel (Penicillium camemberti Rogeri Thom.), vilket gör, att ostmassan från ytan inåt antager en vaxartad beskaffenhet och fruktliknande arom. Förbrukas vanligen färsk, redan vid 3—4 veckors ålder.L. Fr. R.

Camponotus. Se myra.

Canis. Se Hund, Räv, Varg.

Cannabis. Se Hampa.

Capra. Se Get.

Caprifolium, gemensam benämning å de slingrande arterna av släktet *Lonicera,* med motsatta blad, rankande stam och stora, rörformiga blommor. Äkta C., *L. caprifolium* L., från mellan- och sydeuropa, med stjälkomfattande blad och starkt välluktande blommor, likasom den vid Sveriges västkust vildväxande *L. periclymenum* L. och den nordamerikanska, rödblommiga *L. sempervirens* L. höra genom sin härdighet, som tillåter deras odling ända upp i Norrland, till våra tacksammaste slingerväxter på väggar, murar och spaljerer; de trivas även mot norr. Även några andra, mindre härdiga arter odlas i södra och mellersta Sverige. Förökas lätt genom sticklingar och nöjas med mager jord.G. L—d.

Capseila. Se Lomme.

Caragana. Se Ärtträd.

Carassius. Se Ruda.

Carduus. Se Tistel.

Carex. Se Starr.

Carpinus. Se Avenbok.

Carpocapsa. Se Äpplevecklare.

Carum. Se Kummin.

Cassida. Se Sköldbagge.

Cecidomyia. Se Gallmygga.

Cellulas. Se Enzym.

Cellulosa, cellämne, utgör huvudmassan av växternas cellväggar. Det är ett kolhydrat (se d. o.), av formeln $nC_6H_{10}O_5$, d. v. s. motsvarar en sammanslutning av ett flertal molekyler av enkla sockerarter efter frånskiljande av vatten. Under inverkan av vissa enzym (se d. o.) eller utspädda syror kan denna sammanslutning åter upplösas under upptagande av vatten (hydrolyseras) till motsvarande enkla sockerarter. C. är olöslig i vatten och de flesta vanliga lösningsmedel men i rent tillstånd smältbar i matsmältningssaften. (Se Näring, Djurens) Endast i unga växtdelar bildas cellväggarna av ren c, men äro däremot i äldre växtdelar »inkrusterade» med sin grovlek, men gives helst skuren till hackelse.

Bönsmygen, *Bruchus rufimanus* Boh., en liten brett oval, starkt kullrig skalbagge, som någon gång anträffas i frön av bönor, helst hästbönor. Arten har blivit införd till oss samt har på ett par ställen acklimatiserat sig. Angripet frö kan desinfekteras genom behandling med kolsvavla eller cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bördsrätt. J.B. 5: — rätt för vissa skyldeman till en fastighetsägare att till sig lösa ärvd jord på landet och ärvd eller förvärvd jord i stad, när egendomen övergått i andra händer. Numera är denna bördsrätt väsentligen upphävd. En annan sida av bördsrätten framträder däri, att om säljare och köpare av fastighet äro besläktade i »bördslederna», detta förhållande kan utgöra hinder för annan person att utöva honom eljest tillkommande lösningsrätt.E. T.

Börting. Se Laxsläkte.

Börtving, ett instrument, som efter framfall av livmodern eller skidan användes för att hindra förnyat framfall. Den kan utgöras av en omkring 18 cm. långt och 6 cm. brett, triangulärt och i vinklarna med öglor försett stycke av grov järntråd (Lundska börtvingen) eller av en tågögla av samma storlek, som anlägges omkring blygdöppningen och kvarhålles genom remmar eller tömlinor, som uppåt gå på ömse sidor om svansen och nedåt på sidorna om juvret fram till en fast anspänd bukgjord.E. N—m.

Bössa. Se Jaktgevär, Lager.

C.

Calamagrostis. Se Rör.

Calamariæ. Se Halvgräs.

Calandra. Se Spannmålsvivel.

Calcium. Se Kalcium.

Calciumcyanamid. Se Kalkkväve.

Calendula. Se Ringblomma.

Callidium. Se Barkbock.

Calliopsis. Se Blomsterodling, Skönhetsöga.

Callistephus. Se Aster.

Calluna. Se Ljung.

Calonectria. Se Fusarium.

Camelina. Se Dådra.

Camembertost, berömd fransk dessertost, som uppgives hava börjat tillverkas år 1791 i byn Camembert i dep. Orne i Normandie, varifrån beredningen spritts till andra delar av Frankrike och till utlandet. Formen är flat, cylindrisk, diam. 10—11 cm., höjd 3 cm., vikt omkr. 0.3 kg. Osten överväxes under lagringen av vitt mögel (Penicillium camemberti Rogeri Thom.), vilket gör, att ostmassan från ytan inåt antager en vaxartad beskaffenhet och fruktliknande arom. Förbrukas vanligen färsk, redan vid 3—4 veckors ålder.L. Fr. R.

Camponotus. Se myra.

Canis. Se Hund, Räv, Varg.

Cannabis. Se Hampa.

Capra. Se Get.

Caprifolium, gemensam benämning å de slingrande arterna av släktet *Lonicera,* med motsatta blad, rankande stam och stora, rörformiga blommor. Äkta C., *L. caprifolium* L., från mellan- och sydeuropa, med stjälkomfattande blad och starkt välluktande blommor, likasom den vid Sveriges västkust vildväxande *L. periclymenum* L. och den nordamerikanska, rödblommiga *L. sempervirens* L. höra genom sin härdighet, som tillåter deras odling ända upp i Norrland, till våra tacksammaste slingerväxter på väggar, murar och spaljerer; de trivas även mot norr. Även några andra, mindre härdiga arter odlas i södra och mellersta Sverige. Förökas lätt genom sticklingar och nöjas med mager jord.G. L—d.

Capseila. Se Lomme.

Caragana. Se Ärtträd.

Carassius. Se Ruda.

Carduus. Se Tistel.

Carex. Se Starr.

Carpinus. Se Avenbok.

Carpocapsa. Se Äpplevecklare.

Carum. Se Kummin.

Cassida. Se Sköldbagge.

Cecidomyia. Se Gallmygga.

Cellulas. Se Enzym.

Cellulosa, cellämne, utgör huvudmassan av växternas cellväggar. Det är ett kolhydrat (se d. o.), av formeln $nC_6H_{10}O_5$, d. v. s. motsvarar en sammanslutning av ett flertal molekyler av enkla sockerarter efter frånskiljande av vatten. Under inverkan av vissa enzym (se d. o.) eller utspädda syror kan denna sammanslutning åter upplösas under upptagande av vatten (hydrolyseras) till motsvarande enkla sockerarter. C. är olöslig i vatten och de flesta vanliga lösningsmedel men i rent tillstånd smältbar i matsmältningssaften. (Se Näring, Djurens) Endast i unga växtdelar bildas cellväggarna av ren c, men äro däremot i äldre växtdelar »inkrusterade» med sin grovlek, men gives helst skuren till hackelse.

Bönsmygen, *Bruchus rufimanus* Boh., en liten brett oval, starkt kullrig skalbagge, som någon gång anträffas i frön av bönor, helst hästbönor. Arten har blivit införd till oss samt har på ett par ställen acklimatiserat sig. Angripet frö kan desinfekteras genom behandling med kolsvavla eller cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bördsrätt. J.B. 5: — rätt för vissa skyldeman till en fastighetsägare att till sig lösa ärvd jord på landet och ärvd eller förvärvd jord i stad, när egendomen övergått i andra händer. Numera är denna bördsrätt väsentligen upphävd. En annan sida av bördsrätten framträder däri, att om säljare och köpare av fastighet äro besläktade i »bördslederna», detta förhållande kan utgöra hinder för annan person att utöva honom eljest tillkommande lösningsrätt.E. T.

Börting. Se Laxsläkte.

Börtving, ett instrument, som efter framfall av livmodern eller skidan användes för att hindra förnyat framfall. Den kan utgöras av en omkring 18 cm. långt och 6 cm. brett, triangulärt och i vinklarna med öglor försett stycke av grov järntråd (Lundska börtvingen) eller av en tågögla av samma storlek, som anlägges omkring blygdöppningen och kvarhålles genom remmar eller tömlinor, som uppåt gå på ömse sidor om svansen och nedåt på sidorna om juvret fram till en fast anspänd bukgjord.E. N—m.

Bössa. Se Jaktgevär, Lager.

C.

Calamagrostis. Se Rör.

Calamariæ. Se Halvgräs.

Calandra. Se Spannmålsvivel.

Calcium. Se Kalcium.

Calciumcyanamid. Se Kalkkväve.

Calendula. Se Ringblomma.

Callidium. Se Barkbock.

Calliopsis. Se Blomsterodling, Skönhetsöga.

Callistephus. Se Aster.

Calluna. Se Ljung.

Calonectria. Se Fusarium.

Camelina. Se Dådra.

Camembertost, berömd fransk dessertost, som uppgives hava börjat tillverkas år 1791 i byn Camembert i dep. Orne i Normandie, varifrån beredningen spritts till andra delar av Frankrike och till utlandet. Formen är flat, cylindrisk, diam. 10—11 cm., höjd 3 cm., vikt omkr. 0.3 kg. Osten överväxes under lagringen av vitt mögel (Penicillium camemberti Rogeri Thom.), vilket gör, att ostmassan från ytan inåt antager en vaxartad beskaffenhet och fruktliknande arom. Förbrukas vanligen färsk, redan vid 3—4 veckors ålder.L. Fr. R.

Camponotus. Se myra.

Canis. Se Hund, Räv, Varg.

Cannabis. Se Hampa.

Capra. Se Get.

Caprifolium, gemensam benämning å de slingrande arterna av släktet *Lonicera,* med motsatta blad, rankande stam och stora, rörformiga blommor. Äkta C., *L. caprifolium* L., från mellan- och sydeuropa, med stjälkomfattande blad och starkt välluktande blommor, likasom den vid Sveriges västkust vildväxande *L. periclymenum* L. och den nordamerikanska,

rödblommiga *L. sempervirens* L. höra genom sin härdighet, som tillåter deras odling ända upp i Norrland, till våra tacksammaste slingerväxter på väggar, murar och spaljerer; de trivas även mot norr. Även några andra, mindre härdiga arter odlas i södra och mellersta Sverige. Förökas lätt genom sticklingar och nöjas med mager jord.G. L—d.

Capseila. Se Lomme.

Caragana. Se Ärtträd.

Carassius. Se Ruda.

Carduus. Se Tistel.

Carex. Se Starr.

Carpinus. Se Avenbok.

Carpocapsa. Se Äpplevecklare.

Carum. Se Kummin.

Cassida. Se Sköldbagge.

Cecidomyia. Se Gallmygga.

Cellulas. Se Enzym.

Cellulosa, cellämne, utgör huvudmassan av växternas cellväggar. Det är ett kolhydrat (se d. o.), av formeln $nC_6H_{10}O_5$, d. v. s. motsvarar en sammanslutning av ett flertal molekyler av enkla sockerarter efter frånskiljande av vatten. Under inverkan av vissa enzym (se d. o.) eller utspädda syror kan denna sammanslutning åter upplösas under upptagande av vatten (hydrolyseras) till motsvarande enkla sockerarter. C. är olöslig i vatten och de flesta vanliga lösningsmedel men i rent tillstånd smältbar i matsmältningssaften. (Se Näring, Djurens) Endast i unga växtdelar bildas cellväggarna av ren c, men äro däremot i äldre växtdelar »inkrusterade» med sin grovlek, men gives helst skuren till hackelse.

Bönsmygen, *Bruchus rufimanus* Boh., en liten brett oval, starkt kullrig skalbagge, som någon gång anträffas i frön av bönor, helst hästbönor. Arten har blivit införd till oss samt har på ett par ställen acklimatiserat sig. Angripet frö kan desinfekteras genom behandling med kolsvavla eller cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bördsrätt. J.B. 5: — rätt för vissa skyldeman till en fastighetsägare att till sig lösa ärvd jord på landet och ärvd eller förvärvd jord i stad, när egendomen övergått i andra händer. Numera är denna bördsrätt väsentligen upphävd. En annan sida av bördsrätten framträder däri, att om säljare och köpare av fastighet äro besläktade i »bördslederna», detta förhållande kan utgöra hinder för annan person att utöva honom eljest tillkommande lösningsrätt.E. T.

Börting. Se Laxsläkte.

Börtving, ett instrument, som efter framfall av livmodern eller skidan användes för att hindra förnyat framfall. Den kan utgöras av en omkring 18 cm. långt och 6 cm. brett, triangulärt och i vinklarna med öglor försett stycke av grov järntråd (Lundska börtvingen) eller av en tågögla av samma storlek, som anlägges omkring blygdöppningen och kvarhålles genom remmar eller tömlinor, som uppåt gå på ömse sidor om svansen och nedåt på sidorna om juvret fram till en fast anspänd bukgjord.E. N—m.

Bössa. Se Jaktgevär, Lager.

C.

Calamagrostis. Se Rör.

Calamariæ. Se Halvgräs.

Calandra. Se Spannmålsvivel.

Calcium. Se Kalcium.

Calciumcyanamid. Se Kalkkväve.

Calendula. Se Ringblomma.

Callidium. Se Barkbock.

Calliopsis. Se Blomsterodling, Skönhetsöga.

Callistephus. Se Aster.

Calluna. Se Ljung.

Calonectria. Se Fusarium.

Camelina. Se Dådra.

Camembertost, berömd fransk dessertost, som uppgives hava börjat tillverkas år 1791 i byn Camembert i dep. Orne i Normandie, varifrån beredningen spritts till andra delar av Frankrike och till utlandet. Formen är flat, cylindrisk, diam. 10—11 cm., höjd 3 cm., vikt omkr. 0.3 kg. Osten överväxes under lagringen av vitt mögel (Penicillium camemberti Rogeri Thom.), vilket gör, att ostmassan från ytan inåt antager en vaxartad beskaffenhet och fruktliknande arom. Förbrukas vanligen färsk, redan vid 3—4 veckors ålder.L. Fr. R.

Camponotus. Se myra.

Canis. Se Hund, Räv, Varg.

Cannabis. Se Hampa.

Capra. Se Get.

Caprifolium, gemensam benämning å de slingrande arterna av släktet *Lonicera,* med motsatta blad, rankande stam och stora, rörformiga blommor. Äkta C., *L. caprifolium* L., från mellan- och sydeuropa, med stjälkomfattande blad och starkt välluktande blommor, likasom den vid Sveriges västkust vildväxande *L. periclymenum* L. och den nordamerikanska, rödblommiga *L. sempervirens* L. höra genom sin härdighet, som tillåter deras odling ända upp i Norrland, till våra tacksammaste slingerväxter på väggar, murar och spaljerer; de trivas även mot norr. Även några andra, mindre härdiga arter odlas i södra och mellersta Sverige. Förökas lätt genom sticklingar och nöjas med mager jord.G. L—d.

Capseila. Se Lomme.

Caragana. Se Ärtträd.

Carassius. Se Ruda.

Carduus. Se Tistel.

Carex. Se Starr.

Carpinus. Se Avenbok.

Carpocapsa. Se Äpplevecklare.

Carum. Se Kummin.

Cassida. Se Sköldbagge.

Cecidomyia. Se Gallmygga.

Cellulas. Se Enzym.

Cellulosa, cellämne, utgör huvudmassan av växternas cellväggar. Det är ett kolhydrat (se d. o.), av formeln $nC_6H_{10}O_5$, d. v. s. motsvarar en sammanslutning av ett flertal molekyler av enkla sockerarter efter frånskiljande av vatten. Under inverkan av vissa enzym (se d. o.) eller utspädda syror kan denna sammanslutning åter upplösas under upptagande av vatten (hydrolyseras) till motsvarande enkla sockerarter. C. är olöslig i vatten och de flesta vanliga lösningsmedel men i rent tillstånd smältbar i matsmältningssaften. (Se Näring, Djurens) Endast i unga växtdelar bildas cellväggarna av ren c, men äro däremot i äldre växtdelar »inkrusterade» med sin grovlek, men gives helst skuren till hackelse.

Bönsmygen, *Bruchus rufimanus* Boh., en liten brett oval, starkt kullrig skalbagge, som någon gång anträffas i frön av bönor, helst hästbönor. Arten har blivit införd till oss samt har på ett par ställen acklimatiserat sig. Angripet frö kan desinfekteras genom behandling med kolsvavla eller cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bördsrätt. J.B. 5: — rätt för vissa skyldeman till en fastighetsägare att till sig lösa ärvd jord på landet och ärvd eller förvärvd jord i stad, när egendomen övergått i andra händer. Numera är denna bördsrätt väsentligen upphävd. En annan sida av bördsrätten framträder däri, att om säljare och köpare av fastighet äro besläktade i »bördslederna», detta förhållande kan utgöra hinder för annan person att utöva honom eljest tillkommande lösningsrätt.E. T.

Börting. Se Laxsläkte.

Börtving, ett instrument, som efter framfall av livmodern eller skidan användes för att hindra förnyat framfall. Den kan utgöras av en omkring 18 cm. långt och 6 cm. brett, triangulärt och i vinklarna med öglor försett stycke av grov järntråd (Lundska börtvingen) eller av en tågögla av samma storlek, som anlägges omkring blygdöppningen och kvarhålles genom remmar eller tömlinor, som uppåt gå på ömse sidor om svansen och nedåt på sidorna om juvret fram till en fast anspänd bukgjord.E. N—m.

Bössa. Se Jaktgevär, Lager.

C.

Calamagrostis. Se Rör.

Calamariæ. Se Halvgräs.

Calandra. Se Spannmålsvivel.

Calcium. Se Kalcium.

Calciumcyanamid. Se Kalkkväve.

Calendula. Se Ringblomma.

Callidium. Se Barkbock.

Calliopsis. Se Blomsterodling, Skönhetsöga.

Callistephus. Se Aster.

Calluna. Se Ljung.

Calonectria. Se Fusarium.

Camelina. Se Dådra.

Camembertost, berömd fransk dessertost, som uppgives hava börjat tillverkas år 1791 i byn Camembert i dep. Orne i Normandie, varifrån beredningen spritts till andra delar av Frankrike och till utlandet. Formen är flat, cylindrisk, diam. 10—11 cm., höjd 3 cm., vikt omkr. 0.3 kg. Osten överväxes under lagringen av vitt mögel (Penicillium camemberti Rogeri Thom.), vilket gör, att ostmassan från ytan inåt antager en vaxartad beskaffenhet och fruktliknande arom. Förbrukas vanligen färsk, redan vid 3—4 veckors ålder.L. Fr. R.

Camponotus. Se myra.

Canis. Se Hund, Räv, Varg.

Cannabis. Se Hampa.

Capra. Se Get.

Caprifolium, gemensam benämning å de slingrande arterna av släktet *Lonicera,* med motsatta blad, rankande stam och stora, rörformiga blommor. Äkta C., *L. caprifolium* L., från mellan- och sydeuropa, med stjälkomfattande blad och starkt välluktande blommor, likasom den vid Sveriges västkust vildväxande *L. periclymenum* L. och den nordamerikanska, rödblommiga *L. sempervirens* L. höra genom sin härdighet, som tillåter deras odling ända upp i Norrland, till våra tacksammaste slingerväxter på väggar, murar och spaljerer; de trivas även mot norr. Även några andra, mindre härdiga arter odlas i södra och mellersta Sverige. Förökas lätt genom sticklingar och nöjas med mager jord.G. L—d.

Capseila. Se Lomme.

Caragana. Se Ärtträd.

Carassius. Se Ruda.

Carduus. Se Tistel.

Carex. Se Starr.

Carpinus. Se Avenbok.

Carpocapsa. Se Äpplevecklare.

Carum. Se Kummin.

Cassida. Se Sköldbagge.

Cecidomyia. Se Gallmygga.

Cellulas. Se Enzym.

Cellulosa, cellämne, utgör huvudmassan av växternas cellväggar. Det är ett kolhydrat (se d. o.), av formeln $nC_6H_{10}O_5$, d. v. s. motsvarar en sammanslutning av ett flertal molekyler av enkla sockerarter efter frånskiljande av vatten. Under inverkan av vissa enzym (se d. o.) eller utspädda syror kan denna sammanslutning åter upplösas under upptagande av vatten (hydrolyseras) till motsvarande enkla sockerarter. C. är olöslig i vatten och de flesta vanliga lösningsmedel men i rent tillstånd smältbar i matsmältningssaften. (Se Näring, Djurens) Endast i unga växtdelar bildas cellväggarna av ren c, men äro däremot i äldre växtdelar »inkrusterade» med sin grovlek, men gives helst skuren till hackelse.

Bönsmygen, *Bruchus rufimanus* Boh., en liten brett oval, starkt kullrig skalbagge, som någon gång anträffas i frön av bönor, helst hästbönor. Arten har blivit införd till oss samt har på ett par ställen acklimatiserat sig. Angripet frö kan desinfekteras genom behandling med kolsvavla eller cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bördsrätt. J.B. 5: — rätt för vissa skyldeman till en fastighetsägare att till sig lösa ärvd jord på landet och ärvd eller förvärvd jord i stad, när egendomen övergått i andra händer. Numera är denna bördsrätt väsentligen upphävd. En annan sida av bördsrätten framträder däri, att om säljare och köpare av fastighet äro besläktade i »bördslederna», detta förhållande kan utgöra hinder för annan person att utöva honom eljest tillkommande lösningsrätt.E. T.

Börting. Se Laxsläkte.

Börtving, ett instrument, som efter framfall av livmodern eller skidan användes för att hindra förnyat framfall. Den kan utgöras av en omkring 18 cm. långt och 6 cm. brett, triangulärt och i vinklarna med öglor försett stycke av grov järntråd (Lundska börtvingen) eller av en tågögla av samma storlek, som anlägges omkring blygdöppningen och kvarhålles genom remmar eller tömlinor, som uppåt gå på ömse sidor om svansen och nedåt på sidorna om juvret fram till en fast anspänd bukgjord.E. N—m.

Bössa. Se Jaktgevär, Lager.

C.

Calamagrostis. Se Rör.

Calamariæ. Se Halvgräs.

Calandra. Se Spannmålsvivel.

Calcium. Se Kalcium.

Calciumcyanamid. Se Kalkkväve.

Calendula. Se Ringblomma.

Callidium. Se Barkbock.

Calliopsis. Se Blomsterodling, Skönhetsöga.

Callistephus. Se Aster.

Calluna. Se Ljung.

Calonectria. Se Fusarium.

Camelina. Se Dådra.

Camembertost, berömd fransk dessertost, som uppgives hava börjat tillverkas år 1791 i byn Camembert i dep. Orne i Normandie, varifrån beredningen spritts till andra delar av Frankrike och till utlandet. Formen är flat, cylindrisk, diam. 10—11 cm., höjd 3 cm., vikt omkr. 0.3 kg. Osten överväxes under lagringen av vitt mögel (Penicillium camemberti Rogeri Thom.), vilket gör, att ostmassan från ytan inåt antager en vaxartad beskaffenhet och fruktliknande arom. Förbrukas vanligen färsk, redan vid 3—4 veckors ålder.L. Fr. R.

Camponotus. Se myra.

Canis. Se Hund, Räv, Varg.

Cannabis. Se Hampa.

Capra. Se Get.

Caprifolium, gemensam benämning å de slingrande arterna av släktet *Lonicera,* med motsatta blad, rankande stam och stora, rörformiga blommor. Äkta C., *L. caprifolium* L., från mellan- och sydeuropa, med stjälkomfattande blad och starkt välluktande blommor, likasom den vid Sveriges västkust vildväxande *L. periclymenum* L. och den nordamerikanska, rödblommiga *L. sempervirens* L. höra genom sin härdighet, som tillåter deras odling ända upp i Norrland, till våra tacksammaste slingerväxter på väggar, murar och spaljerer; de trivas även mot norr. Även några andra, mindre härdiga arter odlas i södra och mellersta Sverige. Förökas lätt genom sticklingar och nöjas med mager jord.G. L—d.

Capseila. Se Lomme.

Caragana. Se Ärtträd.

Carassius. Se Ruda.

Carduus. Se Tistel.

Carex. Se Starr.

Carpinus. Se Avenbok.

Carpocapsa. Se Äpplevecklare.

Carum. Se Kummin.

Cassida. Se Sköldbagge.

Cecidomyia. Se Gallmygga.

Cellulas. Se Enzym.

Cellulosa, cellämne, utgör huvudmassan av växternas cellväggar. Det är ett kolhydrat (se d. o.), av formeln $nC_6H_{10}O_5$, d. v. s. motsvarar en sammanslutning av ett flertal molekyler av enkla sockerarter efter frånskiljande av vatten. Under inverkan av vissa enzym (se d. o.) eller utspädda syror kan denna sammanslutning åter upplösas under upptagande av vatten (hydrolyseras) till motsvarande enkla sockerarter. C. är olöslig i vatten och de flesta vanliga lösningsmedel men i rent tillstånd smältbar i matsmältningssaften. (Se Näring, Djurens) Endast i unga växtdelar bildas cellväggarna av ren c, men äro däremot i äldre växtdelar »inkrusterade» med sin grovlek, men gives helst skuren till hackelse.

Bönsmygen, *Bruchus rufimanus* Boh., en liten brett oval, starkt kullrig skalbagge, som någon gång anträffas i frön av bönor, helst hästbönor. Arten har blivit införd till oss samt har på ett par ställen acklimatiserat sig. Angripet frö kan desinfekteras genom behandling med kolsvavla eller cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bördsrätt. J.B. 5: — rätt för vissa skyldeman till en fastighetsägare att till sig lösa ärvd jord på landet och ärvd eller förvärvd jord i stad, när egendomen övergått i andra händer. Numera är denna bördsrätt väsentligen upphävd. En annan sida av bördsrätten framträder däri, att om säljare och köpare av fastighet äro besläktade i »bördslederna», detta förhållande kan utgöra hinder för annan person att utöva honom eljest tillkommande lösningsrätt.E. T.

Börting. Se Laxsläkte.

Börtving, ett instrument, som efter framfall av livmodern eller skidan användes för att hindra förnyat framfall. Den kan utgöras av en omkring 18 cm. långt och 6 cm. brett, triangulärt och i vinklarna med öglor försett stycke av grov järntråd (Lundska börtvingen) eller av en tågögla av samma storlek, som anlägges omkring blygdöppningen och kvarhålles genom remmar eller tömlinor, som uppåt gå på ömse sidor om svansen och nedåt på sidorna om juvret fram till en fast anspänd bukgjord.E. N—m.

Bössa. Se Jaktgevär, Lager.

C.

Calamagrostis. Se Rör.

Calamariæ. Se Halvgräs.

Calandra. Se Spannmålsvivel.

Calcium. Se Kalcium.

Calciumcyanamid. Se Kalkkväve.

Calendula. Se Ringblomma.

Callidium. Se Barkbock.

Calliopsis. Se Blomsterodling, Skönhetsöga.

Callistephus. Se Aster.

Calluna. Se Ljung.

Calonectria. Se Fusarium.

Camelina. Se Dådra.

Camembertost, berömd fransk dessertost, som uppgives hava börjat tillverkas år 1791 i byn Camembert i dep. Orne i Normandie, varifrån beredningen spritts till andra delar av Frankrike och till utlandet. Formen är flat, cylindrisk, diam. 10—11 cm., höjd 3 cm., vikt omkr. 0.3 kg. Osten överväxes under lagringen av vitt mögel (Penicillium camemberti Rogeri Thom.), vilket gör, att ostmassan från ytan inåt antager en vaxartad beskaffenhet och fruktliknande arom. Förbrukas vanligen färsk, redan vid 3—4 veckors ålder.L. Fr. R.

Camponotus. Se myra.

Canis. Se Hund, Räv, Varg.

Cannabis. Se Hampa.

Capra. Se Get.

Caprifolium, gemensam benämning å de slingrande arterna av släktet *Lonicera,* med motsatta blad, rankande stam och stora, rörformiga blommor. Äkta C., *L. caprifolium* L., från mellan- och sydeuropa, med stjälkomfattande blad och starkt välluktande blommor, likasom den vid Sveriges västkust vildväxande *L. periclymenum* L. och den nordamerikanska, rödblommiga *L. sempervirens* L. höra genom sin härdighet, som tillåter deras odling ända upp i Norrland, till våra tacksammaste slingerväxter på väggar, murar och spaljerer; de trivas även mot norr. Även några andra, mindre härdiga arter odlas i södra och mellersta Sverige. Förökas lätt genom sticklingar och nöjas med mager jord.G. L—d.

Capseila. Se Lomme.

Caragana. Se Ärtträd.

Carassius. Se Ruda.

Carduus. Se Tistel.

Carex. Se Starr.

Carpinus. Se Avenbok.

Carpocapsa. Se Äpplevecklare.

Carum. Se Kummin.

Cassida. Se Sköldbagge.

Cecidomyia. Se Gallmygga.

Cellulas. Se Enzym.

Cellulosa, cellämne, utgör huvudmassan av växternas cellväggar. Det är ett kolhydrat (se d. o.), av formeln $nC_6H_{10}O_5$, d. v. s. motsvarar en sammanslutning av ett flertal molekyler av enkla sockerarter efter frånskiljande av vatten. Under inverkan av vissa enzym (se d. o.) eller utspädda syror kan denna sammanslutning åter upplösas under upptagande av vatten (hydrolyseras) till motsvarande enkla sockerarter. C. är olöslig i vatten och de flesta vanliga lösningsmedel men i rent tillstånd smältbar i matsmältningssaften. (Se Näring, Djurens) Endast i unga växtdelar bildas cellväggarna av ren c, men äro däremot i äldre växtdelar »inkrusterade» med sin grovlek, men gives helst skuren till hackelse.

Bönsmygen, *Bruchus rufimanus* Boh., en liten brett oval, starkt kullrig skalbagge, som någon gång anträffas i frön av bönor, helst hästbönor. Arten har blivit införd till oss samt har på ett par ställen acklimatiserat sig. Angripet frö kan desinfekteras genom behandling med kolsvavla eller cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bördsrätt. J.B. 5: — rätt för vissa skyldeman till en fastighetsägare att till sig lösa ärvd jord på landet och ärvd eller förvärvd jord i stad, när egendomen övergått i andra händer. Numera är denna bördsrätt väsentligen upphävd. En annan sida av bördsrätten framträder däri, att om säljare och köpare av fastighet äro besläktade i »bördslederna», detta förhållande kan utgöra hinder för annan person att utöva honom eljest tillkommande lösningsrätt.E. T.

Börting. Se Laxsläkte.

Börtving, ett instrument, som efter framfall av livmodern eller skidan användes för att hindra förnyat framfall. Den kan utgöras av en omkring 18 cm. långt och 6 cm. brett, triangulärt och i vinklarna med öglor försett stycke av grov järntråd (Lundska börtvingen) eller av en tågögla av samma storlek, som anlägges omkring blygdöppningen och kvarhålles genom remmar eller tömlinor, som uppåt gå på ömse sidor om svansen och nedåt på sidorna om juvret fram till en fast anspänd bukgjord.E. N—m.

Bössa. Se Jaktgevär, Lager.

C.

Calamagrostis. Se Rör.

Calamariæ. Se Halvgräs.

Calandra. Se Spannmålsvivel.

Calcium. Se Kalcium.

Calciumcyanamid. Se Kalkkväve.

Calendula. Se Ringblomma.

Callidium. Se Barkbock.

Calliopsis. Se Blomsterodling, Skönhetsöga.

Callistephus. Se Aster.

Calluna. Se Ljung.

Calonectria. Se Fusarium.

Camelina. Se Dådra.

Camembertost, berömd fransk dessertost, som uppgives hava börjat tillverkas år 1791 i byn Camembert i dep. Orne i Normandie, varifrån beredningen spritts till andra delar av Frankrike och till utlandet. Formen är flat, cylindrisk, diam. 10—11 cm., höjd 3 cm., vikt omkr. 0.3 kg. Osten överväxes under lagringen av vitt mögel (Penicillium camemberti Rogeri Thom.), vilket gör, att ostmassan från ytan inåt antager en vaxartad beskaffenhet och fruktliknande arom. Förbrukas vanligen färsk, redan vid 3—4 veckors ålder.L. Fr. R.

Camponotus. Se myra.

Canis. Se Hund, Räv, Varg.

Cannabis. Se Hampa.

Capra. Se Get.

Caprifolium, gemensam benämning å de slingrande arterna av släktet *Lonicera,* med motsatta blad, rankande stam och stora, rörformiga blommor. Äkta C., *L. caprifolium* L., från mellan- och sydeuropa, med stjälkomfattande blad och starkt välluktande blommor, likasom den vid Sveriges västkust vildväxande *L. periclymenum* L. och den nordamerikanska, rödblommiga *L. sempervirens* L. höra genom sin härdighet, som tillåter deras odling ända upp i Norrland, till våra tacksammaste slingerväxter på väggar, murar och spaljerer; de trivas även mot norr. Även några andra, mindre härdiga arter odlas i södra och mellersta Sverige. Förökas lätt genom sticklingar och nöjas med mager jord.G. L—d.

Capseila. Se Lomme.

Caragana. Se Ärtträd.

Carassius. Se Ruda.

Carduus. Se Tistel.

Carex. Se Starr.

Carpinus. Se Avenbok.

Carpocapsa. Se Äpplevecklare.

Carum. Se Kummin.

Cassida. Se Sköldbagge.

Cecidomyia. Se Gallmygga.

Cellulas. Se Enzym.

Cellulosa, cellämne, utgör huvudmassan av växternas cellväggar. Det är ett kolhydrat (se d. o.), av formeln $nC_6H_{10}O_5$, d. v. s. motsvarar en sammanslutning av ett flertal molekyler av enkla sockerarter efter frånskiljande av vatten. Under inverkan av vissa enzym (se d. o.) eller utspädda syror kan denna sammanslutning åter upplösas under upptagande av vatten (hydrolyseras) till motsvarande enkla sockerarter. C. är olöslig i vatten och de flesta vanliga lösningsmedel men i rent tillstånd smältbar i matsmältningssaften. (Se Näring, Djurens) Endast i unga växtdelar bildas cellväggarna av ren c, men äro däremot i äldre växtdelar »inkrusterade» med sin grovlek, men gives helst skuren till hackelse.

Bönsmygen, *Bruchus rufimanus* Boh., en liten brett oval, starkt kullrig skalbagge, som någon gång anträffas i frön av bönor, helst hästbönor. Arten har blivit införd till oss samt har på ett par ställen acklimatiserat sig. Angripet frö kan desinfekteras genom behandling med kolsvavla eller cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bördsrätt. J.B. 5: — rätt för vissa skyldeman till en fastighetsägare att till sig lösa ärvd jord på landet och ärvd eller förvärvd jord i stad, när egendomen övergått i andra händer. Numera är denna bördsrätt väsentligen upphävd. En annan sida av bördsrätten framträder däri, att om säljare och köpare av fastighet äro besläktade i »bördslederna», detta förhållande kan utgöra hinder för annan person att utöva honom eljest tillkommande lösningsrätt.E. T.

Börting. Se Laxsläkte.

Börtving, ett instrument, som efter framfall av livmodern eller skidan användes för att hindra förnyat framfall. Den kan utgöras av en omkring 18 cm. långt och 6 cm. brett, triangulärt och i vinklarna med öglor försett stycke av grov järntråd (Lundska börtvingen) eller av en tågögla av samma storlek, som anlägges omkring blygdöppningen och kvarhålles genom remmar eller tömlinor, som uppåt gå på ömse sidor om svansen och nedåt på sidorna om juvret fram till en fast anspänd bukgjord.E. N—m.

Bössa. Se Jaktgevär, Lager.

C.

Calamagrostis. Se Rör.

Calamariæ. Se Halvgräs.

Calandra. Se Spannmålsvivel.

Calcium. Se Kalcium.

Calciumcyanamid. Se Kalkkväve.

Calendula. Se Ringblomma.

Callidium. Se Barkbock.

Calliopsis. Se Blomsterodling, Skönhetsöga.

Callistephus. Se Aster.

Calluna. Se Ljung.

Calonectria. Se Fusarium.

Camelina. Se Dådra.

Camembertost, berömd fransk dessertost, som uppgives hava börjat tillverkas år 1791 i byn Camembert i dep. Orne i Normandie, varifrån beredningen spritts till andra delar av Frankrike och till utlandet. Formen är flat, cylindrisk, diam. 10—11 cm., höjd 3 cm., vikt omkr. 0.3 kg. Osten överväxes under lagringen av vitt mögel (Penicillium camemberti Rogeri Thom.), vilket gör, att ostmassan från ytan inåt antager en vaxartad beskaffenhet och fruktliknande arom. Förbrukas vanligen färsk, redan vid 3—4 veckors ålder.L. Fr. R.

Camponotus. Se myra.

Canis. Se Hund, Räv, Varg.

Cannabis. Se Hampa.

Capra. Se Get.

Caprifolium, gemensam benämning å de slingrande arterna av släktet *Lonicera,* med motsatta blad, rankande stam och stora, rörformiga blommor. Äkta C., *L. caprifolium* L., från mellan- och sydeuropa, med stjälkomfattande blad och starkt välluktande blommor, likasom den vid Sveriges västkust vildväxande *L. periclymenum* L. och den nordamerikanska, rödblommiga *L. sempervirens* L. höra genom sin härdighet, som tillåter deras odling ända upp i Norrland, till våra tacksammaste slingerväxter på väggar, murar och spaljerer; de trivas även mot norr. Även några andra, mindre härdiga arter odlas i södra och mellersta Sverige. Förökas lätt genom sticklingar och nöjas med mager jord.G. L—d.

Capseila. Se Lomme.

Caragana. Se Ärtträd.

Carassius. Se Ruda.

Carduus. Se Tistel.

Carex. Se Starr.

Carpinus. Se Avenbok.

Carpocapsa. Se Äpplevecklare.

Carum. Se Kummin.

Cassida. Se Sköldbagge.

Cecidomyia. Se Gallmygga.

Cellulas. Se Enzym.

Cellulosa, cellämne, utgör huvudmassan av växternas cellväggar. Det är ett kolhydrat (se d. o.), av formeln $nC_6H_{10}O_5$, d. v. s. motsvarar en sammanslutning av ett flertal molekyler av enkla sockerarter efter frånskiljande av vatten. Under inverkan av vissa enzym (se d. o.) eller utspädda syror kan denna sammanslutning åter upplösas under upptagande av vatten (hydrolyseras) till motsvarande enkla sockerarter. C. är olöslig i vatten och de flesta vanliga lösningsmedel men i rent tillstånd smältbar i matsmältningssaften. (Se Näring, Djurens) Endast i unga växtdelar bildas cellväggarna av ren c, men äro däremot i äldre växtdelar »inkrusterade» med sin grovlek, men gives helst skuren till hackelse.

Bönsmygen, *Bruchus rufimanus* Boh., en liten brett oval, starkt kullrig skalbagge, som någon gång anträffas i frön av bönor, helst hästbönor. Arten har blivit införd till oss samt har på ett par ställen acklimatiserat sig. Angripet frö kan desinfekteras genom behandling med kolsvavla eller cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bördsrätt. J.B. 5: — rätt för vissa skyldeman till en fastighetsägare att till sig lösa ärvd jord på landet och ärvd eller förvärvd jord i stad, när egendomen övergått i andra händer. Numera är denna bördsrätt väsentligen upphävd. En annan sida av bördsrätten framträder däri, att om säljare och köpare av fastighet äro besläktade i »bördslederna», detta förhållande kan utgöra hinder för annan person att utöva honom eljest tillkommande lösningsrätt.E. T.

Börting. Se Laxsläkte.

Börtving, ett instrument, som efter framfall av livmodern eller skidan användes för att hindra förnyat framfall. Den kan utgöras av en omkring 18 cm. långt och 6 cm. brett, triangulärt och i vinklarna med öglor försett stycke av grov järntråd (Lundska börtvingen) eller av en tågögla av samma storlek, som anlägges omkring blygdöppningen och kvarhålles genom remmar eller tömlinor, som uppåt gå på ömse sidor om svansen och nedåt på sidorna om juvret fram till en fast anspänd bukgjord.E. N—m.

Bössa. Se Jaktgevär, Lager.

C.

Calamagrostis. Se Rör.

Calamariæ. Se Halvgräs.

Calandra. Se Spannmålsvivel.

Calcium. Se Kalcium.

Calciumcyanamid. Se Kalkkväve.

Calendula. Se Ringblomma.

Callidium. Se Barkbock.

Calliopsis. Se Blomsterodling, Skönhetsöga.

Callistephus. Se Aster.

Calluna. Se Ljung.

Calonectria. Se Fusarium.

Camelina. Se Dådra.

Camembertost, berömd fransk dessertost, som uppgives hava börjat tillverkas år 1791 i byn Camembert i dep. Orne i Normandie, varifrån beredningen spritts till andra delar av Frankrike och till utlandet. Formen är flat, cylindrisk, diam. 10—11 cm., höjd 3 cm., vikt omkr. 0.3 kg. Osten överväxes under lagringen av vitt mögel (Penicillium camemberti Rogeri Thom.), vilket gör, att ostmassan från ytan inåt antager en vaxartad beskaffenhet och fruktliknande arom. Förbrukas vanligen färsk, redan vid 3—4 veckors ålder.L. Fr. R.

Camponotus. Se myra.

Canis. Se Hund, Räv, Varg.

Cannabis. Se Hampa.

Capra. Se Get.

Caprifolium, gemensam benämning å de slingrande arterna av släktet *Lonicera,* med motsatta blad, rankande stam och stora, rörformiga blommor. Äkta C., *L. caprifolium* L., från mellan- och sydeuropa, med stjälkomfattande blad och starkt välluktande blommor, likasom den vid Sveriges västkust vildväxande *L. periclymenum* L. och den nordamerikanska, rödblommiga *L. sempervirens* L. höra genom sin härdighet, som tillåter deras odling ända upp i Norrland, till våra tacksammaste slingerväxter på väggar, murar och spaljerer; de trivas även mot norr. Även några andra, mindre härdiga arter odlas i södra och mellersta Sverige. Förökas lätt genom sticklingar och nöjas med mager jord.G. L—d.

Capseila. Se Lomme.

Caragana. Se Ärtträd.

Carassius. Se Ruda.

Carduus. Se Tistel.

Carex. Se Starr.

Carpinus. Se Avenbok.

Carpocapsa. Se Äpplevecklare.

Carum. Se Kummin.

Cassida. Se Sköldbagge.

Cecidomyia. Se Gallmygga.

Cellulas. Se Enzym.

Cellulosa, cellämne, utgör huvudmassan av växternas cellväggar. Det är ett kolhydrat (se d. o.), av formeln $nC_6H_{10}O_5$, d. v. s. motsvarar en sammanslutning av ett flertal molekyler av enkla sockerarter efter frånskiljande av vatten. Under inverkan av vissa enzym (se d. o.) eller utspädda syror kan denna sammanslutning åter upplösas under upptagande av vatten (hydrolyseras) till motsvarande enkla sockerarter. C. är olöslig i vatten och de flesta vanliga lösningsmedel men i rent tillstånd smältbar i matsmältningssaften. (Se Näring, Djurens) Endast i unga växtdelar bildas cellväggarna av ren c, men äro däremot i äldre växtdelar »inkrusterade» med sin grovlek, men gives helst skuren till hackelse.

Bönsmygen, *Bruchus rufimanus* Boh., en liten brett oval, starkt kullrig skalbagge, som någon gång anträffas i frön av bönor, helst hästbönor. Arten har blivit införd till oss samt har på ett par ställen acklimatiserat sig. Angripet frö kan desinfekteras genom behandling med kolsvavla eller cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bördsrätt. J.B. 5: — rätt för vissa skyldeman till en fastighetsägare att till sig lösa ärvd jord på landet och ärvd eller förvärvd jord i stad, när egendomen övergått i andra händer. Numera är denna bördsrätt väsentligen upphävd. En annan sida av bördsrätten framträder däri, att om säljare och köpare av fastighet äro besläktade i »bördslederna», detta förhållande kan utgöra hinder för annan person att utöva honom eljest tillkommande lösningsrätt.E. T.

Börting. Se Laxsläkte.

Börtving, ett instrument, som efter framfall av livmodern eller skidan användes för att hindra förnyat framfall. Den kan utgöras av en omkring 18 cm. långt och 6 cm. brett, triangulärt och i vinklarna med öglor försett stycke av grov järntråd (Lundska börtvingen) eller av en tågögla av samma storlek, som anlägges omkring blygdöppningen och kvarhålles genom remmar eller tömlinor, som uppåt gå på ömse sidor om svansen och nedåt på sidorna om juvret fram till en fast anspänd bukgjord.E. N—m.

Bössa. Se Jaktgevär, Lager.

C.

Calamagrostis. Se Rör.

Calamariæ. Se Halvgräs.

Calandra. Se Spannmålsvivel.

Calcium. Se Kalcium.

Calciumcyanamid. Se Kalkkväve.

Calendula. Se Ringblomma.

Callidium. Se Barkbock.

Calliopsis. Se Blomsterodling, Skönhetsöga.

Callistephus. Se Aster.

Calluna. Se Ljung.

Calonectria. Se Fusarium.

Camelina. Se Dådra.

Camembertost, berömd fransk dessertost, som uppgives hava börjat tillverkas år 1791 i byn Camembert i dep. Orne i Normandie, varifrån beredningen spritts till andra delar av Frankrike och till utlandet. Formen är flat, cylindrisk, diam. 10—11 cm., höjd 3 cm., vikt omkr. 0.3 kg. Osten överväxes under lagringen av vitt mögel (Penicillium camemberti Rogeri Thom.), vilket gör, att ostmassan från ytan inåt antager en vaxartad beskaffenhet och fruktliknande arom. Förbrukas vanligen färsk, redan vid 3—4 veckors ålder.L. Fr. R.

Camponotus. Se myra.

Canis. Se Hund, Räv, Varg.

Cannabis. Se Hampa.

Capra. Se Get.

Caprifolium, gemensam benämning å de slingrande arterna av släktet *Lonicera,* med motsatta blad, rankande stam och stora, rörformiga blommor. Äkta C., *L. caprifolium* L., från mellan- och sydeuropa, med stjälkomfattande blad och starkt välluktande blommor, likasom den vid Sveriges västkust vildväxande *L. periclymenum* L. och den nordamerikanska, rödblommiga *L. sempervirens* L. höra genom sin härdighet, som tillåter deras odling ända upp i Norrland, till våra tacksammaste slingerväxter på väggar, murar och spaljerer; de trivas även mot norr. Även några andra, mindre härdiga arter odlas i södra och mellersta Sverige. Förökas lätt genom sticklingar och nöjas med mager jord.G. L—d.

Capseila. Se Lomme.

Caragana. Se Ärtträd.

Carassius. Se Ruda.

Carduus. Se Tistel.

Carex. Se Starr.

Carpinus. Se Avenbok.

Carpocapsa. Se Äpplevecklare.

Carum. Se Kummin.

Cassida. Se Sköldbagge.

Cecidomyia. Se Gallmygga.

Cellulas. Se Enzym.

Cellulosa, cellämne, utgör huvudmassan av växternas cellväggar. Det är ett kolhydrat (se d. o.), av formeln $nC_6H_{10}O_5$, d. v. s. motsvarar en sammanslutning av ett flertal molekyler av enkla sockerarter efter frånskiljande av vatten. Under inverkan av vissa enzym (se d. o.) eller utspädda syror kan denna sammanslutning åter upplösas under upptagande av vatten (hydrolyseras) till motsvarande enkla sockerarter. C. är olöslig i vatten och de flesta vanliga lösningsmedel men i rent tillstånd smältbar i matsmältningssaften. (Se Näring, Djurens) Endast i unga växtdelar bildas cellväggarna av ren c, men äro däremot i äldre växtdelar »inkrusterade» med sin grovlek, men gives helst skuren till hackelse.

Bönsmygen, *Bruchus rufimanus* Boh., en liten brett oval, starkt kullrig skalbagge, som någon gång anträffas i frön av bönor, helst hästbönor. Arten har blivit införd till oss samt har på ett par ställen acklimatiserat sig. Angripet frö kan desinfekteras genom behandling med kolsvavla eller cyanväte. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Bördsrätt. J.B. 5: — rätt för vissa skyldeman till en fastighetsägare att till sig lösa ärvd jord på landet och ärvd eller förvärvd jord i stad, när egendomen övergått i andra händer. Numera är denna bördsrätt väsentligen upphävd. En annan sida av bördsrätten framträder däri, att om säljare och köpare av fastighet äro besläktade i »bördslederna», detta förhållande kan utgöra hinder för annan person att utöva honom eljest tillkommande lösningsrätt.E. T.

Börting. Se Laxsläkte.

Börtving, ett instrument, som efter framfall av livmodern eller skidan användes för att hindra förnyat framfall. Den kan utgöras av en omkring 18 cm. långt och 6 cm. brett, triangulärt och i vinklarna med öglor försett stycke av grov järntråd (Lundska börtvingen) eller av en tågögla av samma storlek, som anlägges omkring blygdöppningen och kvarhålles genom remmar eller tömlinor, som uppåt gå på ömse sidor om svansen och nedåt på sidorna om juvret fram till en fast anspänd bukgjord.E. N—m.

Bössa. Se Jaktgevär, Lager.

C.

Calamagrostis. Se Rör.

Calamariæ. Se Halvgräs.

Calandra. Se Spannmålsvivel.

Calcium. Se Kalcium.

Calciumcyanamid. Se Kalkkväve.

Calendula. Se Ringblomma.

Callidium. Se Barkbock.

Calliopsis. Se Blomsterodling, Skönhetsöga.

Callistephus. Se Aster.

Calluna. Se Ljung.

Calonectria. Se Fusarium.

Camelina. Se Dådra.

Camembertost, berömd fransk dessertost, som uppgives hava börjat tillverkas år 1791 i byn Camembert i dep. Orne i Normandie, varifrån beredningen spritts till andra delar av Frankrike och till utlandet. Formen är flat, cylindrisk, diam. 10—11 cm., höjd 3 cm., vikt omkr. 0.3 kg. Osten överväxes under lagringen av vitt mögel (Penicillium camemberti Rogeri Thom.), vilket gör, att ostmassan från ytan inåt antager en vaxartad beskaffenhet och fruktliknande arom. Förbrukas vanligen färsk, redan vid 3—4 veckors ålder.L. Fr. R.

Camponotus. Se myra.

Canis. Se Hund, Räv, Varg.

Cannabis. Se Hampa.

Capra. Se Get.

Caprifolium, gemensam benämning å de slingrande arterna av släktet *Lonicera,* med motsatta blad, rankande stam och stora, rörformiga blommor. Äkta C., *L. caprifolium* L., från mellan- och sydeuropa, med stjälkomfattande blad och starkt välluktande blommor, likasom den vid Sveriges västkust vildväxande *L. periclymenum* L. och den nordamerikanska,

rödblommiga *L. sempervirens* L. höra genom sin härdighet, som tillåter deras odling ända upp i Norrland, till våra tacksammaste slingerväxter på väggar, murar och spaljerer; de trivas även mot norr. Även några andra, mindre härdiga arter odlas i södra och mellersta Sverige. Förökas lätt genom sticklingar och nöjas med mager jord.G. L—d.

Capseila. Se Lomme.

Caragana. Se Ärtträd.

Carassius. Se Ruda.

Carduus. Se Tistel.

Carex. Se Starr.

Carpinus. Se Avenbok.

Carpocapsa. Se Äpplevecklare.

Carum. Se Kummin.

Cassida. Se Sköldbagge.

Cecidomyia. Se Gallmygga.

Cellulas. Se Enzym.

Cellulosa, cellämne, utgör huvudmassan av växternas cellväggar. Det är ett kolhydrat (se d. o.), av formeln $nC_6H_{10}O_5$, d. v. s. motsvarar en sammanslutning av ett flertal molekyler av enkla sockerarter efter frånskiljande av vatten. Under inverkan av vissa enzym (se d. o.) eller utspädda syror kan denna sammanslutning åter upplösas under upptagande av vatten (hydrolyseras) till motsvarande enkla sockerarter. C. är olöslig i vatten och de flesta vanliga lösningsmedel men i rent tillstånd smältbar i matsmältningssaften. (Se Näring, Djurens) Endast i unga växtdelar bildas cellväggarna av ren c, men äro däremot i äldre växtdelar »inkrusterade» medvedämne (lignin) och korkämne (kutin) samt s. k. hemicellulosor, vilka senare dels äro till reservnäring i frön avsatta ämnen (ss. galaktan, mannan m. fl.), dels pentosaner (vedgummi eller xylan m. fl.), vilka bilda stödjesubstanser i veden. — Vid foderanalysen ingår c. till större delen i den olösta återstoden, som betecknas som växttråd. Till följd av nämnda inlagringar blir växttråden i äldre växtdelar allt mer förvedad och osmältbar, i synnerhet som dessa inlagringar ej blott själva äro osmältbara utan även hindra matsmältningssafternas tillträde till den smältbara cellulosan. Växttrådhalten kan därför tjäna som mätare på den genom förvedningen orsakade nedsättningen i fodrets smältbarhet, ss. följande exempel visa.

	växt-tråd %	smält-barhet %
Ungt gräs	3.5	90
Gräs i blom	10	80
Hö, sent skördat	25	70
Råghalm	37	60
Sågspån	60	22

I trä (sågspån) är smältbarheten negativ, d.v.s. för dess smältning kräves tillskott av energi från annan näring i fodret eller hämtad från kroppen. Häri ligger en tydlig fingervisning om vikten av tidig skörd.

Cellulosafoder. Då den låga smältbarheten hos äldre växtdelar beror därpå, att i cellväggarna inlagrats osmältbara »inkrusterande ämnen», och Kellner visat, att pappersmassa genom behandling med alkalier, som upplöser dessa ämnen, kunde göras smältbarare än obehandlad halm, föreslog Fr. Lehman på 1890-talet att så behandla halm före dess användning till foder. Under den svåra foderbrist, som världskriget medförde, utvecklades denna beredningsmetod vidare. Först ångkokades halm med natronlut under starkt tryck, sedan visade sig, att uppslutningen gick ungefär lika bra vid vanlig temperatur, utom att behandlingstiden måste ökas från 6—7 till 12 timmar. Slutligen övergick man till att behandla halmhackelse med kaustik kalk utrörd i vatten vid vanlig temperatur, och erhöll härvid genom upprepad behandling under 8 dagar lika hög smältbarhet (omkr. 70 %) som i förra fallen men mindre förlust genom utlösta ämnen.

Då träs ringa smältbarhet likasom halmens beror på inlagring av vedämne m. m. i cellulosan, kan även ved genom lämplig behandling göras smältbar och duglig till foder. Försök under världskriget visade, att en sådan verkan åstadkommes vid beredning av kemisk pappersmassa (vanl. kallad celullosa) efter vare sig den vanliga sulfit- eller sulfatmetoden eller den av Rinman föreslagna kokningen med svavelsyra.

Dylikt av ved berett cellulosafoder hade en mycket växlande vattenhalt, 7—48 %, men torrämnet hade en nästan oföränderlig sammansättning; i medeltal var sammansättningen av torrt c.

Protein . . . .

0.3 %

Fett . . . .

0.7 %

Kvävefria extr . . .

20.7 %

Växttråd . . . .

61.1 %

Aska. . . . .

0.6 %

Vatten. . . . .

16.6 %

100 kg. motsvarade 72 f.enh. eller 88 f.enh. per 100 kg. torrämne. Detta höga fodervärde beror huvudsakligen på växttrådens höga smältbarhet.

Halmcellulosa utgör vanligen, på grund av beredningssättet, en lucker hackelseartad massa. Vedcellulosa utfodrades antingen ss. en opressad, fibrös eller, Rinmans-cellulosan, pulverformig massa eller ock färdigarbetad till pappform. I senare fallet måste den sönderdelas före utfodringen, vilket i smått har skett genom att i vatten utröra pappen tillsammans med agnar eller annat småfoder, eller ock genom att låta den blöta pappen en eller flera gånger gå genom ett tröskverk, varigenom den sönderrives i små bitar.

Fullständigare kan den önskvärda sönderdelningen ske genom den fuktiga cellulosans sönderrivande vid fabriken på roterande stenar (»kollergångar»). Den sålunda erhållna »kollrade» eller »defibrerade» massan är under vintertid hållbar i månader men unknar och möglar under den varma årstiden lätt och bör därför helst torkas. Fodercellulosa är alldeles smaklös och blandas därför vid utfodring helst med något för djuren begärligt foder, ss. melass, gröpe eller hösmål. Idisslare, i vars magar celullosa sönderdelas av bakterier mer än detta sker hos enmagade djur, smälta den fullständigare, men även åt hästar har den med avgjord framgång använts, under det att resultaten av dess utfodring åt svin varit mera växlande och delvis ogynnsamma.

Då c. innehålla så gott som intet av äggviteämnen, kunna de komma djurens näring till godo blott i den mån djurens övriga foder tillfredsställer deras behov av äggvita. Då detta villkor varit uppfyllt, har torr träcellulosa vid utfodring åt hästar i en mängd av 2—3 kg. per dag visat sig kunna ersätta lika mängd havre och sålunda dess fodervärde varit 1 foderenhet per 1.2 kg. cellulosa. Nötkreatur hava förtärt upp till 6—7 kg. om dagen, men mjölkkors större fordran på äggvita gör cellulosafodret mindre användbart för dem. För svin har i vissa försök c. i ej ringa mån kunnat ersätta potatis i dessa djurs utfodring.

vedämne (lignin) och korkämne (kutin) samt s. k. hemicellulosor, vilka senare dels äro till reservnäring i frön avsatta ämnen (ss. galaktan, mannan m. fl.), dels pentosaner (vedgummi eller xylan m. fl.), vilka bilda stödjesubstanser i veden. — Vid foderanalysen ingår c. till större delen i den olösta återstoden, som betecknas som växttråd. Till följd av nämnda inlagringar blir växttråden i äldre växtdelar allt mer förvedad och osmältbar, i synnerhet som dessa inlagringar ej blott själva äro osmältbara utan även hindra matsmältningssafternas tillträde till den smältbara cellulosan. Växttrådhalten kan därför tjäna som mätare på den genom förvedningen orsakade nedsättningen i fodrets smältbarhet, ss. följande exempel visa.

	växt- tråd %	smält- barhet %
Ungt gräs	3.5	90
Gräs i blom	10	80
Hö, sent skördat	25	70
Råghalm	37	60
Sågspån	60	22

I trä (sågspån) är smältbarheten negativ, d.v.s. för dess smältning kräves tillskott av energi från annan näring i fodret eller hämtad från kroppen. Häri ligger en tydlig fingervisning om vikten av tidig skörd.

Cellulosafoder. Då den låga smältbarheten hos äldre växtdelar beror därpå, att i cellväggarna inlagrats osmältbara »inkrusterande ämnen», och Kellner visat, att pappersmassa genom behandling med alkalier, som upplöser dessa ämnen, kunde göras smältbarare än obehandlad halm, föreslog Fr. Lehman på 1890-talet att så behandla halm före dess användning till foder. Under den svåra foderbrist, som världskriget medförde, utvecklades denna beredningsmetod vidare. Först ångkokades halm med natronlut under starkt tryck, sedan visade sig, att uppslutningen gick ungefär lika bra vid vanlig temperatur, utom att behandlingstiden måste ökas från 6—7 till 12 timmar. Slutligen övergick man till att behandla halmhackelse

med kaustik kalk utrörd i vatten vid vanlig temperatur, och erhöll härvid genom upprepad behandling under 8 dagar lika hög smältbarhet (omkr. 70 %) som i förra fallen men mindre förlust genom utlösta ämnen.

Då träs ringa smältbarhet likasom halmens beror på inlagring av vedämne m. m. i cellulosan, kan även ved genom lämplig behandling göras smältbar och duglig till foder. Försök under världskriget visade, att en sådan verkan åstadkommes vid beredning av kemisk pappersmassa (vanl. kallad celullosa) efter vare sig den vanliga sulfit- eller sulfatmetoden eller den av Rinman föreslagna kokningen med svavelsyra.

Dylikt av ved berett cellulosafoder hade en mycket växlande vattenhalt, 7—48 %, men torrämnet hade en nästan oföränderlig sammansättning; i medeltal var sammansättningen av torrt c.

Protein	0.3 %
Fett	0.7 %
Kvävefria extr . . .	20.7 %
Växttråd	61.1 %
Aska.	0.6 %
Vatten.	16.6 %

100 kg. motsvarade 72 f.enh. eller 88 f.enh. per 100 kg. torrämne. Detta höga fodervärde beror huvudsakligen på växttrådens höga smältbarhet.

Halmcellulosa utgör vanligen, på grund av beredningssättet, en lucker hackelseartad massa. Vedcellulosa utfodrades antingen ss. en opressad, fibrös eller, Rinmans-cellulosan, pulverformig massa eller ock färdigarbetad till pappform. I senare fallet måste den sönderdelas före utfodringen, vilket i smått har skett genom att i vatten utröra pappen tillsammans med agnar eller annat småfoder, eller ock genom att låta den blöta pappen en eller flera gånger gå genom ett tröskverk, varigenom den sönderrives i små bitar.

Fullständigare kan den önskvärda sönderdelningen ske genom den fuktiga cellulosans sönderrivande vid fabriken på roterande stenar (»kollergångar»). Den sålunda erhållna »kollrade» eller »defibrerade» massan är under vintertid hållbar i månader men unknar och möglar under den varma årstiden lätt och bör därför helst torkas. Fodercellulosa är alldeles smaklös och blandas därför vid utfodring helst med något för djuren begärligt foder, ss. melass, gröpe eller hösmål. Idisslare, i vars magar celullosa sönderdelas av bakterier mer än detta sker hos enmagade djur, smälta den fullständigare, men även åt hästar har den med avgjord framgång använts, under det att resultaten av dess utfodring åt svin varit mera växlande och delvis ogynnsamma.

Då c. innehålla så gott som intet av äggviteämnen, kunna de komma djurens näring till godo blott i den mån djurens övriga foder tillfredsställer deras behov av äggvita. Då detta villkor varit uppfyllt, har torr träcellulosa vid utfodring åt hästar i en mängd av 2—3 kg. per dag visat sig kunna ersätta lika mängd havre och sålunda dess fodervärde varit 1 foderenhet per 1.2 kg. cellulosa. Nötkreatur hava förtärt upp till 6—7 kg. om dagen, men mjölkkors större fordran på äggvita gör cellulosafodret mindre användbart för dem. För svin har i vissa försök c. i ej ringa mån kunnat ersätta potatis i dessa djurs utfodring.

Träcellulosans höga pris torde göra, att den ej kan komma till användning annat än som nödfoder vid svår foderbrist. Om upplösning av halm till krafthalm kan komma till någon praktisk användning, är ovisst.

Litt.: H. Edin. Om cellulosa som fodermedel. Meddel. 168 fr. Centralanstalten för jordbruksförsök.

Cellulosajäsning. De stora mängder cellulosa, som bildas i naturen, sönderdelas till stor del under inverkan av olika mikroorganismer, varvid som slutresultat erhålles huvudsakligen kolsyra och vatten. Den sönderdelning av cellulosa, som äger rum på botten av kärr och andra vattensamlingar utan lufttillträde (anaerobt), under bildning av bl. a. Sumpgas (metan), som just på grund härav fått det förra namnet, försiggår under medverkan av anaeroba, långstavformiga, sporbildande bakterier. Härvid försiggå samtidigt 2 olika jäsningsprocesser, en vätgasjäsning, varvid utvecklas vätgas och kolsyra, samt en metanjäsning under bildning av metan och kolsyra. Vid båda dessa jäsningar bildas dessutom organiska syror m. m. Denitrificerande bakterier sönderdela cellulosa vid närvaro av salpeter för att från densamma hämta kol. Än större betydelse i naturen har den vid lufttillträde (aerobt) försiggående sönderdelning av cellulosa, som utföres ej blott av olika bakteriearter utan även av strål- och mögelsvampar. Härvid bildas oftast bruna eller svarta färgämnen, som giva den halvsönderdelade cellulosan ett mullartat utseende.

Vid c., vare sig den sker på det ena eller andra sättet, bildas druvsocker, som i sin ordning lätt förjäses. I de växtätande djurens matsmältningskanal (se Matsmältning) likasom vid gödsels brinning (se Kreatursgödsel) har c. en mycket stor betydelse. Den medverkar även vid sönderdelningen av stubb och rötter, som kvarbliva på och i åkerjorden.Chr. Barthel.

Celosia, tuppkam. Se Blomsterodling.

Cement betecknar i allmänhet ett i fuktighet hårdnande bindemedel och särskilt i vatten hårdnande kalkblandning. Sedan gammalt ha vissa bergarter blandade med kalk använts ss. en hårdnande gjutmassa, som kallats cement. Så har man i trakten kring svenska kalkugnar (ex. vid Hunneberg) brukat den brända skiffern (skifferaska), mald tillsammans med bränd kalk och fuktad med vatten. Denna s. k. skiffer kalk hårdnar fort i beröring med luften men långsamt i vatten. Sedan den hårdnat är massan fullt hållbar i vatten, och användes därför till byggnadsarbeten även under vatten (se Mur).

Numer användes mest fabriksgjord c. (vanligen kallad portland-c. på grund av gjutmassans likhet med byggnadssten från Portland). Detta beredes av kalk och lera, som blandas och brännas till sintring samt pulvriseras. Det innehåller omkring 60 % kalk, 7.5 % lerjord, 3.5 % järnoxid och 23 % kiselsyra jämte små mängder magnesia, alkalier och svavelsyra. Eg. v. 3.25. I handeln föres det i fat vägande 170 kg. netto eller säckar på omkr. 60 kg.

C. användes som c.-bruk (en blandning av c. och sand) och som betong (c.-bruk blandat med sten) till gjutning av källarmurar, grunder, valv, väggar med isolerade luftrum, vattenbehållare, urinbrunnar, gödselstäder samt golv i ladugårdar, svinhus, källare m. m. Av c.-bruk gjutas även tegel, dikes- och avloppsrör m. m.

Blandningsdelarnas mängdförhållanden böra rättas efter dessas beskaffenhet och ändamålet.

C. bör fylla mellanrummen mellan sandkornen och c.-bruket mellan stenarna för att fast sammanbinda dem, och därför åtgår mer c, ju finare sanden och mer bruk, ju smärre stenarna äro. Därför sparas c. i betong, om sten av olika storlek inblandas, då mellanrummen mellan de större stenarna delvis fyllas av småsten, så att mindre hålrum återstå för c.-bruket. Sanden bör vara ren och skarpkantig; stenen bör hava rena ytor, men såväl naturlig sten som singel (slagen sten) eller blandning av båda användas.

C.-arbeten få icke utföras vid temperatur under fryspunkten. Inträffar frost strax efter gjutning, skola de väl skyddas under de 24 första timmarna. Allt cementarbete skall utföras med största noggrannhet och alltid av på området sakkunnig person, såvida det är av någon större omfattning.

C.-bruk blandas av c. och sand i mängdförhållande av 1:2—1:5, beroende av sandens grovlek och behövlig styrka hos den gjutna massan. Då c. av skifferkalk (se ovan) användes

tillblandas vanligen något ($^1/_4$—$^1/_2$) vanligt c. C. och sanden blandas i torrt tillstånd och omskyfflas minst 3 gånger, så att massan blir jämn i färgen, varefter vatten tillsättes omedelbart före användningen. C.-bruk användes till murning, puts och gjutning såväl ovan som i jorden, där motståndskraft mot väta eller större bärighet mot belastning behöves.

Till betong blandas först c. och sand som till c.-bruk, varefter massan blandas med den väl rensköljda stenen under påstrilning av vatten, dock ej mer, än att blandningen blott blir jordfuktig. Betongen kan även blandas med maskin, varigenom blandningen blir omsorgsfullare och betongen vinner i styrka. De vanligaste proportionerna för betong äro c, sand och sten i förhållande 1:2:3 ända till 1:6:8. Vid gjutning av reservoarer brukas vanligen 1:3:5, för byggnadsgrunder 1:5:7. Vid bestämmande av mängderna för de olika beståndsdelarna i betong kan vidstående tabell tjäna till ledning. Träcellulosans höga pris torde göra, att den ej kan komma till användning annat än som nödfoder vid svår foderbrist. Om upplösning av halm till krafthalm kan komma till någon praktisk användning, är ovisst.

Litt.: H. Edin. Om cellulosa som fodermedel. Meddel. 168 fr. Centralanstalten för jordbruksförsök.

Cellulosajäsning. De stora mängder cellulosa, som bildas i naturen, sönderdelas till stor del under inverkan av olika mikroorganismer, varvid som slutresultat erhålles huvudsakligen kolsyra och vatten. Den sönderdelning av cellulosa, som äger rum på botten av kärr och andra vattensamlingar utan lufttillträde (anaerobt), under bildning av bl. a. Sumpgas (metan), som just på grund härav fått det förra namnet, försiggår under medverkan av anaeroba, långstavformiga, sporbildande bakterier. Härvid försiggå samtidigt 2 olika jäsningsprocesser, en vätgasjäsning, varvid utvecklas vätgas och kolsyra, samt en metanjäsning under bildning av metan och kolsyra. Vid båda dessa jäsningar bildas dessutom organiska syror m. m. Denitrificerande bakterier sönderdela cellulosa vid närvaro av salpeter för att från densamma hämta kol. Än större betydelse i naturen har den vid lufttillträde (aerobt) försiggående sönderdelning av cellulosa, som utföres ej blott av olika bakteriearter utan även av strål- och mögelsvampar. Härvid bildas oftast bruna eller svarta färgämnen, som giva den halvsönderdelade cellulosan ett mullartat utseende.

Vid c., vare sig den sker på det ena eller andra sättet, bildas druvsocker, som i sin ordning lätt förjäses. I de växtätande djurens matsmältningskanal (se Matsmältning) likasom vid gödsels brinning (se Kreatursgödsel) har c. en mycket stor betydelse. Den medverkar även vid sönderdelningen av stubb och rötter, som kvarbliva på och i åkerjorden.Chr. Barthel.

Celosia, tuppkam. Se Blomsterodling.

Cement betecknar i allmänhet ett i fuktighet hårdnande bindemedel och särskilt i vatten hårdnande kalkblandning. Sedan gammalt ha vissa bergarter blandade med kalk använts ss. en hårdnande gjutmassa, som kallats cement. Så har man i trakten kring svenska kalkugnar (ex. vid Hunneberg) brukat den brända skiffern (skifferaska), mald tillsammans med bränd kalk och fuktad med vatten. Denna s. k. skiffer kalk hårdnar fort i beröring med luften men långsamt i vatten. Sedan den hårdnat är massan fullt hållbar i vatten, och användes därför till byggnadsarbeten även under vatten (se Mur).

Numer användes mest fabriksgjord c. (vanligen kallad portland-c. på grund av gjutmassans likhet med byggnadssten från Portland). Detta beredes av kalk och lera, som blandas och brännas till sintring samt pulvriseras. Det innehåller omkring 60 % kalk, 7.5 % lerjord, 3.5 % järnoxid och 23 % kiselsyra jämte små mängder magnesia, alkalier och svavelsyra. Eg. v. 3.25. I handeln föres det i fat vägande 170 kg. netto eller säckar på omkr. 60 kg.

C. användes som c.-bruk (en blandning av c. och sand) och som betong (c.-bruk blandat med sten) till gjutning av källarmurar, grunder, valv, väggar med isolerade luftrum, vattenbehållare, urinbrunnar, gödselstäder samt golv i ladugårdar, svinhus, källare m. m. Av c.-bruk gjutas även tegel, dikes- och avloppsrör m. m.

Blandningsdelarnas mängdförhållanden böra rättas efter dessas beskaffenhet och ändamålet.

C. bör fylla mellanrummen mellan sandkornen och c.-bruket mellan stenarna för att fast sammanbinda dem, och därför åtgår mer c, ju finare sanden och mer bruk, ju smärre stenarna äro. Därför sparas c. i betong, om sten av olika storlek inblandas, då mellanrummen mellan de större stenarna delvis fyllas av småsten, så att mindre hålrum återstå för c.-bruket. Sanden bör vara ren och skarpkantig; stenen bör hava rena ytor, men såväl naturlig sten som singel (slagen sten) eller blandning av båda användas.

C.-arbeten få icke utföras vid temperatur under fryspunkten. Inträffar frost strax efter gjutning, skola de väl skyddas under de 24 första timmarna. Allt cementarbete skall utföras med största noggrannhet och alltid av på området sakkunnig person, såvida det är av någon större omfattning.

C.-bruk blandas av c. och sand i mängdförhållande av 1:2—1:5, beroende av sandens grovlek och behövlig styrka hos den gjutna massan. Då c. av skifferkalk (se ovan) användes tillblandas vanligen något ($^1/_4$—$^1/_2$) vanligt c. C. och sanden blandas i torrt tillstånd och omskyfflas minst 3 gånger, så att massan blir jämn i färgen, varefter vatten tillsättes omedelbart före användningen. C.-bruk användes till murning, puts och gjutning såväl ovan som i jorden, där motståndskraft mot väta eller större bärighet mot belastning behöves.

Till betong blandas först c. och sand som till c.-bruk, varefter massan blandas med den väl rensköljda stenen under påstrilning av vatten, dock ej mer, än att blandningen blott blir jordfuktig. Betongen kan även blandas med maskin, varigenom blandningen blir omsorgsfullare och betongen vinner i styrka. De vanligaste proportionerna för betong äro c, sand och sten i förhållande 1:2:3 ända till 1:6:8. Vid gjutning av reservoarer brukas vanligen 1:3:5, för byggnadsgrunder 1:5:7. Vid bestämmande av mängderna för de olika beståndsdelarna i betong kan vidstående tabell tjäna till ledning. Träcellulosans höga pris torde göra, att den ej kan komma till användning annat än som nödfoder vid svår foderbrist. Om upplösning av halm till krafthalm kan komma till någon praktisk användning, är ovisst.

Litt.: H. Edin. Om cellulosa som fodermedel. Meddel. 168 fr. Centralanstalten för jordbruksförsök.

Cellulosajäsning. De stora mängder cellulosa, som bildas i naturen, sönderdelas till stor del under inverkan av olika mikroorganismer, varvid som slutresultat erhålles huvudsakligen kolsyra och vatten. Den sönderdelning av cellulosa, som äger rum på botten av kärr och andra vattensamlingar utan lufttillträde (anaerobt), under bildning av bl. a. Sumpgas (metan), som just på grund härav fått det förra namnet, försiggår under medverkan av anaeroba, långstavformiga, sporbildande bakterier. Härvid försiggå samtidigt 2 olika jäsningsprocesser, en vätgasjäsning, varvid utvecklas vätgas och kolsyra, samt en metanjäsning under bildning av metan och kolsyra. Vid båda dessa jäsningar bildas dessutom organiska syror m. m. Denitrificerande bakterier sönderdela cellulosa vid närvaro av salpeter för att från densamma hämta kol. Än större betydelse i naturen har den vid lufttillträde (aerobt) försiggående sönderdelning av cellulosa, som utföres ej blott av olika bakteriearter utan även av strål- och mögelsvampar. Härvid bildas oftast bruna eller svarta färgämnen, som giva den halvsönderdelade cellulosan ett mullartat utseende.

Vid c., vare sig den sker på det ena eller andra sättet, bildas druvsocker, som i sin ordning lätt förjäses. I de växtätande djurens matsmältningskanal (se Matsmältning) likasom vid gödsels brinning (se Kreatursgödsel) har c. en mycket stor betydelse. Den medverkar även vid sönderdelningen av stubb och rötter, som kvarbliva på och i åkerjorden.Chr. Barthel.

Celosia, tuppkam. Se Blomsterodling.

Cement betecknar i allmänhet ett i fuktighet hårdnande bindemedel och särskilt i vatten hårdnande kalkblandning. Sedan gammalt ha vissa bergarter blandade med kalk använts ss. en hårdnande gjutmassa, som kallats cement. Så har man i trakten kring svenska kalkugnar (ex. vid Hunneberg) brukat den brända skiffern (skifferaska), mald tillsammans med bränd kalk och fuktad med vatten. Denna s. k. skiffer kalk hårdnar fort i beröring med luften men långsamt i vatten. Sedan den hårdnat är massan fullt hållbar i vatten, och användes därför till byggnadsarbeten även under vatten (se Mur).

Numer användes mest fabriksgjord c. (vanligen kallad portland-c. på grund av gjutmassans likhet med byggnadssten från Portland). Detta beredes av kalk och lera, som blandas och brännas till sintring samt pulvriseras. Det innehåller omkring 60 % kalk, 7.5 % lerjord, 3.5 % järnoxid och 23 % kiselsyra jämte små mängder magnesia, alkalier och svavelsyra. Eg. v. 3.25. I handeln föres det i fat vägande 170 kg. netto eller säckar på omkr. 60 kg.

C. användes som c.-bruk (en blandning av c. och sand) och som betong (c.-bruk blandat med sten) till gjutning av källarmurar, grunder, valv, väggar med isolerade luftrum, vattenbehållare, urinbrunnar, gödselstäder samt golv i ladugårdar, svinhus, källare m. m. Av c.-bruk gjutas även tegel, dikes- och avloppsrör m. m.

Blandningsdelarnas mängdförhållanden böra rättas efter dessas beskaffenhet och ändamålet.

C. bör fylla mellanrummen mellan sandkornen och c.-bruket mellan stenarna för att fast sammanbinda dem, och därför åtgår mer c, ju finare sanden och mer bruk, ju smärre stenarna äro. Därför sparas c. i betong, om sten av olika storlek inblandas, då mellanrummen mellan de större stenarna delvis fyllas av småsten, så att mindre hålrum återstå för c.-bruket. Sanden bör vara ren och skarpkantig; stenen bör hava rena ytor, men såväl naturlig sten som singel (slagen sten) eller blandning av båda användas.

C.-arbeten få icke utföras vid temperatur under fryspunkten. Inträffar frost strax efter gjutning, skola de väl skyddas under de 24 första timmarna. Allt cementarbete skall utföras med största noggrannhet och alltid av på området sakkunnig person, såvida det är av någon större omfattning.

C.-bruk blandas av c. och sand i mängdförhållande av 1:2—1:5, beroende av sandens grovlek och behövlig styrka hos den gjutna massan. Då c. av skifferkalk (se ovan) användes

tillblandas vanligen något ($^1/_4$—$^1/_2$) vanligt c. C. och sanden blandas i torrt tillstånd och omskyfflas minst 3 gånger, så att massan blir jämn i färgen, varefter vatten tillsättes omedelbart före användningen. C.-bruk användes till murning, puts och gjutning såväl ovan som i jorden, där motståndskraft mot väta eller större bärighet mot belastning behöves.

Till betong blandas först c. och sand som till c.-bruk, varefter massan blandas med den väl rensköljda stenen under påstrilning av vatten, dock ej mer, än att blandningen blott blir jordfuktig. Betongen kan även blandas med maskin, varigenom blandningen blir omsorgsfullare och betongen vinner i styrka. De vanligaste proportionerna för betong äro c, sand och sten i förhållande 1:2:3 ända till 1:6:8. Vid gjutning av reservoarer brukas vanligen 1:3:5, för byggnadsgrunder 1:5:7. Vid bestämmande av mängderna för de olika beståndsdelarna i betong kan vidstående tabell tjäna till ledning. Träcellulosans höga pris torde göra, att den ej kan komma till användning annat än som nödfoder vid svår foderbrist. Om upplösning av halm till krafthalm kan komma till någon praktisk användning, är ovisst.

Litt.: H. Edin. Om cellulosa som fodermedel. Meddel. 168 fr. Centralanstalten för jordbruksförsök.

Cellulosajäsning. De stora mängder cellulosa, som bildas i naturen, sönderdelas till stor del under inverkan av olika mikroorganismer, varvid som slutresultat erhålles huvudsakligen kolsyra och vatten. Den sönderdelning av cellulosa, som äger rum på botten av kärr och andra vattensamlingar utan lufttillträde (anaerobt), under bildning av bl. a. Sumpgas (metan), som just på grund härav fått det förra namnet, försiggår under medverkan av anaeroba, långstavformiga, sporbildande bakterier. Härvid försiggå samtidigt 2 olika jäsningsprocesser, en vätgasjäsning, varvid utvecklas vätgas och kolsyra, samt en metanjäsning under bildning av metan och kolsyra. Vid båda dessa jäsningar bildas dessutom organiska syror m. m. Denitrificerande bakterier sönderdela cellulosa vid närvaro av salpeter för att från densamma hämta kol. Än större betydelse i naturen har den vid lufttillträde (aerobt) försiggående sönderdelning av cellulosa, som utföres ej blott av olika bakteriearter utan även av strål- och mögelsvampar. Härvid bildas oftast bruna eller svarta färgämnen, som giva den halvsönderdelade cellulosan ett mullartat utseende.

Vid c., vare sig den sker på det ena eller andra sättet, bildas druvsocker, som i sin ordning lätt förjäses. I de växtätande djurens matsmältningskanal (se Matsmältning) likasom vid gödsels brinning (se Kreatursgödsel) har c. en mycket stor betydelse. Den medverkar även vid sönderdelningen av stubb och rötter, som kvarbliva på och i åkerjorden.Chr. Barthel.

Celosia, tuppkam. Se Blomsterodling.

Cement betecknar i allmänhet ett i fuktighet hårdnande bindemedel och särskilt i vatten hårdnande kalkblandning. Sedan gammalt ha vissa bergarter blandade med kalk använts ss. en hårdnande gjutmassa, som kallats cement. Så har man i trakten kring svenska kalkugnar (ex. vid Hunneberg) brukat den brända skiffern (skifferaska), mald tillsammans med bränd kalk och fuktad med vatten. Denna s. k. skiffer kalk hårdnar fort i beröring med luften men långsamt i vatten. Sedan den hårdnat är massan fullt hållbar i vatten, och användes därför till byggnadsarbeten även under vatten (se Mur).

Numer användes mest fabriksgjord c. (vanligen kallad portland-c. på grund av gjutmassans likhet med byggnadssten från Portland). Detta beredes av kalk och lera, som blandas och brännas till sintring samt pulvriseras. Det innehåller omkring 60 % kalk, 7.5 % lerjord, 3.5 % järnoxid och 23 % kiselsyra jämte små mängder magnesia, alkalier och svavelsyra. Eg. v. 3.25. I handeln föres det i fat vägande 170 kg. netto eller säckar på omkr. 60 kg.

C. användes som c.-bruk (en blandning av c. och sand) och som betong (c.-bruk blandat med sten) till gjutning av källarmurar, grunder, valv, väggar med isolerade luftrum, vattenbehållare, urinbrunnar, gödselstäder samt golv i ladugårdar, svinhus, källare m. m. Av c.-bruk gjutas även tegel, dikes- och avloppsrör m. m.

Blandningsdelarnas mängdförhållanden böra rättas efter dessas beskaffenhet och ändamålet.

C. bör fylla mellanrummen mellan sandkornen och c.-bruket mellan stenarna för att fast sammanbinda dem, och därför åtgår mer c, ju finare sanden och mer bruk, ju smärre stenarna äro. Därför sparas c. i betong, om sten av olika storlek inblandas, då mellanrummen mellan de större stenarna delvis fyllas av småsten, så att mindre hålrum återstå för c.-bruket. Sanden bör vara ren och skarpkantig; stenen bör hava rena ytor, men såväl naturlig sten som singel (slagen sten) eller blandning av båda användas.

C.-arbeten få icke utföras vid temperatur under fryspunkten. Inträffar frost strax efter gjutning, skola de väl skyddas under de 24 första timmarna. Allt cementarbete skall utföras med största noggrannhet och alltid av på området sakkunnig person, såvida det är av någon större omfattning.

C.-bruk blandas av c. och sand i mängdförhållande av 1:2—1:5, beroende av sandens grovlek och behövlig styrka hos den gjutna massan. Då c. av skifferkalk (se ovan) användes tillblandas vanligen något ($^1/_4$—$^1/_2$) vanligt c. C. och sanden blandas i torrt tillstånd och omskyfflas minst 3 gånger, så att massan blir jämn i färgen, varefter vatten tillsättes omedelbart före användningen. C.-bruk användes till murning, puts och gjutning såväl ovan som i jorden, där motståndskraft mot väta eller större bärighet mot belastning behöves.

Till betong blandas först c. och sand som till c.-bruk, varefter massan blandas med den väl rensköljda stenen under påstrilning av vatten, dock ej mer, än att blandningen blott blir jordfuktig. Betongen kan även blandas med maskin, varigenom blandningen blir omsorgsfullare och betongen vinner i styrka. De vanligaste proportionerna för betong äro c, sand och sten i förhållande 1:2:3 ända till 1:6:8. Vid gjutning av reservoarer brukas vanligen 1:3:5, för byggnadsgrunder 1:5:7. Vid bestämmande av mängderna för de olika beståndsdelarna i betong kan vidstående tabell tjäna till ledning.

Blandnings-förhållanden	Till 1 kbm. betong erfordras:			
	Cement kbm.	kg.	Sand kbm.	Maka-dam kbm.
1:2:3	0.275	385	0.55	0.82
1:2:4	0.255	360	0.51	0.89
1:3:5				

0.185

260

0.56

0.92

1:4:6

0.150

210

0.60

0.90

1:5:7

0.126

175

0.63

0.88

1:6:8

0.109

155

0.66

0.87

Vid beräkning av materialåtgången bör beaktas, att cementen fyller hålrummen mellan sandkornen och cement bruket mellan stenarna. Därför har cementbruk i allmänhet ej större volym än blott den ingående sanden, och betongens volym är mindre än summan av cementbrukets och stenens volym. Av 1 hl. cement + 5 hl. sand och 7 hl. sten eller tillsammans 13 hl. blir det blott omkring 1 m^3 betong.

Tillredd betongmassa bör helst omedelbart användas och får stå högst $^1/_2$ timme.

Armerad betong är en vanlig benämning på c. eller betong med järninlägg. Den är mycket lämplig för byggnadskonstruktioner av skilda slag, särskilt till bjälklag och pelare och får år från år användning i allt större utsträckning, men på grund av sitt höga pris kommer den blott i undantagsfall till användning i lantmannabyggnader. Betong mellan järnbalkar förekommer ofta t. ex. över källarlokaler o. dyl. Härför utläggas järnbalkar eller järnvägsräls med omkr. 90 cm. mellanrum, mellan vilka gjutas betongvalv, vanligen med 10 à 12 cm. tjocklek i hjässan. Mellan järnbalkar kan även slås valv av bränt tegel eller cementtegel, men detta ställer sig dyrare. Betonggjutning för murar o. dyl. fordrar formar, vilka utföras av väl utsvällda bräder.L. N. Gramén.

Cementbruk. Se Cement.

Cementeringsförmän. På grund av cementeringsarbetens allt allmännare användning vid lantbruket och särskilt för att befordra anläggning av ändamålsenliga gödselstäder och gödselvattenbrunnar hava flera hushållningssällskap på senaste tid anställt c. med uppgift att biträda jordbrukare vid dylika arbeten.

Cementrör. Se Cement, Täckdikesrör.

Centaurea. Se Klint.

Centner = 100 skålpund. Se Mått.

Centralanstalten för försöksväsendet på jordbruksområdet upprättades år 1907 på Lantbruksakademiens Experimentalfält, då i densamma ingick Akademiens förutvarande jordbruks-, botaniska och kemiska avdelningar, Statens entomologiska anstalt och Hushållningssällskapens lokala fältförsök, vartill kom en nyupprättad avdelning för husdjursskötsel, mejeriväsen och bakteriologi, vilken sistnämnda vetenskap år 1912 fick särskild avdelning. Anstaltens uppgift är att genom i olika delar av landet anordnade systematiska försök samt genom vetenskapliga undersökningar utreda för lantbruket och dess binäringar viktiga frågor, genom uppvisningar åskådliggöra genom försöken vunna resultat samt att meddela allmänheten upplysningar i ämnen, som tillhöra anstaltens verksamhet. Den består av: 1. Jordbruksavdelningen, som genom försök utreder frågor om jordens bearbetning, torrläggning, bevattning och gödsling samt växtodling samt handhar ledningen av de av hushållningssällskapen bekostade lokala fältförsöken. 2. Lantbrukskemiska avdelningen, som utgör kemiska och fysiska undersökningar, dels självständiga arbeten, dels analyser åt övriga avdelningar. 3. Avdelning för husdjursskötsel för arbeten rörande husdjurens avel, utfodring och vård; hit hör även en underavdelning för mejeriförsök. 4. Botaniska avdelningen för undersökningar rörande växternas livsvillkor, förädling och sjukdomar; avdelningen har hittills huvudsakligen ägnat sig åt de sistnämndas utforskande och bekämpande och tillhandagår allmänheten med råd i detta ämne. 5. Entomologiska avdelningen för undersökningar rörande skadeinsekter och deras bekämpande och för rådgivning därutinnan. 6. Bakteriologiska avdelningen för bakteriologiska undersökningar i jordbrukets och mjölkhushållningens tjänst. Anstaltens ärenden förberedas av en nämnd bestående av Lantbruksakademiens sekreterare (ordf.) samt avdelningarnas föreståndare och överassistenter. Anstaltens styrelse består av Lantbruksakademiens preses (ordf.) och sekreterare samt 3 av K. M:t och 2 av Lantbruksakademien för 2 år utsedda ledamöter.

Centralkassa. Se Kreditväsen.

Centrifug. Apparat för att med centrifugalkraftens hjälp skilja olika tunga ämnen. Dylika apparater användas i lantbrukets tjänst huvudsakligen för mjölkskumning (se Separator) men även för sädessortering, jfr Sädessorterare.

Cephalaria tatarica Schrad., en till väddväxternas familj, *Dipsaceæ,* hörande, från Sibirien härstammande flerårig, högvuxen (2 m.) ört med blekgula blomhuvuden och parbladiga blad. Användes som gruppvis odlad prydnadsväxt; förökas genom frön eller delning, blommar juli—augusti.

Cephaleia. Se Granspinnarestekel.

Cephus. Se Halmstekel.

Cerastium, till fam. *Alsinaceæ* hörande lågvuxna örter med obetydliga vita blommor. De i vårt land vildväxande arterna sakna all

Blandnings-
förhållanden

Till 1 kbm. betong erfordras:

	Cement kbm.	kg.	Sand kbm.	Makadam kbm.
1:2:3	0.275	385	0.55	0.82
1:2:4	0.255	360	0.51	0.89
1:3:5	0.185	260	0.56	0.92
1:4:6	0.150	210	0.60	0.90
1:5:7	0.126	175	0.63	0.88
1:6:8	0.109	155	0.66	0.87

Vid beräkning av materialåtgången bör beaktas, att cementen fyller hålrummen mellan sandkornen och cement bruket mellan stenarna. Därför har cementbruk i allmänhet ej större volym än blott den ingående sanden, och betongens volym är mindre än summan av cementbrukets och stenens volym. Av 1 hl. cement + 5 hl. sand och 7 hl. sten eller tillsammans 13 hl. blir det blott omkring 1 m^3 betong.

Tillredd betongmassa bör helst omedelbart användas och får stå högst $^1/_2$ timme.

Armerad betong är en vanlig benämning på c. eller betong med järninlägg. Den är mycket lämplig för byggnadskonstruktioner av skilda slag, särskilt till bjälklag och pelare och får år från år användning i allt större utsträckning, men på grund av sitt höga pris kommer den blott i undantagsfall till användning i lantmannabyggnader. Betong mellan järnbalkar förekommer ofta t. ex. över källarlokaler o. dyl. Härför utläggas järnbalkar eller järnvägsräls med omkr. 90 cm. mellanrum, mellan vilka gjutas betongvalv, vanligen med 10 à 12 cm. tjocklek i hjässan. Mellan järnbalkar kan även slås valv av bränt tegel eller cementtegel, men detta ställer sig dyrare. Betonggjutning för murar o. dyl. fordrar formar, vilka utföras av väl utsvällda bräder.L. N. Gramén.

Cementbruk. Se Cement.

Cementeringsförmän. På grund av cementeringsarbetens allt allmännare användning vid lantbruket och särskilt för att befordra anläggning av ändamålsenliga gödselstäder och gödselvattenbrunnar hava flera hushållningssällskap på senaste tid anställt c. med uppgift att biträda jordbrukare vid dylika arbeten.

Cementrör. Se Cement, Täckdikesrör.

Centaurea. Se Klint.

Centner = 100 skålpund. Se Mått.

Centralanstalten för försöksväsendet på jordbruksområdet upprättades år 1907 på Lantbruksakademiens Experimentalfält, då i densamma ingick Akademiens förutvarande jordbruks-, botaniska och kemiska avdelningar, Statens entomologiska anstalt och Hushållningssällskapens lokala fältförsök, vartill kom en nyupprättad avdelning för husdjursskötsel, mejeriväsen och bakteriologi, vilken sistnämnda vetenskap år 1912 fick särskild avdelning. Anstaltens uppgift är att genom i olika delar av landet anordnade systematiska försök samt genom vetenskapliga undersökningar utreda för lantbruket och dess binäringar viktiga frågor, genom uppvisningar åskådliggöra genom försöken vunna resultat samt att meddela allmänheten upplysningar i ämnen, som tillhöra anstaltens verksamhet. Den består av: 1. Jordbruksavdelningen, som genom försök utreder frågor om jordens bearbetning, torrläggning, bevattning och gödsling samt växtodling samt handhar ledningen av de av hushållningssällskapen bekostade lokala fältförsöken. 2. Lantbrukskemiska avdelningen, som utgör kemiska och fysiska undersökningar, dels självständiga arbeten, dels analyser åt övriga avdelningar. 3. Avdelning för husdjursskötsel för arbeten rörande husdjurens avel, utfodring och vård; hit hör även en underavdelning för mejeriförsök. 4. Botaniska avdelningen för undersökningar rörande växternas livsvillkor, förädling och sjukdomar; avdelningen har hittills huvudsakligen ägnat sig åt de sistnämndas utforskande och bekämpande och tillhandagår allmänheten med råd i detta ämne. 5. Entomologiska avdelningen för undersökningar rörande skadeinsekter och deras bekämpande och för rådgivning därutinnan. 6. Bakteriologiska avdelningen för bakteriologiska undersökningar i jordbrukets och mjölkhushållningens tjänst. Anstaltens ärenden förberedas av en nämnd bestående av Lantbruksakademiens sekreterare (ordf.) samt avdelningarnas föreståndare och överassistenter. Anstaltens styrelse består av Lantbruksakademiens preses (ordf.) och sekreterare samt 3 av K. M:t och 2 av Lantbruksakademien för 2 år utsedda ledamöter.

Centralkassa. Se Kreditväsen.

Centrifug. Apparat för att med centrifugalkraftens hjälp skilja olika tunga ämnen. Dylika apparater användas i lantbrukets tjänst huvudsakligen för mjölkskumning (se Separator) men även för sädessortering, jfr Sädessorterare.

Cephalaria tatarica Schrad., en till väddväxternas familj, *Dipsaceæ,* hörande, från Sibirien härstammande flerårig, högvuxen (2 m.) ört med blekgula blomhuvuden och parbladiga blad. Användes som gruppvis odlad prydnadsväxt; förökas genom frön eller delning, blommar juli—augusti.

Cephaleia. Se Granspinnarestekel.

Cephus. Se Halmstekel.

Cerastium, till fam. *Alsinaceæ* hörande lågvuxna örter med obetydliga vita blommor. De i vårt land vildväxande arterna sakna all

Blandnings-förhållanden	Till 1 kbm. betong erfordras:			
	Cement kbm.	kg.	Sand kbm.	Makadam kbm.
1:2:3	0.275	385	0.55	0.82
1:2:4	0.255	360	0.51	0.89
1:3:5	0.185	260	0.56	0.92
1:4:6	0.150	210	0.60	0.90
1:5:7	0.126			

175

0.63

0.88

1:6:8

0.109

155

0.66

0.87

Vid beräkning av materialåtgången bör beaktas, att cementen fyller hålrummen mellan sandkornen och cement bruket mellan stenarna. Därför har cementbruk i allmänhet ej större volym än blott den ingående sanden, och betongens volym är mindre än summan av cementbrukets och stenens volym. Av 1 hl. cement + 5 hl. sand och 7 hl. sten eller tillsammans 13 hl. blir det blott omkring 1 m^3 betong.

Tillredd betongmassa bör helst omedelbart användas och får stå högst $^1/_2$ timme.

Armerad betong är en vanlig benämning på c. eller betong med järninlägg. Den är mycket lämplig för byggnadskonstruktioner av skilda slag, särskilt till bjälklag och pelare och får år från år användning i allt större utsträckning, men på grund av sitt höga pris kommer den blott i undantagsfall till användning i lantmannabyggnader. Betong mellan järnbalkar förekommer ofta t. ex. över källarlokaler o. dyl. Härför utläggas järnbalkar eller järnvägsräls med omkr. 90 cm. mellanrum, mellan vilka gjutas betongvalv, vanligen med 10 à 12 cm. tjocklek i hjässan. Mellan järnbalkar kan även slås valv av bränt tegel eller cementtegel, men detta ställer sig dyrare. Betonggjutning för murar o. dyl. fordrar formar, vilka utföras av väl utsvällda bräder.L. N. Gramén.

Cementbruk. Se Cement.

Cementeringsförmän. På grund av cementeringsarbetens allt allmännare användning vid lantbruket och särskilt för att befordra anläggning av ändamålsenliga gödselstäder och gödselvattenbrunnar hava flera hushållningssällskap på senaste tid anställt c. med uppgift att biträda jordbrukare vid dylika arbeten.

Cementrör. Se Cement, Täckdikesrör.

Centaurea. Se Klint.

Centner = 100 skålpund. Se Mått.

Centralanstalten för försöksväsendet på jordbruksområdet upprättades år 1907 på Lantbruksakademiens Experimentalfält, då i densamma ingick Akademiens förutvarande jordbruks-, botaniska och kemiska avdelningar, Statens entomologiska anstalt och Hushållningssällskapens lokala fältförsök, vartill kom en nyupprättad avdelning för husdjursskötsel, mejeriväsen och bakteriologi, vilken sistnämnda vetenskap år 1912 fick särskild avdelning. Anstaltens uppgift är att genom i olika delar av landet anordnade systematiska försök samt genom vetenskapliga undersökningar utreda för lantbruket och dess binäringar viktiga frågor, genom uppvisningar åskådliggöra genom försöken vunna resultat samt att meddela allmänheten upplysningar i ämnen, som tillhöra anstaltens verksamhet. Den består av: 1. Jordbruksavdelningen, som genom försök utreder frågor om jordens bearbetning, torrläggning, bevattning och gödsling samt växtodling samt handhar ledningen av de av hushållningssällskapen bekostade lokala fältförsöken. 2. Lantbrukskemiska avdelningen, som utgör kemiska och fysiska undersökningar, dels självständiga arbeten, dels analyser åt övriga avdelningar. 3. Avdelning för husdjursskötsel för arbeten rörande husdjurens avel, utfodring och vård; hit hör även en underavdelning för mejeriförsök. 4. Botaniska avdelningen för undersökningar rörande växternas livsvillkor, förädling och sjukdomar; avdelningen har hittills huvudsakligen ägnat sig åt de sistnämndas utforskande och bekämpande och tillhandagår allmänheten med råd i detta ämne. 5. Entomologiska avdelningen för undersökningar rörande skadeinsekter och deras bekämpande och för rådgivning därutinnan. 6. Bakteriologiska avdelningen för bakteriologiska undersökningar i jordbrukets och mjölkhushållningens tjänst. Anstaltens ärenden förberedas av en nämnd bestående av Lantbruksakademiens sekreterare (ordf.) samt avdelningarnas föreståndare och överassistenter. Anstaltens styrelse består av Lantbruksakademiens preses (ordf.) och sekreterare samt 3 av K. M:t och 2 av Lantbruksakademien för 2 år utsedda ledamöter.

Centralkassa. Se Kreditväsen.

Centrifug. Apparat för att med centrifugalkraftens hjälp skilja olika tunga ämnen. Dylika apparater användas i lantbrukets tjänst huvudsakligen för mjölkskumning (se Separator) men även för sädessortering, jfr Sädessorterare.

Cephalaria tatarica Schrad., en till väddväxternas familj, *Dipsaceæ,* hörande, från Sibirien härstammande flerårig, högvuxen (2 m.) ört med blekgula blomhuvuden och parbladiga blad. Användes som gruppvis odlad prydnadsväxt; förökas genom frön eller delning, blommar juli—augusti.

Cephaleia. Se Granspinnarestekel.

Cephus. Se Halmstekel.

Cerastium, till fam. *Alsinaceæ* hörande lågvuxna örter med obetydliga vita blommor. De i vårt land vildväxande arterna sakna all

Blandnings-
förhållanden

Till 1 kbm. betong erfordras:

Cement
kbm. kg.

Sand
kbm.

Maka-
dam
kbm.

1:2:3

0.275

385

0.55

0.82

1:2:4

0.255

360

0.51

0.89

1:3:5

0.185

260

0.56

0.92

1:4:6

0.150

210

0.60

0.90

1:5:7

0.126

175

0.63

0.88

1:6:8

0.109

155

0.66

0.87

Vid beräkning av materialåtgången bör beaktas, att cementen fyller hålrummen mellan sandkornen och cement bruket mellan stenarna. Därför har cementbruk i allmänhet ej större volym än blott den ingående sanden, och betongens volym är mindre än summan av cementbrukets och stenens volym. Av 1 hl. cement + 5 hl. sand och 7 hl. sten eller tillsammans 13 hl. blir det blott omkring 1 m^3 betong.

Tillredd betongmassa bör helst omedelbart användas och får stå högst $^{1}/_{2}$ timme.

Armerad betong är en vanlig benämning på c. eller betong med järninlägg. Den är mycket lämplig för byggnadskonstruktioner av skilda slag, särskilt till bjälklag och pelare och får år från år användning i allt större utsträckning, men på grund av sitt höga pris kommer den blott i undantagsfall till användning i lantmannabyggnader. Betong mellan järnbalkar förekommer ofta t. ex. över källarlokaler o. dyl. Härför utläggas järnbalkar eller järnvägsräls med omkr. 90 cm. mellanrum, mellan vilka gjutas betongvalv, vanligen med 10 à 12 cm. tjocklek i hjässan. Mellan järnbalkar kan även slås valv av bränt tegel eller cementtegel, men detta ställer sig dyrare. Betonggjutning för murar o. dyl. fordrar formar, vilka utföras av väl utsvällda bräder.L. N. Gramén.

Cementbruk. Se Cement.

Cementeringsförmän. På grund av cementeringsarbetens allt allmännare användning vid lantbruket och särskilt för att befordra anläggning av ändamålsenliga gödselstäder och gödselvattenbrunnar hava flera hushållningssällskap på senaste tid anställt c. med uppgift att biträda jordbrukare vid dylika arbeten.

Cementrör. Se Cement, Täckdikesrör.

Centaurea. Se Klint.

Centner = 100 skålpund. Se Mått.

Centralanstalten för försöksväsendet på jordbruksområdet upprättades år 1907 på Lantbruksakademiens Experimentalfält, då i densamma ingick Akademiens förutvarande jordbruks-, botaniska och kemiska avdelningar, Statens entomologiska anstalt och Hushållningssällskapens lokala fältförsök, vartill kom en nyupprättad avdelning för husdjursskötsel, mejeriväsen och bakteriologi, vilken sistnämnda vetenskap år 1912 fick särskild avdelning. Anstaltens uppgift är att genom i olika delar av landet anordnade systematiska försök samt genom vetenskapliga undersökningar utreda för lantbruket och dess binäringar viktiga frågor, genom uppvisningar åskådliggöra genom försöken vunna resultat samt att meddela allmänheten upplysningar i ämnen, som tillhöra anstaltens verksamhet. Den består av: 1. Jordbruksavdelningen, som genom försök utreder frågor om jordens bearbetning, torrläggning, bevattning och gödsling samt växtodling samt handhar ledningen av de av hushållningssällskapen bekostade lokala fältförsöken. 2. Lantbrukskemiska avdelningen, som utgör kemiska och fysiska undersökningar, dels självständiga arbeten, dels analyser åt övriga avdelningar. 3. Avdelning för husdjursskötsel för arbeten rörande husdjurens avel, utfodring och vård; hit hör även en underavdelning för mejeriförsök. 4. Botaniska avdelningen för undersökningar rörande växternas livsvillkor, förädling och sjukdomar; avdelningen har hittills huvudsakligen ägnat sig åt de sistnämndas utforskande och bekämpande och tillhandagår allmänheten med råd i detta ämne. 5. Entomologiska avdelningen för undersökningar rörande skadeinsekter och deras bekämpande och för rådgivning därutinnan. 6. Bakteriologiska avdelningen för bakteriologiska undersökningar i jordbrukets och mjölkhushållningens tjänst. Anstaltens ärenden förberedas av en nämnd bestående av Lantbruksakademiens sekreterare (ordf.) samt avdelningarnas föreståndare och överassistenter. Anstaltens styrelse består av Lantbruksakademiens preses (ordf.) och sekreterare samt 3 av K. M:t och 2 av Lantbruksakademien för 2 år utsedda ledamöter.

Centralkassa. Se Kreditväsen.

Centrifug. Apparat för att med centrifugalkraftens hjälp skilja olika tunga ämnen. Dylika apparater användas i lantbrukets tjänst huvudsakligen för mjölkskumning (se Separator) men även för sädessortering, jfr Sädessorterare.

Cephalaria tatarica Schrad., en till väddväxternas familj, *Dipsaceæ,* hörande, från Sibirien härstammande flerårig, högvuxen (2 m.) ört med blekgula blomhuvuden och parbladiga blad. Användes som gruppvis odlad prydnadsväxt; förökas genom frön eller delning, blommar juli—augusti.

Cephaleia. Se Granspinnarestekel.

Cephus. Se Halmstekel.

Cerastium, till fam. *Alsinaceæ* hörande lågvuxna örter med obetydliga vita blommor. De i vårt land vildväxande arterna sakna all

Blandnings-förhållanden	Till 1 kbm. betong erfordras:			
	Cement kbm.	kg.	Sand kbm.	Maka-dam kbm.
1:2:3	0.275	385	0.55	0.82
1:2:4	0.255	360	0.51	0.89
1:3:5	0.185	260	0.56	0.92
1:4:6	0.150	210	0.60	0.90
1:5:7	0.126	175	0.63	0.88
1:6:8	0.109	155	0.66	0.87

Vid beräkning av materialåtgången bör beaktas, att cementen fyller hålrummen mellan sandkornen och cement bruket mellan stenarna. Därför har cementbruk i allmänhet ej större volym än blott den ingående sanden, och betongens volym är mindre än summan av cementbrukets och stenens volym. Av 1 hl. cement + 5 hl. sand och 7 hl. sten eller tillsammans 13 hl. blir det blott omkring 1 m^3 betong.

Tillredd betongmassa bör helst omedelbart användas och får stå högst $^{1}/_{2}$ timme.

Armerad betong är en vanlig benämning på c. eller betong med järninlägg. Den är mycket lämplig för byggnadskonstruktioner av skilda slag, särskilt till bjälklag och pelare och får år från år användning i allt större utsträckning, men på grund av sitt höga pris kommer den blott i undantagsfall till användning i lantmannabyggnader. Betong mellan järnbalkar förekommer ofta t. ex. över källarlokaler o. dyl. Härför utläggas järnbalkar eller järnvägsräls med omkr. 90 cm. mellanrum, mellan vilka gjutas betongvalv, vanligen med 10 à 12 cm. tjocklek i hjässan. Mellan järnbalkar kan även slås valv av bränt tegel eller cementtegel, men detta ställer sig dyrare. Betonggjutning för murar o. dyl. fordrar formar, vilka utföras av väl utsvällda bräder.L. N. Gramén.

Cementbruk. Se Cement.

Cementeringsförmän. På grund av cementeringsarbetens allt allmännare användning vid lantbruket och särskilt för att befordra anläggning av ändamålsenliga gödselstäder och gödselvattenbrunnar hava flera hushållningssällskap på senaste tid anställt c. med uppgift att biträda jordbrukare vid dylika arbeten.

Cementrör. Se Cement, Täckdikesrör.

Centaurea. Se Klint.

Centner = 100 skålpund. Se Mått.

Centralanstalten för försöksväsendet på jordbruksområdet upprättades år 1907 på Lantbruksakademiens Experimentalfält, då i densamma ingick Akademiens förutvarande jordbruks-, botaniska och kemiska avdelningar, Statens entomologiska anstalt och Hushållningssällskapens lokala fältförsök, vartill kom en nyupprättad avdelning för husdjursskötsel, mejeriväsen och bakteriologi, vilken sistnämnda vetenskap år 1912 fick särskild avdelning. Anstaltens uppgift är att genom i olika delar av landet anordnade systematiska försök samt genom vetenskapliga undersökningar utreda för lantbruket och dess binäringar viktiga frågor, genom uppvisningar åskådliggöra genom försöken vunna resultat samt att meddela allmänheten upplysningar i ämnen, som tillhöra anstaltens verksamhet. Den består av: 1. Jordbruksavdelningen, som genom försök utreder frågor om jordens bearbetning, torrläggning, bevattning och gödsling samt växtodling samt handhar ledningen av de av hushållningssällskapen bekostade lokala fältförsöken. 2. Lantbrukskemiska avdelningen, som utgör kemiska och fysiska undersökningar, dels självständiga arbeten, dels analyser åt övriga avdelningar. 3. Avdelning för husdjursskötsel för arbeten rörande husdjurens avel, utfodring och vård; hit hör även en underavdelning för mejeriförsök. 4. Botaniska avdelningen för undersökningar rörande växternas livsvillkor, förädling och sjukdomar; avdelningen har hittills huvudsakligen ägnat sig åt de sistnämndas utforskande och bekämpande och tillhandagår allmänheten med råd i detta ämne. 5. Entomologiska avdelningen för undersökningar rörande skadeinsekter och deras bekämpande och för rådgivning därutinnan. 6. Bakteriologiska avdelningen för bakteriologiska undersökningar i jordbrukets och mjölkhushållningens tjänst. Anstaltens ärenden förberedas av en nämnd bestående av Lantbruksakademiens sekreterare (ordf.) samt avdelningarnas föreståndare och överassistenter. Anstaltens styrelse består av Lantbruksakademiens preses (ordf.) och sekreterare samt 3 av K. M:t och 2 av Lantbruksakademien för 2 år utsedda ledamöter.

Centralkassa. Se Kreditväsen.

Centrifug. Apparat för att med centrifugalkraftens hjälp skilja olika tunga ämnen. Dylika apparater användas i lantbrukets tjänst huvudsakligen för mjölkskumning (se Separator) men även för sädessortering, jfr Sädessorterare.

Cephalaria tatarica Schrad., en till väddväxternas familj, *Dipsaceæ,* hörande, från Sibirien härstammande flerårig, högvuxen (2 m.) ört med blekgula blomhuvuden och parbladiga blad. Användes som gruppvis odlad prydnadsväxt; förökas genom frön eller delning, blommar juli—augusti.

Cephaleia. Se Granspinnarestekel.

Cephus. Se Halmstekel.

Cerastium, till fam. *Alsinaceæ* hörande lågvuxna örter med obetydliga vita blommor. De i vårt land vildväxande arterna sakna all

Blandnings-förhållanden	Till 1 kbm. betong erfordras:			
	Cement kbm.	kg.	Sand kbm.	Maka-dam kbm.
1:2:3	0.275	385	0.55	0.82
1:2:4	0.255	360	0.51	0.89
1:3:5	0.185	260	0.56	0.92

Blandnings- förhållanden	Till 1 kbm. betong erfordras: Cement kbm.	kg.	Sand	
1:4:6	0.150	210	0.60	0.90
1:5:7	0.126	175	0.63	0.88
1:6:8	0.109	155	0.66	0.87

Vid beräkning av materialåtgången bör beaktas, att cementen fyller hålrummen mellan sandkornen och cement bruket mellan stenarna. Därför har cementbruk i allmänhet ej större volym än blott den ingående sanden, och betongens volym är mindre än summan av cementbrukets och stenens volym. Av 1 hl. cement + 5 hl. sand och 7 hl. sten eller tillsammans 13 hl. blir det blott omkring 1 m^3 betong.

Tillredd betongmassa bör helst omedelbart användas och får stå högst $^1/_2$ timme.

Armerad betong är en vanlig benämning på c. eller betong med järninlägg. Den är mycket lämplig för byggnadskonstruktioner av skilda slag, särskilt till bjälklag och pelare och får år från år användning i allt större utsträckning, men på grund av sitt höga pris kommer den blott i undantagsfall till användning i lantmannabyggnader. Betong mellan järnbalkar förekommer ofta t. ex. över källarlokaler o. dyl. Härför utläggas järnbalkar eller järnvägsräls med omkr. 90 cm. mellanrum, mellan vilka gjutas betongvalv, vanligen med 10 à 12 cm. tjocklek i hjässan. Mellan järnbalkar kan även slås valv av bränt tegel eller cementtegel, men detta ställer sig dyrare. Betonggjutning för murar o. dyl. fordrar formar, vilka utföras av väl utsvällda bräder.L. N. Gramén.

Cementbruk. Se Cement.

Cementeringsförmän. På grund av cementeringsarbetens allt allmännare användning vid lantbruket och särskilt för att befordra anläggning av ändamålsenliga gödselstäder och gödselvattenbrunnar hava flera hushållningssällskap på senaste tid anställt c. med uppgift att biträda jordbrukare vid dylika arbeten.

Cementrör. Se Cement, Täckdikesrör.

Centaurea. Se Klint.

Centner = 100 skålpund. Se Mått.

Centralanstalten för försöksväsendet på jordbruksområdet upprättades år 1907 på Lantbruksakademiens Experimentalfält, då i densamma ingick Akademiens förutvarande jordbruks-, botaniska och kemiska avdelningar, Statens entomologiska anstalt och Hushållningssällskapens lokala fältförsök, vartill kom en nyupprättad avdelning för husdjursskötsel, mejeriväsen och bakteriologi, vilken sistnämnda vetenskap år 1912 fick särskild avdelning. Anstaltens uppgift är att genom i olika delar av landet anordnade systematiska försök samt genom vetenskapliga undersökningar utreda för lantbruket och dess binäringar viktiga frågor, genom uppvisningar åskådliggöra genom försöken vunna resultat samt att meddela allmänheten upplysningar i ämnen, som tillhöra anstaltens verksamhet. Den består av: 1. Jordbruksavdelningen, som genom försök utreder frågor om jordens bearbetning, torrläggning, bevattning och gödsling samt växtodling samt handhar ledningen av de av hushållningssällskapen bekostade lokala fältförsöken. 2. Lantbrukskemiska avdelningen, som utgör kemiska och fysiska undersökningar, dels självständiga arbeten, dels analyser åt övriga avdelningar. 3. Avdelning för husdjursskötsel för arbeten rörande husdjurens avel, utfodring och vård; hit hör även en underavdelning för mejeriförsök. 4. Botaniska avdelningen för undersökningar rörande växternas livsvillkor, förädling och sjukdomar; avdelningen har hittills huvudsakligen ägnat sig åt de sistnämndas utforskande och bekämpande och tillhandagår allmänheten med råd i detta ämne. 5. Entomologiska avdelningen för undersökningar rörande skadeinsekter och deras bekämpande och för rådgivning därutinnan. 6. Bakteriologiska avdelningen för bakteriologiska undersökningar i jordbrukets och mjölkhushållningens tjänst. Anstaltens ärenden förberedas av en nämnd bestående av Lantbruksakademiens sekreterare (ordf.) samt avdelningarnas föreståndare och överassistenter. Anstaltens styrelse består av Lantbruksakademiens preses (ordf.) och sekreterare samt 3 av K. M:t och 2 av Lantbruksakademien för 2 år utsedda ledamöter.

Centralkassa. Se Kreditväsen.

Centrifug. Apparat för att med centrifugalkraftens hjälp skilja olika tunga ämnen. Dylika apparater användas i lantbrukets tjänst huvudsakligen för mjölkskumning (se Separator) men även för sädessortering, jfr Sädessorterare.

Cephalaria tatarica Schrad., en till väddväxternas familj, *Dipsaceæ,* hörande, från Sibirien härstammande flerårig, högvuxen (2 m.) ört med blekgula blomhuvuden och parbladiga blad. Användes som gruppvis odlad prydnadsväxt; förökas genom frön eller delning, blommar juli—augusti.

Cephaleia. Se Granspinnarestekel.

Cephus. Se Halmstekel.

Cerastium, till fam. *Alsinaceæ* hörande lågvuxna örter med obetydliga vita blommor. De i vårt land vildväxande arterna sakna all

kbm.

Maka-
dam
kbm.

1:2:3

0.275

385

0.55

0.82

1:2:4

0.255

360

0.51

0.89

1:3:5

0.185

260

0.56

0.92

1:4:6

0.150

210

0.60

0.90

1:5:7

0.126

175

0.63

0.88

1:6:8

0.109

155

0.66

0.87

Vid beräkning av materialåtgången bör beaktas, att cementen fyller hålrummen mellan sandkornen och cement bruket mellan stenarna. Därför har cementbruk i allmänhet ej större volym än blott den ingående sanden, och betongens volym är mindre än summan av cementbrukets och stenens volym. Av 1 hl. cement + 5 hl. sand och 7 hl. sten eller tillsammans 13 hl. blir det blott omkring 1 m^3 betong.

Tillredd betongmassa bör helst omedelbart användas och får stå högst $^1/_2$ timme.

Armerad betong är en vanlig benämning på c. eller betong med järninlägg. Den är mycket lämplig för byggnadskonstruktioner av skilda slag, särskilt till bjälklag och pelare och får år från år användning i allt större utsträckning, men på grund av sitt höga pris kommer den blott i undantagsfall till användning i lantmannabyggnader. Betong mellan järnbalkar förekommer ofta t. ex. över källarlokaler o. dyl. Härför utläggas järnbalkar eller järnvägsräls med omkr. 90 cm. mellanrum, mellan vilka gjutas betongvalv, vanligen med 10 à 12 cm. tjocklek i hjässan. Mellan järnbalkar kan även slås valv av bränt tegel eller cementtegel, men detta ställer sig dyrare. Betonggjutning för murar o. dyl. fordrar formar, vilka utföras av väl utsvällda bräder.L. N. Gramén.

Cementbruk. Se Cement.

Cementeringsförmän. På grund av cementeringsarbetens allt allmännare användning vid lantbruket och särskilt för att befordra anläggning av ändamålsenliga gödselstäder och gödselvattenbrunnar hava flera hushållningssällskap på senaste tid anställt c. med uppgift att biträda jordbrukare vid dylika arbeten.

Cementrör. Se Cement, Täckdikesrör.

Centaurea. Se Klint.

Centner = 100 skålpund. Se Mått.

Centralanstalten för försöksväsendet på jordbruksområdet upprättades år 1907 på Lantbruksakademiens Experimentalfält, då i densamma ingick Akademiens förutvarande jordbruks-, botaniska och kemiska avdelningar, Statens entomologiska anstalt och Hushållningssällskapens lokala fältförsök, vartill kom en nyupprättad avdelning för

husdjursskötsel, mejeriväsen och bakteriologi, vilken sistnämnda vetenskap år 1912 fick särskild avdelning. Anstaltens uppgift är att genom i olika delar av landet anordnade systematiska försök samt genom vetenskapliga undersökningar utreda för lantbruket och dess binäringar viktiga frågor, genom uppvisningar åskådliggöra genom försöken vunna resultat samt att meddela allmänheten upplysningar i ämnen, som tillhöra anstaltens verksamhet. Den består av: 1. Jordbruksavdelningen, som genom försök utreder frågor om jordens bearbetning, torrläggning, bevattning och gödsling samt växtodling samt handhar ledningen av de av hushållningssällskapen bekostade lokala fältförsöken. 2. Lantbrukskemiska avdelningen, som utgör kemiska och fysiska undersökningar, dels självständiga arbeten, dels analyser åt övriga avdelningar. 3. Avdelning för husdjursskötsel för arbeten rörande husdjurens avel, utfodring och vård; hit hör även en underavdelning för mejeriförsök. 4. Botaniska avdelningen för undersökningar rörande växternas livsvillkor, förädling och sjukdomar; avdelningen har hittills huvudsakligen ägnat sig åt de sistnämndas utforskande och bekämpande och tillhandagår allmänheten med råd i detta ämne. 5. Entomologiska avdelningen för undersökningar rörande skadeinsekter och deras bekämpande och för rådgivning därutinnan. 6. Bakteriologiska avdelningen för bakteriologiska undersökningar i jordbrukets och mjölkhushållningens tjänst. Anstaltens ärenden förberedas av en nämnd bestående av Lantbruksakademiens sekreterare (ordf.) samt avdelningarnas föreståndare och överassistenter. Anstaltens styrelse består av Lantbruksakademiens preses (ordf.) och sekreterare samt 3 av K. M:t och 2 av Lantbruksakademien för 2 år utsedda ledamöter.

Centralkassa. Se Kreditväsen.

Centrifug. Apparat för att med centrifugalkraftens hjälp skilja olika tunga ämnen. Dylika apparater användas i lantbrukets tjänst huvudsakligen för mjölkskumning (se Separator) men även för sädessortering, jfr Sädessorterare.

Cephalaria tatarica Schrad., en till väddväxternas familj, *Dipsaceæ,* hörande, från Sibirien härstammande flerårig, högvuxen (2 m.) ört med blekgula blomhuvuden och parbladiga blad. Användes som gruppvis odlad prydnadsväxt; förökas genom frön eller delning, blommar juli—augusti.

Cephaleia. Se Granspinnarestekel.

Cephus. Se Halmstekel.

Cerastium, till fam. *Alsinaceæ* hörande lågvuxna örter med obetydliga vita blommor. De i vårt land vildväxande arterna sakna all

Blandnings- förhållanden	Till 1 kbm. betong erfordras:			
	Cement kbm.	kg.	Sand kbm.	Maka- dam kbm.
1:2:3	0.275	385	0.55	0.82
1:2:4	0.255	360	0.51	0.89
1:3:5	0.185	260	0.56	0.92
1:4:6	0.150	210	0.60	0.90
1:5:7	0.126	175	0.63	0.88

1:6:8

0.109

155

0.66

0.87

Vid beräkning av materialåtgången bör beaktas, att cementen fyller hålrummen mellan sandkornen och cement bruket mellan stenarna. Därför har cementbruk i allmänhet ej större volym än blott den ingående sanden, och betongens volym är mindre än summan av cementbrukets och stenens volym. Av 1 hl. cement + 5 hl. sand och 7 hl. sten eller tillsammans 13 hl. blir det blott omkring 1 m^3 betong.

Tillredd betongmassa bör helst omedelbart användas och får stå högst $^1/_2$ timme.

Armerad betong är en vanlig benämning på c. eller betong med järninlägg. Den är mycket lämplig för byggnadskonstruktioner av skilda slag, särskilt till bjälklag och pelare och får år från år användning i allt större utsträckning, men på grund av sitt höga pris kommer den blott i undantagsfall till användning i lantmannabyggnader. Betong mellan järnbalkar förekommer ofta t. ex. över källarlokaler o. dyl. Härför utläggas järnbalkar eller järnvägsräls med omkr. 90 cm. mellanrum, mellan vilka gjutas betongvalv, vanligen med 10 à 12 cm. tjocklek i hjässan. Mellan järnbalkar kan även slås valv av bränt tegel eller cementtegel, men detta ställer sig dyrare. Betonggjutning för murar o. dyl. fordrar formar, vilka utföras av väl utsvällda bräder.L. N. Gramén.

Cementbruk. Se Cement.

Cementeringsförmän. På grund av cementeringsarbetens allt allmännare användning vid lantbruket och särskilt för att befordra anläggning av ändamålsenliga gödselstäder och gödselvattenbrunnar hava flera hushållningssällskap på senaste tid anställt c. med uppgift att biträda jordbrukare vid dylika arbeten.

Cementrör. Se Cement, Täckdikesrör.

Centaurea. Se Klint.

Centner = 100 skålpund. Se Mått.

Centralanstalten för försöksväsendet på jordbruksområdet upprättades år 1907 på Lantbruksakademiens Experimentalfält, då i densamma ingick Akademiens förutvarande jordbruks-, botaniska och kemiska avdelningar, Statens entomologiska anstalt och Hushållningssällskapens lokala fältförsök, vartill kom en nyupprättad avdelning för husdjursskötsel, mejeriväsen och bakteriologi, vilken sistnämnda vetenskap år 1912 fick särskild avdelning. Anstaltens uppgift är att genom i olika delar av landet anordnade systematiska försök samt genom vetenskapliga undersökningar utreda för lantbruket och dess binäringar viktiga frågor, genom uppvisningar åskådliggöra genom försöken vunna resultat samt att meddela allmänheten upplysningar i ämnen, som tillhöra anstaltens verksamhet. Den består av: 1. Jordbruksavdelningen, som genom försök utreder frågor om jordens bearbetning, torrläggning, bevattning och gödsling samt växtodling samt handhar ledningen av de av hushållningssällskapen bekostade lokala fältförsöken. 2. Lantbrukskemiska avdelningen, som utgör kemiska och fysiska undersökningar, dels självständiga arbeten, dels analyser åt övriga avdelningar. 3. Avdelning för husdjursskötsel för arbeten rörande husdjurens avel, utfodring och vård; hit hör även en underavdelning för mejeriförsök. 4. Botaniska avdelningen för undersökningar rörande växternas livsvillkor, förädling och sjukdomar; avdelningen har hittills huvudsakligen ägnat sig åt de sistnämndas utforskande och bekämpande och tillhandagår allmänheten med råd i detta ämne. 5. Entomologiska avdelningen för undersökningar rörande skadeinsekter och deras bekämpande och för rådgivning därutinnan. 6. Bakteriologiska avdelningen för bakteriologiska undersökningar i jordbrukets och mjölkhushållningens tjänst. Anstaltens ärenden förberedas av en nämnd bestående av Lantbruksakademiens sekreterare (ordf.) samt avdelningarnas föreståndare och överassistenter. Anstaltens styrelse består av Lantbruksakademiens preses (ordf.) och sekreterare samt 3 av K. M:t och 2 av Lantbruksakademien för 2 år utsedda ledamöter.

Centralkassa. Se Kreditväsen.

Centrifug. Apparat för att med centrifugalkraftens hjälp skilja olika tunga ämnen. Dylika apparater användas i lantbrukets tjänst huvudsakligen för mjölkskumning (se Separator) men även för sädessortering, jfr Sädessorterare.

Cephalaria tatarica Schrad., en till väddväxternas familj, *Dipsaceæ,* hörande, från Sibirien härstammande flerårig, högvuxen (2 m.) ört med blekgula blomhuvuden och parbladiga blad. Användes som gruppvis odlad prydnadsväxt; förökas genom frön eller delning, blommar juli—augusti.

Cephaleia. Se Granspinnarestekel.

Cephus. Se Halmstekel.

Cerastium, till fam. *Alsinaceæ* hörande lågvuxna örter med obetydliga vita blommor. De i vårt land vildväxande arterna sakna all

Blandnings-
förhållanden

Till 1 kbm. betong erfordras:

Cement
kbm. kg.

Sand
kbm.

Maka-
dam
kbm.

1:2:3

0.275

385

0.55

0.82

1:2:4

0.255

360

0.51

0.89

1:3:5

0.185

260

0.56

0.92

1:4:6

0.150

210

0.60

0.90

1:5:7

0.126

175

0.63

0.88

1:6:8

0.109

155

0.66

0.87

Vid beräkning av materialåtgången bör beaktas, att cementen fyller hålrummen mellan sandkornen och cement bruket mellan stenarna. Därför har cementbruk i allmänhet ej större volym än blott den ingående sanden, och betongens volym är mindre än summan av cementbrukets och stenens volym. Av 1 hl. cement + 5 hl. sand och 7 hl. sten eller tillsammans 13 hl. blir det blott omkring 1 m^3 betong.

Tillredd betongmassa bör helst omedelbart användas och får stå högst $^1/_2$ timme.

Armerad betong är en vanlig benämning på c. eller betong med järninlägg. Den är mycket lämplig för byggnadskonstruktioner av skilda slag, särskilt till bjälklag och pelare och får år från år användning i allt större utsträckning, men på grund av sitt höga pris kommer den blott i undantagsfall till användning i lantmannabyggnader. Betong mellan järnbalkar förekommer ofta t. ex. över källarlokaler o. dyl. Härför utläggas järnbalkar eller järnvägsräls med omkr. 90 cm. mellanrum, mellan vilka gjutas betongvalv, vanligen med 10 à 12 cm. tjocklek i hjässan. Mellan järnbalkar kan även slås valv av bränt tegel eller cementtegel, men detta ställer sig dyrare. Betonggjutning för murar o. dyl. fordrar formar, vilka utföras av väl utsvällda bräder.L. N. Gramén.

Cementbruk. Se Cement.

Cementeringsförmän. På grund av cementeringsarbetens allt allmännare användning vid lantbruket och särskilt för att befordra anläggning av ändamålsenliga gödselstäder och gödselvattenbrunnar hava flera hushållningssällskap på senaste tid anställt c. med uppgift att biträda jordbrukare vid dylika arbeten.

Cementrör. Se Cement, Täckdikesrör.

Centaurea. Se Klint.

Centner = 100 skålpund. Se Mått.

Centralanstalten för försöksväsendet på jordbruksområdet upprättades år 1907 på Lantbruksakademiens Experimentalfält, då i densamma ingick Akademiens förutvarande jordbruks-, botaniska och kemiska avdelningar, Statens entomologiska anstalt och Hushållningssällskapens lokala fältförsök, vartill kom en nyupprättad avdelning för husdjursskötsel, mejeriväsen och bakteriologi, vilken sistnämnda vetenskap år 1912 fick särskild avdelning. Anstaltens uppgift är att genom i olika delar av landet anordnade systematiska försök samt genom vetenskapliga undersökningar utreda för lantbruket och dess binäringar viktiga frågor, genom uppvisningar åskådliggöra genom försöken vunna resultat samt att meddela allmänheten upplysningar i ämnen, som tillhöra anstaltens verksamhet. Den består av: 1. Jordbruksavdelningen, som genom försök utreder frågor om jordens bearbetning, torrläggning, bevattning och gödsling samt växtodling samt handhar ledningen av de av hushållningssällskapen bekostade lokala fältförsöken. 2. Lantbrukskemiska avdelningen, som utgör kemiska och fysiska undersökningar, dels självständiga arbeten, dels analyser åt övriga avdelningar. 3. Avdelning för husdjursskötsel för arbeten rörande husdjurens avel, utfodring och vård; hit hör även en underavdelning för mejeriförsök. 4. Botaniska avdelningen för undersökningar rörande växternas livsvillkor, förädling och sjukdomar; avdelningen har hittills huvudsakligen ägnat sig åt de sistnämndas utforskande och bekämpande och tillhandagår allmänheten med råd i detta ämne. 5. Entomologiska avdelningen för undersökningar rörande skadeinsekter och deras bekämpande och för rådgivning därutinnan. 6. Bakteriologiska avdelningen för bakteriologiska undersökningar i jordbrukets och mjölkhushållningens tjänst. Anstaltens ärenden förberedas av en nämnd bestående av Lantbruksakademiens sekreterare (ordf.) samt avdelningarnas föreståndare och överassistenter. Anstaltens styrelse består av Lantbruksakademiens preses (ordf.) och sekreterare samt 3 av K. M:t och 2 av Lantbruksakademien för 2 år utsedda ledamöter.

Centralkassa. Se Kreditväsen.

Centrifug. Apparat för att med centrifugalkraftens hjälp skilja olika tunga ämnen. Dylika apparater användas i lantbrukets tjänst huvudsakligen för mjölkskumning (se Separator) men även för sädessortering, jfr Sädessorterare.

Cephalaria tatarica Schrad., en till väddväxternas familj, *Dipsaceæ,* hörande, från Sibirien härstammande flerårig, högvuxen (2 m.) ört med blekgula blomhuvuden och parbladiga blad. Användes som gruppvis odlad prydnadsväxt; förökas genom frön eller delning, blommar juli—augusti.

Cephaleia. Se Granspinnarestekel.

Cephus. Se Halmstekel.

Cerastium, till fam. *Alsinaceæ* hörande lågvuxna örter med obetydliga vita blommor. De i vårt land vildväxande arterna sakna all

Blandnings-förhållanden	Till 1 kbm. betong erfordras:			
	Cement kbm.	kg.	Sand kbm.	Makadam kbm.
1:2:3	0.275	385	0.55	0.82
1:2:4	0.255	360	0.51	0.89
1:3:5	0.185	260	0.56	0.92
1:4:6	0.150	210	0.60	0.90
1:5:7	0.126	175	0.63	0.88
1:6:8	0.109	155	0.66	0.87

Vid beräkning av materialåtgången bör beaktas, att cementen fyller hålrummen mellan sandkornen och cement bruket mellan stenarna. Därför har cementbruk i allmänhet ej större volym än blott den ingående sanden, och betongens volym är mindre än summan av cementbrukets och stenens volym. Av 1 hl. cement + 5 hl. sand och 7 hl. sten eller tillsammans 13 hl. blir det blott omkring 1 m^3 betong.

Tillredd betongmassa bör helst omedelbart användas och får stå högst $^1/_2$ timme.

Armerad betong är en vanlig benämning på c. eller betong med järninlägg. Den är mycket lämplig för byggnadskonstruktioner av skilda slag, särskilt till bjälklag och pelare och får år från år användning i allt större utsträckning, men på grund av sitt höga pris kommer den blott i undantagsfall till användning i lantmannabyggnader. Betong mellan järnbalkar förekommer ofta t. ex. över källarlokaler o. dyl. Härför utläggas järnbalkar eller järnvägsräls med omkr. 90 cm. mellanrum, mellan vilka gjutas betongvalv, vanligen med 10 à 12 cm.

tjocklek i hjässan. Mellan järnbalkar kan även slås valv av bränt tegel eller cementtegel, men detta ställer sig dyrare. Betonggjutning för murar o. dyl. fordrar formar, vilka utföras av väl utsvällda bräder.L. N. Gramén.

Cementbruk. Se Cement.

Cementeringsförmän. På grund av cementeringsarbetens allt allmännare användning vid lantbruket och särskilt för att befordra anläggning av ändamålsenliga gödselstäder och gödselvattenbrunnar hava flera hushållningssällskap på senaste tid anställt c. med uppgift att biträda jordbrukare vid dylika arbeten.

Cementrör. Se Cement, Täckdikesrör.

Centaurea. Se Klint.

Centner = 100 skålpund. Se Mått.

Centralanstalten för försöksväsendet på jordbruksområdet upprättades år 1907 på Lantbruksakademiens Experimentalfält, då i densamma ingick Akademiens förutvarande jordbruks-, botaniska och kemiska avdelningar, Statens entomologiska anstalt och Hushållningssällskapens lokala fältförsök, vartill kom en nyupprättad avdelning för husdjursskötsel, mejeriväsen och bakteriologi, vilken sistnämnda vetenskap år 1912 fick särskild avdelning. Anstaltens uppgift är att genom i olika delar av landet anordnade systematiska försök samt genom vetenskapliga undersökningar utreda för lantbruket och dess binäringar viktiga frågor, genom uppvisningar åskådliggöra genom försöken vunna resultat samt att meddela allmänheten upplysningar i ämnen, som tillhöra anstaltens verksamhet. Den består av: 1. Jordbruksavdelningen, som genom försök utreder frågor om jordens bearbetning, torrläggning, bevattning och gödsling samt växtodling samt handhar ledningen av de av hushållningssällskapen bekostade lokala fältförsöken. 2. Lantbrukskemiska avdelningen, som utgör kemiska och fysiska undersökningar, dels självständiga arbeten, dels analyser åt övriga avdelningar. 3. Avdelning för husdjursskötsel för arbeten rörande husdjurens avel, utfodring och vård; hit hör även en underavdelning för mejeriförsök. 4. Botaniska avdelningen för undersökningar rörande växternas livsvillkor, förädling och sjukdomar; avdelningen har hittills huvudsakligen ägnat sig åt de sistnämndas utforskande och bekämpande och tillhandagår allmänheten med råd i detta ämne. 5. Entomologiska avdelningen för undersökningar rörande skadeinsekter och deras bekämpande och för rådgivning därutinnan. 6. Bakteriologiska avdelningen för bakteriologiska undersökningar i jordbrukets och mjölkhushållningens tjänst. Anstaltens ärenden förberedas av en nämnd bestående av Lantbruksakademiens sekreterare (ordf.) samt avdelningarnas föreståndare och överassistenter. Anstaltens styrelse består av Lantbruksakademiens preses (ordf.) och sekreterare samt 3 av K. M:t och 2 av Lantbruksakademien för 2 år utsedda ledamöter.

Centralkassa. Se Kreditväsen.

Centrifug. Apparat för att med centrifugalkraftens hjälp skilja olika tunga ämnen. Dylika apparater användas i lantbrukets tjänst huvudsakligen för mjölkskumning (se Separator) men även för sädessortering, jfr Sädessorterare.

Cephalaria tatarica Schrad., en till väddväxternas familj, *Dipsaceæ,* hörande, från Sibirien härstammande flerårig, högvuxen (2 m.) ört med blekgula blomhuvuden och parbladiga blad. Användes som gruppvis odlad prydnadsväxt; förökas genom frön eller delning, blommar juli—augusti.

Cephaleia. Se Granspinnarestekel.

Cephus. Se Halmstekel.

Cerastium, till fam. *Alsinaceæ* hörande lågvuxna örter med obetydliga vita blommor. De i vårt land vildväxande arterna sakna all

Blandnings- förhållanden	Till 1 kbm. betong erfordras:			
	Cement kbm.	kg.	Sand kbm.	Maka- dam kbm.
1:2:3	0.275	385	0.55	0.82
1:2:4	0.255	360	0.51	0.89
1:3:5	0.185	260	0.56	0.92
1:4:6	0.150			

210

0.60

0.90

1:5:7

0.126

175

0.63

0.88

1:6:8

0.109

155

0.66

0.87

Vid beräkning av materialåtgången bör beaktas, att cementen fyller hålrummen mellan sandkornen och cement bruket mellan stenarna. Därför har cementbruk i allmänhet ej större volym än blott den ingående sanden, och betongens volym är mindre än summan av cementbrukets och stenens volym. Av 1 hl. cement + 5 hl. sand och 7 hl. sten eller tillsammans 13 hl. blir det blott omkring 1 m^3 betong.

Tillredd betongmassa bör helst omedelbart användas och får stå högst $^1/_2$ timme.

Armerad betong är en vanlig benämning på c. eller betong med järninlägg. Den är mycket lämplig för byggnadskonstruktioner av skilda slag, särskilt till bjälklag och pelare och får år från år användning i allt större utsträckning, men på grund av sitt höga pris kommer den blott i undantagsfall till användning i lantmannabyggnader. Betong mellan järnbalkar förekommer ofta t. ex. över källarlokaler o. dyl. Härför utläggas järnbalkar eller järnvägsräls med omkr. 90 cm. mellanrum, mellan vilka gjutas betongvalv, vanligen med 10 à 12 cm. tjocklek i hjässan. Mellan järnbalkar kan även slås valv av bränt tegel eller cementtegel, men detta ställer sig dyrare. Betonggjutning för murar o. dyl. fordrar formar, vilka utföras av väl utsvällda bräder.L. N. Gramén.

Cementbruk. Se Cement.

Cementeringsförmän. På grund av cementeringsarbetens allt allmännare användning vid lantbruket och särskilt för att befordra anläggning av ändamålsenliga gödselstäder och gödselvattenbrunnar hava flera hushållningssällskap på senaste tid anställt c. med uppgift att biträda jordbrukare vid dylika arbeten.

Cementrör. Se Cement, Täckdikesrör.

Centaurea. Se Klint.

Centner = 100 skålpund. Se Mått.

Centralanstalten för försöksväsendet på jordbruksområdet upprättades år 1907 på Lantbruksakademiens Experimentalfält, då i densamma ingick Akademiens förutvarande jordbruks-, botaniska och kemiska avdelningar, Statens entomologiska anstalt och Hushållningssällskapens lokala fältförsök, vartill kom en nyupprättad avdelning för husdjursskötsel, mejeriväsen och bakteriologi, vilken sistnämnda vetenskap år 1912 fick särskild avdelning. Anstaltens uppgift är att genom i olika delar av landet anordnade systematiska försök samt genom vetenskapliga undersökningar utreda för lantbruket och dess binäringar viktiga frågor, genom uppvisningar åskådliggöra genom försöken vunna resultat samt att meddela allmänheten upplysningar i ämnen, som tillhöra anstaltens verksamhet. Den består av: 1. Jordbruksavdelningen, som genom försök utreder frågor om jordens bearbetning, torrläggning, bevattning och gödsling samt växtodling samt handhar ledningen av de av hushållningssällskapen bekostade lokala fältförsöken. 2. Lantbrukskemiska avdelningen, som utgör kemiska och fysiska undersökningar, dels självständiga arbeten, dels analyser åt övriga avdelningar. 3. Avdelning för husdjursskötsel för arbeten rörande husdjurens avel, utfodring och vård; hit hör även en underavdelning för mejeriförsök. 4. Botaniska avdelningen för undersökningar rörande växternas livsvillkor, förädling och sjukdomar; avdelningen har hittills huvudsakligen ägnat sig åt de sistnämndas utforskande och bekämpande och tillhandagår allmänheten med råd i detta ämne. 5. Entomologiska avdelningen för undersökningar rörande skadeinsekter och deras bekämpande och för rådgivning därutinnan. 6. Bakteriologiska avdelningen för bakteriologiska undersökningar i jordbrukets och mjölkhushållningens tjänst. Anstaltens ärenden förberedas av en nämnd bestående av Lantbruksakademiens sekreterare (ordf.) samt avdelningarnas föreståndare och överassistenter. Anstaltens styrelse består av Lantbruksakademiens preses (ordf.) och sekreterare samt 3 av K. M:t och 2 av Lantbruksakademien för 2 år utsedda ledamöter.

Centralkassa. Se Kreditväsen.

Centrifug. Apparat för att med centrifugalkraftens hjälp skilja olika tunga ämnen. Dylika apparater användas i lantbrukets tjänst huvudsakligen för mjölkskumning (se Separator) men även för sädessortering, jfr Sädessorterare.

Cephalaria tatarica Schrad., en till väddväxternas familj, *Dipsaceæ,* hörande, från Sibirien härstammande flerårig, högvuxen (2 m.) ört med blekgula blomhuvuden och parbladiga blad. Användes som gruppvis odlad prydnadsväxt; förökas genom frön eller delning, blommar juli—augusti.

Cephaleia. Se Granspinnarestekel.

Cephus. Se Halmstekel.

Cerastium, till fam. *Alsinaceæ* hörande lågvuxna örter med obetydliga vita blommor. De i vårt land vildväxande arterna sakna all

Blandnings-
förhållanden

Till 1 kbm. betong erfordras:

Cement
kbm. kg.

Sand
kbm.

Maka-
dam

kbm.

1:2:3

0.275

385

0.55

0.82

1:2:4

0.255

360

0.51

0.89

1:3:5

0.185

260

0.56

0.92

1:4:6

0.150

210

0.60

0.90

1:5:7

0.126

175

0.63

0.88

1:6:8

0.109

155

0.66

0.87

Vid beräkning av materialåtgången bör beaktas, att cementen fyller hålrummen mellan sandkornen och cement bruket mellan stenarna. Därför har cementbruk i allmänhet ej större volym än blott den ingående sanden, och betongens volym är mindre än summan av cementbrukets och stenens volym. Av 1 hl. cement + 5 hl. sand och 7 hl. sten eller tillsammans 13 hl. blir det blott omkring 1 m^3 betong.

Tillredd betongmassa bör helst omedelbart användas och får stå högst $^1/_2$ timme.

Armerad betong är en vanlig benämning på c. eller betong med järninlägg. Den är mycket lämplig för byggnadskonstruktioner av skilda slag, särskilt till bjälklag och pelare och får år från år användning i allt större utsträckning, men på grund av sitt höga pris kommer den blott i undantagsfall till användning i lantmannabyggnader. Betong mellan järnbalkar förekommer ofta t. ex. över källarlokaler o. dyl. Härför utläggas järnbalkar eller järnvägsräls med omkr. 90 cm. mellanrum, mellan vilka gjutas betongvalv, vanligen med 10 à 12 cm. tjocklek i hjässan. Mellan järnbalkar kan även slås valv av bränt tegel eller cementtegel, men detta ställer sig dyrare. Betonggjutning för murar o. dyl. fordrar formar, vilka utföras av väl utsvällda bräder.L. N. Gramén.

Cementbruk. Se Cement.

Cementeringsförmän. På grund av cementeringsarbetens allt allmännare användning vid lantbruket och särskilt för att befordra anläggning av ändamålsenliga gödselstäder och gödselvattenbrunnar hava flera hushållningssällskap på senaste tid anställt c. med uppgift att biträda jordbrukare vid dylika arbeten.

Cementrör. Se Cement, Täckdikesrör.

Centaurea. Se Klint.

Centner = 100 skålpund. Se Mått.

Centralanstalten för försöksväsendet på jordbruksområdet upprättades år 1907 på Lantbruksakademiens Experimentalfält, då i densamma ingick Akademiens förutvarande jordbruks-, botaniska och kemiska avdelningar, Statens entomologiska anstalt och Hushållningssällskapens lokala fältförsök, vartill kom en nyupprättad avdelning för husdjursskötsel, mejeriväsen och bakteriologi, vilken sistnämnda vetenskap år 1912 fick särskild avdelning. Anstaltens uppgift är att genom i olika delar av landet anordnade systematiska försök samt genom vetenskapliga undersökningar utreda för lantbruket och dess binäringar viktiga frågor, genom uppvisningar åskådliggöra genom försöken vunna resultat samt att meddela allmänheten upplysningar i ämnen, som tillhöra anstaltens verksamhet. Den består av: 1. Jordbruksavdelningen, som genom försök utreder frågor om jordens bearbetning, torrläggning, bevattning och gödsling samt växtodling samt handhar ledningen av de av hushållningssällskapen bekostade lokala fältförsöken. 2.

Lantbrukskemiska avdelningen, som utgör kemiska och fysiska undersökningar, dels självständiga arbeten, dels analyser åt övriga avdelningar. 3. Avdelning för husdjursskötsel för arbeten rörande husdjurens avel, utfodring och vård; hit hör även en underavdelning för mejeriförsök. 4. Botaniska avdelningen för undersökningar rörande växternas livsvillkor, förädling och sjukdomar; avdelningen har hittills huvudsakligen ägnat sig åt de sistnämndas utforskande och bekämpande och tillhandagår allmänheten med råd i detta ämne. 5. Entomologiska avdelningen för undersökningar rörande skadeinsekter och deras bekämpande och för rådgivning därutinnan. 6. Bakteriologiska avdelningen för bakteriologiska undersökningar i jordbrukets och mjölkhushållningens tjänst. Anstaltens ärenden förberedas av en nämnd bestående av Lantbruksakademiens sekreterare (ordf.) samt avdelningarnas föreståndare och överassistenter. Anstaltens styrelse består av Lantbruksakademiens preses (ordf.) och sekreterare samt 3 av K. M:t och 2 av Lantbruksakademien för 2 år utsedda ledamöter.

Centralkassa. Se Kreditväsen.

Centrifug. Apparat för att med centrifugalkraftens hjälp skilja olika tunga ämnen. Dylika apparater användas i lantbrukets tjänst huvudsakligen för mjölkskumning (se Separator) men även för sädessortering, jfr Sädessorterare.

Cephalaria tatarica Schrad., en till väddväxternas familj, *Dipsaceæ,* hörande, från Sibirien härstammande flerårig, högvuxen (2 m.) ört med blekgula blomhuvuden och parbladiga blad. Användes som gruppvis odlad prydnadsväxt; förökas genom frön eller delning, blommar juli—augusti.

Cephaleia. Se Granspinnarestekel.

Cephus. Se Halmstekel.

Cerastium, till fam. *Alsinaceæ* hörande lågvuxna örter med obetydliga vita blommor. De i vårt land vildväxande arterna sakna all

Blandnings-förhållanden	Till 1 kbm. betong erfordras:			
	Cement kbm.	Cement kg.	Sand kbm.	Maka-dam kbm.
1:2:3	0.275	385	0.55	0.82
1:2:4	0.255	360	0.51	0.89
1:3:5	0.185	260	0.56	0.92
1:4:6	0.150	210	0.60	0.90
1:5:7	0.126	175	0.63	0.88
1:6:8	0.109			

155

0.66

0.87

Vid beräkning av materialåtgången bör beaktas, att cementen fyller hålrummen mellan sandkornen och cement bruket mellan stenarna. Därför har cementbruk i allmänhet ej större volym än blott den ingående sanden, och betongens volym är mindre än summan av cementbrukets och stenens volym. Av 1 hl. cement + 5 hl. sand och 7 hl. sten eller tillsammans 13 hl. blir det blott omkring 1 m^3 betong.

Tillredd betongmassa bör helst omedelbart användas och får stå högst $^1/_2$ timme.

Armerad betong är en vanlig benämning på c. eller betong med järninlägg. Den är mycket lämplig för byggnadskonstruktioner av skilda slag, särskilt till bjälklag och pelare och får år från år användning i allt större utsträckning, men på grund av sitt höga pris kommer den blott i undantagsfall till användning i lantmannabyggnader. Betong mellan järnbalkar förekommer ofta t. ex. över källarlokaler o. dyl. Härför utläggas järnbalkar eller järnvägsräls med omkr. 90 cm. mellanrum, mellan vilka gjutas betongvalv, vanligen med 10 à 12 cm. tjocklek i hjässan. Mellan järnbalkar kan även slås valv av bränt tegel eller cementtegel, men detta ställer sig dyrare. Betonggjutning för murar o. dyl. fordrar formar, vilka utföras av väl utsvällda bräder.L. N. Gramén.

Cementbruk. Se Cement.

Cementeringsförmän. På grund av cementeringsarbetens allt allmännare användning vid lantbruket och särskilt för att befordra anläggning av ändamålsenliga gödselstäder och gödselvattenbrunnar hava flera hushållningssällskap på senaste tid anställt c. med uppgift att biträda jordbrukare vid dylika arbeten.

Cementrör. Se Cement, Täckdikesrör.

Centaurea. Se Klint.

Centner = 100 skålpund. Se Mått.

Centralanstalten för försöksväsendet på jordbruksområdet upprättades år 1907 på Lantbruksakademiens Experimentalfält, då i densamma ingick Akademiens förutvarande jordbruks-, botaniska och kemiska avdelningar, Statens entomologiska anstalt och Hushållningssällskapens lokala fältförsök, vartill kom en nyupprättad avdelning för husdjursskötsel, mejeriväsen och bakteriologi, vilken sistnämnda vetenskap år 1912 fick särskild avdelning. Anstaltens uppgift är att genom i olika delar av landet anordnade systematiska försök samt genom vetenskapliga undersökningar utreda för lantbruket och dess binäringar viktiga frågor, genom uppvisningar åskådliggöra genom försöken vunna resultat samt att meddela allmänheten upplysningar i ämnen, som tillhöra anstaltens verksamhet. Den består av: 1. Jordbruksavdelningen, som genom försök utreder frågor om jordens bearbetning, torrläggning, bevattning och gödsling samt växtodling samt handhar ledningen av de av hushållningssällskapen bekostade lokala fältförsöken. 2. Lantbrukskemiska avdelningen, som utgör kemiska och fysiska undersökningar, dels självständiga arbeten, dels analyser åt övriga avdelningar. 3. Avdelning för husdjursskötsel för arbeten rörande husdjurens avel, utfodring och vård; hit hör även en underavdelning för mejeriförsök. 4. Botaniska avdelningen för undersökningar rörande växternas livsvillkor, förädling och sjukdomar; avdelningen har hittills huvudsakligen ägnat sig åt de sistnämndas utforskande och bekämpande och tillhandagår allmänheten med råd i detta ämne. 5. Entomologiska avdelningen för undersökningar rörande skadeinsekter och deras bekämpande och för rådgivning därutinnan. 6. Bakteriologiska avdelningen för bakteriologiska undersökningar i jordbrukets och mjölkhushållningens tjänst. Anstaltens ärenden förberedas av en nämnd bestående av Lantbruksakademiens sekreterare (ordf.) samt avdelningarnas föreståndare och överassistenter. Anstaltens styrelse består av Lantbruksakademiens preses (ordf.) och sekreterare samt 3 av K. M:t och 2 av Lantbruksakademien för 2 år utsedda ledamöter.

Centralkassa. Se Kreditväsen.

Centrifug. Apparat för att med centrifugalkraftens hjälp skilja olika tunga ämnen. Dylika apparater användas i lantbrukets tjänst huvudsakligen för mjölkskumning (se Separator) men även för sädessortering, jfr Sädessorterare.

Cephalaria tatarica Schrad., en till väddväxternas familj, *Dipsaceæ,* hörande, från Sibirien härstammande flerårig, högvuxen (2 m.) ört med blekgula blomhuvuden och parbladiga blad. Användes som gruppvis odlad prydnadsväxt; förökas genom frön eller delning, blommar juli—augusti.

Cephaleia. Se Granspinnarestekel.

Cephus. Se Halmstekel.

Cerastium, till fam. *Alsinaceæ* hörande lågvuxna örter med obetydliga vita blommor. De i vårt land vildväxande arterna sakna allbetydelse. En sydeuropeisk art *C. tomentosum* L. odlas som prydnadsväxt för sitt silverludna bladverks skull. Se Blomsterodling.

Ceratostoma. Se Blåyta.

Cercospora. Se Gurksjukdomar.

Cerealier. Se Säd.

Cerefolium. Se Hundloka, Körvel.

Ceresbetning. Se Avsvampning.

Cervus. Se Hjort.

Cestodes. Se Binnikemask.

Cetonia. Se Guldbagge.

Cetraria. Se Lav.

Ceutorrhynchus. Se Kålgallvivel, Kålvivel, Rapsvivel.

Chærophyllum. Se Körvelrova.

Chamæcyparis. Se Barrträd.

Chamæpeuce diacantha DC en från Syrien härstammande tistelart, vilken odlas som prydnadsväxt för sina vackra, vittaggiga blads skull. Den utvecklar blommor först andra året, men bladverket har då förlorat i yppighet, varför växten vanligen behålles blott 1 år. Plantor uppdragas i bänk och odlas där, inplanterade i kruka, tills de vid sommarens början utsättas på kalljord. Jfr Blomsterodling.G. L—d.

Champinjon (eg. franskt ord, som betyder svamp) användes för arter av släktet *Agaricus,* undersläktet *Psalliota,* utmärkt av hatt med från foten fria skivor, som mörkna hos äldre svampar, samt en ring kring foten (skiljemärken från snarliknande vit flugsvamp). Av dess läckra arter förekomma i södra och mellersta Sverige allmän ch., *A. arvensis* Schaeff., allmänt på betesmarker och andra platser, där gödsel multnar, och äkta ch., *A. campestris* L., mest i barrskog. Allmän ch. odlas i källare vid 10—12° värme i bäddar av hästgödsel, i vilka ch.-mycelium (svampyngel, svamptegel) nedlägges. Dylikt mycelium införes från Frankrike. För att hålla bädden fuktig täckes den först med halm, som borttages, då myceliet genomvävt gödsellagret, varefter ett 5 cm. tjockt jordlager pålägges och sedan åter täckes med halm. Då och då fuktas med mjukt vatten. Odlingen har i Sverige sällan haft någon framgång.

Char-à-banc. Se Vagn.

Charæas. Se Gräsfly.

Charlamowsky. Se Äpple.

Cheddarost, en berömd engelsk ostsort, som sedan 1860-talet tillverkats även i vårt land. Formen är cylindrisk, ursprungligen med diam. 35—40 cm. och höjd 23—36 cm., med en vikt av 25—35 kg., men i Sverige vanligen mindre, s. k. Stilton-format med 15—18 cm. diam., 20—24 cm. höjd och 4—5 kg. vikt. Har tät, ej pipig massa, betingat därav, att ostmassan före pressningen undergår en 2—6 timmars syrningsprocess, varunder en del av mjölksockret förjäses. De gaser, som härvid bildas och som hos andra ostsorter framkalla pipor, utdrivas här genom den jästa massans malning och pressning. Efter omkring 3 månaders lagring har osten vanligen de typiska egenskaperna, en fet, smidig massa och en milt syrlig arom. Genom längre lagring blir osten amper och »bitter», egenskaper, som tilltala den svenska smaken.L. Fr. R.

Cheimatobia. Se Frostfjäril.

Cheiranthus. Se Lövkoja.

Chenopodium. Se Målla.

Chermes. Se Barrlöss.

Cheviotfår härstamma från Cheviotbergen på gränsen mellan England och Skottland. Rasens förädling grundlades i senare delen av 1700-talet av Robson of Belford genom lantrasens korsning med baggar av den storvuxna Lincoln- (enligt annan uppgift Leicester-)rasen samt därpå följande inavel. Engelsk stambok utgives sedan 1893.

Cheviotfår.

C. äro tämligen storvuxna. För premiering fordras i Sverige, att bagge väger minst 65, tacka 40 kg. Färgen är vit, stundom med små svarta fläckar på huvudet, som är vithårigt, ullfritt, i regel hornlöst, med svarta näsborrar och uppstående öron; svans lång, ullig; ben vita, ulliga till knä och has. Ullen är medellång, fin, bildande täta staplar. Baggen bör lämna 3—4, tackan 2 kg. ull om året. Rasen är i sitt hemland på grund av ständigt uteliv mycket härdig. Till Sverige började den införas på 1830-talet. Då man övergick från Merino till köttrikare raser för den svenska fårstammens förbättring, uppsattes stamschäferier av C., som spredos särskilt i Halland, Bohuslän, Västergötland och Värmland. Den hade dock ej då synnerlig framgång, och statens stamhjordar såldes i slutet av 1850-talet. Sedermera hava stamhjordar av C. genom statens försorg uppställts på Gottland år 1858 (å Roma) och i Jämtland 1869. Den har i senare tid blivit rätt mycket spridd i Dalarne och södra Norrland, där den synes passa. betydelse. En sydeuropeisk art *C. tomentosum* L. odlas som prydnadsväxt för sitt silverludna bladverks skull. Se Blomsterodling.

Ceratostoma. Se Blåyta.

Cercospora. Se Gurksjukdomar.

Cerealier. Se Säd.

Cerefolium. Se Hundloka, Körvel.

Ceresbetning. Se Avsvampning.

Cervus. Se Hjort.

Cestodes. Se Binnikemask.

Cetonia. Se Guldbagge.

Cetraria. Se Lav.

Ceutorrhynchus. Se Kålgallvivel, Kålvivel, Rapsvivel.

Chærophyllum. Se Körvelrova.

Chamæcyparis. Se Barrträd.

Chamæpeuce diacantha DC en från Syrien härstammande tistelart, vilken odlas som prydnadsväxt för sina vackra, vittaggiga blads skull. Den utvecklar blommor först andra året, men bladverket har då förlorat i yppighet, varför växten vanligen behålles blott 1 år. Plantor uppdragas i bänk och odlas där, inplanterade i kruka, tills de vid sommarens början utsättas på kalljord. Jfr Blomsterodling.G. L—d.

Champinjon (eg. franskt ord, som betyder svamp) användes för arter av släktet *Agaricus,* undersläktet *Psalliota,* utmärkt av hatt med från foten fria skivor, som mörkna hos äldre svampar, samt en ring kring foten (skiljemärken från snarliknande vit flugsvamp). Av dess läckra arter förekomma i södra och mellersta Sverige allmän ch., *A. arvensis* Schaeff., allmänt på betesmarker och andra platser, där gödsel multnar, och äkta ch., *A. campestris* L., mest i barrskog. Allmän ch. odlas i källare vid 10—12° värme i bäddar av hästgödsel, i vilka ch.-mycelium (svampyngel, svamptegel) nedlägges. Dylikt mycelium införes från Frankrike. För att hålla bädden fuktig täckes den först med halm, som borttages, då myceliet genomvävt gödsellagret, varefter ett 5 cm. tjockt jordlager pålägges och sedan åter täckes med halm. Då och då fuktas med mjukt vatten. Odlingen har i Sverige sällan haft någon framgång.

Char-à-banc. Se Vagn.

Charæas. Se Gräsfly.

Charlamowsky. Se Äpple.

Cheddarost, en berömd engelsk ostsort, som sedan 1860-talet tillverkats även i vårt land. Formen är cylindrisk, ursprungligen med diam. 35—40 cm. och höjd 23—36 cm., med en vikt av 25—35 kg., men i Sverige vanligen mindre, s. k. Stilton-format med 15—18 cm. diam., 20—24 cm. höjd och 4—5 kg. vikt. Har tät, ej pipig massa, betingat därav, att ostmassan före pressningen undergår en 2—6 timmars syrningsprocess, varunder en del av mjölksockret förjäses. De gaser, som härvid bildas och som hos andra ostsorter framkalla pipor, utdrivas här genom den jästa massans malning och pressning. Efter omkring 3 månaders lagring har osten vanligen de typiska egenskaperna, en fet, smidig massa och en milt syrlig arom. Genom längre lagring blir osten amper och »bitter», egenskaper, som tilltala den svenska smaken.L. Fr. R.

Cheimatobia. Se Frostfjäril.

Cheiranthus. Se Lövkoja.

Chenopodium. Se Målla.

Chermes. Se Barrlöss.

Cheviotfår härstamma från Cheviotbergen på gränsen mellan England och Skottland. Rasens förädling grundlades i senare delen av 1700-talet av Robson of Belford genom lantrasens korsning med baggar av den storvuxna Lincoln- (enligt annan uppgift Leicester-)rasen samt därpå följande inavel. Engelsk stambok utgives sedan 1893.

Cheviotfår.

C. äro tämligen storvuxna. För premiering fordras i Sverige, att bagge väger minst 65, tacka 40 kg. Färgen är vit, stundom med små svarta fläckar på huvudet, som är vithårigt, ullfritt, i regel hornlöst, med svarta näsborrar och uppstående öron; svans lång, ullig; ben vita, ulliga till knä och has. Ullen är medellång, fin, bildande täta staplar. Baggen bör lämna 3—4, tackan 2 kg. ull om året. Rasen är i sitt hemland på grund av ständigt uteliv mycket härdig. Till Sverige började den införas på 1830-talet. Då man övergick från Merino till köttrikare

raser för den svenska fårstammens förbättring, uppsattes stamschäferier av C., som spredos särskilt i Halland, Bohuslän, Västergötland och Värmland. Den hade dock ej då synnerlig framgång, och statens stamhjordar såldes i slutet av 1850-talet. Sedermera hava stamhjordar av C. genom statens försorg uppställts på Gottland år 1858 (å Roma) och i Jämtland 1869. Den har i senare tid blivit rätt mycket spridd i Dalarne och södra Norrland, där den synes passa. betydelse. En sydeuropeisk art *C. tomentosum* L. odlas som prydnadsväxt för sitt silverludna bladverks skull. Se Blomsterodling.

Ceratostoma. Se Blåyta.

Cercospora. Se Gurksjukdomar.

Cerealier. Se Säd.

Cerefolium. Se Hundloka, Körvel.

Ceresbetning. Se Avsvampning.

Cervus. Se Hjort.

Cestodes. Se Binnikemask.

Cetonia. Se Guldbagge.

Cetraria. Se Lav.

Ceutorrhynchus. Se Kålgallvivel, Kålvivel, Rapsvivel.

Chærophyllum. Se Körvelrova.

Chamæcyparis. Se Barrträd.

Chamæpeuce diacantha DC en från Syrien härstammande tistelart, vilken odlas som prydnadsväxt för sina vackra, vittaggiga blads skull. Den utvecklar blommor först andra året, men bladverket har då förlorat i yppighet, varför växten vanligen behålles blott 1 år. Plantor uppdragas i bänk och odlas där, inplanterade i kruka, tills de vid sommarens början utsättas på kalljord. Jfr Blomsterodling.G. L—d.

Champinjon (eg. franskt ord, som betyder svamp) användes för arter av släktet *Agaricus,* undersläktet *Psalliota,* utmärkt av hatt med från foten fria skivor, som mörkna hos äldre svampar, samt en ring kring foten (skiljemärken från snarliknande vit flugsvamp). Av dess läckra arter förekomma i södra och mellersta Sverige allmän ch., *A. arvensis* Schaeff., allmänt på betesmarker och andra platser, där gödsel multnar, och äkta ch., *A. campestris* L., mest i barrskog. Allmän ch. odlas i källare vid 10—12° värme i bäddar av hästgödsel, i vilka ch.-mycelium (svampyngel, svamptegel) nedlägges. Dylikt mycelium införes från Frankrike. För att hålla bädden fuktig täckes den först med halm, som borttages, då myceliet genomvävt gödsellagret, varefter ett 5 cm. tjockt jordlager pålägges och sedan åter täckes med halm. Då och då fuktas med mjukt vatten. Odlingen har i Sverige sällan haft någon framgång.

Char-à-banc. Se Vagn.

Charæas. Se Gräsfly.

Charlamowsky. Se Äpple.

Cheddarost, en berömd engelsk ostsort, som sedan 1860-talet tillverkats även i vårt land. Formen är cylindrisk, ursprungligen med diam. 35—40 cm. och höjd 23—36 cm., med en vikt av 25—35 kg., men i Sverige vanligen mindre, s. k. Stilton-format med 15—18 cm. diam., 20—24 cm. höjd och 4—5 kg. vikt. Har tät, ej pipig massa, betingat därav, att ostmassan före pressningen undergår en 2—6 timmars syrningsprocess, varunder en del av mjölksockret förjäses. De gaser, som härvid bildas och som hos andra ostsorter framkalla pipor, utdrivas här genom den jästa massans malning och pressning. Efter omkring 3 månaders lagring har osten vanligen de typiska egenskaperna, en fet, smidig massa och en milt syrlig arom. Genom längre lagring blir osten amper och »bitter», egenskaper, som tilltala den svenska smaken.L. Fr. R.

Cheimatobia. Se Frostfjäril.

Cheiranthus. Se Lövkoja.

Chenopodium. Se Målla.

Chermes. Se Barrlöss.

Cheviotfår härstamma från Cheviotbergen på gränsen mellan England och Skottland. Rasens förädling grundlades i senare delen av 1700-talet av Robson of Belford genom lantrasens korsning med baggar av den storvuxna Lincoln- (enligt annan uppgift Leicester-)rasen samt därpå följande inavel. Engelsk stambok utgives sedan 1893.

Cheviotfår.

C. äro tämligen storvuxna. För premiering fordras i Sverige, att bagge väger minst 65, tacka 40 kg. Färgen är vit, stundom med små svarta fläckar på huvudet, som är vithårigt, ullfritt, i regel hornlöst, med svarta näsborrar och uppstående öron; svans lång, ullig; ben vita, ulliga till knä och has. Ullen är medellång, fin, bildande täta staplar. Baggen bör lämna 3—4, tackan 2 kg. ull om året. Rasen är i sitt hemland på grund av ständigt uteliv mycket härdig. Till Sverige började den införas på 1830-talet. Då man övergick från Merino till köttrikare raser för den svenska fårstammens förbättring, uppsattes stamschäferier av C., som spredos särskilt i Halland, Bohuslän, Västergötland och Värmland. Den hade dock ej då synnerlig framgång, och statens stamhjordar såldes i slutet av 1850-talet. Sedermera hava stamhjordar av C. genom statens försorg uppställts på Gottland år 1858 (å Roma) och i Jämtland 1869. Den har i senare tid blivit rätt mycket spridd i Dalarne och södra Norrland, där den synes passa. betydelse. En sydeuropeisk art *C. tomentosum* L. odlas som prydnadsväxt för sitt silverludna bladverks skull. Se Blomsterodling.

Ceratostoma. Se Blåyta.

Cercospora. Se Gurksjukdomar.

Cerealier. Se Säd.

Cerefolium. Se Hundloka, Körvel.

Ceresbetning. Se Avsvampning.

Cervus. Se Hjort.

Cestodes. Se Binnikemask.

Cetonia. Se Guldbagge.

Cetraria. Se Lav.

Ceutorrhynchus. Se Kålgallvivel, Kålvivel, Rapsvivel.

Chærophyllum. Se Körvelrova.

Chamæcyparis. Se Barrträd.

Chamæpeuce diacantha DC en från Syrien härstammande tistelart, vilken odlas som prydnadsväxt för sina vackra, vittaggiga blads skull. Den utvecklar blommor först andra året, men bladverket har då förlorat i yppighet, varför växten vanligen behålles blott 1 år. Plantor uppdragas i bänk och odlas där, inplanterade i kruka, tills de vid sommarens början utsättas på kalljord. Jfr Blomsterodling.G. L—d.

Champinjon (eg. franskt ord, som betyder svamp) användes för arter av släktet *Agaricus,* undersläktet *Psalliota,* utmärkt av hatt med från foten fria skivor, som mörkna hos äldre svampar, samt en ring kring foten (skiljemärken från snarliknande vit flugsvamp). Av dess läckra arter förekomma i södra och mellersta Sverige allmän ch., *A. arvensis* Schaeff., allmänt på betesmarker och andra platser, där gödsel multnar, och äkta ch., *A. campestris* L., mest i barrskog. Allmän ch. odlas i källare vid 10—12° värme i bäddar av hästgödsel, i vilka ch.-mycelium (svampyngel, svamptegel) nedlägges. Dylikt mycelium införes från Frankrike. För att hålla bädden fuktig täckes den först med halm, som borttages, då myceliet genomvävt gödsellagret, varefter ett 5 cm. tjockt jordlager pålägges och sedan åter täckes med halm. Då och då fuktas med mjukt vatten. Odlingen har i Sverige sällan haft någon framgång.

Char-à-banc. Se Vagn.

Charæas. Se Gräsfly.

Charlamowsky. Se Äpple.

Cheddarost, en berömd engelsk ostsort, som sedan 1860-talet tillverkats även i vårt land. Formen är cylindrisk, ursprungligen med diam. 35—40 cm. och höjd 23—36 cm., med en vikt av 25—35 kg., men i Sverige vanligen mindre, s. k. Stilton-format med 15—18 cm. diam., 20—24 cm. höjd och 4—5 kg. vikt. Har tät, ej pipig massa, betingat därav, att ostmassan före pressningen undergår en 2—6 timmars syrningsprocess, varunder en del av mjölksockret förjäses. De gaser, som härvid bildas och som hos andra ostsorter framkalla pipor, utdrivas här genom den jästa massans malning och pressning. Efter omkring 3 månaders lagring har osten vanligen de typiska egenskaperna, en fet, smidig massa och en milt syrlig arom. Genom längre lagring blir osten amper och »bitter», egenskaper, som tilltala den svenska smaken.L. Fr. R.

Cheimatobia. Se Frostfjäril.

Cheiranthus. Se Lövkoja.

Chenopodium. Se Målla.

Chermes. Se Barrlöss.

Cheviotfår härstamma från Cheviotbergen på gränsen mellan England och Skottland. Rasens förädling grundlades i senare delen av 1700-talet av Robson of Belford genom lantrasens korsning med baggar av den storvuxna Lincoln- (enligt annan uppgift Leicester-)rasen samt därpå följande inavel. Engelsk stambok utgives sedan 1893.

Cheviotfår.

C. äro tämligen storvuxna. För premiering fordras i Sverige, att bagge väger minst 65, tacka 40 kg. Färgen är vit, stundom med små svarta fläckar på huvudet, som är vithårigt, ullfritt, i regel hornlöst, med svarta näsborrar och uppstående öron; svans lång, ullig; ben vita, ulliga till knä och has. Ullen är medellång, fin, bildande täta staplar. Baggen bör lämna 3—4, tackan 2 kg. ull om året. Rasen är i sitt hemland på grund av ständigt uteliv mycket härdig. Till Sverige började den införas på 1830-talet. Då man övergick från Merino till köttrikare raser för den svenska fårstammens förbättring, uppsattes stamschäferier av C., som spredos särskilt i Halland, Bohuslän, Västergötland och Värmland. Den hade dock ej då synnerlig framgång, och statens stamhjordar såldes i slutet av 1850-talet. Sedermera hava stamhjordar av C. genom statens försorg uppställts på Gottland år 1858 (å Roma) och i Jämtland 1869. Den har i senare tid blivit rätt mycket spridd i Dalarne och södra Norrland, där den synes passa. betydelse. En sydeuropeisk art *C. tomentosum* L. odlas som prydnadsväxt för sitt silverludna bladverks skull. Se Blomsterodling.

Ceratostoma. Se Blåyta.

Cercospora. Se Gurksjukdomar.

Cerealier. Se Säd.

Cerefolium. Se Hundloka, Körvel.

Ceresbetning. Se Avsvampning.

Cervus. Se Hjort.

Cestodes. Se Binnikemask.

Cetonia. Se Guldbagge.

Cetraria. Se Lav.

Ceutorrhynchus. Se Kålgallvivel, Kålvivel, Rapsvivel.

Chærophyllum. Se Körvelrova.

Chamæcyparis. Se Barrträd.

Chamæpeuce diacantha DC en från Syrien härstammande tistelart, vilken odlas som prydnadsväxt för sina vackra, vittaggiga blads skull. Den utvecklar blommor först andra året, men bladverket har då förlorat i yppighet, varför växten vanligen behålles blott 1 år. Plantor uppdragas i bänk och odlas där, inplanterade i kruka, tills de vid sommarens början utsättas på kalljord. Jfr Blomsterodling.G. L—d.

Champinjon (eg. franskt ord, som betyder svamp) användes för arter av släktet *Agaricus,* undersläktet *Psalliota,* utmärkt av hatt med från foten fria skivor, som mörkna hos äldre svampar, samt en ring kring foten (skiljemärken från snarliknande vit flugsvamp). Av dess läckra arter förekomma i södra och mellersta Sverige allmän ch., *A. arvensis* Schaeff., allmänt på betesmarker och andra platser, där gödsel multnar, och äkta ch., *A. campestris* L., mest i barrskog. Allmän ch. odlas i källare vid 10—12° värme i bäddar av hästgödsel, i vilka ch.-mycelium (svampyngel, svamptegel) nedlägges. Dylikt mycelium införes från Frankrike. För att hålla bädden fuktig täckes den först med halm, som borttages, då myceliet genomvävt gödsellagret, varefter ett 5 cm. tjockt jordlager pålägges och sedan åter täckes med halm. Då och då fuktas med mjukt vatten. Odlingen har i Sverige sällan haft någon framgång.

Char-à-banc. Se Vagn.

Charæas. Se Gräsfly.

Charlamowsky. Se Äpple.

Cheddarost, en berömd engelsk ostsort, som sedan 1860-talet tillverkats även i vårt land. Formen är cylindrisk, ursprungligen med diam. 35—40 cm. och höjd 23—36 cm., med en vikt av 25—35 kg., men i Sverige vanligen mindre, s. k. Stilton-format med 15—18 cm. diam., 20—24 cm. höjd och 4—5 kg. vikt. Har tät, ej pipig massa, betingat därav, att ostmassan före pressningen undergår en 2—6 timmars syrningsprocess, varunder en del av mjölksockret förjäses. De gaser, som härvid bildas och som hos andra ostsorter framkalla pipor, utdrivas här genom den jästa massans malning och pressning. Efter omkring 3 månaders lagring har osten vanligen de typiska egenskaperna, en fet, smidig massa och en milt syrlig arom. Genom längre lagring blir osten amper och »bitter», egenskaper, som tilltala den svenska smaken.L. Fr. R.

Cheimatobia. Se Frostfjäril.

Cheiranthus. Se Lövkoja.

Chenopodium. Se Målla.

Chermes. Se Barrlöss.

Cheviotfår härstamma från Cheviotbergen på gränsen mellan England och Skottland. Rasens förädling grundlades i senare delen av 1700-talet av Robson of Belford genom lantrasens korsning med baggar av den storvuxna Lincoln- (enligt annan uppgift Leicester-)rasen samt därpå följande inavel. Engelsk stambok utgives sedan 1893.

Cheviotfår.

C. äro tämligen storvuxna. För premiering fordras i Sverige, att bagge väger minst 65, tacka 40 kg. Färgen är vit, stundom med små svarta fläckar på huvudet, som är vithårigt, ullfritt, i regel hornlöst, med svarta näsborrar och uppstående öron; svans lång, ullig; ben vita, ulliga till knä och has. Ullen är medellång, fin, bildande täta staplar. Baggen bör lämna 3—4, tackan 2 kg. ull om året. Rasen är i sitt hemland på grund av ständigt uteliv mycket härdig. Till Sverige började den införas på 1830-talet. Då man övergick från Merino till köttrikare raser för den svenska fårstammens förbättring, uppsattes stamschäferier av C., som spredos särskilt i Halland, Bohuslän, Västergötland och Värmland. Den hade dock ej då synnerlig framgång, och statens stamhjordar såldes i slutet av 1850-talet. Sedermera hava stamhjordar av C. genom statens försorg uppställts på Gottland år 1858 (å Roma) och i Jämtland 1869. Den har i senare tid blivit rätt mycket spridd i Dalarne och södra Norrland, där den synes passa. betydelse. En sydeuropeisk art *C. tomentosum* L. odlas som prydnadsväxt för sitt silverludna bladverks skull. Se Blomsterodling.

Ceratostoma. Se Blåyta.

Cercospora. Se Gurksjukdomar.

Cerealier. Se Säd.

Cerefolium. Se Hundloka, Körvel.

Ceresbetning. Se Avsvampning.

Cervus. Se Hjort.

Cestodes. Se Binnikemask.

Cetonia. Se Guldbagge.

Cetraria. Se Lav.

Ceutorrhynchus. Se Kålgallvivel, Kålvivel, Rapsvivel.

Chærophyllum. Se Körvelrova.

Chamæcyparis. Se Barrträd.

Chamæpeuce diacantha DC en från Syrien härstammande tistelart, vilken odlas som prydnadsväxt för sina vackra, vittaggiga blads skull. Den utvecklar blommor först andra året, men bladverket har då förlorat i yppighet, varför växten vanligen behålles blott 1 år. Plantor uppdragas i bänk och odlas där, inplanterade i kruka, tills de vid sommarens början utsättas på kalljord. Jfr Blomsterodling.G. L—d.

Champinjon (eg. franskt ord, som betyder svamp) användes för arter av släktet *Agaricus,* undersläktet *Psalliota,* utmärkt av hatt med från foten fria skivor, som mörkna hos äldre svampar, samt en ring kring foten (skiljemärken från snarliknande vit flugsvamp). Av dess läckra arter förekomma i södra och mellersta Sverige allmän ch., *A. arvensis* Schaeff., allmänt på betesmarker och andra platser, där gödsel multnar, och äkta ch., *A. campestris* L., mest i barrskog. Allmän ch. odlas i källare vid 10—12° värme i bäddar av hästgödsel, i vilka ch.-mycelium (svampyngel, svamptegel) nedlägges. Dylikt mycelium införes från Frankrike. För att hålla bädden fuktig täckes den först med halm, som borttages, då myceliet genomvävt gödsellagret, varefter ett 5 cm. tjockt jordlager pålägges och sedan åter täckes med halm. Då och då fuktas med mjukt vatten. Odlingen har i Sverige sällan haft någon framgång.

Char-à-banc. Se Vagn.

Charæas. Se Gräsfly.

Charlamowsky. Se Äpple.

Cheddarost, en berömd engelsk ostsort, som sedan 1860-talet tillverkats även i vårt land. Formen är cylindrisk, ursprungligen med diam. 35—40 cm. och höjd 23—36 cm., med en vikt av 25—35 kg., men i Sverige vanligen mindre, s. k. Stilton-format med 15—18 cm. diam., 20—24 cm. höjd och 4—5 kg. vikt. Har tät, ej pipig massa, betingat därav, att ostmassan före pressningen undergår en 2—6 timmars syrningsprocess, varunder en del av mjölksockret förjäses. De gaser, som härvid bildas och som hos andra ostsorter framkalla pipor, utdrivas här genom den jästa massans malning och pressning. Efter omkring 3 månaders lagring har osten vanligen de typiska egenskaperna, en fet, smidig massa och en milt syrlig arom. Genom längre lagring blir osten amper och »bitter», egenskaper, som tilltala den svenska smaken.L. Fr. R.

Cheimatobia. Se Frostfjäril.

Cheiranthus. Se Lövkoja.

Chenopodium. Se Målla.

Chermes. Se Barrlöss.

Cheviotfår härstamma från Cheviotbergen på gränsen mellan England och Skottland. Rasens förädling grundlades i senare delen av 1700-talet av Robson of Belford genom lantrasens korsning med baggar av den storvuxna Lincoln- (enligt annan uppgift Leicester-)rasen samt därpå följande inavel. Engelsk stambok utgives sedan 1893.

Cheviotfår.

C. äro tämligen storvuxna. För premiering fordras i Sverige, att bagge väger minst 65, tacka 40 kg. Färgen är vit, stundom med små svarta fläckar på huvudet, som är vithårigt, ullfritt, i regel hornlöst, med svarta näsborrar och uppstående öron; svans lång, ullig; ben vita, ulliga till knä och has. Ullen är medellång, fin, bildande täta staplar. Baggen bör lämna 3—4, tackan 2 kg. ull om året. Rasen är i sitt hemland på grund av ständigt uteliv mycket härdig. Till Sverige började den införas på 1830-talet. Då man övergick från Merino till köttrikare raser för den svenska fårstammens förbättring, uppsattes stamschäferier av C., som spredos särskilt i Halland, Bohuslän, Västergötland och Värmland. Den hade dock ej då synnerlig framgång, och statens stamhjordar såldes i slutet av 1850-talet. Sedermera hava stamhjordar av C. genom statens försorg uppställts på Gottland år 1858 (å Roma) och i Jämtland 1869. Den har i senare tid blivit rätt mycket spridd i Dalarne och södra Norrland, där den synes passa. betydelse. En sydeuropeisk art *C. tomentosum* L. odlas som prydnadsväxt för sitt silverludna bladverks skull. Se Blomsterodling.

Ceratostoma. Se Blåyta.

Cercospora. Se Gurksjukdomar.

Cerealier. Se Säd.

Cerefolium. Se Hundloka, Körvel.

Ceresbetning. Se Avsvampning.

Cervus. Se Hjort.

Cestodes. Se Binnikemask.

Cetonia. Se Guldbagge.

Cetraria. Se Lav.

Ceutorrhynchus. Se Kålgallvivel, Kålvivel, Rapsvivel.

Chærophyllum. Se Körvelrova.

Chamæcyparis. Se Barrträd.

Chamæpeuce diacantha DC en från Syrien härstammande tistelart, vilken odlas som prydnadsväxt för sina vackra, vittaggiga blads skull. Den utvecklar blommor först andra året, men bladverket har då förlorat i yppighet, varför växten vanligen behålles blott 1 år. Plantor uppdragas i bänk och odlas där, inplanterade i kruka, tills de vid sommarens början utsättas på kalljord. Jfr Blomsterodling.G. L—d.

Champinjon (eg. franskt ord, som betyder svamp) användes för arter av släktet *Agaricus,* undersläktet *Psalliota,* utmärkt av hatt med från foten fria skivor, som mörkna hos äldre svampar, samt en ring kring foten (skiljemärken från snarliknande vit flugsvamp). Av dess läckra arter förekomma i södra och mellersta Sverige allmän ch., *A. arvensis* Schaeff., allmänt på betesmarker och andra platser, där gödsel multnar, och äkta ch., *A. campestris* L., mest i barrskog. Allmän ch. odlas i källare vid 10—12° värme i bäddar av hästgödsel, i vilka ch.-mycelium (svampyngel, svamptegel) nedlägges. Dylikt mycelium införes från Frankrike. För att hålla bädden fuktig täckes den först med halm, som borttages, då myceliet genomvävt gödsellagret, varefter ett 5 cm. tjockt jordlager pålägges och sedan åter täckes med halm. Då och då fuktas med mjukt vatten. Odlingen har i Sverige sällan haft någon framgång.

Char-à-banc. Se Vagn.

Charæas. Se Gräsfly.

Charlamowsky. Se Äpple.

Cheddarost, en berömd engelsk ostsort, som sedan 1860-talet tillverkats även i vårt land. Formen är cylindrisk, ursprungligen med diam. 35—40 cm. och höjd 23—36 cm., med en vikt av 25—35 kg., men i Sverige vanligen mindre, s. k. Stilton-format med 15—18 cm. diam., 20—24 cm. höjd och 4—5 kg. vikt. Har tät, ej pipig massa, betingat därav, att ostmassan före pressningen undergår en 2—6 timmars syrningsprocess, varunder en del av mjölksockret förjäses. De gaser, som härvid bildas och som hos andra ostsorter framkalla pipor, utdrivas här genom den jästa massans malning och pressning. Efter omkring 3 månaders lagring har osten vanligen de typiska egenskaperna, en fet, smidig massa och en milt syrlig arom. Genom längre lagring blir osten amper och »bitter», egenskaper, som tilltala den svenska smaken.L. Fr. R.

Cheimatobia. Se Frostfjäril.

Cheiranthus. Se Lövkoja.

Chenopodium. Se Målla.

Chermes. Se Barrlöss.

Cheviotfår härstamma från Cheviotbergen på gränsen mellan England och Skottland. Rasens förädling grundlades i senare delen av 1700-talet av Robson of Belford genom lantrasens korsning med baggar av den storvuxna Lincoln- (enligt annan uppgift Leicester-)rasen samt därpå följande inavel. Engelsk stambok utgives sedan 1893.

Cheviotfår.

C. äro tämligen storvuxna. För premiering fordras i Sverige, att bagge väger minst 65, tacka 40 kg. Färgen är vit, stundom med små svarta fläckar på huvudet, som är vithårigt, ullfritt, i regel hornlöst, med svarta näsborrar och uppstående öron; svans lång, ullig; ben vita, ulliga till knä och has. Ullen är medellång, fin, bildande täta staplar. Baggen bör lämna 3—4, tackan 2 kg. ull om året. Rasen är i sitt hemland på grund av ständigt uteliv mycket härdig. Till Sverige började den införas på 1830-talet. Då man övergick från Merino till köttrikare raser för den svenska fårstammens förbättring, uppsattes stamschäferier av C., som spredos särskilt i Halland, Bohuslän, Västergötland och Värmland. Den hade dock ej då synnerlig framgång, och statens stamhjordar såldes i slutet av 1850-talet. Sedermera hava stamhjordar av C. genom statens försorg uppställts på Gottland år 1858 (å Roma) och i Jämtland 1869. Den har i senare tid blivit rätt mycket spridd i Dalarne och södra Norrland, där den synes passa. betydelse. En sydeuropeisk art *C. tomentosum* L. odlas som prydnadsväxt för sitt silverludna bladverks skull. Se Blomsterodling.

Ceratostoma. Se Blåyta.

Cercospora. Se Gurksjukdomar.

Cerealier. Se Säd.

Cerefolium. Se Hundloka, Körvel.

Ceresbetning. Se Avsvampning.

Cervus. Se Hjort.

Cestodes. Se Binnikemask.

Cetonia. Se Guldbagge.

Cetraria. Se Lav.

Ceutorrhynchus. Se Kålgallvivel, Kålvivel, Rapsvivel.

Chærophyllum. Se Körvelrova.

Chamæcyparis. Se Barrträd.

Chamæpeuce diacantha DC en från Syrien härstammande tistelart, vilken odlas som prydnadsväxt för sina vackra, vittaggiga blads skull. Den utvecklar blommor först andra året, men bladverket har då förlorat i yppighet, varför växten vanligen behålles blott 1 år. Plantor uppdragas i bänk och odlas där, inplanterade i kruka, tills de vid sommarens början utsättas på kalljord. Jfr Blomsterodling.G. L—d.

Champinjon (eg. franskt ord, som betyder svamp) användes för arter av släktet *Agaricus,* undersläktet *Psalliota,* utmärkt av hatt med från foten fria skivor, som mörkna hos äldre svampar, samt en ring kring foten (skiljemärken från snarliknande vit flugsvamp). Av dess läckra arter förekomma i södra och mellersta Sverige allmän ch., *A. arvensis* Schaeff., allmänt på betesmarker och andra platser, där gödsel multnar, och äkta ch., *A. campestris* L., mest i barrskog. Allmän ch. odlas i källare vid 10—12° värme i bäddar av hästgödsel, i vilka ch.-mycelium (svampyngel, svamptegel) nedlägges. Dylikt mycelium införes från Frankrike. För att hålla bädden fuktig täckes den först med halm, som borttages, då myceliet genomvävt gödsellagret, varefter ett 5 cm. tjockt jordlager pålägges och sedan åter täckes med halm. Då och då fuktas med mjukt vatten. Odlingen har i Sverige sällan haft någon framgång.

Char-à-banc. Se Vagn.

Charæas. Se Gräsfly.

Charlamowsky. Se Äpple.

Cheddarost, en berömd engelsk ostsort, som sedan 1860-talet tillverkats även i vårt land. Formen är cylindrisk, ursprungligen med diam. 35—40 cm. och höjd 23—36 cm., med en vikt av 25—35 kg., men i Sverige vanligen mindre, s. k. Stilton-format med 15—18 cm. diam., 20—24 cm. höjd och 4—5 kg. vikt. Har tät, ej pipig massa, betingat därav, att ostmassan före pressningen undergår en 2—6 timmars syrningsprocess, varunder en del av mjölksockret förjäses. De gaser, som härvid bildas och som hos andra ostsorter framkalla pipor, utdrivas här genom den jästa massans malning och pressning. Efter omkring 3 månaders lagring har osten vanligen de typiska egenskaperna, en fet, smidig massa och en milt syrlig arom. Genom längre lagring blir osten amper och »bitter», egenskaper, som tilltala den svenska smaken.L. Fr. R.

Cheimatobia. Se Frostfjäril.

Cheiranthus. Se Lövkoja.

Chenopodium. Se Målla.

Chermes. Se Barrlöss.

Cheviotfår härstamma från Cheviotbergen på gränsen mellan England och Skottland. Rasens förädling grundlades i senare delen av 1700-talet av Robson of Belford genom lantrasens korsning med baggar av den storvuxna Lincoln- (enligt annan uppgift Leicester-)rasen samt därpå följande inavel. Engelsk stambok utgives sedan 1893.

Cheviotfår.

C. äro tämligen storvuxna. För premiering fordras i Sverige, att bagge väger minst 65, tacka 40 kg. Färgen är vit, stundom med små svarta fläckar på huvudet, som är vithårigt, ullfritt, i regel hornlöst, med svarta näsborrar och uppstående öron; svans lång, ullig; ben vita, ulliga till knä och has. Ullen är medellång, fin, bildande täta staplar. Baggen bör lämna 3—4, tackan 2 kg. ull om året. Rasen är i sitt hemland på grund av ständigt uteliv mycket härdig. Till Sverige började den införas på 1830-talet. Då man övergick från Merino till köttrikare raser för den svenska fårstammens förbättring, uppsattes stamschäferier av C., som spredos särskilt i Halland, Bohuslän, Västergötland och Värmland. Den hade dock ej då synnerlig framgång, och statens stamhjordar såldes i slutet av 1850-talet. Sedermera hava stamhjordar av C. genom statens försorg uppställts på Gottland år 1858 (å Roma) och i Jämtland 1869. Den har i senare tid blivit rätt mycket spridd i Dalarne och södra Norrland, där den synes passa. betydelse. En sydeuropeisk art *C. tomentosum* L. odlas som prydnadsväxt för sitt silverludna bladverks skull. Se Blomsterodling.

Ceratostoma. Se Blåyta.

Cercospora. Se Gurksjukdomar.

Cerealier. Se Säd.

Cerefolium. Se Hundloka, Körvel.

Ceresbetning. Se Avsvampning.

Cervus. Se Hjort.

Cestodes. Se Binnikemask.

Cetonia. Se Guldbagge.

Cetraria. Se Lav.

Ceutorrhynchus. Se Kålgallvivel, Kålvivel, Rapsvivel.

Chærophyllum. Se Körvelrova.

Chamæcyparis. Se Barrträd.

Chamæpeuce diacantha DC en från Syrien härstammande tistelart, vilken odlas som prydnadsväxt för sina vackra, vittaggiga blads skull. Den utvecklar blommor först andra året, men bladverket har då förlorat i yppighet, varför växten vanligen behålles blott 1 år. Plantor uppdragas i bänk och odlas där, inplanterade i kruka, tills de vid sommarens början utsättas på kalljord. Jfr Blomsterodling.G. L—d.

Champinjon (eg. franskt ord, som betyder svamp) användes för arter av släktet *Agaricus,* undersläktet *Psalliota,* utmärkt av hatt med från foten fria skivor, som mörkna hos äldre svampar, samt en ring kring foten (skiljemärken från snarliknande vit flugsvamp). Av dess läckra arter förekomma i södra och mellersta Sverige allmän ch., *A. arvensis* Schaeff., allmänt på betesmarker och andra platser, där gödsel multnar, och äkta ch., *A. campestris* L., mest i barrskog. Allmän ch. odlas i källare vid 10—12° värme i bäddar av hästgödsel, i vilka ch.-mycelium (svampyngel, svamptegel) nedlägges. Dylikt mycelium införes från Frankrike. För att hålla bädden fuktig täckes den först med halm, som borttages, då myceliet genomvävt gödsellagret, varefter ett 5 cm. tjockt jordlager pålägges och sedan åter täckes med halm. Då och då fuktas med mjukt vatten. Odlingen har i Sverige sällan haft någon framgång.

Char-à-banc. Se Vagn.

Charæas. Se Gräsfly.

Charlamowsky. Se Äpple.

Cheddarost, en berömd engelsk ostsort, som sedan 1860-talet tillverkats även i vårt land. Formen är cylindrisk, ursprungligen med diam. 35—40 cm. och höjd 23—36 cm., med en vikt av 25—35 kg., men i Sverige vanligen mindre, s. k. Stilton-format med 15—18 cm. diam., 20—24 cm. höjd och 4—5 kg. vikt. Har tät, ej pipig massa, betingat därav, att ostmassan före pressningen undergår en 2—6 timmars syrningsprocess, varunder en del av mjölksockret förjäses. De gaser, som härvid bildas och som hos andra ostsorter framkalla pipor, utdrivas här genom den jästa massans malning och pressning. Efter omkring 3 månaders lagring har osten vanligen de typiska egenskaperna, en fet, smidig massa och en milt syrlig arom. Genom längre lagring blir osten amper och »bitter», egenskaper, som tilltala den svenska smaken.L. Fr. R.

Cheimatobia. Se Frostfjäril.

Cheiranthus. Se Lövkoja.

Chenopodium. Se Målla.

Chermes. Se Barrlöss.

Cheviotfår härstamma från Cheviotbergen på gränsen mellan England och Skottland. Rasens förädling grundlades i senare delen av 1700-talet av Robson of Belford genom lantrasens korsning med baggar av den storvuxna Lincoln- (enligt annan uppgift Leicester-)rasen samt därpå följande inavel. Engelsk stambok utgives sedan 1893.

Cheviotfår.

C. äro tämligen storvuxna. För premiering fordras i Sverige, att bagge väger minst 65, tacka 40 kg. Färgen är vit, stundom med små svarta fläckar på huvudet, som är vithårigt, ullfritt, i regel hornlöst, med svarta näsborrar och uppstående öron; svans lång, ullig; ben vita, ulliga till knä och has. Ullen är medellång, fin, bildande täta staplar. Baggen bör lämna 3—4, tackan 2 kg. ull om året. Rasen är i sitt hemland på grund av ständigt uteliv mycket härdig. Till Sverige började den införas på 1830-talet. Då man övergick från Merino till köttrikare raser för den svenska fårstammens förbättring, uppsattes stamschäferier av C., som spredos särskilt i Halland, Bohuslän, Västergötland och Värmland. Den hade dock ej då synnerlig framgång, och statens stamhjordar såldes i slutet av 1850-talet. Sedermera hava stamhjordar av C. genom statens försorg uppställts på Gottland år 1858 (å Roma) och i Jämtland 1869. Den har i senare tid blivit rätt mycket spridd i Dalarne och södra Norrland, där den synes passa. betydelse. En sydeuropeisk art *C. tomentosum* L. odlas som prydnadsväxt för sitt silverludna bladverks skull. Se Blomsterodling.

Ceratostoma. Se Blåyta.

Cercospora. Se Gurksjukdomar.

Cerealier. Se Säd.

Cerefolium. Se Hundloka, Körvel.

Ceresbetning. Se Avsvampning.

Cervus. Se Hjort.

Cestodes. Se Binnikemask.

Cetonia. Se Guldbagge.

Cetraria. Se Lav.

Ceutorrhynchus. Se Kålgallvivel, Kålvivel, Rapsvivel.

Chærophyllum. Se Körvelrova.

Chamæcyparis. Se Barrträd.

Chamæpeuce diacantha DC en från Syrien härstammande tistelart, vilken odlas som prydnadsväxt för sina vackra, vittaggiga blads skull. Den utvecklar blommor först andra året, men bladverket har då förlorat i yppighet, varför växten vanligen behålles blott 1 år. Plantor uppdragas i bänk och odlas där, inplanterade i kruka, tills de vid sommarens början utsättas på kalljord. Jfr Blomsterodling.G. L—d.

Champinjon (eg. franskt ord, som betyder svamp) användes för arter av släktet *Agaricus,* undersläktet *Psalliota,* utmärkt av hatt med från foten fria skivor, som mörkna hos äldre svampar, samt en ring kring foten (skiljemärken från snarliknande vit flugsvamp). Av dess läckra arter förekomma i södra och mellersta Sverige allmän ch., *A. arvensis* Schaeff., allmänt på betesmarker och andra platser, där gödsel multnar, och äkta ch., *A. campestris* L., mest i barrskog. Allmän ch. odlas i källare vid 10—12° värme i bäddar av hästgödsel, i vilka ch.-mycelium (svampyngel, svamptegel) nedlägges. Dylikt mycelium införes från Frankrike. För att hålla bädden fuktig täckes den först med halm, som borttages, då myceliet genomvävt gödsellagret, varefter ett 5 cm. tjockt jordlager pålägges och sedan åter täckes med halm. Då och då fuktas med mjukt vatten. Odlingen har i Sverige sällan haft någon framgång.

Char-à-banc. Se Vagn.

Charæas. Se Gräsfly.

Charlamowsky. Se Äpple.

Cheddarost, en berömd engelsk ostsort, som sedan 1860-talet tillverkats även i vårt land. Formen är cylindrisk, ursprungligen med diam. 35—40 cm. och höjd 23—36 cm., med en vikt av 25—35 kg., men i Sverige vanligen mindre, s. k. Stilton-format med 15—18 cm. diam., 20—24 cm. höjd och 4—5 kg. vikt. Har tät, ej pipig massa, betingat därav, att ostmassan före pressningen undergår en 2—6 timmars syrningsprocess, varunder en del av mjölksockret förjäses. De gaser, som härvid bildas och som hos andra ostsorter framkalla pipor, utdrivas här genom den jästa massans malning och pressning. Efter omkring 3 månaders lagring har osten vanligen de typiska egenskaperna, en fet, smidig massa och en milt syrlig arom. Genom längre lagring blir osten amper och »bitter», egenskaper, som tilltala den svenska smaken.L. Fr. R.

Cheimatobia. Se Frostfjäril.

Cheiranthus. Se Lövkoja.

Chenopodium. Se Målla.

Chermes. Se Barrlöss.

Cheviotfår härstamma från Cheviotbergen på gränsen mellan England och Skottland. Rasens förädling grundlades i senare delen av 1700-talet av Robson of Belford genom lantrasens korsning med baggar av den storvuxna Lincoln- (enligt annan uppgift Leicester-)rasen samt därpå följande inavel. Engelsk stambok utgives sedan 1893.

Cheviotfår.

C. äro tämligen storvuxna. För premiering fordras i Sverige, att bagge väger minst 65, tacka 40 kg. Färgen är vit, stundom med små svarta fläckar på huvudet, som är vithårigt, ullfritt, i regel hornlöst, med svarta näsborrar och uppstående öron; svans lång, ullig; ben vita, ulliga till knä och has. Ullen är medellång, fin, bildande täta staplar. Baggen bör lämna 3—4, tackan 2 kg. ull om året. Rasen är i sitt hemland på grund av ständigt uteliv mycket härdig. Till Sverige började den införas på 1830-talet. Då man övergick från Merino till köttrikare raser för den svenska fårstammens förbättring, uppsattes stamschäferier av C., som spredos särskilt i Halland, Bohuslän, Västergötland och Värmland. Den hade dock ej då synnerlig framgång, och statens stamhjordar såldes i slutet av 1850-talet. Sedermera hava stamhjordar av C. genom statens försorg uppställts på Gottland år 1858 (å Roma) och i Jämtland 1869. Den har i senare tid blivit rätt mycket spridd i Dalarne och södra Norrland, där den synes passa. betydelse. En sydeuropeisk art *C. tomentosum* L. odlas som prydnadsväxt för sitt silverludna bladverks skull. Se Blomsterodling.

Ceratostoma. Se Blåyta.

Cercospora. Se Gurksjukdomar.

Cerealier. Se Säd.

Cerefolium. Se Hundloka, Körvel.

Ceresbetning. Se Avsvampning.

Cervus. Se Hjort.

Cestodes. Se Binnikemask.

Cetonia. Se Guldbagge.

Cetraria. Se Lav.

Ceutorrhynchus. Se Kålgallvivel, Kålvivel, Rapsvivel.

Chærophyllum. Se Körvelrova.

Chamæcyparis. Se Barrträd.

Chamæpeuce diacantha DC en från Syrien härstammande tistelart, vilken odlas som prydnadsväxt för sina vackra, vittaggiga blads skull. Den utvecklar blommor först andra året, men bladverket har då förlorat i yppighet, varför växten vanligen behålles blott 1 år. Plantor uppdragas i bänk och odlas där, inplanterade i kruka, tills de vid sommarens början utsättas på kalljord. Jfr Blomsterodling.G. L—d.

Champinjon (eg. franskt ord, som betyder svamp) användes för arter av släktet *Agaricus,* undersläktet *Psalliota,* utmärkt av hatt med från foten fria skivor, som mörkna hos äldre

svampar, samt en ring kring foten (skiljemärken från snarliknande vit flugsvamp). Av dess läckra arter förekomma i södra och mellersta Sverige allmän ch., *A. arvensis* Schaeff., allmänt på betesmarker och andra platser, där gödsel multnar, och äkta ch., *A. campestris* L., mest i barrskog. Allmän ch. odlas i källare vid 10—12° värme i bäddar av hästgödsel, i vilka ch.-mycelium (svampyngel, svamptegel) nedlägges. Dylikt mycelium införes från Frankrike. För att hålla bädden fuktig täckes den först med halm, som borttages, då myceliet genomvävt gödsellagret, varefter ett 5 cm. tjockt jordlager pålägges och sedan åter täckes med halm. Då och då fuktas med mjukt vatten. Odlingen har i Sverige sällan haft någon framgång.

Char-à-banc. Se Vagn.

Charæas. Se Gräsfly.

Charlamowsky. Se Äpple.

Cheddarost, en berömd engelsk ostsort, som sedan 1860-talet tillverkats även i vårt land. Formen är cylindrisk, ursprungligen med diam. 35—40 cm. och höjd 23—36 cm., med en vikt av 25—35 kg., men i Sverige vanligen mindre, s. k. Stilton-format med 15—18 cm. diam., 20—24 cm. höjd och 4—5 kg. vikt. Har tät, ej pipig massa, betingat därav, att ostmassan före pressningen undergår en 2—6 timmars syrningsprocess, varunder en del av mjölksockret förjäses. De gaser, som härvid bildas och som hos andra ostsorter framkalla pipor, utdrivas här genom den jästa massans malning och pressning. Efter omkring 3 månaders lagring har osten vanligen de typiska egenskaperna, en fet, smidig massa och en milt syrlig arom. Genom längre lagring blir osten amper och »bitter», egenskaper, som tilltala den svenska smaken.L. Fr. R.

Cheimatobia. Se Frostfjäril.

Cheiranthus. Se Lövkoja.

Chenopodium. Se Målla.

Chermes. Se Barrlöss.

Cheviotfår härstamma från Cheviotbergen på gränsen mellan England och Skottland. Rasens förädling grundlades i senare delen av 1700-talet av Robson of Belford genom lantrasens korsning med baggar av den storvuxna Lincoln- (enligt annan uppgift Leicester-)rasen samt därpå följande inavel. Engelsk stambok utgives sedan 1893.

Cheviotfår.

C. äro tämligen storvuxna. För premiering fordras i Sverige, att bagge väger minst 65, tacka 40 kg. Färgen är vit, stundom med små svarta fläckar på huvudet, som är vithårigt, ullfritt, i regel hornlöst, med svarta näsborrar och uppstående öron; svans lång, ullig; ben vita, ulliga till knä och has. Ullen är medellång, fin, bildande täta staplar. Baggen bör lämna 3—4, tackan 2 kg. ull om året. Rasen är i sitt hemland på grund av ständigt uteliv mycket härdig. Till Sverige började den införas på 1830-talet. Då man övergick från Merino till köttrikare raser för den svenska fårstammens förbättring, uppsattes stamschäferier av C., som spredos särskilt i Halland, Bohuslän, Västergötland och Värmland. Den hade dock ej då synnerlig framgång, och statens stamhjordar såldes i slutet av 1850-talet. Sedermera hava stamhjordar av C. genom statens försorg uppställts på Gottland år 1858 (å Roma) och i Jämtland 1869. Den har i senare tid blivit rätt mycket spridd i Dalarne och södra Norrland, där den synes passa. betydelse. En sydeuropeisk art *C. tomentosum* L. odlas som prydnadsväxt för sitt silverludna bladverks skull. Se Blomsterodling.

Ceratostoma. Se Blåyta.

Cercospora. Se Gurksjukdomar.

Cerealier. Se Säd.

Cerefolium. Se Hundloka, Körvel.

Ceresbetning. Se Avsvampning.

Cervus. Se Hjort.

Cestodes. Se Binnikemask.

Cetonia. Se Guldbagge.

Cetraria. Se Lav.

Ceutorrhynchus. Se Kålgallvivel, Kålvivel, Rapsvivel.

Chærophyllum. Se Körvelrova.

Chamæcyparis. Se Barrträd.

Chamæpeuce diacantha DC en från Syrien härstammande tistelart, vilken odlas som prydnadsväxt för sina vackra, vittaggiga blads skull. Den utvecklar blommor först andra året, men bladverket har då förlorat i yppighet, varför växten vanligen behålles blott 1 år. Plantor uppdragas i bänk och odlas där, inplanterade i kruka, tills de vid sommarens början utsättas på kalljord. Jfr Blomsterodling.G. L—d.

Champinjon (eg. franskt ord, som betyder svamp) användes för arter av släktet *Agaricus,* undersläktet *Psalliota,* utmärkt av hatt med från foten fria skivor, som mörkna hos äldre

svampar, samt en ring kring foten (skiljemärken från snarliknande vit flugsvamp). Av dess läckra arter förekomma i södra och mellersta Sverige allmän ch., *A. arvensis* Schaeff., allmänt på betesmarker och andra platser, där gödsel multnar, och äkta ch., *A. campestris* L., mest i barrskog. Allmän ch. odlas i källare vid 10—12° värme i bäddar av hästgödsel, i vilka ch.-mycelium (svampyngel, svamptegel) nedlägges. Dylikt mycelium införes från Frankrike. För att hålla bädden fuktig täckes den först med halm, som borttages, då myceliet genomvävt gödsellagret, varefter ett 5 cm. tjockt jordlager pålägges och sedan åter täckes med halm. Då och då fuktas med mjukt vatten. Odlingen har i Sverige sällan haft någon framgång.

Char-à-banc. Se Vagn.

Charæas. Se Gräsfly.

Charlamowsky. Se Äpple.

Cheddarost, en berömd engelsk ostsort, som sedan 1860-talet tillverkats även i vårt land. Formen är cylindrisk, ursprungligen med diam. 35—40 cm. och höjd 23—36 cm., med en vikt av 25—35 kg., men i Sverige vanligen mindre, s. k. Stilton-format med 15—18 cm. diam., 20—24 cm. höjd och 4—5 kg. vikt. Har tät, ej pipig massa, betingat därav, att ostmassan före pressningen undergår en 2—6 timmars syrningsprocess, varunder en del av mjölksockret förjäses. De gaser, som härvid bildas och som hos andra ostsorter framkalla pipor, utdrivas här genom den jästa massans malning och pressning. Efter omkring 3 månaders lagring har osten vanligen de typiska egenskaperna, en fet, smidig massa och en milt syrlig arom. Genom längre lagring blir osten amper och »bitter», egenskaper, som tilltala den svenska smaken.L. Fr. R.

Cheimatobia. Se Frostfjäril.

Cheiranthus. Se Lövkoja.

Chenopodium. Se Målla.

Chermes. Se Barrlöss.

Cheviotfår härstamma från Cheviotbergen på gränsen mellan England och Skottland. Rasens förädling grundlades i senare delen av 1700-talet av Robson of Belford genom

lantrasens korsning med baggar av den storvuxna Lincoln- (enligt annan uppgift Leicester-)rasen samt därpå följande inavel. Engelsk stambok utgives sedan 1893.

Cheviotfår.

C. äro tämligen storvuxna. För premiering fordras i Sverige, att bagge väger minst 65, tacka 40 kg. Färgen är vit, stundom med små svarta fläckar på huvudet, som är vithårigt, ullfritt, i regel hornlöst, med svarta näsborrar och uppstående öron; svans lång, ullig; ben vita, ulliga till knä och has. Ullen är medellång, fin, bildande täta staplar. Baggen bör lämna 3—4, tackan 2 kg. ull om året. Rasen är i sitt hemland på grund av ständigt uteliv mycket härdig. Till Sverige började den införas på 1830-talet. Då man övergick från Merino till köttrikare raser för den svenska fårstammens förbättring, uppsattes stamschäferier av C., som spredos särskilt i Halland, Bohuslän, Västergötland och Värmland. Den hade dock ej då synnerlig framgång, och statens stamhjordar såldes i slutet av 1850-talet. Sedermera hava stamhjordar av C. genom statens försorg uppställts på Gottland år 1858 (å Roma) och i Jämtland 1869. Den har i senare tid blivit rätt mycket spridd i Dalarne och södra Norrland, där den synes passa. betydelse. En sydeuropeisk art *C. tomentosum* L. odlas som prydnadsväxt för sitt silverludna bladverks skull. Se Blomsterodling.

Ceratostoma. Se Blåyta.

Cercospora. Se Gurksjukdomar.

Cerealier. Se Säd.

Cerefolium. Se Hundloka, Körvel.

Ceresbetning. Se Avsvampning.

Cervus. Se Hjort.

Cestodes. Se Binnikemask.

Cetonia. Se Guldbagge.

Cetraria. Se Lav.

Ceutorrhynchus. Se Kålgallvivel, Kålvivel, Rapsvivel.

Chærophyllum. Se Körvelrova.

Chamæcyparis. Se Barrträd.

Chamæpeuce diacantha DC en från Syrien härstammande tistelart, vilken odlas som prydnadsväxt för sina vackra, vittaggiga blads skull. Den utvecklar blommor först andra året, men bladverket har då förlorat i yppighet, varför växten vanligen behålles blott 1 år. Plantor uppdragas i bänk och odlas där, inplanterade i kruka, tills de vid sommarens början utsättas på kalljord. Jfr Blomsterodling.G. L—d.

Champinjon (eg. franskt ord, som betyder svamp) användes för arter av släktet *Agaricus,* undersläktet *Psalliota,* utmärkt av hatt med från foten fria skivor, som mörkna hos äldre svampar, samt en ring kring foten (skiljemärken från snarliknande vit flugsvamp). Av dess läckra arter förekomma i södra och mellersta Sverige allmän ch., *A. arvensis* Schaeff., allmänt på betesmarker och andra platser, där gödsel multnar, och äkta ch., *A. campestris* L., mest i barrskog. Allmän ch. odlas i källare vid 10—12° värme i bäddar av hästgödsel, i vilka ch.-mycelium (svampyngel, svamptegel) nedlägges. Dylikt mycelium införes från Frankrike. För att hålla bädden fuktig täckes den först med halm, som borttages, då myceliet genomvävt gödsellagret, varefter ett 5 cm. tjockt jordlager pålägges och sedan åter täckes med halm. Då och då fuktas med mjukt vatten. Odlingen har i Sverige sällan haft någon framgång.

Char-à-banc. Se Vagn.

Charæas. Se Gräsfly.

Charlamowsky. Se Äpple.

Cheddarost, en berömd engelsk ostsort, som sedan 1860-talet tillverkats även i vårt land. Formen är cylindrisk, ursprungligen med diam. 35—40 cm. och höjd 23—36 cm., med en vikt av 25—35 kg., men i Sverige vanligen mindre, s. k. Stilton-format med 15—18 cm. diam., 20—24 cm. höjd och 4—5 kg. vikt. Har tät, ej pipig massa, betingat därav, att ostmassan före pressningen undergår en 2—6 timmars syrningsprocess, varunder en del av mjölksockret förjäses. De gaser, som härvid bildas och som hos andra ostsorter framkalla pipor, utdrivas här genom den jästa massans malning och pressning. Efter omkring 3 månaders lagring har osten vanligen de typiska egenskaperna, en fet, smidig massa och en milt syrlig arom. Genom längre lagring blir osten amper och »bitter», egenskaper, som tilltala den svenska smaken.L. Fr. R.

Cheimatobia. Se Frostfjäril.

Cheiranthus. Se Lövkoja.

Chenopodium. Se Målla.

Chermes. Se Barrlöss.

Cheviotfår härstamma från Cheviotbergen på gränsen mellan England och Skottland. Rasens förädling grundlades i senare delen av 1700-talet av Robson of Belford genom lantrasens korsning med baggar av den storvuxna Lincoln- (enligt annan uppgift Leicester-)rasen samt därpå följande inavel. Engelsk stambok utgives sedan 1893.

Cheviotfår.

C. äro tämligen storvuxna. För premiering fordras i Sverige, att bagge väger minst 65, tacka 40 kg. Färgen är vit, stundom med små svarta fläckar på huvudet, som är vithårigt, ullfritt, i regel hornlöst, med svarta näsborrar och uppstående öron; svans lång, ullig; ben vita, ulliga till knä och has. Ullen är medellång, fin, bildande täta staplar. Baggen bör lämna 3—4, tackan 2 kg. ull om året. Rasen är i sitt hemland på grund av ständigt uteliv mycket härdig. Till Sverige började den införas på 1830-talet. Då man övergick från Merino till köttrikare raser för den svenska fårstammens förbättring, uppsattes stamschäferier av C., som spredos särskilt i Halland, Bohuslän, Västergötland och Värmland. Den hade dock ej då synnerlig framgång, och statens stamhjordar såldes i slutet av 1850-talet. Sedermera hava stamhjordar av C. genom statens försorg uppställts på Gottland år 1858 (å Roma) och i Jämtland 1869. Den har i senare tid blivit rätt mycket spridd i Dalarne och södra Norrland, där den synes passa. betydelse. En sydeuropeisk art *C. tomentosum* L. odlas som prydnadsväxt för sitt silverludna bladverks skull. Se Blomsterodling.

Ceratostoma. Se Blåyta.

Cercospora. Se Gurksjukdomar.

Cerealier. Se Säd.

Cerefolium. Se Hundloka, Körvel.

Ceresbetning. Se Avsvampning.

Cervus. Se Hjort.

Cestodes. Se Binnikemask.

Cetonia. Se Guldbagge.

Cetraria. Se Lav.

Ceutorrhynchus. Se Kålgallvivel, Kålvivel, Rapsvivel.

Chærophyllum. Se Körvelrova.

Chamæcyparis. Se Barrträd.

Chamæpeuce diacantha DC en från Syrien härstammande tistelart, vilken odlas som prydnadsväxt för sina vackra, vittaggiga blads skull. Den utvecklar blommor först andra året, men bladverket har då förlorat i yppighet, varför växten vanligen behålles blott 1 år. Plantor uppdragas i bänk och odlas där, inplanterade i kruka, tills de vid sommarens början utsättas på kalljord. Jfr Blomsterodling.G. L—d.

Champinjon (eg. franskt ord, som betyder svamp) användes för arter av släktet *Agaricus,* undersläktet *Psalliota,* utmärkt av hatt med från foten fria skivor, som mörkna hos äldre svampar, samt en ring kring foten (skiljemärken från snarliknande vit flugsvamp). Av dess läckra arter förekomma i södra och mellersta Sverige allmän ch., *A. arvensis* Schaeff., allmänt på betesmarker och andra platser, där gödsel multnar, och äkta ch., *A. campestris* L., mest i barrskog. Allmän ch. odlas i källare vid 10—12° värme i bäddar av hästgödsel, i vilka ch.-mycelium (svampyngel, svamptegel) nedlägges. Dylikt mycelium införes från Frankrike. För att hålla bädden fuktig täckes den först med halm, som borttages, då myceliet genomvävt gödsellagret, varefter ett 5 cm. tjockt jordlager pålägges och sedan åter täckes med halm. Då och då fuktas med mjukt vatten. Odlingen har i Sverige sällan haft någon framgång.

Char-à-banc. Se Vagn.

Charæas. Se Gräsfly.

Charlamowsky. Se Äpple.

Cheddarost, en berömd engelsk ostsort, som sedan 1860-talet tillverkats även i vårt land. Formen är cylindrisk, ursprungligen med diam. 35—40 cm. och höjd 23—36 cm., med en vikt av 25—35 kg., men i Sverige vanligen mindre, s. k. Stilton-format med 15—18 cm. diam., 20—24 cm. höjd och 4—5 kg. vikt. Har tät, ej pipig massa, betingat därav, att ostmassan före pressningen undergår en 2—6 timmars syrningsprocess, varunder en del av mjölksockret förjäses. De gaser, som härvid bildas och som hos andra ostsorter framkalla pipor, utdrivas här genom den jästa massans malning och pressning. Efter omkring 3 månaders lagring har osten vanligen de typiska egenskaperna, en fet, smidig massa och en milt syrlig arom. Genom längre lagring blir osten amper och »bitter», egenskaper, som tilltala den svenska smaken.L. Fr. R.

Cheimatobia. Se Frostfjäril.

Cheiranthus. Se Lövkoja.

Chenopodium. Se Målla.

Chermes. Se Barrlöss.

Cheviotfår härstamma från Cheviotbergen på gränsen mellan England och Skottland. Rasens förädling grundlades i senare delen av 1700-talet av Robson of Belford genom lantrasens korsning med baggar av den storvuxna Lincoln- (enligt annan uppgift Leicester-)rasen samt därpå följande inavel. Engelsk stambok utgives sedan 1893.

Cheviotfår.

C. äro tämligen storvuxna. För premiering fordras i Sverige, att bagge väger minst 65, tacka 40 kg. Färgen är vit, stundom med små svarta fläckar på huvudet, som är vithårigt, ullfritt, i regel hornlöst, med svarta näsborrar och uppstående öron; svans lång, ullig; ben vita, ulliga till knä och has. Ullen är medellång, fin, bildande täta staplar. Baggen bör lämna 3—4, tackan 2 kg. ull om året. Rasen är i sitt hemland på grund av ständigt uteliv mycket härdig. Till Sverige började den införas på 1830-talet. Då man övergick från Merino till köttrikare raser för den svenska fårstammens förbättring, uppsattes stamschäferier av C., som spredos särskilt i Halland, Bohuslän, Västergötland och Värmland. Den hade dock ej då synnerlig framgång, och statens stamhjordar såldes i slutet av 1850-talet. Sedermera hava stamhjordar av C. genom statens försorg uppställts på Gottland år 1858 (å Roma) och i Jämtland 1869. Den har i senare tid blivit rätt mycket spridd i Dalarne och södra Norrland, där den synes passa. betydelse. En sydeuropeisk art *C. tomentosum* L. odlas som prydnadsväxt för sitt silverludna bladverks skull. Se Blomsterodling.

Ceratostoma. Se Blåyta.

Cercospora. Se Gurksjukdomar.

Cerealier. Se Säd.

Cerefolium. Se Hundloka, Körvel.

Ceresbetning. Se Avsvampning.

Cervus. Se Hjort.

Cestodes. Se Binnikemask.

Cetonia. Se Guldbagge.

Cetraria. Se Lav.

Ceutorrhynchus. Se Kålgallvivel, Kålvivel, Rapsvivel.

Chærophyllum. Se Körvelrova.

Chamæcyparis. Se Barrträd.

Chamæpeuce diacantha DC en från Syrien härstammande tistelart, vilken odlas som prydnadsväxt för sina vackra, vittaggiga blads skull. Den utvecklar blommor först andra året, men bladverket har då förlorat i yppighet, varför växten vanligen behålles blott 1 år. Plantor uppdragas i bänk och odlas där, inplanterade i kruka, tills de vid sommarens början utsättas på kalljord. Jfr Blomsterodling.G. L—d.

Champinjon (eg. franskt ord, som betyder svamp) användes för arter av släktet *Agaricus,* undersläktet *Psalliota,* utmärkt av hatt med från foten fria skivor, som mörkna hos äldre svampar, samt en ring kring foten (skiljemärken från snarliknande vit flugsvamp). Av dess läckra arter förekomma i södra och mellersta Sverige allmän ch., *A. arvensis* Schaeff., allmänt på betesmarker och andra platser, där gödsel multnar, och äkta ch., *A. campestris* L., mest i barrskog. Allmän ch. odlas i källare vid 10—12° värme i bäddar av hästgödsel, i vilka ch.-mycelium (svampyngel, svamptegel) nedlägges. Dylikt mycelium införes från Frankrike. För att hålla bädden fuktig täckes den först med halm, som borttages, då myceliet genomvävt gödsellagret, varefter ett 5 cm. tjockt jordlager pålägges och sedan åter täckes med halm. Då och då fuktas med mjukt vatten. Odlingen har i Sverige sällan haft någon framgång.

Char-à-banc. Se Vagn.

Charæas. Se Gräsfly.

Charlamowsky. Se Äpple.

Cheddarost, en berömd engelsk ostsort, som sedan 1860-talet tillverkats även i vårt land. Formen är cylindrisk, ursprungligen med diam. 35—40 cm. och höjd 23—36 cm., med en vikt av 25—35 kg., men i Sverige vanligen mindre, s. k. Stilton-format med 15—18 cm. diam., 20—24 cm. höjd och 4—5 kg. vikt. Har tät, ej pipig massa, betingat därav, att ostmassan före pressningen undergår en 2—6 timmars syrningsprocess, varunder en del av mjölksockret förjäses. De gaser, som härvid bildas och som hos andra ostsorter framkalla

pipor, utdrivas här genom den jästa massans malning och pressning. Efter omkring 3 månaders lagring har osten vanligen de typiska egenskaperna, en fet, smidig massa och en milt syrlig arom. Genom längre lagring blir osten amper och »bitter», egenskaper, som tilltala den svenska smaken.L. Fr. R.

Cheimatobia. Se Frostfjäril.

Cheiranthus. Se Lövkoja.

Chenopodium. Se Målla.

Chermes. Se Barrlöss.

Cheviotfår härstamma från Cheviotbergen på gränsen mellan England och Skottland. Rasens förädling grundlades i senare delen av 1700-talet av Robson of Belford genom lantrasens korsning med baggar av den storvuxna Lincoln- (enligt annan uppgift Leicester-)rasen samt därpå följande inavel. Engelsk stambok utgives sedan 1893.

Cheviotfår.

C. äro tämligen storvuxna. För premiering fordras i Sverige, att bagge väger minst 65, tacka 40 kg. Färgen är vit, stundom med små svarta fläckar på huvudet, som är vithårigt, ullfritt, i regel hornlöst, med svarta näsborrar och uppstående öron; svans lång, ullig; ben vita, ulliga till knä och has. Ullen är medellång, fin, bildande täta staplar. Baggen bör lämna 3—4, tackan 2 kg. ull om året. Rasen är i sitt hemland på grund av ständigt uteliv mycket härdig. Till Sverige började den införas på 1830-talet. Då man övergick från Merino till köttrikare raser för den svenska fårstammens förbättring, uppsattes stamschäferier av C., som spredos särskilt i Halland, Bohuslän, Västergötland och Värmland. Den hade dock ej då synnerlig framgång, och statens stamhjordar såldes i slutet av 1850-talet. Sedermera hava stamhjordar av C. genom statens försorg uppställts på Gottland år 1858 (å Roma) och i Jämtland 1869. Den har i senare tid blivit rätt mycket spridd i Dalarne och södra Norrland, där den synes passa. betydelse. En sydeuropeisk art *C. tomentosum* L. odlas som prydnadsväxt för sitt silverludna bladverks skull. Se Blomsterodling.

Ceratostoma. Se Blåyta.

Cercospora. Se Gurksjukdomar.

Cerealier. Se Säd.

Cerefolium. Se Hundloka, Körvel.

Ceresbetning. Se Avsvampning.

Cervus. Se Hjort.

Cestodes. Se Binnikemask.

Cetonia. Se Guldbagge.

Cetraria. Se Lav.

Ceutorrhynchus. Se Kålgallvivel, Kålvivel, Rapsvivel.

Chærophyllum. Se Körvelrova.

Chamæcyparis. Se Barrträd.

Chamæpeuce diacantha DC en från Syrien härstammande tistelart, vilken odlas som prydnadsväxt för sina vackra, vittaggiga blads skull. Den utvecklar blommor först andra året, men bladverket har då förlorat i yppighet, varför växten vanligen behålles blott 1 år. Plantor uppdragas i bänk och odlas där, inplanterade i kruka, tills de vid sommarens början utsättas på kalljord. Jfr Blomsterodling.G. L—d.

Champinjon (eg. franskt ord, som betyder svamp) användes för arter av släktet *Agaricus,* undersläktet *Psalliota,* utmärkt av hatt med från foten fria skivor, som mörkna hos äldre svampar, samt en ring kring foten (skiljemärken från snarliknande vit flugsvamp). Av dess läckra arter förekomma i södra och mellersta Sverige allmän ch., *A. arvensis* Schaeff., allmänt på betesmarker och andra platser, där gödsel multnar, och äkta ch., *A. campestris* L., mest i barrskog. Allmän ch. odlas i källare vid 10—12° värme i bäddar av hästgödsel, i vilka ch.-mycelium (svampyngel, svamptegel) nedlägges. Dylikt mycelium införes från Frankrike. För att hålla bädden fuktig täckes den först med halm, som borttages, då myceliet genomvävt gödsellagret, varefter ett 5 cm. tjockt jordlager pålägges och sedan åter täckes med halm. Då och då fuktas med mjukt vatten. Odlingen har i Sverige sällan haft någon framgång.

Char-à-banc. Se Vagn.

Charæas. Se Gräsfly.

Charlamowsky. Se Äpple.

Cheddarost, en berömd engelsk ostsort, som sedan 1860-talet tillverkats även i vårt land. Formen är cylindrisk, ursprungligen med diam. 35—40 cm. och höjd 23—36 cm., med en vikt av 25—35 kg., men i Sverige vanligen mindre, s. k. Stilton-format med 15—18 cm. diam., 20—24 cm. höjd och 4—5 kg. vikt. Har tät, ej pipig massa, betingat därav, att ostmassan före pressningen undergår en 2—6 timmars syrningsprocess, varunder en del av mjölksockret förjäses. De gaser, som härvid bildas och som hos andra ostsorter framkalla
pipor, utdrivas här genom den jästa massans malning och pressning. Efter omkring 3 månaders lagring har osten vanligen de typiska egenskaperna, en fet, smidig massa och en milt syrlig arom. Genom längre lagring blir osten amper och »bitter», egenskaper, som tilltala den svenska smaken.L. Fr. R.

Cheimatobia. Se Frostfjäril.

Cheiranthus. Se Lövkoja.

Chenopodium. Se Målla.

Chermes. Se Barrlöss.

Cheviotfår härstamma från Cheviotbergen på gränsen mellan England och Skottland. Rasens förädling grundlades i senare delen av 1700-talet av Robson of Belford genom lantrasens korsning med baggar av den storvuxna Lincoln- (enligt annan uppgift Leicester-)rasen samt därpå följande inavel. Engelsk stambok utgives sedan 1893.

Cheviotfår.

C. äro tämligen storvuxna. För premiering fordras i Sverige, att bagge väger minst 65, tacka 40 kg. Färgen är vit, stundom med små svarta fläckar på huvudet, som är vithårigt, ullfritt, i regel hornlöst, med svarta näsborrar och uppstående öron; svans lång, ullig; ben vita, ulliga till knä och has. Ullen är medellång, fin, bildande täta staplar. Baggen bör lämna 3—4, tackan 2 kg. ull om året. Rasen är i sitt hemland på grund av ständigt uteliv mycket härdig. Till Sverige började den införas på 1830-talet. Då man övergick från Merino till köttrikare raser för den svenska fårstammens förbättring, uppsattes stamschäferier av C., som spredos särskilt i Halland, Bohuslän, Västergötland och Värmland. Den hade dock ej då synnerlig framgång, och statens stamhjordar såldes i slutet av 1850-talet. Sedermera hava stamhjordar av C. genom statens försorg uppställts på Gottland år 1858 (å Roma) och i Jämtland 1869. Den har i senare tid blivit rätt mycket spridd i Dalarne och södra Norrland, där den synes passa. betydelse. En sydeuropeisk art *C. tomentosum* L. odlas som prydnadsväxt för sitt silverludna bladverks skull. Se Blomsterodling.

Ceratostoma. Se Blåyta.

Cercospora. Se Gurksjukdomar.

Cerealier. Se Säd.

Cerefolium. Se Hundloka, Körvel.

Ceresbetning. Se Avsvampning.

Cervus. Se Hjort.

Cestodes. Se Binnikemask.

Cetonia. Se Guldbagge.

Cetraria. Se Lav.

Ceutorrhynchus. Se Kålgallvivel, Kålvivel, Rapsvivel.

Chærophyllum. Se Körvelrova.

Chamæcyparis. Se Barrträd.

Chamæpeuce diacantha DC en från Syrien härstammande tistelart, vilken odlas som prydnadsväxt för sina vackra, vittaggiga blads skull. Den utvecklar blommor först andra året, men bladverket har då förlorat i yppighet, varför växten vanligen behålles blott 1 år. Plantor uppdragas i bänk och odlas där, inplanterade i kruka, tills de vid sommarens början utsättas på kalljord. Jfr Blomsterodling.G. L—d.

Champinjon (eg. franskt ord, som betyder svamp) användes för arter av släktet *Agaricus,* undersläktet *Psalliota,* utmärkt av hatt med från foten fria skivor, som mörkna hos äldre svampar, samt en ring kring foten (skiljemärken från snarliknande vit flugsvamp). Av dess läckra arter förekomma i södra och mellersta Sverige allmän ch., *A. arvensis* Schaeff., allmänt på betesmarker och andra platser, där gödsel multnar, och äkta ch., *A. campestris* L., mest i barrskog. Allmän ch. odlas i källare vid 10—12° värme i bäddar av hästgödsel, i vilka ch.-mycelium (svampyngel, svamptegel) nedlägges. Dylikt mycelium införes från Frankrike. För att hålla bädden fuktig täckes den först med halm, som borttages, då myceliet genomvävt gödsellagret, varefter ett 5 cm. tjockt jordlager pålägges och sedan åter täckes med halm. Då och då fuktas med mjukt vatten. Odlingen har i Sverige sällan haft någon framgång.

Char-à-banc. Se Vagn.

Charæas. Se Gräsfly.

Charlamowsky. Se Äpple.

Cheddarost, en berömd engelsk ostsort, som sedan 1860-talet tillverkats även i vårt land. Formen är cylindrisk, ursprungligen med diam. 35—40 cm. och höjd 23—36 cm., med en vikt av 25—35 kg., men i Sverige vanligen mindre, s. k. Stilton-format med 15—18 cm. diam., 20—24 cm. höjd och 4—5 kg. vikt. Har tät, ej pipig massa, betingat därav, att ostmassan före pressningen undergår en 2—6 timmars syrningsprocess, varunder en del av mjölksockret förjäses. De gaser, som härvid bildas och som hos andra ostsorter framkalla pipor, utdrivas här genom den jästa massans malning och pressning. Efter omkring 3 månaders lagring har osten vanligen de typiska egenskaperna, en fet, smidig massa och en milt syrlig arom. Genom längre lagring blir osten amper och »bitter», egenskaper, som tilltala den svenska smaken.L. Fr. R.

Cheimatobia. Se Frostfjäril.

Cheiranthus. Se Lövkoja.

Chenopodium. Se Målla.

Chermes. Se Barrlöss.

Cheviotfår härstamma från Cheviotbergen på gränsen mellan England och Skottland. Rasens förädling grundlades i senare delen av 1700-talet av Robson of Belford genom lantrasens korsning med baggar av den storvuxna Lincoln- (enligt annan uppgift Leicester-)rasen samt därpå följande inavel. Engelsk stambok utgives sedan 1893.

Cheviotfår.

C. äro tämligen storvuxna. För premiering fordras i Sverige, att bagge väger minst 65, tacka 40 kg. Färgen är vit, stundom med små svarta fläckar på huvudet, som är vithårigt, ullfritt, i regel hornlöst, med svarta näsborrar och uppstående öron; svans lång, ullig; ben vita, ulliga till knä och has. Ullen är medellång, fin, bildande täta staplar. Baggen bör lämna 3—4, tackan 2 kg. ull om året. Rasen är i sitt hemland på grund av ständigt uteliv mycket härdig. Till Sverige började den införas på 1830-talet. Då man övergick från Merino till köttrikare raser för den svenska fårstammens förbättring, uppsattes stamschäferier av C., som spredos särskilt i Halland, Bohuslän, Västergötland och Värmland. Den hade dock ej då synnerlig framgång, och statens stamhjordar såldes i slutet av 1850-talet. Sedermera hava stamhjordar av C. genom statens försorg uppställts på Gottland år 1858 (å Roma) och i Jämtland 1869. Den har i senare tid blivit rätt mycket spridd i Dalarne och södra Norrland, där den synes passa. betydelse. En sydeuropeisk art *C. tomentosum* L. odlas som prydnadsväxt för sitt silverludna bladverks skull. Se Blomsterodling.

Ceratostoma. Se Blåyta.

Cercospora. Se Gurksjukdomar.

Cerealier. Se Säd.

Cerefolium. Se Hundloka, Körvel.

Ceresbetning. Se Avsvampning.

Cervus. Se Hjort.

Cestodes. Se Binnikemask.

Cetonia. Se Guldbagge.

Cetraria. Se Lav.

Ceutorrhynchus. Se Kålgallvivel, Kålvivel, Rapsvivel.

Chærophyllum. Se Körvelrova.

Chamæcyparis. Se Barrträd.

Chamæpeuce diacantha DC en från Syrien härstammande tistelart, vilken odlas som prydnadsväxt för sina vackra, vittaggiga blads skull. Den utvecklar blommor först andra året, men bladverket har då förlorat i yppighet, varför växten vanligen behålles blott 1 år. Plantor uppdragas i bänk och odlas där, inplanterade i kruka, tills de vid sommarens början utsättas på kalljord. Jfr Blomsterodling.G. L—d.

Champinjon (eg. franskt ord, som betyder svamp) användes för arter av släktet *Agaricus,* undersläktet *Psalliota,* utmärkt av hatt med från foten fria skivor, som mörkna hos äldre svampar, samt en ring kring foten (skiljemärken från snarliknande vit flugsvamp). Av dess läckra arter förekomma i södra och mellersta Sverige allmän ch., *A. arvensis* Schaeff., allmänt på betesmarker och andra platser, där gödsel multnar, och äkta ch., *A. campestris* L., mest i barrskog. Allmän ch. odlas i källare vid 10—12° värme i bäddar av hästgödsel, i vilka ch.-mycelium (svampyngel, svamptegel) nedlägges. Dylikt mycelium införes från Frankrike. För att hålla bädden fuktig täckes den först med halm, som borttages, då myceliet

genomvävt gödsellagret, varefter ett 5 cm. tjockt jordlager pålägges och sedan åter täckes med halm. Då och då fuktas med mjukt vatten. Odlingen har i Sverige sällan haft någon framgång.

Char-à-banc. Se Vagn.

Charæas. Se Gräsfly.

Charlamowsky. Se Äpple.

Cheddarost, en berömd engelsk ostsort, som sedan 1860-talet tillverkats även i vårt land. Formen är cylindrisk, ursprungligen med diam. 35—40 cm. och höjd 23—36 cm., med en vikt av 25—35 kg., men i Sverige vanligen mindre, s. k. Stilton-format med 15—18 cm. diam., 20—24 cm. höjd och 4—5 kg. vikt. Har tät, ej pipig massa, betingat därav, att ostmassan före pressningen undergår en 2—6 timmars syrningsprocess, varunder en del av mjölksockret förjäses. De gaser, som härvid bildas och som hos andra ostsorter framkalla pipor, utdrivas här genom den jästa massans malning och pressning. Efter omkring 3 månaders lagring har osten vanligen de typiska egenskaperna, en fet, smidig massa och en milt syrlig arom. Genom längre lagring blir osten amper och »bitter», egenskaper, som tilltala den svenska smaken.L. Fr. R.

Cheimatobia. Se Frostfjäril.

Cheiranthus. Se Lövkoja.

Chenopodium. Se Målla.

Chermes. Se Barrlöss.

Cheviotfår härstamma från Cheviotbergen på gränsen mellan England och Skottland. Rasens förädling grundlades i senare delen av 1700-talet av Robson of Belford genom lantrasens korsning med baggar av den storvuxna Lincoln- (enligt annan uppgift Leicester-)rasen samt därpå följande inavel. Engelsk stambok utgives sedan 1893.

Cheviotfår.

C. äro tämligen storvuxna. För premiering fordras i Sverige, att bagge väger minst 65, tacka 40 kg. Färgen är vit, stundom med små svarta fläckar på huvudet, som är vithårigt, ullfritt, i regel hornlöst, med svarta näsborrar och uppstående öron; svans lång, ullig; ben vita, ulliga till knä och has. Ullen är medellång, fin, bildande täta staplar. Baggen bör lämna 3—4, tackan 2 kg. ull om året. Rasen är i sitt hemland på grund av ständigt uteliv mycket härdig. Till Sverige började den införas på 1830-talet. Då man övergick från Merino till köttrikare raser för den svenska fårstammens förbättring, uppsattes stamschäferier av C., som spredos särskilt i Halland, Bohuslän, Västergötland och Värmland. Den hade dock ej då synnerlig framgång, och statens stamhjordar såldes i slutet av 1850-talet. Sedermera hava stamhjordar av C. genom statens försorg uppställts på Gottland år 1858 (å Roma) och i Jämtland 1869. Den har i senare tid blivit rätt mycket spridd i Dalarne och södra Norrland, där den synes passa. betydelse. En sydeuropeisk art *C. tomentosum* L. odlas som prydnadsväxt för sitt silverludna bladverks skull. Se Blomsterodling.

Ceratostoma. Se Blåyta.

Cercospora. Se Gurksjukdomar.

Cerealier. Se Säd.

Cerefolium. Se Hundloka, Körvel.

Ceresbetning. Se Avsvampning.

Cervus. Se Hjort.

Cestodes. Se Binnikemask.

Cetonia. Se Guldbagge.

Cetraria. Se Lav.

Ceutorrhynchus. Se Kålgallvivel, Kålvivel, Rapsvivel.

Chærophyllum. Se Körvelrova.

Chamæcyparis. Se Barrträd.

Chamæpeuce diacantha DC en från Syrien härstammande tistelart, vilken odlas som prydnadsväxt för sina vackra, vittaggiga blads skull. Den utvecklar blommor först andra året, men bladverket har då förlorat i yppighet, varför växten vanligen behålles blott 1 år. Plantor uppdragas i bänk och odlas där, inplanterade i kruka, tills de vid sommarens början utsättas på kalljord. Jfr Blomsterodling.G. L—d.

Champinjon (eg. franskt ord, som betyder svamp) användes för arter av släktet *Agaricus,* undersläktet *Psalliota,* utmärkt av hatt med från foten fria skivor, som mörkna hos äldre svampar, samt en ring kring foten (skiljemärken från snarliknande vit flugsvamp). Av dess läckra arter förekomma i södra och mellersta Sverige allmän ch., *A. arvensis* Schaeff., allmänt på betesmarker och andra platser, där gödsel multnar, och äkta ch., *A. campestris* L., mest i barrskog. Allmän ch. odlas i källare vid 10—12° värme i bäddar av hästgödsel, i vilka ch.-mycelium (svampyngel, svamptegel) nedlägges. Dylikt mycelium införes från Frankrike. För att hålla bädden fuktig täckes den först med halm, som borttages, då myceliet genomvävt gödsellagret, varefter ett 5 cm. tjockt jordlager pålägges och sedan åter täckes med halm. Då och då fuktas med mjukt vatten. Odlingen har i Sverige sällan haft någon framgång.

Char-à-banc. Se Vagn.

Charæas. Se Gräsfly.

Charlamowsky. Se Äpple.

Cheddarost, en berömd engelsk ostsort, som sedan 1860-talet tillverkats även i vårt land. Formen är cylindrisk, ursprungligen med diam. 35—40 cm. och höjd 23—36 cm., med en vikt av 25—35 kg., men i Sverige vanligen mindre, s. k. Stilton-format med 15—18 cm. diam., 20—24 cm. höjd och 4—5 kg. vikt. Har tät, ej pipig massa, betingat därav, att ostmassan före pressningen undergår en 2—6 timmars syrningsprocess, varunder en del av mjölksockret förjäses. De gaser, som härvid bildas och som hos andra ostsorter framkalla pipor, utdrivas här genom den jästa massans malning och pressning. Efter omkring 3 månaders lagring har osten vanligen de typiska egenskaperna, en fet, smidig massa och en milt syrlig arom. Genom längre lagring blir osten amper och »bitter», egenskaper, som tilltala den svenska smaken.L. Fr. R.

Cheimatobia. Se Frostfjäril.

Cheiranthus. Se Lövkoja.

Chenopodium. Se Målla.

Chermes. Se Barrlöss.

Cheviotfår härstamma från Cheviotbergen på gränsen mellan England och Skottland. Rasens förädling grundlades i senare delen av 1700-talet av Robson of Belford genom lantrasens korsning med baggar av den storvuxna Lincoln- (enligt annan uppgift Leicester-)rasen samt därpå följande inavel. Engelsk stambok utgives sedan 1893.

Cheviotfår.

C. äro tämligen storvuxna. För premiering fordras i Sverige, att bagge väger minst 65, tacka 40 kg. Färgen är vit, stundom med små svarta fläckar på huvudet, som är vithårigt, ullfritt,

i regel hornlöst, med svarta näsborrar och uppstående öron; svans lång, ullig; ben vita, ulliga till knä och has. Ullen är medellång, fin, bildande täta staplar. Baggen bör lämna 3—4, tackan 2 kg. ull om året. Rasen är i sitt hemland på grund av ständigt uteliv mycket härdig. Till Sverige började den införas på 1830-talet. Då man övergick från Merino till köttrikare raser för den svenska fårstammens förbättring, uppsattes stamschäferier av C., som spredos särskilt i Halland, Bohuslän, Västergötland och Värmland. Den hade dock ej då synnerlig framgång, och statens stamhjordar såldes i slutet av 1850-talet. Sedermera hava stamhjordar av C. genom statens försorg uppställts på Gottland år 1858 (å Roma) och i Jämtland 1869. Den har i senare tid blivit rätt mycket spridd i Dalarne och södra Norrland, där den synes passa. betydelse. En sydeuropeisk art *C. tomentosum* L. odlas som prydnadsväxt för sitt silverludna bladverks skull. Se Blomsterodling.

Ceratostoma. Se Blåyta.

Cercospora. Se Gurksjukdomar.

Cerealier. Se Säd.

Cerefolium. Se Hundloka, Körvel.

Ceresbetning. Se Avsvampning.

Cervus. Se Hjort.

Cestodes. Se Binnikemask.

Cetonia. Se Guldbagge.

Cetraria. Se Lav.

Ceutorrhynchus. Se Kålgallvivel, Kålvivel, Rapsvivel.

Chærophyllum. Se Körvelrova.

Chamæcyparis. Se Barrträd.

Chamæpeuce diacantha DC en från Syrien härstammande tistelart, vilken odlas som prydnadsväxt för sina vackra, vittaggiga blads skull. Den utvecklar blommor först andra året, men bladverket har då förlorat i yppighet, varför växten vanligen behålles blott 1 år. Plantor uppdragas i bänk och odlas där, inplanterade i kruka, tills de vid sommarens början utsättas på kalljord. Jfr Blomsterodling.G. L—d.

Champinjon (eg. franskt ord, som betyder svamp) användes för arter av släktet *Agaricus,* undersläktet *Psalliota,* utmärkt av hatt med från foten fria skivor, som mörkna hos äldre svampar, samt en ring kring foten (skiljemärken från snarliknande vit flugsvamp). Av dess läckra arter förekomma i södra och mellersta Sverige allmän ch., *A. arvensis* Schaeff., allmänt på betesmarker och andra platser, där gödsel multnar, och äkta ch., *A. campestris* L., mest i barrskog. Allmän ch. odlas i källare vid 10—12° värme i bäddar av hästgödsel, i vilka ch.-mycelium (svampyngel, svamptegel) nedlägges. Dylikt mycelium införes från Frankrike. För att hålla bädden fuktig täckes den först med halm, som borttages, då myceliet genomvävt gödsellagret, varefter ett 5 cm. tjockt jordlager pålägges och sedan åter täckes med halm. Då och då fuktas med mjukt vatten. Odlingen har i Sverige sällan haft någon framgång.

Char-à-banc. Se Vagn.

Charæas. Se Gräsfly.

Charlamowsky. Se Äpple.

Cheddarost, en berömd engelsk ostsort, som sedan 1860-talet tillverkats även i vårt land. Formen är cylindrisk, ursprungligen med diam. 35—40 cm. och höjd 23—36 cm., med en vikt av 25—35 kg., men i Sverige vanligen mindre, s. k. Stilton-format med 15—18 cm. diam., 20—24 cm. höjd och 4—5 kg. vikt. Har tät, ej pipig massa, betingat därav, att ostmassan före pressningen undergår en 2—6 timmars syrningsprocess, varunder en del av mjölksockret förjäses. De gaser, som härvid bildas och som hos andra ostsorter framkalla pipor, utdrivas här genom den jästa massans malning och pressning. Efter omkring 3 månaders lagring har osten vanligen de typiska egenskaperna, en fet, smidig massa och en milt syrlig arom. Genom längre lagring blir osten amper och »bitter», egenskaper, som tilltala den svenska smaken.L. Fr. R.

Cheimatobia. Se Frostfjäril.

Cheiranthus. Se Lövkoja.

Chenopodium. Se Målla.

Chermes. Se Barrlöss.

Cheviotfår härstamma från Cheviotbergen på gränsen mellan England och Skottland. Rasens förädling grundlades i senare delen av 1700-talet av Robson of Belford genom lantrasens korsning med baggar av den storvuxna Lincoln- (enligt annan uppgift Leicester-)rasen samt därpå följande inavel. Engelsk stambok utgives sedan 1893.

Cheviotfår.

C. äro tämligen storvuxna. För premiering fordras i Sverige, att bagge väger minst 65, tacka 40 kg. Färgen är vit, stundom med små svarta fläckar på huvudet, som är vithårigt, ullfritt,
i regel hornlöst, med svarta näsborrar och uppstående öron; svans lång, ullig; ben vita, ulliga till knä och has. Ullen är medellång, fin, bildande täta staplar. Baggen bör lämna 3—4, tackan 2 kg. ull om året. Rasen är i sitt hemland på grund av ständigt uteliv mycket härdig. Till Sverige började den införas på 1830-talet. Då man övergick från Merino till köttrikare raser för den svenska fårstammens förbättring, uppsattes stamschäferier av C., som spredos särskilt i Halland, Bohuslän, Västergötland och Värmland. Den hade dock ej då synnerlig framgång, och statens stamhjordar såldes i slutet av 1850-talet. Sedermera hava stamhjordar av C. genom statens försorg uppställts på Gottland år 1858 (å Roma) och i Jämtland 1869. Den har i senare tid blivit rätt mycket spridd i Dalarne och södra Norrland, där den synes passa. betydelse. En sydeuropeisk art *C. tomentosum* L. odlas som prydnadsväxt för sitt silverludna bladverks skull. Se Blomsterodling.

Ceratostoma. Se Blåyta.

Cercospora. Se Gurksjukdomar.

Cerealier. Se Säd.

Cerefolium. Se Hundloka, Körvel.

Ceresbetning. Se Avsvampning.

Cervus. Se Hjort.

Cestodes. Se Binnikemask.

Cetonia. Se Guldbagge.

Cetraria. Se Lav.

Ceutorrhynchus. Se Kålgallvivel, Kålvivel, Rapsvivel.

Chærophyllum. Se Körvelrova.

Chamæcyparis. Se Barrträd.

Chamæpeuce diacantha DC en från Syrien härstammande tistelart, vilken odlas som prydnadsväxt för sina vackra, vittaggiga blads skull. Den utvecklar blommor först andra året, men bladverket har då förlorat i yppighet, varför växten vanligen behålles blott 1 år. Plantor uppdragas i bänk och odlas där, inplanterade i kruka, tills de vid sommarens början utsättas på kalljord. Jfr Blomsterodling.G. L—d.

Champinjon (eg. franskt ord, som betyder svamp) användes för arter av släktet *Agaricus,* undersläktet *Psalliota,* utmärkt av hatt med från foten fria skivor, som mörkna hos äldre svampar, samt en ring kring foten (skiljemärken från snarliknande vit flugsvamp). Av dess läckra arter förekomma i södra och mellersta Sverige allmän ch., *A. arvensis* Schaeff., allmänt på betesmarker och andra platser, där gödsel multnar, och äkta ch., *A. campestris* L., mest i barrskog. Allmän ch. odlas i källare vid 10—12° värme i bäddar av hästgödsel, i vilka ch.-mycelium (svampyngel, svamptegel) nedlägges. Dylikt mycelium införes från Frankrike. För att hålla bädden fuktig täckes den först med halm, som borttages, då myceliet genomvävt gödsellagret, varefter ett 5 cm. tjockt jordlager pålägges och sedan åter täckes med halm. Då och då fuktas med mjukt vatten. Odlingen har i Sverige sällan haft någon framgång.

Char-à-banc. Se Vagn.

Charæas. Se Gräsfly.

Charlamowsky. Se Äpple.

Cheddarost, en berömd engelsk ostsort, som sedan 1860-talet tillverkats även i vårt land. Formen är cylindrisk, ursprungligen med diam. 35—40 cm. och höjd 23—36 cm., med en vikt av 25—35 kg., men i Sverige vanligen mindre, s. k. Stilton-format med 15—18 cm. diam., 20—24 cm. höjd och 4—5 kg. vikt. Har tät, ej pipig massa, betingat därav, att ostmassan före pressningen undergår en 2—6 timmars syrningsprocess, varunder en del av mjölksockret förjäses. De gaser, som härvid bildas och som hos andra ostsorter framkalla pipor, utdrivas här genom den jästa massans malning och pressning. Efter omkring 3 månaders lagring har osten vanligen de typiska egenskaperna, en fet, smidig massa och en milt syrlig arom. Genom längre lagring blir osten amper och »bitter», egenskaper, som tilltala den svenska smaken.L. Fr. R.

Cheimatobia. Se Frostfjäril.

Cheiranthus. Se Lövkoja.

Chenopodium. Se Målla.

Chermes. Se Barrlöss.

Cheviotfår härstamma från Cheviotbergen på gränsen mellan England och Skottland. Rasens förädling grundlades i senare delen av 1700-talet av Robson of Belford genom lantrasens korsning med baggar av den storvuxna Lincoln- (enligt annan uppgift Leicester-)rasen samt därpå följande inavel. Engelsk stambok utgives sedan 1893.

Cheviotfår.

C. äro tämligen storvuxna. För premiering fordras i Sverige, att bagge väger minst 65, tacka 40 kg. Färgen är vit, stundom med små svarta fläckar på huvudet, som är vithårigt, ullfritt, i regel hornlöst, med svarta näsborrar och uppstående öron; svans lång, ullig; ben vita, ulliga till knä och has. Ullen är medellång, fin, bildande täta staplar. Baggen bör lämna 3—4, tackan 2 kg. ull om året. Rasen är i sitt hemland på grund av ständigt uteliv mycket härdig. Till Sverige började den införas på 1830-talet. Då man övergick från Merino till köttrikare raser för den svenska fårstammens förbättring, uppsattes stamschäferier av C., som spredos särskilt i Halland, Bohuslän, Västergötland och Värmland. Den hade dock ej då synnerlig framgång, och statens stamhjordar såldes i slutet av 1850-talet. Sedermera hava stamhjordar av C. genom statens försorg uppställts på Gottland år 1858 (å Roma) och i Jämtland 1869. Den har i senare tid blivit rätt mycket spridd i Dalarne och södra Norrland, där den synes passa. betydelse. En sydeuropeisk art *C. tomentosum* L. odlas som prydnadsväxt för sitt silverludna bladverks skull. Se Blomsterodling.

Ceratostoma. Se Blåyta.

Cercospora. Se Gurksjukdomar.

Cerealier. Se Säd.

Cerefolium. Se Hundloka, Körvel.

Ceresbetning. Se Avsvampning.

Cervus. Se Hjort.

Cestodes. Se Binnikemask.

Cetonia. Se Guldbagge.

Cetraria. Se Lav.

Ceutorrhynchus. Se Kålgallvivel, Kålvivel, Rapsvivel.

Chærophyllum. Se Körvelrova.

Chamæcyparis. Se Barrträd.

Chamæpeuce diacantha DC en från Syrien härstammande tistelart, vilken odlas som prydnadsväxt för sina vackra, vittaggiga blads skull. Den utvecklar blommor först andra året, men bladverket har då förlorat i yppighet, varför växten vanligen behålles blott 1 år. Plantor uppdragas i bänk och odlas där, inplanterade i kruka, tills de vid sommarens början utsättas på kalljord. Jfr Blomsterodling.G. L—d.

Champinjon (eg. franskt ord, som betyder svamp) användes för arter av släktet *Agaricus,* undersläktet *Psalliota,* utmärkt av hatt med från foten fria skivor, som mörkna hos äldre svampar, samt en ring kring foten (skiljemärken från snarliknande vit flugsvamp). Av dess läckra arter förekomma i södra och mellersta Sverige allmän ch., *A. arvensis* Schaeff., allmänt på betesmarker och andra platser, där gödsel multnar, och äkta ch., *A. campestris* L., mest i barrskog. Allmän ch. odlas i källare vid 10—12° värme i bäddar av hästgödsel, i vilka ch.-mycelium (svampyngel, svamptegel) nedlägges. Dylikt mycelium införes från Frankrike. För att hålla bädden fuktig täckes den först med halm, som borttages, då myceliet genomvävt gödsellagret, varefter ett 5 cm. tjockt jordlager pålägges och sedan åter täckes med halm. Då och då fuktas med mjukt vatten. Odlingen har i Sverige sällan haft någon framgång.

Char-à-banc. Se Vagn.

Charæas. Se Gräsfly.

Charlamowsky. Se Äpple.

Cheddarost, en berömd engelsk ostsort, som sedan 1860-talet tillverkats även i vårt land. Formen är cylindrisk, ursprungligen med diam. 35—40 cm. och höjd 23—36 cm., med en vikt av 25—35 kg., men i Sverige vanligen mindre, s. k. Stilton-format med 15—18 cm. diam., 20—24 cm. höjd och 4—5 kg. vikt. Har tät, ej pipig massa, betingat därav, att ostmassan före pressningen undergår en 2—6 timmars syrningsprocess, varunder en del av mjölksockret förjäses. De gaser, som härvid bildas och som hos andra ostsorter framkalla pipor, utdrivas här genom den jästa massans malning och pressning. Efter omkring 3 månaders lagring har osten vanligen de typiska egenskaperna, en fet, smidig massa och en milt syrlig arom. Genom längre lagring blir osten amper och »bitter», egenskaper, som tilltala den svenska smaken.L. Fr. R.

Cheimatobia. Se Frostfjäril.

Cheiranthus. Se Lövkoja.

Chenopodium. Se Målla.

Chermes. Se Barrlöss.

Cheviotfår härstamma från Cheviotbergen på gränsen mellan England och Skottland. Rasens förädling grundlades i senare delen av 1700-talet av Robson of Belford genom lantrasens korsning med baggar av den storvuxna Lincoln- (enligt annan uppgift Leicester-)rasen samt därpå följande inavel. Engelsk stambok utgives sedan 1893.

Cheviotfår.

C. äro tämligen storvuxna. För premiering fordras i Sverige, att bagge väger minst 65, tacka 40 kg. Färgen är vit, stundom med små svarta fläckar på huvudet, som är vithårigt, ullfritt, i regel hornlöst, med svarta näsborrar och uppstående öron; svans lång, ullig; ben vita, ulliga till knä och has. Ullen är medellång, fin, bildande täta staplar. Baggen bör lämna 3—4, tackan 2 kg. ull om året. Rasen är i sitt hemland på grund av ständigt uteliv mycket härdig. Till Sverige började den införas på 1830-talet. Då man övergick från Merino till köttrikare raser för den svenska fårstammens förbättring, uppsattes stamschäferier av C., som spredos särskilt i Halland, Bohuslän, Västergötland och Värmland. Den hade dock ej då synnerlig framgång, och statens stamhjordar såldes i slutet av 1850-talet. Sedermera hava stamhjordar av C. genom statens försorg uppställts på Gottland år 1858 (å Roma) och i Jämtland 1869. Den har i senare tid blivit rätt mycket spridd i Dalarne och södra Norrland, där den synes passa. betydelse. En sydeuropeisk art *C. tomentosum* L. odlas som prydnadsväxt för sitt silverludna bladverks skull. Se Blomsterodling.

Ceratostoma. Se Blåyta.

Cercospora. Se Gurksjukdomar.

Cerealier. Se Säd.

Cerefolium. Se Hundloka, Körvel.

Ceresbetning. Se Avsvampning.

Cervus. Se Hjort.

Cestodes. Se Binnikemask.

Cetonia. Se Guldbagge.

Cetraria. Se Lav.

Ceutorrhynchus. Se Kålgallvivel, Kålvivel, Rapsvivel.

Chærophyllum. Se Körvelrova.

Chamæcyparis. Se Barrträd.

Chamæpeuce diacantha DC en från Syrien härstammande tistelart, vilken odlas som prydnadsväxt för sina vackra, vittaggiga blads skull. Den utvecklar blommor först andra året, men bladverket har då förlorat i yppighet, varför växten vanligen behålles blott 1 år. Plantor uppdragas i bänk och odlas där, inplanterade i kruka, tills de vid sommarens början utsättas på kalljord. Jfr Blomsterodling.G. L—d.

Champinjon (eg. franskt ord, som betyder svamp) användes för arter av släktet *Agaricus,* undersläktet *Psalliota,* utmärkt av hatt med från foten fria skivor, som mörkna hos äldre svampar, samt en ring kring foten (skiljemärken från snarliknande vit flugsvamp). Av dess läckra arter förekomma i södra och mellersta Sverige allmän ch., *A. arvensis* Schaeff., allmänt på betesmarker och andra platser, där gödsel multnar, och äkta ch., *A. campestris* L., mest i barrskog. Allmän ch. odlas i källare vid 10—12° värme i bäddar av hästgödsel, i vilka ch.-mycelium (svampyngel, svamptegel) nedlägges. Dylikt mycelium införes från Frankrike. För att hålla bädden fuktig täckes den först med halm, som borttages, då myceliet genomvävt gödsellagret, varefter ett 5 cm. tjockt jordlager pålägges och sedan åter täckes med halm. Då och då fuktas med mjukt vatten. Odlingen har i Sverige sällan haft någon framgång.

Char-à-banc. Se Vagn.

Charæas. Se Gräsfly.

Charlamowsky. Se Äpple.

Cheddarost, en berömd engelsk ostsort, som sedan 1860-talet tillverkats även i vårt land. Formen är cylindrisk, ursprungligen med diam. 35—40 cm. och höjd 23—36 cm., med en vikt av 25—35 kg., men i Sverige vanligen mindre, s. k. Stilton-format med 15—18 cm. diam., 20—24 cm. höjd och 4—5 kg. vikt. Har tät, ej pipig massa, betingat därav, att ostmassan före pressningen undergår en 2—6 timmars syrningsprocess, varunder en del av mjölksockret förjäses. De gaser, som härvid bildas och som hos andra ostsorter framkalla pipor, utdrivas här genom den jästa massans malning och pressning. Efter omkring 3 månaders lagring har osten vanligen de typiska egenskaperna, en fet, smidig massa och en milt syrlig arom. Genom längre lagring blir osten amper och »bitter», egenskaper, som tilltala den svenska smaken.L. Fr. R.

Cheimatobia. Se Frostfjäril.

Cheiranthus. Se Lövkoja.

Chenopodium. Se Målla.

Chermes. Se Barrlöss.

Cheviotfår härstamma från Cheviotbergen på gränsen mellan England och Skottland. Rasens förädling grundlades i senare delen av 1700-talet av Robson of Belford genom lantrasens korsning med baggar av den storvuxna Lincoln- (enligt annan uppgift Leicester-)rasen samt därpå följande inavel. Engelsk stambok utgives sedan 1893.

Cheviotfår.

C. äro tämligen storvuxna. För premiering fordras i Sverige, att bagge väger minst 65, tacka 40 kg. Färgen är vit, stundom med små svarta fläckar på huvudet, som är vithårigt, ullfritt, i regel hornlöst, med svarta näsborrar och uppstående öron; svans lång, ullig; ben vita, ulliga till knä och has. Ullen är medellång, fin, bildande täta staplar. Baggen bör lämna 3—4, tackan 2 kg. ull om året. Rasen är i sitt hemland på grund av ständigt uteliv mycket härdig. Till Sverige började den införas på 1830-talet. Då man övergick från Merino till köttrikare raser för den svenska fårstammens förbättring, uppsattes stamschäferier av C., som spredos särskilt i Halland, Bohuslän, Västergötland och Värmland. Den hade dock ej då synnerlig framgång, och statens stamhjordar såldes i slutet av 1850-talet. Sedermera hava stamhjordar av C. genom statens försorg uppställts på Gottland år 1858 (å Roma) och i Jämtland 1869. Den har i senare tid blivit rätt mycket spridd i Dalarne och södra Norrland, där den synes passa. betydelse. En sydeuropeisk art *C. tomentosum* L. odlas som prydnadsväxt för sitt silverludna bladverks skull. Se Blomsterodling.

Ceratostoma. Se Blåyta.

Cercospora. Se Gurksjukdomar.

Cerealier. Se Säd.

Cerefolium. Se Hundloka, Körvel.

Ceresbetning. Se Avsvampning.

Cervus. Se Hjort.

Cestodes. Se Binnikemask.

Cetonia. Se Guldbagge.

Cetraria. Se Lav.

Ceutorrhynchus. Se Kålgallvivel, Kålvivel, Rapsvivel.

Chærophyllum. Se Körvelrova.

Chamæcyparis. Se Barrträd.

Chamæpeuce diacantha DC en från Syrien härstammande tistelart, vilken odlas som prydnadsväxt för sina vackra, vittaggiga blads skull. Den utvecklar blommor först andra året, men bladverket har då förlorat i yppighet, varför växten vanligen behålles blott 1 år. Plantor uppdragas i bänk och odlas där, inplanterade i kruka, tills de vid sommarens början utsättas på kalljord. Jfr Blomsterodling.G. L—d.

Champinjon (eg. franskt ord, som betyder svamp) användes för arter av släktet *Agaricus,* undersläktet *Psalliota,* utmärkt av hatt med från foten fria skivor, som mörkna hos äldre svampar, samt en ring kring foten (skiljemärken från snarliknande vit flugsvamp). Av dess läckra arter förekomma i södra och mellersta Sverige allmän ch., *A. arvensis* Schaeff., allmänt på betesmarker och andra platser, där gödsel multnar, och äkta ch., *A. campestris* L., mest i barrskog. Allmän ch. odlas i källare vid 10—12° värme i bäddar av hästgödsel, i vilka ch.-mycelium (svampyngel, svamptegel) nedlägges. Dylikt mycelium införes från Frankrike. För att hålla bädden fuktig täckes den först med halm, som borttages, då myceliet genomvävt gödsellagret, varefter ett 5 cm. tjockt jordlager pålägges och sedan åter täckes med halm. Då och då fuktas med mjukt vatten. Odlingen har i Sverige sällan haft någon framgång.

Char-à-banc. Se Vagn.

Charæas. Se Gräsfly.

Charlamowsky. Se Äpple.

Cheddarost, en berömd engelsk ostsort, som sedan 1860-talet tillverkats även i vårt land. Formen är cylindrisk, ursprungligen med diam. 35—40 cm. och höjd 23—36 cm., med en vikt av 25—35 kg., men i Sverige vanligen mindre, s. k. Stilton-format med 15—18 cm. diam., 20—24 cm. höjd och 4—5 kg. vikt. Har tät, ej pipig massa, betingat därav, att ostmassan före pressningen undergår en 2—6 timmars syrningsprocess, varunder en del av mjölksockret förjäses. De gaser, som härvid bildas och som hos andra ostsorter framkalla pipor, utdrivas här genom den jästa massans malning och pressning. Efter omkring 3 månaders lagring har osten vanligen de typiska egenskaperna, en fet, smidig massa och en milt syrlig arom. Genom längre lagring blir osten amper och »bitter», egenskaper, som tilltala den svenska smaken.L. Fr. R.

Cheimatobia. Se Frostfjäril.

Cheiranthus. Se Lövkoja.

Chenopodium. Se Målla.

Chermes. Se Barrlöss.

Cheviotfår härstamma från Cheviotbergen på gränsen mellan England och Skottland. Rasens förädling grundlades i senare delen av 1700-talet av Robson of Belford genom lantrasens korsning med baggar av den storvuxna Lincoln- (enligt annan uppgift Leicester-)rasen samt därpå följande inavel. Engelsk stambok utgives sedan 1893.

Cheviotfår.

C. äro tämligen storvuxna. För premiering fordras i Sverige, att bagge väger minst 65, tacka 40 kg. Färgen är vit, stundom med små svarta fläckar på huvudet, som är vithårigt, ullfritt, i regel hornlöst, med svarta näsborrar och uppstående öron; svans lång, ullig; ben vita, ulliga till knä och has. Ullen är medellång, fin, bildande täta staplar. Baggen bör lämna 3—4, tackan 2 kg. ull om året. Rasen är i sitt hemland på grund av ständigt uteliv mycket härdig. Till Sverige började den införas på 1830-talet. Då man övergick från Merino till köttrikare raser för den svenska fårstammens förbättring, uppsattes stamschäferier av C., som spredos särskilt i Halland, Bohuslän, Västergötland och Värmland. Den hade dock ej då synnerlig framgång, och statens stamhjordar såldes i slutet av 1850-talet. Sedermera hava stamhjordar av C. genom statens försorg uppställts på Gottland år 1858 (å Roma) och i Jämtland 1869. Den har i senare tid blivit rätt mycket spridd i Dalarne och södra Norrland, där den synes passa. **Chilesalpeterspridare.** Se Gödselspridningsmaskin.

Chimärer, kända endast ibland växter, äro ett slags dubbelorganismer, i det de äro bildade av vävnader från 2 olika växtarter eller systematiska enheter av lägre ordning. Winkler har sålunda efter ympning av tomat på nattskatta fått individ, som till sin ena sidohälft varit tomat, till sin andra nattskatta. Man kallar dylika ch. sektorialchimärer. Den i trädgårdar sedan länge odlade Pelargonium zonale med vitkantade blad är ett annat exempel på sektorialchimär. Periklinalchimärer åter kallar man sådana, hos vilka den ena av stamföräldrarnas vävnad inneslutes av den andras som i ett fodral, som ibland endast består av ett enkelt cellager. Chimären eller i varje fall bildningar, som i allo förhålla sig som ch., kunna även uppstå genom knoppvariation (se Variation).

Panascherade eller brokbladiga växter kunna te sig alldeles lika med vissa periklinalchimärer men äro av helt annan natur.H. T—n.

Chlorops. Se Kornfluga.

Chorion. Se Foster.

Choro-Ghi. Se Knölsyska.

Chrysanthemum. Se Prästkrage.

Chrysomela. Se Coloradoskalbagge.

Chrysomyxa. Se Rostsvamp.

Chrysophlyctis. Se Potatiskräfta.

Chrysops. Se Blindbroms.

Chrysozona. Se Broms.

Chylus, mjölksaft. Se Matsmältning.

Chymosin. Se Enzym, Löpe.

Cicadidae. Se Stritar.

Cicadula. Se Dvärgstrit.

Cicer. Se Kikärt.

Cichorium. Se Cikoria.

Ciconia. Se Stork.

Cicuta. Se Sprängört.

Cikoria. *Cichorium Intybus* L., en korgblomstrig ört, med blå blomkorgar med stora, utstående kantblommor och grov, vid odling köttig rot. Förekommer vild vid vägkanter (därför kallad vägvårda) i södra Sverige och odlas (dock numera i Sverige ytterst obetydligt) för sina rötters skull, vilka användas för att bereda ersättningsmedel för kaffe; i södra länder även för användning av bladen som sallat, vartill den odlades redan av gamla tiders greker och romare.

För att lämna en till kaffe lämplig rot fordrar C, likasom andra rotfrukter, en djup, väl gödslad och väl brukad jord i varmt läge. Fröt, som väger omkr. 1 gr. per 1,000 korn, radsås med 5—6 kg. per ha. till omkring 1 cm. djup och omkring $^{1}/_{2}$ m. avstånd mellan raderna. Plantorna gallras till 8—10 cm. avstånd. Skötes som andra rotfrukter och skördas oftast vid höstens början, då frostskada gör rötterna odugliga. Stocklöpare duga ej. De väl nackade rötterna rentvättas, skäras i tumslånga bitar och torkas i torkapparat.

Cikoria.

Cimex. Se Vägglus.

Circus. Se Kärrhök.

Cirkulation. Se Växtföljd.

Cirsium. Se Tistel.

Cladium. Se Ag.

Cladonia. Se Lav.

Cladosporium. Se Gurksjukdomar, Sotdagg.

Clangula, Knipa. Se Dykand.

Clarkia, släkte, tillhörande fam. *Onagrariæ,* varav de 1-åriga arterna *C. pulchella* Pursch. och *elegans* Dougl. från Kalifornien för sina blommor med 4 utspärrade flikiga röda eller vita kronblad allmänt odlas å rabatter. De sås på kalljord.G. L—d.

Clavaria. Se Fingersvamp.

Claviceps. Se Mjöldryga.

Cleigastra. Se Timotejfluga.

Clematis, sippranka eller skogsreva, ett till sippväxternas familj, *Ranunculaceæ,* hörande släkte av buskar eller mångåriga örter, som klänga med tillhjälp av sina bladskaft. Bladen äro parbladiga; blommorna hava ett 4-flerbladigt kronlikt foder; frukterna äro **Chilesalpeterspridare.** Se Gödselspridningsmaskin.

Chimärer, kända endast ibland växter, äro ett slags dubbelorganismer, i det de äro bildade av vävnader från 2 olika växtarter eller systematiska enheter av lägre ordning. Winkler har sålunda efter ympning av tomat på nattskatta fått individ, som till sin ena sidohälft varit tomat, till sin andra nattskatta. Man kallar dylika ch. sektorialchimärer. Den i trädgårdar sedan länge odlade Pelargonium zonale med vitkantade blad är ett annat exempel på sektorialchimär. Periklinalchimärer åter kallar man sådana, hos vilka den ena av stamföräldrarnas vävnad inneslutes av den andras som i ett fodral, som ibland endast består av ett enkelt cellager. Chimären eller i varje fall bildningar, som i allo förhålla sig som ch., kunna även uppstå genom knoppvariation (se Variation).

Panascherade eller brokbladiga växter kunna te sig alldeles lika med vissa periklinalchimärer men äro av helt annan natur.H. T—n.

Chlorops. Se Kornfluga.

Chorion. Se Foster.

Choro-Ghi. Se Knölsyska.

Chrysanthemum. Se Prästkrage.

Chrysomela. Se Coloradoskalbagge.

Chrysomyxa. Se Rostsvamp.

Chrysophlyctis. Se Potatiskräfta.

Chrysops. Se Blindbroms.

Chrysozona. Se Broms.

Chylus, mjölksaft. Se Matsmältning.

Chymosin. Se Enzym, Löpe.

Cicadidae. Se Stritar.

Cicadula. Se Dvärgstrit.

Cicer. Se Kikärt.

Cichorium. Se Cikoria.

Ciconia. Se Stork.

Cicuta. Se Sprängört.

Cikoria. *Cichorium Intybus* L., en korgblomstrig ört, med blå blomkorgar med stora, utstående kantblommor och grov, vid odling köttig rot. Förekommer vild vid vägkanter (därför kallad vägvårda) i södra Sverige och odlas (dock numera i Sverige ytterst obetydligt) för sina rötters skull, vilka användas för att bereda ersättningsmedel för kaffe; i södra länder även för användning av bladen som sallat, vartill den odlades redan av gamla tiders greker och romare.

För att lämna en till kaffe lämplig rot fordrar C, likasom andra rotfrukter, en djup, väl gödslad och väl brukad jord i varmt läge. Fröt, som väger omkr. 1 gr. per 1,000 korn, radsås med 5—6 kg. per ha. till omkring 1 cm. djup och omkring $^{1}/_{2}$ m. avstånd mellan raderna. Plantorna gallras till 8—10 cm. avstånd. Skötes som andra rotfrukter och skördas oftast vid höstens början, då frostskada gör rötterna odugliga. Stocklöpare duga ej. De väl nackade rötterna rentvättas, skäras i tumslånga bitar och torkas i torkapparat.

Cikoria.

Cimex. Se Vägglus.

Circus. Se Kärrhök.

Cirkulation. Se Växtföljd.

Cirsium. Se Tistel.

Cladium. Se Ag.

Cladonia. Se Lav.

Cladosporium. Se Gurksjukdomar, Sotdagg.

Clangula, Knipa. Se Dykand.

Clarkia, släkte, tillhörande fam. *Onagrariæ,* varav de 1-åriga arterna *C. pulchella* Pursch. och *elegans* Dougl. från Kalifornien för sina blommor med 4 utspärrade flikiga röda eller vita kronblad allmänt odlas å rabatter. De sås på kalljord.G. L—d.

Clavaria. Se Fingersvamp.

Claviceps. Se Mjöldryga.

Cleigastra. Se Timotejfluga.

Clematis, sippranka eller skogsreva, ett till sippväxternas familj, *Ranunculaceæ,* hörande släkte av buskar eller mångåriga örter, som klänga med tillhjälp av sina bladskaft. Bladen äro parbladiga; blommorna hava ett 4-flerbladigt kronlikt foder; frukterna äro **Chilesalpeterspridare.** Se Gödselspridningsmaskin.

Chimärer, kända endast ibland växter, äro ett slags dubbelorganismer, i det de äro bildade av vävnader från 2 olika växtarter eller systematiska enheter av lägre ordning. Winkler har sålunda efter ympning av tomat på nattskatta fått individ, som till sin ena sidohälft varit tomat, till sin andra nattskatta. Man kallar dylika ch. sektorialchimärer. Den i trädgårdar sedan länge odlade Pelargonium zonale med vitkantade blad är ett annat exempel på sektorialchimär. Periklinalchimärer åter kallar man sådana, hos vilka den ena av stamföräldrarnas vävnad inneslutes av den andras som i ett fodral, som ibland endast består av ett enkelt cellager. Chimären eller i varje fall bildningar, som i allo förhålla sig som ch., kunna även uppstå genom knoppvariation (se Variation).

Panascherade eller brokbladiga växter kunna te sig alldeles lika med vissa periklinalchimärer men äro av helt annan natur.H. T—n.

Chlorops. Se Kornfluga.

Chorion. Se Foster.

Choro-Ghi. Se Knölsyska.

Chrysanthemum. Se Prästkrage.

Chrysomela. Se Coloradoskalbagge.

Chrysomyxa. Se Rostsvamp.

Chrysophlyctis. Se Potatiskräfta.

Chrysops. Se Blindbroms.

Chrysozona. Se Broms.

Chylus, mjölksaft. Se Matsmältning.

Chymosin. Se Enzym, Löpe.

Cicadidae. Se Stritar.

Cicadula. Se Dvärgstrit.

Cicer. Se Kikärt.

Cichorium. Se Cikoria.

Ciconia. Se Stork.

Cicuta. Se Sprängört.

Cikoria. *Cichorium Intybus* L., en korgblomstrig ört, med blå blomkorgar med stora, utstående kantblommor och grov, vid odling köttig rot. Förekommer vild vid vägkanter (därför kallad vägvårda) i södra Sverige och odlas (dock numera i Sverige ytterst obetydligt) för sina rötters skull, vilka användas för att bereda ersättningsmedel för kaffe; i södra länder även för användning av bladen som sallat, vartill den odlades redan av gamla tiders greker och romare.

För att lämna en till kaffe lämplig rot fordrar C, likasom andra rotfrukter, en djup, väl gödslad och väl brukad jord i varmt läge. Fröt, som väger omkr. 1 gr. per 1,000 korn, radsås med 5—6 kg. per ha. till omkring 1 cm. djup och omkring $^{1}/_{2}$ m. avstånd mellan raderna. Plantorna gallras till 8—10 cm. avstånd. Skötes som andra rotfrukter och skördas oftast vid höstens början, då frostskada gör rötterna odugliga. Stocklöpare duga ej. De väl nackade rötterna rentvättas, skäras i tumslånga bitar och torkas i torkapparat.

Cikoria.

Cimex. Se Vägglus.

Circus. Se Kärrhök.

Cirkulation. Se Växtföljd.

Cirsium. Se Tistel.

Cladium. Se Ag.

Cladonia. Se Lav.

Cladosporium. Se Gurksjukdomar, Sotdagg.

Clangula, Knipa. Se Dykand.

Clarkia, släkte, tillhörande fam. *Onagrariæ,* varav de 1-åriga arterna *C. pulchella* Pursch. och *elegans* Dougl. från Kalifornien för sina blommor med 4 utspärrade flikiga röda eller vita kronblad allmänt odlas å rabatter. De sås på kalljord.G. L—d.

Clavaria. Se Fingersvamp.

Claviceps. Se Mjöldryga.

Cleigastra. Se Timotejfluga.

Clematis, sippranka eller skogsreva, ett till sippväxternas familj, *Ranunculaceæ,* hörande släkte av buskar eller mångåriga örter, som klänga med tillhjälp av sina bladskaft. Bladen äro parbladiga; blommorna hava ett 4-flerbladigt kronlikt foder; frukterna äro **Chilesalpeterspridare.** Se Gödselspridningsmaskin.

Chimärer, kända endast ibland växter, äro ett slags dubbelorganismer, i det de äro bildade av vävnader från 2 olika växtarter eller systematiska enheter av lägre ordning. Winkler har sålunda efter ympning av tomat på nattskatta fått individ, som till sin ena sidohälft varit tomat, till sin andra nattskatta. Man kallar dylika ch. sektorialchimärer. Den i trädgårdar sedan

länge odlade Pelargonium zonale med vitkantade blad är ett annat exempel på sektorialchimär. Periklinalchimärer åter kallar man sådana, hos vilka den ena av stamföräldrarnas vävnad inneslutes av den andras som i ett fodral, som ibland endast består av ett enkelt cellager. Chimären eller i varje fall bildningar, som i allo förhålla sig som ch., kunna även uppstå genom knoppvariation (se Variation).

Panascherade eller brokbladiga växter kunna te sig alldeles lika med vissa periklinalchimärer men äro av helt annan natur.H. T—n.

Chlorops. Se Kornfluga.

Chorion. Se Foster.

Choro-Ghi. Se Knölsyska.

Chrysanthemum. Se Prästkrage.

Chrysomela. Se Coloradoskalbagge.

Chrysomyxa. Se Rostsvamp.

Chrysophlyctis. Se Potatiskräfta.

Chrysops. Se Blindbroms.

Chrysozona. Se Broms.

Chylus, mjölksaft. Se Matsmältning.

Chymosin. Se Enzym, Löpe.

Cicadidae. Se Stritar.

Cicadula. Se Dvärgstrit.

Cicer. Se Kikärt.

Cichorium. Se Cikoria.

Ciconia. Se Stork.

Cicuta. Se Sprängört.

Cikoria. *Cichorium Intybus* L., en korgblomstrig ört, med blå blomkorgar med stora, utstående kantblommor och grov, vid odling köttig rot. Förekommer vild vid vägkanter (därför kallad vägvårda) i södra Sverige och odlas (dock numera i Sverige ytterst obetydligt) för sina rötters skull, vilka användas för att bereda ersättningsmedel för kaffe; i södra länder även för användning av bladen som sallat, vartill den odlades redan av gamla tiders greker och romare.

För att lämna en till kaffe lämplig rot fordrar C, likasom andra rotfrukter, en djup, väl gödslad och väl brukad jord i varmt läge. Fröt, som väger omkr. 1 gr. per 1,000 korn, radsås med 5—6 kg. per ha. till omkring 1 cm. djup och omkring $^1/_2$ m. avstånd mellan raderna. Plantorna gallras till 8—10 cm. avstånd. Skötes som andra rotfrukter och skördas oftast vid höstens början, då frostskada gör rötterna odugliga. Stocklöpare duga ej. De väl nackade rötterna rentvättas, skäras i tumslånga bitar och torkas i torkapparat.

Cikoria.

Cimex. Se Vägglus.

Circus. Se Kärrhök.

Cirkulation. Se Växtföljd.

Cirsium. Se Tistel.

Cladium. Se Ag.

Cladonia. Se Lav.

Cladosporium. Se Gurksjukdomar, Sotdagg.

Clangula, Knipa. Se Dykand.

Clarkia, släkte, tillhörande fam. *Onagrariæ,* varav de 1-åriga arterna *C. pulchella* Pursch. och *elegans* Dougl. från Kalifornien för sina blommor med 4 utspärrade flikiga röda eller vita kronblad allmänt odlas å rabatter. De sås på kalljord.G. L—d.

Clavaria. Se Fingersvamp.

Claviceps. Se Mjöldryga.

Cleigastra. Se Timotejfluga.

Clematis, sippranka eller skogsreva, ett till sippväxternas familj, *Ranunculaceæ,* hörande släkte av buskar eller mångåriga örter, som klänga med tillhjälp av sina bladskaft. Bladen äro parbladiga; blommorna hava ett 4-flerbladigt kronlikt foder; frukterna äro **Chilesalpeterspridare.** Se Gödselspridningsmaskin.

Chimärer, kända endast ibland växter, äro ett slags dubbelorganismer, i det de äro bildade av vävnader från 2 olika växtarter eller systematiska enheter av lägre ordning. Winkler har sålunda efter ympning av tomat på nattskatta fått individ, som till sin ena sidohälft varit tomat, till sin andra nattskatta. Man kallar dylika ch. sektorialchimärer. Den i trädgårdar sedan länge odlade Pelargonium zonale med vitkantade blad är ett annat exempel på sektorialchimär. Periklinalchimärer åter kallar man sådana, hos vilka den ena av stamföräldrarnas vävnad inneslutes av den andras som i ett fodral, som ibland endast består av ett enkelt cellager. Chimären eller i varje fall bildningar, som i allo förhålla sig som ch., kunna även uppstå genom knoppvariation (se Variation).

Panascherade eller brokbladiga växter kunna te sig alldeles lika med vissa periklinalchimärer men äro av helt annan natur.H. T—n.

Chlorops. Se Kornfluga.

Chorion. Se Foster.

Choro-Ghi. Se Knölsyska.

Chrysanthemum. Se Prästkrage.

Chrysomela. Se Coloradoskalbagge.

Chrysomyxa. Se Rostsvamp.

Chrysophlyctis. Se Potatiskräfta.

Chrysops. Se Blindbroms.

Chrysozona. Se Broms.

Chylus, mjölksaft. Se Matsmältning.

Chymosin. Se Enzym, Löpe.

Cicadidae. Se Stritar.

Cicadula. Se Dvärgstrit.

Cicer. Se Kikärt.

Cichorium. Se Cikoria.

Ciconia. Se Stork.

Cicuta. Se Sprängört.

Cikoria. *Cichorium Intybus* L., en korgblomstrig ört, med blå blomkorgar med stora, utstående kantblommor och grov, vid odling köttig rot. Förekommer vild vid vägkanter (därför kallad vägvårda) i södra Sverige och odlas (dock numera i Sverige ytterst obetydligt) för sina rötters skull, vilka användas för att bereda ersättningsmedel för kaffe; i södra länder även för användning av bladen som sallat, vartill den odlades redan av gamla tiders greker och romare.

För att lämna en till kaffe lämplig rot fordrar C, likasom andra rotfrukter, en djup, väl gödslad och väl brukad jord i varmt läge. Fröt, som väger omkr. 1 gr. per 1,000 korn, radsås med 5—6 kg. per ha. till omkring 1 cm. djup och omkring $^{1}/_{2}$ m. avstånd mellan raderna. Plantorna gallras till 8—10 cm. avstånd. Skötes som andra rotfrukter och skördas oftast vid höstens början, då frostskada gör rötterna odugliga. Stocklöpare duga ej. De väl nackade rötterna rentvättas, skäras i tumslånga bitar och torkas i torkapparat.

Cikoria.

Cimex. Se Vägglus.

Circus. Se Kärrhök.

Cirkulation. Se Växtföljd.

Cirsium. Se Tistel.

Cladium. Se Ag.

Cladonia. Se Lav.

Cladosporium. Se Gurksjukdomar, Sotdagg.

Clangula, Knipa. Se Dykand.

Clarkia, släkte, tillhörande fam. *Onagrariæ,* varav de 1-åriga arterna *C. pulchella* Pursch. och *elegans* Dougl. från Kalifornien för sina blommor med 4 utspärrade flikiga röda eller vita kronblad allmänt odlas å rabatter. De sås på kalljord.G. L—d.

Clavaria. Se Fingersvamp.

Claviceps. Se Mjöldryga.

Cleigastra. Se Timotejfluga.

Clematis, sippranka eller skogsreva, ett till sippväxternas familj, *Ranunculaceæ,* hörande släkte av buskar eller mångåriga örter, som klänga med tillhjälp av sina bladskaft. Bladen äro parbladiga; blommorna hava ett 4-flerbladigt kronlikt foder; frukterna äro **Chilesalpeterspridare.** Se Gödselspridningsmaskin.

Chimärer, kända endast ibland växter, äro ett slags dubbelorganismer, i det de äro bildade av vävnader från 2 olika växtarter eller systematiska enheter av lägre ordning. Winkler har sålunda efter ympning av tomat på nattskatta fått individ, som till sin ena sidohälft varit tomat, till sin andra nattskatta. Man kallar dylika ch. sektorialchimärer. Den i trädgårdar sedan länge odlade Pelargonium zonale med vitkantade blad är ett annat exempel på sektorialchimär. Periklinalchimärer åter kallar man sådana, hos vilka den ena av stamföräldrarnas vävnad inneslutes av den andras som i ett fodral, som ibland endast består av ett enkelt cellager. Chimären eller i varje fall bildningar, som i allo förhålla sig som ch., kunna även uppstå genom knoppvariation (se Variation).

Panascherade eller brokbladiga växter kunna te sig alldeles lika med vissa periklinalchimärer men äro av helt annan natur.H. T—n.

Chlorops. Se Kornfluga.

Chorion. Se Foster.

Choro-Ghi. Se Knölsyska.

Chrysanthemum. Se Prästkrage.

Chrysomela. Se Coloradoskalbagge.

Chrysomyxa. Se Rostsvamp.

Chrysophlyctis. Se Potatiskräfta.

Chrysops. Se Blindbroms.

Chrysozona. Se Broms.

Chylus, mjölksaft. Se Matsmältning.

Chymosin. Se Enzym, Löpe.

Cicadidae. Se Stritar.

Cicadula. Se Dvärgstrit.

Cicer. Se Kikärt.

Cichorium. Se Cikoria.

Ciconia. Se Stork.

Cicuta. Se Sprängört.

Cikoria. *Cichorium Intybus* L., en korgblomstrig ört, med blå blomkorgar med stora, utstående kantblommor och grov, vid odling köttig rot. Förekommer vild vid vägkanter (därför kallad vägvårda) i södra Sverige och odlas (dock numera i Sverige ytterst obetydligt) för sina rötters skull, vilka användas för att bereda ersättningsmedel för kaffe; i södra länder även för användning av bladen som sallat, vartill den odlades redan av gamla tiders greker och romare.

För att lämna en till kaffe lämplig rot fordrar C, likasom andra rotfrukter, en djup, väl gödslad och väl brukad jord i varmt läge. Fröt, som väger omkr. 1 gr. per 1,000 korn, radsås med 5—6 kg. per ha. till omkring 1 cm. djup och omkring $^{1}/_{2}$ m. avstånd mellan raderna. Plantorna gallras till 8—10 cm. avstånd. Skötes som andra rotfrukter och skördas oftast vid höstens början, då frostskada gör rötterna odugliga. Stocklöpare duga ej. De väl nackade rötterna rentvättas, skäras i tumslånga bitar och torkas i torkapparat.

Cikoria.

Cimex. Se Vägglus.

Circus. Se Kärrhök.

Cirkulation. Se Växtföljd.

Cirsium. Se Tistel.

Cladium. Se Ag.

Cladonia. Se Lav.

Cladosporium. Se Gurksjukdomar, Sotdagg.

Clangula, Knipa. Se Dykand.

Clarkia, släkte, tillhörande fam. *Onagrariæ,* varav de 1-åriga arterna *C. pulchella* Pursch. och *elegans* Dougl. från Kalifornien för sina blommor med 4 utspärrade flikiga röda eller vita kronblad allmänt odlas å rabatter. De sås på kalljord.G. L—d.

Clavaria. Se Fingersvamp.

Claviceps. Se Mjöldryga.

Cleigastra. Se Timotejfluga.

Clematis, sippranka eller skogsreva, ett till sippväxternas familj, *Ranunculaceæ,* hörande släkte av buskar eller mångåriga örter, som klänga med tillhjälp av sina bladskaft. Bladen äro parbladiga; blommorna hava ett 4-flerbladigt kronlikt foder; frukterna äro **Chilesalpeterspridare.** Se Gödselspridningsmaskin.

Chimärer, kända endast ibland växter, äro ett slags dubbelorganismer, i det de äro bildade av vävnader från 2 olika växtarter eller systematiska enheter av lägre ordning. Winkler har sålunda efter ympning av tomat på nattskatta fått individ, som till sin ena sidohälft varit tomat, till sin andra nattskatta. Man kallar dylika ch. sektorialchimärer. Den i trädgårdar sedan länge odlade Pelargonium zonale med vitkantade blad är ett annat exempel på sektorialchimär. Periklinalchimärer åter kallar man sådana, hos vilka den ena av stamföräldrarnas vävnad inneslutes av den andras som i ett fodral, som ibland endast består av ett enkelt cellager. Chimären eller i varje fall bildningar, som i allo förhålla sig som ch., kunna även uppstå genom knoppvariation (se Variation).

Panascherade eller brokbladiga växter kunna te sig alldeles lika med vissa periklinalchimärer men äro av helt annan natur.H. T—n.

Chlorops. Se Kornfluga.

Chorion. Se Foster.

Choro-Ghi. Se Knölsyska.

Chrysanthemum. Se Prästkrage.

Chrysomela. Se Coloradoskalbagge.

Chrysomyxa. Se Rostsvamp.

Chrysophlyctis. Se Potatiskräfta.

Chrysops. Se Blindbroms.

Chrysozona. Se Broms.

Chylus, mjölksaft. Se Matsmältning.

Chymosin. Se Enzym, Löpe.

Cicadidae. Se Stritar.

Cicadula. Se Dvärgstrit.

Cicer. Se Kikärt.

Cichorium. Se Cikoria.

Ciconia. Se Stork.

Cicuta. Se Sprängört.

Cikoria. *Cichorium Intybus* L., en korgblomstrig ört, med blå blomkorgar med stora, utstående kantblommor och grov, vid odling köttig rot. Förekommer vild vid vägkanter (därför kallad vägvårda) i södra Sverige och odlas (dock numera i Sverige ytterst obetydligt) för sina rötters skull, vilka användas för att bereda ersättningsmedel för kaffe; i södra länder även för användning av bladen som sallat, vartill den odlades redan av gamla tiders greker och romare.

För att lämna en till kaffe lämplig rot fordrar C, likasom andra rotfrukter, en djup, väl gödslad och väl brukad jord i varmt läge. Fröt, som väger omkr. 1 gr. per 1,000 korn, radsås med 5—6 kg. per ha. till omkring 1 cm. djup och omkring $^{1}/_{2}$ m. avstånd mellan raderna. Plantorna gallras till 8—10 cm. avstånd. Skötes som andra rotfrukter och skördas oftast vid höstens början, då frostskada gör rötterna odugliga. Stocklöpare duga ej. De väl nackade rötterna rentvättas, skäras i tumslånga bitar och torkas i torkapparat.

Cikoria.

Cimex. Se Vägglus.

Circus. Se Kärrhök.

Cirkulation. Se Växtföljd.

Cirsium. Se Tistel.

Cladium. Se Ag.

Cladonia. Se Lav.

Cladosporium. Se Gurksjukdomar, Sotdagg.

Clangula, Knipa. Se Dykand.

Clarkia, släkte, tillhörande fam. *Onagrariæ,* varav de 1-åriga arterna *C. pulchella* Pursch. och *elegans* Dougl. från Kalifornien för sina blommor med 4 utspärrade flikiga röda eller vita kronblad allmänt odlas å rabatter. De sås på kalljord.G. L—d.

Clavaria. Se Fingersvamp.

Claviceps. Se Mjöldryga.

Cleigastra. Se Timotejfluga.

Clematis, sippranka eller skogsreva, ett till sippväxternas familj, *Ranunculaceæ,* hörande släkte av buskar eller mångåriga örter, som klänga med tillhjälp av sina bladskaft. Bladen äro parbladiga; blommorna hava ett 4-flerbladigt kronlikt foder; frukterna äro **Chilesalpeterspridare.** Se Gödselspridningsmaskin.

Chimärer, kända endast ibland växter, äro ett slags dubbelorganismer, i det de äro bildade av vävnader från 2 olika växtarter eller systematiska enheter av lägre ordning. Winkler har sålunda efter ympning av tomat på nattskatta fått individ, som till sin ena sidohälft varit tomat, till sin andra nattskatta. Man kallar dylika ch. sektorialchimärer. Den i trädgårdar sedan länge odlade Pelargonium zonale med vitkantade blad är ett annat exempel på sektorialchimär. Periklinalchimärer åter kallar man sådana, hos vilka den ena av stamföräldrarnas vävnad inneslutes av den andras som i ett fodral, som ibland endast består av ett enkelt cellager. Chimären eller i varje fall bildningar, som i allo förhålla sig som ch., kunna även uppstå genom knoppvariation (se Variation).

Panascherade eller brokbladiga växter kunna te sig alldeles lika med vissa periklinalchimärer men äro av helt annan natur.H. T—n.

Chlorops. Se Kornfluga.

Chorion. Se Foster.

Choro-Ghi. Se Knölsyska.

Chrysanthemum. Se Prästkrage.

Chrysomela. Se Coloradoskalbagge.

Chrysomyxa. Se Rostsvamp.

Chrysophlyctis. Se Potatiskräfta.

Chrysops. Se Blindbroms.

Chrysozona. Se Broms.

Chylus, mjölksaft. Se Matsmältning.

Chymosin. Se Enzym, Löpe.

Cicadidae. Se Stritar.

Cicadula. Se Dvärgstrit.

Cicer. Se Kikärt.

Cichorium. Se Cikoria.

Ciconia. Se Stork.

Cicuta. Se Sprängört.

Cikoria. *Cichorium Intybus* L., en korgblomstrig ört, med blå blomkorgar med stora, utstående kantblommor och grov, vid odling köttig rot. Förekommer vild vid vägkanter (därför kallad vägvårda) i södra Sverige och odlas (dock numera i Sverige ytterst obetydligt) för sina rötters skull, vilka användas för att bereda ersättningsmedel för kaffe; i södra länder även för användning av bladen som sallat, vartill den odlades redan av gamla tiders greker och romare.

För att lämna en till kaffe lämplig rot fordrar C, likasom andra rotfrukter, en djup, väl gödslad och väl brukad jord i varmt läge. Fröt, som väger omkr. 1 gr. per 1,000 korn, radsås med 5—6 kg. per ha. till omkring 1 cm. djup och omkring $^1/_2$ m. avstånd mellan raderna. Plantorna gallras till 8—10 cm. avstånd. Skötes som andra rotfrukter och skördas oftast vid höstens början, då frostskada gör rötterna odugliga. Stocklöpare duga ej. De väl nackade rötterna rentvättas, skäras i tumslånga bitar och torkas i torkapparat.

Cikoria.

Cimex. Se Vägglus.

Circus. Se Kärrhök.

Cirkulation. Se Växtföljd.

Cirsium. Se Tistel.

Cladium. Se Ag.

Cladonia. Se Lav.

Cladosporium. Se Gurksjukdomar, Sotdagg.

Clangula, Knipa. Se Dykand.

Clarkia, släkte, tillhörande fam. *Onagrariæ,* varav de 1-åriga arterna *C. pulchella* Pursch. och *elegans* Dougl. från Kalifornien för sina blommor med 4 utspärrade flikiga röda eller vita kronblad allmänt odlas å rabatter. De sås på kalljord.G. L—d.

Clavaria. Se Fingersvamp.

Claviceps. Se Mjöldryga.

Cleigastra. Se Timotejfluga.

Clematis, sippranka eller skogsreva, ett till sippväxternas familj, *Ranunculaceæ,* hörande släkte av buskar eller mångåriga örter, som klänga med tillhjälp av sina bladskaft. Bladen äro parbladiga; blommorna hava ett 4-flerbladigt kronlikt foder; frukterna äro **Chilesalpeterspridare.** Se Gödselspridningsmaskin.

Chimärer, kända endast ibland växter, äro ett slags dubbelorganismer, i det de äro bildade av vävnader från 2 olika växtarter eller systematiska enheter av lägre ordning. Winkler har sålunda efter ympning av tomat på nattskatta fått individ, som till sin ena sidohälft varit tomat, till sin andra nattskatta. Man kallar dylika ch. sektorialchimärer. Den i trädgårdar sedan länge odlade Pelargonium zonale med vitkantade blad är ett annat exempel på sektorialchimär. Periklinalchimärer åter kallar man sådana, hos vilka den ena av stamföräldrarnas vävnad inneslutes av den andras som i ett fodral, som ibland endast består av ett enkelt cellager. Chimären eller i varje fall bildningar, som i allo förhålla sig som ch., kunna även uppstå genom knoppvariation (se Variation).

Panascherade eller brokbladiga växter kunna te sig alldeles lika med vissa periklinalchimärer men äro av helt annan natur.H. T—n.

Chlorops. Se Kornfluga.

Chorion. Se Foster.

Choro-Ghi. Se Knölsyska.

Chrysanthemum. Se Prästkrage.

Chrysomela. Se Coloradoskalbagge.

Chrysomyxa. Se Rostsvamp.

Chrysophlyctis. Se Potatiskräfta.

Chrysops. Se Blindbroms.

Chrysozona. Se Broms.

Chylus, mjölksaft. Se Matsmältning.

Chymosin. Se Enzym, Löpe.

Cicadidae. Se Stritar.

Cicadula. Se Dvärgstrit.

Cicer. Se Kikärt.

Cichorium. Se Cikoria.

Ciconia. Se Stork.

Cicuta. Se Sprängört.

Cikoria. *Cichorium Intybus* L., en korgblomstrig ört, med blå blomkorgar med stora, utstående kantblommor och grov, vid odling köttig rot. Förekommer vild vid vägkanter (därför kallad vägvårda) i södra Sverige och odlas (dock numera i Sverige ytterst obetydligt) för sina rötters skull, vilka användas för att bereda ersättningsmedel för kaffe; i södra länder även för användning av bladen som sallat, vartill den odlades redan av gamla tiders greker och romare.

För att lämna en till kaffe lämplig rot fordrar C, likasom andra rotfrukter, en djup, väl gödslad och väl brukad jord i varmt läge. Fröt, som väger omkr. 1 gr. per 1,000 korn, radsås med 5—6 kg. per ha. till omkring 1 cm. djup och omkring $^{1}/_{2}$ m. avstånd mellan raderna. Plantorna gallras till 8—10 cm. avstånd. Skötes som andra rotfrukter och skördas oftast vid höstens början, då frostskada gör rötterna odugliga. Stocklöpare duga ej. De väl nackade rötterna rentvättas, skäras i tumslånga bitar och torkas i torkapparat.

Cikoria.

Cimex. Se Vägglus.

Circus. Se Kärrhök.

Cirkulation. Se Växtföljd.

Cirsium. Se Tistel.

Cladium. Se Ag.

Cladonia. Se Lav.

Cladosporium. Se Gurksjukdomar, Sotdagg.

Clangula, Knipa. Se Dykand.

Clarkia, släkte, tillhörande fam. *Onagrariæ,* varav de 1-åriga arterna *C. pulchella* Pursch. och *elegans* Dougl. från Kalifornien för sina blommor med 4 utspärrade flikiga röda eller vita kronblad allmänt odlas å rabatter. De sås på kalljord.G. L—d.

Clavaria. Se Fingersvamp.

Claviceps. Se Mjöldryga.

Cleigastra. Se Timotejfluga.

Clematis, sippranka eller skogsreva, ett till sippväxternas familj, *Ranunculaceæ,* hörande släkte av buskar eller mångåriga örter, som klänga med tillhjälp av sina bladskaft. Bladen äro parbladiga; blommorna hava ett 4-flerbladigt kronlikt foder; frukterna äro **Chilesalpeterspridare.** Se Gödselspridningsmaskin.

Chimärer, kända endast ibland växter, äro ett slags dubbelorganismer, i det de äro bildade av vävnader från 2 olika växtarter eller systematiska enheter av lägre ordning. Winkler har sålunda efter ympning av tomat på nattskatta fått individ, som till sin ena sidohälft varit tomat, till sin andra nattskatta. Man kallar dylika ch. sektorialchimärer. Den i trädgårdar sedan länge odlade Pelargonium zonale med vitkantade blad är ett annat exempel på sektorialchimär. Periklinalchimärer åter kallar man sådana, hos vilka den ena av stamföräldrarnas vävnad inneslutes av den andras som i ett fodral, som ibland endast består av ett enkelt cellager. Chimären eller i varje fall bildningar, som i allo förhålla sig som ch., kunna även uppstå genom knoppvariation (se Variation).

Panascherade eller brokbladiga växter kunna te sig alldeles lika med vissa periklinalchimärer men äro av helt annan natur.H. T—n.

Chlorops. Se Kornfluga.

Chorion. Se Foster.

Choro-Ghi. Se Knölsyska.

Chrysanthemum. Se Prästkrage.

Chrysomela. Se Coloradoskalbagge.

Chrysomyxa. Se Rostsvamp.

Chrysophlyctis. Se Potatiskräfta.

Chrysops. Se Blindbroms.

Chrysozona. Se Broms.

Chylus, mjölksaft. Se Matsmältning.

Chymosin. Se Enzym, Löpe.

Cicadidae. Se Stritar.

Cicadula. Se Dvärgstrit.

Cicer. Se Kikärt.

Cichorium. Se Cikoria.

Ciconia. Se Stork.

Cicuta. Se Sprängört.

Cikoria. *Cichorium Intybus* L., en korgblomstrig ört, med blå blomkorgar med stora, utstående kantblommor och grov, vid odling köttig rot. Förekommer vild vid vägkanter (därför kallad vägvårda) i södra Sverige och odlas (dock numera i Sverige ytterst obetydligt) för sina rötters skull, vilka användas för att bereda ersättningsmedel för kaffe; i södra länder även för användning av bladen som sallat, vartill den odlades redan av gamla tiders greker och romare.

För att lämna en till kaffe lämplig rot fordrar C, likasom andra rotfrukter, en djup, väl gödslad och väl brukad jord i varmt läge. Fröt, som väger omkr. 1 gr. per 1,000 korn, radsås med 5—6 kg. per ha. till omkring 1 cm. djup och omkring $^{1}/_{2}$ m. avstånd mellan raderna. Plantorna gallras till 8—10 cm. avstånd. Skötes som andra rotfrukter och skördas oftast vid höstens början, då frostskada gör rötterna odugliga. Stocklöpare duga ej. De väl nackade rötterna rentvättas, skäras i tumslånga bitar och torkas i torkapparat.

Cikoria.

Cimex. Se Vägglus.

Circus. Se Kärrhök.

Cirkulation. Se Växtföljd.

Cirsium. Se Tistel.

Cladium. Se Ag.

Cladonia. Se Lav.

Cladosporium. Se Gurksjukdomar, Sotdagg.

Clangula, Knipa. Se Dykand.

Clarkia, släkte, tillhörande fam. *Onagrariæ,* varav de 1-åriga arterna *C. pulchella* Pursch. och *elegans* Dougl. från Kalifornien för sina blommor med 4 utspärrade flikiga röda eller vita kronblad allmänt odlas å rabatter. De sås på kalljord.G. L—d.

Clavaria. Se Fingersvamp.

Claviceps. Se Mjöldryga.

Cleigastra. Se Timotejfluga.

Clematis, sippranka eller skogsreva, ett till sippväxternas familj, *Ranunculaceæ,* hörande släkte av buskar eller mångåriga örter, som klänga med tillhjälp av sina bladskaft. Bladen äro parbladiga; blommorna hava ett 4-flerbladigt kronlikt foder; frukterna äro **Chilesalpeterspridare.** Se Gödselspridningsmaskin.

Chimärer, kända endast ibland växter, äro ett slags dubbelorganismer, i det de äro bildade av vävnader från 2 olika växtarter eller systematiska enheter av lägre ordning. Winkler har sålunda efter ympning av tomat på nattskatta fått individ, som till sin ena sidohälft varit tomat, till sin andra nattskatta. Man kallar dylika ch. sektorialchimärer. Den i trädgårdar sedan länge odlade Pelargonium zonale med vitkantade blad är ett annat exempel på sektorialchimär. Periklinalchimärer åter kallar man sådana, hos vilka den ena av stamföräldrarnas vävnad inneslutes av den andras som i ett fodral, som ibland endast består av ett enkelt cellager. Chimären eller i varje fall bildningar, som i allo förhålla sig som ch., kunna även uppstå genom knoppvariation (se Variation).

Panascherade eller brokbladiga växter kunna te sig alldeles lika med vissa periklinalchimärer men äro av helt annan natur.H. T—n.

Chlorops. Se Kornfluga.

Chorion. Se Foster.

Choro-Ghi. Se Knölsyska.

Chrysanthemum. Se Prästkrage.

Chrysomela. Se Coloradoskalbagge.

Chrysomyxa. Se Rostsvamp.

Chrysophlyctis. Se Potatiskräfta.

Chrysops. Se Blindbroms.

Chrysozona. Se Broms.

Chylus, mjölksaft. Se Matsmältning.

Chymosin. Se Enzym, Löpe.

Cicadidae. Se Stritar.

Cicadula. Se Dvärgstrit.

Cicer. Se Kikärt.

Cichorium. Se Cikoria.

Ciconia. Se Stork.

Cicuta. Se Sprängört.

Cikoria. *Cichorium Intybus* L., en korgblomstrig ört, med blå blomkorgar med stora, utstående kantblommor och grov, vid odling köttig rot. Förekommer vild vid vägkanter (därför kallad vägvårda) i södra Sverige och odlas (dock numera i Sverige ytterst obetydligt) för sina rötters skull, vilka användas för att bereda ersättningsmedel för kaffe; i södra länder även för användning av bladen som sallat, vartill den odlades redan av gamla tiders greker och romare.

För att lämna en till kaffe lämplig rot fordrar C, likasom andra rotfrukter, en djup, väl gödslad och väl brukad jord i varmt läge. Fröt, som väger omkr. 1 gr. per 1,000 korn, radsås med 5—6 kg. per ha. till omkring 1 cm. djup och omkring $^{1}/_{2}$ m. avstånd mellan raderna. Plantorna gallras till 8—10 cm. avstånd. Skötes som andra rotfrukter och skördas oftast vid

höstens början, då frostskada gör rötterna odugliga. Stocklöpare duga ej. De väl nackade rötterna rentvättas, skäras i tumslånga bitar och torkas i torkapparat.

Cikoria.

Cimex. Se Vägglus.

Circus. Se Kärrhök.

Cirkulation. Se Växtföljd.

Cirsium. Se Tistel.

Cladium. Se Ag.

Cladonia. Se Lav.

Cladosporium. Se Gurksjukdomar, Sotdagg.

Clangula, Knipa. Se Dykand.

Clarkia, släkte, tillhörande fam. *Onagrariæ,* varav de 1-åriga arterna *C. pulchella* Pursch. och *elegans* Dougl. från Kalifornien för sina blommor med 4 utspärrade flikiga röda eller vita kronblad allmänt odlas å rabatter. De sås på kalljord.G. L—d.

Clavaria. Se Fingersvamp.

Claviceps. Se Mjöldryga.

Cleigastra. Se Timotejfluga.

Clematis, sippranka eller skogsreva, ett till sippväxternas familj, *Ranunculaceæ,* hörande släkte av buskar eller mångåriga örter, som klänga med tillhjälp av sina bladskaft. Bladen äro parbladiga; blommorna hava ett 4-flerbladigt kronlikt foder; frukterna äro **Chilesalpeterspridare.** Se Gödselspridningsmaskin.

Chimärer, kända endast ibland växter, äro ett slags dubbelorganismer, i det de äro bildade av vävnader från 2 olika växtarter eller systematiska enheter av lägre ordning. Winkler har sålunda efter ympning av tomat på nattskatta fått individ, som till sin ena sidohälft varit tomat, till sin andra nattskatta. Man kallar dylika ch. sektorialchimärer. Den i trädgårdar sedan länge odlade Pelargonium zonale med vitkantade blad är ett annat exempel på sektorialchimär. Periklinalchimärer åter kallar man sådana, hos vilka den ena av stamföräldrarnas vävnad inneslutes av den andras som i ett fodral, som ibland endast består av ett enkelt cellager. Chimären eller i varje fall bildningar, som i allo förhålla sig som ch., kunna även uppstå genom knoppvariation (se Variation).

Panascherade eller brokbladiga växter kunna te sig alldeles lika med vissa periklinalchimärer men äro av helt annan natur.H. T—n.

Chlorops. Se Kornfluga.

Chorion. Se Foster.

Choro-Ghi. Se Knölsyska.

Chrysanthemum. Se Prästkrage.

Chrysomela. Se Coloradoskalbagge.

Chrysomyxa. Se Rostsvamp.

Chrysophlyctis. Se Potatiskräfta.

Chrysops. Se Blindbroms.

Chrysozona. Se Broms.

Chylus, mjölksaft. Se Matsmältning.

Chymosin. Se Enzym, Löpe.

Cicadidae. Se Stritar.

Cicadula. Se Dvärgstrit.

Cicer. Se Kikärt.

Cichorium. Se Cikoria.

Ciconia. Se Stork.

Cicuta. Se Sprängört.

Cikoria. *Cichorium Intybus* L., en korgblomstrig ört, med blå blomkorgar med stora, utstående kantblommor och grov, vid odling köttig rot. Förekommer vild vid vägkanter (därför kallad vägvårda) i södra Sverige och odlas (dock numera i Sverige ytterst obetydligt) för sina rötters skull, vilka användas för att bereda ersättningsmedel för kaffe; i södra länder även för användning av bladen som sallat, vartill den odlades redan av gamla tiders greker och romare.

För att lämna en till kaffe lämplig rot fordrar C, likasom andra rotfrukter, en djup, väl gödslad och väl brukad jord i varmt läge. Fröt, som väger omkr. 1 gr. per 1,000 korn, radsås med 5—6 kg. per ha. till omkring 1 cm. djup och omkring $^{1}/_{2}$ m. avstånd mellan raderna. Plantorna gallras till 8—10 cm. avstånd. Skötes som andra rotfrukter och skördas oftast vid höstens början, då frostskada gör rötterna odugliga. Stocklöpare duga ej. De väl nackade rötterna rentvättas, skäras i tumslånga bitar och torkas i torkapparat.

Cikoria.

Cimex. Se Vägglus.

Circus. Se Kärrhök.

Cirkulation. Se Växtföljd.

Cirsium. Se Tistel.

Cladium. Se Ag.

Cladonia. Se Lav.

Cladosporium. Se Gurksjukdomar, Sotdagg.

Clangula, Knipa. Se Dykand.

Clarkia, släkte, tillhörande fam. *Onagrariæ,* varav de 1-åriga arterna *C. pulchella* Pursch. och *elegans* Dougl. från Kalifornien för sina blommor med 4 utspärrade flikiga röda eller

vita kronblad allmänt odlas å rabatter. De sås på kalljord.G. L—d.

Clavaria. Se Fingersvamp.

Claviceps. Se Mjöldryga.

Cleigastra. Se Timotejfluga.

Clematis, sippranka eller skogsreva, ett till sippväxternas familj, *Ranunculaceæ,* hörande släkte av buskar eller mångåriga örter, som klänga med tillhjälp av sina bladskaft. Bladen äro parbladiga; blommorna hava ett 4-flerbladigt kronlikt foder; frukterna äro **Chilesalpeterspridare.** Se Gödselspridningsmaskin.

Chimärer, kända endast ibland växter, äro ett slags dubbelorganismer, i det de äro bildade av vävnader från 2 olika växtarter eller systematiska enheter av lägre ordning. Winkler har sålunda efter ympning av tomat på nattskatta fått individ, som till sin ena sidohälft varit tomat, till sin andra nattskatta. Man kallar dylika ch. sektorialchimärer. Den i trädgårdar sedan länge odlade Pelargonium zonale med vitkantade blad är ett annat exempel på sektorialchimär. Periklinalchimärer åter kallar man sådana, hos vilka den ena av stamföräldrarnas vävnad inneslutes av den andras som i ett fodral, som ibland endast består av ett enkelt cellager. Chimären eller i varje fall bildningar, som i allo förhålla sig som ch., kunna även uppstå genom knoppvariation (se Variation).

Panascherade eller brokbladiga växter kunna te sig alldeles lika med vissa periklinalchimärer men äro av helt annan natur.H. T—n.

Chlorops. Se Kornfluga.

Chorion. Se Foster.

Choro-Ghi. Se Knölsyska.

Chrysanthemum. Se Prästkrage.

Chrysomela. Se Coloradoskalbagge.

Chrysomyxa. Se Rostsvamp.

Chrysophlyctis. Se Potatiskräfta.

Chrysops. Se Blindbroms.

Chrysozona. Se Broms.

Chylus, mjölksaft. Se Matsmältning.

Chymosin. Se Enzym, Löpe.

Cicadidae. Se Stritar.

Cicadula. Se Dvärgstrit.

Cicer. Se Kikärt.

Cichorium. Se Cikoria.

Ciconia. Se Stork.

Cicuta. Se Sprängört.

Cikoria. *Cichorium Intybus* L., en korgblomstrig ört, med blå blomkorgar med stora, utstående kantblommor och grov, vid odling köttig rot. Förekommer vild vid vägkanter (därför kallad vägvårda) i södra Sverige och odlas (dock numera i Sverige ytterst obetydligt) för sina rötters skull, vilka användas för att bereda ersättningsmedel för kaffe; i södra länder även för användning av bladen som sallat, vartill den odlades redan av gamla tiders greker och romare.

För att lämna en till kaffe lämplig rot fordrar C, likasom andra rotfrukter, en djup, väl gödslad och väl brukad jord i varmt läge. Fröt, som väger omkr. 1 gr. per 1,000 korn, radsås med 5—6 kg. per ha. till omkring 1 cm. djup och omkring $^1/_2$ m. avstånd mellan raderna. Plantorna gallras till 8—10 cm. avstånd. Skötes som andra rotfrukter och skördas oftast vid höstens början, då frostskada gör rötterna odugliga. Stocklöpare duga ej. De väl nackade rötterna rentvättas, skäras i tumslånga bitar och torkas i torkapparat.

Cikoria.

Cimex. Se Vägglus.

Circus. Se Kärrhök.

Cirkulation. Se Växtföljd.

Cirsium. Se Tistel.

Cladium. Se Ag.

Cladonia. Se Lav.

Cladosporium. Se Gurksjukdomar, Sotdagg.

Clangula, Knipa. Se Dykand.

Clarkia, släkte, tillhörande fam. *Onagrariæ,* varav de 1-åriga arterna *C. pulchella* Pursch. och *elegans* Dougl. från Kalifornien för sina blommor med 4 utspärrade flikiga röda eller
vita kronblad allmänt odlas å rabatter. De sås på kalljord.G. L—d.

Clavaria. Se Fingersvamp.

Claviceps. Se Mjöldryga.

Cleigastra. Se Timotejfluga.

Clematis, sippranka eller skogsreva, ett till sippväxternas familj, *Ranunculaceæ,* hörande släkte av buskar eller mångåriga örter, som klänga med tillhjälp av sina bladskaft. Bladen äro parbladiga; blommorna hava ett 4-flerbladigt kronlikt foder; frukterna äro **Chilesalpeterspridare.** Se Gödselspridningsmaskin.

Chimärer, kända endast ibland växter, äro ett slags dubbelorganismer, i det de äro bildade av vävnader från 2 olika växtarter eller systematiska enheter av lägre ordning. Winkler har sålunda efter ympning av tomat på nattskatta fått individ, som till sin ena sidohälft varit tomat, till sin andra nattskatta. Man kallar dylika ch. sektorialchimärer. Den i trädgårdar sedan länge odlade Pelargonium zonale med vitkantade blad är ett annat exempel på sektorialchimär. Periklinalchimärer åter kallar man sådana, hos vilka den ena av stamföräldrarnas vävnad inneslutes av den andras som i ett fodral, som ibland endast består av ett enkelt cellager. Chimären eller i varje fall bildningar, som i allo förhålla sig som ch., kunna även uppstå genom knoppvariation (se Variation).

Panascherade eller brokbladiga växter kunna te sig alldeles lika med vissa periklinalchimärer men äro av helt annan natur.H. T—n.

Chlorops. Se Kornfluga.

Chorion. Se Foster.

Choro-Ghi. Se Knölsyska.

Chrysanthemum. Se Prästkrage.

Chrysomela. Se Coloradoskalbagge.

Chrysomyxa. Se Rostsvamp.

Chrysophlyctis. Se Potatiskräfta.

Chrysops. Se Blindbroms.

Chrysozona. Se Broms.

Chylus, mjölksaft. Se Matsmältning.

Chymosin. Se Enzym, Löpe.

Cicadidae. Se Stritar.

Cicadula. Se Dvärgstrit.

Cicer. Se Kikärt.

Cichorium. Se Cikoria.

Ciconia. Se Stork.

Cicuta. Se Sprängört.

Cikoria. *Cichorium Intybus* L., en korgblomstrig ört, med blå blomkorgar med stora, utstående kantblommor och grov, vid odling köttig rot. Förekommer vild vid vägkanter (därför kallad vägvårda) i södra Sverige och odlas (dock numera i Sverige ytterst obetydligt) för sina rötters skull, vilka användas för att bereda ersättningsmedel för kaffe; i södra länder även för användning av bladen som sallat, vartill den odlades redan av gamla tiders greker och romare.

För att lämna en till kaffe lämplig rot fordrar C, likasom andra rotfrukter, en djup, väl gödslad och väl brukad jord i varmt läge. Fröt, som väger omkr. 1 gr. per 1,000 korn, radsås med 5—6 kg. per ha. till omkring 1 cm. djup och omkring $^{1}/_{2}$ m. avstånd mellan raderna. Plantorna gallras till 8—10 cm. avstånd. Skötes som andra rotfrukter och skördas oftast vid höstens början, då frostskada gör rötterna odugliga. Stocklöpare duga ej. De väl nackade rötterna rentvättas, skäras i tumslånga bitar och torkas i torkapparat.

Cikoria.

Cimex. Se Vägglus.

Circus. Se Kärrhök.

Cirkulation. Se Växtföljd.

Cirsium. Se Tistel.

Cladium. Se Ag.

Cladonia. Se Lav.

Cladosporium. Se Gurksjukdomar, Sotdagg.

Clangula, Knipa. Se Dykand.

Clarkia, släkte, tillhörande fam. *Onagrariæ,* varav de 1-åriga arterna *C. pulchella* Pursch. och *elegans* Dougl. från Kalifornien för sina blommor med 4 utspärrade flikiga röda eller vita kronblad allmänt odlas å rabatter. De sås på kalljord.G. L—d.

Clavaria. Se Fingersvamp.

Claviceps. Se Mjöldryga.

Cleigastra. Se Timotejfluga.

Clematis, sippranka eller skogsreva, ett till sippväxternas familj, *Ranunculaceæ,* hörande släkte av buskar eller mångåriga örter, som klänga med tillhjälp av sina bladskaft. Bladen äro parbladiga; blommorna hava ett 4-flerbladigt kronlikt foder; frukterna äro **Chilesalpeterspridare.** Se Gödselspridningsmaskin.

Chimärer, kända endast ibland växter, äro ett slags dubbelorganismer, i det de äro bildade av vävnader från 2 olika växtarter eller systematiska enheter av lägre ordning. Winkler har sålunda efter ympning av tomat på nattskatta fått individ, som till sin ena sidohälft varit tomat, till sin andra nattskatta. Man kallar dylika ch. sektorialchimärer. Den i trädgårdar sedan länge odlade Pelargonium zonale med vitkantade blad är ett annat exempel på sektorialchimär. Periklinalchimärer åter kallar man sådana, hos vilka den ena av stamföräldrarnas vävnad inneslutes av den andras som i ett fodral, som ibland endast består av ett enkelt cellager. Chimären eller i varje fall bildningar, som i allo förhålla sig som ch., kunna även uppstå genom knoppvariation (se Variation).

Panascherade eller brokbladiga växter kunna te sig alldeles lika med vissa periklinalchimärer men äro av helt annan natur.H. T—n.

Chlorops. Se Kornfluga.

Chorion. Se Foster.

Choro-Ghi. Se Knölsyska.

Chrysanthemum. Se Prästkrage.

Chrysomela. Se Coloradoskalbagge.

Chrysomyxa. Se Rostsvamp.

Chrysophlyctis. Se Potatiskräfta.

Chrysops. Se Blindbroms.

Chrysozona. Se Broms.

Chylus, mjölksaft. Se Matsmältning.

Chymosin. Se Enzym, Löpe.

Cicadidae. Se Stritar.

Cicadula. Se Dvärgstrit.

Cicer. Se Kikärt.

Cichorium. Se Cikoria.

Ciconia. Se Stork.

Cicuta. Se Sprängört.

Cikoria. *Cichorium Intybus* L., en korgblomstrig ört, med blå blomkorgar med stora, utstående kantblommor och grov, vid odling köttig rot. Förekommer vild vid vägkanter (därför kallad vägvårda) i södra Sverige och odlas (dock numera i Sverige ytterst obetydligt) för sina rötters skull, vilka användas för att bereda ersättningsmedel för kaffe; i södra länder även för användning av bladen som sallat, vartill den odlades redan av gamla tiders greker och romare.

För att lämna en till kaffe lämplig rot fordrar C, likasom andra rotfrukter, en djup, väl gödslad och väl brukad jord i varmt läge. Fröt, som väger omkr. 1 gr. per 1,000 korn, radsås med 5—6 kg. per ha. till omkring 1 cm. djup och omkring $^{1}/_{2}$ m. avstånd mellan raderna. Plantorna gallras till 8—10 cm. avstånd. Skötes som andra rotfrukter och skördas oftast vid höstens början, då frostskada gör rötterna odugliga. Stocklöpare duga ej. De väl nackade rötterna rentvättas, skäras i tumslånga bitar och torkas i torkapparat.

Cikoria.

Cimex. Se Vägglus.

Circus. Se Kärrhök.

Cirkulation. Se Växtföljd.

Cirsium. Se Tistel.

Cladium. Se Ag.

Cladonia. Se Lav.

Cladosporium. Se Gurksjukdomar, Sotdagg.

Clangula, Knipa. Se Dykand.

Clarkia, släkte, tillhörande fam. *Onagrariæ,* varav de 1-åriga arterna *C. pulchella* Pursch. och *elegans* Dougl. från Kalifornien för sina blommor med 4 utspärrade flikiga röda eller vita kronblad allmänt odlas å rabatter. De sås på kalljord.G. L—d.

Clavaria. Se Fingersvamp.

Claviceps. Se Mjöldryga.

Cleigastra. Se Timotejfluga.

Clematis, sippranka eller skogsreva, ett till sippväxternas familj, *Ranunculaceæ,* hörande släkte av buskar eller mångåriga örter, som klänga med tillhjälp av sina bladskaft. Bladen äro parbladiga; blommorna hava ett 4-flerbladigt kronlikt foder; frukterna äro **Chilesalpeterspridare.** Se Gödselspridningsmaskin.

Chimärer, kända endast ibland växter, äro ett slags dubbelorganismer, i det de äro bildade av vävnader från 2 olika växtarter eller systematiska enheter av lägre ordning. Winkler har sålunda efter ympning av tomat på nattskatta fått individ, som till sin ena sidohälft varit tomat, till sin andra nattskatta. Man kallar dylika ch. sektorialchimärer. Den i trädgårdar sedan länge odlade Pelargonium zonale med vitkantade blad är ett annat exempel på sektorialchimär. Periklinalchimärer åter kallar man sådana, hos vilka den ena av stamföräldrarnas vävnad inneslutes av den andras som i ett fodral, som ibland endast består av ett enkelt cellager. Chimären eller i varje fall bildningar, som i allo förhålla sig som ch., kunna även uppstå genom knoppvariation (se Variation).

Panascherade eller brokbladiga växter kunna te sig alldeles lika med vissa periklinalchimärer men äro av helt annan natur.H. T—n.

Chlorops. Se Kornfluga.

Chorion. Se Foster.

Choro-Ghi. Se Knölsyska.

Chrysanthemum. Se Prästkrage.

Chrysomela. Se Coloradoskalbagge.

Chrysomyxa. Se Rostsvamp.

Chrysophlyctis. Se Potatiskräfta.

Chrysops. Se Blindbroms.

Chrysozona. Se Broms.

Chylus, mjölksaft. Se Matsmältning.

Chymosin. Se Enzym, Löpe.

Cicadidae. Se Stritar.

Cicadula. Se Dvärgstrit.

Cicer. Se Kikärt.

Cichorium. Se Cikoria.

Ciconia. Se Stork.

Cicuta. Se Sprängört.

Cikoria. *Cichorium Intybus* L., en korgblomstrig ört, med blå blomkorgar med stora, utstående kantblommor och grov, vid odling köttig rot. Förekommer vild vid vägkanter (därför kallad vägvårda) i södra Sverige och odlas (dock numera i Sverige ytterst obetydligt) för sina rötters skull, vilka användas för att bereda ersättningsmedel för kaffe; i södra länder även för användning av bladen som sallat, vartill den odlades redan av gamla tiders greker och romare.

För att lämna en till kaffe lämplig rot fordrar C, likasom andra rotfrukter, en djup, väl gödslad och väl brukad jord i varmt läge. Fröt, som väger omkr. 1 gr. per 1,000 korn, radsås med 5—6 kg. per ha. till omkring 1 cm. djup och omkring $^{1}/_{2}$ m. avstånd mellan raderna. Plantorna gallras till 8—10 cm. avstånd. Skötes som andra rotfrukter och skördas oftast vid höstens början, då frostskada gör rötterna odugliga. Stocklöpare duga ej. De väl nackade rötterna rentvättas, skäras i tumslånga bitar och torkas i torkapparat.

Cikoria.

Cimex. Se Vägglus.

Circus. Se Kärrhök.

Cirkulation. Se Växtföljd.

Cirsium. Se Tistel.

Cladium. Se Ag.

Cladonia. Se Lav.

Cladosporium. Se Gurksjukdomar, Sotdagg.

Clangula, Knipa. Se Dykand.

Clarkia, släkte, tillhörande fam. *Onagrariæ,* varav de 1-åriga arterna *C. pulchella* Pursch. och *elegans* Dougl. från Kalifornien för sina blommor med 4 utspärrade flikiga röda eller vita kronblad allmänt odlas å rabatter. De sås på kalljord.G. L—d.

Clavaria. Se Fingersvamp.

Claviceps. Se Mjöldryga.

Cleigastra. Se Timotejfluga.

Clematis, sippranka eller skogsreva, ett till sippväxternas familj, *Ranunculaceæ,* hörande släkte av buskar eller mångåriga örter, som klänga med tillhjälp av sina bladskaft. Bladen äro parbladiga; blommorna hava ett 4-flerbladigt kronlikt foder; frukterna äro **Chilesalpeterspridare.** Se Gödselspridningsmaskin.

Chimärer, kända endast ibland växter, äro ett slags dubbelorganismer, i det de äro bildade av vävnader från 2 olika växtarter eller systematiska enheter av lägre ordning. Winkler har sålunda efter ympning av tomat på nattskatta fått individ, som till sin ena sidohälft varit tomat, till sin andra nattskatta. Man kallar dylika ch. sektorialchimärer. Den i trädgårdar sedan länge odlade Pelargonium zonale med vitkantade blad är ett annat exempel på sektorialchimär. Periklinalchimärer åter kallar man sådana, hos vilka den ena av stamföräldrarnas vävnad inneslutes av den andras som i ett fodral, som ibland endast består av ett enkelt cellager. Chimären eller i varje fall bildningar, som i allo förhålla sig som ch., kunna även uppstå genom knoppvariation (se Variation).

Panascherade eller brokbladiga växter kunna te sig alldeles lika med vissa periklinalchimärer men äro av helt annan natur.H. T—n.

Chlorops. Se Kornfluga.

Chorion. Se Foster.

Choro-Ghi. Se Knölsyska.

Chrysanthemum. Se Prästkrage.

Chrysomela. Se Coloradoskalbagge.

Chrysomyxa. Se Rostsvamp.

Chrysophlyctis. Se Potatiskräfta.

Chrysops. Se Blindbroms.

Chrysozona. Se Broms.

Chylus, mjölksaft. Se Matsmältning.

Chymosin. Se Enzym, Löpe.

Cicadidae. Se Stritar.

Cicadula. Se Dvärgstrit.

Cicer. Se Kikärt.

Cichorium. Se Cikoria.

Ciconia. Se Stork.

Cicuta. Se Sprängört.

Cikoria. *Cichorium Intybus* L., en korgblomstrig ört, med blå blomkorgar med stora, utstående kantblommor och grov, vid odling köttig rot. Förekommer vild vid vägkanter (därför kallad vägvårda) i södra Sverige och odlas (dock numera i Sverige ytterst obetydligt) för sina rötters skull, vilka användas för att bereda ersättningsmedel för kaffe; i södra länder även för användning av bladen som sallat, vartill den odlades redan av gamla tiders greker och romare.

För att lämna en till kaffe lämplig rot fordrar C, likasom andra rotfrukter, en djup, väl gödslad och väl brukad jord i varmt läge. Fröt, som väger omkr. 1 gr. per 1,000 korn, radsås med 5—6 kg. per ha. till omkring 1 cm. djup och omkring $^{1}/_{2}$ m. avstånd mellan raderna. Plantorna gallras till 8—10 cm. avstånd. Skötes som andra rotfrukter och skördas oftast vid höstens början, då frostskada gör rötterna odugliga. Stocklöpare duga ej. De väl nackade rötterna rentvättas, skäras i tumslånga bitar och torkas i torkapparat.

Cikoria.

Cimex. Se Vägglus.

Circus. Se Kärrhök.

Cirkulation. Se Växtföljd.

Cirsium. Se Tistel.

Cladium. Se Ag.

Cladonia. Se Lav.

Cladosporium. Se Gurksjukdomar, Sotdagg.

Clangula, Knipa. Se Dykand.

Clarkia, släkte, tillhörande fam. *Onagrariæ,* varav de 1-åriga arterna *C. pulchella* Pursch. och *elegans* Dougl. från Kalifornien för sina blommor med 4 utspärrade flikiga röda eller vita kronblad allmänt odlas å rabatter. De sås på kalljord.G. L—d.

Clavaria. Se Fingersvamp.

Claviceps. Se Mjöldryga.

Cleigastra. Se Timotejfluga.

Clematis, sippranka eller skogsreva, ett till sippväxternas familj, *Ranunculaceæ,* hörande släkte av buskar eller mångåriga örter, som klänga med tillhjälp av sina bladskaft. Bladen äro parbladiga; blommorna hava ett 4-flerbladigt kronlikt foder; frukterna äro **Chilesalpeterspridare.** Se Gödselspridningsmaskin.

Chimärer, kända endast ibland växter, äro ett slags dubbelorganismer, i det de äro bildade av vävnader från 2 olika växtarter eller systematiska enheter av lägre ordning. Winkler har sålunda efter ympning av tomat på nattskatta fått individ, som till sin ena sidohälft varit tomat, till sin andra nattskatta. Man kallar dylika ch. sektorialchimärer. Den i trädgårdar sedan länge odlade Pelargonium zonale med vitkantade blad är ett annat exempel på sektorialchimär. Periklinalchimärer åter kallar man sådana, hos vilka den ena av stamföräldrarnas vävnad inneslutes av den andras som i ett fodral, som ibland endast består av ett enkelt cellager. Chimären eller i varje fall bildningar, som i allo förhålla sig som ch., kunna även uppstå genom knoppvariation (se Variation).

Panascherade eller brokbladiga växter kunna te sig alldeles lika med vissa periklinalchimärer men äro av helt annan natur.H. T—n.

Chlorops. Se Kornfluga.

Chorion. Se Foster.

Choro-Ghi. Se Knölsyska.

Chrysanthemum. Se Prästkrage.

Chrysomela. Se Coloradoskalbagge.

Chrysomyxa. Se Rostsvamp.

Chrysophlyctis. Se Potatiskräfta.

Chrysops. Se Blindbroms.

Chrysozona. Se Broms.

Chylus, mjölksaft. Se Matsmältning.

Chymosin. Se Enzym, Löpe.

Cicadidae. Se Stritar.

Cicadula. Se Dvärgstrit.

Cicer. Se Kikärt.

Cichorium. Se Cikoria.

Ciconia. Se Stork.

Cicuta. Se Sprängört.

Cikoria. *Cichorium Intybus* L., en korgblomstrig ört, med blå blomkorgar med stora, utstående kantblommor och grov, vid odling köttig rot. Förekommer vild vid vägkanter (därför kallad vägvårda) i södra Sverige och odlas (dock numera i Sverige ytterst obetydligt) för sina rötters skull, vilka användas för att bereda ersättningsmedel för kaffe; i södra länder även för användning av bladen som sallat, vartill den odlades redan av gamla tiders greker och romare.

För att lämna en till kaffe lämplig rot fordrar C, likasom andra rotfrukter, en djup, väl gödslad och väl brukad jord i varmt läge. Fröt, som väger omkr. 1 gr. per 1,000 korn, radsås med 5—6 kg. per ha. till omkring 1 cm. djup och omkring $^{1}/_{2}$ m. avstånd mellan raderna. Plantorna gallras till 8—10 cm. avstånd. Skötes som andra rotfrukter och skördas oftast vid höstens början, då frostskada gör rötterna odugliga. Stocklöpare duga ej. De väl nackade rötterna rentvättas, skäras i tumslånga bitar och torkas i torkapparat.

Cikoria.

Cimex. Se Vägglus.

Circus. Se Kärrhök.

Cirkulation. Se Växtföljd.

Cirsium. Se Tistel.

Cladium. Se Ag.

Cladonia. Se Lav.

Cladosporium. Se Gurksjukdomar, Sotdagg.

Clangula, Knipa. Se Dykand.

Clarkia, släkte, tillhörande fam. *Onagrariæ,* varav de 1-åriga arterna *C. pulchella* Pursch. och *elegans* Dougl. från Kalifornien för sina blommor med 4 utspärrade flikiga röda eller vita kronblad allmänt odlas å rabatter. De sås på kalljord.G. L—d.

Clavaria. Se Fingersvamp.

Claviceps. Se Mjöldryga.

Cleigastra. Se Timotejfluga.

Clematis, sippranka eller skogsreva, ett till sippväxternas familj, *Ranunculaceæ,* hörande släkte av buskar eller mångåriga örter, som klänga med tillhjälp av sina bladskaft. Bladen äro parbladiga; blommorna hava ett 4-flerbladigt kronlikt foder; frukterna äro **Chilesalpeterspridare.** Se Gödselspridningsmaskin.

Chimärer, kända endast ibland växter, äro ett slags dubbelorganismer, i det de äro bildade av vävnader från 2 olika växtarter eller systematiska enheter av lägre ordning. Winkler har sålunda efter ympning av tomat på nattskatta fått individ, som till sin ena sidohälft varit tomat, till sin andra nattskatta. Man kallar dylika ch. sektorialchimärer. Den i trädgårdar sedan länge odlade Pelargonium zonale med vitkantade blad är ett annat exempel på sektorialchimär. Periklinalchimärer åter kallar man sådana, hos vilka den ena av stamföräldrarnas vävnad inneslutes av den andras som i ett fodral, som ibland endast består av ett enkelt cellager. Chimären eller i varje fall bildningar, som i allo förhålla sig som ch., kunna även uppstå genom knoppvariation (se Variation).

Panascherade eller brokbladiga växter kunna te sig alldeles lika med vissa periklinalchimärer men äro av helt annan natur.H. T—n.

Chlorops. Se Kornfluga.

Chorion. Se Foster.

Choro-Ghi. Se Knölsyska.

Chrysanthemum. Se Prästkrage.

Chrysomela. Se Coloradoskalbagge.

Chrysomyxa. Se Rostsvamp.

Chrysophlyctis. Se Potatiskräfta.

Chrysops. Se Blindbroms.

Chrysozona. Se Broms.

Chylus, mjölksaft. Se Matsmältning.

Chymosin. Se Enzym, Löpe.

Cicadidae. Se Stritar.

Cicadula. Se Dvärgstrit.

Cicer. Se Kikärt.

Cichorium. Se Cikoria.

Ciconia. Se Stork.

Cicuta. Se Sprängört.

Cikoria. *Cichorium Intybus* L., en korgblomstrig ört, med blå blomkorgar med stora, utstående kantblommor och grov, vid odling köttig rot. Förekommer vild vid vägkanter (därför kallad vägvårda) i södra Sverige och odlas (dock numera i Sverige ytterst obetydligt) för sina rötters skull, vilka användas för att bereda ersättningsmedel för kaffe; i södra länder även för användning av bladen som sallat, vartill den odlades redan av gamla tiders greker och romare.

För att lämna en till kaffe lämplig rot fordrar C, likasom andra rotfrukter, en djup, väl gödslad och väl brukad jord i varmt läge. Fröt, som väger omkr. 1 gr. per 1,000 korn, radsås med 5—6 kg. per ha. till omkring 1 cm. djup och omkring $^{1}/_{2}$ m. avstånd mellan raderna. Plantorna gallras till 8—10 cm. avstånd. Skötes som andra rotfrukter och skördas oftast vid höstens början, då frostskada gör rötterna odugliga. Stocklöpare duga ej. De väl nackade rötterna rentvättas, skäras i tumslånga bitar och torkas i torkapparat.

Cikoria.

Cimex. Se Vägglus.

Circus. Se Kärrhök.

Cirkulation. Se Växtföljd.

Cirsium. Se Tistel.

Cladium. Se Ag.

Cladonia. Se Lav.

Cladosporium. Se Gurksjukdomar, Sotdagg.

Clangula, Knipa. Se Dykand.

Clarkia, släkte, tillhörande fam. *Onagrariæ,* varav de 1-åriga arterna *C. pulchella* Pursch. och *elegans* Dougl. från Kalifornien för sina blommor med 4 utspärrade flikiga röda eller vita kronblad allmänt odlas å rabatter. De sås på kalljord.G. L—d.

Clavaria. Se Fingersvamp.

Claviceps. Se Mjöldryga.

Cleigastra. Se Timotejfluga.

Clematis, sippranka eller skogsreva, ett till sippväxternas familj, *Ranunculaceæ,* hörande släkte av buskar eller mångåriga örter, som klänga med tillhjälp av sina bladskaft. Bladen äro parbladiga; blommorna hava ett 4-flerbladigt kronlikt foder; frukterna äro **Chilesalpeterspridare.** Se Gödselspridningsmaskin.

Chimärer, kända endast ibland växter, äro ett slags dubbelorganismer, i det de äro bildade av vävnader från 2 olika växtarter eller systematiska enheter av lägre ordning. Winkler har sålunda efter ympning av tomat på nattskatta fått individ, som till sin ena sidohälft varit tomat, till sin andra nattskatta. Man kallar dylika ch. sektorialchimärer. Den i trädgårdar sedan länge odlade Pelargonium zonale med vitkantade blad är ett annat exempel på sektorialchimär. Periklinalchimärer åter kallar man sådana, hos vilka den ena av stamföräldrarnas vävnad inneslutes av den andras som i ett fodral, som ibland endast består av ett enkelt cellager. Chimären eller i varje fall bildningar, som i allo förhålla sig som ch., kunna även uppstå genom knoppvariation (se Variation).

Panascherade eller brokbladiga växter kunna te sig alldeles lika med vissa periklinalchimärer men äro av helt annan natur.H. T—n.

Chlorops. Se Kornfluga.

Chorion. Se Foster.

Choro-Ghi. Se Knölsyska.

Chrysanthemum. Se Prästkrage.

Chrysomela. Se Coloradoskalbagge.

Chrysomyxa. Se Rostsvamp.

Chrysophlyctis. Se Potatiskräfta.

Chrysops. Se Blindbroms.

Chrysozona. Se Broms.

Chylus, mjölksaft. Se Matsmältning.

Chymosin. Se Enzym, Löpe.

Cicadidae. Se Stritar.

Cicadula. Se Dvärgstrit.

Cicer. Se Kikärt.

Cichorium. Se Cikoria.

Ciconia. Se Stork.

Cicuta. Se Sprängört.

Cikoria. *Cichorium Intybus* L., en korgblomstrig ört, med blå blomkorgar med stora, utstående kantblommor och grov, vid odling köttig rot. Förekommer vild vid vägkanter (därför kallad vägvårda) i södra Sverige och odlas (dock numera i Sverige ytterst obetydligt) för sina rötters skull, vilka användas för att bereda ersättningsmedel för kaffe; i södra länder även för användning av bladen som sallat, vartill den odlades redan av gamla tiders greker och romare.

För att lämna en till kaffe lämplig rot fordrar C, likasom andra rotfrukter, en djup, väl gödslad och väl brukad jord i varmt läge. Fröt, som väger omkr. 1 gr. per 1,000 korn, radsås med 5—6 kg. per ha. till omkring 1 cm. djup och omkring $^{1}/_{2}$ m. avstånd mellan raderna. Plantorna gallras till 8—10 cm. avstånd. Skötes som andra rotfrukter och skördas oftast vid höstens början, då frostskada gör rötterna odugliga. Stocklöpare duga ej. De väl nackade rötterna rentvättas, skäras i tumslånga bitar och torkas i torkapparat.

Cikoria.

Cimex. Se Vägglus.

Circus. Se Kärrhök.

Cirkulation. Se Växtföljd.

Cirsium. Se Tistel.

Cladium. Se Ag.

Cladonia. Se Lav.

Cladosporium. Se Gurksjukdomar, Sotdagg.

Clangula, Knipa. Se Dykand.

Clarkia, släkte, tillhörande fam. *Onagrariæ,* varav de 1-åriga arterna *C. pulchella* Pursch. och *elegans* Dougl. från Kalifornien för sina blommor med 4 utspärrade flikiga röda eller vita kronblad allmänt odlas å rabatter. De sås på kalljord.G. L—d.

Clavaria. Se Fingersvamp.

Claviceps. Se Mjöldryga.

Cleigastra. Se Timotejfluga.

Clematis, sippranka eller skogsreva, ett till sippväxternas familj, *Ranunculaceæ,* hörande släkte av buskar eller mångåriga örter, som klänga med tillhjälp av sina bladskaft. Bladen äro parbladiga; blommorna hava ett 4-flerbladigt kronlikt foder; frukterna äro **Chilesalpeterspridare.** Se Gödselspridningsmaskin.

Chimärer, kända endast ibland växter, äro ett slags dubbelorganismer, i det de äro bildade av vävnader från 2 olika växtarter eller systematiska enheter av lägre ordning. Winkler har sålunda efter ympning av tomat på nattskatta fått individ, som till sin ena sidohälft varit tomat, till sin andra nattskatta. Man kallar dylika ch. sektorialchimärer. Den i trädgårdar sedan länge odlade Pelargonium zonale med vitkantade blad är ett annat exempel på sektorialchimär. Periklinalchimärer åter kallar man sådana, hos vilka den ena av stamföräldrarnas vävnad inneslutes av den andras som i ett fodral, som ibland endast består av ett enkelt cellager. Chimären eller i varje fall bildningar, som i allo förhålla sig som ch., kunna även uppstå genom knoppvariation (se Variation).

Panascherade eller brokbladiga växter kunna te sig alldeles lika med vissa periklinalchimärer men äro av helt annan natur.H. T—n.

Chlorops. Se Kornfluga.

Chorion. Se Foster.

Choro-Ghi. Se Knölsyska.

Chrysanthemum. Se Prästkrage.

Chrysomela. Se Coloradoskalbagge.

Chrysomyxa. Se Rostsvamp.

Chrysophlyctis. Se Potatiskräfta.

Chrysops. Se Blindbroms.

Chrysozona. Se Broms.

Chylus, mjölksaft. Se Matsmältning.

Chymosin. Se Enzym, Löpe.

Cicadidae. Se Stritar.

Cicadula. Se Dvärgstrit.

Cicer. Se Kikärt.

Cichorium. Se Cikoria.

Ciconia. Se Stork.

Cicuta. Se Sprängört.

Cikoria. *Cichorium Intybus* L., en korgblomstrig ört, med blå blomkorgar med stora, utstående kantblommor och grov, vid odling köttig rot. Förekommer vild vid vägkanter (därför kallad vägvårda) i södra Sverige och odlas (dock numera i Sverige ytterst obetydligt) för sina rötters skull, vilka användas för att bereda ersättningsmedel för kaffe; i södra länder även för användning av bladen som sallat, vartill den odlades redan av gamla tiders greker och romare.

För att lämna en till kaffe lämplig rot fordrar C, likasom andra rotfrukter, en djup, väl gödslad och väl brukad jord i varmt läge. Fröt, som väger omkr. 1 gr. per 1,000 korn, radsås med 5—6 kg. per ha. till omkring 1 cm. djup och omkring $^{1}/_{2}$ m. avstånd mellan raderna. Plantorna gallras till 8—10 cm. avstånd. Skötes som andra rotfrukter och skördas oftast vid höstens början, då frostskada gör rötterna odugliga. Stocklöpare duga ej. De väl nackade rötterna rentvättas, skäras i tumslånga bitar och torkas i torkapparat.

Cikoria.

Cimex. Se Vägglus.

Circus. Se Kärrhök.

Cirkulation. Se Växtföljd.

Cirsium. Se Tistel.

Cladium. Se Ag.

Cladonia. Se Lav.

Cladosporium. Se Gurksjukdomar, Sotdagg.

Clangula, Knipa. Se Dykand.

Clarkia, släkte, tillhörande fam. *Onagrariæ,* varav de 1-åriga arterna *C. pulchella* Pursch. och *elegans* Dougl. från Kalifornien för sina blommor med 4 utspärrade flikiga röda eller vita kronblad allmänt odlas å rabatter. De sås på kalljord.G. L—d.

Clavaria. Se Fingersvamp.

Claviceps. Se Mjöldryga.

Cleigastra. Se Timotejfluga.

Clematis, sippranka eller skogsreva, ett till sippväxternas familj, *Ranunculaceæ,* hörande släkte av buskar eller mångåriga örter, som klänga med tillhjälp av sina bladskaft. Bladen äro parbladiga; blommorna hava ett 4-flerbladigt kronlikt foder; frukterna äro **Chilesalpeterspridare.** Se Gödselspridningsmaskin.

Chimärer, kända endast ibland växter, äro ett slags dubbelorganismer, i det de äro bildade av vävnader från 2 olika växtarter eller systematiska enheter av lägre ordning. Winkler har sålunda efter ympning av tomat på nattskatta fått individ, som till sin ena sidohälft varit tomat, till sin andra nattskatta. Man kallar dylika ch. sektorialchimärer. Den i trädgårdar sedan länge odlade Pelargonium zonale med vitkantade blad är ett annat exempel på sektorialchimär. Periklinalchimärer åter kallar man sådana, hos vilka den ena av stamföräldrarnas vävnad inneslutes av den andras som i ett fodral, som ibland endast består av ett enkelt cellager. Chimären eller i varje fall bildningar, som i allo förhålla sig som ch., kunna även uppstå genom knoppvariation (se Variation).

Panascherade eller brokbladiga växter kunna te sig alldeles lika med vissa periklinalchimärer men äro av helt annan natur.H. T—n.

Chlorops. Se Kornfluga.

Chorion. Se Foster.

Choro-Ghi. Se Knölsyska.

Chrysanthemum. Se Prästkrage.

Chrysomela. Se Coloradoskalbagge.

Chrysomyxa. Se Rostsvamp.

Chrysophlyctis. Se Potatiskräfta.

Chrysops. Se Blindbroms.

Chrysozona. Se Broms.

Chylus, mjölksaft. Se Matsmältning.

Chymosin. Se Enzym, Löpe.

Cicadidae. Se Stritar.

Cicadula. Se Dvärgstrit.

Cicer. Se Kikärt.

Cichorium. Se Cikoria.

Ciconia. Se Stork.

Cicuta. Se Sprängört.

Cikoria. *Cichorium Intybus* L., en korgblomstrig ört, med blå blomkorgar med stora, utstående kantblommor och grov, vid odling köttig rot. Förekommer vild vid vägkanter (därför kallad vägvårda) i södra Sverige och odlas (dock numera i Sverige ytterst obetydligt) för sina rötters skull, vilka användas för att bereda ersättningsmedel för kaffe; i södra länder även för användning av bladen som sallat, vartill den odlades redan av gamla tiders greker och romare.

För att lämna en till kaffe lämplig rot fordrar C, likasom andra rotfrukter, en djup, väl gödslad och väl brukad jord i varmt läge. Fröt, som väger omkr. 1 gr. per 1,000 korn, radsås med 5—6 kg. per ha. till omkring 1 cm. djup och omkring $^1/_2$ m. avstånd mellan raderna. Plantorna gallras till 8—10 cm. avstånd. Skötes som andra rotfrukter och skördas oftast vid höstens början, då frostskada gör rötterna odugliga. Stocklöpare duga ej. De väl nackade rötterna rentvättas, skäras i tumslånga bitar och torkas i torkapparat.

Cikoria.

Cimex. Se Vägglus.

Circus. Se Kärrhök.

Cirkulation. Se Växtföljd.

Cirsium. Se Tistel.

Cladium. Se Ag.

Cladonia. Se Lav.

Cladosporium. Se Gurksjukdomar, Sotdagg.

Clangula, Knipa. Se Dykand.

Clarkia, släkte, tillhörande fam. *Onagrariæ,* varav de 1-åriga arterna *C. pulchella* Pursch. och *elegans* Dougl. från Kalifornien för sina blommor med 4 utspärrade flikiga röda eller vita kronblad allmänt odlas å rabatter. De sås på kalljord.G. L—d.

Clavaria. Se Fingersvamp.

Claviceps. Se Mjöldryga.

Cleigastra. Se Timotejfluga.

Clematis, sippranka eller skogsreva, ett till sippväxternas familj, *Ranunculaceæ,* hörande släkte av buskar eller mångåriga örter, som klänga med tillhjälp av sina bladskaft. Bladen äro parbladiga; blommorna hava ett 4-flerbladigt kronlikt foder; frukterna äro **Chilesalpeterspridare.** Se Gödselspridningsmaskin.

Chimärer, kända endast ibland växter, äro ett slags dubbelorganismer, i det de äro bildade av vävnader från 2 olika växtarter eller systematiska enheter av lägre ordning. Winkler har sålunda efter ympning av tomat på nattskatta fått individ, som till sin ena sidohälft varit tomat, till sin andra nattskatta. Man kallar dylika ch. sektorialchimärer. Den i trädgårdar sedan länge odlade Pelargonium zonale med vitkantade blad är ett annat exempel på sektorialchimär. Periklinalchimärer åter kallar man sådana, hos vilka den ena av stamföräldrarnas vävnad inneslutes av den andras som i ett fodral, som ibland endast består av ett enkelt cellager. Chimären eller i varje fall bildningar, som i allo förhålla sig som ch., kunna även uppstå genom knoppvariation (se Variation).

Panascherade eller brokbladiga växter kunna te sig alldeles lika med vissa periklinalchimärer men äro av helt annan natur.H. T—n.

Chlorops. Se Kornfluga.

Chorion. Se Foster.

Choro-Ghi. Se Knölsyska.

Chrysanthemum. Se Prästkrage.

Chrysomela. Se Coloradoskalbagge.

Chrysomyxa. Se Rostsvamp.

Chrysophlyctis. Se Potatiskräfta.

Chrysops. Se Blindbroms.

Chrysozona. Se Broms.

Chylus, mjölksaft. Se Matsmältning.

Chymosin. Se Enzym, Löpe.

Cicadidae. Se Stritar.

Cicadula. Se Dvärgstrit.

Cicer. Se Kikärt.

Cichorium. Se Cikoria.

Ciconia. Se Stork.

Cicuta. Se Sprängört.

Cikoria. *Cichorium Intybus* L., en korgblomstrig ört, med blå blomkorgar med stora, utstående kantblommor och grov, vid odling köttig rot. Förekommer vild vid vägkanter (därför kallad vägvårda) i södra Sverige och odlas (dock numera i Sverige ytterst obetydligt) för sina rötters skull, vilka användas för att bereda ersättningsmedel för kaffe; i södra länder även för användning av bladen som sallat, vartill den odlades redan av gamla tiders greker och romare.

För att lämna en till kaffe lämplig rot fordrar C, likasom andra rotfrukter, en djup, väl gödslad och väl brukad jord i varmt läge. Fröt, som väger omkr. 1 gr. per 1,000 korn, radsås med 5—6 kg. per ha. till omkring 1 cm. djup och omkring $^{1}/_{2}$ m. avstånd mellan raderna. Plantorna gallras till 8—10 cm. avstånd. Skötes som andra rotfrukter och skördas oftast vid höstens början, då frostskada gör rötterna odugliga. Stocklöpare duga ej. De väl nackade rötterna rentvättas, skäras i tumslånga bitar och torkas i torkapparat.

Cikoria.

Cimex. Se Vägglus.

Circus. Se Kärrhök.

Cirkulation. Se Växtföljd.

Cirsium. Se Tistel.

Cladium. Se Ag.

Cladonia. Se Lav.

Cladosporium. Se Gurksjukdomar, Sotdagg.

Clangula, Knipa. Se Dykand.

Clarkia, släkte, tillhörande fam. *Onagrariæ,* varav de 1-åriga arterna *C. pulchella* Pursch. och *elegans* Dougl. från Kalifornien för sina blommor med 4 utspärrade flikiga röda eller vita kronblad allmänt odlas å rabatter. De sås på kalljord.G. L—d.

Clavaria. Se Fingersvamp.

Claviceps. Se Mjöldryga.

Cleigastra. Se Timotejfluga.

Clematis, sippranka eller skogsreva, ett till sippväxternas familj, *Ranunculaceæ,* hörande släkte av buskar eller mångåriga örter, som klänga med tillhjälp av sina bladskaft. Bladen äro parbladiga; blommorna hava ett 4-flerbladigt kronlikt foder; frukterna äro **Chilesalpeterspridare.** Se Gödselspridningsmaskin.

Chimärer, kända endast ibland växter, äro ett slags dubbelorganismer, i det de äro bildade av vävnader från 2 olika växtarter eller systematiska enheter av lägre ordning. Winkler har sålunda efter ympning av tomat på nattskatta fått individ, som till sin ena sidohälft varit tomat, till sin andra nattskatta. Man kallar dylika ch. sektorialchimärer. Den i trädgårdar sedan länge odlade Pelargonium zonale med vitkantade blad är ett annat exempel på sektorialchimär. Periklinalchimärer åter kallar man sådana, hos vilka den ena av stamföräldrarnas vävnad inneslutes av den andras som i ett fodral, som ibland endast består av ett enkelt cellager. Chimären eller i varje fall bildningar, som i allo förhålla sig som ch., kunna även uppstå genom knoppvariation (se Variation).

Panascherade eller brokbladiga växter kunna te sig alldeles lika med vissa periklinalchimärer men äro av helt annan natur.H. T—n.

Chlorops. Se Kornfluga.

Chorion. Se Foster.

Choro-Ghi. Se Knölsyska.

Chrysanthemum. Se Prästkrage.

Chrysomela. Se Coloradoskalbagge.

Chrysomyxa. Se Rostsvamp.

Chrysophlyctis. Se Potatiskräfta.

Chrysops. Se Blindbroms.

Chrysozona. Se Broms.

Chylus, mjölksaft. Se Matsmältning.

Chymosin. Se Enzym, Löpe.

Cicadidae. Se Stritar.

Cicadula. Se Dvärgstrit.

Cicer. Se Kikärt.

Cichorium. Se Cikoria.

Ciconia. Se Stork.

Cicuta. Se Sprängört.

Cikoria. *Cichorium Intybus* L., en korgblomstrig ört, med blå blomkorgar med stora, utstående kantblommor och grov, vid odling köttig rot. Förekommer vild vid vägkanter (därför kallad vägvårda) i södra Sverige och odlas (dock numera i Sverige ytterst obetydligt) för sina rötters skull, vilka användas för att bereda ersättningsmedel för kaffe; i södra länder även för användning av bladen som sallat, vartill den odlades redan av gamla tiders greker och romare.

För att lämna en till kaffe lämplig rot fordrar C, likasom andra rotfrukter, en djup, väl gödslad och väl brukad jord i varmt läge. Fröt, som väger omkr. 1 gr. per 1,000 korn, radsås med 5—6 kg. per ha. till omkring 1 cm. djup och omkring $^{1}/_{2}$ m. avstånd mellan raderna. Plantorna gallras till 8—10 cm. avstånd. Skötes som andra rotfrukter och skördas oftast vid höstens början, då frostskada gör rötterna odugliga. Stocklöpare duga ej. De väl nackade rötterna rentvättas, skäras i tumslånga bitar och torkas i torkapparat.

Cikoria.

Cimex. Se Vägglus.

Circus. Se Kärrhök.

Cirkulation. Se Växtföljd.

Cirsium. Se Tistel.

Cladium. Se Ag.

Cladonia. Se Lav.

Cladosporium. Se Gurksjukdomar, Sotdagg.

Clangula, Knipa. Se Dykand.

Clarkia, släkte, tillhörande fam. *Onagrariæ,* varav de 1-åriga arterna *C. pulchella* Pursch. och *elegans* Dougl. från Kalifornien för sina blommor med 4 utspärrade flikiga röda eller vita kronblad allmänt odlas å rabatter. De sås på kalljord.G. L—d.

Clavaria. Se Fingersvamp.

Claviceps. Se Mjöldryga.

Cleigastra. Se Timotejfluga.

Clematis, sippranka eller skogsreva, ett till sippväxternas familj, *Ranunculaceæ,* hörande släkte av buskar eller mångåriga örter, som klänga med tillhjälp av sina bladskaft. Bladen äro parbladiga; blommorna hava ett 4-flerbladigt kronlikt foder; frukterna äro **Chilesalpeterspridare.** Se Gödselspridningsmaskin.

Chimärer, kända endast ibland växter, äro ett slags dubbelorganismer, i det de äro bildade av vävnader från 2 olika växtarter eller systematiska enheter av lägre ordning. Winkler har sålunda efter ympning av tomat på nattskatta fått individ, som till sin ena sidohälft varit tomat, till sin andra nattskatta. Man kallar dylika ch. sektorialchimärer. Den i trädgårdar sedan länge odlade Pelargonium zonale med vitkantade blad är ett annat exempel på sektorialchimär. Periklinalchimärer åter kallar man sådana, hos vilka den ena av stamföräldrarnas vävnad inneslutes av den andras som i ett fodral, som ibland endast består av ett enkelt cellager. Chimären eller i varje fall bildningar, som i allo förhålla sig som ch., kunna även uppstå genom knoppvariation (se Variation).

Panascherade eller brokbladiga växter kunna te sig alldeles lika med vissa periklinalchimärer men äro av helt annan natur.H. T—n.

Chlorops. Se Kornfluga.

Chorion. Se Foster.

Choro-Ghi. Se Knölsyska.

Chrysanthemum. Se Prästkrage.

Chrysomela. Se Coloradoskalbagge.

Chrysomyxa. Se Rostsvamp.

Chrysophlyctis. Se Potatiskräfta.

Chrysops. Se Blindbroms.

Chrysozona. Se Broms.

Chylus, mjölksaft. Se Matsmältning.

Chymosin. Se Enzym, Löpe.

Cicadidae. Se Stritar.

Cicadula. Se Dvärgstrit.

Cicer. Se Kikärt.

Cichorium. Se Cikoria.

Ciconia. Se Stork.

Cicuta. Se Sprängört.

Cikoria. *Cichorium Intybus* L., en korgblomstrig ört, med blå blomkorgar med stora, utstående kantblommor och grov, vid odling köttig rot. Förekommer vild vid vägkanter (därför kallad vägvårda) i södra Sverige och odlas (dock numera i Sverige ytterst obetydligt) för sina rötters skull, vilka användas för att bereda ersättningsmedel för kaffe; i södra länder även för användning av bladen som sallat, vartill den odlades redan av gamla tiders greker och romare.

För att lämna en till kaffe lämplig rot fordrar C, likasom andra rotfrukter, en djup, väl gödslad och väl brukad jord i varmt läge. Fröt, som väger omkr. 1 gr. per 1,000 korn, radsås med 5—6 kg. per ha. till omkring 1 cm. djup och omkring $^{1}/_{2}$ m. avstånd mellan raderna. Plantorna gallras till 8—10 cm. avstånd. Skötes som andra rotfrukter och skördas oftast vid höstens början, då frostskada gör rötterna odugliga. Stocklöpare duga ej. De väl nackade rötterna rentvättas, skäras i tumslånga bitar och torkas i torkapparat.

Cikoria.

Cimex. Se Vägglus.

Circus. Se Kärrhök.

Cirkulation. Se Växtföljd.

Cirsium. Se Tistel.

Cladium. Se Ag.

Cladonia. Se Lav.

Cladosporium. Se Gurksjukdomar, Sotdagg.

Clangula, Knipa. Se Dykand.

Clarkia, släkte, tillhörande fam. *Onagrariæ,* varav de 1-åriga arterna *C. pulchella* Pursch. och *elegans* Dougl. från Kalifornien för sina blommor med 4 utspärrade flikiga röda eller vita kronblad allmänt odlas å rabatter. De sås på kalljord.G. L—d.

Clavaria. Se Fingersvamp.

Claviceps. Se Mjöldryga.

Cleigastra. Se Timotejfluga.

Clematis, sippranka eller skogsreva, ett till sippväxternas familj, *Ranunculaceæ,* hörande släkte av buskar eller mångåriga örter, som klänga med tillhjälp av sina bladskaft. Bladen äro parbladiga; blommorna hava ett 4-flerbladigt kronlikt foder; frukterna äro **Chilesalpeterspridare.** Se Gödselspridningsmaskin.

Chimärer, kända endast ibland växter, äro ett slags dubbelorganismer, i det de äro bildade av vävnader från 2 olika växtarter eller systematiska enheter av lägre ordning. Winkler har sålunda efter ympning av tomat på nattskatta fått individ, som till sin ena sidohälft varit tomat, till sin andra nattskatta. Man kallar dylika ch. sektorialchimärer. Den i trädgårdar sedan länge odlade Pelargonium zonale med vitkantade blad är ett annat exempel på sektorialchimär. Periklinalchimärer åter kallar man sådana, hos vilka den ena av stamföräldrarnas vävnad inneslutes av den andras som i ett fodral, som ibland endast består av ett enkelt cellager. Chimären eller i varje fall bildningar, som i allo förhålla sig som ch., kunna även uppstå genom knoppvariation (se Variation).

Panascherade eller brokbladiga växter kunna te sig alldeles lika med vissa periklinalchimärer men äro av helt annan natur.H. T—n.

Chlorops. Se Kornfluga.

Chorion. Se Foster.

Choro-Ghi. Se Knölsyska.

Chrysanthemum. Se Prästkrage.

Chrysomela. Se Coloradoskalbagge.

Chrysomyxa. Se Rostsvamp.

Chrysophlyctis. Se Potatiskräfta.

Chrysops. Se Blindbroms.

Chrysozona. Se Broms.

Chylus, mjölksaft. Se Matsmältning.

Chymosin. Se Enzym, Löpe.

Cicadidae. Se Stritar.

Cicadula. Se Dvärgstrit.

Cicer. Se Kikärt.

Cichorium. Se Cikoria.

Ciconia. Se Stork.

Cicuta. Se Sprängört.

Cikoria. *Cichorium Intybus* L., en korgblomstrig ört, med blå blomkorgar med stora, utstående kantblommor och grov, vid odling köttig rot. Förekommer vild vid vägkanter (därför kallad vägvårda) i södra Sverige och odlas (dock numera i Sverige ytterst obetydligt) för sina rötters skull, vilka användas för att bereda ersättningsmedel för kaffe; i södra länder även för användning av bladen som sallat, vartill den odlades redan av gamla tiders greker och romare.

För att lämna en till kaffe lämplig rot fordrar C, likasom andra rotfrukter, en djup, väl gödslad och väl brukad jord i varmt läge. Fröt, som väger omkr. 1 gr. per 1,000 korn, radsås med 5—6 kg. per ha. till omkring 1 cm. djup och omkring $^{1}/_{2}$ m. avstånd mellan raderna. Plantorna gallras till 8—10 cm. avstånd. Skötes som andra rotfrukter och skördas oftast vid höstens början, då frostskada gör rötterna odugliga. Stocklöpare duga ej. De väl nackade rötterna rentvättas, skäras i tumslånga bitar och torkas i torkapparat.

Cikoria.

Cimex. Se Vägglus.

Circus. Se Kärrhök.

Cirkulation. Se Växtföljd.

Cirsium. Se Tistel.

Cladium. Se Ag.

Cladonia. Se Lav.

Cladosporium. Se Gurksjukdomar, Sotdagg.

Clangula, Knipa. Se Dykand.

Clarkia, släkte, tillhörande fam. *Onagrariæ,* varav de 1-åriga arterna *C. pulchella* Pursch. och *elegans* Dougl. från Kalifornien för sina blommor med 4 utspärrade flikiga röda eller vita kronblad allmänt odlas å rabatter. De sås på kalljord.G. L—d.

Clavaria. Se Fingersvamp.

Claviceps. Se Mjöldryga.

Cleigastra. Se Timotejfluga.

Clematis, sippranka eller skogsreva, ett till sippväxternas familj, *Ranunculaceæ,* hörande släkte av buskar eller mångåriga örter, som klänga med tillhjälp av sina bladskaft. Bladen äro parbladiga; blommorna hava ett 4-flerbladigt kronlikt foder; frukterna äro **Chilesalpeterspridare.** Se Gödselspridningsmaskin.

Chimärer, kända endast ibland växter, äro ett slags dubbelorganismer, i det de äro bildade av vävnader från 2 olika växtarter eller systematiska enheter av lägre ordning. Winkler har sålunda efter ympning av tomat på nattskatta fått individ, som till sin ena sidohälft varit tomat, till sin andra nattskatta. Man kallar dylika ch. sektorialchimärer. Den i trädgårdar sedan länge odlade Pelargonium zonale med vitkantade blad är ett annat exempel på sektorialchimär. Periklinalchimärer åter kallar man sådana, hos vilka den ena av stamföräldrarnas vävnad inneslutes av den andras som i ett fodral, som ibland endast består av ett enkelt cellager. Chimären eller i varje fall bildningar, som i allo förhålla sig som ch., kunna även uppstå genom knoppvariation (se Variation).

Panascherade eller brokbladiga växter kunna te sig alldeles lika med vissa periklinalchimärer men äro av helt annan natur.H. T—n.

Chlorops. Se Kornfluga.

Chorion. Se Foster.

Choro-Ghi. Se Knölsyska.

Chrysanthemum. Se Prästkrage.

Chrysomela. Se Coloradoskalbagge.

Chrysomyxa. Se Rostsvamp.

Chrysophlyctis. Se Potatiskräfta.

Chrysops. Se Blindbroms.

Chrysozona. Se Broms.

Chylus, mjölksaft. Se Matsmältning.

Chymosin. Se Enzym, Löpe.

Cicadidae. Se Stritar.

Cicadula. Se Dvärgstrit.

Cicer. Se Kikärt.

Cichorium. Se Cikoria.

Ciconia. Se Stork.

Cicuta. Se Sprängört.

Cikoria. *Cichorium Intybus* L., en korgblomstrig ört, med blå blomkorgar med stora, utstående kantblommor och grov, vid odling köttig rot. Förekommer vild vid vägkanter (därför kallad vägvårda) i södra Sverige och odlas (dock numera i Sverige ytterst obetydligt) för sina rötters skull, vilka användas för att bereda ersättningsmedel för kaffe; i södra länder även för användning av bladen som sallat, vartill den odlades redan av gamla tiders greker och romare.

För att lämna en till kaffe lämplig rot fordrar C, likasom andra rotfrukter, en djup, väl gödslad och väl brukad jord i varmt läge. Fröt, som väger omkr. 1 gr. per 1,000 korn, radsås med 5—6 kg. per ha. till omkring 1 cm. djup och omkring $^{1}/_{2}$ m. avstånd mellan raderna. Plantorna gallras till 8—10 cm. avstånd. Skötes som andra rotfrukter och skördas oftast vid höstens början, då frostskada gör rötterna odugliga. Stocklöpare duga ej. De väl nackade rötterna rentvättas, skäras i tumslånga bitar och torkas i torkapparat.

Cikoria.

Cimex. Se Vägglus.

Circus. Se Kärrhök.

Cirkulation. Se Växtföljd.

Cirsium. Se Tistel.

Cladium. Se Ag.

Cladonia. Se Lav.

Cladosporium. Se Gurksjukdomar, Sotdagg.

Clangula, Knipa. Se Dykand.

Clarkia, släkte, tillhörande fam. *Onagrariæ,* varav de 1-åriga arterna *C. pulchella* Pursch. och *elegans* Dougl. från Kalifornien för sina blommor med 4 utspärrade flikiga röda eller vita kronblad allmänt odlas å rabatter. De sås på kalljord.G. L—d.

Clavaria. Se Fingersvamp.

Claviceps. Se Mjöldryga.

Cleigastra. Se Timotejfluga.

Clematis, sippranka eller skogsreva, ett till sippväxternas familj, *Ranunculaceæ,* hörande släkte av buskar eller mångåriga örter, som klänga med tillhjälp av sina bladskaft. Bladen äro parbladiga; blommorna hava ett 4-flerbladigt kronlikt foder; frukterna äro **Chilesalpeterspridare.** Se Gödselspridningsmaskin.

Chimärer, kända endast ibland växter, äro ett slags dubbelorganismer, i det de äro bildade av vävnader från 2 olika växtarter eller systematiska enheter av lägre ordning. Winkler har

sålunda efter ympning av tomat på nattskatta fått individ, som till sin ena sidohälft varit tomat, till sin andra nattskatta. Man kallar dylika ch. sektorialchimärer. Den i trädgårdar sedan länge odlade Pelargonium zonale med vitkantade blad är ett annat exempel på sektorialchimär. Periklinalchimärer åter kallar man sådana, hos vilka den ena av stamföräldrarnas vävnad inneslutes av den andras som i ett fodral, som ibland endast består av ett enkelt cellager. Chimären eller i varje fall bildningar, som i allo förhålla sig som ch., kunna även uppstå genom knoppvariation (se Variation).

Panascherade eller brokbladiga växter kunna te sig alldeles lika med vissa periklinalchimärer men äro av helt annan natur.H. T—n.

Chlorops. Se Kornfluga.

Chorion. Se Foster.

Choro-Ghi. Se Knölsyska.

Chrysanthemum. Se Prästkrage.

Chrysomela. Se Coloradoskalbagge.

Chrysomyxa. Se Rostsvamp.

Chrysophlyctis. Se Potatiskräfta.

Chrysops. Se Blindbroms.

Chrysozona. Se Broms.

Chylus, mjölksaft. Se Matsmältning.

Chymosin. Se Enzym, Löpe.

Cicadidae. Se Stritar.

Cicadula. Se Dvärgstrit.

Cicer. Se Kikärt.

Cichorium. Se Cikoria.

Ciconia. Se Stork.

Cicuta. Se Sprängört.

Cikoria. *Cichorium Intybus* L., en korgblomstrig ört, med blå blomkorgar med stora, utstående kantblommor och grov, vid odling köttig rot. Förekommer vild vid vägkanter (därför kallad vägvårda) i södra Sverige och odlas (dock numera i Sverige ytterst obetydligt) för sina rötters skull, vilka användas för att bereda ersättningsmedel för kaffe; i södra länder även för användning av bladen som sallat, vartill den odlades redan av gamla tiders greker och romare.

För att lämna en till kaffe lämplig rot fordrar C, likasom andra rotfrukter, en djup, väl gödslad och väl brukad jord i varmt läge. Fröt, som väger omkr. 1 gr. per 1,000 korn, radsås med 5—6 kg. per ha. till omkring 1 cm. djup och omkring $^1/_2$ m. avstånd mellan raderna. Plantorna gallras till 8—10 cm. avstånd. Skötes som andra rotfrukter och skördas oftast vid höstens början, då frostskada gör rötterna odugliga. Stocklöpare duga ej. De väl nackade rötterna rentvättas, skäras i tumslånga bitar och torkas i torkapparat.

Cikoria.

Cimex. Se Vägglus.

Circus. Se Kärrhök.

Cirkulation. Se Växtföljd.

Cirsium. Se Tistel.

Cladium. Se Ag.

Cladonia. Se Lav.

Cladosporium. Se Gurksjukdomar, Sotdagg.

Clangula, Knipa. Se Dykand.

Clarkia, släkte, tillhörande fam. *Onagrariæ,* varav de 1-åriga arterna *C. pulchella* Pursch. och *elegans* Dougl. från Kalifornien för sina blommor med 4 utspärrade flikiga röda eller vita kronblad allmänt odlas å rabatter. De sås på kalljord.G. L—d.

Clavaria. Se Fingersvamp.

Claviceps. Se Mjöldryga.

Cleigastra. Se Timotejfluga.

Clematis, sippranka eller skogsreva, ett till sippväxternas familj, *Ranunculaceæ,* hörande släkte av buskar eller mångåriga örter, som klänga med tillhjälp av sina bladskaft. Bladen äro parbladiga; blommorna hava ett 4-flerbladigt kronlikt foder; frukterna äro **Chilesalpeterspridare.** Se Gödselspridningsmaskin.

Chimärer, kända endast ibland växter, äro ett slags dubbelorganismer, i det de äro bildade av vävnader från 2 olika växtarter eller systematiska enheter av lägre ordning. Winkler har sålunda efter ympning av tomat på nattskatta fått individ, som till sin ena sidohälft varit tomat, till sin andra nattskatta. Man kallar dylika ch. sektorialchimärer. Den i trädgårdar sedan länge odlade Pelargonium zonale med vitkantade blad är ett annat exempel på sektorialchimär. Periklinalchimärer åter kallar man sådana, hos vilka den ena av stamföräldrarnas vävnad inneslutes av den andras som i ett fodral, som ibland endast består av ett enkelt cellager. Chimären eller i varje fall bildningar, som i allo förhålla sig som ch., kunna även uppstå genom knoppvariation (se Variation).

Panascherade eller brokbladiga växter kunna te sig alldeles lika med vissa periklinalchimärer men äro av helt annan natur.H. T—n.

Chlorops. Se Kornfluga.

Chorion. Se Foster.

Choro-Ghi. Se Knölsyska.

Chrysanthemum. Se Prästkrage.

Chrysomela. Se Coloradoskalbagge.

Chrysomyxa. Se Rostsvamp.

Chrysophlyctis. Se Potatiskräfta.

Chrysops. Se Blindbroms.

Chrysozona. Se Broms.

Chylus, mjölksaft. Se Matsmältning.

Chymosin. Se Enzym, Löpe.

Cicadidae. Se Stritar.

Cicadula. Se Dvärgstrit.

Cicer. Se Kikärt.

Cichorium. Se Cikoria.

Ciconia. Se Stork.

Cicuta. Se Sprängört.

Cikoria. *Cichorium Intybus* L., en korgblomstrig ört, med blå blomkorgar med stora, utstående kantblommor och grov, vid odling köttig rot. Förekommer vild vid vägkanter (därför kallad vägvårda) i södra Sverige och odlas (dock numera i Sverige ytterst obetydligt) för sina rötters skull, vilka användas för att bereda ersättningsmedel för kaffe; i södra länder även för användning av bladen som sallat, vartill den odlades redan av gamla tiders greker och romare.

För att lämna en till kaffe lämplig rot fordrar C, likasom andra rotfrukter, en djup, väl gödslad och väl brukad jord i varmt läge. Fröt, som väger omkr. 1 gr. per 1,000 korn, radsås med 5—6 kg. per ha. till omkring 1 cm. djup och omkring $^{1}/_{2}$ m. avstånd mellan raderna. Plantorna gallras till 8—10 cm. avstånd. Skötes som andra rotfrukter och skördas oftast vid höstens början, då frostskada gör rötterna odugliga. Stocklöpare duga ej. De väl nackade rötterna rentvättas, skäras i tumslånga bitar och torkas i torkapparat.

Cikoria.

Cimex. Se Vägglus.

Circus. Se Kärrhök.

Cirkulation. Se Växtföljd.

Cirsium. Se Tistel.

Cladium. Se Ag.

Cladonia. Se Lav.

Cladosporium. Se Gurksjukdomar, Sotdagg.

Clangula, Knipa. Se Dykand.

Clarkia, släkte, tillhörande fam. *Onagrariæ,* varav de 1-åriga arterna *C. pulchella* Pursch. och *elegans* Dougl. från Kalifornien för sina blommor med 4 utspärrade flikiga röda eller vita kronblad allmänt odlas å rabatter. De sås på kalljord.G. L—d.

Clavaria. Se Fingersvamp.

Claviceps. Se Mjöldryga.

Cleigastra. Se Timotejfluga.

Clematis, sippranka eller skogsreva, ett till sippväxternas familj, *Ranunculaceæ,* hörande släkte av buskar eller mångåriga örter, som klänga med tillhjälp av sina bladskaft. Bladen äro parbladiga; blommorna hava ett 4-flerbladigt kronlikt foder; frukterna äro **Chilesalpeterspridare.** Se Gödselspridningsmaskin.

Chimärer, kända endast ibland växter, äro ett slags dubbelorganismer, i det de äro bildade av vävnader från 2 olika växtarter eller systematiska enheter av lägre ordning. Winkler har sålunda efter ympning av tomat på nattskatta fått individ, som till sin ena sidohälft varit tomat, till sin andra nattskatta. Man kallar dylika ch. sektorialchimärer. Den i trädgårdar sedan länge odlade Pelargonium zonale med vitkantade blad är ett annat exempel på sektorialchimär. Periklinalchimärer åter kallar man sådana, hos vilka den ena av stamföräldrarnas vävnad inneslutes av den andras som i ett fodral, som ibland endast består av ett enkelt cellager. Chimären eller i varje fall bildningar, som i allo förhålla sig som ch., kunna även uppstå genom knoppvariation (se Variation).

Panascherade eller brokbladiga växter kunna te sig alldeles lika med vissa periklinalchimärer men äro av helt annan natur.H. T—n.

Chlorops. Se Kornfluga.

Chorion. Se Foster.

Choro-Ghi. Se Knölsyska.

Chrysanthemum. Se Prästkrage.

Chrysomela. Se Coloradoskalbagge.

Chrysomyxa. Se Rostsvamp.

Chrysophlyctis. Se Potatiskräfta.

Chrysops. Se Blindbroms.

Chrysozona. Se Broms.

Chylus, mjölksaft. Se Matsmältning.

Chymosin. Se Enzym, Löpe.

Cicadidae. Se Stritar.

Cicadula. Se Dvärgstrit.

Cicer. Se Kikärt.

Cichorium. Se Cikoria.

Ciconia. Se Stork.

Cicuta. Se Sprängört.

Cikoria. *Cichorium Intybus* L., en korgblomstrig ört, med blå blomkorgar med stora, utstående kantblommor och grov, vid odling köttig rot. Förekommer vild vid vägkanter (därför

kallad vägvårda) i södra Sverige och odlas (dock numera i Sverige ytterst obetydligt) för sina rötters skull, vilka användas för att bereda ersättningsmedel för kaffe; i södra länder även för användning av bladen som sallat, vartill den odlades redan av gamla tiders greker och romare.

För att lämna en till kaffe lämplig rot fordrar C, likasom andra rotfrukter, en djup, väl gödslad och väl brukad jord i varmt läge. Fröt, som väger omkr. 1 gr. per 1,000 korn, radsås med 5—6 kg. per ha. till omkring 1 cm. djup och omkring $^1/_2$ m. avstånd mellan raderna. Plantorna gallras till 8—10 cm. avstånd. Skötes som andra rotfrukter och skördas oftast vid höstens början, då frostskada gör rötterna odugliga. Stocklöpare duga ej. De väl nackade rötterna rentvättas, skäras i tumslånga bitar och torkas i torkapparat.

Cikoria.

Cimex. Se Vägglus.

Circus. Se Kärrhök.

Cirkulation. Se Växtföljd.

Cirsium. Se Tistel.

Cladium. Se Ag.

Cladonia. Se Lav.

Cladosporium. Se Gurksjukdomar, Sotdagg.

Clangula, Knipa. Se Dykand.

Clarkia, släkte, tillhörande fam. *Onagrariæ,* varav de 1-åriga arterna *C. pulchella* Pursch. och *elegans* Dougl. från Kalifornien för sina blommor med 4 utspärrade flikiga röda eller vita kronblad allmänt odlas å rabatter. De sås på kalljord.G. L—d.

Clavaria. Se Fingersvamp.

Claviceps. Se Mjöldryga.

Cleigastra. Se Timotejfluga.

Clematis, sippranka eller skogsreva, ett till sippväxternas familj, *Ranunculaceæ,* hörande släkte av buskar eller mångåriga örter, som klänga med tillhjälp av sina bladskaft. Bladen äro parbladiga; blommorna hava ett 4-flerbladigt kronlikt foder; frukterna äro **Chilesalpeterspridare.** Se Gödselspridningsmaskin.

Chimärer, kända endast ibland växter, äro ett slags dubbelorganismer, i det de äro bildade av vävnader från 2 olika växtarter eller systematiska enheter av lägre ordning. Winkler har sålunda efter ympning av tomat på nattskatta fått individ, som till sin ena sidohälft varit tomat, till sin andra nattskatta. Man kallar dylika ch. sektorialchimärer. Den i trädgårdar sedan länge odlade Pelargonium zonale med vitkantade blad är ett annat exempel på sektorialchimär. Periklinalchimärer åter kallar man sådana, hos vilka den ena av stamföräldrarnas vävnad inneslutes av den andras som i ett fodral, som ibland endast består av ett enkelt cellager. Chimären eller i varje fall bildningar, som i allo förhålla sig som ch., kunna även uppstå genom knoppvariation (se Variation).

Panascherade eller brokbladiga växter kunna te sig alldeles lika med vissa periklinalchimärer men äro av helt annan natur.H. T—n.

Chlorops. Se Kornfluga.

Chorion. Se Foster.

Choro-Ghi. Se Knölsyska.

Chrysanthemum. Se Prästkrage.

Chrysomela. Se Coloradoskalbagge.

Chrysomyxa. Se Rostsvamp.

Chrysophlyctis. Se Potatiskräfta.

Chrysops. Se Blindbroms.

Chrysozona. Se Broms.

Chylus, mjölksaft. Se Matsmältning.

Chymosin. Se Enzym, Löpe.

Cicadidae. Se Stritar.

Cicadula. Se Dvärgstrit.

Cicer. Se Kikärt.

Cichorium. Se Cikoria.

Ciconia. Se Stork.

Cicuta. Se Sprängört.

Cikoria. *Cichorium Intybus* L., en korgblomstrig ört, med blå blomkorgar med stora, utstående kantblommor och grov, vid odling köttig rot. Förekommer vild vid vägkanter (därför
kallad vägvårda) i södra Sverige och odlas (dock numera i Sverige ytterst obetydligt) för sina rötters skull, vilka användas för att bereda ersättningsmedel för kaffe; i södra länder även för användning av bladen som sallat, vartill den odlades redan av gamla tiders greker och romare.

För att lämna en till kaffe lämplig rot fordrar C, likasom andra rotfrukter, en djup, väl gödslad och väl brukad jord i varmt läge. Fröt, som väger omkr. 1 gr. per 1,000 korn, radsås med 5—6 kg. per ha. till omkring 1 cm. djup och omkring $^1/_2$ m. avstånd mellan raderna. Plantorna gallras till 8—10 cm. avstånd. Skötes som andra rotfrukter och skördas oftast vid höstens början, då frostskada gör rötterna odugliga. Stocklöpare duga ej. De väl nackade rötterna rentvättas, skäras i tumslånga bitar och torkas i torkapparat.

Cikoria.

Cimex. Se Vägglus.

Circus. Se Kärrhök.

Cirkulation. Se Växtföljd.

Cirsium. Se Tistel.

Cladium. Se Ag.

Cladonia. Se Lav.

Cladosporium. Se Gurksjukdomar, Sotdagg.

Clangula, Knipa. Se Dykand.

Clarkia, släkte, tillhörande fam. *Onagrariæ,* varav de 1-åriga arterna *C. pulchella* Pursch. och *elegans* Dougl. från Kalifornien för sina blommor med 4 utspärrade flikiga röda eller vita kronblad allmänt odlas å rabatter. De sås på kalljord.G. L—d.

Clavaria. Se Fingersvamp.

Claviceps. Se Mjöldryga.

Cleigastra. Se Timotejfluga.

Clematis, sippranka eller skogsreva, ett till sippväxternas familj, *Ranunculaceæ,* hörande släkte av buskar eller mångåriga örter, som klänga med tillhjälp av sina bladskaft. Bladen äro parbladiga; blommorna hava ett 4-flerbladigt kronlikt foder; frukterna äro **Chilesalpeterspridare.** Se Gödselspridningsmaskin.

Chimärer, kända endast ibland växter, äro ett slags dubbelorganismer, i det de äro bildade av vävnader från 2 olika växtarter eller systematiska enheter av lägre ordning. Winkler har sålunda efter ympning av tomat på nattskatta fått individ, som till sin ena sidohälft varit tomat, till sin andra nattskatta. Man kallar dylika ch. sektorialchimärer. Den i trädgårdar sedan länge odlade Pelargonium zonale med vitkantade blad är ett annat exempel på sektorialchimär. Periklinalchimärer åter kallar man sådana, hos vilka den ena av stamföräldrarnas vävnad inneslutes av den andras som i ett fodral, som ibland endast består av ett enkelt cellager. Chimären eller i varje fall bildningar, som i allo förhålla sig som ch., kunna även uppstå genom knoppvariation (se Variation).

Panascherade eller brokbladiga växter kunna te sig alldeles lika med vissa periklinalchimärer men äro av helt annan natur.H. T—n.

Chlorops. Se Kornfluga.

Chorion. Se Foster.

Choro-Ghi. Se Knölsyska.

Chrysanthemum. Se Prästkrage.

Chrysomela. Se Coloradoskalbagge.

Chrysomyxa. Se Rostsvamp.

Chrysophlyctis. Se Potatiskräfta.

Chrysops. Se Blindbroms.

Chrysozona. Se Broms.

Chylus, mjölksaft. Se Matsmältning.

Chymosin. Se Enzym, Löpe.

Cicadidae. Se Stritar.

Cicadula. Se Dvärgstrit.

Cicer. Se Kikärt.

Cichorium. Se Cikoria.

Ciconia. Se Stork.

Cicuta. Se Sprängört.

Cikoria. *Cichorium Intybus* L., en korgblomstrig ört, med blå blomkorgar med stora, utstående kantblommor och grov, vid odling köttig rot. Förekommer vild vid vägkanter (därför kallad vägvårda) i södra Sverige och odlas (dock numera i Sverige ytterst obetydligt) för sina rötters skull, vilka användas för att bereda ersättningsmedel för kaffe; i södra länder även för användning av bladen som sallat, vartill den odlades redan av gamla tiders greker och romare.

För att lämna en till kaffe lämplig rot fordrar C, likasom andra rotfrukter, en djup, väl gödslad och väl brukad jord i varmt läge. Fröt, som väger omkr. 1 gr. per 1,000 korn, radsås med 5—6 kg. per ha. till omkring 1 cm. djup och omkring $^1/_2$ m. avstånd mellan raderna. Plantorna gallras till 8—10 cm. avstånd. Skötes som andra rotfrukter och skördas oftast vid höstens början, då frostskada gör rötterna odugliga. Stocklöpare duga ej. De väl nackade rötterna rentvättas, skäras i tumslånga bitar och torkas i torkapparat.

Cikoria.

Cimex. Se Vägglus.

Circus. Se Kärrhök.

Cirkulation. Se Växtföljd.

Cirsium. Se Tistel.

Cladium. Se Ag.

Cladonia. Se Lav.

Cladosporium. Se Gurksjukdomar, Sotdagg.

Clangula, Knipa. Se Dykand.

Clarkia, släkte, tillhörande fam. *Onagrariæ,* varav de 1-åriga arterna *C. pulchella* Pursch. och *elegans* Dougl. från Kalifornien för sina blommor med 4 utspärrade flikiga röda eller vita kronblad allmänt odlas å rabatter. De sås på kalljord.G. L—d.

Clavaria. Se Fingersvamp.

Claviceps. Se Mjöldryga.

Cleigastra. Se Timotejfluga.

Clematis, sippranka eller skogsreva, ett till sippväxternas familj, *Ranunculaceæ,* hörande släkte av buskar eller mångåriga örter, som klänga med tillhjälp av sina bladskaft. Bladen äro parbladiga; blommorna hava ett 4-flerbladigt kronlikt foder; frukterna äro **Chilesalpeterspridare.** Se Gödselspridningsmaskin.

Chimärer, kända endast ibland växter, äro ett slags dubbelorganismer, i det de äro bildade av vävnader från 2 olika växtarter eller systematiska enheter av lägre ordning. Winkler har sålunda efter ympning av tomat på nattskatta fått individ, som till sin ena sidohälft varit tomat, till sin andra nattskatta. Man kallar dylika ch. sektorialchimärer. Den i trädgårdar sedan länge odlade Pelargonium zonale med vitkantade blad är ett annat exempel på sektorialchimär. Periklinalchimärer åter kallar man sådana, hos vilka den ena av stamföräldrarnas vävnad inneslutes av den andras som i ett fodral, som ibland endast består av ett enkelt cellager. Chimären eller i varje fall bildningar, som i allo förhålla sig som ch., kunna även

uppstå genom knoppvariation (se Variation).

Panascherade eller brokbladiga växter kunna te sig alldeles lika med vissa periklinalchimärer men äro av helt annan natur.H. T—n.

Chlorops. Se Kornfluga.

Chorion. Se Foster.

Choro-Ghi. Se Knölsyska.

Chrysanthemum. Se Prästkrage.

Chrysomela. Se Coloradoskalbagge.

Chrysomyxa. Se Rostsvamp.

Chrysophlyctis. Se Potatiskräfta.

Chrysops. Se Blindbroms.

Chrysozona. Se Broms.

Chylus, mjölksaft. Se Matsmältning.

Chymosin. Se Enzym, Löpe.

Cicadidae. Se Stritar.

Cicadula. Se Dvärgstrit.

Cicer. Se Kikärt.

Cichorium. Se Cikoria.

Ciconia. Se Stork.

Cicuta. Se Sprängört.

Cikoria. *Cichorium Intybus* L., en korgblomstrig ört, med blå blomkorgar med stora, utstående kantblommor och grov, vid odling köttig rot. Förekommer vild vid vägkanter (därför kallad vägvårda) i södra Sverige och odlas (dock numera i Sverige ytterst obetydligt) för sina rötters skull, vilka användas för att bereda ersättningsmedel för kaffe; i södra länder även för användning av bladen som sallat, vartill den odlades redan av gamla tiders greker och romare.

För att lämna en till kaffe lämplig rot fordrar C, likasom andra rotfrukter, en djup, väl gödslad och väl brukad jord i varmt läge. Fröt, som väger omkr. 1 gr. per 1,000 korn, radsås med 5—6 kg. per ha. till omkring 1 cm. djup och omkring $^1/_2$ m. avstånd mellan raderna. Plantorna gallras till 8—10 cm. avstånd. Skötes som andra rotfrukter och skördas oftast vid höstens början, då frostskada gör rötterna odugliga. Stocklöpare duga ej. De väl nackade rötterna rentvättas, skäras i tumslånga bitar och torkas i torkapparat.

Cikoria.

Cimex. Se Vägglus.

Circus. Se Kärrhök.

Cirkulation. Se Växtföljd.

Cirsium. Se Tistel.

Cladium. Se Ag.

Cladonia. Se Lav.

Cladosporium. Se Gurksjukdomar, Sotdagg.

Clangula, Knipa. Se Dykand.

Clarkia, släkte, tillhörande fam. *Onagrariæ,* varav de 1-åriga arterna *C. pulchella* Pursch. och *elegans* Dougl. från Kalifornien för sina blommor med 4 utspärrade flikiga röda eller vita kronblad allmänt odlas å rabatter. De sås på kalljord.G. L—d.

Clavaria. Se Fingersvamp.

Claviceps. Se Mjöldryga.

Cleigastra. Se Timotejfluga.

Clematis, sippranka eller skogsreva, ett till sippväxternas familj, *Ranunculaceæ,* hörande släkte av buskar eller mångåriga örter, som klänga med tillhjälp av sina bladskaft. Bladen äro parbladiga; blommorna hava ett 4-flerbladigt kronlikt foder; frukterna äronötter, å vilka stiftet utväxer till en fjäderpensel. Flera arter och former odlas som klängväxter, mest som beklädnad på väggar för sitt vackra bladverks och sina vita eller blåvioletta blommors skull. De sydeuropeiska *Cl. vitalba* L. med små vita och *Cl. viticella* L. med medelstora violetta till rödletta blommor äro fullt härdiga i mellersta Sverige. De genom korsning uppkomna former, som gå under namnet *Cl. Jackmani,* höra genom sina stora blåvioletta blommor till våra trädgårdars ståtligaste klängväxter. Om den får växa i varmt läge, övervintrar den rätt väl ännu upp i Mälardalen. De i svenska plantskolor tillgängliga plantorna av sistnämnda form äro vanligen införda från Tyskland eller Holland och ympade på rötter av *Cl. viticella.*G. L—d.

Clinodiplosis. Se Vetemygga.

Clitocybe. Se Trattskivling.

Clitopilus. Se Mjölskivling.

Clydesdale häst.

Clydesdalehäst (läs klaidsdäl), en av Storbrittaniens viktigaste hästraser, hemmahörande på floden Clydes stränder i s.v. Skottland, varifrån den fått en vidsträckt utbredning. Rasen grundlades i början av 1700-talet genom korsning av den inhemska lanthästen med flamländska hingstar. Den ansågs länge som den tunga hästens bästa representant men har numera fått en medtävlare i den belgiska hästen.

Rasen kännetecknas av den i regel bruna färgen med bläs och vita fötter samt starkt utvecklat hovskägg. Huvudet har ej sällan något välvd panna eller näslinje. Bogarna äro välställda, manken markerad. Rasen har i sin helhet vackra linjer, men bålen är ej sällan något högt ställd och revbensvälvningen ofta mindre god, huden jämförelsevis tunn, bidragande jämte det stora hovskägget till anlag för mugg. Hovarna äro i regel vita med mindre starkt horn. C. har i regel ett synnerligen vinnande steg i skritt såväl som i trav. Storleken omkring 170 cm. mankstångmått.

Till Sverige har ett antal hingstar av rasen införts, men de hava varit av låg kvalitet. Den förste, Prince Leopold, inkom på 1840-talet, blev fader till Freetrade på Tjolöholm. Sultan, en son till denne undan ett hälsingesto, grundade på Levenegården i Skaraborgs län den på sin tid så omtyckta Levenestammen. Clydesdalehingstar blevo sedan i slutet av 1800-talet

flitigt använda i flertalet län, till och med så nordligt som Jämtland, där aveln snart urartade. Även i övriga delar av landet har intresset för denna ras, såsom i allmänhet för mycket fordrande för våra förhållanden, år för år avtagit. Endast i Skåne och i mycket begränsad omfattning i Varatrakten i Skaraborgs län har den ännu alltjämt anhängare.Wilh. H—r.

Cnicus. Se Kardbenedikt.

Coccideæ. Se Sköldlöss.

Coccidios (förr ehuru med orätt även kallad Gregarinos) är en särskilt hos kaniner förekommande parasitsjukdom, som ofta antager farsotartad karaktär. Sjukdomen förorsakas av en till de s. k. urdjuren (se Protozoer) hörande parasit *(Coccidium oviforme),* som under gynnsamma förhållanden (lagom värme och tillräcklig fuktighet) kan förökas såväl inom som utom djurkroppen genom bildande av s. k. sporer, som äga en betydande motståndskraft mot intorkning, värme och köld och därför länge kunna bibehålla sin livskraft, men förstöras dock i allmänhet av solljusets inverkan. Parasiterna upptagas med fodret, antingen sådant som härstammar från sanka eller fuktiga ställen, där coccidierna förekomma, eller sådant som förorenats genom från sjuka djur avgående parasiter. Sedan coccidierna inkommit i matsmältningsorganen, förökas de där hastigt och invandra därifrån i synnerhet i levern. Sjukdomen yttrar sig på många olika sätt, så att den kan likna helt olika sjukdomar. I allmänhet kan man skilja emellan en mera häftigt förlöpande, akut och en mera långvarig, kronisk form. Den akuta förekommer oftast hos unga djur, som äro mest känsliga, och sjukdomen förlöper hos dem i regeln dödligt och antar ofta farsotartad karaktär, så att så gott som alla ungdjur inom besättningen stryka med. Stundom inträffar döden så hastigt, att knappast några sjukdomstecken hinna iakttagas, men i allmänhet ger sig sjukdomen tillkänna genom minskad foderlust, slöhet, kort och besvärad andning, stark avmagring, uppsvälld buk, häftig diarré och mot slutet ofta krampanfall. Den kroniska formen, som är den vanliga hos äldre, mera motståndskraftiga djur, nötter, å vilka stiftet utväxer till en fjäderpensel. Flera arter och former odlas som klängväxter, mest som beklädnad på väggar för sitt vackra bladverks och sina vita eller blåvioletta blommors skull. De sydeuropeiska *Cl. vitalba* L. med små vita och *Cl. viticella* L. med medelstora violetta till rödletta blommor äro fullt härdiga i mellersta Sverige. De genom korsning uppkomna former, som gå under namnet *Cl. Jackmani,* höra genom sina stora blåvioletta blommor till våra trädgårdars ståtligaste klängväxter. Om den får växa i varmt läge, övervintrar den rätt väl ännu upp i Mälardalen. De i svenska plantskolor tillgängliga plantorna av sistnämnda form äro vanligen införda från Tyskland eller Holland och ympade på rötter av *Cl. viticella.*G. L—d.

Clinodiplosis. Se Vetemygga.

Clitocybe. Se Trattskivling.

Clitopilus. Se Mjölskivling.

Clydesdale häst.

Clydesdalehäst (läs klaidsdäl), en av Storbrittaniens viktigaste hästraser, hemmahörande på floden Clydes stränder i s.v. Skottland, varifrån den fått en vidsträckt utbredning. Rasen grundlades i början av 1700-talet genom korsning av den inhemska lanthästen med flamländska hingstar. Den ansågs länge som den tunga hästens bästa representant men har numera fått en medtävlare i den belgiska hästen.

Rasen kännetecknas av den i regel bruna färgen med bläs och vita fötter samt starkt utvecklat hovskägg. Huvudet har ej sällan något välvd panna eller näslinje. Bogarna äro välställda, manken markerad. Rasen har i sin helhet vackra linjer, men bålen är ej sällan något högt ställd och revbensvälvningen ofta mindre god, huden jämförelsevis tunn, bidragande jämte det stora hovskägget till anlag för mugg. Hovarna äro i regel vita med mindre starkt horn. C. har i regel ett synnerligen vinnande steg i skritt såväl som i trav. Storleken omkring 170 cm. mankstångmått.

Till Sverige har ett antal hingstar av rasen införts, men de hava varit av låg kvalitet. Den förste, Prince Leopold, inkom på 1840-talet, blev fader till Freetrade på Tjolöholm. Sultan, en son till denne undan ett hälsingesto, grundade på Levenegården i Skaraborgs län den på sin tid så omtyckta Levenestammen. Clydesdalehingstar blevo sedan i slutet av 1800-talet flitigt använda i flertalet län, till och med så nordligt som Jämtland, där aveln snart urartade. Även i övriga delar av landet har intresset för denna ras, såsom i allmänhet för mycket fordrande för våra förhållanden, år för år avtagit. Endast i Skåne och i mycket begränsad omfattning i Varatrakten i Skaraborgs län har den ännu alltjämt anhängare.Wilh. H—r.

Cnicus. Se Kardbenedikt.

Coccideæ. Se Sköldlöss.

Coccidios (förr ehuru med orätt även kallad Gregarinos) är en särskilt hos kaniner förekommande parasitsjukdom, som ofta antager farsotartad karaktär. Sjukdomen förorsakas av en till de s. k. urdjuren (se Protozoer) hörande parasit *(Coccidium oviforme),* som under gynnsamma förhållanden (lagom värme och tillräcklig fuktighet) kan förökas såväl inom som utom djurkroppen genom bildande av s. k. sporer, som äga en betydande motståndskraft mot intorkning, värme och köld och därför länge kunna bibehålla sin livskraft, men förstöras dock i allmänhet av solljusets inverkan. Parasiterna upptagas med fodret, antingen sådant som härstammar från sanka eller fuktiga ställen, där coccidierna förekomma, eller sådant som förorenats genom från sjuka djur avgående parasiter. Sedan coccidierna inkommit i matsmältningsorganen, förökas de där hastigt och invandra därifrån i synnerhet i levern. Sjukdomen yttrar sig på många olika sätt, så att den kan likna helt olika sjukdomar. I allmänhet kan man skilja emellan en mera häftigt förlöpande, akut och en mera långvarig, kronisk form. Den akuta förekommer oftast hos unga djur, som äro mest känsliga, och sjukdomen förlöper hos dem i regeln dödligt och antar ofta farsotartad karaktär, så att så gott som alla ungdjur inom besättningen stryka med. Stundom inträffar döden så hastigt, att knappast några sjukdomstecken hinna iakttagas, men i allmänhet ger sig sjukdomen tillkänna genom minskad foderlust, slöhet, kort och besvärad andning, stark avmagring, uppsvälld buk, häftig diarré och mot slutet ofta krampanfall. Den kroniska formen, som är den vanliga hos äldre, mera motståndskraftiga djur, nötter, å vilka stiftet utväxer till en fjäderpensel. Flera arter och former odlas som klängväxter, mest som beklädnad på väggar för sitt vackra bladverks och sina vita eller blåvioletta blommors skull. De sydeuropeiska *Cl. vitalba* L. med små vita och *Cl. viticella* L. med medelstora violetta till rödletta blommor äro fullt härdiga i mellersta Sverige. De genom korsning uppkomna former, som gå under namnet *Cl. Jackmani,* höra genom sina stora blåvioletta blommor till våra trädgårdars ståtligaste klängväxter. Om den får växa i varmt läge, övervintrar den rätt väl ännu upp i Mälardalen. De i svenska plantskolor tillgängliga plantorna av sistnämnda form äro vanligen införda från Tyskland eller Holland och ympade på rötter av *Cl. viticella.*G. L—d.

Clinodiplosis. Se Vetemygga.

Clitocybe. Se Trattskivling.

Clitopilus. Se Mjölskivling.

Clydesdale häst.

Clydesdalehäst (läs klaidsdäl), en av Storbrittaniens viktigaste hästraser, hemmahörande på floden Clydes stränder i s.v. Skottland, varifrån den fått en vidsträckt utbredning. Rasen grundlades i början av 1700-talet genom korsning av den inhemska lanthästen med flamländska hingstar. Den ansågs länge som den tunga hästens bästa representant men har numera fått en medtävlare i den belgiska hästen.

Rasen kännetecknas av den i regel bruna färgen med bläs och vita fötter samt starkt utvecklat hovskägg. Huvudet har ej sällan något välvd panna eller näslinje. Bogarna äro välställda, manken markerad. Rasen har i sin helhet vackra linjer, men bålen är ej sällan något högt ställd och revbensvälvningen ofta mindre god, huden jämförelsevis tunn, bidragande jämte det stora hovskägget till anlag för mugg. Hovarna äro i regel vita med mindre starkt horn. C. har i regel ett synnerligen vinnande steg i skritt såväl som i trav. Storleken omkring 170 cm. mankstångmått.

Till Sverige har ett antal hingstar av rasen införts, men de hava varit av låg kvalitet. Den förste, Prince Leopold, inkom på 1840-talet, blev fader till Freetrade på Tjolöholm. Sultan, en son till denne undan ett hälsingesto, grundade på Levenegården i Skaraborgs län den på sin tid så omtyckta Levenestammen. Clydesdalehingstar blevo sedan i slutet av 1800-talet flitigt använda i flertalet län, till och med så nordligt som Jämtland, där aveln snart urartade. Även i övriga delar av landet har intresset för denna ras, såsom i allmänhet för mycket fordrande för våra förhållanden, år för år avtagit. Endast i Skåne och i mycket begränsad omfattning i Varatrakten i Skaraborgs län har den ännu alltjämt anhängare.Wilh. H—r.

Cnicus. Se Kardbenedikt.

Coccideæ. Se Sköldlöss.

Coccidios (förr ehuru med orätt även kallad Gregarinos) är en särskilt hos kaniner förekommande parasitsjukdom, som ofta antager farsotartad karaktär. Sjukdomen förorsakas av en till de s. k. urdjuren (se Protozoer) hörande parasit *(Coccidium oviforme),* som under gynnsamma förhållanden (lagom värme och tillräcklig fuktighet) kan förökas såväl inom som utom djurkroppen genom bildande av s. k. sporer, som äga en betydande motståndskraft mot intorkning, värme och köld och därför länge kunna bibehålla sin livskraft, men förstöras dock i allmänhet av solljusets inverkan. Parasiterna upptagas med fodret, antingen sådant som härstammar från sanka eller fuktiga ställen, där coccidierna förekomma, eller sådant som förorenats genom från sjuka djur avgående parasiter. Sedan coccidierna inkommit i matsmältningsorganen, förökas de där hastigt och invandra därifrån i synnerhet i levern. Sjukdomen yttrar sig på många olika sätt, så att den kan likna helt olika sjukdomar. I allmänhet kan man skilja emellan en mera häftigt förlöpande, akut och en mera långvarig, kronisk form. Den akuta förekommer oftast hos unga djur, som äro mest känsliga, och sjukdomen förlöper hos dem i regeln dödligt och antar ofta farsotartad karaktär, så att så gott som alla ungdjur inom besättningen stryka med. Stundom inträffar döden så hastigt, att knappast några sjukdomstecken hinna iakttagas, men i allmänhet ger sig sjukdomen tillkänna genom minskad foderlust, slöhet, kort och besvärad andning, stark avmagring, uppsvälld buk, häftig diarré och mot slutet ofta krampanfall. Den kroniska formen, som är den vanliga hos äldre, mera motståndskraftiga djur, nötter, å vilka stiftet utväxer till en fjäderpensel. Flera arter och former odlas som klängväxter, mest som beklädnad på väggar för sitt vackra bladverks och sina vita eller blåvioletta blommors skull. De sydeuropeiska *Cl. vitalba* L. med små vita och *Cl. viticella* L. med medelstora violetta till rödletta blommor äro fullt härdiga i mellersta Sverige. De genom korsning uppkomna former, som gå under namnet *Cl. Jackmani,* höra genom sina stora blåvioletta blommor till våra trädgårdars ståtligaste klängväxter. Om den får växa i varmt läge, övervintrar den rätt väl ännu upp i Mälardalen. De i svenska plantskolor tillgängliga plantorna av sistnämnda form äro vanligen införda från Tyskland eller Holland och ympade på rötter av *Cl. viticella.*G. L—d.

Clinodiplosis. Se Vetemygga.

Clitocybe. Se Trattskivling.

Clitopilus. Se Mjölskivling.

Clydesdale häst.

Clydesdalehäst (läs klaidsdäl), en av Storbrittaniens viktigaste hästraser, hemmahörande på floden Clydes stränder i s.v. Skottland, varifrån den fått en vidsträckt utbredning. Rasen grundlades i början av 1700-talet genom korsning av den inhemska lanthästen med flamländska hingstar. Den ansågs länge som den tunga hästens bästa representant men har numera fått en medtävlare i den belgiska hästen.

Rasen kännetecknas av den i regel bruna färgen med bläs och vita fötter samt starkt utvecklat hovskägg. Huvudet har ej sällan något välvd panna eller näslinje. Bogarna äro välställda, manken markerad. Rasen har i sin helhet vackra linjer, men bålen är ej sällan något högt ställd och revbensvälvningen ofta mindre god, huden jämförelsevis tunn, bidragande jämte det stora hovskägget till anlag för mugg. Hovarna äro i regel vita med mindre starkt horn. C. har i regel ett synnerligen vinnande steg i skritt såväl som i trav. Storleken omkring 170 cm. mankstångmått.

Till Sverige har ett antal hingstar av rasen införts, men de hava varit av låg kvalitet. Den förste, Prince Leopold, inkom på 1840-talet, blev fader till Freetrade på Tjolöholm. Sultan, en son till denne undan ett hälsingesto, grundade på Levenegården i Skaraborgs län den på sin tid så omtyckta Levenestammen. Clydesdalehingstar blevo sedan i slutet av 1800-talet flitigt använda i flertalet län, till och med så nordligt som Jämtland, där aveln snart urartade. Även i övriga delar av landet har intresset för denna ras, såsom i allmänhet för mycket fordrande för våra förhållanden, år för år avtagit. Endast i Skåne och i mycket begränsad omfattning i Varatrakten i Skaraborgs län har den ännu alltjämt anhängare.Wilh. H—r.

Cnicus. Se Kardbenedikt.

Coccideæ. Se Sköldlöss.

Coccidios (förr ehuru med orätt även kallad Gregarinos) är en särskilt hos kaniner förekommande parasitsjukdom, som ofta antager farsotartad karaktär. Sjukdomen förorsakas av en till de s. k. urdjuren (se Protozoer) hörande parasit *(Coccidium oviforme),* som under gynnsamma förhållanden (lagom värme och tillräcklig fuktighet) kan förökas såväl inom som utom djurkroppen genom bildande av s. k. sporer, som äga en betydande motståndskraft mot intorkning, värme och köld och därför länge kunna bibehålla sin livskraft, men förstöras dock i allmänhet av solljusets inverkan. Parasiterna upptagas med fodret, antingen sådant som härstammar från sanka eller fuktiga ställen, där coccidierna förekomma, eller sådant som förorenats genom från sjuka djur avgående parasiter. Sedan coccidierna inkommit i matsmältningsorganen, förökas de där hastigt och invandra därifrån i synnerhet i levern. Sjukdomen yttrar sig på många olika sätt, så att den kan likna helt olika sjukdomar. I allmänhet kan man skilja emellan en mera häftigt förlöpande, akut och en mera långvarig, kronisk form. Den akuta förekommer oftast hos unga djur, som äro mest känsliga, och sjukdomen förlöper hos dem i regeln dödligt och antar ofta farsotartad karaktär, så att så gott som alla ungdjur inom besättningen stryka med. Stundom inträffar döden så hastigt, att knappast några sjukdomstecken hinna iakttagas, men i allmänhet ger sig sjukdomen tillkänna genom minskad foderlust, slöhet, kort och besvärad andning, stark avmagring, uppsvälld buk, häftig diarré och mot slutet ofta krampanfall. Den kroniska formen, som är den vanliga hos äldre, mera motståndskraftiga djur, nötter, å vilka stiftet utväxer till en fjäderpensel. Flera arter och former odlas som klängväxter, mest som beklädnad på väggar för sitt vackra bladverks och sina vita eller blåvioletta blommors skull. De sydeuropeiska *Cl. vitalba* L. med små vita och *Cl. viticella* L. med medelstora violetta till rödletta blommor äro fullt härdiga i mellersta Sverige. De genom korsning uppkomna former, som gå under namnet *Cl. Jackmani,* höra genom sina stora blåvioletta blommor till våra trädgårdars ståtligaste klängväxter. Om den får växa i varmt läge, övervintrar den rätt väl ännu upp i Mälardalen. De i svenska plantskolor tillgängliga plantorna av sistnämnda form äro vanligen införda från Tyskland eller Holland och ympade på rötter av *Cl. viticella.*G. L—d.

Clinodiplosis. Se Vetemygga.

Clitocybe. Se Trattskivling.

Clitopilus. Se Mjölskivling.

Clydesdale häst.

Clydesdalehäst (läs klaidsdäl), en av Storbrittaniens viktigaste hästraser, hemmahörande på floden Clydes stränder i s.v. Skottland, varifrån den fått en vidsträckt utbredning. Rasen grundlades i början av 1700-talet genom korsning av den inhemska lanthästen med flamländska hingstar. Den ansågs länge som den tunga hästens bästa representant men har numera fått en medtävlare i den belgiska hästen.

Rasen kännetecknas av den i regel bruna färgen med bläs och vita fötter samt starkt utvecklat hovskägg. Huvudet har ej sällan något välvd panna eller näslinje. Bogarna äro välställda, manken markerad. Rasen har i sin helhet vackra linjer, men bålen är ej sällan något högt ställd och revbensvälvningen ofta mindre god, huden jämförelsevis tunn, bidragande jämte det stora hovskägget till anlag för mugg. Hovarna äro i regel vita med mindre starkt horn. C. har i regel ett synnerligen vinnande steg i skritt såväl som i trav. Storleken omkring 170 cm. mankstångmått.

Till Sverige har ett antal hingstar av rasen införts, men de hava varit av låg kvalitet. Den förste, Prince Leopold, inkom på 1840-talet, blev fader till Freetrade på Tjolöholm. Sultan, en son till denne undan ett hälsingesto, grundade på Levenegården i Skaraborgs län den på sin tid så omtyckta Levenestammen. Clydesdalehingstar blevo sedan i slutet av 1800-talet flitigt använda i flertalet län, till och med så nordligt som Jämtland, där aveln snart urartade. Även i övriga delar av landet har intresset för denna ras, såsom i allmänhet för mycket fordrande för våra förhållanden, år för år avtagit. Endast i Skåne och i mycket begränsad omfattning i Varatrakten i Skaraborgs län har den ännu alltjämt anhängare.Wilh. H—r.

Cnicus. Se Kardbenedikt.

Coccideæ. Se Sköldlöss.

Coccidios (förr ehuru med orätt även kallad Gregarinos) är en särskilt hos kaniner förekommande parasitsjukdom, som ofta antager farsotartad karaktär. Sjukdomen förorsakas av en till de s. k. urdjuren (se Protozoer) hörande parasit *(Coccidium oviforme),* som under gynnsamma förhållanden (lagom värme och tillräcklig fuktighet) kan förökas såväl inom som utom djurkroppen genom bildande av s. k. sporer, som äga en betydande motståndskraft mot intorkning, värme och köld och därför länge kunna bibehålla sin livskraft, men förstöras dock i allmänhet av solljusets inverkan. Parasiterna upptagas med fodret, antingen sådant som härstammar från sanka eller fuktiga ställen, där coccidierna förekomma, eller sådant som förorenats genom från sjuka djur avgående parasiter. Sedan coccidierna inkommit i matsmältningsorganen, förökas de där hastigt och invandra därifrån i synnerhet i levern. Sjukdomen yttrar sig på många olika sätt, så att den kan likna helt olika sjukdomar. I allmänhet kan man skilja emellan en mera häftigt förlöpande, akut och en mera långvarig,

kronisk form. Den akuta förekommer oftast hos unga djur, som äro mest känsliga, och sjukdomen förlöper hos dem i regeln dödligt och antar ofta farsotartad karaktär, så att så gott som alla ungdjur inom besättningen stryka med. Stundom inträffar döden så hastigt, att knappast några sjukdomstecken hinna iakttagas, men i allmänhet ger sig sjukdomen tillkänna genom minskad foderlust, slöhet, kort och besvärad andning, stark avmagring, uppsvälld buk, häftig diarré och mot slutet ofta krampanfall. Den kroniska formen, som är den vanliga hos äldre, mera motståndskraftiga djur, nötter, å vilka stiftet utväxer till en fjäderpensel. Flera arter och former odlas som klängväxter, mest som beklädnad på väggar för sitt vackra bladverks och sina vita eller blåvioletta blommors skull. De sydeuropeiska *Cl. vitalba* L. med små vita och *Cl. viticella* L. med medelstora violetta till rödletta blommor äro fullt härdiga i mellersta Sverige. De genom korsning uppkomna former, som gå under namnet *Cl. Jackmani,* höra genom sina stora blåvioletta blommor till våra trädgårdars ståtligaste klängväxter. Om den får växa i varmt läge, övervintrar den rätt väl ännu upp i Mälardalen. De i svenska plantskolor tillgängliga plantorna av sistnämnda form äro vanligen införda från Tyskland eller Holland och ympade på rötter av *Cl. viticella.*G. L—d.

Clinodiplosis. Se Vetemygga.

Clitocybe. Se Trattskivling.

Clitopilus. Se Mjölskivling.

Clydesdale häst.

Clydesdalehäst (läs klaidsdäl), en av Storbrittaniens viktigaste hästraser, hemmahörande på floden Clydes stränder i s.v. Skottland, varifrån den fått en vidsträckt utbredning. Rasen grundlades i början av 1700-talet genom korsning av den inhemska lanthästen med flamländska hingstar. Den ansågs länge som den tunga hästens bästa representant men har numera fått en medtävlare i den belgiska hästen.

Rasen kännetecknas av den i regel bruna färgen med bläs och vita fötter samt starkt utvecklat hovskägg. Huvudet har ej sällan något välvd panna eller näslinje. Bogarna äro välställda, manken markerad. Rasen har i sin helhet vackra linjer, men bålen är ej sällan något högt ställd och revbensvälvningen ofta mindre god, huden jämförelsevis tunn, bidragande jämte det stora hovskägget till anlag för mugg. Hovarna äro i regel vita med mindre starkt horn. C. har i regel ett synnerligen vinnande steg i skritt såväl som i trav. Storleken omkring 170 cm. mankstångmått.

Till Sverige har ett antal hingstar av rasen införts, men de hava varit av låg kvalitet. Den förste, Prince Leopold, inkom på 1840-talet, blev fader till Freetrade på Tjolöholm. Sultan, en son till denne undan ett hälsingesto, grundade på Levenegården i Skaraborgs län den på sin tid så omtyckta Levenestammen. Clydesdalehingstar blevo sedan i slutet av 1800-talet flitigt använda i flertalet län, till och med så nordligt som Jämtland, där aveln snart urartade. Även i övriga delar av landet har intresset för denna ras, såsom i allmänhet för mycket fordrande för våra förhållanden, år för år avtagit. Endast i Skåne och i mycket begränsad omfattning i Varatrakten i Skaraborgs län har den ännu alltjämt anhängare.Wilh. H—r.

Cnicus. Se Kardbenedikt.

Coccideæ. Se Sköldlöss.

Coccidios (förr ehuru med orätt även kallad Gregarinos) är en särskilt hos kaniner förekommande parasitsjukdom, som ofta antager farsotartad karaktär. Sjukdomen förorsakas av en till de s. k. urdjuren (se Protozoer) hörande parasit *(Coccidium oviforme),* som under gynnsamma förhållanden (lagom värme och tillräcklig fuktighet) kan förökas såväl inom som utom djurkroppen genom bildande av s. k. sporer, som äga en betydande motståndskraft mot intorkning, värme och köld och därför länge kunna bibehålla sin livskraft, men förstöras dock i allmänhet av solljusets inverkan. Parasiterna upptagas med fodret, antingen sådant som härstammar från sanka eller fuktiga ställen, där coccidierna förekomma, eller sådant som förorenats genom från sjuka djur avgående parasiter. Sedan coccidierna inkommit i matsmältningsorganen, förökas de där hastigt och invandra därifrån i synnerhet i levern. Sjukdomen yttrar sig på många olika sätt, så att den kan likna helt olika sjukdomar. I allmänhet kan man skilja emellan en mera häftigt förlöpande, akut och en mera långvarig,
kronisk form. Den akuta förekommer oftast hos unga djur, som äro mest känsliga, och sjukdomen förlöper hos dem i regeln dödligt och antar ofta farsotartad karaktär, så att så gott som alla ungdjur inom besättningen stryka med. Stundom inträffar döden så hastigt, att knappast några sjukdomstecken hinna iakttagas, men i allmänhet ger sig sjukdomen tillkänna genom minskad foderlust, slöhet, kort och besvärad andning, stark avmagring, uppsvälld buk, häftig diarré och mot slutet ofta krampanfall. Den kroniska formen, som är den vanliga hos äldre, mera motståndskraftiga djur, nötter, å vilka stiftet utväxer till en fjäderpensel. Flera arter och former odlas som klängväxter, mest som beklädnad på väggar för sitt vackra bladverks och sina vita eller blåvioletta blommors skull. De sydeuropeiska *Cl. vitalba* L. med små vita och *Cl. viticella* L. med medelstora violetta till rödletta blommor äro fullt härdiga i mellersta Sverige. De genom korsning uppkomna former, som gå under namnet *Cl. Jackmani,* höra genom sina stora blåvioletta blommor till våra trädgårdars ståtligaste klängväxter. Om den får växa i varmt läge, övervintrar den rätt väl ännu upp i Mälardalen. De i svenska plantskolor tillgängliga plantorna av sistnämnda form äro vanligen införda från Tyskland eller Holland och ympade på rötter av *Cl. viticella.*G. L—d.

Clinodiplosis. Se Vetemygga.

Clitocybe. Se Trattskivling.

Clitopilus. Se Mjölskivling.

Clydesdale häst.

Clydesdalehäst (läs klaidsdäl), en av Storbrittaniens viktigaste hästraser, hemmahörande på floden Clydes stränder i s.v. Skottland, varifrån den fått en vidsträckt utbredning. Rasen grundlades i början av 1700-talet genom korsning av den inhemska lanthästen med flamländska hingstar. Den ansågs länge som den tunga hästens bästa representant men har numera fått en medtävlare i den belgiska hästen.

Rasen kännetecknas av den i regel bruna färgen med bläs och vita fötter samt starkt utvecklat hovskägg. Huvudet har ej sällan något välvd panna eller näslinje. Bogarna äro välställda, manken markerad. Rasen har i sin helhet vackra linjer, men bålen är ej sällan något högt ställd och revbensvälvningen ofta mindre god, huden jämförelsevis tunn, bidragande jämte det stora hovskägget till anlag för mugg. Hovarna äro i regel vita med mindre starkt horn. C. har i regel ett synnerligen vinnande steg i skritt såväl som i trav. Storleken omkring 170 cm. mankstångmått.

Till Sverige har ett antal hingstar av rasen införts, men de hava varit av låg kvalitet. Den förste, Prince Leopold, inkom på 1840-talet, blev fader till Freetrade på Tjolöholm. Sultan, en son till denne undan ett hälsingesto, grundade på Levenegården i Skaraborgs län den på sin tid så omtyckta Levenestammen. Clydesdalehingstar blevo sedan i slutet av 1800-talet flitigt använda i flertalet län, till och med så nordligt som Jämtland, där aveln snart urartade. Även i övriga delar av landet har intresset för denna ras, såsom i allmänhet för mycket fordrande för våra förhållanden, år för år avtagit. Endast i Skåne och i mycket begränsad omfattning i Varatrakten i Skaraborgs län har den ännu alltjämt anhängare.Wilh. H—r.

Cnicus. Se Kardbenedikt.

Coccideæ. Se Sköldlöss.

Coccidios (förr ehuru med orätt även kallad Gregarinos) är en särskilt hos kaniner förekommande parasitsjukdom, som ofta antager farsotartad karaktär. Sjukdomen förorsakas av en till de s. k. urdjuren (se Protozoer) hörande parasit *(Coccidium oviforme),* som under gynnsamma förhållanden (lagom värme och tillräcklig fuktighet) kan förökas såväl inom som utom djurkroppen genom bildande av s. k. sporer, som äga en betydande motståndskraft mot intorkning, värme och köld och därför länge kunna bibehålla sin livskraft, men förstöras dock i allmänhet av solljusets inverkan. Parasiterna upptagas med fodret, antingen sådant som härstammar från sanka eller fuktiga ställen, där coccidierna förekomma, eller sådant som förorenats genom från sjuka djur avgående parasiter. Sedan coccidierna inkommit i matsmältningsorganen, förökas de där hastigt och invandra därifrån i synnerhet i levern. Sjukdomen yttrar sig på många olika sätt, så att den kan likna helt olika sjukdomar. I allmänhet kan man skilja emellan en mera häftigt förlöpande, akut och en mera långvarig, kronisk form. Den akuta förekommer oftast hos unga djur, som äro mest känsliga, och sjukdomen förlöper hos dem i regeln dödligt och antar ofta farsotartad karaktär, så att så gott som alla ungdjur inom besättningen stryka med. Stundom inträffar döden så hastigt, att knappast några sjukdomstecken hinna iakttagas, men i allmänhet ger sig sjukdomen tillkänna genom minskad foderlust, slöhet, kort och besvärad andning, stark avmagring, uppsvälld buk, häftig diarré och mot slutet ofta krampanfall. Den kroniska formen, som är den vanliga hos äldre, mera motståndskraftiga djur, nötter, å vilka stiftet utväxer till en fjäderpensel. Flera arter och former odlas som klängväxter, mest som beklädnad på väggar för sitt vackra bladverks och sina vita eller blåvioletta blommors skull. De sydeuropeiska *Cl. vitalba* L. med små vita och *Cl. viticella* L. med medelstora violetta till rödletta blommor äro fullt härdiga i mellersta Sverige. De genom korsning uppkomna former, som gå under namnet *Cl. Jackmani,* höra genom sina stora blåvioletta blommor till våra trädgårdars ståtligaste

klängväxter. Om den får växa i varmt läge, övervintrar den rätt väl ännu upp i Mälardalen. De i svenska plantskolor tillgängliga plantorna av sistnämnda form äro vanligen införda från Tyskland eller Holland och ympade på rötter av *Cl. viticella.*G. L—d.

Clinodiplosis. Se Vetemygga.

Clitocybe. Se Trattskivling.

Clitopilus. Se Mjölskivling.

Clydesdale häst.

Clydesdalehäst (läs klaidsdäl), en av Storbrittaniens viktigaste hästraser, hemmahörande på floden Clydes stränder i s.v. Skottland, varifrån den fått en vidsträckt utbredning. Rasen grundlades i början av 1700-talet genom korsning av den inhemska lanthästen med flamländska hingstar. Den ansågs länge som den tunga hästens bästa representant men har numera fått en medtävlare i den belgiska hästen.

Rasen kännetecknas av den i regel bruna färgen med bläs och vita fötter samt starkt utvecklat hovskägg. Huvudet har ej sällan något välvd panna eller näslinje. Bogarna äro välställda, manken markerad. Rasen har i sin helhet vackra linjer, men bålen är ej sällan något högt ställd och revbensvälvningen ofta mindre god, huden jämförelsevis tunn, bidragande jämte det stora hovskägget till anlag för mugg. Hovarna äro i regel vita med mindre starkt horn. C. har i regel ett synnerligen vinnande steg i skritt såväl som i trav. Storleken omkring 170 cm. mankstångmått.

Till Sverige har ett antal hingstar av rasen införts, men de hava varit av låg kvalitet. Den förste, Prince Leopold, inkom på 1840-talet, blev fader till Freetrade på Tjolöholm. Sultan, en son till denne undan ett hälsingesto, grundade på Levenegården i Skaraborgs län den på sin tid så omtyckta Levenestammen. Clydesdalehingstar blevo sedan i slutet av 1800-talet flitigt använda i flertalet län, till och med så nordligt som Jämtland, där aveln snart urartade. Även i övriga delar av landet har intresset för denna ras, såsom i allmänhet för mycket fordrande för våra förhållanden, år för år avtagit. Endast i Skåne och i mycket begränsad omfattning i Varatrakten i Skaraborgs län har den ännu alltjämt anhängare.Wilh. H—r.

Cnicus. Se Kardbenedikt.

Coccideæ. Se Sköldlöss.

Coccidios (förr ehuru med orätt även kallad Gregarinos) är en särskilt hos kaniner förekommande parasitsjukdom, som ofta antager farsotartad karaktär. Sjukdomen förorsakas av en till de s. k. urdjuren (se Protozoer) hörande parasit *(Coccidium oviforme),* som under gynnsamma förhållanden (lagom värme och tillräcklig fuktighet) kan förökas såväl inom som utom djurkroppen genom bildande av s. k. sporer, som äga en betydande motståndskraft mot intorkning, värme och köld och därför länge kunna bibehålla sin livskraft, men förstöras dock i allmänhet av solljusets inverkan. Parasiterna upptagas med fodret, antingen sådant som härstammar från sanka eller fuktiga ställen, där coccidierna förekomma, eller sådant som förorenats genom från sjuka djur avgående parasiter. Sedan coccidierna inkommit i matsmältningsorganen, förökas de där hastigt och invandra därifrån i synnerhet i levern. Sjukdomen yttrar sig på många olika sätt, så att den kan likna helt olika sjukdomar. I allmänhet kan man skilja emellan en mera häftigt förlöpande, akut och en mera långvarig, kronisk form. Den akuta förekommer oftast hos unga djur, som äro mest känsliga, och sjukdomen förlöper hos dem i regeln dödligt och antar ofta farsotartad karaktär, så att så gott som alla ungdjur inom besättningen stryka med. Stundom inträffar döden så hastigt, att knappast några sjukdomstecken hinna iakttagas, men i allmänhet ger sig sjukdomen tillkänna genom minskad foderlust, slöhet, kort och besvärad andning, stark avmagring, uppsvälld buk, häftig diarré och mot slutet ofta krampanfall. Den kroniska formen, som är den vanliga hos äldre, mera motståndskraftiga djur,yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Boragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Boragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Boragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—

m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Boragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken

och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Boragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Boragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Boragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Boragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Boragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5

svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Borragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Boragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock

oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Boragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-

åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Borragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Boragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Boragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Borragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Borragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Boragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—

m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Boragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken

och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Borragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Borragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Boragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Boragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Boragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5

svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Borragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Borragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock

oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Boragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-

åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Boragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Borragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Boragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Borragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Boragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Boragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—

m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Boragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken

och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Borragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Boragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Boragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Boragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Boragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5

svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Borragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Boragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock

oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Boragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-

åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Borragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Borragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Boragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. yttrar sig nästan endast i en viss dåsighet och småningom skeende avmagring. Stundom kunna knappast några sjukdomstecken märkas, men djuren kunna dock vara farliga smittospridare genom att med träcken avgiva massor av coccidier och sporer, och det är huvudsakligen på detta sätt som smittan sprides. Stundom synes sjukdomen lokaliserad endast till näs- och mun-hålan och ger sig då tillkänna såsom snuva med nysningar och riklig flytning av ett skummigt gråaktigt eller var blandat sekret, innehållande talrika coccidier eller sporer, s. k. kaninsnuva. Från munhålan och svalget sprider sig sjukdom stundom till mellanörat och framkallar där en inflammation, som kännetecknas av skakningar på huvudet och särskilt därigenom, att huvudet hålles snett, till sist i så hög grad, att det ena ögat riktas mot marken och det andra rakt uppåt.

Behandling av de sjuka djuren är fullkomligt lönlös; åtgärderna böra endast gå ut på att förstöra smittämnet och hindra sjukdomens spridning. De synligt angripna djuren böra därför genast dödas och åtminstone inälvorna oskadliggöras, helst genom uppbränning (köttet kan däremot efter lindrigt angripna djur användas). Burarna böra noga rengöras och desinficeras genom tvättning med het sodalut och överstrykning med kalkmjölk tillsatt med 2—3 matskedar kreolin per liter. Svårare är att finna de kroniskt angripna, som dock oftast äro de farligaste smittospridarna, men finner man inom en besättning, där man har anledning att befara förekomsten av coccidios, att en del äldre djur hålla sig magra och äro behäftade med snuva, och iakttages vid slakt av sådana djur, att levern är bemängd med vita prickar eller knutar, kan man vara säker på sjukdomens förekomst, och i så fall böra de misstänkta djuren antingen dödas eller omsorgsfullt isoleras. Bäst är att genom veterinär låta undersöka träcken från misstänkta djur, och kunna coccidier eller sporer därvid påvisas, böra djuren snarast möjligt utgallras. Åtminstone bör man aldrig till avel använda en hona, i vars träck smittämnet påvisats, då i annat fall ungarna med säkerhet angripas och duka under.

Coccidios förekommer även hos harar, ofta med stor dödlighet och farsotartad karaktär, ävensom hos en del fågelvilt, såsom fasaner, och har även påvisats hos tamt fjäderfä.E. N—m.

Cochinchina. Se Hönsraser, Fjäderfäskötsel.

Cochlearia. Se Pepparrot.

Colchicum. Se Tidlösa.

Coleophora. Se Björksäckesmal.

Coleoptera. Se Skalbaggar.

Coleosporium. Se Rostsvamp.

Coleus, ett släkte av från de varma delarna av Asien och Afrika härstammande läppblommiga (fam. *Labiatæ)* örter, av vilka ett stort antal hybrider med praktfullt brokiga blad odlas i kruka och utplanterade i bladgrupper. De förökas lätt genom sticklingar, som sättas på undervärme att rota sig.G. L—d.

Colletotrichum. Se Gurksjukdomar.

Coloradoskalbagge, *Chrysomela (Dyrophora) decemlineata,* en omkring 1 cm. lång, kullrig skalbagge, gul, huvud och ryggsköld med bruna fläckar, vardera täckvingen med 5 svarta punkterade längslinjer, bakkroppen med en rad svarta punkter vid sidorna. Larven är röd till gul svartfläckig. Är inhemsk i Förenta Staterna, där den svårt härjat på potatisfälten. Har några gånger införts till Europa men genast utrotats. För att hindra dess införande hava flertalet europeiska stater förbjudit införsel av potatis från Amerika, så Sverige 1876.

Coluber. Se Orm.

Columba. Se Duva.

Colutea. Se Blåsärt.

Colymbus. Se Lom.

Coniferæ. Se Barrträd.

Conium. Se Odört.

Contarinia. Se Gallmyggor.

Convallaria. Se Konvalje.

Convolvulus. Se Vinda.

Coregonus. Se Sik.

Coreopsis. Se Skönhetsöga.

Coriandrum. Se Koriander.

Cornus. Se Kornell.

Corvus. Se Kråksläktet.

Corylus. Se Hassel.

Cossus. Se Träfjärilar.

Cotswold. Se Fårraser.

Cratægus. Se Hagtorn.

Credit. Se Bokföring.

Crocus. Se Saffran.

Cronartium. Se Rostsvamp.

Cryptorrhynchus. Se Alvivel.

Cucumis. Se Gurkväxter.

Cucurbita. Se Gurkväxter.

Culex. Se Mygga.

Cuminum. Se Kummin.

Cupressus. Se Barrträd, Cypress.

Cuscuta. Se Snärja.

Cwt (hundredweight). Se Mått.

Cydonia. Se Kvitten.

Cygnus. Se Svan.

Cylinder. Se Explosionsmotor, Tröskverk, Ångmaskin.

Cylinderolja. Se Bergolja, Smörjmedel.

Cynara. Se Kardoner, Kronärtskocka.

Cynipidæ. Se Gallsteklar.

Cynoglossum, av. fam. *Borragineæ,* ett släkte utmärkt genom 5-delade,. trattformiga blommor och flata, taggiga eller släta frukter. Som prydnadsblommor odlas den högst fothöga, 1-åriga vit blommiga *C. linifolium* L., vanligen kallad vit förgätmigej, vilken sås på kalljord, och den intensivt blåblommiga, mångåriga *C. omphalodes* L., som starkt förgrenar sig genom rotskott, är mycket härdig och bäst trives på något skuggig plats.G. L—d. **Cynosurus.** Se Kamäxing.

Cyperaceæ. Se Halvgräs.

Cypress, *Cupressus,* ett såväl i Europa och Asien som Amerika förekommande släkte av ständigt grönskande barrträd med fjällika, tilltryckta blad och hårda kottar med sköldlika kottefjäll. Den sydeuropeiska *C. sempervivens,* L., som bildar ett spetsigt pyramidformigt träd, användes sedan gammalt i medelhavsländerna som prydnad vid tempel och begravningsplatser; dess ved lämnar på grund av sin hårdhet och lätthet att antaga fin polityr ett högt värderat snickerivirke. Tål ej Sveriges vinterklimat. Med namnet C. betecknas stundom, men med orätt, de hos oss mycket härdiga arterna av släktet Thuja (se d. o.).

Cyprinus. Se Karp.

Cypselus. Se Tornsvala.

Cysticercus. Se Binnikemask.

Cystin. Se Äggviteartade ämnen.

Cytisin. Se Alkaloid.

Cytisus. Se Guldregn.

D.

Dactylis. Se Hundäxing.

Dagg. Den fria luften innehåller alltid fuktighet, men den mängd, som luften kan hålla upplöst i ångform, beror på dess värmegrad. Om denna sjunker, så att luften ej längre kan hålla hela sitt innehåll av vatten i ångform, utfälles överskottet såsom d. eller under fryspunkten som rimfrost. Den värmegrad, vid vilken, luften sålunda blir mättad med fuktighet, kallas luftens daggpunkt, och denna är lägre, ju mindre fuktighet luften innehåller. D. bildas således, då luftvärmen sjunker, ss. på kvällar, samt i synnerhet på gräsmark, emedan värmestrålningen är synnerligen stor från bladens yta och därmed följande avkylning av markytan betydlig, samt tillika bladen avdunsta mycket vatten. Daggfällningen är särskilt stark på lågt liggande mark, beroende därpå, att kall luft nedsjunker dit från högre mark. Daggbildningen börjar tidigare, ju fuktigare luften är, och därför särskilt tidigt, då luften efter ihållande regn klarnar upp, så att värmestrålningen ökas; i mulet och blåsigt väder faller däremot ej d. — Den fallna daggen har ingen betydelse för fyllande av växternas vattenbehov. Dess mängd är för liten för att kunna nedtränga till växtrötterna och avtager, i den mån jorden blir torr och växternas vattenbehov större. Däremot har d.-fällningen en viss betydelse i avseende på frostfaran, i det att vid vattnets utfällande frigöres värme, som motverkar frost. (Se d. o.)

Daggkåpa, *Alchemilla vulgaris L.* av rosenfamiljen *(Rosaceæ);* flerårig lågväxande ört med njurformiga, veckade blad och små gulaktiga blommor, växer allmänt i ängar och betesmarker. Den lämnar ett gott bidrag till betet och återväxer fort. D. prisas i utländska skrifter som en värdefull betesväxt och har enligt undersökning av L. F. Nilsson högt innehåll av växtnäring — omkring 11 $^{1}/_{2}$ råprotein med över 90 % smältbarhet, över 50 % kvävefria extraktämnen men blott omkring 15 % växttråd.

Daggmaskar, regnmaskar, *Lumbricidæ,* 2-könade (hermafroditiska) maskar, som leva i gångar i jorden. De krypa med hjälp av styva borst, varav de hava 2 på varje ring. Deras föda

består av de organiska ämnena i den jord, de sluka, då de gräva sig fram i jorden, samt av ruttnande växtdelar. De draga även friska sådana av mjuk beskaffenhet ned i sina gångar och begjuta dem med spott, som påskyndar deras sönderdelning, varefter masken kan sluka dem. D. göra icke någon skada på växterna men däremot stort gagn genom sina gångar, som öppna jorden för luftens och vattnets inträngande samt för växtrötterna, vilka finna riklig näring i den träck, varmed maskgångarna bekládas. Dessutom bildar den jordblandade träck, som de föra upp till ytan, ett fruktbart och luckert ytlager, varigenom de sålunda fördjupa matjorden. I regel tyder rikedom på d. i jorden på fruktbarhet, vilket dock beror såväl på deras fruktbargörande verkan, som därpå att maskarna älska en lucker jord rik på växtlämningar.

Daggpunkt. Se Dagg.

Daglönare. Se Arbetare.

Daglilja, *Hemerocallis,* ett liljesläkte, varav flere arter, härstammande dels från Sydeuropa, dels från Asiens tempererade trakter, rätt allmänt odlas som prydnadsväxter, planterade som grupper eller infattningar, i stenpartier o. s. v. Mycket vanlig i våra trädgårdar är den gula dagliljan, *H. flava* L., från S. Europa, med långa, jämnbreda, ljusgröna blad och trattlika, orangegula, välluktande blommor på 2—3 fots höga stänglar, samt den kinesiska *H. fulva* L. med bredare, mycket långa blad och större brungula men luktlösa blommor. Äro fullt härdiga åtminstone i mellersta Sverige. Jfr Blomsterodling.

Dagsverke. 1. Skattedagsverken. Redan i hednatid ålåg vissa gårdar att utgöra arbete åt templen, och denna skyldighet kvarstod, sedan dessa övergått till konungen. Under

Cynosurus. Se Kamäxing.

Cyperaceæ. Se Halvgräs.

Cypress, *Cupressus,* ett såväl i Europa och Asien som Amerika förekommande släkte av ständigt grönskande barrträd med fjällika, tilltryckta blad och hårda kottar med sköldlika kottefjäll. Den sydeuropeiska *C. sempervivens,* L., som bildar ett spetsigt pyramidformigt träd, användes sedan gammalt i medelhavsländerna som prydnad vid tempel och begravningsplatser; dess ved lämnar på grund av sin hårdhet och lätthet att antaga fin polityr ett högt värderat snickerivirke. Tål ej Sveriges vinterklimat. Med namnet C. betecknas stundom, men med orätt, de hos oss mycket härdiga arterna av släktet Thuja (se d. o.).

Cyprinus. Se Karp.

Cypselus. Se Tornsvala.

Cysticercus. Se Binnikemask.

Cystin. Se Äggviteartade ämnen.

Cytisin. Se Alkaloid.

Cytisus. Se Guldregn.

D.

Dactylis. Se Hundäxing.

Dagg. Den fria luften innehåller alltid fuktighet, men den mängd, som luften kan hålla upplöst i ångform, beror på dess värmegrad. Om denna sjunker, så att luften ej längre kan hålla hela sitt innehåll av vatten i ångform, utfälles överskottet såsom d. eller under fryspunkten som rimfrost. Den värmegrad, vid vilken, luften sålunda blir mättad med fuktighet, kallas luftens daggpunkt, och denna är lägre, ju mindre fuktighet luften innehåller. D. bildas således, då luftvärmen sjunker, ss. på kvällar, samt i synnerhet på gräsmark, emedan värmestrålningen är synnerligen stor från bladens yta och därmed följande avkylning av markytan betydlig, samt tillika bladen avdunsta mycket vatten. Daggfällningen är särskilt stark på lågt liggande mark, beroende därpå, att kall luft nedsjunker dit från högre mark. Daggbildningen börjar tidigare, ju fuktigare luften är, och därför särskilt tidigt, då luften efter ihållande regn klarnar upp, så att värmestrålningen ökas; i mulet och blåsigt väder faller däremot ej d. — Den fallna daggen har ingen betydelse för fyllande av växternas vattenbehov. Dess mängd är för liten för att kunna nedtränga till växtrötterna och avtager, i den mån jorden blir torr och växternas vattenbehov större. Däremot har d.-fällningen en viss betydelse i avseende på frostfaran, i det att vid vattnets utfällande frigöres värme, som motverkar frost. (Se d. o.)

Daggkåpa, *Alchemilla vulgaris L.* av rosenfamiljen *(Rosaceæ);* flerårig lågväxande ört med njurformiga, veckade blad och små gulaktiga blommor, växer allmänt i ängar och betesmarker. Den lämnar ett gott bidrag till betet och återväxer fort. D. prisas i utländska skrifter som en värdefull betesväxt och har enligt undersökning av L. F. Nilsson högt innehåll av växtnäring — omkring 11 $^{1}/_{2}$ råprotein med över 90 % smältbarhet, över 50 % kvävefria extraktämnen men blott omkring 15 % växttråd.

Daggmaskar, regnmaskar, *Lumbricidæ,* 2-könade (hermafroditiska) maskar, som leva i gångar i jorden. De krypa med hjälp av styva borst, varav de hava 2 på varje ring. Deras föda består av de organiska ämnena i den jord, de sluka, då de gräva sig fram i jorden, samt av ruttnande växtdelar. De draga även friska sådana av mjuk beskaffenhet ned i sina gångar och begjuta dem med spott, som påskyndar deras sönderdelning, varefter masken kan sluka dem. D. göra icke någon skada på växterna men däremot stort gagn genom sina gångar, som öppna jorden för luftens och vattnets inträngande samt för växtrötterna, vilka finna riklig näring i den träck, varmed maskgångarna bekládas. Dessutom bildar den jordblandade träck, som de föra upp till ytan, ett fruktbart och luckert ytlager, varigenom de sålunda fördjupa matjorden. I regel tyder rikedom på d. i jorden på fruktbarhet, vilket dock beror såväl på deras fruktbargörande verkan, som därpå att maskarna älska en lucker jord rik på växtlämningar.

Daggpunkt. Se Dagg.

Daglönare. Se Arbetare.

Daglilja, *Hemerocallis,* ett liljesläkte, varav flere arter, härstammande dels från Sydeuropa, dels från Asiens tempererade trakter, rätt allmänt odlas som prydnadsväxter, planterade som grupper eller infattningar, i stenpartier o. s. v. Mycket vanlig i våra trädgårdar är den gula dagliljan, *H. flava* L., från S. Europa, med långa, jämnbreda, ljusgröna blad och trattlika, orangegula, välluktande blommor på 2—3 fots höga stänglar, samt den kinesiska *H. fulva* L. med bredare, mycket långa blad och större brungula men luktlösa blommor. Äro fullt härdiga åtminstone i mellersta Sverige. Jfr Blomsterodling.

Dagsverke. 1. Skattedagsverken. Redan i hednatid ålåg vissa gårdar att utgöra arbete åt templen, och denna skyldighet kvarstod, sedan dessa övergått till konungen. Under

Cynosurus. Se Kamäxing.

Cyperaceæ. Se Halvgräs.

Cypress, *Cupressus,* ett såväl i Europa och Asien som Amerika förekommande släkte av ständigt grönskande barrträd med fjällika, tilltryckta blad och hårda kottar med sköldlika kottefjäll. Den sydeuropeiska *C. sempervivens,* L., som bildar ett spetsigt pyramidformigt träd, användes sedan gammalt i medelhavsländerna som prydnad vid tempel och begravningsplatser; dess ved lämnar på grund av sin hårdhet och lätthet att antaga fin polityr ett högt värderat snickerivirke. Tål ej Sveriges vinterklimat. Med namnet C. betecknas stundom, men med orätt, de hos oss mycket härdiga arterna av släktet Thuja (se d. o.).

Cyprinus. Se Karp.

Cypselus. Se Tornsvala.

Cysticercus. Se Binnikemask.

Cystin. Se Äggviteartade ämnen.

Cytisin. Se Alkaloid.

Cytisus. Se Guldregn.

D.

Dactylis. Se Hundäxing.

Dagg. Den fria luften innehåller alltid fuktighet, men den mängd, som luften kan hålla upplöst i ångform, beror på dess värmegrad. Om denna sjunker, så att luften ej längre kan hålla hela sitt innehåll av vatten i ångform, utfälles överskottet såsom d. eller under fryspunkten som rimfrost. Den värmegrad, vid vilken, luften sålunda blir mättad med fuktighet, kallas luftens daggpunkt, och denna är lägre, ju mindre fuktighet luften innehåller. D. bildas således, då luftvärmen sjunker, ss. på kvällar, samt i synnerhet på gräsmark, emedan värmestrålningen är synnerligen stor från bladens yta och därmed följande avkylning av markytan betydlig, samt tillika bladen avdunsta mycket vatten. Daggfällningen är särskilt stark på lågt liggande mark, beroende därpå, att kall luft nedsjunker dit från högre mark. Daggbildningen börjar tidigare, ju fuktigare luften är, och därför särskilt tidigt, då luften efter ihållande regn klarnar upp, så att värmestrålningen ökas; i mulet och blåsigt väder faller däremot ej d. — Den fallna daggen har ingen betydelse för fyllande av växternas vattenbehov. Dess mängd är för liten för att kunna nedtränga till växtrötterna och avtager, i den mån jorden blir torr och växternas vattenbehov större. Däremot har d.-fällningen en viss betydelse i avseende på frostfaran, i det att vid vattnets utfällande frigöres värme, som motverkar frost. (Se d. o.)

Daggkåpa, *Alchemilla vulgaris L.* av rosenfamiljen *(Rosaceæ);* flerårig lågväxande ört med njurformiga, veckade blad och små gulaktiga blommor, växer allmänt i ängar och betesmarker. Den lämnar ett gott bidrag till betet och återväxer fort. D. prisas i utländska skrifter som en värdefull betesväxt och har enligt undersökning av L. F. Nilsson högt innehåll av växtnäring — omkring $11\ ^{1}/_{2}$ råprotein med över 90 % smältbarhet, över 50 % kvävefria extraktämnen men blott omkring 15 % växttråd.

Daggmaskar, regnmaskar, *Lumbricidæ,* 2-könade (hermafroditiska) maskar, som leva i gångar i jorden. De krypa med hjälp av styva borst, varav de hava 2 på varje ring. Deras föda består av de organiska ämnena i den jord, de sluka, då de gräva sig fram i jorden, samt av ruttnande växtdelar. De draga även friska sådana av mjuk beskaffenhet ned i sina gångar och begjuta dem med spott, som påskyndar deras sönderdelning, varefter masken kan sluka dem. D. göra icke någon skada på växterna men däremot stort gagn genom sina gångar, som öppna jorden för luftens och vattnets inträngande samt för växtrötterna, vilka finna riklig näring i den träck, varmed maskgångarna beklädas. Dessutom bildar den jordblandade träck, som de föra upp till ytan, ett fruktbart och luckert ytlager, varigenom de sålunda fördjupa matjorden. I regel tyder rikedom på d. i jorden på fruktbarhet, vilket dock beror såväl på deras fruktbargörande verkan, som därpå att maskarna älska en lucker jord rik på växtlämningar.

Daggpunkt. Se Dagg.

Daglönare. Se Arbetare.

Daglilja, *Hemerocallis,* ett liljesläkte, varav flere arter, härstammande dels från Sydeuropa, dels från Asiens tempererade trakter, rätt allmänt odlas som prydnadsväxter, planterade som grupper eller infattningar, i stenpartier o. s. v. Mycket vanlig i våra trädgårdar är den gula dagliljan, *H. flava* L., från S. Europa, med långa, jämnbreda, ljusgröna blad och trattlika, orangegula, välluktande blommor på 2—3 fots höga stänglar, samt den kinesiska *H. fulva* L. med bredare, mycket långa blad och större brungula men luktlösa blommor. Äro fullt härdiga åtminstone i mellersta Sverige. Jfr Blomsterodling.

Dagsverke. 1. Skattedagsverken. Redan i hednatid ålåg vissa gårdar att utgöra arbete åt templen, och denna skyldighet kvarstod, sedan dessa övergått till konungen. Under

Cynosurus. Se Kamäxing.

Cyperaceæ. Se Halvgräs.

Cypress, *Cupressus,* ett såväl i Europa och Asien som Amerika förekommande släkte av ständigt grönskande barrträd med fjällika, tilltryckta blad och hårda kottar med sköldlika kottefjäll. Den sydeuropeiska *C. sempervivens,* L., som bildar ett spetsigt pyramidformigt träd, användes sedan gammalt i medelhavsländerna som prydnad vid tempel och begravningsplatser; dess ved lämnar på grund av sin hårdhet och lätthet att antaga fin polityr ett högt värderat snickerivirke. Tål ej Sveriges vinterklimat. Med namnet C. betecknas stundom, men med orätt, de hos oss mycket härdiga arterna av släktet Thuja (se d. o.).

Cyprinus. Se Karp.

Cypselus. Se Tornsvala.

Cysticercus. Se Binnikemask.

Cystin. Se Äggviteartade ämnen.

Cytisin. Se Alkaloid.

Cytisus. Se Guldregn.

D.

Dactylis. Se Hundäxing.

Dagg. Den fria luften innehåller alltid fuktighet, men den mängd, som luften kan hålla upplöst i ångform, beror på dess värmegrad. Om denna sjunker, så att luften ej längre kan hålla hela sitt innehåll av vatten i ångform, utfälles överskottet såsom d. eller under fryspunkten som rimfrost. Den värmegrad, vid vilken, luften sålunda blir mättad med fuktighet, kallas luftens daggpunkt, och denna är lägre, ju mindre fuktighet luften innehåller. D. bildas således, då luftvärmen sjunker, ss. på kvällar, samt i synnerhet på gräsmark, emedan värmestrålningen är synnerligen stor från bladens yta och därmed följande avkylning av markytan betydlig, samt tillika bladen avdunsta mycket vatten. Daggfällningen är särskilt stark på lågt liggande mark, beroende därpå, att kall luft nedsjunker dit från högre mark. Daggbildningen börjar tidigare, ju fuktigare luften är, och därför särskilt tidigt, då luften efter ihållande regn klarnar upp, så att värmestrålningen ökas; i mulet och blåsigt väder faller däremot ej d. — Den fallna daggen har ingen betydelse för fyllande av växternas vattenbehov. Dess mängd är för liten för att kunna nedtränga till växtrötterna och avtager, i den mån jorden blir torr och växternas vattenbehov större. Däremot har d.-fällningen en viss betydelse i avseende på frostfaran, i det att vid vattnets utfällande frigöres värme, som motverkar frost. (Se d. o.)

Daggkåpa, *Alchemilla vulgaris L.* av rosenfamiljen *(Rosaceæ);* flerårig lågväxande ört med njurformiga, veckade blad och små gulaktiga blommor, växer allmänt i ängar och betesmarker. Den lämnar ett gott bidrag till betet och återväxer fort. D. prisas i utländska skrifter som en värdefull betesväxt och har enligt undersökning av L. F. Nilsson högt innehåll av växtnäring — omkring $11\ ^{1}/_{2}$ råprotein med över 90 % smältbarhet, över 50 % kvävefria extraktämnen men blott omkring 15 % växttråd.

Daggmaskar, regnmaskar, *Lumbricidæ,* 2-könade (hermafroditiska) maskar, som leva i gångar i jorden. De krypa med hjälp av styva borst, varav de hava 2 på varje ring. Deras föda består av de organiska ämnena i den jord, de sluka, då de gräva sig fram i jorden, samt av ruttnande växtdelar. De draga även friska sådana av mjuk beskaffenhet ned i sina gångar och begjuta dem med spott, som påskyndar deras sönderdelning, varefter masken kan sluka dem. D. göra icke någon skada på växterna men däremot stort gagn genom sina gångar, som öppna jorden för luftens och vattnets inträngande samt för växtrötterna, vilka finna riklig näring i den träck, varmed maskgångarna beklädas. Dessutom bildar den jordblandade träck, som de föra upp till ytan, ett fruktbart och luckert ytlager, varigenom de sålunda fördjupa matjorden. I regel tyder rikedom på d. i jorden på fruktbarhet, vilket dock beror såväl på deras fruktbargörande verkan, som därpå att maskarna älska en lucker jord rik på växtlämningar.

Daggpunkt. Se Dagg.

Daglönare. Se Arbetare.

Daglilja, *Hemerocallis,* ett liljesläkte, varav flere arter, härstammande dels från Sydeuropa, dels från Asiens tempererade trakter, rätt allmänt odlas som prydnadsväxter, planterade som grupper eller infattningar, i stenpartier o. s. v. Mycket vanlig i våra trädgårdar är den gula dagliljan, *H. flava* L., från S. Europa, med långa, jämnbreda, ljusgröna blad och trattlika, orangegula, välluktande blommor på 2—3 fots höga stänglar, samt den kinesiska *H. fulva* L. med bredare, mycket långa blad och större brungula men luktlösa blommor. Äro fullt härdiga åtminstone i mellersta Sverige. Jfr Blomsterodling.

Dagsverke. 1. Skattedagsverken. Redan i hednatid ålåg vissa gårdar att utgöra arbete åt templen, och denna skyldighet kvarstod, sedan dessa övergått till konungen. Under

Cynosurus. Se Kamäxing.

Cyperaceæ. Se Halvgräs.

Cypress, *Cupressus,* ett såväl i Europa och Asien som Amerika förekommande släkte av ständigt grönskande barrträd med fjällika, tilltryckta blad och hårda kottar med sköldlika kottefjäll. Den sydeuropeiska *C. sempervivens,* L., som bildar ett spetsigt pyramidformigt träd, användes sedan gammalt i medelhavsländerna som prydnad vid tempel och begravningsplatser; dess ved lämnar på grund av sin hårdhet och lätthet att antaga fin polityr ett högt värderat snickerivirke. Tål ej Sveriges vinterklimat. Med namnet C. betecknas stundom, men med orätt, de hos oss mycket härdiga arterna av släktet Thuja (se d. o.).

Cyprinus. Se Karp.

Cypselus. Se Tornsvala.

Cysticercus. Se Binnikemask.

Cystin. Se Äggviteartade ämnen.

Cytisin. Se Alkaloid.

Cytisus. Se Guldregn.

D.

Dactylis. Se Hundäxing.

Dagg. Den fria luften innehåller alltid fuktighet, men den mängd, som luften kan hålla upplöst i ångform, beror på dess värmegrad. Om denna sjunker, så att luften ej längre kan hålla hela sitt innehåll av vatten i ångform, utfälles överskottet såsom d. eller under fryspunkten som rimfrost. Den värmegrad, vid vilken, luften sålunda blir mättad med fuktighet, kallas luftens daggpunkt, och denna är lägre, ju mindre fuktighet luften innehåller. D. bildas således, då luftvärmen sjunker, ss. på kvällar, samt i synnerhet på gräsmark, emedan värmestrålningen är synnerligen stor från bladens yta och därmed följande avkylning av markytan betydlig, samt tillika bladen avdunsta mycket vatten. Daggfällningen är särskilt stark på lågt liggande mark, beroende därpå, att kall luft nedsjunker dit från högre mark. Daggbildningen börjar tidigare, ju fuktigare luften är, och därför särskilt tidigt, då luften efter ihållande regn klarnar upp, så att värmestrålningen ökas; i mulet och blåsigt väder faller däremot ej d. — Den fallna daggen har ingen betydelse för fyllande av växternas vattenbehov. Dess mängd är för liten för att kunna nedtränga till växtrötterna och avtager, i den mån jorden blir torr och växternas vattenbehov större. Däremot har d.-fällningen en viss betydelse i avseende på frostfaran, i det att vid vattnets utfällande frigöres värme, som motverkar frost. (Se d. o.)

Daggkåpa, *Alchemilla vulgaris L.* av rosenfamiljen *(Rosaceæ);* flerårig lågväxande ört med njurformiga, veckade blad och små gulaktiga blommor, växer allmänt i ängar och betesmarker. Den lämnar ett gott bidrag till betet och återväxer fort. D. prisas i utländska skrifter som en värdefull betesväxt och har enligt undersökning av L. F. Nilsson högt innehåll av växtnäring — omkring 11 $^{1}/_{2}$ råprotein med över 90 % smältbarhet, över 50 % kvävefria extraktämnen men blott omkring 15 % växttråd.

Daggmaskar, regnmaskar, *Lumbricidæ,* 2-könade (hermafroditiska) maskar, som leva i gångar i jorden. De krypa med hjälp av styva borst, varav de hava 2 på varje ring. Deras föda består av de organiska ämnena i den jord, de sluka, då de gräva sig fram i jorden, samt av ruttnande växtdelar. De draga även friska sådana av mjuk beskaffenhet ned i sina gångar och begjuta dem med spott, som påskyndar deras sönderdelning, varefter masken kan sluka dem. D. göra icke någon skada på växterna men däremot stort gagn genom sina gångar, som öppna jorden för luftens och vattnets inträngande samt för växtrötterna, vilka finna riklig näring i den träck, varmed maskgångarna beklädas. Dessutom bildar den jordblandade träck, som de föra upp till ytan, ett fruktbart och luckert ytlager, varigenom de sålunda fördjupa matjorden. I regel tyder rikedom på d. i jorden på fruktbarhet, vilket dock beror såväl på deras fruktbargörande verkan, som därpå att maskarna älska en lucker jord rik på växtlämningar.

Daggpunkt. Se Dagg.

Daglönare. Se Arbetare.

Daglilja, *Hemerocallis,* ett liljesläkte, varav flere arter, härstammande dels från Sydeuropa, dels från Asiens tempererade trakter, rätt allmänt odlas som prydnadsväxter, planterade som grupper eller infattningar, i stenpartier o. s. v. Mycket vanlig i våra trädgårdar är den gula dagliljan, *H. flava* L., från S. Europa, med långa, jämnbreda, ljusgröna blad och trattlika, orangegula, välluktande blommor på 2—3 fots höga stänglar, samt den kinesiska *H. fulva* L. med bredare, mycket långa blad och större brungula men luktlösa blommor. Äro fullt härdiga åtminstone i mellersta Sverige. Jfr Blomsterodling.

Dagsverke. 1. Skattedagsverken. Redan i hednatid ålåg vissa gårdar att utgöra arbete åt templen, och denna skyldighet kvarstod, sedan dessa övergått till konungen. Under

Cynosurus. Se Kamäxing.

Cyperaceæ. Se Halvgräs.

Cypress, *Cupressus,* ett såväl i Europa och Asien som Amerika förekommande släkte av ständigt grönskande barrträd med fjällika, tilltryckta blad och hårda kottar med sköldlika kottefjäll. Den sydeuropeiska *C. sempervivens,* L., som bildar ett spetsigt pyramidformigt träd, användes sedan gammalt i medelhavsländerna som prydnad vid tempel och begravningsplatser; dess ved lämnar på grund av sin hårdhet och lätthet att antaga fin polityr ett högt värderat snickerivirke. Tål ej Sveriges vinterklimat. Med namnet C. betecknas stundom, men med orätt, de hos oss mycket härdiga arterna av släktet Thuja (se d. o.).

Cyprinus. Se Karp.

Cypselus. Se Tornsvala.

Cysticercus. Se Binnikemask.

Cystin. Se Äggviteartade ämnen.

Cytisin. Se Alkaloid.

Cytisus. Se Guldregn.

D.

Dactylis. Se Hundäxing.

Dagg. Den fria luften innehåller alltid fuktighet, men den mängd, som luften kan hålla upplöst i ångform, beror på dess värmegrad. Om denna sjunker, så att luften ej längre kan hålla hela sitt innehåll av vatten i ångform, utfälles överskottet såsom d. eller under fryspunkten som rimfrost. Den värmegrad, vid vilken, luften sålunda blir mättad med fuktighet, kallas luftens daggpunkt, och denna är lägre, ju mindre fuktighet luften innehåller. D. bildas således, då luftvärmen sjunker, ss. på kvällar, samt i synnerhet på gräsmark, emedan värmestrålningen är synnerligen stor från bladens yta och därmed följande avkylning av markytan betydlig, samt tillika bladen avdunsta mycket vatten. Daggfällningen är särskilt stark på lågt liggande mark, beroende därpå, att kall luft nedsjunker dit från högre mark. Daggbildningen börjar tidigare, ju fuktigare luften är, och därför särskilt tidigt, då luften efter ihållande regn klarnar upp, så att värmestrålningen ökas; i mulet och blåsigt väder faller däremot ej d. — Den fallna daggen har ingen betydelse för fyllande av växternas vattenbehov. Dess mängd är för liten för att kunna nedtränga till växtrötterna och avtager, i den mån jorden blir torr och växternas vattenbehov större. Däremot har d.-fällningen en viss betydelse i avseende på frostfaran, i det att vid vattnets utfällande frigöres värme, som motverkar frost. (Se d. o.)

Daggkåpa, *Alchemilla vulgaris L.* av rosenfamiljen *(Rosaceæ);* flerårig lågväxande ört med njurformiga, veckade blad och små gulaktiga blommor, växer allmänt i ängar och betesmarker. Den lämnar ett gott bidrag till betet och återväxer fort. D. prisas i utländska skrifter som en värdefull betesväxt och har enligt undersökning av L. F. Nilsson högt innehåll av växtnäring — omkring 11 $^{1}/_{2}$ råprotein med över 90 % smältbarhet, över 50 % kvävefria extraktämnen men blott omkring 15 % växttråd.

Daggmaskar, regnmaskar, *Lumbricidæ,* 2-könade (hermafroditiska) maskar, som leva i gångar i jorden. De krypa med hjälp av styva borst, varav de hava 2 på varje ring. Deras föda består av de organiska ämnena i den jord, de sluka, då de gräva sig fram i jorden, samt av ruttnande växtdelar. De draga även friska sådana av mjuk beskaffenhet ned i sina gångar och begjuta dem med spott, som påskyndar deras sönderdelning, varefter masken kan sluka dem. D. göra icke någon skada på växterna men däremot stort gagn genom sina gångar, som öppna jorden för luftens och vattnets inträngande samt för växtrötterna, vilka finna riklig näring i den träck, varmed maskgångarna beklädas. Dessutom bildar den jordblandade träck, som de föra upp till ytan, ett fruktbart och luckert ytlager, varigenom de sålunda fördjupa matjorden. I regel tyder rikedom på d. i jorden på fruktbarhet, vilket dock beror såväl på deras fruktbargörande verkan, som därpå att maskarna älska en lucker jord rik på växtlämningar.

Daggpunkt. Se Dagg.

Daglönare. Se Arbetare.

Daglilja, *Hemerocallis,* ett liljesläkte, varav flere arter, härstammande dels från Sydeuropa, dels från Asiens tempererade trakter, rätt allmänt odlas som prydnadsväxter, planterade som grupper eller infattningar, i stenpartier o. s. v. Mycket vanlig i våra trädgårdar är den gula dagliljan, *H. flava* L., från S. Europa, med långa, jämnbreda, ljusgröna blad och trattlika, orangegula, välluktande blommor på 2—3 fots höga stänglar, samt den kinesiska *H. fulva* L. med bredare, mycket långa blad och större brungula men luktlösa blommor. Äro fullt härdiga åtminstone i mellersta Sverige. Jfr Blomsterodling.

Dagsverke. 1. Skattedagsverken. Redan i hednatid ålåg vissa gårdar att utgöra arbete åt templen, och denna skyldighet kvarstod, sedan dessa övergått till konungen. Under

Cynosurus. Se Kamäxing.

Cyperaceæ. Se Halvgräs.

Cypress, *Cupressus,* ett såväl i Europa och Asien som Amerika förekommande släkte av ständigt grönskande barrträd med fjällika, tilltryckta blad och hårda kottar med sköldlika kottefjäll. Den sydeuropeiska *C. sempervivens,* L., som bildar ett spetsigt pyramidformigt träd, användes sedan gammalt i medelhavsländerna som prydnad vid tempel och begravningsplatser; dess ved lämnar på grund av sin hårdhet och lätthet att antaga fin polityr ett högt värderat snickerivirke. Tål ej Sveriges vinterklimat. Med namnet C. betecknas stundom, men med orätt, de hos oss mycket härdiga arterna av släktet Thuja (se d. o.).

Cyprinus. Se Karp.

Cypselus. Se Tornsvala.

Cysticercus. Se Binnikemask.

Cystin. Se Äggviteartade ämnen.

Cytisin. Se Alkaloid.

Cytisus. Se Guldregn.

D.

Dactylis. Se Hundäxing.

Dagg. Den fria luften innehåller alltid fuktighet, men den mängd, som luften kan hålla upplöst i ångform, beror på dess värmegrad. Om denna sjunker, så att luften ej längre kan hålla hela sitt innehåll av vatten i ångform, utfälles överskottet såsom d. eller under fryspunkten som rimfrost. Den värmegrad, vid vilken, luften sålunda blir mättad med fuktighet, kallas luftens daggpunkt, och denna är lägre, ju mindre fuktighet luften innehåller. D. bildas således, då luftvärmen sjunker, ss. på kvällar, samt i synnerhet på gräsmark, emedan värmestrålningen är synnerligen stor från bladens yta och därmed följande avkylning av markytan betydlig, samt tillika bladen avdunsta mycket vatten. Daggfällningen är särskilt stark på lågt liggande mark, beroende därpå, att kall luft nedsjunker dit från högre mark. Daggbildningen börjar tidigare, ju fuktigare luften är, och därför särskilt tidigt, då luften efter ihållande regn klarnar upp, så att värmestrålningen ökas; i mulet och blåsigt väder faller däremot ej d. — Den fallna daggen har ingen betydelse för fyllande av växternas vattenbehov. Dess mängd är för liten för att kunna nedtränga till växtrötterna och avtager, i den mån jorden blir torr och växternas vattenbehov större. Däremot har d.-fällningen en viss betydelse i avseende på frostfaran, i det att vid vattnets utfällande frigöres värme, som motverkar frost. (Se d. o.)

Daggkåpa, *Alchemilla vulgaris L.* av rosenfamiljen *(Rosaceæ);* flerårig lågväxande ört med njurformiga, veckade blad och små gulaktiga blommor, växer allmänt i ängar och betesmarker. Den lämnar ett gott bidrag till betet och återväxer fort. D. prisas i utländska skrifter som en värdefull betesväxt och har enligt undersökning av L. F. Nilsson högt innehåll av växtnäring — omkring 11 $^{1}/_{2}$ råprotein med över 90 % smältbarhet, över 50 % kvävefria extraktämnen men blott omkring 15 % växttråd.

Daggmaskar, regnmaskar, *Lumbricidæ,* 2-könade (hermafroditiska) maskar, som leva i gångar i jorden. De krypa med hjälp av styva borst, varav de hava 2 på varje ring. Deras föda består av de organiska ämnena i den jord, de sluka, då de gräva sig fram i jorden, samt av ruttnande växtdelar. De draga även friska sådana av mjuk beskaffenhet ned i sina gångar och begjuta dem med spott, som påskyndar deras sönderdelning, varefter masken kan sluka dem. D. göra icke någon skada på växterna men däremot stort gagn genom sina gångar, som öppna jorden för luftens och vattnets inträngande samt för växtrötterna, vilka finna riklig näring i den träck, varmed maskgångarna beklädas. Dessutom bildar den jordblandade träck, som de föra upp till ytan, ett fruktbart och luckert ytlager, varigenom de sålunda fördjupa matjorden. I regel tyder rikedom på d. i jorden på fruktbarhet, vilket dock beror såväl på deras fruktbargörande verkan, som därpå att maskarna älska en lucker jord rik på växtlämningar.

Daggpunkt. Se Dagg.

Daglönare. Se Arbetare.

Daglilja, *Hemerocallis,* ett liljesläkte, varav flere arter, härstammande dels från Sydeuropa, dels från Asiens tempererade trakter, rätt allmänt odlas som prydnadsväxter, planterade

som grupper eller infattningar, i stenpartier o. s. v. Mycket vanlig i våra trädgårdar är den gula dagliljan, *H. flava* L., från S. Europa, med långa, jämnbreda, ljusgröna blad och trattlika, orangegula, välluktande blommor på 2—3 fots höga stänglar, samt den kinesiska *H. fulva* L. med bredare, mycket långa blad och större brungula men luktlösa blommor. Äro fullt härdiga åtminstone i mellersta Sverige. Jfr Blomsterodling.

Dagsverke. 1. Skattedagsverken. Redan i hednatid ålåg vissa gårdar att utgöra arbete åt templen, och denna skyldighet kvarstod, sedan dessa övergått till konungen. Under

Cynosurus. Se Kamäxing.

Cyperaceæ. Se Halvgräs.

Cypress, *Cupressus,* ett såväl i Europa och Asien som Amerika förekommande släkte av ständigt grönskande barrträd med fjällika, tilltryckta blad och hårda kottar med sköldlika kottefjäll. Den sydeuropeiska *C. sempervivens,* L., som bildar ett spetsigt pyramidformigt träd, användes sedan gammalt i medelhavsländerna som prydnad vid tempel och begravningsplatser; dess ved lämnar på grund av sin hårdhet och lätthet att antaga fin polityr ett högt värderat snickerivirke. Tål ej Sveriges vinterklimat. Med namnet C. betecknas stundom, men med orätt, de hos oss mycket härdiga arterna av släktet Thuja (se d. o.).

Cyprinus. Se Karp.

Cypselus. Se Tornsvala.

Cysticercus. Se Binnikemask.

Cystin. Se Äggviteartade ämnen.

Cytisin. Se Alkaloid.

Cytisus. Se Guldregn.

D.

Dactylis. Se Hundäxing.

Dagg. Den fria luften innehåller alltid fuktighet, men den mängd, som luften kan hålla upplöst i ångform, beror på dess värmegrad. Om denna sjunker, så att luften ej längre kan hålla hela sitt innehåll av vatten i ångform, utfälles överskottet såsom d. eller under fryspunkten som rimfrost. Den värmegrad, vid vilken, luften sålunda blir mättad med fuktighet, kallas luftens daggpunkt, och denna är lägre, ju mindre fuktighet luften innehåller. D. bildas således, då luftvärmen sjunker, ss. på kvällar, samt i synnerhet på gräsmark, emedan värmestrålningen är synnerligen stor från bladens yta och därmed följande avkylning av markytan betydlig, samt tillika bladen avdunsta mycket vatten. Daggfällningen är särskilt stark på lågt liggande mark, beroende därpå, att kall luft nedsjunker dit från högre mark. Daggbildningen börjar tidigare, ju fuktigare luften är, och därför särskilt tidigt, då luften efter ihållande regn klarnar upp, så att värmestrålningen ökas; i mulet och blåsigt väder faller däremot ej d. — Den fallna daggen har ingen betydelse för fyllande av växternas vattenbehov. Dess mängd är för liten för att kunna nedtränga till växtrötterna och avtager, i den mån jorden blir torr och växternas vattenbehov större. Däremot har d.-fällningen en viss betydelse i avseende på frostfaran, i det att vid vattnets utfällande frigöres värme, som motverkar frost. (Se d. o.)

Daggkåpa, *Alchemilla vulgaris L.* av rosenfamiljen *(Rosaceæ);* flerårig lågväxande ört med njurformiga, veckade blad och små gulaktiga blommor, växer allmänt i ängar och betesmarker. Den lämnar ett gott bidrag till betet och återväxer fort. D. prisas i utländska skrifter som en värdefull betesväxt och har enligt undersökning av L. F. Nilsson högt innehåll av växtnäring — omkring 11 $^1/_2$ råprotein med över 90 % smältbarhet, över 50 % kvävefria extraktämnen men blott omkring 15 % växttråd.

Daggmaskar, regnmaskar, *Lumbricidæ,* 2-könade (hermafroditiska) maskar, som leva i gångar i jorden. De krypa med hjälp av styva borst, varav de hava 2 på varje ring. Deras föda består av de organiska ämnena i den jord, de sluka, då de gräva sig fram i jorden, samt av ruttnande växtdelar. De draga även friska sådana av mjuk beskaffenhet ned i sina gångar och begjuta dem med spott, som påskyndar deras sönderdelning, varefter masken kan sluka dem. D. göra icke någon skada på växterna men däremot stort gagn genom sina gångar, som öppna jorden för luftens och vattnets inträngande samt för växtrötterna, vilka finna riklig näring i den träck, varmed maskgångarna beklädas. Dessutom bildar den jordblandade träck, som de föra upp till ytan, ett fruktbart och luckert ytlager, varigenom de sålunda fördjupa matjorden. I regel tyder rikedom på d. i jorden på fruktbarhet, vilket dock beror såväl på deras fruktbargörande verkan, som därpå att maskarna älska en lucker jord rik på växtlämningar.

Daggpunkt. Se Dagg.

Daglönare. Se Arbetare.

Daglilja, *Hemerocallis,* ett liljesläkte, varav flere arter, härstammande dels från Sydeuropa, dels från Asiens tempererade trakter, rätt allmänt odlas som prydnadsväxter, planterade som grupper eller infattningar, i stenpartier o. s. v. Mycket vanlig i våra trädgårdar är den gula dagliljan, *H. flava* L., från S. Europa, med långa, jämnbreda, ljusgröna blad och trattlika, orangegula, välluktande blommor på 2—3 fots höga stänglar, samt den kinesiska *H. fulva* L. med bredare, mycket långa blad och större brungula men luktlösa blommor. Äro fullt härdiga åtminstone i mellersta Sverige. Jfr Blomsterodling.

Dagsverke. 1. Skattedagsverken. Redan i hednatid ålåg vissa gårdar att utgöra arbete åt templen, och denna skyldighet kvarstod, sedan dessa övergått till konungen. Under

Cynosurus. Se Kamäxing.

Cyperaceæ. Se Halvgräs.

Cypress, *Cupressus,* ett såväl i Europa och Asien som Amerika förekommande släkte av ständigt grönskande barrträd med fjällika, tilltryckta blad och hårda kottar med sköldlika kottefjäll. Den sydeuropeiska *C. sempervivens,* L., som bildar ett spetsigt pyramidformigt träd, användes sedan gammalt i medelhavsländerna som prydnad vid tempel och begravningsplatser; dess ved lämnar på grund av sin hårdhet och lätthet att antaga fin polityr ett högt värderat snickerivirke. Tål ej Sveriges vinterklimat. Med namnet C. betecknas stundom, men med orätt, de hos oss mycket härdiga arterna av släktet Thuja (se d. o.).

Cyprinus. Se Karp.

Cypselus. Se Tornsvala.

Cysticercus. Se Binnikemask.

Cystin. Se Äggviteartade ämnen.

Cytisin. Se Alkaloid.

Cytisus. Se Guldregn.

D.

Dactylis. Se Hundäxing.

Dagg. Den fria luften innehåller alltid fuktighet, men den mängd, som luften kan hålla upplöst i ångform, beror på dess värmegrad. Om denna sjunker, så att luften ej längre kan hålla

hela sitt innehåll av vatten i ångform, utfälles överskottet såsom d. eller under fryspunkten som rimfrost. Den värmegrad, vid vilken, luften sålunda blir mättad med fuktighet, kallas luftens daggpunkt, och denna är lägre, ju mindre fuktighet luften innehåller. D. bildas således, då luftvärmen sjunker, ss. på kvällar, samt i synnerhet på gräsmark, emedan värmestrålningen är synnerligen stor från bladens yta och därmed följande avkylning av markytan betydlig, samt tillika bladen avdunsta mycket vatten. Daggfällningen är särskilt stark på lågt liggande mark, beroende därpå, att kall luft nedsjunker dit från högre mark. Daggbildningen börjar tidigare, ju fuktigare luften är, och därför särskilt tidigt, då luften efter ihållande regn klarnar upp, så att värmestrålningen ökas; i mulet och blåsigt väder faller däremot ej d. — Den fallna daggen har ingen betydelse för fyllande av växternas vattenbehov. Dess mängd är för liten för att kunna nedtränga till växtrötterna och avtager, i den mån jorden blir torr och växternas vattenbehov större. Däremot har d.-fällningen en viss betydelse i avseende på frostfaran, i det att vid vattnets utfällande frigöres värme, som motverkar frost. (Se d. o.)

Daggkåpa, *Alchemilla vulgaris L.* av rosenfamiljen *(Rosaceæ);* flerårig lågväxande ört med njurformiga, veckade blad och små gulaktiga blommor, växer allmänt i ängar och betesmarker. Den lämnar ett gott bidrag till betet och återväxer fort. D. prisas i utländska skrifter som en värdefull betesväxt och har enligt undersökning av L. F. Nilsson högt innehåll av växtnäring — omkring 11 $^{1}/_{2}$ råprotein med över 90 % smältbarhet, över 50 % kvävefria extraktämnen men blott omkring 15 % växttråd.

Daggmaskar, regnmaskar, *Lumbricidæ,* 2-könade (hermafroditiska) maskar, som leva i gångar i jorden. De krypa med hjälp av styva borst, varav de hava 2 på varje ring. Deras föda består av de organiska ämnena i den jord, de sluka, då de gräva sig fram i jorden, samt av ruttnande växtdelar. De draga även friska sådana av mjuk beskaffenhet ned i sina gångar och begjuta dem med spott, som påskyndar deras sönderdelning, varefter masken kan sluka dem. D. göra icke någon skada på växterna men däremot stort gagn genom sina gångar, som öppna jorden för luftens och vattnets inträngande samt för växtrötterna, vilka finna riklig näring i den träck, varmed maskgångarna beklädas. Dessutom bildar den jordblandade träck, som de föra upp till ytan, ett fruktbart och luckert ytlager, varigenom de sålunda fördjupa matjorden. I regel tyder rikedom på d. i jorden på fruktbarhet, vilket dock beror såväl på deras fruktbargörande verkan, som därpå att maskarna älska en lucker jord rik på växtlämningar.

Daggpunkt. Se Dagg.

Daglönare. Se Arbetare.

Daglilja, *Hemerocallis,* ett liljesläkte, varav flere arter, härstammande dels från Sydeuropa, dels från Asiens tempererade trakter, rätt allmänt odlas som prydnadsväxter, planterade som grupper eller infattningar, i stenpartier o. s. v. Mycket vanlig i våra trädgårdar är den gula dagliljan, *H. flava* L., från S. Europa, med långa, jämnbreda, ljusgröna blad och trattlika, orangegula, välluktande blommor på 2—3 fots höga stänglar, samt den kinesiska *H. fulva* L. med bredare, mycket långa blad och större brungula men luktlösa blommor. Äro fullt härdiga åtminstone i mellersta Sverige. Jfr Blomsterodling.

Dagsverke. 1. Skattedagsverken. Redan i hednatid ålåg vissa gårdar att utgöra arbete åt templen, och denna skyldighet kvarstod, sedan dessa övergått till konungen. Under

Cynosurus. Se Kamäxing.

Cyperaceæ. Se Halvgräs.

Cypress, *Cupressus,* ett såväl i Europa och Asien som Amerika förekommande släkte av ständigt grönskande barrträd med fjällika, tilltryckta blad och hårda kottar med sköldlika kottefjäll. Den sydeuropeiska *C. sempervivens,* L., som bildar ett spetsigt pyramidformigt träd, användes sedan gammalt i medelhavsländerna som prydnad vid tempel och begravningsplatser; dess ved lämnar på grund av sin hårdhet och lätthet att antaga fin polityr ett högt värderat snickerivirke. Tål ej Sveriges vinterklimat. Med namnet C. betecknas stundom, men med orätt, de hos oss mycket härdiga arterna av släktet Thuja (se d. o.).

Cyprinus. Se Karp.

Cypselus. Se Tornsvala.

Cysticercus. Se Binnikemask.

Cystin. Se Äggviteartade ämnen.

Cytisin. Se Alkaloid.

Cytisus. Se Guldregn.

D.

Dactylis. Se Hundäxing.

Dagg. Den fria luften innehåller alltid fuktighet, men den mängd, som luften kan hålla upplöst i ångform, beror på dess värmegrad. Om denna sjunker, så att luften ej längre kan hålla hela sitt innehåll av vatten i ångform, utfälles överskottet såsom d. eller under fryspunkten som rimfrost. Den värmegrad, vid vilken, luften sålunda blir mättad med fuktighet, kallas luftens daggpunkt, och denna är lägre, ju mindre fuktighet luften innehåller. D. bildas således, då luftvärmen sjunker, ss. på kvällar, samt i synnerhet på gräsmark, emedan värmestrålningen är synnerligen stor från bladens yta och därmed följande avkylning av markytan betydlig, samt tillika bladen avdunsta mycket vatten. Daggfällningen är särskilt stark på lågt liggande mark, beroende därpå, att kall luft nedsjunker dit från högre mark. Daggbildningen börjar tidigare, ju fuktigare luften är, och därför särskilt tidigt, då luften efter ihållande regn klarnar upp, så att värmestrålningen ökas; i mulet och blåsigt väder faller däremot ej d. — Den fallna daggen har ingen betydelse för fyllande av växternas vattenbehov. Dess mängd är för liten för att kunna nedtränga till växtrötterna och avtager, i den mån jorden blir torr och växternas vattenbehov större. Däremot har d.-fällningen en viss betydelse i avseende på frostfaran, i det att vid vattnets utfällande frigöres värme, som motverkar frost. (Se d. o.)

Daggkåpa, *Alchemilla vulgaris L.* av rosenfamiljen *(Rosaceæ);* flerårig lågväxande ört med njurformiga, veckade blad och små gulaktiga blommor, växer allmänt i ängar och betesmarker. Den lämnar ett gott bidrag till betet och återväxer fort. D. prisas i utländska skrifter som en värdefull betesväxt och har enligt undersökning av L. F. Nilsson högt innehåll av växtnäring — omkring 11 $^{1}/_{2}$ råprotein med över 90 % smältbarhet, över 50 % kvävefria extraktämnen men blott omkring 15 % växttråd.

Daggmaskar, regnmaskar, *Lumbricidæ,* 2-könade (hermafroditiska) maskar, som leva i gångar i jorden. De krypa med hjälp av styva borst, varav de hava 2 på varje ring. Deras föda består av de organiska ämnena i den jord, de sluka, då de gräva sig fram i jorden, samt av ruttnande växtdelar. De draga även friska sådana av mjuk beskaffenhet ned i sina gångar och begjuta dem med spott, som påskyndar deras sönderdelning, varefter masken kan sluka dem. D. göra icke någon skada på växterna men däremot stort gagn genom sina gångar, som öppna jorden för luftens och vattnets inträngande samt för växtrötterna, vilka finna riklig näring i den träck, varmed maskgångarna beklädas. Dessutom bildar den jordblandade träck, som de föra upp till ytan, ett fruktbart och luckert ytlager, varigenom de sålunda fördjupa matjorden. I regel tyder rikedom på d. i jorden på fruktbarhet, vilket dock beror såväl på deras fruktbargörande verkan, som därpå att maskarna älska en lucker jord rik på växtlämningar.

Daggpunkt. Se Dagg.

Daglönare. Se Arbetare.

Daglilja, *Hemerocallis,* ett liljesläkte, varav flere arter, härstammande dels från Sydeuropa, dels från Asiens tempererade trakter, rätt allmänt odlas som prydnadsväxter, planterade som grupper eller infattningar, i stenpartier o. s. v. Mycket vanlig i våra trädgårdar är den gula dagliljan, *H. flava* L., från S. Europa, med långa, jämnbreda, ljusgröna blad och trattlika, orangegula, välluktande blommor på 2—3 fots höga stänglar, samt den kinesiska *H. fulva* L. med bredare, mycket långa blad och större brungula men luktlösa blommor. Äro fullt härdiga åtminstone i mellersta Sverige. Jfr Blomsterodling.

Dagsverke. 1. Skattedagsverken. Redan i hednatid ålåg vissa gårdar att utgöra arbete åt templen, och denna skyldighet kvarstod, sedan dessa övergått till konungen. Under

Cynosurus. Se Kamäxing.

Cyperaceæ. Se Halvgräs.

Cypress, *Cupressus,* ett såväl i Europa och Asien som Amerika förekommande släkte av ständigt grönskande barrträd med fjällika, tilltryckta blad och hårda kottar med sköldlika kottefjäll. Den sydeuropeiska *C. sempervivens,* L., som bildar ett spetsigt pyramidformigt träd, användes sedan gammalt i medelhavsländerna som prydnad vid tempel och begravningsplatser; dess ved lämnar på grund av sin hårdhet och lätthet att antaga fin polityr ett högt värderat snickerivirke. Tål ej Sveriges vinterklimat. Med namnet C. betecknas stundom, men med orätt, de hos oss mycket härdiga arterna av släktet Thuja (se d. o.).

Cyprinus. Se Karp.

Cypselus. Se Tornsvala.

Cysticercus. Se Binnikemask.

Cystin. Se Äggviteartade ämnen.

Cytisin. Se Alkaloid.

Cytisus. Se Guldregn.

D.

Dactylis. Se Hundäxing.

Dagg. Den fria luften innehåller alltid fuktighet, men den mängd, som luften kan hålla upplöst i ångform, beror på dess värmegrad. Om denna sjunker, så att luften ej längre kan hålla hela sitt innehåll av vatten i ångform, utfälles överskottet såsom d. eller under fryspunkten som rimfrost. Den värmegrad, vid vilken, luften sålunda blir mättad med fuktighet, kallas luftens daggpunkt, och denna är lägre, ju mindre fuktighet luften innehåller. D. bildas således, då luftvärmen sjunker, ss. på kvällar, samt i synnerhet på gräsmark, emedan värmestrålningen är synnerligen stor från bladens yta och därmed följande avkylning av markytan betydlig, samt tillika bladen avdunsta mycket vatten. Daggfällningen är särskilt stark på lågt liggande mark, beroende därpå, att kall luft nedsjunker dit från högre mark. Daggbildningen börjar tidigare, ju fuktigare luften är, och därför särskilt tidigt, då luften efter ihållande regn klarnar upp, så att värmestrålningen ökas; i mulet och blåsigt väder faller däremot ej d. — Den fallna daggen har ingen betydelse för fyllande av växternas vattenbehov. Dess mängd är för liten för att kunna nedtränga till växtrötterna och avtager, i den mån jorden blir torr och växternas vattenbehov större. Däremot har d.-fällningen en viss betydelse i avseende på frostfaran, i det att vid vattnets utfällande frigöres värme, som motverkar frost. (Se d. o.)

Daggkåpa, *Alchemilla vulgaris L.* av rosenfamiljen *(Rosaceæ);* flerårig lågväxande ört med njurformiga, veckade blad och små gulaktiga blommor, växer allmänt i ängar och betesmarker. Den lämnar ett gott bidrag till betet och återväxer fort. D. prisas i utländska skrifter som en värdefull betesväxt och har enligt undersökning av L. F. Nilsson högt innehåll av växtnäring — omkring 11 $^1/_2$ råprotein med över 90 % smältbarhet, över 50 % kvävefria extraktämnen men blott omkring 15 % växttråd.

Daggmaskar, regnmaskar, *Lumbricidæ,* 2-könade (hermafroditiska) maskar, som leva i gångar i jorden. De krypa med hjälp av styva borst, varav de hava 2 på varje ring. Deras föda består av de organiska ämnena i den jord, de sluka, då de gräva sig fram i jorden, samt av ruttnande växtdelar. De draga även friska sådana av mjuk beskaffenhet ned i sina gångar och begjuta dem med spott, som påskyndar deras sönderdelning, varefter masken kan sluka dem. D. göra icke någon skada på växterna men däremot stort gagn genom sina gångar, som öppna jorden för luftens och vattnets inträngande samt för växtrötterna, vilka finna riklig näring i den träck, varmed maskgångarna beklädas. Dessutom bildar den jordblandade träck, som de föra upp till ytan, ett fruktbart och luckert ytlager, varigenom de sålunda fördjupa matjorden. I regel tyder rikedom på d. i jorden på fruktbarhet, vilket dock beror såväl på deras fruktbargörande verkan, som därpå att maskarna älska en lucker jord rik på växtlämningar.

Daggpunkt. Se Dagg.

Daglönare. Se Arbetare.

Daglilja, *Hemerocallis,* ett liljesläkte, varav flere arter, härstammande dels från Sydeuropa, dels från Asiens tempererade trakter, rätt allmänt odlas som prydnadsväxter, planterade som grupper eller infattningar, i stenpartier o. s. v. Mycket vanlig i våra trädgårdar är den gula dagliljan, *H. flava* L., från S. Europa, med långa, jämnbreda, ljusgröna blad och trattlika, orangegula, välluktande blommor på 2—3 fots höga stänglar, samt den kinesiska *H. fulva* L. med bredare, mycket långa blad och större brungula men luktlösa blommor. Äro fullt härdiga åtminstone i mellersta Sverige. Jfr Blomsterodling.

Dagsverke. 1. Skattedagsverken. Redan i hednatid ålåg vissa gårdar att utgöra arbete åt templen, och denna skyldighet kvarstod, sedan dessa övergått till konungen. Under

Cynosurus. Se Kamäxing.

Cyperaceæ. Se Halvgräs.

Cypress, *Cupressus,* ett såväl i Europa och Asien som Amerika förekommande släkte av ständigt grönskande barrträd med fjällika, tilltryckta blad och hårda kottar med sköldlika kottefjäll. Den sydeuropeiska *C. sempervivens,* L., som bildar ett spetsigt pyramidformigt träd, användes sedan gammalt i medelhavsländerna som prydnad vid tempel och begravningsplatser; dess ved lämnar på grund av sin hårdhet och lätthet att antaga fin polityr ett högt värderat snickerivirke. Tål ej Sveriges vinterklimat. Med namnet C. betecknas stundom, men med orätt, de hos oss mycket härdiga arterna av släktet Thuja (se d. o.).

Cyprinus. Se Karp.

Cypselus. Se Tornsvala.

Cysticercus. Se Binnikemask.

Cystin. Se Äggviteartade ämnen.

Cytisin. Se Alkaloid.

Cytisus. Se Guldregn.

D.

Dactylis. Se Hundäxing.

Dagg. Den fria luften innehåller alltid fuktighet, men den mängd, som luften kan hålla upplöst i ångform, beror på dess värmegrad. Om denna sjunker, så att luften ej längre kan hålla hela sitt innehåll av vatten i ångform, utfälles överskottet såsom d. eller under fryspunkten som rimfrost. Den värmegrad, vid vilken, luften sålunda blir mättad med fuktighet, kallas luftens daggpunkt, och denna är lägre, ju mindre fuktighet luften innehåller. D. bildas således, då luftvärmen sjunker, ss. på kvällar, samt i synnerhet på gräsmark, emedan värmestrålningen är synnerligen stor från bladens yta och därmed följande avkylning av markytan betydlig, samt tillika bladen avdunsta mycket vatten. Daggfällningen är särskilt stark på lågt liggande mark, beroende därpå, att kall luft nedsjunker dit från högre mark. Daggbildningen börjar tidigare, ju fuktigare luften är, och därför särskilt tidigt, då luften efter ihållande regn klarnar upp, så att värmestrålningen ökas; i mulet och blåsigt väder faller däremot ej d. — Den fallna daggen har ingen betydelse för fyllande av växternas vattenbehov. Dess mängd är för liten för att kunna nedtränga till växtrötterna och avtager, i den mån jorden blir torr och växternas vattenbehov större. Däremot har d.-fällningen en

viss betydelse i avseende på frostfaran, i det att vid vattnets utfällande frigöres värme, som motverkar frost. (Se d. o.)

Daggkåpa, *Alchemilla vulgaris L.* av rosenfamiljen *(Rosaceæ);* flerårig lågväxande ört med njurformiga, veckade blad och små gulaktiga blommor, växer allmänt i ängar och betesmarker. Den lämnar ett gott bidrag till betet och återväxer fort. D. prisas i utländska skrifter som en värdefull betesväxt och har enligt undersökning av L. F. Nilsson högt innehåll av växtnäring — omkring 11 $^{1}/_{2}$ råprotein med över 90 % smältbarhet, över 50 % kvävefria extraktämnen men blott omkring 15 % växttråd.

Daggmaskar, regnmaskar, *Lumbricidæ,* 2-könade (hermafroditiska) maskar, som leva i gångar i jorden. De krypa med hjälp av styva borst, varav de hava 2 på varje ring. Deras föda består av de organiska ämnena i den jord, de sluka, då de gräva sig fram i jorden, samt av ruttnande växtdelar. De draga även friska sådana av mjuk beskaffenhet ned i sina gångar och begjuta dem med spott, som påskyndar deras sönderdelning, varefter masken kan sluka dem. D. göra icke någon skada på växterna men däremot stort gagn genom sina gångar, som öppna jorden för luftens och vattnets inträngande samt för växtrötterna, vilka finna riklig näring i den träck, varmed maskgångarna beklädas. Dessutom bildar den jordblandade träck, som de föra upp till ytan, ett fruktbart och luckert ytlager, varigenom de sålunda fördjupa matjorden. I regel tyder rikedom på d. i jorden på fruktbarhet, vilket dock beror såväl på deras fruktbargörande verkan, som därpå att maskarna älska en lucker jord rik på växtlämningar.

Daggpunkt. Se Dagg.

Daglönare. Se Arbetare.

Daglilja, *Hemerocallis,* ett liljesläkte, varav flere arter, härstammande dels från Sydeuropa, dels från Asiens tempererade trakter, rätt allmänt odlas som prydnadsväxter, planterade som grupper eller infattningar, i stenpartier o. s. v. Mycket vanlig i våra trädgårdar är den gula dagliljan, *H. flava* L., från S. Europa, med långa, jämnbreda, ljusgröna blad och trattlika, orangegula, välluktande blommor på 2—3 fots höga stänglar, samt den kinesiska *H. fulva* L. med bredare, mycket långa blad och större brungula men luktlösa blommor. Äro fullt härdiga åtminstone i mellersta Sverige. Jfr Blomsterodling.

Dagsverke. 1. Skattedagsverken. Redan i hednatid ålåg vissa gårdar att utgöra arbete åt templen, och denna skyldighet kvarstod, sedan dessa övergått till konungen. Under

Cynosurus. Se Kamäxing.

Cyperaceæ. Se Halvgräs.

Cypress, *Cupressus,* ett såväl i Europa och Asien som Amerika förekommande släkte av ständigt grönskande barrträd med fjällika, tilltryckta blad och hårda kottar med sköldlika kottefjäll. Den sydeuropeiska *C. sempervivens,* L., som bildar ett spetsigt pyramidformigt träd, användes sedan gammalt i medelhavsländerna som prydnad vid tempel och begravningsplatser; dess ved lämnar på grund av sin hårdhet och lätthet att antaga fin polityr ett högt värderat snickerivirke. Tål ej Sveriges vinterklimat. Med namnet C. betecknas stundom, men med orätt, de hos oss mycket härdiga arterna av släktet Thuja (se d. o.).

Cyprinus. Se Karp.

Cypselus. Se Tornsvala.

Cysticercus. Se Binnikemask.

Cystin. Se Äggviteartade ämnen.

Cytisin. Se Alkaloid.

Cytisus. Se Guldregn.

D.

Dactylis. Se Hundäxing.

Dagg. Den fria luften innehåller alltid fuktighet, men den mängd, som luften kan hålla upplöst i ångform, beror på dess värmegrad. Om denna sjunker, så att luften ej längre kan hålla hela sitt innehåll av vatten i ångform, utfälles överskottet såsom d. eller under fryspunkten som rimfrost. Den värmegrad, vid vilken, luften sålunda blir mättad med fuktighet, kallas luftens daggpunkt, och denna är lägre, ju mindre fuktighet luften innehåller. D. bildas således, då luftvärmen sjunker, ss. på kvällar, samt i synnerhet på gräsmark, emedan värmestrålningen är synnerligen stor från bladens yta och därmed följande avkylning av markytan betydlig, samt tillika bladen avdunsta mycket vatten. Daggfällningen är särskilt stark på lågt liggande mark, beroende därpå, att kall luft nedsjunker dit från högre mark. Daggbildningen börjar tidigare, ju fuktigare luften är, och därför särskilt tidigt, då luften efter ihållande regn klarnar upp, så att värmestrålningen ökas; i mulet och blåsigt väder faller däremot ej d. — Den fallna daggen har ingen betydelse för fyllande av växternas vattenbehov. Dess mängd är för liten för att kunna nedtränga till växtrötterna och avtager, i den mån jorden blir torr och växternas vattenbehov större. Däremot har d.-fällningen en
viss betydelse i avseende på frostfaran, i det att vid vattnets utfällande frigöres värme, som motverkar frost. (Se d. o.)

Daggkåpa, *Alchemilla vulgaris L.* av rosenfamiljen *(Rosaceæ);* flerårig lågväxande ört med njurformiga, veckade blad och små gulaktiga blommor, växer allmänt i ängar och betesmarker. Den lämnar ett gott bidrag till betet och återväxer fort. D. prisas i utländska skrifter som en värdefull betesväxt och har enligt undersökning av L. F. Nilsson högt innehåll av växtnäring — omkring 11 $^{1}/_{2}$ råprotein med över 90 % smältbarhet, över 50 % kvävefria extraktämnen men blott omkring 15 % växttråd.

Daggmaskar, regnmaskar, *Lumbricidæ,* 2-könade (hermafroditiska) maskar, som leva i gångar i jorden. De krypa med hjälp av styva borst, varav de hava 2 på varje ring. Deras föda består av de organiska ämnena i den jord, de sluka, då de gräva sig fram i jorden, samt av ruttnande växtdelar. De draga även friska sådana av mjuk beskaffenhet ned i sina gångar och begjuta dem med spott, som påskyndar deras sönderdelning, varefter masken kan sluka dem. D. göra icke någon skada på växterna men däremot stort gagn genom sina gångar, som öppna jorden för luftens och vattnets inträngande samt för växtrötterna, vilka finna riklig näring i den träck, varmed maskgångarna beklädas. Dessutom bildar den jordblandade träck, som de föra upp till ytan, ett fruktbart och luckert ytlager, varigenom de sålunda fördjupa matjorden. I regel tyder rikedom på d. i jorden på fruktbarhet, vilket dock beror såväl på deras fruktbargörande verkan, som därpå att maskarna älska en lucker jord rik på växtlämningar.

Daggpunkt. Se Dagg.

Daglönare. Se Arbetare.

Daglilja, *Hemerocallis,* ett liljesläkte, varav flere arter, härstammande dels från Sydeuropa, dels från Asiens tempererade trakter, rätt allmänt odlas som prydnadsväxter, planterade som grupper eller infattningar, i stenpartier o. s. v. Mycket vanlig i våra trädgårdar är den gula dagliljan, *H. flava* L., från S. Europa, med långa, jämnbreda, ljusgröna blad och trattlika, orangegula, välluktande blommor på 2—3 fots höga stänglar, samt den kinesiska *H. fulva* L. med bredare, mycket långa blad och större brungula men luktlösa blommor. Äro fullt härdiga åtminstone i mellersta Sverige. Jfr Blomsterodling.

Dagsverke. 1. Skattedagsverken. Redan i hednatid ålåg vissa gårdar att utgöra arbete åt templen, och denna skyldighet kvarstod, sedan dessa övergått till konungen. Under

Cynosurus. Se Kamäxing.

Cyperaceæ. Se Halvgräs.

Cypress, *Cupressus,* ett såväl i Europa och Asien som Amerika förekommande släkte av ständigt grönskande barrträd med fjällika, tilltryckta blad och hårda kottar med sköldlika kottefjäll. Den sydeuropeiska *C. sempervivens,* L., som bildar ett spetsigt pyramidformigt träd, användes sedan gammalt i medelhavsländerna som prydnad vid tempel och begravningsplatser; dess ved lämnar på grund av sin hårdhet och lätthet att antaga fin polityr ett högt värderat snickerivirke. Tål ej Sveriges vinterklimat. Med namnet C. betecknas stundom, men med orätt, de hos oss mycket härdiga arterna av släktet Thuja (se d. o.).

Cyprinus. Se Karp.

Cypselus. Se Tornsvala.

Cysticercus. Se Binnikemask.

Cystin. Se Äggviteartade ämnen.

Cytisin. Se Alkaloid.

Cytisus. Se Guldregn.

D.

Dactylis. Se Hundäxing.

Dagg. Den fria luften innehåller alltid fuktighet, men den mängd, som luften kan hålla upplöst i ångform, beror på dess värmegrad. Om denna sjunker, så att luften ej längre kan hålla hela sitt innehåll av vatten i ångform, utfälles överskottet såsom d. eller under fryspunkten som rimfrost. Den värmegrad, vid vilken, luften sålunda blir mättad med fuktighet, kallas luftens daggpunkt, och denna är lägre, ju mindre fuktighet luften innehåller. D. bildas således, då luftvärmen sjunker, ss. på kvällar, samt i synnerhet på gräsmark, emedan värmestrålningen är synnerligen stor från bladens yta och därmed följande avkylning av markytan betydlig, samt tillika bladen avdunsta mycket vatten. Daggfällningen är särskilt stark på lågt liggande mark, beroende därpå, att kall luft nedsjunker dit från högre mark. Daggbildningen börjar tidigare, ju fuktigare luften är, och därför särskilt tidigt, då luften efter ihållande regn klarnar upp, så att värmestrålningen ökas; i mulet och blåsigt väder faller däremot ej d. — Den fallna daggen har ingen betydelse för fyllande av växternas vattenbehov. Dess mängd är för liten för att kunna nedtränga till växtrötterna och avtager, i den mån jorden blir torr och växternas vattenbehov större. Däremot har d.-fällningen en viss betydelse i avseende på frostfaran, i det att vid vattnets utfällande frigöres värme, som motverkar frost. (Se d. o.)

Daggkåpa, *Alchemilla vulgaris L.* av rosenfamiljen *(Rosaceæ);* flerårig lågväxande ört med njurformiga, veckade blad och små gulaktiga blommor, växer allmänt i ängar och betesmarker. Den lämnar ett gott bidrag till betet och återväxer fort. D. prisas i utländska skrifter som en värdefull betesväxt och har enligt undersökning av L. F. Nilsson högt innehåll av växtnäring — omkring 11 $^{1}/_{2}$ råprotein med över 90 % smältbarhet, över 50 % kvävefria extraktämnen men blott omkring 15 % växttråd.

Daggmaskar, regnmaskar, *Lumbricidæ,* 2-könade (hermafroditiska) maskar, som leva i gångar i jorden. De krypa med hjälp av styva borst, varav de hava 2 på varje ring. Deras föda består av de organiska ämnena i den jord, de sluka, då de gräva sig fram i jorden, samt av ruttnande växtdelar. De draga även friska sådana av mjuk beskaffenhet ned i sina gångar och begjuta dem med spott, som påskyndar deras sönderdelning, varefter masken kan sluka dem. D. göra icke någon skada på växterna men däremot stort gagn genom sina gångar, som öppna jorden för luftens och vattnets inträngande samt för växtrötterna, vilka finna riklig näring i den träck, varmed maskgångarna bekládas. Dessutom bildar den jordblandade träck, som de föra upp till ytan, ett fruktbart och luckert ytlager, varigenom de sålunda fördjupa matjorden. I regel tyder rikedom på d. i jorden på fruktbarhet, vilket dock beror såväl på deras fruktbargörande verkan, som därpå att maskarna älska en lucker jord rik på växtlämningar.

Daggpunkt. Se Dagg.

Daglönare. Se Arbetare.

Daglilja, *Hemerocallis,* ett liljesläkte, varav flere arter, härstammande dels från Sydeuropa, dels från Asiens tempererade trakter, rätt allmänt odlas som prydnadsväxter, planterade som grupper eller infattningar, i stenpartier o. s. v. Mycket vanlig i våra trädgårdar är den gula dagliljan, *H. flava* L., från S. Europa, med långa, jämnbreda, ljusgröna blad och trattlika, orangegula, välluktande blommor på 2—3 fots höga stänglar, samt den kinesiska *H. fulva* L. med bredare, mycket långa blad och större brungula men luktlösa blommor. Äro fullt härdiga åtminstone i mellersta Sverige. Jfr Blomsterodling.

Dagsverke. 1. Skattedagsverken. Redan i hednatid ålåg vissa gårdar att utgöra arbete åt templen, och denna skyldighet kvarstod, sedan dessa övergått till konungen. Under

Cynosurus. Se Kamäxing.

Cyperaceæ. Se Halvgräs.

Cypress, *Cupressus,* ett såväl i Europa och Asien som Amerika förekommande släkte av ständigt grönskande barrträd med fjällika, tilltryckta blad och hårda kottar med sköldlika kottefjäll. Den sydeuropeiska *C. sempervivens,* L., som bildar ett spetsigt pyramidformigt träd, användes sedan gammalt i medelhavsländerna som prydnad vid tempel och begravningsplatser; dess ved lämnar på grund av sin hårdhet och lätthet att antaga fin polityr ett högt värderat snickerivirke. Tål ej Sveriges vinterklimat. Med namnet C. betecknas stundom, men med orätt, de hos oss mycket härdiga arterna av släktet Thuja (se d. o.).

Cyprinus. Se Karp.

Cypselus. Se Tornsvala.

Cysticercus. Se Binnikemask.

Cystin. Se Äggviteartade ämnen.

Cytisin. Se Alkaloid.

Cytisus. Se Guldregn.

D.

Dactylis. Se Hundäxing.

Dagg. Den fria luften innehåller alltid fuktighet, men den mängd, som luften kan hålla upplöst i ångform, beror på dess värmegrad. Om denna sjunker, så att luften ej längre kan hålla hela sitt innehåll av vatten i ångform, utfälles överskottet såsom d. eller under fryspunkten som rimfrost. Den värmegrad, vid vilken, luften sålunda blir mättad med fuktighet, kallas luftens daggpunkt, och denna är lägre, ju mindre fuktighet luften innehåller. D. bildas således, då luftvärmen sjunker, ss. på kvällar, samt i synnerhet på gräsmark, emedan värmestrålningen är synnerligen stor från bladens yta och därmed följande avkylning av markytan betydlig, samt tillika bladen avdunsta mycket vatten. Daggfällningen är särskilt stark på lågt liggande mark, beroende därpå, att kall luft nedsjunker dit från högre mark. Daggbildningen börjar tidigare, ju fuktigare luften är, och därför särskilt tidigt, då luften efter ihållande regn klarnar upp, så att värmestrålningen ökas; i mulet och blåsigt väder faller däremot ej d. — Den fallna daggen har ingen betydelse för fyllande av växternas vattenbehov. Dess mängd är för liten för att kunna nedtränga till växtrötterna och avtager, i den mån jorden blir torr och växternas vattenbehov större. Däremot har d.-fällningen en viss betydelse i avseende på frostfaran, i det att vid vattnets utfällande frigöres värme, som motverkar frost. (Se d. o.)

Daggkåpa, *Alchemilla vulgaris L.* av rosenfamiljen *(Rosaceæ);* flerårig lågväxande ört med njurformiga, veckade blad och små gulaktiga blommor, växer allmänt i ängar och betesmarker. Den lämnar ett gott bidrag till betet och återväxer fort. D. prisas i utländska skrifter som en värdefull betesväxt och har enligt undersökning av L. F. Nilsson högt innehåll av växtnäring — omkring 11 $^{1}/_{2}$ råprotein med över 90 % smältbarhet, över 50 % kvävefria extraktämnen men blott omkring 15 % växttråd.

Daggmaskar, regnmaskar, *Lumbricidæ,* 2-könade (hermafroditiska) maskar, som leva i gångar i jorden. De krypa med hjälp av styva borst, varav de hava 2 på varje ring. Deras föda

består av de organiska ämnena i den jord, de sluka, då de gräva sig fram i jorden, samt av ruttnande växtdelar. De draga även friska sådana av mjuk beskaffenhet ned i sina gångar och begjuta dem med spott, som påskyndar deras sönderdelning, varefter masken kan sluka dem. D. göra icke någon skada på växterna men däremot stort gagn genom sina gångar, som öppna jorden för luftens och vattnets inträngande samt för växtrötterna, vilka finna riklig näring i den träck, varmed maskgångarna beklädas. Dessutom bildar den jordblandade träck, som de föra upp till ytan, ett fruktbart och luckert ytlager, varigenom de sålunda fördjupa matjorden. I regel tyder rikedom på d. i jorden på fruktbarhet, vilket dock beror såväl på deras fruktbargörande verkan, som därpå att maskarna älska en lucker jord rik på växtlämningar.

Daggpunkt. Se Dagg.

Daglönare. Se Arbetare.

Daglilja, *Hemerocallis,* ett liljesläkte, varav flere arter, härstammande dels från Sydeuropa, dels från Asiens tempererade trakter, rätt allmänt odlas som prydnadsväxter, planterade som grupper eller infattningar, i stenpartier o. s. v. Mycket vanlig i våra trädgårdar är den gula dagliljan, *H. flava* L., från S. Europa, med långa, jämnbreda, ljusgröna blad och trattlika, orangegula, välluktande blommor på 2—3 fots höga stänglar, samt den kinesiska *H. fulva* L. med bredare, mycket långa blad och större brungula men luktlösa blommor. Äro fullt härdiga åtminstone i mellersta Sverige. Jfr Blomsterodling.

Dagsverke. 1. Skattedagsverken. Redan i hednatid ålåg vissa gårdar att utgöra arbete åt templen, och denna skyldighet kvarstod, sedan dessa övergått till konungen. Under

Cynosurus. Se Kamäxing.

Cyperaceæ. Se Halvgräs.

Cypress, *Cupressus,* ett såväl i Europa och Asien som Amerika förekommande släkte av ständigt grönskande barrträd med fjällika, tilltryckta blad och hårda kottar med sköldlika kottefjäll. Den sydeuropeiska *C. sempervivens,* L., som bildar ett spetsigt pyramidformigt träd, användes sedan gammalt i medelhavsländerna som prydnad vid tempel och begravningsplatser; dess ved lämnar på grund av sin hårdhet och lätthet att antaga fin polityr ett högt värderat snickerivirke. Tål ej Sveriges vinterklimat. Med namnet C. betecknas stundom, men med orätt, de hos oss mycket härdiga arterna av släktet Thuja (se d. o.).

Cyprinus. Se Karp.

Cypselus. Se Tornsvala.

Cysticercus. Se Binnikemask.

Cystin. Se Äggviteartade ämnen.

Cytisin. Se Alkaloid.

Cytisus. Se Guldregn.

D.

Dactylis. Se Hundäxing.

Dagg. Den fria luften innehåller alltid fuktighet, men den mängd, som luften kan hålla upplöst i ångform, beror på dess värmegrad. Om denna sjunker, så att luften ej längre kan hålla hela sitt innehåll av vatten i ångform, utfälles överskottet såsom d. eller under fryspunkten som rimfrost. Den värmegrad, vid vilken, luften sålunda blir mättad med fuktighet, kallas luftens daggpunkt, och denna är lägre, ju mindre fuktighet luften innehåller. D. bildas således, då luftvärmen sjunker, ss. på kvällar, samt i synnerhet på gräsmark, emedan värmestrålningen är synnerligen stor från bladens yta och därmed följande avkylning av markytan betydlig, samt tillika bladen avdunsta mycket vatten. Daggfällningen är särskilt stark på lågt liggande mark, beroende därpå, att kall luft nedsjunker dit från högre mark. Daggbildningen börjar tidigare, ju fuktigare luften är, och därför särskilt tidigt, då luften efter ihållande regn klarnar upp, så att värmestrålningen ökas; i mulet och blåsigt väder faller däremot ej d. — Den fallna daggen har ingen betydelse för fyllande av växternas vattenbehov. Dess mängd är för liten för att kunna nedtränga till växtrötterna och avtager, i den mån jorden blir torr och växternas vattenbehov större. Däremot har d.-fällningen en viss betydelse i avseende på frostfaran, i det att vid vattnets utfällande frigöres värme, som motverkar frost. (Se d. o.)

Daggkåpa, *Alchemilla vulgaris L.* av rosenfamiljen *(Rosaceæ);* flerårig lågväxande ört med njurformiga, veckade blad och små gulaktiga blommor, växer allmänt i ängar och betesmarker. Den lämnar ett gott bidrag till betet och återväxer fort. D. prisas i utländska skrifter som en värdefull betesväxt och har enligt undersökning av L. F. Nilsson högt innehåll av växtnäring — omkring 11 $^{1}/_{2}$ råprotein med över 90 % smältbarhet, över 50 % kvävefria extraktämnen men blott omkring 15 % växttråd.

Daggmaskar, regnmaskar, *Lumbricidæ,* 2-könade (hermafroditiska) maskar, som leva i gångar i jorden. De krypa med hjälp av styva borst, varav de hava 2 på varje ring. Deras föda består av de organiska ämnena i den jord, de sluka, då de gräva sig fram i jorden, samt av ruttnande växtdelar. De draga även friska sådana av mjuk beskaffenhet ned i sina gångar och begjuta dem med spott, som påskyndar deras sönderdelning, varefter masken kan sluka dem. D. göra icke någon skada på växterna men däremot stort gagn genom sina gångar, som öppna jorden för luftens och vattnets inträngande samt för växtrötterna, vilka finna riklig näring i den träck, varmed maskgångarna beklädas. Dessutom bildar den jordblandade träck, som de föra upp till ytan, ett fruktbart och luckert ytlager, varigenom de sålunda fördjupa matjorden. I regel tyder rikedom på d. i jorden på fruktbarhet, vilket dock beror såväl på deras fruktbargörande verkan, som därpå att maskarna älska en lucker jord rik på växtlämningar.

Daggpunkt. Se Dagg.

Daglönare. Se Arbetare.

Daglilja, *Hemerocallis,* ett liljesläkte, varav flere arter, härstammande dels från Sydeuropa, dels från Asiens tempererade trakter, rätt allmänt odlas som prydnadsväxter, planterade som grupper eller infattningar, i stenpartier o. s. v. Mycket vanlig i våra trädgårdar är den gula dagliljan, *H. flava* L., från S. Europa, med långa, jämnbreda, ljusgröna blad och trattlika, orangegula, välluktande blommor på 2—3 fots höga stänglar, samt den kinesiska *H. fulva* L. med bredare, mycket långa blad och större brungula men luktlösa blommor. Äro fullt härdiga åtminstone i mellersta Sverige. Jfr Blomsterodling.

Dagsverke. 1. Skattedagsverken. Redan i hednatid ålåg vissa gårdar att utgöra arbete åt templen, och denna skyldighet kvarstod, sedan dessa övergått till konungen. Under

Cynosurus. Se Kamäxing.

Cyperaceæ. Se Halvgräs.

Cypress, *Cupressus,* ett såväl i Europa och Asien som Amerika förekommande släkte av ständigt grönskande barrträd med fjällika, tilltryckta blad och hårda kottar med sköldlika kottefjäll. Den sydeuropeiska *C. sempervivens,* L., som bildar ett spetsigt pyramidformigt träd, användes sedan gammalt i medelhavsländerna som prydnad vid tempel och begravningsplatser; dess ved lämnar på grund av sin hårdhet och lätthet att antaga fin polityr ett högt värderat snickerivirke. Tål ej Sveriges vinterklimat. Med namnet C. betecknas stundom, men med orätt, de hos oss mycket härdiga arterna av släktet Thuja (se d. o.).

Cyprinus. Se Karp.

Cypselus. Se Tornsvala.

Cysticercus. Se Binnikemask.

Cystin. Se Äggviteartade ämnen.

Cytisin. Se Alkaloid.

Cytisus. Se Guldregn.

D.

Dactylis. Se Hundäxing.

Dagg. Den fria luften innehåller alltid fuktighet, men den mängd, som luften kan hålla upplöst i ångform, beror på dess värmegrad. Om denna sjunker, så att luften ej längre kan hålla hela sitt innehåll av vatten i ångform, utfälles överskottet såsom d. eller under fryspunkten som rimfrost. Den värmegrad, vid vilken, luften sålunda blir mättad med fuktighet, kallas luftens daggpunkt, och denna är lägre, ju mindre fuktighet luften innehåller. D. bildas således, då luftvärmen sjunker, ss. på kvällar, samt i synnerhet på gräsmark, emedan värmestrålningen är synnerligen stor från bladens yta och därmed följande avkylning av markytan betydlig, samt tillika bladen avdunsta mycket vatten. Daggfällningen är särskilt stark på lågt liggande mark, beroende därpå, att kall luft nedsjunker dit från högre mark. Daggbildningen börjar tidigare, ju fuktigare luften är, och därför särskilt tidigt, då luften efter ihållande regn klarnar upp, så att värmestrålningen ökas; i mulet och blåsigt väder faller däremot ej d. — Den fallna daggen har ingen betydelse för fyllande av växternas vattenbehov. Dess mängd är för liten för att kunna nedtränga till växtrötterna och avtager, i den mån jorden blir torr och växternas vattenbehov större. Däremot har d.-fällningen en viss betydelse i avseende på frostfaran, i det att vid vattnets utfällande frigöres värme, som motverkar frost. (Se d. o.)

Daggkåpa, *Alchemilla vulgaris L.* av rosenfamiljen *(Rosaceæ);* flerårig lågväxande ört med njurformiga, veckade blad och små gulaktiga blommor, växer allmänt i ängar och betesmarker. Den lämnar ett gott bidrag till betet och återväxer fort. D. prisas i utländska skrifter som en värdefull betesväxt och har enligt undersökning av L. F. Nilsson högt innehåll av växtnäring — omkring 11 $^1/_2$ råprotein med över 90 % smältbarhet, över 50 % kvävefria extraktämnen men blott omkring 15 % växttråd.

Daggmaskar, regnmaskar, *Lumbricidæ,* 2-könade (hermafroditiska) maskar, som leva i gångar i jorden. De krypa med hjälp av styva borst, varav de hava 2 på varje ring. Deras föda består av de organiska ämnena i den jord, de sluka, då de gräva sig fram i jorden, samt av ruttnande växtdelar. De draga även friska sådana av mjuk beskaffenhet ned i sina gångar och begjuta dem med spott, som påskyndar deras sönderdelning, varefter masken kan sluka dem. D. göra icke någon skada på växterna men däremot stort gagn genom sina gångar, som öppna jorden för luftens och vattnets inträngande samt för växtrötterna, vilka finna riklig näring i den träck, varmed maskgångarna beklädas. Dessutom bildar den jordblandade träck, som de föra upp till ytan, ett fruktbart och luckert ytlager, varigenom de sålunda fördjupa matjorden. I regel tyder rikedom på d. i jorden på fruktbarhet, vilket dock beror såväl på deras fruktbargörande verkan, som därpå att maskarna älska en lucker jord rik på växtlämningar.

Daggpunkt. Se Dagg.

Daglönare. Se Arbetare.

Daglilja, *Hemerocallis,* ett liljesläkte, varav flere arter, härstammande dels från Sydeuropa, dels från Asiens tempererade trakter, rätt allmänt odlas som prydnadsväxter, planterade som grupper eller infattningar, i stenpartier o. s. v. Mycket vanlig i våra trädgårdar är den gula dagliljan, *H. flava* L., från S. Europa, med långa, jämnbreda, ljusgröna blad och trattlika, orangegula, välluktande blommor på 2—3 fots höga stänglar, samt den kinesiska *H. fulva* L. med bredare, mycket långa blad och större brungula men luktlösa blommor. Äro fullt härdiga åtminstone i mellersta Sverige. Jfr Blomsterodling.

Dagsverke. 1. Skattedagsverken. Redan i hednatid ålåg vissa gårdar att utgöra arbete åt templen, och denna skyldighet kvarstod, sedan dessa övergått till konungen. Under

medeltiden utgingo även vissa utskylder till kronan från all oprivilegierad jord i form av arbetsskyldighet vid byggande av borgar m. m. Denna dagsverksskyldighet till kronan inlades senare i grundräntan och förvandlades till penningutskylder. Likaså har prästerskapet sedan gammalt haft rätt till dagsverke från oprivilegierad jord i socknen. Genom förläning av konungen samt genom mer eller mindre frivillig underkastelse blevo självägande bondgårdar under medeltiden i stor utsträckning underlydande under adelns och biskoparnas gårdar ined en alltmer utsträckt skyldighet att utgöra d. vid dessa, likasom även förekom, att landbo å annans nybygge eller torp helt eller delvis utgjorde sin avgäld med dagsverken hos jordägaren (hoveri). Under adelsgodsen kom sålunda att lyda en stor mängd dagsverksskyldiga godsbönder, vilkas äganderätt till sin jord med tiden blev allt mer oklar. Genom skiften och andra regleringar har småningom dagsverksskyldigheten i allmänhet avlösts av penningarrende.

2. Vanlig grund för arbetsplikt och arbetslön. Se Arbetare, Arbetslön.

Dagsverksjournal, Dagsverkslista, Dagsverkskonto. Se Bokföring.

Dagvatten, ytvatten, det vatten, som framrinner på markens yta, verkar skadligt på odlad jord genom att hopslamma dess yta, varigenom luftens tillträde till underliggande jord hämmas och skorpa uppkommer vid upptorkning. På gräsbevuxen jord kan tidvis under vår och sommar framrinnande d. verka fördelaktigt på växtligheten, om jorden dessemellan torrlägges, men eljes försumpande. Jfr Dikning, Bevattning.

Dahlia, georgin, ett korgblommigt släkte, fam. *Compositæ,* varav från dess hemland, Mexiko, flere arter införts till Europa och blivit högt värderade prydnadsväxter. De äro storvuxna örter med överlevande köttiga rotknölar, pardelade blad och stora korgar med enkel krans strålblommor kring rörformiga diskblommor, i lysande färger (vitt, gult, rött, violett). Den vanligaste arten, *D. variabilis* Desf., har utvecklats till stor mångfald i avseende å form och färg, med enkla eller dubbla (blott strål-)blommor. Även några andra arter odlas. D. tål ej vinterkölden, utan på hösten upptagas rotknölarna och förvaras torrt och frostfritt för uppdragande av nästa års plantor. Utom genom rotknölar förökas D. även genom sticklingar och stundom genom frö. Frö sås i februari i bänk. Rotknölarna planteras på våren, och av de framskjutande skotten tagas sticklingar. Först vid full säkerhet mot frost utplanteras de på ena eller andra sättet erhållna plantorna.

Damm. 1. För att torrlägga och mot översvämning skydda mark, som ligger intill vattendrag eller sjö, eller indämma vatten vid bevattningsanläggning bygges mot vattnet en fast vall eller damm till sådan höjd, att vallens krön når över högvattenytan. Vallens höjd över denna göres större, ju starkare påfrestningen är från vattnet till följd av strömstyrkan eller vattnets höjd över innanför liggande mark, omkring 0.5 m. över högvattenytan vid mindre invallningar till 1 m. eller mer vid höga vallar mot större vattendrag. För att bliva tät måste vallen ligga på ogenomsläpplig grund, och då ytjorden ej fyller denna fordran, bör den avschaktas ned till älven och, om så är nödigt, uppgrävas en grav ned till tätt bottenlager och fylles med puddlad lera, helst blandad med något sand. Vallen uppföres sedan av tillgänglig jord, som påföres i högst fotstjocka varv, vilka noga hopstampas. I stället för hela vallen göres stundom blött en kärna i mitten av stampad lera eller betong, intill vilken jorden påfylles, eller ock förstärkes den mot vattnet vettande slänten med ett minst fotstjockt lager av tätt stampad, fet lera. Denna slänt skyddas för bortslamning genom att gräsbindas eller stensättas och lägges i svag lutning, högst 1 : 1.5, då den är stensatt, eljes högst 1 : 2, men med än svagare dosering, ju högre vallen och ju starkare vattnets rörelse är. Krönets bredd bör stå i direkt förhållande till vallens höjd, vid 1 m. höjd 0.6—1 m. bredd, vid 3 m. höjd 2 m. bredd.

Fångdamm.

2. För att avhålla vattnet under byggnadsarbeten i sjöar och vattendrag uppföras tillfälliga fångdammar. I grunt och stillastående vatten användes en enkel fångdamm, som utgöres av en rad på 1.2—1.5 m. avstånd nedslagna pålar, med övre ändarna intappade i en på dem vågrätt liggande stock;

Kajdamm.

medeltiden utgingo även vissa utskylder till kronan från all oprivilegierad jord i form av arbetsskyldighet vid byggande av borgar m. m. Denna dagsverksskyldighet till kronan inlades senare i grundräntan och förvandlades till penningutskylder. Likaså har prästerskapet sedan gammalt haft rätt till dagsverke från oprivilegierad jord i socknen. Genom förläning av konungen samt genom mer eller mindre frivillig underkastelse blevo självägande bondgårdar under medeltiden i stor utsträckning underlydande under adelns och biskoparnas gårdar ined en alltmer utsträckt skyldighet att utgöra d. vid dessa, likasom även förekom, att landbo å annans nybygge eller torp helt eller delvis utgjorde sin avgäld med dagsverken hos jordägaren (hoveri). Under adelsgodsen kom sålunda att lyda en stor mängd dagsverksskyldiga godsbönder, vilkas äganderätt till sin jord med tiden blev allt mer oklar. Genom skiften och andra regleringar har småningom dagsverksskyldigheten i allmänhet avlösts av penningarrende.

2. Vanlig grund för arbetsplikt och arbetslön. Se Arbetare, Arbetslön.

Dagsverksjournal, Dagsverkslista, Dagsverkskonto. Se Bokföring.

Dagvatten, ytvatten, det vatten, som framrinner på markens yta, verkar skadligt på odlad jord genom att hopslamma dess yta, varigenom luftens tillträde till underliggande jord hämmas och skorpa uppkommer vid upptorkning. På gräsbevuxen jord kan tidvis under vår och sommar framrinnande d. verka fördelaktigt på växtligheten, om jorden dessemellan torrlägges, men eljes försumpande. Jfr Dikning, Bevattning.

Dahlia, georgin, ett korgblommigt släkte, fam. *Compositæ,* varav från dess hemland, Mexiko, flere arter införts till Europa och blivit högt värderade prydnadsväxter. De äro storvuxna örter med överlevande köttiga rotknölar, pardelade blad och stora korgar med enkel krans strålblommor kring rörformiga diskblommor, i lysande färger (vitt, gult, rött, violett). Den vanligaste arten, *D. variabilis* Desf., har utvecklats till stor mångfald i avseende å form och färg, med enkla eller dubbla (blott strål-)blommor. Även några andra arter odlas. D. tål ej vinterkölden, utan på hösten upptagas rotknölarna och förvaras torrt och frostfritt för uppdragande av nästa års plantor. Utom genom rotknölar förökas D. även genom sticklingar och stundom genom frö. Frö sås i februari i bänk. Rotknölarna planteras på våren, och av de framskjutande skotten tagas sticklingar. Först vid full säkerhet mot frost utplanteras de på ena eller andra sättet erhållna plantorna.

Damm. 1. För att torrlägga och mot översvämning skydda mark, som ligger intill vattendrag eller sjö, eller indämma vatten vid bevattningsanläggning bygges mot vattnet en fast vall eller damm till sådan höjd, att vallens krön når över högvattenytan. Vallens höjd över denna göres större, ju starkare påfrestningen är från vattnet till följd av strömstyrkan eller vattnets höjd över innanför liggande mark, omkring 0.5 m. över högvattenytan vid mindre invallningar till 1 m. eller mer vid höga vallar mot större vattendrag. För att bliva tät måste vallen ligga på ogenomsläpplig grund, och då ytjorden ej fyller denna fordran, bör den avschaktas ned till älven och, om så är nödigt, uppgräves en grav ned till tätt bottenlager och fylles med puddlad lera, helst blandad med något sand. Vallen uppföres sedan av tillgänglig jord, som påföres i högst fotstjocka varv, vilka noga hopstampas. I stället för hela vallen göres stundom blött en kärna i mitten av stampad lera eller betong, intill vilken jorden påfylles, eller ock förstärkes den mot vattnet vettande slänten med ett minst fotstjockt lager av tätt stampad, fet lera. Denna slänt skyddas för bortslamning genom att gräsbindas eller stensättas och lägges i svag lutning, högst 1 : 1.5, då den är stensatt, eljes högst 1 : 2, men med än svagare dosering, ju högre vallen och ju starkare vattnets rörelse är. Krönets bredd bör stå i direkt förhållande till vallens höjd, vid 1 m. höjd 0.6—1 m. bredd, vid 3 m. höjd 2 m. bredd.

Fångdamm.

2. För att avhålla vattnet under byggnadsarbeten i sjöar och vattendrag uppföras tillfälliga fångdammar. I grunt och stillastående vatten användes en enkel fångdamm, som utgöres av en rad på 1.2—1.5 m. avstånd nedslagna pålar, med övre ändarna intappade i en på dem vågrätt liggande stock;

Kajdamm.

medeltiden utgingo även vissa utskylder till kronan från all oprivilegierad jord i form av arbetsskyldighet vid byggande av borgar m. m. Denna dagsverksskyldighet till kronan inlades senare i grundräntan och förvandlades till penningutskylder. Likaså har prästerskapet sedan gammalt haft rätt till dagsverke från oprivilegierad jord i socknen. Genom förläning av konungen samt genom mer eller mindre frivillig underkastelse blevo självägande bondgårdar under medeltiden i stor utsträckning underlydande under adelns och biskoparnas gårdar ined en alltmer utsträckt skyldighet att utgöra d. vid dessa, likasom även förekom, att landbo å annans nybygge eller torp helt eller delvis utgjorde sin avgäld med dagsverken hos jordägaren (hoveri). Under adelsgodsen kom sålunda att lyda en stor mängd dagsverksskyldiga godsbönder, vilkas äganderätt till sin jord med tiden blev allt mer oklar. Genom skiften och andra regleringar har småningom dagsverksskyldigheten i allmänhet avlösts av penningarrende.

2. Vanlig grund för arbetsplikt och arbetslön. Se Arbetare, Arbetslön.

Dagsverksjournal, Dagsverkslista, Dagsverkskonto. Se Bokföring.

Dagvatten, ytvatten, det vatten, som framrinner på markens yta, verkar skadligt på odlad jord genom att hopslamma dess yta, varigenom luftens tillträde till underliggande jord hämmas och skorpa uppkommer vid upptorkning. På gräsbevuxen jord kan tidvis under vår och sommar framrinnande d. verka fördelaktigt på växtligheten, om jorden dessemellan torrlägges, men eljes försumpande. Jfr Dikning, Bevattning.

Dahlia, georgin, ett korgblommigt släkte, fam. *Compositæ,* varav från dess hemland, Mexiko, flere arter införts till Europa och blivit högt värderade prydnadsväxter. De äro storvuxna örter med överlevande köttiga rotknölar, pardelade blad och stora korgar med enkel krans strålblommor kring rörformiga diskblommor, i lysande färger (vitt, gult, rött, violett). Den vanligaste arten, *D. variabilis* Desf., har utvecklats till stor mångfald i avseende å form och färg, med enkla eller dubbla (blott strål-)blommor. Även några andra arter odlas. D. tål ej vinterkölden, utan på hösten upptagas rotknölarna och förvaras torrt och frostfritt för uppdragande av nästa års plantor. Utom genom rotknölar förökas D. även genom sticklingar och stundom genom frö. Frö sås i februari i bänk. Rotknölarna planteras på våren, och av de framskjutande skotten tagas sticklingar. Först vid full säkerhet mot frost utplanteras de på ena eller andra sättet erhållna plantorna.

Damm. 1. För att torrlägga och mot översvämning skydda mark, som ligger intill vattendrag eller sjö, eller indämma vatten vid bevattningsanläggning bygges mot vattnet en fast vall eller damm till sådan höjd, att vallens krön når över högvattenytan. Vallens höjd över denna göres större, ju starkare påfrestningen är från vattnet till följd av strömstyrkan eller vattnets höjd över innanför liggande mark, omkring 0.5 m. över högvattenytan vid mindre invallningar till 1 m. eller mer vid höga vallar mot större vattendrag. För att bliva tät måste vallen ligga på ogenomsläpplig grund, och då ytjorden ej fyller denna fordran, bör den avschaktas ned till älven och, om så är nödigt, uppgräves en grav ned till tätt bottenlager och fylles med puddlad lera, helst blandad med något sand. Vallen uppföres sedan av tillgänglig jord, som påföres i högst fotstjocka varv, vilka noga hopstampas. I stället för hela vallen göres stundom blött en kärna i mitten av stampad lera eller betong, intill vilken jorden påfylles, eller ock förstärkes den mot vattnet vettande slänten med ett minst fotstjockt lager av tätt stampad, fet lera. Denna slänt skyddas för bortslamning genom att gräsbindas eller stensättas och lägges i svag lutning, högst 1 : 1.5, då den är stensatt, eljes högst 1 : 2, men med än svagare dosering, ju högre vallen och ju starkare vattnets rörelse är. Krönets bredd bör stå i direkt förhållande till vallens höjd, vid 1 m. höjd 0.6—1 m. bredd, vid 3 m. höjd 2 m. bredd.

Fångdamm.

2. För att avhålla vattnet under byggnadsarbeten i sjöar och vattendrag uppföras tillfälliga fångdammar. I grunt och stillastående vatten användes en enkel fångdamm, som utgöres av en rad på 1.2—1.5 m. avstånd nedslagna pålar, med övre ändarna intappade i en på dem vågrätt liggande stock;

Kajdamm.

medeltiden utgingo även vissa utskylder till kronan från all oprivilegierad jord i form av arbetsskyldighet vid byggande av borgar m. m. Denna dagsverksskyldighet till kronan inlades senare i grundräntan och förvandlades till penningutskylder. Likaså har prästerskapet sedan gammalt haft rätt till dagsverke från oprivilegierad jord i socknen. Genom förläning av konungen samt genom mer eller mindre frivillig underkastelse blevo självägande bondgårdar under medeltiden i stor utsträckning underlydande under adelns och biskoparnas gårdar ined en alltmer utsträckt skyldighet att utgöra d. vid dessa, likasom även förekom, att landbo å annans nybygge eller torp helt eller delvis utgjorde sin avgäld med dagsverken hos jordägaren (hoveri). Under adelsgodsen kom sålunda att lyda en stor mängd dagsverksskyldiga godsbönder, vilkas äganderätt till sin jord med tiden blev allt mer oklar. Genom skiften och andra regleringar har småningom dagsverksskyldigheten i allmänhet avlösts av penningarrende.

2. Vanlig grund för arbetsplikt och arbetslön. Se Arbetare, Arbetslön.

Dagsverksjournal, Dagsverkslista, Dagsverkskonto. Se Bokföring.

Dagvatten, ytvatten, det vatten, som framrinner på markens yta, verkar skadligt på odlad jord genom att hopslamma dess yta, varigenom luftens tillträde till underliggande jord hämmas och skorpa uppkommer vid upptorkning. På gräsbevuxen jord kan tidvis under vår och sommar framrinnande d. verka fördelaktigt på växtligheten, om jorden dessemellan torrlägges, men eljes försumpande. Jfr Dikning, Bevattning.

Dahlia, georgin, ett korgblommigt släkte, fam. *Compositæ,* varav från dess hemland, Mexiko, flere arter införts till Europa och blivit högt värderade prydnadsväxter. De äro storvuxna örter med överlevande köttiga rotknölar, pardelade blad och stora korgar med enkel krans strålblommor kring rörformiga diskblommor, i lysande färger (vitt, gult, rött, violett). Den vanligaste arten, *D. variabilis* Desf., har utvecklats till stor mångfald i avseende å form och färg, med enkla eller dubbla (blott strål-)blommor. Även några andra arter odlas. D. tål ej vinterkölden, utan på hösten upptagas rotknölarna och förvaras torrt och frostfritt för uppdragande av nästa års plantor. Utom genom rotknölar förökas D. även genom sticklingar och stundom genom frö. Frö sås i februari i bänk. Rotknölarna planteras på våren, och av de framskjutande skotten tagas sticklingar. Först vid full säkerhet mot frost

utplanteras de på ena eller andra sättet erhållna plantorna.

Damm. 1. För att torrlägga och mot översvämning skydda mark, som ligger intill vattendrag eller sjö, eller indämma vatten vid bevattningsanläggning bygges mot vattnet en fast vall eller damm till sådan höjd, att vallens krön når över högvattenytan. Vallens höjd över denna göres större, ju starkare påfrestningen är från vattnet till följd av strömstyrkan eller vattnets höjd över innanför liggande mark, omkring 0.5 m. över högvattenytan vid mindre invallningar till 1 m. eller mer vid höga vallar mot större vattendrag. För att bliva tät måste vallen ligga på ogenomsläpplig grund, och då ytjorden ej fyller denna fordran, bör den avschaktas ned till älven och, om så är nödigt, uppgräves en grav ned till tätt bottenlager och fylles med puddlad lera, helst blandad med något sand. Vallen uppföres sedan av tillgänglig jord, som påföres i högst fotstjocka varv, vilka noga hopstampas. I stället för hela vallen göres stundom blött en kärna i mitten av stampad lera eller betong, intill vilken jorden påfylles, eller ock förstärkes den mot vattnet vettande slänten med ett minst fotstjockt lager av tätt stampad, fet lera. Denna slänt skyddas för bortslamning genom att gräsbindas eller stensättas och lägges i svag lutning, högst 1 : 1.5, då den är stensatt, eljes högst 1 : 2, men med än svagare dosering, ju högre vallen och ju starkare vattnets rörelse är. Krönets bredd bör stå i direkt förhållande till vallens höjd, vid 1 m. höjd 0.6—1 m. bredd, vid 3 m. höjd 2 m. bredd.

Fångdamm.

2. För att avhålla vattnet under byggnadsarbeten i sjöar och vattendrag uppföras tillfälliga fångdammar. I grunt och stillastående vatten användes en enkel fångdamm, som utgöres av en rad på 1.2—1.5 m. avstånd nedslagna pålar, med övre ändarna intappade i en på dem vågrätt liggande stock;

Kajdamm.

medeltiden utgingo även vissa utskylder till kronan från all oprivilegierad jord i form av arbetsskyldighet vid byggande av borgar m. m. Denna dagsverksskyldighet till kronan inlades senare i grundräntan och förvandlades till penningutskylder. Likaså har prästerskapet sedan gammalt haft rätt till dagsverke från oprivilegierad jord i socknen. Genom förläning av konungen samt genom mer eller mindre frivillig underkastelse blevo självägande bondgårdar under medeltiden i stor utsträckning underlydande under adelns och biskoparnas gårdar ined en alltmer utsträckt skyldighet att utgöra d. vid dessa, likasom även förekom, att landbo å annans nybygge eller torp helt eller delvis utgjorde sin avgäld med dagsverken hos jordägaren (hoveri). Under adelsgodsen kom sålunda att lyda en stor mängd dagsverksskyldiga godsbönder, vilkas äganderätt till sin jord med tiden blev allt mer oklar. Genom skiften och andra regleringar har småningom dagsverksskyldigheten i allmänhet avlösts av penningarrende.

2. Vanlig grund för arbetsplikt och arbetslön. Se Arbetare, Arbetslön.

Dagsverksjournal, Dagsverkslista, Dagsverkskonto. Se Bokföring.

Dagvatten, ytvatten, det vatten, som framrinner på markens yta, verkar skadligt på odlad jord genom att hopslamma dess yta, varigenom luftens tillträde till underliggande jord hämmas och skorpa uppkommer vid upptorkning. På gräsbevuxen jord kan tidvis under vår och sommar framrinnande d. verka fördelaktigt på växtligheten, om jorden dessemellan torrlägges, men eljes försumpande. Jfr Dikning, Bevattning.

Dahlia, georgin, ett korgblommigt släkte, fam. *Compositæ,* varav från dess hemland, Mexiko, flere arter införts till Europa och blivit högt värderade prydnadsväxter. De äro storvuxna örter med överlevande köttiga rotknölar, pardelade blad och stora korgar med enkel krans strålblommor kring rörformiga diskblommor, i lysande färger (vitt, gult, rött, violett). Den vanligaste arten, *D. variabilis* Desf., har utvecklats till stor mångfald i avseende å form och färg, med enkla eller dubbla (blott strål-)blommor. Även några andra arter odlas. D. tål ej vinterkölden, utan på hösten upptagas rotknölarna och förvaras torrt och frostfritt för uppdragande av nästa års plantor. Utom genom rotknölar förökas D. även genom sticklingar och stundom genom frö. Frö sås i februari i bänk. Rotknölarna planteras på våren, och av de framskjutande skotten tagas sticklingar. Först vid full säkerhet mot frost utplanteras de på ena eller andra sättet erhållna plantorna.

Damm. 1. För att torrlägga och mot översvämning skydda mark, som ligger intill vattendrag eller sjö, eller indämma vatten vid bevattningsanläggning bygges mot vattnet en fast vall eller damm till sådan höjd, att vallens krön når över högvattenytan. Vallens höjd över denna göres större, ju starkare påfrestningen är från vattnet till följd av strömstyrkan eller vattnets höjd över innanför liggande mark, omkring 0.5 m. över högvattenytan vid mindre invallningar till 1 m. eller mer vid höga vallar mot större vattendrag. För att bliva tät måste vallen ligga på ogenomsläpplig grund, och då ytjorden ej fyller denna fordran, bör den avschaktas ned till älven och, om så är nödigt, uppgräves en grav ned till tätt bottenlager och fylles med puddlad lera, helst blandad med något sand. Vallen uppföres sedan av tillgänglig jord, som påföres i högst fotstjocka varv, vilka noga hopstampas. I stället för hela vallen göres stundom blött en kärna i mitten av stampad lera eller betong, intill vilken jorden påfylles, eller ock förstärkes den mot vattnet vettande slänten med ett minst fotstjockt lager av tätt stampad, fet lera. Denna slänt skyddas för bortslamning genom att gräsbindas eller stensättas och lägges i svag lutning, högst 1 : 1.5, då den är stensatt, eljes högst 1 : 2, men med än svagare dosering, ju högre vallen och ju starkare vattnets rörelse är. Krönets bredd bör stå i direkt förhållande till vallens höjd, vid 1 m. höjd 0.6—1 m. bredd, vid 3 m. höjd 2 m. bredd.

Fångdamm.

2. För att avhålla vattnet under byggnadsarbeten i sjöar och vattendrag uppföras tillfälliga fångdammar. I grunt och stillastående vatten användes en enkel fångdamm, som utgöres av en rad på 1.2—1.5 m. avstånd nedslagna pålar, med övre ändarna intappade i en på dem vågrätt liggande stock;

Kajdamm.

mot denna vila i botten neddrivna plankor, och mot dem fylles jord. Även användas kajdammar bestående av med strävor stödda, snett ställda bjälkar, på vilka vila liggande bjälkar, som utgöra stöd för en plankvägg med jordfyllning. Vid större påfrestning av vattnet brukas koffertdammar bestående av två parallella enkla fångdammar med mellanrummet fyllt av jord.

Koffertdamm.

3. För att hålla vattnet i en sjö eller ett vattendrag uppdämt, för att öka fallhöjden vid vattenverk eller utjämna avrinningen från ett vattenmagasin (dammsjöar) användas dammar, som vanligen timras av bjälkar eller muras av betong eller naturlig sten. Dammen består vanligen av fasta landfästen samt, där strömfårans bredd så fordrar, mellan dem stående murpelare och mellan dessa luckor, medels vilka vattnet kan avstängas eller påsläppas. Dammens övre krön eller skibord står i jämnhöjd med det tillströmmande vattnets lågvattenyta och skibordet under luckorna över det bortrinnande vattnets lågvattenyta.

4. Fiskdamm. Byggandet av en fiskdamm bör föregås av en noggrann undersökning av det för anläggningen ifrågasatta området. Genom avvägning undersökes bottnens lutningsförhållanden och utmärkes strandlinjen med stickor, så att de för vattenuppdämningen erforderliga vallarnas sträckning och dimensioner ävensom den blivande dammens strandgränser kunna noga bestämmas. Vallarnas sträckning ävensom deras höjd på olika punkter utmärkas genom i marken nedslagna stakar. — Bottnens ogenomsläpplighet är av den största betydelse, isynnerhet där det är fråga om s. k. nederbördsdammar, d. v. s. dammar, som icke kunna spisas från någon ständigt rinnande bäck eller å utan uteslutande äro beroende av dagvattnet från omgivande marker, och bör därför undersökas, innan dammen bygges. Är bottnen ogenomsläpplig (t. ex. av lera eller mo) och äro dammvallarna icke alltför långa, brukar vattenståndet under normala somrar någorlunda stå sig, även om nederbördsområdet är ganska obetydligt i förhållande till dammens areal. Där bottnen är starkt genomsläpplig, är däremot en nästan oavbruten vattentillförsel nödvändig, om vattenståndet skall kunna hållas uppe vid tillräcklig höjd. En så stark vattenomsättning, som (i händelse av tillräcklig vattentillgång) blir följden av en mycket genomsläpplig botten, inverkar också menligt på fiskproduktionen i dammen och minskar eller helt och hållet omintetgör verkan av alla gödslingsåtgärder. Vid undersökningen av bottenbeskaffenheten försöker man också bilda sig ett begrepp om jordmånens större eller mindre fruktbarhet, varav fiskdammens produktivitet i hög grad blir beroende.

Genom nu nämnda undersökningar får man större möjlighet att bedöma, huruvida vattentillgången kan antagas vara tillräcklig. Är man viss om, att vattentillförseln under vårflödet alltid är mer än tillräcklig för dammens fyllande, kan man nämligen, om någon nämnvärd läckningsförlust icke behöver befaras, också antaga, att vattenståndet under normala somrar skall hålla sig någorlunda tillfredsställande.

Vallbyggnadsmaterial bör finnas i närheten. Då det oftast är kärrmarker, som komma till användning för fiskdammanläggningar, är väl förmultnad, svart dyjord det vanligaste byggnadsmaterialet. Dyvallar måste emellertid alltid ganska tungt belastas med grus, varför även detta byggnadsmaterial måste finnas att tillgå, där dyvallar skola byggas. Enbart stritt grus duger icke för vallbyggnadsändamål. Däremot kunna täta och bra vallar byggas av den hårda, nästan cementartade jordart, som kallas mo eller pinnmo. Det bästa vallmaterialet är dock givetvis god, fast lera.

Dammområdets utdikning bör också föregå det egentliga vallbyggnadsarbetet En väl utdikad dammbotten icke blott underlättar utfiskningsarbetet utan är även av stor betydelse för fiskproduktionen. Finnas någonstädes inom dammområdet djupare vattenfyllda hålor (t. ex. torvstick), måste dessa antingen tömmas genom utdikning eller fyllas med jord.

Vallbyggnadsarbetet. Vallsläntens lutning bestämmes i främsta rummet av byggnadsmaterialets beskaffenhet. Göras vallarna av dyjord och grus kan lutningen på slänten i allmänhet vara 1 : 1.5. Kommer god, fast lera till användning, kan slänten göras något brantare (1 : 1.25). Större dammvallar böra icke göras smalare i krönet än 1.5 m. Innan själva jordkörningen börjar, avskalas grässvålen under hela vallbottnen och ett 1/2—1 m. brett dike upptages i vallens längdriktning mitt under det blivande vallkrönet. Dikets djup är beroende på bottenbeskaffenheten men får i regeln icke vara mindre än 1/2 m. Alla i diket förekommande stenar, rötter och stubbaravlägsnas omsorgsfullt. Sedan dessa arbeten utförts, fylles först diket med jord, som väl tillstampas, varefter vallen (helst skiktvis) bygges i höjden och tillstampas. Användes dyjord som vallkärna, göres denna så hög, som den färdiga vallen skall vara, och därefter påköres ett 25—30 cm. tjockt gruslager. Såväl under gruskörningen som senare sätta sig nämligen isynnerhet dyvallar betydligt, vilket måste från början tagas med i räkningen. I vallarna få icke inkomma några grästorvor, rötter m. m. utan endast ren, rotfri jord av det slag, som användes. De grästorvor som avska-. las, där dammaterialet tages, ävensom vid vallbottnarnas iordningställande, läggas, sedan vallen gjorts färdig, på slänterna.

På det ställe, där vallen skär dammens avloppsdike, insättes den s. k. munken, varmed vattenståndet regleras och som bildar dammens avlopp. Munken är ett vinkelböjt, framtill öppet rör, som vanligen göres av trä. Den lodräta delen kallas ståndröret, den vågräta dammröret. Ståndröret, till vars sidoväggar i större munkar böra användas 2 tums plankor, förses invändigt med två falsar, i vilka galler och brädlappar för vattenståndets reglering insättas. I den främre falsen nedfällas först en brädlapp närmast botten, därefter ett eller två galler och ovanpå dessa åter brädlappar åtminstone något högre upp än högsta tillåtna vattenstånd. I den bakre falsen nedfällas brädlappar till den höjd, vartill vattnet i dammen får stiga. I nederbördsdammar med mycket ringa vattentillförsel gör man tre falsar i munkarna. I mellanrummet mellan brädlapparna i de bägge bakersta falsarna packas dyjord för att göra munken absolut tät.

Främre delen av en munk sedd rakt uppifrån. Locket borttaget.

Munken skall givetvis stå så djupt, att dammen fullständigt kan torrläggas, d. v. s. dammrörets botten måste vara i nivå med eller en hårsmån lägre än bottnen i dammens huvuddike. Vid munkens insättning måste största noggrannhet iakttagas. Där munken skall placeras, uppgräves först i vallbottnen ett 3 à 4 dm. djupt dike, som fylles med ren, rotfri dyjord eller lera, som tillstampas till en jämn och fast bädd för dammröret. Sedan munken uppställts, packas hårt med dyjord eller lera runtom dammröret.

Tvärgenomskärning av en dammvall med munk. Vallen gjord av dyjord med grusbelastning.

I dammar, som tidvis hotas av starka vattenflöden, inlägges på något ställe i vallens övre del en trätrumma som reservavlopp. Denna trummas botten skall befinna sig i jämnhöjd med högsta tillåtna vattenståndet, och dess åt dammen vettande öppning skall vara snett avskuren och försedd med ett lutande galler av järnstavar.

Där vatten till dammarna tages från någon bäck eller å, placeras en tilloppsmunk av samma konstruktion som avloppsmunken, dock aldrig med flera än två falsar. Skola större vattenmängder inledas genom munken, och är man för hindrande av vildfisks inträngande tvungen använda täta galler, göras dessa lämpligen vinkelformigt utstående, varigenom den filtrerande ytan betydligt förstoras. Litt.: Ph. Lindstedt. Om byggandet och skötseln av karp- och sutaredammar. Skrifter utg. av S. Sveriges Fiskeriförening. 1912. Harald Nordqvist. Karp- och sutarodling i dammar. 1921.H. N.

Dammhushållning eller **dammkultur** betecknar fiskuppfödning i med konst uppdämda dammar, som kunna avtappas. Den medför avsevärda fördelar framför fiske i naturliga sjöar. Vid dammarnas tömning, som sker på hösten eller på våren, uttages ur dem fisk, sorteras, räknas och väges. Härigenom möjliggöres en noggrann kontroll över fiskbesättningen och ett fastställande av fisktillväxten i varje dariim. Besättningens storlek i varje damm kan sålunda avpassas efter dennas näringstillgång, så att för starka eller för svaga fiskbesättningar kunna undvikas. Är dammen så belägen, att vildfiskar, som äro direkt farliga för de odlade fiskarna eller konkurrera med dem om födan, icke kunna helt utestängas, utgör dess vart eller vartannat år återkommande fullständiga utfiskning ett verksamt medel att hindra de objudna gästernas överhandtagande. Då vid d. någon fångst med vanlig fiskredskap i regel ej förekommer, avlägsnas omsorgsfullt. Sedan dessa arbeten utförts, fylles först diket med jord, som väl tillstampas, varefter vallen (helst skiktvis) bygges i höjden och tillstampas. Användes dyjord som vallkärna, göres denna så hög, som den färdiga vallen skall vara, och därefter påköres ett 25—30 cm. tjockt gruslager. Såväl under gruskörningen som senare sätta sig nämligen isynnerhet dyvallar betydligt, vilket måste från början tagas med i räkningen. I vallarna få icke inkomma några grästorvor, rötter m. m. utan endast ren, rotfri jord av det slag, som användes. De grästorvor som avska-. las, där dammaterialet tages, ävensom vid vallbottnarnas iordningställande, läggas, sedan vallen gjorts färdig, på slänterna.

På det ställe, där vallen skär dammens avloppsdike, insättes den s. k. munken, varmed vattenståndet regleras och som bildar dammens avlopp. Munken är ett vinkelböjt, framtill öppet rör, som vanligen göres av trä. Den lodräta delen kallas ståndröret, den vågräta dammröret. Ståndröret, till vars sidoväggar i större munkar böra användas 2 tums plankor, förses invändigt med två falsar, i vilka galler och brädlappar för vattenståndets reglering insättas. I den främre falsen nedfällas först en brädlapp närmast botten, därefter ett eller två galler och ovanpå dessa åter brädlappar åtminstone något högre upp än högsta tillåtna vattenstånd. I den bakre falsen nedfällas brädlappar till den höjd, vartill vattnet i dammen får stiga. I nederbördsdammar med mycket ringa vattentillförsel gör man tre falsar i munkarna. I mellanrummet mellan brädlapparna i de bägge bakersta falsarna packas dyjord för att göra munken absolut tät.

Främre delen av en munk sedd rakt uppifrån. Locket borttaget.

Munken skall givetvis stå så djupt, att dammen fullständigt kan torrläggas, d. v. s. dammrörets botten måste vara i nivå med eller en hårsmån lägre än bottnen i dammens huvuddike. Vid munkens insättning måste största noggrannhet iakttagas. Där munken skall placeras, uppgräves först i vallbottnen ett 3 à 4 dm. djupt dike, som fylles med ren, rotfri dyjord eller lera, som tillstampas till en jämn och fast bädd för dammröret. Sedan munken uppställts, packas hårt med dyjord eller lera runtom dammröret.

Tvärgenomskärning av en dammvall med munk. Vallen gjord av dyjord med grusbelastning.

I dammar, som tidvis hotas av starka vattenflöden, inlägges på något ställe i vallens övre del en trätrumma som reservavlopp. Denna trummas botten skall befinna sig i jämnhöjd med högsta tillåtna vattenståndet, och dess åt dammen vettande öppning skall vara snett avskuren och försedd med ett lutande galler av järnstavar.

Där vatten till dammarna tages från någon bäck eller å, placeras en tilloppsmunk av samma konstruktion som avloppsmunken, dock aldrig med flera än två falsar. Skola större vattenmängder inledas genom munken, och är man för hindrande av vildfisks inträngande tvungen använda täta galler, göras dessa lämpligen vinkelformigt utstående, varigenom den filtrerande ytan betydligt förstoras. Litt.: Ph. Lindstedt. Om byggandet och skötseln av karp- och sutaredammar. Skrifter utg. av S. Sveriges Fiskeriförening. 1912. Harald Nordqvist. Karp- och sutarodling i dammar. 1921.H. N.

Dammhushållning eller **dammkultur** betecknar fiskuppfödning i med konst uppdämda dammar, som kunna avtappas. Den medför avsevärda fördelar framför fiske i naturliga sjöar. Vid dammarnas tömning, som sker på hösten eller på våren, uttages ur dem fisk, sorteras, räknas och väges. Härigenom möjliggöres en noggrann kontroll över fiskbesättningen och ett fastställande av fisktillväxten i varje dariim. Besättningens storlek i varje damm kan sålunda avpassas efter dennas näringstillgång, så att för starka eller för svaga fiskbesättningar kunna undvikas. Är dammen så belägen, att vildfiskar, som äro direkt farliga för de odlade fiskarna eller konkurrera med dem om födan, icke kunna helt utestängas, utgör dess vart eller vartannat år återkommande fullständiga utfiskning ett verksamt medel att hindra de objudna gästernas överhandtagande. Då vid d. någon fångst med vanlig fiskredskap i regel ej förekommer,bliva kostnaderna för arbete vid fångsten och för redskap mycket mindre än vid fiske i naturliga vatten. Dammbottnarnas periodvis återkommande torrläggning och utluftning främjar utvecklingen av fiskföda under uppdämningsperioderna och motverkar skadliga fiskparasiters och smittsamma sjukdomars uppkomst och spridning. Under torrperioderna kunna också verksamma åtgärder vidtagas för bekämpande av en för fisktillväxten menlig, allt för stark utveckling av den högre vattenväxtligheten. Äro dammbottnarna så djupt utdikade, att de under torrperioderna kunna bearbetas och odlas, kan ett regelrätt växelbruk mellan fisk- och växtodling äga rum, och detta utgör den rationellaste formeln av dammhushållning.

Fisksorter. De fiskslag, som i främsta rummet visat sig lämpliga för odling i dammar, äro karpfiskar (karp och sutare) och laxartade fiskar (regnbags- och bäckforell samt bäckröding).

Med hänsyn till dammarnas och vattnets beskaffenhet samt fiskens föda och behandling hava de karpartade och de laxartade fiskarna mycket olika fordringar. De förra trivas bäst i stillastående vatten, som blir starkt uppvärmt om sommaren, medan de laxartade fiskarna, som här gemensamt betecknas som foreller, fordra starkare vattenomsättning och lägre värmegrad. Då nu dammfiskarnas naturliga föda, som huvudsakligen utgöres av lägre vattendjur, i stillastående, varmt vatten (i karpdammar) utvecklas i större mängd än i djupa, kalla dammar med stark vattenomsättning (forelldammar), måste de förra dammarna av naturen vara mer produktiva än de senare. Men vid forellodling kan den naturliga födan i mycket större utsträckning än vid karp- och sutare-odling ersättas med konstfoder, varför dammarna vid intensiv forellodling trots sin i allmänhet lägre naturliga produktivitet kunna besättas många gånger starkare än vid odling av karp och sutare är möjligt. I förhållande till den alstrade fiskmängden upptar en intensivt driven forellodling därför mycket mindre

areal än en karp- och sutareodling. Oaktat forelldammar sålunda i allmänhet äro mycket mindre än karpdammar, måste tillgången på vatten vara förhållandevis mycket större, då dammarna skola oavbrutet genomströmmas av tillräckliga mängder friskt och icke allt för varmt vatten. Vid karp- och sutareodling behöver vattentillförseln icke vara större, än att den genom läckning och avdunstning skeende vattenförlusten kan ersättas. Är bottnen ogenomsläpplig, dammvallarna täta och nederbördsområdet tillräckligt stort i förhållande till dammarnas ytvidd, kunna dessa dammar därför anläggas på platser, där någon ständigt vattenförande bäck eller å icke finnes (= nederbördsdammar).

Forellodling. Skötseln av en intensivt driven forellodling kräver mycket mer tid och arbete samt större fackinsikter än karp- och sutareodling. Detta beror dels på den starka dagliga utfodring, som förekommer vid forellodling, dels på forellernas större ömtålighet för syrebrist och uppgrumling, varigenom arbetet med dammarnas utfiskning samt fiskens förvaring och transport blir svårare.

Rommen konstbefruktas och utkläckes i kläckningsapparater (se Fiskodling). Den nykläckta forellungen är försedd med en stor gulsäck, som efter hand minskas och slutligen försvinner. Så länge gulsäcken är stor, ligger ynglet för det mesta stilla på kläckningslådans botten och behöver ingen föda. Då gulsäcken blivit så liten, att ynglet börjar simma kring och söka föda, utsättes detta i dammar, antingen i jämförelsevis stora, i vilka det finner tillräcklig naturlig näring, eller också i små bassänger av långsträckt form, med stark vattengenomströmning. I dessa senare måste ynglet utfodras, till en början helst med naturlig föda (huvudsakligen små kräftdjur, som upphävas ur andra, ofta särskilt för detta ändamål anlagda och gödslade dammar). I brist på sådan naturlig föda användes ofta även kalv- eller svinlever, hjärna, mjälte m. m., allt i absolut färskt och mycket fint sönderhackat tillstånd, eller också väl sönder kokt färsk fisk, som lämpligen gives så, att den genom de helt små hålen i en med ett skaft försedd låda av perforerad zinkplåt skakas ut i vattnet. Fodret bör helst givas i det strömmande vattnet vid tilloppet. I allmänhet bör man icke låta ynglet gå i sådana små bassänger längre tid än c:a 6 veckor. Därefter utsättes det i något större yngeldammar, i vilka utfodringen fortsättes. Vid överflyttningen till yngeldammarna sorteras ynglet i tre storlekar, som utsättas i skilda dammar, emedan större forellungar ofta visa benägenhet att äta upp de mindre (kannibalism). En nödvändig förutsättning för den här omtalade yngeluppfödningsmetoden är stark genomströmning av dammarna med rent, syrerikt och icke för varmt vatten. Är vattentillgången knapp eller vattenbeskaffenheten icke den bästa, är det alltid säkrast att hålla ynglet utan utfodring i dammar med tillräcklig naturlig föda.

Yngeldammarna utfiskas på hösten, varvid de då ensomriga forellerna åter sorteras och överflyttas i andra dammar, där utfodringen fortsättes. Som foder för ensomriga och större foreller användes oftast färsk (stundom kokt) och malen billig havsfisk, och äro därför goda trafikförbindelser med större fiskeplatser vid havet en stor fördel för en forellodling. I brist på billig, färsk fisk användes också olika slags slakteriavfall ävensom olika foderblandningar, i vilka fisk- och köttmjöl oftast ingå som väsentliga beståndsdelar.Forellerna växa bäst, då vattnets temperatur håller sig mellan 13 och 16° C. Stiger den upp mot 20°, måste utfodringen minskas och vid ytterligare stegring till och med för någon kortare tid helt och hållet inställas, emedan forellerna vid hög vattentemperatur äro ömtåligare än vid lägre. Även under den kalla årstiden minskas utfodringen, och mitt på vintern fodras forellerna i regeln icke alls.

Vid intensiv forellodling med stark besättning av dammarna räknar man i allmänhet med, att den dagliga fodermängden ungefär skall utgöra 5 % av fiskens sammanlagda vikt. Antages sålunda fisken i en damm vid en viss tid väga 100 kg., skall vid denna tid dagligen givas c:a 5 kg. foder, varvid dock foderransonen också måste rättas efter vattentemperaturens växlingar såsom nyss framhållits.

Som allmän regel vid forellodling gäller, att stark besättning av dammarna och därav följande stark utfodring ovillkorligen kräver stark genomströmning av dammarna med rent, syrerikt vatten av för forellerna lämplig temperatur. Är vattentillgången mindre riklig, måste man nöja sig med svagare besättning och svagare utfodring eller möjligen helt och hållet avstå från all utfodring och uteslutande bygga på dammarnas naturliga näringsproduktion. Forellerna uppnå på 2—3 år s. k. portionsstorlek, d. v. s. en vikt av $^1/_8$—$^1/_6$ kg.

Intensiv forellodling är sålunda en så invecklad hantering, att den aldrig kan få någon betydelse som allmän binäring till jordbruket. I vissa fall kan det dock vara lämpligt att hålla ett mindre antal regnbågsforeller eller bäckrödingar som bifisk i karp- och sutaredammar, och i djupa och kalla dammar kan det stundom vara fördelaktigare att i stället för karp eller sutare odla forell utan utfodring.

Karp- och sutareodling har vida större nationalekonomisk betydelse och kan i södra och mellersta Sverige bliva en tämligen allmän binäring till jordbruket. Såvida annat icke uttryckligen framhålles, åsyfta också alla i det följande lämnade uppgifter uteslutande karp- och sutareodling.

Den enklaste formen av karp- och sutareodling är, att varje vår inköpa så stor s. k. sättfisk, att den till hösten samma år uppnår säljbar, matnyttig storlek. Denna storlek uppnår karpen i regeln på tre somrar, sutaren på tre eller fyra. Av karp bör alltså tvåsomrig, av sutare (beroende på storleken) två- eller tresomrig sättfisk köpas. Denna enkla form av dammhushållning, som för fiskodlaren medför minsta risken, är särskilt att förorda, då endast en eller några få dammar finnas och ungfiskens förvaring över vintern därför kan vålla svårigheter. Nästan nödvändig är den, om det vid sådana små dammhushållningar gäller att odla karp. För fullständig karpodling erfordras nämligen ett större antal dammar av olika slag, och isynnerhet den ensomriga karpens övervintring har i många trakter (enligt hittills vunnen erfarenhet framför allt i urbergsområden med brunt mossvatten) visat sig mycket osäker.

Fullständig karpodling, som sålunda endast bör förekomma vid något större dammhushållningar, belägna i för karpens övervintring gynnsamma trakter, kräver förutom några förvaringsbassänger åtminstone följande tre dammtyper: lekdammar,tillväxtdammar och vinterdammar.

Lekdammarna äro helt små (250—500 kvm.) och grunda (25—30 cm.) med fast gräsbevuxen botten och lugnt och soligt läge. De måste vidare vara så belägna, att de när som helst kunna fullständigt torrläggas och hastigt åter fyllas. Lekdammarna uppdämmas vanligen i slutet av maj eller någon av de första dagarna i juni, när vattnet uppnått omkring 20° temperatur samt varm och vacker väderlek är rådande. Därefter besättes varje lekdamm med i regeln en honlekkarp och två hanlekkarpar. Han- och honlekkarparna ha ända till tiden för lekdammarnas besättande hållits åtskilda i olika förvaringsbassänger. Endast storvuxna karpar med vacker form böra användas till lek.

Kort efter lekdammarnas besättande, i regeln redan påföljande morgon, brukar leken inträffa, och 4—8 dagar senare är karpynglet utkläckt. Efter ytterligare 8—14 dagar utfiskas detta medelst fina håvar eller stundom också i en under avloppstrumman anbragt fångstlåda. Ynglet räknas och överflyttas antingen i särskilt behandlade s. k. försträckdammar eller också i större tillväxtdammar. Försträckdammarna, som erhålla mycket stark besättning, utfiskas efter 4 à 5 veckor, varefter ynglet överföres i större yngelsträck- eller tillväxtdammar. Dessa sistnämnda utfiskas antingen på hösten, i vilket fall den då ensomriga karpen släppes i vinterdammar, eller också (om de äro vintersäkra) först påföljande vår. En försträckdamm besattes allt efter dammens beskaffenhet med 25,000—75,000 st. yngel per ha., en yngelsträckdamm med 3,500—7,000 st.

Tillväxtdammarna uppdämmas tidigt på våren och besättas efter vinterdammarnas utfiskning med ett noga uträknat antal fiskar. Dessa dammar tömmas och utfiskas sedan åter på hösten, varvid den matnyttiga fisken överföres i sumpar eller förvaringsbassänger för att efter hand försäljas, medan den som konsumtionsvara ännu icke säljbara fisken utsättes i vinterdammar. Tillväxtdammarna få efter höstutfiskningen stå torra.

Vinterdammarna äro 1.5—2 m. djupa med fast och ren botten och så belägna, att i dem oavbrutet under hela vintern en ständig (dock icke synnerligen stark) vattenomsättningkan åstadkommas. Då karpen och sutaren under vintern icke ha något nämnvärt behov av föda, kunna vinterdammarna besättas mycket starkare än tillväxtdammarna och följaktligen också göras mycket mindre än dessa. Om möjligt hållas olika fiskslag och åldersklasser i skilda vinterdammar.

Vid fullständig sutareodling användas i regeln icke särskilda lekdammar, utan utsättas leksutare tidigt på våren i större antal (18—30 st. per ha.) i tillväxtdammar tillsammans med annan fisk. I varje damm utsättas dubbelt så många hannar som honor. Stundom användas dock särskilda lekdammar även för sutare, men dessa måste vara större och även något djupare än karplekdammar, emedan sutareynglet icke kan utfiskas så snart efter kläckningen som karpynglet utan måste kvargå i lekdammen till hösten eller nästföljande vår. För övrigt är tillvägagångssättet väsentligen detsamma som vid karpodling, och en och samma damm kan samtidigt besättas med både karp och sutare.

Av största vikt är, att fiskbesättningen i tillväxtdammarna så noga som möjligt avpassas efter dessas produktionsförmåga. Gäller det att besätta äldre dammar, vilkas ungefärliga årliga avkastning man känner, utgår man vid besättningsberäkningen från denna. Ifråga om nya dammar måste man försöka uppskatta deras ungefärliga kvalitet.

Karpdammars avkastning. En fiskdamms produktivitet är beroende av bottnens och vattnets beskaffenhet, dammens läge och djup samt vattnets därmed sammanhängande uppvärmning, de omgivande markernas fruktbarhet och det tillströmmande vattnets halt av växtnäringsämnen, ävensom av den högre vattenvegetationens utveckling. Ju bättre jordmån, desto bättre damm, men endast under förutsättning att vattnet under sommaren blir tillräckligt uppvärmt. Kalla och starkt beskuggade dammar giva aldrig hög avkastning, även om jordmånen är den bästa. Den högre vattenväxtligheten är, om den utvecklas i täta och vidsträckta bestånd, en starkt produktionsminskande faktor och bör därför hållas inom måttliga gränser.

För fiskdammar i södra och mellersta Sverige kunna följande produktionsklasser uppställas:

1. Dåliga dammar avkasta i genomsnitt 30—70 kg. per ha.

2. Medelgoda dammar avkasta i genomsnitt 70—100 kg. per ha.

3. Goda dammar avkasta i genomsnitt 100—150 kg. per ha.

4. Mycket goda dammar avkasta i genomsnitt 150—200 kg. per ha.

Dessa produktionsklasser gälla små och medelstora dammar upp till omkring 5 ha. Ju större en damm är, desto lägre är i allmänhet fisktillväxten per ha. Som ungefärligt rättesnöre vid bestämmandet av fiskbesättningen i en damm kunna följande uppgifter tjäna:

Av 1-somrig karp sättas 90—600 st. per ha.

Ay 2-somrig karp sättas 40—250 st. per ha. Av 2-, resp. 3-somrig sutare sättas 200—1,250 st. per ha.

Skall en damm besättas med både karp och sutare eller med olika åldersklasser av någondera arten, måste antalet av varje sort minskas. Om hänsyn även tages till för de olika fisksorterna normala styckförluster, kan man härvid ungefär räkna med, att en tvåsomrig karp med avseende å tillväxten motsvarar

2—3 ensomriga karpar,

30 ensomriga sutare

6—7 två- eller tresomriga sutare.

Genom gödsling av fiskdammar med naturlig kreatursgödsel kan deras avkastning högst betydligt höjas. Gödseln gives antingen direkt i vattnet och då i små mängder åt gången under våren och försommaren, eller också gödslas den torrlagda bottnen, ofta i samband med brukning och växtodling. Även gödsling av fiskdammar med konstgödsel har, isynnerhet på senare åren, varit föremål för talrika försök, och sådan gödsling har även i praktiken kommit till användning vid många utländska dammhushållningar, men betingelserna för dess gynnsamma verkan på produktionen i vatten, äro ännu så litet kända, att sådan gödsling tillsvidare icke kan förordas annat än i samband med dammbottnarnas odling.

Utfodring. Fiskdammars avkastning kan höjas även genom direkt utfodring av fisken. Vid försöksstationen i Aneboda har särskilt vid utfodring av karp mycket goda tillväxtresultat uppnåtts. Dammar, i vilka fisken skall utfodras, kunna besättas tre à fyra gånger starkare, än om fodring icke ifrågakommit.

Lämpliga fodermedel och foderblandningar äro: 1)Krossade gula lupiner; 2) 1 del sillmjöl + 1 del krossad majs; 3) 1 del sillmjöl + 1 del kornmjöl; 4) 1 del sillmjöl + 2 delar krossade gula lupiner. Alla dessa fodermedel skola uppblötas i vatten, så att de stärkelserika beståndsdelarna bringas att svälla. Ännu bättre torde det vara att först ångkoka lupinerna, majsen och kornmjölet.

Till åstadkommande av 1 kg. fisktillväxt åtgå av ovannämnda fodermedel i allmänhet 2.5— 3.5 kg. foder. Antages nu naturtillväxten i en damm vara exempelvis 100 kg., och skall dammen på grund av beslutad utfodring erhålla tredubbel fiskbesättning, beräknas den totala fisktillväxten i dammen skola bliva 300 kg., varav 100 kg. är naturtillväxt och 200 kg. fodertillväxt. Om nu 3 kg. foder åtgå för alstring av 1 kg. fisktillväxt, skall i detta fall alltså 600 kg. foder inköpas.

Fodret utlägges på vissa bestämda platser med fast botten eller på särskilda foderbord i olika delar av dammen. Vattendjupet påfoderplatserna bör helst vara 0.4—0.6 m. Man fodrar var eller varannan dag, och den varje gång givna fodermängden rättas dels efter fiskens efter hand skeende tillväxt och därav följande större näringsbehov, dels också efter väderleken, så att vid varm väderlek gives mera foder än vid kall. Sjunker vattnets värme under 15°, bör utfodringen helt och hållet inställas. Från mitten av augusti minskas fodringen småningom, tills den i medlet av september (ofta redan tidigare) helt och hållet måste upphöra.

Försäljning. Dammfisken avyttras i regeln levande från fiskodlingarna. Vid export till utlandet av större partier dammfisk, avhämtas denna i regeln vid närmaste järnvägsstation i särskilt konstruerade specialvagnar. Vid försäljning av mindre partier inom landet skickas fisken antingen i tunnor eller bleckkannor med vatten eller också i lådor med fuktig mossa. För omkr. $^{1}/_{2}$ dygns transport i vatten vid kylig väderlek erfordras c:a 3 liter vatten till 1 kg. stor karp eller sutare. För transport av laxartade fiskar fordras under motsvarande förhållanden omkring 10—15 liter vatten till 1 kg. fisk. Inledes under resan syrgas i vattnet från medföljande syrgasbehållare, kan vattenmängden avsevärt minskas. Långa uppehåll under transporten böra såvitt möjligt undvikas. Vid transport av karp eller sutare i s. k. torrpackning (forell kan icke sändas så), användes alltid låga lådor. På bottnen av dessa lägges ett lag fuktig vitmossa och på denna fisken (i ett lag) och överst åter fuktig mossa, varefter en i vatten genomdränkt säck spikas över det hela. Vid kylig väderlek (obs. icke frost!) kan karp och sutare på detta sätt uthärda långa järnvägstransporter (ett helt dygn och t. o. m. mera).

Undervisning. Korta, för lantbrukare avsedda kurser i dammkultur anordnas årligen av Södra Sveriges Fiskeriförening, adr. Lamhult, som även meddelar råd och upplysningar rörande anläggning och skötsel av fiskdammar. Litt.: E.Walter: Die Fischerei als Nebenbetrieb des Landwirtes und Forstmannes. Die Kleinteichwirtschaft. Die Schleienzucht. Max von dem Borne: Kurze Anleitung zur Fischzucht in Teichen. Dessa föregående utgivna av Verlag J. Neumann, Neudamm 1904. Josof Susta: Die Ernährung des Karpfens etc. Verlag Herrcke & Lebeling, Stettin. Ph. Lindstedt: Om byggandet och skötseln av karp- och sutaredammar. Osc. Nordqvist: Fiskodling i dammar; de båda sistnämnda ingå i Skrifter utg. av S. Sv. Fiskeriföreningen. Harald Nordqvist: Karp- och sutarodling i dammar. J. Larsson: Forellodling i dammar. H. N.

Dammkultur. Se Dammhushållning, Mossodling.

Danmarks hästraser. Danmark har av ålder varit väl känt för sin hästavel. Under medeltiden, då riddarnas tunga rustning ställde stora anspråk på hästens styrka, räknades den danska (jutska) hästen till de bästa stridshästarna. Landet har redan tidigt haft 2 hästslag, ett mindre och torrare på öarna och ett tyngre slag på Jylland, och även i våra dagar går aveln på dessa båda linjer.

Frederiksborgshästen eller de danska öarnas häst är av tatariskt ursprung och har under tidernas lopp, ej minst genom hästar från Frederiksborgs kungliga stuteri på Själland (anlagt 1502), korsats med olika raser med huvudsakligt mål att frambringa en ädel ridhäst. Tidigare användes på Frederiksborg mest spanska beskällare och år 1684 uppsattes ett spanskt stuteri, som hade stor inverkan på rasens utveckling. Till följd av långt driven inavel gick stuteriet starkt tillbaka från senare delen av 1700-talet och upplöstes år 1876. Öarnas hästras kallas alltjämt frederiksborgshäst och har, framför allt Själlands och Bornholms hästar, till stor del frederiksborgare i stamtavlan. Under senare tid har engelskt fullblod och halvblod påverkat aveln, och dennas mål är i stort sett en halvblodshäst lämpad framför allt till vagnshäst men även användbar för jordbruket, särskilt å lättare jord. Den är vanligen fux eller brun, ofta tecknad och har högt och vinnande steg.

Den jutska hästen kan i stort betraktas som bibehållen från forna tider, närstående till övriga Nordsjökustens tyngre hästar men förbättrad genom urval och rationellare uppfödning. Efter olika försök till rasens förädling med, efter vart annat, frederiksborgshingstar, engelskt vagnhästslag samt engelskt full- och halvblod övergick man år 1864 till renavel, varvid dock en röd engelsk hingst, Oppenheim, av det tunga kärrhästslaget kom till användning och lämnade en så framstående avkomma, att han kan räknas som stamfader för den nutida jutska rasen. Den jutska hästen var tidigare mycket olik i storlek efter de olika orternas natur, småvuxen i hedtrakterna, större i marskerna, men är numera mera jämn. Trakten kring Randers anses hava det bästa hästmaterialet, och Randers marknad har god klang för hästarnas likformighet. Rasen är storvuxen, 160—170 cm. över manken, med ett jämförelsevis kort huvud, medellång hals, föga markerad manke, ofta bra rygg och länd med avrundat kors, föga sluttande bogar, gott bröstdjup. Riklig hårväxt önskas på benen. Färgen är mest brun eller svartbrun, men den fuxiga. färgen har på senare åren märkbart tilltagit. Den förr rätt vanliga, felaktiga benställningen, »tåvid fram, tåtrång bak», är numera genom urval och bättre uppfödning mindre förekommande. Premiering och stamboksföring har länge verkat till förbättring av rasen, som nu kan sägas stå rätt högt bland kulturvärldens hästraser. På en matador inom aveln, foderplatserna bör helst vara 0.4—0.6 m. Man fodrar var eller varannan dag, och den varje gång givna fodermängden rättas dels efter fiskens efter hand skeende tillväxt och därav följande större näringsbehov, dels också efter väderleken, så att vid varm väderlek gives mera foder än vid kall. Sjunker vattnets värme under 15°, bör utfodringen helt och hållet inställas. Från mitten av augusti minskas fodringen småningom, tills den i medlet av september (ofta redan tidigare) helt och hållet måste upphöra.

Försäljning. Dammfisken avyttras i regeln levande från fiskodlingarna. Vid export till utlandet av större partier dammfisk, avhämtas denna i regeln vid närmaste järnvägsstation i särskilt konstruerade specialvagnar. Vid försäljning av mindre partier inom landet skickas fisken antingen i tunnor eller bleckkannor med vatten eller också i lådor med fuktig mossa. För omkr. $^{1}/_{2}$ dygns transport i vatten vid kylig väderlek erfordras c:a 3 liter vatten till 1 kg. stor karp eller sutare. För transport av laxartade fiskar fordras under motsvarande förhållanden omkring 10—15 liter vatten till 1 kg. fisk. Inledes under resan syrgas i vattnet från medföljande syrgasbehållare, kan vattenmängden avsevärt minskas. Långa uppehåll under transporten böra såvitt möjligt undvikas. Vid transport av karp eller sutare i s. k. torrpackning (forell kan icke sändas så), användes alltid låga lådor. På bottnen av dessa lägges ett lag fuktig vitmossa och på denna fisken (i ett lag) och överst åter fuktig mossa, varefter en i vatten genomdränkt säck spikas över det hela. Vid kylig väderlek (obs. icke frost!) kan karp och sutare på detta sätt uthärda långa järnvägstransporter (ett helt dygn och t. o. m. mera).

Undervisning. Korta, för lantbrukare avsedda kurser i dammkultur anordnas årligen av Södra Sveriges Fiskeriförening, adr. Lamhult, som även meddelar råd och upplysningar rörande anläggning och skötsel av fiskdammar. Litt.: E.Walter: Die Fischerei als Nebenbetrieb des Landwirtes und Forstmannes. Die Kleinteichwirtschaft. Die Schleienzucht. Max von dem Borne: Kurze Anleitung zur Fischzucht in Teichen. Dessa föregående utgivna av Verlag J. Neumann, Neudamm 1904. Josof Susta: Die Ernährung des Karpfens etc. Verlag Herrcke & Lebeling, Stettin. Ph. Lindstedt: Om byggandet och skötseln av karp- och sutaredammar. Osc. Nordqvist: Fiskodling i dammar; de båda sistnämnda ingå i Skrifter utg. av S. Sv. Fiskeriföreningen. Harald Nordqvist: Karp- och sutarodling i dammar. J. Larsson: Forellodling i dammar. H. N.

Dammkultur. Se Dammhushållning, Mossodling.

Danmarks hästraser. Danmark har av ålder varit väl känt för sin hästavel. Under medeltiden, då riddarnas tunga rustning ställde stora anspråk på hästens styrka, räknades den danska (jutska) hästen till de bästa stridshästarna. Landet har redan tidigt haft 2 hästslag, ett mindre och torrare på öarna och ett tyngre slag på Jylland, och även i våra dagar går aveln på dessa båda linjer.

Frederiksborgshästen eller de danska öarnas häst är av tatariskt ursprung och har under tidernas lopp, ej minst genom hästar från Frederiksborgs kungliga stuteri på Själland (anlagt 1502), korsats med olika raser med huvudsakligt mål att frambringa en ädel ridhäst. Tidigare användes på Frederiksborg mest spanska beskällare och år 1684 uppsattes ett spanskt stuteri, som hade stor inverkan på rasens utveckling. Till följd av långt driven inavel gick stuteriet starkt tillbaka från senare delen av 1700-talet och upplöstes år 1876. Öarnas hästras kallas alltjämt frederiksborgshäst och har, framför allt Själlands och Bornholms hästar, till stor del frederiksborgare i stamtavlan. Under senare tid har engelskt fullblod och halvblod påverkat aveln, och dennas mål är i stort sett en halvblodshäst lämpad framför allt till vagnshäst men även användbar för jordbruket, särskilt å lättare jord. Den är vanligen fux eller brun, ofta tecknad och har högt och vinnande steg.

Den jutska hästen kan i stort betraktas som bibehållen från forna tider, närstående till övriga Nordsjökustens tyngre hästar men förbättrad genom urval och rationellare uppfödning. Efter olika försök till rasens förädling med, efter vart annat, frederiksborgshingstar, engelskt vagnhästslag samt engelskt full- och halvblod övergick man år 1864 till renavel, varvid dock en röd engelsk hingst, Oppenheim, av det tunga kärrhästslaget kom till användning och lämnade en så framstående avkomma, att han kan räknas som stamfader för den nutida jutska rasen. Den jutska hästen var tidigare mycket olik i storlek efter de olika orternas natur, småvuxen i hedtrakterna, större i marskerna, men är numera mera jämn. Trakten kring Randers anses hava det bästa hästmaterialet, och Randers marknad har god klang för hästarnas likformighet. Rasen är storvuxen, 160—170 cm. över manken, med ett jämförelsevis kort huvud, medellång hals, föga markerad manke, ofta bra rygg och länd med avrundat kors, föga sluttande bogar, gott bröstdjup. Riklig hårväxt önskas på benen. Färgen är mest brun eller svartbrun, men den fuxiga. färgen har på senare åren märkbart tilltagit. Den förr rätt vanliga, felaktiga benställningen, »tåvid fram, tåtrång bak», är numera genom urval och bättre uppfödning mindre förekommande. Premiering och stamboksföring har länge verkat till förbättring av rasen, som nu kan sägas stå rätt högt bland kulturvärldens hästraser. På en matador inom aveln, foderplatserna bör helst vara 0.4—0.6 m. Man fodrar var eller varannan dag, och den varje gång givna fodermängden rättas dels efter fiskens efter hand skeende tillväxt och därav följande större näringsbehov, dels också efter väderleken, så att vid varm väderlek gives mera foder än vid kall. Sjunker vattnets värme under 15°, bör utfodringen helt och hållet inställas. Från mitten av augusti minskas fodringen småningom, tills den i medlet av september (ofta redan tidigare) helt och hållet måste upphöra.

Försäljning. Dammfisken avyttras i regeln levande från fiskodlingarna. Vid export till utlandet av större partier dammfisk, avhämtas denna i regeln vid närmaste järnvägsstation i särskilt konstruerade specialvagnar. Vid försäljning av mindre partier inom landet skickas fisken antingen i tunnor eller bleckkannor med vatten eller också i lådor med fuktig mossa. För omkr. $^{1}/_{2}$ dygns transport i vatten vid kylig väderlek erfordras c:a 3 liter vatten till 1 kg. stor karp eller sutare. För transport av laxartade fiskar fordras under motsvarande förhållanden omkring 10—15 liter vatten till 1 kg. fisk. Inledes under resan syrgas i vattnet från medföljande syrgasbehållare, kan vattenmängden avsevärt minskas. Långa uppehåll under transporten böra såvitt möjligt undvikas. Vid transport av karp eller sutare i s. k. torrpackning (forell kan icke sändas så), användes alltid låga lådor. På bottnen av dessa lägges ett lag fuktig vitmossa och på denna fisken (i ett lag) och överst åter fuktig mossa, varefter en i vatten genomdränkt säck spikas över det hela. Vid kylig väderlek (obs. icke frost!) kan karp och sutare på detta sätt uthärda långa järnvägstransporter (ett helt dygn och t. o. m. mera).

Undervisning. Korta, för lantbrukare avsedda kurser i dammkultur anordnas årligen av Södra Sveriges Fiskeriförening, adr. Lamhult, som även meddelar råd och upplysningar rörande anläggning och skötsel av fiskdammar. Litt.: E.Walter: Die Fischerei als Nebenbetrieb des Landwirtes und Forstmannes. Die Kleinteichwirtschaft. Die Schleienzucht. Max von dem Borne: Kurze Anleitung zur Fischzucht in Teichen. Dessa föregående utgivna av Verlag J. Neumann, Neudamm 1904. Josof Susta: Die Ernährung des Karpfens etc. Verlag Herrcke & Lebeling, Stettin. Ph. Lindstedt: Om byggandet och skötseln av karp- och sutaredammar. Osc. Nordqvist: Fiskodling i dammar; de båda sistnämnda ingå i Skrifter utg. av S. Sv. Fiskeriföreningen. Harald Nordqvist: Karp- och sutarodling i dammar. J. Larsson: Forellodling i dammar. H. N.

Dammkultur. Se Dammhushållning, Mossodling.

Danmarks hästraser. Danmark har av ålder varit väl känt för sin hästavel. Under medeltiden, då riddarnas tunga rustning ställde stora anspråk på hästens styrka, räknades den danska (jutska) hästen till de bästa stridshästarna. Landet har redan tidigt haft 2 hästslag, ett mindre och torrare på öarna och ett tyngre slag på Jylland, och även i våra dagar går aveln på dessa båda linjer.

Frederiksborgshästen eller de danska öarnas häst är av tatariskt ursprung och har under tidernas lopp, ej minst genom hästar från Frederiksborgs kungliga stuteri på Själland (anlagt 1502), korsats med olika raser med huvudsakligt mål att frambringa en ädel ridhäst. Tidigare användes på Frederiksborg mest spanska beskällare och år 1684 uppsattes ett spanskt stuteri, som hade stor inverkan på rasens utveckling. Till följd av långt driven inavel gick stuteriet starkt tillbaka från senare delen av 1700-talet och upplöstes år 1876. Öarnas hästras kallas alltjämt frederiksborgshäst och har, framför allt Själlands och Bornholms hästar, till stor del frederiksborgare i stamtavlan. Under senare tid har engelskt fullblod och halvblod påverkat aveln, och dennas mål är i stort sett en halvblodshäst lämpad framför allt till vagnshäst men även användbar för jordbruket, särskilt å lättare jord. Den är vanligen fux eller brun, ofta tecknad och har högt och vinnande steg.

Den jutska hästen kan i stort betraktas som bibehållen från forna tider, närstående till övriga Nordsjökustens tyngre hästar men förbättrad genom urval och rationellare uppfödning. Efter olika försök till rasens förädling med, efter vart annat, frederiksborgshingstar, engelskt vagnhästslag samt engelskt full- och halvblod övergick man år 1864 till renavel, varvid dock en röd engelsk hingst, Oppenheim, av det tunga kärrhästslaget kom till användning och lämnade en så framstående avkomma, att han kan räknas som stamfader för den nutida jutska rasen. Den jutska hästen var tidigare mycket olik i storlek efter de olika orternas natur, småvuxen i hedtrakterna, större i marskerna, men är numera mera jämn. Trakten kring Randers anses hava det bästa hästmaterialet, och Randers marknad har god klang för hästarnas likformighet. Rasen är storvuxen, 160—170 cm. över manken, med ett jämförelsevis kort huvud, medellång hals, föga markerad manke, ofta bra rygg och länd med avrundat kors, föga sluttande bogar, gott bröstdjup. Riklig hårväxt önskas på benen. Färgen är mest brun eller svartbrun, men den fuxiga. färgen har på senare åren märkbart tilltagit. Den förr rätt vanliga, felaktiga benställningen, »tåvid fram, tåtrång bak», är numera genom urval och bättre uppfödning mindre förekommande. Premiering och stamboksföring har länge verkat till förbättring av rasen, som nu kan sägas stå rätt högt bland kulturvärldens hästraser. På en matador inom aveln,Aldrup-Munkedal, äro senare tidens hingstlinjer nästan uteslutande grundade. Wilh. H—r.

Dansk nötboskap. I. Norra Jyllands boskap tillhör den i Nordeuropas låglänta kusttrakter förhärskande, vanligen svartbrokiga rasen (se Låglandsras, Svartbrokig). Denna jutska boskap hade av gammalt i de västra delarna av halvön en grövre, övervägande slaktdjurs- och dragaretyp och i öster och norr en lättare, övervägande mjölkdjurstyp, men har sedan senare delen av 1800-talet genom planmässig avelsledning utvecklats till en likformig mjölkdjurstyp, ehuru skiljaktigheten mellan den grövre västlandsboskapen och den mer småvuxna boskapen i mitt Jyllands magrare trakter kan skönjas. Rasen är i regel svartbrokig, sällan grå- eller blackbrokig, helst med huvud, hals och bogparti, rygg, sidor och bakdel svarta, ett vitt bälte över en del av bogen och bröstets främre del samt vitt över länd, flanker och lår, vita ben och svansspets. Huvudet har bred panna och mule, medellånga och fina horn. Kroppsformen är öppen, med god bredd. Medelvikten för väl utvecklade kor omkring 500 kg. Medelmjölkningen hos kontrollföreningarna med nära 100,000 djur var 1916—17 över 3,000 kg. mjölk och 120 kg. smör.

2. Öarnas boskap, som tidigare utgjordes av dels en småvuxen, högbent boskap av växlande färg (enfärgat eller brokig i brunrött, svart eller grått), dels (särdeles på Fyen) ett större, mörkrött slag, har under senare delen av 1800-talet, delvis genom införsel av slesvigsk boskap (angler se d. o.), rödbrokig nordslesvigsk och det mörkröda, kraftiga Ballumslaget från Tönder samt genom strängt avelsurval efter exteriör och mjölkningsförmåga, utvecklats till en likformig ras, kallad röd dansk boskap, som år 1878 erkändes som ren ras. Den är mörkröd utan tecken (stundom dock med vita fläckar under buken och på juvret); mulen mörkgrå. Den har utpräglad mjölktyp, något lättare, där Anglerblod förhärskar (Lolland-Falster), men tyngre, där nordslesvigsk och Ballumboskap utgjort avelsmaterialet (särdeles på Fyen). Huvudet är ädelt med utåt-uppåt-framåt riktade, fina horn, flat och fin hals, liten dröglapp, lösa bogar, bröst djupt och brett, rygg något lång, länd lång och bred. Lemmarna fina, juvret mycket väl utvecklat. Kons lev. v. 450—550 kg.; mjölkmängd i medeltal 3,000—3,500 kg. med 3.5 % fett (motsv. 120—150 kg. smör). Rasen har något litet införts till Sverige, särskilt för vidmakthållande av anglerbesättningar, men är numera försvunnen.

Danskt lantsvin. I Danmark har svinskötsel sedan förhistorisk tid haft än större betydelse än i de övriga nordiska länderna på den grund att bok- och ekskogarna, som lämnade svinen

riklig föda, där funnos i större utsträckning. I den mån som dessa skogar minskades, avtog även svinhållet, då dessa djur fortfarande förblevo hänvisade att till stor del själva söka sig föda. Svinskötselns art och utveckling var här i huvudsak densamma som i Sverige (se Svinskötsel). Den gamla lantrasen var något olika i rikets skilda delar. Öarnas svin beskrives som småvuxet, med kort bål, hög nacke, upprättstående öron och styv borst; slaktvikten av 2-årigt gött svin beräknades till 6—9 lispund (50—75 kg.) fläsk. Det jutska svinet var större, långsträckt, högbent, karpryggigt och gav 13—14 lisp. (110—118 kg.) fläsk. Under förra delen av 1800-talet började korsning med engelska, holsteinska, mecklenburgska m. fl. raser, varigenom åsyftades att öka djurens storlek, bredd och djup samt deras späckbildning, i enlighet med fordringarna på Hamburgs marknad, dit den utländska avsättningen huvudsakligen gick. Denna svintyp kallades därför Hamburgers vin. Från 1870-talet började avsättningen på England att taga allt större omfattning, och för att motsvara denna marknads fordran sökte man frambringa smärre, lättfeta s. k. »sengsvin», en benämning, som härleddes av att svinen i slakterierna ej skållades utan sveddes (sengen = sveda) för att avlägsna borsten. De slaktades vid en vikt av 90—100 kg., vilken nåddes vid 8—10 månaders ålder. Från 1880-talet sökte man åstadkomma en för detta ändamål lämplig mellanras av det danska lantsvinet och de högre förädlade engelska raserna. På denna väg uppkom i trakten av Holstebro på Jylland av den där väl utvecklade jutska lantrasen och Yorkshiresvin, med övergående inblandning även av Berkshireblod, för att giva djuren bättre skinkor, en mellanras, Holstebrosvin, utmärkta för sin jämnhet och ensartade utveckling och högt ansedda som slakterisvin. Holstebrotrakten blev ett avelscentrum, varifrån avelsdjur spredos över hela landet, och rasen blev förhärskande för gödning av slakterisvin. Genom fortsatt korsning med Yorkshiresvin utplånades snart dess företräde framför denna senare ras, och svinstammen avtog i härdighet och fruktsamhet. Mot slutet av århundradet övergick man därför enligt anvisning av konsulenten P. A. Mörkeberg till att söka bibehålla lantrasen, sådan den ännu kunde påträffas här och var i bygderna, och framställa slaktsvin genom korsning av lantsvin med Yorkshiresvin. Man inrättade avelscentrer för renavel av lantsvin och åstadkom sålunda en mycket jämn, förädlad lantras, väl passande till slakterisvin.

Daphne. Se Tibast.

Dasychira. Se Bokspinnare.

Dasyscypha. Se Lärk.

Datura. Se Spikklubba.

Daucus. Se Morot.

Deals. Se Sågning.

Debet. Se Bokföring.

Deciatin. Se Mått.

Aldrup-Munkedal, äro senare tidens hingstlinjer nästan uteslutande grundade. Wilh. H—r.

Dansk nötboskap. I. Norra Jyllands boskap tillhör den i Nordeuropas låglänta kusttrakter förhärskande, vanligen svartbrokiga rasen (se Låglandsras, Svartbrokig). Denna jutska boskap hade av gammalt i de västra delarna av halvön en grövre, övervägande slaktdjurs- och dragaretyp och i öster och norr en lättare, övervägande mjölkdjurstyp, men har sedan senare delen av 1800-talet genom planmässig avelsledning utvecklats till en likformig mjölkdjurstyp, ehuru skiljaktigheten mellan den grövre västlandsboskapen och den mer småvuxna boskapen i mitt Jyllands magrare trakter kan skönjas. Rasen är i regel svartbrokig, sällan grå- eller blackbrokig, helst med huvud, hals och bogparti, rygg, sidor och bakdel svarta, ett vitt bälte över en del av bogen och bröstets främre del samt vitt över länd, flanker och lår, vita ben och svansspets. Huvudet har bred panna och mule, medellånga och fina horn. Kroppsformen är öppen, med god bredd. Medelvikten för väl utvecklade kor omkring 500 kg. Medelmjölkningen hos kontrollföreningarna med nära 100,000 djur var 1916—17 över 3,000 kg. mjölk och 120 kg. smör.

2. Öarnas boskap, som tidigare utgjordes av dels en småvuxen, högbent boskap av växlande färg (enfärgat eller brokig i brunrött, svart eller grått), dels (särdeles på Fyen) ett större, mörkrött slag, har under senare delen av 1800-talet, delvis genom införsel av slesvigsk boskap (angler se d. o.), rödbrokig nordslesvigsk och det mörkröda, kraftiga Ballumslaget från Tönder samt genom strängt avelsurval efter exteriör och mjölkningsförmåga, utvecklats till en likformig ras, kallad röd dansk boskap, som år 1878 erkändes som ren ras. Den är mörkröd utan tecken (stundom dock med vita fläckar under buken och på juvret); mulen mörkgrå. Den har utpräglad mjölktyp, något lättare, där Anglerblod förhärskar (Lolland-Falster), men tyngre, där nordslesvigsk och Ballumboskap utgjort avelsmaterialet (särdeles på Fyen). Huvudet är ädelt med utåt-uppåt-framåt riktade, fina horn, flat och fin hals, liten dröglapp, lösa bogar, bröst djupt och brett, rygg något lång, länd lång och bred. Lemmarna fina, juvret mycket väl utvecklat. Kons lev. v. 450—550 kg.; mjölkmängd i medeltal 3,000—3,500 kg. med 3.5 % fett (motsv. 120—150 kg. smör). Rasen har något litet införts till Sverige, särskilt för vidmakthållande av anglerbesättningar, men är numera försvunnen.

Danskt lantsvin. I Danmark har svinskötsel sedan förhistorisk tid haft än större betydelse än i de övriga nordiska länderna på den grund att bok- och ekskogarna, som lämnade svinen riklig föda, där funnos i större utsträckning. I den mån som dessa skogar minskades, avtog även svinhållet, då dessa djur fortfarande förblevo hänvisade att till stor del själva söka sig föda. Svinskötselns art och utveckling var här i huvudsak densamma som i Sverige (se Svinskötsel). Den gamla lantrasen var något olika i rikets skilda delar. Öarnas svin beskrives som småvuxet, med kort bål, hög nacke, upprättstående öron och styv borst; slaktvikten av 2-årigt gött svin beräknades till 6—9 lispund (50—75 kg.) fläsk. Det jutska svinet var större, långsträckt, högbent, karpryggigt och gav 13—14 lisp. (110—118 kg.) fläsk. Under förra delen av 1800-talet började korsning med engelska, holsteinska, mecklenburgska m. fl. raser, varigenom åsyftades att öka djurens storlek, bredd och djup samt deras späckbildning, i enlighet med fordringarna på Hamburgs marknad, dit den utländska avsättningen huvudsakligen gick. Denna svintyp kallades därför Hamburgers vin. Från 1870-talet började avsättningen på England att taga allt större omfattning, och för att motsvara denna marknads fordran sökte man frambringa smärre, lättfeta s. k. »sengsvin», en benämning, som härleddes av att svinen i slakterierna ej skållades utan sveddes (sengen = sveda) för att avlägsna borsten. De slaktades vid en vikt av 90—100 kg., vilken nåddes vid 8—10 månaders ålder. Från 1880-talet sökte man åstadkomma en för detta ändamål lämplig mellanras av det danska lantsvinet och de högre förädlade engelska raserna. På denna väg uppkom i trakten av Holstebro på Jylland av den där väl utvecklade jutska lantrasen och Yorkshiresvin, med övergående inblandning även av Berkshireblod, för att giva djuren bättre skinkor, en mellanras, Holstebrosvin, utmärkta för sin jämnhet och ensartade utveckling och högt ansedda som slakterisvin. Holstebrotrakten blev ett avelscentrum, varifrån avelsdjur spredos över hela landet, och rasen blev förhärskande för gödning av slakterisvin. Genom fortsatt korsning med Yorkshiresvin utplånades snart dess företräde framför denna senare ras, och svinstammen avtog i härdighet och fruktsamhet. Mot slutet av århundradet övergick man därför enligt anvisning av konsulenten P. A. Mörkeberg till att söka bibehålla lantrasen, sådan den ännu kunde påträffas här och var i bygderna, och framställa slaktsvin genom korsning av lantsvin med Yorkshiresvin. Man inrättade avelscentrer för renavel av lantsvin och åstadkom sålunda en mycket jämn, förädlad lantras, väl passande till slakterisvin.

Daphne. Se Tibast.

Dasychira. Se Bokspinnare.

Dasyscypha. Se Lärk.

Datura. Se Spikklubba.

Daucus. Se Morot.

Deals. Se Sågning.

Debet. Se Bokföring.

Deciatin. Se Mått.

Aldrup-Munkedal, äro senare tidens hingstlinjer nästan uteslutande grundade. Wilh. H—r.

Dansk nötboskap. I. Norra Jyllands boskap tillhör den i Nordeuropas låglänta kusttrakter förhärskande, vanligen svartbrokiga rasen (se Låglandsras, Svartbrokig). Denna jutska boskap hade av gammalt i de västra delarna av halvön en grövre, övervägande slaktdjurs- och dragaretyp och i öster och norr en lättare, övervägande mjölkdjurstyp, men har sedan senare delen av 1800-talet genom planmässig avelsledning utvecklats till en likformig mjölkdjurstyp, ehuru skiljaktigheten mellan den grövre västlandsboskapen och den mer småvuxna boskapen i mitt Jyllands magrare trakter kan skönjas. Rasen är i regel svartbrokig, sällan grå- eller blackbrokig, helst med huvud, hals och bogparti, rygg, sidor och bakdel

svarta, ett vitt bälte över en del av bogen och bröstets främre del samt vitt över länd, flanker och lår, vita ben och svansspets. Huvudet har bred panna och mule, medellånga och fina horn. Kroppsformen är öppen, med god bredd. Medelvikten för väl utvecklade kor omkring 500 kg. Medelmjölkningen hos kontrollföreningarna med nära 100,000 djur var 1916—17 över 3,000 kg. mjölk och 120 kg. smör.

2. Öarnas boskap, som tidigare utgjordes av dels en småvuxen, högbent boskap av växlande färg (enfärgat eller brokig i brunrött, svart eller grått), dels (särdeles på Fyen) ett större, mörkrött slag, har under senare delen av 1800-talet, delvis genom införsel av slesvigsk boskap (angler se d. o.), rödbrokig nordslesvigsk och det mörkröda, kraftiga Ballumslaget från Tönder samt genom strängt avelsurval efter exteriör och mjölkningsförmåga, utvecklats till en likformig ras, kallad röd dansk boskap, som år 1878 erkändes som ren ras. Den är mörkröd utan tecken (stundom dock med vita fläckar under buken och på juvret); mulen mörkgrå. Den har utpräglad mjölktyp, något lättare, där Anglerblod förhärskar (Lolland-Falster), men tyngre, där nordslesvigsk och Ballumboskap utgjort avelsmaterialet (särdeles på Fyen). Huvudet är ädelt med utåt-uppåt-framåt riktade, fina horn, flat och fin hals, liten dröglapp, lösa bogar, bröst djupt och brett, rygg något lång, länd lång och bred. Lemmarna fina, juvret mycket väl utvecklat. Kons lev. v. 450—550 kg.; mjölkmängd i medeltal 3,000—3,500 kg. med 3.5 % fett (motsv. 120—150 kg. smör). Rasen har något litet införts till Sverige, särskilt för vidmakthållande av anglerbesättningar, men är numera försvunnen.

Danskt lantsvin. I Danmark har svinskötsel sedan förhistorisk tid haft än större betydelse än i de övriga nordiska länderna på den grund att bok- och ekskogarna, som lämnade svinen riklig föda, där funnos i större utsträckning. I den mån som dessa skogar minskades, avtog även svinhållet, då dessa djur fortfarande förblevo hänvisade att till stor del själva söka sig föda. Svinskötselns art och utveckling var här i huvudsak densamma som i Sverige (se Svinskötsel). Den gamla lantrasen var något olika i rikets skilda delar. Öarnas svin beskrives som småvuxet, med kort bål, hög nacke, upprättstående öron och styv borst; slaktvikten av 2-årigt gött svin beräknades till 6—9 lispund (50—75 kg.) fläsk. Det jutska svinet var större, långsträckt, högbent, karpryggigt och gav 13—14 lisp. (110—118 kg.) fläsk. Under förra delen av 1800-talet började korsning med engelska, holsteinska, mecklenburgska m. fl. raser, varigenom åsyftades att öka djurens storlek, bredd och djup samt deras späckbildning, i enlighet med fordringarna på Hamburgs marknad, dit den utländska avsättningen huvudsakligen gick. Denna svintyp kallades därför Hamburgers vin. Från 1870-talet började avsättningen på England att taga allt större omfattning, och för att motsvara denna marknads fordran sökte man frambringa smärre, lättfeta s. k. »sengsvin», en benämning, som härleddes av att svinen i slakterierna ej skållades utan sveddes (sengen = sveda) för att avlägsna borsten. De slaktades vid en vikt av 90—100 kg., vilken nåddes vid 8—10 månaders ålder. Från 1880-talet sökte man åstadkomma en för detta ändamål lämplig mellanras av det danska lantsvinet och de högre förädlade engelska raserna. På denna väg uppkom i trakten av Holstebro på Jylland av den där väl utvecklade jutska lantrasen och Yorkshiresvin, med övergående inblandning även av Berkshireblod, för att giva djuren bättre skinkor, en mellanras, Holstebrosvin, utmärkta för sin jämnhet och ensartade utveckling och högt ansedda som slakterisvin. Holstebrotrakten blev ett avelscentrum, varifrån avelsdjur spredos över hela landet, och rasen blev förhärskande för gödning av slakterisvin. Genom fortsatt korsning med Yorkshiresvin utplånades snart dess företräde framför denna senare ras, och svinstammen avtog i härdighet och fruktsamhet. Mot slutet av århundradet övergick man därför enligt anvisning av konsulenten P. A. Mörkeberg till att söka bibehålla lantrasen, sådan den ännu kunde påträffas här och var i bygderna, och framställa slaktsvin genom korsning av lantsvin med Yorkshiresvin. Man inrättade avelscentrer för renavel av lantsvin och åstadkom sålunda en mycket jämn, förädlad lantras, väl passande till slakterisvin.

Daphne. Se Tibast.

Dasychira. Se Bokspinnare.

Dasyscypha. Se Lärk.

Datura. Se Spikklubba.

Daucus. Se Morot.

Deals. Se Sågning.

Debet. Se Bokföring.

Deciatin. Se Mått.

Aldrup-Munkedal, äro senare tidens hingstlinjer nästan uteslutande grundade. Wilh. H—r.

Dansk nötboskap. I. Norra Jyllands boskap tillhör den i Nordeuropas låglänta kusttrakter förhärskande, vanligen svartbrokiga rasen (se Låglandsras, Svartbrokig). Denna jutska boskap hade av gammalt i de västra delarna av halvön en grövre, övervägande slaktdjurs- och dragaretyp och i öster och norr en lättare, övervägande mjölkdjurstyp, men har sedan senare delen av 1800-talet genom planmässig avelsledning utvecklats till en likformig mjölkdjurstyp, ehuru skiljaktigheten mellan den grövre västlandsboskapen och den mer småvuxna boskapen i mitt Jyllands magrare trakter kan skönjas. Rasen är i regel svartbrokig, sällan grå- eller blackbrokig, helst med huvud, hals och bogparti, rygg, sidor och bakdel

svarta, ett vitt bälte över en del av bogen och bröstets främre del samt vitt över länd, flanker och lår, vita ben och svansspets. Huvudet har bred panna och mule, medellånga och fina horn. Kroppsformen är öppen, med god bredd. Medelvikten för väl utvecklade kor omkring 500 kg. Medelmjölkningen hos kontrollföreningarna med nära 100,000 djur var 1916—17 över 3,000 kg. mjölk och 120 kg. smör.

2. Öarnas boskap, som tidigare utgjordes av dels en småvuxen, högbent boskap av växlande färg (enfärgat eller brokig i brunrött, svart eller grått), dels (särdeles på Fyen) ett större, mörkrött slag, har under senare delen av 1800-talet, delvis genom införsel av slesvigsk boskap (angler se d. o.), rödbrokig nordslesvigsk och det mörkröda, kraftiga Ballumslaget från Tönder samt genom strängt avelsurval efter exteriör och mjölkningsförmåga, utvecklats till en likformig ras, kallad röd dansk boskap, som år 1878 erkändes som ren ras. Den är mörkröd utan tecken (stundom dock med vita fläckar under buken och på juvret); mulen mörkgrå. Den har utpräglad mjölktyp, något lättare, där Anglerblod förhärskar (Lolland-Falster), men tyngre, där nordslesvigsk och Ballumboskap utgjort avelsmaterialet (särdeles på Fyen). Huvudet är ädelt med utåt-uppåt-framåt riktade, fina horn, flat och fin hals, liten dröglapp, lösa bogar, bröst djupt och brett, rygg något lång, länd lång och bred. Lemmarna fina, juvret mycket väl utvecklat. Kons lev. v. 450—550 kg.; mjölkmängd i medeltal 3,000—3,500 kg. med 3.5 % fett (motsv. 120—150 kg. smör). Rasen har något litet införts till Sverige, särskilt för vidmakthållande av anglerbesättningar, men är numera försvunnen.

Danskt lantsvin. I Danmark har svinskötsel sedan förhistorisk tid haft än större betydelse än i de övriga nordiska länderna på den grund att bok- och ekskogarna, som lämnade svinen riklig föda, där funnos i större utsträckning. I den mån som dessa skogar minskades, avtog även svinhållet, då dessa djur fortfarande förblevo hänvisade att till stor del själva söka sig föda. Svinskötselns art och utveckling var här i huvudsak densamma som i Sverige (se Svinskötsel). Den gamla lantrasen var något olika i rikets skilda delar. Öarnas svin beskrives som småvuxet, med kort bål, hög nacke, upprättstående öron och styv borst; slaktvikten av 2-årigt gött svin beräknades till 6—9 lispund (50—75 kg.) fläsk. Det jutska svinet var större, långsträckt, högbent, karpryggigt och gav 13—14 lisp. (110—118 kg.) fläsk. Under förra delen av 1800-talet började korsning med engelska, holsteinska, mecklenburgska m. fl. raser, varigenom åsyftades att öka djurens storlek, bredd och djup samt deras späckbildning, i enlighet med fordringarna på Hamburgs marknad, dit den utländska avsättningen huvudsakligen gick. Denna svintyp kallades därför Hamburgers vin. Från 1870-talet började avsättningen på England att taga allt större omfattning, och för att motsvara denna marknads fordran sökte man frambringa smärre, lättfeta s. k. »sengsvin», en benämning, som härleddes av att svinen i slakterierna ej skållades utan sveddes (sengen = sveda) för att avlägsna borsten. De slaktades vid en vikt av 90—100 kg., vilken nåddes vid 8—10 månaders ålder. Från 1880-talet sökte man åstadkomma en för detta ändamål lämplig mellanras av det danska lantsvinet och de högre förädlade engelska raserna. På denna väg uppkom i trakten av Holstebro på Jylland av den där väl utvecklade jutska lantrasen och Yorkshiresvin, med övergående inblandning även av Berkshireblod, för att giva djuren bättre skinkor, en mellanras, Holstebrosvin, utmärkta för sin jämnhet och ensartade utveckling och högt ansedda som slakterisvin. Holstebrotrakten blev ett avelscentrum, varifrån avelsdjur spredos över hela landet, och rasen blev förhärskande för gödning av slakterisvin. Genom fortsatt korsning med Yorkshiresvin utplånades snart dess företräde framför denna senare ras, och svinstammen avtog i härdighet och fruktsamhet. Mot slutet av århundradet övergick man därför enligt anvisning av konsulenten P. A. Mörkeberg till att söka bibehålla lantrasen, sådan den ännu kunde påträffas här och var i bygderna, och framställa slaktsvin genom korsning av lantsvin med Yorkshiresvin. Man inrättade avelscentrer för renavel av lantsvin och åstadkom sålunda en mycket jämn, förädlad lantras, väl passande till slakterisvin.

Daphne. Se Tibast.

Dasychira. Se Bokspinnare.

Dasyscypha. Se Lärk.

Datura. Se Spikklubba.

Daucus. Se Morot.

Deals. Se Sågning.

Debet. Se Bokföring.

Deciatin. Se Mått.

Aldrup-Munkedal, äro senare tidens hingstlinjer nästan uteslutande grundade. Wilh. H—r.

Dansk nötboskap. I. Norra Jyllands boskap tillhör den i Nordeuropas låglänta kusttrakter förhärskande, vanligen svartbrokiga rasen (se Låglandsras, Svartbrokig). Denna jutska boskap hade av gammalt i de västra delarna av halvön en grövre, övervägande slaktdjurs- och dragaretyp och i öster och norr en lättare, övervägande mjölkdjurstyp, men har sedan senare delen av 1800-talet genom planmässig avelsledning utvecklats till en likformig mjölkdjurstyp, ehuru skiljaktigheten mellan den grövre västlandsboskapen och den mer småvuxna boskapen i mitt Jyllands magrare trakter kan skönjas. Rasen är i regel svartbrokig, sällan grå- eller blackbrokig, helst med huvud, hals och bogparti, rygg, sidor och bakdel svarta, ett vitt bälte över en del av bogen och bröstets främre del samt vitt över länd, flanker och lår, vita ben och svansspets. Huvudet har bred panna och mule, medellånga och fina horn. Kroppsformen är öppen, med god bredd. Medelvikten för väl utvecklade kor omkring 500 kg. Medelmjölkningen hos kontrollföreningarna med nära 100,000 djur var 1916—17 över 3,000 kg. mjölk och 120 kg. smör.

2. Öarnas boskap, som tidigare utgjordes av dels en småvuxen, högbent boskap av växlande färg (enfärgat eller brokig i brunrött, svart eller grått), dels (särdeles på Fyen) ett större, mörkrött slag, har under senare delen av 1800-talet, delvis genom införsel av slesvigsk boskap (angler se d. o.), rödbrokig nordslesvigsk och det mörkröda, kraftiga Ballumslaget från Tönder samt genom strängt avelsurval efter exteriör och mjölkningsförmåga, utvecklats till en likformig ras, kallad röd dansk boskap, som år 1878 erkändes som ren ras. Den är mörkröd utan tecken (stundom dock med vita fläckar under buken och på juvret); mulen mörkgrå. Den har utpräglad mjölktyp, något lättare, där Anglerblod förhärskar (Lolland-Falster), men tyngre, där nordslesvigsk och Ballumboskap utgjort avelsmaterialet (särdeles på Fyen). Huvudet är ädelt med utåt-uppåt-framåt riktade, fina horn, flat och fin hals, liten dröglapp, lösa bogar, bröst djupt och brett, rygg något lång, länd lång och bred. Lemmarna fina, juvret mycket väl utvecklat. Kons lev. v. 450—550 kg.; mjölkmängd i medeltal 3,000—3,500 kg. med 3.5 % fett (motsv. 120—150 kg. smör). Rasen har något litet införts till Sverige, särskilt för vidmakthållande av anglerbesättningar, men är numera försvunnen.

Danskt lantsvin. I Danmark har svinskötsel sedan förhistorisk tid haft än större betydelse än i de övriga nordiska länderna på den grund att bok- och ekskogarna, som lämnade svinen riklig föda, där funnos i större utsträckning. I den mån som dessa skogar minskades, avtog även svinhållet, då dessa djur fortfarande förblevo hänvisade att till stor del själva söka sig föda. Svinskötselns art och utveckling var här i huvudsak densamma som i Sverige (se Svinskötsel). Den gamla lantrasen var något olika i rikets skilda delar. Öarnas svin beskrives som småvuxet, med kort bål, hög nacke, upprättstående öron och styv borst; slaktvikten av 2-årigt gött svin beräknades till 6—9 lispund (50—75 kg.) fläsk. Det jutska svinet var större, långsträckt, högbent, karpryggigt och gav 13—14 lisp. (110—118 kg.) fläsk. Under förra delen av 1800-talet började korsning med engelska, holsteinska, mecklenburgska m. fl. raser, varigenom åsyftades att öka djurens storlek, bredd och djup samt deras späckbildning, i enlighet med fordringarna på Hamburgs marknad, dit den utländska avsättningen huvudsakligen gick. Denna svintyp kallades därför Hamburgers vin. Från 1870-talet började avsättningen på England att taga allt större omfattning, och för att motsvara denna marknads fordran sökte man frambringa smärre, lättfeta s. k. »sengsvin», en benämning, som härleddes av att svinen i slakterierna ej skållades utan sveddes (sengen = sveda) för att avlägsna borsten. De slaktades vid en vikt av 90—100 kg., vilken nåddes vid 8—10 månaders ålder. Från 1880-talet sökte man åstadkomma en för detta ändamål lämplig mellanras av det danska lantsvinet och de högre förädlade engelska raserna. På denna väg uppkom i trakten av Holstebro på Jylland av den där väl utvecklade jutska lantrasen och Yorkshiresvin, med övergående inblandning även av Berkshireblod, för att giva djuren bättre skinkor, en mellanras, Holstebrosvin, utmärkta för sin jämnhet och ensartade utveckling och högt ansedda som slakterisvin. Holstebrotrakten blev ett avelscentrum, varifrån avelsdjur spredos över hela landet, och rasen blev förhärskande för gödning av slakterisvin. Genom fortsatt korsning med Yorkshiresvin utplånades snart dess företräde framför denna senare ras, och svinstammen avtog i härdighet och fruktsamhet. Mot slutet av århundradet övergick man därför enligt anvisning av konsulenten P. A. Mörkeberg till att söka bibehålla lantrasen, sådan den ännu kunde påträffas här och var i bygderna, och framställa slaktsvin genom korsning av lantsvin med Yorkshiresvin. Man inrättade avelscentrer för renavel av lantsvin och åstadkom sålunda en mycket jämn, förädlad lantras, väl passande till slakterisvin.

Daphne. Se Tibast.

Dasychira. Se Bokspinnare.

Dasyscypha. Se Lärk.

Datura. Se Spikklubba.

Daucus. Se Morot.

Deals. Se Sågning.

Debet. Se Bokföring.

Deciatin. Se Mått.

Aldrup-Munkedal, äro senare tidens hingstlinjer nästan uteslutande grundade. Wilh. H—r.

Dansk nötboskap. I. Norra Jyllands boskap tillhör den i Nordeuropas låglänta kusttrakter förhärskande, vanligen svartbrokiga rasen (se Låglandsras, Svartbrokig). Denna jutska boskap hade av gammalt i de västra delarna av halvön en grövre, övervägande slaktdjurs- och dragaretyp och i öster och norr en lättare, övervägande mjölkdjurstyp, men har sedan senare delen av 1800-talet genom planmässig avelsledning utvecklats till en likformig mjölkdjurstyp, ehuru skiljaktigheten mellan den grövre västlandsboskapen och den mer småvuxna boskapen i mitt Jyllands magrare trakter kan skönjas. Rasen är i regel svartbrokig, sällan grå- eller blackbrokig, helst med huvud, hals och bogparti, rygg, sidor och bakdel svarta, ett vitt bälte över en del av bogen och bröstets främre del samt vitt över länd, flanker och lår, vita ben och svansspets. Huvudet har bred panna och mule, medellånga och fina horn. Kroppsformen är öppen, med god bredd. Medelvikten för väl utvecklade kor omkring 500 kg. Medelmjölkningen hos kontrollföreningarna med nära 100,000 djur var 1916—17 över 3,000 kg. mjölk och 120 kg. smör.

2. Öarnas boskap, som tidigare utgjordes av dels en småvuxen, högbent boskap av växlande färg (enfärgat eller brokig i brunrött, svart eller grått), dels (särdeles på Fyen) ett större, mörkrött slag, har under senare delen av 1800-talet, delvis genom införsel av slesvigsk boskap (angler se d. o.), rödbrokig nordslesvigsk och det mörkröda, kraftiga Ballumslaget från Tönder samt genom strängt avelsurval efter exteriör och mjölkningsförmåga, utvecklats till en likformig ras, kallad röd dansk boskap, som år 1878 erkändes som ren ras. Den är mörkröd utan tecken (stundom dock med vita fläckar under buken och på juvret); mulen mörkgrå. Den har utpräglad mjölktyp, något lättare, där Anglerblod förhärskar (Lolland-Falster), men tyngre, där nordslesvigsk och Ballumboskap utgjort avelsmaterialet (särdeles på Fyen). Huvudet är ädelt med utåt-uppåt-framåt riktade, fina horn, flat och fin hals, liten dröglapp, lösa bogar, bröst djupt och brett, rygg något lång, länd lång och bred. Lemmarna fina, juvret mycket väl utvecklat. Kons lev. v. 450—550 kg.; mjölkmängd i medeltal 3,000—3,500 kg. med 3.5 % fett (motsv. 120—150 kg. smör). Rasen har något litet införts till Sverige, särskilt för vidmakthållande av anglerbesättningar, men är numera försvunnen.

Danskt lantsvin. I Danmark har svinskötsel sedan förhistorisk tid haft än större betydelse än i de övriga nordiska länderna på den grund att bok- och ekskogarna, som lämnade svinen riklig föda, där funnos i större utsträckning. I den mån som dessa skogar minskades, avtog även svinhållet, då dessa djur fortfarande förblevo hänvisade att till stor del själva söka sig föda. Svinskötselns art och utveckling var här i huvudsak densamma som i Sverige (se Svinskötsel). Den gamla lantrasen var något olika i rikets skilda delar. Öarnas svin beskrives som småvuxet, med kort bål, hög nacke, upprättstående öron och styv borst; slaktvikten av 2-årigt gött svin beräknades till 6—9 lispund (50—75 kg.) fläsk. Det jutska svinet var större, långsträckt, högbent, karpryggigt och gav 13—14 lisp. (110—118 kg.) fläsk. Under förra delen av 1800-talet började korsning med engelska, holsteinska, mecklenburgska m. fl. raser, varigenom åsyftades att öka djurens storlek, bredd och djup samt deras späckbildning, i enlighet med fordringarna på Hamburgs marknad, dit den utländska avsättningen huvudsakligen gick. Denna svintyp kallades därför Hamburgers vin. Från 1870-talet började avsättningen på England att taga allt större omfattning, och för att motsvara denna marknads fordran sökte man frambringa smärre, lättfeta s. k. »sengsvin», en benämning, som härleddes av att svinen i slakterierna ej skållades utan sveddes (sengen = sveda) för att avlägsna borsten. De slaktades vid en vikt av 90—100 kg., vilken nåddes vid 8—10 månaders ålder. Från 1880-talet sökte man åstadkomma en för detta ändamål lämplig mellanras av det danska lantsvinet och de högre förädlade engelska raserna. På denna väg uppkom i trakten av Holstebro på Jylland av den där väl utvecklade jutska lantrasen och Yorkshiresvin, med övergående inblandning även av Berkshireblod, för att giva djuren bättre skinkor, en mellanras, Holstebrosvin, utmärkta för sin jämnhet och ensartade utveckling

och högt ansedda som slakterisvin. Holstebrotrakten blev ett avelscentrum, varifrån avelsdjur spredos över hela landet, och rasen blev förhärskande för gödning av slakterisvin. Genom fortsatt korsning med Yorkshiresvin utplånades snart dess företräde framför denna senare ras, och svinstammen avtog i härdighet och fruktsamhet. Mot slutet av århundradet övergick man därför enligt anvisning av konsulenten P. A. Mörkeberg till att söka bibehålla lantrasen, sådan den ännu kunde påträffas här och var i bygderna, och framställa slaktsvin genom korsning av lantsvin med Yorkshiresvin. Man inrättade avelscentrer för renavel av lantsvin och åstadkom sålunda en mycket jämn, förädlad lantras, väl passande till slakterisvin.

Daphne. Se Tibast.

Dasychira. Se Bokspinnare.

Dasyscypha. Se Lärk.

Datura. Se Spikklubba.

Daucus. Se Morot.

Deals. Se Sågning.

Debet. Se Bokföring.

Deciatin. Se Mått.

Aldrup-Munkedal, äro senare tidens hingstlinjer nästan uteslutande grundade. Wilh. H—r.

Dansk nötboskap. I. Norra Jyllands boskap tillhör den i Nordeuropas låglänta kusttrakter förhärskande, vanligen svartbrokiga rasen (se Låglandsras, Svartbrokig). Denna jutska boskap hade av gammalt i de västra delarna av halvön en grövre, övervägande slaktdjurs- och dragaretyp och i öster och norr en lättare, övervägande mjölkdjurstyp, men har sedan senare delen av 1800-talet genom planmässig avelsledning utvecklats till en likformig mjölkdjurstyp, ehuru skiljaktigheten mellan den grövre västlandsboskapen och den mer småvuxna boskapen i mitt Jyllands magrare trakter kan skönjas. Rasen är i regel svartbrokig, sällan grå- eller blackbrokig, helst med huvud, hals och bogparti, rygg, sidor och bakdel svarta, ett vitt bälte över en del av bogen och bröstets främre del samt vitt över länd, flanker och lår, vita ben och svansspets. Huvudet har bred panna och mule, medellånga och fina horn. Kroppsformen är öppen, med god bredd. Medelvikten för väl utvecklade kor omkring 500 kg. Medelmjölkningen hos kontrollföreningarna med nära 100,000 djur var 1916—17 över 3,000 kg. mjölk och 120 kg. smör.

2. Öarnas boskap, som tidigare utgjordes av dels en småvuxen, högbent boskap av växlande färg (enfärgat eller brokig i brunrött, svart eller grått), dels (särdeles på Fyen) ett större, mörkrött slag, har under senare delen av 1800-talet, delvis genom införsel av slesvigsk boskap (angler se d. o.), rödbrokig nordslesvigsk och det mörkröda, kraftiga Ballumslaget från Tönder samt genom strängt avelsurval efter exteriör och mjölkningsförmåga, utvecklats till en likformig ras, kallad röd dansk boskap, som år 1878 erkändes som ren ras. Den är mörkröd utan tecken (stundom dock med vita fläckar under buken och på juvret); mulen mörkgrå. Den har utpräglad mjölktyp, något lättare, där Anglerblod förhärskar (Lolland-Falster), men tyngre, där nordslesvigsk och Ballumboskap utgjort avelsmaterialet (särdeles på Fyen). Huvudet är ädelt med utåt-uppåt-framåt riktade, fina horn, flat och fin hals, liten dröglapp, lösa bogar, bröst djupt och brett, rygg något lång, länd lång och bred. Lemmarna fina, juvret mycket väl utvecklat. Kons lev. v. 450—550 kg.; mjölkmängd i medeltal 3,000—3,500 kg. med 3.5 % fett (motsv. 120—150 kg. smör). Rasen har något litet införts till Sverige, särskilt för vidmakthållande av anglerbesättningar, men är numera försvunnen.

Danskt lantsvin. I Danmark har svinskötsel sedan förhistorisk tid haft än större betydelse än i de övriga nordiska länderna på den grund att bok- och ekskogarna, som lämnade svinen riklig föda, där funnos i större utsträckning. I den mån som dessa skogar minskades, avtog även svinhållet, då dessa djur fortfarande förblevo hänvisade att till stor del själva söka sig föda. Svinskötselns art och utveckling var här i huvudsak densamma som i Sverige (se Svinskötsel). Den gamla lantrasen var något olika i rikets skilda delar. Öarnas svin beskrives som småvuxet, med kort bål, hög nacke, upprättstående öron och styv borst; slaktvikten av 2-årigt gött svin beräknades till 6—9 lispund (50—75 kg.) fläsk. Det jutska svinet var större, långsträckt, högbent, karpryggigt och gav 13—14 lisp. (110—118 kg.) fläsk. Under förra delen av 1800-talet började korsning med engelska, holsteinska, mecklenburgska m. fl. raser, varigenom åsyftades att öka djurens storlek, bredd och djup samt deras späckbildning, i enlighet med fordringarna på Hamburgs marknad, dit den utländska avsättningen huvudsakligen gick. Denna svintyp kallades därför Hamburgers vin. Från 1870-talet började avsättningen på England att taga allt större omfattning, och för att motsvara denna marknads fordran sökte man frambringa smärre, lättfeta s. k. »sengsvin», en benämning, som härleddes av att svinen i slakterierna ej skållades utan sveddes (sengen = sveda) för att avlägsna borsten. De slaktades vid en vikt av 90—100 kg., vilken nåddes vid 8—10 månaders ålder. Från 1880-talet sökte man åstadkomma en för detta ändamål lämplig mellanras av det danska lantsvinet och de högre förädlade engelska raserna. På denna väg uppkom i trakten av Holstebro på Jylland av den där väl utvecklade jutska lantrasen och Yorkshiresvin, med övergående inblandning även av Berkshireblod, för att giva djuren bättre skinkor, en mellanras, Holstebrosvin, utmärkta för sin jämnhet och ensartade utveckling och högt ansedda som slakterisvin. Holstebrotrakten blev ett avelscentrum, varifrån avelsdjur spredos över hela landet, och rasen blev förhärskande för gödning av slakterisvin. Genom fortsatt korsning med Yorkshiresvin utplånades snart dess företräde framför denna senare ras, och svinstammen avtog i härdighet och fruktsamhet. Mot slutet av århundradet övergick man därför enligt anvisning av konsulenten P. A. Mörkeberg till att söka bibehålla lantrasen, sådan den ännu kunde påträffas här och var i bygderna, och framställa slaktsvin genom korsning av lantsvin med Yorkshiresvin. Man inrättade avelscentrer för renavel av lantsvin och åstadkom sålunda en mycket jämn, förädlad lantras, väl passande till slakterisvin.

Daphne. Se Tibast.

Dasychira. Se Bokspinnare.

Dasyscypha. Se Lärk.

Datura. Se Spikklubba.

Daucus. Se Morot.

Deals. Se Sågning.

Debet. Se Bokföring.

Deciatin. Se Mått.

Aldrup-Munkedal, äro senare tidens hingstlinjer nästan uteslutande grundade. Wilh. H—r.

Dansk nötboskap. I. Norra Jyllands boskap tillhör den i Nordeuropas låglänta kusttrakter förhärskande, vanligen svartbrokiga rasen (se Låglandsras, Svartbrokig). Denna jutska boskap hade av gammalt i de västra delarna av halvön en grövre, övervägande slaktdjurs- och dragaretyp och i öster och norr en lättare, övervägande mjölkdjurstyp, men har sedan senare delen av 1800-talet genom planmässig avelsledning utvecklats till en likformig mjölkdjurstyp, ehuru skiljaktigheten mellan den grövre västlandsboskapen och den mer småvuxna boskapen i mitt Jyllands magrare trakter kan skönjas. Rasen är i regel svartbrokig, sällan grå- eller blackbrokig, helst med huvud, hals och bogparti, rygg, sidor och bakdel svarta, ett vitt bälte över en del av bogen och bröstets främre del samt vitt över länd, flanker och lår, vita ben och svansspets. Huvudet har bred panna och mule, medellånga och fina horn. Kroppsformen är öppen, med god bredd. Medelvikten för väl utvecklade kor omkring 500 kg. Medelmjölkningen hos kontrollföreningarna med nära 100,000 djur var 1916—17 över 3,000 kg. mjölk och 120 kg. smör.

2. Öarnas boskap, som tidigare utgjordes av dels en småvuxen, högbent boskap av växlande färg (enfärgat eller brokig i brunrött, svart eller grått), dels (särdeles på Fyen) ett större, mörkrött slag, har under senare delen av 1800-talet, delvis genom införsel av slesvigsk boskap (angler se d. o.), rödbrokig nordslesvigsk och det mörkröda, kraftiga Ballumslaget från Tönder samt genom strängt avelsurval efter exteriör och mjölkningsförmåga, utvecklats till en likformig ras, kallad röd dansk boskap, som år 1878 erkändes som ren ras. Den är mörkröd utan tecken (stundom dock med vita fläckar under buken och på juvret); mulen mörkgrå. Den har utpräglad mjölktyp, något lättare, där Anglerblod förhärskar (Lolland-Falster), men tyngre, där nordslesvigsk och Ballumboskap utgjort avelsmaterialet (särdeles på Fyen). Huvudet är ädelt med utåt-uppåt-framåt riktade, fina horn, flat och fin hals, liten dröglapp, lösa bogar, bröst djupt och brett, rygg något lång, länd lång och bred. Lemmarna fina, juvret mycket väl utvecklat. Kons lev. v. 450—550 kg.; mjölkmängd i medeltal 3,000—3,500 kg. med 3.5 % fett (motsv. 120—150 kg. smör). Rasen har något litet införts till Sverige, särskilt för vidmakthållande av anglerbesättningar, men är numera försvunnen.

Danskt lantsvin. I Danmark har svinskötsel sedan förhistorisk tid haft än större betydelse än i de övriga nordiska länderna på den grund att bok- och ekskogarna, som lämnade svinen riklig föda, där funnos i större utsträckning. I den mån som dessa skogar minskades, avtog även svinhållet, då dessa djur fortfarande förblevo hänvisade att till stor del själva söka sig föda. Svinskötselns art och utveckling var här i huvudsak densamma som i Sverige (se Svinskötsel). Den gamla lantrasen var något olika i rikets skilda delar. Öarnas svin beskrives som småvuxet, med kort bål, hög nacke, upprättstående öron och styv borst; slaktvikten av 2-årigt gött svin beräknades till 6—9 lispund (50—75 kg.) fläsk. Det jutska svinet var större, långsträckt, högbent, karpryggigt och gav 13—14 lisp. (110—118 kg.) fläsk. Under förra delen av 1800-talet började korsning med engelska, holsteinska, mecklenburgska m. fl. raser, varigenom åsyftades att öka djurens storlek, bredd och djup samt deras späckbildning, i enlighet med fordringarna på Hamburgs marknad, dit den utländska avsättningen huvudsakligen gick. Denna svintyp kallades därför Hamburgers vin. Från 1870-talet började avsättningen på England att taga allt större omfattning, och för att motsvara denna marknads fordran sökte man frambringa smärre, lättfeta s. k. »sengsvin», en benämning, som härleddes av att svinen i slakterierna ej skållades utan sveddes (sengen = sveda) för att avlägsna borsten. De slaktades vid en vikt av 90—100 kg., vilken nåddes vid 8—10 månaders ålder. Från 1880-talet sökte man åstadkomma en för detta ändamål lämplig mellanras av det danska lantsvinet och de högre förädlade engelska raserna. På denna väg uppkom i trakten av Holstebro på Jylland av den där väl utvecklade jutska lantrasen och Yorkshiresvin, med övergående inblandning även av Berkshireblod, för att giva djuren bättre skinkor, en mellanras, Holstebrosvin, utmärkta för sin jämnhet och ensartade utveckling och högt ansedda som slakterisvin. Holstebrotrakten blev ett avelscentrum, varifrån avelsdjur spredos över hela landet, och rasen blev förhärskande för gödning av slakterisvin. Genom fortsatt korsning med Yorkshiresvin utplånades snart dess företräde framför denna senare ras, och svinstammen avtog i härdighet och fruktsamhet. Mot slutet av århundradet övergick man därför enligt anvisning av konsulenten P. A. Mörkeberg till att söka bibehålla lantrasen, sådan den ännu kunde påträffas här och var i bygderna, och framställa slaktsvin genom korsning av lantsvin med Yorkshiresvin. Man inrättade avelscentrer för renavel av lantsvin och åstadkom sålunda en mycket jämn, förädlad lantras, väl passande till slakterisvin.

Daphne. Se Tibast.

Dasychira. Se Bokspinnare.

Dasyscypha. Se Lärk.

Datura. Se Spikklubba.

Daucus. Se Morot.

Deals. Se Sågning.

Debet. Se Bokföring.

Deciatin. Se Mått.

Aldrup-Munkedal, äro senare tidens hingstlinjer nästan uteslutande grundade. Wilh. H—r.

Dansk nötboskap. I. Norra Jyllands boskap tillhör den i Nordeuropas låglänta kusttrakter förhärskande, vanligen svartbrokiga rasen (se Låglandsras, Svartbrokig). Denna jutska boskap hade av gammalt i de västra delarna av halvön en grövre, övervägande slaktdjurs- och dragaretyp och i öster och norr en lättare, övervägande mjölkdjurstyp, men har sedan senare delen av 1800-talet genom planmässig avelsledning utvecklats till en likformig mjölkdjurstyp, ehuru skiljaktigheten mellan den grövre västlandsboskapen och den mer småvuxna boskapen i mitt Jyllands magrare trakter kan skönjas. Rasen är i regel svartbrokig, sällan grå- eller blackbrokig, helst med huvud, hals och bogparti, rygg, sidor och bakdel svarta, ett vitt bälte över en del av bogen och bröstets främre del samt vitt över länd, flanker och lår, vita ben och svansspets. Huvudet har bred panna och mule, medellånga och fina horn. Kroppsformen är öppen, med god bredd. Medelvikten för väl utvecklade kor omkring 500 kg. Medelmjölkningen hos kontrollföreningarna med nära 100,000 djur var 1916—17 över 3,000 kg. mjölk och 120 kg. smör.

2. Öarnas boskap, som tidigare utgjordes av dels en småvuxen, högbent boskap av växlande färg (enfärgat eller brokig i brunrött, svart eller grått), dels (särdeles på Fyen) ett större, mörkrött slag, har under senare delen av 1800-talet, delvis genom införsel av slesvigsk boskap (angler se d. o.), rödbrokig nordslesvigsk och det mörkröda, kraftiga Ballumslaget från Tönder samt genom strängt avelsurval efter exteriör och mjölkningsförmåga, utvecklats till en likformig ras, kallad röd dansk boskap, som år 1878 erkändes som ren ras. Den är mörkröd utan tecken (stundom dock med vita fläckar under buken och på juvret); mulen mörkgrå. Den har utpräglad mjölktyp, något lättare, där Anglerblod förhärskar (Lolland-Falster), men tyngre, där nordslesvigsk och Ballumboskap utgjort avelsmaterialet (särdeles på Fyen). Huvudet är ädelt med utåt-uppåt-framåt riktade, fina horn, flat och fin hals, liten dröglapp, lösa bogar, bröst djupt och brett, rygg något lång, länd lång och bred. Lemmarna fina, juvret mycket väl utvecklat. Kons lev. v. 450—550 kg.; mjölkmängd i medeltal 3,000—3,500 kg. med 3.5 % fett (motsv. 120—150 kg. smör). Rasen har något litet införts till Sverige, särskilt för vidmakthållande av anglerbesättningar, men är numera försvunnen.

Danskt lantsvin. I Danmark har svinskötsel sedan förhistorisk tid haft än större betydelse än i de övriga nordiska länderna på den grund att bok- och ekskogarna, som lämnade svinen riklig föda, där funnos i större utsträckning. I den mån som dessa skogar minskades, avtog även svinhållet, då dessa djur fortfarande förblevo hänvisade att till stor del själva söka sig föda. Svinskötselns art och utveckling var här i huvudsak densamma som i Sverige (se Svinskötsel). Den gamla lantrasen var något olika i rikets skilda delar. Öarnas svin beskrives som småvuxet, med kort bål, hög nacke, upprättstående öron och styv borst; slaktvikten av 2-årigt gött svin beräknades till 6—9 lispund (50—75 kg.) fläsk. Det jutska svinet var större, långsträckt, högbent, karpryggigt och gav 13—14 lisp. (110—118 kg.) fläsk. Under förra delen av 1800-talet började korsning med engelska, holsteinska, mecklenburgska m. fl. raser, varigenom åsyftades att öka djurens storlek, bredd och djup samt deras späckbildning, i enlighet med fordringarna på Hamburgs marknad, dit den utländska avsättningen huvudsakligen gick. Denna svintyp kallades därför Hamburgers vin. Från 1870-talet började avsättningen på England att taga allt större omfattning, och för att motsvara denna marknads fordran sökte man frambringa smärre, lättfeta s. k. »sengsvin», en benämning, som härleddes av att svinen i slakterierna ej skållades utan sveddes (sengen = sveda) för att avlägsna borsten. De slaktades vid en vikt av 90—100 kg., vilken nåddes vid 8—10 månaders ålder. Från 1880-talet sökte man åstadkomma en för detta ändamål lämplig mellanras av det danska lantsvinet och de högre förädlade engelska raserna. På denna väg uppkom i trakten av Holstebro på Jylland av den där väl utvecklade jutska lantrasen och Yorkshiresvin, med övergående inblandning även av Berkshireblod, för att giva djuren bättre skinkor, en mellanras, Holstebrosvin, utmärkta för sin jämnhet och ensartade utveckling och högt ansedda som slakterisvin. Holstebrotrakten blev ett avelscentrum, varifrån avelsdjur spredos över hela landet, och rasen blev förhärskande för gödning av slakterisvin. Genom fortsatt korsning med Yorkshiresvin utplånades snart dess företräde framför denna senare ras, och svinstammen avtog i härdighet och fruktsamhet. Mot slutet av århundradet övergick man därför enligt anvisning av konsulenten P. A. Mörkeberg till att söka bibehålla lantrasen, sådan den ännu kunde påträffas här och var i bygderna, och framställa slaktsvin genom korsning av lantsvin med Yorkshiresvin. Man inrättade avelscentrer för renavel av lantsvin och åstadkom sålunda en mycket jämn, förädlad lantras, väl passande till slakterisvin.

Daphne. Se Tibast.

Dasychira. Se Bokspinnare.

Dasyscypha. Se Lärk.

Datura. Se Spikklubba.

Daucus. Se Morot.

Deals. Se Sågning.

Debet. Se Bokföring.

Deciatin. Se Mått.

Aldrup-Munkedal, äro senare tidens hingstlinjer nästan uteslutande grundade. Wilh. H—r.

Dansk nötboskap. I. Norra Jyllands boskap tillhör den i Nordeuropas låglänta kusttrakter förhärskande, vanligen svartbrokiga rasen (se Låglandsras, Svartbrokig). Denna jutska boskap hade av gammalt i de västra delarna av halvön en grövre, övervägande slaktdjurs- och dragaretyp och i öster och norr en lättare, övervägande mjölkdjurstyp, men har sedan senare delen av 1800-talet genom planmässig avelsledning utvecklats till en likformig mjölkdjurstyp, ehuru skiljaktigheten mellan den grövre västlandsboskapen och den mer

småvuxna boskapen i mitt Jyllands magrare trakter kan skönjas. Rasen är i regel svartbrokig, sällan grå- eller blackbrokig, helst med huvud, hals och bogparti, rygg, sidor och bakdel svarta, ett vitt bälte över en del av bogen och bröstets främre del samt vitt över länd, flanker och lår, vita ben och svansspets. Huvudet har bred panna och mule, medellånga och fina horn. Kroppsformen är öppen, med god bredd. Medelvikten för väl utvecklade kor omkring 500 kg. Medelmjölkningen hos kontrollföreningarna med nära 100,000 djur var 1916—17 över 3,000 kg. mjölk och 120 kg. smör.

2. Öarnas boskap, som tidigare utgjordes av dels en småvuxen, högbent boskap av växlande färg (enfärgat eller brokig i brunrött, svart eller grått), dels (särdeles på Fyen) ett större, mörkrött slag, har under senare delen av 1800-talet, delvis genom införsel av slesvigsk boskap (angler se d. o.), rödbrokig nordslesvigsk och det mörkröda, kraftiga Ballumslaget från Tönder samt genom strängt avelsurval efter exteriör och mjölkningsförmåga, utvecklats till en likformig ras, kallad röd dansk boskap, som år 1878 erkändes som ren ras. Den är mörkröd utan tecken (stundom dock med vita fläckar under buken och på juvret); mulen mörkgrå. Den har utpräglad mjölktyp, något lättare, där Anglerblod förhärskar (Lolland-Falster), men tyngre, där nordslesvigsk och Ballumboskap utgjort avelsmaterialet (särdeles på Fyen). Huvudet är ädelt med utåt-uppåt-framåt riktade, fina horn, flat och fin hals, liten dröglapp, lösa bogar, bröst djupt och brett, rygg något lång, länd lång och bred. Lemmarna fina, juvret mycket väl utvecklat. Kons lev. v. 450—550 kg.; mjölkmängd i medeltal 3,000—3,500 kg. med 3.5 % fett (motsv. 120—150 kg. smör). Rasen har något litet införts till Sverige, särskilt för vidmakthållande av anglerbesättningar, men är numera försvunnen.

Danskt lantsvin. I Danmark har svinskötsel sedan förhistorisk tid haft än större betydelse än i de övriga nordiska länderna på den grund att bok- och ekskogarna, som lämnade svinen riklig föda, där funnos i större utsträckning. I den mån som dessa skogar minskades, avtog även svinhållet, då dessa djur fortfarande förblevo hänvisade att till stor del själva söka sig föda. Svinskötselns art och utveckling var här i huvudsak densamma som i Sverige (se Svinskötsel). Den gamla lantrasen var något olika i rikets skilda delar. Öarnas svin beskrives som småvuxet, med kort bål, hög nacke, upprättstående öron och styv borst; slaktvikten av 2-årigt gött svin beräknades till 6—9 lispund (50—75 kg.) fläsk. Det jutska svinet var större, långsträckt, högbent, karpryggigt och gav 13—14 lisp. (110—118 kg.) fläsk. Under förra delen av 1800-talet började korsning med engelska, holsteinska, mecklenburgska m. fl. raser, varigenom åsyftades att öka djurens storlek, bredd och djup samt deras späckbildning, i enlighet med fordringarna på Hamburgs marknad, dit den utländska avsättningen huvudsakligen gick. Denna svintyp kallades därför Hamburgers vin. Från 1870-talet började avsättningen på England att taga allt större omfattning, och för att motsvara denna marknads fordran sökte man frambringa smärre, lättfeta s. k. »sengsvin», en benämning, som härleddes av att svinen i slakterierna ej skållades utan sveddes (sengen = sveda) för att avlägsna borsten. De slaktades vid en vikt av 90—100 kg., vilken nåddes vid 8—10 månaders ålder. Från 1880-talet sökte man åstadkomma en för detta ändamål lämplig mellanras av det danska lantsvinet och de högre förädlade engelska raserna. På denna väg uppkom i trakten av Holstebro på Jylland av den där väl utvecklade jutska lantrasen och Yorkshiresvin, med övergående inblandning även av Berkshireblod, för att giva djuren bättre skinkor, en mellanras, Holstebrosvin, utmärkta för sin jämnhet och ensartade utveckling och högt ansedda som slakterisvin. Holstebrotrakten blev ett avelscentrum, varifrån avelsdjur spredos över hela landet, och rasen blev förhärskande för gödning av slakterisvin. Genom fortsatt korsning med Yorkshiresvin utplånades snart dess företräde framför denna senare ras, och svinstammen avtog i härdighet och fruktsamhet. Mot slutet av århundradet övergick man därför enligt anvisning av konsulenten P. A. Mörkeberg till att söka bibehålla lantrasen, sådan den ännu kunde påträffas här och var i bygderna, och framställa slaktsvin genom korsning av lantsvin med Yorkshiresvin. Man inrättade avelscentrer för renavel av lantsvin och åstadkom sålunda en mycket jämn, förädlad lantras, väl passande till slakterisvin.

Daphne. Se Tibast.

Dasychira. Se Bokspinnare.

Dasyscypha. Se Lärk.

Datura. Se Spikklubba.

Daucus. Se Morot.

Deals. Se Sågning.

Debet. Se Bokföring.

Deciatin. Se Mått.

Aldrup-Munkedal, äro senare tidens hingstlinjer nästan uteslutande grundade. Wilh. H—r.

Dansk nötboskap. I. Norra Jyllands boskap tillhör den i Nordeuropas låglänta kusttrakter förhärskande, vanligen svartbrokiga rasen (se Låglandsras, Svartbrokig). Denna jutska boskap hade av gammalt i de västra delarna av halvön en grövre, övervägande slaktdjurs- och dragaretyp och i öster och norr en lättare, övervägande mjölkdjurstyp, men har sedan senare delen av 1800-talet genom planmässig avelsledning utvecklats till en likformig mjölkdjurstyp, ehuru skiljaktigheten mellan den grövre västlandsboskapen och den mer småvuxna boskapen i mitt Jyllands magrare trakter kan skönjas. Rasen är i regel svartbrokig, sällan grå- eller blackbrokig, helst med huvud, hals och bogparti, rygg, sidor och bakdel svarta, ett vitt bälte över en del av bogen och bröstets främre del samt vitt över länd, flanker och lår, vita ben och svansspets. Huvudet har bred panna och mule, medellånga och fina horn. Kroppsformen är öppen, med god bredd. Medelvikten för väl utvecklade kor omkring 500 kg. Medelmjölkningen hos kontrollföreningarna med nära 100,000 djur var 1916—17 över 3,000 kg. mjölk och 120 kg. smör.

2. Öarnas boskap, som tidigare utgjordes av dels en småvuxen, högbent boskap av växlande färg (enfärgat eller brokig i brunrött, svart eller grått), dels (särdeles på Fyen) ett större, mörkrött slag, har under senare delen av 1800-talet, delvis genom införsel av slesvigsk boskap (angler se d. o.), rödbrokig nordslesvigsk och det mörkröda, kraftiga Ballumslaget från Tönder samt genom strängt avelsurval efter exteriör och mjölkningsförmåga, utvecklats till en likformig ras, kallad röd dansk boskap, som år 1878 erkändes som ren ras. Den är mörkröd utan tecken (stundom dock med vita fläckar under buken och på juvret); mulen mörkgrå. Den har utpräglad mjölktyp, något lättare, där Anglerblod förhärskar (Lolland-Falster), men tyngre, där nordslesvigsk och Ballumboskap utgjort avelsmaterialet (särdeles på Fyen). Huvudet är ädelt med utåt-uppåt-framåt riktade, fina horn, flat och fin hals, liten dröglapp, lösa bogar, bröst djupt och brett, rygg något lång, länd lång och bred. Lemmarna fina, juvret mycket väl utvecklat. Kons lev. v. 450—550 kg.; mjölkmängd i medeltal 3,000—3,500 kg. med 3.5 % fett (motsv. 120—150 kg. smör). Rasen har något litet införts till Sverige, särskilt för vidmakthållande av anglerbesättningar, men är numera försvunnen.

Danskt lantsvin. I Danmark har svinskötsel sedan förhistorisk tid haft än större betydelse än i de övriga nordiska länderna på den grund att bok- och ekskogarna, som lämnade svinen riklig föda, där funnos i större utsträckning. I den mån som dessa skogar minskades, avtog även svinhållet, då dessa djur fortfarande förblevo hänvisade att till stor del själva söka sig föda. Svinskötselns art och utveckling var här i huvudsak densamma som i Sverige (se Svinskötsel). Den gamla lantrasen var något olika i rikets skilda delar. Öarnas svin beskrives som småvuxet, med kort bål, hög nacke, upprättstående öron och styv borst; slaktvikten av 2-årigt gött svin beräknades till 6—9 lispund (50—75 kg.) fläsk. Det jutska svinet var större, långsträckt, högbent, karpryggigt och gav 13—14 lisp. (110—118 kg.) fläsk. Under förra delen av 1800-talet började korsning med engelska, holsteinska, mecklenburgska m. fl. raser, varigenom åsyftades att öka djurens storlek, bredd och djup samt deras späckbildning, i enlighet med fordringarna på Hamburgs marknad, dit den utländska avsättningen huvudsakligen gick. Denna svintyp kallades därför Hamburgers vin. Från 1870-talet började avsättningen på England att taga allt större omfattning, och för att motsvara denna marknads fordran sökte man frambringa smärre, lättfeta s. k. »sengsvin», en benämning, som härleddes av att svinen i slakterierna ej skållades utan sveddes (sengen = sveda) för att avlägsna borsten. De slaktades vid en vikt av 90—100 kg., vilken nåddes vid 8—10 månaders ålder. Från 1880-talet sökte man åstadkomma en för detta ändamål lämplig mellanras av det danska lantsvinet och de högre förädlade engelska raserna. På denna väg uppkom i trakten av Holstebro på Jylland av den där väl utvecklade jutska lantrasen och Yorkshiresvin, med övergående inblandning även av Berkshireblod, för att giva djuren bättre skinkor, en mellanras, Holstebrosvin, utmärkta för sin jämnhet och ensartade utveckling och högt ansedda som slakterisvin. Holstebrotrakten blev ett avelscentrum, varifrån avelsdjur spredos över hela landet, och rasen blev förhärskande för gödning av slakterisvin. Genom fortsatt korsning med Yorkshiresvin utplånades snart dess företräde framför denna senare ras, och svinstammen avtog i härdighet och fruktsamhet. Mot slutet av århundradet övergick man därför enligt anvisning av konsulenten P. A. Mörkeberg till att söka bibehålla lantrasen, sådan den ännu kunde påträffas här och var i bygderna, och framställa slaktsvin genom korsning av lantsvin med Yorkshiresvin. Man inrättade avelscentrer för renavel av lantsvin och åstadkom sålunda en mycket jämn, förädlad lantras, väl passande till slakterisvin.

Daphne. Se Tibast.

Dasychira. Se Bokspinnare.

Dasyscypha. Se Lärk.

Datura. Se Spikklubba.

Daucus. Se Morot.

Deals. Se Sågning.

Debet. Se Bokföring.

Deciatin. Se Mått.

Defensolat. Se Karbolineum.

Degeneration. Se Urartning.

Deja betecknade i äldre tider ledarinnan av det kvinnliga tjänstefolket, numera (mer sällan) den tjänarinna, som sköter ladugård och mjölkhushållning.

Delphinium. Se Riddarsporre,

Demodex. Se Kvalster.

Denitrifikation. Se Salpeter.

Deposition. Se Bankräkning.

Depression vid foders smältning. Se Matsmältning.

Dermatocoptes. Se Skabb.

Dermatol, ett svavelgult pulver, bestående av gallussyrad vismutoxid, brukas som antiseptiskt medel på sår och vid hudsjukdomar.

Dermatophagus. Se Skabb.

Desaminering. Se Ammoniak.

Desinfektion. Ordet betyder undanröjande av smitta och användes i allmänhet för bekämpande av bakterier och andra mikrober. De härför använda medlen kallas desinfektionsmedel (jfr Antiseptiska medel). De kunna lämpligen indelas i fysikaliska och kemiska.

I. *Desinfektionsmedel*, I. Fysikaliska. Mest användes upphettning, varvid man vid d. av vätskor skiljer mellan:

a. Pastörisering (efter Pasteur, som först använde metoden) — består i en uppvärmning till en temperatur under kokpunkten vanligen 60—90°. (Se Pastörisering.)

b. Sterilisering består i upphettning till högre värmegrad och under längre tid, så att icke blott själva bakteriecellerna utan även de betydligt motståndskraftigare sporerna dödas och man sålunda erhåller en fullständigt mikrobfri, steril vätska. Vanligen begagnar man sig av vattenånga av högre tryck än atmosfärens, så att värmegraden stiger över 100. Kläder o. dyl. steriliseras eller desinficieras genom att utsättas för inverkan av »strömmande vattenånga» (100° C.) i stora, slutna behållare (desinfektionsugnar) under 1/2—1 timme.

Frysning hämmar mikrobernas livsverksamhet, men dödar dem ej.

Solljus verkar genom de violetta och ultravioletta, d. v. s. de kemiskt verksamma strålarna bakteriedödande och bör därför släppas in så mycket som möjligt i byggnader. I rinnande vatten bidrager solljuset i väsentlig grad till självreningen, i det att genom vattnets rörelse ständigt nya bakterier bringas upp till ytan och dess inverkan. — Elektriskt bågljus är kraftigt mikrobdödande på grund av sin rikedom på kemiskt verksamma strålar. — Röntgen- och radiumstrålar inverka ej synnerligen kraftigt på bakterier.

Elektriska strömmar verka ej så mycket i och för sig som genom sekundära orsaker, t. ex. elektrolytiska sönderdelningar och härvid alstrade väte- och hydroxylioner.

Högt tryck, även flera hundra atmosfärer, är utan inverkan på bakterier.

2. Kemiska desinfektionsmedel. Hit kunna räknas alla ämnen, som utöva en giftverkan på celler i allmänhet och alltså även på mikroorganismerna. Sådana ämnen, s. k. »antiseptiska», äro framför allt tunga metallers salter, såsom sublimat, (kvicksilverklorid), blå vitriol (kopparsulfat), zinksulfat, organiska syror, såsom salicylsyra, benzoesyra (dessa två syror och deras salter användas mest såsom konserveringsmedel), vidare ur stenkolstjära framställda preparat, såsom karbolsyra (fenol), lysol, kreolin. Mineralsyror äro i regel oanvändbara på grund av sina frätande egenskaper. Borsyra har dock fått stor användning både såsom antiseptikum och konserveringsmedel, då den å ena sidan är en mycket svag syra och samtidigt av ganska kraftig verkan, möjligen beroende på att boren här verkar på samma sätt som de tunga metallerna i deras salter. Klor och jod hava stor användning, den förra i praktiken i form av klorkalk (kalciumhypoklorit), den senare inom medicinen. Alkalier användas föga på grund av sina obehagliga biverkningar. Ett undantag utgör dock nysläckt kalk (kalciumhydrat), som är ett verksamt, billigt och synnerligen användbart medel för bestrykning i ladugårdar och stallar, mejerier etc. Ett mycket användbart desinfektionsmedel är formaldehyd, som i gasform lätt tränger överallt och sedermera vid utluftning åter försvinner utan att kvarlämna några spår. Formaldehyd är det numera vanligaste medlet vid d. av bostäder, möbler etc. Den omkring 40 %-iga vattenlösningen kallas formalin (se d. o.). För d. användes vanligen 1—2 %-ig lösning. Kraftigt desinficierande verkar även alkohol (i 50—60 %-ig lösning), som har särskilt stor användning i kirurgisk praxis. Kraftiga oxidationsmedel hava även fått stor användning såsom antiseptika (se d. o.), t. ex. kaliumpermanganat (kamäleon), vätesuperoxid (oxygenol), ozon, varav det sistnämnda även användes i stor skala vid rening av dricksvatten.

II. *Desinfektion av jord*. Vid försök att genom desinfektionsmedel befria jord från för växterna skadliga parasiter har det visat sig, att såväl behandling med flyktiga antiseptika, såsom kolsvavla, toluol, kloroform, formaldehyd m. fl., som även upphettning av jorden t. ex. genom ångning, kan i hög grad öka dennas fruktbarhet. Växter, som odlas i så behandlad jord, från vilken det desinficierande ämnet avdunstat, växa frodigt med mörkgröna blad, liksom vid rik tillgång på kvävenäring. Undersökning av jordens bakterieflora har visat, att antalet mikroorganismer starkt minskats omedelbart efter behandlingen, men att snart inträder en kraftig ökning av vissa

Defensolat. Se Karbolineum.

Degeneration. Se Urartning.

Deja betecknade i äldre tider ledarinnan av det kvinnliga tjänstefolket, numera (mer sällan) den tjänarinna, som sköter ladugård och mjölkhushållning.

Delphinium. Se Riddarsporre,

Demodex. Se Kvalster.

Denitrifikation. Se Salpeter.

Deposition. Se Bankräkning.

Depression vid foders smältning. Se Matsmältning.

Dermatocoptes. Se Skabb.

Dermatol, ett svavelgult pulver, bestående av gallussyrad vismutoxid, brukas som antiseptiskt medel på sår och vid hudsjukdomar.

Dermatophagus. Se Skabb.

Desaminering. Se Ammoniak.

Desinfektion. Ordet betyder undanröjande av smitta och användes i allmänhet för bekämpande av bakterier och andra mikrober. De härför använda medlen kallas desinfektionsmedel (jfr Antiseptiska medel). De kunna lämpligen indelas i fysikaliska och kemiska.

I. *Desinfektionsmedel*, I. Fysikaliska. Mest användes upphettning, varvid man vid d. av vätskor skiljer mellan:

a. Pastörisering (efter Pasteur, som först använde metoden) — består i en uppvärmning till en temperatur under kokpunkten vanligen 60—90°. (Se Pastörisering.)

b. Sterilisering består i upphettning till högre värmegrad och under längre tid, så att icke blott själva bakteriecellerna utan även de betydligt motståndskraftigare sporerna dödas och man sålunda erhåller en fullständigt mikrobfri, steril vätska. Vanligen begagnar man sig av vattenånga av högre tryck än atmosfärens, så att värmegraden stiger över 100. Kläder o. dyl. steriliseras eller desinficieras genom att utsättas för inverkan av »strömmande vattenånga» (100° C.) i stora, slutna behållare (desinfektionsugnar) under 1/2—1 timme.

Frysning hämmar mikrobernas livsverksamhet, men dödar dem ej.

Solljus verkar genom de violetta och ultravioletta, d. v. s. de kemiskt verksamma strålarna bakteriedödande och bör därför släppas in så mycket som möjligt i byggnader. I rinnande vatten bidrager solljuset i väsentlig grad till självreningen, i det att genom vattnets rörelse ständigt nya bakterier bringas upp till ytan och dess inverkan. — Elektriskt bågljus är kraftigt mikrobdödande på grund av sin rikedom på kemiskt verksamma strålar. — Röntgen- och radiumstrålar inverka ej synnerligen kraftigt på bakterier.

Elektriska strömmar verka ej så mycket i och för sig som genom sekundära orsaker, t. ex. elektrolytiska sönderdelningar och härvid alstrade väte- och hydroxylioner.

Högt tryck, även flera hundra atmosfärer, är utan inverkan på bakterier.

2. Kemiska desinfektionsmedel. Hit kunna räknas alla ämnen, som utöva en giftverkan på celler i allmänhet och alltså även på mikroorganismerna. Sådana ämnen, s. k. »antiseptiska», äro framför allt tunga metallers salter, såsom sublimat, (kvicksilverklorid), blå vitriol (kopparsulfat), zinksulfat, organiska syror, såsom salicylsyra, benzoesyra (dessa två syror och deras salter användas mest såsom konserveringsmedel), vidare ur stenkolstjära framställda preparat, såsom karbolsyra (fenol), lysol, kreolin. Mineralsyror äro i regel oanvändbara på grund av sina frätande egenskaper. Borsyra har dock fått stor användning både såsom antiseptikum och konserveringsmedel, då den å ena sidan är en mycket svag syra och samtidigt av ganska kraftig verkan, möjligen beroende på att boren här verkar på samma sätt som de tunga metallerna i deras salter. Klor och jod hava stor användning, den förra i praktiken i form av klorkalk (kalciumhypoklorit), den senare inom medicinen. Alkalier användas föga på grund av sina obehagliga biverkningar. Ett undantag utgör dock nysläckt kalk (kalciumhydrat), som är ett verksamt, billigt och synnerligen användbart medel för bestrykning i ladugårdar och stallar, mejerier etc. Ett mycket användbart desinfektionsmedel är formaldehyd, som i gasform lätt intränger överallt och sedermera vid utluftning åter försvinner utan att kvarlämna några spår. Formaldehyd är det numera vanligaste medlet vid d. av bostäder, möbler etc. Den omkring 40 %-iga vattenlösningen kallas formalin (se d. o.). För d. användes vanligen 1—2 %-ig lösning. Kraftigt desinficierande verkar även alkohol (i 50—60 %-ig lösning), som har särskilt stor användning i kirurgisk praxis. Kraftiga oxidationsmedel hava även fått stor användning såsom antiseptika (se d. o.), t. ex. kaliumpermanganat (kamäleon), vätesuperoxid (oxygenol), ozon, varav det sistnämnda även användes i stor skala vid rening av dricksvatten.

II. *Desinfektion av jord*. Vid försök att genom desinfektionsmedel befria jord från för växterna skadliga parasiter har det visat sig, att såväl behandling med flyktiga antiseptika, såsom kolsvavla, toluol, kloroform, formaldehyd m. fl., som även upphettning av jorden t. ex. genom ångning, kan i hög grad öka dennas fruktbarhet. Växter, som odlas i så behandlad jord, från vilken det desinficierande ämnet avdunstat, växa frodigt med mörkgröna blad, liksom vid rik tillgång på kvävenäring. Undersökning av jordens bakterieflora har visat, att antalet mikroorganismer starkt minskats omedelbart efter behandlingen, men att snart inträder en kraftig ökning av vissa **Defensolat.** Se Karbolineum.

Degeneration. Se Urartning.

Deja betecknade i äldre tider ledarinnan av det kvinnliga tjänstefolket, numera (mer sällan) den tjänarinna, som sköter ladugård och mjölkhushållning.

Delphinium. Se Riddarsporre,

Demodex. Se Kvalster.

Denitrifikation. Se Salpeter.

Deposition. Se Bankräkning.

Depression vid foders smältning. Se Matsmältning.

Dermatocoptes. Se Skabb.

Dermatol, ett svavelgult pulver, bestående av gallussyrad vismutoxid, brukas som antiseptiskt medel på sår och vid hudsjukdomar.

Dermatophagus. Se Skabb.

Desaminering. Se Ammoniak.

Desinfektion. Ordet betyder undanröjande av smitta och användes i allmänhet för bekämpande av bakterier och andra mikrober. De härför använda medlen kallas desinfektionsmedel (jfr Antiseptiska medel). De kunna lämpligen indelas i fysikaliska och kemiska.

I. *Desinfektionsmedel*, I. Fysikaliska. Mest användes upphettning, varvid man vid d. av vätskor skiljer mellan:

a. Pastörisering (efter Pasteur, som först använde metoden) — består i en uppvärmning till en temperatur under kokpunkten vanligen 60—90°. (Se Pastörisering.)

b. Sterilisering består i upphettning till högre värmegrad och under längre tid, så att icke blott själva bakteriecellerna utan även de betydligt motståndskraftigare sporerna dödas och man sålunda erhåller en fullständigt mikrobfri, steril vätska. Vanligen begagnar man sig av vattenånga av högre tryck än atmosfärens, så att värmegraden stiger över 100. Kläder o. dyl. steriliseras eller desinficieras genom att utsättas för inverkan av »strömmande vattenånga» (100° C.) i stora, slutna behållare (desinfektionsugnar) under 1/2—1 timme.

Frysning hämmar mikrobernas livsverksamhet, men dödar dem ej.

Solljus verkar genom de violetta och ultravioletta, d. v. s. de kemiskt verksamma strålarna bakteriedödande och bör därför släppas in så mycket som möjligt i byggnader. I rinnande vatten bidrager solljuset i väsentlig grad till självreningen, i det att genom vattnets rörelse ständigt nya bakterier bringas upp till ytan och dess inverkan. — Elektriskt bågljus är kraftigt mikrobdödande på grund av sin rikedom på kemiskt verksamma strålar. — Röntgen- och radiumstrålar inverka ej synnerligen kraftigt på bakterier.

Elektriska strömmar verka ej så mycket i och för sig som genom sekundära orsaker, t. ex. elektrolytiska sönderdelningar och härvid alstrade väte- och hydroxylioner.

Högt tryck, även flera hundra atmosfärer, är utan inverkan på bakterier.

2. Kemiska desinfektionsmedel. Hit kunna räknas alla ämnen, som utöva en giftverkan på celler i allmänhet och alltså även på mikroorganismerna. Sådana ämnen, s. k. »antiseptiska», äro framför allt tunga metallers salter, såsom sublimat, (kvicksilverklorid), blå vitriol (kopparsulfat), zinksulfat, organiska syror, såsom salicylsyra, benzoesyra (dessa två syror och deras salter användas mest såsom konserveringsmedel), vidare ur stenkolstjära framställda preparat, såsom karbolsyra (fenol), lysol, kreolin. Mineralsyror äro i regel oanvändbara på grund av sina frätande egenskaper. Borsyra har dock fått stor användning både såsom antiseptikum och konserveringsmedel, då den å ena sidan är en mycket svag syra och samtidigt av ganska kraftig verkan, möjligen beroende på att boren här verkar på samma sätt som de tunga metallerna i deras salter. Klor och jod hava stor användning, den förra i praktiken i form av klorkalk (kalciumhypoklorit), den senare inom medicinen. Alkalier användas föga på grund av sina obehagliga biverkningar. Ett undantag utgör dock nysläckt kalk (kalciumhydrat), som är ett verksamt, billigt och synnerligen användbart medel för bestrykning i ladugårdar och stallar, mejerier etc. Ett mycket användbart desinfektionsmedel är formaldehyd, som i gasform lätt intränger överallt och sedermera vid utluftning åter försvinner utan att kvarlämna några spår. Formaldehyd är det numera vanligaste medlet vid d. av bostäder, möbler etc. Den omkring 40 %-iga vattenlösningen kallas formalin (se d. o.). För d. användes vanligen 1—2 %-ig lösning. Kraftigt desinficierande verkar även alkohol (i 50—60 %-ig lösning), som har särskilt stor användning i kirurgisk praxis. Kraftiga oxidationsmedel hava även fått stor användning såsom antiseptika (se d. o.), t. ex. kaliumpermanganat (kamäleon), vätesuperoxid (oxygenol), ozon, varav det sistnämnda även användes i stor skala vid rening av dricksvatten.

II. *Desinfektion av jord*. Vid försök att genom desinfektionsmedel befria jord från för växterna skadliga parasiter har det visat sig, att såväl behandling med flyktiga antiseptika, såsom kolsvavla, toluol, kloroform, formaldehyd m. fl., som även upphettning av jorden t. ex. genom ångning, kan i hög grad öka dennas fruktbarhet. Växter, som odlas i så behandlad jord, från vilken det desinficierande ämnet avdunstat, växa frodigt med mörkgröna blad, liksom vid rik tillgång på kvävenäring. Undersökning av jordens bakterieflora har visat, att antalet mikroorganismer starkt minskats omedelbart efter behandlingen, men att snart inträder en kraftig ökning av vissa **Defensolat.** Se Karbolineum.

Degeneration. Se Urartning.

Deja betecknade i äldre tider ledarinnan av det kvinnliga tjänstefolket, numera (mer sällan) den tjänarinna, som sköter ladugård och mjölkhushållning.

Delphinium. Se Riddarsporre,

Demodex. Se Kvalster.

Denitrifikation. Se Salpeter.

Deposition. Se Bankräkning.

Depression vid foders smältning. Se Matsmältning.

Dermatocoptes. Se Skabb.

Dermatol, ett svavelgult pulver, bestående av gallussyrad vismutoxid, brukas som antiseptiskt medel på sår och vid hudsjukdomar.

Dermatophagus. Se Skabb.

Desaminering. Se Ammoniak.

Desinfektion. Ordet betyder undanröjande av smitta och användes i allmänhet för bekämpande av bakterier och andra mikrober. De härför använda medlen kallas desinfektionsmedel (jfr Antiseptiska medel). De kunna lämpligen indelas i fysikaliska och kemiska.

I. *Desinfektionsmedel*, I. Fysikaliska. Mest användes upphettning, varvid man vid d. av vätskor skiljer mellan:

a. Pastörisering (efter Pasteur, som först använde metoden) — består i en uppvärmning till en temperatur under kokpunkten vanligen 60—90°. (Se Pastörisering.)

b. Sterilisering består i upphettning till högre värmegrad och under längre tid, så att icke blott själva bakteriecellerna utan även de betydligt motståndskraftigare sporerna dödas och man sålunda erhåller en fullständigt mikrobfri, steril vätska. Vanligen begagnar man sig av vattenånga av högre tryck än atmosfärens, så att värmegraden stiger över 100. Kläder o. dyl. steriliseras eller desinficieras genom att utsättas för inverkan av »strömmande vattenånga» (100° C.) i stora, slutna behållare (desinfektionsugnar) under 1/2—1 timme.

Frysning hämmar mikrobernas livsverksamhet, men dödar dem ej.

Solljus verkar genom de violetta och ultravioletta, d. v. s. de kemiskt verksamma strålarna bakteriedödande och bör därför släppas in så mycket som möjligt i byggnader. I rinnande vatten bidrager solljuset i väsentlig grad till självreningen, i det att genom vattnets rörelse ständigt nya bakterier bringas upp till ytan och dess inverkan. — Elektriskt bågljus är kraftigt mikrobdödande på grund av sin rikedom på kemiskt verksamma strålar. — Röntgen- och radiumstrålar inverka ej synnerligen kraftigt på bakterier.

Elektriska strömmar verka ej så mycket i och för sig som genom sekundära orsaker, t. ex. elektrolytiska sönderdelningar och härvid alstrade väte- och hydroxylioner.

Högt tryck, även flera hundra atmosfärer, är utan inverkan på bakterier.

2. Kemiska desinfektionsmedel. Hit kunna räknas alla ämnen, som utöva en giftverkan på celler i allmänhet och alltså även på mikroorganismerna. Sådana ämnen, s. k. »antiseptiska», äro framför allt tunga metallers salter, såsom sublimat, (kvicksilverklorid), blå vitriol (kopparsulfat), zinksulfat, organiska syror, såsom salicylsyra, benzoesyra (dessa två syror och deras salter användas mest såsom konserveringsmedel), vidare ur stenkolstjära framställda preparat, såsom karbolsyra (fenol), lysol, kreolin. Mineralsyror äro i regel oanvändbara på grund av sina frätande egenskaper. Borsyra har dock fått stor användning både såsom antiseptikum och konserveringsmedel, då den å ena sidan är en mycket svag syra och samtidigt av ganska kraftig verkan, möjligen beroende på att boren här verkar på samma sätt som de tunga metallerna i deras salter. Klor och jod hava stor användning, den förra i praktiken i form av klorkalk (kalciumhypoklorit), den senare inom medicinen. Alkalier användas föga på grund av sina obehagliga biverkningar. Ett undantag utgör dock nysläckt kalk (kalciumhydrat), som är ett verksamt, billigt och synnerligen användbart medel för bestrykning i ladugårdar och stallar, mejerier etc. Ett mycket användbart desinfektionsmedel är formaldehyd, som i gasform lätt intränger överallt och sedermera vid utluftning åter försvinner utan att kvarlämna några spår. Formaldehyd är det numera vanligaste medlet vid d. av bostäder, möbler etc. Den omkring 40 %-iga vattenlösningen kallas formalin (se d. o.). För d. användes vanligen 1—2 %-ig lösning. Kraftigt desinficierande verkar även alkohol (i 50—60 %-ig lösning), som har särskilt stor användning i kirurgisk praxis. Kraftiga oxidationsmedel hava även fått stor användning såsom antiseptika (se d. o.), t. ex. kaliumpermanganat (kamäleon), vätesuperoxid (oxygenol), ozon, varav det sistnämnda även användes i stor skala vid rening av dricksvatten.

II. *Desinfektion av jord*. Vid försök att genom desinfektionsmedel befria jord från för växterna skadliga parasiter har det visat sig, att såväl behandling med flyktiga antiseptika, såsom kolsvavla, toluol, kloroform, formaldehyd m. fl., som även upphettning av jorden t. ex. genom ångning, kan i hög grad öka dennas fruktbarhet. Växter, som odlas i så behandlad jord, från vilken det desinficierande ämnet avdunstat, växa frodigt med mörkgröna blad, liksom vid rik tillgång på kvävenäring. Undersökning av jordens bakterieflora har visat, att antalet mikroorganismer starkt minskats omedelbart efter behandlingen, men att snart inträder en kraftig ökning av vissa **Defensolat.** Se Karbolineum.

Degeneration. Se Urartning.

Deja betecknade i äldre tider ledarinnan av det kvinnliga tjänstefolket, numera (mer sällan) den tjänarinna, som sköter ladugård och mjölkhushållning.

Delphinium. Se Riddarsporre,

Demodex. Se Kvalster.

Denitrifikation. Se Salpeter.

Deposition. Se Bankräkning.

Depression vid foders smältning. Se Matsmältning.

Dermatocoptes. Se Skabb.

Dermatol, ett svavelgult pulver, bestående av gallussyrad vismutoxid, brukas som antiseptiskt medel på sår och vid hudsjukdomar.

Dermatophagus. Se Skabb.

Desaminering. Se Ammoniak.

Desinfektion. Ordet betyder undanröjande av smitta och användes i allmänhet för bekämpande av bakterier och andra mikrober. De härför använda medlen kallas desinfektionsmedel (jfr Antiseptiska medel). De kunna lämpligen indelas i fysikaliska och kemiska.

I. *Desinfektionsmedel*, I. Fysikaliska. Mest användes upphettning, varvid man vid d. av vätskor skiljer mellan:

a. Pastörisering (efter Pasteur, som först använde metoden) — består i en uppvärmning till en temperatur under kokpunkten vanligen 60—90°. (Se Pastörisering.)

b. Sterilisering består i upphettning till högre värmegrad och under längre tid, så att icke blott själva bakteriecellerna utan även de betydligt motståndskraftigare sporerna dödas och man sålunda erhåller en fullständigt mikrobfri, steril vätska. Vanligen begagnar man sig av vattenånga av högre tryck än atmosfärens, så att värmegraden stiger över 100. Kläder o. dyl. steriliseras eller desinficieras genom att utsättas för inverkan av »strömmande vattenånga» (100° C.) i stora, slutna behållare (desinfektionsugnar) under 1/2—1 timme.

Frysning hämmar mikrobernas livsverksamhet, men dödar dem ej.

Solljus verkar genom de violetta och ultravioletta, d. v. s. de kemiskt verksamma strålarna bakteriedödande och bör därför släppas in så mycket som möjligt i byggnader. I rinnande vatten bidrager solljuset i väsentlig grad till självreningen, i det att genom vattnets rörelse ständigt nya bakterier bringas upp till ytan och dess inverkan. — Elektriskt bågljus är kraftigt mikrobdödande på grund av sin rikedom på kemiskt verksamma strålar. — Röntgen- och radiumstrålar inverka ej synnerligen kraftigt på bakterier.

Elektriska strömmar verka ej så mycket i och för sig som genom sekundära orsaker, t. ex. elektrolytiska sönderdelningar och härvid alstrade väte- och hydroxylioner.

Högt tryck, även flera hundra atmosfärer, är utan inverkan på bakterier.

2. Kemiska desinfektionsmedel. Hit kunna räknas alla ämnen, som utöva en giftverkan på celler i allmänhet och alltså även på mikroorganismerna. Sådana ämnen, s. k. »antiseptiska», äro framför allt tunga metallers salter, såsom sublimat, (kvicksilverklorid), blå vitriol (kopparsulfat), zinksulfat, organiska syror, såsom salicylsyra, benzoesyra (dessa två syror och deras salter användas mest såsom konserveringsmedel), vidare ur stenkolstjära framställda preparat, såsom karbolsyra (fenol), lysol, kreolin. Mineralsyror äro i regel oanvändbara på grund av sina frätande egenskaper. Borsyra har dock fått stor användning både såsom antiseptikum och konserveringsmedel, då den å ena sidan är en mycket svag syra och samtidigt av ganska kraftig verkan, möjligen beroende på att boren här verkar på samma sätt som de tunga metallerna i deras salter. Klor och jod hava stor användning, den förra i praktiken i form av klorkalk (kalciumhypoklorit), den senare inom medicinen. Alkalier användas föga på grund av sina obehagliga biverkningar. Ett undantag utgör dock nysläckt kalk (kalciumhydrat), som är ett verksamt, billigt och synnerligen användbart medel för bestrykning i ladugårdar och stallar, mejerier etc. Ett mycket användbart desinfektionsmedel är formaldehyd, som i gasform lätt intränger överallt och sedermera vid utluftning åter försvinner utan att kvarlämna några spår. Formaldehyd är det numera vanligaste medlet vid d. av bostäder, möbler etc. Den omkring 40 %-iga vattenlösningen kallas formalin (se d. o.). För d. användes vanligen 1—2 %-ig lösning. Kraftigt desinficierande verkar även alkohol (i 50—60 %-ig lösning), som har särskilt stor användning i kirurgisk praxis. Kraftiga oxidationsmedel hava även fått stor användning såsom antiseptika (se d. o.), t. ex. kaliumpermanganat (kamäleon), vätesuperoxid (oxygenol), ozon, varav det sistnämnda även användes i stor skala vid rening av dricksvatten.

II. *Desinfektion av jord*. Vid försök att genom desinfektionsmedel befria jord från för växterna skadliga parasiter har det visat sig, att såväl behandling med flyktiga antiseptika, såsom kolsvavla, toluol, kloroform, formaldehyd m. fl., som även upphettning av jorden t. ex. genom ångning, kan i hög grad öka dennas fruktbarhet. Växter, som odlas i så behandlad jord, från vilken det desinficierande ämnet avdunstat, växa frodigt med mörkgröna blad, liksom vid rik tillgång på kvävenäring. Undersökning av jordens bakterieflora har visat, att antalet mikroorganismer starkt minskats omedelbart efter behandlingen, men att snart inträder en kraftig ökning av vissa **Defensolat.** Se Karbolineum.

Degeneration. Se Urartning.

Deja betecknade i äldre tider ledarinnan av det kvinnliga tjänstefolket, numera (mer sällan) den tjänarinna, som sköter ladugård och mjölkhushållning.

Delphinium. Se Riddarsporre,

Demodex. Se Kvalster.

Denitrifikation. Se Salpeter.

Deposition. Se Bankräkning.

Depression vid foders smältning. Se Matsmältning.

Dermatocoptes. Se Skabb.

Dermatol, ett svavelgult pulver, bestående av gallussyrad vismutoxid, brukas som antiseptiskt medel på sår och vid hudsjukdomar.

Dermatophagus. Se Skabb.

Desaminering. Se Ammoniak.

Desinfektion. Ordet betyder undanröjande av smitta och användes i allmänhet för bekämpande av bakterier och andra mikrober. De härför använda medlen kallas desinfektionsmedel (jfr Antiseptiska medel). De kunna lämpligen indelas i fysikaliska och kemiska.

I. *Desinfektionsmedel*, I. Fysikaliska. Mest användes upphettning, varvid man vid d. av vätskor skiljer mellan:

a. Pastörisering (efter Pasteur, som först använde metoden) — består i en uppvärmning till en temperatur under kokpunkten vanligen 60—90°. (Se Pastörisering.)

b. Sterilisering består i upphettning till högre värmegrad och under längre tid, så att icke blott själva bakteriecellerna utan även de betydligt motståndskraftigare sporerna dödas och man sålunda erhåller en fullständigt mikrobfri, steril vätska. Vanligen begagnar man sig av vattenånga av högre tryck än atmosfärens, så att värmegraden stiger över 100. Kläder o. dyl. steriliseras eller desinficieras genom att utsättas för inverkan av »strömmande vattenånga» (100° C.) i stora, slutna behållare (desinfektionsugnar) under 1/2—1 timme.

Frysning hämmar mikrobernas livsverksamhet, men dödar dem ej.

Solljus verkar genom de violetta och ultravioletta, d. v. s. de kemiskt verksamma strålarna bakteriedödande och bör därför släppas in så mycket som möjligt i byggnader. I rinnande vatten bidrager solljuset i väsentlig grad till självreningen, i det att genom vattnets rörelse ständigt nya bakterier bringas upp till ytan och dess inverkan. — Elektriskt bågljus är kraftigt mikrobdödande på grund av sin rikedom på kemiskt verksamma strålar. — Röntgen- och radiumstrålar inverka ej synnerligen kraftigt på bakterier.

Elektriska strömmar verka ej så mycket i och för sig som genom sekundära orsaker, t. ex. elektrolytiska sönderdelningar och härvid alstrade väte- och hydroxylioner.

Högt tryck, även flera hundra atmosfärer, är utan inverkan på bakterier.

2. Kemiska desinfektionsmedel. Hit kunna räknas alla ämnen, som utöva en giftverkan på celler i allmänhet och alltså även på mikroorganismerna. Sådana ämnen, s. k. »antiseptiska», äro framför allt tunga metallers salter, såsom sublimat, (kvicksilverklorid), blå vitriol (kopparsulfat), zinksulfat, organiska syror, såsom salicylsyra, benzoesyra (dessa två syror och deras salter användas mest såsom konserveringsmedel), vidare ur stenkolstjära framställda preparat, såsom karbolsyra (fenol), lysol, kreolin. Mineralsyror äro i regel oanvändbara på grund av sina frätande egenskaper. Borsyra har dock fått stor användning både såsom antiseptikum och konserveringsmedel, då den å ena sidan är en mycket svag syra och samtidigt av ganska kraftig verkan, möjligen beroende på att boren här verkar på samma sätt som de tunga metallerna i deras salter. Klor och jod hava stor användning, den förra i praktiken i form av klorkalk (kalciumhypoklorit), den senare inom medicinen. Alkalier användas föga på grund av sina obehagliga biverkningar. Ett undantag utgör dock nysläckt kalk (kalciumhydrat), som är ett verksamt, billigt och synnerligen användbart medel för bestrykning i ladugårdar och stallar, mejerier etc. Ett mycket användbart desinfektionsmedel är formaldehyd, som i gasform lätt intränger överallt och sedermera vid utluftning åter försvinner utan att kvarlämna några spår. Formaldehyd är det numera vanligaste medlet vid d. av bostäder, möbler etc. Den omkring 40 %-iga vattenlösningen kallas formalin (se d. o.). För d. användes vanligen 1—2 %-ig lösning. Kraftigt desinficierande verkar även alkohol (i 50—60 %-ig lösning), som har särskilt stor användning i kirurgisk praxis. Kraftiga oxidationsmedel hava även fått stor användning såsom antiseptika (se d. o.), t. ex. kaliumpermanganat (kamäleon), vätesuperoxid (oxygenol), ozon, varav det sistnämnda även användes i stor skala vid rening av dricksvatten.

II. *Desinfektion av jord*. Vid försök att genom desinfektionsmedel befria jord från för växterna skadliga parasiter har det visat sig, att såväl behandling med flyktiga antiseptika, såsom kolsvavla, toluol, kloroform, formaldehyd m. fl., som även upphettning av jorden t. ex. genom ångning, kan i hög grad öka dennas fruktbarhet. Växter, som odlas i så behandlad jord, från vilken det desinficierande ämnet avdunstat, växa frodigt med mörkgröna blad, liksom vid rik tillgång på kvävenäring. Undersökning av jordens bakterieflora har visat, att antalet mikroorganismer starkt minskats omedelbart efter behandlingen, men att snart inträder en kraftig ökning av vissa **Defensolat.** Se Karbolineum.

Degeneration. Se Urartning.

Deja betecknade i äldre tider ledarinnan av det kvinnliga tjänstefolket, numera (mer sällan) den tjänarinna, som sköter ladugård och mjölkhushållning.

Delphinium. Se Riddarsporre,

Demodex. Se Kvalster.

Denitrifikation. Se Salpeter.

Deposition. Se Bankräkning.

Depression vid foders smältning. Se Matsmältning.

Dermatocoptes. Se Skabb.

Dermatol, ett svavelgult pulver, bestående av gallussyrad vismutoxid, brukas som antiseptiskt medel på sår och vid hudsjukdomar.

Dermatophagus. Se Skabb.

Desaminering. Se Ammoniak.

Desinfektion. Ordet betyder undanröjande av smitta och användes i allmänhet för bekämpande av bakterier och andra mikrober. De härför använda medlen kallas desinfektionsmedel (jfr Antiseptiska medel). De kunna lämpligen indelas i fysikaliska och kemiska.

I. *Desinfektionsmedel*, I. Fysikaliska. Mest användes upphettning, varvid man vid d. av vätskor skiljer mellan:

a. Pastörisering (efter Pasteur, som först använde metoden) — består i en uppvärmning till en temperatur under kokpunkten vanligen 60—90°. (Se Pastörisering.)

b. Sterilisering består i upphettning till högre värmegrad och under längre tid, så att icke blott själva bakteriecellerna utan även de betydligt motståndskraftigare sporerna dödas och man sålunda erhåller en fullständigt mikrobfri, steril vätska. Vanligen begagnar man sig av vattenånga av högre tryck än atmosfärens, så att värmegraden stiger över 100. Kläder o. dyl. steriliseras eller desinficieras genom att utsättas för inverkan av »strömmande vattenånga» (100° C.) i stora, slutna behållare (desinfektionsugnar) under 1/2—1 timme.

Frysning hämmar mikrobernas livsverksamhet, men dödar dem ej.

Solljus verkar genom de violetta och ultravioletta, d. v. s. de kemiskt verksamma strålarna bakteriedödande och bör därför släppas in så mycket som möjligt i byggnader. I rinnande vatten bidrager solljuset i väsentlig grad till självreningen, i det att genom vattnets rörelse ständigt nya bakterier bringas upp till ytan och dess inverkan. — Elektriskt bågljus är kraftigt mikrobdödande på grund av sin rikedom på kemiskt verksamma strålar. — Röntgen- och radiumstrålar inverka ej synnerligen kraftigt på bakterier.

Elektriska strömmar verka ej så mycket i och för sig som genom sekundära orsaker, t. ex. elektrolytiska sönderdelningar och härvid alstrade väte- och hydroxylioner.

Högt tryck, även flera hundra atmosfärer, är utan inverkan på bakterier.

2. Kemiska desinfektionsmedel. Hit kunna räknas alla ämnen, som utöva en giftverkan på celler i allmänhet och alltså även på mikroorganismerna. Sådana ämnen, s. k. »antiseptiska», äro framför allt tunga metallers salter, såsom sublimat, (kvicksilverklorid), blå vitriol (kopparsulfat), zinksulfat, organiska syror, såsom salicylsyra, benzoesyra (dessa två syror och deras salter användas mest såsom konserveringsmedel), vidare ur stenkolstjära framställda preparat, såsom karbolsyra (fenol), lysol, kreolin. Mineralsyror äro i regel oanvändbara på grund av sina frätande egenskaper. Borsyra har dock fått stor användning både såsom antiseptikum och konserveringsmedel, då den å ena sidan är en mycket svag syra och samtidigt av ganska kraftig verkan, möjligen beroende på att boren här verkar på samma sätt som de tunga metallerna i deras salter. Klor och jod hava stor användning, den förra i praktiken i form av klorkalk (kalciumhypoklorit), den senare inom medicinen. Alkalier användas föga på grund av sina obehagliga biverkningar. Ett undantag utgör dock nysläckt kalk (kalciumhydrat), som är ett verksamt, billigt och synnerligen användbart medel för bestrykning i ladugårdar och stallar, mejerier etc. Ett mycket användbart desinfektionsmedel är formaldehyd, som i gasform lätt intränger överallt och sedermera vid utluftning åter försvinner utan att kvarlämna några spår. Formaldehyd är det numera vanligaste medlet vid d. av bostäder, möbler etc. Den omkring 40 %-iga vattenlösningen kallas formalin (se d. o.). För d. användes vanligen 1—2 %-ig lösning. Kraftigt desinficierande verkar även alkohol (i 50—60 %-ig lösning), som har särskilt stor användning i kirurgisk praxis. Kraftiga oxidationsmedel hava även fått stor användning såsom antiseptika (se d. o.), t. ex. kaliumpermanganat (kamäleon), vätesuperoxid (oxygenol), ozon, varav det sistnämnda även användes i stor skala vid rening av dricksvatten.

II. *Desinfektion av jord*. Vid försök att genom desinfektionsmedel befria jord från för växterna skadliga parasiter har det visat sig, att såväl behandling med flyktiga antiseptika, såsom kolsvavla, toluol, kloroform, formaldehyd m. fl., som även upphettning av jorden t. ex. genom ångning, kan i hög grad öka dennas fruktbarhet. Växter, som odlas i så behandlad jord, från vilken det desinficierande ämnet avdunstat, växa frodigt med mörkgröna blad, liksom vid rik tillgång på kvävenäring. Undersökning av jordens bakterieflora har visat, att antalet mikroorganismer starkt minskats omedelbart efter behandlingen, men att snart inträder en kraftig ökning av vissa **Defensolat.** Se Karbolineum.

Degeneration. Se Urartning.

Deja betecknade i äldre tider ledarinnan av det kvinnliga tjänstefolket, numera (mer sällan) den tjänarinna, som sköter ladugård och mjölkhushållning.

Delphinium. Se Riddarsporre,

Demodex. Se Kvalster.

Denitrifikation. Se Salpeter.

Deposition. Se Bankräkning.

Depression vid foders smältning. Se Matsmältning.

Dermatocoptes. Se Skabb.

Dermatol, ett svavelgult pulver, bestående av gallussyrad vismutoxid, brukas som antiseptiskt medel på sår och vid hudsjukdomar.

Dermatophagus. Se Skabb.

Desaminering. Se Ammoniak.

Desinfektion. Ordet betyder undanröjande av smitta och användes i allmänhet för bekämpande av bakterier och andra mikrober. De härför använda medlen kallas desinfektionsmedel (jfr Antiseptiska medel). De kunna lämpligen indelas i fysikaliska och kemiska.

I. *Desinfektionsmedel*, I. Fysikaliska. Mest användes upphettning, varvid man vid d. av vätskor skiljer mellan:

a. Pastörisering (efter Pasteur, som först använde metoden) — består i en uppvärmning till en temperatur under kokpunkten vanligen 60—90°. (Se Pastörisering.)

b. Sterilisering består i upphettning till högre värmegrad och under längre tid, så att icke blott själva bakteriecellerna utan även de betydligt motståndskraftigare sporerna dödas och man sålunda erhåller en fullständigt mikrobfri, steril vätska. Vanligen begagnar man sig av vattenånga av högre tryck än atmosfärens, så att värmegraden stiger över 100. Kläder o. dyl. steriliseras eller desinficieras genom att utsättas för inverkan av »strömmande vattenånga» (100° C.) i stora, slutna behållare (desinfektionsugnar) under 1/2—1 timme.

Frysning hämmar mikrobernas livsverksamhet, men dödar dem ej.

Solljus verkar genom de violetta och ultravioletta, d. v. s. de kemiskt verksamma strålarna bakteriedödande och bör därför släppas in så mycket som möjligt i byggnader. I rinnande vatten bidrager solljuset i väsentlig grad till självreningen, i det att genom vattnets rörelse ständigt nya bakterier bringas upp till ytan och dess inverkan. — Elektriskt bågljus är kraftigt mikrobdödande på grund av sin rikedom på kemiskt verksamma strålar. — Röntgen- och radiumstrålar inverka ej synnerligen kraftigt på bakterier.

Elektriska strömmar verka ej så mycket i och för sig som genom sekundära orsaker, t. ex. elektrolytiska sönderdelningar och härvid alstrade väte- och hydroxylioner.

Högt tryck, även flera hundra atmosfärer, är utan inverkan på bakterier.

2. Kemiska desinfektionsmedel. Hit kunna räknas alla ämnen, som utöva en giftverkan på celler i allmänhet och alltså även på mikroorganismerna. Sådana ämnen, s. k. »antiseptiska», äro framför allt tunga metallers salter, såsom sublimat, (kvicksilverklorid), blå vitriol (kopparsulfat), zinksulfat, organiska syror, såsom salicylsyra, benzoesyra (dessa två syror och deras salter användas mest såsom konserveringsmedel), vidare ur stenkolstjära framställda preparat, såsom karbolsyra (fenol), lysol, kreolin. Mineralsyror äro i regel oanvändbara på grund av sina frätande egenskaper. Borsyra har dock fått stor användning både såsom antiseptikum och konserveringsmedel, då den å ena sidan är en mycket svag syra och samtidigt av ganska kraftig verkan, möjligen beroende på att boren här verkar på samma sätt som de tunga metallerna i deras salter. Klor och jod hava stor användning, den förra i praktiken i form av klorkalk (kalciumhypoklorit), den senare inom medicinen. Alkalier användas föga på grund av sina obehagliga biverkningar. Ett undantag utgör dock nysläckt kalk (kalciumhydrat), som är ett verksamt, billigt och synnerligen användbart medel för bestrykning i ladugårdar och stallar, mejerier etc. Ett mycket användbart desinfektionsmedel är formaldehyd, som i gasform lätt intränger överallt och sedermera vid utluftning åter försvinner utan att kvarlämna några spår. Formaldehyd är det numera vanligaste medlet vid d. av bostäder, möbler etc. Den omkring 40 %-iga vattenlösningen kallas formalin (se d. o.). För d. användes vanligen 1—2 %-ig lösning. Kraftigt

desinficierande verkar även alkohol (i 50—60 %-ig lösning), som har särskilt stor användning i kirurgisk praxis. Kraftiga oxidationsmedel hava även fått stor användning såsom antiseptika (se d. o.), t. ex. kaliumpermanganat (kamäleon), vätesuperoxid (oxygenol), ozon, varav det sistnämnda även användes i stor skala vid rening av dricksvatten.

II. *Desinfektion av jord*. Vid försök att genom desinfektionsmedel befria jord från för växterna skadliga parasiter har det visat sig, att såväl behandling med flyktiga antiseptika, såsom kolsvavla, toluol, kloroform, formaldehyd m. fl., som även upphettning av jorden t. ex. genom ångning, kan i hög grad öka dennas fruktbarhet. Växter, som odlas i så behandlad jord, från vilken det desinficierande ämnet avdunstat, växa frodigt med mörkgröna blad, liksom vid rik tillgång på kvävenäring. Undersökning av jordens bakterieflora har visat, att antalet mikroorganismer starkt minskats omedelbart efter behandlingen, men att snart inträder en kraftig ökning av vissa **Defensolat.** Se Karbolineum.

Degeneration. Se Urartning.

Deja betecknade i äldre tider ledarinnan av det kvinnliga tjänstefolket, numera (mer sällan) den tjänarinna, som sköter ladugård och mjölkhushållning.

Delphinium. Se Riddarsporre,

Demodex. Se Kvalster.

Denitrifikation. Se Salpeter.

Deposition. Se Bankräkning.

Depression vid foders smältning. Se Matsmältning.

Dermatocoptes. Se Skabb.

Dermatol, ett svavelgult pulver, bestående av gallussyrad vismutoxid, brukas som antiseptiskt medel på sår och vid hudsjukdomar.

Dermatophagus. Se Skabb.

Desaminering. Se Ammoniak.

Desinfektion. Ordet betyder undanröjande av smitta och användes i allmänhet för bekämpande av bakterier och andra mikrober. De härför använda medlen kallas desinfektionsmedel (jfr Antiseptiska medel). De kunna lämpligen indelas i fysikaliska och kemiska.

I. *Desinfektionsmedel*, I. Fysikaliska. Mest användes upphettning, varvid man vid d. av vätskor skiljer mellan:

a. Pastörisering (efter Pasteur, som först använde metoden) — består i en uppvärmning till en temperatur under kokpunkten vanligen 60—90°. (Se Pastörisering.)

b. Sterilisering består i upphettning till högre värmegrad och under längre tid, så att icke blott själva bakteriecellerna utan även de betydligt motståndskraftigare sporerna dödas och man sålunda erhåller en fullständigt mikrobfri, steril vätska. Vanligen begagnar man sig av vattenånga av högre tryck än atmosfärens, så att värmegraden stiger över 100. Kläder o. dyl. steriliseras eller desinficieras genom att utsättas för inverkan av »strömmande vattenånga» (100° C.) i stora, slutna behållare (desinfektionsugnar) under 1/2—1 timme.

Frysning hämmar mikrobernas livsverksamhet, men dödar dem ej.

Solljus verkar genom de violetta och ultravioletta, d. v. s. de kemiskt verksamma strålarna bakteriedödande och bör därför släppas in så mycket som möjligt i byggnader. I rinnande vatten bidrager solljuset i väsentlig grad till självreningen, i det att genom vattnets rörelse ständigt nya bakterier bringas upp till ytan och dess inverkan. — Elektriskt bågljus är kraftigt mikrobdödande på grund av sin rikedom på kemiskt verksamma strålar. — Röntgen- och radiumstrålar inverka ej synnerligen kraftigt på bakterier.

Elektriska strömmar verka ej så mycket i och för sig som genom sekundära orsaker, t. ex. elektrolytiska sönderdelningar och härvid alstrade väte- och hydroxylioner.

Högt tryck, även flera hundra atmosfärer, är utan inverkan på bakterier.

2. Kemiska desinfektionsmedel. Hit kunna räknas alla ämnen, som utöva en giftverkan på celler i allmänhet och alltså även på mikroorganismerna. Sådana ämnen, s. k. »antiseptiska», äro framför allt tunga metallers salter, såsom sublimat, (kvicksilverklorid), blå vitriol (kopparsulfat), zinksulfat, organiska syror, såsom salicylsyra, benzoesyra (dessa två syror och deras salter användas mest såsom konserveringsmedel), vidare ur stenkolstjära framställda preparat, såsom karbolsyra (fenol), lysol, kreolin. Mineralsyror äro i regel oanvändbara på grund av sina frätande egenskaper. Borsyra har dock fått stor användning både såsom antiseptikum och konserveringsmedel, då den å ena sidan är en mycket svag syra och samtidigt av ganska kraftig verkan, möjligen beroende på att boren här verkar på samma sätt som de tunga metallerna i deras salter. Klor och jod hava stor användning, den förra i praktiken i form av klorkalk (kalciumhypoklorit), den senare inom medicinen. Alkalier användas föga på grund av sina obehagliga biverkningar. Ett undantag utgör dock nysläckt kalk (kalciumhydrat), som är ett verksamt, billigt och synnerligen användbart medel för bestrykning i ladugårdar och stallar, mejerier etc. Ett mycket användbart desinfektionsmedel är formaldehyd, som i gasform lätt intränger överallt och sedermera vid utluftning åter försvinner utan att kvarlämna några spår. Formaldehyd är det numera vanligaste medlet vid d. av bostäder, möbler etc. Den omkring 40 %-iga vattenlösningen kallas formalin (se d. o.). För d. användes vanligen 1—2 %-ig lösning. Kraftigt desinficierande verkar även alkohol (i 50—60 %-ig lösning), som har särskilt stor användning i kirurgisk praxis. Kraftiga oxidationsmedel hava även fått stor användning såsom antiseptika (se d. o.), t. ex. kaliumpermanganat (kamäleon), vätesuperoxid (oxygenol), ozon, varav det sistnämnda även användes i stor skala vid rening av dricksvatten.

II. *Desinfektion av jord*. Vid försök att genom desinfektionsmedel befria jord från för växterna skadliga parasiter har det visat sig, att såväl behandling med flyktiga antiseptika, såsom kolsvavla, toluol, kloroform, formaldehyd m. fl., som även upphettning av jorden t. ex. genom ångning, kan i hög grad öka dennas fruktbarhet. Växter, som odlas i så behandlad jord, från vilken det desinficierande ämnet avdunstat, växa frodigt med mörkgröna blad, liksom vid rik tillgång på kvävenäring. Undersökning av jordens bakterieflora har visat, att antalet mikroorganismer starkt minskats omedelbart efter behandlingen, men att snart inträder en kraftig ökning av vissa **Defensolat.** Se Karbolineum.

Degeneration. Se Urartning.

Deja betecknade i äldre tider ledarinnan av det kvinnliga tjänstefolket, numera (mer sällan) den tjänarinna, som sköter ladugård och mjölkhushållning.

Delphinium. Se Riddarsporre,

Demodex. Se Kvalster.

Denitrifikation. Se Salpeter.

Deposition. Se Bankräkning.

Depression vid foders smältning. Se Matsmältning.

Dermatocoptes. Se Skabb.

Dermatol, ett svavelgult pulver, bestående av gallussyrad vismutoxid, brukas som antiseptiskt medel på sår och vid hudsjukdomar.

Dermatophagus. Se Skabb.

Desaminering. Se Ammoniak.

Desinfektion. Ordet betyder undanröjande av smitta och användes i allmänhet för bekämpande av bakterier och andra mikrober. De härför använda medlen kallas desinfektionsmedel (jfr Antiseptiska medel). De kunna lämpligen indelas i fysikaliska och kemiska.

I. *Desinfektionsmedel*, I. Fysikaliska. Mest användes upphettning, varvid man vid d. av vätskor skiljer mellan:

a. Pastörisering (efter Pasteur, som först använde metoden) — består i en uppvärmning till en temperatur under kokpunkten vanligen 60—90°. (Se Pastörisering.)

b. Sterilisering består i upphettning till högre värmegrad och under längre tid, så att icke blott själva bakteriecellerna utan även de betydligt motståndskraftigare sporerna dödas och

man sålunda erhåller en fullständigt mikrobfri, steril vätska. Vanligen begagnar man sig av vattenånga av högre tryck än atmosfärens, så att värmegraden stiger över 100. Kläder o. dyl. steriliseras eller desinficieras genom att utsättas för inverkan av »strömmande vattenånga» (100° C.) i stora, slutna behållare (desinfektionsugnar) under 1/2—1 timme.

Frysning hämmar mikrobernas livsverksamhet, men dödar dem ej.

Solljus verkar genom de violetta och ultravioletta, d. v. s. de kemiskt verksamma strålarna bakteriedödande och bör därför släppas in så mycket som möjligt i byggnader. I rinnande vatten bidrager solljuset i väsentlig grad till självreningen, i det att genom vattnets rörelse ständigt nya bakterier bringas upp till ytan och dess inverkan. — Elektriskt båglјus är kraftigt mikrobdödande på grund av sin rikedom på kemiskt verksamma strålar. — Röntgen- och radiumstrålar inverka ej synnerligen kraftigt på bakterier.

Elektriska strömmar verka ej så mycket i och för sig som genom sekundära orsaker, t. ex. elektrolytiska sönderdelningar och härvid alstrade väte- och hydroxylioner.

Högt tryck, även flera hundra atmosfärer, är utan inverkan på bakterier.

2. Kemiska desinfektionsmedel. Hit kunna räknas alla ämnen, som utöva en giftverkan på celler i allmänhet och alltså även på mikroorganismerna. Sådana ämnen, s. k. »antiseptiska», äro framför allt tunga metallers salter, såsom sublimat, (kvicksilverklorid), blå vitriol (kopparsulfat), zinksulfat, organiska syror, såsom salicylsyra, benzoesyra (dessa två syror och deras salter användas mest såsom konserveringsmedel), vidare ur stenkolstjära framställda preparat, såsom karbolsyra (fenol), lysol, kreolin. Mineralsyror äro i regel oanvändbara på grund av sina frätande egenskaper. Borsyra har dock fått stor användning både såsom antiseptikum och konserveringsmedel, då den å ena sidan är en mycket svag syra och samtidigt av ganska kraftig verkan, möjligen beroende på att boren här verkar på samma sätt som de tunga metallerna i deras salter. Klor och jod hava stor användning, den förra i praktiken i form av klorkalk (kalciumhypoklorit), den senare inom medicinen. Alkalier användas föga på grund av sina obehagliga biverkningar. Ett undantag utgör dock nysläckt kalk (kalciumhydrat), som är ett verksamt, billigt och synnerligen användbart medel för bestrykning i ladugårdar och stallar, mejerier etc. Ett mycket användbart desinfektionsmedel är formaldehyd, som i gasform lätt intränger överallt och sedermera vid utluftning åter försvinner utan att kvarlämna några spår. Formaldehyd är det numera vanligaste medlet vid d. av bostäder, möbler etc. Den omkring 40 %-iga vattenlösningen kallas formalin (se d. o.). För d. användes vanligen 1—2 %-ig lösning. Kraftigt desinficierande verkar även alkohol (i 50—60 %-ig lösning), som har särskilt stor användning i kirurgisk praxis. Kraftiga oxidationsmedel hava även fått stor användning såsom antiseptika (se d. o.), t. ex. kaliumpermanganat (kamäleon), vätesuperoxid (oxygenol), ozon, varav det sistnämnda även användes i stor skala vid rening av dricksvatten.

II. *Desinfektion av jord*. Vid försök att genom desinfektionsmedel befria jord från för växterna skadliga parasiter har det visat sig, att såväl behandling med flyktiga antiseptika, såsom kolsvavla, toluol, kloroform, formaldehyd m. fl., som även upphettning av jorden t. ex. genom ångning, kan i hög grad öka dennas fruktbarhet. Växter, som odlas i så behandlad jord, från vilken det desinficierande ämnet avdunstat, växa frodigt med mörkgröna blad, liksom vid rik tillgång på kvävenäring. Undersökning av jordens bakterieflora har visat, att antalet mikroorganismer starkt minskats omedelbart efter behandlingen, men att snart inträder en kraftig ökning av vissa **Defensolat.** Se Karbolineum.

Degeneration. Se Urartning.

Deja betecknade i äldre tider ledarinnan av det kvinnliga tjänstefolket, numera (mer sällan) den tjänarinna, som sköter ladugård och mjölkhushållning.

Delphinium. Se Riddarsporre,

Demodex. Se Kvalster.

Denitrifikation. Se Salpeter.

Deposition. Se Bankräkning.

Depression vid foders smältning. Se Matsmältning.

Dermatocoptes. Se Skabb.

Dermatol, ett svavelgult pulver, bestående av gallussyrad vismutoxid, brukas som antiseptiskt medel på sår och vid hudsjukdomar.

Dermatophagus. Se Skabb.

Desaminering. Se Ammoniak.

Desinfektion. Ordet betyder undanröjande av smitta och användes i allmänhet för bekämpande av bakterier och andra mikrober. De härför använda medlen kallas desinfektionsmedel (jfr Antiseptiska medel). De kunna lämpligen indelas i fysikaliska och kemiska.

I. *Desinfektionsmedel*, I. Fysikaliska. Mest användes upphettning, varvid man vid d. av vätskor skiljer mellan:

a. Pastörisering (efter Pasteur, som först använde metoden) — består i en uppvärmning till en temperatur under kokpunkten vanligen 60—90°. (Se Pastörisering.)

b. Sterilisering består i upphettning till högre värmegrad och under längre tid, så att icke blott själva bakteriecellerna utan även de betydligt motståndskraftigare sporerna dödas och man sålunda erhåller en fullständigt mikrobfri, steril vätska. Vanligen begagnar man sig av vattenånga av högre tryck än atmosfärens, så att värmegraden stiger över 100. Kläder o. dyl. steriliseras eller desinficieras genom att utsättas för inverkan av »strömmande vattenånga» (100° C.) i stora, slutna behållare (desinfektionsugnar) under 1/2—1 timme.

Frysning hämmar mikrobernas livsverksamhet, men dödar dem ej.

Solljus verkar genom de violetta och ultravioletta, d. v. s. de kemiskt verksamma strålarna bakteriedödande och bör därför släppas in så mycket som möjligt i byggnader. I rinnande vatten bidrager solljuset i väsentlig grad till självreningen, i det att genom vattnets rörelse ständigt nya bakterier bringas upp till ytan och dess inverkan. — Elektriskt båglјus är kraftigt mikrobdödande på grund av sin rikedom på kemiskt verksamma strålar. — Röntgen- och radiumstrålar inverka ej synnerligen kraftigt på bakterier.

Elektriska strömmar verka ej så mycket i och för sig som genom sekundära orsaker, t. ex. elektrolytiska sönderdelningar och härvid alstrade väte- och hydroxylioner.

Högt tryck, även flera hundra atmosfärer, är utan inverkan på bakterier.

2. Kemiska desinfektionsmedel. Hit kunna räknas alla ämnen, som utöva en giftverkan på celler i allmänhet och alltså även på mikroorganismerna. Sådana ämnen, s. k. »antiseptiska», äro framför allt tunga metallers salter, såsom sublimat, (kvicksilverklorid), blå vitriol (kopparsulfat), zinksulfat, organiska syror, såsom salicylsyra, benzoesyra (dessa två syror och deras salter användas mest såsom konserveringsmedel), vidare ur stenkolstjära framställda preparat, såsom karbolsyra (fenol), lysol, kreolin. Mineralsyror äro i regel oanvändbara på grund av sina frätande egenskaper. Borsyra har dock fått stor användning både såsom antiseptikum och konserveringsmedel, då den å ena sidan är en mycket svag syra och samtidigt av ganska kraftig verkan, möjligen beroende på att boren här verkar på samma sätt som de tunga metallerna i deras salter. Klor och jod hava stor användning, den förra i praktiken i form av klorkalk (kalciumhypoklorit), den senare inom medicinen. Alkalier användas föga på grund av sina obehagliga biverkningar. Ett undantag utgör dock nysläckt kalk (kalciumhydrat), som är ett verksamt, billigt och synnerligen användbart medel för bestrykning i ladugårdar och stallar, mejerier etc. Ett mycket användbart desinfektionsmedel är formaldehyd, som i gasform lätt intränger överallt och sedermera vid utluftning åter försvinner utan att kvarlämna några spår. Formaldehyd är det numera vanligaste medlet vid d. av bostäder, möbler etc. Den omkring 40 %-iga vattenlösningen kallas formalin (se d. o.). För d. användes vanligen 1—2 %-ig lösning. Kraftigt desinficierande verkar även alkohol (i 50—60 %-ig lösning), som har särskilt stor användning i kirurgisk praxis. Kraftiga oxidationsmedel hava även fått stor användning såsom antiseptika (se d. o.), t. ex. kaliumpermanganat (kamäleon), vätesuperoxid (oxygenol), ozon, varav det sistnämnda även användes i stor skala vid rening av dricksvatten.

II. *Desinfektion av jord*. Vid försök att genom desinfektionsmedel befria jord från för växterna skadliga parasiter har det visat sig, att såväl behandling med flyktiga antiseptika, såsom kolsvavla, toluol, kloroform, formaldehyd m. fl., som även upphettning av jorden t. ex. genom ångning, kan i hög grad öka dennas fruktbarhet. Växter, som odlas i så behandlad jord, från vilken det desinficierande ämnet avdunstat, växa frodigt med mörkgröna blad, liksom vid rik tillgång på kvävenäring. Undersökning av jordens bakterieflora har visat, att antalet mikroorganismer starkt minskats omedelbart efter behandlingen, men att snart inträder en kraftig ökning av vissa **Defensolat.** Se Karbolineum.

Degeneration. Se Urartning.

Deja betecknade i äldre tider ledarinnan av det kvinnliga tjänstefolket, numera (mer sällan) den tjänarinna, som sköter ladugård och mjölkhushållning.

Delphinium. Se Riddarsporre,

Demodex. Se Kvalster.

Denitrifikation. Se Salpeter.

Deposition. Se Bankräkning.

Depression vid foders smältning. Se Matsmältning.

Dermatocoptes. Se Skabb.

Dermatol, ett svavelgult pulver, bestående av gallussyrad vismutoxid, brukas som antiseptiskt medel på sår och vid hudsjukdomar.

Dermatophagus. Se Skabb.

Desaminering. Se Ammoniak.

Desinfektion. Ordet betyder undanröjande av smitta och användes i allmänhet för bekämpande av bakterier och andra mikrober. De härför använda medlen kallas desinfektionsmedel (jfr Antiseptiska medel). De kunna lämpligen indelas i fysikaliska och kemiska.

I. *Desinfektionsmedel*, I. Fysikaliska. Mest användes upphettning, varvid man vid d. av vätskor skiljer mellan:

a. Pastörisering (efter Pasteur, som först använde metoden) — består i en uppvärmning till en temperatur under kokpunkten vanligen 60—90°. (Se Pastörisering.)

b. Sterilisering består i upphettning till högre värmegrad och under längre tid, så att icke blott själva bakteriecellerna utan även de betydligt motståndskraftigare sporerna dödas och man sålunda erhåller en fullständigt mikrobfri, steril vätska. Vanligen begagnar man sig av vattenånga av högre tryck än atmosfärens, så att värmegraden stiger över 100. Kläder o. dyl. steriliseras eller desinficieras genom att utsättas för inverkan av »strömmande vattenånga» (100° C.) i stora, slutna behållare (desinfektionsugnar) under 1/2—1 timme.

Frysning hämmar mikrobernas livsverksamhet, men dödar dem ej.

Solljus verkar genom de violetta och ultravioletta, d. v. s. de kemiskt verksamma strålarna bakteriedödande och bör därför släppas in så mycket som möjligt i byggnader. I rinnande vatten bidrager solljuset i väsentlig grad till självreningen, i det att genom vattnets rörelse ständigt nya bakterier bringas upp till ytan och dess inverkan. — Elektriskt bågljus är kraftigt mikrobdödande på grund av sin rikedom på kemiskt verksamma strålar. — Röntgen- och radiumstrålar inverka ej synnerligen kraftigt på bakterier.

Elektriska strömmar verka ej så mycket i och för sig som genom sekundära orsaker, t. ex. elektrolytiska sönderdelningar och härvid alstrade väte- och hydroxylioner.

Högt tryck, även flera hundra atmosfärer, är utan inverkan på bakterier.

2. Kemiska desinfektionsmedel. Hit kunna räknas alla ämnen, som utöva en giftverkan på celler i allmänhet och alltså även på mikroorganismerna. Sådana ämnen, s. k. »antiseptiska», äro framför allt tunga metallers salter, såsom sublimat, (kvicksilverklorid), blå vitriol (kopparsulfat), zinksulfat, organiska syror, såsom salicylsyra, benzoesyra (dessa två syror och deras salter användas mest såsom konserveringsmedel), vidare ur stenkolstjära framställda preparat, såsom karbolsyra (fenol), lysol, kreolin. Mineralsyror äro i regel oanvändbara på grund av sina frätande egenskaper. Borsyra har dock fått stor användning både såsom antiseptikum och konserveringsmedel, då den å ena sidan är en mycket svag syra och samtidigt av ganska kraftig verkan, möjligen beroende på att boren här verkar på samma sätt som de tunga metallerna i deras salter. Klor och jod hava stor användning, den förra i praktiken i form av klorkalk (kalciumhypoklorit), den senare inom medicinen. Alkalier användas föga på grund av sina obehagliga biverkningar. Ett undantag utgör dock nysläckt kalk (kalciumhydrat), som är ett verksamt, billigt och synnerligen användbart medel för bestrykning i ladugårdar och stallar, mejerier etc. Ett mycket användbart desinfektionsmedel är formaldehyd, som i gasform lätt intränger överallt och sedermera vid utluftning åter försvinner utan att kvarlämna några spår. Formaldehyd är det numera vanligaste medlet vid d. av bostäder, möbler etc. Den omkring 40 %-iga vattenlösningen kallas formalin (se d. o.). För d. användes vanligen 1—2 %-ig lösning. Kraftigt desinficierande verkar även alkohol (i 50—60 %-ig lösning), som har särskilt stor användning i kirurgisk praxis. Kraftiga oxidationsmedel hava även fått stor användning såsom antiseptika (se d. o.), t. ex. kaliumpermanganat (kamäleon), vätesuperoxid (oxygenol), ozon, varav det sistnämnda även användes i stor skala vid rening av dricksvatten.

II. *Desinfektion av jord*. Vid försök att genom desinfektionsmedel befria jord från för växterna skadliga parasiter har det visat sig, att såväl behandling med flyktiga antiseptika, såsom kolsvavla, toluol, kloroform, formaldehyd m. fl., som även upphettning av jorden t. ex. genom ångning, kan i hög grad öka dennas fruktbarhet. Växter, som odlas i så behandlad jord, från vilken det desinficierande ämnet avdunstat, växa frodigt med mörkgröna blad, liksom vid rik tillgång på kväevenäring. Undersökning av jordens bakterieflora har visat, att antalet mikroorganismer starkt minskats omedelbart efter behandlingen, men att snart inträder en kraftig ökning av vissa **Defensolat.** Se Karbolineum.

Degeneration. Se Urartning.

Deja betecknade i äldre tider ledarinnan av det kvinnliga tjänstefolket, numera (mer sällan) den tjänarinna, som sköter ladugård och mjölkhushållning.

Delphinium. Se Riddarsporre,

Demodex. Se Kvalster.

Denitrifikation. Se Salpeter.

Deposition. Se Bankräkning.

Depression vid foders smältning. Se Matsmältning.

Dermatocoptes. Se Skabb.

Dermatol, ett svavelgult pulver, bestående av gallussyrad vismutoxid, brukas som antiseptiskt medel på sår och vid hudsjukdomar.

Dermatophagus. Se Skabb.

Desaminering. Se Ammoniak.

Desinfektion. Ordet betyder undanröjande av smitta och användes i allmänhet för bekämpande av bakterier och andra mikrober. De härför använda medlen kallas desinfektionsmedel (jfr Antiseptiska medel). De kunna lämpligen indelas i fysikaliska och kemiska.

I. *Desinfektionsmedel*, I. Fysikaliska. Mest användes upphettning, varvid man vid d. av vätskor skiljer mellan:

a. Pastörisering (efter Pasteur, som först använde metoden) — består i en uppvärmning till en temperatur under kokpunkten vanligen 60—90°. (Se Pastörisering.)

b. Sterilisering består i upphettning till högre värmegrad och under längre tid, så att icke blott själva bakteriecellerna utan även de betydligt motståndskraftigare sporerna dödas och man sålunda erhåller en fullständigt mikrobfri, steril vätska. Vanligen begagnar man sig av vattenånga av högre tryck än atmosfärens, så att värmegraden stiger över 100. Kläder o. dyl. steriliseras eller desinficieras genom att utsättas för inverkan av »strömmande vattenånga» (100° C.) i stora, slutna behållare (desinfektionsugnar) under 1/2—1 timme.

Frysning hämmar mikrobernas livsverksamhet, men dödar dem ej.

Solljus verkar genom de violetta och ultravioletta, d. v. s. de kemiskt verksamma strålarna bakteriedödande och bör därför släppas in så mycket som möjligt i byggnader. I rinnande vatten bidrager solljuset i väsentlig grad till självreningen, i det att genom vattnets rörelse ständigt nya bakterier bringas upp till ytan och dess inverkan. — Elektriskt bågljus är kraftigt mikrobdödande på grund av sin rikedom på kemiskt verksamma strålar. — Röntgen- och radiumstrålar inverka ej synnerligen kraftigt på bakterier.

Elektriska strömmar verka ej så mycket i och för sig som genom sekundära orsaker, t. ex. elektrolytiska sönderdelningar och härvid alstrade väte- och hydroxylioner.

Högt tryck, även flera hundra atmosfärer, är utan inverkan på bakterier.

2. Kemiska desinfektionsmedel. Hit kunna räknas alla ämnen, som utöva en giftverkan på celler i allmänhet och alltså även på mikroorganismerna. Sådana ämnen, s. k. »antiseptiska», äro framför allt tunga metallers salter, såsom sublimat, (kvicksilverklorid), blå vitriol (kopparsulfat), zinksulfat, organiska syror, såsom salicylsyra, benzoesyra (dessa två syror och deras salter användas mest såsom konserveringsmedel), vidare ur stenkolstjära framställda preparat, såsom karbolsyra (fenol), lysol, kreolin. Mineralsyror äro i regel oanvändbara på grund av sina frätande egenskaper. Borsyra har dock fått stor användning både såsom antiseptikum och konserveringsmedel, då den å ena sidan är en mycket svag syra och samtidigt av ganska kraftig verkan, möjligen beroende på att boren här verkar på samma sätt som de tunga metallerna i deras salter. Klor och jod hava stor användning, den förra i praktiken i form av klorkalk (kalciumhypoklorit), den senare inom medicinen. Alkalier användas föga på grund av sina obehagliga biverkningar. Ett undantag utgör dock nysläckt kalk (kalciumhydrat), som är ett verksamt, billigt och synnerligen användbart medel för bestrykning i ladugårdar och stallar, mejerier etc. Ett mycket användbart desinfektionsmedel är formaldehyd, som i gasform lätt intränger överallt och sedermera vid utluftning åter försvinner utan att kvarlämna några spår. Formaldehyd är det numera vanligaste medlet vid d. av bostäder, möbler etc. Den omkring 40 %-iga vattenlösningen kallas formalin (se d. o.). För d. användes vanligen 1—2 %-ig lösning. Kraftigt desinficierande verkar även alkohol (i 50—60 %-ig lösning), som har särskilt stor användning i kirurgisk praxis. Kraftiga oxidationsmedel hava även fått stor användning såsom antiseptika (se d. o.), t. ex. kaliumpermanganat (kamäleon), vätesuperoxid (oxygenol), ozon, varav det sistnämnda även användes i stor skala vid rening av dricksvatten.

II. *Desinfektion av jord*. Vid försök att genom desinfektionsmedel befria jord från för växterna skadliga parasiter har det visat sig, att såväl behandling med flyktiga antiseptika, såsom kolsvavla, toluol, kloroform, formaldehyd m. fl., som även upphettning av jorden t. ex. genom ångning, kan i hög grad öka dennas fruktbarhet. Växter, som odlas i så behandlad jord, från vilken det desinficierande ämnet avdunstat, växa frodigt med mörkgröna blad, liksom vid rik tillgång på kvävenäring. Undersökning av jordens bakterieflora har visat, att antalet mikroorganismer starkt minskats omedelbart efter behandlingen, men att snart inträder en kraftig ökning av vissabakteriegrupper, särskilt ammoniakbildare, varefter även nitrifikation av den bildade ammoniaken kan bliva livlig (jfr Bränning å skogsmark). Denna företeelse har förklarats dels med att de behandlingen överlevande (huvudsakligen sporbildande) bakterierna finna riklig näring vid de döda mikrobernas upplösning, dels genom att de hyllen av fett- eller vaxartad substans, som vid växtdelarnas förmultning kvarbliva och omgiva jordpartiklarna, upplösas, varigenom dessa senare bliva mera direkt angripbara för de överlevande mikroberna, som då betydligt kraftigare än förut kunna utveckla sin verksamhet. I vissa fall, nämligen vid jordar med mycket stor fuktighetshalt, kan verkan även bero på ett tillintetgörande av de bakterieätande protozoerna (amöbor, flagellater och ciliater). Chr. Barthel.

III. *Desinfektion i kampen mot smittsamma djursjukdomar*. Till medlen att bekämpa en smittsam sjukdom, d. v. s. att söka hindra smittämnets spridning och om möjligt tillintetgöra detsamma hör d., d. v. s. sådan behandling av de ställen, där smittämnet kan misstänkas vara förhanden, att detta dödas. Slutlig d. efter smittsam sjukdom i ett stall företages först när man ej längre kan vänta, att flera djur skola angripas av densamma. Under den tid en smittsam sjukdom förekommer i en besättning, är det ofta fördelaktigt att företaga mindre omfattande desinfektionsåtgärder för att hindra anhopning av smittämne. Vid i författningarna uppräknade smittsamma djursjukdomar (se d. o.) skall veterinär bestämma desinfektionens omfattning och leda slutdesinfektionen. Denna beror i hög grad på föregående handlingssätt. Om t. ex. en ko utan synbar orsak hastigt dött, så att mjältbrand kan misstänkas föreligga, böra andra djur hindras att komma i närheten. Veterinär bör genast tillkallas. Djuret får icke flås, än mindre öppnas. Dess foder och gödsel får tills vidare ligga kvar, och man kalkar däröver liksom över närmaste omgivningen kring kroppen, så att icke flugor komma till. Måste kroppen flyttas, bör det ske till en plats, där den skall nedgrävas eller brännas, och vagn, som använts för transport, får stå kvar där, tills veterinären kommer. Under förflyttningen iakttages, att icke gödsel, urin eller flytning från mun och näsa spilles. Kring huvudet bindes lämpligen en säck. De som fört ut djuret göra skor och händer rena samt desinficiera dem. Har man gått tillväga så, och det visar sig vara mjältbrand, blir det lätt och billigt att utföra en verksam d. Har man däremot, som ofta är fallet, stuckit djuret i dödsögonblicket, kanske uti ladugården och sedan transporterat kroppen ett stycke väg, under det att blodet droppat på marken, blir den slutliga desinfektionen mycket omfattande och ändå till sin verkan föga tillförlitlig. Man kan nämligen ej veta, var den bör ske, och de i blodet förekommande bacillerna bruka, när luften får tillträde till dem, bilda sporer, som äro mycket svåra att döda.

D. måste i regel föregås av mekanisk rengöring av de föremål, som skola desinficieras, emedan man det förutan ej har säkerhet för att desinfektionsmedlet tränger så på djupet, att allt smittämne nås av detsamma. Rengöringen sker bäst med het sodalut (2 % lösning) eller i brist därpå med het asklut och beträffande ömtåligare saker, ss. sadlar och seldon, med 1 % såplut.

Desinfektionens väsen är olika för olika desinfektionsmedel. I vissa fall upplöses smittämnet, såsom vid användning av antiformin. I andra fall rör det sig om osmotiska störanden eller om en oxidationsprocess, varigenom ömtåliga bakterier förstöras. Oftast sker dödandet genom koagulering av bakteriecellens protoplasma. Denna koagulering befordras genom närvaro av vatten. Därför verkar fuktig värme, ånga t. ex., kraftigare än torr luft av samma värmegrad, och det är lättare att oskadliggöra vegetativa former av bakterier än sporer, då de senare innehålla mycket liten procent vatten, och dessutom skyddas av en motståndskraftig cellvägg. D. mot mjältbrand och frasbrand, vilka förorsakas av sporbildande bakterier, måste alltså göras särskilt kraftig. Desinfektionsmedel verka bäst i vattenlösning. Äggvitehaltiga ämnen, såsom blod, taga bort en del av deras verkan, emedan de ingå olöslig förbindelse med desinfektionsmedlen och rent av koagulera, varigenom ett djupare inträngande av ifrågavarande medel förhindras. En vattenlösning av sublimat dödar t. ex. mjältbrandsbaciller i utspädning 1:500,000, men sublimat i äggvitehaltig vätska har samma verkan först i utspädning 1:1,500.

Vid val av desinfektionsmedel bör hänsyn i första rummet tagas till deras bakteriedödande verkan, men det måste även iakttagas, att de ej skada djuren och ej i högre grad skada de föremål, som skola desinficieras. Priset är även en faktor att räkna med. Av fysikaliska desinfektionsmedel har man ibland, om det t. ex. finnes mejeri i närheten, anledning att använda strömmande vattenånga till d. av mejerikärl och vattenspannar inuti. Eljest användas vid d. mot smittsamma djursjukdomar nästan uteslutande kemiska medel. Deras verkan förhöjes, om lösningen är varm. Till den egentliga desinfektionen använder man mest lösningar av formalin, kresolsåpa eller sublimat jämte kalk.

Formalin (se ovan) brukas uti gasform för d. av bostäder. Detta användningssätt förutsätter, att man har tillgång till särskilda förgasningsapparater och framför allt att lokalerna kunna tätas fullständigt, vilket vad stallar beträffar sällan är fallet. Till d. av sådana användes därför formalin uti lösning, vanligen 2.5 %, alltså $^1/_4$ liter av det i handeln

förekommande formalinet till 10 liter vatten. Vid mjältbrand bör lösningen vara starkare, 6 %. Den dödar sporerna på 24 timmar. Formalin är även ett gott flugdödande medel. Ångorna angripa i hög grad andningsorgan och ögon. Ammoniak har neutraliserande inverkan. Vid desinfektionen använder man spruta med långt ansatsrör och börjar längst in i stallet samt drager sig planmässigt mot en dörröppning. — Kresolsåpa, lysol, är nästan ogiftig men luktar starkt. Mjölk, som står i sådan atmosfär, tar smak. För desinfektion tages till 100 liter vatten 2 kg. — Sublimat är ett synnerligen kraftigt desinfektionsmedel, som dödar mjältbrandssporer i utspädningen 1:1,000 inom 15 minuter. Det användes mest vid desinfektion mot mjältbrand, men undvikes eljest ofta, emedan det är ett mycket starkt gift, för vilket i synnerhet nötkreatur äro känsliga. Lösningen är färg- och luktlös. Den angriper metallföremål. Sublimat fås endast på recept. — Nysläckt kalk, kalkvälling eller kalkmjölk är icke så starkt desinficierande som de föregående, men det har täckande förmåga, är billigt och ganska ogiftigt. Den vita färgen gör, att man lätt kan se, huru arbetet utförts. För partiell d., då djur stå i närheten, och för efterdesinfektion är kalken ett synnerligen värdefullt medel. Kalkmjölk (1 del nysläckt kalk:20 vatten) användes till tak och väggar, kalkvälling (1:3) eller kalk i fast form till golv och mark i det fria, gödselstad m. m.

Klorkalk är starkare desinficierande men dyrare än kalk. Den användes på samma sätt och kan rekommenderas i synnerhet till gödselbrunnar. Den tillsättes under omröring, bör få inverka minst i 24 timmar. 2 kg. beräknas åtgå till 1 kbm. gödselvatten.

En fullständig d. tillgår på ungefär följande sätt. Om djuren ej befinna sig ute, föras de ut, eventuellt efter avborstning med kresolsåpelösning i synnerhet på fötterna. Gödsel och foderrester utföras och brännas, blandas med kalk eller komposteras, det senare blott såvida det ej rör sig om sporbildande bakterier. Vid uppläggande av sådan kompost iakttages, att i botten lägges gödsel eller halm, som ej misstänkes vara infekterad, därefter det som utförts från den smittade ladugården och över det hela packas gödsel, strö eller halm, som ej innehåller infektionsämnet, och stacken täckes med ett 10 cm. tjockt lager av jord eller med kalk. Efter tre veckor kan man anse smittämnet dödat. Alla lösa inventarier uttagas och borstas med het sodalut och därefter med något av förutnämnda desinfektionsmedel. Metallföremål, såsom kedjor, kunna glödgas i eld eller läggas i kresollösning. Skötarnas kläder kokas i sodalut, skorna borstas med lysol eller sublimat och få liksom kläderna sedan hänga i sol. Ömtåligare föremål, såsom sadlar och seldon, borstas med såplut och tvättas med desinfektionsmedlet. Allt bristfälligt trävirke kasseras och brännes. Söndrig murning eller cementering skrapas bort. Är golvet icke av ogenomträngligt material, måste det åtminstone där djuren stått uppbrytas och, där så kan ske, uppbrännas, varjämte ett underliggande jordlager borttages så djupt, som vätska kan ha trängt ned. Därefter sopas hela ladugården, varvid början göres med tak och väggar, samt skuras med borste och het sodalut. Befintliga vinklar och springor kratsas rena. Slutligen besprutas varje del med desinfektionsmedlet, och golvet beströs med kalk. Väggarnas övre del kalkas och trävirke till manshöjd bestrykes med tjära eller karbolineum. Till sist utföras behövlig reparation och målning. Innan djuren insättas, måste ladugården vara väl utluftad och, om sublimat använts, måste foderbord och krubbor vara väl sköljda med vanligt vatten.

Utförandet av d. underlättas i hög grad, om man har tillgång till en lufttrycksspruta (»Bill» är ett gott, svenskt märke) med 2.5—3 m. långt ansatsrör. En sådan spruta borde finnas på varje större egendom.

Då en av de i K. F. $^9/_{12}$ 1898, $^3/_{11}$ 1906 och $^{28}/_9$ 1906 rörande åtgärder till förekommande och hämmande av smittsamma sjukdomar bland husdjuren nämnda, ur det allmännas synpunkt mera farliga sjukdomarna, såsom rots, mul- och klövsjuka, mjältbrand, svinpest, svinsjuka, rödsjuka och hönskolera uppträtt, företages den slutliga desinfektionen på

föranstaltande av medicinalstyrelsen eller K. B., och själva desinfektionsmedlen förutom kalk bekostas av statsmedel. Där tuberkulos bekämpas, skall fullständig d. företagas minst en gång årligen. Den får helt och hållet bekostas av djurägaren, som emellertid då också kan välja tid för densamma. Bästa tiden för rengöring och desinfektion av stall är sommaren, när djuren kunna vistas ute. Varje stall bör grundligt rengöras och desinficieras minst en gång årligen. Vill man ej kosta på fullständig desinfektion, bör åtminstone kalkning företagas. Detta är av mycket stor betydelse vid förebyggandet av smittsamma sjukdomar, ej blott de i författningarna nämnda utan även andra, såsom kvarka, kalvdöd, smittsam kastning och smittsam juverinflammation, och det lönar sig i längden. Som desinfektionsmedel verkar även solljus i förhållande till många sjukdomsalstrande bakterier, ett skäl till flera andra för att låta ljus i riklig mängd komma in i stallarna.A. B—n.

Deutzia, till stenbräckornas familj, *Saxifrageæ* hörande, från Asien, härstammande släkte av buskar med motsatta hela blad och vackra, vita eller vitröda blommor i klasar. På kalljord odlas *D. crenata* S. et. Z., en i södra Sverige härdig, men i Mälardalen ofta nedfrysande, ända till manshög buske med rik blomstring på försommaren. Finnes även i

förekommande formalinet till 10 liter vatten. Vid mjältbrand bör lösningen vara starkare, 6 %. Den dödar sporerna på 24 timmar. Formalin är även ett gott flugdödande medel. Ångorna angripa i hög grad andningsorgan och ögon. Ammoniak har neutraliserande inverkan. Vid desinfektionen använder man spruta med långt ansatsrör och börjar längst in i stallet samt drager sig planmässigt mot en dörröppning. — Kresolsåpa, lysol, är nästan ogiftig men luktar starkt. Mjölk, som står i sådan atmosfär, tar smak. För desinfektion tages till 100 liter vatten 2 kg. — Sublimat är ett synnerligen kraftigt desinfektionsmedel, som dödar mjältbrandssporer i utspädningen 1:1,000 inom 15 minuter. Det användes mest vid desinfektion mot mjältbrand, men undvikes eljest ofta, emedan det är ett mycket starkt gift, för vilket i synnerhet nötkreatur äro känsliga. Lösningen är färg- och luktlös. Den angriper metallföremål. Sublimat fås endast på recept. — Nysläckt kalk, kalkvälling eller kalkmjölk är icke så starkt desinficierande som de föregående, men det har täckande förmåga, är billigt och ganska ogiftigt. Den vita färgen gör, att man lätt kan se, huru arbetet utförts. För partiell d., då djur stå i närheten, och för efterdesinfektion är kalken ett synnerligen värdefullt medel. Kalkmjölk (1 del nysläckt kalk:20 vatten) användes till tak och väggar, kalkvälling (1:3) eller kalk i fast form till golv och mark i det fria, gödselstad m. m.

Klorkalk är starkare desinficierande men dyrare än kalk. Den användes på samma sätt och kan rekommenderas i synnerhet till gödselbrunnar. Den tillsättes under omröring, bör få inverka minst i 24 timmar. 2 kg. beräknas åtgå till 1 kbm. gödselvatten.

En fullständig d. tillgår på ungefär följande sätt. Om djuren ej befinna sig ute, föras de ut, eventuellt efter avborstning med kresolsåpelösning i synnerhet på fötterna. Gödsel och foderrester utföras och brännas, blandas med kalk eller komposteras, det senare blott såvida det ej rör sig om sporbildande bakterier. Vid uppläggande av sådan kompost iakttages, att i botten lägges gödsel eller halm, som ej misstänkes vara infekterad, därefter det som utförts från den smittade ladugården och över det hela packas gödsel, strö eller halm, som ej innehåller infektionsämnet, och stacken täckes med ett 10 cm. tjockt lager av jord eller med kalk. Efter tre veckor kan man anse smittämnet dödat. Alla lösa inventarier uttagas och borstas med het sodalut och därefter med något av förutnämnda desinfektionsmedel. Metallföremål, såsom kedjor, kunna glödgas i eld eller läggas i kresollösning. Skötarnas kläder kokas i sodalut, skorna borstas med lysol eller sublimat och få liksom kläderna sedan hänga i sol. Ömtåligare föremål, såsom sadlar och seldon, borstas med såplut och tvättas med desinfektionsmedlet. Allt bristfälligt trävirke kasseras och brännes. Söndrig murning eller cementering skrapas bort. Är golvet icke av ogenomträngligt material, måste det åtminstone där djuren stått uppbrytas och, där så kan ske, uppbrännas, varjämte ett underliggande jordlager borttages så djupt, som vätska kan ha trängt ned. Därefter sopas hela ladugården, varvid början göres med tak och väggar, samt skuras med borste och het sodalut. Befintliga vinklar och springor kratsas rena. Slutligen besprutas varje del med desinfektionsmedlet, och golvet beströs med kalk. Väggarnas övre del kalkas och trävirke till manshöjd bestrykes med tjära eller karbolineum. Till sist utföras behövlig reparation och målning. Innan djuren insättas, måste ladugården vara väl utluftad och, om sublimat använts, måste foderbord och krubbor vara väl sköljda med vanligt vatten.

Utförandet av d. underlättas i hög grad, om man har tillgång till en lufttrycksspruta (»Bill» är ett gott, svenskt märke) med 2.5—3 m. långt ansatsrör. En sådan spruta borde finnas på varje större egendom.

Då en av de i K. F. $^{9}/_{12}$ 1898, $^{3}/_{11}$ 1906 och $^{28}/_{9}$ 1906 rörande åtgärder till förekommande och hämmande av smittsamma sjukdomar bland husdjuren nämnda, ur det allmännas synpunkt mera farliga sjukdomarna, såsom rots, mul- och klövsjuka, mjältbrand, svinpest, svinsjuka, rödsjuka och hönskolera uppträtt, företages den slutliga desinfektionen på
föranstaltande av medicinalstyrelsen eller K. B., och själva desinfektionsmedlen förutom kalk bekostas av statsmedel. Där tuberkulos bekämpas, skall fullständig d. företagas minst en gång årligen. Den får helt och hållet bekostas av djurägaren, som emellertid då också kan välja tid för densamma. Bästa tiden för rengöring och desinfektion av stall är sommaren, när djuren kunna vistas ute. Varje stall bör grundligt rengöras och desinficieras minst en gång årligen. Vill man ej kosta på fullständig desinfektion, bör åtminstone kalkning företagas. Detta är av mycket stor betydelse vid förebyggandet av smittsamma sjukdomar, ej blott de i författningarna nämnda utan även andra, såsom kvarka, kalvdöd, smittsam kastning och smittsam juverinflammation, och det lönar sig i längden. Som desinfektionsmedel verkar även solljus i förhållande till många sjukdomsalstrande bakterier, ett skäl till flera andra för att låta ljus i riklig mängd komma in i stallarna.A. B—n.

Deutzia, till stenbräckornas familj, *Saxifrageæ* hörande, från Asien, härstammande släkte av buskar med motsatta hela blad och vackra, vita eller vitröda blommor i klasar. På kalljord odlas *D. crenata* S. et. Z., en i södra Sverige härdig, men i Mälardalen ofta nedfrysande, ända till manshög buske med rik blomstring på försommaren. Finnes även i

dubbelblommande sorter. Som drivbuske odlas den mera späda och låga *D. gracilis* S. et. Z. De förökas genom sticklingar.G. L—d.

Dextrin benämnes en grupp gummiliknande, i vatten lösliga men i alkohol olösliga kolhydrat, som bildas av stärkelse vid upphettning samt vid inverkan av diastatiska enzym eller syror. D. uppkommer vid gräddning och bildar det gräddade brödets sammanhållande ämne samt innehålles även i öl. Handelns d., som brukas som klistermedel (»stärkelsegummi»), beredes genom behandling av stärkelse med utspädd salpetersyra och upphettning till 110°. Se Kolhydrat.

Dextros. Se Kolhydrat, Socker.

Di. Se Digivning.

Diabas. Se Bergart.

Diafanoskop, apparat för undersökning av fröns genomskinlighet i genomfallande ljus, konstruerad av Th. Bruun v. Neergaard. På en vågrät glasskiva lägges fröt, och ljuskällan är antingen en i en mörk kammare under glaset anbragt lampa eller genom en spegel (helst konkav) uppåt genom glasskivan återkastat dags- eller artificiellt ljus. Apparaten användes vid renhetsundersökning av vissa gräsfröslag, ss. ängskavle, luddtåtel, hundäxing och gröe samt för bedömande av mjölighetsgraden hos spannmål (se Glasighet). Undersökningen av gräsfrös matning kan även utföras så, att fröt inlägges mellan 2 med klämmare sammanhållna glasskivor och hålles mot dagern eller annan ljuskälla. J. N. W.

Diafragma. Se Mellangärde.

Diametertillväxt betecknar inom skogsuppskattningsläran trädens grovlekstillväxt. Den angives i längdmått, vanligen i cm. eller tiondelar av cm. När man vill angiva tillväxten i ytmått, talar man om grundytetillväxt. Se i övrigt Tillväxt, skogens. G. Sch.

Dianthus. Se Blomsterodling, Nejlika.

Diarré. Se Hönssjukdomar, Utsot.

Diastas. Se Enzym.

Diastasprov. Se Mjölkprovning.

Dibbling. Se Sådd.

Dibblingsmaskin. Se Såningsmaskin.

Dicentra. Dielythra. Se Löjtnantshjärta.

Dicyandiamid. Se Kalkkväve.

Difteri. Se Hönssjukdomar.

Digestion. Se Matsmältning.

Digitalis. Se Fingerborgsblomma.

Digivning. Modersmjölken, de unga djurens naturliga föda, är genom sin lättsmälthet och sammansättning bättre lämpad för djurets behov och förmåga att tillgodogöra sig näringen än något annat födoämne. Särskilt råmjölken, kolostrum, som moder djuret avsöndrar under några dagar efter födandet, är snart sagt oersättlig för ungen genom sin milt laxerande verkan, som bidrager att rensa tarmkanalen från det s. k. tarmbecket. Ungdjurens utveckling går därför i allmänhet bäst och mest ostört, då de få fortsätta att dia under den tid, som naturen anvisat — för kalvar 4 månader eller längre, föl 5—6, lamm 2—3, kulingar 1, grisar 1—2, valpar 1—1 1/2 månader; då kalvar, för att spara det dyrbara mjölkfettet, avvänjas i förtid, så böra de dock få dricka moderns mjölk så länge, tills den åter blivit normal. Se Kalvuppfödning.

Vid diandet inströmmar mjölken i ungens matsmältningskanal som en fin stråle, vilken i beröring med magsaften löpnar till en finfördelad massa, vilken lätt smältes. Då kalven får mjölken ur stäva, bör han få den spenvarm och ej få dricka den klunkvis, emedan den då i magen bildar stora klumpar, som lätt vålla matsmältningsstörningar, utan helst bör den givas i en distäva med napp, ur vilken han kan suga mjölken på samma sätt som ur moderns spenar. Jfr Kalvstäva.

Dike. Se Dikning, Torrläggning.

Dikesbrunn. Se Dikning.

Dikesgrävningsmaskin. Att helt eller delvis ersätta den mänskliga arbetskraften vid dikesgrävning med billigare och snabbare verkande häst- eller maskinkraft är ett svårlösligt problem, till vars lösning många försök gjorts. Till de äldsta av dessa hör G. v. Brauns å Rydaholm dikningsplog, vilken i botten av ett handgrävt dike upptog en ränna, varur den lösskurna jorden uppskottades för hand (se Lantbr.Ak. Tidskr. 1873, sid. 273). Ett annat var den först av engelsmannen R. W. Dickson år 1875 uttänkta mullvadsplogen, vilken genom den av M. Larsson å Skäggs på 1880-talet konstruerade tubulatorn kom till användning i Sverige. Denna bestod av en på ett plogställ fäst lodrät järnskiva, som i sin nedre ända bar en spetskulformig del, vilken under den ovanliggande, orubbade jorden borrade rörformiga ledningar för vattnet; den kunde användas endast på lös, stenfri, sammanhängande jord, särdeles myrjord. Under 1900-talets andra årtionde framkom en norsk konstruktion, Revolt, vilken tillverkades i Sverige och här vann någon spridning men åter övergivits ss. för svag, men i England framträtt i starkare utförande. Den arbetar med ett U-formigt skär, som lösskär en jordstrimla, vilken därefter uppfordras på en ändlös kedja och avlägges vid sidan av diket. Maskinen drogs av 2—4 hästar, fördjupade rännan 3—6 cm. för varje stråk och medhann vid provning på styv lera med 1-par maskin 37 och med 2-par nära 60 m. i timmen till 70—85 cm. djup. På senaste tid hava större maskiner för motorkraft kommit till användning och visat sig fullt användbara. En sådan är Hässleholms mekaniska verkstads d. AHW, vilken på en gång upptager diket till fullt djup medelst ett med grävskopor försett paternosterverk, som kan höjas och sänkas. En amerikansk, Buckeye, som provats samtidigt med den förra, uppgräver diket med på ett till djupet ställbart hjul stelt anbragta skopor och mellansittande

dubbelblommande sorter. Som drivbuske odlas den mera späda och låga *D. gracilis* S. et. Z. De förökas genom sticklingar.G. L—d.

Dextrin benämnes en grupp gummiliknande, i vatten lösliga men i alkohol olösliga kolhydrat, som bildas av stärkelse vid upphettning samt vid inverkan av diastatiska enzym eller syror. D. uppkommer vid gräddning och bildar det gräddade brödets sammanhållande ämne samt innehålles även i öl. Handelns d., som brukas som klistermedel (»stärkelsegummi»), beredes genom behandling av stärkelse med utspädd salpetersyra och upphettning till 110°. Se Kolhydrat.

Dextros. Se Kolhydrat, Socker.

Di. Se Digivning.

Diabas. Se Bergart.

Diafanoskop, apparat för undersökning av fröns genomskinlighet i genomfallande ljus, konstruerad av Th. Bruun v. Neergaard. På en vågrät glasskiva lägges fröt, och ljuskällan är antingen en i en mörk kammare under glaset anbragt lampa eller genom en spegel (helst konkav) uppåt genom glasskivan återkastat dags- eller artificiellt ljus. Apparaten användes vid renhetsundersökning av vissa gräsfröslag, ss. ängskavle, luddtåtel, hundäxing och gröe samt för bedömande av mjölighetsgraden hos spannmål (se Glasighet). Undersökningen av gräsfrös matning kan även utföras så, att fröt inlägges mellan 2 med klämmare sammanhållna glasskivor och hålles mot dagern eller annan ljuskälla. J. N. W.

Diafragma. Se Mellangärde.

Diametertillväxt betecknar inom skogsuppskattningsläran trädens grovlekstillväxt. Den angives i längdmått, vanligen i cm. eller tiondelar av cm. När man vill angiva tillväxten i ytmått, talar man om grundytetillväxt. Se i övrigt Tillväxt, skogens. G. Sch.

Dianthus. Se Blomsterodling, Nejlika.

Diarré. Se Hönssjukdomar, Utsot.

Diastas. Se Enzym.

Diastasprov. Se Mjölkprovning.

Dibbling. Se Sådd.

Dibblingsmaskin. Se Såningsmaskin.

Dicentra. Dielythra. Se Löjtnantshjärta.

Dicyandiamid. Se Kalkkväve.

Difteri. Se Hönssjukdomar.

Digestion. Se Matsmältning.

Digitalis. Se Fingerborgsblomma.

Digivning. Modersmjölken, de unga djurens naturliga föda, är genom sin lättsmälthet och sammansättning bättre lämpad för djurets behov och förmåga att tillgodogöra sig näringen än något annat födoämne. Särskilt råmjölken, kolostrum, som moder djuret avsöndrar under några dagar efter födandet, är snart sagt oersättlig för ungen genom sin milt laxerande verkan, som bidrager att rensa tarmkanalen från det s. k. tarmbecket. Ungdjurens utveckling går därför i allmänhet bäst och mest ostört, då de få fortsätta att dia under den tid, som naturen anvisat — för kalvar 4 månader eller längre, föl 5—6, lamm 2—3, kulingar 1, grisar 1—2, valpar 1—1 1/2 månader; då kalvar, för att spara det dyrbara mjölkfettet, avvänjas i förtid, så böra de dock få dricka moderns mjölk så länge, tills den åter blivit normal. Se Kalvuppfödning.

Vid diandet inströmmar mjölken i ungens matsmältningskanal som en fin stråle, vilken i beröring med magsaften löpnar till en finfördelad massa, vilken lätt smältes. Då kalven får mjölken ur stäva, bör han få den spenvarm och ej få dricka den klunkvis, emedan den då i magen bildar stora klumpar, som lätt vålla matsmältningsstörningar, utan helst bör den givas i en distäva med napp, ur vilken han kan suga mjölken på samma sätt som ur moderns spenar. Jfr Kalvstäva.

Dike. Se Dikning, Torrläggning.

Dikesbrunn. Se Dikning.

Dikesgrävningsmaskin. Att helt eller delvis ersätta den mänskliga arbetskraften vid dikesgrävning med billigare och snabbare verkande häst- eller maskinkraft är ett svårlösligt problem, till vars lösning många försök gjorts. Till de äldsta av dessa hör G. v. Brauns å Rydaholm dikningsplog, vilken i botten av ett handgrävt dike upptog en ränna, varur den lösskurna jorden uppskottades för hand (se Lantbr.Ak. Tidskr. 1873, sid. 273). Ett annat var den först av engelsmannen R. W. Dickson år 1875 uttänkta mullvadsplogen, vilken genom den av M. Larsson å Skäggs på 1880-talet konstruerade tubulatorn kom till användning i Sverige. Denna bestod av en på ett plogställ fäst lodrät järnskiva, som i sin nedre ända bar en spetskulformig del, vilken under den ovanliggande, orubbade jorden borrade rörformiga ledningar för vattnet; den kunde användas endast på lös, stenfri, sammanhängande jord, särdeles myrjord. Under 1900-talets andra årtionde framkom en norsk konstruktion, Revolt, vilken tillverkades i Sverige och här vann någon spridning men åter övergivits ss. för svag, men i England framträtt i starkare utförande. Den arbetar med ett U-formigt skär, som lösskär en jordstrimla, vilken därefter uppfordras på en ändlös kedja

och avlägges vid sidan av diket. Maskinen drogs av 2—4 hästar, fördjupade rännan 3—6 cm. för varje stråk och medhann vid provning på styv lera med 1-par maskin 37 och med 2-par nära 60 m. i timmen till 70—85 cm. djup. På senaste tid hava större maskiner för motorkraft kommit till användning och visat sig fullt användbara. En sådan är Hässleholms mekaniska verkstads d. AHW, vilken på en gång upptager diket till fullt djup medelst ett med grävskopor försett paternosterverk, som kan höjas och sänkas. En amerikansk, Buckeye, som provats samtidigt med den förra, uppgräver diket med på ett till djupet ställbart hjul stelt anbragta skopor och mellansittande

dubbelblommande sorter. Som drivbuske odlas den mera späda och låga *D. gracilis* S. et. Z. De förökas genom sticklingar.G. L—d.

Dextrin benämnes en grupp gummiliknande, i vatten lösliga men i alkohol olösliga kolhydrat, som bildas av stärkelse vid upphettning samt vid inverkan av diastatiska enzym eller syror. D. uppkommer vid gräddning och bildar det gräddade brödets sammanhållande ämne samt innehålles även i öl. Handelns d., som brukas som klistermedel (»stärkelsegummi»), beredes genom behandling av stärkelse med utspädd salpetersyra och upphettning till 110°. Se Kolhydrat.

Dextros. Se Kolhydrat, Socker.

Di. Se Digivning.

Diabas. Se Bergart.

Diafanoskop, apparat för undersökning av fröns genomskinlighet i genomfallande ljus, konstruerad av Th. Bruun v. Neergaard. På en vågrät glasskiva lägges fröt, och ljuskällan är antingen en i en mörk kammare under glaset anbragt lampa eller genom en spegel (helst konkav) uppåt genom glasskivan återkastat dags- eller artificiellt ljus. Apparaten användes vid renhetsundersökning av vissa gräsfröslag, ss. ängskavle, luddtåtel, hundäxing och gröe samt för bedömande av mjölighetsgraden hos spannmål (se Glasighet). Undersökningen av gräsfrös matning kan även utföras så, att fröt inlägges mellan 2 med klämmare sammanhållna glasskivor och hålles mot dagern eller annan ljuskälla. J. N. W.

Diafragma. Se Mellangärde.

Diametertillväxt betecknar inom skogsuppskattningsläran trädens grovlekstillväxt. Den angives i längdmått, vanligen i cm. eller tiondelar av cm. När man vill angiva tillväxten i ytmått, talar man om grundytetillväxt. Se i övrigt Tillväxt, skogens. G. Sch.

Dianthus. Se Blomsterodling, Nejlika.

Diarré. Se Hönssjukdomar, Utsot.

Diastas. Se Enzym.

Diastasprov. Se Mjölkprovning.

Dibbling. Se Sådd.

Dibblingsmaskin. Se Såningsmaskin.

Dicentra. Dielythra. Se Löjtnantshjärta.

Dicyandiamid. Se Kalkkväve.

Difteri. Se Hönssjukdomar.

Digestion. Se Matsmältning.

Digitalis. Se Fingerborgsblomma.

Digivning. Modersmjölken, de unga djurens naturliga föda, är genom sin lättsmälthet och sammansättning bättre lämpad för djurets behov och förmåga att tillgodogöra sig näringen än något annat födoämne. Särskilt råmjölken, kolostrum, som moder djuret avsöndrar under några dagar efter födandet, är snart sagt oersättlig för ungen genom sin milt laxerande verkan, som bidrager att rensa tarmkanalen från det s. k. tarmbecket. Ungdjurens utveckling går därför i allmänhet bäst och mest ostört, då de få fortsätta att dia under den tid, som naturen anvisat — för kalvar 4 månader eller längre, föl 5—6, lamm 2—3, kulingar 1, grisar 1—2, valpar 1—1 1/2 månader; då kalvar, för att spara det dyrbara mjölkfettet, avvänjas i förtid, så böra de dock få dricka moderns mjölk så länge, tills den åter blivit normal. Se Kalvuppfödning.

Vid diandet inströmmar mjölken i ungens matsmältningskanal som en fin stråle, vilken i beröring med magsaften löpnar till en finfördelad massa, vilken lätt smältes. Då kalven får mjölken ur stäva, bör han få den spenvarm och ej få dricka den klunkvis, emedan den då i magen bildar stora klumpar, som lätt vålla matsmältningsstörningar, utan helst bör den givas i en distäva med napp, ur vilken han kan suga mjölken på samma sätt som ur moderns spenar. Jfr Kalvstäva.

Dike. Se Dikning, Torrläggning.

Dikesbrunn. Se Dikning.

Dikesgrävningsmaskin. Att helt eller delvis ersätta den mänskliga arbetskraften vid dikesgrävning med billigare och snabbare verkande häst- eller maskinkraft är ett svårlösligt problem, till vars lösning många försök gjorts. Till de äldsta av dessa hör G. v. Brauns å Rydaholm dikningsplog, vilken i botten av ett handgrävt dike upptog en ränna, varur den lösskurna jorden uppskottades för hand (se Lantbr.Ak. Tidskr. 1873, sid. 273). Ett annat var den först av engelsmannen R. W. Dickson år 1875 uttänkta mullvadsplogen, vilken genom den av M. Larsson å Skäggs på 1880-talet konstruerade tubulatorn kom till användning i Sverige. Denna bestod av en på ett plogställ fäst lodrät järnskiva, som i sin nedre ända bar en spetskulformig del, vilken under den ovanliggande, orubbade jorden borrade rörformiga ledningar för vattnet; den kunde användas endast på lös, stenfri, sammanhängande jord, särdeles myrjord. Under 1900-talets andra årtionde framkom en norsk konstruktion, Revolt, vilken tillverkades i Sverige och här vann någon spridning men åter övergivits ss. för svag, men i England framträtt i starkare utförande. Den arbetar med ett U-formigt skär, som lösskär en jordstrimla, vilken därefter uppfordras på en ändlös kedja och avlägges vid sidan av diket. Maskinen drogs av 2—4 hästar, fördjupade rännan 3—6 cm. för varje stråk och medhann vid provning på styv lera med 1-par maskin 37 och med 2-par nära 60 m. i timmen till 70—85 cm. djup. På senaste tid hava större maskiner för motorkraft kommit till användning och visat sig fullt användbara. En sådan är Hässleholms mekaniska verkstads d. AHW, vilken på en gång upptager diket till fullt djup medelst ett med grävskopor försett paternosterverk, som kan höjas och sänkas. En amerikansk, Buckeye, som provats samtidigt med den förra, uppgräver diket med på ett till djupet ställbart hjul stelt anbragta skopor och mellansittande

dubbelblommande sorter. Som drivbuske odlas den mera späda och låga *D. gracilis* S. et. Z. De förökas genom sticklingar.G. L—d.

Dextrin benämnes en grupp gummiliknande, i vatten lösliga men i alkohol olösliga kolhydrat, som bildas av stärkelse vid upphettning samt vid inverkan av diastatiska enzym eller syror. D. uppkommer vid gräddning och bildar det gräddade brödets sammanhållande ämne samt innehålles även i öl. Handelns d., som brukas som klistermedel (»stärkelsegummi»), beredes genom behandling av stärkelse med utspädd salpetersyra och upphettning till 110°. Se Kolhydrat.

Dextros. Se Kolhydrat, Socker.

Di. Se Digivning.

Diabas. Se Bergart.

Diafanoskop, apparat för undersökning av fröns genomskinlighet i genomfallande ljus, konstruerad av Th. Bruun v. Neergaard. På en vågrät glasskiva lägges fröt, och ljuskällan är antingen en i en mörk kammare under glaset anbragt lampa eller genom en spegel (helst konkav) uppåt genom glasskivan återkastat dags- eller artificiellt ljus. Apparaten användes vid renhetsundersökning av vissa gräsfröslag, ss. ängskavle, luddtåtel, hundäxing och gröe samt för bedömande av mjölighetsgraden hos spannmål (se Glasighet). Undersökningen av gräsfrös matning kan även utföras så, att fröt inlägges mellan 2 med klämmare sammanhållna glasskivor och hålles mot dagern eller annan ljuskälla. J. N. W.

Diafragma. Se Mellangärde.

Diametertillväxt betecknar inom skogsuppskattningsläran trädens grovlekstillväxt. Den angives i längdmått, vanligen i cm. eller tiondelar av cm. När man vill angiva tillväxten i

ytmått, talar man om grundytetillväxt. Se i övrigt Tillväxt, skogens. G. Sch.

Dianthus. Se Blomsterodling, Nejlika.

Diarré. Se Hönssjukdomar, Utsot.

Diastas. Se Enzym.

Diastasprov. Se Mjölkprovning.

Dibbling. Se Sådd.

Dibblingsmaskin. Se Såningsmaskin.

Dicentra. Dielythra. Se Löjtnantshjärta.

Dicyandiamid. Se Kalkkväve.

Difteri. Se Hönssjukdomar.

Digestion. Se Matsmältning.

Digitalis. Se Fingerborgsblomma.

Digivning. Modersmjölken, de unga djurens naturliga föda, är genom sin lättsmälthet och sammansättning bättre lämpad för djurets behov och förmåga att tillgodogöra sig näringen än något annat födoämne. Särskilt råmjölken, kolostrum, som moder djuret avsöndrar under några dagar efter födandet, är snart sagt oersättlig för ungen genom sin milt laxerande verkan, som bidrager att rensa tarmkanalen från det s. k. tarmbecket. Ungdjurens utveckling går därför i allmänhet bäst och mest ostört, då de få fortsätta att dia under den tid, som naturen anvisat — för kalvar 4 månader eller längre, föl 5—6, lamm 2—3, kulingar 1, grisar 1—2, valpar 1—1 1/2 månader; då kalvar, för att spara det dyrbara mjölkfettet, avvänjas i förtid, så böra de dock få dricka moderns mjölk så länge, tills den åter blivit normal. Se Kalvuppfödning.

Vid diandet inströmmar mjölken i ungens matsmältningskanal som en fin stråle, vilken i beröring med magsaften löpnar till en finfördelad massa, vilken lätt smältes. Då kalven får mjölken ur stäva, bör han få den spenvarm och ej få dricka den klunkvis, emedan den då i magen bildar stora klumpar, som lätt vålla matsmältningsstörningar, utan helst bör den givas i en distäva med napp, ur vilken han kan suga mjölken på samma sätt som ur moderns spenar. Jfr Kalvstäva.

Dike. Se Dikning, Torrläggning.

Dikesbrunn. Se Dikning.

Dikesgrävningsmaskin. Att helt eller delvis ersätta den mänskliga arbetskraften vid dikesgrävning med billigare och snabbare verkande häst- eller maskinkraft är ett svårlösligt problem, till vars lösning många försök gjorts. Till de äldsta av dessa hör G. v. Brauns å Rydaholm dikningsplog, vilken i botten av ett handgrävt dike upptog en ränna, varur den lösskurna jorden uppskottades för hand (se Lantbr.Ak. Tidskr. 1873, sid. 273). Ett annat var den först av engelsmannen R. W. Dickson år 1875 uttänkta mullvadsplogen, vilken genom den av M. Larsson å Skäggs på 1880-talet konstruerade tubulatorn kom till användning i Sverige. Denna bestod av en på ett plogställ fäst lodrät järnskiva, som i sin nedre ända bar en spetskulformig del, vilken under den ovanliggande, orubbade jorden borrade rörformiga ledningar för vattnet; den kunde användas endast på lös, stenfri, sammanhängande jord, särdeles myrjord. Under 1900-talets andra årtionde framkom en norsk konstruktion, Revolt, vilken tillverkades i Sverige och här vann någon spridning men åter övergivits ss. för svag, men i England framträtt i starkare utförande. Den arbetar med ett U-formigt skär, som lösskär en jordstrimla, vilken därefter uppfordras på en ändlös kedja och avlägges vid sidan av diket. Maskinen drogs av 2—4 hästar, fördjupade rännan 3—6 cm. för varje stråk och medhann vid provning på styv lera med 1-par maskin 37 och med 2-par nära 60 m. i timmen till 70—85 cm. djup. På senaste tid hava större maskiner för motorkraft kommit till användning och visat sig fullt användbara. En sådan är Hässleholms mekaniska verkstads d. AHW, vilken på en gång upptager diket till fullt djup medelst ett med grävskopor försett paternosterverk, som kan höjas och sänkas. En amerikansk, Buckeye, som provats samtidigt med den förra, uppgräver diket med på ett till djupet ställbart hjul stelt anbragta skopor och mellansittande

dubbelblommande sorter. Som drivbuske odlas den mera späda och låga *D. gracilis* S. et. Z. De förökas genom sticklingar.G. L—d.

Dextrin benämnes en grupp gummiliknande, i vatten lösliga men i alkohol olösliga kolhydrat, som bildas av stärkelse vid upphettning samt vid inverkan av diastatiska enzym eller syror. D. uppkommer vid gräddning och bildar det gräddade brödets sammanhållande ämne samt innehålles även i öl. Handelns d., som brukas som klistermedel (»stärkelsegummi»), beredes genom behandling av stärkelse med utspädd salpetersyra och upphettning till 110°. Se Kolhydrat.

Dextros. Se Kolhydrat, Socker.

Di. Se Digivning.

Diabas. Se Bergart.

Diafanoskop, apparat för undersökning av fröns genomskinlighet i genomfallande ljus, konstruerad av Th. Bruun v. Neergaard. På en vågrät glasskiva lägges fröt, och ljuskällan är antingen en i en mörk kammare under glaset anbragt lampa eller genom en spegel (helst konkav) uppåt genom glasskivan återkastat dags- eller artificiellt ljus. Apparaten användes vid renhetsundersökning av vissa gräsfröslag, ss. ängskavle, luddtåtel, hundäxing och gröe samt för bedömande av mjölighetsgraden hos spannmål (se Glasighet). Undersökningen av gräsfrös matning kan även utföras så, att fröt inlägges mellan 2 med klämmare sammanhållna glasskivor och hålles mot dagern eller annan ljuskälla. J. N. W.

Diafragma. Se Mellangärde.

Diametertillväxt betecknar inom skogsuppskattningsläran trädens grovlekstillväxt. Den angives i längdmått, vanligen i cm. eller tiondelar av cm. När man vill angiva tillväxten i ytmått, talar man om grundytetillväxt. Se i övrigt Tillväxt, skogens. G. Sch.

Dianthus. Se Blomsterodling, Nejlika.

Diarré. Se Hönssjukdomar, Utsot.

Diastas. Se Enzym.

Diastasprov. Se Mjölkprovning.

Dibbling. Se Sådd.

Dibblingsmaskin. Se Såningsmaskin.

Dicentra. Dielythra. Se Löjtnantshjärta.

Dicyandiamid. Se Kalkkväve.

Difteri. Se Hönssjukdomar.

Digestion. Se Matsmältning.

Digitalis. Se Fingerborgsblomma.

Digivning. Modersmjölken, de unga djurens naturliga föda, är genom sin lättsmälthet och sammansättning bättre lämpad för djurets behov och förmåga att tillgodogöra sig näringen än något annat födoämne. Särskilt råmjölken, kolostrum, som moder djuret avsöndrar under några dagar efter födandet, är snart sagt oersättlig för ungen genom sin milt laxerande verkan, som bidrager att rensa tarmkanalen från det s. k. tarmbecket. Ungdjurens utveckling går därför i allmänhet bäst och mest ostört, då de få fortsätta att dia under den tid, som

naturen anvisat — för kalvar 4 månader eller längre, föl 5—6, lamm 2—3, kulingar 1, grisar 1—2, valpar 1—1 1/2 månader; då kalvar, för att spara det dyrbara mjölkfettet, avvänjas i förtid, så böra de dock få dricka moderns mjölk så länge, tills den åter blivit normal. Se Kalvuppfödning.

Vid diandet inströmmar mjölken i ungens matsmältningskanal som en fin stråle, vilken i beröring med magsaften löpnar till en finfördelad massa, vilken lätt smältes. Då kalven får mjölken ur stäva, bör han få den spenvarm och ej få dricka den klunkvis, emedan den då i magen bildar stora klumpar, som lätt vålla matsmältningsstörningar, utan helst bör den givas i en distäva med napp, ur vilken han kan suga mjölken på samma sätt som ur moderns spenar. Jfr Kalvstäva.

Dike. Se Dikning, Torrläggning.

Dikesbrunn. Se Dikning.

Dikesgrävningsmaskin. Att helt eller delvis ersätta den mänskliga arbetskraften vid dikesgrävning med billigare och snabbare verkande häst- eller maskinkraft är ett svårlösligt problem, till vars lösning många försök gjorts. Till de äldsta av dessa hör G. v. Brauns å Rydaholm dikningsplog, vilken i botten av ett handgrävt dike upptog en ränna, varur den lösskurna jorden uppskottades för hand (se Lantbr.Ak. Tidskr. 1873, sid. 273). Ett annat var den först av engelsmannen R. W. Dickson år 1875 uttänkta mullvadsplogen, vilken genom den av M. Larsson å Skäggs på 1880-talet konstruerade tubulatorn kom till användning i Sverige. Denna bestod av en på ett plogställ fäst lodrät järnskiva, som i sin nedre ända bar en spetskulformig del, vilken under den ovanliggande, orubbade jorden borrade rörformiga ledningar för vattnet; den kunde användas endast på lös, stenfri, sammanhängande jord, särdeles myrjord. Under 1900-talets andra årtionde framkom en norsk konstruktion, Revolt, vilken tillverkades i Sverige och här vann någon spridning men åter övergivits ss. för svag, men i England framträtt i starkare utförande. Den arbetar med ett U-formigt skär, som lösskär en jordstrimla, vilken därefter uppfordras på en ändlös kedja och avlägges vid sidan av diket. Maskinen drogs av 2—4 hästar, fördjupade rännan 3—6 cm. för varje stråk och medhann vid provning på styv lera med 1-par maskin 37 och med 2-par nära 60 m. i timmen till 70—85 cm. djup. På senaste tid hava större maskiner för motorkraft kommit till användning och visat sig fullt användbara. En sådan är Hässleholms mekaniska verkstads d. AHW, vilken på en gång upptager diket till fullt djup medelst ett med grävskopor försett paternosterverk, som kan höjas och sänkas. En amerikansk, Buckeye, som provats samtidigt med den förra, uppgräver diket med på ett till djupet ställbart hjul stelt anbragta skopor och mellansittande

dubbelblommande sorter. Som drivbuske odlas den mera späda och låga *D. gracilis* S. et. Z. De förökas genom sticklingar.G. L—d.

Dextrin benämnes en grupp gummiliknande, i vatten lösliga men i alkohol olösliga kolhydrat, som bildas av stärkelse vid upphettning samt vid inverkan av diastatiska enzym eller syror. D. uppkommer vid gräddning och bildar det gräddade brödets sammanhållande ämne samt innehålles även i öl. Handelns d., som brukas som klistermedel (»stärkelsegummi»), beredes genom behandling av stärkelse med utspädd salpetersyra och upphettning till 110°. Se Kolhydrat.

Dextros. Se Kolhydrat, Socker.

Di. Se Digivning.

Diabas. Se Bergart.

Diafanoskop, apparat för undersökning av fröns genomskinlighet i genomfallande ljus, konstruerad av Th. Bruun v. Neergaard. På en vågrät glasskiva lägges fröt, och ljuskällan är antingen en i en mörk kammare under glaset anbragt lampa eller genom en spegel (helst konkav) uppåt genom glasskivan återkastat dags- eller artificiellt ljus. Apparaten användes vid renhetsundersökning av vissa gräsfröslag, ss. ängskavle, luddtåtel, hundäxing och gröe samt för bedömande av mjölighetsgraden hos spannmål (se Glasighet). Undersökningen av gräsfrös matning kan även utföras så, att fröt inlägges mellan 2 med klämmare sammanhållna glasskivor och hålles mot dagern eller annan ljuskälla. J. N. W.

Diafragma. Se Mellangärde.

Diametertillväxt betecknar inom skogsuppskattningsläran trädens grovlekstillväxt. Den angives i längdmått, vanligen i cm. eller tiondelar av cm. När man vill angiva tillväxten i ytmått, talar man om grundytetillväxt. Se i övrigt Tillväxt, skogens. G. Sch.

Dianthus. Se Blomsterodling, Nejlika.

Diarré. Se Hönssjukdomar, Utsot.

Diastas. Se Enzym.

Diastasprov. Se Mjölkprovning.

Dibbling. Se Sådd.

Dibblingsmaskin. Se Såningsmaskin.

Dicentra. Dielythra. Se Löjtnantshjärta.

Dicyandiamid. Se Kalkkväve.

Difteri. Se Hönssjukdomar.

Digestion. Se Matsmältning.

Digitalis. Se Fingerborgsblomma.

Digivning. Modersmjölken, de unga djurens naturliga föda, är genom sin lättsmälthet och sammansättning bättre lämpad för djurets behov och förmåga att tillgodogöra sig näringen än något annat födoämne. Särskilt råmjölken, kolostrum, som moder djuret avsöndrar under några dagar efter födandet, är snart sagt oersättlig för ungen genom sin milt laxerande verkan, som bidrager att rensa tarmkanalen från det s. k. tarmbecket. Ungdjurens utveckling går därför i allmänhet bäst och mest ostört, då de få fortsätta att dia under den tid, som

naturen anvisat — för kalvar 4 månader eller längre, föl 5—6, lamm 2—3, kulingar 1, grisar 1—2, valpar 1—1 1/2 månader; då kalvar, för att spara det dyrbara mjölkfettet, avvänjas i förtid, så böra de dock få dricka moderns mjölk så länge, tills den åter blivit normal. Se Kalvuppfödning.

Vid diandet inströmmar mjölken i ungens matsmältningskanal som en fin stråle, vilken i beröring med magsaften löpnar till en finfördelad massa, vilken lätt smältes. Då kalven får mjölken ur stäva, bör han få den spenvarm och ej få dricka den klunkvis, emedan den då i magen bildar stora klumpar, som lätt vålla matsmältningsstörningar, utan helst bör den givas i en distäva med napp, ur vilken han kan suga mjölken på samma sätt som ur moderns spenar. Jfr Kalvstäva.

Dike. Se Dikning, Torrläggning.

Dikesbrunn. Se Dikning.

Dikesgrävningsmaskin. Att helt eller delvis ersätta den mänskliga arbetskraften vid dikesgrävning med billigare och snabbare verkande häst- eller maskinkraft är ett svårlösligt problem, till vars lösning många försök gjorts. Till de äldsta av dessa hör G. v. Brauns å Rydaholm dikningsplog, vilken i botten av ett handgrävt dike upptog en ränna, varur den lösskurna jorden uppskottades för hand (se Lantbr.Ak. Tidskr. 1873, sid. 273). Ett annat var den först av engelsmannen R. W. Dickson år 1875 uttänkta mullvadsplogen, vilken genom den av M. Larsson å Skäggs på 1880-talet konstruerade tubulatorn kom till användning i Sverige. Denna bestod av en på ett plogställ fäst lodrät järnskiva, som i sin nedre ända bar en spetskulformig del, vilken under den ovanliggande, orubbade jorden borrade rörformiga ledningar för vattnet; den kunde användas endast på lös, stenfri, sammanhängande jord, särdeles myrjord. Under 1900-talets andra årtionde framkom en norsk konstruktion, Revolt, vilken tillverkades i Sverige och här vann någon spridning men åter övergivits ss. för svag, men i England framträtt i starkare utförande. Den arbetar med ett U-formigt skär, som lösskär en jordstrimla, vilken därefter uppfordras på en ändlös kedja och avlägges vid sidan av diket. Maskinen drogs av 2—4 hästar, fördjupade rännan 3—6 cm. för varje stråk och medhann vid provning på styv lera med 1-par maskin 37 och med 2-par nära 60 m. i timmen till 70—85 cm. djup. På senaste tid hava större maskiner för motorkraft kommit till användning och visat sig fullt användbara. En sådan är Hässleholms mekaniska verkstads d. AHW, vilken på en gång upptager diket till fullt djup medelst ett med grävskopor försett paternosterverk, som kan höjas och sänkas. En amerikansk, Buckeye, som provats samtidigt med den förra, uppgräver diket med på ett till djupet ställbart hjul stelt anbragta skopor och mellansittande

dubbelblommande sorter. Som drivbuske odlas den mera späda och låga *D. gracilis* S. et. Z. De förökas genom sticklingar.G. L—d.

Dextrin benämnes en grupp gummiliknande, i vatten lösliga men i alkohol olösliga kolhydrat, som bildas av stärkelse vid upphettning samt vid inverkan av diastatiska enzym eller syror. D. uppkommer vid gräddning och bildar det gräddade brödets sammanhållande ämne samt innehålles även i öl. Handelns d., som brukas som klistermedel (»stärkelsegummi»), beredes genom behandling av stärkelse med utspädd salpetersyra och upphettning till 110°. Se Kolhydrat.

Dextros. Se Kolhydrat, Socker.

Di. Se Digivning.

Diabas. Se Bergart.

Diafanoskop, apparat för undersökning av fröns genomskinlighet i genomfallande ljus, konstruerad av Th. Bruun v. Neergaard. På en vågrät glasskiva lägges fröt, och ljuskällan är antingen en i en mörk kammare under glaset anbragt lampa eller genom en spegel (helst konkav) uppåt genom glasskivan återkastat dags- eller artificiellt ljus. Apparaten användes vid renhetsundersökning av vissa gräsfröslag, ss. ängskavle, luddtåtel, hundäxing och gröe samt för bedömande av mjölighetsgraden hos spannmål (se Glasighet). Undersökningen av gräsfrös matning kan även utföras så, att fröt inlägges mellan 2 med klämmare sammanhållna glasskivor och hålles mot dagern eller annan ljuskälla. J. N. W.

Diafragma. Se Mellangärde.

Diametertillväxt betecknar inom skogsuppskattningsläran trädens grovlekstillväxt. Den angives i längdmått, vanligen i cm. eller tiondelar av cm. När man vill angiva tillväxten i ytmått, talar man om grundytetillväxt. Se i övrigt Tillväxt, skogens. G. Sch.

Dianthus. Se Blomsterodling, Nejlika.

Diarré. Se Hönssjukdomar, Utsot.

Diastas. Se Enzym.

Diastasprov. Se Mjölkprovning.

Dibbling. Se Sådd.

Dibblingsmaskin. Se Såningsmaskin.

Dicentra. Dielythra. Se Löjtnantshjärta.

Dicyandiamid. Se Kalkkväve.

Difteri. Se Hönssjukdomar.

Digestion. Se Matsmältning.

Digitalis. Se Fingerborgsblomma.

Digivning. Modersmjölken, de unga djurens naturliga föda, är genom sin lättsmälthet och sammansättning bättre lämpad för djurets behov och förmåga att tillgodogöra sig näringen än något annat födoämne. Särskilt råmjölken, kolostrum, som moder djuret avsöndrar under några dagar efter födandet, är snart sagt oersättlig för ungen genom sin milt laxerande verkan, som bidrager att rensa tarmkanalen från det s. k. tarmbecket. Ungdjurens utveckling går därför i allmänhet bäst och mest ostört, då de få fortsätta att dia under den tid, som naturen anvisat — för kalvar 4 månader eller längre, föl 5—6, lamm 2—3, kulingar 1, grisar 1—2, valpar 1—1 1/2 månader; då kalvar, för att spara det dyrbara mjölkfettet, avvänjas i förtid, så böra de dock få dricka moderns mjölk så länge, tills den åter blivit normal. Se Kalvuppfödning.

Vid diandet inströmmar mjölken i ungens matsmältningskanal som en fin stråle, vilken i beröring med magsaften löpnar till en finfördelad massa, vilken lätt smältes. Då kalven får mjölken ur stäva, bör han få den spenvarm och ej få dricka den klunkvis, emedan den då i magen bildar stora klumpar, som lätt vålla matsmältningsstörningar, utan helst bör den givas i en distäva med napp, ur vilken han kan suga mjölken på samma sätt som ur moderns spenar. Jfr Kalvstäva.

Dike. Se Dikning, Torrläggning.

Dikesbrunn. Se Dikning.

Dikesgrävningsmaskin. Att helt eller delvis ersätta den mänskliga arbetskraften vid dikesgrävning med billigare och snabbare verkande häst- eller maskinkraft är ett svårlösligt problem, till vars lösning många försök gjorts. Till de äldsta av dessa hör G. v. Brauns å Rydaholm dikningsplog, vilken i botten av ett handgrävt dike upptog en ränna, varur den lösskurna jorden uppskottades för hand (se Lantbr.Ak. Tidskr. 1873, sid. 273). Ett annat var den först av engelsmannen R. W. Dickson år 1875 uttänkta mullvadsplogen, vilken genom den av M. Larsson å Skäggs på 1880-talet konstruerade tubulatorn kom till användning i Sverige. Denna bestod av en på ett plogställ fäst lodrät järnskiva, som i sin nedre ända bar en spetskulformig del, vilken under den ovanliggande, orubbade jorden borrade rörformiga ledningar för vattnet; den kunde användas endast på lös, stenfri, sammanhängande jord, särdeles myrjord. Under 1900-talets andra årtionde framkom en norsk konstruktion, Revolt, vilken tillverkades i Sverige och här vann någon spridning men åter övergivits ss. för svag, men i England framträtt i starkare utförande. Den arbetar med ett U-formigt skär, som lösskär en jordstrimla, vilken därefter uppfordras på en ändlös kedja och avlägges vid sidan av diket. Maskinen drogs av 2—4 hästar, fördjupade rännan 3—6 cm. för varje stråk och medhann vid provning på styv lera med 1-par maskin 37 och med 2-par nära 60 m. i timmen till 70—85 cm. djup. På senaste tid hava större maskiner för motorkraft kommit till användning och visat sig fullt användbara. En sådan är Hässleholms mekaniska verkstads d. AHW, vilken på en gång upptager diket till fullt djup medelst ett med grävskopor försett paternosterverk, som kan höjas och sänkas. En amerikansk, Buckeye, som provats samtidigt med den förra, uppgräver diket med på ett till djupet ställbart hjul stelt anbragta skopor och mellansittande

dubbelblommande sorter. Som drivbuske odlas den mera späda och låga *D. gracilis* S. et. Z. De förökas genom sticklingar.G. L—d.

Dextrin benämnes en grupp gummiliknande, i vatten lösliga men i alkohol olösliga kolhydrat, som bildas av stärkelse vid upphettning samt vid inverkan av diastatiska enzym eller syror. D. uppkommer vid gräddning och bildar det gräddade brödets sammanhållande ämne samt innehålles även i öl. Handelns d., som brukas som klistermedel (»stärkelsegummi»), beredes genom behandling av stärkelse med utspädd salpetersyra och upphettning till 110°. Se Kolhydrat.

Dextros. Se Kolhydrat, Socker.

Di. Se Digivning.

Diabas. Se Bergart.

Diafanoskop, apparat för undersökning av fröns genomskinlighet i genomfallande ljus, konstruerad av Th. Bruun v. Neergaard. På en vågrät glasskiva lägges fröt, och ljuskällan är antingen en i en mörk kammare under glaset anbragt lampa eller genom en spegel (helst konkav) uppåt genom glasskivan återkastat dags- eller artificiellt ljus. Apparaten användes vid renhetsundersökning av vissa gräsfröslag, ss. ängskavle, luddtåtel, hundäxing och gröe samt för bedömande av mjölighetsgraden hos spannmål (se Glasighet). Undersökningen av gräsfrös matning kan även utföras så, att fröt inlägges mellan 2 med klämmare sammanhållna glasskivor och hålles mot dagern eller annan ljuskälla. J. N. W.

Diafragma. Se Mellangärde.

Diametertillväxt betecknar inom skogsuppskattningsläran trädens grovlekstillväxt. Den angives i längdmått, vanligen i cm. eller tiondelar av cm. När man vill angiva tillväxten i ytmått, talar man om grundytetillväxt. Se i övrigt Tillväxt, skogens. G. Sch.

Dianthus. Se Blomsterodling, Nejlika.

Diarré. Se Hönssjukdomar, Utsot.

Diastas. Se Enzym.

Diastasprov. Se Mjölkprovning.

Dibbling. Se Sådd.

Dibblingsmaskin. Se Såningsmaskin.

Dicentra. Dielythra. Se Löjtnantshjärta.

Dicyandiamid. Se Kalkkväve.

Difteri. Se Hönssjukdomar.

Digestion. Se Matsmältning.

Digitalis. Se Fingerborgsblomma.

Digivning. Modersmjölken, de unga djurens naturliga föda, är genom sin lättsmälthet och sammansättning bättre lämpad för djurets behov och förmåga att tillgodogöra sig näringen än något annat födoämne. Särskilt råmjölken, kolostrum, som moder djuret avsöndrar under några dagar efter födandet, är snart sagt oersättlig för ungen genom sin milt laxerande verkan, som bidrager att rensa tarmkanalen från det s. k. tarmbecket. Ungdjurens utveckling går därför i allmänhet bäst och mest ostört, då de få fortsätta att dia under den tid, som naturen anvisat — för kalvar 4 månader eller längre, föl 5—6, lamm 2—3, kulingar 1, grisar 1—2, valpar 1—1 1/2 månader; då kalvar, för att spara det dyrbara mjölkfettet, avvänjas i förtid, så böra de dock få dricka moderns mjölk så länge, tills den åter blivit normal. Se Kalvuppfödning.

Vid diandet inströmmar mjölken i ungens matsmältningskanal som en fin stråle, vilken i beröring med magsaften löpnar till en finfördelad massa, vilken lätt smältes. Då kalven får mjölken ur stäva, bör han få den spenvarm och ej få dricka den klunkvis, emedan den då i magen bildar stora klumpar, som lätt vålla matsmältningsstörningar, utan helst bör den givas i en distäva med napp, ur vilken han kan suga mjölken på samma sätt som ur moderns spenar. Jfr Kalvstäva.

Dike. Se Dikning, Torrläggning.

Dikesbrunn. Se Dikning.

Dikesgrävningsmaskin. Att helt eller delvis ersätta den mänskliga arbetskraften vid dikesgrävning med billigare och snabbare verkande häst- eller maskinkraft är ett svårlösligt problem, till vars lösning många försök gjorts. Till de äldsta av dessa hör G. v. Brauns å Rydaholm dikningsplog, vilken i botten av ett handgrävt dike upptog en ränna, varur den lösskurna jorden uppskottades för hand (se Lantbr.Ak. Tidskr. 1873, sid. 273). Ett annat var den först av engelsmannen R. W. Dickson år 1875 uttänkta mullvadsplogen, vilken genom den av M. Larsson å Skäggs på 1880-talet konstruerade tubulatorn kom till användning i Sverige. Denna bestod av en på ett plogställ fäst lodrät järnskiva, som i sin nedre ända bar en spetskulformig del, vilken under den ovanliggande, orubbade jorden borrade rörformiga ledningar för vattnet; den kunde användas endast på lös, stenfri, sammanhängande jord, särdeles myrjord. Under 1900-talets andra årtionde framkom en norsk konstruktion, Revolt, vilken tillverkades i Sverige och här vann någon spridning men åter övergivits ss. för svag, men i England framträtt i starkare utförande. Den arbetar med ett U-formigt skär, som lösskär en jordstrimla, vilken därefter uppfordras på en ändlös kedja och avlägges vid sidan av diket. Maskinen drogs av 2—4 hästar, fördjupade rännan 3—6 cm. för varje stråk och medhann vid provning på styv lera med 1-par maskin 37 och med 2-par nära 60 m. i timmen till 70—85 cm. djup. På senaste tid hava större maskiner för motorkraft kommit till användning och visat sig fullt användbara. En sådan är Hässleholms mekaniska verkstads d. AHW, vilken på en gång upptager diket till fullt djup medelst ett med grävskopor försett paternosterverk, som kan höjas och sänkas. En amerikansk, Buckeye, som provats samtidigt med den förra, uppgräver diket med på ett till djupet ställbart hjul stelt anbragta skopor och mellansittande

dubbelblommande sorter. Som drivbuske odlas den mera späda och låga *D. gracilis* S. et. Z. De förökas genom sticklingar.G. L—d.

Dextrin benämnes en grupp gummiliknande, i vatten lösliga men i alkohol olösliga kolhydrat, som bildas av stärkelse vid upphettning samt vid inverkan av diastatiska enzym eller syror. D. uppkommer vid gräddning och bildar det gräddade brödets sammanhållande ämne samt innehålles även i öl. Handelns d., som brukas som klistermedel (»stärkelsegummi»), beredes genom behandling av stärkelse med utspädd salpetersyra och upphettning till 110°. Se Kolhydrat.

Dextros. Se Kolhydrat, Socker.

Di. Se Digivning.

Diabas. Se Bergart.

Diafanoskop, apparat för undersökning av fröns genomskinlighet i genomfallande ljus, konstruerad av Th. Bruun v. Neergaard. På en vågrät glasskiva lägges fröt, och ljuskällan är antingen en i en mörk kammare under glaset anbragt lampa eller genom en spegel (helst konkav) uppåt genom glasskivan återkastat dags- eller artificiellt ljus. Apparaten användes vid renhetsundersökning av vissa gräsfröslag, ss. ängskavle, luddtåtel, hundäxing och gröe samt för bedömande av mjölighetsgraden hos spannmål (se Glasighet). Undersökningen av gräsfrös matning kan även utföras så, att fröt inlägges mellan 2 med klämmare sammanhållna glasskivor och hålles mot dagern eller annan ljuskälla. J. N. W.

Diafragma. Se Mellangärde.

Diametertillväxt betecknar inom skogsuppskattningsläran trädens grovlekstillväxt. Den angives i längdmått, vanligen i cm. eller tiondelar av cm. När man vill angiva tillväxten i ytmått, talar man om grundytetillväxt. Se i övrigt Tillväxt, skogens. G. Sch.

Dianthus. Se Blomsterodling, Nejlika.

Diarré. Se Hönssjukdomar, Utsot.

Diastas. Se Enzym.

Diastasprov. Se Mjölkprovning.

Dibbling. Se Sådd.

Dibblingsmaskin. Se Såningsmaskin.

Dicentra. Dielythra. Se Löjtnantshjärta.

Dicyandiamid. Se Kalkkväve.

Difteri. Se Hönssjukdomar.

Digestion. Se Matsmältning.

Digitalis. Se Fingerborgsblomma.

Digivning. Modersmjölken, de unga djurens naturliga föda, är genom sin lättsmälthet och sammansättning bättre lämpad för djurets behov och förmåga att tillgodogöra sig näringen än något annat födoämne. Särskilt råmjölken, kolostrum, som moder djuret avsöndrar under några dagar efter födandet, är snart sagt oersättlig för ungen genom sin milt laxerande verkan, som bidrager att rensa tarmkanalen från det s. k. tarmbecket. Ungdjurens utveckling går därför i allmänhet bäst och mest ostört, då de få fortsätta att dia under den tid, som naturen anvisat — för kalvar 4 månader eller längre, föl 5—6, lamm 2—3, kulingar 1, grisar 1—2, valpar 1—1 1/2 månader; då kalvar, för att spara det dyrbara mjölkfettet, avvänjas i förtid, så böra de dock få dricka moderns mjölk så länge, tills den åter blivit normal. Se Kalvuppfödning.

Vid diandet inströmmar mjölken i ungens matsmältningskanal som en fin stråle, vilken i beröring med magsaften löpnar till en finfördelad massa, vilken lätt smältes. Då kalven får mjölken ur stäva, bör han få den spenvarm och ej få dricka den klunkvis, emedan den då i magen bildar stora klumpar, som lätt vålla matsmältningsstörningar, utan helst bör den

givas i en distäva med napp, ur vilken han kan suga mjölken på samma sätt som ur moderns spenar. Jfr Kalvstäva.

Dike. Se Dikning, Torrläggning.

Dikesbrunn. Se Dikning.

Dikesgrävningsmaskin. Att helt eller delvis ersätta den mänskliga arbetskraften vid dikesgrävning med billigare och snabbare verkande häst- eller maskinkraft är ett svårlösligt problem, till vars lösning många försök gjorts. Till de äldsta av dessa hör G. v. Brauns å Rydaholm dikningsplog, vilken i botten av ett handgrävt dike upptog en ränna, varur den lösskurna jorden uppskottades för hand (se Lantbr.Ak. Tidskr. 1873, sid. 273). Ett annat var den först av engelsmannen R. W. Dickson år 1875 uttänkta mullvadsplogen, vilken genom den av M. Larsson å Skäggs på 1880-talet konstruerade tubulatorn kom till användning i Sverige. Denna bestod av en på ett plogställ fäst lodrät järnskiva, som i sin nedre ända bar en spetskulformig del, vilken under den ovanliggande, orubbade jorden borrade rörformiga ledningar för vattnet; den kunde användas endast på lös, stenfri, sammanhängande jord, särdeles myrjord. Under 1900-talets andra årtionde framkom en norsk konstruktion, Revolt, vilken tillverkades i Sverige och här vann någon spridning men åter övergivits ss. för svag, men i England framträtt i starkare utförande. Den arbetar med ett U-formigt skär, som lösskär en jordstrimla, vilken därefter uppfordras på en ändlös kedja och avlägges vid sidan av diket. Maskinen drogs av 2—4 hästar, fördjupade rännan 3—6 cm. för varje stråk och medhann vid provning på styv lera med 1-par maskin 37 och med 2-par nära 60 m. i timmen till 70—85 cm. djup. På senaste tid hava större maskiner för motorkraft kommit till användning och visat sig fullt användbara. En sådan är Hässleholms mekaniska verkstads d. AHW, vilken på en gång upptager diket till fullt djup medelst ett med grävskopor försett paternosterverk, som kan höjas och sänkas. En amerikansk, Buckeye, som provats samtidigt med den förra, uppgräver diket med på ett till djupet ställbart hjul stelt anbragta skopor och mellansittande

dubbelblommande sorter. Som drivbuske odlas den mera späda och låga *D. gracilis* S. et. Z. De förökas genom sticklingar.G. L—d.

Dextrin benämnes en grupp gummiliknande, i vatten lösliga men i alkohol olösliga kolhydrat, som bildas av stärkelse vid upphettning samt vid inverkan av diastatiska enzym eller syror. D. uppkommer vid gräddning och bildar det gräddade brödets sammanhållande ämne samt innehålles även i öl. Handelns d., som brukas som klistermedel (»stärkelsegummi»), beredes genom behandling av stärkelse med utspädd salpetersyra och upphettning till 110°. Se Kolhydrat.

Dextros. Se Kolhydrat, Socker.

Di. Se Digivning.

Diabas. Se Bergart.

Diafanoskop, apparat för undersökning av fröns genomskinlighet i genomfallande ljus, konstruerad av Th. Bruun v. Neergaard. På en vågrät glasskiva lägges fröt, och ljuskällan är antingen en i en mörk kammare under glaset anbragt lampa eller genom en spegel (helst konkav) uppåt genom glasskivan återkastat dags- eller artificiellt ljus. Apparaten användes vid renhetsundersökning av vissa gräsfröslag, ss. ängskavle, luddtåtel, hundäxing och gröe samt för bedömande av mjölighetsgraden hos spannmål (se Glasighet). Undersökningen av gräsfrös matning kan även utföras så, att fröt inlägges mellan 2 med klämmare sammanhållna glasskivor och hålles mot dagern eller annan ljuskälla. J. N. W.

Diafragma. Se Mellangärde.

Diametertillväxt betecknar inom skogsuppskattningsläran trädens grovlekstillväxt. Den angives i längdmått, vanligen i cm. eller tiondelar av cm. När man vill angiva tillväxten i ytmått, talar man om grundytetillväxt. Se i övrigt Tillväxt, skogens. G. Sch.

Dianthus. Se Blomsterodling, Nejlika.

Diarré. Se Hönssjukdomar, Utsot.

Diastas. Se Enzym.

Diastasprov. Se Mjölkprovning.

Dibbling. Se Sådd.

Dibblingsmaskin. Se Såningsmaskin.

Dicentra. Dielythra. Se Löjtnantshjärta.

Dicyandiamid. Se Kalkkväve.

Difteri. Se Hönssjukdomar.

Digestion. Se Matsmältning.

Digitalis. Se Fingerborgsblomma.

Digivning. Modersmjölken, de unga djurens naturliga föda, är genom sin lättsmälthet och sammansättning bättre lämpad för djurets behov och förmåga att tillgodogöra sig näringen än något annat födoämne. Särskilt råmjölken, kolostrum, som moder djuret avsöndrar under några dagar efter födandet, är snart sagt oersättlig för ungen genom sin milt laxerande verkan, som bidrager att rensa tarmkanalen från det s. k. tarmbecket. Ungdjurens utveckling går därför i allmänhet bäst och mest ostört, då de få fortsätta att dia under den tid, som naturen anvisat — för kalvar 4 månader eller längre, föl 5—6, lamm 2—3, kulingar 1, grisar 1—2, valpar 1—1 1/2 månader; då kalvar, för att spara det dyrbara mjölkfettet, avvänjas i förtid, så böra de dock få dricka moderns mjölk så länge, tills den åter blivit normal. Se Kalvuppfödning.

Vid diandet inströmmar mjölken i ungens matsmältningskanal som en fin stråle, vilken i beröring med magsaften löpnar till en finfördelad massa, vilken lätt smältes. Då kalven får mjölken ur stäva, bör han få den spenvarm och ej få dricka den klunkvis, emedan den då i magen bildar stora klumpar, som lätt vålla matsmältningsstörningar, utan helst bör den givas i en distäva med napp, ur vilken han kan suga mjölken på samma sätt som ur moderns spenar. Jfr Kalvstäva.

Dike. Se Dikning, Torrläggning.

Dikesbrunn. Se Dikning.

Dikesgrävningsmaskin. Att helt eller delvis ersätta den mänskliga arbetskraften vid dikesgrävning med billigare och snabbare verkande häst- eller maskinkraft är ett svårlösligt problem, till vars lösning många försök gjorts. Till de äldsta av dessa hör G. v. Brauns å Rydaholm dikningsplog, vilken i botten av ett handgrävt dike upptog en ränna, varur den lösskurna jorden uppskottades för hand (se Lantbr.Ak. Tidskr. 1873, sid. 273). Ett annat var den först av engelsmannen R. W. Dickson år 1875 uttänkta mullvadsplogen, vilken genom den av M. Larsson å Skäggs på 1880-talet konstruerade tubulatorn kom till användning i Sverige. Denna bestod av en på ett plogställ fäst lodrät järnskiva, som i sin nedre ända bar en spetskulformig del, vilken under den ovanliggande, orubbade jorden borrade rörformiga ledningar för vattnet; den kunde användas endast på lös, stenfri, sammanhängande jord, särdeles myrjord. Under 1900-talets andra årtionde framkom en norsk konstruktion, Revolt, vilken tillverkades i Sverige och här vann någon spridning men åter övergivits ss. för svag, men i England framträtt i starkare utförande. Den arbetar med ett U-formigt skär, som lösskär en jordstrimla, vilken därefter uppfordras på en ändlös kedja och avlägges vid sidan av diket. Maskinen drogs av 2—4 hästar, fördjupade rännan 3—6 cm. för varje stråk och medhann vid provning på styv lera med 1-par maskin 37 och med 2-par nära 60 m. i timmen till 70—85 cm. djup. På senaste tid hava större maskiner för motorkraft kommit till användning och visat sig fullt användbara. En sådan är Hässleholms mekaniska verkstads d. AHW, vilken på en gång upptager diket till fullt djup medelst ett med grävskopor försett paternosterverk, som kan höjas och sänkas. En amerikansk, Buckeye, som provats samtidigt med den förra, uppgräver diket med på ett till djupet ställbart hjul stelt anbragta skopor och mellansittande

dubbelblommande sorter. Som drivbuske odlas den mera späda och låga *D. gracilis* S. et. Z. De förökas genom sticklingar.G. L—d.

Dextrin benämnes en grupp gummiliknande, i vatten lösliga men i alkohol olösliga kolhydrat, som bildas av stärkelse vid upphettning samt vid inverkan av diastatiska enzym eller syror. D. uppkommer vid gräddning och bildar det gräddade brödets sammanhållande ämne samt innehålles även i öl. Handelns d., som brukas som klistermedel (»stärkelsegummi»), beredes genom behandling av stärkelse med utspädd salpetersyra och upphettning till 110°. Se Kolhydrat.

Dextros. Se Kolhydrat, Socker.

Di. Se Digivning.

Diabas. Se Bergart.

Diafanoskop, apparat för undersökning av fröns genomskinlighet i genomfallande ljus, konstruerad av Th. Bruun v. Neergaard. På en vågrät glasskiva lägges fröt, och ljuskällan är antingen en i en mörk kammare under glaset anbragt lampa eller genom en spegel (helst konkav) uppåt genom glasskivan återkastat dags- eller artificiellt ljus. Apparaten användes vid renhetsundersökning av vissa gräsfröslag, ss. ängskavle, luddtåtel, hundäxing och gröe samt för bedömande av mjölighetsgraden hos spannmål (se Glasighet). Undersökningen av gräsfrös matning kan även utföras så, att fröt inlägges mellan 2 med klämmare sammanhållna glasskivor och hålles mot dagern eller annan ljuskälla. J. N. W.

Diafragma. Se Mellangärde.

Diametertillväxt betecknar inom skogsuppskattningsläran trädens grovlekstillväxt. Den angives i längdmått, vanligen i cm. eller tiondelar av cm. När man vill angiva tillväxten i ytmått, talar man om grundytetillväxt. Se i övrigt Tillväxt, skogens. G. Sch.

Dianthus. Se Blomsterodling, Nejlika.

Diarré. Se Hönssjukdomar, Utsot.

Diastas. Se Enzym.

Diastasprov. Se Mjölkprovning.

Dibbling. Se Sådd.

Dibblingsmaskin. Se Såningsmaskin.

Dicentra. Dielythra. Se Löjtnantshjärta.

Dicyandiamid. Se Kalkkväve.

Difteri. Se Hönssjukdomar.

Digestion. Se Matsmältning.

Digitalis. Se Fingerborgsblomma.

Digivning. Modersmjölken, de unga djurens naturliga föda, är genom sin lättsmälthet och sammansättning bättre lämpad för djurets behov och förmåga att tillgodogöra sig näringen än något annat födoämne. Särskilt råmjölken, kolostrum, som moder djuret avsöndrar under några dagar efter födandet, är snart sagt oersättlig för ungen genom sin milt laxerande verkan, som bidrager att rensa tarmkanalen från det s. k. tarmbecket. Ungdjurens utveckling går därför i allmänhet bäst och mest ostört, då de få fortsätta att dia under den tid, som naturen anvisat — för kalvar 4 månader eller längre, föl 5—6, lamm 2—3, kulingar 1, grisar 1—2, valpar 1—1 1/2 månader; då kalvar, för att spara det dyrbara mjölkfettet, avvänjas i förtid, så böra de dock få dricka moderns mjölk så länge, tills den åter blivit normal. Se Kalvuppfödning.

Vid diandet inströmmar mjölken i ungens matsmältningskanal som en fin stråle, vilken i beröring med magsaften löpnar till en finfördelad massa, vilken lätt smältes. Då kalven får mjölken ur stäva, bör han få den spenvarm och ej få dricka den klunkvis, emedan den då i magen bildar stora klumpar, som lätt vålla matsmältningsstörningar, utan helst bör den givas i en distäva med napp, ur vilken han kan suga mjölken på samma sätt som ur moderns spenar. Jfr Kalvstäva.

Dike. Se Dikning, Torrläggning.

Dikesbrunn. Se Dikning.

Dikesgrävningsmaskin. Att helt eller delvis ersätta den mänskliga arbetskraften vid dikesgrävning med billigare och snabbare verkande häst- eller maskinkraft är ett svårlösligt problem, till vars lösning många försök gjorts. Till de äldsta av dessa hör G. v. Brauns å Rydaholm dikningsplog, vilken i botten av ett handgrävt dike upptog en ränna, varur den lösskurna jorden uppskottades för hand (se Lantbr.Ak. Tidskr. 1873, sid. 273). Ett annat var den först av engelsmannen R. W. Dickson år 1875 uttänkta mullvadsplogen, vilken genom den av M. Larsson å Skäggs på 1880-talet konstruerade tubulatorn kom till användning i Sverige. Denna bestod av en på ett plogställ fäst lodrät järnskiva, som i sin nedre ända bar en spetskulformig del, vilken under den ovanliggande, orubbade jorden borrade rörformiga ledningar för vattnet; den kunde användas endast på lös, stenfri, sammanhängande jord, särdeles myrjord. Under 1900-talets andra årtionde framkom en norsk konstruktion, Revolt, vilken tillverkades i Sverige och här vann någon spridning men åter övergivits ss. för svag, men i England framträtt i starkare utförande. Den arbetar med ett U-formigt skär, som lösskär en jordstrimla, vilken därefter uppfordras på en ändlös kedja och avlägges vid sidan av diket. Maskinen drogs av 2—4 hästar, fördjupade rännan 3—6 cm. för varje stråk och medhann vid provning på styv lera med 1-par maskin 37 och med 2-par nära 60 m. i timmen till 70—85 cm. djup. På senaste tid hava större maskiner för motorkraft kommit till användning och visat sig fullt användbara. En sådan är Hässleholms mekaniska verkstads d. AHW, vilken på en gång upptager diket till fullt djup medelst ett med grävskopor försett paternosterverk, som kan höjas och sänkas. En amerikansk, Buckeye, som provats samtidigt med den förra, uppgräver diket med på ett till djupet ställbart hjul stelt anbragta skopor och mellansittande

dubbelblommande sorter. Som drivbuske odlas den mera späda och låga *D. gracilis* S. et. Z. De förökas genom sticklingar.G. L—d.

Dextrin benämnes en grupp gummiliknande, i vatten lösliga men i alkohol olösliga kolhydrat, som bildas av stärkelse vid upphettning samt vid inverkan av diastatiska enzym eller syror. D. uppkommer vid gräddning och bildar det gräddade brödets sammanhållande ämne samt innehålles även i öl. Handelns d., som brukas som klistermedel (»stärkelsegummi»), beredes genom behandling av stärkelse med utspädd salpetersyra och upphettning till 110°. Se Kolhydrat.

Dextros. Se Kolhydrat, Socker.

Di. Se Digivning.

Diabas. Se Bergart.

Diafanoskop, apparat för undersökning av fröns genomskinlighet i genomfallande ljus, konstruerad av Th. Bruun v. Neergaard. På en vågrät glasskiva lägges fröt, och ljuskällan är antingen en i en mörk kammare under glaset anbragt lampa eller genom en spegel (helst konkav) uppåt genom glasskivan återkastat dags- eller artificiellt ljus. Apparaten användes vid renhetsundersökning av vissa gräsfröslag, ss. ängskavle, luddtåtel, hundäxing och gröe samt för bedömande av mjölighetsgraden hos spannmål (se Glasighet). Undersökningen av gräsfrös matning kan även utföras så, att fröt inlägges mellan 2 med klämmare sammanhållna glasskivor och hålles mot dagern eller annan ljuskälla. J. N. W.

Diafragma. Se Mellangärde.

Diametertillväxt betecknar inom skogsuppskattningsläran trädens grovlekstillväxt. Den angives i längdmått, vanligen i cm. eller tiondelar av cm. När man vill angiva tillväxten i ytmått, talar man om grundytetillväxt. Se i övrigt Tillväxt, skogens. G. Sch.

Dianthus. Se Blomsterodling, Nejlika.

Diarré. Se Hönssjukdomar, Utsot.

Diastas. Se Enzym.

Diastasprov. Se Mjölkprovning.

Dibbling. Se Sådd.

Dibblingsmaskin. Se Såningsmaskin.

Dicentra. Dielythra. Se Löjtnantshjärta.

Dicyandiamid. Se Kalkkväve.

Difteri. Se Hönssjukdomar.

Digestion. Se Matsmältning.

Digitalis. Se Fingerborgsblomma.

Digivning. Modersmjölken, de unga djurens naturliga föda, är genom sin lättsmälthet och sammansättning bättre lämpad för djurets behov och förmåga att tillgodogöra sig näringen än något annat fodoämne. Särskilt råmjölken, kolostrum, som moder djuret avsöndrar under några dagar efter födandet, är snart sagt oersättlig för ungen genom sin milt laxerande verkan, som bidrager att rensa tarmkanalen från det s. k. tarmbecket. Ungdjurens utveckling går därför i allmänhet bäst och mest ostört, då de få fortsätta att dia under den tid, som naturen anvisat — för kalvar 4 månader eller längre, föl 5—6, lamm 2—3, kulingar 1, grisar 1—2, valpar 1—1 1/2 månader; då kalvar, för att spara det dyrbara mjölkfettet, avvänjas i förtid, så böra de dock få dricka moderns mjölk så länge, tills den åter blivit normal. Se Kalvuppfödning.

Vid diandet inströmmar mjölken i ungens matsmältningskanal som en fin stråle, vilken i beröring med magsaften löpnar till en finfördelad massa, vilken lätt smältes. Då kalven får mjölken ur stäva, bör han få den spenvarm och ej få dricka den klunkvis, emedan den då i magen bildar stora klumpar, som lätt vålla matsmältningsstörningar, utan helst bör den givas i en distäva med napp, ur vilken han kan suga mjölken på samma sätt som ur moderns spenar. Jfr Kalvstäva.

Dike. Se Dikning, Torrläggning.

Dikesbrunn. Se Dikning.

Dikesgrävningsmaskin. Att helt eller delvis ersätta den mänskliga arbetskraften vid dikesgrävning med billigare och snabbare verkande häst- eller maskinkraft är ett svårlösligt problem, till vars lösning många försök gjorts. Till de äldsta av dessa hör G. v. Brauns å Rydaholm dikningsplog, vilken i botten av ett handgrävt dike upptog en ränna, varur den lösskurna jorden uppskottades för hand (se Lantbr.Ak. Tidskr. 1873, sid. 273). Ett annat var den först av engelsmannen R. W. Dickson år 1875 uttänkta mullvadsplogen, vilken genom den av M. Larsson å Skäggs på 1880-talet konstruerade tubulatorn kom till användning i Sverige. Denna bestod av en på ett plogställ fäst lodrät järnskiva, som i sin nedre ända bar en spetskulformig del, vilken under den ovanliggande, orubbade jorden borrade rörformiga ledningar för vattnet; den kunde användas endast på lös, stenfri, sammanhängande jord, särdeles myrjord. Under 1900-talets andra årtionde framkom en norsk konstruktion, Revolt, vilken tillverkades i Sverige och här vann någon spridning men åter övergivits ss. för svag, men i England framträtt i starkare utförande. Den arbetar med ett U-formigt skär, som lösskär en jordstrimla, vilken därefter uppfordras på en ändlös kedja och avlägges vid sidan av diket. Maskinen drogs av 2—4 hästar, fördjupade rännan 3—6 cm. för varje stråk och medhann vid provning på styv lera med 1-par maskin 37 och med 2-par nära 60 m. i timmen till 70—85 cm. djup. På senaste tid hava större maskiner för motorkraft kommit till användning och visat sig fullt användbara. En sådan är Hässleholms mekaniska verkstads d. AHW, vilken på en gång upptager diket till fullt djup medelst ett med grävskopor försett paternosterverk, som kan höjas och sänkas. En amerikansk, Buckeye, som provats samtidigt med den förra, uppgräver diket med på ett till djupet ställbart hjul stelt anbragta skopor och mellansittande

dubbelblommande sorter. Som drivbuske odlas den mera späda och låga *D. gracilis* S. et. Z. De förökas genom sticklingar.G. L—d.

Dextrin benämnes en grupp gummiliknande, i vatten lösliga men i alkohol olösliga kolhydrat, som bildas av stärkelse vid upphettning samt vid inverkan av diastatiska enzym eller syror. D. uppkommer vid gräddning och bildar det gräddade brödets sammanhållande ämne samt innehålles även i öl. Handelns d., som brukas som klistermedel (»stärkelsegummi»), beredes genom behandling av stärkelse med utspädd salpetersyra och upphettning till 110°. Se Kolhydrat.

Dextros. Se Kolhydrat, Socker.

Di. Se Digivning.

Diabas. Se Bergart.

Diafanoskop, apparat för undersökning av fröns genomskinlighet i genomfallande ljus, konstruerad av Th. Bruun v. Neergaard. På en vågrät glasskiva lägges fröt, och ljuskällan är antingen en i en mörk kammare under glaset anbragt lampa eller genom en spegel (helst konkav) uppåt genom glasskivan återkastat dags- eller artificiellt ljus. Apparaten användes vid renhetsundersökning av vissa gräsfröslag, ss. ängskavle, luddtåtel, hundäxing och gröe samt för bedömande av mjölighetsgraden hos spannmål (se Glasighet). Undersökningen av gräsfrös matning kan även utföras så, att fröt inlägges mellan 2 med klämmare sammanhållna glasskivor och hålles mot dagern eller annan ljuskälla. J. N. W.

Diafragma. Se Mellangärde.

Diametertillväxt betecknar inom skogsuppskattningsläran trädens grovlekstillväxt. Den angives i längdmått, vanligen i cm. eller tiondelar av cm. När man vill angiva tillväxten i ytmått, talar man om grundytetillväxt. Se i övrigt Tillväxt, skogens. G. Sch.

Dianthus. Se Blomsterodling, Nejlika.

Diarré. Se Hönssjukdomar, Utsot.

Diastas. Se Enzym.

Diastasprov. Se Mjölkprovning.

Dibbling. Se Sådd.

Dibblingsmaskin. Se Såningsmaskin.

Dicentra. Dielythra. Se Löjtnantshjärta.

Dicyandiamid. Se Kalkkväve.

Difteri. Se Hönssjukdomar.

Digestion. Se Matsmältning.

Digitalis. Se Fingerborgsblomma.

Digivning. Modersmjölken, de unga djurens naturliga föda, är genom sin lättsmälthet och sammansättning bättre lämpad för djurets behov och förmåga att tillgodogöra sig näringen än något annat födoämne. Särskilt råmjölken, kolostrum, som moder djuret avsöndrar under några dagar efter födandet, är snart sagt oersättlig för ungen genom sin milt laxerande verkan, som bidrager att rensa tarmkanalen från det s. k. tarmbecket. Ungdjurens utveckling går därför i allmänhet bäst och mest ostört, då de få fortsätta att dia under den tid, som naturen anvisat — för kalvar 4 månader eller längre, föl 5—6, lamm 2—3, kulingar 1, grisar 1—2, valpar 1—1 1/2 månader; då kalvar, för att spara det dyrbara mjölkfettet, avvänjas i förtid, så böra de dock få dricka moderns mjölk så länge, tills den åter blivit normal. Se Kalvuppfödning.

Vid diandet inströmmar mjölken i ungens matsmältningskanal som en fin stråle, vilken i beröring med magsaften löpnar till en finfördelad massa, vilken lätt smältes. Då kalven får mjölken ur stäva, bör han få den spenvarm och ej få dricka den klunkvis, emedan den då i magen bildar stora klumpar, som lätt vålla matsmältningsstörningar, utan helst bör den givas i en distäva med napp, ur vilken han kan suga mjölken på samma sätt som ur moderns spenar. Jfr Kalvstäva.

Dike. Se Dikning, Torrläggning.

Dikesbrunn. Se Dikning.

Dikesgrävningsmaskin. Att helt eller delvis ersätta den mänskliga arbetskraften vid dikesgrävning med billigare och snabbare verkande häst- eller maskinkraft är ett svårlösligt problem, till vars lösning många försök gjorts. Till de äldsta av dessa hör G. v. Brauns å Rydaholm dikningsplog, vilken i botten av ett handgrävt dike upptog en ränna, varur den lösskurna jorden uppskottades för hand (se Lantbr.Ak. Tidskr. 1873, sid. 273). Ett annat var den först av engelsmannen R. W. Dickson år 1875 uttänkta mullvadsplogen, vilken genom den av M. Larsson å Skäggs på 1880-talet konstruerade tubulatorn kom till användning i Sverige. Denna bestod av en på ett plogställ fäst lodrät järnskiva, som i sin nedre ända bar en spetskulformig del, vilken under den ovanliggande, orubbade jorden borrade rörformiga ledningar för vattnet; den kunde användas endast på lös, stenfri, sammanhängande jord, särdeles myrjord. Under 1900-talets andra årtionde framkom en norsk konstruktion, Revolt, vilken tillverkades i Sverige och här vann någon spridning men åter övergivits ss. för svag, men i England framträtt i starkare utförande. Den arbetar med ett U-formigt skär, som lösskär en jordstrimla, vilken därefter uppfordras på en ändlös kedja och avlägges vid sidan av diket. Maskinen drogs av 2—4 hästar, fördjupade rännan 3—6 cm. för varje stråk och medhann vid provning på styv lera med 1-par maskin 37 och med 2-par nära 60 m. i timmen till 70—85 cm. djup. På senaste tid hava större maskiner för motorkraft kommit till användning och visat sig fullt användbara. En sådan är Hässleholms mekaniska verkstads d. AHW, vilken på en gång upptager diket till fullt djup medelst ett med grävskopor försett paternosterverk, som kan höjas och sänkas. En amerikansk, Buckeye, som provats samtidigt med den förra, uppgräver diket med på ett till djupet ställbart hjul stelt anbragta skopor och mellansittande

dubbelblommande sorter. Som drivbuske odlas den mera späda och låga *D. gracilis* S. et. Z. De förökas genom sticklingar.G. L—d.

Dextrin benämnes en grupp gummiliknande, i vatten lösliga men i alkohol olösliga kolhydrat, som bildas av stärkelse vid upphettning samt vid inverkan av diastatiska enzym eller syror. D. uppkommer vid gräddning och bildar det gräddade brödets sammanhållande ämne samt innehålles även i öl. Handelns d., som brukas som klistermedel (»stärkelsegummi»), beredes genom behandling av stärkelse med utspädd salpetersyra och upphettning till 110°. Se Kolhydrat.

Dextros. Se Kolhydrat, Socker.

Di. Se Digivning.

Diabas. Se Bergart.

Diafanoskop, apparat för undersökning av fröns genomskinlighet i genomfallande ljus, konstruerad av Th. Bruun v. Neergaard. På en vågrät glasskiva lägges fröt, och ljuskällan är antingen en i en mörk kammare under glaset anbragt lampa eller genom en spegel (helst konkav) uppåt genom glasskivan återkastat dags- eller artificiellt ljus. Apparaten användes vid renhetsundersökning av vissa gräsfröslag, ss. ängskavle, luddtåtel, hundäxing och gröe samt för bedömande av mjölighetsgraden hos spannmål (se Glasighet). Undersökningen av gräsfrös matning kan även utföras så, att fröt inlägges mellan 2 med klämmare sammanhållna glasskivor och hålles mot dagern eller annan ljuskälla. J. N. W.

Diafragma. Se Mellangärde.

Diametertillväxt betecknar inom skogsuppskattningsläran trädens grovlekstillväxt. Den angives i längdmått, vanligen i cm. eller tiondelar av cm. När man vill angiva tillväxten i ytmått, talar man om grundytetillväxt. Se i övrigt Tillväxt, skogens. G. Sch.

Dianthus. Se Blomsterodling, Nejlika.

Diarré. Se Hönssjukdomar, Utsot.

Diastas. Se Enzym.

Diastasprov. Se Mjölkprovning.

Dibbling. Se Sådd.

Dibblingsmaskin. Se Såningsmaskin.

Dicentra. Dielythra. Se Löjtnantshjärta.

Dicyandiamid. Se Kalkkväve.

Difteri. Se Hönssjukdomar.

Digestion. Se Matsmältning.

Digitalis. Se Fingerborgsblomma.

Digivning. Modersmjölken, de unga djurens naturliga föda, är genom sin lättsmälthet och sammansättning bättre lämpad för djurets behov och förmåga att tillgodogöra sig näringen än något annat födoämne. Särskilt råmjölken, kolostrum, som moder djuret avsöndrar under några dagar efter födandet, är snart sagt oersättlig för ungen genom sin milt laxerande verkan, som bidrager att rensa tarmkanalen från det s. k. tarmbecket. Ungdjurens utveckling går därför i allmänhet bäst och mest ostört, då de få fortsätta att dia under den tid, som naturen anvisat — för kalvar 4 månader eller längre, föl 5—6, lamm 2—3, kulingar 1, grisar 1—2, valpar 1—1 1/2 månader; då kalvar, för att spara det dyrbara mjölkfettet, avvänjas i förtid, så böra de dock få dricka moderns mjölk så länge, tills den åter blivit normal. Se Kalvuppfödning.

Vid diandet inströmmar mjölken i ungens matsmältningskanal som en fin stråle, vilken i beröring med magsaften löpnar till en finfördelad massa, vilken lätt smältes. Då kalven får mjölken ur stäva, bör han få den spenvarm och ej få dricka den klunkvis, emedan den då i magen bildar stora klumpar, som lätt vålla matsmältningsstörningar, utan helst bör den givas i en distäva med napp, ur vilken han kan suga mjölken på samma sätt som ur moderns spenar. Jfr Kalvstäva.

Dike. Se Dikning, Torrläggning.

Dikesbrunn. Se Dikning.

Dikesgrävningsmaskin. Att helt eller delvis ersätta den mänskliga arbetskraften vid dikesgrävning med billigare och snabbare verkande häst- eller maskinkraft är ett svårlösligt problem, till vars lösning många försök gjorts. Till de äldsta av dessa hör G. v. Brauns å Rydaholm dikningsplog, vilken i botten av ett handgrävt dike upptog en ränna, varur den lösskurna jorden uppskottades för hand (se Lantbr.Ak. Tidskr. 1873, sid. 273). Ett annat var den först av engelsmannen R. W. Dickson år 1875 uttänkta mullvadsplogen, vilken genom den av M. Larsson å Skäggs på 1880-talet konstruerade tubulatorn kom till användning i Sverige. Denna bestod av en på ett plogställ fäst lodrät järnskiva, som i sin nedre ända bar en spetskulformig del, vilken under den ovanliggande, orubbade jorden borrade rörformiga ledningar för vattnet; den kunde användas endast på lös, stenfri, sammanhängande jord, särdeles myrjord. Under 1900-talets andra årtionde framkom en norsk konstruktion, Revolt, vilken tillverkades i Sverige och här vann någon spridning men åter övergivits ss. för svag, men i England framträtt i starkare utförande. Den arbetar med ett U-formigt skär, som lösskär en jordstrimla, vilken därefter uppfordras på en ändlös kedja och avlägges vid sidan av diket. Maskinen drogs av 2—4 hästar, fördjupade rännan 3—6 cm. för varje stråk och medhann vid provning på styv lera med 1-par maskin 37 och med 2-par nära 60 m. i timmen till 70—85 cm. djup. På senaste tid hava större maskiner för motorkraft kommit till användning och visat sig fullt användbara. En sådan är Hässleholms mekaniska verkstads d. AHW, vilken på en gång upptager diket till fullt djup medelst ett med grävskopor försett paternosterverk, som kan höjas och sänkas. En amerikansk, Buckeye, som provats samtidigt med den förra, uppgräver diket med på ett till djupet ställbart hjul stelt anbragta skopor och mellansittande

dubbelblommande sorter. Som drivbuske odlas den mera späda och låga *D. gracilis* S. et. Z. De förökas genom sticklingar.G. L—d.

Dextrin benämnes en grupp gummiliknande, i vatten lösliga men i alkohol olösliga kolhydrat, som bildas av stärkelse vid upphettning samt vid inverkan av diastatiska enzym eller syror. D. uppkommer vid gräddning och bildar det gräddade brödets sammanhållande ämne samt innehålles även i öl. Handelns d., som brukas som klistermedel (»stärkelsegummi»), beredes genom behandling av stärkelse med utspädd salpetersyra och upphettning till 110°. Se Kolhydrat.

Dextros. Se Kolhydrat, Socker.

Di. Se Digivning.

Diabas. Se Bergart.

Diafanoskop, apparat för undersökning av fröns genomskinlighet i genomfallande ljus, konstruerad av Th. Bruun v. Neergaard. På en vågrät glasskiva lägges fröt, och ljuskällan är antingen en i en mörk kammare under glaset anbragt lampa eller genom en spegel (helst konkav) uppåt genom glasskivan återkastat dags- eller artificiellt ljus. Apparaten användes vid renhetsundersökning av vissa gräsfröslag, ss. ängskavle, luddtåtel, hundäxing och gröe samt för bedömande av mjölighetsgraden hos spannmål (se Glasighet). Undersökningen av gräsfrös matning kan även utföras så, att fröt inlägges mellan 2 med klämmare sammanhållna glasskivor och hålles mot dagern eller annan ljuskälla. J. N. W.

Diafragma. Se Mellangärde.

Diametertillväxt betecknar inom skogsuppskattningsläran trädens grovlekstillväxt. Den angives i längdmått, vanligen i cm. eller tiondelar av cm. När man vill angiva tillväxten i ytmått, talar man om grundytetillväxt. Se i övrigt Tillväxt, skogens. G. Sch.

Dianthus. Se Blomsterodling, Nejlika.

Diarré. Se Hönssjukdomar, Utsot.

Diastas. Se Enzym.

Diastasprov. Se Mjölkprovning.

Dibbling. Se Sådd.

Dibblingsmaskin. Se Såningsmaskin.

Dicentra. Dielythra. Se Löjtnantshjärta.

Dicyandiamid. Se Kalkkväve.

Difteri. Se Hönssjukdomar.

Digestion. Se Matsmältning.

Digitalis. Se Fingerborgsblomma.

Digivning. Modersmjölken, de unga djurens naturliga föda, är genom sin lättsmälthet och sammansättning bättre lämpad för djurets behov och förmåga att tillgodogöra sig näringen än något annat födoämne. Särskilt råmjölken, kolostrum, som moder djuret avsöndrar under några dagar efter födandet, är snart sagt oersättlig för ungen genom sin milt laxerande verkan, som bidrager att rensa tarmkanalen från det s. k. tarmbecket. Ungdjurens utveckling går därför i allmänhet bäst och mest ostört, då de få fortsätta att dia under den tid, som naturen anvisat — för kalvar 4 månader eller längre, föl 5—6, lamm 2—3, kulingar 1, grisar 1—2, valpar 1—1 1/2 månader; då kalvar, för att spara det dyrbara mjölkfettet, avvänjas i förtid, så böra de dock få dricka moderns mjölk så länge, tills den åter blivit normal. Se Kalvuppfödning.

Vid diandet inströmmar mjölken i ungens matsmältningskanal som en fin stråle, vilken i beröring med magsaften löpnar till en finfördelad massa, vilken lätt smältes. Då kalven får mjölken ur stäva, bör han få den spenvarm och ej få dricka den klunkvis, emedan den då i magen bildar stora klumpar, som lätt vålla matsmältningsstörningar, utan helst bör den givas i en distäva med napp, ur vilken han kan suga mjölken på samma sätt som ur moderns spenar. Jfr Kalvstäva.

Dike. Se Dikning, Torrläggning.

Dikesbrunn. Se Dikning.

Dikesgrävningsmaskin. Att helt eller delvis ersätta den mänskliga arbetskraften vid dikesgrävning med billigare och snabbare verkande häst- eller maskinkraft är ett svårlösligt problem, till vars lösning många försök gjorts. Till de äldsta av dessa hör G. v. Brauns å Rydaholm dikningsplog, vilken i botten av ett handgrävt dike upptog en ränna, varur den lösskurna jorden uppskottades för hand (se Lantbr.Ak. Tidskr. 1873, sid. 273). Ett annat var den först av engelsmannen R. W. Dickson år 1875 uttänkta mullvadsplogen, vilken genom den av M. Larsson å Skäggs på 1880-talet konstruerade tubulatorn kom till användning i Sverige. Denna bestod av en på ett plogställ fäst lodrät järnskiva, som i sin nedre ända bar en spetskulformig del, vilken under den ovanliggande, orubbade jorden borrade rörformiga ledningar för vattnet; den kunde användas endast på lös, stenfri, sammanhängande jord, särdeles myrjord. Under 1900-talets andra årtionde framkom en norsk konstruktion, Revolt, vilken tillverkades i Sverige och här vann någon spridning men åter övergivits ss. för svag, men i England framträtt i starkare utförande. Den arbetar med ett U-formigt skär, som lösskär en jordstrimla, vilken därefter uppfordras på en ändlös kedja och avlägges vid sidan av diket. Maskinen drogs av 2—4 hästar, fördjupade rännan 3—6 cm. för varje stråk och medhann vid provning på styv lera med 1-par maskin 37 och med 2-par nära 60 m. i timmen till 70—85 cm. djup. På senaste tid hava större maskiner för motorkraft kommit till användning och visat sig fullt användbara. En sådan är Hässleholms mekaniska verkstads d. AHW, vilken på en gång upptager diket till fullt djup medelst ett med grävskopor försett paternosterverk, som kan höjas och sänkas. En amerikansk, Buckeye, som provats samtidigt med den förra, uppgräver diket med på ett till djupet ställbart hjul stelt anbragta skopor och mellansittande

dubbelblommande sorter. Som drivbuske odlas den mera späda och låga *D. gracilis* S. et. Z. De förökas genom sticklingar.G. L—d.

Dextrin benämnes en grupp gummiliknande, i vatten lösliga men i alkohol olösliga kolhydrat, som bildas av stärkelse vid upphettning samt vid inverkan av diastatiska enzym eller syror. D. uppkommer vid gräddning och bildar det gräddade brödets sammanhållande ämne samt innehålles även i öl. Handelns d., som brukas som klistermedel (»stärkelsegummi»), beredes genom behandling av stärkelse med utspädd salpetersyra och upphettning till 110°. Se Kolhydrat.

Dextros. Se Kolhydrat, Socker.

Di. Se Digivning.

Diabas. Se Bergart.

Diafanoskop, apparat för undersökning av fröns genomskinlighet i genomfallande ljus, konstruerad av Th. Bruun v. Neergaard. På en vågrät glasskiva lägges fröt, och ljuskällan är antingen en i en mörk kammare under glaset anbragt lampa eller genom en spegel (helst konkav) uppåt genom glasskivan återkastat dags- eller artificiellt ljus. Apparaten användes vid renhetsundersökning av vissa gräsfröslag, ss. ängskavle, luddtåtel, hundäxing och gröe samt för bedömande av mjölighetsgraden hos spannmål (se Glasighet). Undersökningen av gräsfrös matning kan även utföras så, att fröt inlägges mellan 2 med klämmare sammanhållna glasskivor och hålles mot dagern eller annan ljuskälla. J. N. W.

Diafragma. Se Mellangärde.

Diametertillväxt betecknar inom skogsuppskattningsläran trädens grovlekstillväxt. Den angives i längdmått, vanligen i cm. eller tiondelar av cm. När man vill angiva tillväxten i ytmått, talar man om grundytetillväxt. Se i övrigt Tillväxt, skogens. G. Sch.

Dianthus. Se Blomsterodling, Nejlika.

Diarré. Se Hönssjukdomar, Utsot.

Diastas. Se Enzym.

Diastasprov. Se Mjölkprovning.

Dibbling. Se Sådd.

Dibblingsmaskin. Se Såningsmaskin.

Dicentra. Dielythra. Se Löjtnantshjärta.

Dicyandiamid. Se Kalkkväve.

Difteri. Se Hönssjukdomar.

Digestion. Se Matsmältning.

Digitalis. Se Fingerborgsblomma.

Digivning. Modersmjölken, de unga djurens naturliga föda, är genom sin lättsmälthet och sammansättning bättre lämpad för djurets behov och förmåga att tillgodogöra sig näringen än något annat födoämne. Särskilt råmjölken, kolostrum, som moder djuret avsöndrar under några dagar efter födandet, är snart sagt oersättlig för ungen genom sin milt laxerande verkan, som bidrager att rensa tarmkanalen från det s. k. tarmbecket. Ungdjurens utveckling går därför i allmänhet bäst och mest ostört, då de få fortsätta att dia under den tid, som naturen anvisat — för kalvar 4 månader eller längre, föl 5—6, lamm 2—3, kulingar 1, grisar 1—2, valpar 1—1 1/2 månader; då kalvar, för att spara det dyrbara mjölkfettet, avvänjas i förtid, så böra de dock få dricka moderns mjölk så länge, tills den åter blivit normal. Se Kalvuppfödning.

Vid diandet inströmmar mjölken i ungens matsmältningskanal som en fin stråle, vilken i beröring med magsaften löpnar till en finfördelad massa, vilken lätt smältes. Då kalven får mjölken ur stäva, bör han få den spenvarm och ej få dricka den klunkvis, emedan den då i magen bildar stora klumpar, som lätt vålla matsmältningsstörningar, utan helst bör den givas i en distäva med napp, ur vilken han kan suga mjölken på samma sätt som ur moderns spenar. Jfr Kalvstäva.

Dike. Se Dikning, Torrläggning.

Dikesbrunn. Se Dikning.

Dikesgrävningsmaskin. Att helt eller delvis ersätta den mänskliga arbetskraften vid dikesgrävning med billigare och snabbare verkande häst- eller maskinkraft är ett svårlösligt problem, till vars lösning många försök gjorts. Till de äldsta av dessa hör G. v. Brauns å Rydaholm dikningsplog, vilken i botten av ett handgrävt dike upptog en ränna, varur den lösskurna jorden uppskottades för hand (se Lantbr.Ak. Tidskr. 1873, sid. 273). Ett annat var den först av engelsmannen R. W. Dickson år 1875 uttänkta mullvadsplogen, vilken genom den av M. Larsson å Skäggs på 1880-talet konstruerade tubulatorn kom till användning i Sverige. Denna bestod av en på ett plogställ fäst lodrät järnskiva, som i sin nedre ända bar en spetskulformig del, vilken under den ovanliggande, orubbade jorden borrade rörformiga ledningar för vattnet; den kunde användas endast på lös, stenfri, sammanhängande jord, särdeles myrjord. Under 1900-talets andra årtionde framkom en norsk konstruktion, Revolt, vilken tillverkades i Sverige och här vann någon spridning men åter övergivits ss. för svag, men i England framträtt i starkare utförande. Den arbetar med ett U-formigt skär, som lösskär en jordstrimla, vilken därefter uppfordras på en ändlös kedja och avlägges vid sidan av diket. Maskinen drogs av 2—4 hästar, fördjupade rännan 3—6 cm. för varje stråk och medhann vid provning på styv lera med 1-par maskin 37 och med 2-par nära 60 m. i timmen till 70—85 cm. djup. På senaste tid hava större maskiner för motorkraft kommit till användning och visat sig fullt användbara. En sådan är Hässleholms mekaniska verkstads d. AHW, vilken på en gång upptager diket till fullt djup medelst ett med grävskopor försett paternosterverk, som kan höjas och sänkas. En amerikansk, Buckeye, som provats samtidigt med den förra, uppgräver diket med på ett till djupet ställbart hjul stelt anbragta skopor och mellansittande

dubbelblommande sorter. Som drivbuske odlas den mera späda och låga *D. gracilis* S. et. Z. De förökas genom sticklingar.G. L—d.

Dextrin benämnes en grupp gummiliknande, i vatten lösliga men i alkohol olösliga kolhydrat, som bildas av stärkelse vid upphettning samt vid inverkan av diastatiska enzym eller syror. D. uppkommer vid gräddning och bildar det gräddade brödets sammanhållande ämne samt innehålles även i öl. Handelns d., som brukas som klistermedel (»stärkelsegummi»), beredes genom behandling av stärkelse med utspädd salpetersyra och upphettning till 110°. Se Kolhydrat.

Dextros. Se Kolhydrat, Socker.

Di. Se Digivning.

Diabas. Se Bergart.

Diafanoskop, apparat för undersökning av fröns genomskinlighet i genomfallande ljus, konstruerad av Th. Bruun v. Neergaard. På en vågrät glasskiva lägges fröt, och ljuskällan är antingen en i en mörk kammare under glaset anbragt lampa eller genom en spegel (helst konkav) uppåt genom glasskivan återkastat dags- eller artificiellt ljus. Apparaten användes vid renhetsundersökning av vissa gräsfröslag, ss. ängskavle, luddtåtel, hundäxing och gröe samt för bedömande av mjölighetsgraden hos spannmål (se Glasighet). Undersökningen av gräsfrös matning kan även utföras så, att fröt inlägges mellan 2 med klämmare sammanhållna glasskivor och hålles mot dagern eller annan ljuskälla. J. N. W.

Diafragma. Se Mellangärde.

Diametertillväxt betecknar inom skogsuppskattningsläran trädens grovlekstillväxt. Den angives i längdmått, vanligen i cm. eller tiondelar av cm. När man vill angiva tillväxten i ytmått, talar man om grundytetillväxt. Se i övrigt Tillväxt, skogens. G. Sch.

Dianthus. Se Blomsterodling, Nejlika.

Diarré. Se Hönssjukdomar, Utsot.

Diastas. Se Enzym.

Diastasprov. Se Mjölkprovning.

Dibbling. Se Sådd.

Dibblingsmaskin. Se Såningsmaskin.

Dicentra. Dielythra. Se Löjtnantshjärta.

Dicyandiamid. Se Kalkkväve.

Difteri. Se Hönssjukdomar.

Digestion. Se Matsmältning.

Digitalis. Se Fingerborgsblomma.

Digivning. Modersmjölken, de unga djurens naturliga föda, är genom sin lättsmälthet och sammansättning bättre lämpad för djurets behov och förmåga att tillgodogöra sig näringen än något annat födoämne. Särskilt råmjölken, kolostrum, som moder djuret avsöndrar under några dagar efter födandet, är snart sagt oersättlig för ungen genom sin milt laxerande verkan, som bidrager att rensa tarmkanalen från det s. k. tarmbecket. Ungdjurens utveckling går därför i allmänhet bäst och mest ostört, då de få fortsätta att dia under den tid, som naturen anvisat — för kalvar 4 månader eller längre, föl 5—6, lamm 2—3, kulingar 1, grisar 1—2, valpar 1—1 1/2 månader; då kalvar, för att spara det dyrbara mjölkfettet, avvänjas i förtid, så böra de dock få dricka moderns mjölk så länge, tills den åter blivit normal. Se Kalvuppfödning.

Vid diandet inströmmar mjölken i ungens matsmältningskanal som en fin stråle, vilken i beröring med magsaften löpnar till en finfördelad massa, vilken lätt smältes. Då kalven får mjölken ur stäva, bör han få den spenvarm och ej få dricka den klunkvis, emedan den då i magen bildar stora klumpar, som lätt vålla matsmältningsstörningar, utan helst bör den givas i en distäva med napp, ur vilken han kan suga mjölken på samma sätt som ur moderns spenar. Jfr Kalvstäva.

Dike. Se Dikning, Torrläggning.

Dikesbrunn. Se Dikning.

Dikesgrävningsmaskin. Att helt eller delvis ersätta den mänskliga arbetskraften vid dikesgrävning med billigare och snabbare verkande häst- eller maskinkraft är ett svårlösligt problem, till vars lösning många försök gjorts. Till de äldsta av dessa hör G. v. Brauns å Rydaholm dikningsplog, vilken i botten av ett handgrävt dike upptog en ränna, varur den lösskurna jorden uppskottades för hand (se Lantbr.Ak. Tidskr. 1873, sid. 273). Ett annat var den först av engelsmannen R. W. Dickson år 1875 uttänkta mullvadsplogen, vilken genom den av M. Larsson å Skäggs på 1880-talet konstruerade tubulatorn kom till användning i Sverige. Denna bestod av en på ett plogställ fäst lodrät järnskiva, som i sin nedre

ända bar en spetskulformig del, vilken under den ovanliggande, orubbade jorden borrade rörformiga ledningar för vattnet; den kunde användas endast på lös, stenfri, sammanhängande jord, särdeles myrjord. Under 1900-talets andra årtionde framkom en norsk konstruktion, Revolt, vilken tillverkades i Sverige och här vann någon spridning men åter övergivits ss. för svag, men i England framträtt i starkare utförande. Den arbetar med ett U-formigt skär, som lösskär en jordstrimla, vilken därefter uppfordras på en ändlös kedja och avlägges vid sidan av diket. Maskinen drogs av 2—4 hästar, fördjupade rännan 3—6 cm. för varje stråk och medhann vid provning på styv lera med 1-par maskin 37 och med 2-par nära 60 m. i timmen till 70—85 cm. djup. På senaste tid hava större maskiner för motorkraft kommit till användning och visat sig fullt användbara. En sådan är Hässleholms mekaniska verkstads d. AHW, vilken på en gång upptager diket till fullt djup medelst ett med grävskopor försett paternosterverk, som kan höjas och sänkas. En amerikansk, Buckeye, som provats samtidigt med den förra, uppgräver diket med på ett till djupet ställbart hjul stelt anbragta skopor och mellansittande

dubbelblommande sorter. Som drivbuske odlas den mera späda och låga *D. gracilis* S. et. Z. De förökas genom sticklingar.G. L—d.

Dextrin benämnes en grupp gummiliknande, i vatten lösliga men i alkohol olösliga kolhydrat, som bildas av stärkelse vid upphettning samt vid inverkan av diastatiska enzym eller syror. D. uppkommer vid gräddning och bildar det gräddade brödets sammanhållande ämne samt innehålles även i öl. Handelns d., som brukas som klistermedel (»stärkelsegummi»), beredes genom behandling av stärkelse med utspädd salpetersyra och upphettning till 110°. Se Kolhydrat.

Dextros. Se Kolhydrat, Socker.

Di. Se Digivning.

Diabas. Se Bergart.

Diafanoskop, apparat för undersökning av fröns genomskinlighet i genomfallande ljus, konstruerad av Th. Bruun v. Neergaard. På en vågrät glasskiva lägges fröt, och ljuskällan är antingen en i en mörk kammare under glaset anbragt lampa eller genom en spegel (helst konkav) uppåt genom glasskivan återkastat dags- eller artificiellt ljus. Apparaten användes vid renhetsundersökning av vissa gräsfröslag, ss. ängskavle, luddtåtel, hundäxing och gröe samt för bedömande av mjölighetsgraden hos spannmål (se Glasighet). Undersökningen av gräsfrös matning kan även utföras så, att fröt inlägges mellan 2 med klämmare sammanhållna glasskivor och hålles mot dagern eller annan ljuskälla. J. N. W.

Diafragma. Se Mellangärde.

Diametertillväxt betecknar inom skogsuppskattningsläran trädens grovlekstillväxt. Den angives i längdmått, vanligen i cm. eller tiondelar av cm. När man vill angiva tillväxten i ytmått, talar man om grundytetillväxt. Se i övrigt Tillväxt, skogens. G. Sch.

Dianthus. Se Blomsterodling, Nejlika.

Diarré. Se Hönssjukdomar, Utsot.

Diastas. Se Enzym.

Diastasprov. Se Mjölkprovning.

Dibbling. Se Sådd.

Dibblingsmaskin. Se Såningsmaskin.

Dicentra. Dielythra. Se Löjtnantshjärta.

Dicyandiamid. Se Kalkkväve.

Difteri. Se Hönssjukdomar.

Digestion. Se Matsmältning.

Digitalis. Se Fingerborgsblomma.

Digivning. Modersmjölken, de unga djurens naturliga föda, är genom sin lättsmälthet och sammansättning bättre lämpad för djurets behov och förmåga att tillgodogöra sig näringen än något annat födoämne. Särskilt råmjölken, kolostrum, som moder djuret avsöndrar under några dagar efter födandet, är snart sagt oersättlig för ungen genom sin milt laxerande verkan, som bidrager att rensa tarmkanalen från det s. k. tarmbecket. Ungdjurens utveckling går därför i allmänhet bäst och mest ostört, då de få fortsätta att dia under den tid, som naturen anvisat — för kalvar 4 månader eller längre, föl 5—6, lamm 2—3, kulingar 1, grisar 1—2, valpar 1—1 1/2 månader; då kalvar, för att spara det dyrbara mjölkfettet, avvänjas i förtid, så böra de dock få dricka moderns mjölk så länge, tills den åter blivit normal. Se Kalvuppfödning.

Vid diandet inströmmar mjölken i ungens matsmältningskanal som en fin stråle, vilken i beröring med magsaften löpnar till en finfördelad massa, vilken lätt smältes. Då kalven får mjölken ur stäva, bör han få den spenvarm och ej få dricka den klunkvis, emedan den då i magen bildar stora klumpar, som lätt vålla matsmältningsstörningar, utan helst bör den givas i en distäva med napp, ur vilken han kan suga mjölken på samma sätt som ur moderns spenar. Jfr Kalvstäva.

Dike. Se Dikning, Torrläggning.

Dikesbrunn. Se Dikning.

Dikesgrävningsmaskin. Att helt eller delvis ersätta den mänskliga arbetskraften vid dikesgrävning med billigare och snabbare verkande häst- eller maskinkraft är ett svårlösligt problem, till vars lösning många försök gjorts. Till de äldsta av dessa hör G. v. Brauns å Rydaholm dikningsplog, vilken i botten av ett handgrävt dike upptog en ränna, varur den lösskurna jorden uppskottades för hand (se Lantbr.Ak. Tidskr. 1873, sid. 273). Ett annat var den först av engelsmannen R. W. Dickson år 1875 uttänkta mullvadsplogen, vilken genom den av M. Larsson å Skäggs på 1880-talet konstruerade tubulatorn kom till användning i Sverige. Denna bestod av en på ett plogställ fäst lodrät järnskiva, som i sin nedre ända bar en spetskulformig del, vilken under den ovanliggande, orubbade jorden borrade rörformiga ledningar för vattnet; den kunde användas endast på lös, stenfri, sammanhängande jord, särdeles myrjord. Under 1900-talets andra årtionde framkom en norsk konstruktion, Revolt, vilken tillverkades i Sverige och här vann någon spridning men åter övergivits ss. för svag, men i England framträtt i starkare utförande. Den arbetar med ett U-formigt skär, som lösskär en jordstrimla, vilken därefter uppfordras på en ändlös kedja och avlägges vid sidan av diket. Maskinen drogs av 2—4 hästar, fördjupade rännan 3—6 cm. för varje stråk och medhann vid provning på styv lera med 1-par maskin 37 och med 2-par nära 60 m. i timmen till 70—85 cm. djup. På senaste tid hava större maskiner för motorkraft kommit till användning och visat sig fullt användbara. En sådan är Hässleholms mekaniska verkstads d. AHW, vilken på en gång upptager diket till fullt djup medelst ett med grävskopor försett paternosterverk, som kan höjas och sänkas. En amerikansk, Buckeye, som provats samtidigt med den förra, uppgräver diket med på ett till djupet ställbart hjul stelt anbragta skopor och mellansittande

dubbelblommande sorter. Som drivbuske odlas den mera späda och låga *D. gracilis* S. et. Z. De förökas genom sticklingar.G. L—d.

Dextrin benämnes en grupp gummiliknande, i vatten lösliga men i alkohol olösliga kolhydrat, som bildas av stärkelse vid upphettning samt vid inverkan av diastatiska enzym eller syror. D. uppkommer vid gräddning och bildar det gräddade brödets sammanhållande ämne samt innehålles även i öl. Handelns d., som brukas som klistermedel (»stärkelsegummi»), beredes genom behandling av stärkelse med utspädd salpetersyra och upphettning till 110°. Se Kolhydrat.

Dextros. Se Kolhydrat, Socker.

Di. Se Digivning.

Diabas. Se Bergart.

Diafanoskop, apparat för undersökning av fröns genomskinlighet i genomfallande ljus, konstruerad av Th. Bruun v. Neergaard. På en vågrät glasskiva lägges fröt, och ljuskällan är antingen en i en mörk kammare under glaset anbragt lampa eller genom en spegel (helst konkav) uppåt genom glasskivan återkastat dags- eller artificiellt ljus. Apparaten användes vid renhetsundersökning av vissa gräsfröslag, ss. ängskavle, luddtåtel, hundäxing och gröe samt för bedömande av mjölighetsgraden hos spannmål (se Glasighet). Undersökningen av

gräsfrös matning kan även utföras så, att fröt inlägges mellan 2 med klämmare sammanhållna glasskivor och hålles mot dagern eller annan ljuskälla. J. N. W.

Diafragma. Se Mellangärde.

Diametertillväxt betecknar inom skogsuppskattningsläran trädens grovlekstillväxt. Den angives i längdmått, vanligen i cm. eller tiondelar av cm. När man vill angiva tillväxten i ytmått, talar man om grundytetillväxt. Se i övrigt Tillväxt, skogens. G. Sch.

Dianthus. Se Blomsterodling, Nejlika.

Diarré. Se Hönssjukdomar, Utsot.

Diastas. Se Enzym.

Diastasprov. Se Mjölkprovning.

Dibbling. Se Sådd.

Dibblingsmaskin. Se Såningsmaskin.

Dicentra. Dielythra. Se Löjtnantshjärta.

Dicyandiamid. Se Kalkkväve.

Difteri. Se Hönssjukdomar.

Digestion. Se Matsmältning.

Digitalis. Se Fingerborgsblomma.

Digivning. Modersmjölken, de unga djurens naturliga föda, är genom sin lättsmälthet och sammansättning bättre lämpad för djurets behov och förmåga att tillgodogöra sig näringen än något annat födoämne. Särskilt råmjölken, kolostrum, som moder djuret avsöndrar under några dagar efter födandet, är snart sagt oersättlig för ungen genom sin milt laxerande verkan, som bidrager att rensa tarmkanalen från det s. k. tarmbecket. Ungdjurens utveckling går därför i allmänhet bäst och mest ostört, då de få fortsätta att dia under den tid, som naturen anvisat — för kalvar 4 månader eller längre, föl 5—6, lamm 2—3, kulingar 1, grisar 1—2, valpar 1—1 1/2 månader; då kalvar, för att spara det dyrbara mjölkfettet, avvänjas i förtid, så böra de dock få dricka moderns mjölk så länge, tills den åter blivit normal. Se Kalvuppfödning.

Vid diandet inströmmar mjölken i ungens matsmältningskanal som en fin stråle, vilken i beröring med magsaften löpnar till en finfördelad massa, vilken lätt smältes. Då kalven får mjölken ur stäva, bör han få den spenvarm och ej få dricka den klunkvis, emedan den då i magen bildar stora klumpar, som lätt vålla matsmältningsstörningar, utan helst bör den givas i en distäva med napp, ur vilken han kan suga mjölken på samma sätt som ur moderns spenar. Jfr Kalvstäva.

Dike. Se Dikning, Torrläggning.

Dikesbrunn. Se Dikning.

Dikesgrävningsmaskin. Att helt eller delvis ersätta den mänskliga arbetskraften vid dikesgrävning med billigare och snabbare verkande häst- eller maskinkraft är ett svårlösligt problem, till vars lösning många försök gjorts. Till de äldsta av dessa hör G. v. Brauns å Rydaholm dikningsplog, vilken i botten av ett handgrävt dike upptog en ränna, varur den lösskurna jorden uppskottades för hand (se Lantbr.Ak. Tidskr. 1873, sid. 273). Ett annat var den först av engelsmannen R. W. Dickson år 1875 uttänkta mullvadsplogen, vilken genom den av M. Larsson å Skäggs på 1880-talet konstruerade tubulatorn kom till användning i Sverige. Denna bestod av en på ett plogställ fäst lodrät järnskiva, som i sin nedre ända bar en spetskulformig del, vilken under den ovanliggande, orubbade jorden borrade rörformiga ledningar för vattnet; den kunde användas endast på lös, stenfri, sammanhängande jord, särdeles myrjord. Under 1900-talets andra årtionde framkom en norsk konstruktion, Revolt, vilken tillverkades i Sverige och här vann någon spridning men åter övergivits ss. för svag, men i England framträtt i starkare utförande. Den arbetar med ett U-formigt skär, som lösskär en jordstrimla, vilken därefter uppfordras på en ändlös kedja och avlägges vid sidan av diket. Maskinen drogs av 2—4 hästar, fördjupade rännan 3—6 cm. för varje stråk och medhann vid provning på styv lera med 1-par maskin 37 och med 2-par nära 60 m. i timmen till 70—85 cm. djup. På senaste tid hava större maskiner för motorkraft kommit till användning och visat sig fullt användbara. En sådan är Hässleholms mekaniska verkstads d. AHW, vilken på en gång upptager diket till fullt djup medelst ett med grävskopor försett paternosterverk, som kan höjas och sänkas. En amerikansk, Buckeye, som provats samtidigt med den förra, uppgräver diket med på ett till djupet ställbart hjul stelt anbragta skopor och mellansittande

dubbelblommande sorter. Som drivbuske odlas den mera späda och låga *D. gracilis* S. et. Z. De förökas genom sticklingar.G. L—d.

Dextrin benämnes en grupp gummiliknande, i vatten lösliga men i alkohol olösliga kolhydrat, som bildas av stärkelse vid upphettning samt vid inverkan av diastatiska enzym eller syror. D. uppkommer vid gräddning och bildar det gräddade brödets sammanhållande ämne samt innehålles även i öl. Handelns d., som brukas som klistermedel (»stärkelsegummi»), beredes genom behandling av stärkelse med utspädd salpetersyra och upphettning till 110°. Se Kolhydrat.

Dextros. Se Kolhydrat, Socker.

Di. Se Digivning.

Diabas. Se Bergart.

Diafanoskop, apparat för undersökning av fröns genomskinlighet i genomfallande ljus, konstruerad av Th. Bruun v. Neergaard. På en vågrät glasskiva lägges fröt, och ljuskällan är antingen en i en mörk kammare under glaset anbragt lampa eller genom en spegel (helst konkav) uppåt genom glasskivan återkastat dags- eller artificiellt ljus. Apparaten användes vid renhetsundersökning av vissa gräsfröslag, ss. ängskavle, luddtåtel, hundäxing och gröe samt för bedömande av mjölighetsgraden hos spannmål (se Glasighet). Undersökningen av gräsfrös matning kan även utföras så, att fröt inlägges mellan 2 med klämmare sammanhållna glasskivor och hålles mot dagern eller annan ljuskälla. J. N. W.

Diafragma. Se Mellangärde.

Diametertillväxt betecknar inom skogsuppskattningsläran trädens grovlekstillväxt. Den angives i längdmått, vanligen i cm. eller tiondelar av cm. När man vill angiva tillväxten i ytmått, talar man om grundytetillväxt. Se i övrigt Tillväxt, skogens. G. Sch.

Dianthus. Se Blomsterodling, Nejlika.

Diarré. Se Hönssjukdomar, Utsot.

Diastas. Se Enzym.

Diastasprov. Se Mjölkprovning.

Dibbling. Se Sådd.

Dibblingsmaskin. Se Såningsmaskin.

Dicentra. Dielythra. Se Löjtnantshjärta.

Dicyandiamid. Se Kalkkväve.

Difteri. Se Hönssjukdomar.

Digestion. Se Matsmältning.

Digitalis. Se Fingerborgsblomma.

Digivning. Modersmjölken, de unga djurens naturliga föda, är genom sin lättsmälthet och sammansättning bättre lämpad för djurets behov och förmåga att tillgodogöra sig näringen än något annat födoämne. Särskilt råmjölken, kolostrum, som moder djuret avsöndrar under några dagar efter födandet, är snart sagt oersättlig för ungen genom sin milt laxerande verkan, som bidrager att rensa tarmkanalen från det s. k. tarmbecket. Ungdjurens utveckling går därför i allmänhet bäst och mest ostört, då de få fortsätta att dia under den tid, som naturen anvisat — för kalvar 4 månader eller längre, föl 5—6, lamm 2—3, kulingar 1, grisar 1—2, valpar 1—1 1/2 månader; då kalvar, för att spara det dyrbara mjölkfettet, avvänjas i förtid, så böra de dock få dricka moderns mjölk så länge, tills den åter blivit normal. Se Kalvuppfödning.

Vid diandet inströmmar mjölken i ungens matsmältningskanal som en fin stråle, vilken i beröring med magsaften löpnar till en finfördelad massa, vilken lätt smältes. Då kalven får mjölken ur stäva, bör han få den spenvarm och ej få dricka den klunkvis, emedan den då i magen bildar stora klumpar, som lätt vålla matsmältningsstörningar, utan helst bör den givas i en distäva med napp, ur vilken han kan suga mjölken på samma sätt som ur moderns spenar. Jfr Kalvstäva.

Dike. Se Dikning, Torrläggning.

Dikesbrunn. Se Dikning.

Dikesgrävningsmaskin. Att helt eller delvis ersätta den mänskliga arbetskraften vid dikesgrävning med billigare och snabbare verkande häst- eller maskinkraft är ett svårlösligt problem, till vars lösning många försök gjorts. Till de äldsta av dessa hör G. v. Brauns å Rydaholm dikningsplog, vilken i botten av ett handgrävt dike upptog en ränna, varur den lösskurna jorden uppskottades för hand (se Lantbr.Ak. Tidskr. 1873, sid. 273). Ett annat var den först av engelsmannen R. W. Dickson år 1875 uttänkta mullvadsplogen, vilken genom den av M. Larsson å Skäggs på 1880-talet konstruerade tubulatorn kom till användning i Sverige. Denna bestod av en på ett plogställ fäst lodrät järnskiva, som i sin nedre ända bar en spetskulformig del, vilken under den ovanliggande, orubbade jorden borrade rörformiga ledningar för vattnet; den kunde användas endast på lös, stenfri, sammanhängande jord, särdeles myrjord. Under 1900-talets andra årtionde framkom en norsk konstruktion, Revolt, vilken tillverkades i Sverige och här vann någon spridning men åter övergivits ss. för svag, men i England framträtt i starkare utförande. Den arbetar med ett U-formigt skär, som lösskär en jordstrimla, vilken därefter uppfordras på en ändlös kedja och avlägges vid sidan av diket. Maskinen drogs av 2—4 hästar, fördjupade rännan 3—6 cm. för varje stråk och medhann vid provning på styv lera med 1-par maskin 37 och med 2-par nära 60 m. i timmen till 70—85 cm. djup. På senaste tid hava större maskiner för motorkraft kommit till användning och visat sig fullt användbara. En sådan är Hässleholms mekaniska verkstads d. AHW, vilken på en gång upptager diket till fullt djup medelst ett med grävskopor försett paternosterverk, som kan höjas och sänkas. En amerikansk, Buckeye, som provats samtidigt med den förra, uppgräver diket med på ett till djupet ställbart hjul stelt anbragta skopor och mellansittande

dubbelblommande sorter. Som drivbuske odlas den mera späda och låga *D. gracilis* S. et. Z. De förökas genom sticklingar.G. L—d.

Dextrin benämnes en grupp gummiliknande, i vatten lösliga men i alkohol olösliga kolhydrat, som bildas av stärkelse vid upphettning samt vid inverkan av diastatiska enzym eller syror. D. uppkommer vid gräddning och bildar det gräddade brödets sammanhållande ämne samt innehålles även i öl. Handelns d., som brukas som klistermedel (»stärkelsegummi»), beredes genom behandling av stärkelse med utspädd salpetersyra och upphettning till 110°. Se Kolhydrat.

Dextros. Se Kolhydrat, Socker.

Di. Se Digivning.

Diabas. Se Bergart.

Diafanoskop, apparat för undersökning av fröns genomskinlighet i genomfallande ljus, konstruerad av Th. Bruun v. Neergaard. På en vågrät glasskiva lägges fröt, och ljuskällan är antingen en i en mörk kammare under glaset anbragt lampa eller genom en spegel (helst konkav) uppåt genom glasskivan återkastat dags- eller artificiellt ljus. Apparaten användes vid renhetsundersökning av vissa gräsfröslag, ss. ängskavle, luddtåtel, hundäxing och gröe samt för bedömande av mjölighetsgraden hos spannmål (se Glasighet). Undersökningen av gräsfrös matning kan även utföras så, att fröt inlägges mellan 2 med klämmare sammanhållna glasskivor och hålles mot dagern eller annan ljuskälla. J. N. W.

Diafragma. Se Mellangärde.

Diametertillväxt betecknar inom skogsuppskattningsläran trädens grovlekstillväxt. Den angives i längdmått, vanligen i cm. eller tiondelar av cm. När man vill angiva tillväxten i ytmått, talar man om grundytetillväxt. Se i övrigt Tillväxt, skogens. G. Sch.

Dianthus. Se Blomsterodling, Nejlika.

Diarré. Se Hönssjukdomar, Utsot.

Diastas. Se Enzym.

Diastasprov. Se Mjölkprovning.

Dibbling. Se Sådd.

Dibblingsmaskin. Se Såningsmaskin.

Dicentra. Dielythra. Se Löjtnantshjärta.

Dicyandiamid. Se Kalkkväve.

Difteri. Se Hönssjukdomar.

Digestion. Se Matsmältning.

Digitalis. Se Fingerborgsblomma.

Digivning. Modersmjölken, de unga djurens naturliga föda, är genom sin lättsmälthet och sammansättning bättre lämpad för djurets behov och förmåga att tillgodogöra sig näringen än något annat födoämne. Särskilt råmjölken, kolostrum, som moder djuret avsöndrar under några dagar efter födandet, är snart sagt oersättlig för ungen genom sin milt laxerande verkan, som bidrager att rensa tarmkanalen från det s. k. tarmbecket. Ungdjurens utveckling går därför i allmänhet bäst och mest ostört, då de få fortsätta att dia under den tid, som naturen anvisat — för kalvar 4 månader eller längre, föl 5—6, lamm 2—3, kulingar 1, grisar 1—2, valpar 1—1 1/2 månader; då kalvar, för att spara det dyrbara mjölkfettet, avvänjas i förtid, så böra de dock få dricka moderns mjölk så länge, tills den åter blivit normal. Se Kalvuppfödning.

Vid diandet inströmmar mjölken i ungens matsmältningskanal som en fin stråle, vilken i beröring med magsaften löpnar till en finfördelad massa, vilken lätt smältes. Då kalven får mjölken ur stäva, bör han få den spenvarm och ej få dricka den klunkvis, emedan den då i magen bildar stora klumpar, som lätt vålla matsmältningsstörningar, utan helst bör den givas i en distäva med napp, ur vilken han kan suga mjölken på samma sätt som ur moderns spenar. Jfr Kalvstäva.

Dike. Se Dikning, Torrläggning.

Dikesbrunn. Se Dikning.

Dikesgrävningsmaskin. Att helt eller delvis ersätta den mänskliga arbetskraften vid dikesgrävning med billigare och snabbare verkande häst- eller maskinkraft är ett svårlösligt problem, till vars lösning många försök gjorts. Till de äldsta av dessa hör G. v. Brauns å Rydaholm dikningsplog, vilken i botten av ett handgrävt dike upptog en ränna, varur den lösskurna jorden uppskottades för hand (se Lantbr.Ak. Tidskr. 1873, sid. 273). Ett annat var den först av engelsmannen R. W. Dickson år 1875 uttänkta mullvadsplogen, vilken genom den av M. Larsson å Skäggs på 1880-talet konstruerade tubulatorn kom till användning i Sverige. Denna bestod av en på ett plogställ fäst lodrät järnskiva, som i sin nedre ända bar en spetskulformig del, vilken under den ovanliggande, orubbade jorden borrade rörformiga ledningar för vattnet; den kunde användas endast på lös, stenfri, sammanhängande jord, särdeles myrjord. Under 1900-talets andra årtionde framkom en norsk konstruktion, Revolt, vilken tillverkades i Sverige och här vann någon spridning men åter övergivits ss. för svag, men i England framträtt i starkare utförande. Den arbetar med ett U-formigt skär, som lösskär en jordstrimla, vilken därefter uppfordras på en ändlös kedja

och avlägges vid sidan av diket. Maskinen drogs av 2—4 hästar, fördjupade rännan 3—6 cm. för varje stråk och medhann vid provning på styv lera med 1-par maskin 37 och med 2-par nära 60 m. i timmen till 70—85 cm. djup. På senaste tid hava större maskiner för motorkraft kommit till användning och visat sig fullt användbara. En sådan är Hässleholms mekaniska verkstads d. AHW, vilken på en gång upptager diket till fullt djup medelst ett med grävskopor försett paternosterverk, som kan höjas och sänkas. En amerikansk, Buckeye, som provats samtidigt med den förra, uppgräver diket med på ett till djupet ställbart hjul stelt anbragta skopor och mellansittande

dubbelblommande sorter. Som drivbuske odlas den mera späda och låga *D. gracilis* S. et. Z. De förökas genom sticklingar.G. L—d.

Dextrin benämnes en grupp gummiliknande, i vatten lösliga men i alkohol olösliga kolhydrat, som bildas av stärkelse vid upphettning samt vid inverkan av diastatiska enzym eller syror. D. uppkommer vid gräddning och bildar det gräddade brödets sammanhållande ämne samt innehålles även i öl. Handelns d., som brukas som klistermedel (»stärkelsegummi»), beredes genom behandling av stärkelse med utspädd salpetersyra och upphettning till 110°. Se Kolhydrat.

Dextros. Se Kolhydrat, Socker.

Di. Se Digivning.

Diabas. Se Bergart.

Diafanoskop, apparat för undersökning av fröns genomskinlighet i genomfallande ljus, konstruerad av Th. Bruun v. Neergaard. På en vågrät glasskiva lägges fröt, och ljuskällan är antingen en i en mörk kammare under glaset anbragt lampa eller genom en spegel (helst konkav) uppåt genom glasskivan återkastat dags- eller artificiellt ljus. Apparaten användes vid renhetsundersökning av vissa gräsfröslag, ss. ängskavle, luddtåtel, hundäxing och gröe samt för bedömande av mjölighetsgraden hos spannmål (se Glasighet). Undersökningen av gräsfrös matning kan även utföras så, att fröt inlägges mellan 2 med klämmare sammanhållna glasskivor och hålles mot dagern eller annan ljuskälla. J. N. W.

Diafragma. Se Mellangärde.

Diametertillväxt betecknar inom skogsuppskattningsläran trädens grovlekstillväxt. Den angives i längdmått, vanligen i cm. eller tiondelar av cm. När man vill angiva tillväxten i ytmått, talar man om grundytetillväxt. Se i övrigt Tillväxt, skogens. G. Sch.

Dianthus. Se Blomsterodling, Nejlika.

Diarré. Se Hönssjukdomar, Utsot.

Diastas. Se Enzym.

Diastasprov. Se Mjölkprovning.

Dibbling. Se Sådd.

Dibblingsmaskin. Se Såningsmaskin.

Dicentra. Dielythra. Se Löjtnantshjärta.

Dicyandiamid. Se Kalkkväve.

Difteri. Se Hönssjukdomar.

Digestion. Se Matsmältning.

Digitalis. Se Fingerborgsblomma.

Digivning. Modersmjölken, de unga djurens naturliga föda, är genom sin lättsmälthet och sammansättning bättre lämpad för djurets behov och förmåga att tillgodogöra sig näringen än något annat födoämne. Särskilt råmjölken, kolostrum, som moder djuret avsöndrar under några dagar efter födandet, är snart sagt oersättlig för ungen genom sin milt laxerande verkan, som bidrager att rensa tarmkanalen från det s. k. tarmbecket. Ungdjurens utveckling går därför i allmänhet bäst och mest ostört, då de få fortsätta att dia under den tid, som naturen anvisat — för kalvar 4 månader eller längre, föl 5—6, lamm 2—3, kulingar 1, grisar 1—2, valpar 1—1 1/2 månader; då kalvar, för att spara det dyrbara mjölkfettet, avvänjas i förtid, så böra de dock få dricka moderns mjölk så länge, tills den åter blivit normal. Se Kalvuppfödning.

Vid diandet inströmmar mjölken i ungens matsmältningskanal som en fin stråle, vilken i beröring med magsaften löpnar till en finfördelad massa, vilken lätt smältes. Då kalven får mjölken ur stäva, bör han få den spenvarm och ej få dricka den klunkvis, emedan den då i magen bildar stora klumpar, som lätt vålla matsmältningsstörningar, utan helst bör den givas i en distäva med napp, ur vilken han kan suga mjölken på samma sätt som ur moderns spenar. Jfr Kalvstäva.

Dike. Se Dikning, Torrläggning.

Dikesbrunn. Se Dikning.

Dikesgrävningsmaskin. Att helt eller delvis ersätta den mänskliga arbetskraften vid dikesgrävning med billigare och snabbare verkande häst- eller maskinkraft är ett svårlösligt problem, till vars lösning många försök gjorts. Till de äldsta av dessa hör G. v. Brauns å Rydaholm dikningsplog, vilken i botten av ett handgrävt dike upptog en ränna, varur den lösskurna jorden uppskottades för hand (se Lantbr.Ak. Tidskr. 1873, sid. 273). Ett annat var den först av engelsmannen R. W. Dickson år 1875 uttänkta mullvadsplogen, vilken genom den av M. Larsson å Skäggs på 1880-talet konstruerade tubulatorn kom till användning i Sverige. Denna bestod av en på ett plogställ fäst lodrät järnskiva, som i sin nedre ända bar en spetskulformig del, vilken under den ovanliggande, orubbade jorden borrade rörformiga ledningar för vattnet; den kunde användas endast på lös, stenfri, sammanhängande jord, särdeles myrjord. Under 1900-talets andra årtionde framkom en norsk konstruktion, Revolt, vilken tillverkades i Sverige och här vann någon spridning men åter övergivits ss. för svag, men i England framträtt i starkare utförande. Den arbetar med ett U-formigt skär, som lösskär en jordstrimla, vilken därefter uppfordras på en ändlös kedja

och avlägges vid sidan av diket. Maskinen drogs av 2—4 hästar, fördjupade rännan 3—6 cm. för varje stråk och medhann vid provning på styv lera med 1-par maskin 37 och med 2-par nära 60 m. i timmen till 70—85 cm. djup. På senaste tid hava större maskiner för motorkraft kommit till användning och visat sig fullt användbara. En sådan är Hässleholms mekaniska verkstads d. AHW, vilken på en gång upptager diket till fullt djup medelst ett med grävskopor försett paternosterverk, som kan höjas och sänkas. En amerikansk, Buckeye, som provats samtidigt med den förra, uppgräver diket med på ett till djupet ställbart hjul stelt anbragta skopor och mellansittande

dubbelblommande sorter. Som drivbuske odlas den mera späda och låga *D. gracilis* S. et. Z. De förökas genom sticklingar.G. L—d.

Dextrin benämnes en grupp gummiliknande, i vatten lösliga men i alkohol olösliga kolhydrat, som bildas av stärkelse vid upphettning samt vid inverkan av diastatiska enzym eller syror. D. uppkommer vid gräddning och bildar det gräddade brödets sammanhållande ämne samt innehålles även i öl. Handelns d., som brukas som klistermedel (»stärkelsegummi»), beredes genom behandling av stärkelse med utspädd salpetersyra och upphettning till 110°. Se Kolhydrat.

Dextros. Se Kolhydrat, Socker.

Di. Se Digivning.

Diabas. Se Bergart.

Diafanoskop, apparat för undersökning av fröns genomskinlighet i genomfallande ljus, konstruerad av Th. Bruun v. Neergaard. På en vågrät glasskiva lägges fröt, och ljuskällan är antingen en i en mörk kammare under glaset anbragt lampa eller genom en spegel (helst konkav) uppåt genom glasskivan återkastat dags- eller artificiellt ljus. Apparaten användes vid renhetsundersökning av vissa gräsfröslag, ss. ängskavle, luddtåtel, hundäxing och gröe samt för bedömande av mjölighetsgraden hos spannmål (se Glasighet). Undersökningen av gräsfrös matning kan även utföras så, att fröt inlägges mellan 2 med klämmare sammanhållna glasskivor och hålles mot dagern eller annan ljuskälla. J. N. W.

Diafragma. Se Mellangärde.

Diametertillväxt betecknar inom skogsuppskattningsläran trädens grovlekstillväxt. Den angives i längdmått, vanligen i cm. eller tiondelar av cm. När man vill angiva tillväxten i

ytmått, talar man om grundytetillväxt. Se i övrigt Tillväxt, skogens. G. Sch.

Dianthus. Se Blomsterodling, Nejlika.

Diarré. Se Hönssjukdomar, Utsot.

Diastas. Se Enzym.

Diastasprov. Se Mjölkprovning.

Dibbling. Se Sådd.

Dibblingsmaskin. Se Såningsmaskin.

Dicentra. Dielythra. Se Löjtnantshjärta.

Dicyandiamid. Se Kalkkväve.

Difteri. Se Hönssjukdomar.

Digestion. Se Matsmältning.

Digitalis. Se Fingerborgsblomma.

Digivning. Modersmjölken, de unga djurens naturliga föda, är genom sin lättsmälthet och sammansättning bättre lämpad för djurets behov och förmåga att tillgodogöra sig näringen än något annat födoämne. Särskilt råmjölken, kolostrum, som moder djuret avsöndrar under några dagar efter födandet, är snart sagt oersättlig för ungen genom sin milt laxerande verkan, som bidrager att rensa tarmkanalen från det s. k. tarmbecket. Ungdjurens utveckling går därför i allmänhet bäst och mest ostört, då de få fortsätta att dia under den tid, som naturen anvisat — för kalvar 4 månader eller längre, föl 5—6, lamm 2—3, kulingar 1, grisar 1—2, valpar 1—1 1/2 månader; då kalvar, för att spara det dyrbara mjölkfettet, avvänjas i förtid, så böra de dock få dricka moderns mjölk så länge, tills den åter blivit normal. Se Kalvuppfödning.

Vid diandet inströmmar mjölken i ungens matsmältningskanal som en fin stråle, vilken i beröring med magsaften löpnar till en finfördelad massa, vilken lätt smältes. Då kalven får mjölken ur stäva, bör han få den spenvarm och ej få dricka den klunkvis, emedan den då i magen bildar stora klumpar, som lätt vålla matsmältningsstörningar, utan helst bör den givas i en distäva med napp, ur vilken han kan suga mjölken på samma sätt som ur moderns spenar. Jfr Kalvstäva.

Dike. Se Dikning, Torrläggning.

Dikesbrunn. Se Dikning.

Dikesgrävningsmaskin. Att helt eller delvis ersätta den mänskliga arbetskraften vid dikesgrävning med billigare och snabbare verkande häst- eller maskinkraft är ett svårlösligt problem, till vars lösning många försök gjorts. Till de äldsta av dessa hör G. v. Brauns å Rydaholm dikningsplog, vilken i botten av ett handgrävt dike upptog en ränna, varur den lösskurna jorden uppskottades för hand (se Lantbr.Ak. Tidskr. 1873, sid. 273). Ett annat var den först av engelsmannen R. W. Dickson år 1875 uttänkta mullvadsplogen, vilken genom den av M. Larsson å Skäggs på 1880-talet konstruerade tubulatorn kom till användning i Sverige. Denna bestod av en på ett plogställ fäst lodrät järnskiva, som i sin nedre ända bar en spetskulformig del, vilken under den ovanliggande, orubbade jorden borrade rörformiga ledningar för vattnet; den kunde användas endast på lös, stenfri, sammanhängande jord, särdeles myrjord. Under 1900-talets andra årtionde framkom en norsk konstruktion, Revolt, vilken tillverkades i Sverige och här vann någon spridning men åter övergivits ss. för svag, men i England framträtt i starkare utförande. Den arbetar med ett U-formigt skär, som lösskär en jordstrimla, vilken därefter uppfordras på en ändlös kedja och avlägges vid sidan av diket. Maskinen drogs av 2—4 hästar, fördjupade rännan 3—6 cm. för varje stråk och medhann vid provning på styv lera med 1-par maskin 37 och med 2-par nära 60 m. i timmen till 70—85 cm. djup. På senaste tid hava större maskiner för motorkraft kommit till användning och visat sig fullt användbara. En sådan är Hässleholms mekaniska verkstads d. AHW, vilken på en gång upptager diket till fullt djup medelst ett med grävskopor försett paternosterverk, som kan höjas och sänkas. En amerikansk, Buckeye, som provats samtidigt med den förra, uppgräver diket med på ett till djupet ställbart hjul stelt anbragta skopor och mellansittande

knivar samt avjämnar medelst en släpsko dikesbotten, vilkens fall vid dikets uppkörning kan noga avpassas efter i förväg utsatta avvägda sikten, s. k. flukter. Vid provning upptogs med den förra maskinen 38—45 m, med den senare 41—85 m. i timmen till omkr. 1 m. djup, allt efter som jorden var fri från eller besvärad av stenar. (Meddel. N:r 62 fr. Redskapsprovn. anstalterna.)

Dikeskrok. Se Rörkrok.

Dikeslag, arbetslag för dikning. Dikning utföres helst på ackord med varje arbetare för sig, men där grövre stenar eller stubbar, för vars avlägsnande mer än en mans kraft behöves förekomma, är lämpligt att 2 eller flera man bilda arbetslag.

Dikesplog. Se Dikningsmaskin.

Dikesrenar böra tid efter annan avhackas och jorden uppkastas på fältets yta, för att de ej må växa i höjd och hindra ytvattnet att avrinna till diket. Borthackningen, som lämpligen sker i samband med trädesarbetet, bör ske på hösten, för att torvorna må luckras och kunna inblandas i åkerjorden vid vårbruket. Genom borthackningen avlägsnas den härd för ogräs, skadesvampar och insekter, varifrån de spridas över fälten. Gräset på d. bör årligen avslås tidigt för att hindra denna spridning.

Dikesrensning. Öppna diken böra så ofta det synes behövligt upprensas, så att deras avledningsförmåga ej minskas samt så att i dem utmynnande täckdikesögon ej igenslammas. Detta arbete utföres vanligen i samband med jordens trädning men behöver ofta utföras vart eller vartannat år i avloppen. Upprensningen bör huvudsakligen avse bottenrännan, men däremot är oftast obehövligt eller t. o. m. skadligt att avskära den grästorva, som bildats på sidoväggarna, vilken gör gagn genom att binda jorden och hindra dess nedrasande. Slänten bör därför befrias endast från lös jord och buskar, som helst uppryckas med rötterna.

Dikesrör för täckdikning bruka vara ungefär 30 cm. långa, den inre diametern omkring 40, 50, 75, 100 eller 150 mm. ($1^1/_2$, 2, 3, 4, eller 6 tum) och väggarnas tjocklek tilltagande med diametern men ej under 1 cm. De tillverkas vanligen av lerbruk med lämplig sandinblandning och böra vara hårt brända utan att dock hava sintrat, så att de blivit krokiga. Löst brända rör äro mindre hållbara och sönderfalla i jorden lättare än hårdbrända, vilka vid slag giva en klar klang. Leran, varav de tillverkas, bör vara fri från kalkstenar, emedan dessa vid bränningen övergå till osläckt kalk, som vid beröring med vatten i jorden sväller och spränger rören.

Dikesrör gjutas även av cementbruk. Dylika rör böra ej användas på jord, som, ss. ofta mossjord gör, innehåller fria syror, vilka upplösa cementbruket.

Dikesskopa, ett rännformigt verktyg i ändan på ett långt skaft, användes för formning och upprensning av den runda bottenrännan i täckdikningen. Se Dikning.

Dikesspade. Se Spade.

Dikesöga. Se Dikning.

Dikning har till ändamål att uppfånga och avleda på markytan och i jorden inom växternas näringsrymd framrinnande eller stående vatten samt att därigenom sänka grundvattenytan till ett för växterna lämpligt djup och sålunda åstadkomma en för jordens bearbetning och växternas kraftiga utveckling gynnsam fuktighet.

Fördelar av d. En ändamålsenlig d. medför följande fördelar. Jordens upptorkning på våren och efter regn påskyndas, så att bearbetnings- och växttiden förlänges. Jordens förmåga att upptaga vatten ökas, och därmed minskas dess benägenhet att hopslammas. Jordens uttorkning framkallar i henne ett nät av sprickor, genom vilka luftens inträngande befordras. Genom den minskade fuktigheten avtager även vattenavdunstningen från ytan och därmed följande värmeförlust. På grund av dessa förändringar blir jorden varmare och mer genomluftad, varigenom multning, vittring och övriga omsättningar främjas, genom vilka det tillgängliga växtnäringsförrådet frigöres, växtrötterna kunna nedtränga djupare och få en rikare utgrening samt bearbetningen och ogräsets bekämpande underlättas. D. har därför i regel till följd jämnare, ökade skördar och underlättad bearbetning av jorden.

Offentliga åtgärder för främjande av d. ha vidtagits dels genom lagstiftning (se Arrende, Torrläggning), dels genom att tillhandahålla sakkunnigt biträde (se Lantbruksingenjör, Konsulent, Dikningsförman) samt dels genom ekonomiskt understöd (se Avdikningsanslag, Odlingslånefond, Täckdikningslånefond).

Dikningens ståndpunkt. Ehuru bestämda uppgifter om dikningens omfattning i Sverige saknas, är visst, att den är mycket försummad och, där den finnes, ofta utförd på mindre tillfredsställande sätt. Särskilt är torrläggningens djup ofta otillfredsställande.

Dikessystem. Alla diken böra bilda ett sammanhängande helt, så lagda att vattnet kan på kortaste väg och tid avledas, utan att jorden blir onödigt mycket sönderstyckad eller för fältarbetena olämpliga ägofigurer bildas. D. kan vara dels öppen, dels täckt.

I. Öppen dikning.

Denna är billigare än den täckta men är i flera avseenden mindre fördelaktig. De öppna dikena borttaga mycket jord, vanligen minst 8—10%, mer ju djupare de äro, och sönderstycka jorden, om de läggas så tätt, att önskvärt torrläggningsdjup ernås, vilket därför ock sällan blir fallet; de äro hinderliga vid bearbetningen, och deras kanter utgöra härdar, från vilka skadliga djur, ogräs och svampar

knivar samt avjämnar medelst en släpsko dikesbotten, vilkens fall vid dikets uppkörning kan noga avpassas efter i förväg utsatta avvägda sikten, s. k. flukter. Vid provning upptogs med den förra maskinen 38—45 m, med den senare 41—85 m. i timmen till omkr. 1 m. djup, allt efter som jorden var fri från eller besvärad av stenar. (Meddel. N:r 62 fr. Redskapsprovn. anstalterna.)

Dikeskrok. Se Rörkrok.

Dikeslag, arbetslag för dikning. Dikning utföres helst på ackord med varje arbetare för sig, men där grövre stenar eller stubbar, för vars avlägsnande mer än en mans kraft behöves förekomma, är lämpligt att 2 eller flera man bilda arbetslag.

Dikesplog. Se Dikningsmaskin.

Dikesrenar böra tid efter annan avhackas och jorden uppkastas på fältets yta, för att de ej må växa i höjd och hindra ytvattnet att avrinna till diket. Borthackningen, som lämpligen sker i samband med trädesarbetet, bör ske på hösten, för att torvorna må luckras och kunna inblandas i åkerjorden vid vårbruket. Genom borthackningen avlägsnas den härd för ogräs, skadesvampar och insekter, varifrån de spridas över fälten. Gräset på d. bör årligen avslås tidigt för att hindra denna spridning.

Dikesrensning. Öppna diken böra så ofta det synes behövligt upprensas, så att deras avledningsförmåga ej minskas samt så att i dem utmynnande täckdikesögon ej igenslammas. Detta arbete utföres vanligen i samband med jordens trädning men behöver ofta utföras vart eller vartannat år i avloppen. Upprensningen bör huvudsakligen avse bottenrännan, men däremot är oftast obehövligt eller t. o. m. skadligt att avskära den grästorva, som bildats på sidoväggarna, vilken gör gagn genom att binda jorden och hindra dess nedrasande. Slänten bör därför befrias endast från lös jord och buskar, som helst uppryckas med rötterna.

Dikesrör för täckdikning bruka vara ungefär 30 cm. långa, den inre diametern omkring 40, 50, 75, 100 eller 150 mm. (1 $^{1}/_{2}$, 2, 3, 4, eller 6 tum) och väggarnas tjocklek tilltagande med diametern men ej under 1 cm. De tillverkas vanligen av lerbruk med lämplig sandinblandning och böra vara hårt brända utan att dock hava sintrat, så att de blivit krokiga. Löst brända rör äro mindre hållbara och sönderfalla i jorden lättare än hårdbrända, vilka vid slag giva en klar klang. Leran, varav de tillverkas, bör vara fri från kalkstenar, emedan dessa vid bränningen övergå till osläckt kalk, som vid beröring med vatten i jorden sväller och spränger rören.

Dikesrör gjutas även av cementbruk. Dylika rör böra ej användas på jord, som, ss. ofta mossjord gör, innehåller fria syror, vilka upplösa cementbruket.

Dikesskopa, ett rännformigt verktyg i ändan på ett långt skaft, användes för formning och upprensning av den runda bottenrännan i täckdikningen. Se Dikning.

Dikesspade. Se Spade.

Dikesöga. Se Dikning.

Dikning har till ändamål att uppfånga och avleda på markytan och i jorden inom växternas näringsrymd framrinnande eller stående vatten samt att därigenom sänka grundvattenytan till ett för växterna lämpligt djup och sålunda åstadkomma en för jordens bearbetning och växternas kraftiga utveckling gynnsam fuktighet.

Fördelar av d. En ändamålsenlig d. medför följande fördelar. Jordens upptorkning på våren och efter regn påskyndas, så att bearbetnings- och växttiden förlänges. Jordens förmåga att upptaga vatten ökas, och därmed minskas dess benägenhet att hopslammas. Jordens uttorkning framkallar i henne ett nät av sprickor, genom vilka luftens inträngande befordras. Genom den minskade fuktigheten avtager även vattenavdunstningen från ytan och därmed följande värmeförlust. På grund av dessa förändringar blir jorden varmare och mer genomluftad, varigenom multning, vittring och övriga omsättningar främjas, genom vilka det tillgängliga växtnäringsförrådet frigöres, växtrötterna kunna nedtränga djupare och få en rikare utgrening samt bearbetningen och ogräsets bekämpande underlättas. D. har därför i regel till följd jämnare, ökade skördar och underlättad bearbetning av jorden.

Offentliga åtgärder för främjande av d. ha vidtagits dels genom lagstiftning (se Arrende, Torrläggning), dels genom att tillhandahålla sakkunnigt biträde (se Lantbruksingenjör, Konsulent, Dikningsförman) samt dels genom ekonomiskt understöd (se Avdikningsanslag, Odlingslånefond, Täckdikningslånefond).

Dikningens ståndpunkt. Ehuru bestämda uppgifter om dikningens omfattning i Sverige saknas, är visst, att den är mycket försummad och, där den finnes, ofta utförd på mindre tillfredsställande sätt. Särskilt är torrläggningens djup ofta otillfredsställande.

Dikessystem. Alla diken böra bilda ett sammanhängande helt, så lagda att vattnet kan på kortaste väg och tid avledas, utan att jorden blir onödigt mycket sönderstyckad eller för fältarbetena olämpliga ägofigurer bildas. D. kan vara dels öppen, dels täckt.

I. Öppen dikning.

Denna är billigare än den täckta men är i flera avseenden mindre fördelaktig. De öppna dikena borttaga mycket jord, vanligen minst 8—10%, mer ju djupare de äro, och sönderstycka jorden, om de läggas så tätt, att önskvärt torrläggningsdjup ernås, vilket därför ock sällan blir fallet; de äro hinderliga vid bearbetningen, och deras kanter utgöra härdar, från vilka skadliga djur, ogräs och svampar

knivar samt avjämnar medelst en släpsko dikesbotten, vilkens fall vid dikets uppkörning kan noga avpassas efter i förväg utsatta avvägda sikten, s. k. flukter. Vid provning upptogs med den förra maskinen 38—45 m, med den senare 41—85 m. i timmen till omkr. 1 m. djup, allt efter som jorden var fri från eller besvärad av stenar. (Meddel. N:r 62 fr. Redskapsprovn. anstalterna.)

Dikeskrok. Se Rörkrok.

Dikeslag, arbetslag för dikning. Dikning utföres helst på ackord med varje arbetare för sig, men där grövre stenar eller stubbar, för vars avlägsnande mer än en mans kraft behöves förekomma, är lämpligt att 2 eller flera man bilda arbetslag.

Dikesplog. Se Dikningsmaskin.

Dikesrenar böra tid efter annan avhackas och jorden uppkastas på fältets yta, för att de ej må växa i höjd och hindra ytvattnet att avrinna till diket. Borthackningen, som lämpligen sker i samband med trädesarbetet, bör ske på hösten, för att torvorna må luckras och kunna inblandas i åkerjorden vid vårbruket. Genom borthackningen avlägsnas den härd för ogräs, skadesvampar och insekter, varifrån de spridas över fälten. Gräset på d. bör årligen avslås tidigt för att hindra denna spridning.

Dikesrensning. Öppna diken böra så ofta det synes behövligt upprensas, så att deras avledningsförmåga ej minskas samt så att i dem utmynnande täckdikesögon ej igenslammas. Detta arbete utföres vanligen i samband med jordens trädning men behöver ofta utföras vart eller vartannat år i avloppen. Upprensningen bör huvudsakligen avse bottenrännan, men däremot är oftast obehövligt eller t. o. m. skadligt att avskära den grästorva, som bildats på sidoväggarna, vilken gör gagn genom att binda jorden och hindra dess nedrasande. Slänten bör därför befrias endast från lös jord och buskar, som helst uppryckas med rötterna.

Dikesrör för täckdikning bruka vara ungefär 30 cm. långa, den inre diametern omkring 40, 50, 75, 100 eller 150 mm. (1 $^{1}/_{2}$, 2, 3, 4, eller 6 tum) och väggarnas tjocklek tilltagande med diametern men ej under 1 cm. De tillverkas vanligen av lerbruk med lämplig sandinblandning och böra vara hårt brända utan att dock hava sintrat, så att de blivit krokiga. Löst brända rör äro mindre hållbara och sönderfalla i jorden lättare än hårdbrända, vilka vid slag giva en klar klang. Leran, varav de tillverkas, bör vara fri från kalkstenar, emedan dessa vid bränningen övergå till osläckt kalk, som vid beröring med vatten i jorden sväller och spränger rören.

Dikesrör gjutas även av cementbruk. Dylika rör böra ej användas på jord, som, ss. ofta mossjord gör, innehåller fria syror, vilka upplösa cementbruket.

Dikesskopa, ett rännformigt verktyg i ändan på ett långt skaft, användes för formning och upprensning av den runda bottenrännan i täckdikningen. Se Dikning.

Dikesspade. Se Spade.

Dikesöga. Se Dikning.

Dikning har till ändamål att uppfånga och avleda på markytan och i jorden inom växternas näringsrymd framrinnande eller stående vatten samt att därigenom sänka grundvattenytan till ett för växterna lämpligt djup och sålunda åstadkomma en för jordens bearbetning och växternas kraftiga utveckling gynnsam fuktighet.

Fördelar av d. En ändamålsenlig d. medför följande fördelar. Jordens upptorkning på våren och efter regn påskyndas, så att bearbetnings- och växttiden förlänges. Jordens förmåga att upptaga vatten ökas, och därmed minskas dess benägenhet att hopslammas. Jordens uttorkning framkallar i henne ett nät av sprickor, genom vilka luftens inträngande befordras. Genom den minskade fuktigheten avtager även vattenavdunstningen från ytan och därmed följande värmeförlust. På grund av dessa förändringar blir jorden varmare och mer genomluftad, varigenom multning, vittring och övriga omsättningar främjas, genom vilka det tillgängliga växtnäringsförrådet frigöres, växtrötterna kunna nedtränga djupare och få en rikare utgrening samt bearbetningen och ogräsets bekämpande underlättas. D. har därför i regel till följd jämnare, ökade skördar och underlättad bearbetning av jorden.

Offentliga åtgärder för främjande av d. ha vidtagits dels genom lagstiftning (se Arrende, Torrläggning), dels genom att tillhandahålla sakkunnigt biträde (se Lantbruksingenjör, Konsulent, Dikningsförman) samt dels genom ekonomiskt understöd (se Avdikningsanslag, Odlingslånefond, Täckdikningslånefond).

Dikningens ståndpunkt. Ehuru bestämda uppgifter om dikningens omfattning i Sverige saknas, är visst, att den är mycket försummad och, där den finnes, ofta utförd på mindre tillfredsställande sätt. Särskilt är torrläggningens djup ofta otillfredsställande.

Dikessystem. Alla diken böra bilda ett sammanhängande helt, så lagda att vattnet kan på kortaste väg och tid avledas, utan att jorden blir onödigt mycket sönderstyckad eller för fältarbetena olämpliga ägofigurer bildas. D. kan vara dels öppen, dels täckt.

I. Öppen dikning.

Denna är billigare än den täckta men är i flera avseenden mindre fördelaktig. De öppna dikena borttaga mycket jord, vanligen minst 8—10%, mer ju djupare de äro, och sönderstycka jorden, om de läggas så tätt, att önskvärt torrläggningsdjup ernås, vilket därför ock sällan blir fallet; de äro hinderliga vid bearbetningen, och deras kanter utgöra härdar, från vilka skadliga djur, ogräs och svampar

knivar samt avjämnar medelst en släpsko dikesbotten, vilkens fall vid dikets uppkörning kan noga avpassas efter i förväg utsatta avvägda sikten, s. k. flukter. Vid provning upptogs med den förra maskinen 38—45 m, med den senare 41—85 m. i timmen till omkr. 1 m. djup, allt efter som jorden var fri från eller besvärad av stenar. (Meddel. N:r 62 fr. Redskapsprovn. anstalterna.)

Dikeskrok. Se Rörkrok.

Dikeslag, arbetslag för dikning. Dikning utföres helst på ackord med varje arbetare för sig, men där grövre stenar eller stubbar, för vars avlägsnande mer än en mans kraft behöves förekomma, är lämpligt att 2 eller flera man bilda arbetslag.

Dikesplog. Se Dikningsmaskin.

Dikesrenar böra tid efter annan avhackas och jorden uppkastas på fältets yta, för att de ej må växa i höjd och hindra ytvattnet att avrinna till diket. Borthackningen, som lämpligen sker i samband med trädesarbetet, bör ske på hösten, för att torvorna må luckras och kunna inblandas i åkerjorden vid vårbruket. Genom borthackningen avlägsnas den härd för ogräs, skadesvampar och insekter, varifrån de spridas över fälten. Gräset på d. bör årligen avslås tidigt för att hindra denna spridning.

Dikesrensning. Öppna diken böra så ofta det synes behövligt upprensas, så att deras avledningsförmåga ej minskas samt så att i dem utmynnande täckdikesögon ej igenslammas. Detta arbete utföres vanligen i samband med jordens trädning men behöver ofta utföras vart eller vartannat år i avloppen. Upprensningen bör huvudsakligen avse bottenrännan, men däremot är oftast obehövligt eller t. o. m. skadligt att avskära den grästorva, som bildats på sidoväggarna, vilken gör gagn genom att binda jorden och hindra dess nedrasande. Slänten bör därför befrias endast från lös jord och buskar, som helst uppryckas med rötterna.

Dikesrör för täckdikning bruka vara ungefär 30 cm. långa, den inre diametern omkring 40, 50, 75, 100 eller 150 mm. ($1^{1}/_{2}$, 2, 3, 4, eller 6 tum) och väggarnas tjocklek tilltagande med diametern men ej under 1 cm. De tillverkas vanligen av lerbruk med lämplig sandinblandning och böra vara hårt brända utan att dock hava sintrat, så att de blivit krokiga. Löst brända rör äro mindre hållbara och sönderfalla i jorden lättare än hårdbrända, vilka vid slag giva en klar klang. Leran, varav de tillverkas, bör vara fri från kalkstenar, emedan dessa vid bränningen övergå till osläckt kalk, som vid beröring med vatten i jorden sväller och spränger rören.

Dikesrör gjutas även av cementbruk. Dylika rör böra ej användas på jord, som, ss. ofta mossjord gör, innehåller fria syror, vilka upplösa cementbruket.

Dikesskopa, ett rännformigt verktyg i ändan på ett långt skaft, användes för formning och upprensning av den runda bottenrännan i täckdikningen. Se Dikning.

Dikesspade. Se Spade.

Dikesöga. Se Dikning.

Dikning har till ändamål att uppfånga och avleda på markytan och i jorden inom växternas näringsrymd framrinnande eller stående vatten samt att därigenom sänka grundvattenytan till ett för växterna lämpligt djup och sålunda åstadkomma en för jordens bearbetning och växternas kraftiga utveckling gynnsam fuktighet.

Fördelar av d. En ändamålsenlig d. medför följande fördelar. Jordens upptorkning på våren och efter regn påskyndas, så att bearbetnings- och växttiden förlänges. Jordens förmåga att upptaga vatten ökas, och därmed minskas dess benägenhet att hopslammas. Jordens uttorkning framkallar i henne ett nät av sprickor, genom vilka luftens inträngande befordras. Genom den minskade fuktigheten avtager även vattenavdunstningen från ytan och därmed följande värmeförlust. På grund av dessa förändringar blir jorden varmare och mer genomluftad, varigenom multning, vittring och övriga omsättningar främjas, genom vilka det tillgängliga växtnäringsförrådet frigöres, växtrötterna kunna nedtränga djupare och få en rikare utgrening samt bearbetningen och ogräsets bekämpande underlättas. D. har därför i regel till följd jämnare, ökade skördar och underlättad bearbetning av jorden.

Offentliga åtgärder för främjande av d. ha vidtagits dels genom lagstiftning (se Arrende, Torrläggning), dels genom att tillhandahålla sakkunnigt biträde (se Lantbruksingenjör, Konsulent, Dikningsförman) samt dels genom ekonomiskt understöd (se Avdikningsanslag, Odlingslånefond, Täckdikningslånefond).

Dikningens ståndpunkt. Ehuru bestämda uppgifter om dikningens omfattning i Sverige saknas, är visst, att den är mycket försummad och, där den finnes, ofta utförd på mindre tillfredsställande sätt. Särskilt är torrläggningens djup ofta otillfredsställande.

Dikessystem. Alla diken böra bilda ett sammanhängande helt, så lagda att vattnet kan på kortaste väg och tid avledas, utan att jorden blir onödigt mycket sönderstyckad eller för fältarbetena olämpliga ägofigurer bildas. D. kan vara dels öppen, dels täckt.

I. Öppen dikning.

Denna är billigare än den täckta men är i flera avseenden mindre fördelaktig. De öppna dikena borttaga mycket jord, vanligen minst 8—10%, mer ju djupare de äro, och sönderstycka jorden, om de läggas så tätt, att önskvärt torrläggningsdjup ernås, vilket därför ock sällan blir fallet; de äro hinderliga vid bearbetningen, och deras kanter utgöra härdar, från vilka skadliga djur, ogräs och svampar

knivar samt avjämnar medelst en släpsko dikesbotten, vilkens fall vid dikets uppkörning kan noga avpassas efter i förväg utsatta avvägda sikten, s. k. flukter. Vid provning upptogs med den förra maskinen 38—45 m, med den senare 41—85 m. i timmen till omkr. 1 m. djup, allt efter som jorden var fri från eller besvärad av stenar. (Meddel. N:r 62 fr. Redskapsprovn. anstalterna.)

Dikeskrok. Se Rörkrok.

Dikeslag, arbetslag för dikning. Dikning utföres helst på ackord med varje arbetare för sig, men där grövre stenar eller stubbar, för vars avlägsnande mer än en mans kraft behöves förekomma, är lämpligt att 2 eller flera man bilda arbetslag.

Dikesplog. Se Dikningsmaskin.

Dikesrenar böra tid efter annan avhackas och jorden uppkastas på fältets yta, för att de ej må växa i höjd och hindra ytvattnet att avrinna till diket. Borthackningen, som lämpligen sker i samband med trädesarbetet, bör ske på hösten, för att torvorna må luckras och kunna inblandas i åkerjorden vid vårbruket. Genom borthackningen avlägsnas den härd för ogräs, skadesvampar och insekter, varifrån de spridas över fälten. Gräset på d. bör årligen avslås tidigt för att hindra denna spridning.

Dikesrensning. Öppna diken böra så ofta det synes behövligt upprensas, så att deras avledningsförmåga ej minskas samt så att i dem utmynnande täckdikesögon ej igenslammas. Detta arbete utföres vanligen i samband med jordens trädning men behöver ofta utföras vart eller vartannat år i avloppen. Upprensningen bör huvudsakligen avse bottenrännan, men däremot är oftast obehövligt eller t. o. m. skadligt att avskära den grästorva, som bildats på sidoväggarna, vilken gör gagn genom att binda jorden och hindra dess nedrasande. Slänten bör därför befrias endast från lös jord och buskar, som helst uppryckas med rötterna.

Dikesrör för täckdikning bruka vara ungefär 30 cm. långa, den inre diametern omkring 40, 50, 75, 100 eller 150 mm. ($1\,^{1}/_{2}$, 2, 3, 4, eller 6 tum) och väggarnas tjocklek tilltagande med diametern men ej under 1 cm. De tillverkas vanligen av lerbruk med lämplig sandinblandning och böra vara hårt brända utan att dock hava sintrat, så att de blivit krokiga. Löst brända rör äro mindre hållbara och sönderfalla i jorden lättare än hårdbrända, vilka vid slag giva en klar klang. Leran, varav de tillverkas, bör vara fri från kalkstenar, emedan dessa vid bränningen övergå till osläckt kalk, som vid beröring med vatten i jorden sväller och spränger rören.

Dikesrör gjutas även av cementbruk. Dylika rör böra ej användas på jord, som, ss. ofta mossjord gör, innehåller fria syror, vilka upplösa cementbruket.

Dikesskopa, ett rännformigt verktyg i ändan på ett långt skaft, användes för formning och upprensning av den runda bottenrännan i täckdikningen. Se Dikning.

Dikesspade. Se Spade.

Dikesöga. Se Dikning.

Dikning har till ändamål att uppfånga och avleda på markytan och i jorden inom växternas näringsrymd framrinnande eller stående vatten samt att därigenom sänka grundvattenytan till ett för växterna lämpligt djup och sålunda åstadkomma en för jordens bearbetning och växternas kraftiga utveckling gynnsam fuktighet.

Fördelar av d. En ändamålsenlig d. medför följande fördelar. Jordens upptorkning på våren och efter regn påskyndas, så att bearbetnings- och växttiden förlänges. Jordens förmåga att upptaga vatten ökas, och därmed minskas dess benägenhet att hopslammas. Jordens uttorkning framkallar i henne ett nät av sprickor, genom vilka luftens inträngande befordras. Genom den minskade fuktigheten avtager även vattenavdunstningen från ytan och därmed följande värmeförlust. På grund av dessa förändringar blir jorden varmare och mer genomluftad, varigenom multning, vittring och övriga omsättningar främjas, genom vilka det tillgängliga växtnäringsförrådet frigöres, växtrötterna kunna nedtränga djupare och få en rikare utgrening samt bearbetningen och ogräsets bekämpande underlättas. D. har därför i regel till följd jämnare, ökade skördar och underlättad bearbetning av jorden.

Offentliga åtgärder för främjande av d. ha vidtagits dels genom lagstiftning (se Arrende, Torrläggning), dels genom att tillhandahålla sakkunnigt biträde (se Lantbruksingenjör, Konsulent, Dikningsförman) samt dels genom ekonomiskt understöd (se Avdikningsanslag, Odlingslånefond, Täckdikningslånefond).

Dikningens ståndpunkt. Ehuru bestämda uppgifter om dikningens omfattning i Sverige saknas, är visst, att den är mycket försummad och, där den finnes, ofta utförd på mindre tillfredsställande sätt. Särskilt är torrläggningens djup ofta otillfredsställande.

Dikessystem. Alla diken böra bilda ett sammanhängande helt, så lagda att vattnet kan på kortaste väg och tid avledas, utan att jorden blir onödigt mycket sönderstyckad eller för fältarbetena olämpliga ägofigurer bildas. D. kan vara dels öppen, dels täckt.

I. Öppen dikning.

Denna är billigare än den täckta men är i flera avseenden mindre fördelaktig. De öppna dikena borttaga mycket jord, vanligen minst 8—10%, mer ju djupare de äro, och sönderstycka jorden, om de läggas så tätt, att önskvärt torrläggningsdjup ernås, vilket därför ock sällan blir fallet; de äro hinderliga vid bearbetningen, och deras kanter utgöra härdar, från vilka skadliga djur, ogräs och svampar

knivar samt avjämnar medelst en släpsko dikesbotten, vilkens fall vid dikets uppkörning kan noga avpassas efter i förväg utsatta avvägda sikten, s. k. flukter. Vid provning upptogs med den förra maskinen 38—45 m, med den senare 41—85 m. i timmen till omkr. 1 m. djup, allt efter som jorden var fri från eller besvärad av stenar. (Meddel. N:r 62 fr. Redskapsprovn. anstalterna.)

Dikeskrok. Se Rörkrok.

Dikeslag, arbetslag för dikning. Dikning utföres helst på ackord med varje arbetare för sig, men där grövre stenar eller stubbar, för vars avlägsnande mer än en mans kraft behöves förekomma, är lämpligt att 2 eller flera man bilda arbetslag.

Dikesplog. Se Dikningsmaskin.

Dikesrenar böra tid efter annan avhackas och jorden uppkastas på fältets yta, för att de ej må växa i höjd och hindra ytvattnet att avrinna till diket. Borthackningen, som lämpligen sker i samband med trädesarbetet, bör ske på hösten, för att torvorna må luckras och kunna inblandas i åkerjorden vid vårbruket. Genom borthackningen avlägsnas den härd för ogräs, skadesvampar och insekter, varifrån de spridas över fälten. Gräset på d. bör årligen avslås tidigt för att hindra denna spridning.

Dikesrensning. Öppna diken böra så ofta det synes behövligt upprensas, så att deras avledningsförmåga ej minskas samt så att i dem utmynnande täckdikesögon ej igenslammas. Detta arbete utföres vanligen i samband med jordens trädning men behöver ofta utföras vart eller vartannat år i avloppen. Upprensningen bör huvudsakligen avse bottenrännan, men däremot är oftast obehövligt eller t. o. m. skadligt att avskära den grästorva, som bildats på sidoväggarna, vilken gör gagn genom att binda jorden och hindra dess nedrasande. Slänten bör därför befrias endast från lös jord och buskar, som helst uppryckas med rötterna.

Dikesrör för täckdikning bruka vara ungefär 30 cm. långa, den inre diametern omkring 40, 50, 75, 100 eller 150 mm. ($1\,^{1}/_{2}$, 2, 3, 4, eller 6 tum) och väggarnas tjocklek tilltagande med diametern men ej under 1 cm. De tillverkas vanligen av lerbruk med lämplig sandinblandning och böra vara hårt brända utan att dock hava sintrat, så att de blivit krokiga. Löst brända rör äro mindre hållbara och sönderfalla i jorden lättare än hårdbrända, vilka vid slag giva en klar klang. Leran, varav de tillverkas, bör vara fri från kalkstenar, emedan dessa vid bränningen övergå till osläckt kalk, som vid beröring med vatten i jorden sväller och spränger rören.

Dikesrör gjutas även av cementbruk. Dylika rör böra ej användas på jord, som, ss. ofta mossjord gör, innehåller fria syror, vilka upplösa cementbruket.

Dikesskopa, ett rännformigt verktyg i ändan på ett långt skaft, användes för formning och upprensning av den runda bottenrännan i täckdikningen. Se Dikning.

Dikesspade. Se Spade.

Dikesöga. Se Dikning.

Dikning har till ändamål att uppfånga och avleda på markytan och i jorden inom växternas näringsrymd framrinnande eller stående vatten samt att därigenom sänka grundvattenytan till ett för växterna lämpligt djup och sålunda åstadkomma en för jordens bearbetning och växternas kraftiga utveckling gynnsam fuktighet.

Fördelar av d. En ändamålsenlig d. medför följande fördelar. Jordens upptorkning på våren och efter regn påskyndas, så att bearbetnings- och växttiden förlänges. Jordens förmåga att upptaga vatten ökas, och därmed minskas dess benägenhet att hopslammas. Jordens uttorkning framkallar i henne ett nät av sprickor, genom vilka luftens inträngande befordras. Genom den minskade fuktigheten avtager även vattenavdunstningen från ytan och därmed följande värmeförlust. På grund av dessa förändringar blir jorden varmare och mer genomluftad, varigenom multning, vittring och övriga omsättningar främjas, genom vilka det tillgängliga växtnäringsförrådet frigöres, växtrötterna kunna nedtränga djupare och få en rikare utgrening samt bearbetningen och ogräsets bekämpande underlättas. D. har därför i regel till följd jämnare, ökade skördar och underlättad bearbetning av jorden.

Offentliga åtgärder för främjande av d. ha vidtagits dels genom lagstiftning (se Arrende, Torrläggning), dels genom att tillhandahålla sakkunnigt biträde (se Lantbruksingenjör,

Konsulent, Dikningsförman) samt dels genom ekonomiskt understöd (se Avdikningsanslag, Odlingslånefond, Täckdikningslånefond).

Dikningens ståndpunkt. Ehuru bestämda uppgifter om dikningens omfattning i Sverige saknas, är visst, att den är mycket försummad och, där den finnes, ofta utförd på mindre tillfredsställande sätt. Särskilt är torrläggningens djup ofta otillfredsställande.

Dikessystem. Alla diken böra bilda ett sammanhängande helt, så lagda att vattnet kan på kortaste väg och tid avledas, utan att jorden blir onödigt mycket sönderstyckad eller för fältarbetena olämpliga ägofigurer bildas. D. kan vara dels öppen, dels täckt.

I. Öppen dikning.

Denna är billigare än den täckta men är i flera avseenden mindre fördelaktig. De öppna dikena borttaga mycket jord, vanligen minst 8—10%, mer ju djupare de äro, och sönderstycka jorden, om de läggas så tätt, att önskvärt torrläggningsdjup ernås, vilket därför ock sällan blir fallet; de äro hinderliga vid bearbetningen, och deras kanter utgöra härdar, från vilka skadliga djur, ogräs och svampar

knivar samt avjämnar medelst en släpsko dikesbotten, vilkens fall vid dikets uppkörning kan noga avpassas efter i förväg utsatta avvägda sikten, s. k. flukter. Vid provning upptogs med den förra maskinen 38—45 m, med den senare 41—85 m. i timmen till omkr. 1 m. djup, allt efter som jorden var fri från eller besvärad av stenar. (Meddel. N:r 62 fr. Redskapsprovn. anstalterna.)

Dikeskrok. Se Rörkrok.

Dikeslag, arbetslag för dikning. Dikning utföres helst på ackord med varje arbetare för sig, men där grövre stenar eller stubbar, för vars avlägsnande mer än en mans kraft behöves förekomma, är lämpligt att 2 eller flera man bilda arbetslag.

Dikesplog. Se Dikningsmaskin.

Dikesrenar böra tid efter annan avhackas och jorden uppkastas på fältets yta, för att de ej må växa i höjd och hindra ytvattnet att avrinna till diket. Borthackningen, som lämpligen sker i samband med trädesarbetet, bör ske på hösten, för att torvorna må luckras och kunna inblandas i åkerjorden vid vårbruket. Genom borthackningen avlägsnas den härd för ogräs, skadesvampar och insekter, varifrån de spridas över fälten. Gräset på d. bör årligen avslås tidigt för att hindra denna spridning.

Dikesrensning. Öppna diken böra så ofta det synes behövligt upprensas, så att deras avledningsförmåga ej minskas samt så att i dem utmynnande täckdikesögon ej igenslammas. Detta arbete utföres vanligen i samband med jordens trädning men behöver ofta utföras vart eller vartannat år i avloppen. Upprensningen bör huvudsakligen avse bottenrännan, men däremot är oftast obehövligt eller t. o. m. skadligt att avskära den grästorva, som bildats på sidoväggarna, vilken gör gagn genom att binda jorden och hindra dess nedrasande. Slänten bör därför befrias endast från lös jord och buskar, som helst uppryckas med rötterna.

Dikesrör för täckdikning bruka vara ungefär 30 cm. långa, den inre diametern omkring 40, 50, 75, 100 eller 150 mm. (1 $^{1}/_{2}$, 2, 3, 4, eller 6 tum) och väggarnas tjocklek tilltagande med diametern men ej under 1 cm. De tillverkas vanligen av lerbruk med lämplig sandinblandning och böra vara hårt brända utan att dock hava sintrat, så att de blivit krokiga. Löst brända rör äro mindre hållbara och sönderfalla i jorden lättare än hårdbrända, vilka vid slag giva en klar klang. Leran, varav de tillverkas, bör vara fri från kalkstenar, emedan dessa vid bränningen övergå till osläckt kalk, som vid beröring med vatten i jorden sväller och spränger rören.

Dikesrör gjutas även av cementbruk. Dylika rör böra ej användas på jord, som, ss. ofta mossjord gör, innehåller fria syror, vilka upplösa cementbruket.

Dikesskopa, ett rännformigt verktyg i ändan på ett långt skaft, användes för formning och upprensning av den runda bottenrännan i täckdikningen. Se Dikning.

Dikesspade. Se Spade.

Dikesöga. Se Dikning.

Dikning har till ändamål att uppfånga och avleda på markytan och i jorden inom växternas näringsrymd framrinnande eller stående vatten samt att därigenom sänka grundvattenytan till ett för växterna lämpligt djup och sålunda åstadkomma en för jordens bearbetning och växternas kraftiga utveckling gynnsam fuktighet.

Fördelar av d. En ändamålsenlig d. medför följande fördelar. Jordens upptorkning på våren och efter regn påskyndas, så att bearbetnings- och växttiden förlänges. Jordens förmåga att upptaga vatten ökas, och därmed minskas dess benägenhet att hopslammas. Jordens uttorkning framkallar i henne ett nät av sprickor, genom vilka luftens inträngande befordras. Genom den minskade fuktigheten avtager även vattenavdunstningen från ytan och därmed följande värmeförlust. På grund av dessa förändringar blir jorden varmare och mer genomluftad, varigenom multning, vittring och övriga omsättningar främjas, genom vilka det tillgängliga växtnäringsförrådet frigöres, växtrötterna kunna nedtränga djupare och få en rikare utgrening samt bearbetningen och ogräsets bekämpande underlättas. D. har därför i regel till följd jämnare, ökade skördar och underlättad bearbetning av jorden.

Offentliga åtgärder för främjande av d. ha vidtagits dels genom lagstiftning (se Arrende, Torrläggning), dels genom att tillhandahålla sakkunnigt biträde (se Lantbruksingenjör, Konsulent, Dikningsförman) samt dels genom ekonomiskt understöd (se Avdikningsanslag, Odlingslånefond, Täckdikningslånefond).

Dikningens ståndpunkt. Ehuru bestämda uppgifter om dikningens omfattning i Sverige saknas, är visst, att den är mycket försummad och, där den finnes, ofta utförd på mindre tillfredsställande sätt. Särskilt är torrläggningens djup ofta otillfredsställande.

Dikessystem. Alla diken böra bilda ett sammanhängande helt, så lagda att vattnet kan på kortaste väg och tid avledas, utan att jorden blir onödigt mycket sönderstyckad eller för fältarbetena olämpliga ägofigurer bildas. D. kan vara dels öppen, dels täckt.

I. Öppen dikning.

Denna är billigare än den täckta men är i flera avseenden mindre fördelaktig. De öppna dikena borttaga mycket jord, vanligen minst 8—10%, mer ju djupare de äro, och sönderstycka jorden, om de läggas så tätt, att önskvärt torrläggningsdjup ernås, vilket därför ock sällan blir fallet; de äro hinderliga vid bearbetningen, och deras kanter utgöra härdar, från vilka skadliga djur, ogräs och svampar

knivar samt avjämnar medelst en släpsko dikesbotten, vilkens fall vid dikets uppkörning kan noga avpassas efter i förväg utsatta avvägda sikten, s. k. flukter. Vid provning upptogs med den förra maskinen 38—45 m, med den senare 41—85 m. i timmen till omkr. 1 m. djup, allt efter som jorden var fri från eller besvärad av stenar. (Meddel. N:r 62 fr. Redskapsprovn. anstalterna.)

Dikeskrok. Se Rörkrok.

Dikeslag, arbetslag för dikning. Dikning utföres helst på ackord med varje arbetare för sig, men där grövre stenar eller stubbar, för vars avlägsnande mer än en mans kraft behöves förekomma, är lämpligt att 2 eller flera man bilda arbetslag.

Dikesplog. Se Dikningsmaskin.

Dikesrenar böra tid efter annan avhackas och jorden uppkastas på fältets yta, för att de ej må växa i höjd och hindra ytvattnet att avrinna till diket. Borthackningen, som lämpligen sker i samband med trädesarbetet, bör ske på hösten, för att torvorna må luckras och kunna inblandas i åkerjorden vid vårbruket. Genom borthackningen avlägsnas den härd för ogräs, skadesvampar och insekter, varifrån de spridas över fälten. Gräset på d. bör årligen avslås tidigt för att hindra denna spridning.

Dikesrensning. Öppna diken böra så ofta det synes behövligt upprensas, så att deras avledningsförmåga ej minskas samt så att i dem utmynnande täckdikesögon ej igenslammas. Detta arbete utföres vanligen i samband med jordens trädning men behöver ofta utföras vart eller vartannat år i avloppen. Upprensningen bör huvudsakligen avse bottenrännan, men däremot är oftast obehövligt eller t. o. m. skadligt att avskära den grästorva, som bildats på sidoväggarna, vilken gör gagn genom att binda jorden och hindra dess nedrasande. Slänten bör därför befrias endast från lös jord och buskar, som helst uppryckas med rötterna.

Dikesrör för täckdikning bruka vara ungefär 30 cm. långa, den inre diametern omkring 40, 50, 75, 100 eller 150 mm. (1 $^{1}/_{2}$, 2, 3, 4, eller 6 tum) och väggarnas tjocklek tilltagande med diametern men ej under 1 cm. De tillverkas vanligen av lerbruk med lämplig sandinblandning och böra vara hårt brända utan att dock hava sintrat, så att de blivit krokiga. Löst brända rör äro mindre hållbara och sönderfalla i jorden lättare än hårdbrända, vilka vid slag giva en klar klang. Leran, varav de tillverkas, bör vara fri från kalkstenar, emedan dessa

vid bränningen övergå till osläckt kalk, som vid beröring med vatten i jorden sväller och spränger rören.

Dikesrör gjutas även av cementbruk. Dylika rör böra ej användas på jord, som, ss. ofta mossjord gör, innehåller fria syror, vilka upplösa cementbruket.

Dikesskopa, ett rännformigt verktyg i ändan på ett långt skaft, användes för formning och upprensning av den runda bottenrännan i täckdikningen. Se Dikning.

Dikesspade. Se Spade.

Dikesöga. Se Dikning.

Dikning har till ändamål att uppfånga och avleda på markytan och i jorden inom växternas näringsrymd framrinnande eller stående vatten samt att därigenom sänka grundvattenytan till ett för växterna lämpligt djup och sålunda åstadkomma en för jordens bearbetning och växternas kraftiga utveckling gynnsam fuktighet.

Fördelar av d. En ändamålsenlig d. medför följande fördelar. Jordens upptorkning på våren och efter regn påskyndas, så att bearbetnings- och växttiden förlänges. Jordens förmåga att upptaga vatten ökas, och därmed minskas dess benägenhet att hopslammas. Jordens uttorkning framkallar i henne ett nät av sprickor, genom vilka luftens inträngande befordras. Genom den minskade fuktigheten avtager även vattenavdunstningen från ytan och därmed följande värmeförlust. På grund av dessa förändringar blir jorden varmare och mer genomluftad, varigenom multning, vittring och övriga omsättningar främjas, genom vilka det tillgängliga växtnäringsförrådet frigöres, växtrötterna kunna nedtränga djupare och få en rikare utgrening samt bearbetningen och ogräsets bekämpande underlättas. D. har därför i regel till följd jämnare, ökade skördar och underlättad bearbetning av jorden.

Offentliga åtgärder för främjande av d. ha vidtagits dels genom lagstiftning (se Arrende, Torrläggning), dels genom att tillhandahålla sakkunnigt biträde (se Lantbruksingenjör, Konsulent, Dikningsförman) samt dels genom ekonomiskt understöd (se Avdikningsanslag, Odlingslånefond, Täckdikningslånefond).

Dikningens ståndpunkt. Ehuru bestämda uppgifter om dikningens omfattning i Sverige saknas, är visst, att den är mycket försummad och, där den finnes, ofta utförd på mindre tillfredsställande sätt. Särskilt är torrläggningens djup ofta otillfredsställande.

Dikessystem. Alla diken böra bilda ett sammanhängande helt, så lagda att vattnet kan på kortaste väg och tid avledas, utan att jorden blir onödigt mycket sönderstyckad eller för fältarbetena olämpliga ägofigurer bildas. D. kan vara dels öppen, dels täckt.

I. Öppen dikning.

Denna är billigare än den täckta men är i flera avseenden mindre fördelaktig. De öppna dikena borttaga mycket jord, vanligen minst 8—10%, mer ju djupare de äro, och sönderstycka jorden, om de läggas så tätt, att önskvärt torrläggningsdjup ernås, vilket därför ock sällan blir fallet; de äro hinderliga vid bearbetningen, och deras kanter utgöra härdar, från vilka skadliga djur, ogräs och svampar

knivar samt avjämnar medelst en släpsko dikesbotten, vilkens fall vid dikets uppkörning kan noga avpassas efter i förväg utsatta avvägda sikten, s. k. flukter. Vid provning upptogs med den förra maskinen 38—45 m, med den senare 41—85 m. i timmen till omkr. 1 m. djup, allt efter som jorden var fri från eller besvärad av stenar. (Meddel. N:r 62 fr. Redskapsprovn. anstalterna.)

Dikeskrok. Se Rörkrok.

Dikeslag, arbetslag för dikning. Dikning utföres helst på ackord med varje arbetare för sig, men där grövre stenar eller stubbar, för vars avlägsnande mer än en mans kraft behöves förekomma, är lämpligt att 2 eller flera man bilda arbetslag.

Dikesplog. Se Dikningsmaskin.

Dikesrenar böra tid efter annan avhackas och jorden uppkastas på fältets yta, för att de ej må växa i höjd och hindra ytvattnet att avrinna till diket. Borthackningen, som lämpligen sker i samband med trädesarbetet, bör ske på hösten, för att torvorna må luckras och kunna inblandas i åkerjorden vid vårbruket. Genom borthackningen avlägsnas den härd för ogräs, skadesvampar och insekter, varifrån de spridas över fälten. Gräset på d. bör årligen avslås tidigt för att hindra denna spridning.

Dikesrensning. Öppna diken böra så ofta det synes behövligt upprensas, så att deras avledningsförmåga ej minskas samt så att i dem utmynnande täckdikesögon ej igenslammas. Detta arbete utföres vanligen i samband med jordens trädning men behöver ofta utföras vart eller vartannat år i avloppen. Upprensningen bör huvudsakligen avse bottenrännan, men däremot är oftast obehövligt eller t. o. m. skadligt att avskära den grästorva, som bildats på sidoväggarna, vilken gör gagn genom att binda jorden och hindra dess nedrasande. Slänten bör därför befrias endast från lös jord och buskar, som helst uppryckas med rötterna.

Dikesrör för täckdikning bruka vara ungefär 30 cm. långa, den inre diametern omkring 40, 50, 75, 100 eller 150 mm. ($1\frac{1}{2}$, 2, 3, 4, eller 6 tum) och väggarnas tjocklek tilltagande med diametern men ej under 1 cm. De tillverkas vanligen av lerbruk med lämplig sandinblandning och böra vara hårt brända utan att dock hava sintrat, så att de blivit krokiga. Löst brända rör äro mindre hållbara och sönderfalla i jorden lättare än hårdbrända, vilka vid slag giva en klar klang. Leran, varav de tillverkas, bör vara fri från kalkstenar, emedan dessa

vid bränningen övergå till osläckt kalk, som vid beröring med vatten i jorden sväller och spränger rören.

Dikesrör gjutas även av cementbruk. Dylika rör böra ej användas på jord, som, ss. ofta mossjord gör, innehåller fria syror, vilka upplösa cementbruket.

Dikesskopa, ett rännformigt verktyg i ändan på ett långt skaft, användes för formning och upprensning av den runda bottenrännan i täckdikningen. Se Dikning.

Dikesspade. Se Spade.

Dikesöga. Se Dikning.

Dikning har till ändamål att uppfånga och avleda på markytan och i jorden inom växternas näringsrymd framrinnande eller stående vatten samt att därigenom sänka grundvattenytan till ett för växterna lämpligt djup och sålunda åstadkomma en för jordens bearbetning och växternas kraftiga utveckling gynnsam fuktighet.

Fördelar av d. En ändamålsenlig d. medför följande fördelar. Jordens upptorkning på våren och efter regn påskyndas, så att bearbetnings- och växttiden förlänges. Jordens förmåga att upptaga vatten ökas, och därmed minskas dess benägenhet att hopslammas. Jordens uttorkning framkallar i henne ett nät av sprickor, genom vilka luftens inträngande befordras. Genom den minskade fuktigheten avtager även vattenavdunstningen från ytan och därmed följande värmeförlust. På grund av dessa förändringar blir jorden varmare och mer genomluftad, varigenom multning, vittring och övriga omsättningar främjas, genom vilka det tillgängliga växtnäringsförrådet frigöres, växtrötterna kunna nedtränga djupare och få en rikare utgrening samt bearbetningen och ogräsets bekämpande underlättas. D. har därför i regel till följd jämnare, ökade skördar och underlättad bearbetning av jorden.

Offentliga åtgärder för främjande av d. ha vidtagits dels genom lagstiftning (se Arrende, Torrläggning), dels genom att tillhandahålla sakkunnigt biträde (se Lantbruksingenjör, Konsulent, Dikningsförman) samt dels genom ekonomiskt understöd (se Avdikningsanslag, Odlingslånefond, Täckdikningslånefond).

Dikningens ståndpunkt. Ehuru bestämda uppgifter om dikningens omfattning i Sverige saknas, är visst, att den är mycket försummad och, där den finnes, ofta utförd på mindre tillfredsställande sätt. Särskilt är torrläggningens djup ofta otillfredsställande.

Dikessystem. Alla diken böra bilda ett sammanhängande helt, så lagda att vattnet kan på kortaste väg och tid avledas, utan att jorden blir onödigt mycket sönderstyckad eller för fältarbetena olämpliga ägofigurer bildas. D. kan vara dels öppen, dels täckt.

I. Öppen dikning.

Denna är billigare än den täckta men är i flera avseenden mindre fördelaktig. De öppna dikena borttaga mycket jord, vanligen minst 8—10%, mer ju djupare de äro, och sönderstycka jorden, om de läggas så tätt, att önskvärt torrläggningsdjup ernås, vilket därför ock sällan blir fallet; de äro hinderliga vid bearbetningen, och deras kanter utgöra härdar, från vilka skadliga djur, ogräs och svampar

knivar samt avjämnar medelst en släpsko dikesbotten, vilkens fall vid dikets uppkörning kan noga avpassas efter i förväg utsatta avvägda sikten, s. k. flukter. Vid provning upptogs med den förra maskinen 38—45 m, med den senare 41—85 m. i timmen till omkr. 1 m. djup, allt efter som jorden var fri från eller besvärad av stenar. (Meddel. N:r 62 fr. Redskapsprovn. anstalterna.)

Dikeskrok. Se Rörkrok.

Dikeslag, arbetslag för dikning. Dikning utföres helst på ackord med varje arbetare för sig, men där grövre stenar eller stubbar, för vars avlägsnande mer än en mans kraft behöves förekomma, är lämpligt att 2 eller flera man bilda arbetslag.

Dikesplog. Se Dikningsmaskin.

Dikesrenar böra tid efter annan avhackas och jorden uppkastas på fältets yta, för att de ej må växa i höjd och hindra ytvattnet att avrinna till diket. Borthackningen, som lämpligen sker i samband med trädesarbetet, bör ske på hösten, för att torvorna må luckras och kunna inblandas i åkerjorden vid vårbruket. Genom borthackningen avlägsnas den härd för ogräs, skadesvampar och insekter, varifrån de spridas över fälten. Gräset på d. bör årligen avslås tidigt för att hindra denna spridning.

Dikesrensning. Öppna diken böra så ofta det synes behövligt upprensas, så att deras avledningsförmåga ej minskas samt så att i dem utmynnande täckdikesögon ej igenslammas. Detta arbete utföres vanligen i samband med jordens trädning men behöver ofta utföras vart eller vartannat år i avloppen. Upprensningen bör huvudsakligen avse bottenrännan, men däremot är oftast obehövligt eller t. o. m. skadligt att avskära den grästorva, som bildats på sidoväggarna, vilken gör gagn genom att binda jorden och hindra dess nedrasande. Slänten bör därför befrias endast från lös jord och buskar, som helst uppryckas med rötterna.

Dikesrör för täckdikning bruka vara ungefär 30 cm. långa, den inre diametern omkring 40, 50, 75, 100 eller 150 mm. ($1\,^{1}/_{2}$, 2, 3, 4, eller 6 tum) och väggarnas tjocklek tilltagande med diametern men ej under 1 cm. De tillverkas vanligen av lerbruk med lämplig sandinblandning och böra vara hårt brända utan att dock hava sintrat, så att de blivit krokiga. Löst brända rör äro mindre hållbara och sönderfalla i jorden lättare än hårdbrända, vilka vid slag giva en klar klang. Leran, varav de tillverkas, bör vara fri från kalkstenar, emedan dessa vid bränningen övergå till osläckt kalk, som vid beröring med vatten i jorden sväller och spränger rören.

Dikesrör gjutas även av cementbruk. Dylika rör böra ej användas på jord, som, ss. ofta mossjord gör, innehåller fria syror, vilka upplösa cementbruket.

Dikesskopa, ett rännformigt verktyg i ändan på ett långt skaft, användes för formning och upprensning av den runda bottenrännan i täckdikningen. Se Dikning.

Dikesspade. Se Spade.

Dikesöga. Se Dikning.

Dikning har till ändamål att uppfånga och avleda på markytan och i jorden inom växternas näringsrymd framrinnande eller stående vatten samt att därigenom sänka grundvattenytan till ett för växterna lämpligt djup och sålunda åstadkomma en för jordens bearbetning och växternas kraftiga utveckling gynnsam fuktighet.

Fördelar av d. En ändamålsenlig d. medför följande fördelar. Jordens upptorkning på våren och efter regn påskyndas, så att bearbetnings- och växttiden förlänges. Jordens förmåga att upptaga vatten ökas, och därmed minskas dess benägenhet att hopslammas. Jordens uttorkning framkallar i henne ett nät av sprickor, genom vilka luftens inträngande befordras. Genom den minskade fuktigheten avtager även vattenavdunstningen från ytan och därmed följande värmeförlust. På grund av dessa förändringar blir jorden varmare och mer genomluftad, varigenom multning, vittring och övriga omsättningar främjas, genom vilka det tillgängliga växtnäringsförrådet frigöres, växtrötterna kunna nedtränga djupare och få en rikare utgrening samt bearbetningen och ogräsets bekämpande underlättas. D. har därför i regel till följd jämnare, ökade skördar och underlättad bearbetning av jorden.

Offentliga åtgärder för främjande av d. ha vidtagits dels genom lagstiftning (se Arrende, Torrläggning), dels genom att tillhandahålla sakkunnigt biträde (se Lantbruksingenjör, Konsulent, Dikningsförman) samt dels genom ekonomiskt understöd (se Avdikningsanslag, Odlingslånefond, Täckdikningslånefond).

Dikningens ståndpunkt. Ehuru bestämda uppgifter om dikningens omfattning i Sverige saknas, är visst, att den är mycket försummad och, där den finnes, ofta utförd på mindre tillfredsställande sätt. Särskilt är torrläggningens djup ofta otillfredsställande.

Dikessystem. Alla diken böra bilda ett sammanhängande helt, så lagda att vattnet kan på kortaste väg och tid avledas, utan att jorden blir onödigt mycket sönderstyckad eller för fältarbetena olämpliga ägofigurer bildas. D. kan vara dels öppen, dels täckt.

I. Öppen dikning.

Denna är billigare än den täckta men är i flera avseenden mindre fördelaktig. De öppna dikena borttaga mycket jord, vanligen minst 8—10%, mer ju djupare de äro, och sönderstycka jorden, om de läggas så tätt, att önskvärt torrläggningsdjup ernås, vilket därför ock sällan blir fallet; de äro hinderliga vid bearbetningen, och deras kanter utgöra härdar, från vilka skadliga djur, ogräs och svampar

knivar samt avjämnar medelst en släpsko dikesbotten, vilkens fall vid dikets uppkörning kan noga avpassas efter i förväg utsatta avvägda sikten, s. k. flukter. Vid provning upptogs med den förra maskinen 38—45 m, med den senare 41—85 m. i timmen till omkr. 1 m. djup, allt efter som jorden var fri från eller besvärad av stenar. (Meddel. N:r 62 fr. Redskapsprovn. anstalterna.)

Dikeskrok. Se Rörkrok.

Dikeslag, arbetslag för dikning. Dikning utföres helst på ackord med varje arbetare för sig, men där grövre stenar eller stubbar, för vars avlägsnande mer än en mans kraft behöves förekomma, är lämpligt att 2 eller flera man bilda arbetslag.

Dikesplog. Se Dikningsmaskin.

Dikesrenar böra tid efter annan avhackas och jorden uppkastas på fältets yta, för att de ej må växa i höjd och hindra ytvattnet att avrinna till diket. Borthackningen, som lämpligen sker i samband med trädesarbetet, bör ske på hösten, för att torvorna må luckras och kunna inblandas i åkerjorden vid vårbruket. Genom borthackningen avlägsnas den härd för ogräs, skadesvampar och insekter, varifrån de spridas över fälten. Gräset på d. bör årligen avslås tidigt för att hindra denna spridning.

Dikesrensning. Öppna diken böra så ofta det synes behövligt upprensas, så att deras avledningsförmåga ej minskas samt så att i dem utmynnande täckdikesögon ej igenslammas. Detta arbete utföres vanligen i samband med jordens trädning men behöver ofta utföras vart eller vartannat år i avloppen. Upprensningen bör huvudsakligen avse bottenrännan, men däremot är oftast obehövligt eller t. o. m. skadligt att avskära den grästorva, som bildats på sidoväggarna, vilken gör gagn genom att binda jorden och hindra dess nedrasande. Slänten bör därför befrias endast från lös jord och buskar, som helst uppryckas med rötterna.

Dikesrör för täckdikning bruka vara ungefär 30 cm. långa, den inre diametern omkring 40, 50, 75, 100 eller 150 mm. ($1\,^{1}/_{2}$, 2, 3, 4, eller 6 tum) och väggarnas tjocklek tilltagande med diametern men ej under 1 cm. De tillverkas vanligen av lerbruk med lämplig sandinblandning och böra vara hårt brända utan att dock hava sintrat, så att de blivit krokiga. Löst brända rör äro mindre hållbara och sönderfalla i jorden lättare än hårdbrända, vilka vid slag giva en klar klang. Leran, varav de tillverkas, bör vara fri från kalkstenar, emedan dessa vid bränningen övergå till osläckt kalk, som vid beröring med vatten i jorden sväller och spränger rören.

Dikesrör gjutas även av cementbruk. Dylika rör böra ej användas på jord, som, ss. ofta mossjord gör, innehåller fria syror, vilka upplösa cementbruket.

Dikesskopa, ett rännformigt verktyg i ändan på ett långt skaft, användes för formning och upprensning av den runda bottenrännan i täckdikningen. Se Dikning.

Dikesspade. Se Spade.

Dikesöga. Se Dikning.

Dikning har till ändamål att uppfånga och avleda på markytan och i jorden inom växternas näringsrymd framrinnande eller stående vatten samt att därigenom sänka grundvattenytan till ett för växterna lämpligt djup och sålunda åstadkomma en för jordens bearbetning och växternas kraftiga utveckling gynnsam fuktighet.

Fördelar av d. En ändamålsenlig d. medför följande fördelar. Jordens upptorkning på våren och efter regn påskyndas, så att bearbetnings- och växttiden förlänges. Jordens förmåga att upptaga vatten ökas, och därmed minskas dess benägenhet att hopslammas. Jordens uttorkning framkallar i henne ett nät av sprickor, genom vilka luftens inträngande befordras. Genom den minskade fuktigheten avtager även vattenavdunstningen från ytan och därmed följande värmeförlust. På grund av dessa förändringar blir jorden varmare och mer genomluftad, varigenom multning, vittring och övriga omsättningar främjas, genom vilka det tillgängliga växtnäringsförrådet frigöres, växtrötterna kunna nedtränga djupare och få en

rikare utgrening samt bearbetningen och ogräsets bekämpande underlättas. D. har därför i regel till följd jämnare, ökade skördar och underlättad bearbetning av jorden.

Offentliga åtgärder för främjande av d. ha vidtagits dels genom lagstiftning (se Arrende, Torrläggning), dels genom att tillhandahålla sakkunnigt biträde (se Lantbruksingenjör, Konsulent, Dikningsförman) samt dels genom ekonomiskt understöd (se Avdikningsanslag, Odlingslånefond, Täckdikningslånefond).

Dikningens ståndpunkt. Ehuru bestämda uppgifter om dikningens omfattning i Sverige saknas, är visst, att den är mycket försummad och, där den finnes, ofta utförd på mindre tillfredsställande sätt. Särskilt är torrläggningens djup ofta otillfredsställande.

Dikessystem. Alla diken böra bilda ett sammanhängande helt, så lagda att vattnet kan på kortaste väg och tid avledas, utan att jorden blir onödigt mycket sönderstyckad eller för fältarbetena olämpliga ägofigurer bildas. D. kan vara dels öppen, dels täckt.

I. Öppen dikning.

Denna är billigare än den täckta men är i flera avseenden mindre fördelaktig. De öppna dikena borttaga mycket jord, vanligen minst 8—10%, mer ju djupare de äro, och sönderstycka jorden, om de läggas så tätt, att önskvärt torrläggningsdjup ernås, vilket därför ock sällan blir fallet; de äro hinderliga vid bearbetningen, och deras kanter utgöra härdar, från vilka skadliga djur, ogräs och svampar

sprida sig till grödorna; de kräva ock regelbundet underhåll. Enbär öppen d. är därför mindre fullkomlig än i förening med täckdikning och kan förordas blott på av naturen väl torrlagd jord, där avledning blott av ytvatten behöves, samt där en tillfredsställande täckdikning av ett eller annat skäl ej kan åstadkommas eller den lätt skadas. Eljes bör den ej ifrågakomma annat än som förberedelse för täckdikning (se MossodlingKorrigering vid korrekturläsning: 'Mossodling' istället för 'Mossodlin').

Ett öppet dikessystem består av: 1. Back- eller laggdiken (b i fig. 1), vilka avgränsa fältet från kringliggande oodlad mark och upptaga därifrån kommande ytvatten samt ytliga källådror.

2. Avledningsdiken (c i fig. 1), vilka mottaga vattnet från laggdikena och diken inuti åkerstyckena, då sådana förekomma, samt leda till avloppet.

3. Avloppsdiket (a i fig. 1), vilket avför det samlade vattnet från fältet.

Stundom förekomma även:

4. Teg- eller landdiken (e i fig. 1), som upptaga vatten inom de av de förutnämnda dikena omgivna åkerstyckena; de böra börja inuti dessa, så långt från ovanför varande öppna dike, att väg för körning lämnas, samt utmynna i nedanför löpande öppna dike. Tegdikena böra läggas jämnlöpande, så att de dela åkerstycket i jämnbreda land eller tegar. Avståndet mellan avledningsdikena bör varaRättelse i boken: '. Avståndet mellan avledningsdikena bör vara' istället för 'med', efter markens genomsläpplighet, högst 150—200 m. bredd. Om avståndet mellan laggdiket och avloppet skulle bliva för långt, så att tegarna bliva fuktiga i sin nedre del, så avskäras dessa genom ett

5. avskärningsdike (d i fig. 1), som upptager vattnet från tegdikena i den ovanför varande delen och avleda detta till angränsande avledningsdiken, varefter tegdikena å nyo börja på en tegs avstånd från avskärningsdiket.

6. Spårdike eller ett tillfälligt grunt dike eller fåra för ytvattnets avledning förekom förr på odikad jord, men användes knappt numera.

Det är önskvärt, att de öppna dikena få en regelbunden anordning, så att de uppdela fältet i regelbundna, rätvinkliga och helst lika stora åkrar. Dikena måste dock, för att deras fall skall bliva jämnt, utan att djupare skärningar behöva förekomma, följa markens lutningsförhållanden, varigenom oregelbundenhet i åkerstyckenas form uppkommer med därav följande olägenheter, varemot den planlösa oregelbundenhet av dikenas anordning, som förr var vanlig, noga bör undvikas.

Öppna dikens djup göres för att spara jord och arbetskostnad vanligen så litet som möjligt, dock så att torrläggning till önskat djup vinnes och tillräckligt fall för vattnets avlopp uppstår. Grundast äro laggdikena, för vilkas ovan angivna ändamål ett djup av omkring 0.6 m. med 0.2 m. bottenbredd och 1.5 m. dagbredd är tillräckligt. Övriga öppna dikens djup göres ej större, än det nödiga fallet och den förekommande vattenmängden fordrar. Då större vattenmängder skola avföras, bestämmes avloppets mått enligt de grunder, som anförts under Avledning, och avrinningen kan vanligen beräknas till 1—2 sek.liter per hektar.

Fig. 1. Öppen avdikning å mosse.

Fallets storlek är vid små öppna diken av ringa betydelse och rättas efter markens naturliga lutning, men då markytan är vågrät, så att nödigt fall måste skaffas genom dikets fördjupning, bör detta i små diken göras omkring 1:1000 men kan i större avloppsgravar nedgå till 0.5:1000 eller än mindre.

Dikesväggarnas lutning plägar vara 1:1 i lera, men i lös sand och flytjord kan svagare lutning, t. ex. 1:1.5, vara behövlig. På sammanhängande torvjord kan brantare lutning, t. ex. 1:0.5, till en början användas, men då torven multnar, måste dikesväggarna planeras till normal lutning. I torrt grus kan en lutning av 1:0.75 användas och är vanlig vid skogsdikning.

Dikningsbeting. Se Arbetsmängd.

II. Täckdikning, dränering, förekom redan för 2,000 år sedan hos gamla tidens romare men råkade sedan i glömska och började ånyo användas först på 1700-talet och utbildades till sin nuvarande form i England i förra delen av 1800-talet. I Sverige infördes täckdikning på 1840-talet. Den har i hög grad bidragit till jordbrukets höjande i södra Sveriges jordbrukstrakter men ännu allt för litet kommit till användning i landets övriga delar. Inom de intill år 1918 lokalundersökta delarna av riket, motsvarande $^3/_4$ av rikets åkervidd, voro omkring 25 % täckdikade, och omkring 14,000 ha. beräknas årligen täckdikas. Endast genom denna d. kan en snabbt och kraftigt

verkande torrläggning åstadkommas och med d. förenade fördelar (se ovan) vinnas, särdeles därför att dessa diken verka även sedan markytan tjälat, varför tjälen nedtränger mindre djupt och förr går ur jorden.

Fig. 2. Skärning av diken med olika lutning.

Täckdikning ersätter ej fullt öppen d. utan fullständigar den genom lägg-, avlednings- och avloppsdiken vunna ofullständiga torrläggningen.

Täckdikningens art angives genom det i dikena nedlagda vattenledande materialet. Rördiken (fig. 3) äro de fullkomligaste, emedan de bilda en jämn ledning, genom vilken vattnet framrinner ohindrat så hastigt som betingas av ledningarnas fall, under det att det hindras i sitt lopp av ojämnheter i övriga slag av täckdiken, vilka dessutom hava långt mindre eller osäkrare varaktighet.

Fig. 3. Genomskärning av rördike.

Mest använda av dessa äro stång- eller gärdseldiken (fig. 4), i vilka ledningsmaterialet utgöres av stänger, helst kluvna, vilka antingen nedpackas till 3—4 lagers djup eller ock för virkesbesparings skull läggas till ett mindre antal med stöd av mellanlagda eller i kors ställda pinnar, så att vattnet kan framrinna under och mellan stängerna. För att förekomma ledningens förstoppning av nedrasande jord packas virket tätt och täckes med ett lager av vitmossa. Denna dikesfyllnad är ganska varaktig, om jorden är så våt, att virket ständigt är vattendränkt, och förtjänar att användas på kärr och mossar, där bottnen är så lös, att den icke erbjuder dikesrör ett säkert underlag. Däremot äro de alldeles förkastliga, där marken ej ständigt är blöt, ty virket multnar då fort, och ledningen råkar snart i olag.

Fig. 4. Gärdseldike.

I senare tid har man på mossar gjort ledningen av en glest hopspikad trumma av bräder eller bakar (se Sv. Mosskulturfören:s tidskrift 1911, sid. 237).

Stendiken (fig. 5 och 6) göras med användning av sten som vattenledande material; antingen bildas en täckt ränna av flata stenar, och däröver ett varv av småstenar eller ock fylles dikets botten till omkring 0.3 m. djup med småsten, mellan vilka vattnet kan framrinna. Även här skyddas ledningen för nedrasande jord genom pålagda vitmoss- eller grästorvor.

Ännu ofullkomligare dikesslag, som därför ej böra ifrågakomma, synnerligen som de äro mycket ovaraktiga, äro:

Risdiken med bottenfyllnad av packat ris (faskindiken) samt torvdiken, vilkas öppna bottenränna täckes av inpressade torra torvstycken, likasom tubulerade diken, vilka utgöras av en rörformig gång i jorden, åstadkommen med tubulator (se Dikesgrävningsmaskin).

Dylika ofullkomliga täckdikesslag hava använts huvudsakligen på grund av fyllningsmaterialets ringa kostnad i jämförelse med dikesrör, men denna besparing motväges av

mindre ledningsförmåga, kortare varaktighet och större grävningskostnad, emedan rör dikena fordra blott en smal bottenränna, avpassad efter rörens bredd, men de övriga dikena

måste hava en bottenbredd av omkring 30 cm. för att lämna utrymme åt den skrymmande bottenfyllnaden.

Fig. 5 och 6. Stendiken.

Dikessystem, se fig. 7. De täckdiken, som ersätta de öppna tegdikena och kallas sugdiken, böra, där ej särskilda omständigheter föranleda annan anordning, löpa parallellt med varandra, varför de även kallats parallelldiken. Vid stångdikning får ofta varje sådant för sig utmynna i närmaste öppna dike, men dessa utmynningar eller dikesögon komma lätt i olag, varför deras antal inskränks så mycket som möjligt, genom att sugdikena få inmynna i ett täckt fångdike, som ensamt utmynnar i det öppna diket, så att hela dikessystemet får blott 1 öga, vilket vanligen göres av en trätrumma eller en genomborrad stock, vars öppning stänges med ett galler för att hindra råttor, paddor o. dyl. att intränga och tilltäppa ledningen. Dikessystemet blir sålunda förgrenat, varför ock sugdikena bruka kallas gren- och fångdikena stamdiken. I Skåne kallas de senare modergropar. Täckdikessystemen böra ej göras alltför stora, ty därmed ökas faran för stopp och svårigheten att upptäcka stället, där sådan inträtt och att undanröja densamma; dikessystemens storlek bör därför begränsas, varmed ock vinnes besparing av stora rördimensioner.

Täckdikens läge. Om marken bildar ett vågrätt plan, så att det behövliga fallet i dikena måste åstadkommas genom djupare grävning av systemets nedre delar, är det rätt likgiltigt, hur systemet formas, blott vattnet på möjligast korta väg når utloppet. I sluttande mark bör däremot markytans lutning bestämma täckdikenas läge. Fångdiket bör i regel läggas genom fältets lägsta sträckning för att utan onödigt djup nedgrävning vinna önskvärt avfall från sugdikena. Dessa lades förr i regel längs markens starkaste lutning, d. v. s. tvärs över höjdkurvorna å dikningsplanen, och fångdiket i svag lutning, föga avvikande från kurvornas sträckning. Denna anordning betecknas som längsdränering (fig. 8 och vänstra delen av system a i fig. 7) Numera har man rätt allmänt övergått till motsatt anordning, tvärdränering (fig. 9 och system b och c i fig. 7), vid vilken sugdikena läggas tvärs för det starkaste fallet. Vardera sättet har sina fördelar och bör under olika förhållanden föredragas. Längsdränering möjliggör, då större vattenmängder skola avledas, användning av smärre rördimensioner i sugdikena än vid tvärdränering är lämpligt, då ju vid längsdränering dessa dikens starkare fall befordrar vattnets framrinning. Däremot verkar vid tvärdränering varje enskilt sugdike till större bredd, varför avståndet mellan dem kan tagas större, och dessutom har denna senare anordning den fördel, att fångdiket, som har större vattenmängd att avleda, får starkare lutning. Tvärdränering bör dock ej användas, då den skulle giva sugdikena så svagt fall, att vattenströmmen ej skulle hålla dem rena från slam.

Likasom tegdikena vid den öppna avdikningen böra ej heller sugdikena vid täckdikning göras alltför långa, så att fältets nedre del blir mindre väl torrlagd. Vid medelmåttigt fall böra sugdiken med 1 $^{1}/_{2}$ tums rör icke göras längre än 150 m. å ler- och 200 m. å sandjord. Om sugdikena skulle bliva väl långa i förhållande till vattenmängden, böra de avdelas och vattnet från fältets övre del upptagas i ett särskilt fångdike. Detta är särskilt behövligt, om fallet i nedre delen är svagare; i fallbrottslinjen, där den svagare lutningen vidtager, lägges då ett fallbrottsdike för att avleda de ovanför liggande sugdikenas vatten (fig. 10), eller användes där tvärdränering (fig. 11). Anordningen av täckdikena bör sålunda noga lämpas efter markens lutningsförhållanden samt vattenmängden. Där källådror förekomma eller marken eljes är särdeles våt, bör vattnet uppfångas i särskilda sugdiken, som genomskära det vattenförande lagret, samt avledas genom särskilt fångdike med tillräckligt stor avledningsförmåga.

Brunn, sil. Täckdiken äro ej lämpliga att upptaga dagvatten, som lätt kan förorsaka deras igenslamning; de börja därför i regel inuti

Fig. 7. Täckdikningsplan.

Fig. 8. Längsdränering.

Fig. 9. Tvärdränering. Fig. 10. Sugdikena i den starkare lutningen inledda i särskilda fångdiken.

Fig. 11 Längsdränering i svag tvärdränering i brant lutning.

fältet. Då undantagsvis vatten från ett öppet dike skall avledas genom ett täckt, vilket kan vara önskvärt för att undgå ett öppet avledningsdike, som skulle olämpligt sönderstycka åkern, så inledes vattnet i täckdiket genom en dikesbrunn eller sil (fig. 12), i vilken slammet kan avsätta sig. Då större vattenmängd skall avledas, muras en brunn av kullersten eller tegel intill det öppna diket, så djupt att brunnens botter ligger minst 0.5 m. under avloppet till täckdiket. Vid mindre vattenmängd göres en sil av småsten eller grus, som antingen fylles i en intill det öppna diket nedsatt tunna, ur vilken avloppsröret till täckdiket utgår, eller blott packas kring detta rör. Det vatten, som sålunda upptages i täckt dike, bör ej inledas i dikessystemet utan avledas genom en särskild ledning.

Fig. 12. Sil i botten av ett öppet dike.

Omläggning av gamla diken. Vid täckdikning kan stundom en avsevärd besparing i grävningskostnad vinnas genom att gamla öppna diken förändras till täckta. Detta bör dock ej användas, annat än då täckdikena därvid komma på lämpligaste plats, och ej ske, utan att ledningen nedlägges i en nygrävd ränna i älven, emedan eljest täckdiket lätt tilltäppes av slam eller rötter.

Täckdikningens verkan beror av dikenas djup, fall och inbördes avstånd, och dessa böra rätta sig efter jordens behov av avdikning samt den vattenmängd, som finnes att avleda.

Jordens täckdikningsbehov beror på dess genomsläpplighet och förmåga att genom kapillär ledning suga vatten upp från djupare lager till ytan. Ju mer genomsläpplig jorden är och ju mindre dess vattenuppsugande förmåga är, desto mindre är behovet av täckdikning, och desto grundare eller glesare kunna dikessträngarna läggas. Av naturen lätt genomsläpplig jord, där grundvattnet icke blir stående inom den rymd, till vilken växtrötterna kunna sträcka sig, behöver alls ej täckdikas, men ej sällan förekomma i jord, som i övrigt är lätt genomsläpplig, vattenförande lager eller källdrag, som böra avledas genom täckdikning. Då jordens genomsläpplighet och vattenuppsugningsförmåga framför allt beror av jordblandningsdelarnas storlek och art, kan en undersökning av dessa genom mekanisk jordanalys (se Jordanalys) giva god ledning för bedömande av lämpliga dikesavståndet och dikesdjupet. Genomsläppligheten bör framför allt inverka på bestämmandet av avståndet mellan ledningarna. Ju mer grövre kornstorlekar överväga i jorden, desto glesare kunna dikessträngarna vid visst avdikningsdjup läggas. En högre kalkhalt ökar, järn minskar genomsläppligheten och det minsta behövliga dikesavståndet. Den vattenuppsugande förmågan inverkar framför allt på det lämpliga dikesdjupet; då detta ej bör göras större, än att fuktighet från djupare jordlager kan sugas upp i matjorden, bör dikesdjupet vara grundare, ju mindre denna ledningsförmåga är.

Täckdikesdjupet göres i allmänhet så, att grundvattnet sänkes till 1.2 m. djup, vilket ock i dikningslagen angives som det djup, till vilket d. kan påfordras. Det är ock,enligt vad erfarenhet och försök synas visa, lämpligt på lerjord, varemot moss- och sandjord, till följd av sin mindre kapillära uppsugningsförmåga vanligen böra torrläggas grundare, till 0.8—1.0 m. På äng bör helst torrläggningen ej vara djupare än 0.6 m., emedan gräsen hava grunda rötter och behöva mycket vatten. Vid odling av växter, som nedsända sina rötter djupt, ss. lucern och betor, samt i trädgårdar kan en djupare torrläggning behövas, om ej fara skall finnas för att rötter skola intränga i och tilltäppa rören. Förstoppning av ledningarna förekommes genom att omgiva rörfogarna med stenkolsaska.

Då ledningens fall bör vara jämnt, så kommer torrläggningsdjupet att bliva större, där marken höjer sig. Tvärtom kan dikesbottnen i mötande svackor komma att ligga grundare, dock på åker ej mindre än omkring 0.8 m., och där detta djup ej kan nås, bör öppet dike användas.

Täckdikenas fall bör vara så stort, att det framrinnande vattnets hastighet hindrar avsättning av slam i ledningen men ej medför fara för skärning kring denna. Denna minsta hastighet beräknas till 16—20 cm. i sekunden i lera och annan fast jord, men 35 cm. i syrsand, och det härför erforderliga fallet avtager med stigande rörgrovlek sålunda:

Rördiameter

mm.

38

50

75

100

150

tum.

1.5

2

3

4

6

fall i vanl. jord

minst

2.3

2.0

2.0

2.0

2.0

:1000

helst

3.7

3.0

2.5

2.0

2.0

:1000

fall i syrsand

10.0

8.0

4.0

3.0

2.0

:1000

Det är således önskvärt, att fallet i rördiken med 1.5 tums rör är omkring 4 på 1,000 i vanlig åkerjord. Det bör ej vara mindre än 2.3 och ej över 20 på 1,000. I täckdiken med annan fyllnad bör det vara minst 3 och högst 10:1,000.

Sugdikenas inbördes avstånd bör avpassas efter den vattenmängd, som skall avledas, jordens genomsläpplighet och ledningarnas djup under jordytan. Ju mer vatten, ju mindre genomsläpplig jord och ju grundare ledningar, desto tätare böra dessa ligga. Då vattenmängden är lika och dikesdjupet i allmänhet hålles vid 1.2 m., blir det huvudsakligen jordens genomsläpplighet, som blir avgörande för avståndet, vilket enligt erfarenhet bör vara i mossjord och styv lera 10—13 m., i mellanlera omkring 15, i lerblandad sandjord omkring 20 och i ren sandjord intill 30 m.

Dikesrörens dimensioner böra rättas efter den vattenmängd, som skall avledas på tidsenheten, och vattnets på fallet beroende strömhastighet. Vattenmängden att avleda är störst efter tjällossningen på våren och räknas motsvara den vid snösmältningen på de öppna fälten från vintern kvarvarande vinternederbörden avledd under 1 månad. I södra Sverige beräknas den till 0.65 liter och i nederbördsrikare trakter med längre vinter 0.8 l. i sekunden per hektar under förutsättning att icke dagvatten från kringliggande mark eller källådror skola avledas. I lätt genomsläpplig jord behöver vattenmängden avledas hastigare, varför de nämnda talen där behöva höjas något. Följande på olika rördimensioners avledningsförmåga vid olika fall grundade tal visa den areal i ha., som torrlägges av rör av viss diameter vid olika avrinning och fall.

Avrinning sek. lit. pr ha.	Fall på 1000	Korrekturläsarens rättning: 1 1/2 istället för 1 1/1 Rörens inre diameter 1 1/2	2	3	4	6
0.65	1	—	—	1.40	2.50	8.40
	2	—	0.60	1.95	3.50	11.90
	3	0.40	0.70	2.40	4.30	14.55
	4	0.45	0.80	2.75	5.00	16.80
	5	0.50	0.90	3.10	5.55	18.80
	10	0.70	1.30	4.40	7.85	26.60
0.8						

Avrinning
sek. lit.
pr ha.

Fall
på
1000

Korrekturläsarens rättning: 1 1/2 istället för 1 1/1Rörens inre diameter

1 1/2

2

3

4

6

0.65

1

—

—

1.40

2.50

8.40

2

—

0.60

1.95

3.50

11.90

3

0.40

0.70

2.40

4.30

14.55

4

0.45

0.80

2.75

5.00

16.80

5

0.50

0.90

3.10

5.55

18.80

10

0.70

1.30

4.40

7.85

26.60

0.80

1

—

—

1.10

2.00

6.85

2

0.25

0.45

1.60

2.85

9.65

3

0.30

0.55

1.95

3.50

11.80

4

0.35

0.65

2.25

4.05

13.65

5

0.40

0.75

2.50

4.50

15.30

10

0.55

1.05

3.55

6.40

21.6o

Med hjälp av dessa siffror finner man, huru grova rör behöva användas i varje del av fältet under olika förekommande förhållanden. För torrläggning av ett område av 4 hektar äro sålunda t. ex. i fångdiket i fältets nedre del 4 tums rör fullt tillräckliga, om fallet är 3:1,000 och 0.65 sek.liter per hektar böra avföras, men knappt om fallet är blott 2:1,000. Smalare rör än 1 $^{1}/_{2}$ tum böra aldrig användas, och denna dimension är den vanliga i sugdikenas övre del, 2 tums i den nedre delen av längre sugdiken och den minsta i fångdiken, i vilka dock vid större system 3 tums eller grövre rör behövas. Om ej tillräckligt grova rör finnas att tillgå, bör man ej i stället lägga flera rör av mindre diameter i samma dike utan i stället uppdela sugdikena på flera fångdiken, i vilka då smärre rör äro tillräckliga.

Vertikaldränering. Stundom förekomma sprickor eller »slukhål» genom de ytliga jordlagren ned till underliggande genomsläppliga lager, genom vilket vattnet ur diken kan avledas, eller ock kan avlopp till ett underliggande genomsläppligt sand- eller gruslager beredas genom att borra eller gräva en öppning ned till detsamma. På detta sätt, kallat vertikaldränering, kan stundom svårigheten att avleda vatten ur sänkor i marken övervinnas; helst gräves en brunn ned till det genomsläppliga lagret och fylles med småsten, och i denna

brunn inledas täckdikena från den mot sänkan sluttande marken.

Täckdiknings planläggning. I betraktande av att täckdikningens verkan i hög grad beror av dess lämpliga utförande och med hänsyn till dessa arbetens höga kostnad samt svårigheten att avhjälpa uppkommande fel bör täckdikning ovillkorligen utföras enligt en med sakkunskap uppgjord plan. För dennas uppgörande utrönas fuktighetsförhållandena i fältet och dess omgivningar, t. ex. genom undersökning av grundvattnets djup i olika delar av fältet samt jordlagrens genomsläpplighet och vattenföring, särskilt där marken håller sig våt, samt markens lutningsförhållanden. Däremot har mekanisk jordanalys hos oss hittills föga använts för utrönande av jordens dikningsbehov. Marken avväges, och på en vanlig åkerkarta (skala 1:2,000 eller 1:4,000), vara fältets gränser (i svart) och de öppna dikena (i blått) äro inlagda, införas avvägningspunkternas höj dsif fr or och med ledning av dem nivåkurvor, som förena de punkter, vilka ligga på samma höjd över en antagen horisontlinje. Härefter beräknas de erforderliga öppna dikenas dimensioner och de nya inritas. Härefter indelas fältet i de skilda plan, för vilka de olika dikessystemen sedan enligt ovan anförda grunder uppritas med röd färg, sugdikena med smala, fångdikena med grövre linjer. Rör dimensionerna beräknas och angivas genom över dikeslinjen eller inom en cirkel ritade romerska siffror. Sugdikena förenas med fångdiket i en rät eller spetsig vinkel med vattnets strömriktning, och, om så behöves, åstadkommes detta genom sugdikets böjning intill föreningspunkten. Två sugdiken böra aldrig inmynna på samma punkt. Vid inmynningen bör sugdikets botten ligga så mycket över fångdikets, att sista röret i det förra kan vila på rörsträngen i det senare. Markytans höjd över horisontalplanet samt dikesdjupet angivas med röda siffror, den senare siffran inom(), vid lämpliga punkter såsom dikenas förening och utlopp. Profiler och skärningar av de öppna diken, som skola nygrävas eller förändras, samt, i den mån så är behövligt, profiler av stamdiken, uppritas; på de senare angivas täckdikesögon och deras nivå.

Dikningens utförande. De öppna dikena utstakas och grävas såsom i art. Avledning är sagt. Täckdikesplanen utstakas därefter på marken, först fång- och sedan sugdikena, och deras

sträckning utmärkes genom på 15—30 m. avstånd nedslagna pålar, numrerade i överensstämmelse med kartan. Sugdikenas djup angives på stickor vid deras båda ändar, fångdikenas vid varje punkt, där sugdike inmynnar samt där fall eller rördimension ändras. Sedan dikeskanterna utstakats med streck, grävas dikena nedifrån uppåt med så stor dagbredd, som fordras för grävarens rörelser, vanligen 0.5—0.6 m., där ej större bredd fordras, för att dikesväggarna skola stå. Dikena avsmalas nedåt till den nödiga bottenbredden, och då denna i rördiken ej skall vara större än rörens yttre diameter, användes därvid täckdikesspadar med olika bredd; med den smalaste, hålspaden, som har håligt, nedtill 0.1 m. brett blad, upptages bottenrännan, som slutligen avjämnas med en dikesskopa, som föres uppifrån markytan. Vid grävningen kastas matjorden på den ena, älven på den andra sidan av diket, men så att kanterna lämnas fria. Till rättelse för grävningen användes stundom, där fallet är svagt eller växlande, ett efter avvägning, på viss höjd över det blivande bottenplanet spänt snöre, och sedan bottenrännan uppgrävts, kontrolleras lutningen genom avvägning, vattenpass eller genom i diket hällt vatten, som visar, om baklutning på något ställe uppstått. Ledningsmaterialet bör nedläggas med största omsorg, särskilt rören, som böra ligga stadigt med så täta fogar som möjligt för att hindra instämning av jord. Endast fullt oskadade, väl brända rör böra användas; de krokiga läggas, där ledningen skall gå i krok. Rören utläggas uppifrån nedåt, antingen för hand, då läggaren går baklänges på dikesbotten, eller uppifrån markytan med hjälp av en rörkrok, varvid läggaren går framlänges och med kroken tager de på dikets högra sida i förväg utlagda rören. Där ett dike inmynnar i ett annat, göres hopfogningen så tät som möjligt; rören hophuggas noga med en skarpeggad hammare och fogarna omgivas med rörskärvor. I jord, som är lös och lätt föres med vattnet, ss. i dy eller syrsand, lägges rörsträngen gärna på en grusbädd och täckes med grus. I mossar läggas rören stundom på underlag av läkt.

Fig. 13. Hophuggning.

Täckdikningen bör avsynas, innan rörsträngen täckes, vilket dock bör ske så fort som möjligt efter nedläggningen, med jord, som skaves lös från dikesväggarna och noga stötes intill rörsträngens sidor. Sedan få dikena gärna stå öppna någon tid, för att dikesväggarna må uttorka och sprickor bildas, genom vilka vattnets tillrinnande till ledningen befordras. Vid dikenas fyllning nedkastas först älven och därefter påfylles matjorden, som till en början bildar en rygg över diket, tills jorden hunnit sammansjunka.

Kostnaden för täckdikning utgöres av: planläggning; rörinköp, varvid antalet kan beräknas till 3 $^{1}/_{2}$ gånger dikeslängden i meter; frakt och utläggning av rören; grävning, varav medhinnes i stenfri jord allt efter dennashårdhet från 9 m^3 per dag i hård lera till 15—20 i sand och dyjord, vilket vid vanliga sugdikens dimensioner motsvarar 3 dubbla antalet längdmeter; rörens nedläggning, varvid en man kan medhinna 800—900 rör i sugdiken och 300— 400 i fångdiken, däri inbegripet hophuggning samt igenfyllning, 350 m. sug- och 250 m. stamdike per dag. Hela kostnaden uppgick före senaste kristid till 150—200 kr. per hektar, men är f. n. (1919) omkring tredubblad, övriga arbeten utom rörens läggning och täckning passa för ackord.

Underhåll av dikning. De öppna dikena böra tid efter annan upprensas; bottenrännan befrias från växtlighet och återställes till sitt förra djup. Härvid böra alla täckdikesögon tillses och rengöras. De öppna dikenas slänter må, om de blivit gräsbevuxna, lämnas orörda, utom att lös jord bortschaktas och buskar uppryckas. Om fel uppstå på täckdikesledning, vilket visar sig genom kvarvarande väta i markytan, uppsökes felet genom grävning, varefter söndriga rör utbytas mot hela och igenslamning avlägsnas, vilket kan ske genom att en krats av sammantvinnade järntrådar skruvas in i ledningen till ett längre ned upptaget hål och drages fram och tillbaka mellan öppningarna.

Dikningsförmän med skyldighet att biträda med dikningsplaners utstakning och rörens nedläggning samt tillsyn vid dikningens utförande hava sedan 1880-talet börjat anställas hos hushållningssällskapen. De ha i allmänhet stått under lantbruksingenjörens i länet ledning. I samband med övriga kristidsåtgärder för jordbrukets höjande och dräneringsfondens inrättande har antalet d. betydligt ökats och särskilda kurser anordnats för deras utbildning.

Dikningslag. Se Torrläggning.

Dikningsmaskin. Se Dikesgrävningsmaskin.

Dikningsplan. Se Dikning.

Diktning. Se Timring.

Dill, *Anethum graveolens* L., en flockblomstrig (Umbellat) 1-årig ört, vilken härstammar från södra Europa och varit i odling som krydda redan i gamla tiden. Bladen äro trådlikt flikiga, blommor med gula kronblad utan foder samlade i sammansatt flock utan svepe, delfrukter platta, ovala. Hela växten starkt doftande. 1,000 frön väga 20 gr. Sås i mängd av 2 —3 gr. per kvm., dels på hösten, dels på våren för erhållande av skörd vid olika tider. Fröet gror trögt, varför det bör sås i fuktig jord eller stöpas före sådden; myllas grunt, varför vattning kan behövas i händelse av torka.

Diluvial -lera och -sand användes stundom för att beteckna kvartärperiodens äldre jordavlagringar till skillnad från de yngre, alluviala, sväm- och torvbildningarna. Jfr Lera, Sand.

Dimensionsavverkning eller avverkning av träden, allteftersom de nå en viss grovlek, är en förr mycket vanlig avverkningsmetod, som nu dess bättre börjar att försvinna. Särskilt i Norrland, där förr endast de grövre dimensionerna kunde avsättas, var under lång tid dimensionen den enda bestämmande faktorn vid avverkningar av den där i system satta dimensionsblädningen. För de norrländska skogarna har denna avverkningsform varit mycket ödesdiger. Växtliga tallskogar hava härigenom ofta överförts till oväxtliga granskogar, de grövre tallarna ha fallit för yxan, och annan återväxt än kvarvarande under växt av dålig gran har ej erhållits. Granskogarna ha i vissa fall bättre uthärdat en e för hård d., i det att kvarlämnade behärskade granar repat sig efter en erhållen friare ställning, men oftast ha de efter huggningen kvarlämnade granarna lidit av den hastiga friställningen och i stor utsträckning torkat. När dimensionen varit bestämmande för avverkning i yngre och medelålders bestånd, ha dessa bestånd i allmänhet blivit mer eller mindre raserade. Enligt den nya provisoriska skogslagen, som i ungskog ej medgiver avverkning annorledes än genom för beståndets utveckling ändamålsenlig gallring, måste dimensionsavverkning i ungskog anses förbjuden.G. Sch.

Dimensionsblädning. Se Dimensionsavverkning.

Dimensionslag. Se Skogslagstiftning.

Diopter. Se Fältmätning.

Diorit. Se Bergart.

Diplokokker. Se Bakterier.

Dishley. Se Får: Raser.

Diskont. Se Bokföring.

Disposition, mottaglighet för sjukdom och angrepp av parasiter.

1. D. hos växter kan bero på växtens inre egenskaper eller på yttre förhållanden ss. klimat, växtplatsens läge, jordmån, omgivande växtlighet eller olämplig odlingsmetod.

Inre d. kan vara individuell eller tillhöra viss sort eller art. Individuell d. sammanhänger ofta med utvecklingsskedet, i det att växten vanligen endast under en kort del av sin utveckling är mottaglig för den ena eller andra sjukdomen. Stinksot t. ex. angriper vete blott under groningen, flygsot vete och korn blott under blomningen. Späda växtdelar kunna ofta skadas av parasiter, frost m. m., mot vilka den utvuxna plantan har större motståndskraft (resistens). Med d. förstås dock vanligen sort- och art-d. Lantsorter av vete äro t. ex. vanligen mottagliga för gulrost, varav många förädlade vetesorter föga angripas. Tidiga potatissorter äro mera än sena mottagliga för potatismögel, vissa äpplesorter för fruktskorv, vissa kornsorter för havreål o. s. v. Dylik sort-d. kan vara olika på olika orter; Borevete angripes t. ex. föga av gulrost i Skåne men är mycket mottagligt därför i mellersta Sverige. Exempel på art-d. är att kronrost angriper endast havre, gulrost däremot övriga hårdhet från 9 m^3 per dag i hård lera till 15—20 i sand och dyjord, vilket vid vanliga sugdikens dimensioner motsvarar 3 dubbla antalet längdmeter; rörens nedläggning, varvid en man kan medhinna 800—900 rör i sugdiken och 300— 400 i fångdiken, däri inbegripet hophuggning samt igenfyllning, 350 m. sug- och 250 m. stamdike per dag. Hela kostnaden uppgick före senaste kristid till 150—200 kr. per hektar, men är f. n. (1919) omkring tredubblad, övriga arbeten utom rörens läggning och täckning passa för ackord.

Underhåll av dikning. De öppna dikena böra tid efter annan upprensas; bottenrännan befrias från växtlighet och återställes till sitt förra djup. Härvid böra alla täckdikesögon tillses och rengöras. De öppna dikenas slänter må, om de blivit gräsbevuxna, lämnas orörda, utom att lös jord bortschaktas och buskar uppryckas. Om fel uppstå på täckdikesledning, vilket visar sig genom kvarvarande väta i markytan, uppsökes felet genom grävning, varefter söndriga rör utbytas mot hela och igenslamning avlägsnas, vilket kan ske genom att en krats av sammantvinnade järntrådar skruvas in i ledningen till ett längre ned upptaget hål och drages fram och tillbaka mellan öppningarna.

Dikningsförmän med skyldighet att biträda med dikningsplaners utstakning och rörens nedläggning samt tillsyn vid dikningens utförande hava sedan 1880-talet börjat anställas hos hushållningssällskapen. De ha i allmänhet stått under lantbruksingenjörens i länet ledning. I samband med övriga kristidsåtgärder för jordbrukets höjande och dräneringsfondens inrättande har antalet d. betydligt ökats och särskilda kurser anordnats för deras utbildning.

Dikningslag. Se Torrläggning.

Dikningsmaskin. Se Dikesgrävningsmaskin.

Dikningsplan. Se Dikning.

Diktning. Se Timring.

Dill, *Anethum graveolens* L., en flockblomstrig (Umbellat) 1-årig ört, vilken härstammar från södra Europa och varit i odling som krydda redan i gamla tiden. Bladen äro trådlikt flikiga, blommor med gula kronblad utan foder samlade i sammansatt flock utan svepe, delfrukter platta, ovala. Hela växten starkt doftande. 1,000 frön väga 20 gr. Sås i mängd av 2—3 gr. per kvm., dels på hösten, dels på våren för erhållande av skörd vid olika tider. Fröet gror trögt, varför det bör sås i fuktig jord eller stöpas före sådden; myllas grunt, varför vattning kan behövas i händelse av torka.

Diluvial -lera och -sand användes stundom för att beteckna kvartärperiodens äldre jordavlagringar till skillnad från de yngre, alluviala, sväm- och torvbildningarna. Jfr Lera, Sand.

Dimensionsavverkning eller avverkning av träden, allteftersom de nå en viss grovlek, är en förr mycket vanlig avverkningsmetod, som nu dess bättre börjar att försvinna. Särskilt i Norrland, där förr endast de grövre dimensionerna kunde avsättas, var under lång tid dimensionen den enda bestämmande faktorn vid avverkningar av den där i system satta dimensionsblädningen. För de norrländska skogarna har denna avverkningsform varit mycket ödesdiger. Växtliga tallskogar hava härigenom ofta överförts till oväxtliga granskogar, de grövre tallarna ha fallit för yxan, och annan återväxt än kvarvarande under växt av dålig gran har ej erhållits. Granskogarna ha i vissa fall bättre uthärdat en e för hård d., i det att kvarlämnade behärskade granar repat sig efter en erhållen friare ställning, men oftast ha de efter huggningen kvarlämnade granarna lidit av den hastiga friställningen och i stor utsträckning torkat. När dimensionen varit bestämmande för avverkning i yngre och medelålders bestånd, ha dessa bestånd i allmänhet blivit mer eller mindre raserade. Enligt den nya provisoriska skogslagen, som i ungskog ej medgiver avverkning annorledes än genom för beståndets utveckling ändamålsenlig gallring, måste dimensionsavverkning i ungskog anses förbjuden.G. Sch.

Dimensionsblädning. Se Dimensionsavverkning.

Dimensionslag. Se Skogslagstiftning.

Diopter. Se Fältmätning.

Diorit. Se Bergart.

Diplokokker. Se Bakterier.

Dishley. Se Får: Raser.

Diskont. Se Bokföring.

Disposition, mottaglighet för sjukdom och angrepp av parasiter.

1. D. hos växter kan bero på växtens inre egenskaper eller på yttre förhållanden ss. klimat, växtplatsens läge, jordmån, omgivande växtlighet eller olämplig odlingsmetod.

Inre d. kan vara individuell eller tillhöra viss sort eller art. Individuell d. sammanhänger ofta med utvecklingsskedet, i det att växten vanligen endast under en kort del av sin utveckling är mottaglig för den ena eller andra sjukdomen. Stinksot t. ex. angriper vete blott under groningen, flygsot vete och korn blott under blomningen. Späda växtdelar kunna ofta skadas av parasiter, frost m. m., mot vilka den utvuxna plantan har större motståndskraft (resistens). Med d. förstås dock vanligen sort- och art-d. Lantsorter av vete äro t. ex. vanligen mottagliga för gulrost, varav många förädlade vetesorter föga angripas. Tidiga potatissorter äro mera än sena mottagliga för potatismögel, vissa äpplesorter för fruktskorv, vissa kornsorter för havreål o. s. v. Dylik sort-d. kan vara olika på olika orter; Borevete angripes t. ex. föga av gulrost i Skåne men är mycket mottagligt därför i mellersta Sverige. Exempel på art-d. är att kronrost angriper endast havre, gulrost däremot övriga hårdhet från 9 m^3 per dag i hård lera till 15—20 i sand och dyjord, vilket vid vanliga sugdikens dimensioner motsvarar 3 dubbla antalet längdmeter; rörens nedläggning, varvid en man kan medhinna 800—900 rör i sugdiken och 300— 400 i fångdiken, däri inbegripet hophuggning samt igenfyllning, 350 m. sug- och 250 m. stamdike per dag. Hela kostnaden uppgick före senaste kristid till 150—200 kr. per hektar, men är f. n. (1919) omkring tredubblad, övriga arbeten utom rörens läggning och täckning passa för ackord.

Underhåll av dikning. De öppna dikena böra tid efter annan upprensas; bottenrännan befrias från växtlighet och återställes till sitt förra djup. Härvid böra alla täckdikesögon tillses och rengöras. De öppna dikenas slänter må, om de blivit gräsbevuxna, lämnas orörda, utom att lös jord bortschaktas och buskar uppryckas. Om fel uppstå på täckdikesledning, vilket visar sig genom kvarvarande väta i markytan, uppsökes felet genom grävning, varefter söndriga rör utbytas mot hela och igenslamning avlägsnas, vilket kan ske genom att en krats av sammantvinnade järntrådar skruvas in i ledningen till ett längre ned upptaget hål och drages fram och tillbaka mellan öppningarna.

Dikningsförmän med skyldighet att biträda med dikningsplaners utstakning och rörens nedläggning samt tillsyn vid dikningens utförande hava sedan 1880-talet börjat anställas hos hushållningssällskapen. De ha i allmänhet stått under lantbruksingenjörens i länet ledning. I samband med övriga kristidsåtgärder för jordbrukets höjande och dräneringsfondens inrättande har antalet d. betydligt ökats och särskilda kurser anordnats för deras utbildning.

Dikningslag. Se Torrläggning.

Dikningsmaskin. Se Dikesgrävningsmaskin.

Dikningsplan. Se Dikning.

Diktning. Se Timring.

Dill, *Anethum graveolens* L., en flockblomstrig (Umbellat) 1-årig ört, vilken härstammar från södra Europa och varit i odling som krydda redan i gamla tiden. Bladen äro trådlikt flikiga, blommor med gula kronblad utan foder samlade i sammansatt flock utan svepe, delfrukter platta, ovala. Hela växten starkt doftande. 1,000 frön väga 20 gr. Sås i mängd av 2—3 gr. per kvm., dels på hösten, dels på våren för erhållande av skörd vid olika tider. Fröet gror trögt, varför det bör sås i fuktig jord eller stöpas före sådden; myllas grunt, varför vattning kan behövas i händelse av torka.

Diluvial -lera och -sand användes stundom för att beteckna kvartärperiodens äldre jordavlagringar till skillnad från de yngre, alluviala, sväm- och torvbildningarna. Jfr Lera, Sand.

Dimensionsavverkning eller avverkning av träden, allteftersom de nå en viss grovlek, är en förr mycket vanlig avverkningsmetod, som nu dess bättre börjar att försvinna. Särskilt i Norrland, där förr endast de grövre dimensionerna kunde avsättas, var under lång tid dimensionen den enda bestämmande faktorn vid avverkningar av den där i system satta dimensionsblädningen. För de norrländska skogarna har denna avverkningsform varit mycket ödesdiger. Växtliga tallskogar hava härigenom ofta överförts till oväxtliga granskogar, de grövre tallarna ha fallit för yxan, och annan återväxt än kvarvarande under växt av dålig gran har ej erhållits. Granskogarna ha i vissa fall bättre uthärdat en e för hård d., i det att kvarlämnade behärskade granar repat sig efter en erhållen friare ställning, men oftast ha de efter huggningen kvarlämnade granarna lidit av den hastiga friställningen och i stor utsträckning torkat. När dimensionen varit bestämmande för avverkning i yngre och medelålders bestånd, ha dessa bestånd i allmänhet blivit mer eller mindre raserade. Enligt den nya provisoriska skogslagen, som i ungskog ej medgiver avverkning annorledes än genom för beståndets utveckling ändamålsenlig gallring, måste dimensionsavverkning i ungskog anses förbjuden.G. Sch.

Dimensionsblädning. Se Dimensionsavverkning.

Dimensionslag. Se Skogslagstiftning.

Diopter. Se Fältmätning.

Diorit. Se Bergart.

Diplokokker. Se Bakterier.

Dishley. Se Får: Raser.

Diskont. Se Bokföring.

Disposition, mottaglighet för sjukdom och angrepp av parasiter.

1. D. hos växter kan bero på växtens inre egenskaper eller på yttre förhållanden ss. klimat, växtplatsens läge, jordmån, omgivande växtlighet eller olämplig odlingsmetod.

Inre d. kan vara individuell eller tillhöra viss sort eller art. Individuell d. sammanhänger ofta med utvecklingsskedet, i det att växten vanligen endast under en kort del av sin utveckling är mottaglig för den ena eller andra sjukdomen. Stinksot t. ex. angriper vete blott under groningen, flygsot vete och korn blott under blomningen. Späda växtdelar kunna ofta skadas av parasiter, frost m. m., mot vilka den utvuxna plantan har större motståndskraft (resistens). Med d. förstås dock vanligen sort- och art-d. Lantsorter av vete äro t. ex. vanligen mottagliga för gulrost, varav många förädlade vetesorter föga angripas. Tidiga potatissorter äro mera än sena mottagliga för potatismögel, vissa äpplesorter för fruktskorv, vissa kornsorter för havreål o. s. v. Dylik sort-d. kan vara olika på olika orter; Borevete angripes t. ex. föga av gulrost i Skåne men är mycket mottagligt därför i mellersta Sverige. Exempel på art-d. är att kronrost angriper endast havre, gulrost däremot övriga hårdhet från 9 m^3 per dag i hård lera till 15—20 i sand och dyjord, vilket vid vanliga sugdikens dimensioner motsvarar 3 dubbla antalet längdmeter; rörens nedläggning, varvid en man kan medhinna 800—900 rör i sugdiken och 300— 400 i fångdiken, däri inbegripet hophuggning samt igenfyllning, 350 m. sug- och 250 m. stamdike per dag. Hela kostnaden uppgick före senaste kristid till 150—200 kr. per hektar, men är f. n. (1919) omkring tredubblad, övriga arbeten utom rörens läggning och täckning passa för ackord.

Underhåll av dikning. De öppna dikena böra tid efter annan upprensas; bottenrännan befrias från växtlighet och återställes till sitt förra djup. Härvid böra alla täckdikesögon tillses och rengöras. De öppna dikenas slänter må, om de blivit gräsbevuxna, lämnas orörda, utom att lös jord bortschaktas och buskar uppryckas. Om fel uppstå på täckdikesledning, vilket visar sig genom kvarvarande väta i markytan, uppsökes felet genom grävning, varefter söndriga rör utbytas mot hela och igenslamning avlägsnas, vilket kan ske genom att en krats av sammantvinnade järntrådar skruvas in i ledningen till ett längre ned upptaget hål och drages fram och tillbaka mellan öppningarna.

Dikningsförmän med skyldighet att biträda med dikningsplaners utstakning och rörens nedläggning samt tillsyn vid dikningens utförande hava sedan 1880-talet börjat anställas hos hushållningssällskapen. De ha i allmänhet stått under lantbruksingenjörens i länet ledning. I samband med övriga kristidsåtgärder för jordbrukets höjande och dräneringsfondens inrättande har antalet d. betydligt ökats och särskilda kurser anordnats för deras utbildning.

Dikningslag. Se Torrläggning.

Dikningsmaskin. Se Dikesgrävningsmaskin.

Dikningsplan. Se Dikning.

Diktning. Se Timring.

Dill, *Anethum graveolens* L., en flockblomstrig (Umbellat) 1-årig ört, vilken härstammar från södra Europa och varit i odling som krydda redan i gamla tiden. Bladen äro trådlikt flikiga, blommor med gula kronblad utan foder samlade i sammansatt flock utan svepe, delfrukter platta, ovala. Hela växten starkt doftande. 1,000 frön väga 20 gr. Sås i mängd av 2—3 gr. per kvm., dels på hösten, dels på våren för erhållande av skörd vid olika tider. Fröet gror trögt, varför det bör sås i fuktig jord eller stöpas före sådden; myllas grunt, varför vattning kan behövas i händelse av torka.

Diluvial -lera och -sand användes stundom för att beteckna kvartärperiodens äldre jordavlagringar till skillnad från de yngre, alluviala, sväm- och torvbildningarna. Jfr Lera, Sand.

Dimensionsavverkning eller avverkning av träden, allteftersom de nå en viss grovlek, är en förr mycket vanlig avverkningsmetod, som nu dess bättre börjar att försvinna. Särskilt i Norrland, där förr endast de grövre dimensionerna kunde avsättas, var under lång tid dimensionen den enda bestämmande faktorn vid avverkningar av den där i system satta dimensionsblädningen. För de norrländska skogarna har denna avverkningsform varit mycket ödesdiger. Växtliga tallskogar hava härigenom ofta överförts till oväxtliga granskogar, de grövre tallarna ha fallit för yxan, och annan återväxt än kvarvarande under växt av dålig gran har ej erhållits. Granskogarna ha i vissa fall bättre uthärdat en e för hård d., i det att kvarlämnade behärskade granar repat sig efter en erhållen friare ställning, men oftast ha de efter huggningen kvarlämnade granarna lidit av den hastiga friställningen och i stor utsträckning torkat. När dimensionen varit bestämmande för avverkning i yngre och medelålders bestånd, ha dessa bestånd i allmänhet blivit mer eller mindre raserade. Enligt den nya provisoriska skogslagen, som i ungskog ej medgiver avverkning annorledes än genom för beståndets utveckling ändamålsenlig gallring, måste dimensionsavverkning i ungskog anses förbjuden.G. Sch.

Dimensionsblädning. Se Dimensionsavverkning.

Dimensionslag. Se Skogslagstiftning.

Diopter. Se Fältmätning.

Diorit. Se Bergart.

Diplokokker. Se Bakterier.

Dishley. Se Får: Raser.

Diskont. Se Bokföring.

Disposition, mottaglighet för sjukdom och angrepp av parasiter.

1. D. hos växter kan bero på växtens inre egenskaper eller på yttre förhållanden ss. klimat, växtplatsens läge, jordmån, omgivande växtlighet eller olämplig odlingsmetod.

Inre d. kan vara individuell eller tillhöra viss sort eller art. Individuell d. sammanhänger ofta med utvecklingsskedet, i det att växten vanligen endast under en kort del av sin utveckling är mottaglig för den ena eller andra sjukdomen. Stinksot t. ex. angriper vete blott under groningen, flygsot vete och korn blott under blomningen. Späda växtdelar kunna ofta skadas av parasiter, frost m. m., mot vilka den utvuxna plantan har större motståndskraft (resistens). Med d. förstås dock vanligen sort- och art-d. Lantsorter av vete äro t. ex. vanligen mottagliga för gulrost, varav många förädlade vetesorter föga angripas. Tidiga potatissorter äro mera än sena mottagliga för potatismögel, vissa äpplesorter för fruktskorv, vissa kornsorter för havreål o. s. v. Dylik sort-d. kan vara olika på olika orter; Borevete angripes t. ex. föga av gulrost i Skåne men är mycket mottagligt därför i mellersta Sverige. Exempel på art-d. är att kronrost angriper endast havre, gulrost däremot övriga hårdhet från 9 m^3 per dag i hård lera till 15—20 i sand och dyjord, vilket vid vanliga sugdikens dimensioner motsvarar 3 dubbla antalet längdmeter; rörens nedläggning, varvid en man kan medhinna 800—900 rör i sugdiken och 300— 400 i fångdiken, däri inbegripet hophuggning samt igenfyllning, 350 m. sug- och 250 m. stamdike per dag. Hela kostnaden uppgick före senaste kristid till 150—200 kr. per hektar, men är f. n. (1919) omkring tredubblad, övriga arbeten utom rörens läggning och täckning passa för ackord.

Underhåll av dikning. De öppna dikena böra tid efter annan upprensas; bottenrännan befrias från växtlighet och återställes till sitt förra djup. Härvid böra alla täckdikesögon tillses och rengöras. De öppna dikenas slänter må, om de blivit gräsbevuxna, lämnas orörda, utom att lös jord bortschaktas och buskar uppryckas. Om fel uppstå på täckdikesledning, vilket visar sig genom kvarvarande väta i markytan, uppsökes felet genom grävning, varefter söndriga rör utbytas mot hela och igenslamning avlägsnas, vilket kan ske genom att en krats av sammantvinnade järntrådar skruvas in i ledningen till ett längre ned upptaget hål och drages fram och tillbaka mellan öppningarna.

Dikningsförmän med skyldighet att biträda med dikningsplaners utstakning och rörens nedläggning samt tillsyn vid dikningens utförande hava sedan 1880-talet börjat anställas hos hushållningssällskapen. De ha i allmänhet stått under lantbruksingenjörens i länet ledning. I samband med övriga kristidsåtgärder för jordbrukets höjande och dräneringsfondens inrättande har antalet d. betydligt ökats och särskilda kurser anordnats för deras utbildning.

Dikningslag. Se Torrläggning.

Dikningsmaskin. Se Dikesgrävningsmaskin.

Dikningsplan. Se Dikning.

Diktning. Se Timring.

Dill, *Anethum graveolens* L., en flockblomstrig (Umbellat) 1-årig ört, vilken härstammar från södra Europa och varit i odling som krydda redan i gamla tiden. Bladen äro trådlikt flikiga, blommor med gula kronblad utan foder samlade i sammansatt flock utan svepe, delfrukter platta, ovala. Hela växten starkt doftande. 1,000 frön väga 20 gr. Sås i mängd av 2—3 gr. per kvm., dels på hösten, dels på våren för erhållande av skörd vid olika tider. Fröet gror trögt, varför det bör sås i fuktig jord eller stöpas före sådden; myllas grunt, varför vattning kan behövas i händelse av torka.

Diluvial -lera och -sand användes stundom för att beteckna kvartärperiodens äldre jordavlagringar till skillnad från de yngre, alluviala, sväm- och torvbildningarna. Jfr Lera, Sand.

Dimensionsavverkning eller avverkning av träden, allteftersom de nå en viss grovlek, är en förr mycket vanlig avverkningsmetod, som nu dess bättre börjar att försvinna. Särskilt i Norrland, där förr endast de grövre dimensionerna kunde avsättas, var under lång tid dimensionen den enda bestämmande faktorn vid avverkningar av den där i system satta dimensionsblädningen. För de norrländska skogarna har denna avverkningsform varit mycket ödesdiger. Växtliga tallskogar hava härigenom ofta överförts till oväxtliga granskogar, de grövre tallarna ha fallit för yxan, och annan återväxt än kvarvarande under växt av dålig gran har ej erhållits. Granskogarna ha i vissa fall bättre uthärdat en e för hård d., i det att kvarlämnade behärskade granar repat sig efter en erhållen friare ställning, men oftast ha de efter huggningen kvarlämnade granarna lidit av den hastiga friställningen och i stor utsträckning torkat. När dimensionen varit bestämmande för avverkning i yngre och medelålders bestånd, ha dessa bestånd i allmänhet blivit mer eller mindre raserade. Enligt den nya provisoriska skogslagen, som i ungskog ej medgiver avverkning annorledes än genom för beståndets utveckling ändamålsenlig gallring, måste dimensionsavverkning i ungskog anses förbjuden.G. Sch.

Dimensionsblädning. Se Dimensionsavverkning.

Dimensionslag. Se Skogslagstiftning.

Diopter. Se Fältmätning.

Diorit. Se Bergart.

Diplokokker. Se Bakterier.

Dishley. Se Får: Raser.

Diskont. Se Bokföring.

Disposition, mottaglighet för sjukdom och angrepp av parasiter.

1. D. hos växter kan bero på växtens inre egenskaper eller på yttre förhållanden ss. klimat, växtplatsens läge, jordmån, omgivande växtlighet eller olämplig odlingsmetod.

Inre d. kan vara individuell eller tillhöra viss sort eller art. Individuell d. sammanhänger ofta med utvecklingsskedet, i det att växten vanligen endast under en kort del av sin utveckling är mottaglig för den ena eller andra sjukdomen. Stinksot t. ex. angriper vete blott under groningen, flygsot vete och korn blott under blomningen. Späda växtdelar kunna ofta skadas av parasiter, frost m. m., mot vilka den utvuxna plantan har större motståndskraft (resistens). Med d. förstås dock vanligen sort- och art-d. Lantsorter av vete äro t. ex. vanligen mottagliga för gulrost, varav många förädlade vetesorter föga angripas. Tidiga potatissorter äro mera än sena mottagliga för potatismögel, vissa äpplesorter för fruktskorv, vissa kornsorter för havreål o. s. v. Dylik sort-d. kan vara olika på olika orter; Borevete angripes t. ex. föga av gulrost i Skåne men är mycket mottagligt därför i mellersta Sverige. Exempel på art-d. är att kronrost angriper endast havre, gulrost däremot övriga hårdhet från 9 m^3 per dag i hård lera till 15—20 i sand och dyjord, vilket vid vanliga sugdikens dimensioner motsvarar 3 dubbla antalet längdmeter; rörens nedläggning, varvid en man kan medhinna 800—900 rör i sugdiken och 300— 400 i fångdiken, däri inbegripet hophuggning samt igenfyllning, 350 m. sug- och 250 m. stamdike per dag. Hela kostnaden uppgick före senaste kristid till 150—200 kr. per hektar, men är f. n. (1919) omkring tredubblad, övriga arbeten utom rörens läggning och täckning passa för ackord.

Underhåll av dikning. De öppna dikena böra tid efter annan upprensas; bottenrännan befrias från växtlighet och återställes till sitt förra djup. Härvid böra alla täckdikesögon tillses och rengöras. De öppna dikenas slänter må, om de blivit gräsbevuxna, lämnas orörda, utom att lös jord bortschaktas och buskar uppryckas. Om fel uppstå på täckdikesledning, vilket visar sig genom kvarvarande väta i markytan, uppsökes felet genom grävning, varefter söndriga rör utbytas mot hela och igenslamning avlägsnas, vilket kan ske genom att en krats av sammantvinnade järntrådar skruvas in i ledningen till ett längre ned upptaget hål och drages fram och tillbaka mellan öppningarna.

Dikningsförmän med skyldighet att biträda med dikningsplaners utstakning och rörens nedläggning samt tillsyn vid dikningens utförande hava sedan 1880-talet börjat anställas hos hushållningssällskapen. De ha i allmänhet stått under lantbruksingenjörens i länet ledning. I samband med övriga kristidsåtgärder för jordbrukets höjande och dräneringsfondens inrättande har antalet d. betydligt ökats och särskilda kurser anordnats för deras utbildning.

Dikningslag. Se Torrläggning.

Dikningsmaskin. Se Dikesgrävningsmaskin.

Dikningsplan. Se Dikning.

Diktning. Se Timring.

Dill, *Anethum graveolens* L., en flockblomstrig (Umbellat) 1-årig ört, vilken härstammar från södra Europa och varit i odling som krydda redan i gamla tiden. Bladen äro trådlikt flikiga, blommor med gula kronblad utan foder samlade i sammansatt flock utan svepe, delfrukter platta, ovala. Hela växten starkt doftande. 1,000 frön väga 20 gr. Sås i mängd av 2—3 gr. per kvm., dels på hösten, dels på våren för erhållande av skörd vid olika tider. Fröet gror trögt, varför det bör sås i fuktig jord eller stöpas före sådden; myllas grunt, varför vattning kan behövas i händelse av torka.

Diluvial -lera och -sand användes stundom för att beteckna kvartärperiodens äldre jordavlagringar till skillnad från de yngre, alluviala, sväm- och torvbildningarna. Jfr Lera, Sand.

Dimensionsavverkning eller avverkning av träden, allteftersom de nå en viss grovlek, är en förr mycket vanlig avverkningsmetod, som nu dess bättre börjar att försvinna. Särskilt i Norrland, där förr endast de grövre dimensionerna kunde avsättas, var under lång tid dimensionen den enda bestämmande faktorn vid avverkningar av den där i system satta dimensionsblädningen. För de norrländska skogarna har denna avverkningsform varit mycket ödesdiger. Växtliga tallskogar hava härigenom ofta överförts till oväxtliga granskogar, de grövre tallarna ha fallit för yxan, och annan återväxt än kvarvarande under växt av dålig gran har ej erhållits. Granskogarna ha i vissa fall bättre uthärdat en e för hård d., i det att kvarlämnade behärskade granar repat sig efter en erhållen friare ställning, men oftast ha de efter huggningen kvarlämnade granarna lidit av den hastiga friställningen och i stor utsträckning torkat. När dimensionen varit bestämmande för avverkning i yngre och medelålders bestånd, ha dessa bestånd i allmänhet blivit mer eller mindre raserade. Enligt den nya provisoriska skogslagen, som i ungskog ej medgiver avverkning annorledes än genom för beståndets utveckling ändamålsenlig gallring, måste dimensionsavverkning i ungskog anses förbjuden.G. Sch.

Dimensionsblädning. Se Dimensionsavverkning.

Dimensionslag. Se Skogslagstiftning.

Diopter. Se Fältmätning.

Diorit. Se Bergart.

Diplokokker. Se Bakterier.

Dishley. Se Får: Raser.

Diskont. Se Bokföring.

Disposition, mottaglighet för sjukdom och angrepp av parasiter.

1. D. hos växter kan bero på växtens inre egenskaper eller på yttre förhållanden ss. klimat, växtplatsens läge, jordmån, omgivande växtlighet eller olämplig odlingsmetod.

Inre d. kan vara individuell eller tillhöra viss sort eller art. Individuell d. sammanhänger ofta med utvecklingsskedet, i det att växten vanligen endast under en kort del av sin utveckling är mottaglig för den ena eller andra sjukdomen. Stinksot t. ex. angriper vete blott under groningen, flygsot vete och korn blott under blomningen. Späda växtdelar kunna ofta skadas av parasiter, frost m. m., mot vilka den utvuxna plantan har större motståndskraft (resistens). Med d. förstås dock vanligen sort- och art-d. Lantsorter av vete äro t. ex. vanligen mottagliga för gulrost, varav många förädlade vetesorter föga angripas. Tidiga potatissorter äro mera än sena mottagliga för potatismögel, vissa äpplesorter för fruktskorv, vissa kornsorter för havreål o. s. v. Dylik sort-d. kan vara olika på olika orter; Borevete angripes t. ex. föga av gulrost i Skåne men är mycket mottagligt därför i mellersta Sverige. Exempel på art-d. är att kronrost angriper endast havre, gulrost däremot övriga hårdhet från 9 m^3 per dag i hård lera till 15—20 i sand och dyjord, vilket vid vanliga sugdikens dimensioner motsvarar 3 dubbla antalet längdmeter; rörens nedläggning, varvid en man kan medhinna 800—900 rör i sugdiken och 300— 400 i fångdiken, däri inbegripet hophuggning samt igenfyllning, 350 m. sug- och 250 m. stamdike per dag. Hela kostnaden uppgick före senaste kristid till 150—200 kr. per hektar, men är f. n. (1919) omkring tredubblad, övriga arbeten utom rörens läggning och täckning passa för ackord.

Underhåll av dikning. De öppna dikena böra tid efter annan upprensas; bottenrännan befrias från växtlighet och återställes till sitt förra djup. Härvid böra alla täckdikesögon tillses och rengöras. De öppna dikenas slänter må, om de blivit gräsbevuxna, lämnas orörda, utom att lös jord bortschaktas och buskar uppryckas. Om fel uppstå på täckdikesledning, vilket visar sig genom kvarvarande väta i markytan, uppsökes felet genom grävning, varefter söndriga rör utbytas mot hela och igenslamning avlägsnas, vilket kan ske genom att en krats av sammantvinnade järntrådar skruvas in i ledningen till ett längre ned upptaget hål och drages fram och tillbaka mellan öppningarna.

Dikningsförmän med skyldighet att biträda med dikningsplaners utstakning och rörens nedläggning samt tillsyn vid dikningens utförande hava sedan 1880-talet börjat anställas hos hushållningssällskapen. De ha i allmänhet stått under lantbruksingenjörens i länet ledning. I samband med övriga kristidsåtgärder för jordbrukets höjande och dräneringsfondens inrättande har antalet d. betydligt ökats och särskilda kurser anordnats för deras utbildning.

Dikningslag. Se Torrläggning.

Dikningsmaskin. Se Dikesgrävningsmaskin.

Dikningsplan. Se Dikning.

Diktning. Se Timring.

Dill, *Anethum graveolens* L., en flockblomstrig (Umbellat) 1-årig ört, vilken härstammar från södra Europa och varit i odling som krydda redan i gamla tiden. Bladen äro trådlikt flikiga, blommor med gula kronblad utan foder samlade i sammansatt flock utan svepe, delfrukter platta, ovala. Hela växten starkt doftande. 1,000 frön väga 20 gr. Sås i mängd av 2—3 gr. per kvm., dels på hösten, dels på våren för erhållande av skörd vid olika tider. Fröet gror trögt, varför det bör sås i fuktig jord eller stöpas före sådden; myllas grunt, varför vattning kan behövas i händelse av torka.

Diluvial -lera och -sand användes stundom för att beteckna kvartärperiodens äldre jordavlagringar till skillnad från de yngre, alluviala, sväm- och torvbildningarna. Jfr Lera, Sand.

Dimensionsavverkning eller avverkning av träden, allteftersom de nå en viss grovlek, är en förr mycket vanlig avverkningsmetod, som nu dess bättre börjar att försvinna. Särskilt i Norrland, där förr endast de grövre dimensionerna kunde avsättas, var under lång tid dimensionen den enda bestämmande faktorn vid avverkningar av den där i system satta dimensionsblädningen. För de norrländska skogarna har denna avverkningsform varit mycket ödesdiger. Växtliga tallskogar hava härigenom ofta överförts till oväxtliga granskogar, de grövre tallarna ha fallit för yxan, och annan återväxt än kvarvarande under växt av dålig gran har ej erhållits. Granskogarna ha i vissa fall bättre uthärdat en e för hård d., i det att kvarlämnade behärskade granar repat sig efter en erhållen friare ställning, men oftast ha de efter huggningen kvarlämnade granarna lidit av den hastiga friställningen och i stor utsträckning torkat. När dimensionen varit bestämmande för avverkning i yngre och medelålders bestånd, ha dessa bestånd i allmänhet blivit mer eller mindre raserade. Enligt den nya provisoriska skogslagen, som i ungskog ej medgiver avverkning annorledes än genom för beståndets utveckling ändamålsenlig gallring, måste dimensionsavverkning i ungskog anses förbjuden.G. Sch.

Dimensionsblädning. Se Dimensionsavverkning.

Dimensionslag. Se Skogslagstiftning.

Diopter. Se Fältmätning.

Diorit. Se Bergart.

Diplokokker. Se Bakterier.

Dishley. Se Får: Raser.

Diskont. Se Bokföring.

Disposition, mottaglighet för sjukdom och angrepp av parasiter.

1. D. hos växter kan bero på växtens inre egenskaper eller på yttre förhållanden ss. klimat, växtplatsens läge, jordmån, omgivande växtlighet eller olämplig odlingsmetod.

Inre d. kan vara individuell eller tillhöra viss sort eller art. Individuell d. sammanhänger ofta med utvecklingsskedet, i det att växten vanligen endast under en kort del av sin utveckling är mottaglig för den ena eller andra sjukdomen. Stinksot t. ex. angriper vete blott under groningen, flygsot vete och korn blott under blomningen. Späda växtdelar kunna ofta skadas av parasiter, frost m. m., mot vilka den utvuxna plantan har större motståndskraft (resistens). Med d. förstås dock vanligen sort- och art-d. Lantsorter av vete äro t. ex. vanligen mottagliga för gulrost, varav många förädlade vetesorter föga angripas. Tidiga potatissorter äro mera än sena mottagliga för potatismögel, vissa äpplesorter för fruktskorv, vissa kornsorter för havreål o. s. v. Dylik sort-d. kan vara olika på olika orter; Borevete angripes t. ex. föga av gulrost i Skåne men är mycket mottagligt därför i mellersta Sverige. Exempel på art-d. är att kronrost angriper endast havre, gulrost däremot övriga hårdhet från 9 m^3 per dag i hård lera till 15—20 i sand och dyjord, vilket vid vanliga sugdikens dimensioner motsvarar 3 dubbla antalet längdmeter; rörens nedläggning, varvid en man kan medhinna 800—900 rör i sugdiken och 300— 400 i fångdiken, däri inbegripet hophuggning samt igenfyllning, 350 m. sug- och 250 m. stamdike per dag. Hela kostnaden uppgick före senaste kristid till 150—200 kr. per hektar, men är f. n. (1919) omkring tredubblad, övriga arbeten utom rörens läggning och täckning passa för ackord.

Underhåll av dikning. De öppna dikena böra tid efter annan upprensas; bottenrännan befrias från växtlighet och återställes till sitt förra djup. Härvid böra alla täckdikesögon tillses och rengöras. De öppna dikenas slänter må, om de blivit gräsbevuxna, lämnas orörda, utom att lös jord bortschaktas och buskar uppryckas. Om fel uppstå på täckdikesledning, vilket visar sig genom kvarvarande väta i markytan, uppsökes felet genom grävning, varefter söndriga rör utbytas mot hela och igenslamning avlägsnas, vilket kan ske genom att en krats av sammantvinnade järntrådar skruvas in i ledningen till ett längre ned upptaget hål och drages fram och tillbaka mellan öppningarna.

Dikningsförmän med skyldighet att biträda med dikningsplaners utstakning och rörens nedläggning samt tillsyn vid dikningens utförande hava sedan 1880-talet börjat anställas hos hushållningssällskapen. De ha i allmänhet stått under lantbruksingenjörens i länet ledning. I samband med övriga kristidsåtgärder för jordbrukets höjande och dräneringsfondens inrättande har antalet d. betydligt ökats och särskilda kurser anordnats för deras utbildning.

Dikningslag. Se Torrläggning.

Dikningsmaskin. Se Dikesgrävningsmaskin.

Dikningsplan. Se Dikning.

Diktning. Se Timring.

Dill, *Anethum graveolens* L., en flockblomstrig (Umbellat) 1-årig ört, vilken härstammar från södra Europa och varit i odling som krydda redan i gamla tiden. Bladen äro trådlikt flikiga, blommor med gula kronblad utan foder samlade i sammansatt flock utan svepe, delfrukter platta, ovala. Hela växten starkt doftande. 1,000 frön väga 20 gr. Sås i mängd av 2—3 gr. per kvm., dels på hösten, dels på våren för erhållande av skörd vid olika tider. Fröet gror trögt, varför det bör sås i fuktig jord eller stöpas före sådden; myllas grunt, varför vattning kan behövas i händelse av torka.

Diluvial -lera och -sand användes stundom för att beteckna kvartärperiodens äldre jordavlagringar till skillnad från de yngre, alluviala, sväm- och torvbildningarna. Jfr Lera, Sand.

Dimensionsavverkning eller avverkning av träden, allteftersom de nå en viss grovlek, är en förr mycket vanlig avverkningsmetod, som nu dess bättre börjar att försvinna. Särskilt i Norrland, där förr endast de grövre dimensionerna kunde avsättas, var under lång tid dimensionen den enda bestämmande faktorn vid avverkningar av den där i system satta dimensionsblädningen. För de norrländska skogarna har denna avverkningsform varit mycket ödesdiger. Växtliga tallskogar hava härigenom ofta överförts till oväxtliga granskogar, de grövre tallarna ha fallit för yxan, och annan återväxt än kvarvarande under växt av dålig gran har ej erhållits. Granskogarna ha i vissa fall bättre uthärdat en e för hård d., i det att kvarlämnade behärskade granar repat sig efter en erhållen friare ställning, men oftast ha de efter huggningen kvarlämnade granarna lidit av den hastiga friställningen och i stor utsträckning torkat. När dimensionen varit bestämmande för avverkning i yngre och medelålders bestånd, ha dessa bestånd i allmänhet blivit mer eller mindre raserade. Enligt den nya provisoriska skogslagen, som i ungskog ej medgiver avverkning annorledes än genom för beståndets utveckling ändamålsenlig gallring, måste dimensionsavverkning i ungskog anses förbjuden.G. Sch.

Dimensionsblädning. Se Dimensionsavverkning.

Dimensionslag. Se Skogslagstiftning.

Diopter. Se Fältmätning.

Diorit. Se Bergart.

Diplokokker. Se Bakterier.

Dishley. Se Får: Raser.

Diskont. Se Bokföring.

Disposition, mottaglighet för sjukdom och angrepp av parasiter.

1. D. hos växter kan bero på växtens inre egenskaper eller på yttre förhållanden ss. klimat, växtplatsens läge, jordmån, omgivande växtlighet eller olämplig odlingsmetod.

Inre d. kan vara individuell eller tillhöra viss sort eller art. Individuell d. sammanhänger ofta med utvecklingsskedet, i det att växten vanligen endast under en kort del av sin utveckling är mottaglig för den ena eller andra sjukdomen. Stinksot t. ex. angriper vete blott under groningen, flygsot vete och korn blott under blomningen. Späda växtdelar kunna ofta skadas av parasiter, frost m. m., mot vilka den utvuxna plantan har större motståndskraft (resistens). Med d. förstås dock vanligen sort- och art-d. Lantsorter av vete äro t. ex. vanligen mottagliga för gulrost, varav många förädlade vetesorter föga angripas. Tidiga potatissorter äro mera än sena mottagliga för potatismögel, vissa äpplesorter för fruktskorv, vissa kornsorter för havreål o. s. v. Dylik sort-d. kan vara olika på olika orter; Borevete angripes t. ex. föga av gulrost i Skåne men är mycket mottagligt därför i mellersta Sverige. Exempel på art-d. är att kronrost angriper endast havre, gulrost däremot övriga hårdhet från 9 m^3 per dag i hård lera till 15—20 i sand och dyjord, vilket vid vanliga sugdikens dimensioner motsvarar 3 dubbla antalet längdmeter; rörens nedläggning, varvid en man kan medhinna 800—900 rör i sugdiken och 300— 400 i fångdiken, däri inbegripet hophuggning samt igenfyllning, 350 m. sug- och 250 m. stamdike per dag. Hela kostnaden uppgick före senaste kristid till 150—200 kr. per hektar, men är f. n. (1919) omkring tredubblad, övriga arbeten utom rörens läggning och täckning passa för ackord.

Underhåll av dikning. De öppna dikena böra tid efter annan upprensas; bottenrännan befrias från växtlighet och återställes till sitt förra djup. Härvid böra alla täckdikesögon tillses och rengöras. De öppna dikenas slänter må, om de blivit gräsbevuxna, lämnas orörda, utom att lös jord bortschaktas och buskar uppryckas. Om fel uppstå på täckdikesledning, vilket visar sig genom kvarvarande väta i markytan, uppsökes felet genom grävning, varefter söndriga rör utbytas mot hela och igenslamning avlägsnas, vilket kan ske genom att en krats av sammantvinnade järntrådar skruvas in i ledningen till ett längre ned upptaget hål och drages fram och tillbaka mellan öppningarna.

Dikningsförmän med skyldighet att biträda med dikningsplaners utstakning och rörens nedläggning samt tillsyn vid dikningens utförande hava sedan 1880-talet börjat anställas hos hushållningssällskapen. De ha i allmänhet stått under lantbruksingenjörens i länet ledning. I samband med övriga kristidsåtgärder för jordbrukets höjande och dräneringsfondens inrättande har antalet d. betydligt ökats och särskilda kurser anordnats för deras utbildning.

Dikningslag. Se Torrläggning.

Dikningsmaskin. Se Dikesgrävningsmaskin.

Dikningsplan. Se Dikning.

Diktning. Se Timring.

Dill, *Anethum graveolens* L., en flockblomstrig (Umbellat) 1-årig ört, vilken härstammar från södra Europa och varit i odling som krydda redan i gamla tiden. Bladen äro trådlikt flikiga, blommor med gula kronblad utan foder samlade i sammansatt flock utan svepe, delfrukter platta, ovala. Hela växten starkt doftande. 1,000 frön väga 20 gr. Sås i mängd av 2—3 gr. per kvm., dels på hösten, dels på våren för erhållande av skörd vid olika tider. Fröet gror trögt, varför det bör sås i fuktig jord eller stöpas före sådden; myllas grunt, varför vattning kan behövas i händelse av torka.

Diluvial -lera och -sand användes stundom för att beteckna kvartärperiodens äldre jordavlagringar till skillnad från de yngre, alluviala, sväm- och torvbildningarna. Jfr Lera, Sand.

Dimensionsavverkning eller avverkning av träden, allteftersom de nå en viss grovlek, är en förr mycket vanlig avverkningsmetod, som nu dess bättre börjar att försvinna. Särskilt i Norrland, där förr endast de grövre dimensionerna kunde avsättas, var under lång tid dimensionen den enda bestämmande faktorn vid avverkningar av den där i system satta dimensionsblädningen. För de norrländska skogarna har denna avverkningsform varit mycket ödesdiger. Växtliga tallskogar hava härigenom ofta överförts till oväxtliga granskogar, de grövre tallarna ha fallit för yxan, och annan återväxt än kvarvarande under växt av dålig gran har ej erhållits. Granskogarna ha i vissa fall bättre uthärdat en e för hård d., i det att kvarlämnade behärskade granar repat sig efter en erhållen friare ställning, men oftast ha de efter huggningen kvarlämnade granarna lidit av den hastiga friställningen och i stor utsträckning torkat. När dimensionen varit bestämmande för avverkning i yngre och medelålders bestånd, ha dessa bestånd i allmänhet blivit mer eller mindre raserade. Enligt den nya provisoriska skogslagen, som i ungskog ej medgiver avverkning annorledes än genom för beståndets utveckling ändamålsenlig gallring, måste dimensionsavverkning i ungskog anses förbjuden.G. Sch.

Dimensionsblädning. Se Dimensionsavverkning.

Dimensionslag. Se Skogslagstiftning.

Diopter. Se Fältmätning.

Diorit. Se Bergart.

Diplokokker. Se Bakterier.

Dishley. Se Får: Raser.

Diskont. Se Bokföring.

Disposition, mottaglighet för sjukdom och angrepp av parasiter.

1. D. hos växter kan bero på växtens inre egenskaper eller på yttre förhållanden ss. klimat, växtplatsens läge, jordmån, omgivande växtlighet eller olämplig odlingsmetod.

Inre d. kan vara individuell eller tillhöra viss sort eller art. Individuell d. sammanhänger ofta med utvecklingsskedet, i det att växten vanligen endast under en kort del av sin utveckling är mottaglig för den ena eller andra sjukdomen. Stinksot t. ex. angriper vete blott under groningen, flygsot vete och korn blott under blomningen. Späda växtdelar kunna ofta skadas av parasiter, frost m. m., mot vilka den utvuxna plantan har större motståndskraft (resistens). Med d. förstås dock vanligen sort- och art-d. Lantsorter av vete äro t. ex. vanligen mottagliga för gulrost, varav många förädlade vetesorter föga angripas. Tidiga potatissorter äro mera än sena mottagliga för potatismögel, vissa äpplesorter för fruktskorv, vissa kornsorter för havreål o. s. v. Dylik sort-d. kan vara olika på olika orter; Borevete angripes t. ex. föga av gulrost i Skåne men är mycket mottagligt därför i mellersta Sverige. Exempel på art-d. är att kronrost angriper endast havre, gulrost däremot övriga hårdhet från 9 m^3 per dag i hård lera till 15—20 i sand och dyjord, vilket vid vanliga sugdikens dimensioner motsvarar 3 dubbla antalet längdmeter; rörens nedläggning, varvid en man kan medhinna 800—900 rör i sugdiken och 300— 400 i fångdiken, däri inbegripet hophuggning samt igenfyllning, 350 m. sug- och 250 m. stamdike per dag. Hela kostnaden uppgick före senaste kristid till 150—200 kr. per hektar, men är f. n. (1919) omkring tredubblad, övriga arbeten utom rörens läggning och täckning passa för ackord.

Underhåll av dikning. De öppna dikena böra tid efter annan upprensas; bottenrännan befrias från växtlighet och återställes till sitt förra djup. Härvid böra alla täckdikesögon tillses och rengöras. De öppna dikenas slänter må, om de blivit gräsbevuxna, lämnas orörda, utom att lös jord bortschaktas och buskar uppryckas. Om fel uppstå på täckdikesledning, vilket visar sig genom kvarvarande väta i markytan, uppsökes felet genom grävning, varefter söndriga rör utbytas mot hela och igenslamning avlägsnas, vilket kan ske genom att en krats av sammantvinnade järntrådar skruvas in i ledningen till ett längre ned upptaget hål och drages fram och tillbaka mellan öppningarna.

Dikningsförmän med skyldighet att biträda med dikningsplaners utstakning och rörens nedläggning samt tillsyn vid dikningens utförande hava sedan 1880-talet börjat anställas hos hushållningssällskapen. De ha i allmänhet stått under lantbruksingenjörens i länet ledning. I samband med övriga kristidsåtgärder för jordbrukets höjande och dräneringsfondens inrättande har antalet d. betydligt ökats och särskilda kurser anordnats för deras utbildning.

Dikningslag. Se Torrläggning.

Dikningsmaskin. Se Dikesgrävningsmaskin.

Dikningsplan. Se Dikning.

Diktning. Se Timring.

Dill, *Anethum graveolens* L., en flockblomstrig (Umbellat) 1-årig ört, vilken härstammar från södra Europa och varit i odling som krydda redan i gamla tiden. Bladen äro trådlikt flikiga, blommor med gula kronblad utan foder samlade i sammansatt flock utan svepe, delfrukter platta, ovala. Hela växten starkt doftande. 1,000 frön väga 20 gr. Sås i mängd av 2—3 gr. per kvm., dels på hösten, dels på våren för erhållande av skörd vid olika tider. Fröet gror trögt, varför det bör sås i fuktig jord eller stöpas före sådden; myllas grunt, varför vattning kan behövas i händelse av torka.

Diluvial -lera och -sand användes stundom för att beteckna kvartärperiodens äldre jordavlagringar till skillnad från de yngre, alluviala, sväm- och torvbildningarna. Jfr Lera, Sand.

Dimensionsavverkning eller avverkning av träden, allteftersom de nå en viss grovlek, är en förr mycket vanlig avverkningsmetod, som nu dess bättre börjar att försvinna. Särskilt i Norrland, där förr endast de grövre dimensionerna kunde avsättas, var under lång tid dimensionen den enda bestämmande faktorn vid avverkningar av den där i system satta dimensionsblädningen. För de norrländska skogarna har denna avverkningsform varit mycket ödesdiger. Växtliga tallskogar hava härigenom ofta överförts till oväxtliga granskogar, de grövre tallarna ha fallit för yxan, och annan återväxt än kvarvarande under växt av dålig gran har ej erhållits. Granskogarna ha i vissa fall bättre uthärdat en e för hård d., i det att kvarlämnade behärskade granar repat sig efter en erhållen friare ställning, men oftast ha de efter huggningen kvarlämnade granarna lidit av den hastiga friställningen och i stor utsträckning torkat. När dimensionen varit bestämmande för avverkning i yngre och medelålders bestånd, ha dessa bestånd i allmänhet blivit mer eller mindre raserade. Enligt den nya provisoriska skogslagen, som i ungskog ej medgiver avverkning annorledes än genom för beståndets utveckling ändamålsenlig gallring, måste dimensionsavverkning i ungskog anses förbjuden.G. Sch.

Dimensionsblädning. Se Dimensionsavverkning.

Dimensionslag. Se Skogslagstiftning.

Diopter. Se Fältmätning.

Diorit. Se Bergart.

Diplokokker. Se Bakterier.

Dishley. Se Får: Raser.

Diskont. Se Bokföring.

Disposition, mottaglighet för sjukdom och angrepp av parasiter.

1. D. hos växter kan bero på växtens inre egenskaper eller på yttre förhållanden ss. klimat, växtplatsens läge, jordmån, omgivande växtlighet eller olämplig odlingsmetod.

Inre d. kan vara individuell eller tillhöra viss sort eller art. Individuell d. sammanhänger ofta med utvecklingsskedet, i det att växten vanligen endast under en kort del av sin utveckling är mottaglig för den ena eller andra sjukdomen. Stinksot t. ex. angriper vete blott under groningen, flygsot vete och korn blott under blomningen. Späda växtdelar kunna ofta skadas av parasiter, frost m. m., mot vilka den utvuxna plantan har större motståndskraft (resistens). Med d. förstås dock vanligen sort- och art-d. Lantsorter av vete äro t. ex. vanligen mottagliga för gulrost, varav många förädlade vetesorter föga angripas. Tidiga potatissorter äro mera än sena mottagliga för potatismögel, vissa äpplesorter för fruktskorv, vissa kornsorter för havreål o. s. v. Dylik sort-d. kan vara olika på olika orter; Borevete angripes t. ex. föga av gulrost i Skåne men är mycket mottagligt därför i mellersta Sverige. Exempel på art-d. är att kronrost angriper endast havre, gulrost däremot övriga hårdhet från 9 m^3 per dag i hård lera till 15—20 i sand och dyjord, vilket vid vanliga sugdikens dimensioner motsvarar 3 dubbla antalet längdmeter; rörens nedläggning, varvid en man kan medhinna 800—900 rör i sugdiken och 300— 400 i fångdiken, däri inbegripet hophuggning samt igenfyllning, 350 m. sug- och 250 m. stamdike per dag. Hela kostnaden uppgick före senaste kristid till 150—200 kr. per hektar, men är f. n. (1919) omkring tredubblad, övriga arbeten utom rörens läggning och täckning passa för ackord.

Underhåll av dikning. De öppna dikena böra tid efter annan upprensas; bottenrännan befrias från växtlighet och återställes till sitt förra djup. Härvid böra alla täckdikesögon tillses och rengöras. De öppna dikenas slänter må, om de blivit gräsbevuxna, lämnas orörda, utom att lös jord bortschaktas och buskar uppryckas. Om fel uppstå på täckdikesledning, vilket visar sig genom kvarvarande väta i markytan, uppsökes felet genom grävning, varefter söndriga rör utbytas mot hela och igenslamning avlägsnas, vilket kan ske genom att en krats av sammantvinnade järntrådar skruvas in i ledningen till ett längre ned upptaget hål och drages fram och tillbaka mellan öppningarna.

Dikningsförmän med skyldighet att biträda med dikningsplaners utstakning och rörens nedläggning samt tillsyn vid dikningens utförande hava sedan 1880-talet börjat anställas hos hushållningssällskapen. De ha i allmänhet stått under lantbruksingenjörens i länet ledning. I samband med övriga kristidsåtgärder för jordbrukets höjande och dräneringsfondens inrättande har antalet d. betydligt ökats och särskilda kurser anordnats för deras utbildning.

Dikningslag. Se Torrläggning.

Dikningsmaskin. Se Dikesgrävningsmaskin.

Dikningsplan. Se Dikning.

Diktning. Se Timring.

Dill, *Anethum graveolens* L., en flockblomstrig (Umbellat) 1-årig ört, vilken härstammar från södra Europa och varit i odling som krydda redan i gamla tiden. Bladen äro trådlikt flikiga, blommor med gula kronblad utan foder samlade i sammansatt flock utan svepe, delfrukter platta, ovala. Hela växten starkt doftande. 1,000 frön väga 20 gr. Sås i mängd av 2—3 gr. per kvm., dels på hösten, dels på våren för erhållande av skörd vid olika tider. Fröet gror trögt, varför det bör sås i fuktig jord eller stöpas före sådden; myllas grunt, varför vattning kan behövas i händelse av torka.

Diluvial -lera och -sand användes stundom för att beteckna kvartärperiodens äldre jordavlagringar till skillnad från de yngre, alluviala, sväm- och torvbildningarna. Jfr Lera, Sand.

Dimensionsavverkning eller avverkning av träden, allteftersom de nå en viss grovlek, är en förr mycket vanlig avverkningsmetod, som nu dess bättre börjar att försvinna. Särskilt i Norrland, där förr endast de grövre dimensionerna kunde avsättas, var under lång tid dimensionen den enda bestämmande faktorn vid avverkningar av den där i system satta dimensionsblädningen. För de norrländska skogarna har denna avverkningsform varit mycket ödesdiger. Växtliga tallskogar hava härigenom ofta överförts till oväxtliga granskogar, de grövre tallarna ha fallit för yxan, och annan återväxt än kvarvarande under växt av dålig gran har ej erhållits. Granskogarna ha i vissa fall bättre uthärdat en e för hård d., i det att kvarlämnade behärskade granar repat sig efter en erhållen friare ställning, men oftast ha de efter huggningen kvarlämnade granarna lidit av den hastiga friställningen och i stor utsträckning torkat. När dimensionen varit bestämmande för avverkning i yngre och medelålders bestånd, ha dessa bestånd i allmänhet blivit mer eller mindre raserade. Enligt den nya provisoriska skogslagen, som i ungskog ej medgiver avverkning annorledes än genom för beståndets utveckling ändamålsenlig gallring, måste dimensionsavverkning i ungskog anses förbjuden.G. Sch.

Dimensionsblädning. Se Dimensionsavverkning.

Dimensionslag. Se Skogslagstiftning.

Diopter. Se Fältmätning.

Diorit. Se Bergart.

Diplokokker. Se Bakterier.

Dishley. Se Får: Raser.

Diskont. Se Bokföring.

Disposition, mottaglighet för sjukdom och angrepp av parasiter.

1. D. hos växter kan bero på växtens inre egenskaper eller på yttre förhållanden ss. klimat, växtplatsens läge, jordmån, omgivande växtlighet eller olämplig odlingsmetod.

Inre d. kan vara individuell eller tillhöra viss sort eller art. Individuell d. sammanhänger ofta med utvecklingsskedet, i det att växten vanligen endast under en kort del av sin utveckling är mottaglig för den ena eller andra sjukdomen. Stinksot t. ex. angriper vete blott under groningen, flygsot vete och korn blott under blomningen. Späda växtdelar kunna ofta skadas av parasiter, frost m. m., mot vilka den utvuxna plantan har större motståndskraft (resistens). Med d. förstås dock vanligen sort- och art-d. Lantsorter av vete äro t. ex. vanligen mottagliga för gulrost, varav många förädlade vetesorter föga angripas. Tidiga potatissorter äro mera än sena mottagliga för potatismögel, vissa äpplesorter för fruktskorv, vissa kornsorter för havreål o. s. v. Dylik sort-d. kan vara olika på olika orter; Borevete angripes t. ex. föga av gulrost i Skåne men är mycket mottagligt därför i mellersta Sverige. Exempel på art-d. är att kronrost angriper endast havre, gulrost däremot övriga hårdhet från 9 m^3 per dag i hård lera till 15—20 i sand och dyjord, vilket vid vanliga sugdikens dimensioner motsvarar 3 dubbla antalet längdmeter; rörens nedläggning, varvid en man kan medhinna 800—900 rör i sugdiken och 300— 400 i fångdiken, däri inbegripet hophuggning samt igenfyllning, 350 m. sug- och 250 m. stamdike per dag. Hela kostnaden uppgick före senaste kristid till 150—200 kr. per hektar, men är f. n. (1919) omkring tredubblad, övriga arbeten utom rörens läggning och täckning passa för ackord.

Underhåll av dikning. De öppna dikena böra tid efter annan upprensas; bottenrännan befrias från växtlighet och återställes till sitt förra djup. Härvid böra alla täckdikesögon tillses och rengöras. De öppna dikenas slänter må, om de blivit gräsbevuxna, lämnas orörda, utom att lös jord bortschaktas och buskar uppryckas. Om fel uppstå på täckdikesledning, vilket visar sig genom kvarvarande väta i markytan, uppsökes felet genom grävning, varefter söndriga rör utbytas mot hela och igenslamning avlägsnas, vilket kan ske genom att en krats av sammantvinnade järntrådar skruvas in i ledningen till ett längre ned upptaget hål och drages fram och tillbaka mellan öppningarna.

Dikningsförmän med skyldighet att biträda med dikningsplaners utstakning och rörens nedläggning samt tillsyn vid dikningens utförande hava sedan 1880-talet börjat anställas hos hushållningssällskapen. De ha i allmänhet stått under lantbruksingenjörens i länet ledning. I samband med övriga kristidsåtgärder för jordbrukets höjande och dräneringsfondens inrättande har antalet d. betydligt ökats och särskilda kurser anordnats för deras utbildning.

Dikningslag. Se Torrläggning.

Dikningsmaskin. Se Dikesgrävningsmaskin.

Dikningsplan. Se Dikning.

Diktning. Se Timring.

Dill, *Anethum graveolens* L., en flockblomstrig (Umbellat) 1-årig ört, vilken härstammar från södra Europa och varit i odling som krydda redan i gamla tiden. Bladen äro trådlikt flikiga, blommor med gula kronblad utan foder samlade i sammansatt flock utan svepe, delfrukter platta, ovala. Hela växten starkt doftande. 1,000 frön väga 20 gr. Sås i mängd av 2—3 gr. per kvm., dels på hösten, dels på våren för erhållande av skörd vid olika tider. Fröet gror trögt, varför det bör sås i fuktig jord eller stöpas före sådden; myllas grunt, varför vattning kan behövas i händelse av torka.

Diluvial -lera och -sand användes stundom för att beteckna kvartärperiodens äldre jordavlagringar till skillnad från de yngre, alluviala, sväm- och torvbildningarna. Jfr Lera, Sand.

Dimensionsavverkning eller avverkning av träden, allteftersom de nå en viss grovlek, är en förr mycket vanlig avverkningsmetod, som nu dess bättre börjar att försvinna. Särskilt i Norrland, där förr endast de grövre dimensionerna kunde avsättas, var under lång tid dimensionen den enda bestämmande faktorn vid avverkningar av den där i system satta dimensionsblädningen. För de norrländska skogarna har denna avverkningsform varit mycket ödesdiger. Växtliga tallskogar hava härigenom ofta överförts till oväxtliga granskogar, de grövre tallarna ha fallit för yxan, och annan återväxt än kvarvarande under växt av dålig gran har ej erhållits. Granskogarna ha i vissa fall bättre uthärdat en e för hård d., i det att kvarlämnade behärskade granar repat sig efter en erhållen friare ställning, men oftast ha de efter huggningen kvarlämnade granarna lidit av den hastiga friställningen och i stor utsträckning torkat. När dimensionen varit bestämmande för avverkning i yngre och medelålders bestånd, ha dessa bestånd i allmänhet blivit mer eller mindre raserade. Enligt den nya provisoriska skogslagen, som i ungskog ej medgiver avverkning annorledes än genom för beståndets utveckling ändamålsenlig gallring, måste dimensionsavverkning i ungskog anses förbjuden.G. Sch.

Dimensionsblädning. Se Dimensionsavverkning.

Dimensionslag. Se Skogslagstiftning.

Diopter. Se Fältmätning.

Diorit. Se Bergart.

Diplokokker. Se Bakterier.

Dishley. Se Får: Raser.

Diskont. Se Bokföring.

Disposition, mottaglighet för sjukdom och angrepp av parasiter.

1. D. hos växter kan bero på växtens inre egenskaper eller på yttre förhållanden ss. klimat, växtplatsens läge, jordmån, omgivande växtlighet eller olämplig odlingsmetod.

Inre d. kan vara individuell eller tillhöra viss sort eller art. Individuell d. sammanhänger ofta med utvecklingsskedet, i det att växten vanligen endast under en kort del av sin utveckling är mottaglig för den ena eller andra sjukdomen. Stinksot t. ex. angriper vete blott under groningen, flygsot vete och korn blott under blomningen. Späda växtdelar kunna ofta skadas av parasiter, frost m. m., mot vilka den utvuxna plantan har större motståndskraft (resistens). Med d. förstås dock vanligen sort- och art-d. Lantsorter av vete äro t. ex. vanligen mottagliga för gulrost, varav många förädlade vetesorter föga angripas. Tidiga potatissorter äro mera än sena mottagliga för potatismögel, vissa äpplesorter för fruktskorv, vissa kornsorter för havreål o. s. v. Dylik sort-d. kan vara olika på olika orter; Borevete angripes t. ex. föga av gulrost i Skåne men är mycket mottagligt därför i mellersta Sverige. Exempel på art-d. är att kronrost angriper endast havre, gulrost däremot övriga hårdhet från 9 m^3 per dag i hård lera till 15—20 i sand och dyjord, vilket vid vanliga sugdikens dimensioner motsvarar 3 dubbla antalet längdmeter; rörens nedläggning, varvid en man kan medhinna 800—900 rör i sugdiken och 300— 400 i fångdiken, däri inbegripet hophuggning samt igenfyllning, 350 m. sug- och 250 m. stamdike per dag. Hela kostnaden uppgick före senaste kristid till 150—200 kr. per hektar, men är f. n. (1919) omkring tredubblad, övriga arbeten utom rörens läggning och täckning passa för ackord.

Underhåll av dikning. De öppna dikena böra tid efter annan upprensas; bottenrännan befrias från växtlighet och återställes till sitt förra djup. Härvid böra alla täckdikesögon tillses och rengöras. De öppna dikenas slänter må, om de blivit gräsbevuxna, lämnas orörda, utom att lös jord bortschaktas och buskar uppryckas. Om fel uppstå på täckdikesledning, vilket visar sig genom kvarvarande väta i markytan, uppsökes felet genom grävning, varefter söndriga rör utbytas mot hela och igenslamning avlägsnas, vilket kan ske genom att en krats av sammantvinnade järntrådar skruvas in i ledningen till ett längre ned upptaget hål och drages fram och tillbaka mellan öppningarna.

Dikningsförmän med skyldighet att biträda med dikningsplaners utstakning och rörens nedläggning samt tillsyn vid dikningens utförande hava sedan 1880-talet börjat anställas hos hushållningssällskapen. De ha i allmänhet stått under lantbruksingenjörens i länet ledning. I samband med övriga kristidsåtgärder för jordbrukets höjande och dräneringsfondens inrättande har antalet d. betydligt ökats och särskilda kurser anordnats för deras utbildning.

Dikningslag. Se Torrläggning.

Dikningsmaskin. Se Dikesgrävningsmaskin.

Dikningsplan. Se Dikning.

Diktning. Se Timring.

Dill, *Anethum graveolens* L., en flockblomstrig (Umbellat) 1-årig ört, vilken härstammar från södra Europa och varit i odling som krydda redan i gamla tiden. Bladen äro trådlikt flikiga, blommor med gula kronblad utan foder samlade i sammansatt flock utan svepe, delfrukter platta, ovala. Hela växten starkt doftande. 1,000 frön väga 20 gr. Sås i mängd av 2—3 gr. per kvm., dels på hösten, dels på våren för erhållande av skörd vid olika tider. Fröet gror trögt, varför det bör sås i fuktig jord eller stöpas före sådden; myllas grunt, varför vattning kan behövas i händelse av torka.

Diluvial -lera och -sand användes stundom för att beteckna kvartärperiodens äldre jordavlagringar till skillnad från de yngre, alluviala, sväm- och torvbildningarna. Jfr Lera, Sand.

Dimensionsavverkning eller avverkning av träden, allteftersom de nå en viss grovlek, är en förr mycket vanlig avverkningsmetod, som nu dess bättre börjar att försvinna. Särskilt i Norrland, där förr endast de grövre dimensionerna kunde avsättas, var under lång tid dimensionen den enda bestämmande faktorn vid avverkningar av den där i system satta dimensionsblädningen. För de norrländska skogarna har denna avverkningsform varit mycket ödesdiger. Växtliga tallskogar hava härigenom ofta överförts till oväxtliga granskogar, de grövre tallarna ha fallit för yxan, och annan återväxt än kvarvarande under växt av dålig gran har ej erhållits. Granskogarna ha i vissa fall bättre uthärdat en e för hård d., i det att kvarlämnade behärskade granar repat sig efter en erhållen friare ställning, men oftast ha de efter huggningen kvarlämnade granarna lidit av den hastiga friställningen och i stor utsträckning torkat. När dimensionen varit bestämmande för avverkning i yngre och medelålders bestånd, ha dessa bestånd i allmänhet blivit mer eller mindre raserade. Enligt den nya provisoriska skogslagen, som i ungskog ej medgiver avverkning annorledes än genom för beståndets utveckling ändamålsenlig gallring, måste dimensionsavverkning i ungskog anses förbjuden.G. Sch.

Dimensionsblädning. Se Dimensionsavverkning.

Dimensionslag. Se Skogslagstiftning.

Diopter. Se Fältmätning.

Diorit. Se Bergart.

Diplokokker. Se Bakterier.

Dishley. Se Får: Raser.

Diskont. Se Bokföring.

Disposition, mottaglighet för sjukdom och angrepp av parasiter.

1. D. hos växter kan bero på växtens inre egenskaper eller på yttre förhållanden ss. klimat, växtplatsens läge, jordmån, omgivande växtlighet eller olämplig odlingsmetod.

Inre d. kan vara individuell eller tillhöra viss sort eller art. Individuell d. sammanhänger ofta med utvecklingsskedet, i det att växten vanligen endast under en kort del av sin utveckling är mottaglig för den ena eller andra sjukdomen. Stinksot t. ex. angriper vete blott under groningen, flygsot vete och korn blott under blomningen. Späda växtdelar kunna ofta skadas av parasiter, frost m. m., mot vilka den utvuxna plantan har större motståndskraft (resistens). Med d. förstås dock vanligen sort- och art-d. Lantsorter av vete äro t. ex. vanligen mottagliga för gulrost, varav många förädlade vetesorter föga angripas. Tidiga potatissorter äro mera än sena mottagliga för potatismögel, vissa äpplesorter för fruktskorv, vissa kornsorter för havreål o. s. v. Dylik sort-d. kan vara olika på olika orter; Borevete angripes t. ex. föga av gulrost i Skåne men är mycket mottagligt därför i mellersta Sverige. Exempel på art-d. är att kronrost angriper endast havre, gulrost däremot övriga hårdhet från 9 m^3 per dag i hård lera till 15—20 i sand och dyjord, vilket vid vanliga sugdikens dimensioner motsvarar 3 dubbla antalet längdmeter; rörens nedläggning, varvid en man kan medhinna 800—900 rör i sugdiken och 300— 400 i fångdiken, däri inbegripet hophuggning samt igenfyllning, 350 m. sug- och 250 m. stamdike per dag. Hela kostnaden uppgick före senaste kristid till 150—200 kr. per hektar, men är f. n. (1919) omkring tredubblad, övriga arbeten utom rörens läggning och täckning passa för ackord.

Underhåll av dikning. De öppna dikena böra tid efter annan upprensas; bottenrännan befrias från växtlighet och återställes till sitt förra djup. Härvid böra alla täckdikesögon tillses och rengöras. De öppna dikenas slänter må, om de blivit gräsbevuxna, lämnas orörda, utom att lös jord bortschaktas och buskar uppryckas. Om fel uppstå på täckdikesledning, vilket visar sig genom kvarvarande väta i markytan, uppsökes felet genom grävning, varefter söndriga rör utbytas mot hela och igenslamning avlägsnas, vilket kan ske genom att en krats av sammantvinnade järntrådar skruvas in i ledningen till ett längre ned upptaget hål och drages fram och tillbaka mellan öppningarna.

Dikningsförmän med skyldighet att biträda med dikningsplaners utstakning och rörens nedläggning samt tillsyn vid dikningens utförande hava sedan 1880-talet börjat anställas hos hushållningssällskapen. De ha i allmänhet stått under lantbruksingenjörens i länet ledning. I samband med övriga kristidsåtgärder för jordbrukets höjande och dräneringsfondens inrättande har antalet d. betydligt ökats och särskilda kurser anordnats för deras utbildning.

Dikningslag. Se Torrläggning.

Dikningsmaskin. Se Dikesgrävningsmaskin.

Dikningsplan. Se Dikning.

Diktning. Se Timring.

Dill, *Anethum graveolens* L., en flockblomstrig (Umbellat) 1-årig ört, vilken härstammar från södra Europa och varit i odling som krydda redan i gamla tiden. Bladen äro trådlikt flikiga, blommor med gula kronblad utan foder samlade i sammansatt flock utan svepe, delfrukter platta, ovala. Hela växten starkt doftande. 1,000 frön väga 20 gr. Sås i mängd av 2

—3 gr. per kvm., dels på hösten, dels på våren för erhållande av skörd vid olika tider. Fröet gror trögt, varför det bör sås i fuktig jord eller stöpas före sådden; myllas grunt, varför vattning kan behövas i händelse av torka.

Diluvial -lera och -sand användes stundom för att beteckna kvartärperiodens äldre jordavlagringar till skillnad från de yngre, alluviala, sväm- och torvbildningarna. Jfr Lera, Sand.

Dimensionsavverkning eller avverkning av träden, allteftersom de nå en viss grovlek, är en förr mycket vanlig avverkningsmetod, som nu dess bättre börjar att försvinna. Särskilt i Norrland, där förr endast de grövre dimensionerna kunde avsättas, var under lång tid dimensionen den enda bestämmande faktorn vid avverkningar av den där i system satta dimensionsblädningen. För de norrländska skogarna har denna avverkningsform varit mycket ödesdiger. Växtliga tallskogar hava härigenom ofta överförts till oväxtliga granskogar, de grövre tallarna ha fallit för yxan, och annan återväxt än kvarvarande under växt av dålig gran har ej erhållits. Granskogarna ha i vissa fall bättre uthärdat en e för hård d., i det att kvarlämnade behärskade granar repat sig efter en erhållen friare ställning, men oftast ha de efter huggningen kvarlämnade granarna lidit av den hastiga friställningen och i stor utsträckning torkat. När dimensionen varit bestämmande för avverkning i yngre och medelålders bestånd, ha dessa bestånd i allmänhet blivit mer eller mindre raserade. Enligt den nya provisoriska skogslagen, som i ungskog ej medgiver avverkning annorledes än genom för beståndets utveckling ändamålsenlig gallring, måste dimensionsavverkning i ungskog anses förbjuden.G. Sch.

Dimensionsblädning. Se Dimensionsavverkning.

Dimensionslag. Se Skogslagstiftning.

Diopter. Se Fältmätning.

Diorit. Se Bergart.

Diplokokker. Se Bakterier.

Dishley. Se Får: Raser.

Diskont. Se Bokföring.

Disposition, mottaglighet för sjukdom och angrepp av parasiter.

1. D. hos växter kan bero på växtens inre egenskaper eller på yttre förhållanden ss. klimat, växtplatsens läge, jordmån, omgivande växtlighet eller olämplig odlingsmetod.

Inre d. kan vara individuell eller tillhöra viss sort eller art. Individuell d. sammanhänger ofta med utvecklingsskedet, i det att växten vanligen endast under en kort del av sin utveckling är mottaglig för den ena eller andra sjukdomen. Stinksot t. ex. angriper vete blott under groningen, flygsot vete och korn blott under blomningen. Späda växtdelar kunna ofta skadas av parasiter, frost m. m., mot vilka den utvuxna plantan har större motståndskraft (resistens). Med d. förstås dock vanligen sort- och art-d. Lantsorter av vete äro t. ex. vanligen mottagliga för gulrost, varav många förädlade vetesorter föga angripas. Tidiga potatissorter äro mera än sena mottagliga för potatismögel, vissa äpplesorter för fruktskorv, vissa kornsorter för havreål o. s. v. Dylik sort-d. kan vara olika på olika orter; Borevete angripes t. ex. föga av gulrost i Skåne men är mycket mottagligt därför i mellersta Sverige. Exempel på art-d. är att kronrost angriper endast havre, gulrost däremot övriga hårdhet från 9 m^3 per dag i hård lera till 15—20 i sand och dyjord, vilket vid vanliga sugdikens dimensioner motsvarar 3 dubbla antalet längdmeter; rörens nedläggning, varvid en man kan medhinna 800—900 rör i sugdiken och 300— 400 i fångdiken, däri inbegripet hophuggning samt igenfyllning, 350 m. sug- och 250 m. stamdike per dag. Hela kostnaden uppgick före senaste kristid till 150—200 kr. per hektar, men är f. n. (1919) omkring tredubblad, övriga arbeten utom rörens läggning och täckning passa för ackord.

Underhåll av dikning. De öppna dikena böra tid efter annan upprensas; bottenrännan befrias från växtlighet och återställes till sitt förra djup. Härvid böra alla täckdikesögon tillses och rengöras. De öppna dikenas slänter må, om de blivit gräsbevuxna, lämnas orörda, utom att lös jord bortschaktas och buskar uppryckas. Om fel uppstå på täckdikesledning, vilket visar sig genom kvarvarande väta i markytan, uppsökes felet genom grävning, varefter söndriga rör utbytas mot hela och igenslamning avlägsnas, vilket kan ske genom att en krats av sammantvinnade järntrådar skruvas in i ledningen till ett längre ned upptaget hål och drages fram och tillbaka mellan öppningarna.

Dikningsförmän med skyldighet att biträda med dikningsplaners utstakning och rörens nedläggning samt tillsyn vid dikningens utförande hava sedan 1880-talet börjat anställas hos hushållningssällskapen. De ha i allmänhet stått under lantbruksingenjörens i länet ledning. I samband med övriga kristidsåtgärder för jordbrukets höjande och dräneringsfondens inrättande har antalet d. betydligt ökats och särskilda kurser anordnats för deras utbildning.

Dikningslag. Se Torrläggning.

Dikningsmaskin. Se Dikesgrävningsmaskin.

Dikningsplan. Se Dikning.

Diktning. Se Timring.

Dill, *Anethum graveolens* L., en flockblomstrig (Umbellat) 1-årig ört, vilken härstammar från södra Europa och varit i odling som krydda redan i gamla tiden. Bladen äro trådlikt flikiga, blommor med gula kronblad utan foder samlade i sammansatt flock utan svepe, delfrukter platta, ovala. Hela växten starkt doftande. 1,000 frön väga 20 gr. Sås i mängd av 2 —3 gr. per kvm., dels på hösten, dels på våren för erhållande av skörd vid olika tider. Fröet gror trögt, varför det bör sås i fuktig jord eller stöpas före sådden; myllas grunt, varför vattning kan behövas i händelse av torka.

Diluvial -lera och -sand användes stundom för att beteckna kvartärperiodens äldre jordavlagringar till skillnad från de yngre, alluviala, sväm- och torvbildningarna. Jfr Lera, Sand.

Dimensionsavverkning eller avverkning av träden, allteftersom de nå en viss grovlek, är en förr mycket vanlig avverkningsmetod, som nu dess bättre börjar att försvinna. Särskilt i Norrland, där förr endast de grövre dimensionerna kunde avsättas, var under lång tid dimensionen den enda bestämmande faktorn vid avverkningar av den där i system satta dimensionsblädningen. För de norrländska skogarna har denna avverkningsform varit mycket ödesdiger. Växtliga tallskogar hava härigenom ofta överförts till oväxtliga granskogar, de grövre tallarna ha fallit för yxan, och annan återväxt än kvarvarande under växt av dålig gran har ej erhållits. Granskogarna ha i vissa fall bättre uthärdat en e för hård d., i det att kvarlämnade behärskade granar repat sig efter en erhållen friare ställning, men oftast ha de efter huggningen kvarlämnade granarna lidit av den hastiga friställningen och i stor utsträckning torkat. När dimensionen varit bestämmande för avverkning i yngre och medelålders bestånd, ha dessa bestånd i allmänhet blivit mer eller mindre raserade. Enligt den nya provisoriska skogslagen, som i ungskog ej medgiver avverkning annorledes än genom för beståndets utveckling ändamålsenlig gallring, måste dimensionsavverkning i ungskog anses förbjuden.G. Sch.

Dimensionsblädning. Se Dimensionsavverkning.

Dimensionslag. Se Skogslagstiftning.

Diopter. Se Fältmätning.

Diorit. Se Bergart.

Diplokokker. Se Bakterier.

Dishley. Se Får: Raser.

Diskont. Se Bokföring.

Disposition, mottaglighet för sjukdom och angrepp av parasiter.

1. D. hos växter kan bero på växtens inre egenskaper eller på yttre förhållanden ss. klimat, växtplatsens läge, jordmån, omgivande växtlighet eller olämplig odlingsmetod.

Inre d. kan vara individuell eller tillhöra viss sort eller art. Individuell d. sammanhänger ofta med utvecklingsskedet, i det att växten vanligen endast under en kort del av sin

utveckling är mottaglig för den ena eller andra sjukdomen. Stinksot t. ex. angriper vete blott under groningen, flygsot vete och korn blott under blomningen. Späda växtdelar kunna ofta skadas av parasiter, frost m. m., mot vilka den utvuxna plantan har större motståndskraft (resistens). Med d. förstås dock vanligen sort- och art-d. Lantsorter av vete äro t. ex. vanligen mottagliga för gulrost, varav många förädlade vetesorter föga angripas. Tidiga potatissorter äro mera än sena mottagliga för potatismögel, vissa äpplesorter för fruktskorv, vissa kornsorter för havreål o. s. v. Dylik sort-d. kan vara olika på olika orter; Borevete angripes t. ex. föga av gulrost i Skåne men är mycket mottagligt därför i mellersta Sverige. Exempel på art-d. är att kronrost angriper endast havre, gulrost däremot övriga hårdhet från 9 m^3 per dag i hård lera till 15—20 i sand och dyjord, vilket vid vanliga sugdikens dimensioner motsvarar 3 dubbla antalet längdmeter; rörens nedläggning, varvid en man kan medhinna 800—900 rör i sugdiken och 300— 400 i fångdiken, däri inbegripet hophuggning samt igenfyllning, 350 m. sug- och 250 m. stamdike per dag. Hela kostnaden uppgick före senaste kristid till 150—200 kr. per hektar, men är f. n. (1919) omkring tredubblad, övriga arbeten utom rörens läggning och täckning passa för ackord.

Underhåll av dikning. De öppna dikena böra tid efter annan upprensas; bottenrännan befrias från växtlighet och återställes till sitt förra djup. Härvid böra alla täckdikesögon tillses och rengöras. De öppna dikenas slänter må, om de blivit gräsbevuxna, lämnas orörda, utom att lös jord bortschaktas och buskar uppryckas. Om fel uppstå på täckdikesledning, vilket visar sig genom kvarvarande väta i markytan, uppsökes felet genom grävning, varefter söndriga rör utbytas mot hela och igenslamning avlägsnas, vilket kan ske genom att en krats av sammantvinnade järntrådar skruvas in i ledningen till ett längre ned upptaget hål och drages fram och tillbaka mellan öppningarna.

Dikningsförmän med skyldighet att biträda med dikningsplaners utstakning och rörens nedläggning samt tillsyn vid dikningens utförande hava sedan 1880-talet börjat anställas hos hushållningssällskapen. De ha i allmänhet stått under lantbruksingenjörens i länet ledning. I samband med övriga kristidsåtgärder för jordbrukets höjande och dräneringsfondens inrättande har antalet d. betydligt ökats och särskilda kurser anordnats för deras utbildning.

Dikningslag. Se Torrläggning.

Dikningsmaskin. Se Dikesgrävningsmaskin.

Dikningsplan. Se Dikning.

Diktning. Se Timring.

Dill, *Anethum graveolens* L., en flockblomstrig (Umbellat) 1-årig ört, vilken härstammar från södra Europa och varit i odling som krydda redan i gamla tiden. Bladen äro trådlikt flikiga, blommor med gula kronblad utan foder samlade i sammansatt flock utan svepe, delfrukter platta, ovala. Hela växten starkt doftande. 1,000 frön väga 20 gr. Sås i mängd av 2—3 gr. per kvm., dels på hösten, dels på våren för erhållande av skörd vid olika tider. Fröet gror trögt, varför det bör sås i fuktig jord eller stöpas före sådden; myllas grunt, varför vattning kan behövas i händelse av torka.

Diluvial -lera och -sand användes stundom för att beteckna kvartärperiodens äldre jordavlagringar till skillnad från de yngre, alluviala, sväm- och torvbildningarna. Jfr Lera, Sand.

Dimensionsavverkning eller avverkning av träden, allteftersom de nå en viss grovlek, är en förr mycket vanlig avverkningsmetod, som nu dess bättre börjar att försvinna. Särskilt i Norrland, där förr endast de grövre dimensionerna kunde avsättas, var under lång tid dimensionen den enda bestämmande faktorn vid avverkningar av den där i system satta dimensionsblädningen. För de norrländska skogarna har denna avverkningsform varit mycket ödesdiger. Växtliga tallskogar hava härigenom ofta överförts till oväxtliga granskogar, de grövre tallarna ha fallit för yxan, och annan återväxt än kvarvarande under växt av dålig gran har ej erhållits. Granskogarna ha i vissa fall bättre uthärdat en e för hård d., i det att kvarlämnade behärskade granar repat sig efter en erhållen friare ställning, men oftast ha de efter huggningen kvarlämnade granarna lidit av den hastiga friställningen och i stor utsträckning torkat. När dimensionen varit bestämmande för avverkning i yngre och medelålders bestånd, ha dessa bestånd i allmänhet blivit mer eller mindre raserade. Enligt den nya provisoriska skogslagen, som i ungskog ej medgiver avverkning annorledes än genom för beståndets utveckling ändamålsenlig gallring, måste dimensionsavverkning i ungskog anses förbjuden.G. Sch.

Dimensionsblädning. Se Dimensionsavverkning.

Dimensionslag. Se Skogslagstiftning.

Diopter. Se Fältmätning.

Diorit. Se Bergart.

Diplokokker. Se Bakterier.

Dishley. Se Får: Raser.

Diskont. Se Bokföring.

Disposition, mottaglighet för sjukdom och angrepp av parasiter.

1. D. hos växter kan bero på växtens inre egenskaper eller på yttre förhållanden ss. klimat, växtplatsens läge, jordmån, omgivande växtlighet eller olämplig odlingsmetod.

Inre d. kan vara individuell eller tillhöra viss sort eller art. Individuell d. sammanhänger ofta med utvecklingsskedet, i det att växten vanligen endast under en kort del av sin
utveckling är mottaglig för den ena eller andra sjukdomen. Stinksot t. ex. angriper vete blott under groningen, flygsot vete och korn blott under blomningen. Späda växtdelar kunna ofta skadas av parasiter, frost m. m., mot vilka den utvuxna plantan har större motståndskraft (resistens). Med d. förstås dock vanligen sort- och art-d. Lantsorter av vete äro t. ex. vanligen mottagliga för gulrost, varav många förädlade vetesorter föga angripas. Tidiga potatissorter äro mera än sena mottagliga för potatismögel, vissa äpplesorter för fruktskorv, vissa kornsorter för havreål o. s. v. Dylik sort-d. kan vara olika på olika orter; Borevete angripes t. ex. föga av gulrost i Skåne men är mycket mottagligt därför i mellersta Sverige. Exempel på art-d. är att kronrost angriper endast havre, gulrost däremot övriga hårdhet från 9 m^3 per dag i hård lera till 15—20 i sand och dyjord, vilket vid vanliga sugdikens dimensioner motsvarar 3 dubbla antalet längdmeter; rörens nedläggning, varvid en man kan medhinna 800—900 rör i sugdiken och 300— 400 i fångdiken, däri inbegripet hophuggning samt igenfyllning, 350 m. sug- och 250 m. stamdike per dag. Hela kostnaden uppgick före senaste kristid till 150—200 kr. per hektar, men är f. n. (1919) omkring tredubblad, övriga arbeten utom rörens läggning och täckning passa för ackord.

Underhåll av dikning. De öppna dikena böra tid efter annan upprensas; bottenrännan befrias från växtlighet och återställes till sitt förra djup. Härvid böra alla täckdikesögon tillses och rengöras. De öppna dikenas slänter må, om de blivit gräsbevuxna, lämnas orörda, utom att lös jord bortschaktas och buskar uppryckas. Om fel uppstå på täckdikesledning, vilket visar sig genom kvarvarande väta i markytan, uppsökes felet genom grävning, varefter söndriga rör utbytas mot hela och igenslamning avlägsnas, vilket kan ske genom att en krats av sammantvinnade järntrådar skruvas in i ledningen till ett längre ned upptaget hål och drages fram och tillbaka mellan öppningarna.

Dikningsförmän med skyldighet att biträda med dikningsplaners utstakning och rörens nedläggning samt tillsyn vid dikningens utförande hava sedan 1880-talet börjat anställas hos hushållningssällskapen. De ha i allmänhet stått under lantbruksingenjörens i länet ledning. I samband med övriga kristidsåtgärder för jordbrukets höjande och dräneringsfondens inrättande har antalet d. betydligt ökats och särskilda kurser anordnats för deras utbildning.

Dikningslag. Se Torrläggning.

Dikningsmaskin. Se Dikesgrävningsmaskin.

Dikningsplan. Se Dikning.

Diktning. Se Timring.

Dill, *Anethum graveolens* L., en flockblomstrig (Umbellat) 1-årig ört, vilken härstammar från södra Europa och varit i odling som krydda redan i gamla tiden. Bladen äro trådlikt flikiga, blommor med gula kronblad utan foder samlade i sammansatt flock utan svepe, delfrukter platta, ovala. Hela växten starkt doftande. 1,000 frön väga 20 gr. Sås i mängd av 2—3 gr. per kvm., dels på hösten, dels på våren för erhållande av skörd vid olika tider. Fröet gror trögt, varför det bör sås i fuktig jord eller stöpas före sådden; myllas grunt, varför vattning kan behövas i händelse av torka.

Diluvial -lera och -sand användes stundom för att beteckna kvartärperiodens äldre jordavlagringar till skillnad från de yngre, alluviala, sväm- och torvbildningarna. Jfr Lera, Sand.

Dimensionsavverkning eller avverkning av träden, allteftersom de nå en viss grovlek, är en förr mycket vanlig avverkningsmetod, som nu dess bättre börjar att försvinna. Särskilt i Norrland, där förr endast de grövre dimensionerna kunde avsättas, var under lång tid dimensionen den enda bestämmande faktorn vid avverkningar av den där i system satta dimensionsblädningen. För de norrländska skogarna har denna avverkningsform varit mycket ödesdiger. Växtliga tallskogar hava härigenom ofta överförts till oväxtliga granskogar, de grövre tallarna ha fallit för yxan, och annan återväxt än kvarvarande under växt av dålig gran har ej erhållits. Granskogarna ha i vissa fall bättre uthärdat en e för hård d., i det att kvarlämnade behärskade granar repat sig efter en erhållen friare ställning, men oftast ha de efter huggningen kvarlämnade granarna lidit av den hastiga friställningen och i stor utsträckning torkat. När dimensionen varit bestämmande för avverkning i yngre och medelålders bestånd, ha dessa bestånd i allmänhet blivit mer eller mindre raserade. Enligt den nya provisoriska skogslagen, som i ungskog ej medgiver avverkning annorledes än genom för beståndets utveckling ändamålsenlig gallring, måste dimensionsavverkning i ungskog anses förbjuden.G. Sch.

Dimensionsblädning. Se Dimensionsavverkning.

Dimensionslag. Se Skogslagstiftning.

Diopter. Se Fältmätning.

Diorit. Se Bergart.

Diplokokker. Se Bakterier.

Dishley. Se Får: Raser.

Diskont. Se Bokföring.

Disposition, mottaglighet för sjukdom och angrepp av parasiter.

1. D. hos växter kan bero på växtens inre egenskaper eller på yttre förhållanden ss. klimat, växtplatsens läge, jordmån, omgivande växtlighet eller olämplig odlingsmetod.

Inre d. kan vara individuell eller tillhöra viss sort eller art. Individuell d. sammanhänger ofta med utvecklingsskedet, i det att växten vanligen endast under en kort del av sin utveckling är mottaglig för den ena eller andra sjukdomen. Stinksot t. ex. angriper vete blott under groningen, flygsot vete och korn blott under blomningen. Späda växtdelar kunna ofta skadas av parasiter, frost m. m., mot vilka den utvuxna plantan har större motståndskraft (resistens). Med d. förstås dock vanligen sort- och art-d. Lantsorter av vete äro t. ex. vanligen mottagliga för gulrost, varav många förädlade vetesorter föga angripas. Tidiga potatissorter äro mera än sena mottagliga för potatismögel, vissa äpplesorter för fruktskorv, vissa kornsorter för havreål o. s. v. Dylik sort-d. kan vara olika på olika orter; Borevete angripes t. ex. föga av gulrost i Skåne men är mycket mottagligt därför i mellersta Sverige. Exempel på art-d. är att kronrost angriper endast havre, gulrost däremot övrigasädesslag men ej havre. Som abnorm inre d. betecknar man, att en växts mottaglighet ökas genom att den på något sätt skadats; så göra t. ex. frost- och hagelskada fruktträden mera mottagliga för svampkräfta, insektskador på äpplen och päron öka deras mottaglighet för fruktmögel och pricksjuka.

Yttre d. Milda, regniga höstar gynna klöverrötans härjningar; kalla, regniga vårår befordra skorv å fruktträd; varm, regnig försommar gulrost och fruktträdsmögel. Odlingsplatsens läge har stort inflytande på mottagligheten för sjukdomar, i det att skuggigt, låglänt, fuktigt, instängt läge befordrar svampparasiters utveckling till följd av att dessa gynnas av fuktighet och svag belysning och växterna därigenom bliva svaga och sent utvecklade. Hård skorpa i jordytan befordrar bakteriesjukdomar hos rotfrukter. På lätt, mullrik jord inträffar lätt uppf rysning på varen. Jordens olika näringshalt inverkar så, att t. ex. kväverik jord befordrar såväl parasitangrepp som frostskador, god tillgång på kali och fosforsyra gör däremot växterna motståndskraftiga, kalirikedom även mot frost genom ökad sockerhalt (se Frostskada). Stark alkalisk beskaffenhet hos jorden gynnar vissa sjukdomar, ss. graf läcks juka hos havre och skorv hos potatis. Rotbrand hos betor och klumprots juka hos rovor och kålväxter uppträda däremot mest på kalkfattig jord. Vilda växter, som pläga angripas av sjukdomar, för vilka även odlade arter äro mottagliga, kunna göra en jord olämplig för dessa senare. Sålunda gör allmän förekomst av åkersenap, som ofta lider av klumprots juka, odling av rovor, som även angripas av denna, mindre säker. Berberisbuskar i åkrarnas närhet befordrar svartrost å alla sädesslag och vägtorn kronrost på havre, starrarter rost på krusbär o. s. v. Olämplig växtföljd, ofullkomlig bearbetning av jorden, olämplig såningstid och såningssätt kunna även befordra både parasitära och fysiologiska sjukdomar.E. H—g.

2. Hos djur. D. för sjukdom betecknar den mindre motståndskraft mot sjukdomsorsaker, som gör, att somliga individer lättare än andra angripas av sjukdom och vissa individer äro alldeles oemottagliga (immuna) för densamma. Särskilt vid smittsamma sjukdomar visar sig den olika motståndskraften däri, att somliga av djuren i en besättning, ehuru likasom de övriga utsatta för smitta, förbliva friska eller blott lindrigt angripas, under det att andra genast insjukna och lätt duka under. I detta fall är förklaringen, att då sjukdoms-alstrande bakterier inkommit i kroppen, inom denna bildas vissa ämnen, som verka dödande på bakterierna eller motverka deras utveckling. Ju hastigare och i ju större mängd kroppen förmår alstra dylika motgift, desto förr övervinnes sjukdomen, och sedan en tillräcklig mängd därav bildats, är kroppen för längre eller kortare tid, i vissa fall för alltid, oemottaglig (immun) för sjukdomen. Jfr Immunitet. Olikheten i d. kan då tänkas bestå däri, att förmågan att bilda motgift är olika starkt utvecklad eller saknas, men den kan även bero på olika styrka hos själva vävnaderna. Genom friska, normalt utvecklade slemhinnor kunna bakterier endast med svårighet intränga, men äro de skyddande slemhinnorna svagt utvecklade eller i vissa avseenden ofullständiga, kan upptagandet av smittämnen därigenom underlättas.

Även i andra avseenden kan en mindre god utveckling av vävnaderna utgöra en viss d. för sjukdomar: en lösare struktur (byggnad) hos benvävnaden eller hos senor och band kan göra ledgångarna mindre hållbara och sålunda lättare utsatta för sjuklighet även vid obetydliga ansträngningar. Även felaktiga benställningar och svagt byggda eller oriktigt formade ledgångar, varigenom trycket ojämnt fördelas och abnorma brytningar uppstå, kunna försvaga hållbarheten och sålunda betraktas som en viss d. för sjukdomar. Ju mer normalt från fysiologisk synpunkt organismen är utvecklad och ju bättre de olika organen sålunda samverka, samt ju mer korrekt kroppsbyggnaden är, desto större är också förmågan att avvärja sjukdomsorsaker och desto hållbarare vid användning för olika ändamål.

Det naturvidriga levnadssätt, som våra husdjur ofta tvingas att föra, motverkar dock alltför ofta fullt normal utveckling, i det att organen hämmas i sin utveckling, under det att verksamheten i andra onaturligt uppdrives. För mycket stillastående i kvava och osunda ställar hämmar t. ex. utvecklingen av såväl andnings- som blodomlopps- och rörelseorganen, varemot tillräcklig rörelse i det fria stärker deras verksamhet och därigenom främjar en sund blodbildning och ämnesomsättning, som är första villkoret för en normal utveckling. Rörelsen bidrager även att framkalla de proportioner och vinkelförhållanden mellan de olika skelettdelarna, som betinga en korrekt kroppsbyggnad. — Även felaktigheter i utfodringens sammansättning, ss. brist på behövliga mineralämnen, kan förorsaka abnormiteter i utvecklingen och vävnadernas sammansättning och sålunda bidraga till uppkomsten av viss sjukdomsdisposition. Särskilt under den egentliga utvecklingsperioden äro djuren mest känsliga för de yttre förhållandenas inflytande, och det är därför då, som ett onaturligt levnadssätt har den skadligaste inverkan, likasom man under den tiden genom en i alla avseenden rationell uppfödning och vård bäst kan befordra en fullt normal utveckling och sålunda motverka d. för sjukdomar. Då orsakerna till dylik d. i många fall kunna vara ärftliga, är det av vikt att genom noggrant urval av avelsdjur sörja för att man ej erhåller djur meddylika svagheter i organismen och att sålunda ej en medfödd sjukdomsdisposition uppstår i kreatursstammen, vars olägenheter icke ens den bästa uppfödning och vård sedan kan utplåna.E. N—m

Distanstub. Se Fältmätning.

Distribution av elektrisk energi. Elektrifieringen av enskilda gårdar, som ligga långt från de stora transformatorstationerna, blir på grund av ledningarnas längd och ringa utnyttjande icke ekonomiskt bärig, utan det fordras, att ett flertal gårdar och andra förbrukare av elektrisk energi slå sig tillsammans för gemensamt byggande och underhåll av ledningsnätet och erforderliga hus, för gemensamma inköp av material och tillvaratagande i övrigt av gemensamma intressen. Sådana elektriska distributionsföreningar ha bildats i tusental i Sverige dels för att själva bebygga något eget vattenfall, då både generatorstation och ledningsnät tillhöra föreningen, dels endast för att inom sitt område distribuera ström, som köpes från stora centraler, huvudsakligen statens vid Älvkarleby, Trollhättan och Motala samt Hemsj öbolagets i sydligaste Sverige.

Distributionsföreningar äro i regel andelsföreningar u. p. a., ehuru även aktiebolagsformen på vissa ställen kommit till användning. Andelarna bestämmas, där ägarna till huvudsaklig del äro lantbrukare, efter gårdens åkerareal, så att en andel tecknas för varje hektar. Delägare, som ej ha jord, få andelar efter antalet installerade hästkrafter eller antalet ljuspunkter, d. v. s. punkter, varifrån ström uttages, vare sig för belysning eller andra husliga ändamål.

Anläggningskostnadens storlek, när föreningen har egen generatorstation, växlar i hög grad efter vattenfallets inköpspris och kostnaden för dess utbyggande. Där energien köpes från främmande elektricitetsverk, kostade anläggningen före världskriget 20—25 kr, per ha. odlad jord, men sprungo under kriget upp oerhört, flerstädes till 100, 125, ja 200 kr. inom glest

bebyggda och långt från strömkällan belägna distributionsområden. I regel betalas blott en ringa del av andelens kostnad kontant, och delägarna skriva på återstoden förbindelser, som belånas vanligen i någon bank men numera även i den av staten Ar 1918 inrättade kraftledningslånefonden (se d. o.). Denna kan lämna lån ända till hela anläggningskostnaden, men för att den årliga räntan och amorteringen ej skall bli för stor, utföra vanligen andelsägarne själva en del av arbetena och leveranserna, ss. grävningar, kördagsverken, ledningsstolpar m. m.

Utom kostnaden för ränta och amortering av för anläggningen upptaget lån, vilket är den största utgiftsposten, har föreningen kostnader för underhållet av anläggningen samt den stora årliga posten för från elektricitetsverket erhållen energi. Underhållet kan delvis utgå i naturaprestationer, men största delen av årskostnaden uttages kontant.

Taxering av strömförbrukning. Det enklaste sättet för uttaxeringen är att uttaga ett visst belopp för varje installerad lampa eller hästkraft (ackordsystemet) per år. Detta sätt medför emellertid slöseri med elektriciteten i de punkter, där ström uttages, så att man t. ex. låter lamporna brinna hela natten eller t. o. m. på dagen samt å andra sidan installerar så få ljuspunkter som möjligt, vilket kan medföra bristfällig belysning av vissa lokaler. Dessa olägenheter kunna i någon mån undanröjas genom användning av s. k. strömbegränsare. Dessa börja ömsom avbryta och sluta strömmen, så att allt ljuset växelvis släckes och åter tändes, när flere än de tillåtna lamporna inkopplas. Abonnenten kan nu installera så många lampor han önskar men betalar ackordpriset blott för det antal lampor, han anser sig behöva ha inkopplade samtidigt. Strömbegränsaren sörjer sedan för, att han ej kan ha flere än det överenskomna antalet brinnande på en gång. På landsbygden brukas ej strömbegränsare, och där ackordsystemet utan sådana tillämpas, var priset före kriget 5—8 kr. per lampa och år. — Äro motorer inkopplade på nätet, så blir givetvis ackordsystemet högst orättvist, eftersom dessa energikrävande maskiner kunna tagas i bruk olika mycket eller ha mycket olika utnyttjningstid under året på olika gårdar. En rättvis taxeringsgrund lämnar blott mätning av den förbrukade energien, och även för belysning är ju mätning både rättvisare och mer strömbesparande än ackordsystemet. Båda de för ettdera av dessa ändamål använda mätarna äro så tillförlitliga, att, om ej något tillfälligt fel inträffar, mätningen kan anses vara praktiskt taget riktig, men olyckan är, att sådana felaktigheter ej sällan inträffa. En mätare för belysning är billig, men en sådan för motorer, där 3-fasström användes, blir mer invecklad och därigenom dyrare. Mätaren bör angiva energiförbrukningen direkt i kilowattimmar. — För ett elektricitetsverk är det synnerligen önskligt, att förbrukningen av ström är jämnt fördelad under dygnets olika timmar, och för att minska förbrukningen av ström för andra ändamål än belysning under den tid, då verket är hårdast belastat för denna, tages oftast ett väsentligt höjt pris för strömmen under dessa timmar. I sådant fall kan dubbeltariff mätare med omkopplingsur användas. Dessa ha 2 räkneverk: ett för belysnings- eller s. k. spärrtid, vilken räknas från skymning till natt, och ett för den övriga, spärrfria tiden. Omkopplingsuret kan inställas till olika timmar allt efter dagarnas längd under olika månader och inkopplar den ena eller andra siffertavlan vid den för månaden gällande spärrtidens början och slut. Vanliga pris för energien vid de större distributionsanläggningarna bruka vara 10—15 öre, men under spärrtid 25—30 öre per kwt. Dubbeltariffmätare äro dels mycket dyra i inköp, dels mindre pålitliga än en keltariff mätare, dylika svagheter i organismen och att sålunda ej en medfödd sjukdomsdisposition uppstår i kreatursstammen, vars olägenheter icke ens den bästa uppfödning och vård sedan kan utplåna.E. N—m

Distanstub. Se Fältmätning.

Distribution av elektrisk energi. Elektrifieringen av enskilda gårdar, som ligga långt från de stora transformatorstationerna, blir på grund av ledningarnas längd och ringa utnyttjande icke ekonomiskt bärig, utan det fordras, att ett flertal gårdar och andra förbrukare av elektrisk energi slå sig tillsammans för gemensamt byggande och underhåll av ledningsnätet och erforderliga hus, för gemensamma inköp av material och tillvaratagande i övrigt av gemensamma intressen. Sådana elektriska distributionsföreningar ha bildats i tusental i Sverige dels för att själva bebygga något eget vattenfall, då både generatorstation och ledningsnät tillhöra föreningen, dels endast för att inom sitt område distribuera ström, som köpes från stora centraler, huvudsakligen statens vid Älvkarleby, Trollhättan och Motala samt Hemsj öbolagets i sydligaste Sverige.

Distributionsföreningar äro i regel andelsföreningar u. p. a., ehuru även aktiebolagsformen på vissa ställen kommit till användning. Andelarna bestämmas, där ägarna till huvudsaklig del äro lantbrukare, efter gårdens åkerareal, så att en andel tecknas för varje hektar. Delägare, som ej ha jord, få andelar efter antalet installerade hästkrafter eller antalet ljuspunkter, d. v. s. punkter, varifrån ström uttages, vare sig för belysning eller andra husliga ändamål.

Anläggningskostnadens storlek, när föreningen har egen generatorstation, växlar i hög grad efter vattenfallets inköpspris och kostnaden för dess utbyggande. Där energien köpes från främmande elektricitetsverk, kostade anläggningen före världskriget 20—25 kr, per ha. odlad jord, men sprungo under kriget upp oerhört, flerstädes till 100, 125, ja 200 kr. inom glest bebyggda och långt från strömkällan belägna distributionsområden. I regel betalas blott en ringa del av andelens kostnad kontant, och delägarna skriva på återstoden förbindelser, som belånas vanligen i någon bank men numera även i den av staten Ar 1918 inrättade kraftledningslånefonden (se d. o.). Denna kan lämna lån ända till hela anläggningskostnaden, men för att den årliga räntan och amorteringen ej skall bli för stor, utföra vanligen andelsägarne själva en del av arbetena och leveranserna, ss. grävningar, kördagsverken, ledningsstolpar m. m.

Utom kostnaden för ränta och amortering av för anläggningen upptaget lån, vilket är den största utgiftsposten, har föreningen kostnader för underhållet av anläggningen samt den stora årliga posten för från elektricitetsverket erhållen energi. Underhållet kan delvis utgå i naturaprestationer, men största delen av årskostnaden uttages kontant.

Taxering av strömförbrukning. Det enklaste sättet för uttaxeringen är att uttaga ett visst belopp för varje installerad lampa eller hästkraft (ackordsystemet) per år. Detta sätt medför emellertid slöseri med elektriciteten i de punkter, där ström uttages, så att man t. ex. låter lamporna brinna hela natten eller t. o. m. på dagen samt å andra sidan installerar så få ljuspunkter som möjligt, vilket kan medföra bristfällig belysning av vissa lokaler. Dessa olägenheter kunna i någon mån undanröjas genom användning av s. k. strömbegränsare. Dessa börja ömsom avbryta och sluta strömmen, så att allt ljuset växelvis släckes och åter tändes, när flere än de tillåtna lamporna inkopplas. Abonnenten kan nu installera så många lampor han önskar men betalar ackordpriset blott för det antal lampor, han anser sig behöva ha inkopplade samtidigt. Strömbegränsaren sörjer sedan för, att han ej kan ha flere än det överenskomna antalet brinnande på en gång. På landsbygden brukas ej strömbegränsare, och där ackordsystemet utan sådana tillämpas, var priset före kriget 5—8 kr. per lampa och år. — Äro motorer inkopplade på nätet, så blir givetvis ackordsystemet högst orättvist, eftersom dessa energikrävande maskiner kunna tagas i bruk olika mycket eller ha mycket olika utnyttjningstid under året på olika gårdar. En rättvis taxeringsgrund lämnar blott mätning av den förbrukade energien, och även för belysning är ju mätning både rättvisare och mer strömbesparande än ackordsystemet. Båda de för ettdera av dessa ändamål använda mätarna äro så tillförlitliga, att, om ej något tillfälligt fel inträffar, mätningen kan anses vara praktiskt taget riktig, men olyckan är, att sådana felaktigheter ej sällan inträffa. En mätare för belysning är billig, men en sådan för motorer, där 3-fasström användes, blir mer invecklad och därigenom dyrare. Mätaren bör angiva energiförbrukningen direkt i kilowattimmar. — För ett elektricitetsverk är det synnerligen önskligt, att förbrukningen av ström är jämnt fördelad under dygnets olika timmar, och för att minska förbrukningen av ström för andra ändamål än belysning under den tid, då verket är hårdast belastat för denna, tages oftast ett väsentligt höjt pris för strömmen under dessa timmar. I sådant fall kan dubbeltariff mätare med omkopplingsur användas. Dessa ha 2 räkneverk: ett för belysnings- eller s. k. spärrtid, vilken räknas från skymning till natt, och ett för den övriga, spärrfria tiden. Omkopplingsuret kan inställas till olika timmar allt efter dagarnas längd under olika månader och inkopplar den ena eller andra siffertavlan vid den för månaden gällande spärrtidens början och slut. Vanliga pris för energien vid de större distributionsanläggningarna bruka vara 10—15 öre, men under spärrtid 25—30 öre per kwt. Dubbeltariffmätare äro dels mycket dyra i inköp, dels mindre pålitliga än en keltariff mätare, dylika svagheter i organismen och att sålunda ej en medfödd sjukdomsdisposition uppstår i kreatursstammen, vars olägenheter icke ens den bästa uppfödning och vård sedan kan utplåna.E. N—m

Distanstub. Se Fältmätning.

Distribution av elektrisk energi. Elektrifieringen av enskilda gårdar, som ligga långt från de stora transformatorstationerna, blir på grund av ledningarnas längd och ringa utnyttjande icke ekonomiskt bärig, utan det fordras, att ett flertal gårdar och andra förbrukare av elektrisk energi slå sig tillsammans för gemensamt byggande och underhåll av ledningsnätet och erforderliga hus, för gemensamma inköp av material och tillvaratagande i övrigt av gemensamma intressen. Sådana elektriska distributionsföreningar ha bildats i tusental i Sverige dels för att själva bebygga något eget vattenfall, då både generatorstation och ledningsnät tillhöra föreningen, dels endast för att inom sitt område distribuera ström, som köpes från stora centraler, huvudsakligen statens vid Älvkarleby, Trollhättan och Motala samt Hemsj öbolagets i sydligaste Sverige.

Distributionsföreningar äro i regel andelsföreningar u. p. a., ehuru även aktiebolagsformen på vissa ställen kommit till användning. Andelarna bestämmas, där ägarna till huvudsaklig del äro lantbrukare, efter gårdens åkerareal, så att en andel tecknas för varje hektar. Delägare, som ej ha jord, få andelar efter antalet installerade hästkrafter eller antalet ljuspunkter, d. v. s. punkter, varifrån ström uttages, vare sig för belysning eller andra husliga ändamål.

Anläggningskostnadens storlek, när föreningen har egen generatorstation, växlar i hög grad efter vattenfallets inköpspris och kostnaden för dess utbyggande. Där energien köpes från främmande elektricitetsverk, kostade anläggningen före världskriget 20—25 kr, per ha. odlad jord, men sprungo under kriget upp oerhört, flerstädes till 100, 125, ja 200 kr. inom glest bebyggda och långt från strömkällan belägna distributionsområden. I regel betalas blott en ringa del av andelens kostnad kontant, och delägarna skriva på återstoden förbindelser, som belånas vanligen i någon bank men numera även i den av staten Ar 1918 inrättade kraftledningslånefonden (se d. o.). Denna kan lämna lån ända till hela anläggningskostnaden, men för att den årliga räntan och amorteringen ej skall bli för stor, utföra vanligen andelsägarne själva en del av arbetena och leveranserna, ss. grävningar, kördagsverken, ledningsstolpar m. m.

Utom kostnaden för ränta och amortering av för anläggningen upptaget lån, vilket är den största utgiftsposten, har föreningen kostnader för underhållet av anläggningen samt den stora årliga posten för från elektricitetsverket erhållen energi. Underhållet kan delvis utgå i naturaprestationer, men största delen av årskostnaden uttages kontant.

Taxering av strömförbrukning. Det enklaste sättet för uttaxeringen är att uttaga ett visst belopp för varje installerad lampa eller hästkraft (ackordsystemet) per år. Detta sätt medför emellertid slöseri med elektriciteten i de punkter, där ström uttages, så att man t. ex. låter lamporna brinna hela natten eller t. o. m. på dagen samt å andra sidan installerar så få ljuspunkter som möjligt, vilket kan medföra bristfällig belysning av vissa lokaler. Dessa olägenheter kunna i någon mån undanröjas genom användning av s. k. strömbegränsare. Dessa börja ömsom avbryta och sluta strömmen, så att allt ljuset växelvis släckes och åter tändes, när flere än de tillåtna lamporna inkopplas. Abonnenten kan nu installera så många lampor han önskar men betalar ackordpriset blott för det antal lampor, han anser sig behöva ha inkopplade samtidigt. Strömbegränsaren sörjer sedan för, att han ej kan ha flere än det överenskomna antalet brinnande på en gång. På landsbygden brukas ej strömbegränsare, och där ackordsystemet utan sådana tillämpas, var priset före kriget 5—8 kr. per lampa och år. — Äro motorer inkopplade på nätet, så blir givetvis ackordsystemet högst orättvist, eftersom dessa energikrävande maskiner kunna tagas i bruk olika mycket eller ha mycket olika utnyttjningstid under året på olika gårdar. En rättvis taxeringsgrund lämnar blott mätning av den förbrukade energien, och även för belysning är ju mätning både rättvisare och mer strömbesparande än ackordsystemet. Båda de för ettdera av dessa ändamål använda mätarna äro så tillförlitliga, att, om ej något tillfälligt fel inträffar, mätningen kan anses vara praktiskt taget riktig, men olyckan är, att sådana felaktigheter ej sällan inträffa. En mätare för belysning är billig, men en sådan för motorer, där 3-fasström användes, blir mer invecklad och därigenom dyrare. Mätaren bör angiva energiförbrukningen direkt i kilowattimmar. — För ett elektricitetsverk är det synnerligen önskligt, att förbrukningen av ström är jämnt fördelad under dygnets olika timmar, och för att minska förbrukningen av ström för andra ändamål än belysning under den tid, då verket är hårdast belastat för denna, tages oftast ett väsentligt höjt pris för strömmen under dessa timmar. I sådant fall kan dubbeltariff mätare med omkopplingsur användas. Dessa ha 2 räkneverk: ett för belysnings- eller s. k. spärrtid, vilken räknas från skymning till natt, och ett för den övriga, spärrfria tiden. Omkopplingsuret kan inställas till olika timmar allt efter dagarnas längd under olika månader och inkopplar den ena eller andra siffertavlan vid den för månaden gällande spärrtidens början och slut. Vanliga pris för energien vid de större distributionsanläggningarna bruka vara 10—15 öre, men under spärrtid 25—30 öre per kwt. Dubbeltariffmätare äro dels mycket dyra i inköp, dels mindre pålitliga än en keltariff mätare,dels rätt besvärliga, varför man söker reda sig dem förutan. Med en enkeltariff mätare för belysningen och en för motorerna skipas ju full rättvisa med avseende å betalningen för energien, men till den för elektricitetsverket önskvärda utjämningen av belastningen leder detta mätningssätt icke, varjämte installeringen fördyras. Vattenfallsstyrelsen tillämpar därför ett förenklat system, i det att endast en enkeltariffmätare användes och ett medelpris bestämmes men med förbud att inkoppla de stora motorerna, ss. tröskverksmotorer under spärrtid. Någon annan kontroll över detta förbuds efterlevnad finnes icke, än att grannarne på ljusets flämtande och försvagande märka, att någon uttager olovlig mängd ström, varefter nog den skyldige snart blir känd. Användning av småmotorer, ss. för mjölkningsmaskiner, är tillåten under spärrtid. Erfarenheten har visat, att inom lantbruksområden fördelningen mellan belysnings- och motorström är sådan, att ett medelpris av 18 öre per kwt. kommer rättvisan tämligen nära. Under natten, då ljusen släckts och motorerna stannat men vattnet kanske ej kan uppdämmas vid generatorstationen utan rinner förbi obegagnat, kan elektricitetsverket vara villigt att sälja energi så billigt, att det lönar sig att använda den för uppvärmning. Särskilt lämpar sig denna uppvärmning för kyrkor, emedan man på söndagen kan få strömmen billigt även på dagen.

Elektrifieringen av Sveriges landsbygd, som på grund av svenska lantbefolkningens betänksamhet före kriget, medan anläggningen var billig, utbredde sig mycket långsamt och i någon nämndvärd grad endast inom Hemsj öbolagets område, tog under kriget, till följd av dels bristen på bränn- och isynnerhet lysoljor, dels Vattenfallsstyrelsens planmässiga och energiska arbete en oanad fart, så att av landets 3,700,000 hektar odlad jord beräknades vid 1921 års början omkring 35 % vara elektrifierade, ungefär tredjedelen dock endast för belysning. Av den till omkring 1,300,000 ha. uppskattade elektrifierade arealen kommer på statens kraftverk 482,504 ha., varav på Älvkarleby 303,753, Trollhättan 117,430 och Motala 59,521 ha.G. Tbg.

Distäva. Se Digivning, Kalvstäva.

Djupgrävning. Se Djupkultur.

Djupkultur, bearbetning av jorden över det vanliga plog- eller spaddjupet, 20—25 cm. Den djupare bearbetningen av jorden medför jordens öppnande till större djup för luftens och vattnets lättare nedträngande och därmed följande jämnare fuktighet samt ökad förvittring och förmultning. Växtr otter nas utbredning befordras och deras näringsrymd ökas. D. är därför ägnad att göra jorden lättare att bearbeta samt skördarna större och jämnare. Dess verkan gör sig dock gällande, blott om grundvattnet står så lågt, att den luckrade jorden genom täckdikning eller naturlig beskaffenhet är skyddad från att bliva vattendränkt, och framträder företrädesvis, där älven är hård och styv, samt främst för sådana växter, som kunna utveckla rikliga matjordsrötter, ss. potatis, rotfrukter och havre. Då d. medför ökade skördar, krävs också ökad gödsling, för att den stegrade bördigheten skall vidmakthållas. D. sammanhänger således med ett intensivt jordbruk.

D. vid åkerbruket behöver ej årligen återkomma utan sker vanligen med några års mellanrum, helst vid höstplöjningen före trädesbruket eller rotfruktsodling. Om älven är mindre godartad, bör den djupare bearbetningen åtminstone till en början ske genom alvluckring, så att älven ej inblandas i och försämrar matjorden. Sedan älven förbättrats eller om den av naturen är godartad, så att dess inblandning ej försämrar matjorden, kan rajol- eller djupplöjning användas, varigenom matjorden fördjupas till det nya plogdjupet. D. medför i allmänhet ökning av skörden av djuprotade växter ss. rotfrukter och hästbönor; detta beror naturligtvis i allmänhet på att fördjupningen av växternas näringsrymd ökar tillgången på näring och fuktighet, men särskilt därpå att det rikare lufttillträdet ökar salpeterbildningen, varför d. verkar som en kvävegödsling, rikligare utveckling av rot, stjälk och blad. Däremot hava grundrotade växter ss. stråsäd och lin icke givit avsevärt ökade skördar som följd av d. Då vid nu stegrade arbetspris skördeökningen ej motsvarar den ökade arbetskostnaden och den vid inskränkningen i arbetskraft är svår att medhinna, har d. blivit allt mer sällsynt i åkerbruket.H. J. Dft.

Vid trädgårdsskötsel utföres d. vanligen genom djupgrävning och användes mer sällan för blomsterväxter, understundom för köksträdgårdsväxter, men oftare för fruktträd. För dessa senare är den ej behövlig annat än på mycket hård och ogenomtränglig alv eller där en grund matjord vilar på mager sand- eller grusbotten. Den utföres vanligen så, att jorden från en 1 m. bred remsa vid landets ena sida borttages till 45—60 cm. djup, varefter den sålunda upptagna graven fylles med den väl omblandade jorden från en lika bred remsa, som graves intill den förra o. s. v. Den sista graven fylles med den först uppgrävda jorden. Då ytjorden sålunda blir en blandning av den förra matjorden med alv, är den ej lämplig för odling av växter, som fordra en god, mullrik matjord, utan för dem utföres djupgrävningen så, att endast matjorden flyttas och den blottade älven omgräves utan att flyttas och sedan åter täckes med matjorden från nästa remsa. Det förekommer även i fruktträdgårdar att nedlägga matjorden oblandad i gravens botten och täcka den med alv, som sedan småningom genom gödsling och bearbetning förvandlas dels rätt besvärliga, varför man söker reda sig dem förutan. Med en enkeltariff mätare för belysningen och en för motorerna skipas ju full rättvisa med avseende å betalningen för energien, men till den för elektricitetsverket önskvärda utjämningen av belastningen leder detta mätningssätt icke, varjämte installeringen fördyras. Vattenfallsstyrelsen tillämpar därför ett förenklat system, i det att endast en enkeltariffmätare användes och ett medelpris bestämmes men med förbud att inkoppla de stora motorerna, ss. tröskverksmotorer under spärrtid. Någon annan kontroll över detta förbuds efterlevnad finnes icke, än att grannarne på ljusets flämtande och försvagande märka, att någon uttager olovlig mängd ström, varefter nog den skyldige snart blir känd. Användning av småmotorer, ss. för mjölkningsmaskiner, är tillåten under spärrtid. Erfarenheten har visat, att inom lantbruksområden fördelningen mellan belysnings- och motorström är sådan, att ett medelpris av 18 öre per kwt. kommer rättvisan tämligen nära. Under natten, då ljusen släckts och motorerna stannat men vattnet kanske ej kan uppdämmas vid generatorstationen utan rinner förbi obegagnat, kan elektricitetsverket vara villigt att sälja energi så billigt, att det lönar sig att använda den för uppvärmning. Särskilt lämpar sig denna uppvärmning för kyrkor, emedan man på söndagen kan få strömmen billigt även på dagen.

Elektrifieringen av Sveriges landsbygd, som på grund av svenska lantbefolkningens betänksamhet före kriget, medan anläggningen var billig, utbredde sig mycket långsamt och i någon nämndvärd grad endast inom Hemsj öbolagets område, tog under kriget, till följd av dels bristen på bränn- och isynnerhet lysoljor, dels Vattenfallsstyrelsens planmässiga och energiska arbete en oanad fart, så att av landets 3,700,000 hektar odlad jord beräknades vid 1921 års början omkring 35 % vara elektrifierade, ungefär tredjedelen dock endast för belysning. Av den till omkring 1,300,000 ha. uppskattade elektrifierade arealen kommer på statens kraftverk 482,504 ha., varav på Älvkarleby 303,753, Trollhättan 117,430 och Motala 59,521 ha.G. Tbg.

Distäva. Se Digivning, Kalvstäva.

Djupgrävning. Se Djupkultur.

Djupkultur, bearbetning av jorden över det vanliga plog- eller spaddjupet, 20—25 cm. Den djupare bearbetningen av jorden medför jordens öppnande till större djup för luftens och vattnets lättare nedträngande och därmed följande jämnare fuktighet samt ökad förvittring och förmultning. Växtr otter nas utbredning befordras och deras näringsrymd ökas. D. är därför ägnad att göra jorden lättare att bearbeta samt skördarna större och jämnare. Dess verkan gör sig dock gällande, blott om grundvattnet står så lågt, att den luckrade jorden genom täckdikning eller naturlig beskaffenhet är skyddad från att bliva vattendränkt, och framträder företrädesvis, där älven är hård och styv, samt främst för sådana växter, som kunna utveckla rikliga matjordsrötter, ss. potatis, rotfrukter och havre. Då d. medför ökade skördar, kräves också ökad gödsling, för att den stegrade bördigheten skall vidmakthållas. D. sammanhänger således med ett intensivt jordbruk.

D. vid åkerbruket behöver ej årligen återkomma utan sker vanligen med några års mellanrum, helst vid höstplöjningen före trädesbruket eller rotfruktsodling. Om älven är mindre godartad, bör den djupare bearbetningen åtminstone till en början ske genom alvluckring, så att älven ej inblandas i och försämrar matjorden. Sedan älven förbättrats eller om den av naturen är godartad, så att dess inblandning ej försämrar matjorden, kan rajol- eller djupplöjning användas, varigenom matjorden fördjupas till det nya plogdjupet. D. medför i allmänhet ökning av skörden av djuprotade växter ss. rotfrukter och hästbönor; detta beror naturligtvis i allmänhet på att fördjupningen av växternas näringsrymd ökar tillgången på näring och fuktighet, men särskilt därpå att det rikare lufttillträdet ökar salpeterbildningen, varför d. verkar som en kvävegödsling, rikligare utveckling av rot, stjälk och blad. Däremot hava grundrotade växter ss. stråsäd och lin icke givit avsevärt ökade skördar som följd av d. Då vid nu stegrade arbetspris skördeökningen ej motsvarar den ökade arbetskostnaden och den vid inskränkningen i arbetskraft är svår att medhinna, har d. blivit allt mer sällsynt i åkerbruket.H. J. Dft.

Vid trädgårdsskötsel utföres d. vanligen genom djupgrävning och användes mer sällan för blomsterväxter, understundom för köksträdgårdsväxter, men oftare för fruktträd. För dessa senare är den ej behövlig annat än på mycket hård och ogenomtränglig alv eller där en grund matjord vilar på mager sand- eller grusbotten. Den utföres vanligen så, att jorden från en 1 m. bred remsa vid landets ena sida borttages till 45—60 cm. djup, varefter den sålunda upptagna graven fylles med den väl omblandade jorden från en lika bred remsa, som graves intill den förra o. s. v. Den sista graven fylles med den först uppgrävda jorden. Då ytjorden sålunda blir en blandning av den förra matjorden med alv, är den ej lämplig för odling av växter, som fordra en god, mullrik matjord, utan för dem utföres djupgrävningen så, att endast matjorden flyttas och den blottade älven omgräves utan att flyttas och sedan åter täckes med matjorden från nästa remsa. Det förekommer även i fruktträdgårdar att nedlägga matjorden oblandad i gravens botten och täcka den med alv, som sedan småningom genom gödsling och bearbetning förvandlas dels rätt besvärliga, varför man söker reda sig dem förutan. Med en enkeltariff mätare för belysningen och en för motorerna skipas ju full rättvisa med avseende å betalningen för energien, men till den för elektricitetsverket önskvärda utjämningen av belastningen leder detta mätningssätt icke, varjämte installeringen fördyras. Vattenfallsstyrelsen tillämpar därför ett förenklat system, i det att endast en enkeltariffmätare användes och ett medelpris bestämmes men med förbud att inkoppla de stora motorerna, ss. tröskverksmotorer under spärrtid. Någon annan kontroll över detta förbuds efterlevnad finnes icke, än att grannarne på ljusets flämtande och försvagande märka, att någon uttager olovlig mängd ström, varefter nog den skyldige snart blir känd. Användning av småmotorer, ss. för mjölkningsmaskiner, är tillåten under spärrtid. Erfarenheten har visat, att inom lantbruksområden fördelningen mellan belysnings- och motorström är sådan, att ett medelpris av 18 öre per kwt. kommer rättvisan tämligen nära. Under natten, då ljusen släckts och motorerna stannat men vattnet kanske ej kan uppdämmas vid generatorstationen utan rinner förbi obegagnat, kan elektricitetsverket vara villigt att sälja energi så billigt, att det lönar sig att använda den för uppvärmning. Särskilt lämpar sig denna uppvärmning för kyrkor, emedan man på söndagen kan få strömmen billigt även på dagen.

Elektrifieringen av Sveriges landsbygd, som på grund av svenska lantbefolkningens betänksamhet före kriget, medan anläggningen var billig, utbredde sig mycket långsamt och i någon nämndvärd grad endast inom Hemsj öbolagets område, tog under kriget, till följd av dels bristen på bränn- och isynnerhet lysoljor, dels Vattenfallsstyrelsens planmässiga och energiska arbete en oanad fart, så att av landets 3,700,000 hektar odlad jord beräknades vid 1921 års början omkring 35 % vara elektrifierade, ungefär tredjedelen dock endast för belysning. Av den till omkring 1,300,000 ha. uppskattade elektrifierade arealen kommer på statens kraftverk 482,504 ha., varav på Älvkarleby 303,753, Trollhättan 117,430 och Motala 59,521 ha.G. Tbg.

Distäva. Se Digivning, Kalvstäva.

Djupgrävning. Se Djupkultur.

Djupkultur, bearbetning av jorden över det vanliga plog- eller spaddjupet, 20—25 cm. Den djupare bearbetningen av jorden medför jordens öppnande till större djup för luftens och vattnets lättare nedträngande och därmed följande jämnare fuktighet samt ökad förvittring och förmultning. Växtr otter nas utbredning befordras och deras näringsrymd ökas. D. är därför ägnad att göra jorden lättare att bearbeta samt skördarna större och jämnare. Dess verkan gör sig dock gällande, blott om grundvattnet står så lågt, att den luckrade jorden genom täckdikning eller naturlig beskaffenhet är skyddad från att bliva vattendränkt, och framträder företrädesvis, där älven är hård och styv, samt främst för sådana växter, som kunna utveckla rikliga matjordsrötter, ss. potatis, rotfrukter och havre. Då d. medför ökade skördar, krävs också ökad gödsling, för att den stegrade bördigheten skall vidmakthållas. D. sammanhänger således med ett intensivt jordbruk.

D. vid åkerbruket behöver ej årligen återkomma utan sker vanligen med några års mellanrum, helst vid höstplöjningen före trädesbruket eller rotfruktsodling. Om älven är mindre godartad, bör den djupare bearbetningen åtminstone till en början ske genom alvluckring, så att älven ej inblandas i och försämrar matjorden. Sedan älven förbättrats eller om den av naturen är godartad, så att dess inblandning ej försämrar matjorden, kan rajol- eller djupplöjning användas, varigenom matjorden fördjupas till det nya plogdjupet. D. medför i allmänhet ökning av skörden av djuprotade växter ss. rotfrukter och hästbönor; detta beror naturligtvis i allmänhet på att fördjupningen av växternas näringsrymd ökar tillgången på näring och fuktighet, men särskilt därpå att det rikare lufttillträdet ökar salpeterbildningen, varför d. verkar som en kvävegödsling, rikligare utveckling av rot, stjälk och blad. Däremot hava grundrotade växter ss. stråsäd och lin icke givit avsevärt ökade skördar som följd av d. Då vid nu stegrade arbetspris skördeökningen ej motsvarar den ökade arbetskostnaden och den vid inskränkningen i arbetskraft är svår att medhinna, har d. blivit allt mer sällsynt i åkerbruket.H. J. Dft.

Vid trädgårdsskötsel utföres d. vanligen genom djupgrävning och användes mer sällan för blomsterväxter, understundom för köksträdgårdsväxter, men oftare för fruktträd. För dessa senare är den ej behövlig annat än på mycket hård och ogenomtränglig alv eller där en grund matjord vilar på mager sand- eller grusbotten. Den utföres vanligen så, att jorden från en 1 m. bred remsa vid landets ena sida borttages till 45—60 cm. djup, varefter den sålunda upptagna graven fylles med den väl omblandade jorden från en lika bred remsa, som graves intill den förra o. s. v. Den sista graven fylles med den först uppgrävda jorden. Då ytjorden sålunda blir en blandning av den förra matjorden med alv, är den ej lämplig för odling av växter, som fordra en god, mullrik matjord, utan för dem utföres djupgrävningen så, att endast matjorden flyttas och den blottade älven omgräves utan att flyttas och sedan åter täckes med matjorden från nästa remsa. Det förekommer även i fruktträdgårdar att nedlägga matjorden oblandad i gravens botten och täcka den med alv, som sedan småningom genom gödsling och bearbetning förvandlas dels rätt besvärliga, varför man söker reda sig dem förutan. Med en enkeltariff mätare för belysningen och en för motorerna skipas ju full rättvisa med avseende å betalningen för energien, men till den för elektricitetsverket önskvärda utjämningen av belastningen leder detta mätningssätt icke, varjämte installeringen fördyras. Vattenfallsstyrelsen tillämpar därför ett förenklat system, i det att endast en enkeltariffmätare användes och ett medelpris bestämmes men med förbud att inkoppla de stora motorerna, ss. tröskverksmotorer under spärrtid. Någon annan kontroll över detta förbuds efterlevnad finnes icke, än att grannarne på ljusets flämtande och försvagande märka, att någon uttager olovlig mängd ström, varefter nog den skyldige snart blir känd. Användning av småmotorer, ss. för mjölkningsmaskiner, är tillåten under spärrtid. Erfarenheten har visat, att inom lantbruksområden fördelningen mellan belysnings- och motorström är sådan, att ett medelpris av 18 öre per kwt. kommer rättvisan tämligen nära. Under natten, då ljusen släckts och motorerna stannat men vattnet kanske ej kan uppdämmas vid generatorstationen utan rinner förbi obegagnat, kan elektricitetsverket vara villigt att sälja energi så billigt, att det lönar sig att använda den för uppvärmning. Särskilt lämpar sig denna uppvärmning för kyrkor, emedan man på söndagen kan få strömmen billigt även på dagen.

Elektrifieringen av Sveriges landsbygd, som på grund av svenska lantbefolkningens betänksamhet före kriget, medan anläggningen var billig, utbredde sig mycket långsamt och i någon nämndvärd grad endast inom Hemsj öbolagets område, tog under kriget, till följd av dels bristen på bränn- och isynnerhet lysoljor, dels Vattenfallsstyrelsens planmässiga och energiska arbete en oanad fart, så att av landets 3,700,000 hektar odlad jord beräknades vid 1921 års början omkring 35 % vara elektrifierade, ungefär tredjedelen dock endast för belysning. Av den till omkring 1,300,000 ha. uppskattade elektrifierade arealen kommer på statens kraftverk 482,504 ha., varav på Älvkarleby 303,753, Trollhättan 117,430 och Motala 59,521 ha.G. Tbg.

Distäva. Se Digivning, Kalvstäva.

Djupgrävning. Se Djupkultur.

Djupkultur, bearbetning av jorden över det vanliga plog- eller spaddjupet, 20—25 cm. Den djupare bearbetningen av jorden medför jordens öppnande till större djup för luftens och vattnets lättare nedträngande och därmed följande jämnare fuktighet samt ökad förvittring och förmultning. Växtr otter nas utbredning befordras och deras näringsrymd ökas. D. är därför ägnad att göra jorden lättare att bearbeta samt skördarna större och jämnare. Dess verkan gör sig dock gällande, blott om grundvattnet står så lågt, att den luckrade jorden genom täckdikning eller naturlig beskaffenhet är skyddad från att bliva vattendränkt, och framträder företrädesvis, där älven är hård och styv, samt främst för sådana växter, som kunna utveckla rikliga matjordsrötter, ss. potatis, rotfrukter och havre. Då d. medför ökade skördar, krävs också ökad gödsling, för att den stegrade bördigheten skall vidmakthållas. D. sammanhänger således med ett intensivt jordbruk.

D. vid åkerbruket behöver ej årligen återkomma utan sker vanligen med några års mellanrum, helst vid höstplöjningen före trädesbruket eller rotfruktsodling. Om älven är mindre godartad, bör den djupare bearbetningen åtminstone till en början ske genom alvluckring, så att älven ej inblandas i och försämrar matjorden. Sedan älven förbättrats eller om den av naturen är godartad, så att dess inblandning ej försämrar matjorden, kan rajol- eller djupplöjning användas, varigenom matjorden fördjupas till det nya plogdjupet. D. medför i allmänhet ökning av skörden av djuprotade växter ss. rotfrukter och hästbönor; detta beror naturligtvis i allmänhet på att fördjupningen av växternas näringsrymd ökar tillgången på

näring och fuktighet, men särskilt därpå att det rikare lufttillträdet ökar salpeterbildningen, varför d. verkar som en kvävegödsling, rikligare utveckling av rot, stjälk och blad. Däremot hava grundrotade växter ss. stråsäd och lin icke givit avsevärt ökade skördar som följd av d. Då vid nu stegrade arbetspris skördeökningen ej motsvarar den ökade arbetskostnaden och den vid inskränkningen i arbetskraft är svår att medhinna, har d. blivit allt mer sällsynt i åkerbruket.H. J. Dft.

Vid trädgårdsskötsel utföres d. vanligen genom djupgrävning och användes mer sällan för blomsterväxter, understundom för köksträdgårdsväxter, men oftare för fruktträd. För dessa senare är den ej behövlig annat än på mycket hård och ogenomtränglig alv eller där en grund matjord vilar på mager sand- eller grusbotten. Den utföres vanligen så, att jorden från en 1 m. bred remsa vid landets ena sida borttages till 45—60 cm. djup, varefter den sålunda upptagna graven fylles med den väl omblandade jorden från en lika bred remsa, som graves intill den förra o. s. v. Den sista graven fylles med den först uppgrävda jorden. Då ytjorden sålunda blir en blandning av den förra matjorden med alv, är den ej lämplig för odling av växter, som fordra en god, mullrik matjord, utan för dem utföres djupgrävningen så, att endast matjorden flyttas och den blottade älven omgräves utan att flyttas och sedan åter täckes med matjorden från nästa remsa. Det förekommer även i fruktträdgårdar att nedlägga matjorden oblandad i gravens botten och täcka den med alv, som sedan småningom genom gödsling och bearbetning förvandlastill matjord. De höga arbetskostnaderna ha även vid trädgårdsskötseln minskat användning av d. Att djupgräva endast planteringsgropar för träd i hård och styv jord medför vanligen, att träden efter en första god utveckling Snart börja tyna, då stillastående vatten samlas i groparna och den omgivande jordens beskaffenhet utanför groparna hämmar rötternas spridning.G. L—d.

Djupkylning. Se Mjölkkylare.

Djupplog, plog avsedd att luckra och vända jorden till större än vanligt plogdjup, 20—25 cm. De äldre djupplogarna hade en mycket hög och brant vändskiva, som välte den uppplöjda jorden som en tilta, men då detta kräver onödigt stor arbetskraft, sker djupplöjning numera helst med dubbelplogar, vilka hava två i samma linje men till olika djup arbetande kroppar, av vilka den främre arbetar till halva djupet och den bakre upptager den återstående tiltan till fullt djup.

Djupplöjning. Se Djupkultur.

Djurfångst. Se Jakt.

Djurläkare. Se Veterinär.

Djurplågeri. Se Djurskydd.

Djurskydd. 1. Enligt strafflagen 18:16 bestraffas uppenbar grymhet vid behandling av djur med böter eller, vid synnerligen försvårande omständigheter, med fängelse i högst 6 månader. — Genom lag av $^{6}/_{5}$ 1921 om rätt för polismyndighet att omhändertaga djur är stadgat, att i händelse av djurplågeri av svår beskaffenhet och om rättelse ej sker på tillsägelse av polismyndighet, äger denna att omhändertaga djuret samt efter besiktning och tillstyrkan av veterinär och efter skedd värdering låta avliva detsamma eller, om så anses ej böra ske, låta försälja det, om det ej kan vårdas utan oskälig kostnad. Då djur sålunda omhändertages, skall åtal för djurplågeri väckas ofördröjligen och senast inom 8 dagar; i motsatt fall går åtgärden åter, om så ske kan. Om dag, till vilken målet instämts ej infaller inom 14 dagar efter polismyndighetens beslut, och är djuret ej avlivat eller försålt, äger djurägaren påkalla K. B:s prövning av polismyndighetens beslut.H. J. Dft.

2. För djurskyddsarbetet, varmed avses att väcka ökat intresse för djurvärlden, ej allenast för att minska oförskyllt lidande utan ock för att hos oss själva inplanta rättvisa och barmhärtighet, öka vår trevnad och det ekonomiska utbytet av husdjursskötseln, verka i Sverige ett antal föreningar.

Äldst bland dessa är Göteborgs djurskyddsförening, som under namn av Småfåglarnes Vänner stiftades hösten 1869. Följande år bildades Strängnäs djurskyddsförening, vilken var den första förening med djurskydd i allmänhet på sitt program. Numera finnas djurskyddsföreningar i nästan varje stad och därjämte flerstädes å landsbygden. En del av dessa föreningar — bland vilka den främsta är Svenska allm. djurskyddsföreningen, stiftad 1875 — äro sammanslutna i De svenska djurskyddsföreningarnas Centralförbund, stiftat 1897. Andra föreningar, såsom Nordiska Djurskyddsföreningen, Djurvännernas nya Förening, Sv. allm. Kvinnoföreningen till djurens skydd, Göteborgs djurskyddsförening, Linköpings djurskyddsförening m. fl., stå utanför Centralförbundet.

Djurskyddsföreningarna ha alltid främst sökt vinna sitt syftemål på upplysningens väg. Numera ha också lärarna ej allenast vid rikets folkskolor utan jämväl vid allm. läroverk, seminarier, högre flickskolor och övriga privatläroverk skyldighet att befordra en rätt insikt hos ungdomen om människans förhållande till djurvärlden.

Som exempel på djurskyddsföreningarnas omfattande arbete må nämnas: genomförande av åtgärder för småfågelskyddet och för minskad användning av giller och snaror vid djurfångst, spridning av upplysning till förekommande, så långt det är möjligt, av eldsvådor i ladugårdar och ställar och djurens räddning vid eldsolycka. Införandet av bättre anordningar för transport av djur sjöledes eller med järnväg har kräft mycket arbete, utan att dock hithörande frågor ännu kunna sägas vara lösta. Vi sakna också en lag om obligatorisk bedövning av slaktdjuren före blodavtappningen. Riksdagen har två särskilda gånger begärt utredning och eventuellt förslag till sådan lag, men något regeringsförslag har hittills ej framlagts. Bedövning av slaktdjuren sker dock numer i regel alltid. Den allmänna djurskyddsparagrafen har gång efter annan och senast av riksdagen 1921 betydligt skärpts, så att i det hela och frånsett några specialområden lagen kan anses vara något så när i nivå med den allmänna rättsuppfattningen.

Speciella organ för djurskyddsarbetet: Djurvännen (utgavs 1878—99 av Sv. allm. djurskyddsföreningen), Djurskyddet, organ för nordens djurvänner (sedan 1891), De Värnlösas Vän, illustrerad djurskyddstidskrift för ungdom, och Djurvännernas Tidning.F. A.Wingborg.

Dogg. Se Hund.

Dolomit. Se Bergart.

Domherre. Se Fink.

Dominerande, Dominans. Se Ärftlighet.

Domkraft. Apparat för att lyfta störretyngder någon mindre höjd genom tryck underifrån. En vanlig konstruktion utgöres av en av en hylsa omsluten kuggstång, som höjes, medelst ett i dess kuggar ingripande drivhjul, som kringvrides med en vev. Kuggstången, bär upptill och oftast även på sidan ett stöd, som anbringas under det föremål, som skall lyftas. Hos en annan vanlig d. består den lyftande delen av en skruv, som höjes genom kringvridning antingen av själva skruven, som då är gängad i stativet, eller av en skruvmutter, till matjord. De höga arbetskostnaderna ha även vid trädgårdsskötseln minskat användning av d. Att djupgräva endast planteringsgropar för träd i hård och styv jord medför vanligen, att träden efter en första god utveckling Snart börja tyna, då stillastående vatten samlas i groparna och den omgivande jordens beskaffenhet utanför groparna hämmar rötternas spridning.G. L—d.

Djupkylning. Se Mjölkkylare.

Djupplog, plog avsedd att luckra och vända jorden till större än vanligt plogdjup, 20—25 cm. De äldre djupplogarna hade en mycket hög och brant vändskiva, som välte den uppplöjda jorden som en tilta, men då detta kräver onödigt stor arbetskraft, sker djupplöjning numera helst med dubbelplogar, vilka hava två i samma linje men till olika djup arbetande kroppar, av vilka den främre arbetar till halva djupet och den bakre upptager den återstående tiltan till fullt djup.

Djupplöjning. Se Djupkultur.

Djurfångst. Se Jakt.

Djurläkare. Se Veterinär.

Djurplågeri. Se Djurskydd.

Djurskydd. 1. Enligt strafflagen 18:16 bestraffas uppenbar grymhet vid behandling av djur med böter eller, vid synnerligen försvårande omständigheter, med fängelse i högst 6 månader. — Genom lag av $^{6}/_{5}$ 1921 om rätt för polismyndighet att omhändertaga djur är stadgat, att i händelse av djurplågeri av svår beskaffenhet och om rättelse ej sker på tillsägelse av polismyndighet, äger denna att omhändertaga djuret samt efter besiktning och tillstyrkan av veterinär och efter skedd värdering låta avliva detsamma eller, om så anses ej böra ske, låta försälja det, om det ej kan vårdas utan oskälig kostnad. Då djur sålunda omhändertages, skall åtal för djurplågeri väckas ofördröjligen och senast inom 8 dagar; i motsatt fall går åtgärden åter, om så ske kan. Om dag, till vilken målet instämts ej infaller inom 14 dagar efter polismyndighetens beslut, och är djuret ej avlivat eller försålt, äger

djurägaren påkalla K. B:s prövning av polismyndighetens beslut.H. J. Dft.

2. För djurskyddsarbetet, varmed avses att väcka ökat intresse för djurvärlden, ej allenast för att minska oförskyllt lidande utan ock för att hos oss själva inplanta rättvisa och barmhärtighet, öka vår trevnad och det ekonomiska utbytet av husdjursskötseln, verka i Sverige ett antal föreningar.

Äldst bland dessa är Göteborgs djurskyddsförening, som under namn av Småfåglarnes Vänner stiftades hösten 1869. Följande år bildades Strängnäs djurskyddsförening, vilken var den första förening med djurskydd i allmänhet på sitt program. Numera finnas djurskyddsföreningar i nästan varje stad och därjämte flerstädes å landsbygden. En del av dessa föreningar — bland vilka den främsta är Svenska allm. djurskyddsföreningen, stiftad 1875 — äro sammanslutna i De svenska djurskyddsföreningarnas Centralförbund, stiftat 1897. Andra föreningar, såsom Nordiska Djurskyddsföreningen, Djurvännernas nya Förening, Sv. allm. Kvinnoföreningen till djurens skydd, Göteborgs djurskyddsförening, Linköpings djurskyddsförening m. fl., stå utanför Centralförbundet.

Djurskyddsföreningarna ha alltid främst sökt vinna sitt syftemål på upplysningens väg. Numera ha också lärarna ej allenast vid rikets folkskolor utan jämväl vid allm. läroverk, seminarier, högre flickskolor och övriga privatläroverk skyldighet att befordra en rätt insikt hos ungdomen om människans förhållande till djurvärlden.

Som exempel på djurskyddsföreningarnas omfattande arbete må nämnas: genomförande av åtgärder för småfågelskyddet och för minskad användning av giller och snaror vid djurfångst, spridning av upplysning till förekommande, så långt det är möjligt, av eldsvådor i ladugårdar och stallar och djurens räddning vid eldsolycka. Införandet av bättre anordningar för transport av djur sjöledes eller med järnväg har kräft mycket arbete, utan att dock hithörande frågor ännu kunna sägas vara lösta. Vi sakna också en lag om obligatorisk bedövning av slaktdjuren före blodavtappningen. Riksdagen har två särskilda gånger begärt utredning och eventuellt förslag till sådan lag, men något regeringsförslag har hittills ej framlagts. Bedövning av slaktdjuren sker dock numer i regel alltid. Den allmänna djurskyddsparagrafen har gång efter annan och senast av riksdagen 1921 betydligt skärpts, så att i det hela och frånsett några specialområden lagen kan anses vara något så när i nivå med den allmänna rättsuppfattningen.

Speciella organ för djurskyddsarbetet: Djurvännen (utgavs 1878—99 av Sv. allm. djurskyddsföreningen), Djurskyddet, organ för nordens djurvänner (sedan 1891), De Värnlösas Vän, illustrerad djurskyddstidskrift för ungdom, och Djurvännernas Tidning.F. A.Wingborg.

Dogg. Se Hund.

Dolomit. Se Bergart.

Domherre. Se Fink.

Dominerande, Dominans. Se Ärftlighet.

Domkraft. Apparat för att lyfta större tyngder någon mindre höjd genom tryck underifrån. En vanlig konstruktion utgöres av en av en hylsa omsluten kuggstång, som höjes, medelst ett i dess kuggar ingripande drivhjul, som kringvrides med en vev. Kuggstången, bär upptill och oftast även på sidan ett stöd, som anbringas under det föremål, som skall lyftas. Hos en annan vanlig d. består den lyftande delen av en skruv, som höjes genom kringvridning antingen av själva skruven, som då är gängad i stativet, eller av en skruvmutter, till matjord. De höga arbetskostnaderna ha även vid trädgårdsskötseln minskat användning av d. Att djupgräva endast planteringsgropar för träd i hård och styv jord medför vanligen, att träden efter en första god utveckling Snart börja tyna, då stillastående vatten samlas i groparna och den omgivande jordens beskaffenhet utanför groparna hämmar rötternas spridning.G. L—d.

Djupkylning. Se Mjölkkylare.

Djupplog, plog avsedd att luckra och vända jorden till större än vanligt plogdjup, 20—25 cm. De äldre djupplogarna hade en mycket hög och brant vändskiva, som välte den uppplöjda jorden som en tilta, men då detta kräver onödigt stor arbetskraft, sker djupplöjning numera helst med dubbelplogar, vilka hava två i samma linje men till olika djup arbetande kroppar, av vilka den främre arbetar till halva djupet och den bakre upptager den återstående tiltan till fullt djup.

Djupplöjning. Se Djupkultur.

Djurfångst. Se Jakt.

Djurläkare. Se Veterinär.

Djurplågeri. Se Djurskydd.

Djurskydd. 1. Enligt strafflagen 18:16 bestraffas uppenbar grymhet vid behandling av djur med böter eller, vid synnerligen försvårande omständigheter, med fängelse i högst 6 månader. — Genom lag av $^6/_5$ 1921 om rätt för polismyndighet att omhändertaga djur är stadgat, att i händelse av djurplågeri av svår beskaffenhet och om rättelse ej sker på tillsägelse av polismyndighet, äger denna att omhändertaga djuret samt efter besiktning och tillstyrkan av veterinär och efter skedd värdering låta avliva detsamma eller, om så anses ej böra ske, låta försälja det, om det ej kan vårdas utan oskälig kostnad. Då djur sålunda omhändertages, skall åtal för djurplågeri väckas ofördröjligen och senast inom 8 dagar; i motsatt fall går åtgärden åter, om så ske kan. Om dag, till vilken målet instämts ej infaller inom 14 dagar efter polismyndighetens beslut, och är djuret ej avlivat eller försålt, äger djurägaren påkalla K. B:s prövning av polismyndighetens beslut.H. J. Dft.

2. För djurskyddsarbetet, varmed avses att väcka ökat intresse för djurvärlden, ej allenast för att minska oförskyllt lidande utan ock för att hos oss själva inplanta rättvisa och barmhärtighet, öka vår trevnad och det ekonomiska utbytet av husdjursskötseln, verka i Sverige ett antal föreningar.

Äldst bland dessa är Göteborgs djurskyddsförening, som under namn av Småfåglarnes Vänner stiftades hösten 1869. Följande år bildades Strängnäs djurskyddsförening, vilken var den första förening med djurskydd i allmänhet på sitt program. Numera finnas djurskyddsföreningar i nästan varje stad och därjämte flerstädes å landsbygden. En del av dessa föreningar — bland vilka den främsta är Svenska allm. djurskyddsföreningen, stiftad 1875 — äro sammanslutna i De svenska djurskyddsföreningarnas Centralförbund, stiftat 1897. Andra föreningar, såsom Nordiska Djurskyddsföreningen, Djurvännernas nya Förening, Sv. allm. Kvinnoföreningen till djurens skydd, Göteborgs djurskyddsförening, Linköpings djurskyddsförening m. fl., stå utanför Centralförbundet.

Djurskyddsföreningarna ha alltid främst sökt vinna sitt syftemål på upplysningens väg. Numera ha också lärarna ej allenast vid rikets folkskolor utan jämväl vid allm. läroverk, seminarier, högre flickskolor och övriga privatläroverk skyldighet att befordra en rätt insikt hos ungdomen om människans förhållande till djurvärlden.

Som exempel på djurskyddsföreningarnas omfattande arbete må nämnas: genomförande av åtgärder för småfågelskyddet och för minskad användning av giller och snaror vid djurfångst, spridning av upplysning till förekommande, så långt det är möjligt, av eldsvådor i ladugårdar och stallar och djurens räddning vid eldsolycka. Införandet av bättre anordningar för transport av djur sjöledes eller med järnväg har kräft mycket arbete, utan att dock hithörande frågor ännu kunna sägas vara lösta. Vi sakna också en lag om obligatorisk bedövning av slaktdjuren före blodavtappningen. Riksdagen har två särskilda gånger begärt utredning och eventuellt förslag till sådan lag, men något regeringsförslag har hittills ej framlagts. Bedövning av slaktdjuren sker dock numer i regel alltid. Den allmänna djurskyddsparagrafen har gång efter annan och senast av riksdagen 1921 betydligt skärpts, så att i det hela och frånsett några specialområden lagen kan anses vara något så när i nivå med den allmänna rättsuppfattningen.

Speciella organ för djurskyddsarbetet: Djurvännen (utgavs 1878—99 av Sv. allm. djurskyddsföreningen), Djurskyddet, organ för nordens djurvänner (sedan 1891), De Värnlösas Vän, illustrerad djurskyddstidskrift för ungdom, och Djurvännernas Tidning.F. A.Wingborg.

Dogg. Se Hund.

Dolomit. Se Bergart.

Domherre. Se Fink.

Dominerande, Dominans. Se Ärftlighet.

Domkraft. Apparat för att lyfta större tyngder någon mindre höjd genom tryck underifrån. En vanlig konstruktion utgöres av en av en hylsa omsluten kuggstång, som höjes, medelst ett i dess kuggar ingripande drivhjul, som kringvrides med en vev. Kuggstången, bär upptill och oftast även på sidan ett stöd, som anbringas under det föremål, som skall lyftas. Hos

en annan vanlig d. består den lyftande delen av en skruv, som höjes genom kringvridning antingen av själva skruven, som då är gängad i stativet, eller av en skruvmutter, till matjord. De höga arbetskostnaderna ha även vid trädgårdsskötseln minskat användning av d. Att djupgräva endast planteringsgropar för träd i hård och styv jord medför vanligen, att träden efter en första god utveckling Snart börja tyna, då stillastående vatten samlas i groparna och den omgivande jordens beskaffenhet utanför groparna hämmar rötternas spridning.G. L—d.

Djupkylning. Se Mjölkkylare.

Djupplog, plog avsedd att luckra och vända jorden till större än vanligt plogdjup, 20—25 cm. De äldre djupplogarna hade en mycket hög och brant vändskiva, som välte den uppplöjda jorden som en tilta, men då detta kräver onödigt stor arbetskraft, sker djupplöjning numera helst med dubbelplogar, vilka hava två i samma linje men till olika djup arbetande kroppar, av vilka den främre arbetar till halva djupet och den bakre upptager den återstående tiltan till fullt djup.

Djupplöjning. Se Djupkultur.

Djurfångst. Se Jakt.

Djurläkare. Se Veterinär.

Djurplågeri. Se Djurskydd.

Djurskydd. 1. Enligt strafflagen 18:16 bestraffas uppenbar grymhet vid behandling av djur med böter eller, vid synnerligen försvårande omständigheter, med fängelse i högst 6 månader. — Genom lag av $^{6}/_{5}$ 1921 om rätt för polismyndighet att omhändertaga djur är stadgat, att i händelse av djurplågeri av svår beskaffenhet och om rättelse ej sker på tillsägelse av polismyndighet, äger denna att omhändertaga djuret samt efter besiktning och tillstyrkan av veterinär och efter skedd värdering låta avliva detsamma eller, om så anses ej böra ske, låta försälja det, om det ej kan vårdas utan oskälig kostnad. Då djur sålunda omhändertages, skall åtal för djurplågeri väckas ofördröjligen och senast inom 8 dagar; i motsatt fall går åtgärden åter, om så ske kan. Om dag, till vilken målet instämts ej infaller inom 14 dagar efter polismyndighetens beslut, och är djuret ej avlivat eller försålt, äger djurägaren påkalla K. B:s prövning av polismyndighetens beslut.H. J. Dft.

2. För djurskyddsarbetet, varmed avses att väcka ökat intresse för djurvärlden, ej allenast för att minska oförskyllt lidande utan ock för att hos oss själva inplanta rättvisa och barmhärtighet, öka vår trevnad och det ekonomiska utbytet av husdjursskötseln, verka i Sverige ett antal föreningar.

Äldst bland dessa är Göteborgs djurskyddsförening, som under namn av Småfåglarnes Vänner stiftades hösten 1869. Följande år bildades Strängnäs djurskyddsförening, vilken var den första förening med djurskydd i allmänhet på sitt program. Numera finnas djurskyddsföreningar i nästan varje stad och därjämte flerstädes å landsbygden. En del av dessa föreningar — bland vilka den främsta är Svenska allm. djurskyddsföreningen, stiftad 1875 — äro sammanslutna i De svenska djurskyddsföreningarnas Centralförbund, stiftat 1897. Andra föreningar, såsom Nordiska Djurskyddsföreningen, Djurvännernas nya Förening, Sv. allm. Kvinnoföreningen till djurens skydd, Göteborgs djurskyddsförening, Linköpings djurskyddsförening m. fl., stå utanför Centralförbundet.

Djurskyddsföreningarna ha alltid främst sökt vinna sitt syftemål på upplysningens väg. Numera ha också lärarna ej allenast vid rikets folkskolor utan jämväl vid allm. läroverk, seminarier, högre flickskolor och övriga privatläroverk skyldighet att befordra en rätt insikt hos ungdomen om människans förhållande till djurvärlden.

Som exempel på djurskyddsföreningarnas omfattande arbete må nämnas: genomförande av åtgärder för småfågelskyddet och för minskad användning av giller och snaror vid djurfångst, spridning av upplysning till förekommande, så långt det är möjligt, av eldsvådor i ladugårdar och stallar och djurens räddning vid eldsolycka. Införandet av bättre anordningar för transport av djur sjöledes eller med järnväg har kräft mycket arbete, utan att dock hithörande frågor ännu kunna sägas vara lösta. Vi sakna också en lag om obligatorisk bedövning av slaktdjuren före blodavtappningen. Riksdagen har två särskilda gånger begärt utredning och eventuellt förslag till sådan lag, men något regeringsförslag har hittills ej framlagts. Bedövning av slaktdjuren sker dock numer i regel alltid. Den allmänna djurskyddsparagrafen har gång efter annan och senast av riksdagen 1921 betydligt skärpts, så att i det hela och frånsett några specialområden lagen kan anses vara något så när i nivå med den allmänna rättsuppfattningen.

Speciella organ för djurskyddsarbetet: Djurvännen (utgavs 1878—99 av Sv. allm. djurskyddsföreningen), Djurskyddet, organ för nordens djurvänner (sedan 1891), De Värnlösas Vän, illustrerad djurskyddstidskrift för ungdom, och Djurvännernas Tidning.F. A.Wingborg.

Dogg. Se Hund.

Dolomit. Se Bergart.

Domherre. Se Fink.

Dominerande, Dominans. Se Ärftlighet.

Domkraft. Apparat för att lyfta störretyngder någon mindre höjd genom tryck underifrån. En vanlig konstruktion utgöres av en av en hylsa omsluten kuggstång, som höjes, medelst ett i dess kuggar ingripande drivhjul, som kringvrides med en vev. Kuggstången, bär upptill och oftast även på sidan ett stöd, som anbringas under det föremål, som skall lyftas. Hos

en annan vanlig d. består den lyftande delen av en skruv, som höjes genom kringvridning antingen av själva skruven, som då är gängad i stativet, eller av en skruvmutter, till matjord. De höga arbetskostnaderna ha även vid trädgårdsskötseln minskat användning av d. Att djupgräva endast planteringsgropar för träd i hård och styv jord medför vanligen, att träden efter en första god utveckling Snart börja tyna, då stillastående vatten samlas i groparna och den omgivande jordens beskaffenhet utanför groparna hämmar rötternas spridning.G. L—d.

Djupkylning. Se Mjölkkylare.

Djupplog, plog avsedd att luckra och vända jorden till större än vanligt plogdjup, 20—25 cm. De äldre djupplogarna hade en mycket hög och brant vändskiva, som välte den uppplöjda jorden som en tilta, men då detta kräver onödigt stor arbetskraft, sker djupplöjning numera helst med dubbelplogar, vilka hava två i samma linje men till olika djup arbetande kroppar, av vilka den främre arbetar till halva djupet och den bakre upptager den återstående tiltan till fullt djup.

Djupplöjning. Se Djupkultur.

Djurfångst. Se Jakt.

Djurläkare. Se Veterinär.

Djurplågeri. Se Djurskydd.

Djurskydd. 1. Enligt strafflagen 18:16 bestraffas uppenbar grymhet vid behandling av djur med böter eller, vid synnerligen försvårande omständigheter, med fängelse i högst 6 månader. — Genom lag av $^{6}/_{5}$ 1921 om rätt för polismyndighet att omhändertaga djur är stadgat, att i händelse av djurplågeri av svår beskaffenhet och om rättelse ej sker på tillsägelse av polismyndighet, äger denna att omhändertaga djuret samt efter besiktning och tillstyrkan av veterinär och efter skedd värdering låta avliva detsamma eller, om så anses ej böra ske, låta försälja det, om det ej kan vårdas utan oskälig kostnad. Då djur sålunda omhändertages, skall åtal för djurplågeri väckas ofördröjligen och senast inom 8 dagar; i motsatt fall går åtgärden åter, om så ske kan. Om dag, till vilken målet instämts ej infaller inom 14 dagar efter polismyndighetens beslut, och är djuret ej avlivat eller försålt, äger djurägaren påkalla K. B:s prövning av polismyndighetens beslut.H. J. Dft.

2. För djurskyddsarbetet, varmed avses att väcka ökat intresse för djurvärlden, ej allenast för att minska oförskyllt lidande utan ock för att hos oss själva inplanta rättvisa och barmhärtighet, öka vår trevnad och det ekonomiska utbytet av husdjursskötseln, verka i Sverige ett antal föreningar.

Äldst bland dessa är Göteborgs djurskyddsförening, som under namn av Småfåglarnes Vänner stiftades hösten 1869. Följande år bildades Strängnäs djurskyddsförening, vilken var den första förening med djurskydd i allmänhet på sitt program. Numera finnas djurskyddsföreningar i nästan varje stad och därjämte flerstädes å landsbygden. En del av dessa föreningar — bland vilka den främsta är Svenska allm. djurskyddsföreningen, stiftad 1875 — äro sammanslutna i De svenska djurskyddsföreningarnas Centralförbund, stiftat 1897. Andra föreningar, såsom Nordiska Djurskyddsföreningen, Djurvännernas nya Förening, Sv. allm. Kvinnoföreningen till djurens skydd, Göteborgs djurskyddsförening, Linköpings

djurskyddsförening m. fl., stå utanför Centralförbundet.

Djurskyddsföreningarna ha alltid främst sökt vinna sitt syftemål på upplysningens väg. Numera ha också lärarna ej allenast vid rikets folkskolor utan jämväl vid allm. läroverk, seminarier, högre flickskolor och övriga privatläroverk skyldighet att befordra en rätt insikt hos ungdomen om människans förhållande till djurvärlden.

Som exempel på djurskyddsföreningarnas omfattande arbete må nämnas: genomförande av åtgärder för småfågelskyddet och för minskad användning av giller och snaror vid djurfångst, spridning av upplysning till förekommande, så långt det är möjligt, av eldsvådor i ladugårdar och stallar och djurens räddning vid eldsolycka. Införandet av bättre anordningar för transport av djur sjöledes eller med järnväg har kräft mycket arbete, utan att dock hithörande frågor ännu kunna sägas vara lösta. Vi sakna också en lag om obligatorisk bedövning av slaktdjuren före blodavtappningen. Riksdagen har två särskilda gånger begärt utredning och eventuellt förslag till sådan lag, men något regeringsförslag har hittills ej framlagts. Bedövning av slaktdjuren sker dock numer i regel alltid. Den allmänna djurskyddsparagrafen har gång efter annan och senast av riksdagen 1921 betydligt skärpts, så att i det hela och frånsett några specialområden lagen kan anses vara något så när i nivå med den allmänna rättsuppfattningen.

Speciella organ för djurskyddsarbetet: Djurvännen (utgavs 1878—99 av Sv. allm. djurskyddsföreningen), Djurskyddet, organ för nordens djurvänner (sedan 1891), De Värnlösas Vän, illustrerad djurskyddstidskrift för ungdom, och Djurvännernas Tidning.F. A.Wingborg.

Dogg. Se Hund.

Dolomit. Se Bergart.

Domherre. Se Fink.

Dominerande, Dominans. Se Ärftlighet.

Domkraft. Apparat för att lyfta störretyngder någon mindre höjd genom tryck underifrån. En vanlig konstruktion utgöres av en av en hylsa omsluten kuggstång, som höjes, medelst ett i dess kuggar ingripande drivhjul, som kringvrides med en vev. Kuggstången, bär upptill och oftast även på sidan ett stöd, som anbringas under det föremål, som skall lyftas. Hos en annan vanlig d. består den lyftande delen av en skruv, som höjes genom kringvridning antingen av själva skruven, som då är gängad i stativet, eller av en skruvmutter, till matjord. De höga arbetskostnaderna ha även vid trädgårdsskötseln minskat användning av d. Att djupgräva endast planteringsgropar för träd i hård och styv jord medför vanligen, att träden efter en första god utveckling Snart börja tyna, då stillastående vatten samlas i groparna och den omgivande jordens beskaffenhet utanför groparna hämmar rötternas spridning.G. L—d.

Djupkylning. Se Mjölkkylare.

Djupplog, plog avsedd att luckra och vända jorden till större än vanligt plogdjup, 20—25 cm. De äldre djupplogarna hade en mycket hög och brant vändskiva, som välte den uppplöjda jorden som en tilta, men då detta kräver onödigt stor arbetskraft, sker djupplöjning numera helst med dubbelplogar, vilka hava två i samma linje men till olika djup arbetande kroppar, av vilka den främre arbetar till halva djupet och den bakre upptager den återstående tiltan till fullt djup.

Djupplöjning. Se Djupkultur.

Djurfångst. Se Jakt.

Djurläkare. Se Veterinär.

Djurplågeri. Se Djurskydd.

Djurskydd. 1. Enligt strafflagen 18:16 bestraffas uppenbar grymhet vid behandling av djur med böter eller, vid synnerligen försvårande omständigheter, med fängelse i högst 6 månader. — Genom lag av $^{6}/_{5}$ 1921 om rätt för polismyndighet att omhändertaga djur är stadgat, att i händelse av djurplågeri av svår beskaffenhet och om rättelse ej sker på tillsägelse av polismyndighet, äger denna att omhändertaga djuret samt efter besiktning och tillstyrkan av veterinär och efter skedd värdering låta avliva detsamma eller, om så anses ej böra ske, låta försälja det, om det ej kan vårdas utan oskälig kostnad. Då djur sålunda omhändertages, skall åtal för djurplågeri väckas ofördröjligen och senast inom 8 dagar; i motsatt fall går åtgärden åter, om så ske kan. Om dag, till vilken målet instämts ej infaller inom 14 dagar efter polismyndighetens beslut, och är djuret ej avlivat eller försålt, äger djurägaren påkalla K. B:s prövning av polismyndighetens beslut.H. J. Dft.

2. För djurskyddsarbetet, varmed avses att väcka ökat intresse för djurvärlden, ej allenast för att minska oförskyllt lidande utan ock för att hos oss själva inplanta rättvisa och barmhärtighet, öka vår trevnad och det ekonomiska utbytet av husdjursskötseln, verka i Sverige ett antal föreningar.

Äldst bland dessa är Göteborgs djurskyddsförening, som under namn av Småfåglarnes Vänner stiftades hösten 1869. Följande år bildades Strängnäs djurskyddsförening, vilken var den första förening med djurskydd i allmänhet på sitt program. Numera finnas djurskyddsföreningar i nästan varje stad och därjämte flerstädes å landsbygden. En del av dessa föreningar — bland vilka den främsta är Svenska allm. djurskyddsföreningen, stiftad 1875 — äro sammanslutna i De svenska djurskyddsföreningarnas Centralförbund, stiftat 1897. Andra föreningar, såsom Nordiska Djurskyddsföreningen, Djurvännernas nya Förening, Sv. allm. Kvinnoföreningen till djurens skydd, Göteborgs djurskyddsförening, Linköpings djurskyddsförening m. fl., stå utanför Centralförbundet.

Djurskyddsföreningarna ha alltid främst sökt vinna sitt syftemål på upplysningens väg. Numera ha också lärarna ej allenast vid rikets folkskolor utan jämväl vid allm. läroverk, seminarier, högre flickskolor och övriga privatläroverk skyldighet att befordra en rätt insikt hos ungdomen om människans förhållande till djurvärlden.

Som exempel på djurskyddsföreningarnas omfattande arbete må nämnas: genomförande av åtgärder för småfågelskyddet och för minskad användning av giller och snaror vid djurfångst, spridning av upplysning till förekommande, så långt det är möjligt, av eldsvådor i ladugårdar och stallar och djurens räddning vid eldsolycka. Införandet av bättre anordningar för transport av djur sjöledes eller med järnväg har kräft mycket arbete, utan att dock hithörande frågor ännu kunna sägas vara lösta. Vi sakna också en lag om obligatorisk bedövning av slaktdjuren före blodavtappningen. Riksdagen har två särskilda gånger begärt utredning och eventuellt förslag till sådan lag, men något regeringsförslag har hittills ej framlagts. Bedövning av slaktdjuren sker dock numer i regel alltid. Den allmänna djurskyddsparagrafen har gång efter annan och senast av riksdagen 1921 betydligt skärpts, så att i det hela och frånsett några specialområden lagen kan anses vara något så när i nivå med den allmänna rättsuppfattningen.

Speciella organ för djurskyddsarbetet: Djurvännen (utgavs 1878—99 av Sv. allm. djurskyddsföreningen), Djurskyddet, organ för nordens djurvänner (sedan 1891), De Värnlösas Vän, illustrerad djurskyddstidskrift för ungdom, och Djurvännernas Tidning.F. A.Wingborg.

Dogg. Se Hund.

Dolomit. Se Bergart.

Domherre. Se Fink.

Dominerande, Dominans. Se Ärftlighet.

Domkraft. Apparat för att lyfta störretyngder någon mindre höjd genom tryck underifrån. En vanlig konstruktion utgöres av en av en hylsa omsluten kuggstång, som höjes, medelst ett i dess kuggar ingripande drivhjul, som kringvrides med en vev. Kuggstången, bär upptill och oftast även på sidan ett stöd, som anbringas under det föremål, som skall lyftas. Hos en annan vanlig d. består den lyftande delen av en skruv, som höjes genom kringvridning antingen av själva skruven, som då är gängad i stativet, eller av en skruvmutter, till matjord. De höga arbetskostnaderna ha även vid trädgårdsskötseln minskat användning av d. Att djupgräva endast planteringsgropar för träd i hård och styv jord medför vanligen, att träden efter en första god utveckling Snart börja tyna, då stillastående vatten samlas i groparna och den omgivande jordens beskaffenhet utanför groparna hämmar rötternas spridning.G. L—d.

Djupkylning. Se Mjölkkylare.

Djupplog, plog avsedd att luckra och vända jorden till större än vanligt plogdjup, 20—25 cm. De äldre djupplogarna hade en mycket hög och brant vändskiva, som välte den uppplöjda jorden som en tilta, men då detta kräver onödigt stor arbetskraft, sker djupplöjning numera helst med dubbelplogar, vilka hava två i samma linje men till olika djup

arbetande kroppar, av vilka den främre arbetar till halva djupet och den bakre upptager den återstående tiltan till fullt djup.

Djupplöjning. Se Djupkultur.

Djurfångst. Se Jakt.

Djurläkare. Se Veterinär.

Djurplågeri. Se Djurskydd.

Djurskydd. 1. Enligt strafflagen 18:16 bestraffas uppenbar grymhet vid behandling av djur med böter eller, vid synnerligen försvårande omständigheter, med fängelse i högst 6 månader. — Genom lag av $^6/_5$ 1921 om rätt för polismyndighet att omhändertaga djur är stadgat, att i händelse av djurplågeri av svår beskaffenhet och om rättelse ej sker på tillsägelse av polismyndighet, äger denna att omhändertaga djuret samt efter besiktning och tillstyrkan av veterinär och efter skedd värdering låta avliva detsamma eller, om så anses ej böra ske, låta försälja det, om det ej kan vårdas utan oskälig kostnad. Då djur sålunda omhändertages, skall åtal för djurplågeri väckas ofördröjligen och senast inom 8 dagar; i motsatt fall går åtgärden åter, om så ske kan. Om dag, till vilken målet instämts ej infaller inom 14 dagar efter polismyndighetens beslut, och är djuret ej avlivat eller försålt, äger djurägaren påkalla K. B:s prövning av polismyndighetens beslut.H. J. Dft.

2. För djurskyddsarbetet, varmed avses att väcka ökat intresse för djurvärlden, ej allenast för att minska oförskyllt lidande utan ock för att hos oss själva inplanta rättvisa och barmhärtighet, öka vår trevnad och det ekonomiska utbytet av husdjursskötseln, verka i Sverige ett antal föreningar.

Äldst bland dessa är Göteborgs djurskyddsförening, som under namn av Småfåglarnes Vänner stiftades hösten 1869. Följande år bildades Strängnäs djurskyddsförening, vilken var den första förening med djurskydd i allmänhet på sitt program. Numera finnas djurskyddsföreningar i nästan varje stad och därjämte flerstädes å landsbygden. En del av dessa föreningar — bland vilka den främsta är Svenska allm. djurskyddsföreningen, stiftad 1875 — äro sammanslutna i De svenska djurskyddsföreningarnas Centralförbund, stiftat 1897. Andra föreningar, såsom Nordiska Djurskyddsföreningen, Djurvännernas nya Förening, Sv. allm. Kvinnoföreningen till djurens skydd, Göteborgs djurskyddsförening, Linköpings djurskyddsförening m. fl., stå utanför Centralförbundet.

Djurskyddsföreningarna ha alltid främst sökt vinna sitt syftemål på upplysningens väg. Numera ha också lärarna ej allenast vid rikets folkskolor utan jämväl vid allm. läroverk, seminarier, högre flickskolor och övriga privatläroverk skyldighet att befordra en rätt insikt hos ungdomen om människans förhållande till djurvärlden.

Som exempel på djurskyddsföreningarnas omfattande arbete må nämnas: genomförande av åtgärder för småfågelskyddet och för minskad användning av giller och snaror vid djurfångst, spridning av upplysning till förekommande, så långt det är möjligt, av eldsvådor i ladugårdar och stallar och djurens räddning vid eldsolycka. Införandet av bättre anordningar för transport av djur sjöledes eller med järnväg har kräft mycket arbete, utan att dock hithörande frågor ännu kunna sägas vara lösta. Vi sakna också en lag om obligatorisk bedövning av slaktdjuren före blodavtappningen. Riksdagen har två särskilda gånger begärt utredning och eventuellt förslag till sådan lag, men något regeringsförslag har hittills ej framlagts. Bedövning av slaktdjuren sker dock numer i regel alltid. Den allmänna djurskyddsparagrafen har gång efter annan och senast av riksdagen 1921 betydligt skärpts, så att i det hela och frånsett några specialområden lagen kan anses vara något så när i nivå med den allmänna rättsuppfattningen.

Speciella organ för djurskyddsarbetet: Djurvännen (utgavs 1878—99 av Sv. allm. djurskyddsföreningen), Djurskyddet, organ för nordens djurvänner (sedan 1891), De Värnlösas Vän, illustrerad djurskyddstidskrift för ungdom, och Djurvännernas Tidning.F. A.Wingborg.

Dogg. Se Hund.

Dolomit. Se Bergart.

Domherre. Se Fink.

Dominerande, Dominans. Se Ärftlighet.

Domkraft. Apparat för att lyfta störretyngder någon mindre höjd genom tryck underifrån. En vanlig konstruktion utgöres av en av en hylsa omsluten kuggstång, som höjes, medelst ett i dess kuggar ingripande drivhjul, som kringvrides med en vev. Kuggstången, bär upptill och oftast även på sidan ett stöd, som anbringas under det föremål, som skall lyftas. Hos en annan vanlig d. består den lyftande delen av en skruv, som höjes genom kringvridning antingen av själva skruven, som då är gängad i stativet, eller av en skruvmutter, till matjord. De höga arbetskostnaderna ha även vid trädgårdsskötseln minskat användning av d. Att djupgräva endast planteringsgropar för träd i hård och styv jord medför vanligen, att träden efter en första god utveckling Snart börja tyna, då stillastående vatten samlas i groparna och den omgivande jordens beskaffenhet utanför groparna hämmar rötternas spridning.G. L—d.

Djupkylning. Se Mjölkkylare.

Djupplog, plog avsedd att luckra och vända jorden till större än vanligt plogdjup, 20—25 cm. De äldre djupplogarna hade en mycket hög och brant vändskiva, som välte den uppplöjda jorden som en tilta, men då detta kräver onödigt stor arbetskraft, sker djupplöjning numera helst med dubbelplogar, vilka hava två i samma linje men till olika djup
arbetande kroppar, av vilka den främre arbetar till halva djupet och den bakre upptager den återstående tiltan till fullt djup.

Djupplöjning. Se Djupkultur.

Djurfångst. Se Jakt.

Djurläkare. Se Veterinär.

Djurplågeri. Se Djurskydd.

Djurskydd. 1. Enligt strafflagen 18:16 bestraffas uppenbar grymhet vid behandling av djur med böter eller, vid synnerligen försvårande omständigheter, med fängelse i högst 6 månader. — Genom lag av $^6/_5$ 1921 om rätt för polismyndighet att omhändertaga djur är stadgat, att i händelse av djurplågeri av svår beskaffenhet och om rättelse ej sker på tillsägelse av polismyndighet, äger denna att omhändertaga djuret samt efter besiktning och tillstyrkan av veterinär och efter skedd värdering låta avliva detsamma eller, om så anses ej böra ske, låta försälja det, om det ej kan vårdas utan oskälig kostnad. Då djur sålunda omhändertages, skall åtal för djurplågeri väckas ofördröjligen och senast inom 8 dagar; i motsatt fall går åtgärden åter, om så ske kan. Om dag, till vilken målet instämts ej infaller inom 14 dagar efter polismyndighetens beslut, och är djuret ej avlivat eller försålt, äger djurägaren påkalla K. B:s prövning av polismyndighetens beslut.H. J. Dft.

2. För djurskyddsarbetet, varmed avses att väcka ökat intresse för djurvärlden, ej allenast för att minska oförskyllt lidande utan ock för att hos oss själva inplanta rättvisa och barmhärtighet, öka vår trevnad och det ekonomiska utbytet av husdjursskötseln, verka i Sverige ett antal föreningar.

Äldst bland dessa är Göteborgs djurskyddsförening, som under namn av Småfåglarnes Vänner stiftades hösten 1869. Följande år bildades Strängnäs djurskyddsförening, vilken var den första förening med djurskydd i allmänhet på sitt program. Numera finnas djurskyddsföreningar i nästan varje stad och därjämte flerstädes å landsbygden. En del av dessa föreningar — bland vilka den främsta är Svenska allm. djurskyddsföreningen, stiftad 1875 — äro sammanslutna i De svenska djurskyddsföreningarnas Centralförbund, stiftat 1897. Andra föreningar, såsom Nordiska Djurskyddsföreningen, Djurvännernas nya Förening, Sv. allm. Kvinnoföreningen till djurens skydd, Göteborgs djurskyddsförening, Linköpings djurskyddsförening m. fl., stå utanför Centralförbundet.

Djurskyddsföreningarna ha alltid främst sökt vinna sitt syftemål på upplysningens väg. Numera ha också lärarna ej allenast vid rikets folkskolor utan jämväl vid allm. läroverk, seminarier, högre flickskolor och övriga privatläroverk skyldighet att befordra en rätt insikt hos ungdomen om människans förhållande till djurvärlden.

Som exempel på djurskyddsföreningarnas omfattande arbete må nämnas: genomförande av åtgärder för småfågelskyddet och för minskad användning av giller och snaror vid djurfångst, spridning av upplysning till förekommande, så långt det är möjligt, av eldsvådor i ladugårdar och stallar och djurens räddning vid eldsolycka. Införandet av bättre anordningar för transport av djur sjöledes eller med järnväg har kräft mycket arbete, utan att dock hithörande frågor ännu kunna sägas vara lösta. Vi sakna också en lag om obligatorisk bedövning av slaktdjuren före blodavtappningen. Riksdagen har två särskilda gånger begärt utredning och eventuellt förslag till sådan lag, men något regeringsförslag har

hittills ej framlagts. Bedövning av slaktdjuren sker dock numer i regel alltid. Den allmänna djurskyddsparagrafen har gång efter annan och senast av riksdagen 1921 betydligt skärpts, så att i det hela och frånsett några specialområden lagen kan anses vara något så när i nivå med den allmänna rättsuppfattningen.

Speciella organ för djurskyddsarbetet: Djurvännen (utgavs 1878—99 av Sv. allm. djurskyddsföreningen), Djurskyddet, organ för nordens djurvänner (sedan 1891), De Värnlösas Vän, illustrerad djurskyddstidskrift för ungdom, och Djurvännernas Tidning.F. A.Wingborg.

Dogg. Se Hund.

Dolomit. Se Bergart.

Domherre. Se Fink.

Dominerande, Dominans. Se Ärftlighet.

Domkraft. Apparat för att lyfta störretyngder någon mindre höjd genom tryck underifrån. En vanlig konstruktion utgöres av en av en hylsa omsluten kuggstång, som höjes, medelst ett i dess kuggar ingripande drivhjul, som kringvrides med en vev. Kuggstången, bär upptill och oftast även på sidan ett stöd, som anbringas under det föremål, som skall lyftas. Hos en annan vanlig d. består den lyftande delen av en skruv, som höjes genom kringvridning antingen av själva skruven, som då är gängad i stativet, eller av en skruvmutter, till matjord. De höga arbetskostnaderna ha även vid trädgårdsskötseln minskat användning av d. Att djupgräva endast planteringsgropar för träd i hård och styv jord medför vanligen, att träden efter en första god utveckling Snart börja tyna, då stillastående vatten samlas i groparna och den omgivande jordens beskaffenhet utanför groparna hämmar rötternas spridning.G. L—d.

Djupkylning. Se Mjölkkylare.

Djupplog, plog avsedd att luckra och vända jorden till större än vanligt plogdjup, 20—25 cm. De äldre djupplogarna hade en mycket hög och brant vändskiva, som välte den uppplöjda jorden som en tilta, men då detta kräver onödigt stor arbetskraft, sker djupplöjning numera helst med dubbelplogar, vilka hava två i samma linje men till olika djup arbetande kroppar, av vilka den främre arbetar till halva djupet och den bakre upptager den återstående tiltan till fullt djup.

Djupplöjning. Se Djupkultur.

Djurfångst. Se Jakt.

Djurläkare. Se Veterinär.

Djurplågeri. Se Djurskydd.

Djurskydd. 1. Enligt strafflagen 18:16 bestraffas uppenbar grymhet vid behandling av djur med böter eller, vid synnerligen försvårande omständigheter, med fängelse i högst 6 månader. — Genom lag av $^{6}/_{5}$ 1921 om rätt för polismyndighet att omhändertaga djur är stadgat, att i händelse av djurplågeri av svår beskaffenhet och om rättelse ej sker på tillsägelse av polismyndighet, äger denna att omhändertaga djuret samt efter besiktning och tillstyrkan av veterinär och efter skedd värdering låta avliva detsamma eller, om så anses ej böra ske, låta försälja det, om det ej kan vårdas utan oskälig kostnad. Då djur sålunda omhändertages, skall åtal för djurplågeri väckas ofördröjligen och senast inom 8 dagar; i motsatt fall går åtgärden åter, om så ske kan. Om dag, till vilken målet instämts ej infaller inom 14 dagar efter polismyndighetens beslut, och är djuret ej avlivat eller försålt, äger djurägaren påkalla K. B:s prövning av polismyndighetens beslut.H. J. Dft.

2. För djurskyddsarbetet, varmed avses att väcka ökat intresse för djurvärlden, ej allenast för att minska oförskyllt lidande utan ock för att hos oss själva inplanta rättvisa och barmhärtighet, öka vår trevnad och det ekonomiska utbytet av husdjursskötseln, verka i Sverige ett antal föreningar.

Äldst bland dessa är Göteborgs djurskyddsförening, som under namn av Småfåglarnes Vänner stiftades hösten 1869. Följande år bildades Strängnäs djurskyddsförening, vilken var den första förening med djurskydd i allmänhet på sitt program. Numera finnas djurskyddsföreningar i nästan varje stad och därjämte flerstädes å landsbygden. En del av dessa föreningar — bland vilka den främsta är Svenska allm. djurskyddsföreningen, stiftad 1875 — äro sammanslutna i De svenska djurskyddsföreningarnas Centralförbund, stiftat 1897. Andra föreningar, såsom Nordiska Djurskyddsföreningen, Djurvännernas nya Förening, Sv. allm. Kvinnoföreningen till djurens skydd, Göteborgs djurskyddsförening, Linköpings djurskyddsförening m. fl., stå utanför Centralförbundet.

Djurskyddsföreningarna ha alltid främst sökt vinna sitt syftemål på upplysningens väg. Numera ha också lärarna ej allenast vid rikets folkskolor utan jämväl vid allm. läroverk, seminarier, högre flickskolor och övriga privatläroverk skyldighet att befordra en rätt insikt hos ungdomen om människans förhållande till djurvärlden.

Som exempel på djurskyddsföreningarnas omfattande arbete må nämnas: genomförande av åtgärder för småfågelskyddet och för minskad användning av giller och snaror vid djurfångst, spridning av upplysning till förekommande, så långt det är möjligt, av eldsvådor i ladugårdar och ställar och djurens räddning vid eldsolycka. Införandet av bättre anordningar för transport av djur sjöledes eller med järnväg har kräft mycket arbete, utan att dock hithörande frågor ännu kunna sägas vara lösta. Vi sakna också en lag om obligatorisk bedövning av slaktdjuren före blodavtappningen. Riksdagen har två särskilda gånger begärt utredning och eventuellt förslag till sådan lag, men något regeringsförslag har hittills ej framlagts. Bedövning av slaktdjuren sker dock numer i regel alltid. Den allmänna djurskyddsparagrafen har gång efter annan och senast av riksdagen 1921 betydligt skärpts, så att i det hela och frånsett några specialområden lagen kan anses vara något så när i nivå med den allmänna rättsuppfattningen.

Speciella organ för djurskyddsarbetet: Djurvännen (utgavs 1878—99 av Sv. allm. djurskyddsföreningen), Djurskyddet, organ för nordens djurvänner (sedan 1891), De Värnlösas Vän, illustrerad djurskyddstidskrift för ungdom, och Djurvännernas Tidning.F. A.Wingborg.

Dogg. Se Hund.

Dolomit. Se Bergart.

Domherre. Se Fink.

Dominerande, Dominans. Se Ärftlighet.

Domkraft. Apparat för att lyfta störretyngder någon mindre höjd genom tryck underifrån. En vanlig konstruktion utgöres av en av en hylsa omsluten kuggstång, som höjes, medelst ett i dess kuggar ingripande drivhjul, som kringvrides med en vev. Kuggstången, bär upptill och oftast även på sidan ett stöd, som anbringas under det föremål, som skall lyftas. Hos en annan vanlig d. består den lyftande delen av en skruv, som höjes genom kringvridning antingen av själva skruven, som då är gängad i stativet, eller av en skruvmutter, till matjord. De höga arbetskostnaderna ha även vid trädgårdsskötseln minskat användning av d. Att djupgräva endast planteringsgropar för träd i hård och styv jord medför vanligen, att träden efter en första god utveckling Snart börja tyna, då stillastående vatten samlas i groparna och den omgivande jordens beskaffenhet utanför groparna hämmar rötternas spridning.G. L—d.

Djupkylning. Se Mjölkkylare.

Djupplog, plog avsedd att luckra och vända jorden till större än vanligt plogdjup, 20—25 cm. De äldre djupplogarna hade en mycket hög och brant vändskiva, som välte den uppplöjda jorden som en tilta, men då detta kräver onödigt stor arbetskraft, sker djupplöjning numera helst med dubbelplogar, vilka hava två i samma linje men till olika djup arbetande kroppar, av vilka den främre arbetar till halva djupet och den bakre upptager den återstående tiltan till fullt djup.

Djupplöjning. Se Djupkultur.

Djurfångst. Se Jakt.

Djurläkare. Se Veterinär.

Djurplågeri. Se Djurskydd.

Djurskydd. 1. Enligt strafflagen 18:16 bestraffas uppenbar grymhet vid behandling av djur med böter eller, vid synnerligen försvårande omständigheter, med fängelse i högst 6

månader. — Genom lag av $^{6}/_{5}$ 1921 om rätt för polismyndighet att omhändertaga djur är stadgat, att i händelse av djurplågeri av svår beskaffenhet och om rättelse ej sker på tillsägelse av polismyndighet, äger denna att omhändertaga djuret samt efter besiktning och tillstyrkan av veterinär och efter skedd värdering låta avliva detsamma eller, om så anses ej böra ske, låta försälja det, om det ej kan vårdas utan oskälig kostnad. Då djur sålunda omhändertages, skall åtal för djurplågeri väckas ofördröjligen och senast inom 8 dagar; i motsatt fall går åtgärden åter, om så ske kan. Om dag, till vilken målet instämts ej infaller inom 14 dagar efter polismyndighetens beslut, och är djuret ej avlivat eller försålt, äger djurägaren påkalla K. B:s prövning av polismyndighetens beslut.H. J. Dft.

2. För djurskyddsarbetet, varmed avses att väcka ökat intresse för djurvärlden, ej allenast för att minska oförskyllt lidande utan ock för att hos oss själva inplanta rättvisa och barmhärtighet, öka vår trevnad och det ekonomiska utbytet av husdjursskötseln, verka i Sverige ett antal föreningar.

Äldst bland dessa är Göteborgs djurskyddsförening, som under namn av Småfåglarnes Vänner stiftades hösten 1869. Följande år bildades Strängnäs djurskyddsförening, vilken var den första förening med djurskydd i allmänhet på sitt program. Numera finnas djurskyddsföreningar i nästan varje stad och därjämte flerstädes å landsbygden. En del av dessa föreningar — bland vilka den främsta är Svenska allm. djurskyddsföreningen, stiftad 1875 — äro sammanslutna i De svenska djurskyddsföreningarnas Centralförbund, stiftat 1897. Andra föreningar, såsom Nordiska Djurskyddsföreningen, Djurvännernas nya Förening, Sv. allm. Kvinnoföreningen till djurens skydd, Göteborgs djurskyddsförening, Linköpings djurskyddsförening m. fl., stå utanför Centralförbundet.

Djurskyddsföreningarna ha alltid främst sökt vinna sitt syftemål på upplysningens väg. Numera ha också lärarna ej allenast vid rikets folkskolor utan jämväl vid allm. läroverk, seminarier, högre flickskolor och övriga privatläroverk skyldighet att befordra en rätt insikt hos ungdomen om människans förhållande till djurvärlden.

Som exempel på djurskyddsföreningarnas omfattande arbete må nämnas: genomförande av åtgärder för småfågelskyddet och för minskad användning av giller och snaror vid djurfångst, spridning av upplysning till förekommande, så långt det är möjligt, av eldsvådor i ladugårdar och stallar och djurens räddning vid eldsolycka. Införandet av bättre anordningar för transport av djur sjöledes eller med järnväg har kräft mycket arbete, utan att dock hithörande frågor ännu kunna sägas vara lösta. Vi sakna också en lag om obligatorisk bedövning av slaktdjuren före blodavtappningen. Riksdagen har två särskilda gånger begärt utredning och eventuellt förslag till sådan lag, men något regeringsförslag har hittills ej framlagts. Bedövning av slaktdjuren sker dock numer i regel alltid. Den allmänna djurskyddsparagrafen har gång efter annan och senast av riksdagen 1921 betydligt skärpts, så att i det hela och frånsett några specialområden lagen kan anses vara något så när i nivå med den allmänna rättsuppfattningen.

Speciella organ för djurskyddsarbetet: Djurvännen (utgavs 1878—99 av Sv. allm. djurskyddsföreningen), Djurskyddet, organ för nordens djurvänner (sedan 1891), De Värnlösas Vän, illustrerad djurskyddstidskrift för ungdom, och Djurvännernas Tidning.F. A.Wingborg.

Dogg. Se Hund.

Dolomit. Se Bergart.

Domherre. Se Fink.

Dominerande, Dominans. Se Ärftlighet.

Domkraft. Apparat för att lyfta störretyngder någon mindre höjd genom tryck underifrån. En vanlig konstruktion utgöres av en av en hylsa omsluten kuggstång, som höjes, medelst ett i dess kuggar ingripande drivhjul, som kringvrides med en vev. Kuggstången, bär upptill och oftast även på sidan ett stöd, som anbringas under det föremål, som skall lyftas. Hos en annan vanlig d. består den lyftande delen av en skruv, som höjes genom kringvridning antingen av själva skruven, som då är gängad i stativet, eller av en skruvmutter, till matjord. De höga arbetskostnaderna ha även vid trädgårdsskötseln minskat användning av d. Att djupgräva endast planteringsgropar för träd i hård och styv jord medför vanligen, att träden efter en första god utveckling Snart börja tyna, då stillastående vatten samlas i groparna och den omgivande jordens beskaffenhet utanför groparna hämmar rötternas spridning.G. L—d.

Djupkylning. Se Mjölkkylare.

Djupplog, plog avsedd att luckra och vända jorden till större än vanligt plogdjup, 20—25 cm. De äldre djupplogarna hade en mycket hög och brant vändskiva, som välte den uppplöjda jorden som en tilta, men då detta kräver onödigt stor arbetskraft, sker djupplöjning numera helst med dubbelplogar, vilka hava två i samma linje men till olika djup arbetande kroppar, av vilka den främre arbetar till halva djupet och den bakre upptager den återstående tiltan till fullt djup.

Djupplöjning. Se Djupkultur.

Djurfångst. Se Jakt.

Djurläkare. Se Veterinär.

Djurplågeri. Se Djurskydd.

Djurskydd. 1. Enligt strafflagen 18:16 bestraffas uppenbar grymhet vid behandling av djur med böter eller, vid synnerligen försvårande omständigheter, med fängelse i högst 6
månader. — Genom lag av $^{6}/_{5}$ 1921 om rätt för polismyndighet att omhändertaga djur är stadgat, att i händelse av djurplågeri av svår beskaffenhet och om rättelse ej sker på tillsägelse av polismyndighet, äger denna att omhändertaga djuret samt efter besiktning och tillstyrkan av veterinär och efter skedd värdering låta avliva detsamma eller, om så anses ej böra ske, låta försälja det, om det ej kan vårdas utan oskälig kostnad. Då djur sålunda omhändertages, skall åtal för djurplågeri väckas ofördröjligen och senast inom 8 dagar; i motsatt fall går åtgärden åter, om så ske kan. Om dag, till vilken målet instämts ej infaller inom 14 dagar efter polismyndighetens beslut, och är djuret ej avlivat eller försålt, äger djurägaren påkalla K. B:s prövning av polismyndighetens beslut.H. J. Dft.

2. För djurskyddsarbetet, varmed avses att väcka ökat intresse för djurvärlden, ej allenast för att minska oförskyllt lidande utan ock för att hos oss själva inplanta rättvisa och barmhärtighet, öka vår trevnad och det ekonomiska utbytet av husdjursskötseln, verka i Sverige ett antal föreningar.

Äldst bland dessa är Göteborgs djurskyddsförening, som under namn av Småfåglarnes Vänner stiftades hösten 1869. Följande år bildades Strängnäs djurskyddsförening, vilken var den första förening med djurskydd i allmänhet på sitt program. Numera finnas djurskyddsföreningar i nästan varje stad och därjämte flerstädes å landsbygden. En del av dessa föreningar — bland vilka den främsta är Svenska allm. djurskyddsföreningen, stiftad 1875 — äro sammanslutna i De svenska djurskyddsföreningarnas Centralförbund, stiftat 1897. Andra föreningar, såsom Nordiska Djurskyddsföreningen, Djurvännernas nya Förening, Sv. allm. Kvinnoföreningen till djurens skydd, Göteborgs djurskyddsförening, Linköpings djurskyddsförening m. fl., stå utanför Centralförbundet.

Djurskyddsföreningarna ha alltid främst sökt vinna sitt syftemål på upplysningens väg. Numera ha också lärarna ej allenast vid rikets folkskolor utan jämväl vid allm. läroverk, seminarier, högre flickskolor och övriga privatläroverk skyldighet att befordra en rätt insikt hos ungdomen om människans förhållande till djurvärlden.

Som exempel på djurskyddsföreningarnas omfattande arbete må nämnas: genomförande av åtgärder för småfågelskyddet och för minskad användning av giller och snaror vid djurfångst, spridning av upplysning till förekommande, så långt det är möjligt, av eldsvådor i ladugårdar och stallar och djurens räddning vid eldsolycka. Införandet av bättre anordningar för transport av djur sjöledes eller med järnväg har kräft mycket arbete, utan att dock hithörande frågor ännu kunna sägas vara lösta. Vi sakna också en lag om obligatorisk bedövning av slaktdjuren före blodavtappningen. Riksdagen har två särskilda gånger begärt utredning och eventuellt förslag till sådan lag, men något regeringsförslag har hittills ej framlagts. Bedövning av slaktdjuren sker dock numer i regel alltid. Den allmänna djurskyddsparagrafen har gång efter annan och senast av riksdagen 1921 betydligt skärpts, så att i det hela och frånsett några specialområden lagen kan anses vara något så när i nivå med den allmänna rättsuppfattningen.

Speciella organ för djurskyddsarbetet: Djurvännen (utgavs 1878—99 av Sv. allm. djurskyddsföreningen), Djurskyddet, organ för nordens djurvänner (sedan 1891), De Värnlösas Vän, illustrerad djurskyddstidskrift för ungdom, och Djurvännernas Tidning.F. A.Wingborg.

Dogg. Se Hund.

Dolomit. Se Bergart.

Domherre. Se Fink.

Dominerande, Dominans. Se Ärftlighet.

Domkraft. Apparat för att lyfta störretyngder någon mindre höjd genom tryck underifrån. En vanlig konstruktion utgöres av en av en hylsa omsluten kuggstång, som höjes, medelst ett i dess kuggar ingripande drivhjul, som kringvrides med en vev. Kuggstången, bär upptill och oftast även på sidan ett stöd, som anbringas under det föremål, som skall lyftas. Hos en annan vanlig d. består den lyftande delen av en skruv, som höjes genom kringvridning antingen av själva skruven, som då är gängad i stativet, eller av en skruvmutter, till matjord. De höga arbetskostnaderna ha även vid trädgårdsskötseln minskat användning av d. Att djupgräva endast planteringsgropar för träd i hård och styv jord medför vanligen, att träden efter en första god utveckling Snart börja tyna, då stillastående vatten samlas i groparna och den omgivande jordens beskaffenhet utanför groparna hämmar rötternas spridning.G. L—d.

Djupkylning. Se Mjölkkylare.

Djupplog, plog avsedd att luckra och vända jorden till större än vanligt plogdjup, 20—25 cm. De äldre djupplogarna hade en mycket hög och brant vändskiva, som välte den uppplöjda jorden som en tilta, men då detta kräver onödigt stor arbetskraft, sker djupplöjning numera helst med dubbelplogar, vilka hava två i samma linje men till olika djup arbetande kroppar, av vilka den främre arbetar till halva djupet och den bakre upptager den återstående tiltan till fullt djup.

Djupplöjning. Se Djupkultur.

Djurfångst. Se Jakt.

Djurläkare. Se Veterinär.

Djurplågeri. Se Djurskydd.

Djurskydd. 1. Enligt strafflagen 18:16 bestraffas uppenbar grymhet vid behandling av djur med böter eller, vid synnerligen försvårande omständigheter, med fängelse i högst 6 månader. — Genom lag av $^{6}/_{5}$ 1921 om rätt för polismyndighet att omhändertaga djur är stadgat, att i händelse av djurplågeri av svår beskaffenhet och om rättelse ej sker på tillsägelse av polismyndighet, äger denna att omhändertaga djuret samt efter besiktning och tillstyrkan av veterinär och efter skedd värdering låta avliva detsamma eller, om så anses ej böra ske, låta försälja det, om det ej kan vårdas utan oskälig kostnad. Då djur sålunda omhändertages, skall åtal för djurplågeri väckas ofördröjligen och senast inom 8 dagar; i motsatt fall går åtgärden åter, om så ske kan. Om dag, till vilken målet instämts ej infaller inom 14 dagar efter polismyndighetens beslut, och är djuret ej avlivat eller försålt, äger djurägaren påkalla K. B:s prövning av polismyndighetens beslut.H. J. Dft.

2. För djurskyddsarbetet, varmed avses att väcka ökat intresse för djurvärlden, ej allenast för att minska oförskyllt lidande utan ock för att hos oss själva inplanta rättvisa och barmhärtighet, öka vår trevnad och det ekonomiska utbytet av husdjursskötseln, verka i Sverige ett antal föreningar.

Äldst bland dessa är Göteborgs djurskyddsförening, som under namn av Småfåglarnes Vänner stiftades hösten 1869. Följande år bildades Strängnäs djurskyddsförening, vilken var den första förening med djurskydd i allmänhet på sitt program. Numera finnas djurskyddsföreningar i nästan varje stad och därjämte flerstädes å landsbygden. En del av dessa föreningar — bland vilka den främsta är Svenska allm. djurskyddsföreningen, stiftad 1875 — äro sammanslutna i De svenska djurskyddsföreningarnas Centralförbund, stiftat 1897. Andra föreningar, såsom Nordiska Djurskyddsföreningen, Djurvännernas nya Förening, Sv. allm. Kvinnoföreningen till djurens skydd, Göteborgs djurskyddsförening, Linköpings djurskyddsförening m. fl., stå utanför Centralförbundet.

Djurskyddsföreningarna ha alltid främst sökt vinna sitt syftemål på upplysningens väg. Numera ha också lärarna ej allenast vid rikets folkskolor utan jämväl vid allm. läroverk, seminarier, högre flickskolor och övriga privatläroverk skyldighet att befordra en rätt insikt hos ungdomen om människans förhållande till djurvärlden.

Som exempel på djurskyddsföreningarnas omfattande arbete må nämnas: genomförande av åtgärder för småfågelskyddet och för minskad användning av giller och snaror vid djurfångst, spridning av upplysning till förekommande, så långt det är möjligt, av eldsvådor i ladugårdar och stallar och djurens räddning vid eldsolycka. Införandet av bättre anordningar för transport av djur sjöledes eller med järnväg har kräft mycket arbete, utan att dock hithörande frågor ännu kunna sägas vara lösta. Vi sakna också en lag om obligatorisk bedövning av slaktdjuren före blodavtappningen. Riksdagen har två särskilda gånger begärt utredning och eventuellt förslag till sådan lag, men något regeringsförslag har hittills ej framlagts. Bedövning av slaktdjuren sker dock numer i regel alltid. Den allmänna djurskyddsparagrafen har gång efter annan och senast av riksdagen 1921 betydligt skärpts, så att i det hela och frånsett några specialområden lagen kan anses vara något så när i nivå med den allmänna rättsuppfattningen.

Speciella organ för djurskyddsarbetet: Djurvännen (utgavs 1878—99 av Sv. allm. djurskyddsföreningen), Djurskyddet, organ för nordens djurvänner (sedan 1891), De Värnlösas Vän, illustrerad djurskyddstidskrift för ungdom, och Djurvännernas Tidning.F. A.Wingborg.

Dogg. Se Hund.

Dolomit. Se Bergart.

Domherre. Se Fink.

Dominerande, Dominans. Se Ärftlighet.

Domkraft. Apparat för att lyfta störretyngder någon mindre höjd genom tryck underifrån. En vanlig konstruktion utgöres av en av en hylsa omsluten kuggstång, som höjes, medelst ett i dess kuggar ingripande drivhjul, som kringvrides med en vev. Kuggstången, bär upptill och oftast även på sidan ett stöd, som anbringas under det föremål, som skall lyftas. Hos en annan vanlig d. består den lyftande delen av en skruv, som höjes genom kringvridning antingen av själva skruven, som då är gängad i stativet, eller av en skruvmutter, till matjord. De höga arbetskostnaderna ha även vid trädgårdsskötseln minskat användning av d. Att djupgräva endast planteringsgropar för träd i hård och styv jord medför vanligen, att träden efter en första god utveckling Snart börja tyna, då stillastående vatten samlas i groparna och den omgivande jordens beskaffenhet utanför groparna hämmar rötternas spridning.G. L—d.

Djupkylning. Se Mjölkkylare.

Djupplog, plog avsedd att luckra och vända jorden till större än vanligt plogdjup, 20—25 cm. De äldre djupplogarna hade en mycket hög och brant vändskiva, som välte den uppplöjda jorden som en tilta, men då detta kräver onödigt stor arbetskraft, sker djupplöjning numera helst med dubbelplogar, vilka hava två i samma linje men till olika djup arbetande kroppar, av vilka den främre arbetar till halva djupet och den bakre upptager den återstående tiltan till fullt djup.

Djupplöjning. Se Djupkultur.

Djurfångst. Se Jakt.

Djurläkare. Se Veterinär.

Djurplågeri. Se Djurskydd.

Djurskydd. 1. Enligt strafflagen 18:16 bestraffas uppenbar grymhet vid behandling av djur med böter eller, vid synnerligen försvårande omständigheter, med fängelse i högst 6 månader. — Genom lag av $^{6}/_{5}$ 1921 om rätt för polismyndighet att omhändertaga djur är stadgat, att i händelse av djurplågeri av svår beskaffenhet och om rättelse ej sker på tillsägelse av polismyndighet, äger denna att omhändertaga djuret samt efter besiktning och tillstyrkan av veterinär och efter skedd värdering låta avliva detsamma eller, om så anses ej böra ske, låta försälja det, om det ej kan vårdas utan oskälig kostnad. Då djur sålunda omhändertages, skall åtal för djurplågeri väckas ofördröjligen och senast inom 8 dagar; i motsatt fall går åtgärden åter, om så ske kan. Om dag, till vilken målet instämts ej infaller inom 14 dagar efter polismyndighetens beslut, och är djuret ej avlivat eller försålt, äger djurägaren påkalla K. B:s prövning av polismyndighetens beslut.H. J. Dft.

2. För djurskyddsarbetet, varmed avses att väcka ökat intresse för djurvärlden, ej allenast för att minska oförskyllt lidande utan ock för att hos oss själva inplanta rättvisa och barmhärtighet, öka vår trevnad och det ekonomiska utbytet av husdjursskötseln, verka i Sverige ett antal föreningar.

Äldst bland dessa är Göteborgs djurskyddsförening, som under namn av Småfåglarnes Vänner stiftades hösten 1869. Följande år bildades Strängnäs djurskyddsförening, vilken var

den första förening med djurskydd i allmänhet på sitt program. Numera finnas djurskyddsföreningar i nästan varje stad och därjämte flerstädes å landsbygden. En del av dessa föreningar — bland vilka den främsta är Svenska allm. djurskyddsföreningen, stiftad 1875 — äro sammanslutna i De svenska djurskyddsföreningarnas Centralförbund, stiftat 1897. Andra föreningar, såsom Nordiska Djurskyddsföreningen, Djurvännernas nya Förening, Sv. allm. Kvinnoföreningen till djurens skydd, Göteborgs djurskyddsförening, Linköpings djurskyddsförening m. fl., stå utanför Centralförbundet.

Djurskyddsföreningarna ha alltid främst sökt vinna sitt syftemål på upplysningens väg. Numera ha också lärarna ej allenast vid rikets folkskolor utan jämväl vid allm. läroverk, seminarier, högre flickskolor och övriga privatläroverk skyldighet att befordra en rätt insikt hos ungdomen om människans förhållande till djurvärlden.

Som exempel på djurskyddsföreningarnas omfattande arbete må nämnas: genomförande av åtgärder för småfågelskyddet och för minskad användning av giller och snaror vid djurfångst, spridning av upplysning till förekommande, så långt det är möjligt, av eldsvådor i ladugårdar och ställar och djurens räddning vid eldsolycka. Införandet av bättre anordningar för transport av djur sjöledes eller med järnväg har kräft mycket arbete, utan att dock hithörande frågor ännu kunna sägas vara lösta. Vi sakna också en lag om obligatorisk bedövning av slaktdjuren före blodavtappningen. Riksdagen har två särskilda gånger begärt utredning och eventuellt förslag till sådan lag, men något regeringsförslag har hittills ej framlagts. Bedövning av slaktdjuren sker dock numer i regel alltid. Den allmänna djurskyddsparagrafen har gång efter annan och senast av riksdagen 1921 betydligt skärpts, så att i det hela och frånsett några specialområden lagen kan anses vara något så när i nivå med den allmänna rättsuppfattningen.

Speciella organ för djurskyddsarbetet: Djurvännen (utgavs 1878—99 av Sv. allm. djurskyddsföreningen), Djurskyddet, organ för nordens djurvänner (sedan 1891), De Värnlösas Vän, illustrerad djurskyddstidskrift för ungdom, och Djurvännernas Tidning.F. A.Wingborg.

Dogg. Se Hund.

Dolomit. Se Bergart.

Domherre. Se Fink.

Dominerande, Dominans. Se Ärftlighet.

Domkraft. Apparat för att lyfta störretyngder någon mindre höjd genom tryck underifrån. En vanlig konstruktion utgöres av en av en hylsa omsluten kuggstång, som höjes, medelst ett i dess kuggar ingripande drivhjul, som kringvrides med en vev. Kuggstången, bär upptill och oftast även på sidan ett stöd, som anbringas under det föremål, som skall lyftas. Hos en annan vanlig d. består den lyftande delen av en skruv, som höjes genom kringvridning antingen av själva skruven, som då är gängad i stativet, eller av en skruvmutter,som höjer skruven, utan att denna vrides; i förra fallet måste huvudet, på vilket lasten skall vila, glida löst på skruvens övre ända, så att det ej behöver följa skruvens vridande rörelse.

Enkel domkraft.

Engelsk domkraft.

Domäner, kronans. Härmed betecknas statens jordegendom. Redan under hednatid var avkastningen av vissa jordegendomar, »Uppsala öd», anslagen till bestridande av gudstjänsten och konungens hovhållning, och därjämte ägde konungen större eller mindre jordbesittningar som enskild egendom. Av skogarna ansågos de, som till mindre utsträckning åtskilde de odlade bygderna, tillhöra dessa såsom allmänningar (se d. o.), men de större skogsvidderna, som så länge de intet värde hade, närmast hade karaktären av ingens land, började småningom att betraktas som statens. Denna uppfattning gjordes gällande av Gustav Vasa, vilken i ett öppet brev till menige man i Gästrikland, Hälsingland, Medelpad och Ångermanland år 1542 förklarade, att »sådana ägor som obygda ligga höra Gud, konungen och Sveriges krona till», varmed dock torde hava avsetts frihet till nybyggen å dylika marker utan hinder från närliggande byalag. Jfr Nybygge. Under samma konung vann kronans jordegendom en stor ökning genom att klostrens, biskoparnas och kanikernas gods indrogos till kronan. Under de följande tiderna ökades kronans d. genom odlingar, konfiskationer och reduktioner samt genom tillämpning av regalrätten till skogar och fiskevatten, men undergingo särskilt tidtals betydlig minskning genom förläningar, donationer, upplåtelse av skogar till bergverkens stöd, och till nybyggen (se d. o.) samt genom försäljning m. m. Från 1800-talets början gjorde sig den meningen gällande, att staten ej lämpade sig för ekonomisk verksamhet, och i enlighet därmed beslöts år 1823, att staten skulle avyttra de skogar, som ej behövdes för dess egna behov. Till följd därav övergick under den närmaste följande tiden större delen av kronoskogarna i södra och mellersta Sverige i enskild ägo. Vid avvittringen av enskildas mark från kronans i Dalarne och Norrland avmättes också tilldelningen åt hemmanen ytterst rundligt. Omkring mitten av 1800-talet, då virkes- och skogsvärdena hastigt stego och en förödande avverkning vidtog, gjorde sig åter en motsatt mening gällande, i det att staten ansågs bättre än den enskilde kunna lämna säkerhet för skogarnas bibehållande vid uthållig avkastning, och från denna tid har staten strävat att åter öka sina skogsbesittningar, vilka till större delen äro uppdelade på kronoparker. Från samma tid har staten även övergivit det förr brukliga avlöningssättet med boställen för statens tjänstemän och övergått till uteslutande kontant avlöning samt indragit boställsegendomarna under statens direkta förvaltning. Däremot har å andra sidan på grund av riksdagens beslut avyttring av kronoegendomar till egna jordbruk i stor utsträckning ägt rum. Genom k. brev $^{29}/_{5}$ 1874 bestämdes, att sådana kronoegendomar skulle säljas, vilkas bibehållande i kronans ägo icke påfordrades och vars årliga avkastning icke överstege 200 kr., ett belopp, som småningom höjts, senast år 1902 till 600 kr. Försäljning har även medgivits för till inköpta skogsegendomar hörande men för skogsskötseln obehövliga områden, som ej i arrende kunna inbringa över nämnda belopp. — I samband med den från 1890-talet rådande omsorgen att bereda egnahemslägenheter åt mindre bemedlade hava upprepade gånger bestämmelser utfärdats om planmässig förberedelse för avsöndring eller försäljning av smärre lägenheter från kronans d. (k. br. till Domänstyrelsen den $^{22}/_{12}$ 1893, $^{25}/_{9}$ 1896, $^{31}/_{12}$ 1909).

För de norra länen gälla vissa särskilda bestämmelser rörande avyttrinjg av kronojord. Sedan gammalt ha nybyggesanläggningar på kronans marker förekommit med ständig besittningsrätt, som på vissa villkor kunde förvandlas till äganderätt som skattehemman.

som höjer skruven, utan att denna vrides; i förra fallet måste huvudet, på vilket lasten skall vila, glida löst på skruvens övre ända, så att det ej behöver följa skruvens vridande rörelse.

Enkel domkraft.

Engelsk domkraft.

Domäner, kronans. Härmed betecknas statens jordegendom. Redan under hednatid var avkastningen av vissa jordegendomar, »Uppsala öd», anslagen till bestridande av gudstjänsten och konungens hovhållning, och därjämte ägde konungen större eller mindre jordbesittningar som enskild egendom. Av skogarna ansågos de, som till mindre utsträckning åtskilde de odlade bygderna, tillhöra dessa såsom allmänningar (se d. o.), men de större skogsvidderna, som så länge de intet värde hade, närmast hade karaktären av ingens land, började småningom att betraktas som statens. Denna uppfattning gjordes gällande av Gustav Vasa, vilken i ett öppet brev till menige man i Gästrikland, Hälsingland, Medelpad och Ångermanland år 1542 förklarade, att »sådana ägor som obygda ligga höra Gud, konungen och Sveriges krona till», varmed dock torde hava avsetts frihet till nybyggen å dylika marker utan hinder från närliggande byalag. Jfr Nybygge. Under samma konung vann kronans jordegendom en stor ökning genom att klostrens, biskoparnas och kanikernas gods indrogos till kronan. Under de följande tiderna ökades kronans d. genom odlingar, konfiskationer och reduktioner samt genom tillämpning av regalrätten till skogar och fiskevatten, men undergingo särskilt tidtals betydlig minskning genom förläningar, donationer, upplåtelse av skogar till bergverkens stöd, och till nybyggen (se d. o.) samt genom försäljning m. m. Från 1800-talets början gjorde sig den meningen gällande, att staten ej lämpade sig för ekonomisk verksamhet, och i enlighet därmed beslöts år 1823, att staten skulle avyttra de skogar, som ej behövdes för dess egna behov. Till följd därav övergick under den närmaste följande tiden större delen av kronoskogarna i södra och mellersta Sverige i enskild ägo. Vid avvittringen av enskildas mark från kronans i Dalarne och Norrland avmättes också tilldelningen åt hemmanen ytterst rundligt. Omkring mitten av 1800-talet, då virkes- och skogsvärdena hastigt stego och en förödande avverkning vidtog, gjorde sig åter en motsatt mening gällande, i det att staten ansågs bättre än den enskilde kunna lämna säkerhet för skogarnas bibehållande vid uthållig avkastning, och från denna tid har staten strävat att åter öka sina skogsbesittningar, vilka till större delen äro uppdelade på kronoparker. Från samma tid har staten även övergivit det förr brukliga avlöningssättet med boställen för statens tjänstemän och övergått till uteslutande kontant avlöning samt indragit boställsegendomarna under statens direkta förvaltning. Däremot har å andra sidan på grund av riksdagens beslut avyttring av kronoegendomar till egna jordbruk i stor utsträckning ägt rum. Genom k. brev $^{29}/_{5}$ 1874 bestämdes, att sådana kronoegendomar skulle säljas, vilkas bibehållande i kronans ägo icke påfordrades och vars årliga avkastning icke överstege 200 kr., ett belopp, som småningom höjts, senast år 1902 till 600 kr. Försäljning har även medgivits för till inköpta skogsegendomar hörande men för skogsskötseln obehövliga områden, som ej i arrende kunna inbringa över nämnda belopp. — I samband med den från 1890-talet rådande omsorgen att bereda egnahemslägenheter åt mindre bemedlade hava upprepade gånger bestämmelser utfärdats om planmässig förberedelse för avsöndring eller försäljning av smärre lägenheter från kronans d. (k. br. till Domänstyrelsen den $^{22}/_{12}$ 1893, $^{25}/_{9}$ 1896, $^{31}/_{12}$ 1909).

För de norra länen gälla vissa särskilda bestämmelser rörande avyttrinjg av kronojord. Sedan gammalt ha nybyggesanläggningar på kronans marker förekommit med ständig besittningsrätt, som på vissa villkor kunde förvandlas till äganderätt som skattehemman.

Vid avvittringen fingo dylika nybyggen och hemman sina områden bestämda, och ytterligare tillfälle till upplåtelse av kronojord har därvid beretts inom lappmarkerna (se Avvittring, Nybyggen). Även hade odlings- och ängslägenheter å oavvittrade marker tagits i besittning ej blott av nybyggeshemmans innehavare utan även av inhysingar. Dylika oberättigade jordbesittningar hade innehavarna fått bibehålla, men så att de förändrades till kronotorp (skogstorp), och enligt riksdagens beslut år 1909 upplåtas odlingslägenheter A kronoparker och kronoöverloppsmarker i de 6 nordligaste länen på 50 års arrende (se Skogstorp). De efter avvittringen åt kronan bibehållna områdena kallas kronoöverloppsmarker (Se Avvittring). Den strävan, som gjort sig gällande under senare tid, att åstadkomma en planmässig kolonisation å kronans marker, särskilt å Norrlands sankmarker, har lett till en år 1909 beslutad försökskolonisation å Alträsk kronopark i Norrbotten, och år 1918 har försökskolonisation i större omfattning börjat i de båda nordligaste länen, i syfte att lägenheterna efter vissa år skola kunna övergå till enskild egendom (se Nybyggen, Kolonisation). Litt.: Egnahemssakkunnigas betänkande 1914, I; Kolonisationskommitténs betänkande 1917.

Statens domäner omfatta dels statens jordbruksdomäner med tillhörande skogar, dels statens övriga skogar med tillhörande inägor (skogsväsendets). Jordbruksdomänernas inägor med sammanlagt omkr. 100,000 ha. jämte några smärre skogar voro år 1920 taxeringsvärderade till 80,710,315 kr. och utarrenderade jämte husbehovs virke för omkr. 2,200,000 kr. — Statens samtliga skogar (med skogsväsendets omkr. 43,500 ha. inägor) utgjordes $^1/_1$ 1920 av:

kronoparker	4,787,792	ha.
kronoöverloppsmarker	1,167,478	»
jordbruksdomäners skogar . .	106,184	»
övriga statsskogar	13,294	»
S:a	6,074,748	ha.

Taxeringsvärdet härav (utom förenämnda mindre skogar) var 305,468,481 kr. Dessutom funnos då i lappmarkerna ännu oavvittrade kronomarker med omkr. 250,000 ha. skogsmark, utom kalfjäll och andra impediment. År 1919 avverkades å statens skogar över 4 mill. m3 eller i medeltal inemot 1 m^3 pr. ha., och inkomsterna (skogsmedlen), som före kristiden uppgingo till omkr. 16 mill. kr., utgjorde 52 mill. kr. (samma belopp 1920), varav 21 mill. utgifter och 31 mill. behållning, motsvarande 8 kr. pr ha. skogsmark.

Förvaltning. Kronans jordbruksegendomar skola, med undantag av vissa, för särskilda ändamål anslagna egendomar, utarrenderas, varemot skogarna skötas för statens räkning. Förvaltningen av domänerna, som tidigare tillhört K. Kammarkollegium med en år 1859 inrättad K. Skogsstyrelse för vården av skogarna, överflyttades år 1882 till den då inrättade K. Domänstyrelsen (se d. o.). Litt.: Betänkande— —förändrade grunder för förvaltningen av kronans jordbruksdomäner, av tillkallade sakkunniga. 1922.

Domänstyrelsen, Kungl., inrättad 1882, handhar enl. instruktion $^{11}/_2$ 1921 förvaltningen av de till statens domäners fond hörande fastigheter, utövar tillsyn och kontroll även över de allmänna skogar, som ej stå under dess förvaltning och över tillämpningen av de speciella norrländska skogslagarna (se Skogslagstiftning) samt har att i allmänhet verka för en ändamålsenlig skogshushållning och jaktvård i riket. D. består av en generaldirektör, en överdirektör och souschef samt cheferna för styrelsens byråer (kameral-, domän-, lantbruks- och 5 skogsbyråer) och 2 domänfullmäktige (vilka deltaga blott i vissa frågors behandling). Den under styrelsen lydande lokala förvaltningen handhaves för jordbruksegendomarna av 15 domänintendenter (vanligen med 1 län som distrikt), som utöva tillsynen över de utarrenderade jordbruksegendomarna, och för skogsväsendet av 13 överjägmästare med var sitt distrikt, som äro delade i revir (år 1920 133), vilka förvaltas av jägmästare, med eller utan biträde av assistenter. I Norr- och Västerbottens kustlandskap finnas 11 skogsingenjörer med åliggande att inom tjänsten underlydande skogsvårdsområde verkställa den utsyning å enskildas skogar, som föreskrives i för dessa landsdelar gällande skogslagar, samt att söka befordra den enskilda skogsvården inom området. Inom varje överjägmästaredistrikt är i regel anställd en skogstaxator för att granska, revidera och uppgöra förslag till skogshushållnings-, indelnings- m. fl. planer samt biträda vid värdering av till inköp hembjudna skogsfastigheter. Flottledsingenjören jämte en flottningsassistent har tillsyn över kronans flottleder. Varje revir är indelat i bevakningstrakter (f.n. 634, inom vilka den närmaste tillsynen åligger kronojägare och kronoskogvaktare, de senare å av skogsstaten förvaltade häradsallmänningar, till bergshanteringens stöd anslagna och vissa större ecklesiastika skogar. Därjämte finnas 11 skogsfogdar, som biträda skogsingenjörerna, samt 27 tillsyningsmän för den närmaste tillsynen å enskilda skogarna i skogsvårdsområdena. För kompetens till tjänstemanabefattningar vid skogsförvaltningen kräves genomgående av jägmästarekursen vid skogshögskolan och till underbefäl examen från en statens skogsskola (se Skogsundervisning).

Doning. Se Släde.

Dopping, *Podiceps,* ett simfågelsläkte, närstående till lommarna, som de likna i långsträckt, Vid avvittringen fingo dylika nybyggen och hemman sina områden bestämda, och ytterligare tillfälle till upplåtelse av kronojord har därvid beretts inom lappmarkerna (se Avvittring, Nybyggen). Även hade odlings- och ängslägenheter å oavvittrade marker tagits i besittning ej blott av nybyggeshemmans innehavare utan även av inhysingar. Dylika oberättigade jordbesittningar hade innehavarna fått bibehålla, men så att de förändrades till kronotorp (skogstorp), och enligt riksdagens beslut år 1909 upplåtas odlingslägenheter A kronoparker och kronoöverloppsmarker i de 6 nordligaste länen på 50 års arrende (se Skogstorp). De efter avvittringen åt kronan bibehållna områdena kallas kronoöverloppsmarker (Se Avvittring). Den strävan, som gjort sig gällande under senare tid, att åstadkomma en planmässig kolonisation å kronans marker, särskilt å Norrlands sankmarker, har lett till en år 1909 beslutad försökskolonisation å Alträsk kronopark i Norrbotten, och år 1918 har försökskolonisation i större omfattning börjat i de båda nordligaste länen, i syfte att lägenheterna efter vissa år skola kunna övergå till enskild egendom (se Nybyggen, Kolonisation). Litt.: Egnahemssakkunnigas betänkande 1914, I; Kolonisationskommitténs betänkande 1917.

Statens domäner omfatta dels statens jordbruksdomäner med tillhörande skogar, dels statens övriga skogar med tillhörande inägor (skogsväsendets). Jordbruksdomänernas inägor med sammanlagt omkr. 100,000 ha. jämte några smärre skogar voro år 1920 taxeringsvärderade till 80,710,315 kr. och utarrenderade jämte husbehovs virke för omkr. 2,200,000 kr. — Statens samtliga skogar (med skogsväsendets omkr. 43,500 ha. inägor) utgjordes $^1/_1$ 1920 av:

kronoparker . . . .

4,787,792

ha.

kronoöverloppsmarker . . . . .

1,167,478

»

jordbruksdomäners skogar . .

106,184

»

övriga statsskogar . . . .

13,294

»

S:a

6,074,748

ha.

Taxeringsvärdet härav (utom förenämnda mindre skogar) var 305,468,481 kr. Dessutom funnos då i lappmarkerna ännu oavvittrade kronomarker med omkr. 250,000 ha. skogsmark, utom kalfjäll och andra impediment. År 1919 avverkades å statens skogar över 4 mill. m3 eller i medeltal inemot 1 m^3 pr. ha., och inkomsterna (skogsmedlen), som före kristiden uppgingo till omkr. 16 mill. kr., utgjorde 52 mill. kr. (samma belopp 1920), varav 21 mill. utgifter och 31 mill. behållning, motsvarande 8 kr. pr ha. skogsmark.

Förvaltning. Kronans jordbruksegendomar skola, med undantag av vissa, för särskilda ändamål anslagna egendomar, utarrenderas, varemot skogarna skötas för statens räkning. Förvaltningen av domänerna, som tidigare tillhört K. Kammarkollegium med en år 1859 inrättad K. Skogsstyrelse för vården av skogarna, överflyttades år 1882 till den då inrättade K. Domänstyrelsen (se d. o.). Litt.: Betänkande— —förändrade grunder för förvaltningen av kronans jordbruksdomäner, av tillkallade sakkunniga. 1922.

Domänstyrelsen, Kungl., inrättad 1882, handhar enl. instruktion $^{11}/_{2}$ 1921 förvaltningen av de till statens domäners fond hörande fastigheter, utövar tillsyn och kontroll även över de allmänna skogar, som ej stå under dess förvaltning och över tillämpningen av de speciella norrländska skogslagarna (se Skogslagstiftning) samt har att i allmänhet verka för en ändamålsenlig skogshushållning och jaktvård i riket. D. består av en generaldirektör, en överdirektör och souschef samt cheferna för styrelsens byråer (kameral-, domän-, lantbruks- och 5 skogsbyråer) och 2 domänfullmäktige (vilka deltaga blott i vissa frågors behandling). Den under styrelsen lydande lokala förvaltningen handhaves för jordbruksegendomarna av 15 domänintendenter (vanligen med 1 län som distrikt), som utöva tillsynen över de utarrenderade jordbruksegendomarna, och för skogsväsendet av 13 överjägmästare med var sitt distrikt, som äro delade i revir (år 1920 133), vilka förvaltas av jägmästare, med eller utan biträde av assistenter. I Norr- och Västerbottens kustlandskap finnas 11 skogsingenjörer med åliggande att inom tjänsten underlydande skogsvårdsområde verkställa den utsyning å enskildas skogar, som föreskrives i för dessa landsdelar gällande skogslagar, samt att söka befordra den enskilda skogsvården inom området. Inom varje överjägmästaredistrikt är i regel anställd en skogstaxator för att granska, revidera och uppgöra förslag till skogshushållnings-, indelnings- m. fl. planer samt biträda vid värdering av till inköp hembjudna skogsfastigheter. Flottledsingenjören jämte en flottningsassistent har tillsyn över kronans flottleder. Varje revir är indelat i bevakningstrakter (f.n. 634, inom vilka den närmaste tillsynen åligger kronojägare och kronoskogvaktare, de senare å av skogsstaten förvaltade häradsallmänningar, till bergshanteringens stöd anslagna och vissa större ecklesiastika skogar. Därjämte finnas 11 skogsfogdar, som biträda skogsingenjörerna, samt 27 tillsyningsmän för den närmaste tillsynen å enskilda skogarna i skogsvårdsområdena. För kompetens till tjänstemanabefattningar vid skogsförvaltningen kräves genomgående av jägmästarekursen vid skogshögskolan och till underbefäl examen från en statens skogsskola (se Skogsundervisning).

Doning. Se Släde.

Dopping, *Podiceps,* ett simfågelsläkte, närstående till lommarna, som de likna i långsträckt, Vid avvittringen fingo dylika nybyggen och hemman sina områden bestämda, och ytterligare tillfälle till upplåtelse av kronojord har därvid beretts inom lappmarkerna (se Avvittring, Nybyggen). Även hade odlings- och ängslägenheter å oavvittrade marker tagits i besittning ej blott av nybyggeshemmans innehavare utan även av inhysingar. Dylika oberättigade jordbesittningar hade innehavarna fått bibehålla, men så att de förändrades till kronotorp (skogstorp), och enligt riksdagens beslut år 1909 upplåtas odlingslägenheter A kronoparker och kronoöverloppsmarker i de 6 nordligaste länen på 50 års arrende (se Skogstorp). De efter avvittringen åt kronan bibehållna områdena kallas kronoöverloppsmarker (Se Avvittring). Den strävan, som gjort sig gällande under senare tid, att åstadkomma en planmässig kolonisation å kronans marker, särskilt å Norrlands sankmarker, har lett till en år 1909 beslutad försökskolonisation å Alträsk kronopark i Norrbotten, och år 1918 har försökskolonisation i större omfattning börjat i de båda nordligaste länen, i syfte att lägenheterna efter vissa år skola kunna övergå till enskild egendom (se Nybyggen, Kolonisation). Litt.: Egnahemssakkunnigas betänkande 1914, I; Kolonisationskommitténs betänkande 1917.

Statens domäner omfatta dels statens jordbruksdomäner med tillhörande skogar, dels statens övriga skogar med tillhörande inägor (skogsväsendets). Jordbruksdomänernas inägor med sammanlagt omkr. 100,000 ha. jämte några smärre skogar voro år 1920 taxeringsvärderade till 80,710,315 kr. och utarrenderade jämte husbehovs virke för omkr. 2,200,000 kr. — Statens samtliga skogar (med skogsväsendets omkr. 43,500 ha. inägor) utgjordes $^{1}/_{1}$ 1920 av:

kronoparker . . . .

4,787,792

ha.

kronoöverloppsmarker . . . . .

1,167,478

»

jordbruksdomäners skogar . .

106,184

»

övriga statsskogar . . . .

13,294

»

S:a

6,074,748

ha.

Taxeringsvärdet härav (utom förenämnda mindre skogar) var 305,468,481 kr. Dessutom funnos då i lappmarkerna ännu oavvittrade kronomarker med omkr. 250,000 ha. skogsmark, utom kalfjäll och andra impediment. År 1919 avverkades å statens skogar över 4 mill. m3 eller i medeltal inemot 1 m^3 pr. ha., och inkomsterna (skogsmedlen), som före kristiden uppgingo till omkr. 16 mill. kr., utgjorde 52 mill. kr. (samma belopp 1920), varav 21 mill. utgifter och 31 mill. behållning, motsvarande 8 kr. pr ha. skogsmark.

Förvaltning. Kronans jordbruksegendomar skola, med undantag av vissa, för särskilda ändamål anslagna egendomar, utarrenderas, varemot skogarna skötas för statens räkning. Förvaltningen av domänerna, som tidigare tillhört K. Kammarkollegium med en år 1859 inrättad K. Skogsstyrelse för vården av skogarna, överflyttades år 1882 till den då inrättade K. Domänstyrelsen (se d. o.). Litt.: Betänkande— —förändrade grunder för förvaltningen av kronans jordbruksdomäner, av tillkallade sakkunniga. 1922.

Domänstyrelsen, Kungl., inrättad 1882, handhar enl. instruktion $^{11}/_{2}$ 1921 förvaltningen av de till statens domäners fond hörande fastigheter, utövar tillsyn och kontroll även över de allmänna skogar, som ej stå under dess förvaltning och över tillämpningen av de speciella norrländska skogslagarna (se Skogslagstiftning) samt har att i allmänhet verka för en ändamålsenlig skogshushållning och jaktvård i riket. D. består av en generaldirektör, en överdirektör och souschef samt cheferna för styrelsens byråer (kameral-, domän-, lantbruks- och 5 skogsbyråer) och 2 domänfullmäktige (vilka deltaga blott i vissa frågors behandling). Den under styrelsen lydande lokala förvaltningen handhaves för jordbruksegendomarna av 15 domänintendenter (vanligen med 1 län som distrikt), som utöva tillsynen över de utarrenderade jordbruksegendomarna, och för skogsväsendet av 13 överjägmästare med var sitt distrikt, som äro delade i revir (år 1920 133), vilka förvaltas av jägmästare, med eller utan biträde av assistenter. I Norr- och Västerbottens kustlandskap finnas 11 skogsingenjörer med åliggande att inom tjänsten underlydande skogsvårdsområde verkställa den utsyning å enskildas skogar, som föreskrives i för dessa landsdelar gällande skogslagar, samt att söka befordra den enskilda skogsvården inom området. Inom varje överjägmästaredistrikt är i regel anställd en skogstaxator för att granska, revidera och uppgöra förslag till skogshushållnings-, indelnings- m. fl. planer samt biträda vid värdering av till inköp hembjudna skogsfastigheter. Flottledsingenjören jämte en flottningsassistent har tillsyn över kronans flottleder. Varje revir är indelat i bevakningstrakter (f.n. 634, inom vilka den närmaste tillsynen åligger kronojägare och kronoskogvaktare, de senare å av skogsstaten förvaltade häradsallmänningar, till bergshanteringens stöd anslagna och vissa större ecklesiastika skogar. Därjämte finnas 11 skogsfogdar, som biträda skogsingenjörerna, samt 27 tillsyningsmän för den närmaste tillsynen å enskilda skogarna i skogsvårdsområdena. För kompetens till tjänstemanabefattningar vid skogsförvaltningen krävs genomgående av jägmästarekursen vid skogshögskolan och till underbefäl examen från en statens skogsskola (se Skogsundervisning).

Doning. Se Släde.

Dopping, *Podiceps,* ett simfågelsläkte, närstående till lommarna, som de likna i långsträckt, Vid avvittringen fingo dylika nybyggen och hemman sina områden bestämda, och ytterligare tillfälle till upplåtelse av kronojord har därvid beretts inom lappmarkerna (se Avvittring, Nybyggen). Även hade odlings- och ängslägenheter å oavvittrade marker tagits i besittning ej blott av nybyggeshemmans innehavare utan även av inhysingar. Dylika oberättigade jordbesittningar hade innehavarna fått bibehålla, men så att de förändrades till kronotorp (skogstorp), och enligt riksdagens beslut år 1909 upplåtas odlingslägenheter A kronoparker och kronoöverloppsmarker i de 6 nordligaste länen på 50 års arrende (se Skogstorp). De efter avvittringen åt kronan bibehållna områdena kallas kronoöverloppsmarker (Se Avvittring). Den strävan, som gjort sig gällande under senare tid, att åstadkomma en planmässig kolonisation å kronans marker, särskilt å Norrlands sankmarker, har lett till en år 1909 beslutad försökskolonisation å Alträsk kronopark i Norrbotten, och år 1918 har försökskolonisation i större omfattning börjat i de båda nordligaste länen, i syfte att lägenheterna efter vissa år skola kunna övergå till enskild egendom (se Nybyggen, Kolonisation). Litt.: Egnahemssakkunnigas betänkande 1914, I; Kolonisationskommitténs betänkande 1917.

Statens domäner omfatta dels statens jordbruksdomäner med tillhörande skogar, dels statens övriga skogar med tillhörande inägor (skogsväsendets). Jordbruksdomänernas inägor med sammanlagt omkr. 100,000 ha. jämte några smärre skogar voro år 1920 taxeringsvärderade till 80,710,315 kr. och utarrenderade jämte husbehovs virke för omkr. 2,200,000 kr. — Statens samtliga skogar (med skogsväsendets omkr. 43,500 ha. inägor) utgjordes $^{1}/_{1}$ 1920 av:

kronoparker . . . .

4,787,792

ha.

kronoöverloppsmarker . . . . .

1,167,478

»

jordbruksdomäners skogar . .

106,184

»

övriga statsskogar . . . .

13,294

»

S:a

6,074,748

ha.

Taxeringsvärdet härav (utom förenämnda mindre skogar) var 305,468,481 kr. Dessutom funnos då i lappmarkerna ännu oavvittrade kronomarker med omkr. 250,000 ha. skogsmark, utom kalfjäll och andra impediment. År 1919 avverkades å statens skogar över 4 mill. m3 eller i medeltal inemot 1 m^3 pr. ha., och inkomsterna (skogsmedlen), som före kristiden uppgingo till omkr. 16 mill. kr., utgjorde 52 mill. kr. (samma belopp 1920), varav 21 mill. utgifter och 31 mill. behållning, motsvarande 8 kr. pr ha. skogsmark.

Förvaltning. Kronans jordbruksegendomar skola, med undantag av vissa, för särskilda ändamål anslagna egendomar, utarrenderas, varemot skogarna skötas för statens räkning. Förvaltningen av domänerna, som tidigare tillhört K. Kammarkollegium med en år 1859 inrättad K. Skogsstyrelse för vården av skogarna, överflyttades år 1882 till den då inrättade K. Domänstyrelsen (se d. o.). Litt.: Betänkande— —förändrade grunder för förvaltningen av kronans jordbruksdomäner, av tillkallade sakkunniga. 1922.

Domänstyrelsen, Kungl., inrättad 1882, handhar enl. instruktion $^{11}/_{2}$ 1921 förvaltningen av de till statens domäners fond hörande fastigheter, utövar tillsyn och kontroll även över de allmänna skogar, som ej stå under dess förvaltning och över tillämpningen av de speciella norrländska skogslagarna (se Skogslagstiftning) samt har att i allmänhet verka för en ändamålsenlig skogshushållning och jaktvård i riket. D. består av en generaldirektör, en överdirektör och souschef samt cheferna för styrelsens byråer (kameral-, domän-, lantbruks- och 5 skogsbyråer) och 2 domänfullmäktige (vilka deltaga blott i vissa frågors behandling). Den under styrelsen lydande lokala förvaltningen handhaves för jordbruksegendomarna av 15 domänintendenter (vanligen med 1 län som distrikt), som utöva tillsynen över de utarrenderade jordbruksegendomarna, och för skogsväsendet av 13 överjägmästare med var sitt distrikt, som äro delade i revir (år 1920 133), vilka förvaltas av jägmästare, med eller utan biträde av assistenter. I Norr- och Västerbottens kustlandskap finnas 11 skogsingenjörer med åliggande att inom tjänsten underlydande skogsvårdsområde verkställa den utsyning å enskildas skogar, som föreskrives i för dessa landsdelar gällande skogslagar, samt att söka befordra den enskilda skogsvården inom området. Inom varje överjägmästaredistrikt är i regel anställd en skogstaxator för att granska, revidera och uppgöra förslag till skogshushållnings-, indelnings- m. fl. planer samt biträda vid värdering av till inköp hembjudna skogsfastigheter. Flottledsingenjören jämte en flottningsassistent har tillsyn över kronans flottleder. Varje revir är indelat i bevakningstrakter (f.n. 634, inom vilka den närmaste tillsynen åligger kronojägare och kronoskogvaktare, de senare å av skogsstaten förvaltade häradsallmänningar, till bergshanteringens stöd anslagna och vissa större ecklesiastika skogar. Därjämte finnas 11 skogsfogdar, som biträda skogsingenjörerna, samt 27 tillsyningsmän för den närmaste tillsynen å enskilda skogarna i skogsvårdsområdena. För kompetens till tjänstemanabefattningar vid skogsförvaltningen kräves genomgående av jägmästarekursen vid skogshögskolan och till underbefäl examen från en statens skogsskola (se Skogsundervisning).

Doning. Se Släde.

Dopping, *Podiceps,* ett simfågelsläkte, närstående till lommarna, som de likna i långsträckt,platt, i vatten djupt liggande kropp, långt tillbaka sittande fötter, föga lämpliga för gång men utmärkta simredskap, hoptryckt, spetsig näbb och tät fjäderskrud, men skilja sig genom att simhuden utgöres av hudflikar på tårna, som bära breda, nagellika klor, genom än kortare vingar samt mycket kort, mjuk stjärt, som knappt kan skiljas från den övriga fjäderbeklädnaden. Denna är ovan mörkbrun, under sidenglänsande vit. Ungarna äro grårandiga. De ha litet huvud, rätt lång hals, simma och dyka utmärkt, bygga ofta flytande bon och lägga 3—6 vita ägg. De leva av småfisk. Skägg-d., *P. cristatus* L., är ungefär av en gräsands storlek, bär i nacken ett par fjädertofsar och kring halsen en krage av långa, brunaktiga fjädrar. Stadd i utbredning mot norr, förekommer han m. l. m. talrikt i vassrika sötvatten, och havsvikar upp till Dalarne, Gästrikland och Värmland. Då köttet anses mindre tjänligt till föda, är skäggdopping icke föremål för egentlig jakt men skjutes tillfälligtvis för det vackra skinnets skull. Somliga anse d. skadlig, i det att han skulle undantränga änderna, en åsikt, som dock icke torde hava någon verklig grund.T. H—l.

Doronicum, korgblomstriga alpväxter med stora gula blomkorgar. Flera mångåriga arter odlas som prydnadsväxter och höra till de tidiga vårblommorna. Se Blomsterodling.

Dosering, sluttning. Jordvallars d. uttryckes genom förhållandet mellan sluttningens höjd i lodrät och bredd i vågrät riktning (anlaget). En dosering 1:1, som är den vanliga för dikesslänter, betyder sålunda att dikets djup (h) är lika med det vågräta avståndet (b) från dikessläntens övre rand till en lodlinje mot dess nedre kant mot bottenplanet. Vid doseringen 1 : 1 $^{1}/_{2}$ är den vågräta linjen (b) 1 $^{1}/_{2}$ ggr så stor som lodlinjen (h). Dikesbredden i dagen blir då på vågrät mark i förra fallet 2 ggr djupet + bottenbredden, i det senare 3 ggr djupet + bottenbredden.

Dike med dosering 1:1.

Doucin. Se Dvärgträd, Äppleträd.

Drag. Se Fiskeredskap.

Dragare vid jordbruket i Sverige utgöres av hästar och oxar samt undantagsvis tjurar och kor.

Antalet hästar och oxar var

	1800—1805	1850	1900	1919
Hästar, total	395,000	385,000	533,050	715,681
Hästar, pr 1000 ha. åker	465	192	151	180
Hästar, vuxna, total	—	—	Över 3 år.453,249	Över 4 år, därav arbetshästar 385,000 eller 102 pr 1000 ha.505,689
Hästar, pr 1000 ha. åker	—	—	128	134

Oxar, total

216,148

289,427

218,932

53,344

Oxar, pr 1000 ha. åker

254

144

62

14

Dragarnas antal har sålunda under senaste århundradet ökats mindre än åkerarealen och oxarnas antal även absolut avtagit. Detta har kunnat ske trots betydlig ökning och förbättring av jordens bearbetning och beror dels på fortgående övergång till hästar från oxar, dels av minskning i landsvägskörslor.

Antalet d. växlar i olika delar av landet, men skillnaden i antalet, beräknat i hästenheter (1 oxe = $^{3}/_{4}$ häst), avviker dock i allmänhet föga från medeltalet 14 hästenheter per 100 hektar åker. Det är lägst, 10—14, i Södermanland och Västergötland, där egendomarna äro jämförelsevis stora och jordbrukets intensitet medelmåttigt, men är högst, 20—25, i Småland, beroende på jordens starka splittring och den starka uppfödningen av nötboskap till avsalu, varmed följer bruket att som d. använda ännu ej fullvuxna stutar. Detta sistnämnda landskap har flera oxar än vuxna hästar. Även i östergötland, Södermanland, Närke och Blekinge kör man rätt mycket med platt, i vatten djupt liggande kropp, långt tillbaka sittande fötter, föga lämpliga för gång men utmärkta simredskap, hoptryckt, spetsig näbb och tät fjäderskrud, men skilja sig genom att simhuden utgöres av hudflikar på tårna, som bära breda, nagellika klor, genom än kortare vingar samt mycket kort, mjuk stjärt, som knappt kan skiljas från den övriga fjäderbeklädnaden. Denna är ovan mörkbrun, under sidenglänsande vit. Ungarna äro grårandiga. De ha litet huvud, rätt lång hals, simma och dyka utmärkt, bygga ofta flytande bon och lägga 3—6 vita ägg. De leva av småfisk. Skägg-d., *P. cristatus* L., är ungefär av en gräsands storlek, bär i nacken ett par fjädertofsar och kring halsen en krage av långa, brunaktiga fjädrar. Stadd i utbredning mot norr, förekommer han m. l. m. talrikt i vassrika sötvatten, och havsvikar upp till Dalarne, Gästrikland och Värmland. Då köttet anses mindre tjänligt till föda, är skäggdopping icke föremål för egentlig jakt men skjutes tillfälligtvis för det vackra skinnets skull. Somliga anse d. skadlig, i det att han skulle undantränga änderna, en åsikt, som dock icke torde hava någon verklig grund.T. H—l.

Doronicum, korgblomstriga alpväxter med stora gula blomkorgar. Flera mångåriga arter odlas som prydnadsväxter och höra till de tidiga vårblommorna. Se Blomsterodling.

Dosering, sluttning. Jordvallars d. uttryckes genom förhållandet mellan sluttningens höjd i lodrät och bredd i vågrät riktning (anlaget). En dosering 1:1, som är den vanliga för dikesslänter, betyder sålunda att dikets djup (h) är lika med det vågräta avståndet (b) från dikessläntens övre rand till en lodlinje mot dess nedre kant mot bottenplanet. Vid doseringen 1 : 1 $^{1}/_{2}$ är den vågräta linjen (b) 1 $^{1}/_{2}$ ggr så stor som lodlinjen (h). Dikesbredden i dagen blir då på vågrät mark i förra fallet 2 ggr djupet + bottenbredden, i det senare 3 ggr djupet + bottenbredden.

Dike med dosering 1:1.

Doucin. Se Dvärgträd, Äppleträd.

Drag. Se Fiskeredskap.

Dragare vid jordbruket i Sverige utgöres av hästar och oxar samt undantagsvis tjurar och kor.

Antalet hästar och oxar var

1800—1805

1850

1900

1919

Hästar, total

395,000

385,000

533,050

715,681

Hästar, pr 1000 ha. åker

465

192

151

180

Hästar, vuxna, total

—

—

Över 3 år.453,249

Över 4 år, därav arbetshästar 385,000 eller 102 pr 1000 ha.505,689

Hästar, pr 1000 ha. åker

	—	—	128	134
Oxar, total	216,148	289,427	218,932	53,344
Oxar, pr 1000 ha. åker	254	144	62	14

Dragarnas antal har sålunda under senaste århundradet ökats mindre än åkerarealen och oxarnas antal även absolut avtagit. Detta har kunnat ske trots betydlig ökning och förbättring av jordens bearbetning och beror dels på fortgående övergång till hästar från oxar, dels av minskning i landsvägskörslor.

Antalet d. växlar i olika delar av landet, men skillnaden i antalet, beräknat i hästenheter (1 oxe = $^{3}/_{4}$ häst), avviker dock i allmänhet föga från medeltalet 14 hästenheter per 100 hektar åker. Det är lägst, 10—14, i Södermanland och Västergötland, där egendomarna äro jämförelsevis stora och jordbrukets intensitet medelmåttigt, men är högst, 20—25, i Småland, beroende på jordens starka splittring och den starka uppfödningen av nötboskap till avsalu, varmed följer bruket att som d. använda ännu ej fullvuxna stutar. Detta sistnämnda landskap har flera oxar än vuxna hästar. Även i östergötland, Södermanland, Närke och Blekinge kör man rätt mycket med platt, i vatten djupt liggande kropp, långt tillbaka sittande fötter, föga lämpliga för gång men utmärkta simredskap, hoptryckt, spetsig näbb och tät fjäderskrud, men skilja sig genom att simhuden utgöres av hudflikar på tårna, som bära breda, nagellika klor, genom än kortare vingar samt mycket kort, mjuk stjärt, som knappt kan skiljas från den övriga fjäderbeklädnaden. Denna är ovan mörkbrun, under sidenglänsande vit. Ungarna äro gårandiga. De ha litet huvud, rätt lång hals, simma och dyka utmärkt, bygga ofta flytande bon och lägga 3—6 vita ägg. De leva av småfisk. Skägg-d., *P. cristatus* L., är ungefär av en gräsands storlek, bär i nacken ett par fjädertofsar och kring halsen en krage av långa, brunaktiga fjädrar. Stadd i utbredning mot norr, förekommer han m. l. m. talrikt i vassrika sötvatten, och havsvikar upp till Dalarne, Gästrikland och Värmland. Då köttet anses mindre tjänligt till föda, är skäggdopping icke föremål för egentlig jakt men skjutes tillfälligtvis för det vackra skinnets skull. Somliga anse d. skadlig, i det att han skulle undantränga änderna, en åsikt, som dock icke torde hava någon verklig grund.T. H—l.

Doronicum, korgblomstriga alpväxter med stora gula blomkorgar. Flera mångåriga arter odlas som prydnadsväxter och höra till de tidiga vårblommorna. Se Blomsterodling.

Dosering, sluttning. Jordvallars d. uttryckes genom förhållandet mellan sluttningens höjd i lodrät och bredd i vågrät riktning (anlaget). En dosering 1:1, som är den vanliga för dikesslänter, betyder sålunda att dikets djup (h) är lika med det vågräta avståndet (b) från dikesslänten övre rand till en lodlinje mot dess nedre kant mot bottenplanet. Vid doseringen 1 : 1 $^{1}/_{2}$ är den vågräta linjen (b) 1 $^{1}/_{2}$ ggr så stor som lodlinjen (h). Dikesbredden i dagen blir då på vågrät mark i förra fallet 2 ggr djupet + bottenbredden, i det senare 3 ggr djupet + bottenbredden.

Dike med dosering 1:1.

Doucin. Se Dvärgträd, Äppleträd.

Drag. Se Fiskeredskap.

Dragare vid jordbruket i Sverige utgöres av hästar och oxar samt undantagsvis tjurar och kor.

Antalet hästar och oxar var

	1800—1805	1850	1900	1919
Hästar, total	395,000	385,000	533,050	715,681
Hästar, pr 1000 ha. åker	465	192	151	180
Hästar, vuxna, total	—			

—

Över 3 år.453,249

Över 4 år, därav arbetshästar 385,000 eller 102 pr 1000 ha.505,689

Hästar, pr 1000 ha. åker

—

—

128

134

Oxar, total

216,148

289,427

218,932

53,344

Oxar, pr 1000 ha. åker

254

144

62

14

Dragarnas antal har sålunda under senaste århundradet ökats mindre än åkerarealen och oxarnas antal även absolut avtagit. Detta har kunnat ske trots betydlig ökning och förbättring av jordens bearbetning och beror dels på fortgående övergång till hästar från oxar, dels av minskning i landsvägskörslor.

Antalet d. växlar i olika delar av landet, men skillnaden i antalet, beräknat i hästenheter (1 oxe = $^{3}/_{4}$ häst), avviker dock i allmänhet föga från medeltalet 14 hästenheter per 100 hektar åker. Det är lägst, 10—14, i Södermanland och Västergötland, där egendomarna äro jämförelsevis stora och jordbrukets intensitet medelmåttigt, men är högst, 20—25, i Småland, beroende på jordens starka splittring och den starka uppfödningen av nötboskap till avsalu, varmed följer bruket att som d. använda ännu ej fullvuxna stutar. Detta sistnämnda landskap har flera oxar än vuxna hästar. Även i östergötland, Södermanland, Närke och Blekinge kör man rätt mycket med platt, i vatten djupt liggande kropp, långt tillbaka sittande fötter, föga lämpliga för gång men utmärkta simredskap, hoptryckt, spetsig näbb och tät fjäderskrud, men skilja sig genom att simhuden utgöres av hudflikar på tårna, som bära breda, nagellika klor, genom än kortare vingar samt mycket kort, mjuk stjärt, som knappt kan skiljas från den övriga fjäderbeklädnaden. Denna är ovan mörkbrun, under sidenglänsande vit. Ungarna äro grårandiga. De ha litet huvud, rätt lång hals, simma och dyka utmärkt, bygga ofta flytande bon och lägga 3—6 vita ägg. De leva av småfisk. Skägg-d., *P. cristatus* L., är ungefär av en gräsands storlek, bär i nacken ett par fjädertofsar och kring halsen en krage av långa, brunaktiga fjädrar. Stadd i utbredning mot norr, förekommer han m. l. m. talrikt i vassrika sötvatten, och havsvikar upp till Dalarne, Gästrikland och Värmland. Då köttet anses mindre tjänligt till föda, är skäggdopping icke föremål för egentlig jakt men skjutes tillfälligtvis för det vackra skinnets skull. Somliga anse d. skadlig, i det att han skulle undantränga änderna, en åsikt, som dock icke torde hava någon verklig grund.T. H—l.

Doronicum, korgblomstriga alpväxter med stora gula blomkorgar. Flera mångåriga arter odlas som prydnadsväxter och höra till de tidiga vårblommorna. Se Blomsterodling.

Dosering, sluttning. Jordvallars d. uttryckes genom förhållandet mellan sluttningens höjd i lodrät och bredd i vågrät riktning (anlaget). En dosering 1:1, som är den vanliga för dikesslänter, betyder sålunda att dikets djup (h) är lika med det vågräta avståndet (b) från dikessläntens övre rand till en lodlinje mot dess nedre kant mot bottenplanet. Vid doseringen 1 : 1 $^{1}/_{2}$ är den vågräta linjen (b) 1 $^{1}/_{2}$ ggr så stor som lodlinjen (h). Dikesbredden i dagen blir då på vågrät mark i förra fallet 2 ggr djupet + bottenbredden, i det senare 3 ggr djupet + bottenbredden.

Dike med dosering 1:1.

Doucin. Se Dvärgträd, Äppleträd.

Drag. Se Fiskeredskap.

Dragare vid jordbruket i Sverige utgöres av hästar och oxar samt undantagsvis tjurar och kor.

Antalet hästar och oxar var

1800—1805

1850

1900

1919

Hästar, total

395,000

385,000

533,050

715,681

Hästar, pr 1000 ha. åker

465

192

151

180

Hästar, vuxna, total

—

—

Över 3 år.453,249

Över 4 år, därav arbetshästar 385,000 eller 102 pr 1000 ha.505,689

Hästar, pr 1000 ha. åker

—

—

128

134

Oxar, total

216,148

289,427

218,932

53,344

Oxar, pr 1000 ha. åker

254

144

62

14

Dragarnas antal har sålunda under senaste århundradet ökats mindre än åkerarealen och oxarnas antal även absolut avtagit. Detta har kunnat ske trots betydlig ökning och förbättring av jordens bearbetning och beror dels på fortgående övergång till hästar från oxar, dels av minskning i landsvägskörslor.

Antalet d. växlar i olika delar av landet, men skillnaden i antalet, beräknat i hästenheter (1 oxe = $^{3}/_{4}$ häst), avviker dock i allmänhet föga från medeltalet 14 hästenheter per 100 hektar åker. Det är lägst, 10—14, i Södermanland och Västergötland, där egendomarna äro jämförelsevis stora och jordbrukets intensitet medelmåttigt, men är högst, 20—25, i Småland, beroende på jordens starka splittring och den starka uppfödningen av nötboskap till avsalu, varmed följer bruket att som d. använda ännu ej fullvuxna stutar. Detta sistnämnda landskap har flera oxar än vuxna hästar. Även i östergötland, Södermanland, Närke och Blekinge kör man rätt mycket med platt, i vatten djupt liggande kropp, långt tillbaka sittande fötter, föga lämpliga för gång men utmärkta simredskap, hoptryckt, spetsig näbb och tät fjäderskrud, men skilja sig genom att simhuden utgöres av hudflikar på tårna, som bära breda, nagellika klor, genom än kortare vingar samt mycket kort, mjuk stjärt, som knappt kan skiljas från den övriga fjäderbeklädnaden. Denna är ovan mörkbrun, under sidenglänsande vit. Ungarna äro grårandiga. De ha litet huvud, rätt lång hals, simma och dyka utmärkt, bygga ofta flytande bon och lägga 3—6 vita ägg. De leva av småfisk. Skägg-d., *P. cristatus* L., är ungefär av en gräsands storlek, bär i nacken ett par fjädertofsar och kring halsen en krage av långa, brunaktiga fjädrar. Stadd i utbredning mot norr, förekommer han m. l. m. talrikt i vassrika sötvatten, och havsvikar upp till Dalarne, Gästrikland och Värmland. Då köttet anses mindre tjänligt till föda, är skäggdopping icke föremål för egentlig jakt men skjutes tillfälligtvis för det vackra skinnets skull. Somliga anse d. skadlig, i det att han skulle undantränga änderna, en åsikt, som dock icke torde hava någon verklig grund.T. H—l.

Doronicum, korgblomstriga alpväxter med stora gula blomkorgar. Flera mångåriga arter odlas som prydnadsväxter och höra till de tidiga vårblommorna. Se Blomsterodling.

Dosering, sluttning. Jordvallars d. uttryckes genom förhållandet mellan sluttningens höjd i lodrät och bredd i vågrät riktning (anlaget). En dosering 1:1, som är den vanliga för dikesslänter, betyder sålunda att dikets djup (h) är lika med det vågräta avståndet (b) från dikesslänten övre rand till en lodlinje mot dess nedre kant mot bottenplanet. Vid doseringen 1 : 1 $^{1}/_{2}$ är den vågräta linjen (b) 1 $^{1}/_{2}$ ggr så stor som lodlinjen (h). Dikesbredden i dagen blir då på vågrät mark i förra fallet 2 ggr djupet + bottenbredden, i det senare 3 ggr djupet + bottenbredden.

Dike med dosering 1:1.

Doucin. Se Dvärgträd, Äppleträd.

Drag. Se Fiskeredskap.

Dragare vid jordbruket i Sverige utgöres av hästar och oxar samt undantagsvis tjurar och kor.

Antalet hästar och oxar var

1800—1805

1850

1900

1919

Hästar, total

395,000

385,000

533,050

715,681

Hästar, pr 1000 ha. åker

465

192

151

180

Hästar, vuxna, total

—

—

Över 3 år.453,249

Över 4 år, därav arbetshästar 385,000 eller 102 pr 1000 ha.505,689

Hästar, pr 1000 ha. åker

—

—

128

134

Oxar, total

216,148

289,427

218,932

53,344

Oxar, pr 1000 ha. åker

254

144

62

14

Dragarnas antal har sålunda under senaste århundradet ökats mindre än åkerarealen och oxarnas antal även absolut avtagit. Detta har kunnat ske trots betydlig ökning och förbättring av jordens bearbetning och beror dels på fortgående övergång till hästar från oxar, dels av minskning i landsvägskörslor.

Antalet d. växlar i olika delar av landet, men skillnaden i antalet, beräknat i hästenheter (1 oxe = $^{3}/_{4}$ häst), avviker dock i allmänhet föga från medeltalet 14 hästenheter per 100 hektar åker. Det är lägst, 10—14, i Södermanland och Västergötland, där egendomarna äro jämförelsevis stora och jordbrukets intensitet medelmåttigt, men är högst, 20—25, i Småland, beroende på jordens starka splittring och den starka uppfödningen av nötboskap till avsalu, varmed följer bruket att som d. använda ännu ej fullvuxna stutar. Detta sistnämnda landskap har flera oxar än vuxna hästar. Även i östergötland, Södermanland, Närke och Blekinge kör man rätt mycket med platt, i vatten djupt liggande kropp, långt tillbaka sittande fötter, föga lämpliga för gång men utmärkta simredskap, hoptryckt, spetsig näbb och tät fjäderskrud, men skilja sig genom att simhuden utgöres av hudflikar på tårna, som bära breda, nagellika klor, genom än kortare vingar samt mycket kort, mjuk stjärt, som knappt kan skiljas från den övriga fjäderbeklädnaden. Denna är ovan mörkbrun, under sidenglänsande vit. Ungarna äro grårandiga. De ha litet huvud, rätt lång hals, simma och dyka utmärkt, bygga ofta flytande bon och lägga 3—6 vita ägg. De leva av småfisk. Skägg-d., *P. cristatus* L., är ungefär av en gräsands storlek, bär i nacken ett par fjädertofsar och kring halsen en krage av långa, brunaktiga fjädrar. Stadd i utbredning mot norr, förekommer han m. l. m. talrikt i vassrika sötvatten, och havsvikar upp till Dalarne, Gästrikland och Värmland. Dåköttet anses mindre tjänligt till föda, är skäggdopping icke föremål för egentlig jakt men skjutes tillfälligtvis för det vackra skinnets skull. Somliga anse d. skadlig, i det att han skulle undantränga änderna, en åsikt, som dock icke torde hava någon verklig grund.T. H—l.

Doronicum, korgblomstriga alpväxter med stora gula blomkorgar. Flera mångåriga arter odlas som prydnadsväxter och höra till de tidiga vårblommorna. Se Blomsterodling.

Dosering, sluttning. Jordvallars d. uttryckes genom förhållandet mellan sluttningens höjd i lodrät och bredd i vågrät riktning (anlaget). En dosering 1:1, som är den vanliga för dikesslänter, betyder sålunda att dikets djup (h) är lika med det vågräta avståndet (b) från dikesläntens övre rand till en lodlinje mot dess nedre kant mot bottenplanet. Vid doseringen 1 : 1 $^{1}/_{2}$ är den vågräta linjen (b) 1 $^{1}/_{2}$ ggr så stor som lodlinjen (h). Dikesbredden i dagen blir då på vågrät mark i förra fallet 2 ggr djupet + bottenbredden, i det senare 3 ggr djupet + bottenbredden.

Dike med dosering 1:1.

Doucin. Se Dvärgträd, Äppleträd.

Drag. Se Fiskeredskap.

Dragare vid jordbruket i Sverige utgöres av hästar och oxar samt undantagsvis tjurar och kor.

Antalet hästar och oxar var

1800—1805

1850

1900

1919

Hästar, total

395,000

385,000

533,050

715,681

Hästar, pr 1000 ha. åker

465

192

151

180

Hästar, vuxna, total

—

—

Över 3 år.453,249

Över 4 år, därav arbetshästar 385,000 eller 102 pr 1000 ha.505,689

Hästar, pr 1000 ha. åker

—

—

128

134

Oxar, total

216,148

289,427

218,932

53,344

Oxar, pr 1000 ha. åker

254

144

62

14

Dragarnas antal har sålunda under senaste århundradet ökats mindre än åkerarealen och oxarnas antal även absolut avtagit. Detta har kunnat ske trots betydlig ökning och förbättring av jordens bearbetning och beror dels på fortgående övergång till hästar från oxar, dels av minskning i landsvägskörslor.

Antalet d. växlar i olika delar av landet, men skillnaden i antalet, beräknat i hästenheter (1 oxe = $^3/_4$ häst), avviker dock i allmänhet föga från medeltalet 14 hästenheter per 100 hektar åker. Det är lägst, 10—14, i Södermanland och Västergötland, där egendomarna äro jämförelsevis stora och jordbrukets intensitet medelmåttigt, men är högst, 20—25, i Småland, beroende på jordens starka splittring och den starka uppfödningen av nötboskap till avsalu, varmed följer bruket att som d. använda ännu ej fullvuxna stutar. Detta sistnämnda landskap har flera oxar än vuxna hästar. Även i östergötland, Södermanland, Närke och Blekinge kör man rätt mycket medoxar, under det att sådana så gott som alls ej användas som d. i Skåne och Bohuslän samt i Värmland, Dalarne och Norrland, där det stora behovet av d. till skogsarbete och vägkörslor gör oxen olämplig.

Antalet dragare beror i allmänhet av:

a. egendomens storlek, i det att behovet stiger med avtagande egendomsstorlek;

b. egendomens belägenhet i förhållande till samfärdselmedlen och inköps- och försäljningsort samt ägornas fördelning och läge i förhållande till gården: ju mer avlägset egendomen ligger från järnväg eller hamn och ju mer spridda och utsträckta ägorna, dess fler d. behövas;

c. jordmånens slag: styv jord kräver mer d. än den lättare;

d. jordbrukets arbetsintensitet och därigenom den använda växtföljden: ju mer jord ligger öppen och ju intensivare den brukas, desto fler dragare;

e. arbetssäsongens längd; ju längre tiden för nödvändiga arbetens utförande är, desto mindre kan dragarestyrkan vara;

f. tillgången på arbetsbesparande redskap.

Det ligger stor vikt på att dragarestyrkan är fullt tillräcklig; eljest medhinnas ej arbetena i rätt tid, de mänskliga arbetskrafterna utnyttjas ej så som de kunde, dragarna slitas ut, och hela hushållningen går vanligen tillbaka.

En d. på 10 hektar åker är i allmänhet knappt tillräcklig, i par på 20 hektar är mera normalt.

Beräkning av det behövliga antalet d. bör i allmänhet grundas på arbetsbehovet vid de två arbetsdrygaste årstiderna, vår- och höstbrukets tid, varvid hänsyn måste tagas till den tidrymd, som på grund av klimatiska förhållanden står till förfogande för dessa arbeten. I södra delarna av landet, där tiden för vårbruk såväl som för rotfruktsskörd och höstplöjning är längre, kan därför också antalet d. beräknas lägre än i nordligare trakter vid samma intensitet i brukningssättet. Emedan dragarna vid den under dessa mest krävande arbetsperioder förekommande jordbearbetningen till stor del kunna ersättas av mekaniska motorer, kan användningen av sådana avsevärt minska dragarbehovet. Där åter behovet av d. under andra

årstider är stort för arbeten, som icke kunna utföras med dylika motorers tillhjälp, såsom för skogskörslor eller för gödselkörning till spridda ägor, kan dr agarantalet icke på detta sätt nedsättas.

Hästar eller oxar? Vid val mellan olika slag av d. bör avseende främst fästas vid den arbetsmängd, de kunna lämna på tidsenheten. Hästens dragkraft är visserligen i medeltal något mindre än oxens, och han drager mindre segt och jämnt vid tungt arbete, men detta mer än uppväges av hans snabbare takt, varför ock ett oxdagsverke beräknas till blott $^3/_4$ eller $^2/_3$ av hästdagsverket (se Arbete). Då därtill kommer, att oxen behöver längre vilotid för idisslingens skull samt till följd av sin olämplighet för vissa arbeten, såsom sådana, som skola ske i rask täkt (t. ex. harvning, slåtter och sädesskärning), icke kan lämna så många dagsverken på året (oxen 200—230 mot 250— 280 av hästen), så blir slutresultatet i allmänhet, att oxen själv lämnar och medgiver att av körkarlen uttaga så avsevärt mindre arbete, att förlusten härigenom överväger hans billigare anskaffning, seldon och underhåll under vilotid, mindre ömtålighet och sjukdomsrisk samt obehövligheten av amortering, enär oxen efter slutad arbetsperiod oftast kan säljas till slakt utan förlust. Under nuvarande förhållanden är därför hästen i allmänhet mer ekonomisk som d. än oxen, vartill kommer arbetarnas, särskilt de raskares, motvilja att köra oxar. Särskilda förhållanden kunna dock tala för oxars användning, ss. uppfödning av oxar, vilka som stutar kunna göra nytta som d., en för mindre jordbrukare avsevärd fördel, samt förekomsten av arbeten, som bättre passa för oxar, såsom sladdning på styv jord, bearbetning av med jordfasta stenar mycket besvärad åker, samt körning på lös och blöt jord, i vilken oxen trampar ner mindre än hästen.

Dragaretyp.

Tjurar användas som d. huvudsakligen för att giva dem önskvärd rörelse, t. ex. för grönfoderkörning eller i en vandring, och det arbete, de lämna, är vanligen så litet, att det icke betalar körkarlens lön, utan körningen motiveras blott som en del av djurets vård.

Kor hava funnit användning som d. vid jordbruk av så liten omfattning, att de ej förmå underhålla en häst. Noggranna undersökningar hava visat, att om arbetet ej är synnerligt ansträngande och begränsas till ett par timmar i följd, det ökar foderlusten, befordrarfodrets smältning, är hälsosamt och ej vållar större förlust i mjölk, än att den i värde uppväges av den ökning i mjölkens fetthalt, som plägar följa med en måttlig rörelse. Däremot räcker kons dragkraft svårligen till för en grundlig bearbetning åtminstone av något hårdare jord och är därför att betrakta blott som en nödfallshjälp.H. J. Dft.

På dragdjurens arbetsförmåga och lämplighet för strängt jordbruksarbete har deras kroppsbyggnad stort inflytande. Dragare- eller arbetstypen kännetecknas hos hästen av stor, djup, bred, väl sluten bål med kort, bred rygg, långt, brett, vanligen något stupande och kluvet kors med fyllig muskulatur, avrundad manke och bred muskulös hals, låga och grova lemmar och stora hovar. Av i Sverige använda hästraser hava den belgiska (ardenner) och Clydesdale den mest utpräglade dragaretypen. (Se fig. vid dessa artiklar). Bland nötkreaturen kännetecknas dragaretypen av grov benbyggnad, stort klumpigt huvud med grova horn, kort kraftig hals, kort rygg, brett kors och tämligen höga men grova lemmar, tjock hud och grov hårrem, tydande på härdighet och förnöjsamhet. Denna typ finnes mest utpräglad hos södra Europas alpraser och den ungersk-ryska stepprasen, men ej hos någon i Sverige använd nötboskapsras.E. N—m.

Med beaktande av dessa önskemål i avseende på djurens kroppsbyggnad bör vid valet av dragare även hänsyn tagas till det fordrade arbetets art, särdeles dess tyngd och arbetstakten, samt till övriga förhållanden.

Dragares storlek. Smärre d. kräva mindre underhållsfoder än större, men arbetet kräver lika mycket kraft och näring för dennas alstring, vare sig det utföres av större eller smärre djur. Tyngre d. kunna utföra arbetet till större del än den lättare genom att lägga sin tyngd i selen och med mindre muskelarbete. Därför böra dragarna vid ett jordbruk hava sådan storlek, att de utan överansträngning räcka till för jordens bearbetning till fullt djup och övriga arbetens utförande på lämpligaste sätt, men ej större än behövligt. Små d., vilkas användning har till följd grund eller ofullständig bearbetning av jorden, små lass m. m., äro därför oekonomiska; onödigt stora, »tungfödda» dragare likaså, vilket dock mindre gäller oxar, som behållas blott över arbetssäsongen och sedan säljas. Då stora hästar även äro tunga, passa de ej, där mycken landsvägs- och skogskörning förekommer. På mossjord äro små d., särskilt lätta oxar, att föredraga framför tyngre, emedan de förra mindre nedsjunka i den lösa jorden.

Dragares arbetsförmåga beror ej blott av deras tyngd och muskelstyrka utan även på de förhållanden, under vilka arbetet utföres, ss. anspänningen, arbetstakten och arbetstidens längd m. m. Se Arbete.H. J. Dft.

Dragares utfodring. Under det att man tidigare antog, att kraftutveckling skedde huvudsakligen genom användning av äggviteämnen, har genom försök ådagalagts, att kraftalstringen åstadkommes genom förbränning av alla slag av näringsämnen, varvid energi frigöres i form av kraft. Arbetet medför ej heller någon ökad sönderdelning av äggvita, om djurens näringsbehov tillgodoses genom en tillräcklig mängd av kvävefria näringsämnen (se Näring). Dragdjurens utfodring kan sålunda utgöras huvudsakligen av dylika ämnen och behöver innehålla blott så mycket smältbar äggvita (och amider), som fordras i underhållsfodret och för produktionsfodrets smältning. Då äggviterika fodermedel äro dyrare än de kolhydratrika, bör en ekonomisk fodring icke innehålla synnerligen mycket mer av de förra än strängt nödigt. Mängden av smältbar näring måste stegras i samma mån som kraftansträngningen (arbetsmängden). Enligt dessa grunder har prof. Nils Hansson uppställt följande fodernormer per 100 kg. l. v.

Arbete	Torrämne kg.	F.enh.	Smb. äggv. gr.	Äggv. gr. pr. f.enh.
a. för oxe				
intet	1.6—2	0.67	50	75
lindrigt	1.8—2.5	1.20	95	75
medelmåttigt				

2.0—2.8

1.40

110

70

strängt

2.2—3.0

1.60

125

70

mycket strängt

2.4—3.2

1.80

140

67

b. för häst

intet

1.5—2.0

0.90

65—70

75

lindrigt

1.5—2.4

1.25

90

72

medelmåttigt

1.8—2.5

1.50

105

70

strängt

2.0—2.7

1.75

120

70

mycket strängt

2.1—3.0

2.0

140

70

Oxens foder kan sålunda i förhållande till djurens egen vikt hava större volym än hästens, beroende på den förras rymligare matsmältningskanal, men hästen kräver något mer i fodervärde och av smältbar äggvita, vilket troligen beror av hans större livlighet. Dragoxars utfodring kan sålunda till större del, än för hästen är lämpligt, bestå av stråfoder och annat skrymmande foder. För alla dragare och särdeles för hästen bör mycket saftigt foder undvikas, särskilt vid tyngre arbete eller rörelse i hastig takt, emedan den större vattenmängden gör djuret tyngre och föranleder svettning, varmed följer ökad värmeförlust och näringsförbrukning.(N. H.) H. J. Dft.

Dragkraft. Se Arbete, Dragare.

Dragjord. Se Frysjord.

Draglina. Se Sele.

Dragon. Se Artemisia.

fodrets smältning, är hälsosamt och ej vållar större förlust i mjölk, än att den i värde uppväges av den ökning i mjölkens fetthalt, som plägar följa med en måttlig rörelse. Däremot räcker kons dragkraft svårligen till för en grundlig bearbetning åtminstone av något hårdare jord och är därför att betrakta blott som en nödfallshjälp.H. J. Dft.

På dragdjurens arbetsförmåga och lämplighet för strängt jordbruksarbete har deras kroppsbyggnad stort inflytande. Dragare- eller arbetstypen kännetecknas hos hästen av stor, djup, bred, väl sluten bål med kort, bred rygg, långt, brett, vanligen något stupande och kluvet kors med fyllig muskulatur, avrundad manke och bred muskulös hals, låga och grova lemmar och stora hovar. Av i Sverige använda hästraser hava den belgiska (ardenner) och Clydesdale den mest utpräglade dragaretypen. (Se fig. vid dessa artiklar). Bland nötkreaturen kännetecknas dragaretypen av grov benbyggnad, stort klumpigt huvud med grova horn, kort kraftig hals, kort rygg, brett kors och tämligen höga men grova lemmar, tjock hud och grov hårrem, tydande på härdighet och förnöjsamhet. Denna typ finnes mest utpräglad hos södra Europas alpraser och den ungersk-ryska stepprasen, men ej hos någon i Sverige använd nötboskapsras.E. N—m.

Med beaktande av dessa önskemål i avseende på djurens kroppsbyggnad bör vid valet av dragare även hänsyn tagas till det fordrade arbetets art, särdeles dess tyngd och arbetstakten, samt till övriga förhållanden.

Dragares storlek. Smärre d. kräva mindre underhållsfoder än större, men arbetet kräver lika mycket kraft och näring för dennas alstring, vare sig det utföres av större eller smärre djur. Tyngre d. kunna utföra arbetet till större del än den lättare genom att lägga sin tyngd i selen och med mindre muskelarbete. Därför böra dragarna vid ett jordbruk hava sådan storlek, att de utan överansträngning räcka till för jordens bearbetning till fullt djup och övriga arbetens utförande på lämpligaste sätt, men ej större än behövligt. Små d., vilkas användning har till följd grund eller ofullständig bearbetning av jorden, små lass m. m., äro därför oekonomiska; onödigt stora, »tungfödda» dragare likaså, vilket dock mindre gäller oxar, som behållas blott över arbetssäsongen och sedan säljas. Då stora hästar även äro tunga, passa de ej, där mycken landsvägs- och skogskörning förekommer. På mossjord äro små d., särskilt lätta oxar, att föredraga framför tyngre, emedan de förra mindre nedsjunka i den lösa jorden.

Dragares arbetsförmåga beror ej blott av deras tyngd och muskelstyrka utan även på de förhållanden, under vilka arbetet utföres, ss. anspänningen, arbetstakten och arbetstidens längd m. m. Se Arbete.H. J. Dft.

Dragares utfodring. Under det att man tidigare antog, att kraftutveckling skedde huvudsakligen genom användning av äggviteämnen, har genom försök ådagalagts, att kraftalstringen åstadkommes genom förbränning av alla slag av näringsämnen, varvid energi frigöres i form av kraft. Arbetet medför ej heller någon ökad sönderdelning av äggvita, om djurens näringsbehov tillgodoses genom en tillräcklig mängd av kvävefria näringsämnen (se Näring). Dragdjurens utfodring kan sålunda utgöras huvudsakligen av dylika ämnen och behöver innehålla blott så mycket smältbar äggvita (och amider), som fordras i underhållsfodret och för produktionsfodrets smältning. Då äggviterika fodermedel äro dyrare än de kolhydratrika, bör en ekonomisk fodring icke innehålla synnerligen mycket mer av de förra än strängt nödigt. Mängden av smältbar näring måste stegras i samma mån som kraftansträngningen (arbetsmängden). Enligt dessa grunder har prof. Nils Hansson uppställt följande fodernormer per 100 kg. l. v.

Arbete	Torrämne kg.	F.enh.	Smb. äggv. gr.	Äggv. gr. pr. f.enh.
a. för oxe				
intet	1.6—2	0.67	50	75
lindrigt	1.8—2.5	1.20	95	75
medelmåttigt	2.0—2.8	1.40	110	70
strängt	2.2—3.0	1.60	125	70
mycket strängt				

2.4—3.2

1.80

140

67

b. för häst

intet

1.5—2.0

0.90

65—70

75

lindrigt

1.5—2.4

1.25

90

72

medelmåttigt

1.8—2.5

1.50

105

70

strängt

2.0—2.7

1.75

120

70

mycket strängt

2.1—3.0

2.0

140

70

Oxens foder kan sålunda i förhållande till djurens egen vikt hava större volym än hästens, beroende på den förras rymligare matsmältningskanal, men hästen kräver något mer i fodervärde och av smältbar äggvita, vilket troligen beror av hans större livlighet. Dragoxars utfodring kan sålunda till större del, än för hästen är lämpligt, bestå av stråfoder och annat skrymmande foder. För alla dragare och särdeles för hästen bör mycket saftigt foder undvikas, särskilt vid tyngre arbete eller rörelse i hastig takt, emedan den större vattenmängden gör djuret tyngre och föranleder svettning, varmed följer ökad värmeförlust och näringsförbrukning.(N. H.) H. J. Dft.

Dragkraft. Se Arbete, Dragare.

Dragjord. Se Frysjord.

Draglina. Se Sele.

Dragon. Se Artemisia.

fodrets smältning, är hälsosamt och ej vållar större förlust i mjölk, än att den i värde uppväges av den ökning i mjölkens fetthalt, som plägar följa med en måttlig rörelse. Däremot räcker kons dragkraft svårligen till för en grundlig bearbetning åtminstone av något hårdare jord och är därför att betrakta blott som en nödfallshjälp.H. J. Dft.

På dragdjurens arbetsförmåga och lämplighet för strängt jordbruksarbete har deras kroppsbyggnad stort inflytande. Dragare- eller arbetstypen kännetecknas hos hästen av stor, djup, bred, väl sluten bål med kort, bred rygg, långt, brett, vanligen något stupande och kluvet kors med fyllig muskulatur, avrundad manke och bred muskulös hals, låga och grova lemmar och stora hovar. Av i Sverige använda hästraser hava den belgiska (ardenner) och Clydesdale den mest utpräglade dragaretypen. (Se fig. vid dessa artiklar). Bland nötkreaturen kännetecknas dragaretypen av grov benbyggnad, stort klumpigt huvud med grova horn, kort kraftig hals, kort rygg, brett kors och tämligen höga men grova lemmar, tjock hud och grov hårrem, tydande på härdighet och förnöjsamhet. Denna typ finnes mest utpräglad hos södra Europas alpraser och den ungersk-ryska stepprasen, men ej hos någon i Sverige använd nötboskapsras.E. N—m.

Med beaktande av dessa önskemål i avseende på djurens kroppsbyggnad bör vid valet av dragare även hänsyn tagas till det fordrade arbetets art, särdeles dess tyngd och arbetstakten, samt till övriga förhållanden.

Dragares storlek. Smärre d. kräva mindre underhållsfoder än större, men arbetet kräver lika mycket kraft och näring för dennas alstring, vare sig det utföres av större eller smärre djur. Tyngre d. kunna utföra arbetet till större del än den lättare genom att lägga sin tyngd i selen och med mindre muskelarbete. Därför böra dragarna vid ett jordbruk hava sådan storlek, att de utan överansträngning räcka till för jordens bearbetning till fullt djup och övriga arbetens utförande på lämpligaste sätt, men ej större än behövligt. Små d., vilkas användning har till följd grund eller ofullständig bearbetning av jorden, små lass m. m., äro därför oekonomiska; onödigt stora, »tungfödda» dragare likaså, vilket dock mindre gäller oxar, som behållas blott över arbetssäsongen och sedan säljas. Då stora hästar även äro tunga, passa de ej, där mycken landsvägs- och skogskörning förekommer. På mossjord äro små d.,

särskilt lätta oxar, att föredraga framför tyngre, emedan de förra mindre nedsjunka i den lösa jorden.

Dragares arbetsförmåga beror ej blott av deras tyngd och muskelstyrka utan även på de förhållanden, under vilka arbetet utföres, ss. anspänningen, arbetstakten och arbetstidens längd m. m. Se Arbete.H. J. Dft.

Dragares utfodring. Under det att man tidigare antog, att kraftutveckling skedde huvudsakligen genom användning av äggviteämnen, har genom försök ådagalagts, att kraftalstringen åstadkommes genom förbränning av alla slag av näringsämnen, varvid energi frigöres i form av kraft. Arbetet medför ej heller någon ökad sönderdelning av äggvita, om djurens näringsbehov tillgodoses genom en tillräcklig mängd av kvävefria näringsämnen (se Näring). Dragdjurens utfodring kan sålunda utgöras huvudsakligen av dylika ämnen och behöver innehålla blott så mycket smältbar äggvita (och amider), som fordras i underhållsfodret och för produktionsfodrets smältning. Då äggviterika fodermedel äro dyrare än de kolhydratrika, bör en ekonomisk fodring icke innehålla synnerligen mycket mer av de förra än strängt nödigt. Mängden av smältbar näring måste stegras i samma mån som kraftansträngningen (arbetsmängden). Enligt dessa grunder har prof. Nils Hansson uppställt följande fodernormer per 100 kg. l. v.

Arbete	Torrämne kg.	F.enh.	Smb. äggv. gr.	Äggv. gr. pr. f.enh.
a. för oxe				
intet	1.6—2	0.67	50	75
lindrigt	1.8—2.5	1.20	95	75
medelmåttigt	2.0—2.8	1.40	110	70
strängt	2.2—3.0	1.60	125	70
mycket strängt	2.4—3.2	1.80	140	67
b. för häst				
intet	1.5—2.0	0.90	65—70	75

lindrigt

1.5—2.4

1.25

90

72

medelmåttigt

1.8—2.5

1.50

105

70

strängt

2.0—2.7

1.75

120

70

mycket strängt

2.1—3.0

2.0

140

70

Oxens foder kan sålunda i förhållande till djurens egen vikt hava större volym än hästens, beroende på den förras rymligare matsmältningskanal, men hästen kräver något mer i fodervärde och av smältbar äggvita, vilket troligen beror av hans större livlighet. Dragoxars utfodring kan sålunda till större del, än för hästen är lämpligt, bestå av stråfoder och annat skrymmande foder. För alla dragare och särdeles för hästen bör mycket saftigt foder undvikas, särskilt vid tyngre arbete eller rörelse i hastig takt, emedan den större vattenmängden gör djuret tyngre och föranleder svettning, varmed följer ökad värmeförlust och näringsförbrukning.(N. H.) H. J. Dft.

Dragkraft. Se Arbete, Dragare.

Dragjord. Se Frysjord.

Draglina. Se Sele.

Dragon. Se Artemisia.

fodrets smältning, är hälsosamt och ej vållar större förlust i mjölk, än att den i värde uppväges av den ökning i mjölkens fetthalt, som plägar följa med en måttlig rörelse. Däremot räcker kons dragkraft svårligen till för en grundlig bearbetning åtminstone av något hårdare jord och är därför att betrakta blott som en nödfallshjälp.H. J. Dft.

På dragdjurens arbetsförmåga och lämplighet för strängt jordbruksarbete har deras kroppsbyggnad stort inflytande. Dragare- eller arbetstypen kännetecknas hos hästen av stor, djup, bred, väl sluten bål med kort, bred rygg, långt, brett, vanligen något stupande och kluvet kors med fyllig muskulatur, avrundad manke och bred muskulös hals, låga och grova lemmar och stora hovar. Av i Sverige använda hästraser hava den belgiska (ardenner) och Clydesdale den mest utpräglade dragaretypen. (Se fig. vid dessa artiklar). Bland nötkreaturen kännetecknas dragaretypen av grov benbyggnad, stort klumpigt huvud med grova horn, kort kraftig hals, kort rygg, brett kors och tämligen höga men grova lemmar, tjock hud och grov hårrem, tydande på härdighet och förnöjsamhet. Denna typ finnes mest utpräglad hos södra Europas alpraser och den ungersk-ryska stepprasen, men ej hos någon i Sverige använd nötboskapsras.E. N—m.

Med beaktande av dessa önskemål i avseende på djurens kroppsbyggnad bör vid valet av dragare även hänsyn tagas till det fordrade arbetets art, särdeles dess tyngd och arbetstakten, samt till övriga förhållanden.

Dragares storlek. Smärre d. kräva mindre underhållsfoder än större, men arbetet kräver lika mycket kraft och näring för dennas alstring, vare sig det utföres av större eller smärre djur. Tyngre d. kunna utföra arbetet till större del än den lättare genom att lägga sin tyngd i selen och med mindre muskelarbete. Därför böra dragarna vid ett jordbruk hava sådan storlek, att de utan överansträngning räcka till för jordens bearbetning till fullt djup och övriga arbetens utförande på lämpligaste sätt, men ej större än behövligt. Små d., vilkas användning har till följd grund eller ofullständig bearbetning av jorden, små lass m. m., äro därför oekonomiska; onödigt stora, »tungfödda» dragare likaså, vilket dock mindre gäller oxar, som behållas blott över arbetssäsongen och sedan säljas. Då stora hästar även äro tunga, passa de ej, där mycken landsvägs- och skogskörning förekommer. På mossjord äro små d., särskilt lätta oxar, att föredraga framför tyngre, emedan de förra mindre nedsjunka i den lösa jorden.

Dragares arbetsförmåga beror ej blott av deras tyngd och muskelstyrka utan även på de förhållanden, under vilka arbetet utföres, ss. anspänningen, arbetstakten och arbetstidens längd m. m. Se Arbete.H. J. Dft.

Dragares utfodring. Under det att man tidigare antog, att kraftutveckling skedde huvudsakligen genom användning av äggviteämnen, har genom försök ådagalagts, att kraftalstringen åstadkommes genom förbränning av alla slag av näringsämnen, varvid energi frigöres i form av kraft. Arbetet medför ej heller någon ökad sönderdelning av äggvita, om djurens näringsbehov tillgodoses genom en tillräcklig mängd av kvävefria näringsämnen (se Näring). Dragdjurens utfodring kan sålunda utgöras huvudsakligen av dylika ämnen och behöver innehålla blott så mycket smältbar äggvita (och amider), som fordras i underhållsfodret och för produktionsfodrets smältning. Då äggviterika fodermedel äro dyrare än de kolhydratrika, bör en ekonomisk fodring icke innehålla synnerligen mycket mer av de förra än strängt nödigt. Mängden av smältbar näring måste stegras i samma mån som kraftansträngningen (arbetsmängden). Enligt dessa grunder har prof. Nils Hansson uppställt följande fodernormer per 100 kg. l. v.

Arbete

Torrämne
kg.

F.enh.

Smb.
äggv.
gr.

Äggv.
gr. pr.
f.enh.

a. för oxe

intet

1.6—2

0.67

50

75

lindrigt

1.8—2.5

1.20

95

75

medelmåttigt

2.0—2.8

1.40

110

70

strängt

2.2—3.0

1.60

125

70

mycket strängt

2.4—3.2

1.80

140

67

b. för häst

intet

1.5—2.0

0.90

65—70

75

lindrigt

1.5—2.4

1.25

90

72

medelmåttigt

1.8—2.5

1.50

105

70

strängt	2.0—2.7	1.75	120	70
mycket strängt	2.1—3.0	2.0	140	70

Oxens foder kan sålunda i förhållande till djurens egen vikt hava större volym än hästens, beroende på den förras rymligare matsmältningskanal, men hästen kräver något mer i fodervärde och av smältbar äggvita, vilket troligen beror av hans större livlighet. Dragoxars utfodring kan sålunda till större del, än för hästen är lämpligt, bestå av stråfoder och annat skrymmande foder. För alla dragare och särdeles för hästen bör mycket saftigt foder undvikas, särskilt vid tyngre arbete eller rörelse i hastig takt, emedan den större vattenmängden gör djuret tyngre och föranleder svettning, varmed följer ökad värmeförlust och näringsförbrukning.(N. H.) H. J. Dft.

Dragkraft. Se Arbete, Dragare.

Dragjord. Se Frysjord.

Draglina. Se Sele.

Dragon. Se Artemisia.

fodrets smältning, är hälsosamt och ej vållar större förlust i mjölk, än att den i värde uppväges av den ökning i mjölkens fetthalt, som plägar följa med en måttlig rörelse. Däremot räcker kons dragkraft svårligen till för en grundlig bearbetning åtminstone av något hårdare jord och är därför att betrakta blott som en nödfallshjälp.H. J. Dft.

På dragdjurens arbetsförmåga och lämplighet för strängt jordbruksarbete har deras kroppsbyggnad stort inflytande. Dragare- eller arbetstypen kännetecknas hos hästen av stor, djup, bred, väl sluten bål med kort, bred rygg, långt, brett, vanligen något stupande och kluvet kors med fyllig muskulatur, avrundad manke och bred muskulös hals, låga och grova lemmar och stora hovar. Av i Sverige använda hästraser hava den belgiska (ardenner) och Clydesdale den mest utpräglade dragaretypen. (Se fig. vid dessa artiklar). Bland nötkreaturen kännetecknas dragaretypen av grov benbyggnad, stort klumpigt huvud med grova horn, kort kraftig hals, kort rygg, brett kors och tämligen höga men grova lemmar, tjock hud och grov hårrem, tydande på härdighet och förnöjsamhet. Denna typ finnes mest utpräglad hos södra Europas alpraser och den ungersk-ryska stepprasen, men ej hos någon i Sverige använd nötboskapsras.E. N—m.

Med beaktande av dessa önskemål i avseende på djurens kroppsbyggnad bör vid valet av dragare även hänsyn tagas till det fordrade arbetets art, särdeles dess tyngd och arbetstakten, samt till övriga förhållanden.

Dragares storlek. Smärre d. kräva mindre underhållsfoder än större, men arbetet kräver lika mycket kraft och näring för dennas alstring, vare sig det utföres av större eller smärre djur. Tyngre d. kunna utföra arbetet till större del än den lättare genom att lägga sin tyngd i selen och med mindre muskelarbete. Därför böra dragarna vid ett jordbruk hava sådan storlek, att de utan överansträngning räcka till för jordens bearbetning till fullt djup och övriga arbetens utförande på lämpligaste sätt, men ej större än behövligt. Små d., vilkas användning har till följd grund eller ofullständig bearbetning av jorden, små lass m. m., äro därför oekonomiska; onödigt stora, »tungfödda» dragare likaså, vilket dock mindre gäller oxar, som behållas blott över arbetssäsongen och sedan säljas. Då stora hästar även äro tunga, passa de ej, där mycken landsvägs- och skogskörning förekommer. På mossjord äro små d., särskilt lätta oxar, att föredraga framför tyngre, emedan de förra mindre nedsjunka i den lösa jorden.

Dragares arbetsförmåga beror ej blott av deras tyngd och muskelstyrka utan även på de förhållanden, under vilka arbetet utföres, ss. anspänningen, arbetstakten och arbetstidens längd m. m. Se Arbete.H. J. Dft.

Dragares utfodring. Under det att man tidigare antog, att kraftutveckling skedde huvudsakligen genom användning av äggviteämnen, har genom försök ådagalagts, att kraftalstringen åstadkommes genom förbränning av alla slag av näringsämnen, varvid energi frigöres i form av kraft. Arbetet medför ej heller någon ökad sönderdelning av äggvita, om djurens näringsbehov tillgodoses genom en tillräcklig mängd av kvävefria näringsämnen (se Näring). Dragdjurens utfodring kan sålunda utgöras huvudsakligen av dylika ämnen och behöver innehålla blott så mycket smältbar äggvita (och amider), som fordras i underhållsfodret och för produktionsfodrets smältning. Då äggviterika fodermedel äro dyrare än de kolhydratrika, bör en ekonomisk fodring icke innehålla synnerligen mycket mer av de förra än strängt nödigt. Mängden av smältbar näring måste stegras i samma mån som kraftansträngningen (arbetsmängden). Enligt dessa grunder har prof. Nils Hansson uppställt följande fodernormer per 100 kg. l. v.

Arbete	Torrämne kg.	F.enh.	Smb. äggv. gr.	Äggv. gr. pr. f.enh.
a. för oxe				
intet	1.6—2	0.67	50	75

lindrigt

1.8—2.5

1.20

95

75

medelmåttigt

2.0—2.8

1.40

110

70

strängt

2.2—3.0

1.60

125

70

mycket strängt

2.4—3.2

1.80

140

67

b. för häst

intet

1.5—2.0

0.90

65—70

75

lindrigt

1.5—2.4

1.25

90

72

medelmåttigt

1.8—2.5

1.50

105

70

strängt

2.0—2.7

1.75

120

70

mycket strängt

2.1—3.0

2.0

140

70

Oxens foder kan sålunda i förhållande till djurens egen vikt hava större volym än hästens, beroende på den förras rymligare matsmältningskanal, men hästen kräver något mer i fodervärde och av smältbar äggvita, vilket troligen beror av hans större livlighet. Dragoxars utfodring kan sålunda till större del, än för hästen är lämpligt, bestå av stråfoder och annat skrymmande foder. För alla dragare och särdeles för hästen bör mycket saftigt foder undvikas, särskilt vid tyngre arbete eller rörelse i hastig takt, emedan den större vattenmängden gör djuret tyngre och föranleder svettning, varmed följer ökad värmeförlust och näringsförbrukning.(N. H.) H. J. Dft.

Dragkraft. Se Arbete, Dragare.

Dragjord. Se Frysjord.

Draglina. Se Sele.

Dragon. Se Artemisia.

Drank, den flytande återstoden vid sprittillverkning efter alkoholens avdestillering från mäsken. Vid alkohol jäsningen förvandlas det stärkelserika råmaterialets (säd, potatis) stärkelse i maltsocker, som vid jäsningen spaltas till alkohol och kolsyra, och den efter alkoholens avdestillation återstående dranken innehåller sålunda sädens eller potatisens samtliga beståndsdelar utom stärkelsen (jfr Alkoholjäsning, Brännvinsbränning). Dränks sammansättning beror därför på den använda råvaran, men även på utspädningsgraden och friskheten. Potatis-d. har lägre äggvitehalt och oftast högre vattenhalt än sädes-d. Den höga vattenhalten, över 90 %, gör, att d. icke lönar längre transport, och då den är föga hållbar, bör den med det första användas. Sur d., i vilken kolhydraten hava förvandlats till syror av ringa fodervärde, har mindre fodervärde och kan vara ohälsosam. Syrehalten bör ej avsevärt överstiga 1 % och syran helst vara mjölksyra, ej smör- eller ättiksyra. D., som erhålles efter mäskning med tillsats av syra, ss. vid bet- och melassbränning (se Brännvinsbränning), är ej användbar till foder. Ibland torkas d. (vilket dock på grund av den höga vattenhalten blir dyrbart) och går i handeln under namn av torkad d. Fodervärdet står i förhållande till torrämnehalten, som växlar mellan 4 och 10 %. Sammansättningen i proc. är i medeltal:

Drank av

torkad
sädesd.

råg

majs

potatis

Råprotein

1.7

2.0

1.2

22.7

Råfett

0.5

0.9

0.1

5.4

Kvävefria extr. ämn.

4.5

4.5

3.1

47.1

Växttråd

0.6

0.8

0.6

8.9

Aska

0.4

0.5

0.7

5.9

Vatten

92.3

91.3

94.3

10.0

Smb. äggv.

0.9

1.1

0.5

11.9

Amider

0.2

0.2

0.1

3.0

G. smb. äggv. pr f.enh

110.0

120.0

100.0

152.0

F.enh. pr 100 kg.

8.0

9.0

4.7

78.0

M. W.

Frisk d. från nutida brännerier är ett gott och lättsmält foder, som, givet i måttliga mängder, tillgodogöres väl av djuren, under det att den i för stora mängder vållar utsot, varvid en stor del av dess näringsinnehåll går förlorad med träcken, som därav får en rutten lukt. D. användes företrädesvis till göddjur, till vilka den förr ofta gavs i så stora mängder, att den utgjorde fodrets huvudmassa med tillskott blott av halm. Med dess tillhjälp kunna även utpinade mj ölkkor och andra dåliga göddjur bringas i hjälpligt hull, men utan tillskott av kraftfoder kan svårligen en verklig fullgödning åstadkommas. Utan olägenhet kan ett fullvuxet nötkreatur tillgodogöra sig 60 kg. d. om dagen. D.-fodring har haft anseende för att göra mjölken vattnig och mindre välsmakande, men detta har berott på att för stora mängder, särdeles av starkt sur d., givits djuren. Given i mängder ej överstigande 40 kg. per ko och helst färsk, är den tack vare sin höga äggvitehalt ett gott mjölkfoder. Åt svin och gödfår kan d. med fördel givas i dagsgivor av 2—5 kg. Åt hästar passar den sämre och bör ej givas dem över 10—15 kg. per dag. D. bör ej utfodras åt ungdjur eller dräktiga djur. Liksom alla vattenrika fodermedel verkar d. slappande på matsmältningen och lösa avföringar, varför den bör givas tillsammans med större mängd halm, särdeles av korn. Sur d. förorsakar, given i större mängd, lätt drankmugg (se Mugg), omlöpning och kastning. Dess dåliga verkningar mildras genom att med fodret giva slammad krita, 30—50 gr. per dag och stort djur. Krubbor och behållare böra ofta och noga rentvättas från d. och strykas med kalkmjölk.H. J. Dft.

Drav l. mäsk, avfall från ölbrygd. Sedan maltet befriats från groddarna, behandlas det med varmt vatten, och vörten avtappas, vilken innehåller de lösliga ämnena samt genom alkoholjäsning och tillsats av bitterämne bildar ölet eller drickat. Efter vörtens avskiljande återstår d., i vilken finnes största delen av maltkornets protein, fett och växttråd och en del av de kvävefria extraktämnena (pentosaner m. m.). I friskt tillstånd är den en ljus, grötartad massa med omkring 75 % vatten, av brödliknande lukt, men den undergår lätt jäsning med åtföljande syre- och mögelbildning, varför den bör användas färsk. Den tål således ej förvaring och till följd av sin höga vattenhalt ej heller längre transport. Genom torkning till omkring 10 % vattenhalt kan den förvandlas till en fullt hållbar vara. I handeln förekommande torkad mäsk är ibland till följd av för stark upphettning brun och har då lägre fodervärde. D. växlar mycket i värde efter sin vattenhalt och friskhet. Vattenhalten är 75—85° och i torr mäsk omkr. 10 %. Medelsammansättningen är i proc:

Drav

våt

torr

Råprotein

5.0

21.0

Råfett

1.5

6.0

Kvävefria extr. ämnen

6.6

25.0

Växttråd

2.0

7.7

Aska

1.0

5.0

Vatten

76.0

9.0

Smb. äggvita

3.5

14.0

G. smb. äggvita pr f.enh.

175.0

180.0

F.enh. pr 100 kg

19.0

75.0

M. W. **Drank,** den flytande återstoden vid sprittillverkning efter alkoholens avdestillering från mäsken. Vid alkohol jäsningen förvandlas det stärkelserika råmaterialets (säd, potatis) stärkelse i maltsocker, som vid jäsningen spaltas till alkohol och kolsyra, och den efter alkoholens avdestillation återstående dranken innehåller sålunda sädens eller potatisens samtliga beståndsdelar utom stärkelsen (jfr Alkoholjäsning, Brännvinsbränning). Dränks sammansättning beror därför på den använda råvaran, men även på utspädningsgraden och friskheten. Potatis-d. har lägre äggvitehalt och oftast högre vattenhalt än sädes-d. Den höga vattenhalten, över 90 %, gör, att d. icke lönar längre transport, och då den är föga hållbar, bör den med det första användas. Sur d., i vilken kolhydraten hava förvandlats till syror av ringa fodervärde, har mindre fodervärde och kan vara ohälsosam. Syrehalten bör ej avsevärt överstiga 1 % och syran helst vara mjölksyra, ej smör- eller ättiksyra. D., som erhålles efter mäskning med tillsats av syra, ss. vid bet- och melassbränning (se Brännvinsbränning), är ej användbar till foder. Ibland torkas d. (vilket dock på grund av den höga vattenhalten blir dyrbart) och går i handeln under namn av torkad d. Fodervärdet står i förhållande till torrämnehalten, som växlar mellan 4 och 10 %. Sammansättningen i proc. är i medeltal:

Drank av

torkad
sädesd.

råg

majs

potatis

Råprotein

1.7

2.0

1.2

22.7

Råfett

0.5

0.9

0.1

5.4

Kvävefria extr. ämn.

4.5

4.5

3.1

47.1

Växttråd

0.6

0.8

0.6

8.9

Aska

0.4

0.5

0.7

5.9

Vatten

92.3

91.3

94.3

10.0

Smb. äggv.

0.9

1.1

0.5

11.9

Amider

0.2

0.2

0.1

3.0

G. smb. äggv. pr f.enh

110.0

120.0

100.0

152.0

F.enh. pr 100 kg.

8.0

9.0

4.7

78.0

M. W.

Frisk d. från nutida brännerier är ett gott och lättsmält foder, som, givet i måttliga mängder, tillgodogöres väl av djuren, under det att den i för stora mängder vållar utsot, varvid en stor del av dess näringsinnehåll går förlorad med träcken, som därav får en rutten lukt. D. användes företrädesvis till göddjur, till vilka den förr ofta gavs i så stora mängder, att den utgjorde fodrets huvudmassa med tillskott blott av halm. Med dess tillhjälp kunna även utpinade mj ölkkor och andra dåliga göddjur bringas i hjälpligt hull, men utan tillskott av kraftfoder kan svårligen en verklig fullgödning åstadkommas. Utan olägenhet kan ett fullvuxet nötkreatur tillgodogöra sig 60 kg. d. om dagen. D.-fodring har haft anseende för att göra mjölken vattnig och mindre välsmakande, men detta har berott på att för stora mängder, särdeles av starkt sur d., givits djuren. Given i mängder ej överstigande 40 kg. per ko och helst färsk, är den tack vare sin höga äggvitehalt ett gott mjölkfoder. Åt svin och gödfår kan d. med fördel givas i dagsgivor av 2—5 kg. Åt hästar passar den sämre och bör ej givas dem över 10—15 kg. per dag. D. bör ej utfodras åt ungdjur eller dräktiga djur. Liksom alla vattenrika fodermedel verkar d. slappande på matsmältningen och lösa avföringar, varför den bör givas tillsammans med större mängd halm, särdeles av korn. Sur d. förorsakar, given i större mängd, lätt drankmugg (se Mugg), omlöpning och kastning. Dess dåliga verkningar mildras genom att med fodret giva slammad krita, 30—50 gr. per dag och stort djur. Krubbor och behållare böra ofta och noga rentvättas från d. och strykas med kalkmjölk.H. J. Dft.

Drav l. mäsk, avfall från ölbrygd. Sedan maltet befriats från groddarna, behandlas det med varmt vatten, och vörten avtappas, vilken innehåller de lösliga ämnena samt genom alkoholjäsning och tillsats av bitterämne bildar ölet eller drickat. Efter vörtens avskiljande återstår d., i vilken finnes största delen av maltkornets protein, fett och växttråd och en del av de kvävefria extraktämnena (pentosaner m. m.). I friskt tillstånd är den en ljus, grötartad massa med omkring 75 % vatten, av brödliknande lukt, men den undergår lätt jäsning med åtföljande syre- och mögelbildning, varför den bör användas färsk. Den tål således ej förvaring och till följd av sin höga vattenhalt ej heller längre transport. Genom torkning till omkring 10 % vattenhalt kan den förvandlas till en fullt hållbar vara. I handeln förekommande torkad mäsk är ibland till följd av för stark upphettning brun och har då lägre fodervärde. D. växlar mycket i värde efter sin vattenhalt och friskhet. Vattenhalten är 75—85° och i torr mäsk omkr. 10 %. Medelsammansättningen är i proc:

Drav

våt

torr

Råprotein

5.0

21.0

Råfett

1.5

6.0

Kvävefria extr. ämnen

6.6

25.0

Växttråd

2.0

7.7

Aska

1.0

5.0

Vatten

76.0

9.0

Smb. äggvita

3.5

14.0

G. smb. äggvita pr f.enh.

175.0

180.0

F.enh. pr 100 kg

19.0

75.0

M. W.D. är ett värdefullt foder, som kan ersätta kraftfoder och som i närheten av bryggerier ofta kan erhållas till jämförelsevis billigt pris. Den säljes per hektoliter, vars vikt i medeltal uppgår till 60 kg. Den användes företrädesvis till mjölkkor och gödkreatur; åt de förra gives lämpligen 15—20 kg. per dag, för de senare något mer; användes även åt hästar (8—10 kg.) svin och får (2—3 kg. per dag). Nedlagd i jordgravar kan d. rätt bra bibehållas i ett par månader, men jäser och bör sedan utfodras blott i mindre mängder, än ovan angivits.H. J. Dft.

Drev. 1. Drivhjul kallas det mindre av två på varandra verkande kugghjul eller ett kugghjul, som ingriper i en kuggstång.

2. Ämne, som drives in i fogar mellan virkesdelar för att täta dem. Se Timring.

Drickesho. Då det är önskvärt, att djuren få dricka, när de så vilja, bör vatten helst alltid finnas tillgängligt i kreatursstallarna. I öppna hoar blir vattnet förorenat, och fara finnes, att tuberkulossmitta därmed sprides från djur till djur. För att undvika denna olägenhet brukas att för 2 och 2 bredvid varandra stående djur hava särskild d., försedd med automatisk reglering av tilloppet från vattenledning. Regleringsanordningen kan vara konstruerad efter olika grunder men bör vara sådan, att dels vatten ur en ho ej kan strömma tillbaka in i ledningen och sålunda sprida smitta in i denna, dels regleringsanordningarna äro väl skyddade mot föroreningar.

En vanlig regleringsanordning utgöres av en på tilloppsröret i vattenbehållaren, som är gemensam för alla hoarna, eller i varje sådan anbragt flottörventil, så anordnad, att flottören, då vattenytan nått en viss höjd, sluter ventilen, som åter öppnas, när vattenytan och flottören sänkes. I en av ingenjör Samuel Pettersson konstruerad d., Triumf, vilken fått stor spridning, regleras vattentilloppet genom att luften i den i ett stycke gjutna hon sammantryckes av vattnets tillströmning, tills lufttrycket motsvarar vattentrycket, varigenom ytterligare tillopp av vattnet hindras. Då denna ho saknar alla ventiler, kan han ej komma i olag genom föroreningar.

Driftsstatistik, sammanställning av viktigare räkenskapsresultat antingen för en och samma egendom under en följd av år eller ock för ett större antal egendomar. D. för en viss egendom bör helst föras i en särskild bok (kortsystem för d. är ännu bättre), som är uppställd så, att den för en längre följd av år rymmer icke blott de viktigaste räkenskapsresultaten utan även uppgifter över de faktorer, som anses ha medverkat till de uppnådda resultaten. Såsom exempel på uppställning av dylik d. kan tjäna nedanstående utdrag ur d. (kontanta inkomster) för en mindre skånsk egendom. Dess omfattning får avpassas efter bokföringens fullständighet och behovet att i detalj följa de olika grenarna av hushållningen. D. bör emellertid alltid upptaga summa inkomster och utgifter för lantbruket samt inkomst- och utgiftsbeloppen för de viktigaste driftsgrenarna i total och per hektar, skörderesultaten i total och per ha., mjölkavkastningen per ko och år, medelfetthalt, antalet använda dagsverken i total och för de olika drifts grenarna, nettoavkastning och förräntningsprocent. Genom att i driftsstatistiken på detta sätt år från år insamla de viktigaste driftsresultaten underlättas i hög grad bokföringens utnyttjande till fördel för en rationell ekonomisk planläggning av driften.

1914

1915

1916

1917

Spannmål

5,081

8,400

5,941

10,961

Sockerbetor

2,264

2,102

2,346

2,609

Växtprod. s:ma

7,396

11,600

8,904

14,010

Nötkreatur

1,908

1,246

3,604

4,311

Mjölk

1.911

2,409

2,902

3,150

Svin

2,095

5,903

11,604

2,084

Djurprod. s:ma

6,394

9,541

17,943

9,946

Lanthush. s:ma

13,998

22,063

27,043

24,661

Förräntnings %

7.8

9.3

12.8

8.4

D. för ett större antal egendomar offentliggöres årligen i den av Lantbruksstyrelsen utgivna serien: Räkenskapsresultat från svenska jordbruk, vilken är byggd på vid landets bokföringsföreningar insamlat räkenskapsmaterial.L. N.

Drill, egentligen ett engelskt ord betydande såningsrad, men används i svenskan för att beteckna i rygg upplagd jord. Odling å d. har till ändamål att giva växterna en djupare, väl

torrlagd och genomluftad matjord och att underlätta ogräsrensningen. Den drillagda jorden är dock utsatt för att starkt uttorka, och då drilläggningen är ett ökat arbete, samt sådd och häckning ej kan ske med de vanliga maskinerna, brukas odling på d., »drillku1tur», föga och bör icke ifrågakomma annat än på kall och våt jord och för växter, som böra hava varm, djup matjord och tåla torka.

Drillar uppläggas vanligen med drillplogar, som hava 2 vändskivor och således lägga jorden åt båda sidor. För att ytterligare luckra jorden och gödsla under drillarna pläga dessa, sedan gödsel spritts i drillfårorna, klyvas med en drillplog, som ansattes mitt i drillen, så att av hälfterna av två intill varandra liggande drillar bildas en ny sådan.

Drillharv, harv formad så att den ansluter sig efter en drill. Begagnas numera föga.

Drillkultur. Se Drill.

Drillplog. Se Drill.

Drillsådd. Se Drill.

Drillvält. Vält för sammanpackning avKorrekturläsaren: Komplettering av försvunnen bostav till mest troliga ordet 'av'. drillar lagd jord; är vanligen en med drillsåningsmaskinen förenad, efter drillen formad järnvält.

D. är ett värdefullt foder, som kan ersätta kraftfoder och som i närheten av bryggerier ofta kan erhållas till jämförelsevis billigt pris. Den säljes per hektoliter, vars vikt i medeltal uppgår till 60 kg. Den användes företrädesvis till mjölkkor och gödkreatur; åt de förra gives lämpligen 15—20 kg. per dag, för de senare något mer; användes även åt hästar (8—10 kg.) svin och får (2—3 kg. per dag). Nedlagd i jordgravar kan d. rätt bra bibehållas i ett par månader, men jäser och bör sedan utfodras blott i mindre mängder, än ovan angivits.H. J. Dft.

Drev. 1. Drivhjul kallas det mindre av två på varandra verkande kugghjul eller ett kugghjul, som ingriper i en kuggstång.

2. Ämne, som drives in i fogar mellan virkesdelar för att täta dem. Se Timring.

Drickesho. Då det är önskvärt, att djuren få dricka, när de så vilja, bör vatten helst alltid finnas tillgängligt i kreatursstallarna. I öppna hoar blir vattnet förorenat, och fara finnes, att tuberkulossmitta därmed sprides från djur till djur. För att undvika denna olägenhet brukas att för 2 och 2 bredvid varandra stående djur hava särskild d., försedd med automatisk reglering av tilloppet från vattenledning. Regleringsanordningen kan vara konstruerad efter olika grunder men bör vara sådan, att dels vatten ur en ho ej kan strömma tillbaka in i ledningen och sålunda sprida smitta in i denna, dels regleringsanordningarna äro väl skyddade mot föroreningar.

En vanlig regleringsanordning utgöres av en på tilloppsröret i vattenbehållaren, som är gemensam för alla hoarna, eller i varje sådan anbragt flottörventil, så anordnad, att flottören, då vattenytan nått en viss höjd, sluter ventilen, som åter öppnas, när vattenytan och flottören sänkes. I en av ingenjör Samuel Pettersson konstruerad d., Triumf, vilken fått stor spridning, regleras vattentilloppet genom att luften i den i ett stycke gjutna hon sammantryckes av vattnets tillströmning, tills lufttrycket motsvarar vattentrycket, varigenom ytterligare tillopp av vattnet hindras. Då denna ho saknar alla ventiler, kan han ej komma i olag genom föroreningar.

Driftsstatistik, sammanställning av viktigare räkenskapsresultat antingen för en och samma egendom under en följd av år eller ock för ett större antal egendomar. D. för en viss egendom bör helst föras i en särskild bok (kortsystem för d. är ännu bättre), som är uppställd så, att den för en längre följd av år rymmer icke blott de viktigaste räkenskapsresultaten utan även uppgifter över de faktorer, som anses ha medverkat till de uppnådda resultaten. Såsom exempel på uppställning av dylik d. kan tjäna nedanstående utdrag ur d. (kontanta inkomster) för en mindre skånsk egendom. Dess omfattning får avpassas efter bokföringens fullständighet och behovet att i detalj följa de olika grenarna av hushållningen. D. bör emellertid alltid upptaga summa inkomster och utgifter för lantbruket samt inkomst- och utgiftsbeloppen för de viktigaste driftsgrenarna i total och per hektar, skörderesultaten i total och per ha., mjölkavkastningen per ko och år, medelfetthalt, antalet använda dagsverken i total och för de olika drifts grenarna, nettoavkastning och förräntningsprocent. Genom att i driftsstatistiken på detta sätt år från år insamla de viktigaste driftsresultaten underlättas i hög grad bokföringens utnyttjande till fördel för en rationell ekonomisk planläggning av driften.

1914

1915

1916

1917

Spannmål

5,081

8,400

5,941

10,961

Sockerbetor

2,264

2,102

2,346

2,609

Växtprod. s:ma

7,396

11,600

8,904

14,010

Nötkreatur

1,908

1,246

3,604

4,311

Mjölk

1.911

2,409

2,902

3,150

Svin

2,095

5,903

11,604

2,084

Djurprod. s:ma

6,394

9,541

17,943

9,946

Lanthush. s:ma

13,998

22,063

27,043

24,661

Förräntnings %

7.8

9.3

12.8

8.4

D. för ett större antal egendomar offentliggöres årligen i den av Lantbruksstyrelsen utgivna serien: Räkenskapsresultat från svenska jordbruk, vilken är byggd på vid landets bokföringsföreningar insamlat räkenskapsmaterial.L. N.

Drill, egentligen ett engelskt ord betydande såningsrad, men används i svenskan för att beteckna i rygg upplagd jord. Odling å d. har till ändamål att giva växterna en djupare, väl torrlagd och genomluftad matjord och att underlätta ogräsrensningen. Den drillagda jorden är dock utsatt för att starkt uttorka, och då drilläggningen är ett ökat arbete, samt sådd och häckning ej kan ske med de vanliga maskinerna, brukas odling på d., »drillku1tur», föga och bör icke ifrågakomma annat än på kall och våt jord och för växter, som böra hava varm, djup matjord och tåla torka.

Drillar uppläggas vanligen med drillplogar, som hava 2 vändskivor och således lägga jorden åt båda sidor. För att ytterligare luckra jorden och gödsla under drillarna pläga dessa, sedan gödsel spritts i drillfårorna, klyvas med en drillplog, som ansattes mitt i drillen, så att av hälfterna av två intill varandra liggande drillar bildas en ny sådan.

Drillharv, harv formad så att den ansluter sig efter en drill. Begagnas numera föga.

Drillkultur. Se Drill.

Drillplog. Se Drill.

Drillsådd. Se Drill.

Drillvält. Vält för sammanpackning avKorrekturläsaren: Komplettering av försvunnen bostav till mest troliga ordet 'av'. drillar lagd jord; är vanligen en med drillsåningsmaskinen förenad, efter drillen formad järnvält.

D. är ett värdefullt foder, som kan ersätta kraftfoder och som i närheten av bryggerier ofta kan erhållas till jämförelsevis billigt pris. Den säljes per hektoliter, vars vikt i medeltal uppgår till 60 kg. Den användes företrädesvis till mjölkkor och gödkreatur; åt de förra gives lämpligen 15—20 kg. per dag, för de senare något mer; användes även åt hästar (8—10 kg.) svin och får (2—3 kg. per dag). Nedlagd i jordgravar kan d. rätt bra bibehållas i ett par månader, men jäser och bör sedan utfodras blott i mindre mängder, än ovan angivits.H. J. Dft.

Drev. 1. Drivhjul kallas det mindre av två på varandra verkande kugghjul eller ett kugghjul, som ingriper i en kuggstång.

2. Ämne, som drives in i fogar mellan virkesdelar för att täta dem. Se Timring.

Drickesho. Då det är önskvärt, att djuren få dricka, när de så vilja, bör vatten helst alltid finnas tillgängligt i kreatursstallarna. I öppna hoar blir vattnet förorenat, och fara finnes, att tuberkulossmitta därmed sprides från djur till djur. För att undvika denna olägenhet brukas att för 2 och 2 bredvid varandra stående djur hava särskild d., försedd med automatisk reglering av tilloppet från vattenledning. Regleringsanordningen kan vara konstruerad efter olika grunder men bör vara sådan, att dels vatten ur en ho ej kan strömma tillbaka in i ledningen och sålunda sprida smitta in i denna, dels regleringsanordningarna äro väl skyddade mot föroreningar.

En vanlig regleringsanordning utgöres av en på tilloppsröret i vattenbehållaren, som är gemensam för alla hoarna, eller i varje sådan anbragt flottörventil, så anordnad, att flottören, då vattenytan nått en viss höjd, sluter ventilen, som åter öppnas, när vattenytan och flottören sänkes. I en av ingenjör Samuel Pettersson konstruerad d., Triumf, vilken fått stor spridning, regleras vattentilloppet genom att luften i den i ett stycke gjutna hon sammantryckes av vattnets tillströmning, tills lufttrycket motsvarar vattentrycket, varigenom ytterligare tillopp av vattnet hindras. Då denna ho saknar alla ventiler, kan han ej komma i olag genom föroreningar.

Driftsstatistik, sammanställning av viktigare räkenskapsresultat antingen för en och samma egendom under en följd av år eller ock för ett större antal egendomar. D. för en viss egendom bör helst föras i en särskild bok (kortsystem för d. är ännu bättre), som är uppställd så, att den för en längre följd av år rymmer icke blott de viktigaste räkenskapsresultaten utan även uppgifter över de faktorer, som anses ha medverkat till de uppnådda resultaten. Såsom exempel på uppställning av dylik d. kan tjäna nedanstående utdrag ur d. (kontanta inkomster) för en mindre skånsk egendom. Dess omfattning får avpassas efter bokföringens fullständighet och behovet att i detalj följa de olika grenarna av hushållningen. D. bör emellertid alltid upptaga summa inkomster och utgifter för lantbruket samt inkomst- och utgiftsbeloppen för de viktigaste driftsgrenarna i total och per hektar, skörderesultaten i total och per ha., mjölkavkastningen per ko och år, medelfetthalt, antalet använda dagsverken i total och för de olika drifts grenarna, nettoavkastning och förräntningsprocent. Genom att i driftsstatistiken på detta sätt år från år insamla de viktigaste driftsresultaten underlättas i hög grad bokföringens utnyttjande till fördel för en rationell ekonomisk planläggning av driften.

1914

1915

1916

1917

Spannmål

5,081

8,400

5,941

10,961

Sockerbetor

2,264

2,102

2,346

2,609

Växtprod. s:ma

7,396

11,600

8,904

14,010

Nötkreatur

1,908

1,246

3,604

4,311

Mjölk

1.911

2,409

2,902

3,150

Svin

2,095

5,903

11,604

2,084

Djurprod. s:ma

6,394

9,541

17,943

9,946

Lanthush. s:ma

13,998

22,063

27,043

24,661

Förräntnings %

7.8

9.3

12.8

8.4

D. för ett större antal egendomar offentliggöres årligen i den av Lantbruksstyrelsen utgivna serien: Räkenskapsresultat från svenska jordbruk, vilken är byggd på vid landets bokföringsföreningar insamlat räkenskapsmaterial.L. N.

Drill, egentligen ett engelskt ord betydande såningsrad, men används i svenskan för att beteckna i rygg upplagd jord. Odling å d. har till ändamål att giva växterna en djupare, väl torrlagd och genomluftad matjord och att underlätta ogräsrensningen. Den drillagda jorden är dock utsatt för att starkt uttorka, och då drilläggningen är ett ökat arbete, samt sådd och häckning ej kan ske med de vanliga maskinerna, brukas odling på d., »drillku1tur», föga och bör icke ifrågakomma annat än på kall och våt jord och för växter, som böra hava varm, djup matjord och tåla torka.

Drillar uppläggas vanligen med drillplogar, som hava 2 vändskivor och således lägga jorden åt båda sidor. För att ytterligare luckra jorden och gödsla under drillarna pläga dessa, sedan gödsel spritts i drillfårorna, klyvas med en drillplog, som ansattes mitt i drillen, så att av hälfterna av två intill varandra liggande drillar bildas en ny sådan.

Drillharv, harv formad så att den ansluter sig efter en drill. Begagnas numera föga.

Drillkultur. Se Drill.

Drillplog. Se Drill.

Drillsådd. Se Drill.

Drillvält. Vält för sammanpackning avKorrekturläsaren: Komplettering av försvunnen bostav till mest troliga ordet 'av'. drillar lagd jord; är vanligen en med drillsåningsmaskinen förenad, efter drillen formad järnvält.

D. är ett värdefullt foder, som kan ersätta kraftfoder och som i närheten av bryggerier ofta kan erhållas till jämförelsevis billigt pris. Den säljes per hektoliter, vars vikt i medeltal uppgår till 60 kg. Den användes företrädesvis till mjölkkor och gödkreatur; åt de förra gives lämpligen 15—20 kg. per dag, för de senare något mer; användes även åt hästar (8—10 kg.) svin och får (2—3 kg. per dag). Nedlagd i jordgravar kan d. rätt bra bibehållas i ett par månader, men jäser och bör sedan utfodras blott i mindre mängder, än ovan angivits.H. J. Dft.

Drev. 1. Drivhjul kallas det mindre av två på varandra verkande kugghjul eller ett kugghjul, som ingriper i en kuggstång.

2. Ämne, som drives in i fogar mellan virkesdelar för att täta dem. Se Timring.

Drickesho. Då det är önskvärt, att djuren få dricka, när de så vilja, bör vatten helst alltid finnas tillgängligt i kreatursstallarna. I öppna hoar blir vattnet förorenat, och fara finnes, att tuberkulossmitta därmed sprides från djur till djur. För att undvika denna olägenhet brukas att för 2 och 2 bredvid varandra stående djur hava särskild d., försedd med automatisk reglering av tilloppet från vattenledning. Regleringsanordningen kan vara konstruerad efter olika grunder men bör vara sådan, att dels vatten ur en ho ej kan strömma tillbaka in i ledningen och sålunda sprida smitta in i denna, dels regleringsanordningarna äro väl skyddade mot föroreningar.

En vanlig regleringsanordning utgöres av en på tilloppsröret i vattenbehållaren, som är gemensam för alla hoarna, eller i varje sådan anbragt flottörventil, så anordnad, att flottören, då vattenytan nått en viss höjd, sluter ventilen, som åter öppnas, när vattenytan och flottören sänkes. I en av ingenjör Samuel Pettersson konstruerad d., Triumf, vilken fått stor spridning, regleras vattentilloppet genom att luften i den i ett stycke gjutna hon sammantryckes av vattnets tillströmning, tills lufttrycket motsvarar vattentrycket, varigenom ytterligare tillopp av vattnet hindras. Då denna ho saknar alla ventiler, kan han ej komma i olag genom föroreningar.

Driftsstatistik, sammanställning av viktigare räkenskapsresultat antingen för en och samma egendom under en följd av år eller ock för ett större antal egendomar. D. för en viss egendom bör helst föras i en särskild bok (kortsystem för d. är ännu bättre), som är uppställd så, att den för en längre följd av år rymmer icke blott de viktigaste räkenskapsresultaten utan även uppgifter över de faktorer, som anses ha medverkat till de uppnådda resultaten. Såsom exempel på uppställning av dylik d. kan tjäna nedanstående utdrag ur d. (kontanta inkomster) för en mindre skånsk egendom. Dess omfattning får avpassas efter bokföringens fullständighet och behovet att i detalj följa de olika grenarna av hushållningen. D. bör emellertid alltid upptaga summa inkomster och utgifter för lantbruket samt inkomst- och utgiftsbeloppen för de viktigaste driftsgrenarna i total och per hektar, skörderesultaten i total och per ha., mjölkavkastningen per ko och år, medelfetthalt, antalet använda dagsverken i total och för de olika drifts grenarna, nettoavkastning och förräntningsprocent. Genom att i driftsstatistiken på detta sätt år från år insamla de viktigaste driftsresultaten underlättas i hög grad bokföringens utnyttjande till fördel för en rationell ekonomisk planläggning av driften.

1914

1915

1916

1917

Spannmål

5,081

8,400

5,941

10,961

Sockerbetor

2,264

2,102

2,346

2,609

Växtprod. s:ma

7,396

11,600

8,904

14,010

Nötkreatur

1,908

1,246

3,604

4,311

Mjölk

1.911

2,409

2,902

3,150

Svin

2,095

5,903

11,604

2,084

Djurprod. s:ma

6,394

9,541

17,943

9,946

Lanthush. s:ma

13,998

22,063

27,043

24,661

Förräntnings %

7.8

9.3

12.8

8.4

D. för ett större antal egendomar offentliggöres årligen i den av Lantbruksstyrelsen utgivna serien: Räkenskapsresultat från svenska jordbruk, vilken är byggd på vid landets bokföringsföreningar insamlat räkenskapsmaterial.L. N.

Drill, egentligen ett engelskt ord betydande såningsrad, men används i svenskan för att beteckna i rygg upplagd jord. Odling å d. har till ändamål att giva växterna en djupare, väl torrlagd och genomluftad matjord och att underlätta ogräsrensningen. Den drillagda jorden är dock utsatt för att starkt uttorka, och då drilläggningen är ett ökat arbete, samt sådd och häckning ej kan ske med de vanliga maskinerna, brukas odling på d., »drillku1tur», föga och bör icke ifrågakomma annat än på kall och våt jord och för växter, som böra hava varm, djup matjord och tåla torka.

Drillar uppläggas vanligen med drillplogar, som hava 2 vändskivor och således lägga jorden åt båda sidor. För att ytterligare luckra jorden och gödsla under drillarna pläga dessa, sedan gödsel spritts i drillfårorna, klyvas med en drillplog, som ansattes mitt i drillen, så att av hälfterna av två intill varandra liggande drillar bildas en ny sådan.

Drillharv, harv formad så att den ansluter sig efter en drill. Begagnas numera föga.

Drillkultur. Se Drill.

Drillplog. Se Drill.

Drillsådd. Se Drill.

Drillvält. Vält för sammanpackning avKorrekturläsaren: Komplettering av försvunnen bostav till mest troliga ordet 'av'. drillar lagd jord; är vanligen en med drillsåningsmaskinen

förenad, efter drillen formad järnvält.

D. är ett värdefullt foder, som kan ersätta kraftfoder och som i närheten av bryggerier ofta kan erhållas till jämförelsevis billigt pris. Den säljes per hektoliter, vars vikt i medeltal uppgår till 60 kg. Den användes företrädesvis till mjölkkor och gödkreatur; åt de förra gives lämpligen 15—20 kg. per dag, för de senare något mer; användes även åt hästar (8—10 kg.) svin och får (2—3 kg. per dag). Nedlagd i jordgravar kan d. rätt bra bibehållas i ett par månader, men jäser och bör sedan utfodras blott i mindre mängder, än ovan angivits.H. J. Dft.

Drev. 1. Drivhjul kallas det mindre av två på varandra verkande kugghjul eller ett kugghjul, som ingriper i en kuggstång.

2. Ämne, som drives in i fogar mellan virkesdelar för att täta dem. Se Timring.

Drickesho. Då det är önskvärt, att djuren få dricka, när de så vilja, bör vatten helst alltid finnas tillgängligt i kreatursstallarna. I öppna hoar blir vattnet förorenat, och fara finnes, att tuberkulossmitta därmed sprides från djur till djur. För att undvika denna olägenhet brukas att för 2 och 2 bredvid varandra stående djur hava särskild d., försedd med automatisk reglering av tilloppet från vattenledning. Regleringsanordningen kan vara konstruerad efter olika grunder men bör vara sådan, att dels vatten ur en ho ej kan strömma tillbaka in i ledningen och sålunda sprida smitta in i denna, dels regleringsanordningarna äro väl skyddade mot föroreningar.

En vanlig regleringsanordning utgöres av en på tilloppsröret i vattenbehållaren, som är gemensam för alla hoarna, eller i varje sådan anbragt flottörventil, så anordnad, att flottören, då vattenytan nått en viss höjd, sluter ventilen, som åter öppnas, när vattenytan och flottören sänkes. I en av ingenjör Samuel Pettersson konstruerad d., Triumf, vilken fått stor spridning, regleras vattentilloppet genom att luften i den i ett stycke gjutna hon sammantryckes av vattnets tillströmning, tills lufttrycket motsvarar vattentrycket, varigenom ytterligare tillopp av vattnet hindras. Då denna ho saknar alla ventiler, kan han ej komma i olag genom föroreningar.

Driftsstatistik, sammanställning av viktigare räkenskapsresultat antingen för en och samma egendom under en följd av år eller ock för ett större antal egendomar. D. för en viss egendom bör helst föras i en särskild bok (kortsystem för d. är ännu bättre), som är uppställd så, att den för en längre följd av år rymmer icke blott de viktigaste räkenskapsresultaten utan även uppgifter över de faktorer, som anses ha medverkat till de uppnådda resultaten. Såsom exempel på uppställning av dylik d. kan tjäna nedanstående utdrag ur d. (kontanta inkomster) för en mindre skånsk egendom. Dess omfattning får avpassas efter bokföringens fullständighet och behovet att i detalj följa de olika grenarna av hushållningen. D. bör emellertid alltid upptaga summa inkomster och utgifter för lantbruket samt inkomst- och utgiftsbeloppen för de viktigaste driftsgrenarna i total och per hektar, skörderesultaten i total och per ha., mjölkavkastningen per ko och år, medelfetthalt, antalet använda dagsverken i total och för de olika drifts grenarna, nettoavkastning och förräntningsprocent. Genom att i driftsstatistiken på detta sätt år från år insamla de viktigaste driftsresultaten underlättas i hög grad bokföringens utnyttjande till fördel för en rationell ekonomisk planläggning av driften.

1914

1915

1916

1917

Spannmål

5,081

8,400

5,941

10,961

Sockerbetor

2,264

2,102

2,346

2,609

Växtprod. s:ma

7,396

11,600

8,904

14,010

Nötkreatur

1,908

1,246

3,604

4,311

Mjölk

1.911

2,409

2,902

3,150

Svin

2,095

5,903

11,604

2,084

Djurprod. s:ma

6,394

9,541

17,943

9,946

Lanthush. s:ma

13,998

22,063

27,043

24,661

Förräntnings %

7.8

9.3

12.8

8.4

D. för ett större antal egendomar offentliggöres årligen i den av Lantbruksstyrelsen utgivna serien: Räkenskapsresultat från svenska jordbruk, vilken är byggd på vid landets bokföringsföreningar insamlat räkenskapsmaterial.L. N.

Drill, egentligen ett engelskt ord betydande såningsrad, men används i svenskan för att beteckna i rygg upplagd jord. Odling å d. har till ändamål att giva växterna en djupare, väl torrlagd och genomluftad matjord och att underlätta ogräsrensningen. Den drillagda jorden är dock utsatt för att starkt uttorka, och då drilläggningen är ett ökat arbete, samt sådd och häckning ej kan ske med de vanliga maskinerna, brukas odling på d., »drillku1tur», föga och bör icke ifrågakomma annat än på kall och våt jord och för växter, som böra hava varm, djup matjord och tåla torka.

Drillar uppläggas vanligen med drillplogar, som hava 2 vändskivor och således lägga jorden åt båda sidor. För att ytterligare luckra jorden och gödsla under drillarna pläga dessa, sedan gödsel spritts i drillfårorna, klyvas med en drillplog, som ansattes mitt i drillen, så att av hälfterna av två intill varandra liggande drillar bildas en ny sådan.

Drillharv, harv formad så att den ansluter sig efter en drill. Begagnas numera föga.

Drillkultur. Se Drill.

Drillplog. Se Drill.

Drillsådd. Se Drill.

Drillvält. Vält för sammanpackning avKorrekturläsaren: Komplettering av försvunnen bostav till mest troliga ordet 'av'. drillar lagd jord; är vanligen en med drillsåningsmaskinen förenad, efter drillen formad järnvält.

D. är ett värdefullt foder, som kan ersätta kraftfoder och som i närheten av bryggerier ofta kan erhållas till jämförelsevis billigt pris. Den säljes per hektoliter, vars vikt i medeltal uppgår till 60 kg. Den användes företrädesvis till mjölkkor och gödkreatur; åt de förra gives lämpligen 15—20 kg. per dag, för de senare något mer; användes även åt hästar (8—10 kg.) svin och får (2—3 kg. per dag). Nedlagd i jordgravar kan d. rätt bra bibehållas i ett par månader, men jäser och bör sedan utfodras blott i mindre mängder, än ovan angivits.H. J. Dft.

Drev. 1. Drivhjul kallas det mindre av två på varandra verkande kugghjul eller ett kugghjul, som ingriper i en kuggstång.

2. Ämne, som drives in i fogar mellan virkesdelar för att täta dem. Se Timring.

Drickesho. Då det är önskvärt, att djuren få dricka, när de så vilja, bör vatten helst alltid finnas tillgängligt i kreatursstallarna. I öppna hoar blir vattnet förorenat, och fara finnes, att tuberkulossmitta därmed sprides från djur till djur. För att undvika denna olägenhet brukas att för 2 och 2 bredvid varandra stående djur hava särskild d., försedd med automatisk reglering av tilloppet från vattenledning. Regleringsanordningen kan vara konstruerad efter olika grunder men bör vara sådan, att dels vatten ur en ho ej kan strömma tillbaka in i ledningen och sålunda sprida smitta in i denna, dels regleringsanordningarna äro väl skyddade mot föroreningar.

En vanlig regleringsanordning utgöres av en på tilloppsröret i vattenbehållaren, som är gemensam för alla hoarna, eller i varje sådan anbragt flottörventil, så anordnad, att flottören, då vattenytan nått en viss höjd, sluter ventilen, som åter öppnas, när vattenytan och flottören sänkes. I en av ingenjör Samuel Pettersson konstruerad d., Triumf, vilken fått stor spridning, regleras vattentilloppet genom att luften i den i ett stycke gjutna hon sammantryckes av vattnets tillströmning, tills lufttrycket motsvarar vattentrycket, varigenom ytterligare tillopp av vattnet hindras. Då denna ho saknar alla ventiler, kan han ej komma i olag genom föroreningar.

Driftsstatistik, sammanställning av viktigare räkenskapsresultat antingen för en och samma egendom under en följd av år eller ock för ett större antal egendomar. D. för en viss egendom bör helst föras i en särskild bok (kortsystem för d. är ännu bättre), som är uppställd så, att den för en längre följd av år rymmer icke blott de viktigaste räkenskapsresultaten utan även uppgifter över de faktorer, som anses ha medverkat till de uppnådda resultaten. Såsom exempel på uppställning av dylik d. kan tjäna nedanstående utdrag ur d. (kontanta inkomster) för en mindre skånsk egendom. Dess omfattning får avpassas efter bokföringens fullständighet och behovet att i detalj följa de olika grenarna av hushållningen. D. bör emellertid alltid upptaga summa inkomster och utgifter för lantbruket samt inkomst- och utgiftsbeloppen för de viktigaste driftsgrenarna i total och per hektar, skörderesultaten i total och per ha., mjölkavkastningen per ko och år, medelfetthalt, antalet använda dagsverken i total och för de olika drifts grenarna, nettoavkastning och förräntningsprocent. Genom att i driftsstatistiken på detta sätt år från år insamla de viktigaste driftsresultaten underlättas i hög grad bokföringens utnyttjande till fördel för en rationell ekonomisk planläggning av driften.

1914

1915

1916

1917

Spannmål

5,081

8,400

5,941

10,961

Sockerbetor

2,264

2,102

2,346

2,609

Växtprod. s:ma

7,396

11,600

8,904

14,010

Nötkreatur

1,908

1,246

3,604

4,311

Mjölk

1.911

2,409

2,902

3,150

Svin

2,095

5,903

11,604

2,084

Djurprod. s:ma

6,394

9,541

17,943

9,946

Lanthush. s:ma

13,998

22,063

27,043

24,661

Förräntnings %

7.8

9.3

12.8

D. för ett större antal egendomar offentliggöres årligen i den av Lantbruksstyrelsen utgivna serien: Räkenskapsresultat från svenska jordbruk, vilken är byggd på vid landets bokföringsföreningar insamlat räkenskapsmaterial.L. N.

Drill, egentligen ett engelskt ord betydande såningsrad, men används i svenskan för att beteckna i rygg upplagd jord. Odling å d. har till ändamål att giva växterna en djupare, väl torrlagd och genomluftad matjord och att underlätta ogräsrensningen. Den drillagda jorden är dock utsatt för att starkt uttorka, och då drilläggningen är ett ökat arbete, samt sådd och häckning ej kan ske med de vanliga maskinerna, brukas odling på d., »drillku1tur», föga och bör icke ifrågakomma annat än på kall och våt jord och för växter, som böra hava varm, djup matjord och tåla torka.

Drillar uppläggas vanligen med drillplogar, som hava 2 vändskivor och således lägga jorden åt båda sidor. För att ytterligare luckra jorden och gödsla under drillarna pläga dessa, sedan gödsel spritts i drillfårorna, klyvas med en drillplog, som ansattes mitt i drillen, så att av hälfterna av två intill varandra liggande drillar bildas en ny sådan.

Drillharv, harv formad så att den ansluter sig efter en drill. Begagnas numera föga.

Drillkultur. Se Drill.

Drillplog. Se Drill.

Drillsådd. Se Drill.

Drillvält. Vält för sammanpackning avKorrekturläsaren: Komplettering av försvunnen bostav till mest troliga ordet 'av'. drillar lagd jord; är vanligen en med drillsåningsmaskinen förenad, efter drillen formad järnvält.

D. är ett värdefullt foder, som kan ersätta kraftfoder och som i närheten av bryggerier ofta kan erhållas till jämförelsevis billigt pris. Den säljes per hektoliter, vars vikt i medeltal uppgår till 60 kg. Den användes företrädesvis till mjölkkor och gödkreatur; åt de förra gives lämpligen 15—20 kg. per dag, för de senare något mer; användes även åt hästar (8—10 kg.) svin och får (2—3 kg. per dag). Nedlagd i jordgravar kan d. rätt bra bibehållas i ett par månader, men jäser och bör sedan utfodras blott i mindre mängder, än ovan angivits.H. J. Dft.

Drev. 1. Drivhjul kallas det mindre av två på varandra verkande kugghjul eller ett kugghjul, som ingriper i en kuggstång.

2. Ämne, som drives in i fogar mellan virkesdelar för att täta dem. Se Timring.

Drickesho. Då det är önskvärt, att djuren få dricka, när de så vilja, bör vatten helst alltid finnas tillgängligt i kreatursstallarna. I öppna hoar blir vattnet förorenat, och fara finnes, att tuberkulossmitta därmed sprides från djur till djur. För att undvika denna olägenhet brukas att för 2 och 2 bredvid varandra stående djur hava särskild d., försedd med automatisk reglering av tilloppet från vattenledning. Regleringsanordningen kan vara konstruerad efter olika grunder men bör vara sådan, att dels vatten ur en ho ej kan strömma tillbaka in i ledningen och sålunda sprida smitta in i denna, dels regleringsanordningarna äro väl skyddade mot föroreningar.

En vanlig regleringsanordning utgöres av en på tilloppsröret i vattenbehållaren, som är gemensam för alla hoarna, eller i varje sådan anbragt flottörventil, så anordnad, att flottören, då vattenytan nått en viss höjd, sluter ventilen, som åter öppnas, när vattenytan och flottören sänkes. I en av ingenjör Samuel Pettersson konstruerad d., Triumf, vilken fått stor spridning, regleras vattentilloppet genom att luften i den i ett stycke gjutna hon sammantryckes av vattnets tillströmning, tills lufttrycket motsvarar vattentrycket, varigenom ytterligare tillopp av vattnet hindras. Då denna ho saknar alla ventiler, kan han ej komma i olag genom föroreningar.

Driftsstatistik, sammanställning av viktigare räkenskapsresultat antingen för en och samma egendom under en följd av år eller ock för ett större antal egendomar. D. för en viss egendom bör helst föras i en särskild bok (kortsystem för d. är ännu bättre), som är uppställd så, att den för en längre följd av år rymmer icke blott de viktigaste räkenskapsresultaten utan även uppgifter över de faktorer, som anses ha medverkat till de uppnådda resultaten. Såsom exempel på uppställning av dylik d. kan tjäna nedanstående utdrag ur d. (kontanta inkomster) för en mindre skånsk egendom. Dess omfattning får avpassas efter bokföringens fullständighet och behovet att i detalj följa de olika grenarna av hushållningen. D. bör emellertid alltid upptaga summa inkomster och utgifter för lantbruket samt inkomst- och utgiftsbeloppen för de viktigaste driftsgrenarna i total och per hektar, skörderesultaten i total och per ha., mjölkavkastningen per ko och år, medelfetthalt, antalet använda dagsverken i total och för de olika drifts grenarna, nettoavkastning och förräntningsprocent. Genom att i driftsstatistiken på detta sätt år från år insamla de viktigaste driftsresultaten underlättas i hög grad bokföringens utnyttjande till fördel för en rationell ekonomisk planläggning av driften.

1914

1915

1916

1917

Spannmål

5,081

8,400

5,941

10,961

Sockerbetor

2,264

2,102

2,346

2,609

Växtprod. s:ma

7,396

11,600

8,904

14,010

Nötkreatur

1,908

1,246

3,604

4,311

Mjölk

1.911

2,409

2,902

3,150

Svin

2,095

5,903

11,604

2,084

Djurprod. s:ma

6,394

9,541

17,943

9,946

Lanthush. s:ma

13,998

22,063

27,043

24,661

Förräntnings %

7.8

9.3

12.8

8.4

D. för ett större antal egendomar offentliggöres årligen i den av Lantbruksstyrelsen utgivna serien: Räkenskapsresultat från svenska jordbruk, vilken är byggd på vid landets bokföringsföreningar insamlat räkenskapsmaterial.L. N.

Drill, egentligen ett engelskt ord betydande såningsrad, men används i svenskan för att beteckna i rygg upplagd jord. Odling å d. har till ändamål att giva växterna en djupare, väl torrlagd och genomluftad matjord och att underlätta ogräsrensningen. Den drillagda jorden är dock utsatt för att starkt uttorka, och då drilläggningen är ett ökat arbete, samt sådd och häckning ej kan ske med de vanliga maskinerna, brukas odling på d., »drillku1tur», föga och bör icke ifrågakomma annat än på kall och våt jord och för växter, som böra hava varm, djup matjord och tåla torka.

Drillar uppläggas vanligen med drillplogar, som hava 2 vändskivor och således lägga jorden åt båda sidor. För att ytterligare luckra jorden och gödsla under drillarna pläga dessa, sedan gödsel spritts i drillfårorna, klyvas med en drillplog, som ansattes mitt i drillen, så att av hälfterna av två intill varandra liggande drillar bildas en ny sådan.

Drillharv, harv formad så att den ansluter sig efter en drill. Begagnas numera föga.

Drillkultur. Se Drill.

Drillplog. Se Drill.

Drillsådd. Se Drill.

Drillvält. Vält för sammanpackning avKorrekturläsaren: Komplettering av försvunnen bostav till mest troliga ordet 'av'. drillar lagd jord; är vanligen en med drillsåningsmaskinen förenad, efter drillen formad järnvält.

D. är ett värdefullt foder, som kan ersätta kraftfoder och som i närheten av bryggerier ofta kan erhållas till jämförelsevis billigt pris. Den säljes per hektoliter, vars vikt i medeltal uppgår till 60 kg. Den användes företrädesvis till mjölkkor och gödkreatur; åt de förra gives lämpligen 15—20 kg. per dag, för de senare något mer; användes även åt hästar (8—10 kg.) svin och får (2—3 kg. per dag). Nedlagd i jordgravar kan d. rätt bra bibehållas i ett par månader, men jäser och bör sedan utfodras blott i mindre mängder, än ovan angivits.H. J. Dft.

Drev. 1. Drivhjul kallas det mindre av två på varandra verkande kugghjul eller ett kugghjul, som ingriper i en kuggstång.

2. Ämne, som drives in i fogar mellan virkesdelar för att täta dem. Se Timring.

Drickesho. Då det är önskvärt, att djuren få dricka, när de så vilja, bör vatten helst alltid finnas tillgängligt i kreatursstallarna. I öppna hoar blir vattnet förorenat, och fara finnes, att tuberkulossmitta därmed sprides från djur till djur. För att undvika denna olägenhet brukas att för 2 och 2 bredvid varandra stående djur hava särskild d., försedd med automatisk reglering av tilloppet från vattenledning. Regleringsanordningen kan vara konstruerad efter olika grunder men bör vara sådan, att dels vatten ur en ho ej kan strömma tillbaka in i

ledningen och sålunda sprida smitta in i denna, dels regleringsanordningarna äro väl skyddade mot föroreningar.

En vanlig regleringsanordning utgöres av en på tilloppsröret i vattenbehållaren, som är gemensam för alla hoarna, eller i varje sådan anbragt flottörventil, så anordnad, att flottören, då vattenytan nått en viss höjd, sluter ventilen, som åter öppnas, när vattenytan och flottören sänkes. I en av ingenjör Samuel Pettersson konstruerad d., Triumf, vilken fått stor spridning, regleras vattentilloppet genom att luften i den i ett stycke gjutna hon sammantryckes av vattnets tillströmning, tills lufttrycket motsvarar vattentrycket, varigenom ytterligare tillopp av vattnet hindras. Då denna ho saknar alla ventiler, kan han ej komma i olag genom föroreningar.

Driftsstatistik, sammanställning av viktigare räkenskapsresultat antingen för en och samma egendom under en följd av år eller ock för ett större antal egendomar. D. för en viss egendom bör helst föras i en särskild bok (kortsystem för d. är ännu bättre), som är uppställd så, att den för en längre följd av år rymmer icke blott de viktigaste räkenskapsresultaten utan även uppgifter över de faktorer, som anses ha medverkat till de uppnådda resultaten. Såsom exempel på uppställning av dylik d. kan tjäna nedanstående utdrag ur d. (kontanta inkomster) för en mindre skånsk egendom. Dess omfattning får avpassas efter bokföringens fullständighet och behovet att i detalj följa de olika grenarna av hushållningen. D. bör emellertid alltid upptaga summa inkomster och utgifter för lantbruket samt inkomst- och utgiftsbeloppen för de viktigaste driftsgrenarna i total och per hektar, skörderesultaten i total och per ha., mjölkavkastningen per ko och år, medelfetthalt, antalet använda dagsverken i total och för de olika drifts grenarna, nettoavkastning och förräntningsprocent. Genom att i driftsstatistiken på detta sätt år från år insamla de viktigaste driftsresultaten underlättas i hög grad bokföringens utnyttjande till fördel för en rationell ekonomisk planläggning av driften.

1914

1915

1916

1917

Spannmål

5,081

8,400

5,941

10,961

Sockerbetor

2,264

2,102

2,346

2,609

Växtprod. s:ma

7,396

11,600

8,904

14,010

Nötkreatur

1,908

1,246

3,604

4,311

Mjölk

1.911

2,409

2,902

3,150

Svin

2,095

5,903

11,604

2,084

Djurprod. s:ma

6,394

9,541

17,943

9,946

Lanthush. s:ma

13,998

22,063

27,043

24,661

Förräntnings %

7.8

9.3

12.8

8.4

D. för ett större antal egendomar offentliggöres årligen i den av Lantbruksstyrelsen utgivna serien: Räkenskapsresultat från svenska jordbruk, vilken är byggd på vid landets bokföringsföreningar insamlat räkenskapsmaterial.L. N.

Drill, egentligen ett engelskt ord betydande såningsrad, men används i svenskan för att beteckna i rygg upplagd jord. Odling å d. har till ändamål att giva växterna en djupare, väl torrlagd och genomluftad matjord och att underlätta ogräsrensningen. Den drillagda jorden är dock utsatt för att starkt uttorka, och då drilläggningen är ett ökat arbete, samt sådd och häckning ej kan ske med de vanliga maskinerna, brukas odling på d., »drillku1tur», föga och bör icke ifrågakomma annat än på kall och våt jord och för växter, som böra hava varm, djup matjord och tåla torka.

Drillar uppläggas vanligen med drillplogar, som hava 2 vändskivor och således lägga jorden åt båda sidor. För att ytterligare luckra jorden och gödsla under drillarna pläga dessa, sedan gödsel spritts i drillfårorna, klyvas med en drillplog, som ansattes mitt i drillen, så att av hälfterna av två intill varandra liggande drillar bildas en ny sådan.

Drillharv, harv formad så att den ansluter sig efter en drill. Begagnas numera föga.

Drillkultur. Se Drill.

Drillplog. Se Drill.

Drillsådd. Se Drill.

Drillvält. Vält för sammanpackning avKorrekturläsaren: Komplettering av försvunnen bostav till mest troliga ordet 'av'. drillar lagd jord; är vanligen en med drillsåningsmaskinen förenad, efter drillen formad järnvält.

D. är ett värdefullt foder, som kan ersätta kraftfoder och som i närheten av bryggerier ofta kan erhållas till jämförelsevis billigt pris. Den säljes per hektoliter, vars vikt i medeltal uppgår till 60 kg. Den användes företrädesvis till mjölkkor och gödkreatur; åt de förra gives lämpligen 15—20 kg. per dag, för de senare något mer; användes även åt hästar (8—10 kg.) svin och får (2—3 kg. per dag). Nedlagd i jordgravar kan d. rätt bra bibehållas i ett par månader, men jäser och bör sedan utfodras blott i mindre mängder, än ovan angivits.H. J. Dft.

Drev. 1. Drivhjul kallas det mindre av två på varandra verkande kugghjul eller ett kugghjul, som ingriper i en kuggstång.

2. Ämne, som drives in i fogar mellan virkesdelar för att täta dem. Se Timring.

Drickesho. Då det är önskvärt, att djuren få dricka, när de så vilja, bör vatten helst alltid finnas tillgängligt i kreatursstallarna. I öppna hoar blir vattnet förorenat, och fara finnes, att tuberkulossmitta därmed sprides från djur till djur. För att undvika denna olägenhet brukas att för 2 och 2 bredvid varandra stående djur hava särskild d., försedd med automatisk reglering av tilloppet från vattenledning. Regleringsanordningen kan vara konstruerad efter olika grunder men bör vara sådan, att dels vatten ur en ho ej kan strömma tillbaka in i ledningen och sålunda sprida smitta in i denna, dels regleringsanordningarna äro väl skyddade mot föroreningar.

En vanlig regleringsanordning utgöres av en på tilloppsröret i vattenbehållaren, som är gemensam för alla hoarna, eller i varje sådan anbragt flottörventil, så anordnad, att flottören, då vattenytan nått en viss höjd, sluter ventilen, som åter öppnas, när vattenytan och flottören sänkes. I en av ingenjör Samuel Pettersson konstruerad d., Triumf, vilken fått stor spridning, regleras vattentilloppet genom att luften i den i ett stycke gjutna hon sammantryckes av vattnets tillströmning, tills lufttrycket motsvarar vattentrycket, varigenom ytterligare tillopp av vattnet hindras. Då denna ho saknar alla ventiler, kan han ej komma i olag genom föroreningar.

Driftsstatistik, sammanställning av viktigare räkenskapsresultat antingen för en och samma egendom under en följd av år eller ock för ett större antal egendomar. D. för en viss egendom bör helst föras i en särskild bok (kortsystem för d. är ännu bättre), som är uppställd så, att den för en längre följd av år rymmer icke blott de viktigaste räkenskapsresultaten utan även uppgifter över de faktorer, som anses ha medverkat till de uppnådda resultaten. Såsom exempel på uppställning av dylik d. kan tjäna nedanstående utdrag ur d. (kontanta inkomster) för en mindre skånsk egendom. Dess omfattning får avpassas efter bokföringens fullständighet och behovet att i detalj följa de olika grenarna av hushållningen. D. bör emellertid alltid upptaga summa inkomster och utgifter för lantbruket samt inkomst- och utgiftsbeloppen för de viktigaste driftsgrenarna i total och per hektar, skörderesultaten i total och per ha., mjölkavkastningen per ko och år, medelfetthalt, antalet använda dagsverken i total och för de olika drifts grenarna, nettoavkastning och förräntningsprocent. Genom att i driftsstatistiken på detta sätt år från år insamla de viktigaste driftsresultaten underlättas i hög grad bokföringens utnyttjande till fördel för en rationell ekonomisk planläggning av driften.

1914

1915

1916

1917

Spannmål

5,081

8,400

5,941

10,961

Sockerbetor

2,264

2,102

2,346

2,609

Växtprod. s:ma

7,396

11,600

8,904

14,010

Nötkreatur

1,908

1,246

3,604

4,311

Mjölk

1.911

2,409

2,902

3,150

Svin

2,095

5,903

11,604

2,084

Djurprod. s:ma

6,394

9,541

17,943

9,946

Lanthush. s:ma

13,998

22,063

27,043

24,661

Förräntnings %

7.8

9.3

12.8

8.4

D. för ett större antal egendomar offentliggöres årligen i den av Lantbruksstyrelsen utgivna serien: Räkenskapsresultat från svenska jordbruk, vilken är byggd på vid landets bokföringsföreningar insamlat räkenskapsmaterial.L. N.

Drill, egentligen ett engelskt ord betydande såningsrad, men används i svenskan för att beteckna i rygg upplagd jord. Odling å d. har till ändamål att giva växterna en djupare, väl torrlagd och genomluftad matjord och att underlätta ogräsrensningen. Den drillagda jorden är dock utsatt för att starkt uttorka, och då drilläggningen är ett ökat arbete, samt sådd och häckning ej kan ske med de vanliga maskinerna, brukas odling på d., »drillku1tur», föga och bör icke ifrågakomma annat än på kall och våt jord och för växter, som böra hava varm, djup matjord och tåla torka.

Drillar uppläggas vanligen med drillplogar, som hava 2 vändskivor och således lägga jorden åt båda sidor. För att ytterligare luckra jorden och gödsla under drillarna pläga dessa, sedan gödsel spritts i drillfårorna, klyvas med en drillplog, som ansattes mitt i drillen, så att av hälfterna av två intill varandra liggande drillar bildas en ny sådan.

Drillharv, harv formad så att den ansluter sig efter en drill. Begagnas numera föga.

Drillkultur. Se Drill.

Drillplog. Se Drill.

Drillsådd. Se Drill.

Drillvält. Vält för sammanpackning avKorrekturläsaren: Komplettering av försvunnen bostav till mest troliga ordet 'av'. drillar lagd jord; är vanligen en med drillsåningsmaskinen förenad, efter drillen formad järnvält.

D. är ett värdefullt foder, som kan ersätta kraftfoder och som i närheten av bryggerier ofta kan erhållas till jämförelsevis billigt pris. Den säljes per hektoliter, vars vikt i medeltal uppgår till 60 kg. Den användes företrädesvis till mjölkkor och gödkreatur; åt de förra gives lämpligen 15—20 kg. per dag, för de senare något mer; användes även åt hästar (8—10 kg.) svin och får (2—3 kg. per dag). Nedlagd i jordgravar kan d. rätt bra bibehållas i ett par månader, men jäser och bör sedan utfodras blott i mindre mängder, än ovan angivits.H. J. Dft.

Drev. 1. Drivhjul kallas det mindre av två på varandra verkande kugghjul eller ett kugghjul, som ingriper i en kuggstång.

2. Ämne, som drives in i fogar mellan virkesdelar för att täta dem. Se Timring.

Drickesho. Då det är önskvärt, att djuren få dricka, när de så vilja, bör vatten helst alltid finnas tillgängligt i kreatursstallarna. I öppna hoar blir vattnet förorenat, och fara finnes, att tuberkulossmitta därmed sprides från djur till djur. För att undvika denna olägenhet brukas att för 2 och 2 bredvid varandra stående djur hava särskild d., försedd med automatisk reglering av tilloppet från vattenledning. Regleringsanordningen kan vara konstruerad efter olika grunder men bör vara sådan, att dels vatten ur en ho ej kan strömma tillbaka in i ledningen och sålunda sprida smitta in i denna, dels regleringsanordningarna äro väl skyddade mot föroreningar.

En vanlig regleringsanordning utgöres av en på tilloppsröret i vattenbehållaren, som är gemensam för alla hoarna, eller i varje sådan anbragt flottörventil, så anordnad, att flottören, då vattenytan nått en viss höjd, sluter ventilen, som åter öppnas, när vattenytan och flottören sänkes. I en av ingenjör Samuel Pettersson konstruerad d., Triumf, vilken fått stor spridning, regleras vattentilloppet genom att luften i den i ett stycke gjutna hon sammantryckes av vattnets tillströmning, tills lufttrycket motsvarar vattentrycket, varigenom ytterligare tillopp av vattnet hindras. Då denna ho saknar alla ventiler, kan han ej komma i olag genom föroreningar.

Driftsstatistik, sammanställning av viktigare räkenskapsresultat antingen för en och samma egendom under en följd av år eller ock för ett större antal egendomar. D. för en viss egendom bör helst föras i en särskild bok (kortsystem för d. är ännu bättre), som är uppställd så, att den för en längre följd av år rymmer icke blott de viktigaste räkenskapsresultaten utan även uppgifter över de faktorer, som anses ha medverkat till de uppnådda resultaten. Såsom exempel på uppställning av dylik d. kan tjäna nedanstående utdrag ur d. (kontanta inkomster) för en mindre skånsk egendom. Dess omfattning får avpassas efter bokföringens fullständighet och behovet att i detalj följa de olika grenarna av hushållningen. D. bör emellertid alltid upptaga summa inkomster och utgifter för lantbruket samt inkomst- och utgiftsbeloppen för de viktigaste driftsgrenarna i total och per hektar, skörderesultaten i total och per ha., mjölkavkastningen per ko och år, medelfetthalt, antalet använda dagsverken i total och för de olika drifts grenarna, nettoavkastning och förräntningsprocent. Genom att i driftsstatistiken på detta sätt år från år insamla de viktigaste driftsresultaten underlättas i hög grad bokföringens utnyttjande till fördel för en rationell ekonomisk planläggning av driften.

1914

1915

1916

1917

Spannmål

5,081

8,400

5,941

10,961

Sockerbetor

2,264

2,102

2,346

2,609

Växtprod. s:ma

7,396

11,600

8,904

14,010

Nötkreatur

1,908

1,246

3,604

4,311

Mjölk

1.911

2,409

2,902

3,150

Svin

2,095

5,903

11,604

2,084

Djurprod. s:ma

6,394

9,541

17,943

9,946

Lanthush. s:ma

13,998

22,063

27,043

24,661

Förräntnings %

7.8

9.3

12.8

8.4

D. för ett större antal egendomar offentliggöres årligen i den av Lantbruksstyrelsen utgivna serien: Räkenskapsresultat från svenska jordbruk, vilken är byggd på vid landets bokföringsföreningar insamlat räkenskapsmaterial.L. N.

Drill, egentligen ett engelskt ord betydande såningsrad, men används i svenskan för att beteckna i rygg upplagd jord. Odling å d. har till ändamål att giva växterna en djupare, väl torrlagd och genomluftad matjord och att underlätta ogräsrensningen. Den drillagda jorden är dock utsatt för att starkt uttorka, och då drilläggningen är ett ökat arbete, samt sådd och häckning ej kan ske med de vanliga maskinerna, brukas odling på d., »drillku1tur», föga och bör icke ifrågakomma annat än på kall och våt jord och för växter, som böra hava varm, djup matjord och tåla torka.

Drillar uppläggas vanligen med drillplogar, som hava 2 vändskivor och således lägga jorden åt båda sidor. För att ytterligare luckra jorden och gödsla under drillarna pläga dessa, sedan gödsel spritts i drillfårorna, klyvas med en drillplog, som ansattes mitt i drillen, så att av hälfterna av två intill varandra liggande drillar bildas en ny sådan.

Drillharv, harv formad så att den ansluter sig efter en drill. Begagnas numera föga.

Drillkultur. Se Drill.

Drillplog. Se Drill.

Drillsådd. Se Drill.

Drillvält. Vält för sammanpackning avKorrekturläsaren: Komplettering av försvunnen bostav till mest troliga ordet 'av'. drillar lagd jord; är vanligen en med drillsåningsmaskinen förenad, efter drillen formad järnvält.

Drittel, smörfjärding, vanligen förfärdigad av bok, bör rymma 51 kg., utgörande 1 engelsk centner (50.8 kg.) jämte 0.2 kg. godvikt. Även användas halvdrittlar.

Drivbänk, plantbänk, vari växter odlas, skyddade genom fönster för skadlig inverkan av väder och vind. Användes vanligen för drivning av matväxter under vinter och vår samt för uppdragning av plantor dels av frö, särdeles sådant som gror osäkert på fritt land, dels av sticklingar, blad och rotbitar, företrädesvis för att tidigt få plantor till utplantering på fritt land. Varmbänkar, vilka företrädesvis benämnas drivbänkar, uppvärmas genom en underliggande, i brinning varande bädd av »strö» (vanligen halmblandad hästgödsel, stundom blandad med löv och andra långsammare brinnande ämnen). Fasta drivbänkar uppvärmas även med under jordbädden löpande rör, vari varmt vatten eller ånga cirkulerar. Stundom gives övervärme genom strax under bänkfönstren löpande varmvattenrör. Kallbänkar sakna undervärme och utgöras av föregående års varmbänkar eller särskilt anlagda bänkar utan ströbädd; de uppvärmas sålunda blott av solvärmet samt skyddas genom fönster eller mattor. Kallbänkar utan fönster kallas även plantlavar eller blott lavar. Som halvvarma betecknas bänkar, i vilka antingen ströbäddens häftiga brinning gått över, eller vars ströbädd lagts av gödsel blandad med löv och andra långsamt brinnande ämnen.

Platsen för d. bör vara torr, öppen för södersol och väl skyddad för hårda vindar. Där naturligt vindskydd saknas, skaffas sådant genom uppställda skärmar eller ståndmattor, bestående av en stegformig ram, inflätad med halm eller vassrör. I bänkplatsens närhet bör finnas bekväm tillgång till tjänligt vatten, varav mycket åtgår för bänkarnas vattning; i täta samlingsbrunnar bör från ströbädden utsipprande gödselvatten samlas för att användas vid vattning. För att avkylningen må bliva så liten som möjligt, böra alla bänkarna läggas på en gemensam ströbädd. Än fullständigare vinnes detta genom att bänkraderna, vanligen 2 och 2, omgivas av en betongmur som infattning.

Anläggning av d. Bänkplatsen bör på hösten täckas med löv för att hindra markens tjälning, och bänkjord uppläggas i hög, som täckes för att hava ofrusen jord i ordning till bänkarnas läggning. De tidigaste bänkarna, för uppdragning av kronärtskocks-, gurk- och melonplantor samt för odling av tidigaste matväxter (rädisor, sallat, spenat, persilja m. fl.) anläggas i januari—februari; för sticklingar och plantor av köksväxt- och blomplantor till utplantering samt för odling av gurkor och meloner läggas bänkar i mars och april. Före bänkens läggning renskottas bänkplatsen från löv, snö och is och varmt strö lägges i sträng, i vars yta förefintligt kallt strö lägges; om strötet ännu ej tagit värme, väckes brinningen genom att ini strängen ställa kärl med hett vatten. Då strösträngen tagit stark värme, genomarbetas den väl från den ena änden till den andra, varvid alla klumpar noga utskakas och det svalaste strötet lägges ini den nya strängen. Sedan strösträngen — vid behov efter ännu en omarbetning — blivit jämnt varm och fått en mörkbrun färg, lägges ströbädden, med början från ena änden, under noggrann utskakning, jämnt tillpackad med gaffeln men utan sammantrampning annat än i kanterna. Bädden bör sträcka sig drygt 2 fot utanför bänklådorna, några tum högre åt norr än åt söder, med större lutning, ju tidigare den lägges. Bänklådorna påläggas omedelbart, kring dem packas strö för värmens skull upp till deras

övre kant till en ströpall. Därefter täckes med fönster, luckor eller mattor. Sedan bänken legat någon tid, ifylles jord i lådorna 20—30 cm. tjockt, och då jorden blivit jämnt genomvärmd, omgräves den, krattas och besås. Om jorden påförts för tidigt, händer lätt, ett den »brännes» och blir askartad. Den måste då utbytas mot ny jord. Sticklingar och plantor sättas först sedan värmen nedgått något.

Bänklådorna göras vanligen av 1 $^{1}/_{4}$ X 9" (3.5 à 4 X 22 cm.) kantsågade bräder, passande för 4 fönster, 5 X drygt 14' (1.5 X 4.3 m.); i hörnorna spikas bräderna vid klossar, som tillsågas kortare än lådbräderna. I övre kanterna sammanhålles lådan av 2" breda, tvärgående ribbor, som nedfällas i längsbräderna och skola bilda stöd för fönsterna. Bänkfönstren göras vanligen 5 X 3.5' (1.5 X 1 m.), av 2" plank av kärnfuru, med i allmänhet 3 spröjsar, mellan vilka glas lägges takformigt och stiftas. Förr kittade man ovanpå glaset, men numera kittas falsarna, innan glaset nedtryckes i dem. Fönsterbågarna förstärkas med hörnjärn och ett par tvärgående rundjärn, »stormjärn», samt förses med handtag i båda kortsidorna. Luckor för bänkarnas täckning göras av $^{1}/_{2}$—$^{3}/_{4}$" bräder, något längre än fönstren men, för att lättare kunna hanteras, helst smalare än dessa, så att t. ex. 6 luckor åtgå att täcka 4 fönster. Mattorna bindas av vassrör eller långhalm med segelgarn och göras så stora, att de väl täcka 2 fönster.

Skötseln av d. består huvudsakligen i att hålla en jämn lagom värme och fuktighet. Sedan sådden skett och fröt myllats genom överströdd jord, får bänken ligga täckt med fönster och mattor, tills fröt grott, och luftas blott, om så behöves, för att avlägsna imma, för att ej för mycken fuktighet må framkalla mögling på jorden, och för att hindra värmen att överskrida det för groningen gynnsamma, högst 25° för flertalet frön, 28—35° för melon- och gurkfrö. Sedan plantorna uppkommit, måste man genom påpasslig luftning sörja för att ej värmegraden, vare sig natt eller **Drittel,** smörfjärding, vanligen förfärdigad av bok, bör rymma 51 kg., utgörande 1 engelsk centner (50.8 kg.) jämte 0.2 kg. godvikt. Även användas halvdrittlar.

Drivbänk, plantbänk, vari växter odlas, skyddade genom fönster för skadlig inverkan av väder och vind. Användes vanligen för drivning av matväxter under vinter och vår samt för uppdragning av plantor dels av frö, särdeles sådant som gror osäkert på fritt land, dels av sticklingar, blad och rotbitar, företrädesvis för att tidigt få plantor till utplantering på fritt land. Varmbänkar, vilka företrädesvis benämnas drivbänkar, uppvärmas genom en underliggande, i brinning varande bädd av »strö» (vanligen halmblandad hästgödsel, stundom blandad med löv och andra långsammare brinnande ämnen). Fasta drivbänkar uppvärmas även med under jordbädden löpande rör, vari varmt vatten eller ånga cirkulerar. Stundom gives övervärme genom strax under bänkfönstren löpande varmvattenrör. Kallbänkar sakna undervärme och utgöras av föregående års varmbänkar eller särskilt anlagda bänkar utan ströbädd; de uppvärmas sålunda blott av solvärmet samt skyddas genom fönster eller mattor. Kallbänkar utan fönster kallas även plantlavar eller blott lavar. Som halvvarma betecknas bänkar, i vilka antingen ströbäddens häftiga brinning gått över, eller vars ströbädd lagts av gödsel blandad med löv och andra långsamt brinnande ämnen.

Platsen för d. bör vara torr, öppen för södersol och väl skyddad för hårda vindar. Där naturligt vindskydd saknas, skaffas sådant genom uppställda skärmar eller ståndmattor, bestående av en stegformig ram, inflätad med halm eller vassrör. I bänkplatsens närhet bör finnas bekväm tillgång till tjänligt vatten, varav mycket åtgår för bänkarnas vattning; i täta samlingsbrunnar bör från ströbädden utsipprande gödselvatten samlas för att användas vid vattning. För att avkylningen må bliva så liten som möjligt, böra alla bänkarna läggas på en gemensam ströbädd. Än fullständigare vinnes detta genom att bänkraderna, vanligen 2 och 2, omgivas av en betongmur som infattning.

Anläggning av d. Bänkplatsen bör på hösten täckas med löv för att hindra markens tjälning, och bänkjord uppläggas i hög, som täckes för att hava ofrusen jord i ordning till bänkarnas läggning. De tidigaste bänkarna, för uppdragning av kronärtskocks-, gurk- och melonplantor samt för odling av tidigaste matväxter (rädisor, sallat, spenat, persilja m. fl.) anläggas i januari—februari; för sticklingar och plantor av köksväxt- och blomplantor till utplantering samt för odling av gurkor och meloner läggas bänkar i mars och april. Före bänkens läggning renskottas bänkplatsen från löv, snö och is och varmt strö lägges i sträng, i vars yta förefintligt kallt strö lägges; om ströt ännu ej tagit värme, väckes brinningen genom att ini strängen ställa kärl med hett vatten. Då strösträngen tagit stark värme, genomarbetas den väl från den ena änden till den andra, varvid alla klumpar noga utskakas och det svalaste ströt lägges ini den nya strängen. Sedan strösträngen — vid behov efter ännu en omarbetning — blivit jämnt varm och fått en mörkbrun färg, lägges ströbädden, med början från ena änden, under noggrann utskakning, jämnt tillpackad med gaffeln men utan sammantrampning annat än i kanterna. Bädden bör sträcka sig drygt 2 fot utanför bänklådorna, några tum högre åt norr än åt söder, med större lutning, ju tidigare den lägges. Bänklådorna påläggas omedelbart, kring dem packas strö för värmens skull upp till deras övre kant till en ströpall. Därefter täckes med fönster, luckor eller mattor. Sedan bänken legat någon tid, ifylles jord i lådorna 20—30 cm. tjockt, och då jorden blivit jämnt genomvärmd, omgräves den, krattas och besås. Om jorden påförts för tidigt, händer lätt, ett den »brännes» och blir askartad. Den måste då utbytas mot ny jord. Sticklingar och plantor sättas först sedan värmen nedgått något.

Bänklådorna göras vanligen av 1 $^{1}/_{4}$ X 9" (3.5 à 4 X 22 cm.) kantsågade bräder, passande för 4 fönster, 5 X drygt 14' (1.5 X 4.3 m.); i hörnorna spikas bräderna vid klossar, som tillsågas kortare än lådbräderna. I övre kanterna sammanhålles lådan av 2" breda, tvärgående ribbor, som nedfällas i längsbräderna och skola bilda stöd för fönsterna. Bänkfönstren göras vanligen 5 X 3.5' (1.5 X 1 m.), av 2" plank av kärnfuru, med i allmänhet 3 spröjsar, mellan vilka glas lägges takformigt och stiftas. Förr kittade man ovanpå glaset, men numera kittas falsarna, innan glaset nedtryckes i dem. Fönsterbågarna förstärkas med hörnjärn och ett par tvärgående rundjärn, »stormjärn», samt förses med handtag i båda kortsidorna. Luckor för bänkarnas täckning göras av $^{1}/_{2}$—$^{3}/_{4}$" bräder, något längre än fönstren men, för att lättare kunna hanteras, helst smalare än dessa, så att t. ex. 6 luckor åtgå att täcka 4 fönster. Mattorna bindas av vassrör eller långhalm med segelgarn och göras så stora, att de väl täcka 2 fönster.

Skötseln av d. består huvudsakligen i att hålla en jämn lagom värme och fuktighet. Sedan sådden skett och fröt myllats genom överströdd jord, får bänken ligga täckt med fönster och mattor, tills fröt grott, och luftas blott, om så behöves, för att avlägsna imma, för att ej för mycken fuktighet må framkalla mögling på jorden, och för att hindra värmen att överskrida det för groningen gynnsamma, högst 25° för flertalet frön, 28—35° för melon- och gurkfrö. Sedan plantorna uppkommit, måste man genom påpasslig luftning sörja för att ej värmegraden, vare sig natt ellerdag, blir för hög, i solsken ej över 20° (för melon och gurkor 30°), men vid mulet väder och under natten avsevärt lägre. Vid bristande luftning »ränna» plantorna, bliva gängliga och svaga. Efter 8—10 dagar behöves vanligen mindre luftning, huvudsakligen vid solsken, tills luftvärmen blir så hög, att fönstren kunna avtagas, först på dagarna och sedan även om natten. Luftningen sker genom att på läsidan upplyfta fönstren med 3-kantiga kilar, »luftpinnar». Då plantor utskolas i bänk, behöva de vanligen till en börj an skuggas genom pålagda granriskvistar eller skuggramar.

Vattningen bör, särdeles under första tiden och i mulet väder, ske med stor försiktighet; om jorden blir för våt, alstras lätt mögel och förstöras plantorna av rotröta (svartrot). Då dagarna bliva längre och solskenet starkare, ökas vattningen, som bör ske med kylslaget vatten, för gurkor och melon ej under 30—35° C. Då plantorna tillväxa, höjas bänkarna, så att bladen ej nå glaset. Plantorna omskolas vid behov till för deras kraftiga utveckling behövligt avstånd.

Det förekommer även år från år kvarvarande fasta drivbänkar, i vilka bänklådan motsvaras av på i jorden neddrivna stolpar spikade plankor eller en cementram, inom vilken på vanligt sätt lägges ströbädd och jord eller uppvärmningen sker genom varmvattenrör under jordbädden eller vid ramens överkant.

Kallbänkar, som äro lämpliga för uppdragning av sådana blom- och köksväxtplantor, som ej kräva högre värmegrad, kunna iordninggöras och besås vid vårens första början, varigenom kan vinnas 2—3 veckors försprång framför odling på kalljord. Luftning behöver ej ske annat än vid solsken. För att det om dagen under glaset uppfångade värmet mä så mycket som möjligt bevaras, täckas dessa bänkar under natten och vid inträffande kallt väder.G. L—d.

Drivning. 1. D. av trädgårdsväxter, så att de utvecklas tidigare och oftast även frodigare än under vanliga förhållanden, sker genom att låta alla växtbefordrande faktorer inverka jämnt och i gynnsammaste grad och därför även avpassa dem efter varandra. Växternas utveckling pådrives genom lämpligt höjd värmegrad. I allmänhet hålles värmen först jämförelsevis låg och ökas sedan, då växterna utvecklat blad och kommit i livlig tillväxt, men avpassas efter ljustillgången, så att den hålles högre vid starkt solljus än i mulet väder och under natten. Ljusbehövande växter bliva, särdeles vid högre värmegrad, höga, gängliga och veka (de »ränna»). Den önskvärda fuktigheten åstadkommes till stor del genom att hålla luften fuktig, varigenom växternas vattenutdunstning (transpiration) och behov av vattning inskränkes; ju högre värmegraden och ju starkare solljuset, desto viktigare är vidmakthållande av luftens fuktighet, vilket vinnes genom ringa luftväxling samt spritning med ljumt vatten. Riklig ljustillgång kan i huvudsak vinnas blott genom att, då växterna odlas under glas, göra glasytan så stor som möjligt och ställa växterna nära denna. Försök med d. under elektrisk belysning hava hittills icke fått nämnvärd praktisk användning. Växter, som icke tåla stark solbelysning, ställas på mindre ljus plats eller skyddas genom beskuggning. Undantagsvis drivas matväxter, vars ätliga delar icke böra vara gröna, i mörker (se Rabarber, Sparris). Genom riklig näringstillförsel befordras en kraftig och frodig tillväxt; och särdeles inverkar kvävenäringen på frodigheten. Alla drivna växter böra därför odlas på fruktbar jord, och genom bevattning med gödselvatten eller vattenlösning av gödselsalter, särskilt chilesalpeter, befordras ytterligare tillväxten. Man har även på senaste tid med framgång försökt öka luftens kolsyrehalt i växthus för att öka assimilationen.

Övervintrande växter behöva en viss tids vila, innan de kunna återtaga en normal utveckling. Om de genom värme och fuktighet drivas att utväxa före denna naturliga viloperiods slut, bliva de vanligen abnormt utvecklade, blomma t. ex. utan att gröna blad utskjuta, eller sådana utvecklas blott svagt. För att driva dylika växter till normal utveckling på annan tid än deras naturliga blomningstid användas två olika vägar: vilotiden förlänges eller förkortas. Det förra sker genom »isbehandling», d. v. s. förvaring av växterna i kylhus över tiden för deras naturliga uppvaknande ur vintersömnen. Genom att så behandla konvaljerötter, liljelökar och syrener bringas de till normal utveckling på hösten och förvintern. Vilotiden

kan enligt dansken W. Johannsens upptäckt förkortas genom att behandla den i vintervila varande växten med eter. Växten inneslutes i ett tätt slutet skåp, vari den vid omkring 170 värme utsättes för inverkan av eterångor, som åstadkommas genom frivillig avdunstning av eter (omkring 50 ccm. för 1 hl. rymd i skåpet) ur en öppen, flat skål, vari bomull lagts för att befordra avdunstningen; efter 2 dygns eterbehandling har plantan fått förmåga att utveckla sig normalt vid drivning, vilken ej behöver ske omedelbart. Dylik eterisering har använts för drivning av syrener och andra blombuskar men lyckats mindre väl med blomsterlökar och fruktträd. Numera användes mest i stället för den kostsamma och eldfarliga eteriseringen varmvattenbehandling, som verkar på samma sätt, men på även sådana växter, med vilka den förra behandlingen ej lyckas; den brukas för konvaljer, liljor, syrener och andra vinterfällande buskar, under det att ständigt grönskande buskar föga påverkas därav. Konvaljerötterna nedläggas i vattnet, men av i jord rotade växterdag, blir för hög, i solsken ej över 20° (för melon och gurkor 30°), men vid mulet väder och under natten avsevärt lägre. Vid bristande luftning »ränna» plantorna, bliva gängliga och svaga. Efter 8—10 dagar behöves vanligen mindre luftning, huvudsakligen vid solsken, tills luftvärmen blir så hög, att fönstren kunna avtagas, först på dagarna och sedan även om natten. Luftningen sker genom att på läsidan upplyfta fönstren med 3-kantiga kilar, »luftpinnar». Då plantor utskolas i bänk, behöva de vanligen till en börj an skuggas genom pålagda granriskvistar eller skuggramar.

Vattningen bör, särdeles under första tiden och i mulet väder, ske med stor försiktighet; om jorden blir för våt, alstras lätt mögel och förstöras plantorna av rotröta (svartrot). Då dagarna bliva längre och solskenet starkare, ökas vattningen, som bör ske med kylslaget vatten, för gurkor och melon ej under 30—35° C. Då plantorna tillväxa, höjas bänkarna, så att bladen ej nå glaset. Plantorna omskolas vid behov till för deras kraftiga utveckling behövligt avstånd.

Det förekommer även år från år kvarvarande fasta drivbänkar, i vilka bänklådan motsvaras av på i jorden neddrivna stolpar spikade plankor eller en cementram, inom vilken på vanligt sätt lägges ströbädd och jord eller uppvärmningen sker genom varmvattenrör under jordbädden eller vid ramens överkant.

Kallbänkar, som äro lämpliga för uppdragning av sådana blom- och köksväxtplantor, som ej kräva högre värmegrad, kunna iordninggöras och besås vid vårens första början, varigenom kan vinnas 2—3 veckors försprång framför odling på kalljord. Luftning behöver ej ske annat än vid solsken. För att det om dagen under glaset uppfångade värmet mä så mycket som möjligt bevaras, täckas dessa bänkar under natten och vid inträffande kallt väder.G. L—d.

Drivning. 1. D. av trädgårdsväxter, så att de utvecklas tidigare och oftast även frodigare än under vanliga förhållanden, sker genom att låta alla växtbefordrande faktorer inverka jämnt och i gynnsammaste grad och därför även avpassa dem efter varandra. Växternas utveckling pådrives genom lämpligt höjd värmegrad. I allmänhet hålles värmen först jämförelsevis låg och ökas sedan, då växterna utvecklat blad och kommit i livlig tillväxt, men avpassas efter ljustillgången, så att den hålles högre vid starkt solljus än i mulet väder och under natten. Ljusbehövande växter bliva, särdeles vid högre värmegrad, höga, gängliga och veka (de »ränna»). Den önskvärda fuktigheten åstadkommes till stor del genom att hålla luften fuktig, varigenom växternas vattenutdunstning (transpiration) och behov av vattning inskränkes; ju högre värmegraden och ju starkare solljuset, desto viktigare är vidmakthållande av luftens fuktighet, vilket vinnes genom ringa luftväxling samt spritning med ljumt vatten. Riklig ljustillgång kan i huvudsak vinnas blott genom att, då växterna odlas under glas, göra glasytan så stor som möjligt och ställa växterna nära denna. Försök med d. under elektrisk belysning hava hittills icke fått nämnvärd praktisk användning. Växter, som icke tåla stark solbelysning, ställas på mindre ljus plats eller skyddas genom beskuggning. Undantagsvis drivas matväxter, vars ätliga delar icke böra vara gröna, i mörker (se Rabarber, Sparris). Genom riklig näringstillförsel befordras en kraftig och frodig tillväxt; och särdeles inverkar kvävenäringen på frodigheten. Alla drivna växter böra därför odlas på fruktbar jord, och genom bevattning med gödselvatten eller vattenlösning av gödselsalter, särskilt chilesalpeter, befordras ytterligare tillväxten. Man har även på senaste tid med framgång försökt öka luftens kolsyrehalt i växthus för att öka assimilationen.

Övervintrande växter behöva en viss tids vila, innan de kunna återtaga en normal utveckling. Om de genom värme och fuktighet drivas att utväxa före denna naturliga viloperiods slut, bliva de vanligen abnormt utvecklade, blomma t. ex. utan att gröna blad utskjuta, eller sådana utvecklas blott svagt. För att driva dylika växter till normal utveckling på annan tid än deras naturliga blomningstid användas två olika vägar: vilotiden förlänges eller förkortas. Det förra sker genom »isbehandling», d. v. s. förvaring av växterna i kylhus över tiden för deras naturliga uppvaknande ur vintersömnen. Genom att så behandla konvaljerötter, liljelökar och syrener bringas de till normal utveckling på hösten och förvintern. Vilotiden kan enligt dansken W. Johannsens upptäckt förkortas genom att behandla den i vintervila varande växten med eter. Växten inneslutes i ett tätt slutet skåp, vari den vid omkring 170 värme utsättes för inverkan av eterångor, som åstadkommas genom frivillig avdunstning av eter (omkring 50 ccm. för 1 hl. rymd i skåpet) ur en öppen, flat skål, vari bomull lagts för att befordra avdunstningen; efter 2 dygns eterbehandling har plantan fått förmåga att utveckla sig normalt vid drivning, vilken ej behöver ske omedelbart. Dylik eterisering har använts för drivning av syrener och andra blombuskar men lyckats mindre väl med blomsterlökar och fruktträd. Numera användes mest i stället för den kostsamma och eldfarliga eteriseringen varmvattenbehandling, som verkar på samma sätt, men på även sådana växter, med vilka den förra behandlingen ej lyckas; den brukas för konvaljer, liljor, syrener och andra vinterfällande buskar, under det att ständigt grönskande buskar föga påverkas därav. Konvaljerötterna nedläggas i vattnet, men av i jord rotade växternedsänkes blott kronan i badet, under det att jordklimpen, som bör hava vattnats i förväg, hålles över vattnet. Detta bör på hösten hållas vid en värmegrad av ungefär 35°, och nedsänkning bör vara 10—12 timmar. Ju senare behandlingen sker, desto lägre bör värmegraden och desto kortare behandlingen vara. De växter, vars vintervila på något av dessa sätt skall förkortas, böra på eftersommaren och hösten hållas torra, för att förmås att tidigt ingå i vintervila.

D. av köksträdgårdsväxter sker huvudsakligen i bänk men numera även i stor omfattning som specialodlingar i växthus för frambringande av tidiga produkter, ss. rädisor, morötter, sallat, persilja, potatis, rabarberm.fi. I särskilda hus drivas tomater, gurkor, meloner, bönor. Sparris drives på fritt land genom sparrissängarnas överbyggande med en enkel tillfällig byggnad, inom vilken uppvärmning åstadkommes genom varmvattenledning eller rökgång (se Sparris).

D. av blomsterväxter sker mycket allmänt i växthus för vinterblomning och är en viktig och inkomstbringande specialitet för många handelsträdgårdar. I mycket stor omfattning drivas lökväxter (hyacinter, tulpaner, narcisser, crocus) samt liljekonvaljer, vilka böra planteras i krukor eller lådor i september och därefter hållas svalt och fuktigt, tills de rotat sig väl, helst först nedgrävda i jord, tills de vid dennas tjälning inflyttas i sval källare, samt drivas i varmt rum. Drivningen påskyndas genom undervärme, i mörker, tills blomstänglarna börjat framskjuta. Hyacinter och tulpaner drivas även i vatten, i särskilda glas, i vilka de efter torr förvaring nedsättas mot slutet av året, varvid blott nedre randen av löken bör vara i beröring med vattnet; drivningen bör ske i svalt rum, tills rötterna framskjutit. Även en mängd ändra ört- eller buskartade växter drivas i varmhus till vinterblomning, åtskilliga av dessa efter eterisering eller varmvattenbehandling (se ovan).

D. av fruktväxter. Allmännast förekommer d. av vin och persikor, men även av äpple, päron, plommon och aprikoser, dock huvudsakligen för ägarens egen förbrukning. Jordgubbar för skörd tidigt om våren drivas i stort för försäljning. Fruktdrivning sker i särskilda växthus (se Växthus), i vilka träden vanligen äro planterade fritt i jordbädd och ledas efter spalier, men stundom även i träbaljor för att kunna med påsittande frukter flyttas ur drivhuset. Som allmänna regler för denna odling gäller följande. I fråga om vin verkställes beskärningen om hösten, sedan plantorna kommit i vila. Persiketräden åter beskäras om varen, när knopparna svällt så mycket, att man kan skilja på blad-och blomknoppar. Växthuset hålles oeldat eller ej varmare, än att jorden ej tjalas, till dess träden skola »väckas», lagom för att lämna mogen frukt vid önskad tid. Först hålles låg värme, omkring 10° C, tills bladen utvecklats; därefter ökas värmen, som liksom vid all d. bör vara högre vid soligt väder än vid mulet och under natten. Genom spritning på golvet och på växterna, till dess blomningen börjar, hålles luften fuktig. För erhållande av rik fruktsättning vid frånvaro av insekter, som kunna befordra bestoftningen, besörjes denna genom försiktig pensling, tills dess blombladen falla. Mot ohyra, som lätt innästlar sig såväl i huset som å växterna, föres en omsorgsfull kamp genom insektdödande medel och genom vatten-strilning, det senare särskilt mot spinn, vars förökning starkt gynnas av torka.(G. L—d.) H. J. Dft.

2. D. av väggar. Se Timring.

3. D. av timmer. Se Virkesdrivning.

Droska. Se Vagn.

Drottning. Se Bisamhälle.

Drottningbyte. Drottningen i ett bisamhälle kan visserligen nå 4 à 5 års ålder, men efter andra året avtager hennes äggläggningsförmåga så, att man genast märker det på samhällets lojhet eller efterblivenhet. Bina byta själva drottning genom att uppdraga en ny och döda den gamla, varunder det kan inträffa, att kupan samtidigt hyllar två fria drottningar, t. o. m. båda äggläggande. I regel dödas dock den gamla, när den unga blir fri. Går en sådan drottning ut i svärm, »manar» kupan även för försvärmen. Väntar man, tills samhället självt gör drottningbyte, kommer det under tiden på efterkälken och kan t. o. m. dö ut, om drottningens äggläggning alldeles upphör, innan nya drottningceller anläggas. Alla drottningar böra därför utbytas mot nya, när de hunnit tredje levnadsåret, såvida icke samhället genom sin styrka och samlareförmåga visar sig ha en drottning, som t. o. m. överträffar en ung sådan.

Ett normalt samhälle mottager icke en främmande drottning utan vidare, det må vara i huru stort behov som helst därav. Man måste först giva den drottning, som man önskar tillsätta, samma lukt, innan hon överlämnas i biens vård, och detta tager en tid, vid en del tillsättningsmetoder 2 à 3 dagar, vid andra endast några minuter eller timmar, eller också bringas bien ur sin normala ordning. Därför blir även en drottning, som varit ute å parningsflykt, dödad, om hon vid hemkomsten går in i orätt kupa. Genom lukten känna bina varandra och sin

kupa. Jfr Drottningtillsättning.A—r L—n.

Drottninglöshet inträffar ofta i bigården (se Bisamhälle). Vid det rörliga liv, som råder i kupan vid rensningsflykten en solig dag i mars, kan även drottningen pröva sina vingar och därvid taga fel på kupa vid inflygningen. Hon blir då dödad därstädes. En drottning kan omkomma under parningsflykt och hon nedsänkes blott kronan i badet, under det att jordklimpen, som bör hava vattnats i förväg, hålles över vattnet. Detta bör på hösten hållas vid en värmegrad av ungefär 35°, och nedsänkning bör vara 10—12 timmar. Ju senare behandlingen sker, desto lägre bör värmegraden och desto kortare behandlingen vara. De växter, vars vintervila på något av dessa sätt skall förkortas, böra på eftersommaren och hösten hållas torra, för att förmås att tidigt ingå i vintervila.

D. av köksträdgårdsväxter sker huvudsakligen i bänk men numera även i stor omfattning som specialodlingar i växthus för frambringande av tidiga produkter, ss. rädisor, morötter, sallat, persilja, potatis, rabarberm.fi. I särskilda hus drivas tomater, gurkor, meloner, bönor. Sparris drives på fritt land genom sparrissängarnas överbyggande med en enkel tillfällig byggnad, inom vilken uppvärmning åstadkommes genom varmvattenledning eller rökgång (se Sparris).

D. av blomsterväxter sker mycket allmänt i växthus för vinterblomning och är en viktig och inkomstbringande specialitet för många handelsträdgårdar. I mycket stor omfattning drivas lökväxter (hyacinter, tulpaner, narcisser, crocus) samt liljekonvaljer, vilka böra planteras i krukor eller lådor i september och därefter hållas svalt och fuktigt, tills de rotat sig väl, helst först nedgrävda i jord, tills de vid dennas tjälning inflyttas i sval källare, samt drivas i varmt rum. Drivningen påskyndas genom undervärme, i mörker, tills blomstänglarna börjat framskjuta. Hyacinter och tulpaner drivas även i vatten, i särskilda glas, i vilka de efter torr förvaring nedsättas mot slutet av året, varvid blott nedre randen av löken bör vara i beröring med vattnet; drivningen bör ske i svalt rum, tills rötterna framskjutit. Även en mängd ändra ört- eller buskartade växter drivas i varmhus till vinterblomning, åtskilliga av dessa efter eterisering eller varmvattenbehandling (se ovan).

D. av fruktväxter. Allmännast förekommer d. av vin och persikor, men även av äpple, päron, plommon och aprikoser, dock huvudsakligen för ägarens egen förbrukning. Jordgubbar för skörd tidigt om våren drivas i stort för försäljning. Fruktdrivning sker i särskilda växthus (se Växthus), i vilka träden vanligen äro planterade fritt i jordbädd och ledas efter spalier, men stundom även i träbaljor för att kunna med påsittande frukter flyttas ur drivhuset. Som allmänna regler för denna odling gäller följande. I fråga om vin verkställes beskärningen om hösten, sedan plantorna kommit i vila. Persiketräden åter beskäras om varen, när knopparna svällt så mycket, att man kan skilja på blad-och blomknoppar. Växthuset hålles oeldat eller ej varmare, än att jorden ej tjalas, till dess träden skola »väckas», lagom för att lämna mogen frukt vid önskad tid. Först hålles låg värme, omkring 10° C, tills bladen utvecklats; därefter ökas värmen, som liksom vid all d. bör vara högre vid soligt väder än vid mulet och under natten. Genom spritning på golvet och på växterna, till dess blomningen börjar, hålles luften fuktig. För erhållande av rik fruktsättning vid frånvaro av insekter, som kunna befordra bestoftningen, besörjes denna genom försiktig pensling, tills dess blombladen falla. Mot ohyra, som lätt innästlar sig såväl i huset som å växterna, föres en omsorgsfull kamp genom insektdödande medel och genom vatten-strilning, det senare särskilt mot spinn, vars förökning starkt gynnas av torka.(G. L—d.) H. J. Dft.

2. D. av väggar. Se Timring.

3. D. av timmer. Se Virkesdrivning.

Droska. Se Vagn.

Drottning. Se Bisamhälle.

Drottningbyte. Drottningen i ett bisamhälle kan visserligen nå 4 à 5 års ålder, men efter andra året avtager hennes äggläggningsförmåga så, att man genast märker det på samhällets lojhet eller efterblivenhet. Bina byta själva drottning genom att uppdraga en ny och döda den gamla, varunder det kan inträffa, att kupan samtidigt hyllar två fria drottningar, t. o. m. båda ägläggande. I regel dödas dock den gamla, när den unga blir fri. Går en sådan drottning ut i svärm, »manar» kupan även för försvärmen. Väntar man, tills samhället självt gör drottningbyte, kommer det under tiden på efterkälken och kan t. o. m. dö ut, om drottningens äggläggning alldeles upphör, innan nya drottningceller anläggas. Alla drottningar böra därför utbytas mot nya, när de hunnit tredje levnadsåret, såvida icke samhället genom sin styrka och samlareförmåga visar sig ha en drottning, som t. o. m. överträffar en ung sådan.

Ett normalt samhälle mottager icke en främmande drottning utan vidare, det må vara i huru stort behov som helst därav. Man måste först giva den drottning, som man önskar tillsätta, samma lukt, innan hon överlämnas i biens vård, och detta tager en tid, vid en del tillsättningsmetoder 2 à 3 dagar, vid andra endast några minuter eller timmar, eller också bringas bien ur sin normala ordning. Därför blir även en drottning, som varit ute å parningsflykt, dödad, om hon vid hemkomsten går in i orätt kupa. Genom lukten känna bina varandra och sin kupa. Jfr Drottningtillsättning.A—r L—n.

Drottninglöshet inträffar ofta i bigården (se Bisamhälle). Vid det rörliga liv, som råder i kupan vid rensningsflykten en solig dag i mars, kan även drottningen pröva sina vingar och därvid taga fel på kupa vid inflygningen. Hon blir då dödad därstädes. En drottning kan omkomma under parningsflykt och hon nedsänkes blott kronan i badet, under det att jordklimpen, som bör hava vattnats i förväg, hålles över vattnet. Detta bör på hösten hållas vid en värmegrad av ungefär 35°, och nedsänkning bör vara 10—12 timmar. Ju senare behandlingen sker, desto lägre bör värmegraden och desto kortare behandlingen vara. De växter, vars vintervila på något av dessa sätt skall förkortas, böra på eftersommaren och hösten hållas torra, för att förmås att tidigt ingå i vintervila.

D. av köksträdgårdsväxter sker huvudsakligen i bänk men numera även i stor omfattning som specialodlingar i växthus för frambringande av tidiga produkter, ss. rädisor, morötter, sallat, persilja, potatis, rabarberm.fi. I särskilda hus drivas tomater, gurkor, meloner, bönor. Sparris drives på fritt land genom sparrissängarnas överbyggande med en enkel tillfällig byggnad, inom vilken uppvärmning åstadkommes genom varmvattenledning eller rökgång (se Sparris).

D. av blomsterväxter sker mycket allmänt i växthus för vinterblomning och är en viktig och inkomstbringande specialitet för många handelsträdgårdar. I mycket stor omfattning drivas lökväxter (hyacinter, tulpaner, narcisser, crocus) samt liljekonvaljer, vilka böra planteras i krukor eller lådor i september och därefter hållas svalt och fuktigt, tills de rotat sig väl, helst först nedgrävda i jord, tills de vid dennas tjälning inflyttas i sval källare, samt drivas i varmt rum. Drivningen påskyndas genom undervärme, i mörker, tills blomstänglarna börjat framskjuta. Hyacinter och tulpaner drivas även i vatten, i särskilda glas, i vilka de efter torr förvaring nedsättas mot slutet av året, varvid blott nedre randen av löken bör vara i beröring med vattnet; drivningen bör ske i svalt rum, tills rötterna framskjutit. Även en mängd ändra ört- eller buskartade växter drivas i varmhus till vinterblomning, åtskilliga av dessa efter eterisering eller varmvattenbehandling (se ovan).

D. av fruktväxter. Allmännast förekommer d. av vin och persikor, men även av äpple, päron, plommon och aprikoser, dock huvudsakligen för ägarens egen förbrukning. Jordgubbar för skörd tidigt om våren drivas i stort för försäljning. Fruktdrivning sker i särskilda växthus (se Växthus), i vilka träden vanligen äro planterade fritt i jordbädd och ledas efter spalier, men stundom även i träbaljor för att kunna med påsittande frukter flyttas ur drivhuset. Som allmänna regler för denna odling gäller följande. I fråga om vin verkställes beskärningen om hösten, sedan plantorna kommit i vila. Persiketräden åter beskäras om varen, när knopparna svällt så mycket, att man kan skilja på blad-och blomknoppar. Växthuset hålles oeldat eller ej varmare, än att jorden ej tjalas, till dess träden skola »väckas», lagom för att lämna mogen frukt vid önskad tid. Först hålles låg värme, omkring 10° C, tills bladen utvecklats; därefter ökas värmen, som liksom vid all d. bör vara högre vid soligt väder än vid mulet och under natten. Genom spritning på golvet och på växterna, till dess blomningen börjar, hålles luften fuktig. För erhållande av rik fruktsättning vid frånvaro av insekter, som kunna befordra bestoftningen, besörjes denna genom försiktig pensling, tills dess blombladen falla. Mot ohyra, som lätt innästlar sig såväl i huset som å växterna, föres en omsorgsfull kamp genom insektdödande medel och genom vatten-strilning, det senare särskilt mot spinn, vars förökning starkt gynnas av torka.(G. L—d.) H. J. Dft.

2. D. av väggar. Se Timring.

3. D. av timmer. Se Virkesdrivning.

Droska. Se Vagn.

Drottning. Se Bisamhälle.

Drottningbyte. Drottningen i ett bisamhälle kan visserligen nå 4 à 5 års ålder, men efter andra året avtager hennes äggläggningsförmåga så, att man genast märker det på samhällets lojhet eller efterblivenhet. Bina byta själva drottning genom att uppdraga en ny och döda den gamla, varunder det kan inträffa, att kupan samtidigt hyllar två fria drottningar, t. o. m. båda ägläggande. I regel dödas dock den gamla, när den unga blir fri. Går en sådan drottning ut i svärm, »manar» kupan även för försvärmen. Väntar man, tills samhället självt gör drottningbyte, kommer det under tiden på efterkälken och kan t. o. m. dö ut, om drottningens äggläggning alldeles upphör, innan nya drottningceller anläggas. Alla drottningar böra därför utbytas mot nya, när de hunnit tredje levnadsåret, såvida icke samhället genom sin styrka och samlareförmåga visar sig ha en drottning, som t. o. m. överträffar en ung sådan.

Ett normalt samhälle mottager icke en främmande drottning utan vidare, det må vara i huru stort behov som helst därav. Man måste först giva den drottning, som man önskar tillsätta, samma lukt, innan hon överlämnas i biens vård, och detta tager en tid, vid en del tillsättningsmetoder 2 à 3 dagar, vid andra endast några minuter eller timmar, eller också bringas bien ur sin normala ordning. Därför blir även en drottning, som varit ute å parningsflykt, dödad, om hon vid hemkomsten går in i orätt kupa. Genom lukten känna bina varandra och sin kupa. Jfr Drottningtillsättning.A—r L—n.

Drottninglöshet inträffar ofta i bigården (se Bisamhälle). Vid det rörliga liv, som råder i kupan vid rensningsflykten en solig dag i mars, kan även drottningen pröva sina vingar och därvid taga fel på kupa vid inflygningen. Hon blir då dödad därstädes. En drottning kan omkomma under parningsflykt och hon nedsänkes blott kronan i badet, under det att jordklimpen, som bör hava vattnats i förväg, hålles över vattnet. Detta bör på hösten hållas vid en värmegrad av ungefär 35°, och nedsänkning bör vara 10—12 timmar. Ju senare behandlingen sker, desto lägre bör värmegraden och desto kortare behandlingen vara. De växter, vars vintervila på något av dessa sätt skall förkortas, böra på eftersommaren och hösten hållas torra, för att förmås att tidigt ingå i vintervila.

D. av köksträdgårdsväxter sker huvudsakligen i bänk men numera även i stor omfattning som specialodlingar i växthus för frambringande av tidiga produkter, ss. rädisor, morötter, sallat, persilja, potatis, rabarberm.fi. I särskilda hus drivas tomater, gurkor, meloner, bönor. Sparris drives på fritt land genom sparrissängarnas överbyggande med en enkel tillfällig byggnad, inom vilken uppvärmning åstadkommes genom varmvattenledning eller rökgång (se Sparris).

D. av blomsterväxter sker mycket allmänt i växthus för vinterblomning och är en viktig och inkomstbringande specialitet för många handelsträdgårdar. I mycket stor omfattning drivas lökväxter (hyacinter, tulpaner, narcisser, crocus) samt liljekonvaljer, vilka böra planteras i krukor eller lådor i september och därefter hållas svalt och fuktigt, tills de rotat sig väl, helst först nedgrävda i jord, tills de vid dennas tjälning inflyttas i sval källare, samt drivas i varmt rum. Drivningen påskyndas genom undervärme, i mörker, tills blomstänglarna börjat framskjuta. Hyacinter och tulpaner drivas även i vatten, i särskilda glas, i vilka de efter torr förvaring nedsättas mot slutet av året, varvid blott nedre randen av löken bör vara i beröring med vattnet; drivningen bör ske i svalt rum, tills rötterna framskjutit. Även en mängd ändra ört- eller buskartade växter drivas i varmhus till vinterblomning, åtskilliga av dessa efter eterisering eller varmvattenbehandling (se ovan).

D. av fruktväxter. Allmännast förekommer d. av vin och persikor, men även av äpple, päron, plommon och aprikoser, dock huvudsakligen för ägarens egen förbrukning. Jordgubbar för skörd tidigt om våren drivas i stort för försäljning. Fruktdrivning sker i särskilda växthus (se Växthus), i vilka träden vanligen äro planterade fritt i jordbädd och ledas efter spalier, men stundom även i träbaljor för att kunna med påsittande frukter flyttas ur drivhuset. Som allmänna regler för denna odling gäller följande. I fråga om vin verkställes beskärningen om hösten, sedan plantorna kommit i vila. Persiketräden åter beskäras om varen, när knopparna svällt så mycket, att man kan skilja på blad-och blomknoppar. Växthuset hålles oeldat eller ej varmare, än att jorden ej tjalas, till dess träden skola »väckas», lagom för att lämna mogen frukt vid önskad tid. Först hålles låg värme, omkring 10° C, tills bladen utvecklats; därefter ökas värmen, som liksom vid all d. bör vara högre vid soligt väder än vid mulet och under natten. Genom spritning på golvet och på växterna, till dess blomningen börjar, hålles luften fuktig. För erhållande av rik fruktsättning vid frånvaro av insekter, som kunna befordra bestoftningen, besörjes denna genom försiktig pensling, tills dess blombladen falla. Mot ohyra, som lätt innästlar sig såväl i huset som å växterna, föres en omsorgsfull kamp genom insektdödande medel och genom vatten-strilning, det senare särskilt mot spinn, vars förökning starkt gynnas av torka.(G. L—d.) H. J. Dft.

2. D. av väggar. Se Timring.

3. D. av timmer. Se Virkesdrivning.

Droska. Se Vagn.

Drottning. Se Bisamhälle.

Drottningbyte. Drottningen i ett bisamhälle kan visserligen nå 4 à 5 års ålder, men efter andra året avtager hennes äggläggningsförmåga så, att man genast märker det på samhällets lojhet eller efterblivenhet. Bina byta själva drottning genom att uppdraga en ny och döda den gamla, varunder det kan inträffa, att kupan samtidigt hyllar två fria drottningar, t. o. m. båda äggläggande. I regel dödas dock den gamla, när den unga blir fri. Går en sådan drottning ut i svärm, »manar» kupan även för försvärmen. Väntar man, tills samhället självt gör drottningbyte, kommer det under tiden på efterkälken och kan t. o. m. dö ut, om drottningens äggläggning alldeles upphör, innan nya drottningceller anläggas. Alla drottningar böra därför utbytas mot nya, när de hunnit tredje levnadsåret, såvida icke samhället genom sin styrka och samlareförmåga visar sig ha en drottning, som t. o. m. överträffar en ung sådan.

Ett normalt samhälle mottager icke en främmande drottning utan vidare, det må vara i huru stort behov som helst därav. Man måste först giva den drottning, som man önskar tillsätta, samma lukt, innan hon överlämnas i biens vård, och detta tager en tid, vid en del tillsättningsmetoder 2 à 3 dagar, vid andra endast några minuter eller timmar, eller också bringas bien ur sin normala ordning. Därför blir även en drottning, som varit ute å parningsflykt, dödad, om hon vid hemkomsten går in i orätt kupa. Genom lukten känna bina varandra och sin kupa. Jfr Drottningtillsättning.A—r L—n.

Drottninglöshet inträffar ofta i bigården (se Bisamhälle). Vid det rörliga liv, som råder i kupan vid rensningsflykten en solig dag i mars, kan även drottningen pröva sina vingar och därvid taga fel på kupa vid inflygningen. Hon blir då dödad därstädes. En drottning kan omkomma under parningsflykt och hon nedsänkes blott kronan i badet, under det att jordklimpen, som bör hava vattnats i förväg, hålles över vattnet. Detta bör på hösten hållas vid en värmegrad av ungefär 35°, och nedsänkning bör vara 10—12 timmar. Ju senare behandlingen sker, desto lägre bör värmegraden och desto kortare behandlingen vara. De växter, vars vintervila på något av dessa sätt skall förkortas, böra på eftersommaren och hösten hållas torra, för att förmås att tidigt ingå i vintervila.

D. av köksträdgårdsväxter sker huvudsakligen i bänk men numera även i stor omfattning som specialodlingar i växthus för frambringande av tidiga produkter, ss. rädisor, morötter, sallat, persilja, potatis, rabarberm.fi. I särskilda hus drivas tomater, gurkor, meloner, bönor. Sparris drives på fritt land genom sparrissängarnas överbyggande med en enkel tillfällig byggnad, inom vilken uppvärmning åstadkommes genom varmvattenledning eller rökgång (se Sparris).

D. av blomsterväxter sker mycket allmänt i växthus för vinterblomning och är en viktig och inkomstbringande specialitet för många handelsträdgårdar. I mycket stor omfattning drivas lökväxter (hyacinter, tulpaner, narcisser, crocus) samt liljekonvaljer, vilka böra planteras i krukor eller lådor i september och därefter hållas svalt och fuktigt, tills de rotat sig väl, helst först nedgrävda i jord, tills de vid dennas tjälning inflyttas i sval källare, samt drivas i varmt rum. Drivningen påskyndas genom undervärme, i mörker, tills blomstänglarna börjat framskjuta. Hyacinter och tulpaner drivas även i vatten, i särskilda glas, i vilka de efter torr förvaring nedsättas mot slutet av året, varvid blott nedre randen av löken bör vara i beröring med vattnet; drivningen bör ske i svalt rum, tills rötterna framskjutit. Även en mängd ändra ört- eller buskartade växter drivas i varmhus till vinterblomning, åtskilliga av dessa efter eterisering eller varmvattenbehandling (se ovan).

D. av fruktväxter. Allmännast förekommer d. av vin och persikor, men även av äpple, päron, plommon och aprikoser, dock huvudsakligen för ägarens egen förbrukning. Jordgubbar för skörd tidigt om våren drivas i stort för försäljning. Fruktdrivning sker i särskilda växthus (se Växthus), i vilka träden vanligen äro planterade fritt i jordbädd och ledas efter spalier, men stundom även i träbaljor för att kunna med påsittande frukter flyttas ur drivhuset. Som allmänna regler för denna odling gäller följande. I fråga om vin verkställes beskärningen om hösten, sedan plantorna kommit i vila. Persiketräden åter beskäras om varen, när knopparna svällt så mycket, att man kan skilja på blad-och blomknoppar. Växthuset hålles oeldat eller ej varmare, än att jorden ej tjalas, till dess träden skola »väckas», lagom för att lämna mogen frukt vid önskad tid. Först hålles låg värme, omkring 10° C, tills bladen utvecklats; därefter ökas värmen, som liksom vid all d. bör vara högre vid soligt väder än vid mulet och under natten. Genom spritning på golvet och på växterna, till dess blomningen börjar, hålles luften fuktig. För erhållande av rik fruktsättning vid frånvaro av insekter, som kunna befordra bestoftningen, besörjes denna genom försiktig pensling, tills dess blombladen falla. Mot ohyra, som lätt innästlar sig såväl i huset som å växterna, föres en omsorgsfull kamp genom insektdödande medel och genom vatten-strilning, det senare särskilt mot spinn, vars förökning starkt gynnas av torka.(G. L—d.) H. J. Dft.

2. D. av väggar. Se Timring.

3. D. av timmer. Se Virkesdrivning.

Droska. Se Vagn.

Drottning. Se Bisamhälle.

Drottningbyte. Drottningen i ett bisamhälle kan visserligen nå 4 à 5 års ålder, men efter andra året avtager hennes äggläggningsförmåga så, att man genast märker det på samhällets lojhet eller efterblivenhet. Bina byta själva drottning genom att uppdraga en ny och döda den gamla, varunder det kan inträffa, att kupan samtidigt hyllar två fria drottningar, t. o. m. båda äggläggande. I regel dödas dock den gamla, när den unga blir fri. Går en sådan drottning ut i svärm, »manar» kupan även för försvärmen. Väntar man, tills samhället självt gör

drottningbyte, kommer det under tiden på efterkälken och kan t. o. m. dö ut, om drottningens äggläggning alldeles upphör, innan nya drottningceller anläggas. Alla drottningar böra därför utbytas mot nya, när de hunnit tredje levnadsåret, såvida icke samhället genom sin styrka och samlareförmåga visar sig ha en drottning, som t. o. m. överträffar en ung sådan.

Ett normalt samhälle mottager icke en främmande drottning utan vidare, det må vara i huru stort behov som helst därav. Man måste först giva den drottning, som man önskar tillsätta, samma lukt, innan hon överlämnas i biens vård, och detta tager en tid, vid en del tillsättningsmetoder 2 à 3 dagar, vid andra endast några minuter eller timmar, eller också bringas bien ur sin normala ordning. Därför blir även en drottning, som varit ute å parningsflykt, dödad, om hon vid hemkomsten går in i orätt kupa. Genom lukten känna bina varandra och sin kupa. Jfr Drottningtillsättning.A—r L—n.

Drottninglöshet inträffar ofta i bigården (se Bisamhälle). Vid det rörliga liv, som råder i kupan vid rensningsflykten en solig dag i mars, kan även drottningen pröva sina vingar och därvid taga fel på kupa vid inflygningen. Hon blir då dödad därstädes. En drottning kan omkomma under parningsflykt och honkan bliva för gammal, varvid bina kunna göra drottningbyte under tid, då drönare saknas, och hon blir obefruktad. Biskötaren kan genom ovarsamhet under arbetet i kupan klämma drottningen till döds, och tjuvbin kunna döda drottningen i ett svagt samhälle. Biskötaren måste då tillsätta en ny. Jfr Drottningbyte och Drottningtillsättning.A—r L—n.

Drottningodling. Biodiaren bör alltid hava ett antal nya drottningar till hands, när tiden för ombyte (se Drottningbyte) är lämpligt eller när ett samhälle mistat sin drottning. Den enklaste d. består däruti, att man bildar småsamhällen från ett samhälle, som svärmat första svärm. Till avelssamhälle bör man utvälja det bästa i bigården i avseende på övervintringsduglighet, yngel och bistyrka, tidig utveckling samt först och sist god samlingsförmåga. Så snart första svärmen avgått, uppsöker man den kaka, på vilken den äldsta och täckta drottningcellen sitter. Finnas andra drottningceller på samma kaka, utskäres dessa och placeras i kakor, i vilka inga drottningceller finnas. Därefter tager man kakan med påsittande bin och hänger ned den i en ny kupa. En med bin fullsatt kaka utan drottningceller och med så moget yngel som möjligt nedhänges intill den först nedsatta. Anses icke bina kunna täcka dessa två ramar, nedskakas ytterligare bin från en kaka, varefter flyghålet minskas till 1 cm. längd. På samma sätt förfares, så länge bin, kakor och drottningceller finnas i kupan. De kvarvarande flygbina få behålla en drottningcell och bilda ett småsamhälle på gamla platsen.

Man kan även bilda småsamhällen i lämpligt stora skattlådor med 2 à 3 utbyggda ramar, varav en måste innehålla honung, och på dessa fördela en nyfallen svärm på kvällen samma dag den svärmat. Lådorna med kakorna göras i ordning, varvid flyghålet tilltäppes. När dessa äro fullt i ordning, nedsättes en täckt drottningcell mellan ramarna. Svärmkupan vändes upp och ner och stötes kraftigt, så att bina störta till toppen. Med en tekopp eller liten skopa öser man ner ungefär $^1/_2$ liter bin i varje skattlåda, som genast täckes. När bien marscherat upp mot kanterna i svärmkupan, får denna en ny stöt, så att ösningen kan fortsättas. För att denna operation skall kunna utföras, måste drottningen vid svärmens utgång hava fångats i bur och inhängts till svärmen, eller också får man strax före operationens utförande sila ut drottningen ur svärmen. Är hon god, kan hon tillsammans med de kvarvarande bina få bilda ett småsamhälle. Småkuporna inställas i mörk källare eller mörkt svalt rum under tre dygn, varunder de ej få sakna foder eller vatten.

När drottningarna blivit parade och tillsatta andra kupor, förenas den drottninglösa småkupan med en annan. Se Förening av bin.

Biodlare, som driva d. som yrke, förfara på samma sätt fast i större skala vid bildandet av småsamhällena. Vid anskaffningen av drottningcellerna förfares dock på annat sätt. Drottningcellerna göras för hand och fästas å stickor, som passa i envanlig ram. I cellerna nedlägges en ringa del drottningföda från en naturlig drottningcell. På drottningfödan lägges en 4 dagar gammal larv, och ramen med ett 30-tal celler nedhänges i en kupa, som förut gjorts drottninglös och berövats allt eget yngel. Dagen före kläckningen göras småkuporna i ordning som förut beskrivits, cellerna hängas in, och bin tömmas på.A—r L—n.

Drottningtillsättning. Det mest vanliga tillsättningssättet är att använda sig av bur. Vid tillsättning av en drottning bör denna, om hon tillsättes i bur, vara ensam i densamma. En burad drottning är mycket orolig, och finnas ledsagarebin i buren, kunna kupans bin genom dessas närvaro uppretas att även döda drottningen. Ankommer en drottning i bur, bör hon och hennes ledsagare utsläppas i ett tillslutet rum. Drottningen såväl som bina flyga mot fönstret, där hon lätt uppfångas och införes i tillsättningsbur eller, om försändningsburen kan användas för tillsättning, tillbaka i densamma. När en drottning infångas, tages hon i vingarna eller över bröstet, ej över bakkroppen, då detta kan skada henne. Man behöver ej vara nervös vid infångandet av en drottning, ty hon stinges ej. Drottningen införes i buren och foderkanalen påfylles med Goods foder (se Fodring). Ju hårdare detta foder är, desto längre tid behöva bina för att äta ut drottningen, och för hårt foder kan fängsla henne i veckor. Fodret skall således vara lagom hårt. Samhället får ej störas på 2 à 3 dygn efter tillsättningen.A—r L—n.

Druva. Se Vinranka.

Druvhyacint, pärlhyacint, *Muscari botryoides* L., en liten liljeväxt med lök, jämnbreda rotblad och en toppställd klase av blå, stundom vita, klotrunda blommor. Blommar tämligen tidigt på våren och är härdig åtminstone i södra Norrland. Odlas på kalljord och drives i kruka. Förekommer ej sällan förvildad på gräsmattor.

Dråsa eller drösa betecknar, att säd eller frö utfaller ur axen eller fröhusen, varigenom vid skörden stor förlust kan uppkomma. Faran för drösning är större, ju mognare säden är och är svår att undvika vid odling av blandade sorter, i vilka vissa former mogna tidigare än andra. Benägenhet för drösning är mycket olika hos olika sädessorter.

Dråse kallas hög av blandade agnar och sädeskorn, som erhålles vid tröskning.

Dräktighet inträder, då ägget hos ett hondjur befruktats. Dräktighetstiden, d. v. s. tiden mellan befruktningen och fostrets framfödande, är räknat i dagar hos kan bliva för gammal, varvid bina kunna göra drottningbyte under tid, då drönare saknas, och hon blir obefruktad. Biskötaren kan genom ovarsamhet under arbetet i kupan klämma drottningen till döds, och tjuvbin kunna döda drottningen i ett svagt samhälle. Biskötaren måste då tillsätta en ny. Jfr Drottningbyte och Drottningtillsättning.A—r L—n.

Drottningodling. Biodiaren bör alltid hava ett antal nya drottningar till hands, när tiden för ombyte (se Drottningbyte) är lämpligt eller när ett samhälle mistat sin drottning. Den enklaste d. består däruti, att man bildar småsamhällen från ett samhälle, som svärmat första svärm. Till avelssamhälle bör man utvälja det bästa i bigården i avseende på övervintringsduglighet, yngel och bistyrka, tidig utveckling samt först och sist god samlingsförmåga. Så snart första svärmen avgått, uppsöker man den kaka, på vilken den äldsta och täckta drottningcellen sitter. Finnas andra drottningceller på samma kaka, utskäres dessa och placeras i kakor, i vilka inga drottningceller finnas. Därefter tager man kakan med påsittande bin och hänger ned den i en ny kupa. En med bin fullsatt kaka utan drottningceller och med så moget yngel som möjligt nedhänges intill den först nedsatta. Anses icke bina kunna täcka dessa två ramar, nedskakas ytterligare bin från en kaka, varefter flyghålet minskas till 1 cm. längd. På samma sätt förfares, så länge bin, kakor och drottningceller finnas i kupan. De kvarvarande flygbina få behålla en drottningcell och bilda ett småsamhälle på gamla platsen.

Man kan även bilda småsamhällen i lämpligt stora skattlådor med 2 à 3 utbyggda ramar, varav en måste innehålla honung, och på dessa fördela en nyfallen svärm på kvällen samma dag den svärmat. Lådorna med kakorna göras i ordning, varvid flyghålet tilltäppes. När dessa äro fullt i ordning, nedsättes en täckt drottningcell mellan ramarna. Svärmkupan vändes upp och ner och stötes kraftigt, så att bina störta till toppen. Med en tekopp eller liten skopa öser man ner ungefär $^1/_2$ liter bin i varje skattlåda, som genast täckes. När bien marscherat upp mot kanterna i svärmkupan, får denna en ny stöt, så att ösningen kan fortsättas. För att denna operation skall kunna utföras, måste drottningen vid svärmens utgång hava fångats i bur och inhängts till svärmen, eller också får man strax före operationens utförande sila ut drottningen ur svärmen. Är hon god, kan hon tillsammans med de kvarvarande bina få bilda ett småsamhälle. Småkuporna inställas i mörk källare eller mörkt svalt rum under tre dygn, varunder de ej få sakna foder eller vatten.

När drottningarna blivit parade och tillsatta andra kupor, förenas den drottninglösa småkupan med en annan. Se Förening av bin.

Biodlare, som driva d. som yrke, förfara på samma sätt fast i större skala vid bildandet av småsamhällena. Vid anskaffningen av drottningcellerna förfares dock på annat sätt. Drottningcellerna göras för hand och fästas å stickor, som passa i envanlig ram. I cellerna nedlägges en ringa del drottningföda från en naturlig drottningcell. På drottningfödan lägges en 4 dagar gammal larv, och ramen med ett 30-tal celler nedhänges i en kupa, som förut gjorts drottninglös och berövats allt eget yngel. Dagen före kläckningen göras småkuporna i ordning som förut beskrivits, cellerna hängas in, och bin tömmas på.A—r L—n.

Drottningtillsättning. Det mest vanliga tillsättningssättet är att använda sig av bur. Vid tillsättning av en drottning bör denna, om hon tillsättes i bur, vara ensam i densamma. En burad drottning är mycket orolig, och finnas ledsagarebin i buren, kunna kupans bin genom dessas närvaro uppretas att även döda drottningen. Ankommer en drottning i bur, bör hon och hennes ledsagare utsläppas i ett tillslutet rum. Drottningen såväl som bina flyga mot fönstret, där hon lätt uppfångas och införes i tillsättningsbur eller, om försändningsburen kan användas för tillsättning, tillbaka i densamma. När en drottning infångas, tages hon i vingarna eller över bröstet, ej över bakkroppen, då detta kan skada henne. Man behöver ej vara nervös vid infångandet av en drottning, ty hon stinges ej. Drottningen införes i buren och foderkanalen påfylles med Goods foder (se Fodring). Ju hårdare detta foder är, desto längre tid behöva bina för att äta ut drottningen, och för hårt foder kan fängsla henne i veckor. Fodret skall således vara lagom hårt. Samhället får ej störas på 2 à 3 dygn efter tillsättningen.A—r L—n.

Druva. Se Vinranka.

Druvhyacint, pärlhyacint, *Muscari botryoides* L., en liten liljeväxt med lök, jämnbreda rotblad och en toppställd klase av blå, stundom vita, klotrunda blommor. Blommar tämligen tidigt på våren och är härdig åtminstone i södra Norrland. Odlas på kalljord och drives i kruka. Förekommer ej sällan förvildad på gräsmattor.

Dråsa eller drösa betecknar, att säd eller frö utfaller ur axen eller fröhusen, varigenom vid skörden stor förlust kan uppkomma. Faran för drösning är större, ju mognare säden är och är svår att undvika vid odling av blandade sorter, i vilka vissa former mogna tidigare än andra. Benägenhet för drösning är mycket olika hos olika sädessorter.

Dråse kallas hög av blandade agnar och sädeskorn, som erhålles vid tröskning.

Dräktighet inträder, då ägget hos ett hondjur befruktats. Dräktighetstiden, d. v. s. tiden mellan befruktningen och fostrets framfödande, är räknat i dagar hos kan bliva för gammal, varvid bina kunna göra drottningbyte under tid, då drönare saknas, och hon blir obefruktad. Biskötaren kan genom ovarsamhet under arbetet i kupan klämma drottningen till döds, och tjuvbin kunna döda drottningen i ett svagt samhälle. Biskötaren måste då tillsätta en ny. Jfr Drottningbyte och Drottningtillsättning.A—r L—n.

Drottningodling. Biodiaren bör alltid hava ett antal nya drottningar till hands, när tiden för ombyte (se Drottningbyte) är lämpligt eller när ett samhälle mistat sin drottning. Den enklaste d. består däruti, att man bildar småsamhällen från ett samhälle, som svärmat första svärm. Till avelssamhälle bör man utvälja det bästa i bigården i avseende på övervintringsduglighet, yngel och bistyrka, tidig utveckling samt först och sist god samlingsförmåga. Så snart första svärmen avgått, uppsöker man den kaka, på vilken den äldsta och täckta drottningcellen sitter. Finnas andra drottningceller på samma kaka, utskäres dessa och placeras i kakor, i vilka inga drottningceller finnas. Därefter tager man kakan med påsittande bin och hänger ned den i en ny kupa. En med bin fullsatt kaka utan drottningceller och med så moget yngel som möjligt nedhänges intill den först nedsatta. Anses icke bina kunna täcka dessa två ramar, nedskakas ytterligare bin från en kaka, varefter flyghålet minskas till 1 cm. längd. På samma sätt förfares, så länge bin, kakor och drottningceller finnas i kupan. De kvarvarande flygbina få behålla en drottningcell och bilda ett småsamhälle på gamla platsen.

Man kan även bilda småsamhällen i lämpligt stora skattlådor med 2 à 3 utbyggda ramar, varav en måste innehålla honung, och på dessa fördela en nyfallen svärm på kvällen samma dag den svärmat. Lådorna med kakorna göras i ordning, varvid flyghålet tilltäppes. När dessa äro fullt i ordning, nedsättes en täckt drottningcell mellan ramarna. Svärmkupan vändes upp och ner och stötes kraftigt, så att bina störta till toppen. Med en tekopp eller liten skopa öser man ner ungefär $^{1}/_{2}$ liter bin i varje skattlåda, som genast täckes. När bien marscherat upp mot kanterna i svärmkupan, får denna en ny stöt, så att ösningen kan fortsättas. För att denna operation skall kunna utföras, måste drottningen vid svärmens utgång hava fångats i bur och inhängts till svärmen, eller också får man strax före operationens utförande sila ut drottningen ur svärmen. Är hon god, kan hon tillsammans med de kvarvarande bina få bilda ett småsamhälle. Småkuporna inställas i mörk källare eller mörkt svalt rum under tre dygn, varunder de ej få sakna foder eller vatten.

När drottningarna blivit parade och tillsatta andra kupor, förenas den drottninglösa småkupan med en annan. Se Förening av bin.

Biodlare, som driva d. som yrke, förfara på samma sätt fast i större skala vid bildandet av småsamhällena. Vid anskaffningen av drottningcellerna förfares dock på annat sätt. Drottningcellerna göras för hand och fästas å stickor, som passa i envanlig ram. I cellerna nedlägges en ringa del drottningföda från en naturlig drottningcell. På drottningfödan lägges en 4 dagar gammal larv, och ramen med ett 30-tal celler nedhänges i en kupa, som förut gjorts drottninglös och berövats allt eget yngel. Dagen före kläckningen göras småkuporna i ordning som förut beskrivits, cellerna hängas in, och bin tömmas på.A—r L—n.

Drottningtillsättning. Det mest vanliga tillsättningssättet är att använda sig av bur. Vid tillsättning av en drottning bör denna, om hon tillsättes i bur, vara ensam i densamma. En burad drottning är mycket orolig, och finnas ledsagarebin i buren, kunna kupans bin genom dessas närvaro uppretas att även döda drottningen. Ankommer en drottning i bur, bör hon och hennes ledsagare utsläppas i ett tillslutet rum. Drottningen såväl som bina flyga mot fönstret, där hon lätt uppfångas och införes i tillsättningsbur eller, om försändningsburen kan användas för tillsättning, tillbaka i densamma. När en drottning infångas, tages hon i vingarna eller över bröstet, ej över bakkroppen, då detta kan skada henne. Man behöver ej vara nervös vid infångandet av en drottning, ty hon stinges ej. Drottningen införes i buren och foderkanalen påfylles med Goods foder (se Fodring). Ju hårdare detta foder är, desto längre tid behöva bina för att äta ut drottningen, och för hårt foder kan fängsla henne i veckor. Fodret skall således vara lagom hårt. Samhället får ej störas på 2 à 3 dygn efter tillsättningen.A—r L—n.

Druva. Se Vinranka.

Druvhyacint, pärlhyacint, *Muscari botryoides* L., en liten liljeväxt med lök, jämnbreda rotblad och en toppställd klase av blå, stundom vita, klotrunda blommor. Blommar tämligen tidigt på våren och är härdig åtminstone i södra Norrland. Odlas på kalljord och drives i kruka. Förekommer ej sällan förvildad på gräsmattor.

Dråsa eller drösa betecknar, att säd eller frö utfaller ur axen eller fröhusen, varigenom vid skörden stor förlust kan uppkomma. Faran för drösning är större, ju mognare säden är och är svår att undvika vid odling av blandade sorter, i vilka vissa former mogna tidigare än andra. Benägenhet för drösning är mycket olika hos olika sädessorter.

Dråse kallas hög av blandade agnar och sädeskorn, som erhålles vid tröskning.

Dräktighet inträder, då ägget hos ett hondjur befruktats. Dräktighetstiden, d. v. s. tiden mellan befruktningen och fostrets framfödande, är räknat i dagar hos kan bliva för gammal, varvid bina kunna göra drottningbyte under tid, då drönare saknas, och hon blir obefruktad. Biskötaren kan genom ovarsamhet under arbetet i kupan klämma drottningen till döds, och tjuvbin kunna döda drottningen i ett svagt samhälle. Biskötaren måste då tillsätta en ny. Jfr Drottningbyte och Drottningtillsättning.A—r L—n.

Drottningodling. Biodiaren bör alltid hava ett antal nya drottningar till hands, när tiden för ombyte (se Drottningbyte) är lämpligt eller när ett samhälle mistat sin drottning. Den enklaste d. består däruti, att man bildar småsamhällen från ett samhälle, som svärmat första svärm. Till avelssamhälle bör man utvälja det bästa i bigården i avseende på övervintringsduglighet, yngel och bistyrka, tidig utveckling samt först och sist god samlingsförmåga. Så snart första svärmen avgått, uppsöker man den kaka, på vilken den äldsta och täckta drottningcellen sitter. Finnas andra drottningceller på samma kaka, utskäres dessa och placeras i kakor, i vilka inga drottningceller finnas. Därefter tager man kakan med påsittande bin och hänger ned den i en ny kupa. En med bin fullsatt kaka utan drottningceller och med så moget yngel som möjligt nedhänges intill den först nedsatta. Anses icke bina kunna täcka dessa två ramar, nedskakas ytterligare bin från en kaka, varefter flyghålet minskas till 1 cm. längd. På samma sätt förfares, så länge bin, kakor och drottningceller finnas i kupan. De kvarvarande flygbina få behålla en drottningcell och bilda ett småsamhälle på gamla platsen.

Man kan även bilda småsamhällen i lämpligt stora skattlådor med 2 à 3 utbyggda ramar, varav en måste innehålla honung, och på dessa fördela en nyfallen svärm på kvällen samma dag den svärmat. Lådorna med kakorna göras i ordning, varvid flyghålet tilltäppes. När dessa äro fullt i ordning, nedsättes en täckt drottningcell mellan ramarna. Svärmkupan vändes upp och ner och stötes kraftigt, så att bina störta till toppen. Med en tekopp eller liten skopa öser man ner ungefär $^{1}/_{2}$ liter bin i varje skattlåda, som genast täckes. När bien marscherat upp mot kanterna i svärmkupan, får denna en ny stöt, så att ösningen kan fortsättas. För att denna operation skall kunna utföras, måste drottningen vid svärmens utgång hava fångats i bur och inhängts till svärmen, eller också får man strax före operationens utförande sila ut drottningen ur svärmen. Är hon god, kan hon tillsammans med de kvarvarande bina få bilda ett småsamhälle. Småkuporna inställas i mörk källare eller mörkt svalt rum under tre dygn, varunder de ej få sakna foder eller vatten.

När drottningarna blivit parade och tillsatta andra kupor, förenas den drottninglösa småkupan med en annan. Se Förening av bin.

Biodlare, som driva d. som yrke, förfara på samma sätt fast i större skala vid bildandet av småsamhällena. Vid anskaffningen av drottningcellerna förfares dock på annat sätt. Drottningcellerna göras för hand och fästas å stickor, som passa i envanlig ram. I cellerna nedlägges en ringa del drottningföda från en naturlig drottningcell. På drottningfödan lägges en 4 dagar gammal larv, och ramen med ett 30-tal celler nedhänges i en kupa, som förut gjorts drottninglös och berövats allt eget yngel. Dagen före kläckningen göras småkuporna i ordning som förut beskrivits, cellerna hängas in, och bin tömmas på.A—r L—n.

Drottningtillsättning. Det mest vanliga tillsättningssättet är att använda sig av bur. Vid tillsättning av en drottning bör denna, om hon tillsättes i bur, vara ensam i densamma. En burad drottning är mycket orolig, och finnas ledsagarebin i buren, kunna kupans bin genom dessas närvaro uppretas att även döda drottningen. Ankommer en drottning i bur, bör hon och hennes ledsagare utsläppas i ett tillslutet rum. Drottningen såväl som bina flyga mot fönstret, där hon lätt uppfångas och införes i tillsättningsbur eller, om försändningsburen kan användas för tillsättning, tillbaka i densamma. När en drottning infångas, tages hon i vingarna eller över bröstet, ej över bakkroppen, då detta kan skada henne. Man behöver ej vara nervös vid infångandet av en drottning, ty hon stinges ej. Drottningen införes i buren och foderkanalen påfylles med Goods foder (se Fodring). Ju hårdare detta foder är, desto längre tid behöva bina för att äta ut drottningen, och för hårt foder kan fängsla henne i veckor. Fodret skall således vara lagom hårt. Samhället får ej störas på 2 à 3 dygn efter tillsättningen.A—r L—n.

Druva. Se Vinranka.

Druvhyacint, pärlhyacint, *Muscari botryoides* L., en liten liljeväxt med lök, jämnbreda rotblad och en toppställd klase av blå, stundom vita, klotrunda blommor. Blommar tämligen tidigt på våren och är härdig åtminstone i södra Norrland. Odlas på kalljord och drives i kruka. Förekommer ej sällan förvildad på gräsmattor.

Dråsa eller drösa betecknar, att säd eller frö utfaller ur axen eller fröhusen, varigenom vid skörden stor förlust kan uppkomma. Faran för drösning är större, ju mognare säden är och är svår att undvika vid odling av blandade sorter, i vilka vissa former mogna tidigare än andra. Benägenhet för drösning är mycket olika hos olika sädessorter.

Dråse kallas hög av blandade agnar och sädeskorn, som erhålles vid tröskning.

Dräktighet inträder, då ägget hos ett hondjur befruktats. Dräktighetstiden, d. v. s. tiden mellan befruktningen och fostrets framfödande, är räknat i dagar hos kan bliva för gammal, varvid bina kunna göra drottningbyte under tid, då drönare saknas, och hon blir obefruktad. Biskötaren kan genom ovarsamhet under arbetet i kupan klämma drottningen till döds, och tjuvbin kunna döda drottningen i ett svagt samhälle. Biskötaren måste då tillsätta en ny. Jfr Drottningbyte och Drottningtillsättning.A—r L—n.

Drottningodling. Biodiaren bör alltid hava ett antal nya drottningar till hands, när tiden för ombyte (se Drottningbyte) är lämpligt eller när ett samhälle mistat sin drottning. Den enklaste d. består däruti, att man bildar småsamhällen från ett samhälle, som svärmat första svärm. Till avelssamhälle bör man utvälja det bästa i bigården i avseende på övervintringsduglighet, yngel och bistyrka, tidig utveckling samt först och sist god samlingsförmåga. Så snart första svärmen avgått, uppsöker man den kaka, på vilken den äldsta och täckta drottningcellen sitter. Finnas andra drottningceller på samma kaka, utskäres dessa och placeras i kakor, i vilka inga drottningceller finnas. Därefter tager man kakan med påsittande bin och hänger ned den i en ny kupa. En med bin fullsatt kaka utan drottningceller och med så moget yngel som möjligt nedhänges intill den först nedsatta. Anses icke bina kunna täcka dessa två ramar, nedskakas ytterligare bin från en kaka, varefter flyghålet minskas till 1 cm. längd. På samma sätt förfares, så länge bin, kakor och drottningceller finnas i kupan. De kvarvarande flygbina få behålla en drottningcell och bilda ett småsamhälle på gamla platsen.

Man kan även bilda småsamhällen i lämpligt stora skattlådor med 2 à 3 utbyggda ramar, varav en måste innehålla honung, och på dessa fördela en nyfallen svärm på kvällen samma dag den svärmat. Lådorna med kakorna göras i ordning, varvid flyghålet tilltäppes. När dessa äro fullt i ordning, nedsättes en täckt drottningcell mellan ramarna. Svärmkupan vändes upp och ner och stötes kraftigt, så att bina störta till toppen. Med en tekopp eller liten skopa öser man ner ungefär $^{1}/_{2}$ liter bin i varje skattlåda, som genast täckes. När bien marscherat upp mot kanterna i svärmkupan, får denna en ny stöt, så att ösningen kan fortsättas. För att denna operation skall kunna utföras, måste drottningen vid svärmens utgång hava fångats i bur och inhängts till svärmen, eller också får man strax före operationens utförande sila ut drottningen ur svärmen. Är hon god, kan hon tillsammans med de kvarvarande bina få bilda ett småsamhälle. Småkuporna inställas i mörk källare eller mörkt svalt rum under tre dygn, varunder de ej få sakna foder eller vatten.

När drottningarna blivit parade och tillsatta andra kupor, förenas den drottninglösa småkupan med en annan. Se Förening av bin.

Biodlare, som driva d. som yrke, förfara på samma sätt fast i större skala vid bildandet av småsamhällena. Vid anskaffningen av drottningcellerna förfares dock på annat sätt. Drottningcellerna göras för hand och fästas å stickor, som passa i envanlig ram. I cellerna nedlägges en ringa del drottningföda från en naturlig drottningcell. På drottningfödan lägges en 4 dagar gammal larv, och ramen med ett 30-tal celler nedhänges i en kupa, som förut gjorts drottninglös och berövats allt eget yngel. Dagen före kläckningen göras småkuporna i ordning som förut beskrivits, cellerna hängas in, och bin tömmas på.A—r L—n.

Drottningtillsättning. Det mest vanliga tillsättningssättet är att använda sig av bur. Vid tillsättning av en drottning bör denna, om hon tillsättes i bur, vara ensam i densamma. En burad drottning är mycket orolig, och finnas ledsagarebin i buren, kunna kupans bin genom dessas närvaro uppretas att även döda drottningen. Ankommer en drottning i bur, bör hon och hennes ledsagare utsläppas i ett tillslutet rum. Drottningen såväl som bina flyga mot fönstret, där hon lätt uppfångas och införes i tillsättningsbur eller, om försändningsburen kan användas för tillsättning, tillbaka i densamma. När en drottning infångas, tages hon i vingarna eller över bröstet, ej över bakkroppen, då detta kan skada henne. Man behöver ej vara nervös vid infångandet av en drottning, ty hon stinges ej. Drottningen införes i buren och foderkanalen påfylles med Goods foder (se Fodring). Ju hårdare detta foder är, desto längre tid behöva bina för att äta ut drottningen, och för hårt foder kan fängsla henne i veckor. Fodret skall således vara lagom hårt. Samhället får ej störas på 2 à 3 dygn efter tillsättningen.A—r L—n.

Druva. Se Vinranka.

Druvhyacint, pärlhyacint, *Muscari botryoides* L., en liten liljeväxt med lök, jämnbreda rotblad och en toppställd klase av blå, stundom vita, klotrunda blommor. Blommar tämligen tidigt på våren och är härdig åtminstone i södra Norrland. Odlas på kalljord och drives i kruka. Förekommer ej sällan förvildad på gräsmattor.

Dråsa eller drösa betecknar, att säd eller frö utfaller ur axen eller fröhusen, varigenom vid skörden stor förlust kan uppkomma. Faran för drösning är större, ju mognare säden är och är svår att undvika vid odling av blandade sorter, i vilka vissa former mogna tidigare än andra. Benägenhet för drösning är mycket olika hos olika sädessorter.

Dråse kallas hög av blandade agnar och sädeskorn, som erhålles vid tröskning.

Dräktighet inträder, då ägget hos ett hondjur befruktats. Dräktighetstiden, d. v. s. tiden mellan befruktningen och fostrets framfödande, är räknat i dagar hos kan bliva för gammal, varvid bina kunna göra drottningbyte under tid, då drönare saknas, och hon blir obefruktad. Biskötaren kan genom ovarsamhet under arbetet i kupan klämma drottningen till döds, och tjuvbin kunna döda drottningen i ett svagt samhälle. Biskötaren måste då tillsätta en ny. Jfr Drottningbyte och Drottningtillsättning.A—r L—n.

Drottningodling. Biodiaren bör alltid hava ett antal nya drottningar till hands, när tiden för ombyte (se Drottningbyte) är lämpligt eller när ett samhälle mistat sin drottning. Den enklaste d. består däruti, att man bildar småsamhällen från ett samhälle, som svärmat första svärm. Till avelssamhälle bör man utvälja det bästa i bigården i avseende på övervintringsduglighet, yngel och bistyrka, tidig utveckling samt först och sist god samlingsförmåga. Så snart första svärmen avgått, uppsöker man den kaka, på vilken den äldsta och täckta drottningcellen sitter. Finnas andra drottningceller på samma kaka, utskäres dessa och placeras i kakor, i vilka inga drottningceller finnas. Därefter tager man kakan med påsittande bin och hänger ned den i en ny kupa. En med bin fullsatt kaka utan drottningceller och med så moget yngel som möjligt nedhänges intill den först nedsatta. Anses icke bina kunna täcka dessa två ramar, nedskakas ytterligare bin från en kaka, varefter flyghålet minskas till 1 cm. längd. På samma sätt förfares, så länge bin, kakor och drottningceller finnas i kupan. De kvarvarande flygbina få behålla en drottningcell och bilda ett småsamhälle på gamla platsen.

Man kan även bilda småsamhällen i lämpligt stora skattlådor med 2 à 3 utbyggda ramar, varav en måste innehålla honung, och på dessa fördela en nyfallen svärm på kvällen samma dag den svärmat. Lådorna med kakorna göras i ordning, varvid flyghålet tilltäppes. När dessa äro fullt i ordning, nedsättes en täckt drottningcell mellan ramarna. Svärmkupan vändes upp och ner och stötes kraftigt, så att bina störta till toppen. Med en tekopp eller liten skopa öser man ner ungefär $^{1}/_{2}$ liter bin i varje skattlåda, som genast täckes. När bien marscherat upp mot kanterna i svärmkupan, får denna en ny stöt, så att ösningen kan fortsättas. För att denna operation skall kunna utföras, måste drottningen vid svärmens utgång hava fångats i bur och inhängts till svärmen, eller också får man strax före operationens utförande sila ut drottningen ur svärmen. Är hon god, kan hon tillsammans med de kvarvarande bina få bilda ett småsamhälle. Småkuporna inställas i mörk källare eller mörkt svalt rum under tre dygn, varunder de ej få sakna foder eller vatten.

När drottningarna blivit parade och tillsatta andra kupor, förenas den drottninglösa småkupan med en annan. Se Förening av bin.

Biodlare, som driva d. som yrke, förfara på samma sätt fast i större skala vid bildandet av småsamhällena. Vid anskaffningen av drottningcellerna förfares dock på annat sätt. Drottningcellerna göras för hand och fästas å stickor, som passa i envanlig ram. I cellerna nedlägges en ringa del drottningföda från en naturlig drottningcell. På drottningfödan lägges en 4 dagar gammal larv, och ramen med ett 30-tal celler nedhänges i en kupa, som förut gjorts drottninglös och berövats allt eget yngel. Dagen före kläckningen göras småkuporna i ordning som förut beskrivits, cellerna hängas in, och bin tömmas på.A—r L—n.

Drottningtillsättning. Det mest vanliga tillsättningssättet är att använda sig av bur. Vid tillsättning av en drottning bör denna, om hon tillsättes i bur, vara ensam i densamma. En burad drottning är mycket orolig, och finnas ledsagarebin i buren, kunna kupans bin genom dessas närvaro uppretas att även döda drottningen. Ankommer en drottning i bur, bör hon och hennes ledsagare utsläppas i ett tillslutet rum. Drottningen såväl som bina flyga mot fönstret, där hon lätt uppfångas och införes i tillsättningsbur eller, om försändningsburen kan användas för tillsättning, tillbaka i densamma. När en drottning infångas, tages hon i vingarna eller över bröstet, ej över bakkroppen, då detta kan skada henne. Man behöver ej vara nervös vid infångandet av en drottning, ty hon stinges ej. Drottningen införes i buren och foderkanalen påfylles med Goods foder (se Fodring). Ju hårdare detta foder är, desto längre tid behöva bina för att äta ut drottningen, och för hårt foder kan fängsla henne i veckor. Fodret skall således vara lagom hårt. Samhället får ej störas på 2 à 3 dygn efter tillsättningen.A—r L—n.

Druva. Se Vinranka.

Druvhyacint, pärlhyacint, *Muscari botryoides* L., en liten liljeväxt med lök, jämnbreda rotblad och en toppställd klase av blå, stundom vita, klotrunda blommor. Blommar tämligen tidigt på våren och är härdig åtminstone i södra Norrland. Odlas på kalljord och drives i kruka. Förekommer ej sällan förvildad på gräsmattor.

Dråsa eller drösa betecknar, att säd eller frö utfaller ur axen eller fröhusen, varigenom vid skörden stor förlust kan uppkomma. Faran för drösning är större, ju mognare säden är och är svår att undvika vid odling av blandade sorter, i vilka vissa former mogna tidigare än andra. Benägenhet för drösning är mycket olika hos olika sädessorter.

Dråse kallas hög av blandade agnar och sädeskorn, som erhålles vid tröskning.

Dräktighet inträder, då ägget hos ett hondjur befruktats. Dräktighetstiden, d. v. s. tiden mellan befruktningen och fostrets framfödande, är räknat i dagar hos kan bliva för gammal, varvid bina kunna göra drottningbyte under tid, då drönare saknas, och hon blir obefruktad. Biskötaren kan genom ovarsamhet under arbetet i kupan klämma drottningen till döds, och tjuvbin kunna döda drottningen i ett svagt samhälle. Biskötaren måste då tillsätta en ny. Jfr Drottningbyte och Drottningtillsättning.A—r L—n.

Drottningodling. Biodiaren bör alltid hava ett antal nya drottningar till hands, när tiden för ombyte (se Drottningbyte) är lämpligt eller när ett samhälle mistat sin drottning. Den enklaste d. består däruti, att man bildar småsamhällen från ett samhälle, som svärmat första svärm. Till avelssamhälle bör man utvälja det bästa i bigården i avseende på övervintringsduglighet, yngel och bistyrka, tidig utveckling samt först och sist god samlingsförmåga. Så snart första svärmen avgått, uppsöker man den kaka, på vilken den äldsta och täckta drottningcellen sitter. Finnas andra drottningceller på samma kaka, utskäres dessa och placeras i kakor, i vilka inga drottningceller finnas. Därefter tager man kakan med påsittande bin och hänger ned den i en ny kupa. En med bin fullsatt kaka utan drottningceller och med så moget yngel som möjligt nedhänges intill den först nedsatta. Anses icke bina kunna täcka dessa två ramar, nedskakas ytterligare bin från en kaka, varefter flyghålet minskas till 1 cm. längd. På samma sätt förfares, så länge bin, kakor och drottningceller finnas i kupan. De kvarvarande flygbina få behålla en drottningcell och bilda ett småsamhälle på gamla platsen.

Man kan även bilda småsamhällen i lämpligt stora skattlådor med 2 à 3 utbyggda ramar, varav en måste innehålla honung, och på dessa fördela en nyfallen svärm på kvällen samma dag den svärmat. Lådorna med kakorna göras i ordning, varvid flyghålet tilltäppes. När dessa äro fullt i ordning, nedsättes en täckt drottningcell mellan ramarna. Svärmkupan vändes upp och ner och stötes kraftigt, så att bina störta till toppen. Med en tekopp eller liten skopa öser man ner ungefär $^{1}/_{2}$ liter bin i varje skattlåda, som genast täckes. När bien marscherat upp mot kanterna i svärmkupan, får denna en ny stöt, så att ösningen kan fortsättas. För att denna operation skall kunna utföras, måste drottningen vid svärmens utgång hava fångats i bur och inhängts till svärmen, eller också får man strax före operationens utförande sila ut drottningen ur svärmen. Är hon god, kan hon tillsammans med de kvarvarande bina få bilda ett småsamhälle. Småkuporna inställas i mörk källare eller mörkt svalt rum under tre dygn, varunder de ej få sakna foder eller vatten.

När drottningarna blivit parade och tillsatta andra kupor, förenas den drottninglösa småkupan med en annan. Se Förening av bin.

Biodlare, som driva d. som yrke, förfara på samma sätt fast i större skala vid bildandet av småsamhällena. Vid anskaffningen av drottningcellerna förfares dock på annat sätt. Drottningcellerna göras för hand och fästas å stickor, som passa i envanlig ram. I cellerna nedlägges en ringa del drottningföda från en naturlig drottningcell. På drottningfödan lägges en 4 dagar gammal larv, och ramen med ett 30-tal celler nedhänges i en kupa, som förut gjorts drottninglös och berövats allt eget yngel. Dagen före kläckningen göras småkuporna i ordning som förut beskrivits, cellerna hängas in, och bin tömmas på.A—r L—n.

Drottningtillsättning. Det mest vanliga tillsättningssättet är att använda sig av bur. Vid tillsättning av en drottning bör denna, om hon tillsättes i bur, vara ensam i densamma. En burad drottning är mycket orolig, och finnas ledsagarebin i buren, kunna kupans bin genom dessas närvaro uppretas att även döda drottningen. Ankommer en drottning i bur, bör hon och hennes ledsagare utsläppas i ett tillslutet rum. Drottningen såväl som bina flyga mot fönstret, där hon lätt uppfångas och införes i tillsättningsbur eller, om försändningsburen kan användas för tillsättning, tillbaka i densamma. När en drottning infångas, tages hon i vingarna eller över bröstet, ej över bakkroppen, då detta kan skada henne. Man behöver ej vara nervös vid infångandet av en drottning, ty hon stinges ej. Drottningen införes i buren och foderkanalen påfylles med Goods foder (se Fodring). Ju hårdare detta foder är, desto längre tid behöva bina för att äta ut drottningen, och för hårt foder kan fängsla henne i veckor. Fodret skall således vara lagom hårt. Samhället får ej störas på 2 à 3 dygn efter tillsättningen.A—r L—n.

Druva. Se Vinranka.

Druvhyacint, pärlhyacint, *Muscari botryoides* L., en liten liljeväxt med lök, jämnbreda rotblad och en toppställd klase av blå, stundom vita, klotrunda blommor. Blommar tämligen tidigt på våren och är härdig åtminstone i södra Norrland. Odlas på kalljord och drives i kruka. Förekommer ej sällan förvildad på gräsmattor.

Dråsa eller drösa betecknar, att säd eller frö utfaller ur axen eller fröhusen, varigenom vid skörden stor förlust kan uppkomma. Faran för drösning är större, ju mognare säden är och är svår att undvika vid odling av blandade sorter, i vilka vissa former mogna tidigare än andra. Benägenhet för drösning är mycket olika hos olika sädessorter.

Dråse kallas hög av blandade agnar och sädeskorn, som erhålles vid tröskning.

Dräktighet inträder, då ägget hos ett hondjur befruktats. Dräktighetstiden, d. v. s. tiden mellan befruktningen och fostrets framfödande, är räknat i dagar hos kan bliva för gammal, varvid bina kunna göra drottningbyte under tid, då drönare saknas, och hon blir obefruktad. Biskötaren kan genom ovarsamhet under arbetet i kupan klämma drottningen till döds, och tjuvbin kunna döda drottningen i ett svagt samhälle. Biskötaren måste då tillsätta en ny. Jfr Drottningbyte och Drottningtillsättning.A—r L—n.

Drottningodling. Biodiaren bör alltid hava ett antal nya drottningar till hands, när tiden för ombyte (se Drottningbyte) är lämpligt eller när ett samhälle mistat sin drottning. Den enklaste d. består däruti, att man bildar småsamhällen från ett samhälle, som svärmat första svärm. Till avelssamhälle bör man utvälja det bästa i bigården i avseende på övervintringsduglighet, yngel och bistyrka, tidig utveckling samt först och sist god samlingsförmåga. Så snart första svärmen avgått, uppsöker man den kaka, på vilken den äldsta och täckta drottningcellen sitter. Finnas andra drottningceller på samma kaka, utskäres dessa och placeras i kakor, i vilka inga drottningceller finnas. Därefter tager man kakan med påsittande bin och hänger ned den i en ny kupa. En med bin fullsatt kaka utan drottningceller och med så moget yngel som möjligt nedhänges intill den först nedsatta. Anses icke bina kunna täcka dessa två ramar, nedskakas ytterligare bin från en kaka, varefter flyghålet minskas till 1 cm. längd. På samma sätt förfares, så länge bin, kakor och drottningceller finnas i kupan. De kvarvarande flygbina få behålla en drottningcell och bilda ett småsamhälle på gamla platsen.

Man kan även bilda småsamhällen i lämpligt stora skattlådor med 2 à 3 utbyggda ramar, varav en måste innehålla honung, och på dessa fördela en nyfallen svärm på kvällen samma dag den svärmat. Lådorna med kakorna göras i ordning, varvid flyghålet tilltäppes. När dessa äro fullt i ordning, nedsättes en täckt drottningcell mellan ramarna. Svärmkupan vändes upp och ner och stötes kraftigt, så att bina störta till toppen. Med en tekopp eller liten skopa öser man ner ungefär $^{1}/_{2}$ liter bin i varje skattlåda, som genast täckes. När bien marscherat upp mot kanterna i svärmkupan, får denna en ny stöt, så att ösningen kan fortsättas. För att denna operation skall kunna utföras, måste drottningen vid svärmens utgång hava fångats i bur och inhängts till svärmen, eller också får man strax före operationens utförande sila ut drottningen ur svärmen. Är hon god, kan hon tillsammans med de kvarvarande bina få bilda ett småsamhälle. Småkuporna inställas i mörk källare eller mörkt svalt rum under tre dygn, varunder de ej få sakna foder eller vatten.

När drottningarna blivit parade och tillsatta andra kupor, förenas den drottninglösa småkupan med en annan. Se Förening av bin.

Biodlare, som driva d. som yrke, förfara på samma sätt fast i större skala vid bildandet av småsamhällena. Vid anskaffningen av drottningcellerna förfares dock på annat sätt. Drottningcellerna göras för hand och fästas å stickor, som passa i envanlig ram. I cellerna nedlägges en ringa del drottningföda från en naturlig drottningcell. På drottningfödan lägges en 4 dagar gammal larv, och ramen med ett 30-tal celler nedhänges i en kupa, som förut gjorts drottninglös och berövats allt eget yngel. Dagen före kläckningen göras småkuporna i ordning som förut beskrivits, cellerna hängas in, och bin tömmas på.A—r L—n.

Drottningtillsättning. Det mest vanliga tillsättningssättet är att använda sig av bur. Vid tillsättning av en drottning bör denna, om hon tillsättes i bur, vara ensam i densamma. En burad drottning är mycket orolig, och finnas ledsagarebin i buren, kunna kupans bin genom dessas närvaro uppretas att även döda drottningen. Ankommer en drottning i bur, bör hon och hennes ledsagare utsläppas i ett tillslutet rum. Drottningen såväl som bina flyga mot fönstret, där hon lätt uppfångas och införes i tillsättningsbur eller, om försändningsburen kan användas för tillsättning, tillbaka i densamma. När en drottning infångas, tages hon i vingarna eller över bröstet, ej över bakkroppen, då detta kan skada henne. Man behöver ej vara nervös vid infångandet av en drottning, ty hon stinges ej. Drottningen införes i buren och foderkanalen påfylles med Goods foder (se Fodring). Ju hårdare detta foder är, desto längre tid behöva bina för att äta ut drottningen, och för hårt foder kan fängsla henne i veckor. Fodret skall således vara lagom hårt. Samhället får ej störas på 2 à 3 dygn efter tillsättningen.A—r L—n.

Druva. Se Vinranka.

Druvhyacint, pärlhyacint, *Muscari botryoides* L., en liten liljeväxt med lök, jämnbreda rotblad och en toppställd klase av blå, stundom vita, klotrunda blommor. Blommar tämligen tidigt på våren och är härdig åtminstone i södra Norrland. Odlas på kalljord och drives i kruka. Förekommer ej sällan förvildad på gräsmattor.

Dråsa eller drösa betecknar, att säd eller frö utfaller ur axen eller fröhusen, varigenom vid skörden stor förlust kan uppkomma. Faran för drösning är större, ju mognare säden är och är svår att undvika vid odling av blandade sorter, i vilka vissa former mogna tidigare än andra. Benägenhet för drösning är mycket olika hos olika sädessorter.

Dråse kallas hög av blandade agnar och sädeskorn, som erhålles vid tröskning.

Dräktighet inträder, då ägget hos ett hondjur befruktats. Dräktighetstiden, d. v. s. tiden mellan befruktningen och fostrets framfödande, är räknat i dagar hos

	normalt	växlar mellan	högsta iakttagna
sto	340	325—350	419
ko	284	260—310	435
tacka, get	151	145—155	160
sugga	115	110—124	133
hynda	63	63— 65	—
katt	56	56— 60	—
kanin	30	—	—

Framföds fostret så tidigt, att det på grund därav icke kan hållas vid liv, säges djuret hava kastat. Ett annat ord för kastning är abort.

Det första tecknet till d. är, att brunsten ej återkommer. Djuret blir lugnare, foderlusten ökas, och bukens omfång tilltager småningom. Hos ston och kor bestämmes d. säkrast genom att införa handen och armen i djurets ändtarm och därifrån undersöka livmodern. Med noggrann kännedom om djurets anatomi kan man med tillräcklig övning på detta sätt efter livmoderns storlek och beskaffenhet redan så tidigt som 6—8 veckor efter befruktningen avgöra, om djuret är dräktigt. Vid yttre undersökning kan man först efter halva dräktighetstiden avgöra, om dräktighet föreligger, genom att hårt trycka flata handen mot bukväggen, hos sto i nedre delen av vänstra flanken, hos ko i högra flanken, varvid fosterrörelser kunna iakttagas, isynnerhet sedan djuret druckit kallt vatten, eller ock genom korta stötar med knutna handen mot bukväggen på nämnda ställen, då fosterdelar kunna kännas. Hos smärre djur är det huvudsakligen av bukens ökade omfång, som man kan iakttaga dräktigheten.

Dräktiga djur kunna under dräktighetens första tid utfodras och användas som vanligt; efter halva dräktighetstiden bör utfodringen något ökas (hos häst och nöt räknas för fostrets utveckling 1—$1\frac{1}{2}$ foderenheter utöver moderdjurets eget behov). Skämda och skadade fodermedel, ss. unken havre, mögligt hö, rostig halm, skämda rotfrukter och rotfruktsblast undvikas noga, likaså frusna rotfrukter och iskallt vatten, vilka lätt förorsaka kastning. Allt för vattenhaltiga och slappande fodermedel, ss. dränk, vassla m.fl., böra även helst undvikas, ävensom starkt gasbildande (färsk klöver, självupphettat foder) och hårdsmälta (baljväxter, råg) fodermedel. Särskilt viktigt är, att fodret innehåller tillräckligt av äggvite-

och mineralämnen, och för hästar och idisslare sörjes därför bäst genom utfodring av gott hö i tillräcklig mängd samt som kraftfoder helst havre (havregröpe) och vetekli. Baljväxter kunna vara lämpliga som mindre tillskott på grund av sin rikedom på såväl äggviteämnen som kalk men böra användas med försiktighet åt djur, som ej äro vana därvid, då de eljes lätt vålla matsmältningsstörningar. För dräktiga tackor bör även baljväxthalm undvikas under de närmaste veckorna före lämningen likasom även under samma tid efter, emedan detta foder gör mjölken hårdsmält, så att den förorsakar utsot hos dilammen. Åt dräktiga suggor gives helst skummjölk och potatis samt som kraftfoder havregröpe och vetekli.

Dräktiga ston användas till en början i arbete som vanligt, men efter halva dräktighetstiden böra de skonas från de mest ansträngande körslorna ävensom från rörelse i hastig takt. I lindrigt arbete böra de få gå till 14 dagar före fölningen, men därefter blott motioneras lindrigt. Även övriga husdjur böra under dräktigheten få tillräcklig rörelse i det fria, men häftiga ansträngningar (långa vandringar, jäktande av hundar, långa järnvägsresor m. m.) böra undvikas, och likaså bör tillses, att de ej utsättas för starkt tryck eller stötar och slag på buken (stängning, sparkar, trängsel vid in- och utsläppning m. m.).E. N—m.

Dränering, torrläggning; ordet användes mest som beteckning för täckdikning.

Dräneringsfond. I samband med andra under världskriget vidtagna åtgärder för att befordra växtodling beslöt 1918 års riksdag att för en kortare tid inrätta end., från vilken lån till täckdikningsarbeten skulle lämnas på billigare villkor än från täckdikningsfonden (se d. o.). Huvudskillnaden var, att lån kunde erhållas även för större jordbruk och med högre belopp, samt att de voro räntefria. (K. k. $^{20}/_{6}$ 1918.) Utlämning av lån från fonden upphörde år 1920, och samtidigt ändrades villkoren för lån från täckdikningsfonden till huvudsakligen överensstämmelse med de för d. gällande.

Dräng. Se Arbetare.

Drätt, anspänningsanordning, bestående av en gaffel, som med växelled är fäst vid en 4-hjulsvagn eller släde, och som sålunda tillåter höjning och sänkning av framändarna men ingen sidovridning i förhållande till lasten. Jfr Anspänning.A. P—n.

Drög, grov arbetskälke för dragare. Se Kälke.

Dröglapp, ett hudveck längs halsens undersida hos nötkreaturen, är starkt utvecklad hos bergs- och höglandsraser, hos vilka den sträcker sig från hakan ned till bringan. Hos låglandsraser saknas den eller förekommer blott vid halsens övergång i bringan.

Drönare. Se Bisamhälle.

Drösa. Se Dråsa.

Dubbellår, -länd, benämnes en hos nötkreatur förekommande abnormt fyllig utveckling av lårmuskulaturen; en tydlig fåra mellan musklerna på lårets yttre och inre sida giver låret utseende av att vara sammansatt av två hälfter. Den abnorma utvecklingen av muskel- och fettvävnaden åtföljes av svag

	normalt	växlar mellan	högsta iakttagna
sto	340	325—350	419
ko	284	260—310	435
tacka, get	151	145—155	160
sugga	115	110—124	133
hynda	63	63— 65	—
katt	56	56— 60	—

kanin	30	—	—

Framfödes fostret så tidigt, att det på grund därav icke kan hållas vid liv, säges djuret hava kastat. Ett annat ord för kastning är abort.

Det första tecknet till d. är, att brunsten ej återkommer. Djuret blir lugnare, foderlusten ökas, och bukens omfång tilltager småningom. Hos ston och kor bestämmes d. säkrast genom att införa handen och armen i djurets ändtarm och därifrån undersöka livmodern. Med noggrann kännedom om djurets anatomi kan man med tillräcklig övning på detta sätt efter livmoderns storlek och beskaffenhet redan så tidigt som 6—8 veckor efter befruktningen avgöra, om djuret är dräktigt. Vid yttre undersökning kan man först efter halva dräktighetstiden avgöra, om dräktighet föreligger, genom att hårt trycka flata handen mot bukväggen, hos sto i nedre delen av vänstra flanken, hos ko i högra flanken, varvid fosterrörelser kunna iakttagas, isynnerhet sedan djuret druckit kallt vatten, eller ock genom korta stötar med knutna handen mot bukväggen på nämnda ställen, då fosterdelar kunna kännas. Hos smärre djur är det huvudsakligen av bukens ökade omfång, som man kan iakttaga dräktigheten.

Dräktiga djur kunna under dräktighetens första tid utfodras och användas som vanligt; efter halva dräktighetstiden bör utfodringen något ökas (hos häst och nöt räknas för fostrets utveckling 1—$1^{1}/_{2}$ foderenheter utöver moderdjurets eget behov). Skämda och skadade fodermedel, ss. unken havre, mögligt hö, rostig halm, skämda rotfrukter och rotfruktsblast undvikas noga, likaså frusna rotfrukter och iskallt vatten, vilka lätt förorsaka kastning. Allt för vattenhaltiga och slappande fodermedel, ss. dränk, vassla m.fl., böra även helst undvikas, ävensom starkt gasbildande (färsk klöver, självupphettat foder) och hårdsmälta (baljväxter, råg) fodermedel. Särskilt viktigt är, att fodret innehåller tillräckligt av äggvite- och mineralämnen, och för hästar och idisslare sörjes därför bäst genom utfodring av gott hö i tillräcklig mängd samt som kraftfoder helst havre (havregröpe) och vetekli. Baljväxter kunna vara lämpliga som mindre tillskott på grund av sin rikedom på såväl äggviteämnen som kalk men böra användas med försiktighet åt djur, som ej äro vana därvid, då de eljes lätt vålla matsmältningsstörningar. För dräktiga tackor bör även baljväxthalm undvikas under de närmaste veckorna före lämningen likasom även under samma tid efter, emedan detta foder gör mjölken hårdsmält, så att den förorsakar utsot hos dilammen. Åt dräktiga suggor gives helst skummjölk och potatis samt som kraftfoder havregröpe och vetekli.

Dräktiga ston användas till en början i arbete som vanligt, men efter halva dräktighetstiden böra de skonas från de mest ansträngande körslorna ävensom från rörelse i hastig takt. I lindrigt arbete böra de få gå till 14 dagar före fölningen, men därefter blott motioneras lindrigt. Även övriga husdjur böra under dräktigheten få tillräcklig rörelse i det fria, men häftiga ansträngningar (långa vandringar, jäktande av hundar, långa järnvägsresor m. m.) böra undvikas, och likaså bör tillses, att de ej utsättas för starkt tryck eller stötar och slag på buken (stängning, sparkar, trängsel vid in- och utsläppning m. m.).E. N—m.

Dränering, torrläggning; ordet användes mest som beteckning för täckdikning.

Dräneringsfond. I samband med andra under världskriget vidtagna åtgärder för att befordra växtodling beslöt 1918 års riksdag att för en kortare tid inrätta end., från vilken lån till täckdikningsarbeten skulle lämnas på billigare villkor än från täckdikningsfonden (se d. o.). Huvudskillnaden var, att lån kunde erhållas även för större jordbruk och med högre belopp, samt att de voro räntefria. (K. k. $^{20}/_{6}$ 1918.) Utlämning av lån från fonden upphörde år 1920, och samtidigt ändrades villkoren för lån från täckdikningsfonden till huvudsaklig överensstämmelse med de för d. gällande.

Dräng. Se Arbetare.

Drätt, anspänningsanordning, bestående av en gaffel, som med växelled är fäst vid en 4-hjulsvagn eller släde, och som sålunda tillåter höjning och sänkning av framändarna men ingen sidovridning i förhållande till lasten. Jfr Anspänning.A. P—n.

Drög, grov arbetskälke för dragare. Se Kälke.

Dröglapp, ett hudveck längs halsens undersida hos nötkreaturen, är starkt utvecklad hos bergs- och höglandsraser, hos vilka den sträcker sig från hakan ned till bringan. Hos låglandsraser saknas den eller förekommer blott vid halsens övergång i bringan.

Drönare. Se Bisamhälle.

Drösa. Se Dråsa.

Dubbellår, -länd, benämnes en hos nötkreatur förekommande abnormt fyllig utveckling av lårmuskulaturen; en tydlig fåra mellan musklerna på lårets yttre och inre sida giver låret utseende av att vara sammansatt av två hälfter. Den abnorma utvecklingen av muskel- och fettvävnaden åtföljes av svag

	normalt	växlar mellan	högsta iakttagna
sto	340	325—350	419
ko	284	260—310	435
tacka, get	151	145—155	160
sugga			

115

110—124

133

hynda

63

63— 65

—

katt

56

56— 60

—

kanin

30

—

—

Framfödes fostret så tidigt, att det på grund därav icke kan hållas vid liv, säges djuret hava kastat. Ett annat ord för kastning är abort.

Det första tecknet till d. är, att brunsten ej återkommer. Djuret blir lugnare, foderlusten ökas, och bukens omfång tilltager småningom. Hos ston och kor bestämmes d. säkrast genom att införa handen och armen i djurets ändtarm och därifrån undersöka livmodern. Med noggrann kännedom om djurets anatomi kan man med tillräcklig övning på detta sätt efter livmoderns storlek och beskaffenhet redan så tidigt som 6—8 veckor efter befruktningen avgöra, om djuret är dräktigt. Vid yttre undersökning kan man först efter halva dräktighetstiden avgöra, om dräktighet föreligger, genom att hårt trycka flata handen mot bukväggen, hos sto i nedre delen av vänstra flanken, hos ko i högra flanken, varvid fosterrörelser kunna iakttagas, isynnerhet sedan djuret druckit kallt vatten, eller ock genom korta stötar med knutna handen mot bukväggen på nämnda ställen, då fosterdelar kunna kännas. Hos smärre djur är det huvudsakligen av bukens ökade omfång, som man kan iakttaga dräktigheten.

Dräktiga djur kunna under dräktighetens första tid utfodras och användas som vanligt; efter halva dräktighetstiden bör utfodringen något ökas (hos häst och nöt räknas för fostrets utveckling 1—$1^{1}/_{2}$ foderenheter utöver moderdjurets eget behov). Skämda och skadade fodermedel, ss. unken havre, mögligt hö, rostig halm, skämda rotfrukter och rotfruktsblast undvikas noga, likaså frusna rotfrukter och iskallt vatten, vilka lätt förorsaka kastning. Allt för vattenhaltiga och slappande fodermedel, ss. dränk, vassla m.fl., böra även helst undvikas, ävensom starkt gasbildande (färsk klöver, självupphettat foder) och hårdsmälta (baljväxter, råg) fodermedel. Särskilt viktigt är, att fodret innehåller tillräckligt av äggvite- och mineralämnen, och för hästar och idisslare sörjes därför bäst genom utfodring av gott hö i tillräcklig mängd samt som kraftfoder helst havre (havregröpe) och vetekli. Baljväxter kunna vara lämpliga som mindre tillskott på grund av sin rikedom på såväl äggviteämnen som kalk men böra användas med försiktighet åt djur, som ej äro vana därvid, då de eljes lätt vålla matsmältningsstörningar. För dräktiga tackor bör även baljväxthalm undvikas under de närmaste veckorna före lämningen likasom även under samma tid efter, emedan detta foder gör mjölken hårdsmält, så att den förorsakar utsot hos dilammen. Åt dräktiga suggor gives helst skummjölk och potatis samt som kraftfoder havregröpe och vetekli.

Dräktiga ston användas till en början i arbete som vanligt, men efter halva dräktighetstiden böra de skonas från de mest ansträngande körslorna ävensom från rörelse i hastig takt. I lindrigt arbete böra de få gå till 14 dagar före fölningen, men därefter blott motioneras lindrigt. Även övriga husdjur böra under dräktigheten få tillräcklig rörelse i det fria, men häftiga ansträngningar (långa vandringar, jäktande av hundar, långa järnvägsresor m. m.) böra undvikas, och likaså bör tillses, att de ej utsättas för starkt tryck eller stötar och slag på buken (stängning, sparkar, trängsel vid in- och utsläppning m. m.).E. N—m.

Dränering, torrläggning; ordet användes mest som beteckning för täckdikning.

Dräneringsfond. I samband med andra under världskriget vidtagna åtgärder för att befordra växtodling beslöt 1918 års riksdag att för en kortare tid inrätta end., från vilken lån till täckdikningsarbeten skulle lämnas på billigare villkor än från täckdikningsfonden (se d. o.). Huvudskillnaden var, att lån kunde erhållas även för större jordbruk och med högre belopp, samt att de voro räntefria. (K. k. $^{20}/_{6}$ 1918.) Utlämning av lån från fonden upphörde år 1920, och samtidigt ändrades villkoren för lån från täckdikningsfonden till huvudsaklig överensstämmelse med de för d. gällande.

Dräng. Se Arbetare.

Drätt, anspänningsanordning, bestående av en gaffel, som med växelled är fäst vid en 4-hjulsvagn eller släde, och som sålunda tillåter höjning och sänkning av framändarna men ingen sidovridning i förhållande till lasten. Jfr Anspänning.A. P—n.

Drög, grov arbetskälke för dragare. Se Kälke.

Dröglapp, ett hudveck längs halsens undersida hos nötkreaturen, är starkt utvecklad hos bergs- och höglandsraser, hos vilka den sträcker sig från hakan ned till bringan. Hos låglandsraser saknas den eller förekommer blott vid halsens övergång i bringan.

Drönare. Se Bisamhälle.

Drösa. Se Dråsa.

Dubbellår, -länd, benämnes en hos nötkreatur förekommande abnormt fyllig utveckling av lårmuskulaturen; en tydlig fåra mellan musklerna på lårets yttre och inre sida giver låret utseende av att vara sammansatt av två hälfter. Den abnorma utvecklingen av muskel- och fettvävnaden åtföljes av svag

nor-
malt

växlar mellan

högsta
iakt-
tagna

sto

340

325—350

419

ko

284

260—310

435

tacka, get

151

145—155

160

sugga

115

110—124

133

hynda

63

63— 65

—

katt

56

56— 60

—

kanin

30

—

—

Framfödes fostret så tidigt, att det på grund därav icke kan hållas vid liv, säges djuret hava kastat. Ett annat ord för kastning är abort.

Det första tecknet till d. är, att brunsten ej återkommer. Djuret blir lugnare, foderlusten ökas, och bukens omfång tilltager småningom. Hos ston och kor bestämmes d. säkrast genom att införa handen och armen i djurets ändtarm och därifrån undersöka livmodern. Med noggrann kännedom om djurets anatomi kan man med tillräcklig övning på detta sätt efter livmoderns storlek och beskaffenhet redan så tidigt som 6—8 veckor efter befruktningen avgöra, om djuret är dräktigt. Vid yttre undersökning kan man först efter halva dräktighetstiden avgöra, om dräktighet föreligger, genom att hårt trycka flata handen mot bukväggen, hos sto i nedre delen av vänstra flanken, hos ko i högra flanken, varvid fosterrörelser kunna iakttagas, isynnerhet sedan djuret druckit kallt vatten, eller ock genom korta stötar med knutna handen mot bukväggen på nämnda ställen, då fosterdelar kunna kännas. Hos smärre djur är det huvudsakligen av bukens ökade omfång, som man kan iakttaga dräktigheten.

Dräktiga djur kunna under dräktighetens första tid utfodras och användas som vanligt; efter halva dräktighetstiden bör utfodringen något ökas (hos häst och nöt räknas för fostrets utveckling 1—1$\frac{1}{2}$ foderenheter utöver moderdjurets eget behov). Skämda och skadade fodermedel, ss. unken havre, mögligt hö, rostig halm, skämda rotfrukter och rotfruktsblast undvikas noga, likaså frusna rotfrukter och iskallt vatten, vilka lätt förorsaka kastning. Allt för vattenhaltiga och slappande fodermedel, ss. dränk, vassla m.fl., böra även helst undvikas, ävensom starkt gasbildande (färsk klöver, självupphettat foder) och hårdsmälta (baljväxter, råg) fodermedel. Särskilt viktigt är, att fodret innehåller tillräckligt av äggvite- och mineralämnen, och för hästar och idisslare sörjes därför bäst genom utfodring av gott hö i tillräcklig mängd samt som kraftfoder helst havre (havregröpe) och vetekli. Baljväxter kunna vara lämpliga som mindre tillskott på grund av sin rikedom på såväl äggviteämnen som kalk men böra användas med försiktighet åt djur, som ej äro vana därvid, då de eljes lätt vålla matsmältningsstörningar. För dräktiga tackor bör även baljväxthalm undvikas under de närmaste veckorna före lämningen likasom även under samma tid efter, emedan detta foder gör mjölken hårdsmält, så att den förorsakar utsot hos dilammen. Åt dräktiga suggor gives helst skummjölk och potatis samt som kraftfoder havregröpe och vetekli.

Dräktiga ston användas till en början i arbete som vanligt, men efter halva dräktighetstiden böra de skonas från de mest ansträngande körslorna ävensom från rörelse i hastig takt. I lindrigt arbete böra de få gå till 14 dagar före fölningen, men därefter blott motioneras lindrigt. Även övriga husdjur böra under dräktigheten få tillräcklig rörelse i det fria, men häftiga ansträngningar (långa vandringar, jäktande av hundar, långa järnvägsresor m. m.) böra undvikas, och likaså bör tillses, att de ej utsättas för starkt tryck eller stötar och slag på buken (stängning, sparkar, trängsel vid in- och utsläppning m. m.).E. N—m.

Dränering, torrläggning; ordet användes mest som beteckning för täckdikning.

Dräneringsfond. I samband med andra under världskriget vidtagna åtgärder för att befordra växtodling beslöt 1918 års riksdag att för en kortare tid inrätta end., från vilken lån till täckdikningsarbeten skulle lämnas på billigare villkor än från täckdikningsfonden (se d. o.). Huvudskillnaden var, att lån kunde erhållas även för större jordbruk och med högre belopp, samt att de voro räntefria. (K. k. $^{20}/_{6}$ 1918.) Utlämning av lån från fonden upphörde år 1920, och samtidigt ändrades villkoren för lån från täckdikningsfonden till huvudsaklig överensstämmelse med de för d. gällande.

Dräng. Se Arbetare.

Drätt, anspänningsanordning, bestående av en gaffel, som med växelled är fäst vid en 4-hjulsvagn eller släde, och som sålunda tillåter höjning och sänkning av framändarna men ingen sidovridning i förhållande till lasten. Jfr Anspänning.A. P—n.

Drög, grov arbetskälke för dragare. Se Kälke.

Dröglapp, ett hudveck längs halsens undersida hos nötkreaturen, är starkt utvecklad hos bergs- och höglandsraser, hos vilka den sträcker sig från hakan ned till bringan. Hos

låglandsraser saknas den eller förekommer blott vid halsens övergång i bringan.

Drönare. Se Bisamhälle.

Drösa. Se Dråsa.

Dubbellår, -länd, benämnes en hos nötkreatur förekommande abnormt fyllig utveckling av lårmuskulaturen; en tydlig fåra mellan musklerna på lårets yttre och inre sida giver låret utseende av att vara sammansatt av två hälfter. Den abnorma utvecklingen av muskel- och fettvävnaden åtföljes av svag

	normalt	växlar mellan	högsta iakttagna
sto	340	325—350	419
ko	284	260—310	435
tacka, get	151	145—155	160
sugga	115	110—124	133
hynda	63	63— 65	—
katt	56	56— 60	—
kanin	30	—	—

Framfödes fostret så tidigt, att det på grund därav icke kan hållas vid liv, säges djuret hava kastat. Ett annat ord för kastning är abort.

Det första tecknet till d. är, att brunsten ej återkommer. Djuret blir lugnare, foderlusten ökas, och bukens omfång tilltager småningom. Hos ston och kor bestämmes d. säkrast genom att införa handen och armen i djurets ändtarm och därifrån undersöka livmodern. Med noggrann kännedom om djurets anatomi kan man med tillräcklig övning på detta sätt efter livmoderns storlek och beskaffenhet redan så tidigt som 6—8 veckor efter befruktningen avgöra, om djuret är dräktigt. Vid yttre undersökning kan man först efter halva dräktighetstiden avgöra, om dräktighet föreligger, genom att hårt trycka flata handen mot bukväggen, hos sto i nedre delen av vänstra flanken, hos ko i högra flanken, varvid fosterrörelser kunna iakttagas, isynnerhet sedan djuret druckit kallt vatten, eller ock genom korta stötar med knutna handen mot bukväggen på nämnda ställen, då fosterdelar kunna kännas. Hos smärre djur är det huvudsakligen av bukens ökade omfång, som man kan iakttaga dräktigheten.

Dräktiga djur kunna under dräktighetens första tid utfodras och användas som vanligt; efter halva dräktighetstiden bör utfodringen något ökas (hos häst och nöt räknas för fostrets utveckling 1—$1^1/_2$ foderenheter utöver moderdjurets eget behov). Skämda och skadade fodermedel, ss. unken havre, mögligt hö, rostig halm, skämda rotfrukter och rotfruktsblast undvikas noga, likaså frusna rotfrukter och iskallt vatten, vilka lätt förorsaka kastning. Allt för vattenhaltiga och slappande fodermedel, ss. dränk, vassla m.fl., böra även helst undvikas, ävensom starkt gasbildande (färsk klöver, självupphettat foder) och hårdsmälta (baljväxter, råg) fodermedel. Särskilt viktigt är, att fodret innehåller tillräckligt av äggvite- och mineralämnen, och för hästar och idisslare sörjes därför bäst genom utfodring av gott hö i tillräcklig mängd samt som kraftfoder helst havre (havregröpe) och vetekli. Baljväxter kunna vara lämpliga som mindre tillskott på grund av sin rikedom på såväl äggviteämnen som kalk men böra användas med försiktighet åt djur, som ej äro vana därvid, då de eljes lätt vålla matsmältningsstörningar. För dräktiga tackor bör även baljväxthalm undvikas under de närmaste veckorna före lämningen likasom även under samma tid efter, emedan detta

foder gör mjölken hårdsmält, så att den förorsakar utsot hos dilammen. Åt dräktiga suggor gives helst skummjölk och potatis samt som kraftfoder havregröpe och vetekli.

Dräktiga ston användas till en början i arbete som vanligt, men efter halva dräktighetstiden böra de skonas från de mest ansträngande körslorna ävensom från rörelse i hastig takt. I lindrigt arbete böra de få gå till 14 dagar före fölningen, men därefter blott motioneras lindrigt. Även övriga husdjur böra under dräktigheten få tillräcklig rörelse i det fria, men häftiga ansträngningar (långa vandringar, jäktande av hundar, långa järnvägsresor m. m.) böra undvikas, och likaså bör tillses, att de ej utsättas för starkt tryck eller stötar och slag på buken (stängning, sparkar, trängsel vid in- och utsläppning m. m.).E. N—m.

Dränering, torrläggning; ordet användes mest som beteckning för täckdikning.

Dräneringsfond. I samband med andra under världskriget vidtagna åtgärder för att befordra växtodling beslöt 1918 års riksdag att för en kortare tid inrätta end., från vilken lån till täckdikningsarbeten skulle lämnas på billigare villkor än från täckdikningsfonden (se d. o.). Huvudskillnaden var, att lån kunde erhållas även för större jordbruk och med högre belopp, samt att de voro räntefria. (K. k. $^{20}/_{6}$ 1918.) Utlämning av lån från fonden upphörde år 1920, och samtidigt ändrades villkoren för lån från täckdikningsfonden till huvudsaklig överensstämmelse med de för d. gällande.

Dräng. Se Arbetare.

Drätt, anspänningsanordning, bestående av en gaffel, som med växelled är fäst vid en 4-hjulsvagn eller släde, och som sålunda tillåter höjning och sänkning av framändarna men ingen sidovridning i förhållande till lasten. Jfr Anspänning.A. P—n.

Drög, grov arbetskälke för dragare. Se Kälke.

Dröglapp, ett hudveck längs halsens undersida hos nötkreaturen, är starkt utvecklad hos bergs- och höglandsraser, hos vilka den sträcker sig från hakan ned till bringan. Hos låglandsraser saknas den eller förekommer blott vid halsens övergång i bringan.

Drönare. Se Bisamhälle.

Drösa. Se Dråsa.

Dubbellår, -länd, benämnes en hos nötkreatur förekommande abnormt fyllig utveckling av lårmuskulaturen; en tydlig fåra mellan musklerna på lårets yttre och inre sida giver låret utseende av att vara sammansatt av två hälfter. Den abnorma utvecklingen av muskel- och fettvävnaden åtföljes av svag

	normalt	växlar mellan	högsta iakttagna
sto	340	325—350	419
ko	284	260—310	435
tacka, get	151	145—155	160
sugga	115	110—124	133
hynda	63	63— 65	—
katt	56	56— 60	—
kanin	30		

—

—

Framfödes fostret så tidigt, att det på grund därav icke kan hållas vid liv, säges djuret hava kastat. Ett annat ord för kastning är abort.

Det första tecknet till d. är, att brunsten ej återkommer. Djuret blir lugnare, foderlusten ökas, och bukens omfång tilltager småningom. Hos ston och kor bestämmes d. säkrast genom att införa handen och armen i djurets ändtarm och därifrån undersöka livmodern. Med noggrann kännedom om djurets anatomi kan man med tillräcklig övning på detta sätt efter livmoderns storlek och beskaffenhet redan så tidigt som 6—8 veckor efter befruktningen avgöra, om djuret är dräktigt. Vid yttre undersökning kan man först efter halva dräktighetstiden avgöra, om dräktighet föreligger, genom att hårt trycka flata handen mot bukväggen, hos sto i nedre delen av vänstra flanken, hos ko i högra flanken, varvid fosterrörelser kunna iakttagas, isynnerhet sedan djuret druckit kallt vatten, eller ock genom korta stötar med knutna handen mot bukväggen på nämnda ställen, då fosterdelar kunna kännas. Hos smärre djur är det huvudsakligen av bukens ökade omfång, som man kan iakttaga dräktigheten.

Dräktiga djur kunna under dräktighetens första tid utfodras och användas som vanligt; efter halva dräktighetstiden bör utfodringen något ökas (hos häst och nöt räknas för fostrets utveckling 1—$1^1/_2$ foderenheter utöver moderdjurets eget behov). Skämda och skadade fodermedel, ss. unken havre, mögligt hö, rostig halm, skämda rotfrukter och rotfruktsblast undvikas noga, likaså frusna rotfrukter och iskallt vatten, vilka lätt förorsaka kastning. Allt för vattenhaltiga och slappande fodermedel, ss. dränk, vassla m.fl., böra även helst undvikas, ävensom starkt gasbildande (färsk klöver, självupphettat foder) och hårdsmälta (baljväxter, råg) fodermedel. Särskilt viktigt är, att fodret innehåller tillräckligt av äggvite- och mineralämnen, och för hästar och idisslare sörjes därför bäst genom utfodring av gott hö i tillräcklig mängd samt som kraftfoder helst havre (havregröpe) och vetekli. Baljväxter kunna vara lämpliga som mindre tillskott på grund av sin rikedom på såväl äggviteämnen som kalk men böra användas med försiktighet åt djur, som ej äro vana därvid, då de eljes lätt vålla matsmältningsstörningar. För dräktiga tackor bör även baljväxthalm undvikas under de närmaste veckorna före lämningen likasom även under samma tid efter, emedan detta foder gör mjölken hårdsmält, så att den förorsakar utsot hos dilammen. Åt dräktiga suggor gives helst skummjölk och potatis samt som kraftfoder havregröpe och vetekli.

Dräktiga ston användas till en början i arbete som vanligt, men efter halva dräktighetstiden böra de skonas från de mest ansträngande körslorna ävensom från rörelse i hastig takt. I lindrigt arbete böra de få gå till 14 dagar före fölningen, men därefter blott motioneras lindrigt. Även övriga husdjur böra under dräktigheten få tillräcklig rörelse i det fria, men häftiga ansträngningar (långa vandringar, jäktande av hundar, långa järnvägsresor m. m.) böra undvikas, och likaså bör tillses, att de ej utsättas för starkt tryck eller stötar och slag på buken (stängning, sparkar, trängsel vid in- och utsläppning m. m.).E. N—m.

Dränering, torrläggning; ordet användes mest som beteckning för täckdikning.

Dräneringsfond. I samband med andra under världskriget vidtagna åtgärder för att befordra växtodling beslöt 1918 års riksdag att för en kortare tid inrätta end., från vilken lån till täckdikningsarbeten skulle lämnas på billigare villkor än från täckdikningsfonden (se d. o.). Huvudskillnaden var, att lån kunde erhållas även för större jordbruk och med högre belopp, samt att de voro räntefria. (K. k. $^{20}/_{6}$ 1918.) Utlämning av lån från fonden upphörde år 1920, och samtidigt ändrades villkoren för lån från täckdikningsfonden till huvudsaklig överensstämmelse med de för d. gällande.

Dräng. Se Arbetare.

Drätt, anspänningsanordning, bestående av en gaffel, som med växelled är fäst vid en 4-hjulsvagn eller släde, och som sålunda tillåter höjning och sänkning av framändarna men ingen sidovridning i förhållande till lasten. Jfr Anspänning.A. P—n.

Drög, grov arbetskälke för dragare. Se Kälke.

Dröglapp, ett hudveck längs halsens undersida hos nötkreaturen, är starkt utvecklad hos bergs- och höglandsraser, hos vilka den sträcker sig från hakan ned till bringan. Hos låglandsraser saknas den eller förekommer blott vid halsens övergång i bringan.

Drönare. Se Bisamhälle.

Drösa. Se Dråsa.

Dubbellår, -länd, benämnes en hos nötkreatur förekommande abnormt fyllig utveckling av lårmuskulaturen; en tydlig fåra mellan musklerna på lårets yttre och inre sida giver låret utseende av att vara sammansatt av två hälfter. Den abnorma utvecklingen av muskel- och fettvävnaden åtföljes av svag

	normalt	växlar mellan	högsta iakttagna
sto	340	325—350	419
ko	284	260—310	435
tacka, get	151	145—155	160
sugga	115	110—124	

133

hynda

63

63— 65

—

katt

56

56— 60

—

kanin

30

—

—

Framfödes fostret så tidigt, att det på grund därav icke kan hållas vid liv, säges djuret hava kastat. Ett annat ord för kastning är abort.

Det första tecknet till d. är, att brunsten ej återkommer. Djuret blir lugnare, foderlusten ökas, och bukens omfång tilltager småningom. Hos ston och kor bestämmes d. säkrast genom att införa handen och armen i djurets ändtarm och därifrån undersöka livmodern. Med noggrann kännedom om djurets anatomi kan man med tillräcklig övning på detta sätt efter livmoderns storlek och beskaffenhet redan så tidigt som 6—8 veckor efter befruktningen avgöra, om djuret är dräktigt. Vid yttre undersökning kan man först efter halva dräktighetstiden avgöra, om dräktighet föreligger, genom att hårt trycka flata handen mot bukväggen, hos sto i nedre delen av vänstra flanken, hos ko i högra flanken, varvid fosterrörelser kunna iakttagas, isynnerhet sedan djuret druckit kallt vatten, eller ock genom korta stötar med knutna handen mot bukväggen på nämnda ställen, då fosterdelar kunna kännas. Hos smärre djur är det huvudsakligen av bukens ökade omfång, som man kan iakttaga dräktigheten.

Dräktiga djur kunna under dräktighetens första tid utfodras och användas som vanligt; efter halva dräktighetstiden bör utfodringen något ökas (hos häst och nöt räknas för fostrets utveckling 1—1$^{1}/_{2}$ foderenheter utöver moderdjurets eget behov). Skämda och skadade fodermedel, ss. unken havre, mögligt hö, rostig halm, skämda rotfrukter och rotfruktsblast undvikas noga, likaså frusna rotfrukter och iskallt vatten, vilka lätt förorsaka kastning. Allt för vattenhaltiga och slappande fodermedel, ss. dränk, vassla m.fl., böra även helst undvikas, ävensom starkt gasbildande (färsk klöver, självupphettat foder) och hårdsmälta (baljväxter, råg) fodermedel. Särskilt viktigt är, att fodret innehåller tillräckligt av äggvite- och mineralämnen, och för hästar och idisslare sörjes därför bäst genom utfodring av gott hö i tillräcklig mängd samt som kraftfoder helst havre (havregröpe) och vetekli. Baljväxter kunna vara lämpliga som mindre tillskott på grund av sin rikedom på såväl äggviteämnen som kalk men böra användas med försiktighet åt djur, som ej äro vana därvid, då de eljes lätt vålla matsmältningsstörningar. För dräktiga tackor bör även baljväxthalm undvikas under de närmaste veckorna före lämningen likasom även under samma tid efter, emedan detta foder gör mjölken hårdsmält, så att den förorsakar utsot hos dilammen. Åt dräktiga suggor gives helst skummjölk och potatis samt som kraftfoder havregröpe och vetekli.

Dräktiga ston användas till en början i arbete som vanligt, men efter halva dräktighetstiden böra de skonas från de mest ansträngande körslorna ävensom från rörelse i hastig takt. I lindrigt arbete böra de få gå till 14 dagar före fölningen, men därefter blott motioneras lindrigt. Även övriga husdjur böra under dräktigheten få tillräcklig rörelse i det fria, men häftiga ansträngningar (långa vandringar, jäktande av hundar, långa järnvägsresor m. m.) böra undvikas, och likaså bör tillses, att de ej utsättas för starkt tryck eller stötar och slag på buken (stängning, sparkar, trängsel vid in- och utsläppning m. m.).E. N—m.

Dränering, torrläggning; ordet användes mest som beteckning för täckdikning.

Dräneringsfond. I samband med andra under världskriget vidtagna åtgärder för att befordra växtodling beslöt 1918 års riksdag att för en kortare tid inrätta end., från vilken lån till täckdikningsarbeten skulle lämnas på billigare villkor än från täckdikningsfonden (se d. o.). Huvudskillnaden var, att lån kunde erhållas även för större jordbruk och med högre belopp, samt att de voro räntefria. (K. k. $^{20}/_{6}$ 1918.) Utlämning av lån från fonden upphörde år 1920, och samtidigt ändrades villkoren för lån från täckdikningsfonden till huvudsaklig överensstämmelse med de för d. gällande.

Dräng. Se Arbetare.

Drätt, anspänningsanordning, bestående av en gaffel, som med växelled är fäst vid en 4-hjulsvagn eller släde, och som sålunda tillåter höjning och sänkning av framändarna men ingen sidovridning i förhållande till lasten. Jfr Anspänning.A. P—n.

Drög, grov arbetskälke för dragare. Se Kälke.

Dröglapp, ett hudveck längs halsens undersida hos nötkreaturen, är starkt utvecklad hos bergs- och höglandsraser, hos vilka den sträcker sig från hakan ned till bringan. Hos låglandsraser saknas den eller förekommer blott vid halsens övergång i bringan.

Drönare. Se Bisamhälle.

Drösa. Se Dråsa.

Dubbellår, -länd, benämnes en hos nötkreatur förekommande abnormt fyllig utveckling av lårmuskulaturen; en tydlig fåra mellan musklerna på lårets yttre och inre sida giver låret utseende av att vara sammansatt av två hälfter. Den abnorma utvecklingen av muskel- och fettvävnaden åtföljes av svag

nor-
malt

växlar mellan

högsta
iakt-
tagna

sto

340

325—350

419

ko	284	260—310	435
tacka, get	151	145—155	160
sugga	115	110—124	133
hynda	63	63— 65	—
katt	56	56— 60	—
kanin	30	—	—

Framfödes fostret så tidigt, att det på grund därav icke kan hållas vid liv, säges djuret hava kastat. Ett annat ord för kastning är abort.

Det första tecknet till d. är, att brunsten ej återkommer. Djuret blir lugnare, foderlusten ökas, och bukens omfång tilltager småningom. Hos ston och kor bestämmes d. säkrast genom att införa handen och armen i djurets ändtarm och därifrån undersöka livmodern. Med noggrann kännedom om djurets anatomi kan man med tillräcklig övning på detta sätt efter livmoderns storlek och beskaffenhet redan så tidigt som 6—8 veckor efter befruktningen avgöra, om djuret är dräktigt. Vid yttre undersökning kan man först efter halva dräktighetstiden avgöra, om dräktighet föreligger, genom att hårt trycka flata handen mot bukväggen, hos sto i nedre delen av vänstra flanken, hos ko i högra flanken, varvid fosterrörelser kunna iakttagas, isynnerhet sedan djuret druckit kallt vatten, eller ock genom korta stötar med knutna handen mot bukväggen på nämnda ställen, då fosterdelar kunna kännas. Hos smärre djur är det huvudsakligen av bukens ökade omfång, som man kan iakttaga dräktigheten.

Dräktiga djur kunna under dräktighetens första tid utfodras och användas som vanligt; efter halva dräktighetstiden bör utfodringen något ökas (hos häst och nöt räknas för fostrets utveckling 1—1$^{1}/_{2}$ foderenheter utöver moderdjurets eget behov). Skämda och skadade fodermedel, ss. unken havre, mögligt hö, rostig halm, skämda rotfrukter och rotfruktsblast undvikas noga, likaså frusna rotfrukter och iskallt vatten, vilka lätt förorsaka kastning. Allt för vattenhaltiga och slappande fodermedel, ss. dränk, vassla m.fl., böra även helst undvikas, ävensom starkt gasbildande (färsk klöver, självupphettat foder) och hårdsmälta (baljväxter, råg) fodermedel. Särskilt viktigt är, att fodret innehåller tillräckligt av äggvite- och mineralämnen, och för hästar och idisslare sörjes därför bäst genom utfodring av gott hö i tillräcklig mängd samt som kraftfoder helst havre (havregröpe) och vetekli. Baljväxter kunna vara lämpliga som mindre tillskott på grund av sin rikedom på såväl äggviteämnen som kalk men böra användas med försiktighet åt djur, som ej äro vana därvid, då de eljes lätt vålla matsmältningsstörningar. För dräktiga tackor bör även baljväxthalm undvikas under de närmaste veckorna före lämningen likasom även under samma tid efter, emedan detta foder gör mjölken hårdsmält, så att den förorsakar utsot hos dilammen. Åt dräktiga suggor gives helst skummjölk och potatis samt som kraftfoder havregröpe och vetekli.

Dräktiga ston användas till en början i arbete som vanligt, men efter halva dräktighetstiden böra de skonas från de mest ansträngande körslorna ävensom från rörelse i hastig takt. I lindrigt arbete böra de få gå till 14 dagar före fölningen, men därefter blott motioneras lindrigt. Även övriga husdjur böra under dräktigheten få tillräcklig rörelse i det fria, men häftiga ansträngningar (långa vandringar, jäktande av hundar, långa järnvägsresor m. m.) böra undvikas, och likaså bör tillses, att de ej utsättas för starkt tryck eller stötar och slag på buken (stängning, sparkar, trängsel vid in- och utsläppning m. m.).E. N—m.

Dränering, torrläggning; ordet användes mest som beteckning för täckdikning.

Dräneringsfond. I samband med andra under världskriget vidtagna åtgärder för att befordra växtodling beslöt 1918 års riksdag att för en kortare tid inrätta end., från vilken lån till täckdikningsarbeten skulle lämnas på billigare villkor än från täckdikningsfonden (se d. o.). Huvudskillnaden var, att lån kunde erhållas även för större jordbruk och med högre belopp, samt att de voro räntefria. (K. k. $^{20}/_{6}$ 1918.) Utlämning av lån från fonden upphörde år 1920, och samtidigt ändrades villkoren för lån från täckdikningsfonden till huvudsaklig överensstämmelse med de för d. gällande.

Dräng. Se Arbetare.

Drätt, anspänningsanordning, bestående av en gaffel, som med växelled är fäst vid en 4-hjulsvagn eller släde, och som sålunda tillåter höjning och sänkning av framändarna men ingen sidovridning i förhållande till lasten. Jfr Anspänning.A. P—n.

Drög, grov arbetskälke för dragare. Se Kälke.

Dröglapp, ett hudveck längs halsens undersida hos nötkreaturen, är starkt utvecklad hos bergs- och höglandsraser, hos vilka den sträcker sig från hakan ned till bringan. Hos låglandsraser saknas den eller förekommer blott vid halsens övergång i bringan.

Drönare. Se Bisamhälle.

Drösa. Se Dråsa.

Dubbellår, -länd, benämnes en hos nötkreatur förekommande abnormt fyllig utveckling av lårmuskulaturen; en tydlig fåra mellan musklerna på lårets yttre och inre sida giver låret utseende av att vara sammansatt av två hälfter. Den abnorma utvecklingen av muskel- och fettvävnaden åtföljes av svag

	normalt	växlar mellan	högsta iakttagna
sto	340	325—350	419
ko	284	260—310	435
tacka, get	151	145—155	160
sugga	115	110—124	133
hynda	63	63— 65	—
katt	56	56— 60	—
kanin	30	—	—

Framfödes fostret så tidigt, att det på grund därav icke kan hållas vid liv, säges djuret hava kastat. Ett annat ord för kastning är abort.

Det första tecknet till d. är, att brunsten ej återkommer. Djuret blir lugnare, foderlusten ökas, och bukens omfång tilltager småningom. Hos ston och kor bestämmes d. säkrast genom att införa handen och armen i djurets ändtarm och därifrån undersöka livmodern. Med noggrann kännedom om djurets anatomi kan man med tillräcklig övning på detta sätt efter livmoderns storlek och beskaffenhet redan så tidigt som 6—8 veckor efter befruktningen avgöra, om djuret är dräktigt. Vid yttre undersökning kan man först efter halva dräktighetstiden avgöra, om dräktighet föreligger, genom att hårt trycka flata handen mot bukväggen, hos sto i nedre delen av vänstra flanken, hos ko i högra flanken, varvid fosterrörelser kunna iakttagas, isynnerhet sedan djuret druckit kallt vatten, eller ock genom korta stötar med knutna handen mot bukväggen på nämnda ställen, då fosterdelar kunna kännas. Hos smärre djur är det huvudsakligen av bukens ökade omfång, som man kan iakttaga dräktigheten.

Dräktiga djur kunna under dräktighetens första tid utfodras och användas som vanligt; efter halva dräktighetstiden bör utfodringen något ökas (hos häst och nöt räknas för fostrets utveckling 1—$1\frac{1}{2}$ foderenheter utöver moderdjurets eget behov). Skämda och skadade fodermedel, ss. unken havre, mögligt hö, rostig halm, skämda rotfrukter och rotfruktsblast undvikas noga, likaså frusna rotfrukter och iskallt vatten, vilka lätt förorsaka kastning. Allt för vattenhaltiga och slappande fodermedel, ss. dränk, vassla m.fl., böra även helst undvikas, ävensom starkt gasbildande (färsk klöver, självupphettat foder) och hårdsmälta (baljväxter, råg) fodermedel. Särskilt viktigt är, att fodret innehåller tillräckligt av äggvite- och mineralämnen, och för hästar och idisslare sörjes därför bäst genom utfodring av gott hö i tillräcklig mängd samt som kraftfoder helst havre (havregröpe) och vetekli. Baljväxter kunna vara lämpliga som mindre tillskott på grund av sin rikedom på såväl äggviteämnen som kalk men böra användas med försiktighet åt djur, som ej äro vana därvid, då de eljes lätt vålla matsmältningsstörningar. För dräktiga tackor bör även baljväxthalm undvikas under de närmaste veckorna före lämningen likasom även under samma tid efter, emedan detta foder gör mjölken hårdsmält, så att den förorsakar utsot hos dilammen. Åt dräktiga suggor gives helst skummjölk och potatis samt som kraftfoder havregröpe och vetekli.

Dräktiga ston användas till en början i arbete som vanligt, men efter halva dräktighetstiden böra de skonas från de mest ansträngande körslorna ävensom från rörelse i hastig takt. I

lindrigt arbete böra de få gå till 14 dagar före fölningen, men därefter blott motioneras lindrigt. Även övriga husdjur böra under dräktigheten få tillräcklig rörelse i det fria, men häftiga ansträngningar (långa vandringar, jäktande av hundar, långa järnvägsresor m. m.) böra undvikas, och likaså bör tillses, att de ej utsättas för starkt tryck eller stötar och slag på buken (stängning, sparkar, trängsel vid in- och utsläppning m. m.).E. N—m.

Dränering, torrläggning; ordet användes mest som beteckning för täckdikning.

Dräneringsfond. I samband med andra under världskriget vidtagna åtgärder för att befordra växtodling beslöt 1918 års riksdag att för en kortare tid inrätta end., från vilken lån till täckdikningsarbeten skulle lämnas på billigare villkor än från täckdikningsfonden (se d. o.). Huvudskillnaden var, att lån kunde erhållas även för större jordbruk och med högre belopp, samt att de voro räntefria. (K. k. $^{20}/_{6}$ 1918.) Utlämning av lån från fonden upphörde år 1920, och samtidigt ändrades villkoren för lån från täckdikningsfonden till huvudsakligöverensstämmelse med de för d. gällande.

Dräng. Se Arbetare.

Drätt, anspänningsanordning, bestående av en gaffel, som med växelled är fäst vid en 4-hjulsvagn eller släde, och som sålunda tillåter höjning och sänkning av framändarna men ingen sidovridning i förhållande till lasten. Jfr Anspänning.A. P—n.

Drög, grov arbetskälke för dragare. Se Kälke.

Dröglapp, ett hudveck längs halsens undersida hos nötkreaturen, är starkt utvecklad hos bergs- och höglandsraser, hos vilka den sträcker sig från hakan ned till bringan. Hos låglandsraser saknas den eller förekommer blott vid halsens övergång i bringan.

Drönare. Se Bisamhälle.

Drösa. Se Dråsa.

Dubbellår, -länd, benämnes en hos nötkreatur förekommande abnormt fyllig utveckling av lårmuskulaturen; en tydlig fåra mellan musklerna på lårets yttre och inre sida giver låret utseende av att vara sammansatt av två hälfter. Den abnorma utvecklingen av muskel- och fettvävnaden åtföljes av svag benbyggnad, litet, fint huvud, fina lemmar med smala ledgångar och små muskel- och bandfästen. Så byggda djur äro vanligen tröga, med nedsatt köns verksamhet. Handjuren visa sig tröga och bliva snart odugliga till avel; hondjuren hava ofta ringa fruktsamhet, brunsten uteblir ofta eller visar sig så otydligt, att den lätt förbises. Då dubbellårade djur således äro abnorma och föga lampliga för avel, avyttras de vanligen redan som kalvar till slakt, vartill de på grund av sin köttighet äro begärliga. I mindre grad finner man stundom felet även hos vuxna djur, men dessa böra uteslutas från avel, emedan de, även om de hava blott antydan till abnormiteten, ofta lämna kalvar med densamma fullt utvecklad.E. N—m.

Duna. Se Mjölkört.

Dungjord. Se Lerjord.

Durk. Se Hopfogning av virke.

Durka. Se Körning.

Durrah. Se Hirs.

Duva, *Columba,* av duvfamiljen, *Columbidæ,* kännetecknas genom rak näbb, vid roten klädd med en hudvalk, vari näsborrarna ligga, kort hals, korta ben, spetsiga vingar, snabb flykt, samt 3 framåt- och 1 bakåtriktad tå. D. lägga 2 vita ägg, vildduvor 2 kullar om året, de tama en gång under varje sommarmånad. De leva av växtämnen, särdeles frön. Emedan vildduvor plocka sädeskorn, som vid myllningen stannat på ytan, ansågos de förr som skadedjur, men utan skäl, då den säd, som ligger ovanpå, i alla fall går förlorad, och de dessutom göra nytta genom att huvudsakligen leva av ogräsfrö. Av vildduvor förekomma i Sverige skogs- l. blåduvan, *C. œnas* L., som är blågrå med grönaktigt metallskimmer på halsens sidor och ryggen, allmän upp till s. Norrland i lövskog, där hon häckar i ihåliga träd, samt ringduvan, *C. palumbus* L., igenkännlig på en vit fläck på halsens sidor och vingarnas kant; den senare lever i barrskog upp till Jämtland och bygger risbo på trädgrenarna. De sakna all ekonomisk betydelse. Från den särdeles i Medelhavstrakterna viltlevande klippduvan, *C. livia* L., som är skiffergrå med två svarta band på vingarna och ett över stjärten, härstamma de tama duvorna, som hava utbildats till en stor mängd raser, varav åtskilliga med egendomlig kroppsform, fjäderskrud och flygsätt. Av dessa är tumletten, varav även ett svenskt slag finnes, en berömd typ; den är småvuxen, med litet, runt huvud och kort näbb och utmärkt för sin tumlande flykt. Mest omtalade äro brevduvor, vilkas synnerligen skarpa flykt och stora orienteringsförmåga tagits i anspråk för befordring av post. De i städerna förekommande duvorna utgöra till största delen en raslös blandning.

I Sverige förekommer duvskötsel så gott som uteslutande för nöjes och sports skull, men i sydligare länder förekommer rätt mycken duvavel till slaktdjur. Denna bör även hos oss vara lönande, då djuren under sommaren kunna hämta en stor del av sin föda ute och på hösten hämta den i riklig mängd av spillsäd på åkrarna. För dylik gagnavel bör väljas ras, som är fruktsam, ruvar och uppföder ungarna väl samt tillväxer fort. Som sådan användes i Danmark, där duvaveln är mer utvecklad än hos oss, s.k. månadsduvor, en lantras (så kallad, emedan hon kan uppföda en kull i månaden), och korsning med brevduva och carrier-d., en ras med abnormt utvecklade näbbvårtor och ögonringar. Till slakt gödas ungduvor instängda i bur omkring 1 vecka med ärter eller annan säd samt blötfoder av mjöl och mjölk.

Till boning för duvor kan användas vilket rum som helst, blott det är ljust och dragfritt samt försett med flyghål upphöjt över marken. Frittstående duvslag äro olämpliga ss. dragiga och svåra att rengöra. Om duvor få bo i kreatursstall, böra de ej få flyga fritt kring utan hava avstängt duvslag. Duvslaget bör hava golvyta av minst 0.5 kv.m. per par och en höjd av minst 2 m. Redena böra ordnas på hyllor och göras av lådor av trä eller lergods, vilka liksom hela duvslaget tid efter annan rengöras, och på väggarna utanför redena anbringas sittpinnar.

På duvslaget bör finnas flyghål försett med inåtgående fälldörr, genom vilken djuren kunna instängas. I duvslaget bör finnas vatten till dryck och bad samt kalkgrus. Lämplig föda är korn, vete, ärter och krossad majs.

För duvavelns främjande verka Svenska duvavelsföreningen och Svensk tumlettklubb.

Dvärgborre. Se Barkborre.

Dvärgstrit *(Cicadula sexnotata* Fall.) är en liten insekt tillhörande skinnbaggarnas ordning, som i vårt land allmänt förekommer på gräsbevuxna platser. Kroppen, 2.7—4.5 mm. lång, är långsträckt, bredast framtill. Vingarna äro långa och ligga i vilan väjvda över kroppen med spetsarna böjda över varandra. Larver och fullbildade kunna hoppa. Färgen är gröngul, och på hj ässan märkas sex svarta fläckar, fyra runda, de båda mellersta strecklika. — D. förekommer stundom, särskilt torra år, massvis på sädesfälten. Senast iakttogs den 1918 i oerhörd myckenhet mest på vete och korn. Allt efter sin styrka dukade en del plantor under för snyltgästernas styng och sugningar, eller kunde axen stanna i växten utan att utbildas, men stannade i bladslidan samt blevo ej eller blott dåligt matade. Skadan har benämnts »slidsjuka», en benämning grundad därpå, att den axet omfattande slidan sväller upp och antar en violett färg med spridda mörkare fläckar, som även avteckna sig på slidans insida. Sannolikt föranledas slidsjuk-symtomerna i många fall av helt andra orsaker än angrepp av djur. Se Slidsjuka. D. torde i regel angripa ett sädesfält i kanterna samt benbyggnad, litet, fint huvud, fina lemmar med smala ledgångar och små muskel- och bandfästen. Så byggda djur äro vanligen tröga, med nedsatt köns verksamhet. Handjuren visa sig tröga och bliva snart odugliga till avel; hondjuren hava ofta ringa fruktsamhet, brunsten uteblir ofta eller visar sig så otydligt, att den lätt förbises. Då dubbellårade djur således äro abnorma och föga lampliga för avel, avyttras de vanligen redan som kalvar till slakt, vartill de på grund av sin köttighet äro begärliga. I mindre grad finner man stundom felet även hos vuxna djur, men dessa böra uteslutas från avel, emedan de, även om de hava blott antydan till abnormiteten, ofta lämna kalvar med densamma fullt utvecklad.E. N—m.

Duna. Se Mjölkört.

Dungjord. Se Lerjord.

Durk. Se Hopfogning av virke.

Durka. Se Körning.

Durrah. Se Hirs.

Duva, *Columba,* av duvfamiljen, *Columbidæ,* kännetecknas genom rak näbb, vid roten klädd med en hudvalk, vari näsborrarna ligga, kort hals, korta ben, spetsiga vingar, snabb flykt, samt 3 framåt- och 1 bakåtriktad tå. D. lägga 2 vita ägg, vildduvor 2 kullar om året, de tama en gång under varje sommarmånad. De leva av växtämnen, särdeles frön. Emedan vildduvor plocka sädeskorn, som vid myllningen stannat på ytan, ansågos de förr som skadedjur, men utan skäl, då den säd, som ligger ovanpå, i alla fall går förlorad, och de dessutom göra nytta genom att huvudsakligen leva av ogräsfrö. Av vildduvor förekomma i Sverige skogs- l. blåduvan, *C. œnas* L., som är blågrå med grönaktigt metallskimmer på halsens sidor och ryggen, allmän upp till s. Norrland i lövskog, där hon häckar i ihåliga träd, samt ringduvan, *C. palumbus* L., igenkännlig på en vit fläck på halsens sidor och vingarnas kant; den senare lever i barrskog upp till Jämtland och bygger risbo på trädgrenarna. De sakna all ekonomisk betydelse. Från den särdeles i Medelhavstrakterna viltlevande klippduvan, *C. livia* L., som är skiffergrå med två svarta band på vingarna och ett över stjärten, härstamma de tama duvorna, som hava utbildats till en stor mängd raser, varav åtskilliga med egendomlig kroppsform, fjäderskrud och flygsätt. Av dessa är tumletten, varav även ett svenskt slag finnes, en berömd typ; den är småvuxen, med litet, runt huvud och kort näbb och utmärkt för sin tumlande flykt. Mest omtalade äro brevduvor, vilkas synnerligen skarpa flykt och stora orienteringsförmåga tagits i anspråk för befordring av post. De i städerna förekommande duvorna utgöra till största delen en raslös blandning.

I Sverige förekommer duvskötsel så gott som uteslutande för nöjes och sports skull, men i sydligare länder förekommer rätt mycken duvavel till slaktdjur. Denna bör även hos oss vara lönande, då djuren under sommaren kunna hämta en stor del av sin föda ute och på hösten hämta den i riklig mängd av spillsäd på åkrarna. För dylik gagnavel bör väljas ras, som är fruktsam, ruvar och uppföder ungarna väl samt tillväxer fort. Som sådan användes i Danmark, där duvaveln är mer utvecklad än hos oss, s.k. månadsduvor, en lantras (så kallad, emedan hon kan uppföda en kull i månaden), och korsning med brevduva och carrier-d., en ras med abnormt utvecklade näbbvårtor och ögonringar. Till slakt gödas ungduvor instängda i bur omkring 1 vecka med ärter eller annan säd samt blötfoder av mjöl och mjölk.

Till boning för duvor kan användas vilket rum som helst, blott det är ljust och dragfritt samt försett med flyghål upphöjt över marken. Frittstående duvslag äro olämpliga ss. dragiga och svåra att rengöra. Om duvor få bo i kreatursstall, böra de ej få flyga fritt kring utan hava avstängt duvslag. Duvslaget bör hava golvyta av minst 0.5 kv.m. per par och en höjd av minst 2 m. Redena böra ordnas på hyllor och göras av lådor av trä eller lergods, vilka liksom hela duvslaget tid efter annan rengöras, och på väggarna utanför redena anbringas sittpinnar.

På duvslaget bör finnas flyghål försett med inåtgående fälldörr, genom vilken djuren kunna instängas. I duvslaget bör finnas vatten till dryck och bad samt kalkgrus. Lämplig föda är korn, vete, ärter och krossad majs.

För duvavelns främjande verka Svenska duvavelsföreningen och Svensk tumlettklubb.

Dvärgborre. Se Barkborre.

Dvärgstrit *(Cicadula sexnotata* Fall.) är en liten insekt tillhörande skinnbaggarnas ordning, som i vårt land allmänt förekommer på gräsbevuxna platser. Kroppen, 2.7—4.5 mm. lång, är långsträckt, bredast framtill. Vingarna äro långa och ligga i vilan väjvda över kroppen med spetsarna böjda över varandra. Larver och fullbildade kunna hoppa. Färgen är gröngul, och på hj ässan märkas sex svarta fläckar, fyra runda, de båda mellersta strecklika. — D. förekommer stundom, särskilt torra år, massvis på sädesfälten. Senast iakttogs den 1918 i oerhörd myckenhet mest på vete och korn. Allt efter sin styrka dukade en del plantor under för snyltgästernas styng och sugningar, eller kunde axen stanna i växten utan att utbildas, men stannade i bladslidan samt blevo ej eller blott dåligt matade. Skadan har benämnts »slidsjuka», en benämning grundad därpå, att den axet omfattande slidan sväller upp och antar en violett färg med spridda mörkare fläckar, som även avteckna sig på slidans insida. Sannolikt föranledas slidsjuk-symtomerna i många fall av helt andra orsaker än angrepp av djur. Se Slidsjuka. D. torde i regel angripa ett sädesfält i kanterna samt benbyggnad, litet, fint huvud, fina lemmar med smala ledgångar och små muskel- och bandfästen. Så byggda djur äro vanligen tröga, med nedsatt köns verksamhet. Handjuren visa sig tröga och bliva snart odugliga till avel; hondjuren hava ofta ringa fruktsamhet, brunsten uteblir ofta eller visar sig så otydligt, att den lätt förbises. Då dubbellårade djur således äro abnorma och föga lampliga för avel, avyttras de vanligen redan som kalvar till slakt, vartill de på grund av sin köttighet äro begärliga. I mindre grad finner man stundom felet även hos vuxna djur, men dessa böra uteslutas från avel, emedan de, även om de hava blott antydan till abnormiteten, ofta lämna kalvar med densamma fullt utvecklad.E. N—m.

Duna. Se Mjölkört.

Dungjord. Se Lerjord.

Durk. Se Hopfogning av virke.

Durka. Se Körning.

Durrah. Se Hirs.

Duva, *Columba,* av duvfamiljen, *Columbidæ,* kännetecknas genom rak näbb, vid roten klädd med en hudvalk, vari näsborrarna ligga, kort hals, korta ben, spetsiga vingar, snabb flykt, samt 3 framåt- och 1 bakåtriktad tå. D. lägga 2 vita ägg, vildduvor 2 kullar om året, de tama en gång under varje sommarmånad. De leva av växtämnen, särdeles frön. Emedan vildduvor plocka sädeskorn, som vid myllningen stannat på ytan, ansågos de förr som skadedjur, men utan skäl, då den säd, som ligger ovanpå, i alla fall går förlorad, och de dessutom göra nytta genom att huvudsakligen leva av ogräsfrö. Av vildduvor förekomma i Sverige skogs- l. blåduvan, *C. œnas* L., som är blågrå med grönaktigt metallskimmer på halsens sidor och ryggen, allmän upp till s. Norrland i lövskog, där hon häckar i ihåliga träd, samt ringduvan, *C. palumbus* L., igenkännlig på en vit fläck på halsens sidor och vingarnas kant; den senare lever i barrskog upp till Jämtland och bygger risbo på trädgrenarna. De sakna all ekonomisk betydelse. Från den särdeles i Medelhavstrakterna viltlevande klippduvan, *C. livia* L., som är skiffergrå med två svarta band på vingarna och ett över stjärten, härstamma de tama duvorna, som hava utbildats till en stor mängd raser, varav åtskilliga med egendomlig kroppsform, fjäderskrud och flygsätt. Av dessa är tumletten, varav även ett svenskt slag finnes, en berömd typ; den är småvuxen, med litet, runt huvud och kort näbb och utmärkt för sin tumlande flykt. Mest omtalade äro brevduvor, vilkas synnerligen skarpa flykt och stora orienteringsförmåga tagits i anspråk för befordring av post. De i städerna förekommande duvorna utgöra till största delen en raslös blandning.

I Sverige förekommer duvskötsel så gott som uteslutande för nöjes och sports skull, men i sydligare länder förekommer rätt mycken duvavel till slaktdjur. Denna bör även hos oss vara lönande, då djuren under sommaren kunna hämta en stor del av sin föda ute och på hösten hämta den i riklig mängd av spillsäd på åkrarna. För dylik gagnavel bör väljas ras, som är fruktsam, ruvar och uppföder ungarna väl samt tillväxer fort. Som sådan användes i Danmark, där duvaveln är mer utvecklad än hos oss, s.k. månadsduvor, en lantras (så kallad, emedan hon kan uppföda en kull i månaden), och korsning med brevduva och carrier-d., en ras med abnormt utvecklade näbbvårtor och ögonringar. Till slakt gödas ungduvor instängda i bur omkring 1 vecka med ärter eller annan säd samt blötfoder av mjöl och mjölk.

Till boning för duvor kan användas vilket rum som helst, blott det är ljust och dragfritt samt försett med flyghål upphöjt över marken. Frittstående duvslag äro olämpliga ss. dragiga och svåra att rengöra. Om duvor få bo i kreatursstall, böra de ej få flyga fritt kring utan hava avstängt duvslag. Duvslaget bör hava golvyta av minst 0.5 kv.m. per par och en höjd av minst 2 m. Redena böra ordnas på hyllor och göras av lådor av trä eller lergods, vilka liksom hela duvslaget tid efter annan rengöras, och på väggarna utanför redena anbringas sittpinnar.

På duvslaget bör finnas flyghål försett med inåtgående fälldörr, genom vilken djuren kunna instängas. I duvslaget bör finnas vatten till dryck och bad samt kalkgrus. Lämplig föda är korn, vete, ärter och krossad majs.

För duvavelns främjande verka Svenska duvavelsföreningen och Svensk tumlettklubb.

Dvärgborre. Se Barkborre.

Dvärgstrit *(Cicadula sexnotata* Fall.) är en liten insekt tillhörande skinnbaggarnas ordning, som i vårt land allmänt förekommer på gräsbevuxna platser. Kroppen, 2.7—4.5 mm. lång, är långsträckt, bredast framtill. Vingarna äro långa och ligga i vilan väjvda över kroppen med spetsarna böjda över varandra. Larver och fullbildade kunna hoppa. Färgen är gröngul, och på hj ässan märkas sex svarta fläckar, fyra runda, de båda mellersta strecklika. — D. förekommer stundom, särskilt torra år, massvis på sädesfälten. Senast iakttogs den 1918 i oerhörd myckenhet mest på vete och korn. Allt efter sin styrka dukade en del plantor under för snyltgästernas styng och sugningar, eller kunde axen stanna i växten utan att utbildas, men stannade i bladslidan samt blevo ej eller blott dåligt matade. Skadan har benämnts »slidsjuka», en benämning grundad därpå, att den axet omfattande slidan sväller upp och antar en violett färg med spridda mörkare fläckar, som även avteckna sig på slidans insida. Sannolikt föranledas slidsjuk-symtomerna i många fall av helt andra orsaker än

angrepp av djur. Se Slidsjuka. D. torde i regel angripa ett sädesfält i kanterna samt benbyggnad, litet, fint huvud, fina lemmar med smala ledgångar och små muskel- och bandfästen. Så byggda djur äro vanligen tröga, med nedsatt köns verksamhet. Handjuren visa sig tröga och bliva snart odugliga till avel; hondjuren hava ofta ringa fruktsamhet, brunsten uteblir ofta eller visar sig så otydligt, att den lätt förbises. Då dubbellårade djur således äro abnorma och föga lampliga för avel, avyttras de vanligen redan som kalvar till slakt, vartill de på grund av sin köttighet äro begärliga. I mindre grad finner man stundom felet även hos vuxna djur, men dessa böra uteslutas från avel, emedan de, även om de hava blott antydan till abnormiteten, ofta lämna kalvar med densamma fullt utvecklad.E. N—m.

Duna. Se Mjölkört.

Dungjord. Se Lerjord.

Durk. Se Hopfogning av virke.

Durka. Se Körning.

Durrah. Se Hirs.

Duva, *Columba,* av duvfamiljen, *Columbidæ,* kännetecknas genom rak näbb, vid roten klädd med en hudvalk, vari näsborrarna ligga, kort hals, korta ben, spetsiga vingar, snabb flykt, samt 3 framåt- och 1 bakåtriktad tå. D. lägga 2 vita ägg, vildduvor 2 kullar om året, de tama en gång under varje sommarmånad. De leva av växtämnen, särdeles frön. Emedan vildduvor plocka sädeskorn, som vid myllningen stannat på ytan, ansågos de förr som skadedjur, men utan skäl, då den säd, som ligger ovanpå, i alla fall går förlorad, och de dessutom göra nytta genom att huvudsakligen leva av ogräsfrö. Av vildduvor förekomma i Sverige skogs- l. blåduvan, *C. œnas* L., som är blågrå med grönaktigt metallskimmer på halsens sidor och ryggen, allmän upp till s. Norrland i lövskog, där hon häckar i ihåliga träd, samt ringduvan, *C. palumbus* L., igenkännlig på en vit fläck på halsens sidor och vingarnas kant; den senare lever i barrskog upp till Jämtland och bygger risbo på trädgrenarna. De sakna all ekonomisk betydelse. Från den särdeles i Medelhavstrakterna viltlevande klippduvan, *C. livia* L., som är skiffergrå med två svarta band på vingarna och ett över stjärten, härstamma de tama duvorna, som hava utbildats till en stor mängd raser, varav åtskilliga med egendomlig kroppsform, fjäderskrud och flygsätt. Av dessa är tumletten, varav även ett svenskt slag finnes, en berömd typ; den är småvuxen, med litet, runt huvud och kort näbb och utmärkt för sin tumlande flykt. Mest omtalade äro brevduvor, vilkas synnerligen skarpa flykt och stora orienteringsförmåga tagits i anspråk för befordring av post. De i städerna förekommande duvorna utgöra till största delen en raslös blandning.

I Sverige förekommer duvskötsel så gott som uteslutande för nöjes och sports skull, men i sydligare länder förekommer rätt mycken duvavel till slaktdjur. Denna bör även hos oss vara lönande, då djuren under sommaren kunna hämta en stor del av sin föda ute och på hösten hämta den i riklig mängd av spillsäd på åkrarna. För dylik gagnavel bör väljas ras, som är fruktsam, ruvar och uppföder ungarna väl samt tillväxer fort. Som sådan användes i Danmark, där duvaveln är mer utvecklad än hos oss, s.k. månadsduvor, en lantras (så kallad, emedan hon kan uppföda en kull i månaden), och korsning med brevduva och carrier-d., en ras med abnormt utvecklade näbbvårtor och ögonringar. Till slakt gödas ungduvor instängda i bur omkring 1 vecka med ärter eller annan säd samt blötfoder av mjöl och mjölk.

Till boning för duvor kan användas vilket rum som helst, blott det är ljust och dragfritt samt försett med flyghål upphöjt över marken. Frittstående duvslag äro olämpliga ss. dragiga och svåra att rengöra. Om duvor få bo i kreatursstall, böra de ej få flyga fritt kring utan hava avstängt duvslag. Duvslaget bör hava golvyta av minst 0.5 kv.m. per par och en höjd av minst 2 m. Redena böra ordnas på hyllor och göras av lådor av trä eller lergods, vilka liksom hela duvslaget tid efter annan rengöras, och på väggarna utanför redena anbringas sittpinnar.

På duvslaget bör finnas flyghål försett med inåtgående fälldörr, genom vilken djuren kunna instängas. I duvslaget bör finnas vatten till dryck och bad samt kalkgrus. Lämplig föda är korn, vete, ärter och krossad majs.

För duvavelns främjande verka Svenska duvavelsföreningen och Svensk tumlettklubb.

Dvärgborre. Se Barkborre.

Dvärgstrit *(Cicadula sexnotata* Fall.) är en liten insekt tillhörande skinnbaggarnas ordning, som i vårt land allmänt förekommer på gräsbevuxna platser. Kroppen, 2.7—4.5 mm. lång, är långsträckt, bredast framtill. Vingarna äro långa och ligga i vilan väjvda över kroppen med spetsarna böjda över varandra. Larver och fullbildade kunna hoppa. Färgen är gröngul, och på hj ässan märkas sex svarta fläckar, fyra runda, de båda mellersta strecklika. — D. förekommer stundom, särskilt torra år, massvis på sädesfälten. Senast iakttogs den 1918 i oerhörd myckenhet mest på vete och korn. Allt efter sin styrka dukade en del plantor under för snyltgästernas styng och sugningar, eller kunde axen stanna i växten utan att utbildas, men stannade i bladslidan samt blevo ej eller blott dåligt matade. Skadan har benämnts »slidsjuka», en benämning grundad därpå, att den axet omfattande slidan sväller upp och antar en violett färg med spridda mörkare fläckar, som även avteckna sig på slidans insida. Sannolikt föranledas slidsjuk-symtomerna i många fall av helt andra orsaker än angrepp av djur. Se Slidsjuka. D. torde i regel angripa ett sädesfält i kanterna samt benbyggnad, litet, fint huvud, fina lemmar med smala ledgångar och små muskel- och bandfästen. Så byggda djur äro vanligen tröga, med nedsatt köns verksamhet. Handjuren visa sig tröga och bliva snart odugliga till avel; hondjuren hava ofta ringa fruktsamhet, brunsten uteblir ofta eller visar sig så otydligt, att den lätt förbises. Då dubbellårade djur således äro abnorma och föga lampliga för avel, avyttras de vanligen redan som kalvar till slakt, vartill de på grund av sin köttighet äro begärliga. I mindre grad finner man stundom felet även hos vuxna djur, men dessa böra uteslutas från avel, emedan de, även om de hava blott antydan till abnormiteten, ofta lämna kalvar med densamma fullt utvecklad.E. N—m.

Duna. Se Mjölkört.

Dungjord. Se Lerjord.

Durk. Se Hopfogning av virke.

Durka. Se Körning.

Durrah. Se Hirs.

Duva, *Columba,* av duvfamiljen, *Columbidæ,* kännetecknas genom rak näbb, vid roten klädd med en hudvalk, vari näsborrarna ligga, kort hals, korta ben, spetsiga vingar, snabb flykt, samt 3 framåt- och 1 bakåtriktad tå. D. lägga 2 vita ägg, vildduvor 2 kullar om året, de tama en gång under varje sommarmånad. De leva av växtämnen, särdeles frön. Emedan vildduvor plocka sädeskorn, som vid myllningen stannat på ytan, ansågos de förr som skadedjur, men utan skäl, då den säd, som ligger ovanpå, i alla fall går förlorad, och de dessutom göra nytta genom att huvudsakligen leva av ogräsfrö. Av vildduvor förekomma i Sverige skogs- l. blåduvan, *C. œnas* L., som är blågrå med grönaktigt metallskimmer på halsens sidor och ryggen, allmän upp till s. Norrland i lövskog, där hon häckar i ihåliga träd, samt ringduvan, *C. palumbus* L., igenkännlig på en vit fläck på halsens sidor och vingarnas kant; den senare lever i barrskog upp till Jämtland och bygger risbo på trädgrenarna. De sakna all ekonomisk betydelse. Från den särdeles i Medelhavstrakterna viltlevande klippduvan, *C. livia* L., som är skiffergrå med två svarta band på vingarna och ett över stjärten, härstamma de tama duvorna, som hava utbildats till en stor mängd raser, varav åtskilliga med egendomlig kroppsform, fjäderskrud och flygsätt. Av dessa är tumletten, varav även ett svenskt slag finnes, en berömd typ; den är småvuxen, med litet, runt huvud och kort näbb och utmärkt för sin tumlande flykt. Mest omtalade äro brevduvor, vilkas synnerligen skarpa flykt och stora orienteringsförmåga tagits i anspråk för befordring av post. De i städerna förekommande duvorna utgöra till största delen en raslös blandning.

I Sverige förekommer duvskötsel så gott som uteslutande för nöjes och sports skull, men i sydligare länder förekommer rätt mycken duvavel till slaktdjur. Denna bör även hos oss vara lönande, då djuren under sommaren kunna hämta en stor del av sin föda ute och på hösten hämta den i riklig mängd av spillsäd på åkrarna. För dylik gagnavel bör väljas ras, som är fruktsam, ruvar och uppföder ungarna väl samt tillväxer fort. Som sådan användes i Danmark, där duvaveln är mer utvecklad än hos oss, s.k. månadsduvor, en lantras (så kallad, emedan hon kan uppföda en kull i månaden), och korsning med brevduva och carrier-d., en ras med abnormt utvecklade näbbvårtor och ögonringar. Till slakt gödas ungduvor instängda i bur omkring 1 vecka med ärter eller annan säd samt blötfoder av mjöl och mjölk.

Till boning för duvor kan användas vilket rum som helst, blott det är ljust och dragfritt samt försett med flyghål upphöjt över marken. Frittstående duvslag äro olämpliga ss. dragiga och svåra att rengöra. Om duvor få bo i kreatursstall, böra de ej få flyga fritt kring utan hava avstängt duvslag. Duvslaget bör hava golvyta av minst 0.5 kv.m. per par och en höjd av minst 2 m. Redena böra ordnas på hyllor och göras av lådor av trä eller lergods, vilka liksom hela duvslaget tid efter annan rengöras, och på väggarna utanför redena anbringas sittpinnar.

På duvslaget bör finnas flyghål försett med inåtgående fälldörr, genom vilken djuren kunna instängas. I duvslaget bör finnas vatten till dryck och bad samt kalkgrus. Lämplig föda är korn, vete, ärter och krossad majs.

För duvavelns främjande verka Svenska duvavelsföreningen och Svensk tumlettklubb.

Dvärgborre. Se Barkborre.

Dvärgstrit *(Cicadula sexnotata* Fall.) är en liten insekt tillhörande skinnbaggarnas ordning, som i vårt land allmänt förekommer på gräsbevuxna platser. Kroppen, 2.7—4.5 mm. lång, är långsträckt, bredast framtill. Vingarna äro långa och ligga i vilan väjvda över kroppen med spetsarna böjda över varandra. Larver och fullbildade kunna hoppa. Färgen är gröngul, och på hj ässan märkas sex svarta fläckar, fyra runda, de båda mellersta strecklika. — D. förekommer stundom, särskilt torra år, massvis på sädesfälten. Senast iakttogs den 1918 i oerhörd myckenhet mest på vete och korn. Allt efter sin styrka dukade en del plantor under för snyltgästernas styng och sugningar, eller kunde axen stanna i växten utan att utbildas, men stannade i bladslidan samt blevo ej eller blott dåligt matade. Skadan har benämnts »slidsjuka», en benämning grundad därpå, att den axet omfattande slidan sväller upp och antar en violett färg med spridda mörkare fläckar, som även avteckna sig på slidans insida. Sannolikt föranledas slidsjuk-symtomerna i många fall av helt andra orsaker än angrepp av djur. Se Slidsjuka. D. torde i regel angripa ett sädesfält i kanterna samt benbyggnad, litet, fint huvud, fina lemmar med smala ledgångar och små muskel- och bandfästen. Så byggda djur äro vanligen tröga, med nedsatt köns verksamhet. Handjuren visa sig tröga och bliva snart odugliga till avel; hondjuren hava ofta ringa fruktsamhet, brunsten uteblir ofta eller visar sig så otydligt, att den lätt förbises. Då dubbellårade djur således äro abnorma och föga lampliga för avel, avyttras de vanligen redan som kalvar till slakt, vartill de på grund av sin köttighet äro begärliga. I mindre grad finner man stundom felet även hos vuxna djur, men dessa böra uteslutas från avel, emedan de, även om de hava blott antydan till abnormiteten, ofta lämna kalvar med densamma fullt utvecklad.E. N—m.

Duna. Se Mjölkört.

Dungjord. Se Lerjord.

Durk. Se Hopfogning av virke.

Durka. Se Körning.

Durrah. Se Hirs.

Duva, *Columba,* av duvfamiljen, *Columbidæ,* kännetecknas genom rak näbb, vid roten klädd med en hudvalk, vari näsborrarna ligga, kort hals, korta ben, spetsiga vingar, snabb flykt, samt 3 framåt- och 1 bakåtriktad tå. D. lägga 2 vita ägg, vildduvor 2 kullar om året, de tama en gång under varje sommarmånad. De leva av växtämnen, särdeles frön. Emedan vildduvor plocka sädeskorn, som vid myllningen stannat på ytan, ansågos de förr som skadedjur, men utan skäl, då den säd, som ligger ovanpå, i alla fall går förlorad, och de dessutom göra nytta genom att huvudsakligen leva av ogräsfrö. Av vildduvor förekomma i Sverige skogs- l. blåduvan, *C. ænas* L., som är blågrå med grönaktigt metallskimmer på halsens sidor och ryggen, allmän upp till s. Norrland i lövskog, där hon häckar i ihåliga träd, samt ringduvan, *C. palumbus* L., igenkännlig på en vit fläck på halsens sidor och vingarnas kant; den senare lever i barrskog upp till Jämtland och bygger risbo på trädgrenarna. De sakna all ekonomisk betydelse. Från den särdeles i Medelhavstrakterna viltlevande klippduvan, *C. livia* L., som är skiffergrå med två svarta band på vingarna och ett över stjärten, härstamma de tama duvorna, som hava utbildats till en stor mängd raser, varav åtskilliga med egendomlig kroppsform, fjäderskrud och flygsätt. Av dessa är tumletten, varav även ett svenskt slag finnes, en berömd typ; den är småvuxen, med litet, runt huvud och kort näbb och utmärkt för sin tumlande flykt. Mest omtalade äro brevduvor, vilkas synnerligen skarpa flykt och stora orienteringsförmåga tagits i anspråk för befordring av post. De i städerna förekommande duvorna utgöra till största delen en raslös blandning.

I Sverige förekommer duvskötsel så gott som uteslutande för nöjes och sports skull, men i sydligare länder förekommer rätt mycken duvavel till slaktdjur. Denna bör även hos oss vara lönande, då djuren under sommaren kunna hämta en stor del av sin föda ute och på hösten hämta den i riklig mängd av spillsäd på åkrarna. För dylik gagnavel bör väljas ras, som är fruktsam, ruvar och uppföder ungarna väl samt tillväxer fort. Som sådan användes i Danmark, där duvaveln är mer utvecklad än hos oss, s.k. månadsduvor, en lantras (så kallad, emedan hon kan uppföda en kull i månaden), och korsning med brevduva och carrier-d., en ras med abnormt utvecklade näbbvårtor och ögonringar. Till slakt gödas ungduvor instängda i bur omkring 1 vecka med ärter eller annan säd samt blötfoder av mjöl och mjölk.

Till boning för duvor kan användas vilket rum som helst, blott det är ljust och dragfritt samt försett med flyghål upphöjt över marken. Frittstående duvslag äro olämpliga ss. dragiga och svåra att rengöra. Om duvor få bo i kreatursstall, böra de ej få flyga fritt kring utan hava avstängt duvslag. Duvslaget bör hava golvyta av minst 0.5 kv.m. per par och en höjd av minst 2 m. Redena böra ordnas på hyllor och göras av lådor av trä eller lergods, vilka liksom hela duvslaget tid efter annan rengöras, och på väggarna utanför redena anbringas sittpinnar.

På duvslaget bör finnas flyghål försett med inåtgående fälldörr, genom vilken djuren kunna instängas. I duvslaget bör finnas vatten till dryck och bad samt kalkgrus. Lämplig föda är korn, vete, ärter och krossad majs.

För duvavelns främjande verka Svenska duvavelsföreningen och Svensk tumlettklubb.

Dvärgborre. Se Barkborre.

Dvärgstrit *(Cicadula sexnotata* Fall.) är en liten insekt tillhörande skinnbaggarnas ordning, som i vårt land allmänt förekommer på gräsbevuxna platser. Kroppen, 2.7—4.5 mm. lång, är långsträckt, bredast framtill. Vingarna äro långa och ligga i vilan väjvda över kroppen med spetsarna böjda över varandra. Larver och fullbildade kunna hoppa. Färgen är gröngul, och på hj ässan märkas sex svarta fläckar, fyra runda, de båda mellersta strecklika. — D. förekommer stundom, särskilt torra år, massvis på sädesfälten. Senast iakttogs den 1918 i oerhörd myckenhet mest på vete och korn. Allt efter sin styrka dukade en del plantor under för snyltgästernas styng och sugningar, eller kunde axen stanna i växten utan att utbildas, men stannade i bladslidan samt blevo ej eller blott dåligt matade. Skadan har benämnts »slidsjuka», en benämning grundad därpå, att den axet omfattande slidan sväller upp och antar en violett färg med spridda mörkare fläckar, som även avteckna sig på slidans insida. Sannolikt föranledas slidsjuk-symtomerna i många fall av helt andra orsaker än angrepp av djur. Se Slidsjuka. D. torde i regel angripa ett sädesfält i kanterna samt benbyggnad, litet, fint huvud, fina lemmar med smala ledgångar och små muskel- och bandfästen. Så byggda djur äro vanligen tröga, med nedsatt köns verksamhet. Handjuren visa sig tröga och bliva snart odugliga till avel; hondjuren hava ofta ringa fruktsamhet, brunsten uteblir ofta eller visar sig så otydligt, att den lätt förbises. Då dubbellårade djur således äro abnorma och föga lampliga för avel, avyttras de vanligen redan som kalvar till slakt, vartill de på grund av sin köttighet äro begärliga. I mindre grad finner man stundom felet även hos vuxna djur, men dessa böra uteslutas från avel, emedan de, även om de hava blott antydan till abnormiteten, ofta lämna kalvar med densamma fullt utvecklad.E. N—m.

Duna. Se Mjölkört.

Dungjord. Se Lerjord.

Durk. Se Hopfogning av virke.

Durka. Se Körning.

Durrah. Se Hirs.

Duva, *Columba,* av duvfamiljen, *Columbidæ,* kännetecknas genom rak näbb, vid roten klädd med en hudvalk, vari näsborrarna ligga, kort hals, korta ben, spetsiga vingar, snabb flykt, samt 3 framåt- och 1 bakåtriktad tå. D. lägga 2 vita ägg, vildduvor 2 kullar om året, de tama en gång under varje sommarmånad. De leva av växtämnen, särdeles frön. Emedan vildduvor plocka sädeskorn, som vid myllningen stannat på ytan, ansågos de förr som skadedjur, men utan skäl, då den säd, som ligger ovanpå, i alla fall går förlorad, och de dessutom göra nytta genom att huvudsakligen leva av ogräsfrö. Av vildduvor förekomma i Sverige skogs- l. blåduvan, *C. ænas* L., som är blågrå med grönaktigt metallskimmer på halsens sidor och ryggen, allmän upp till s. Norrland i lövskog, där hon häckar i ihåliga träd, samt ringduvan, *C. palumbus* L., igenkännlig på en vit fläck på halsens sidor och vingarnas kant; den senare lever i barrskog upp till Jämtland och bygger risbo på trädgrenarna. De sakna all ekonomisk betydelse. Från den särdeles i Medelhavstrakterna viltlevande klippduvan, *C. livia* L., som är skiffergrå med två svarta band på vingarna och ett över stjärten, härstamma de tama duvorna, som hava utbildats till en stor mängd raser, varav åtskilliga med egendomlig kroppsform, fjäderskrud och flygsätt. Av dessa är tumletten, varav även ett svenskt slag finnes, en berömd typ; den är småvuxen, med litet, runt huvud och

kort näbb och utmärkt för sin tumlande flykt. Mest omtalade äro brevduvor, vilkas synnerligen skarpa flykt och stora orienteringsförmåga tagits i anspråk för befordring av post. De i städerna förekommande duvorna utgöra till största delen en raslös blandning.

I Sverige förekommer duvskötsel så gott som uteslutande för nöjes och sports skull, men i sydligare länder förekommer rätt mycken duvavel till slaktdjur. Denna bör även hos oss vara lönande, då djuren under sommaren kunna hämta en stor del av sin föda ute och på hösten hämta den i riklig mängd av spillsäd på åkrarna. För dylik gagnavel bör väljas ras, som är fruktsam, ruvar och uppföder ungarna väl samt tillväxer fort. Som sådan användes i Danmark, där duvaveln är mer utvecklad än hos oss, s.k. månadsduvor, en lantras (så kallad, emedan hon kan uppföda en kull i månaden), och korsning med brevduva och carrier-d., en ras med abnormt utvecklade näbbvårtor och ögonringar. Till slakt gödas ungduvor instängda i bur omkring 1 vecka med ärter eller annan säd samt blötfoder av mjöl och mjölk.

Till boning för duvor kan användas vilket rum som helst, blott det är ljust och dragfritt samt försett med flyghål upphöjt över marken. Frittstående duvslag äro olämpliga ss. dragiga och svåra att rengöra. Om duvor få bo i kreatursstall, böra de ej få flyga fritt kring utan hava avstängt duvslag. Duvslaget bör hava golvyta av minst 0.5 kv.m. per par och en höjd av minst 2 m. Redena böra ordnas på hyllor och göras av lådor av trä eller lergods, vilka liksom hela duvslaget tid efter annan rengöras, och på väggarna utanför redena anbringas sittpinnar.

På duvslaget bör finnas flyghål försett med inåtgående fälldörr, genom vilken djuren kunna instängas. I duvslaget bör finnas vatten till dryck och bad samt kalkgrus. Lämplig föda är korn, vete, ärter och krossad majs.

För duvavelns främjande verka Svenska duvavelsföreningen och Svensk tumlettklubb.

Dvärgborre. Se Barkborre.

Dvärgstrit *(Cicadula sexnotata* Fall.) är en liten insekt tillhörande skinnbaggarnas ordning, som i vårt land allmänt förekommer på gräsbevuxna platser. Kroppen, 2.7—4.5 mm. lång, är långsträckt, bredast framtill. Vingarna äro långa och ligga i vilan väjvda över kroppen med spetsarna böjda över varandra. Larver och fullbildade kunna hoppa. Färgen är gröngul, och på hj ässan märkas sex svarta fläckar, fyra runda, de båda mellersta strecklika. — D. förekommer stundom, särskilt torra år, massvis på sädesfälten. Senast iakttogs den 1918 i oerhörd myckenhet mest på vete och korn. Allt efter sin styrka dukade en del plantor under för snyltgästernas styng och sugningar, eller kunde axen stanna i växten utan att utbildas, men stannade i bladslidan samt blevo ej eller blott dåligt matade. Skadan har benämnts »slidsjuka», en benämning grundad därpå, att den axet omfattande slidan sväller upp och antar en violett färg med spridda mörkare fläckar, som även avteckna sig på slidans insida. Sannolikt föranledas slidsjuk-symtomerna i många fall av helt andra orsaker än angrepp av djur. Se Slidsjuka. D. torde i regel angripa ett sädesfält i kanterna samt benbyggnad, litet, fint huvud, fina lemmar med smala ledgångar och små muskel- och bandfästen. Så byggda djur äro vanligen tröga, med nedsatt köns verksamhet. Handjuren visa sig tröga och bliva snart odugliga till avel; hondjuren hava ofta ringa fruktsamhet, brunsten uteblir ofta eller visar sig så otydligt, att den lätt förbises. Då dubbellårade djur således äro abnorma och föga lampliga för avel, avyttras de vanligen redan som kalvar till slakt, vartill de på grund av sin köttighet äro begärliga. I mindre grad finner man stundom felet även hos vuxna djur, men dessa böra uteslutas från avel, emedan de, även om de hava blott antydan till abnormiteten, ofta lämna kalvar med densamma fullt utvecklad.E. N—m.

Duna. Se Mjölkört.

Dungjord. Se Lerjord.

Durk. Se Hopfogning av virke.

Durka. Se Körning.

Durrah. Se Hirs.

Duva, *Columba,* av duvfamiljen, *Columbidæ,* kännetecknas genom rak näbb, vid roten klädd med en hudvalk, vari näsborrarna ligga, kort hals, korta ben, spetsiga vingar, snabb flykt, samt 3 framåt- och 1 bakåtriktad tå. D. lägga 2 vita ägg, vildduvor 2 kullar om året, de tama en gång under varje sommarmånad. De leva av växtämnen, särdeles frön. Emedan vildduvor plocka sädeskorn, som vid myllningen stannat på ytan, ansågos de förr som skadedjur, men utan skäl, då den säd, som ligger ovanpå, i alla fall går förlorad, och de dessutom göra nytta genom att huvudsakligen leva av ogräsfrö. Av vildduvor förekomma i Sverige skogs- l. blåduvan, *C. œnas* L., som är blågrå med grönaktigt metallskimmer på halsens sidor och ryggen, allmän upp till s. Norrland i lövskog, där hon häckar i ihåliga träd, samt ringduvan, *C. palumbus* L., igenkännlig på en vit fläck på halsens sidor och vingarnas kant; den senare lever i barrskog upp till Jämtland och bygger risbo på trädgrenarna. De sakna all ekonomisk betydelse. Från den särdeles i Medelhavstrakterna viltlevande klippduvan, *C. livia* L., som är skiffergrå med två svarta band på vingarna och ett över stjärten, härstamma de tama duvorna, som hava utbildats till en stor mängd raser, varav åtskilliga med egendomlig kroppsform, fjäderskrud och flygsätt. Av dessa är tumletten, varav även ett svenskt slag finnes, en berömd typ; den är småvuxen, med litet, runt huvud och kort näbb och utmärkt för sin tumlande flykt. Mest omtalade äro brevduvor, vilkas synnerligen skarpa flykt och stora orienteringsförmåga tagits i anspråk för befordring av post. De i städerna förekommande duvorna utgöra till största delen en raslös blandning.

I Sverige förekommer duvskötsel så gott som uteslutande för nöjes och sports skull, men i sydligare länder förekommer rätt mycken duvavel till slaktdjur. Denna bör även hos oss vara lönande, då djuren under sommaren kunna hämta en stor del av sin föda ute och på hösten hämta den i riklig mängd av spillsäd på åkrarna. För dylik gagnavel bör väljas ras, som är fruktsam, ruvar och uppföder ungarna väl samt tillväxer fort. Som sådan användes i Danmark, där duvaveln är mer utvecklad än hos oss, s.k. månadsduvor, en lantras (så kallad, emedan hon kan uppföda en kull i månaden), och korsning med brevduva och carrier-d., en ras med abnormt utvecklade näbbvårtor och ögonringar. Till slakt gödas ungduvor instängda i bur omkring 1 vecka med ärter eller annan säd samt blötfoder av mjöl och mjölk.

Till boning för duvor kan användas vilket rum som helst, blott det är ljust och dragfritt samt försett med flyghål upphöjt över marken. Frittstående duvslag äro olämpliga ss. dragiga och svåra att rengöra. Om duvor få bo i kreatursstall, böra de ej få flyga fritt kring utan hava avstängt duvslag. Duvslaget bör hava golvyta av minst 0.5 kv.m. per par och en höjd av minst 2 m. Redena böra ordnas på hyllor och göras av lådor av trä eller lergods, vilka liksom hela duvslaget tid efter annan rengöras, och på väggarna utanför redena anbringas sittpinnar.

På duvslaget bör finnas flyghål försett med inåtgående fälldörr, genom vilken djuren kunna instängas. I duvslaget bör finnas vatten till dryck och bad samt kalkgrus. Lämplig föda är korn, vete, ärter och krossad majs.

För duvavelns främjande verka Svenska duvavelsföreningen och Svensk tumlettklubb.

Dvärgborre. Se Barkborre.

Dvärgstrit *(Cicadula sexnotata* Fall.) är en liten insekt tillhörande skinnbaggarnas ordning, som i vårt land allmänt förekommer på gräsbevuxna platser. Kroppen, 2.7—4.5 mm. lång, är långsträckt, bredast framtill. Vingarna äro långa och ligga i vilan väjvda över kroppen med spetsarna böjda över varandra. Larver och fullbildade kunna hoppa. Färgen är gröngul, och på hj ässan märkas sex svarta fläckar, fyra runda, de båda mellersta strecklika. — D. förekommer stundom, särskilt torra år, massvis på sädesfälten. Senast iakttogs den 1918 i oerhörd myckenhet mest på vete och korn. Allt efter sin styrka dukade en del plantor under för snyltgästernas styng och sugningar, eller kunde axen stanna i växten utan att utbildas, men stannade i bladslidan samt blevo ej eller blott dåligt matade. Skadan har benämnts »slidsjuka», en benämning grundad därpå, att den axet omfattande slidan sväller upp och antar en violett färg med spridda mörkare fläckar, som även avteckna sig på slidans insida. Sannolikt föranledas slidsjuk-symtomerna i många fall av helt andra orsaker än angrepp av djur. Se Slidsjuka. D. torde i regel angripa ett sädesfält i kanterna samtmer eller mindre fläckvis, där då djuren äro samlade i större mängd. Innan de hunnit sprida sig över fälten, kan man på sådana platser lätt bekämpa dem genom besprutning med t. ex. nikotinhaltiga vätskor.A. T—n.

Dvärgträd kallas frukträd förädlade på svagare grundstammar än de vanliga vildstammarna eller odlade kärnstammar. D. brukas företrädesvis av äpple- och päronträd, mer sällan av körsbärs- och än mindre av plommonträd, vilka sällan växa så högt, att anledning till förädling å dvärgstam finnes. Som underlag för äpple brukas hos oss vanligen doucin, *Malus pumila* Mill var *præcox* Pall., i sydligare länder även paradisäpple, var. *paradisiaca,* för päron kvitten och tidigare även hagtorn, men man har numera frångått den sistnämnda, emedan telningarna alltför lätt avbrötos vid förädlingsstället (se Äpple, Päron). D. av körsbär förädlas på stenweichsel, *Prunus Mahaleb,* L., av plommon på *myrobalan, P. cerasifera* Ehr. var *myrobalana* (se Plommon). — D. beskäras vanligen så, att kronan börjar 40 cm. över marken.

D. började på 1880-talet mycket användas i vårt land, huvudsakligen för att få tidigare skörd än stamträd lämna, men även emedan deras ringa höjd gjorde dem mera lättskötta och

mindre utsatta för åverkan av hårda vindar och för fruktens nedblåsning. Därjämte anses de lämna större frukter än stamträd. Det var vanligt att plantera dem mellan stamträd i avsikt att sedan gallra bort dem, då dessa senare utvuxit, så att de krävde större utrymme. Erfarenheten har emellertid visat, att de endast under gynnsamma förhållanden trivas och att de i styv jord äro mycket utsatta för att blåsa omkull, beroende på deras svaga rotsystem. Då därtill kommer, att de ej tillåta jordens bearbetning mellan träden med dragare, vilket numera de stegrade arbetskostnaderna gör önskvärt i större trädgårdar, användas d. mindre och förordas huvudsakligen för smärre trädgårdar i gynnsammaste läge, huvudsakligen i södra och sydvästra fruktodlingszonerna (se Fruktodling).(G. L—d.) H. J. Dft.

Dy bildas i mer näringsfattiga sjöar med brunt vatten. Vattnets färg orsakas av lösta mullämnen, härrörande från omgivande skogs-och myrmarker. Genom kalk eller järnsalter utfällas mullämnen och avsättas som mörkbrunt, såpartat slam, vilket blir m. l. m. uppblandat med lämningar av vattendjur samt alger och andra vattenväxter. Likasom gyttjan tillhör dy mossarnas djupare lager. Den ingår stundom till avsevärd mängd i materialet till bränntorv, som därigenom vinner i värde.H. Hn.

Emedan dyn i regel förekommer täckt av torv, förekommer den sällan som åkerjord, men vare sig mer ren eller blandad med torv. (torvdy) övergår den fort till en mild mylla och år ett utmärkt förbättringsmedel för all mullfattig jord. Den användes även med fördel som inblandning i komposter och i gödselhögen, där den bidrager till att bibehålla en jämn, för brinningen lagom fuktighet, och är ett utmärkt medel att täcka gödselstackar, då den avstänger den yttre luften samt kvarhåller all vid brinningen bildad ammoniak. Användas även i ladugården i urinrännor och som strö under kreaturen, men har även i fullt lufttorrt skick jämförelsevis liten uppsugande förmåga. Se Förmultning, Jord, Mulljord, Kompost, Strö.H. J. Dft.

Dycker. Se Spik.

Dykand. Dykänder, en underfamilj, *Fuligulinæ,* av andfamiljen, skiljas från de egentliga änderna (se And) dels på sin bredare och klumpigare kroppsform, dels därpå att baktån hos dem är försedd med en bred hudflik. De äro mycket skickliga dykare och livnära sig av både djur- och växtämnen, vilka de kunna upphämta från betydligt djup. Hit räknas följande inhemska arter:

Ejdern.

Ejdern *(Somateria mollissima* L.) är den största och värdefullaste av dykänderna. Den fullvuxne hanen, »gudingen», bär en praktfull vinter- och vårdräkt: huvud, hals och rygg vita med svartglänsande kalott på hjässan, ljusgrön nacke och krämfärgad anstrykning på krävan; undersidan svartbrun. I sommardräkt är han i det närmaste sotsvart. Honan, även kallad »åda», är året om spräcklig av grågult, brunt och svart med ett eller ett par vita band över vingtäckare och armpennor. Ejdern träffas över allt utmed våra kuster. Om vintern draga sig ejdrarna söder ut men återvända till sina häckplatser i de yttre skärgårdarna, så snart isen brutit upp. De häcka i spridda par på holmar och skär, där honan lägger sina ägg i en konstlös båle, omgiven av en krans fina, gråbruna dun, som hon plockar från sitt bröst och som utgöra det berömda ejderdunet. mer eller mindre fläckvis, där då djuren äro samlade i större mängd. Innan de hunnit sprida sig över fälten, kan man på sådana platser lätt bekämpa dem genom besprutning med t. ex. nikotinhaltiga vätskor.A. T—n.

Dvärgträd kallas fruktträd förädlade på svagare grundstammar än de vanliga vildstammarna eller odlade kärnstammar. D. brukas företrädesvis av äpple- och päronträd, mer sällan av körsbärs- och än mindre av plommonträd, vilka sällan växa så högt, att anledning till förädling å dvärgstam finnes. Som underlag för äpple brukas hos oss vanligen doucin, *Malus pumila* Mill var *præcox* Pall., i sydligare länder även paradisäpple, var. *paradisiaca,* för päron kvitten och tidigare även hagtorn, men man har numera frångått den sistnämnda, emedan telningarna alltför lätt avbrötos vid förädlingsstället (se Äpple, Päron). D. av körsbär förädlas på stenweichsel, *Prunus Mahaleb,* L., av plommon på *myrobalan, P. cerasifera* Ehr. var *myrobalana* (se Plommon). — D. beskäras vanligen så, att kronan börjar 40 cm. över marken.

D. började på 1880-talet mycket användas i vårt land, huvudsakligen för att få tidigare skörd än stamträd lämna, men även emedan deras ringa höjd gjorde dem mera lättskötta och mindre utsatta för åverkan av hårda vindar och för fruktens nedblåsning. Därjämte anses de lämna större frukter än stamträd. Det var vanligt att plantera dem mellan stamträd i avsikt att sedan gallra bort dem, då dessa senare utvuxit, så att de krävde större utrymme. Erfarenheten har emellertid visat, att de endast under gynnsamma förhållanden trivas och att de i styv jord äro mycket utsatta för att blåsa omkull, beroende på deras svaga rotsystem. Då därtill kommer, att de ej tillåta jordens bearbetning mellan träden med dragare, vilket numera de stegrade arbetskostnaderna gör önskvärt i större trädgårdar, användas d. mindre och förordas huvudsakligen för smärre trädgårdar i gynnsammaste läge, huvudsakligen i södra och sydvästra fruktodlingszonerna (se Fruktodling).(G. L—d.) H. J. Dft.

Dy bildas i mer näringsfattiga sjöar med brunt vatten. Vattnets färg orsakas av lösta mullämnen, härrörande från omgivande skogs-och myrmarker. Genom kalk eller järnsalter utfällas mullämnen och avsättas som mörkbrunt, såpartat slam, vilket blir m. l. m. uppblandat med lämningar av vattendjur samt alger och andra vattenväxter. Likasom gyttjan tillhör dy mossarnas djupare lager. Den ingår stundom till avsevärd mängd i materialet till bränntorv, som därigenom vinner i värde.H. Hn.

Emedan dyn i regel förekommer täckt av torv, förekommer den sällan som åkerjord, men vare sig mer ren eller blandad med torv. (torvdy) övergår den fort till en mild mylla och år ett utmärkt förbättringsmedel för all mullfattig jord. Den användes även med fördel som inblandning i komposter och i gödselhögen, där den bidrager till att bibehålla en jämn, för brinningen lagom fuktighet, och är ett utmärkt medel att täcka gödselstackar, då den avstänger den yttre luften samt kvarhåller all vid brinningen bildad ammoniak. Användas även i ladugården i urinrännor och som strö under kreaturen, men har även i fullt lufttorrt skick jämförelsevis liten uppsugande förmåga. Se Förmultning, Jord, Mulljord, Kompost, Strö.H. J. Dft.

Dycker. Se Spik.

Dykand. Dykänder, en underfamilj, *Fuligulinæ,* av andfamiljen, skiljas från de egentliga änderna (se And) dels på sin bredare och klumpigare kroppsform, dels därpå att baktån hos dem är försedd med en bred hudflik. De äro mycket skickliga dykare och livnära sig av både djur- och växtämnen, vilka de kunna upphämta från betydligt djup. Hit räknas följande inhemska arter:

Ejdern.

Ejdern *(Somateria mollissima* L.) är den största och värdefullaste av dykänderna. Den fullvuxne hanen, »gudingen», bär en praktfull vinter- och vårdräkt: huvud, hals och rygg vita med svartglänsande kalott på hjässan, ljusgrön nacke och krämfärgad anstrykning på krävan; undersidan svartbrun. I sommardräkt är han i det närmaste sotsvart. Honan, även kallad »åda», är året om spräcklig av grågult, brunt och svart med ett eller ett par vita band över vingtäckare och armpennor. Ejdern träffas över allt utmed våra kuster. Om vintern draga sig ejdrarna söder ut men återvända till sina häckplatser i de yttre skärgårdarna, så snart isen brutit upp. De häcka i spridda par på holmar och skär, där honan lägger sina ägg i en konstlös båle, omgiven av en krans fina, gråbruna dun, som hon plockar från sitt bröst och som utgöra det berömda ejderdunet. mer eller mindre fläckvis, där då djuren äro samlade i större mängd. Innan de hunnit sprida sig över fälten, kan man på sådana platser lätt bekämpa dem genom besprutning med t. ex. nikotinhaltiga vätskor.A. T—n.

Dvärgträd kallas fruktträd förädlade på svagare grundstammar än de vanliga vildstammarna eller odlade kärnstammar. D. brukas företrädesvis av äpple- och päronträd, mer sällan av körsbärs- och än mindre av plommonträd, vilka sällan växa så högt, att anledning till förädling å dvärgstam finnes. Som underlag för äpple brukas hos oss vanligen doucin, *Malus pumila* Mill var *præcox* Pall., i sydligare länder även paradisäpple, var. *paradisiaca,* för päron kvitten och tidigare även hagtorn, men man har numera frångått den sistnämnda, emedan telningarna alltför lätt avbrötos vid förädlingsstället (se Äpple, Päron). D. av körsbär förädlas på stenweichsel, *Prunus Mahaleb,* L., av plommon på *myrobalan, P. cerasifera* Ehr. var *myrobalana* (se Plommon). — D. beskäras vanligen så, att kronan börjar 40 cm. över marken.

D. började på 1880-talet mycket användas i vårt land, huvudsakligen för att få tidigare skörd än stamträd lämna, men även emedan deras ringa höjd gjorde dem mera lättskötta och mindre utsatta för åverkan av hårda vindar och för fruktens nedblåsning. Därjämte anses de lämna större frukter än stamträd. Det var vanligt att plantera dem mellan stamträd i avsikt att sedan gallra bort dem, då dessa senare utvuxit, så att de krävde större utrymme. Erfarenheten har emellertid visat, att de endast under gynnsamma förhållanden trivas och att de i styv jord äro mycket utsatta för att blåsa omkull, beroende på deras svaga rotsystem. Då därtill kommer, att de ej tillåta jordens bearbetning mellan träden med dragare, vilket numera de stegrade arbetskostnaderna gör önskvärt i större trädgårdar, användas d. mindre och förordas huvudsakligen för smärre trädgårdar i gynnsammaste läge, huvudsakligen i södra och sydvästra fruktodlingszonerna (se Fruktodling).(G. L—d.) H. J. Dft.

Dy bildas i mer näringsfattiga sjöar med brunt vatten. Vattnets färg orsakas av lösta mullämnen, härrörande från omgivande skogs-och myrmarker. Genom kalk eller järnsalter utfällas mullämnen och avsättas som mörkbrunt, såpartat slam, vilket blir m. l. m. uppblandat med lämningar av vattendjur samt alger och andra vattenväxter. Likasom gyttjan tillhör dy mossarnas djupare lager. Den ingår stundom till avsevärd mängd i materialet till bränntorv, som därigenom vinner i värde.H. Hn.

Emedan dyn i regel förekommer täckt av torv, förekommer den sällan som åkerjord, men vare sig mer ren eller blandad med torv. (torvdy) övergår den fort till en mild mylla och år

ett utmärkt förbättringsmedel för all mullfattig jord. Den användes även med fördel som inblandning i komposter och i gödselhögen, där den bidrager till att bibehålla en jämn, för brinningen lagom fuktighet, och är ett utmärkt medel att täcka gödselstackar, då den avstänger den yttre luften samt kvarhåller all vid brinningen bildad ammoniak. Användas även i ladugården i urinrännor och som strö under kreaturen, men har även i fullt lufttorrt skick jämförelsevis liten uppsugande förmåga. Se Förmultning, Jord, Mulljord, Kompost, Strö.H. J. Dft.

Dycker. Se Spik.

Dykand. Dykänder, en underfamilj, *Fuligulinæ,* av andfamiljen, skiljas från de egentliga änderna (se And) dels på sin bredare och klumpigare kroppsform, dels därpå att baktån hos dem är försedd med en bred hudflik. De äro mycket skickliga dykare och livnära sig av både djur- och växtämnen, vilka de kunna upphämta från betydligt djup. Hit räknas följande inhemska arter:

Ejdern.

Ejdern *(Somateria mollissima* L.) är den största och värdefullaste av dykänderna. Den fullvuxne hanen, »gudingen», bär en praktfull vinter- och vårdräkt: huvud, hals och rygg vita med svartglänsande kalott på hjässan, ljusgrön nacke och krämfärgad anstrykning på krävan; undersidan svartbrun. I sommardräkt är han i det närmaste sotsvart. Honan, även kallad »åda», är året om spräcklig av grågult, brunt och svart med ett eller ett par vita band över vingtäckare och armpennor. Ejdern träffas över allt utmed våra kuster. Om vintern draga sig ejdrarna söder ut men återvända till sina häckplatser i de yttre skärgårdarna, så snart isen brutit upp. De häcka i spridda par på holmar och skär, där honan lägger sina ägg i en konstlös båle, omgiven av en krans fina, gråbruna dun, som hon plockar från sitt bröst och som utgöra det berömda ejderdunet. mer eller mindre fläckvis, där då djuren äro samlade i större mängd. Innan de hunnit sprida sig över fälten, kan man på sådana platser lätt bekämpa dem genom besprutning med t. ex. nikotinhaltiga vätskor.A. T—n.

Dvärgträd kallas fruktträd förädlade på svagare grundstammar än de vanliga vildstammarna eller odlade kärnstammar. D. brukas företrädesvis av äpple- och päronträd, mer sällan av körsbärs- och än mindre av plommonträd, vilka sällan växa så högt, att anledning till förädling å dvärgstam finnes. Som underlag för äpple brukas hos oss vanligen doucin, *Malus pumila* Mill var *præcox* Pall., i sydligare länder även paradisäpple, var. *paradisiaca,* för päron kvitten och tidigare även hagtorn, men man har numera frångått den sistnämnda, emedan telningarna alltför lätt avbrötos vid förädlingsstället (se Äpple, Päron). D. av körsbär förädlas på stenweichsel, *Prunus Mahaleb,* L., av plommon på *myrobalan, P. cerasifera* Ehr. var *myrobalana* (se Plommon). — D. beskäras vanligen så, att kronan börjar 40 cm. över marken.

D. började på 1880-talet mycket användas i vårt land, huvudsakligen för att få tidigare skörd än stamträd lämna, men även emedan deras ringa höjd gjorde dem mera lättskötta och mindre utsatta för åverkan av hårda vindar och för fruktens nedblåsning. Därjämte anses de lämna större frukter än stamträd. Det var vanligt att plantera dem mellan stamträd i avsikt att sedan gallra bort dem, då dessa senare utvuxit, så att de krävde större utrymme. Erfarenheten har emellertid visat, att de endast under gynnsamma förhållanden trivas och att de i styv jord äro mycket utsatta för att blåsa omkull, beroende på deras svaga rotsystem. Då därtill kommer, att de ej tillåta jordens bearbetning mellan träden med dragare, vilket numera de stegrade arbetskostnaderna gör önskvärt i större trädgårdar, användas d. mindre och förordas huvudsakligen för smärre trädgårdar i gynnsammaste läge, huvudsakligen i södra och sydvästra fruktodlingszonerna (se Fruktodling).(G. L—d.) H. J. Dft.

Dy bildas i mer näringsfattiga sjöar med brunt vatten. Vattnets färg orsakas av lösta mullämnen, härrörande från omgivande skogs-och myrmarker. Genom kalk eller järnsalter utfällas mullämnen och avsättas som mörkbrunt, såpartat slam, vilket blir m. l. m. uppblandat med lämningar av vattendjur samt alger och andra vattenväxter. Likasom gyttjan tillhör dy mossarnas djupare lager. Den ingår stundom till avsevärd mängd i materialet till bränntorv, som därigenom vinner i värde.H. Hn.

Emedan dyn i regel förekommer täckt av torv, förekommer den sällan som åkerjord, men vare sig mer ren eller blandad med torv. (torvdy) övergår den fort till en mild mylla och är ett utmärkt förbättringsmedel för all mullfattig jord. Den användes även med fördel som inblandning i komposter och i gödselhögen, där den bidrager till att bibehålla en jämn, för brinningen lagom fuktighet, och är ett utmärkt medel att täcka gödselstackar, då den avstänger den yttre luften samt kvarhåller all vid brinningen bildad ammoniak. Användas även i ladugården i urinrännor och som strö under kreaturen, men har även i fullt lufttorrt skick jämförelsevis liten uppsugande förmåga. Se Förmultning, Jord, Mulljord, Kompost, Strö.H. J. Dft.

Dycker. Se Spik.

Dykand. Dykänder, en underfamilj, *Fuligulinæ,* av andfamiljen, skiljas från de egentliga änderna (se And) dels på sin bredare och klumpigare kroppsform, dels därpå att baktån hos dem är försedd med en bred hudflik. De äro mycket skickliga dykare och livnära sig av både djur- och växtämnen, vilka de kunna upphämta från betydligt djup. Hit räknas följande inhemska arter:

Ejdern.

Ejdern *(Somateria mollissima* L.) är den största och värdefullaste av dykänderna. Den fullvuxne hanen, »gudingen», bär en praktfull vinter- och vårdräkt: huvud, hals och rygg vita med svartglänsande kalott på hjässan, ljusgrön nacke och krämfärgad anstrykning på krävan; undersidan svartbrun. I sommardräkt är han i det närmaste sotsvart. Honan, även kallad »åda», är året om spräcklig av grågult, brunt och svart med ett eller ett par vita band över vingtäckare och armpennor. Ejdern träffas över allt utmed våra kuster. Om vintern draga sig ejdrarna söder ut men återvända till sina häckplatser i de yttre skärgårdarna, så snart isen brutit upp. De häcka i spridda par på holmar och skär, där honan lägger sina ägg i en konstlös båle, omgiven av en krans fina, gråbruna dun, som hon plockar från sitt bröst och som utgöra det berömda ejderdunet. mer eller mindre fläckvis, där då djuren äro samlade i större mängd. Innan de hunnit sprida sig över fälten, kan man på sådana platser lätt bekämpa dem genom besprutning med t. ex. nikotinhaltiga vätskor.A. T—n.

Dvärgträd kallas fruktträd förädlade på svagare grundstammar än de vanliga vildstammarna eller odlade kärnstammar. D. brukas företrädesvis av äpple- och päronträd, mer sällan av körsbärs- och än mindre av plommonträd, vilka sällan växa så högt, att anledning till förädling å dvärgstam finnes. Som underlag för äpple brukas hos oss vanligen doucin, *Malus pumila* Mill var *præcox* Pall., i sydligare länder även paradisäpple, var. *paradisiaca,* för päron kvitten och tidigare även hagtorn, men man har numera frångått den sistnämnda, emedan telningarna alltför lätt avbrötos vid förädlingsstället (se Äpple, Päron). D. av körsbär förädlas på stenweichsel, *Prunus Mahaleb,* L., av plommon på *myrobalan, P. cerasifera* Ehr. var *myrobalana* (se Plommon). — D. beskäras vanligen så, att kronan börjar 40 cm. över marken.

D. började på 1880-talet mycket användas i vårt land, huvudsakligen för att få tidigare skörd än stamträd lämna, men även emedan deras ringa höjd gjorde dem mera lättskötta och mindre utsatta för åverkan av hårda vindar och för fruktens nedblåsning. Därjämte anses de lämna större frukter än stamträd. Det var vanligt att plantera dem mellan stamträd i avsikt att sedan gallra bort dem, då dessa senare utvuxit, så att de krävde större utrymme. Erfarenheten har emellertid visat, att de endast under gynnsamma förhållanden trivas och att de i styv jord äro mycket utsatta för att blåsa omkull, beroende på deras svaga rotsystem. Då därtill kommer, att de ej tillåta jordens bearbetning mellan träden med dragare, vilket numera de stegrade arbetskostnaderna gör önskvärt i större trädgårdar, användas d. mindre och förordas huvudsakligen för smärre trädgårdar i gynnsammaste läge, huvudsakligen i södra och sydvästra fruktodlingszonerna (se Fruktodling).(G. L—d.) H. J. Dft.

Dy bildas i mer näringsfattiga sjöar med brunt vatten. Vattnets färg orsakas av lösta mullämnen, härrörande från omgivande skogs-och myrmarker. Genom kalk eller järnsalter utfällas mullämnen och avsättas som mörkbrunt, såpartat slam, vilket blir m. l. m. uppblandat med lämningar av vattendjur samt alger och andra vattenväxter. Likasom gyttjan tillhör dy mossarnas djupare lager. Den ingår stundom till avsevärd mängd i materialet till bränntorv, som därigenom vinner i värde.H. Hn.

Emedan dyn i regel förekommer täckt av torv, förekommer den sällan som åkerjord, men vare sig mer ren eller blandad med torv. (torvdy) övergår den fort till en mild mylla och är ett utmärkt förbättringsmedel för all mullfattig jord. Den användes även med fördel som inblandning i komposter och i gödselhögen, där den bidrager till att bibehålla en jämn, för brinningen lagom fuktighet, och är ett utmärkt medel att täcka gödselstackar, då den avstänger den yttre luften samt kvarhåller all vid brinningen bildad ammoniak. Användas även i ladugården i urinrännor och som strö under kreaturen, men har även i fullt lufttorrt skick jämförelsevis liten uppsugande förmåga. Se Förmultning, Jord, Mulljord, Kompost, Strö.H. J. Dft.

Dycker. Se Spik.

Dykand. Dykänder, en underfamilj, *Fuligulinæ,* av andfamiljen, skiljas från de egentliga änderna (se And) dels på sin bredare och klumpigare kroppsform, dels därpå att baktån hos dem är försedd med en bred hudflik. De äro mycket skickliga dykare och livnära sig av både djur- och växtämnen, vilka de kunna upphämta från betydligt djup. Hit räknas följande inhemska arter:

Ejdern.

Ejdern *(Somateria mollissima* L.) är den största och värdefullaste av dykänderna. Den fullvuxne hanen, »gudingen», bär en praktfull vinter- och vårdräkt: huvud, hals och rygg vita med svartglänsande kalott på hjässan, ljusgrön nacke och krämfärgad anstrykning på krävan; undersidan svartbrun. I sommardräkt är han i det närmaste sotsvart. Honan, även kallad »åda», är året om spräcklig av grågult, brunt och svart med ett eller ett par vita band över vingtäckare och armpennor. Ejdern träffas över allt utmed våra kuster. Om vintern draga sig ejdrarna söder ut men återvända till sina häckplatser i de yttre skärgårdarna, så snart isen brutit upp. De häcka i spridda par på holmar och skär, där honan lägger sina ägg i en konstlös båle, omgiven av en krans fina, gråbruna dun, som hon plockar från sitt bröst och som utgöra det berömda ejderdunet.Svärtan *(Oidemia fusca* L.). Hanen svart, honan brun med gråaktiga fjäderkanter, båda med vit vingspegel och en vit fläck bakom ögat; näbben svart, hos hanen med en stor gulröd ansvällning vid roten; fötterna rosenröda med mörk simhud. Häckar såväl utefter hela östersjökusten som vid fjällsjöar i Lappland och Jämtland. Vid västkusten visar hon sig endast vintertiden. Hon häckar senare än de flesta andra simfåglar, och ungarna kläckas vanligen icke förrän i slutet av juli eller början av augusti.

Sjöorren *(Oidemia nigra* L.), något mindre än föregående, vilken han liknar till färgteckning, utom att han saknar de vita vingspeglarna och har svarta fötter. Häckar ganska allmänt vid fjällsjöar i Jämtland och Lappland och visar sig under flyttningarna såväl vid kusterna som vid sötvatten söder ut i landet.

Knipan *(Clangula clangula* L.), är en skygg och livlig fågel. Hanen ovan svart, under vit, med gröngllänsande huvud och en rund vit fläck snett bakom ögat; honan ovan gråaktig med brunt huvud samt vit buksida. Då hanen flyger, höres ett klart vinande eller klingande ljud, varav namnet clangula = den klingande. Knipan tillhör de nordligare delarna av vårt land och häckar endast undantagsvis söder om Dalarne och Värmland. Hon lägger vanligen sina ä.gg i ihåliga träd men försmår ej heller hålkar, som människorna sätta upp för att bliva i tillfälle att skatta henne på ägg.

Alfågeln *(Hareida glacialis* Lench.) igenkännes lätt på sin, särskilt hos hanen, brokiga, av svart, brunt och vitt sammansatta dräkt. De mellersta stjärtfjädrarna äro hos hanen ända till 25 cm. långa, spetsiga och svagt uppåtböjda. Om våren låter hanen höra ett melodiskt, flertonigt läte, den berömda alfågelsången, som i bokstavsljud bäst torde uttryckas sålunda: ā-au-lā, ā-au-lā. En utpräglat högnordisk fågel, häckar alfågeln hos oss vid fjällsjöar i Lappland. Under vintern och varen uppehålla sig alf agiarna ofta i stort antal ute i havsbandet och de yttre skärgårdarna.

Berganden, även kallad vitbuk *(Nyroca marila* L.). Hanen med huvud och hals glänsande svartgröna och ryggen ljusgrå, vattrad med fina, svarta våglinjer; honan mera enfärgat brun med en gulvit fläck vid näbbroten. Båda könen under vita samt med vita vingspeglar och ljust blågrå näbb. Berganden tillhör egentligen våra fjälltrakter men träffas även häckande här och där vid ostkusten.

Viggen *(Nyroca fuligula* L.). Hanen med huvud och hals svarta med violett anstrykning samt mörkbrun rygg med ljusare tecken och vit undersida; honan har brunt huvud, eljes tämligen lik hanen. Båda könen hava vita vingspeglar och nackfjädrarna förlängda till en nedhängande tofs, som emellertid år bäst utvecklad hos hanen. Viggen, som bl. a. utmärker sig för sin snabba flykt, häckar såväl vid östersjökusten som vid en del sjöar inuti landet.

Brunanden *(Nyroca ferina* L.). Hanen i praktdräkt har huvud och hals vackert brunröda, krävan svart och ryggen tecknad med tvärgående vita och gråa linjer; buksidan framtill vit, baktill mörkare. Honans dräkt är mera helt brun. För en mansålder sedan var brunanden känd som häckfågel endast från några få platser på Öland och Gottland samt i Östergötland. Numera har hon spritt sig till en hel del insjöar i östra Sverige, norr ut till Uppland.

Jakt. Enligt 1912 års jaktstadga är jakt tillåten: å ejder vid västkusten söderut till Kullen $^{1}/_{11}$—$^{15}/_{2}$, i Öresund från Kullen, vid Östersjön och Bottniska viken honor och årsungar $^{1}/_{9}$—$^{20}/_{4}$ och hanen $^{21}/_{5}$—$^{20}/_{4}$; samt i hela riket å svärta $^{1}/_{9}$—$^{20}/_{5}$; på bergand, knipa, vigg och sjöorre $^{1}/_{4}$—$^{20}/_{4}$ och $^{11}/_{8}$—$^{31}/_{12}$ och å alfågel $^{11}/_{8}$—$^{20}/_{5}$. För brunand, som merendels träffas på samma platser som de egentliga änderna, samma jakttid som för dessa, se And.

Ejder, alfågel, svärta och knipa äro särskilt vid ostkusten under vårsträcket föremål för ett ivrigt skytte för vättar, d. v. s. uppstoppade eller i trä utskurna lockfåglar, som utläggas på vattnet framför en på läsidan av någon holme uppförd skjutkoja, från vilken jägaren skjuter på fåglarna, då de, narrade av vättarna, slå ned på vattnet. Bäst lyckas detta skytte blida morgnar omkring soluppgången men kan även bedrivas på e. m., timmarna närmast före solnedgången. Eljes skjutas dykänder mera tillfälligtvis under smygjakt eller från båt, i vilket senare fall man begagnar sig av fåglarnas oförmåga att lyfta annat än mot vinden för att seglande komma dem inom håll. Dykänderna äro hårdskjutna och fordra kraftiga skott, om de skola stanna på platsen. Lämpligaste hagelstorleken för dykandjakt torde vara n:r 6—7, svensk sortering.

Köttet av dykänder är tranigt och anses föga smakligt, men skärgårdsbefolkningen sätter värde därpå. Rätt tillagat, förvällt före stek-ningen, utgör det dock en ganska njutbar anrättning. Ejderdunsamlandet är i våra skärgårdar icke på långt när av samma betydelse som t. ex. vid norska kusten men kan dock under gynnsamma förhållanden giva en ganska god biförtjänst åt skärgårdsbefolkningen.T. H—l.

Dymling, tumstjock träplugg, vanligen av en granstör, som indrives i borrade hål i stockarna i timmerväggar för att sammanhålla dessa. Se Hopfogning av virke.

Dynamit. Se Sprängämne.

Dynamomaskin. Se Generator.

Dynga. Se Kreatursgödsel.

Svärtan *(Oidemia fusca* L.). Hanen svart, honan brun med gråaktiga fjäderkanter, båda med vit vingspegel och en vit fläck bakom ögat; näbben svart, hos hanen med en stor gulröd ansvällning vid roten; fötterna rosenröda med mörk simhud. Häckar såväl utefter hela östersjökusten som vid fjällsjöar i Lappland och Jämtland. Vid västkusten visar hon sig endast vintertiden. Hon häckar senare än de flesta andra simfåglar, och ungarna kläckas vanligen icke förrän i slutet av juli eller början av augusti.

Sjöorren *(Oidemia nigra* L.), något mindre än föregående, vilken han liknar till färgteckning, utom att han saknar de vita vingspeglarna och har svarta fötter. Häckar ganska allmänt vid fjällsjöar i Jämtland och Lappland och visar sig under flyttningarna såväl vid kusterna som vid sötvatten söder ut i landet.

Knipan *(Clangula clangula* L.), är en skygg och livlig fågel. Hanen ovan svart, under vit, med gröngllänsande huvud och en rund vit fläck snett bakom ögat; honan ovan gråaktig med brunt huvud samt vit buksida. Då hanen flyger, höres ett klart vinande eller klingande ljud, varav namnet clangula = den klingande. Knipan tillhör de nordligare delarna av vårt land och häckar endast undantagsvis söder om Dalarne och Värmland. Hon lägger vanligen sina ä.gg i ihåliga träd men försmår ej heller hålkar, som människorna sätta upp för att bliva i tillfälle att skatta henne på ägg.

Alfågeln *(Hareida glacialis* Lench.) igenkännes lätt på sin, särskilt hos hanen, brokiga, av svart, brunt och vitt sammansatta dräkt. De mellersta stjärtfjädrarna äro hos hanen ända till 25 cm. långa, spetsiga och svagt uppåtböjda. Om våren låter hanen höra ett melodiskt, flertonigt läte, den berömda alfågelsången, som i bokstavsljud bäst torde uttryckas sålunda: ā-au-lā, ā-au-lā. En utpräglat högnordisk fågel, häckar alfågeln hos oss vid fjällsjöar i Lappland. Under vintern och varen uppehålla sig alf agiarna ofta i stort antal ute i havsbandet och de yttre skärgårdarna.

Berganden, även kallad vitbuk *(Nyroca marila* L.). Hanen med huvud och hals glänsande svartgröna och ryggen ljusgrå, vattrad med fina, svarta våglinjer; honan mera enfärgat brun med en gulvit fläck vid näbbroten. Båda könen under vita samt med vita vingspeglar och ljust blågrå näbb. Berganden tillhör egentligen våra fjälltrakter men träffas även häckande här och där vid ostkusten.

Viggen *(Nyroca fuligula* L.). Hanen med huvud och hals svarta med violett anstrykning samt mörkbrun rygg med ljusare tecken och vit undersida; honan har brunt huvud, eljes tämligen lik hanen. Båda könen hava vita vingspeglar och nackfjädrarna förlängda till en nedhängande tofs, som emellertid år bäst utvecklad hos hanen. Viggen, som bl. a. utmärker sig för sin snabba flykt, häckar såväl vid östersjökusten som vid en del sjöar inuti landet.

Brunanden *(Nyroca ferina* L.). Hanen i praktdräkt har huvud och hals vackert brunröda, krävan svart och ryggen tecknad med tvärgående vita och gråa linjer; buksidan framtill vit, baktill mörkare. Honans dräkt är mera helt brun. För en mansålder sedan var brunanden känd som häckfågel endast från några få platser på Öland och Gottland samt i Östergötland. Numera har hon spritt sig till en hel del insjöar i östra Sverige, norr ut till Uppland.

Jakt. Enligt 1912 års jaktstadga är jakt tillåten: å ejder vid västkusten söderut till Kullen $^{1}/_{11}$—$^{15}/_{2}$, i Öresund från Kullen, vid Östersjön och Bottniska viken honor och årsungar $^{1}/_{9}$—$^{20}/_{4}$ och hanen $^{21}/_{5}$—$^{20}/_{4}$; samt i hela riket å svärta $^{1}/_{9}$—$^{20}/_{5}$; på bergand, knipa, vigg och sjöorre $^{1}/_{4}$—$^{20}/_{4}$ och $^{11}/_{8}$—$^{31}/_{12}$ och å alfågel $^{11}/_{8}$—$^{20}/_{5}$. För brunand, som merendels

träffas på samma platser som de egentliga änderna, samma jakttid som för dessa, se And.

Ejder, alfågel, svärta och knipa äro särskilt vid ostkusten under vårsträcket föremål för ett ivrigt skytte för vättar, d. v. s. uppstoppade eller i trä utskurna lockfåglar, som utläggas på vattnet framför en på läsidan av någon holme uppförd skjutkoja, från vilken jägaren skjuter på fåglarna, då de, narrade av vättarna, slå ned på vattnet. Bäst lyckas detta skytte blida morgnar omkring soluppgången men kan även bedrivas på e. m., timmarna närmast före solnedgången. Eljes skjutas dykänder mera tillfälligtvis under smygjakt eller från båt, i vilket senare fall man begagnar sig av fåglarnas oförmåga att lyfta annat än mot vinden för att seglande komma dem inom håll. Dykänderna äro hårdskjutna och fordra kraftiga skott, om de skola stanna på platsen. Lämpligaste hagelstorleken för dykandjakt torde vara n:r 6—7, svensk sortering.

Köttet av dykänder är tranigt och anses föga smakligt, men skärgårdsbefolkningen sätter värde därpå. Rätt tillagat, förvällt före stek-ningen, utgör det dock en ganska njutbar anrättning. Ejderdunsamlandet är i våra skärgårdar icke på långt när av samma betydelse som t. ex. vid norska kusten men kan dock under gynnsamma förhållanden giva en ganska god biförtjänst åt skärgårdsbefolkningen.T. H—l.

Dymling, tumstjock träplugg, vanligen av en granstör, som indrives i borrade hål i stockarna i timmerväggar för att sammanhålla dessa. Se Hopfogning av virke.

Dynamit. Se Sprängämne.

Dynamomaskin. Se Generator.

Dynga. Se Kreatursgödsel.

Svärtan *(Oidemia fusca* L.). Hanen svart, honan brun med gråaktiga fjäderkanter, båda med vit vingspegel och en vit fläck bakom ögat; näbben svart, hos hanen med en stor gulröd ansvällning vid roten; fötterna rosenröda med mörk simhud. Häckar såväl utefter hela östersjökusten som vid fjällsjöar i Lappland och Jämtland. Vid västkusten visar hon sig endast vintertiden. Hon häckar senare än de flesta andra simfåglar, och ungarna kläckas vanligen icke förrän i slutet av juli eller början av augusti.

Sjöorren *(Oidemia nigra* L.), något mindre än föregående, vilken han liknar till färgteckning, utom att han saknar de vita vingspeglarna och har svarta fötter. Häckar ganska allmänt vid fjällsjöar i Jämtland och Lappland och visar sig under flyttningarna såväl vid kusterna som vid sötvatten söder ut i landet.

Knipan *(Clangula clangula* L.), är en skygg och livlig fågel. Hanen ovan svart, under vit, med grönglänsande huvud och en rund vit fläck snett bakom ögat; honan ovan gråaktig med brunt huvud samt vit buksida. Då hanen flyger, höres ett klart vinande eller klingande ljud, varav namnet clangula = den klingande. Knipan tillhör de nordligare delarna av vårt land och häckar endast undantagsvis söder om Dalarne och Värmland. Hon lägger vanligen sina ä.gg i ihåliga träd men försmår ej heller hålkar, som människorna sätta upp för att bliva i tillfälle att skatta henne på ägg.

Alfågeln *(Hareida glacialis* Lench.) igenkännes lätt på sin, särskilt hos hanen, brokiga, av svart, brunt och vitt sammansatta dräkt. De mellersta stjärtfjädrarna äro hos hanen ända till 25 cm. långa, spetsiga och svagt uppåtböjda. Om våren låter hanen höra ett melodiskt, flertonigt läte, den berömda alfågelsången, som i bokstavsljud bäst torde uttryckas sålunda: ā-au-lā, ā-au-lā. En utpräglat högnordisk fågel, häckar alfågeln hos oss vid fjällsjöar i Lappland. Under vintern och varen uppehålla sig alf agiarna ofta i stort antal ute i havsbandet och de yttre skärgårdarna.

Berganden, även kallad vitbuk *(Nyroca marila* L.). Hanen med huvud och hals glänsande svartgröna och ryggen ljusgrå, vattrad med fina, svarta våglinjer; honan mera enfärgat brun med en gulvit fläck vid näbbroten. Båda könen under vita samt med vita vingspeglar och ljust blågrå näbb. Berganden tillhör egentligen våra fjälltrakter men träffas även häckande här och där vid ostkusten.

Viggen *(Nyroca fuligula* L.). Hanen med huvud och hals svarta med violett anstrykning samt mörkbrun rygg med ljusare tecken och vit undersida; honan har brunt huvud, eljes tämligen lik hanen. Båda könen hava vita vingspeglar och nackfjädrarna förlängda till en nedhängande tofs, som emellertid år bäst utvecklad hos hanen. Viggen, som bl. a. utmärker sig för sin snabba flykt, häckar såväl vid östersjökusten som vid en del sjöar inuti landet.

Brunanden *(Nyroca ferina* L.). Hanen i praktdräkt har huvud och hals vackert brunröda, krävan svart och ryggen tecknad med tvärgående vita och gråa linjer; buksidan framtill vit, baktill mörkare. Honans dräkt är mera helt brun. För en mansålder sedan var brunanden känd som häckfågel endast från några få platser på Öland och Gottland samt i Östergötland. Numera har hon spritt sig till en hel del insjöar i östra Sverige, norr ut till Uppland.

Jakt. Enligt 1912 års jaktstadga är jakt tillåten: å ejder vid västkusten söderut till Kullen $^{1}/_{11}$—$^{15}/_{2}$, i Öresund från Kullen, vid Östersjön och Bottniska viken honor och årsungar $^{1}/_{9}$—$^{20}/_{4}$ och hanen $^{21}/_{5}$—$^{20}/_{4}$; samt i hela riket å svärta $^{1}/_{9}$—$^{20}/_{5}$; på bergand, knipa, vigg och sjöorre $^{1}/_{4}$—$^{20}/_{4}$ och $^{11}/_{8}$—$^{31}/_{12}$ och å alfågel $^{11}/_{8}$—$^{20}/_{5}$. För brunand, som merendels träffas på samma platser som de egentliga änderna, samma jakttid som för dessa, se And.

Ejder, alfågel, svärta och knipa äro särskilt vid ostkusten under vårsträcket föremål för ett ivrigt skytte för vättar, d. v. s. uppstoppade eller i trä utskurna lockfåglar, som utläggas på vattnet framför en på läsidan av någon holme uppförd skjutkoja, från vilken jägaren skjuter på fåglarna, då de, narrade av vättarna, slå ned på vattnet. Bäst lyckas detta skytte blida morgnar omkring soluppgången men kan även bedrivas på e. m., timmarna närmast före solnedgången. Eljes skjutas dykänder mera tillfälligtvis under smygjakt eller från båt, i vilket senare fall man begagnar sig av fåglarnas oförmåga att lyfta annat än mot vinden för att seglande komma dem inom håll. Dykänderna äro hårdskjutna och fordra kraftiga skott, om de skola stanna på platsen. Lämpligaste hagelstorleken för dykandjakt torde vara n:r 6—7, svensk sortering.

Köttet av dykänder är tranigt och anses föga smakligt, men skärgårdsbefolkningen sätter värde därpå. Rätt tillagat, förvällt före stek-ningen, utgör det dock en ganska njutbar anrättning. Ejderdunsamlandet är i våra skärgårdar icke på långt när av samma betydelse som t. ex. vid norska kusten men kan dock under gynnsamma förhållanden giva en ganska god biförtjänst åt skärgårdsbefolkningen.T. H—l.

Dymling, tumstjock träplugg, vanligen av en granstör, som indrives i borrade hål i stockarna i timmerväggar för att sammanhålla dessa. Se Hopfogning av virke.

Dynamit. Se Sprängämne.

Dynamomaskin. Se Generator.

Dynga. Se Kreatursgödsel.

Svärtan *(Oidemia fusca* L.). Hanen svart, honan brun med gråaktiga fjäderkanter, båda med vit vingspegel och en vit fläck bakom ögat; näbben svart, hos hanen med en stor gulröd ansvällning vid roten; fötterna rosenröda med mörk simhud. Häckar såväl utefter hela östersjökusten som vid fjällsjöar i Lappland och Jämtland. Vid västkusten visar hon sig endast vintertiden. Hon häckar senare än de flesta andra simfåglar, och ungarna kläckas vanligen icke förrän i slutet av juli eller början av augusti.

Sjöorren *(Oidemia nigra* L.), något mindre än föregående, vilken han liknar till färgteckning, utom att han saknar de vita vingspeglarna och har svarta fötter. Häckar ganska allmänt vid fjällsjöar i Jämtland och Lappland och visar sig under flyttningarna såväl vid kusterna som vid sötvatten söder ut i landet.

Knipan *(Clangula clangula* L.), är en skygg och livlig fågel. Hanen ovan svart, under vit, med grönglänsande huvud och en rund vit fläck snett bakom ögat; honan ovan gråaktig med brunt huvud samt vit buksida. Då hanen flyger, höres ett klart vinande eller klingande ljud, varav namnet clangula = den klingande. Knipan tillhör de nordligare delarna av vårt land och häckar endast undantagsvis söder om Dalarne och Värmland. Hon lägger vanligen sina ä.gg i ihåliga träd men försmår ej heller hålkar, som människorna sätta upp för att bliva i tillfälle att skatta henne på ägg.

Alfågeln *(Hareida glacialis* Lench.) igenkännes lätt på sin, särskilt hos hanen, brokiga, av svart, brunt och vitt sammansatta dräkt. De mellersta stjärtfjädrarna äro hos hanen ända till 25 cm. långa, spetsiga och svagt uppåtböjda. Om våren låter hanen höra ett melodiskt, flertonigt läte, den berömda alfågelsången, som i bokstavsljud bäst torde uttryckas sålunda: ā-au-lā, ā-au-lā. En utpräglat högnordisk fågel, häckar alfågeln hos oss vid fjällsjöar i Lappland. Under vintern och varen uppehålla sig alf agiarna ofta i stort antal ute i havsbandet och de yttre skärgårdarna.

Berganden, även kallad vitbuk *(Nyroca marila* L.). Hanen med huvud och hals glänsande svartgröna och ryggen ljusgrå, vattrad med fina, svarta våglinjer; honan mera enfärgat brun med en gulvit fläck vid näbbroten. Båda könen under vita samt med vita vingspeglar och ljust blågrå näbb. Berganden tillhör egentligen våra fjälltrakter men träffas även häckande här och där vid ostkusten.

Viggen *(Nyroca fuligula* L.). Hanen med huvud och hals svarta med violett anstrykning samt mörkbrun rygg med ljusare tecken och vit undersida; honan har brunt huvud, eljes tämligen lik hanen. Båda könen hava vita vingspeglar och nackfjädrarna förlängda till en nedhängande tofs, som emellertid år bäst utvecklad hos hanen. Viggen, som bl. a. utmärker sig för sin snabba flykt, häckar såväl vid östersjökusten som vid en del sjöar inuti landet.

Brunanden *(Nyroca ferina* L.). Hanen i praktdräkt har huvud och hals vackert brunröda, krävan svart och ryggen tecknad med tvärgående vita och gråa linjer; buksidan framtill vit, baktill mörkare. Honans dräkt är mera helt brun. För en mansålder sedan var brunanden känd som häckfågel endast från några få platser på Öland och Gottland samt i Östergötland. Numera har hon spritt sig till en hel del insjöar i östra Sverige, norr ut till Uppland.

Jakt. Enligt 1912 års jaktstadga är jakt tillåten: å ejder vid västkusten söderut till Kullen $^{1}/_{11}$—$^{15}/_{2}$, i Öresund från Kullen, vid Östersjön och Bottniska viken honor och årsungar $^{1}/_{9}$—$^{20}/_{4}$ och hanen $^{21}/_{5}$—$^{20}/_{4}$; samt i hela riket å svärta $^{1}/_{9}$—$^{20}/_{5}$; på bergand, knipa, vigg och sjöorre $^{1}/_{4}$—$^{20}/_{4}$ och $^{11}/_{8}$—$^{31}/_{12}$ och å alfågel $^{11}/_{8}$—$^{20}/_{5}$. För brunand, som merendels träffas på samma platser som de egentliga änderna, samma jakttid som för dessa, se And.

Ejder, alfågel, svärta och knipa äro särskilt vid ostkusten under vårsträcket föremål för ett ivrigt skytte för vättar, d. v. s. uppstoppade eller i trä utskurna lockfåglar, som utläggas på vattnet framför en på läsidan av någon holme uppförd skjutkoja, från vilken jägaren skjuter på fåglarna, då de, narrade av vättarna, slå ned på vattnet. Bäst lyckas detta skytte blida morgnar omkring soluppgången men kan även bedrivas på e. m., timmarna närmast före solnedgången. Eljes skjutas dykänder mera tillfälligtvis under smygjakt eller från båt, i vilket senare fall man begagnar sig av fåglarnas oförmåga att lyfta annat än mot vinden för att seglande komma dem inom håll. Dykänderna äro hårdskjutna och fordra kraftiga skott, om de skola stanna på platsen. Lämpligaste hagelstorleken för dykandjakt torde vara n:r 6—7, svensk sortering.

Köttet av dykänder är tranigt och anses föga smakligt, men skärgårdsbefolkningen sätter värde därpå. Rätt tillagat, förvällt före stek-ningen, utgör det dock en ganska njutbar anrättning. Ejderdunsamlandet är i våra skärgårdar icke på långt när av samma betydelse som t. ex. vid norska kusten men kan dock under gynnsamma förhållanden giva en ganska god biförtjänst åt skärgårdsbefolkningen.T. H—l.

Dymling, tumstjock träplugg, vanligen av en granstör, som indrives i borrade hål i stockarna i timmerväggar för att sammanhålla dessa. Se Hopfogning av virke.

Dynamit. Se Sprängämne.

Dynamomaskin. Se Generator.

Dynga. Se Kreatursgödsel.

Svärtan *(Oidemia fusca* L.). Hanen svart, honan brun med gråaktiga fjäderkanter, båda med vit vingspegel och en vit fläck bakom ögat; näbben svart, hos hanen med en stor gulröd ansvällning vid roten; fötterna rosenröda med mörk simhud. Häckar såväl utefter hela östersjökusten som vid fjällsjöar i Lappland och Jämtland. Vid västkusten visar hon sig endast vintertiden. Hon häckar senare än de flesta andra simfåglar, och ungarna kläckas vanligen icke förrän i slutet av juli eller början av augusti.

Sjöorren *(Oidemia nigra* L.), något mindre än föregående, vilken han liknar till färgteckning, utom att han saknar de vita vingspeglarna och har svarta fötter. Häckar ganska allmänt vid fjällsjöar i Jämtland och Lappland och visar sig under flyttningarna såväl vid kusterna som vid sötvatten söder ut i landet.

Knipan *(Clangula clangula* L.), är en skygg och livlig fågel. Hanen ovan svart, under vit, med grönglänsande huvud och en rund vit fläck snett bakom ögat; honan ovan gråaktig med brunt huvud samt vit buksida. Då hanen flyger, höres ett klart vinande eller klingande ljud, varav namnet clangula = den klingande. Knipan tillhör de nordligare delarna av vårt land och häckar endast undantagsvis söder om Dalarne och Värmland. Hon lägger vanligen sina ä.gg i ihåliga träd men försmår ej heller hålkar, som människorna sätta upp för att bliva i tillfälle att skatta henne på ägg.

Alfågeln *(Hareida glacialis* Lench.) igenkännes lätt på sin, särskilt hos hanen, brokiga, av svart, brunt och vitt sammansatta dräkt. De mellersta stjärtfjädrarna äro hos hanen ända till 25 cm. långa, spetsiga och svagt uppåtböjda. Om våren låter hanen höra ett melodiskt, flertonigt läte, den berömda alfågelsången, som i bokstavsljud bäst torde uttryckas sålunda: ā-au-lā, ā-au-lā. En utpräglat högnordisk fågel, häckar alfågeln hos oss vid fjällsjöar i Lappland. Under vintern och varen uppehålla sig alf agiarna ofta i stort antal ute i havsbandet och de yttre skärgårdarna.

Berganden, även kallad vitbuk *(Nyroca marila* L.). Hanen med huvud och hals glänsande svartgröna och ryggen ljusgrå, vattrad med fina, svarta våglinjer; honan mera enfärgat brun med en gulvit fläck vid näbbroten. Båda könen under vita samt med vita vingspeglar och ljust blågrå näbb. Berganden tillhör egentligen våra fjälltrakter men träffas även häckande här och där vid ostkusten.

Viggen *(Nyroca fuligula* L.). Hanen med huvud och hals svarta med violett anstrykning samt mörkbrun rygg med ljusare tecken och vit undersida; honan har brunt huvud, eljes tämligen lik hanen. Båda könen hava vita vingspeglar och nackfjädrarna förlängda till en nedhängande tofs, som emellertid år bäst utvecklad hos hanen. Viggen, som bl. a. utmärker sig för sin snabba flykt, häckar såväl vid östersjökusten som vid en del sjöar inuti landet.

Brunanden *(Nyroca ferina* L.). Hanen i praktdräkt har huvud och hals vackert brunröda, krävan svart och ryggen tecknad med tvärgående vita och gråa linjer; buksidan framtill vit, baktill mörkare. Honans dräkt är mera helt brun. För en mansålder sedan var brunanden känd som häckfågel endast från några få platser på Öland och Gottland samt i Östergötland. Numera har hon spritt sig till en hel del insjöar i östra Sverige, norr ut till Uppland.

Jakt. Enligt 1912 års jaktstadga är jakt tillåten: å ejder vid västkusten söderut till Kullen $^{1}/_{11}$—$^{15}/_{2}$, i Öresund från Kullen, vid Östersjön och Bottniska viken honor och årsungar $^{1}/_{9}$—$^{20}/_{4}$ och hanen $^{21}/_{5}$—$^{20}/_{4}$; samt i hela riket å svärta $^{1}/_{9}$—$^{20}/_{5}$; på bergand, knipa, vigg och sjöorre $^{1}/_{4}$—$^{20}/_{4}$ och $^{11}/_{8}$—$^{31}/_{12}$ och å alfågel $^{11}/_{8}$—$^{20}/_{5}$. För brunand, som merendels träffas på samma platser som de egentliga änderna, samma jakttid som för dessa, se And.

Ejder, alfågel, svärta och knipa äro särskilt vid ostkusten under vårsträcket föremål för ett ivrigt skytte för vättar, d. v. s. uppstoppade eller i trä utskurna lockfåglar, som utläggas på vattnet framför en på läsidan av någon holme uppförd skjutkoja, från vilken jägaren skjuter på fåglarna, då de, narrade av vättarna, slå ned på vattnet. Bäst lyckas detta skytte blida morgnar omkring soluppgången men kan även bedrivas på e. m., timmarna närmast före solnedgången. Eljes skjutas dykänder mera tillfälligtvis under smygjakt eller från båt, i vilket senare fall man begagnar sig av fåglarnas oförmåga att lyfta annat än mot vinden för att seglande komma dem inom håll. Dykänderna äro hårdskjutna och fordra kraftiga skott, om de skola stanna på platsen. Lämpligaste hagelstorleken för dykandjakt torde vara n:r 6—7, svensk sortering.

Köttet av dykänder är tranigt och anses föga smakligt, men skärgårdsbefolkningen sätter värde därpå. Rätt tillagat, förvällt före stek-ningen, utgör det dock en ganska njutbar anrättning. Ejderdunsamlandet är i våra skärgårdar icke på långt när av samma betydelse som t. ex. vid norska kusten men kan dock under gynnsamma förhållanden giva en ganska god biförtjänst åt skärgårdsbefolkningen.T. H—l.

Dymling, tumstjock träplugg, vanligen av en granstör, som indrives i borrade hål i stockarna i timmerväggar för att sammanhålla dessa. Se Hopfogning av virke.

Dynamit. Se Sprängämne.

Dynamomaskin. Se Generator.

Dynga. Se Kreatursgödsel.

Dynt. Se Binnikemask.

Dådra, *Camelina,* 1-åriga korsblommiga örter (fam. *Cruciferæ)* med pillikt stjälkom-fattande örtblad på en upprätt stjälk, små, blekgula blommor i toppställda klasar samt klotrunda eller päronlika skidor. Oljedådra, *C. sativa* Fr., odlas i sydligare länder för oljevinning ur fröna, men uppgives vara föga givande, delvis på grund av ömtålighet för torka; skörden per hektar i Tyskland uppgives till omkring 800 kg. frö med 25—30 % olja. Arten förekommer även liksom följande som ogräs i linåkrar. Lindådra, *C. foetida* Fr., är spensligare, med bukttandade blad och päronformiga,, svällda skidor med kort stift. Vild- eller sanddådra, *C. silvestris* Wallr., utmärkt av helbräddade, blågröna blad, långt päronlika frukter med långt stift, är ett vanligt ogräs i sädesåkrar, företrädesvis på grusig mark.

Då, *Galeopsis,* ett läppblommigt (fam. *Labitæ)* släkte av ettåriga örter med talrika, korsvis motsatta, sågade blad och blommor samlade i toppen i vecken av skärmblad. Hampdå eller

guldå, *G. versicolor* Curt., med gula blommor, och nässel- eller röddå, *G. Tetrahit* L., med smärre, röda blommor äro vanliga fröogräs, som på mullrik eller fet (salpeterrik) jord kunna bliva besvärliga och undertrycka vårsäden. Jfr Ogräs.

Dårrepe. Se Repe.

Däckel. Se Sele.

Dämning. Se Kolning.

Dämäng. Se Bevattning.

Dödbränd. Se Kalk, Mossodling.

Dörj. Se Fiskeredskap.

Dörne. Se Hopfogning av virke.

Dörr. Se Snickeriarbeten.

E.

Echinococcus. Se Binnikemask.

Edamerost, en holländsk ostsort, numera ganska allmänt tillverkad även utom sitt hemland. Formas klotrund, med en vikt omkring 2 kg., färgas ofta utvändigt röd eller gul, har milt syrlig, något salt smak. Till ystmjölken sättes 0.5—1 % syra eller renkultur av sur-mjölksbakterier. Så snart ostkornen blivit fasta och elastiska, samlas de under vasslen i en duk eller i ett hörn av ostkaret. Omkring 15—20 minuter därefter avtappas vasslen och delas ostmassan med en kniv i stycken motsvarande en ost. Dessa läggas direkt i formarna och sammantryckas, omläggas sedan med dukar och belastas med en vikt. Efter pressningen ligga ostarna i saltlake 2—3 dygn, paraffineras därefter och läggas till lagring på konkavt utsvarvade brickor.L. Fr. R.

Edestin. Se Äggviteartade ämnen.

Effektivmur. Se Mur.

Efteranalys. Se Garanti.

Efterbörd kallas de hinnor, som under fostertiden omsluta fostret och förmedla sambandet med modern och som i normala fall utstötas samtidigt med eller kort efter förlossningen. Då de icke i rätt tid lossna från livmodern utan kvarstanna, inträder snart förruttnelse, som kan förorsaka svåra sjukdomar, såsom livmoderinflammation, bukhinneinflammation och blodförgiftning. Oftast inträffar detta hos kor, mindre ofta hos ston och mindre idisslare, nästan aldrig hos smärre husdjur. Har e. hos ko ej avgått inom 12 timmar, bör den borttagas av veterinär. Att dröja därmed till 3:e dagen, som ofta brukas, är olämpligt. Om e. lämnas att ruttna bort, förorsakar det kon svårt lidande, mjölkavkastningen nedsättes betydligt, och det inträffar ofta, att kon för framtiden blir ofruktsam, men även kan blodförgiftning och kons död befaras. Sedan e. avlägsnats, sköljes livmodern med svaga antiseptiska lösningar ss. $^1/_2$—1 % lysol- eller kreolin-lösning, och bör därvid tillses, att skölj kannans munstycke föres in genom livmoderhalsen, så att vätskan kommer in i livmodern och ej stannar i skidan, samt att lösningen sedan avlägsnas genom spolning med rent, genom kokning steriliserat vatten.E. N—m.

Efterhuggning. Se Skogsavverkning.

Efterkultur. Se Mellangröda.

Efterslåtter, skörd av efter första slåttern återvuxet foder, utgör en mycket växlande del av vallväxters hela avkastning. I allmänhet blir e. större, ju tidigare första skörden sker, varför tidiga sorter, såsom tidig rödklöver, hundäxing och ängskavle lämna större mängd e. än sena sorter, såsom senklöver, alsikeklöver och timotej. Då e. hös gräsen till stor del utgöres av nya, från rottuvan utvuxna skott, beror dess mängd även av sortens större eller mindre förmåga att å nyo utskjuta sådana, vilken särskilt är ringa hos timotej (jfr Gräs, Slåtter), stor däremot hos lucern, klöver och andra djuprotade baljväxter. Återväxten under sommaren är spädare och näringsrikare än den i mer utvecklat tillstånd tagna huvudskörden, men blir senare på hösten mer vattnig, näringsfattig och ofta behäftad med parasitsvampar samt därför ett mindre värdefullt foder. På grund av eftersommarens och höstens fuktiga väderlek är ofta svårt att torka e. till hö, även om den hässjas, och därför tillgodogöres den vanligen till bete, stundom till pressfoder. **Dynt.** Se Binnikemask.

Dådra, *Camelina,* 1-åriga korsblommiga örter (fam. *Cruciferæ)* med pillikt stjälkom-fattande örtblad på en upprätt stjälk, små, blekgula blommor i toppställda klasar samt klotrunda eller päronlika skidor. Oljedådra, *C. sativa* Fr., odlas i sydligare länder för oljevinning ur fröna, men uppgives vara föga givande, delvis på grund av ömtålighet för torka; skörden per hektar i Tyskland uppgives till omkring 800 kg. frö med 25—30 % olja. Arten förekommer även liksom följande som ogräs i linåkrar. Lindådra, *C. foetida* Fr., är spensligare, med bukttandade blad och päronformiga,, svällda skidor med kort stift. Vild- eller sanddådra, *C. silvestris* Wallr., utmärkt av helbräddade, blågröna blad, långt päronlika frukter med långt stift, är ett vanligt ogräs i sädesåkrar, företrädesvis på grusig mark.

Då, *Galeopsis,* ett läppblommigt (fam. *Labitæ)* släkte av ettåriga örter med talrika, korsvis motsatta, sågade blad och blommor samlade i toppen i vecken av skärmblad. Hampdå eller guldå, *G. versicolor* Curt., med gula blommor, och nässel- eller röddå, *G. Tetrahit* L., med smärre, röda blommor äro vanliga fröogräs, som på mullrik eller fet (salpeterrik) jord kunna bliva besvärliga och undertrycka vårsäden. Jfr Ogräs.

Dårrepe. Se Repe.

Däckel. Se Sele.

Dämning. Se Kolning.

Dämäng. Se Bevattning.

Dödbränd. Se Kalk, Mossodling.

Dörj. Se Fiskeredskap.

Dörne. Se Hopfogning av virke.

Dörr. Se Snickeriarbeten.

E.

Echinococcus. Se Binnikemask.

Edamerost, en holländsk ostsort, numera ganska allmänt tillverkad även utom sitt hemland. Formas klotrund, med en vikt omkring 2 kg., färgas ofta utvändigt röd eller gul, har milt syrlig, något salt smak. Till ystmjölken sättes 0.5—1 % syra eller renkultur av sur-mjölksbakterier. Så snart ostkornen blivit fasta och elastiska, samlas de under vasslen i en duk eller i ett hörn av ostkaret. Omkring 15—20 minuter därefter avtappas vasslen och delas ostmassan med en kniv i stycken motsvarande en ost. Dessa läggas direkt i formarna och sammantryckas, omläggas sedan med dukar och belastas med en vikt. Efter pressningen ligga ostarna i saltlake 2—3 dygn, paraffineras därefter och läggas till lagring på konkavt

utsvarvade brickor.L. Fr. R.

Edestin. Se Äggviteartade ämnen.

Effektivmur. Se Mur.

Efteranalys. Se Garanti.

Efterbörd kallas de hinnor, som under fostertiden omsluta fostret och förmedla sambandet med modern och som i normala fall utstötas samtidigt med eller kort efter förlossningen. Då de icke i rätt tid lossna från livmodern utan kvarstanna, inträder snart förruttnelse, som kan förorsaka svåra sjukdomar, såsom livmoderinflammation, bukhinneinflammation och blodförgiftning. Oftast inträffar detta hos kor, mindre ofta hos ston och mindre idisslare, nästan aldrig hos smärre husdjur. Har e. hos ko ej avgått inom 12 timmar, bör den borttagas av veterinär. Att dröja därmed till 3:e dagen, som ofta brukas, är olämpligt. Om e. lämnas att ruttna bort, förorsakar det kon svårt lidande, mjölkavkastningen nedsättes betydligt, och det inträffar ofta, att kon för framtiden blir ofruktsam, men även kan blodförgiftning och kons död befaras. Sedan e. avlägsnats, sköljes livmodern med svaga antiseptiska lösningar ss. $^{1}/_{2}$—1 % lysol- eller kreolin-lösning, och bör därvid tillses, att skölj kannans munstycke föres in genom livmoderhalsen, så att vätskan kommer in i livmodern och ej stannar i skidan, samt att lösningen sedan avlägsnas genom spolning med rent, genom kokning steriliserat vatten.E. N—m.

Efterhuggning. Se Skogsavverkning.

Efterkultur. Se Mellangröda.

Efterslåtter, skörd av efter första slåttern återvuxet foder, utgör en mycket växlande del av vallväxters hela avkastning. I allmänhet blir e. större, ju tidigare första skörden sker, varför tidiga sorter, såsom tidig rödklöver, hundäxing och ängskavle lämna större mängd e. än sena sorter, såsom senklöver, alsikeklöver och timotej. Då e. hös gräsen till stor del utgöres av nya, från rottuvan utvuxna skott, beror dess mängd även av sortens större eller mindre förmåga att å nyo utskjuta sådana, vilken särskilt är ringa hos timotej (jfr Gräs, Slåtter), stor däremot hos lucern, klöver och andra djuprotade baljväxter. Återväxten under sommaren är spädare och näringsrikare än den i mer utvecklat tillstånd tagna huvudskörden, men blir senare på hösten mer vattnig, näringsfattig och ofta behäftad med parasitsvampar samt därför ett mindre värdefullt foder. På grund av eftersommarens och höstens fuktiga väderlek är ofta svårt att torka e. till hö, även om den hässjas, och därför tillgodogöres den vanligen till bete, stundom till pressfoder. **Dynt.** Se Binnikemask.

Dådra, *Camelina,* 1-åriga korsblommiga örter (fam. *Cruciferæ)* med pillikt stjälkom-fattande örtblad på en upprätt stjälk, små, blekgula blommor i toppställda klasar samt klotrunda eller päronlika skidor. Oljedådra, *C. sativa* Fr., odlas i sydligare länder för oljevinning ur fröna, men uppgives vara föga givande, delvis på grund av ömtålighet för torka; skörden per hektar i Tyskland uppgives till omkring 800 kg. frö med 25—30 % olja. Arten förekommer även liksom följande som ogräs i linåkrar. Lindådra, *C. foetida* Fr., är spensligare, med bukttandade blad och päronformiga,, svällda skidor med kort stift. Vild- eller sanddådra, *C. silvestris* Wallr., utmärkt av helbräddade, blågröna blad, långt päronlika frukter med långt stift, är ett vanligt ogräs i sädesåkrar, företrädesvis på grusig mark.

Då, *Galeopsis,* ett läppblommigt (fam. *Labitæ)* släkte av ettåriga örter med talrika, korsvis motsatta, sågade blad och blommor samlade i toppen i vecken av skärmblad. Hampdå eller guldå, *G. versicolor* Curt., med gula blommor, och nässel- eller röddå, *G. Tetrahit* L., med smärre, röda blommor äro vanliga fröogräs, som på mullrik eller fet (salpeterrik) jord kunna bliva besvärliga och undertrycka vårsäden. Jfr Ogräs.

Dårrepe. Se Repe.

Däckel. Se Sele.

Dämning. Se Kolning.

Dämäng. Se Bevattning.

Dödbränd. Se Kalk, Mossodling.

Dörj. Se Fiskeredskap.

Dörne. Se Hopfogning av virke.

Dörr. Se Snickeriarbeten.

E.

Echinococcus. Se Binnikemask.

Edamerost, en holländsk ostsort, numera ganska allmänt tillverkad även utom sitt hemland. Formas klotrund, med en vikt omkring 2 kg., färgas ofta utvändigt röd eller gul, har milt syrlig, något salt smak. Till ystmjölken sättes 0.5—1 % syra eller renkultur av sur-mjölksbakterier. Så snart ostkornen blivit fasta och elastiska, samlas de under vasslen i en duk eller i ett hörn av ostkaret. Omkring 15—20 minuter därefter avtappas vasslen och delas ostmassan med en kniv i stycken motsvarande en ost. Dessa läggas direkt i formarna och sammantryckas, omläggas sedan med dukar och belastas med en vikt. Efter pressningen ligga ostarna i saltlake 2—3 dygn, paraffineras därefter och läggas till lagring på konkavt utsvarvade brickor.L. Fr. R.

Edestin. Se Äggviteartade ämnen.

Effektivmur. Se Mur.

Efteranalys. Se Garanti.

Efterbörd kallas de hinnor, som under fostertiden omsluta fostret och förmedla sambandet med modern och som i normala fall utstötas samtidigt med eller kort efter förlossningen. Då de icke i rätt tid lossna från livmodern utan kvarstanna, inträder snart förruttnelse, som kan förorsaka svåra sjukdomar, såsom livmoderinflammation, bukhinneinflammation och blodförgiftning. Oftast inträffar detta hos kor, mindre ofta hos ston och mindre idisslare, nästan aldrig hos smärre husdjur. Har e. hos ko ej avgått inom 12 timmar, bör den borttagas av veterinär. Att dröja därmed till 3:e dagen, som ofta brukas, är olämpligt. Om e. lämnas att ruttna bort, förorsakar det kon svårt lidande, mjölkavkastningen nedsättes betydligt, och det inträffar ofta, att kon för framtiden blir ofruktsam, men även kan blodförgiftning och kons död befaras. Sedan e. avlägsnats, sköljes livmodern med svaga antiseptiska lösningar ss. $^{1}/_{2}$—1 % lysol- eller kreolin-lösning, och bör därvid tillses, att skölj kannans munstycke föres in genom livmoderhalsen, så att vätskan kommer in i livmodern och ej stannar i skidan, samt att lösningen sedan avlägsnas genom spolning med rent, genom kokning steriliserat vatten.E. N—m.

Efterhuggning. Se Skogsavverkning.

Efterkultur. Se Mellangröda.

Efterslåtter, skörd av efter första slåttern återvuxet foder, utgör en mycket växlande del av vallväxters hela avkastning. I allmänhet blir e. större, ju tidigare första skörden sker, varför tidiga sorter, såsom tidig rödklöver, hundäxing och ängskavle lämna större mängd e. än sena sorter, såsom senklöver, alsikeklöver och timotej. Då e. hös gräsen till stor del utgöres av nya, från rottuvan utvuxna skott, beror dess mängd även av sortens större eller mindre förmåga att å nyo utskjuta sådana, vilken särskilt är ringa hos timotej (jfr Gräs, Slåtter), stor däremot hos lucern, klöver och andra djuprotade baljväxter. Återväxten under sommaren är spädare och näringsrikare än den i mer utvecklat tillstånd tagna huvudskörden, men blir senare på hösten mer vattnig, näringsfattig och ofta behäftad med parasitsvampar samt därför ett mindre värdefullt foder. På grund av eftersommarens och höstens fuktiga väderlek är ofta svårt att torka e. till hö, även om den hässjas, och därför tillgodogöres den vanligen till bete, stundom till pressfoder. **Dynt.** Se Binnikemask.

Dådra, *Camelina,* 1-åriga korsblommiga örter (fam. *Cruciferæ)* med pillikt stjälkom-fattande örtblad på en upprätt stjälk, små, blekgula blommor i toppställda klasar samt klotrunda eller päronlika skidor. Oljedådra, *C. sativa* Fr., odlas i sydligare länder för oljevinning ur fröna, men uppgives vara föga givande, delvis på grund av ömtålighet för torka; skörden per hektar i Tyskland uppgives till omkring 800 kg. frö med 25—30 % olja. Arten förekommer även liksom följande som ogräs i linåkrar. Lindådra, *C. foetida* Fr., är spensligare, med bukttandade blad och päronformiga,, svällda skidor med kort stift. Vild- eller sanddådra, *C. silvestris* Wallr., utmärkt av helbräddade, blågröna blad, långt päronlika frukter med långt stift, är ett vanligt ogräs i sädesåkrar, företrädesvis på grusig mark.

Då, *Galeopsis,* ett läppblommigt (fam. *Labitæ)* släkte av ettåriga örter med talrika, korsvis motsatta, sågade blad och blommor samlade i toppen i vecken av skärmblad. Hampdå eller guldå, *G. versicolor* Curt., med gula blommor, och nässel- eller röddå, *G. Tetrahit* L., med smärre, röda blommor äro vanliga fröogräs, som på mullrik eller fet (salpeterrik) jord kunna bliva besvärliga och undertrycka vårsäden. Jfr Ogräs.

Dårrepe. Se Repe.

Däckel. Se Sele.

Dämning. Se Kolning.

Dämäng. Se Bevattning.

Dödbränd. Se Kalk, Mossodling.

Dörj. Se Fiskeredskap.

Dörne. Se Hopfogning av virke.

Dörr. Se Snickeriarbeten.

E.

Echinococcus. Se Binnikemask.

Edamerost, en holländsk ostsort, numera ganska allmänt tillverkad även utom sitt hemland. Formas klotrund, med en vikt omkring 2 kg., färgas ofta utvändigt röd eller gul, har milt syrlig, något salt smak. Till ystmjölken sättes 0.5—1 % syra eller renkultur av sur-mjölksbakterier. Så snart ostkornen blivit fasta och elastiska, samlas de under vasslen i en duk eller i ett hörn av ostkaret. Omkring 15—20 minuter därefter avtappas vasslen och delas ostmassan med en kniv i stycken motsvarande en ost. Dessa läggas direkt i formarna och sammantryckas, omläggas sedan med dukar och belastas med en vikt. Efter pressningen ligga ostarna i saltlake 2—3 dygn, paraffineras därefter och läggas till lagring på konkavt utsvarvade brickor.L. Fr. R.

Edestin. Se Äggviteartade ämnen.

Effektivmur. Se Mur.

Efteranalys. Se Garanti.

Efterbörd kallas de hinnor, som under fostertiden omsluta fostret och förmedla sambandet med modern och som i normala fall utstötas samtidigt med eller kort efter förlossningen. Då de icke i rätt tid lossna från livmodern utan kvarstanna, inträder snart förruttnelse, som kan förorsaka svåra sjukdomar, såsom livmoderinflammation, bukhinneinflammation och blodförgiftning. Oftast inträffar detta hos kor, mindre ofta hos ston och mindre idisslare, nästan aldrig hos smärre husdjur. Har e. hos ko ej avgått inom 12 timmar, bör den borttagas av veterinär. Att dröja därmed till 3:e dagen, som ofta brukas, är olämpligt. Om e. lämnas att ruttna bort, förorsakar det kon svårt lidande, mjölkavkastningen nedsättes betydligt, och det inträffar ofta, att kon för framtiden blir ofruktsam, men även kan blodförgiftning och kons död befaras. Sedan e. avlägsnats, sköljes livmodern med svaga antiseptiska lösningar ss. $^{1}/_{2}$—1 % lysol- eller kreolin-lösning, och bör därvid tillses, att skölj kannans munstycke föres in genom livmoderhalsen, så att vätskan kommer in i livmodern och ej stannar i skidan, samt att lösningen sedan avlägsnas genom spolning med rent, genom kokning steriliserat vatten.E. N—m.

Efterhuggning. Se Skogsavverkning.

Efterkultur. Se Mellangröda.

Efterslåtter, skörd av efter första slåttern återvuxet foder, utgör en mycket växlande del av vallväxters hela avkastning. I allmänhet blir e. större, ju tidigare första skörden sker, varför tidiga sorter, såsom tidig rödklöver, hundäxing och ängskavle lämna större mängd e. än sena sorter, såsom senklöver, alsikeklöver och timotej. Då e. hös gräsen till stor del utgöres av nya, från rottuvan utvuxna skott, beror dess mängd även av sortens större eller mindre förmåga att å nyo utskjuta sådana, vilken särskilt är ringa hos timotej (jfr Gräs, Slåtter), stor däremot hos lucern, klöver och andra djuprotade baljväxter. Återväxten under sommaren är spädare och näringsrikare än den i mer utvecklat tillstånd tagna huvudskörden, men blir senare på hösten mer vattnig, näringsfattig och ofta behäftad med parasitsvampar samt därför ett mindre värdefullt foder. På grund av eftersommarens och höstens fuktiga väderlek är ofta svårt att torka e. till hö, även om den hässjas, och därför tillgodogöres den vanligen till bete, stundom till pressfoder. **Dynt.** Se Binnikemask.

Dådra, *Camelina,* 1-åriga korsblommiga örter (fam. *Cruciferæ)* med pillikt stjälkom-fattande örtblad på en upprätt stjälk, små, blekgula blommor i toppställda klasar samt klotrunda eller päronlika skidor. Oljedådra, *C. sativa* Fr., odlas i sydligare länder för oljevinning ur fröna, men uppgives vara föga givande, delvis på grund av ömtålighet för torka; skörden per hektar i Tyskland uppgives till omkring 800 kg. frö med 25—30 % olja. Arten förekommer även liksom följande som ogräs i linåkrar. Lindådra, *C. foetida* Fr., är spensligare, med bukttandade blad och päronformiga,, svällda skidor med kort stift. Vild- eller sanddådra, *C. silvestris* Wallr., utmärkt av helbräddade, blågröna blad, långt päronlika frukter med långt stift, är ett vanligt ogräs i sädesåkrar, företrädesvis på grusig mark.

Då, *Galeopsis,* ett läppblommigt (fam. *Labitæ)* släkte av ettåriga örter med talrika, korsvis motsatta, sågade blad och blommor samlade i toppen i vecken av skärmblad. Hampdå eller guldå, *G. versicolor* Curt., med gula blommor, och nässel- eller röddå, *G. Tetrahit* L., med smärre, röda blommor äro vanliga fröogräs, som på mullrik eller fet (salpeterrik) jord kunna bliva besvärliga och undertrycka vårsäden. Jfr Ogräs.

Dårrepe. Se Repe.

Däckel. Se Sele.

Dämning. Se Kolning.

Dämäng. Se Bevattning.

Dödbränd. Se Kalk, Mossodling.

Dörj. Se Fiskeredskap.

Dörne. Se Hopfogning av virke.

Dörr. Se Snickeriarbeten.

E.

Echinococcus. Se Binnikemask.

Edamerost, en holländsk ostsort, numera ganska allmänt tillverkad även utom sitt hemland. Formas klotrund, med en vikt omkring 2 kg., färgas ofta utvändigt röd eller gul, har milt syrlig, något salt smak. Till ystmjölken sättes 0.5—1 % syra eller renkultur av sur-mjölksbakterier. Så snart ostkornen blivit fasta och elastiska, samlas de under vasslen i en duk eller i ett hörn av ostkaret. Omkring 15—20 minuter därefter avtappas vasslen och delas ostmassan med en kniv i stycken motsvarande en ost. Dessa läggas direkt i formarna och sammantryckas, omläggas sedan med dukar och belastas med en vikt. Efter pressningen ligga ostarna i saltlake 2—3 dygn, paraffineras därefter och läggas till lagring på konkavt utsvarvade brickor.L. Fr. R.

Edestin. Se Äggviteartade ämnen.

Effektivmur. Se Mur.

Efteranalys. Se Garanti.

Efterbörd kallas de hinnor, som under fostertiden omsluta fostret och förmedla sambandet med modern och som i normala fall utstötas samtidigt med eller kort efter förlossningen. Då de icke i rätt tid lossna från livmodern utan kvarstanna, inträder snart förruttnelse, som kan förorsaka svåra sjukdomar, såsom livmoderinflammation, bukhinneinflammation och blodförgiftning. Oftast inträffar detta hos kor, mindre ofta hos ston och mindre idisslare, nästan aldrig hos smärre husdjur. Har e. hos ko ej avgått inom 12 timmar, bör den borttagas av veterinär. Att dröja därmed till 3:e dagen, som ofta brukas, är olämpligt. Om e. lämnas att ruttna bort, förorsakar det kon svårt lidande, mjölkavkastningen nedsättes betydligt, och det inträffar ofta, att kon för framtiden blir ofruktsam, men även kan blodförgiftning och kons död befaras. Sedan e. avlägsnats, sköljes livmodern med svaga antiseptiska lösningar ss. $^{1}/_{2}$—1 % lysol- eller kreolin-lösning, och bör därvid tillses, att skölj kannans munstycke föres in genom livmoderhalsen, så att vätskan kommer in i livmodern och ej stannar i skidan, samt att lösningen sedan avlägsnas genom spolning med rent, genom kokning steriliserat vatten.E. N—m.

Efterhuggning. Se Skogsavverkning.

Efterkultur. Se Mellangröda.

Efterslåtter, skörd av efter första slåttern återvuxet foder, utgör en mycket växlande del av vallväxters hela avkastning. I allmänhet blir e. större, ju tidigare första skörden sker, varför tidiga sorter, såsom tidig rödklöver, hundäxing och ängskavle lämna större mängd e. än sena sorter, såsom senklöver, alsikeklöver och timotej. Då e. hös gräsen till stor del utgöres av nya, från rottuvan utvuxna skott, beror dess mängd även av sortens större eller mindre förmåga att å nyo utskjuta sådana, vilken särskilt är ringa hos timotej (jfr Gräs, Slåtter), stor däremot hos lucern, klöver och andra djuprotade baljväxter. Återväxten under sommaren är spädare och näringsrikare än den i mer utvecklat tillstånd tagna huvudskörden, men blir senare på hösten mer vattnig, näringsfattig och ofta behäftad med parasitsvampar samt därför ett mindre värdefullt foder. På grund av eftersommarens och höstens fuktiga väderlek är ofta svårt att torka e. till hö, även om den hässjas, och därför tillgodogöres den vanligen till bete, stundom till pressfoder. **Dynt.** Se Binnikemask.

Dådra, *Camelina,* 1-åriga korsblommiga örter (fam. *Cruciferæ)* med pillikt stjälkom-fattande örtblad på en upprätt stjälk, små, blekgula blommor i toppställda klasar samt klotrunda eller päronlika skidor. Oljedådra, *C. sativa* Fr., odlas i sydligare länder för oljevinning ur fröna, men uppgives vara föga givande, delvis på grund av ömtålighet för torka; skörden per hektar i Tyskland uppgives till omkring 800 kg. frö med 25—30 % olja. Arten förekommer även liksom följande som ogräs i linåkrar. Lindådra, *C. foetida* Fr., är spensligare, med bukttandade blad och päronformiga,, svällda skidor med kort stift. Vild- eller sanddådra, *C. silvestris* Wallr., utmärkt av helbräddade, blågröna blad, långt päronlika frukter med långt stift, är ett vanligt ogräs i sädesåkrar, företrädesvis på grusig mark.

Då, *Galeopsis,* ett läppblommigt (fam. *Labitæ)* släkte av ettåriga örter med talrika, korsvis motsatta, sågade blad och blommor samlade i toppen i vecken av skärmblad. Hampdå eller guldå, *G. versicolor* Curt., med gula blommor, och nässel- eller röddå, *G. Tetrahit* L., med smärre, röda blommor äro vanliga fröogräs, som på mullrik eller fet (salpeterrik) jord kunna bliva besvärliga och undertrycka vårsäden. Jfr Ogräs.

Dårrepe. Se Repe.

Däckel. Se Sele.

Dämning. Se Kolning.

Dämäng. Se Bevattning.

Dödbränd. Se Kalk, Mossodling.

Dörj. Se Fiskeredskap.

Dörne. Se Hopfogning av virke.

Dörr. Se Snickeriarbeten.

E.

Echinococcus. Se Binnikemask.

Edamerost, en holländsk ostsort, numera ganska allmänt tillverkad även utom sitt hemland. Formas klotrund, med en vikt omkring 2 kg., färgas ofta utvändigt röd eller gul, har milt syrlig, något salt smak. Till ystmjölken sättes 0.5—1 % syra eller renkultur av sur-mjölksbakterier. Så snart ostkornen blivit fasta och elastiska, samlas de under vasslen i en duk eller i ett hörn av ostkaret. Omkring 15—20 minuter därefter avtappas vasslen och delas ostmassan med en kniv i stycken motsvarande en ost. Dessa läggas direkt i formarna och sammantryckas, omläggas sedan med dukar och belastas med en vikt. Efter pressningen ligga ostarna i saltlake 2—3 dygn, paraffineras därefter och läggas till lagring på konkavt utsvarvade brickor.L. Fr. R.

Edestin. Se Äggviteartade ämnen.

Effektivmur. Se Mur.

Efteranalys. Se Garanti.

Efterbörd kallas de hinnor, som under fostertiden omsluta fostret och förmedla sambandet med modern och som i normala fall utstötas samtidigt med eller kort efter förlossningen. Då de icke i rätt tid lossna från livmodern utan kvarstanna, inträder snart förruttnelse, som kan förorsaka svåra sjukdomar, såsom livmoderinflammation, bukhinneinflammation och blodförgiftning. Oftast inträffar detta hos kor, mindre ofta hos ston och mindre idisslare, nästan aldrig hos smärre husdjur. Har e. hos ko ej avgått inom 12 timmar, bör den borttagas av veterinär. Att dröja därmed till 3:e dagen, som ofta brukas, är olämpligt. Om e. lämnas att ruttna bort, förorsakar det kon svårt lidande, mjölkavkastningen nedsättes betydligt, och det inträffar ofta, att kon för framtiden blir ofruktsam, men även kan blodförgiftning och kons död befaras. Sedan e. avlägsnats, sköljes livmodern med svaga antiseptiska lösningar ss. $^{1}/_{2}$—1 % lysol- eller kreolin-lösning, och bör därvid tillses, att skölj kannans munstycke föres in genom livmoderhalsen, så att vätskan kommer in i livmodern och ej stannar i skidan, samt att lösningen sedan avlägsnas genom spolning med rent, genom kokning steriliserat vatten.E. N—m.

Efterhuggning. Se Skogsavverkning.

Efterkultur. Se Mellangröda.

Efterslåtter, skörd av efter första slåttern återvuxet foder, utgör en mycket växlande del av vallväxters hela avkastning. I allmänhet blir e. större, ju tidigare första skörden sker, varför tidiga sorter, såsom tidig rödklöver, hundäxing och ängskavle lämna större mängd e. än sena sorter, såsom senklöver, alsikeklöver och timotej. Då e. hös gräsen till stor del utgöres av nya, från rottuvan utvuxna skott, beror dess mängd även av sortens större eller mindre förmåga att å nyo utskjuta sådana, vilken särskilt är ringa hos timotej (jfr Gräs, Slåtter), stor däremot hos lucern, klöver och andra djuprotade baljväxter. Återväxten under sommaren är spädare och näringsrikare än den i mer utvecklat tillstånd tagna huvudskörden, men blir senare på hösten mer vattnig, näringsfattig och ofta behäftad med parasitsvampar samt därför ett mindre värdefullt foder. På grund av eftersommarens och höstens fuktiga väderlek är ofta svårt att torka e. till hö, även om den hässjas, och därför tillgodogöres den vanligen till bete, stundom till pressfoder. **Dynt.** Se Binnikemask.

Dådra, *Camelina,* 1-åriga korsblommiga örter (fam. *Cruciferæ)* med pillikt stjälkom-fattande örtblad på en upprätt stjälk, små, blekgula blommor i toppställda klasar samt klotrunda eller päronlika skidor. Oljedådra, *C. sativa* Fr., odlas i sydligare länder för oljevinning ur fröna, men uppgives vara föga givande, delvis på grund av ömtålighet för torka; skörden per hektar i Tyskland uppgives till omkring 800 kg. frö med 25—30 % olja. Arten förekommer även liksom följande som ogräs i linåkrar. Lindådra, *C. foetida* Fr., är spensligare, med bukttandade blad och päronformiga,, svällda skidor med kort stift. Vild- eller sanddådra, *C. silvestris* Wallr., utmärkt av helbräddade, blågröna blad, långt päronlika frukter med långt stift, är ett vanligt ogräs i sädesåkrar, företrädesvis på grusig mark.

Då, *Galeopsis,* ett läppblommigt (fam. *Labitæ)* släkte av ettåriga örter med talrika, korsvis motsatta, sågade blad och blommor samlade i toppen i vecken av skärmblad. Hampdå eller guldå, *G. versicolor* Curt., med gula blommor, och nässel- eller röddå, *G. Tetrahit* L., med smärre, röda blommor äro vanliga fröogräs, som på mullrik eller fet (salpeterrik) jord kunna bliva besvärliga och undertrycka vårsäden. Jfr Ogräs.

Dårrepe. Se Repe.

Däckel. Se Sele.

Dämning. Se Kolning.

Dämäng. Se Bevattning.

Dödbränd. Se Kalk, Mossodling.

Dörj. Se Fiskeredskap.

Dörne. Se Hopfogning av virke.

Dörr. Se Snickeriarbeten.

E.

Echinococcus. Se Binnikemask.

Edamerost, en holländsk ostsort, numera ganska allmänt tillverkad även utom sitt hemland. Formas klotrund, med en vikt omkring 2 kg., färgas ofta utvändigt röd eller gul, har milt syrlig, något salt smak. Till ystmjölken sättes 0.5—1 % syra eller renkultur av sur-mjölksbakterier. Så snart ostkornen blivit fasta och elastiska, samlas de under vasslen i en duk eller i ett hörn av ostkaret. Omkring 15—20 minuter därefter avtappas vasslen och delas ostmassan med en kniv i stycken motsvarande en ost. Dessa läggas direkt i formarna och sammantryckas, omläggas sedan med dukar och belastas med en vikt. Efter pressningen ligga ostarna i saltlake 2—3 dygn, paraffineras därefter och läggas till lagring på konkavt utsvarvade brickor.L. Fr. R.

Edestin. Se Äggviteartade ämnen.

Effektivmur. Se Mur.

Efteranalys. Se Garanti.

Efterbörd kallas de hinnor, som under fostertiden omsluta fostret och förmedla sambandet med modern och som i normala fall utstötas samtidigt med eller kort efter förlossningen. Då de icke i rätt tid lossna från livmodern utan kvarstanna, inträder snart förruttnelse, som kan förorsaka svåra sjukdomar, såsom livmoderinflammation, bukhinneinflammation och blodförgiftning. Oftast inträffar detta hos kor, mindre ofta hos ston och mindre idisslare, nästan aldrig hos smärre husdjur. Har e. hos ko ej avgått inom 12 timmar, bör den borttagas av veterinär. Att dröja därmed till 3:e dagen, som ofta brukas, är olämpligt. Om e. lämnas att ruttna bort, förorsakar det kon svårt lidande, mjölkavkastningen nedsättes betydligt, och det inträffar ofta, att kon för framtiden blir ofruktsam, men även kan blodförgiftning och kons död befaras. Sedan e. avlägsnats, sköljes livmodern med svaga antiseptiska lösningar ss. $^1/_2$—1 % lysol- eller kreolin-lösning, och bör därvid tillses, att skölj kannans munstycke föres in genom livmoderhalsen, så att vätskan kommer in i livmodern och ej stannar i skidan, samt att lösningen sedan avlägsnas genom spolning med rent, genom kokning steriliserat vatten.E. N—m.

Efterhuggning. Se Skogsavverkning.

Efterkultur. Se Mellangröda.

Efterslåtter, skörd av efter första slåttern återvuxet foder, utgör en mycket växlande del av vallväxters hela avkastning. I allmänhet blir e. större, ju tidigare första skörden sker, varför tidiga sorter, såsom tidig rödklöver, hundäxing och ängskavle lämna större mängd e. än sena sorter, såsom senklöver, alsikeklöver och timotej. Då e. hös gräsen till stor del utgöres av nya, från rottuvan utvuxna skott, beror dess mängd även av sortens större eller mindre förmåga att å nyo utskjuta sådana, vilken särskilt är ringa hos timotej (jfr Gräs, Slåtter), stor däremot hos lucern, klöver och andra djuprotade baljväxter. Återväxten under sommaren är spädare och näringsrikare än den i mer utvecklat tillstånd tagna huvudskörden, men blir senare på hösten mer vattnig, näringsfattig och ofta behäftad med parasitsvampar samt därför ett mindre värdefullt foder. På grund av eftersommarens och höstens fuktiga väderlek är ofta svårt att torka e. till hö, även om den hässjas, och därför tillgodogöres den vanligen till bete, stundom till pressfoder. **Dynt.** Se Binnikemask.

Dådra, *Camelina,* 1-åriga korsblommiga örter (fam. *Cruciferæ)* med pillikt stjälkom-fattande örtblad på en upprätt stjälk, små, blekgula blommor i toppställda klasar samt klotrunda eller päronlika skidor. Oljedådra, *C. sativa* Fr., odlas i sydligare länder för oljevinning ur fröna, men uppgives vara föga givande, delvis på grund av ömtålighet för torka; skörden per hektar i Tyskland uppgives till omkring 800 kg. frö med 25—30 % olja. Arten förekommer även liksom följande som ogräs i linåkrar. Lindådra, *C. foetida* Fr., är spensligare, med bukttandade blad och päronformiga,, svällda skidor med kort stift. Vild- eller sanddådra, *C. silvestris* Wallr., utmärkt av helbräddade, blågröna blad, långt päronlika frukter med långt stift, är ett vanligt ogräs i sädesåkrar, företrädesvis på grusig mark.

Då, *Galeopsis,* ett läppblommigt (fam. *Labitæ)* släkte av ettåriga örter med talrika, korsvis motsatta, sågade blad och blommor samlade i toppen i vecken av skärmblad. Hampdå eller guldå, *G. versicolor* Curt., med gula blommor, och nässel- eller röddå, *G. Tetrahit* L., med smärre, röda blommor äro vanliga fröogräs, som på mullrik eller fet (salpeterrik) jord kunna bliva besvärliga och undertrycka vårsäden. Jfr Ogräs.

Dårrepe. Se Repe.

Däckel. Se Sele.

Dämning. Se Kolning.

Dämäng. Se Bevattning.

Dödbränd. Se Kalk, Mossodling.

Dörj. Se Fiskeredskap.

Dörne. Se Hopfogning av virke.

Dörr. Se Snickeriarbeten.

E.

Echinococcus. Se Binnikemask.

Edamerost, en holländsk ostsort, numera ganska allmänt tillverkad även utom sitt hemland. Formas klotrund, med en vikt omkring 2 kg., färgas ofta utvändigt röd eller gul, har milt syrlig, något salt smak. Till ystmjölken sättes 0.5—1 % syra eller renkultur av sur-mjölksbakterier. Så snart ostkornen blivit fasta och elastiska, samlas de under vasslen i en duk eller i ett hörn av ostkaret. Omkring 15—20 minuter därefter avtappas vasslen och delas ostmassan med en kniv i stycken motsvarande en ost. Dessa läggas direkt i formarna och sammantryckas, omläggas sedan med dukar och belastas med en vikt. Efter pressningen ligga ostarna i saltlake 2—3 dygn, paraffineras därefter och läggas till lagring på konkavt utsvarvade brickor.L. Fr. R.

Edestin. Se Äggviteartade ämnen.

Effektivmur. Se Mur.

Efteranalys. Se Garanti.

Efterbörd kallas de hinnor, som under fostertiden omsluta fostret och förmedla sambandet med modern och som i normala fall utstötas samtidigt med eller kort efter förlossningen. Då de icke i rätt tid lossna från livmodern utan kvarstanna, inträder snart förruttnelse, som kan förorsaka svåra sjukdomar, såsom livmoderinflammation, bukhinneinflammation och blodförgiftning. Oftast inträffar detta hos kor, mindre ofta hos ston och mindre idisslare, nästan aldrig hos smärre husdjur. Har e. hos ko ej avgått inom 12 timmar, bör den borttagas av veterinär. Att dröja därmed till 3:e dagen, som ofta brukas, är olämpligt. Om e. lämnas att ruttna bort, förorsakar det kon svårt lidande, mjölkavkastningen nedsättes betydligt, och det inträffar ofta, att kon för framtiden blir ofruktsam, men även kan blodförgiftning och kons död befaras. Sedan e. avlägsnats, sköljes livmodern med svaga antiseptiska lösningar ss. $^{1}/_{2}$—1 % lysol- eller kreolin-lösning, och bör därvid tillses, att skölj kannans munstycke föres in genom livmoderhalsen, så att vätskan kommer in i livmodern och ej stannar i skidan, samt att lösningen sedan avlägsnas genom spolning med rent, genom kokning steriliserat vatten.E. N—m.

Efterhuggning. Se Skogsavverkning.

Efterkultur. Se Mellangröda.

Efterslåtter, skörd av efter första slåttern återvuxet foder, utgör en mycket växlande del av vallväxters hela avkastning. I allmänhet blir e. större, ju tidigare första skörden sker, varför tidiga sorter, såsom tidig rödklöver, hundäxing och ängskavle lämna större mängd e. än sena sorter, såsom senklöver, alsikeklöver och timotej. Då e. hös gräsen till stor del utgöres av nya, från rottuvan utvuxna skott, beror dess mängd även av sortens större eller mindre förmåga att å nyo utskjuta sådana, vilken särskilt är ringa hos timotej (jfr Gräs, Slåtter), stor däremot hos lucern, klöver och andra djuprotade baljväxter. Återväxten under sommaren är spädare och näringsrikare än den i mer utvecklat tillstånd tagna huvudskörden, men blir senare på hösten mer vattnig, näringsfattig och ofta behäftad med parasitsvampar samt därför ett mindre värdefullt foder. På grund av eftersommarens och höstens fuktiga väderlek är ofta svårt att torka e. till hö, även om den hässjas, och därför tillgodogöres den vanligen till bete, stundom till pressfoder. **Dynt.** Se Binnikemask.

Dådra, *Camelina,* 1-åriga korsblommiga örter (fam. *Cruciferæ)* med pillikt stjälkom-fattande örtblad på en upprätt stjälk, små, blekgula blommor i toppställda klasar samt klotrunda eller päronlika skidor. Oljedådra, *C. sativa* Fr., odlas i sydligare länder för oljevinning ur fröna, men uppgives vara föga givande, delvis på grund av ömtålighet för torka; skörden per hektar i Tyskland uppgives till omkring 800 kg. frö med 25—30 % olja. Arten förekommer även liksom följande som ogräs i linåkrar. Lindådra, *C. foetida* Fr., är spensligare, med bukttandade blad och päronformiga,, svällda skidor med kort stift. Vild- eller sanddådra, *C. silvestris* Wallr., utmärkt av helbräddade, blågröna blad, långt päronlika frukter med långt stift, är ett vanligt ogräs i sädesåkrar, företrädesvis på grusig mark.

Då, *Galeopsis,* ett läppblommigt (fam. *Labitæ)* släkte av ettåriga örter med talrika, korsvis motsatta, sågade blad och blommor samlade i toppen i vecken av skärmblad. Hampdå eller guldå, *G. versicolor* Curt., med gula blommor, och nässel- eller röddå, *G. Tetrahit* L., med smärre, röda blommor äro vanliga fröogräs, som på mullrik eller fet (salpeterrik) jord kunna bliva besvärliga och undertrycka vårsäden. Jfr Ogräs.

Dårrepe. Se Repe.

Däckel. Se Sele.

Dämning. Se Kolning.

Dämäng. Se Bevattning.

Dödbränd. Se Kalk, Mossodling.

Dörj. Se Fiskeredskap.

Dörne. Se Hopfogning av virke.

Dörr. Se Snickeriarbeten.

E.

Echinococcus. Se Binnikemask.

Edamerost, en holländsk ostsort, numera ganska allmänt tillverkad även utom sitt hemland. Formas klotrund, med en vikt omkring 2 kg., färgas ofta utvändigt röd eller gul, har milt syrlig, något salt smak. Till ystmjölken sättes 0.5—1 % syra eller renkultur av sur-mjölksbakterier. Så snart ostkornen blivit fasta och elastiska, samlas de under vasslen i en duk eller i ett hörn av ostkaret. Omkring 15—20 minuter därefter avtappas vasslen och delas ostmassan med en kniv i stycken motsvarande en ost. Dessa läggas direkt i formarna och sammantryckas, omläggas sedan med dukar och belastas med en vikt. Efter pressningen ligga ostarna i saltlake 2—3 dygn, paraffineras därefter och läggas till lagring på konkavt utsvarvade brickor.L. Fr. R.

Edestin. Se Äggviteartade ämnen.

Effektivmur. Se Mur.

Efteranalys. Se Garanti.

Efterbörd kallas de hinnor, som under fostertiden omsluta fostret och förmedla sambandet med modern och som i normala fall utstötas samtidigt med eller kort efter förlossningen. Då de icke i rätt tid lossna från livmodern utan kvarstanna, inträder snart förruttnelse, som kan förorsaka svåra sjukdomar, såsom livmoderinflammation, bukhinneinflammation och

blodförgiftning. Oftast inträffar detta hos kor, mindre ofta hos ston och mindre idisslare, nästan aldrig hos smärre husdjur. Har e. hos ko ej avgått inom 12 timmar, bör den borttagas av veterinär. Att dröja därmed till 3:e dagen, som ofta brukas, är olämpligt. Om e. lämnas att ruttna bort, förorsakar det kon svårt lidande, mjölkavkastningen nedsättes betydligt, och det inträffar ofta, att kon för framtiden blir ofruktsam, men även kan blodförgiftning och kons död befaras. Sedan e. avlägsnats, sköljes livmodern med svaga antiseptiska lösningar ss. $^{1}/_{2}$—1 % lysol- eller kreolin-lösning, och bör därvid tillses, att skölj kannans munstycke föres in genom livmoderhalsen, så att vätskan kommer in i livmodern och ej stannar i skidan, samt att lösningen sedan avlägsnas genom spolning med rent, genom kokning steriliserat vatten.E. N—m.

Efterhuggning. Se Skogsavverkning.

Efterkultur. Se Mellangröda.

Efterslåtter, skörd av efter första slåttern återvuxet foder, utgör en mycket växlande del av vallväxters hela avkastning. I allmänhet blir e. större, ju tidigare första skörden sker, varför tidiga sorter, såsom tidig rödklöver, hundäxing och ängskavle lämna större mängd e. än sena sorter, såsom senklöver, alsikeklöver och timotej. Då e. hös gräsen till stor del utgöres av nya, från rottuvan utvuxna skott, beror dess mängd även av sortens större eller mindre förmåga att å nyo utskjuta sådana, vilken särskilt är ringa hos timotej (jfr Gräs, Slåtter), stor däremot hos lucern, klöver och andra djuprotade baljväxter. Återväxten under sommaren är spädare och näringsrikare än den i mer utvecklat tillstånd tagna huvudskörden, men blir senare på hösten mer vattnig, näringsfattig och ofta behäftad med parasitsvampar samt därför ett mindre värdefullt foder. På grund av eftersommarens och höstens fuktiga väderlek är ofta svårt att torka e. till hö, även om den hässjas, och därför tillgodogöres den vanligen till bete, stundom till pressfoder. **Dynt.** Se Binnikemask.

Dådra, *Camelina,* 1-åriga korsblommiga örter (fam. *Cruciferæ)* med pillikt stjälkom-fattande örtblad på en upprätt stjälk, små, blekgula blommor i toppställda klasar samt klotrunda eller päronlika skidor. Oljedådra, *C. sativa* Fr., odlas i sydligare länder för oljevinning ur fröna, men uppgives vara föga givande, delvis på grund av ömtålighet för torka; skörden per hektar i Tyskland uppgives till omkring 800 kg. frö med 25—30 % olja. Arten förekommer även liksom följande som ogräs i linåkrar. Lindådra, *C. foetida* Fr., är spensligare, med bukttandade blad och päronformiga,, svällda skidor med kort stift. Vild- eller sanddådra, *C. silvestris* Wallr., utmärkt av helbräddade, blågröna blad, långt päronlika frukter med långt stift, är ett vanligt ogräs i sädesåkrar, företrädesvis på grusig mark.

Då, *Galeopsis,* ett läppblommigt (fam. *Labitæ)* släkte av ettåriga örter med talrika, korsvis motsatta, sågade blad och blommor samlade i toppen i vecken av skärmblad. Hampdå eller guldå, *G. versicolor* Curt., med gula blommor, och nässel- eller röddå, *G. Tetrahit* L., med smärre, röda blommor äro vanliga fröogräs, som på mullrik eller fet (salpeterrik) jord kunna bliva besvärliga och undertrycka vårsäden. Jfr Ogräs.

Dårrepe. Se Repe.

Däckel. Se Sele.

Dämning. Se Kolning.

Dämäng. Se Bevattning.

Dödbränd. Se Kalk, Mossodling.

Dörj. Se Fiskeredskap.

Dörne. Se Hopfogning av virke.

Dörr. Se Snickeriarbeten.

E.

Echinococcus. Se Binnikemask.

Edamerost, en holländsk ostsort, numera ganska allmänt tillverkad även utom sitt hemland. Formas klotrund, med en vikt omkring 2 kg., färgas ofta utvändigt röd eller gul, har milt syrlig, något salt smak. Till ystmjölken sättes 0.5—1 % syra eller renkultur av sur-mjölksbakterier. Så snart ostkornen blivit fasta och elastiska, samlas de under vasslen i en duk eller i ett hörn av ostkaret. Omkring 15—20 minuter därefter avtappas vasslen och delas ostmassan med en kniv i stycken motsvarande en ost. Dessa läggas direkt i formarna och sammantryckas, omläggas sedan med dukar och belastas med en vikt. Efter pressningen ligga ostarna i saltlake 2—3 dygn, paraffineras därefter och läggas till lagring på konkavt utsvarvade brickor.L. Fr. R.

Edestin. Se Äggviteartade ämnen.

Effektivmur. Se Mur.

Efteranalys. Se Garanti.

Efterbörd kallas de hinnor, som under fostertiden omsluta fostret och förmedla sambandet med modern och som i normala fall utstötas samtidigt med eller kort efter förlossningen. Då de icke i rätt tid lossna från livmodern utan kvarstanna, inträder snart förruttnelse, som kan förorsaka svåra sjukdomar, såsom livmoderinflammation, bukhinneinflammation och
blodförgiftning. Oftast inträffar detta hos kor, mindre ofta hos ston och mindre idisslare, nästan aldrig hos smärre husdjur. Har e. hos ko ej avgått inom 12 timmar, bör den borttagas av veterinär. Att dröja därmed till 3:e dagen, som ofta brukas, är olämpligt. Om e. lämnas att ruttna bort, förorsakar det kon svårt lidande, mjölkavkastningen nedsättes betydligt, och det inträffar ofta, att kon för framtiden blir ofruktsam, men även kan blodförgiftning och kons död befaras. Sedan e. avlägsnats, sköljes livmodern med svaga antiseptiska lösningar ss. $^{1}/_{2}$—1 % lysol- eller kreolin-lösning, och bör därvid tillses, att skölj kannans munstycke föres in genom livmoderhalsen, så att vätskan kommer in i livmodern och ej stannar i skidan, samt att lösningen sedan avlägsnas genom spolning med rent, genom kokning steriliserat vatten.E. N—m.

Efterhuggning. Se Skogsavverkning.

Efterkultur. Se Mellangröda.

Efterslåtter, skörd av efter första slåttern återvuxet foder, utgör en mycket växlande del av vallväxters hela avkastning. I allmänhet blir e. större, ju tidigare första skörden sker, varför tidiga sorter, såsom tidig rödklöver, hundäxing och ängskavle lämna större mängd e. än sena sorter, såsom senklöver, alsikeklöver och timotej. Då e. hös gräsen till stor del utgöres av nya, från rottuvan utvuxna skott, beror dess mängd även av sortens större eller mindre förmåga att å nyo utskjuta sådana, vilken särskilt är ringa hos timotej (jfr Gräs, Slåtter), stor däremot hos lucern, klöver och andra djuprotade baljväxter. Återväxten under sommaren är spädare och näringsrikare än den i mer utvecklat tillstånd tagna huvudskörden, men blir senare på hösten mer vattnig, näringsfattig och ofta behäftad med parasitsvampar samt därför ett mindre värdefullt foder. På grund av eftersommarens och höstens fuktiga väderlek är ofta svårt att torka e. till hö, även om den hässjas, och därför tillgodogöres den vanligen till bete, stundom till pressfoder. **Dynt.** Se Binnikemask.

Dådra, *Camelina,* 1-åriga korsblommiga örter (fam. *Cruciferæ)* med pillikt stjälkom-fattande örtblad på en upprätt stjälk, små, blekgula blommor i toppställda klasar samt klotrunda eller päronlika skidor. Oljedådra, *C. sativa* Fr., odlas i sydligare länder för oljevinning ur fröna, men uppgives vara föga givande, delvis på grund av ömtålighet för torka; skörden per hektar i Tyskland uppgives till omkring 800 kg. frö med 25—30 % olja. Arten förekommer även liksom följande som ogräs i linåkrar. Lindådra, *C. foetida* Fr., är spensligare, med bukttandade blad och päronformiga,, svällda skidor med kort stift. Vild- eller sanddådra, *C. silvestris* Wallr., utmärkt av helbräddade, blågröna blad, långt päronlika frukter med långt stift, är ett vanligt ogräs i sädesåkrar, företrädesvis på grusig mark.

Då, *Galeopsis,* ett läppblommigt (fam. *Labitæ)* släkte av ettåriga örter med talrika, korsvis motsatta, sågade blad och blommor samlade i toppen i vecken av skärmblad. Hampdå eller guldå, *G. versicolor* Curt., med gula blommor, och nässel- eller röddå, *G. Tetrahit* L., med smärre, röda blommor äro vanliga fröogräs, som på mullrik eller fet (salpeterrik) jord kunna

bliva besvärliga och undertrycka vårsäden. Jfr Ogräs.

Dårrepe. Se Repe.

Däckel. Se Sele.

Dämning. Se Kolning.

Dämäng. Se Bevattning.

Dödbränd. Se Kalk, Mossodling.

Dörj. Se Fiskeredskap.

Dörne. Se Hopfogning av virke.

Dörr. Se Snickeriarbeten.

E.

Echinococcus. Se Binnikemask.

Edamerost, en holländsk ostsort, numera ganska allmänt tillverkad även utom sitt hemland. Formas klotrund, med en vikt omkring 2 kg., färgas ofta utvändigt röd eller gul, har milt syrlig, något salt smak. Till ystmjölken sättes 0.5—1 % syra eller renkultur av sur-mjölksbakterier. Så snart ostkornen blivit fasta och elastiska, samlas de under vasslen i en duk eller i ett hörn av ostkaret. Omkring 15—20 minuter därefter avtappas vasslen och delas ostmassan med en kniv i stycken motsvarande en ost. Dessa läggas direkt i formarna och sammantryckas, omläggas sedan med dukar och belastas med en vikt. Efter pressningen ligga ostarna i saltlake 2—3 dygn, paraffineras därefter och läggas till lagring på konkavt utsvarvade brickor.L. Fr. R.

Edestin. Se Äggviteartade ämnen.

Effektivmur. Se Mur.

Efteranalys. Se Garanti.

Efterbörd kallas de hinnor, som under fostertiden omsluta fostret och förmedla sambandet med modern och som i normala fall utstötas samtidigt med eller kort efter förlossningen. Då de icke i rätt tid lossna från livmodern utan kvarstanna, inträder snart förruttnelse, som kan förorsaka svåra sjukdomar, såsom livmoderinflammation, bukhinneinflammation och blodförgiftning. Oftast inträffar detta hos kor, mindre ofta hos ston och mindre idisslare, nästan aldrig hos smärre husdjur. Har e. hos ko ej avgått inom 12 timmar, bör den borttagas av veterinär. Att dröja därmed till 3:e dagen, som ofta brukas, är olämpligt. Om e. lämnas att ruttna bort, förorsakar det kon svårt lidande, mjölkavkastningen nedsättes betydligt, och det inträffar ofta, att kon för framtiden blir ofruktsam, men även kan blodförgiftning och kons död befaras. Sedan e. avlägsnats, sköljes livmodern med svaga antiseptiska lösningar ss. $^{1}/_{2}$—1 % lysol- eller kreolin-lösning, och bör därvid tillses, att skölj kannans munstycke föres in genom livmoderhalsen, så att vätskan kommer in i livmodern och ej stannar i skidan, samt att lösningen sedan avlägsnas genom spolning med rent, genom kokning steriliserat vatten.E. N—m.

Efterhuggning. Se Skogsavverkning.

Efterkultur. Se Mellangröda.

Efterslåtter, skörd av efter första slåttern återvuxet foder, utgör en mycket växlande del av vallväxters hela avkastning. I allmänhet blir e. större, ju tidigare första skörden sker, varför tidiga sorter, såsom tidig rödklöver, hundäxing och ängskavle lämna större mängd e. än sena sorter, såsom senklöver, alsikeklöver och timotej. Då e. hös gräsen till stor del utgöres av nya, från rottuvan utvuxna skott, beror dess mängd även av sortens större eller mindre förmåga att å nyo utskjuta sådana, vilken särskilt är ringa hos timotej (jfr Gräs, Slåtter), stor däremot hos lucern, klöver och andra djuprotade baljväxter. Återväxten under sommaren är spädare och näringsrikare än den i mer utvecklat tillstånd tagna huvudskörden, men blir senare på hösten mer vattnig, näringsfattig och ofta behäftad med parasitsvampar samt därför ett mindre värdefullt foder. På grund av eftersommarens och höstens fuktiga väderlek är ofta svårt att torka e. till hö, även om den hässjas, och därför tillgodogöres den vanligen till bete, stundom till pressfoder. **Dynt.** Se Binnikemask.

Dådra, *Camelina,* 1-åriga korsblommiga örter (fam. *Cruciferæ)* med pillikt stjälkom-fattande örtblad på en upprätt stjälk, små, blekgula blommor i toppställda klasar samt klotrunda eller päronlika skidor. Oljedådra, *C. sativa* Fr., odlas i sydligare länder för oljevinning ur fröna, men uppgives vara föga givande, delvis på grund av ömtålighet för torka; skörden per hektar i Tyskland uppgives till omkring 800 kg. frö med 25—30 % olja. Arten förekommer även liksom följande som ogräs i linåkrar. Lindådra, *C. foetida* Fr., är spensligare, med bukttandade blad och päronformiga,, svällda skidor med kort stift. Vild- eller sanddådra, *C. silvestris* Wallr., utmärkt av helbräddade, blågröna blad, långt päronlika frukter med långt stift, är ett vanligt ogräs i sädesåkrar, företrädesvis på grusig mark.

Då, *Galeopsis,* ett läppblommigt (fam. *Labitæ)* släkte av ettåriga örter med talrika, korsvis motsatta, sågade blad och blommor samlade i toppen i vecken av skärmblad. Hampdå eller guldå, *G. versicolor* Curt., med gula blommor, och nässel- eller röddå, *G. Tetrahit* L., med smärre, röda blommor äro vanliga fröogräs, som på mullrik eller fet (salpeterrik) jord kunna bliva besvärliga och undertrycka vårsäden. Jfr Ogräs.

Dårrepe. Se Repe.

Däckel. Se Sele.

Dämning. Se Kolning.

Dämäng. Se Bevattning.

Dödbränd. Se Kalk, Mossodling.

Dörj. Se Fiskeredskap.

Dörne. Se Hopfogning av virke.

Dörr. Se Snickeriarbeten.

E.

Echinococcus. Se Binnikemask.

Edamerost, en holländsk ostsort, numera ganska allmänt tillverkad även utom sitt hemland. Formas klotrund, med en vikt omkring 2 kg., färgas ofta utvändigt röd eller gul, har milt syrlig, något salt smak. Till ystmjölken sättes 0.5—1 % syra eller renkultur av sur-mjölksbakterier. Så snart ostkornen blivit fasta och elastiska, samlas de under vasslen i en duk eller i ett hörn av ostkaret. Omkring 15—20 minuter därefter avtappas vasslen och delas ostmassan med en kniv i stycken motsvarande en ost. Dessa läggas direkt i formarna och sammantryckas, omläggas sedan med dukar och belastas med en vikt. Efter pressningen ligga ostarna i saltlake 2—3 dygn, paraffineras därefter och läggas till lagring på konkavt utsvarvade brickor.L. Fr. R.

Edestin. Se Äggviteartade ämnen.

Effektivmur. Se Mur.

Efteranalys. Se Garanti.

Efterbörd kallas de hinnor, som under fostertiden omsluta fostret och förmedla sambandet med modern och som i normala fall utstötas samtidigt med eller kort efter förlossningen. Då de icke i rätt tid lossna från livmodern utan kvarstanna, inträder snart förruttnelse, som kan förorsaka svåra sjukdomar, såsom livmoderinflammation, bukhinneinflammation och blodförgiftning. Oftast inträffar detta hos kor, mindre ofta hos ston och mindre idisslare, nästan aldrig hos smärre husdjur. Har e. hos ko ej avgått inom 12 timmar, bör den borttagas av veterinär. Att dröja därmed till 3:e dagen, som ofta brukas, är olämpligt. Om e. lämnas att ruttna bort, förorsakar det kon svårt lidande, mjölkavkastningen nedsättes betydligt, och det inträffar ofta, att kon för framtiden blir ofruktsam, men även kan blodförgiftning och kons död befaras. Sedan e. avlägsnats, sköljes livmodern med svaga antiseptiska lösningar ss. $^{1}/_{2}$—1 % lysol- eller kreolin-lösning, och bör därvid tillses, att skölj kannans munstycke föres in genom livmoderhalsen, så att vätskan kommer in i livmodern och ej stannar i skidan, samt att lösningen sedan avlägsnas genom spolning med rent, genom kokning steriliserat vatten.E. N—m.

Efterhuggning. Se Skogsavverkning.

Efterkultur. Se Mellangröda.

Efterslåtter, skörd av efter första slåttern återvuxet foder, utgör en mycket växlande del av vallväxters hela avkastning. I allmänhet blir e. större, ju tidigare första skörden sker, varför tidiga sorter, såsom tidig rödklöver, hundäxing och ängskavle lämna större mängd e. än sena sorter, såsom senklöver, alsikeklöver och timotej. Då e. hös gräsen till stor del utgöres av nya, från rottuvan utvuxna skott, beror dess mängd även av sortens större eller mindre förmåga att å nyo utskjuta sådana, vilken särskilt är ringa hos timotej (jfr Gräs, Slåtter), stor däremot hos lucern, klöver och andra djuprotade baljväxter. Återväxten under sommaren är spädare och näringsrikare än den i mer utvecklat tillstånd tagna huvudskörden, men blir senare på hösten mer vattnig, näringsfattig och ofta behäftad med parasitsvampar samt därför ett mindre värdefullt foder. På grund av eftersommarens och höstens fuktiga väderlek är ofta svårt att torka e. till hö, även om den hässjas, och därför tillgodogöres den vanligen till bete, stundom till pressfoder. **Dynt.** Se Binnikemask.

Dådra, *Camelina,* 1-åriga korsblommiga örter (fam. *Cruciferæ)* med pillikt stjälkom-fattande örtblad på en upprätt stjälk, små, blekgula blommor i toppställda klasar samt klotrunda eller päronlika skidor. Oljedådra, *C. sativa* Fr., odlas i sydligare länder för oljevinning ur fröna, men uppgives vara föga givande, delvis på grund av ömtålighet för torka; skörden per hektar i Tyskland uppgives till omkring 800 kg. frö med 25—30 % olja. Arten förekommer även liksom följande som ogräs i linåkrar. Lindådra, *C. foetida* Fr., är spensligare, med bukttandade blad och päronformiga,, svällda skidor med kort stift. Vild- eller sanddådra, *C. silvestris* Wallr., utmärkt av helbräddade, blågröna blad, långt päronlika frukter med långt stift, är ett vanligt ogräs i sädesåkrar, företrädesvis på grusig mark.

Då, *Galeopsis,* ett läppblommigt (fam. *Labitæ)* släkte av ettåriga örter med talrika, korsvis motsatta, sågade blad och blommor samlade i toppen i vecken av skärmblad. Hampdå eller guldå, *G. versicolor* Curt., med gula blommor, och nässel- ellerröddå, *G. Tetrahit* L., med smärre, röda blommor äro vanliga frögräs, som på mullrik eller fet (salpeterrik) jord kunna bliva besvärliga och undertrycka vårsäden. Jfr Ogräs.

Dårrepe. Se Repe.

Däckel. Se Sele.

Dämning. Se Kolning.

Dämäng. Se Bevattning.

Dödbränd. Se Kalk, Mossodling.

Dörj. Se Fiskeredskap.

Dörne. Se Hopfogning av virke.

Dörr. Se Snickeriarbeten.

E.

Echinococcus. Se Binnikemask.

Edamerost, en holländsk ostsort, numera ganska allmänt tillverkad även utom sitt hemland. Formas klotrund, med en vikt omkring 2 kg., färgas ofta utvändigt röd eller gul, har milt syrlig, något salt smak. Till ystmjölken sättes 0.5—1 % syra eller renkultur av sur-mjölksbakterier. Så snart ostkornen blivit fasta och elastiska, samlas de under vasslen i en duk eller i ett hörn av ostkaret. Omkring 15—20 minuter därefter avtappas vasslen och delas ostmassan med en kniv i stycken motsvarande en ost. Dessa läggas direkt i formarna och sammantryckas, omläggas sedan med dukar och belastas med en vikt. Efter pressningen ligga ostarna i saltlake 2—3 dygn, paraffineras därefter och läggas till lagring på konkavt utsvarvade brickor.L. Fr. R.

Edestin. Se Äggviteartade ämnen.

Effektivmur. Se Mur.

Efteranalys. Se Garanti.

Efterbörd kallas de hinnor, som under fostertiden omsluta fostret och förmedla sambandet med modern och som i normala fall utstötas samtidigt med eller kort efter förlossningen. Då de icke i rätt tid lossna från livmodern utan kvarstanna, inträder snart förruttnelse, som kan förorsaka svåra sjukdomar, såsom livmoderinflammation, bukhinneinflammation och blodförgiftning. Oftast inträffar detta hos kor, mindre ofta hos ston och mindre idisslare, nästan aldrig hos smärre husdjur. Har e. hos ko ej avgått inom 12 timmar, bör den borttagas av veterinär. Att dröja därmed till 3:e dagen, som ofta brukas, är olämpligt. Om e. lämnas att ruttna bort, förorsakar det kon svårt lidande, mjölkavkastningen nedsättes betydligt, och det inträffar ofta, att kon för framtiden blir ofruktsam, men även kan blodförgiftning och kons död befaras. Sedan e. avlägsnats, sköljes livmodern med svaga antiseptiska lösningar ss. $^{1}/_{2}$—1 % lysol- eller kreolin-lösning, och bör därvid tillses, att skölj kannans munstycke föres in genom livmoderhalsen, så att vätskan kommer in i livmodern och ej stannar i skidan, samt att lösningen sedan avlägsnas genom spolning med rent, genom kokning steriliserat vatten.E. N—m.

Efterhuggning. Se Skogsavverkning.

Efterkultur. Se Mellangröda.

Efterslåtter, skörd av efter första slåttern återvuxet foder, utgör en mycket växlande del av vallväxters hela avkastning. I allmänhet blir e. större, ju tidigare första skörden sker, varför tidiga sorter, såsom tidig rödklöver, hundäxing och ängskavle lämna större mängd e. än sena sorter, såsom senklöver, alsikeklöver och timotej. Då e. hös gräsen till stor del utgöres av nya, från rottuvan utvuxna skott, beror dess mängd även av sortens större eller mindre förmåga att å nyo utskjuta sådana, vilken särskilt är ringa hos timotej (jfr Gräs, Slåtter), stor däremot hos lucern, klöver och andra djuprotade baljväxter. Återväxten under sommaren är spädare och näringsrikare än den i mer utvecklat tillstånd tagna huvudskörden, men blir senare på hösten mer vattnig, näringsfattig och ofta behäftad med parasitsvampar samt därför ett mindre värdefullt foder. På grund av eftersommarens och höstens fuktiga väderlek är ofta svårt att torka e. till hö, även om den hässjas, och därför tillgodogöres den vanligen till bete, stundom till pressfoder. **Dynt.** Se Binnikemask.

Dådra, *Camelina,* 1-åriga korsblommiga örter (fam. *Cruciferæ)* med pillikt stjälkom-fattande örtblad på en upprätt stjälk, små, blekgula blommor i toppställda klasar samt klotrunda

eller päronlika skidor. Oljedådra, *C. sativa* Fr., odlas i sydligare länder för oljevinning ur fröna, men uppgives vara föga givande, delvis på grund av ömtålighet för torka; skörden per hektar i Tyskland uppgives till omkring 800 kg. frö med 25—30 % olja. Arten förekommer även liksom följande som ogräs i linåkrar. Lindådra, *C. foetida* Fr., är spensligare, med bukttandade blad och päronformiga,, svällda skidor med kort stift. Vild- eller sanddådra, *C. silvestris* Wallr., utmärkt av helbräddade, blågröna blad, långt päronlika frukter med långt stift, är ett vanligt ogräs i sädesåkrar, företrädesvis på grusig mark.

Då, *Galeopsis,* ett läppblommigt (fam. *Labitæ)* släkte av ettåriga örter med talrika, korsvis motsatta, sågade blad och blommor samlade i toppen i vecken av skärmblad. Hampdå eller guldå, *G. versicolor* Curt., med gula blommor, och nässel- eller röddå, *G. Tetrahit* L., med smärre, röda blommor äro vanliga fröogräs, som på mullrik eller fet (salpeterrik) jord kunna bliva besvärliga och undertrycka vårsäden. Jfr Ogräs.

Dårrepe. Se Repe.

Däckel. Se Sele.

Dämning. Se Kolning.

Dämäng. Se Bevattning.

Dödbränd. Se Kalk, Mossodling.

Dörj. Se Fiskeredskap.

Dörne. Se Hopfogning av virke.

Dörr. Se Snickeriarbeten.

E.

Echinococcus. Se Binnikemask.

Edamerost, en holländsk ostsort, numera ganska allmänt tillverkad även utom sitt hemland. Formas klotrund, med en vikt omkring 2 kg., färgas ofta utvändigt röd eller gul, har milt syrlig, något salt smak. Till ystmjölken sättes 0.5—1 % syra eller renkultur av sur-mjölksbakterier. Så snart ostkornen blivit fasta och elastiska, samlas de under vasslen i en duk eller i ett hörn av ostkaret. Omkring 15—20 minuter därefter avtappas vasslen och delas ostmassan med en kniv i stycken motsvarande en ost. Dessa läggas direkt i formarna och sammantryckas, omläggas sedan med dukar och belastas med en vikt. Efter pressningen ligga ostarna i saltlake 2—3 dygn, paraffineras därefter och läggas till lagring på konkavt utsvarvade brickor.L. Fr. R.

Edestin. Se Äggviteartade ämnen.

Effektivmur. Se Mur.

Efteranalys. Se Garanti.

Efterbörd kallas de hinnor, som under fostertiden omsluta fostret och förmedla sambandet med modern och som i normala fall utstötas samtidigt med eller kort efter förlossningen. Då de icke i rätt tid lossna från livmodern utan kvarstanna, inträder snart förruttnelse, som kan förorsaka svåra sjukdomar, såsom livmoderinflammation, bukhinneinflammation och blodförgiftning. Oftast inträffar detta hos kor, mindre ofta hos ston och mindre idisslare, nästan aldrig hos smärre husdjur. Har e. hos ko ej avgått inom 12 timmar, bör den borttagas av veterinär. Att dröja därmed till 3:e dagen, som ofta brukas, är olämpligt. Om e. lämnas att ruttna bort, förorsakar det kon svårt lidande, mjölkavkastningen nedsättes betydligt, och det inträffar ofta, att kon för framtiden blir ofruktsam, men även kan blodförgiftning och kons död befaras. Sedan e. avlägsnats, sköljes livmodern med svaga antiseptiska lösningar ss. $^{1}/_{2}$—1 % lysol- eller kreolin-lösning, och bör därvid tillses, att skölj kannans munstycke föres in genom livmoderhalsen, så att vätskan kommer in i livmodern och ej stannar i skidan, samt att lösningen sedan avlägsnas genom spolning med rent, genom kokning steriliserat vatten.E. N—m.

Efterhuggning. Se Skogsavverkning.

Efterkultur. Se Mellangröda.

Efterslåtter, skörd av efter första slåttern återvuxet foder, utgör en mycket växlande del av vallväxters hela avkastning. I allmänhet blir e. större, ju tidigare första skörden sker, varför tidiga sorter, såsom tidig rödklöver, hundäxing och ängskavle lämna större mängd e. än sena sorter, såsom senklöver, alsikeklöver och timotej. Då e. hös gräsen till stor del utgöres av nya, från rottuvan utvuxna skott, beror dess mängd även av sortens större eller mindre förmåga att å nyo utskjuta sådana, vilken särskilt är ringa hos timotej (jfr Gräs, Slåtter), stor däremot hos lucern, klöver och andra djuprotade baljväxter. Återväxten under sommaren är spädare och näringsrikare än den i mer utvecklat tillstånd tagna huvudskörden, men blir senare på hösten mer vattnig, näringsfattig och ofta behäftad med parasitsvampar samt därför ett mindre värdefullt foder. På grund av eftersommarens och höstens fuktiga väderlek är ofta svårt att torka e. till hö, även om den hässjas, och därför tillgodogöres den vanligen till bete, stundom till pressfoder. **Dynt.** Se Binnikemask.

Dådra, *Camelina,* 1-åriga korsblommiga örter (fam. *Cruciferæ)* med pillikt stjälkom-fattande örtblad på en upprätt stjälk, små, blekgula blommor i toppställda klasar samt klotrunda eller päronlika skidor. Oljedådra, *C. sativa* Fr., odlas i sydligare länder för oljevinning ur fröna, men uppgives vara föga givande, delvis på grund av ömtålighet för torka; skörden per hektar i Tyskland uppgives till omkring 800 kg. frö med 25—30 % olja. Arten förekommer även liksom följande som ogräs i linåkrar. Lindådra, *C. foetida* Fr., är spensligare, med bukttandade blad och päronformiga,, svällda skidor med kort stift. Vild- eller sanddådra, *C. silvestris* Wallr., utmärkt av helbräddade, blågröna blad, långt päronlika frukter med långt stift, är ett vanligt ogräs i sädesåkrar, företrädesvis på grusig mark.

Då, *Galeopsis,* ett läppblommigt (fam. *Labitæ)* släkte av ettåriga örter med talrika, korsvis motsatta, sågade blad och blommor samlade i toppen i vecken av skärmblad. Hampdå eller guldå, *G. versicolor* Curt., med gula blommor, och nässel- eller röddå, *G. Tetrahit* L., med smärre, röda blommor äro vanliga fröogräs, som på mullrik eller fet (salpeterrik) jord kunna bliva besvärliga och undertrycka vårsäden. Jfr Ogräs.

Dårrepe. Se Repe.

Däckel. Se Sele.

Dämning. Se Kolning.

Dämäng. Se Bevattning.

Dödbränd. Se Kalk, Mossodling.

Dörj. Se Fiskeredskap.

Dörne. Se Hopfogning av virke.

Dörr. Se Snickeriarbeten.

E.

Echinococcus. Se Binnikemask.

Edamerost, en holländsk ostsort, numera ganska allmänt tillverkad även utom sitt hemland. Formas klotrund, med en vikt omkring 2 kg., färgas ofta utvändigt röd eller gul, har milt syrlig, något salt smak. Till ystmjölken sättes 0.5—1 % syra eller renkultur av sur-mjölksbakterier. Så snart ostkornen blivit fasta och elastiska, samlas de under vasslen i en duk eller i ett hörn av ostkaret. Omkring 15—20 minuter därefter avtappas vasslen och delas ostmassan med en kniv i stycken motsvarande en ost. Dessa läggas direkt i formarna och sammantryckas, omläggas sedan med dukar och belastas med en vikt. Efter pressningen ligga ostarna i saltlake 2—3 dygn, paraffineras därefter och läggas till lagring på konkavt utsvarvade brickor.L. Fr. R.

Edestin. Se Äggviteartade ämnen.

Effektivmur. Se Mur.

Efteranalys. Se Garanti.

Efterbörd kallas de hinnor, som under fostertiden omsluta fostret och förmedla sambandet med modern och som i normala fall utstötas samtidigt med eller kort efter förlossningen. Då de icke i rätt tid lossna från livmodern utan kvarstanna, inträder snart förruttnelse, som kan förorsaka svåra sjukdomar, såsom livmoderinflammation, bukhinneinflammation och blodförgiftning. Oftast inträffar detta hos kor, mindre ofta hos ston och mindre idisslare, nästan aldrig hos smärre husdjur. Har e. hos ko ej avgått inom 12 timmar, bör den borttagas av veterinär. Att dröja därmed till 3:e dagen, som ofta brukas, är olämpligt. Om e. lämnas att ruttna bort, förorsakar det kon svårt lidande, mjölkavkastningen nedsättes betydligt, och det inträffar ofta, att kon för framtiden blir ofruktsam, men även kan blodförgiftning och kons död befaras. Sedan e. avlägsnats, sköljes livmodern med svaga antiseptiska lösningar ss. $^{1}/_{2}$—1 % lysol- eller kreolin-lösning, och bör därvid tillses, att skölj kannans munstycke föres in genom livmoderhalsen, så att vätskan kommer in i livmodern och ej stannar i skidan, samt att lösningen sedan avlägsnas genom spolning med rent, genom kokning steriliserat vatten.E. N—m.

Efterhuggning. Se Skogsavverkning.

Efterkultur. Se Mellangröda.

Efterslåtter, skörd av efter första slåttern återvuxet foder, utgör en mycket växlande del av vallväxters hela avkastning. I allmänhet blir e. större, ju tidigare första skörden sker, varför tidiga sorter, såsom tidig rödklöver, hundäxing och ängskavle lämna större mängd e. än sena sorter, såsom senklöver, alsikeklöver och timotej. Då e. hös gräsen till stor del utgöres av nya, från rottuvan utvuxna skott, beror dess mängd även av sortens större eller mindre förmåga att å nyo utskjuta sådana, vilken särskilt är ringa hos timotej (jfr Gräs, Slåtter), stor däremot hos lucern, klöver och andra djuprotade baljväxter. Återväxten under sommaren är spädare och näringsrikare än den i mer utvecklat tillstånd tagna huvudskörden, men blir senare på hösten mer vattnig, näringsfattig och ofta behäftad med parasitsvampar samt därför ett mindre värdefullt foder. På grund av eftersommarens och höstens fuktiga väderlek är ofta svårt att torka e. till hö, även om den hässjas, och därför tillgodogöres den vanligen till bete, stundom till pressfoder. **Dynt.** Se Binnikemask.

Dådra, *Camelina,* 1-åriga korsblommiga örter (fam. *Cruciferæ)* med pillikt stjälkom-fattande örtblad på en upprätt stjälk, små, blekgula blommor i toppställda klasar samt klotrunda eller päronlika skidor. Oljedådra, *C. sativa* Fr., odlas i sydligare länder för oljevinning ur fröna, men uppgives vara föga givande, delvis på grund av ömtålighet för torka; skörden per hektar i Tyskland uppgives till omkring 800 kg. frö med 25—30 % olja. Arten förekommer även liksom följande som ogräs i linåkrar. Lindådra, *C. foetida* Fr., är spensligare, med bukttandade blad och päronformiga,, svällda skidor med kort stift. Vild- eller sanddådra, *C. silvestris* Wallr., utmärkt av helbräddade, blågröna blad, långt päronlika frukter med långt stift, är ett vanligt ogräs i sädesåkrar, företrädesvis på grusig mark.

Då, *Galeopsis,* ett läppblommigt (fam. *Labitæ)* släkte av ettåriga örter med talrika, korsvis motsatta, sågade blad och blommor samlade i toppen i vecken av skärmblad. Hampdå eller guldå, *G. versicolor* Curt., med gula blommor, och nässel- eller röddå, *G. Tetrahit* L., med smärre, röda blommor äro vanliga fröogräs, som på mullrik eller fet (salpeterrik) jord kunna bliva besvärliga och undertrycka vårsäden. Jfr Ogräs.

Dårrepe. Se Repe.

Däckel. Se Sele.

Dämning. Se Kolning.

Dämäng. Se Bevattning.

Dödbränd. Se Kalk, Mossodling.

Dörj. Se Fiskeredskap.

Dörne. Se Hopfogning av virke.

Dörr. Se Snickeriarbeten.

E.

Echinococcus. Se Binnikemask.

Edamerost, en holländsk ostsort, numera ganska allmänt tillverkad även utom sitt hemland. Formas klotrund, med en vikt omkring 2 kg., färgas ofta utvändigt röd eller gul, har milt syrlig, något salt smak. Till ystmjölken sättes 0.5—1 % syra eller renkultur av sur-mjölksbakterier. Så snart ostkornen blivit fasta och elastiska, samlas de under vasslen i en duk eller i ett hörn av ostkaret. Omkring 15—20 minuter därefter avtappas vasslen och delas ostmassan med en kniv i stycken motsvarande en ost. Dessa läggas direkt i formarna och sammantryckas, omläggas sedan med dukar och belastas med en vikt. Efter pressningen ligga ostarna i saltlake 2—3 dygn, paraffineras därefter och läggas till lagring på konkavt utsvarvade brickor.L. Fr. R.

Edestin. Se Äggviteartade ämnen.

Effektivmur. Se Mur.

Efteranalys. Se Garanti.

Efterbörd kallas de hinnor, som under fostertiden omsluta fostret och förmedla sambandet med modern och som i normala fall utstötas samtidigt med eller kort efter förlossningen. Då de icke i rätt tid lossna från livmodern utan kvarstanna, inträder snart förruttnelse, som kan förorsaka svåra sjukdomar, såsom livmoderinflammation, bukhinneinflammation och blodförgiftning. Oftast inträffar detta hos kor, mindre ofta hos ston och mindre idisslare, nästan aldrig hos smärre husdjur. Har e. hos ko ej avgått inom 12 timmar, bör den borttagas av veterinär. Att dröja därmed till 3:e dagen, som ofta brukas, är olämpligt. Om e. lämnas att ruttna bort, förorsakar det kon svårt lidande, mjölkavkastningen nedsättes betydligt, och det inträffar ofta, att kon för framtiden blir ofruktsam, men även kan blodförgiftning och kons död befaras. Sedan e. avlägsnats, sköljes livmodern med svaga antiseptiska lösningar ss. $^{1}/_{2}$—1 % lysol- eller kreolin-lösning, och bör därvid tillses, att skölj kannans munstycke föres in genom livmoderhalsen, så att vätskan kommer in i livmodern och ej stannar i skidan, samt att lösningen sedan avlägsnas genom spolning med rent, genom kokning steriliserat vatten.E. N—m.

Efterhuggning. Se Skogsavverkning.

Efterkultur. Se Mellangröda.

Efterslåtter, skörd av efter första slåttern återvuxet foder, utgör en mycket växlande del av vallväxters hela avkastning. I allmänhet blir e. större, ju tidigare första skörden sker,

varför tidiga sorter, såsom tidig rödklöver, hundäxing och ängskavle lämna större mängd e. än sena sorter, såsom senklöver, alsikeklöver och timotej. Då e. hös gräsen till stor del utgöres av nya, från rottuvan utvuxna skott, beror dess mängd även av sortens större eller mindre förmåga att å nyo utskjuta sådana, vilken särskilt är ringa hos timotej (jfr Gräs, Slåtter), stor däremot hos lucern, klöver och andra djuprotade baljväxter. Återväxten under sommaren är spädare och näringsrikare än den i mer utvecklat tillstånd tagna huvudskörden, men blir senare på hösten mer vattnig, näringsfattig och ofta behäftad med parasitsvampar samt därför ett mindre värdefullt foder. På grund av eftersommarens och höstens fuktiga väderlek är ofta svårt att torka e. till hö, även om den hässjas, och därför tillgodogöres den vanligen till bete, stundom till pressfoder. **Dynt.** Se Binnikemask.

Dådra, *Camelina,* 1-åriga korsblommiga örter (fam. *Cruciferæ)* med pillikt stjälkom-fattande örtblad på en upprätt stjälk, små, blekgula blommor i toppställda klasar samt klotrunda eller päronlika skidor. Oljedådra, *C. sativa* Fr., odlas i sydligare länder för oljevinning ur fröna, men uppgives vara föga givande, delvis på grund av ömtålighet för torka; skörden per hektar i Tyskland uppgives till omkring 800 kg. frö med 25—30 % olja. Arten förekommer även liksom följande som ogräs i linåkrar. Lindådra, *C. foetida* Fr., är spensligare, med bukttandade blad och päronformiga,, svällda skidor med kort stift. Vild- eller sanddådra, *C. silvestris* Wallr., utmärkt av helbräddade, blågröna blad, långt päronlika frukter med långt stift, är ett vanligt ogräs i sädesåkrar, företrädesvis på grusig mark.

Då, *Galeopsis,* ett läppblommigt (fam. *Labitæ)* släkte av ettåriga örter med talrika, korsvis motsatta, sågade blad och blommor samlade i toppen i vecken av skärmblad. Hampdå eller guldå, *G. versicolor* Curt., med gula blommor, och nässel- eller röddå, *G. Tetrahit* L., med smärre, röda blommor äro vanliga fröogräs, som på mullrik eller fet (salpeterrik) jord kunna bliva besvärliga och undertrycka vårsäden. Jfr Ogräs.

Dårrepe. Se Repe.

Däckel. Se Sele.

Dämning. Se Kolning.

Dämäng. Se Bevattning.

Dödbränd. Se Kalk, Mossodling.

Dörj. Se Fiskeredskap.

Dörne. Se Hopfogning av virke.

Dörr. Se Snickeriarbeten.

E.

Echinococcus. Se Binnikemask.

Edamerost, en holländsk ostsort, numera ganska allmänt tillverkad även utom sitt hemland. Formas klotrund, med en vikt omkring 2 kg., färgas ofta utvändigt röd eller gul, har milt syrlig, något salt smak. Till ystmjölken sättes 0.5—1 % syra eller renkultur av sur-mjölksbakterier. Så snart ostkornen blivit fasta och elastiska, samlas de under vasslen i en duk eller i ett hörn av ostkaret. Omkring 15—20 minuter därefter avtappas vasslen och delas ostmassan med en kniv i stycken motsvarande en ost. Dessa läggas direkt i formarna och sammantryckas, omläggas sedan med dukar och belastas med en vikt. Efter pressningen ligga ostarna i saltlake 2—3 dygn, paraffineras därefter och läggas till lagring på konkavt utsvarvade brickor.L. Fr. R.

Edestin. Se Äggviteartade ämnen.

Effektivmur. Se Mur.

Efteranalys. Se Garanti.

Efterbörd kallas de hinnor, som under fostertiden omsluta fostret och förmedla sambandet med modern och som i normala fall utstötas samtidigt med eller kort efter förlossningen. Då de icke i rätt tid lossna från livmodern utan kvarstanna, inträder snart förruttnelse, som kan förorsaka svåra sjukdomar, såsom livmoderinflammation, bukhinneinflammation och blodförgiftning. Oftast inträffar detta hos kor, mindre ofta hos ston och mindre idisslare, nästan aldrig hos smärre husdjur. Har e. hos ko ej avgått inom 12 timmar, bör den borttagas av veterinär. Att dröja därmed till 3:e dagen, som ofta brukas, är olämpligt. Om e. lämnas att ruttna bort, förorsakar det kon svårt lidande, mjölkavkastningen nedsättes betydligt, och det inträffar ofta, att kon för framtiden blir ofruktsam, men även kan blodförgiftning och kons död befaras. Sedan e. avlägsnats, sköljes livmodern med svaga antiseptiska lösningar ss. $^{1}/_{2}$—1 % lysol- eller kreolin-lösning, och bör därvid tillses, att skölj kannans munstycke föres in genom livmoderhalsen, så att vätskan kommer in i livmodern och ej stannar i skidan, samt att lösningen sedan avlägsnas genom spolning med rent, genom kokning steriliserat vatten.E. N—m.

Efterhuggning. Se Skogsavverkning.

Efterkultur. Se Mellangröda.

Efterslåtter, skörd av efter första slåttern återvuxet foder, utgör en mycket växlande del av vallväxters hela avkastning. I allmänhet blir e. större, ju tidigare första skörden sker,
varför tidiga sorter, såsom tidig rödklöver, hundäxing och ängskavle lämna större mängd e. än sena sorter, såsom senklöver, alsikeklöver och timotej. Då e. hös gräsen till stor del utgöres av nya, från rottuvan utvuxna skott, beror dess mängd även av sortens större eller mindre förmåga att å nyo utskjuta sådana, vilken särskilt är ringa hos timotej (jfr Gräs, Slåtter), stor däremot hos lucern, klöver och andra djuprotade baljväxter. Återväxten under sommaren är spädare och näringsrikare än den i mer utvecklat tillstånd tagna huvudskörden, men blir senare på hösten mer vattnig, näringsfattig och ofta behäftad med parasitsvampar samt därför ett mindre värdefullt foder. På grund av eftersommarens och höstens fuktiga väderlek är ofta svårt att torka e. till hö, även om den hässjas, och därför tillgodogöres den vanligen till bete, stundom till pressfoder. **Dynt.** Se Binnikemask.

Dådra, *Camelina,* 1-åriga korsblommiga örter (fam. *Cruciferæ)* med pillikt stjälkom-fattande örtblad på en upprätt stjälk, små, blekgula blommor i toppställda klasar samt klotrunda eller päronlika skidor. Oljedådra, *C. sativa* Fr., odlas i sydligare länder för oljevinning ur fröna, men uppgives vara föga givande, delvis på grund av ömtålighet för torka; skörden per hektar i Tyskland uppgives till omkring 800 kg. frö med 25—30 % olja. Arten förekommer även liksom följande som ogräs i linåkrar. Lindådra, *C. foetida* Fr., är spensligare, med bukttandade blad och päronformiga,, svällda skidor med kort stift. Vild- eller sanddådra, *C. silvestris* Wallr., utmärkt av helbräddade, blågröna blad, långt päronlika frukter med långt stift, är ett vanligt ogräs i sädesåkrar, företrädesvis på grusig mark.

Då, *Galeopsis,* ett läppblommigt (fam. *Labitæ)* släkte av ettåriga örter med talrika, korsvis motsatta, sågade blad och blommor samlade i toppen i vecken av skärmblad. Hampdå eller guldå, *G. versicolor* Curt., med gula blommor, och nässel- eller röddå, *G. Tetrahit* L., med smärre, röda blommor äro vanliga fröogräs, som på mullrik eller fet (salpeterrik) jord kunna bliva besvärliga och undertrycka vårsäden. Jfr Ogräs.

Dårrepe. Se Repe.

Däckel. Se Sele.

Dämning. Se Kolning.

Dämäng. Se Bevattning.

Dödbränd. Se Kalk, Mossodling.

Dörj. Se Fiskeredskap.

Dörne. Se Hopfogning av virke.

Dörr. Se Snickeriarbeten.

E.

Echinococcus. Se Binnikemask.

Edamerost, en holländsk ostsort, numera ganska allmänt tillverkad även utom sitt hemland. Formas klotrund, med en vikt omkring 2 kg., färgas ofta utvändigt röd eller gul, har milt syrlig, något salt smak. Till ystmjölken sättes 0.5—1 % syra eller renkultur av sur-mjölksbakterier. Så snart ostkornen blivit fasta och elastiska, samlas de under vasslen i en duk eller i ett hörn av ostkaret. Omkring 15—20 minuter därefter avtappas vasslen och delas ostmassan med en kniv i stycken motsvarande en ost. Dessa läggas direkt i formarna och sammantryckas, omläggas sedan med dukar och belastas med en vikt. Efter pressningen ligga ostarna i saltlake 2—3 dygn, paraffineras därefter och läggas till lagring på konkavt utsvarvade brickor.L. Fr. R.

Edestin. Se Äggviteartade ämnen.

Effektivmur. Se Mur.

Efteranalys. Se Garanti.

Efterbörd kallas de hinnor, som under fostertiden omsluta fostret och förmedla sambandet med modern och som i normala fall utstötas samtidigt med eller kort efter förlossningen. Då de icke i rätt tid lossna från livmodern utan kvarstanna, inträder snart förruttnelse, som kan förorsaka svåra sjukdomar, såsom livmoderinflammation, bukhinneinflammation och blodförgiftning. Oftast inträffar detta hos kor, mindre ofta hos ston och mindre idisslare, nästan aldrig hos smärre husdjur. Har e. hos ko ej avgått inom 12 timmar, bör den borttagas av veterinär. Att dröja därmed till 3:e dagen, som ofta brukas, är olämpligt. Om e. lämnas att ruttna bort, förorsakar det kon svårt lidande, mjölkavkastningen nedsättes betydligt, och det inträffar ofta, att kon för framtiden blir ofruktsam, men även kan blodförgiftning och kons död befaras. Sedan e. avlägsnats, sköljes livmodern med svaga antiseptiska lösningar ss. $^1/_2$—1 % lysol- eller kreolin-lösning, och bör därvid tillses, att skölj kannans munstycke föres in genom livmoderhalsen, så att vätskan kommer in i livmodern och ej stannar i skidan, samt att lösningen sedan avlägsnas genom spolning med rent, genom kokning steriliserat vatten.E. N—m.

Efterhuggning. Se Skogsavverkning.

Efterkultur. Se Mellangröda.

Efterslåtter, skörd av efter första slåttern återvuxet foder, utgör en mycket växlande del av vallväxters hela avkastning. I allmänhet blir e. större, ju tidigare första skörden sker, varför tidiga sorter, såsom tidig rödklöver, hundäxing och ängskavle lämna större mängd e. än sena sorter, såsom senklöver, alsikeklöver och timotej. Då e. hös gräsen till stor del utgöres av nya, från rottuvan utvuxna skott, beror dess mängd även av sortens större eller mindre förmåga att å nyo utskjuta sådana, vilken särskilt är ringa hos timotej (jfr Gräs, Slåtter), stor däremot hos lucern, klöver och andra djuprotade baljväxter. Återväxten under sommaren är spädare och näringsrikare än den i mer utvecklat tillstånd tagna huvudskörden, men blir senare på hösten mer vattnig, näringsfattig och ofta behäftad med parasitsvampar samt därför ett mindre värdefullt foder. På grund av eftersommarens och höstens fuktiga väderlek är ofta svårt att torka e. till hö, även om den hässjas, och därför tillgodogöres den vanligen till bete, stundom till pressfoder. **Dynt.** Se Binnikemask.

Dådra, *Camelina,* 1-åriga korsblommiga örter (fam. *Cruciferæ)* med pillikt stjälkom-fattande örtblad på en upprätt stjälk, små, blekgula blommor i toppställda klasar samt klotrunda eller päronlika skidor. Oljedådra, *C. sativa* Fr., odlas i sydligare länder för oljevinning ur fröna, men uppgives vara föga givande, delvis på grund av ömtålighet för torka; skörden per hektar i Tyskland uppgives till omkring 800 kg. frö med 25—30 % olja. Arten förekommer även liksom följande som ogräs i linåkrar. Lindådra, *C. foetida* Fr., är spensligare, med bukttandade blad och päronformiga,, svällda skidor med kort stift. Vild- eller sanddådra, *C. silvestris* Wallr., utmärkt av helbräddade, blågröna blad, långt päronlika frukter med långt stift, är ett vanligt ogräs i sädesåkrar, företrädesvis på grusig mark.

Då, *Galeopsis,* ett läppblommigt (fam. *Labitæ)* släkte av ettåriga örter med talrika, korsvis motsatta, sågade blad och blommor samlade i toppen i vecken av skärmblad. Hampdå eller guldå, *G. versicolor* Curt., med gula blommor, och nässel- eller röddå, *G. Tetrahit* L., med smärre, röda blommor äro vanliga fröogräs, som på mullrik eller fet (salpeterrik) jord kunna bliva besvärliga och undertrycka vårsäden. Jfr Ogräs.

Dårrepe. Se Repe.

Däckel. Se Sele.

Dämning. Se Kolning.

Dämäng. Se Bevattning.

Dödbränd. Se Kalk, Mossodling.

Dörj. Se Fiskeredskap.

Dörne. Se Hopfogning av virke.

Dörr. Se Snickeriarbeten.

E.

Echinococcus. Se Binnikemask.

Edamerost, en holländsk ostsort, numera ganska allmänt tillverkad även utom sitt hemland. Formas klotrund, med en vikt omkring 2 kg., färgas ofta utvändigt röd eller gul, har milt syrlig, något salt smak. Till ystmjölken sättes 0.5—1 % syra eller renkultur av sur-mjölksbakterier. Så snart ostkornen blivit fasta och elastiska, samlas de under vasslen i en duk eller i ett hörn av ostkaret. Omkring 15—20 minuter därefter avtappas vasslen och delas ostmassan med en kniv i stycken motsvarande en ost. Dessa läggas direkt i formarna och sammantryckas, omläggas sedan med dukar och belastas med en vikt. Efter pressningen ligga ostarna i saltlake 2—3 dygn, paraffineras därefter och läggas till lagring på konkavt utsvarvade brickor.L. Fr. R.

Edestin. Se Äggviteartade ämnen.

Effektivmur. Se Mur.

Efteranalys. Se Garanti.

Efterbörd kallas de hinnor, som under fostertiden omsluta fostret och förmedla sambandet med modern och som i normala fall utstötas samtidigt med eller kort efter förlossningen. Då de icke i rätt tid lossna från livmodern utan kvarstanna, inträder snart förruttnelse, som kan förorsaka svåra sjukdomar, såsom livmoderinflammation, bukhinneinflammation och blodförgiftning. Oftast inträffar detta hos kor, mindre ofta hos ston och mindre idisslare, nästan aldrig hos smärre husdjur. Har e. hos ko ej avgått inom 12 timmar, bör den borttagas av veterinär. Att dröja därmed till 3:e dagen, som ofta brukas, är olämpligt. Om e. lämnas att ruttna bort, förorsakar det kon svårt lidande, mjölkavkastningen nedsättes betydligt, och det inträffar ofta, att kon för framtiden blir ofruktsam, men även kan blodförgiftning och kons död befaras. Sedan e. avlägsnats, sköljes livmodern med svaga antiseptiska lösningar ss.

$^1/_2$—1 % lysol- eller kreolin-lösning, och bör därvid tillses, att skölj kannans munstycke föres in genom livmoderhalsen, så att vätskan kommer in i livmodern och ej stannar i skidan, samt att lösningen sedan avlägsnas genom spolning med rent, genom kokning steriliserat vatten.E. N—m.

Efterhuggning. Se Skogsavverkning.

Efterkultur. Se Mellangröda.

Efterslåtter, skörd av efter första slåttern återvuxet foder, utgör en mycket växlande del av vallväxters hela avkastning. I allmänhet blir e. större, ju tidigare första skörden sker, varför tidiga sorter, såsom tidig rödklöver, hundäxing och ängskavle lämna större mängd e. än sena sorter, såsom senklöver, alsikeklöver och timotej. Då e. hös gräsen till stor del utgöres av nya, från rottuvan utvuxna skott, beror dess mängd även av sortens större eller mindre förmåga att å nyo utskjuta sådana, vilken särskilt är ringa hos timotej (jfr Gräs, Slåtter), stor däremot hos lucern, klöver och andra djuprotade baljväxter. Återväxten under sommaren är spädare och näringsrikare än den i mer utvecklat tillstånd tagna huvudskörden, men blir senare på hösten mer vattnig, näringsfattig och ofta behäftad med parasitsvampar samt därför ett mindre värdefullt foder. På grund av eftersommarens och höstens fuktiga väderlek är ofta svårt att torka e. till hö, även om den hässjas, och därför tillgodogöres den vanligen till bete, stundom till pressfoder. **Dynt.** Se Binnikemask.

Dådra, *Camelina,* 1-åriga korsblommiga örter (fam. *Cruciferæ)* med pillikt stjälkom-fattande örtblad på en upprätt stjälk, små, blekgula blommor i toppställda klasar samt klotrunda eller päronlika skidor. Oljedådra, *C. sativa* Fr., odlas i sydligare länder för oljevinning ur fröna, men uppgives vara föga givande, delvis på grund av ömtålighet för torka; skörden per hektar i Tyskland uppgives till omkring 800 kg. frö med 25—30 % olja. Arten förekommer även liksom följande som ogräs i linåkrar. Lindådra, *C. foetida* Fr., är spensligare, med bukttandade blad och päronformiga,, svällda skidor med kort stift. Vild- eller sanddådra, *C. silvestris* Wallr., utmärkt av helbräddade, blågröna blad, långt päronlika frukter med långt stift, är ett vanligt ogräs i sädesåkrar, företrädesvis på grusig mark.

Då, *Galeopsis,* ett läppblommigt (fam. *Labitæ)* släkte av ettåriga örter med talrika, korsvis motsatta, sågade blad och blommor samlade i toppen i vecken av skärmblad. Hampdå eller guldå, *G. versicolor* Curt., med gula blommor, och nässel- eller röddå, *G. Tetrahit* L., med smärre, röda blommor äro vanliga fröogräs, som på mullrik eller fet (salpeterrik) jord kunna bliva besvärliga och undertrycka vårsäden. Jfr Ogräs.

Dårrepe. Se Repe.

Däckel. Se Sele.

Dämning. Se Kolning.

Dämäng. Se Bevattning.

Dödbränd. Se Kalk, Mossodling.

Dörj. Se Fiskeredskap.

Dörne. Se Hopfogning av virke.

Dörr. Se Snickeriarbeten.

E.

Echinococcus. Se Binnikemask.

Edamerost, en holländsk ostsort, numera ganska allmänt tillverkad även utom sitt hemland. Formas klotrund, med en vikt omkring 2 kg., färgas ofta utvändigt röd eller gul, har milt syrlig, något salt smak. Till ystmjölken sättes 0.5—1 % syra eller renkultur av sur-mjölksbakterier. Så snart ostkornen blivit fasta och elastiska, samlas de under vasslen i en duk eller i ett hörn av ostkaret. Omkring 15—20 minuter därefter avtappas vasslen och delas ostmassan med en kniv i stycken motsvarande en ost. Dessa läggas direkt i formarna och sammantryckas, omläggas sedan med dukar och belastas med en vikt. Efter pressningen ligga ostarna i saltlake 2—3 dygn, paraffineras därefter och läggas till lagring på konkavt utsvarvade brickor.L. Fr. R.

Edestin. Se Äggviteartade ämnen.

Effektivmur. Se Mur.

Efteranalys. Se Garanti.

Efterbörd kallas de hinnor, som under fostertiden omsluta fostret och förmedla sambandet med modern och som i normala fall utstötas samtidigt med eller kort efter förlossningen. Då de icke i rätt tid lossna från livmodern utan kvarstanna, inträder snart förruttnelse, som kan förorsaka svåra sjukdomar, såsom livmoderinflammation, bukhinneinflammation och blodförgiftning. Oftast inträffar detta hos kor, mindre ofta hos ston och mindre idisslare, nästan aldrig hos smärre husdjur. Har e. hos ko ej avgått inom 12 timmar, bör den borttagas av veterinär. Att dröja därmed till 3:e dagen, som ofta brukas, är olämpligt. Om e. lämnas att ruttna bort, förorsakar det kon svårt lidande, mjölkavkastningen nedsättes betydligt, och det inträffar ofta, att kon för framtiden blir ofruktsam, men även kan blodförgiftning och kons död befaras. Sedan e. avlägsnats, sköljes livmodern med svaga antiseptiska lösningar ss. $^1/_2$—1 % lysol- eller kreolin-lösning, och bör därvid tillses, att skölj kannans munstycke föres in genom livmoderhalsen, så att vätskan kommer in i livmodern och ej stannar i skidan, samt att lösningen sedan avlägsnas genom spolning med rent, genom kokning steriliserat vatten.E. N—m.

Efterhuggning. Se Skogsavverkning.

Efterkultur. Se Mellangröda.

Efterslåtter, skörd av efter första slåttern återvuxet foder, utgör en mycket växlande del av vallväxters hela avkastning. I allmänhet blir e. större, ju tidigare första skörden sker, varför tidiga sorter, såsom tidig rödklöver, hundäxing och ängskavle lämna större mängd e. än sena sorter, såsom senklöver, alsikeklöver och timotej. Då e. hös gräsen till stor del utgöres av nya, från rottuvan utvuxna skott, beror dess mängd även av sortens större eller mindre förmåga att å nyo utskjuta sådana, vilken särskilt är ringa hos timotej (jfr Gräs, Slåtter), stor däremot hos lucern, klöver och andra djuprotade baljväxter. Återväxten under sommaren är spädare och näringsrikare än den i mer utvecklat tillstånd tagna huvudskörden, men blir senare på hösten mer vattnig, näringsfattig och ofta behäftad med parasitsvampar samt därför ett mindre värdefullt foder. På grund av eftersommarens och höstens fuktiga väderlek är ofta svårt att torka e. till hö, även om den hässjas, och därför tillgodogöres den vanligen till bete, stundom till pressfoder. **Eftersvärm.** Se Bisamhälle.

Eftersådd. Se Vallanläggning.

Efterundersökning. Se Utsädeshandel. Garanti.

Egendom. Se Jordegendom.

Egnahem. Som motvikt mot den »flykt från landet», från jordbruket till städerna och industrien, som ägt rum i alla länder med mer framskriden civilisation, hava statsåtgärder igångsatts för att underlätta för mindre bemedlade att skaffa sig egen bostad med eller utan därtill hörande jordbruks]ord. Dylika åtgärder syfta också delvis till »inre kolonisation», d. v. s. den arbetande befolkningens spridning över glest befolkade trakter och dessas uppodling. — Statens åtgärder i dessa syften hava till väsentlig del sitt ursprung från de utredningar och förslag, som framställts av ett antal kommittéer och sakkunnigenämnder, som tillsatts från början av 1890-talet, näml. jordbrukslägenhetskommittén, tillsatt den $^{25}/_9$ 1891, med uppdrag att utreda möjligheterna att bereda obemedlade eller mindre bemedlade tillfälle att bilda egna jordbruk huvudsakligen på ouppodlade utmarker; egnahemskommittén, tillsatt den $^{10}/_7$ år 1899 för utredning rörande mindre bemedlade arbetares förvärv av egna hem på landet; norrlandskommittén av den $^7/_6$ 1901 för utredning om

vidmakthållande och stärkande av den självägande jordbrukande befolkningens ställning i Norrland och Dalarne; egnahemssakkunnige av den $^{20}/_{1}$ 1911 för granskning och utredning av egnahemsfrågan; samt norrländska kolonisationskommittén av den $^{30}/_{6}$ 1916 för utredning om åtgärder för kolonisation å kronans marker i Norrland och Dalarne samt å bondejord (enl. K. br. $^{11}/_{7}$ 1918).

Jämte det upplåtelser av kronojord, dels till enskild egendom, dels till arrende lämnats under olika former (se Domän, Nybyggen), har staten sedan år 1904 tillmötesgått de antydda strävandena till bildande av egna lägenheter genom inrättande av en egnahemslånefond (se nedan) och år 1907 en jordförmedlingsfond (se d. o.). För biträde vid anskaffande av lägenheter hava hushållningssällskapen inrättat jordförmedlingsbyråer (se d.o.), och därjämte har för samma ändamål bildats ett antal enskilda sammanslutningar (se nedan).

Egnahemsbolag, -föreningar. För beredande av egna hem har ett antal sammanslutningar bildats, vilka förmedla anskaffning och styckning av jord till egna hem samt i övrigt biträda egnahemsbyggarna, särskilt med lägenheternas bebyggande. Erforderliga penningmedel anskaffas dels genom medlemmarnas avgifter, dels genom lån, för flertalet av dessa sammanslutningar huvudsakligen eller uteslutande från statens egnahemslåne- och jordförmedlingsfonder. Bland de talrika e., söm. finnas, må nämnas. Hela riket som verksamhetsområde hava dels Föreningen egna hem u. p. a., grundad på andelsprincipen, och dess dotterförening Egna hems låneförmedlingsförening u. p. a., bildad för att skaffa den förra föreningen lån ur statens nämnda fonder, båda föreningarna med säte i Motala och filialer i olika delar av riket, dels Aktiebolaget svensk jordförmedling, bildat av Nationalföreningen mot emigrationen, med säte i Stockholm och med utgrening i ett antal länsbolag, varvid verksamheten är uppdelad så, att centrala bolaget inköper större gods och frånskiljer större gårdar och skog men överlåter styckning och försäljningen av de egentliga egnahemsområdena åt länsbolagen. Jämte nu nämnda filialföreningar och -bolag finnes ett antal aktiebolag och egnahemsföreningar med begränsat verksamhetsområde, bland vilka de mest omfattande äro en egnahemsförening för vartdera av de skånska länen. Föreningarna äro i allmänhet grundade på andelsprincipen.

Egnahemslån. Från en år 1904 inrättad egnahemslånefond utlämnas lån av statsmedel för att bereda mindre bemedlade arbetare eller med dem likställda tillfälle att förvärva egnahem å landsbygden eller å stads icke planlagda område. Lånen förmedlas genom hushållningssällskap, kommuner samt sådana aktiebolag eller registrerade ekonomiska föreningar, som ha till uppgift att främja förvärvandet av egnahem och av K. Maj:t godkännas som låneförmedlare. Hushållningssällskapens verksamhet i detta syfte utövas genom en egnahemsnämnd med ombud i varje kommun och med biträde av en konsulent. Ledningen av låneverksamheten och egnahemsbildningen ligger hos en i K. jordbruksdepartementet inrättad egnahemsbyrå, och staten utövar kontroll över låneförmedlarnas verksamhet. E. utgå dels för jordbrukslägenheter, å vilka kan födas minst en ko eller häst, dels för bostadslägenheter, där bostaden är det väsentliga; i regel måste i båda fallen låntagaren äga både jord och husen. Låntagare, man eller kvinna, måste hava fyllt 21 år och bör i regel ej vara över 50 år gammal, skall vara känd för sparsamhet, nykterhet och hedrande vandel, ej vara medellös men behöva kraftigt bistånd till egna hemmets förvärvande samt vid fråga om jordbrukslån äga förutsättningar att sköta jordbruket.

Statslån sökas av låneförmedlare hos K. Maj:t i jordbruksdepartementet, varvid skall dels lämnas föreskrivna uppgifter om förmedlarens organisation och verksamhet m. m.; dels uppgivas, hur stor del av lånet är avsedd för jordbruks- och för bostadslån särskilt. Av för året disponibelt belopp får högst $^{1}/_{3}$ anvisas till bostadslån. För beviljat **Eftersvärm.** Se Bisamhälle.

Eftersådd. Se Vallanläggning.

Efterundersökning. Se Utsädeshandel. Garanti.

Egendom. Se Jordegendom.

Egnahem. Som motvikt mot den »flykt från landet», från jordbruket till städerna och industrien, som ägt rum i alla länder med mer framskriden civilisation, hava statsåtgärder igångsatts för att underlätta för mindre bemedlade att skaffa sig egen bostad med eller utan därtill hörande jordbruks]ord. Dylika åtgärder syfta också delvis till »inre kolonisation», d. v. s. den arbetande befolkningens spridning över glest befolkade trakter och dessas uppodling. — Statens åtgärder i dessa syften hava till väsentlig del sitt ursprung från de utredningar och förslag, som framställts av ett antal kommittéer och sakkunnigenämnder, som tillsatts från början av 1890-talet, näml. jordbrukslägenhetskommittén, tillsatt den $^{25}/_{9}$ 1891, med uppdrag att utreda möjligheterna att bereda obemedlade eller mindre bemedlade tillfälle att bilda egna jordbruk huvudsakligen på ouppodlade utmarker; egnahemskommittén, tillsatt den $^{10}/_{7}$ år 1899 för utredning rörande mindre bemedlade arbetares förvärv av egna hem på landet; norrlandskommittén av den $^{7}/_{6}$ 1901 för utredning om

vidmakthållande och stärkande av den självägande jordbrukande befolkningens ställning i Norrland och Dalarne; egnahemssakkunnige av den $^{20}/_{1}$ 1911 för granskning och utredning av egnahemsfrågan; samt norrländska kolonisationskommittén av den $^{30}/_{6}$ 1916 för utredning om åtgärder för kolonisation å kronans marker i Norrland och Dalarne samt å bondejord (enl. K. br. $^{11}/_{7}$ 1918).

Jämte det upplåtelser av kronojord, dels till enskild egendom, dels till arrende lämnats under olika former (se Domän, Nybyggen), har staten sedan år 1904 tillmötesgått de antydda strävandena till bildande av egna lägenheter genom inrättande av en egnahemslånefond (se nedan) och år 1907 en jordförmedlingsfond (se d. o.). För biträde vid anskaffande av lägenheter hava hushållningssällskapen inrättat jordförmedlingsbyråer (se d.o.), och därjämte har för samma ändamål bildats ett antal enskilda sammanslutningar (se nedan).

Egnahemsbolag, -föreningar. För beredande av egna hem har ett antal sammanslutningar bildats, vilka förmedla anskaffning och styckning av jord till egna hem samt i övrigt biträda egnahemsbyggarna, särskilt med lägenheternas bebyggande. Erforderliga penningmedel anskaffas dels genom medlemmarnas avgifter, dels genom lån, för flertalet av dessa sammanslutningar huvudsakligen eller uteslutande från statens egnahemslåne- och jordförmedlingsfonder. Bland de talrika e., söm. finnas, må nämnas. Hela riket som verksamhetsområde hava dels Föreningen egna hem u. p. a., grundad på andelsprincipen, och dess dotterförening Egna hems låneförmedlingsförening u. p. a., bildad för att skaffa den förra föreningen lån ur statens nämnda fonder, båda föreningarna med säte i Motala och filialer i olika delar av riket, dels Aktiebolaget svensk jordförmedling, bildat av Nationalföreningen mot emigrationen, med säte i Stockholm och med utgrening i ett antal länsbolag, varvid verksamheten är uppdelad så, att centrala bolaget inköper större gods och frånskiljer större gårdar och skog men överlåter styckning och försäljningen av de egentliga egnahemsområdena åt länsbolagen. Jämte nu nämnda filialföreningar och -bolag finnes ett antal aktiebolag och egnahemsföreningar med begränsat verksamhetsområde, bland vilka de mest omfattande äro en egnahemsförening för vartdera av de skånska länen. Föreningarna äro i allmänhet grundade på andelsprincipen.

Egnahemslån. Från en år 1904 inrättad egnahemslånefond utlämnas lån av statsmedel för att bereda mindre bemedlade arbetare eller med dem likställda tillfälle att förvärva egnahem å landsbygden eller å stads icke planlagda område. Lånen förmedlas genom hushållningssällskap, kommuner samt sådana aktiebolag eller registrerade ekonomiska föreningar, som ha till uppgift att främja förvärvandet av egnahem och av K. Maj:t godkännas som låneförmedlare. Hushållningssällskapens verksamhet i detta syfte utövas genom en egnahemsnämnd med ombud i varje kommun och med biträde av en konsulent. Ledningen av låneverksamheten och egnahemsbildningen ligger hos en i K. jordbruksdepartementet inrättad egnahemsbyrå, och staten utövar kontroll över låneförmedlarnas verksamhet. E. utgå dels för jordbrukslägenheter, å vilka kan födas minst en ko eller häst, dels för bostadslägenheter, där bostaden är det väsentliga; i regel måste i båda fallen låntagaren äga både jord och husen. Låntagare, man eller kvinna, måste hava fyllt 21 år och bör i regel ej vara över 50 år gammal, skall vara känd för sparsamhet, nykterhet och hedrande vandel, ej vara medellös men behöva kraftigt bistånd till egna hemmets förvärvande samt vid fråga om jordbrukslån äga förutsättningar att sköta jordbruket.

Statslån sökas av låneförmedlare hos K. Maj:t i jordbruksdepartementet, varvid skall dels lämnas föreskrivna uppgifter om förmedlarens organisation och verksamhet m. m.; dels uppgivas, hur stor del av lånet är avsedd för jordbruks- och för bostadslån särskilt. Av för året disponibelt belopp får högst $^{1}/_{3}$ anvisas till bostadslån. För beviljat **Eftersvärm.** Se Bisamhälle.

Eftersådd. Se Vallanläggning.

Efterundersökning. Se Utsädeshandel. Garanti.

Egendom. Se Jordegendom.

Egnahem. Som motvikt mot den »flykt från landet», från jordbruket till städerna och industrien, som ägt rum i alla länder med mer framskriden civilisation, hava statsåtgärder igångsatts för att underlätta för mindre bemedlade att skaffa sig egen bostad med eller utan därtill hörande jordbruks]ord. Dylika åtgärder syfta också delvis till »inre kolonisation», d. v. s. den arbetande befolkningens spridning över glest befolkade trakter och dessas uppodling. — Statens åtgärder i dessa syften hava till väsentlig del sitt ursprung från de utredningar och förslag, som framställts av ett antal kommittéer och sakkunnigenämnder, som tillsatts från början av 1890-talet, näml. jordbrukslägenhetskommittén, tillsatt den $^{25}/_{9}$

1891, med uppdrag att utreda möjligheterna att bereda obemedlade eller mindre bemedlade tillfälle att bilda egna jordbruk huvudsakligen på ouppodlade utmarker; egnahemskommittén, tillsatt den $^{10}/_{7}$ år 1899 för utredning rörande mindre bemedlade arbetares förvärv av egna hem på landet; norrlandskommittén av den $^{7}/_{6}$ 1901 för utredning om vidmakthållande och stärkande av den självägande jordbrukande befolkningens ställning i Norrland och Dalarne; egnahemssakkunnige av den $^{20}/_{1}$ 1911 för granskning och utredning av egnahemsfrågan; samt norrländska kolonisationskommittén av den $^{30}/_{6}$ 1916 för utredning om åtgärder för kolonisation å kronans marker i Norrland och Dalarne samt å bondejord (enl. K. br. $^{11}/_{7}$ 1918).

Jämte det upplåtelser av kronojord, dels till enskild egendom, dels till arrende lämnats under olika former (se Domän, Nybyggen), har staten sedan år 1904 tillmötesgått de antydda strävandena till bildande av egna lägenheter genom inrättande av en egnahemslånefond (se nedan) och år 1907 en jordförmedlingsfond (se d. o.). För biträde vid anskaffande av lägenheter hava hushållningssällskapen inrättat jordförmedlingsbyråer (se d.o.), och därjämte har för samma ändamål bildats ett antal enskilda sammanslutningar (se nedan).

Egnahemsbolag, -föreningar. För beredande av egna hem har ett antal sammanslutningar bildats, vilka förmedla anskaffning och styckning av jord till egna hem samt i övrigt biträda egnahemsbyggarna, särskilt med lägenheternas bebyggande. Erforderliga penningmedel anskaffas dels genom medlemmarnas avgifter, dels genom lån, för flertalet av dessa sammanslutningar huvudsakligen eller uteslutande från statens egnahemslåne- och jordförmedlingsfonder. Bland de talrika e., söm. finnas, må nämnas. Hela riket som verksamhetsområde hava dels Föreningen egna hem u. p. a., grundad på andelsprincipen, och dess dotterförening Egna hems låneförmedlingsförening u. p. a., bildad för att skaffa den förra föreningen lån ur statens nämnda fonder, båda föreningarna med säte i Motala och filialer i olika delar av riket, dels Aktiebolaget svensk jordförmedling, bildat av Nationalföreningen mot emigrationen, med säte i Stockholm och med utgrening i ett antal länsbolag, varvid verksamheten är uppdelad så, att centrala bolaget inköper större gods och frånskiljer större gårdar och skog men överlåter styckning och försäljningen av de egentliga egnahemsområdena åt länsbolagen. Jämte nu nämnda filialföreningar och -bolag finnes ett antal aktiebolag och egnahemsföreningar med begränsat verksamhetsområde, bland vilka de mest omfattande äro en egnahemsförening för vartdera av de skånska länen. Föreningarna äro i allmänhet grundade på andelsprincipen.

Egnahemslån. Från en år 1904 inrättad egnahemslånefond utlämnas lån av statsmedel för att bereda mindre bemedlade arbetare eller med dem likställda tillfälle att förvärva egnahem å landsbygden eller å stads icke planlagda område. Lånen förmedlas genom hushållningssällskap, kommuner samt sådana aktiebolag eller registrerade ekonomiska föreningar, som ha till uppgift att främja förvärvandet av egnahem och av K. Maj:t godkännas som låneförmedlare. Hushållningssällskapens verksamhet i detta syfte utövas genom en egnahemsnämnd med ombud i varje kommun och med biträde av en konsulent. Ledningen av låneverksamheten och egnahemsbildningen ligger hos en i K. jordbruksdepartementet inrättad egnahemsbyrå, och staten utövar kontroll över låneförmedlarnas verksamhet. E. utgå dels för jordbrukslägenheter, å vilka kan födas minst en ko eller häst, dels för bostadslägenheter, där bostaden är det väsentliga; i regel måste i båda fallen låntagaren äga både jord och husen. Låntagare, man eller kvinna, måste hava fyllt 21 år och bör i regel ej vara över 50 år gammal, skall vara känd för sparsamhet, nykterhet och hedrande vandel, ej vara medellös men behöva kraftigt bistånd till egna hemmets förvärvande samt vid fråga om jordbrukslån äga förutsättningar att sköta jordbruket.

Statslån sökas av låneförmedlare hos K. Maj:t i jordbruksdepartementet, varvid skall dels lämnas föreskrivna uppgifter om förmedlarens organisation och verksamhet m. m.; dels uppgivas, hur stor del av lånet är avsedd för jordbruks- och för bostadslån särskilt. Av för året disponibelt belopp får högst $^{1}/_{3}$ anvisas till bostadslån. För beviljat statslån skall av bolag eller förening avlämnas skuldförbindelse jämte av statskontoret godkänd säkerhet för dess fullgörande. Inteckning i egnahemslägenhet, för vilken e. utlämnats, kan godtagas som säkerhet intill $^{5}/_{6}$ av jordbrukslägenhets och $^{3}/_{4}$ av bostadslägenhets värde.

Lånekontrakt skall upprättas mellan förmedlare och låntagare för varje e. och däri intagas föreskrivna bestämmelser rörande lånevillkoren samt lägenhetens bebyggande och vård. Tiden för bebyggandets fullbordande får ej sättas senare än till tiden för amorteringsskyldighetens inträdande. Låneförmedlaren får ej betinga sig annan säkerhet för lånet än första inteckning i lägenheten och, där särskilda omständigheter därtill föranleda, därutöver livförsäkring. Värdet av egnahemslägenhetens jord och förefintliga eller planerade byggnader får uppgå till högst 15,000 kr. för obebyggd och 12,000 kr. för bebyggd jordbrukslägenhet samt 10,000 kr. för bostadslägenhet, varvid lägenhet, som tarvar större ombyggnad, räknas som obebyggd. Lånebeloppet får utgöra minst $^{1}/_{2}$ samt högst för jordbrukslägenhet $^{5}/_{6}$ och för bostadslägenhet $^{3}/_{4}$ av jordens och byggnadernas värde; för inlösen av jord till byggnad å ofri grund dock även till mindre än $^{1}/_{2}$ av jordens och byggnaders sammanlagda värde. Till lån, som utgått för förvärv av jordbrukslägenhet, kan före amorteringsskyldighetens inträdande tilläggslån beviljas 1 gång för ökning av lägenhetens jordområde under förutsättning, att båda lånen sammanlagt ej överstiga ovan angivna största belopp i förhållande till egendomens värde; dylikt tilläggslån skall då sammanslås med det först beviljade lånet, om för båda gäller samma räntefot.

Ränta och återbetalning. Räntefoten har varit 3.6% men är från och med 1920 höjd till 4.75 %; å till betalning förfallet belopp betalas 6 % ränta från förfallodagen. Av låneförmedlare liksom av låntagare bekommet lån delas i 2 lika delar, amorteringsdelen och den stående delen. Under 5 år från lånets utbetalande erlägges blott ränta å hela lånet men därefter ränta å den stående delen och, tills amorteringsdelen till fullo guldits, en annuitet å denna del uppgående till för jordbrukslägenhet 6 och för bostadslägenhet 7 %, varav som ränta räknas 4.75 % å det oguldna samt återstoden som amortering. Den stående delen kan ej uppsägas till betalning, förr än amorteringsdelen är till fullo erlagd, men skall sedan efter 6 (för bostadslån eventuellt 5) månaders uppsägning vara betald senast inom 6 år, sedan den sista inbetalningen av amorteringsdelen bort vara fullgjord. För tilläggslån, som icke sammanslagits med förut erhållet lån, gälla samma betalningsregler som för detta, utan hinder av att härigenom eljes medgiven amorteringsfrihet icke kommer att åtnjutas för tilläggslånet. — Då lån utlämnas till låntagare, som jämlikt bestämmelserna för lån från jordförmedlingsfonden innehaft lägenheten på arrende med inköpsrätt, inträder amorteringsskyldigheten omedelbart. Om låneförmedlare brister i sina åtaganden mot staten beträffande erhållet lån, bestämmer K. Maj:t, om lånet jämte ränta skall vara förfallet att genast återbetalas. Låneförmedlare äger å sin sida rätt att uppsäga egnahemslån till betalning å tid, som han bestämmer, i följande fall: om låntagare icke uppfyller sina kontraktsenliga skyldigheter eller vanvårdar fastigheten eller nedriver byggnad, så att fastighetens värde ej erbjuder betryggande säkerhet för lånet; om låntagare genom bedräglig uppgift föranlett lånets eller därmed förenad försäkrings beviljande; om äganderätten (i vissa fall besittnings- l. tomträtten) till lägenheten övergår till annan än efterlevande make eller bröstarvingar, som hålla lägenheten oskiftad, eller annan, som är behörig att få egnahemslån; om låntagare avflyttar från lägenheten och det är antagligt, att han eller hans familj ej vidare ämnar bebo densamma; eller eljes låntagaren med hänsyn till egnahemslåns ändamål uppenbarligen ej längre bör få tillgodonjuta detsamma. K. k. om villkor och bestämmelser rörande egnahemslån $^{27}/_{6}$ 1919; K. k. om föreskrifter ang. egnahemslån $^{26}/_{9}$ 1919 och $^{26}/_{3}$ 1920.

Livförsäkring kan förenas med egnahemslån (men ej med tilläggslån), så att vid låntagarens död amorteringsdelen anses gulden. Ansökan om livförsäkring ingives inom 3 månader efter lånets beviljande till låneförmedlaren, som ombesörjer försäkringens anskaffande hos riksförsäkringsanstalten och skall uppbära försäkringsavgiften samtidigt med annuiteten å lånet.

Uppbörd. På framställning av låneförmedlaren, äger vederbörande länsstyrelse ombesörja, att räntor och avbetalningar å egnahemslån debiteras, uppbäras och redovisas i samband med kronouppbörd.

Lånerörelsens omfattning. Under åren 1905—20 ha beviljats egnahemslån sammanlagt

antal

kronor

till hush. sällskap:

till jordbruk

15,091

48,047,103

till bostadslägenh.

6,262

14,456,763

till andra låneförmedl.:

till jordbruk

1,258

6,681,555

till bostadslägenh.

2,791

9,939,483

Summa

25,402

79,124,904

Därav var vid slutet av år 1920 obetalt

från hushållningssällskapen kr. 51,267,014:94

från andra låneförmedlare kr. 13,570,827:12

kronor 64,837,842:06

Litt.: Betänkande av egnahemskommittén 1901. Betänkande i egnahemsfrågan av tillkallade sakkunniga 1914 jämte däröver avgivna yttranden. Adrian Molin, Svensk egnahemspolitik, några synpunkter och förslag, 1909. Aug. Östergren, Jordbruket och egnahems-irågan samt nybildning av mindre jordbruk, 1919.

Ejder. Se Dykand.

Ejektor, strålpump, kallas en anordning för att medelst sugningen av framströmmande tryckvatten uppfordra vatten från en lägre liggande vattensamling. Det rör, genom vilket tryckvattnet framströmmar, avslutas med ett koniskt munstycke, som utmynnar i ett sig vidgande avloppsrör, i vilket även inmynnar ett sugrör från den vattensamling, som skall länsas. Det ur munstycket framströmmande tryckvattnets sugning åstadkommer en luftförtunning, genom vilken vattnet ur sugröret lyftes och uttömmes i avloppsröret. Denna apparat giver visserligen liten verkan i förhållande till den förbrukade mängden tryckvatten men har fördelen av stor enkelhet och att, då den saknar alla ventiler, svårligen kunna råka i olag, så länge sugröret är lufttätt. Detta vinnes, om det göres av trä, genom att det ligger nedsänkt i fuktig jord, som hindrar dess hoptorkning.

Ejektor.

Ek finnes i Sverige i två vildväxande arter. Stjälkek, *Quercus robur* L. l. *pedunculata* Ehrh., har långskaftade ollonskålar och i regel spetsiga ollon samt bladen vid skaftet urnupna och bredast mot spetsen. Druvek, *Q. sessiliflora* Martyn, har oskaftade ollonskålar i små gyttringar, med smärre, trubbiga ollon samt bladskivan något läderartad, spetsig och nedlöpande på bladskaftet. Eken älskar djup och gärna något fuktig jordmån; dock är druvek något mera anspråkslös i sina fordringar och kan utveckla sig någorlunda på vanlig god moränmark. Druvek förekommer endast i landets sydligaste landskap, men stjälkeken går upp till Värmland, Dalarne och Hälsingland med nordgränsen från Ljungans mynning gående åt sydväst till Vänern och sedan åt norr genom sydvästra Värmland.

Förr hade ek en stor utbredning i landet men har dels fått falla för odlarens yxa, då den nämligen trivs bäst på de för åkerbruket lämpade lermarkerna, dels skövlats i kusttrakterna för export. Sammanhängande naturliga ekskogar finnas numera blott på några få ställen i Skåne, Halland och Blekinge, varjämte genom skogsodling uppdragits relativt vidsträckta ekskogar å Visingsö. — Eken är ljusälskande men bör förses med underväxt, som åstadkommer ett luckert humuslager: »eken skall stå barhuvad men ha bra på fötterna». I den naturliga ekskogen ingår ofta som underväxt hagtorn och andra buskar samt en rik örtflora.

Naturlig föryngring erhålles endast efter grundlig markberedning, såvida ej nötskrikan är behjälplig att sätta ned ollonen i marken. Vid skogsodling användes helst sådd, då eken till en början bör uppväxa mycket tätt. Goda bestånd ha dock grundats genom plantering även i ganska glest förband, blott ollonen härstammat från en rakvuxen ras. Att utså från utlandet hämtade ollon i våra skogar är alldeles förkastligt. Av ek förekomma nämligen likasom av tall mycket utpräglade »klimatraser»; plantor efter från sydligare klimat härrörande. ollon förfrysa lätt i vårt kargare klimat samt växa långsamt. De unga ekbestånden gallras ofta och kraftigt, varvid de bästa och vackraste stammarna sparas. I medelålders bestånd bör underväxt av lövträd och lövbuskar införas, därest den, som ej sällan sker, ej självmant infinner sig. Å god mark, där kronorna utvecklats kraftigt, behöver vid 50 års ålder beståndet knappt innehålla 700 stammar på hektaren, vid 75 års ålder torde antalet kunna nedgå till 300, vid 100 år till omkring 125 och vid slutavverkning vid 150 år till 75 träd. Vid 50 år får man ej påräkna mer än 100 kbm. per ha., ett belopp som vid 100 år och därefter kan stiga till omkring 200 kbm. — detta dock under förutsättning av starka gallringar vart 10:de år.

Ekvirke utmärker sig för stora kärl i vårveden samt talrika stora märgstrålar, varmed följer lättkluvenhet, gulbrun splint och mörkbrun kärna, som i äldre träd upptager 70—80 % av diametern. Ekvirket är mycket varaktigt, har stor motståndskraft mot nötning, styrka, elasticitet och vacker struktur. Det användes till skepps- och vattenbyggnader, fordom även till husbyggnad och numera särskilt till möbelsnickeri. Dess bränslevärde är lägre än boks, lönns och masurbjörks.G. Sch.

Ekollon hava på grund av hög halt av stärkelse ett så stort fodervärde, att de

Litt.: Betänkande av egnahemskommittén 1901. Betänkande i egnahemsfrågan av tillkallade sakkunniga 1914 jämte däröver avgivna yttranden. Adrian Molin, Svensk egnahemspolitik, några synpunkter och förslag, 1909. Aug. Östergren, Jordbruket och egnahems-irågan samt nybildning av mindre jordbruk, 1919.

Ejder. Se Dykand.

Ejektor, strålpump, kallas en anordning för att medelst sugningen av framströmmande tryckvatten uppfordra vatten från en lägre liggande vattensamling. Det rör, genom vilket tryckvattnet framströmmar, avslutas med ett koniskt munstycke, som utmynnar i ett sig vidgande avloppsrör, i vilket även inmynnar ett sugrör från den vattensamling, som skall länsas. Det ur munstycket framströmmande tryckvattnets sugning åstadkommer en luftförtunning, genom vilken vattnet ur sugröret lyftes och uttömmes i avloppsröret. Denna apparat giver visserligen liten verkan i förhållande till den förbrukade mängden tryckvatten men har fördelen av stor enkelhet och att, då den saknar alla ventiler, svårligen kunna råka i olag, så länge sugröret är lufttätt. Detta vinnes, om det göres av trä, genom att det ligger nedsänkt i fuktig jord, som hindrar dess hoptorkning.

Ejektor.

Ek finnes i Sverige i två vildväxande arter. Stjälkek, *Quercus robur* L. l. *pedunculata* Ehrh., har långskaftade ollonskålar och i regel spetsiga ollon samt bladen vid skaftet urnupna och bredast mot spetsen. Druvek, *Q. sessiliflora* Martyn, har oskaftade ollonskålar i små gyttringar, med smärre, trubbiga ollon samt bladskivan något läderartad, spetsig och nedlöpande på bladskaftet. Eken älskar djup och gärna något fuktig jordmån; dock är druvek något mera anspråkslös i sina fordringar och kan utveckla sig någorlunda på vanlig god moränmark. Druvek förekommer endast i landets sydligaste landskap, men stjälkeken går upp till Värmland, Dalarne och Hälsingland med nordgränsen från Ljungans mynning gående åt sydväst till Vänern och sedan åt norr genom sydvästra Värmland.

Förr hade ek en stor utbredning i landet men har dels fått falla för odlarens yxa, då den nämligen trivs bäst på de för åkerbruket lämpade lermarkerna, dels skövlats i kusttrakterna för export. Sammanhängande naturliga ekskogar finnas numera blott på några få ställen i Skåne, Halland och Blekinge, varjämte genom skogsodling uppdragits relativt vidsträckta

ekskogar å Visingsö. — Eken är ljusälskande men bör förses med underväxt, som åstadkommer ett luckert humuslager: »eken skall stå barhuvad men ha bra på fötterna». I den naturliga ekskogen ingår ofta som underväxt hagtorn och andra buskar samt en rik örtflora.

Naturlig föryngring erhålles endast efter grundlig markberedning, såvida ej nötskrikan är behjälplig att sätta ned ollonen i marken. Vid skogsodling användes helst sådd, då eken till en början bör uppväxa mycket tätt. Goda bestånd ha dock grundats genom plantering även i ganska glest förband, blott ollonen härstammat från en rakvuxen ras. Att utså från utlandet hämtade ollon i våra skogar är alldeles förkastligt. Av ek förekomma nämligen likasom av tall mycket utpräglade »klimatraser»; plantor efter från sydligare klimat härrörande. ollon förfrysa lätt i vårt kargare klimat samt växa långsamt. De unga ekbestånden gallras ofta och kraftigt, varvid de bästa och vackraste stammarna sparas. I medelålders bestånd bör underväxt av lövträd och lövbuskar införas, därest den, som ej sällan sker, ej självmant infinner sig. Å god mark, där kronorna utvecklats kraftigt, behöver vid 50 års ålder beståndet knappt innehålla 700 stammar på hektaren, vid 75 års ålder torde antalet kunna nedgå till 300, vid 100 år till omkring 125 och vid slutavverkning vid 150 år till 75 träd. Vid 50 år får man ej påräkna mer än 100 kbm. per ha., ett belopp som vid 100 år och därefter kan stiga till omkring 200 kbm. — detta dock under förutsättning av starka gallringar vart 10:de år.

Ekvirke utmärker sig för stora kärl i vårveden samt talrika stora märgstrålar, varmed följer lättkluvenhet, gulbrun splint och mörkbrun kärna, som i äldre träd upptager 70—80 % av diametern. Ekvirket är mycket varaktigt, har stor motståndskraft mot nötning, styrka, elasticitet och vacker struktur. Det användes till skepps- och vattenbyggnader, fordom även till husbyggnad och numera särskilt till möbelsnickeri. Dess bränslevärde är lägre än boks, lönns och masurbjörks.G. Sch.

Ekollon hava på grund av hög halt av stärkelse ett så stort fodervärde, att de

Litt.: Betänkande av egnahemskommittén 1901. Betänkande i egnahemsfrågan av tillkallade sakkunniga 1914 jämte däröver avgivna yttranden. Adrian Molin, Svensk egnahemspolitik, några synpunkter och förslag, 1909. Aug. Östergren, Jordbruket och egnahems-irågan samt nybildning av mindre jordbruk, 1919.

Ejder. Se Dykand.

Ejektor, strålpump, kallas en anordning för att medelst sugningen av framströmmande tryckvatten uppfordra vatten från en lägre liggande vattensamling. Det rör, genom vilket tryckvattnet framströmmar, avslutas med ett koniskt munstycke, som utmynnar i ett sig vidgande avloppsrör, i vilket även inmynnar ett sugrör från den vattensamling, som skall länsas. Det ur munstycket framströmmande tryckvattnets sugning åstadkommer en luftförtunning, genom vilken vattnet ur sugröret lyftes och uttömmes i avloppsröret. Denna apparat giver visserligen liten verkan i förhållande till den förbrukade mängden tryckvatten men har fördelen av stor enkelhet och att, då den saknar alla ventiler, svårligen kunna råka i olag, så länge sugröret är lufttätt. Detta vinnes, om det göres av trä, genom att det ligger nedsänkt i fuktig jord, som hindrar dess hoptorkning.

Ejektor.

Ek finnes i Sverige i två vildväxande arter. Stjälkek, *Quercus robur* L. l. *pedunculata* Ehrh., har långskaftade ollonskålar och i regel spetsiga ollon samt bladen vid skaftet urnupna och bredast mot spetsen. Druvek, *Q. sessiliflora* Martyn, har oskaftade ollonskålar i små gyttringar, med smärre, trubbiga ollon samt bladskivan något läderartad, spetsig och nedlöpande på bladskaftet. Eken älskar djup och gärna något fuktig jordmån; dock är druvek något mera anspråkslös i sina fordringar och kan utveckla sig någorlunda på vanlig god moränmark. Druvek förekommer endast i landets sydligaste landskap, men stjälkeken går upp till Värmland, Dalarne och Hälsingland med nordgränsen från Ljungans mynning gående åt sydväst till Vänern och sedan åt norr genom sydvästra Värmland.

Förr hade ek en stor utbredning i landet men har dels fått falla för odlarens yxa, då den nämligen trivs bäst på de för åkerbruket lämpade lermarkerna, dels skövlats i kusttrakterna för export. Sammanhängande naturliga ekskogar finnas numera blott på några få ställen i Skåne, Halland och Blekinge, varjämte genom skogsodling uppdragits relativt vidsträckta ekskogar å Visingsö. — Eken är ljusälskande men bör förses med underväxt, som åstadkommer ett luckert humuslager: »eken skall stå barhuvad men ha bra på fötterna». I den naturliga ekskogen ingår ofta som underväxt hagtorn och andra buskar samt en rik örtflora.

Naturlig föryngring erhålles endast efter grundlig markberedning, såvida ej nötskrikan är behjälplig att sätta ned ollonen i marken. Vid skogsodling användes helst sådd, då eken till en början bör uppväxa mycket tätt. Goda bestånd ha dock grundats genom plantering även i ganska glest förband, blott ollonen härstammat från en rakvuxen ras. Att utså från utlandet hämtade ollon i våra skogar är alldeles förkastligt. Av ek förekomma nämligen likasom av tall mycket utpräglade »klimatraser»; plantor efter från sydligare klimat härrörande. ollon förfrysa lätt i vårt kargare klimat samt växa långsamt. De unga ekbestånden gallras ofta och kraftigt, varvid de bästa och vackraste stammarna sparas. I medelålders bestånd bör underväxt av lövträd och lövbuskar införas, därest den, som ej sällan sker, ej självmant infinner sig. Å god mark, där kronorna utvecklats kraftigt, behöver vid 50 års ålder beståndet knappt innehålla 700 stammar på hektaren, vid 75 års ålder torde antalet kunna nedgå till 300, vid 100 år till omkring 125 och vid slutavverkning vid 150 år till 75 träd. Vid 50 år får man ej påräkna mer än 100 kbm. per ha., ett belopp som vid 100 år och därefter kan stiga till omkring 200 kbm. — detta dock under förutsättning av starka gallringar vart 10:de år.

Ekvirke utmärker sig för stora kärl i vårveden samt talrika stora märgstrålar, varmed följer lättkluvenhet, gulbrun splint och mörkbrun kärna, som i äldre träd upptager 70—80 % av diametern. Ekvirket är mycket varaktigt, har stor motståndskraft mot nötning, styrka, elasticitet och vacker struktur. Det användes till skepps- och vattenbyggnader, fordom även till husbyggnad och numera särskilt till möbelsnickeri. Dess bränslevärde är lägre än boks, lönns och masurbjörks.G. Sch.

Ekollon hava på grund av hög halt av stärkelse ett så stort fodervärde, att de

Litt.: Betänkande av egnahemskommittén 1901. Betänkande i egnahemsfrågan av tillkallade sakkunniga 1914 jämte däröver avgivna yttranden. Adrian Molin, Svensk egnahemspolitik, några synpunkter och förslag, 1909. Aug. Östergren, Jordbruket och egnahems-irågan samt nybildning av mindre jordbruk, 1919.

Ejder. Se Dykand.

Ejektor, strålpump, kallas en anordning för att medelst sugningen av framströmmande tryckvatten uppfordra vatten från en lägre liggande vattensamling. Det rör, genom vilket tryckvattnet framströmmar, avslutas med ett koniskt munstycke, som utmynnar i ett sig vidgande avloppsrör, i vilket även inmynnar ett sugrör från den vattensamling, som skall länsas. Det ur munstycket framströmmande tryckvattnets sugning åstadkommer en luftförtunning, genom vilken vattnet ur sugröret lyftes och uttömmes i avloppsröret. Denna apparat giver visserligen liten verkan i förhållande till den förbrukade mängden tryckvatten men har fördelen av stor enkelhet och att, då den saknar alla ventiler, svårligen kunna råka i olag, så länge sugröret är lufttätt. Detta vinnes, om det göres av trä, genom att det ligger nedsänkt i fuktig jord, som hindrar dess hoptorkning.

Ejektor.

Ek finnes i Sverige i två vildväxande arter. Stjälkek, *Quercus robur* L. l. *pedunculata* Ehrh., har långskaftade ollonskålar och i regel spetsiga ollon samt bladen vid skaftet urnupna och bredast mot spetsen. Druvek, *Q. sessiliflora* Martyn, har oskaftade ollonskålar i små gyttringar, med smärre, trubbiga ollon samt bladskivan något läderartad, spetsig och nedlöpande på bladskaftet. Eken älskar djup och gärna något fuktig jordmån; dock är druvek något mera anspråkslös i sina fordringar och kan utveckla sig någorlunda på vanlig god moränmark. Druvek förekommer endast i landets sydligaste landskap, men stjälkeken går upp till Värmland, Dalarne och Hälsingland med nordgränsen från Ljungans mynning gående åt sydväst till Vänern och sedan åt norr genom sydvästra Värmland.

Förr hade ek en stor utbredning i landet men har dels fått falla för odlarens yxa, då den nämligen trivs bäst på de för åkerbruket lämpade lermarkerna, dels skövlats i kusttrakterna för export. Sammanhängande naturliga ekskogar finnas numera blott på några få ställen i Skåne, Halland och Blekinge, varjämte genom skogsodling uppdragits relativt vidsträckta ekskogar å Visingsö. — Eken är ljusälskande men bör förses med underväxt, som åstadkommer ett luckert humuslager: »eken skall stå barhuvad men ha bra på fötterna». I den naturliga ekskogen ingår ofta som underväxt hagtorn och andra buskar samt en rik örtflora.

Naturlig föryngring erhålles endast efter grundlig markberedning, såvida ej nötskrikan är behjälplig att sätta ned ollonen i marken. Vid skogsodling användes helst sådd, då eken till en början bör uppväxa mycket tätt. Goda bestånd ha dock grundats genom plantering även i ganska glest förband, blott ollonen härstammat från en rakvuxen ras. Att utså från utlandet hämtade ollon i våra skogar är alldeles förkastligt. Av ek förekomma nämligen likasom av tall mycket utpräglade »klimatraser»; plantor efter från sydligare klimat härrörande. ollon förfrysa lätt i vårt kargare klimat samt växa långsamt. De unga ekbestånden gallras ofta och kraftigt, varvid de bästa och vackraste stammarna sparas. I medelålders bestånd bör underväxt av lövträd och lövbuskar införas, därest den, som ej sällan sker, ej självmant infinner sig. Å god mark, där kronorna utvecklats kraftigt, behöver vid 50 års ålder beståndet knappt innehålla 700 stammar på hektaren, vid 75 års ålder torde antalet kunna nedgå till 300, vid 100 år till omkring 125 och vid slutavverkning vid 150 år till 75 träd. Vid 50 år får man ej påräkna mer än 100 kbm. per ha., ett belopp som vid 100 år och därefter kan stiga till omkring 200 kbm. — detta dock under förutsättning av starka gallringar vart

10:de år.

Ekvirke utmärker sig för stora kärl i vårveden samt talrika stora märgstrålar, varmed följer lättkluvenhet, gulbrun splint och mörkbrun kärna, som i äldre träd upptager 70—80 % av diametern. Ekvirket är mycket varaktigt, har stor motståndskraft mot nötning, styrka, elasticitet och vacker struktur. Det användes till skepps- och vattenbyggnader, fordom även till husbyggnad och numera särskilt till möbelsnickeri. Dess bränslevärde är lägre än boks, lönns och masurbjörks.G. Sch.

Ekollon hava på grund av hög halt av stärkelse ett så stort fodervärde, att de

förtjäna användas som kraftfoder, Oskalade innehålla de i medeltal

	Friska	Tor- kade
protein	3.3 %	5.7 %
fett	2.4 %	4.1 %
kvävefria extr. ämnen	36.3 %	61.6 %
växttråd	6.8 %	11.6 %
aska	1.2 %	2.0 %
vatten	50.0 %	15.0 %
smb. äggvita	2.2 %	3.8 %
foderenheter pr 100 kg	56	95

På grund av sin garvämneshalt brukas de till beredning av läkemedel. För detta ändamål torkas de i värme, tills skalen spricka, varefter dessa avlägsnas.M. W.

Ekollon mögla lätt under förvaring i fuktigt tillstånd; de böra därför samlas fullt friska och förvaras i tunt lager eller helst torkas.

Ekollon förtäras till följd av sin kärva och bittra smak ogärna av somliga djur. Före utfodringen böra de färska ollonen krossas, de torkade malas och så mycket som möjligt befrias från de värdelösa skalen.

De givas företrädesvis till svin men även till hästar och gödboskap. Till svinen givas de helst finmalda och kunna utgöra intill 40 % av kraftfodret, men då de giva ett mindre gott fläsk, bör utfodringen med dem minskas mot slutet av gödningen. Givna åt höns åstadkomma de missfärgning av äggvitan.H. J. Dft.

Ekonomi. Se Jordbruksekonomi.

Ekonomibyggnader pläga delas i kall- och varm-hus. Till de förra räknas alla förrådsbyggnader, till de senare husdjurens bostäder. Om byggnadernas läge och beskaffenhet, vars betydelse ökats i samma mån som behovet av arbetsbesparing och anspråken på hygien i husdj ursstallarna, se Byggnadsplats, Fårhus, Ladugård, Stall, Svinhus.L. N. Gramén.

Ekorre, *Sciurus vulgaris* L., av gnagarnas ordning, *Glires,* avbiter lövträdens knoppar och förtär årsskott och frön av barrträd, varigenom han kan bliva till skada för skogsbruket. Då frötillgången i skogarna är mindre rik, infinna sig ekorrar stundom i mängd i trädgårdar på efter- och sensommaren och göra skada genom att bita sönder frukter för att komma åt kärnorna. Då ekorren dessutom ej sällan tager småfåglars ägg och ungar, bör han efterhållas, där han uppträder i större antal. Vinterskinnet, som berett kallas gråverk, blir fullt användbart till pälsverk endast i landets nordligare delar, där jakt å e. bedrives endast av lappar och yrkesjägare.T. H—l.

Ekrar. Se Hjul.

Ekskog. Se Ek, Bark, Skog.

Ekvecklare, grön, *(Tortrix viridana* L.), är en liten fjäril med enfärgat ljusgröna framvingar. Är vissa år utomordentligt allmän på ek. Larverna, som bliva omkring 20 mm. långa,, och äro smutsigt grågröna med svart huvud och talrika svarta, borstbärande vårtprickar på ryggen, angriper strax efter knoppsprickningen de unga bladen och, om de äro talrika,, kunna träden på ett par veckor bli fullständigt kalätna. På högsommaren, sedan larverna förpuppats mellan bladresterna eller i barksprickor, pläga träden ånyo slå ut, varför ett angrepp sällan medför annan skada än en tillfällig kraftnedsättning samt måhända en eller annan torr gren.A. T—n.

Ekvecklare med larv samt blad hoprullat av sådan.

Ekzem är en hudinflammation, som i lindriga fall visar sig endast genom rodnad och en ringa ansvällning av huden samt avfjällning av överhuden . och klåda, s. k. kli- eller fjällutslag hos häst och hungerskabb hos får. Stundom framkallar det små röda knutor, s. k. knotterutslag hos häst, och vanligen åtföljes det av utsvett-ning av en vätska, som sammanklibbar håren och vid intorkning bildar sårskorpor. Inom kort följer varbildning, håren lossna och stora fuktande sårytor uppstå, betäckta av ett klibbigt, varigt sekret. Orsaken är vanligen bristande renlighet, köld, fukt eller mikroorganismer. Behandlingen består i lindrigare fall i användning av torkande pulver, ss. lika delar stärkelse och zinkoxid, tannoform eller xeroform såsom ströpulver eller torkande salvor, ss. zink- eller blytannatsalva. I svårare fall uppmjukas sårskorpan med ljumt såpvatten,, varefter tvättas med 3 % kreolin- eller

förtjäna användas som kraftfoder, Oskalade innehålla de i medeltal

	Friska	Torkade
protein	3.3 %	5.7 %
fett	2.4 %	4.1 %
kvävefria extr. ämnen	36.3 %	61.6 %
växttråd	6.8 %	11.6 %
aska	1.2 %	2.0 %
vatten	50.0 %	15.0 %
smb. äggvita	2.2 %	3.8 %
foderenheter pr 100 kg	56	95

På grund av sin garvämneshalt brukas de till beredning av läkemedel. För detta ändamål torkas de i värme, tills skalen spricka, varefter dessa avlägsnas.M. W.

Ekollon mögla lätt under förvaring i fuktigt tillstånd; de böra därför samlas fullt friska och förvaras i tunt lager eller helst torkas.

Ekollon förtäras till följd av sin kärva och bittra smak ogärna av somliga djur. Före utfodringen böra de färska ollonen krossas, de torkade malas och så mycket som möjligt befrias från de värdelösa skalen.

De givas företrädesvis till svin men även till hästar och gödboskap. Till svinen givas de helst finmalda och kunna utgöra intill 40 % av kraftfodret, men då de giva ett mindre gott fläsk, bör utfodringen med dem minskas mot slutet av gödningen. Givna åt höns åstadkomma de missfärgning av äggvitan.H. J. Dft.

Ekonomi. Se Jordbruksekonomi.

Ekonomibyggnader pläga delas i kall- och varm-hus. Till de förra räknas alla förrådsbyggnader, till de senare husdjurens bostäder. Om byggnadernas läge och beskaffenhet, vars betydelse ökats i samma mån som behovet av arbetsbesparing och anspråken på hygien i husdj ursstallarna, se Byggnadsplats, Fårhus, Ladugård, Stall, Svinhus.L. N. Gramén.

Ekorre, *Sciurus vulgaris* L., av gnagarnas ordning, *Glires,* avbiter lövträdens knoppar och förtär årsskott och frön av barrträd, varigenom han kan bliva till skada för skogsbruket. Då frötillgången i skogarna är mindre rik, infinna sig ekorrar stundom i mängd i trädgårdar på efter- och sensommaren och göra skada genom att bita sönder frukter för att komma åt kärnorna. Då ekorren dessutom ej sällan tager småfåglars ägg och ungar, bör han efterhållas, där han uppträder i större antal. Vinterskinnet, som berett kallas gråverk, blir fullt användbart till pälsverk endast i landets nordligare delar, där jakt å e. bedrives endast av lappar och yrkesjägare.T. H—l.

Ekrar. Se Hjul.

Ekskog. Se Ek, Bark, Skog.

Ekvecklare, grön, *(Tortrix viridana* L.), är en liten fjäril med enfärgat ljusgröna framvingar. Är vissa år utomordentligt allmän på ek. Larverna, som bliva omkring 20 mm. långa,, och äro smutsigt grågröna med svart huvud och talrika svarta, borstbärande vårtprickar på ryggen, angriper strax efter knoppsprickningen de unga bladen och, om de äro talrika,, kunna träden på ett par veckor bli fullständigt kalätna. På högsommaren, sedan larverna förpuppats mellan bladresterna eller i barksprickor, pläga träden ånyo slå ut, varför ett angrepp sällan medför annan skada än en tillfällig kraftnedsättning samt måhända en eller annan torr gren.A. T—n.

Ekvecklare med larv samt blad hoprullat av sådan.

Ekzem är en hudinflammation, som i lindriga fall visar sig endast genom rodnad och en ringa ansvällning av huden samt avfjällning av överhuden . och klåda, s. k. kli- eller fjällutslag hos häst och hungerskabb hos får. Stundom framkallar det små röda knutor, s. k. knotterutslag hos häst, och vanligen åtföljes det av utsvett-ning av en vätska, som sammanklibbar håren och vid intorkning bildar sårskorpor. Inom kort följer varbildning, håren lossna och stora fuktande sårytor uppstå, betäckta av ett klibbigt, varigt sekret. Orsaken är vanligen bristande renlighet, köld, fukt eller mikroorganismer. Behandlingen består i lindrigare fall i användning av torkande pulver, ss. lika delar stärkelse och zinkoxid, tannoform eller xeroform såsom ströpulver eller torkande salvor, ss. zink- eller blytannatsalva. I svårare fall uppmjukas sårskorpan med ljumt såpvatten,, varefter tvättas med 3 % kreolin- eller

förtjäna användas som kraftfoder, Oskalade innehålla de i medeltal

	Friska	Tor- kade
protein	3.3 %	5.7 %
fett	2.4 %	4.1 %
kvävefria extr. ämnen	36.3 %	61.6 %
växttråd	6.8 %	11.6 %
aska	1.2 %	2.0 %
vatten	50.0 %	15.0 %
smb. äggvita	2.2 %	3.8 %
foderenheter pr 100 kg	56	95

På grund av sin garvämneshalt brukas de till beredning av läkemedel. För detta ändamål torkas de i värme, tills skalen spricka, varefter dessa avlägsnas.M. W.

Ekollon mögla lätt under förvaring i fuktigt tillstånd; de böra därför samlas fullt friska och förvaras i tunt lager eller helst torkas.

Ekollon förtäras till följd av sin kärva och bittra smak ogärna av somliga djur. Före utfodringen böra de färska ollonen krossas, de torkade malas och så mycket som möjligt befrias från de värdelösa skalen.

De givas företrädesvis till svin men även till hästar och gödboskap. Till svinen givas de helst finmalda och kunna utgöra intill 40 % av kraftfodret, men då de giva ett mindre gott fläsk, bör utfodringen med dem minskas mot slutet av gödningen. Givna åt höns åstadkomma de missfärgning av äggvitan.H. J. Dft.

Ekonomi. Se Jordbruksekonomi.

Ekonomibyggnader pläga delas i kall- och varm-hus. Till de förra räknas alla förrådsbyggnader, till de senare husdjurens bostäder. Om byggnadernas läge och beskaffenhet, vars betydelse ökats i samma mån som behovet av arbetsbesparing och anspråken på hygien i husdj ursstallarna, se Byggnadsplats, Fårhus, Ladugård, Stall, Svinhus.L. N. Gramén.

Ekorre, *Sciurus vulgaris* L., av gnagarnas ordning, *Glires,* avbiter lövträdens knoppar och förtär årsskott och frön av barrträd, varigenom han kan bliva till skada för skogsbruket. Då frötillgången i skogarna är mindre rik, infinna sig ekorrar stundom i mängd i trädgårdar på efter- och sensommaren och göra skada genom att bita sönder frukter för att komma åt kärnorna. Då ekorren dessutom ej sällan tager småfåglars ägg och ungar, bör han efterhållas, där han uppträder i större antal. Vinterskinnet, som berett kallas gråverk, blir fullt användbart till pälsverk endast i landets nordligare delar, där jakt å e. bedrives endast av lappar och yrkesjägare.T. H—l.

Ekrar. Se Hjul.

Ekskog. Se Ek, Bark, Skog.

Ekvecklare, grön, *(Tortrix viridana* L.), är en liten fjäril med enfärgat ljusgröna framvingar. Är vissa år utomordentligt allmän på ek. Larverna, som bliva omkring 20 mm. långa,, och äro smutsigt grågröna med svart huvud och talrika svarta, borstbärande vårtprickar på ryggen, angriper strax efter knoppsprickningen de unga bladen och, om de äro talrika,, kunna träden på ett par veckor bli fullständigt kalätna. På högsommaren, sedan larverna förpuppats mellan bladresterna eller i barksprickor, pläga träden ånyo slå ut, varför ett angrepp sällan medför annan skada än en tillfällig kraftnedsättning samt måhända en eller annan torr gren.A. T—n.

Ekvecklare med larv samt blad hoprullat av sådan.

Ekzem är en hudinflammation, som i lindriga fall visar sig endast genom rodnad och en ringa ansvällning av huden samt avfjällning av överhuden . och klåda, s. k. kli- eller fjällutslag hos häst och hungerskabb hos får. Stundom framkallar det små röda knutor, s. k. knotterutslag hos häst, och vanligen åtföljes det av utsvett-ning av en vätska, som sammanklibbar håren och vid intorkning bildar sårskorpor. Inom kort följer varbildning, håren lossna och stora fuktande sårytor uppstå, betäckta av ett klibbigt, varigt sekret. Orsaken är vanligen bristande renlighet, köld, fukt eller mikroorganismer. Behandlingen består i lindrigare fall i användning av torkande pulver, ss. lika delar stärkelse och zinkoxid, tannoform eller xeroform såsom ströpulver eller torkande salvor, ss. zink- eller blytannatsalva. I svårare fall uppmjukas sårskorpan med ljumt såpvatten,, varefter tvättas med 3 % kreolin- eller

förtjäna användas som kraftfoder, Oskalade innehålla de i medeltal

	Friska	Tor- kade
protein	3.3 %	5.7 %
fett	2.4 %	4.1 %
kvävefria extr. ämnen	36.3 %	61.6 %
växttråd	6.8 %	11.6 %
aska	1.2 %	2.0 %
vatten	50.0 %	15.0 %
smb. äggvita	2.2 %	3.8 %
foderenheter pr 100 kg	56	95

På grund av sin garvämneshalt brukas de till beredning av läkemedel. För detta ändamål torkas de i värme, tills skalen spricka, varefter dessa avlägsnas.M. W.

Ekollon mögla lätt under förvaring i fuktigt tillstånd; de böra därför samlas fullt friska och förvaras i tunt lager eller helst torkas.

Ekollon förtäras till följd av sin kärva och bittra smak ogärna av somliga djur. Före utfodringen böra de färska ollonen krossas, de torkade malas och så mycket som möjligt befrias från de värdelösa skalen.

De givas företrädesvis till svin men även till hästar och gödboskap. Till svinen givas de helst finmalda och kunna utgöra intill 40 % av kraftfodret, men då de giva ett mindre gott fläsk, bör utfodringen med dem minskas mot slutet av gödningen. Givna åt höns åstadkomma de missfärgning av äggvitan.H. J. Dft.

Ekonomi. Se Jordbruksekonomi.

Ekonomibyggnader pläga delas i kall- och varm-hus. Till de förra räknas alla förrådsbyggnader, till de senare husdjurens bostäder. Om byggnadernas läge och beskaffenhet, vars betydelse ökats i samma mån som behovet av arbetsbesparing och anspråken på hygien i husdj ursstallarna, se Byggnadsplats, Fårhus, Ladugård, Stall, Svinhus.L. N. Gramén.

Ekorre, *Sciurus vulgaris* L., av gnagarnas ordning, *Glires,* avbiter lövträdens knoppar och förtär årsskott och frön av barrträd, varigenom han kan bliva till skada för skogsbruket. Då frötillgången i skogarna är mindre rik, infinna sig ekorrar stundom i mängd i trädgårdar på efter- och sensommaren och göra skada genom att bita sönder frukter för att komma åt kärnorna. Då ekorren dessutom ej sällan tager småfåglars ägg och ungar, bör han efterhållas, där han uppträder i större antal. Vinterskinnet, som berett kallas gråverk, blir fullt användbart till pälsverk endast i landets nordligare delar, där jakt å e. bedrives endast av lappar och yrkesjägare.T. H—l.

Ekrar. Se Hjul.

Ekskog. Se Ek, Bark, Skog.

Ekvecklare, grön, *(Tortrix viridana* L.), är en liten fjäril med enfärgat ljusgröna framvingar. Är vissa år utomordentligt allmän på ek. Larverna, som bliva omkring 20 mm. långa,, och äro smutsigt grågröna med svart huvud och talrika svarta, borstbärande vårtprickar på ryggen, angriper strax efter knoppsprickningen de unga bladen och, om de äro talrika,, kunna träden på ett par veckor bli fullständigt kalätna. På högsommaren, sedan larverna förpuppats mellan bladresterna eller i barksprickor, pläga träden ånyo slå ut, varför ett angrepp sällan medför annan skada än en tillfällig kraftnedsättning samt måhända en eller annan torr gren.A. T—n.

Ekvecklare med larv samt blad hoprullat av sådan.

Ekzem är en hudinflammation, som i lindriga fall visar sig endast genom rodnad och en ringa ansvällning av huden samt avfjällning av överhuden . och klåda, s. k. kli- eller fjällutslag hos häst och hungerskabb hos får. Stundom framkallar det små röda knutor, s. k. knotterutslag hos häst, och vanligen åtföljes det av utsvett-ning av en vätska, som sammanklibbar håren och vid intorkning bildar sårskorpor. Inom kort följer varbildning, håren lossna och stora fuktande sårytor uppstå, betäckta av ett klibbigt, varigt sekret. Orsaken är vanligen bristande renlighet, köld, fukt eller mikroorganismer. Behandlingen består i lindrigare fall i användning av torkande pulver, ss. lika delar stärkelse och zinkoxid, tannoform eller xeroform såsom ströpulver eller torkande salvor, ss. zink- eller blytannatsalva. I svårare fall uppmjukas sårskorpan med ljumt såpvatten,, varefter tvättas med 3 % kreolin- eller

förtjäna användas som kraftfoder, Oskalade innehålla de i medeltal

	Friska	Tor-kade
protein	3.3 %	5.7 %
fett	2.4 %	4.1 %
kvävefria extr. ämnen	36.3 %	61.6 %
växttråd	6.8 %	11.6 %
aska	1.2 %	2.0 %
vatten	50.0 %	15.0 %
smb. äggvita	2.2 %	3.8 %
foderenheter pr 100 kg	56	95

På grund av sin garvämneshalt brukas de till beredning av läkemedel. För detta ändamål torkas de i värme, tills skalen spricka, varefter dessa avlägsnas.M. W.

Ekollon mögla lätt under förvaring i fuktigt tillstånd; de böra därför samlas fullt friska och förvaras i tunt lager eller helst torkas.

Ekollon förtäras till följd av sin kärva och bittra smak ogärna av somliga djur. Före utfodringen böra de färska ollonen krossas, de torkade malas och så mycket som möjligt befrias från de värdelösa skalen.

De givas företrädesvis till svin men även till hästar och gödboskap. Till svinen givas de helst finmalda och kunna utgöra intill 40 % av kraftfodret, men då de giva ett mindre gott fläsk, bör utfodringen med dem minskas mot slutet av gödningen. Givna åt höns åstadkomma de missfärgning av äggvitan.H. J. Dft.

Ekonomi. Se Jordbruksekonomi.

Ekonomibyggnader pläga delas i kall- och varm-hus. Till de förra räknas alla förrådsbyggnader, till de senare husdjurens bostäder. Om byggnadernas läge och beskaffenhet, vars betydelse ökats i samma mån som behovet av arbetsbesparing och anspråken på hygien i husdj ursstallarna, se Byggnadsplats, Fårhus, Ladugård, Stall, Svinhus.L. N. Gramén.

Ekorre, *Sciurus vulgaris* L., av gnagarnas ordning, *Glires,* avbiter lövträdens knoppar och förtär årsskott och frön av barrträd, varigenom han kan bliva till skada för skogsbruket. Då frötillgången i skogarna är mindre rik, infinna sig ekorrar stundom i mängd i trädgårdar på efter- och sensommaren och göra skada genom att bita sönder frukter för att komma åt kärnorna. Då ekorren dessutom ej sällan tager småfåglars ägg och ungar, bör han efterhållas, där han uppträder i större antal. Vinterskinnet, som berett kallas gråverk, blir fullt användbart till pälsverk endast i landets nordligare delar, där jakt å e. bedrives endast av lappar och yrkesjägare.T. H—l.

Ekrar. Se Hjul.

Ekskog. Se Ek, Bark, Skog.

Ekvecklare, grön, *(Tortrix viridana* L.), är en liten fjäril med enfärgat ljusgröna framvingar. Är vissa år utomordentligt allmän på ek. Larverna, som bliva omkring 20 mm. långa,, och äro smutsigt grågröna med svart huvud och talrika svarta, borstbärande vårtprickar på ryggen, angriper strax efter knoppsprickningen de unga bladen och, om de äro talrika,, kunna träden på ett par veckor bli fullständigt kalätna. På högsommaren, sedan larverna förpuppats mellan bladresterna eller i barksprickor, pläga träden ånyo slå ut, varför ett angrepp sällan medför annan skada än en tillfällig kraftnedsättning samt måhända en eller annan torr gren.A. T—n.

Ekvecklare med larv samt blad hoprullat av sådan.

Ekzem är en hudinflammation, som i lindriga fall visar sig endast genom rodnad och en ringa ansvällning av huden samt avfjällning av överhuden . och klåda, s. k. kli- eller fjällutslag hos häst och hungerskabb hos får. Stundom framkallar det små röda knutor, s. k. knotterutslag hos häst, och vanligen åtföljes det av utsvett-ning av en vätska, som sammanklibbar håren och vid intorkning bildar sårskorpor. Inom kort följer varbildning, håren lossna och stora fuktande sårytor uppstå, betäckta av ett klibbigt, varigt sekret. Orsaken är vanligen bristande renlighet, köld, fukt eller mikroorganismer. Behandlingen består i lindrigare fall i användning av torkande pulver, ss. lika delar stärkelse och zinkoxid, tannoform eller xeroform såsom ströpulver eller torkande salvor, ss. zink- eller blytannatsalva. I svårare fall uppmjukas sårskorpan med ljumt såpvatten,, varefter tvättas med 3 % kreolin- eller

förtjäna användas som kraftfoder, Oskalade innehålla de i medeltal

	Friska	Torkade
protein	3.3 %	5.7 %
fett	2.4 %	4.1 %
kvävefria extr. ämnen	36.3 %	61.6 %
växttråd	6.8 %	11.6 %
aska	1.2 %	2.0 %
vatten	50.0 %	15.0 %
smb. äggvita	2.2 %	3.8 %
foderenheter pr 100 kg	56	95

På grund av sin garvämneshalt brukas de till beredning av läkemedel. För detta ändamål torkas de i värme, tills skalen spricka, varefter dessa avlägsnas.M. W.

Ekollon mögla lätt under förvaring i fuktigt tillstånd; de böra därför samlas fullt friska och förvaras i tunt lager eller helst torkas.

Ekollon förtäras till följd av sin kärva och bittra smak ogärna av somliga djur. Före utfodringen böra de färska ollonen krossas, de torkade malas och så mycket som möjligt befrias från de värdelösa skalen.

De givas företrädesvis till svin men även till hästar och gödboskap. Till svinen givas de helst finmalda och kunna utgöra intill 40 % av kraftfodret, men då de giva ett mindre gott fläsk, bör utfodringen med dem minskas mot slutet av gödningen. Givna åt höns åstadkomma de missfärgning av äggvitan.H. J. Dft.

Ekonomi. Se Jordbruksekonomi.

Ekonomibyggnader pläga delas i kall- och varm-hus. Till de förra räknas alla förrådsbyggnader, till de senare husdjurens bostäder. Om byggnadernas läge och beskaffenhet, vars betydelse ökats i samma mån som behovet av arbetsbesparing och anspråken på hygien i husdj ursstallarna, se Byggnadsplats, Fårhus, Ladugård, Stall, Svinhus.L. N. Gramén.

Ekorre, *Sciurus vulgaris* L., av gnagarnas ordning, *Glires,* avbiter lövträdens knoppar och förtär årsskott och frön av barrträd, varigenom han kan bliva till skada för skogsbruket. Då frötillgången i skogarna är mindre rik, infinna sig ekorrar stundom i mängd i trädgårdar på efter- och sensommaren och göra skada genom att bita sönder frukter för att komma åt kärnorna. Då ekorren dessutom ej sällan tager småfåglars ägg och ungar, bör han efterhållas, där han uppträder i större antal. Vinterskinnet, som berett kallas gråverk, blir fullt användbart till pälsverk endast i landets nordligare delar, där jakt å e. bedrives endast av lappar och yrkesjägare.T. H—l.

Ekrar. Se Hjul.

Ekskog. Se Ek, Bark, Skog.

Ekvecklare, grön, *(Tortrix viridana* L.), är en liten fjäril med enfärgat ljusgröna framvingar. Är vissa år utomordentligt allmän på ek. Larverna, som bliva omkring 20 mm. långa,, och äro smutsigt grågröna med svart huvud och talrika svarta, borstbärande vårtprickar på ryggen, angriper strax efter knoppsprickningen de unga bladen och, om de äro talrika,, kunna träden på ett par veckor bli fullständigt kalätna. På högsommaren, sedan larverna förpuppats mellan bladresterna eller i barksprickor, pläga träden ånyo slå ut, varför ett angrepp sällan medför annan skada än en tillfällig kraftnedsättning samt måhända en eller annan torr gren.A. T—n.

Ekvecklare med larv samt blad hoprullat av sådan.

Ekzem är en hudinflammation, som i lindriga fall visar sig endast genom rodnad och en ringa ansvällning av huden samt avfjällning av överhuden . och klåda, s. k. kli- eller fjällutslag hos häst och hungerskabb hos får. Stundom framkallar det små röda knutor, s. k. knotterutslag hos häst, och vanligen åtföljes det av utsvett-ning av en vätska, som sammanklibbar hären och vid intorkning bildar sårskorpor. Inom kort följer varbildning, hären lossna och stora fuktande sårytor uppstå, betäckta av ett klibbigt, varigt sekret. Orsaken är vanligen bristande renlighet, köld, fukt eller mikroorganismer. Behandlingen består i lindrigare fall i användning av torkande pulver, ss. lika delar stärkelse och zinkoxid, tannoform eller xeroform såsom ströpulver eller torkande salvor, ss. zink- eller blytannatsalva. I svårare fall uppmjukas sårskorpan med ljumt såpvatten,, varefter tvättas med 3 % kreolin- eller

förtjäna användas som kraftfoder, Oskalade innehålla de i medeltal

	Friska	Torkade
protein	3.3 %	5.7 %
fett	2.4 %	4.1 %
kvävefria extr. ämnen	36.3 %	61.6 %
växttråd	6.8 %	11.6 %
aska	1.2 %	2.0 %
vatten	50.0 %	15.0 %
smb. äggvita	2.2 %	3.8 %
foderenheter pr 100 kg	56	95

På grund av sin garvämneshalt brukas de till beredning av läkemedel. För detta ändamål torkas de i värme, tills skalen spricka, varefter dessa avlägsnas.M. W.

Ekollon mögla lätt under förvaring i fuktigt tillstånd; de böra därför samlas fullt friska och förvaras i tunt lager eller helst torkas.

Ekollon förtäras till följd av sin kärva och bittra smak ogärna av somliga djur. Före utfodringen böra de färska ollonen krossas, de torkade malas och så mycket som möjligt befrias från de värdelösa skalen.

De givas företrädesvis till svin men även till hästar och gödboskap. Till svinen givas de helst finmalda och kunna utgöra intill 40 % av kraftfodret, men då de giva ett mindre gott fläsk, bör utfodringen med dem minskas mot slutet av gödningen. Givna åt höns åstadkomma de missfärgning av äggvitan.H. J. Dft.

Ekonomi. Se Jordbruksekonomi.

Ekonomibyggnader pläga delas i kall- och varm-hus. Till de förra räknas alla förrådsbyggnader, till de senare husdjurens bostäder. Om byggnadernas läge och beskaffenhet, vars betydelse ökats i samma mån som behovet av arbetsbesparing och anspråken på hygien i husdj ursstallarna, se Byggnadsplats, Fårhus, Ladugård, Stall, Svinhus.L. N. Gramén.

Ekorre, *Sciurus vulgaris* L., av gnagarnas ordning, *Glires,* avbiter lövträdens knoppar och förtär årsskott och frön av barrträd, varigenom han kan bliva till skada för skogsbruket. Då frötillgången i skogarna är mindre rik, infinna sig ekorrar stundom i mängd i trädgårdar på efter- och sensommaren och göra skada genom att bita sönder frukter för att komma åt kärnorna. Då ekorren dessutom ej sällan tager småfåglars ägg och ungar, bör han efterhållas, där han uppträder i större antal. Vinterskinnet, som berett kallas gråverk, blir fullt användbart till pälsverk endast i landets nordligare delar, där jakt å e. bedrives endast av lappar och yrkesjägare.T. H—l.

Ekrar. Se Hjul.

Ekskog. Se Ek, Bark, Skog.

Ekvecklare, grön, *(Tortrix viridana* L.), är en liten fjäril med enfärgat ljusgröna framvingar. Är vissa år utomordentligt allmän på ek. Larverna, som bliva omkring 20 mm. långa,, och äro smutsigt grågröna med svart huvud och talrika svarta, borstbärande vårtprickar på ryggen, angriper strax efter knoppsprickningen de unga bladen och, om de äro talrika,, kunna träden på ett par veckor bli fullständigt kalätna. På högsommaren, sedan larverna förpuppats mellan bladresterna eller i barksprickor, pläga träden ånyo slå ut, varför ett angrepp sällan medför annan skada än en tillfällig kraftnedsättning samt måhända en eller annan torr gren.A. T—n.

Ekvecklare med larv samt blad hoprullat av sådan.

Ekzem är en hudinflammation, som i lindriga fall visar sig endast genom rodnad och en ringa ansvällning av huden samt avfjällning av överhuden . och klåda, s. k. kli- eller fjällutslag hos häst och hungerskabb hos får. Stundom framkallar det små röda knutor, s. k. knotterutslag hos häst, och vanligen åtföljes det av utsvett-ning av en vätska, som sammanklibbar håren och vid intorkning bildar sårskorpor. Inom kort följer varbildning, håren lossna och stora fuktande sårytor uppstå, betäckta av ett klibbigt, varigt sekret. Orsaken är vanligen bristande renlighet, köld, fukt eller mikroorganismer. Behandlingen består i lindrigare fall i användning av torkande pulver, ss. lika delar stärkelse och zinkoxid, tannoform eller xeroform såsom ströpulver eller torkande salvor, ss. zink- eller blytannatsalva. I svårare fall uppmjukas sårskorpan med ljumt såpvatten,, varefter tvättas med 3 % kreolin- eller

förtjäna användas som kraftfoder, Oskalade innehålla de i medeltal

	Friska	Tor- kade
protein	3.3 %	5.7 %
fett	2.4 %	4.1 %
kvävefria extr. ämnen	36.3 %	61.6 %
växttråd	6.8 %	11.6 %
aska	1.2 %	2.0 %
vatten	50.0 %	15.0 %
smb. äggvita	2.2 %	3.8 %
foderenheter pr 100 kg	56	95

På grund av sin garvämneshalt brukas de till beredning av läkemedel. För detta ändamål torkas de i värme, tills skalen spricka, varefter dessa avlägsnas.M. W.

Ekollon mögla lätt under förvaring i fuktigt tillstånd; de böra därför samlas fullt friska och förvaras i tunt lager eller helst torkas.

Ekollon förtäras till följd av sin kärva och bittra smak ogärna av somliga djur. Före utfodringen böra de färska ollonen krossas, de torkade malas och så mycket som möjligt befrias från de värdelösa skalen.

De givas företrädesvis till svin men även till hästar och gödboskap. Till svinen givas de helst finmalda och kunna utgöra intill 40 % av kraftfodret, men då de giva ett mindre gott fläsk, bör utfodringen med dem minskas mot slutet av gödningen. Givna åt höns åstadkomma de missfärgning av äggvitan.H. J. Dft.

Ekonomi. Se Jordbruksekonomi.

Ekonomibyggnader pläga delas i kall- och varm-hus. Till de förra räknas alla förrådsbyggnader, till de senare husdjurens bostäder. Om byggnadernas läge och beskaffenhet, vars betydelse ökats i samma mån som behovet av arbetsbesparing och anspråken på hygien i husdj ursstallarna, se Byggnadsplats, Fårhus, Ladugård, Stall, Svinhus.L. N. Gramén.

Ekorre, *Sciurus vulgaris* L., av gnagarnas ordning, *Glires,* avbiter lövträdens knoppar och förtär årsskott och frön av barrträd, varigenom han kan bliva till skada för skogsbruket. Då frötillgången i skogarna är mindre rik, infinna sig ekorrar stundom i mängd i trädgårdar på efter- och sensommaren och göra skada genom att bita sönder frukter för att komma åt kärnorna. Då ekorren dessutom ej sällan tager småfåglars ägg och ungar, bör han efterhållas, där han uppträder i större antal. Vinterskinnet, som berett kallas gråverk, blir fullt användbart till pälsverk endast i landets nordligare delar, där jakt å e. bedrives endast av lappar och yrkesjägare.T. H—l.

Ekrar. Se Hjul.

Ekskog. Se Ek, Bark, Skog.

Ekvecklare, grön, *(Tortrix viridana* L.), är en liten fjäril med enfärgat ljusgröna framvingar. Är vissa år utomordentligt allmän på ek. Larverna, som bliva omkring 20 mm. långa,, och äro smutsigt grågröna med svart huvud och talrika svarta, borstbärande vårtprickar på ryggen, angriper strax efter knoppsprickningen de unga bladen och, om de äro talrika,, kunna träden på ett par veckor bli fullständigt kalätna. På högsommaren, sedan larverna förpuppats mellan bladresterna eller i barksprickor, pläga träden ånyo slå ut, varför ett angrepp sällan medför annan skada än en tillfällig kraftnedsättning samt måhända en eller annan torr gren.A. T—n.

Ekvecklare med larv samt blad hoprullat av sådan.

Ekzem är en hudinflammation, som i lindriga fall visar sig endast genom rodnad och en ringa ansvällning av huden samt avfjällning av överhuden . och klåda, s. k. kli- eller fjällutslag hos häst och hungerskabb hos får. Stundom framkallar det små röda knutor, s. k. knotterutslag hos häst, och vanligen åtföljes det av utsvett-ning av en vätska, som sammanklibbar håren och vid intorkning bildar sårskorpor. Inom kort följer varbildning, håren lossna och stora fuktande sårytor uppstå, betäckta av ett klibbigt, varigt sekret. Orsaken är vanligen bristande renlighet, köld, fukt eller mikroorganismer. Behandlingen består i lindrigare fall i användning av torkande pulver, ss. lika delar stärkelse och zinkoxid, tannoform eller xeroform såsom ströpulver eller torkande salvor, ss. zink- eller blytannatsalva. I svårare fall uppmjukas sårskorpan med ljumt såpvatten,, varefter tvättas med 3 % kreolin- eller

lysollösning ett par gånger dagligen, tills läkning sker, eller ingnidning av tjärliniment (ioo gr. tjära + 100 gr. såpa och 50—100 gr. sprit), kreolin- eller jodsprit.

Vid hudsjukdomar i allmänhet tillses, att avföringen hålles lös, och ingives därför i början laxermedel. Utfodringen (i synnerhet av feta djur) bör något avknappas, och hetsigt verkande eller skarpa fodermedel (havre för hästar, rå potatis, dränk) undvikas. I stället användas sådana, som utöva god inverkan på hud och hårlag, ss. linfrömjöl och vetekli. Jfr Mugg, Manskorv, Svansskorv, Skabb.E. N—m.

Elaeagnus argentea Pursh., stjärnvide, en till fam. *Elæagneæ* hörande manshög buske från Kanada med silvervita blad och små, obetydliga gula blommor, som slå ut på vår och försommar. Den är härdig i hela landet och därför skattad som prydnadsbuske särskilt i landets nordligare delar. Förökas genom avläggare eller rotskott.G. L—d.

Elastin. Se Äggviteartade ämnen.

Elastiska putan. Se Hov.

Elater. Se Knäppare.

Eldstad. De vanligaste eldstäderna för uppvärmning av boningsrum äro spisar, kakelugnar eller kaminer, öppna spisar, vilka i forna tider varit de huvudsakligaste uppvärmningsanordningarna, äro mycket oekonomiska i användning, men från estetisk synpunkt äro de tilltalande och hava därför i viss utsträckning åter börjat upptagas. Kokspisar förekomma i en mångfald olika typer och storlekar. Vid val av dylik bör tillses, att en fullt ändamålsenlig erhålles, vilken förutom stekugn även bör vara försedd med varmvattencistern och varmugn etc. Kokspisar kunna även kombineras med en mindre varmvattenvärmeledning, varifrån 2 à 3 rum kunna uppvärmas. Som man för matlagning endast kan tillgodogöra sig en bråkdel av den värme, som alstras uti kokspisen, bör man leda förbränningsgaserna från densamma genom en murad kakelugn e. dyl. i ett bredvid eller ovanför liggande rum, varigenom detta blir så gott som gratis uppvärmt. Spjäll bör då anordnas så, att rökgaserna även kunna ledas direkt ut i skorstenen, t. ex. under sommaren. Kakelugnar måste uppföras intill en skorsten och uppbäras av i denna inmurad räls e. dyl. De beklädas utvändigt med kakel och förses invändigt med rökkanaler murade av tegel, vilka leda röken upp och ned tvenne gånger. Kakelbeklädnaden kan även ersättas med kalkbruk, vilket ställer sig betydligt billigare, men icke är så hållbart eller bränsleekonomiskt som det förra. Kakel- eller murade ugnar behålla väl och sprida en behaglig värme. För möjliggörande av sotning insättas i kakelugnen sotventiler. Järnkaminer, vilka förekomma i en mängd olika konstruktioner, komma även ofta till användning, särskilt i södra Sverige, där kol- och torveldning är vanlig, för vilka bränsleslag järnkaminer äro lämpligare än kakelugnar. Kamin kan även ställas framför en kakelugn, så att röken passerar kanalerna i denna, vilket är synnerligen verkningsfullt. Järnkaminer avgiva hastigt värme, men ha icke förmåga att bibehålla densamma utan kallna jämförelsevis fort, då elden slocknat. Kaminer utföras även av tälj sten, vilka besitta stor förmåga att magasinera värme.L. N. Gramén.

Elektricitet. Statisk elektricitet. Redan i forntiden hade man funnit, att ett fåtal kroppar, företrädesvis bernsten, genom gnidning med vissa andra kroppar fingo egenskapen att draga till sig lättare föremål. Bernsten hette på grekiska elektron, varför man kallade orsaken till tilldragningen för elektricitet och sade, att kroppar, som fått denna egenskap, gjorts elektriska eller blivit laddade med elektricitet. Först långt senare upptäckte man, att man genom gnidning kan få snart sagt alla kroppar elektriska, och att båda de gnidna kropparna få elektricitet, men av motsatt slag, varefter man skilde på positiv och negativ elektricitet och fann, att endast kroppar, som äro laddade med olika slags elektricitet, draga varandra till sig, medan sådana, som äro laddade med samma slags elektricitet, stöta varandra bort. Vidare fann man, att den kraft, med vilken tilldragningen eller frånstötningen sker, växer med mängden elektricitet på de laddade kropparna och avtager med avståndet mellan dem och detta mycket betydligt, så att om avståndet under för övrigt lika förhållanden blir 2 eller 3 gånger så stort, blir den verkande kraften icke $^{1}/_{2}$ eller $^{1}/_{3}$ av den först verkande kraften utan blott 1/(2 x 2)=1/4 eller 1/(3 x 3)=1/9 av densamma o. s. v.

Den genom gnidning framkallade elektriciteten kallas gnidnings-e. eller statisk e. och utmärker sig för sin ringa mängd men sin stora »spänning», som ger den benägenhet att utbreda sig på sådana kroppar, som kunna leda elektriciteten, och att i form av en gnista genombryta dem, som icke kunna det. Man hade nämligen också funnit, att somliga ämnen och främst bland dem metallerna, men också, ehuru i mindre grad, andra, såsom levande djur och växtdelar och i allmänhet fuktiga ämnen, lätt bortleda elektriciteten, medan andra utgöra ett mera eller mindre oöverkomligt hinder för elektricitetens förflyttning. De förra kallar man ledare, de senare oledare eller, om deras ledningsförmåga är så utomordentligt liten, att man kan använda dem för att, såsom man ofta önskar, hindra elektricitetens bortgång, isolatorer. Sådana ämnen äro glas, lack, guttaperka, porslin, papper, bomull, silke samt framför alla andra torr luft.

lysollösning ett par gånger dagligen, tills läkning sker, eller ingnidning av tjärliniment (ioo gr. tjära + 100 gr. såpa och 50—100 gr. sprit), kreolin- eller jodsprit.

Vid hudsjukdomar i allmänhet tillses, att avföringen hålles lös, och ingives därför i början laxermedel. Utfodringen (i synnerhet av feta djur) bör något avknappas, och hetsigt verkande eller skarpa fodermedel (havre för hästar, rå potatis, dränk) undvikas. I stället användas sådana, som utöva god inverkan på hud och hårlag, ss. linfrömjöl och vetekli. Jfr Mugg, Manskorv, Svansskorv, Skabb.E. N—m.

Elaeagnus argentea Pursh., stjärnvide, en till fam. *Elæagneæ* hörande manshög buske från Kanada med silvervita blad och små, obetydliga gula blommor, som slå ut på vår och försommar. Den är härdig i hela landet och därför skattad som prydnadsbuske särskilt i landets nordligare delar. Förökas genom avläggare eller rotskott.G. L—d.

Elastin. Se Äggviteartade ämnen.

Elastiska putan. Se Hov.

Elater. Se Knäppare.

Eldstad. De vanligaste eldstäderna för uppvärmning av boningsrum äro spisar, kakelugnar eller kaminer, öppna spisar, vilka i forna tider varit de huvudsakligaste uppvärmningsanordningarna, äro mycket oekonomiska i användning, men från estetisk synpunkt äro de tilltalande och hava därför i viss utsträckning åter börjat upptagas. Kokspisar förekomma i en mångfald olika typer och storlekar. Vid val av dylik bör tillses, att en fullt ändamålsenlig erhålles, vilken förutom stekugn även bör vara försedd med varmvattencistern och varmugn etc. Kokspisar kunna även kombineras med en mindre varmvattenvärmeledning, varifrån 2 à 3 rum kunna uppvärmas. Som man för matlagning endast kan tillgodogöra sig en bråkdel av den värme, som alstras uti kokspisen, bör man leda förbränningsgaserna från densamma genom en murad kakelugn e. dyl. i ett bredvid eller ovanför liggande rum, varigenom detta blir så gott som gratis uppvärmt. Spjäll bör då anordnas så, att rökgaserna även kunna ledas direkt ut i skorstenen, t. ex. under sommaren. Kakelugnar måste uppföras intill en skorsten och uppbäras av i denna inmurad räls e. dyl. De beklädas utvändigt med kakel och förses invändigt med rökkanaler murade av tegel, vilka leda röken upp och ned tvenne gånger. Kakelbeklädnaden kan även ersättas med kalkbruk, vilket ställer sig betydligt billigare, men icke är så hållbart eller bränsleekonomiskt som det förra. Kakel- eller murade ugnar behålla väl och sprida en behaglig värme. För möjliggörande av sotning insättas i kakelugnen sotventiler. Järnkaminer, vilka förekomma i en mängd olika konstruktioner, komma även ofta till användning, särskilt i södra Sverige, där kol- och torveldning är vanlig, för vilka bränsleslag järnkaminer äro lämpligare än kakelugnar. Kamin kan även ställas framför en kakelugn, så att röken passerar kanalerna i denna, vilket är synnerligen verkningsfullt. Järnkaminer avgiva hastigt värme, men ha icke förmåga att bibehålla densamma utan kallna jämförelsevis fort, då elden slocknat. Kaminer utföras även av tälj sten, vilka besitta stor förmåga att magasinera värme.L. N. Gramén.

Elektricitet. Statisk elektricitet. Redan i forntiden hade man funnit, att ett fåtal kroppar, företrädesvis bernsten, genom gnidning med vissa andra kroppar fingo egenskapen att draga till sig lättare föremål. Bernsten hette på grekiska elektron, varför man kallade orsaken till tilldragningen för elektricitet och sade, att kroppar, som fått denna egenskap, gjorts elektriska eller blivit laddade med elektricitet. Först långt senare upptäckte man, att man genom gnidning kan få snart sagt alla kroppar elektriska, och att båda de gnidna kropparna få elektricitet, men av motsatt slag, varefter man skilde på positiv och negativ elektricitet och fann, att endast kroppar, som äro laddade med olika slags elektricitet, draga varandra till sig, medan sådana, som äro laddade med samma slags elektricitet, stöta varandra bort. Vidare fann man, att den kraft, med vilken tilldragningen eller frånstötningen sker, växer med mängden elektricitet på de laddade kropparna och avtager med avståndet mellan dem och detta mycket betydligt, så att om avståndet under för övrigt lika förhållanden blir 2 eller 3 gånger så stort, blir den verkande kraften icke $^{1}/_{2}$ eller $^{1}/_{3}$ av den först verkande kraften utan blott 1/(2 x 2)=1/4 eller 1/(3 x 3)=1/9 av densamma o. s. v.

Den genom gnidning framkallade elektriciteten kallas gnidnings-e. eller statisk e. och utmärker sig för sin ringa mängd men sin stora »spänning», som ger den benägenhet att utbreda

sig på sådana kroppar, som kunna leda elektriciteten, och att i form av en gnista genombryta dem, som icke kunna det. Man hade nämligen också funnit, att somliga ämnen och främst bland dem metallerna, men också, ehuru i mindre grad, andra, såsom levande djur och växtdelar och i allmänhet fuktiga ämnen, lätt bortleda elektriciteten, medan andra utgöra ett mera eller mindre oöverkomligt hinder för elektricitetens förflyttning. De förra kallar man ledare, de senare oledare eller, om deras ledningsförmåga är så utomordentligt liten, att man kan använda dem för att, såsom man ofta önskar, hindra elektricitetens bortgång, isolatorer. Sådana ämnen äro glas, lack, guttaperka, porslin, papper, bomull, silke samt framför alla andra torr luft.

lysollösning ett par gånger dagligen, tills läkning sker, eller ingnidning av tjärliniment (ioo gr. tjära + 100 gr. såpa och 50—100 gr. sprit), kreolin- eller jodsprit.

Vid hudsjukdomar i allmänhet tillses, att avföringen hålles lös, och ingives därför i början laxermedel. Utfodringen (i synnerhet av feta djur) bör något avknappas, och hetsigt verkande eller skarpa fodermedel (havre för hästar, rå potatis, dränk) undvikas. I stället användas sådana, som utöva god inverkan på hud och hårlag, ss. linfrömjöl och vetekli. Jfr Mugg, Manskorv, Svansskorv, Skabb.E. N—m.

Elaeagnus argentea Pursh., stjärnvide, en till fam. *Elæagneæ* hörande manshög buske från Kanada med silvervita blad och små, obetydliga gula blommor, som slå ut på vår och försommar. Den är härdig i hela landet och därför skattad som prydnadsbuske särskilt i landets nordligare delar. Förökas genom avläggare eller rotskott.G. L—d.

Elastin. Se Äggviteartade ämnen.

Elastiska putan. Se Hov.

Elater. Se Knäppare.

Eldstad. De vanligaste eldstäderna för uppvärmning av boningsrum äro spisar, kakelugnar eller kaminer, öppna spisar, vilka i forna tider varit de huvudsakligaste uppvärmningsanordningarna, äro mycket oekonomiska i användning, men från estetisk synpunkt äro de tilltalande och hava därför i viss utsträckning åter börjat upptagas. Kokspisar förekomma i en mångfald olika typer och storlekar. Vid val av dylik bör tillses, att en fullt ändamålsenlig erhålles, vilken förutom stekugn även bör vara försedd med varmvattencistern och varmugn etc. Kokspisar kunna även kombineras med en mindre varmvattenvärmeledning, varifrån 2 à 3 rum kunna uppvärmas. Som man för matlagning endast kan tillgodogöra sig en bråkdel av den värme, som alstras uti kokspisen, bör man leda förbränningsgaserna från densamma genom en murad kakelugn e. dyl. i ett bredvid eller ovanför liggande rum, varigenom detta blir så gott som gratis uppvärmt. Spjäll bör då anordnas så, att rökgaserna även kunna ledas direkt ut i skorstenen, t. ex. under sommaren. Kakelugnar måste uppföras intill en skorsten och uppbäras av i denna inmurad räls e. dyl. De beklädas utvändigt med kakel och förses invändigt med rökkanaler murade av tegel, vilka leda röken upp och ned tvenne gånger. Kakelbeklädnaden kan även ersättas med kalkbruk, vilket ställer sig betydligt billigare, men icke är så hållbart eller bränsleekonomiskt som det förra. Kakel- eller murade ugnar behålla väl och sprida en behaglig värme. För möjliggörande av sotning insättas i kakelugnen sotventiler. Järnkaminer, vilka förekomma i en mängd olika konstruktioner, komma även ofta till användning, särskilt i södra Sverige, där kol- och torveldning är vanlig, för vilka bränsleslag järnkaminer äro lämpligare än kakelugnar. Kamin kan även ställas framför en kakelugn, så att röken passerar kanalerna i denna, vilket är synnerligen verkningsfullt. Järnkaminer avgiva hastigt värme, men ha icke förmåga att bibehålla densamma utan kallna jämförelsevis fort, då elden slocknat. Kaminer utföras även av tälj sten, vilka besitta stor förmåga att magasinera värme.L. N. Gramén.

Elektricitet. Statisk elektricitet. Redan i forntiden hade man funnit, att ett fåtal kroppar, företrädesvis bernsten, genom gnidning med vissa andra kroppar fingo egenskapen att draga till sig lättare föremål. Bernsten hette på grekiska elektron, varför man kallade orsaken till tilldragningen för elektricitet och sade, att kroppar, som fått denna egenskap, gjorts elektriska eller blivit laddade med elektricitet. Först långt senare upptäckte man, att man genom gnidning kan få snart sagt alla kroppar elektriska, och att båda de gnidna kropparna få elektricitet, men av motsatt slag, varefter man skilde på positiv och negativ elektricitet och fann, att endast kroppar, som äro laddade med olika slags elektricitet, draga varandra till sig, medan sådana, som äro laddade med samma slags elektricitet, stöta varandra bort. Vidare fann man, att den kraft, med vilken tilldragningen eller frånstötningen sker, växer med mängden elektricitet på de laddade kropparna och avtager med avståndet mellan dem och detta mycket betydligt, så att om avståndet under för övrigt lika förhållanden blir 2 eller 3 gånger så stort, blir den verkande kraften icke $^1/_2$ eller $^1/_3$ av den först verkande kraften utan blott 1/(2 x 2)=1/4 eller 1/(3 x 3)=1/9 av densamma o. s. v.

Den genom gnidning framkallade elektriciteten kallas gnidnings-e. eller statisk e. och utmärker sig för sin ringa mängd men sin stora »spänning», som ger den benägenhet att utbreda sig på sådana kroppar, som kunna leda elektriciteten, och att i form av en gnista genombryta dem, som icke kunna det. Man hade nämligen också funnit, att somliga ämnen och främst bland dem metallerna, men också, ehuru i mindre grad, andra, såsom levande djur och växtdelar och i allmänhet fuktiga ämnen, lätt bortleda elektriciteten, medan andra utgöra ett mera eller mindre oöverkomligt hinder för elektricitetens förflyttning. De förra kallar man ledare, de senare oledare eller, om deras ledningsförmåga är så utomordentligt liten, att man kan använda dem för att, såsom man ofta önskar, hindra elektricitetens bortgång, isolatorer. Sådana ämnen äro glas, lack, guttaperka, porslin, papper, bomull, silke samt framför alla andra torr luft.

lysollösning ett par gånger dagligen, tills läkning sker, eller ingnidning av tjärliniment (ioo gr. tjära + 100 gr. såpa och 50—100 gr. sprit), kreolin- eller jodsprit.

Vid hudsjukdomar i allmänhet tillses, att avföringen hålles lös, och ingives därför i början laxermedel. Utfodringen (i synnerhet av feta djur) bör något avknappas, och hetsigt verkande eller skarpa fodermedel (havre för hästar, rå potatis, dränk) undvikas. I stället användas sådana, som utöva god inverkan på hud och hårlag, ss. linfrömjöl och vetekli. Jfr Mugg, Manskorv, Svansskorv, Skabb.E. N—m.

Elaeagnus argentea Pursh., stjärnvide, en till fam. *Elæagneæ* hörande manshög buske från Kanada med silvervita blad och små, obetydliga gula blommor, som slå ut på vår och försommar. Den är härdig i hela landet och därför skattad som prydnadsbuske särskilt i landets nordligare delar. Förökas genom avläggare eller rotskott.G. L—d.

Elastin. Se Äggviteartade ämnen.

Elastiska putan. Se Hov.

Elater. Se Knäppare.

Eldstad. De vanligaste eldstäderna för uppvärmning av boningsrum äro spisar, kakelugnar eller kaminer, öppna spisar, vilka i forna tider varit de huvudsakligaste uppvärmningsanordningarna, äro mycket oekonomiska i användning, men från estetisk synpunkt äro de tilltalande och hava därför i viss utsträckning åter börjat upptagas. Kokspisar förekomma i en mångfald olika typer och storlekar. Vid val av dylik bör tillses, att en fullt ändamålsenlig erhålles, vilken förutom stekugn även bör vara försedd med varmvattencistern och varmugn etc. Kokspisar kunna även kombineras med en mindre varmvattenvärmeledning, varifrån 2 à 3 rum kunna uppvärmas. Som man för matlagning endast kan tillgodogöra sig en bråkdel av den värme, som alstras uti kokspisen, bör man leda förbränningsgaserna från densamma genom en murad kakelugn e. dyl. i ett bredvid eller ovanför liggande rum, varigenom detta blir så gott som gratis uppvärmt. Spjäll bör då anordnas så, att rökgaserna även kunna ledas direkt ut i skorstenen, t. ex. under sommaren. Kakelugnar måste uppföras intill en skorsten och uppbäras av i denna inmurad räls e. dyl. De beklädas utvändigt med kakel och förses invändigt med rökkanaler murade av tegel, vilka leda röken upp och ned tvenne gånger. Kakelbeklädnaden kan även ersättas med kalkbruk, vilket ställer sig betydligt billigare, men icke är så hållbart eller bränsleekonomiskt som det förra. Kakel- eller murade ugnar behålla väl och sprida en behaglig värme. För möjliggörande av sotning insättas i kakelugnen sotventiler. Järnkaminer, vilka förekomma i en mängd olika konstruktioner, komma även ofta till användning, särskilt i södra Sverige, där kol- och torveldning är vanlig, för vilka bränsleslag järnkaminer äro lämpligare än kakelugnar. Kamin kan även ställas framför en kakelugn, så att röken passerar kanalerna i denna, vilket är synnerligen verkningsfullt. Järnkaminer avgiva hastigt värme, men ha icke förmåga att bibehålla densamma utan kallna jämförelsevis fort, då elden slocknat. Kaminer utföras även av tälj sten, vilka besitta stor förmåga att magasinera värme.L. N. Gramén.

Elektricitet. Statisk elektricitet. Redan i forntiden hade man funnit, att ett fåtal kroppar, företrädesvis bernsten, genom gnidning med vissa andra kroppar fingo egenskapen att draga till sig lättare föremål. Bernsten hette på grekiska elektron, varför man kallade orsaken till tilldragningen för elektricitet och sade, att kroppar, som fått denna egenskap, gjorts elektriska eller blivit laddade med elektricitet. Först långt senare upptäckte man, att man genom gnidning kan få snart sagt alla kroppar elektriska, och att båda de gnidna kropparna få elektricitet, men av motsatt slag, varefter man skilde på positiv och negativ elektricitet och fann, att endast kroppar, som äro laddade med olika slags elektricitet, draga varandra till sig, medan sådana, som äro laddade med samma slags elektricitet, stöta varandra bort. Vidare fann man, att den kraft, med vilken tilldragningen eller frånstötningen sker, växer med mängden elektricitet på de laddade kropparna och avtager med avståndet mellan dem och detta mycket betydligt, så att om avståndet under för övrigt lika förhållanden blir 2 eller 3 gånger så stort, blir den verkande kraften icke $^1/_2$ eller $^1/_3$ av den först verkande kraften utan blott 1/(2 x 2)=1/4 eller 1/(3 x 3)=1/9 av densamma o. s. v.

Den genom gnidning framkallade elektriciteten kallas gnidnings-e. eller statisk e. och utmärker sig för sin ringa mängd men sin stora »spänning», som ger den benägenhet att utbreda sig på sådana kroppar, som kunna leda elektriciteten, och att i form av en gnista genombryta dem, som icke kunna det. Man hade nämligen också funnit, att somliga ämnen och främst

bland dem metallerna, men också, ehuru i mindre grad, andra, såsom levande djur och växtdelar och i allmänhet fuktiga ämnen, lätt bortleda elektriciteten, medan andra utgöra ett mera eller mindre oöverkomligt hinder för elektricitetens förflyttning. De förra kallar man ledare, de senare oledare eller, om deras ledningsförmåga är så utomordentligt liten, att man kan använda dem för att, såsom man ofta önskar, hindra elektricitetens bortgång, isolatorer. Sådana ämnen äro glas, lack, guttaperka, porslin, papper, bomull, silke samt framför alla andra torr luft.

lysollösning ett par gånger dagligen, tills läkning sker, eller ingnidning av tjärliniment (ioo gr. tjära + 100 gr. såpa och 50—100 gr. sprit), kreolin- eller jodsprit.

Vid hudsjukdomar i allmänhet tillses, att avföringen hålles lös, och ingives därför i början laxermedel. Utfodringen (i synnerhet av feta djur) bör något avknappas, och hetsigt verkande eller skarpa fodermedel (havre för hästar, rå potatis, dränk) undvikas. I stället användas sådana, som utöva god inverkan på hud och hårlag, ss. linfrömjöl och vetekli. Jfr Mugg, Manskorv, Svansskorv, Skabb.E. N—m.

Elaeagnus argentea Pursh., stjärnvide, en till fam. *Elæagneæ* hörande manshög buske från Kanada med silvervita blad och små, obetydliga gula blommor, som slå ut på vår och försommar. Den är härdig i hela landet och därför skattad som prydnadsbuske särskilt i landets nordligare delar. Förökas genom avläggare eller rotskott.G. L—d.

Elastin. Se Äggviteartade ämnen.

Elastiska putan. Se Hov.

Elater. Se Knäppare.

Eldstad. De vanligaste eldstäderna för uppvärmning av boningsrum äro spisar, kakelugnar eller kaminer, öppna spisar, vilka i forna tider varit de huvudsakligaste uppvärmningsanordningarna, äro mycket oekonomiska i användning, men från estetisk synpunkt äro de tilltalande och hava därför i viss utsträckning åter börjat upptagas. Kokspisar förekomma i en mångfald olika typer och storlekar. Vid val av dylik bör tillses, att en fullt ändamålsenlig erhålles, vilken förutom stekugn även bör vara försedd med varmvattencistern och varmugn etc. Kokspisar kunna även kombineras med en mindre varmvattenvärmeledning, varifrån 2 à 3 rum kunna uppvärmas. Som man för matlagning endast kan tillgodogöra sig en bråkdel av den värme, som alstras uti kokspisen, bör man leda förbränningsgaserna från densamma genom en murad kakelugn e. dyl. i ett bredvid eller ovanför liggande rum, varigenom detta blir så gott som gratis uppvärmt. Spjäll bör då anordnas så, att rökgaserna även kunna ledas direkt ut i skorstenen, t. ex. under sommaren. Kakelugnar måste uppföras intill en skorsten och uppbäras av i denna inmurad räls e. dyl. De beklädas utvändigt med kakel och förses invändigt med rökkanaler murade av tegel, vilka leda röken upp och ned tvenne gånger. Kakelbeklädnaden kan även ersättas med kalkbruk, vilket ställer sig betydligt billigare, men icke är så hållbart eller bränsleekonomiskt som det förra. Kakel- eller murade ugnar behålla väl och sprida en behaglig värme. För möjliggörande av sotning insättas i kakelugnen sotventiler. Järnkaminer, vilka förekomma i en mängd olika konstruktioner, komma även ofta till användning, särskilt i södra Sverige, där kol- och torveldning är vanlig, för vilka bränsleslag järnkaminer äro lämpligare än kakelugnar. Kamin kan även ställas framför en kakelugn, så att röken passerar kanalerna i denna, vilket är synnerligen verkningsfullt. Järnkaminer avgiva hastigt värme, men ha icke förmåga att bibehålla densamma utan kallna jämförelsevis fort, då elden slocknat. Kaminer utföras även av tälj sten, vilka besitta stor förmåga att magasinera värme.L. N. Gramén.

Elektricitet. Statisk elektricitet. Redan i forntiden hade man funnit, att ett fåtal kroppar, företrädesvis bernsten, genom gnidning med vissa andra kroppar fingo egenskapen att draga till sig lättare föremål. Bernsten hette på grekiska elektron, varför man kallade orsaken till tilldragningen för elektricitet och sade, att kroppar, som fått denna egenskap, gjorts elektriska eller blivit laddade med elektricitet. Först långt senare upptäckte man, att man genom gnidning kan få snart sagt alla kroppar elektriska, och att båda de gnidna kropparna få elektricitet, men av motsatt slag, varefter man skilde på positiv och negativ elektricitet och fann, att endast kroppar, som äro laddade med olika slags elektricitet, draga varandra till sig, medan sådana, som äro laddade med samma slags elektricitet, stöta varandra bort. Vidare fann man, att den kraft, med vilken tilldragningen eller frånstötningen sker, växer med mängden elektricitet på de laddade kropparna och avtager med avståndet mellan dem och detta mycket betydligt, så att om avståndet under för övrigt lika förhållanden blir 2 eller 3 gånger så stort, blir den verkande kraften icke $^{1}/_{2}$ eller $^{1}/_{3}$ av den först verkande kraften utan blott 1/(2 x 2)=1/4 eller 1/(3 x 3)=1/9 av densamma o. s. v.

Den genom gnidning framkallade elektriciteten kallas gnidnings-e. eller statisk e. och utmärker sig för sin ringa mängd men sin stora »spänning», som ger den benägenhet att utbreda sig på sådana kroppar, som kunna leda elektriciteten, och att i form av en gnista genombryta dem, som icke kunna det. Man hade nämligen också funnit, att somliga ämnen och främst bland dem metallerna, men också, ehuru i mindre grad, andra, såsom levande djur och växtdelar och i allmänhet fuktiga ämnen, lätt bortleda elektriciteten, medan andra utgöra ett mera eller mindre oöverkomligt hinder för elektricitetens förflyttning. De förra kallar man ledare, de senare oledare eller, om deras ledningsförmåga är så utomordentligt liten, att man kan använda dem för att, såsom man ofta önskar, hindra elektricitetens bortgång, isolatorer. Sådana ämnen äro glas, lack, guttaperka, porslin, papper, bomull, silke samt framför alla andra torr luft.

lysollösning ett par gånger dagligen, tills läkning sker, eller ingnidning av tjärliniment (ioo gr. tjära + 100 gr. såpa och 50—100 gr. sprit), kreolin- eller jodsprit.

Vid hudsjukdomar i allmänhet tillses, att avföringen hålles lös, och ingives därför i början laxermedel. Utfodringen (i synnerhet av feta djur) bör något avknappas, och hetsigt verkande eller skarpa fodermedel (havre för hästar, rå potatis, dränk) undvikas. I stället användas sådana, som utöva god inverkan på hud och hårlag, ss. linfrömjöl och vetekli. Jfr Mugg, Manskorv, Svansskorv, Skabb.E. N—m.

Elaeagnus argentea Pursh., stjärnvide, en till fam. *Elæagneæ* hörande manshög buske från Kanada med silvervita blad och små, obetydliga gula blommor, som slå ut på vår och försommar. Den är härdig i hela landet och därför skattad som prydnadsbuske särskilt i landets nordligare delar. Förökas genom avläggare eller rotskott.G. L—d.

Elastin. Se Äggviteartade ämnen.

Elastiska putan. Se Hov.

Elater. Se Knäppare.

Eldstad. De vanligaste eldstäderna för uppvärmning av boningsrum äro spisar, kakelugnar eller kaminer, öppna spisar, vilka i forna tider varit de huvudsakligaste uppvärmningsanordningarna, äro mycket oekonomiska i användning, men från estetisk synpunkt äro de tilltalande och hava därför i viss utsträckning åter börjat upptagas. Kokspisar förekomma i en mångfald olika typer och storlekar. Vid val av dylik bör tillses, att en fullt ändamålsenlig erhålles, vilken förutom stekugn även bör vara försedd med varmvattencistern och varmugn etc. Kokspisar kunna även kombineras med en mindre varmvattenvärmeledning, varifrån 2 à 3 rum kunna uppvärmas. Som man för matlagning endast kan tillgodogöra sig en bråkdel av den värme, som alstras uti kokspisen, bör man leda förbränningsgaserna från densamma genom en murad kakelugn e. dyl. i ett bredvid eller ovanför liggande rum, varigenom detta blir så gott som gratis uppvärmt. Spjäll bör då anordnas så, att rökgaserna även kunna ledas direkt ut i skorstenen, t. ex. under sommaren. Kakelugnar måste uppföras intill en skorsten och uppbäras av i denna inmurad räls e. dyl. De beklädas utvändigt med kakel och förses invändigt med rökkanaler murade av tegel, vilka leda röken upp och ned tvenne gånger. Kakelbeklädnaden kan även ersättas med kalkbruk, vilket ställer sig betydligt billigare, men icke är så hållbart eller bränsleekonomiskt som det förra. Kakel- eller murade ugnar behålla väl och sprida en behaglig värme. För möjliggörande av sotning insättas i kakelugnen sotventiler. Järnkaminer, vilka förekomma i en mängd olika konstruktioner, komma även ofta till användning, särskilt i södra Sverige, där kol- och torveldning är vanlig, för vilka bränsleslag järnkaminer äro lämpligare än kakelugnar. Kamin kan även ställas framför en kakelugn, så att röken passerar kanalerna i denna, vilket är synnerligen verkningsfullt. Järnkaminer avgiva hastigt värme, men ha icke förmåga att bibehålla densamma utan kallna jämförelsevis fort, då elden slocknat. Kaminer utföras även av tälj sten, vilka besitta stor förmåga att magasinera värme.L. N. Gramén.

Elektricitet. Statisk elektricitet. Redan i forntiden hade man funnit, att ett fåtal kroppar, företrädesvis bernsten, genom gnidning med vissa andra kroppar fingo egenskapen att draga till sig lättare föremål. Bernsten hette på grekiska elektron, varför man kallade orsaken till tilldragningen för elektricitet och sade, att kroppar, som fått denna egenskap, gjorts elektriska eller blivit laddade med elektricitet. Först långt senare upptäckte man, att man genom gnidning kan få snart sagt alla kroppar elektriska, och att båda de gnidna kropparna få elektricitet, men av motsatt slag, varefter man skilde på positiv och negativ elektricitet och fann, att endast kroppar, som äro laddade med olika slags elektricitet, draga varandra till sig, medan sådana, som äro laddade med samma slags elektricitet, stöta varandra bort. Vidare fann man, att den kraft, med vilken tilldragningen eller frånstötningen sker, växer med mängden elektricitet på de laddade kropparna och avtager med avståndet mellan dem och detta mycket betydligt, så att om avståndet under för övrigt lika förhållanden blir 2 eller 3 gånger så stort, blir den verkande kraften icke $^{1}/_{2}$ eller $^{1}/_{3}$ av den först verkande kraften utan blott 1/(2 x 2)=1/4 eller 1/(3 x 3)=1/9 av densamma o. s. v.

Den genom gnidning framkallade elektriciteten kallas gnidnings-e. eller statisk e. och utmärker sig för sin ringa mängd men sin stora »spänning», som ger den benägenhet att utbreda sig på sådana kroppar, som kunna leda elektriciteten, och att i form av en gnista genombryta dem, som icke kunna det. Man hade nämligen också funnit, att somliga ämnen och främst bland dem metallerna, men också, ehuru i mindre grad, andra, såsom levande djur och växtdelar och i allmänhet fuktiga ämnen, lätt bortleda elektriciteten, medan andra utgöra ett

mera eller mindre oöverkomligt hinder för elektricitetens förflyttning. De förra kallar man ledare, de senare oledare eller, om deras ledningsförmåga är så utomordentligt liten, att man kan använda dem för att, såsom man ofta önskar, hindra elektricitetens bortgång, isolatorer. Sådana ämnen äro glas, lack, guttaperka, porslin, papper, bomull, silke samt framför alla andra torr luft.

lysollösning ett par gånger dagligen, tills läkning sker, eller ingnidning av tjärliniment (ioo gr. tjära + 100 gr. såpa och 50—100 gr. sprit), kreolin- eller jodsprit.

Vid hudsjukdomar i allmänhet tillses, att avföringen hålles lös, och ingives därför i början laxermedel. Utfodringen (i synnerhet av feta djur) bör något avknappas, och hetsigt verkande eller skarpa fodermedel (havre för hästar, rå potatis, dränk) undvikas. I stället användas sådana, som utöva god inverkan på hud och hårlag, ss. linfrömjöl och vetekli. Jfr Mugg, Manskorv, Svansskorv, Skabb.E. N—m.

Elaeagnus argentea Pursh., stjärnvide, en till fam. *Elæagneæ* hörande manshög buske från Kanada med silvervita blad och små, obetydliga gula blommor, som slå ut på vår och försommar. Den är härdig i hela landet och därför skattad som prydnadsbuske särskilt i landets nordligare delar. Förökas genom avläggare eller rotskott.G. L—d.

Elastin. Se Äggviteartade ämnen.

Elastiska putan. Se Hov.

Elater. Se Knäppare.

Eldstad. De vanligaste eldstäderna för uppvärmning av boningsrum äro spisar, kakelugnar eller kaminer, öppna spisar, vilka i forna tider varit de huvudsakligaste uppvärmningsanordningarna, äro mycket oekonomiska i användning, men från estetisk synpunkt äro de tilltalande och hava därför i viss utsträckning åter börjat upptagas. Kokspisar förekomma i en mångfald olika typer och storlekar. Vid val av dylik bör tillses, att en fullt ändamålsenlig erhålles, vilken förutom stekugn även bör vara försedd med varmvattencistern och varmugn etc. Kokspisar kunna även kombineras med en mindre varmvattenvärmeledning, varifrån 2 à 3 rum kunna uppvärmas. Som man för matlagning endast kan tillgodogöra sig en bråkdel av den värme, som alstras uti kokspisen, bör man leda förbränningsgaserna från densamma genom en murad kakelugn e. dyl. i ett bredvid eller ovanför liggande rum, varigenom detta blir så gott som gratis uppvärmt. Spjäll bör då anordnas så, att rökgaserna även kunna ledas direkt ut i skorstenen, t. ex. under sommaren. Kakelugnar måste uppföras intill en skorsten och uppbäras av i denna inmurad räls e. dyl. De beklädas utvändigt med kakel och förses invändigt med rökkanaler murade av tegel, vilka leda röken upp och ned tvenne gånger. Kakelbeklädnaden kan även ersättas med kalkbruk, vilket ställer sig betydligt billigare, men icke är så hållbart eller bränsleekonomiskt som det förra. Kakel- eller murade ugnar behålla väl och sprida en behaglig värme. För möjliggörande av sotning insättas i kakelugnen sotventiler. Järnkaminer, vilka förekomma i en mängd olika konstruktioner, komma även ofta till användning, särskilt i södra Sverige, där kol- och torveldning är vanlig, för vilka bränsleslag järnkaminer äro lämpligare än kakelugnar. Kamin kan även ställas framför en kakelugn, så att röken passerar kanalerna i denna, vilket är synnerligen verkningsfullt. Järnkaminer avgiva hastigt värme, men ha icke förmåga att bibehålla densamma utan kallna jämförelsevis fort, då elden slocknat. Kaminer utföras även av tälj sten, vilka besitta stor förmåga att magasinera värme.L. N. Gramén.

Elektricitet. Statisk elektricitet. Redan i forntiden hade man funnit, att ett fåtal kroppar, företrädesvis bernsten, genom gnidning med vissa andra kroppar fingo egenskapen att draga till sig lättare föremål. Bernsten hette på grekiska elektron, varför man kallade orsaken till tilldragningen för elektricitet och sade, att kroppar, som fått denna egenskap, gjorts elektriska eller blivit laddade med elektricitet. Först långt senare upptäckte man, att man genom gnidning kan få snart sagt alla kroppar elektriska, och att båda de gnidna kropparna få elektricitet, men av motsatt slag, varefter man skilde på positiv och negativ elektricitet och fann, att endast kroppar, som äro laddade med olika slags elektricitet, draga varandra till sig, medan sådana, som äro laddade med samma slags elektricitet, stöta varandra bort. Vidare fann man, att den kraft, med vilken tilldragningen eller frånstötningen sker, växer med mängden elektricitet på de laddade kropparna och avtager med avståndet mellan dem och detta mycket betydligt, så att om avståndet under för övrigt lika förhållanden blir 2 eller 3 gånger så stort, blir den verkande kraften icke $^1/_2$ eller $^1/_3$ av den först verkande kraften utan blott 1/(2 x 2)=1/4 eller 1/(3 x 3)=1/9 av densamma o. s. v.

Den genom gnidning framkallade elektriciteten kallas gnidnings-e. eller statisk e. och utmärker sig för sin ringa mängd men sin stora »spänning», som ger den benägenhet att utbreda sig på sådana kroppar, som kunna leda elektriciteten, och att i form av en gnista genombryta dem, som icke kunna det. Man hade nämligen också funnit, att somliga ämnen och främst bland dem metallerna, men också, ehuru i mindre grad, andra, såsom levande djur och växtdelar och i allmänhet fuktiga ämnen, lätt bortleda elektriciteten, medan andra utgöra ett mera eller mindre oöverkomligt hinder för elektricitetens förflyttning. De förra kallar man ledare, de senare oledare eller, om deras ledningsförmåga är så utomordentligt liten, att man kan använda dem för att, såsom man ofta önskar, hindra elektricitetens bortgång, isolatorer. Sådana ämnen äro glas, lack, guttaperka, porslin, papper, bomull, silke samt framför alla andra torr luft.

Det är statisk elektricitet man har att göra med i åskan, och att denna i form av långa blixtar kan bryta igenom tjocka isolerande luftlager, vittnar om alldeles oerhörda spänningar.

Dynamisk e. Det finnes emellertid möjligheter att framställa e. i mycket större mängder, än som förekomma i gnidningselektricitetsmaskiner eller t. o. m. i åskan, och med en måttlig spänning, som ej driver undan elektriciteten med större kraft, än att det »bortrunna» hinner ersättas med de alstrade mängderna, varigenom man kan åstadkomma en fortgående strömning av e. Elektricitet med dessa egenskaper kallas dynamisk e. och är för människan av ojämförligt mycket större betydelse än den statiska.

Elektrisk ström. Man får en mycket god föreställning om elektricitetens natur, om man betraktar den som en vätska, vilket den emellertid i verkligheten alldeles icke är, och jämför den med vatten. Om man i ett smalt rör häller vatten, stiger detta, utan att mängden behöver vara stor, till mycket stor höjd och utövar därigenom på bottnen och väggarna i dennas närhet ett mycket stort tryck, som till sist kan spränga röret, om detta är av tunt glas eller annat bräckligt ämne. Om man till en kropp, som är skild från andra genom ett oledande ämne, t. ex. luft, och en glasfot, på vilken han står, eller ett silkessnöre, i vilket han hänger, tillför allt större mängder e., hopar sig denna så att säga till allt större »höjd» och får en allt större »spänning», tills slutligen det oledande ämnet (här luften) ej längre förmår hålla inne elektriciteten utan plötsligt genombrytes av densamma, vilket då sker medelst en lysande gnista och med en skarp knall. Denna »spänning» kallar man i fråga om elektriciteten potential.

Om två kärl med vatten sättas i förbindelse med varandra medelst ett rör genom bottnarna, drives vatten genom detsamma, oberoende av var det mesta vattnet finnes, från det kärl, där vattnet står högst och sålunda utövar största trycket per cm^2, till det, där vattnet står lägre, och strömningen pågår, så länge någon höjd- och således tryckskillnad finnes. På samma sätt drives e. från en kropp med högre potential till en med lägre, om de äro förbundna med varandra medelst en kropp, som kan leda elektriciteten, t. ex. en metalltråd, och strömningen av e. pågår, så länge potentialskillnad finnes.

Den mängd e., som per sekund strömmar genom ett tvärsnitt av ledningen, kallas strömstyrkan. Denna mängd är beroende icke blott av potentialskillnaden, som är den elektromotoriska kraften, d. v. s. den kraft, som sätter elektriciteten i rörelse, utan även av det motstånd, som elektriciteten röner vid sin strömning genom ledaren, alldeles på samma sätt som den mängd vatten, som per sekund rinner genom det nyssnämnda röret, är beroende icke blott av den pådrivande kraften, d. v. s. höjd- eller tryckskillnaden, utan även av det större eller mindre motstånd, ledningsröret genom sin längd, sin trånghet m. m. gör mot framrinnandet.

Elektriska mått. Den elektriska strömstyrkan mätes i ampère (internationell beteckning A), vilket är styrkan av en ström, som på 1 sek. ur en silvernitratlösning utfäller 1.118 mg. silver. Strömstyrkan är t. ex. i vanliga glödlampor $^1/_4$—$^1/_2$ A, i båglampor ofta 8—12 A och i den elektriska industrien användas strömmar, vilkas styrka kan uppgå till tusentals A. Det elektriska ledningsmotståndet mätes i ohm (beteckning Ω), det motstånd, som en konstant ström röner, då han genomgår en kvicksilverpelare med 1 mm^2 genomskärningsyta av en längd vid 0° temperatur av 1.063 m. Motståndets storlek är t. ex. i vanliga telegrafledningar 8—10 Ω per km., i tråden i glödlampor omkring ett par hundra Ω. Potentialen och den elektromotoriska kraften mätas i volt (beteckning V), som är den potentialskillnad, som måste finnas mellan ändarna av en ledning med 1 ohms motstånd, för att strömstyrkan skall bliva 1 A. Exempel på potentialskillnader: galvaniska element giva 1—2 V, glödlampor kräva 100—200 V, på långlinjer för elektrisk arbetsöverföring förekomma ända upp till 100,000 och i åskan många miljoner V. Effekten l. arbetsförmågan mätes i watt (beteckning w), som är effekten hos en konstant ström med 1 V elektromotorisk kraft och 1 A strömstyrka. Detta mått användes huvudsakligen blott beträffande elektrisk effekt, men kan även brukas i fråga om effekten vid mekaniskt arbete. 1 w är en arbetsförmåga av 0.102 kgm. i sekunden, sålunda en ganska liten storhet, varför man i det praktiska livet hellre räknar med tusenfalden l. kilowatt (kw), likasom man i fråga om mekanisk effekt räknar med hästkraft = 75 kgm. i sek. En hästkraft är alltså 735 w eller 0.735 kw och 1 kw 1.36 hkr.

Om strömstyrkan är s ampère, elektromotoriska kraften (potentialskillnaden) *e* volt och motståndet *m* ohm, beteckningar som ofta användas i svenska läroböcker, råder mellan dessa tre för den dynamiska elektriciteten grundläggande storheter det enkla sambandet att $s = e/m$

Denna lag kallas för den ohmska lagen.

Elektriska strömmars uppkomst. Elektrisk ström är en form av energi, eftersom man bl. a. kan uträtta arbete med densamma, och kan sålunda ej skapas av intet, utan det måste alltid

vara någon annan formav energi, som övergår i densamma. Det är tre former av energi, som man vetat att omsätta i elektrisk ström: värme, kemisk energi och mekaniskt arbete.

De genom direkt värmetillförsel i de s. k. termoelementen alstrade elektriska strömmarna ha bl. a. på grund av sin obetydliga elektromotoriska kraft ingen betydelse för jordbruket, men användas för vissa vetenskapliga ändamål.

Kemisk energi omsättes i elektrisk ström i de s. k. galvaniska elementen, där ett par fasta kroppar, av vilka den ena nästan alltid är zink och den andra oftast kol, äro nedsänkta i en eller i somliga element i två från varandra genom en porös lervägg skilda vätskor av viss för de olika elementen bestämd beskaffenhet. Härvid uppkommer hos de båda fasta kropparna en för varje element bestämd, av storleken oberoende potentialskillnad på en à två volt, och sätter man de båda kropparna i förbindelse med varandra genom en yttre ledning, strömmar elektricitet genom den av elementet och den yttre ledningen bildade slutna kretsen med en styrka, som är beroende, utom på den elektromotoriska kraften, av motståndet såväl i den yttre ledningen som inuti vätskan i elementet. Så alstrade strömmar användas t. ex. för elektriska ringledningar och i telefonskåpen.

Förändringen av mekaniskt arbete till elektrisk energi är emellertid för det praktiska livet det ojämförligt viktigaste framställningssättet och vinner för varje dag allt mera i betydelse. Detta sker i s. k. elektriska generatorer (sed. o.), där det i trådlindningar, som genom någon yttre kraft tvingas att rotera i ett magnetiskt fält, just på bekostnad av det därför erforderliga arbetet alstras eller genereras s. k. induktionsströmmar (se d. o.). Sådana kunna redan i generatorerna framställas med en spänning av många tusen volt och kunna i transformatorer förändras till ännu mera högspända induktionsströmmar, vilkas volttal utan tekniska svårigheter kunna höjas till hundratusental. Och så stora mängder elektricitet kunna alstras i generatorerna, att strömmar oaktat sådana oerhörda elektromotoriska krafter kunna underhållas. Det är dessa strömmar, som spridas över stad och land från de stora kraftkällorna, hos oss mest från vattenfall, och förse oss med ljus och kraft och värme för våra hem, våra verkstäder och våra kemiska fabriker.

Strömmens värmeverkningar. Det är tre verkningar av den elektriska strömmen, av vilka man vetat att göra för det praktiska livet viktiga användningar, nämligen hans värmeverkningar, hans kemiska och hans magnetiska verkningar.

När en elektrisk ström går fram genom en edare, uppvärmes denne mera eller mindre, en del av den elektriska energien förändras till värme. Huru mycket värme, som utvecklas per sekund, beror dels på det motstånd ledaren gör mot strömningen, dels på den mängd elektricitet, som strömmar igenom honom varje sekund, d. v. s. strömstyrkan.

Om strömstyrkan hålles oförändrad, men motståndet göres 2, 3 eller 4 gånger så stort, blir värmeutvecklingen också 2, 3 eller 4 gånger så stor, men om motståndet är detsamma, under det att strömstyrkan ökas till det dubbla, tredubbla eller fyrdubbla, blir den utvecklade värmemängden icke 2, 3 eller 4 utan 4, 9 eller 16 gånger så stor. Om elektrisk energi skall överföras från ett ställe till ett annat, är den del av densamma, som övergår till värme i ledningstrådarna, ju ren förlust, varav följer, att det blir oekonomiskt att överföra stora mängder elektricitet. Men lyckligtvis kunna stora mängder energi överföras per sekund, utan att elektricitetsmängden behöver vara stor, blott potentialen i stället är stor, tack vare transformatorerna. Man kan emellertid också till sin nytta använda strömmens värmeverkningar. Så kan man genom att låta elektrisk ström gå igenom trådspiraler med stort motstånd uppvärma bostäder och kyrkor, men för att detta uppvärmningssätt i ekonomiskt avseende skall kunna upptaga tävlan med eldning, måste strömmen erhållas till mycket billigt pris. Men så billigt kunna stundom elektricitetsverken på vissa tider, då behovet av ström för andra ändamål är litet och vattnet i fallet rinner förbi till ingen nytta, såsom nattetid och om söndagarna, sälja ström, att elektrisk uppvärmning lönar sig. För matlagning kan man med fördel betala mycket högre pris för strömmen, i synnerhet då del ej är fråga om »långkok», ty vid all kokning och särskilt vid tillfällig mindre sådan utnyttjas det vid eldning utvecklade värmet mycket dåligt, medan vid de moderna elektriska kokapparaterna så gott som intet värme förfares. Till förmån för de elektriska såväl värme- som kokapparaterna talar även deras bekväma och snygga handhavande.

Med tillhjälp av den elektriska strömmen kunna de högsta temperaturer nås, som det över huvud lyckats människan att åstadkomma, och bland i lantbruket använda produkter, som på detta sätt framställas, kan nämnas gödselmedlet karbidkväve, för att ej tala om att de finaste järn- och stålsorter numera framställas med tillhjälp av på elektrisk väg åstadkommen hetta. Se vidare artikeln Belysning, Elektrisk.

Strömmens kemiska verkningar. Om en elektrisk ström ledes genom en del vätskor, vilka med ett gemensamt namn kallas elektrolyter och varpå kunna såsom exempel anföras saltlösningar och utspädda syror, inträffar en kemisk sönderdelning av desamma, vilkens huvudförlopp består däri, att denmetalliska delen (eller i syrorna vätet) »följer med strömmen» och avskiljes på det ställe, där strömmen går ut ur det elektrolytiska badet, vid den negativa elektroden, under det att någon annan del går emot strömmen och avskiljes vid den positiva elektroden.

Det är på detta sätt man galvaniserar föremål, d. v. s. överdrager någon oädel metall med en ädlare sådan, t. ex. med silver eller guld, och det är så man framställer den renaste kopparn, elektrolytkopparn, som användes för elektriska ledningar och i elektriska maskiner, ävensom en del andra metaller.

Stundom ingå de ämnen, som frigöras vid det ovan nämnda huvudförloppet, nya kemiska föreningar. Så är fallet i de elektrolytiska bad, som kallas ackumulatorer (se d. o.). I dessa undergå de för ändamålet särskilt preparerade elektrodplattorna sådana kemiska förändringar, att om man, sedan strömmen avbrutits och t. o. m. långt efteråt, förenar dem medelst en ledningstråd, så att en sluten ledande krets uppstår, så uppkommer i denna en elektrisk ström, men nu gående i motsatt riktning mot den, som förut gick genom ackumulatorn och medelst de kemiska reaktionerna meddelade elektrodplattorna den potentialskillnad, som är upphovet till den nya strömmen. På detta sätt kan man i ackumulatorer magasinera elektrisk energi för att vid behov återfå en mycket stor del av densamma i form av en ny ström, en god hjälp för vissa elektricitetsverk med växlande belastning, ty under tider med liten förbrukning av ström kan den då överflödiga kraften användas till att »ladda» ackumulatorer, vilkas ström man tar till hjälp vid tider med stor förbrukning.

Strömmens magnetiska verkningar. Om en elektrisk ström går fram i närheten av en i horisontalplanet vridbar magnetnål, vrider den nålen ur dess nord-sydliga riktning en vinkel, som till sin storlek är beroende bl. a. på strömstyrkan, varför instrument kunnat konstrueras för mätning av strömstyrkor genom avläsning av utslagsvinkeln hos en magnetnål.

Eftersom strömmen kan påverka en i närheten befintlig magnet, måste han omgivas av ett magnetiskt fält. Se vidare Magnet.

Det är av strömmens magnetiska verkningar man begagnar sig vid förvandlandet av hans energi till mekaniskt arbete i de elektriska motorerna (se d. o.).G. Tbg.

Elektricitetsverk, en inrättning för alstring och fördelning av elektrisk energi. Ju större mängd energi som alstras, desto billigare blir den i allmänhet per kwtimme räknat, och därför blir det ofta billigare för en lantbrukare att, där tillfälle gives, köpa den erforderliga energien från något större elektricitetsverk än att utbygga eget vattenfall och anlägga ett eget elektricitetsverk. Den ström, som alstras i större elektricitetsverk för att sändas längre vägar, är alltid 3-fasig växelström. I elektricitetsverk, avsedda för mindre områden, en eller några få närbelägna lantgårdar eller en stad, alstras stundom likriktad ström eller, såsom fallet är i många städer, omformas (se Energiöverföring, Induktionsström) från annat elektricitetsverk mottagen växelström till likström och distribueras såsom sådan till förbrukarna. Utom generatorerna (eller omformarna i sistnämnda slag av elektricitetsverk) finnas i desamma flere instrument för reglering, distribuering och kontrollering av strömmen samt säkerhetsinrättningar av olika slag, så att ett större elektricitetsverk blir en mycket invecklad inrättning. I verk för växelström finnas även transformatorer (se Induktionsström) och i verk för likström ackumulatorbatterier (se d. o.). I synnerhet äro dessa nödvändiga, där energien huvudsakligen användes för belysning och behovet sålunda är mycket större under några aftontimmar än under natten och den ljusa delen av dygnet. Man kan då reda sig med generatorer (eller omformare), som ingalunda räcka till att täcka behovet, när det är som störst, därigenom att de under tider med mindre förbrukning av ström användas till att ladda upp ackumulatorer, vilkas ström sedan tas till hj älp, när behovet av ström blir så stort, att generatorerna (omformarna) ej förmå fylla det. Ackumulatorbatteriet är en dryg post i ett elektricitetsverks utrustning, men det är ock till stor nytta.G. Tbg.

Elektrisk motor, stundom förkortat till elektromotor, är en sådan motor (maskin, i vilken mekaniskt arbete alstras), där den för arbetets alstrande erforderliga energien tillföres i form av elektrisk ström. Av alla motorer är denne på grund av många av sina egenskaper den yppersta: han är liten och lätt och blir därigenom billig i inköp och bekväm att transportera och att uppställa, där man för tillfället behöver honom, samt kräver litet utrymme. Han innebär ingen fara för explosion och icke heller för eld, om blott de enkla förhållningsorderna följas. Han varken luktar, röker eller sotar. Han igångsattes på ett ögonblick och kräver ingen skötsel under gången, ger omedelbart den form av rörelse, som nästan alltid önskas, nämligen roterande, varigenom alla fram- och återgående rörelser undgås, och han hushållar slutligen så förträffligt med den elektriska energien, att denna tillföres endast i mån av behov, allt efter som mera eller mindre arbete för ögonblicket skall uträttas, vartill endast kommer det obetydliga arbete, som krävs för att övervinna motståndet i motorn själv.

De elektriska motorerna grunda sig alla, om ock utförandet blir olika allt efter strömart m. m., på den omständigheten, att magnetiska fält (se Magnet), de må vara framkallade av permanenta magneter eller av elektriska strömmar, sträva att inställa sig så, att de metalliska delen (eller i syrorna vätet) »följer med strömmen» och avskiljes på det ställe, där strömmen går ut ur det elektrolytiska badet, vid den negativa elektroden, under det att någon annan del går emot strömmen och avskiljes vid den positiva elektroden.

Det är på detta sätt man galvaniserar föremål, d. v. s. överdrager någon oädel metall med en ädlare sådan, t. ex. med silver eller guld, och det är så man framställer den renaste kopparn, elektrolytkopparn, som användes för elektriska ledningar och i elektriska maskiner, ävensom en del andra metaller.

Stundom ingå de ämnen, som frigöras vid det ovan nämnda huvudförloppet, nya kemiska föreningar. Så är fallet i de elektrolytiska bad, som kallas ackumulatorer (se d. o.). I dessa undergå de för ändamålet särskilt preparerade elektrodplattorna sådana kemiska förändringar, att om man, sedan strömmen avbrutits och t. o. m. långt efteråt, förenar dem medelst en

ledningstråd, så att en sluten ledande krets uppstår, så uppkommer i denna en elektrisk ström, men nu gående i motsatt riktning mot den, som förut gick genom ackumulatorn och medelst de kemiska reaktionerna meddelade elektrodplattorna den potentialskillnad, som är upphovet till den nya strömmen. På detta sätt kan man i ackumulatorer magasinera elektrisk energi för att vid behov återfå en mycket stor del av densamma i form av en ny ström, en god hjälp för vissa elektricitetsverk med växlande belastning, ty under tider med liten förbrukning av ström kan den då överflödiga kraften användas till att »ladda» ackumulatorer, vilkas ström man tar till hjälp vid tider med stor förbrukning.

Strömmens magnetiska verkningar. Om en elektrisk ström går fram i närheten av en i horisontalplanet vridbar magnetnål, vrider den nålen ur dess nord-sydliga riktning en vinkel, som till sin storlek är beroende bl. a. på strömstyrkan, varför instrument kunnat konstrueras för mätning av strömstyrkor genom avläsning av utslagsvinkeln hos en magnetnål.

Eftersom strömmen kan påverka en i närheten befintlig magnet, måste han omgivas av ett magnetiskt fält. Se vidare Magnet.

Det är av strömmens magnetiska verkningar man begagnar sig vid förvandlandet av hans energi till mekaniskt arbete i de elektriska motorerna (se d. o.).G. Tbg.

Elektricitetsverk, en inrättning för alstring och fördelning av elektrisk energi. Ju större mängd energi som alstras, desto billigare blir den i allmänhet per kwtimme räknat, och därför blir det ofta billigare för en lantbrukare att, där tillfälle gives, köpa den erforderliga energien från något större elektricitetsverk än att utbygga eget vattenfall och anlägga ett eget elektricitetsverk. Den ström, som alstras i större elektricitetsverk för att sändas längre vägar, är alltid 3-fasig växelström. I elektricitetsverk, avsedda för mindre områden, en eller några få närbelägna lantgårdar eller en stad, alstras stundom likriktad ström eller, såsom fallet är i många städer, omformas (se Energiöverföring, Induktionsström) från annat elektricitetsverk mottagen växelström till likström och distribueras såsom sådan till förbrukarna. Utom generatorerna (eller omformarna i sistnämnda slag av elektricitetsverk) finnas i desamma flere instrument för reglering, distribuering och kontrollering av strömmen samt säkerhetsinrättningar av olika slag, så att ett större elektricitetsverk blir en mycket invecklad inrättning. I verk för växelström finnas även transformatorer (se Induktionsström) och i verk för likström ackumulatorbatterier (se d. o.). I synnerhet äro dessa nödvändiga, där energien huvudsakligen användes för belysning och behovet sålunda är mycket större under några aftontimmar än under natten och den ljusa delen av dygnet. Man kan då reda sig med generatorer (eller omformare), som ingalunda räcka till att täcka behovet, när det är som störst, därigenom att de under tider med mindre förbrukning av ström användas till att ladda upp ackumulatorer, vilkas ström sedan tas till hj älp, när behovet av ström blir så stort, att generatorerna (omformarna) ej förmå fylla det. Ackumulatorbatteriet är en dryg post i ett elektricitetsverks utrustning, men det är ock till stor nytta.G. Tbg.

Elektrisk motor, stundom förkortat till elektromotor, är en sådan motor (maskin, i vilken mekaniskt arbete alstras), där den för arbetets alstrande erforderliga energien tillföres i form av elektrisk ström. Av alla motorer är denne på grund av många av sina egenskaper den yppersta: han är liten och lätt och blir därigenom billig i inköp och bekväm att transportera och att uppställa, där man för tillfället behöver honom, samt kräver litet utrymme. Han innebär ingen fara för explosion och icke heller för eld, om blott de enkla förhållningsorderna följas. Han varken luktar, röker eller sotar. Han igångsattes på ett ögonblick och kräver ingen skötsel under gången, ger omedelbart den form av rörelse, som nästan alltid önskas, nämligen roterande, varigenom alla fram- och återgående rörelser undgås, och han hushållar slutligen så förträffligt med den elektriska energien, att denna tillföres endast i mån av behov, allt efter som mera eller mindre arbete för ögonblicket skall uträttas, vartill endast kommer det obetydliga arbete, som kräves för att övervinna motståndet i motorn själv.

De elektriska motorerna grunda sig alla, om ock utförandet blir olika allt efter strömart m. m., på den omständigheten, att magnetiska fält (se Magnet), de må vara framkallade av permanenta magneter eller av elektriska strömmar, sträva att inställa sig så, att de metalliska delen (eller i syrorna vätet) »följer med strömmen» och avskiljes på det ställe, där strömmen går ut ur det elektrolytiska badet, vid den negativa elektroden, under det att någon annan del går emot strömmen och avskiljes vid den positiva elektroden.

Det är på detta sätt man galvaniserar föremål, d. v. s. överdrager någon oädel metall med en ädlare sådan, t. ex. med silver eller guld, och det är så man framställer den renaste kopparn, elektrolytkopparn, som användes för elektriska ledningar och i elektriska maskiner, ävensom en del andra metaller.

Stundom ingå de ämnen, som frigöras vid det ovan nämnda huvudförloppet, nya kemiska föreningar. Så är fallet i de elektrolytiska bad, som kallas ackumulatorer (se d. o.). I dessa undergå de för ändamålet särskilt preparerade elektrodplattorna sådana kemiska förändringar, att om man, sedan strömmen avbrutits och t. o. m. långt efteråt, förenar dem medelst en ledningstråd, så att en sluten ledande krets uppstår, så uppkommer i denna en elektrisk ström, men nu gående i motsatt riktning mot den, som förut gick genom ackumulatorn och medelst de kemiska reaktionerna meddelade elektrodplattorna den potentialskillnad, som är upphovet till den nya strömmen. På detta sätt kan man i ackumulatorer magasinera elektrisk energi för att vid behov återfå en mycket stor del av densamma i form av en ny ström, en god hjälp för vissa elektricitetsverk med växlande belastning, ty under tider med liten förbrukning av ström kan den då överflödiga kraften användas till att »ladda» ackumulatorer, vilkas ström man tar till hjälp vid tider med stor förbrukning.

Strömmens magnetiska verkningar. Om en elektrisk ström går fram i närheten av en i horisontalplanet vridbar magnetnål, vrider den nålen ur dess nord-sydliga riktning en vinkel, som till sin storlek är beroende bl. a. på strömstyrkan, varför instrument kunnat konstrueras för mätning av strömstyrkor genom avläsning av utslagsvinkeln hos en magnetnål.

Eftersom strömmen kan påverka en i närheten befintlig magnet, måste han omgivas av ett magnetiskt fält. Se vidare Magnet.

Det är av strömmens magnetiska verkningar man begagnar sig vid förvandlandet av hans energi till mekaniskt arbete i de elektriska motorerna (se d. o.).G. Tbg.

Elektricitetsverk, en inrättning för alstring och fördelning av elektrisk energi. Ju större mängd energi som alstras, desto billigare blir den i allmänhet per kwtimme räknat, och därför blir det ofta billigare för en lantbrukare att, där tillfälle gives, köpa den erforderliga energien från något större elektricitetsverk än att utbygga eget vattenfall och anlägga ett eget elektricitetsverk. Den ström, som alstras i större elektricitetsverk för att sändas längre vägar, är alltid 3-fasig växelström. I elektricitetsverk, avsedda för mindre områden, en eller några få närbelägna lantgårdar eller en stad, alstras stundom likriktad ström eller, såsom fallet är i många städer, omformas (se Energiöverföring, Induktionsström) från annat elektricitetsverk mottagen växelström till likström och distribueras såsom sådan till förbrukarna. Utom generatorerna (eller omformarna i sistnämnda slag av elektricitetsverk) finnas i desamma flere instrument för reglering, distribuering och kontrollering av strömmen samt säkerhetsinrättningar av olika slag, så att ett större elektricitetsverk blir en mycket invecklad inrättning. I verk för växelström finnas även transformatorer (se Induktionsström) och i verk för likström ackumulatorbatterier (se d. o.). I synnerhet äro dessa nödvändiga, där energien huvudsakligen användes för belysning och behovet sålunda är mycket större under några aftontimmar än under natten och den ljusa delen av dygnet. Man kan då reda sig med generatorer (eller omformare), som ingalunda räcka till att täcka behovet, när det är som störst, därigenom att de under tider med mindre förbrukning av ström användas till att ladda upp ackumulatorer, vilkas ström sedan tas till hj älp, när behovet av ström blir så stort, att generatorerna (omformarna) ej förmå fylla det. Ackumulatorbatteriet är en dryg post i ett elektricitetsverks utrustning, men det är ock till stor nytta.G. Tbg.

Elektrisk motor, stundom förkortat till elektromotor, är en sådan motor (maskin, i vilken mekaniskt arbete alstras), där den för arbetets alstrande erforderliga energien tillföres i form av elektrisk ström. Av alla motorer är denne på grund av många av sina egenskaper den yppersta: han är liten och lätt och blir därigenom billig i inköp och bekväm att transportera och att uppställa, där man för tillfället behöver honom, samt kräver litet utrymme. Han innebär ingen fara för explosion och icke heller för eld, om blott de enkla förhållningsorderna följas. Han varken luktar, röker eller sotar. Han igångsattes på ett ögonblick och kräver ingen skötsel under gången, ger omedelbart den form av rörelse, som nästan alltid önskas, nämligen roterande, varigenom alla fram- och återgående rörelser undgås, och han hushållar slutligen så förträffligt med den elektriska energien, att denna tillföres endast i mån av behov, allt efter som mera eller mindre arbete för ögonblicket skall uträttas, vartill endast kommer det obetydliga arbete, som kräves för att övervinna motståndet i motorn själv.

De elektriska motorerna grunda sig alla, om ock utförandet blir olika allt efter strömart m. m., på den omständigheten, att magnetiska fält (se Magnet), de må vara framkallade av permanenta magneter eller av elektriska strömmar, sträva att inställa sig så, att demagnetiska kraftlinjernas riktningar sammanfalla, och att om endera magneten eller strömmen är rörlig, denne sålunda kommer att röra sig under inverkan av den andre. I praktiken framkallas i de elektriska motorerna de magnetiska fälten aldrig annat än genom elektriska strömmar, så att det väsentligaste hos dessa blir en trådlindning, som i en stillastående del, statorn, när ström skickas genom densamma, alstrar ett starkt magnetiskt fält i form av en elektromagnet, samt en trådlindning, som på sådant sätt genomlöpes av elektriska strömmar och är så anbragt på en i lager vilande axel, att den genom magnetfältens inverkan på varandra åstadkomna vridningen ständigt går åt samma håll, varigenom denna del av motorn, rotorn, kommer i rotation och genom en på axeln påsatt remskiva och en därifrån gående rem kan driva arbetsmaskiner.

Detta kan åstadkommas på olika sätt. En generator för likriktad ström (se Generator) är en omvändbar maskin, d. v. s. att om mekaniskt arbete tillföres honom genom att rotorn tvingas att gå runt i statorns magnetiska fält, framkallas på bekostnad av arbete i rotorns lindning induktionsströmmar, som inom denna naturligtvis äro växelströmmar men som medelst kollektorn uttagas som likriktad ström i den yttre ledningen; men om likriktad ström i stället tillföres den stillastående maskinen genom borstarna och kollektorn, sätter sig maskinen i gång och fortsätter att rotera, så länge strömmen tillföres.

Likströmsgeneratorn är sålunda en elektrisk motor, som kan drivas med likriktad ström. Om i en sådan strömmen ändrar riktning antingen i statorn eller i rotorn, är det klart, att där det förut varit tilldragning, blir det nu frånstötning och tvärtom, så att rotorn ändrar rörelseriktning, men om strömmen ändrar riktning i dem båda samtidigt, går rotorn fortfarande åt samma håll. Nu är ju likströmsgeneratorn så byggd, att det är samma ström, som helt eller delvis går igenom både statorns och rotorns lindningar, och ändrar man den tillförda

strömmens riktning, kommer rotorn sålunda i alla fall att gå åt samma håll, varav följer, att en motor, byggd som en likströmsgenerator, kan drivas även med växelström. Han kommer ej att gå med fullt den hastighet, som betingas av växelströmmens periodtal och antalet poler i motorn, utan går något långsammare, varför man kallar honom asynkron (icke liktidig).

En som en likströmsgenerator byggd motor har den fördelen framför andra, om vilka senare talas, att han sätter sig i gång själv, när strömmen påsläppes, men han har så svåra olägenheter, särskilt orsakade av den invecklade strömsamlaren, kollektorn, att denna form av elektrisk motor ej användes i praktiken för växelström. För sådan kan man nämligen bygga motorn enklare.

Växelströmsmotor. Om en magnet befinner sig inuti en trådspole, som genomflytes av elektrisk ström, strävar denne att vrida magneten i en viss riktning, beroende på strömmens riktning. Är strömmen en växelström med tiotals perioder i sekunden, hinner magneten ej vrida sig vare sig i den ena eller den andra riktningen, utan står på sin höjd och darrar kring sitt jämviktsläge. Men om man börjar vrida magneten runt med allt större hastighet, kommer man slutligen därhän, att hans nordända hinner göra ett halft varv, medan strömmen växlat riktning, så att polen nu har samma läge i förhållande till strömmen som ett halvt varv förut och drives därför åt samma håll. Likadant blir naturligtvis förhållandet med sydpolen, så att nu fortfar magneten att snurra runt med alldeles samma varvantal som växelströmmens periodtal, och om magneten sitter på en axel, från vilken rörelsen kan överföras till en arbetsmaskin, har man sålunda en växelströmsmotor. I praktiken är den roterande magneten aldrig en permanent magnet, utan en elektromagnet, vilkens magnetiska fält ju kan fås mycket starkare. En växelströmsgenerator är just en sådan anordning, och även denne är sålunda en omvändbar maskin, som går som motor, om växelström tillföres honom utifrån.

En motor av detta slag kan emellertid enligt sakens natur icke sättas i gång enbart av strömmen, utan man måste bia en extra kraftkälla, medelst vilken man sätter rotorn i gång, och först när man drivit upp hastigheten att sammanfalla med periodtalet för den tillförda växelströmmen, dividerat med antalet polpar i motorn, går motorn vidare och kan belastas. Han måste sålunda gå med oföränderlig hastighet, bestämd av växelströmmens periodtal och motorns poltal, och en sådan motor kallas därför synkron (liktidig). Om arbetsmaskinens motstånd plötsligt ökades så, att motorn för ett ögonblick saktade av, »följe ur fasen», skulle han genast stanna och kunde ej ta sig i gång igen. Dessa den synkrona växelströmsmotorns olägenheter göra, att han är användbar endast för vissa speciella ändamål, såsom när belastningen föga ändras, och han förekommer aldrig inom lantbruket.

Olägenheterna med växelströmsmotorerna ha på ett förträffligt sätt undanröjts därigenom att man använder flerfasiga, i praktiken alltid 3-fasiga, växelströmmar (se Generator).

Om 3 växelströmmar med samma inbördes fasförskjutning inledas i statorns tre lindningar, alstra de var sitt magnetiska fält, vilka sammansätta sig till ett enda. Ett visst ögonblick har detta fält sin nordpol riktad mot en viss punkt. Nästa ögonblick har styrkan hos den ena strömmen, låt oss säga den som ligger närmast till höger om nordpolen, tilltagit,medan den närmast till vänster liggande avtagit, varav följden blir, att nordpolen förflyttat sig åt höger, och så fortgår det oupphörligt, så länge växelströmmarna gå fram, med det resultat att nordpolen och sålunda hela det magnetiska fältet vrider sig, i detta fall medsols, med en hastighet, som motsvarar växelströmmarnas periodtal. Det har uppkommit, vad man kallar ett »roterande magnetfält», men märk väl, det är ännu inga maskindelar, som rotera, utan endast riktningen av den osynliga magnet, som alstras av de tre växelströmmarna. Om det nu i denna stator befinner sig en på en axel anbragt järn trumma eller järnring med på ytan inlagda isolerade kopparstavar eller grova koppartrådar, som bilda en sluten ledning, så induceras i dessa stavar eller trådar elektriska strömmar, vilka alstra ett genom järnkärnan kraftigt förstärkt magnetiskt fält. Detta får en strävan att följa statorns roterande magnetiska fält, varför denna del, rotorn, jämte den axel, på vilken han är anbragt, kommer att rotera, och från axeln kan sålunda arbete överföras till en arbetsmaskin medelst remskiva och rem. Emedan strömmarna i rotorn uppkommit genom induktion från statorstommarna, kallar man motorn även för induktionsmotor. Rotorn kan emellertid aldrig fullt »hinna fatt» statorns roterande fält, ty det är just genom att rotorns magnetfält är litet »efter» som vridningen uppkommer. Rotorns varvantal är därför några procent mindre, än som betingas av växelströmmens periodtal, så mycket mindre, ju mera belastad motorn är: man säger, att det uppstår en viss eftersläpning, och man kallar motorn asynkron. Om växelströmmen har 50 perioder och motorn har endast två poler, gör det roterande fältet 50 X 60 = 3,000 varv i minuten, men rotorn hinner ej med mera än omkring 2,900 varv, obetydligt mera eller mindre, beroende på. belastningen. Har däremot motorn 4 eller 6 poler, gör det roterande fältet 1,500 och 1,000 varv i minuten, men rotorn hinner blott med omkring 1,420 och 950.

ASEA-trefasmotor.

Kortsluten trefasmotor söndertagen.

En så enkel motor som den beskrivna, vilken kallas kortsluten, emedan rotorns lindning är sluten i sig själv, användes blott för små effektbelopp och kan ej gärna komma i gång, om en tunggående arbetsmaskin redan från början är tillkopplad, utan att kräva så stark ström i statorns lindningar, att dessa kunna, skadas. Man bygger därför större trefasmotorer för växelström så, att även rotorn är lindad med tre lindningar, vilka medelst kolborstar och släpringar stå i förbindelse med ett trefasigt elektriskt motstånd. Vid igångsättningen är hela motståndet inkopplat, vilket nedsätter både, statorns och rotorns strömstyrka men ökar den vridande kraften, och allt efter som rotorns hastighet ökas, urkopplar man medelst en hävstång allt större och större del av motståndet, tills motorn kommer upp i full hastighet, då det är helt urkopplat. Som det sålunda ej längre behöves, är det onödigt, att borstarna ligga och slita sig själva och släpringarna, varför somliga maskiner äro så konstruerade, att släpringarna kunna kortslutas och borstarna upplyftas, varefter även den släpringade motorn löper som kortsluten.

Endast mycket stora motorer låta sig med fördel byggas för ström av högre spänning än 1,500 volt. I somliga distributionsnät på landsbygden har man avsett tröskverksmotorerna för denna spänning för att slippa nedtransformera den på linjen inkommande spänningen, men numera har man mestadels frångått detta system och matar även tröskverksmotorn med samma lågspända ström som de mindre motorerna. Ofta har man en på vagn uppställd transformator jämte motorn, så att man kan använda motorn var som helst, där man kan få anslutning till en 1,500 volts linje.G. Tbg.

Elektrokali. Se Fältspat.

Elektrokultur, odling av växter under inverkan av elektrisk ström. Redan på 1700-talet uttalades, att elektrisk spärrning gynnsamt påverkar växtligheten, och talrika försök att medan den närmast till vänster liggande avtagit, varav följden blir, att nordpolen förflyttat sig åt höger, och så fortgår det oupphörligt, så länge växelströmmarna gå fram, med det resultat att nordpolen och sålunda hela det magnetiska fältet vrider sig, i detta fall medsols, med en hastighet, som motsvarar växelströmmarnas periodtal. Det har uppkommit, vad man kallar ett »roterande magnetfält», men märk väl, det är ännu inga maskindelar, som rotera, utan endast riktningen av den osynliga magnet, som alstras av de tre växelströmmarna. Om det nu i denna stator befinner sig en på en axel anbragt järn trumma eller järnring med på ytan inlagda isolerade kopparstavar eller grova koppartrådar, som bilda en sluten ledning, så induceras i dessa stavar eller trådar elektriska strömmar, vilka alstra ett genom järnkärnan kraftigt förstärkt magnetiskt fält. Detta får en strävan att följa statorns roterande magnetiska fält, varför denna del, rotorn, jämte den axel, på vilken han är anbragt, kommer att rotera, och från axeln kan sålunda arbete överföras till en arbetsmaskin medelst remskiva och rem. Emedan strömmarna i rotorn uppkommit genom induktion från statorstommarna, kallar man motorn även för induktionsmotor. Rotorn kan emellertid aldrig fullt »hinna fatt» statorns roterande fält, ty det är just genom att rotorns magnetfält är litet »efter» som vridningen uppkommer. Rotorns varvantal är därför några procent mindre, än som betingas av växelströmmens periodtal, så mycket mindre, ju mera belastad motorn är: man säger, att det uppstår en viss eftersläpning, och man kallar motorn asynkron. Om växelströmmen har 50 perioder och motorn har endast två poler, gör det roterande fältet 50 X 60 = 3,000 varv i minuten, men rotorn hinner ej med mera än omkring 2,900 varv, obetydligt mera eller mindre, beroende på. belastningen. Har däremot motorn 4 eller 6 poler, gör det roterande fältet 1,500 och 1,000 varv i minuten, men rotorn hinner blott med omkring 1,420 och 950.

ASEA-trefasmotor.

Kortsluten trefasmotor söndertagen.

En så enkel motor som den beskrivna, vilken kallas kortsluten, emedan rotorns lindning är sluten i sig själv, användes blott för små effektbelopp och kan ej gärna komma i gång, om en tunggående arbetsmaskin redan från början är tillkopplad, utan att kräva så stark ström i statorns lindningar, att dessa kunna, skadas. Man bygger därför större trefasmotorer för växelström så, att även rotorn är lindad med tre lindningar, vilka medelst kolborstar och släpringar stå i förbindelse med ett trefasigt elektriskt motstånd. Vid igångsättningen är hela motståndet inkopplat, vilket nedsätter både, statorns och rotorns strömstyrka men ökar den vridande kraften, och allt efter som rotorns hastighet ökas, urkopplar man medelst en hävstång allt större och större del av motståndet, tills motorn kommer upp i full hastighet, då det är helt urkopplat. Som det sålunda ej längre behöves, är det onödigt, att borstarna ligga och slita sig själva och släpringarna, varför somliga maskiner äro så konstruerade, att släpringarna kunna kortslutas och borstarna upplyftas, varefter även den släpringade motorn löper som kortsluten.

Endast mycket stora motorer låta sig med fördel byggas för ström av högre spänning än 1,500 volt. I somliga distributionsnät på landsbygden har man avsett tröskverksmotorerna för denna spänning för att slippa nedtransformera den på linjen inkommande spänningen, men numera har man mestadels frångått detta system och matar även tröskverksmotorn med samma lågspända ström som de mindre motorerna. Ofta har man en på vagn uppställd transformator jämte motorn, så att man kan använda motorn var som helst, där man kan få anslutning till en 1,500 volts linje.G. Tbg.

Elektrokali. Se Fältspat.

Elektrokultur, odling av växter under inverkan av elektrisk ström. Redan på 1700-talet uttalades, att elektrisk spärrning gynnsamt påverkar växtligheten, och talrika försök att medan den närmast till vänster liggande avtagit, varav följden blir, att nordpolen förflyttat sig åt höger, och så fortgår det oupphörligt, så länge växelströmmarna gå fram, med det resultat att nordpolen och sålunda hela det magnetiska fältet vrider sig, i detta fall medsols, med en hastighet, som motsvarar växelströmmarnas periodtal. Det har uppkommit, vad man kallar ett »roterande magnetfält», men märk väl, det är ännu inga maskindelar, som rotera, utan endast riktningen av den osynliga magnet, som alstras av de tre växelströmmarna. Om det nu i denna stator befinner sig en på en axel anbragt järn trumma eller järnring med på ytan inlagda isolerade kopparstavar eller grova koppartrådar, som bilda en sluten ledning, så induceras i dessa stavar eller trådar elektriska strömmar, vilka alstra ett genom järnkärnan kraftigt förstärkt magnetiskt fält. Detta får en strävan att följa statorns roterande magnetiska fält, varför denna del, rotorn, jämte den axel, på vilken han är anbragt, kommer att rotera, och från axeln kan sålunda arbete överföras till en arbetsmaskin medelst remskiva och rem. Emedan strömmarna i rotorn uppkommit genom induktion från statorstommarna, kallar man motorn även för induktionsmotor. Rotorn kan emellertid aldrig fullt »hinna fatt» statorns roterande fält, ty det är just genom att rotorns magnetfält är litet »efter» som vridningen uppkommer. Rotorns varvantal är därför några procent mindre, än som betingas av växelströmmens periodtal, så mycket mindre, ju mera belastad motorn är: man säger, att det uppstår en viss eftersläpning, och man kallar motorn asynkron. Om växelströmmen har 50 perioder och motorn har endast två poler, gör det roterande fältet 50 X 60 = 3,000 varv i minuten, men rotorn hinner ej med mera än omkring 2,900 varv, obetydligt mera eller mindre, beroende på. belastningen. Har däremot motorn 4 eller 6 poler, gör det roterande fältet 1,500 och 1,000 varv i minuten, men rotorn hinner blott med omkring 1,420 och 950.

ASEA-trefasmotor.

Kortsluten trefasmotor söndertagen.

En så enkel motor som den beskrivna, vilken kallas kortsluten, emedan rotorns lindning är sluten i sig själv, användes blott för små effektbelopp och kan ej gärna komma i gång, om en tunggående arbetsmaskin redan från början är tillkopplad, utan att kräva så stark ström i statorns lindningar, att dessa kunna, skadas. Man bygger därför större trefasmotorer för växelström så, att även rotorn är lindad med tre lindningar, vilka medelst kolborstar och släpringar stå i förbindelse med ett trefasigt elektriskt motstånd. Vid igångsättningen är hela motståndet inkopplat, vilket nedsätter både, statorns och rotorns strömstyrka men ökar den vridande kraften, och allt efter som rotorns hastighet ökas, urkopplar man medelst en hävstång allt större och större del av motståndet, tills motorn kommer upp i full hastighet, då det är helt urkopplat. Som det sålunda ej längre behöves, är det onödigt, att borstarna ligga och slita sig själva och släpringarna, varför somliga maskiner äro så konstruerade, att släpringarna kunna kortslutas och borstarna upplyftas, varefter även den släpringade motorn löper som kortsluten.

Endast mycket stora motorer låta sig med fördel byggas för ström av högre spänning än 1,500 volt. I somliga distributionsnät på landsbygden har man avsett tröskverksmotorerna för denna spänning för att slippa nedtransformera den på linjen inkommande spänningen, men numera har man mestadels frångått detta system och matar även tröskverksmotorn med samma lågspända ström som de mindre motorerna. Ofta har man en på vagn uppställd transformator jämte motorn, så att man kan använda motorn var som helst, där man kan få anslutning till en 1,500 volts linje.G. Tbg.

Elektrokali. Se Fältspat.

Elektrokultur, odling av växter under inverkan av elektrisk ström. Redan på 1700-talet uttalades, att elektrisk spärrning gynnsamt påverkar växtligheten, och talrika försök attnärmare utforska denna företeelse och bringa den till praktisk användning ha sedan utförts, men med mycket olika resultat. Först sedan Selim Lemström i Helsingfors föreslagit att låta högspänd elektricitet inverka på växterna, nåddes säkrare verkan. L. satte en elektricitetsmaskins ena pol i förbindelse med ett trådnät, som var spänt över växterna, och den andra med en i jorden nedsänkt zinkplatta, och ansåg sig hava funnit, att de flesta odlade växters tillväxt gynnas av den elektriska strömmen, men vissa ss. ärter, rotfrukter, kål och tobak hämmas av densamma. Ju bördigare jorden och ju frodigare växterna voro, desto kraftigare var skördeökningen, men i varmt torrt väder blev inverkan skadlig. Vid försök i större skala i England gjorde Oliver Lodge metoden användbar på åkern genom att lägga ledningsnätet så högt över marken, att man kunde köra därunder. Genom att använda en spänning av ända till 100,000 volt och tunna ledningstrådar fick han en mycket stark elektrisk utstrålning och skall på detta sätt ha vunnit en säker och betydande skördeökning. Emellertid ha i Halle anställda grundliga försök givit fullkomligt negativa resultat, och ej heller i andra länder igångsatta försök med praktisk användning av e. ha givit anledning till fortsättning. Litt.: S. Lemström. Om elektricitetens inverkan på växande plantor, Hälsingfors 1890 och 1891, samt A. Rindell i Lantbr.Ak. handl, och Tidskr. 1910, sid. 305.

Elit. Se Förädling.

Elymus. Se Strandråg.

Emberiza. Se Fink.

Embrocation. Se Avledande medel.

Emmenthalerost, »schweizerost», leder sitt ursprung från Emmenthal i kantonen Bern men tillverkas i hela Schweiz och mångenstädes utanför detta land. Formen platt-cylindrisk, diam. ända till 1 m., tjocklek 12—15 cm., vikt 75—125 kg. Utmärkes genom egenartad sötaktig smak och stora, glest men jämnt fördelade ovala håligheter eller pipor. Smaken härrör av sötsmakande aminosyror, som bildas under inverkan av långstavformiga mjölksyrebakterier, särskilt *Bacterium casei ε* v. Freud., vilken förhärskar i det av schweizerystaren beredda och använda löpextraktet. Den storpipiga texturen beror på en hög eftervärmningstemperatur (55—56° C.) och på att ostmassan upptages samlad till en klump under vasslen. Den i Sverige (vid Alnarp) beredda Emmenthalerosten framställes i ett mindre format, med en vikt av 15—19 kg. och avviker även i några an.dra avseenden från den äkta varan men har dennas typiska smak och textur. Till svensk e. användes fabriksmässigt berett löpeextrakt samt pr. 100 kg. mjölk 100 —150 $cm.^3$ renkultur av den nämnda bakterien, omplanterad i steril skummjölk vid 40°C.L. Fr. R.

Emulsin. Se Enzym.

Emulsion (av latinska ordet emulgere = mjölka) en uppslamning av små fasta eller droppformiga delar i en slemmig vattenlösning. Mjölk är en e. av små fettdroppar i mjölkserum, som är slemmigt av däri lösta äggviteämnen. Då flertalet andra fettarter hava samma näringsvärde som smörfett, har man sökt att genom emulgering av billiga fettslag i skummjölk framställa ene., som kunde tjäna som ersättning för oskummad mjölk dels till kalvfoder, dels till ystning. Emulgeringen verkställes med en apparat, kallad emulsor, som fördelar fettet i ytterst fina droppar och inblandar dessa i mjölken. Användning av dylik konstgjord e. för kalvuppfödning har icke fått någon avsevärd användning, då det visat sig förenat med svårigheter, emedan kalvmagen är mycket känslig för fettets beskaffenhet och för otillräcklig finfördelning av detsamma. Däremot har ystning av med billiga fettarter emulgerad skummjölk kommit till användning. Se Margarinost. Även vid margarinberedning bildas vid kärningen först en e., ur vilken fettet sedan utkärnas i fast form. Se Margarin. Oljor och skarpt smakande ämnen ingivas som medicin i form av e., för att den obehagliga smaken må mindre framträda.

En, *Juniperus communis* L., som förekommer allmänt i hela landet på mager och torr jord, skiljer sig från övriga barrväxter (*Coniferæ)* genom kransställda blad, som kvarsitta 3—4 år, han- och honblommor på skilda stånd samt genom att kottefjällen uppsvälla, så att kotten blir bärliknande; denna mognar först på 3:e året, varför på samma buske kan finnas mogna och alldeles omogna »bär». Veden är mycket hård, seg och varaktig, och då enen, som vanligen har buskform, stundom utväxer till grövre dimension, lämnar den ett användbart slöjdvirke. Enstammar utgöra också det bästa material till gärdesgårdsstörar och metspön. Hela växten är rik på eterisk olja, varpå användningen av delar av densamma grundar sig. Enris användes vid rökning av köttvaror och kan efter urkokning användas som nödfoder (se Barris). Enbär äro genom sin halt av harts, eterisk olja och druvsocker användbara som urin- och svettdrivande medel *(Baccæ juniperi),* till beredning av enbärsdricka och genever-brännvin samt till foder. Till medicinskt bruk skördas de fullt mogna, vilket lättast sker genom att på senhösten i torrt väder slå busken med smidiga käppar, så att bären falla på underlagda skynken; därefter torkas de i tunt lager samt rensas noga; 1.5 kg. färska bär lämna 1 kg. torra. Till foder användas de företrädesvis så, att lag kokas på dem att användas som ersättning för mjölk åt kalvar, men lagen är långt underlägsen mjölk i näringsvärde.

Enbet. Se Anspann.

närmare utforska denna företeelse och bringa den till praktisk användning ha sedan utförts, men med mycket olika resultat. Först sedan Selim Lemström i Helsingfors föreslagit att låta högspänd elektricitet inverka på växterna, nåddes säkrare verkan. L. satte en elektricitetsmaskins ena pol i förbindelse med ett trådnät, som var spänt över växterna, och den andra med en i jorden nedsänkt zinkplatta, och ansåg sig hava funnit, att de flesta odlade växters tillväxt gynnas av den elektriska strömmen, men vissa ss. ärter, rotfrukter, kål och tobak hämmas av densamma. Ju bördigare jorden och ju frodigare växterna voro, desto kraftigare var skördeökningen, men i varmt torrt väder blev inverkan skadlig. Vid försök i större

skala i England gjorde Oliver Lodge metoden användbar på åkern genom att lägga ledningsnätet så högt över marken, att man kunde köra därunder. Genom att använda en spänning av ända till 100,000 volt och tunna ledningstrådar fick han en mycket stark elektrisk utstrålning och skall på detta sätt ha vunnit en säker och betydande skördeökning. Emellertid ha i Halle anställda grundliga försök givit fullkomligt negativa resultat, och ej heller i andra länder igångsatta försök med praktisk användning av e. ha givit anledning till fortsättning. Litt.: S. Lemström. Om elektricitetens inverkan på växande plantor, Hälsingfors 1890 och 1891, samt A. Rindell i Lantbr.Ak. handl, och Tidskr. 1910, sid. 305.

Elit. Se Förädling.

Elymus. Se Strandråg.

Emberiza. Se Fink.

Embrocation. Se Avledande medel.

Emmenthalerost, »schweizerost», leder sitt ursprung från Emmenthal i kantonen Bern men tillverkas i hela Schweiz och mångenstädes utanför detta land. Formen platt-cylindrisk, diam. ända till 1 m., tjocklek 12—15 cm., vikt 75—125 kg. Utmärkes genom egenartad sötaktig smak och stora, glest men jämnt fördelade ovala håligheter eller pipor. Smaken härrör av sötsmakande aminosyror, som bildas under inverkan av långstavformiga mjölksyrebakterier, särskilt *Bacterium casei ε* v. Freud., vilken förhärskar i det av schweizerystaren beredda och använda löpextraktet. Den storpipiga texturen beror på en hög eftervärmningstemperatur (55—56° C.) och på att ostmassan upptages samlad till en klump under vasslen. Den i Sverige (vid Alnarp) beredda Emmenthalerosten framställes i ett mindre format, med en vikt av 15—19 kg. och avviker även i några an.dra avseenden från den äkta varan men har dennas typiska smak och textur. Till svensk e. användes fabriksmässigt berett löpeextrakt samt pr. 100 kg. mjölk 100 —150 cm.^{3} renkultur av den nämnda bakterien, omplanterad i steril skummjölk vid 40°C.L. Fr. R.

Emulsin. Se Enzym.

Emulsion (av latinska ordet emulgere = mjölka) en uppslamning av små fasta eller droppformiga delar i en slemmig vattenlösning. Mjölk är en e. av små fettdroppar i mjölkserum, som är slemmigt av däri lösta äggviteämnen. Då flertalet andra fettarter hava samma näringsvärde som smörfett, har man sökt att genom emulgering av billiga fettslag i skummjölk framställa ene., som kunde tjäna som ersättning för oskummad mjölk dels till kalvfoder, dels till ystning. Emulgeringen verkställes med en apparat, kallad emulsor, som fördelar fettet i ytterst fina droppar och inblandar dessa i mjölken. Användning av dylik konstgjord e. för kalvuppfödning har icke fått någon avsevärd användning, då det visat sig förenat med svårigheter, emedan kalvmagen är mycket känslig för fettets beskaffenhet och för otillräcklig finfördelning av detsamma. Däremot har ystning av med billiga fettarter emulgerad skummjölk kommit till användning. Se Margarinost. Även vid margarinberedning bildas vid kärningen först en e., ur vilken fettet sedan utkärnas i fast form. Se Margarin. Oljor och skarpt smakande ämnen ingivas som medicin i form av e., för att den obehagliga smaken må mindre framträda.

En, *Juniperus communis* L., som förekommer allmänt i hela landet på mager och torr jord, skiljer sig från övriga barrväxter (*Coniferæ)* genom kransställda blad, som kvarsitta 3—4 år, han- och honblommor på skilda stånd samt genom att kottefjällen uppsvälla, så att kotten blir bärliknande; denna mognar först på 3:e året, varför på samma buske kan finnas mogna och alldeles omogna »bär». Veden är mycket hård, seg och varaktig, och då enen, som vanligen har buskform, stundom utväxer till grövre dimension, lämnar den ett användbart slöjdvirke. Enstammar utgöra också det bästa material till gärdesgårdsstörar och metspön. Hela växten är rik på eterisk olja, varpå användningen av delar av densamma grundar sig. Enris användes vid rökning av köttvaror och kan efter urkokning användas som nödfoder (se Barris). Enbär äro genom sin halt av harts, eterisk olja och druvsocker användbara som urin- och svettdrivande medel *(Baccæ juniperi),* till beredning av enbärsdricka och genever-brännvin samt till foder. Till medicinskt bruk skördas de fullt mogna, vilket lättast sker genom att på senhösten i torrt väder slå busken med smidiga käppar, så att bären falla på underlagda skynken; därefter torkas de i tunt lager samt rensas noga; 1.5 kg. färska bär lämna 1 kg. torra. Till foder användas de företrädesvis så, att lag kokas på dem att användas som ersättning för mjölk åt kalvar, men lagen är långt underlägsen mjölk i näringsvärde.

Enbet. Se Anspann.

närmare utforska denna företeelse och bringa den till praktisk användning ha sedan utförts, men med mycket olika resultat. Först sedan Selim Lemström i Helsingfors föreslagit att låta högspänd elektricitet inverka på växterna, nåddes säkrare verkan. L. satte en elektricitetsmaskins ena pol i förbindelse med ett trådnät, som var spänt över växterna, och den andra med en i jorden nedsänkt zinkplatta, och ansåg sig hava funnit, att de flesta odlade växters tillväxt gynnas av den elektriska strömmen, men vissa ss. ärter, rotfrukter, kål och tobak hämmas av densamma. Ju bördigare jorden och ju frodigare växterna voro, desto kraftigare var skördeökningen, men i varmt torrt väder blev inverkan skadlig. Vid försök i större

skala i England gjorde Oliver Lodge metoden användbar på åkern genom att lägga ledningsnätet så högt över marken, att man kunde köra därunder. Genom att använda en spänning av ända till 100,000 volt och tunna ledningstrådar fick han en mycket stark elektrisk utstrålning och skall på detta sätt ha vunnit en säker och betydande skördeökning. Emellertid ha i Halle anställda grundliga försök givit fullkomligt negativa resultat, och ej heller i andra länder igångsatta försök med praktisk användning av e. ha givit anledning till fortsättning. Litt.: S. Lemström. Om elektricitetens inverkan på växande plantor, Hälsingfors 1890 och 1891, samt A. Rindell i Lantbr.Ak. handl, och Tidskr. 1910, sid. 305.

Elit. Se Förädling.

Elymus. Se Strandråg.

Emberiza. Se Fink.

Embrocation. Se Avledande medel.

Emmenthalerost, »schweizerost», leder sitt ursprung från Emmenthal i kantonen Bern men tillverkas i hela Schweiz och mångenstädes utanför detta land. Formen platt-cylindrisk, diam. ända till 1 m., tjocklek 12—15 cm., vikt 75—125 kg. Utmärkes genom egenartad sötaktig smak och stora, glest men jämnt fördelade ovala håligheter eller pipor. Smaken härrör av sötsmakande aminosyror, som bildas under inverkan av långstavformiga mjölksyrebakterier, särskilt *Bacterium casei ε* v. Freud., vilken förhärskar i det av schweizerystaren beredda och använda löpextraktet. Den storpipiga texturen beror på en hög eftervärmningstemperatur (55—56° C.) och på att ostmassan upptages samlad till en klump under vasslen. Den i Sverige (vid Alnarp) beredda Emmenthalerosten framställes i ett mindre format, med en vikt av 15—19 kg. och avviker även i några an.dra avseenden från den äkta varan men har dennas typiska smak och textur. Till svensk e. användes fabriksmässigt berett löpeextrakt samt pr. 100 kg. mjölk 100 —150 cm.^{3} renkultur av den nämnda bakterien, omplanterad i steril skummjölk vid 40°C.L. Fr. R.

Emulsin. Se Enzym.

Emulsion (av latinska ordet emulgere = mjölka) en uppslamning av små fasta eller droppformiga delar i en slemmig vattenlösning. Mjölk är en e. av små fettdroppar i mjölkserum, som är slemmigt av däri lösta äggviteämnen. Då flertalet andra fettarter hava samma näringsvärde som smörfett, har man sökt att genom emulgering av billiga fettslag i skummjölk framställa ene., som kunde tjäna som ersättning för oskummad mjölk dels till kalvfoder, dels till ystning. Emulgeringen verkställes med en apparat, kallad emulsor, som fördelar fettet i ytterst fina droppar och inblandar dessa i mjölken. Användning av dylik konstgjord e. för kalvuppfödning har icke fått någon avsevärd användning, då det visat sig förenat med svårigheter, emedan kalvmagen är mycket känslig för fettets beskaffenhet och för otillräcklig finfördelning av detsamma. Däremot har ystning av med billiga fettarter emulgerad skummjölk kommit till användning. Se Margarinost. Även vid margarinberedning bildas vid kärningen först en e., ur vilken fettet sedan utkärnas i fast form. Se Margarin. Oljor och skarpt smakande ämnen ingivas som medicin i form av e., för att den obehagliga smaken må mindre framträda.

En, *Juniperus communis* L., som förekommer allmänt i hela landet på mager och torr jord, skiljer sig från övriga barrväxter (*Coniferæ)* genom kransställda blad, som kvarsitta 3—4 år, han- och honblommor på skilda stånd samt genom att kottefjällen uppsvälla, så att kotten blir bärliknande; denna mognar först på 3:e året, varför på samma buske kan finnas mogna och alldeles omogna »bär». Veden är mycket hård, seg och varaktig, och då enen, som vanligen har buskform, stundom utväxer till grövre dimension, lämnar den ett användbart slöjdvirke. Enstammar utgöra också det bästa material till gärdesgårdsstörar och metspön. Hela växten är rik på eterisk olja, varpå användningen av delar av densamma grundar sig. Enris användes vid rökning av köttvaror och kan efter urkokning användas som nödfoder (se Barris). Enbär äro genom sin halt av harts, eterisk olja och druvsocker användbara som urin- och svettdrivande medel *(Baccæ juniperi),* till beredning av enbärsdricka och genever-brännvin samt till foder. Till medicinskt bruk skördas de fullt mogna, vilket lättast sker genom att på senhösten i torrt väder slå busken med smidiga käppar, så att bären falla på underlagda skynken; därefter torkas de i tunt lager samt rensas noga; 1.5 kg. färska bär lämna 1 kg. torra. Till foder användas de företrädesvis så, att lag kokas på dem att användas som ersättning för mjölk åt kalvar, men lagen är långt underlägsen mjölk i

näringsvärde.

Enbet. Se Anspann.

närmare utforska denna företeelse och bringa den till praktisk användning ha sedan utförts, men med mycket olika resultat. Först sedan Selim Lemström i Helsingfors föreslagit att låta högspänd elektricitet inverka på växterna, nåddes säkrare verkan. L. satte en elektricitetsmaskins ena pol i förbindelse med ett trådnät, som var spänt över växterna, och den andra med en i jorden nedsänkt zinkplatta, och ansåg sig hava funnit, att de flesta odlade växters tillväxt gynnas av den elektriska strömmen, men vissa ss. ärter, rotfrukter, kål och tobak hämmas av densamma. Ju bördigare jorden och ju frodigare växterna voro, desto kraftigare var skördeökningen, men i varmt torrt väder blev inverkan skadlig. Vid försök i större skala i England gjorde Oliver Lodge metoden användbar på åkern genom att lägga ledningsnätet så högt över marken, att man kunde köra därunder. Genom att använda en spänning av ända till 100,000 volt och tunna ledningstrådar fick han en mycket stark elektrisk utstrålning och skall på detta sätt ha vunnit en säker och betydande skördeökning. Emellertid ha i Halle anställda grundliga försök givit fullkomligt negativa resultat, och ej heller i andra länder igångsatta försök med praktisk användning av e. ha givit anledning till fortsättning. Litt.: S. Lemström. Om elektricitetens inverkan på växande plantor, Hälsingfors 1890 och 1891, samt A. Rindell i Lantbr.Ak. handl, och Tidskr. 1910, sid. 305.

Elit. Se Förädling.

Elymus. Se Strandråg.

Emberiza. Se Fink.

Embrocation. Se Avledande medel.

Emmenthalerost, »schweizerost», leder sitt ursprung från Emmenthal i kantonen Bern men tillverkas i hela Schweiz och mångenstädes utanför detta land. Formen platt-cylindrisk, diam. ända till 1 m., tjocklek 12—15 cm., vikt 75—125 kg. Utmärkes genom egenartad sötaktig smak och stora, glest men jämnt fördelade ovala håligheter eller pipor. Smaken härrör av sötsmakande aminosyror, som bildas under inverkan av långstavformiga mjölksyrebakterier, särskilt *Bacterium casei ε* v. Freud., vilken förhärskar i det av schweizerystaren beredda och använda löpextraktet. Den storpipiga texturen beror på en hög eftervärmningstemperatur (55—56° C.) och på att ostmassan upptages samlad till en klump under vasslen. Den i Sverige (vid Alnarp) beredda Emmenthalerosten framställes i ett mindre format, med en vikt av 15—19 kg. och avviker även i några an.dra avseenden från den äkta varan men har dennas typiska smak och textur. Till svensk e. användes fabriksmässigt berett löpeextrakt samt pr. 100 kg. mjölk 100 —150 cm.^{3} renkultur av den nämnda bakterien, omplanterad i steril skummjölk vid 40°C.L. Fr. R.

Emulsin. Se Enzym.

Emulsion (av latinska ordet emulgere = mjölka) en uppslamning av små fasta eller droppformiga delar i en slemmig vattenlösning. Mjölk är en e. av små fettdroppar i mjölkserum, som är slemmigt av däri lösta äggviteämnen. Då flertalet andra fettarter hava samma näringsvärde som smörfett, har man sökt att genom emulgering av billiga fettslag i skummjölk framställa ene., som kunde tjäna som ersättning för oskummad mjölk dels till kalvfoder, dels till ystning. Emulgeringen verkställes med en apparat, kallad emulsor, som fördelar fettet i ytterst fina droppar och inblandar dessa i mjölken. Användning av dylik konstgjord e. för kalvuppfödning har icke fått någon avsevärd användning, då det visat sig förenat med svårigheter, emedan kalvmagen är mycket känslig för fettets beskaffenhet och för otillräcklig finfördelning av detsamma. Däremot har ystning av med billiga fettarter emulgerad skummjölk kommit till användning. Se Margarinost. Även vid margarinberedning bildas vid kärningen först en e., ur vilken fettet sedan utkärnas i fast form. Se Margarin. Oljor och skarpt smakande ämnen ingivas som medicin i form av e., för att den obehagliga smaken må mindre framträda.

En, *Juniperus communis* L., som förekommer allmänt i hela landet på mager och torr jord, skiljer sig från övriga barrväxter (*Coniferæ)* genom kransställda blad, som kvarsitta 3—4 år, han- och honblommor på skilda stånd samt genom att kottefjällen uppsvälla, så att kotten blir bärliknande; denna mognar först på 3:e året, varför på samma buske kan finnas mogna och alldeles omogna »bär». Veden är mycket hård, seg och varaktig, och då enen, som vanligen har buskform, stundom utväxer till grövre dimension, lämnar den ett användbart slöjdvirke. Enstammar utgöra också det bästa material till gärdesgårdsstörar och metspön. Hela växten är rik på eterisk olja, varpå användningen av delar av densamma grundar sig. Enris användes vid rökning av köttvaror och kan efter urkokning användas som nödfoder (se Barris). Enbär äro genom sin halt av harts, eterisk olja och druvsocker användbara som urin- och svettdrivande medel *(Baccæ juniperi),* till beredning av enbärsdricka och genever-brännvin samt till foder. Till medicinskt bruk skördas de fullt mogna, vilket lättast sker genom att på senhösten i torrt väder slå busken med smidiga käppar, så att bären falla på underlagda skynken; därefter torkas de i tunt lager samt rensas noga; 1.5 kg. färska bär lämna 1 kg. torra. Till foder användas de företrädesvis så, att lag kokas på dem att användas som ersättning för mjölk åt kalvar, men lagen är långt underlägsen mjölk i näringsvärde.

Enbet. Se Anspann.

närmare utforska denna företeelse och bringa den till praktisk användning ha sedan utförts, men med mycket olika resultat. Först sedan Selim Lemström i Helsingfors föreslagit att låta högspänd elektricitet inverka på växterna, nåddes säkrare verkan. L. satte en elektricitetsmaskins ena pol i förbindelse med ett trådnät, som var spänt över växterna, och den andra med en i jorden nedsänkt zinkplatta, och ansåg sig hava funnit, att de flesta odlade växters tillväxt gynnas av den elektriska strömmen, men vissa ss. ärter, rotfrukter, kål och tobak hämmas av densamma. Ju bördigare jorden och ju frodigare växterna voro, desto kraftigare var skördeökningen, men i varmt torrt väder blev inverkan skadlig. Vid försök i större skala i England gjorde Oliver Lodge metoden användbar på åkern genom att lägga ledningsnätet så högt över marken, att man kunde köra därunder. Genom att använda en spänning av ända till 100,000 volt och tunna ledningstrådar fick han en mycket stark elektrisk utstrålning och skall på detta sätt ha vunnit en säker och betydande skördeökning. Emellertid ha i Halle anställda grundliga försök givit fullkomligt negativa resultat, och ej heller i andra länder igångsatta försök med praktisk användning av e. ha givit anledning till fortsättning. Litt.: S. Lemström. Om elektricitetens inverkan på växande plantor, Hälsingfors 1890 och 1891, samt A. Rindell i Lantbr.Ak. handl, och Tidskr. 1910, sid. 305.

Elit. Se Förädling.

Elymus. Se Strandråg.

Emberiza. Se Fink.

Embrocation. Se Avledande medel.

Emmenthalerost, »schweizerost», leder sitt ursprung från Emmenthal i kantonen Bern men tillverkas i hela Schweiz och mångenstädes utanför detta land. Formen platt-cylindrisk, diam. ända till 1 m., tjocklek 12—15 cm., vikt 75—125 kg. Utmärkes genom egenartad sötaktig smak och stora, glest men jämnt fördelade ovala håligheter eller pipor. Smaken härrör av sötsmakande aminosyror, som bildas under inverkan av långstavformiga mjölksyrebakterier, särskilt *Bacterium casei ε* v. Freud., vilken förhärskar i det av schweizerystaren beredda och använda löpextraktet. Den storpipiga texturen beror på en hög eftervärmningstemperatur (55—56° C.) och på att ostmassan upptages samlad till en klump under vasslen. Den i Sverige (vid Alnarp) beredda Emmenthalerosten framställes i ett mindre format, med en vikt av 15—19 kg. och avviker även i några an.dra avseenden från den äkta varan men har dennas typiska smak och textur. Till svensk e. användes fabriksmässigt berett löpeextrakt samt pr. 100 kg. mjölk 100 —150 cm.^{3} renkultur av den nämnda bakterien, omplanterad i steril skummjölk vid 40°C.L. Fr. R.

Emulsin. Se Enzym.

Emulsion (av latinska ordet emulgere = mjölka) en uppslamning av små fasta eller droppformiga delar i en slemmig vattenlösning. Mjölk är en e. av små fettdroppar i mjölkserum, som är slemmigt av däri lösta äggviteämnen. Då flertalet andra fettarter hava samma näringsvärde som smörfett, har man sökt att genom emulgering av billiga fettslag i skummjölk framställa ene., som kunde tjäna som ersättning för oskummad mjölk dels till kalvfoder, dels till ystning. Emulgeringen verkställes med en apparat, kallad emulsor, som fördelar fettet i ytterst fina droppar och inblandar dessa i mjölken. Användning av dylik konstgjord e. för kalvuppfödning har icke fått någon avsevärd användning, då det visat sig förenat med svårigheter, emedan kalvmagen är mycket känslig för fettets beskaffenhet och för otillräcklig finfördelning av detsamma. Däremot har ystning av med billiga fettarter emulgerad skummjölk kommit till användning. Se Margarinost. Även vid margarinberedning bildas vid kärningen först en e., ur vilken fettet sedan utkärnas i fast form. Se Margarin. Oljor och skarpt smakande ämnen ingivas som medicin i form av e., för att den obehagliga smaken må mindre framträda.

En, *Juniperus communis* L., som förekommer allmänt i hela landet på mager och torr jord, skiljer sig från övriga barrväxter (*Coniferæ)* genom kransställda blad, som kvarsitta 3—4 år, han- och honblommor på skilda stånd samt genom att kottefjällen uppsvälla, så att kotten blir bärliknande; denna mognar först på 3:e året, varför på samma buske kan finnas

mogna och alldeles omogna »bär». Veden är mycket hård, seg och varaktig, och då enen, som vanligen har buskform, stundom utväxer till grövre dimension, lämnar den ett användbart slöjdvirke. Enstammar utgöra också det bästa material till gärdesgårdsstörar och metspön. Hela växten är rik på eterisk olja, varpå användningen av delar av densamma grundar sig. Enris användes vid rökning av köttvaror och kan efter urkokning användas som nödfoder (se Barris). Enbär äro genom sin halt av harts, eterisk olja och druvsocker användbara som urin- och svettdrivande medel *(Baccæ juniperi),* till beredning av enbärsdricka och genever-brännvin samt till foder. Till medicinskt bruk skördas de fullt mogna, vilket lättast sker genom att på senhösten i torrt väder slå busken med smidiga käppar, så att bären falla på underlagda skynken; därefter torkas de i tunt lager samt rensas noga; 1.5 kg. färska bär lämna 1 kg. torra. Till foder användas de företrädesvis så, att lag kokas på dem att användas som ersättning för mjölk åt kalvar, men lagen är långt underlägsen mjölk i näringsvärde.

Enbet. Se Anspann.

närmare utforska denna företeelse och bringa den till praktisk användning ha sedan utförts, men med mycket olika resultat. Först sedan Selim Lemström i Helsingfors föreslagit att låta högspänd elektricitet inverka på växterna, nåddes säkrare verkan. L. satte en elektricitetsmaskins ena pol i förbindelse med ett trådnät, som var spänt över växterna, och den andra med en i jorden nedsänkt zinkplatta, och ansåg sig hava funnit, att de flesta odlade växters tillväxt gynnas av den elektriska strömmen, men vissa ss. ärter, rotfrukter, kål och tobak hämmas av densamma. Ju bördigare jorden och ju frodigare växterna voro, desto kraftigare var skördeökningen, men i varmt torrt väder blev inverkan skadlig. Vid försök i större skala i England gjorde Oliver Lodge metoden användbar på åkern genom att lägga ledningsnätet så högt över marken, att man kunde köra därunder. Genom att använda en spänning av ända till 100,000 volt och tunna ledningstrådar fick han en mycket stark elektrisk utstrålning och skall på detta sätt ha vunnit en säker och betydande skördeökning. Emellertid ha i Halle anställda grundliga försök givit fullkomligt negativa resultat, och ej heller i andra länder igångsatta försök med praktisk användning av e. ha givit anledning till fortsättning. Litt.: S. Lemström. Om elektricitetens inverkan på växande plantor, Hälsingfors 1890 och 1891, samt A. Rindell i Lantbr.Ak. handl, och Tidskr. 1910, sid. 305.

Elit. Se Förädling.

Elymus. Se Strandråg.

Emberiza. Se Fink.

Embrocation. Se Avledande medel.

Emmenthalerost, »schweizerost», leder sitt ursprung från Emmenthal i kantonen Bern men tillverkas i hela Schweiz och mångenstädes utanför detta land. Formen platt-cylindrisk, diam. ända till 1 m., tjocklek 12—15 cm., vikt 75—125 kg. Utmärkes genom egenartad sötaktig smak och stora, glest men jämnt fördelade ovala håligheter eller pipor. Smaken härrör av sötsmakande aminosyror, som bildas under inverkan av långstavformiga mjölksyrebakterier, särskilt *Bacterium casei ε* v. Freud., vilken förhärskar i det av schweizerystaren beredda och använda löpextraktet. Den storpipiga texturen beror på en hög eftervärmningstemperatur (55—56° C.) och på att ostmassan upptages samlad till en klump under vasslen. Den i Sverige (vid Alnarp) beredda Emmenthalerosten framställes i ett mindre format, med en vikt av 15—19 kg. och avviker även i några an.dra avseenden från den äkta varan men har dennas typiska smak och textur. Till svensk e. användes fabriksmässigt berett löpeextrakt samt pr. 100 kg. mjölk 100 —150 cm.^{3} renkultur av den nämnda bakterien, omplanterad i steril skummjölk vid 40°C.L. Fr. R.

Emulsin. Se Enzym.

Emulsion (av latinska ordet emulgere = mjölka) en uppslamning av små fasta eller droppformiga delar i en slemmig vattenlösning. Mjölk är en e. av små fettdroppar i mjölkserum, som är slemmigt av däri lösta äggviteämnen. Då flertalet andra fettarter hava samma näringsvärde som smörfett, har man sökt att genom emulgering av billiga fettslag i skummjölk framställa ene., som kunde tjäna som ersättning för oskummad mjölk dels till kalvfoder, dels till ystning. Emulgeringen verkställes med en apparat, kallad emulsor, som fördelar fettet i ytterst fina droppar och inblandar dessa i mjölken. Användning av dylik konstgjord e. för kalvuppfödning har icke fått någon avsevärd användning, då det visat sig förenat med svårigheter, emedan kalvmagen är mycket känslig för fettets beskaffenhet och för otillräcklig finfördelning av detsamma. Däremot har ystning av med billiga fettarter emulgerad skummjölk kommit till användning. Se Margarinost. Även vid margarinberedning bildas vid kärningen först en e., ur vilken fettet sedan utkärnas i fast form. Se Margarin. Oljor och skarpt smakande ämnen ingivas som medicin i form av e., för att den obehagliga smaken må mindre framträda.

En, *Juniperus communis* L., som förekommer allmänt i hela landet på mager och torr jord, skiljer sig från övriga barrväxter (*Coniferæ)* genom kransställda blad, som kvarsitta 3—4 år, han- och honblommor på skilda stånd samt genom att kottefjällen uppsvälla, så att kotten blir bärliknande; denna mognar först på 3:e året, varför på samma buske kan finnas
mogna och alldeles omogna »bär». Veden är mycket hård, seg och varaktig, och då enen, som vanligen har buskform, stundom utväxer till grövre dimension, lämnar den ett användbart slöjdvirke. Enstammar utgöra också det bästa material till gärdesgårdsstörar och metspön. Hela växten är rik på eterisk olja, varpå användningen av delar av densamma grundar sig. Enris användes vid rökning av köttvaror och kan efter urkokning användas som nödfoder (se Barris). Enbär äro genom sin halt av harts, eterisk olja och druvsocker användbara som urin- och svettdrivande medel *(Baccæ juniperi),* till beredning av enbärsdricka och genever-brännvin samt till foder. Till medicinskt bruk skördas de fullt mogna, vilket lättast sker genom att på senhösten i torrt väder slå busken med smidiga käppar, så att bären falla på underlagda skynken; därefter torkas de i tunt lager samt rensas noga; 1.5 kg. färska bär lämna 1 kg. torra. Till foder användas de företrädesvis så, att lag kokas på dem att användas som ersättning för mjölk åt kalvar, men lagen är långt underlägsen mjölk i näringsvärde.

Enbet. Se Anspann.

närmare utforska denna företeelse och bringa den till praktisk användning ha sedan utförts, men med mycket olika resultat. Först sedan Selim Lemström i Helsingfors föreslagit att låta högspänd elektricitet inverka på växterna, nåddes säkrare verkan. L. satte en elektricitetsmaskins ena pol i förbindelse med ett trådnät, som var spänt över växterna, och den andra med en i jorden nedsänkt zinkplatta, och ansåg sig hava funnit, att de flesta odlade växters tillväxt gynnas av den elektriska strömmen, men vissa ss. ärter, rotfrukter, kål och tobak hämmas av densamma. Ju bördigare jorden och ju frodigare växterna voro, desto kraftigare var skördeökningen, men i varmt torrt väder blev inverkan skadlig. Vid försök i större skala i England gjorde Oliver Lodge metoden användbar på åkern genom att lägga ledningsnätet så högt över marken, att man kunde köra därunder. Genom att använda en spänning av ända till 100,000 volt och tunna ledningstrådar fick han en mycket stark elektrisk utstrålning och skall på detta sätt ha vunnit en säker och betydande skördeökning. Emellertid ha i Halle anställda grundliga försök givit fullkomligt negativa resultat, och ej heller i andra länder igångsatta försök med praktisk användning av e. ha givit anledning till fortsättning. Litt.: S. Lemström. Om elektricitetens inverkan på växande plantor, Hälsingfors 1890 och 1891, samt A. Rindell i Lantbr.Ak. handl, och Tidskr. 1910, sid. 305.

Elit. Se Förädling.

Elymus. Se Strandråg.

Emberiza. Se Fink.

Embrocation. Se Avledande medel.

Emmenthalerost, »schweizerost», leder sitt ursprung från Emmenthal i kantonen Bern men tillverkas i hela Schweiz och mångenstädes utanför detta land. Formen platt-cylindrisk, diam. ända till 1 m., tjocklek 12—15 cm., vikt 75—125 kg. Utmärkes genom egenartad sötaktig smak och stora, glest men jämnt fördelade ovala håligheter eller pipor. Smaken härrör av sötsmakande aminosyror, som bildas under inverkan av långstavformiga mjölksyrebakterier, särskilt *Bacterium casei ε* v. Freud., vilken förhärskar i det av schweizerystaren beredda och använda löpextraktet. Den storpipiga texturen beror på en hög eftervärmningstemperatur (55—56° C.) och på att ostmassan upptages samlad till en klump under vasslen. Den i Sverige (vid Alnarp) beredda Emmenthalerosten framställes i ett mindre format, med en vikt av 15—19 kg. och avviker även i några an.dra avseenden från den äkta varan men har dennas typiska smak och textur. Till svensk e. användes fabriksmässigt berett löpeextrakt samt pr. 100 kg. mjölk 100 —150 cm.^{3} renkultur av den nämnda bakterien, omplanterad i steril skummjölk vid 40°C.L. Fr. R.

Emulsin. Se Enzym.

Emulsion (av latinska ordet emulgere = mjölka) en uppslamning av små fasta eller droppformiga delar i en slemmig vattenlösning. Mjölk är en e. av små fettdroppar i mjölkserum, som är slemmigt av däri lösta äggviteämnen. Då flertalet andra fettarter hava samma näringsvärde som smörfett, har man sökt att genom emulgering av billiga fettslag i skummjölk framställa ene., som kunde tjäna som ersättning för oskummad mjölk dels till kalvfoder, dels till ystning. Emulgeringen verkställes med en apparat, kallad emulsor, som fördelar fettet

i ytterst fina droppar och inblandar dessa i mjölken. Användning av dylik konstgjord e. för kalvuppfödning har icke fått någon avsevärd användning, då det visat sig förenat med svårigheter, emedan kalvmagen är mycket känslig för fettets beskaffenhet och för otillräcklig finfördelning av detsamma. Däremot har ystning av med billiga fettarter emulgerad skummjölk kommit till användning. Se Margarinost. Även vid margarinberedning bildas vid kärningen först en e., ur vilken fettet sedan utkärnas i fast form. Se Margarin. Oljor och skarpt smakande ämnen ingivas som medicin i form av e., för att den obehagliga smaken må mindre framträda.

En, *Juniperus communis* L., som förekommer allmänt i hela landet på mager och torr jord, skiljer sig från övriga barrväxter (*Coniferæ)* genom kransställda blad, som kvarsitta 3—4 år, han- och honblommor på skilda stånd samt genom att kottefjällen uppsvälla, så att kotten blir bärliknande; denna mognar först på 3:e året, varför på samma buske kan finnas mogna och alldeles omogna »bär». Veden är mycket hård, seg och varaktig, och då enen, som vanligen har buskform, stundom utväxer till grövre dimension, lämnar den ett användbart slöjdvirke. Enstammar utgöra också det bästa material till gärdesgårdsstörar och metspön. Hela växten är rik på eterisk olja, varpå användningen av delar av densamma grundar sig. Enris användes vid rökning av köttvaror och kan efter urkokning användas som nödfoder (se Barris). Enbär äro genom sin halt av harts, eterisk olja och druvsocker användbara som urin- och svettdrivande medel *(Baccæ juniperi),* till beredning av enbärsdricka och genever-brännvin samt till foder. Till medicinskt bruk skördas de fullt mogna, vilket lättast sker genom att på senhösten i torrt väder slå busken med smidiga käppar, så att bären falla på underlagda skynken; därefter torkas de i tunt lager samt rensas noga; 1.5 kg. färska bär lämna 1 kg. torra. Till foder användas de företrädesvis så, att lag kokas på dem att användas som ersättning för mjölk åt kalvar, men lagen är långt underlägsen mjölk i näringsvärde.

Enbet. Se Anspann.

närmare utforska denna företeelse och bringa den till praktisk användning ha sedan utförts, men med mycket olika resultat. Först sedan Selim Lemström i Helsingfors föreslagit att låta högspänd elektricitet inverka på växterna, nåddes säkrare verkan. L. satte en elektricitetsmaskins ena pol i förbindelse med ett trådnät, som var spänt över växterna, och den andra med en i jorden nedsänkt zinkplatta, och ansåg sig hava funnit, att de flesta odlade växters tillväxt gynnas av den elektriska strömmen, men vissa ss. ärter, rotfrukter, kål och tobak hämmas av densamma. Ju bördigare jorden och ju frodigare växterna voro, desto kraftigare var skördeökningen, men i varmt torrt väder blev inverkan skadlig. Vid försök i större skala i England gjorde Oliver Lodge metoden användbar på åkern genom att lägga ledningsnätet så högt över marken, att man kunde köra därunder. Genom att använda en spänning av ända till 100,000 volt och tunna ledningstrådar fick han en mycket stark elektrisk utstrålning och skall på detta sätt ha vunnit en säker och betydande skördeökning. Emellertid ha i Halle anställda grundliga försök givit fullkomligt negativa resultat, och ej heller i andra länder igångsatta försök med praktisk användning av e. ha givit anledning till fortsättning. Litt.: S. Lemström. Om elektricitetens inverkan på växande plantor, Hälsingfors 1890 och 1891, samt A. Rindell i Lantbr.Ak. handl, och Tidskr. 1910, sid. 305.

Elit. Se Förädling.

Elymus. Se Strandråg.

Emberiza. Se Fink.

Embrocation. Se Avledande medel.

Emmenthalerost, »schweizerost», leder sitt ursprung från Emmenthal i kantonen Bern men tillverkas i hela Schweiz och mångenstädes utanför detta land. Formen platt-cylindrisk, diam. ända till 1 m., tjocklek 12—15 cm., vikt 75—125 kg. Utmärkes genom egenartad sötaktig smak och stora, glest men jämnt fördelade ovala håligheter eller pipor. Smaken härrör av sötsmakande aminosyror, som bildas under inverkan av långstavformiga mjölksyrebakterier, särskilt *Bacterium casei ε* v. Freud., vilken förhärskar i det av schweizerystaren beredda och använda löpextraktet. Den storpipiga texturen beror på en hög eftervärmningstemperatur (55—56° C.) och på att ostmassan upptages samlad till en klump under vasslen. Den i Sverige (vid Alnarp) beredda Emmenthalerosten framställes i ett mindre format, med en vikt av 15—19 kg. och avviker även i några an.dra avseenden från den äkta varan men har dennas typiska smak och textur. Till svensk e. användes fabriksmässigt berett löpeextrakt samt pr. 100 kg. mjölk 100 —150 cm.^{3} renkultur av den nämnda bakterien, omplanterad i steril skummjölk vid 40°C.L. Fr. R.

Emulsin. Se Enzym.

Emulsion (av latinska ordet emulgere = mjölka) en uppslamning av små fasta eller droppformiga delar i en slemmig vattenlösning. Mjölk är en e. av små fettdroppar i mjölkserum, som är slemmigt av däri lösta äggviteämnen. Då flertalet andra fettarter hava samma näringsvärde som smörfett, har man sökt att genom emulgering av billiga fettslag i skummjölk framställa ene., som kunde tjäna som ersättning för oskummad mjölk dels till kalvfoder, dels till ystning. Emulgeringen verkställes med en apparat, kallad emulsor, som fördelar fettet i ytterst fina droppar och inblandar dessa i mjölken. Användning av dylik konstgjord e. för kalvuppfödning har icke fått någon avsevärd användning, då det visat sig förenat med svårigheter, emedan kalvmagen är mycket känslig för fettets beskaffenhet och för otillräcklig finfördelning av detsamma. Däremot har ystning av med billiga fettarter emulgerad skummjölk kommit till användning. Se Margarinost. Även vid margarinberedning bildas vid kärningen först en e., ur vilken fettet sedan utkärnas i fast form. Se Margarin. Oljor och skarpt smakande ämnen ingivas som medicin i form av e., för att den obehagliga smaken må mindre framträda.

En, *Juniperus communis* L., som förekommer allmänt i hela landet på mager och torr jord, skiljer sig från övriga barrväxter (*Coniferæ)* genom kransställda blad, som kvarsitta 3—4 år, han- och honblommor på skilda stånd samt genom att kottefjällen uppsvälla, så att kotten blir bärliknande; denna mognar först på 3:e året, varför på samma buske kan finnas mogna och alldeles omogna »bär». Veden är mycket hård, seg och varaktig, och då enen, som vanligen har buskform, stundom utväxer till grövre dimension, lämnar den ett användbart slöjdvirke. Enstammar utgöra också det bästa material till gärdesgårdsstörar och metspön. Hela växten är rik på eterisk olja, varpå användningen av delar av densamma grundar sig. Enris användes vid rökning av köttvaror och kan efter urkokning användas som nödfoder (se Barris). Enbär äro genom sin halt av harts, eterisk olja och druvsocker användbara som urin- och svettdrivande medel *(Baccæ juniperi),* till beredning av enbärsdricka och genever-brännvin samt till foder. Till medicinskt bruk skördas de fullt mogna, vilket lättast sker genom att på senhösten i torrt väder slå busken med smidiga käppar, så att bären falla på underlagda skynken; därefter torkas de i tunt lager samt rensas noga; 1.5 kg. färska bär lämna 1 kg. torra. Till foder användas de företrädesvis så, att lag kokas på dem att användas som ersättning för mjölk åt kalvar, men lagen är långt underlägsen mjölk i näringsvärde.

Enbet. Se Anspann.

närmare utforska denna företeelse och bringa den till praktisk användning ha sedan utförts, men med mycket olika resultat. Först sedan Selim Lemström i Helsingfors föreslagit att låta högspänd elektricitet inverka på växterna, nåddes säkrare verkan. L. satte en elektricitetsmaskins ena pol i förbindelse med ett trådnät, som var spänt över växterna, och den andra med en i jorden nedsänkt zinkplatta, och ansåg sig hava funnit, att de flesta odlade växters tillväxt gynnas av den elektriska strömmen, men vissa ss. ärter, rotfrukter, kål och tobak hämmas av densamma. Ju bördigare jorden och ju frodigare växterna voro, desto kraftigare var skördeökningen, men i varmt torrt väder blev inverkan skadlig. Vid försök i större skala i England gjorde Oliver Lodge metoden användbar på åkern genom att lägga ledningsnätet så högt över marken, att man kunde köra därunder. Genom att använda en spänning av ända till 100,000 volt och tunna ledningstrådar fick han en mycket stark elektrisk utstrålning och skall på detta sätt ha vunnit en säker och betydande skördeökning. Emellertid ha i Halle anställda grundliga försök givit fullkomligt negativa resultat, och ej heller i andra länder igångsatta försök med praktisk användning av e. ha givit anledning till fortsättning. Litt.: S. Lemström. Om elektricitetens inverkan på växande plantor, Hälsingfors 1890 och 1891, samt A. Rindell i Lantbr.Ak. handl, och Tidskr. 1910, sid. 305.

Elit. Se Förädling.

Elymus. Se Strandråg.

Emberiza. Se Fink.

Embrocation. Se Avledande medel.

Emmenthalerost, »schweizerost», leder sitt ursprung från Emmenthal i kantonen Bern men tillverkas i hela Schweiz och mångenstädes utanför detta land. Formen platt-cylindrisk, diam. ända till 1 m., tjocklek 12—15 cm., vikt 75—125 kg. Utmärkes genom egenartad sötaktig smak och stora, glest men jämnt fördelade ovala håligheter eller pipor. Smaken härrör av sötsmakande aminosyror, som bildas under inverkan av långstavformiga mjölksyrebakterier, särskilt *Bacterium casei ε* v. Freud., vilken förhärskar i det av schweizerystaren beredda och använda löpextraktet. Den storpipiga texturen beror på en hög eftervärmningstemperatur (55—56° C.) och på att ostmassan upptages samlad till en klump under vasslen. Den i Sverige (vid Alnarp) beredda Emmenthalerosten framställes i ett mindre format, med en vikt av 15—19 kg. och avviker även i några an.dra avseenden från den äkta varan men

har dennas typiska smak och textur. Till svensk e. användes fabriksmässigt berett löpeextrakt samt pr. 100 kg. mjölk 100 —150 cm.^{3} renkultur av den nämnda bakterien, omplanterad i steril skummjölk vid 40°C.L. Fr. R.

Emulsin. Se Enzym.

Emulsion (av latinska ordet emulgere = mjölka) en uppslamning av små fasta eller droppformiga delar i en slemmig vattenlösning. Mjölk är en e. av små fettdroppar i mjölkserum, som är slemmigt av däri lösta äggviteämnen. Då flertalet andra fettarter hava samma näringsvärde som smörfett, har man sökt att genom emulgering av billiga fettslag i skummjölk framställa ene., som kunde tjäna som ersättning för oskummad mjölk dels till kalvfoder, dels till ystning. Emulgeringen verkställes med en apparat, kallad emulsor, som fördelar fettet i ytterst fina droppar och inblandar dessa i mjölken. Användning av dylik konstgjord e. för kalvuppfödning har icke fått någon avsevärd användning, då det visat sig förenat med svårigheter, emedan kalvmagen är mycket känslig för fettets beskaffenhet och för otillräcklig finfördelning av detsamma. Däremot har ystning av med billiga fettarter emulgerad skummjölk kommit till användning. Se Margarinost. Även vid margarinberedning bildas vid kärningen först en e., ur vilken fettet sedan utkärnas i fast form. Se Margarin. Oljor och skarpt smakande ämnen ingivas som medicin i form av e., för att den obehagliga smaken må mindre framträda.

En, *Juniperus communis* L., som förekommer allmänt i hela landet på mager och torr jord, skiljer sig från övriga barrväxter (*Coniferæ)* genom kransställda blad, som kvarsitta 3—4 år, han- och honblommor på skilda stånd samt genom att kottefjällen uppsvälla, så att kotten blir bärliknande; denna mognar först på 3:e året, varför på samma buske kan finnas mogna och alldeles omogna »bär». Veden är mycket hård, seg och varaktig, och då enen, som vanligen har buskform, stundom utväxer till grövre dimension, lämnar den ett användbart slöjdvirke. Enstammar utgöra också det bästa material till gärdesgårdsstörar och metspön. Hela växten är rik på eterisk olja, varpå användningen av delar av densamma grundar sig. Enris användes vid rökning av köttvaror och kan efter urkokning användas som nödfoder (se Barris). Enbär äro genom sin halt av harts, eterisk olja och druvsocker användbara som urin- och svettdrivande medel *(Baccæ juniperi),* till beredning av enbärsdricka och genever-brännvin samt till foder. Till medicinskt bruk skördas de fullt mogna, vilket lättast sker genom att på senhösten i torrt väder slå busken med smidiga käppar, så att bären falla på underlagda skynken; därefter torkas de i tunt lager samt rensas noga; 1.5 kg. färska bär lämna 1 kg. torra. Till foder användas de företrädesvis så, att lag kokas på dem att användas som ersättning för mjölk åt kalvar, men lagen är långt underlägsen mjölk i näringsvärde.

Enbet. Se Anspann.

närmare utforska denna företeelse och bringa den till praktisk användning ha sedan utförts, men med mycket olika resultat. Först sedan Selim Lemström i Helsingfors föreslagit att låta högspänd elektricitet inverka på växterna, nåddes säkrare verkan. L. satte en elektricitetsmaskins ena pol i förbindelse med ett trådnät, som var spänt över växterna, och den andra med en i jorden nedsänkt zinkplatta, och ansåg sig hava funnit, att de flesta odlade växters tillväxt gynnas av den elektriska strömmen, men vissa ss. ärter, rotfrukter, kål och tobak hämmas av densamma. Ju bördigare jorden och ju frodigare växterna voro, desto kraftigare var skördeökningen, men i varmt torrt väder blev inverkan skadlig. Vid försök i större skala i England gjorde Oliver Lodge metoden användbar på åkern genom att lägga ledningsnätet så högt över marken, att man kunde köra därunder. Genom att använda en spänning av ända till 100,000 volt och tunna ledningstrådar fick han en mycket stark elektrisk utstrålning och skall på detta sätt ha vunnit en säker och betydande skördeökning. Emellertid ha i Halle anställda grundliga försök givit fullkomligt negativa resultat, och ej heller i andra länder igångsatta försök med praktisk användning av e. ha givit anledning till fortsättning. Litt.: S. Lemström. Om elektricitetens inverkan på växande plantor, Hälsingfors 1890 och 1891, samt A. Rindell i Lantbr.Ak. handl, och Tidskr. 1910, sid. 305.

Elit. Se Förädling.

Elymus. Se Strandråg.

Emberiza. Se Fink.

Embrocation. Se Avledande medel.

Emmenthalerost, »schweizerost», leder sitt ursprung från Emmenthal i kantonen Bern men tillverkas i hela Schweiz och mångenstädes utanför detta land. Formen platt-cylindrisk, diam. ända till 1 m., tjocklek 12—15 cm., vikt 75—125 kg. Utmärkes genom egenartad sötaktig smak och stora, glest men jämnt fördelade ovala håligheter eller pipor. Smaken härrör av sötsmakande aminosyror, som bildas under inverkan av långstavformiga mjölksyrebakterier, särskilt *Bacterium casei ε* v. Freud., vilken förhärskar i det av schweizerystaren beredda och använda löpextraktet. Den storpipiga texturen beror på en hög eftervärmningstemperatur (55—56° C.) och på att ostmassan upptages samlad till en klump under vasslen. Den i Sverige (vid Alnarp) beredda Emmenthalerosten framställes i ett mindre format, med en vikt av 15—19 kg. och avviker även i några an.dra avseenden från den äkta varan men
har dennas typiska smak och textur. Till svensk e. användes fabriksmässigt berett löpeextrakt samt pr. 100 kg. mjölk 100 —150 cm.^{3} renkultur av den nämnda bakterien, omplanterad i steril skummjölk vid 40°C.L. Fr. R.

Emulsin. Se Enzym.

Emulsion (av latinska ordet emulgere = mjölka) en uppslamning av små fasta eller droppformiga delar i en slemmig vattenlösning. Mjölk är en e. av små fettdroppar i mjölkserum, som är slemmigt av däri lösta äggviteämnen. Då flertalet andra fettarter hava samma näringsvärde som smörfett, har man sökt att genom emulgering av billiga fettslag i skummjölk framställa ene., som kunde tjäna som ersättning för oskummad mjölk dels till kalvfoder, dels till ystning. Emulgeringen verkställes med en apparat, kallad emulsor, som fördelar fettet i ytterst fina droppar och inblandar dessa i mjölken. Användning av dylik konstgjord e. för kalvuppfödning har icke fått någon avsevärd användning, då det visat sig förenat med svårigheter, emedan kalvmagen är mycket känslig för fettets beskaffenhet och för otillräcklig finfördelning av detsamma. Däremot har ystning av med billiga fettarter emulgerad skummjölk kommit till användning. Se Margarinost. Även vid margarinberedning bildas vid kärningen först en e., ur vilken fettet sedan utkärnas i fast form. Se Margarin. Oljor och skarpt smakande ämnen ingivas som medicin i form av e., för att den obehagliga smaken må mindre framträda.

En, *Juniperus communis* L., som förekommer allmänt i hela landet på mager och torr jord, skiljer sig från övriga barrväxter (*Coniferæ)* genom kransställda blad, som kvarsitta 3—4 år, han- och honblommor på skilda stånd samt genom att kottefjällen uppsvälla, så att kotten blir bärliknande; denna mognar först på 3:e året, varför på samma buske kan finnas mogna och alldeles omogna »bär». Veden är mycket hård, seg och varaktig, och då enen, som vanligen har buskform, stundom utväxer till grövre dimension, lämnar den ett användbart slöjdvirke. Enstammar utgöra också det bästa material till gärdesgårdsstörar och metspön. Hela växten är rik på eterisk olja, varpå användningen av delar av densamma grundar sig. Enris användes vid rökning av köttvaror och kan efter urkokning användas som nödfoder (se Barris). Enbär äro genom sin halt av harts, eterisk olja och druvsocker användbara som urin- och svettdrivande medel *(Baccæ juniperi),* till beredning av enbärsdricka och genever-brännvin samt till foder. Till medicinskt bruk skördas de fullt mogna, vilket lättast sker genom att på senhösten i torrt väder slå busken med smidiga käppar, så att bären falla på underlagda skynken; därefter torkas de i tunt lager samt rensas noga; 1.5 kg. färska bär lämna 1 kg. torra. Till foder användas de företrädesvis så, att lag kokas på dem att användas som ersättning för mjölk åt kalvar, men lagen är långt underlägsen mjölk i näringsvärde.

Enbet. Se Anspann.

Enbär. Se En.

Endivia. Se Sallat.

Energiöverföring, elektrisk (vanligen ehuru oriktigt kallad arbetsöverföring eller kraftöverföring), betecknar överföring av elektrisk energi från elektricitetsverk till förbrukningsplatsen, vare sig för drivande av motorer, för belysning eller för andra ändamål. Vid dylik överföring förloras alltid en del av den i generatorerna alstrade energien genom att förvandlas till värme i ledningstråden. Denna förlust på vägen mellan strömkällan och förbrukningsplatsen kan minskas genom att man gör motståndet i ledningen litet. Av detta skäl göras ledningarna av koppar, och då man under kristiden av brist på detta ämne använde järn, som har 7—10 gånger så stort motstånd, var det en nödfallsåtgärd, som orsakat stora energiförluster. Motståndet i en ledning kan minskas genom att öka trådens tjocklek, men härigenom blir kopparåtgången för stor och ledningen för dyr, om det är större mängder elektricitet, som skola överföras per sekund. Men för att överföra stora effekter är det ej nödvändigt, att strömstyrkan är stor, eftersom effekten eller watttalet beror ej blott på denna eller ampèretalet utan även på potentialskillnaden eller volttalet. (Se Elektricitet.) Som wattalet är lika med produkten av ampèretal och volttal, kan wattalet (kilowatt-, hästkrafttalet) bliva stort, även om ampèretalet är litet, blott volttalet är så mycket större. I samma mån strömstyrkan är liten, kan ock tunnare tråd användas, och genom användning av en hög spänning men liten strömstyrka för överförande av en viss effekt kan en högst betydlig besparing göras på minskad koppar åtgång i tråden. Tack vare transformatorerna (se Induktionsström) har man möjlighet att omändra en i generatorn alstrad ström av viss spänning till en med många gånger högre spänning, naturligtvis med motsvarande nedsättning

av strömstyrkan. Som växelström låter omforma sig med enklare apparater och mindre förlust av energi än likriktad ström, blir det för de långa ledningarna och för distributionen på landsbygden aldrig fråga om annat än växelström.

Transformering. De strömmar, som alstras i växelströmsgeneratorn (se Generator), äro redan på många tusen volt men de transformeras på generatorstationen genom en s. k. primärtransformator upp till mycket högre volttal, tills för några år sedan i vårt land vanligen till 40,000—50,000 volt men på senare tiden till 70,000 och 120,000 volt, och i Amerika finnas anläggningar utförda med 200,000 volts spänning. Med så hög spänning kan en högst betydlig effekt nås, utan att strömstyrkan behöver vara stor, och förlusten genom ledningstrådarnas uppvärmning ändock hållas inom rimliga gränser, utan att de behöva vara synnerligen tjocka eller ruinerande dyra. Så har det varit möjligt att från de stora centralerna, ss. Trollhättan och Älvkarleby, distribuera många tiotusental hästkrafter hundratals kilometer från kraftkällorna.

Isoleringen måste vid dessa höga spänningar på tråden vara mycket god, för att ej elektriciteten skall rinna bort genom stolparna. Endast vid medelhöga spänningar är isolering med porslinsisolatorer, som medelst järnkrokar anbringas på trästolpar, tillräcklig. Vid de högsta spänningarna utgöras isolatorerna av s. k. kedjeisolatorer, d. v. s. flere isolatorer, som hakas i varandra, så att de bilda en kedja, vilken i sin undre ände uppbär ledningstråden och i den övre är fästad vid en tvärstång på stolparna. Dessa utföras bäst av järn (eller armerad betong), men på grund av kristidens höga pris på järn ha flerestädes även på högspänningslinj erna stolpar av trä använts.

Nedtransformering av den högspända strömmen måste ske på mottagningsplatserna, vilket vanligen tillgår så, att långlin jespänningen på vissa sekundära transformatorstationer nedsättes från t. ex. 70,000 till 20,000 volt. Skall energien fördelas, distribueras, över ett landsortsområde, föres strömmen med denna ännu ganska höga spänning i flere riktningar till tertiära transformatorstationer, i vilka spänningen ytterligare nedsättes till t. ex. 1,500 eller 3,000 voit, och från dessa förgrenar sig trådnätet till de enskilda gårdarna, där strömmen för mycket stora motorer någon gång användes med 1,500 volts spänning men vanligen ytterligare nedtransformeras i småtransformatorer, ofta uppsatta utomhus på stolpar, till sådan spänning, som passar för småmotorer och för belysning. Vid den så gott som uteslutande använda överföringen för lantbrukets behov, 3-fasig växelström (för järnvägsdrift användes stundom endast e n växelström), brukar spänningen vara 220 volt mellan de olika strömförande trådarna eller, som man brukar uttrycka sig, faserna, men utom de 3 ledningstrådar, som föra de 3 i förhållande till varandra fasförskjutna strömmarna finnes ännu en ledningstråd, den s. k. nolledning, vilken står i förbindelse med jorden. Är spänningen, såsom fallet är vid våra flesta distributionsnät, 220 volt mellan »faserna», blir den 127 volt mellan en »fas» och nolledningen, en för glödlampbelysning mycket lämplig spänning, varemot motorer inkopplas mellan »faserna». Är spänningen mellan »faserna» 380 volt, vilket ock förekommer, blir spänningen mellan en »fas» och nolledningen 220 v.

Säkerhetsanordningar. Där ström skall in i byggnader och i dem ledas utefter väggar samt genom sådana och trossbottnar, måste noga sörjas dels för betryggande **Enbär.** Se En.

Endivia. Se Sallat.

Energiöverföring, elektrisk (vanligen ehuru oriktigt kallad arbetsöverföring eller kraftöverföring), betecknar överföring av elektrisk energi från elektricitetsverk till förbrukningsplatsen, vare sig för drivande av motorer, för belysning eller för andra ändamål. Vid dylik överföring förloras alltid en del av den i generatorerna alstrade energien genom att förvandlas till värme i ledningstråden. Denna förlust på vägen mellan strömkällan och förbrukningsplatsen kan minskas genom att man gör motståndet i ledningen litet. Av detta skäl göras ledningarna av koppar, och då man under kristiden av brist på detta ämne använde järn, som har 7—10 gånger så stort motstånd, var det en nödfallsåtgärd, som orsakat stora energiförluster. Motståndet i en ledning kan minskas genom att öka trådens tjocklek, men härigenom blir kopparåtgången för stor och ledningen för dyr, om det är större mängder elektricitet, som skola överföras per sekund. Men för att överföra stora effekter är det ej nödvändigt, att strömstyrkan är stor, eftersom effekten eller watttalet beror ej blott på denna eller ampèretalet utan även på potentialskillnaden eller volttalet. (Se Elektricitet.) Som wattalet är lika med produkten av ampèretal och volttal, kan wattalet (kilowatt-, hästkrafttalet) bliva stort, även om ampèretalet är litet, blott volttalet är så mycket större. I samma mån strömstyrkan är liten, kan ock tunnare tråd användas, och genom användning av en hög spänning men liten strömstyrka för överförande av en viss effekt kan en högst betydlig besparing göras på minskad koppar åtgång i tråden. Tack vare transformatorerna (se Induktionsström) har man möjlighet att omändra en i generatorn alstrad ström av viss spänning till en med många gånger högre spänning, naturligtvis med motsvarande nedsättning av strömstyrkan. Som växelström låter omforma sig med enklare apparater och mindre förlust av energi än likriktad ström, blir det för de långa ledningarna och för distributionen på landsbygden aldrig fråga om annat än växelström.

Transformering. De strömmar, som alstras i växelströmsgeneratorn (se Generator), äro redan på många tusen volt men de transformeras på generatorstationen genom en s. k. primärtransformator upp till mycket högre volttal, tills för några år sedan i vårt land vanligen till 40,000—50,000 volt men på senare tiden till 70,000 och 120,000 volt, och i Amerika finnas anläggningar utförda med 200,000 volts spänning. Med så hög spänning kan en högst betydlig effekt nås, utan att strömstyrkan behöver vara stor, och förlusten genom ledningstrådarnas uppvärmning ändock hållas inom rimliga gränser, utan att de behöva vara synnerligen tjocka eller ruinerande dyra. Så har det varit möjligt att från de stora centralerna, ss. Trollhättan och Älvkarleby, distribuera många tiotusental hästkrafter hundratals kilometer från kraftkällorna.

Isoleringen måste vid dessa höga spänningar på tråden vara mycket god, för att ej elektriciteten skall rinna bort genom stolparna. Endast vid medelhöga spänningar är isolering med porslinsisolatorer, som medelst järnkrokar anbringas på trästolpar, tillräcklig. Vid de högsta spänningarna utgöras isolatorerna av s. k. kedjeisolatorer, d. v. s. flere isolatorer, som hakas i varandra, så att de bilda en kedja, vilken i sin undre ände uppbär ledningstråden och i den övre är fästad vid en tvärstång på stolparna. Dessa utföras bäst av järn (eller armerad betong), men på grund av kristidens höga pris på järn ha flerestädes även på högspänningslinj erna stolpar av trä använts.

Nedtransformering av den högspända strömmen måste ske på mottagningsplatserna, vilket vanligen tillgår så, att långlin jespänningen på vissa sekundära transformatorstationer nedsättes från t. ex. 70,000 till 20,000 volt. Skall energien fördelas, distribueras, över ett landsortsområde, föres strömmen med denna ännu ganska höga spänning i flere riktningar till tertiära transformatorstationer, i vilka spänningen ytterligare nedsättes till t. ex. 1,500 eller 3,000 voit, och från dessa förgrenar sig trådnätet till de enskilda gårdarna, där strömmen för mycket stora motorer någon gång användes med 1,500 volts spänning men vanligen ytterligare nedtransformeras i småtransformatorer, ofta uppsatta utomhus på stolpar, till sådan spänning, som passar för småmotorer och för belysning. Vid den så gott som uteslutande använda överföringen för lantbrukets behov, 3-fasig växelström (för järnvägsdrift användes stundom endast e n växelström), brukar spänningen vara 220 volt mellan de olika strömförande trådarna eller, som man brukar uttrycka sig, faserna, men utom de 3 ledningstrådar, som föra de 3 i förhållande till varandra fasförskjutna strömmarna finnes ännu en ledningstråd, den s. k. nolledning, vilken står i förbindelse med jorden. Är spänningen, såsom fallet är vid våra flesta distributionsnät, 220 volt mellan »faserna», blir den 127 volt mellan en »fas» och nolledningen, en för glödlampbelysning mycket lämplig spänning, varemot motorer inkopplas mellan »faserna». Är spänningen mellan »faserna» 380 volt, vilket ock förekommer, blir spänningen mellan en »fas» och nolledningen 220 v.

Säkerhetsanordningar. Där ström skall in i byggnader och i dem ledas utefter väggar samt genom sådana och trossbottnar, måste noga sörjas dels för betryggande **Enbär.** Se En.

Endivia. Se Sallat.

Energiöverföring, elektrisk (vanligen ehuru oriktigt kallad arbetsöverföring eller kraftöverföring), betecknar överföring av elektrisk energi från elektricitetsverk till förbrukningsplatsen, vare sig för drivande av motorer, för belysning eller för andra ändamål. Vid dylik överföring förloras alltid en del av den i generatorerna alstrade energien genom att förvandlas till värme i ledningstråden. Denna förlust på vägen mellan strömkällan och förbrukningsplatsen kan minskas genom att man gör motståndet i ledningen litet. Av detta skäl göras ledningarna av koppar, och då man under kristiden av brist på detta ämne använde järn, som har 7—10 gånger så stort motstånd, var det en nödfallsåtgärd, som orsakat stora energiförluster. Motståndet i en ledning kan minskas genom att öka trådens tjocklek, men härigenom blir kopparåtgången för stor och ledningen för dyr, om det är större mängder elektricitet, som skola överföras per sekund. Men för att överföra stora effekter är det ej nödvändigt, att strömstyrkan är stor, eftersom effekten eller watttalet beror ej blott på denna eller ampèretalet utan även på potentialskillnaden eller volttalet. (Se Elektricitet.) Som wattalet är lika med produkten av ampèretal och volttal, kan wattalet (kilowatt-, hästkrafttalet) bliva stort, även om ampèretalet är litet, blott volttalet är så mycket större. I samma mån strömstyrkan är liten, kan ock tunnare tråd användas, och genom användning av en hög spänning men liten strömstyrka för överförande av en viss effekt kan en högst betydlig besparing göras på minskad koppar åtgång i tråden. Tack vare transformatorerna (se Induktionsström) har man möjlighet att omändra en i generatorn alstrad ström av viss spänning till en med många gånger högre spänning, naturligtvis med motsvarande nedsättning av strömstyrkan. Som växelström låter omforma sig med enklare apparater och mindre förlust av energi än likriktad ström, blir det för de långa ledningarna och för distributionen på landsbygden aldrig fråga om annat än växelström.

Transformering. De strömmar, som alstras i växelströmsgeneratorn (se Generator), äro redan på många tusen volt men de transformeras på generatorstationen genom en s. k. primärtransformator upp till mycket högre volttal, tills för några år sedan i vårt land vanligen till 40,000—50,000 volt men på senare tiden till 70,000 och 120,000 volt, och i Amerika finnas anläggningar utförda med 200,000 volts spänning. Med så hög spänning kan en högst betydlig effekt nås, utan att strömstyrkan behöver vara stor, och förlusten genom ledningstrådarnas uppvärmning ändock hållas inom rimliga gränser, utan att de behöva vara synnerligen tjocka eller ruinerande dyra. Så har det varit möjligt att från de stora centralerna, ss. Trollhättan och Älvkarleby, distribuera många tiotusental hästkrafter hundratals kilometer från kraftkällorna.

Isoleringen måste vid dessa höga spänningar på tråden vara mycket god, för att ej elektriciteten skall rinna bort genom stolparna. Endast vid medelhöga spänningar är isolering med

porslinsisolatorer, som medelst järnkrokar anbringas på trästolpar, tillräcklig. Vid de högsta spänningarna utgöras isolatorerna av s. k. kedjeisolatorer, d. v. s. flere isolatorer, som hakas i varandra, så att de bilda en kedja, vilken i sin undre ände uppbär ledningstråden och i den övre är fästad vid en tvärstång på stolparna. Dessa utföras bäst av järn (eller armerad betong), men på grund av kristidens höga pris på järn ha flerestädes även på högspänningslinj erna stolpar av trä använts.

Nedtransformering av den högspända strömmen måste ske på mottagningsplatserna, vilket vanligen tillgår så, att långlin jespänningen på vissa sekundära transformatorstationer nedsättes från t. ex. 70,000 till 20,000 volt. Skall energien fördelas, distribueras, över ett landsortsområde, föres strömmen med denna ännu ganska höga spänning i flere riktningar till tertiära transformatorstationer, i vilka spänningen ytterligare nedsättes till t. ex. 1,500 eller 3,000 voit, och från dessa förgrenar sig trådnätet till de enskilda gårdarna, där strömmen för mycket stora motorer någon gång användes med 1,500 volts spänning men vanligen ytterligare nedtransformeras i småtransformatorer, ofta uppsatta utomhus på stolpar, till sådan spänning, som passar för småmotorer och för belysning. Vid den så gott som uteslutande använda överföringen för lantbrukets behov, 3-fasig växelström (för järnvägsdrift användes stundom endast e n växelström), brukar spänningen vara 220 volt mellan de olika strömförande trådarna eller, som man brukar uttrycka sig, faserna, men utom de 3 ledningstrådar, som föra de 3 i förhållande till varandra fasförskjutna strömmarna finnes ännu en ledningstråd, den s. k. nolledning, vilken står i förbindelse med jorden. Är spänningen, såsom fallet är vid våra flesta distributionsnät, 220 volt mellan »faserna», blir den 127 volt mellan en »fas» och nolledningen, en för glödlampbelysning mycket lämplig spänning, varemot motorer inkopplas mellan »faserna». Är spänningen mellan »faserna» 380 volt, vilket ock förekommer, blir spänningen mellan en »fas» och nolledningen 220 v.

Säkerhetsanordningar. Där ström skall in i byggnader och i dem ledas utefter väggar samt genom sådana och trossbottnar, måste noga sörjas dels för betryggandeisolering, dels för att strömmen avbrytes, om strömstyrkan skulle bliva så stor, att uppvärmningen av ledningstrådarna kunde skada isoleringen eller förorsaka eldsvåda. Sådan farlig ökning av strömmen kan inträffa, om strömmen i stället för att gå den väg, för vilken han är avsedd, t. ex. genom lampor eller motorer, där han röner tillräckligt motstånd, för att strömstyrkan skall hålla sig inom behöriga gränser, tager en genväg genom icke avsedd metallisk förbindelse; motståndet kan i denna vara så litet, att strömstyrkan och därigenom värmeutvecklingen nå farliga värden. Man säger i sådant fall, att det blir kortslutning, en betecknande benämning, ty strömmen tar en kortare väg än den avsedda. För att hindra farliga verkningar av kortslutning eller på annat sätt framkallad ökning av strömstyrkan utöver den tillåtna gränsen t. ex. genom tillkoppling av för många strykjärn eller kokapparater på en gång eller att motorn röner ett tillfälligt motstånd, för vilkets övervinnande en otillåten strömstyrka skulle erfordras, låter man ledningen på något ställe passera genom en s. k. säkerhetspropp, där strömmen måste fram genom en fin tråd, som smälter, innan uppvärmningen på något annat ställe blivit så hög, att skada kan uppstå. Härvid avbrytes naturligtvis strömmen, och faran är förebyggd. Att sedan insätta en ny säkerhetspropp är ett ögonblicks verk, — om man har någon i reserv.

I boningsrum bestå ledningarna ofta av två hopvridna med vulkaniserat gummi isolerade och med »glansgarn» omspunna koppartrådar, vilka fästas med porslinsknappar. Ett bättre skydd och ett för ögat mer tilltalande utseende får ledningen, om de båda isolerade trådarna ompressas av en tunn mantel av messing eller förblyat järnbleck (kuhloledning) eller dragas genom metallklädda papprör (Bergmannrör) eller genom stålrör. Kuhloledningarna kunna sättas direkt på väggen utan isolering, t. o. m. överklistras med tapet, rören få läggas under putsen. — Vid avgreningar bör särskild omsorg ägnas åt en betryggande isolering, och där ström skall uttagas från fast till rörlig ledning, d. v. s. sådan, som överför energien till flyttbara motorer och kokapparater eller till handlampor ei. dyl., måste anslutningskontakter användas. I brandfarliga lokaler, ss. .höskullar, logar och snickarstugor, bör kontakten vara järnkapslad och förbunden med en strömbrytare på sådant sätt, att strömmen icke kan slutas, förrän kontaktproppen är insatt, och proppen icke uttagas, förrän strömmen är avbruten.

Engelsk fullblodshäst. Denna ras uppkomst plägar föras tillbaka till år 1680, då Carl II införde de orientaliska hästar, som betecknas som de »kungliga stona» (royal mares), men som rasens förnämsta stamfäder räknas de omkring början av 1700-talet till England införda orientaliska hingstarna The Beyerley turk, The Darley Arabian och The Godolphin Arabian. En av de mest berömda fullblodshingstarna blev sedan Eclipse, f. år 1764 (under en solförmörkelse, varav namnet), en häst, som aldrig besegrades i någon löpning. Kapplöpningar, som jämte gynnsamma lokala förhållanden och omsorgsfull ledning av aveln kunna sägas hava skapat fullblodsaveln, hade börjat redan under Jakob I, 1603—25. Stambokföringen började år 1791, då General Stud-Book grundades. I densamma infördes ett antal hästar, som på grund av härkomst, exteriör och bedrifter ansågos därtill värdiga. Från dessa härstamma sedan på såväl fäderne som möderne utan avbrott nutidens engelska fullblodshästar. — Då så gott som uteslutande snabbheten och uthålligheten men mindre exteriören varit och är grunden för avelsurvalet, är rasen till sitt yttre rätt varierande. Den är mera storvuxen och mäktig än de orientaliska stamfäderna, har mindre högt buret huvud, något längre hals och rygg, liggande bogar, mer sträckta former så att säga; kruppan lutar måttligt, och svansfästet är därför mindre högt och fritt. Lemmarnas muskulatur är kraftig men piporna fina. Färgen är vanligen (till skillnad från araben) brun eller fux.

Engelsk fullblodshäst.

Rasen har fått spridning över snart sagt hela världen och stor betydelse genom att jämte den orientaliska hästen grunda skilda länders halvblodsraser, t. ex. ostpreussare, hannoveranare, anglonormander och även vårt lands halvblod. Svenska staten håller f. n. ett 15-tal fullblodshingstar vid Strömsholm och Flyinge depåer. I Sverige har ädel stambok förts först i Ras-stambok för ädla hästar i Skåne, senare av Föreningen till den ädla hästavelns befrämjande. (Se d. o.)Wilh. H—r. isolering, dels för att strömmen avbrytes, om strömstyrkan skulle bliva så stor, att uppvärmningen av ledningstrådarna kunde skada isoleringen eller förorsaka eldsvåda. Sådan farlig ökning av strömmen kan inträffa, om strömmen i stället för att gå den väg, för vilken han är avsedd, t. ex. genom lampor eller motorer, där han röner tillräckligt motstånd, för att strömstyrkan skall hålla sig inom behöriga gränser, tager en genväg genom icke avsedd metallisk förbindelse; motståndet kan i denna vara så litet, att strömstyrkan och därigenom värmeutvecklingen nå farliga värden. Man säger i sådant fall, att det blir kortslutning, en betecknande benämning, ty strömmen tar en kortare väg än den avsedda. För att hindra farliga verkningar av kortslutning eller på annat sätt framkallad ökning av strömstyrkan utöver den tillåtna gränsen t. ex. genom tillkoppling av för många strykjärn eller kokapparater på en gång eller att motorn röner ett tillfälligt motstånd, för vilkets övervinnande en otillåten strömstyrka skulle erfordras, låter man ledningen på något ställe passera genom en s. k. säkerhetspropp, där strömmen måste fram genom en fin tråd, som smälter, innan uppvärmningen på något annat ställe blivit så hög, att skada kan uppstå. Härvid avbrytes naturligtvis strömmen, och faran är förebyggd. Att sedan insätta en ny säkerhetspropp är ett ögonblicks verk, — om man har någon i reserv.

I boningsrum bestå ledningarna ofta av två hopvridna med vulkaniserat gummi isolerade och med »glansgarn» omspunna koppartrådar, vilka fästas med porslinsknappar. Ett bättre skydd och ett för ögat mer tilltalande utseende får ledningen, om de båda isolerade trådarna ompressas av en tunn mantel av messing eller förblyat järnbleck (kuhloledning) eller dragas genom metallklädda papprör (Bergmannrör) eller genom stålrör. Kuhloledningarna kunna sättas direkt på väggen utan isolering, t. o. m. överklistras med tapet, rören få läggas under putsen. — Vid avgreningar bör särskild omsorg ägnas åt en betryggande isolering, och där ström skall uttagas från fast till rörlig ledning, d. v. s. sådan, som överför energien till flyttbara motorer och kokapparater eller till handlampor ei. dyl., måste anslutningskontakter användas. I brandfarliga lokaler, ss. .höskullar, logar och snickarstugor, bör kontakten vara järnkapslad och förbunden med en strömbrytare på sådant sätt, att strömmen icke kan slutas, förrän kontaktproppen är insatt, och proppen icke uttagas, förrän strömmen är avbruten.

Engelsk fullblodshäst. Denna ras uppkomst plägar föras tillbaka till år 1680, då Carl II införde de orientaliska hästar, som betecknas som de »kungliga stona» (royal mares), men som rasens förnämsta stamfäder räknas de omkring början av 1700-talet till England införda orientaliska hingstarna The Beyerley turk, The Darley Arabian och The Godolphin Arabian. En av de mest berömda fullblodshingstarna blev sedan Eclipse, f. år 1764 (under en solförmörkelse, varav namnet), en häst, som aldrig besegrades i någon löpning. Kapplöpningar, som jämte gynnsamma lokala förhållanden och omsorgsfull ledning av aveln kunna sägas hava skapat fullblodsaveln, hade börjat redan under Jakob I, 1603—25. Stambokföringen började år 1791, då General Stud-Book grundades. I densamma infördes ett antal hästar, som på grund av härkomst, exteriör och bedrifter ansågos därtill värdiga. Från dessa härstamma sedan på såväl fäderne som möderne utan avbrott nutidens engelska fullblodshästar. — Då så gott som uteslutande snabbheten och uthålligheten men mindre exteriören varit och är grunden för avelsurvalet, är rasen till sitt yttre rätt varierande. Den är mera storvuxen och mäktig än de orientaliska stamfäderna, har mindre högt buret huvud, något längre hals och rygg, liggande bogar, mer sträckta former så att säga; kruppan lutar måttligt, och svansfästet är därför mindre högt och fritt. Lemmarnas muskulatur är kraftig men piporna fina. Färgen är vanligen (till skillnad från araben) brun eller fux.

Engelsk fullblodshäst.

Rasen har fått spridning över snart sagt hela världen och stor betydelse genom att jämte den orientaliska hästen grunda skilda länders halvblodsraser, t. ex. ostpreussare, hannoveranare, anglonormander och även vårt lands halvblod. Svenska staten håller f. n. ett 15-tal fullblodshingstar vid Strömsholm och Flyinge depåer. I Sverige har ädel stambok förts först i Ras-stambok för ädla hästar i Skåne, senare av Föreningen till den ädla hästavelns befrämjande. (Se d. o.)Wilh. H—r. **Enkorn.** Se Vete.

Ensittarelag. Se Nyttjanderätt.

Enskiftesbruk. Se Växtföljd.

Enspännare. Se Anspann.

Ensädesbruk. Se Växtföljd.

Entita. Se Mes.

Entomologiska anstalten. Se Centralanstalten.

Enzooti, djursjukdom, som årligen återkommer inom en viss ort eller i vissa besättningar, beroende på särskilda förhållanden därstädes hos jordmån, växtlighet eller på platsen förefintlig smitta. Enzootier äro ej alltid smittsamma. Bland vanliga enzootier äro sommarsjuka, elakartad katarralf eber, benmjukhet eller benskörhet, igelsjuka. Motsvarande sjukdomar hos människa kallas endemi. Sådan är frossa. Jfr Epizooti.

Enzym. Vid alla kemiska omsättningar inom såväl djur- som växtcellen förmedlas de olika reaktionerna av s. k. enzym (förr oftast benämnda ferment = jäsningsväckare). Dessa kunna i många fall isoleras från cellerna och verka oberoende av dem samt kunna även efter cellens död vara verksamma, ss. vid döda cellers självupplösning (autolys). Man skiljer mellan endo- och ektoenzym, alltr eftersom de verka uteslutande inom cellen eller förmå diffundera (sprida sig) genom cellväggen och sålunda verka även utanför denna. E. kunna uppfattas som kroppar, vilka äro i stånd att utlösa kemiska processer, som av sig själva sträva att komma i gång men vid närvaro av speciella e. förlöpa ofantligt mycket snabbare, utan att enzymet ss. sådant deltager i reaktionen. Det är således en verkan, som visar stora likheter med den, som åstadkommes av de oorganiska katalysatorerna. Karakteristiskt är, att varje särskilt e. förmår inverka på blott vissa bestämda ämnen eller ämnesgrupper. E. Fischer har träffande liknat dem vid nycklar, som passa blott i vissa motsvarande lås.

Enzymens kemiska natur är ännu okänd, enär man hittills ej lyckats framställa något sådant i fullkomligt rent tillstånd. En del av dem anses vara av äggviteartad natur. Vissa egenskaper äro gemensamma för en stor del e. Sålunda kunna många efter extraktion med vatten utfällas ur lösningen med vissa neutralsalter, absolut alkohol, aceton etc., och kunna på detta sätt tillvaratagas, torkas och förvaras i pulverform med bibehållande till en tid av sina karakteristiska egenskaper. De verka i regel hastigast vid 35—50° C. men förstöras hastigt vid högre värmegrader. I pulverformigt, fullkomligt torrt tillstånd kunna de dock upphettas ända till 100° utan att förstöras. De förstöras även av vissa sådana ämnen, som äro bakteriedödande, men vissa antiseptiska ämnen, ss. kloroform, salicylsyra, toluol, tymol, inverka föga eller ej alls på dem. Karakteristiskt för e. är. att de, även om de själva förefinnas i blott ringa mängd, förmedla den för dem egendomliga förändringen av hart när obegränsade mängder av de ämnen, på vilka de inverka. Således förmår en löpetablett, stor som en i-öring och till mer än 95 % bestående av koksalt, koagulera (löpsätta) 100 l. mjölk.

Efter deras olika verkan skiljer man mellan:

1. Hydrolytiska e., vilka sönderdela vissa sammansatta organiska ämnen i deras enklare delar under upptagande av vatten. Hit höra:

a. proteolytiska (äggvitespjälkande), ss. de i matsmältningsorganen förekommande pepsin, trypsin och erepsin; b. kolhydratspjälkande, ss. amylas (diastas) och ptyalin, som sönderdela stärkelse, cellulas, som spjälkar cellulosa, samt mältas,.läktas och in-vertas, som sönderdela malt-, mjölk- och rörsocker; c. glykosidspjälkande, ss. emulsin, myrosin; d. fettspjälkande, lipaser, samt urinämnespjälkände, ureaser.

2. Koagulerande, som utfälla (löpna) äggviteämnen: löpe (chymosin), fibrinferment, pektas.

3. Jäsningsenzym l. zymaser.

4. Oxiderande e., oxidaser, peroxidaser.

5. Reducerande e., reduktaser; samt

6. Katalaser, som sönderdela vätesuperoxid.

Bland de äggvitespjälkande märkas särskilt löpe och pepsin, som båda överföra äggviteämnen i vattenlösliga peptoner, löpet dessutom koagulerande mjölkens ostämne, och som verka bäst vid sur reaktion, samt det av bukspottkörteln avsöndrade trypsinet och det i tarmkanalen förekommande erepsinet, vilka vid alkalisk eller neutral reaktion sönderdela peptonerna vidare till aminosyror, varav organismen åter uppbygger sin kroppsäggvita. Jfr Matsmältning.

Av kolhydratspjälkande e. äro särskilt viktiga det i groende frön (malt) förekommande amylas samt ptyalin i spotten, vilka båda sönderdela stärkelse till dextrin och maltsocker; vidare invertas, som överför rörsocker till invertsocker (blandning av druv-och fruktsocker), zymas, som för jäser druvsocker, frukstocker och mannos; maltas, som spjälkar maltsocker till druvsocker, samt laktas, som spjälkar mjölksocker i druvsocker och galaktos. De fettsönderdelande lipaserna spjälka fettämnen i glycerin och fria fettsyror.

Oxidaser och reduktaser äro av stor betydelse för cellens andning och för i densamma försiggående reduktionsprocesser, såsom kolhydratens förvandling till fettämnen.Chr. Barthel.

Ephestia. Se Kvarnmått.

Epichloe. Se Kolvsjuka.

Enkorn. Se Vete.

Ensittarelag. Se Nyttjanderätt.

Enskiftesbruk. Se Växtföljd.

Enspännare. Se Anspann.

Ensädesbruk. Se Växtföljd.

Entita. Se Mes.

Entomologiska anstalten. Se Centralanstalten.

Enzooti, djursjukdom, som årligen återkommer inom en viss ort eller i vissa besättningar, beroende på särskilda förhållanden därstädes hos jordmån, växtlighet eller på platsen förefintlig smitta. Enzootier äro ej alltid smittsamma. Bland vanliga enzootier äro sommarsjuka, elakartad katarralf eber, benmjukhet eller benskörhet, igelsjuka. Motsvarande sjukdomar hos människa kallas endemi. Sådan är frossa. Jfr Epizooti.

Enzym. Vid alla kemiska omsättningar inom såväl djur- som växtcellen förmedlas de olika reaktionerna av s. k. enzym (förr oftast benämnda ferment = jäsningsväckare). Dessa kunna i många fall isoleras från cellerna och verka oberoende av dem samt kunna även efter cellens död vara verksamma, ss. vid döda cellers självupplösning (autolys). Man skiljer mellan endo- och ektoenzym, alltr eftersom de verka uteslutande inom cellen eller förmå diffundera (sprida sig) genom cellväggen och sålunda verka även utanför denna. E. kunna uppfattas som kroppar, vilka äro i stånd att utlösa kemiska processer, som av sig själva sträva att komma i gång men vid närvaro av speciella e. förlöpa ofantligt mycket snabbare, utan att enzymet ss. sådant deltager i reaktionen. Det är således en verkan, som visar stora likheter med den, som åstadkommes av de oorganiska katalysatorerna. Karakteristiskt är, att varje särskilt e. förmår inverka på blott vissa bestämda ämnen eller ämnesgrupper. E. Fischer har träffande liknat dem vid nycklar, som passa blott i vissa motsvarande lås.

Enzymens kemiska natur är ännu okänd, enär man hittills ej lyckats framställa något sådant i fullkomligt rent tillstånd. En del av dem anses vara av äggviteartad natur. Vissa egenskaper äro gemensamma för en stor del e. Sålunda kunna många efter extraktion med vatten utfällas ur lösningen med vissa neutralsalter, absolut alkohol, aceton etc., och kunna på detta sätt tillvaratagas, torkas och förvaras i pulverform med bibehållande till en tid av sina karakteristiska egenskaper. De verka i regel hastigast vid 35—50° C. men förstöras hastigt vid högre värmegrader. I pulverformigt, fullkomligt torrt tillstånd kunna de dock upphettas ända till 100° utan att förstöras. De förstöras även av vissa sådana ämnen, som äro bakteriedödande, men vissa antiseptiska ämnen, ss. kloroform, salicylsyra, toluol, tymol, inverka föga eller ej alls på dem. Karakteristiskt för e. är. att de, även om de själva förefinnas i blott ringa mängd, förmedla den för dem egendomliga förändringen av hart när obegränsade mängder av de ämnen, på vilka de inverka. Således förmår en löpetablett, stor som en i-öring och till mer än 95 % bestående av koksalt, koagulera (löpsätta) 100 l. mjölk.

Efter deras olika verkan skiljer man mellan:

1. Hydrolytiska e., vilka sönderdela vissa sammansatta organiska ämnen i deras enklare delar under upptagande av vatten. Hit höra:

a. proteolytiska (äggvitespjälkande), ss. de i matsmältningsorganen förekommande pepsin, trypsin och erepsin; b. kolhydratspjälkande, ss. amylas (diastas) och ptyalin, som

sönderdela stärkelse, cellulas, som spjälkar cellulosa, samt mältas,.läktas och in-vertas, som sönderdela malt-, mjölk- och rörsocker; c. glykosidspjälkande, ss. emulsin, myrosin; d. fettspjälkande, lipaser, samt urinämnespjälkände, ureaser.

2. Koagulerande, som utfälla (löpna) äggviteämnen: löpe (chymosin), fibrinferment, pektas.

3. Jäsningsenzym l. zymaser.

4. Oxiderande e., oxidaser, peroxidaser.

5. Reducerande e., reduktaser; samt

6. Katalaser, som sönderdela vätesuperoxid.

Bland de äggvitespjälkande märkas särskilt löpe och pepsin, som båda överföra äggviteämnen i vattenlösliga peptoner, löpet dessutom koagulerande mjölkens ostämne, och som verka bäst vid sur reaktion, samt det av bukspottkörteln avsöndrade trypsinet och det i tarmkanalen förekommande erepsinet, vilka vid alkalisk eller neutral reaktion sönderdela peptonerna vidare till aminosyror, varav organismen åter uppbygger sin kroppsäggvita. Jfr Matsmältning.

Av kolhydratspjälkande e. äro särskilt viktiga det i groende frön (malt) förekommande amylas samt ptyalin i spotten, vilka båda sönderdela stärkelse till dextrin och maltsocker; vidare invertas, som överför rörsocker till invertsocker (blandning av druv-och fruktsocker), zymas, som för jäser druvsocker, frukstocker och mannos; maltas, som spjälkar maltsocker till druvsocker, samt laktas, som spjälkar mjölksocker i druvsocker och galaktos. De fettsönderdelande lipaserna spjälka fettämnen i glycerin och fria fettsyror.

Oxidaser och reduktaser äro av stor betydelse för cellens andning och för i densamma försiggående reduktionsprocesser, såsom kolhydratens förvandling till fettämnen.Chr. Barthel.

Ephestia. Se Kvarnmått.

Epichloe. Se Kolvsjuka.

Enkorn. Se Vete.

Ensittarelag. Se Nyttjanderätt.

Enskiftesbruk. Se Växtföljd.

Enspännare. Se Anspann.

Ensädesbruk. Se Växtföljd.

Entita. Se Mes.

Entomologiska anstalten. Se Centralanstalten.

Enzooti, djursjukdom, som årligen återkommer inom en viss ort eller i vissa besättningar, beroende på särskilda förhållanden därstädes hos jordmån, växtlighet eller på platsen förefintlig smitta. Enzootier äro ej alltid smittsamma. Bland vanliga enzootier äro sommarsjuka, elakartad katarralf eber, benmjukhet eller benskörhet, igelsjuka. Motsvarande sjukdomar hos människa kallas endemi. Sådan är frossa. Jfr Epizooti.

Enzym. Vid alla kemiska omsättningar inom såväl djur- som växtcellen förmedlas de olika reaktionerna av s. k. enzym (förr oftast benämnda ferment = jäsningsväckare). Dessa kunna i många fall isoleras från cellerna och verka oberoende av dem samt kunna även efter cellens död vara verksamma, ss. vid döda cellers självupplösning (autolys). Man skiljer mellan endo- och ektoenzym, alltr eftersom de verka uteslutande inom cellen eller förmå diffundera (sprida sig) genom cellväggen och sålunda verka även utanför denna. E. kunna uppfattas som kroppar, vilka äro i stånd att utlösa kemiska processer, som av sig själva sträva att komma i gång men vid närvaro av speciella e. förlöpa ofantligt mycket snabbare, utan att enzymet ss. sådant deltager i reaktionen. Det är således en verkan, som visar stora likheter med den, som åstadkommes av de oorganiska katalysatorerna. Karakteristiskt är, att varje särskilt e. förmår inverka på blott vissa bestämda ämnen eller ämnesgrupper. E. Fischer har träffande liknat dem vid nycklar, som passa blott i vissa motsvarande lås.

Enzymens kemiska natur är ännu okänd, enär man hittills ej lyckats framställa något sådant i fullkomligt rent tillstånd. En del av dem anses vara av äggviteartad natur. Vissa egenskaper äro gemensamma för en stor del e. Sålunda kunna många efter extraktion med vatten utfällas ur lösningen med vissa neutralsalter, absolut alkohol, aceton etc., och kunna på detta sätt tillvaratagas, torkas och förvaras i pulverform med bibehållande till en tid av sina karakteristiska egenskaper. De verka i regel hastigast vid 35—50° C. men förstöras hastigt vid högre värmegrader. I pulverformigt, fullkomligt torrt tillstånd kunna de dock upphettas ända till 100° utan att förstöras. De förstöras även av vissa sådana ämnen, som äro bakteriedödande, men vissa antiseptiska ämnen, ss. kloroform, salicylsyra, toluol, tymol, inverka föga eller ej alls på dem. Karakteristiskt för e. är. att de, även om de själva förefinnas i blott ringa mängd, förmedla den för dem egendomliga förändringen av hart när obegränsade mängder av de ämnen, på vilka de inverka. Således förmår en löpetablett, stor som en i-öring och till mer än 95 % bestående av koksalt, koagulera (löpsätta) 100 l. mjölk.

Efter deras olika verkan skiljer man mellan:

1. Hydrolytiska e., vilka sönderdela vissa sammansatta organiska ämnen i deras enklare delar under upptagande av vatten. Hit höra:

a. proteolytiska (äggvitespjälkande), ss. de i matsmältningsorganen förekommande pepsin, trypsin och erepsin; b. kolhydratspjälkande, ss. amylas (diastas) och ptyalin, som sönderdela stärkelse, cellulas, som spjälkar cellulosa, samt mältas,.läktas och in-vertas, som sönderdela malt-, mjölk- och rörsocker; c. glykosidspjälkande, ss. emulsin, myrosin; d. fettspjälkande, lipaser, samt urinämnespjälkände, ureaser.

2. Koagulerande, som utfälla (löpna) äggviteämnen: löpe (chymosin), fibrinferment, pektas.

3. Jäsningsenzym l. zymaser.

4. Oxiderande e., oxidaser, peroxidaser.

5. Reducerande e., reduktaser; samt

6. Katalaser, som sönderdela vätesuperoxid.

Bland de äggvitespjälkande märkas särskilt löpe och pepsin, som båda överföra äggviteämnen i vattenlösliga peptoner, löpet dessutom koagulerande mjölkens ostämne, och som verka bäst vid sur reaktion, samt det av bukspottkörteln avsöndrade trypsinet och det i tarmkanalen förekommande erepsinet, vilka vid alkalisk eller neutral reaktion sönderdela peptonerna vidare till aminosyror, varav organismen åter uppbygger sin kroppsäggvita. Jfr Matsmältning.

Av kolhydratspjälkande e. äro särskilt viktiga det i groende frön (malt) förekommande amylas samt ptyalin i spotten, vilka båda sönderdela stärkelse till dextrin och maltsocker; vidare invertas, som överför rörsocker till invertsocker (blandning av druv-och fruktsocker), zymas, som för jäser druvsocker, frukstocker och mannos; maltas, som spjälkar maltsocker till druvsocker, samt laktas, som spjälkar mjölksocker i druvsocker och galaktos. De fettsönderdelande lipaserna spjälka fettämnen i glycerin och fria fettsyror.

Oxidaser och reduktaser äro av stor betydelse för cellens andning och för i densamma försiggående reduktionsprocesser, såsom kolhydratens förvandling till fettämnen.Chr. Barthel.

Ephestia. Se Kvarnmått.

Epichloe. Se Kolvsjuka.

Enkorn. Se Vete.

Ensittarelag. Se Nyttjanderätt.

Enskiftesbruk. Se Växtföljd.

Enspännare. Se Anspann.

Ensädesbruk. Se Växtföljd.

Entita. Se Mes.

Entomologiska anstalten. Se Centralanstalten.

Enzooti, djursjukdom, som årligen återkommer inom en viss ort eller i vissa besättningar, beroende på särskilda förhållanden därstädes hos jordmån, växtlighet eller på platsen förefintlig smitta. Enzootier äro ej alltid smittsamma. Bland vanliga enzootier äro sommarsjuka, elakartad katarralf eber, benmjukhet eller benskörhet, igelsjuka. Motsvarande sjukdomar hos människa kallas endemi. Sådan är frossa. Jfr Epizooti.

Enzym. Vid alla kemiska omsättningar inom såväl djur- som växtcellen förmedlas de olika reaktionerna av s. k. enzym (förr oftast benämnda ferment = jäsningsväckare). Dessa kunna i många fall isoleras från cellerna och verka oberoende av dem samt kunna även efter cellens död vara verksamma, ss. vid döda cellers självupplösning (autolys). Man skiljer mellan endo- och ektoenzym, alltr eftersom de verka uteslutande inom cellen eller förmå diffundera (sprida sig) genom cellväggen och sålunda verka även utanför denna. E. kunna uppfattas som kroppar, vilka äro i stånd att utlösa kemiska processer, som av sig själva sträva att komma i gång men vid närvaro av speciella e. förlöpa ofantligt mycket snabbare, utan att enzymet ss. sådant deltager i reaktionen. Det är således en verkan, som visar stora likheter med den, som åstadkommes av de oorganiska katalysatorerna. Karakteristiskt är, att varje särskilt e. förmår inverka på blott vissa bestämda ämnen eller ämnesgrupper. E. Fischer har träffande liknat dem vid nycklar, som passa blott i vissa motsvarande lås.

Enzymens kemiska natur är ännu okänd, enär man hittills ej lyckats framställa något sådant i fullkomligt rent tillstånd. En del av dem anses vara av äggviteartad natur. Vissa egenskaper äro gemensamma för en stor del e. Sålunda kunna många efter extraktion med vatten utfällas ur lösningen med vissa neutralsalter, absolut alkohol, aceton etc., och kunna på detta sätt tillvaratagas, torkas och förvaras i pulverform med bibehållande till en tid av sina karakteristiska egenskaper. De verka i regel hastigast vid 35—50° C. men förstöras hastigt vid högre värmegrader. I pulverformigt, fullkomligt torrt tillstånd kunna de dock upphettas ända till 100° utan att förstöras. De förstöras även av vissa sådana ämnen, som äro bakteriedödande, men vissa antiseptiska ämnen, ss. kloroform, salicylsyra, toluol, tymol, inverka föga eller ej alls på dem. Karakteristiskt för e. är. att de, även om de själva förefinnas i blott ringa mängd, förmedla den för dem egendomliga förändringen av hart när obegränsade mängder av de ämnen, på vilka de inverka. Således förmår en löpetablett, stor som en i-öring och till mer än 95 % bestående av koksalt, koagulera (löpsätta) 100 l. mjölk.

Efter deras olika verkan skiljer man mellan:

1. Hydrolytiska e., vilka sönderdela vissa sammansatta organiska ämnen i deras enklare delar under upptagande av vatten. Hit höra:

a. proteolytiska (äggvitespjälkande), ss. de i matsmältningsorganen förekommande pepsin, trypsin och erepsin; b. kolhydratspjälkande, ss. amylas (diastas) och ptyalin, som sönderdela stärkelse, cellulas, som spjälkar cellulosa, samt mältas,.läktas och in-vertas, som sönderdela malt-, mjölk- och rörsocker; c. glykosidspjälkande, ss. emulsin, myrosin; d. fettspjälkande, lipaser, samt urinämnespjälkände, ureaser.

2. Koagulerande, som utfälla (löpna) äggviteämnen: löpe (chymosin), fibrinferment, pektas.

3. Jäsningsenzym l. zymaser.

4. Oxiderande e., oxidaser, peroxidaser.

5. Reducerande e., reduktaser; samt

6. Katalaser, som sönderdela vätesuperoxid.

Bland de äggvitespjälkande märkas särskilt löpe och pepsin, som båda överföra äggviteämnen i vattenlösliga peptoner, löpet dessutom koagulerande mjölkens ostämne, och som verka bäst vid sur reaktion, samt det av bukspottkörteln avsöndrade trypsinet och det i tarmkanalen förekommande erepsinet, vilka vid alkalisk eller neutral reaktion sönderdela peptonerna vidare till aminosyror, varav organismen åter uppbygger sin kroppsäggvita. Jfr Matsmältning.

Av kolhydratspjälkande e. äro särskilt viktiga det i groende frön (malt) förekommande amylas samt ptyalin i spotten, vilka båda sönderdela stärkelse till dextrin och maltsocker; vidare invertas, som överför rörsocker till invertsocker (blandning av druv-och fruktsocker), zymas, som för jäser druvsocker, frukstocker och mannos; maltas, som spjälkar maltsocker till druvsocker, samt laktas, som spjälkar mjölksocker i druvsocker och galaktos. De fettsönderdelande lipaserna spjälka fettämnen i glycerin och fria fettsyror.

Oxidaser och reduktaser äro av stor betydelse för cellens andning och för i densamma försiggående reduktionsprocesser, såsom kolhydratens förvandling till fettämnen.Chr. Barthel.

Ephestia. Se Kvarnmått.

Epichloe. Se Kolvsjuka.

Enkorn. Se Vete.

Ensittarelag. Se Nyttjanderätt.

Enskiftesbruk. Se Växtföljd.

Enspännare. Se Anspann.

Ensädesbruk. Se Växtföljd.

Entita. Se Mes.

Entomologiska anstalten. Se Centralanstalten.

Enzooti, djursjukdom, som årligen återkommer inom en viss ort eller i vissa besättningar, beroende på särskilda förhållanden därstädes hos jordmån, växtlighet eller på platsen förefintlig smitta. Enzootier äro ej alltid smittsamma. Bland vanliga enzootier äro sommarsjuka, elakartad katarralf eber, benmjukhet eller benskörhet, igelsjuka. Motsvarande sjukdomar hos människa kallas endemi. Sådan är frossa. Jfr Epizooti.

Enzym. Vid alla kemiska omsättningar inom såväl djur- som växtcellen förmedlas de olika reaktionerna av s. k. enzym (förr oftast benämnda ferment = jäsningsväckare). Dessa kunna i många fall isoleras från cellerna och verka oberoende av dem samt kunna även efter cellens död vara verksamma, ss. vid döda cellers självupplösning (autolys). Man skiljer mellan endo- och ektoenzym, alltr eftersom de verka uteslutande inom cellen eller förmå diffundera (sprida sig) genom cellväggen och sålunda verka även utanför denna. E. kunna uppfattas som kroppar, vilka äro i stånd att utlösa kemiska processer, som av sig själva sträva att komma i gång men vid närvaro av speciella e. förlöpa ofantligt mycket snabbare, utan att enzymet ss. sådant deltager i reaktionen. Det är således en verkan, som visar stora likheter med den, som åstadkommes av de oorganiska katalysatorerna. Karakteristiskt är, att varje särskilt e. förmår inverka på blott vissa bestämda ämnen eller ämnesgrupper. E. Fischer har träffande liknat dem vid nycklar, som passa blott i vissa motsvarande lås.

Enzymens kemiska natur är ännu okänd, enär man hittills ej lyckats framställa något sådant i fullkomligt rent tillstånd. En del av dem anses vara av äggviteartad natur. Vissa egenskaper äro gemensamma för en stor del e. Sålunda kunna många efter extraktion med vatten utfällas ur lösningen med vissa neutralsalter, absolut alkohol, aceton etc., och kunna på detta sätt tillvaratagas, torkas och förvaras i pulverform med bibehållande till en tid av sina karakteristiska egenskaper. De verka i regel hastigast vid 35—50° C. men förstöras hastigt vid högre värmegrader. I pulverformigt, fullkomligt torrt tillstånd kunna de dock upphettas ända till 100° utan att förstöras. De förstöras även av vissa sådana ämnen, som äro bakteriedödande, men vissa antiseptiska ämnen, ss. kloroform, salicylsyra, toluol, tymol, inverka föga eller ej alls på dem. Karakteristiskt för e. är. att de, även om de själva förefinnas i blott ringa mängd, förmedla den för dem egendomliga förändringen av hart när obegränsade mängder av de ämnen, på vilka de inverka. Således förmår en löpetablett, stor som en i-öring och till mer än 95 % bestående av koksalt, koagulera (löpsätta) 100 l. mjölk.

Efter deras olika verkan skiljer man mellan:

1. Hydrolytiska e., vilka sönderdela vissa sammansatta organiska ämnen i deras enklare delar under upptagande av vatten. Hit höra:

a. proteolytiska (äggvitespjälkande), ss. de i matsmältningsorganen förekommande pepsin, trypsin och erepsin; b. kolhydratspjälkande, ss. amylas (diastas) och ptyalin, som

sönderdela stärkelse, cellulas, som spjälkar cellulosa, samt mältas,.läktas och in-vertas, som sönderdela malt-, mjölk- och rörsocker; c. glykosidspjälkande, ss. emulsin, myrosin; d. fettspjälkande, lipaser, samt urinämnespjälkände, ureaser.

2. Koagulerande, som utfälla (löpna) äggviteämnen: löpe (chymosin), fibrinferment, pektas.

3. Jäsningsenzym l. zymaser.

4. Oxiderande e., oxidaser, peroxidaser.

5. Reducerande e., reduktaser; samt

6. Katalaser, som sönderdela vätesuperoxid.

Bland de äggvitespjälkande märkas särskilt löpe och pepsin, som båda överföra äggviteämnen i vattenlösliga peptoner, löpet dessutom koagulerande mjölkens ostämne, och som verka bäst vid sur reaktion, samt det av bukspottkörteln avsöndrade trypsinet och det i tarmkanalen förekommande erepsinet, vilka vid alkalisk eller neutral reaktion sönderdela peptonerna vidare till aminosyror, varav organismen åter uppbygger sin kroppsäggvita. Jfr Matsmältning.

Av kolhydratspjälkande e. äro särskilt viktiga det i groende frön (malt) förekommande amylas samt ptyalin i spotten, vilka båda sönderdela stärkelse till dextrin och maltsocker; vidare invertas, som överför rörsocker till invertsocker (blandning av druv-och fruktsocker), zymas, som för jäser druvsocker, frukstocker och mannos; maltas, som spjälkar maltsocker till druvsocker, samt laktas, som spjälkar mjölksocker i druvsocker och galaktos. De fettsönderdelande lipaserna spjälka fettämnen i glycerin och fria fettsyror.

Oxidaser och reduktaser äro av stor betydelse för cellens andning och för i densamma försiggående reduktionsprocesser, såsom kolhydratens förvandling till fettämnen.Chr. Barthel.

Ephestia. Se Kvarnmått.

Epichloe. Se Kolvsjuka.

Enkorn. Se Vete.

Ensittarelag. Se Nyttjanderätt.

Enskiftesbruk. Se Växtföljd.

Enspännare. Se Anspann.

Ensädesbruk. Se Växtföljd.

Entita. Se Mes.

Entomologiska anstalten. Se Centralanstalten.

Enzooti, djursjukdom, som årligen återkommer inom en viss ort eller i vissa besättningar, beroende på särskilda förhållanden därstädes hos jordmån, växtlighet eller på platsen förefintlig smitta. Enzootier äro ej alltid smittsamma. Bland vanliga enzootier äro sommarsjuka, elakartad katarralf eber, benmjukhet eller benskörhet, igelsjuka. Motsvarande sjukdomar hos människa kallas endemi. Sådan är frossa. Jfr Epizooti.

Enzym. Vid alla kemiska omsättningar inom såväl djur- som växtcellen förmedlas de olika reaktionerna av s. k. enzym (förr oftast benämnda ferment = jäsningsväckare). Dessa kunna i många fall isoleras från cellerna och verka oberoende av dem samt kunna även efter cellens död vara verksamma, ss. vid döda cellers självupplösning (autolys). Man skiljer mellan endo- och ektoenzym, alltr eftersom de verka uteslutande inom cellen eller förmå diffundera (sprida sig) genom cellväggen och sålunda verka även utanför denna. E. kunna uppfattas som kroppar, vilka äro i stånd att utlösa kemiska processer, som av sig själva sträva att komma i gång men vid närvaro av speciella e. förlöpa ofantligt mycket snabbare, utan att enzymet ss. sådant deltager i reaktionen. Det är således en verkan, som visar stora likheter med den, som åstadkommes av de oorganiska katalysatorerna. Karakteristiskt är, att varje särskilt e. förmår inverka på blott vissa bestämda ämnen eller ämnesgrupper. E. Fischer har träffande liknat dem vid nycklar, som passa blott i vissa motsvarande lås.

Enzymens kemiska natur är ännu okänd, enär man hittills ej lyckats framställa något sådant i fullkomligt rent tillstånd. En del av dem anses vara av äggviteartad natur. Vissa egenskaper äro gemensamma för en stor del e. Sålunda kunna många efter extraktion med vatten utfällas ur lösningen med vissa neutralsalter, absolut alkohol, aceton etc., och kunna på detta sätt tillvaratagas, torkas och förvaras i pulverform med bibehållande till en tid av sina karakteristiska egenskaper. De verka i regel hastigast vid 35—50° C. men förstöras hastigt vid högre värmegrader. I pulverformigt, fullkomligt torrt tillstånd kunna de dock upphettas ända till 100° utan att förstöras. De förstöras även av vissa sådana ämnen, som äro bakteriedödande, men vissa antiseptiska ämnen, ss. kloroform, salicylsyra, toluol, tymol, inverka föga eller ej alls på dem. Karakteristiskt för e. är. att de, även om de själva förefinnas i blott ringa mängd, förmedla den för dem egendomliga förändringen av hart när obegränsade mängder av de ämnen, på vilka de inverka. Således förmår en löpetablett, stor som en i-öring och till mer än 95 % bestående av koksalt, koagulera (löpsätta) 100 l. mjölk.

Efter deras olika verkan skiljer man mellan:

1. Hydrolytiska e., vilka sönderdela vissa sammansatta organiska ämnen i deras enklare delar under upptagande av vatten. Hit höra:

a. proteolytiska (äggvitespjälkande), ss. de i matsmältningsorganen förekommande pepsin, trypsin och erepsin; b. kolhydratspjälkande, ss. amylas (diastas) och ptyalin, som sönderdela stärkelse, cellulas, som spjälkar cellulosa, samt mältas,.läktas och in-vertas, som sönderdela malt-, mjölk- och rörsocker; c. glykosidspjälkande, ss. emulsin, myrosin; d. fettspjälkande, lipaser, samt urinämnespjälkände, ureaser.

2. Koagulerande, som utfälla (löpna) äggviteämnen: löpe (chymosin), fibrinferment, pektas.

3. Jäsningsenzym l. zymaser.

4. Oxiderande e., oxidaser, peroxidaser.

5. Reducerande e., reduktaser; samt

6. Katalaser, som sönderdela vätesuperoxid.

Bland de äggvitespjälkande märkas särskilt löpe och pepsin, som båda överföra äggviteämnen i vattenlösliga peptoner, löpet dessutom koagulerande mjölkens ostämne, och som verka bäst vid sur reaktion, samt det av bukspottkörteln avsöndrade trypsinet och det i tarmkanalen förekommande erepsinet, vilka vid alkalisk eller neutral reaktion sönderdela peptonerna vidare till aminosyror, varav organismen åter uppbygger sin kroppsäggvita. Jfr Matsmältning.

Av kolhydratspjälkande e. äro särskilt viktiga det i groende frön (malt) förekommande amylas samt ptyalin i spotten, vilka båda sönderdela stärkelse till dextrin och maltsocker; vidare invertas, som överför rörsocker till invertsocker (blandning av druv-och fruktsocker), zymas, som för jäser druvsocker, frukstocker och mannos; maltas, som spjälkar maltsocker till druvsocker, samt laktas, som spjälkar mjölksocker i druvsocker och galaktos. De fettsönderdelande lipaserna spjälka fettämnen i glycerin och fria fettsyror.

Oxidaser och reduktaser äro av stor betydelse för cellens andning och för i densamma försiggående reduktionsprocesser, såsom kolhydratens förvandling till fettämnen.Chr. Barthel.

Ephestia. Se Kvarnmått.

Epichloe. Se Kolvsjuka.

Enkorn. Se Vete.

Ensittarelag. Se Nyttjanderätt.

Enskiftesbruk. Se Växtföljd.

Enspännare. Se Anspann.

Ensädesbruk. Se Växtföljd.

Entita. Se Mes.

Entomologiska anstalten. Se Centralanstalten.

Enzooti, djursjukdom, som årligen återkommer inom en viss ort eller i vissa besättningar, beroende på särskilda förhållanden därstädes hos jordmån, växtlighet eller på platsen förefintlig smitta. Enzootier äro ej alltid smittsamma. Bland vanliga enzootier äro sommarsjuka, elakartad katarralf eber, benmjukhet eller benskörhet, igelsjuka. Motsvarande sjukdomar hos människa kallas endemi. Sådan är frossa. Jfr Epizooti.

Enzym. Vid alla kemiska omsättningar inom såväl djur- som växtcellen förmedlas de olika reaktionerna av s. k. enzym (förr oftast benämnda ferment = jäsningsväckare). Dessa kunna i många fall isoleras från cellerna och verka oberoende av dem samt kunna även efter cellens död vara verksamma, ss. vid döda cellers självupplösning (autolys). Man skiljer mellan endo- och ektoenzym, alltr eftersom de verka uteslutande inom cellen eller förmå diffundera (sprida sig) genom cellväggen och sålunda verka även utanför denna. E. kunna uppfattas som kroppar, vilka äro i stånd att utlösa kemiska processer, som av sig själva sträva att komma i gång men vid närvaro av speciella e. förlöpa ofantligt mycket snabbare, utan att enzymet ss. sådant deltager i reaktionen. Det är således en verkan, som visar stora likheter med den, som åstadkommes av de oorganiska katalysatorerna. Karakteristiskt är, att varje särskilt e. förmår inverka på blott vissa bestämda ämnen eller ämnesgrupper. E. Fischer har träffande liknat dem vid nycklar, som passa blott i vissa motsvarande lås.

Enzymens kemiska natur är ännu okänd, enär man hittills ej lyckats framställa något sådant i fullkomligt rent tillstånd. En del av dem anses vara av äggviteartad natur. Vissa egenskaper äro gemensamma för en stor del e. Sålunda kunna många efter extraktion med vatten utfällas ur lösningen med vissa neutralsalter, absolut alkohol, aceton etc., och kunna på detta sätt tillvaratagas, torkas och förvaras i pulverform med bibehållande till en tid av sina karakteristiska egenskaper. De verka i regel hastigast vid 35—50° C. men förstöras hastigt vid högre värmegrader. I pulverformigt, fullkomligt torrt tillstånd kunna de dock upphettas ända till 100° utan att förstöras. De förstöras även av vissa sådana ämnen, som äro bakteriedödande, men vissa antiseptiska ämnen, ss. kloroform, salicylsyra, toluol, tymol, inverka föga eller ej alls på dem. Karakteristiskt för e. är. att de, även om de själva förefinnas i blott ringa mängd, förmedla den för dem egendomliga förändringen av hart när obegränsade mängder av de ämnen, på vilka de inverka. Således förmår en löpetablett, stor som en i-öring och till mer än 95 % bestående av koksalt, koagulera (löpsätta) 100 l. mjölk.

Efter deras olika verkan skiljer man mellan:

1. Hydrolytiska e., vilka sönderdela vissa sammansatta organiska ämnen i deras enklare delar under upptagande av vatten. Hit höra:

a. proteolytiska (äggvitespjälkande), ss. de i matsmältningsorganen förekommande pepsin, trypsin och erepsin; b. kolhydratspjälkande, ss. amylas (diastas) och ptyalin, som sönderdela stärkelse, cellulas, som spjälkar cellulosa, samt mältas,.läktas och in-vertas, som sönderdela malt-, mjölk- och rörsocker; c. glykosidspjälkande, ss. emulsin, myrosin; d. fettspjälkande, lipaser, samt urinämnespjälkände, ureaser.

2. Koagulerande, som utfälla (löpna) äggviteämnen: löpe (chymosin), fibrinferment, pektas.

3. Jäsningsenzym l. zymaser.

4. Oxiderande e., oxidaser, peroxidaser.

5. Reducerande e., reduktaser; samt

6. Katalaser, som sönderdela vätesuperoxid.

Bland de äggvitespjälkande märkas särskilt löpe och pepsin, som båda överföra äggviteämnen i vattenlösliga peptoner, löpet dessutom koagulerande mjölkens ostämne, och som verka bäst vid sur reaktion, samt det av bukspottkörteln avsöndrade trypsinet och det i tarmkanalen förekommande erepsinet, vilka vid alkalisk eller neutral reaktion sönderdela peptonerna vidare till aminosyror, varav organismen åter uppbygger sin kroppsäggvita. Jfr Matsmältning.

Av kolhydratspjälkande e. äro särskilt viktiga det i groende frön (malt) förekommande amylas samt ptyalin i spotten, vilka båda sönderdela stärkelse till dextrin och maltsocker; vidare invertas, som överför rörsocker till invertsocker (blandning av druv-och fruktsocker), zymas, som för jäser druvsocker, frukstocker och mannos; maltas, som spjälkar maltsocker till druvsocker, samt laktas, som spjälkar mjölksocker i druvsocker och galaktos. De fettsönderdelande lipaserna spjälka fettämnen i glycerin och fria fettsyror.

Oxidaser och reduktaser äro av stor betydelse för cellens andning och för i densamma försiggående reduktionsprocesser, såsom kolhydratens förvandling till fettämnen.Chr. Barthel.

Ephestia. Se Kvarnmått.

Epichloe. Se Kolvsjuka.

Enkorn. Se Vete.

Ensittarelag. Se Nyttjanderätt.

Enskiftesbruk. Se Växtföljd.

Enspännare. Se Anspann.

Ensädesbruk. Se Växtföljd.

Entita. Se Mes.

Entomologiska anstalten. Se Centralanstalten.

Enzooti, djursjukdom, som årligen återkommer inom en viss ort eller i vissa besättningar, beroende på särskilda förhållanden därstädes hos jordmån, växtlighet eller på platsen förefintlig smitta. Enzootier äro ej alltid smittsamma. Bland vanliga enzootier äro sommarsjuka, elakartad katarralf eber, benmjukhet eller benskörhet, igelsjuka. Motsvarande sjukdomar hos människa kallas endemi. Sådan är frossa. Jfr Epizooti.

Enzym. Vid alla kemiska omsättningar inom såväl djur- som växtcellen förmedlas de olika reaktionerna av s. k. enzym (förr oftast benämnda ferment = jäsningsväckare). Dessa kunna i många fall isoleras från cellerna och verka oberoende av dem samt kunna även efter cellens död vara verksamma, ss. vid döda cellers självupplösning (autolys). Man skiljer mellan endo- och ektoenzym, alltr eftersom de verka uteslutande inom cellen eller förmå diffundera (sprida sig) genom cellväggen och sålunda verka även utanför denna. E. kunna uppfattas som kroppar, vilka äro i stånd att utlösa kemiska processer, som av sig själva sträva att komma i gång men vid närvaro av speciella e. förlöpa ofantligt mycket snabbare, utan att enzymet ss. sådant deltager i reaktionen. Det är således en verkan, som visar stora likheter med den, som åstadkommes av de oorganiska katalysatorerna. Karakteristiskt är, att varje särskilt e. förmår inverka på blott vissa bestämda ämnen eller ämnesgrupper. E. Fischer har träffande liknat dem vid nycklar, som passa blott i vissa motsvarande lås.

Enzymens kemiska natur är ännu okänd, enär man hittills ej lyckats framställa något sådant i fullkomligt rent tillstånd. En del av dem anses vara av äggviteartad natur. Vissa egenskaper äro gemensamma för en stor del e. Sålunda kunna många efter extraktion med vatten utfällas ur lösningen med vissa neutralsalter, absolut alkohol, aceton etc., och kunna på detta sätt tillvaratagas, torkas och förvaras i pulverform med bibehållande till en tid av sina karakteristiska egenskaper. De verka i regel hastigast vid 35—50° C. men förstöras hastigt vid högre värmegrader. I pulverformigt, fullkomligt torrt tillstånd kunna de dock upphettas ända till 100° utan att förstöras. De förstöras även av vissa sådana ämnen, som äro bakteriedödande, men vissa antiseptiska ämnen, ss. kloroform, salicylsyra, toluol, tymol, inverka föga eller ej alls på dem. Karakteristiskt för e. är. att de, även om de själva förefinnas i blott ringa mängd, förmedla den för dem egendomliga förändringen av hart när obegränsade mängder av de ämnen, på vilka de inverka. Således förmår en löpetablett, stor som en i-öring och till mer än 95 % bestående av koksalt, koagulera (löpsätta) 100 l. mjölk.

Efter deras olika verkan skiljer man mellan:

1. Hydrolytiska e., vilka sönderdela vissa sammansatta organiska ämnen i deras enklare delar under upptagande av vatten. Hit höra:

a. proteolytiska (äggvitespjälkande), ss. de i matsmältningsorganen förekommande pepsin, trypsin och erepsin; b. kolhydratspjälkande, ss. amylas (diastas) och ptyalin, som

sönderdela stärkelse, cellulas, som spjälkar cellulosa, samt mältas,.läktas och in-vertas, som sönderdela malt-, mjölk- och rörsocker; c. glykosidspjälkande, ss. emulsin, myrosin; d. fettspjälkande, lipaser, samt urinämnespjälkände, ureaser.

2. Koagulerande, som utfälla (löpna) äggviteämnen: löpe (chymosin), fibrinferment, pektas.

3. Jäsningsenzym l. zymaser.

4. Oxiderande e., oxidaser, peroxidaser.

5. Reducerande e., reduktaser; samt

6. Katalaser, som sönderdela vätesuperoxid.

Bland de äggvitespjälkande märkas särskilt löpe och pepsin, som båda överföra äggviteämnen i vattenlösliga peptoner, löpet dessutom koagulerande mjölkens ostämne, och som verka bäst vid sur reaktion, samt det av bukspottkörteln avsöndrade trypsinet och det i tarmkanalen förekommande erepsinet, vilka vid alkalisk eller neutral reaktion sönderdela peptonerna vidare till aminosyror, varav organismen åter uppbygger sin kroppsäggvita. Jfr Matsmältning.

Av kolhydratspjälkande e. äro särskilt viktiga det i groende frön (malt) förekommande amylas samt ptyalin i spotten, vilka båda sönderdela stärkelse till dextrin och maltsocker; vidare invertas, som överför rörsocker till invertsocker (blandning av druv-och fruktsocker), zymas, som för jäser druvsocker, frukstocker och mannos; maltas, som spjälkar maltsocker till druvsocker, samt laktas, som spjälkar mjölksocker i druvsocker och galaktos. De fettsönderdelande lipaserna spjälka fettämnen i glycerin och fria fettsyror.

Oxidaser och reduktaser äro av stor betydelse för cellens andning och för i densamma försiggående reduktionsprocesser, såsom kolhydratens förvandling till fettämnen.Chr. Barthel.

Ephestia. Se Kvarnmått.

Epichloe. Se Kolvsjuka.

Enkorn. Se Vete.

Ensittarelag. Se Nyttjanderätt.

Enskiftesbruk. Se Växtföljd.

Enspännare. Se Anspann.

Ensädesbruk. Se Växtföljd.

Entita. Se Mes.

Entomologiska anstalten. Se Centralanstalten.

Enzooti, djursjukdom, som årligen återkommer inom en viss ort eller i vissa besättningar, beroende på särskilda förhållanden därstädes hos jordmån, växtlighet eller på platsen förefintlig smitta. Enzootier äro ej alltid smittsamma. Bland vanliga enzootier äro sommarsjuka, elakartad katarralf eber, benmjukhet eller benskörhet, igelsjuka. Motsvarande sjukdomar hos människa kallas endemi. Sådan är frossa. Jfr Epizooti.

Enzym. Vid alla kemiska omsättningar inom såväl djur- som växtcellen förmedlas de olika reaktionerna av s. k. enzym (förr oftast benämnda ferment = jäsningsväckare). Dessa kunna i många fall isoleras från cellerna och verka oberoende av dem samt kunna även efter cellens död vara verksamma, ss. vid döda cellers självupplösning (autolys). Man skiljer mellan endo- och ektoenzym, alltr eftersom de verka uteslutande inom cellen eller förmå diffundera (sprida sig) genom cellväggen och sålunda verka även utanför denna. E. kunna uppfattas som kroppar, vilka äro i stånd att utlösa kemiska processer, som av sig själva sträva att komma i gång men vid närvaro av speciella e. förlöpa ofantligt mycket snabbare, utan att enzymet ss. sådant deltager i reaktionen. Det är således en verkan, som visar stora likheter med den, som åstadkommes av de oorganiska katalysatorerna. Karakteristiskt är, att varje särskilt e. förmår inverka på blott vissa bestämda ämnen eller ämnesgrupper. E. Fischer har träffande liknat dem vid nycklar, som passa blott i vissa motsvarande lås.

Enzymens kemiska natur är ännu okänd, enär man hittills ej lyckats framställa något sådant i fullkomligt rent tillstånd. En del av dem anses vara av äggviteartad natur. Vissa egenskaper äro gemensamma för en stor del e. Sålunda kunna många efter extraktion med vatten utfällas ur lösningen med vissa neutralsalter, absolut alkohol, aceton etc., och kunna på detta sätt tillvaratagas, torkas och förvaras i pulverform med bibehållande till en tid av sina karakteristiska egenskaper. De verka i regel hastigast vid 35—50° C. men förstöras hastigt vid högre värmegrader. I pulverformigt, fullkomligt torrt tillstånd kunna de dock upphettas ända till 100° utan att förstöras. De förstöras även av vissa sådana ämnen, som äro bakteriedödande, men vissa antiseptiska ämnen, ss. kloroform, salicylsyra, toluol, tymol, inverka föga eller ej alls på dem. Karakteristiskt för e. är. att de, även om de själva förefinnas i blott ringa mängd, förmedla den för dem egendomliga förändringen av hart när obegränsade mängder av de ämnen, på vilka de inverka. Således förmår en löpetablett, stor som en i-öring och till mer än 95 % bestående av koksalt, koagulera (löpsätta) 100 l. mjölk.

Efter deras olika verkan skiljer man mellan:

1. Hydrolytiska e., vilka sönderdela vissa sammansatta organiska ämnen i deras enklare delar under upptagande av vatten. Hit höra:

a. proteolytiska (äggvitespjälkande), ss. de i matsmältningsorganen förekommande pepsin, trypsin och erepsin; b. kolhydratspjälkande, ss. amylas (diastas) och ptyalin, som sönderdela stärkelse, cellulas, som spjälkar cellulosa, samt mältas,.läktas och in-vertas, som sönderdela malt-, mjölk- och rörsocker; c. glykosidspjälkande, ss. emulsin, myrosin; d. fettspjälkande, lipaser, samt urinämnespjälkände, ureaser.

2. Koagulerande, som utfälla (löpna) äggviteämnen: löpe (chymosin), fibrinferment, pektas.

3. Jäsningsenzym l. zymaser.

4. Oxiderande e., oxidaser, peroxidaser.

5. Reducerande e., reduktaser; samt

6. Katalaser, som sönderdela vätesuperoxid.

Bland de äggvitespjälkande märkas särskilt löpe och pepsin, som båda överföra äggviteämnen i vattenlösliga peptoner, löpet dessutom koagulerande mjölkens ostämne, och som verka bäst vid sur reaktion, samt det av bukspottkörteln avsöndrade trypsinet och det i tarmkanalen förekommande erepsinet, vilka vid alkalisk eller neutral reaktion sönderdela peptonerna vidare till aminosyror, varav organismen åter uppbygger sin kroppsäggvita. Jfr Matsmältning.

Av kolhydratspjälkande e. äro särskilt viktiga det i groende frön (malt) förekommande amylas samt ptyalin i spotten, vilka båda sönderdela stärkelse till dextrin och maltsocker; vidare invertas, som överför rörsocker till invertsocker (blandning av druv-och fruktsocker), zymas, som för jäser druvsocker, frukstocker och mannos; maltas, som spjälkar maltsocker till druvsocker, samt laktas, som spjälkar mjölksocker i druvsocker och galaktos. De fettsönderdelande lipaserna spjälka fettämnen i glycerin och fria fettsyror.

Oxidaser och reduktaser äro av stor betydelse för cellens andning och för i densamma försiggående reduktionsprocesser, såsom kolhydratens förvandling till fettämnen.Chr. Barthel.

Ephestia. Se Kvarnmått.

Epichloe. Se Kolvsjuka.

Enkorn. Se Vete.

Ensittarelag. Se Nyttjanderätt.

Enskiftesbruk. Se Växtföljd.

Enspännare. Se Anspann.

Ensädesbruk. Se Växtföljd.

Entita. Se Mes.

Entomologiska anstalten. Se Centralanstalten.

Enzooti, djursjukdom, som årligen återkommer inom en viss ort eller i vissa besättningar, beroende på särskilda förhållanden därstädes hos jordmån, växtlighet eller på platsen förefintlig smitta. Enzootier äro ej alltid smittsamma. Bland vanliga enzootier äro sommarsjuka, elakartad katarralf eber, benmjukhet eller benskörhet, igelsjuka. Motsvarande sjukdomar hos människa kallas endemi. Sådan är frossa. Jfr Epizooti.

Enzym. Vid alla kemiska omsättningar inom såväl djur- som växtcellen förmedlas de olika reaktionerna av s. k. enzym (förr oftast benämnda ferment = jäsningsväckare). Dessa kunna i många fall isoleras från cellerna och verka oberoende av dem samt kunna även efter cellens död vara verksamma, ss. vid döda cellers självupplösning (autolys). Man skiljer mellan endo- och ektoenzym, alltr eftersom de verka uteslutande inom cellen eller förmå diffundera (sprida sig) genom cellväggen och sålunda verka även utanför denna. E. kunna uppfattas som kroppar, vilka äro i stånd att utlösa kemiska processer, som av sig själva sträva att komma i gång men vid närvaro av speciella e. förlöpa ofantligt mycket snabbare, utan att enzymet ss. sådant deltager i reaktionen. Det är således en verkan, som visar stora likheter med den, som åstadkommes av de oorganiska katalysatorerna. Karakteristiskt är, att varje särskilt e. förmår inverka på blott vissa bestämda ämnen eller ämnesgrupper. E. Fischer har träffande liknat dem vid nycklar, som passa blott i vissa motsvarande lås.

Enzymens kemiska natur är ännu okänd, enär man hittills ej lyckats framställa något sådant i fullkomligt rent tillstånd. En del av dem anses vara av äggviteartad natur. Vissa egenskaper äro gemensamma för en stor del e. Sålunda kunna många efter extraktion med vatten utfällas ur lösningen med vissa neutralsalter, absolut alkohol, aceton etc., och kunna på detta sätt tillvaratagas, torkas och förvaras i pulverform med bibehållande till en tid av sina karakteristiska egenskaper. De verka i regel hastigast vid 35—50° C. men förstöras hastigt vid högre värmegrader. I pulverformigt, fullkomligt torrt tillstånd kunna de dock upphettas ända till 100° utan att förstöras. De förstöras även av vissa sådana ämnen, som äro bakteriedödande, men vissa antiseptiska ämnen, ss. kloroform, salicylsyra, toluol, tymol, inverka föga eller ej alls på dem. Karakteristiskt för e. är. att de, även om de själva förefinnas i blott ringa mängd, förmedla den för dem egendomliga förändringen av hart när obegränsade mängder av de ämnen, på vilka de inverka. Således förmår en löpetablett, stor som en i-öring och till mer än 95 % bestående av koksalt, koagulera (löpsätta) 100 l. mjölk.

Efter deras olika verkan skiljer man mellan:

1. Hydrolytiska e., vilka sönderdela vissa sammansatta organiska ämnen i deras enklare delar under upptagande av vatten. Hit höra:

a. proteolytiska (äggvitespjälkande), ss. de i matsmältningsorganen förekommande pepsin, trypsin och erepsin; b. kolhydratspjälkande, ss. amylas (diastas) och ptyalin, som sönderdela stärkelse, cellulas, som spjälkar cellulosa, samt mältas,.läktas och in-vertas, som sönderdela malt-, mjölk- och rörsocker; c. glykosidspjälkande, ss. emulsin, myrosin; d. fettspjälkande, lipaser, samt urinämnespjälkände, ureaser.

2. Koagulerande, som utfälla (löpna) äggviteämnen: löpe (chymosin), fibrinferment, pektas.

3. Jäsningsenzym l. zymaser.

4. Oxiderande e., oxidaser, peroxidaser.

5. Reducerande e., reduktaser; samt

6. Katalaser, som sönderdela vätesuperoxid.

Bland de äggvitespjälkande märkas särskilt löpe och pepsin, som båda överföra äggviteämnen i vattenlösliga peptoner, löpet dessutom koagulerande mjölkens ostämne, och som verka bäst vid sur reaktion, samt det av bukspottkörteln avsöndrade trypsinet och det i tarmkanalen förekommande erepsinet, vilka vid alkalisk eller neutral reaktion sönderdela peptonerna vidare till aminosyror, varav organismen åter uppbygger sin kroppsäggvita. Jfr Matsmältning.

Av kolhydratspjälkande e. äro särskilt viktiga det i groende frön (malt) förekommande amylas samt ptyalin i spotten, vilka båda sönderdela stärkelse till dextrin och maltsocker; vidare invertas, som överför rörsocker till invertsocker (blandning av druv-och fruktsocker), zymas, som för jäser druvsocker, frukstocker och mannos; maltas, som spjälkar maltsocker till druvsocker, samt laktas, som spjälkar mjölksocker i druvsocker och galaktos. De fettsönderdelande lipaserna spjälka fettämnen i glycerin och fria fettsyror.

Oxidaser och reduktaser äro av stor betydelse för cellens andning och för i densamma försiggående reduktionsprocesser, såsom kolhydratens förvandling till fettämnen.Chr. Barthel.

Ephestia. Se Kvarnmått.

Epichloe. Se Kolvsjuka.

Enkorn. Se Vete.

Ensittarelag. Se Nyttjanderätt.

Enskiftesbruk. Se Växtföljd.

Enspännare. Se Anspann.

Ensädesbruk. Se Växtföljd.

Entita. Se Mes.

Entomologiska anstalten. Se Centralanstalten.

Enzooti, djursjukdom, som årligen återkommer inom en viss ort eller i vissa besättningar, beroende på särskilda förhållanden därstädes hos jordmån, växtlighet eller på platsen förefintlig smitta. Enzootier äro ej alltid smittsamma. Bland vanliga enzootier äro sommarsjuka, elakartad katarralf eber, benmjukhet eller benskörhet, igelsjuka. Motsvarande sjukdomar hos människa kallas endemi. Sådan är frossa. Jfr Epizooti.

Enzym. Vid alla kemiska omsättningar inom såväl djur- som växtcellen förmedlas de olika reaktionerna av s. k. enzym (förr oftast benämnda ferment = jäsningsväckare). Dessa kunna i många fall isoleras från cellerna och verka oberoende av dem samt kunna även efter cellens död vara verksamma, ss. vid döda cellers självupplösning (autolys). Man skiljer mellan endo- och ektoenzym, alltr eftersom de verka uteslutande inom cellen eller förmå diffundera (sprida sig) genom cellväggen och sålunda verka även utanför denna. E. kunna uppfattas som kroppar, vilka äro i stånd att utlösa kemiska processer, som av sig själva sträva att komma i gång men vid närvaro av speciella e. förlöpa ofantligt mycket snabbare, utan att enzymet ss. sådant deltager i reaktionen. Det är således en verkan, som visar stora likheter med den, som åstadkommes av de oorganiska katalysatorerna. Karakteristiskt är, att varje särskilt e. förmår inverka på blott vissa bestämda ämnen eller ämnesgrupper. E. Fischer har träffande liknat dem vid nycklar, som passa blott i vissa motsvarande lås.

Enzymens kemiska natur är ännu okänd, enär man hittills ej lyckats framställa något sådant i fullkomligt rent tillstånd. En del av dem anses vara av äggviteartad natur. Vissa egenskaper äro gemensamma för en stor del e. Sålunda kunna många efter extraktion med vatten utfällas ur lösningen med vissa neutralsalter, absolut alkohol, aceton etc., och kunna på detta sätt tillvaratagas, torkas och förvaras i pulverform med bibehållande till en tid av sina karakteristiska egenskaper. De verka i regel hastigast vid 35—50° C. men förstöras hastigt vid högre värmegrader. I pulverformigt, fullkomligt torrt tillstånd kunna de dock upphettas ända till 100° utan att förstöras. De förstöras även av vissa sådana ämnen, som äro bakteriedödande, men vissa antiseptiska ämnen, ss. kloroform, salicylsyra, toluol, tymol, inverka föga eller ej alls på dem. Karakteristiskt för e. är. att de, även om de själva förefinnas i blott ringa mängd, förmedla den för dem egendomliga förändringen av hart när obegränsade mängder av de ämnen, på vilka de inverka. Således förmår en löpetablett, stor som en i-öring och till mer än 95 % bestående av koksalt, koagulera (löpsätta) 100 l. mjölk.

Efter deras olika verkan skiljer man mellan:

1. Hydrolytiska e., vilka sönderdela vissa sammansatta organiska ämnen i deras enklare delar under upptagande av vatten. Hit höra:

a. proteolytiska (äggvitespjälkande), ss. de i matsmältningsorganen förekommande pepsin, trypsin och erepsin; b. kolhydratspjälkande, ss. amylas (diastas) och ptyalin, som

sönderdela stärkelse, cellulas, som spjälkar cellulosa, samt mältas,.läktas och in-vertas, som sönderdela malt-, mjölk- och rörsocker; c. glykosidspjälkande, ss. emulsin, myrosin; d. fettspjälkande, lipaser, samt urinämnespjälkände, ureaser.

2. Koagulerande, som utfälla (löpna) äggviteämnen: löpe (chymosin), fibrinferment, pektas.

3. Jäsningsenzym l. zymaser.

4. Oxiderande e., oxidaser, peroxidaser.

5. Reducerande e., reduktaser; samt

6. Katalaser, som sönderdela vätesuperoxid.

Bland de äggvitespjälkande märkas särskilt löpe och pepsin, som båda överföra äggviteämnen i vattenlösliga peptoner, löpet dessutom koagulerande mjölkens ostämne, och som verka bäst vid sur reaktion, samt det av bukspottkörteln avsöndrade trypsinet och det i tarmkanalen förekommande erepsinet, vilka vid alkalisk eller neutral reaktion sönderdela peptonerna vidare till aminosyror, varav organismen åter uppbygger sin kroppsäggvita. Jfr Matsmältning.

Av kolhydratspjälkande e. äro särskilt viktiga det i groende frön (malt) förekommande amylas samt ptyalin i spotten, vilka båda sönderdela stärkelse till dextrin och maltsocker; vidare invertas, som överför rörsocker till invertsocker (blandning av druv-och fruktsocker), zymas, som för jäser druvsocker, frukstocker och mannos; maltas, som spjälkar maltsocker till druvsocker, samt laktas, som spjälkar mjölksocker i druvsocker och galaktos. De fettsönderdelande lipaserna spjälka fettämnen i glycerin och fria fettsyror.

Oxidaser och reduktaser äro av stor betydelse för cellens andning och för i densamma försiggående reduktionsprocesser, såsom kolhydratens förvandling till fettämnen.Chr. Barthel.

Ephestia. Se Kvarnmått.

Epichloe. Se Kolvsjuka.

Epilobium. Se Mjölkört.

Epizooti betecknar djursjukdom, som erhållit stor spridning i ett land eller å en ort — Epizootier äro oftast smittsamma. Om åtgärder för deras hävande, se Smittsamma sjukdomar. Motsvarande beteckning för människosjukdom är epidemi. Jfr Enzooti.

Equisetum. Se Fräken.

Erepsin. Se Enzym, Matsmältning.

Ergotoxin. Se Amidoföreningar, Mjöldryga.

Erica, klockljung, ett till ljungfamiljen, *Ericineæ,* hörande artrikt släkte av halvbuskar med 4-delad, sambladig krona och små, tegellagda blad. Ett stort antal i främmande länders hed- och bergstrakter hemmahörande arter odlas som krukväxter. De förökas sällan hos oss utan inköpas från Holland, Belgien och Tyskland vanligen på hösten och bringas i växthus till blomning. På kalljord i södra och mellersta Sverige odlas *E. carnea* L., en liten rödblommig, nästan örtartad buske, vilken dock skadas av vinterkölden, om den ej är snötäckt. De fordra en lätt, sandblandad mylla. En art *E. tetralix.* L. förekommer i landets södra och västra landskap allmänt på mossar men saknar all ekonomisk betydelse.

Erinaceus. Se Igelkott.

Eriocampoides. Se Fruktbladstekel.

Eriogaster. Se Björkspinnare.

Eriophorum. Se Ängsull.

Eriophyes. Se Gallkvalster.

Ervum. Se Linser.

Erysiphe. Se Mjöldagg.

Eschscholtzia. Se Blomsterodling.

Eselmaul. Se Färg.

Esox. Se Gädda.

Esparsett, *Onobrychis sativa Gærtn.,* en upprätt växande baljväxt med parbladiga blad med uddblad, i toppax av högröda blommor samt rundade, flata, i kanterna taggiga, 1-fröiga baljor, som avfalla oöppnade. E. förekommer vild på torr, kalkrik jord i södra och mellersta Europa, där den sedan länge tillbaka odlats till foder. I södra Sveriges kalktrakter ss. i Skåne och på Gottland förekommer den förvildad men odlas ej numera i Sverige, då den här är mindre givande och uthållig än andra i fodervärde jämförliga baljväxter. Den överensstämmer med lucern i rotens djupa nedträngande och dess därpå beroende okänslighet för torka likasom i växtsätt i övrigt samt sammansättning och fodervärde.

Ester, organiska föreningar av en alkohols och en syras radikaler, motsvarande oorganiska kemiens salter. Åtskilliga estrar förekomma i växter och djur. Bland sådana märkas fruktessencer, välluktande oljor, som giva frukter deras egendomliga lukt, ss. päronessens (amylacetat), äppelessens (isovaleriansyreisoamylester) m. fl. Framför allt viktiga äro estrar av glycerin och feta syror, vilka bilda de hos växter och djur förekommande fetten. Se Fett.

Eter bildas genom sammanslutning av 2 alkoholmolekyler under avskiljande av vatten och är således en alkoholanhydrid. Den vanligaste är etyleter $C_2H_6OC_2H_5$, som framställes av etylalkohol under inverkan av svavelsyra. Den är en ofärgad lättrörlig vätska, som kokar vid + 35° och sålunda är mycket lättflyktig. Den är mycket eldfarlig. Den användes som lösningsmedel för fett och harts samt verkar vid inandning känslolöshet. Jfr Drivning.

Eterisering. Se Drivning.

Eternell, evighetsblomster, *Ammobium alatum* R. Brown, en till de korgblomstriga växterna, Compositæ, hörande, väl alnshög, 1-årig ört med talrika vita blomkorgar med hinnartade kronblad, vilka bibehålla sig oförändrade vid torkning, varav växtens namn och användning i »eternellbuketter». Plantor uppdragna av frö i sval bänk utplanteras på fritt land. Även andra arter särskilt av de korgblomstriga släkterna *Helichrysum, Roccardia* m. fl. odlas för att användas som torra blomkvastar. G. L—d.

Eternit konstgjort, skifferliknande täckningsmaterial, vilket beredes av asbest och cement, som slammas tillsamman och formas i tunna skivor. Dessa skäras i regelbundna stycken av önskad form och storlek, pressas med hydrauliskt tryck och underkastas en långsam torkning. E. har visat sig som ett utmärkt taktäckningsmaterial, överläget naturlig skiffer genom sin jämna yta och tunnhet samt därav beroende ringa tyngd och noggranna anslutning. Efter hittills vunnen erfarenhet äro e.-tak mycket varaktiga. Jfr Taktäckning.

Etiketter för angivande av odlade plantors namn m.m. göras vanligen av små, med oljefärg bestrukna trästickor, på vilka anteckningarna skrivas med blyerts, antingen i ena ändan tillspetsade stånd-e., som nedstickas i jorden eller häng-e., som fastbindas medelst ett genom ett hål stucket snöre eller glödgad järntråd. Varaktigare äro e. tillklippta av zinkplåt, å vilka skrives med ett bläck, sammansatt av 5 g. spansk gröna, 5 g. salmiak och 40 g. vatten. Prydliga äro porslinse. med i svart tryckta namn. Dylika med vanligare fruktträdssorters namn finnas i handeln.

Etiolering. Se Bleksot.

Eurydema. Se Rapssugare.

Evighetsblomma. Se Eternell.

Evonymus. Se Benved.

Exapate. Se Almvecklare.

Excenterskiva. Se Växel.

Exkrement. Se Kreatursgödsel, Människogödsel.

Exoascus. Se Häxkvast.

Exostos. Se Benhinneinflammation, överben.

Experimentalfält, Lantbr. akad:s. Se Centralanstalten.

Epilobium. Se Mjölkört.

Epizooti betecknar djursjukdom, som erhållit stor spridning i ett land eller å en ort — Epizootier äro oftast smittsamma. Om åtgärder för deras hävande, se Smittsamma sjukdomar. Motsvarande beteckning för människosjukdom är epidemi. Jfr Enzooti.

Equisetum. Se Fräken.

Erepsin. Se Enzym, Matsmältning.

Ergotoxin. Se Amidoföreningar, Mjöldryga.

Erica, klockljung, ett till ljungfamiljen, *Ericineæ,* hörande artrikt släkte av halvbuskar med 4-delad, sambladig krona och små, tegellagda blad. Ett stort antal i främmande länders hed- och bergstrakter hemmahörande arter odlas som krukväxter. De förökas sällan hos oss utan inköpas från Holland, Belgien och Tyskland vanligen på hösten och bringas i växthus till blomning. På kalljord i södra och mellersta Sverige odlas *E. carnea* L., en liten rödblommig, nästan örtartad buske, vilken dock skadas av vinterkölden, om den ej är snötäckt. De fordra en lätt, sandblandad mylla. En art *E. tetralix.* L. förekommer i landets södra och västra landskap allmänt på mossar men saknar all ekonomisk betydelse.

Erinaceus. Se Igelkott.

Eriocampoides. Se Fruktbladstekel.

Eriogaster. Se Björkspinnare.

Eriophorum. Se Ängsull.

Eriophyes. Se Gallkvalster.

Ervum. Se Linser.

Erysiphe. Se Mjöldagg.

Eschscholtzia. Se Blomsterodling.

Eselmaul. Se Färg.

Esox. Se Gädda.

Esparsett, *Onobrychis sativa Gærtn.,* en upprätt växande baljväxt med parbladiga blad med uddblad, i toppax av högröda blommor samt rundade, flata, i kanterna taggiga, 1-fröiga baljor, som avfalla oöppnade. E. förekommer vild på torr, kalkrik jord i södra och mellersta Europa, där den sedan länge tillbaka odlats till foder. I södra Sveriges kalktrakter ss. i Skåne och på Gottland förekommer den förvildad men odlas ej numera i Sverige, då den här är mindre givande och uthållig än andra i fodervärde jämförliga baljväxter. Den överensstämmer med lucern i rotens djupa nedträngande och dess därpå beroende okänslighet för torka likasom i växtsätt i övrigt samt sammansättning och fodervärde.

Ester, organiska föreningar av en alkohols och en syras radikaler, motsvarande oorganiska kemiens salter. Åtskilliga estrar förekomma i växter och djur. Bland sådana märkas fruktessencer, välluktande oljor, som giva frukter deras egendomliga lukt, ss. päronessens (amylacetat), äppelessens (isovaleriansyreisoamylester) m. fl. Framför allt viktiga äro estrar av glycerin och feta syror, vilka bilda de hos växter och djur förekommande fetten. Se Fett.

Eter bildas genom sammanslutning av 2 alkoholmolekyler under avskiljande av vatten och är således en alkoholanhydrid. Den vanligaste är etyleter $C_2H_6OC_2H_5$, som framställes av etylalkohol under inverkan av svavelsyra. Den är en ofärgad lättrörlig vätska, som kokar vid + 35° och sålunda är mycket lättflyktig. Den är mycket eldfarlig. Den användes som lösningsmedel för fett och harts samt verkar vid inandning känslolöshet. Jfr Drivning.

Eterisering. Se Drivning.

Eternell, evighetsblomster, *Ammobium alatum* R. Brown, en till de korgblomstriga växterna, Compositæ, hörande, väl alnshög, 1-årig ört med talrika vita blomkorgar med hinnartade kronblad, vilka bibehålla sig oförändrade vid torkning, varav växtens namn och användning i »eternellbuketter». Plantor uppdragna av frö i sval bänk utplanteras på fritt land. Även andra arter särskilt av de korgblomstriga släkterna *Helichrysum, Roccardia* m. fl. odlas för att användas som torra blomkvastar. G. L—d.

Eternit konstgjort, skifferliknande täckningsmaterial, vilket beredes av asbest och cement, som slammas tillsamman och formas i tunna skivor. Dessa skäras i regelbundna stycken av önskad form och storlek, pressas med hydrauliskt tryck och underkastas en långsam torkning. E. har visat sig som ett utmärkt taktäckningsmaterial, överläget naturlig skiffer genom sin jämna yta och tunnhet samt därav beroende ringa tyngd och noggranna anslutning. Efter hittills vunnen erfarenhet äro e.-tak mycket varaktiga. Jfr Taktäckning.

Etiketter för angivande av odlade plantors namn m.m. göras vanligen av små, med oljefärg bestrukna trästickor, på vilka anteckningarna skrivas med blyerts, antingen i ena ändan tillspetsade stånd-e., som nedstickas i jorden eller häng-e., som fastbindas medelst ett genom ett hål stucket snöre eller glödgad järntråd. Varaktigare äro e. tillklippta av zinkplåt, å vilka skrives med ett bläck, sammansatt av 5 g. spansk gröna, 5 g. salmiak och 40 g. vatten. Prydliga äro porslinse. med i svart tryckta namn. Dylika med vanligare fruktträdssorters namn finnas i handeln.

Etiolering. Se Bleksot.

Eurydema. Se Rapssugare.

Evighetsblomma. Se Eternell.

Evonymus. Se Benved.

Exapate. Se Almvecklare.

Excenterskiva. Se Växel.

Exkrement. Se Kreatursgödsel, Människogödsel.

Exoascus. Se Häxkvast.

Exostos. Se Benhinneinflammation, överben.

Experimentalfält, Lantbr. akad:s. Se Centralanstalten.

Epilobium. Se Mjölkört.

Epizooti betecknar djursjukdom, som erhållit stor spridning i ett land eller å en ort — Epizootier äro oftast smittsamma. Om åtgärder för deras hävande, se Smittsamma sjukdomar. Motsvarande beteckning för människosjukdom är epidemi. Jfr Enzooti.

Equisetum. Se Fräken.

Erepsin. Se Enzym, Matsmältning.

Ergotoxin. Se Amidoföreningar, Mjöldryga.

Erica, klockljung, ett till ljungfamiljen, *Ericineæ,* hörande artrikt släkte av halvbuskar med 4-delad, sambladig krona och små, tegellagda blad. Ett stort antal i främmande länders hed- och bergstrakter hemmahörande arter odlas som krukväxter. De förökas sällan hos oss utan inköpas från Holland, Belgien och Tyskland vanligen på hösten och bringas i växthus till blomning. På kalljord i södra och mellersta Sverige odlas *E. carnea* L., en liten rödblommig, nästan örtartad buske, vilken dock skadas av vinterkölden, om den ej är snötäckt. De fordra en lätt, sandblandad mylla. En art *E. tetralix.* L. förekommer i landets södra och västra landskap allmänt på mossar men saknar all ekonomisk betydelse.

Erinaceus. Se Igelkott.

Eriocampoides. Se Fruktbladstekel.

Eriogaster. Se Björkspinnare.

Eriophorum. Se Ängsull.

Eriophyes. Se Gallkvalster.

Ervum. Se Linser.

Erysiphe. Se Mjöldagg.

Eschscholtzia. Se Blomsterodling.

Eselmaul. Se Färg.

Esox. Se Gädda.

Esparsett, *Onobrychis sativa Gærtn.,* en upprätt växande baljväxt med parbladiga blad med uddblad, i toppax av högröda blommor samt rundade, flata, i kanterna taggiga, 1-fröiga baljor, som avfalla oöppnade. E. förekommer vild på torr, kalkrik jord i södra och mellersta Europa, där den sedan länge tillbaka odlats till foder. I södra Sveriges kalktrakter ss. i Skåne och på Gottland förekommer den förvildad men odlas ej numera i Sverige, då den här är mindre givande och uthållig än andra i fodervärde jämförliga baljväxter. Den överensstämmer med lucern i rotens djupa nedträngande och dess därpå beroende okänslighet för torka likasom i växtsätt i övrigt samt sammansättning och fodervärde.

Ester, organiska föreningar av en alkohols och en syras radikaler, motsvarande oorganiska kemiens salter. Åtskilliga estrar förekomma i växter och djur. Bland sådana märkas fruktessencer, välluktande oljor, som giva frukter deras egendomliga lukt, ss. päronessens (amylacetat), äppelessens (isovaleriansyreisoamylester) m. fl. Framför allt viktiga äro estrar av glycerin och feta syror, vilka bilda de hos växter och djur förekommande fetten. Se Fett.

Eter bildas genom sammanslutning av 2 alkoholmolekyler under avskiljande av vatten och är således en alkoholanhydrid. Den vanligaste är etyleter $C_2H_6OC_2H_5$, som framställes av etylalkohol under inverkan av svavelsyra. Den är en ofärgad lättrörlig vätska, som kokar vid + 35° och sålunda är mycket lättflyktig. Den är mycket eldfarlig. Den användes som lösningsmedel för fett och harts samt verkar vid inandning känslolöshet. Jfr Drivning.

Eterisering. Se Drivning.

Eternell, evighetsblomster, *Ammobium alatum* R. Brown, en till de korgblomstriga växterna, Compositæ, hörande, väl alnshög, 1-årig ört med talrika vita blomkorgar med hinnartade kronblad, vilka bibehålla sig oförändrade vid torkning, varav växtens namn och användning i »eternellbuketter». Plantor uppdragna av frö i sval bänk utplanteras på fritt land. Även andra arter särskilt av de korgblomstriga släkterna *Helichrysum, Roccardia* m. fl. odlas för att användas som torra blomkvastar. G. L—d.

Eternit konstgjort, skifferliknande täckningsmaterial, vilket beredes av asbest och cement, som slammas tillsamman och formas i tunna skivor. Dessa skäras i regelbundna stycken av önskad form och storlek, pressas med hydrauliskt tryck och underkastas en långsam torkning. E. har visat sig som ett utmärkt taktäckningsmaterial, överlägset naturlig skiffer genom sin jämna yta och tunnhet samt därav beroende ringa tyngd och noggranna anslutning. Efter hittills vunnen erfarenhet äro e.-tak mycket varaktiga. Jfr Taktäckning.

Etiketter för angivande av odlade plantors namn m.m. göras vanligen av små, med oljefärg bestrukna trästickor, på vilka anteckningarna skrivas med blyerts, antingen i ena ändan tillspetsade stånd-e., som nedstickas i jorden eller häng-e., som fastbindas medelst ett genom ett hål stucket snöre eller glödgad järntråd. Varaktigare äro e. tillklippta av zinkplåt, å vilka skrives med ett bläck, sammansatt av 5 g. spansk gröna, 5 g. salmiak och 40 g. vatten. Prydliga äro porslinse. med i svart tryckta namn. Dylika med vanligare frukträdssorters namn finnas i handeln.

Etiolering. Se Bleksot.

Eurydema. Se Rapssugare.

Evighetsblomma. Se Eternell.

Evonymus. Se Benved.

Exapate. Se Almvecklare.

Excenterskiva. Se Växel.

Exkrement. Se Kreatursgödsel, Människogödsel.

Exoascus. Se Häxkvast.

Exostos. Se Benhinneinflammation, överben.

Experimentalfält, Lantbr. akad:s. Se Centralanstalten.

Epilobium. Se Mjölkört.

Epizooti betecknar djursjukdom, som erhållit stor spridning i ett land eller å en ort — Epizootier äro oftast smittsamma. Om åtgärder för deras hävande, se Smittsamma sjukdomar. Motsvarande beteckning för människosjukdom är epidemi. Jfr Enzooti.

Equisetum. Se Fräken.

Erepsin. Se Enzym, Matsmältning.

Ergotoxin. Se Amidoföreningar, Mjöldryga.

Erica, klockljung, ett till ljungfamiljen, *Ericineæ,* hörande artrikt släkte av halvbuskar med 4-delad, sambladig krona och små, tegellagda blad. Ett stort antal i främmande länders hed- och bergstrakter hemmahörande arter odlas som krukväxter. De förökas sällan hos oss utan inköpas från Holland, Belgien och Tyskland vanligen på hösten och bringas i växthus till blomning. På kalljord i södra och mellersta Sverige odlas *E. carnea* L., en liten rödblommig, nästan örtartad buske, vilken dock skadas av vinterkölden, om den ej är snötäckt. De fordra en lätt, sandblandad mylla. En art *E. tetralix.* L. förekommer i landets södra och västra landskap allmänt på mossar men saknar all ekonomisk betydelse.

Erinaceus. Se Igelkott.

Eriocampoides. Se Fruktbladstekel.

Eriogaster. Se Björkspinnare.

Eriophorum. Se Ängsull.

Eriophyes. Se Gallkvalster.

Ervum. Se Linser.

Erysiphe. Se Mjöldagg.

Eschscholtzia. Se Blomsterodling.

Eselmaul. Se Färg.

Esox. Se Gädda.

Esparsett, *Onobrychis sativa Gærtn.,* en upprätt växande baljväxt med parbladiga blad med uddblad, i toppax av högröda blommor samt rundade, flata, i kanterna taggiga, 1-fröiga baljor, som avfalla oöppnade. E. förekommer vild på torr, kalkrik jord i södra och mellersta Europa, där den sedan länge tillbaka odlats till foder. I södra Sveriges kalktrakter ss. i Skåne och på Gottland förekommer den förvildad men odlas ej numera i Sverige, då den här är mindre givande och uthållig än andra i fodervärde jämförliga baljväxter. Den överensstämmer med lucern i rotens djupa nedträngande och dess därpå beroende okänslighet för torka likasom i växtsätt i övrigt samt sammansättning och fodervärde.

Ester, organiska föreningar av en alkohols och en syras radikaler, motsvarande oorganiska kemiens salter. Åtskilliga estrar förekomma i växter och djur. Bland sådana märkas fruktessencer, välluktande oljor, som giva frukter deras egendomliga lukt, ss. päronessens (amylacetat), äppelessens (isovaleriansyreisoamylester) m. fl. Framför allt viktiga äro estrar av glycerin och feta syror, vilka bilda de hos växter och djur förekommande fetten. Se Fett.

Eter bildas genom sammanslutning av 2 alkoholmolekyler under avskiljande av vatten och är således en alkoholanhydrid. Den vanligaste är etyleter $C_2H_6OC_2H_5$, som framställes av etylalkohol under inverkan av svavelsyra. Den är en ofärgad lättrörlig vätska, som kokar vid + 35° och sålunda är mycket lättflyktig. Den är mycket eldfarlig. Den användes som lösningsmedel för fett och harts samt verkar vid inandning känslolöshet. Jfr Drivning.

Eterisering. Se Drivning.

Eternell, evighetsblomster, *Ammobium alatum* R. Brown, en till de korgblomstriga växterna, Compositæ, hörande, väl alnshög, 1-årig ört med talrika vita blomkorgar med hinnartade kronblad, vilka bibehålla sig oförändrade vid torkning, varav växtens namn och användning i »eternellbuketter». Plantor uppdragna av frö i sval bänk utplanteras på fritt land. Även andra arter särskilt av de korgblomstriga släkterna *Helichrysum, Roccardia* m. fl. odlas för att användas som torra blomkvastar. G. L—d.

Eternit konstgjort, skifferliknande täckningsmaterial, vilket beredes av asbest och cement, som slammas tillsamman och formas i tunna skivor. Dessa skäras i regelbundna stycken av önskad form och storlek, pressas med hydrauliskt tryck och underkastas en långsam torkning. E. har visat sig som ett utmärkt taktäckningsmaterial, överlägset naturlig skiffer genom sin jämna yta och tunnhet samt därav beroende ringa tyngd och noggranna anslutning. Efter hittills vunnen erfarenhet äro e.-tak mycket varaktiga. Jfr Taktäckning.

Etiketter för angivande av odlade plantors namn m.m. göras vanligen av små, med oljefärg bestrukna trästickor, på vilka anteckningarna skrivas med blyerts, antingen i ena ändan tillspetsade stånd-e., som nedstickas i jorden eller häng-e., som fastbindas medelst ett genom ett hål stucket snöre eller glödgad järntråd. Varaktigare äro e. tillklippta av zinkplåt, å vilka skrives med ett bläck, sammansatt av 5 g. spansk gröna, 5 g. salmiak och 40 g. vatten. Prydliga äro porslinse. med i svart tryckta namn. Dylika med vanligare fruktträdssorters namn finnas i handeln.

Etiolering. Se Bleksot.

Eurydema. Se Rapssugare.

Evighetsblomma. Se Eternell.

Evonymus. Se Benved.

Exapate. Se Almvecklare.

Excenterskiva. Se Växel.

Exkrement. Se Kreatursgödsel, Människogödsel.

Exoascus. Se Häxkvast.

Exostos. Se Benhinneinflammation, överben.

Experimentalfält, Lantbr. akad:s. Se Centralanstalten.

Epilobium. Se Mjölkört.

Epizooti betecknar djursjukdom, som erhållit stor spridning i ett land eller å en ort — Epizootier äro oftast smittsamma. Om åtgärder för deras hävande, se Smittsamma sjukdomar. Motsvarande beteckning för människosjukdom är epidemi. Jfr Enzooti.

Equisetum. Se Fräken.

Erepsin. Se Enzym, Matsmältning.

Ergotoxin. Se Amidoföreningar, Mjöldryga.

Erica, klockljung, ett till ljungfamiljen, *Ericineæ,* hörande artrikt släkte av halvbuskar med 4-delad, sambladig krona och små, tegellagda blad. Ett stort antal i främmande länders hed- och bergstrakter hemmahörande arter odlas som krukväxter. De förökas sällan hos oss utan inköpas från Holland, Belgien och Tyskland vanligen på hösten och bringas i växthus till blomning. På kalljord i södra och mellersta Sverige odlas *E. carnea* L., en liten rödblommig, nästan örtartad buske, vilken dock skadas av vinterkölden, om den ej är snötäckt. De fordra en lätt, sandblandad mylla. En art *E. tetralix.* L. förekommer i landets södra och västra landskap allmänt på mossar men saknar all ekonomisk betydelse.

Erinaceus. Se Igelkott.

Eriocampoides. Se Fruktbladstekel.

Eriogaster. Se Björkspinnare.

Eriophorum. Se Ängsull.

Eriophyes. Se Gallkvalster.

Ervum. Se Linser.

Erysiphe. Se Mjöldagg.

Eschscholtzia. Se Blomsterodling.

Eselmaul. Se Färg.

Esox. Se Gädda.

Esparsett, *Onobrychis sativa Gærtn.,* en upprätt växande baljväxt med parbladiga blad med uddblad, i toppax av högröda blommor samt rundade, flata, i kanterna taggiga, 1-fröiga baljor, som avfalla oöppnade. E. förekommer vild på torr, kalkrik jord i södra och mellersta Europa, där den sedan länge tillbaka odlats till foder. I södra Sveriges kalktrakter ss. i Skåne och på Gottland förekommer den förvildad men odlas ej numera i Sverige, då den här är mindre givande och uthållig än andra i fodervärde jämförliga baljväxter. Den överensstämmer med lucern i rotens djupa nedträngande och dess därpå beroende okänslighet för torka likasom i växtsätt i övrigt samt sammansättning och fodervärde.

Ester, organiska föreningar av en alkohols och en syras radikaler, motsvarande oorganiska kemiens salter. Åtskilliga estrar förekomma i växter och djur. Bland sådana märkas fruktessencer, välluktande oljor, som giva frukter deras egendomliga lukt, ss. päronessens (amylacetat), äppelessens (isovaleriansyreisoamylester) m. fl. Framför allt viktiga äro estrar av glycerin och feta syror, vilka bilda de hos växter och djur förekommande fetten. Se Fett.

Eter bildas genom sammanslutning av 2 alkoholmolekyler under avskiljande av vatten och är således en alkoholanhydrid. Den vanligaste är etyleter $C_2H_6OC_2H_5$, som framställes av etylalkohol under inverkan av svavelsyra. Den är en ofärgad lättrörlig vätska, som kokar vid + 35° och sålunda är mycket lättflyktig. Den är mycket eldfarlig. Den användes som lösningsmedel för fett och harts samt verkar vid inandning känslolöshet. Jfr Drivning.

Eterisering. Se Drivning.

Eternell, evighetsblomster, *Ammobium alatum* R. Brown, en till de korgblomstriga växterna, Compositæ, hörande, väl alnshög, 1-årig ört med talrika vita blomkorgar med hinnartade kronblad, vilka bibehålla sig oförändrade vid torkning, varav växtens namn och användning i »eternellbuketter». Plantor uppdragna av frö i sval bänk utplanteras på fritt land. Även andra arter särskilt av de korgblomstriga släkterna *Helichrysum, Roccardia* m. fl. odlas för att användas som torra blomkvastar. G. L—d.

Eternit konstgjort, skifferliknande täckningsmaterial, vilket beredes av asbest och cement, som slammas tillsamman och formas i tunna skivor. Dessa skäras i regelbundna stycken av önskad form och storlek, pressas med hydrauliskt tryck och underkastas en långsam torkning. E. har visat sig som ett utmärkt taktäckningsmaterial, överlägset naturlig skiffer genom sin jämna yta och tunnhet samt därav beroende ringa tyngd och noggranna anslutning. Efter hittills vunnen erfarenhet äro e.-tak mycket varaktiga. Jfr Taktäckning.

Etiketter för angivande av odlade plantors namn m.m. göras vanligen av små, med oljefärg bestrukna trästickor, på vilka anteckningarna skrivas med blyerts, antingen i ena ändan tillspetsade stånd-e., som nedstickas i jorden eller häng-e., som fastbindas medelst ett genom ett hål stucket snöre eller glödgad järntråd. Varaktigare äro e. tillklippta av zinkplåt, å vilka skrives med ett bläck, sammansatt av 5 g. spansk gröna, 5 g. salmiak och 40 g. vatten. Prydliga äro porslinse. med i svart tryckta namn. Dylika med vanligare frukträdssorters namn finnas i handeln.

Etiolering. Se Bleksot.

Eurydema. Se Rapssugare.

Evighetsblomma. Se Eternell.

Evonymus. Se Benved.

Exapate. Se Almvecklare.

Excenterskiva. Se Växel.

Exkrement. Se Kreatursgödsel, Människogödsel.

Exoascus. Se Häxkvast.

Exostos. Se Benhinneinflammation, överben.

Experimentalfält, Lantbr. akad:s. Se Centralanstalten.

Epilobium. Se Mjölkört.

Epizooti betecknar djursjukdom, som erhållit stor spridning i ett land eller å en ort — Epizootier äro oftast smittsamma. Om åtgärder för deras hävande, se Smittsamma sjukdomar. Motsvarande beteckning för människosjukdom är epidemi. Jfr Enzooti.

Equisetum. Se Fräken.

Erepsin. Se Enzym, Matsmältning.

Ergotoxin. Se Amidoföreningar, Mjöldryga.

Erica, klockljung, ett till ljungfamiljen, *Ericineæ,* hörande artrikt släkte av halvbuskar med 4-delad, sambladig krona och små, tegellagda blad. Ett stort antal i främmande länders hed- och bergstrakter hemmahörande arter odlas som krukväxter. De förökas sällan hos oss utan inköpas från Holland, Belgien och Tyskland vanligen på hösten och bringas i växthus till blomning. På kalljord i södra och mellersta Sverige odlas *E. carnea* L., en liten rödblommig, nästan örtartad buske, vilken dock skadas av vinterkölden, om den ej är snötäckt. De fordra en lätt, sandblandad mylla. En art *E. tetralix.* L. förekommer i landets södra och västra landskap allmänt på mossar men saknar all ekonomisk betydelse.

Erinaceus. Se Igelkott.

Eriocampoides. Se Fruktbladstekel.

Eriogaster. Se Björkspinnare.

Eriophorum. Se Ängsull.

Eriophyes. Se Gallkvalster.

Ervum. Se Linser.

Erysiphe. Se Mjöldagg.

Eschscholtzia. Se Blomsterodling.

Eselmaul. Se Färg.

Esox. Se Gädda.

Esparsett, *Onobrychis sativa Gærtn.,* en upprätt växande baljväxt med parbladiga blad med uddblad, i toppax av högröda blommor samt rundade, flata, i kanterna taggiga, 1-fröiga baljor, som avfalla oöppnade. E. förekommer vild på torr, kalkrik jord i södra och mellersta Europa, där den sedan länge tillbaka odlats till foder. I södra Sveriges kalktrakter ss. i Skåne och på Gottland förekommer den förvildad men odlas ej numera i Sverige, då den här är mindre givande och uthållig än andra i fodervärde jämförliga baljväxter. Den överensstämmer med lucern i rotens djupa nedträngande och dess därpå beroende okänslighet för torka likasom i växtsätt i övrigt samt sammansättning och fodervärde.

Ester, organiska föreningar av en alkohols och en syras radikaler, motsvarande oorganiska kemiens salter. Åtskilliga estrar förekomma i växter och djur. Bland sådana märkas fruktessencer, välluktande oljor, som giva frukter deras egendomliga lukt, ss. päronessens (amylacetat), äppelessens (isovaleriansyreisoamylester) m. fl. Framför allt viktiga äro estrar

av glycerin och feta syror, vilka bilda de hos växter och djur förekommande fetten. Se Fett.

Eter bildas genom sammanslutning av 2 alkoholmolekyler under avskiljande av vatten och är således en alkoholanhydrid. Den vanligaste är etyleter $C_2H_6OC_2H_5$, som framställes av etylalkohol under inverkan av svavelsyra. Den är en ofärgad lättrörlig vätska, som kokar vid + 35° och sålunda är mycket lättflyktig. Den är mycket eldfarlig. Den användes som lösningsmedel för fett och harts samt verkar vid inandning känslolöshet. Jfr Drivning.

Eterisering. Se Drivning.

Eternell, evighetsblomster, *Ammobium alatum* R. Brown, en till de korgblomstriga växterna, Compositæ, hörande, väl alnshög, 1-årig ört med talrika vita blomkorgar med hinnartade kronblad, vilka bibehålla sig oförändrade vid torkning, varav växtens namn och användning i »eternellbuketter». Plantor uppdragna av frö i sval bänk utplanteras på fritt land. Även andra arter särskilt av de korgblomstriga släkterna *Helichrysum, Roccardia* m. fl. odlas för att användas som torra blomkvastar. G. L—d.

Eternit konstgjort, skifferliknande täckningsmaterial, vilket beredes av asbest och cement, som slammas tillsamman och formas i tunna skivor. Dessa skäras i regelbundna stycken av önskad form och storlek, pressas med hydrauliskt tryck och underkastas en långsam torkning. E. har visat sig som ett utmärkt taktäckningsmaterial, överlägset naturlig skiffer genom sin jämna yta och tunnhet samt därav beroende ringa tyngd och noggranna anslutning. Efter hittills vunnen erfarenhet äro e.-tak mycket varaktiga. Jfr Taktäckning.

Etiketter för angivande av odlade plantors namn m.m. göras vanligen av små, med oljefärg bestrukna trästickor, på vilka anteckningarna skrivas med blyerts, antingen i ena ändan tillspetsade stånd-e., som nedstickas i jorden eller häng-e., som fastbindas medelst ett genom ett hål stucket snöre eller glödgad järntråd. Varaktigare äro e. tillklippta av zinkplåt, å vilka skrives med ett bläck, sammansatt av 5 g. spansk gröna, 5 g. salmiak och 40 g. vatten. Prydliga äro porslinse. med i svart tryckta namn. Dylika med vanligare fruktträdssorters namn finnas i handeln.

Etiolering. Se Bleksot.

Eurydema. Se Rapssugare.

Evighetsblomma. Se Eternell.

Evonymus. Se Benved.

Exapate. Se Almvecklare.

Excenterskiva. Se Växel.

Exkrement. Se Kreatursgödsel, Människogödsel.

Exoascus. Se Häxkvast.

Exostos. Se Benhinneinflammation, överben.

Experimentalfält, Lantbr. akad:s. Se Centralanstalten.

Epilobium. Se Mjölkört.

Epizooti betecknar djursjukdom, som erhållit stor spridning i ett land eller å en ort — Epizootier äro oftast smittsamma. Om åtgärder för deras hävande, se Smittsamma sjukdomar. Motsvarande beteckning för människosjukdom är epidemi. Jfr Enzooti.

Equisetum. Se Fräken.

Erepsin. Se Enzym, Matsmältning.

Ergotoxin. Se Amidoföreningar, Mjöldryga.

Erica, klockljung, ett till ljungfamiljen, *Ericineæ,* hörande artrikt släkte av halvbuskar med 4-delad, sambladig krona och små, tegellagda blad. Ett stort antal i främmande länders hed- och bergstrakter hemmahörande arter odlas som krukväxter. De förökas sällan hos oss utan inköpas från Holland, Belgien och Tyskland vanligen på hösten och bringas i växthus till blomning. På kalljord i södra och mellersta Sverige odlas *E. carnea* L., en liten rödblommig, nästan örtartad buske, vilken dock skadas av vinterkölden, om den ej är snötäckt. De fordra en lätt, sandblandad mylla. En art *E. tetralix.* L. förekommer i landets södra och västra landskap allmänt på mossar men saknar all ekonomisk betydelse.

Erinaceus. Se Igelkott.

Eriocampoides. Se Fruktbladstekel.

Eriogaster. Se Björkspinnare.

Eriophorum. Se Ängsull.

Eriophyes. Se Gallkvalster.

Ervum. Se Linser.

Erysiphe. Se Mjöldagg.

Eschscholtzia. Se Blomsterodling.

Eselmaul. Se Färg.

Esox. Se Gädda.

Esparsett, *Onobrychis sativa Gærtn.,* en upprätt växande baljväxt med parbladiga blad med uddblad, i toppax av högröda blommor samt rundade, flata, i kanterna taggiga, 1-fröiga baljor, som avfalla oöppnade. E. förekommer vild på torr, kalkrik jord i södra och mellersta Europa, där den sedan länge tillbaka odlats till foder. I södra Sveriges kalktrakter ss. i Skåne och på Gottland förekommer den förvildad men odlas ej numera i Sverige, då den här är mindre givande och uthållig än andra i fodervärde jämförliga baljväxter. Den överensstämmer med lucern i rotens djupa nedträngande och dess därpå beroende okänslighet för torka likasom i växtsätt i övrigt samt sammansättning och fodervärde.

Ester, organiska föreningar av en alkohols och en syras radikaler, motsvarande oorganiska kemiens salter. Åtskilliga estrar förekomma i växter och djur. Bland sådana märkas fruktessencer, välluktande oljor, som giva frukter deras egendomliga lukt, ss. päronessens (amylacetat), äppelessens (isovaleriansyreisoamylester) m. fl. Framför allt viktiga äro estrar av glycerin och feta syror, vilka bilda de hos växter och djur förekommande fetten. Se Fett.

Eter bildas genom sammanslutning av 2 alkoholmolekyler under avskiljande av vatten och är således en alkoholanhydrid. Den vanligaste är etyleter $C_2H_6OC_2H_5$, som framställes av etylalkohol under inverkan av svavelsyra. Den är en ofärgad lättrörlig vätska, som kokar vid + 35° och sålunda är mycket lättflyktig. Den är mycket eldfarlig. Den användes som lösningsmedel för fett och harts samt verkar vid inandning känslolöshet. Jfr Drivning.

Eterisering. Se Drivning.

Eternell, evighetsblomster, *Ammobium alatum* R. Brown, en till de korgblomstriga växterna, Compositæ, hörande, väl alnshög, 1-årig ört med talrika vita blomkorgar med hinnartade kronblad, vilka bibehålla sig oförändrade vid torkning, varav växtens namn och användning i »eternellbuketter». Plantor uppdragna av frö i sval bänk utplanteras på fritt land. Även andra arter särskilt av de korgblomstriga släkterna *Helichrysum, Roccardia* m. fl. odlas för att användas som torra blomkvastar. G. L—d.

Eternit konstgjort, skifferliknande täckningsmaterial, vilket beredes av asbest och cement, som slammas tillsamman och formas i tunna skivor. Dessa skäras i regelbundna stycken av

önskad form och storlek, pressas med hydrauliskt tryck och underkastas en långsam torkning. E. har visat sig som ett utmärkt taktäckningsmaterial, överlägset naturlig skiffer genom sin jämna yta och tunnhet samt därav beroende ringa tyngd och noggranna anslutning. Efter hittills vunnen erfarenhet äro e.-tak mycket varaktiga. Jfr Taktäckning.

Etiketter för angivande av odlade plantors namn m.m. göras vanligen av små, med oljefärg bestrukna trästickor, på vilka anteckningarna skrivas med blyerts, antingen i ena ändan tillspetsade stånd-e., som nedstickas i jorden eller häng-e., som fastbindas medelst ett genom ett hål stucket snöre eller glödgad järntråd. Varaktigare äro e. tillklippta av zinkplåt, å vilka skrives med ett bläck, sammansatt av 5 g. spansk gröna, 5 g. salmiak och 40 g. vatten. Prydliga äro porslinse. med i svart tryckta namn. Dylika med vanligare frukträdssorters namn finnas i handeln.

Etiolering. Se Bleksot.

Eurydema. Se Rapssugare.

Evighetsblomma. Se Eternell.

Evonymus. Se Benved.

Exapate. Se Almvecklare.

Excenterskiva. Se Växel.

Exkrement. Se Kreatursgödsel, Människogödsel.

Exoascus. Se Häxkvast.

Exostos. Se Benhinneinflammation, överben.

Experimentalfält, Lantbr. akad:s. Se Centralanstalten.

Epilobium. Se Mjölkört.

Epizooti betecknar djursjukdom, som erhållit stor spridning i ett land eller å en ort — Epizootier äro oftast smittsamma. Om åtgärder för deras hävande, se Smittsamma sjukdomar. Motsvarande beteckning för människosjukdom är epidemi. Jfr Enzooti.

Equisetum. Se Fräken.

Erepsin. Se Enzym, Matsmältning.

Ergotoxin. Se Amidoföreningar, Mjöldryga.

Erica, klockljung, ett till ljungfamiljen, *Ericineæ,* hörande artrikt släkte av halvbuskar med 4-delad, sambladig krona och små, tegellagda blad. Ett stort antal i främmande länders hed- och bergstrakter hemmahörande arter odlas som krukväxter. De förökas sällan hos oss utan inköpas från Holland, Belgien och Tyskland vanligen på hösten och bringas i växthus till blomning. På kalljord i södra och mellersta Sverige odlas *E. carnea* L., en liten rödblommig, nästan örtartad buske, vilken dock skadas av vinterkölden, om den ej är snötäckt. De fordra en lätt, sandblandad mylla. En art *E. tetralix.* L. förekommer i landets södra och västra landskap allmänt på mossar men saknar all ekonomisk betydelse.

Erinaceus. Se Igelkott.

Eriocampoides. Se Fruktbladstekel.

Eriogaster. Se Björkspinnare.

Eriophorum. Se Ängsull.

Eriophyes. Se Gallkvalster.

Ervum. Se Linser.

Erysiphe. Se Mjöldagg.

Eschscholtzia. Se Blomsterodling.

Eselmaul. Se Färg.

Esox. Se Gädda.

Esparsett, *Onobrychis sativa Gærtn.,* en upprätt växande baljväxt med parbladiga blad med uddblad, i toppax av högröda blommor samt rundade, flata, i kanterna taggiga, 1-fröiga baljor, som avfalla oöppnade. E. förekommer vild på torr, kalkrik jord i södra och mellersta Europa, där den sedan länge tillbaka odlats till foder. I södra Sveriges kalktrakter ss. i Skåne och på Gottland förekommer den förvildad men odlas ej numera i Sverige, då den här är mindre givande och uthållig än andra i fodervärde jämförliga baljväxter. Den överensstämmer med lucern i rotens djupa nedträngande och dess därpå beroende okänslighet för torka likasom i växtsätt i övrigt samt sammansättning och fodervärde.

Ester, organiska föreningar av en alkohols och en syras radikaler, motsvarande oorganiska kemiens salter. Åtskilliga estrar förekomma i växter och djur. Bland sådana märkas fruktessencer, välluktande oljor, som giva frukter deras egendomliga lukt, ss. päronessens (amylacetat), äppelessens (isovaleriansyreisoamylester) m. fl. Framför allt viktiga äro estrar av glycerin och feta syror, vilka bilda de hos växter och djur förekommande fetten. Se Fett.

Eter bildas genom sammanslutning av 2 alkoholmolekyler under avskiljande av vatten och är således en alkoholanhydrid. Den vanligaste är etyleter $C_2H_6OC_2H_5$, som framställes av etylalkohol under inverkan av svavelsyra. Den är en ofärgad lättrörlig vätska, som kokar vid + 35° och sålunda är mycket lättflyktig. Den är mycket eldfarlig. Den användes som lösningsmedel för fett och harts samt verkar vid inandning känslolöshet. Jfr Drivning.

Eterisering. Se Drivning.

Eternell, evighetsblomster, *Ammobium alatum* R. Brown, en till de korgblomstriga växterna, Compositæ, hörande, väl alnshög, 1-årig ört med talrika vita blomkorgar med hinnartade kronblad, vilka bibehålla sig oförändrade vid torkning, varav växtens namn och användning i »eternellbuketter». Plantor uppdragna av frö i sval bänk utplanteras på fritt land. Även andra arter särskilt av de korgblomstriga släkterna *Helichrysum, Roccardia* m. fl. odlas för att användas som torra blomkvastar. G. L—d.

Eternit konstgjort, skifferliknande täckningsmaterial, vilket beredes av asbest och cement, som slammas tillsamman och formas i tunna skivor. Dessa skäras i regelbundna stycken av önskad form och storlek, pressas med hydrauliskt tryck och underkastas en långsam torkning. E. har visat sig som ett utmärkt taktäckningsmaterial, överlägset naturlig skiffer genom sin jämna yta och tunnhet samt därav beroende ringa tyngd och noggranna anslutning. Efter hittills vunnen erfarenhet äro e.-tak mycket varaktiga. Jfr Taktäckning.

Etiketter för angivande av odlade plantors namn m.m. göras vanligen av små, med oljefärg bestrukna trästickor, på vilka anteckningarna skrivas med blyerts, antingen i ena ändan tillspetsade stånd-e., som nedstickas i jorden eller häng-e., som fastbindas medelst ett genom ett hål stucket snöre eller glödgad järntråd. Varaktigare äro e. tillklippta av zinkplåt, å vilka skrives med ett bläck, sammansatt av 5 g. spansk gröna, 5 g. salmiak och 40 g. vatten. Prydliga äro porslinse. med i svart tryckta namn. Dylika med vanligare frukträdssorters namn finnas i handeln.

Etiolering. Se Bleksot.

Eurydema. Se Rapssugare.

Evighetsblomma. Se Eternell.

Evonymus. Se Benved.

Exapate. Se Almvecklare.

Excenterskiva. Se Växel.

Exkrement. Se Kreatursgödsel, Människogödsel.

Exoascus. Se Häxkvast.

Exostos. Se Benhinneinflammation, överben.

Experimentalfält, Lantbr. akad:s. Se Centralanstalten.

Epilobium. Se Mjölkört.

Epizooti betecknar djursjukdom, som erhållit stor spridning i ett land eller å en ort — Epizootier äro oftast smittsamma. Om åtgärder för deras hävande, se Smittsamma sjukdomar. Motsvarande beteckning för människosjukdom är epidemi. Jfr Enzooti.

Equisetum. Se Fräken.

Erepsin. Se Enzym, Matsmältning.

Ergotoxin. Se Amidoföreningar, Mjöldryga.

Erica, klockljung, ett till ljungfamiljen, *Ericineæ,* hörande artrikt släkte av halvbuskar med 4-delad, sambladig krona och små, tegellagda blad. Ett stort antal i främmande länders hed- och bergstrakter hemmahörande arter odlas som krukväxter. De förökas sällan hos oss utan inköpas från Holland, Belgien och Tyskland vanligen på hösten och bringas i växthus till blomning. På kalljord i södra och mellersta Sverige odlas *E. carnea* L., en liten rödblommig, nästan örtartad buske, vilken dock skadas av vinterkölden, om den ej är snötäckt. De fordra en lätt, sandblandad mylla. En art *E. tetralix.* L. förekommer i landets södra och västra landskap allmänt på mossar men saknar all ekonomisk betydelse.

Erinaceus. Se Igelkott.

Eriocampoides. Se Fruktbladstekel.

Eriogaster. Se Björkspinnare.

Eriophorum. Se Ängsull.

Eriophyes. Se Gallkvalster.

Ervum. Se Linser.

Erysiphe. Se Mjöldagg.

Eschscholtzia. Se Blomsterodling.

Eselmaul. Se Färg.

Esox. Se Gädda.

Esparsett, *Onobrychis sativa Gærtn.,* en upprätt växande baljväxt med parbladiga blad med uddblad, i toppax av högröda blommor samt rundade, flata, i kanterna taggiga, 1-fröiga baljor, som avfalla oöppnade. E. förekommer vild på torr, kalkrik jord i södra och mellersta Europa, där den sedan länge tillbaka odlats till foder. I södra Sveriges kalktrakter ss. i Skåne och på Gottland förekommer den förvildad men odlas ej numera i Sverige, då den här är mindre givande och uthållig än andra i fodervärde jämförliga baljväxter. Den överensstämmer med lucern i rotens djupa nedträngande och dess därpå beroende okänslighet för torka likasom i växtsätt i övrigt samt sammansättning och fodervärde.

Ester, organiska föreningar av en alkohols och en syras radikaler, motsvarande oorganiska kemiens salter. Åtskilliga estrar förekomma i växter och djur. Bland sådana märkas fruktessencer, välluktande oljor, som giva frukter deras egendomliga lukt, ss. päronessens (amylacetat), äppelessens (isovaleriansyreisoamylester) m. fl. Framför allt viktiga äro estrar av glycerin och feta syror, vilka bilda de hos växter och djur förekommande fetten. Se Fett.

Eter bildas genom sammanslutning av 2 alkoholmolekyler under avskiljande av vatten och är således en alkoholanhydrid. Den vanligaste är etyleter $C_2H_6OC_2H_5$, som framställes av etylalkohol under inverkan av svavelsyra. Den är en ofärgad lättrörlig vätska, som kokar vid + 35° och sålunda är mycket lättflyktig. Den är mycket eldfarlig. Den användes som lösningsmedel för fett och harts samt verkar vid inandning känslolöshet. Jfr Drivning.

Eterisering. Se Drivning.

Eternell, evighetsblomster, *Ammobium alatum* R. Brown, en till de korgblomstriga växterna, Compositæ, hörande, väl alnshög, 1-årig ört med talrika vita blomkorgar med hinnartade kronblad, vilka bibehålla sig oförändrade vid torkning, varav växtens namn och användning i »eternellbuketter». Plantor uppdragna av frö i sval bänk utplanteras på fritt land. Även andra arter särskilt av de korgblomstriga släkterna *Helichrysum, Roccardia* m. fl. odlas för att användas som torra blomkvastar. G. L—d.

Eternit konstgjort, skifferliknande täckningsmaterial, vilket beredes av asbest och cement, som slammas tillsamman och formas i tunna skivor. Dessa skäras i regelbundna stycken av önskad form och storlek, pressas med hydrauliskt tryck och underkastas en långsam torkning. E. har visat sig som ett utmärkt taktäckningsmaterial, överlägset naturlig skiffer genom sin jämna yta och tunnhet samt därav beroende ringa tyngd och noggranna anslutning. Efter hittills vunnen erfarenhet äro e.-tak mycket varaktiga. Jfr Taktäckning.

Etiketter för angivande av odlade plantors namn m.m. göras vanligen av små, med oljefärg bestrukna trästickor, på vilka anteckningarna skrivas med blyerts, antingen i ena ändan tillspetsade stånd-e., som nedstickas i jorden eller häng-e., som fastbindas medelst ett genom ett hål stucket snöre eller glödgad järntråd. Varaktigare äro e. tillklippta av zinkplåt, å vilka skrives med ett bläck, sammansatt av 5 g. spansk gröna, 5 g. salmiak och 40 g. vatten. Prydliga äro porslinse. med i svart tryckta namn. Dylika med vanligare fruktträdssorters namn finnas i handeln.

Etiolering. Se Bleksot.

Eurydema. Se Rapssugare.

Evighetsblomma. Se Eternell.

Evonymus. Se Benved.

Exapate. Se Almvecklare.

Excenterskiva. Se Växel.

Exkrement. Se Kreatursgödsel, Människogödsel.

Exoascus. Se Häxkvast.

Exostos. Se Benhinneinflammation, överben.

Experimentalfält, Lantbr. akad:s. Se Centralanstalten.

Epilobium. Se Mjölkört.

Epizooti betecknar djursjukdom, som erhållit stor spridning i ett land eller å en ort — Epizootier äro oftast smittsamma. Om åtgärder för deras hävande, se Smittsamma sjukdomar. Motsvarande beteckning för människosjukdom är epidemi. Jfr Enzooti.

Equisetum. Se Fräken.

Erepsin. Se Enzym, Matsmältning.

Ergotoxin. Se Amidoföreningar, Mjöldryga.

Erica, klockljung, ett till ljungfamiljen, *Ericineæ,* hörande artrikt släkte av halvbuskar med 4-delad, sambladig krona och små, tegellagda blad. Ett stort antal i främmande länders hed- och bergstrakter hemmahörande arter odlas som krukväxter. De förökas sällan hos oss utan inköpas från Holland, Belgien och Tyskland vanligen på hösten och bringas i växthus till blomning. På kalljord i södra och mellersta Sverige odlas *E. carnea* L., en liten rödblommig, nästan örtartad buske, vilken dock skadas av vinterkölden, om den ej är snötäckt. De fordra en lätt, sandblandad mylla. En art *E. tetralix.* L. förekommer i landets södra och västra landskap allmänt på mossar men saknar all ekonomisk betydelse.

Erinaceus. Se Igelkott.

Eriocampoides. Se Fruktbladstekel.

Eriogaster. Se Björkspinnare.

Eriophorum. Se Ängsull.

Eriophyes. Se Gallkvalster.

Ervum. Se Linser.

Erysiphe. Se Mjöldagg.

Eschscholtzia. Se Blomsterodling.

Eselmaul. Se Färg.

Esox. Se Gädda.

Esparsett, *Onobrychis sativa Gærtn.,* en upprätt växande baljväxt med parbladiga blad med uddblad, i toppax av högröda blommor samt rundade, flata, i kanterna taggiga, 1-fröiga baljor, som avfalla oöppnade. E. förekommer vild på torr, kalkrik jord i södra och mellersta Europa, där den sedan länge tillbaka odlats till foder. I södra Sveriges kalktrakter ss. i Skåne och på Gottland förekommer den förvildad men odlas ej numera i Sverige, då den här är mindre givande och uthållig än andra i fodervärde jämförliga baljväxter. Den överensstämmer med lucern i rotens djupa nedträngande och dess därpå beroende okänslighet för torka likasom i växtsätt i övrigt samt sammansättning och fodervärde.

Ester, organiska föreningar av en alkohols och en syras radikaler, motsvarande oorganiska kemiens salter. Åtskilliga estrar förekomma i växter och djur. Bland sådana märkas fruktessencer, välluktande oljor, som giva frukter deras egendomliga lukt, ss. päronessens (amylacetat), äppelessens (isovaleriansyreisoamylester) m. fl. Framför allt viktiga äro estrar av glycerin och feta syror, vilka bilda de hos växter och djur förekommande fetten. Se Fett.

Eter bildas genom sammanslutning av 2 alkoholmolekyler under avskiljande av vatten och är således en alkoholanhydrid. Den vanligaste är etyleter $C_2H_6OC_2H_5$, som framställes av etylalkohol under inverkan av svavelsyra. Den är en ofärgad lättrörlig vätska, som kokar vid + 35° och sålunda är mycket lättflyktig. Den är mycket eldfarlig. Den användes som lösningsmedel för fett och harts samt verkar vid inandning känslolöshet. Jfr Drivning.

Eterisering. Se Drivning.

Eternell, evighetsblomster, *Ammobium alatum* R. Brown, en till de korgblomstriga växterna, Compositæ, hörande, väl alnshög, 1-årig ört med talrika vita blomkorgar med hinnartade kronblad, vilka bibehålla sig oförändrade vid torkning, varav växtens namn och användning i »eternellbuketter». Plantor uppdragna av frö i sval bänk utplanteras på fritt land. Även andra arter särskilt av de korgblomstriga släkterna *Helichrysum, Roccardia* m. fl. odlas för att användas som torra blomkvastar. G. L—d.

Eternit konstgjort, skifferliknande täckningsmaterial, vilket beredes av asbest och cement, som slammas tillsamman och formas i tunna skivor. Dessa skäras i regelbundna stycken av önskad form och storlek, pressas med hydrauliskt tryck och underkastas en långsam torkning. E. har visat sig som ett utmärkt taktäckningsmaterial, överlägset naturlig skiffer genom sin jämna yta och tunnhet samt därav beroende ringa tyngd och noggranna anslutning. Efter hittills vunnen erfarenhet äro e.-tak mycket varaktiga. Jfr Taktäckning.

Etiketter för angivande av odlade plantors namn m.m. göras vanligen av små, med oljefärg bestrukna trästickor, på vilka anteckningarna skrivas med blyerts, antingen i ena ändan tillspetsade stånd-e., som nedstickas i jorden eller häng-e., som fastbindas medelst ett genom ett hål stucket snöre eller glödgad järntråd. Varaktigare äro e. tillklippta av zinkplåt, å vilka skrives med ett bläck, sammansatt av 5 g. spansk gröna, 5 g. salmiak och 40 g. vatten. Prydliga äro porslinse. med i svart tryckta namn. Dylika med vanligare fruktträdssorters namn finnas i handeln.

Etiolering. Se Bleksot.

Eurydema. Se Rapssugare.

Evighetsblomma. Se Eternell.

Evonymus. Se Benved.

Exapate. Se Almvecklare.

Excenterskiva. Se Växel.

Exkrement. Se Kreatursgödsel, Människogödsel.

Exoascus. Se Häxkvast.

Exostos. Se Benhinneinflammation, överben.

Experimentalfält, Lantbr. akad:s. Se Centralanstalten.

Epilobium. Se Mjölkört.

Epizooti betecknar djursjukdom, som erhållit stor spridning i ett land eller å en ort — Epizootier äro oftast smittsamma. Om åtgärder för deras hävande, se Smittsamma sjukdomar. Motsvarande beteckning för människosjukdom är epidemi. Jfr Enzooti.

Equisetum. Se Fräken.

Erepsin. Se Enzym, Matsmältning.

Ergotoxin. Se Amidoföreningar, Mjöldryga.

Erica, klockljung, ett till ljungfamiljen, *Ericineæ,* hörande artrikt släkte av halvbuskar med 4-delad, sambladig krona och små, tegellagda blad. Ett stort antal i främmande länders hed- och bergstrakter hemmahörande arter odlas som krukväxter. De förökas sällan hos oss utan inköpas från Holland, Belgien och Tyskland vanligen på hösten och bringas i växthus

till blomning. På kalljord i södra och mellersta Sverige odlas *E. carnea* L., en liten rödblommig, nästan örtartad buske, vilken dock skadas av vinterkölden, om den ej är snötäckt. De fordra en lätt, sandblandad mylla. En art *E. tetralix.* L. förekommer i landets södra och västra landskap allmänt på mossar men saknar all ekonomisk betydelse.

Erinaceus. Se Igelkott.

Eriocampoides. Se Fruktbladstekel.

Eriogaster. Se Björkspinnare.

Eriophorum. Se Ängsull.

Eriophyes. Se Gallkvalster.

Ervum. Se Linser.

Erysiphe. Se Mjöldagg.

Eschscholtzia. Se Blomsterodling.

Eselmaul. Se Färg.

Esox. Se Gädda.

Esparsett, *Onobrychis sativa Gærtn.,* en upprätt växande baljväxt med parbladiga blad med uddblad, i toppax av högröda blommor samt rundade, flata, i kanterna taggiga, 1-fröiga baljor, som avfalla oöppnade. E. förekommer vild på torr, kalkrik jord i södra och mellersta Europa, där den sedan länge tillbaka odlats till foder. I södra Sveriges kalktrakter ss. i Skåne och på Gottland förekommer den förvildad men odlas ej numera i Sverige, då den här är mindre givande och uthållig än andra i fodervärde jämförliga baljväxter. Den överensstämmer med lucern i rotens djupa nedträngande och dess därpå beroende okänslighet för torka likasom i växtsätt i övrigt samt sammansättning och fodervärde.

Ester, organiska föreningar av en alkohols och en syras radikaler, motsvarande oorganiska kemiens salter. Åtskilliga estrar förekomma i växter och djur. Bland sådana märkas fruktessencer, välluktande oljor, som giva frukter deras egendomliga lukt, ss. päronessens (amylacetat), äppelessens (isovaleriansyreisoamylester) m. fl. Framför allt viktiga äro estrar av glycerin och feta syror, vilka bilda de hos växter och djur förekommande fetten. Se Fett.

Eter bildas genom sammanslutning av 2 alkoholmolekyler under avskiljande av vatten och är således en alkoholanhydrid. Den vanligaste är etyleter $C_2H_6OC_2H_5$, som framställes av etylalkohol under inverkan av svavelsyra. Den är en ofärgad lättrörlig vätska, som kokar vid + 35° och sålunda är mycket lättflyktig. Den är mycket eldfarlig. Den användes som lösningsmedel för fett och harts samt verkar vid inandning känslolöshet. Jfr Drivning.

Eterisering. Se Drivning.

Eternell, evighetsblomster, *Ammobium alatum* R. Brown, en till de korgblomstriga växterna, Compositæ, hörande, väl alnshög, 1-årig ört med talrika vita blomkorgar med hinnartade kronblad, vilka bibehålla sig oförändrade vid torkning, varav växtens namn och användning i »eternellbuketter». Plantor uppdragna av frö i sval bänk utplanteras på fritt land. Även andra arter särskilt av de korgblomstriga släkterna *Helichrysum, Roccardia* m. fl. odlas för att användas som torra blomkvastar. G. L—d.

Eternit konstgjort, skifferliknande täckningsmaterial, vilket beredes av asbest och cement, som slammas tillsamman och formas i tunna skivor. Dessa skäras i regelbundna stycken av önskad form och storlek, pressas med hydrauliskt tryck och underkastas en långsam torkning. E. har visat sig som ett utmärkt taktäckningsmaterial, överlägset naturlig skiffer genom sin jämna yta och tunnhet samt därav beroende ringa tyngd och noggranna anslutning. Efter hittills vunnen erfarenhet äro e.-tak mycket varaktiga. Jfr Taktäckning.

Etiketter för angivande av odlade plantors namn m.m. göras vanligen av små, med oljefärg bestrukna trästickor, på vilka anteckningarna skrivas med blyerts, antingen i ena ändan tillspetsade stånd-e., som nedstickas i jorden eller häng-e., som fastbindas medelst ett genom ett hål stucket snöre eller glödgad järntråd. Varaktigare äro e. tillklippta av zinkplåt, å vilka skrives med ett bläck, sammansatt av 5 g. spansk gröna, 5 g. salmiak och 40 g. vatten. Prydliga äro porslinse. med i svart tryckta namn. Dylika med vanligare frukträdssorters namn finnas i handeln.

Etiolering. Se Bleksot.

Eurydema. Se Rapssugare.

Evighetsblomma. Se Eternell.

Evonymus. Se Benved.

Exapate. Se Almvecklare.

Excenterskiva. Se Växel.

Exkrement. Se Kreatursgödsel, Människogödsel.

Exoascus. Se Häxkvast.

Exostos. Se Benhinneinflammation, överben.

Experimentalfält, Lantbr. akad:s. Se Centralanstalten.

Epilobium. Se Mjölkört.

Epizooti betecknar djursjukdom, som erhållit stor spridning i ett land eller å en ort — Epizootier äro oftast smittsamma. Om åtgärder för deras hävande, se Smittsamma sjukdomar. Motsvarande beteckning för människosjukdom är epidemi. Jfr Enzooti.

Equisetum. Se Fräken.

Erepsin. Se Enzym, Matsmältning.

Ergotoxin. Se Amidoföreningar, Mjöldryga.

Erica, klockljung, ett till ljungfamiljen, *Ericineæ,* hörande artrikt släkte av halvbuskar med 4-delad, sambladig krona och små, tegellagda blad. Ett stort antal i främmande länders hed- och bergstrakter hemmahörande arter odlas som krukväxter. De förökas sällan hos oss utan inköpas från Holland, Belgien och Tyskland vanligen på hösten och bringas i växthus
till blomning. På kalljord i södra och mellersta Sverige odlas *E. carnea* L., en liten rödblommig, nästan örtartad buske, vilken dock skadas av vinterkölden, om den ej är snötäckt. De fordra en lätt, sandblandad mylla. En art *E. tetralix.* L. förekommer i landets södra och västra landskap allmänt på mossar men saknar all ekonomisk betydelse.

Erinaceus. Se Igelkott.

Eriocampoides. Se Fruktbladstekel.

Eriogaster. Se Björkspinnare.

Eriophorum. Se Ängsull.

Eriophyes. Se Gallkvalster.

Ervum. Se Linser.

Erysiphe. Se Mjöldagg.

Eschscholtzia. Se Blomsterodling.

Eselmaul. Se Färg.

Esox. Se Gädda.

Esparsett, *Onobrychis sativa Gærtn.,* en upprätt växande baljväxt med parbladiga blad med uddblad, i toppax av högröda blommor samt rundade, flata, i kanterna taggiga, 1-fröiga baljor, som avfalla oöppnade. E. förekommer vild på torr, kalkrik jord i södra och mellersta Europa, där den sedan länge tillbaka odlats till foder. I södra Sveriges kalktrakter ss. i Skåne och på Gottland förekommer den förvildad men odlas ej numera i Sverige, då den här är mindre givande och uthållig än andra i fodervärde jämförliga baljväxter. Den överensstämmer med lucern i rotens djupa nedträngande och dess därpå beroende okänslighet för torka likasom i växtsätt i övrigt samt sammansättning och fodervärde.

Ester, organiska föreningar av en alkohols och en syras radikaler, motsvarande oorganiska kemiens salter. Åtskilliga estrar förekomma i växter och djur. Bland sådana märkas fruktessencer, välluktande oljor, som giva frukter deras egendomliga lukt, ss. päronessens (amylacetat), äppelessens (isovaleriansyreisoamylester) m. fl. Framför allt viktiga äro estrar av glycerin och feta syror, vilka bilda de hos växter och djur förekommande fetten. Se Fett.

Eter bildas genom sammanslutning av 2 alkoholmolekyler under avskiljande av vatten och är således en alkoholanhydrid. Den vanligaste är etyleter $C_2H_6OC_2H_5$, som framställes av etylalkohol under inverkan av svavelsyra. Den är en ofärgad lättrörlig vätska, som kokar vid + 35° och sålunda är mycket lättflyktig. Den är mycket eldfarlig. Den användes som lösningsmedel för fett och harts samt verkar vid inandning känslolöshet. Jfr Drivning.

Eterisering. Se Drivning.

Eternell, evighetsblomster, *Ammobium alatum* R. Brown, en till de korgblomstriga växterna, Compositæ, hörande, väl alnshög, 1-årig ört med talrika vita blomkorgar med hinnartade kronblad, vilka bibehålla sig oförändrade vid torkning, varav växtens namn och användning i »eternellbuketter». Plantor uppdragna av frö i sval bänk utplanteras på fritt land. Även andra arter särskilt av de korgblomstriga släkterna *Helichrysum, Roccardia* m. fl. odlas för att användas som torra blomkvastar. G. L—d.

Eternit konstgjort, skifferliknande täckningsmaterial, vilket beredes av asbest och cement, som slammas tillsamman och formas i tunna skivor. Dessa skäras i regelbundna stycken av önskad form och storlek, pressas med hydrauliskt tryck och underkastas en långsam torkning. E. har visat sig som ett utmärkt taktäckningsmaterial, överläget naturlig skiffer genom sin jämna yta och tunnhet samt därav beroende ringa tyngd och noggranna anslutning. Efter hittills vunnen erfarenhet äro e.-tak mycket varaktiga. Jfr Taktäckning.

Etiketter för angivande av odlade plantors namn m.m. göras vanligen av små, med oljefärg bestrukna trästickor, på vilka anteckningarna skrivas med blyerts, antingen i ena ändan tillspetsade stånd-e., som nedstickas i jorden eller häng-e., som fastbindas medelst ett genom ett hål stucket snöre eller glödgad järntråd. Varaktigare äro e. tillklippta av zinkplåt, å vilka skrives med ett bläck, sammansatt av 5 g. spansk gröna, 5 g. salmiak och 40 g. vatten. Prydliga äro porslinse. med i svart tryckta namn. Dylika med vanligare frukträdssorters namn finnas i handeln.

Etiolering. Se Bleksot.

Eurydema. Se Rapssugare.

Evighetsblomma. Se Eternell.

Evonymus. Se Benved.

Exapate. Se Almvecklare.

Excenterskiva. Se Växel.

Exkrement. Se Kreatursgödsel, Människogödsel.

Exoascus. Se Häxkvast.

Exostos. Se Benhinneinflammation, överben.

Experimentalfält, Lantbr. akad:s. Se Centralanstalten.

Epilobium. Se Mjölkört.

Epizooti betecknar djursjukdom, som erhållit stor spridning i ett land eller å en ort — Epizootier äro oftast smittsamma. Om åtgärder för deras hävande, se Smittsamma sjukdomar. Motsvarande beteckning för människosjukdom är epidemi. Jfr Enzooti.

Equisetum. Se Fräken.

Erepsin. Se Enzym, Matsmältning.

Ergotoxin. Se Amidoföreningar, Mjöldryga.

Erica, klockljung, ett till ljungfamiljen, *Ericineæ,* hörande artrikt släkte av halvbuskar med 4-delad, sambladig krona och små, tegellagda blad. Ett stort antal i främmande länders hed- och bergstrakter hemmahörande arter odlas som krukväxter. De förökas sällan hos oss utan inköpas från Holland, Belgien och Tyskland vanligen på hösten och bringas i växthus till blomning. På kalljord i södra och mellersta Sverige odlas *E. carnea* L., en liten rödblommig, nästan örtartad buske, vilken dock skadas av vinterkölden, om den ej är snötäckt. De fordra en lätt, sandblandad mylla. En art *E. tetralix.* L. förekommer i landets södra och västra landskap allmänt på mossar men saknar all ekonomisk betydelse.

Erinaceus. Se Igelkott.

Eriocampoides. Se Fruktbladstekel.

Eriogaster. Se Björkspinnare.

Eriophorum. Se Ängsull.

Eriophyes. Se Gallkvalster.

Ervum. Se Linser.

Erysiphe. Se Mjöldagg.

Eschscholtzia. Se Blomsterodling.

Eselmaul. Se Färg.

Esox. Se Gädda.

Esparsett, *Onobrychis sativa Gærtn.,* en upprätt växande baljväxt med parbladiga blad med uddblad, i toppax av högröda blommor samt rundade, flata, i kanterna taggiga, 1-fröiga baljor, som avfalla oöppnade. E. förekommer vild på torr, kalkrik jord i södra och mellersta Europa, där den sedan länge tillbaka odlats till foder. I södra Sveriges kalktrakter ss. i Skåne och på Gottland förekommer den förvildad men odlas ej numera i Sverige, då den här är mindre givande och uthållig än andra i fodervärde jämförliga baljväxter. Den överensstämmer med lucern i rotens djupa nedträngande och dess därpå beroende okänslighet för torka likasom i växtsätt i övrigt samt sammansättning och fodervärde.

Ester, organiska föreningar av en alkohols och en syras radikaler, motsvarande oorganiska kemiens salter. Åtskilliga estrar förekomma i växter och djur. Bland sådana märkas fruktessencer, välluktande oljor, som giva frukter deras egendomliga lukt, ss. päronessens (amylacetat), äppelessens (isovaleriansyreisoamylester) m. fl. Framför allt viktiga äro estrar av glycerin och feta syror, vilka bilda de hos växter och djur förekommande fetten. Se Fett.

Eter bildas genom sammanslutning av 2 alkoholmolekyler under avskiljande av vatten och är således en alkoholanhydrid. Den vanligaste är etyleter $C_2H_6OC_2H_5$, som framställes av etylalkohol under inverkan av svavelsyra. Den är en ofärgad lättrörlig vätska, som kokar vid + 35° och sålunda är mycket lättflyktig. Den är mycket eldfarlig. Den användes som lösningsmedel för fett och harts samt verkar vid inandning känslolöshet. Jfr Drivning.

Eterisering. Se Drivning.

Eternell, evighetsblomster, *Ammobium alatum* R. Brown, en till de korgblomstriga växterna, Compositæ, hörande, väl alnshög, 1-årig ört med talrika vita blomkorgar med hinnartade kronblad, vilka bibehålla sig oförändrade vid torkning, varav växtens namn och användning i »eternellbuketter». Plantor uppdragna av frö i sval bänk utplanteras på fritt land. Även andra arter särskilt av de korgblomstriga släkterna *Helichrysum, Roccardia* m. fl. odlas för att användas som torra blomkvastar. G. L—d.

Eternit konstgjort, skifferliknande täckningsmaterial, vilket beredes av asbest och cement, som slammas tillsamman och formas i tunna skivor. Dessa skäras i regelbundna stycken av önskad form och storlek, pressas med hydrauliskt tryck och underkastas en långsam torkning. E. har visat sig som ett utmärkt taktäckningsmaterial, överlägset naturlig skiffer genom sin jämna yta och tunnhet samt därav beroende ringa tyngd och noggranna anslutning. Efter hittills vunnen erfarenhet äro e.-tak mycket varaktiga. Jfr Taktäckning.

Etiketter för angivande av odlade plantors namn m.m. göras vanligen av små, med oljefärg bestrukna trästickor, på vilka anteckningarna skrivas med blyerts, antingen i ena ändan tillspetsade stånd-e., som nedstickas i jorden eller häng-e., som fastbindas medelst ett genom ett hål stucket snöre eller glödgad järntråd. Varaktigare äro e. tillklippta av zinkplåt, å vilka skrives med ett bläck, sammansatt av 5 g. spansk gröna, 5 g. salmiak och 40 g. vatten. Prydliga äro porslinse. med i svart tryckta namn. Dylika med vanligare fruktträdssorters namn finnas i handeln.

Etiolering. Se Bleksot.

Eurydema. Se Rapssugare.

Evighetsblomma. Se Eternell.

Evonymus. Se Benved.

Exapate. Se Almvecklare.

Excenterskiva. Se Växel.

Exkrement. Se Kreatursgödsel, Människogödsel.

Exoascus. Se Häxkvast.

Exostos. Se Benhinneinflammation, överben.

Experimentalfält, Lantbr. akad:s. Se Centralanstalten.

Epilobium. Se Mjölkört.

Epizooti betecknar djursjukdom, som erhållit stor spridning i ett land eller å en ort — Epizootier äro oftast smittsamma. Om åtgärder för deras hävande, se Smittsamma sjukdomar. Motsvarande beteckning för människosjukdom är epidemi. Jfr Enzooti.

Equisetum. Se Fräken.

Erepsin. Se Enzym, Matsmältning.

Ergotoxin. Se Amidoföreningar, Mjöldryga.

Erica, klockljung, ett till ljungfamiljen, *Ericineæ,* hörande artrikt släkte av halvbuskar med 4-delad, sambladig krona och små, tegellagda blad. Ett stort antal i främmande länders hed- och bergstrakter hemmahörande arter odlas som krukväxter. De förökas sällan hos oss utan inköpas från Holland, Belgien och Tyskland vanligen på hösten och bringas i växthus till blomning. På kalljord i södra och mellersta Sverige odlas *E. carnea* L., en liten rödblommig, nästan örtartad buske, vilken dock skadas av vinterkölden, om den ej är snötäckt. De fordra en lätt, sandblandad mylla. En art *E. tetralix.* L. förekommer i landets södra och västra landskap allmänt på mossar men saknar all ekonomisk betydelse.

Erinaceus. Se Igelkott.

Eriocampoides. Se Fruktbladstekel.

Eriogaster. Se Björkspinnare.

Eriophorum. Se Ängsull.

Eriophyes. Se Gallkvalster.

Ervum. Se Linser.

Erysiphe. Se Mjöldagg.

Eschscholtzia. Se Blomsterodling.

Eselmaul. Se Färg.

Esox. Se Gädda.

Esparsett, *Onobrychis sativa Gærtn.,* en upprätt växande baljväxt med parbladiga blad med uddblad, i toppax av högröda blommor samt rundade, flata, i kanterna taggiga, 1-fröiga baljor, som avfalla ooppnade. E. förekommer vild på torr, kalkrik jord i södra och mellersta Europa, där den sedan länge tillbaka odlats till foder. I södra Sveriges kalktrakter ss. i Skåne och på Gottland förekommer den förvildad men odlas ej numera i Sverige, då den här är mindre givande och uthållig än andra i fodervärde jämförliga baljväxter. Den överensstämmer med lucern i rotens djupa nedträngande och dess därpå beroende okänslighet för torka likasom i växtsätt i övrigt samt sammansättning och fodervärde.

Ester, organiska föreningar av en alkohols och en syras radikaler, motsvarande oorganiska kemiens salter. Åtskilliga estrar förekomma i växter och djur. Bland sådana märkas fruktessencer, välluktande oljor, som giva frukter deras egendomliga lukt, ss. päronessens (amylacetat), äppelessens (isovaleriansyreisoamylester) m. fl. Framför allt viktiga äro estrar av glycerin och feta syror, vilka bilda de hos växter och djur förekommande fetten. Se Fett.

Eter bildas genom sammanslutning av 2 alkoholmolekyler under avskiljande av vatten och är således en alkoholanhydrid. Den vanligaste är etyleter $C_2H_6OC_2H_5$, som framställes av etylalkohol under inverkan av svavelsyra. Den är en ofärgad lättrörlig vätska, som kokar vid + 35° och sålunda är mycket lättflyktig. Den är mycket eldfarlig. Den användes som lösningsmedel för fett och harts samt verkar vid inandning känslolöshet. Jfr Drivning.

Eterisering. Se Drivning.

Eternell, evighetsblomster, *Ammobium alatum* R. Brown, en till de korgblomstriga växterna, Compositæ, hörande, väl alnshög, 1-årig ört med talrika vita blomkorgar med hinnartade kronblad, vilka bibehålla sig oförändrade vid torkning, varav växtens namn och användning i »eternellbuketter». Plantor uppdragna av frö i sval bänk utplanteras på fritt

land. Även andra arter särskilt av de korgblomstriga släkterna *Helichrysum, Roccardia* m. fl. odlas för att användas som torra blomkvastar. G. L—d.

Eternit konstgjort, skifferliknande täckningsmaterial, vilket beredes av asbest och cement, som slammas tillsamman och formas i tunna skivor. Dessa skäras i regelbundna stycken av önskad form och storlek, pressas med hydrauliskt tryck och underkastas en långsam torkning. E. har visat sig som ett utmärkt taktäckningsmaterial, överlägset naturlig skiffer genom sin jämna yta och tunnhet samt därav beroende ringa tyngd och noggranna anslutning. Efter hittills vunnen erfarenhet äro e.-tak mycket varaktiga. Jfr Taktäckning.

Etiketter för angivande av odlade plantors namn m.m. göras vanligen av små, med oljefärg bestrukna trästickor, på vilka anteckningarna skrivas med blyerts, antingen i ena ändan tillspetsade stånd-e., som nedstickas i jorden eller häng-e., som fastbindas medelst ett genom ett hål stucket snöre eller glödgad järntråd. Varaktigare äro e. tillklippta av zinkplåt, å vilka skrives med ett bläck, sammansatt av 5 g. spansk gröna, 5 g. salmiak och 40 g. vatten. Prydliga äro porslinse. med i svart tryckta namn. Dylika med vanligare fruktträdssorters namn finnas i handeln.

Etiolering. Se Bleksot.

Eurydema. Se Rapssugare.

Evighetsblomma. Se Eternell.

Evonymus. Se Benved.

Exapate. Se Almvecklare.

Excenterskiva. Se Växel.

Exkrement. Se Kreatursgödsel, Människogödsel.

Exoascus. Se Häxkvast.

Exostos. Se Benhinneinflammation, överben.

Experimentalfält, Lantbr. akad:s. Se Centralanstalten.

Epilobium. Se Mjölkört.

Epizooti betecknar djursjukdom, som erhållit stor spridning i ett land eller å en ort — Epizootier äro oftast smittsamma. Om åtgärder för deras hävande, se Smittsamma sjukdomar. Motsvarande beteckning för människosjukdom är epidemi. Jfr Enzooti.

Equisetum. Se Fräken.

Erepsin. Se Enzym, Matsmältning.

Ergotoxin. Se Amidoföreningar, Mjöldryga.

Erica, klockljung, ett till ljungfamiljen, *Ericineæ,* hörande artrikt släkte av halvbuskar med 4-delad, sambladig krona och små, tegellagda blad. Ett stort antal i främmande länders hed- och bergstrakter hemmahörande arter odlas som krukväxter. De förökas sällan hos oss utan inköpas från Holland, Belgien och Tyskland vanligen på hösten och bringas i växthus till blomning. På kalljord i södra och mellersta Sverige odlas *E. carnea* L., en liten rödblommig, nästan örtartad buske, vilken dock skadas av vinterkölden, om den ej är snötäckt. De fordra en lätt, sandblandad mylla. En art *E. tetralix.* L. förekommer i landets södra och västra landskap allmänt på mossar men saknar all ekonomisk betydelse.

Erinaceus. Se Igelkott.

Eriocampoides. Se Fruktbladstekel.

Eriogaster. Se Björkspinnare.

Eriophorum. Se Ängsull.

Eriophyes. Se Gallkvalster.

Ervum. Se Linser.

Erysiphe. Se Mjöldagg.

Eschscholtzia. Se Blomsterodling.

Eselmaul. Se Färg.

Esox. Se Gädda.

Esparsett, *Onobrychis sativa Gærtn.,* en upprätt växande baljväxt med parbladiga blad med uddblad, i toppax av högröda blommor samt rundade, flata, i kanterna taggiga, 1-fröiga baljor, som avfalla oöppnade. E. förekommer vild på torr, kalkrik jord i södra och mellersta Europa, där den sedan länge tillbaka odlats till foder. I södra Sveriges kalktrakter ss. i Skåne och på Gottland förekommer den förvildad men odlas ej numera i Sverige, då den här är mindre givande och uthållig än andra i fodervärde jämförliga baljväxter. Den överensstämmer med lucern i rotens djupa nedträngande och dess därpå beroende okänslighet för torka likasom i växtsätt i övrigt samt sammansättning och fodervärde.

Ester, organiska föreningar av en alkohols och en syras radikaler, motsvarande oorganiska kemiens salter. Åtskilliga estrar förekomma i växter och djur. Bland sådana märkas fruktessencer, välluktande oljor, som giva frukter deras egendomliga lukt, ss. päronessens (amylacetat), äppelessens (isovaleriansyreisoamylester) m. fl. Framför allt viktiga äro estrar av glycerin och feta syror, vilka bilda de hos växter och djur förekommande fetten. Se Fett.

Eter bildas genom sammanslutning av 2 alkoholmolekyler under avskiljande av vatten och är således en alkoholanhydrid. Den vanligaste är etyleter $C_2H_6OC_2H_5$, som framställes av etylalkohol under inverkan av svavelsyra. Den är en ofärgad lättrörlig vätska, som kokar vid + 35° och sålunda är mycket lättflyktig. Den är mycket eldfarlig. Den användes som lösningsmedel för fett och harts samt verkar vid inandning känslolöshet. Jfr Drivning.

Eterisering. Se Drivning.

Eternell, evighetsblomster, *Ammobium alatum* R. Brown, en till de korgblomstriga växterna, Compositæ, hörande, väl alnshög, 1-årig ört med talrika vita blomkorgar med hinnartade kronblad, vilka bibehålla sig oförändrade vid torkning, varav växtens namn och användning i »eternellbuketter». Plantor uppdragna av frö i sval bänk utplanteras på fritt land. Även andra arter särskilt av de korgblomstriga släkterna *Helichrysum, Roccardia* m. fl. odlas för att användas som torra blomkvastar. G. L—d.

Eternit konstgjort, skifferliknande täckningsmaterial, vilket beredes av asbest och cement, som slammas tillsamman och formas i tunna skivor. Dessa skäras i regelbundna stycken av önskad form och storlek, pressas med hydrauliskt tryck och underkastas en långsam torkning. E. har visat sig som ett utmärkt taktäckningsmaterial, överlägset naturlig skiffer genom sin jämna yta och tunnhet samt därav beroende ringa tyngd och noggranna anslutning. Efter hittills vunnen erfarenhet äro e.-tak mycket varaktiga. Jfr Taktäckning.

Etiketter för angivande av odlade plantors namn m.m. göras vanligen av små, med oljefärg bestrukna trästickor, på vilka anteckningarna skrivas med blyerts, antingen i ena ändan tillspetsade stånd-e., som nedstickas i jorden eller häng-e., som fastbindas medelst ett genom ett hål stucket snöre eller glödgad järntråd. Varaktigare äro e. tillklippta av zinkplåt, å vilka skrives med ett bläck, sammansatt av 5 g. spansk gröna, 5 g. salmiak och 40 g. vatten. Prydliga äro porslinse. med i svart tryckta namn. Dylika med vanligare fruktträdssorters namn finnas i handeln.

Etiolering. Se Bleksot.

Eurydema. Se Rapssugare.

Evighetsblomma. Se Eternell.

Evonymus. Se Benved.

Exapate. Se Almvecklare.

Excenterskiva. Se Växel.

Exkrement. Se Kreatursgödsel, Människogödsel.

Exoascus. Se Häxkvast.

Exostos. Se Benhinneinflammation, överben.

Experimentalfält, Lantbr. akad:s. Se Centralanstalten.

Epilobium. Se Mjölkört.

Epizooti betecknar djursjukdom, som erhållit stor spridning i ett land eller å en ort — Epizootier äro oftast smittsamma. Om åtgärder för deras hävande, se Smittsamma sjukdomar. Motsvarande beteckning för människosjukdom är epidemi. Jfr Enzooti.

Equisetum. Se Fräken.

Erepsin. Se Enzym, Matsmältning.

Ergotoxin. Se Amidoföreningar, Mjöldryga.

Erica, klockljung, ett till ljungfamiljen, *Ericineæ,* hörande artrikt släkte av halvbuskar med 4-delad, sambladig krona och små, tegellagda blad. Ett stort antal i främmande länders hed- och bergstrakter hemmahörande arter odlas som krukväxter. De förökas sällan hos oss utan inköpas från Holland, Belgien och Tyskland vanligen på hösten och bringas i växthus till blomning. På kalljord i södra och mellersta Sverige odlas *E. carnea* L., en liten rödblommig, nästan örtartad buske, vilken dock skadas av vinterkölden, om den ej är snötäckt. De fordra en lätt, sandblandad mylla. En art *E. tetralix.* L. förekommer i landets södra och västra landskap allmänt på mossar men saknar all ekonomisk betydelse.

Erinaceus. Se Igelkott.

Eriocampoides. Se Fruktbladstekel.

Eriogaster. Se Björkspinnare.

Eriophorum. Se Ängsull.

Eriophyes. Se Gallkvalster.

Ervum. Se Linser.

Erysiphe. Se Mjöldagg.

Eschscholtzia. Se Blomsterodling.

Eselmaul. Se Färg.

Esox. Se Gädda.

Esparsett, *Onobrychis sativa Gærtn.,* en upprätt växande baljväxt med parbladiga blad med uddblad, i toppax av högröda blommor samt rundade, flata, i kanterna taggiga, 1-fröiga baljor, som avfalla oöppnade. E. förekommer vild på torr, kalkrik jord i södra och mellersta Europa, där den sedan länge tillbaka odlats till foder. I södra Sveriges kalktrakter ss. i Skåne och på Gottland förekommer den förvildad men odlas ej numera i Sverige, då den här är mindre givande och uthållig än andra i fodervärde jämförliga baljväxter. Den överensstämmer med lucern i rotens djupa nedträngande och dess därpå beroende okänslighet för torka likasom i växtsätt i övrigt samt sammansättning och fodervärde.

Ester, organiska föreningar av en alkohols och en syras radikaler, motsvarande oorganiska kemiens salter. Åtskilliga estrar förekomma i växter och djur. Bland sådana märkas fruktessencer, välluktande oljor, som giva frukter deras egendomliga lukt, ss. päronessens (amylacetat), äppelessens (isovaleriansyreisoamylester) m. fl. Framför allt viktiga äro estrar av glycerin och feta syror, vilka bilda de hos växter och djur förekommande fetten. Se Fett.

Eter bildas genom sammanslutning av 2 alkoholmolekyler under avskiljande av vatten och är således en alkoholanhydrid. Den vanligaste är etyleter $C_2H_6OC_2H_5$, som framställes av etylalkohol under inverkan av svavelsyra. Den är en ofärgad lättrörlig vätska, som kokar vid + 35° och sålunda är mycket lättflyktig. Den är mycket eldfarlig. Den användes som lösningsmedel för fett och harts samt verkar vid inandning känslolöshet. Jfr Drivning.

Eterisering. Se Drivning.

Eternell, evighetsblomster, *Ammobium alatum* R. Brown, en till de korgblomstriga växterna, Compositæ, hörande, väl alnshög, 1-årig ört med talrika vita blomkorgar med hinnartade kronblad, vilka bibehålla sig oförändrade vid torkning, varav växtens namn och användning i »eternellbuketter». Plantor uppdragna av frö i sval bänk utplanteras på fritt land. Även andra arter särskilt av de korgblomstriga släkterna *Helichrysum, Roccardia* m. fl. odlas för att användas som torra blomkvastar. G. L—d.

Eternit konstgjort, skifferliknande täckningsmaterial, vilket beredes av asbest och cement, som slammas tillsamman och formas i tunna skivor. Dessa skäras i regelbundna stycken av önskad form och storlek, pressas med hydrauliskt tryck och underkastas en långsam torkning. E. har visat sig som ett utmärkt taktäckningsmaterial, överlägset naturlig skiffer genom sin jämna yta och tunnhet samt därav beroende ringa tyngd och noggranna anslutning. Efter hittills vunnen erfarenhet äro e.-tak mycket varaktiga. Jfr Taktäckning.

Etiketter för angivande av odlade plantors namn m.m. göras vanligen av små, med oljefärg bestrukna trästickor, på vilka anteckningarna skrivas med blyerts, antingen i ena ändan tillspetsade stånd-e., som nedstickas i jorden eller häng-e., som fastbindas medelst ett genom ett hål stucket snöre eller glödgad järntråd. Varaktigare äro e. tillklippta av zinkplåt, å vilka skrives med ett bläck, sammansatt av 5 g. spansk gröna, 5 g. salmiak och 40 g. vatten. Prydliga äro porslinse. med i svart tryckta namn. Dylika med vanligare frukträdssorters namn finnas i handeln.

Etiolering. Se Bleksot.

Eurydema. Se Rapssugare.

Evighetsblomma. Se Eternell.

Evonymus. Se Benved.

Exapate. Se Almvecklare.

Excenterskiva. Se Växel.

Exkrement. Se Kreatursgödsel, Människogödsel.

Exoascus. Se Häxkvast.

Exostos. Se Benhinneinflammation, överben.

Experimentalfält, Lantbr. akad:s. Se Centralanstalten.

Epilobium. Se Mjölkört.

Epizooti betecknar djursjukdom, som erhållit stor spridning i ett land eller å en ort — Epizootier äro oftast smittsamma. Om åtgärder för deras hävande, se Smittsamma sjukdomar. Motsvarande beteckning för människosjukdom är epidemi. Jfr Enzooti.

Equisetum. Se Fräken.

Erepsin. Se Enzym, Matsmältning.

Ergotoxin. Se Amidoföreningar, Mjöldryga.

Erica, klockljung, ett till ljungfamiljen, *Ericineæ,* hörande artrikt släkte av halvbuskar med 4-delad, sambladig krona och små, tegellagda blad. Ett stort antal i främmande länders hed- och bergstrakter hemmahörande arter odlas som krukväxter. De förökas sällan hos oss utan inköpas från Holland, Belgien och Tyskland vanligen på hösten och bringas i växthus till blomning. På kalljord i södra och mellersta Sverige odlas *E. carnea* L., en liten rödblommig, nästan örtartad buske, vilken dock skadas av vinterkölden, om den ej är snötäckt. De fordra en lätt, sandblandad mylla. En art *E. tetralix.* L. förekommer i landets södra och västra landskap allmänt på mossar men saknar all ekonomisk betydelse.

Erinaceus. Se Igelkott.

Eriocampoides. Se Fruktbladstekel.

Eriogaster. Se Björkspinnare.

Eriophorum. Se Ängsull.

Eriophyes. Se Gallkvalster.

Ervum. Se Linser.

Erysiphe. Se Mjöldagg.

Eschscholtzia. Se Blomsterodling.

Eselmaul. Se Färg.

Esox. Se Gädda.

Esparsett, *Onobrychis sativa Gærtn.,* en upprätt växande baljväxt med parbladiga blad med uddblad, i toppax av högröda blommor samt rundade, flata, i kanterna taggiga, 1-fröiga baljor, som avfalla oöppnade. E. förekommer vild på torr, kalkrik jord i södra och mellersta Europa, där den sedan länge tillbaka odlats till foder. I södra Sveriges kalktrakter ss. i Skåne och på Gottland förekommer den förvildad men odlas ej numera i Sverige, då den här är mindre givande och uthållig än andra i fodervärde jämförliga baljväxter. Den överensstämmer med lucern i rotens djupa nedträngande och dess därpå beroende okänslighet för torka likasom i växtsätt i övrigt samt sammansättning och fodervärde.

Ester, organiska föreningar av en alkohols och en syras radikaler, motsvarande oorganiska kemiens salter. Åtskilliga estrar förekomma i växter och djur. Bland sådana märkas fruktessencer, välluktande oljor, som giva frukter deras egendomliga lukt, ss. päronessens (amylacetat), äppelessens (isovaleriansyreisoamylester) m. fl. Framför allt viktiga äro estrar av glycerin och feta syror, vilka bilda de hos växter och djur förekommande fetten. Se Fett.

Eter bildas genom sammanslutning av 2 alkoholmolekyler under avskiljande av vatten och är således en alkoholanhydrid. Den vanligaste är etyleter $C_2H_6OC_2H_5$, som framställes av etylalkohol under inverkan av svavelsyra. Den är en ofärgad lättrörlig vätska, som kokar vid + 35° och sålunda är mycket lättflyktig. Den är mycket eldfarlig. Den användes som lösningsmedel för fett och harts samt verkar vid inandning känslolöshet. Jfr Drivning.

Eterisering. Se Drivning.

Eternell, evighetsblomster, *Ammobium alatum* R. Brown, en till de korgblomstriga växterna, Compositæ, hörande, väl alnshög, 1-årig ört med talrika vita blomkorgar med hinnartade kronblad, vilka bibehålla sig oförändrade vid torkning, varav växtens namn och användning i »eternellbuketter». Plantor uppdragna av frö i sval bänk utplanteras på fritt land. Även andra arter särskilt av de korgblomstriga släkterna *Helichrysum, Roccardia* m. fl. odlas för att användas som torra blomkvastar. G. L—d.

Eternit konstgjort, skifferliknande täckningsmaterial, vilket beredes av asbest och cement, som slammas tillsamman och formas i tunna skivor. Dessa skäras i regelbundna stycken av önskad form och storlek, pressas med hydrauliskt tryck och underkastas en långsam torkning. E. har visat sig som ett utmärkt taktäckningsmaterial, överlägset naturlig skiffer genom sin jämna yta och tunnhet samt därav beroende ringa tyngd och noggranna anslutning. Efter hittills vunnen erfarenhet äro e.-tak mycket varaktiga. Jfr Taktäckning.

Etiketter för angivande av odlade plantors namn m.m. göras vanligen av små, med oljefärg bestrukna trästickor, på vilka anteckningarna skrivas med blyerts, antingen i ena ändan tillspetsade stånd-e., som nedstickas i jorden eller häng-e., som fastbindas medelst ett genom ett hål stucket snöre eller glödgad järntråd. Varaktigare äro e. tillklippta av zinkplåt, å vilka skrives med ett bläck, sammansatt av 5 g. spansk gröna, 5 g. salmiak och 40 g. vatten. Prydliga äro porslinse. med i svart tryckta namn. Dylika med vanligare fruktträdssorters namn finnas i handeln.

Etiolering. Se Bleksot.

Eurydema. Se Rapssugare.

Evighetsblomma. Se Eternell.

Evonymus. Se Benved.

Exapate. Se Almvecklare.

Excenterskiva. Se Växel.

Exkrement. Se Kreatursgödsel, Människogödsel.

Exoascus. Se Häxkvast.

Exostos. Se Benhinneinflammation, överben.

Experimentalfält, Lantbr. akad:s. Se Centralanstalten.

Epilobium. Se Mjölkört.

Epizooti betecknar djursjukdom, som erhållit stor spridning i ett land eller å en ort — Epizootier äro oftast smittsamma. Om åtgärder för deras hävande, se Smittsamma sjukdomar. Motsvarande beteckning för människosjukdom är epidemi. Jfr Enzooti.

Equisetum. Se Fräken.

Erepsin. Se Enzym, Matsmältning.

Ergotoxin. Se Amidoföreningar, Mjöldryga.

Erica, klockljung, ett till ljungfamiljen, *Ericineæ,* hörande artrikt släkte av halvbuskar med 4-delad, sambladig krona och små, tegellagda blad. Ett stort antal i främmande länders hed- och bergstrakter hemmahörande arter odlas som krukväxter. De förökas sällan hos oss utan inköpas från Holland, Belgien och Tyskland vanligen på hösten och bringas i växthus till blomning. På kalljord i södra och mellersta Sverige odlas *E. carnea* L., en liten rödblommig, nästan örtartad buske, vilken dock skadas av vinterkölden, om den ej är snötäckt. De fordra en lätt, sandblandad mylla. En art *E. tetralix.* L. förekommer i landets södra och västra landskap allmänt på mossar men saknar all ekonomisk betydelse.

Erinaceus. Se Igelkott.

Eriocampoides. Se Fruktbladstekel.

Eriogaster. Se Björkspinnare.

Eriophorum. Se Ängsull.

Eriophyes. Se Gallkvalster.

Ervum. Se Linser.

Erysiphe. Se Mjöldagg.

Eschscholtzia. Se Blomsterodling.

Eselmaul. Se Färg.

Esox. Se Gädda.

Esparsett, *Onobrychis sativa Gærtn.,* en upprätt växande baljväxt med parbladiga blad med uddblad, i toppax av högröda blommor samt rundade, flata, i kanterna taggiga, 1-fröiga baljor, som avfalla oöppnade. E. förekommer vild på torr, kalkrik jord i södra och mellersta Europa, där den sedan länge tillbaka odlats till foder. I södra Sveriges kalktrakter ss. i Skåne och på Gottland förekommer den förvildad men odlas ej numera i Sverige, då den här är mindre givande och uthållig än andra i fodervärde jämförliga baljväxter. Den överensstämmer med lucern i rotens djupa nedträngande och dess därpå beroende okänslighet för torka likasom i växtsätt i övrigt samt sammansättning och fodervärde.

Ester, organiska föreningar av en alkohols och en syras radikaler, motsvarande oorganiska kemiens salter. Åtskilliga estrar förekomma i växter och djur. Bland sådana märkas fruktessencer, välluktande oljor, som giva frukter deras egendomliga lukt, ss. päronessens (amylacetat), äppelessens (isovaleriansyreisoamylester) m. fl. Framför allt viktiga äro estrar av glycerin och feta syror, vilka bilda de hos växter och djur förekommande fetten. Se Fett.

Eter bildas genom sammanslutning av 2 alkoholmolekyler under avskiljande av vatten och är således en alkoholanhydrid. Den vanligaste är etyleter $C_2H_6OC_2H_5$, som framställes av etylalkohol under inverkan av svavelsyra. Den är en ofärgad lättrörlig vätska, som kokar vid + 35° och sålunda är mycket lättflyktig. Den är mycket eldfarlig. Den användes som lösningsmedel för fett och harts samt verkar vid inandning känslolöshet. Jfr Drivning.

Eterisering. Se Drivning.

Eternell, evighetsblomster, *Ammobium alatum* R. Brown, en till de korgblomstriga växterna, Compositæ, hörande, väl alnshög, 1-årig ört med talrika vita blomkorgar med hinnartade kronblad, vilka bibehålla sig oförändrade vid torkning, varav växtens namn och användning i »eternellbuketter». Plantor uppdragna av frö i sval bänk utplanteras på fritt land. Även andra arter särskilt av de korgblomstriga släkterna *Helichrysum, Roccardia* m. fl. odlas för att användas som torra blomkvastar. G. L—d.

Eternit konstgjort, skifferliknande täckningsmaterial, vilket beredes av asbest och cement, som slammas tillsamman och formas i tunna skivor. Dessa skäras i regelbundna stycken av önskad form och storlek, pressas med hydrauliskt tryck och underkastas en långsam torkning. E. har visat sig som ett utmärkt taktäckningsmaterial, överlägset naturlig skiffer genom sin jämna yta och tunnhet samt därav beroende ringa tyngd och noggranna anslutning. Efter hittills vunnen erfarenhet äro e.-tak mycket varaktiga. Jfr Taktäckning.

Etiketter för angivande av odlade plantors namn m.m. göras vanligen av små, med oljefärg bestrukna trästickor, på vilka anteckningarna skrivas med blyerts, antingen i ena ändan tillspetsade stånd-e., som nedstickas i jorden eller häng-e., som fastbindas medelst ett genom ett hål stucket snöre eller glödgad järntråd. Varaktigare äro e. tillklippta av zinkplåt, å vilka skrives med ett bläck, sammansatt av 5 g. spansk gröna, 5 g. salmiak och 40 g. vatten. Prydliga äro porslinse. med i svart tryckta namn. Dylika med vanligare frukträdssorters namn finnas i handeln.

Etiolering. Se Bleksot.

Eurydema. Se Rapssugare.

Evighetsblomma. Se Eternell.

Evonymus. Se Benved.

Exapate. Se Almvecklare.

Excenterskiva. Se Växel.

Exkrement. Se Kreatursgödsel, Människogödsel.

Exoascus. Se Häxkvast.

Exostos. Se Benhinneinflammation, överben.

Experimentalfält, Lantbr. akad:s. Se Centralanstalten.

Epilobium. Se Mjölkört.

Epizooti betecknar djursjukdom, som erhållit stor spridning i ett land eller å en ort — Epizootier äro oftast smittsamma. Om åtgärder för deras hävande, se Smittsamma sjukdomar. Motsvarande beteckning för människosjukdom är epidemi. Jfr Enzooti.

Equisetum. Se Fräken.

Erepsin. Se Enzym, Matsmältning.

Ergotoxin. Se Amidoföreningar, Mjöldryga.

Erica, klockljung, ett till ljungfamiljen, *Ericineæ,* hörande artrikt släkte av halvbuskar med 4-delad, sambladig krona och små, tegellagda blad. Ett stort antal i främmande länders hed- och bergstrakter hemmahörande arter odlas som krukväxter. De förökas sällan hos oss utan inköpas från Holland, Belgien och Tyskland vanligen på hösten och bringas i växthus till blomning. På kalljord i södra och mellersta Sverige odlas *E. carnea* L., en liten rödblommig, nästan örtartad buske, vilken dock skadas av vinterkölden, om den ej är snötäckt. De fordra en lätt, sandblandad mylla. En art *E. tetralix.* L. förekommer i landets södra och västra landskap allmänt på mossar men saknar all ekonomisk betydelse.

Erinaceus. Se Igelkott.

Eriocampoides. Se Fruktbladstekel.

Eriogaster. Se Björkspinnare.

Eriophorum. Se Ängsull.

Eriophyes. Se Gallkvalster.

Ervum. Se Linser.

Erysiphe. Se Mjöldagg.

Eschscholtzia. Se Blomsterodling.

Eselmaul. Se Färg.

Esox. Se Gädda.

Esparsett, *Onobrychis sativa Gærtn.,* en upprätt växande baljväxt med parbladiga blad med uddblad, i toppax av högröda blommor samt rundade, flata, i kanterna taggiga, 1-fröiga baljor, som avfalla oöppnade. E. förekommer vild på torr, kalkrik jord i södra och mellersta Europa, där den sedan länge tillbaka odlats till foder. I södra Sveriges kalktrakter ss. i Skåne och på Gottland förekommer den förvildad men odlas ej numera i Sverige, då den här är mindre givande och uthållig än andra i fodervärde jämförliga baljväxter. Den överensstämmer med lucern i rotens djupa nedträngande och dess därpå beroende okänslighet för torka likasom i växtsätt i övrigt samt sammansättning och fodervärde.

Ester, organiska föreningar av en alkohols och en syras radikaler, motsvarande oorganiska kemiens salter. Åtskilliga estrar förekomma i växter och djur. Bland sådana märkas fruktessencer, välluktande oljor, som giva frukter deras egendomliga lukt, ss. päronessens (amylacetat), äppelessens (isovaleriansyreisoamylester) m. fl. Framför allt viktiga äro estrar av glycerin och feta syror, vilka bilda de hos växter och djur förekommande fetten. Se Fett.

Eter bildas genom sammanslutning av 2 alkoholmolekyler under avskiljande av vatten och är således en alkoholanhydrid. Den vanligaste är etyleter $C_2H_6OC_2H_5$, som framställes av etylalkohol under inverkan av svavelsyra. Den är en ofärgad lättrörlig vätska, som kokar vid + 35° och sålunda är mycket lättflyktig. Den är mycket eldfarlig. Den användes som lösningsmedel för fett och harts samt verkar vid inandning känslolöshet. Jfr Drivning.

Eterisering. Se Drivning.

Eternell, evighetsblomster, *Ammobium alatum* R. Brown, en till de korgblomstriga växterna, Compositæ, hörande, väl alnshög, 1-årig ört med talrika vita blomkorgar med hinnartade kronblad, vilka bibehålla sig oförändrade vid torkning, varav växtens namn och användning i »eternellbuketter». Plantor uppdragna av frö i sval bänk utplanteras på fritt land. Även andra arter särskilt av de korgblomstriga släkterna *Helichrysum, Roccardia* m. fl. odlas för att användas som torra blomkvastar. G. L—d.

Eternit konstgjort, skifferliknande täckningsmaterial, vilket beredes av asbest och cement, som slammas tillsamman och formas i tunna skivor. Dessa skäras i regelbundna stycken av önskad form och storlek, pressas med hydrauliskt tryck och underkastas en långsam torkning. E. har visat sig som ett utmärkt taktäckningsmaterial, överlägset naturlig skiffer genom sin jämna yta och tunnhet samt därav beroende ringa tyngd och noggranna anslutning. Efter hittills vunnen erfarenhet äro e.-tak mycket varaktiga. Jfr Taktäckning.

Etiketter för angivande av odlade plantors namn m.m. göras vanligen av små, med oljefärg bestrukna trästickor, på vilka anteckningarna skrivas med blyerts, antingen i ena ändan tillspetsade stånd-e., som nedstickas i jorden eller häng-e., som fastbindas medelst ett genom ett hål stucket snöre eller glödgad järntråd. Varaktigare äro e. tillklippta av zinkplåt, å vilka skrives med ett bläck, sammansatt av 5 g. spansk gröna, 5 g. salmiak och 40 g. vatten. Prydliga äro porslinse. med i svart tryckta namn. Dylika med vanligare fruktträdssorters namn finnas i handeln.

Etiolering. Se Bleksot.

Eurydema. Se Rapssugare.

Evighetsblomma. Se Eternell.

Evonymus. Se Benved.

Exapate. Se Almvecklare.

Excenterskiva. Se Växel.

Exkrement. Se Kreatursgödsel, Människogödsel.

Exoascus. Se Häxkvast.

Exostos. Se Benhinneinflammation, överben.

Experimentalfält, Lantbr. akad:s. Se Centralanstalten.

Epilobium. Se Mjölkört.

Epizooti betecknar djursjukdom, som erhållit stor spridning i ett land eller å en ort — Epizootier äro oftast smittsamma. Om åtgärder för deras hävande, se Smittsamma sjukdomar. Motsvarande beteckning för människosjukdom är epidemi. Jfr Enzooti.

Equisetum. Se Fräken.

Erepsin. Se Enzym, Matsmältning.

Ergotoxin. Se Amidoföreningar, Mjöldryga.

Erica, klockljung, ett till ljungfamiljen, *Ericineæ,* hörande artrikt släkte av halvbuskar med 4-delad, sambladig krona och små, tegellagda blad. Ett stort antal i främmande länders hed- och bergstrakter hemmahörande arter odlas som krukväxter. De förökas sällan hos oss utan inköpas från Holland, Belgien och Tyskland vanligen på hösten och bringas i växthus till blomning. På kalljord i södra och mellersta Sverige odlas *E. carnea* L., en liten rödblommig, nästan örtartad buske, vilken dock skadas av vinterkölden, om den ej är snötäckt. De fordra en lätt, sandblandad mylla. En art *E. tetralix.* L. förekommer i landets södra och västra landskap allmänt på mossar men saknar all ekonomisk betydelse.

Erinaceus. Se Igelkott.

Eriocampoides. Se Fruktbladstekel.

Eriogaster. Se Björkspinnare.

Eriophorum. Se Ängsull.

Eriophyes. Se Gallkvalster.

Ervum. Se Linser.

Erysiphe. Se Mjöldagg.

Eschscholtzia. Se Blomsterodling.

Eselmaul. Se Färg.

Esox. Se Gädda.

Esparsett, *Onobrychis sativa Gærtn.,* en upprätt växande baljväxt med parbladiga blad med uddblad, i toppax av högröda blommor samt rundade, flata, i kanterna taggiga, 1-fröiga baljor, som avfalla oöppnade. E. förekommer vild på torr, kalkrik jord i södra och mellersta Europa, där den sedan länge tillbaka odlats till foder. I södra Sveriges kalktrakter ss. i

Skåne och på Gottland förekommer den förvildad men odlas ej numera i Sverige, då den här är mindre givande och uthållig än andra i fodervärde jämförliga baljväxter. Den överensstämmer med lucern i rotens djupa nedträngande och dess därpå beroende okänslighet för torka likasom i växtsätt i övrigt samt sammansättning och fodervärde.

Ester, organiska föreningar av en alkohols och en syras radikaler, motsvarande oorganiska kemiens salter. Åtskilliga estrar förekomma i växter och djur. Bland sådana märkas fruktessencer, välluktande oljor, som giva frukter deras egendomliga lukt, ss. päronessens (amylacetat), äppelessens (isovaleriansyreisoamylester) m. fl. Framför allt viktiga äro estrar av glycerin och feta syror, vilka bilda de hos växter och djur förekommande fetten. Se Fett.

Eter bildas genom sammanslutning av 2 alkoholmolekyler under avskiljande av vatten och är således en alkoholanhydrid. Den vanligaste är etyleter $C_2H_6OC_2H_5$, som framställes av etylalkohol under inverkan av svavelsyra. Den är en ofärgad lättrörlig vätska, som kokar vid + 35° och sålunda är mycket lättflyktig. Den är mycket eldfarlig. Den användes som lösningsmedel för fett och harts samt verkar vid inandning känslolöshet. Jfr Drivning.

Eterisering. Se Drivning.

Eternell, evighetsblomster, *Ammobium alatum* R. Brown, en till de korgblomstriga växterna, Compositæ, hörande, väl alnshög, 1-årig ört med talrika vita blomkorgar med hinnartade kronblad, vilka bibehålla sig oförändrade vid torkning, varav växtens namn och användning i »eternellbuketter». Plantor uppdragna av frö i sval bänk utplanteras på fritt land. Även andra arter särskilt av de korgblomstriga släkterna *Helichrysum, Roccardia* m. fl. odlas för att användas som torra blomkvastar. G. L—d.

Eternit konstgjort, skifferliknande täckningsmaterial, vilket beredes av asbest och cement, som slammas tillsamman och formas i tunna skivor. Dessa skäras i regelbundna stycken av önskad form och storlek, pressas med hydrauliskt tryck och underkastas en långsam torkning. E. har visat sig som ett utmärkt taktäckningsmaterial, överlägset naturlig skiffer genom sin jämna yta och tunnhet samt därav beroende ringa tyngd och noggranna anslutning. Efter hittills vunnen erfarenhet äro e.-tak mycket varaktiga. Jfr Taktäckning.

Etiketter för angivande av odlade plantors namn m.m. göras vanligen av små, med oljefärg bestrukna trästickor, på vilka anteckningarna skrivas med blyerts, antingen i ena ändan tillspetsade stånd-e., som nedstickas i jorden eller häng-e., som fastbindas medelst ett genom ett hål stucket snöre eller glödgad järntråd. Varaktigare äro e. tillklippta av zinkplåt, å vilka skrives med ett bläck, sammansatt av 5 g. spansk gröna, 5 g. salmiak och 40 g. vatten. Prydliga äro porslinse. med i svart tryckta namn. Dylika med vanligare fruktträdssorters namn finnas i handeln.

Etiolering. Se Bleksot.

Eurydema. Se Rapssugare.

Evighetsblomma. Se Eternell.

Evonymus. Se Benved.

Exapate. Se Almvecklare.

Excenterskiva. Se Växel.

Exkrement. Se Kreatursgödsel, Människogödsel.

Exoascus. Se Häxkvast.

Exostos. Se Benhinneinflammation, överben.

Experimentalfält, Lantbr. akad:s. Se Centralanstalten.

Epilobium. Se Mjölkört.

Epizooti betecknar djursjukdom, som erhållit stor spridning i ett land eller å en ort — Epizootier äro oftast smittsamma. Om åtgärder för deras hävande, se Smittsamma sjukdomar. Motsvarande beteckning för människosjukdom är epidemi. Jfr Enzooti.

Equisetum. Se Fräken.

Erepsin. Se Enzym, Matsmältning.

Ergotoxin. Se Amidoföreningar, Mjöldryga.

Erica, klockljung, ett till ljungfamiljen, *Ericineæ,* hörande artrikt släkte av halvbuskar med 4-delad, sambladig krona och små, tegellagda blad. Ett stort antal i främmande länders hed- och bergstrakter hemmahörande arter odlas som krukväxter. De förökas sällan hos oss utan inköpas från Holland, Belgien och Tyskland vanligen på hösten och bringas i växthus till blomning. På kalljord i södra och mellersta Sverige odlas *E. carnea* L., en liten rödblommig, nästan örtartad buske, vilken dock skadas av vinterkölden, om den ej är snötäckt. De fordra en lätt, sandblandad mylla. En art *E. tetralix.* L. förekommer i landets södra och västra landskap allmänt på mossar men saknar all ekonomisk betydelse.

Erinaceus. Se Igelkott.

Eriocampoides. Se Fruktbladstekel.

Eriogaster. Se Björkspinnare.

Eriophorum. Se Ängsull.

Eriophyes. Se Gallkvalster.

Ervum. Se Linser.

Erysiphe. Se Mjöldagg.

Eschscholtzia. Se Blomsterodling.

Eselmaul. Se Färg.

Esox. Se Gädda.

Esparsett, *Onobrychis sativa Gærtn.,* en upprätt växande baljväxt med parbladiga blad med uddblad, i toppax av högröda blommor samt rundade, flata, i kanterna taggiga, 1-fröiga baljor, som avfalla oöppnade. E. förekommer vild på torr, kalkrik jord i södra och mellersta Europa, där den sedan länge tillbaka odlats till foder. I södra Sveriges kalktrakter ss. i
Skåne och på Gottland förekommer den förvildad men odlas ej numera i Sverige, då den här är mindre givande och uthållig än andra i fodervärde jämförliga baljväxter. Den överensstämmer med lucern i rotens djupa nedträngande och dess därpå beroende okänslighet för torka likasom i växtsätt i övrigt samt sammansättning och fodervärde.

Ester, organiska föreningar av en alkohols och en syras radikaler, motsvarande oorganiska kemiens salter. Åtskilliga estrar förekomma i växter och djur. Bland sådana märkas fruktessencer, välluktande oljor, som giva frukter deras egendomliga lukt, ss. päronessens (amylacetat), äppelessens (isovaleriansyreisoamylester) m. fl. Framför allt viktiga äro estrar av glycerin och feta syror, vilka bilda de hos växter och djur förekommande fetten. Se Fett.

Eter bildas genom sammanslutning av 2 alkoholmolekyler under avskiljande av vatten och är således en alkoholanhydrid. Den vanligaste är etyleter $C_2H_6OC_2H_5$, som framställes av etylalkohol under inverkan av svavelsyra. Den är en ofärgad lättrörlig vätska, som kokar vid + 35° och sålunda är mycket lättflyktig. Den är mycket eldfarlig. Den användes som lösningsmedel för fett och harts samt verkar vid inandning känslolöshet. Jfr Drivning.

Eterisering. Se Drivning.

Eternell, evighetsblomster, *Ammobium alatum* R. Brown, en till de korgblomstriga växterna, Compositæ, hörande, väl alnshög, 1-årig ört med talrika vita blomkorgar med hinnartade kronblad, vilka bibehålla sig oförändrade vid torkning, varav växtens namn och användning i »eternellbuketter». Plantor uppdragna av frö i sval bänk utplanteras på fritt land. Även andra arter särskilt av de korgblomstriga släkterna *Helichrysum, Roccardia* m. fl. odlas för att användas som torra blomkvastar. G. L—d.

Eternit konstgjort, skifferliknande täckningsmaterial, vilket beredes av asbest och cement, som slammas tillsamman och formas i tunna skivor. Dessa skäras i regelbundna stycken av önskad form och storlek, pressas med hydrauliskt tryck och underkastas en långsam torkning. E. har visat sig som ett utmärkt taktäckningsmaterial, överlägset naturlig skiffer genom sin jämna yta och tunnhet samt därav beroende ringa tyngd och noggranna anslutning. Efter hittills vunnen erfarenhet äro e.-tak mycket varaktiga. Jfr Taktäckning.

Etiketter för angivande av odlade plantors namn m.m. göras vanligen av små, med oljefärg bestrukna trästickor, på vilka anteckningarna skrivas med blyerts, antingen i ena ändan tillspetsade stånd-e., som nedstickas i jorden eller häng-e., som fastbindas medelst ett genom ett hål stucket snöre eller glödgad järntråd. Varaktigare äro e. tillklippta av zinkplåt, å vilka skrives med ett bläck, sammansatt av 5 g. spansk gröna, 5 g. salmiak och 40 g. vatten. Prydliga äro porslinse. med i svart tryckta namn. Dylika med vanligare fruktträdssorters namn finnas i handeln.

Etiolering. Se Bleksot.

Eurydema. Se Rapssugare.

Evighetsblomma. Se Eternell.

Evonymus. Se Benved.

Exapate. Se Almvecklare.

Excenterskiva. Se Växel.

Exkrement. Se Kreatursgödsel, Människogödsel.

Exoascus. Se Häxkvast.

Exostos. Se Benhinneinflammation, överben.

Experimentalfält, Lantbr. akad:s. Se Centralanstalten.

Epilobium. Se Mjölkört.

Epizooti betecknar djursjukdom, som erhållit stor spridning i ett land eller å en ort — Epizootier äro oftast smittsamma. Om åtgärder för deras hävande, se Smittsamma sjukdomar. Motsvarande beteckning för människosjukdom är epidemi. Jfr Enzooti.

Equisetum. Se Fräken.

Erepsin. Se Enzym, Matsmältning.

Ergotoxin. Se Amidoföreningar, Mjöldryga.

Erica, klockljung, ett till ljungfamiljen, *Ericineæ,* hörande artrikt släkte av halvbuskar med 4-delad, sambladig krona och små, tegellagda blad. Ett stort antal i främmande länders hed- och bergstrakter hemmahörande arter odlas som krukväxter. De förökas sällan hos oss utan inköpas från Holland, Belgien och Tyskland vanligen på hösten och bringas i växthus till blomning. På kalljord i södra och mellersta Sverige odlas *E. carnea* L., en liten rödblommig, nästan örtartad buske, vilken dock skadas av vinterkölden, om den ej är snötäckt. De fordra en lätt, sandblandad mylla. En art *E. tetralix.* L. förekommer i landets södra och västra landskap allmänt på mossar men saknar all ekonomisk betydelse.

Erinaceus. Se Igelkott.

Eriocampoides. Se Fruktbladstekel.

Eriogaster. Se Björkspinnare.

Eriophorum. Se Ängsull.

Eriophyes. Se Gallkvalster.

Ervum. Se Linser.

Erysiphe. Se Mjöldagg.

Eschscholtzia. Se Blomsterodling.

Eselmaul. Se Färg.

Esox. Se Gädda.

Esparsett, *Onobrychis sativa Gærtn.,* en upprätt växande baljväxt med parbladiga blad med uddblad, i toppax av högröda blommor samt rundade, flata, i kanterna taggiga, 1-fröiga baljor, som avfalla oöppnade. E. förekommer vild på torr, kalkrik jord i södra och mellersta Europa, där den sedan länge tillbaka odlats till foder. I södra Sveriges kalktrakter ss. i Skåne och på Gottland förekommer den förvildad men odlas ej numera i Sverige, då den här är mindre givande och uthållig än andra i fodervärde jämförliga baljväxter. Den överensstämmer med lucern i rotens djupa nedträngande och dess därpå beroende okänslighet för torka likasom i växtsätt i övrigt samt sammansättning och fodervärde.

Ester, organiska föreningar av en alkohols och en syras radikaler, motsvarande oorganiska kemiens salter. Åtskilliga estrar förekomma i växter och djur. Bland sådana märkas fruktessencer, välluktande oljor, som giva frukter deras egendomliga lukt, ss. päronessens (amylacetat), äppelessens (isovaleriansyreisoamylester) m. fl. Framför allt viktiga äro estrar av glycerin och feta syror, vilka bilda de hos växter och djur förekommande fetten. Se Fett.

Eter bildas genom sammanslutning av 2 alkoholmolekyler under avskiljande av vatten och är således en alkoholanhydrid. Den vanligaste är etyleter $C_2H_6OC_2H_5$, som framställes av etylalkohol under inverkan av svavelsyra. Den är en ofärgad lättrörlig vätska, som kokar vid + 35° och sålunda är mycket lättflyktig. Den är mycket eldfarlig. Den användes som lösningsmedel för fett och harts samt verkar vid inandning känslolöshet. Jfr Drivning.

Eterisering. Se Drivning.

Eternell, evighetsblomster, *Ammobium alatum* R. Brown, en till de korgblomstriga växterna, Compositæ, hörande, väl alnshög, 1-årig ört med talrika vita blomkorgar med hinnartade kronblad, vilka bibehålla sig oförändrade vid torkning, varav växtens namn och användning i »eternellbuketter». Plantor uppdragna av frö i sval bänk utplanteras på fritt land. Även andra arter särskilt av de korgblomstriga släkterna *Helichrysum, Roccardia* m. fl. odlas för att användas som torra blomkvastar. G. L—d.

Eternit konstgjort, skifferliknande täckningsmaterial, vilket beredes av asbest och cement, som slammas tillsamman och formas i tunna skivor. Dessa skäras i regelbundna stycken av önskad form och storlek, pressas med hydrauliskt tryck och underkastas en långsam torkning. E. har visat sig som ett utmärkt taktäckningsmaterial, överlägset naturlig skiffer genom sin jämna yta och tunnhet samt därav beroende ringa tyngd och noggranna anslutning. Efter hittills vunnen erfarenhet äro e.-tak mycket varaktiga. Jfr Taktäckning.

Etiketter för angivande av odlade plantors namn m.m. göras vanligen av små, med oljefärg bestrukna trästickor, på vilka anteckningarna skrivas med blyerts, antingen i ena ändan tillspetsade stånd-e., som nedstickas i jorden eller häng-e., som fastbindas medelst ett genom ett hål stucket snöre eller glödgad järntråd. Varaktigare äro e. tillklippta av zinkplåt, å vilka skrives med ett bläck, sammansatt av 5 g. spansk gröna, 5 g. salmiak och 40 g. vatten. Prydliga äro porslinse. med i svart tryckta namn. Dylika med vanligare fruktträdssorters

namn finnas i handeln.

Etiolering. Se Bleksot.

Eurydema. Se Rapssugare.

Evighetsblomma. Se Eternell.

Evonymus. Se Benved.

Exapate. Se Almvecklare.

Excenterskiva. Se Växel.

Exkrement. Se Kreatursgödsel, Människogödsel.

Exoascus. Se Häxkvast.

Exostos. Se Benhinneinflammation, överben.

Experimentalfält, Lantbr. akad:s. Se Centralanstalten.

Epilobium. Se Mjölkört.

Epizooti betecknar djursjukdom, som erhållit stor spridning i ett land eller å en ort — Epizootier äro oftast smittsamma. Om åtgärder för deras hävande, se Smittsamma sjukdomar. Motsvarande beteckning för människosjukdom är epidemi. Jfr Enzooti.

Equisetum. Se Fräken.

Erepsin. Se Enzym, Matsmältning.

Ergotoxin. Se Amidoföreningar, Mjöldryga.

Erica, klockljung, ett till ljungfamiljen, *Ericineæ,* hörande artrikt släkte av halvbuskar med 4-delad, sambladig krona och små, tegellagda blad. Ett stort antal i främmande länders hed- och bergstrakter hemmahörande arter odlas som krukväxter. De förökas sällan hos oss utan inköpas från Holland, Belgien och Tyskland vanligen på hösten och bringas i växthus till blomning. På kalljord i södra och mellersta Sverige odlas *E. carnea* L., en liten rödblommig, nästan örtartad buske, vilken dock skadas av vinterkölden, om den ej är snötäckt. De fordra en lätt, sandblandad mylla. En art *E. tetralix.* L. förekommer i landets södra och västra landskap allmänt på mossar men saknar all ekonomisk betydelse.

Erinaceus. Se Igelkott.

Eriocampoides. Se Fruktbladstekel.

Eriogaster. Se Björkspinnare.

Eriophorum. Se Ängsull.

Eriophyes. Se Gallkvalster.

Ervum. Se Linser.

Erysiphe. Se Mjöldagg.

Eschscholtzia. Se Blomsterodling.

Eselmaul. Se Färg.

Esox. Se Gädda.

Esparsett, *Onobrychis sativa Gærtn.,* en upprätt växande baljväxt med parbladiga blad med uddblad, i toppax av högröda blommor samt rundade, flata, i kanterna taggiga, 1-fröiga baljor, som avfalla oöppnade. E. förekommer vild på torr, kalkrik jord i södra och mellersta Europa, där den sedan länge tillbaka odlats till foder. I södra Sveriges kalktrakter ss. i Skåne och på Gottland förekommer den förvildad men odlas ej numera i Sverige, då den här är mindre givande och uthållig än andra i fodervärde jämförliga baljväxter. Den överensstämmer med lucern i rotens djupa nedträngande och dess därpå beroende okänslighet för torka likasom i växtsätt i övrigt samt sammansättning och fodervärde.

Ester, organiska föreningar av en alkohols och en syras radikaler, motsvarande oorganiska kemiens salter. Åtskilliga estrar förekomma i växter och djur. Bland sådana märkas fruktessencer, välluktande oljor, som giva frukter deras egendomliga lukt, ss. päronessens (amylacetat), äppelessens (isovaleriansyreisoamylester) m. fl. Framför allt viktiga äro estrar av glycerin och feta syror, vilka bilda de hos växter och djur förekommande fetten. Se Fett.

Eter bildas genom sammanslutning av 2 alkoholmolekyler under avskiljande av vatten och är således en alkoholanhydrid. Den vanligaste är etyleter $C_2H_6OC_2H_5$, som framställes av etylalkohol under inverkan av svavelsyra. Den är en ofärgad lättrörlig vätska, som kokar vid + 35° och sålunda är mycket lättflyktig. Den är mycket eldfarlig. Den användes som lösningsmedel för fett och harts samt verkar vid inandning känslolöshet. Jfr Drivning.

Eterisering. Se Drivning.

Eternell, evighetsblomster, *Ammobium alatum* R. Brown, en till de korgblomstriga växterna, Compositæ, hörande, väl alnshög, 1-årig ört med talrika vita blomkorgar med hinnartade kronblad, vilka bibehålla sig oförändrade vid torkning, varav växtens namn och användning i »eternellbuketter». Plantor uppdragna av frö i sval bänk utplanteras på fritt land. Även andra arter särskilt av de korgblomstriga släkterna *Helichrysum, Roccardia* m. fl. odlas för att användas som torra blomkvastar. G. L—d.

Eternit konstgjort, skifferliknande täckningsmaterial, vilket beredes av asbest och cement, som slammas tillsamman och formas i tunna skivor. Dessa skäras i regelbundna stycken av önskad form och storlek, pressas med hydrauliskt tryck och underkastas en långsam torkning. E. har visat sig som ett utmärkt taktäckningsmaterial, överlägset naturlig skiffer genom sin jämna yta och tunnhet samt därav beroende ringa tyngd och noggranna anslutning. Efter hittills vunnen erfarenhet äro e.-tak mycket varaktiga. Jfr Taktäckning.

Etiketter för angivande av odlade plantors namn m.m. göras vanligen av små, med oljefärg bestrukna trästickor, på vilka anteckningarna skrivas med blyerts, antingen i ena ändan tillspetsade stånd-e., som nedstickas i jorden eller häng-e., som fastbindas medelst ett genom ett hål stucket snöre eller glödgad järntråd. Varaktigare äro e. tillklippta av zinkplåt, å vilka skrives med ett bläck, sammansatt av 5 g. spansk gröna, 5 g. salmiak och 40 g. vatten. Prydliga äro porslinse. med i svart tryckta namn. Dylika med vanligare frukträdssorters namn finnas i handeln.

Etiolering. Se Bleksot.

Eurydema. Se Rapssugare.

Evighetsblomma. Se Eternell.

Evonymus. Se Benved.

Exapate. Se Almvecklare.

Excenterskiva. Se Växel.

Exkrement. Se Kreatursgödsel, Människogödsel.

Exoascus. Se Häxkvast.

Exostos. Se Benhinneinflammation, överben.

Experimentalfält, Lantbr. akad:s. Se Centralanstalten.

Epilobium. Se Mjölkört.

Epizooti betecknar djursjukdom, som erhållit stor spridning i ett land eller å en ort — Epizootier äro oftast smittsamma. Om åtgärder för deras hävande, se Smittsamma sjukdomar. Motsvarande beteckning för människosjukdom är epidemi. Jfr Enzooti.

Equisetum. Se Fräken.

Erepsin. Se Enzym, Matsmältning.

Ergotoxin. Se Amidoföreningar, Mjöldryga.

Erica, klockljung, ett till ljungfamiljen, *Ericineæ,* hörande artrikt släkte av halvbuskar med 4-delad, sambladig krona och små, tegellagda blad. Ett stort antal i främmande länders hed- och bergstrakter hemmahörande arter odlas som krukväxter. De förökas sällan hos oss utan inköpas från Holland, Belgien och Tyskland vanligen på hösten och bringas i växthus till blomning. På kalljord i södra och mellersta Sverige odlas *E. carnea* L., en liten rödblommig, nästan örtartad buske, vilken dock skadas av vinterkölden, om den ej är snötäckt. De fordra en lätt, sandblandad mylla. En art *E. tetralix.* L. förekommer i landets södra och västra landskap allmänt på mossar men saknar all ekonomisk betydelse.

Erinaceus. Se Igelkott.

Eriocampoides. Se Fruktbladstekel.

Eriogaster. Se Björkspinnare.

Eriophorum. Se Ängsull.

Eriophyes. Se Gallkvalster.

Ervum. Se Linser.

Erysiphe. Se Mjöldagg.

Eschscholtzia. Se Blomsterodling.

Eselmaul. Se Färg.

Esox. Se Gädda.

Esparsett, *Onobrychis sativa Gærtn.,* en upprätt växande baljväxt med parbladiga blad med uddblad, i toppax av högröda blommor samt rundade, flata, i kanterna taggiga, 1-fröiga baljor, som avfalla oöppnade. E. förekommer vild på torr, kalkrik jord i södra och mellersta Europa, där den sedan länge tillbaka odlats till foder. I södra Sveriges kalktrakter ss. i Skåne och på Gottland förekommer den förvildad men odlas ej numera i Sverige, då den här är mindre givande och uthållig än andra i fodervärde jämförliga baljväxter. Den överensstämmer med lucern i rotens djupa nedträngande och dess därpå beroende okänslighet för torka likasom i växtsätt i övrigt samt sammansättning och fodervärde.

Ester, organiska föreningar av en alkohols och en syras radikaler, motsvarande oorganiska kemiens salter. Åtskilliga estrar förekomma i växter och djur. Bland sådana märkas fruktessencer, välluktande oljor, som giva frukter deras egendomliga lukt, ss. päronessens (amylacetat), äppelessens (isovaleriansyreisoamylester) m. fl. Framför allt viktiga äro estrar av glycerin och feta syror, vilka bilda de hos växter och djur förekommande fetten. Se Fett.

Eter bildas genom sammanslutning av 2 alkoholmolekyler under avskiljande av vatten och är således en alkoholanhydrid. Den vanligaste är etyleter $C_2H_6OC_2H_5$, som framställes av etylalkohol under inverkan av svavelsyra. Den är en ofärgad lättrörlig vätska, som kokar vid + 35° och sålunda är mycket lättflyktig. Den är mycket eldfarlig. Den användes som lösningsmedel för fett och harts samt verkar vid inandning känslolöshet. Jfr Drivning.

Eterisering. Se Drivning.

Eternell, evighetsblomster, *Ammobium alatum* R. Brown, en till de korgblomstriga växterna, Compositæ, hörande, väl alnshög, 1-årig ört med talrika vita blomkorgar med hinnartade kronblad, vilka bibehålla sig oförändrade vid torkning, varav växtens namn och användning i »eternellbuketter». Plantor uppdragna av frö i sval bänk utplanteras på fritt land. Även andra arter särskilt av de korgblomstriga släkterna *Helichrysum, Roccardia* m. fl. odlas för att användas som torra blomkvastar. G. L—d.

Eternit konstgjort, skifferliknande täckningsmaterial, vilket beredes av asbest och cement, som slammas tillsamman och formas i tunna skivor. Dessa skäras i regelbundna stycken av önskad form och storlek, pressas med hydrauliskt tryck och underkastas en långsam torkning. E. har visat sig som ett utmärkt taktäckningsmaterial, överlägset naturlig skiffer genom sin jämna yta och tunnhet samt därav beroende ringa tyngd och noggranna anslutning. Efter hittills vunnen erfarenhet äro e.-tak mycket varaktiga. Jfr Taktäckning.

Etiketter för angivande av odlade plantors namn m.m. göras vanligen av små, med oljefärg bestrukna trästickor, på vilka anteckningarna skrivas med blyerts, antingen i ena ändan tillspetsade stånd-e., som nedstickas i jorden eller häng-e., som fastbindas medelst ett genom ett hål stucket snöre eller glödgad järntråd. Varaktigare äro e. tillklippta av zinkplåt, å vilka skrives med ett bläck, sammansatt av 5 g. spansk gröna, 5 g. salmiak och 40 g. vatten. Prydliga äro porslinse. med i svart tryckta namn. Dylika med vanligare fruktträdssorters namn finnas i handeln.

Etiolering. Se Bleksot.

Eurydema. Se Rapssugare.

Evighetsblomma. Se Eternell.

Evonymus. Se Benved.

Exapate. Se Almvecklare.

Excenterskiva. Se Växel.

Exkrement. Se Kreatursgödsel, Människogödsel.

Exoascus. Se Häxkvast.

Exostos. Se Benhinneinflammation, överben.

Experimentalfält, Lantbr. akad:s. Se Centralanstalten.

Epilobium. Se Mjölkört.

Epizooti betecknar djursjukdom, som erhållit stor spridning i ett land eller å en ort — Epizootier äro oftast smittsamma. Om åtgärder för deras hävande, se Smittsamma sjukdomar. Motsvarande beteckning för människosjukdom är epidemi. Jfr Enzooti.

Equisetum. Se Fräken.

Erepsin. Se Enzym, Matsmältning.

Ergotoxin. Se Amidoföreningar, Mjöldryga.

Erica, klockljung, ett till ljungfamiljen, *Ericineæ,* hörande artrikt släkte av halvbuskar med 4-delad, sambladig krona och små, tegellagda blad. Ett stort antal i främmande länders hed- och bergstrakter hemmahörande arter odlas som krukväxter. De förökas sällan hos oss utan inköpas från Holland, Belgien och Tyskland vanligen på hösten och bringas i växthus till blomning. På kalljord i södra och mellersta Sverige odlas *E. carnea* L., en liten rödblommig, nästan örtartad buske, vilken dock skadas av vinterkölden, om den ej är snötäckt. De fordra en lätt, sandblandad mylla. En art *E. tetralix.* L. förekommer i landets södra och västra landskap allmänt på mossar men saknar all ekonomisk betydelse.

Erinaceus. Se Igelkott.

Eriocampoides. Se Fruktbladstekel.

Eriogaster. Se Björkspinnare.

Eriophorum. Se Ängsull.

Eriophyes. Se Gallkvalster.

Ervum. Se Linser.

Erysiphe. Se Mjöldagg.

Eschscholtzia. Se Blomsterodling.

Eselmaul. Se Färg.

Esox. Se Gädda.

Esparsett, *Onobrychis sativa Gærtn.,* en upprätt växande baljväxt med parbladiga blad med uddblad, i toppax av högröda blommor samt rundade, flata, i kanterna taggiga, 1-fröiga baljor, som avfalla oöppnade. E. förekommer vild på torr, kalkrik jord i södra och mellersta Europa, där den sedan länge tillbaka odlats till foder. I södra Sveriges kalktrakter ss. i Skåne och på Gottland förekommer den förvildad men odlas ej numera i Sverige, då den här är mindre givande och uthållig än andra i fodervärde jämförliga baljväxter. Den överensstämmer med lucern i rotens djupa nedträngande och dess därpå beroende okänslighet för torka likasom i växtsätt i övrigt samt sammansättning och fodervärde.

Ester, organiska föreningar av en alkohols och en syras radikaler, motsvarande oorganiska kemiens salter. Åtskilliga estrar förekomma i växter och djur. Bland sådana märkas fruktessencer, välluktande oljor, som giva frukter deras egendomliga lukt, ss. päronessens (amylacetat), äppelessens (isovaleriansyreisoamylester) m. fl. Framför allt viktiga äro estrar av glycerin och feta syror, vilka bilda de hos växter och djur förekommande fetten. Se Fett.

Eter bildas genom sammanslutning av 2 alkoholmolekyler under avskiljande av vatten och är således en alkoholanhydrid. Den vanligaste är etyleter $C_2H_6OC_2H_5$, som framställes av etylalkohol under inverkan av svavelsyra. Den är en ofärgad lättrörlig vätska, som kokar vid + 35° och sålunda är mycket lättflyktig. Den är mycket eldfarlig. Den användes som lösningsmedel för fett och harts samt verkar vid inandning känslolöshet. Jfr Drivning.

Eterisering. Se Drivning.

Eternell, evighetsblomster, *Ammobium alatum* R. Brown, en till de korgblomstriga växterna, Compositæ, hörande, väl alnshög, 1-årig ört med talrika vita blomkorgar med hinnartade kronblad, vilka bibehålla sig oförändrade vid torkning, varav växtens namn och användning i »eternellbuketter». Plantor uppdragna av frö i sval bänk utplanteras på fritt land. Även andra arter särskilt av de korgblomstriga släkterna *Helichrysum, Roccardia* m. fl. odlas för att användas som torra blomkvastar. G. L—d.

Eternit konstgjort, skifferliknande täckningsmaterial, vilket beredes av asbest och cement, som slammas tillsamman och formas i tunna skivor. Dessa skäras i regelbundna stycken av önskad form och storlek, pressas med hydrauliskt tryck och underkastas en långsam torkning. E. har visat sig som ett utmärkt taktäckningsmaterial, överlägset naturlig skiffer genom sin jämna yta och tunnhet samt därav beroende ringa tyngd och noggranna anslutning. Efter hittills vunnen erfarenhet äro e.-tak mycket varaktiga. Jfr Taktäckning.

Etiketter för angivande av odlade plantors namn m.m. göras vanligen av små, med oljefärg bestrukna trästickor, på vilka anteckningarna skrivas med blyerts, antingen i ena ändan tillspetsade stånd-e., som nedstickas i jorden eller häng-e., som fastbindas medelst ett genom ett hål stucket snöre eller glödgad järntråd. Varaktigare äro e. tillklippta av zinkplåt, å vilka skrives med ett bläck, sammansatt av 5 g. spansk gröna, 5 g. salmiak och 40 g. vatten. Prydliga äro porslinse. med i svart tryckta namn. Dylika med vanligare fruktträdssorters namn finnas i handeln.

Etiolering. Se Bleksot.

Eurydema. Se Rapssugare.

Evighetsblomma. Se Eternell.

Evonymus. Se Benved.

Exapate. Se Almvecklare.

Excenterskiva. Se Växel.

Exkrement. Se Kreatursgödsel, Människogödsel.

Exoascus. Se Häxkvast.

Exostos. Se Benhinneinflammation, överben.

Experimentalfält, Lantbr. akad:s. Se Centralanstalten.

Epilobium. Se Mjölkört.

Epizooti betecknar djursjukdom, som erhållit stor spridning i ett land eller å en ort — Epizootier äro oftast smittsamma. Om åtgärder för deras hävande, se Smittsamma sjukdomar. Motsvarande beteckning för människosjukdom är epidemi. Jfr Enzooti.

Equisetum. Se Fräken.

Erepsin. Se Enzym, Matsmältning.

Ergotoxin. Se Amidoföreningar, Mjöldryga.

Erica, klockljung, ett till ljungfamiljen, *Ericineæ,* hörande artrikt släkte av halvbuskar med 4-delad, sambladig krona och små, tegellagda blad. Ett stort antal i främmande länders hed- och bergstrakter hemmahörande arter odlas som krukväxter. De förökas sällan hos oss utan inköpas från Holland, Belgien och Tyskland vanligen på hösten och bringas i växthus till blomning. På kalljord i södra och mellersta Sverige odlas *E. carnea* L., en liten rödblommig, nästan örtartad buske, vilken dock skadas av vinterkölden, om den ej är snötäckt. De fordra en lätt, sandblandad mylla. En art *E. tetralix.* L. förekommer i landets södra och västra landskap allmänt på mossar men saknar all ekonomisk betydelse.

Erinaceus. Se Igelkott.

Eriocampoides. Se Fruktbladstekel.

Eriogaster. Se Björkspinnare.

Eriophorum. Se Ängsull.

Eriophyes. Se Gallkvalster.

Ervum. Se Linser.

Erysiphe. Se Mjöldagg.

Eschscholtzia. Se Blomsterodling.

Eselmaul. Se Färg.

Esox. Se Gädda.

Esparsett, *Onobrychis sativa Gærtn.,* en upprätt växande baljväxt med parbladiga blad med uddblad, i toppax av högröda blommor samt rundade, flata, i kanterna taggiga, 1-fröiga baljor, som avfalla oöppnade. E. förekommer vild på torr, kalkrik jord i södra och mellersta Europa, där den sedan länge tillbaka odlats till foder. I södra Sveriges kalktrakter ss. i Skåne och på Gottland förekommer den förvildad men odlas ej numera i Sverige, då den här är mindre givande och uthållig än andra i fodervärde jämförliga baljväxter. Den överensstämmer med lucern i rotens djupa nedträngande och dess därpå beroende okänslighet för torka likasom i växtsätt i övrigt samt sammansättning och fodervärde.

Ester, organiska föreningar av en alkohols och en syras radikaler, motsvarande oorganiska kemiens salter. Åtskilliga estrar förekomma i växter och djur. Bland sådana märkas fruktessencer, välluktande oljor, som giva frukter deras egendomliga lukt, ss. päronessens (amylacetat), äppelessens (isovaleriansyreisoamylester) m. fl. Framför allt viktiga äro estrar av glycerin och feta syror, vilka bilda de hos växter och djur förekommande fetten. Se Fett.

Eter bildas genom sammanslutning av 2 alkoholmolekyler under avskiljande av vatten och är således en alkoholanhydrid. Den vanligaste är etyleter $C_2H_6OC_2H_5$, som framställes av etylalkohol under inverkan av svavelsyra. Den är en ofärgad lättrörlig vätska, som kokar vid + 35° och sålunda är mycket lättflyktig. Den är mycket eldfarlig. Den användes som lösningsmedel för fett och harts samt verkar vid inandning känslolöshet. Jfr Drivning.

Eterisering. Se Drivning.

Eternell, evighetsblomster, *Ammobium alatum* R. Brown, en till de korgblomstriga växterna, Compositæ, hörande, väl alnshög, 1-årig ört med talrika vita blomkorgar med hinnartade kronblad, vilka bibehålla sig oförändrade vid torkning, varav växtens namn och användning i »eternellbuketter». Plantor uppdragna av frö i sval bänk utplanteras på fritt land. Även andra arter särskilt av de korgblomstriga släkterna *Helichrysum, Roccardia* m. fl. odlas för att användas som torra blomkvastar. G. L—d.

Eternit konstgjort, skifferliknande täckningsmaterial, vilket beredes av asbest och cement, som slammas tillsamman och formas i tunna skivor. Dessa skäras i regelbundna stycken av önskad form och storlek, pressas med hydrauliskt tryck och underkastas en långsam torkning. E. har visat sig som ett utmärkt taktäckningsmaterial, överlägset naturlig skiffer genom sin jämna yta och tunnhet samt därav beroende ringa tyngd och noggranna anslutning. Efter hittills vunnen erfarenhet äro e.-tak mycket varaktiga. Jfr Taktäckning.

Etiketter för angivande av odlade plantors namn m.m. göras vanligen av små, med oljefärg bestrukna trästickor, på vilka anteckningarna skrivas med blyerts, antingen i ena ändan tillspetsade stånd-e., som nedstickas i jorden eller häng-e., som fastbindas medelst ett genom ett hål stucket snöre eller glödgad järntråd. Varaktigare äro e. tillklippta av zinkplåt, å vilka skrives med ett bläck, sammansatt av 5 g. spansk gröna, 5 g. salmiak och 40 g. vatten. Prydliga äro porslinse. med i svart tryckta namn. Dylika med vanligare fruktträdssorters namn finnas i handeln.

Etiolering. Se Bleksot.

Eurydema. Se Rapssugare.

Evighetsblomma. Se Eternell.

Evonymus. Se Benved.

Exapate. Se Almvecklare.

Excenterskiva. Se Växel.

Exkrement. Se Kreatursgödsel, Människogödsel.

Exoascus. Se Häxkvast.

Exostos. Se Benhinneinflammation, överben.

Experimentalfält, Lantbr. akad:s. Se Centralanstalten.

Epilobium. Se Mjölkört.

Epizooti betecknar djursjukdom, som erhållit stor spridning i ett land eller å en ort — Epizootier äro oftast smittsamma. Om åtgärder för deras hävande, se Smittsamma sjukdomar. Motsvarande beteckning för människosjukdom är epidemi. Jfr Enzooti.

Equisetum. Se Fräken.

Erepsin. Se Enzym, Matsmältning.

Ergotoxin. Se Amidoföreningar, Mjöldryga.

Erica, klockljung, ett till ljungfamiljen, *Ericineæ,* hörande artrikt släkte av halvbuskar med 4-delad, sambladig krona och små, tegellagda blad. Ett stort antal i främmande länders hed- och bergstrakter hemmahörande arter odlas som krukväxter. De förökas sällan hos oss utan inköpas från Holland, Belgien och Tyskland vanligen på hösten och bringas i växthus till blomning. På kalljord i södra och mellersta Sverige odlas *E. carnea* L., en liten rödblommig, nästan örtartad buske, vilken dock skadas av vinterkölden, om den ej är snötäckt. De fordra en lätt, sandblandad mylla. En art *E. tetralix.* L. förekommer i landets södra och västra landskap allmänt på mossar men saknar all ekonomisk betydelse.

Erinaceus. Se Igelkott.

Eriocampoides. Se Fruktbladstekel.

Eriogaster. Se Björkspinnare.

Eriophorum. Se Ängsull.

Eriophyes. Se Gallkvalster.

Ervum. Se Linser.

Erysiphe. Se Mjöldagg.

Eschscholtzia. Se Blomsterodling.

Eselmaul. Se Färg.

Esox. Se Gädda.

Esparsett, *Onobrychis sativa Gærtn.,* en upprätt växande baljväxt med parbladiga blad med uddblad, i toppax av högröda blommor samt rundade, flata, i kanterna taggiga, 1-fröiga baljor, som avfalla oöppnade. E. förekommer vild på torr, kalkrik jord i södra och mellersta Europa, där den sedan länge tillbaka odlats till foder. I södra Sveriges kalktrakter ss. i Skåne och på Gottland förekommer den förvildad men odlas ej numera i Sverige, då den här är mindre givande och uthållig än andra i fodervärde jämförliga baljväxter. Den överensstämmer med lucern i rotens djupa nedträngande och dess därpå beroende okänslighet för torka likasom i växtsätt i övrigt samt sammansättning och fodervärde.

Ester, organiska föreningar av en alkohols och en syras radikaler, motsvarande oorganiska kemiens salter. Åtskilliga estrar förekomma i växter och djur. Bland sådana märkas fruktessencer, välluktande oljor, som giva frukter deras egendomliga lukt, ss. päronessens (amylacetat), äppelessens (isovaleriansyreisoamylester) m. fl. Framför allt viktiga äro estrar av glycerin och feta syror, vilka bilda de hos växter och djur förekommande fetten. Se Fett.

Eter bildas genom sammanslutning av 2 alkoholmolekyler under avskiljande av vatten och är således en alkoholanhydrid. Den vanligaste är etyleter $C_2H_6OC_2H_5$, som framställes av etylalkohol under inverkan av svavelsyra. Den är en ofärgad lättrörlig vätska, som kokar vid + 35° och sålunda är mycket lättflyktig. Den är mycket eldfarlig. Den användes som lösningsmedel för fett och harts samt verkar vid inandning känslolöshet. Jfr Drivning.

Eterisering. Se Drivning.

Eternell, evighetsblomster, *Ammobium alatum* R. Brown, en till de korgblomstriga växterna, Compositæ, hörande, väl alnshög, 1-årig ört med talrika vita blomkorgar med hinnartade kronblad, vilka bibehålla sig oförändrade vid torkning, varav växtens namn och användning i »eternellbuketter». Plantor uppdragna av frö i sval bänk utplanteras på fritt land. Även andra arter särskilt av de korgblomstriga släkterna *Helichrysum, Roccardia* m. fl. odlas för att användas som torra blomkvastar. G. L—d.

Eternit konstgjort, skifferliknande täckningsmaterial, vilket beredes av asbest och cement, som slammas tillsamman och formas i tunna skivor. Dessa skäras i regelbundna stycken av önskad form och storlek, pressas med hydrauliskt tryck och underkastas en långsam torkning. E. har visat sig som ett utmärkt taktäckningsmaterial, överlägset naturlig skiffer genom sin jämna yta och tunnhet samt därav beroende ringa tyngd och noggranna anslutning. Efter hittills vunnen erfarenhet äro e.-tak mycket varaktiga. Jfr Taktäckning.

Etiketter för angivande av odlade plantors namn m.m. göras vanligen av små, med oljefärg bestrukna trästickor, på vilka anteckningarna skrivas med blyerts, antingen i ena ändan tillspetsade stånd-e., som nedstickas i jorden eller häng-e., som fastbindas medelst ett genom ett hål stucket snöre eller glödgad järntråd. Varaktigare äro e. tillklippta av zinkplåt, å vilka skrives med ett bläck, sammansatt av 5 g. spansk gröna, 5 g. salmiak och 40 g. vatten. Prydliga äro porslinse. med i svart tryckta namn. Dylika med vanligare frukträdssorters namn finnas i handeln.

Etiolering. Se Bleksot.

Eurydema. Se Rapssugare.

Evighetsblomma. Se Eternell.

Evonymus. Se Benved.

Exapate. Se Almvecklare.

Excenterskiva. Se Växel.

Exkrement. Se Kreatursgödsel, Människogödsel.

Exoascus. Se Häxkvast.

Exostos. Se Benhinneinflammation, överben.

Experimentalfält, Lantbr. akad:s. Se Centralanstalten.

Epilobium. Se Mjölkört.

Epizooti betecknar djursjukdom, som erhållit stor spridning i ett land eller å en ort — Epizootier äro oftast smittsamma. Om åtgärder för deras hävande, se Smittsamma sjukdomar. Motsvarande beteckning för människosjukdom är epidemi. Jfr Enzooti.

Equisetum. Se Fräken.

Erepsin. Se Enzym, Matsmältning.

Ergotoxin. Se Amidoföreningar, Mjöldryga.

Erica, klockljung, ett till ljungfamiljen, *Ericineæ,* hörande artrikt släkte av halvbuskar med 4-delad, sambladig krona och små, tegellagda blad. Ett stort antal i främmande länders hed- och bergstrakter hemmahörande arter odlas som krukväxter. De förökas sällan hos oss utan inköpas från Holland, Belgien och Tyskland vanligen på hösten och bringas i växthus till blomning. På kalljord i södra och mellersta Sverige odlas *E. carnea* L., en liten rödblommig, nästan örtartad buske, vilken dock skadas av vinterkölden, om den ej är snötäckt. De fordra en lätt, sandblandad mylla. En art *E. tetralix.* L. förekommer i landets södra och västra landskap allmänt på mossar men saknar all ekonomisk betydelse.

Erinaceus. Se Igelkott.

Eriocampoides. Se Fruktbladstekel.

Eriogaster. Se Björkspinnare.

Eriophorum. Se Ängsull.

Eriophyes. Se Gallkvalster.

Ervum. Se Linser.

Erysiphe. Se Mjöldagg.

Eschscholtzia. Se Blomsterodling.

Eselmaul. Se Färg.

Esox. Se Gädda.

Esparsett, *Onobrychis sativa Gærtn.,* en upprätt växande baljväxt med parbladiga blad med uddblad, i toppax av högröda blommor samt rundade, flata, i kanterna taggiga, 1-fröiga baljor, som avfalla oöppnade. E. förekommer vild på torr, kalkrik jord i södra och mellersta Europa, där den sedan länge tillbaka odlats till foder. I södra Sveriges kalktrakter ss. i Skåne och på Gottland förekommer den förvildad men odlas ej numera i Sverige, då den här är mindre givande och uthållig än andra i fodervärde jämförliga baljväxter. Den överensstämmer med lucern i rotens djupa nedträngande och dess därpå beroende okänslighet för torka likasom i växtsätt i övrigt samt sammansättning och fodervärde.

Ester, organiska föreningar av en alkohols och en syras radikaler, motsvarande oorganiska kemiens salter. Åtskilliga estrar förekomma i växter och djur. Bland sådana märkas fruktessencer, välluktande oljor, som giva frukter deras egendomliga lukt, ss. päronessens (amylacetat), äppelessens (isovaleriansyreisoamylester) m. fl. Framför allt viktiga äro estrar av glycerin och feta syror, vilka bilda de hos växter och djur förekommande fetten. Se Fett.

Eter bildas genom sammanslutning av 2 alkoholmolekyler under avskiljande av vatten och är således en alkoholanhydrid. Den vanligaste är etyleter $C_2H_6OC_2H_5$, som framställes av

etylalkohol under inverkan av svavelsyra. Den är en ofärgad lättrörlig vätska, som kokar vid + 35° och sålunda är mycket lättflyktig. Den är mycket eldfarlig. Den användes som lösningsmedel för fett och harts samt verkar vid inandning känslolöshet. Jfr Drivning.

Eterisering. Se Drivning.

Eternell, evighetsblomster, *Ammobium alatum* R. Brown, en till de korgblomstriga växterna, Compositæ, hörande, väl alnshög, 1-årig ört med talrika vita blomkorgar med hinnartade kronblad, vilka bibehålla sig oförändrade vid torkning, varav växtens namn och användning i »eternellbuketter». Plantor uppdragna av frö i sval bänk utplanteras på fritt land. Även andra arter särskilt av de korgblomstriga släkterna *Helichrysum, Roccardia* m. fl. odlas för att användas som torra blomkvastar. G. L—d.

Eternit konstgjort, skifferliknande täckningsmaterial, vilket beredes av asbest och cement, som slammas tillsamman och formas i tunna skivor. Dessa skäras i regelbundna stycken av önskad form och storlek, pressas med hydrauliskt tryck och underkastas en långsam torkning. E. har visat sig som ett utmärkt taktäckningsmaterial, överlägset naturlig skiffer genom sin jämna yta och tunnhet samt därav beroende ringa tyngd och noggranna anslutning. Efter hittills vunnen erfarenhet äro e.-tak mycket varaktiga. Jfr Taktäckning.

Etiketter för angivande av odlade plantors namn m.m. göras vanligen av små, med oljefärg bestrukna trästickor, på vilka anteckningarna skrivas med blyerts, antingen i ena ändan tillspetsade stånd-e., som nedstickas i jorden eller häng-e., som fastbindas medelst ett genom ett hål stucket snöre eller glödgad järntråd. Varaktigare äro e. tillklippta av zinkplåt, å vilka skrives med ett bläck, sammansatt av 5 g. spansk gröna, 5 g. salmiak och 40 g. vatten. Prydliga äro porslinse. med i svart tryckta namn. Dylika med vanligare fruktträdssorters namn finnas i handeln.

Etiolering. Se Bleksot.

Eurydema. Se Rapssugare.

Evighetsblomma. Se Eternell.

Evonymus. Se Benved.

Exapate. Se Almvecklare.

Excenterskiva. Se Växel.

Exkrement. Se Kreatursgödsel, Människogödsel.

Exoascus. Se Häxkvast.

Exostos. Se Benhinneinflammation, överben.

Experimentalfält, Lantbr. akad:s. Se Centralanstalten.

Epilobium. Se Mjölkört.

Epizooti betecknar djursjukdom, som erhållit stor spridning i ett land eller å en ort — Epizootier äro oftast smittsamma. Om åtgärder för deras hävande, se Smittsamma sjukdomar. Motsvarande beteckning för människosjukdom är epidemi. Jfr Enzooti.

Equisetum. Se Fräken.

Erepsin. Se Enzym, Matsmältning.

Ergotoxin. Se Amidoföreningar, Mjöldryga.

Erica, klockljung, ett till ljungfamiljen, *Ericineæ,* hörande artrikt släkte av halvbuskar med 4-delad, sambladig krona och små, tegellagda blad. Ett stort antal i främmande länders hed- och bergstrakter hemmahörande arter odlas som krukväxter. De förökas sällan hos oss utan inköpas från Holland, Belgien och Tyskland vanligen på hösten och bringas i växthus till blomning. På kalljord i södra och mellersta Sverige odlas *E. carnea* L., en liten rödblommig, nästan örtartad buske, vilken dock skadas av vinterkölden, om den ej är snötäckt. De fordra en lätt, sandblandad mylla. En art *E. tetralix.* L. förekommer i landets södra och västra landskap allmänt på mossar men saknar all ekonomisk betydelse.

Erinaceus. Se Igelkott.

Eriocampoides. Se Fruktbladstekel.

Eriogaster. Se Björkspinnare.

Eriophorum. Se Ängsull.

Eriophyes. Se Gallkvalster.

Ervum. Se Linser.

Erysiphe. Se Mjöldagg.

Eschscholtzia. Se Blomsterodling.

Eselmaul. Se Färg.

Esox. Se Gädda.

Esparsett, *Onobrychis sativa Gærtn.,* en upprätt växande baljväxt med parbladiga blad med uddblad, i toppax av högröda blommor samt rundade, flata, i kanterna taggiga, 1-fröiga baljor, som avfalla oöppnade. E. förekommer vild på torr, kalkrik jord i södra och mellersta Europa, där den sedan länge tillbaka odlats till foder. I södra Sveriges kalktrakter ss. i Skåne och på Gottland förekommer den förvildad men odlas ej numera i Sverige, då den här är mindre givande och uthållig än andra i fodervärde jämförliga baljväxter. Den överensstämmer med lucern i rotens djupa nedträngande och dess därpå beroende okänslighet för torka likasom i växtsätt i övrigt samt sammansättning och fodervärde.

Ester, organiska föreningar av en alkohols och en syras radikaler, motsvarande oorganiska kemiens salter. Åtskilliga estrar förekomma i växter och djur. Bland sådana märkas fruktessencer, välluktande oljor, som giva frukter deras egendomliga lukt, ss. päronessens (amylacetat), äppelessens (isovaleriansyreisoamylester) m. fl. Framför allt viktiga äro estrar av glycerin och feta syror, vilka bilda de hos växter och djur förekommande fetten. Se Fett.

Eter bildas genom sammanslutning av 2 alkoholmolekyler under avskiljande av vatten och är således en alkoholanhydrid. Den vanligaste är etyleter $C_2H_6OC_2H_5$, som framställes av etylalkohol under inverkan av svavelsyra. Den är en ofärgad lättrörlig vätska, som kokar vid + 35° och sålunda är mycket lättflyktig. Den är mycket eldfarlig. Den användes som lösningsmedel för fett och harts samt verkar vid inandning känslolöshet. Jfr Drivning.

Eterisering. Se Drivning.

Eternell, evighetsblomster, *Ammobium alatum* R. Brown, en till de korgblomstriga växterna, Compositæ, hörande, väl alnshög, 1-årig ört med talrika vita blomkorgar med hinnartade kronblad, vilka bibehålla sig oförändrade vid torkning, varav växtens namn och användning i »eternellbuketter». Plantor uppdragna av frö i sval bänk utplanteras på fritt land. Även andra arter särskilt av de korgblomstriga släkterna *Helichrysum, Roccardia* m. fl. odlas för att användas som torra blomkvastar. G. L—d.

Eternit konstgjort, skifferliknande täckningsmaterial, vilket beredes av asbest och cement, som slammas tillsamman och formas i tunna skivor. Dessa skäras i regelbundna stycken av önskad form och storlek, pressas med hydrauliskt tryck och underkastas en långsam torkning. E. har visat sig som ett utmärkt taktäckningsmaterial, överlägset naturlig skiffer genom sin jämna yta och tunnhet samt därav beroende ringa tyngd och noggranna anslutning. Efter hittills vunnen erfarenhet äro e.-tak mycket varaktiga. Jfr Taktäckning.

Etiketter för angivande av odlade plantors namn m.m. göras vanligen av små, med oljefärg bestrukna trästickor, på vilka anteckningarna skrivas med blyerts, antingen i ena ändan tillspetsade stånd-e., som nedstickas i jorden eller häng-e., som fastbindas medelst ett genom ett hål stucket snöre eller glödgad järntråd. Varaktigare äro e. tillklippta av zinkplåt, å vilka skrives med ett bläck, sammansatt av 5 g. spansk gröna, 5 g. salmiak och 40 g. vatten. Prydliga äro porslinse. med i svart tryckta namn. Dylika med vanligare fruktträdssorters namn finnas i handeln.

Etiolering. Se Bleksot.

Eurydema. Se Rapssugare.

Evighetsblomma. Se Eternell.

Evonymus. Se Benved.

Exapate. Se Almvecklare.

Excenterskiva. Se Växel.

Exkrement. Se Kreatursgödsel, Människogödsel.

Exoascus. Se Häxkvast.

Exostos. Se Benhinneinflammation, överben.

Experimentalfält, Lantbr. akad:s. Se Centralanstalten.

Epilobium. Se Mjölkört.

Epizooti betecknar djursjukdom, som erhållit stor spridning i ett land eller å en ort — Epizootier äro oftast smittsamma. Om åtgärder för deras hävande, se Smittsamma sjukdomar. Motsvarande beteckning för människosjukdom är epidemi. Jfr Enzooti.

Equisetum. Se Fräken.

Erepsin. Se Enzym, Matsmältning.

Ergotoxin. Se Amidoföreningar, Mjöldryga.

Erica, klockljung, ett till ljungfamiljen, *Ericineæ,* hörande artrikt släkte av halvbuskar med 4-delad, sambladig krona och små, tegellagda blad. Ett stort antal i främmande länders hed- och bergstrakter hemmahörande arter odlas som krukväxter. De förökas sällan hos oss utan inköpas från Holland, Belgien och Tyskland vanligen på hösten och bringas i växthus till blomning. På kalljord i södra och mellersta Sverige odlas *E. carnea* L., en liten rödblommig, nästan örtartad buske, vilken dock skadas av vinterkölden, om den ej är snötäckt. De fordra en lätt, sandblandad mylla. En art *E. tetralix.* L. förekommer i landets södra och västra landskap allmänt på mossar men saknar all ekonomisk betydelse.

Erinaceus. Se Igelkott.

Eriocampoides. Se Fruktbladstekel.

Eriogaster. Se Björkspinnare.

Eriophorum. Se Ängsull.

Eriophyes. Se Gallkvalster.

Ervum. Se Linser.

Erysiphe. Se Mjöldagg.

Eschscholtzia. Se Blomsterodling.

Eselmaul. Se Färg.

Esox. Se Gädda.

Esparsett, *Onobrychis sativa Gærtn.,* en upprätt växande baljväxt med parbladiga blad med uddblad, i toppax av högröda blommor samt rundade, flata, i kanterna taggiga, 1-fröiga baljor, som avfalla oöppnade. E. förekommer vild på torr, kalkrik jord i södra och mellersta Europa, där den sedan länge tillbaka odlats till foder. I södra Sveriges kalktrakter ss. i Skåne och på Gottland förekommer den förvildad men odlas ej numera i Sverige, då den här är mindre givande och uthållig än andra i fodervärde jämförliga baljväxter. Den överensstämmer med lucern i rotens djupa nedträngande och dess därpå beroende okänslighet för torka likasom i växtsätt i övrigt samt sammansättning och fodervärde.

Ester, organiska föreningar av en alkohols och en syras radikaler, motsvarande oorganiska kemiens salter. Åtskilliga estrar förekomma i växter och djur. Bland sådana märkas fruktessencer, välluktande oljor, som giva frukter deras egendomliga lukt, ss. päronessens (amylacetat), äppelessens (isovaleriansyreisoamylester) m. fl. Framför allt viktiga äro estrar av glycerin och feta syror, vilka bilda de hos växter och djur förekommande fetten. Se Fett.

Eter bildas genom sammanslutning av 2 alkoholmolekyler under avskiljande av vatten och är således en alkoholanhydrid. Den vanligaste är etyleter $C_2H_6OC_2H_5$, som framställes av etylalkohol under inverkan av svavelsyra. Den är en ofärgad lättrörlig vätska, som kokar vid + 35° och sålunda är mycket lättflyktig. Den är mycket eldfarlig. Den användes som lösningsmedel för fett och harts samt verkar vid inandning känslolöshet. Jfr Drivning.

Eterisering. Se Drivning.

Eternell, evighetsblomster, *Ammobium alatum* R. Brown, en till de korgblomstriga växterna, Compositæ, hörande, väl alnshög, 1-årig ört med talrika vita blomkorgar med hinnartade kronblad, vilka bibehålla sig oförändrade vid torkning, varav växtens namn och användning i »eternellbuketter». Plantor uppdragna av frö i sval bänk utplanteras på fritt land. Även andra arter särskilt av de korgblomstriga släkterna *Helichrysum, Roccardia* m. fl. odlas för att användas som torra blomkvastar. G. L—d.

Eternit konstgjort, skifferliknande täckningsmaterial, vilket beredes av asbest och cement, som slammas tillsamman och formas i tunna skivor. Dessa skäras i regelbundna stycken av önskad form och storlek, pressas med hydrauliskt tryck och underkastas en långsam torkning. E. har visat sig som ett utmärkt taktäckningsmaterial, överläget naturlig skiffer genom sin jämna yta och tunnhet samt därav beroende ringa tyngd och noggranna anslutning. Efter hittills vunnen erfarenhet äro e.-tak mycket varaktiga. Jfr Taktäckning.

Etiketter för angivande av odlade plantors namn m.m. göras vanligen av små, med oljefärg bestrukna trästickor, på vilka anteckningarna skrivas med blyerts, antingen i ena ändan tillspetsade stånd-e., som nedstickas i jorden eller häng-e., som fastbindas medelst ett genom ett hål stucket snöre eller glödgad järntråd. Varaktigare äro e. tillklippta av zinkplåt, å vilka skrives med ett bläck, sammansatt av 5 g. spansk gröna, 5 g. salmiak och 40 g. vatten. Prydliga äro porslinse. med i svart tryckta namn. Dylika med vanligare fruktträdssorters namn finnas i handeln.

Etiolering. Se Bleksot.

Eurydema. Se Rapssugare.

Evighetsblomma. Se Eternell.

Evonymus. Se Benved.

Exapate. Se Almvecklare.

Excenterskiva. Se Växel.

Exkrement. Se Kreatursgödsel, Människogödsel.

Exoascus. Se Häxkvast.

Exostos. Se Benhinneinflammation, överben.

Experimentalfält, Lantbr. akad:s. Se Centralanstalten.

Epilobium. Se Mjölkört.

Epizooti betecknar djursjukdom, som erhållit stor spridning i ett land eller å en ort — Epizootier äro oftast smittsamma. Om åtgärder för deras hävande, se Smittsamma sjukdomar. Motsvarande beteckning för människosjukdom är epidemi. Jfr Enzooti.

Equisetum. Se Fräken.

Erepsin. Se Enzym, Matsmältning.

Ergotoxin. Se Amidoföreningar, Mjöldryga.

Erica, klockljung, ett till ljungfamiljen, *Ericineæ,* hörande artrikt släkte av halvbuskar med 4-delad, sambladig krona och små, tegellagda blad. Ett stort antal i främmande länders hed- och bergstrakter hemmahörande arter odlas som krukväxter. De förökas sällan hos oss utan inköpas från Holland, Belgien och Tyskland vanligen på hösten och bringas i växthus till blomning. På kalljord i södra och mellersta Sverige odlas *E. carnea* L., en liten rödblommig, nästan örtartad buske, vilken dock skadas av vinterkölden, om den ej är snötäckt. De fordra en lätt, sandblandad mylla. En art *E. tetralix.* L. förekommer i landets södra och västra landskap allmänt på mossar men saknar all ekonomisk betydelse.

Erinaceus. Se Igelkott.

Eriocampoides. Se Fruktbladstekel.

Eriogaster. Se Björkspinnare.

Eriophorum. Se Ängsull.

Eriophyes. Se Gallkvalster.

Ervum. Se Linser.

Erysiphe. Se Mjöldagg.

Eschscholtzia. Se Blomsterodling.

Eselmaul. Se Färg.

Esox. Se Gädda.

Esparsett, *Onobrychis sativa Gærtn.,* en upprätt växande baljväxt med parbladiga blad med uddblad, i toppax av högröda blommor samt rundade, flata, i kanterna taggiga, 1-fröiga baljor, som avfalla oöppnade. E. förekommer vild på torr, kalkrik jord i södra och mellersta Europa, där den sedan länge tillbaka odlats till foder. I södra Sveriges kalktrakter ss. i Skåne och på Gottland förekommer den förvildad men odlas ej numera i Sverige, då den här är mindre givande och uthållig än andra i fodervärde jämförliga baljväxter. Den överensstämmer med lucern i rotens djupa nedträngande och dess därpå beroende okänslighet för torka likasom i växtsätt i övrigt samt sammansättning och fodervärde.

Ester, organiska föreningar av en alkohols och en syras radikaler, motsvarande oorganiska kemiens salter. Åtskilliga estrar förekomma i växter och djur. Bland sådana märkas fruktessencer, välluktande oljor, som giva frukter deras egendomliga lukt, ss. päronessens (amylacetat), äppelessens (isovaleriansyreisoamylester) m. fl. Framför allt viktiga äro estrar av glycerin och feta syror, vilka bilda de hos växter och djur förekommande fetten. Se Fett.

Eter bildas genom sammanslutning av 2 alkoholmolekyler under avskiljande av vatten och är således en alkoholanhydrid. Den vanligaste är etyleter $C_2H_6OC_2H_5$, som framställes av etylalkohol under inverkan av svavelsyra. Den är en ofärgad lättrörlig vätska, som kokar vid + 35° och sålunda är mycket lättflyktig. Den är mycket eldfarlig. Den användes som lösningsmedel för fett och harts samt verkar vid inandning känslolöshet. Jfr Drivning.

Eterisering. Se Drivning.

Eternell, evighetsblomster, *Ammobium alatum* R. Brown, en till de korgblomstriga växterna, Compositæ, hörande, väl alnshög, 1-årig ört med talrika vita blomkorgar med hinnartade kronblad, vilka bibehålla sig oförändrade vid torkning, varav växtens namn och användning i »eternellbuketter». Plantor uppdragna av frö i sval bänk utplanteras på fritt land. Även andra arter särskilt av de korgblomstriga släkterna *Helichrysum, Roccardia* m. fl. odlas för att användas som torra blomkvastar. G. L—d.

Eternit konstgjort, skifferliknande täckningsmaterial, vilket beredes av asbest och cement, som slammas tillsamman och formas i tunna skivor. Dessa skäras i regelbundna stycken av önskad form och storlek, pressas med hydrauliskt tryck och underkastas en långsam torkning. E. har visat sig som ett utmärkt taktäckningsmaterial, överlägset naturlig skiffer genom sin jämna yta och tunnhet samt därav beroende ringa tyngd och noggranna anslutning. Efter hittills vunnen erfarenhet äro e.-tak mycket varaktiga. Jfr Taktäckning.

Etiketter för angivande av odlade plantors namn m.m. göras vanligen av små, med oljefärg bestrukna trästickor, på vilka anteckningarna skrivas med blyerts, antingen i ena ändan tillspetsade stånd-e., som nedstickas i jorden eller häng-e., som fastbindas medelst ett genom ett hål stucket snöre eller glödgad järntråd. Varaktigare äro e. tillklippta av zinkplåt, å vilka skrives med ett bläck, sammansatt av 5 g. spansk gröna, 5 g. salmiak och 40 g. vatten. Prydliga äro porslinse. med i svart tryckta namn. Dylika med vanligare fruktträdssorters namn finnas i handeln.

Etiolering. Se Bleksot.

Eurydema. Se Rapssugare.

Evighetsblomma. Se Eternell.

Evonymus. Se Benved.

Exapate. Se Almvecklare.

Excenterskiva. Se Växel.

Exkrement. Se Kreatursgödsel, Människogödsel.

Exoascus. Se Häxkvast.

Exostos. Se Benhinneinflammation, överben.

Experimentalfält, Lantbr. akad:s. Se Centralanstalten.

Epilobium. Se Mjölkört.

Epizooti betecknar djursjukdom, som erhållit stor spridning i ett land eller å en ort — Epizootier äro oftast smittsamma. Om åtgärder för deras hävande, se Smittsamma sjukdomar. Motsvarande beteckning för människosjukdom är epidemi. Jfr Enzooti.

Equisetum. Se Fräken.

Erepsin. Se Enzym, Matsmältning.

Ergotoxin. Se Amidoföreningar, Mjöldryga.

Erica, klockljung, ett till ljungfamiljen, *Ericineæ,* hörande artrikt släkte av halvbuskar med 4-delad, sambladig krona och små, tegellagda blad. Ett stort antal i främmande länders hed- och bergstrakter hemmahörande arter odlas som krukväxter. De förökas sällan hos oss utan inköpas från Holland, Belgien och Tyskland vanligen på hösten och bringas i växthus till blomning. På kalljord i södra och mellersta Sverige odlas *E. carnea* L., en liten rödblommig, nästan örtartad buske, vilken dock skadas av vinterkölden, om den ej är snötäckt. De fordra en lätt, sandblandad mylla. En art *E. tetralix.* L. förekommer i landets södra och västra landskap allmänt på mossar men saknar all ekonomisk betydelse.

Erinaceus. Se Igelkott.

Eriocampoides. Se Fruktbladstekel.

Eriogaster. Se Björkspinnare.

Eriophorum. Se Ängsull.

Eriophyes. Se Gallkvalster.

Ervum. Se Linser.

Erysiphe. Se Mjöldagg.

Eschscholtzia. Se Blomsterodling.

Eselmaul. Se Färg.

Esox. Se Gädda.

Esparsett, *Onobrychis sativa Gærtn.,* en upprätt växande baljväxt med parbladiga blad med uddblad, i toppax av högröda blommor samt rundade, flata, i kanterna taggiga, 1-fröiga baljor, som avfalla oöppnade. E. förekommer vild på torr, kalkrik jord i södra och mellersta Europa, där den sedan länge tillbaka odlats till foder. I södra Sveriges kalktrakter ss. i Skåne och på Gottland förekommer den förvildad men odlas ej numera i Sverige, då den här är mindre givande och uthållig än andra i fodervärde jämförliga baljväxter. Den överensstämmer med lucern i rotens djupa nedträngande och dess därpå beroende okänslighet för torka likasom i växtsätt i övrigt samt sammansättning och fodervärde.

Ester, organiska föreningar av en alkohols och en syras radikaler, motsvarande oorganiska kemiens salter. Åtskilliga estrar förekomma i växter och djur. Bland sådana märkas fruktessencer, välluktande oljor, som giva frukter deras egendomliga lukt, ss. päronessens (amylacetat), äppelessens (isovaleriansyreisoamylester) m. fl. Framför allt viktiga äro estrar av glycerin och feta syror, vilka bilda de hos växter och djur förekommande fetten. Se Fett.

Eter bildas genom sammanslutning av 2 alkoholmolekyler under avskiljande av vatten och är således en alkoholanhydrid. Den vanligaste är etyleter $C_2H_6OC_2H_5$, som framställes av etylalkohol under inverkan av svavelsyra. Den är en ofärgad lättrörlig vätska, som kokar vid + 35° och sålunda är mycket lättflyktig. Den är mycket eldfarlig. Den användes som lösningsmedel för fett och harts samt verkar vid inandning känslolöshet. Jfr Drivning.

Eterisering. Se Drivning.

Eternell, evighetsblomster, *Ammobium alatum* R. Brown, en till de korgblomstriga växterna, Compositæ, hörande, väl alnshög, 1-årig ört med talrika vita blomkorgar med hinnartade kronblad, vilka bibehålla sig oförändrade vid torkning, varav växtens namn och användning i »eternellbuketter». Plantor uppdragna av frö i sval bänk utplanteras på fritt land. Även andra arter särskilt av de korgblomstriga släkterna *Helichrysum, Roccardia* m. fl. odlas för att användas som torra blomkvastar. G. L—d.

Eternit konstgjort, skifferliknande täckningsmaterial, vilket beredes av asbest och cement, som slammas tillsamman och formas i tunna skivor. Dessa skäras i regelbundna stycken av önskad form och storlek, pressas med hydrauliskt tryck och underkastas en långsam torkning. E. har visat sig som ett utmärkt taktäckningsmaterial, överlägset naturlig skiffer genom sin jämna yta och tunnhet samt därav beroende ringa tyngd och noggranna anslutning. Efter hittills vunnen erfarenhet äro e.-tak mycket varaktiga. Jfr Taktäckning.

Etiketter för angivande av odlade plantors namn m.m. göras vanligen av små, med oljefärg bestrukna trästickor, på vilka anteckningarna skrivas med blyerts, antingen i ena ändan tillspetsade stånd-e., som nedstickas i jorden eller häng-e., som fastbindas medelst ett genom ett hål stucket snöre eller glödgad järntråd. Varaktigare äro e. tillklippta av zinkplåt, å vilka skrives med ett bläck, sammansatt av 5 g. spansk gröna, 5 g. salmiak och 40 g. vatten. Prydliga äro porslinse. med i svart tryckta namn. Dylika med vanligare fruktträdssorters namn finnas i handeln.

Etiolering. Se Bleksot.

Eurydema. Se Rapssugare.

Evighetsblomma. Se Eternell.

Evonymus. Se Benved.

Exapate. Se Almvecklare.

Excenterskiva. Se Växel.

Exkrement. Se Kreatursgödsel, Människogödsel.

Exoascus. Se Häxkvast.

Exostos. Se Benhinneinflammation, överben.

Experimentalfält, Lantbr. akad:s. Se Centralanstalten.

Epilobium. Se Mjölkört.

Epizooti betecknar djursjukdom, som erhållit stor spridning i ett land eller å en ort — Epizootier äro oftast smittsamma. Om åtgärder för deras hävande, se Smittsamma sjukdomar. Motsvarande beteckning för människosjukdom är epidemi. Jfr Enzooti.

Equisetum. Se Fräken.

Erepsin. Se Enzym, Matsmältning.

Ergotoxin. Se Amidoföreningar, Mjöldryga.

Erica, klockljung, ett till ljungfamiljen, *Ericineæ,* hörande artrikt släkte av halvbuskar med 4-delad, sambladig krona och små, tegellagda blad. Ett stort antal i främmande länders hed- och bergstrakter hemmahörande arter odlas som krukväxter. De förökas sällan hos oss utan inköpas från Holland, Belgien och Tyskland vanligen på hösten och bringas i växthus till blomning. På kalljord i södra och mellersta Sverige odlas *E. carnea* L., en liten rödblommig, nästan örtartad buske, vilken dock skadas av vinterkölden, om den ej är snötäckt. De fordra en lätt, sandblandad mylla. En art *E. tetralix.* L. förekommer i landets södra och västra landskap allmänt på mossar men saknar all ekonomisk betydelse.

Erinaceus. Se Igelkott.

Eriocampoides. Se Fruktbladstekel.

Eriogaster. Se Björkspinnare.

Eriophorum. Se Ängsull.

Eriophyes. Se Gallkvalster.

Ervum. Se Linser.

Erysiphe. Se Mjöldagg.

Eschscholtzia. Se Blomsterodling.

Eselmaul. Se Färg.

Esox. Se Gädda.

Esparsett, *Onobrychis sativa Gærtn.,* en upprätt växande baljväxt med parbladiga blad med uddblad, i toppax av högröda blommor samt rundade, flata, i kanterna taggiga, 1-fröiga baljor, som avfalla oöppnade. E. förekommer vild på torr, kalkrik jord i södra och mellersta Europa, där den sedan länge tillbaka odlats till foder. I södra Sveriges kalktrakter ss. i Skåne och på Gottland förekommer den förvildad men odlas ej numera i Sverige, då den här är mindre givande och uthållig än andra i fodervärde jämförliga baljväxter. Den överensstämmer med lucern i rotens djupa nedträngande och dess därpå beroende okänslighet för torka likasom i växtsätt i övrigt samt sammansättning och fodervärde.

Ester, organiska föreningar av en alkohols och en syras radikaler, motsvarande oorganiska kemiens salter. Åtskilliga estrar förekomma i växter och djur. Bland sådana märkas fruktessencer, välluktande oljor, som giva frukter deras egendomliga lukt, ss. päronessens (amylacetat), äppelessens (isovaleriansyreisoamylester) m. fl. Framför allt viktiga äro estrar av glycerin och feta syror, vilka bilda de hos växter och djur förekommande fetten. Se Fett.

Eter bildas genom sammanslutning av 2 alkoholmolekyler under avskiljande av vatten och är således en alkoholanhydrid. Den vanligaste är etyleter $C_2H_6OC_2H_5$, som framställes av etylalkohol under inverkan av svavelsyra. Den är en ofärgad lättrörlig vätska, som kokar vid + 35° och sålunda är mycket lättflyktig. Den är mycket eldfarlig. Den användes som lösningsmedel för fett och harts samt verkar vid inandning känslolöshet. Jfr Drivning.

Eterisering. Se Drivning.

Eternell, evighetsblomster, *Ammobium alatum* R. Brown, en till de korgblomstriga växterna, Compositæ, hörande, väl alnshög, 1-årig ört med talrika vita blomkorgar med hinnartade kronblad, vilka bibehålla sig oförändrade vid torkning, varav växtens namn och användning i »eternellbuketter». Plantor uppdragna av frö i sval bänk utplanteras på fritt land. Även andra arter särskilt av de korgblomstriga släkterna *Helichrysum, Roccardia* m. fl. odlas för att användas som torra blomkvastar. G. L—d.

Eternit konstgjort, skifferliknande täckningsmaterial, vilket beredes av asbest och cement, som slammas tillsamman och formas i tunna skivor. Dessa skäras i regelbundna stycken av önskad form och storlek, pressas med hydrauliskt tryck och underkastas en långsam torkning. E. har visat sig som ett utmärkt taktäckningsmaterial, överläget naturlig skiffer genom sin jämna yta och tunnhet samt därav beroende ringa tyngd och noggranna anslutning. Efter hittills vunnen erfarenhet äro e.-tak mycket varaktiga. Jfr Taktäckning.

Etiketter för angivande av odlade plantors namn m.m. göras vanligen av små, med oljefärg bestrukna trästickor, på vilka anteckningarna skrivas med blyerts, antingen i ena ändan tillspetsade stånd-e., som nedstickas i jorden eller häng-e., som fastbindas medelst ett genom ett hål stucket snöre eller glödgad järntråd. Varaktigare äro e. tillklippta av zinkplåt, å vilka skrives med ett bläck, sammansatt av 5 g. spansk gröna, 5 g. salmiak och 40 g. vatten. Prydliga äro porslinse. med i svart tryckta namn. Dylika med vanligare fruktträdssorters namn finnas i handeln.

Etiolering. Se Bleksot.

Eurydema. Se Rapssugare.

Evighetsblomma. Se Eternell.

Evonymus. Se Benved.

Exapate. Se Almvecklare.

Excenterskiva. Se Växel.

Exkrement. Se Kreatursgödsel, Människogödsel.

Exoascus. Se Häxkvast.

Exostos. Se Benhinneinflammation, överben.

Experimentalfält, Lantbr. akad:s. Se Centralanstalten.

Sandbäckens 7 hkr. stationära Herkules råoljemotor.

Explosions- l. **förbränningsmotor** kallas en kraftmaskin, i vilken bränslet explosionsartat förbrinner ini motorns cylinder, varvid trycket av de plötsligt utvecklade heta förbränningsgaserna framdriver en kolv, vars rörelse överföres till en vevaxel. Sedan förbränningsgaserna sålunda fått utvidga sig, utblåsas de ur cylindern; en blandning av bränsle och luft inkommer i stället, sammanpressas i cylindern bakom den återgående kolven samt antändes, så att ny explosion inträffar.

Denna maskintyp uppfanns år 1860 av fransmannen Lenoir men fick först genom den år 1876 av tysken Otto konstruerade gasmaskinen större praktisk användning. På senaste tid har den fått en stor betydelse som fast (stationär) eller självrörlig kraftmaskin vid jordbruket.

Motorns huvuddelar. Trycket av förbränningsgaserna verkar i allmänhet blott på ena sidan av kolven (kannan) i ett slutet rum, i vilket den brännbara gasblandningen sammanpressas och förbrännes, och som därför kallas kompressions-, förbrännings- eller explosionsrummet. Åt den andra åt veven vända sidan är cylindern öppen. För att kolven må sluta tätt till cylindern, så att gasblandningen ej får läcka ut ur kompressionsrummet, är han försedd med 3—6 i spår liggande fjädrande ringar, vilka kunna löstagas och ombytas. Från kolven överföres rörelsen medelst en ledbart fäst vevstång till en vevaxel, som kringvrides vid kolvens fram- och återgående rörelse. Vevstakens och kolvens längd är så avpassad, att kolvslaget ej når ända till cylinderns botten utan i det nämnda kompressionsrummet lämnar utrymme för blandningen av brännbar gas och luft. Ju mindre detta rum är, desto större blir gasmassans sammanpressning och det vid förbränningen utövade trycket; vanligen är detta rum omkr. 25 % av cylinderns rymd. På cylinderns vägg finnas inlopp för bränsle och luft och utlopp för förbränningsgaserna. Dessa senare ledas vanligen genom en ljuddämpare ut i fria luften. Vevaxeln, som, då motorn har flere cylindrar, är gemensam för dessa och är innesluten i ett vevhus, driver styrstänger för motorns ventiler samt pumpar för bränn- och smörjolja, vatteninsprutning och kylvatten (se nedan) samt fortleder kraften genom transmission samt remskiva eller utväxlingar till arbetsmaskinen. Tillkopplingen till transmissionen sker i regel genom en friktionskoppling.

Genomskärning av en tvåtaktsmotor. A Kompressionsslag. B Explosionsslag. Kolv S. Vevaxel Kt. Vevhus H. Insugningsventil V. Utlopp för förbränningsgaser U. Luft kanal K.

Arbetstakt. En e. arbetar i 2 eller 4 takter. Hos 2-taktsmotorn, vartill den ursprungliga Lenoirska motoren hörde, försiggår arbetet sålunda: 1. Explosions- eller arbetsslaget: Explosionen driver kolven framåt, och då han passerat de i cylinderns främre del befintliga öppningarna, först utloppet för förbränningsgaserna och sedan inloppsöppningen för luft, utströmma de förra och ersättas av frisk luft. Denna inledes genom en kanal från vevhuset, vilket, då det är slutet, verkar som en pump, i det att kolven vid sin rörelse mot veven sammantrycker luften i vevhuset, så att denna inrusar i cylindern, då kanalen till denna öppnas. 2. Kompressionsslaget. Kolven återgår och stänger härvid in- och utloppsöppningarna samt sammanpressar den i cylindern instängda luften. När kolven närmar sig slagets slut, insprutas bränslevätskan i explosionsrummet och antändes, så att ny

explosion inträffar. Då kolven avlägsnar sig från veven, uppstår i vevhuset en luftförtunning, som öppnar en luftventil, genom vilken frisk luft åter inströmmar i vevhuset.

Fyrtaktsmotors 4 slag.

I 4-t aktsmotorer, till vilka Ottos gasmaskin hörde, inträffar explosion för vart 4:e halvslag av kolven eller vart annat varv av vevaxeln, och arbetet försiggår i följande takter: 1. Explosions- eller arbetsslaget, då gasen förbrinner och kolven genom förbränningsgasernas utvidgning drives i riktning mot veven; mot slutet av slaget öppnas avloppsventilen och gaserna börja utströmma. 2. Under utblåsningsslaget, då kolven återgår mot cylinderns botten, fortgår gasernas utströmning. 3. Under insugningsslaget är utloppsventilen stängd och tilloppsventilen öppen, genom vilken blandningen av luft och bränsle insuges av kolven, som rör sig mot veven. 4. Kompressionsslaget: Båda ventilerna äro slutna, under det kolven återgår mot cylinderns botten och gasblandningen sammanpressas. In- och utloppen regleras sålunda, till skillnad mot hos 2-taktsmaskinerna, genom ventiler, vilka sitta i eller nära cylinderns botten samt öppnas vanligen, utloppsventilen alltid, genom en styrstång, som drives av en knaster på en axel, som vrides genom utväxling från vevaxeln, så att den gör 1 varv på 2 av vevaxeln.

Genomskärning av en fyrtaktsmotor. Cylindern C. Kolven S. Insugnings ventil I. Inloppskanal Ki. Utlopps ventil U med dess styrstång Ss. Utloppskanal för förbränningsgaser Ku. Elektr. batteri B. Svänghjul H. Ljuddämpare D.Bränslet måste, för att förbränningen skall ske ögonblickligt, då kolven står i sin vändpunkt, utgöras av ett fint fördelat, lätt antändligt ämne blandat med luft. Lysgas, som användes i gasmotorer, kan självfallet ej brukas i lantbruksmotorer, utan i dem användes någon lätt förgasad vätska, som stoftfint fördelad blandas med luft. Benzin, som är det vanliga bränslet i automobiler, samt sprit, helst blandad med benzol, äro mycket lämpliga, men i vårt land väl dyra att användas i lantbruksmotorer, som därför vanligen drivas med fotogen eller än billigare råolja. Rätt vanligt är, att benzin användes vid igångsättningen av 4-taktsmotorer, tills karburatorn (se nedan) blivit upphettad, och därefter fotogen. Laddningen kan ske antingen genom att bränslevätskan insprutas genom en från vevaxeln driven pump, vilket alltid är fallet vid användning av mindre lätt förgasade brännoljor, ss. i 2-taktsmaskiner, eller ock genom insugning i cylindern vid luftförtunningen under insugningsslaget. Brännoljans förgasning sker hos 2-taktsråoljemotorer därigenom, att den insprutas i cylindern som en stoftfint fördelad stråle och därvid intimt blandas med luften; antändningen sker genom beröring med en upphettad del av cylinderväggen, tändarekulan, som före igångsättningen upphettas med lampa men sedan hålles tillräckligt upphettad genom förbränningarna. Hos 4-taktsmotorer, som gå med lättflyktigare bränsle-vätskor, blandas dessa med luft i en vid sidan om cylindern sittande karburator och förgasas medelst upphettning genom de avgående heta förbränningsgaserna, som ledas antingen kring luft- eller brännoljetilloppet eller kring karburatorns förgasarerum, genom vilket blandningen strömmar in i cylindern, där den sammanpressas och antändes. Tandningen sker i detta fall genom en elektrisk gnista, som alstras av ett batteri, en dynamo eller en magnet och i rätta ögonblicket slår över mellan 2 poler i förbränningsrummet. Den elektriska tandningen medför fördelen, att den tillåter omedelbar igångsättning utan föregående upphettning av cylindern, men apparaten är invecklad och kan vålla svårigheter, särdeles i kallt väder, i det att ånga från de första förbränningarna kan förtätas på de kalla metalldelarna till vatten, som leder den elektriska strömmen. Den kan ej användas, då bränslet utgöres av tunga, smutsande brännoljor.

Kylning. Den genom förbränningen orsakade upphettningen av cylindern och kolven nödvändiggör maskinens avkylning. Avkylningen, som hos aeroplan och andra i hastig rörelse varande maskiner kan ske genom blotta luftdraget, måste hos maskiner, som äro stillastående eller i långsam rörelse, ske genom vatten, vilket ledes genom en mantel, som omgiver cylindern. Till fasta maskiner kan detta vatten oavbrutet tagas från en vattenledning, då sådan finnes, men för de flyttbara användes samma vattenmängd oavbrutet och berövas under sin strömning på ett eller annat sätt det upptagna värmet. Detta kan ske därigenom, att kylvattnet ledes tillbaka till en öppen behållare, där det i beröring med luften under kokning avgiver värme, eller över ett graderverk eller en plåtkylare (liknande en mjölkkylare, se d. o.), där värme bindes vid vattnets avdunstning, eller ock på s. k. rör- eller cellkylare eller radiatorer, från vilkas stora yta värme utstrålar. Vattnets cirkulation åstadkommes antingen genom att det upphettade vattnet stiger upp till den högre sittande behållaren, under det att det avkylda strömmar nedåt, eller ock vanligen medelst en pump. I det förra fallet sker avkylningen så mycket långsammare, att 5—6 gånger så mycket vatten behöves som vid pumpning genom en radiator, varjämte avdunstningen från en öppen behållare eller kylare nödvändiggör ersättning av en betydlig mängd avdunstat vatten. I en 20 hkr. motor med öppen avkylning erfordras omkring 180 liter kylvatten, varav drygt hälften avdunstar under 1 dags tungt arbete i fria luften, under det en lika stark maskin med radiatorkylning och pump fordrar blott omkring 15 l. Avkylningen anses böra sänka vattnets värmegrad till 60—70° C. och hålla temperaturen jämn. Vid starkare avkylning kan cylindern krympa så, att friktionen mellan kolven och cylinderväggen ökas, varjämte fara för för sen tandning uppstår. För stark upphettning kan framkalla för tidig tandning och smörjoljans sönderdelning och därmed följande avsättning av kol och ökad friktion.

Regleringsanordningar. Motorns jämna gång och kraftutveckling påverkas av flera omständigheter, som böra kunna regleras. En sådan är förhållandet mellan brännolja och luft, vilket regleras genom olje- och luftinloppens relativa storlek och ställbara ventiler, som öka eller minska oljetilloppet. Motorns slaghastighet regleras vanligen genom en centrifugalregulator, vars belastade armar vid ökad hastighet hos maskinen lyftas av centrifugalkraften och tillstrypa eller helt avbryta tillförseln av brännolja. Vid minskning av bränsletillförseln försvagas explosionen och den utvecklade kraften, men en olägenhet är att, då lufttillförseln är oförändrad, blir ej förhållandet mellan luft och bränsle det riktiga. Tillförseln av brännolja avbrytes hos 4-taktsmaskiner genom att regulatorn håller insugnings ventilen sluten och utblåsningsventilen öppen, så att ingen laddning kan ske och en eller flera explosioner överhoppas, tills maskinen saktat farten och regulatorn upphör att verka. Hos 2-taktsmotorn sätter regulatorn bränslepumpen ur verksamhet, tills maskinens hastighet nedgått. Reglering genom explosioners överhoppande kan medföra olägenheten, att cylindern avkyles, så att tandningen försenas elleruteblir. Tandningen och förbränningen bör ske i det ögonblick, då kolvslaget står i sin döda punkt med kolven närmast cylinderns botten. Detta åstadkommes hos 4-taktsmotorn genom en rätt inställning av utväxlingen från vevaxeln till styrstången, som styr gasblandningens inloppsventil, samt den elektriska strömmens avbrytande i tändapparaten; hos 2-taktsmotorn regleras tändningsögonblicket genom reglering av tiden för brännoljans insprutning. Den för en rättidig tandning önskvärda värmegraden åstadkommes huvudsakligen genom reglering av kylningen medelst kylvattenscirkulationens hastighet. Därjämte har rätt allmänt använts insprutning av vatten i explosionsrummet, varigenom gasblandningen avkyles, så att den tål en starkare sammantryckning, innan den tändes. Numera har man genom lämplig konstruktion gjort denna kylning mindre behövlig.

Den skakning, som den stötvis skeende kraftutvecklingen skulle föranleda, motverkas vid större motorer oftast genom att dessa hava flera (2—4) cylindrar, i vilka- explosionerna ej sammanfalla, och rörelsen utjämnas dessutom alltid genom ett på vevaxeln sittande svänghjul med stor massa och diameter, större hos 4-takts- än hos 2-taktsmotorerna, emedan mellantiden mellan explosionerna hos de förra är större än hos de senare.

Motorns skötsel. Uppställningen av stationära motorer bör vara stadig, emedan skakning ökar maskinens slitning. Då motorn är uppställd på hjul, böra dessa vara säkert fastlästa. Igångsättningen sker (hos motorer med tändkula, sedan denna uppvärmts) hos smärre motorer genom kringvridning av svänghjulet; då detta sker med en vev, bör försiktighet iakttagas, att denna ej slår tillbaka och skadar arbetaren. Stor uppmärksamhet bör ägnas åt motorns gång, förbränningens fullständighet, som visar sig på rökens beskaffenhet, kylvattnets värmegrad m. m., så att fel, som visa sig, fortast möjligt avhjälpas. Dunkande ljud i cylindern tyda på för tidig tandning (se ovan). Om tandningen klickar, beror det ofta på, att tändkulans inre eller vid elektrisk tandning kontakterna belagts med sot, som verkar isolerande. Även händer, att tilloppsröret för brännoljan tilltäppts av sot eller smörja eller att dylik förorening gör, att avloppsventilen ej sluter tätt, vilket visar sig genom att maskinen ej kan hållas i gång. Om rök uttränger ur cylindern, sluter ej kannan tätt till, vilket kan bero på att någon ring bränt fast eller cylinderloppet slitits orunt. — Föroreningar av kol eller beckad olja böra tid efter annan avlägsnas. Maskinen tages då i sär, cylindern och kannan, dennas ringar, tändkula samt alla ventiler och tilloppsrör sköljas med fotogen, varigenom även fastbrända ringar och deras spår rensas, helst utan att ringarna löstagas, på det att de ej må utvidgas, så de ej mer passa i spåret. Temperaturen i manteln hålles genom lagom kylning vid omkring 70° C.

Val av motor. E. hava framför ångmaskiner åtskilliga fördelar, ss. mindre behov av betjäning, mindre bränsle- och vattentransport, snabbare igångsättning, lättare förflyttning, mindre eldfara och bättre tillgodogörande av bränslets värmevärde. Trots detta ställa sig dock ångmaskiner ofta ekonomiskt fördelaktigare, då tillgång på billigt bränsle, ss. avfalls ved eller torv, finnes.

Bland olika motortyper hava benzinmotorerna fördelen av att bezinen förbrinner utan att avsätta sot eller smuts och att de, försedda med elektrisk tandning, kunna omedelbart igångsättas. Den senare omständigheten gör, att de äro att föredraga för ofta återkommande, kortvarigt arbete. Där arbetet fortgår oavbrutet under längre tid, betyder dock den tid, tändkulans upphettning tager, föga, då arbetets iordningställande kan ske samtidigt, utan bränslepriset blir då det avgörande. Däruti hava fotogen- och råoljemotorer så avgjort företräde i vårt land, att de och särskilt råoljemotorerna äro de mest använda vid svenskt jordbruk. I bränsleförbrukning finns ingen avgjord skillnad mellan 2- och 4-taktsmotorer, men de förra hava jämnare gång, äro enklare att sköta (emedan ventiler på cylindern, elektrisk tändapparat och karburator saknas), hastigheten är jämnare än hos 1-cylindriska 4-taktsmotorer och inköpspriset i regel billigare. Om cylindern är liggande eller stående, betyder föga; dock är den stående lättare åtkomlig för rengöring.

Vid val av motorns styrka bör iakttagas, att denna bör väl räcka till för förekommande, arbetsmaskiner, men eij es äro 2 smärre maskiner att föredraga framför en stor, emedan de förra kunna samtidigt användas för olika arbeten och skada på en av dem ej behöver medföra hela det motordrivna arbetets inställande.

Motorns arbetseffekt. En betydlig del, upp till 50 % av bränslets värme värde, går förlorad genom värmeförlust i kylvattnet och vid vatteninsprutningen, en avsevärd del också genom inre friktion. Värmevärdet tillgodogöres dock alltid bättre än i ångmaskiner, hos vanliga råolje- och fotogenmotorer vanligen till 15% men i Dieselmotorer under gynnsamma

förhållanden avsevärt högre. Hos vanliga lantbruksmotorer med normal belastning bör bränsleåtgången per hkr. tim. vid ihållande arbete ej synnerligt överstiga $^1/_3$ kg. råolja med ett värmevärde av omkring 10,000 kal. per kg., men går, särskilt för små motorer eller då de gå vid mindre belastning, ofta upp till 0.5 kg. eller mer, om motorn är i oordning eller förbränningen är mindre fullständig. Motorerna kunna vid ihållande arbete i regel ej lämna mer än 80 % av det angivna hästkraftantal, om detta angiver deras högsta möjliga effekt.

Expropriation, enl. lag av $^{12}/$ 1917. Konungen äger att bestämma, att fastighet, som tillhör annan än kronan, må tagas i anspråk för allmänna ändamål (rikets försvar, samfärdseländamål, starkströmledning, allmän byggnad, kommunala ändamål m. m.). Expropriation kan även avse särskild rätt, som i avseende på fastighet tillhör annan än kronan. Ägaren kan förpliktas avstå fastigheten eller att upplåta nyttjande- eller servitutsrätt till densamma. För det, som löses, skall gäldas fulla värdet, dock icke lägre, än den exproprierande erbjudit, och ej högre, än motparten fordrat. Exproprieras blott en del av fastigheten, skall även skadan å återstoden fullt betalas liksom ock annan skada; även återstoden skall lösas, om ägaren det fordrar. Skall nyttjande- eller servitutsrätt upplåtas och föranledes därav synnerligt men för fastighet eller del därav, kan ägaren fordra, att område, som lider sådant men, skall lösas.

Över ansökan om expropriationsrätt skola fastighetens ägare och andra rättsägare höras. Sedan konungens tillstånd utverkats, instämmes expropriationsmålet till domstol, där tillfälle skall beredas alla sakägare att bevaka sin rätt. Inför rätten tillsättes för bestämmande av expropriationsersättningen en expropriationsnämnd, som där ej parterna enas om valet, skall bestå utom av den av K. B. för en tid av 3 år för länet utsedde ordföranden (med ersättare) av 4 ledamöter, varav rätten utser 2 och vardera parten 1. Valet av ledamöter är inskränkt till en krets av personer, som därtill i viss ordning utsetts för 3 år i sänder. Nämndens slutuppskattning skall fastställas av rätten, som regelmässigt ej äger ändra uppskattningen. I fråga om i enlighet med uppskattningen fastställt belopp får ändring ej sökas. Expropriationsersättning skall nedsättas hos K. B. inom 90 dagar från det rättens beslut vunnit laga kraft.

Genom expropriation förvärvad särskild rätt till fastighet äger företräde framför all annan rätt till samma fastighet. K. B. fördelar vid sammanträde expropriationsmedlen mellan de därtill berättigade. Vissa bestämmelser finnas om att överenskommelser mellan parterna om ersättningen kan fastställas av rätten, liksom ock därom, att där det exproprierade ej användes för avsett ändamål, talan om återlösen kan väckas inom 20 år från det expropriationen fullbordats.

Rätt till förundersökning för tillärnad expropriation kan under vissa förhållanden utverkas hos K. B.

Särskilda kompletterande bestämmelser äro meddelade om expropriation för allmänna vägar, för järnvägar, farleder, elektriska svagströmsledningar och linbanor, för åstadkommande av tryggade bostadsförhållanden, av mark till uppförande av byggnader för överläggningar och föredrag samt om expropriation av ödelagd skogsmark.E. T.

Exstirpator. Ordet betyder eg. utrotare och användes för att beteckna harvliknande redskap med gåsfotformade billar, men ofta äro hithörande redskap konstruerade för anbringande av olika formade billspetsar för olika ändamål. Jfr Harv, Kultivator.

Extensiv. Se Hushållningssystem, Intensiv.

Exteriör betecknar djurens yttre former men brukas även liktydigt med ytterlära, läran om dessa, samt huru man från dem kan sluta sig till djurens värde för olika ändamål, i det att ett visst samband finnes mellan inre egenskaper och yttre form. En ko, som utmärker sig för rik mjölkning, har därför oftast en helt annan typ än den, som har anlag för kött- och fettbildning, och en häst, som utmärker sig för snabbhet och uthållighet i hastigare takter, har andra former och proportioner än den, som lämpar sig för tungt arbete i långsam takt. Genom granskning av en mängd individer, utmärkta i vissa avseenden, har man funnit för dem gemensamma former eller egendomligheter i typen, som sålunda kunna anses stå i samband med de för dem samtliga gemensamma egenskaperna, och man skiljer därför på grund av e. mellan olika typer av de särskilda husdjursslagen (dragare-, göd-, mjölktyp; rid-, vagns-, arbetshäst-typ; se Nötkreatur, Häst). Om man därför hos ett djur återfinner de former och proportioner, som bruka åtfölja vissa egenskaper, kan man även vara berättigad att sluta sig till förefintligheten av dessa egenskaper. Den praktiska erfarenheten utgör sålunda grunden för ytterläran, men sedan har man även sökt att teoretiskt förklara det iakttagna sambandet mellan vissa former och egenskaper. Bedömandet efter formen har länge utgjort det så gott som enda rättesnöret vid urval av djur för olika ändamål, men sedan man på senare tid genom kontroll över djurens produktionsförmåga i olika riktningar kunnat fastställa och med siffror uttrycka deras verkliga värde, har exteriören i viss mån förlorat sin betydelse som hjälpmedel för utrönande av djurens egenskaper eller graden av lämplighet för olika ändamål och den direkta bedömningen efter de på olika områden viktigaste egenskaperna allt mer trätt i förgrunden. Jfr Korrelation.E. N—m.

Extraktivämnen eller **extraktämnen,** kvävefria. Se Foderanalys.

Extraktor kallades en av C. A. Johansson år 1887 konstruerad kärna avsedd att fästas i centrum i en separatorkula för att mottaga och kärna grädden i den mån den avskiljes. Tillverkas ej.

En liknande apparat för handkraft är den av ingenjör O. Ohlson konstruerade handextraktorn.L. Fr. R.

Extremiteter. Jfr Benställning.

Expropriation, enl. lag av $^{12}/$ 1917. Konungen äger att bestämma, att fastighet, som tillhör annan än kronan, må tagas i anspråk för allmänna ändamål (rikets försvar, samfärdseländamål, starkströmledning, allmän byggnad, kommunala ändamål m. m.). Expropriation kan även avse särskild rätt, som i avseende på fastighet tillhör annan än kronan. Ägaren kan förpliktas avstå fastigheten eller att upplåta nyttjande- eller servitutsrätt till densamma. För det, som löses, skall gäldas fulla värdet, dock icke lägre, än den exproprierande erbjudit, och ej högre, än motparten fordrat. Exproprieras blott en del av fastigheten, skall även skadan å återstoden fullt betalas liksom ock annan skada; även återstoden skall lösas, om ägaren det fordrar. Skall nyttjande- eller servitutsrätt upplåtas och föranledes därav synnerligt men för fastighet eller del därav, kan ägaren fordra, att område, som lider sådant men, skall lösas.

Över ansökan om expropriationsrätt skola fastighetens ägare och andra rättsägare höras. Sedan konungens tillstånd utverkats, instämmes expropriationsmålet till domstol, där tillfälle skall beredas alla sakägare att bevaka sin rätt. Inför rätten tillsättes för bestämmande av expropriationsersättningen en expropriationsnämnd, som där ej parterna enas om valet, skall bestå utom av den av K. B. för en tid av 3 år för länet utsedde ordföranden (med ersättare) av 4 ledamöter, varav rätten utser 2 och vardera parten 1. Valet av ledamöter är inskränkt till en krets av personer, som därtill i viss ordning utsetts för 3 år i sänder. Nämndens slutuppskattning skall fastställas av rätten, som regelmässigt ej äger ändra uppskattningen. I fråga om i enlighet med uppskattningen fastställt belopp får ändring ej sökas. Expropriationsersättning skall nedsättas hos K. B. inom 90 dagar från det rättens beslut vunnit laga kraft.

Genom expropriation förvärvad särskild rätt till fastighet äger företräde framför all annan rätt till samma fastighet. K. B. fördelar vid sammanträde expropriationsmedlen mellan de därtill berättigade. Vissa bestämmelser finnas om att överenskommelser mellan parterna om ersättningen kan fastställas av rätten, liksom ock därom, att där det exproprierade ej användes för avsett ändamål, talan om återlösen kan väckas inom 20 år från det expropriationen fullbordats.

Rätt till förundersökning för tillärnad expropriation kan under vissa förhållanden utverkas hos K. B.

Särskilda kompletterande bestämmelser äro meddelade om expropriation för allmänna vägar, för järnvägar, farleder, elektriska svagströmsledningar och linbanor, för åstadkommande av tryggade bostadsförhållanden, av mark till uppförande av byggnader för överläggningar och föredrag samt om expropriation av ödelagd skogsmark.E. T.

Exstirpator. Ordet betyder eg. utrotare och användes för att beteckna harvliknande redskap med gåsfotformade billar, men ofta äro hithörande redskap konstruerade för anbringande av olika formade billspetsar för olika ändamål. Jfr Harv, Kultivator.

Extensiv. Se Hushållningssystem, Intensiv.

Exteriör betecknar djurens yttre former men brukas även liktydigt med ytterlära, läran om dessa, samt huru man från dem kan sluta sig till djurens värde för olika ändamål, i det att ett visst samband finnes mellan inre egenskaper och yttre form. En ko, som utmärker sig för rik mjölkning, har därför oftast en helt annan typ än den, som har anlag för kött- och fettbildning, och en häst, som utmärker sig för snabbhet och uthållighet i hastigare takter, har andra former och proportioner än den, som lämpar sig för tungt arbete i långsam takt. Genom granskning av en mängd individer, utmärkta i vissa avseenden, har man funnit för dem gemensamma former eller egendomligheter i typen, som sålunda kunna anses stå i samband med de för dem samtliga gemensamma egenskaperna, och man skiljer därför på grund av e. mellan olika typer av de särskilda husdjursslagen (dragare-, göd-, mjölktyp; rid-, vagns-, arbetshäst-typ; se Nötkreatur, Häst). Om man därför hos ett djur återfinner de former och proportioner, som bruka åtfölja vissa egenskaper, kan man även vara berättigad att sluta sig till förefintligheten av dessa egenskaper. Den praktiska erfarenheten utgör sålunda grunden för ytterläran, men sedan har man även sökt att teoretiskt förklara det iakttagna sambandet mellan vissa former och egenskaper. Bedömandet efter formen har länge utgjort det så gott som enda rättesnöret vid urval av djur för olika ändamål, men sedan man på senare tid genom kontroll över djurens produktionsförmåga i olika riktningar kunnat fastställa och med siffror uttrycka deras verkliga värde, har exteriören i viss mån förlorat sin betydelse som hjälpmedel för utrönande av djurens egenskaper eller graden av lämplighet för olika ändamål och den direkta bedömningen efter de på olika områden viktigaste

egenskaperna allt mer trätt i förgrunden. Jfr Korrelation.E. N—m.

Extraktivämnen eller **extraktämnen,** kvävefria. Se Foderanalys.

Extraktor kallades en av C. A. Johansson år 1887 konstruerad kärna avsedd att fästas i centrum i en separatorkula för att mottaga och kärna grädden i den mån den avskiljes. Tillverkas ej.

En liknande apparat för handkraft är den av ingenjör O. Ohlson konstruerade handextraktorn.L. Fr. R.

Extremiteter. Jfr Benställning.

Expropriation, enl. lag av ^{12}/ 1917. Konungen äger att bestämma, att fastighet, som tillhör annan än kronan, må tagas i anspråk för allmänna ändamål (rikets försvar, samfärdseländamål, starkströmledning, allmän byggnad, kommunala ändamål m. m.). Expropriation kan även avse särskild rätt, som i avseende på fastighet tillhör annan än kronan. Ägaren kan förpliktas avstå fastigheten eller att upplåta nyttjande- eller servitutsrätt till densamma. För det, som löses, skall gäldas fulla värdet, dock icke lägre, än den exproprierande erbjudit, och ej högre, än motparten fordrat. Exproprieras blott en del av fastigheten, skall även skadan å återstoden fullt betalas liksom ock annan skada; även återstoden skall lösas, om ägaren det fordrar. Skall nyttjande- eller servitutsrätt upplåtas och föranledes därav synnerligt men för fastighet eller del därav, kan ägaren fordra, att område, som lider sådant men, skall lösas.

Över ansökan om expropriationsrätt skola fastighetens ägare och andra rättsägare höras. Sedan konungens tillstånd utverkats, instämmes expropriationsmålet till domstol, där tillfälle skall beredas alla sakägare att bevaka sin rätt. Inför rätten tillsättes för bestämmande av expropriationsersättningen en expropriationsnämnd, som där ej parterna enas om valet, skall bestå utom av den av K. B. för en tid av 3 år för länet utsedde ordföranden (med ersättare) av 4 ledamöter, varav rätten utser 2 och vardera parten 1. Valet av ledamöter är inskränkt till en krets av personer, som därtill i viss ordning utsetts för 3 år i sänder. Nämndens slutuppskattning skall fastställas av rätten, som regelmässigt ej äger ändra uppskattningen. I fråga om i enlighet med uppskattningen fastställt belopp får ändring ej sökas. Expropriationsersättning skall nedsättas hos K. B. inom 90 dagar från det rättens beslut vunnit laga kraft.

Genom expropriation förvärvad särskild rätt till fastighet äger företräde framför all annan rätt till samma fastighet. K. B. fördelar vid sammanträde expropriationsmedlen mellan de därtill berättigade. Vissa bestämmelser finnas om att överenskommelser mellan parterna om ersättningen kan fastställas av rätten, liksom ock därom, att där det exproprierade ej användes för avsett ändamål, talan om återlösen kan väckas inom 20 år från det expropriationen fullbordats.

Rätt till förundersökning för tillärnad expropriation kan under vissa förhållanden utverkas hos K. B.

Särskilda kompletterande bestämmelser äro meddelade om expropriation för allmänna vägar, för järnvägar, farleder, elektriska svagströmsledningar och linbanor, för åstadkommande av tryggade bostadsförhållanden, av mark till uppförande av byggnader för överläggningar och föredrag samt om expropriation av ödelagd skogsmark.E. T.

Exstirpator. Ordet betyder eg. utrotare och användes för att beteckna harvliknande redskap med gåsfotformade billar, men ofta äro hithörande redskap konstruerade för anbringande av olika formade billspetsar för olika ändamål. Jfr Harv, Kultivator.

Extensiv. Se Hushållningssystem, Intensiv.

Exteriör betecknar djurens yttre former men brukas även liktydigt med ytterlära, läran om dessa, samt huru man från dem kan sluta sig till djurens värde för olika ändamål, i det att ett visst samband finnes mellan inre egenskaper och yttre form. En ko, som utmärker sig för rik mjölkning, har därför oftast en helt annan typ än den, som har anlag för kött- och fettbildning, och en häst, som utmärker sig för snabbhet och uthållighet i hastigare takter, har andra former och proportioner än den, som lämpar sig för tungt arbete i långsam takt. Genom granskning av en mängd individer, utmärkta i vissa avseenden, har man funnit för dem gemensamma former eller egendomligheter i typen, som sålunda kunna anses stå i samband med de för dem samtliga gemensamma egenskaperna, och man skiljer därför på grund av e. mellan olika typer av de särskilda husdjursslagen (dragare-, göd-, mjölktyp; rid-, vagns-, arbetshäst-typ; se Nötkreatur, Häst). Om man därför hos ett djur återfinner de former och proportioner, som bruka åtfölja vissa egenskaper, kan man även vara berättigad att sluta sig till förefintligheten av dessa egenskaper. Den praktiska erfarenheten utgör sålunda grunden för ytterläran, men sedan har man även sökt att teoretiskt förklara det iakttagna sambandet mellan vissa former och egenskaper. Bedömandet efter formen har länge utgjort det så gott som enda rättesnöret vid urval av djur för olika ändamål, men sedan man på senare tid genom kontroll över djurens produktionsförmåga i olika riktningar kunnat fastställa och med siffror uttrycka deras verkliga värde, har exteriören i viss mån förlorat sin betydelse som hjälpmedel för utrönande av djurens egenskaper eller graden av lämplighet för olika ändamål och den direkta bedömningen efter de på olika områden viktigaste egenskaperna allt mer trätt i förgrunden. Jfr Korrelation.E. N—m.

Extraktivämnen eller **extraktämnen,** kvävefria. Se Foderanalys.

Extraktor kallades en av C. A. Johansson år 1887 konstruerad kärna avsedd att fästas i centrum i en separatorkula för att mottaga och kärna grädden i den mån den avskiljes. Tillverkas ej.

En liknande apparat för handkraft är den av ingenjör O. Ohlson konstruerade handextraktorn.L. Fr. R.

Extremiteter. Jfr Benställning.

Expropriation, enl. lag av ^{12}/ 1917. Konungen äger att bestämma, att fastighet, som tillhör annan än kronan, må tagas i anspråk för allmänna ändamål (rikets försvar, samfärdseländamål, starkströmledning, allmän byggnad, kommunala ändamål m. m.). Expropriation kan även avse särskild rätt, som i avseende på fastighet tillhör annan än kronan. Ägaren kan förpliktas avstå fastigheten eller att upplåta nyttjande- eller servitutsrätt till densamma. För det, som löses, skall gäldas fulla värdet, dock icke lägre, än den exproprierande erbjudit, och ej högre, än motparten fordrat. Exproprieras blott en del av fastigheten, skall även skadan å återstoden fullt betalas liksom ock annan skada; även återstoden skall lösas, om ägaren det fordrar. Skall nyttjande- eller servitutsrätt upplåtas och föranledes därav synnerligt men för fastighet eller del därav, kan ägaren fordra, att område, som lider sådant men, skall lösas.

Över ansökan om expropriationsrätt skola fastighetens ägare och andra rättsägare höras. Sedan konungens tillstånd utverkats, instämmes expropriationsmålet till domstol, där tillfälle skall beredas alla sakägare att bevaka sin rätt. Inför rätten tillsättes för bestämmande av expropriationsersättningen en expropriationsnämnd, som där ej parterna enas om valet, skall bestå utom av den av K. B. för en tid av 3 år för länet utsedde ordföranden (med ersättare) av 4 ledamöter, varav rätten utser 2 och vardera parten 1. Valet av ledamöter är inskränkt till en krets av personer, som därtill i viss ordning utsetts för 3 år i sänder. Nämndens slutuppskattning skall fastställas av rätten, som regelmässigt ej äger ändra uppskattningen. I fråga om i enlighet med uppskattningen fastställt belopp får ändring ej sökas. Expropriationsersättning skall nedsättas hos K. B. inom 90 dagar från det rättens beslut vunnit laga kraft.

Genom expropriation förvärvad särskild rätt till fastighet äger företräde framför all annan rätt till samma fastighet. K. B. fördelar vid sammanträde expropriationsmedlen mellan de därtill berättigade. Vissa bestämmelser finnas om att överenskommelser mellan parterna om ersättningen kan fastställas av rätten, liksom ock därom, att där det exproprierade ej användes för avsett ändamål, talan om återlösen kan väckas inom 20 år från det expropriationen fullbordats.

Rätt till förundersökning för tillärnad expropriation kan under vissa förhållanden utverkas hos K. B.

Särskilda kompletterande bestämmelser äro meddelade om expropriation för allmänna vägar, för järnvägar, farleder, elektriska svagströmsledningar och linbanor, för åstadkommande av tryggade bostadsförhållanden, av mark till uppförande av byggnader för överläggningar och föredrag samt om expropriation av ödelagd skogsmark.E. T.

Exstirpator. Ordet betyder eg. utrotare och användes för att beteckna harvliknande redskap med gåsfotformade billar, men ofta äro hithörande redskap konstruerade för anbringande av olika formade billspetsar för olika ändamål. Jfr Harv, Kultivator.

Extensiv. Se Hushållningssystem, Intensiv.

Exteriör betecknar djurens yttre former men brukas även liktydigt med ytterlära, läran om dessa, samt huru man från dem kan sluta sig till djurens värde för olika ändamål, i det att ett visst samband finnes mellan inre egenskaper och yttre form. En ko, som utmärker sig för rik mjölkning, har därför oftast en helt annan typ än den, som har anlag för kött- och fettbildning, och en häst, som utmärker sig för snabbhet och uthållighet i hastigare takter, har andra former och proportioner än den, som lämpar sig för tungt arbete i långsam takt. Genom granskning av en mängd individer, utmärkta i vissa avseenden, har man funnit för dem gemensamma former eller egendomligheter i typen, som sålunda kunna anses stå i samband med de för dem samtliga gemensamma egenskaperna, och man skiljer därför på grund av e. mellan olika typer av de särskilda husdjursslagen (dragare-, göd-, mjölktyp; rid-,

vagns-, arbetshäst-typ; se Nötkreatur, Häst). Om man därför hos ett djur återfinner de former och proportioner, som bruka åtfölja vissa egenskaper, kan man även vara berättigad att sluta sig till förefintligheten av dessa egenskaper. Den praktiska erfarenheten utgör sålunda grunden för ytterläran, men sedan har man även sökt att teoretiskt förklara det iakttagna sambandet mellan vissa former och egenskaper. Bedömandet efter formen har länge utgjort det så gott som enda rättesnöret vid urval av djur för olika ändamål, men sedan man på senare tid genom kontroll över djurens produktionsförmåga i olika riktningar kunnat fastställa och med siffror uttrycka deras verkliga värde, har exteriören i viss mån förlorat sin betydelse som hjälpmedel för utrönande av djurens egenskaper eller graden av lämplighet för olika ändamål och den direkta bedömningen efter de på olika områden viktigaste egenskaperna allt mer trätt i förgrunden. Jfr Korrelation.E. N—m.

Extraktivämnen eller **extraktämnen,** kvävefria. Se Foderanalys.

Extraktor kallades en av C. A. Johansson år 1887 konstruerad kärna avsedd att fästas i centrum i en separatorkula för att mottaga och kärna grädden i den mån den avskiljes. Tillverkas ej.

En liknande apparat för handkraft är den av ingenjör O. Ohlson konstruerade handextraktorn.L. Fr. R.

Extremiteter. Jfr Benställning.

Expropriation, enl. lag av 12/ 1917. Konungen äger att bestämma, att fastighet, som tillhör annan än kronan, må tagas i anspråk för allmänna ändamål (rikets försvar, samfärdseländamål, starkströmledning, allmän byggnad, kommunala ändamål m. m.). Expropriation kan även avse särskild rätt, som i avseende på fastighet tillhör annan än kronan. Ägaren kan förpliktas avstå fastigheten eller att upplåta nyttjande- eller servitutsrätt till densamma. För det, som löses, skall gäldas fulla värdet, dock icke lägre, än den exproprierande erbjudit, och ej högre, än motparten fordrat. Exproprieras blott en del av fastigheten, skall även skadan å återstoden fullt betalas liksom ock annan skada; även återstoden skall lösas, om ägaren det fordrar. Skall nyttjande- eller servitutsrätt upplåtas och föranledes därav synnerligt men för fastighet eller del därav, kan ägaren fordra, att område, som lider sådant men, skall lösas.

Över ansökan om expropriationsrätt skola fastighetens ägare och andra rättsägare höras. Sedan konungens tillstånd utverkats, instämmes expropriationsmålet till domstol, där tillfälle skall beredas alla sakägare att bevaka sin rätt. Inför rätten tillsättes för bestämmande av expropriationsersättningen en expropriationsnämnd, som där ej parterna enas om valet, skall bestå utom av den av K. B. för en tid av 3 år för länet utsedde ordföranden (med ersättare) av 4 ledamöter, varav rätten utser 2 och vardera parten 1. Valet av ledamöter är inskränkt till en krets av personer, som därtill i viss ordning utsetts för 3 år i sänder. Nämndens slutuppskattning skall fastställas av rätten, som regelmässigt ej äger ändra uppskattningen. I fråga om i enlighet med uppskattningen fastställt belopp får ändring ej sökas. Expropriationsersättning skall nedsättas hos K. B. inom 90 dagar från det rättens beslut vunnit laga kraft.

Genom expropriation förvärvad särskild rätt till fastighet äger företräde framför all annan rätt till samma fastighet. K. B. fördelar vid sammanträde expropriationsmedlen mellan de därtill berättigade. Vissa bestämmelser finnas om att överenskommelser mellan parterna om ersättningen kan fastställas av rätten, liksom ock därom, att där det exproprierade ej användes för avsett ändamål, talan om återlösen kan väckas inom 20 år från det expropriationen fullbordats.

Rätt till förundersökning för tillärnad expropriation kan under vissa förhållanden utverkas hos K. B.

Särskilda kompletterande bestämmelser äro meddelade om expropriation för allmänna vägar, för järnvägar, farleder, elektriska svagströmsledningar och linbanor, för åstadkommande av tryggade bostadsförhållanden, av mark till uppförande av byggnader för överläggningar och föredrag samt om expropriation av ödelagd skogsmark.E. T.

Exstirpator. Ordet betyder eg. utrotare och användes för att beteckna harvliknande redskap med gåsfotformade billar, men ofta äro hithörande redskap konstruerade för anbringande av olika formade billspetsar för olika ändamål. Jfr Harv, Kultivator.

Extensiv. Se Hushållningssystem, Intensiv.

Exteriör betecknar djurens yttre former men brukas även liktydigt med ytterlära, läran om dessa, samt huru man från dem kan sluta sig till djurens värde för olika ändamål, i det att ett visst samband finnes mellan inre egenskaper och yttre form. En ko, som utmärker sig för rik mjölkning, har därför oftast en helt annan typ än den, som har anlag för kött- och fettbildning, och en häst, som utmärker sig för snabbhet och uthållighet i hastigare takter, har andra former och proportioner än den, som lämpar sig för tungt arbete i långsam takt. Genom granskning av en mängd individer, utmärkta i vissa avseenden, har man funnit för dem gemensamma former eller egendomligheter i typen, som sålunda kunna anses stå i samband med de för dem samtliga gemensamma egenskaperna, och man skiljer därför på grund av e. mellan olika typer av de särskilda husdjursslagen (dragare-, göd-, mjölktyp; rid-, vagns-, arbetshäst-typ; se Nötkreatur, Häst). Om man därför hos ett djur återfinner de former och proportioner, som bruka åtfölja vissa egenskaper, kan man även vara berättigad att sluta sig till förefintligheten av dessa egenskaper. Den praktiska erfarenheten utgör sålunda grunden för ytterläran, men sedan har man även sökt att teoretiskt förklara det iakttagna sambandet mellan vissa former och egenskaper. Bedömandet efter formen har länge utgjort det så gott som enda rättesnöret vid urval av djur för olika ändamål, men sedan man på senare tid genom kontroll över djurens produktionsförmåga i olika riktningar kunnat fastställa och med siffror uttrycka deras verkliga värde, har exteriören i viss mån förlorat sin betydelse som hjälpmedel för utrönande av djurens egenskaper eller graden av lämplighet för olika ändamål och den direkta bedömningen efter de på olika områden viktigaste egenskaperna allt mer trätt i förgrunden. Jfr Korrelation.E. N—m.

Extraktivämnen eller **extraktämnen,** kvävefria. Se Foderanalys.

Extraktor kallades en av C. A. Johansson år 1887 konstruerad kärna avsedd att fästas i centrum i en separatorkula för att mottaga och kärna grädden i den mån den avskiljes. Tillverkas ej.

En liknande apparat för handkraft är den av ingenjör O. Ohlson konstruerade handextraktorn.L. Fr. R.

Extremiteter. Jfr Benställning.

Expropriation, enl. lag av 12/ 1917. Konungen äger att bestämma, att fastighet, som tillhör annan än kronan, må tagas i anspråk för allmänna ändamål (rikets försvar, samfärdseländamål, starkströmledning, allmän byggnad, kommunala ändamål m. m.). Expropriation kan även avse särskild rätt, som i avseende på fastighet tillhör annan än kronan. Ägaren kan förpliktas avstå fastigheten eller att upplåta nyttjande- eller servitutsrätt till densamma. För det, som löses, skall gäldas fulla värdet, dock icke lägre, än den exproprierande erbjudit, och ej högre, än motparten fordrat. Exproprieras blott en del av fastigheten, skall även skadan å återstoden fullt betalas liksom ock annan skada; även återstoden skall lösas, om ägaren det fordrar. Skall nyttjande- eller servitutsrätt upplåtas och föranledes därav synnerligt men för fastighet eller del därav, kan ägaren fordra, att område, som lider sådant men, skall lösas.

Över ansökan om expropriationsrätt skola fastighetens ägare och andra rättsägare höras. Sedan konungens tillstånd utverkats, instämmes expropriationsmålet till domstol, där tillfälle skall beredas alla sakägare att bevaka sin rätt. Inför rätten tillsättes för bestämmande av expropriationsersättningen en expropriationsnämnd, som där ej parterna enas om valet, skall bestå utom av den av K. B. för en tid av 3 år för länet utsedde ordföranden (med ersättare) av 4 ledamöter, varav rätten utser 2 och vardera parten 1. Valet av ledamöter är inskränkt till en krets av personer, som därtill i viss ordning utsetts för 3 år i sänder. Nämndens slutuppskattning skall fastställas av rätten, som regelmässigt ej äger ändra uppskattningen. I fråga om i enlighet med uppskattningen fastställt belopp får ändring ej sökas. Expropriationsersättning skall nedsättas hos K. B. inom 90 dagar från det rättens beslut vunnit laga kraft.

Genom expropriation förvärvad särskild rätt till fastighet äger företräde framför all annan rätt till samma fastighet. K. B. fördelar vid sammanträde expropriationsmedlen mellan de därtill berättigade. Vissa bestämmelser finnas om att överenskommelser mellan parterna om ersättningen kan fastställas av rätten, liksom ock därom, att där det exproprierade ej användes för avsett ändamål, talan om återlösen kan väckas inom 20 år från det expropriationen fullbordats.

Rätt till förundersökning för tillärnad expropriation kan under vissa förhållanden utverkas hos K. B.

Särskilda kompletterande bestämmelser äro meddelade om expropriation för allmänna vägar, för järnvägar, farleder, elektriska svagströmsledningar och linbanor, för åstadkommande av tryggade bostadsförhållanden, av mark till uppförande av byggnader för överläggningar och föredrag samt om expropriation av ödelagd skogsmark.E. T.

Exstirpator. Ordet betyder eg. utrotare och användes för att beteckna harvliknande redskap med gåsfotformade billar, men ofta äro hithörande redskap konstruerade för anbringande av olika formade billspetsar för olika ändamål. Jfr Harv, Kultivator.

Extensiv. Se Hushållningssystem, Intensiv.

Exteriör betecknar djurens yttre former men brukas även liktydigt med ytterlära, läran om dessa, samt huru man från dem kan sluta sig till djurens värde för olika ändamål, i det att ett visst samband finnes mellan inre egenskaper och yttre form. En ko, som utmärker sig för rik mjölkning, har därför oftast en helt annan typ än den, som har anlag för kött- och fettbildning, och en häst, som utmärker sig för snabbhet och uthållighet i hastigare takter, har andra former och proportioner än den, som lämpar sig för tungt arbete i långsam takt. Genom granskning av en mängd individer, utmärkta i vissa avseenden, har man funnit för dem gemensamma former eller egendomligheter i typen, som sålunda kunna anses stå i samband med de för dem samtliga gemensamma egenskaperna, och man skiljer därför på grund av e. mellan olika typer av de särskilda husdjursslagen (dragare-, göd-, mjölktyp; rid-, vagns-, arbetshäst-typ; se Nötkreatur, Häst). Om man därför hos ett djur återfinner de former och proportioner, som bruka åtfölja vissa egenskaper, kan man även vara berättigad att sluta sig till förefintligheten av dessa egenskaper. Den praktiska erfarenheten utgör sålunda grunden för ytterläran, men sedan har man även sökt att teoretiskt förklara det iakttagna sambandet mellan vissa former och egenskaper. Bedömandet efter formen har länge utgjort det så gott som enda rättesnöret vid urval av djur för olika ändamål, men sedan man på senare tid genom kontroll över djurens produktionsförmåga i olika riktningar kunnat fastställa och med siffror uttrycka deras verkliga värde, har exteriören i viss mån förlorat sin betydelse som hjälpmedel för utrönande av djurens egenskaper eller graden av lämplighet för olika ändamål och den direkta bedömningen efter de på olika områden viktigaste egenskaperna allt mer trätt i förgrunden. Jfr Korrelation.E. N—m.

Extraktivämnen eller **extraktämnen,** kvävefria. Se Foderanalys.

Extraktor kallades en av C. A. Johansson år 1887 konstruerad kärna avsedd att fästas i centrum i en separatorkula för att mottaga och kärna grädden i den mån den avskiljes. Tillverkas ej.

En liknande apparat för handkraft är den av ingenjör O. Ohlson konstruerade handextraktorn.L. Fr. R.

Extremiteter. Jfr Benställning.

Expropriation, enl. lag av $^{12}/$ 1917. Konungen äger att bestämma, att fastighet, som tillhör annan än kronan, må tagas i anspråk för allmänna ändamål (rikets försvar, samfärdseländamål, starkströmledning, allmän byggnad, kommunala ändamål m. m.). Expropriation kan även avse särskild rätt, som i avseende på fastighet tillhör annan än kronan. Ägaren kan förpliktas avstå fastigheten eller att upplåta nyttjande- eller servitutsrätt till densamma. För det, som löses, skall gäldas fulla värdet, dock icke lägre, än den exproprierande erbjudit, och ej högre, än motparten fordrat. Exproprieras blott en del av fastigheten, skall även skadan å återstoden fullt betalas liksom ock annan skada; även återstoden skall lösas, om ägaren det fordrar. Skall nyttjande- eller servitutsrätt upplåtas och föranledes därav synnerligt men för fastighet eller del därav, kan ägaren fordra, att område, som lider sådant men, skall lösas.

Över ansökan om expropriationsrätt skola fastighetens ägare och andra rättsägare höras. Sedan konungens tillstånd utverkats, instämmes expropriationsmålet till domstol, där tillfälle skall beredas alla sakägare att bevaka sin rätt. Inför rätten tillsättes för bestämmande av expropriationsersättningen en expropriationsnämnd, som där ej parterna enas om valet, skall bestå utom av den av K. B. för en tid av 3 år för länet utsedde ordföranden (med ersättare) av 4 ledamöter, varav rätten utser 2 och vardera parten 1. Valet av ledamöter är inskränkt till en krets av personer, som därtill i viss ordning utsetts för 3 år i sänder. Nämndens slutuppskattning skall fastställas av rätten, som regelmässigt ej äger ändra uppskattningen. I fråga om i enlighet med uppskattningen fastställt belopp får ändring ej sökas. Expropriationsersättning skall nedsättas hos K. B. inom 90 dagar från det rättens beslut vunnit laga kraft.

Genom expropriation förvärvad särskild rätt till fastighet äger företräde framför all annan rätt till samma fastighet. K. B. fördelar vid sammanträde expropriationsmedlen mellan de därtill berättigade. Vissa bestämmelser finnas om att överenskommelser mellan parterna om ersättningen kan fastställas av rätten, liksom ock därom, att där det exproprierade ej användes för avsett ändamål, talan om återlösen kan väckas inom 20 år från det expropriationen fullbordats.

Rätt till förundersökning för tillärnad expropriation kan under vissa förhållanden utverkas hos K. B.

Särskilda kompletterande bestämmelser äro meddelade om expropriation för allmänna vägar, för järnvägar, farleder, elektriska svagströmsledningar och linbanor, för åstadkommande av tryggade bostadsförhållanden, av mark till uppförande av byggnader för överläggningar och föredrag samt om expropriation av ödelagd skogsmark.E. T.

Exstirpator. Ordet betyder eg. utrotare och användes för att beteckna harvliknande redskap med gåsfotformade billar, men ofta äro hithörande redskap konstruerade för anbringande av olika formade billspetsar för olika ändamål. Jfr Harv, Kultivator.

Extensiv. Se Hushållningssystem, Intensiv.

Exteriör betecknar djurens yttre former men brukas även liktydigt med ytterlära, läran om dessa, samt huru man från dem kan sluta sig till djurens värde för olika ändamål, i det att ett visst samband finnes mellan inre egenskaper och yttre form. En ko, som utmärker sig för rik mjölkning, har därför oftast en helt annan typ än den, som har anlag för kött- och fettbildning, och en häst, som utmärker sig för snabbhet och uthållighet i hastigare takter, har andra former och proportioner än den, som lämpar sig för tungt arbete i långsam takt. Genom granskning av en mängd individer, utmärkta i vissa avseenden, har man funnit för dem gemensamma former eller egendomligheter i typen, som sålunda kunna anses stå i samband med de för dem samtliga gemensamma egenskaperna, och man skiljer därför på grund av e. mellan olika typer av de särskilda husdjursslagen (dragare-, göd-, mjölktyp; rid-, vagns-, arbetshäst-typ; se Nötkreatur, Häst). Om man därför hos ett djur återfinner de former och proportioner, som bruka åtfölja vissa egenskaper, kan man även vara berättigad att sluta sig till förefintligheten av dessa egenskaper. Den praktiska erfarenheten utgör sålunda grunden för ytterläran, men sedan har man även sökt att teoretiskt förklara det iakttagna sambandet mellan vissa former och egenskaper. Bedömandet efter formen har länge utgjort det så gott som enda rättesnöret vid urval av djur för olika ändamål, men sedan man på senare tid genom kontroll över djurens produktionsförmåga i olika riktningar kunnat fastställa och med siffror uttrycka deras verkliga värde, har exteriören i viss mån förlorat sin betydelse som hjälpmedel för utrönande av djurens egenskaper eller graden av lämplighet för olika ändamål och den direkta bedömningen efter de på olika områden viktigaste egenskaperna allt mer trätt i förgrunden. Jfr Korrelation.E. N—m.

Extraktivämnen eller **extraktämnen,** kvävefria. Se Foderanalys.

Extraktor kallades en av C. A. Johansson år 1887 konstruerad kärna avsedd att fästas i centrum i en separatorkula för att mottaga och kärna grädden i den mån den avskiljes. Tillverkas ej.

En liknande apparat för handkraft är den av ingenjör O. Ohlson konstruerade handextraktorn.L. Fr. R.

Extremiteter. Jfr Benställning.

F.

Faba. Se Böna.

Fabriksväxt. Ordet användes vanligen för att beteckna växter, som användas som råmaterial för fabriksverksamhet, ss. sockerbetor, spånads- och oljeväxter, cikoria, färgväxter o. dyl. De betecknas även ofta som handelsväxter.

Fackverk. 1. Skogsv. Se Skogsindelning. 2. Byggnader. Se Vägg.

Fagin. Giftig alkaloid i bokollon (se Bok).

Fagocyt, vit blodkropp. Se Blod.

Fagopyrum. Se Bovete.

Fagus. Se Bok.

Faktor. 1. Liktydigt med arvenhet. Se Ärftlighet. 2. Tjänsteman vid sågverk m. fl. affärer.

Falco. Se Falk.

Falk, *Falco*. Detta släkte skiljes från övriga dagrovfåglar därpå, att näbben i överkäken på båda sidor har en skarp, tandliknande avsats, som passar in i ett motsvarande hack på underkäken. Ögonen äro mörkbruna, icke gula som hos hökarna. Vackra, ståtliga fåglar, som tack vare sina långa, spetsiga vingar hava en utomordentlig flygförmåga, vilken de begagna för att gripa sitt byte i flykten. De bygga bo på höga klippbranter eller i träd och lägga 3—6 rundade, rödbruna, mörkfläckiga ägg. De räknas i jaktlagen som »skadliga djur», å vilka jakt i huvudsak är fri.

Jaktfalk, *F. gyrfalco* L., ungefär av duvhökens storlek, träffas sällsynt häckande i fjälltrakterna, där han lever huvudsakligen av ripor. Han är ovan blågrå, under vitaktig med mörka tvärfläckar. Fötterna äro hos äldre fåglar gulgröna, hos yngre blåaktiga. Han är i olikhet mot andra f.-arter stannfågel. Förr, då jakt med f. var en omtyckt idrott bland de förnäma, fångades jaktfalken med slagnät och dresserades för jakt. Förtjänar på grund av sin sällsynthet att skyddas.

Pilgrimsfalk, *F. peregrinus* L., är något större än en kråka, påminner till färgen om jaktfalken, från vilken han skiljer sig genom en bred, svart, från munvinkeln utgående »mustaschfläck», rödaktig anstrykning på krävan samt gula fötter. Häckar sparsamt här och där i landet, mest i Bohuslän, och lever av fåglar, i synnerhet änder, som han fångar i flykten. Ehuru sålunda skadlig, synes det likväl önskvärt, att den vackra fågeln icke utrotas från de platser, där han ännu häckar.

Lärkfalk, *F. subbuteo* L., är nästan en avbild av föregående men i smått, stor ungefär som en sparvhök. Har undergump och lårfjädrar av roströd färg. Han är den snabbaste och elegantaste flygaren bland alla våra fåglar och griper t. o. m. tornsvalan i flykten. Vår och höst jagar han lärkor och andra småfåglar. Sommartiden lever han huvudsakligen av insekter, i synnerhet sländor.

Lärkfalk.

Sten- l. dvärgfalk, *F. merillus* Gerini, är den minsta av våra f .-arter. Hanen påminner till färgteckningen om föreg, men saknar dennes brunröda undergump och skarpt tecknade »mustaschfläckar». Honan har rygg och huvud mera enfärgat brungrå. Han häckar allmänt i fjälltrakter men träffas även på slättbygden längre söderut. Han är ett gissel för småfåglarna men fångar även lemlar och andra gnagare.

Tornfalk, *F. tinnunculus* L., lätt igenkänd på sin ovan klart brunröda fjäderdräkt, sin långa stjärt och sin vana att långa stunder spejande stå stilla i luften på fladdrande vingar. Saknar förmåga att gripa sitt byte i luften. Han lever så gott som uteslutande av sorkar och möss, grodor, gräshoppor och andra större insekter och förtjänar sålunda att skyddas såsom en för jordbruket synnerligen nyttig fågel.T. H—l.

Fall, Dikens. Se Dikning.

Fallfrukt. Se Fruktodling.

Fallsjuka kallas ett sjukligt tillstånd, som plägar visa sig hos tulpaner, som hastigt drivas vid hög värme och fuktig luft. Kort innan blomman slår ut, blir stjälken strax ovanför nedersta bladet glasigt genomlysande, och härigenom försvagas stjälken så, att den bräckes. Orsakas därigenom, att avdunstningen hämmas av luftens höga fuktighetshalt och tillväxten pådrives starkare, än att tillräckligt kraftig cell vävnad hinner bildas. Motverkas; genom att plantera tulpaner för drivning mindre tätt samt hålla luften i växthuset torr. Litt»» Meddel. 105 fr. Centralanst.

F.

Faba. Se Böna.

Fabriksväxt. Ordet användes vanligen för att beteckna växter, som användas som råmaterial för fabriksverksamhet, ss. sockerbetor, spånads- och oljeväxter, cikoria, färgväxter o. dyl. De betecknas även ofta som handelsväxter.

Fackverk. 1. Skogsv. Se Skogsindelning. 2. Byggnader. Se Vägg.

Fagin. Giftig alkaloid i bokollon (se Bok).

Fagocyt, vit blodkropp. Se Blod.

Fagopyrum. Se Bovete.

Fagus. Se Bok.

Faktor. 1. Liktydigt med arvenhet. Se Ärftlighet. 2. Tjänsteman vid sågverk m. fl. affärer.

Falco. Se Falk.

Falk, *Falco*. Detta släkte skiljes från övriga dagrovfåglar därpå, att näbben i överkäken på båda sidor har en skarp, tandliknande avsats, som passar in i ett motsvarande hack på underkäken. Ögonen äro mörkbruna, icke gula som hos hökarna. Vackra, ståtliga fåglar, som tack vare sina långa, spetsiga vingar hava en utomordentlig flygförmåga, vilken de begagna för att gripa sitt byte i flykten. De bygga bo på höga klippbranter eller i träd och lägga 3—6 rundade, rödbruna, mörkfläckiga ägg. De räknas i jaktlagen som »skadliga djur», å vilka jakt i huvudsak är fri.

Jaktfalk, *F. gyrfalco* L., ungefär av duvhökens storlek, träffas sällsynt häckande i fjälltrakterna, där han lever huvudsakligen av ripor. Han är ovan blågrå, under vitaktig med mörka tvärfläckar. Fötterna äro hos äldre fåglar gulgröna, hos yngre blåaktiga. Han är i olikhet mot andra f.-arter stannfågel. Förr, då jakt med f. var en omtyckt idrott bland de förnäma, fångades jaktfalken med slagnät och dresserades för jakt. Förtjänar på grund av sin sällsynthet att skyddas.

Pilgrimsfalk, *F. peregrinus* L., är något större än en kråka, påminner till färgen om jaktfalken, från vilken han skiljer sig genom en bred, svart, från munvinkeln utgående »mustaschfläck», rödaktig anstrykning på krävan samt gula fötter. Häckar sparsamt här och där i landet, mest i Bohuslän, och lever av fåglar, i synnerhet änder, som han fångar i flykten. Ehuru sålunda skadlig, synes det likväl önskvärt, att den vackra fågeln icke utrotas från de platser, där han ännu häckar.

Lärkfalk, *F. subbuteo* L., är nästan en avbild av föregående men i smått, stor ungefär som en sparvhök. Har undergump och lårfjädrar av roströd färg. Han är den snabbaste och elegantaste flygaren bland alla våra fåglar och griper t. o. m. tornsvalan i flykten. Vår och höst jagar han lärkor och andra småfåglar. Sommartiden lever han huvudsakligen av insekter, i synnerhet sländor.

Lärkfalk.

Sten- l. dvärgfalk, *F. merillus* Gerini, är den minsta av våra f .-arter. Hanen påminner till färgteckningen om föreg, men saknar dennes brunröda undergump och skarpt tecknade »mustaschfläckar». Honan har rygg och huvud mera enfärgat brungrå. Han häckar allmänt i fjälltrakter men träffas även på slättbygden längre söderut. Han är ett gissel för småfåglarna men fångar även lemlar och andra gnagare.

Tornfalk, *F. tinnunculus* L., lätt igenkänd på sin ovan klart brunröda fjäderdräkt, sin långa stjärt och sin vana att långa stunder spejande stå stilla i luften på fladdrande vingar. Saknar förmåga att gripa sitt byte i luften. Han lever så gott som uteslutande av sorkar och möss, grodor, gräshoppor och andra större insekter och förtjänar sålunda att skyddas såsom en för jordbruket synnerligen nyttig fågel.T. H—l.

Fall, Dikens. Se Dikning.

Fallfrukt. Se Fruktodling.

Fallsjuka kallas ett sjukligt tillstånd, som plägar visa sig hos tulpaner, som hastigt drivas vid hög värme och fuktig luft. Kort innan blomman slår ut, blir stjälken strax ovanför nedersta bladet glasigt genomlysande, och härigenom försvagas stjälken så, att den bräckes. Orsakas därigenom, att avdunstningen hämmas av luftens höga fuktighetshalt och tillväxten pådrives starkare, än att tillräckligt kraftig cell vävnad hinner bildas. Motverkas; genom att plantera tulpaner för drivning mindre tätt samt hålla luften i växthuset torr.

Litt»» Meddel. 105 fr. Centralanst.

F.

Faba. Se Böna.

Fabriksväxt. Ordet användes vanligen för att beteckna växter, som användas som råmaterial för fabriksverksamhet, ss. sockerbetor, spånads- och oljeväxter, cikoria, färgväxter o. dyl. De betecknas även ofta som handelsväxter.

Fackverk. 1. Skogsv. Se Skogsindelning. 2. Byggnader. Se Vägg.

Fagin. Giftig alkaloid i bokollon (se Bok).

Fagocyt, vit blodkropp. Se Blod.

Fagopyrum. Se Bovete.

Fagus. Se Bok.

Faktor. 1. Liktydigt med arvenhet. Se Ärftlighet. 2. Tjänsteman vid sågverk m. fl. affärer.

Falco. Se Falk.

Falk, *Falco*. Detta släkte skiljes från övriga dagrovfåglar därpå, att näbben i överkäken på båda sidor har en skarp, tandliknande avsats, som passar in i ett motsvarande hack på underkäken. Ögonen äro mörkbruna, icke gula som hos hökarna. Vackra, ståtliga fåglar, som tack vare sina långa, spetsiga vingar hava en utomordentlig flygförmåga, vilken de begagna för att gripa sitt byte i flykten. De bygga bo på höga klippbranter eller i träd och lägga 3—6 rundade, rödbruna, mörkfläckiga ägg. De räknas i jaktlagen som »skadliga djur», å vilka jakt i huvudsak är fri.

Jaktfalk, *F. gyrfalco* L., ungefär av duvhökens storlek, träffas sällsynt häckande i fjälltrakterna, där han lever huvudsakligen av ripor. Han är ovan blågrå, under vitaktig med mörka tvärfläckar. Fötterna äro hos äldre fåglar gulgröna, hos yngre blåaktiga. Han är i olikhet mot andra f.-arter stannfågel. Förr, då jakt med f. var en omtyckt idrott bland de förnäma, fångades jaktfalken med slagnät och dresserades för jakt. Förtjänar på grund av sin sällsynthet att skyddas.

Pilgrimsfalk, *F. peregrinus* L., är något större än en kråka, påminner till färgen om jaktfalken, från vilken han skiljer sig genom en bred, svart, från munvinkeln utgående »mustaschfläck», rödaktig anstrykning på krävan samt gula fötter. Häckar sparsamt här och där i landet, mest i Bohuslän, och lever av fåglar, i synnerhet änder, som han fångar i flykten. Ehuru sålunda skadlig, synes det likväl önskvärt, att den vackra fågeln icke utrotas från de platser, där han ännu häckar.

Lärkfalk, *F. subbuteo* L., är nästan en avbild av föregående men i smått, stor ungefär som en sparvhök. Har undergump och lårfjädrar av roströd färg. Han är den snabbaste och elegantaste flygaren bland alla våra fåglar och griper t. o. m. tornsvalan i flykten. Vår och höst jagar han lärkor och andra småfåglar. Sommartiden lever han huvudsakligen av insekter, i synnerhet sländor.

Lärkfalk.

Sten- l. dvärgfalk, *F. merillus* Gerini, är den minsta av våra f .-arter. Hanen påminner till färgteckningen om föreg, men saknar dennes brunröda undergump och skarpt tecknade »mustaschfläckar». Honan har rygg och huvud mera enfärgat brungrå. Han häckar allmänt i fjälltrakter men träffas även på slättbygden längre söderut. Han är ett gissel för småfåglarna men fångar även lemlar och andra gnagare.

Tornfalk, *F. tinnunculus* L., lätt igenkänd på sin ovan klart brunröda fjäderdräkt, sin långa stjärt och sin vana att långa stunder spejande stå stilla i luften på fladdrande vingar. Saknar förmåga att gripa sitt byte i luften. Han lever så gott som uteslutande av sorkar och möss, grodor, gräshoppor och andra större insekter och förtjänar sålunda att skyddas såsom en för jordbruket synnerligen nyttig fågel.T. H—l.

Fall, Dikens. Se Dikning.

Fallfrukt. Se Fruktodling.

Fallsjuka kallas ett sjukligt tillstånd, som plägar visa sig hos tulpaner, som hastigt drivas vid hög värme och fuktig luft. Kort innan blomman slår ut, blir stjälken strax ovanför nedersta bladet glasigt genomlysande, och härigenom försvagas stjälken så, att den bräckes. Orsakas därigenom, att avdunstningen hämmas av luftens höga fuktighetshalt och tillväxten pådrives starkare, än att tillräckligt kraftig cell vävnad hinner bildas. Motverkas; genom att plantera tulpaner för drivning mindre tätt samt hålla luften i växthuset torr. Litt»» Meddel. 105 fr. Centralanst.

F.

Faba. Se Böna.

Fabriksväxt. Ordet användes vanligen för att beteckna växter, som användas som råmaterial för fabriksverksamhet, ss. sockerbetor, spånads- och oljeväxter, cikoria, färgväxter o. dyl. De betecknas även ofta som handelsväxter.

Fackverk. 1. Skogsv. Se Skogsindelning. 2. Byggnader. Se Vägg.

Fagin. Giftig alkaloid i bokollon (se Bok).

Fagocyt, vit blodkropp. Se Blod.

Fagopyrum. Se Bovete.

Fagus. Se Bok.

Faktor. 1. Liktydigt med arvenhet. Se Ärftlighet. 2. Tjänsteman vid sågverk m. fl. affärer.

Falco. Se Falk.

Falk, *Falco*. Detta släkte skiljes från övriga dagrovfåglar därpå, att näbben i överkäken på båda sidor har en skarp, tandliknande avsats, som passar in i ett motsvarande hack på underkäken. Ögonen äro mörkbruna, icke gula som hos hökarna. Vackra, ståtliga fåglar, som tack vare sina långa, spetsiga vingar hava en utomordentlig flygförmåga, vilken de begagna för att gripa sitt byte i flykten. De bygga bo på höga klippbranter eller i träd och lägga 3—6 rundade, rödbruna, mörkfläckiga ägg. De räknas i jaktlagen som »skadliga djur», å vilka jakt i huvudsak är fri.

Jaktfalk, *F. gyrfalco* L., ungefär av duvhökens storlek, träffas sällsynt häckande i fjälltrakterna, där han lever huvudsakligen av ripor. Han är ovan blågrå, under vitaktig med mörka tvärfläckar. Fötterna äro hos äldre fåglar gulgröna, hos yngre blåaktiga. Han är i olikhet mot andra f.-arter stannfågel. Förr, då jakt med f. var en omtyckt idrott bland de förnäma, fångades jaktfalken med slagnät och dresserades för jakt. Förtjänar på grund av sin sällsynthet att skyddas.

Pilgrimsfalk, *F. peregrinus* L., är något större än en kråka, påminner till färgen om jaktfalken, från vilken han skiljer sig genom en bred, svart, från munvinkeln utgående

»mustaschfläck», rödaktig anstrykning på krävan samt gula fötter. Häckar sparsamt här och där i landet, mest i Bohuslän, och lever av fåglar, i synnerhet änder, som han fångar i flykten. Ehuru sålunda skadlig, synes det likväl önskvärt, att den vackra fågeln icke utrotas från de platser, där han ännu häckar.

Lärkfalk, *F. subbuteo* L., är nästan en avbild av föregående men i smått, stor ungefär som en sparvhök. Har undergump och lårfjädrar av roströd färg. Han är den snabbaste och elegantaste flygaren bland alla våra fåglar och griper t. o. m. tornsvalan i flykten. Vår och höst jagar han lärkor och andra småfåglar. Sommartiden lever han huvudsakligen av insekter, i synnerhet sländor.

Lärkfalk.

Sten- l. dvärgfalk, *F. merillus* Gerini, är den minsta av våra f .-arter. Hanen påminner till färgteckningen om föreg, men saknar dennes brunröda undergump och skarpt tecknade »mustaschfläckar». Honan har rygg och huvud mera enfärgat brungrå. Han häckar allmänt i fjälltrakter men träffas även på slättbygden längre söderut. Han är ett gissel för småfåglarna men fångar även lemlar och andra gnagare.

Tornfalk, *F. tinnunculus* L., lätt igenkänd på sin ovan klart brunröda fjäderdräkt, sin långa stjärt och sin vana att långa stunder spejande stå stilla i luften på fladdrande vingar. Saknar förmåga att gripa sitt byte i luften. Han lever så gott som uteslutande av sorkar och möss, grodor, gräshoppor och andra större insekter och förtjänar sålunda att skyddas såsom en för jordbruket synnerligen nyttig fågel.T. H—l.

Fall, Dikens. Se Dikning.

Fallfrukt. Se Fruktodling.

Fallsjuka kallas ett sjukligt tillstånd, som plägar visa sig hos tulpaner, som hastigt drivas vid hög värme och fuktig luft. Kort innan blomman slår ut, blir stjälken strax ovanför nedersta bladet glasigt genomlysande, och härigenom försvagas stjälken så, att den bräckes. Orsakas därigenom, att avdunstningen hämmas av luftens höga fuktighetshalt och tillväxten pådrives starkare, än att tillräckligt kraftig cell vävnad hinner bildas. Motverkas; genom att plantera tulpaner för drivning mindre tätt samt hålla luften i växthuset torr. Litt»» Meddel. 105 fr. Centralanst.

F.

Faba. Se Böna.

Fabriksväxt. Ordet användes vanligen för att beteckna växter, som användas som råmaterial för fabriksverksamhet, ss. sockerbetor, spånads- och oljeväxter, cikoria, färgväxter o. dyl. De betecknas även ofta som handelsväxter.

Fackverk. 1. Skogsv. Se Skogsindelning. 2. Byggnader. Se Vägg.

Fagin. Giftig alkaloid i bokollon (se Bok).

Fagocyt, vit blodkropp. Se Blod.

Fagopyrum. Se Bovete.

Fagus. Se Bok.

Faktor. 1. Liktydigt med arvenhet. Se Ärftlighet. 2. Tjänsteman vid sågverk m. fl. affärer.

Falco. Se Falk.

Falk, *Falco*. Detta släkte skiljes från övriga dagrovfåglar därpå, att näbben i överkäken på båda sidor har en skarp, tandliknande avsats, som passar in i ett motsvarande hack på underkäken. Ögonen äro mörkbruna, icke gula som hos hökarna. Vackra, ståtliga fåglar, som tack vare sina långa, spetsiga vingar hava en utomordentlig flygförmåga, vilken de begagna för att gripa sitt byte i flykten. De bygga bo på höga klippbranter eller i träd och lägga 3—6 rundade, rödbruna, mörkfläckiga ägg. De räknas i jaktlagen som »skadliga djur», å vilka jakt i huvudsak är fri.

Jaktfalk, *F. gyrfalco* L., ungefär av duvhökens storlek, träffas sällsynt häckande i fjälltrakterna, där han lever huvudsakligen av ripor. Han är ovan blågrå, under vitaktig med mörka tvärfläckar. Fötterna äro hos äldre fåglar gulgröna, hos yngre blåaktiga. Han är i olikhet mot andra f.-arter stannfågel. Förr, då jakt med f. var en omtyckt idrott bland de förnäma, fångades jaktfalken med slagnät och dresserades för jakt. Förtjänar på grund av sin sällsynthet att skyddas.

Pilgrimsfalk, *F. peregrinus* L., är något större än en kråka, påminner till färgen om jaktfalken, från vilken han skiljer sig genom en bred, svart, från munvinkeln utgående »mustaschfläck», rödaktig anstrykning på krävan samt gula fötter. Häckar sparsamt här och där i landet, mest i Bohuslän, och lever av fåglar, i synnerhet änder, som han fångar i flykten. Ehuru sålunda skadlig, synes det likväl önskvärt, att den vackra fågeln icke utrotas från de platser, där han ännu häckar.

Lärkfalk, *F. subbuteo* L., är nästan en avbild av föregående men i smått, stor ungefär som en sparvhök. Har undergump och lårfjädrar av roströd färg. Han är den snabbaste och elegantaste flygaren bland alla våra fåglar och griper t. o. m. tornsvalan i flykten. Vår och höst jagar han lärkor och andra småfåglar. Sommartiden lever han huvudsakligen av insekter, i synnerhet sländor.

Lärkfalk.

Sten- l. dvärgfalk, *F. merillus* Gerini, är den minsta av våra f .-arter. Hanen påminner till färgteckningen om föreg, men saknar dennes brunröda undergump och skarpt tecknade »mustaschfläckar». Honan har rygg och huvud mera enfärgat brungrå. Han häckar allmänt i fjälltrakter men träffas även på slättbygden längre söderut. Han är ett gissel för småfåglarna men fångar även lemlar och andra gnagare.

Tornfalk, *F. tinnunculus* L., lätt igenkänd på sin ovan klart brunröda fjäderdräkt, sin långa stjärt och sin vana att långa stunder spejande stå stilla i luften på fladdrande vingar. Saknar förmåga att gripa sitt byte i luften. Han lever så gott som uteslutande av sorkar och möss, grodor, gräshoppor och andra större insekter och förtjänar sålunda att skyddas såsom en för jordbruket synnerligen nyttig fågel.T. H—l.

Fall, Dikens. Se Dikning.

Fallfrukt. Se Fruktodling.

Fallsjuka kallas ett sjukligt tillstånd, som plägar visa sig hos tulpaner, som hastigt drivas vid hög värme och fuktig luft. Kort innan blomman slår ut, blir stjälken strax ovanför nedersta bladet glasigt genomlysande, och härigenom försvagas stjälken så, att den bräckes. Orsakas därigenom, att avdunstningen hämmas av luftens höga fuktighetshalt och tillväxten pådrives starkare, än att tillräckligt kraftig cell vävnad hinner bildas. Motverkas; genom att plantera tulpaner för drivning mindre tätt samt hålla luften i växthuset torr. Litt»» Meddel. 105 fr. Centralanst.

F.

Faba. Se Böna.

Fabriksväxt. Ordet användes vanligen för att beteckna växter, som användas som råmaterial för fabriksverksamhet, ss. sockerbetor, spånads- och oljeväxter, cikoria, färgväxter o. dyl. De betecknas även ofta som handelsväxter.

Fackverk. 1. Skogsv. Se Skogsindelning. 2. Byggnader. Se Vägg.

Fagin. Giftig alkaloid i bokollon (se Bok).

Fagocyt, vit blodkropp. Se Blod.

Fagopyrum. Se Bovete.

Fagus. Se Bok.

Faktor. 1. Liktydigt med arvenhet. Se Ärftlighet. 2. Tjänsteman vid sågverk m. fl. affärer.

Falco. Se Falk.

Falk, *Falco*. Detta släkte skiljes från övriga dagrovfåglar därpå, att näbben i överkäken på båda sidor har en skarp, tandliknande avsats, som passar in i ett motsvarande hack på underkäken. Ögonen äro mörkbruna, icke gula som hos hökarna. Vackra, ståtliga fåglar, som tack vare sina långa, spetsiga vingar hava en utomordentlig flygförmåga, vilken de begagna för att gripa sitt byte i flykten. De bygga bo på höga klippbranter eller i träd och lägga 3—6 rundade, rödbruna, mörkfläckiga ägg. De räknas i jaktlagen som »skadliga djur», å vilka jakt i huvudsak är fri.

Jaktfalk, *F. gyrfalco* L., ungefär av duvhökens storlek, träffas sällsynt häckande i fjälltrakterna, där han lever huvudsakligen av ripor. Han är ovan blågrå, under vitaktig med mörka tvärfläckar. Fötterna äro hos äldre fåglar gulgröna, hos yngre blåaktiga. Han är i olikhet mot andra f.-arter stannfågel. Förr, då jakt med f. var en omtyckt idrott bland de förnäma, fångades jaktfalken med slagnät och dresserades för jakt. Förtjänar på grund av sin sällsynthet att skyddas.

Pilgrimsfalk, *F. peregrinus* L., är något större än en kråka, påminner till färgen om jaktfalken, från vilken han skiljer sig genom en bred, svart, från munvinkeln utgående »mustaschfläck», rödaktig anstrykning på krävan samt gula fötter. Häckar sparsamt här och där i landet, mest i Bohuslän, och lever av fåglar, i synnerhet änder, som han fångar i flykten. Ehuru sålunda skadlig, synes det likväl önskvärt, att den vackra fågeln icke utrotas från de platser, där han ännu häckar.

Lärkfalk, *F. subbuteo* L., är nästan en avbild av föregående men i smått, stor ungefär som en sparvhök. Har undergump och lårfjädrar av roströd färg. Han är den snabbaste och elegantaste flygaren bland alla våra fåglar och griper t. o. m. tornsvalan i flykten. Vår och höst jagar han lärkor och andra småfåglar. Sommartiden lever han huvudsakligen av insekter, i synnerhet sländor.

Lärkfalk.

Sten- l. dvärgfalk, *F. merillus* Gerini, är den minsta av våra f .-arter. Hanen påminner till färgteckningen om föreg, men saknar dennes brunröda undergump och skarpt tecknade »mustaschfläckar». Honan har rygg och huvud mera enfärgat brungrå. Han häckar allmänt i fjälltrakter men träffas även på slättbygden längre söderut. Han är ett gissel för småfåglarna men fångar även lemlar och andra gnagare.

Tornfalk, *F. tinnunculus* L., lätt igenkänd på sin ovan klart brunröda fjäderdräkt, sin långa stjärt och sin vana att långa stunder spejande stå stilla i luften på fladdrande vingar. Saknar förmåga att gripa sitt byte i luften. Han lever så gott som uteslutande av sorkar och möss, grodor, gräshoppor och andra större insekter och förtjänar sålunda att skyddas såsom en för jordbruket synnerligen nyttig fågel.T. H—l.

Fall, Dikens. Se Dikning.

Fallfrukt. Se Fruktodling.

Fallsjuka kallas ett sjukligt tillstånd, som plägar visa sig hos tulpaner, som hastigt drivas vid hög värme och fuktig luft. Kort innan blomman slår ut, blir stjälken strax ovanför nedersta bladet glasigt genomlysande, och härigenom försvagas stjälken så, att den bräckes. Orsakas därigenom, att avdunstningen hämmas av luftens höga fuktighetshalt och tillväxten pådrives starkare, än att tillräckligt kraftig cell vävnad hinner bildas. Motverkas; genom att plantera tulpaner för drivning mindre tätt samt hålla luften i växthuset torr. Litt»» Meddel. 105 fr. Centralanst.

F.

Faba. Se Böna.

Fabriksväxt. Ordet användes vanligen för att beteckna växter, som användas som råmaterial för fabriksverksamhet, ss. sockerbetor, spånads- och oljeväxter, cikoria, färgväxter o. dyl. De betecknas även ofta som handelsväxter.

Fackverk. 1. Skogsv. Se Skogsindelning. 2. Byggnader. Se Vägg.

Fagin. Giftig alkaloid i bokollon (se Bok).

Fagocyt, vit blodkropp. Se Blod.

Fagopyrum. Se Bovete.

Fagus. Se Bok.

Faktor. 1. Liktydigt med arvenhet. Se Ärftlighet. 2. Tjänsteman vid sågverk m. fl. affärer.

Falco. Se Falk.

Falk, *Falco*. Detta släkte skiljes från övriga dagrovfåglar därpå, att näbben i överkäken på båda sidor har en skarp, tandliknande avsats, som passar in i ett motsvarande hack på underkäken. Ögonen äro mörkbruna, icke gula som hos hökarna. Vackra, ståtliga fåglar, som tack vare sina långa, spetsiga vingar hava en utomordentlig flygförmåga, vilken de begagna för att gripa sitt byte i flykten. De bygga bo på höga klippbranter eller i träd och lägga 3—6 rundade, rödbruna, mörkfläckiga ägg. De räknas i jaktlagen som »skadliga djur», å vilka jakt i huvudsak är fri.

Jaktfalk, *F. gyrfalco* L., ungefär av duvhökens storlek, träffas sällsynt häckande i fjälltrakterna, där han lever huvudsakligen av ripor. Han är ovan blågrå, under vitaktig med mörka tvärfläckar. Fötterna äro hos äldre fåglar gulgröna, hos yngre blåaktiga. Han är i olikhet mot andra f.-arter stannfågel. Förr, då jakt med f. var en omtyckt idrott bland de förnäma, fångades jaktfalken med slagnät och dresserades för jakt. Förtjänar på grund av sin sällsynthet att skyddas.

Pilgrimsfalk, *F. peregrinus* L., är något större än en kråka, påminner till färgen om jaktfalken, från vilken han skiljer sig genom en bred, svart, från munvinkeln utgående »mustaschfläck», rödaktig anstrykning på krävan samt gula fötter. Häckar sparsamt här och där i landet, mest i Bohuslän, och lever av fåglar, i synnerhet änder, som han fångar i flykten. Ehuru sålunda skadlig, synes det likväl önskvärt, att den vackra fågeln icke utrotas från de platser, där han ännu häckar.

Lärkfalk, *F. subbuteo* L., är nästan en avbild av föregående men i smått, stor ungefär som en sparvhök. Har undergump och lårfjädrar av roströd färg. Han är den snabbaste och elegantaste flygaren bland alla våra fåglar och griper t. o. m. tornsvalan i flykten. Vår och höst jagar han lärkor och andra småfåglar. Sommartiden lever han huvudsakligen av insekter, i synnerhet sländor.

Lärkfalk.

Sten- l. dvärgfalk, *F. merillus* Gerini, är den minsta av våra f .-arter. Hanen påminner till färgteckningen om föreg, men saknar dennes brunröda undergump och skarpt tecknade »mustaschfläckar». Honan har rygg och huvud mera enfärgat brungrå. Han häckar allmänt i fjälltrakter men träffas även på slättbygden längre söderut. Han är ett gissel för

småfåglarna men fångar även lemlar och andra gnagare.

Tornfalk, *F. tinnunculus* L., lätt igenkänd på sin ovan klart brunröda fjäderdräkt, sin långa stjärt och sin vana att långa stunder spejande stå stilla i luften på fladdrande vingar. Saknar förmåga att gripa sitt byte i luften. Han lever så gott som uteslutande av sorkar och möss, grodor, gräshoppor och andra större insekter och förtjänar sålunda att skyddas såsom en för jordbruket synnerligen nyttig fågel.T. H—l.

Fall, Dikens. Se Dikning.

Fallfrukt. Se Fruktodling.

Fallsjuka kallas ett sjukligt tillstånd, som plägar visa sig hos tulpaner, som hastigt drivas vid hög värme och fuktig luft. Kort innan blomman slår ut, blir stjälken strax ovanför nedersta bladet glasigt genomlysande, och härigenom försvagas stjälken så, att den bräckes. Orsakas därigenom, att avdunstningen hämmas av luftens höga fuktighetshalt och tillväxten pådrives starkare, än att tillräckligt kraftig cell vävnad hinner bildas. Motverkas; genom att plantera tulpaner för drivning mindre tätt samt hålla luften i växthuset torr. Litt»» Meddel. 105 fr. Centralanst.

F.

Faba. Se Böna.

Fabriksväxt. Ordet användes vanligen för att beteckna växter, som användas som råmaterial för fabriksverksamhet, ss. sockerbetor, spånads- och oljeväxter, cikoria, färgväxter o. dyl. De betecknas även ofta som handelsväxter.

Fackverk. 1. Skogsv. Se Skogsindelning. 2. Byggnader. Se Vägg.

Fagin. Giftig alkaloid i bokollon (se Bok).

Fagocyt, vit blodkropp. Se Blod.

Fagopyrum. Se Bovete.

Fagus. Se Bok.

Faktor. 1. Liktydigt med arvenhet. Se Ärftlighet. 2. Tjänsteman vid sågverk m. fl. affärer.

Falco. Se Falk.

Falk, *Falco*. Detta släkte skiljes från övriga dagrovfåglar därpå, att näbben i överkäken på båda sidor har en skarp, tandliknande avsats, som passar in i ett motsvarande hack på underkäken. Ögonen äro mörkbruna, icke gula som hos hökarna. Vackra, ståtliga fåglar, som tack vare sina långa, spetsiga vingar hava en utomordentlig flygförmåga, vilken de begagna för att gripa sitt byte i flykten. De bygga bo på höga klippbranter eller i träd och lägga 3—6 rundade, rödbruna, mörkfläckiga ägg. De räknas i jaktlagen som »skadliga djur», å vilka jakt i huvudsak är fri.

Jaktfalk, *F. gyrfalco* L., ungefär av duvhökens storlek, träffas sällsynt häckande i fjälltrakterna, där han lever huvudsakligen av ripor. Han är ovan blågrå, under vitaktig med mörka tvärfläckar. Fötterna äro hos äldre fåglar gulgröna, hos yngre blåaktiga. Han är i olikhet mot andra f.-arter stannfågel. Förr, då jakt med f. var en omtyckt idrott bland de förnäma, fångades jaktfalken med slagnät och dresserades för jakt. Förtjänar på grund av sin sällsynthet att skyddas.

Pilgrimsfalk, *F. peregrinus* L., är något större än en kråka, påminner till färgen om jaktfalken, från vilken han skiljer sig genom en bred, svart, från munvinkeln utgående »mustaschfläck», rödaktig anstrykning på krävan samt gula fötter. Häckar sparsamt här och där i landet, mest i Bohuslän, och lever av fåglar, i synnerhet änder, som han fångar i flykten. Ehuru sålunda skadlig, synes det likväl önskvärt, att den vackra fågeln icke utrotas från de platser, där han ännu häckar.

Lärkfalk, *F. subbuteo* L., är nästan en avbild av föregående men i smått, stor ungefär som en sparvhök. Har undergump och lårfjädrar av roströd färg. Han är den snabbaste och elegantaste flygaren bland alla våra fåglar och griper t. o. m. tornsvalan i flykten. Vår och höst jagar han lärkor och andra småfåglar. Sommartiden lever han huvudsakligen av insekter, i synnerhet sländor.

Lärkfalk.

Sten- l. dvärgfalk, *F. merillus* Gerini, är den minsta av våra f .-arter. Hanen påminner till färgteckningen om föreg, men saknar dennes brunröda undergump och skarpt tecknade »mustaschfläckar». Honan har rygg och huvud mera enfärgat brungrå. Han häckar allmänt i fjälltrakter men träffas även på slättbygden längre söderut. Han är ett gissel för småfåglarna men fångar även lemlar och andra gnagare.

Tornfalk, *F. tinnunculus* L., lätt igenkänd på sin ovan klart brunröda fjäderdräkt, sin långa stjärt och sin vana att långa stunder spejande stå stilla i luften på fladdrande vingar. Saknar förmåga att gripa sitt byte i luften. Han lever så gott som uteslutande av sorkar och möss, grodor, gräshoppor och andra större insekter och förtjänar sålunda att skyddas såsom en för jordbruket synnerligen nyttig fågel.T. H—l.

Fall, Dikens. Se Dikning.

Fallfrukt. Se Fruktodling.

Fallsjuka kallas ett sjukligt tillstånd, som plägar visa sig hos tulpaner, som hastigt drivas vid hög värme och fuktig luft. Kort innan blomman slår ut, blir stjälken strax ovanför nedersta bladet glasigt genomlysande, och härigenom försvagas stjälken så, att den bräckes. Orsakas därigenom, att avdunstningen hämmas av luftens höga fuktighetshalt och tillväxten pådrives starkare, än att tillräckligt kraftig cell vävnad hinner bildas. Motverkas; genom att plantera tulpaner för drivning mindre tätt samt hålla luften i växthuset torr. Litt»» Meddel. 105 fr. Centralanst.

F.

Faba. Se Böna.

Fabriksväxt. Ordet användes vanligen för att beteckna växter, som användas som råmaterial för fabriksverksamhet, ss. sockerbetor, spånads- och oljeväxter, cikoria, färgväxter o. dyl. De betecknas även ofta som handelsväxter.

Fackverk. 1. Skogsv. Se Skogsindelning. 2. Byggnader. Se Vägg.

Fagin. Giftig alkaloid i bokollon (se Bok).

Fagocyt, vit blodkropp. Se Blod.

Fagopyrum. Se Bovete.

Fagus. Se Bok.

Faktor. 1. Liktydigt med arvenhet. Se Ärftlighet. 2. Tjänsteman vid sågverk m. fl. affärer.

Falco. Se Falk.

Falk, *Falco*. Detta släkte skiljes från övriga dagrovfåglar därpå, att näbben i överkäken på båda sidor har en skarp, tandliknande avsats, som passar in i ett motsvarande hack på underkäken. Ögonen äro mörkbruna, icke gula som hos hökarna. Vackra, ståtliga fåglar, som tack vare sina långa, spetsiga vingar hava en utomordentlig flygförmåga, vilken de begagna för att gripa sitt byte i flykten. De bygga bo på höga klippbranter eller i träd och lägga 3—6 rundade, rödbruna, mörkfläckiga ägg. De räknas i jaktlagen som »skadliga djur», å vilka jakt i huvudsak är fri.

Jaktfalk, *F. gyrfalco* L., ungefär av duvhökens storlek, träffas sällsynt häckande i fjällträkterna, där han lever huvudsakligen av ripor. Han är ovan blågrå, under vitaktig med mörka tvärfläckar. Fötterna äro hos äldre fåglar gulgröna, hos yngre blåaktiga. Han är i olikhet mot andra f.-arter stannfågel. Förr, då jakt med f. var en omtyckt idrott bland de förnäma, fångades jaktfalken med slagnät och dresserades för jakt. Förtjänar på grund av sin sällsynthet att skyddas.

Pilgrimsfalk, *F. peregrinus* L., är något större än en kråka, påminner till färgen om jaktfalken, från vilken han skiljer sig genom en bred, svart, från munvinkeln utgående »mustaschfläck», rödaktig anstrykning på krävan samt gula fötter. Häckar sparsamt här och där i landet, mest i Bohuslän, och lever av fåglar, i synnerhet änder, som han fångar i flykten. Ehuru sålunda skadlig, synes det likväl önskvärt, att den vackra fågeln icke utrotas från de platser, där han ännu häckar.

Lärkfalk, *F. subbuteo* L., är nästan en avbild av föregående men i smått, stor ungefär som en sparvhök. Har undergump och lårfjädrar av roströd färg. Han är den snabbaste och elegantaste flygaren bland alla våra fåglar och griper t. o. m. tornsvalan i flykten. Vår och höst jagar han lärkor och andra småfåglar. Sommartiden lever han huvudsakligen av insekter, i synnerhet sländor.

Lärkfalk.

Sten- l. dvärgfalk, *F. merillus* Gerini, är den minsta av våra f .-arter. Hanen påminner till färgteckningen om föreg, men saknar dennes brunröda undergump och skarpt tecknade »mustaschfläckar». Honan har rygg och huvud mera enfärgat brungrå. Han häckar allmänt i fjällträkter men träffas även på slättbygden längre söderut. Han är ett gissel för småfåglarna men fångar även lemlar och andra gnagare.

Tornfalk, *F. tinnunculus* L., lätt igenkänd på sin ovan klart brunröda fjäderdräkt, sin långa stjärt och sin vana att långa stunder spejande stå stilla i luften på fladdrande vingar. Saknar förmåga att gripa sitt byte i luften. Han lever så gott som uteslutande av sorkar och möss, grodor, gräshoppor och andra större insekter och förtjänar sålunda att skyddas såsom en för jordbruket synnerligen nyttig fågel.T. H—l.

Fall, Dikens. Se Dikning.

Fallfrukt. Se Fruktodling.

Fallsjuka kallas ett sjukligt tillstånd, som plägar visa sig hos tulpaner, som hastigt drivas vid hög värme och fuktig luft. Kort innan blomman slår ut, blir stjälken strax ovanför nedersta bladet glasigt genomlysande, och härigenom försvagas stjälken så, att den bräckes. Orsakas därigenom, att avdunstningen hämmas av luftens höga fuktighetshalt och tillväxten pådrives starkare, än att tillräckligt kraftig cell vävnad hinner bildas. Motverkas; genom att plantera tulpaner för drivning mindre tätt samt hålla luften i växthuset torr. Litt»» Meddel. 105 fr. Centralanst.

F.

Faba. Se Böna.

Fabriksväxt. Ordet användes vanligen för att beteckna växter, som användas som råmaterial för fabriksverksamhet, ss. sockerbetor, spånads- och oljeväxter, cikoria, färgväxter o. dyl. De betecknas även ofta som handelsväxter.

Fackverk. 1. Skogsv. Se Skogsindelning. 2. Byggnader. Se Vägg.

Fagin. Giftig alkaloid i bokollon (se Bok).

Fagocyt, vit blodkropp. Se Blod.

Fagopyrum. Se Bovete.

Fagus. Se Bok.

Faktor. 1. Liktydigt med arvenhet. Se Ärftlighet. 2. Tjänsteman vid sågverk m. fl. affärer.

Falco. Se Falk.

Falk, *Falco*. Detta släkte skiljes från övriga dagrovfåglar därpå, att näbben i överkäken på båda sidor har en skarp, tandliknande avsats, som passar in i ett motsvarande hack på underkäken. Ögonen äro mörkbruna, icke gula som hos hökarna. Vackra, ståtliga fåglar, som tack vare sina långa, spetsiga vingar hava en utomordentlig flygförmåga, vilken de begagna för att gripa sitt byte i flykten. De bygga bo på höga klippbranter eller i träd och lägga 3—6 rundade, rödbruna, mörkfläckiga ägg. De räknas i jaktlagen som »skadliga djur», å vilka jakt i huvudsak är fri.

Jaktfalk, *F. gyrfalco* L., ungefär av duvhökens storlek, träffas sällsynt häckande i fjällträkterna, där han lever huvudsakligen av ripor. Han är ovan blågrå, under vitaktig med mörka tvärfläckar. Fötterna äro hos äldre fåglar gulgröna, hos yngre blåaktiga. Han är i olikhet mot andra f.-arter stannfågel. Förr, då jakt med f. var en omtyckt idrott bland de förnäma, fångades jaktfalken med slagnät och dresserades för jakt. Förtjänar på grund av sin sällsynthet att skyddas.

Pilgrimsfalk, *F. peregrinus* L., är något större än en kråka, påminner till färgen om jaktfalken, från vilken han skiljer sig genom en bred, svart, från munvinkeln utgående »mustaschfläck», rödaktig anstrykning på krävan samt gula fötter. Häckar sparsamt här och där i landet, mest i Bohuslän, och lever av fåglar, i synnerhet änder, som han fångar i flykten. Ehuru sålunda skadlig, synes det likväl önskvärt, att den vackra fågeln icke utrotas från de platser, där han ännu häckar.

Lärkfalk, *F. subbuteo* L., är nästan en avbild av föregående men i smått, stor ungefär som en sparvhök. Har undergump och lårfjädrar av roströd färg. Han är den snabbaste och elegantaste flygaren bland alla våra fåglar och griper t. o. m. tornsvalan i flykten. Vår och höst jagar han lärkor och andra småfåglar. Sommartiden lever han huvudsakligen av insekter, i synnerhet sländor.

Lärkfalk.

Sten- l. dvärgfalk, *F. merillus* Gerini, är den minsta av våra f .-arter. Hanen påminner till färgteckningen om föreg, men saknar dennes brunröda undergump och skarpt tecknade »mustaschfläckar». Honan har rygg och huvud mera enfärgat brungrå. Han häckar allmänt i fjällträkter men träffas även på slättbygden längre söderut. Han är ett gissel för småfåglarna men fångar även lemlar och andra gnagare.

Tornfalk, *F. tinnunculus* L., lätt igenkänd på sin ovan klart brunröda fjäderdräkt, sin långa stjärt och sin vana att långa stunder spejande stå stilla i luften på fladdrande vingar. Saknar förmåga att gripa sitt byte i luften. Han lever så gott som uteslutande av sorkar och möss, grodor, gräshoppor och andra större insekter och förtjänar sålunda att skyddas såsom en för jordbruket synnerligen nyttig fågel.T. H—l.

Fall, Dikens. Se Dikning.

Fallfrukt. Se Fruktodling.

Fallsjuka kallas ett sjukligt tillstånd, som plägar visa sig hos tulpaner, som hastigt drivas vid hög värme och fuktig luft. Kort innan blomman slår ut, blir stjälken strax ovanför

nedersta bladet glasigt genomlysande, och härigenom försvagas stjälken så, att den bräckes. Orsakas därigenom, att avdunstningen hämmas av luftens höga fuktighetshalt och tillväxten pådrives starkare, än att tillräckligt kraftig cell vävnad hinner bildas. Motverkas; genom att plantera tulpaner för drivning mindre tätt samt hålla luften i växthuset torr. Litt»» Meddel. 105 fr. Centralanst.

F.

Faba. Se Böna.

Fabriksväxt. Ordet användes vanligen för att beteckna växter, som användas som råmaterial för fabriksverksamhet, ss. sockerbetor, spånads- och oljeväxter, cikoria, färgväxter o. dyl. De betecknas även ofta som handelsväxter.

Fackverk. 1. Skogsv. Se Skogsindelning. 2. Byggnader. Se Vägg.

Fagin. Giftig alkaloid i bokollon (se Bok).

Fagocyt, vit blodkropp. Se Blod.

Fagopyrum. Se Bovete.

Fagus. Se Bok.

Faktor. 1. Liktydigt med arvenhet. Se Ärftlighet. 2. Tjänsteman vid sågverk m. fl. affärer.

Falco. Se Falk.

Falk, *Falco*. Detta släkte skiljes från övriga dagrovfåglar därpå, att näbben i överkäken på båda sidor har en skarp, tandliknande avsats, som passar in i ett motsvarande hack på underkäken. Ögonen äro mörkbruna, icke gula som hos hökarna. Vackra, ståtliga fåglar, som tack vare sina långa, spetsiga vingar hava en utomordentlig flygförmåga, vilken de begagna för att gripa sitt byte i flykten. De bygga bo på höga klippbranter eller i träd och lägga 3—6 rundade, rödbruna, mörkfläckiga ägg. De räknas i jaktlagen som »skadliga djur», å vilka jakt i huvudsak är fri.

Jaktfalk, *F. gyrfalco* L., ungefär av duvhökens storlek, träffas sällsynt häckande i fjälltrakterna, där han lever huvudsakligen av ripor. Han är ovan blågrå, under vitaktig med mörka tvärfläckar. Fötterna äro hos äldre fåglar gulgröna, hos yngre blåaktiga. Han är i olikhet mot andra f.-arter stannfågel. Förr, då jakt med f. var en omtyckt idrott bland de förnäma, fångades jaktfalken med slagnät och dresserades för jakt. Förtjänar på grund av sin sällsynthet att skyddas.

Pilgrimsfalk, *F. peregrinus* L., är något större än en kråka, påminner till färgen om jaktfalken, från vilken han skiljer sig genom en bred, svart, från munvinkeln utgående »mustaschfläck», rödaktig anstrykning på krävan samt gula fötter. Häckar sparsamt här och där i landet, mest i Bohuslän, och lever av fåglar, i synnerhet änder, som han fångar i flykten. Ehuru sålunda skadlig, synes det likväl önskvärt, att den vackra fågeln icke utrotas från de platser, där han ännu häckar.

Lärkfalk, *F. subbuteo* L., är nästan en avbild av föregående men i smått, stor ungefär som en sparvhök. Har undergump och lårfjädrar av roströd färg. Han är den snabbaste och elegantaste flygaren bland alla våra fåglar och griper t. o. m. tornsvalan i flykten. Vår och höst jagar han lärkor och andra småfåglar. Sommartiden lever han huvudsakligen av insekter, i synnerhet sländor.

Lärkfalk.

Sten- l. dvärgfalk, *F. merillus* Gerini, är den minsta av våra f .-arter. Hanen påminner till färgteckningen om föreg, men saknar dennes brunröda undergump och skarpt tecknade »mustaschfläckar». Honan har rygg och huvud mera enfärgat brungrå. Han häckar allmänt i fjälltrakter men träffas även på slättbygden längre söderut. Han är ett gissel för småfåglarna men fångar även lemlar och andra gnagare.

Tornfalk, *F. tinnunculus* L., lätt igenkänd på sin ovan klart brunröda fjäderdräkt, sin långa stjärt och sin vana att långa stunder spejande stå stilla i luften på fladdrande vingar. Saknar förmåga att gripa sitt byte i luften. Han lever så gott som uteslutande av sorkar och möss, grodor, gräshoppor och andra större insekter och förtjänar sålunda att skyddas såsom en för jordbruket synnerligen nyttig fågel.T. H—l.

Fall, Dikens. Se Dikning.

Fallfrukt. Se Fruktodling.

Fallsjuka kallas ett sjukligt tillstånd, som plägar visa sig hos tulpaner, som hastigt drivas vid hög värme och fuktig luft. Kort innan blomman slår ut, blir stjälken strax ovanför nedersta bladet glasigt genomlysande, och härigenom försvagas stjälken så, att den bräckes. Orsakas därigenom, att avdunstningen hämmas av luftens höga fuktighetshalt och tillväxten pådrives starkare, än att tillräckligt kraftig cell vävnad hinner bildas. Motverkas; genom att plantera tulpaner för drivning mindre tätt samt hålla luften i växthuset torr. Litt»» Meddel. 105 fr. Centralanst.

F.

Faba. Se Böna.

Fabriksväxt. Ordet användes vanligen för att beteckna växter, som användas som råmaterial för fabriksverksamhet, ss. sockerbetor, spånads- och oljeväxter, cikoria, färgväxter o. dyl. De betecknas även ofta som handelsväxter.

Fackverk. 1. Skogsv. Se Skogsindelning. 2. Byggnader. Se Vägg.

Fagin. Giftig alkaloid i bokollon (se Bok).

Fagocyt, vit blodkropp. Se Blod.

Fagopyrum. Se Bovete.

Fagus. Se Bok.

Faktor. 1. Liktydigt med arvenhet. Se Ärftlighet. 2. Tjänsteman vid sågverk m. fl. affärer.

Falco. Se Falk.

Falk, *Falco*. Detta släkte skiljes från övriga dagrovfåglar därpå, att näbben i överkäken på båda sidor har en skarp, tandliknande avsats, som passar in i ett motsvarande hack på underkäken. Ögonen äro mörkbruna, icke gula som hos hökarna. Vackra, ståtliga fåglar, som tack vare sina långa, spetsiga vingar hava en utomordentlig flygförmåga, vilken de begagna för att gripa sitt byte i flykten. De bygga bo på höga klippbranter eller i träd och lägga 3—6 rundade, rödbruna, mörkfläckiga ägg. De räknas i jaktlagen som »skadliga djur», å vilka jakt i huvudsak är fri.

Jaktfalk, *F. gyrfalco* L., ungefär av duvhökens storlek, träffas sällsynt häckande i fjälltrakterna, där han lever huvudsakligen av ripor. Han är ovan blågrå, under vitaktig med mörka tvärfläckar. Fötterna äro hos äldre fåglar gulgröna, hos yngre blåaktiga. Han är i olikhet mot andra f.-arter stannfågel. Förr, då jakt med f. var en omtyckt idrott bland de förnäma, fångades jaktfalken med slagnät och dresserades för jakt. Förtjänar på grund av sin sällsynthet att skyddas.

Pilgrimsfalk, *F. peregrinus* L., är något större än en kråka, påminner till färgen om jaktfalken, från vilken han skiljer sig genom en bred, svart, från munvinkeln utgående »mustaschfläck», rödaktig anstrykning på krävan samt gula fötter. Häckar sparsamt här och där i landet, mest i Bohuslän, och lever av fåglar, i synnerhet änder, som han fångar i flykten. Ehuru sålunda skadlig, synes det likväl önskvärt, att den vackra fågeln icke utrotas från de platser, där han ännu häckar.

Lärkfalk, *F. subbuteo* L., är nästan en avbild av föregående men i smått, stor ungefär som en sparvhök. Har undergump och lårfjädrar av roströd färg. Han är den snabbaste och elegantaste flygaren bland alla våra fåglar och griper t. o. m. tornsvalan i flykten. Vår och höst jagar han lärkor och andra småfåglar. Sommartiden lever han huvudsakligen av insekter, i synnerhet sländor.

Lärkfalk.

Sten- l. dvärgfalk, *F. merillus* Gerini, är den minsta av våra f .-arter. Hanen påminner till färgteckningen om föreg, men saknar dennes brunröda undergump och skarpt tecknade »mustaschfläckar». Honan har rygg och huvud mera enfärgat brungrå. Han häckar allmänt i fjälltrakter men träffas även på slättbygden längre söderut. Han är ett gissel för småfåglarna men fångar även lemlar och andra gnagare.

Tornfalk, *F. tinnunculus* L., lätt igenkänd på sin ovan klart brunröda fjäderdräkt, sin långa stjärt och sin vana att långa stunder spejande stå stilla i luften på fladdrande vingar. Saknar förmåga att gripa sitt byte i luften. Han lever så gott som uteslutande av sorkar och möss, grodor, gräshoppor och andra större insekter och förtjänar sålunda att skyddas såsom en för jordbruket synnerligen nyttig fågel.T. H—l.

Fall, Dikens. Se Dikning.

Fallfrukt. Se Fruktodling.

Fallsjuka kallas ett sjukligt tillstånd, som plägar visa sig hos tulpaner, som hastigt drivas vid hög värme och fuktig luft. Kort innan blomman slår ut, blir stjälken strax ovanför nedersta bladet glasigt genomlysande, och härigenom försvagas stjälken så, att den bräckes. Orsakas därigenom, att avdunstningen hämmas av luftens höga fuktighetshalt och tillväxten pådrives starkare, än att tillräckligt kraftig cell vävnad hinner bildas. Motverkas; genom att plantera tulpaner för drivning mindre tätt samt hålla luften i växthuset torr. Litt»» Meddel. 105 fr. Centralanst.

F.

Faba. Se Böna.

Fabriksväxt. Ordet användes vanligen för att beteckna växter, som användas som råmaterial för fabriksverksamhet, ss. sockerbetor, spånads- och oljeväxter, cikoria, färgväxter o. dyl. De betecknas även ofta som handelsväxter.

Fackverk. 1. Skogsv. Se Skogsindelning. 2. Byggnader. Se Vägg.

Fagin. Giftig alkaloid i bokollon (se Bok).

Fagocyt, vit blodkropp. Se Blod.

Fagopyrum. Se Bovete.

Fagus. Se Bok.

Faktor. 1. Liktydigt med arvenhet. Se Ärftlighet. 2. Tjänsteman vid sågverk m. fl. affärer.

Falco. Se Falk.

Falk, *Falco*. Detta släkte skiljes från övriga dagrovfåglar därpå, att näbben i överkäken på båda sidor har en skarp, tandliknande avsats, som passar in i ett motsvarande hack på underkäken. Ögonen äro mörkbruna, icke gula som hos hökarna. Vackra, ståtliga fåglar, som tack vare sina långa, spetsiga vingar hava en utomordentlig flygförmåga, vilken de begagna för att gripa sitt byte i flykten. De bygga bo på höga klippbranter eller i träd och lägga 3—6 rundade, rödbruna, mörkfläckiga ägg. De räknas i jaktlagen som »skadliga djur», å vilka jakt i huvudsak är fri.

Jaktfalk, *F. gyrfalco* L., ungefär av duvhökens storlek, träffas sällsynt häckande i fjälltrakterna, där han lever huvudsakligen av ripor. Han är ovan blågrå, under vitaktig med mörka tvärfläckar. Fötterna äro hos äldre fåglar gulgröna, hos yngre blåaktiga. Han är i olikhet mot andra f.-arter stannfågel. Förr, då jakt med f. var en omtyckt idrott bland de förnäma, fångades jaktfalken med slagnät och dresserades för jakt. Förtjänar på grund av sin sällsynthet att skyddas.

Pilgrimsfalk, *F. peregrinus* L., är något större än en kråka, påminner till färgen om jaktfalken, från vilken han skiljer sig genom en bred, svart, från munvinkeln utgående »mustaschfläck», rödaktig anstrykning på krävan samt gula fötter. Häckar sparsamt här och där i landet, mest i Bohuslän, och lever av fåglar, i synnerhet änder, som han fångar i flykten. Ehuru sålunda skadlig, synes det likväl önskvärt, att den vackra fågeln icke utrotas från de platser, där han ännu häckar.

Lärkfalk, *F. subbuteo* L., är nästan en avbild av föregående men i smått, stor ungefär som en sparvhök. Har undergump och lårfjädrar av roströd färg. Han är den snabbaste och elegantaste flygaren bland alla våra fåglar och griper t. o. m. tornsvalan i flykten. Vår och höst jagar han lärkor och andra småfåglar. Sommartiden lever han huvudsakligen av insekter, i synnerhet sländor.

Lärkfalk.

Sten- l. dvärgfalk, *F. merillus* Gerini, är den minsta av våra f .-arter. Hanen påminner till färgteckningen om föreg, men saknar dennes brunröda undergump och skarpt tecknade »mustaschfläckar». Honan har rygg och huvud mera enfärgat brungrå. Han häckar allmänt i fjälltrakter men träffas även på slättbygden längre söderut. Han är ett gissel för småfåglarna men fångar även lemlar och andra gnagare.

Tornfalk, *F. tinnunculus* L., lätt igenkänd på sin ovan klart brunröda fjäderdräkt, sin långa stjärt och sin vana att långa stunder spejande stå stilla i luften på fladdrande vingar. Saknar förmåga att gripa sitt byte i luften. Han lever så gott som uteslutande av sorkar och möss, grodor, gräshoppor och andra större insekter och förtjänar sålunda att skyddas såsom en för jordbruket synnerligen nyttig fågel.T. H—l.

Fall, Dikens. Se Dikning.

Fallfrukt. Se Fruktodling.

Fallsjuka kallas ett sjukligt tillstånd, som plägar visa sig hos tulpaner, som hastigt drivas vid hög värme och fuktig luft. Kort innan blomman slår ut, blir stjälken strax ovanför nedersta bladet glasigt genomlysande, och härigenom försvagas stjälken så, att den bräckes. Orsakas därigenom, att avdunstningen hämmas av luftens höga fuktighetshalt och tillväxten pådrives starkare, än att tillräckligt kraftig cell vävnad hinner bildas. Motverkas; genom att plantera tulpaner för drivning mindre tätt samt hålla luften i växthuset torr. Litt»» Meddel. 105 fr. Centralanst. **Fallvilt,** villebråd som träffas dött, tillhör markägaren. Se Jaktlagen.

Familj. Se Art. Förädling.

Famn, äldre längd- och vedmått. Se Mått, Virkesmått.

Fardag. Se Arrende.

Faren. Se Braxen.

Farinotom. Se Glasighet.

Farm, engelskt ord för arrendegård, användes i svenskan stundom för att beteckna utgård.

Fasan, *Phasianus,* hönsfågel, härstammande från Asien, utmärkt av långsträckt kropp med lång, svagt bågböjd stjärt, nakna, vårtiga kinder och nakna tarser, hos tuppen med sporrar såsom hos tamhönsen. Fjäderdräkten är, i synnerhet hos tuppen, särdeles praktfull, av bruna, guldgula, kopparröda och gröna, sammansatt metallskiftande färger med vita och svarta tecken. De i Sverige inplanterade fasanerna tillhörde ursprungligen flere arter men ha sammansmält till en enda, rätt konstant, jaktfasanen. Inplanteringen har i senare tid skett med den framgång, att denna ur jaktsynpunkt värdefulla fågel numera finnes litet varstädes på lämpliga ställen i Göta- och Svealand samt på Öland och Gottland, dock mest i Skåne. Han trives bäst, där snåriga skogsdungar omväxla med små kärr och odlade fält, även vid vassrika stränder av sjöar och åar, men ej i större sammanhängande skogar. Han löper fort även genom de snårigaste marker och flyger ganska skarpt, sedan han väl fått luft under vingarna. Liksom tjädern tillbringar han nätterna i träd.

På gods, där f.-uppfödning sker i fasanerier, låter man äggen utkläckas av tamhöns eller kalkonhönor, varefter de små ungarna med en f.-höna som fostermor sättas ut i marken att småningom förvildas. Rätta tiden att utplantera fullvuxna fasaner anses vara december—januari. F. tycks numera vara fullt acklimatiserad i vårt land och uthärdar utan svårighet vädrets växlingar. F. lever av larver, frön, bär m. m. men där man önskar bibehålla en större stam, måste man dagligen fodra fåglarna med säd.

Jakt på f. är enligt 1912 års jaktstadga tilllåten i Skåne, Halland och Blekinge $^{16}/_{10}$—$^{31}/_{1}$ och inom riket i övrigt $^{16}/_{10}$—$^{31}/_{12}$. F. är t. v. fridlyst året om på Gottland, Öland och Visingsö samt f.-hönor inom Örebro, Västmanlands och Kronobergs län. I Uppsala och Stockholms län är f.-höna tillåten endast under nov.

På marker med rikligare tillgång på f. anställes klappjakt på fåglarna i oktober—november. I mer öppen mark kunna de vid början av jakttiden (f. n. $^{16}/_{10}$) även skjutas för stående hund. Någon gång idkas f.-jakt även för skällande hund.

Fastebrev var det bevis, som enligt äldre lag meddelades av rätten om oklandrad lagfart. Enligt nu gällande K. f. $^{16}/_{9}$ 1875 utfärdas ej f. utan ett lagfartsbevis.E. T.

Fast egendom. Lag den 24 maj 1895 angående vad till fast egendom är att hänföra. F. e. är jord å landet och i stad. Till jorden räknas byggnader (vattenverk, broar, bryggor o. dyl.). Även anläggningar i jorden, såsom källare, brunnar och ledningar, äro f. e., likaså i vissa fall vad'som hör till byggnads inredning; så allt som är att räkna såsom fast inredning (t. ex. avbalkningar, ledstänger, vatten- m. fl. ledningar), eller som genom murning eller timring fast förenats med byggnaden; samt sådan lös inredning, som anskaffats till stadigvarande bruk för byggnaden, såsom dubbeldörrar, innanfönster, nycklar etc; ävensom i fråga om fabriker och industriella anstalter: maskiner och redskap, som för sin användning kräva och jämväl vila på fast från grunden berett underlag med tillhörande kraftledningar. Vad som hör till jorden, såsom träd och buskar och växande gröda samt naturlig gödsel är ock f. e. Allt, som icke är fast egendom, är lös egendom, så i regel främmande personers rättigheter i annans fastighet, såsom t.ex. arrenderätt och jakt- eller fiskerätt. Undantagsvis anses dock rätt i annans fastighet såsom f. e., nämligen ifråga om i jordeboken upptaget fiskeri, varmed äganderätten till grunden ej är förenad, ävensom frälseränta.E. T.

Fastighet är en del av jordytan samt så stor rymd över och under jordytan, som praktiskt taget kan tillgodogöras. Den svenska jorden är, vad landsbygden beträffar, indelad i fastigheter, förtecknade i jordeboken och jordregistret. (Se Fastighetsregister.)

Fastighetsbok. Genom 1875 års lagstiftning om lagfart och inteckning föreskrevs, att vid rätten skall föras en bok, som i överensstämmelse med lagfarts- och inteckningsprotokollet angiver de rättsförändringar, som inträtt i fråga om en fastighet. Denna s. k. fastighetsbok är sålunda att anse endast som ett register till dessa protokoll. Den är för landet delad i lagfartsboken och inteckningsboken.E. T.

Fastighetsregister. Över fastigheterna på landet föres hos Kammarkollegium en längd, jordeboken, i vilken fastigheterna upptagas under särskilda namn och nummer, vilka utgöra deras officiella beteckningar. Fastigheterna äro dels hemman, dels lägenheter. Vid hemmanen äro utsatta deras mantal, ett siffertal, som ursprungligen haft till uppgift att uttrycka måttet av de skatter och besvär till det allmänna, som ålegat de olika fastigheterna. Lägenheter äro de övriga i jordeboken under särskilda nummer upptagna fastigheter, som icke ansetts nog betydande att få mantalsbeteckning. Avskrifter av jordeboken, i vad den avser de särskilda delarna av riket, finnas å landskontoren och hos häradsskrivarne samt vid sockenkyrkan. — Jordeboken giver icke upplysning om den **Fallvilt,** villebråd som träffas dött, tillhör markägaren. Se Jaktlagen.

Familj. Se Art. Förädling.

Famn, äldre längd- och vedmått. Se Mått, Virkesmått.

Fardag. Se Arrende.

Faren. Se Braxen.

Farinotom. Se Glasighet.

Farm, engelskt ord för arrendegård, användes i svenskan stundom för att beteckna utgård.

Fasan, *Phasianus,* hönsfågel, härstammande från Asien, utmärkt av långsträckt kropp med lång, svagt bågböjd stjärt, nakna, vårtiga kinder och nakna tarser, hos tuppen med sporrar såsom hos tamhönsen. Fjäderdräkten är, i synnerhet hos tuppen, särdeles praktfull, av bruna, guldgula, kopparröda och gröna, sammansatt metallskiftande färger med vita och svarta tecken. De i Sverige inplanterade fasanerna tillhörde ursprungligen flere arter men ha sammansmält till en enda, rätt konstant, jaktfasanen. Inplanteringen har i senare tid skett med den framgång, att denna ur jaktsynpunkt värdefulla fågel numera finnes litet varstädes på lämpliga ställen i Göta- och Svealand samt på Öland och Gottland, dock mest i Skåne. Han trives bäst, där snåriga skogsdungar omväxla med små kärr och odlade fält, även vid vassrika stränder av sjöar och åar, men ej i större sammanhängande skogar. Han löper fort även genom de snårigaste marker och flyger ganska skarpt, sedan han väl fått luft under vingarna. Liksom tjädern tillbringar han nätterna i träd.

På gods, där f.-uppfödning sker i fasanerier, låter man äggen utkläckas av tamhöns eller kalkonhönor, varefter de små ungarna med en f.-höna som fostermor sättas ut i marken att småningom förvildas. Rätta tiden att utplantera fullvuxna fasaner anses vara december—januari. F. tycks numera vara fullt acklimatiserad i vårt land och uthärdar utan svårighet vädrets växlingar. F. lever av larver, frön, bär m. m. men där man önskar bibehålla en större stam, måste man dagligen fodra fåglarna med säd.

Jakt på f. är enligt 1912 års jaktstadga tilllåten i Skåne, Halland och Blekinge $^{16}/_{10}$—$^{31}/_{1}$ och inom riket i övrigt $^{16}/_{10}$—$^{31}/_{12}$. F. är t. v. fridlyst året om på Gottland, Öland och Visingsö samt f.-hönor inom Örebro, Västmanlands och Kronobergs län. I Uppsala och Stockholms län är f.-höna tillåten endast under nov.

På marker med rikligare tillgång på f. anställes klappjakt på fåglarna i oktober—november. I mer öppen mark kunna de vid början av jakttiden (f. n. $^{16}/_{10}$) även skjutas för stående hund. Någon gång idkas f.-jakt även för skällande hund.

Fastebrev var det bevis, som enligt äldre lag meddelades av rätten om oklandrad lagfart. Enligt nu gällande K. f. $^{16}/_{9}$ 1875 utfärdas ej f. utan ett lagfartsbevis.E. T.

Fast egendom. Lag den 24 maj 1895 angående vad till fast egendom är att hänföra. F. e. är jord å landet och i stad. Till jorden räknas byggnader (vattenverk, broar, bryggor o. dyl.). Även anläggningar i jorden, såsom källare, brunnar och ledningar, äro f. e., likaså i vissa fall vad'som hör till byggnads inredning; så allt som är att räkna såsom fast inredning (t. ex. avbalkningar, ledstänger, vatten- m. fl. ledningar), eller som genom murning eller timring fast förenats med byggnaden; samt sådan lös inredning, som anskaffats till stadigvarande bruk för byggnaden, såsom dubbeldörrar, innanfönster, nycklar etc; ävensom i fråga om fabriker och industriella anstalter: maskiner och redskap, som för sin användning kräva och jämväl vila på fast från grunden berett underlag med tillhörande kraftledningar. Vad som hör till jorden, såsom träd och buskar och växande gröda samt naturlig gödsel är ock f. e. Allt, som icke är fast egendom, är lös egendom, så i regel främmande personers rättigheter i annans fastighet, såsom t.ex. arrenderätt och jakt- eller fiskerätt. Undantagsvis anses dock rätt i annans fastighet såsom f. e., nämligen ifråga om i jordeboken upptaget fiskeri, varmed äganderätten till grunden ej är förenad, ävensom frälseränta.E. T.

Fastighet är en del av jordytan samt så stor rymd över och under jordytan, som praktiskt taget kan tillgodogöras. Den svenska jorden är, vad landsbygden beträffar, indelad i fastigheter, förtecknade i jordeboken och jordregistret. (Se Fastighetsregister.)

Fastighetsbok. Genom 1875 års lagstiftning om lagfart och inteckning föreskrevs, att vid rätten skall föras en bok, som i överensstämmelse med lagfarts- och inteckningsprotokollet angiver de rättsförändringar, som inträtt i fråga om en fastighet. Denna s. k. fastighetsbok är sålunda att anse endast som ett register till dessa protokoll. Den är för landet delad i lagfartsboken och inteckningsboken.E. T.

Fastighetsregister. Över fastigheterna på landet föres hos Kammarkollegium en längd, jordeboken, i vilken fastigheterna upptagas under särskilda namn och nummer, vilka utgöra deras officiella beteckningar. Fastigheterna äro dels hemman, dels lägenheter. Vid hemmanen äro utsatta deras mantal, ett siffertal, som ursprungligen haft till uppgift att uttrycka måttet av de skatter och besvär till det allmänna, som ålegat de olika fastigheterna. Lägenheter äro de övriga i jordeboken under särskilda nummer upptagna fastigheter, som icke ansetts nog betydande att få mantalsbeteckning. Avskrifter av jordeboken, i vad den avser de särskilda delarna av riket, finnas å landskontoren och hos häradsskrivarne samt vid sockenkyrkan. — Jordeboken giver icke upplysning om den **Fallvilt,** villebråd som träffas dött, tillhör markägaren. Se Jaktlagen.

Familj. Se Art. Förädling.

Famn, äldre längd- och vedmått. Se Mått, Virkesmått.

Fardag. Se Arrende.

Faren. Se Braxen.

Farinotom. Se Glasighet.

Farm, engelskt ord för arrendegård, användes i svenskan stundom för att beteckna utgård.

Fasan, *Phasianus,* hönsfågel, härstammande från Asien, utmärkt av långsträckt kropp med lång, svagt bågböjd stjärt, nakna, vårtiga kinder och nakna tarser, hos tuppen med sporrar såsom hos tamhönsen. Fjäderdräkten är, i synnerhet hos tuppen, särdeles praktfull, av bruna, guldgula, kopparröda och gröna, sammansatt metallskiftande färger med vita och svarta tecken. De i Sverige inplanterade fasanerna tillhörde ursprungligen flere arter men ha sammansmält till en enda, rätt konstant, jaktfasanen. Inplanteringen har i senare tid skett med den framgång, att denna ur jaktsynpunkt värdefulla fågel numera finnes litet varstädes på lämpliga ställen i Göta- och Svealand samt på Öland och Gottland, dock mest i Skåne. Han trives bäst, där snåriga skogsdungar omväxla med små kärr och odlade fält, även vid vassrika stränder av sjöar och åar, men ej i större sammanhängande skogar. Han löper fort även genom de snårigaste marker och flyger ganska skarpt, sedan han väl fått luft under vingarna. Liksom tjädern tillbringar han nätterna i träd.

På gods, där f.-uppfödning sker i fasanerier, låter man äggen utkläckas av tamhöns eller kalkonhönor, varefter de små ungarna med en f.-höna som fostermor sättas ut i marken att småningom förvildas. Rätta tiden att utplantera fullvuxna fasaner anses vara december—januari. F. tycks numera vara fullt acklimatiserad i vårt land och uthärdar utan svårighet vädrets växlingar. F. lever av larver, frön, bär m. m. men där man önskar bibehålla en större stam, måste man dagligen fodra fåglarna med säd.

Jakt på f. är enligt 1912 års jaktstadga tilllåten i Skåne, Halland och Blekinge $^{16}/_{10}$—$^{31}/_{1}$ och inom riket i övrigt $^{16}/_{10}$—$^{31}/_{12}$. F. är t. v. fridlyst året om på Gottland, Öland och Visingsö samt f.-hönor inom Örebro, Västmanlands och Kronobergs län. I Uppsala och Stockholms län är f.-höna tillåten endast under nov.

På marker med rikligare tillgång på f. anställes klappjakt på fåglarna i oktober—november. I mer öppen mark kunna de vid början av jakttiden (f. n. $^{16}/_{10}$) även skjutas för stående hund. Någon gång idkas f.-jakt även för skällande hund.

Fastebrev var det bevis, som enligt äldre lag meddelades av rätten om oklandrad lagfart. Enligt nu gällande K. f. $^{16}/_{9}$ 1875 utfärdas ej f. utan ett lagfartsbevis.E. T.

Fast egendom. Lag den 24 maj 1895 angående vad till fast egendom är att hänföra. F. e. är jord å landet och i stad. Till jorden räknas byggnader (vattenverk, broar, bryggor o. dyl.). Även anläggningar i jorden, såsom källare, brunnar och ledningar, äro f. e., likaså i vissa fall vad'som hör till byggnads inredning; så allt som är att räkna såsom fast inredning (t. ex. avbalkningar, ledstänger, vatten- m. fl. ledningar), eller som genom murning eller timring fast förenats med byggnaden; samt sådan lös inredning, som anskaffats till stadigvarande bruk för byggnaden, såsom dubbeldörrar, innanfönster, nycklar etc; ävensom i fråga om fabriker och industriella anstalter: maskiner och redskap, som för sin användning kräva och jämväl vila på fast från grunden berett underlag med tillhörande kraftledningar. Vad som hör till jorden, såsom träd och buskar och växande gröda samt naturlig gödsel är ock f. e. Allt, som icke är fast egendom, är lös egendom, så i regel främmande personers rättigheter i annans fastighet, såsom t.ex. arrenderätt och jakt- eller fiskerätt. Undantagsvis anses dock rätt i annans fastighet såsom f. e., nämligen ifråga om i jordeboken upptaget fiskeri, varmed äganderätten till grunden ej är förenad, ävensom frälseränta.E. T.

Fastighet är en del av jordytan samt så stor rymd över och under jordytan, som praktiskt taget kan tillgodogöras. Den svenska jorden är, vad landsbygden beträffar, indelad i fastigheter, förtecknade i jordeboken och jordregistret. (Se Fastighetsregister.)

Fastighetsbok. Genom 1875 års lagstiftning om lagfart och inteckning föreskrevs, att vid rätten skall föras en bok, som i överensstämmelse med lagfarts- och inteckningsprotokollet angiver de rättsförändringar, som inträtt i fråga om en fastighet. Denna s. k. fastighetsbok är sålunda att anse endast som ett register till dessa protokoll. Den är för landet delad i lagfartsboken och inteckningsboken.E. T.

Fastighetsregister. Över fastigheterna på landet föres hos Kammarkollegium en längd, jordeboken, i vilken fastigheterna upptagas under särskilda namn och nummer, vilka utgöra deras officiella beteckningar. Fastigheterna äro dels hemman, dels lägenheter. Vid hemmanen äro utsatta deras mantal, ett siffertal, som ursprungligen haft till uppgift att uttrycka måttet av de skatter och besvär till det allmänna, som ålegat de olika fastigheterna. Lägenheter äro de övriga i jordeboken under särskilda nummer upptagna fastigheter, som icke ansetts nog betydande att få mantalsbeteckning. Avskrifter av jordeboken, i vad den avser de särskilda delarna av riket, finnas å landskontoren och hos häradsskrivarne samt vid sockenkyrkan. — Jordeboken giver icke upplysning om den **Fallvilt,** villebråd som träffas dött, tillhör markägaren. Se Jaktlagen.

Familj. Se Art. Förädling.

Famn, äldre längd- och vedmått. Se Mått, Virkesmått.

Fardag. Se Arrende.

Faren. Se Braxen.

Farinotom. Se Glasighet.

Farm, engelskt ord för arrendegård, användes i svenskan stundom för att beteckna utgård.

Fasan, *Phasianus,* hönsfågel, härstammande från Asien, utmärkt av långsträckt kropp med lång, svagt bågböjd stjärt, nakna, vårtiga kinder och nakna tarser, hos tuppen med sporrar såsom hos tamhönsen. Fjäderdräkten är, i synnerhet hos tuppen, särdeles praktfull, av bruna, guldgula, kopparröda och gröna, sammansatt metallskiftande färger med vita och svarta tecken. De i Sverige inplanterade fasanerna tillhörde ursprungligen flere arter men ha sammansmält till en enda, rätt konstant, jaktfasanen. Inplanteringen har i senare tid skett med den framgång, att denna ur jaktsynpunkt värdefulla fågel numera finnes litet varstädes på lämpliga ställen i Göta- och Svealand samt på Öland och Gottland, dock mest i Skåne. Han trives bäst, där snåriga skogsdungar omväxla med små kärr och odlade fält, även vid vassrika stränder av sjöar och åar, men ej i större sammanhängande skogar. Han löper fort även genom de snårigaste marker och flyger ganska skarpt, sedan han väl fått luft under vingarna. Liksom tjädern tillbringar han nätterna i träd.

På gods, där f.-uppfödning sker i fasanerier, låter man äggen utkläckas av tamhöns eller kalkonhönor, varefter de små ungarna med en f.-höna som fostermor sättas ut i marken att småningom förvildas. Rätta tiden att utplantera fullvuxna fasaner anses vara december—januari. F. tycks numera vara fullt acklimatiserad i vårt land och uthärdar utan svårighet vädrets växlingar. F. lever av larver, frön, bär m. m. men där man önskar bibehålla en större stam, måste man dagligen fodra fåglarna med säd.

Jakt på f. är enligt 1912 års jaktstadga tilllåten i Skåne, Halland och Blekinge $^{16}/_{10}$—$^{31}/_{1}$ och inom riket i övrigt $^{16}/_{10}$—$^{31}/_{12}$. F. är t. v. fridlyst året om på Gottland, Öland och Visingsö samt f.-hönor inom Örebro, Västmanlands och Kronobergs län. I Uppsala och Stockholms län är f.-höna tillåten endast under nov.

På marker med rikligare tillgång på f. anställes klappjakt på fåglarna i oktober—november. I mer öppen mark kunna de vid början av jakttiden (f. n. $^{16}/_{10}$) även skjutas för stående hund. Någon gång idkas f.-jakt även för skällande hund.

Fastebrev var det bevis, som enligt äldre lag meddelades av rätten om oklandrad lagfart. Enligt nu gällande K. f. $^{16}/_{9}$ 1875 utfärdas ej f. utan ett lagfartsbevis.E. T.

Fast egendom. Lag den 24 maj 1895 angående vad till fast egendom är att hänföra. F. e. är jord å landet och i stad. Till jorden räknas byggnader (vattenverk, broar, bryggor o. dyl.). Även anläggningar i jorden, såsom källare, brunnar och ledningar, äro f. e., likaså i vissa fall vad'som hör till byggnads inredning; så allt som är att räkna såsom fast inredning (t. ex.

avbalkningar, ledstänger, vatten- m. fl. ledningar), eller som genom murning eller timring fast förenats med byggnaden; samt sådan lös inredning, som anskaffats till stadigvarande bruk för byggnaden, såsom dubbeldörrar, innanfönster, nycklar etc; ävensom i fråga om fabriker och industriella anstalter: maskiner och redskap, som för sin användning kräva och jämväl vila på fast från grunden berett underlag med tillhörande kraftledningar. Vad som hör till jorden, såsom träd och buskar och växande gröda samt naturlig gödsel är ock f. e. Allt, som icke är fast egendom, är lös egendom, så i regel främmande personers rättigheter i annans fastighet, såsom t.ex. arrenderätt och jakt- eller fiskerätt. Undantagsvis anses dock rätt i annans fastighet såsom f. e., nämligen ifråga om i jordeboken upptaget fiskeri, varmed äganderätten till grunden ej är förenad, ävensom frälseränta.E. T.

Fastighet är en del av jordytan samt så stor rymd över och under jordytan, som praktiskt taget kan tillgodogöras. Den svenska jorden är, vad landsbygden beträffar, indelad i fastigheter, förtecknade i jordeboken och jordregistret. (Se Fastighetsregister.)

Fastighetsbok. Genom 1875 års lagstiftning om lagfart och inteckning föreskrevs, att vid rätten skall föras en bok, som i överensstämmelse med lagfarts- och inteckningsprotokollet angiver de rättsförändringar, som inträtt i fråga om en fastighet. Denna s. k. fastighetsbok är sålunda att anse endast som ett register till dessa protokoll. Den är för landet delad i lagfartsboken och inteckningsboken.E. T.

Fastighetsregister. Över fastigheterna på landet föres hos Kammarkollegium en längd, jordeboken, i vilken fastigheterna upptagas under särskilda namn och nummer, vilka utgöra deras officiella beteckningar. Fastigheterna äro dels hemman, dels lägenheter. Vid hemmanen äro utsatta deras mantal, ett siffertal, som ursprungligen haft till uppgift att uttrycka måttet av de skatter och besvär till det allmänna, som ålegat de olika fastigheterna. Lägenheter äro de övriga i jordeboken under särskilda nummer upptagna fastigheter, som icke ansetts nog betydande att få mantalsbeteckning. Avskrifter av jordeboken, i vad den avser de särskilda delarna av riket, finnas å landskontoren och hos häradsskrivarne samt vid sockenkyrkan. — Jordeboken giver icke upplysning om den **Fallvilt,** villebråd som träffas dött, tillhör markägaren. Se Jaktlagen.

Familj. Se Art. Förädling.

Famn, äldre längd- och vedmått. Se Mått, Virkesmått.

Fardag. Se Arrende.

Faren. Se Braxen.

Farinotom. Se Glasighet.

Farm, engelskt ord för arrendegård, användes i svenskan stundom för att beteckna utgård.

Fasan, *Phasianus,* hönsfågel, härstammande från Asien, utmärkt av långsträckt kropp med lång, svagt bågböjd stjärt, nakna, vårtiga kinder och nakna tarser, hos tuppen med sporrar såsom hos tamhönsen. Fjäderdräkten är, i synnerhet hos tuppen, särdeles praktfull, av bruna, guldgula, kopparröda och gröna, sammansatt metallskiftande färger med vita och svarta tecken. De i Sverige inplanterade fasanerna tillhörde ursprungligen flere arter men ha sammansmält till en enda, rätt konstant, jaktfasanen. Inplanteringen har i senare tid skett med den framgång, att denna ur jaktsynpunkt värdefulla fågel numera finnes litet varstädes på lämpliga ställen i Göta- och Svealand samt på Öland och Gottland, dock mest i Skåne. Han trives bäst, där snåriga skogsdungar omväxla med små kärr och odlade fält, även vid vassrika stränder av sjöar och åar, men ej i större sammanhängande skogar. Han löper fort även genom de snårigaste marker och flyger ganska skarpt, sedan han väl fått luft under vingarna. Liksom tjädern tillbringar han nätterna i träd.

På gods, där f.-uppfödning sker i fasanerier, låter man äggen utkläckas av tamhöns eller kalkonhönor, varefter de små ungarna med en f.-höna som fostermor sättas ut i marken att småningom förvildas. Rätta tiden att utplantera fullvuxna fasaner anses vara december—januari. F. tycks numera vara fullt acklimatiserad i vårt land och uthärdar utan svårighet vädrets växlingar. F. lever av larver, frön, bär m. m. men där man önskar bibehålla en större stam, måste man dagligen fodra fåglarna med säd.

Jakt på f. är enligt 1912 års jaktstadga tilllåten i Skåne, Halland och Blekinge $^{16}/_{10}$—$^{31}/_{1}$ och inom riket i övrigt $^{16}/_{10}$—$^{31}/_{12}$. F. är t. v. fridlyst året om på Gottland, Öland och Visingsö samt f.-hönor inom Örebro, Västmanlands och Kronobergs län. I Uppsala och Stockholms län är f.-höna tillåten endast under nov.

På marker med rikligare tillgång på f. anställes klappjakt på fåglarna i oktober—november. I mer öppen mark kunna de vid början av jakttiden (f. n. $^{16}/_{10}$) även skjutas för stående hund. Någon gång idkas f.-jakt även för skällande hund.

Fastebrev var det bevis, som enligt äldre lag meddelades av rätten om oklandrad lagfart. Enligt nu gällande K. f. $^{16}/_{9}$ 1875 utfärdas ej f. utan ett lagfartsbevis.E. T.

Fast egendom. Lag den 24 maj 1895 angående vad till fast egendom är att hänföra. F. e. är jord å landet och i stad. Till jorden räknas byggnader (vattenverk, broar, bryggor o. dyl.). Även anläggningar i jorden, såsom källare, brunnar och ledningar, äro f. e., likaså i vissa fall vad'som hör till byggnads inredning; så allt som är att räkna såsom fast inredning (t. ex. avbalkningar, ledstänger, vatten- m. fl. ledningar), eller som genom murning eller timring fast förenats med byggnaden; samt sådan lös inredning, som anskaffats till stadigvarande bruk för byggnaden, såsom dubbeldörrar, innanfönster, nycklar etc; ävensom i fråga om fabriker och industriella anstalter: maskiner och redskap, som för sin användning kräva och jämväl vila på fast från grunden berett underlag med tillhörande kraftledningar. Vad som hör till jorden, såsom träd och buskar och växande gröda samt naturlig gödsel är ock f. e. Allt, som icke är fast egendom, är lös egendom, så i regel främmande personers rättigheter i annans fastighet, såsom t.ex. arrenderätt och jakt- eller fiskerätt. Undantagsvis anses dock rätt i annans fastighet såsom f. e., nämligen ifråga om i jordeboken upptaget fiskeri, varmed äganderätten till grunden ej är förenad, ävensom frälseränta.E. T.

Fastighet är en del av jordytan samt så stor rymd över och under jordytan, som praktiskt taget kan tillgodogöras. Den svenska jorden är, vad landsbygden beträffar, indelad i fastigheter, förtecknade i jordeboken och jordregistret. (Se Fastighetsregister.)

Fastighetsbok. Genom 1875 års lagstiftning om lagfart och inteckning föreskrevs, att vid rätten skall föras en bok, som i överensstämmelse med lagfarts- och inteckningsprotokollet angiver de rättsförändringar, som inträtt i fråga om en fastighet. Denna s. k. fastighetsbok är sålunda att anse endast som ett register till dessa protokoll. Den är för landet delad i lagfartsboken och inteckningsboken.E. T.

Fastighetsregister. Över fastigheterna på landet föres hos Kammarkollegium en längd, jordeboken, i vilken fastigheterna upptagas under särskilda namn och nummer, vilka utgöra deras officiella beteckningar. Fastigheterna äro dels hemman, dels lägenheter. Vid hemmanen äro utsatta deras mantal, ett siffertal, som ursprungligen haft till uppgift att uttrycka måttet av de skatter och besvär till det allmänna, som ålegat de olika fastigheterna. Lägenheter äro de övriga i jordeboken under särskilda nummer upptagna fastigheter, som icke ansetts nog betydande att få mantalsbeteckning. Avskrifter av jordeboken, i vad den avser de särskilda delarna av riket, finnas å landskontoren och hos häradsskrivarne samt vid sockenkyrkan. — Jordeboken giver icke upplysning om den **Fallvilt,** villebråd som träffas dött, tillhör markägaren. Se Jaktlagen.

Familj. Se Art. Förädling.

Famn, äldre längd- och vedmått. Se Mått, Virkesmått.

Fardag. Se Arrende.

Faren. Se Braxen.

Farinotom. Se Glasighet.

Farm, engelskt ord för arrendegård, användes i svenskan stundom för att beteckna utgård.

Fasan, *Phasianus,* hönsfågel, härstammande från Asien, utmärkt av långsträckt kropp med lång, svagt bågböjd stjärt, nakna, vårtiga kinder och nakna tarser, hos tuppen med sporrar såsom hos tamhönsen. Fjäderdräkten är, i synnerhet hos tuppen, särdeles praktfull, av bruna, guldgula, kopparröda och gröna, sammansatt metallskiftande färger med vita och svarta tecken. De i Sverige inplanterade fasanerna tillhörde ursprungligen flere arter men ha sammansmält till en enda, rätt konstant, jaktfasanen. Inplanteringen har i senare tid skett med den framgång, att denna ur jaktsynpunkt värdefulla fågel numera finnes litet varstädes på lämpliga ställen i Göta- och Svealand samt på Öland och Gottland, dock mest i Skåne. Han trives bäst, där snåriga skogsdungar omväxla med små kärr och odlade fält, även vid vassrika stränder av sjöar och åar, men ej i större sammanhängande skogar. Han löper fort även genom de snårigaste marker och flyger ganska skarpt, sedan han väl fått luft under vingarna. Liksom tjädern tillbringar han nätterna i träd.

På gods, där f.-uppfödning sker i fasanerier, låter man äggen utkläckas av tamhöns eller kalkonhönor, varefter de små ungarna med en f.-höna som fostermor sättas ut i marken att

småningom förvildas. Rätta tiden att utplantera fullvuxna fasaner anses vara december—januari. F. tycks numera vara fullt acklimatiserad i vårt land och uthärdar utan svårighet vädrets växlingar. F. lever av larver, frön, bär m. m. men där man önskar bibehålla en större stam, måste man dagligen fodra fåglarna med säd.

Jakt på f. är enligt 1912 års jaktstadga tilllåten i Skåne, Halland och Blekinge $^{16}/_{10}$—$^{31}/_{1}$ och inom riket i övrigt $^{16}/_{10}$—$^{31}/_{12}$. F. är t. v. fridlyst året om på Gottland, Öland och Visingsö samt f.-hönor inom Örebro, Västmanlands och Kronobergs län. I Uppsala och Stockholms län är f.-höna tillåten endast under nov.

På marker med rikligare tillgång på f. anställes klappjakt på fåglarna i oktober—november. I mer öppen mark kunna de vid början av jakttiden (f. n. $^{16}/_{10}$) även skjutas för stående hund. Någon gång idkas f.-jakt även för skällande hund.

Fastebrev var det bevis, som enligt äldre lag meddelades av rätten om oklandrad lagfart. Enligt nu gällande K. f. $^{16}/_{9}$ 1875 utfärdas ej f. utan ett lagfartsbevis.E. T.

Fast egendom. Lag den 24 maj 1895 angående vad till fast egendom är att hänföra. F. e. är jord å landet och i stad. Till jorden räknas byggnader (vattenverk, broar, bryggor o. dyl.). Även anläggningar i jorden, såsom källare, brunnar och ledningar, äro f. e., likaså i vissa fall vad'som hör till byggnads inredning; så allt som är att räkna såsom fast inredning (t. ex. avbalkningar, ledstänger, vatten- m. fl. ledningar), eller som genom murning eller timring fast förenats med byggnaden; samt sådan lös inredning, som anskaffats till stadigvarande bruk för byggnaden, såsom dubbeldörrar, innanfönster, nycklar etc; ävensom i fråga om fabriker och industriella anstalter: maskiner och redskap, som för sin användning kräva och jämväl vila på fast från grunden berett underlag med tillhörande kraftledningar. Vad som hör till jorden, såsom träd och buskar och växande gröda samt naturlig gödsel är ock f. e. Allt, som icke är fast egendom, är lös egendom, så i regel främmande personers rättigheter i annans fastighet, såsom t.ex. arrenderätt och jakt- eller fiskerätt. Undantagsvis anses dock rätt i annans fastighet såsom f. e., nämligen ifråga om i jordeboken upptaget fiskeri, varmed äganderätten till grunden ej är förenad, ävensom frälseränta.E. T.

Fastighet är en del av jordytan samt så stor rymd över och under jordytan, som praktiskt taget kan tillgodogöras. Den svenska jorden är, vad landsbygden beträffar, indelad i fastigheter, förtecknade i jordeboken och jordregistret. (Se Fastighetsregister.)

Fastighetsbok. Genom 1875 års lagstiftning om lagfart och inteckning föreskrevs, att vid rätten skall föras en bok, som i överensstämmelse med lagfarts- och inteckningsprotokollet angiver de rättsförändringar, som inträtt i fråga om en fastighet. Denna s. k. fastighetsbok är sålunda att anse endast som ett register till dessa protokoll. Den är för landet delad i lagfartsboken och inteckningsboken.E. T.

Fastighetsregister. Över fastigheterna på landet föres hos Kammarkollegium en längd, jordeboken, i vilken fastigheterna upptagas under särskilda namn och nummer, vilka utgöra deras officiella beteckningar. Fastigheterna äro dels hemman, dels lägenheter. Vid hemmanen äro utsatta deras mantal, ett siffertal, som ursprungligen haft till uppgift att uttrycka måttet av de skatter och besvär till det allmänna, som ålegat de olika fastigheterna. Lägenheter äro de övriga i jordeboken under särskilda nummer upptagna fastigheter, som icke ansetts nog betydande att få mantalsbeteckning. Avskrifter av jordeboken, i vad den avser de särskilda delarna av riket, finnas å landskontoren och hos häradsskrivarne samt vid sockenkyrkan. — Jordeboken giver icke upplysning om den **Fallvilt,** villebråd som träffas dött, tillhör markägaren. Se Jaktlagen.

Familj. Se Art. Förädling.

Famn, äldre längd- och vedmått. Se Mått, Virkesmått.

Fardag. Se Arrende.

Faren. Se Braxen.

Farinotom. Se Glasighet.

Farm, engelskt ord för arrendegård, användes i svenskan stundom för att beteckna utgård.

Fasan, *Phasianus,* hönsfågel, härstammande från Asien, utmärkt av långsträckt kropp med lång, svagt bågböjd stjärt, nakna, vårtiga kinder och nakna tarser, hos tuppen med sporrar såsom hos tamhönsen. Fjäderdräkten är, i synnerhet hos tuppen, särdeles praktfull, av bruna, guldgula, kopparröda och gröna, sammansatt metallskiftande färger med vita och svarta tecken. De i Sverige inplanterade fasanerna tillhörde ursprungligen flere arter men ha sammansmält till en enda, rätt konstant, jaktfasanen. Inplanteringen har i senare tid skett med den framgång, att denna ur jaktsynpunkt värdefulla fågel numera finnes litet varstädes på lämpliga ställen i Göta- och Svealand samt på Öland och Gottland, dock mest i Skåne. Han trives bäst, där snåriga skogsdungar omväxla med små kärr och odlade fält, även vid vassrika stränder av sjöar och åar, men ej i större sammanhängande skogar. Han löper fort även genom de snårigaste marker och flyger ganska skarpt, sedan han väl fått luft under vingarna. Liksom tjädern tillbringar han nätterna i träd.

På gods, där f.-uppfödning sker i fasanerier, låter man äggen utkläckas av tamhöns eller kalkonhönor, varefter de små ungarna med en f.-höna som fostermor sättas ut i marken att småningom förvildas. Rätta tiden att utplantera fullvuxna fasaner anses vara december—januari. F. tycks numera vara fullt acklimatiserad i vårt land och uthärdar utan svårighet vädrets växlingar. F. lever av larver, frön, bär m. m. men där man önskar bibehålla en större stam, måste man dagligen fodra fåglarna med säd.

Jakt på f. är enligt 1912 års jaktstadga tilllåten i Skåne, Halland och Blekinge $^{16}/_{10}$—$^{31}/_{1}$ och inom riket i övrigt $^{16}/_{10}$—$^{31}/_{12}$. F. är t. v. fridlyst året om på Gottland, Öland och Visingsö samt f.-hönor inom Örebro, Västmanlands och Kronobergs län. I Uppsala och Stockholms län är f.-höna tillåten endast under nov.

På marker med rikligare tillgång på f. anställes klappjakt på fåglarna i oktober—november. I mer öppen mark kunna de vid början av jakttiden (f. n. $^{16}/_{10}$) även skjutas för stående hund. Någon gång idkas f.-jakt även för skällande hund.

Fastebrev var det bevis, som enligt äldre lag meddelades av rätten om oklandrad lagfart. Enligt nu gällande K. f. $^{16}/_{9}$ 1875 utfärdas ej f. utan ett lagfartsbevis.E. T.

Fast egendom. Lag den 24 maj 1895 angående vad till fast egendom är att hänföra. F. e. är jord å landet och i stad. Till jorden räknas byggnader (vattenverk, broar, bryggor o. dyl.). Även anläggningar i jorden, såsom källare, brunnar och ledningar, äro f. e., likaså i vissa fall vad'som hör till byggnads inredning; så allt som är att räkna såsom fast inredning (t. ex. avbalkningar, ledstänger, vatten- m. fl. ledningar), eller som genom murning eller timring fast förenats med byggnaden; samt sådan lös inredning, som anskaffats till stadigvarande bruk för byggnaden, såsom dubbeldörrar, innanfönster, nycklar etc; ävensom i fråga om fabriker och industriella anstalter: maskiner och redskap, som för sin användning kräva och jämväl vila på fast från grunden berett underlag med tillhörande kraftledningar. Vad som hör till jorden, såsom träd och buskar och växande gröda samt naturlig gödsel är ock f. e. Allt, som icke är fast egendom, är lös egendom, så i regel främmande personers rättigheter i annans fastighet, såsom t.ex. arrenderätt och jakt- eller fiskerätt. Undantagsvis anses dock rätt i annans fastighet såsom f. e., nämligen ifråga om i jordeboken upptaget fiskeri, varmed äganderätten till grunden ej är förenad, ävensom frälseränta.E. T.

Fastighet är en del av jordytan samt så stor rymd över och under jordytan, som praktiskt taget kan tillgodogöras. Den svenska jorden är, vad landsbygden beträffar, indelad i fastigheter, förtecknade i jordeboken och jordregistret. (Se Fastighetsregister.)

Fastighetsbok. Genom 1875 års lagstiftning om lagfart och inteckning föreskrevs, att vid rätten skall föras en bok, som i överensstämmelse med lagfarts- och inteckningsprotokollet angiver de rättsförändringar, som inträtt i fråga om en fastighet. Denna s. k. fastighetsbok är sålunda att anse endast som ett register till dessa protokoll. Den är för landet delad i lagfartsboken och inteckningsboken.E. T.

Fastighetsregister. Över fastigheterna på landet föres hos Kammarkollegium en längd, jordeboken, i vilken fastigheterna upptagas under särskilda namn och nummer, vilka utgöra deras officiella beteckningar. Fastigheterna äro dels hemman, dels lägenheter. Vid hemmanen äro utsatta deras mantal, ett siffertal, som ursprungligen haft till uppgift att uttrycka måttet av de skatter och besvär till det allmänna, som ålegat de olika fastigheterna. Lägenheter äro de övriga i jordeboken under särskilda nummer upptagna fastigheter, som icke ansetts nog betydande att få mantalsbeteckning. Avskrifter av jordeboken, i vad den avser de särskilda delarna av riket, finnas å landskontoren och hos häradsskrivarne samt vid sockenkyrkan. — Jordeboken giver icke upplysning om den **Fallvilt,** villebråd som träffas dött, tillhör markägaren. Se Jaktlagen.

Familj. Se Art. Förädling.

Famn, äldre längd- och vedmått. Se Mått, Virkesmått.

Fardag. Se Arrende.

Faren. Se Braxen.

Farinotom. Se Glasighet.

Farm, engelskt ord för arrendegård, användes i svenskan stundom för att beteckna utgård.

Fasan, *Phasianus,* hönsfågel, härstammande från Asien, utmärkt av långsträckt kropp med lång, svagt bågböjd stjärt, nakna, vårtiga kinder och nakna tarser, hos tuppen med sporrar såsom hos tamhönsen. Fjäderdräkten är, i synnerhet hos tuppen, särdeles praktfull, av bruna, guldgula, kopparröda och gröna, sammansatt metallskiftande färger med vita och svarta tecken. De i Sverige inplanterade fasanerna tillhörde ursprungligen flere arter men ha sammansmält till en enda, rätt konstant, jaktfasanen. Inplanteringen har i senare tid skett med den framgång, att denna ur jaktsynpunkt värdefulla fågel numera finnes litet varstädes på lämpliga ställen i Göta- och Svealand samt på Öland och Gottland, dock mest i Skåne. Han trives bäst, där snåriga skogsdungar omväxla med små kärr och odlade fält, även vid vassrika stränder av sjöar och åar, men ej i större sammanhängande skogar. Han löper fort även genom de snårigaste marker och flyger ganska skarpt, sedan han väl fått luft under vingarna. Liksom tjädern tillbringar han nätterna i träd.

På gods, där f.-uppfödning sker i fasanerier, låter man äggen utkläckas av tamhöns eller kalkonhönor, varefter de små ungarna med en f.-höna som fostermor sättas ut i marken att småningom förvildas. Rätta tiden att utplantera fullvuxna fasaner anses vara december—januari. F. tycks numera vara fullt acklimatiserad i vårt land och uthärdar utan svårighet vädrets växlingar. F. lever av larver, frön, bär m. m. men där man önskar bibehålla en större stam, måste man dagligen fodra fåglarna med säd.

Jakt på f. är enligt 1912 års jaktstadga tilllåten i Skåne, Halland och Blekinge $^{16}/_{10}$—$^{31}/_{1}$ och inom riket i övrigt $^{16}/_{10}$—$^{31}/_{12}$. F. är t. v. fridlyst året om på Gottland, Öland och Visingsö samt f.-hönor inom Örebro, Västmanlands och Kronobergs län. I Uppsala och Stockholms län är f.-höna tillåten endast under nov.

På marker med rikligare tillgång på f. anställes klappjakt på fåglarna i oktober—november. I mer öppen mark kunna de vid början av jakttiden (f. n. $^{16}/_{10}$) även skjutas för stående hund. Någon gång idkas f.-jakt även för skällande hund.

Fastebrev var det bevis, som enligt äldre lag meddelades av rätten om oklandrad lagfart. Enligt nu gällande K. f. $^{16}/_{9}$ 1875 utfärdas ej f. utan ett lagfartsbevis.E. T.

Fast egendom. Lag den 24 maj 1895 angående vad till fast egendom är att hänföra. F. e. är jord å landet och i stad. Till jorden räknas byggnader (vattenverk, broar, bryggor o. dyl.). Även anläggningar i jorden, såsom källare, brunnar och ledningar, äro f. e., likaså i vissa fall vad'som hör till byggnads inredning; så allt som är att räkna såsom fast inredning (t. ex. avbalkningar, ledstänger, vatten- m. fl. ledningar), eller som genom murning eller timring fast förenats med byggnaden; samt sådan lös inredning, som anskaffats till stadigvarande bruk för byggnaden, såsom dubbeldörrar, innanfönster, nycklar etc; ävensom i fråga om fabriker och industriella anstalter: maskiner och redskap, som för sin användning kräva och jämväl vila på fast från grunden berett underlag med tillhörande kraftledningar. Vad som hör till jorden, såsom träd och buskar och växande gröda samt naturlig gödsel är ock f. e. Allt, som icke är fast egendom, är lös egendom, så i regel främmande personers rättigheter i annans fastighet, såsom t.ex. arrenderätt och jakt- eller fiskerätt. Undantagsvis anses dock rätt i annans fastighet såsom f. e., nämligen ifråga om i jordeboken upptaget fiskeri, varmed äganderätten till grunden ej är förenad, ävensom frälseränta.E. T.

Fastighet är en del av jordytan samt så stor rymd över och under jordytan, som praktiskt taget kan tillgodogöras. Den svenska jorden är, vad landsbygden beträffar, indelad i fastigheter, förtecknade i jordeboken och jordregistret. (Se Fastighetsregister.)

Fastighetsbok. Genom 1875 års lagstiftning om lagfart och inteckning föreskrevs, att vid rätten skall föras en bok, som i överensstämmelse med lagfarts- och inteckningsprotokollet angiver de rättsförändringar, som inträtt i fråga om en fastighet. Denna s. k. fastighetsbok är sålunda att anse endast som ett register till dessa protokoll. Den är för landet delad i lagfartsboken och inteckningsboken.E. T.

Fastighetsregister. Över fastigheterna på landet föres hos Kammarkollegium en längd, jordeboken, i vilken fastigheterna upptagas under särskilda namn och nummer, vilka utgöra deras officiella beteckningar. Fastigheterna äro dels hemman, dels lägenheter. Vid hemmanen äro utsatta deras mantal, ett siffertal, som ursprungligen haft till uppgift att uttrycka måttet av de skatter och besvär till det allmänna, som ålegat de olika fastigheterna. Lägenheter äro de övriga i jordeboken under särskilda nummer upptagna fastigheter, som icke ansetts nog betydande att få mantalsbeteckning. Avskrifter av jordeboken, i vad den avser de särskilda delarna av riket, finnas å landskontoren och hos häradsskrivarne samt vid sockenkyrkan. — Jordeboken giver icke upplysning om den **Fallvilt,** villebråd som träffas dött, tillhör markägaren. Se Jaktlagen.

Familj. Se Art. Förädling.

Famn, äldre längd- och vedmått. Se Mått, Virkesmått.

Fardag. Se Arrende.

Faren. Se Braxen.

Farinotom. Se Glasighet.

Farm, engelskt ord för arrendegård, användes i svenskan stundom för att beteckna utgård.

Fasan, *Phasianus,* hönsfågel, härstammande från Asien, utmärkt av långsträckt kropp med lång, svagt bågböjd stjärt, nakna, vårtiga kinder och nakna tarser, hos tuppen med sporrar såsom hos tamhönsen. Fjäderdräkten är, i synnerhet hos tuppen, särdeles praktfull, av bruna, guldgula, kopparröda och gröna, sammansatt metallskiftande färger med vita och svarta tecken. De i Sverige inplanterade fasanerna tillhörde ursprungligen flere arter men ha sammansmält till en enda, rätt konstant, jaktfasanen. Inplanteringen har i senare tid skett med den framgång, att denna ur jaktsynpunkt värdefulla fågel numera finnes litet varstädes på lämpliga ställen i Göta- och Svealand samt på Öland och Gottland, dock mest i Skåne. Han trives bäst, där snåriga skogsdungar omväxla med små kärr och odlade fält, även vid vassrika stränder av sjöar och åar, men ej i större sammanhängande skogar. Han löper fort även genom de snårigaste marker och flyger ganska skarpt, sedan han väl fått luft under vingarna. Liksom tjädern tillbringar han nätterna i träd.

På gods, där f.-uppfödning sker i fasanerier, låter man äggen utkläckas av tamhöns eller kalkonhönor, varefter de små ungarna med en f.-höna som fostermor sättas ut i marken att småningom förvildas. Rätta tiden att utplantera fullvuxna fasaner anses vara december—januari. F. tycks numera vara fullt acklimatiserad i vårt land och uthärdar utan svårighet vädrets växlingar. F. lever av larver, frön, bär m. m. men där man önskar bibehålla en större stam, måste man dagligen fodra fåglarna med säd.

Jakt på f. är enligt 1912 års jaktstadga tilllåten i Skåne, Halland och Blekinge $^{16}/_{10}$—$^{31}/_{1}$ och inom riket i övrigt $^{16}/_{10}$—$^{31}/_{12}$. F. är t. v. fridlyst året om på Gottland, Öland och Visingsö samt f.-hönor inom Örebro, Västmanlands och Kronobergs län. I Uppsala och Stockholms län är f.-höna tillåten endast under nov.

På marker med rikligare tillgång på f. anställes klappjakt på fåglarna i oktober—november. I mer öppen mark kunna de vid början av jakttiden (f. n. $^{16}/_{10}$) även skjutas för stående hund. Någon gång idkas f.-jakt även för skällande hund.

Fastebrev var det bevis, som enligt äldre lag meddelades av rätten om oklandrad lagfart. Enligt nu gällande K. f. $^{16}/_{9}$ 1875 utfärdas ej f. utan ett lagfartsbevis.E. T.

Fast egendom. Lag den 24 maj 1895 angående vad till fast egendom är att hänföra. F. e. är jord å landet och i stad. Till jorden räknas byggnader (vattenverk, broar, bryggor o. dyl.). Även anläggningar i jorden, såsom källare, brunnar och ledningar, äro f. e., likaså i vissa fall vad'som hör till byggnads inredning; så allt som är att räkna såsom fast inredning (t. ex. avbalkningar, ledstänger, vatten- m. fl. ledningar), eller som genom murning eller timring fast förenats med byggnaden; samt sådan lös inredning, som anskaffats till stadigvarande bruk för byggnaden, såsom dubbeldörrar, innanfönster, nycklar etc; ävensom i fråga om fabriker och industriella anstalter: maskiner och redskap, som för sin användning kräva och jämväl vila på fast från grunden berett underlag med tillhörande kraftledningar. Vad som hör till jorden, såsom träd och buskar och växande gröda samt naturlig gödsel är ock f. e. Allt, som icke är fast egendom, är lös egendom, så i regel främmande personers rättigheter i annans fastighet, såsom t.ex. arrenderätt och jakt- eller fiskerätt. Undantagsvis anses dock rätt i annans fastighet såsom f. e., nämligen ifråga om i jordeboken upptaget fiskeri, varmed äganderätten till grunden ej är förenad, ävensom frälseränta.E. T.

Fastighet är en del av jordytan samt så stor rymd över och under jordytan, som praktiskt taget kan tillgodogöras. Den svenska jorden är, vad landsbygden beträffar, indelad i fastigheter, förtecknade i jordeboken och jordregistret. (Se Fastighetsregister.)

Fastighetsbok. Genom 1875 års lagstiftning om lagfart och inteckning föreskrevs, att vid rätten skall föras en bok, som i överensstämmelse med lagfarts- och inteckningsprotokollet angiver de rättsförändringar, som inträtt i fråga om en fastighet. Denna s. k. fastighetsbok är sålunda att anse endast som ett register till dessa protokoll. Den är för landet delad i

lagfartsboken och inteckningsboken.E. T.

Fastighetsregister. Över fastigheterna på landet föres hos Kammarkollegium en längd, jordeboken, i vilken fastigheterna upptagas under särskilda namn och nummer, vilka utgöra deras officiella beteckningar. Fastigheterna äro dels hemman, dels lägenheter. Vid hemmanen äro utsatta deras mantal, ett siffertal, som ursprungligen haft till uppgift att uttrycka måttet av de skatter och besvär till det allmänna, som ålegat de olika fastigheterna. Lägenheter äro de övriga i jordeboken under särskilda nummer upptagna fastigheter, som icke ansetts nog betydande att få mantalsbeteckning. Avskrifter av jordeboken, i vad den avser de särskilda delarna av riket, finnas å landskontoren och hos häradsskrivarne samt vid sockenkyrkan. — Jordeboken giver icke upplysning om den **Fallvilt,** villebråd som träffas dött, tillhör markägaren. Se Jaktlagen.

Familj. Se Art. Förädling.

Famn, äldre längd- och vedmått. Se Mått, Virkesmått.

Fardag. Se Arrende.

Faren. Se Braxen.

Farinotom. Se Glasighet.

Farm, engelskt ord för arrendegård, användes i svenskan stundom för att beteckna utgård.

Fasan, *Phasianus,* hönsfågel, härstammande från Asien, utmärkt av långsträckt kropp med lång, svagt bågböjd stjärt, nakna, vårtiga kinder och nakna tarser, hos tuppen med sporrar såsom hos tamhönsen. Fjäderdräkten är, i synnerhet hos tuppen, särdeles praktfull, av bruna, guldgula, kopparröda och gröna, sammansatt metallskiftande färger med vita och svarta tecken. De i Sverige inplanterade fasanerna tillhörde ursprungligen flere arter men ha sammansmält till en enda, rätt konstant, jaktfasanen. Inplanteringen har i senare tid skett med den framgång, att denna ur jaktsynpunkt värdefulla fågel numera finnes litet varstädes på lämpliga ställen i Göta- och Svealand samt på Öland och Gottland, dock mest i Skåne. Han trives bäst, där snåriga skogsdungar omväxla med små kärr och odlade fält, även vid vassrika stränder av sjöar och åar, men ej i större sammanhängande skogar. Han löper fort även genom de snårigaste marker och flyger ganska skarpt, sedan han väl fått luft under vingarna. Liksom tjädern tillbringar han nätterna i träd.

På gods, där f.-uppfödning sker i fasanerier, låter man äggen utkläckas av tamhöns eller kalkonhönor, varefter de små ungarna med en f.-höna som fostermor sättas ut i marken att småningom förvildas. Rätta tiden att utplantera fullvuxna fasaner anses vara december—januari. F. tycks numera vara fullt acklimatiserad i vårt land och uthärdar utan svårighet vädrets växlingar. F. lever av larver, frön, bär m. m. men där man önskar bibehålla en större stam, måste man dagligen fodra fåglarna med säd.

Jakt på f. är enligt 1912 års jaktstadga tilllåten i Skåne, Halland och Blekinge $^{16}/_{10}$—$^{31}/_{1}$ och inom riket i övrigt $^{16}/_{10}$—$^{31}/_{12}$. F. är t. v. fridlyst året om på Gottland, Öland och Visingsö samt f.-hönor inom Örebro, Västmanlands och Kronobergs län. I Uppsala och Stockholms län är f.-höna tillåten endast under nov.

På marker med rikligare tillgång på f. anställes klappjakt på fåglarna i oktober—november. I mer öppen mark kunna de vid början av jakttiden (f. n. $^{16}/_{10}$) även skjutas för stående hund. Någon gång idkas f.-jakt även för skällande hund.

Fastebrev var det bevis, som enligt äldre lag meddelades av rätten om oklandrad lagfart. Enligt nu gällande K. f. $^{16}/_{9}$ 1875 utfärdas ej f. utan ett lagfartsbevis.E. T.

Fast egendom. Lag den 24 maj 1895 angående vad till fast egendom är att hänföra. F. e. är jord å landet och i stad. Till jorden räknas byggnader (vattenverk, broar, bryggor o. dyl.). Även anläggningar i jorden, såsom källare, brunnar och ledningar, äro f. e., likaså i vissa fall vad'som hör till byggnads inredning; så allt som är att räkna såsom fast inredning (t. ex. avbalkningar, ledstänger, vatten- m. fl. ledningar), eller som genom murning eller timring fast förenats med byggnaden; samt sådan lös inredning, som anskaffats till stadigvarande bruk för byggnaden, såsom dubbeldörrar, innanfönster, nycklar etc; ävensom i fråga om fabriker och industriella anstalter: maskiner och redskap, som för sin användning kräva och jämväl vila på fast från grunden berett underlag med tillhörande kraftledningar. Vad som hör till jorden, såsom träd och buskar och växande gröda samt naturlig gödsel är ock f. e. Allt, som icke är fast egendom, är lös egendom, så i regel främmande personers rättigheter i annans fastighet, såsom t.ex. arrenderätt och jakt- eller fiskerätt. Undantagsvis anses dock rätt i annans fastighet såsom f. e., nämligen ifråga om i jordeboken upptaget fiskeri, varmed äganderätten till grunden ej är förenad, ävensom frälseränta.E. T.

Fastighet är en del av jordytan samt så stor rymd över och under jordytan, som praktiskt taget kan tillgodogöras. Den svenska jorden är, vad landsbygden beträffar, indelad i fastigheter, förtecknade i jordeboken och jordregistret. (Se Fastighetsregister.)

Fastighetsbok. Genom 1875 års lagstiftning om lagfart och inteckning föreskrevs, att vid rätten skall föras en bok, som i överensstämmelse med lagfarts- och inteckningsprotokollet angiver de rättsförändringar, som inträtt i fråga om en fastighet. Denna s. k. fastighetsbok är sålunda att anse endast som ett register till dessa protokoll. Den är för landet delad i lagfartsboken och inteckningsboken.E. T.

Fastighetsregister. Över fastigheterna på landet föres hos Kammarkollegium en längd, jordeboken, i vilken fastigheterna upptagas under särskilda namn och nummer, vilka utgöra deras officiella beteckningar. Fastigheterna äro dels hemman, dels lägenheter. Vid hemmanen äro utsatta deras mantal, ett siffertal, som ursprungligen haft till uppgift att uttrycka måttet av de skatter och besvär till det allmänna, som ålegat de olika fastigheterna. Lägenheter äro de övriga i jordeboken under särskilda nummer upptagna fastigheter, som icke ansetts nog betydande att få mantalsbeteckning. Avskrifter av jordeboken, i vad den avser de särskilda delarna av riket, finnas å landskontoren och hos häradsskrivarne samt vid sockenkyrkan. — Jordeboken giver icke upplysning om den **Fallvilt,** villebråd som träffas dött, tillhör markägaren. Se Jaktlagen.

Familj. Se Art. Förädling.

Famn, äldre längd- och vedmått. Se Mått, Virkesmått.

Fardag. Se Arrende.

Faren. Se Braxen.

Farinotom. Se Glasighet.

Farm, engelskt ord för arrendegård, användes i svenskan stundom för att beteckna utgård.

Fasan, *Phasianus,* hönsfågel, härstammande från Asien, utmärkt av långsträckt kropp med lång, svagt bågböjd stjärt, nakna, vårtiga kinder och nakna tarser, hos tuppen med sporrar såsom hos tamhönsen. Fjäderdräkten är, i synnerhet hos tuppen, särdeles praktfull, av bruna, guldgula, kopparröda och gröna, sammansatt metallskiftande färger med vita och svarta tecken. De i Sverige inplanterade fasanerna tillhörde ursprungligen flere arter men ha sammansmält till en enda, rätt konstant, jaktfasanen. Inplanteringen har i senare tid skett med den framgång, att denna ur jaktsynpunkt värdefulla fågel numera finnes litet varstädes på lämpliga ställen i Göta- och Svealand samt på Öland och Gottland, dock mest i Skåne. Han trives bäst, där snåriga skogsdungar omväxla med små kärr och odlade fält, även vid vassrika stränder av sjöar och åar, men ej i större sammanhängande skogar. Han löper fort även genom de snårigaste marker och flyger ganska skarpt, sedan han väl fått luft under vingarna. Liksom tjädern tillbringar han nätterna i träd.

På gods, där f.-uppfödning sker i fasanerier, låter man äggen utkläckas av tamhöns eller kalkonhönor, varefter de små ungarna med en f.-höna som fostermor sättas ut i marken att småningom förvildas. Rätta tiden att utplantera fullvuxna fasaner anses vara december—januari. F. tycks numera vara fullt acklimatiserad i vårt land och uthärdar utan svårighet vädrets växlingar. F. lever av larver, frön, bär m. m. men där man önskar bibehålla en större stam, måste man dagligen fodra fåglarna med säd.

Jakt på f. är enligt 1912 års jaktstadga tilllåten i Skåne, Halland och Blekinge $^{16}/_{10}$—$^{31}/_{1}$ och inom riket i övrigt $^{16}/_{10}$—$^{31}/_{12}$. F. är t. v. fridlyst året om på Gottland, Öland och Visingsö samt f.-hönor inom Örebro, Västmanlands och Kronobergs län. I Uppsala och Stockholms län är f.-höna tillåten endast under nov.

På marker med rikligare tillgång på f. anställes klappjakt på fåglarna i oktober—november. I mer öppen mark kunna de vid början av jakttiden (f. n. $^{16}/_{10}$) även skjutas för stående hund. Någon gång idkas f.-jakt även för skällande hund.

Fastebrev var det bevis, som enligt äldre lag meddelades av rätten om oklandrad lagfart. Enligt nu gällande K. f. $^{16}/_{9}$ 1875 utfärdas ej f. utan ett lagfartsbevis.E. T.

Fast egendom. Lag den 24 maj 1895 angående vad till fast egendom är att hänföra. F. e. är jord å landet och i stad. Till jorden räknas byggnader (vattenverk, broar, bryggor o. dyl.). Även anläggningar i jorden, såsom källare, brunnar och ledningar, äro f. e., likaså i vissa fall vad'som hör till byggnads inredning; så allt som är att räkna såsom fast inredning (t. ex. avbalkningar, ledstänger, vatten- m. fl. ledningar), eller som genom murning eller timring fast förenats med byggnaden; samt sådan lös inredning, som anskaffats till stadigvarande bruk för byggnaden, såsom dubbeldörrar, innanfönster, nycklar etc; ävensom i fråga om fabriker och industriella anstalter: maskiner och redskap, som för sin användning kräva och jämväl vila på fast från grunden berett underlag med tillhörande kraftledningar. Vad som hör till jorden, såsom träd och buskar och växande gröda samt naturlig gödsel är ock f. e. Allt, som icke är fast egendom, är lös egendom, så i regel främmande personers rättigheter i annans fastighet, såsom t.ex. arrenderätt och jakt- eller fiskerätt. Undantagsvis anses dock rätt i annans fastighet såsom f. e., nämligen ifråga om i jordeboken upptaget fiskeri, varmed äganderätten till grunden ej är förenad, ävensom frälseränta.E. T.

Fastighet är en del av jordytan samt så stor rymd över och under jordytan, som praktiskt taget kan tillgodogöras. Den svenska jorden är, vad landsbygden beträffar, indelad i fastigheter, förtecknade i jordeboken och jordregistret. (Se Fastighetsregister.)

Fastighetsbok. Genom 1875 års lagstiftning om lagfart och inteckning föreskrevs, att vid rätten skall föras en bok, som i överensstämmelse med lagfarts- och inteckningsprotokollet angiver de rättsförändringar, som inträtt i fråga om en fastighet. Denna s. k. fastighetsbok är sålunda att anse endast som ett register till dessa protokoll. Den är för landet delad i lagfartsboken och inteckningsboken.E. T.

Fastighetsregister. Över fastigheterna på landet föres hos Kammarkollegium en längd, jordeboken, i vilken fastigheterna upptagas under särskilda namn och nummer, vilka utgöra deras officiella beteckningar. Fastigheterna äro dels hemman, dels lägenheter. Vid hemmanen äro utsatta deras mantal, ett siffertal, som ursprungligen haft till uppgift att uttrycka måttet av de skatter och besvär till det allmänna, som ålegat de olika fastigheterna. Lägenheter äro de övriga i jordeboken under särskilda nummer upptagna fastigheter, som icke ansetts nog betydande att få mantalsbeteckning. Avskrifter av jordeboken, i vad den avser de särskilda delarna av riket, finnas å landskontoren och hos häradsskrivarne samt vid sockenkyrkan. — Jordeboken giver icke upplysning om den **Fallvilt,** villebråd som träffas dött, tillhör markägaren. Se Jaktlagen.

Familj. Se Art. Förädling.

Famn, äldre längd- och vedmått. Se Mått, Virkesmått.

Fardag. Se Arrende.

Faren. Se Braxen.

Farinotom. Se Glasighet.

Farm, engelskt ord för arrendegård, användes i svenskan stundom för att beteckna utgård.

Fasan, *Phasianus,* hönsfågel, härstammande från Asien, utmärkt av långsträckt kropp med lång, svagt bågböjd stjärt, nakna, vårtiga kinder och nakna tarser, hos tuppen med sporrar såsom hos tamhönsen. Fjäderdräkten är, i synnerhet hos tuppen, särdeles praktfull, av bruna, guldgula, kopparröda och gröna, sammansatt metallskiftande färger med vita och svarta tecken. De i Sverige inplanterade fasanerna tillhörde ursprungligen flere arter men ha sammansmält till en enda, rätt konstant, jaktfasanen. Inplanteringen har i senare tid skett med den framgång, att denna ur jaktsynpunkt värdefulla fågel numera finnes litet varstädes på lämpliga ställen i Göta- och Svealand samt på Öland och Gottland, dock mest i Skåne. Han trives bäst, där snåriga skogsdungar omväxla med små kärr och odlade fält, även vid vassrika stränder av sjöar och åar, men ej i större sammanhängande skogar. Han löper fort även genom de snårigaste marker och flyger ganska skarpt, sedan han väl fått luft under vingarna. Liksom tjädern tillbringar han nätterna i träd.

På gods, där f.-uppfödning sker i fasanerier, låter man äggen utkläckas av tamhöns eller kalkonhönor, varefter de små ungarna med en f.-höna som fostermor sättas ut i marken att småningom förvildas. Rätta tiden att utplantera fullvuxna fasaner anses vara december—januari. F. tycks numera vara fullt acklimatiserad i vårt land och uthärdar utan svårighet vädrets växlingar. F. lever av larver, frön, bär m. m. men där man önskar bibehålla en större stam, måste man dagligen fodra fåglarna med säd.

Jakt på f. är enligt 1912 års jaktstadga tilllåten i Skåne, Halland och Blekinge $^{16}/_{10}$—$^{31}/_{1}$ och inom riket i övrigt $^{16}/_{10}$—$^{31}/_{12}$. F. är t. v. fridlyst året om på Gottland, Öland och Visingsö samt f.-hönor inom Örebro, Västmanlands och Kronobergs län. I Uppsala och Stockholms län är f.-höna tillåten endast under nov.

På marker med rikligare tillgång på f. anställes klappjakt på fåglarna i oktober—november. I mer öppen mark kunna de vid början av jakttiden (f. n. $^{16}/_{10}$) även skjutas för stående hund. Någon gång idkas f.-jakt även för skällande hund.

Fastebrev var det bevis, som enligt äldre lag meddelades av rätten om oklandrad lagfart. Enligt nu gällande K. f. $^{16}/_{9}$ 1875 utfärdas ej f. utan ett lagfartsbevis.E. T.

Fast egendom. Lag den 24 maj 1895 angående vad till fast egendom är att hänföra. F. e. är jord å landet och i stad. Till jorden räknas byggnader (vattenverk, broar, bryggor o. dyl.). Även anläggningar i jorden, såsom källare, brunnar och ledningar, äro f. e., likaså i vissa fall vad'som hör till byggnads inredning; så allt som är att räkna såsom fast inredning (t. ex. avbalkningar, ledstänger, vatten- m. fl. ledningar), eller som genom murning eller timring fast förenats med byggnaden; samt sådan lös inredning, som anskaffats till stadigvarande bruk för byggnaden, såsom dubbeldörrar, innanfönster, nycklar etc; ävensom i fråga om fabriker och industriella anstalter: maskiner och redskap, som för sin användning kräva och jämväl vila på fast från grunden berett underlag med tillhörande kraftledningar. Vad som hör till jorden, såsom träd och buskar och växande gröda samt naturlig gödsel är ock f. e. Allt, som icke är fast egendom, är lös egendom, så i regel främmande personers rättigheter i annans fastighet, såsom t.ex. arrenderätt och jakt- eller fiskerätt. Undantagsvis anses dock rätt i annans fastighet såsom f. e., nämligen ifråga om i jordeboken upptaget fiskeri, varmed äganderätten till grunden ej är förenad, ävensom frälseränta.E. T.

Fastighet är en del av jordytan samt så stor rymd över och under jordytan, som praktiskt taget kan tillgodogöras. Den svenska jorden är, vad landsbygden beträffar, indelad i fastigheter, förtecknade i jordeboken och jordregistret. (Se Fastighetsregister.)

Fastighetsbok. Genom 1875 års lagstiftning om lagfart och inteckning föreskrevs, att vid rätten skall föras en bok, som i överensstämmelse med lagfarts- och inteckningsprotokollet angiver de rättsförändringar, som inträtt i fråga om en fastighet. Denna s. k. fastighetsbok är sålunda att anse endast som ett register till dessa protokoll. Den är för landet delad i lagfartsboken och inteckningsboken.E. T.

Fastighetsregister. Över fastigheterna på landet föres hos Kammarkollegium en längd, jordeboken, i vilken fastigheterna upptagas under särskilda namn och nummer, vilka utgöra deras officiella beteckningar. Fastigheterna äro dels hemman, dels lägenheter. Vid hemmanen äro utsatta deras mantal, ett siffertal, som ursprungligen haft till uppgift att uttrycka måttet av de skatter och besvär till det allmänna, som ålegat de olika fastigheterna. Lägenheter äro de övriga i jordeboken under särskilda nummer upptagna fastigheter, som icke ansetts nog betydande att få mantalsbeteckning. Avskrifter av jordeboken, i vad den avser de särskilda delarna av riket, finnas å landskontoren och hos häradsskrivarne samt vid sockenkyrkan. — Jordeboken giver icke upplysning om den **Fallvilt,** villebråd som träffas dött, tillhör markägaren. Se Jaktlagen.

Familj. Se Art. Förädling.

Famn, äldre längd- och vedmått. Se Mått, Virkesmått.

Fardag. Se Arrende.

Faren. Se Braxen.

Farinotom. Se Glasighet.

Farm, engelskt ord för arrendegård, användes i svenskan stundom för att beteckna utgård.

Fasan, *Phasianus,* hönsfågel, härstammande från Asien, utmärkt av långsträckt kropp med lång, svagt bågböjd stjärt, nakna, vårtiga kinder och nakna tarser, hos tuppen med sporrar såsom hos tamhönsen. Fjäderdräkten är, i synnerhet hos tuppen, särdeles praktfull, av bruna, guldgula, kopparröda och gröna, sammansatt metallskiftande färger med vita och svarta tecken. De i Sverige inplanterade fasanerna tillhörde ursprungligen flere arter men ha sammansmält till en enda, rätt konstant, jaktfasanen. Inplanteringen har i senare tid skett med den framgång, att denna ur jaktsynpunkt värdefulla fågel numera finnes litet varstädes på lämpliga ställen i Göta- och Svealand samt på Öland och Gottland, dock mest i Skåne. Han trives bäst, där snåriga skogsdungar omväxla med små kärr och odlade fält, även vid vassrika stränder av sjöar och åar, men ej i större sammanhängande skogar. Han löper fort även

genom de snårigaste marker och flyger ganska skarpt, sedan han väl fått luft under vingarna. Liksom tjädern tillbringar han nätterna i träd.

På gods, där f.-uppfödning sker i fasanerier, låter man äggen utkläckas av tamhöns eller kalkonhönor, varefter de små ungarna med en f.-höna som fostermor sättas ut i marken att småningom förvildas. Rätta tiden att utplantera fullvuxna fasaner anses vara december—januari. F. tycks numera vara fullt acklimatiserad i vårt land och uthärdar utan svårighet vädrets växlingar. F. lever av larver, frön, bär m. m. men där man önskar bibehålla en större stam, måste man dagligen fodra fåglarna med säd.

Jakt på f. är enligt 1912 års jaktstadga tilllåten i Skåne, Halland och Blekinge $^{16}/_{10}$—$^{31}/_{1}$ och inom riket i övrigt $^{16}/_{10}$—$^{31}/_{12}$. F. är t. v. fridlyst året om på Gottland, Öland och Visingsö samt f.-hönor inom Örebro, Västmanlands och Kronobergs län. I Uppsala och Stockholms län är f.-höna tillåten endast under nov.

På marker med rikligare tillgång på f. anställes klappjakt på fåglarna i oktober—november. I mer öppen mark kunna de vid början av jakttiden (f. n. $^{16}/_{10}$) även skjutas för stående hund. Någon gång idkas f.-jakt även för skällande hund.

Fastebrev var det bevis, som enligt äldre lag meddelades av rätten om oklandrad lagfart. Enligt nu gällande K. f. $^{16}/_{9}$ 1875 utfärdas ej f. utan ett lagfartsbevis.E. T.

Fast egendom. Lag den 24 maj 1895 angående vad till fast egendom är att hänföra. F. e. är jord å landet och i stad. Till jorden räknas byggnader (vattenverk, broar, bryggor o. dyl.). Även anläggningar i jorden, såsom källare, brunnar och ledningar, äro f. e., likaså i vissa fall vad'som hör till byggnads inredning; så allt som är att räkna såsom fast inredning (t. ex. avbalkningar, ledstänger, vatten- m. fl. ledningar), eller som genom murning eller timring fast förenats med byggnaden; samt sådan lös inredning, som anskaffats till stadigvarande bruk för byggnaden, såsom dubbeldörrar, innanfönster, nycklar etc; ävensom i fråga om fabriker och industriella anstalter: maskiner och redskap, som för sin användning kräva och jämväl vila på fast från grunden berett underlag med tillhörande kraftledningar. Vad som hör till jorden, såsom träd och buskar och växande gröda samt naturlig gödsel är ock f. e. Allt, som icke är fast egendom, är lös egendom, så i regel främmande personers rättigheter i annans fastighet, såsom t.ex. arrenderätt och jakt- eller fiskerätt. Undantagsvis anses dock rätt i annans fastighet såsom f. e., nämligen ifråga om i jordeboken upptaget fiskeri, varmed äganderätten till grunden ej är förenad, ävensom frälseränta.E. T.

Fastighet är en del av jordytan samt så stor rymd över och under jordytan, som praktiskt taget kan tillgodogöras. Den svenska jorden är, vad landsbygden beträffar, indelad i fastigheter, förtecknade i jordeboken och jordregistret. (Se Fastighetsregister.)

Fastighetsbok. Genom 1875 års lagstiftning om lagfart och inteckning föreskrevs, att vid rätten skall föras en bok, som i överensstämmelse med lagfarts- och inteckningsprotokollet angiver de rättsförändringar, som inträtt i fråga om en fastighet. Denna s. k. fastighetsbok är sålunda att anse endast som ett register till dessa protokoll. Den är för landet delad i lagfartsboken och inteckningsboken.E. T.

Fastighetsregister. Över fastigheterna på landet föres hos Kammarkollegium en längd, jordeboken, i vilken fastigheterna upptagas under särskilda namn och nummer, vilka utgöra deras officiella beteckningar. Fastigheterna äro dels hemman, dels lägenheter. Vid hemmanen äro utsatta deras mantal, ett siffertal, som ursprungligen haft till uppgift att uttrycka måttet av de skatter och besvär till det allmänna, som ålegat de olika fastigheterna. Lägenheter äro de övriga i jordeboken under särskilda nummer upptagna fastigheter, som icke ansetts nog betydande att få mantalsbeteckning. Avskrifter av jordeboken, i vad den avser de särskilda delarna av riket, finnas å landskontoren och hos häradsskrivarne samt vid sockenkyrkan. — Jordeboken giver icke upplysning om denfortgående jorddelningen och den nuvarande fördelningen i brukningsdelar samt innehåller inga arealuppgifter. Jordeboken ligger till grund för de vid domstolarna förda fastighets- och inskrivningsböckerna. En fullständigare registrering av fastigheterna på landet är föreskriven genom K. f. den $^{13}/_{6}$ 1908 om jordregister, ändrad genom K. k. $^{24}/_{7}$ 1914, $^{12}/_{5}$ 1917 o. $^{16}/_{8}$ 1918. I jordregistret skall för sig upptagas varje hemman, hemmansdel och lägenhet, och skall därvid varje fastighet åsattas registernummer (I_2, I_3, I_4 o. s. v.). För varje fastighet angives, vidare dess namn, mantal, ägo vidd, andel i för skifteslaget gemensamma tillhörigheter samt uppgift å lantmäteriförrättning, vid vilken fastighetens areal blivit bestämd. Genom jordregistret åstadkommes en individualisering av fastigheterna, så att de skola kunna med större säkerhet än hittills skiljas från varandra. Jordregistret skall läggas till grund för alla lantmäteriförrättningar, och skola alla av sådana förrättningar föranledda förändringar i jorddelningen införas i jordregistret, så att detta jämte tillhörande lantmäterihandlingar och till dem hörande kartor kommer att städse återgiva den faktiska jorddelningen. Uppdelning av en fastighet i flere brukningsdelar genom sämjedelning mellan delägarne (delning som icke fastställes och icke vinner laga kraft) kommer icke till synes i jordregistret. Det är avsett att jordregistret skall läggas till grund för nya fastighetsböcker (se d. o.).E. T.

Fast massa. Se Virkesmätning.

Fat. Se Mått.

Fatning. Se Kolning.

Fatuoid. Se Havre.

Faxe. Se Losta.

Feber är ett sjukligt tillstånd, som företrädesvis yttrar sig genom höjd kroppstemperatur men även genom nedsatt foderlust, dåsighet, stripig hårrem och ojämn hudtemperatur, så att vissa delar (ss. benen) kännas kalla, andra (ss. huvud, horn, öron) heta, frossbrytningar, hastig puls och andning samt i regel trög avföring eller förstoppning. F. åtföljer en mängd olika sjukdomar och beror på upptagande i blodet av feberväckande ämnen, vanligen bakterier och deras omsättningsprodukter. Genom deras inverkan på de värmeregulatoriska nervcentra stegras ämnesomsättningen och värmealstringen inom kroppen för att oskadliggöra och från kroppen avlägsna de feberväckande ämnena; f. är sålunda ett uttryck för organismens strävan att avbörda sig ett upptaget sjukdomsfrö. Den normala kroppstemperaturen är hos häst 37.5—38.8°, hos nötkreatur över 1 år 37.5—39.50, hos kalv 38.5—40.5°, hos får 38.3—40.5°, hos svin 38—40.3° och hos hund 37.4—39.6°. Febern bestämmes genom s. k. febertermometer (maximitermometer), som införes i ändtarmen och kvarhålles i 2 (om det är en mera känslig s. k. minuttermometer), eljest 4 minuter. Efter temperaturstegringen kan ofta sjukdomens intensitet och förlopp bedömas; i svårare fall kan temperaturen stiga till 41—42°, och en återgång till den normala är i regel ett tecken till förbättring. Hög f. ($1^{1}/_{2}$—2° över det normala) kan leda till farliga förändringar i viktiga organ ss. hjärta och njurar (hjärtförlamning); långvarig f. förorsakar genom den starka ämnesförbrukningen i kroppen en betydande avmagring och utmattning. Febern måste därför ofta bekämpas med feberstillande medel ss. antifebrin (för häst och nöt 10—20 g., får 2—5 g., svin 1—3 g. och hund 0.25—1 g.), antipyrin (för häst och nöt 10—25 g., får och svin 5—10, hund 0.5 —4 g.), samt kininsulfat (häst och nöt 10—20 g., får 2 gr., svin 1—3 g. och hund 0.25—1 g.).E. N—m.

Feberstillande medel, antiseptica. Se Feber.

Felis. Se Katt.

Fenol. Se Karbolsyra.

Fenylalanin. Se Äggviteartade ämnen.

Ferment. Se Enzym.

Fernissa, en vätska, som intorkar och stelnar i beröring med luften och därför användes till bestrykning av föremål, som därigenom överdrages med ett hårt och glatt, mot luft och vatten skyddande lager. — Oljefernissor beredas av sådana feta oljor (lin-, hamp-, vallmo-olja), som i beröring med luften torka på grund av syrsättning. Torkningen påskyndas genom tillblandning av ämnen, som befordra syrsättningen. Mest användas linolja, som i rått eller orent tillstånd torkar långsamt och ofullständigt, men efter kokning och särdeles om torkmedel tillsättes, bildar en snabbt torkande och hård f. Som torkmedel användes mest oxider eller salter av bly och mangan (blyglete, mangansuperoxid m. fl.). Dessa fernissor användas blandade med färgstoffer som oljefärg.

Lackfernissor bestå av hartser (lack) upplösta antingen i oljefernissa eller terpentinolja (feta lackfernissor) eller i sprit eller träsprit (spritfernissor); flyktiga lacker. Jfr Färg, Målning.

Festuca. Se Svingel.

Fett, i växt- och djurkroppen allmänt förekommande ester-artade föreningar (se Ester) av fettsyror med glycerin. De flesta i naturen förekommande fettämnen utgöra blandningar av flere enkla fettarter eller glycerider av olika fettsyror, huvudsakligen palmitin, stearin och olein, triglycerider av palmitin-, stearin- och oljesyra [$C_3H_5O_3(C_{16}H_{31}O)8$, $C_3H_5O_3(C_{18}H_{36}O)^3$ och $C_3H_5O,(C_{18}H_{33}O)^3$]. De båda första av dessa äro vid vanlig värmegrad fasta, palmitin lösare än stearin, men olein oljeartad, och efter det

mängdförhållande, vari de ingå i ett fett, får detta en talg-, smör- eller oljeartad beskaffenhet. Jämte dessa tre glycerider innehålla de naturliga blandade fetten i mindre mängd andra, för dem karakteristiska

fortgående jorddelningen och den nuvarande fördelningen i brukningsdelar samt innehåller inga arealuppgifter. Jordeboken ligger till grund för de vid domstolarna förda fastighets- och inskrivningsböckerna. En fullständigare registrering av fastigheterna på landet är föreskriven genom K. f. den $^{13}/_{6}$ 1908 om jordregister, ändrad genom K. k. $^{24}/_{7}$ 1914, $^{12}/_{5}$ 1917 o. $^{16}/_{8}$ 1918. I jordregistret skall för sig upptagas varje hemman, hemmansdel och lägenhet, och skall därvid varje fastighet åsattas registernummer (I_2, I_3, I_4 o. s. v.). För varje fastighet angives, vidare dess namn, mantal, ägo vidd, andel i för skifteslaget gemensamma tillhörigheter samt uppgift å lantmäteriförrättning, vid vilken fastighetens areal blivit bestämd. Genom jordregistret åstadkommes en individualisering av fastigheterna, så att de skola kunna med större säkerhet än hittills skiljas från varandra. Jordregistret skall läggas till grund för alla lantmäteriförrättningar, och skola alla av sådana förrättningar föranledda förändringar i jorddelningen införas i jordregistret, så att detta jämte tillhörande lantmäterihandlingar och till dem hörande kartor kommer att städse återgiva den faktiska jorddelningen. Uppdelning av en fastighet i flere brukningsdelar genom sämjedelning mellan delägarne (delning som icke fastställes och icke vinner laga kraft) kommer icke till synes i jordregistret. Det är avsett att jordregistret skall läggas till grund för nya fastighetsböcker (se d. o.).E. T.

Fast massa. Se Virkesmätning.

Fat. Se Mått.

Fatning. Se Kolning.

Fatuoid. Se Havre.

Faxe. Se Losta.

Feber är ett sjukligt tillstånd, som företrädesvis yttrar sig genom höjd kroppstemperatur men även genom nedsatt foderlust, dåsighet, stripig hårrem och ojämn hudtemperatur, så att vissa delar (ss. benen) kännas kalla, andra (ss. huvud, horn, öron) heta, frossbrytningar, hastig puls och andning samt i regel trög avföring eller förstoppning. F. åtföljer en mängd olika sjukdomar och beror på upptagande i blodet av feberväckande ämnen, vanligen bakterier och deras omsättningsprodukter. Genom deras inverkan på de värmeregulatoriska nervcentra stegras ämnesomsättningen och värmealstringen inom kroppen för att oskadliggöra och från kroppen avlägsna de feberväckande ämnena; f. är sålunda ett uttryck för organismens strävan att avbörda sig ett upptaget sjukdomsfrö. Den normala kroppstemperaturen är hos häst 37.5—38.8°, hos nötkreatur över 1 år 37.5—39.50, hos kalv 38.5—40.5°, hos får 38.3—40.5°, hos svin 38—40.3° och hos hund 37.4—39.6°. Febern bestämmes genom s. k. febertermometer (maximitermometer), som införes i ändtarmen och kvarhålles i 2 (om det är en mera känslig s. k. minuttermometer), eljest 4 minuter. Efter temperaturstegringen kan ofta sjukdomens intensitet och förlopp bedömas; i svårare fall kan temperaturen stiga till 41—42°, och en återgång till den normala är i regel ett tecken till förbättring. Hög f. ($1^1/_2$—2° över det normala) kan leda till farliga förändringar i viktiga organ ss. hjärta och njurar (hjärtförlamning); långvarig f. förorsakar genom den starka ämnesförbrukningen i kroppen en betydande avmagring och utmattning. Febern måste därför ofta bekämpas med feberstillande medel ss. antifebrin (för häst och nöt 10—20 g., får 2—5 g., svin 1—3 g. och hund 0.25—1 g.), antipyrin (för häst och nöt 10—25 g., får och svin 5—10, hund 0.5—4 g.), samt kininsulfat (häst och nöt 10—20 g., får 2 gr., svin 1—3 g. och hund 0.25—1 g.).E. N—m.

Feberstillande medel, antiseptica. Se Feber.

Felis. Se Katt.

Fenol. Se Karbolsyra.

Fenylalanin. Se Äggviteartade ämnen.

Ferment. Se Enzym.

Fernissa, en vätska, som intorkar och stelnar i beröring med luften och därför användes till bestrykning av föremål, som därigenom överdrages med ett hårt och glatt, mot luft och vatten skyddande lager. — Oljefernissor beredas av sådana feta oljor (lin-, hamp-, vallmo-olja), som i beröring med luften torka på grund av syrsättning. Torkningen påskyndas genom tillblandning av ämnen, som befordra syrsättningen. Mest användas linolja, som i rått eller orent tillstånd torkar långsamt och ofullständigt, men efter kokning och särdeles om torkmedel tillsättes, bildar en snabbt torkande och hård f. Som torkmedel användes mest oxider eller salter av bly och mangan (blyglete, mangansuperoxid m. fl.). Dessa fernissor användas blandade med färgstoffer som oljefärg.

Lackfernissor bestå av hartser (lack) upplösta antingen i oljefernissa eller terpentinolja (feta lackfernissor) eller i sprit eller träsprit (spritfernissor); flyktiga lacker. Jfr Färg, Målning.

Festuca. Se Svingel.

Fett, i växt- och djurkroppen allmänt förekommande ester-artade föreningar (se Ester) av fettsyror med glycerin. De flesta i naturen förekommande fettämnen utgöra blandningar av flere enkla fettarter eller glycerider av olika fettsyror, huvudsakligen palmitin, stearin och olein, triglycerider av palmitin-, stearin- och oljesyra [$C_3H_5O_3(C_{16}H_{31}O)8$, $C_3H_5O_3(C_{18}H_{36}O)^3$ och $C_3H_5O,(C_{18}H_{33}O)^3$]. De båda första av dessa äro vid vanlig värmegrad fasta, palmitin lösare än stearin, men olein oljeartad, och efter det

mängdförhållande, vari de ingå i ett fett, får detta en talg-, smör- eller oljeartad beskaffenhet. Jämte dessa tre glycerider innehålla de naturliga blandade fetten i mindre mängd andra, för dem karakteristiska

fortgående jorddelningen och den nuvarande fördelningen i brukningsdelar samt innehåller inga arealuppgifter. Jordeboken ligger till grund för de vid domstolarna förda fastighets- och inskrivningsböckerna. En fullständigare registrering av fastigheterna på landet är föreskriven genom K. f. den $^{13}/_{6}$ 1908 om jordregister, ändrad genom K. k. $^{24}/_{7}$ 1914, $^{12}/_{5}$ 1917 o. $^{16}/_{8}$ 1918. I jordregistret skall för sig upptagas varje hemman, hemmansdel och lägenhet, och skall därvid varje fastighet åsattas registernummer (I_2, I_3, I_4 o. s. v.). För varje fastighet angives, vidare dess namn, mantal, ägo vidd, andel i för skifteslaget gemensamma tillhörigheter samt uppgift å lantmäteriförrättning, vid vilken fastighetens areal blivit bestämd. Genom jordregistret åstadkommes en individualisering av fastigheterna, så att de skola kunna med större säkerhet än hittills skiljas från varandra. Jordregistret skall läggas till grund för alla lantmäteriförrättningar, och skola alla av sådana förrättningar föranledda förändringar i jorddelningen införas i jordregistret, så att detta jämte tillhörande lantmäterihandlingar och till dem hörande kartor kommer att städse återgiva den faktiska jorddelningen. Uppdelning av en fastighet i flere brukningsdelar genom sämjedelning mellan delägarne (delning som icke fastställes och icke vinner laga kraft) kommer icke till synes i jordregistret. Det är avsett att jordregistret skall läggas till grund för nya fastighetsböcker (se d. o.).E. T.

Fast massa. Se Virkesmätning.

Fat. Se Mått.

Fatning. Se Kolning.

Fatuoid. Se Havre.

Faxe. Se Losta.

Feber är ett sjukligt tillstånd, som företrädesvis yttrar sig genom höjd kroppstemperatur men även genom nedsatt foderlust, dåsighet, stripig hårrem och ojämn hudtemperatur, så att vissa delar (ss. benen) kännas kalla, andra (ss. huvud, horn, öron) heta, frossbrytningar, hastig puls och andning samt i regel trög avföring eller förstoppning. F. åtföljer en mängd olika sjukdomar och beror på upptagande i blodet av feberväckande ämnen, vanligen bakterier och deras omsättningsprodukter. Genom deras inverkan på de värmeregulatoriska nervcentra stegras ämnesomsättningen och värmealstringen inom kroppen för att oskadliggöra och från kroppen avlägsna de feberväckande ämnena; f. är sålunda ett uttryck för organismens strävan att avbörda sig ett upptaget sjukdomsfrö. Den normala kroppstemperaturen är hos häst 37.5—38.8°, hos nötkreatur över 1 år 37.5—39.50, hos kalv 38.5—40.5°, hos får 38.3—40.5°, hos svin 38—40.3° och hos hund 37.4—39.6°. Febern bestämmes genom s. k. febertermometer (maximitermometer), som införes i ändtarmen och kvarhålles i 2 (om det är en mera känslig s. k. minuttermometer), eljest 4 minuter. Efter temperaturstegringen kan ofta sjukdomens intensitet och förlopp bedömas; i svårare fall kan temperaturen

stiga till 41—42°, och en återgång till den normala är i regel ett tecken till förbättring. Hög f. ($1^{1}/_{2}$—2° över det normala) kan leda till farliga förändringar i viktiga organ ss. hjärta och njurar (hjärtförlamning); långvarig f. förorsakar genom den starka ämnesförbrukningen i kroppen en betydande avmagring och utmattning. Febern måste därför ofta bekämpas med feberstillande medel ss. antifebrin (för häst och nöt 10—20 g., får 2—5 g., svin 1—3 g. och hund 0.25—1 g.), antipyrin (för häst och nöt 10—25 g., får och svin 5—10, hund 0.5—4 g.), samt kininsulfat (häst och nöt 10—20 g., får 2 gr., svin 1—3 g. och hund 0.25—1 g.).E. N—m.

Feberstillande medel, antiseptica. Se Feber.

Felis. Se Katt.

Fenol. Se Karbolsyra.

Fenylalanin. Se Äggviteartade ämnen.

Ferment. Se Enzym.

Fernissa, en vätska, som intorkar och stelnar i beröring med luften och därför användes till bestrykning av föremål, som därigenom överdrages med ett hårt och glatt, mot luft och vatten skyddande lager. — Oljefernissor beredas av sådana feta oljor (lin-, hamp-, vallmo-olja), som i beröring med luften torka på grund av syrsättning. Torkningen påskyndas genom tillblandning av ämnen, som befordra syrsättningen. Mest användas linolja, som i rått eller orent tillstånd torkar långsamt och ofullständigt, men efter kokning och särdeles om torkmedel tillsättes, bildar en snabbt torkande och hård f. Som torkmedel användes mest oxider eller salter av bly och mangan (blyglete, mangansuperoxid m. fl.). Dessa fernissor användas blandade med färgstoffer som oljefärg.

Lackfernissor bestå av hartser (lack) upplösta antingen i oljefernissa eller terpentinolja (feta lackfernissor) eller i sprit eller träsprit (spritfernissor); flyktiga lacker. Jfr Färg, Målning.

Festuca. Se Svingel.

Fett, i växt- och djurkroppen allmänt förekommande ester-artade föreningar (se Ester) av fettsyror med glycerin. De flesta i naturen förekommande fettämnen utgöra blandningar av flere enkla fettarter eller glycerider av olika fettsyror, huvudsakligen palmitin, stearin och olein, triglycerider av palmitin-, stearin- och oljesyra [$C_3H_5O_3(C_{16}H_{31}O)8$, $C_3H_5O_3(C_{18}H_{36}O)^3$ och $C_3H_5O,(C_{18}H_{33}O)^3$]. De båda första av dessa äro vid vanlig värmegrad fasta, palmitin lösare än stearin, men olein oljeartad, och efter det mängdförhållande, vari de ingå i ett fett, får detta en talg-, smör- eller oljeartad beskaffenhet. Jämte dessa tre glycerider innehålla de naturliga blandade fetten i mindre mängd andra, för dem karakteristiska

fortgående jorddelningen och den nuvarande fördelningen i brukningsdelar samt innehåller inga arealuppgifter. Jordeboken ligger till grund för de vid domstolarna förda fastighets- och inskrivningsböckerna. En fullständigare registrering av fastigheterna på landet är föreskriven genom K. f. den $^{13}/_{6}$ 1908 om jordregister, ändrad genom K. k. $^{24}/_{7}$ 1914, $^{12}/_{5}$ 1917 o. $^{16}/_{8}$ 1918. I jordregistret skall för sig upptagas varje hemman, hemmansdel och lägenhet, och skall därvid varje fastighet åsattas registernummer (I_2, I_3, I_4 o. s. v.). För varje fastighet angives, vidare dess namn, mantal, ägo vidd, andel i för skifteslaget gemensamma tillhörigheter samt uppgift å lantmäteriförrättning, vid vilken fastighetens areal blivit bestämd. Genom jordregistret åstadkommes en individualisering av fastigheterna, så att de skola kunna med större säkerhet än hittills skiljas från varandra. Jordregistret skall läggas till grund för alla lantmäteriförrättningar, och skola alla av sådana förrättningar föranledda förändringar i jorddelningen införas i jordregistret, så att detta jämte tillhörande lantmäterihandlingar och till dem hörande kartor kommer att städse återgiva den faktiska jorddelningen. Uppdelning av en fastighet i flere brukningsdelar genom sämjedelning mellan delägarne (delning som icke fastställes och icke vinner laga kraft) kommer icke till synes i jordregistret. Det är avsett att jordregistret skall läggas till grund för nya fastighetsböcker (se d. o.).E. T.

Fast massa. Se Virkesmätning.

Fat. Se Mått.

Fatning. Se Kolning.

Fatuoid. Se Havre.

Faxe. Se Losta.

Feber är ett sjukligt tillstånd, som företrädesvis yttrar sig genom höjd kroppstemperatur men även genom nedsatt foderlust, dåsighet, stripig hårrem och ojämn hudtemperatur, så att vissa delar (ss. benen) kännas kalla, andra (ss. huvud, horn, öron) heta, frossbrytningar, hastig puls och andning samt i regel trög avföring eller förstoppning. F. åtföljer en mängd olika sjukdomar och beror på upptagande i blodet av feberväckande ämnen, vanligen bakterier och deras omsättningsprodukter. Genom deras inverkan på de värmeregulatoriska nervcentra stegras ämnesomsättningen och värmealstringen inom kroppen för att oskadliggöra och från kroppen avlägsna de feberväckande ämnena; f. är sålunda ett uttryck för organismens strävan att avbörda sig ett upptaget sjukdomsfrö. Den normala kroppstemperaturen är hos häst 37.5—38.8°, hos nötkreatur över 1 år 37.5—39.50, hos kalv 38.5—40.5°, hos får 38.3—40.5°, hos svin 38—40.3° och hos hund 37.4—39.6°. Febern bestämmes genom s. k. febertermometer (maximitermometer), som införes i ändtarmen och kvarhålles i 2 (om det är en mera känslig s. k. minuttermometer), eljest 4 minuter. Efter temperaturstegringen kan ofta sjukdomens intensitet och förlopp bedömas; i svårare fall kan temperaturen
stiga till 41—42°, och en återgång till den normala är i regel ett tecken till förbättring. Hög f. ($1^{1}/_{2}$—2° över det normala) kan leda till farliga förändringar i viktiga organ ss. hjärta och njurar (hjärtförlamning); långvarig f. förorsakar genom den starka ämnesförbrukningen i kroppen en betydande avmagring och utmattning. Febern måste därför ofta bekämpas med feberstillande medel ss. antifebrin (för häst och nöt 10—20 g., får 2—5 g., svin 1—3 g. och hund 0.25—1 g.), antipyrin (för häst och nöt 10—25 g., får och svin 5—10, hund 0.5—4 g.), samt kininsulfat (häst och nöt 10—20 g., får 2 gr., svin 1—3 g. och hund 0.25—1 g.).E. N—m.

Feberstillande medel, antiseptica. Se Feber.

Felis. Se Katt.

Fenol. Se Karbolsyra.

Fenylalanin. Se Äggviteartade ämnen.

Ferment. Se Enzym.

Fernissa, en vätska, som intorkar och stelnar i beröring med luften och därför användes till bestrykning av föremål, som därigenom överdrages med ett hårt och glatt, mot luft och vatten skyddande lager. — Oljefernissor beredas av sådana feta oljor (lin-, hamp-, vallmo-olja), som i beröring med luften torka på grund av syrsättning. Torkningen påskyndas genom tillblandning av ämnen, som befordra syrsättningen. Mest användas linolja, som i rått eller orent tillstånd torkar långsamt och ofullständigt, men efter kokning och särdeles om torkmedel tillsättes, bildar en snabbt torkande och hård f. Som torkmedel användes mest oxider eller salter av bly och mangan (blyglete, mangansuperoxid m. fl.). Dessa fernissor användas blandade med färgstoffer som oljefärg.

Lackfernissor bestå av hartser (lack) upplösta antingen i oljefernissa eller terpentinolja (feta lackfernissor) eller i sprit eller träsprit (spritfernissor); flyktiga lacker. Jfr Färg, Målning.

Festuca. Se Svingel.

Fett, i växt- och djurkroppen allmänt förekommande ester-artade föreningar (se Ester) av fettsyror med glycerin. De flesta i naturen förekommande fettämnen utgöra blandningar av flere enkla fettarter eller glycerider av olika fettsyror, huvudsakligen palmitin, stearin och olein, triglycerider av palmitin-, stearin- och oljesyra [$C_3H_5O_3(C_{16}H_{31}O)8$, $C_3H_5O_3(C_{18}H_{36}O)^3$ och $C_3H_5O,(C_{18}H_{33}O)^3$]. De båda första av dessa äro vid vanlig värmegrad fasta, palmitin lösare än stearin, men olein oljeartad, och efter det mängdförhållande, vari de ingå i ett fett, får detta en talg-, smör- eller oljeartad beskaffenhet. Jämte dessa tre glycerider innehålla de naturliga blandade fetten i mindre mängd andra, för dem karakteristiska

fortgående jorddelningen och den nuvarande fördelningen i brukningsdelar samt innehåller inga arealuppgifter. Jordeboken ligger till grund för de vid domstolarna förda fastighets-

och inskrivningsböckerna. En fullständigare registrering av fastigheterna på landet är föreskriven genom K. f. den $^{13}/_{6}$ 1908 om jordregister, ändrad genom K. k. $^{24}/_{7}$ 1914, $^{12}/_{5}$ 1917 o. $^{16}/_{8}$ 1918. I jordregistret skall för sig upptagas varje hemman, hemmansdel och lägenhet, och skall därvid varje fastighet åsattas registernummer (I_2, I_3, I_4 o. s. v.). För varje fastighet angives, vidare dess namn, mantal, ägo vidd, andel i för skifteslaget gemensamma tillhörigheter samt uppgift å lantmäteriförrättning, vid vilken fastighetens areal blivit bestämd. Genom jordregistret åstadkommes en individualisering av fastigheterna, så att de skola kunna med större säkerhet än hittills skiljas från varandra. Jordregistret skall läggas till grund för alla lantmäteriförrättningar, och skola alla av sådana förrättningar föranledda förändringar i jorddelningen införas i jordregistret, så att detta jämte tillhörande lantmäterihandlingar och till dem hörande kartor kommer att städse återgiva den faktiska jorddelningen. Uppdelning av en fastighet i flere brukningsdelar genom sämjedelning mellan delägarne (delning som icke fastställes och icke vinner laga kraft) kommer icke till synes i jordregistret. Det är avsett att jordregistret skall läggas till grund för nya fastighetsböcker (se d. o.).E. T.

Fast massa. Se Virkesmätning.

Fat. Se Mått.

Fatning. Se Kolning.

Fatuoid. Se Havre.

Faxe. Se Losta.

Feber är ett sjukligt tillstånd, som företrädesvis yttrar sig genom höjd kroppstemperatur men även genom nedsatt foderlust, dåsighet, stripig hårrem och ojämn hudtemperatur, så att vissa delar (ss. benen) kännas kalla, andra (ss. huvud, horn, öron) heta, frossbrytningar, hastig puls och andning samt i regel trög avföring eller förstoppning. F. åtföljer en mängd olika sjukdomar och beror på upptagande i blodet av feberväckande ämnen, vanligen bakterier och deras omsättningsprodukter. Genom deras inverkan på de värmeregulatoriska nervcentra stegras ämnesomsättningen och värmealstringen inom kroppen för att oskadliggöra och från kroppen avlägsna de feberväckande ämnena; f. är sålunda ett uttryck för organismens strävan att avbörda sig ett upptaget sjukdomsfrö. Den normala kroppstemperaturen är hos häst 37.5—38.8°, hos nötkreatur över 1 år 37.5—39.50, hos kalv 38.5—40.5°, hos får 38.3—40.5°, hos svin 38—40.3° och hos hund 37.4—39.6°. Febern bestämmes genom s. k. febertermometer (maximitermometer), som införes i ändtarmen och kvarhålles i 2 (om det är en mera känslig s. k. minuttermometer), eljest 4 minuter. Efter temperaturstegringen kan ofta sjukdomens intensitet och förlopp bedömas; i svårare fall kan temperaturen stiga till 41—42°, och en återgång till den normala är i regel ett tecken till förbättring. Hög f. ($1^{1}/_{2}$—2° över det normala) kan leda till farliga förändringar i viktiga organ ss. hjärta och njurar (hjärtförlamning); långvarig f. förorsakar genom den starka ämnesförbrukningen i kroppen en betydande avmagring och utmattning. Febern måste därför ofta bekämpas med feberstillande medel ss. antifebrin (för häst och nöt 10—20 g., får 2—5 g., svin 1—3 g. och hund 0.25—1 g.), antipyrin (för häst och nöt 10—25 g., får och svin 5—10, hund 0.5 —4 g.), samt kininsulfat (häst och nöt 10—20 g., får 2 gr., svin 1—3 g. och hund 0.25—1 g.).E. N—m.

Feberstillande medel, antiseptica. Se Feber.

Felis. Se Katt.

Fenol. Se Karbolsyra.

Fenylalanin. Se Äggviteartade ämnen.

Ferment. Se Enzym.

Fernissa, en vätska, som intorkar och stelnar i beröring med luften och därför användes till bestrykning av föremål, som därigenom överdrages med ett hårt och glatt, mot luft och vatten skyddande lager. — Oljefernissor beredas av sådana feta oljor (lin-, hamp-, vallmo-olja), som i beröring med luften torka på grund av syrsättning. Torkningen påskyndas genom tillblandning av ämnen, som befordra syrsättningen. Mest användas linolja, som i rått eller orent tillstånd torkar långsamt och ofullständigt, men efter kokning och särdeles om torkmedel tillsättes, bildar en snabbt torkande och hård f. Som torkmedel användes mest oxider eller salter av bly och mangan (blyglete, mangansuperoxid m. fl.). Dessa fernissor användas blandade med färgstoffer som oljefärg.

Lackfernissor bestå av hartser (lack) upplösta antingen i oljefernissa eller terpentinolja (feta lackfernissor) eller i sprit eller träsprit (spritfernissor); flyktiga lacker. Jfr Färg, Målning.

Festuca. Se Svingel.

Fett, i växt- och djurkroppen allmänt förekommande ester-artade föreningar (se Ester) av fettsyror med glycerin. De flesta i naturen förekommande fettämnen utgöra blandningar av flere enkla fettarter eller glycerider av olika fettsyror, huvudsakligen palmitin, stearin och olein, triglycerider av palmitin-, stearin- och oljesyra [$C_3H_5O_3(C_{16}H_{31}O)8$, $C_3H_5O_3(C_{18}H_{36}O)^3$ och $C_3H_5O,(C_{18}H_{33}O)^3$]. De båda första av dessa äro vid vanlig värmegrad fasta, palmitin lösare än stearin, men olein oljeartad, och efter det mängdförhållande, vari de ingå i ett fett, får detta en talg-, smör- eller oljeartad beskaffenhet. Jämte dessa tre glycerider innehålla de naturliga blandade fetten i mindre mängd andra, för dem karakteristiska

fortgående jorddelningen och den nuvarande fördelningen i brukningsdelar samt innehåller inga arealuppgifter. Jordeboken ligger till grund för de vid domstolarna förda fastighets-

och inskrivningsböckerna. En fullständigare registrering av fastigheterna på landet är föreskriven genom K. f. den $^{13}/_{6}$ 1908 om jordregister, ändrad genom K. k. $^{24}/_{7}$ 1914, $^{12}/_{5}$ 1917 o. $^{16}/_{8}$ 1918. I jordregistret skall för sig upptagas varje hemman, hemmansdel och lägenhet, och skall därvid varje fastighet åsattas registernummer (I_2, I_3, I_4 o. s. v.). För varje fastighet angives, vidare dess namn, mantal, ägo vidd, andel i för skifteslaget gemensamma tillhörigheter samt uppgift å lantmäteriförrättning, vid vilken fastighetens areal blivit bestämd. Genom jordregistret åstadkommes en individualisering av fastigheterna, så att de skola kunna med större säkerhet än hittills skiljas från varandra. Jordregistret skall läggas till grund för alla lantmäteriförrättningar, och skola alla av sådana förrättningar föranledda förändringar i jorddelningen införas i jordregistret, så att detta jämte tillhörande lantmäterihandlingar och till dem hörande kartor kommer att städse återgiva den faktiska jorddelningen. Uppdelning av en fastighet i flere brukningsdelar genom sämjedelning mellan delägarne (delning som icke fastställes och icke vinner laga kraft) kommer icke till synes i jordregistret. Det är avsett att jordregistret skall läggas till grund för nya fastighetsböcker (se d. o.).E. T.

Fast massa. Se Virkesmätning.

Fat. Se Mått.

Fatning. Se Kolning.

Fatuoid. Se Havre.

Faxe. Se Losta.

Feber är ett sjukligt tillstånd, som företrädesvis yttrar sig genom höjd kroppstemperatur men även genom nedsatt foderlust, dåsighet, stripig hårrem och ojämn hudtemperatur, så att vissa delar (ss. benen) kännas kalla, andra (ss. huvud, horn, öron) heta, frossbrytningar, hastig puls och andning samt i regel trög avföring eller förstoppning. F. åtföljer en mängd olika sjukdomar och beror på upptagande i blodet av feberväckande ämnen, vanligen bakterier och deras omsättningsprodukter. Genom deras inverkan på de värmeregulatoriska nervcentra stegras ämnesomsättningen och värmealstringen inom kroppen för att oskadliggöra och från kroppen avlägsna de feberväckande ämnena; f. är sålunda ett uttryck för organismens strävan att avbörda sig ett upptaget sjukdomsfrö. Den normala kroppstemperaturen är hos häst 37.5—38.8°, hos nötkreatur över 1 år 37.5—39.50, hos kalv 38.5—40.5°, hos får 38.3—40.5°, hos svin 38—40.3° och hos hund 37.4—39.6°. Febern bestämmes genom s. k. febertermometer (maximitermometer), som införes i ändtarmen och kvarhålles i 2 (om det är en mera känslig s. k. minuttermometer), eljest 4 minuter. Efter temperaturstegringen kan ofta sjukdomens intensitet och förlopp bedömas; i svårare fall kan temperaturen stiga till 41—42°, och en återgång till den normala är i regel ett tecken till förbättring. Hög f. ($1^{1}/_{2}$—2° över det normala) kan leda till farliga förändringar i viktiga organ ss. hjärta och njurar (hjärtförlamning); långvarig f. förorsakar genom den starka ämnesförbrukningen i kroppen en betydande avmagring och utmattning. Febern måste därför ofta bekämpas med feberstillande medel ss. antifebrin (för häst och nöt 10—20 g., får 2—5 g., svin 1—3 g. och hund 0.25—1 g.), antipyrin (för häst och nöt 10—25 g., får och svin 5—10, hund 0.5

—4 g.), samt kininsulfat (häst och nöt 10—20 g., får 2 gr., svin 1—3 g. och hund 0.25—1 g.).E. N—m.

Feberstillande medel, antiseptica. Se Feber.

Felis. Se Katt.

Fenol. Se Karbolsyra.

Fenylalanin. Se Äggviteartade ämnen.

Ferment. Se Enzym.

Fernissa, en vätska, som intorkar och stelnar i beröring med luften och därför användes till bestrykning av föremål, som därigenom överdrages med ett hårt och glatt, mot luft och vatten skyddande lager. — Oljefernissor beredas av sådana feta oljor (lin-, hamp-, vallmo-olja), som i beröring med luften torka på grund av syrsättning. Torkningen påskyndas genom tillblandning av ämnen, som befordra syrsättningen. Mest användas linolja, som i rått eller orent tillstånd torkar långsamt och ofullständigt, men efter kokning och särdeles om torkmedel tillsättes, bildar en snabbt torkande och hård f. Som torkmedel användes mest oxider eller salter av bly och mangan (blyglete, mangansuperoxid m. fl.). Dessa fernissor användas blandade med färgstoffer som oljefärg.

Lackfernissor bestå av hartser (lack) upplösta antingen i oljefernissa eller terpentinolja (feta lackfernissor) eller i sprit eller träsprit (spritfernissor); flyktiga lacker. Jfr Färg, Målning.

Festuca. Se Svingel.

Fett, i växt- och djurkroppen allmänt förekommande ester-artade föreningar (se Ester) av fettsyror med glycerin. De flesta i naturen förekommande fettämnen utgöra blandningar av flere enkla fettarter eller glycerider av olika fettsyror, huvudsakligen palmitin, stearin och olein, triglycerider av palmitin-, stearin- och oljesyra [$C_3H_5O_3(C_{16}H_{31}O)8$, $C_3H_5O_3(C_{18}H_{36}O)^3$ och $C_3H_5O,(C_{18}H_{33}O)^3$]. De båda första av dessa äro vid vanlig värmegrad fasta, palmitin lösare än stearin, men olein oljeartad, och efter det mängdförhållande, vari de ingå i ett fett, får detta en talg-, smör- eller oljeartad beskaffenhet. Jämte dessa tre glycerider innehålla de naturliga blandade fetten i mindre mängd andra, för dem karakteristiska

fortgående jorddelningen och den nuvarande fördelningen i brukningsdelar samt innehåller inga arealuppgifter. Jordeboken ligger till grund för de vid domstolarna förda fastighets- och inskrivningsböckerna. En fullständigare registrering av fastigheterna på landet är föreskriven genom K. f. den $^{13}/_{6}$ 1908 om jordregister, ändrad genom K. k. $^{24}/_{7}$ 1914, $^{12}/_{5}$ 1917 o. $^{16}/_{8}$ 1918. I jordregistret skall för sig upptagas varje hemman, hemmansdel och lägenhet, och skall därvid varje fastighet åsattas registernummer (I_2, I_3, I_4 o. s. v.). För varje fastighet angives, vidare dess namn, mantal, ägo vidd, andel i för skifteslaget gemensamma tillhörigheter samt uppgift å lantmäteriförrättning, vid vilken fastighetens areal blivit bestämd. Genom jordregistret åstadkommes en individualisering av fastigheterna, så att de skola kunna med större säkerhet än hittills skiljas från varandra. Jordregistret skall läggas till grund för alla lantmäteriförrättningar, och skola alla av sådana förrättningar föranledda förändringar i jorddelningen införas i jordregistret, så att detta jämte tillhörande lantmäterihandlingar och till dem hörande kartor kommer att städse återgiva den faktiska jorddelningen. Uppdelning av en fastighet i flere brukningsdelar genom sämjedelning mellan delägarne (delning som icke fastställes och icke vinner laga kraft) kommer icke till synes i jordregistret. Det är avsett att jordregistret skall läggas till grund för nya fastighetsböcker (se d. o.).E. T.

Fast massa. Se Virkesmätning.

Fat. Se Mått.

Fatning. Se Kolning.

Fatuoid. Se Havre.

Faxe. Se Losta.

Feber är ett sjukligt tillstånd, som företrädesvis yttrar sig genom höjd kroppstemperatur men även genom nedsatt foderlust, dåsighet, stripig hårrem och ojämn hudtemperatur, så att vissa delar (ss. benen) kännas kalla, andra (ss. huvud, horn, öron) heta, frossbrytningar, hastig puls och andning samt i regel trög avföring eller förstoppning. F. åtföljer en mängd olika sjukdomar och beror på upptagande i blodet av feberväckande ämnen, vanligen bakterier och deras omsättningsprodukter. Genom deras inverkan på de värmeregulatoriska nervcentra stegras ämnesomsättningen och värmealstringen inom kroppen för att oskadliggöra och från kroppen avlägsna de feberväckande ämnena; f. är sålunda ett uttryck för organismens strävan att avbörda sig ett upptaget sjukdomsfrö. Den normala kroppstemperaturen är hos häst 37.5—38.8°, hos nötkreatur över 1 år 37.5—39.50, hos kalv 38.5—40.5°, hos får 38.3—40.5°, hos svin 38—40.3° och hos hund 37.4—39.6°. Febern bestämmes genom s. k. febertermometer (maximitermometer), som införes i ändtarmen och kvarhålles i 2 (om det är en mera känslig s. k. minuttermometer), eljest 4 minuter. Efter temperaturstegringen kan ofta sjukdomens intensitet och förlopp bedömas; i svårare fall kan temperaturen stiga till 41—42°, och en återgång till den normala är i regel ett tecken till förbättring. Hög f. ($1^1/_2$—2° över det normala) kan leda till farliga förändringar i viktiga organ ss. hjärta och njurar (hjärtförlamning); långvarig f. förorsakar genom den starka ämnesförbrukningen i kroppen en betydande avmagring och utmattning. Febern måste därför ofta bekämpas med feberstillande medel ss. antifebrin (för häst och nöt 10—20 g., får 2—5 g., svin 1—3 g. och hund 0.25—1 g.), antipyrin (för häst och nöt 10—25 g., får och svin 5—10, hund 0.5 —4 g.), samt kininsulfat (häst och nöt 10—20 g., får 2 gr., svin 1—3 g. och hund 0.25—1 g.).E. N—m.

Feberstillande medel, antiseptica. Se Feber.

Felis. Se Katt.

Fenol. Se Karbolsyra.

Fenylalanin. Se Äggviteartade ämnen.

Ferment. Se Enzym.

Fernissa, en vätska, som intorkar och stelnar i beröring med luften och därför användes till bestrykning av föremål, som därigenom överdrages med ett hårt och glatt, mot luft och vatten skyddande lager. — Oljefernissor beredas av sådana feta oljor (lin-, hamp-, vallmo-olja), som i beröring med luften torka på grund av syrsättning. Torkningen påskyndas genom tillblandning av ämnen, som befordra syrsättningen. Mest användas linolja, som i rått eller orent tillstånd torkar långsamt och ofullständigt, men efter kokning och särdeles om torkmedel tillsättes, bildar en snabbt torkande och hård f. Som torkmedel användes mest oxider eller salter av bly och mangan (blyglete, mangansuperoxid m. fl.). Dessa fernissor användas blandade med färgstoffer som oljefärg.

Lackfernissor bestå av hartser (lack) upplösta antingen i oljefernissa eller terpentinolja (feta lackfernissor) eller i sprit eller träsprit (spritfernissor); flyktiga lacker. Jfr Färg, Målning.

Festuca. Se Svingel.

Fett, i växt- och djurkroppen allmänt förekommande ester-artade föreningar (se Ester) av fettsyror med glycerin. De flesta i naturen förekommande fettämnen utgöra blandningar av flere enkla fettarter eller glycerider av olika fettsyror, huvudsakligen palmitin, stearin och olein, triglycerider av palmitin-, stearin- och oljesyra [$C_3H_5O_3(C_{16}H_{31}O)8$, $C_3H_5O_3(C_{18}H_{36}O)^3$ och $C_3H_5O,(C_{18}H_{33}O)^3$]. De båda första av dessa äro vid vanlig värmegrad fasta, palmitin lösare än stearin, men olein oljeartad, och efter det mängdförhållande, vari de ingå i ett fett, får detta en talg-, smör- eller oljeartad beskaffenhet. Jämte dessa tre glycerider innehålla de naturliga blandade fetten i mindre mängd andra, för dem karakteristiska

fortgående jorddelningen och den nuvarande fördelningen i brukningsdelar samt innehåller inga arealuppgifter. Jordeboken ligger till grund för de vid domstolarna förda fastighets- och inskrivningsböckerna. En fullständigare registrering av fastigheterna på landet är föreskriven genom K. f. den $^{13}/_{6}$ 1908 om jordregister, ändrad genom K. k. $^{24}/_{7}$ 1914, $^{12}/_{5}$ 1917 o. $^{16}/_{8}$ 1918. I jordregistret skall för sig upptagas varje hemman, hemmansdel och lägenhet, och skall därvid varje fastighet åsattas registernummer (I_2, I_3, I_4 o. s. v.). För varje fastighet angives, vidare dess namn, mantal, ägo vidd, andel i för skifteslaget gemensamma tillhörigheter samt uppgift å lantmäteriförrättning, vid vilken fastighetens areal blivit

bestämd. Genom jordregistret åstadkommes en individualisering av fastigheterna, så att de skola kunna med större säkerhet än hittills skiljas från varandra. Jordregistret skall läggas till grund för alla lantmäteriförrättningar, och skola alla av sådana förrättningar föranledda förändringar i jorddelningen införas i jordregistret, så att detta jämte tillhörande lantmäterihandlingar och till dem hörande kartor kommer att städse återgiva den faktiska jorddelningen. Uppdelning av en fastighet i flere brukningsdelar genom sämjedelning mellan delägarne (delning som icke fastställes och icke vinner laga kraft) kommer icke till synes i jordregistret. Det är avsett att jordregistret skall läggas till grund för nya fastighetsböcker (se d. o.).E. T.

Fast massa. Se Virkesmätning.

Fat. Se Mått.

Fatning. Se Kolning.

Fatuoid. Se Havre.

Faxe. Se Losta.

Feber är ett sjukligt tillstånd, som företrädesvis yttrar sig genom höjd kroppstemperatur men även genom nedsatt foderlust, dåsighet, stripig hårrem och ojämn hudtemperatur, så att vissa delar (ss. benen) kännas kalla, andra (ss. huvud, horn, öron) heta, frossbrytningar, hastig puls och andning samt i regel trög avföring eller förstoppning. F. åtföljer en mängd olika sjukdomar och beror på upptagande i blodet av feberväckande ämnen, vanligen bakterier och deras omsättningsprodukter. Genom deras inverkan på de värmeregulatoriska nervcentra stegras ämnesomsättningen och värmealstringen inom kroppen för att oskadliggöra och från kroppen avlägsna de feberväckande ämnena; f. är sålunda ett uttryck för organismens strävan att avbörda sig ett upptaget sjukdomsfrö. Den normala kroppstemperaturen är hos häst 37.5—38.8°, hos nötkreatur över 1 år 37.5—39.50, hos kalv 38.5—40.5°, hos får 38.3—40.5°, hos svin 38—40.3° och hos hund 37.4—39.6°. Febern bestämmes genom s. k. febertermometer (maximitermometer), som införes i ändtarmen och kvarhålles i 2 (om det är en mera känslig s. k. minuttermometer), eljest 4 minuter. Efter temperaturstegringen kan ofta sjukdomens intensitet och förlopp bedömas; i svårare fall kan temperaturen stiga till 41—42°, och en återgång till den normala är i regel ett tecken till förbättring. Hög f. ($1^1/_2$—2° över det normala) kan leda till farliga förändringar i viktiga organ ss. hjärta och njurar (hjärtförlamning); långvarig f. förorsakar genom den starka ämnesförbrukningen i kroppen en betydande avmagring och utmattning. Febern måste därför ofta bekämpas med feberstillande medel ss. antifebrin (för häst och nöt 10—20 g., får 2—5 g., svin 1—3 g. och hund 0.25—1 g.), antipyrin (för häst och nöt 10—25 g., får och svin 5—10, hund 0.5—4 g.), samt kininsulfat (häst och nöt 10—20 g., får 2 gr., svin 1—3 g. och hund 0.25—1 g.).E. N—m.

Feberstillande medel, antiseptica. Se Feber.

Felis. Se Katt.

Fenol. Se Karbolsyra.

Fenylalanin. Se Äggviteartade ämnen.

Ferment. Se Enzym.

Fernissa, en vätska, som intorkar och stelnar i beröring med luften och därför användes till bestrykning av föremål, som därigenom överdrages med ett hårt och glatt, mot luft och vatten skyddande lager. — Oljefernissor beredas av sådana feta oljor (lin-, hamp-, vallmo-olja), som i beröring med luften torka på grund av syrsättning. Torkningen påskyndas genom tillblandning av ämnen, som befordra syrsättningen. Mest användas linolja, som i rått eller orent tillstånd torkar långsamt och ofullständigt, men efter kokning och särdeles om torkmedel tillsättes, bildar en snabbt torkande och hård f. Som torkmedel användes mest oxider eller salter av bly och mangan (blyglete, mangansuperoxid m. fl.). Dessa fernissor användas blandade med färgstoffer som oljefärg.

Lackfernissor bestå av hartser (lack) upplösta antingen i oljefernissa eller terpentinolja (feta lackfernissor) eller i sprit eller träsprit (spritfernissor); flyktiga lacker. Jfr Färg, Målning.

Festuca. Se Svingel.

Fett, i växt- och djurkroppen allmänt förekommande ester-artade föreningar (se Ester) av fettsyror med glycerin. De flesta i naturen förekommande fettämnen utgöra blandningar av flere enkla fettarter eller glycerider av olika fettsyror, huvudsakligen palmitin, stearin och olein, triglycerider av palmitin-, stearin- och oljesyra [$C_3H_5O_3(C_{16}H_{31}O)8$, $C_3H_5O_3(C_{18}H_{36}O)^3$ och $C_3H_5O,(C_{18}H_{33}O)^3$]. De båda första av dessa äro vid vanlig värmegrad fasta, palmitin lösare än stearin, men olein oljeartad, och efter det mängdförhållande, vari de ingå i ett fett, får detta en talg-, smör- eller oljeartad beskaffenhet. Jämte dessa tre glycerider innehålla de naturliga blandade fetten i mindre mängd andra, för dem karakteristiska

fortgående jorddelningen och den nuvarande fördelningen i brukningsdelar samt innehåller inga arealuppgifter. Jordeboken ligger till grund för de vid domstolarna förda fastighets- och inskrivningsböckerna. En fullständigare registrering av fastigheterna på landet är föreskriven genom K. f. den $^{13}/_{6}$ 1908 om jordregister, ändrad genom K. k. $^{24}/_{7}$ 1914, $^{12}/_{5}$ 1917 o. $^{16}/_{8}$ 1918. I jordregistret skall för sig upptagas varje hemman, hemmansdel och lägenhet, och skall därvid varje fastighet åsattas registernummer (I_2, I_3, I_4 o. s. v.). För varje fastighet angives, vidare dess namn, mantal, ägo vidd, andel i för skifteslaget gemensamma tillhörigheter samt uppgift å lantmäteriförrättning, vid vilken fastighetens areal blivit

bestämd. Genom jordregistret åstadkommes en individualisering av fastigheterna, så att de skola kunna med större säkerhet än hittills skiljas från varandra. Jordregistret skall läggas till grund för alla lantmäteriförrättningar, och skola alla av sådana förrättningar föranledda förändringar i jorddelningen införas i jordregistret, så att detta jämte tillhörande lantmäterihandlingar och till dem hörande kartor kommer att städse återgiva den faktiska jorddelningen. Uppdelning av en fastighet i flere brukningsdelar genom sämjedelning mellan delägarne (delning som icke fastställes och icke vinner laga kraft) kommer icke till synes i jordregistret. Det är avsett att jordregistret skall läggas till grund för nya fastighetsböcker (se d. o.).E. T.

Fast massa. Se Virkesmätning.

Fat. Se Mått.

Fatning. Se Kolning.

Fatuoid. Se Havre.

Faxe. Se Losta.

Feber är ett sjukligt tillstånd, som företrädesvis yttrar sig genom höjd kroppstemperatur men även genom nedsatt foderlust, dåsighet, stripig hårrem och ojämn hudtemperatur, så att vissa delar (ss. benen) kännas kalla, andra (ss. huvud, horn, öron) heta, frossbrytningar, hastig puls och andning samt i regel trög avföring eller förstoppning. F. åtföljer en mängd olika sjukdomar och beror på upptagande i blodet av feberväckande ämnen, vanligen bakterier och deras omsättningsprodukter. Genom deras inverkan på de värmeregulatoriska nervcentra stegras ämnesomsättningen och värmealstringen inom kroppen för att oskadliggöra och från kroppen avlägsna de feberväckande ämnena; f. är sålunda ett uttryck för organismens strävan att avbörda sig ett upptaget sjukdomsfrö. Den normala kroppstemperaturen är hos häst 37.5—38.8°, hos nötkreatur över 1 år 37.5—39.50, hos kalv 38.5—40.5°, hos får 38.3—40.5°, hos svin 38—40.3° och hos hund 37.4—39.6°. Febern bestämmes genom s. k. febertermometer (maximitermometer), som införes i ändtarmen och kvarhålles i 2 (om det är en mera känslig s. k. minuttermometer), eljest 4 minuter. Efter temperaturstegringen kan ofta sjukdomens intensitet och förlopp bedömas; i svårare fall kan temperaturen stiga till 41—42°, och en återgång till den normala är i regel ett tecken till förbättring. Hög f. ($1^1/_2$—2° över det normala) kan leda till farliga förändringar i viktiga organ ss. hjärta och njurar (hjärtförlamning); långvarig f. förorsakar genom den starka ämnesförbrukningen i kroppen en betydande avmagring och utmattning. Febern måste därför ofta bekämpas med feberstillande medel ss. antifebrin (för häst och nöt 10—20 g., får 2—5 g., svin 1—3 g. och hund 0.25—1 g.), antipyrin (för häst och nöt 10—25 g., får och svin 5—10, hund 0.5—4 g.), samt kininsulfat (häst och nöt 10—20 g., får 2 gr., svin 1—3 g. och hund 0.25—1 g.).E. N—m.

Feberstillande medel, antiseptica. Se Feber.

Felis. Se Katt.

Fenol. Se Karbolsyra.

Fenylalanin. Se Äggviteartade ämnen.

Ferment. Se Enzym.

Fernissa, en vätska, som intorkar och stelnar i beröring med luften och därför användes till bestrykning av föremål, som därigenom överdrages med ett hårt och glatt, mot luft och vatten skyddande lager. — Oljefernissor beredas av sådana feta oljor (lin-, hamp-, vallmo-olja), som i beröring med luften torka på grund av syrsättning. Torkningen påskyndas genom tillblandning av ämnen, som befordra syrsättningen. Mest användas linolja, som i rått eller orent tillstånd torkar långsamt och ofullständigt, men efter kokning och särdeles om torkmedel tillsättes, bildar en snabbt torkande och hård f. Som torkmedel användes mest oxider eller salter av bly och mangan (blyglete, mangansuperoxid m. fl.). Dessa fernissor användas blandade med färgstoffer som oljefärg.

Lackfernissor bestå av hartser (lack) upplösta antingen i oljefernissa eller terpentinolja (feta lackfernissor) eller i sprit eller träsprit (spritfernissor); flyktiga lacker. Jfr Färg, Målning.

Festuca. Se Svingel.

Fett, i växt- och djurkroppen allmänt förekommande ester-artade föreningar (se Ester) av fettsyror med glycerin. De flesta i naturen förekommande fettämnen utgöra blandningar av flere enkla fettarter eller glycerider av olika fettsyror, huvudsakligen palmitin, stearin och olein, triglycerider av palmitin-, stearin- och oljesyra [$C_3H_5O_3(C_{16}H_{31}O)8$, $C_3H_5O_3(C_{18}H_{36}O)^3$ och $C_3H_5O,(C_{18}H_{33}O)^3$]. De båda första av dessa äro vid vanlig värmegrad fasta, palmitin lösare än stearin, men olein oljeartad, och efter det mängdförhållande, vari de ingå i ett fett, får detta en talg-, smör- eller oljeartad beskaffenhet. Jämte dessa tre glycerider innehålla de naturliga blandade fetten i mindre mängd andra, för dem karakteristiska

fortgående jorddelningen och den nuvarande fördelningen i brukningsdelar samt innehåller inga arealuppgifter. Jordeboken ligger till grund för de vid domstolarna förda fastighets- och inskrivningsböckerna. En fullständigare registrering av fastigheterna på landet är föreskriven genom K. f. den $^{13}/_{6}$ 1908 om jordregister, ändrad genom K. k. $^{24}/_{7}$ 1914, $^{12}/_{5}$ 1917 o. $^{16}/_{8}$ 1918. I jordregistret skall för sig upptagas varje hemman, hemmansdel och lägenhet, och skall därvid varje fastighet åsattas registernummer (I_2, I_3, I_4 o. s. v.). För varje fastighet angives, vidare dess namn, mantal, ägo vidd, andel i för skifteslaget gemensamma tillhörigheter samt uppgift å lantmäteriförrättning, vid vilken fastighetens areal blivit bestämd. Genom jordregistret åstadkommes en individualisering av fastigheterna, så att de skola kunna med större säkerhet än hittills skiljas från varandra. Jordregistret skall läggas till grund för alla lantmäteriförrättningar, och skola alla av sådana förrättningar föranledda förändringar i jorddelningen införas i jordregistret, så att detta jämte tillhörande lantmäterihandlingar och till dem hörande kartor kommer att städse återgiva den faktiska jorddelningen. Uppdelning av en fastighet i flere brukningsdelar genom sämjedelning mellan delägarne (delning som icke fastställes och icke vinner laga kraft) kommer icke till synes i jordregistret. Det är avsett att jordregistret skall läggas till grund för nya fastighetsböcker (se d. o.).E. T.

Fast massa. Se Virkesmätning.

Fat. Se Mått.

Fatning. Se Kolning.

Fatuoid. Se Havre.

Faxe. Se Losta.

Feber är ett sjukligt tillstånd, som företrädesvis yttrar sig genom höjd kroppstemperatur men även genom nedsatt foderlust, dåsighet, stripig hårrem och ojämn hudtemperatur, så att vissa delar (ss. benen) kännas kalla, andra (ss. huvud, horn, öron) heta, frossbrytningar, hastig puls och andning samt i regel trög avföring eller förstoppning. F. åtföljer en mängd olika sjukdomar och beror på upptagande i blodet av feberväckande ämnen, vanligen bakterier och deras omsättningsprodukter. Genom deras inverkan på de värmeregulatoriska nervcentra stegras ämnesomsättningen och värmealstringen inom kroppen för att oskadliggöra och från kroppen avlägsna de feberväckande ämnena; f. är sålunda ett uttryck för organismens strävan att avbörda sig ett upptaget sjukdomsfrö. Den normala kroppstemperaturen är hos häst 37.5—38.8°, hos nötkreatur över 1 år 37.5—39.50, hos kalv 38.5—40.5°, hos får 38.3—40.5°, hos svin 38—40.3° och hos hund 37.4—39.6°. Febern bestämmes genom s. k. febertermometer (maximitermometer), som införes i ändtarmen och kvarhålles i 2 (om det är en mera känslig s. k. minuttermometer), eljest 4 minuter. Efter temperaturstegringen kan ofta sjukdomens intensitet och förlopp bedömas; i svårare fall kan temperaturen stiga till 41—42°, och en återgång till den normala är i regel ett tecken till förbättring. Hög f. ($1^1/_2$—2° över det normala) kan leda till farliga förändringar i viktiga organ ss. hjärta och njurar (hjärtförlamning); långvarig f. förorsakar genom den starka ämnesförbrukningen i kroppen en betydande avmagring och utmattning. Febern måste därför ofta bekämpas med feberstillande medel ss. antifebrin (för häst och nöt 10—20 g., får 2—5 g., svin 1—3 g. och hund 0.25—1 g.), antipyrin (för häst och nöt 10—25 g., får och svin 5—10, hund 0.5—4 g.), samt kininsulfat (häst och nöt 10—20 g., får 2 gr., svin 1—3 g. och hund 0.25—1 g.).E. N—m.

Feberstillande medel, antiseptica. Se Feber.

Felis. Se Katt.

Fenol. Se Karbolsyra.

Fenylalanin. Se Äggviteartade ämnen.

Ferment. Se Enzym.

Fernissa, en vätska, som intorkar och stelnar i beröring med luften och därför användes till bestrykning av föremål, som därigenom överdrages med ett hårt och glatt, mot luft och vatten skyddande lager. — Oljefernissor beredas av sådana feta oljor (lin-, hamp-, vallmo-olja), som i beröring med luften torka på grund av syrsättning. Torkningen påskyndas genom tillblandning av ämnen, som befordra syrsättningen. Mest användas linolja, som i rått eller orent tillstånd torkar långsamt och ofullständigt, men efter kokning och särdeles om torkmedel tillsättes, bildar en snabbt torkande och hård f. Som torkmedel användes mest oxider eller salter av bly och mangan (blyglete, mangansuperoxid m. fl.). Dessa fernissor användas blandade med färgstoffer som oljefärg.

Lackfernissor bestå av hartser (lack) upplösta antingen i oljefernissa eller terpentinolja (feta lackfernissor) eller i sprit eller träsprit (spritfernissor); flyktiga lacker. Jfr Färg, Målning.

Festuca. Se Svingel.

Fett, i växt- och djurkroppen allmänt förekommande ester-artade föreningar (se Ester) av fettsyror med glycerin. De flesta i naturen förekommande fettämnen utgöra blandningar av flere enkla fettarter eller glycerider av olika fettsyror, huvudsakligen palmitin, stearin och olein, triglycerider av palmitin-, stearin- och oljesyra [$C_3H_5O_3(C_{16}H_{31}O)8$, $C_3H_5O_3(C_{18}H_{36}O)^3$ och $C_3H_5O,(C_{18}H_{33}O)^3$]. De båda första av dessa äro vid vanlig värmegrad fasta, palmitin lösare än stearin, men olein oljeartad, och efter det mängdförhållande, vari de ingå i ett fett, får detta en talg-, smör- eller oljeartad beskaffenhet. Jämte dessa tre glycerider innehålla de naturliga blandade fetten i mindre mängd andra, för dem karakteristiska

fortgående jorddelningen och den nuvarande fördelningen i brukningsdelar samt innehåller inga arealuppgifter. Jordeboken ligger till grund för de vid domstolarna förda fastighets- och inskrivningsböckerna. En fullständigare registrering av fastigheterna på landet är föreskriven genom K. f. den $^{13}/_{6}$ 1908 om jordregister, ändrad genom K. k. $^{24}/_{7}$ 1914, $^{12}/_{5}$ 1917 o. $^{16}/_{8}$ 1918. I jordregistret skall för sig upptagas varje hemman, hemmansdel och lägenhet, och skall därvid varje fastighet åsattas registernummer (I_2, I_3, I_4 o. s. v.). För varje fastighet angives, vidare dess namn, mantal, ägo vidd, andel i för skifteslaget gemensamma tillhörigheter samt uppgift å lantmäteriförrättning, vid vilken fastighetens areal blivit bestämd. Genom jordregistret åstadkommes en individualisering av fastigheterna, så att de skola kunna med större säkerhet än hittills skiljas från varandra. Jordregistret skall läggas till grund för alla lantmäteriförrättningar, och skola alla av sådana förrättningar föranledda förändringar i jorddelningen införas i jordregistret, så att detta jämte tillhörande lantmäterihandlingar och till dem hörande kartor kommer att städse återgiva den faktiska jorddelningen. Uppdelning av en fastighet i flere brukningsdelar genom sämjedelning mellan delägarne (delning som icke fastställes och icke vinner laga kraft) kommer icke till synes i jordregistret. Det är avsett att jordregistret skall läggas till grund för nya fastighetsböcker

(se d. o.).E. T.

Fast massa. Se Virkesmätning.

Fat. Se Mått.

Fatning. Se Kolning.

Fatuoid. Se Havre.

Faxe. Se Losta.

Feber är ett sjukligt tillstånd, som företrädesvis yttrar sig genom höjd kroppstemperatur men även genom nedsatt foderlust, dåsighet, stripig hårrem och ojämn hudtemperatur, så att vissa delar (ss. benen) kännas kalla, andra (ss. huvud, horn, öron) heta, frossbrytningar, hastig puls och andning samt i regel trög avföring eller förstoppning. F. åtföljer en mängd olika sjukdomar och beror på upptagande i blodet av feberväckande ämnen, vanligen bakterier och deras omsättningsprodukter. Genom deras inverkan på de värmeregulatoriska nervcentra stegras ämnesomsättningen och värmealstringen inom kroppen för att oskadliggöra och från kroppen avlägsna de feberväckande ämnena; f. är sålunda ett uttryck för organismens strävan att avbörda sig ett upptaget sjukdomsfrö. Den normala kroppstemperaturen är hos häst 37.5—38.8°, hos nötkreatur över 1 år 37.5—39.50, hos kalv 38.5—40.5°, hos får 38.3—40.5°, hos svin 38—40.3° och hos hund 37.4—39.6°. Febern bestämmes genom s. k. febertermometer (maximitermometer), som införes i ändtarmen och kvarhålles i 2 (om det är en mera känslig s. k. minuttermometer), eljest 4 minuter. Efter temperaturstegringen kan ofta sjukdomens intensitet och förlopp bedömas; i svårare fall kan temperaturen stiga till 41—42°, och en återgång till den normala är i regel ett tecken till förbättring. Hög f. ($1^1/_2$—2° över det normala) kan leda till farliga förändringar i viktiga organ ss. hjärta och njurar (hjärtförlamning); långvarig f. förorsakar genom den starka ämnesförbrukningen i kroppen en betydande avmagring och utmattning. Febern måste därför ofta bekämpas med feberstillande medel ss. antifebrin (för häst och nöt 10—20 g., får 2—5 g., svin 1—3 g. och hund 0.25—1 g.), antipyrin (för häst och nöt 10—25 g., får och svin 5—10, hund 0.5 —4 g.), samt kininsulfat (häst och nöt 10—20 g., får 2 gr., svin 1—3 g. och hund 0.25—1 g.).E. N—m.

Feberstillande medel, antiseptica. Se Feber.

Felis. Se Katt.

Fenol. Se Karbolsyra.

Fenylalanin. Se Äggviteartade ämnen.

Ferment. Se Enzym.

Fernissa, en vätska, som intorkar och stelnar i beröring med luften och därför användes till bestrykning av föremål, som därigenom överdrages med ett hårt och glatt, mot luft och vatten skyddande lager. — Oljefernissor beredas av sådana feta oljor (lin-, hamp-, vallmo-olja), som i beröring med luften torka på grund av syrsättning. Torkningen påskyndas genom tillblandning av ämnen, som befordra syrsättningen. Mest användas linolja, som i rått eller orent tillstånd torkar långsamt och ofullständigt, men efter kokning och särdeles om torkmedel tillsättes, bildar en snabbt torkande och hård f. Som torkmedel användes mest oxider eller salter av bly och mangan (blyglete, mangansuperoxid m. fl.). Dessa fernissor användas blandade med färgstoffer som oljefärg.

Lackfernissor bestå av hartser (lack) upplösta antingen i oljefernissa eller terpentinolja (feta lackfernissor) eller i sprit eller träsprit (spritfernissor); flyktiga lacker. Jfr Färg, Målning.

Festuca. Se Svingel.

Fett, i växt- och djurkroppen allmänt förekommande ester-artade föreningar (se Ester) av fettsyror med glycerin. De flesta i naturen förekommande fettämnen utgöra blandningar av flere enkla fettarter eller glycerider av olika fettsyror, huvudsakligen palmitin, stearin och olein, triglycerider av palmitin-, stearin- och oljesyra [$C_3H_5O_3(C_{16}H_{31}O)8$, $C_3H_5O_3(C_{18}H_{36}O)^3$ och $C_3H_5O,(C_{18}H_{33}O)^3$]. De båda första av dessa äro vid vanlig värmegrad fasta, palmitin lösare än stearin, men olein oljeartad, och efter det mängdförhållande, vari de ingå i ett fett, får detta en talg-, smör- eller oljeartad beskaffenhet. Jämte dessa tre glycerider innehålla de naturliga blandade fetten i mindre mängd andra, för dem karakteristiska

fortgående jorddelningen och den nuvarande fördelningen i brukningsdelar samt innehåller inga arealuppgifter. Jordeboken ligger till grund för de vid domstolarna förda fastighets- och inskrivningsböckerna. En fullständigare registrering av fastigheterna på landet är föreskriven genom K. f. den $^{13}/_{6}$ 1908 om jordregister, ändrad genom K. k. $^{24}/_{7}$ 1914, $^{12}/_{5}$ 1917 o. $^{16}/_{8}$ 1918. I jordregistret skall för sig upptagas varje hemman, hemmansdel och lägenhet, och skall därvid varje fastighet åsattas registernummer (I_2, I_3, I_4 o. s. v.). För varje fastighet angives, vidare dess namn, mantal, ägo vidd, andel i för skifteslaget gemensamma tillhörigheter samt uppgift å lantmäteriförrättning, vid vilken fastighetens areal blivit bestämd. Genom jordregistret åstadkommes en individualisering av fastigheterna, så att de skola kunna med större säkerhet än hittills skiljas från varandra. Jordregistret skall läggas till grund för alla lantmäteriförrättningar, och skola alla av sådana förrättningar föranledda förändringar i jorddelningen införas i jordregistret, så att detta jämte tillhörande lantmäterihandlingar och till dem hörande kartor kommer att städse återgiva den faktiska jorddelningen. Uppdelning av en fastighet i flere brukningsdelar genom sämjedelning mellan delägarne (delning som icke fastställes och icke vinner laga kraft) kommer icke till synes i jordregistret. Det är avsett att jordregistret skall läggas till grund för nya fastighetsböcker (se d. o.).E. T.

Fast massa. Se Virkesmätning.

Fat. Se Mått.

Fatning. Se Kolning.

Fatuoid. Se Havre.

Faxe. Se Losta.

Feber är ett sjukligt tillstånd, som företrädesvis yttrar sig genom höjd kroppstemperatur men även genom nedsatt foderlust, dåsighet, stripig hårrem och ojämn hudtemperatur, så att vissa delar (ss. benen) kännas kalla, andra (ss. huvud, horn, öron) heta, frossbrytningar, hastig puls och andning samt i regel trög avföring eller förstoppning. F. åtföljer en mängd olika sjukdomar och beror på upptagande i blodet av feberväckande ämnen, vanligen bakterier och deras omsättningsprodukter. Genom deras inverkan på de värmeregulatoriska nervcentra stegras ämnesomsättningen och värmealstringen inom kroppen för att oskadliggöra och från kroppen avlägsna de feberväckande ämnena; f. är sålunda ett uttryck för organismens strävan att avbörda sig ett upptaget sjukdomsfrö. Den normala kroppstemperaturen är hos häst 37.5—38.8°, hos nötkreatur över 1 år 37.5—39.50, hos kalv 38.5—40.5°, hos får 38.3—40.5°, hos svin 38—40.3° och hos hund 37.4—39.6°. Febern bestämmes genom s. k. febertermometer (maximitermometer), som införes i ändtarmen och kvarhålles i 2 (om det är en mera känslig s. k. minuttermometer), eljest 4 minuter. Efter temperaturstegringen kan ofta sjukdomens intensitet och förlopp bedömas; i svårare fall kan temperaturen stiga till 41—42°, och en återgång till den normala är i regel ett tecken till förbättring. Hög f. ($1^1/_2$—2° över det normala) kan leda till farliga förändringar i viktiga organ ss. hjärta och njurar (hjärtförlamning); långvarig f. förorsakar genom den starka ämnesförbrukningen i kroppen en betydande avmagring och utmattning. Febern måste därför ofta bekämpas med feberstillande medel ss. antifebrin (för häst och nöt 10—20 g., får 2—5 g., svin 1—3 g. och hund 0.25—1 g.), antipyrin (för häst och nöt 10—25 g., får och svin 5—10, hund 0.5 —4 g.), samt kininsulfat (häst och nöt 10—20 g., får 2 gr., svin 1—3 g. och hund 0.25—1 g.).E. N—m.

Feberstillande medel, antiseptica. Se Feber.

Felis. Se Katt.

Fenol. Se Karbolsyra.

Fenylalanin. Se Äggviteartade ämnen.

Ferment. Se Enzym.

Fernissa, en vätska, som intorkar och stelnar i beröring med luften och därför användes till bestrykning av föremål, som därigenom överdrages med ett hårt och glatt, mot luft och vatten skyddande lager. — Oljefernissor beredas av sådana feta oljor (lin-, hamp-, vallmo-olja), som i beröring med luften torka på grund av syrsättning. Torkningen påskyndas genom tillblandning av ämnen, som befordra syrsättningen. Mest användas linolja, som i rått eller orent tillstånd torkar långsamt och ofullständigt, men efter kokning och särdeles om torkmedel tillsättes, bildar en snabbt torkande och hård f. Som torkmedel användes mest oxider eller salter av bly och mangan (blyglete, mangansuperoxid m. fl.). Dessa fernissor användas blandade med färgstoffer som oljefärg.

Lackfernissor bestå av hartser (lack) upplösta antingen i oljefernissa eller terpentinolja (feta lackfernissor) eller i sprit eller träsprit (spritfernissor); flyktiga lacker. Jfr Färg, Målning.

Festuca. Se Svingel.

Fett, i växt- och djurkroppen allmänt förekommande ester-artade föreningar (se Ester) av fettsyror med glycerin. De flesta i naturen förekommande fettämnen utgöra blandningar av flere enkla fettarter eller glycerider av olika fettsyror, huvudsakligen palmitin, stearin och olein, triglycerider av palmitin-, stearin- och oljesyra [$C_3H_5O_3(C_{16}H_{31}O)8$, $C_3H_5O_3(C_{18}H_{36}O)^3$ och $C_3H_5O,(C_{18}H_{33}O)^3$]. De båda första av dessa äro vid vanlig värmegrad fasta, palmitin lösare än stearin, men olein oljeartad, och efter det mängdförhållande, vari de ingå i ett fett, får detta en talg-, smör- eller oljeartad beskaffenhet. Jämte dessa tre glycerider innehålla de naturliga blandade fetten i mindre mängd andra, för dem karakteristiska

fortgående jorddelningen och den nuvarande fördelningen i brukningsdelar samt innehåller inga arealuppgifter. Jordeboken ligger till grund för de vid domstolarna förda fastighets- och inskrivningsböckerna. En fullständigare registrering av fastigheterna på landet är föreskriven genom K. f. den $^{13}/_{6}$ 1908 om jordregister, ändrad genom K. k. $^{24}/_{7}$ 1914, $^{12}/_{5}$ 1917 o. $^{16}/_{8}$ 1918. I jordregistret skall för sig upptagas varje hemman, hemmansdel och lägenhet, och skall därvid varje fastighet åsattas registernummer (I_2, I_3, I_4 o. s. v.). För varje fastighet angives, vidare dess namn, mantal, ägo vidd, andel i för skifteslaget gemensamma tillhörigheter samt uppgift å lantmäteriförrättning, vid vilken fastighetens areal blivit bestämd. Genom jordregistret åstadkommes en individualisering av fastigheterna, så att de skola kunna med större säkerhet än hittills skiljas från varandra. Jordregistret skall läggas till grund för alla lantmäteriförrättningar, och skola alla av sådana förrättningar föranledda förändringar i jorddelningen införas i jordregistret, så att detta jämte tillhörande lantmäterihandlingar och till dem hörande kartor kommer att städse återgiva den faktiska jorddelningen. Uppdelning av en fastighet i flere brukningsdelar genom sämjedelning mellan delägarne (delning som icke fastställes och icke vinner laga kraft) kommer icke till synes i jordregistret. Det är avsett att jordregistret skall läggas till grund för nya fastighetsböcker (se d. o.).E. T.

Fast massa. Se Virkesmätning.

Fat. Se Mått.

Fatning. Se Kolning.

Fatuoid. Se Havre.

Faxe. Se Losta.

Feber är ett sjukligt tillstånd, som företrädesvis yttrar sig genom höjd kroppstemperatur men även genom nedsatt foderlust, dåsighet, stripig hårrem och ojämn hudtemperatur, så att vissa delar (ss. benen) kännas kalla, andra (ss. huvud, horn, öron) heta, frossbrytningar, hastig puls och andning samt i regel trög avföring eller förstoppning. F. åtföljer en mängd olika sjukdomar och beror på upptagande i blodet av feberväckande ämnen, vanligen bakterier och deras omsättningsprodukter. Genom deras inverkan på de värmeregulatoriska nervcentra stegras ämnesomsättningen och värmealstringen inom kroppen för att oskadliggöra och från kroppen avlägsna de feberväckande ämnena; f. är sålunda ett uttryck för organismens strävan att avbörda sig ett upptaget sjukdomsfrö. Den normala kroppstemperaturen är hos häst 37.5—38.8°, hos nötkreatur över 1 år 37.5—39.50, hos kalv 38.5—40.5°, hos får 38.3—40.5°, hos svin 38—40.3° och hos hund 37.4—39.6°. Febern bestämmes genom s. k. febertermometer (maximitermometer), som införes i ändtarmen och kvarhålles i 2 (om det är en mera känslig s. k. minuttermometer), eljest 4 minuter. Efter temperaturstegringen kan ofta sjukdomens intensitet och förlopp bedömas; i svårare fall kan temperaturen stiga till 41—42°, och en återgång till den normala är i regel ett tecken till förbättring. Hög f. ($1^1/_2$—2° över det normala) kan leda till farliga förändringar i viktiga organ ss. hjärta och njurar (hjärtförlamning); långvarig f. förorsakar genom den starka ämnesförbrukningen i kroppen en betydande avmagring och utmattning. Febern måste därför ofta bekämpas med feberstillande medel ss. antifebrin (för häst och nöt 10—20 g., får 2—5 g., svin 1—3 g. och hund 0.25—1 g.), antipyrin (för häst och nöt 10—25 g., får och svin 5—10, hund 0.5—4 g.), samt kininsulfat (häst och nöt 10—20 g., får 2 gr., svin 1—3 g. och hund 0.25—1 g.).E. N—m.

Feberstillande medel, antiseptica. Se Feber.

Felis. Se Katt.

Fenol. Se Karbolsyra.

Fenylalanin. Se Äggviteartade ämnen.

Ferment. Se Enzym.

Fernissa, en vätska, som intorkar och stelnar i beröring med luften och därför användes till bestrykning av föremål, som därigenom överdrages med ett hårt och glatt, mot luft och vatten skyddande lager. — Oljefernissor beredas av sådana feta oljor (lin-, hamp-, vallmo-olja), som i beröring med luften torka på grund av syrsättning. Torkningen påskyndas genom tillblandning av ämnen, som befordra syrsättningen. Mest användas linolja, som i rått eller orent tillstånd torkar långsamt och ofullständigt, men efter kokning och särdeles om torkmedel tillsättes, bildar en snabbt torkande och hård f. Som torkmedel användes mest oxider eller salter av bly och mangan (blyglete, mangansuperoxid m. fl.). Dessa fernissor användas blandade med färgstoffer som oljefärg.

Lackfernissor bestå av hartser (lack) upplösta antingen i oljefernissa eller terpentinolja (feta lackfernissor) eller i sprit eller träsprit (spritfernissor); flyktiga lacker. Jfr Färg, Målning.

Festuca. Se Svingel.

Fett, i växt- och djurkroppen allmänt förekommande ester-artade föreningar (se Ester) av fettsyror med glycerin. De flesta i naturen förekommande fettämnen utgöra blandningar av flere enkla fettarter eller glycerider av olika fettsyror, huvudsakligen palmitin, stearin och olein, triglycerider av palmitin-, stearin- och oljesyra [$C_3H_5O_3(C_{16}H_{31}O)8$, $C_3H_5O_3(C_{18}H_{36}O)^3$ och $C_3H_5O,(C_{18}H_{33}O)^3$]. De båda första av dessa äro vid vanlig värmegrad fasta, palmitin lösare än stearin, men olein oljeartad, och efter det mängdförhållande, vari de ingå i ett fett, får detta en talg-, smör- eller oljeartad beskaffenhet. Jämte dessa tre glycerider innehålla de naturliga blandade fetten i mindre mängd andra, för dem karakteristiska

fortgående jorddelningen och den nuvarande fördelningen i brukningsdelar samt innehåller inga arealuppgifter. Jordeboken ligger till grund för de vid domstolarna förda fastighets- och inskrivningsböckerna. En fullständigare registrering av fastigheterna på landet är föreskriven genom K. f. den $^{13}/_{6}$ 1908 om jordregister, ändrad genom K. k. $^{24}/_{7}$ 1914, $^{12}/_{5}$ 1917 o. $^{16}/_{8}$ 1918. I jordregistret skall för sig upptagas varje hemman, hemmansdel och lägenhet, och skall därvid varje fastighet åsattas registernummer (I_2, I_3, I_4 o. s. v.). För varje fastighet angives, vidare dess namn, mantal, ägo vidd, andel i för skifteslaget gemensamma tillhörigheter samt uppgift å lantmäteriförrättning, vid vilken fastighetens areal blivit bestämd. Genom jordregistret åstadkommes en individualisering av fastigheterna, så att de skola kunna med större säkerhet än hittills skiljas från varandra. Jordregistret skall läggas till grund för alla lantmäteriförrättningar, och skola alla av sådana förrättningar föranledda förändringar i jorddelningen införas i jordregistret, så att detta jämte tillhörande lantmäterihandlingar och till dem hörande kartor kommer att städse återgiva den faktiska jorddelningen. Uppdelning av en fastighet i flere brukningsdelar genom sämjedelning mellan delägarne (delning som icke fastställes och icke vinner laga kraft) kommer icke till synes i jordregistret. Det är avsett att jordregistret skall läggas till grund för nya fastighetsböcker (se d. o.).E. T.

Fast massa. Se Virkesmätning.

Fat. Se Mått.

Fatning. Se Kolning.

Fatuoid. Se Havre.

Faxe. Se Losta.

Feber är ett sjukligt tillstånd, som företrädesvis yttrar sig genom höjd kroppstemperatur men även genom nedsatt foderlust, dåsighet, stripig hårrem och ojämn hudtemperatur, så att vissa delar (ss. benen) kännas kalla, andra (ss. huvud, horn, öron) heta, frossbrytningar, hastig puls och andning samt i regel trög avföring eller förstoppning. F. åtföljer en mängd olika sjukdomar och beror på upptagande i blodet av feberväckande ämnen, vanligen bakterier och deras omsättningsprodukter. Genom deras inverkan på de värmeregulatoriska nervcentra stegras ämnesomsättningen och värmealstringen inom kroppen för att oskadliggöra och från kroppen avlägsna de feberväckande ämnena; f. är sålunda ett uttryck för organismens strävan att avbörda sig ett upptaget sjukdomsfrö. Den normala kroppstemperaturen är hos häst 37.5—38.8°, hos nötkreatur över 1 år 37.5—39.50, hos kalv 38.5—40.5°, hos får 38.3—40.5°, hos svin 38—40.3° och hos hund 37.4—39.6°. Febern bestämmes genom s. k. febertermometer (maximitermometer), som införes i ändtarmen och kvarhålles i 2 (om det är en mera känslig s. k. minuttermometer), eljest 4 minuter. Efter temperaturstegringen kan ofta sjukdomens intensitet och förlopp bedömas; i svårare fall kan temperaturen stiga till 41—42°, och en återgång till den normala är i regel ett tecken till förbättring. Hög f. ($1^1/_2$—2° över det normala) kan leda till farliga förändringar i viktiga organ ss. hjärta och njurar (hjärtförlamning); långvarig f. förorsakar genom den starka ämnesförbrukningen i kroppen en betydande avmagring och utmattning. Febern måste därför ofta bekämpas med feberstillande medel ss. antifebrin (för häst och nöt 10—20 g., får 2—5 g., svin 1—3 g. och hund 0.25—1 g.), antipyrin (för häst och nöt 10—25 g., får och svin 5—10, hund 0.5—4 g.), samt kininsulfat (häst och nöt 10—20 g., får 2 gr., svin 1—3 g. och hund 0.25—1 g.).E. N—m.

Feberstillande medel, antiseptica. Se Feber.

Felis. Se Katt.

Fenol. Se Karbolsyra.

Fenylalanin. Se Äggviteartade ämnen.

Ferment. Se Enzym.

Fernissa, en vätska, som intorkar och stelnar i beröring med luften och därför användes till bestrykning av föremål, som därigenom överdrages med ett hårt och glatt, mot luft och vatten skyddande lager. — Oljefernissor beredas av sådana feta oljor (lin-, hamp-, vallmo-olja), som i beröring med luften torka på grund av syrsättning. Torkningen påskyndas genom tillblandning av ämnen, som befordra syrsättningen. Mest användas linolja, som i rått eller orent tillstånd torkar långsamt och ofullständigt, men efter kokning och särdeles om torkmedel tillsättes, bildar en snabbt torkande och hård f. Som torkmedel användes mest oxider eller salter av bly och mangan (blyglete, mangansuperoxid m. fl.). Dessa fernissor användas blandade med färgstoffer som oljefärg.

Lackfernissor bestå av hartser (lack) upplösta antingen i oljefernissa eller terpentinolja (feta lackfernissor) eller i sprit eller träsprit (spritfernissor); flyktiga lacker. Jfr Färg, Målning.

Festuca. Se Svingel.

Fett, i växt- och djurkroppen allmänt förekommande ester-artade föreningar (se Ester) av fettsyror med glycerin. De flesta i naturen förekommande fettämnen utgöra blandningar av flere enkla fettarter eller glycerider av olika fettsyror, huvudsakligen palmitin, stearin och olein, triglycerider av palmitin-, stearin- och oljesyra [$C_3H_5O_3(C_{16}H_{31}O)8$, $C_3H_5O_3(C_{18}H_{36}O)^3$ och $C_3H_5O,(C_{18}H_{33}O)^3$]. De båda första av dessa äro vid vanlig värmegrad fasta, palmitin lösare än stearin, men olein oljeartad, och efter det mängdförhållande, vari de ingå i ett fett, får detta en talg-, smör- eller oljeartad beskaffenhet. Jämte dessa tre glycerider innehålla de naturliga blandade fetten i mindre mängd andra, för dem karakteristiska

fortgående jorddelningen och den nuvarande fördelningen i brukningsdelar samt innehåller inga arealuppgifter. Jordeboken ligger till grund för de vid domstolarna förda fastighets- och inskrivningsböckerna. En fullständigare registrering av fastigheterna på landet är föreskriven genom K. f. den $^{13}/_6$ 1908 om jordregister, ändrad genom K. k. $^{24}/_7$ 1914, $^{12}/_5$ 1917 o. $^{16}/_8$ 1918. I jordregistret skall för sig upptagas varje hemman, hemmansdel och lägenhet, och skall därvid varje fastighet åsattas registernummer (I_2, I_3, I_4 o. s. v.). För varje fastighet angives, vidare dess namn, mantal, ägo vidd, andel i för skifteslaget gemensamma tillhörigheter samt uppgift å lantmäteriförrättning, vid vilken fastighetens areal blivit bestämd. Genom jordregistret åstadkommes en individualisering av fastigheterna, så att de skola kunna med större säkerhet än hittills skiljas från varandra. Jordregistret skall läggas till grund för alla lantmäteriförrättningar, och skola alla av sådana förrättningar föranledda förändringar i jorddelningen införas i jordregistret, så att detta jämte tillhörande lantmäterihandlingar och till dem hörande kartor kommer att städse återgiva den faktiska jorddelningen. Uppdelning av en fastighet i flere brukningsdelar genom sämjedelning mellan delägarne (delning som icke fastställes och icke vinner laga kraft) kommer icke till synes i jordregistret. Det är avsett att jordregistret skall läggas till grund för nya fastighetsböcker (se d. o.).E. T.

Fast massa. Se Virkesmätning.

Fat. Se Mått.

Fatning. Se Kolning.

Fatuoid. Se Havre.

Faxe. Se Losta.

Feber är ett sjukligt tillstånd, som företrädesvis yttrar sig genom höjd kroppstemperatur men även genom nedsatt foderlust, dåsighet, stripig hårrem och ojämn hudtemperatur, så att vissa delar (ss. benen) kännas kalla, andra (ss. huvud, horn, öron) heta, frossbrytningar, hastig puls och andning samt i regel trög avföring eller förstoppning. F. åtföljer en mängd olika sjukdomar och beror på upptagande i blodet av feberväckande ämnen, vanligen bakterier och deras omsättningsprodukter. Genom deras inverkan på de värmeregulatoriska nervcentra stegras ämnesomsättningen och värmealstringen inom kroppen för att oskadliggöra och från kroppen avlägsna de feberväckande ämnena; f. är sålunda ett uttryck för organismens strävan att avbörda sig ett upptaget sjukdomsfrö. Den normala kroppstemperaturen är hos häst 37.5—38.8°, hos nötkreatur över 1 år 37.5—39.50, hos kalv 38.5—40.5°, hos får 38.3—40.5°, hos svin 38—40.3° och hos hund 37.4—39.6°. Febern bestämmes genom s. k. febertermometer (maximitermometer), som införes i ändtarmen och kvarhålles i 2 (om det är en mera känslig s. k. minuttermometer), eljest 4 minuter. Efter temperaturstegringen kan ofta sjukdomens intensitet och förlopp bedömas; i svårare fall kan temperaturen stiga till 41—42°, och en återgång till den normala är i regel ett tecken till förbättring. Hög f. ($1^1/_2$—2° över det normala) kan leda till farliga förändringar i viktiga organ ss. hjärta och njurar (hjärtförlamning); långvarig f. förorsakar genom den starka ämnesförbrukningen i kroppen en betydande avmagring och utmattning. Febern måste därför ofta bekämpas med feberstillande medel ss. antifebrin (för häst och nöt 10—20 g., får 2—5 g., svin 1—3 g. och hund 0.25—1 g.), antipyrin (för häst och nöt 10—25 g., får och svin 5—10, hund 0.5—4 g.), samt kininsulfat (häst och nöt 10—20 g., får 2 gr., svin 1—3 g. och hund 0.25—1 g.).E. N—m.

Feberstillande medel, antiseptica. Se Feber.

Felis. Se Katt.

Fenol. Se Karbolsyra.

Fenylalanin. Se Äggviteartade ämnen.

Ferment. Se Enzym.

Fernissa, en vätska, som intorkar och stelnar i beröring med luften och därför användes till bestrykning av föremål, som därigenom överdrages med ett hårt och glatt, mot luft och vatten skyddande lager. — Oljefernissor beredas av sådana feta oljor (lin-, hamp-, vallmo-olja), som i beröring med luften torka på grund av syrsättning. Torkningen påskyndas genom tillblandning av ämnen, som befordra syrsättningen. Mest användas linolja, som i rått eller orent tillstånd torkar långsamt och ofullständigt, men efter kokning och särdeles om

torkmedel tillsättes, bildar en snabbt torkande och hård f. Som torkmedel användes mest oxider eller salter av bly och mangan (blyglete, mangansuperoxid m. fl.). Dessa fernissor användas blandade med färgstoffer som oljefärg.

Lackfernissor bestå av hartser (lack) upplösta antingen i oljefernissa eller terpentinolja (feta lackfernissor) eller i sprit eller träsprit (spritfernissor); flyktiga lacker. Jfr Färg, Målning.

Festuca. Se Svingel.

Fett, i växt- och djurkroppen allmänt förekommande ester-artade föreningar (se Ester) av fettsyror med glycerin. De flesta i naturen förekommande fettämnen utgöra blandningar av flere enkla fettarter eller glycerider av olika fettsyror, huvudsakligen palmitin, stearin och olein, triglycerider av palmitin-, stearin- och oljesyra [$C_3H_5O_3(C_{16}H_{31}O)8$, $C_3H_5O_3(C_{18}H_{36}O)^3$ och $C_3H_5O,(C_{18}H_{33}O)^3$]. De båda första av dessa äro vid vanlig värmegrad fasta, palmitin lösare än stearin, men olein oljeartad, och efter det mängdförhållande, vari de ingå i ett fett, får detta en talg-, smör- eller oljeartad beskaffenhet. Jämte dessa tre glycerider innehålla de naturliga blandade fetten i mindre mängd andra, för dem karakteristiska

glycerider, t. ex. smör glycerider av smör-, kapron-, kaprin- och kaprylsyra, linolja glyceriden av linoljesyra o. s. v. F. innehåller i medeltal 76.5 % kol, 12 % väte och 11.5 % syre och hava sålunda ett mycket högt värme-calori-) värde (8,300—9,500 v.e.). De äro i rent tillstånd färglösa eller gulaktiga, lukt- och smaklösa, eg. v. 0.89—0.93, fasta eller flytande (smp. från + 61 till — 20° C), men kunna icke förflyktigas (varför fettfläckar icke kunna avlägsnas genom uppvärmning). Vid upphettning till omkring + 300° C. sönderdelas f. under bildning av olika ämnen, bland dem den illa luktande aldehyden akrolein (lukt av rykande talgljus). F. lösas ej i vatten, men fint uppslammade däri bilda de emulsioner (ex. mjölk). De lösas lätt i eter, kolsvavla och flytande kolväten, tämligen lätt i kokande, men föga i kall alkohol. Uppslamning i ammo-niaklösning, kallad liniment, användes som yttre medicin (se Avledande medel). I beröring med luft sönderdelas de under upptagande av syre och bliva härskna (se Härsk-ning). Vissa, s. k. torkande, oljor stelna vid upptagande av syre och bilda fernissa (se d. o.), vilket befordras genom upphettning och tillsats av metalloxider. Fettarter av omättade syror, ss. oljesyra, linoljesyra m. fl. kunna genom upptagande av väte under katalytisk inverkan av fint fördelade metaller förvandlas till f. av mättade syror; dylik hydrering kallas vanligen härdning, emedan de flytande fetten i tran och en del andra oljor därvid förvandlas till fasta fettarter; härvid befrias de samtidigt från den åtskilliga av de flytande fettarterna vidlådande vidriga lukten; genom dylik härdning göres tran användbar till tvål och såpa, val fett, bomulls-och jordnötolja härdas till fast fett för margarinberedning. Fett sönderdelas (hydrolyseras) genom inverkan av starka syror under frigörande av de feta syrorna och bildande av syreglycerid, och likaledes genom inverkan av vattenånga under bildande av fria fettsyror och glycerin. Av alkalier sönderdelas fett, så att det uppkommer fettsyrat kali (såpa), natron eller kalk och fri glycerin; denna omsättning betecknas som förseåpning (saponifikation). Såpa och natrontvål kunna upplösa fett, och fettfläckar kunna därför borttvättas med såp- eller tvål vatten. Kalktvål är däremot olöslig i vatten och utfaller som en vit fällning, om såpa eller (natron-) tvål löses i kalkhaltigt (= hårt) vatten.

Av i praktiskt hänseende viktiga fettarter må anföras: A. Fasta fettarter:

av djur: talg, ister, smör;

ur växter: kokos- och palmfett, kakaosmör.

B. Oljor: a. icke torkande:

ur djur: säl- och valtran, levertran, fiskolja, märgolja, klövfett;

ur växter: oliv- (= bom-), rov-, senaps-, sesam-, jordnötolja;

b. torkande:

ur växter: lin-, hamp-, vallmo-, solros-, ricinolja.

Fetts rening (raffinering) sker genom behandling med koncentrerad svavelsyra, som förkolar föroreningarna, vilka därefter sjunka till botten och kunna uttvättas. Därefter avlägsnas svavelsyran noga genom tvättning.

Användning. Flertalet av djurfetten och många växtfettarter ss. oliv-, palm-, kokos-, jordnöt- m. fl. oljor användas som människoföda (i smör, matolja, margarin), och f. är en av de viktigaste beståndsdelarna i såväl människofödan som djurens foder. Vissa fettslag användas som lysmedel (lysolja, ljus), som smörjmedel i lager, som lädersmörja (tran), till beredning av tvål, såpa och plåster, som oljefernissa och i oljefärg (torkande oljor) samt till medicinskt bruk. För vissa ändamål särskilt till lyse och som smörjmedel harf. allt mer undanträngts av mineraloljor (kolväten, se Bergolja); sådana användas till förfalskning av feta oljor. Å andra sidan hava fettvaror, framför allt växtfett, från varma länder i allt större utsträckning tagits i bruk för margarintillverkning.

Fetts bildning och uppgift i växten. F. bildas i växterna av socker och tjänar i växten som reservnäring. Emedan f. ej kan lösas i cellsaften och ej genomtränga cellväggarna, övergår det åter till socker, då det skall transporteras i växten. Det avsattes som reservnäring huvudsakligen i frukterna, särskilt i fröna. Bland växter med fettrika frön må nämnas: bland korsblommiga: kålsläktet (kål, raps, röva, kålrot), senap, dådra; bland baljväxter: jordnöt och sojaböna; bland korgblomstriga: solros, sesam; samt vidare lin, bomull, hampa, ek, bok, hassel, valnöt, mandel, kokos- och andra palmer. Av sädesslagen innehålla majs och havre mest f. Oliv och oljepalm innehålla olja i fruktköttet.

Fett i djurkroppen. F. ingår alltid som beståndsdel av djurkroppen i mängder, som växla mellan omkring 5 % hos utmagrade djur upp till omkring 45 % av kroppens vikt hos fullgödda svin. Fettansättningsförmågan ökas med djurens ålder, så att t. ex. en fet kalv innehåller blott omkring 15 % men en fet oxe omkring dubbelt så mycket f.

F. har för djurens livsverksamhet betydelse som »respirationsmedel» eller energikälla, d. v. s. material för alstring av kraft och värme, samt deltager i bildningen av mjölkfett, men icke som material för bildning av kroppsvävnader annat än så till vida, att det ej för livsunderhåll och mjölkbildning för tillfället behövliga avlagras som reservnäring i fettvävnaderna. Då dessa huvudsakligen ligga dels närmast under huden, dels omkring inälvor, tjänar i kroppen ansatt f. även som skydd mot köld och mot skador å ömtåliga inre delar.

F. har större betydelse i näringen framför allt vid intensiv utfodring, såsom åt späda ungdjur, högmjölkande kor och åt dragare i mycket strängt arbete, i det att dess höga värmevärde möjliggör att giva den önskvärda näringen i mindre massa och därmed inskränka matsmältningsarbetet och detta desto mer som enligt vad utfodringsförsök med gödd jur visat, fettets innehåll av energi fullständigare än äggvitas eller kolhydrats kommer till nytta genom fettansättning.

Om sättet för fettets upptagande och bildning i djurkroppen samt dess betydelse för denna, se Fettvävnad, Matsmältning, Näring.

Fettets art har en avsevärd betydelse vid utfodringen, i det att vissa fettslag t. ex. tran och i synnerhet härsket f. äro motbjudande för djuren, särdeles innan de hinna vänja sig därvid, eller t. o. m. direkt skadliga, och dessutom fodrets f. kan meddela sina egenskaper åt det därav bildade kropps- och mjölkfettet och sålunda inverka förmånligt eller ofördelaktigt på beskaffenheten av husdjursskötselns produkter. Se Fodring: Fodrets inverkan.

Fettbestämning. 1. Vid foderanalysen sker f. i regel genom extraktion med eter eller petroleumeter. Det lösta utgöres ej blott av fett utan innehåller även andra ämnen och betecknas därför som råfett. Det rena fettet särskiljes från dessa föroreningar genom förseåpning.M. W.

2. I mjölk. Då f. är den avmjölkens beståndsdelar, som mest växlar i mängd och huvudsakligen bestämmer värdet på såväl mjölken som vissa därav beredda produkter, har bestämningen av mjölkens fetthalt stor betydelse. Den utföres noggrannast genom kemisk analys, som vanligen utföres enligt Rose-Gottliebs metod genom extraktion med eter och bensin efter föregående blandning av mjölken med ammoniak och alkohol. Dä den kemiska bestämningen är omständlig, ha därför för praktiskt behov åtskilliga fettbestämningsmetoder uttänkts, grundade på följande principer:

a. Uppmätande av grädden. Grädden uppmätes antingen efter mjölkens gräddsättning i en graderad glascylinder (Kre-mometer) eller efter mjölkens centrifugering i små, i ena änden slutna glasrör medels härför konstruerade apparater (Kontrollcentrifug). Då emellertid fetthalten i grädden kan växla inom vida gränser efter mjölkens beskaffenhet och sättet för gräddens avskiljande, giva de erhållna gräddmängderna endast under vissa förutsättningar relativa värden för fetthalt er na.

b. Bestämning av det ur mjölken avskilda fettets volym, varvid en å de använda provglasen gjord gradering angiver den mot volymen svarande viktsprocenten.

En avmätt mjölkmängd blandas med syra (vanligen svavelsyra), löses och"centrifugeras, varvid fettet avskiljes i en graderad del av de använda provglasen. Fettet avläses än i flytande, än i fast form (se Butyrometer).

c. Bestämning av fettet i lösning än genom utrönande av fettlösningens eg. vikt (Soxhlets metod), än genom undersökning refraktion eller brytningsexponent medels en Zeiss refraktometer.

d. Bestämning av fetthalten med ledning av mjölkens större eller mindre genomskinlighet. Åtskilliga enkla apparater för dylik bestämning, vanligen kallade laktoskop eller pioskop hava uttänkts men äro alltför otillförlitliga, emedan även andra förhållanden än fetthalten inverka på mjölkens genomskinlighet. Jfr. Mjölkprovare.

Fettbestämning i grädde sker likasom i mjölk dels på kemisk väg, vanligen efter Rose-Gottliebs metod (se ovan), dels med hjälp av i praktiken lättare användbara metoder. Av dessa senare brukas i vårt land företrädesvis dels Tave Bergs metod med användning av Lindströms butyrometer, dels M. Weibulls intorkningsmetod. Enligt Bergs metod sker bestämningen sålunda: Av grädden avmätes noga 1.619 cm^3 (= fyllningen av en vanlig Lindströms butyrometerpipett) och blandas med 14 cm^3 vatten. På blandningen bestämmes fetthalten på samma sätt som på mjölk med Lindströms butyrometer (se Butyrometer). Om den så erhållna fetthalten 10-dubblas, erhålles gräddens fetthalt. Metoden passar för massbestämningar.

Vid intorkningsmetoden indunstas grädden till torrhet över en låga i en plåtskål (av samma slag som vid bestämning av vattenhalten i smör), och av torrsubstansens mängd beräknas gräddens fetthalt på den grund, att den fettfria delen av gräddens torrsubstans är något så när konstant, varför det vid intorkning utdrivna vattnet indirekt blir ett mått på fetthalten. Då denna konstant i grädde från låglandsdjur är 8.7 % av den fettfria grädden, så erhålles fetthalten $f = 1.1\ t$.—9.5, om t betecknar procent torrsubstans. Då torrsubstansen i den fettfria delen av grädde från kor av Ayrshire och Svensk rödbrokig ras och fjällras är i medeltal 9.2 och av Jerseyras 10.1, beräknas fetthalten i grädde från de förra enligt formeln: $f = 1.1\ t$—10.1 och från den senare $f = 1.1\ t$—n.2.L. Fr. R.

3. Bestämning av fettens art och egenskaper sker enligt åtskilliga olika metoder. Bland sådana må nämnas: försåpning, varvid bestämmes, hur många mg. kalihydrat åtgå för försåpning av 1 g. fett (Köttstorf ers tal); halten av fria fettsyror, varav härskningsgraden angives, bestämmes genom det antal cm^3 normalt alkali, som behöves för att giva 100 g. smörfett neutral reaktion (syretalet); smörs halt av lättsmält F. har större betydelse i näringen framför allt vid intensiv utfodring, såsom åt späda ungdjur, högmjölkande kor och åt dragare i mycket strängt arbete, i det att dess höga värmevärde möjliggör att giva den önskvärda näringen i mindre massa och därmed inskränka matsmältningsarbetet och detta desto mer som enligt vad utfodringsförsök med gödd jur visat, fettets innehåll av energi fullständigare än äggvitas eller kolhydrats kommer till nytta genom fettansättning.

Om sättet för fettets upptagande och bildning i djurkroppen samt dess betydelse för denna, se Fettvävnad, Matsmältning, Näring.

Fettets art har en avsevärd betydelse vid utfodringen, i det att vissa fettslag t. ex. tran och i synnerhet härsket f. äro motbjudande för djuren, särdeles innan de hinna vänja sig därvid, eller t. o. m. direkt skadliga, och dessutom fodrets f. kan meddela sina egenskaper åt det därav bildade kropps- och mjölkfettet och sålunda inverka förmånligt eller ofördelaktigt på beskaffenheten av husdjursskötselns produkter. Se Fodring: Fodrets inverkan.

Fettbestämning. 1. Vid foderanalysen sker f. i regel genom extraktion med eter eller petroleumeter. Det lösta utgöres ej blott av fett utan innehåller även andra ämnen och betecknas därför som råfett. Det rena fettet särskiljes från dessa föroreningar genom försåpning.M. W.

2. I mjölk. Då f. är den avmjölkens beståndsdelar, som mest växlar i mängd och huvudsakligen bestämmer värdet på såväl mjölken som vissa därav beredda produkter, har bestämningen av mjölkens fetthalt stor betydelse. Den utföres noggrannast genom kemisk analys, som vanligen utföres enligt Rose-Gottliebs metod genom extraktion med eter och bensin efter föregående blandning av mjölken med ammoniak och alkohol. Dä den kemiska bestämningen är omständlig, ha därför för praktiskt behov åtskilliga fettbestämningsmetoder uttänkts, grundade på följande principer:

a. Uppmätande av grädden. Grädden uppmätes antingen efter mjölkens gräddsättning i en graderad glascylinder (Kre-mometer) eller efter mjölkens centrifugering i små, i ena änden slutna glasrör medels härför konstruerade apparater (Kontrollcentrifug). Då emellertid fetthalten i grädden kan växla inom vida gränser efter mjölkens beskaffenhet och sättet för gräddens avskiljande, giva de erhållna gräddmängderna endast under vissa förutsättningar relativa värden för fetthalt er na.

b. Bestämning av det ur mjölken avskilda fettets volym, varvid en å de använda provglasen gjord gradering angiver den mot volymen svarande viktsprocenten.

En avmätt mjölkmängd blandas med syra (vanligen svavelsyra), löses och"centrifugeras, varvid fettet avskiljes i en graderad del av de använda provglasen. Fettet avläses än i flytande, än i fast form (se Butyrometer).

c. Bestämning av fettet i lösning än genom utrönande av fettlösningens eg. vikt (Soxhlets metod), än genom undersökning refraktion eller brytningsexponent medels en Zeiss refraktometer.

d. Bestämning av fetthalten med ledning av mjölkens större eller mindre genomskinlighet. Åtskilliga enkla apparater för dylik bestämning, vanligen kallade laktoskop eller pioskop hava uttänkts men äro alltför otillförlitliga, emedan även andra förhållanden än fetthalten inverka på mjölkens genomskinlighet. Jfr. Mjölkprovare.

Fettbestämning i grädde sker likasom i mjölk dels på kemisk väg, vanligen efter Rose-Gottliebs metod (se ovan), dels med hjälp av i praktiken lättare användbara metoder. Av dessa senare brukas i vårt land företrädesvis dels Tave Bergs metod med användning av Lindströms butyrometer, dels M. Weibulls intorkningsmetod. Enligt Bergs metod sker bestämningen sålunda: Av grädden avmätes noga 1.619 cm^3 (= fyllningen av en vanlig Lindströms butyrometerpipett) och blandas med 14 cm^3 vatten. På blandningen bestämmes fetthalten på samma sätt som på mjölk med Lindströms butyrometer (se Butyrometer). Om den så erhållna fetthalten 10-dubblas, erhålles gräddens fetthalt. Metoden passar för massbestämningar.

Vid intorkningsmetoden indunstas grädden till torrhet över en låga i en plåtskål (av samma slag som vid bestämning av vattenhalten i smör), och av torrsubstansens mängd beräknas gräddens fetthalt på den grund, att den fettfria delen av gräddens torrsubstans är något så när konstant, varför det vid intorkning utdrivna vattnet indirekt blir ett mått på fetthalten. Då denna konstant i grädde från låglandsdjur är 8.7 % av den fettfria grädden, så erhålles fetthalten $f = 1.1\ t$.—9.5, om t betecknar procent torrsubstans. Då torrsubstansen i den fettfria delen av grädde från kor av Ayrshire och Svensk rödbrokig ras och fjällras är i medeltal 9.2 och av Jerseyras 10.1, beräknas fetthalten i grädde från de förra enligt formeln: $f = 1.1\ t$—10.1 och från den senare $f = 1.1\ t$—n.2.L. Fr. R.

3. Bestämning av fettens art och egenskaper sker enligt åtskilliga olika metoder. Bland sådana må nämnas: försåpning, varvid bestämmes, hur många mg. kalihydrat åtgå för försåpning av 1 g. fett (Köttstorf ers tal); halten av fria fettsyror, varav härskningsgraden angives, bestämmes genom det antal cm^3 normalt alkali, som behöves för att giva 100 g. smörfett neutral reaktion (syretalet); smörs halt av lättsmältfett bestämmes genom dess sönderdelning samt bestämning, efter destillation, av mängden flyktiga fettsyror, varvid det antal kubcm. $^1/_{10}$ normal kalilut, som åtgår för att neutralisera de ur 5 g. smörfett avdestillerade fettsyrorna betecknas som Reichert-Meissls tal; halten av omättade fettsyror bestämmes av den procentmängd jod, som fettet kan binda, d. v. s. absorbera utan färgning, vilket benämnes Hübls jodtal. Litt.: Chr. Barthel. Die Methoden zur Untersuchung von Milch und Molkereiprodukten. Leipz. 1911.H. J. Dft.

Fettgrevar utgöres av bindväv, som erhålles som återstod efter nedsmältning av svinister. Detta avfallsämne innehåller alltid en betydlig mängd fett, växlande mellan 15 och över 25 % samt protein omkring 60 %, varav smältbar äggvita utgör en mycket växlande andel, allt efter som råmaterialet innehållit muskelvävnad eller huvudsakligen bindväv, i vilken senare proteinet till största delen utgöres av limgivande ämnen. F. hava därför ett betydande näringsvärde och passa bäst till fjäderfäfoder samt i smärre mängder även för svin. Är dock ofta starkt uppblandat med salt, stundom till den grad, att fodret är hälsoskadligt.

Fettsyror. Se Fett.

Fettvävnad kallas den bindväv (se d. o.), vari fett avlagrats i djurkroppen. Dylik vävnad förekommer i större mängd under huden samt i tarmkäxet och kring njurarna.

Fibrin. Se Äggviteartade ämnen.

Fideikommiss, testamentsbestämmelse, att viss egendom, lös eller fast, skall tillfalla personer, vanligen medlemmar av familjen (familje-f.). F. betecknar även den egendom, varom så förordnats. F. i fast egendom får numera ej inrättas (åtminstone ej i lantegendom) men väl i lös., F.-egendom får ej avyttras, och fast dylik ej intecknas utan efter tillstånd av K.M:t, som ock i stor utsträckning medgivit utbyte av f.-egendom mot annan och särskilt förvandling av fastighets- till penning-f., vilka då ställas under viss förvaltning. Fast f.-egendom fanns år 1910 till ett taxeringsvärde av tillhopa 121,460,000 kr. De flesta f. gå i adliga familjer. K. f. $^{27}/_4$ 1910.E. T.

Figurplöjning, plöjningssätt, varvid man kör runt fältet, parallellt med dess sidor. Då åkrarna i allmänhet äro 4-sidiga, betecknas det även som fyrkant- eller carréplöjning. F. utföres vanligen så, att i akerstyckets mitt utstakas en figur med sidor jämnlöpande med åkerns kanter, och denna sammanplöjes som en vanlig teg, varefter man plöjer runt denna vändande åt höger, tills hela åkerstycket är upplöjt. Även förekommer att med början vid kanten plöja runt, vändande till höger och avsluta med isärfällning av en återstående mittfigur. F.

medför fördelen, att tomkörningar vid tegändarna samt upp-körningar av slutfåror undgås, varigenom åkerytan blir jämnare, men saknaden av slutfåror för ytvattnets avledande gör f. mindre lämplig för höstplöjning på styv lera. Jfr Tegplöjning.

Filtsjuka hos potatis förorsakas av en svamp, *Hypochnus Solani* Prill. et Del., och visar sig dels på knölarna som små, mörkvioletta vårtor av svamptrådar, även kallat lackskorv, vilket utvecklingsstadium av svampen kallats *Rhizoctonia solani* Kuhn, dels på basen av stjälken som ett filtartat överdrag bestående av svamptrådar, vilka avsnöra konidier (förökningsceller). Sjukdomen synes gynnas av sur reaktion och är rätt spridd i landet, men gör sällan större skada och förväxlas ofta med andra sjukdomar. — Sjukdomen föres till jorden med utsädet och kan därför förekommas genom dettas betning, ss. genom nedsänkning av potatisen under 2 timmar i en lösning av $^1/_2$ l. formalin i 100 l. vatten. Man bör även undvika sättpotatis, som visar de mörkvioletta vårtorna, och helst under några år ej odla potatis på jord, där sjukdomen uppträtt. Jfr. Rotfiltsjuka.E. Hg.

Fimmerstänger. Se Anspänning.

Finger. Fingerbalk. Se Skördemaskin, Slåttermaskin.

Fingerborgsblomma, *Digitalis purpurea* L., av skeplingfamilj en, *Personatæ,* en 2- till flerårig, meterhög ört med skrynkliga blad och en lång klase av stora, röda eller vita blommor. Växten är giftig av glykosiden digitalin men odlas dels för sina praktfulla blommor dels för skörd av bladen, som utgöra en viktig drog. Trivs på all jord, även på steniga backar. Självsår sig rikligt. Bladen börja skördas vid början blomning och avrepas uppifrån, så att bladskaften medfölja, samt torkas, utbredda i enkelt lager.

Fingersvamp, *Clavaria,* ett till fam. hudsvampar, *Teleforæ,* hörande släkte med vanligen busklikt förgrenad bål. De vita arterna äro milt smakande matsvampar.

Fingrar och tår. Se Klumprotsjuka.

Finjord betecknar, enligt J. A. Knop, till skillnad från jordskelettet de delar av jorden, som gå genom sikthål av 0.2 mm. diam., således ungefär motsvarande lera och mo. (Se Jord, Jordanalys.) Dessa delar hålla den huvudsakliga delen av för växtrötterna åtkomlig näring, varför den ensam brukar underkastas kemisk analys.

Fink. Under familjenamnet fink-fåglar, Fringillidae, sammanfattas småfåglar, utmärkta av 4 fria tår med baktån på samma höjd som de övriga och försedd med en klo, som är större än innertån (gemensamma karaktärer för hela tättinggruppen), samt av en stark, kägelformig näbb, som genom undernäbbens inåtböjda kanter är lämpad för att skala frön. Som de leva dels av sådana och andra växtdelar, fett bestämmes genom dess sönderdelning samt bestämning, efter destillation, av mängden flyktiga fettsyror, varvid det antal kubcm. $^1/_{10}$ normal kalilut, som åtgår för att neutralisera de ur 5 g. smörfett avdestillerade fettsyrorna betecknas som Reichert-Meissls tal; halten av omättade fettsyror bestämmes av den procentmängd jod, som fettet kan binda, d. v. s. absorbera utan färgning, vilket benämnes Hübls jodtal. Litt.: Chr. Barthel. Die Methoden zur Untersuchung von Milch und Molkereiprodukten. Leipz. 1911.H. J. Dft.

Fettgrevar utgöres av bindväv, som erhålles som återstod efter nedsmältning av svinister. Detta avfallsämne innehåller alltid en betydlig mängd fett, växlande mellan 15 och över 25 % samt protein omkring 60 %, varav smältbar äggvita utgör en mycket växlande andel, allt efter som råmaterialet innehållit muskelvävnad eller huvudsakligen bindväv, i vilken senare proteinet till största delen utgöres av limgivande ämnen. F. hava därför ett betydande näringsvärde och passa bäst till fjäderfäfoder samt i smärre mängder även för svin. Är dock ofta starkt uppblandat med salt, stundom till den grad, att fodret är hälsoskadligt.

Fettsyror. Se Fett.

Fettvävnad kallas den bindväv (se d. o.), vari fett avlagrats i djurkroppen. Dylik vävnad förekommer i större mängd under huden samt i tarmkäxet och kring njurarna.

Fibrin. Se Äggviteartade ämnen.

Fideikommiss, testamentsbestämmelse, att viss egendom, lös eller fast, skall tillfalla personer, vanligen medlemmar av familjen (familje-f.). F. betecknar även den egendom, varom så förordnats. F. i fast egendom får numera ej inrättas (åtminstone ej i lantegendom) men väl i lös., F.-egendom får ej avyttras, och fast dylik ej intecknas utan efter tillstånd av K.M:t, som ock i stor utsträckning medgivit utbyte av f.-egendom mot annan och särskilt förvandling av fastighets- till penning-f., vilka då ställas under viss förvaltning. Fast f.-egendom fanns år 1910 till ett taxeringsvärde av tillhopa 121,460,000 kr. De flesta f. gå i adliga familjer. K. f. $^{27}/_4$ 1910.E. T.

Figurplöjning, plöjningssätt, varvid man kör runt fältet, parallellt med dess sidor. Då åkrarna i allmänhet äro 4-sidiga, betecknas det även som fyrkant- eller carréplöjning. F. utföres vanligen så, att i akerstyckets mitt utstakas en figur med sidor jämnlöpande med åkerns kanter, och denna sammanplöjes som en vanlig teg, varefter man plöjer runt denna vändande åt höger, tills hela åkerstycket är upplöjt. Även förekommer att med början vid kanten plöja runt, vändande till höger och avsluta med isärfällning av en återstående mittfigur. F. medför fördelen, att tomkörningar vid tegändarna samt upp-körningar av slutfåror undgås, varigenom åkerytan blir jämnare, men saknaden av slutfåror för ytvattnets avledande gör f. mindre lämplig för höstplöjning på styv lera. Jfr Tegplöjning.

Filtsjuka hos potatis förorsakas av en svamp, *Hypochnus Solani* Prill. et Del., och visar sig dels på knölarna som små, mörkvioletta vårtor av svamptrådar, även kallat lackskorv, vilket utvecklingsstadium av svampen kallats *Rhizoctonia solani* Kuhn, dels på basen av stjälken som ett filtartat överdrag bestående av svamptrådar, vilka avsnöra konidier (förökningsceller). Sjukdomen synes gynnas av sur reaktion och är rätt spridd i landet, men gör sällan större skada och förväxlas ofta med andra sjukdomar. — Sjukdomen föres till jorden med utsädet och kan därför förekommas genom dettas betning, ss. genom nedsänkning av potatisen under 2 timmar i en lösning av $^1/_2$ l. formalin i 100 l. vatten. Man bör även undvika sättpotatis, som visar de mörkvioletta vårtorna, och helst under några år ej odla potatis på jord, där sjukdomen uppträtt. Jfr. Rotfiltsjuka.E. Hg.

Fimmerstänger. Se Anspänning.

Finger. Fingerbalk. Se Skördemaskin, Slåttermaskin.

Fingerborgsblomma, *Digitalis purpurea* L., av skeplingfamilj en, *Personatæ,* en 2- till flerårig, meterhög ört med skrynkliga blad och en lång klase av stora, röda eller vita blommor. Växten är giftig av glykosiden digitalin men odlas dels för sina praktfulla blommor dels för skörd av bladen, som utgöra en viktig drog. Trivs på all jord, även på steniga backar. Självsår sig rikligt. Bladen börja skördas vid början blomning och avrepas uppifrån, så att bladskaften medfölja, samt torkas, utbredda i enkelt lager.

Fingersvamp, *Clavaria,* ett till fam. hudsvampar, *Teleforæ,* hörande släkte med vanligen busklikt förgrenad bål. De vita arterna äro milt smakande matsvampar.

Fingrar och tår. Se Klumprotsjuka.

Finjord betecknar, enligt J. A. Knop, till skillnad från jordskelettet de delar av jorden, som gå genom sikthål av 0.2 mm. diam., således ungefär motsvarande lera och mo. (Se Jord, Jordanalys.) Dessa delar hålla den huvudsakliga delen av för växtrötterna åtkomlig näring, varför den ensam brukar underkastas kemisk analys.

Fink. Under familjenamnet fink-fåglar, Fringillidae, sammanfattas småfåglar, utmärkta av 4 fria tår med baktån på samma höjd som de övriga och försedd med en klo, som är större än innertån (gemensamma karaktärer för hela tättinggruppen), samt av en stark, kägelformig näbb, som genom undernäbbens inåtböjda kanter är lämpad för att skala frön. Som de leva dels av sådana och andra växtdelar, fett bestämmes genom dess sönderdelning samt bestämning, efter destillation, av mängden flyktiga fettsyror, varvid det antal kubcm. $^1/_{10}$ normal kalilut, som åtgår för att neutralisera de ur 5 g. smörfett avdestillerade fettsyrorna betecknas som Reichert-Meissls tal; halten av omättade fettsyror bestämmes av den procentmängd jod, som fettet kan binda, d. v. s. absorbera utan färgning, vilket benämnes Hübls jodtal. Litt.: Chr. Barthel. Die Methoden zur Untersuchung von Milch und Molkereiprodukten. Leipz. 1911.H. J. Dft.

Fettgrevar utgöres av bindväv, som erhålles som återstod efter nedsmältning av svinister. Detta avfallsämne innehåller alltid en betydlig mängd fett, växlande mellan 15 och över 25 % samt protein omkring 60 %, varav smältbar äggvita utgör en mycket växlande andel, allt efter som råmaterialet innehållit muskelvävnad eller huvudsakligen bindväv, i vilken senare proteinet till största delen utgöres av limgivande ämnen. F. hava därför ett betydande näringsvärde och passa bäst till fjäderfäfoder samt i smärre mängder även för svin. Är dock ofta starkt uppblandat med salt, stundom till den grad, att fodret är hälsoskadligt.

Fettsyror. Se Fett.

Fettvävnad kallas den bindväv (se d. o.), vari fett avlagrats i djurkroppen. Dylik vävnad förekommer i större mängd under huden samt i tarmkäxet och kring njurarna.

Fibrin. Se Äggviteartade ämnen.

Fideikommiss, testamentsbestämmelse, att viss egendom, lös eller fast, skall tillfalla personer, vanligen medlemmar av familjen (familje-f.). F. betecknar även den egendom, varom så förordnats. F. i fast egendom får numera ej inrättas (åtminstone ej i lantegendom) men väl i lös., F.-egendom får ej avyttras, och fast dylik ej intecknas utan efter tillstånd av K.M:t, som ock i stor utsträckning medgivit utbyte av f.-egendom mot annan och särskilt förvandling av fastighets- till penning-f., vilka då ställas under viss förvaltning. Fast f.-egendom fanns år 1910 till ett taxeringsvärde av tillhopa 121,460,000 kr. De flesta f. gå i adliga familjer. K. f. $^{27}/_{4}$ 1910.E. T.

Figurplöjning, plöjningssätt, varvid man kör runt fältet, parallellt med dess sidor. Då åkrarna i allmänhet äro 4-sidiga, betecknas det även som fyrkant- eller carréplöjning. F. utföres vanligen så, att i akerstyckets mitt utstakas en figur med sidor jämnlöpande med åkerns kanter, och denna sammanplöjes som en vanlig teg, varefter man plöjer runt denna vändande åt höger, tills hela åkerstycket är upplöjt. Även förekommer att med början vid kanten plöja runt, vändande till höger och avsluta med isärfällning av en återstående mittfigur. F. medför fördelen, att tomkörningar vid tegändarna samt upp-körningar av slutfåror undgås, varigenom åkerytan blir jämnare, men saknaden av slutfåror för ytvattnets avledande gör f. mindre lämplig för höstplöjning på styv lera. Jfr Tegplöjning.

Filtsjuka hos potatis förorsakas av en svamp, *Hypochnus Solani* Prill. et Del., och visar sig dels på knölarna som små, mörkvioletta vårtor av svamptrådar, även kallat lackskorv, vilket utvecklingsstadium av svampen kallats *Rhizoctonia solani* Kuhn, dels på basen av stjälken som ett filtartat överdrag bestående av svamptrådar, vilka avsnöra konidier (förökningsceller). Sjukdomen synes gynnas av sur reaktion och är rätt spridd i landet, men gör sällan större skada och förväxlas ofta med andra sjukdomar. — Sjukdomen föres till jorden med utsädet och kan därför förekommas genom dettas betning, ss. genom nedsänkning av potatisen under 2 timmar i en lösning av $^{1}/_{2}$ l. formalin i 100 l. vatten. Man bör även undvika sättpotatis, som visar de mörkvioletta vårtorna, och helst under några år ej odla potatis på jord, där sjukdomen uppträtt. Jfr. Rotfiltsjuka.E. Hg.

Fimmerstänger. Se Anspänning.

Finger. Fingerbalk. Se Skördemaskin, Slåttermaskin.

Fingerborgsblomma, *Digitalis purpurea* L., av skeplingfamilj en, *Personatæ,* en 2- till flerårig, meterhög ört med skrynkliga blad och en lång klase av stora, röda eller vita blommor. Växten är giftig av glykosiden digitalin men odlas dels för sina praktfulla blommor dels för skörd av bladen, som utgöra en viktig drog. Trivs på all jord, även på steniga backar. Självsår sig rikligt. Bladen börja skördas vid begynnande blomning och avrepas uppifrån, så att bladskaften medfölja, samt torkas, utbredda i enkelt lager.

Fingersvamp, *Clavaria,* ett till fam. hudsvampar, *Teleforæ,* hörande släkte med vanligen busklikt förgrenad bål. De vita arterna äro milt smakande matsvampar.

Fingrar och tår. Se Klumprotsjuka.

Finjord betecknar, enligt J. A. Knop, till skillnad från jordskelettet de delar av jorden, som gå genom sikthål av 0.2 mm. diam., således ungefär motsvarande lera och mo. (Se Jord, Jordanalys.) Dessa delar hålla den huvudsakliga delen av för växtrötterna åtkomlig näring, varför den ensam brukar underkastas kemisk analys.

Fink. Under familjenamnet fink-fåglar, Fringillidae, sammanfattas småfåglar, utmärkta av 4 fria tår med baktån på samma höjd som de övriga och försedd med en klo, som är större än innertån (gemensamma karaktärer för hela tättinggruppen), samt av en stark, kägelformig näbb, som genom undernäbbens inåtböjda kanter är lämpad för att skala frön. Som de leva dels av sådana och andra växtdelar, fett bestämmes genom dess sönderdelning samt bestämning, efter destillation, av mängden flyktiga fettsyror, varvid det antal kubcm. $^{1}/_{10}$ normal kalilut, som åtgår för att neutralisera de ur 5 g. smörfett avdestillerade fettsyrorna betecknas som Reichert-Meissls tal; halten av omättade fettsyror bestämmes av den procentmängd jod, som fettet kan binda, d. v. s. absorbera utan färgning, vilket benämnes Hübls jodtal. Litt.: Chr. Barthel. Die Methoden zur Untersuchung von Milch und Molkereiprodukten. Leipz. 1911.H. J. Dft.

Fettgrevar utgöres av bindväv, som erhålles som återstod efter nedsmältning av svinister. Detta avfallsämne innehåller alltid en betydlig mängd fett, växlande mellan 15 och över 25 % samt protein omkring 60 %, varav smältbar äggvita utgör en mycket växlande andel, allt efter som råmaterialet innehållit muskelvävnad eller huvudsakligen bindväv, i vilken senare proteinet till största delen utgöres av limgivande ämnen. F. hava därför ett betydande näringsvärde och passa bäst till fjäderfäfoder samt i smärre mängder även för svin. Är dock ofta starkt uppblandat med salt, stundom till den grad, att fodret är hälsoskadligt.

Fettsyror. Se Fett.

Fettvävnad kallas den bindväv (se d. o.), vari fett avlagrats i djurkroppen. Dylik vävnad förekommer i större mängd under huden samt i tarmkäxet och kring njurarna.

Fibrin. Se Äggviteartade ämnen.

Fideikommiss, testamentsbestämmelse, att viss egendom, lös eller fast, skall tillfalla personer, vanligen medlemmar av familjen (familje-f.). F. betecknar även den egendom, varom så förordnats. F. i fast egendom får numera ej inrättas (åtminstone ej i lantegendom) men väl i lös., F.-egendom får ej avyttras, och fast dylik ej intecknas utan efter tillstånd av K.M:t, som ock i stor utsträckning medgivit utbyte av f.-egendom mot annan och särskilt förvandling av fastighets- till penning-f., vilka då ställas under viss förvaltning. Fast f.-egendom fanns år 1910 till ett taxeringsvärde av tillhopa 121,460,000 kr. De flesta f. gå i adliga familjer. K. f. $^{27}/_{4}$ 1910.E. T.

Figurplöjning, plöjningssätt, varvid man kör runt fältet, parallellt med dess sidor. Då åkrarna i allmänhet äro 4-sidiga, betecknas det även som fyrkant- eller carréplöjning. F. utföres vanligen så, att i akerstyckets mitt utstakas en figur med sidor jämnlöpande med åkerns kanter, och denna sammanplöjes som en vanlig teg, varefter man plöjer runt denna vändande åt höger, tills hela åkerstycket är upplöjt. Även förekommer att med början vid kanten plöja runt, vändande till höger och avsluta med isärfällning av en återstående mittfigur. F. medför fördelen, att tomkörningar vid tegändarna samt upp-körningar av slutfåror undgås, varigenom åkerytan blir jämnare, men saknaden av slutfåror för ytvattnets avledande gör f. mindre lämplig för höstplöjning på styv lera. Jfr Tegplöjning.

Filtsjuka hos potatis förorsakas av en svamp, *Hypochnus Solani* Prill. et Del., och visar sig dels på knölarna som små, mörkvioletta vårtor av svamptrådar, även kallat lackskorv, vilket utvecklingsstadium av svampen kallats *Rhizoctonia solani* Kuhn, dels på basen av stjälken som ett filtartat överdrag bestående av svamptrådar, vilka avsnöra konidier (förökningsceller). Sjukdomen synes gynnas av sur reaktion och är rätt spridd i landet, men gör sällan större skada och förväxlas ofta med andra sjukdomar. — Sjukdomen föres till jorden med utsädet och kan därför förekommas genom dettas betning, ss. genom nedsänkning av potatisen under 2 timmar i en lösning av $^{1}/_{2}$ l. formalin i 100 l. vatten. Man bör även undvika sättpotatis, som visar de mörkvioletta vårtorna, och helst under några år ej odla potatis på jord, där sjukdomen uppträtt. Jfr. Rotfiltsjuka.E. Hg.

Fimmerstänger. Se Anspänning.

Finger. Fingerbalk. Se Skördemaskin, Slåttermaskin.

Fingerborgsblomma, *Digitalis purpurea* L., av skeplingfamilj en, *Personatæ,* en 2- till flerårig, meterhög ört med skrynkliga blad och en lång klase av stora, röda eller vita blommor. Växten är giftig av glykosiden digitalin men odlas dels för sina praktfulla blommor dels för skörd av bladen, som utgöra en viktig drog. Trivs på all jord, även på steniga backar. Självsår sig rikligt. Bladen börja skördas vid begynnande blomning och avrepas uppifrån, så att bladskaften medfölja, samt torkas, utbredda i enkelt lager.

Fingersvamp, *Clavaria,* ett till fam. hudsvampar, *Teleforæ,* hörande släkte med vanligen busklikt förgrenad bål. De vita arterna äro milt smakande matsvampar.

Fingrar och tår. Se Klumprotsjuka.

Finjord betecknar, enligt J. A. Knop, till skillnad från jordskelettet de delar av jorden, som gå genom sikthål av 0.2 mm. diam., således ungefär motsvarande lera och mo. (Se Jord, Jordanalys.) Dessa delar hålla den huvudsakliga delen av för växtrötterna åtkomlig näring, varför den ensam brukar underkastas kemisk analys.

Fink. Under familjenamnet fink-fåglar, Fringillidae, sammanfattas småfåglar, utmärkta av 4 fria tår med baktån på samma höjd som de övriga och försedd med en klo, som är större än innertån (gemensamma karaktärer för hela tättinggruppen), samt av en stark, kägelformig näbb, som genom undernäbbens inåtböjda kanter är lämpad för att skala frön. Som de leva dels av sådana och andra växtdelar, fett bestämmes genom dess sönderdelning samt bestämning, efter destillation, av mängden flyktiga fettsyror, varvid det antal kubcm. $^{1}/_{10}$ normal kalilut, som åtgår för att neutralisera de ur 5 g. smörfett avdestillerade fettsyrorna betecknas som Reichert-Meissls tal; halten av omättade fettsyror bestämmes av den procentmängd jod, som fettet kan binda, d. v. s. absorbera utan färgning, vilket benämnes Hübls jodtal. Litt.: Chr. Barthel. Die Methoden zur Untersuchung von Milch und

Molkereiprodukten. Leipz. 1911.H. J. Dft.

Fettgrevar utgöres av bindväv, som erhålles som återstod efter nedsmältning av svinister. Detta avfallsämne innehåller alltid en betydlig mängd fett, växlande mellan 15 och över 25 % samt protein omkring 60 %, varav smältbar äggvita utgör en mycket växlande andel, allt efter som råmaterialet innehållit muskelvävnad eller huvudsakligen bindväv, i vilken senare proteinet till största delen utgöres av limgivande ämnen. F. hava därför ett betydande näringsvärde och passa bäst till fjäderfäfoder samt i smärre mängder även för svin. Är dock ofta starkt uppblandat med salt, stundom till den grad, att fodret är hälsoskadligt.

Fettsyror. Se Fett.

Fettvävnad kallas den bindväv (se d. o.), vari fett avlagrats i djurkroppen. Dylik vävnad förekommer i större mängd under huden samt i tarmkäxet och kring njurarna.

Fibrin. Se Äggviteartade ämnen.

Fideikommiss, testamentsbestämmelse, att viss egendom, lös eller fast, skall tillfalla personer, vanligen medlemmar av familjen (familje-f.). F. betecknar även den egendom, varom så förordnats. F. i fast egendom får numera ej inrättas (åtminstone ej i lantegendom) men väl i lös., F.-egendom får ej avyttras, och fast dylik ej intecknas utan efter tillstånd av K.M:t, som ock i stor utsträckning medgivit utbyte av f.-egendom mot annan och särskilt förvandling av fastighets- till penning-f., vilka då ställas under viss förvaltning. Fast f.-egendom fanns år 1910 till ett taxeringsvärde av tillhopa 121,460,000 kr. De flesta f. gå i adliga familjer. K. f. $^{27}/_{4}$ 1910.E. T.

Figurplöjning, plöjningssätt, varvid man kör runt fältet, parallellt med dess sidor. Då åkrarna i allmänhet äro 4-sidiga, betecknas det även som fyrkant- eller carréplöjning. F. utföres vanligen så, att i akerstyckets mitt utstakas en figur med sidor jämnlöpande med åkerns kanter, och denna sammanplöjes som en vanlig teg, varefter man plöjer runt denna vändande åt höger, tills hela åkerstycket är upplöjt. Även förekommer att med början vid kanten plöja runt, vändande till höger och avsluta med isärfällning av en återstående mittfigur. F. medför fördelen, att tomkörningar vid tegändarna samt upp-körningar av slutfåror undgås, varigenom åkerytan blir jämnare, men saknaden av slutfåror för ytvattnets avledande gör f. mindre lämplig för höstplöjning på styv lera. Jfr Tegplöjning.

Filtsjuka hos potatis förorsakas av en svamp, *Hypochnus Solani* Prill. et Del., och visar sig dels på knölarna som små, mörkvioletta vårtor av svamptrådar, även kallat lackskorv, vilket utvecklingsstadium av svampen kallats *Rhizoctonia solani* Kuhn, dels på basen av stjälken som ett filtartat överdrag bestående av svamptrådar, vilka avsnöra konidier (förökningsceller). Sjukdomen synes gynnas av sur reaktion och är rätt spridd i landet, men gör sällan större skada och förväxlas ofta med andra sjukdomar. — Sjukdomen föres till jorden med utsädet och kan därför förekommas genom dettas betning, ss. genom nedsänkning av potatisen under 2 timmar i en lösning av $^{1}/_{2}$ l. formalin i 100 l. vatten. Man bör även undvika sättpotatis, som visar de mörkvioletta vårtorna, och helst under några år ej odla potatis på jord, där sjukdomen uppträtt. Jfr. Rotfiltsjuka.E. Hg.

Fimmerstänger. Se Anspänning.

Finger. Fingerbalk. Se Skördemaskin, Slåttermaskin.

Fingerborgsblomma, *Digitalis purpurea* L., av skeplingfamilj en, *Personatæ,* en 2- till flerårig, meterhög ört med skrynkliga blad och en lång klase av stora, röda eller vita blommor. Växten är giftig av glykosiden digitalin men odlas dels för sina praktfulla blommor dels för skörd av bladen, som utgöra en viktig drog. Trivs på all jord, även på steniga backar. Självsår sig rikligt. Bladen börja skördas vid begynnande blomning och avrepas uppifrån, så att bladskaften medfölja, samt torkas, utbredda i enkelt lager.

Fingersvamp, *Clavaria,* ett till fam. hudsvampar, *Teleforæ,* hörande släkte med vanligen busklikt förgrenad bål. De vita arterna äro milt smakande matsvampar.

Fingrar och tår. Se Klumprotsjuka.

Finjord betecknar, enligt J. A. Knop, till skillnad från jordskelettet de delar av jorden, som gå genom sikthål av 0.2 mm. diam., således ungefär motsvarande lera och mo. (Se Jord, Jordanalys.) Dessa delar hålla den huvudsakliga delen av för växtrötterna åtkomlig näring, varför den ensam brukar underkastas kemisk analys.

Fink. Under familjenamnet fink-fåglar, Fringillidae, sammanfattas småfåglar, utmärkta av 4 fria tår med baktån på samma höjd som de övriga och försedd med en klo, som är större än innertån (gemensamma karaktärer för hela tättinggruppen), samt av en stark, kägelformig näbb, som genom undernäbbens inåtböjda kanter är lämpad för att skala frön. Som de leva dels av sådana och andra växtdelar, fett bestämmes genom dess sönderdelning samt bestämning, efter destillation, av mängden flyktiga fettsyror, varvid det antal kubcm. $^{1}/_{10}$ normal kalilut, som åtgår för att neutralisera de ur 5 g. smörfett avdestillerade fettsyrorna betecknas som Reichert-Meissls tal; halten av omättade fettsyror bestämmes av den procentmängd jod, som fettet kan binda, d. v. s. absorbera utan färgning, vilket benämnes Hübls jodtal. Litt.: Chr. Barthel. Die Methoden zur Untersuchung von Milch und Molkereiprodukten. Leipz. 1911.H. J. Dft.

Fettgrevar utgöres av bindväv, som erhålles som återstod efter nedsmältning av svinister. Detta avfallsämne innehåller alltid en betydlig mängd fett, växlande mellan 15 och över 25 % samt protein omkring 60 %, varav smältbar äggvita utgör en mycket växlande andel, allt efter som råmaterialet innehållit muskelvävnad eller huvudsakligen bindväv, i vilken senare proteinet till största delen utgöres av limgivande ämnen. F. hava därför ett betydande näringsvärde och passa bäst till fjäderfäfoder samt i smärre mängder även för svin. Är dock ofta starkt uppblandat med salt, stundom till den grad, att fodret är hälsoskadligt.

Fettsyror. Se Fett.

Fettvävnad kallas den bindväv (se d. o.), vari fett avlagrats i djurkroppen. Dylik vävnad förekommer i större mängd under huden samt i tarmkäxet och kring njurarna.

Fibrin. Se Äggviteartade ämnen.

Fideikommiss, testamentsbestämmelse, att viss egendom, lös eller fast, skall tillfalla personer, vanligen medlemmar av familjen (familje-f.). F. betecknar även den egendom, varom så förordnats. F. i fast egendom får numera ej inrättas (åtminstone ej i lantegendom) men väl i lös., F.-egendom får ej avyttras, och fast dylik ej intecknas utan efter tillstånd av K.M:t, som ock i stor utsträckning medgivit utbyte av f.-egendom mot annan och särskilt förvandling av fastighets- till penning-f., vilka då ställas under viss förvaltning. Fast f.-egendom fanns år 1910 till ett taxeringsvärde av tillhopa 121,460,000 kr. De flesta f. gå i adliga familjer. K. f. $^{27}/_{4}$ 1910.E. T.

Figurplöjning, plöjningssätt, varvid man kör runt fältet, parallellt med dess sidor. Då åkrarna i allmänhet äro 4-sidiga, betecknas det även som fyrkant- eller carréplöjning. F. utföres vanligen så, att i akerstyckets mitt utstakas en figur med sidor jämnlöpande med åkerns kanter, och denna sammanplöjes som en vanlig teg, varefter man plöjer runt denna vändande åt höger, tills hela åkerstycket är upplöjt. Även förekommer att med början vid kanten plöja runt, vändande till höger och avsluta med isärfällning av en återstående mittfigur. F. medför fördelen, att tomkörningar vid tegändarna samt upp-körningar av slutfåror undgås, varigenom åkerytan blir jämnare, men saknaden av slutfåror för ytvattnets avledande gör f. mindre lämplig för höstplöjning på styv lera. Jfr Tegplöjning.

Filtsjuka hos potatis förorsakas av en svamp, *Hypochnus Solani* Prill. et Del., och visar sig dels på knölarna som små, mörkvioletta vårtor av svamptrådar, även kallat lackskorv, vilket utvecklingsstadium av svampen kallats *Rhizoctonia solani* Kuhn, dels på basen av stjälken som ett filtartat överdrag bestående av svamptrådar, vilka avsnöra konidier (förökningsceller). Sjukdomen synes gynnas av sur reaktion och är rätt spridd i landet, men gör sällan större skada och förväxlas ofta med andra sjukdomar. — Sjukdomen föres till jorden med utsädet och kan därför förekommas genom dettas betning, ss. genom nedsänkning av potatisen under 2 timmar i en lösning av $^{1}/_{2}$ l. formalin i 100 l. vatten. Man bör även undvika sättpotatis, som visar de mörkvioletta vårtorna, och helst under några år ej odla potatis på jord, där sjukdomen uppträtt. Jfr. Rotfiltsjuka.E. Hg.

Fimmerstänger. Se Anspänning.

Finger. Fingerbalk. Se Skördemaskin, Slåttermaskin.

Fingerborgsblomma, *Digitalis purpurea* L., av skeplingfamilj en, *Personatæ,* en 2- till flerårig, meterhög ört med skrynkliga blad och en lång klase av stora, röda eller vita blommor. Växten är giftig av glykosiden digitalin men odlas dels för sina praktfulla blommor dels för skörd av bladen, som utgöra en viktig drog. Trivs på all jord, även på steniga backar. Självsår sig rikligt. Bladen börja skördas vid begynnande blomning och avrepas uppifrån, så att bladskaften medfölja, samt torkas, utbredda i enkelt lager.

Fingersvamp, *Clavaria,* ett till fam. hudsvampar, *Teleforæ,* hörande släkte med vanligen busklikt förgrenad bål. De vita arterna äro milt smakande matsvampar.

Fingrar och tår. Se Klumprotsjuka.

Finjord betecknar, enligt J. A. Knop, till skillnad från jordskelettet de delar av jorden, som gå genom sikthål av 0.2 mm. diam., således ungefär motsvarande lera och mo. (Se Jord, Jordanalys.) Dessa delar hålla den huvudsakliga delen av för växtrötterna åtkomlig näring, varför den ensam brukar underkastas kemisk analys.

Fink. Under familjenamnet fink-fåglar, Fringillidae, sammanfattas småfåglar, utmärkta av 4 fria tår med baktån på samma höjd som de övriga och försedd med en klo, som är större än innertån (gemensamma karaktärer för hela tättinggruppen), samt av en stark, kägelformig näbb, som genom undernäbbens inåtböjda kanter är lämpad för att skala frön. Som de leva dels av sådana och andra växtdelar, fett bestämmes genom dess sönderdelning samt bestämning, efter destillation, av mängden flyktiga fettsyror, varvid det antal kubcm. $^{1}/_{10}$ normal kalilut, som åtgår för att neutralisera de ur 5 g. smörfett avdestillerade fettsyrorna betecknas som Reichert-Meissls tal; halten av omättade fettsyror bestämmes av den procentmängd jod, som fettet kan binda, d. v. s. absorbera utan färgning, vilket benämnes Hübls jodtal. Litt.: Chr. Barthel. Die Methoden zur Untersuchung von Milch und Molkereiprodukten. Leipz. 1911.H. J. Dft.

Fettgrevar utgöres av bindväv, som erhålles som återstod efter nedsmältning av svinister. Detta avfallsämne innehåller alltid en betydlig mängd fett, växlande mellan 15 och över 25 % samt protein omkring 60 %, varav smältbar äggvita utgör en mycket växlande andel, allt efter som råmaterialet innehållit muskelvävnad eller huvudsakligen bindväv, i vilken senare proteinet till största delen utgöres av limgivande ämnen. F. hava därför ett betydande näringsvärde och passa bäst till fjäderfäfoder samt i smärre mängder även för svin. Är dock ofta starkt uppblandat med salt, stundom till den grad, att fodret är hälsoskadligt.

Fettsyror. Se Fett.

Fettvävnad kallas den bindväv (se d. o.), vari fett avlagrats i djurkroppen. Dylik vävnad förekommer i större mängd under huden samt i tarmkäxet och kring njurarna.

Fibrin. Se Äggviteartade ämnen.

Fideikommiss, testamentsbestämmelse, att viss egendom, lös eller fast, skall tillfalla personer, vanligen medlemmar av familjen (familje-f.). F. betecknar även den egendom, varom så förordnats. F. i fast egendom får numera ej inrättas (åtminstone ej i lantegendom) men väl i lös., F.-egendom får ej avyttras, och fast dylik ej intecknas utan efter tillstånd av K.M:t, som ock i stor utsträckning medgivit utbyte av f.-egendom mot annan och särskilt förvandling av fastighets- till penning-f., vilka då ställas under viss förvaltning. Fast f.-egendom fanns år 1910 till ett taxeringsvärde av tillhopa 121,460,000 kr. De flesta f. gå i adliga familjer. K. f. $^{27}/_{4}$ 1910.E. T.

Figurplöjning, plöjningssätt, varvid man kör runt fältet, parallellt med dess sidor. Då åkrarna i allmänhet äro 4-sidiga, betecknas det även som fyrkant- eller carréplöjning. F. utföres vanligen så, att i akerstyckets mitt utstakas en figur med sidor jämnlöpande med åkerns kanter, och denna sammanplöjes som en vanlig teg, varefter man plöjer runt denna vändande åt höger, tills hela åkerstycket är upplöjt. Även förekommer att med början vid kanten plöja runt, vändande till höger och avsluta med isärfällning av en återstående mittfigur. F. medför fördelen, att tomkörningar vid tegändarna samt upp-körningar av slutfåror undgås, varigenom åkerytan blir jämnare, men saknaden av slutfåror för ytvattnets avledande gör f. mindre lämplig för höstplöjning på styv lera. Jfr Tegplöjning.

Filtsjuka hos potatis förorsakas av en svamp, *Hypochnus Solani* Prill. et Del., och visar sig dels på knölarna som små, mörkvioletta vårtor av svamptrådar, även kallat lackskorv, vilket utvecklingsstadium av svampen kallats *Rhizoctonia solani* Kuhn, dels på basen av stjälken som ett filtartat överdrag bestående av svamptrådar, vilka avsnöra konidier (förökningsceller). Sjukdomen synes gynnas av sur reaktion och är rätt spridd i landet, men gör sällan större skada och förväxlas ofta med andra sjukdomar. — Sjukdomen föres till jorden med utsädet och kan därför förekommas genom dettas betning, ss. genom nedsänkning av potatisen under 2 timmar i en lösning av $^{1}/_{2}$ l. formalin i 100 l. vatten. Man bör även undvika sättpotatis, som visar de mörkvioletta vårtorna, och helst under några år ej odla potatis på jord, där sjukdomen uppträtt. Jfr. Rotfiltsjuka.E. Hg.

Fimmerstänger. Se Anspänning.

Finger. Fingerbalk. Se Skördemaskin, Slåttermaskin.

Fingerborgsblomma, *Digitalis purpurea* L., av skeplingfamilj en, *Personatæ,* en 2- till flerårig, meterhög ört med skrynkliga blad och en lång klase av stora, röda eller vita blommor. Växten är giftig av glykosiden digitalin men odlas dels för sina praktfulla blommor dels för skörd av bladen, som utgöra en viktig drog. Trivs på all jord, även på steniga backar. Självsår sig rikligt. Bladen börja skördas vid började blomning och avrepas uppifrån, så att bladskaften medfölja, samt torkas, utbredda i enkelt lager.

Fingersvamp, *Clavaria,* ett till fam. hudsvampar, *Teleforæ,* hörande släkte med vanligen busklikt förgrenad bål. De vita arterna äro milt smakande matsvampar.

Fingrar och tår. Se Klumprotsjuka.

Finjord betecknar, enligt J. A. Knop, till skillnad från jordskelettet de delar av jorden, som gå genom sikthål av 0.2 mm. diam., således ungefär motsvarande lera och mo. (Se Jord, Jordanalys.) Dessa delar hålla den huvudsakliga delen av för växtrötterna åtkomlig näring, varför den ensam brukar underkastas kemisk analys.

Fink. Under familjenamnet fink-fåglar, Fringillidae, sammanfattas småfåglar, utmärkta av 4 fria tår med baktån på samma höjd som de övriga och försedd med en klo, som är större än innertån (gemensamma karaktärer för hela tättinggruppen), samt av en stark, kägelformig näbb, som genom undernäbbens inåtböjda kanter är lämpad för att skala frön. Som de leva dels av sådana och andra växtdelar, fett bestämmes genom dess sönderdelning samt bestämning, efter destillation, av mängden flyktiga fettsyror, varvid det antal kubcm. $^{1}/_{10}$ normal kalilut, som åtgår för att neutralisera de ur 5 g. smörfett avdestillerade fettsyrorna betecknas som Reichert-Meissls tal; halten av omättade fettsyror bestämmes av den procentmängd jod, som fettet kan binda, d. v. s. absorbera utan färgning, vilket benämnes Hübls jodtal. Litt.: Chr. Barthel. Die Methoden zur Untersuchung von Milch und Molkereiprodukten. Leipz. 1911.H. J. Dft.

Fettgrevar utgöres av bindväv, som erhålles som återstod efter nedsmältning av svinister. Detta avfallsämne innehåller alltid en betydlig mängd fett, växlande mellan 15 och över 25 % samt protein omkring 60 %, varav smältbar äggvita utgör en mycket växlande andel, allt efter som råmaterialet innehållit muskelvävnad eller huvudsakligen bindväv, i vilken senare proteinet till största delen utgöres av limgivande ämnen. F. hava därför ett betydande näringsvärde och passa bäst till fjäderfäfoder samt i smärre mängder även för svin. Är dock ofta starkt uppblandat med salt, stundom till den grad, att fodret är hälsoskadligt.

Fettsyror. Se Fett.

Fettvävnad kallas den bindväv (se d. o.), vari fett avlagrats i djurkroppen. Dylik vävnad förekommer i större mängd under huden samt i tarmkäxet och kring njurarna.

Fibrin. Se Äggviteartade ämnen.

Fideikommiss, testamentsbestämmelse, att viss egendom, lös eller fast, skall tillfalla personer, vanligen medlemmar av familjen (familje-f.). F. betecknar även den egendom, varom så förordnats. F. i fast egendom får numera ej inrättas (åtminstone ej i lantegendom) men väl i lös., F.-egendom får ej avyttras, och fast dylik ej intecknas utan efter tillstånd av K.M:t, som ock i stor utsträckning medgivit utbyte av f.-egendom mot annan och särskilt förvandling av fastighets- till penning-f., vilka då ställas under viss förvaltning. Fast f.-egendom fanns år 1910 till ett taxeringsvärde av tillhopa 121,460,000 kr. De flesta f. gå i adliga familjer. K. f. $^{27}/_{4}$ 1910.E. T.

Figurplöjning, plöjningssätt, varvid man kör runt fältet, parallellt med dess sidor. Då åkrarna i allmänhet äro 4-sidiga, betecknas det även som fyrkant- eller carréplöjning. F. utföres vanligen så, att i akerstyckets mitt utstakas en figur med sidor jämnlöpande med åkerns kanter, och denna sammanplöjes som en vanlig teg, varefter man plöjer runt denna vändande åt höger, tills hela åkerstycket är upplöjt. Även förekommer att med början vid kanten plöja runt, vändande till höger och avsluta med isärfällning av en återstående mittfigur. F. medför fördelen, att tomkörningar vid tegändarna samt upp-körningar av slutfåror undgås, varigenom åkerytan blir jämnare, men saknaden av slutfåror för ytvattnets avledande gör f. mindre lämplig för höstplöjning på styv lera. Jfr Tegplöjning.

Filtsjuka hos potatis förorsakas av en svamp, *Hypochnus Solani* Prill. et Del., och visar sig dels på knölarna som små, mörkvioletta vårtor av svamptrådar, även kallat lackskorv, vilket utvecklingsstadium av svampen kallats *Rhizoctonia solani* Kuhn, dels på basen av stjälken som ett filtartat överdrag bestående av svamptrådar, vilka avsnöra konidier (förökningsceller). Sjukdomen synes gynnas av sur reaktion och är rätt spridd i landet, men gör sällan större skada och förväxlas ofta med andra sjukdomar. — Sjukdomen föres till jorden med utsädet och kan därför förekommas genom dettas betning, ss. genom nedsänkning av potatisen under 2 timmar i en lösning av $^{1}/_{2}$ l. formalin i 100 l. vatten. Man bör även

undvika sättpotatis, som visar de mörkvioletta vårtorna, och helst under några år ej odla potatis på jord, där sjukdomen uppträtt. Jfr. Rotfiltsjuka.E. Hg.

Fimmerstänger. Se Anspänning.

Finger. Fingerbalk. Se Skördemaskin, Slåttermaskin.

Fingerborgsblomma, *Digitalis purpurea* L., av skeplingfamilj en, *Personatæ,* en 2- till flerårig, meterhög ört med skrynkliga blad och en lång klase av stora, röda eller vita blommor. Växten är giftig av glykosiden digitalin men odlas dels för sina praktfulla blommor dels för skörd av bladen, som utgöra en viktig drog. Trivs på all jord, även på steniga backar. Självsår sig rikligt. Bladen börja skördas vid begynnande blomning och avrepas uppifrån, så att bladskaften medfölja, samt torkas, utbredda i enkelt lager.

Fingersvamp, *Clavaria,* ett till fam. hudsvampar, *Teleforæ,* hörande släkte med vanligen busklikt förgrenad bål. De vita arterna äro milt smakande matsvampar.

Fingrar och tår. Se Klumprotsjuka.

Finjord betecknar, enligt J. A. Knop, till skillnad från jordskelettet de delar av jorden, som gå genom sikthål av 0.2 mm. diam., således ungefär motsvarande lera och mo. (Se Jord, Jordanalys.) Dessa delar hålla den huvudsakliga delen av för växtrötterna åtkomlig näring, varför den ensam brukar underkastas kemisk analys.

Fink. Under familjenamnet fink-fåglar, Fringillidae, sammanfattas småfåglar, utmärkta av 4 fria tår med baktån på samma höjd som de övriga och försedd med en klo, som är större än innertån (gemensamma karaktärer för hela tättinggruppen), samt av en stark, kägelformig näbb, som genom undernäbbens inåtböjda kanter är lämpad för att skala frön. Som de leva dels av sådana och andra växtdelar, fett bestämmes genom dess sönderdelning samt bestämning, efter destillation, av mängden flyktiga fettsyror, varvid det antal kubcm. $^{1}/_{10}$ normal kalilut, som åtgår för att neutralisera de ur 5 g. smörfett avdestillerade fettsyrorna betecknas som Reichert-Meissls tal; halten av omättade fettsyror bestämmes av den procentmängd jod, som fettet kan binda, d. v. s. absorbera utan färgning, vilket benämnes Hübls jodtal. Litt.: Chr. Barthel. Die Methoden zur Untersuchung von Milch und Molkereiprodukten. Leipz. 1911.H. J. Dft.

Fettgrevar utgöres av bindväv, som erhålles som återstod efter nedsmältning av svinister. Detta avfallsämne innehåller alltid en betydlig mängd fett, växlande mellan 15 och över 25 % samt protein omkring 60 %, varav smältbar äggvita utgör en mycket växlande andel, allt efter som råmaterialet innehållit muskelvävnad eller huvudsakligen bindväv, i vilken senare proteinet till största delen utgöres av limgivande ämnen. F. hava därför ett betydande näringsvärde och passa bäst till fjäderfäfoder samt i smärre mängder även för svin. Är dock ofta starkt uppblandat med salt, stundom till den grad, att fodret är hälsoskadligt.

Fettsyror. Se Fett.

Fettvävnad kallas den bindväv (se d. o.), vari fett avlagrats i djurkroppen. Dylik vävnad förekommer i större mängd under huden samt i tarmkäxet och kring njurarna.

Fibrin. Se Äggviteartade ämnen.

Fideikommiss, testamentsbestämmelse, att viss egendom, lös eller fast, skall tillfalla personer, vanligen medlemmar av familjen (familje-f.). F. betecknar även den egendom, varom så förordnats. F. i fast egendom får numera ej inrättas (åtminstone ej i lantegendom) men väl i lös., F.-egendom får ej avyttras, och fast dylik ej intecknas utan efter tillstånd av K.M:t, som ock i stor utsträckning medgivit utbyte av f.-egendom mot annan och särskilt förvandling av fastighets- till penning-f., vilka då ställas under viss förvaltning. Fast f.-egendom fanns år 1910 till ett taxeringsvärde av tillhopa 121,460,000 kr. De flesta f. gå i adliga familjer. K. f. $^{27}/_{4}$ 1910.E. T.

Figurplöjning, plöjningssätt, varvid man kör runt fältet, parallellt med dess sidor. Då åkrarna i allmänhet äro 4-sidiga, betecknas det även som fyrkant- eller carréplöjning. F. utföres vanligen så, att i akerstyckets mitt utstakas en figur med sidor jämnlöpande med åkerns kanter, och denna sammanplöjes som en vanlig teg, varefter man plöjer runt denna vändande åt höger, tills hela åkerstycket är upplöjt. Även förekommer att med början vid kanten plöja runt, vändande till höger och avsluta med isärfällning av en återstående mittfigur. F. medför fördelen, att tomkörningar vid tegändarna samt upp-körningar av slutfåror undgås, varigenom åkerytan blir jämnare, men saknaden av slutfåror för ytvattnets avledande gör f. mindre lämplig för höstplöjning på styv lera. Jfr Tegplöjning.

Filtsjuka hos potatis förorsakas av en svamp, *Hypochnus Solani* Prill. et Del., och visar sig dels på knölarna som små, mörkvioletta vårtor av svamptrådar, även kallat lackskorv, vilket utvecklingsstadium av svampen kallats *Rhizoctonia solani* Kuhn, dels på basen av stjälken som ett filtartat överdrag bestående av svamptrådar, vilka avsnöra konidier (förökningsceller). Sjukdomen synes gynnas av sur reaktion och är rätt spridd i landet, men gör sällan större skada och förväxlas ofta med andra sjukdomar. — Sjukdomen föres till jorden med utsädet och kan därför förekommas genom dettas betning, ss. genom nedsänkning av potatisen under 2 timmar i en lösning av $^{1}/_{2}$ l. formalin i 100 l. vatten. Man bör även undvika sättpotatis, som visar de mörkvioletta vårtorna, och helst under några år ej odla potatis på jord, där sjukdomen uppträtt. Jfr. Rotfiltsjuka.E. Hg.

Fimmerstänger. Se Anspänning.

Finger. Fingerbalk. Se Skördemaskin, Slåttermaskin.

Fingerborgsblomma, *Digitalis purpurea* L., av skeplingfamilj en, *Personatæ,* en 2- till flerårig, meterhög ört med skrynkliga blad och en lång klase av stora, röda eller vita blommor. Växten är giftig av glykosiden digitalin men odlas dels för sina praktfulla blommor dels för skörd av bladen, som utgöra en viktig drog. Trivs på all jord, även på steniga backar. Självsår sig rikligt. Bladen börja skördas vid begynnande blomning och avrepas uppifrån, så att bladskaften medfölja, samt torkas, utbredda i enkelt lager.

Fingersvamp, *Clavaria,* ett till fam. hudsvampar, *Teleforæ,* hörande släkte med vanligen busklikt förgrenad bål. De vita arterna äro milt smakande matsvampar.

Fingrar och tår. Se Klumprotsjuka.

Finjord betecknar, enligt J. A. Knop, till skillnad från jordskelettet de delar av jorden, som gå genom sikthål av 0.2 mm. diam., således ungefär motsvarande lera och mo. (Se Jord, Jordanalys.) Dessa delar hålla den huvudsakliga delen av för växtrötterna åtkomlig näring, varför den ensam brukar underkastas kemisk analys.

Fink. Under familjenamnet fink-fåglar, Fringillidae, sammanfattas småfåglar, utmärkta av 4 fria tår med baktån på samma höjd som de övriga och försedd med en klo, som är större än innertån (gemensamma karaktärer för hela tättinggruppen), samt av en stark, kägelformig näbb, som genom undernäbbens inåtböjda kanter är lämpad för att skala frön. Som de leva dels av sådana och andra växtdelar, fett bestämmes genom dess sönderdelning samt bestämning, efter destillation, av mängden flyktiga fettsyror, varvid det antal kubcm. $^{1}/_{10}$ normal kalilut, som åtgår för att neutralisera de ur 5 g. smörfett avdestillerade fettsyrorna betecknas som Reichert-Meissls tal; halten av omättade fettsyror bestämmes av den procentmängd jod, som fettet kan binda, d. v. s. absorbera utan färgning, vilket benämnes Hübls jodtal. Litt.: Chr. Barthel. Die Methoden zur Untersuchung von Milch und Molkereiprodukten. Leipz. 1911.H. J. Dft.

Fettgrevar utgöres av bindväv, som erhålles som återstod efter nedsmältning av svinister. Detta avfallsämne innehåller alltid en betydlig mängd fett, växlande mellan 15 och över 25 % samt protein omkring 60 %, varav smältbar äggvita utgör en mycket växlande andel, allt efter som råmaterialet innehållit muskelvävnad eller huvudsakligen bindväv, i vilken senare proteinet till största delen utgöres av limgivande ämnen. F. hava därför ett betydande näringsvärde och passa bäst till fjäderfäfoder samt i smärre mängder även för svin. Är dock ofta starkt uppblandat med salt, stundom till den grad, att fodret är hälsoskadligt.

Fettsyror. Se Fett.

Fettvävnad kallas den bindväv (se d. o.), vari fett avlagrats i djurkroppen. Dylik vävnad förekommer i större mängd under huden samt i tarmkäxet och kring njurarna.

Fibrin. Se Äggviteartade ämnen.

Fideikommiss, testamentsbestämmelse, att viss egendom, lös eller fast, skall tillfalla personer, vanligen medlemmar av familjen (familje-f.). F. betecknar även den egendom, varom så förordnats. F. i fast egendom får numera ej inrättas (åtminstone ej i lantegendom) men väl i lös., F.-egendom får ej avyttras, och fast dylik ej intecknas utan efter tillstånd av K.M:t, som ock i stor utsträckning medgivit utbyte av f.-egendom mot annan och särskilt förvandling av fastighets- till penning-f., vilka då ställas under viss förvaltning. Fast f.-egendom fanns år 1910 till ett taxeringsvärde av tillhopa 121,460,000 kr. De flesta f. gå i adliga familjer. K. f. $^{27}/_{4}$ 1910.E. T.

Figurplöjning, plöjningssätt, varvid man kör runt fältet, parallellt med dess sidor. Då åkrarna i allmänhet äro 4-sidiga, betecknas det även som fyrkant- eller carréplöjning. F. utföres

vanligen så, att i akerstyckets mitt utstakas en figur med sidor jämnlöpande med åkerns kanter, och denna sammanplöjes som en vanlig teg, varefter man plöjer runt denna vändande åt höger, tills hela åkerstycket är upplöjt. Även förekommer att med början vid kanten plöja runt, vändande till höger och avsluta med isärfällning av en återstående mittfigur. F. medför fördelen, att tomkörningar vid tegändarna samt upp-körningar av slutfåror undgås, varigenom åkerytan blir jämnare, men saknaden av slutfåror för ytvattnets avledande gör f. mindre lämplig för höstplöjning på styv lera. Jfr Tegplöjning.

Filtsjuka hos potatis förorsakas av en svamp, *Hypochnus Solani* Prill. et Del., och visar sig dels på knölarna som små, mörkvioletta vårtor av svamptrådar, även kallat lackskorv, vilket utvecklingsstadium av svampen kallats *Rhizoctonia solani* Kuhn, dels på basen av stjälken som ett filtartat överdrag bestående av svamptrådar, vilka avsnöra konidier (förökningsceller). Sjukdomen synes gynnas av sur reaktion och är rätt spridd i landet, men gör sällan större skada och förväxlas ofta med andra sjukdomar. — Sjukdomen föres till jorden med utsädet och kan därför förekommas genom dettas betning, ss. genom nedsänkning av potatisen under 2 timmar i en lösning av $^{1}/_{2}$ l. formalin i 100 l. vatten. Man bör även undvika sättpotatis, som visar de mörkvioletta vårtorna, och helst under några år ej odla potatis på jord, där sjukdomen uppträtt. Jfr. Rotfiltsjuka.E. Hg.

Fimmerstänger. Se Anspänning.

Finger. Fingerbalk. Se Skördemaskin, Slåttermaskin.

Fingerborgsblomma, *Digitalis purpurea* L., av skeplingfamilj en, *Personatæ,* en 2- till flerårig, meterhög ört med skrynkliga blad och en lång klase av stora, röda eller vita blommor. Växten är giftig av glykosiden digitalin men odlas dels för sina praktfulla blommor dels för skörd av bladen, som utgöra en viktig drog. Trivs på all jord, även på steniga backar. Självsår sig rikligt. Bladen börja skördas vid början blomning och avrepas uppifrån, så att bladskaften medfölja, samt torkas, utbredda i enkelt lager.

Fingersvamp, *Clavaria,* ett till fam. hudsvampar, *Teleforæ,* hörande släkte med vanligen busklikt förgrenad bål. De vita arterna äro milt smakande matsvampar.

Fingrar och tår. Se Klumprotsjuka.

Finjord betecknar, enligt J. A. Knop, till skillnad från jordskelettet de delar av jorden, som gå genom sikthål av 0.2 mm. diam., således ungefär motsvarande lera och mo. (Se Jord, Jordanalys.) Dessa delar hålla den huvudsakliga delen av för växtrötterna åtkomlig näring, varför den ensam brukar underkastas kemisk analys.

Fink. Under familjenamnet fink-fåglar, Fringillidae, sammanfattas småfåglar, utmärkta av 4 fria tår med baktån på samma höjd som de övriga och försedd med en klo, som är större än innertån (gemensamma karaktärer för hela tättinggruppen), samt av en stark, kägelformig näbb, som genom undernäbbens inåtböjda kanter är lämpad för att skala frön. Som de leva dels av sådana och andra växtdelar, fett bestämmes genom dess sönderdelning samt bestämning, efter destillation, av mängden flyktiga fettsyror, varvid det antal kubcm. $^{1}/_{10}$ normal kalilut, som åtgår för att neutralisera de ur 5 g. smörfett avdestillerade fettsyrorna betecknas som Reichert-Meissls tal; halten av omättade fettsyror bestämmes av den procentmängd jod, som fettet kan binda, d. v. s. absorbera utan färgning, vilket benämnes Hübls jodtal. Litt.: Chr. Barthel. Die Methoden zur Untersuchung von Milch und Molkereiprodukten. Leipz. 1911.H. J. Dft.

Fettgrevar utgöres av bindväv, som erhålles som återstod efter nedsmältning av svinister. Detta avfallsämne innehåller alltid en betydlig mängd fett, växlande mellan 15 och över 25 % samt protein omkring 60 %, varav smältbar äggvita utgör en mycket växlande andel, allt efter som råmaterialet innehållit muskelvävnad eller huvudsakligen bindväv, i vilken senare proteinet till största delen utgöres av limgivande ämnen. F. hava därför ett betydande näringsvärde och passa bäst till fjäderfäfoder samt i smärre mängder även för svin. Är dock ofta starkt uppblandat med salt, stundom till den grad, att fodret är hälsoskadligt.

Fettsyror. Se Fett.

Fettvävnad kallas den bindväv (se d. o.), vari fett avlagrats i djurkroppen. Dylik vävnad förekommer i större mängd under huden samt i tarmkäxet och kring njurarna.

Fibrin. Se Äggviteartade ämnen.

Fideikommiss, testamentsbestämmelse, att viss egendom, lös eller fast, skall tillfalla personer, vanligen medlemmar av familjen (familje-f.). F. betecknar även den egendom, varom så förordnats. F. i fast egendom får numera ej inrättas (åtminstone ej i lantegendom) men väl i lös., F.-egendom får ej avyttras, och fast dylik ej intecknas utan efter tillstånd av K.M:t, som ock i stor utsträckning medgivit utbyte av f.-egendom mot annan och särskilt förvandling av fastighets- till penning-f., vilka då ställas under viss förvaltning. Fast f.-egendom fanns år 1910 till ett taxeringsvärde av tillhopa 121,460,000 kr. De flesta f. gå i adliga familjer. K. f. $^{27}/_{4}$ 1910.E. T.

Figurplöjning, plöjningssätt, varvid man kör runt fältet, parallellt med dess sidor. Då åkrarna i allmänhet äro 4-sidiga, betecknas det även som fyrkant- eller carréplöjning. F. utföres vanligen så, att i akerstyckets mitt utstakas en figur med sidor jämnlöpande med åkerns kanter, och denna sammanplöjes som en vanlig teg, varefter man plöjer runt denna vändande åt höger, tills hela åkerstycket är upplöjt. Även förekommer att med början vid kanten plöja runt, vändande till höger och avsluta med isärfällning av en återstående mittfigur. F. medför fördelen, att tomkörningar vid tegändarna samt upp-körningar av slutfåror undgås, varigenom åkerytan blir jämnare, men saknaden av slutfåror för ytvattnets avledande gör f. mindre lämplig för höstplöjning på styv lera. Jfr Tegplöjning.

Filtsjuka hos potatis förorsakas av en svamp, *Hypochnus Solani* Prill. et Del., och visar sig dels på knölarna som små, mörkvioletta vårtor av svamptrådar, även kallat lackskorv, vilket utvecklingsstadium av svampen kallats *Rhizoctonia solani* Kuhn, dels på basen av stjälken som ett filtartat överdrag bestående av svamptrådar, vilka avsnöra konidier (förökningsceller). Sjukdomen synes gynnas av sur reaktion och är rätt spridd i landet, men gör sällan större skada och förväxlas ofta med andra sjukdomar. — Sjukdomen föres till jorden med utsädet och kan därför förekommas genom dettas betning, ss. genom nedsänkning av potatisen under 2 timmar i en lösning av $^{1}/_{2}$ l. formalin i 100 l. vatten. Man bör även undvika sättpotatis, som visar de mörkvioletta vårtorna, och helst under några år ej odla potatis på jord, där sjukdomen uppträtt. Jfr. Rotfiltsjuka.E. Hg.

Fimmerstänger. Se Anspänning.

Finger. Fingerbalk. Se Skördemaskin, Slåttermaskin.

Fingerborgsblomma, *Digitalis purpurea* L., av skeplingfamilj en, *Personatæ,* en 2- till flerårig, meterhög ört med skrynkliga blad och en lång klase av stora, röda eller vita blommor. Växten är giftig av glykosiden digitalin men odlas dels för sina praktfulla blommor dels för skörd av bladen, som utgöra en viktig drog. Trivs på all jord, även på steniga backar. Självsår sig rikligt. Bladen börja skördas vid början blomning och avrepas uppifrån, så att bladskaften medfölja, samt torkas, utbredda i enkelt lager.

Fingersvamp, *Clavaria,* ett till fam. hudsvampar, *Teleforæ,* hörande släkte med vanligen busklikt förgrenad bål. De vita arterna äro milt smakande matsvampar.

Fingrar och tår. Se Klumprotsjuka.

Finjord betecknar, enligt J. A. Knop, till skillnad från jordskelettet de delar av jorden, som gå genom sikthål av 0.2 mm. diam., således ungefär motsvarande lera och mo. (Se Jord, Jordanalys.) Dessa delar hålla den huvudsakliga delen av för växtrötterna åtkomlig näring, varför den ensam brukar underkastas kemisk analys.

Fink. Under familjenamnet fink-fåglar, Fringillidae, sammanfattas småfåglar, utmärkta av 4 fria tår med baktån på samma höjd som de övriga och försedd med en klo, som är större än innertån (gemensamma karaktärer för hela tättinggruppen), samt av en stark, kägelformig näbb, som genom undernäbbens inåtböjda kanter är lämpad för att skala frön. Som de leva dels av sådana och andra växtdelar, fett bestämmes genom dess sönderdelning samt bestämning, efter destillation, av mängden flyktiga fettsyror, varvid det antal kubcm. $^{1}/_{10}$ normal kalilut, som åtgår för att neutralisera de ur 5 g. smörfett avdestillerade fettsyrorna betecknas som Reichert-Meissls tal; halten av omättade fettsyror bestämmes av den procentmängd jod, som fettet kan binda, d. v. s. absorbera utan färgning, vilket benämnes Hübls jodtal. Litt.: Chr. Barthel. Die Methoden zur Untersuchung von Milch und Molkereiprodukten. Leipz. 1911.H. J. Dft.

Fettgrevar utgöres av bindväv, som erhålles som återstod efter nedsmältning av svinister. Detta avfallsämne innehåller alltid en betydlig mängd fett, växlande mellan 15 och över 25 % samt protein omkring 60 %, varav smältbar äggvita utgör en mycket växlande andel, allt efter som råmaterialet innehållit muskelvävnad eller huvudsakligen bindväv, i vilken senare proteinet till största delen utgöres av limgivande ämnen. F. hava därför ett betydande näringsvärde och passa bäst till fjäderfäfoder samt i smärre mängder även för svin. Är dock ofta starkt uppblandat med salt, stundom till den grad, att fodret är hälsoskadligt.

Fettsyror. Se Fett.

Fettvävnad kallas den bindväv (se d. o.), vari fett avlagrats i djurkroppen. Dylik vävnad förekommer i större mängd under huden samt i tarmkäxet och kring njurarna.

Fibrin. Se Äggviteartade ämnen.

Fideikommiss, testamentsbestämmelse, att viss egendom, lös eller fast, skall tillfalla personer, vanligen medlemmar av familjen (familje-f.). F. betecknar även den egendom, varom så förordnats. F. i fast egendom får numera ej inrättas (åtminstone ej i lantegendom) men väl i lös., F.-egendom får ej avyttras, och fast dylik ej intecknas utan efter tillstånd av K.M:t, som ock i stor utsträckning medgivit utbyte av f.-egendom mot annan och särskilt förvandling av fastighets- till penning-f., vilka då ställas under viss förvaltning. Fast f.-egendom fanns år 1910 till ett taxeringsvärde av tillhopa 121,460,000 kr. De flesta f. gå i adliga familjer. K. f. $^{27}/_{4}$ 1910.E. T.

Figurplöjning, plöjningssätt, varvid man kör runt fältet, parallellt med dess sidor. Då åkrarna i allmänhet äro 4-sidiga, betecknas det även som fyrkant- eller carréplöjning. F. utföres vanligen så, att i akerstyckets mitt utstakas en figur med sidor jämnlöpande med åkerns kanter, och denna sammanplöjes som en vanlig teg, varefter man plöjer runt denna vändande åt höger, tills hela åkerstycket är upplöjt. Även förekommer att med början vid kanten plöja runt, vändande till höger och avsluta med isärfällning av en återstående mittfigur. F. medför fördelen, att tomkörningar vid tegändarna samt upp-körningar av slutfåror undgås, varigenom åkerytan blir jämnare, men saknaden av slutfåror för ytvattnets avledande gör f. mindre lämplig för höstplöjning på styv lera. Jfr Tegplöjning.

Filtsjuka hos potatis förorsakas av en svamp, *Hypochnus Solani* Prill. et Del., och visar sig dels på knölarna som små, mörkvioletta vårtor av svampträdar, även kallat lackskorv, vilket utvecklingsstadium av svampen kallats *Rhizoctonia solani* Kuhn, dels på basen av stjälken som ett filtartat överdrag bestående av svampträdar, vilka avsnöra konidier (förökningsceller). Sjukdomen synes gynnas av sur reaktion och är rätt spridd i landet, men gör sällan större skada och förväxlas ofta med andra sjukdomar. — Sjukdomen föres till jorden med utsädet och kan därför förekommas genom dettas betning, ss. genom nedsänkning av potatisen under 2 timmar i en lösning av $^{1}/_{2}$ l. formalin i 100 l. vatten. Man bör även undvika sättpotatis, som visar de mörkvioletta vårtorna, och helst under några år ej odla potatis på jord, där sjukdomen uppträtt. Jfr. Rotfiltsjuka.E. Hg.

Fimmerstänger. Se Anspänning.

Finger. Fingerbalk. Se Skördemaskin, Slåttermaskin.

Fingerborgsblomma, *Digitalis purpurea* L., av skeplingfamilj en, *Personatæ,* en 2- till flerårig, meterhög ört med skrynkliga blad och en lång klase av stora, röda eller vita blommor. Växten är giftig av glykosiden digitalin men odlas dels för sina praktfulla blommor dels för skörd av bladen, som utgöra en viktig drog. Trivs på all jord, även på steniga backar. Självsår sig rikligt. Bladen börja skördas vid begynnande blomning och avrepas uppifrån, så att bladskaften medfölja, samt torkas, utbredda i enkelt lager.

Fingersvamp, *Clavaria,* ett till fam. hudsvampar, *Teleforæ,* hörande släkte med vanligen busklikt förgrenad bål. De vita arterna äro milt smakande matsvampar.

Fingrar och tår. Se Klumprotsjuka.

Finjord betecknar, enligt J. A. Knop, till skillnad från jordskelettet de delar av jorden, som gå genom sikthål av 0.2 mm. diam., således ungefär motsvarande lera och mo. (Se Jord, Jordanalys.) Dessa delar hålla den huvudsakliga delen av för växtrötterna åtkomlig näring, varför den ensam brukar underkastas kemisk analys.

Fink. Under familjenamnet fink-fåglar, Fringillidae, sammanfattas småfåglar, utmärkta av 4 fria tår med baktån på samma höjd som de övriga och försedd med en klo, som är större än innertån (gemensamma karaktärer för hela tättinggruppen), samt av en stark, kägelformig näbb, som genom undernäbbens inåtböjda kanter är lämpad för att skala frön. Som de leva dels av sådana och andra växtdelar, fett bestämmes genom dess sönderdelning samt bestämning, efter destillation, av mängden flyktiga fettsyror, varvid det antal kubcm. $^{1}/_{10}$ normal kalilut, som åtgår för att neutralisera de ur 5 g. smörfett avdestillerade fettsyrorna betecknas som Reichert-Meissls tal; halten av omättade fettsyror bestämmes av den procentmängd jod, som fettet kan binda, d. v. s. absorbera utan färgning, vilket benämnes Hübls jodtal. Litt.: Chr. Barthel. Die Methoden zur Untersuchung von Milch und Molkereiprodukten. Leipz. 1911.H. J. Dft.

Fettgrevar utgöres av bindväv, som erhålles som återstod efter nedsmältning av svinister. Detta avfallsämne innehåller alltid en betydlig mängd fett, växlande mellan 15 och över 25 % samt protein omkring 60 %, varav smältbar äggvita utgör en mycket växlande andel, allt efter som råmaterialet innehållit muskelvävnad eller huvudsakligen bindväv, i vilken senare proteinet till största delen utgöres av limgivande ämnen. F. hava därför ett betydande näringsvärde och passa bäst till fjäderfäfoder samt i smärre mängder även för svin. Är dock ofta starkt uppblandat med salt, stundom till den grad, att fodret är hälsoskadligt.

Fettsyror. Se Fett.

Fettvävnad kallas den bindväv (se d. o.), vari fett avlagrats i djurkroppen. Dylik vävnad förekommer i större mängd under huden samt i tarmkäxet och kring njurarna.

Fibrin. Se Äggviteartade ämnen.

Fideikommiss, testamentsbestämmelse, att viss egendom, lös eller fast, skall tillfalla personer, vanligen medlemmar av familjen (familje-f.). F. betecknar även den egendom, varom så förordnats. F. i fast egendom får numera ej inrättas (åtminstone ej i lantegendom) men väl i lös., F.-egendom får ej avyttras, och fast dylik ej intecknas utan efter tillstånd av K.M:t, som ock i stor utsträckning medgivit utbyte av f.-egendom mot annan och särskilt förvandling av fastighets- till penning-f., vilka då ställas under viss förvaltning. Fast f.-egendom fanns år 1910 till ett taxeringsvärde av tillhopa 121,460,000 kr. De flesta f. gå i adliga familjer. K. f. $^{27}/_{4}$ 1910.E. T.

Figurplöjning, plöjningssätt, varvid man kör runt fältet, parallellt med dess sidor. Då åkrarna i allmänhet äro 4-sidiga, betecknas det även som fyrkant- eller carréplöjning. F. utföres vanligen så, att i akerstyckets mitt utstakas en figur med sidor jämnlöpande med åkerns kanter, och denna sammanplöjes som en vanlig teg, varefter man plöjer runt denna vändande åt höger, tills hela åkerstycket är upplöjt. Även förekommer att med början vid kanten plöja runt, vändande till höger och avsluta med isärfällning av en återstående mittfigur. F. medför fördelen, att tomkörningar vid tegändarna samt upp-körningar av slutfåror undgås, varigenom åkerytan blir jämnare, men saknaden av slutfåror för ytvattnets avledande gör f. mindre lämplig för höstplöjning på styv lera. Jfr Tegplöjning.

Filtsjuka hos potatis förorsakas av en svamp, *Hypochnus Solani* Prill. et Del., och visar sig dels på knölarna som små, mörkvioletta vårtor av svampträdar, även kallat lackskorv, vilket utvecklingsstadium av svampen kallats *Rhizoctonia solani* Kuhn, dels på basen av stjälken som ett filtartat överdrag bestående av svampträdar, vilka avsnöra konidier (förökningsceller). Sjukdomen synes gynnas av sur reaktion och är rätt spridd i landet, men gör sällan större skada och förväxlas ofta med andra sjukdomar. — Sjukdomen föres till jorden med utsädet och kan därför förekommas genom dettas betning, ss. genom nedsänkning av potatisen under 2 timmar i en lösning av $^{1}/_{2}$ l. formalin i 100 l. vatten. Man bör även undvika sättpotatis, som visar de mörkvioletta vårtorna, och helst under några år ej odla potatis på jord, där sjukdomen uppträtt. Jfr. Rotfiltsjuka.E. Hg.

Fimmerstänger. Se Anspänning.

Finger. Fingerbalk. Se Skördemaskin, Slåttermaskin.

Fingerborgsblomma, *Digitalis purpurea* L., av skeplingfamilj en, *Personatæ,* en 2- till flerårig, meterhög ört med skrynkliga blad och en lång klase av stora, röda eller vita blommor. Växten är giftig av glykosiden digitalin men odlas dels för sina praktfulla blommor dels för skörd av bladen, som utgöra en viktig drog. Trivs på all jord, även på steniga backar. Självsår sig rikligt. Bladen börja skördas vid begynnande blomning och avrepas uppifrån, så att bladskaften medfölja, samt torkas, utbredda i enkelt lager.

Fingersvamp, *Clavaria,* ett till fam. hudsvampar, *Teleforæ,* hörande släkte med vanligen busklikt förgrenad bål. De vita arterna äro milt smakande matsvampar.

Fingrar och tår. Se Klumprotsjuka.

Finjord betecknar, enligt J. A. Knop, till skillnad från jordskelettet de delar av jorden, som gå genom sikthål av 0.2 mm. diam., således ungefär motsvarande lera och mo. (Se Jord, Jordanalys.) Dessa delar hålla den huvudsakliga delen av för växtrötterna åtkomlig näring, varför den ensam brukar underkastas kemisk analys.

Fink. Under familjenamnet fink-fåglar, Fringillidae, sammanfattas småfåglar, utmärkta av 4 fria tår med baktån på samma höjd som de övriga och försedd med en klo, som är större än innertån (gemensamma karaktärer för hela tättinggruppen), samt av en stark, kägelformig näbb, som genom undernäbbens inåtböjda kanter är lämpad för att skala frön. Som de leva dels av sådana och andra växtdelar, huvudsakligen av vilda växter, dels av insekter, böra de räknas som övervägande nyttiga.

Finksläktet, *Fringilla,* med rak näbb och inskärning bakom övernäbbens spets. Bofinken, *F. coelebs* L., en av våra behagligaste sångfåglar, lätt igenkänd på sina vitbandade vingar och hanens livliga färgteckning, brunaktig med grått huvud och grönaktig övergump, — honan och ungarnas färger äro mattare, — är en flyttfågel, som återkommer tidigt på våren, bygger öppna bon på trädgrenarna och lägger 2—7 glest mörkfläckiga, antingen blågröna eller rödgrå ägg.

Bofink.

Av sparvsläktet, *Passer,* med tjockare, kullrig näbb, är den gråbruna gråsparven l. husfinken, *P. domesticus* L., ytterst allmän vid gårdarna, där han häckar under takpannor, i hål i träd och murar o. s. v. och fördriver andra småfåglar ur deras bon. Han lägger årligen flera kullar av 5—6 gråvita, fläckiga ägg. Han förtär stora mängder insekter men vållar även förargelse och skada genom sina härjningar på nysått frö, mognande sädes- och frögrödor samt trädens knoppar. Vanlig men föga bemärkt är den snarlika pilfinken, *P. montanus* L., som förekommer mest i södra och mellersta delarna av landet och häckar i hålor i träd.

Domherren, *Pyrrhula vulgaris* Temm., en livligt färgad art (synnerligen hanen), med hätta, vingar och stjärt svarta, rygg grå, gump vit och bröstet hos hanen skarpt rött, lever om sommaren i skogen men kommer om vintern fram till gårdarna, där han gör skada genom att avbita knoppar på fruktträd och andra träd och buskar. Häckar mest i granar och lägger 4—6 ljust blågröna, mörkfläckiga ägg.

Domherre.

Hämpling, *Linota cannabina* L., som är gråbrun, hanen med röd panna och bröst samt vit med svarta fläckar å strupe, övergump och vingar, är en flyttfågel, som bygger i enbuskar och lägger 5—6 grönvita, röd- och svartfläckiga ägg.

Grönfinken, *Linota chloris* L., grön med ving- och stjärtpennor svarta med gul kant, förekommer huvudsakligen i södra Sverige, häckar i träd och enbuskar och lägger 4—6 biavita, fläckiga ägg.

Steglitsan, *Fringilla (Acanthis) carduelis* L., har brokig fjäderskrud med bjärt röd färg på panna och strupe, förekommer mest i landet söder om Dalälven, häckar på grangrenar och lägger 4—6 vita ägg med små bruna fläckar.

Av siskesläktet, *Acanthis,* utmärkt av spetsig, starkt hoptryckt näbb med en avsats mitt på underkäkens kanter och kluven stjärt, förekommer den gul- eller (honan) grågröna mörkfläckiga grönsiskan, *A. spinus* L., allmänt i södra och mellersta Sveriges barrskogar, och den mörkbruna till grå, rödhjässade gråsiskan, *A. linaria* L., i Norrland. Båda lägga 4—6 grönvita, mörkfläckiga ägg.

Busksparvsläktet, *Emberiza,* utmärkes genom att över- och undernäbben äro något urtagna, så att en öppen springa uppstår mellan dem, samt genom en knöl i gommen. Gulsparven, *E. citrinella* L., vars färg är gult blandat med brunt, förekommer allmänt i skogs- och buskmark men söker sig likasom föregående om vintern fram till gårdarna. Häckar på marken och lägger 5 rödlätta, svartfläckiga ägg. Ortolansparven, *E. hortulana* L., som har brokig fjäderskrud, huvudet gråaktigt med gul strupe, ryggen brun, svartstrimmig och undersidan ljust rödgrå, är en flyttfågel, som förekommer i hela landet i skogskanter och buskmark, där han reder bo på marken och lägger 5 grå- eller rödaktigt vita ägg. Bofink, siskor och steglitsa äro fridlysta. Se Fåglar.

Finler, av A. Atterberg införd beteckning för de finaste, kolloidala, oorganiska beståndsdelarna av lera (se d. o. och Jord).

Finmjöl plägar användas som beteckning för de stoftfina delarna av konstgödselmedel. Se Fosfat, Benmjöl.

Finsk häst. I Finland utgöres häststocken övervägande av den inhemska rasen. Denna, som är av tatariskt ursprung, är i sin primitiva form »liten, späd och ful». Sedan mitten av 1890-talet är den dock, mer eller mindre inom olika delar av landet, föremål för målmedveten renavel med stamboksföring. Den kännetecknas i allmänhet av ett jämförelsevis stort huvud med tung ansättning till halsen, starkt framträdande manke, kraftig revbensbildning, stark rygg och något stupande kruppa, muskulösa, »torra» lemmar och ben samt sällsynt travförmåga. — Travsporten står också högt i Finland, där alla vilja åka fort. Rasen är därjämte ovanligt uthållig och förnöjsam. Färgen är i regel fux, brun eller svart. I stamboken upptagas huvudsakligen fuxar. — Typen växlar något i landets olika delar. Norra Finland, Kuopioområdet, har övervägande större hästar, 155— 160 cm. stångmått, något framåtsvängd näsrygg (älgnos) och kraftigt skelett med stora ledgångar och god benbredd. I södra Finland göra de flesta hästarna intryck av något ädel inblandning med vackrare huvudform men svagare underrede.

Till Sverige, särdeles till Norrbotten, hava många finska hästar införts, men någon avel av denna ras har ej här kommit till stånd, och den premieras ej i Sverige. Den är för övrigt allt annat än likartad med den nordsvenska hästen.W. H—r.

Finsk nötboskap. Av finsk lantras särskiljas följande raser eller typer:

1. Fjällras eller nordfinsk boskap, som förekommer i landets nordligaste delar, är övervägande hornlös med högt uppstående nackkam, mest vit med små röda fläckar. Kons levande vikt når sällan över 300 kg. Den överensstämmer i det stora hela med Sveriges fjällras, men färgen är i områdets södra delar oftast helröd.

2. Ostfinska eller Kiuruvesiboskapen, vars huvudområde är Karelen, Savolaks och södra Österbotten, med medelpunkten för dess utbredning i det förstnämnda landskapet. Är något mer storvuxen än den förra rasen, kons lev. v. omkring 350 kg., har lika fin benbyggnad men mindre spetsig bakdel. Kullig eller med horn, som oftast äro framåtriktade. Färgen är mycket växlande; ofta äro de ljusröda med vitt huvud eller hava röda sidor med vit rygg, buk och ben, eller ock äro de vita med röda fläckar på framdelen. Rasen har goda mjölkningsanlag.

3. Västfinska l. tavastländska boskapen har kraftigare kroppsbyggnad men mindre framträdande mjölktyp. Färgen växlar i röd, gråbrun, blackrött. Huvudet är smalt, oftast med korta utåt-framåt-riktade horn eller hornlöst. Anses liksom den svenska Smålands- och Gottlandsboskapen höra till *Bos frontosus.* Se Nötboskap. Vardera av dessa raser är numera föremål för renavel, planmässigt ledd av en avelsförening, och för alla 3 raserna är kullighet uppställd som den typ, som bör eftersträvas.

Fiskareförbundet, Svenska, stiftat år 1897, med uppgift att arbeta för det svenska fiskets främjande. Utgiver Svensk fiskeritidskrift och verkar i övrigt genom föredrag, diskussioner, offentliga uttalanden m. m.

Fiskareskola. Se Fiskeriundervisning.

Fiskdamm. Se Damm.

Fiske hör jämte jakt till människans tidigaste näringsfång. Redan i de äldsta lämningar av forna boplatser i vårt land hava talrika benredskap för f. påträffats, och till de äldsta lämningar av vävnader höra sådana, som sannolikt tjänat till fisknät och håvar. Under medeltiden var, efter vad landskapslagarna och andra gamla urkunder visa, f. i vissa trakter folkets huvudnäring, så f. av storsill på västkusten, av strömming, torsk och flundra i östersjön samt laxfiske i strömmar. I sjöar och vattendrag inuti landet drevs väl f. i mindre skala och huvudsakligen till husbehov men hade dock långt större betydelse än i vår tid i folkets hushållning, vilket även framgår av landskapslagarnas detaljerade bestämmelser om fiskeredskap och rätten till f., vilkens nuvarande grundprinciper redan då voro fastställda. (Se Fiskerilagstiftning).

Sötvattensfisket har sedan alltjämt idkats så gott som uteslutande som en binäring till jordbruket, medan havsfiske, särdeles efter sill, under de senaste årtiondena hos oss likasom i övriga delar av Europa gestaltat sig till en storindustri, som utgör huvudsysselsättningen för en avsevärd del av kustbefolkningen vid Västerhavet. Tack vare införandet av sjögående motorbåtar har drivgarns- och snörpvadsfiske kunnat utsträckas långt ut till havs. Även i Östersjön utgör sill- och strömmingsfiske med skötar och vid Gottland, Blekinge och Skåne delvis med drivgarn fiskerinäringens viktigaste del. Näst sillfångsten har fisket av makrill samt av torskfiskar (torsk, kolja, vitling, långa) den största omfattningen och lämnar den största avkastningen. Till havsfiskets framgång beträffande torsk- och flundrefiskar har införandet av trålen kraftigt bidragit. Se Fiskeredskap.

Fiskets omfattning och ekonomiska betydelse belyses av följande statistiska siffror för åren 1914—19:

Finler, av A. Atterberg införd beteckning för de finaste, kolloidala, oorganiska beståndsdelarna av lera (se d. o. och Jord).

Finmjöl plägar användas som beteckning för de stoftfina delarna av konstgödselmedel. Se Fosfat, Benmjöl.

Finsk häst. I Finland utgöres häststocken övervägande av den inhemska rasen. Denna, som är av tatariskt ursprung, är i sin primitiva form »liten, späd och ful». Sedan mitten av

1890-talet är den dock, mer eller mindre inom olika delar av landet, föremål för målmedveten renavel med stamboksföring. Den kännetecknas i allmänhet av ett jämförelsevis stort huvud med tung ansättning till halsen, starkt framträdande manke, kraftig revbensbildning, stark rygg och något stupande kruppa, muskulösa, »torra» lemmar och ben samt sällsynt travförmåga. — Travsporten står också högt i Finland, där alla vilja åka fort. Rasen är därjämte ovanligt uthållig och förnöjsam. Färgen är i regel fux, brun eller svart. I stamboken upptagas huvudsakligen fuxar. — Typen växlar något i landets olika delar. Norra Finland, Kuopioområdet, har övervägande större hästar, 155— 160 cm. stångmått, något framåtsvängd näsrygg (älgnos) och kraftigt skelett med stora ledgångar och god benbredd. I södra Finland göra de flesta hästarna intryck av något ädel inblandning med vackrare huvudform men svagare underrede.

Till Sverige, särdeles till Norrbotten, hava många finska hästar införts, men någon avel av denna ras har ej här kommit till stånd, och den premieras ej i Sverige. Den är för övrigt allt annat än likartad med den nordsvenska hästen.W. H—r.

Finsk nötboskap. Av finsk lantras särskiljas följande raser eller typer:

1. Fjällras eller nordfinsk boskap, som förekommer i landets nordligaste delar, är övervägande hornlös med högt uppstående nackkam, mest vit med små röda fläckar. Kons levande vikt når sällan över 300 kg. Den överensstämmer i det stora hela med Sveriges fjällras, men färgen är i områdets södra delar oftast helröd.

2. Ostfinska eller Kiuruvesiboskapen, vars huvudområde är Karelen, Savolaks och södra Österbotten, med medelpunkten för dess utbredning i det förstnämnda landskapet. Är något mer storvuxen än den förra rasen, kons lev. v. omkring 350 kg., har lika fin benbyggnad men mindre spetsig bakdel. Kullig eller med horn, som oftast äro framåtriktade. Färgen är mycket växlande; ofta äro de ljusröda med vitt huvud eller hava röda sidor med vit rygg, buk och ben, eller ock äro de vita med röda fläckar på framdelen. Rasen har goda mjölkningsanlag.

3. Västfinska l. tavastländska boskapen har kraftigare kroppsbyggnad men mindre framträdande mjölktyp. Färgen växlar i röd, gråbrun, blackrött. Huvudet är smalt, oftast med korta utåt-framåt-riktade horn eller hornlöst. Anses liksom den svenska Smålands- och Gottlandsboskapen höra till *Bos frontosus.* Se Nötboskap. Vardera av dessa raser är numera föremål för renavel, planmässigt ledd av en avelsförening, och för alla 3 raserna är kullighet uppställd som den typ, som bör eftersträvas.

Fiskareförbundet, Svenska, stiftat år 1897, med uppgift att arbeta för det svenska fiskets främjande. Utgiver Svensk fiskeritidskrift och verkar i övrigt genom föredrag, diskussioner, offentliga uttalanden m. m.

Fiskareskola. Se Fiskeriundervisning.

Fiskdamm. Se Damm.

Fiske hör jämte jakt till människans tidigaste näringsfång. Redan i de äldsta lämningar av forna boplatser i vårt land hava talrika benredskap för f. påträffats, och till de äldsta lämningar av vävnader höra sådana, som sannolikt tjänat till fisknät och håvar. Under medeltiden var, efter vad landskapslagarna och andra gamla urkunder visa, f. i vissa trakter folkets huvudnäring, så f. av storsill på västkusten, av strömming, torsk och flundra i östersjön samt laxfiske i strömmar. I sjöar och vattendrag inuti landet drevs väl f. i mindre skala och huvudsakligen till husbehov men hade dock långt större betydelse än i vår tid i folkets hushållning, vilket även framgår av landskapslagarnas detaljerade bestämmelser om fiskeredskap och rätten till f., vilkens nuvarande grundprinciper redan då voro fastställda. (Se Fiskerilagstiftning).

Sötvattensfisket har sedan alltjämt idkats så gott som uteslutande som en binäring till jordbruket, medan havsfiske, särdeles efter sill, under de senaste årtiondena hos oss likasom i övriga delar av Europa gestaltat sig till en storindustri, som utgör huvudsysselsättningen för en avsevärd del av kustbefolkningen vid Västerhavet. Tack vare införandet av sjögående motorbåtar har drivgarns- och snörpvadsfiske kunnat utsträckas långt ut till havs. Även i Östersjön utgör sill- och strömmingsfiske med skötar och vid Gottland, Blekinge och Skåne delvis med drivgarn fiskerinäringens viktigaste del. Näst sillfångsten har fisket av makrill samt av torskfiskar (torsk, kolja, vitling, långa) den största omfattningen och lämnar den största avkastningen. Till havsfiskets framgång beträffande torsk- och flundrefiskar har införandet av trålen kraftigt bidragit. Se Fiskeredskap.

Fiskets omfattning och ekonomiska betydelse belyses av följande statistiska siffror för åren 1914—19:

Finler, av A. Atterberg införd beteckning för de finaste, kolloidala, oorganiska beståndsdelarna av lera (se d. o. och Jord).

Finmjöl plägar användas som beteckning för de stoftfina delarna av konstgödselmedel. Se Fosfat, Benmjöl.

Finsk häst. I Finland utgöres häststocken övervägande av den inhemska rasen. Denna, som är av tatariskt ursprung, är i sin primitiva form »liten, spläd och ful». Sedan mitten av 1890-talet är den dock, mer eller mindre inom olika delar av landet, föremål för målmedveten renavel med stamboksföring. Den kännetecknas i allmänhet av ett jämförelsevis stort huvud med tung ansättning till halsen, starkt framträdande manke, kraftig revbensbildning, stark rygg och något stupande kruppa, muskulösa, »torra» lemmar och ben samt sällsynt travförmåga. — Travsporten står också högt i Finland, där alla vilja åka fort. Rasen är därjämte ovanligt uthållig och förnöjsam. Färgen är i regel fux, brun eller svart. I stamboken upptagas huvudsakligen fuxar. — Typen växlar något i landets olika delar. Norra Finland, Kuopioområdet, har övervägande större hästar, 155— 160 cm. stångmått, något framåtsvängd näsrygg (älgnos) och kraftigt skelett med stora ledgångar och god benbredd. I södra Finland göra de flesta hästarna intryck av något ädel inblandning med vackrare huvudform men svagare underrede.

Till Sverige, särdeles till Norrbotten, hava många finska hästar införts, men någon avel av denna ras har ej här kommit till stånd, och den premieras ej i Sverige. Den är för övrigt allt annat än likartad med den nordsvenska hästen.W. H—r.

Finsk nötboskap. Av finsk lantras särskiljas följande raser eller typer:

1. Fjällras eller nordfinsk boskap, som förekommer i landets nordligaste delar, är övervägande hornlös med högt uppstående nackkam, mest vit med små röda fläckar. Kons levande vikt når sällan över 300 kg. Den överensstämmer i det stora hela med Sveriges fjällras, men färgen är i områdets södra delar oftast helröd.

2. Ostfinska eller Kiuruvesiboskapen, vars huvudområde är Karelen, Savolaks och södra Österbotten, med medelpunkten för dess utbredning i det förstnämnda landskapet. Är något mer storvuxen än den förra rasen, kons lev. v. omkring 350 kg., har lika fin benbyggnad men mindre spetsig bakdel. Kullig eller med horn, som oftast äro framåtriktade. Färgen är mycket växlande; ofta äro de ljusröda med vitt huvud eller hava röda sidor med vit rygg, buk och ben, eller ock äro de vita med röda fläckar på framdelen. Rasen har goda mjölkningsanlag.

3. Västfinska l. tavastländska boskapen har kraftigare kroppsbyggnad men mindre framträdande mjölktyp. Färgen växlar i röd, gråbrun, blackrött. Huvudet är smalt, oftast med korta utåt-framåt-riktade horn eller hornlöst. Anses liksom den svenska Smålands- och Gottlandsboskapen höra till *Bos frontosus.* Se Nötboskap. Vardera av dessa raser är numera föremål för renavel, planmässigt ledd av en avelsförening, och för alla 3 raserna är kullighet uppställd som den typ, som bör eftersträvas.

Fiskareförbundet, Svenska, stiftat år 1897, med uppgift att arbeta för det svenska fiskets främjande. Utgiver Svensk fiskeritidskrift och verkar i övrigt genom föredrag, diskussioner, offentliga uttalanden m. m.

Fiskareskola. Se Fiskeriundervisning.

Fiskdamm. Se Damm.

Fiske hör jämte jakt till människans tidigaste näringsfång. Redan i de äldsta lämningar av forna boplatser i vårt land hava talrika benredskap för f. påträffats, och till de äldsta lämningar av vävnader höra sådana, som sannolikt tjänat till fisknät och håvar. Under medeltiden var, efter vad landskapslagarna och andra gamla urkunder visa, f. i vissa trakter folkets huvudnäring, så f. av storsill på västkusten, av strömming, torsk och flundra i östersjön samt laxfiske i strömmar. I sjöar och vattendrag inuti landet drevs väl f. i mindre skala och huvudsakligen till husbehov men hade dock långt större betydelse än i vår tid i folkets hushållning, vilket även framgår av landskapslagarnas detaljerade bestämmelser om fiskeredskap och rätten till f., vilkens nuvarande grundprinciper redan då voro fastställda. (Se Fiskerilagstiftning).

Sötvattensfisket har sedan alltjämt idkats så gott som uteslutande som en binäring till jordbruket, medan havsfiske, särdeles efter sill, under de senaste årtiondena hos oss likasom i övriga delar av Europa gestaltat sig till en storindustri, som utgör huvudsysselsättningen för en avsevärd del av kustbefolkningen vid Västerhavet. Tack vare införandet av sjögående motorbåtar har drivgarns- och snörpvadsfiske kunnat utsträckas långt ut till havs. Även i Östersjön utgör sill- och strömmingsfiske med skötar och vid Gottland, Blekinge och Skåne delvis med drivgarn fiskerinäringens viktigaste del. Näst sillfångsten har fisket av makrill samt av torskfiskar (torsk, kolja, vitling, långa) den största omfattningen och lämnar den

största avkastningen. Till havsfiskets framgång beträffande torsk- och flundrefiskar har införandet av trålen kraftigt bidragit. Se Fiskeredskap.

Fiskets omfattning och ekonomiska betydelse belyses av följande statistiska siffror för åren 1914—19:

Finler, av A. Atterberg införd beteckning för de finaste, kolloidala, oorganiska beståndsdelarna av lera (se d. o. och Jord).

Finmjöl plägar användas som beteckning för de stoftfina delarna av konstgödselmedel. Se Fosfat, Benmjöl.

Finsk häst. I Finland utgöres häststocken övervägande av den inhemska rasen. Denna, som är av tatariskt ursprung, är i sin primitiva form »liten, späd och ful». Sedan mitten av 1890-talet är den dock, mer eller mindre inom olika delar av landet, föremål för målmedveten renavel med stamboksföring. Den kännetecknas i allmänhet av ett jämförelsevis stort huvud med tung ansättning till halsen, starkt framträdande manke, kraftig revbensbildning, stark rygg och något stupande kruppa, muskulösa, »torra» lemmar och ben samt sällsynt travförmåga. — Travsporten står också högt i Finland, där alla vilja åka fort. Rasen är därjämte ovanligt uthållig och förnöjsam. Färgen är i regel fux, brun eller svart. I stamboken upptagas huvudsakligen fuxar. — Typen växlar något i landets olika delar. Norra Finland, Kuopioområdet, har övervägande större hästar, 155— 160 cm. stångmått, något framåtsvängd näsrygg (älgnos) och kraftigt skelett med stora ledgångar och god benbredd. I södra Finland göra de flesta hästarna intryck av något ädel inblandning med vackrare huvudform men svagare underrede.

Till Sverige, särdeles till Norrbotten, hava många finska hästar införts, men någon avel av denna ras har ej här kommit till stånd, och den premieras ej i Sverige. Den är för övrigt allt annat än likartad med den nordsvenska hästen.W. H—r.

Finsk nötboskap. Av finsk lantras särskiljas följande raser eller typer:

1. Fjällras eller nordfinsk boskap, som förekommer i landets nordligaste delar, är övervägande hornlös med högt uppstående nackkam, mest vit med små röda fläckar. Kons levande vikt når sällan över 300 kg. Den överensstämmer i det stora hela med Sveriges fjällras, men färgen är i områdets södra delar oftast helröd.

2. Ostfinska eller Kiuruvesiboskapen, vars huvudområde är Karelen, Savolaks och södra Österbotten, med medelpunkten för dess utbredning i det förstnämnda landskapet. Är något mer storvuxen än den förra rasen, kons lev. v. omkring 350 kg., har lika fin benbyggnad men mindre spetsig bakdel. Kullig eller med horn, som oftast äro framåtriktade. Färgen är mycket växlande; ofta äro de ljusröda med vitt huvud eller hava röda sidor med vit rygg, buk och ben, eller ock äro de vita med röda fläckar på framdelen. Rasen har goda mjölkningsanlag.

3. Västfinska l. tavastländska boskapen har kraftigare kroppsbyggnad men mindre framträdande mjölktyp. Färgen växlar i röd, gråbrun, blackrött. Huvudet är smalt, oftast med korta utåt-framåt-riktade horn eller hornlöst. Anses liksom den svenska Smålands- och Gottlandsboskapen höra till *Bos frontosus.* Se Nötboskap. Vardera av dessa raser är numera föremål för renavel, planmässigt ledd av en avelsförening, och för alla 3 raserna är kullighet uppställd som den typ, som bör eftersträvas.

Fiskareförbundet, Svenska, stiftat år 1897, med uppgift att arbeta för det svenska fiskets främjande. Utgiver Svensk fiskeritidskrift och verkar i övrigt genom föredrag, diskussioner, offentliga uttalanden m. m.

Fiskareskola. Se Fiskeriundervisning.

Fiskdamm. Se Damm.

Fiske hör jämte jakt till människans tidigaste näringsfång. Redan i de äldsta lämningar av forna boplatser i vårt land hava talrika benredskap för f. påträffats, och till de äldsta lämningar av vävnader höra sådana, som sannolikt tjänat till fisknät och håvar. Under medeltiden var, efter vad landskapslagarna och andra gamla urkunder visa, f. i vissa trakter folkets huvudnäring, så f. av storsill på västkusten, av strömming, torsk och flundra i östersjön samt laxfiske i strömmar. I sjöar och vattendrag inuti landet drevs väl f. i mindre skala och huvudsakligen till husbehov men hade dock långt större betydelse än i vår tid i folkets hushållning, vilket även framgår av landskapslagarnas detaljerade bestämmelser om fiskeredskap och rätten till f., vilkens nuvarande grundprinciper redan då voro fastställda. (Se Fiskerilagstiftning).

Sötvattensfisket har sedan alltjämt idkats så gott som uteslutande som en binäring till jordbruket, medan havsfiske, särdeles efter sill, under de senaste årtiondena hos oss likasom i övriga delar av Europa gestaltat sig till en storindustri, som utgör huvudsysselsättningen för en avsevärd del av kustbefolkningen vid Västerhavet. Tack vare införandet av sjögående motorbåtar har drivgarns- och snörpvadsfiske kunnat utsträckas långt ut till havs. Även i Östersjön utgör sill- och strömmingsfiske med skötar och vid Gottland, Blekinge och Skåne delvis med drivgarn fiskerinäringens viktigaste del. Näst sillfångsten har fisket av makrill samt av torskfiskar (torsk, kolja, vitling, långa) den största omfattningen och lämnar den största avkastningen. Till havsfiskets framgång beträffande torsk- och flundrefiskar har införandet av trålen kraftigt bidragit. Se Fiskeredskap.

Fiskets omfattning och ekonomiska betydelse belyses av följande statistiska siffror för åren 1914—19:

Finler, av A. Atterberg införd beteckning för de finaste, kolloidala, oorganiska beståndsdelarna av lera (se d. o. och Jord).

Finmjöl plägar användas som beteckning för de stoftfina delarna av konstgödselmedel. Se Fosfat, Benmjöl.

Finsk häst. I Finland utgöres häststocken övervägande av den inhemska rasen. Denna, som är av tatariskt ursprung, är i sin primitiva form »liten, späd och ful». Sedan mitten av 1890-talet är den dock, mer eller mindre inom olika delar av landet, föremål för målmedveten renavel med stamboksföring. Den kännetecknas i allmänhet av ett jämförelsevis stort huvud med tung ansättning till halsen, starkt framträdande manke, kraftig revbensbildning, stark rygg och något stupande kruppa, muskulösa, »torra» lemmar och ben samt sällsynt travförmåga. — Travsporten står också högt i Finland, där alla vilja åka fort. Rasen är därjämte ovanligt uthållig och förnöjsam. Färgen är i regel fux, brun eller svart. I stamboken upptagas huvudsakligen fuxar. — Typen växlar något i landets olika delar. Norra Finland, Kuopioområdet, har övervägande större hästar, 155— 160 cm. stångmått, något framåtsvängd näsrygg (älgnos) och kraftigt skelett med stora ledgångar och god benbredd. I södra Finland göra de flesta hästarna intryck av något ädel inblandning med vackrare huvudform men svagare underrede.

Till Sverige, särdeles till Norrbotten, hava många finska hästar införts, men någon avel av denna ras har ej här kommit till stånd, och den premieras ej i Sverige. Den är för övrigt allt annat än likartad med den nordsvenska hästen.W. H—r.

Finsk nötboskap. Av finsk lantras särskiljas följande raser eller typer:

1. Fjällras eller nordfinsk boskap, som förekommer i landets nordligaste delar, är övervägande hornlös med högt uppstående nackkam, mest vit med små röda fläckar. Kons levande vikt når sällan över 300 kg. Den överensstämmer i det stora hela med Sveriges fjällras, men färgen är i områdets södra delar oftast helröd.

2. Ostfinska eller Kiuruvesiboskapen, vars huvudområde är Karelen, Savolaks och södra Österbotten, med medelpunkten för dess utbredning i det förstnämnda landskapet. Är något mer storvuxen än den förra rasen, kons lev. v. omkring 350 kg., har lika fin benbyggnad men mindre spetsig bakdel. Kullig eller med horn, som oftast äro framåtriktade. Färgen är mycket växlande; ofta äro de ljusröda med vitt huvud eller hava röda sidor med vit rygg, buk och ben, eller ock äro de vita med röda fläckar på framdelen. Rasen har goda mjölkningsanlag.

3. Västfinska l. tavastländska boskapen har kraftigare kroppsbyggnad men mindre framträdande mjölktyp. Färgen växlar i röd, gråbrun, blackrött. Huvudet är smalt, oftast med korta utåt-framåt-riktade horn eller hornlöst. Anses liksom den svenska Smålands- och Gottlandsboskapen höra till *Bos frontosus.* Se Nötboskap. Vardera av dessa raser är numera föremål för renavel, planmässigt ledd av en avelsförening, och för alla 3 raserna är kullighet uppställd som den typ, som bör eftersträvas.

Fiskareförbundet, Svenska, stiftat år 1897, med uppgift att arbeta för det svenska fiskets främjande. Utgiver Svensk fiskeritidskrift och verkar i övrigt genom föredrag, diskussioner, offentliga uttalanden m. m.

Fiskareskola. Se Fiskeriundervisning.

Fiskdamm. Se Damm.

Fiske hör jämte jakt till människans tidigaste näringsfång. Redan i de äldsta lämningar av forna boplatser i vårt land hava talrika benredskap för f. påträffats, och till de äldsta lämningar av vävnader höra sådana, som sannolikt tjänat till fisknät och håvar. Under medeltiden var, efter vad landskapslagarna och andra gamla urkunder visa, f. i vissa trakter folkets huvudnäring, så f. av storsill på västkusten, av strömming, torsk och flundra i östersjön samt laxfiske i strömmar. I sjöar och vattendrag inuti landet drevs väl f. i mindre skala

och huvudsakligen till husbehov men hade dock långt större betydelse än i vår tid i folkets hushållning, vilket även framgår av landskapslagarnas detaljerade bestämmelser om fiskeredskap och rätten till f., vilkens nuvarande grundprinciper redan då voro fastställda. (Se Fiskerilagstiftning).

Sötvattensfisket har sedan alltjämt idkats så gott som uteslutande som en binäring till jordbruket, medan havsfiske, särdeles efter sill, under de senaste årtiondena hos oss likasom i övriga delar av Europa gestaltat sig till en storindustri, som utgör huvudsysselsättningen för en avsevärd del av kustbefolkningen vid Västerhavet. Tack vare införandet av sjögående motorbåtar har drivgarns- och snörpvadsfiske kunnat utsträckas långt ut till havs. Även i Östersjön utgör sill- och strömmingsfiske med skötar och vid Gottland, Blekinge och Skåne delvis med drivgarn fiskerinäringens viktigaste del. Näst sillfångsten har fisket av makrill samt av torskfiskar (torsk, kolja, vitling, långa) den största omfattningen och lämnar den största avkastningen. Till havsfiskets framgång beträffande torsk- och flundrefiskar har införandet av trålen kraftigt bidragit. Se Fiskeredskap.

Fiskets omfattning och ekonomiska betydelse belyses av följande statistiska siffror för åren 1914—19:

Finler, av A. Atterberg införd beteckning för de finaste, kolloidala, oorganiska beståndsdelarna av lera (se d. o. och Jord).

Finmjöl plägar användas som beteckning för de stoftfina delarna av konstgödselmedel. Se Fosfat, Benmjöl.

Finsk häst. I Finland utgöres hästStocken övervägande av den inhemska rasen. Denna, som är av tatariskt ursprung, är i sin primitiva form »liten, späd och ful». Sedan mitten av 1890-talet är den dock, mer eller mindre inom olika delar av landet, föremål för målmedveten renavel med stamboksföring. Den kännetecknas i allmänhet av ett jämförelsevis stort huvud med tung ansättning till halsen, starkt framträdande manke, kraftig revbensbildning, stark rygg och något stupande kruppa, muskulösa, »torra» lemmar och ben samt sällsynt travförmåga. — Travsporten står också högt i Finland, där alla vilja åka fort. Rasen är därjämte ovanligt uthållig och förnöjsam. Färgen är i regel fux, brun eller svart. I stamboken upptagas huvudsakligen fuxar. — Typen växlar något i landets olika delar. Norra Finland, Kuopioområdet, har övervägande större hästar, 155— 160 cm. stångmått, något framåtsvängd näsrygg (älgnos) och kraftigt skelett med stora ledgångar och god benbredd. I södra Finland göra de flesta hästarna intryck av något ädel inblandning med vackrare huvudform men svagare underrede.

Till Sverige, särdeles till Norrbotten, hava många finska hästar införts, men någon avel av denna ras har ej här kommit till stånd, och den premieras ej i Sverige. Den är för övrigt allt annat än likartad med den nordsvenska hästen.W. H—r.

Finsk nötboskap. Av finsk lantras särskiljas följande raser eller typer:

1. Fjällras eller nordfinsk boskap, som förekommer i landets nordligaste delar, är övervägande hornlös med högt uppstående nackkam, mest vit med små röda fläckar. Kons levande vikt når sällan över 300 kg. Den överensstämmer i det stora hela med Sveriges fjällras, men färgen är i områdets södra delar oftast helröd.

2. Ostfinska eller Kiuruvesiboskapen, vars huvudområde är Karelen, Savolaks och södra Österbotten, med medelpunkten för dess utbredning i det förstnämnda landskapet. Är något mer storvuxen än den förra rasen, kons lev. v. omkring 350 kg., har lika fin benbyggnad men mindre spetsig bakdel. Kullig eller med horn, som oftast äro framåtriktade. Färgen är mycket växlande; ofta äro de ljusröda med vitt huvud eller hava röda sidor med vit rygg, buk och ben, eller ock äro de vita med röda fläckar på framdelen. Rasen har goda mjölkningsanlag.

3. Västfinska l. tavastländska boskapen har kraftigare kroppsbyggnad men mindre framträdande mjölktyp. Färgen växlar i röd, gråbrun, blackrött. Huvudet är smalt, oftast med korta utåt-framåt-riktade horn eller hornlöst. Anses liksom den svenska Smålands- och Gottlandsboskapen höra till *Bos frontosus.* Se Nötboskap. Vardera av dessa raser är numera föremål för renavel, planmässigt ledd av en avelsförening, och för alla 3 raserna är kullighet uppställd som den typ, som bör eftersträvas.

Fiskareförbundet, Svenska, stiftat år 1897, med uppgift att arbeta för det svenska fiskets främjande. Utgiver Svensk fiskeritidskrift och verkar i övrigt genom föredrag, diskussioner, offentliga uttalanden m. m.

Fiskareskola. Se Fiskeriundervisning.

Fiskdamm. Se Damm.

Fiske hör jämte jakt till människans tidigaste näringsfång. Redan i de äldsta lämningar av forna boplatser i vårt land hava talrika benredskap för f. påträffats, och till de äldsta lämningar av vävnader höra sådana, som sannolikt tjänat till fisknät och håvar. Under medeltiden var, efter vad landskapslagarna och andra gamla urkunder visa, f. i vissa trakter folkets huvudnäring, så f. av storsill på västkusten, av strömming, torsk och flundra i östersjön samt laxfiske i strömmar. I sjöar och vattendrag inuti landet drevs väl f. i mindre skala och huvudsakligen till husbehov men hade dock långt större betydelse än i vår tid i folkets hushållning, vilket även framgår av landskapslagarnas detaljerade bestämmelser om fiskeredskap och rätten till f., vilkens nuvarande grundprinciper redan då voro fastställda. (Se Fiskerilagstiftning).

Sötvattensfisket har sedan alltjämt idkats så gott som uteslutande som en binäring till jordbruket, medan havsfiske, särdeles efter sill, under de senaste årtiondena hos oss likasom i övriga delar av Europa gestaltat sig till en storindustri, som utgör huvudsysselsättningen för en avsevärd del av kustbefolkningen vid Västerhavet. Tack vare införandet av sjögående motorbåtar har drivgarns- och snörpvadsfiske kunnat utsträckas långt ut till havs. Även i Östersjön utgör sill- och strömmingsfiske med skötar och vid Gottland, Blekinge och Skåne delvis med drivgarn fiskerinäringens viktigaste del. Näst sillfångsten har fisket av makrill samt av torskfiskar (torsk, kolja, vitling, långa) den största omfattningen och lämnar den största avkastningen. Till havsfiskets framgång beträffande torsk- och flundrefiskar har införandet av trålen kraftigt bidragit. Se Fiskeredskap.

Fiskets omfattning och ekonomiska betydelse belyses av följande statistiska siffror för åren 1914—19:

Finler, av A. Atterberg införd beteckning för de finaste, kolloidala, oorganiska beståndsdelarna av lera (se d. o. och Jord).

Finmjöl plägar användas som beteckning för de stoftfina delarna av konstgödselmedel. Se Fosfat, Benmjöl.

Finsk häst. I Finland utgöres hästStocken övervägande av den inhemska rasen. Denna, som är av tatariskt ursprung, är i sin primitiva form »liten, späd och ful». Sedan mitten av 1890-talet är den dock, mer eller mindre inom olika delar av landet, föremål för målmedveten renavel med stamboksföring. Den kännetecknas i allmänhet av ett jämförelsevis stort huvud med tung ansättning till halsen, starkt framträdande manke, kraftig revbensbildning, stark rygg och något stupande kruppa, muskulösa, »torra» lemmar och ben samt sällsynt travförmåga. — Travsporten står också högt i Finland, där alla vilja åka fort. Rasen är därjämte ovanligt uthållig och förnöjsam. Färgen är i regel fux, brun eller svart. I stamboken upptagas huvudsakligen fuxar. — Typen växlar något i landets olika delar. Norra Finland, Kuopioområdet, har övervägande större hästar, 155— 160 cm. stångmått, något framåtsvängd näsrygg (älgnos) och kraftigt skelett med stora ledgångar och god benbredd. I södra Finland göra de flesta hästarna intryck av något ädel inblandning med vackrare huvudform men svagare underrede.

Till Sverige, särdeles till Norrbotten, hava många finska hästar införts, men någon avel av denna ras har ej här kommit till stånd, och den premieras ej i Sverige. Den är för övrigt allt annat än likartad med den nordsvenska hästen.W. H—r.

Finsk nötboskap. Av finsk lantras särskiljas följande raser eller typer:

1. Fjällras eller nordfinsk boskap, som förekommer i landets nordligaste delar, är övervägande hornlös med högt uppstående nackkam, mest vit med små röda fläckar. Kons levande vikt når sällan över 300 kg. Den överensstämmer i det stora hela med Sveriges fjällras, men färgen är i områdets södra delar oftast helröd.

2. Ostfinska eller Kiuruvesiboskapen, vars huvudområde är Karelen, Savolaks och södra Österbotten, med medelpunkten för dess utbredning i det förstnämnda landskapet. Är något mer storvuxen än den förra rasen, kons lev. v. omkring 350 kg., har lika fin benbyggnad men mindre spetsig bakdel. Kullig eller med horn, som oftast äro framåtriktade. Färgen är mycket växlande; ofta äro de ljusröda med vitt huvud eller hava röda sidor med vit rygg, buk och ben, eller ock äro de vita med röda fläckar på framdelen. Rasen har goda mjölkningsanlag.

3. Västfinska l. tavastländska boskapen har kraftigare kroppsbyggnad men mindre framträdande mjölktyp. Färgen växlar i röd, gråbrun, blackrött. Huvudet är smalt, oftast med korta utåt-framåt-riktade horn eller hornlöst. Anses liksom den svenska Smålands- och Gottlandsboskapen höra till *Bos frontosus.* Se Nötboskap. Vardera av dessa raser är numera föremål för renavel, planmässigt ledd av en avelsförening, och för alla 3 raserna är kullighet uppställd som den typ, som bör eftersträvas.

Fiskareförbundet, Svenska, stiftat år 1897, med uppgift att arbeta för det svenska fiskets främjande. Utgiver Svensk fiskeritidskrift och verkar i övrigt genom föredrag, diskussioner, offentliga uttalanden m. m.

Fiskareskola. Se Fiskeriundervisning.

Fiskdamm. Se Damm.

Fiske hör jämte jakt till människans tidigaste näringsfång. Redan i de äldsta lämningar av forna boplatser i vårt land hava talrika benredskap för f. påträffats, och till de äldsta lämningar av vävnader höra sådana, som sannolikt tjänat till fisknät och håvar. Under medeltiden var, efter vad landskapslagarna och andra gamla urkunder visa, f. i vissa trakter folkets huvudnäring, så f. av storsill på västkusten, av strömming, torsk och flundra i östersjön samt laxfiske i strömmar. I sjöar och vattendrag inuti landet drevs väl f. i mindre skala och huvudsakligen till husbehov men hade dock långt större betydelse än i vår tid i folkets hushållning, vilket även framgår av landskapslagarnas detaljerade bestämmelser om fiskeredskap och rätten till f., vilkens nuvarande grundprinciper redan då voro fastställda. (Se Fiskerilagstiftning).

Sötvattensfisket har sedan alltjämt idkats så gott som uteslutande som en binäring till jordbruket, medan havsfiske, särdeles efter sill, under de senaste årtiondena hos oss likasom i övriga delar av Europa gestaltat sig till en storindustri, som utgör huvudsysselsättningen för en avsevärd del av kustbefolkningen vid Västerhavet. Tack vare införandet av sjögående motorbåtar har drivgarns- och snörpvadsfiske kunnat utsträckas långt ut till havs. Även i Östersjön utgör sill- och strömmingsfiske med skötar och vid Gottland, Blekinge och Skåne delvis med drivgarn fiskerinäringens viktigaste del. Näst sillfångsten har fisket av makrill samt av torskfiskar (torsk, kolja, vitling, långa) den största omfattningen och lämnar den största avkastningen. Till havsfiskets framgång beträffande torsk- och flundrefiskar har införandet av trålen kraftigt bidragit. Se Fiskeredskap.

Fiskets omfattning och ekonomiska betydelse belyses av följande statistiska siffror för åren 1914—19:

Finler, av A. Atterberg införd beteckning för de finaste, kolloidala, oorganiska beståndsdelarna av lera (se d. o. och Jord).

Finmjöl plägar användas som beteckning för de stoftfina delarna av konstgödselmedel. Se Fosfat, Benmjöl.

Finsk häst. I Finland utgöres häststocken övervägande av den inhemska rasen. Denna, som är av tatariskt ursprung, är i sin primitiva form »liten, späd och ful». Sedan mitten av 1890-talet är den dock, mer eller mindre inom olika delar av landet, föremål för målmedveten renavel med stamboksföring. Den kännetecknas i allmänhet av ett jämförelsevis stort huvud med tung ansättning till halsen, starkt framträdande manke, kraftig revbensbildning, stark rygg och något stupande kruppa, muskulösa, »torra» lemmar och ben samt sällsynt travförmåga. — Travsporten står också högt i Finland, där alla vilja åka fort. Rasen är därjämte ovanligt uthållig och förnöjsam. Färgen är i regel fux, brun eller svart. I stamboken upptagas huvudsakligen fuxar. — Typen växlar något i landets olika delar. Norra Finland, Kuopioområdet, har övervägande större hästar, 155— 160 cm. stångmått, något framåtsvängd näsrygg (älgnos) och kraftigt skelett med stora ledgångar och god benbredd. I södra Finland göra de flesta hästarna intryck av något ädel inblandning med vackrare huvudform men svagare underrede.

Till Sverige, särdeles till Norrbotten, hava många finska hästar införts, men någon avel av denna ras har ej här kommit till stånd, och den premieras ej i Sverige. Den är för övrigt allt annat än likartad med den nordsvenska hästen.W. H—r.

Finsk nötboskap. Av finsk lantras särskiljas följande raser eller typer:

1. Fjällras eller nordfinsk boskap, som förekommer i landets nordligaste delar, är övervägande hornlös med högt uppstående nackkam, mest vit med små röda fläckar. Kons levande vikt når sällan över 300 kg. Den överensstämmer i det stora hela med Sveriges fjällras, men färgen är i områdets södra delar oftast helröd.

2. Ostfinska eller Kiuruvesiboskapen, vars huvudområde är Karelen, Savolaks och södra Österbotten, med medelpunkten för dess utbredning i det förstnämnda landskapet. Är något mer storvuxen än den förra rasen, kons lev. v. omkring 350 kg., har lika fin benbyggnad men mindre spetsig bakdel. Kullig eller med horn, som oftast äro framåtriktade. Färgen är mycket växlande; ofta äro de ljusröda med vitt huvud eller hava röda sidor med vit rygg, buk och ben, eller ock äro de vita med röda fläckar på framdelen. Rasen har goda mjölkningsanlag.

3. Västfinska l. tavastländska boskapen har kraftigare kroppsbyggnad men mindre framträdande mjölktyp. Färgen växlar i röd, gråbrun, blackrött. Huvudet är smalt, oftast med korta utåt-framåt-riktade horn eller hornlöst. Anses liksom den svenska Smålands- och Gottlandsboskapen höra till *Bos frontosus.* Se Nötboskap. Vardera av dessa raser är numera föremål för renavel, planmässigt ledd av en avelsförening, och för alla 3 raserna är kullighet uppställd som den typ, som bör eftersträvas.

Fiskareförbundet, Svenska, stiftat år 1897, med uppgift att arbeta för det svenska fiskets främjande. Utgiver Svensk fiskeritidskrift och verkar i övrigt genom föredrag, diskussioner, offentliga uttalanden m. m.

Fiskareskola. Se Fiskeriundervisning.

Fiskdamm. Se Damm.

Fiske hör jämte jakt till människans tidigaste näringsfång. Redan i de äldsta lämningar av forna boplatser i vårt land hava talrika benredskap för f. påträffats, och till de äldsta lämningar av vävnader höra sådana, som sannolikt tjänat till fisknät och håvar. Under medeltiden var, efter vad landskapslagarna och andra gamla urkunder visa, f. i vissa trakter folkets huvudnäring, så f. av storsill på västkusten, av strömming, torsk och flundra i östersjön samt laxfiske i strömmar. I sjöar och vattendrag inuti landet drevs väl f. i mindre skala och huvudsakligen till husbehov men hade dock långt större betydelse än i vår tid i folkets hushållning, vilket även framgår av landskapslagarnas detaljerade bestämmelser om fiskeredskap och rätten till f., vilkens nuvarande grundprinciper redan då voro fastställda. (Se Fiskerilagstiftning).

Sötvattensfisket har sedan alltjämt idkats så gott som uteslutande som en binäring till jordbruket, medan havsfiske, särdeles efter sill, under de senaste årtiondena hos oss likasom i övriga delar av Europa gestaltat sig till en storindustri, som utgör huvudsysselsättningen för en avsevärd del av kustbefolkningen vid Västerhavet. Tack vare införandet av sjögående motorbåtar har drivgarns- och snörpvadsfiske kunnat utsträckas långt ut till havs. Även i Östersjön utgör sill- och strömmingsfiske med skötar och vid Gottland, Blekinge och Skåne delvis med drivgarn fiskerinäringens viktigaste del. Näst sillfångsten har fisket av makrill samt av torskfiskar (torsk, kolja, vitling, långa) den största omfattningen och lämnar den största avkastningen. Till havsfiskets framgång beträffande torsk- och flundrefiskar har införandet av trålen kraftigt bidragit. Se Fiskeredskap.

Fiskets omfattning och ekonomiska betydelse belyses av följande statistiska siffror för åren 1914—19:

Havsfisket

Insjöfisket

yrkesfiskare, personer

13,615

1,614

pers. med f. som binär.

10,222

42,759

fiskebåtar m. motor st.

2,929

495

fiskebåtar utan motor st.

14,010

33,854

värde av båtar o. redskap kr.

30,871,325

5,615,318

fiskets avkastning kr.

39,565,723

7,768,535

därav sill kr.

18,966,000

—

Saltsjöfisket är i övervägande grad ett självständigt näringsfång. Insjöfisket förekommer som särskilt yrke företrädesvis i landets stora sjöar, Vänern, Vättern, Mälaren och Hjälmaren, i vilka mer än hälften av yrkesfiskarne hava sin verksamhet. Insjöfisket har visserligen långt mindre ekonomisk betydelse än havsfisket, men det förras omfattning och betydelse angivas också mindre fullständigt än det senares av ovanstående siffror på grund därav, att det till större del bedrives i smått. I allmänhet lämnar fångsten obetydligt över den lokala förbrukningen, med undantag dock för det bohuslänska havsfisket, som lämnar mer än hälften av rikets inkomst av f.

Bland sötvattensfiskarna intaga gädda, abborre, sik och ål samt den mindre värdefulla mörten främsta rummet, vardera slaget med mellan 1 och 2 millioner kg. om året, varvid dock bör märkas, att de 4 förstnämnda fisksorterna fångas i såväl sött som bräckt vatten. Laxfisket lämnar visserligen blott upp emot 1/2 mill. kg. men har stor betydelse för vissa orter. Jämte egentlig fisk ingå i ovanstående siffror även fångsten av skaldjur (hummer, räkor, krabbor, ostron och kräftor), men dessa lämna blott omkring 2 % av fiskets hela värde. Fiskodlingen i dammar (se Dammhushållning) är stadd i kraftig utveckling men är ännu jämförelsevis obetydlig med hänsyn till avkastning, vars värde nått högst till 107,600 kr. (år 1916).

Fiskalstring i svenska vatten. Fördelas fiskfångstens mängd i sötvatten, i medeltal 1914—19 något över 6 millioner kg., på landets hela areal av sjöar och vattendrag (ungefär 3,772,000 ha.), så blir avkastningen på ytenhet blott omkring 1,6 kg. per hektar. Av redan nämnda skäl äro statistikens siffror för fångsten för låga, och de tal, som på grund av undersökning av ett antal fiskevatten erhållits, äro högre, men dock blott 2.4 kg. fisk och 4 kräftor pr ha., ett mycket lågt belopp, då t. ex. Tysklands sjöar beräknas lämna den tiodubbla mängden. Avkastningen är mycket låg i våra stora sjöar och har t. ex. beräknats för Unden 0.3, Torne träsk 0.6, Vättern 0.7, Vänern 1.4 och Mälaren 2.7 kg. För smärre, grunda sjöar äro ofta fångstsiffrorna betydligt högre, exempelvis för 30 sjöar i Filipstads bergslag 4.6 samt för S. Sveriges fiskeriförenings sjöar i Småland 5.5 och i Skåne 8.4 kg. per hektar och år. Orsaken till den låga fiskproduktionen ligger dels i klimatet (lång vinter, kort sommar), dels i sjöarnas djupförhållanden.

I grunda sjöar och vattendrag uppvärmes vattnet högre och är belysningen starkare, vilket befordrar utvecklingen av det lägre växt- och djurliv, som lämnar fiskbeståndet största delen av dess föda. Därjämte erbjuda de långgrunda stränderna vidsträcktare och bättre lekplatser. Vattnets beskaffenhet inverkar också på fiskrikedomen. Kalkhaltigt, syrerikt vatten är fördelaktigt, syrefattigt, av mullämnen brunt vatten från mossar däremot mindre tjänligt såväl för de växter och djur, som tjäna till fiskföda (jfr Plankton), som för flertalet fiskarter. Förnämsta orsaken till den ringa avkastningen torde dock ligga i bristen på ändamålsenlig skötsel av fisket, i väsentlig mån beroende på dess splittring på många händer utan samverkan för dess vård och bedrivande.

Fisktillgången har enligt gängse uppfattning i allmänhet avtagit i de svenska fiske vattnen. Detta förklaras delvis genom den överfiskning över tillväxten, som blivit en följd av en ökad folkmängd och förbättrade fångstmedel. Inom vissa trakter har industriens utveckling varit ödesdiger för fisktillgången. Således har barkavfallet från flottningsvirke bevisligen i mycket hög grad skadat fiskens fortplantning genom lager av bark, som avsattes på flottledens botten, och genom de ämnen, som lösas ur barken. Vatten, som innehåller barkavfall, gynnar utvecklingen av vissa svamparter, som angripa och döda rommen. För att förebygga dylik skada har i flottningsstadgan införts inskränkning i rätten att framföra flottningsvirke obarkat. (Se Barkning.) Flottningen är dessutom ägnad att skrämma fisken och förstöra fiskebyggnader. Flottnings- och fiske-riintresset stå därför i skarp motsats, och talrika fisken hava på grund av flottningen nedlagts. — De dammbyggnader, som i allt större utsträckning uppförts i vattendragen, verka också hindrande eller försvårande på vandringsfiskarnas uppgång i floderna och återgång till havet. Jämlikt gällande lag kan ägare till en dylik byggnad åläggas att anlägga och underhålla fiskvägar (se d. o.), men dessa ha i många fall föga motsvarat sitt ändamål, beroende till stor del därpå, att fiskens fortplantnings- och livsförhållanden försämrats genom vattnets uppdämning. Många industrier skada fisket genom det avfallsvatten, som från dem utsläppes och som innehåller antingen giftiga ämnen eller fint fördelade fasta beståndsdelar, vilka fastna i fiskarnas gälar eller bilda ruttnande massor, vid vilkas sönderdelning syrebrist uppstår i vattnet, samt gifter och sjukdomsalstrande bakterier uppkomma. På lagstiftningens väg ha dessa olägenheter blott delvis kunnat hindras. Se

Fiskerilagstiftning. — Fisktillgången beror ock på den större eller mindre omvårdnad, som ägnas fisket (se Fiskevård), samt kan även höjas genom fiskodling (se d. o.) och genom att avpassa fiskmängden efter näringstillgången medels borttagande av den mogna fisken och reglering av rovfiskens mängd. För anordnande och genomförande av en dylik planmässig fiskevård är beträffande vatten, där flera hava fiskerätt, sammanslutning av dessa för gemensamma fiskodlingsåtgärder och för iakttagande av lämpligt fiskesätt en oumbärlig förutsättning. G. Schn.

Allmännaåtgärder för fiskets främjande. Statensfiskeritjänstemän lämna upplysningar och råd, uppgöra planer för anläggningar, övervaka gällande fiskeriförfattningars efterlevnad, samt utföra undersökningar rörande fiskars levnadsförhållanden, fiskbeståndet o. s. v. (se Fiskeriförvaltning). Staten underhåller fiskodlingsanstalter (se d. o.) och lämnar understöd till S. Sveriges fiskeriförening (se Fiskeriförening) och dess fiskeriskola samt till hushållningssällskapen, vilka använda betydliga medel till fiskets främjande. Av anslagen till hush.-sällskapen skall viss del användas till fiskares studieresor, till premiering av dammhushållningar, insjöfisken och saltsjöfiskberedning samt till fiskeristatistik. Staten utlämnar även, genom hushållningssällskapen, lån från en fond för fiskerinäringens befrämjande (se Fiskerilånefond).

Fiskets ordnande i insjöar, så att det genom rationell vård och bedrivande kan bliva givande, hindras i hög grad genom det vanliga förhållandet, att fiskerätten är gemensam för flera. Varje jordägare har rätt till fisket inom det gemensamma fiskevattnet, varför flera icke sällan hava del i fisket i flera sjöar. Detta gäller alla hemmansägare i byn, även dem som ej hava strand. Men där sålunda fiskerätten tillhör flera, har det varit svårt att få något samarbete till stånd för dess vård och ändamålsenliga bedrivande, och likgiltigheten är vanligen desto större, som äganderätten till fisket föga respekteras, i det att folket är vant att fiska utan hänsyn till fiskerätten. För att detta skall vara givande, måste emellertid fiskbeståndet så till arter som individantal och åldersklasser avpassas efter tillgången på föda i vattnet, så att fiskarna få riklig näring och tillväxa kraftigt, och dessutom fisket bedrives på ändamålsenligt sätt. Då detta försummas genom bristande vård av fisket, blir lätt följden, dels att beståndet ej kommer att övervägande utgöras av de för förhållandena lämpligaste fiskarterna, dels att antalet fiskar blir för stort i förhållande till näringstillgången och fiskarna därför bliva svältfödda och små, samt dessutom att vattnets »överbefolkning» framkallar fisksjukdomar. Även underlåtenhet att fiska kan således hava till följd fiskets försämrande, och i samma riktning verka de genom fiskerättens splittring på flera händer nödvändiggjorda stadgarna om viss minsta maskstorlek, förbud att begagna vissa slag av redskap o. s. v., vilka bestämmelser hindra fångst av småfisk och nedbringande av dennas antal till motsvarighet mot näringstillgången. Genom förbud i fiskeristadgan har notdragning minskats, som är ett utmärkt medel att hålla bottnen ren och befordra bortgången av giftiga förruttnelsegaser samt att genom utfiskning gallra småfiskbeståndet. De i fiskeristadgan förekommande bestämmelserna om redskapens beskaffenhet, fredningstider m. m. verka även försvårande för fiskets utövande och minska intresset för dess ändamålsenliga bedrivande. Detta kan lättast införas i småsjöar med endast en fiskerättsägare, men i vatten med flera ägare, endast om de förena sig om gemensamt fiske, varom bestämmelser finnas i lag om gemensam hetsfiske av 30/6 1913 (se Fiskerilagstiftning) eller utarrendering av fisket i hela vattnet (se nedan).

Ett annat hinder för rationellt fiske är virkesflottningen. Då vattnet hålles uppdämt, avlägga fiskar sin rom på grunda ställen, som sedan torrläggas, då sjön tappas, varvid rom och spätt yngel förstöres. Då tappningen sker vid islossningen, då gäddan leker, drabbar förstörelsen huvudsakligen denna fisk, och då gäddstammen minskas, tilltager antalet mört och

abborre mer, än som motsvarar näringstillgången, och de bliva då småvuxna och värdelösa. Utsläppes vattnet på sommaren, kunna även dessa senare fiskarter starkt avtaga. Sjöregleringar för kraftbehov kunna verka nyttigt, då de hindra vårflödets hastiga sjunkning, men då vintervattenståndet sänkes, kunna även höst- och vinterlekande fiskars (sik, siklöja och röding) förökning motverkas.

Utarrendering av fiskevatten är för en jordägare i regel bästa sättet att draga inkomst därav, åtminstone om det är så stort, att dess brukning kan föda sin man. Fisket kräver nämligen då en omsorg och tid, som lantmannen svårligen undandrager jordbruket. Likasom om jord gäller även om fiske som regel, att arrendet helst bör avtalas för så lång tid, att arrendatorn har säkerhet att hinna under densamma draga så stor vinst av nedlagda kostnader, att han finner det lönande att vidtaga förbättringar. Arrendetiden bör därför vara minst 10, helst 20—25 år, och arrendebeloppen helst sättas lägre för de första åren och stigande, i den mån avkastningen genom ändamålsenliga förbättringar kan beräknas stegrad. Likasom vid jordbruk är då lämpligt, att arrendatorns rätt att bedriva fisket så, som han finner lämpligt, icke inskränkes.

Fisketider. Det ekonomiska utbytet av f. beror i hög grad av att det bedrives på tider, då det är mest givande och fisken av bästa beskaffenhet. Det förra är för åtskilliga fiskslag under lektiden. I avseende på fiskensbeskaffenhet är regel, att fiskköttet är sämst under och efter lektiden men bättre ju längre tiden är avlägsen från denna.

Fiskegård. Se Fiskeredskap.

Fiskeredskap indelas (huvudsakligen efter Sv. Ekman) i följande grupper:

I. Stillastående instängningsredskap, konstruerade så, att fisken skall gå in i dem men ej hitta ut:

1. Redskap med trattingång eller strut:

Tinor och mjärdar, kräft- och hummerburar äro strut- eller trattformiga burar av garn- eller metalltrådsvävnad, spänd över bågar eller ringar av trä eller metall, eller flätade av spjälor eller vidjor. Tinor och mjärdar, som brukas för sik- och laxfiske, anbringas i starkt forsande vatten med mynningen nedåt strömmen, i öppningen mellan stenkistor eller stängsel av stockar och stänger eller ris; de upplyftas vid vittjningen. Kräft- och hummerburar äro smärre redskap, som nedsänkas till botten utan några sidostängsel.

Ryssjor, strutformiga garnredskap med en stomme av tvärgående träbågar eller ringar, som hålla redskapet utspänt i tvärriktningen, under det att det vid utsättningen spännes i längsriktningen och fästes vid stenar eller störar; de äro ofta försedda med lodrätt spända ledgarn (armar), som leda fisken till redskapets mynning. De användas i synnerhet för fångst av vårlekande fiskar på grunda lekplatser. För lake användes jämte vågrätt satta ryssjor även hängryssjor, hängande med mynningen nedåt och en kort till botten räckande ledarm. Storryssjor, som hava en betydande storlek och äro försedda med en lång landarm samt sidoarmar, vilka bilda en yttre förgård och omfatta en betydlig sträcka, användas företrädesvis efter norrländska kusten, i synnerhet för sikfiske.

Ålhommor äro finmaskiga ryssjor med 2—3 innanför varandra belägna ingångar; de användas huvudsakligen för fångst av den på sensommaren och hösten ut till Atlanten vandrande blankålen vid kusterna från Roslagen till Öresund och vid Västkusten.

Laxkistor eller laxkar, större, lådliknande fångstinrättningar med väggar av träspjälor, eller järntenar. De äro fastistående; fisken upptages ur dem med håv.

2. Fasta inhägnader, omgivande en med undantag för ingångsöppningen sluten gård, fiskegårdar, karsinapator, större inhägnader, varur fisken, huvudsakligen lax och laxöring, upphämtas med not, användas endast i Norrbottens laxälvar. Laxminor, stora inhägnader med täta väggar; fisken, lax, uppsamlas genom inhägnadens torrläggning.

3. Vrakfisken, redskap avsedda att fånga fisken, som negår (»vräker») utför strömmen, varvid det forsande vattnet hindrar fisken att taga sig ut. Vrakhus äro byggda med sidoväggar och ofta även botten av spjälor, mellan vilka vattnet bortrinner, medan fisken, vanligen lax, stannar kvar. Ålkistor äro byggda efter samma typ. Lanor utgöras av en i en smal kil eller spets slutande nätsäck, som med den vida änden är uppspänd på en 4-kantig ram; användes att i forsar fånga nedvandrande ål.

4. Katsor, ett urgammalt slag av fiskegård, bestående av lodrätt stående spjälor, oftast försedd med en liknande mindre inhägnad på vardera sidan; en ledarm för från stranden till ingångsöppningen; fisken upptages med håv. För fångst av braxen, gädda o. a. större insjöfisk i stillastående eller svagt rinnande vatten.

5. Ålfällor, lådor av bräder, dit ålen lockas av utsatt bete (ekorrkroppar, kråkor l. annat rått kött). Ålen intränger genom i väggarna borrade hål med en på insidans överkant fäst skinnlapp, som skjutes undan av den inträngande fisken men hindrar utgåendet. Brukas blott i Orsa och Los finnmarker.

II. Not, instängningsredskap av nät, som drages genom vattnet antingen upp på en jämn strand eller upp i båten. 1. Kilnot är på mitten eller närmare den ena änden försedd med en säckformig kil med tätare maskor, i vilken fisken samlas vid notdragningen.

2. Landnot, vad, not utan kil, drages antingen i land, varvid den mellersta delen slutligen bildar en säck, vari fisken samlas, eller ock föres i spiral, spiralnot, i vilken fisken skrämmes in. Snurrevad, en not, som föres ut turvis åt olika håll från en förankrad kutter och drages in till denna med hjälp av motsvarande långa draglinor, användes i Kattegatt för fångst av flatfisk.

3. Snörpvad, en killös not, som lägges i ring och vid upptagningen tillsnörpes i nedra kanten medelst en draglina. Ungefär liknande snörpnotar begagnas vid insjöfiske i Jämtland.

4. Trål (trawl), en kilformig not utan armar, släpas utefter botten, dragen efter fartyg. Användes vid det stora havsfisket i Nordsjön—Kattegatt för fångst av flatfisk, kolja, sill m. m.

III. Nät, längder av garnvävnad, kantade med grövre linor (telnar). 1. Enkla nät bestå av enkel garnvävnad, vars grovlek och maskstorlek äro avpassade efter den eftersträvade fiskens form och storlek, för att fisken skall insnärja sig och med gällocken fastna i maskorna. De kallas nät med lös läggning, då de kvarhållas i läge endast med flöten och sänken. De kunna ss. sättgarn l. skötar sättas invid botten eller hållas svävande i vattnet, i båda fallen försedda med nätprick, som underlättar igenfinnandet, eller ock fästas som drivgarn l. drivnät vid en båt. Hit höra strömmingsskötar,

beskaffenhet är regel, att fiskköttet är sämst under och efter lektiden men bättre ju längre tiden är avlägsen från denna.

Fiskegård. Se Fiskeredskap.

Fiskeredskap indelas (huvudsakligen efter Sv. Ekman) i följande grupper:

I. Stillastående instängningsredskap, konstruerade så, att fisken skall gå in i dem men ej hitta ut:

1. Redskap med trattingång eller strut:

Tinor och mjärdar, kräft- och hummerburar äro strut- eller trattformiga burar av garn- eller metalltrådsvävnad, spänd över bågar eller ringar av trä eller metall, eller flätade av spjälor eller vidjor. Tinor och mjärdar, som brukas för sik- och laxfiske, anbringas i starkt forsande vatten med mynningen nedåt strömmen, i öppningen mellan stenkistor eller stängsel av stockar och stänger eller ris; de upplyftas vid vittjningen. Kräft- och hummerburar äro smärre redskap, som nedsänkas till botten utan några sidostängsel.

Ryssjor, strutformiga garnredskap med en stomme av tvärgående träbågar eller ringar, som hålla redskapet utspänt i tvärriktningen, under det att det vid utsättningen spännes i längsriktningen och fästes vid stenar eller störar; de äro ofta försedda med lodrätt spända ledgarn (armar), som leda fisken till redskapets mynning. De användas i synnerhet för fångst av vårlekande fiskar på grunda lekplatser. För lake användes jämte vågrätt satta ryssjor även hängryssjor, hängande med mynningen nedåt och en kort till botten räckande ledarm. Storryssjor, som hava en betydande storlek och äro försedda med en lång landarm samt sidoarmar, vilka bilda en yttre förgård och omfatta en betydlig sträcka, användas företrädesvis efter norrländska kusten, i synnerhet för sikfiske.

Ålhommor äro finmaskiga ryssjor med 2—3 innanför varandra belägna ingångar; de användas huvudsakligen för fångst av den på sensommaren och hösten ut till Atlanten vandrande blankålen vid kusterna från Roslagen till Öresund och vid Västkusten.

Laxkistor eller laxkar, större, lådliknande fångstinrättningar med väggar av träspjälor, eller järntenar. De äro fastistående; fisken upptages ur dem med håv.

2. Fasta inhägnader, omgivande en med undantag för ingångsöppningen sluten gård, fiskegårdar, karsinapator, större inhägnader, varur fisken, huvudsakligen lax och laxöring, upphämtas med not, användas endast i Norrbottens laxälvar. Laxminor, stora inhägnader med täta väggar; fisken, lax, uppsamlas genom inhägnadens torrläggning.

3. Vrakfisken, redskap avsedda att fånga fisken, som negår (»vräker») utför strömmen, varvid det forsande vattnet hindrar fisken att taga sig ut. Vrakhus äro byggda med sidoväggar och ofta även botten av spjälor, mellan vilka vattnet bortrinner, medan fisken, vanligen lax, stannar kvar. Ålkistor äro byggda efter samma typ. Lanor utgöras av en i en smal kil eller spets slutande nätsäck, som med den vida änden är uppspänd på en 4-kantig ram; användes att i forsar fånga nedvandrande ål.

4. Katsor, ett urgammalt slag av fiskegård, bestående av lodrätt stående spjälor, oftast försedd med en liknande mindre inhägnad på vardera sidan; en ledarm för från stranden till ingångsöppningen; fisken upptages med håv. För fångst av braxen, gädda o. a. större insjöfisk i stillastående eller svagt rinnande vatten.

5. Ålfällor, lådor av bräder, dit ålen lockas av utsatt bete (ekorrkroppar, kråkor l. annat rått kött). Ålen intränger genom i väggarna borrade hål med en på insidans överkant fäst skinnlapp, som skjutes undan av den inträngande fisken men hindrar utgåendet. Brukas blott i Orsa och Los finnmarker.

II. Not, instängningsredskap av nät, som drages genom vattnet antingen upp på en jämn strand eller upp i båten. 1. Kilnot är på mitten eller närmare den ena änden försedd med en säckformig kil med tätare maskor, i vilken fisken samlas vid notdragningen.

2. Landnot, vad, not utan kil, drages antingen i land, varvid den mellersta delen slutligen bildar en säck, vari fisken samlas, eller ock föres i spiral, spiralnot, i vilken fisken skrämmes in. Snurrevad, en not, som föres ut turvis åt olika håll från en förankrad kutter och drages in till denna med hjälp av motsvarande långa draglinor, användes i Kattegatt för fångst av flatfisk.

3. Snörpvad, en killös not, som lägges i ring och vid upptagningen tillsnörpes i nedra kanten medelst en draglina. Ungefär liknande snörpnotar begagnas vid insjöfiske i Jämtland.

4. Trål (trawl), en kilformig not utan armar, släpas utefter botten, dragen efter fartyg. Användes vid det stora havsfisket i Nordsjön—Kattegatt för fångst av flatfisk, kolja, sill m. m.

III. Nät, längder av garnvävnad, kantade med grövre linor (telnar). 1. Enkla nät bestå av enkel garnvävnad, vars grovlek och maskstorlek äro avpassade efter den eftersträvade fiskens form och storlek, för att fisken skall insnärja sig och med gällocken fastna i maskorna. De kallas nät med lös läggning, då de kvarhållas i läge endast med flöten och sänken. De kunna ss. sättgarn l. skötar sättas invid botten eller hållas svävande i vattnet, i båda fallen försedda med nätprick, som underlättar igenfinnandet, eller ock fästas som drivgarn l. drivnät vid en båt. Hit höra strömmingsskötar,

beskaffenhet är regel, att fiskköttet är sämst under och efter lektiden men bättre ju längre tiden är avlägsen från denna.

Fiskegård. Se Fiskeredskap.

Fiskeredskap indelas (huvudsakligen efter Sv. Ekman) i följande grupper:

I. Stillastående instängningsredskap, konstruerade så, att fisken skall gå in i dem men ej hitta ut:

1. Redskap med trattingång eller strut:

Tinor och mjärdar, kräft- och hummerburar äro strut- eller trattformiga burar av garn- eller metalltrådsvävnad, spänd över bågar eller ringar av trä eller metall, eller flätade av spjälor eller vidjor. Tinor och mjärdar, som brukas för sik- och laxfiske, anbringas i starkt forsande vatten med mynningen nedåt strömmen, i öppningen mellan stenkistor eller stängsel av stockar och stänger eller ris; de upplyftas vid vittjningen. Kräft- och hummerburar äro smärre redskap, som nedsänkas till botten utan några sidostängsel.

Ryssjor, strutformiga garnredskap med en stomme av tvärgående träbågar eller ringar, som hålla redskapet utspänt i tvärriktningen, under det att det vid utsättningen spännes i längsriktningen och fästes vid stenar eller störar; de äro ofta försedda med lodrätt spända ledgarn (armar), som leda fisken till redskapets mynning. De användas i synnerhet för fångst av vårlekande fiskar på grunda lekplatser. För lake användes jämte vågrätt satta ryssjor även hängryssjor, hängande med mynningen nedåt och en kort till botten räckande ledarm. Storryssjor, som hava en betydande storlek och äro försedda med en lång landarm samt sidoarmar, vilka bilda en yttre förgård och omfatta en betydlig sträcka, användas företrädesvis efter norrländska kusten, i synnerhet för sikfiske.

Ålhommor äro finmaskiga ryssjor med 2—3 innanför varandra belägna ingångar; de användas huvudsakligen för fångst av den på sensommaren och hösten ut till Atlanten vandrande blankålen vid kusterna från Roslagen till Öresund och vid Västkusten.

Laxkistor eller laxkar, större, lådliknande fångstinrättningar med väggar av träspjälor, eller järntenar. De äro fastående; fisken upptages ur dem med håv.

2. Fasta inhägnader, omgivande en med undantag för ingångsöppningen sluten gård, fiskegårdar, karsinapator, större inhägnader, varur fisken, huvudsakligen lax och laxöring, upphämtas med not, användas endast i Norrbottens laxälvar. Laxminor, stora inhägnader med täta väggar; fisken, lax, uppsamlas genom inhägnadens torrläggning.

3. Vrakfisken, redskap avsedda att fånga fisken, som nedgår (»vräker») utför strömmen, varvid det forsande vattnet hindrar fisken att taga sig ut. Vrakhus äro byggda med sidoväggar och ofta även botten av spjälor, mellan vilka vattnet bortrinner, medan fisken, vanligen lax, stannar kvar. Ålkistor äro byggda efter samma typ. Lanor utgöras av en i en smal kil eller spets slutande nätsäck, som med den vida änden är uppspänd på en 4-kantig ram; användes att i forsar fånga nedvandrande ål.

4. Katsor, ett urgammalt slag av fiskegård, bestående av lodrätt stående spjälor, oftast försedd med en liknande mindre inhägnad på vardera sidan; en ledarm för från stranden till ingångsöppningen; fisken upptages med håv. För fångst av braxen, gädda o. a. större insjöfisk i stillastående eller svagt rinnande vatten.

5. Ålfällor, lådor av bräder, dit ålen lockas av utsatt bete (ekorrkroppar, kråkor l. annat rått kött). Ålen intränger genom i väggarna borrade hål med en på insidans överkant fäst skinnlapp, som skjutes undan av den inträngande fisken men hindrar utgåendet. Brukas blott i Orsa och Los finnmarker.

II. Not, instängningsredskap av nät, som drages genom vattnet antingen upp på en jämn strand eller upp i båten. 1. Kilnot är på mitten eller närmare den ena änden försedd med en säckformig kil med tätare maskor, i vilken fisken samlas vid notdragningen.

2. Landnot, vad, not utan kil, drages antingen i land, varvid den mellersta delen slutligen bildar en säck, vari fisken samlas, eller ock föres i spiral, spiralnot, i vilken fisken skrämmes in. Snurrevad, en not, som föres ut turvis åt olika håll från en förankrad kutter och drages in till denna med hjälp av motsvarande långa draglinor, användes i Kattegatt för fångst av flatfisk.

3. Snörpvad, en killös not, som lägges i ring och vid upptagningen tillsnörpes i nedra kanten medelst en draglina. Ungefär liknande snörpnotar begagnas vid insjöfiske i Jämtland.

4. Trål (trawl), en kilformig not utan armar, släpas utefter botten, dragen efter fartyg. Användes vid det stora havsfisket i Nordsjön—Kattegatt för fångst av flatfisk, kolja, sill m. m.

III. Nät, längder av garnvävnad, kantade med grövre linor (telnar). 1. Enkla nät bestå av enkel garnvävnad, vars grovlek och maskstorlek äro avpassade efter den eftersträvade fiskens form och storlek, för att fisken skall insnärja sig och med gällocken fastna i maskorna. De kallas nät med lös läggning, då de kvarhållas i läge endast med flöten och sänken. De kunna ss. sättgarn l. skötar sättas invid botten eller hållas svävande i vattnet, i båda fallen försedda med nätprick, som underlättar igenfinnandet, eller ock fästas som drivgarn l. drivnät vid en båt. Hit höra strömmingsskötar,

sillgarn, lax-, gadd-, aborr- och flundrenät o. s. v. Stakegårdar beteckna laxnät, som med i botten neddrivna stakar sättas som raka väggar eller så att de bilda en spetsig vinkel eller krok.

2. Grimnät l. skottnät äro 2—3-dubbla, bestående av ett finmaskigt och 1—2 grovmaskiga nät, alla fästa vid samma telnar. Fisken fastnar i den påse, som bildas, då han vid försöket att simma igenom pressar en bit av det fina nätet genom en maska i det grövre.

IV. Krokar, vanligen gjorda av stål och försedda med bete (agn) av mask, verklig eller konstgjord fluga eller fisk. Stora lax- och gäddkrokar göras stundom av mässing, a. Krok på enkel rev, stillastående: på metspö; på ståndkrok, då reven är upphängd på en i botten nedstucken eller vid en sten fäst stång; angelkrok, med reven fäst på ett kort fjädrande spö, som hugges fast i isen; släpande rev: drag, svirvel (swivel), stimkrok och makrilldörj, som dragas efter båt; slantkrok, som medelst spö doppas från båt och drages tillbaka genom vattnet; pilk, ett blankt sänke försett med 1—2 krokar, drages ryckvis upp och ned och brukas för fiske av torsk och vittling. Med liknande pimpel metas abborre; huggkrok för lax.

b. Flera krokar medelst tafs fästa på en lina: Långrev, lina, backar ligga stilla vanligen på botten, stundom medelst flöten närmare ytan. Utter: en långrev fäst vid en »utterbräda» så, att denna skär uttern ut från den i rörelse stadda båten och håller sig vid sidan av densamma uppe i ytan, ett särdeles givande fiske, särdeles av röding, laxöring och harr.

V. Angreppsvapen, med vilka fiskaren bemäktigar sig bytet:

1. Klubba, med vilken under klar is stående gädda eller lake bedövas, och slya, en piska av hop vridna björkvidjor, varmed fisken dödas med slag.

2. Tång, varmed pärlmusslor upptagas.

3. Stickvapen: Ljuster, ett järn med vassa tänder, vanligen med små sidotaggar, användes dels vid eldsken i mörker, dels utan. Ålharka, ett krattformigt redskap med långa taggar. Plumpljuster, ett kamformigt redskap, som fäst vid en lina kastas efter fisk. Pik och harpun med enkel spets med eller utan hulling. Huggkrok på en stång för att upptaga stora fiskar

(ex. lax) ur fångsthägnad.

4. Snara, varmed fångas lax och gädda.

5. Bössa, varmed skjutes gädda m. fl.

6. Håvar, huvudsakligen a. skafthåvar för upptagande av fångad fisk ur fångstinhägnader eller fria vattnet samt b. sänkhåvar för fångst särskilt av småfisk till agn (Herzmans håv).

7. Puls, en stång med klubbformig ända för att slå (pulsa) i vattnet och därigenom skrämma fisken in i notar eller nät.G. Schn.

Fiskeriadministration. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeriassistent. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeriavfall. Se Fiskfoder, Fiskguano.

Fiskeriförening. 1. Se Fiskerilagstiftning II.

2. Föreningar för fiskets främjande. Svenska Fiskareförbundet (se d. o.). Södra Sveriges f., bildad 1906. Dess uppgift är att genom planmässiga försök utbilda rationella metoder för fiskodling i dammar och insjöar, att frambringa och sprida för södra Sveriges naturförhållanden lämpliga, snabbvuxna fiskraser, att underhålla en skola för insjöfiskare och fiskodlare samt att inom södra och mellersta Sverige i allmänhet verka för sötvattenfiskets utveckling och fiskens avsättning. Föreningen har i Aneboda s:n av Kronobergs län å eget område en fiskeriskola och försöksstation för fiskodling och sötvattenbiologiska undersökningar, med omfattande dammodling av sutare, karp, regnbågsforell, gös m. fl. arter samt kläckningsanstalt för laxöring och sik. Dessa arbeten äro utsträckta till sjöar och dammanläggningar även i andra delar av Kronobergs län samt i Skåne-länen, där en försöksstation finnes å Eriksdal. Från föreningens fiskodlingar avyttras sättfisk till dammodlare samt diverse matnyttig fisk, även i kommission för andra odlare. Om Fiskeriskolan, se Fiskeriundervisning.

Fiskeriförvaltning (-administration). Redan år 1791 tillsattes en intendent för sillfisket och trankokerierna i Göteborgs och Bohus län, vilken befattning, sedan det stora sillfisket upphört, år 1821 lämnades obesatt tillsvidare. År 1855 anslogs medel till avlöning åt en fiskeritillsyningsman för nämnda län och till en undervisare i fiskodling m. m. År 1864 inrättades i Lantbruksakademien en fiskeriintendents- samt en förste och en andra fiskeriassistents-befattning. Dessa tjänstemän skulle hava vård och tillsyn över fisket i rikets färskvatten och vid östersjökusten.

Vid lantbruksstyrelsens inrättande år 1889 ersattes fiskeriintendentsbefattningen av en fiskeriinspektörstjänst vid Styrelsen, till vilken även fiskeriassistenterna 1890 och fiskeritillsyningsmannen i Göteborgs och Bohus län 1903 överfördes. Sedan statens fiskeriadministration år 1904 omorganiserats, finnes inom Lantbruksstyrelsen en fiskeribyrå under en byråchef, med två avdelningar, en huvudsakligen för ärenden rörande färskvattenfisket och en för saltvattenfisket. I den ena är byråchefen föredragande, i den andra en byrådirektör. Lantbruksstyrelsen biträdes av följande tjänstemän:

6 fiskeriintendenter, envar inom sitt distrikt, vilka, jämte det de biträda

sillgarn, lax-, gadd-, aborr- och flundrenät o. s. v. Stakegårdar beteckna laxnät, som med i botten neddrivna stakar sättas som raka väggar eller så att de bilda en spetsig vinkel eller krok.

2. Grimnät l. skottnät äro 2—3-dubbla, bestående av ett finmaskigt och 1—2 grovmaskiga nät, alla fästa vid samma telnar. Fisken fastnar i den påse, som bildas, då han vid försöket att simma igenom pressar en bit av det fina nätet genom en maska i det grövre.

IV. Krokar, vanligen gjorda av stål och försedda med bete (agn) av mask, verklig eller konstgjord fluga eller fisk. Stora lax- och gäddkrokar göras stundom av mässing, a. Krok på enkel rev, stillastående: på metspö; på ståndkrok, då reven är upphängd på en i botten nedstucken eller vid en sten fäst stång; angelkrok, med reven fäst på ett kort fjädrande spö, som hugges fast i isen; släpande rev: drag, svirvel (swivel), stimkrok och makrilldörj, som dragas efter båt; slantkrok, som medelst spö doppas från båt och drages tillbaka genom vattnet; pilk, ett blankt sänke försett med 1—2 krokar, drages ryckvis upp och ned och brukas för fiske av torsk och vittling. Med liknande pimpel metas abborre; huggkrok för lax.

b. Flera krokar medelst tafs fästa på en lina: Långrev, lina, backar ligga stilla vanligen på botten, stundom medelst flöten närmare ytan. Utter: en långrev fäst vid en »utterbräda» så, att denna skär uttern ut från den i rörelse stadda båten och håller sig vid sidan av densamma uppe i ytan, ett särdeles givande fiske, särdeles av röding, laxöring och harr.

V. Angreppsvapen, med vilka fiskaren bemäktigar sig bytet:

1. Klubba, med vilken under klar is stående gädda eller lake bedövas, och slya, en piska av hop vridna björkvidjor, varmed fisken dödas med slag.

2. Tång, varmed pärlmusslor upptagas.

3. Stickvapen: Ljuster, ett järn med vassa tänder, vanligen med små sidotaggar, användes dels vid eldsken i mörker, dels utan. Ålharka, ett krattformigt redskap med långa taggar. Plumpljuster, ett kamformigt redskap, som fäst vid en lina kastas efter fisk. Pik och harpun med enkel spets med eller utan hulling. Huggkrok på en stång för att upptaga stora fiskar (ex. lax) ur fångsthägnad.

4. Snara, varmed fångas lax och gädda.

5. Bössa, varmed skjutes gädda m. fl.

6. Håvar, huvudsakligen a. skafthåvar för upptagande av fångad fisk ur fångstinhägnader eller fria vattnet samt b. sänkhåvar för fångst särskilt av småfisk till agn (Herzmans håv).

7. Puls, en stång med klubbformig ända för att slå (pulsa) i vattnet och därigenom skrämma fisken in i notar eller nät.G. Schn.

Fiskeriadministration. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeriassistent. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeriavfall. Se Fiskfoder, Fiskguano.

Fiskeriförening. 1. Se Fiskerilagstiftning II.

2. Föreningar för fiskets främjande. Svenska Fiskareförbundet (se d. o.). Södra Sveriges f., bildad 1906. Dess uppgift är att genom planmässiga försök utbilda rationella metoder för fiskodling i dammar och insjöar, att frambringa och sprida för södra Sveriges naturförhållanden lämpliga, snabbvuxna fiskraser, att underhålla en skola för insjöfiskare och fiskodlare samt att inom södra och mellersta Sverige i allmänhet verka för sötvattenfiskets utveckling och fiskens avsättning. Föreningen har i Aneboda s:n av Kronobergs län å eget område en fiskeriskola och försöksstation för fiskodling och sötvattenbiologiska undersökningar, med omfattande dammodling av sutare, karp, regnbågsforell, gös m. fl. arter samt kläckningsanstalt för laxöring och sik. Dessa arbeten äro utsträckta till sjöar och dammanläggningar även i andra delar av Kronobergs län samt i Skåne-länen, där en försöksstation finnes å Eriksdal. Från föreningens fiskodlingar avyttras sättfisk till dammodlare samt diverse matnyttig fisk, även i kommission för andra odlare. Om Fiskeriskolan, se Fiskeriundervisning.

Fiskeriförvaltning (-administration). Redan år 1791 tillsattes en intendent för sillfisket och trankokerierna i Göteborgs och Bohus län, vilken befattning, sedan det stora sillfisket upphört, år 1821 lämnades obesatt tillsvidare. År 1855 anslogs medel till avlöning åt en fiskeritillsyningsman för nämnda län och till en undervisare i fiskodling m. m. År 1864 inrättades i Lantbruksakademien en fiskeriintendents- samt en förste och en andra fiskeriassistents-befattning. Dessa tjänstemän skulle hava vård och tillsyn över fisket i rikets färskvatten och vid östersjökusten.

Vid lantbruksstyrelsens inrättande år 1889 ersattes fiskeriintendentsbefattningen av en fiskeriinspektörstjänst vid Styrelsen, till vilken även fiskeriassistenterna 1890 och fiskeritillsyningsmannen i Göteborgs och Bohus län 1903 överfördes. Sedan statens fiskeriadministration år 1904 omorganiserats, finnes inom Lantbruksstyrelsen en fiskeribyrå under en byråchef, med två avdelningar, en huvudsakligen för ärenden rörande färskvattenfisket och en för saltvattenfisket. I den ena är byråchefen föredragande, i den andra en byrådirektör. Lantbruksstyrelsen biträdes av följande tjänstemän:

6 fiskeriintendenter, envar inom sitt distrikt, vilka, jämte det de biträda

sillgarn, lax-, gadd-, aborr- och flundrenät o. s. v. Stakegårdar beteckna laxnät, som med i botten neddrivna stakar sättas som raka väggar eller så att de bilda en spetsig vinkel eller krok.

2. Grimnät l. skottnät äro 2—3-dubbla, bestående av ett finmaskigt och 1—2 grovmaskiga nät, alla fästa vid samma telnar. Fisken fastnar i den påse, som bildas, då han vid försöket att simma igenom pressar en bit av det fina nätet genom en maska i det grövre.

IV. Krokar, vanligen gjorda av stål och försedda med bete (agn) av mask, verklig eller konstgjord fluga eller fisk. Stora lax- och gäddkrokar göras stundom av mässing, a. Krok på enkel rev, stillastående: på metspö; på ståndkrok, då reven är upphängd på en i botten nedstucken eller vid en sten fäst stång; angelkrok, med reven fäst på ett kort fjädrande spö, som hugges fast i isen; släpande rev: drag, svirvel (swivel), stimkrok och makrilldörj, som dragas efter båt; slantkrok, som medelst spö doppas från båt och drages tillbaka genom vattnet; pilk, ett blankt sänke försett med 1—2 krokar, drages ryckvis upp och ned och brukas för fiske av torsk och vittling. Med liknande pimpel metas abborre; huggkrok för lax.

b. Flera krokar medelst tafs fästa på en lina: Långrev, lina, backar ligga stilla vanligen på botten, stundom medelst flöten närmare ytan. Utter: en långrev fäst vid en »utterbräda» så, att denna skär uttern ut från den i rörelse stadda båten och håller sig vid sidan av densamma uppe i ytan, ett särdeles givande fiske, särdeles av röding, laxöring och harr.

V. Angreppsvapen, med vilka fiskaren bemäktigar sig bytet:

1. Klubba, med vilken under klar is stående gädda eller lake bedövas, och slya, en piska av hop vridna björkvidjor, varmed fisken dödas med slag.

2. Tång, varmed pärlmusslor upptagas.

3. Stickvapen: Ljuster, ett järn med vassa tänder, vanligen med små sidotaggar, användes dels vid eldsken i mörker, dels utan. Ålharka, ett krattformigt redskap med långa taggar. Plumpljuster, ett kamformigt redskap, som fäst vid en lina kastas efter fisk. Pik och harpun med enkel spets med eller utan hulling. Huggkrok på en stång för att upptaga stora fiskar (ex. lax) ur fångsthägnad.

4. Snara, varmed fångas lax och gädda.

5. Bössa, varmed skjutes gädda m. fl.

6. Håvar, huvudsakligen a. skafthåvar för upptagande av fångad fisk ur fångstinhägnader eller fria vattnet samt b. sänkhåvar för fångst särskilt av småfisk till agn (Herzmans håv).

7. Puls, en stång med klubbformig ända för att slå (pulsa) i vattnet och därigenom skrämma fisken in i notar eller nät.G. Schn.

Fiskeriadministration. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeriassistent. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeriavfall. Se Fiskfoder, Fiskguano.

Fiskeriförening. 1. Se Fiskerilagstiftning II.

2. Föreningar för fiskets främjande. Svenska Fiskareförbundet (se d. o.). Södra Sveriges f., bildad 1906. Dess uppgift är att genom planmässiga försök utbilda rationella metoder för fiskodling i dammar och insjöar, att frambringa och sprida för södra Sveriges naturförhållanden lämpliga, snabbvuxna fiskraser, att underhålla en skola för insjöfiskare och fiskodlare samt att inom södra och mellersta Sverige i allmänhet verka för sötvattenfiskets utveckling och fiskens avsättning. Föreningen har i Aneboda s:n av Kronobergs län å eget område en fiskeriskola och försöksstation för fiskodling och sötvattenbiologiska undersökningar, med omfattande dammodling av sutare, karp, regnbågsforell, gös m. fl. arter samt kläckningsanstalt för laxöring och sik. Dessa arbeten äro utsträckta till sjöar och dammanläggningar även i andra delar av Kronobergs län samt i Skåne-länen, där en försöksstation finnes å Eriksdal. Från föreningens fiskodlingar avyttras sättfisk till dammodlare samt diverse matnyttig fisk, även i kommission för andra odlare. Om Fiskeriskolan, se Fiskeriundervisning.

Fiskeriförvaltning (-administration). Redan år 1791 tillsattes en intendent för sillfisket och trankokerierna i Göteborgs och Bohus län, vilken befattning, sedan det stora sillfisket upphört, år 1821 lämnades obesatt tillsvidare. År 1855 anslogs medel till avlöning åt en fiskeritillsyningsman för nämnda län och till en undervisare i fiskodling m. m. År 1864 inrättades i Lantbruksakademien en fiskeriintendents- samt en förste och en andra fiskeriassistents-befattning. Dessa tjänstemän skulle hava vård och tillsyn över fisket i rikets färskvatten och vid östersjökusten.

Vid lantbruksstyrelsens inrättande år 1889 ersattes fiskeriintendentsbefattningen av en fiskeriinspektörstjänst vid Styrelsen, till vilken även fiskeriassistenterna 1890 och fiskeritillsyningsmannen i Göteborgs och Bohus län 1903 överfördes. Sedan statens fiskeriadministration år 1904 omorganiserats, finnes inom Lantbruksstyrelsen en fiskeribyrå under en byråchef, med två avdelningar, en huvudsakligen för ärenden rörande färskvattenfisket och en för saltvattenfisket. I den ena är byråchefen föredragande, i den andra en byrådirektör. Lantbruksstyrelsen biträdes av följande tjänstemän:

6 fiskeriintendenter, envar inom sitt distrikt, vilka, jämte det de biträda

sillgarn, lax-, gadd-, aborr- och flundrenät o. s. v. Stakegårdar beteckna laxnät, som med i botten neddrivna stakar sättas som raka väggar eller så att de bilda en spetsig vinkel eller krok.

2. Grimnät l. skottnät äro 2—3-dubbla, bestående av ett finmaskigt och 1—2 grovmaskiga nät, alla fästa vid samma telnar. Fisken fastnar i den påse, som bildas, då han vid försöket att simma igenom pressar en bit av det fina nätet genom en maska i det grövre.

IV. Krokar, vanligen gjorda av stål och försedda med bete (agn) av mask, verklig eller konstgjord fluga eller fisk. Stora lax- och gäddkrokar göras stundom av mässing, a. Krok på enkel rev, stillastående: på metspö; på ståndkrok, då reven är upphängd på en i botten nedstucken eller vid en sten fäst stång; angelkrok, med reven fäst på ett kort fjädrande spö, som hugges fast i isen; släpande rev: drag, svirvel (swivel), stimkrok och makrilldörj, som dragas efter båt; slantkrok, som medelst spö doppas från båt och drages tillbaka genom vattnet; pilk, ett blankt sänke försett med 1—2 krokar, drages ryckvis upp och ned och brukas för fiske av torsk och vittling. Med liknande pimpel metas abborre; huggkrok för lax.

b. Flera krokar medelst tafs fästa på en lina: Långrev, lina, backar ligga stilla vanligen på botten, stundom medelst flöten närmare ytan. Utter: en långrev fäst vid en »utterbräda» så, att denna skär uttern ut från den i rörelse stadda båten och håller sig vid sidan av densamma uppe i ytan, ett särdeles givande fiske, särdeles av röding, laxöring och harr.

V. Angreppsvapen, med vilka fiskaren bemäktigar sig bytet:

1. Klubba, med vilken under klar is stående gädda eller lake bedövas, och slya, en piska av hop vridna björkvidjor, varmed fisken dödas med slag.

2. Tång, varmed pärlmusslor upptagas.

3. Stickvapen: Ljuster, ett järn med vassa tänder, vanligen med små sidotaggar, användes dels vid eldsken i mörker, dels utan. Ålharka, ett krattformigt redskap med långa taggar. Plumpljuster, ett kamformigt redskap, som fäst vid en lina kastas efter fisk. Pik och harpun med enkel spets med eller utan hulling. Huggkrok på en stång för att upptaga stora fiskar (ex. lax) ur fångsthägnad.

4. Snara, varmed fångas lax och gädda.

5. Bössa, varmed skjutes gädda m. fl.

6. Håvar, huvudsakligen a. skafthåvar för upptagande av fångad fisk ur fångstinhägnader eller fria vattnet samt b. sänkhåvar för fångst särskilt av småfisk till agn (Herzmans håv).

7. Puls, en stång med klubbformig ända för att slå (pulsa) i vattnet och därigenom skrämma fisken in i notar eller nät.G. Schn.

Fiskeriadministration. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeriassistent. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeriavfall. Se Fiskfoder, Fiskguano.

Fiskeriförening. 1. Se Fiskerilagstiftning II.

2. Föreningar för fiskets främjande. Svenska Fiskareförbundet (se d. o.). Södra Sveriges f., bildad 1906. Dess uppgift är att genom planmässiga försök utbilda rationella metoder för fiskodling i dammar och insjöar, att frambringa och sprida för södra Sveriges naturförhållanden lämpliga, snabbvuxna fiskraser, att underhålla en skola för insjöfiskare och fiskodlare samt att inom södra och mellersta Sverige i allmänhet verka för sötvattenfiskets utveckling och fiskens avsättning. Föreningen har i Aneboda s:n av Kronobergs län å eget område en fiskeriskola och försöksstation för fiskodling och sötvattenbiologiska undersökningar, med omfattande dammodling av sutare, karp, regnbågsforell, gös m. fl. arter samt kläckningsanstalt för laxöring och sik. Dessa arbeten äro utsträckta till sjöar och dammanläggningar även i andra delar av Kronobergs län samt i Skåne-länen, där en försöksstation finnes å Eriksdal. Från föreningens fiskodlingar avyttras sättfisk till dammodlare samt diverse matnyttig fisk, även i kommission för andra odlare. Om Fiskeriskolan, se Fiskeriundervisning.

Fiskeriförvaltning (-administration). Redan år 1791 tillsattes en intendent för sillfisket och trankokerierna i Göteborgs och Bohus län, vilken befattning, sedan det stora sillfisket upphört, år 1821 lämnades obesatt tillsvidare. År 1855 anslogs medel till avlöning åt en fiskeritillsyningsman för nämnda län och till en undervisare i fiskodling m. m. År 1864 inrättades i Lantbruksakademien en fiskeriintendents- samt en förste och en andra fiskeriassistents-befattning. Dessa tjänstemän skulle hava vård och tillsyn över fisket i rikets färskvatten och vid östersjökusten.

Vid lantbruksstyrelsens inrättande år 1889 ersattes fiskeriintendentsbefattningen av en fiskeriinspektörstjänst vid Styrelsen, till vilken även fiskeriassistenterna 1890 och fiskeritillsyningsmannen i Göteborgs och Bohus län 1903 överfördes. Sedan statens fiskeriadministration år 1904 omorganiserats, finnes inom Lantbruksstyrelsen en fiskeribyrå under en byråchef, med två avdelningar, en huvudsakligen för ärenden rörande färskvattenfisket och en för saltvattenfisket. I den ena är byråchefen föredragande, i den andra en byrådirektör. Lantbruksstyrelsen biträdes av följande tjänstemän:

6 fiskeriintendenter, envar inom sitt distrikt, vilka, jämte det de biträda

sillgarn, lax-, gadd-, aborr- och flundrenät o. s. v. Stakegårdar beteckna laxnät, som med i botten neddrivna stakar sättas som raka väggar eller så att de bilda en spetsig vinkel eller krok.

2. Grimnät l. skottnät äro 2—3-dubbla, bestående av ett finmaskigt och 1—2 grovmaskiga nät, alla fästa vid samma telnar. Fisken fastnar i den påse, som bildas, då han vid försöket att simma igenom pressar en bit av det fina nätet genom en maska i det grövre.

IV. Krokar, vanligen gjorda av stål och försedda med bete (agn) av mask, verklig eller konstgjord fluga eller fisk. Stora lax- och gäddkrokar göras stundom av mässing, a. Krok på enkel rev, stillastående: på metspö; på ståndkrok, då reven är upphängd på en i botten nedstucken eller vid en sten fäst stång; angelkrok, med reven fäst på ett kort fjädrande spö, som hugges fast i isen; släpande rev: drag, svirvel (swivel), stimkrok och makrilldörj, som dragas efter båt; slantkrok, som medelst spö doppas från båt och drages tillbaka genom vattnet; pilk, ett blankt sänke försett med 1—2 krokar, drages ryckvis upp och ned och brukas för fiske av torsk och vittling. Med liknande pimpel metas abborre; huggkrok för lax.

b. Flera krokar medelst tafs fästa på en lina: Långrev, lina, backar ligga stilla vanligen på botten, stundom medelst flöten närmare ytan. Utter: en långrev fäst vid en »utterbräda» så, att denna skär uttern ut från den i rörelse stadda båten och håller sig vid sidan av densamma uppe i ytan, ett särdeles givande fiske, särdeles av röding, laxöring och harr.

V. Angreppsvapen, med vilka fiskaren bemäktigar sig bytet:

1. Klubba, med vilken under klar is stående gädda eller lake bedövas, och slya, en piska av hop vridna björkvidjor, varmed fisken dödas med slag.

2. Tång, varmed pärlmusslor upptagas.

3. Stickvapen: Ljuster, ett järn med vassa tänder, vanligen med små sidotaggar, användes dels vid eldsken i mörker, dels utan. Ålharka, ett krattformigt redskap med långa taggar. Plumpljuster, ett kamformigt redskap, som fäst vid en lina kastas efter fisk. Pik och harpun med enkel spets med eller utan hulling. Huggkrok på en stång för att upptaga stora fiskar (ex. lax) ur fångsthägnad.

4. Snara, varmed fångas lax och gädda.

5. Bössa, varmed skjutes gädda m. fl.

6. Håvar, huvudsakligen a. skafthåvar för upptagande av fångad fisk ur fångstinhägnader eller fria vattnet samt b. sänkhåvar för fångst särskilt av småfisk till agn (Herzmans håv).

7. Puls, en stång med klubbformig ända för att slå (pulsa) i vattnet och därigenom skrämma fisken in i notar eller nät.G. Schn.

Fiskeriadministration. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeriassistent. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeriavfall. Se Fiskfoder, Fiskguano.

Fiskeriförening. 1. Se Fiskerilagstiftning II.

2. Föreningar för fiskets främjande. Svenska Fiskareförbundet (se d. o.). Södra Sveriges f., bildad 1906. Dess uppgift är att genom planmässiga försök utbilda rationella metoder för fiskodling i dammar och insjöar, att frambringa och sprida för södra Sveriges naturförhållanden lämpliga, snabbvuxna fiskraser, att underhålla en skola för insjöfiskare och fiskodlare samt att inom södra och mellersta Sverige i allmänhet verka för sötvattenfiskets utveckling och fiskens avsättning. Föreningen har i Aneboda s:n av Kronobergs län å eget område en fiskeriskola och försöksstation för fiskodling och sötvattenbiologiska undersökningar, med omfattande dammodling av sutare, karp, regnbågsforell, gös m. fl. arter samt kläckningsanstalt för laxöring och sik. Dessa arbeten äro utsträckta till sjöar och dammanläggningar även i andra delar av Kronobergs län samt i Skåne-länen, där en försöksstation finnes å Eriksdal. Från föreningens fiskodlingar avyttras sättfisk till dammodlare samt diverse matnyttig fisk, även i kommission för andra odlare. Om Fiskeriskolan, se Fiskeriundervisning.

Fiskeriförvaltning (-administration). Redan år 1791 tillsattes en intendent för sillfisket och trankokerierna i Göteborgs och Bohus län, vilken befattning, sedan det stora sillfisket upphört, år 1821 lämnades obesatt tillsvidare. År 1855 anslogs medel till avlöning åt en fiskeritillsyningsman för nämnda län och till en undervisare i fiskodling m. m. År 1864 inrättades i Lantbruksakademien en fiskeriintendents- samt en förste och en andra fiskeriassistents-befattning. Dessa tjänstemän skulle hava vård och tillsyn över fisket i rikets färskvatten och vid östersjökusten.

Vid lantbruksstyrelsens inrättande år 1889 ersattes fiskeriintendentsbefattningen av en fiskeriinspektörstjänst vid Styrelsen, till vilken även fiskeriassistenterna 1890 och fiskeritillsyningsmannen i Göteborgs och Bohus län 1903 överfördes. Sedan statens fiskeriadministration år 1904 omorganiserats, finnes inom Lantbruksstyrelsen en fiskeribyrå under en byråchef, med två avdelningar, en huvudsakligen för ärenden rörande färskvattenfisket och en för saltvattenfisket. I den ena är byråchefen föredragande, i den andra en byrådirektör. Lantbruksstyrelsen biträdes av följande tjänstemän:

6 fiskeriintendenter, envar inom sitt distrikt, vilka, jämte det de biträda

sillgarn, lax-, gadd-, aborr- och flundrenät o. s. v. Stakegårdar beteckna laxnät, som med i botten neddrivna stakar sättas som raka väggar eller så att de bilda en spetsig vinkel eller krok.

2. Grimnät l. skottnät äro 2—3-dubbla, bestående av ett finmaskigt och 1—2 grovmaskiga nät, alla fästa vid samma telnar. Fisken fastnar i den påse, som bildas, då han vid försöket att simma igenom pressar en bit av det fina nätet genom en maska i det grövre.

IV. Krokar, vanligen gjorda av stål och försedda med bete (agn) av mask, verklig eller konstgjord fluga eller fisk. Stora lax- och gäddkrokar göras stundom av mässing, a. Krok på enkel rev, stillastående: på metspö; på ståndkrok, då reven är upphängd på en i botten nedstucken eller vid en sten fäst stång; angelkrok, med reven fäst på ett kort fjädrande spö, som hugges fast i isen; släpande rev: drag, svirvel (swivel), stimkrok och makrilldörj, som dragas efter båt; slantkrok, som medelst spö doppas från båt och drages tillbaka genom vattnet; pilk, ett blankt sänke försett med 1—2 krokar, drages ryckvis upp och ned och brukas för fiske av torsk och vittling. Med liknande pimpel metas abborre; huggkrok för lax.

b. Flera krokar medelst tafs fästa på en lina: Långrev, lina, backar ligga stilla vanligen på botten, stundom medelst flöten närmare ytan. Utter: en långrev fäst vid en »utterbräda» så, att denna skär uttern ut från den i rörelse stadda båten och håller sig vid sidan av densamma uppe i ytan, ett särdeles givande fiske, särdeles av röding, laxöring och harr.

V. Angreppsvapen, med vilka fiskaren bemäktigar sig bytet:

1. Klubba, med vilken under klar is stående gädda eller lake bedövas, och slya, en piska av hop vridna björkvidjor, varmed fisken dödas med slag.

2. Tång, varmed pärlmusslor upptagas.

3. Stickvapen: Ljuster, ett järn med vassa tänder, vanligen med små sidotaggar, användes dels vid eldsken i mörker, dels utan. Ålharka, ett krattformigt redskap med långa taggar. Plumpljuster, ett kamformigt redskap, som fäst vid en lina kastas efter fisk. Pik och harpun med enkel spets med eller utan hulling. Huggkrok på en stång för att upptaga stora fiskar (ex. lax) ur fångsthägnad.

4. Snara, varmed fångas lax och gädda.

5. Bössa, varmed skjutes gädda m. fl.

6. Håvar, huvudsakligen a. skafthåvar för upptagande av fångad fisk ur fångstinhägnader eller fria vattnet samt b. sänkhåvar för fångst särskilt av småfisk till agn (Herzmans håv).

7. Puls, en stång med klubbformig ända för att slå (pulsa) i vattnet och därigenom skrämma fisken in i notar eller nät.G. Schn.

Fiskeriadministration. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeriassistent. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeriavfall. Se Fiskfoder, Fiskguano.

Fiskeriförening. 1. Se Fiskerilagstiftning II.

2. Föreningar för fiskets främjande. Svenska Fiskareförbundet (se d. o.). Södra Sveriges f., bildad 1906. Dess uppgift är att genom planmässiga försök utbilda rationella metoder för fiskodling i dammar och insjöar, att frambringa och sprida för södra Sveriges naturförhållanden lämpliga, snabbvuxna fiskraser, att underhålla en skola för insjöfiskare och fiskodlare samt att inom södra och mellersta Sverige i allmänhet verka för sötvattenfiskets utveckling och fiskens avsättning. Föreningen har i Aneboda s:n av Kronobergs län å eget område en fiskeriskola och försöksstation för fiskodling och sötvattenbiologiska undersökningar, med omfattande dammodling av sutare, karp, regnbågsforell, gös m. fl. arter samt kläckningsanstalt för laxöring och sik. Dessa arbeten äro utsträckta till sjöar och dammanläggningar även i andra delar av Kronobergs län samt i Skåne-länen, där en försöksstation finnes å Eriksdal. Från föreningens fiskodlingar avyttras sättfisk till dammodlare samt diverse matnyttig fisk, även i kommission för andra odlare. Om Fiskeriskolan, se Fiskeriundervisning.

Fiskeriförvaltning (-administration). Redan år 1791 tillsattes en intendent för sillfisket och trankokerierna i Göteborgs och Bohus län, vilken befattning, sedan det stora sillfisket upphört, år 1821 lämnades obesatt tillsvidare. År 1855 anslogs medel till avlöning åt en fiskeritillsyningsman för nämnda län och till en undervisare i fiskodling m. m. År 1864 inrättades i Lantbruksakademien en fiskeriintendents- samt en förste och en andra fiskeriassistents-befattning. Dessa tjänstemän skulle hava vård och tillsyn över fisket i rikets färskvatten och vid östersjökusten.

Vid lantbruksstyrelsens inrättande år 1889 ersattes fiskeriintendentsbefattningen av en fiskeriinspektörstjänst vid Styrelsen, till vilken även fiskeriassistenterna 1890 och fiskeritillsyningsmannen i Göteborgs och Bohus län 1903 överfördes. Sedan statens fiskeriadministration år 1904 omorganiserats, finnes inom Lantbruksstyrelsen en fiskeribyrå under en byråchef, med två avdelningar, en huvudsakligen för ärenden rörande färskvattenfisket och en för saltvattenfisket. I den ena är byråchefen föredragande, i den andra en byrådirektör. Lantbruksstyrelsen biträdes av följande tjänstemän:

6 fiskeriintendenter, envar inom sitt distrikt, vilka, jämte det de biträda

bruksstyrelsen, skola lämna allmänheten upplysningar och råd (K. reglem. f. statens fiskeriintendenter 18/11 1904);

1 fiskeriassistent, förordnad av Lantbruksstyrelsen, med skyldighet att vid behov tjänstgöra i styrelsen samt att biträda fiskeriintendenterna (K. reglem. för statens fiskeriassistent 18/11 1904);

1 fiskeriingenjör, med uppgift att biträda vid utarbetande av förslag och ritningar till inrättningar för fiskens framkomst i vattendragen samt till anstalter för att förekomma fiskevattens förorenande genom avfall från fabriker o. dyl. och till vattenledningsanordningar för fiskodlingsanstalter, ävensom till andra vattenbyggnader och inrättningar i samband med fisket (Instruktion för den i statens tjänst t. v. anställde fiskeriingenjören 29/11 1904). Dessutom antager Lantbruksstyrelsen för 1 år i sänder vanligen 2 fiskeristipendiater för erhållande av praktisk utbildning i de arbeten, som tillhöra statens fiskeritjänstemän.

Hushållningssällskapen (på Gottland landstinget) verka för fiskerinäringens främjande genom i deras tjänst anställda fiskeriinspektörer och -tillsyningsmän, varjämte några hush.sällskap underhålla eller understödja fiskodlingsanstalter.

För fiskeriadministrationen och fiskets främjande åtnjuta dessa korporationer ett statsbidrag, år 1922 sammanlagt 75,000 kr., mot att de själva för ändamålet tillskjuta minst lika mycket. Dessutom erhålla de årligen tillsammans 20,000 kr. som bidrag för insamlande av primäruppgifter för fiskeristatistik, vilket statsbidrag icke får utgöra mer än 3/4 av de för sådant ändamål använda medlen (K. kungör. 28/11 1912 ocn 19/5 1917). Förslag till fiskeriadministrationens omorganisation är under utarbetande. Osc. Nordqvist.

Landets fiskeriinstruktörer och fiskeritillsyningsmän hava bildat Föreningen Sveriges fiskeriinstruktörer och tillsyningsmän.

Fiskeriingenjör. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeriinspektör. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeriintendent. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskerilagstiftning. Redan i de gamla landskapslagarna funnos bestämmelser rörande fiskerätt, huvudsakligen gående ut på rätten till fiske i vatten, som tillhörde byns eller ens egen jord, samt förbud att med redskap fiska i annans vatten eller genom fiskeverk stänga fisken från annans ovanför liggande fiskevatten. Från Gustav Vasas tid, då allmogen ålades att betala skatt för sina fisken, åsyftade fiskerilagstiftningen huvudsakligen att tillförsäkra kronan inkomst av dylik skatt. Från 1700-talet började även stadganden utfärdas, åsyftande att hindra fiskets förödande, först närmast för att skydda kronans rätt, men senare även med syfte att i allmänhet hindra fiskets försämring och skada för enskild. Från landskaps- och landslagarna ingingo bestämmelserna om fiskerätt i 1734 års allmänna lags byggningabalk. Sedermera utfärdades 14/11 1766 en allmän stadga och ordning för rikets havsskär-, ström- och insjöfisken, vilken avlöstes av en ny fiskeristadga 29/6 1852. De stadganden, som voro av lags natur, sammanfattades sedan i lag om rätt till fiske 27/6 1896 (se nedan), under det att de administrativa och ekonomiska bestämmelserna infördes i fiskeristadgan 17/10 1900, vari smärre ändringar gjorts genom K. kungör. 29/1 1915 och 30/6 1916. (Se nedan.) Tillika innehåller vattenlagen av 28/6 1918 i flottningsstadgan av 9/6 1919 samt ännu gällande del av vattenrättsförordningen 30/12 1880 bestämmelser till skydd för fisket mot skada och intrång förorsakade av vattenkraftsanläggningar och mot förorening av vattnet. Den 30/6 1913 utfärdades lag om gemensamhetsfiske.

I. Lag om rätt till fiske 27/6 1896.

a) I öppna havet ävensom vid sådana kronan tillhöriga havsstränder samt i saltsjön belägna skär och holmar, vilka icke höra till något hemman eller innehavas under särskilda villkor, äger varje svensk undersåte, med viss begränsning i fråga om fast fiskeredskap, rätt att fiska. Denna rätt sträcker sig dock ej till det område, där strandägare enligt b) har enskild fiskerätt.

b) Vid öppna havsstranden samt utom skären intill 180 m. från det ställe invid stranden, där stadigt djup av 2 m. vidtager, äger strandägaren enskild fiskerätt, c) I saltsjön inomskärs tillkommer rätten dem, som äga stränder och holmar omkring fiskevattnet, d) Å djup i yttre skärgården och i havsbandet äger varje svensk undersåte rätt att idka fiske med krok eller rev. e) I insjöar och rinnande vatten tillkommer fiskerätten strandägaren, så långt hans ägor sträcka sig. f) I de delar av större insjöar, till vilka strandäganderätten icke sträcker sig, och där ej heller enskilt fiske är kronan förbehållet eller annan tillhörigt, äger varje svensk undersåte, med viss begränsning i fråga om fast fiskredskap, rätt att fiska, g) I de fiskevatten, som höra till härads- eller sockenallmänningar, äga de, som hava del i allmänningarna, rätt att fiska. Sådant fiske kan utarrenderas för gemensam räkning.

Fiske vid annans strand, utöver vad ovan angivits, är under förutsättning av vissa föreskrifters iakttagande tillåtet enligt följande regler:

a) Vid norrländska kusten å ställen, där sådant av ålder varit vanligt, får strömmingsfiske med rörlig redskap idkas av varje svensk undersåte vid strand, som består av skogsmark eller

sten och ej av åker eller äng. b) Vid de delar av rikets västra kust, där för fångande av havsfisk, som går till stränderna i stora stim, de fiskande av ålder oklandrat följt fisken bruksstyrelsen, skola lämna allmänheten upplysningar och råd (K. reglem. f. statens fiskeriintendenter 18/11 1904);

1 fiskeriassistent, förordnad av Lantbruksstyrelsen, med skyldighet att vid behov tjänstgöra i styrelsen samt att biträda fiskeriintendenterna (K. reglem. för statens fiskeriassistent 18/11 1904);

1 fiskeriingenjör, med uppgift att biträda vid utarbetande av förslag och ritningar till inrättningar för fiskens framkomst i vattendragen samt till anstalter för att förekomma fiskevattens förorenande genom avfall från fabriker o. dyl. och till vattenledningsanordningar för fiskodlingsanstalter, ävensom till andra vattenbyggnader och inrättningar i samband med fisket (Instruktion för den i statens tjänst t. v. anställde fiskeriingenjören 29/11 1904). Dessutom antager Lantbruksstyrelsen för 1 år i sänder vanligen 2 fiskeristipendiater för erhållande av praktisk utbildning i de arbeten, som tillhöra statens fiskeritjänstemän.

Hushållningssällskapen (på Gottland landstinget) verka för fiskerinäringens främjande genom i deras tjänst anställda fiskeriinspektörer och -tillsyningsmän, varjämte några hush.sällskap underhålla eller understödja fiskodlingsanstalter.

För fiskeriadministrationen och fiskets främjande åtnjuta dessa korporationer ett statsbidrag, år 1922 sammanlagt 75,000 kr., mot att de själva för ändamålet tillskjuta minst lika mycket. Dessutom erhålla de årligen tillsammans 20,000 kr. som bidrag för insamlande av primäruppgifter för fiskeristatistik, vilket statsbidrag icke får utgöra mer än 3/4 av de för sådant ändamål använda medlen (K. kungör. 28/11 1912 ocn 19/5 1917). Förslag till fiskeriadministrationens omorganisation är under utarbetande. Osc. Nordqvist.

Landets fiskeriinstruktörer och fiskeritillsyningsmän hava bildat Föreningen Sveriges fiskeriinstruktörer och tillsyningsmän.

Fiskeriingenjör. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeriinspektör. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeriintendent. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskerilagstiftning. Redan i de gamla landskapslagarna funnos bestämmelser rörande fiskerätt, huvudsakligen gående ut på rätten till fiske i vatten, som tillhörde byns eller ens egen jord, samt förbud att med redskap fiska i annans vatten eller genom fiskeverk stänga fisken från annans ovanför liggande fiskevatten. Från Gustav Vasas tid, då allmogen ålades att betala skatt för sina fisken, åsyftade fiskerilagstiftningen huvudsakligen att tillförsäkra kronan inkomst av dylik skatt. Från 1700-talet började även stadganden utfärdas, åsyftande att hindra fiskets förödande, först närmast för att skydda kronans rätt, men senare även med syfte att i allmänhet hindra fiskets försämring och skada för enskild. Från landskaps- och landslagarna ingingo bestämmelserna om fiskerätt i 1734 års allmänna lags byggningabalk. Sedermera utfärdades 14/11 1766 en allmän stadga och ordning för rikets havsskär-, ström- och insjöfisken, vilken avlöstes av en ny fiskeristadga 29/6 1852. De stadganden, som voro av lags natur, sammanfattades sedan i lag om rätt till fiske 27/6 1896 (se nedan), under det att de administrativa och ekonomiska bestämmelserna infördes i fiskeristadgan 17/10 1900, vari smärre ändringar gjorts genom K. kungör. 29/1 1915 och 30/6 1916. (Se nedan.) Tillika innehåller vattenlagen av 28/6 1918 i flottningsstadgan av 9/6 1919 samt ännu gällande del av vattenrättsförordningen 30/12 1880 bestämmelser till skydd för fisket mot skada och intrång förorsakade av vattenkraftsanläggningar och mot förorening av vattnet. Den 30/6 1913 utfärdades lag om gemensamhetsfiske.

I. Lag om rätt till fiske 27/6 1896.

a) I öppna havet ävensom vid sådana kronan tillhöriga havsstränder samt i saltsjön belägna skär och holmar, vilka icke höra till något hemman eller innehavas under särskilda villkor, äger varje svensk undersåte, med viss begränsning i fråga om fast fiskeredskap, rätt att fiska. Denna rätt sträcker sig dock ej till det område, där strandägare enligt b) har enskild fiskerätt.

b) Vid öppna havsstranden samt utom skären intill 180 m. från det ställe invid stranden, där stadigt djup av 2 m. vidtager, äger strandägaren enskild fiskerätt, c) I saltsjön inomskärs tillkommer rätten dem, som äga stränder och holmar omkring fiskevattnet, d) Å djup i yttre skärgården och i havsbandet äger varje svensk undersåte rätt att idka fiske med krok eller rev. e) I insjöar och rinnande vatten tillkommer fiskerätten strandägaren, så långt hans ägor sträcka sig. f) I de delar av större insjöar, till vilka strandäganderätten icke sträcker sig, och där ej heller enskilt fiske är kronan förbehållet eller annan tillhörigt, äger varje svensk undersåte, med viss begränsning i fråga om fast fiskredskap, rätt att fiska, g) I de fiskevatten, som höra till härads- eller sockenallmänningar, äga de, som hava del i allmänningarna, rätt att fiska. Sådant fiske kan utarrenderas för gemensam räkning.

Fiske vid annans strand, utöver vad ovan angivits, är under förutsättning av vissa föreskrifters iakttagande tillåtet enligt följande regler:

a) Vid norrländska kusten å ställen, där sådant av ålder varit vanligt, får strömmingsfiske med rörlig redskap idkas av varje svensk undersåte vid strand, som består av skogsmark eller sten och ej av åker eller äng. b) Vid de delar av rikets västra kust, där för fångande av havsfisk, som går till stränderna i stora stim, de fiskande av ålder oklandrat följt fisken bruksstyrelsen, skola lämna allmänheten upplysningar och råd (K. reglem. f. statens fiskeriintendenter 18/11 1904);

1 fiskeriassistent, förordnad av Lantbruksstyrelsen, med skyldighet att vid behov tjänstgöra i styrelsen samt att biträda fiskeriintendenterna (K. reglem. för statens fiskeriassistent 18/11 1904);

1 fiskeriingenjör, med uppgift att biträda vid utarbetande av förslag och ritningar till inrättningar för fiskens framkomst i vattendragen samt till anstalter för att förekomma fiskevattens förorenande genom avfall från fabriker o. dyl. och till vattenledningsanordningar för fiskodlingsanstalter, ävensom till andra vattenbyggnader och inrättningar i samband med fisket (Instruktion för den i statens tjänst t. v. anställde fiskeriingenjören 29/11 1904). Dessutom antager Lantbruksstyrelsen för 1 år i sänder vanligen 2 fiskeristipendiater för erhållande av praktisk utbildning i de arbeten, som tillhöra statens fiskeritjänstemän.

Hushållningssällskapen (på Gottland landstinget) verka för fiskerinäringens främjande genom i deras tjänst anställda fiskeriinspektörer och -tillsyningsmän, varjämte några hush.sällskap underhålla eller understödja fiskodlingsanstalter.

För fiskeriadministrationen och fiskets främjande åtnjuta dessa korporationer ett statsbidrag, år 1922 sammanlagt 75,000 kr., mot att de själva för ändamålet tillskjuta minst lika mycket. Dessutom erhålla de årligen tillsammans 20,000 kr. som bidrag för insamlande av primäruppgifter för fiskeristatistik, vilket statsbidrag icke får utgöra mer än 3/4 av de för sådant ändamål använda medlen (K. kungör. 28/11 1912 ocn 19/5 1917). Förslag till fiskeriadministrationens omorganisation är under utarbetande. Osc. Nordqvist.

Landets fiskeriinstruktörer och fiskeritillsyningsmän hava bildat Föreningen Sveriges fiskeriinstruktörer och tillsyningsmän.

Fiskeriingenjör. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeriinspektör. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeriintendent. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskerilagstiftning. Redan i de gamla landskapslagarna funnos bestämmelser rörande fiskerätt, huvudsakligen gående ut på rätten till fiske i vatten, som tillhörde byns eller ens egen jord, samt förbud att med redskap fiska i annans vatten eller genom fiskeverk stänga fisken från annans ovanför liggande fiskevatten. Från Gustav Vasas tid, då allmogen ålades att betala skatt för sina fisken, åsyftade fiskerilagstiftningen huvudsakligen att tillförsäkra kronan inkomst av dylik skatt. Från 1700-talet började även stadganden utfärdas, åsyftande att hindra fiskets förödande, först närmast för att skydda kronans rätt, men senare även med syfte att i allmänhet hindra fiskets försämring och skada för enskild. Från landskaps- och landslagarna ingingo bestämmelserna om fiskerätt i 1734 års allmänna lags byggningabalk. Sedermera utfärdades 14/11 1766 en allmän stadga och ordning för rikets havsskär-, ström- och insjöfisken, vilken avlöstes av en ny fiskeristadga 29/6 1852. De stadganden, som voro av lags natur, sammanfattades sedan i lag om rätt till fiske 27/6 1896 (se nedan), under det att de administrativa och ekonomiska bestämmelserna infördes i fiskeristadgan 17/10 1900, vari smärre ändringar gjorts genom K. kungör. 29/1 1915 och 30/6 1916. (Se nedan.) Tillika innehåller vattenlagen av 28/6 1918 i flottningsstadgan av 9/6 1919 samt ännu gällande del av vattenrättsförordningen 30/12 1880 bestämmelser till skydd för fisket mot skada och intrång förorsakade av vattenkraftsanläggningar och mot förorening av vattnet. Den 30/6 1913 utfärdades lag om gemensamhetsfiske.

I. Lag om rätt till fiske 27/6 1896.

a) I öppna havet ävensom vid sådana kronan tillhöriga havsstränder samt i saltsjön belägna skär och holmar, vilka icke höra till något hemman eller innehavas under särskilda villkor, äger varje svensk undersåte, med viss begränsning i fråga om fast fiskeredskap, rätt att fiska. Denna rätt sträcker sig dock ej till det område, där strandägare enligt b) har enskild fiskerätt.

b) Vid öppna havsstranden samt utom skären intill 180 m. från det ställe invid stranden, där stadigt djup av 2 m. vidtager, äger strandägaren enskild fiskerätt, c) I saltsjön inomskärs tillkommer rätten dem, som äga stränder och holmar omkring fiskevattnet, d) Å djup i yttre skärgården och i havsbandet äger varje svensk undersåte rätt att idka fiske med krok eller rev. e) I insjöar och rinnande vatten tillkommer fiskerätten strandägaren, så långt hans ägor sträcka sig. f) I de delar av större insjöar, till vilka strandäganderätten icke sträcker sig, och där ej heller enskilt fiske är kronan förbehållet eller annan tillhörigt, äger varje svensk undersåte, med viss begränsning i fråga om fast fiskredskap, rätt att fiska, g) I de fiskevatten, som höra till härads- eller sockenallmänningar, äga de, som hava del i allmänningarna, rätt att fiska. Sådant fiske kan utarrenderas för gemensam räkning.

Fiske vid annans strand, utöver vad ovan angivits, är under förutsättning av vissa föreskrifters iakttagande tillåtet enligt följande regler:

a) Vid norrländska kusten å ställen, där sådant av ålder varit vanligt, får strömmingsfiske med rörlig redskap idkas av varje svensk undersåte vid strand, som består av skogsmark eller sten och ej av åker eller äng. b) Vid de delar av rikets västra kust, där för fångande av havsfisk, som går till stränderna i stora stim, de fiskande av ålder oklandrat följt fisken bruksstyrelsen, skola lämna allmänheten upplysningar och råd (K. reglem. f. statens fiskeriintendenter 18/11 1904);

1 fiskeriassistent, förordnad av Lantbruksstyrelsen, med skyldighet att vid behov tjänstgöra i styrelsen samt att biträda fiskeriintendenterna (K. reglem. för statens fiskeriassistent 18/11 1904);

1 fiskeriingenjör, med uppgift att biträda vid utarbetande av förslag och ritningar till inrättningar för fiskens framkomst i vattendragen samt till anstalter för att förekomma fiskevattens förorenande genom avfall från fabriker o. dyl. och till vattenledningsanordningar för fiskodlingsanstalter, ävensom till andra vattenbyggnader och inrättningar i samband med fisket (Instruktion för den i statens tjänst t. v. anställde fiskeriingenjören 29/11 1904). Dessutom antager Lantbruksstyrelsen för 1 år i sänder vanligen 2 fiskeristipendiater för erhållande av praktisk utbildning i de arbeten, som tillhöra statens fiskeritjänstemän.

Hushållningssällskapen (på Gottland landstinget) verka för fiskerinäringens främjande genom i deras tjänst anställda fiskeriinspektörer och -tillsyningsmän, varjämte några hush.sällskap underhålla eller understödja fiskodlingsanstalter.

För fiskeriadministrationen och fiskets främjande åtnjuta dessa korporationer ett statsbidrag, år 1922 sammanlagt 75,000 kr., mot att de själva för ändamålet tillskjuta minst lika mycket. Dessutom erhålla de årligen tillsammans 20,000 kr. som bidrag för insamlande av primäruppgifter för fiskeristatistik, vilket statsbidrag icke får utgöra mer än 3/4 av de för sådant ändamål använda medlen (K. kungör. 28/11 1912 ocn 19/5 1917). Förslag till fiskeriadministrationens omorganisation är under utarbetande. Osc. Nordqvist.

Landets fiskeriinstruktörer och fiskeritillsyningsmän hava bildat Föreningen Sveriges fiskeriinstruktörer och tillsyningsmän.

Fiskeriingenjör. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeriinspektör. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeriintendent. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskerilagstiftning. Redan i de gamla landskapslagarna funnos bestämmelser rörande fiskerätt, huvudsakligen gående ut på rätten till fiske i vatten, som tillhörde byns eller ens egen jord, samt förbud att med redskap fiska i annans vatten eller genom fiskeverk stänga fisken från annans ovanför liggande fiskevatten. Från Gustav Vasas tid, då allmogen ålades att betala skatt för sina fisken, åsyftade fiskerilagstiftningen huvudsakligen att tillförsäkra kronan inkomst av dylik skatt. Från 1700-talet började även stadganden utfärdas, åsyftande att hindra fiskets förödande, först närmast för att skydda kronans rätt, men senare även med syfte att i allmänhet hindra fiskets försämring och skada för enskild. Från landskaps- och landslagarna ingingo bestämmelserna om fiskerätt i 1734 års allmänna lags byggningabalk. Sedermera utfärdades 14/11 1766 en allmän stadga och ordning för rikets havsskär-, ström- och insjöfisken, vilken avlöstes av en ny fiskeristadga 29/6 1852. De stadganden, som voro av lags natur, sammanfattades sedan i lag om rätt till fiske 27/6 1896 (se nedan), under det att de administrativa och ekonomiska bestämmelserna infördes i fiskeristadgan 17/10 1900, vari smärre ändringar gjorts genom K. kungör. 29/1 1915 och 30/6 1916. (Se nedan.) Tillika innehåller vattenlagen av 28/6 1918 i flottningsstadgan av 9/6 1919 samt ännu gällande del av vattenrättsförordningen 30/12 1880 bestämmelser till skydd för fisket mot skada och intrång förorsakade av vattenkraftsanläggningar och mot förorening av vattnet. Den 30/6 1913 utfärdades lag om gemensamhetsfiske.

I. Lag om rätt till fiske 27/6 1896.

a) I öppna havet ävensom vid sådana kronan tillhöriga havsstränder samt i saltsjön belägna skär och holmar, vilka icke höra till något hemman eller innehavas under särskilda villkor, äger varje svensk undersåte, med viss begränsning i fråga om fast fiskeredskap, rätt att fiska. Denna rätt sträcker sig dock ej till det område, där strandägare enligt b) har enskild fiskerätt.

b) Vid öppna havsstranden samt utom skären intill 180 m. från det ställe invid stranden, där stadigt djup av 2 m. vidtager, äger strandägaren enskild fiskerätt, c) I saltsjön inomskärs tillkommer rätten dem, som äga stränder och holmar omkring fiskevattnet, d) Å djup i yttre skärgården och i havsbandet äger varje svensk undersåte rätt att idka fiske med krok eller rev. e) I insjöar och rinnande vatten tillkommer fiskerätten strandägaren, så långt hans ägor sträcka sig. f) I de delar av större insjöar, till vilka strandäganderätten icke sträcker sig, och där ej heller enskilt fiske är kronan förbehållet eller annan tillhörigt, äger varje svensk undersåte, med viss begränsning i fråga om fast fiskredskap, rätt att fiska, g) I de fiskevatten, som höra till härads- eller sockenallmänningar, äga de, som hava del i allmänningarna, rätt att fiska. Sådant fiske kan utarrenderas för gemensam räkning.

Fiske vid annans strand, utöver vad ovan angivits, är under förutsättning av vissa föreskrifters iakttagande tillåtet enligt följande regler:

a) Vid norrländska kusten å ställen, där sådant av ålder varit vanligt, får strömmingsfiske med rörlig redskap idkas av varje svensk undersåte vid strand, som består av skogsmark eller sten och ej av åker eller äng. b) Vid de delar av rikets västra kust, där för fångande av havsfisk, som går till stränderna i stora stim, de fiskande av ålder oklandrat följt fisken bruksstyrelsen, skola lämna allmänheten upplysningar och råd (K. reglem. f. statens fiskeriintendenter 18/11 1904);

1 fiskeriassistent, förordnad av Lantbruksstyrelsen, med skyldighet att vid behov tjänstgöra i styrelsen samt att biträda fiskeriintendenterna (K. reglem. för statens fiskeriassistent 18/11 1904);

1 fiskeriingenjör, med uppgift att biträda vid utarbetande av förslag och ritningar till inrättningar för fiskens framkomst i vattendragen samt till anstalter för att förekomma fiskevattens förorenande genom avfall från fabriker o. dyl. och till vattenledningsanordningar för fiskodlingsanstalter, ävensom till andra vattenbyggnader och inrättningar i samband med fisket (Instruktion för den i statens tjänst t. v. anställde fiskeriingenjören 29/11 1904). Dessutom antager Lantbruksstyrelsen för 1 år i sänder vanligen 2 fiskeristipendiater för erhållande av praktisk utbildning i de arbeten, som tillhöra statens fiskeritjänstemän.

Hushållningssällskapen (på Gottland landstinget) verka för fiskerinäringens främjande genom i deras tjänst anställda fiskeriinspektörer och -tillsyningsmän, varjämte några hush.sällskap underhålla eller understödja fiskodlingsanstalter.

För fiskeriadministrationen och fiskets främjande åtnjuta dessa korporationer ett statsbidrag, år 1922 sammanlagt 75,000 kr., mot att de själva för ändamålet tillskjuta minst lika mycket. Dessutom erhålla de årligen tillsammans 20,000 kr. som bidrag för insamlande av primäruppgifter för fiskeristatistik, vilket statsbidrag icke får utgöra mer än 3/4 av de för sådant ändamål använda medlen (K. kungör. 28/11 1912 ocn 19/5 1917). Förslag till fiskeriadministrationens omorganisation är under utarbetande. Osc. Nordqvist.

Landets fiskeriinstruktörer och fiskeritillsyningsmän hava bildat Föreningen Sveriges fiskeriinstruktörer och tillsyningsmän.

Fiskeriingenjör. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeriinspektör. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeriintendent. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskerilagstiftning. Redan i de gamla landskapslagarna funnos bestämmelser rörande fiskerätt, huvudsakligen gående ut på rätten till fiske i vatten, som tillhörde byns eller ens egen jord, samt förbud att med redskap fiska i annans vatten eller genom fiskeverk stänga fisken från annans ovanför liggande fiskevatten. Från Gustav Vasas tid, då allmogen ålades att betala skatt för sina fisken, åsyftade fiskerilagstiftningen huvudsakligen att tillförsäkra kronan inkomst av dylik skatt. Från 1700-talet började även stadganden utfärdas, åsyftande att hindra fiskets förödande, först närmast för att skydda kronans rätt, men senare även med syfte att i allmänhet hindra fiskets försämring och skada för enskild. Från landskaps- och landslagarna ingingo bestämmelserna om fiskerätt i 1734 års allmänna lags byggningabalk. Sedermera utfärdades 14/11 1766 en allmän stadga och ordning för rikets havsskär-, ström- och insjöfisken, vilken avlöstes av en ny fiskeristadga 29/6 1852. De stadganden, som voro av lags natur, sammanfattades sedan i lag om rätt till fiske 27/6 1896 (se nedan),

under det att de administrativa och ekonomiska bestämmelserna infördes i fiskeristadgan 17/10 1900, vari smärre ändringar gjorts genom K. kungör. 29/1 1915 och 30/6 1916. (Se nedan.) Tillika innehåller vattenlagen av 28/6 1918 i flottningsstadgan av 9/6 1919 samt ännu gällande del av vattenrättsförordningen 30/12 1880 bestämmelser till skydd för fisket mot skada och intrång förorsakade av vattenkraftsanläggningar och mot förorening av vattnet. Den 30/6 1913 utfärdades lag om gemensamhetsfiske.

I. Lag om rätt till fiske 27/6 1896.

a) I öppna havet ävensom vid sådana kronan tillhöriga havsstränder samt i saltsjön belägna skär och holmar, vilka icke höra till något hemman eller innehavas under särskilda villkor, äger varje svensk undersåte, med viss begränsning i fråga om fast fiskeredskap, rätt att fiska. Denna rätt sträcker sig dock ej till det område, där strandägare enligt b) har enskild fiskerätt.

b) Vid öppna havsstranden samt utom skären intill 180 m. från det ställe invid stranden, där stadigt djup av 2 m. vidtager, äger strandägaren enskild fiskerätt, c) I saltsjön inomskärs tillkommer rätten dem, som äga stränder och holmar omkring fiskevattnet, d) Å djup i yttre skärgården och i havsbandet äger varje svensk undersåte rätt att idka fiske med krok eller rev. e) I insjöar och rinnande vatten tillkommer fiskerätten strandägaren, så långt hans ägor sträcka sig. f) I de delar av större insjöar, till vilka strandäganderätten icke sträcker sig, och där ej heller enskilt fiske är kronan förbehållet eller annan tillhörigt, äger varje svensk undersåte, med viss begränsning i fråga om fast fiskredskap, rätt att fiska, g) I de fiskevatten, som höra till härads- eller sockenallmänningar, äga de, som hava del i allmänningarna, rätt att fiska. Sådant fiske kan utarrenderas för gemensam räkning.

Fiske vid annans strand, utöver vad ovan angivits, är under förutsättning av vissa föreskrifters iakttagande tillåtet enligt följande regler:

a) Vid norrländska kusten å ställen, där sådant av ålder varit vanligt, får strömmingsfiske med rörlig redskap idkas av varje svensk undersåte vid strand, som består av skogsmark eller sten och ej av åker eller äng. b) Vid de delar av rikets västra kust, där för fångande av havsfisk, som går till stränderna i stora stim, de fiskande av ålder oklandrat följt fiskenefter dess drev och fiskat vid annans strand, tillkommer sådan rättighet dem fortfarande, c) Där vid öppen havsstrand och utomskärs samt i Göteborgs och Bohus samt Hallands län jämväl inomskärs de fiskande av ålder oklandrat med rörlig redskap utövat fiske eller agntäkt vid annans strand, äro de vid sådan rätt bibehållna.

Särskilda bestämmelser finnas angående ström- och insjöfisken vid Kronans överloppsmarker, allmänningar, parker och holmar samt vid oavvittrad mark, ävensom angående kronans enskilda fisken samt angående lapparnas rätt till fiske.

Oskift fiskevatten må alla, som äga del däri, bruka efter ty de kunna sämjas. Sämjas de ej, lägger rätten dem emellan, huru fisket utan förfång för någon av dem må nyttjas. Delägare må ej utan de flesta övrigas samtycke upplåta fiskerätt åt någon, som ej är delägare. Delägarna kunna besluta, att fisket skall vara gemensamhetsfiske (se nedan).

I älv, ström, å eller sund, där fisken har sitt drev, skall 1/6 av bredden vid vanligast förekommande lågt vattenstånd i djupaste vattnet lämnas fri från fast eller rörlig fiskeredskap, som kan hindra fisken att framgå, om ej K. B. giver lov till redskapens användande. Där älv, ström eller å utfaller i havet eller insjö eller vidtager från insjö eller större vattendrag, må ej i det djupaste vattnet utsättas redskap av nämnd beskaffenhet.

Olovligt fiske. Den, som olovligen fiskar i annans fiskevatten eller sätter ut fast fiskeredskap i vatten, där fiskerätt tillkommer varje svensk undersåte, eller genom grävning eller annorledes drager till sig annans fiske eller genom stängsel eller fiskeredskap avhåller fisk från annans fiskevatten eller missbrukar sin rätt i samfällt fiske, drabbas med böter enligt strafflagen 24:14. Vid olovligt fiskande i annans fiskevatten förverkas jämväl fångsten. Anträffas någon å bar gärning, som olovligen fiskar i annans fiskevatten, må den, som fiskevattnet äger eller innehar, eller hans folk av den fiskande taga båt, redskap eller annat till vedermäle och behålla detta, till dess han rätt för sig bjuder.

II. Lag den 30/6 1913 om gemensamhetsfiske. För giltighet av beslut, att fiske skall vara gemensamt, fordras länsstyrelsens fastställelse. Dylikt fiske skall inrättas för 10 à 25 år och utnyttjas antingen av delägarna i bolag eller upplåtas på arrende eller ock brukas av delägarna var för sig enligt fastställd plan. Utan hinder av att gemensamhetsfiske nyttjas av delägarna i bolag eller upplåtits på arrende, har delägare rätt att själv och med sitt husfolk med vissa begränsningar idka mete i honom tillkommande vatten. Gemensamhetsfiske kan inrättas, även om flera personer äga var sitt område i ett sammanhängande fiskvatten. Upplåtes jord åt någon till bruk, tillkommer, där ej annorlunda avtalas, fiskerätten brukaren.

III. Fiskeristadgan 17/10 1900. Skall fiske i samma vatten utövas av flera och kunna de ej alla på en gång fiska, förrätte då fisket i ordning, efter som de till stället ankommit, där ej annorledes finnes i allmän lag stadgat. Ej må en i ordningen föregående onödigt uppehålla efterföljande. Har i sjön utestående fiskredskap drivit samman eller hopsnärjts med annan fiskredskap, och kan den ej frigöras eller upptagas, utan att all redskapen samtidigt upptages eller skada redskapen tillfogas, verkställe de fiskande gemensamt dess skiljande eller upptagande. Äro de fiskande icke på en gång tillstädes, äge den, som först kommer, att, sedan han, där omständigheterna så medgiva, kallat två ojäviga män att närvara, med varsamhet skilja redskapen åt. Kan han ej skilja hopsnärjd redskap genom att lösa eller kapa egen redskap, have då lov att vidtaga sådan åtgärd med annans redskap ävensom att, där så nödigt är, den upptaga. Dock vare han pliktig sedan åter sammanknyta vad han å annans redskap löst eller kapat, så ock skyndsamt föranstalta, att upptagen, annan tillhörig redskap jämte däri varande fångst må komma ägaren tillhanda.

Fiske med sprängämnen, giftiga eller dövande ämnen samt trål och harka är förbjudet. Fiske med ljuster och huggkrok är förbjudet beträffande fisk av laxsläktet. Där is ligger, får ål ej fiskas med ljuster. Fridlysningstider äro stadgade för hummer 15/7—14/9 och kräftor 1/5—31/7. Till skydd mot fisks dödande i turbin skall inloppet till sådant, då is ej ligger eller islossning eller bildning av issörja ej äger rum, vara försett med galler med högst 2 cm. breda öppningar. I övrigt giver fiskeristadgan K. B. befogenhet att efter hörande av fiskeriintendenten samt delägarna i fiskevatten i distriktet utfärda särskilda bestämmelser för viss ort om fiskets vård och lämpliga bedrivande. Anmälan hos K. B. om önskvärdheten av fastställande eller upphävande av dylika bestämmelser göres av delägare i fiskevatten, fiskeriinspektör, fiskeriintendent, landsting eller hushållningssällskap. Jfr Fiskevård, Fiskerilagstiftning.

IV. Vattenlagen 28/6 1918 innehåller åtskilliga bestämmelser till skydd för fiskerätten och till fiskets bevarande vid vattens användande för kraftverk eller flottningsanläggningar.

Således stadgas skyldighet för ägare av område i vatten, där kungsådra (se d. o.) finnes, att för fiskets tillgodoseende utan ersättning underkasta sig viss förlust i vattenmängd och fallhöjd. Då vattendomstol meddelar tillstånd att bygga i vatten, skall hänsyn tagas till skada å fiske, och skada och intrång ersättas. Utan konungens tillstånd får ej så byggas, att fiskerinäring av större betydenhet lider

väsentligt förfång. Den, som bygger i vatten, där fisken har sin gång, är skyldig att vidtaga anordningar för fiskens framkomst eller eljest för tryggande av fiskets bestånd, och tillika är rätt förbehållen kronan, kommun eller hushållningssällskap att för fiskens framkomst anordna särskild fiskväg (se d. o.) eller eljest vidtaga anstalter för fiskets främjande.

Då vattendragens utnyttjande dock i allmänhet medför skada för fisket och åtgärder sålunda kunna behövas för dess vidmakthållande, stadgas skyldighet för den, som bygger i vatten för dettas tillgodogörande eller reglering av dess avrinning, likasom även för den, som inrättar allmän flottled, att erlägga årlig avgift till främjande av fisket inom landet.

För uppförande eller ändring av fiskebyggnad i vatten, där varje svensk undersåte äger rätt att fiska, erfordras ej medgivande av vattendomstol; ej heller i annat vatten, så framt ej kan antagas, att byggnaden förnärmar allmän rätt eller inverkar på vattenståndet eller vattnets lopp.

V. Vattenrättsförordningen 30/12 1880 § 12 bereder fisket skydd mot skada genom förorening av vattnet, genom förbud att från verk eller inrättning utsläppa avfall, varigenom uppgrundning eller annan olägenhet kan orsakas.

VI. Flottningsstadgan. Se Flottning. E. T.

Fiskerilånefond. Från fonden för fiskerinäringens befrämjande, inrättad år 1892, utlämnas genom hushållningssällskap eller landsting lån för anskaffande av fiskarbåtar och fiskeredskap eller för anläggande av smärre inrättningar för tillgodogörande och förädling av fiskets produkter. Lånen äro räntefria under 1:a året men draga sedan 3.6 % ränta och skola återbetalas inom högst 10 år med lika kapitalbelopp årligen. Låneunderstödet får uppgå till högst 25,000 kr. K. k. 7/8 1907, med ändring 11/7 1918 och 17/6 1921.

Fiskeristadga. Se Fiskerilagstiftning.

Fiskeristatistik utgives sedan år 1914 av Kungl. statistiska centralbyrån under titel »Fiske», tillhörande serien Sveriges officiella statistik, Jordbruk med binäringar. Primäruppgifterna insamlas dels av hushållningssällskapens fiskeritjänstemän, dels av särskilda av sällskapen anställda personer. Jfr Fiske. K. k. 10/12 1920.

Fiskeristipendiat. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeristyrelse. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeritjänstemän. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeriundervisning 1. För insjöfiske och fiskodling i dammar lämnas undervisning vid Södra Sveriges fiskeriskola i Aneboda, Kronobergs län, vilken bildad 1906 tillhör Södra Sveriges fiskeriförening och åtnjuter statsunderstöd sedan 1908 samt arbetar efter av K. Lantbruksstyrelsen fastställd plan. Där meddelas kortare teoretiska specialkurser i dammhushållning och insjöfiske ävensom en praktisk kurs i tillverkning av fiskeredskap, varjämte elever mottagas till praktik vid föreningens dammhushållningar ocH insjöfisken, fiskodling m. m. För inträde fordras 18 års ålder, folkskolekunskaper samt helst föregående praktik i fiske. Lärjungarna erhålla fri undervisning, bostad, kost och skolmaterialier. De praktiska övningarna ske huvudsakligen vid föreningens försöksstationer och fiskdammanläggningar på skilda orter. Skolans lärare hålla på begäran av hush.sällskap, som understödja föreningen, korta undervisningskurser vid lantmannaskolor.

2. Under en följd av år hava navigationskurser för bohuslänska fiskare anordnats med bidrag av stat, hushållningssällskap och landsting.

Fiskerätt. Se Fiskerilagstiftning. Fiskevård. Den avkastning, ett fiskevatten lämnar, beror naturligtvis i främsta rummet på de i detsamma rådande, för fisken mer eller mindre gynnsamma förhållandena, men även och ofta kanske än mer på den omvårdnad, som ägnas dessa förhållandens förbättring, åtgärder för att gynna fiskens förökning, ett lämpligt handhavande av fisket samt undanröjande av hinder för detta. En förbättring av de naturliga förutsättningarna för fiskens trevnad kan blott i mycket ringa mån åstadkommas annat än genom förhindrande av vanligen av industrien föranledda föroreningar av vattnet. (Se Barkning, Fiskerilagstiftning.) Av positiva åtgärder för fiskevattens förbättrande plägar förekomma upphuggning av vakar för att under vintern skaffa fisken tillgång på syre, vilket är ett livsvillkor för honom. Detta syfte kan dock knappt nås genom de små vakarna, så mycket mindre som de snart åter tillfrysa, men de kunna i någon mån gagna genom att bereda avlopp ur vattnet för skadliga gaser, särdeles om vattnet omröres genom notdragning i vakarna. Ett gagn av vakar är, att man i dem kan kontrollera, om syrebrist råder i vattnet. I sådant fall komma först vatteninsekter och, vid ökad syrebrist, fiskar upp i vaken för att hämta luft. Det är då fördelaktigt att, om så ske kan, öka tillrinningen av friskt vatten från bäckar och åar eller ock sänka vattennivån något, för att isen må komma att hänga mot stränder och stenar, så att mellan isen och vattnet ett luftlager uppkommer, varur vattnet kan upptaga luft. På syretillgången i vattnet inverka i hög grad de i detsamma levande gröna växterna, såväl de större i bottenjorden växande som fritt kringsvävande »planktonväxter», i det att dessa under inflytande av ljuset avsöndra syre. Tillika utgöra de och deras multnande lämningar föda för en del fiskar och i synnerhet för de smådjur, som tjäna fiskarna till föda. I allmänhet är det gynnsammare för fiskarna, ju rikare vattnets växtlighet är. Men övermått

väsentligt förfång. Den, som bygger i vatten, där fisken har sin gång, är skyldig att vidtaga anordningar för fiskens framkomst eller eljest för tryggande av fiskets bestånd, och tillika är rätt förbehållen kronan, kommun eller hushållningssällskap att för fiskens framkomst anordna särskild fiskväg (se d. o.) eller eljest vidtaga anstalter för fiskets främjande.

Då vattendragens utnyttjande dock i allmänhet medför skada för fisket och åtgärder sålunda kunna behövas för dess vidmakthållande, stadgas skyldighet för den, som bygger i vatten för dettas tillgodogörande eller reglering av dess avrinning, likasom även för den, som inrättar allmän flottled, att erlägga årlig avgift till främjande av fisket inom landet.

För uppförande eller ändring av fiskebyggnad i vatten, där varje svensk undersåte äger rätt att fiska, erfordras ej medgivande av vattendomstol; ej heller i annat vatten, så framt ej kan antagas, att byggnaden förnärmar allmän rätt eller inverkar på vattenståndet eller vattnets lopp.

V. Vattenrättsförordningen 30/12 1880 § 12 bereder fisket skydd mot skada genom förorening av vattnet, genom förbud att från verk eller inrättning utsläppa avfall, varigenom uppgrundning eller annan olägenhet kan orsakas.

VI. Flottningsstadgan. Se Flottning. E. T.

Fiskerilånefond. Från fonden för fiskerinäringens befrämjande, inrättad år 1892, utlämnas genom hushållningssällskap eller landsting lån för anskaffande av fiskarbåtar och fiskeredskap eller för anläggande av smärre inrättningar för tillgodogörande och förädling av fiskets produkter. Lånen äro räntefria under 1:a året men draga sedan 3.6 % ränta och skola återbetalas inom högst 10 år med lika kapitalbelopp årligen. Låneunderstödet får uppgå till högst 25,000 kr. K. k. 7/8 1907, med ändring 11/7 1918 och 17/6 1921.

Fiskeristadga. Se Fiskerilagstiftning.

Fiskeristatistik utgives sedan år 1914 av Kungl. statistiska centralbyrån under titel »Fiske», tillhörande serien Sveriges officiella statistik, Jordbruk med binäringar. Primäruppgifterna insamlas dels av hushållningssällskapens fiskeritjänstemän, dels av särskilda av sällskapen anställda personer. Jfr Fiske. K. k. 10/12 1920.

Fiskeristipendiat. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeristyrelse. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeritjänstemän. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeriundervisning 1. För insjöfiske och fiskodling i dammar lämnas undervisning vid Södra Sveriges fiskeriskola i Aneboda, Kronobergs län, vilken bildad 1906 tillhör Södra Sveriges fiskeriförening och åtnjuter statsunderstöd sedan 1908 samt arbetar efter av K. Lantbruksstyrelsen fastställd plan. Där meddelas kortare teoretiska specialkurser i dammhushållning och insjöfiske ävensom en praktisk kurs i tillverkning av fiskeredskap, varjämte elever mottagas till praktik vid föreningens dammhushållningar ocH insjöfisken, fiskodling m. m. För inträde fordras 18 års ålder, folkskolekunskaper samt helst föregående praktik i fiske. Lärjungarna erhålla fri undervisning, bostad, kost och skolmaterialier. De praktiska övningarna ske huvudsakligen vid föreningens försöksstationer och fiskdammanläggningar på skilda orter. Skolans lärare hålla på begäran av hush.sällskap, som understödja föreningen, korta undervisningskurser vid lantmannaskolor.

2. Under en följd av år hava navigationskurser för bohuslänska fiskare anordnats med bidrag av stat, hushållningssällskap och landsting.

Fiskerätt. Se Fiskerilagstiftning. Fiskevård. Den avkastning, ett fiskevatten lämnar, beror naturligtvis i främsta rummet på de i detsamma rådande, för fisken mer eller mindre gynnsamma förhållandena, men även och ofta kanske än mer på den omvårdnad, som ägnas dessa förhållandens förbättring, åtgärder för att gynna fiskens förökning, ett lämpligt handhavande av fisket samt undanröjande av hinder för detta. En förbättring av de naturliga förutsättningarna för fiskens trevnad kan blott i mycket ringa mån åstadkommas annat än genom förhindrande av vanligen av industrien föranledda föroreningar av vattnet. (Se Barkning, Fiskerilagstiftning.) Av positiva åtgärder för fiskevattens förbättrande plägar förekomma upphuggning av vakar för att under vintern skaffa fisken tillgång på syre, vilket är ett livsvillkor för honom. Detta syfte kan dock knappt nås genom de små vakarna, så mycket mindre som de snart åter tillfrysa, men de kunna i någon mån gagna genom att bereda avlopp ur vattnet för skadliga gaser, särdeles om vattnet omröres genom notdragning i vakarna. Ett gagn av vakar är, att man i dem kan kontrollera, om syrebrist råder i vattnet. I sådant fall komma först vatteninsekter och, vid ökad syrebrist, fiskar upp i vaken för att hämta luft. Det är då fördelaktigt att, om så ske kan, öka tillrinningen av friskt vatten från bäckar och åar eller ock sänka vattennivån något, för att isen må komma att hänga mot stränder och stenar, så att mellan isen och vattnet ett luftlager uppkommer, varur vattnet kan upptaga luft. På syretillgången i vattnet inverka i hög grad de i detsamma levande gröna växterna, såväl de större i bottenjorden växande som fritt kringsvävande »planktonväxter», i det att dessa under inflytande av ljuset avsöndra syre. Tillika utgöra de och deras multnande lämningar föda för en del fiskar och i synnerhet för de smådjur, som tjäna fiskarna till föda. I allmänhet är det gynnsammare för fiskarna, ju rikare vattnets växtlighet är. Men övermått

väsentligt förfång. Den, som bygger i vatten, där fisken har sin gång, är skyldig att vidtaga anordningar för fiskens framkomst eller eljest för tryggande av fiskets bestånd, och tillika är rätt förbehållen kronan, kommun eller hushållningssällskap att för fiskens framkomst anordna särskild fiskväg (se d. o.) eller eljest vidtaga anstalter för fiskets främjande.

Då vattendragens utnyttjande dock i allmänhet medför skada för fisket och åtgärder sålunda kunna behövas för dess vidmakthållande, stadgas skyldighet för den, som bygger i vatten för dettas tillgodogörande eller reglering av dess avrinning, likasom även för den, som inrättar allmän flottled, att erlägga årlig avgift till främjande av fisket inom landet.

För uppförande eller ändring av fiskebyggnad i vatten, där varje svensk undersåte äger rätt att fiska, erfordras ej medgivande av vattendomstol; ej heller i annat vatten, så framt ej kan antagas, att byggnaden förnärmar allmän rätt eller inverkar på vattenståndet eller vattnets lopp.

V. Vattenrättsförordningen 30/12 1880 § 12 bereder fisket skydd mot skada genom förorening av vattnet, genom förbud att från verk eller inrättning utsläppa avfall, varigenom uppgrundning eller annan olägenhet kan orsakas.

VI. Flottningsstadgan. Se Flottning. E. T.

Fiskerilånefond. Från fonden för fiskerinäringens befrämjande, inrättad år 1892, utlämnas genom hushållningssällskap eller landsting lån för anskaffande av fiskarbåtar och fiskeredskap eller för anläggande av smärre inrättningar för tillgodogörande och förädling av fiskets produkter. Lånen äro räntefria under 1:a året men draga sedan 3.6 % ränta och skola återbetalas inom högst 10 år med lika kapitalbelopp årligen. Låneunderstödet får uppgå till högst 25,000 kr. K. k. 7/8 1907, med ändring 11/7 1918 och 17/6 1921.

Fiskeristadga. Se Fiskerilagstiftning.

Fiskeristatistik utgives sedan år 1914 av Kungl. statistiska centralbyrån under titel »Fiske», tillhörande serien Sveriges officiella statistik, Jordbruk med binäringar. Primäruppgifterna insamlas dels av hushållningssällskapens fiskeritjänstemän, dels av särskilda av sällskapen anställda personer. Jfr Fiske. K. k. 10/12 1920.

Fiskeristipendiat. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeristyrelse. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeritjänstemän. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeriundervisning 1. För insjöfiske och fiskodling i dammar lämnas undervisning vid Södra Sveriges fiskeriskola i Aneboda, Kronobergs län, vilken bildad 1906 tillhör Södra Sveriges fiskeriförening och åtnjuter statsunderstöd sedan 1908 samt arbetar efter av K. Lantbruksstyrelsen fastställd plan. Där meddelas kortare teoretiska specialkurser i dammhushållning och insjöfiske ävensom en praktisk kurs i tillverkning av fiskeredskap, varjämte elever mottagas till praktik vid föreningens dammhushållningar ocH insjöfisken, fiskodling m. m. För inträde fordras 18 års ålder, folkskolekunskaper samt helst föregående praktik i fiske. Lärjungarna erhålla fri undervisning, bostad, kost och skolmaterialier. De praktiska övningarna ske huvudsakligen vid föreningens försöksstationer och fiskdammanläggningar på skilda orter. Skolans lärare hålla på begäran av hush.sällskap, som understödja föreningen, korta undervisningskurser vid lantmannaskolor.

2. Under en följd av år hava navigationskurser för bohuslänska fiskare anordnats med bidrag av stat, hushållningssällskap och landsting.

Fiskerätt. Se Fiskerilagstiftning. Fiskevård. Den avkastning, ett fiskevatten lämnar, beror naturligtvis i främsta rummet på de i detsamma rådande, för fisken mer eller mindre gynnsamma förhållandena, men även och ofta kanske än mer på den omvårdnad, som ägnas dessa förhållandens förbättring, åtgärder för att gynna fiskens förökning, ett lämpligt handhavande av fisket samt undanröjande av hinder för detta. En förbättring av de naturliga förutsättningarna för fiskens trevnad kan blott i mycket ringa mån åstadkommas annat än genom förhindrande av vanligen av industrien föranledda föroreningar av vattnet. (Se Barkning, Fiskerilagstiftning.) Av positiva åtgärder för fiskevattens förbättrande plägar förekomma upphuggning av vakar för att under vintern skaffa fisken tillgång på syre, vilket är ett livsvillkor för honom. Detta syfte kan dock knappt nås genom de små vakarna, så mycket mindre som de snart åter tillfrysa, men de kunna i någon mån gagna genom att bereda avlopp ur vattnet för skadliga gaser, särdeles om vattnet omröres genom notdragning i vakarna. Ett gagn av vakar är, att man i dem kan kontrollera, om syrebrist råder i vattnet. I sådant fall komma först vatteninsekter och, vid ökad syrebrist, fiskar upp i vaken för att hämta luft. Det är då fördelaktigt att, om så ske kan, öka tillrinningen av friskt vatten från bäckar och åar eller ock sänka vattennivån något, för att isen må komma att hänga mot stränder och stenar, så att mellan isen och vattnet ett luftlager uppkommer, varur vattnet kan upptaga luft. På syretillgången i vattnet inverka i hög grad de i detsamma levande gröna växterna, såväl de större i bottenjorden växande som fritt kringsvävande »planktonväxter», i det att dessa under inflytande av ljuset avsöndra syre. Tillika utgöra de och deras multnande lämningar föda för en del fiskar och i synnerhet för de smådjur, som tjäna fiskarna till föda. I allmänhet är det gynnsammare för fiskarna, ju rikare vattnets växtlighet är. Men övermått

väsentligt förfång. Den, som bygger i vatten, där fisken har sin gång, är skyldig att vidtaga anordningar för fiskens framkomst eller eljest för tryggande av fiskets bestånd, och tillika är rätt förbehållen kronan, kommun eller hushållningssällskap att för fiskens framkomst anordna särskild fiskväg (se d. o.) eller eljest vidtaga anstalter för fiskets främjande.

Då vattendragens utnyttjande dock i allmänhet medför skada för fisket och åtgärder sålunda kunna behövas för dess vidmakthållande, stadgas skyldighet för den, som bygger i vatten för dettas tillgodogörande eller reglering av dess avrinning, likasom även för den, som inrättar allmän flottled, att erlägga årlig avgift till främjande av fisket inom landet.

För uppförande eller ändring av fiskebyggnad i vatten, där varje svensk undersåte äger rätt att fiska, erfordras ej medgivande av vattendomstol; ej heller i annat vatten, så framt ej kan antagas, att byggnaden förnärmar allmän rätt eller inverkar på vattenståndet eller vattnets lopp.

V. Vattenrättsförordningen 30/12 1880 § 12 bereder fisket skydd mot skada genom förorening av vattnet, genom förbud att från verk eller inrättning utsläppa avfall, varigenom uppgrundning eller annan olägenhet kan orsakas.

VI. Flottningsstadgan. Se Flottning. E. T.

Fiskerilånefond. Från fonden för fiskerinäringens befrämjande, inrättad år 1892, utlämnas genom hushållningssällskap eller landsting lån för anskaffande av fiskarbåtar och fiskeredskap eller för anläggande av smärre inrättningar för tillgodogörande och förädling av fiskets produkter. Lånen äro räntefria under 1:a året men draga sedan 3.6 % ränta och skola återbetalas inom högst 10 år med lika kapitalbelopp årligen. Låneunderstödet får uppgå till högst 25,000 kr. K. k. 7/8 1907, med ändring 11/7 1918 och 17/6 1921.

Fiskeristadga. Se Fiskerilagstiftning.

Fiskeristatistik utgives sedan år 1914 av Kungl. statistiska centralbyrån under titel »Fiske», tillhörande serien Sveriges officiella statistik, Jordbruk med binäringar. Primäruppgifterna insamlas dels av hushållningssällskapens fiskeritjänstemän, dels av särskilda av sällskapen anställda personer. Jfr Fiske. K. k. 10/12 1920.

Fiskeristipendiat. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeristyrelse. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeritjänstemän. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeriundervisning 1. För insjöfiske och fiskodling i dammar lämnas undervisning vid Södra Sveriges fiskeriskola i Aneboda, Kronobergs län, vilken bildad 1906 tillhör Södra Sveriges fiskeriförening och åtnjuter statsunderstöd sedan 1908 samt arbetar efter av K. Lantbruksstyrelsen fastställd plan. Där meddelas kortare teoretiska specialkurser i dammhushållning och insjöfiske ävensom en praktisk kurs i tillverkning av fiskeredskap, varjämte elever mottagas till praktik vid föreningens dammhushållningar ocH insjöfisken, fiskodling m. m. För inträde fordras 18 års ålder, folkskolekunskaper samt helst föregående praktik i fiske. Lärjungarna erhålla fri undervisning, bostad, kost och skolmaterialier. De praktiska övningarna ske huvudsakligen vid föreningens försöksstationer och fiskdammanläggningar på skilda orter. Skolans lärare hålla på begäran av hush.sällskap, som understödja föreningen, korta undervisningskurser vid lantmannaskolor.

2. Under en följd av år hava navigationskurser för bohuslänska fiskare anordnats med bidrag av stat, hushållningssällskap och landsting.

Fiskerätt. Se Fiskerilagstiftning. Fiskevård. Den avkastning, ett fiskevatten lämnar, beror naturligtvis i främsta rummet på de i detsamma rådande, för fisken mer eller mindre gynnsamma förhållandena, men även och ofta kanske än mer på den omvårdnad, som ägnas dessa förhållandens förbättring, åtgärder för att gynna fiskens förökning, ett lämpligt handhavande av fisket samt undanröjande av hinder för detta. En förbättring av de naturliga förutsättningarna för fiskens trevnad kan blott i mycket ringa mån åstadkommas annat än genom förhindrande av vanligen av industrien föranledda föroreningar av vattnet. (Se Barkning, Fiskerilagstiftning.) Av positiva åtgärder för fiskevattens förbättrande plägar förekomma upphuggning av vakar för att under vintern skaffa fisken tillgång på syre, vilket är ett livsvillkor för honom. Detta syfte kan dock knappt nås genom de små vakarna, så mycket mindre som de snart åter tillfrysa, men de kunna i någon mån gagna genom att bereda avlopp ur vattnet för skadliga gaser, särdeles om vattnet omröres genom notdragning i vakarna. Ett gagn av vakar är, att man i dem kan kontrollera, om syrebrist råder i vattnet. I sådant fall komma först vatteninsekter och, vid ökad syrebrist, fiskar upp i vaken för att hämta luft. Det är då fördelaktigt att, om så ske kan, öka tillrinningen av friskt vatten från bäckar och åar eller ock sänka vattennivån något, för att isen må komma att hänga mot stränder och stenar, så att mellan isen och vattnet ett luftlager uppkommer, varur vattnet kan upptaga luft. På syretillgången i vattnet inverka i hög grad de i detsamma levande gröna växterna, såväl de större i bottenjorden växande som fritt kringsvävande »planktonväxter», i det att dessa under inflytande av ljuset avsöndra syre. Tillika utgöra de och deras multnande lämningar föda för en del fiskar och i synnerhet för de smådjur, som tjäna fiskarna till föda. I allmänhet är det gynnsammare för fiskarna, ju rikare vattnets växtlighet är. Men övermått

väsentligt förfång. Den, som bygger i vatten, där fisken har sin gång, är skyldig att vidtaga anordningar för fiskens framkomst eller eljest för tryggande av fiskets bestånd, och tillika är rätt förbehållen kronan, kommun eller hushållningssällskap att för fiskens framkomst anordna särskild fiskväg (se d. o.) eller eljest vidtaga anstalter för fiskets främjande.

Då vattendragens utnyttjande dock i allmänhet medför skada för fisket och åtgärder sålunda kunna behövas för dess vidmakthållande, stadgas skyldighet för den, som bygger i vatten för dettas tillgodogörande eller reglering av dess avrinning, likasom även för den, som inrättar allmän flottled, att erlägga årlig avgift till främjande av fisket inom landet.

För uppförande eller ändring av fiskebyggnad i vatten, där varje svensk undersåte äger rätt att fiska, erfordras ej medgivande av vattendomstol; ej heller i annat vatten, så framt ej kan

antagas, att byggnaden förnärmar allmän rätt eller inverkar på vattenståndet eller vattnets lopp.

V. Vattenrättsförordningen 30/12 1880 § 12 bereder fisket skydd mot skada genom förorening av vattnet, genom förbud att från verk eller inrättning utsläppa avfall, varigenom uppgrundning eller annan olägenhet kan orsakas.

VI. Flottningsstadgan. Se Flottning. E. T.

Fiskerilånefond. Från fonden för fiskerinäringens befrämjande, inrättad år 1892, utlämnas genom hushållningssällskap eller landsting lån för anskaffande av fiskarbåtar och fiskeredskap eller för anläggande av smärre inrättningar för tillgodogörande och förädling av fiskets produkter. Lånen äro räntefria under 1:a året men draga sedan 3.6 % ränta och skola återbetalas inom högst 10 år med lika kapitalbelopp årligen. Låneunderstödet får uppgå till högst 25,000 kr. K. k. 7/8 1907, med ändring 11/7 1918 och 17/6 1921.

Fiskeristadga. Se Fiskerilagstiftning.

Fiskeristatistik utgives sedan år 1914 av Kungl. statistiska centralbyrån under titel »Fiske», tillhörande serien Sveriges officiella statistik, Jordbruk med binäringar. Primäruppgifterna insamlas dels av hushållningssällskapens fiskeritjänstemän, dels av särskilda av sällskapen anställda personer. Jfr Fiske. K. k. 10/12 1920.

Fiskeristipendiat. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeristyrelse. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeritjänstemän. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeriundervisning 1. För insjöfiske och fiskodling i dammar lämnas undervisning vid Södra Sveriges fiskeriskola i Aneboda, Kronobergs län, vilken bildad 1906 tillhör Södra Sveriges fiskeriförening och åtnjuter statsunderstöd sedan 1908 samt arbetar efter av K. Lantbruksstyrelsen fastställd plan. Där meddelas kortare teoretiska specialkurser i dammhushållning och insjöfiske ävensom en praktisk kurs i tillverkning av fiskeredskap, varjämte elever mottagas till praktik vid föreningens dammhushållningar ocH insjöfisken, fiskodling m. m. För inträde fordras 18 års ålder, folkskolekunskaper samt helst föregående praktik i fiske. Lärjungarna erhålla fri undervisning, bostad, kost och skolmaterialier. De praktiska övningarna ske huvudsakligen vid föreningens försöksstationer och fiskdammanläggningar på skilda orter. Skolans lärare hålla på begäran av hush.sällskap, som understödja föreningen, korta undervisningskurser vid lantmannaskolor.

2. Under en följd av år hava navigationskurser för bohuslänska fiskare anordnats med bidrag av stat, hushållningssällskap och landsting.

Fiskerätt. Se Fiskerilagstiftning. Fiskevård. Den avkastning, ett fiskevatten lämnar, beror naturligtvis i främsta rummet på de i detsamma rådande, för fisken mer eller mindre gynnsamma förhållandena, men även och ofta kanske än mer på den omvårdnad, som ägnas dessa förhållandens förbättring, åtgärder för att gynna fiskens förökning, ett lämpligt handhavande av fisket samt undanröjande av hinder för detta. En förbättring av de naturliga förutsättningarna för fiskens trevnad kan blott i mycket ringa mån åstadkommas annat än genom förhindrande av vanligen av industrien föranledda föroreningar av vattnet. (Se Barkning, Fiskerilagstiftning.) Av positiva åtgärder för fiskevattens förbättrande plägar förekomma upphuggning av vakar för att under vintern skaffa fisken tillgång på syre, vilket är ett livsvillkor för honom. Detta syfte kan dock knappt nås genom de små vakarna, så mycket mindre som de snart åter tillfrysa, men de kunna i någon mån gagna genom att bereda avlopp ur vattnet för skadliga gaser, särdeles om vattnet omröres genom notdragning i vakarna. Ett gagn av vakar är, att man i dem kan kontrollera, om syrebrist råder i vattnet. I sådant fall komma först vatteninsekter och, vid ökad syrebrist, fiskar upp i vaken för att hämta luft. Det är då fördelaktigt att, om så ske kan, öka tillrinningen av friskt vatten från bäckar och åar eller ock sänka vattennivån något, för att isen må komma att hänga mot stränder och stenar, så att mellan isen och vattnet ett luftlager uppkommer, varur vattnet kan upptaga luft. På syretillgången i vattnet inverka i hög grad de i detsamma levande gröna växterna, såväl de större i bottenjorden växande som fritt kringsvävande »planktonväxter», i det att dessa under inflytande av ljuset avsöndra syre. Tillika utgöra de och deras multnande lämningar föda för en del fiskar och i synnerhet för de smådjur, som tjäna fiskarna till föda. I allmänhet är det gynnsammare för fiskarna, ju rikare vattnets växtlighet är. Men övermått

väsentligt förfång. Den, som bygger i vatten, där fisken har sin gång, är skyldig att vidtaga anordningar för fiskens framkomst eller eljest för tryggande av fiskets bestånd, och tillika är rätt förbehållen kronan, kommun eller hushållningssällskap att för fiskens framkomst anordna särskild fiskväg (se d. o.) eller eljest vidtaga anstalter för fiskets främjande.

Då vattendragens utnyttjande dock i allmänhet medför skada för fisket och åtgärder sålunda kunna behövas för dess vidmakthållande, stadgas skyldighet för den, som bygger i vatten för dettas tillgodogörande eller reglering av dess avrinning, likasom även för den, som inrättar allmän flottled, att erlägga årlig avgift till främjande av fisket inom landet.

För uppförande eller ändring av fiskebyggnad i vatten, där varje svensk undersåte äger rätt att fiska, erfordras ej medgivande av vattendomstol; ej heller i annat vatten, så framt ej kan antagas, att byggnaden förnärmar allmän rätt eller inverkar på vattenståndet eller vattnets lopp.

V. Vattenrättsförordningen 30/12 1880 § 12 bereder fisket skydd mot skada genom förorening av vattnet, genom förbud att från verk eller inrättning utsläppa avfall, varigenom uppgrundning eller annan olägenhet kan orsakas.

VI. Flottningsstadgan. Se Flottning. E. T.

Fiskerilånefond. Från fonden för fiskerinäringens befrämjande, inrättad år 1892, utlämnas genom hushållningssällskap eller landsting lån för anskaffande av fiskarbåtar och fiskeredskap eller för anläggande av smärre inrättningar för tillgodogörande och förädling av fiskets produkter. Lånen äro räntefria under 1:a året men draga sedan 3.6 % ränta och skola återbetalas inom högst 10 år med lika kapitalbelopp årligen. Låneunderstödet får uppgå till högst 25,000 kr. K. k. 7/8 1907, med ändring 11/7 1918 och 17/6 1921.

Fiskeristadga. Se Fiskerilagstiftning.

Fiskeristatistik utgives sedan år 1914 av Kungl. statistiska centralbyrån under titel »Fiske», tillhörande serien Sveriges officiella statistik, Jordbruk med binäringar. Primäruppgifterna insamlas dels av hushållningssällskapens fiskeritjänstemän, dels av särskilda av sällskapen anställda personer. Jfr Fiske. K. k. 10/12 1920.

Fiskeristipendiat. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeristyrelse. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeritjänstemän. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeriundervisning 1. För insjöfiske och fiskodling i dammar lämnas undervisning vid Södra Sveriges fiskeriskola i Aneboda, Kronobergs län, vilken bildad 1906 tillhör Södra Sveriges fiskeriförening och åtnjuter statsunderstöd sedan 1908 samt arbetar efter av K. Lantbruksstyrelsen fastställd plan. Där meddelas kortare teoretiska specialkurser i dammhushållning och insjöfiske ävensom en praktisk kurs i tillverkning av fiskeredskap, varjämte elever mottagas till praktik vid föreningens dammhushållningar ocH insjöfisken, fiskodling m. m. För inträde fordras 18 års ålder, folkskolekunskaper samt helst föregående praktik i fiske. Lärjungarna erhålla fri undervisning, bostad, kost och skolmaterialier. De praktiska övningarna ske huvudsakligen vid föreningens försöksstationer och fiskdammanläggningar på skilda orter. Skolans lärare hålla på begäran av hush.sällskap, som understödja föreningen, korta undervisningskurser vid lantmannaskolor.

2. Under en följd av år hava navigationskurser för bohuslänska fiskare anordnats med bidrag av stat, hushållningssällskap och landsting.

Fiskerätt. Se Fiskerilagstiftning. Fiskevård. Den avkastning, ett fiskevatten lämnar, beror naturligtvis i främsta rummet på de i detsamma rådande, för fisken mer eller mindre gynnsamma förhållandena, men även och ofta kanske än mer på den omvårdnad, som ägnas dessa förhållandens förbättring, åtgärder för att gynna fiskens förökning, ett lämpligt handhavande av fisket samt undanröjande av hinder för detta. En förbättring av de naturliga förutsättningarna för fiskens trevnad kan blott i mycket ringa mån åstadkommas annat än genom förhindrande av vanligen av industrien föranledda föroreningar av vattnet. (Se Barkning, Fiskerilagstiftning.) Av positiva åtgärder för fiskevattens förbättrande plägar förekomma upphuggning av vakar för att under vintern skaffa fisken tillgång på syre, vilket är ett livsvillkor för honom. Detta syfte kan dock knappt nås genom de små vakarna, så mycket mindre som de snart åter tillfrysa, men de kunna i någon mån gagna genom att bereda avlopp ur vattnet för skadliga gaser, särdeles om vattnet omröres genom notdragning i vakarna. Ett gagn av vakar är, att man i dem kan kontrollera, om syrebrist råder i vattnet. I sådant fall komma först vatteninsekter och, vid ökad syrebrist, fiskar upp i vaken för att hämta luft. Det är då fördelaktigt att, om så ske kan, öka tillrinningen av friskt vatten från bäckar och åar eller ock sänka vattennivån något, för att isen må komma att hänga mot stränder och stenar, så att mellan isen och vattnet ett luftlager uppkommer, varur vattnet kan upptaga luft. På syretillgången i vattnet inverka i hög grad de i detsamma levande gröna växterna, såväl de större i bottenjorden växande som fritt kringsvävande »planktonväxter», i det att dessa under inflytande av ljuset avsöndra syre. Tillika utgöra de och deras

multnande lämningar föda för en del fiskar och i synnerhet för de smådjur, som tjäna fiskarna till föda. I allmänhet är det gynnsammare för fiskarna, ju rikare vattnets växtlighet är. Men övermått

väsentligt förfång. Den, som bygger i vatten, där fisken har sin gång, är skyldig att vidtaga anordningar för fiskens framkomst eller eljest för tryggande av fiskets bestånd, och tillika är rätt förbehållen kronan, kommun eller hushållningssällskap att för fiskens framkomst anordna särskild fiskväg (se d. o.) eller eljest vidtaga anstalter för fiskets främjande.

Då vattendragens utnyttjande dock i allmänhet medför skada för fisket och åtgärder sålunda kunna behövas för dess vidmakthållande, stadgas skyldighet för den, som bygger i vatten för dettas tillgodogörande eller reglering av dess avrinning, likasom även för den, som inrättar allmän flottled, att erlägga årlig avgift till främjande av fisket inom landet.

För uppförande eller ändring av fiskebyggnad i vatten, där varje svensk undersåte äger rätt att fiska, erfordras ej medgivande av vattendomstol; ej heller i annat vatten, så framt ej kan antagas, att byggnaden förnärmar allmän rätt eller inverkar på vattenståndet eller vattnets lopp.

V. Vattenrättsförordningen 30/12 1880 § 12 bereder fisket skydd mot skada genom förorening av vattnet, genom förbud att från verk eller inrättning utsläppa avfall, varigenom uppgrundning eller annan olägenhet kan orsakas.

VI. Flottningsstadgan. Se Flottning. E. T.

Fiskerilånefond. Från fonden för fiskerinäringens befrämjande, inrättad år 1892, utlämnas genom hushållningssällskap eller landsting lån för anskaffande av fiskarbåtar och fiskeredskap eller för anläggande av smärre inrättningar för tillgodogörande och förädling av fiskets produkter. Lånen äro räntefria under 1:a året men draga sedan 3.6 % ränta och skola återbetalas inom högst 10 år med lika kapitalbelopp årligen. Låneunderstödet får uppgå till högst 25,000 kr. K. k. 7/8 1907, med ändring 11/7 1918 och 17/6 1921.

Fiskeristadga. Se Fiskerilagstiftning.

Fiskeristatistik utgives sedan år 1914 av Kungl. statistiska centralbyrån under titel »Fiske», tillhörande serien Sveriges officiella statistik, Jordbruk med binäringar. Primäruppgifterna insamlas dels av hushållningssällskapens fiskeritjänstemän, dels av särskilda av sällskapen anställda personer. Jfr Fiske. K. k. 10/12 1920.

Fiskeristipendiat. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeristyrelse. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeritjänstemän. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeriundervisning 1. För insjöfiske och fiskodling i dammar lämnas undervisning vid Södra Sveriges fiskeriskola i Aneboda, Kronobergs län, vilken bildad 1906 tillhör Södra Sveriges fiskeriförening och åtnjuter statsunderstöd sedan 1908 samt arbetar efter av K. Lantbruksstyrelsen fastställd plan. Där meddelas kortare teoretiska specialkurser i dammhushållning och insjöfiske ävensom en praktisk kurs i tillverkning av fiskeredskap, varjämte elever mottagas till praktik vid föreningens dammhushållningar ocH insjöfisken, fiskodling m. m. För inträde fordras 18 års ålder, folkskolekunskaper samt helst föregående praktik i fiske. Lärjungarna erhålla fri undervisning, bostad, kost och skolmaterialier. De praktiska övningarna ske huvudsakligen vid föreningens försöksstationer och fiskdammanläggningar på skilda orter. Skolans lärare hålla på begäran av hush.sällskap, som understödja föreningen, korta undervisningskurser vid lantmannaskolor.

2. Under en följd av år hava navigationskurser för bohuslänska fiskare anordnats med bidrag av stat, hushållningssällskap och landsting.

Fiskerätt. Se Fiskerilagstiftning. Fiskevård. Den avkastning, ett fiskevatten lämnar, beror naturligtvis i främsta rummet på de i detsamma rådande, för fisken mer eller mindre gynnsamma förhållandena, men även och ofta kanske än mer på den omvårdnad, som ägnas dessa förhållandens förbättring, åtgärder för att gynna fiskens förökning, ett lämpligt handhavande av fisket samt undanröjande av hinder för detta. En förbättring av de naturliga förutsättningarna för fiskens trevnad kan blott i mycket ringa mån åstadkommas annat än genom förhindrande av vanligen av industrien föranledda föroreningar av vattnet. (Se Barkning, Fiskerilagstiftning.) Av positiva åtgärder för fiskevattens förbättrande plägar förekomma upphuggning av vakar för att under vintern skaffa fisken tillgång på syre, vilket är ett livsvillkor för honom. Detta syfte kan dock knappt nås genom de små vakarna, så mycket mindre som de snart åter tillfrysa, men de kunna i någon mån gagna genom att bereda avlopp ur vattnet för skadliga gaser, särdeles om vattnet omröres genom notdragning i vakarna. Ett gagn av vakar är, att man i dem kan kontrollera, om syrebrist råder i vattnet. I sådant fall komma först vatteninsekter och, vid ökad syrebrist, fiskar upp i vaken för att hämta luft. Det är då fördelaktigt att, om så ske kan, öka tillrinningen av friskt vatten från bäckar och åar eller ock sänka vattennivån något, för att isen må komma att hänga mot stränder och stenar, så att mellan isen och vattnet ett luftlager uppkommer, varur vattnet kan upptaga luft. På syretillgången i vattnet inverka i hög grad de i detsamma levande gröna växterna, såväl de större i bottenjorden växande som fritt kringsvävande »planktonväxter», i det att dessa under inflytande av ljuset avsöndra syre. Tillika utgöra de och deras multnande lämningar föda för en del fiskar och i synnerhet för de smådjur, som tjäna fiskarna till föda. I allmänhet är det gynnsammare för fiskarna, ju rikare vattnets växtlighet är. Men övermått

väsentligt förfång. Den, som bygger i vatten, där fisken har sin gång, är skyldig att vidtaga anordningar för fiskens framkomst eller eljest för tryggande av fiskets bestånd, och tillika är rätt förbehållen kronan, kommun eller hushållningssällskap att för fiskens framkomst anordna särskild fiskväg (se d. o.) eller eljest vidtaga anstalter för fiskets främjande.

Då vattendragens utnyttjande dock i allmänhet medför skada för fisket och åtgärder sålunda kunna behövas för dess vidmakthållande, stadgas skyldighet för den, som bygger i vatten för dettas tillgodogörande eller reglering av dess avrinning, likasom även för den, som inrättar allmän flottled, att erlägga årlig avgift till främjande av fisket inom landet.

För uppförande eller ändring av fiskebyggnad i vatten, där varje svensk undersåte äger rätt att fiska, erfordras ej medgivande av vattendomstol; ej heller i annat vatten, så framt ej kan antagas, att byggnaden förnärmar allmän rätt eller inverkar på vattenståndet eller vattnets lopp.

V. Vattenrättsförordningen 30/12 1880 § 12 bereder fisket skydd mot skada genom förorening av vattnet, genom förbud att från verk eller inrättning utsläppa avfall, varigenom uppgrundning eller annan olägenhet kan orsakas.

VI. Flottningsstadgan. Se Flottning. E. T.

Fiskerilånefond. Från fonden för fiskerinäringens befrämjande, inrättad år 1892, utlämnas genom hushållningssällskap eller landsting lån för anskaffande av fiskarbåtar och fiskeredskap eller för anläggande av smärre inrättningar för tillgodogörande och förädling av fiskets produkter. Lånen äro räntefria under 1:a året men draga sedan 3.6 % ränta och skola återbetalas inom högst 10 år med lika kapitalbelopp årligen. Låneunderstödet får uppgå till högst 25,000 kr. K. k. 7/8 1907, med ändring 11/7 1918 och 17/6 1921.

Fiskeristadga. Se Fiskerilagstiftning.

Fiskeristatistik utgives sedan år 1914 av Kungl. statistiska centralbyrån under titel »Fiske», tillhörande serien Sveriges officiella statistik, Jordbruk med binäringar. Primäruppgifterna insamlas dels av hushållningssällskapens fiskeritjänstemän, dels av särskilda av sällskapen anställda personer. Jfr Fiske. K. k. 10/12 1920.

Fiskeristipendiat. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeristyrelse. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeritjänstemän. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeriundervisning 1. För insjöfiske och fiskodling i dammar lämnas undervisning vid Södra Sveriges fiskeriskola i Aneboda, Kronobergs län, vilken bildad 1906 tillhör Södra Sveriges fiskeriförening och åtnjuter statsunderstöd sedan 1908 samt arbetar efter av K. Lantbruksstyrelsen fastställd plan. Där meddelas kortare teoretiska specialkurser i dammhushållning och insjöfiske ävensom en praktisk kurs i tillverkning av fiskeredskap, varjämte elever mottagas till praktik vid föreningens dammhushållningar ocH insjöfisken, fiskodling m. m. För inträde fordras 18 års ålder, folkskolekunskaper samt helst föregående praktik i fiske. Lärjungarna erhålla fri undervisning, bostad, kost och skolmaterialier. De praktiska övningarna ske huvudsakligen vid föreningens försöksstationer och fiskdammanläggningar på skilda orter. Skolans lärare hålla på begäran av hush.sällskap, som understödja föreningen, korta undervisningskurser vid lantmannaskolor.

2. Under en följd av år hava navigationskurser för bohuslänska fiskare anordnats med bidrag av stat, hushållningssällskap och landsting.

Fiskerätt. Se Fiskerilagstiftning. Fiskevård. Den avkastning, ett fiskevatten lämnar, beror naturligtvis i främsta rummet på de i detsamma rådande, för fisken mer eller mindre gynnsamma förhållandena, men även och ofta kanske än mer på den omvårdnad, som ägnas dessa förhållandens förbättring, åtgärder för att gynna fiskens förökning, ett lämpligt

handhavande av fisket samt undanröjande av hinder för detta. En förbättring av de naturliga förutsättningarna för fiskens trevnad kan blott i mycket ringa mån åstadkommas annat än genom förhindrande av vanligen av industrien föranledda föroreningar av vattnet. (Se Barkning, Fiskerilagstiftning.) Av positiva åtgärder för fiskevattens förbättrande plägar förekomma upphuggning av vakar för att under vintern skaffa fisken tillgång på syre, vilket är ett livsvillkor för honom. Detta syfte kan dock knappt nås genom de små vakarna, så mycket mindre som de snart åter tillfrysa, men de kunna i någon mån gagna genom att bereda avlopp ur vattnet för skadliga gaser, särdeles om vattnet omröres genom notdragning i vakarna. Ett gagn av vakar är, att man i dem kan kontrollera, om syrebrist råder i vattnet. I sådant fall komma först vatteninsekter och, vid ökad syrebrist, fiskar upp i vaken för att hämta luft. Det är då fördelaktigt att, om så ske kan, öka tillrinningen av friskt vatten från bäckar och åar eller ock sänka vattennivån något, för att isen må komma att hänga mot stränder och stenar, så att mellan isen och vattnet ett luftlager uppkommer, varur vattnet kan upptaga luft. På syretillgången i vattnet inverka i hög grad de i detsamma levande gröna växterna, såväl de större i bottenjorden växande som fritt kringsvävande »planktonväxter», i det att dessa under inflytande av ljuset avsöndra syre. Tillika utgöra de och deras multnande lämningar föda för en del fiskar och i synnerhet för de smådjur, som tjäna fiskarna till föda. I allmänhet är det gynnsammare för fiskarna, ju rikare vattnets växtlighet är. Men övermått

väsentligt förfång. Den, som bygger i vatten, där fisken har sin gång, är skyldig att vidtaga anordningar för fiskens framkomst eller eljest för tryggande av fiskets bestånd, och tillika är rätt förbehållen kronan, kommun eller hushållningssällskap att för fiskens framkomst anordna särskild fiskväg (se d. o.) eller eljest vidtaga anstalter för fiskets främjande.

Då vattendragens utnyttjande dock i allmänhet medför skada för fisket och åtgärder sålunda kunna behövas för dess vidmakthållande, stadgas skyldighet för den, som bygger i vatten för dettas tillgodogörande eller reglering av dess avrinning, likasom även för den, som inrättar allmän flottled, att erlägga årlig avgift till främjande av fisket inom landet.

För uppförande eller ändring av fiskebyggnad i vatten, där varje svensk undersåte äger rätt att fiska, erfordras ej medgivande av vattendomstol; ej heller i annat vatten, så framt ej kan antagas, att byggnaden förnärmar allmän rätt eller inverkar på vattenståndet eller vattnets lopp.

V. Vattenrättsförordningen 30/12 1880 § 12 bereder fisket skydd mot skada genom förorening av vattnet, genom förbud att från verk eller inrättning utsläppa avfall, varigenom uppgrundning eller annan olägenhet kan orsakas.

VI. Flottningsstadgan. Se Flottning. E. T.

Fiskerilånefond. Från fonden för fiskerinäringens befrämjande, inrättad år 1892, utlämnas genom hushållningssällskap eller landsting lån för anskaffande av fiskarbåtar och fiskeredskap eller för anläggande av smärre inrättningar för tillgodogörande och förädling av fiskets produkter. Lånen äro räntefria under 1:a året men draga sedan 3.6 % ränta och skola återbetalas inom högst 10 år med lika kapitalbelopp årligen. Låneunderstödet får uppgå till högst 25,000 kr. K. k. 7/8 1907, med ändring 11/7 1918 och 17/6 1921.

Fiskeristadga. Se Fiskerilagstiftning.

Fiskeristatistik utgives sedan år 1914 av Kungl. statistiska centralbyrån under titel »Fiske», tillhörande serien Sveriges officiella statistik, Jordbruk med binäringar. Primäruppgifterna insamlas dels av hushållningssällskapens fiskeritjänstemän, dels av särskilda av sällskapen anställda personer. Jfr Fiske. K. k. 10/12 1920.

Fiskeristipendiat. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeristyrelse. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeritjänstemän. Se Fiskeriförvaltning.

Fiskeriundervisning 1. För insjöfiske och fiskodling i dammar lämnas undervisning vid Södra Sveriges fiskeriskola i Aneboda, Kronobergs län, vilken bildad 1906 tillhör Södra Sveriges fiskeriförening och åtnjuter statsunderstöd sedan 1908 samt arbetar efter av K. Lantbruksstyrelsen fastställd plan. Där meddelas kortare teoretiska specialkurser i dammhushållning och insjöfiske ävensom en praktisk kurs i tillverkning av fiskeredskap, varjämte elever mottagas till praktik vid föreningens dammhushållningar ocH insjöfisken, fiskodling m. m. För inträde fordras 18 års ålder, folkskolekunskaper samt helst föregående praktik i fiske. Lärjungarna erhålla fri undervisning, bostad, kost och skolmaterialier. De praktiska övningarna ske huvudsakligen vid föreningens försöksstationer och fiskdammanläggningar på skilda orter. Skolans lärare hålla på begäran av hush.sällskap, som understödja föreningen, korta undervisningskurser vid lantmannaskolor.

2. Under en följd av år hava navigationskurser för bohuslänska fiskare anordnats med bidrag av stat, hushållningssällskap och landsting.

Fiskerätt. Se Fiskerilagstiftning. Fiskevård. Den avkastning, ett fiskevatten lämnar, beror naturligtvis i främsta rummet på de i detsamma rådande, för fisken mer eller mindre gynnsamma förhållandena, men även och ofta kanske än mer på den omvårdnad, som ägnas dessa förhållandens förbättring, åtgärder för att gynna fiskens förökning, ett lämpligt handhavande av fisket samt undanröjande av hinder för detta. En förbättring av de naturliga förutsättningarna för fiskens trevnad kan blott i mycket ringa mån åstadkommas annat än genom förhindrande av vanligen av industrien föranledda föroreningar av vattnet. (Se Barkning, Fiskerilagstiftning.) Av positiva åtgärder för fiskevattens förbättrande plägar förekomma upphuggning av vakar för att under vintern skaffa fisken tillgång på syre, vilket är ett livsvillkor för honom. Detta syfte kan dock knappt nås genom de små vakarna, så mycket mindre som de snart åter tillfrysa, men de kunna i någon mån gagna genom att bereda avlopp ur vattnet för skadliga gaser, särdeles om vattnet omröres genom notdragning i vakarna. Ett gagn av vakar är, att man i dem kan kontrollera, om syrebrist råder i vattnet. I sådant fall komma först vatteninsekter och, vid ökad syrebrist, fiskar upp i vaken för att hämta luft. Det är då fördelaktigt att, om så ske kan, öka tillrinningen av friskt vatten från bäckar och åar eller ock sänka vattennivån något, för att isen må komma att hänga mot stränder och stenar, så att mellan isen och vattnet ett luftlager uppkommer, varur vattnet kan upptaga luft. På syretillgången i vattnet inverka i hög grad de i detsamma levande gröna växterna, såväl de större i bottenjorden växande som fritt kringsvävande »planktonväxter», i det att dessa under inflytande av ljuset avsöndra syre. Tillika utgöra de och deras multnande lämningar föda för en del fiskar och i synnerhet för de smådjur, som tjäna fiskarna till föda. I allmänhet är det gynnsammare för fiskarna, ju rikare vattnets växtlighet är. Men övermått

kan också tvärtom göra skada. Avfallets förmultning förbrukar syre, så att vattnet blir syrefattigt, men framför allt kunna djupa, täta bestånd av strandväxter, såsom vass, kolvdun m. fl., vålla olägenhet, genom att de hindra vattenomsättningen, så att vattnet blir fattigt på syre och även på de lägre växter, som utgöra de lägre djurens huvudsakliga föda, och därjämte kunna de hindra fisket. Därför anses de över vattnet nående växterna mer skada än gagna fisket. Plantering av vattenväxter eller åtgärder för att befordra deras tillväxt i fiskevårdssyfte förekomma knappt, likasom ej heller några andra åtgärder för att öka tillgången på fiskföda. Åtskilligt kan göras för att förbättra lekplatserna. Sålunda kunna grunda vikar, som ligga öppna för vind och vågsvall, skyddas för dessa genom att i vattnet uppföra stenrös, grund eller risgårdar av mellan i botten nedslagna störar lagt enris, som varje vår förnyas eller påfylles. Såväl den grunda botten och på densamma växande växter som stenarna och riset i fördämningen erbjuda fiskarna begärliga lekplatser. Den skada, som orsakas därav, att vattnet av uppdämda sjöar avtappas för drivkraft vid vattenverk, så att på våren översvämmade marker torrläggas, där fisken lekt, kan, där ej vattennivån i sjön kan bibehållas, tills ynglet är utkläckt och kan simma kring (omkring mitten av juli), förekommas genom invallning och uppdämning i vikar eller ock genom att från de fördjupningar, där yngel finnes kvar, då vattnet sjunker, genom upptagande av diken bereda ynglet möjlighet att utkomma i sjön. Vanligare och lättare är att anlägga risvasar (se d. o.). — Till skydd mot den skada, som dammar för kraftverk, flottning m. m. ställa genom att hindra fiskens vandringar och som kan förstöra särskilt laxfisket, innehåller lagen sedan gammalt ett stadgande, att kungsådra, skall lämnas öppen, där sådan av ålder varit, men tillstånd kan under vissa villkor medgivas att för vattenkraftens utnyttjande överbygga hela vattendraget. För att förebygga den skada, som därav kan uppstå för fisket, plägar dylikt tillstånd, förbindas med skyldighet att anlägga och underhålla s. k. fiskvägar (se d. o.) och andra åtgärder till fiskets skydd. — Slutligen kan till f. räknas dels fångst av fiskätande djur, huvudsakligen utter och säl (se d. o.), dels fiskodling (se d. o.). Jfr. Fiskerilagstiftning, Fiskskydd.

Fiskfoder erhålles dels som avfall vid fettets tillvaratagande ur fisk vid trankokerier samt vid sills saltning, dels genom förarbetning av till människoföda mindre lämplig fisk. I trankokerierna pressas fisken eller fiskavfallet för avskiljande av olja och behandlas med ånga. Återstoden torkas och males, varvid erhålles ett fettfattigt fiskfodermjöl. Då mjölet framställes utan föregående utpressning av oljan, erhålles en fettrik vara. Sillmjöl framställes på liknande sätt dels av huvuden, buk och inälvor, som bliva över från nedsaltad sill, dels av till föda otjänlig hel sill, som kan vara mer eller mindre saltad, varför mjölet vanligen innehåller ända till 10 proc. och mer av koksalt. Samtliga dessa fodermedel äro rika på aska, vilken till större delen utgöres av fosforsyrad kalk, varför de äro lämpligt tillskott till fosforsyrefattigt foder. Sammansättningen växlar mycket men utgör i medeltal i procent

Fiskfodermjöl

Sillfodermjöl av

fettfat-

	tigt	fett-rikare	färsk sill	saltad	avfall
protein	52.5	48.4	61.1	49.9	49.3
fett	2.1	11.6	14.1	18.9	13.2
aska	32.6	29.2	11.8	18.6	23.1
vatten	12.8	10.8	11.1	11.0	10.8
smältb. äggvita	43.6	40.1	52.8	42.7	39.1
fenh. pr 100 kg	88	112	145	141	115

Dessa fodermedel kunna användas åt alla husdjur men det saltrika sillmjölet blott i mindre mängd till svin. M. W.

Genom blandning av skadad salt sill utan torkning med kli, framför allt av havre, samt majs, melass, torkat våminnehåll m. m. har man framställt sillfödermjöl med 12—15 % råprotein, varav 8—12 % smältbar äggvita, 7—8 % fett samt växlande mängder kvävefria extraktämnen och ett värde av 68—75 fenh. per 100 kg. Dessa blandningar hava visat sig lämpliga till utfodring åt hästar, idisslare och svin. H. J. Dft.

Fiskgjuse Fiskgjuse, *Pandion haliaëtus* L., är en av våra största och vackraste rovfåglar med en vinglängd av ända till 520 mm. Näbben tämligen kraftig med lång hake; fötterna

beklädda med skrovliga fjäll och klorna trinda även på undersidan. Huvud och hals äro vita, tecknade med mörka fläckar, sammanflytande till ett genom ögat löpande band, rygg och vingar mörkbruna, undersidan vit med några bruna fläckar på krävan. Fötterna äro blyfärgade. F., som är flyttfågel, träffas här och där vid insjöar och vattendrag över hela landet ävensom i de östra skärgårdarna. I toppen av något högt, fritt stående träd, helst i närheten av vatten, bygger han sitt stora, av grova kvistar sammanfogade näste, där han lägger 2—4 gulvita, mörkfläckiga ägg. Han lever så gott som uteslutande av fisk, som han fångar på grunt vatten, varvid han från luften störtar sig ned i vattnet så att skummet yr om honom och griper bytet med klorna. Då den ståtliga fågeln, som icke gör någon nämnvärd skada på fisket, börjat bliva ganska sällsynt, bör man

kan också tvärtom göra skada. Avfallets förmultning förbrukar syre, så att vattnet blir syrefattigt, men framför allt kunna djupa, täta bestånd av strandväxter, såsom vass, kolvdun m. fl., vålla olägenhet, genom att de hindra vattenomsättningen, så att vattnet blir fattigt på syre och även på de lägre växter, som utgöra de lägre djurens huvudsakliga föda, och därjämte kunna de hindra fisket. Därför anses de över vattnet nående växterna mer skada än gagna fisket. Plantering av vattenväxter eller åtgärder för att befordra deras tillväxt i fiskevårdssyfte förekomma knappt, likasom ej heller några andra åtgärder för att öka tillgången på fiskföda. Åtskilligt kan göras för att förbättra lekplatserna. Sålunda kunna grunda vikar, som ligga öppna för vind och vågsvall, skyddas för dessa genom att i vattnet uppföra stenrös, grund eller risgårdar av mellan i botten nedslagna störar lagt enris, som varje vår förnyas eller påfylles. Såväl den grunda botten och på densamma växande växter som stenarna och riset i fördämningen erbjuda fiskarna begärliga lekplatser. Den skada, som orsakas därav, att vattnet av uppdämda sjöar avtappas för drivkraft vid vattenverk, så att på våren översvämmade marker torrläggas, där fisken lekt, kan, där ej vattennivån i sjön kan bibehållas, tills ynglet är utkläckt och kan simma kring (omkring mitten av juli), förekommas genom invallning och uppdämning i vikar eller ock genom att från de fördjupningar, där yngel finnes kvar, då vattnet sjunker, genom upptagande av diken bereda ynglet möjlighet att utkomma i sjön. Vanligare och lättare är att anlägga risvasar (se d. o.). — Till skydd mot den skada, som dammar för kraftverk, flottning m. m. ställa genom att hindra fiskens vandringar och som kan förstöra särskilt laxfisket, innehåller lagen sedan gammalt ett stadgande, att kungsådra, skall lämnas öppen, där sådan av ålder varit, men tillstånd kan under vissa villkor medgivas att för vattenkraftens utnyttjande överbygga hela vattendraget. För att förebygga den skada, som därav kan uppstå för fisket, plägar dylikt tillstånd, förbindas med skyldighet att anlägga och underhålla s. k. fiskvägar (se d. o.) och andra åtgärder till fiskets skydd. — Slutligen kan till f. räknas dels fångst av fiskätande djur, huvudsakligen utter och säl (se d. o.), dels fiskodling (se d. o.). Jfr. Fiskerilagstiftning, Fiskskydd.

Fiskfoder erhålles dels som avfall vid fettets tillvaratagande ur fisk vid trankokerier samt vid sills saltning, dels genom förarbetning av till människoföda mindre lämplig fisk. I trankokerierna pressas fisken eller fiskavfallet för avskiljande av olja och behandlas med ånga. Återstoden torkas och males, varvid erhålles ett fettfattigt fiskfodermjöl. Då mjölet framställes utan föregående utpressning av oljan, erhålles en fettrik vara. Sillmjöl framställes på liknande sätt dels av huvuden, buk och inälvor, som bliva över från nedsaltad sill, dels av till föda otjänlig hel sill, som kan vara mer eller mindre saltad, varför mjölet vanligen innehåller ända till 10 proc. och mer av koksalt. Samtliga dessa fodermedel äro rika på aska, vilken till större delen utgöres av fosforsyrad kalk, varför de äro lämpligt tillskott till fosforsyrefattigt foder. Sammansättningen växlar mycket men utgör i medeltal i procent

	Fiskfodermjöl		Sillfodermjöl av		
	fettfattigt	fettrikare	färsk sill	saltad	avfall
protein	52.5	48.4	61.1	49.9	49.3
fett	2.1	11.6	14.1	18.9	13.2
aska	32.6	29.2	11.8	18.6	23.1
vatten	12.8	10.8	11.1	11.0	

10.8

smältb. äggvita

43.6

40.1

52.8

42.7

39.1

fenh. pr 100 kg

88

112

145

141

115

Dessa fodermedel kunna användas åt alla husdjur men det saltrika sillmjölet blott i mindre mängd till svin. M. W.

Genom blandning av skadad salt sill utan torkning med kli, framför allt av havre, samt majs, melass, torkat våminnehåll m. m. har man framställt sillfödermjöl med 12—15 % råprotein, varav 8—12 % smältbar äggvita, 7—8 % fett samt växlande mängder kvävefria extraktämnen och ett värde av 68—75 fenh. per 100 kg. Dessa blandningar hava visat sig lämpliga till utfodring åt hästar, idisslare och svin. H. J. Dft.

Fiskgjuse Fiskgjuse, *Pandion haliaëtus* L., är en av våra största och vackraste rovfåglar med en vinglängd av ända till 520 mm. Näbben tämligen kraftig med lång hake; fötterna beklädda med skrovliga fjäll och klorna trinda även på undersidan. Huvud och hals äro vita, tecknade med mörka fläckar, sammanflytande till ett genom ögat löpande band, rygg och vingar mörkbruna, undersidan vit med några bruna fläckar på krävan. Fötterna äro blyfärgade. F., som är flyttfågel, träffas här och där vid insjöar och vattendrag över hela landet ävensom i de östra skärgårdarna. I toppen av något högt, fritt stående träd, helst i närheten av vatten, bygger han sitt stora, av grova kvistar sammanfogade näste, där han lägger 2—4 gulvita, mörkfläckiga ägg. Han lever så gott som uteslutande av fisk, som han fångar på grunt vatten, varvid han från luften störtar sig ned i vattnet så att skummet yr om honom och griper bytet med klorna. Då den ståtliga fågeln, som icke gör någon nämnvärd skada på fisket, börjat bliva ganska sällsynt, bör man

giva honom skydd och undvika att fälla hans boträd, som han begagnar år efter år, så länge han får vara i fred. T. H—l.

Fiskguano, konstgödsel, som vid de stora fiskeplatserna på New Foundland, Frankrikes västkust och vid Lofoten (liksom stundom i Bohuslän av sill) beredes av fiskavfall, dels hel fisk, dels avskräde. Rå fisk innehåller en ofta hög halt av fett, vilket först frigöres och tillvaratages, vanligen genom råmaterialets ångkokning. Återstoden torkas, pressas och males. Även förekommer, att fiskavfallet behandlas med svavelsyra, varigenom benfosfatet blir lättare lösligt (se Superfosfat). Efter olika material och beredningssätt har f. olika sammansättning. Sillguano innehåller vanligen omkring 10 % kväve och 5 % fosforsyra och är ofta förorenat av rätt mycket fett, som dock icke tyckes synnerligt hindra dess upplösning. Norsk f., beredd av huvud och ben av torsk, innehåller 8—10 % kväve och 12—14 % fosforsyra men föga (omkr. 2 %) fett. Som de växtnärande beståndsdelarna behöva tid för att upplösas i jorden, är f. något långsamt verkande. Det användes helst på lätt, kalkrik men mindre mullrik jord, där upplösningen går lätt, och för växter, som ej behöva upptaga näringen hastigt, ss. havre och potatis, samt bör nedbringas i jorden i god tid före sådden.

Fiskegård. Se Fiskeredskap.

Fiskodling sker såväl i dammar (se Dammhushållning) som i vildvatt en, d. v. s. sjöar och åar. Sedan urgammal tid har f. skett genom överföring av vuxen fisk till sådana vattendrag, där fiskarten ej förut fanns. Sålunda hava sik, gös, braxen, sutare, ruda m. fl. fiskarter med framgång inplanterats i olika sjöar. Då dylik f. misslyckats, varöver ofta klagats, kan detta bero på olika begångna fel, främst därpå att hänsyn ej tagits till den överflyttade fiskens levnadsvanor och vattnets naturliga beskaffenhet. De flesta fiskar tåla ej plötsliga temperaturförändringar utan dö snart, om de utsläppas i vatten, vars värmegrad mer än 3—4° avviker från vattnets i transportkärlet. Taggfeniga fiskar bliva också under transporten ofta så svårt sårade, att de dö av svaghet eller till följd av angrepp av mögelsvampar (*Saprolegnia*), som fästa sig i såren och förstöra kroppsvävnaderna. Även händer, att den överförda fisken blir rov för i vattnet infödda rovfiskar eller ej urhärdar konkurrensen med där hemmahörande fisksorter, som hava liknande levnadsvanor och leva av samma slags föda, eller att han ej tål vissa fysiska egenskaper hos det vatten, i vilket han inplanteras. — Lättare och billigare transporteras fiskyngel och rom, och det har blivit vanligt att från fiskodlingsanstalter anskaffa befruktad rom, utkläckt yngel eller en- eller flersomriga sättfiskar. Se Laxfiskar, Ål.

Konstbefruktning, som numera utföres med utmärkt framgång särskilt med laxartade fiskar, anses datera sig från mitten av 1700-talet, då en löjtnant jacobi i Hannover utkläckte foreller på det sätt, att mogen rom fick rinna ur moderfisken i ett kärl med vatten och där blandades med på samma sätt ur hanfiskar erhållen mjölke, varefter rommen insattes i kläckningslådor, som nedlades på botten av en bäck. Enligt den av ryssen Vrasski förändrade s. k. torra konstbefruktningsmetoden blandas rommen och mjölken först, och därefter tillsättes vatten; denna metod giver mycket goda resultat, ända till 100 % befruktade romkorn. För att rommen ej må hopklumpas och därigenom kvävas, är det ändamålsenligt att ett par minuter efter befruktningen överföra klibbig, s. k. anfästande rom, t. ex. av gädda, gös, braxen m. f., i vatten, i vilket uppslammats majsstärkelse, lera eller torvmjöl, som tränga in mellan äggen och hindra deras hopklibbning. Då avsikten är att kläcka dylik rom i sjön, upptages den lämpligen på enris, som i ett tätt lager lagts i en ren balja fylld med vatten. Rommen utkramas så, att den så jämnt som möjligt fördelas på riset, varefter mjölken utklämmes och genom omrörning av vattnet sprides väl. Då mjölken förlorar sin förmåga att befrukta rommen inom högst 3 minuter, sedan den kommit i beröring med vatten, måste hopblandningen av rom och mjölke ske mycket fort. Sedan riset blivit väl besatt med rom, föres kärlet ut till en risvase, vari det rombesatta riset instickes. För att bereda rommen och ynglet skydd överföres den befruktade rommen eljest i kläckningsapparater, vilkas form och konstruktion växlar efter rommens beskaffenhet.

Transport av befruktad rom sker säkrast, sedan äggens utveckling fortskridit så, att fiskungens ögon synas som ett par mörka punkter, »ögonpunktsrom». Så försändes därför rom av höstlekande fiskar, vars utveckling tager månader, under det att rom, som kläckes snart efter befruktningen, skickas omedelbart efter denna. Endast om rommens kläckning kan befaras ske under transporten, sker denna i vatten, men eljest sändes rommen utan vatten utbredd i ett enkelt lager på i träramar utspänd duk (t. ex. av bomullsflanell). Om rommen är anfäst på ris, utbredes detta på ramarna, varpå helst först lägges ett rent tyllstycke, vars kanter sedan vikas kring riset. Flera ramar staplas på varandra i en låda, och det hela hålles fuktigt genom att på alla sidor omgiva ramstapeln med en fyllning av fuktig vitmossa. Även förekommer att lägga rommen eller de rombesatta riskvistarna på stycken av gles trådtyll, som omvikes över romlagret, och skilja de över varandra följande lagren med mellanlägg av fuktig vitmossa. Omedelbart efter sändningens framkomst böra ramarna eller tyllstyckena med rommen tömmas i kläckningslådorna eller på platsen, därgiva honom skydd och undvika att fälla hans boträd, som han begagnar år efter år, så länge han får vara i fred. T. H—l.

Fiskguano, konstgödsel, som vid de stora fiskeplatserna på New Foundland, Frankrikes västkust och vid Lofoten (liksom stundom i Bohuslän av sill) beredes av fiskavfall, dels hel fisk, dels avskräde. Rå fisk innehåller en ofta hög halt av fett, vilket först frigöres och tillvaratages, vanligen genom råmaterialets ångkokning. Återstoden torkas, pressas och males. Även förekommer, att fiskavfallet behandlas med svavelsyra, varigenom benfosfatet blir lättare lösligt (se Superfosfat). Efter olika material och beredningssätt har f. olika sammansättning. Sillguano innehåller vanligen omkring 10 % kväve och 5 % fosforsyra och är ofta förorenat av rätt mycket fett, som dock icke tyckes synnerligt hindra dess upplösning. Norsk f., beredd av huvud och ben av torsk, innehåller 8—10 % kväve och 12—14 % fosforsyra men föga (omkr. 2 %) fett. Som de växtnärande beståndsdelarna behöva tid för att upplösas i jorden, är f. något långsamt verkande. Det användes helst på lätt, kalkrik men mindre mullrik jord, där upplösningen går lätt, och för växter, som ej behöva upptaga näringen hastigt, ss. havre och potatis, samt bör nedbringas i jorden i god tid före sådden.

Fiskegård. Se Fiskeredskap.

Fiskodling sker såväl i dammar (se Dammhushållning) som i vildvatt en, d. v. s. sjöar och åar. Sedan urgammal tid har f. skett genom överföring av vuxen fisk till sådana vattendrag, där fiskarten ej förut fanns. Sålunda hava sik, gös, braxen, sutare, ruda m. fl. fiskarter med framgång inplanterats i olika sjöar. Då dylik f. misslyckats, varöver ofta klagats, kan detta bero på olika begångna fel, främst därpå att hänsyn ej tagits till den överflyttade fiskens levnadsvanor och vattnets naturliga beskaffenhet. De flesta fiskar tåla ej plötsliga temperaturförändringar utan dö snart, om de utsläppas i vatten, vars värmegrad mer än 3—4° avviker från vattnets i transportkärlet. Taggfeniga fiskar bliva också under transporten ofta så svårt sårade, att de dö av svaghet eller till följd av angrepp av mögelsvampar (*Saprolegnia*), som fästa sig i såren och förstöra kroppsvävnaderna. Även händer, att den överförda fisken blir rov för i vattnet infödda rovfiskar eller ej urhärdar konkurrensen med där hemmahörande fisksorter, som hava liknande levnadsvanor och leva av samma slags föda, eller att han ej tål vissa fysiska egenskaper hos det vatten, i vilket han inplanteras. — Lättare och billigare transporteras fiskyngel och rom, och det har blivit vanligt att från fiskodlingsanstalter anskaffa befruktad rom, utkläckt yngel eller en- eller flersomriga sättfiskar. Se Laxfiskar, Ål.

Konstbefruktning, som numera utföres med utmärkt framgång särskilt med laxartade fiskar, anses datera sig från mitten av 1700-talet, då en löjtnant jacobi i Hannover utkläckte foreller på det sätt, att mogen rom fick rinna ur moderfisken i ett kärl med vatten och där blandades med på samma sätt ur hanfiskar erhållen mjölke, varefter rommen insattes i kläckningslådor, som nedlades på botten av en bäck. Enligt den av ryssen Vrasski förändrade s. k. torra konstbefruktningsmetoden blandas rommen och mjölken först, och därefter tillsättes vatten; denna metod giver mycket goda resultat, ända till 100 % befruktade romkorn. För att rommen ej må hopklumpas och därigenom kvävas, är det ändamålsenligt att ett par minuter efter befruktningen överföra klibbig, s. k. anfästande rom, t. ex. av gädda, gös, braxen m. f., i vatten, i vilket uppslammats majsstärkelse, lera eller torvmjöl, som tränga in mellan äggen och hindra deras hopklibbning. Då avsikten är att kläcka dylik rom i sjön, upptages den lämpligen på enris, som i ett tätt lager lagts i en ren balja fylld med vatten. Rommen utkramas så, att den så jämnt som möjligt fördelas på riset, varefter mjölken utklämmes och genom omrörning av vattnet sprides väl. Då mjölken förlorar sin förmåga att befrukta rommen inom högst 3 minuter, sedan den kommit i beröring med vatten, måste hopblandningen av rom och mjölke ske mycket fort. Sedan riset blivit väl besatt med rom, föres kärlet ut till en risvase, vari det rombesatta riset instickes. För att bereda rommen och ynglet skydd överföres den befruktade rommen eljest i kläckningsapparater, vilkas form och konstruktion växlar efter rommens beskaffenhet.

Transport av befruktad rom sker säkrast, sedan äggens utveckling fortskridit så, att fiskungens ögon synas som ett par mörka punkter, »ögonpunktsrom». Så försändes därför rom av höstlekande fiskar, vars utveckling tager månader, under det att rom, som kläckes snart efter befruktningen, skickas omedelbart efter denna. Endast om rommens kläckning kan befaras ske under transporten, sker denna i vatten, men eljest sändes rommen utan vatten utbredd i ett enkelt lager på i träramar utspänd duk (t. ex. av bomullsflanell). Om rommen är anfäst på ris, utbredes detta på ramarna, varpå helst först lägges ett rent tyllstycke, vars kanter sedan vikas kring riset. Flera ramar staplas på varandra i en låda, och det hela hålles fuktigt genom att på alla sidor omgiva ramstapeln med en fyllning av fuktig vitmossa. Även förekommer att lägga rommen eller de rombesatta riskvistarna på stycken av gles trådtyll, som omvikes över romlagret, och skilja de över varandra följande lagren med mellanlägg av fuktig vitmossa. Omedelbart efter sändningens framkomst böra ramarna eller tyllstyckena med rommen tömmas i kläckningslådorna eller på platsen, där giva honom skydd och undvika att fälla hans boträd, som han begagnar år efter år, så länge han får vara i fred. T. H—l.

Fiskguano, konstgödsel, som vid de stora fiskeplatserna på New Foundland, Frankrikes västkust och vid Lofoten (liksom stundom i Bohuslän av sill) beredes av fiskavfall, dels hel fisk, dels avskräde. Rå fisk innehåller en ofta hög halt av fett, vilket först frigöres och tillvaratages, vanligen genom råmaterialets ångkokning. Återstoden torkas, pressas och males. Även förekommer, att fiskavfallet behandlas med svavelsyra, varigenom benfosfatet blir lättare lösligt (se Superfosfat). Efter olika material och beredningssätt har f. olika sammansättning. Sillguano innehåller vanligen omkring 10 % kväve och 5 % fosforsyra och är ofta förorenat av rätt mycket fett, som dock icke tyckes synnerligt hindra dess upplösning. Norsk f., beredd av huvud och ben av torsk, innehåller 8—10 % kväve och 12—14 % fosforsyra men föga (omkr. 2 %) fett. Som de växtnärande beståndsdelarna behöva tid för att upplösas i jorden, är f. något långsamt verkande. Det användes helst på lätt, kalkrik men mindre mullrik jord, där upplösningen går lätt, och för växter, som ej behöva upptaga näringen hastigt, ss. havre och potatis, samt bör nedbringas i jorden i god tid före sådden.

Fiskegård. Se Fiskeredskap.

Fiskodling sker såväl i dammar (se Dammhushållning) som i vildvatt en, d. v. s. sjöar och åar. Sedan urgammal tid har f. skett genom överföring av vuxen fisk till sådana vattendrag, där fiskarten ej förut fanns. Sålunda hava sik, gös, braxen, sutare, ruda m. fl. fiskarter med framgång inplanterats i olika sjöar. Då dylik f. misslyckats, varöver ofta klagats, kan detta bero på olika begångna fel, främst därpå att hänsyn ej tagits till den överflyttade fiskens levnadsvanor och vattnets naturliga beskaffenhet. De flesta fiskar tåla ej plötsliga temperaturförändringar utan dö snart, om de utsläppas i vatten, vars värmegrad mer än 3—4° avviker från vattnets i transportkärlet. Taggfeniga fiskar bliva också under transporten ofta så svårt sårade, att de dö av svaghet eller till följd av angrepp av mögelsvampar (*Saprolegnia*), som fästa sig i såren och förstöra kroppsvävnaderna. Även händer, att den överförda fisken blir rov för i vattnet infödda rovfiskar eller ej urhärdar konkurrensen med där hemmahörande fisksorter, som hava liknande levnadsvanor och leva av samma slags föda, eller att han ej tål vissa fysiska egenskaper hos det vatten, i vilket han inplanteras. — Lättare och billigare transporteras fiskyngel och rom, och det har blivit vanligt att från fiskodlingsanstalter anskaffa befruktad rom, utkläckt yngel eller en- eller flersomriga sättfiskar. Se Laxfiskar, Ål.

Konstbefruktning, som numera utföres med utmärkt framgång särskilt med laxartade fiskar, anses datera sig från mitten av 1700-talet, då en löjtnant jacobi i Hannover utkläckte foreller på det sätt, att mogen rom fick rinna ur moderfisken i ett kärl med vatten och där blandades med på samma sätt ur hanfiskar erhållen mjölke, varefter rommen insattes i kläckningslådor, som nedlades på botten av en bäck. Enligt den av ryssen Vrasski förändrade s. k. torra konstbefruktningsmetoden blandas rommen och mjölken först, och därefter tillsättes vatten; denna metod giver mycket goda resultat, ända till 100 % befruktade romkorn. För att rommen ej må hopklumpas och därigenom kvävas, är det ändamålsenligt att ett par minuter efter befruktningen överföra klibbig, s. k. anfästande rom, t. ex. av gädda, gös, braxen m. f., i vatten, i vilket uppslammats majsstärkelse, lera eller torvmjöl, som tränga in mellan äggen och hindra deras hopklibbning. Då avsikten är att kläcka dylik rom i sjön, upptages den lämpligen på enris, som i ett tätt lager lagts i en ren balja fylld med vatten. Rommen utkramas så, att den så jämnt som möjligt fördelas på riset, varefter mjölken utklämmes och genom omrörning av vattnet sprides väl. Då mjölken förlorar sin förmåga att befrukta rommen inom högst 3 minuter, sedan den kommit i beröring med vatten, måste hopblandningen av rom och mjölke ske mycket fort. Sedan riset blivit väl besatt med rom, föres kärlet ut till en risvase, vari det rombesatta riset instickes. För att bereda rommen och ynglet skydd överföres den befruktade rommen eljest i kläckningsapparater, vilkas form och konstruktion växlar efter rommens beskaffenhet.

Transport av befruktad rom sker säkrast, sedan äggens utveckling fortskridit så, att fiskungens ögon synas som ett par mörka punkter, »ögonpunktsrom». Så försändes därför rom av höstlekande fiskar, vars utveckling tager månader, under det att rom, som kläckes snart efter befruktningen, skickas omedelbart efter denna. Endast om rommens kläckning kan befaras ske under transporten, sker denna i vatten, men eljest sändes rommen utan vatten utbredd i ett enkelt lager på i träramar utspänd duk (t. ex. av bomullsflanell). Om rommen är anfäst på ris, utbredes detta på ramarna, varpå helst först lägges ett rent tyllstycke, vars kanter sedan vikas kring riset. Flera ramar staplas på varandra i en låda, och det hela hålles fuktigt genom att på alla sidor omgiva ramstapeln med en fyllning av fuktig vitmossa. Även förekommer att lägga rommen eller de rombesatta riskvistarna på stycken av gles trådtyll, som omvikes över romlagret, och skilja de över varandra följande lagren med mellanlägg av fuktig vitmossa. Omedelbart efter sändningens framkomst böra ramarna eller tyllstyckena med rommen tömmas i kläckningslådorna eller på platsen, därkläckningen skall ske, varvid dock rommen först genom bestrilning med kläckningsvattnet bringas till dettas temperatur, i fall denna med mer än 30 avviker från rommens.

Romkläckning i kläckningsapparater. Rommen av höstlekande fiskar (laxartade fiskar) behöver en längre tid och noggrann skötsel, tills ynglet kläckts. Därför insättes den i särskilda odlingsanstalter, kläckningshus, med rik tillgång på rent, rinnande vatten av jämn, icke för hög värmegrad, helst + 1—3° C., då eljest ynglet kläckes för tidigt. Bäst är vatten ur en å eller sjö, vilket icke är förorenat av flottning eller fabriksavfall eller är brunaktigt av mullämnen eller avsätter järnockra. Källvatten är ofta syrefattigt eller för varmt, varför det i dylika fall bör ledas genom grunda diken eller rännor, innan det användes. Vattnet bör silas genom ett filter av grus, träkol, badsvamp eller flanellduk. I mindre anstalter kan filtret utgöras av två lådor eller tunnor, varav ett »slamningskärl», i vilket sand och lera sjunka till botten, och därifrån vattnet rinner till det andra, »grusbehållaren», vars gruslager hindrar det finaste slammet samt levande djur, ss. romätande insektlarver, att intränga i kläckningsapparaterna. Dessa hava formen av lådor eller trattar av trä, metall, porslin eller glas, vilka från sidan eller bottnen genomströmmas av vatten, vars tillopp noga regleras med en kran. Laxens, forellernas och rödingens jämförelsevis stora romkorn läggas mest på ramar av metallduk eller glasstavar, som läggas i lådorna, så att det genomströmmande vattnet kommer väl i beröring med dem. Sikarnas jämförelsevis små och i början klibbiga rom kläckes vanligen i s. k. självrensande apparater. Dessa bestå vanligen av ett nedtill avsmalnande bägarlikt glas; antingen har detta en smal öppning i nedre ändan, genom vilket vattnet pressas upp, eller ock tillföres vattnet uppifrån genom ett i kärlets mitt lodrätt fäst rör. Det inströmmande vattnet regleras så, att romkornen hållas i långsam kretsrörelse utan att bortföras över kärlets övre kant eller genom det där inrättade avloppet. Endast sjuka och döda romkorn, vilka äro lättare än de friska, skola bortföras av strömmen. De samla sig vanligen småningom som ett lager ovan de friska äggen och kunna då skummas bort med en liten sil. Lax- och forellrom rensas i kläckningslådorna för hand genom döda romkorns bortplockande med en pincett.

Romkläckning i dammar och sumpar. Många, särskilt vårlekande, fiskars (ss. gös, karp, braxen) rom, som är klibbig och fästes vid växter, stenar m. m., erhålles vanligen genom att hålla honan jämte ett par hanar i smärre dammar eller sumpar (gösen), på vilkas botten lägges enris, granris o. dyl. för rommens vidfästande. Kläckningen sker, där fisken lagt rommen, eller också föras kvistarna med vidfäst rom dit, där kläckningen skall ske. Då äggen och det späda ynglet, särskilt så länge gulsäcken är kvar, ofta uppätes av rovfiskar, om det utsättes i vildvatten, brukas att behålla det kläckta ynglet i kläckningsapparaterna eller sumparna eller i särskilda behållare, tills fiskungarna kunna ledigt röra sig. Lax och laxöring hållas ibland ett helt år och matas i konstgjorda dammar, sutare i dammar 1—3 år, innan de släppas ut, de förra i rinnande vatten, sutarna i tjärnar eller sjöar med rik växtlighet.

Yngel, fångat i sjöar eller floder, användes endast sällan till utplantering, beroende på svårigheten att få större mängder av en bestämd art. Ett undantag utgör ålyngel, som hos oss fiskas i särskilda för ändamålet inrättade fångstlådor eller i tinor i forsar eller nedanom fördämningar, där det icke sällan samlar sig i stor mängd, då det uppstiger i åarna. Jfr Fiskvägar.

Fiskodlingsanstalter för kläckning av laxartade fiskar (lax, laxöring, röding, bäckröding, regnbågsforell och sik) finnas i riket till ett 30-tal. De flesta ägas eller underhållas av hushållningssällskap, en del (dessa vanligen i förening med dammar) av bolag eller enskilda och en del av staten. Till de sistnämnda hör anstalten i Borenshult vid Motala, anlagd år 1917 för fiskets uppehållande och förbättrande i Vättern och Motala ström. Från denna, Sveriges största fiskodlingsanstalt, utsattes våren 1920 i Vättern 4,896,000 sikyngel och 934,000 rödingyngel samt i Motala ström 400,000 yngel av laxöring, s. k. Vätternslax. Från samtliga rikets fiskodlingsanstalter utsattes eller avlämnades år 1919 sammanlagt 6,266,000 sikyngel, 1,858,586 lax-, 100,523 laxöring-, 108,090 röding-, 42,400 regnbågsforell-, 3,000 bäckröding-, 6,205,000 sik-, 49,000 sutare- (huvudsakligen 2—3-årig sättfisk), 7,300 karp- samt ålyngel m. m.

Bokföring över antalet i fiskevattnet insatta och fångade fiskarter efter stycketal, vikt och pris är ett oumbärligt villkor för en rationell f.; eljest kan vattnets produktion ej beräknas. Känner man däremot genom några års grundliga och väl protokollförda utfiskningar årsproduktionen, så kan man lätt beräkna, hur mycket ungfisk årligen behöver utsläppas. Jfr Dammhushållning.G. Schn.

Fiskvase. Se Risvase.

Fiskväg, anordning för att skaffa vandringsfisk möjlighet att gå upp i strömmar förbi dammar och branta vattenfall. Dylika anläggningar, som åläggas den, som får tillstånd att överdämma vattendrag, äro i huvudsak av följande slag:

Lax- eller fisktrappor, avsedda företrädesvis för lax, utgöras av i berget utsprängda eller oftast särskilt byggda, över varandra följande bassänger, varigenom fallet uppdelas i kläckningen skall ske, varvid dock rommen först genom bestrilning med kläckningsvattnet bringas till dettas temperatur, i fall denna med mer än 30 avviker från rommens.

Romkläckning i kläckningsapparater. Rommen av höstlekande fiskar (laxartade fiskar) behöver en längre tid och noggrann skötsel, tills ynglet kläckts. Därför insättes den i särskilda odlingsanstalter, kläckningshus, med rik tillgång på rent, rinnande vatten av jämn, icke för hög värmegrad, helst + 1—3° C., då eljest ynglet kläckes för tidigt. Bäst är vatten ur en å eller sjö, vilket icke är förorenat av flottning eller fabriksavfall eller är brunaktigt av mullämnen eller avsätter järnockra. Källvatten är ofta syrefattigt eller för varmt, varför det i dylika fall bör ledas genom grunda diken eller rännor, innan det användes. Vattnet bör silas genom ett filter av grus, träkol, badsvamp eller flanellduk. I mindre anstalter kan filtret utgöras av två lådor eller tunnor, varav ett »slamningskärl», i vilket sand och lera sjunka till botten, och därifrån vattnet rinner till det andra, »grusbehållaren», vars guslager hindrar det finaste slammet samt levande djur, ss. romätande insektlarver, att intränga i kläckningsapparaterna. Dessa hava formen av lådor eller trattar av trä, metall, porslin eller glas, vilka från sidan eller bottnen genomströmmas av vatten, vars tillopp noga regleras med en kran. Laxens, forellernas och rödingens jämförelsevis stora romkorn läggas mest på ramar av metallduk eller glasstavar, som läggas i lådorna, så att det genomströmmande vattnet kommer väl i beröring med dem. Sikarnas jämförelsevis små och i början klibbiga rom kläckes vanligen i s. k. självrensande apparater. Dessa bestå vanligen av ett nedtill avsmalnande bägarlikt glas; antingen har detta en smal öppning i nedre ändan, genom vilket vattnet pressas upp, eller ock tillföres vattnet uppifrån genom ett i kärlets mitt lodrätt fäst rör. Det inströmmande vattnet regleras så, att romkornen hållas i långsam kretsrörelse utan att bortföras över kärlets övre kant eller genom det där inrättade avloppet. Endast sjuka och döda romkorn, vilka äro lättare än de friska, skola bortföras av strömmen. De samla sig vanligen småningom som ett lager ovan de friska äggen och kunna då skummas bort med en liten sil. Lax- och forellrom rensas i kläckningslådorna för hand genom döda romkorns bortplockande med en pincett.

Romkläckning i dammar och sumpar. Många, särskilt vårlekande, fiskars (ss. gös, karp, braxen) rom, som är klibbig och fästes vid växter, stenar m. m., erhålles vanligen genom att hålla honan jämte ett par hanar i smärre dammar eller sumpar (gösen), på vilkas botten lägges enris, granris o. dyl. för rommens vidfästande. Kläckningen sker, där fisken lagt rommen, eller också föras kvistarna med vidfäst rom dit, där kläckningen skall ske. Då äggen och det späda ynglet, särskilt så länge gulsäcken är kvar, ofta uppätes av rovfiskar, om det utsättes i vildvatten, brukas att behålla det kläckta ynglet i kläckningsapparaterna eller sumparna eller i särskilda behållare, tills fiskungarna kunna ledigt röra sig. Lax och laxöring hållas ibland ett helt år och matas i konstgjorda dammar, sutare i dammar 1—3 år, innan de släppas ut, de förra i rinnande vatten, sutarna i tjärnar eller sjöar med rik växtlighet.

Yngel, fångat i sjöar eller floder, användes endast sällan till utplantering, beroende på svårigheten att få större mängder av en bestämd art. Ett undantag utgör ålyngel, som hos oss fiskas i särskilda för ändamålet inrättade fångstlådor eller i tinor i forsar eller nedanom fördämningar, där det icke sällan samlar sig i stor mängd, då det uppstiger i åarna. Jfr Fiskvägar.

Fiskodlingsanstalter för kläckning av laxartade fiskar (lax, laxöring, röding, bäckröding, regnbågsforell och sik) finnas i riket till ett 30-tal. De flesta ägas eller underhållas av hushållningssällskap, en del (dessa vanligen i förening med dammar) av bolag eller enskilda och en del av staten. Till de sistnämnda hör anstalten i Borenshult vid Motala, anlagd år 1917 för fiskets uppehållande och förbättrande i Vättern och Motala ström. Från denna, Sveriges största fiskodlingsanstalt, utsattes våren 1920 i Vättern 4,896,000 sikyngel och 934,000 rödingyngel samt i Motala ström 400,000 yngel av laxöring, s. k. Vätternslax. Från samtliga rikets fiskodlingsanstalter utsattes eller avlämnades år 1919 sammanlagt 6,266,000 sikyngel, 1,858,586 lax-, 100,523 laxöring-, 108,090 röding-, 42,400 regnbågsforell-, 3,000 bäckröding-, 6,205,000 sik-, 49,000 sutare- (huvudsakligen 2—3-årig sättfisk), 7,300 karp- samt ålyngel m. m.

Bokföring över antalet i fiskevattnet insatta och fångade fiskarter efter stycketal, vikt och pris är ett oumbärligt villkor för en rationell f.; eljest kan vattnets produktion ej beräknas. Känner man däremot genom några års grundliga och väl protokollförda utfiskningar årsproduktionen, så kan man lätt beräkna, hur mycket ungfisk årligen behöver utsläppas. Jfr Dammhushållning.G. Schn.

Fiskvase. Se Risvase.

Fiskväg, anordning för att skaffa vandringsfisk möjlighet att gå upp i strömmar förbi dammar och branta vattenfall. Dylika anläggningar, som åläggas den, som får tillstånd att överdämma vattendrag, äro i huvudsak av följande slag:

Lax- eller fisktrappor, avsedda företrädesvis för lax, utgöras av i berget utsprängda eller oftast särskilt byggda, över varandra följande bassänger, varigenom fallet uppdelas i kläckningen skall ske, varvid dock rommen först genom bestrilning med kläckningsvattnet bringas till dettas temperatur, i fall denna med mer än 30 avviker från rommens.

Romkläckning i kläckningsapparater. Rommen av höstlekande fiskar (laxartade fiskar) behöver en längre tid och noggrann skötsel, tills ynglet kläckts. Därför insättes den i särskilda odlingsanstalter, kläckningshus, med rik tillgång på rent, rinnande vatten av jämn, icke för hög värmegrad, helst + 1—3° C., då eljest ynglet kläckes för tidigt. Bäst är vatten ur en å eller sjö, vilket icke är förorenat av flottning eller fabriksavfall eller är brunaktigt av mullämnen eller avsätter järnockra. Källvatten är ofta syrefattigt eller för varmt, varför det i dylika fall bör ledas genom grunda diken eller rännor, innan det användes. Vattnet bör silas genom ett filter av grus, träkol, badsvamp eller flanellduk. I mindre anstalter kan filtret utgöras av två lådor eller tunnor, varav ett »slamningskärl», i vilket sand och lera sjunka till botten, och därifrån vattnet rinner till det andra, »grusbehållaren», vars guslager hindrar det finaste slammet samt levande djur, ss. romätande insektlarver, att intränga i kläckningsapparaterna. Dessa hava formen av lådor eller trattar av trä, metall, porslin eller glas, vilka från sidan eller bottnen genomströmmas av vatten, vars tillopp noga regleras med en kran. Laxens, forellernas och rödingens jämförelsevis stora romkorn läggas mest på ramar av metallduk eller glasstavar, som läggas i lådorna, så att det genomströmmande vattnet kommer väl i beröring med dem. Sikarnas jämförelsevis små och i början klibbiga rom kläckes vanligen i s. k. självrensande apparater. Dessa bestå vanligen av ett nedtill avsmalnande bägarlikt glas; antingen har detta en smal öppning i nedre ändan, genom vilket vattnet pressas upp, eller ock tillföres vattnet uppifrån genom ett i kärlets mitt lodrätt fäst rör. Det inströmmande vattnet regleras så, att romkornen hållas i långsam kretsrörelse utan att bortföras över kärlets övre kant eller genom det där inrättade avloppet. Endast sjuka och döda romkorn, vilka äro lättare än de friska, skola bortföras av strömmen. De samla sig vanligen småningom som ett lager ovan de friska äggen och kunna då skummas bort med en liten sil. Lax- och forellrom rensas i kläckningslådorna för hand genom döda romkorns bortplockande med en pincett.

Romkläckning i dammar och sumpar. Många, särskilt vårlekande, fiskars (ss. gös, karp, braxen) rom, som är klibbig och fästes vid växter, stenar m. m., erhålles vanligen genom att

hålla honan jämte ett par hanar i smärre dammar eller sumpar (gösen), på vilkas botten lägges enris, granris o. dyl. för rommens vidfästande. Kläckningen sker, där fisken lagt rommen, eller också föras kvistarna med vidfäst rom dit, där kläckningen skall ske. Då äggen och det späda ynglet, särskilt så länge gulsäcken är kvar, ofta uppätes av rovfiskar, om det utsättes i vildvatten, brukas att behålla det kläckta ynglet i kläckningsapparaterna eller sumparna eller i särskilda behållare, tills fiskungarna kunna ledigt röra sig. Lax och laxöring hållas ibland ett helt år och matas i konstgjorda dammar, sutare i dammar 1—3 år, innan de släppas ut, de förra i rinnande vatten, sutarna i tjärnar eller sjöar med rik växtlighet.

Yngel, fångat i sjöar eller floder, användes endast sällan till utplantering, beroende på svårigheten att få större mängder av en bestämd art. Ett undantag utgör ålyngel, som hos oss fiskas i särskilda för ändamålet inrättade fångstlådor eller i tinor i forsar eller nedanom fördämningar, där det icke sällan samlar sig i stor mängd, då det uppstiger i åarna. Jfr Fiskvägar.

Fiskodlingsanstalter för kläckning av laxartade fiskar (lax, laxöring, röding, bäckröding, regnbågsforell och sik) finnas i riket till ett 30-tal. De flesta ägas eller underhållas av hushållningssällskap, en del (dessa vanligen i förening med dammar) av bolag eller enskilda och en del av staten. Till de sistnämnda hör anstalten i Borenshult vid Motala, anlagd år 1917 för fiskets uppehållande och förbättrande i Vättern och Motala ström. Från denna, Sveriges största fiskodlingsanstalt, utsattes våren 1920 i Vättern 4,896,000 sikyngel och 934,000 rödingyngel samt i Motala ström 400,000 yngel av laxöring, s. k. Vätternslax. Från samtliga rikets fiskodlingsanstalter utsattes eller avlämnades år 1919 sammanlagt 6,266,000 sikyngel, 1,858,586 lax-, 100,523 laxöring-, 108,090 röding-, 42,400 regnbågsforell-, 3,000 bäckröding-, 6,205,000 sik-, 49,000 sutare- (huvudsakligen 2—3-årig sättfisk), 7,300 karp- samt ålyngel m. m.

Bokföring över antalet i fiskevattnet insatta och fångade fiskarter efter stycketal, vikt och pris är ett oumbärligt villkor för en rationell f.; eljest kan vattnets produktion ej beräknas. Känner man däremot genom några års grundliga och väl protokollförda utfiskningar årsproduktionen, så kan man lätt beräkna, hur mycket ungfisk årligen behöver utsläppas. Jfr Dammhushållning.G. Schn.

Fiskvase. Se Risvase.

Fiskväg, anordning för att skaffa vandringsfisk möjlighet att gå upp i strömmar förbi dammar och branta vattenfall. Dylika anläggningar, som åläggas den, som får tillstånd att överdämma vattendrag, äro i huvudsak av följande slag:

Lax- eller fisktrappor, avsedda företrädesvis för lax, utgöras av i berget utsprängda eller oftast särskilt byggda, över varandra följande bassänger, varigenom fallet uppdelas iflera små fall eller laxrännor i vilka vattnet rinner ned för ett sluttande plan med så ringa hastighet att fisken kan simma upp för dem. För att minska vattnets strömhastighet användas från sidorna inskjutande tvärväggar. De äro kostbara anläggningar, vilkas uppförande kräver särskild sakkunskap. Ålyngelledare, avsedda för det från havet uppgående ålynglet, bestå av öppna eller täckta, fyrkantiga rännor, delvis fyllda med sten och ris, mellan vilket vattnet framströmmar. Stigningen bör vara högst 1 : 6. Då övre mynningen alltid bör ligga något under vattenytan, bör, om vattenståndet är föränderligt, rännans övre del göras rörlig och genom flottör hållas i lämpligt läge.

Fistel kallas en nybildad kanal, som lämnar avlopp åt var eller någon av kroppens egna avsöndringar, ss. spott eller urin. Uppstår oftast ur djupliggande bölder, där varbildningen, sedan varet banat sig väg ut, underhålles genom sönderfallande vävnadsdelar, ss. vid brand i senor och ben eller efter sår, då delar av den främmande kropp, som förorsakat såret, kvarligga och underhålla varbildningen. Vid sår i körtlar eller deras utföringsgångar såväl genom yttre våld som efter operationer kunna fistlar bildas, som lämna avlopp för körtelsekret (t. ex. saliv vid spottfistlar), varigenom läkningen hindras. Behandlingen är operativ och bör överlåtas åt veterinär. E. N—m.

Fistulina. Se Oxtungssvamp.

Fjordhäst. Se Norges hästraser.

Fjäder. 1. Fåglarne fälla visserligen årligen vid ruggningen en större eller mindre del av sin fjäderskrud, men härav tillvaratages i regel litet eller intet. Förr lär hava varit vanligt att stryka eller plocka av gässen den lossnande fjädern vid ruggningen, och även förekom, att man 2—3 gånger under sommaren plockade av gässen en del fjäder, som ansågs bliva bättre, då den rycktes ut, innan den lossnade av sig själv. Numera tillvaratages f. och dun först efter slakten, men anses då böra plockas så fort som möjligt, medan djuren ännu äro varma, emedan f. sedan snart blir mindre elastisk. Vid plockningen böra de grova täckfjädrarna skiljas från dunet, som är värdefullast. Simfåglarna, ankor och gäss, lämna det mesta och även det finaste dunet, och för att detta ej må förorenas, böra fåglarna, om de hållas instängda, förses med rikligt och rent strö.

2. Elastisk del av redskap, avsedd att utjämna stötar. Se Hästskyddare, Vagn.

3. Se Hopfogning av virke.

Fjäderfä. Enligt vad gravfynd visa, synas såväl höns som gäss hava hållits som husdjur under förhistorisk tid hos gamla världens kulturfolk, i södra Europa från bronsåldern och i Sverige från vikingatiden. Höns höllos som husdjur i varje gård, även av det skälet, att vidskepelsen här som hos andra folk tillmätte tuppen en övernaturlig betydelse; hanegället fördrev gastar, och vid varje gård borde finnas en röd tupp. De gamla landskapslagarna omtala såväl höns som gäss men ej ankor, men enligt Olaus Magnus funnos sådana, vita till färgen, således antagligen en införd tam ras. Påfåglar skola hava funnits på herregårdar redan under medeltiden. Under senare delen av 1500-talet infördes kalkoner men förekommo blott på adelsgårdarna. F.-skötseln synes dock haft jämförelsevis liten betydelse för lantbrukets ekonomi i Sverige, under det att ägg redan under medeltiden i Danmark plägade ingå i avraden. Ännu vid mitten av 1800-talet, från vilken tid noggrannare kännedom om landets f.-skötsel först finnes, stod denna hos oss på en mycket låg ståndpunkt. Den inhemska hönsstammen var småvuxen och, om än flitiga värpare funnos, voro äggen små och oftast få till antalet. Från 1850-talet började införsel av utländska hönsraser för avelns förbättrande, under det att däremot gåsaveln, som i Skåne hade en avsevärd betydelse, i det övriga Sverige endast vid enskilda gårdar förekom över det egna hushållets behov, och än mer var detta fallet med ankaveln. Det intresse för f., som gjorde sig gällande vid århundradets mitt, trängde föga ut i allmogens breda lager och domnade snart åter bort. Omkring år 1880 vaknade det dock åter till liv, föreningar för fjäderfäavel bildades, utställningar höllos, skrifter utgåvos och spredos, och »hönserier» anlades, från vilka avelsägg spredos av utländska raser, under det att de inhemska raserna, särdeles av höns, alltmer undanträngdes. Denna nya rörelse för f.-avelns höjande, vilken, beträffande höns, på grund av en åter-inflyttad svensk-amerikanares, Alfred Lagergren, arbete väsentligen byggde på amerikanska rasdjur, har trängt ut även bland allmogen, och från denna tid har f.-skötseln, dock huvudsakligen av höns, fått en ständigt växande betydelse vid lantbruket, särskilt vid de mindre gårdarna, i synnerhet i södra Sverige. En år 1885 påbörjad tidskrift, Sveriges hönstidning, var huvudorganet för denna näringsgren till år 1908, då den avlöstes av den år 1898 stiftade Sveriges allmänna fjäderfäavelsföreningens (se d. o.) tidskrift. Vid sidan om hönsskötseln intager aveln av gäss och ankor en jämförelsevis underordnad plats i hushållningen och förekommer endast på enstaka gårdar över eget behov, ehuru dock gässen i vissa orter, huvudsakligen i Skåne, i andra rummet Öland och Skaraborgs län, inbringa en avsevärd inkomst genom försäljning av slaktdjur på hösten.

F.-skötselns ställning i lanthushållningen är i allmänhet en annan än den övriga husdjursskötselns. Den lönar sig knappt i större skala, särskilt som djuren, då de leva i stora flockar instängda inom trångt område, lätt angripas av smittsamma flera små fall eller laxrännor i vilka vattnet rinner ned för ett sluttande plan med så ringa hastighet att fisken kan simma upp för dem. För att minska vattnets strömhastighet användas från sidorna inskjutande tvärväggar. De äro kostbara anläggningar, vilkas uppförande kräver särskild sakkunskap. Ålyngelledare, avsedda för det från havet uppgående ålynglet, bestå av öppna eller täckta, fyrkantiga rännor, delvis fyllda med sten och ris, mellan vilket vattnet framströmmar. Stigningen bör vara högst 1 : 6. Då övre mynningen alltid bör ligga något under vattenytan, bör, om vattenståndet är föränderligt, rännans övre del göras rörlig och genom flottör hållas i lämpligt läge.

Fistel kallas en nybildad kanal, som lämnar avlopp åt var eller någon av kroppens egna avsöndringar, ss. spott eller urin. Uppstår oftast ur djupliggande bölder, där varbildningen, sedan varet banat sig väg ut, underhålles genom sönderfallande vävnadsdelar, ss. vid brand i senor och ben eller efter sår, då delar av den främmande kropp, som förorsakat såret, kvarligga och underhålla varbildningen. Vid sår i körtlar eller deras utföringsgångar såväl genom yttre våld som efter operationer kunna fistlar bildas, som lämna avlopp för körtelsekret (t. ex. saliv vid spottfistlar), varigenom läkningen hindras. Behandlingen är operativ och bör överlåtas åt veterinär. E. N—m.

Fistulina. Se Oxtungssvamp.

Fjordhäst. Se Norges hästraser.

Fjäder. 1. Fåglarne fälla visserligen årligen vid ruggningen en större eller mindre del av sin fjäderskrud, men härav tillvaratages i regel litet eller intet. Förr lär hava varit vanligt att stryka eller plocka av gässen den lossnande fjädern vid ruggningen, och även förekom, att man 2—3 gånger under sommaren plockade av gässen en del fjäder, som ansågs bliva bättre, då den rycktes ut, innan den lossnade av sig själv. Numera tillvaratages f. och dun först efter slakten, men anses då böra plockas så fort som möjligt, medan djuren ännu äro varma, emedan f. sedan snart blir mindre elastisk. Vid plockningen böra de grova täckfjädrarna skiljas från dunet, som är värdefullast. Simfåglarna, ankor och gäss, lämna det mesta och även det finaste dunet, och för att detta ej må förorenas, böra fåglarna, om de hållas instängda, förses med rikligt och rent strö.

2. Elastisk del av redskap, avsedd att utjämna stötar. Se Hästskyddare, Vagn.

3. Se Hopfogning av virke.

Fjäderfä. Enligt vad gravfynd visa, synas såväl höns som gäss hava hållits som husdjur under förhistorisk tid hos gamla världens kulturfolk, i södra Europa från bronsåldern och i Sverige från vikingatiden. Höns höllos som husdjur i varje gård, även av det skälet, att vidskepelsen här som hos andra folk tillmätte tuppen en övernaturlig betydelse; hanegället fördrev gastar, och vid varje gård borde finnas en röd tupp. De gamla landskapslagarna omtala såväl höns som gäss men ej ankor, men enligt Olaus Magnus funnos sådana, vita till färgen, således antagligen en införd tam ras. Påfåglar skola hava funnits på herregårdar redan under medeltiden. Under senare delen av 1500-talet infördes kalkoner men förekommo blott på adelsgårdarna. F.-skötseln synes dock haft jämförelsevis liten betydelse för lantbrukets ekonomi i Sverige, under det att ägg redan under medeltiden i Danmark plägade ingå i avraden. Ännu vid mitten av 1800-talet, från vilken tid noggrannare kännedom om landets f.-skötsel först finnes, stod denna hos oss på en mycket låg ståndpunkt. Den inhemska hönsstammen var småvuxen och, om än flitiga värpare funnos, voro äggen små och oftast få till antalet. Från 1850-talet började införsel av utländska hönsraser för avelns förbättrande, under det att däremot gåsaveln, som i Skåne hade en avsevärd betydelse, i det övriga Sverige endast vid enskilda gårdar förekom över det egna hushållets behov, och än mer var detta fallet med ankaveln. Det intresse för f., som gjorde sig gällande vid århundradets mitt, trängde föga ut i allmogens breda lager och domnade snart åter bort. Omkring år 1880 vaknade det dock åter till liv, föreningar för fjäderfäavel bildades, utställningar höllos, skrifter utgåvos och spredos, och »hönserier» anlades, från vilka avelsägg spredos av utländska raser, under det att de inhemska raserna, särdeles av höns, alltmer undanträngdes. Denna nya rörelse för f.-avelns höjande, vilken, beträffande höns, på grund av en återinflyttad svensk-amerikanares, Alfred Lagergren, arbete väsentligen byggde på amerikanska rasdjur, har trängt ut även bland allmogen, och från denna tid har f.-skötseln, dock huvudsakligen av höns, fått en ständigt växande betydelse vid lantbruket, särskilt vid de mindre gårdarna, i synnerhet i södra Sverige. En år 1885 påbörjad tidskrift, Sveriges hönstidning, var huvudorganet för denna näringsgren till år 1908, då den avlöstes av den år 1898 stiftade Sveriges allmänna fjäderfäavelsföreningens (se d. o.) tidskrift. Vid sidan om hönsskötseln intager aveln av gäss och ankor en jämförelsevis underordnad plats i hushållningen och förekommer endast på enstaka gårdar över eget behov, ehuru dock gässen i vissa orter, huvudsakligen i Skåne, i andra rummet Öland och Skaraborgs län, inbringa en avsevärd inkomst genom försäljning av slaktdjur på hösten.

F.-skötselns ställning i lanthushållningen är i allmänhet en annan än den övriga husdjursskötselns. Den lönar sig knappt i större skala, särskilt som djuren, då de leva i stora flockar instängda inom trångt område, lätt angripas av smittsamma flera små fall eller laxrännor i vilka vattnet rinner ned för ett sluttande plan med så ringa hastighet att fisken kan simma upp för dem. För att minska vattnets strömhastighet användas från sidorna inskjutande tvärväggar. De äro kostbara anläggningar, vilkas uppförande kräver särskild sakkunskap. Ålyngelledare, avsedda för det från havet uppgående ålynglet, bestå av öppna eller täckta, fyrkantiga rännor, delvis fyllda med sten och ris, mellan vilket vattnet framströmmar. Stigningen bör vara högst 1 : 6. Då övre mynningen alltid bör ligga något under vattenytan, bör, om vattenståndet är föränderligt, rännans övre del göras rörlig och genom flottör hållas i lämpligt läge.

Fistel kallas en nybildad kanal, som lämnar avlopp åt var eller någon av kroppens egna avsöndringar, ss. spott eller urin. Uppstår oftast ur djupliggande bölder, där varbildningen, sedan varet banat sig väg ut, underhålles genom sönderfallande vävnadsdelar, ss. vid brand i senor och ben eller efter sår, då delar av den främmande kropp, som förorsakat såret, kvarligga och underhålla varbildningen. Vid sår i körtlar eller deras utföringsgångar såväl genom yttre våld som efter operationer kunna fistlar bildas, som lämna avlopp för körtelsekret (t. ex. saliv vid spottfistlar), varigenom läkningen hindras. Behandlingen är operativ och bör överlåtas åt veterinär. E. N—m.

Fistulina. Se Oxtungssvamp.

Fjordhäst. Se Norges hästraser.

Fjäder. 1. Fåglarne fälla visserligen årligen vid ruggningen en större eller mindre del av sin fjäderskrud, men härav tillvaratages i regel litet eller intet. Förr lär hava varit vanligt att stryka eller plocka av gässen den lossnande fjädern vid ruggningen, och även förekom, att man 2—3 gånger under sommaren plockade av gässen en del fjäder, som ansågs bliva bättre, då den rycktes ut, innan den lossnade av sig själv. Numera tillvaratages f. och dun först efter slakten, men anses då böra plockas så fort som möjligt, medan djuren ännu äro varma, emedan f. sedan snart blir mindre elastisk. Vid plockningen böra de grova täckfjädrarna skiljas från dunet, som är värdefullast. Simfåglarna, ankor och gäss, lämna det mesta och även det finaste dunet, och för att detta ej må förorenas, böra fåglarna, om de hållas instängda, förses med rikligt och rent strö.

2. Elastisk del av redskap, avsedd att utjämna stötar. Se Hästskyddare, Vagn.

3. Se Hopfogning av virke.

Fjäderfä. Enligt vad gravfynd visa, synas såväl höns som gäss hava hållits som husdjur under förhistorisk tid hos gamla världens kulturfolk, i södra Europa från bronsåldern och i Sverige från vikingatiden. Höns höllos som husdjur i varje gård, även av det skälet, att vidskepelsen här som hos andra folk tillmätte tuppen en övernaturlig betydelse; hanegället fördrev gastar, och vid varje gård borde finnas en röd tupp. De gamla landskapslagarna omtala såväl höns som gäss men ej ankor, men enligt Olaus Magnus funnos sådana, vita till färgen, således antagligen en införd tam ras. Påfåglar skola hava funnits på herregårdar redan under medeltiden. Under senare delen av 1500-talet infördes kalkoner men förekommo blott på adelsgårdarna. F.-skötseln synes dock haft jämförelsevis liten betydelse för lantbrukets ekonomi i Sverige, under det att ägg redan under medeltiden i Danmark plägade ingå i avraden. Ännu vid mitten av 1800-talet, från vilken tid noggrannare kännedom om landets f.-skötsel först finnes, stod denna hos oss på en mycket låg ståndpunkt. Den inhemska hönsstammen var småvuxen och, om än flitiga värpare funnos, voro äggen små och oftast få till antalet. Från 1850-talet började införsel av utländska hönsraser för avelns förbättrande, under det att däremot gåsaveln, som i Skåne hade en avsevärd betydelse, i det övriga Sverige endast vid enskilda gårdar förekom över det egna hushållets behov, och än mer var detta fallet med ankaveln. Det intresse för f., som gjorde sig gällande vid århundradets mitt, trängde föga ut i allmogens breda lager och domnade snart åter bort. Omkring år 1880 vaknade det dock åter till liv, föreningar för fjäderfäavel bildades, utställningar höllos, skrifter utgåvos och spredos, och »hönserier» anlades, från vilka avelsägg spredos av utländska raser, under det att de inhemska raserna, särdeles av höns, alltmer undanträngdes. Denna nya rörelse för f.-avelns höjande, vilken, beträffande höns, på grund av en återinflyttad svensk-amerikanares, Alfred Lagergren, arbete väsentligen byggde på amerikanska rasdjur, har trängt ut även bland allmogen, och från denna tid har f.-skötseln, dock huvudsakligen av höns, fått en ständigt växande betydelse vid lantbruket, särskilt vid de mindre gårdarna, i synnerhet i södra Sverige. En år 1885 påbörjad tidskrift, Sveriges hönstidning, var huvudorganet för denna näringsgren till år 1908, då den avlöstes av den år 1898 stiftade Sveriges allmänna fjäderfäavelsföreningens (se d. o.) tidskrift. Vid sidan om hönsskötseln intager aveln av gäss och ankor en jämförelsevis underordnad plats i hushållningen och förekommer endast på enstaka gårdar över eget behov, ehuru dock gässen i vissa orter, huvudsakligen i Skåne, i andra rummet Öland och Skaraborgs län, inbringa en avsevärd inkomst genom försäljning av slaktdjur på hösten.

F.-skötselns ställning i lanthushållningen är i allmänhet en annan än den övriga husdjursskötselns. Den lönar sig knappt i större skala, särskilt som djuren, då de leva i stora flockar instängda inom trångt område, lätt angripas av smittsamma flera små fall eller laxrännor i vilka vattnet rinner ned för ett sluttande plan med så ringa hastighet att fisken kan simma upp för dem. För att minska vattnets strömhastighet användas från sidorna inskjutande tvärväggar. De äro kostbara anläggningar, vilkas uppförande kräver särskild sakkunskap. Ålyngelledare, avsedda för det från havet uppgående ålynglet, bestå av öppna eller täckta, fyrkantiga rännor, delvis fyllda med sten och ris, mellan vilket vattnet framströmmar. Stigningen bör vara högst 1 : 6. Då övre mynningen alltid bör ligga något under vattenytan, bör, om vattenståndet är föränderligt, rännans övre del göras rörlig och genom flottör hållas i lämpligt läge.

Fistel kallas en nybildad kanal, som lämnar avlopp åt var eller någon av kroppens egna avsöndringar, ss. spott eller urin. Uppstår oftast ur djupliggande bölder, där varbildningen, sedan varet banat sig väg ut, underhålles genom sönderfallande vävnadsdelar, ss. vid brand i senor och ben eller efter sår, då delar av den främmande kropp, som förorsakat såret, kvarligga och underhålla varbildningen. Vid sår i körtlar eller deras utföringsgångar såväl genom yttre våld som efter operationer kunna fistlar bildas, som lämna avlopp för körtelsekret (t. ex. saliv vid spottfistlar), varigenom läkningen hindras. Behandlingen är operativ och bör överlåtas åt veterinär. E. N—m.

Fistulina. Se Oxtungssvamp.

Fjordhäst. Se Norges hästraser.

Fjäder. 1. Fåglarne fälla visserligen årligen vid ruggningen en större eller mindre del av sin fjäderskrud, men härav tillvaratages i regel litet eller intet. Förr lär hava varit vanligt att stryka eller plocka av gässen den lossnande fjädern vid ruggningen, och även förekom, att man 2—3 gånger under sommaren plockade av gässen en del fjäder, som ansågs bliva bättre, då den rycktes ut, innan den lossnade av sig själv. Numera tillvaratages f. och dun först efter slakten, men anses då böra plockas så fort som möjligt, medan djuren ännu äro varma, emedan f. sedan snart blir mindre elastisk. Vid plockningen böra de grova täckfjädrarna skiljas från dunet, som är värdefullast. Simfåglarna, ankor och gäss, lämna det mesta och även det finaste dunet, och för att detta ej må förorenas, böra fåglarna, om de hållas instängda, förses med rikligt och rent strö.

2. Elastisk del av redskap, avsedd att utjämna stötar. Se Hästskyddare, Vagn.

3. Se Hopfogning av virke.

Fjäderfä. Enligt vad gravfynd visa, synas såväl höns som gäss hava hållits som husdjur under förhistorisk tid hos gamla världens kulturfolk, i södra Europa från bronsåldern och i Sverige från vikingatiden. Höns höllos som husdjur i varje gård, även av det skälet, att vidskepelsen här som hos andra folk tillmätte tuppen en övernaturlig betydelse; hanegället fördrev gastar, och vid varje gård borde finnas en röd tupp. De gamla landskapslagarna omtala såväl höns som gäss men ej ankor, men enligt Olaus Magnus funnos sådana, vita till färgen, således antagligen en införd tam ras. Påfåglar skola hava funnits på herregårdar redan under medeltiden. Under senare delen av 1500-talet infördes kalkoner men förekommo blott på adelsgårdarna. F.-skötseln synes dock haft jämförelsevis liten betydelse för lantbrukets ekonomi i Sverige, under det att ägg redan under medeltiden i Danmark plägade ingå i avraden. Ännu vid mitten av 1800-talet, från vilken tid noggrannare kännedom om landets f.-skötsel först finnes, stod denna hos oss på en mycket låg ståndpunkt. Den inhemska hönsstammen var småvuxen och, om än flitiga värpare funnos, voro äggen små och oftast få till antalet. Från 1850-talet började införsel av utländska hönsraser för avelns förbättrande, under det att däremot gåsaveln, som i Skåne hade en avsevärd betydelse, i det övriga Sverige endast vid enskilda gårdar förekom över det egna hushållets behov, och än mer var detta fallet med ankaveln. Det intresse för f., som gjorde sig gällande vid århundradets mitt, trängde föga ut i allmogens breda lager och domnade snart åter bort. Omkring år 1880 vaknade det dock åter till liv, föreningar för fjäderfäavel bildades, utställningar höllos, skrifter utgåvos och spredos, och »hönserier» anlades, från vilka avelsägg spredos av utländska raser, under det att de inhemska raserna, särdeles av höns, alltmer undanträngdes. Denna nya rörelse för f.-avelns höjande, vilken, beträffande höns, på grund av en återinflyttad svensk-amerikanares, Alfred Lagergren, arbete väsentligen byggde på amerikanska rasdjur, har trängt ut även bland allmogen, och från denna tid har f.-skötseln, dock huvudsakligen av höns, fått en ständigt växande betydelse vid lantbruket, särskilt vid de mindre gårdarna, i synnerhet i södra Sverige. En år 1885 påbörjad tidskrift, Sveriges hönstidning, var huvudorganet för denna näringsgren till år 1908, då den avlöstes av den år 1898 stiftade Sveriges allmänna fjäderfäavelsföreningens (se d. o.) tidskrift. Vid sidan om hönsskötseln intager aveln av gäss och ankor en jämförelsevis underordnad plats i hushållningen och förekommer endast på enstaka gårdar över eget behov, ehuru dock gässen i vissa orter, huvudsakligen i Skåne, i andra rummet Öland och Skaraborgs län, inbringa en avsevärd inkomst genom försäljning av slaktdjur på hösten.

F.-skötselns ställning i lanthushållningen är i allmänhet en annan än den övriga husdjursskötselns. Den lönar sig knappt i större skala, särskilt som djuren, då de leva i stora flockar instängda inom trångt område, lätt angripas av smittsamma flera små fall eller laxrännor i vilka vattnet rinner ned för ett sluttande plan med så ringa hastighet att fisken kan simma upp för dem. För att minska vattnets strömhastighet användas från sidorna inskjutande tvärväggar. De äro kostbara anläggningar, vilkas uppförande kräver särskild sakkunskap. Ålyngelledare, avsedda för det från havet uppgående ålynglet, bestå av öppna eller täckta, fyrkantiga rännor, delvis fyllda med sten och ris, mellan vilket vattnet framströmmar. Stigningen bör vara högst 1 : 6. Då övre mynningen alltid bör ligga något under vattenytan, bör, om vattenståndet är föränderligt, rännans övre del göras rörlig och genom flottör hållas i lämpligt läge.

Fistel kallas en nybildad kanal, som lämnar avlopp åt var eller någon av kroppens egna avsöndringar, ss. spott eller urin. Uppstår oftast ur djupliggande bölder, där varbildningen, sedan varet banat sig väg ut, underhålles genom sönderfallande vävnadsdelar, ss. vid brand i senor och ben eller efter sår, då delar av den främmande kropp, som förorsakat såret, kvarligga och underhålla varbildningen. Vid sår i körtlar eller deras utföringsgångar såväl genom yttre våld som efter operationer kunna fistlar bildas, som lämna avlopp för körtelsekret (t. ex. saliv vid spottfistlar), varigenom läkningen hindras. Behandlingen är operativ och bör överlåtas åt veterinär. E. N—m.

Fistulina. Se Oxtungssvamp.

Fjordhäst. Se Norges hästraser.

Fjäder. 1. Fåglarne fälla visserligen årligen vid ruggningen en större eller mindre del av sin fjäderskrud, men härav tillvaratages i regel litet eller intet. Förr lär hava varit vanligt att stryka eller plocka av gässen den lossnande fjädern vid ruggningen, och även förekom, att man 2—3 gånger under sommaren plockade av gässen en del fjäder, som ansågs bliva bättre, då den rycktes ut, innan den lossnade av sig själv. Numera tillvaratages f. och dun först efter slakten, men anses då böra plockas så fort som möjligt, medan djuren ännu äro varma, emedan f. sedan snart blir mindre elastisk. Vid plockningen böra de grova täckfjädrarna skiljas från dunet, som är värdefullast. Simfåglarna, ankor och gäss, lämna det mesta och även det finaste dunet, och för att detta ej må förorenas, böra fåglarna, om de hållas instängda, förses med rikligt och rent strö.

2. Elastisk del av redskap, avsedd att utjämna stötar. Se Hästskyddare, Vagn.

3. Se Hopfogning av virke.

Fjäderfä. Enligt vad gravfynd visa, synas såväl höns som gäss hava hållits som husdjur under förhistorisk tid hos gamla världens kulturfolk, i södra Europa från bronsåldern och i Sverige från vikingatiden. Höns höllos som husdjur i varje gård, även av det skälet, att vidskepelsen här som hos andra folk tillmätte tuppen en övernaturlig betydelse; hanegället fördrev gastar, och vid varje gård borde finnas en röd tupp. De gamla landskapslagarna omtala såväl höns som gäss men ej ankor, men enligt Olaus Magnus funnos sådana, vita till färgen, således antagligen en införd tam ras. Påfåglar skola hava funnits på herregårdar redan under medeltiden. Under senare delen av 1500-talet infördes kalkoner men förekommo blott på adelsgårdarna. F.-skötseln synes dock haft jämförelsevis liten betydelse för lantbrukets ekonomi i Sverige, under det att ägg redan under medeltiden i Danmark plägade ingå i avraden. Ännu vid mitten av 1800-talet, från vilken tid noggrannare kännedom om landets f.-skötsel först finnes, stod denna hos oss på en mycket låg ståndpunkt. Den inhemska hönsstammen var småvuxen och, om än flitiga värpare funnos, voro äggen små och oftast få till antalet. Från 1850-talet började införsel av utländska hönsraser för avelns förbättrande, under det att däremot gåsaveln, som i Skåne hade en avsevärd betydelse, i det övriga Sverige endast vid enskilda gårdar förekom över det egna hushållets behov, och än mer var detta fallet med ankaveln. Det intresse för f., som gjorde sig gällande vid århundradets mitt, trängde föga ut i allmogens breda lager och domnade snart åter bort. Omkring år 1880 vaknade det dock åter till liv, föreningar för fjäderfäavel bildades, utställningar höllos, skrifter utgåvos och spredos, och »hönserier» anlades, från vilka avelsägg spredos av utländska raser, under det att de inhemska raserna, särdeles av höns, alltmer undanträngdes. Denna nya rörelse för f.-avelns höjande, vilken, beträffande höns, på grund av en återinflyttad svensk-amerikanares, Alfred Lagergren, arbete väsentligen byggde på amerikanska rasdjur, har trängt ut även bland allmogen, och från denna tid har f.-skötseln, dock huvudsakligen av höns, fått en ständigt växande betydelse vid lantbruket, särskilt vid de mindre gårdarna, i synnerhet i södra Sverige. En år 1885 påbörjad tidskrift, Sveriges hönstidning, var huvudorganet för denna näringsgren till år 1908, då den avlöstes av den år 1898 stiftade Sveriges allmänna fjäderfäavelsföreningens (se d. o.) tidskrift. Vid sidan om hönsskötseln intager aveln av gäss och ankor en jämförelsevis underordnad plats i hushållningen och förekommer endast på enstaka gårdar över eget behov, ehuru dock gässen i vissa orter, huvudsakligen i Skåne, i andra rummet Öland och Skaraborgs län, inbringa en avsevärd inkomst genom försäljning av slaktdjur på hösten.

F.-skötselns ställning i lanthushållningen är i allmänhet en annan än den övriga husdjursskötselns. Den lönar sig knappt i större skala, särskilt som djuren, då de leva i stora flockar instängda inom trångt område, lätt angripas av smittsamma flera små fall eller laxrännor i vilka vattnet rinner ned för ett sluttande plan med så ringa hastighet att fisken kan simma upp för dem. För att minska vattnets strömhastighet användas från sidorna inskjutande tvärväggar. De äro kostbara anläggningar, vilkas uppförande kräver särskild sakkunskap. Ålyngelledare, avsedda för det från havet uppgående ålynglet, bestå av öppna eller täckta, fyrkantiga rännor, delvis fyllda med sten och ris, mellan vilket vattnet framströmmar. Stigningen bör vara högst 1 : 6. Då övre mynningen alltid bör ligga något under vattenytan, bör, om vattenståndet är föränderligt, rännans övre del göras rörlig och genom flottör hållas i lämpligt läge.

Fistel kallas en nybildad kanal, som lämnar avlopp åt var eller någon av kroppens egna avsöndringar, ss. spott eller urin. Uppstår oftast ur djupliggande bölder, där varbildningen, sedan varet banat sig väg ut, underhålles genom sönderfallande vävnadsdelar, ss. vid brand i senor och ben eller efter sår, då delar av den främmande kropp, som förorsakat såret, kvarligga och underhålla varbildningen. Vid sår i körtlar eller deras utföringsgångar såväl genom yttre våld som efter operationer kunna fistlar bildas, som lämna avlopp för körtelsekret (t. ex. saliv vid spottfistlar), varigenom läkningen hindras. Behandlingen är operativ och bör överlåtas åt veterinär. E. N—m.

Fistulina. Se Oxtungssvamp.

Fjordhäst. Se Norges hästraser.

Fjäder. 1. Fåglarne fälla visserligen årligen vid ruggningen en större eller mindre del av sin fjäderskrud, men härav tillvaratages i regel litet eller intet. Förr lär hava varit vanligt att stryka eller plocka av gässen den lossnande fjädern vid ruggningen, och även förekom, att man 2—3 gånger under sommaren plockade av gässen en del fjäder, som ansågs bliva bättre, då den rycktes ut, innan den lossnade av sig själv. Numera tillvaratages f. och dun först efter slakten, men anses då böra plockas så fort som möjligt, medan djuren ännu äro varma, emedan f. sedan snart blir mindre elastisk. Vid plockningen böra de grova täckfjädrarna skiljas från dunet, som är värdefullast. Simfåglarna, ankor och gäss, lämna det mesta och även det finaste dunet, och för att detta ej må förorenas, böra fåglarna, om de hållas instängda, förses med rikligt och rent strö.

2. Elastisk del av redskap, avsedd att utjämna stötar. Se Hästskyddare, Vagn.

3. Se Hopfogning av virke.

Fjäderfä. Enligt vad gravfynd visa, synas såväl höns som gäss hava hållits som husdjur under förhistorisk tid hos gamla världens kulturfolk, i södra Europa från bronsåldern och i Sverige från vikingatiden. Höns höllos som husdjur i varje gård, även av det skälet, att vidskepelsen här som hos andra folk tillmätte tuppen en övernaturlig betydelse; hanegället fördrev gastar, och vid varje gård borde finnas en röd tupp. De gamla landskapslagarna omtala såväl höns som gäss men ej ankor, men enligt Olaus Magnus funnos sådana, vita till färgen, således antagligen en införd tam ras. Påfåglar skola hava funnits på herregårdar redan under medeltiden. Under senare delen av 1500-talet infördes kalkoner men förekommo blott på adelsgårdarna. F.-skötseln synes dock haft jämförelsevis liten betydelse för lantbrukets ekonomi i Sverige, under det att ägg redan under medeltiden i Danmark plägade ingå i avraden. Ännu vid mitten av 1800-talet, från vilken tid noggrannare kännedom om landets f.-skötsel först finnes, stod denna hos oss på en mycket låg ståndpunkt. Den inhemska hönsstammen var småvuxen och, om än flitiga värpare funnos, voro äggen små och oftast få till antalet. Från 1850-talet började införsel av utländska hönsraser för avelns förbättrande, under det att däremot gåsaveln, som i Skåne hade en avsevärd betydelse, i det övriga Sverige endast vid enskilda gårdar förekom över det egna hushållets behov, och än mer var detta fallet med ankaveln. Det intresse för f., som gjorde sig gällande vid århundradets mitt, trängde föga ut i allmogens breda lager och domnade snart åter bort. Omkring år 1880 vaknade det dock åter till liv, föreningar för fjäderfäavel bildades, utställningar höllos, skrifter utgåvos och spredos, och »hönserier» anlades, från vilka avelsägg spredos av utländska raser, under det att de inhemska raserna, särdeles av höns, alltmer undanträngdes. Denna nya rörelse för f.-avelns höjande, vilken, beträffande höns, på grund av en åter-inflyttad svensk-amerikanares, Alfred Lagergren, arbete väsentligen byggde på amerikanska rasdjur, har trängt ut även bland allmogen, och från denna tid har f.-skötseln, dock huvudsakligen av höns, fått en ständigt växande betydelse vid lantbruket, särskilt vid de mindre gårdarna, i synnerhet i södra Sverige. En år 1885 påbörjad tidskrift, Sveriges hönstidning, var huvudorganet för denna näringsgren till år 1908, då den avlöstes av den år 1898 stiftade Sveriges allmänna fjäderfäavelsföreningens (se d. o.) tidskrift. Vid sidan om hönsskötseln intager aveln av gäss och ankor en jämförelsevis underordnad plats i hushållningen och förekommer endast på enstaka gårdar över eget behov, ehuru dock gässen i vissa orter, huvudsakligen i Skåne, i andra rummet Öland och Skaraborgs län, inbringa en avsevärd inkomst genom försäljning av slaktdjur på hösten.

F.-skötselns ställning i lanthushållningen är i allmänhet en annan än den övriga husdjursskötselns. Den lönar sig knappt i större skala, särskilt som djuren, då de leva i stora flockar instängda inom trångt område, lätt angripas av smittsammasjukdomar, som infektera hus och marken i löpgårdarna. Några större omkostnader, vare sig för hus, skötsel eller föda, böra därför ej förekomma vid en ekonomisk f.-skötsel, utan f. bör ej hållas i större antal, än att avfall från hushållet och jordbruket (slösäd, frånrensning, spillsäd, ogräs, kött av störtade djur m. m.) kan utgöra huvudmängden av deras föda, samt deras skötsel handhavas av gårdens folk utan särskild kostnad, likasom även deras bostäder böra vara av enklaste beskaffenhet. — Vid medelstora och större jordbruk räknas därför f.-skötseln snarare som en hushållets än lantbrukets angelägenhet. Vid det mindre jordbruket, där den för dess framgång nödvändiga individuella omvårdnaden lättare kan åstadkommas, kan den däremot utgöra en viktig och inbringande del av lanthushållningen, även om den till stor del uppehälles med köpt foder.

Antalet f. i Sverige har först genom de under kristiden 1917—1919 utförda husdjursräkningarna blivit närmare känt. År 1919 var antalet i avrundade tal: höns 4,829,000, kalkoner 4,300, gäss 21,000 och ankor 17,000.

Antalet var störst vid smågårdarna och avtagande med åkerarealens ökning sålunda: vid egendomar ned

O.26—2	ha.	åker	177	djur
2 — 10	»	»	116	»
10 — 50	»	»	77	»
50 —100	»	»	60	»
över —100	»	»	58	»

allt pr 100 ha. åker.

H. J. Dft.

Fjäderfätsutfodring bör vila på samma allmänna grunder, som gälla för de större husdjuren. Man har sålunda att vid rationell utfodring av f. räkna med ett visst underhållsfoder och ett visst produktionsfoder, varjämte i utfodringen bör råda ett rätt förhållande mellan näringsämnena: äggviteämnen, kolhydrater och fett. Härvid är att märka, att f. till skillnad från de

större husdjuren äter icke blott vegetabiliska utan även animaliska fodermedel.

Fjäderfäets utfodring har icke gjorts till föremål för några grundliga vetenskapliga studier med praktiska utfodringsförsök. Man saknar därför på vetenskaplig grund uppställda och i praktiken godkända normer som grund för utfodringsstaternas uppgörande, varför man får nöja sig med att följa praktikens rön, och det blir, då det gäller f., överlämnat långt mera åt den enskildes förmåga att härutinnan träffa rätt.

Fodermedel. Av vegetabiliska fodermedel, tjänliga för vårt f., märkes främst hel säd, varav såväl havre som korn och vete förträffligt ägna sig till utfodring. Till följd av prisläget i allmänhet får man dock i huvudsak hålla sig till havre med tillsats av korn, då prisen för detta senare ställa sig gynnsamma, men vete huvudsakligen för ungdjur, för vilka omväxling med havre visar sig fördelaktigt. På grund av dess höga pris bör hel säd icke ingå i foderstaten i större utsträckning, än vad anses nödvändigt för att hålla djuren vid full produktion.

Även gröpe av havre och korn ingå allmänt i utfodringen. Vetekli, blandat med sädesgröpe, utgör ett dietiskt gott foder, till följd av sin halt av fosforsyrad kalk och äggviteämnen, särskilt för värpande djur. Foderkakor komma däremot ytterst sällan till användning vid fjäderfäutfodring. Alla slag av foderrotfrukter och potatis förtäras gärna av djuren och utgöra ett friskt och gott fodermedel. De äro, som bekant, synnerligen fattiga på äggviteämnen, men hålla kolhydrat i lättlöslig form. Potatis bör alltid utfodras kokt. Av grönfoder, vilket gives skuret som kort hackelse, äro späd klöver och lucern bäst, men även användas ung vickerhavre och skurna nässlor, vilka skållade med hett vatten utgöra ett omtyckt foder. Många växter, som lämna ett för f. tjänligt grönfoder, ägna sig förträffligt som hö för vintern. Nässlor böra upprepade gånger under sommaren skördas och torkas för vinterbehov. Skuret klöverhö är förträffligt, och med fördel kan till fjäderfäfoder användas blad av klöver, som alltid finnes kvar på höskullarna, sedan det egentliga höet tagits undan.

Animaliska fodermedel: Ben i krossad form förtäras gärna av f. De böra vara färska och råa. Då arbetet med bens krossning är förenat med rätt mycket besvär och det stundom visar sig svårt att regelbundet erhålla färska ben, kunna de i foderstaten mycket väl ersättas av köttmjöl, som beredes vid större slakterier. Detta senare är ett billigt fodermedel och synnerligen rikt på äggviteämnen. Dock visar erfarenheten, att det icke gärna bör utgöra mera än omkr. 10, möjligen 15 % av i foderstaten ingående äggviterikare foder. Gives för mycket köttmjöl, uppstå lätt rubbningar i matsmältningen.

På senare år ha ett par fabriker i landet uppstått för tillverkning av fjäderfäfoder. De tillhandahålla foder såväl i mjölform, avsett att ingå i djurens mjukfoder, som även s. k. torrfoder, innehållande hela och krossade sädeskorn och i första hand avsett för kycklingar. De fjäderfäfodermedel, som gå under namn av hönskraftfoder, standardfoder m. m., innehålla såväl vegetabiliska som animaliska fodermedel, och förutom de ovan nämnda ingå i dem även ärter, majs m. m. De äro synnerligen lämpliga hos sådana hönsägare, vilka icke hava jordbruk, och kunna utgöra ett normalfoder för djuren. Till djurens mjukfoder användes i så fall utom dessa fodermedel endast kokt potatis och skuret grönt eller hö. Särskilt hönskraftfodret är mycket äggviterikt och kan utan olägenhet uppblandas med vetekli och havregröpe. Därest

produktionen icke är alltför stärk, tages till en del hönskraftfoder lika delar av vardera havregröpe och vetekli. Även där man har tillgång på olika slag av billigare fodermedel, är det mången gång fördelaktigt att tillsätta hönsens mjukfoder med något litet av ovanstående hönskraftfoder, vilket gör, att fodret blir begärligt, samt synes befordra en god avkastning. Torrfoder, s. k. kycklingfoder, är förträffligt för uppfödning av späda ungdjur. Det består, utom av de vanliga sädesslagen, av kanariefrö, hampfrö, krossade ärter, gula och gröna, krossad majs m. fl. fröslag. Kycklingar kunna med fördel uppfödas med detta foder jämte tillräckliga mängder skuret grönfoder samt kokt potatis. Torrfodret innehåller även torkat kött.

Fodermängden till fjäderfäet är synnerligen svår att bestämma. Särskilt för höns måste foderstaten växla rätt betydligt efter årstid och värpning. Den foderstat, som är fullt tillräcklig vid låg värpning, är alldeles otillräcklig under den bästa äggtiden. Djuren måste alltid förses med tillräckligt med äggviteämnen, för att deras avkastning ej skall sjunka och djuren icke gå tillbaka i hull, varjämte av kolhydrater och fett givas så stora mängder, att äggviteämnena kunna fullt utnyttjas. En alltför äggviterik utfodring innebär å andra sidan misshushållning, enär en del äggviteämnen i kroppen då sönderdelas, för att djuren må få tillräckligt material för kroppsvärmens underhåll.

Utfodringens anordning. Fodret till vårt fjäderfä gives i olika former. Hel säd gives torr. Är golvströet friskt, rent och luckert, som det bör vara, utströs säden i ströet och nedmyllas helt lätt, varigenom djuren få en särskilt under vintern välbehövlig motion, övrigt kraftfoder sammanblandas tillika med skuret grönfoder sommartiden, med hackelse av hö eller nässlor och dylikt vintertiden, till ett s. k. mjukfoder. Mjukfodret beredes på följande sätt. Höhackelse nedsänkes i ett kärl med kokande hett vatten, där den lämnas övertäckt, till dess att den väl svällt. Därefter utbredes hackelsen i en större flat ho samt blandas väl med kokt potatis, väl söndermosad tillsammans med den mjölblandning, som bör ingå i mjukfodret. Ett gott mjukfoder bör likna en fast deg, utan att det dock i någon mån får smeta. Lämpligast är att bereda mjukfodret åtminstone en halv eller en timma, innan det skall användas, därvid det sammanpackas hårt och det hela övertäckes med några säckar samt lämnas att svälla. Det är dock icke nödvändigt att tillreda mjukfoder mer än en gång om dagen. Morgonfodret kan mycket väl tillredas redan kvällen förut samt lämnas övertäckt med säckar och hårt tillpackat.

Foderordning. Vanligen utfodras hel säd till höns två gånger om dagen. Den ena portionen gives på morgonen och den andra vid middagstiden, alltid inblandat i golvströet. Mjukfodret utfodras lämpligast på kvällen, under vintertiden vid belysning, vilken djuren böra få behålla en till två timmar efter det att fodret givits. Man kan också, och gjorde så ofta förr, utfodra mjukfodret på morgonen samt fördela det hela fodret till middags- och kvällsfoder. Den första metoden är emellertid bättre. Djuren böra äta sig fullt mätta på kvällarna, då de framför sig ha en lång natt, och härför lämpar sig mjukfodret förträffligt. Säden få djuren aldrig så mycket av, att de vid varje foder bliva mätta, utan äro de alltid hänvisade till att söka fylla magen av rotfrukter eller, under den tid de gå ute, av grönt, insekter, maskar och dylikt. Rotfrukterna givas hela, varvid de antingen kunna utkastas på golvet eller ock för hönsen hängas upp. Kalkoner kunna med fördel även få rotfrukterna hela, under det att gäss och ankor ha svårt att rå på dem och bättre erhålla dem skurna i bitar eller med rotfruktsskärningsmaskin hyvlade till spån. Angående olika foderblandningar, mängder och dyl. hänvisas till rubriker under särskilda djurslags utfodring. Dricksvattnet bör alltid vara friskt och tillräckligt, varför hoarna noggrant dagligen rengöras. Vintertiden, då vattnet vill frysa, gives detta gärna ljumt, men under sommartiden kallt och friskt.

Fjäderfä, som icke gå i full frihet, ha alltid behov av att erhålla något ämne, såsom grus, krossade snäckskal eller dylikt, vilket djuren behöva för att smälta fodret. Dylika ämnen tjänstgöra som fjäderfäets tänder och få därför icke saknas. Däremot torde det bero på en missuppfattning, att snäckskal bidraga till skalbildning å äggen. Det härför erforderliga materialet torde hämtas ur de direkta fodermedlen, av vilka särskilt klöver och grönfoder men även vetekli med flera fodermedel innehålla rätt betydliga mängder fosforsyrad kalk. A —e Stahre.

Fjäderfäavelsförening, Sveriges allmänna, siftad år 1898, med styrelsens säte i Jönköping, bildar ett centralförbund för länsföreningar i samtliga län utom Norrbottens. I Kalmar län finnes en lokalförening för vardera landstingsområdet. Föreningen har i sin tjänst 1 ordinarie och 2 biträdande konsulenter, vilka efter rekvisition hos föreningens förvaltningsutskott lämna råd och biträde mot att rekvirenten betalar konsulenten dagtraktamente. Föreningen har anordnat fjäderfäskötareskola, har kontroll över fjäderfäfoderfabriker, anordnar utställningar etc. Föreningen åtnjuter statsunderstöd och utgiver sedan år 1908 månadsskriften Sveriges allmänna fjäderfäavelsförenings tidskrift.

Fjäderfäfoder. Se Fjäderfä, Kycklinguppfödning.

Fjäderfägödsel. Hos fåglarna avgivas träck och urin som en blandad massa, och f. är därför

produktionen icke är alltför stärk, tages till en del hönskraftfoder lika delar av vardera havregröpe och vetekli. Även där man har tillgång på olika slag av billigare fodermedel, är det mången gång fördelaktigt att tillsätta hönsens mjukfoder med något litet av ovanstående hönskraftfoder, vilket gör, att fodret blir begärligt, samt synes befordra en god avkastning. Torrfoder, s. k. kycklingfoder, är förträffligt för uppfödning av späda ungdjur. Det består, utom av de vanliga sädesslagen, av kanariefrö, hampfrö, krossade ärter, gula och gröna, krossad majs m. fl. fröslag. Kycklingar kunna med fördel uppfödas med detta foder jämte tillräckliga mängder skuret grönfoder samt kokt potatis. Torrfodret innehåller även torkat kött.

Fodermängden till fjäderfäet är synnerligen svår att bestämma. Särskilt för höns måste foderstaten växla rätt betydligt efter årstid och värpning. Den foderstat, som är fullt tillräcklig vid låg värpning, är alldeles otillräcklig under den bästa äggtiden. Djuren måste alltid förses med tillräckligt med äggviteämnen, för att deras avkastning ej skall sjunka och djuren icke gå tillbaka i hull, varjämte av kolhydrater och fett givas så stora mängder, att äggviteämnena kunna fullt utnyttjas. En alltför äggviterik utfodring innebär å andra sidan misshushållning, enär en del äggviteämnen i kroppen då sönderdelas, för att djuren må få tillräckligt material för kroppsvärmens underhåll.

Utfodringens anordning. Fodret till vårt fjäderfä gives i olika former. Hel säd gives torr. Är golvströet friskt, rent och luckert, som det bör vara, utströs säden i ströet och nedmyllas helt lätt, varigenom djuren få en särskilt under vintern välbehövlig motion, övrigt kraftfoder sammanblandas tillika med skuret grönfoder sommartiden, med hackelse av hö eller nässlor och dylikt vintertiden, till ett s. k. mjukfoder. Mjukfodret beredes på följande sätt. Höhackelse nedsänkes i ett kärl med kokande hett vatten, där den lämnas övertäckt, till dess att den väl svällt. Därefter utbredes hackelsen i en större flat ho samt blandas väl med kokt potatis, väl söndermosad tillsammans med den mjölblandning, som bör ingå i mjukfodret. Ett gott mjukfoder bör likna en fast deg, utan att det dock i någon mån får smeta. Lämpligast är att bereda mjukfodret åtminstone en halv eller en timma, innan det skall användas, därvid det sammanpackas hårt och det hela övertäckes med några säckar samt lämnas att svälla. Det är dock icke nödvändigt att tillreda mjukfoder mer än en gång om dagen.

Morgonfodret kan mycket väl tillredas redan kvällen förut samt lämnas övertäckt med säckar och hårt tillpackat.

Foderordning. Vanligen utfodras hel säd till höns två gånger om dagen. Den ena portionen gives på morgonen och den andra vid middagstiden, alltid inblandat i golvströet. Mjukfodret utfodras lämpligast på kvällen, under vintertiden vid belysning, vilken djuren böra få behålla en till två timmar efter det att fodret givits. Man kan också, och gjorde så ofta förr, utfodra mjukfodret på morgonen samt fördela det hela fodret till middags- och kvällsfoder. Den första metoden är emellertid bättre. Djuren böra äta sig fullt mätta på kvällarna, då de framför sig ha en lång natt, och härför lämpar sig mjukfodret förträffligt. Säden få djuren aldrig så mycket av, att de vid varje foder bliva mätta, utan äro de alltid hänvisade till att söka fylla magen av rotfrukter eller, under den tid de gå ute, av grönt, insekter, maskar och dylikt. Rotfrukterna givas hela, varvid de antingen kunna utkastas på golvet eller ock för hönsen hängas upp. Kalkoner kunna med fördel även få rotfrukterna hela, under det att gäss och ankor ha svårt att rå på dem och bättre erhålla dem skurna i bitar eller med rotfruktsskärningsmaskin hyvlade till spån. Angående olika foderblandningar, mängder och dyl. hänvisas till rubriker under särskilda djurslags utfodring. Dricksvattnet bör alltid vara friskt och tillräckligt, varför hoarna noggrant dagligen rengöras. Vintertiden, då vattnet vill frysa, gives detta gärna ljumt, men under sommartiden kallt och friskt.

Fjäderfä, som icke gå i full frihet, ha alltid behov av att erhålla något ämne, såsom grus, krossade snäckskal eller dylikt, vilket djuren behöva för att smälta fodret. Dylika ämnen tjänstgöra som fjäderfäets tänder och få därför icke saknas. Däremot torde det bero på en missuppfattning, att snäckskal bidraga till skalbildning å äggen. Det härför erforderliga materialet torde hämtas ur de direkta fodermedlen, av vilka särskilt klöver och grönfoder men även vetekli med flera fodermedel innehålla rätt betydliga mängder fosforsyrad kalk. A —e Stahre.

Fjäderfäavelsförening, Sveriges allmänna, siftad år 1898, med styrelsens säte i Jönköping, bildar ett centralförbund för länsföreningar i samtliga län utom Norrbottens. I Kalmar län finnes en lokalförening för vardera landstingsområdet. Föreningen har i sin tjänst 1 ordinarie och 2 biträdande konsulenter, vilka efter rekvisition hos föreningens förvaltningsutskott lämna råd och biträde mot att rekvirenten betalar konsulenten dagtraktamente. Föreningen har anordnat fjäderfäskötareskola, har kontroll över fjäderfäfoderfabriker, anordnar utställningar etc. Föreningen åtnjuter statsunderstöd och utgiver sedan år 1908 månadsskriften Sveriges allmänna fjäderfäavelsförenings tidskrift.

Fjäderfäfoder. Se Fjäderfä, Kycklinguppfödning.

Fjäderfägödsel. Hos fåglarna avgivas träck och urin som en blandad massa, och f. är därför

produktionen icke är alltför stärk, tages till en del hönskraftfoder lika delar av vardera havregröpe och vetekli. Även där man har tillgång på olika slag av billigare fodermedel, är det mången gång fördelaktigt att tillsätta hönsens mjukfoder med något litet av ovanstående hönskraftfoder, vilket gör, att fodret blir begärligt, samt synes befordra en god avkastning. Torrfoder, s. k. kycklingfoder, är förträffligt för uppfödning av späda ungdjur. Det består, utom av de vanliga sädesslagen, av kanariefrö, hampfrö, krossade ärter, gula och gröna, krossad majs m. fl. fröslag. Kycklingar kunna med fördel uppfödas med detta foder jämte tillräckliga mängder skuret grönfoder samt kokt potatis. Torrfodret innehåller även torkat kött.

Fodermängden till fjäderfäet är synnerligen svår att bestämma. Särskilt för höns måste foderstaten växla rätt betydligt efter årstid och värpning. Den foderstat, som är fullt tillräcklig vid låg värpning, är alldeles otillräcklig under den bästa äggtiden. Djuren måste alltid förses med tillräckligt med äggviteämnen, för att deras avkastning ej skall sjunka och djuren icke gå tillbaka i hull, varjämte av kolhydrater och fett givas så stora mängder, att äggviteämnena kunna fullt utnyttjas. En alltför äggviterik utfodring innebär å andra sidan misshushållning, enär en del äggviteämnen i kroppen då sönderdelas, för att djuren må få tillräckligt material för kroppsvärmens underhåll.

Utfodringens anordning. Fodret till vårt fjäderfä gives i olika former. Hel säd gives torr. Är golvströet friskt, rent och luckert, som det bör vara, utströs säden i strõet och nedmyllas helt lätt, varigenom djuren få en särskilt under vintern välbehövlig motion, övrigt kraftfoder sammanblandas tillika med skuret grönfoder sommartiden, med hackelse av hö eller nässlor och dylikt vintertiden, till ett s. k. mjukfoder. Mjukfodret beredes på följande sätt. Höhackelse nedsänkes i ett kärl med kokande hett vatten, där den lämnas övertäckt, till dess att den väl svällt. Därefter utbredes hackelsen i en större flat ho samt blandas väl med kokt potatis, väl söndermosad tillsammans med den mjölblandning, som bör ingå i mjukfodret. Ett gott mjukfoder bör likna en fast deg, utan att det dock i någon mån får smeta. Lämpligast är att bereda mjukfodret åtminstone en halv eller en timma, innan det skall användas, därvid det sammanpackas hårt och det hela övertäckes med några säckar samt lämnas att svälla. Det är dock icke nödvändigt att tillreda mjukfoder mer än en gång om dagen. Morgonfodret kan mycket väl tillredas redan kvällen förut samt lämnas övertäckt med säckar och hårt tillpackat.

Foderordning. Vanligen utfodras hel säd till höns två gånger om dagen. Den ena portionen gives på morgonen och den andra vid middagstiden, alltid inblandat i golvströet. Mjukfodret utfodras lämpligast på kvällen, under vintertiden vid belysning, vilken djuren böra få behålla en till två timmar efter det att fodret givits. Man kan också, och gjorde så ofta förr, utfodra mjukfodret på morgonen samt fördela det hela fodret till middags- och kvällsfoder. Den första metoden är emellertid bättre. Djuren böra äta sig fullt mätta på kvällarna, då de framför sig ha en lång natt, och härför lämpar sig mjukfodret förträffligt. Säden få djuren aldrig så mycket av, att de vid varje foder bliva mätta, utan äro de alltid hänvisade till att söka fylla magen av rotfrukter eller, under den tid de gå ute, av grönt, insekter, maskar och dylikt. Rotfrukterna givas hela, varvid de antingen kunna utkastas på golvet eller ock för hönsen hängas upp. Kalkoner kunna med fördel även få rotfrukterna hela, under det att gäss och ankor ha svårt att rå på dem och bättre erhålla dem skurna i bitar eller med rotfruktsskärningsmaskin hyvlade till spån. Angående olika foderblandningar, mängder och dyl. hänvisas till rubriker under särskilda djurslags utfodring. Dricksvattnet bör alltid vara friskt och tillräckligt, varför hoarna noggrant dagligen rengöras. Vintertiden, då vattnet vill frysa, gives detta gärna ljumt, men under sommartiden kallt och friskt.

Fjäderfä, som icke gå i full frihet, ha alltid behov av att erhålla något ämne, såsom grus, krossade snäckskal eller dylikt, vilket djuren behöva för att smälta fodret. Dylika ämnen tjänstgöra som fjäderfäets tänder och få därför icke saknas. Däremot torde det bero på en missuppfattning, att snäckskal bidraga till skalbildning å äggen. Det härför erforderliga materialet torde hämtas ur de direkta fodermedlen, av vilka särskilt klöver och grönfoder men även vetekli med flera fodermedel innehålla rätt betydliga mängder fosforsyrad kalk. A —e Stahre.

Fjäderfäavelsförening, Sveriges allmänna, siftad år 1898, med styrelsens säte i Jönköping, bildar ett centralförbund för länsföreningar i samtliga län utom Norrbottens. I Kalmar län finnes en lokalförening för vardera landstingsområdet. Föreningen har i sin tjänst 1 ordinarie och 2 biträdande konsulenter, vilka efter rekvisition hos föreningens förvaltningsutskott lämna råd och biträde mot att rekvirenten betalar konsulenten dagtraktamente. Föreningen har anordnat fjäderfäskötareskola, har kontroll över fjäderfäfoderfabriker, anordnar utställningar etc. Föreningen åtnjuter statsunderstöd och utgiver sedan år 1908 månadsskriften Sveriges allmänna fjäderfäavelsförenings tidskrift.

Fjäderfäfoder. Se Fjäderfä, Kycklinguppfödning.

Fjäderfägödsel. Hos fåglarna avgivas träck och urin som en blandad massa, och f. är därför

produktionen icke är alltför stärk, tages till en del hönskraftfoder lika delar av vardera havregröpe och vetekli. Även där man har tillgång på olika slag av billigare fodermedel, är det mången gång fördelaktigt att tillsätta hönsens mjukfoder med något litet av ovanstående hönskraftfoder, vilket gör, att fodret blir begärligt, samt synes befordra en god avkastning. Torrfoder, s. k. kycklingfoder, är förträffligt för uppfödning av späda ungdjur. Det består, utom av de vanliga sädesslagen, av kanariefrö, hampfrö, krossade ärter, gula och gröna, krossad majs m. fl. fröslag. Kycklingar kunna med fördel uppfödas med detta foder jämte tillräckliga mängder skuret grönfoder samt kokt potatis. Torrfodret innehåller även torkat kött.

Fodermängden till fjäderfäet är synnerligen svår att bestämma. Särskilt för höns måste foderstaten växla rätt betydligt efter årstid och värpning. Den foderstat, som är fullt tillräcklig vid låg värpning, är alldeles otillräcklig under den bästa äggtiden. Djuren måste alltid förses med tillräckligt med äggviteämnen, för att deras avkastning ej skall sjunka och djuren icke gå tillbaka i hull, varjämte av kolhydrater och fett givas så stora mängder, att äggviteämnena kunna fullt utnyttjas. En alltför äggviterik utfodring innebär å andra sidan misshushållning, enär en del äggviteämnen i kroppen då sönderdelas, för att djuren må få tillräckligt material för kroppsvärmens underhåll.

Utfodringens anordning. Fodret till vårt fjäderfä gives i olika former. Hel säd gives torr. Är golvströet friskt, rent och luckert, som det bör vara, utströs säden i strõet och nedmyllas helt lätt, varigenom djuren få en särskilt under vintern välbehövlig motion, övrigt kraftfoder sammanblandas tillika med skuret grönfoder sommartiden, med hackelse av hö eller nässlor och dylikt vintertiden, till ett s. k. mjukfoder. Mjukfodret beredes på följande sätt. Höhackelse nedsänkes i ett kärl med kokande hett vatten, där den lämnas övertäckt, till dess att den väl svällt. Därefter utbredes hackelsen i en större flat ho samt blandas väl med kokt potatis, väl söndermosad tillsammans med den mjölblandning, som bör ingå i mjukfodret. Ett gott mjukfoder bör likna en fast deg, utan att det dock i någon mån får smeta. Lämpligast är att bereda mjukfodret åtminstone en halv eller en timma, innan det skall användas, därvid det sammanpackas hårt och det hela övertäckes med några säckar samt lämnas att svälla. Det är dock icke nödvändigt att tillreda mjukfoder mer än en gång om dagen. Morgonfodret kan mycket väl tillredas redan kvällen förut samt lämnas övertäckt med säckar och hårt tillpackat.

Foderordning. Vanligen utfodras hel säd till höns två gånger om dagen. Den ena portionen gives på morgonen och den andra vid middagstiden, alltid inblandat i golvströet. Mjukfodret utfodras lämpligast på kvällen, under vintertiden vid belysning, vilken djuren böra få behålla en till två timmar efter det att fodret givits. Man kan också, och gjorde så

ofta förr, utfodra mjukfodret på morgonen samt fördela det hela fodret till middags- och kvällsfoder. Den första metoden är emellertid bättre. Djuren böra äta sig fullt mätta på kvällarna, då de framför sig ha en lång natt, och härför lämpar sig mjukfodret förträffligt. Säden få djuren aldrig så mycket av, att de vid varje foder bliva mätta, utan äro de alltid hänvisade till att söka fylla magen av rotfrukter eller, under den tid de gå ute, av grönt, insekter, maskar och dylikt. Rotfrukterna givas hela, varvid de antingen kunna utkastas på golvet eller ock för hönsen hängas upp. Kalkoner kunna med fördel även få rotfrukterna hela, under det att gäss och ankor ha svårt att rå på dem och bättre erhålla dem skurna i bitar eller med rotfruktsskärningsmaskin hyvlade till spån. Angående olika foderblandningar, mängder och dyl. hänvisas till rubriker under särskilda djurslags utfodring. Dricksvattnet bör alltid vara friskt och tillräckligt, varför hoarna noggrant dagligen rengöras. Vintertiden, då vattnet vill frysa, gives detta gärna ljumt, men under sommartiden kallt och friskt.

Fjäderfä, som icke gå i full frihet, ha alltid behov av att erhålla något ämne, såsom grus, krossade snäckskal eller dylikt, vilket djuren behöva för att smälta fodret. Dylika ämnen tjänstgöra som fjäderfäets tänder och få därför icke saknas. Däremot torde det bero på en missuppfattning, att snäckskal bidraga till skalbildning å äggen. Det härför erforderliga materialet torde hämtas ur de direkta fodermedlen, av vilka särskilt klöver och grönfoder men även vetekli med flera fodermedel innehålla rätt betydliga mängder fosforsyrad kalk. A—e Stahre.

Fjäderfäavelsförening, Sveriges allmänna, siftad år 1898, med styrelsens säte i Jönköping, bildar ett centralförbund för länsföreningar i samtliga län utom Norrbottens. I Kalmar län finnes en lokalförening för vardera landstingsområdet. Föreningen har i sin tjänst 1 ordinarie och 2 biträdande konsulenter, vilka efter rekvisition hos föreningens förvaltningsutskott lämna råd och biträde mot att rekvirenten betalar konsulenten dagtraktamente. Föreningen har anordnat fjäderfäskötareskola, har kontroll över fjäderfäfoderfabriker, anordnar utställningar etc. Föreningen åtnjuter statsunderstöd och utgiver sedan år 1908 månadsskriften Sveriges allmänna fjäderfäavelsförenings tidskrift.

Fjäderfäfoder. Se Fjäderfä, Kycklinguppfödning.

Fjäderfägödsel. Hos fåglarna avgivas träck och urin som en blandad massa, och f. är därför

mer allsidigt sammansatt än övriga husdjurs fasta och flytande spillning var för sig, och urinens näringsinnehåll kan lättare bevaras. Emedan fjäderfä och bland dem i synnerhet höns och duvor till övervägande del leva av koncentrerat floder, ss. säd och köksavfall, blir också deras gödsel rikare på växtnäring än de större husdjurens spillning. Enligt E. Wolffs gödselmedeltabeller innehåller

	vatten	kväve	fosfor-syra	kali
hönsgödsel proc	56	1.63	1.54	0.85
duv- » »	52	1.76	1.78	1.00
ank- » »	57	1.00	1.00	0.62
gås- » »	77	0.55	0.55	0.95

Även den vattnigaste och näringsfattigaste av dem, gåsgödseln, innehåller således väsentligt mer fosforsyra och kali än stallgödsel, och övriga slag av f. hava även betydligt mer kväve. F. råkar därför lätt i brinning, varmed följer fara för ammoniakförlust, och bör för att hindra detta dagligen uppsamlas och blandas med torv eller annan jord. F. verkar starkt drivande och användes, då den gives enbar, bäst för rotfrukter och köksträdgårdsväxter, som kräva stark gödsling.

Fjäderplockning, fjäderätning, benägenheten hos hönsen att plocka fjädrar av sig själva och andra, är en yttring av sjukligt näringsbehov och förekommer särskilt under den tid, då fjädrarna hålla på att växa ut och äro blodrika i sin nedre del. Orsaken är antagligen felaktig fodersammansättning med brist på såväl animaliska som mineraliska ämnen. Märkes felet hos blott ett eller annat djur, böra dessa genast avskiljas, då ovanan eljest lätt sprider sig. För övrigt sörjes för tillgång på animaliskt foder, ss. kokt kött, slakteriavfall, krossade råa ben m. m. med tillsats av något salt samt benmjöl eller foderfosfat till mjukfodret. Tillika skaffar man djuren rörelse och sysselsättning genom att giva dem säden utspridd i ett tjockt strölager samt genom att släppa ut dem. E. N–m.

Fjällbete. Se Betesmark.

Fjällkvann. Se Angelica.

Fjällras, fjällboskap, nordsvensk nötboskap. Den inhemska boskapen var tidigare i Sverige, likasom i grannländernas nordliga trakter, till sitt yttre ganska växlande, i det att olika färgtecknade, horniga och hornlösa djur förekommo i brokig blandning. Kroppsformerna, den ofta förekommande hornlösheten eller lösa horn-»nabbar» samt den övervägande vita

färgen, oftast med på karakteristiskt sätt fördelade gula, bruna eller svarta fläckar, skilde dock den boskap, som förhärskade i hela Norrland ned till de skogiga delarna av Gästrikland, Dalarne och Värmland, från landets övriga kreaturssläg. De från mitten av 1800-talet rådande strävandena att förbättra den inhemska boskapen genom korsning med utländska raser medförde dess blandning huvudsakligen med Ayrshire- och Algauerras, men med ringa framgång. Vid ett möte av premieringsordförande från norra Sverige i Östersund, år 1893 beslöts att verka för renavel av denna ras, vilken visserligen till följd av svält och vanvård var förkrympt och föga givande, men var härdig, frisk och föga mottaglig för tuberkulos samt visade goda anlag att vid god utfodring lämna tillfredsställande mängd mjölk med i regel hög fetthalt. Då av staten understödd nötboskapspremiering började år 1892, hade f. upptagits bland de rena raser, som finge premieras. Då strävande för rasens renavel först gjorde sig gällande i Jämtland, blev det den där förhärskande, mer slutna typen, som från början antogs, som den för rasen karakteristiska. Hornlöshet 1. kullighet, som antogs vara den ursprungliga, under det att hornigheten tillskrevs inblandning av sydligare slag, uppställdes som fordran för rasrenhet. F. har därför även kallats vitkullerasen. —

Fjällrastjuren Balder.

F. är småvuxen; dess levande vikt torde för kor i allmänhet ej synnerligen överstiga 300 kg. men kan i väl utfodrade besättningar gå upp till 350 kg. och mera. Mankhöjden är 114—117 cm., bålens längd omkring 117 cm. Kroppsformen är fin, något hjortliknande, i fjällbygderna mer sluten än i kusttrakterna, tunn, med ädelt huvud, stora ögon, fina lemmar. Färgen är helt eller övervägande vit och de färgade, ljusröda eller svarta fläckarna äro splittrade över kinderna och bålens sidor, under det att ryggen och buken äro rent vita, men öron samt en rand över ögonen och kring mulen hava fläckarnas färg. Djuren skola vara kulliga med en spetsigt uppstående nackkam mer allsidigt sammansatt än övriga husdjurs fasta och flytande spillning var för sig, och urinens näringsinnehåll kan lättare bevaras. Emedan fjäderfä och bland dem i synnerhet höns och duvor till övervägande del leva av koncentrerat floder, ss. säd och köksavfall, blir också deras gödsel rikare på växtnäring än de större husdjurens spillning. Enligt E. Wolffs gödselmedeltabeller innehåller

	vatten	kväve	fosforsyra	kali
hönsgödsel proc	56	1.63	1.54	0.85
duv- » »	52	1.76	1.78	1.00
ank- » »	57	1.00	1.00	0.62
gås- » »	77	0.55	0.55	0.95

Även den vattnigaste och näringsfattigaste av dem, gåsgödseln, innehåller således väsentligt mer fosforsyra och kali än stallgödsel, och övriga slag av f. hava även betydligt mer kväve. F. råkar därför lätt i brinning, varmed följer fara för ammoniakförlust, och bör för att hindra detta dagligen uppsamlas och blandas med torv eller annan jord. F. verkar starkt drivande och användes, då den gives enbar, bäst för rotfrukter och köksträdgårdsväxter, som kräva stark gödsling.

Fjäderplockning, fjäderätning, benägenheten hos hönsen att plocka fjädrar av sig själva och andra, är en yttring av sjukligt näringsbehov och förekommer särskilt under den tid, då fjädrarna hålla på att växa ut och äro blodrika i sin nedre del. Orsaken är antagligen felaktig fodersammansättning med brist på såväl animaliska som mineraliska ämnen. Märkes felet hos blott ett eller annat djur, böra dessa genast avskiljas, då ovanan eljest lätt sprider sig. För övrigt sörjes för tillgång på animaliskt foder, ss. kokt kött, slakteriavfall, krossade råa ben m. m. med tillsats av något salt samt benmjöl eller foderfosfat till mjukfodret. Tillika skaffar man djuren rörelse och sysselsättning genom att giva dem säden utspridd i ett tjockt strölager samt genom att släppa ut dem. E. N–m.

Fjällbete. Se Betesmark.

Fjällkvann. Se Angelica.

Fjällras, fjällboskap, nordsvensk nötboskap. Den inhemska boskapen var tidigare i Sverige, likasom i grannländernas nordliga trakter, till sitt yttre ganska växlande, i det att olika färgtecknade, horniga och hornlösa djur förekommo i brokig blandning. Kroppsformerna, den ofta förekommande hornlösheten eller lösa horn-»nabbar» samt den övervägande vita färgen, oftast med på karakteristiskt sätt fördelade gula, bruna eller svarta fläckar, skilde dock den boskap, som förhärskade i hela Norrland ned till de skogiga delarna av Gästrikland, Dalarne och Värmland, från landets övriga kreaturssläg. De från mitten av 1800-talet rådande strävandena att förbättra den inhemska boskapen genom korsning med utländska raser medförde dess blandning huvudsakligen med Ayrshire- och Algauerras, men med ringa framgång. Vid ett möte av premieringsordförande från norra Sverige i Östersund, år 1893 beslöts att verka för renavel av denna ras, vilken visserligen till följd av svält och vanvård var förkrympt och föga givande, men var härdig, frisk och föga mottaglig för tuberkulos samt visade goda anlag att vid god utfodring lämna tillfredsställande mängd mjölk med i regel hög fetthalt. Då av staten understödd nötboskapspremiering började år 1892, hade f.

upptagits bland de rena raser, som finge premieras. Då strävande för rasens renavel först gjorde sig gällande i Jämtland, blev det den där förhärskande, mer slutna typen, som från början antogs, som den för rasen karakteristiska. Hornlöshet 1. kullighet, som antogs vara den ursprungliga, under det att hornigheten tillskrevs inblandning av sydligare slag, uppställdes som fordran för rasrenhet. F. har därför även kallats vitkullerasen. —

Fjällrastjuren Balder.

F. är småvuxen; dess levande vikt torde för kor i allmänhet ej synnerligen överstiga 300 kg. men kan i väl utfodrade besättningar gå upp till 350 kg. och mera. Mankhöjden är 114—117 cm., bålens längd omkring 117 cm. Kroppsformen är fin, något hjortliknande, i fjällbygderna mer sluten än i kusttrakterna, tunn, med ädelt huvud, stora ögon, fina lemmar. Färgen är helt eller övervägande vit och de färgade, ljusröda eller svarta fläckarna äro splittrade över kinderna och bålens sidor, under det att ryggen och buken äro rent vita, men öron samt en rand över ögonen och kring mulen hava fläckarnas färg. Djuren skola vara kulliga med en spetsigt uppstående nackkam mer allsidigt sammansatt än övriga husdjurs fasta och flytande spillning var för sig, och urinens näringsinnehåll kan lättare bevaras. Emedan fjäderfä och bland dem i synnerhet höns och duvor till övervägande del leva av koncentrerat floder, ss. säd och köksavfall, blir också deras gödsel rikare på växtnäring än de större husdjurens spillning. Enligt E. Wolffs gödselmedeltabeller innehåller

	vatten	kväve	fosforsyra	kali
hönsgödsel proc	56	1.63	1.54	0.85
duv- » »	52	1.76	1.78	1.00
ank- » »	57	1.00	1.00	0.62
gås- » »	77	0.55	0.55	0.95

Även den vattnigaste och näringsfattigaste av dem, gåsgödseln, innehåller således väsentligt mer fosforsyra och kali än stallgödsel, och övriga slag av f. hava även betydligt mer kväve. F. råkar därför lätt i brinning, varmed följer fara för ammoniakförlust, och bör för att hindra detta dagligen uppsamlas och blandas med torv eller annan jord. F. verkar starkt drivande och användes, då den gives enbar, bäst för rotfrukter och köksträdgårdsväxter, som kräva stark gödsling.

Fjäderplockning, fjäderätning, benägenheten hos hönsen att plocka fjädrar av sig själva och andra, är en yttring av sjukligt näringsbehov och förekommer särskilt under den tid, då fjädrarna hålla på att växa ut och äro blodrika i sin nedre del. Orsaken är antagligen felaktig fodersammansättning med brist på såväl animaliska som mineraliska ämnen. Märkes felet hos blott ett eller annat djur, böra dessa genast avskiljas, då ovanan eljest lätt sprider sig. För övrigt sörjes för tillgång på animaliskt foder, ss. kokt kött, slakteriavfall, krossade råa ben m. m. med tillsats av något salt samt benmjöl eller foderfosfat till mjukfodret. Tillika skaffar man djuren rörelse och sysselsättning genom att giva dem säden utspridd i ett tjockt strölager samt genom att släppa ut dem. E. N–m.

Fjällbete. Se Betesmark.

Fjällkvann. Se Angelica.

Fjällras, fjällboskap, nordsvensk nötboskap. Den inhemska boskapen var tidigare i Sverige, likasom i grannländernas nordliga trakter, till sitt yttre ganska växlande, i det att olika färgtecknade, horniga och hornlösa djur förekommo i brokig blandning. Kroppsformerna, den ofta förekommande hornlösheten eller lösa horn-»nabbar» samt den övervägande vita färgen, oftast med på karakteristiskt sätt fördelade gula, bruna eller svarta fläckar, skilde dock den boskap, som förhärskade i hela Norrland ned till de skogiga delarna av Gästrikland, Dalarne och Värmland, från landets övriga kreaturssläg. De från mitten av 1800-talet rådande strävandena att förbättra den inhemska boskapen genom korsning med utländska raser medförde dess blandning huvudsakligen med Ayrshire- och Algauerras, men med ringa framgång. Vid ett möte av premieringsordförande från norra Sverige i Östersund, år 1893 beslöts att verka för renavel av denna ras, vilken visserligen till följd av svält och vanvård var förkrympt och föga givande, men var härdig, frisk och föga mottaglig för tuberkulos samt visade goda anlag att vid god utfodring lämna tillfredsställande mängd mjölk med i regel hög fetthalt. Då av staten understödd nötboskapspremiering började år 1892, hade f. upptagits bland de rena raser, som finge premieras. Då strävande för rasens renavel först gjorde sig gällande i Jämtland, blev det den där förhärskande, mer slutna typen, som från början antogs, som den för rasen karakteristiska. Hornlöshet 1. kullighet, som antogs vara den ursprungliga, under det att hornigheten tillskrevs inblandning av sydligare slag, uppställdes som fordran för rasrenhet. F. har därför även kallats vitkullerasen. —

Fjällrastjuren Balder.

F. är småvuxen; dess levande vikt torde för kor i allmänhet ej synnerligen överstiga 300 kg. men kan i väl utfodrade besättningar gå upp till 350 kg. och mera. Mankhöjden är 114—117 cm., bålens längd omkring 117 cm. Kroppsformen är fin, något hjortliknande, i fjällbygderna mer sluten än i kusttrakterna, tunn, med ädelt huvud, stora ögon, fina lemmar. Färgen är helt eller övervägande vit och de färgade, ljusröda eller svarta fläckarna äro splittrade över kinderna och bålens sidor, under det att ryggen och buken äro rent vita, men öron samt en rand över ögonen och kring mulen hava fläckarnas färg. Djuren skola vara kulliga med en spetsigt uppstående nackkam mer allsidigt sammansatt än övriga husdjurs fasta och flytande spillning var för sig, och urinens näringsinnehåll kan lättare bevaras. Emedan fjäderfä och bland dem i synnerhet höns och duvor till övervägande del leva av koncentrerat floder, ss. säd och köksavfall, blir också deras gödsel rikare på växtnäring än de större husdjurens spillning. Enligt E. Wolffs gödselmedeltabeller innehåller

	vatten	kväve	fosfor-syra	kali
hönsgödsel proc	56	1.63	1.54	0.85
duv- » »	52	1.76	1.78	1.00
ank- » »	57	1.00	1.00	0.62
gås- » »	77	0.55	0.55	0.95

Även den vattnigaste och näringsfattigaste av dem, gåsgödseln, innehåller således väsentligt mer fosforsyra och kali än stallgödsel, och övriga slag av f. hava även betydligt mer kväve. F. råkar därför lätt i brinning, varmed följer fara för ammoniakförlust, och bör för att hindra detta dagligen uppsamlas och blandas med torv eller annan jord. F. verkar starkt drivande och användes, då den gives enbar, bäst för rotfrukter och köksträdgårdsväxter, som kräva stark gödsling.

Fjäderplockning, fjäderätning, benägenheten hos hönsen att plocka fjädrar av sig själva och andra, är en yttring av sjukligt näringsbehov och förekommer särskilt under den tid, då fjädrarna hålla på att växa ut och äro blodrika i sin nedre del. Orsaken är antagligen felaktig fodersammansättning med brist på såväl animaliska som mineraliska ämnen. Märkes felet hos blott ett eller annat djur, böra dessa genast avskiljas, då ovanan eljest lätt sprider sig. För övrigt sörjes för tillgång på animaliskt foder, ss. kokt kött, slakteriavfall, krossade råa ben m. m. med tillsats av något salt samt benmjöl eller foderfosfat till mjukfodret. Tillika skaffar man djuren rörelse och sysselsättning genom att giva dem säden utspridd i ett tjockt strölager samt genom att släppa ut dem. E. N–m.

Fjällbete. Se Betesmark.

Fjällkvann. Se Angelica.

Fjällras, fjällboskap, nordsvensk nötboskap. Den inhemska boskapen var tidigare i Sverige, likasom i grannländernas nordliga trakter, till sitt yttre ganska växlande, i det att olika färgtecknade, horniga och hornlösa djur förekommo i brokig blandning. Kroppsformerna, den ofta förekommande hornlösheten eller lösa horn-»nabbar» samt den övervägande vita färgen, oftast med på karakteristiskt sätt fördelade gula, bruna eller svarta fläckar, skilde dock den boskap, som förhärskade i hela Norrland ned till de skogiga delarna av Gästrikland, Dalarne och Värmland, från landets övriga kreatursslāg. De från mitten av 1800-talet rådande strävandena att förbättra den inhemska boskapen genom korsning med utländska raser medförde dess blandning huvudsakligen med Ayrshire- och Algauerras, men med ringa framgång. Vid ett möte av premieringsordförande från norra Sverige i Östersund, år 1893 beslöts att verka för renavel av denna ras, vilken visserligen till följd av svält och vanvård var förkrympt och föga givande, men var härdig, frisk och föga mottaglig för tuberkulos samt visade goda anlag att vid god utfodring lämna tillfredsställande mängd mjölk med i regel hög fetthalt. Då av staten understödd nötboskapspremiering började år 1892, hade f. upptagits bland de rena raser, som finge premieras. Då strävande för rasens renavel först gjorde sig gällande i Jämtland, blev det den där förhärskande, mer slutna typen, som från början antogs, som den för rasen karakteristiska. Hornlöshet 1. kullighet, som antogs vara den ursprungliga, under det att hornigheten tillskrevs inblandning av sydligare slag, uppställdes som fordran för rasrenhet. F. har därför även kallats vitkullerasen. —

Fjällrastjuren Balder.

F. är småvuxen; dess levande vikt torde för kor i allmänhet ej synnerligen överstiga 300 kg. men kan i väl utfodrade besättningar gå upp till 350 kg. och mera. Mankhöjden är 114—117 cm., bålens längd omkring 117 cm. Kroppsformen är fin, något hjortliknande, i fjällbygderna mer sluten än i kusttrakterna, tunn, med ädelt huvud, stora ögon, fina lemmar. Färgen är helt eller övervägande vit och de färgade, ljusröda eller svarta fläckarna äro splittrade över kinderna och bålens sidor, under det att ryggen och buken äro rent vita, men öron samt en rand över ögonen och kring mulen hava fläckarnas färg. Djuren skola vara kulliga med en spetsigt uppstående nackkam mer allsidigt sammansatt än övriga husdjurs fasta och flytande spillning var för sig, och urinens näringsinnehåll kan lättare bevaras. Emedan fjäderfä och bland dem i synnerhet höns och duvor till övervägande del leva av koncentrerat

floder, ss. säd och köksavfall, blir också deras gödsel rikare på växtnäring än de större husdjurens spillning. Enligt E. Wolffs gödselmedeltabeller innehåller

	vatten	kväve	fosfor-syra	kali
hönsgödsel proc	56	1.63	1.54	0.85
duv- » »	52	1.76	1.78	1.00
ank- » »	57	1.00	1.00	0.62
gås- » »	77	0.55	0.55	0.95

Även den vattnigaste och näringsfattigaste av dem, gåsgödseln, innehåller således väsentligt mer fosforsyra och kali än stallgödsel, och övriga slag av f. hava även betydligt mer kväve. F. råkar därför lätt i brinning, varmed följer fara för ammoniakförlust, och bör för att hindra detta dagligen uppsamlas och blandas med torv eller annan jord. F. verkar starkt drivande och användes, då den gives enbar, bäst för rotfrukter och köksträdgårdsväxter, som kräva stark gödsling.

Fjäderplockning, fjäderätning, benägenheten hos hönsen att plocka fjädrar av sig själva och andra, är en yttring av sjukligt näringsbehov och förekommer särskilt under den tid, då fjädrarna hålla på att växa ut och äro blodrika i sin nedre del. Orsaken är antagligen felaktig fodersammansättning med brist på såväl animaliska som mineraliska ämnen. Märkes felet hos blott ett eller annat djur, böra dessa genast avskiljas, då ovanan eljest lätt sprider sig. För övrigt sörjes för tillgång på animaliskt foder, ss. kokt kött, slakteriavfall, krossade råa ben m. m. med tillsats av något salt samt benmjöl eller foderfosfat till mjukfodret. Tillika skaffar man djuren rörelse och sysselsättning genom att giva dem säden utspridd i ett tjockt strölager samt genom att släppa ut dem. E. N–m.

Fjällbete. Se Betesmark.

Fjällkvann. Se Angelica.

Fjällras, fjällboskap, nordsvensk nötboskap. Den inhemska boskapen var tidigare i Sverige, likasom i grannländernas nordliga trakter, till sitt yttre ganska växlande, i det att olika färgtecknade, horniga och hornlösa djur förekommo i brokig blandning. Kroppsformerna, den ofta förekommande hornlösheten eller lösa horn-»nabbar» samt den övervägande vita färgen, oftast med på karakteristiskt sätt fördelade gula, bruna eller svarta fläckar, skilde dock den boskap, som förhärskade i hela Norrland ned till de skogiga delarna av Gästrikland, Dalarne och Värmland, från landets övriga kreaturssläg. De från mitten av 1800-talet rådande strävandena att förbättra den inhemska boskapen genom korsning med utländska raser medförde dess blandning huvudsakligen med Ayrshire- och Algauerras, men med ringa framgång. Vid ett möte av premieringsordförande från norra Sverige i Östersund, år 1893 beslöts att verka för renavel av denna ras, vilken visserligen till följd av svält och vanvård var förkrympt och föga givande, men var härdig, frisk och föga mottaglig för tuberkulos samt visade goda anlag att vid god utfodring lämna tillfredsställande mängd mjölk med i regel hög fetthalt. Då av staten understödd nötboskapspremiering började år 1892, hade f. upptagits bland de rena raser, som finge premieras. Då strävande för rasens renavel först gjorde sig gällande i Jämtland, blev det den där förhärskande, mer slutna typen, som från början antogs, som den för rasen karakteristiska. Hornlöshet 1. kullighet, som antogs vara den ursprungliga, under det att hornigheten tillskrevs inblandning av sydligare slag, uppställdes som fordran för rasrenhet. F. har därför även kallats vitkullerasen. —

Fjällrastjuren Balder.

F. är småvuxen; dess levande vikt torde för kor i allmänhet ej synnerligen överstiga 300 kg. men kan i väl utfodrade besättningar gå upp till 350 kg. och mera. Mankhöjden är 114—117 cm., bålens längd omkring 117 cm. Kroppsformen är fin, något hjortliknande, i fjällbygderna mer sluten än i kusttrakterna, tunn, med ädelt huvud, stora ögon, fina lemmar. Färgen är helt eller övervägande vit och de färgade, ljusröda eller svarta fläckarna äro splittrade över kinderna och bålens sidor, under det att ryggen och buken äro rent vita, men öron samt en rand över ögonen och kring mulen hava fläckarnas färg. Djuren skola vara kulliga med en spetsigt uppstående nackkamMjölkningsförmågan har numera uppdrivits, så att den i de förnämligare stammarna uppgår till omkring 3,000 kg., och mjölkens fetthalt är hög, i medeltal 3.7—3.9 %, så att rasens bättre representanter i avseende på förmåga att tillgodogöra fodret ungefär motsvara mellersta Sveriges boskapsraser. F. är van att i. övervägande grad leva på hö som vinterfoder och visar vid starkare kraftfodring ofta benägenhet att fetma. Väl födda djur lämna högt slaktutbyte. Rasen stambokföres, jämlikt bestämmelser i reglementet för nötboskapspremieringen (se d. o.), i förberedande stamboksavdelningar för länen samt i en riksstambok. Om avelscentra se d. o. Litt.: E. O. Arenander. Fjällrasen, dess avel, utfodring och vård. 1912.

Fjällutslag. Se Eksem.

Fjällskivling, *Lepiota*, ett släkte av skivsvampar, *Agaricineæ*, med en ovan slutligen fjällig eller silkesluden hatt på hög fot med ring och vita skivor med vitt eller gråaktigt fröstoft. Bland dess arter, som alla äro välsmakande matsvampar, märkes främst stolt f., *L. procera* Scop., med ända till 30 cm. hög fot och rörlig ring; växer rätt vanligt i skogsbryn.

Fjärding. Se Mått.

Fjärdingsman, å kommunalstämma för 3 år valt biträde åt kronobetjäningen, lydande under K. B., kronofogde och länsman. F. åtnjuter av kommunalstämman bestämt arvode. I regel väljes en f. för varje socken, men i större socknar kunna flera anställas, likasom smärre socknar kunna förena sig om en f. Lag om fjärdingsmannabestyrets utgörande 29/9 1899 och instruktion av samma år.

Fjärilar, *Lepidoptera*, äro insekter med sugande mundelar, avsedda att upptaga ytligt på växterna framsipprande safter, honung o. dyl. De hava två par, ofta stora, flygvingar, vilka i regeln äro helt klädda med stoftfina, lätt avnötbara fjäll. Fjärilarna fortplanta sig genom ägg. Merendels ligga äggen flera tillsammans, ej sällan hopade i kakor eller högar. Ibland döljer honan äggen genom att täcka dem med från bakkroppen avskrapade hår. Den ur äggen kläckta insekten är masklik och kallas larv. Denna har ett tydligt huvud med vanligen starka, bitande mundelar. Den långsträckta kroppens undersida bär framtill 3 par korta, ledade ben och på de bakre kroppslederna till fortskaffningsredskap danade, vårtlika fötter, hos flertalet 5 par, hos de s. k. mätarfjärilarna 2 par, vilka då äro belägna längst bak. När larven är fullvuxen, förvandlar den sig till puppa. Dessförinnan förfärdiga många arter mer eller mindre täta eller solida kokonger, vävda av ett till trådar utdraget sekret. Puppan är rörlig endast i bakändan och saknar hos alla större fjärilar fria lemmar, som dock ligga väl avtecknade i puppskalets yta. Ur puppan kommer i sinom tid den fullbildade fjäriln, som vanligen omedelbart är fortplantnings duglig.

Många fjärilarter göra som larver stor skada, enär de då livnära sig av fast föda ur växtriket. Många uppträda ej sällan i oerhörd mängd på kulturväxterna, såsom exempelvis frostfjäriln, rönnbärsmalen, kålfjäriln, sädesbroddflyet,kornmalen o. s. v. Många av dem hava en rätt kort verksamhetsperiod, några veckor, men denna, kan ökas genom att 2—3 generationer utvecklas under en sommar. Andra behöva som larver lång utvecklingstid, och exempel på larver med 2—3-årig tillvaro finnas.

Vårt land har omkring 1,800 olika fjärilarter. Flertalet är skymnings- och nattdjur eller också mycket små, varigenom de undgå uppmärksamheten. De på dagen flygande s. k. dagfjärilarna äro blott något över ett 100-tal och lätt igenkännliga genom sina granna färger och i spetsen klubblikt förtjockade pannspröt (antenner). De s. k. svärmarna äro ofta mycket stora med kraftigt byggd, bakåt tillspetsad bakkropp, som ofta är rikt hårbeklädd. De egentliga nattflyna äro medelstora arter med oftast mörka, bruna, enfärgade eller mörkt tecknade framvingar. Mätarna erinra i kroppsformen om dagfjärilarna, men äro oftast vida spensligare byggda samt hava vanligen trådformade, tillspetsade antenner. Slutligen sammanfattas under namnet »småfjärilar» flera grupper, vilkas vidd mellan vingspetsarna blott i ett fåtal fall överstiger 20 mm. Hit höra vecklare, mott, fjädermott, spinnmalar och egentliga malar. Silkesfjäriln är vår enda odlade f. Se Silkesodling. A. T—n.

Fladdermus. Se Läderlapp.

Flandrisk häst. Se Belgisk häst.

Flanker kallas den del av bukväggen, som ligger mellan sista revbenet och yttre höftknölen och låret samt uppåt begränsas av länden. F. kallas fyllda, då deras yta är plan eller något konvex, men djupa, tunna eller ihåliga, då deras övre del bildar en insänkning, vilken hos nötboskapen plägar betecknas som hungergropen. Flankslag kallas flankernas rörelser, då de vid inandningen höja sig och vid utandningen sänkas. Vid vissa sjukdomar i andningsorganen med besvärad andning förekomma »dubbla flankslag», i det att sedan f. på vanligt sätt vid utandningen sänkt sig, nedre delen av bukväggen drager sig inåt genom bukmusklernas sammandragning för att sålunda genom bukinälvornas tryck på mellangärdet bidraga till att pressa ut luften ur lungorna; då bukmusklerna åter slappas, sänka sig flankerna på nytt; de dubbla flankslagen äro karakteristiska för hästar, som äro »sprängda», d. v. s. lida av kvickdrag eller lungemfysem. E. N—m.

Flankslag. Se Flanker.

Flo, gång i kreatursstall, bakom spiltor och bås. Se Ladugård, Stall.

Mjölkningsförmågan har numera uppdrivits, så att den i de förnämligare stammarna uppgår till omkring 3,000 kg., och mjölkens fetthalt är hög, i medeltal 3.7—3.9 %, så att rasens bättre representanter i avseende på förmåga att tillgodogöra fodret ungefär motsvara mellersta Sveriges boskapsraser. F. är van att i. övervägande grad leva på hö som vinterfoder och visar vid starkare kraftfodring ofta benägenhet att fetma. Väl födda djur lämna högt slaktutbyte. Rasen stambokföres, jämlikt bestämmelser i reglementet för nötboskapspremieringen (se d. o.), i förberedande stamboksavdelningar för länen samt i en riksstambok. Om avelscentra se d. o. Litt.: E. O. Arenander. Fjällrasen, dess avel, utfodring och vård. 1912.

Fjällutslag. Se Eksem.

Fjällskivling, *Lepiota*, ett släkte av skivsvampar, *Agaricineæ*, med en ovan slutligen fjällig eller silkesluden hatt på hög fot med ring och vita skivor med vitt eller gråaktigt fröstoft. Bland dess arter, som alla äro välsmakande matsvampar, märkes främst stolt f., *L. procera* Scop., med ända till 30 cm. hög fot och rörlig ring; växer rätt vanligt i skogsbryn.

Fjärding. Se Mått.

Fjärdingsman, å kommunalstämma för 3 år valt biträde åt kronobetjäningen, lydande under K. B., kronofogde och länsman. F. åtnjuter av kommunalstämman bestämt arvode. I regel väljes en f. för varje socken, men i större socknar kunna flera anställas, likasom smärre socknar kunna förena sig om en f. Lag om fjärdingsmannabestyrets utgörande 29/9 1899 och instruktion av samma år.

Fjärilar, *Lepidoptera*, äro insekter med sugande mundelar, avsedda att upptaga ytligt på växterna framsipprande safter, honung o. dyl. De hava två par, ofta stora, flygvingar, vilka i regeln äro helt klädda med stoftfina, lätt avnötbara fjäll. Fjärilarna fortplanta sig genom ägg. Merendels ligga äggen flera tillsammans, ej sällan hopade i kakor eller högar. Ibland döljer honan äggen genom att täcka dem med från bakkroppen avskrapade hår. Den ur äggen kläckta insekten är masklik och kallas larv. Denna har ett tydligt huvud med vanligen starka, bitande mundelar. Den långsträckta kroppens undersida bär framtill 3 par korta, ledade ben och på de bakre kroppslederna till fortskaffningsredskap danade, vårtlika fötter, hos flertalet 5 par, hos de s. k. mätarfjärilarna 2 par, vilka då äro belägna längst bak. När larven är fullvuxen, förvandlar den sig till puppa. Dessförinnan förfärdiga många arter mer eller mindre täta eller solida kokonger, vävda av ett till trådar utdraget sekret. Puppan är rörlig endast i bakändan och saknar hos alla större fjärilar fria lemmar, som dock ligga väl avtecknade i puppskalets yta. Ur puppan kommer i sinom tid den fullbildade fjäriln, som vanligen omedelbart är fortplantnings duglig.

Många fjärilarter göra som larver stor skada, enär de då livnära sig av fast föda ur växtriket. Många uppträda ej sällan i oerhörd mängd på kulturväxterna, såsom exempelvis frostfjäriln, rönnbärsmalen, kålfjäriln, sädesbroddflyet,kornmalen o. s. v. Många av dem hava en rätt kort verksamhetsperiod, några veckor, men denna, kan ökas genom att 2—3 generationer utvecklas under en sommar. Andra behöva som larver lång utvecklingstid, och exempel på larver med 2—3-årig tillvaro finnas.

Vårt land har omkring 1,800 olika fjärilarter. Flertalet är skymnings- och nattdjur eller också mycket små, varigenom de undgå uppmärksamheten. De på dagen flygande s. k. dagfjärilarna äro blott något över ett 100-tal och lätt igenkännliga genom sina granna färger och i spetsen klubblikt förtjockade pannspröt (antenner). De s. k. svärmarna äro ofta mycket stora med kraftigt byggd, bakåt tillspetsad bakkropp, som ofta är rikt hårbeklädd. De egentliga nattflyna äro medelstora arter med oftast mörka, bruna, enfärgade eller mörkt tecknade framvingar. Mätarna erinra i kroppsformen om dagfjärilarna, men äro oftast vida spensligare byggda samt hava vanligen trådformade, tillspetsade antenner. Slutligen sammanfattas under namnet »småfjärilar» flera grupper, vilkas vidd mellan vingspetsarna blott i ett fåtal fall överstiger 20 mm. Hit höra vecklare, mott, fjädermott, spinnmalar och egentliga malar. Silkesfjäriln är vår enda odlade f. Se Silkesodling. A. T—n.

Fladdermus. Se Läderlapp.

Flandrisk häst. Se Belgisk häst.

Flanker kallas den del av bukväggen, som ligger mellan sista revbenet och yttre höftknölen och låret samt uppåt begränsas av länden. F. kallas fyllda, då deras yta är plan eller något konvex, men djupa, tunna eller ihåliga, då deras övre del bildar en insänkning, vilken hos nötboskapen plägar betecknas som hungergropen. Flankslag kallas flankernas rörelser, då de vid inandningen höja sig och vid utandningen sänkas. Vid vissa sjukdomar i andningsorganen med besvärad andning förekomma »dubbla flankslag», i det att sedan f. på vanligt sätt vid utandningen sänkt sig, nedre delen av bukväggen drager sig inåt genom bukmusklernas sammandragning för att sålunda genom bukinälvornas tryck på mellangärdet bidraga till att pressa ut luften ur lungorna; då bukmusklerna åter slappas, sänka sig flankerna på nytt; de dubbla flankslagen äro karakteristiska för hästar, som äro »sprängda», d. v. s. lida av kvickdrag eller lungemfysem. E. N—m.

Flankslag. Se Flanker.

Flo, gång i kreatursstall, bakom spiltor och bås. Se Ladugård, Stall.

Mjölkningsförmågan har numera uppdrivits, så att den i de förnämligare stammarna uppgår till omkring 3,000 kg., och mjölkens fetthalt är hög, i medeltal 3.7—3.9 %, så att rasens bättre representanter i avseende på förmåga att tillgodogöra fodret ungefär motsvara mellersta Sveriges boskapsraser. F. är van att i. övervägande grad leva på hö som vinterfoder och visar vid starkare kraftfodring ofta benägenhet att fetma. Väl födda djur lämna högt slaktutbyte. Rasen stambokföres, jämlikt bestämmelser i reglementet för nötboskapspremieringen (se d. o.), i förberedande stamboksavdelningar för länen samt i en riksstambok. Om avelscentra se d. o. Litt.: E. O. Arenander. Fjällrasen, dess avel, utfodring och vård. 1912.

Fjällutslag. Se Eksem.

Fjällskivling, *Lepiota*, ett släkte av skivsvampar, *Agaricineæ*, med en ovan slutligen fjällig eller silkesluden hatt på hög fot med ring och vita skivor med vitt eller gråaktigt fröstoft. Bland dess arter, som alla äro välsmakande matsvampar, märkes främst stolt f., *L. procera* Scop., med ända till 30 cm. hög fot och rörlig ring; växer rätt vanligt i skogsbryn.

Fjärding. Se Mått.

Fjärdingsman, å kommunalstämma för 3 år valt biträde åt kronobetjäningen, lydande under K. B., kronofogde och länsman. F. åtnjuter av kommunalstämman bestämt arvode. I regel väljes en f. för varje socken, men i större socknar kunna flera anställas, likasom smärre socknar kunna förena sig om en f. Lag om fjärdingsmannabestyrets utgörande 29/9 1899 och instruktion av samma år.

Fjärilar, *Lepidoptera*, äro insekter med sugande mundelar, avsedda att upptaga ytligt på växterna framsipprande safter, honung o. dyl. De hava två par, ofta stora, flygvingar, vilka i regeln äro helt klädda med stoftfina, lätt avnötbara fjäll. Fjärilarna fortplanta sig genom ägg. Merendels ligga äggen flera tillsammans, ej sällan hopade i kakor eller högar. Ibland döljer honan äggen genom att täcka dem med från bakkroppen avskrapade hår. Den ur äggen kläckta insekten är masklik och kallas larv. Denna har ett tydligt huvud med vanligen starka, bitande mundelar. Den långsträckta kroppens undersida bär framtill 3 par korta, ledade ben och på de bakre kroppslederna till fortskaffningsredskap danade, vårtlika fötter, hos flertalet 5 par, hos de s. k. mätarfjärilarna 2 par, vilka då äro belägna längst bak. När larven är fullvuxen, förvandlar den sig till puppa. Dessförinnan förfärdiga många arter mer eller mindre täta eller solida kokonger, vävda av ett till trådar utdraget sekret. Puppan är rörlig endast i bakändan och saknar hos alla större fjärilar fria lemmar, som dock ligga väl avtecknade i puppskalets yta. Ur puppan kommer i sinom tid den fullbildade fjäriln, som vanligen omedelbart är fortplantnings duglig.

Många fjärilarter göra som larver stor skada, enär de då livnära sig av fast föda ur växtriket. Många uppträda ej sällan i oerhörd mängd på kulturväxterna, såsom exempelvis frostfjäriln, rönnbärsmalen, kålfjäriln, sädesbroddflyet,kornmalen o. s. v. Många av dem hava en rätt kort verksamhetsperiod, några veckor, men denna, kan ökas genom att 2—3 generationer utvecklas under en sommar. Andra behöva som larver lång utvecklingstid, och exempel på larver med 2—3-årig tillvaro finnas.

Vårt land har omkring 1,800 olika fjärilarter. Flertalet är skymnings- och nattdjur eller också mycket små, varigenom de undgå uppmärksamheten. De på dagen flygande s. k. dagfjärilarna äro blott något över ett 100-tal och lätt igenkännliga genom sina granna färger och i spetsen klubblikt förtjockade pannspröt (antenner). De s. k. svärmarna äro ofta mycket stora med kraftigt byggd, bakåt tillspetsad bakkropp, som ofta är rikt hårbeklädd. De egentliga nattflyna äro medelstora arter med oftast mörka, bruna, enfärgade eller mörkt tecknade framvingar. Mätarna erinra i kroppsformen om dagfjärilarna, men äro oftast vida spensligare byggda samt hava vanligen trådformade, tillspetsade antenner. Slutligen sammanfattas under namnet »småfjärilar» flera grupper, vilkas vidd mellan vingspetsarna blott i ett fåtal fall överstiger 20 mm. Hit höra vecklare, mott, fjädermott, spinnmalar och egentliga malar. Silkesfjäriln är vår enda odlade f. Se Silkesodling. A. T—n.

Fladdermus. Se Läderlapp.

Flandrisk häst. Se Belgisk häst.

Flanker kallas den del av bukväggen, som ligger mellan sista revbenet och yttre höftknölen och låret samt uppåt begränsas av länden. F. kallas fyllda, då deras yta är plan eller något konvex, men djupa, tunna eller ihåliga, då deras övre del bildar en insänkning, vilken hos nötboskapen plägar betecknas som hungergropen. Flankslag kallas flankernas rörelser, då de vid inandningen höja sig och vid utandningen sänkas. Vid vissa sjukdomar i andningsorganen med besvärad andning förekomma »dubbla flankslag», i det att sedan f. på vanligt sätt vid utandningen sänkt sig, nedre delen av bukväggen drager sig inåt genom bukmusklernas sammandragning för att sålunda genom bukinälvornas tryck på mellangärdet bidraga till att pressa ut luften ur lungorna; då bukmusklerna åter slappas, sänka sig flankerna på nytt; de dubbla flankslagen äro karakteristiska för hästar, som äro »sprängda», d. v. s. lida av kvickdrag eller lungemfysem. E. N—m.

Flankslag. Se Flanker.

Flo, gång i kreatursstall, bakom spiltor och bås. Se Ladugård, Stall.

Mjölkningsförmågan har numera uppdrivits, så att den i de förnämligare stammarna uppgår till omkring 3,000 kg., och mjölkens fetthalt är hög, i medeltal 3.7—3.9 %, så att rasens bättre representanter i avseende på förmåga att tillgodogöra fodret ungefär motsvara mellersta Sveriges boskapsraser. F. är van att i. övervägande grad leva på hö som vinterfoder och visar vid starkare kraftfodring ofta benägenhet att fetma. Väl födda djur lämna högt slaktutbyte. Rasen stambokföres, jämlikt bestämmelser i reglementet för nötboskapspremieringen (se d. o.), i förberedande stamboksavdelningar för länen samt i en riksstambok. Om avelscentra se d. o. Litt.: E. O. Arenander. Fjällrasen, dess avel, utfodring och vård. 1912.

Fjällutslag. Se Eksem.

Fjällskivling, *Lepiota*, ett släkte av skivsvampar, *Agaricineæ*, med en ovan slutligen fjällig eller silkesluden hatt på hög fot med ring och vita skivor med vitt eller gråaktigt fröstoft. Bland dess arter, som alla äro välsmakande matsvampar, märkes främst stolt f., *L. procera* Scop., med ända till 30 cm. hög fot och rörlig ring; växer rätt vanligt i skogsbryn.

Fjärding. Se Mått.

Fjärdingsman, å kommunalstämma för 3 år valt biträde åt kronobetjäningen, lydande under K. B., kronofogde och länsman. F. åtnjuter av kommunalstämman bestämt arvode. I regel väljes en f. för varje socken, men i större socknar kunna flera anställas, likasom smärre socknar kunna förena sig om en f. Lag om fjärdingsmannabestyrets utgörande 29/9 1899 och instruktion av samma år.

Fjärilar, *Lepidoptera*, äro insekter med sugande mundelar, avsedda att upptaga ytligt på växterna framsipprande safter, honung o. dyl. De hava två par, ofta stora, flygvingar, vilka i regeln äro helt klädda med stoftfina, lätt avnötbara fjäll. Fjärilarna fortplanta sig genom ägg. Merendels ligga äggen flera tillsammans, ej sällan hopade i kakor eller högar. Ibland döljer honan äggen genom att täcka dem med från bakkroppen avskrapade hår. Den ur äggen kläckta insekten är masklik och kallas larv. Denna har ett tydligt huvud med vanligen starka, bitande mundelar. Den långsträckta kroppens undersida bär framtill 3 par korta, ledade ben och på de bakre kroppslederna till fortskaffningsredskap danade, vårtlika fötter, hos flertalet 5 par, hos de s. k. mätarfjärilarna 2 par, vilka då äro belägna längst bak. När larven är fullvuxen, förvandlar den sig till puppa. Dessförinnan förfärdiga många arter mer eller mindre täta eller solida kokonger, vävda av ett till trådar utdraget sekret. Puppan är rörlig endast i bakändan och saknar hos alla större fjärilar fria lemmar, som dock ligga väl avtecknade i puppskalets yta. Ur puppan kommer i sinom tid den fullbildade fjäriln, som vanligen omedelbart är fortplantnings duglig.

Många fjärilarter göra som larver stor skada, enär de då livnära sig av fast föda ur växtriket. Många uppträda ej sällan i oerhörd mängd på kulturväxterna, såsom exempelvis frostfjäriln, rönnbärsmalen, kålfjäriln, sädesbroddflyet,kornmalen o. s. v. Många av dem hava en rätt kort verksamhetsperiod, några veckor, men denna, kan ökas genom att 2—3 generationer utvecklas under en sommar. Andra behöva som larver lång utvecklingstid, och exempel på larver med 2—3-årig tillvaro finnas.

Vårt land har omkring 1,800 olika fjärilarter. Flertalet är skymnings- och nattdjur eller också mycket små, varigenom de undgå uppmärksamheten. De på dagen flygande s. k. dagfjärilarna äro blott något över ett 100-tal och lätt igenkännliga genom sina granna färger och i spetsen klubblikt förtjockade pannspröt (antenner). De s. k. svärmarna äro ofta mycket stora med kraftigt byggd, bakåt tillspetsad bakkropp, som ofta är rikt hårbeklädd. De egentliga nattflyna äro medelstora arter med oftast mörka, bruna, enfärgade eller mörkt tecknade framvingar. Mätarna erinra i kroppsformen om dagfjärilarna, men äro oftast vida spensligare byggda samt hava vanligen trådformade, tillspetsade antenner. Slutligen sammanfattas under namnet »småfjärilar» flera grupper, vilkas vidd mellan vingspetsarna blott i ett fåtal fall överstiger 20 mm. Hit höra vecklare, mott, fjädermott, spinnmalar och egentliga malar. Silkesfjäriln är vår enda odlade f. Se Silkesodling. A. T—n.

Fladdermus. Se Läderlapp.

Flandrisk häst. Se Belgisk häst.

Flanker kallas den del av bukväggen, som ligger mellan sista revbenet och yttre höftknölen och låret samt uppåt begränsas av länden. F. kallas fyllda, då deras yta är plan eller något konvex, men djupa, tunna eller ihåliga, då deras övre del bildar en insänkning, vilken hos nötboskapen plägar betecknas som hungergropen. Flankslag kallas flankernas rörelser, då de vid inandningen höja sig och vid utandningen sänkas. Vid vissa sjukdomar i andningsorganen med besvärad andning förekomma »dubbla flankslag», i det att sedan f. på vanligt sätt vid utandningen sänkt sig, nedre delen av bukväggen drager sig inåt genom bukmusklernas sammandragning för att sålunda genom bukinälvornas tryck på mellangärdet bidraga till att pressa ut luften ur lungorna; då bukmusklerna åter slappas, sänka sig flankerna på nytt; de dubbla flankslagen äro karakteristiska för hästar, som äro »sprängda», d. v. s. lida av kvickdrag eller lungemfysem. E. N—m.

Flankslag. Se Flanker.

Flo, gång i kreatursstall, bakom spiltor och bås. Se Ladugård, Stall.

Mjölkningsförmågan har numera uppdrivits, så att den i de förnämligare stammarna uppgår till omkring 3,000 kg., och mjölkens fetthalt är hög, i medeltal 3.7—3.9 %, så att rasens bättre representanter i avseende på förmåga att tillgodogöra fodret ungefär motsvara mellersta Sveriges boskapsraser. F. är van att i. övervägande grad leva på hö som vinterfoder och visar vid starkare kraftfodring ofta benägenhet att fetma. Väl födda djur lämna högt slaktutbyte. Rasen stambokföres, jämlikt bestämmelser i reglementet för nötboskapspremieringen (se d. o.), i förberedande stamboksavdelningar för länen samt i en riksstambok. Om avelscentra se d. o. Litt.: E. O. Arenander. Fjällrasen, dess avel, utfodring och vård. 1912.

Fjällutslag. Se Eksem.

Fjällskivling, *Lepiota*, ett släkte av skivsvampar, *Agaricineæ*, med en ovan slutligen fjällig eller silkesluden hatt på hög fot med ring och vita skivor med vitt eller gråaktigt fröstoft. Bland dess arter, som alla äro välsmakande matsvampar, märkes främst stolt f., *L. procera* Scop., med ända till 30 cm. hög fot och rörlig ring; växer rätt vanligt i skogsbryn.

Fjärding. Se Mått.

Fjärdingsman, å kommunalstämma för 3 år valt biträde åt kronobetjäningen, lydande under K. B., kronofogde och länsman. F. åtnjuter av kommunalstämman bestämt arvode. I regel väljes en f. för varje socken, men i större socknar kunna flera anställas, likasom smärre socknar kunna förena sig om en f. Lag om fjärdingsmannabestyrets utgörande 29/9 1899 och instruktion av samma år.

Fjärilar, *Lepidoptera*, äro insekter med sugande mundelar, avsedda att upptaga ytligt på växterna framsipprande safter, honung o. dyl. De hava två par, ofta stora, flygvingar, vilka i regeln äro helt klädda med stoftfina, lätt avnötbara fjäll. Fjärilarna fortplanta sig genom ägg. Merendels ligga äggen flera tillsammans, ej sällan hopade i kakor eller högar. Ibland döljer honan äggen genom att täcka dem med från bakkroppen avskrapade hår. Den ur äggen kläckta insekten är masklik och kallas larv. Denna har ett tydligt huvud med vanligen starka, bitande mundelar. Den långsträckta kroppens undersida bär framtill 3 par korta, ledade ben och på de bakre kroppslederna till fortskaffningsredskap danade, vårtlika fötter, hos flertalet 5 par, hos de s. k. mätarfjärilarna 2 par, vilka då äro belägna längst bak. När larven är fullvuxen, förvandlar den sig till puppa. Dessförinnan förfärdiga många arter mer eller mindre täta eller solida kokonger, vävda av ett till trådar utdraget sekret. Puppan är rörlig endast i bakändan och saknar hos alla större fjärilar fria lemmar, som dock ligga väl avtecknade i puppskalets yta. Ur puppan kommer i sinom tid den fullbildade fjäriln, som vanligen omedelbart är fortplantnings duglig.

Många fjärilarter göra som larver stor skada, enär de då livnära sig av fast föda ur växtriket. Många uppträda ej sällan i oerhörd mängd på kulturväxterna, såsom exempelvis frostfjäriln, rönnbärsmalen, kålfjäriln, sädesbroddflyet,kornmalen o. s. v. Många av dem hava en rätt kort verksamhetsperiod, några veckor, men denna, kan ökas genom att 2—3 generationer utvecklas under en sommar. Andra behöva som larver lång utvecklingstid, och exempel på larver med 2—3-årig tillvaro finnas.

Vårt land har omkring 1,800 olika fjärilarter. Flertalet är skymnings- och nattdjur eller också mycket små, varigenom de undgå uppmärksamheten. De på dagen flygande s. k. dagfjärilarna äro blott något över ett 100-tal och lätt igenkännliga genom sina granna färger och i spetsen klubblikt förtjockade pannspröt (antenner). De s. k. svärmarna äro ofta mycket stora med kraftigt byggd, bakåt tillspetsad bakkropp, som ofta är rikt hårbeklädd. De egentliga nattflyna äro medelstora arter med oftast mörka, bruna, enfärgade eller mörkt tecknade framvingar. Mätarna erinra i kroppsformen om dagfjärilarna, men äro oftast vida spensligare byggda samt hava vanligen trådformade, tillspetsade antenner. Slutligen sammanfattas under namnet »småfjärilar» flera grupper, vilkas vidd mellan vingspetsarna blott i ett fåtal fall överstiger 20 mm. Hit höra vecklare, mott, fjädermott, spinnmalar och egentliga malar. Silkesfjäriln är vår enda odlade f. Se Silkesodling. A. T—n.

Fladdermus. Se Läderlapp.

Flandrisk häst. Se Belgisk häst.

Flanker kallas den del av bukväggen, som ligger mellan sista revbenet och yttre höftknölen och låret samt uppåt begränsas av länden. F. kallas fyllda, då deras yta är plan eller något konvex, men djupa, tunna eller ihåliga, då deras övre del bildar en insänkning, vilken hos nötboskapen plägar betecknas som hungergropen. Flankslag kallas flankernas rörelser, då de vid inandningen höja sig och vid utandningen sänkas. Vid vissa sjukdomar i andningsorganen med besvärad andning förekomma »dubbla flankslag», i det att sedan f. på vanligt sätt vid utandningen sänkt sig, nedre delen av bukväggen drager sig inåt genom bukmusklernas sammandragning för att sålunda genom bukinälvornas tryck på mellangärdet bidraga till att pressa ut luften ur lungorna; då bukmusklerna åter slappas, sänka sig flankerna på nytt; de dubbla flankslagen äro karakteristiska för hästar, som äro »sprängda», d. v. s. lida av kvickdrag eller lungemfysem. E. N—m.

Flankslag. Se Flanker.

Flo, gång i kreatursstall, bakom spiltor och bås. Se Ladugård, Stall.

Mjölkningsförmågan har numera uppdrivits, så att den i de förnämligare stammarna uppgår till omkring 3,000 kg., och mjölkens fetthalt är hög, i medeltal 3.7—3.9 %, så att rasens bättre representanter i avseende på förmåga att tillgodogöra fodret ungefär motsvara mellersta Sveriges boskapsraser. F. är van att i. övervägande grad leva på hö som vinterfoder och visar vid starkare kraftfodring ofta benägenhet att fetma. Väl födda djur lämna högt slaktutbyte. Rasen stambokföres, jämlikt bestämmelser i reglementet för nötboskapspremieringen (se d. o.), i förberedande stamboksavdelningar för länen samt i en riksstambok. Om avelscentra se d. o. Litt.: E. O. Arenander. Fjällrasen, dess avel, utfodring och vård. 1912.

Fjällutslag. Se Eksem.

Fjällskivling, *Lepiota*, ett släkte av skivsvampar, *Agaricineæ*, med en ovan slutligen fjällig eller silkesluden hatt på hög fot med ring och vita skivor med vitt eller gråaktigt fröstoft. Bland dess arter, som alla äro välsmakande matsvampar, märkes främst stolt f., *L. procera* Scop., med ända till 30 cm. hög fot och rörlig ring; växer rätt vanligt i skogsbryn.

Fjärding. Se Mått.

Fjärdingsman, å kommunalstämma för 3 år valt biträde åt kronobetjäningen, lydande under K. B., kronofogde och länsman. F. åtnjuter av kommunalstämman bestämt arvode. I regel väljes en f. för varje socken, men i större socknar kunna flera anställas, likasom smärre socknar kunna förena sig om en f. Lag om fjärdingsmannabestyrets utgörande 29/9 1899 och instruktion av samma år.

Fjärilar, *Lepidoptera*, äro insekter med sugande mundelar, avsedda att upptaga ytligt på växterna framsipprande safter, honung o. dyl. De hava två par, ofta stora, flygvingar, vilka i regeln äro helt klädda med stoftfina, lätt avnötbara fjäll. Fjärilarna fortplanta sig genom ägg. Merendels ligga äggen flera tillsammans, ej sällan hopade i kakor eller högar. Ibland döljer honan äggen genom att täcka dem med från bakkroppen avskrapade hår. Den ur äggen kläckta insekten är masklik och kallas larv. Denna har ett tydligt huvud med vanligen starka, bitande mundelar. Den långsträckta kroppens undersida bär framtill 3 par korta, ledade ben och på de bakre kroppslederna till fortskaffningsredskap danade, vårtlika fötter, hos flertalet 5 par, hos de s. k. mätarfjärilarna 2 par, vilka då äro belägna längst bak. När larven är fullvuxen, förvandlar den sig till puppa. Dessförinnan förfärdiga många arter mer eller mindre täta eller solida kokonger, vävda av ett till trådar utdraget sekret. Puppan är rörlig endast i bakändan och saknar hos alla större fjärilar fria lemmar, som dock ligga väl avtecknade i puppskalets yta. Ur puppan kommer i sinom tid den fullbildade fjäriln, som vanligen omedelbart är fortplantnings duglig.

Många fjärilarter göra som larver stor skada, enär de då livnära sig av fast föda ur växtriket. Många uppträda ej sällan i oerhörd mängd på kulturväxterna, såsom exempelvis frostfjäriln, rönnbärsmalen, kålfjäriln, sädesbroddflyet,kornmalen o. s. v. Många av dem hava en rätt kort verksamhetsperiod, några veckor, men denna, kan ökas genom att 2—3 generationer utvecklas under en sommar. Andra behöva som larver lång utvecklingstid, och exempel på larver med 2—3-årig tillvaro finnas.

Vårt land har omkring 1,800 olika fjärilarter. Flertalet är skymnings- och nattdjur eller också mycket små, varigenom de undgå uppmärksamheten. De på dagen flygande s. k. dagfjärilarna äro blott något över ett 100-tal och lätt igenkännliga genom sina granna färger och i spetsen klubblikt förtjockade pannspröt (antenner). De s. k. svärmarna äro ofta mycket stora med kraftigt byggd, bakåt tillspetsad bakkropp, som ofta är rikt hårbeklädd. De egentliga nattflyna äro medelstora arter med oftast mörka, bruna, enfärgade eller mörkt tecknade framvingar. Mätarna erinra i kroppsformen om dagfjärilarna, men äro oftast vida spensligare byggda samt hava vanligen trådformade, tillspetsade antenner. Slutligen sammanfattas under namnet »småfjärilar» flera grupper, vilkas vidd mellan vingspetsarna blott i ett fåtal fall överstiger 20 mm. Hit höra vecklare, mott, fjädermott, spinnmalar och egentliga malar. Silkesfjäriln är vår enda odlade f. Se Silkesodling. A. T—n.

Fladdermus. Se Läderlapp.

Flandrisk häst. Se Belgisk häst.

Flanker kallas den del av bukväggen, som ligger mellan sista revbenet och yttre höftknölen och låret samt uppåt begränsas av länden. F. kallas fyllda, då deras yta är plan eller något konvex, men djupa, tunna eller ihåliga, då deras övre del bildar en insänkning, vilken hos nötboskapen plägar betecknas som hungergropen. Flankslag kallas flankernas rörelser, då de vid inandningen höja sig och vid utandningen sänkas. Vid vissa sjukdomar i andningsorganen med besvärad andning förekomma »dubbla flankslag», i det att sedan f. på vanligt sätt vid utandningen sänkt sig, nedre delen av bukväggen drager sig inåt genom bukmusklernas sammandragning för att sålunda genom bukinälvornas tryck på mellangärdet bidraga till att pressa ut luften ur lungorna; då bukmusklerna åter slappas, sänka sig flankerna på nytt; de dubbla flankslagen äro karakteristiska för hästar, som äro »sprängda», d. v. s. lida av kvickdrag eller lungemfysem. E. N—m.

Flankslag. Se Flanker.

Flo, gång i kreatursstall, bakom spiltor och bås. Se Ladugård, Stall.

Mjölkningsförmågan har numera uppdrivits, så att den i de förnämligare stammarna uppgår till omkring 3,000 kg., och mjölkens fetthalt är hög, i medeltal 3.7—3.9 %, så att rasens bättre representanter i avseende på förmåga att tillgodogöra fodret ungefär motsvara mellersta Sveriges boskapsraser. F. är van att i. övervägande grad leva på hö som vinterfoder och visar vid starkare kraftfodring ofta benägenhet att fetma. Väl födda djur lämna högt slaktutbyte. Rasen stambokföres, jämlikt bestämmelser i reglementet för nötboskapspremieringen (se d. o.), i förberedande stamboksavdelningar för länen samt i en riksstambok. Om avelscentra se d. o. Litt.: E. O. Arenander. Fjällrasen, dess avel, utfodring och vård. 1912.

Fjällutslag. Se Eksem.

Fjällskivling, *Lepiota*, ett släkte av skivsvampar, *Agaricineæ*, med en ovan slutligen fjällig eller silkesluden hatt på hög fot med ring och vita skivor med vitt eller gråaktigt fröstoft. Bland dess arter, som alla äro välsmakande matsvampar, märkes främst stolt f., *L. procera* Scop., med ända till 30 cm. hög fot och rörlig ring; växer rätt vanligt i skogsbryn.

Fjärding. Se Mått.

Fjärdingsman, å kommunalstämma för 3 år valt biträde åt kronobetjäningen, lydande under K. B., kronofogde och länsman. F. åtnjuter av kommunalstämman bestämt arvode. I regel väljes en f. för varje socken, men i större socknar kunna flera anställas, likasom smärre socknar kunna förena sig om en f. Lag om fjärdingsmannabestyrets utgörande 29/9 1899 och instruktion av samma år.

Fjärilar, *Lepidoptera*, äro insekter med sugande mundelar, avsedda att upptaga ytligt på växterna framsipprande safter, honung o. dyl. De hava två par, ofta stora, flygvingar, vilka i regeln äro helt klädda med stoftfina, lätt avnötbara fjäll. Fjärilarna fortplanta sig genom ägg. Merendels ligga äggen flera tillsammans, ej sällan hopade i kakor eller högar. Ibland döljer honan äggen genom att täcka dem med från bakkroppen avskrapade hår. Den ur äggen kläckta insekten är masklik och kallas larv. Denna har ett tydligt huvud med vanligen starka, bitande mundelar. Den långsträckta kroppens undersida bär framtill 3 par korta, ledade ben och på de bakre kroppslederna till fortskaffningsredskap danade, vårtlika fötter, hos flertalet 5 par, hos de s. k. mätarfjärilarna 2 par, vilka då äro belägna längst bak. När larven är fullvuxen, förvandlar den sig till puppa. Dessförinnan förfärdiga många arter mer eller mindre täta eller solida kokonger, vävda av ett till trådar utdraget sekret. Puppan är rörlig endast i bakändan och saknar hos alla större fjärilar fria lemmar, som dock ligga väl avtecknade i puppskalets yta. Ur puppan kommer i sinom tid den fullbildade fjäriln, som vanligen omedelbart är fortplantnings duglig.

Många fjärilarter göra som larver stor skada, enär de då livnära sig av fast föda ur växtriket. Många uppträda ej sällan i oerhörd mängd på kulturväxterna, såsom exempelvis frostfjäriln, rönnbärsmalen, kålfjäriln, sädesbroddflyet,kornmalen o. s. v. Många av dem hava en rätt kort verksamhetsperiod, några veckor, men denna, kan ökas genom att 2—3 generationer utvecklas under en sommar. Andra behöva som larver lång utvecklingstid, och exempel på larver med 2—3-årig tillvaro finnas.

Vårt land har omkring 1,800 olika fjärilarter. Flertalet är skymnings- och nattdjur eller också mycket små, varigenom de undgå uppmärksamheten. De på dagen flygande s. k. dagfjärilarna äro blott något över ett 100-tal och lätt igenkännliga genom sina granna färger och i spetsen klubblikt förtjockade pannspröt (antenner). De s. k. svärmarna äro ofta mycket stora med kraftigt byggd, bakåt tillspetsad bakkropp, som ofta är rikt hårbeklädd. De egentliga nattflyna äro medelstora arter med oftast mörka, bruna, enfärgade eller mörkt tecknade framvingar. Mätarna erinra i kroppsformen om dagfjärilarna, men äro oftast vida spensligare byggda samt hava vanligen trådformade, tillspetsade antenner. Slutligen sammanfattas under namnet »småfjärilar» flera grupper, vilkas vidd mellan vingspetsarna blott i ett fåtal fall överstiger 20 mm. Hit höra vecklare, mott, fjädermott, spinnmalar och egentliga malar. Silkesfjäriln är vår enda odlade f. Se Silkesodling. A. T—n.

Fladdermus. Se Läderlapp.

Flandrisk häst. Se Belgisk häst.

Flanker kallas den del av bukväggen, som ligger mellan sista revbenet och yttre höftknölen och låret samt uppåt begränsas av länden. F. kallas fyllda, då deras yta är plan eller något konvex, men djupa, tunna eller ihåliga, då deras övre del bildar en insänkning, vilken hos nötboskapen plägar betecknas som hungergropen. Flankslag kallas flankernas rörelser, då de vid inandningen höja sig och vid utandningen sänkas. Vid vissa sjukdomar i andningsorganen med besvärad andning förekomma »dubbla flankslag», i det att sedan f. på vanligt sätt vid utandningen sänkt sig, nedre delen av bukväggen drager sig inåt genom bukmusklernas sammandragning för att sålunda genom bukinälvornas tryck på mellangärdet bidraga till att pressa ut luften ur lungorna; då bukmusklerna åter slappas, sänka sig flankerna på nytt; de dubbla flankslagen äro karakteristiska för hästar, som äro »sprängda», d. v. s. lida av kvickdrag eller lungemfysem. E. N—m.

Flankslag. Se Flanker.

Flo, gång i kreatursstall, bakom spiltor och bås. Se Ladugård, Stall.

Mjölkningsförmågan har numera uppdrivits, så att den i de förnämligare stammarna uppgår till omkring 3,000 kg., och mjölkens fetthalt är hög, i medeltal 3.7—3.9 %, så att rasens bättre representanter i avseende på förmåga att tillgodogöra fodret ungefär motsvara mellersta Sveriges boskapsraser. F. är van att i. övervägande grad leva på hö som vinterfoder och visar vid starkare kraftfodring ofta benägenhet att fetma. Väl födda djur lämna högt slaktutbyte. Rasen stambokföres, jämlikt bestämmelser i reglementet för nötboskapspremieringen (se d. o.), i förberedande stamboksavdelningar för länen samt i en riksstambok. Om avelscentra se d. o. Litt.: E. O. Arenander. Fjällrasen, dess avel, utfodring och vård. 1912.

Fjällutslag. Se Eksem.

Fjällskivling, *Lepiota*, ett släkte av skivsvampar, *Agaricineæ*, med en ovan slutligen fjällig eller silkesluden hatt på hög fot med ring och vita skivor med vitt eller gråaktigt fröstoft. Bland dess arter, som alla äro välsmakande matsvampar, märkes främst stolt f., *L. procera* Scop., med ända till 30 cm. hög fot och rörlig ring; växer rätt vanligt i skogsbryn.

Fjärding. Se Mått.

Fjärdingsman, å kommunalstämma för 3 år valt biträde åt kronobetjäningen, lydande under K. B., kronofogde och länsman. F. åtnjuter av kommunalstämman bestämt arvode. I regel väljes en f. för varje socken, men i större socknar kunna flera anställas, likasom smärre socknar kunna förena sig om en f. Lag om fjärdingsmannabestyrets utgörande 29/9 1899 och instruktion av samma år.

Fjärilar, *Lepidoptera*, äro insekter med sugande mundelar, avsedda att upptaga ytligt på växterna framsipprande safter, honung o. dyl. De hava två par, ofta stora, flygvingar, vilka i regeln äro helt klädda med stoftfina, lätt avnötbara fjäll. Fjärilarna fortplanta sig genom ägg. Merendels ligga äggen flera tillsammans, ej sällan hopade i kakor eller högar. Ibland

döljer honan äggen genom att täcka dem med från bakkroppen avskrapade hår. Den ur äggen kläckta insekten är masklik och kallas larv. Denna har ett tydligt huvud med vanligen starka, bitande mundelar. Den långsträckta kroppens undersida bär framtill 3 par korta, ledade ben och på de bakre kroppslederna till fortskaffningsredskap danade, vårtlika fötter, hos flertalet 5 par, hos de s. k. mätarfjärilarna 2 par, vilka då äro belägna längst bak. När larven är fullvuxen, förvandlar den sig till puppa. Dessförinnan förfärdiga många arter mer eller mindre täta eller solida kokonger, vävda av ett till trådar utdraget sekret. Puppan är rörlig endast i bakändan och saknar hos alla större fjärilar fria lemmar, som dock ligga väl avtecknade i puppskalets yta. Ur puppan kommer i sinom tid den fullbildade fjäriln, som vanligen omedelbart är fortplantnings duglig.

Många fjärilarter göra som larver stor skada, enär de då livnära sig av fast föda ur växtriket. Många uppträda ej sällan i oerhörd mängd på kulturväxterna, såsom exempelvis frostfjäriln, rönnbärsmalen, kålfjäriln, sädesbroddflyet,kornmalen o. s. v. Många av dem hava en rätt kort verksamhetsperiod, några veckor, men denna, kan ökas genom att 2—3 generationer utvecklas under en sommar. Andra behöva som larver lång utvecklingstid, och exempel på larver med 2—3-årig tillvaro finnas.

Vårt land har omkring 1,800 olika fjärilarter. Flertalet är skymnings- och nattdjur eller också mycket små, varigenom de undgå uppmärksamheten. De på dagen flygande s. k. dagfjärilarna äro blott något över ett 100-tal och lätt igenkännliga genom sina granna färger och i spetsen klubblikt förtjockade pannspröt (antenner). De s. k. svärmarna äro ofta mycket stora med kraftigt byggd, bakåt tillspetsad bakkropp, som ofta är rikt hårbeklädd. De egentliga nattflyna äro medelstora arter med oftast mörka, bruna, enfärgade eller mörkt tecknade framvingar. Mätarna erinra i kroppsformen om dagfjärilarna, men äro oftast vida spensligare byggda samt hava vanligen trådformade, tillspetsade antenner. Slutligen sammanfattas under namnet »småfjärilar» flera grupper, vilkas vidd mellan vingspetsarna blott i ett fåtal fall överstiger 20 mm. Hit höra vecklare, mott, fjädermott, spinnmalar och egentliga malar. Silkesfjäriln är vår enda odlade f. Se Silkesodling. A. T—n.

Fladdermus. Se Läderlapp.

Flandrisk häst. Se Belgisk häst.

Flanker kallas den del av bukväggen, som ligger mellan sista revbenet och yttre höftknölen och låret samt uppåt begränsas av länden. F. kallas fyllda, då deras yta är plan eller något konvex, men djupa, tunna eller ihåliga, då deras övre del bildar en insänkning, vilken hos nötboskapen plägar betecknas som hungergropen. Flankslag kallas flankernas rörelser, då de vid inandningen höja sig och vid utandningen sänkas. Vid vissa sjukdomar i andningsorganen med besvärad andning förekomma »dubbla flankslag», i det att sedan f. på vanligt sätt vid utandningen sänkt sig, nedre delen av bukväggen drager sig inåt genom bukmusklernas sammandragning för att sålunda genom bukinälvornas tryck på mellangärdet bidraga till att pressa ut luften ur lungorna; då bukmusklerna åter slappas, sänka sig flankerna på nytt; de dubbla flankslagen äro karakteristiska för hästar, som äro »sprängda», d. v. s. lida av kvickdrag eller lungemfysem. E. N—m.

Flankslag. Se Flanker.

Flo, gång i kreatursstall, bakom spiltor och bås. Se Ladugård, Stall.

Mjölkningsförmågan har numera uppdrivits, så att den i de förnämligare stammarna uppgår till omkring 3,000 kg., och mjölkens fetthalt är hög, i medeltal 3.7—3.9 %, så att rasens bättre representanter i avseende på förmåga att tillgodogöra fodret ungefär motsvara mellersta Sveriges boskapsraser. F. är van att i. övervägande grad leva på hö som vinterfoder och visar vid starkare kraftfodring ofta benägenhet att fetma. Väl födda djur lämna högt slaktutbyte. Rasen stambokföres, jämlikt bestämmelser i reglementet för nötboskapspremieringen (se d. o.), i förberedande stamboksavdelningar för länen samt i en riksstambok. Om avelscentra se d. o. Litt.: E. O. Arenander. Fjällrasen, dess avel, utfodring och vård. 1912.

Fjällutslag. Se Eksem.

Fjällskivling, *Lepiota*, ett släkte av skivsvampar, *Agaricineæ*, med en ovan slutligen fjällig eller silkesluden hatt på hög fot med ring och vita skivor med vitt eller gråaktigt fröstoft. Bland dess arter, som alla äro välsmakande matsvampar, märkes främst stolt f., *L. procera* Scop., med ända till 30 cm. hög fot och rörlig ring; växer rätt vanligt i skogsbryn.

Fjärding. Se Mått.

Fjärdingsman, å kommunalstämma för 3 år valt biträde åt kronobetjäningen, lydande under K. B., kronofogde och länsman. F. åtnjuter av kommunalstämman bestämt arvode. I regel väljes en f. för varje socken, men i större socknar kunna flera anställas, likasom smärre socknar kunna förena sig om en f. Lag om fjärdingsmannabestyrets utgörande 29/9 1899 och instruktion av samma år.

Fjärilar, *Lepidoptera*, äro insekter med sugande mundelar, avsedda att upptaga ytligt på växterna framsipprande safter, honung o. dyl. De hava två par, ofta stora, flygvingar, vilka i regeln äro helt klädda med stoftfina, lätt avnötbara fjäll. Fjärilarna fortplanta sig genom ägg. Merendels ligga äggen flera tillsammans, ej sällan hopade i kakor eller högar. Ibland
döljer honan äggen genom att täcka dem med från bakkroppen avskrapade hår. Den ur äggen kläckta insekten är masklik och kallas larv. Denna har ett tydligt huvud med vanligen starka, bitande mundelar. Den långsträckta kroppens undersida bär framtill 3 par korta, ledade ben och på de bakre kroppslederna till fortskaffningsredskap danade, vårtlika fötter, hos flertalet 5 par, hos de s. k. mätarfjärilarna 2 par, vilka då äro belägna längst bak. När larven är fullvuxen, förvandlar den sig till puppa. Dessförinnan förfärdiga många arter mer eller mindre täta eller solida kokonger, vävda av ett till trådar utdraget sekret. Puppan är rörlig endast i bakändan och saknar hos alla större fjärilar fria lemmar, som dock ligga väl avtecknade i puppskalets yta. Ur puppan kommer i sinom tid den fullbildade fjäriln, som vanligen omedelbart är fortplantnings duglig.

Många fjärilarter göra som larver stor skada, enär de då livnära sig av fast föda ur växtriket. Många uppträda ej sällan i oerhörd mängd på kulturväxterna, såsom exempelvis frostfjäriln, rönnbärsmalen, kålfjäriln, sädesbroddflyet,kornmalen o. s. v. Många av dem hava en rätt kort verksamhetsperiod, några veckor, men denna, kan ökas genom att 2—3 generationer utvecklas under en sommar. Andra behöva som larver lång utvecklingstid, och exempel på larver med 2—3-årig tillvaro finnas.

Vårt land har omkring 1,800 olika fjärilarter. Flertalet är skymnings- och nattdjur eller också mycket små, varigenom de undgå uppmärksamheten. De på dagen flygande s. k. dagfjärilarna äro blott något över ett 100-tal och lätt igenkännliga genom sina granna färger och i spetsen klubblikt förtjockade pannspröt (antenner). De s. k. svärmarna äro ofta mycket stora med kraftigt byggd, bakåt tillspetsad bakkropp, som ofta är rikt hårbeklädd. De egentliga nattflyna äro medelstora arter med oftast mörka, bruna, enfärgade eller mörkt tecknade framvingar. Mätarna erinra i kroppsformen om dagfjärilarna, men äro oftast vida spensligare byggda samt hava vanligen trådformade, tillspetsade antenner. Slutligen sammanfattas under namnet »småfjärilar» flera grupper, vilkas vidd mellan vingspetsarna blott i ett fåtal fall överstiger 20 mm. Hit höra vecklare, mott, fjädermott, spinnmalar och egentliga malar. Silkesfjäriln är vår enda odlade f. Se Silkesodling. A. T—n.

Fladdermus. Se Läderlapp.

Flandrisk häst. Se Belgisk häst.

Flanker kallas den del av bukväggen, som ligger mellan sista revbenet och yttre höftknölen och låret samt uppåt begränsas av länden. F. kallas fyllda, då deras yta är plan eller något konvex, men djupa, tunna eller ihåliga, då deras övre del bildar en insänkning, vilken hos nötboskapen plägar betecknas som hungergropen. Flankslag kallas flankernas rörelser, då de vid inandningen höja sig och vid utandningen sänkas. Vid vissa sjukdomar i andningsorganen med besvärad andning förekomma »dubbla flankslag», i det att sedan f. på vanligt sätt vid utandningen sänkt sig, nedre delen av bukväggen drager sig inåt genom bukmusklernas sammandragning för att sålunda genom bukinälvornas tryck på mellangärdet bidraga till att pressa ut luften ur lungorna; då bukmusklerna åter slappas, sänka sig flankerna på nytt; de dubbla flankslagen äro karakteristiska för hästar, som äro »sprängda», d. v. s. lida av kvickdrag eller lungemfysem. E. N—m.

Flankslag. Se Flanker.

Flo, gång i kreatursstall, bakom spiltor och bås. Se Ladugård, Stall.

Mjölkningsförmågan har numera uppdrivits, så att den i de förnämligare stammarna uppgår till omkring 3,000 kg., och mjölkens fetthalt är hög, i medeltal 3.7—3.9 %, så att rasens bättre representanter i avseende på förmåga att tillgodogöra fodret ungefär motsvara mellersta Sveriges boskapsraser. F. är van att i. övervägande grad leva på hö som vinterfoder och visar vid starkare kraftfodring ofta benägenhet att fetma. Väl födda djur lämna högt slaktutbyte. Rasen stambokföres, jämlikt bestämmelser i reglementet för nötboskapspremieringen (se d. o.), i förberedande stamboksavdelningar för länen samt i en riksstambok. Om avelscentra se d. o. Litt.: E. O. Arenander. Fjällrasen, dess avel, utfodring och vård. 1912.

Fjällutslag. Se Eksem.

Fjällskivling, *Lepiota*, ett släkte av skivsvampar, *Agaricineæ*, med en ovan slutligen fjällig eller silkesluden hatt på hög fot med ring och vita skivor med vitt eller gråaktigt fröstoft.

Bland dess arter, som alla äro välsmakande matsvampar, märkes främst stolt f., *L. procera* Scop., med ända till 30 cm. hög fot och rörlig ring; växer rätt vanligt i skogsbryn.

Fjärding. Se Mått.

Fjärdingsman, å kommunalstämma för 3 år valt biträde åt kronobetjäningen, lydande under K. B., kronofogde och länsman. F. åtnjuter av kommunalstämman bestämt arvode. I regel väljes en f. för varje socken, men i större socknar kunna flera anställas, likasom smärre socknar kunna förena sig om en f. Lag om fjärdingsmannabestyrets utgörande 29/9 1899 och instruktion av samma år.

Fjärilar, *Lepidoptera*, äro insekter med sugande mundelar, avsedda att upptaga ytligt på växterna framsipprande safter, honung o. dyl. De hava två par, ofta stora, flygvingar, vilka i regeln äro helt klädda med stoftfina, lätt avnötbara fjäll. Fjärilarna fortplanta sig genom ägg. Merendels ligga äggen flera tillsammans, ej sällan hopade i kakor eller högar. Ibland döljer honan äggen genom att täcka dem med från bakkroppen avskrapade hår. Den ur äggen kläckta insekten är masklik och kallas larv. Denna har ett tydligt huvud med vanligen starka, bitande mundelar. Den långsträckta kroppens undersida bär framtill 3 par korta, ledade ben och på de bakre kroppslederna till fortskaffningsredskap danade, vårtlika fötter, hos flertalet 5 par, hos de s. k. mätarfjärilarna 2 par, vilka då äro belägna längst bak. När larven är fullvuxen, förvandlar den sig till puppa. Dessförinnan förfärdiga många arter mer eller mindre täta eller solida kokonger, vävda av ett till trådar utdraget sekret. Puppan är rörlig endast i bakändan och saknar hos alla större fjärilar fria lemmar, som dock ligga väl avtecknade i puppskalets yta. Ur puppan kommer i sinom tid den fullbildade fjäriln, som vanligen omedelbart är fortplantnings duglig.

Många fjärilarter göra som larver stor skada, enär de då livnära sig av fast föda ur växtriket. Många uppträda ej sällan i oerhörd mängd på kulturväxterna, såsom exempelvis frostfjäriln, rönnbärsmalen, kålfjäriln, sädesbroddflyet,kornmalen o. s. v. Många av dem hava en rätt kort verksamhetsperiod, några veckor, men denna, kan ökas genom att 2—3 generationer utvecklas under en sommar. Andra behöva som larver lång utvecklingstid, och exempel på larver med 2—3-årig tillvaro finnas.

Vårt land har omkring 1,800 olika fjärilarter. Flertalet är skymnings- och nattdjur eller också mycket små, varigenom de undgå uppmärksamheten. De på dagen flygande s. k. dagfjärilarna äro blott något över ett 100-tal och lätt igenkännliga genom sina granna färger och i spetsen klubblikt förtjockade pannspröt (antenner). De s. k. svärmarna äro ofta mycket stora med kraftigt byggd, bakåt tillspetsad bakkropp, som ofta är rikt hårbeklädd. De egentliga nattflyna äro medelstora arter med oftast mörka, bruna, enfärgade eller mörkt tecknade framvingar. Mätarna erinra i kroppsformen om dagfjärilarna, men äro oftast vida spensligare byggda samt hava vanligen trådformade, tillspetsade antenner. Slutligen sammanfattas under namnet »småfjärilar» flera grupper, vilkas vidd mellan vingspetsarna blott i ett fåtal fall överstiger 20 mm. Hit höra vecklare, mott, fjädermott, spinnmalar och egentliga malar. Silkesfjäriln är vår enda odlade f. Se Silkesodling. A. T—n.

Fladdermus. Se Läderlapp.

Flandrisk häst. Se Belgisk häst.

Flanker kallas den del av bukväggen, som ligger mellan sista revbenet och yttre höftknölen och låret samt uppåt begränsas av länden. F. kallas fyllda, då deras yta är plan eller något konvex, men djupa, tunna eller ihåliga, då deras övre del bildar en insänkning, vilken hos nötboskapen plägar betecknas som hungergropen. Flankslag kallas flankernas rörelser, då de vid inandningen höja sig och vid utandningen sänkas. Vid vissa sjukdomar i andningsorganen med besvärad andning förekomma »dubbla flankslag», i det att sedan f. på vanligt sätt vid utandningen sänkt sig, nedre delen av bukväggen drager sig inåt genom bukmusklernas sammandragning för att sålunda genom bukinälvornas tryck på mellangärdet bidraga till att pressa ut luften ur lungorna; då bukmusklerna åter slappas, sänka sig flankerna på nytt; de dubbla flankslagen äro karakteristiska för hästar, som äro »sprängda», d. v. s. lida av kvickdrag eller lungemfysem. E. N—m.

Flankslag. Se Flanker.

Flo, gång i kreatursstall, bakom spiltor och bås. Se Ladugård, Stall.

Mjölkningsförmågan har numera uppdrivits, så att den i de förnämligare stammarna uppgår till omkring 3,000 kg., och mjölkens fetthalt är hög, i medeltal 3.7—3.9 %, så att rasens bättre representanter i avseende på förmåga att tillgodogöra fodret ungefär motsvara mellersta Sveriges boskapsraser. F. är van att i. övervägande grad leva på hö som vinterfoder och visar vid starkare kraftfodring ofta benägenhet att fetma. Väl födda djur lämna högt slaktutbyte. Rasen stambokföres, jämlikt bestämmelser i reglementet för nötboskapspremieringen (se d. o.), i förberedande stamboksavdelningar för länen samt i en riksstambok. Om avelscentra se d. o. Litt.: E. O. Arenander. Fjällrasen, dess avel, utfodring och vård. 1912.

Fjällutslag. Se Eksem.

Fjällskivling, *Lepiota*, ett släkte av skivsvampar, *Agaricineæ*, med en ovan slutligen fjällig eller silkesluden hatt på hög fot med ring och vita skivor med vitt eller gråaktigt fröstoft.

Bland dess arter, som alla äro välsmakande matsvampar, märkes främst stolt f., *L. procera* Scop., med ända till 30 cm. hög fot och rörlig ring; växer rätt vanligt i skogsbryn.

Fjärding. Se Mått.

Fjärdingsman, å kommunalstämma för 3 år valt biträde åt kronobetjäningen, lydande under K. B., kronofogde och länsman. F. åtnjuter av kommunalstämman bestämt arvode. I regel väljes en f. för varje socken, men i större socknar kunna flera anställas, likasom smärre socknar kunna förena sig om en f. Lag om fjärdingsmannabestyrets utgörande 29/9 1899 och instruktion av samma år.

Fjärilar, *Lepidoptera*, äro insekter med sugande mundelar, avsedda att upptaga ytligt på växterna framsipprande safter, honung o. dyl. De hava två par, ofta stora, flygvingar, vilka i regeln äro helt klädda med stoftfina, lätt avnötbara fjäll. Fjärilarna fortplanta sig genom ägg. Merendels ligga äggen flera tillsammans, ej sällan hopade i kakor eller högar. Ibland döljer honan äggen genom att täcka dem med från bakkroppen avskrapade hår. Den ur äggen kläckta insekten är masklik och kallas larv. Denna har ett tydligt huvud med vanligen starka, bitande mundelar. Den långsträckta kroppens undersida bär framtill 3 par korta, ledade ben och på de bakre kroppslederna till fortskaffningsredskap danade, vårtlika fötter, hos flertalet 5 par, hos de s. k. mätarfjärilarna 2 par, vilka då äro belägna längst bak. När larven är fullvuxen, förvandlar den sig till puppa. Dessförinnan förfärdiga många arter mer eller mindre täta eller solida kokonger, vävda av ett till trådar utdraget sekret. Puppan är rörlig endast i bakändan och saknar hos alla större fjärilar fria lemmar, som dock ligga väl avtecknade i puppskalets yta. Ur puppan kommer i sinom tid den fullbildade fjäriln, som vanligen omedelbart är fortplantnings duglig.

Många fjärilarter göra som larver stor skada, enär de då livnära sig av fast föda ur växtriket. Många uppträda ej sällan i oerhörd mängd på kulturväxterna, såsom exempelvis frostfjäriln, rönnbärsmalen, kålfjäriln, sädesbroddflyet,kornmalen o. s. v. Många av dem hava en rätt kort verksamhetsperiod, några veckor, men denna, kan ökas genom att 2—3 generationer utvecklas under en sommar. Andra behöva som larver lång utvecklingstid, och exempel på larver med 2—3-årig tillvaro finnas.

Vårt land har omkring 1,800 olika fjärilarter. Flertalet är skymnings- och nattdjur eller också mycket små, varigenom de undgå uppmärksamheten. De på dagen flygande s. k. dagfjärilarna äro blott något över ett 100-tal och lätt igenkännliga genom sina granna färger och i spetsen klubblikt förtjockade pannspröt (antenner). De s. k. svärmarna äro ofta mycket stora med kraftigt byggd, bakåt tillspetsad bakkropp, som ofta är rikt hårbeklädd. De egentliga nattflyna äro medelstora arter med oftast mörka, bruna, enfärgade eller mörkt tecknade framvingar. Mätarna erinra i kroppsformen om dagfjärilarna, men äro oftast vida spensligare byggda samt hava vanligen trådformade, tillspetsade antenner. Slutligen sammanfattas under namnet »småfjärilar» flera grupper, vilkas vidd mellan vingspetsarna blott i ett fåtal fall överstiger 20 mm. Hit höra vecklare, mott, fjädermott, spinnmalar och egentliga malar. Silkesfjäriln är vår enda odlade f. Se Silkesodling. A. T—n.

Fladdermus. Se Läderlapp.

Flandrisk häst. Se Belgisk häst.

Flanker kallas den del av bukväggen, som ligger mellan sista revbenet och yttre höftknölen och låret samt uppåt begränsas av länden. F. kallas fyllda, då deras yta är plan eller något konvex, men djupa, tunna eller ihåliga, då deras övre del bildar en insänkning, vilken hos nötboskapen plägar betecknas som hungergropen. Flankslag kallas flankernas rörelser, då de vid inandningen höja sig och vid utandningen sänkas. Vid vissa sjukdomar i andningsorganen med besvärad andning förekomma »dubbla flankslag», i det att sedan f. på vanligt sätt vid utandningen sänkt sig, nedre delen av bukväggen drager sig inåt genom bukmusklernas sammandragning för att sålunda genom bukinälvornas tryck på mellangärdet bidraga till att pressa ut luften ur lungorna; då bukmusklerna åter slappas, sänka sig flankerna på nytt; de dubbla flankslagen äro karakteristiska för hästar, som äro »sprängda», d. v. s. lida av kvickdrag eller lungemfysem. E. N—m.

Flankslag. Se Flanker.

Flo, gång i kreatursstall, bakom spiltor och bås. Se Ladugård, Stall.

Flogbrand. Se Rostsvamp.

Florettben, de förkrympta resterna (rudimenten) av 2:a och 4:e tån hos hästen.

Flottled kallas ett vattendrag, där flottning av virke äger rum. Flottningen möjliggöres eller underlättas oftast genom i vattendraget utförda rensnings- och byggnadsarbeten. Allmän flottled är ett vattendrag, där envar äger rätt att låta flottgods löst framflyta, och för vilket särskilda lagbestämmelser gälla (Lag av 19/6 1919 om flottning i allmän flottled samt om ändring i vissa delar av vattenlagen). Enskild flottled förekommer sällan, och huvudsakligen där blott en virkesägare finnes. Jfr flottning! M. J. Dft.

Flottmo. Se Flytjord.

Flottning av virke i därtill lämpliga vattendrag har sedan mycket länge använts i vårt land. Det ordnade flottningsväsendet uppkom dock först i senare hälften av förra århundradet. Dessförinnan fick flottgodset ofta flyta fram på egen hand, och utan att några rensningsarbeten till flottningens underlättande utförts. Följden härav var, att stora mängder timmer aldrig nådde bestämmelseorten. I och med trävaruindustriens stora uppsving på 1850-och 60-talen fick f. en ökad betydelse, och intressenterna i de olika vattendragen började sammansluta sig till s. k. flottningsföreningar för att gemensamt utföra ej mindre den årliga flottningen än även s. k. flottledsbyggnader för att möjliggöra eller underlätta f. Enligt nu gällande lag (se Flottled) äro de, som låta flottgods löst framflyta i allmän flottled, vilken upplåtits till allmänt begagnande, skyldiga att utgöra en flottningsförening med av K. B. fastställt reglemente, vilken har att i enlighet med lagens bestämmelser ombesörja den allmänna flottningen, handhava och vidmakthålla flottleden jämte dess tillhörigheter samt uppbära och redovisa de för flottledens nyttjande stadgade avgifter. För innehavare av jordbruksfastighet gäller i fråga om husbehovsflottning vissa lättnader från ovannämnda bestämmelser, dock under den förutsättning, att därigenom ej uppstår hinder för den allmänna flottningen.

Vårt lands rika skogstillgångars nuvarande värde och betydelse ha till stor del sin orsak i de goda transportmöjligheter, som erbjudas genom det system av rikt förgrenade vattendrag, som genomdraga landet, och vilka till ojämförligt största delen äro flottbara tack vare ett flertal samverkande gynnsamma omständigheter. De flesta av våra större älvar flyta i huvudriktning NV—SO, varigenom snösmältning och islossning försiggå först i mynningen och småningom sträcka sig uppåt. Härigenom undgår man bildning av isdammar och översvämningar. Vårfloden kommer i stället att — flottningen till fromma — utsträckas över en något längre tidrymd. Då snösmältningen i fjällen inträffar senare än i vattendragens nedre delar, kan man ofta efter den egentliga vårfloden urskilja en s. k. fjällflod, som oftast är till stor nytta för f., då den medför kvarblivet timmer och lossar uppkomna brötar, d. v. s. anhopningar av stockar, som fastnat i flottleden. Fallhöjden är i jämförelse med utlandets floder mestadels gynnsam och uppgår i våra största älvar till i medeltal 1 à 2 m. per km. Tack vare den rikliga förekomsten av för f. väl lämpade vattendrag i landets skogrikaste delar kunna dessa numera nära nog överallt anses åtkomliga för avverkning, utan att körvägen i regel behöver bli längre än 3 à 5 km.

Sveriges samtliga flottleder anses ha en sammanlagd längd av minst 30,000 km. (Sveriges järnvägar år 1914 14,644 km.) och nå omkring 2/3 av rikets skogsmark. För de 30 viktigaste flottledssystemen var för åren 1908— 12 i medeltal per år och km. flottled antalet flottgods 2,655 st. samt flottningskostnaden per styck 12.37 öre och per kbf. 2.37 öre. Flottgodsmängden i samtliga svenska flottleder har för samma period beräknats till 75 miljoner st. eller 11,250,000 m^3 fast mått mittmätning. Kostnaden att flottledes transportera 1 m^3 virke vid en sammanlagd längd av 200 km. beräknades år 1917 i medeltal till 0.57 kr. medan järnvägsfrakten för motsvarande sträcka skulle uppgå till 4.10 kr.

Flottledsbyggnader. De flesta av våra vattendrag äro ej direkt användbara för f. utan måste först undergå betydande rensnings- och byggnadsarbeten. Dessa ha till uppgift bl. a. att rensa flodfåran, reglera vattentillgången, leda timret och vattnet samt skydda andra intressen, såsom vattenverk, broar och fiske. Flottledsbyggnaderna utfördes förr mestadels av trä (helst torrfura), ofta tillsammans med sten, t. ex. som stenfyllda kistor, men då dessa i regel ej vara längre än omkring 15 år, ha de mera varaktiga sten-och betongbyggnaderna alltmer kommit till användning. Dammar (se d. o.) avse en reglering av vattnet och förekomma dels i form av spardammar, som magasinera vattnet för att jämnt fördela detsamma på ett ökat antal flottningsdygn, dels i form av släpp- eller slussdammar, som tjäna ett noggrant utnyttjande av en knapp vattentillgång och därför hopspara vatten, tills timmersläppning kan ske, dels användas de även för att höja vattenståndet i någon viss del av flottleden., Dammen, som lägges på säker, tät grund och antingen omsorgsfullt timras eller uppföres av sten eller betong, är i regel försedd med grundlucka för vattnets urtappning, släppsluss för timmersläppning och överfallsski (flodlopp) för överflödsvattnets avlopp. Som stöd för en framför dammen befintlig skyddsfyllning utdragas dammöppningarnas sidoväggar till s. k. kinningar. Timmerrännor uppföras i regel av rund virke eller plank men ha på grund **Flogbrand.** Se Rostsvamp.

Florettben, de förkrympta resterna (rudimenten) av 2:a och 4:e tån hos hästen.

Flottled kallas ett vattendrag, där flottning av virke äger rum. Flottningen möjliggöres eller underlättas oftast genom i vattendraget utförda rensnings- och byggnadsarbeten. Allmän flottled är ett vattendrag, där envar äger rätt att låta flottgods löst framflyta, och för vilket särskilda lagbestämmelser gälla (Lag av 19/6 1919 om flottning i allmän flottled samt om ändring i vissa delar av vattenlagen). Enskild flottled förekommer sällan, och huvudsakligen där blott en virkesägare finnes. Jfr flottning! M. J. Dft.

Flottmo. Se Flytjord.

Flottning av virke i därtill lämpliga vattendrag har sedan mycket länge använts i vårt land. Det ordnade flottningsväsendet uppkom dock först i senare hälften av förra århundradet. Dessförinnan fick flottgodset ofta flyta fram på egen hand, och utan att några rensningsarbeten till flottningens underlättande utförts. Följden härav var, att stora mängder timmer aldrig nådde bestämmelseorten. I och med trävaruindustriens stora uppsving på 1850-och 60-talen fick f. en ökad betydelse, och intressenterna i de olika vattendragen började sammansluta sig till s. k. flottningsföreningar för att gemensamt utföra ej mindre den årliga flottningen än även s. k. flottledsbyggnader för att möjliggöra eller underlätta f. Enligt nu gällande lag (se Flottled) äro de, som låta flottgods löst framflyta i allmän flottled, vilken upplåtits till allmänt begagnande, skyldiga att utgöra en flottningsförening med av K. B. fastställt reglemente, vilken har att i enlighet med lagens bestämmelser ombesörja den allmänna flottningen, handhava och vidmakthålla flottleden jämte dess tillhörigheter samt uppbära och redovisa de för flottledens nyttjande stadgade avgifter. För innehavare av jordbruksfastighet gäller i fråga om husbehovsflottning vissa lättnader från ovannämnda bestämmelser, dock under den förutsättning, att därigenom ej uppstår hinder för den allmänna flottningen.

Vårt lands rika skogstillgångars nuvarande värde och betydelse ha till stor del sin orsak i de goda transportmöjligheter, som erbjudas genom det system av rikt förgrenade vattendrag, som genomdraga landet, och vilka till ojämförligt största delen äro flottbara tack vare ett flertal samverkande gynnsamma omständigheter. De flesta av våra större älvar flyta i huvudriktning NV—SO, varigenom snösmältning och islossning försiggå först i mynningen och småningom sträcka sig uppåt. Härigenom undgår man bildning av isdammar och översvämningar. Vårfloden kommer i stället att — flottningen till fromma — utsträckas över en något längre tidrymd. Då snösmältningen i fjällen inträffar senare än i vattendragens nedre delar, kan man ofta efter den egentliga vårfloden urskilja en s. k. fjällflod, som oftast är till stor nytta för f., då den medför kvarblivet timmer och lossar uppkomna brötar, d. v. s. anhopningar av stockar, som fastnat i flottleden. Fallhöjden är i jämförelse med utlandets floder mestadels gynnsam och uppgår i våra största älvar till i medeltal 1 à 2 m. per km. Tack vare den rikliga förekomsten av för f. väl lämpade vattendrag i landets skogrikaste delar kunna dessa numera nära nog överallt anses åtkomliga för avverkning, utan att körvägen i regel behöver bli längre än 3 à 5 km.

Sveriges samtliga flottleder anses ha en sammanlagd längd av minst 30,000 km. (Sveriges järnvägar år 1914 14,644 km.) och nå omkring 2/3 av rikets skogsmark. För de 30 viktigaste flottledssystemen var för åren 1908— 12 i medeltal per år och km. flottled antalet flottgods 2,655 st. samt flottningskostnaden per styck 12.37 öre och per kbf. 2.37 öre. Flottgodsmängden i samtliga svenska flottleder har för samma period beräknats till 75 miljoner st. eller 11,250,000 m^3 fast mått mittmätning. Kostnaden att flottledes transportera 1 m^3 virke vid en sammanlagd längd av 200 km. beräknades år 1917 i medeltal till 0.57 kr. medan järnvägsfrakten för motsvarande sträcka skulle uppgå till 4.10 kr.

Flottledsbyggnader. De flesta av våra vattendrag äro ej direkt användbara för f. utan måste först undergå betydande rensnings- och byggnadsarbeten. Dessa ha till uppgift bl. a. att rensa flodfåran, reglera vattentillgången, leda timret och vattnet samt skydda andra intressen, såsom vattenverk, broar och fiske. Flottledsbyggnaderna utfördes förr mestadels av trä (helst torrfura), ofta tillsammans med sten, t. ex. som stenfyllda kistor, men då dessa i regel ej vara längre än omkring 15 år, ha de mera varaktiga sten-och betongbyggnaderna alltmer kommit till användning. Dammar (se d. o.) avse en reglering av vattnet och förekomma dels i form av spardammar, som magasinera vattnet för att jämnt fördela detsamma på ett ökat antal flottningsdygn, dels i form av släpp- eller slussdammar, som tjäna ett noggrant utnyttjande av en knapp vattentillgång och därför hopspara vatten, tills timmersläppning kan ske, dels användas de även för att höja vattenståndet i någon viss del av flottleden., Dammen, som lägges på säker, tät grund och antingen omsorgsfullt timras eller uppföres av sten eller betong, är i regel försedd med grundlucka för vattnets urtappning, släppsluss för timmersläppning och överfallsski (flodlopp) för överflödsvattnets avlopp. Som stöd för en framför dammen befintlig skyddsfyllning utdragas dammöppningarnas sidoväggar till s. k. kinningar. Timmerrännor uppföras i regel av rund virke eller plank men ha på grund **Flogbrand.** Se Rostsvamp.

Florettben, de förkrympta resterna (rudimenten) av 2:a och 4:e tån hos hästen.

Flottled kallas ett vattendrag, där flottning av virke äger rum. Flottningen möjliggöres eller underlättas oftast genom i vattendraget utförda rensnings- och byggnadsarbeten. Allmän flottled är ett vattendrag, där envar äger rätt att låta flottgods löst framflyta, och för vilket särskilda lagbestämmelser gälla (Lag av 19/6 1919 om flottning i allmän flottled samt om ändring i vissa delar av vattenlagen). Enskild flottled förekommer sällan, och huvudsakligen där blott en virkesägare finnes. Jfr flottning! M. J. Dft.

Flottmo. Se Flytjord.

Flottning av virke i därtill lämpliga vattendrag har sedan mycket länge använts i vårt land. Det ordnade flottningsväsendet uppkom dock först i senare hälften av förra århundradet. Dessförinnan fick flottgodset ofta flyta fram på egen hand, och utan att några rensningsarbeten till flottningens underlättande utförts. Följden härav var, att stora mängder timmer aldrig nådde bestämmelseorten. I och med trävaruindustriens stora uppsving på 1850-och 60-talen fick f. en ökad betydelse, och intressenterna i de olika vattendragen började sammansluta sig till s. k. flottningsföreningar för att gemensamt utföra ej mindre den årliga flottningen än även s. k. flottledsbyggnader för att möjliggöra eller underlätta f. Enligt nu gällande lag (se Flottled) äro de, som låta flottgods löst framflyta i allmän flottled, vilken upplåtits till allmänt begagnande, skyldiga att utgöra en flottningsförening med av K. B. fastställt reglemente, vilken har att i enlighet med lagens bestämmelser ombesörja den allmänna flottningen, handhava och vidmakthålla flottleden jämte dess tillhörigheter samt uppbära och redovisa de för flottledens nyttjande stadgade avgifter. För innehavare av jordbruksfastighet gäller i fråga om husbehovsflottning vissa lättnader från ovannämnda bestämmelser, dock under den förutsättning, att därigenom ej uppstår hinder för den allmänna flottningen.

Vårt lands rika skogstillgångars nuvarande värde och betydelse ha till stor del sin orsak i de goda transportmöjligheter, som erbjudas genom det system av rikt förgrenade vattendrag, som genomdraga landet, och vilka till ojämförligt största delen äro flottbara tack vare ett flertal samverkande gynnsamma omständigheter. De flesta av våra större älvar flyta i huvudriktning NV—SO, varigenom snösmältning och islossning försiggå först i mynningen och småningom sträcka sig uppåt. Härigenom undgår man bildning av isdammar och översvämningar. Vårfloden kommer i stället att — flottningen till fromma — utsträckas över en något längre tidrymd. Då snösmältningen i fjällen inträffar senare än i vattendragens nedre delar, kan man ofta efter den egentliga vårfloden urskilja en s. k. fjällflod, som oftast är till stor nytta för f., då den medför kvarblivet timmer och lossar uppkomna brötar, d. v. s. anhopningar av stockar, som fastnat i flottleden. Fallhöjden är i jämförelse med utlandets floder mestadels gynnsam och uppgår i våra största älvar till i medeltal 1 à 2 m. per km. Tack vare den rikliga förekomsten av för f. väl lämpade vattendrag i landets skogrikaste delar kunna dessa numera nära nog överallt anses åtkomliga för avverkning, utan att körvägen i regel behöver bli längre än 3 à 5 km.

Sveriges samtliga flottleder anses ha en sammanlagd längd av minst 30,000 km. (Sveriges järnvägar år 1914 14,644 km.) och nå omkring 2/3 av rikets skogsmark. För de 30 viktigaste flottledssystemen var för åren 1908— 12 i medeltal per år och km. flottled antalet flottgods 2,655 st. samt flottningskostnaden per styck 12.37 öre och per kbf. 2.37 öre. Flottgodsmängden i samtliga svenska flottleder har för samma period beräknats till 75 miljoner st. eller 11,250,000 m^3 fast mått mittmätning. Kostnaden att flottledes transportera 1 m^3 virke vid en sammanlagd längd av 200 km. beräknades år 1917 i medeltal till 0.57 kr. medan järnvägsfrakten för motsvarande sträcka skulle uppgå till 4.10 kr.

Flottledsbyggnader. De flesta av våra vattendrag äro ej direkt användbara för f. utan måste först undergå betydande rensnings- och byggnadsarbeten. Dessa ha till uppgift bl. a. att rensa flodfåran, reglera vattentillgången, leda timret och vattnet samt skydda andra intressen, såsom vattenverk, broar och fiske. Flottledsbyggnaderna utfördes förr mestadels av trä (helst torrfura), ofta tillsammans med sten, t. ex. som stenfyllda kistor, men då dessa i regel ej vara längre än omkring 15 år, ha de mera varaktiga sten-och betongbyggnaderna alltmer kommit till användning. Dammar (se d. o.) avse en reglering av vattnet och förekomma dels i form av spardammar, som magasinera vattnet för att jämnt fördela detsamma på ett ökat antal flottningsdygn, dels i form av släpp- eller slussdammar, som tjäna ett noggrant utnyttjande av en knapp vattentillgång och därför hopspara vatten, tills timmersläppning kan ske, dels användas de även för att höja vattenståndet i någon viss del av flottleden., Dammen, som lägges på säker, tät grund och antingen omsorgsfullt timras eller uppföres av sten eller betong, är i regel försedd med grundlucka för vattnets urtappning, släppsluss för timmersläppning och överfallsski (flodlopp) för överflödsvattnets avlopp. Som stöd för en framför dammen befintlig skyddsfyllning utdragas dammöppningarnas sidoväggar till s. k. kinningar. Timmerrännor uppföras i regel av rund virke eller plank men ha på grund **Flogbrand.** Se Rostsvamp.

Florettben, de förkrympta resterna (rudimenten) av 2:a och 4:e tån hos hästen.

Flottled kallas ett vattendrag, där flottning av virke äger rum. Flottningen möjliggöres eller underlättas oftast genom i vattendraget utförda rensnings- och byggnadsarbeten. Allmän flottled är ett vattendrag, där envar äger rätt att låta flottgods löst framflyta, och för vilket särskilda lagbestämmelser gälla (Lag av 19/6 1919 om flottning i allmän flottled samt om ändring i vissa delar av vattenlagen). Enskild flottled förekommer sällan, och huvudsakligen där blott en virkesägare finnes. Jfr flottning! M. J. Dft.

Flottmo. Se Flytjord.

Flottning av virke i därtill lämpliga vattendrag har sedan mycket länge använts i vårt land. Det ordnade flottningsväsendet uppkom dock först i senare hälften av förra århundradet. Dessförinnan fick flottgodset ofta flyta fram på egen hand, och utan att några rensningsarbeten till flottningens underlättande utförts. Följden härav var, att stora mängder timmer aldrig nådde bestämmelseorten. I och med trävaruindustriens stora uppsving på 1850-och 60-talen fick f. en ökad betydelse, och intressenterna i de olika vattendragen började sammansluta sig till s. k. flottningsföreningar för att gemensamt utföra ej mindre den årliga flottningen än även s. k. flottledsbyggnader för att möjliggöra eller underlätta f. Enligt nu gällande lag (se Flottled) äro de, som låta flottgods löst framflyta i allmän flottled, vilken upplåtits till allmänt begagnande, skyldiga att utgöra en flottningsförening med av K. B. fastställt reglemente, vilken har att i enlighet med lagens bestämmelser ombesörja den allmänna flottningen, handhava och vidmakthålla flottleden jämte dess tillhörigheter samt uppbära och redovisa de för flottledens nyttjande stadgade avgifter. För innehavare av jordbruksfastighet gäller i fråga om husbehovsflottning vissa lättnader från ovannämnda bestämmelser, dock under den förutsättning, att därigenom ej uppstår hinder för den allmänna flottningen.

Vårt lands rika skogstillgångars nuvarande värde och betydelse ha till stor del sin orsak i de goda transportmöjligheter, som erbjudas genom det system av rikt förgrenade vattendrag, som genomdraga landet, och vilka till ojämförligt största delen äro flottbara tack vare ett flertal samverkande gynnsamma omständigheter. De flesta av våra större älvar flyta i huvudriktning NV—SO, varigenom snösmältning och islossning försiggå först i mynningen och småningom sträcka sig uppåt. Härigenom undgår man bildning av isdammar och översvämningar. Vårfloden kommer i stället att — flottningen till fromma — utsträckas över en något längre tidrymd. Då snösmältningen i fjällen inträffar senare än i vattendragens nedre delar, kan man ofta efter den egentliga vårfloden urskilja en s. k. fjällflod, som oftast är till stor nytta för f., då den medför kvarblivet timmer och lossar uppkomna brötar, d. v. s. anhopningar av stockar, som fastnat i flottleden. Fallhöjden är i jämförelse med utlandets floder mestadels gynnsam och uppgår i våra största älvar till i medeltal 1 à 2 m. per km. Tack vare den rikliga förekomsten av för f. väl lämpade vattendrag i landets skogrikaste delar kunna dessa numera nära nog överallt anses åtkomliga för avverkning, utan att körvägen i regel behöver bli längre än 3 à 5 km.

Sveriges samtliga flottleder anses ha en sammanlagd längd av minst 30,000 km. (Sveriges järnvägar år 1914 14,644 km.) och nå omkring 2/3 av rikets skogsmark. För de 30 viktigaste flottledssystemen var för åren 1908— 12 i medeltal per år och km. flottled antalet flottgods 2,655 st. samt flottningskostnaden per styck 12.37 öre och per kbf. 2.37 öre. Flottgodsmängden i samtliga svenska flottleder har för samma period beräknats till 75 miljoner st. eller 11,250,000 m^3 fast mått mittmätning. Kostnaden att flottledes transportera 1 m^3 virke vid en sammanlagd längd av 200 km. beräknades år 1917 i medeltal till 0.57 kr. medan järnvägsfrakten för motsvarande sträcka skulle uppgå till 4.10 kr.

Flottledsbyggnader. De flesta av våra vattendrag äro ej direkt användbara för f. utan måste först undergå betydande rensnings- och byggnadsarbeten. Dessa ha till uppgift bl. a. att rensa flodfåran, reglera vattentillgången, leda timret och vattnet samt skydda andra intressen, såsom vattenverk, broar och fiske. Flottledsbyggnaderna utfördes förr mestadels av trä (helst torrfura), ofta tillsammans med sten, t. ex. som stenfyllda kistor, men då dessa i regel ej vara längre än omkring 15 år, ha de mera varaktiga sten-och betongbyggnaderna alltmer kommit till användning. Dammar (se d. o.) avse en reglering av vattnet och förekomma dels i form av spardammar, som magasinera vattnet för att jämnt fördela detsamma på ett ökat antal flottningsdygn, dels i form av släpp- eller slussdammar, som tjäna ett noggrant utnyttjande av en knapp vattentillgång och därför hopspara vatten, tills timmersläppning kan ske, dels användas de även för att höja vattenståndet i någon viss del av flottleden., Dammen, som lägges på säker, tät grund och antingen omsorgsfullt timras eller uppföres av sten eller betong, är i regel försedd med grundlucka för vattnets urtappning, släppsluss för timmersläppning och överfallsski (flodlopp) för överflödsvattnets avlopp. Som stöd för en framför dammen befintlig skyddsfyllning utdragas dammöppningarnas sidoväggar till s. k. kinningar. Timmerrännor uppföras i regel av rund virke eller plank men ha på grund **Flogbrand.** Se Rostsvamp.

Florettben, de förkrympta resterna (rudimenten) av 2:a och 4:e tån hos hästen.

Flottled kallas ett vattendrag, där flottning av virke äger rum. Flottningen möjliggöres eller underlättas oftast genom i vattendraget utförda rensnings- och byggnadsarbeten. Allmän

flottled är ett vattendrag, där envar äger rätt att låta flottgods löst framflyta, och för vilket särskilda lagbestämmelser gälla (Lag av 19/6 1919 om flottning i allmän flottled samt om ändring i vissa delar av vattenlagen). Enskild flottled förekommer sällan, och huvudsakligen där blott en virkesägare finnes. Jfr flottning! M. J. Dft.

Flottmo. Se Flytjord.

Flottning av virke i därtill lämpliga vattendrag har sedan mycket länge använts i vårt land. Det ordnade flottningsväsendet uppkom dock först i senare hälften av förra århundradet. Dessförinnan fick flottgodset ofta flyta fram på egen hand, och utan att några rensningsarbeten till flottningens underlättande utförts. Följden härav var, att stora mängder timmer aldrig nådde bestämmelseorten. I och med trävaruindustriens stora uppsving på 1850-och 60-talen fick f. en ökad betydelse, och intressenterna i de olika vattendragen började sammansluta sig till s. k. flottningsföreningar för att gemensamt utföra ej mindre den årliga flottningen än även s. k. flottledsbyggnader för att möjliggöra eller underlätta f. Enligt nu gällande lag (se Flottled) äro de, som låta flottgods löst framflyta i allmän flottled, vilken upplåtits till allmänt begagnande, skyldiga att utgöra en flottningsförening med av K. B. fastställt reglemente, vilken har att i enlighet med lagens bestämmelser ombesörja den allmänna flottningen, handhava och vidmakthålla flottleden jämte dess tillhörigheter samt uppbära och redovisa de för flottledens nyttjande stadgade avgifter. För innehavare av jordbruksfastighet gäller i fråga om husbehovsflottning vissa lättnader från ovannämnda bestämmelser, dock under den förutsättning, att därigenom ej uppstår hinder för den allmänna flottningen.

Vårt lands rika skogstillgångars nuvarande värde och betydelse ha till stor del sin orsak i de goda transportmöjligheter, som erbjudas genom det system av rikt förgrenade vattendrag, som genomdraga landet, och vilka till ojämförligt största delen äro flottbara tack vare ett flertal samverkande gynnsamma omständigheter. De flesta av våra större älvar flyta i huvudriktning NV—SO, varigenom snösmältning och islossning försiggå först i mynningen och småningom sträcka sig uppåt. Härigenom undgår man bildning av isdammar och översvämningar. Vårfloden kommer i stället att — flottningen till fromma — utsträckas över en något längre tidrymd. Då snösmältningen i fjällen inträffar senare än i vattendragens nedre delar, kan man ofta efter den egentliga vårfloden urskilja en s. k. fjällflod, som oftast är till stor nytta för f., då den medför kvarblivet timmer och lossar uppkomna brötar, d. v. s. anhopningar av stockar, som fastnat i flottleden. Fallhöjden är i jämförelse med utlandets floder mestadels gynnsam och uppgår i våra största älvar till i medeltal 1 à 2 m. per km. Tack vare den rikliga förekomsten av för f. väl lämpade vattendrag i landets skogrikaste delar kunna dessa numera nära nog överallt anses åtkomliga för avverkning, utan att körvägen i regel behöver bli längre än 3 à 5 km.

Sveriges samtliga flottleder anses ha en sammanlagd längd av minst 30,000 km. (Sveriges järnvägar år 1914 14,644 km.) och nå omkring 2/3 av rikets skogsmark. För de 30 viktigaste flottledssystemen var för åren 1908— 12 i medeltal per år och km. flottled antalet flottgods 2,655 st. samt flottningskostnaden per styck 12.37 öre och per kbf. 2.37 öre. Flottgodsmängden i samtliga svenska flottleder har för samma period beräknats till 75 miljoner st. eller 11,250,000 m^3 fast mått mittmätning. Kostnaden att flottledes transportera 1 m^3 virke vid en sammanlagd längd av 200 km. beräknades år 1917 i medeltal till 0.57 kr. medan järnvägsfrakten för motsvarande sträcka skulle uppgå till 4.10 kr.

Flottledsbyggnader. De flesta av våra vattendrag äro ej direkt användbara för f. utan måste först undergå betydande rensnings- och byggnadsarbeten. Dessa ha till uppgift bl. a. att rensa flodfåran, reglera vattentillgången, leda timret och vattnet samt skydda andra intressen, såsom vattenverk, broar och fiske. Flottledsbyggnaderna utfördes förr mestadels av trä (helst torrfura), ofta tillsammans med sten, t. ex. som stenfyllda kistor, men då dessa i regel ej vara längre än omkring 15 år, ha de mera varaktiga sten-och betongbyggnaderna alltmer kommit till användning. Dammar (se d. o.) avse en reglering av vattnet och förekomma dels i form av spardammar, som magasinera vattnet för att jämnt fördela detsamma på ett ökat antal flottningsdygn, dels i form av släpp- eller slussdammar, som tjäna ett noggrant utnyttjande av en knapp vattentillgång och därför hopspara vatten, tills timmersläppning kan ske, dels användas de även för att höja vattenståndet i någon viss del av flottleden., Dammen, som lägges på säker, tät grund och antingen omsorgsfullt timras eller uppföres av sten eller betong, är i regel försedd med grundlucka för vattnets urtappning, släppsluss för timmersläppning och överfallsski (flodlopp) för överflödsvattnets avlopp. Som stöd för en framför dammen befintlig skyddsfyllning utdragas dammöppningarnas sidoväggar till s. k. kinningar. Timmerrännor uppföras i regel av rund virke eller plank men ha på grundav kort varaktighet alltmer kommit ur bruk och användas numera huvudsakligen för timrets passage vid dammbyggnader, vid mycket ringa vattentillgång eller där en upprensning av vattendraget skulle ställa sig för dyrbar. Ledare användes dels i form av styrbommar, som leda och sammanhålla timret, dels i form av styrdammar, vilka såväl leda timret som sammantränga vattnet i flodfåran eller skydda stranden mot urskärning. Den ursprungligaste och enklaste formen av ledare är s. k. landtimmer. I skarpa krökar, eller där i övrigt flottgodset gärna törnar mot stranden och fastnar, uppdragas ett antal ej för grova stockar med ena ändan på land och den andra snett utåt flodfåran. Detta s. k. landtimmer hindrar därefter nya stockar från att fastna och medtages, när man vid flottningens slut rensar leden från det virke, som där fastnat, vilket brukar kallas landrensning eller rumpning. Styrbommar tillverkas helst av torrfura och kunna vara enkla eller sammansatta, varjämte bomträna kunna vara fast sammanfogade medelst bultar eller rörligt förenade medelst s. k. koppel såsom kil-, spänn-, regel- och sinkkoppel samt klavjärn. Styrdammar göras ofta av trä i form av en timrad kista med stenfyllning (stenkista), där väggarna sammanhållas av intimrade tvärbettingar eller ock såsom en enkel timrad vägg, fasthållen antingen av stenfyllda trekantiga timrade kar eller medelst direkt i strandbrinken instuckna bettingar. Dessutom förekomma ett flertal andra typer, såsom riskistor, stubbkistor, jordledare samt sten- och betongledare.

Sorteringsverk eller skiljebommar bestå av ett bomsystem, bildande en anordning för att fördela de olika flottgodsen mellan ägarne. Virket framdrives därvid vanligen i en av 2 parallella bommar bildad kanal, vilken på bägge sidor är försedd med öppningar, som leda till var sitt timmermagasin, d. v. s. platser begränsade av bommar. Sorteringen kan även ske från ett centrum ut i de solfjäderformigt anordnade timmermagasinen. För att skiljning skall kunna äga rum, måste varje flottningsdelägare förse sitt timmer med tydliga, inslagna stämplar eller inhuggna s. k. skogsmärken.

Flottning i rinnande vatten bedrives vanligen såsom lösflottning, där varje flottgods får framflyta löst för sig. Över sjöar, på havet, eller där lösflottning är förbjuden, bogseras eller spelas virket fram över vattnet antingen i ringbom, d. v. s. omgärdat av en bom eller läns, eller ock hoplagt i fasta flottar, bestående av flera lager virke fast sammanfogade till s. k. mosor eller buntade, stöd- eller korsdragna flottar. Ringbommen spelas (varpas) fram, vanligen med hjälp av en s. k. spelflotte eller speleka, som är utrustad med en vid en 400— 500 m. lång lina fästad dragg, vilken fälles på lämpligt avstånd, varefter flotten eller ekan med vidhängande ringbom genom en enkel spelanordning varpas framåt.

Det viktigaste handredskapet vid f. är flottningshaken, d. v. s. en vanlig båtshake med något bakåtböjd spets, vinkelrätt utstående klo och ett 3—5 m. långt, smäckert skaft. Flottningsarbetet bortsättes om möjligt på ackord, t. ex. vid utvältning av timmer, transport över sjöar, landrensning o. d. men eljest på timpenning, emedan arbetstiden oftast blir mycket oregelbunden, då f. ibland omöjliggöres av motvind eller ibland på grund av klen vattentillgång måste fortgå upp till 14 timmar eller längre i sträck.

Virkets sjunkning är vid längre flottning betydande och beräknas uppgå till 1—2 % för timmer, 2 1/2—5 % för props och massaved samt upp till 10 % för kolved. Sjunkningen motverkas genom virkets barkning samt genom att detsamma före f. upplägges i tunna eller ströade (se d. o.) vältor på isen eller än bättre på land. Under f. förekommande halvsjunket virke, s. k. dykare, bör uppdragas på land för att torka ut. Sjunket virke upptages stundom vid lågt vattenstånd samt i timmermagasin o. d. platser medelst dykare eller särskild lyftkran med gripanordning. Angående flottningsstadgans föreskrifter för virkets barkning, se d. o.

Flottningens inverkan på virket beror till stor del på urlakning av vissa ämnen under vattentransporten. Därigenom minskas virkets krympning, svallning, kastning och sönderspricknіng samt dess mottaglighet för blåyte- och rötsvampars angrepp, medan å andra sidan urlakningen av vedens kådartade beståndsdelar nedsätter virkets varaktighet. Får virket ligga för länge i vatten, händer det lätt, att splinten (jfr virke) blånar; en lagom lång f. anses däremot giva virket en jämnare färg. Vid f. skadas stockändarna på grund av stötar mot flottledens botten och stränder. För att motverka denna skada tillägger man i regel utöver stockens inmätta längd en s. k. stötfot av 3—6 tum. M. J. Dft.

Flugor. Om flugornas systematik och utveckling, se tvåvingar. Förutom de på kulturväxterna levande flugorna finnes det en mängd, som för människan har hygieniskt eller ekonomiskt intresse. Särskilt viktiga äro de, som besöka människans bostäder, uthus, stallar o. s. v. Förutom det obehag deras blotta närvaro medför, kunna de på sin kropp, särskilt fotsulorna, transportera mikroorganismer, som framkalla sjukdomar. Viktigast av alla är helt visst husflugan (*Musca domestica* L.). Denna har sin förnämsta utvecklingshärd i gödsel, men larverna trivas dessutom i varjehanda förmultnande växtämnen. Den vanliga av kort varaktighet alltmer kommit ur bruk och användas numera huvudsakligen för timrets passage vid dammbyggnader, vid mycket ringa vattentillgång eller där en upprensning av vattendraget skulle ställa sig för dyrbar. Ledare användes dels i form av styrbommar, som leda och sammanhålla timret, dels i form av styrdammar, vilka såväl leda timret som sammantränga vattnet i flodfåran eller skydda stranden mot urskärning. Den ursprungligaste och enklaste formen av ledare är s. k. landtimmer. I skarpa krökar, eller där i övrigt flottgodset gärna törnar mot stranden och fastnar, uppdragas ett antal ej för grova stockar med ena ändan på land och den andra snett utåt flodfåran. Detta s. k. landtimmer hindrar därefter nya stockar från att fastna och medtages, när man vid flottningens slut rensar leden från det virke, som där fastnat, vilket brukar kallas landrensning eller rumpning. Styrbommar tillverkas helst av torrfura och kunna vara enkla eller sammansatta, varjämte bomträna kunna vara fast sammanfogade medelst bultar eller rörligt förenade medelst s. k. koppel såsom kil-, spänn-, regel- och sinkkoppel samt klavjärn. Styrdammar göras ofta av trä i form av en timrad kista med stenfyllning (stenkista), där väggarna sammanhållas av intimrade tvärbettingar eller ock såsom en enkel timrad vägg, fasthållen antingen av stenfyllda trekantiga timrade kar eller medelst direkt i strandbrinken instuckna bettingar. Dessutom förekomma ett flertal andra typer, såsom riskistor, stubbkistor, jordledare samt sten- och betongledare.

Sorteringsverk eller skiljebommar bestå av ett bomsystem, bildande en anordning för att fördela de olika flottgodsen mellan ägarne. Virket framdrives därvid vanligen i en av 2

parallella bommar bildad kanal, vilken på bägge sidor är försedd med öppningar, som leda till var sitt timmermagasin, d. v. s. platser begränsade av bommar. Sorteringen kan även ske från ett centrum ut i de solfjäderformigt anordnade timmermagasinen. För att skiljning skall kunna äga rum, måste varje flottningsdelägare förse sitt timmer med tydliga, inslagna stämplar eller inhuggna s. k. skogsmärken.

Flottning i rinnande vatten bedrives vanligen såsom lösflottning, där varje flottgods får framflyta löst för sig. Över sjöar, på havet, eller där lösflottning är förbjuden, bogseras eller spelas virket fram över vattnet antingen i ringbom, d. v. s. omgärdat av en bom eller läns, eller ock hoplagt i fasta flottar, bestående av flera lager virke fast sammanfogade till s. k. mosor eller buntade, stöd- eller korsdragna flottar. Ringbommen spelas (varpas) fram, vanligen med hjälp av en s. k. spelflotte eller speleka, som är utrustad med en vid en 400— 500 m. lång lina fästad dragg, vilken fälles på lämpligt avstånd, varefter flotten eller ekan med vidhängande ringbom genom en enkel spelanordning varpas framåt.

Det viktigaste handredskapet vid f. är flottningshaken, d. v. s. en vanlig båtshake med något bakåtböjd spets, vinkelrätt utstående klo och ett 3—5 m. långt, smäckert skaft. Flottningsarbetet bortsättes om möjligt på ackord, t. ex. vid utvältning av timmer, transport över sjöar, landrensning o. d. men eljest på timpenning, emedan arbetstiden oftast blir mycket oregelbunden, då f. ibland omöjliggöres av motvind eller ibland på grund av klen vattentillgång måste fortgå upp till 14 timmar eller längre i sträck.

Virkets sjunkning är vid längre flottning betydande och beräknas uppgå till 1—2 % för timmer, 2 1/2—5 % för props och massaved samt upp till 10 % för kolved. Sjunkningen motverkas genom virkets barkning samt genom att detsamma före f. upplägges i tunna eller ströade (se d. o.) vältor på isen eller än bättre på land. Under f. förekommande halvsjunket virke, s. k. dykare, bör uppdragas på land för att torka ut. Sjunket virke upptages stundom vid lågt vattenstånd samt i timmermagasin o. d. platser medelst dykare eller särskild lyftkran med gripanordning. Angående flottningsstadgans föreskrifter för virkets barkning, se d. o.

Flottningens inverkan på virket beror till stor del på urlakning av vissa ämnen under vattentransporten. Därigenom minskas virkets krympning, svallning, kastning och sönderspruckning samt dess mottaglighet för blåyte- och rötsvampars angrepp, medan å andra sidan urlakningen av vedens kådartade beståndsdelar nedsätter virkets varaktighet. Får virket ligga för länge i vatten, händer det lätt, att splinten (jfr virke) blånar; en lagom lång f. anses däremot giva virket en jämnare färg. Vid f. skadas stockändarna på grund av stötar mot flottledens botten och stränder. För att motverka denna skada tillägger man i regel utöver stockens inmätta längd en s. k. stötfot av 3—6 tum. M. J. Dft.

Flugor. Om flugornas systematik och utveckling, se tvåvingar. Förutom de på kulturväxterna levande flugorna finnes det en mängd, som för människan har hygieniskt eller ekonomiskt intresse. Särskilt viktiga äro de, som besöka människans bostäder, uthus, stallar o. s. v. Förutom det obehag deras blotta närvaro medför, kunna de på sin kropp, särskilt fotsulorna, transportera mikroorganismer, som framkalla sjukdomar. Viktigast av alla är helt visst husflugan (*Musca domestica* L.). Denna har sin förnämsta utvecklingshärd i gödsel, men larverna trivas dessutom i varjehanda förmultnande växtämnen. Den vanligahusflugan kan lägga omkring 500 ägg, millimeterlånga, gurklika och vita. På 1—3 dygn kläckas de. Efter 1—2 veckor äro de vita, fotlösa, i framändan tillspetsade larverna fullvuxna och förvandla sig då till 6—7 mm. långa, ovala och rödbruna puppor, som efter ytterligare 1—2 veckor kläckas. På grund av denna snabba utveckling, som dock genom ogynnsamma yttre förhållanden kan starkt förlängas, hinna under en sommar talrika generationer utvecklas. Flugorna förekomma därför på sensommaren och hösten ofta i oerhörd mängd och träffas särskilt då massvis inomhus. En annan flugart, som ofta träffas inomhus, är spyflugan (*Calliphora vomitoria* L.), som är lätt igenkänlig på sin stålblå färg. Denna är den egentliga »köttflugan» och är den, som i allmänhet avlägger sina ägg på födoämnen av animaliskt ursprung. Dessutom förekomma larverna i sällskap med larver av bl. a. guldflugan (*Lucilia cæsar* L.), glänsande guldgrön, i all slags ruttnande köksavfall m. m. — Förutom nu nämnda flugor förekomma inomhus, särskilt i stallar och ladugårdar, s. k. stickflugor (ss. *Stomoxys, Lyperosia* m. fl.), vilkas mundelar äro ombildade till ett framåt riktat stickverktyg, varmed smärtsamma styng åstadkommas. Dessa flugor äro stundom mycket besvärliga för husdjuren. — En viktig åtgärd för minskandet av husflugan är gödselstadens ändamålsenliga anordning och gödselns behandling. Fast cementbotten och brunn för gödselvattnet, gödselhögens m. l. m. fullständiga överbyggande samt gödselns snabba spridning till fälten minskar flugornas utvecklingsmöjligheter. M. l. m. öppna avträden böra bannlysas. Tillträde till ladugård, kök o. s. v. bör minskas genom lämpliga fönsteranordningar. Till fångst av flugor lämpa sig utmärkt vissa s. k. fångslyktor, vidare limmat papper m. m. I ladugårdar förtjänas särskilt användas 2-procentig formalin, som med därför lämpad spridare duschas över tak och väggar då och då. På tallrikar utställd formarinlösning (2 %), i vilken lägges bröd eller bomull, är ock ett medel av god verkan. — Mot spyflugorna gäller framför allt att avstänga dem från tillträde till kök, visthus o. dyl. Stickflugorna leva som larver i gödsel men dessutom även i ruttnande halm. Mot dem gäller därför ungefär samma regler som mot husflugan. A. T—n.

Spyflugan.

Fluglim beredes genom sammansmältning av harts och linolja; 70 % av det förra och 30 av den senare giva lagom tjocklek; starkare upphettning eller tillsats av mer harts gör limmet tjockare, linolja tunnare. Massan, som bibehåller sig klibbig i 5—6 dagar, strykes på pappersremsor.

Flugsnappare, *Muscicapa*, flyttfågelsläkte av tättingarnas ordning, hör till våra allmännaste och flitigaste insektätare. Grå f., *M. grisola* L., som är gråbrun och under vit, lever i och i närheten av skog samt lägger omkring 5 gråaktiga, brunfläckiga ägg i öppet bo, som redes i grenklykor, sprickor på träd, gärdesgårdar o. s. v. Svart och vit f., *M. atricapilla* L., hanen ovan svart med vit panna och undersida samt vit vingspegel, honan brunaktig, under gråvit, lever i lundar. Häckar i hål och lägger 5—8 ljusblå ägg. Åtnjuta skydd som nyttiga fåglar. Se Fågelskydd.

Svart och vit flugsnappare.

Flugsvamp, *Agaricus* (*Amanita*), ett skivsvampsläkte, som igenkännes från liknande svampar genom 2 hyllen. Det yttre omgiver hela svampen före dess utveckling, men vid denna antingen sönderbrister det i små stycken, som liksom vårtliknande fläckar kvarsitta på hatten, eller öppnar det sig i toppen och kvarsitter som en hylsa kring fotens bas. Det inre hyllet
husflugan kan lägga omkring 500 ägg, millimeterlånga, gurklika och vita. På 1—3 dygn kläckas de. Efter 1—2 veckor äro de vita, fotlösa, i framändan tillspetsade larverna fullvuxna och förvandla sig då till 6—7 mm. långa, ovala och rödbruna puppor, som efter ytterligare 1—2 veckor kläckas. På grund av denna snabba utveckling, som dock genom ogynnsamma yttre förhållanden kan starkt förlängas, hinna under en sommar talrika generationer utvecklas. Flugorna förekomma därför på sensommaren och hösten ofta i oerhörd mängd och träffas särskilt då massvis inomhus. En annan flugart, som ofta träffas inomhus, är spyflugan (*Calliphora vomitoria* L.), som är lätt igenkänlig på sin stålblå färg. Denna är den egentliga »köttflugan» och är den, som i allmänhet avlägger sina ägg på födoämnen av animaliskt ursprung. Dessutom förekomma larverna i sällskap med larver av bl. a. guldflugan (*Lucilia cæsar* L.), glänsande guldgrön, i all slags ruttnande köksavfall m. m. — Förutom nu nämnda flugor förekomma inomhus, särskilt i stallar och ladugårdar, s. k. stickflugor (ss. *Stomoxys, Lyperosia* m. fl.), vilkas mundelar äro ombildade till ett framåt riktat stickverktyg, varmed smärtsamma styng åstadkommas. Dessa flugor äro stundom mycket besvärliga för husdjuren. — En viktig åtgärd för minskandet av husflugan är gödselstadens ändamålsenliga anordning och gödselns behandling. Fast cementbotten och brunn för gödselvattnet, gödselhögens m. l. m. fullständiga överbyggande samt gödselns snabba spridning till fälten minskar flugornas utvecklingsmöjligheter. M. l. m. öppna avträden böra bannlysas. Tillträde till ladugård, kök o. s. v. bör minskas genom lämpliga fönsteranordningar. Till fångst av flugor lämpa sig utmärkt vissa s. k. fångslyktor, vidare limmat papper m. m. I ladugårdar förtjänas särskilt användas 2-procentig formalin, som med därför lämpad spridare duschas över tak och väggar då och då. På tallrikar utställd formarinlösning (2 %), i vilken lägges bröd eller bomull, är ock ett medel av god verkan. — Mot spyflugorna gäller framför allt att avstänga dem från tillträde till kök, visthus o. dyl. Stickflugorna leva som larver i gödsel men dessutom även i ruttnande halm. Mot dem gäller därför ungefär samma regler som mot husflugan. A. T—n.

Spyflugan.

Fluglim beredes genom sammansmältning av harts och linolja; 70 % av det förra och 30 av den senare giva lagom tjocklek; starkare upphettning eller tillsats av mer harts gör limmet tjockare, linolja tunnare. Massan, som bibehåller sig klibbig i 5—6 dagar, strykes på pappersremsor.

Flugsnappare, *Muscicapa*, flyttfågelsläkte av tättingarnas ordning, hör till våra allmännaste och flitigaste insektätare. Grå f., *M. grisola* L., som är gråbrun och under vit, lever i och i närheten av skog samt lägger omkring 5 gråaktiga, brunfläckiga ägg i öppet bo, som redes i grenklykor, sprickor på träd, gärdesgårdar o. s. v. Svart och vit f., *M. atricapilla* L., hanen ovan svart med vit panna och undersida samt vit vingspegel, honan brunaktig, under gråvit, lever i lundar. Häckar i hål och lägger 5—8 ljusblå ägg. Åtnjuta skydd som nyttiga fåglar. Se Fågelskydd.

Svart och vit flugsnappare.

Flugsvamp, *Agaricus* (*Amanita*), ett skivsvampsläkte, som igenkännes från liknande svampar genom 2 hyllen. Det yttre omgiver hela svampen före dess utveckling, men vid denna antingen sönderbrister det i små stycken, som liksom vårtliknande fläckar kvarsitta på hatten, eller öppnar det sig i toppen och kvarsitter som en hylsa kring fotens bas. Det inre hyllet husflugan kan lägga omkring 500 ägg, millimeterlånga, gurklika och vita. På 1—3 dygn kläckas de. Efter 1—2 veckor äro de vita, fotlösa, i framändan tillspetsade larverna fullvuxna

och förvandla sig då till 6—7 mm. långa, ovala och rödbruna puppor, som efter ytterligare 1—2 veckor kläckas. På grund av denna snabba utveckling, som dock genom ogynnsamma yttre förhållanden kan starkt förlängas, hinna under en sommar talrika generationer utvecklas. Flugorna förekomma därför på sensommaren och hösten ofta i oerhörd mängd och träffas särskilt då massvis inomhus. En annan flugart, som ofta träffas inomhus, är spyflugan (*Calliphora vomitoria* L.), som är lätt igenkänlig på sin stålblå färg. Denna är den egentliga »köttflugan» och är den, som i allmänhet avlägger sina ägg på födoämnen av animaliskt ursprung. Dessutom förekomma larverna i sällskap med larver av bl. a. guldflugan (*Lucilia cæsar* L.), glänsande guldgrön, i all slags ruttnande köksavfall m. m. — Förutom nu nämnda flugor förekomma inomhus, särskilt i stallar och ladugårdar, s. k. stickflugor (ss. *Stomoxys, Lyperosia* m. fl.), vilkas mundelar äro ombildade till ett framåt riktat stickverktyg, varmed smärtsamma styng åstadkommas. Dessa flugor äro stundom mycket besvärliga för husdjuren. — En viktig åtgärd för minskandet av husflugan är gödselstadens ändamålsenliga anordning och gödselns behandling. Fast cementbotten och brunn för gödselvattnet, gödselhögens m. l. m. fullständiga överbyggande samt gödselns snabba spridning till fälten minskar flugornas utvecklingsmöjligheter. M. l. m. öppna avträden böra bannlysas. Tillträde till ladugård, kök o. s. v. bör minskas genom lämpliga fönsteranordningar. Till fångst av flugor lämpa sig utmärkt vissa s. k. fångslyktor, vidare limmat papper m. m. I ladugårdar förtjänas särskilt användas 2-procentig formalin, som med därför lämpad spridare duschas över tak och väggar då och då. På tallrikar utställd formarinlösning (2 %), i vilken lägges bröd eller bomull, är ock ett medel av god verkan. — Mot spyflugorna gäller framför allt att avstänga dem från tillträde till kök, visthus o. dyl. Stickflugorna leva som larver i gödsel men dessutom även i ruttnande halm. Mot dem gäller därför ungefär samma regler som mot husflugan. A. T—n.

Spyflugan.

Fluglim beredes genom sammansmältning av harts och linolja; 70 % av det förra och 30 av den senare giva lagom tjocklek; starkare upphettning eller tillsats av mer harts gör limmet tjockare, linolja tunnare. Massan, som bibehåller sig klibbig i 5—6 dagar, strykes på pappersremsor.

Flugsnappare, *Muscicapa*, flyttfågelsläkte av tättingarnas ordning, hör till våra allmännaste och flitigaste insektätare. Grå f., *M. grisola* L., som är gråbrun och under vit, lever i och i närheten av skog samt lägger omkring 5 gråaktiga, brunfläckiga ägg i öppet bo, som redes i grenklykor, sprickor på träd, gärdesgårdar o. s. v. Svart och vit f., *M. atricapilla* L., hanen ovan svart med vit panna och undersida samt vit vingspegel, honan brunaktig, under gråvit, lever i lundar. Häckar i hål och lägger 5—8 ljusblå ägg. Åtnjuta skydd som nyttiga fåglar. Se Fågelskydd.

Svart och vit flugsnappare.

Flugsvamp, *Agaricus* (*Amanita*), ett skivsvampsläkte, som igenkännes från liknande svampar genom 2 hyllen. Det yttre omgiver hela svampen före dess utveckling, men vid denna antingen sönderbrister det i små stycken, som liksom vårtliknande fläckar kvarsitta på hatten, eller öppnar det sig i toppen och kvarsitter som en hylsa kring fotens bas. Det inre hyllet husflugan kan lägga omkring 500 ägg, millimeterlånga, gurklika och vita. På 1—3 dygn kläckas de. Efter 1—2 veckor äro de vita, fotlösa, i framändan tillspetsade larverna fullvuxna

och förvandla sig då till 6—7 mm. långa, ovala och rödbruna puppor, som efter ytterligare 1—2 veckor kläckas. På grund av denna snabba utveckling, som dock genom ogynnsamma yttre förhållanden kan starkt förlängas, hinna under en sommar talrika generationer utvecklas. Flugorna förekomma därför på sensommaren och hösten ofta i oerhörd mängd och träffas särskilt då massvis inomhus. En annan flugart, som ofta träffas inomhus, är spyflugan (*Calliphora vomitoria* L.), som är lätt igenkänlig på sin stålblå färg. Denna är den egentliga »köttflugan» och är den, som i allmänhet avlägger sina ägg på födoämnen av animaliskt ursprung. Dessutom förekomma larverna i sällskap med larver av bl. a. guldflugan (*Lucilia cæsar* L.), glänsande guldgrön, i all slags ruttnande köksavfall m. m. — Förutom nu nämnda flugor förekomma inomhus, särskilt i stallar och ladugårdar, s. k. stickflugor (ss. *Stomoxys, Lyperosia* m. fl.), vilkas mundelar äro ombildade till ett framåt riktat stickverktyg, varmed smärtsamma styng åstadkommas. Dessa flugor äro stundom mycket besvärliga för husdjuren. — En viktig åtgärd för minskandet av husflugan är gödselstadens ändamålsenliga anordning och gödselns behandling. Fast cementbotten och brunn för gödselvattnet, gödselhögens m. l. m. fullständiga överbyggande samt gödselns snabba spridning till fälten minskar flugornas utvecklingsmöjligheter. M. l. m. öppna avträden böra bannlysas. Tillträde till ladugård, kök o. s. v. bör minskas genom lämpliga fönsteranordningar. Till fångst av flugor lämpa sig utmärkt vissa s. k. fångslyktor, vidare limmat papper m. m. I ladugårdar förtjänas särskilt användas 2-procentig formalin, som med därför lämpad spridare duschas över tak och väggar då och då. På tallrikar utställd formarinlösning (2 %), i vilken lägges bröd eller bomull, är ock ett medel av god verkan. — Mot spyflugorna gäller framför allt att avstänga dem från tillträde till kök, visthus o. dyl. Stickflugorna leva som larver i gödsel men dessutom även i ruttnande halm. Mot dem gäller därför ungefär samma regler som mot husflugan. A. T—n.

Spyflugan.

Fluglim beredes genom sammansmältning av harts och linolja; 70 % av det förra och 30 av den senare giva lagom tjocklek; starkare upphettning eller tillsats av mer harts gör limmet tjockare, linolja tunnare. Massan, som bibehåller sig klibbig i 5—6 dagar, strykes på pappersremsor.

Flugsnappare, *Muscicapa*, flyttfågelsläkte av tättingarnas ordning, hör till våra allmännaste och flitigaste insektätare. Grå f., *M. grisola* L., som är gråbrun och under vit, lever i och i närheten av skog samt lägger omkring 5 gråaktiga, brunfläckiga ägg i öppet bo, som redes i grenklykor, sprickor på träd, gärdesgårdar o. s. v. Svart och vit f., *M. atricapilla* L., hanen ovan svart med vit panna och undersida samt vit vingspegel, honan brunaktig, under gråvit, lever i lundar. Häckar i hål och lägger 5—8 ljusblå ägg. Åtnjuta skydd som nyttiga fåglar. Se Fågelskydd.

Svart och vit flugsnappare.

Flugsvamp, *Agaricus* (*Amanita*), ett skivsvampsläkte, som igenkännes från liknande svampar genom 2 hyllen. Det yttre omgiver hela svampen före dess utveckling, men vid denna antingen sönderbrister det i små stycken, som liksom vårtliknande fläckar kvarsitta på hatten, eller öppnar det sig i toppen och kvarsitter som en hylsa kring fotens bas. Det inre hylletsitter som en nedhängande ring kring fotens övre del. Skivorna förbliva vita (jfr Champignon). Den vanliga f., *A. muscarius* L., som är mycket allmän i lövskog, bildar först en av det vita ytterhyllet fullständigt omgiven rund kropp men är, sedan den uppskjutit, ytterst lätt igenkänlig på sin högröda (gulröda, stundom bruna) hatt, på vilken de av yttre hyllet uppkomna vita fläckarna till en tid kvarsitta, samt fotens lökformigt uppsvällda bas. Andra mindre bemärkta, vita arter kunna förväxlas med champinjoner, från vilka de lätt skiljas genom ovan anförda kännetecken. Flertalet flugsvampar äro mycket giftiga genom innehållet, framför allt av den skarpt giftiga alkaloiden muskarin samt ett s. k. svamptoxin. Den vanliga flugsvampen ätes av ryssar, sedan de giftiga ämnena utlakats medels kokning i vatten.

Fluktuation. Se Variation.

Flundra. 1. Flundrefiskar (*Pleuronectidæ*) utmärka sig genom sin flattryckta, osymmetriska kropp med båda ögonen på samma sida, vilken är enfärgat brun eller fläckig, under det att den blinda, nedåtvända sidan är vit. De äro alla bottenfiskar, som oftast ligga stilla på botten eller gräva ned sig i sanden men dessemellan kunna företaga ganska långa vandringar. Några arter äro rovfiskar, medan de flesta leva av smärre havsdjur, ss. havsmaskar, små snäckor, musslor, kräftdjur m. m. Äggen flyta fritt i vattnet, och ynglet är till en början symmetriskt med ett öga på vardera sidan. Flundrorna intaga näst de sill- och torskartade fiskarna samt makrillen i ekonomiskt avseende den främsta platsen bland havsfiskarna. De fiskas hos oss mest i vad och trål men även på nät och långrev (se Fiskeredskap).

De viktigaste av de utanför Sveriges kust förekommande 16 arterna äro: Helgeflundra, *Hippoglossus maximus* L., som når en längd av över 2 m. med en vikt av 140 kg., och fångas endast tillfälligtvis utanför norra delen av västkusten i trål och någon gång på långrev.

Rödspättan, *Pleuronectus platessa* L., vår ekonomiskt viktigaste flundreart, har slät hud med strödda röda eller rödgula fläckar och förekommer likasom

Sandskäddan, *Pleuronectes limanda* L., skild från den förra genom jämn grå- eller gulbrun färg, från Atlanten in i östersjön till omkring Gottland.

Vanliga flundran eller skrubbskäddan, *Pleuronectes flesus* L., mörkt gråbrun till grågul, ofta med rostgula fläckar, har taggiga knölar längs basen av rygg- och analfenorna. Finns från västkusten ända upp i Bottenhavet norr om Kvarken och i flodmynningar.

Dessa senare tre flundrearter bliva vanligen blott 20—35 cm. långa. Liksom helgeflundran hava de i regel ögonen på högra sidan. På den vänstra ligga de däremot hos var-släktet f *Bothus*.

Slätvaren, *B. rhombus* L., 60—68 cm. lång, förekommer vid västkusten och i Östersjön till Blekinges kust. Har på ögonsidan släta fjäll.

Piggvar, *B. maximus* L., 60—90 cm. lång, finnes företrädesvis vid västkusten men även i Östersjön, där den någon gång fångas ända uppe i Kvarken. Har i stället för fjäll taggiga benknölar. G. Schn.

2. Se Igelsjuka.

Fluster. Se Bikupa.

Flyglamhet. Se Biens sjukdomar.

Flygsand, fin sand och mo, av så ringa kornstorlek, 0.05—0.5 mm.,, att den uppdrives av vinden och såsom dammoln föres ut över kringliggande trakt. Jfr Sand. Bildas huvudsakligen vid havskuster, där vågsvallet utsköljer de fina sandkornen och driver upp dem till stranden, där de kunna föras vidare av vinden och bilda flygsandsfält, kullar och åsar (dyner, klitter). Flygsandsfält förekomma i Sverige huvudsakligen vid Hallands, Skånes och Ölands kuster, på Gottlands Fårö och Sandö samt eljes mer enstaka vid Östersjökusten och sällsynt inuti landet. Växtligheten, som vid havskusten övervägande består av strandråg, marhalm, honungsklöver, sandstarr samt lågvuxna sand- och saltväxter i strandbältet, vartill på något högre liggande mark komma ljung, tofsäxing m. fl. magra gräs, är så gott som värdelös till foder. Sedan sanden blivit bunden, inkomma vanligen bättre foderväxter, ss. kosmäre, en rikt skottalstrande form av rödven, timjam m. fl., som kunna göra dessa marker till visserligen magra men ganska uthålliga beten.

Flygsandsfälten innebära för kringliggande marker en ständig fara att övertäckas genom av stormen uppdriven sand. Sandens bindning genom en lämplig växtlighet har därför av gammalt ansetts som en allmän angelägenhet, och föreskrifter hava utfärdats i detta syfte. Då den enskildes åtgärder äro svåra att framtvinga och visat sig föga verksamma, har flygsandsfältens bindning och plantering varit föremål för hushållningssällskapens verksamhet med understöd av statsmedel, men i senare tid huvudsakligen övertagits av staten, till vilken åtskilliga jordägare överlåtit sina flygsandsfält för att bliva fria från sina skyldigheter i avseende på deras vård. Statens flygsandsplanteringar, som förvaltas av Domänstyrelsen, och allt jämnt minskas genom övergång till skog, omfattade år 1920 1,158 hektar. För sandflyktens dämpande hade tidigare använts betäckning med lång ljung eller grästorv samt beredande av vindskydd genom upprättande av rishag, varefter sandmarken dels planterades med strandråg och marhalm, dels besåddes eller planterades med tall. Numera användes huvudsakligen tallplantering. Å de för havsvindarne mest utsatta platserna planteras sitter som en nedhängande ring kring fotens övre del. Skivorna förbliva vita (jfr Champignon). Den vanliga f., *A. muscarius* L., som är mycket allmän i lövskog, bildar först en av det vita ytterhyllet fullständigt omgiven rund kropp men är, sedan den uppskjutit, ytterst lätt igenkänlig på sin högröda (gulröda, stundom bruna) hatt, på vilken de av yttre hyllet uppkomna vita fläckarna till en tid kvarsitta, samt fotens lökformigt uppsvällda bas. Andra mindre bemärkta, vita arter kunna förväxlas med champinjoner, från vilka de lätt skiljas genom ovan anförda kännetecken. Flertalet flugsvampar äro mycket giftiga genom innehållet, framför allt av den skarpt giftiga alkaloiden muskarin samt ett s. k. svamptoxin. Den vanliga flugsvampen ätes av ryssar, sedan de giftiga ämnena utlakats medels kokning i vatten.

Fluktuation. Se Variation.

Flundra. 1. Flundrefiskar (*Pleuronectidæ*) utmärka sig genom sin flattryckta, osymmetriska kropp med båda ögonen på samma sida, vilken är enfärgat brun eller fläckig, under det att den blinda, nedåtvända sidan är vit. De äro alla bottenfiskar, som oftast ligga stilla på botten eller gräva ned sig i sanden men dessemellan kunna företaga ganska långa vandringar. Några arter äro rovfiskar, medan de flesta leva av smärre havsdjur, ss. havsmaskar, små snäckor, musslor, kräftdjur m. m. Äggen flyta fritt i vattnet, och ynglet är till en början symmetriskt med ett öga på vardera sidan. Flundrorna intaga näst de sill- och torskartade fiskarna samt makrillen i ekonomiskt avseende den främsta platsen bland havsfiskarna. De fiskas hos oss mest i vad och trål men även på nät och långrev (se Fiskeredskap).

De viktigaste av de utanför Sveriges kust förekommande 16 arterna äro: Helgeflundra, *Hippoglossus maximus* L., som når en längd av över 2 m. med en vikt av 140 kg., och fångas endast tillfälligtvis utanför norra delen av västkusten i trål och någon gång på långrev.

Rödspättan, *Pleuronectus platessa* L., vår ekonomiskt viktigaste flundreart, har slät hud med strödda röda eller rödgula fläckar och förekommer likasom

Sandskäddan, *Pleuronectes limanda* L., skild från den förra genom jämn grå- eller gulbrun färg, från Atlanten in i östersjön till omkring Gottland.

Vanliga flundran eller skrubbskäddan, *Pleuronectes flesus* L., mörkt gråbrun till grågul, ofta med rostgula fläckar, har taggiga knölar längs basen av rygg- och analfenorna. Finns från västkusten ända upp i Bottenhavet norr om Kvarken och i flodmynningar.

Dessa senare tre flundrearter bliva vanligen blott 20—35 cm. långa. Liksom helgeflundran hava de i regel ögonen på högra sidan. På den vänstra ligga de däremot hos var-släktet f *Bothus*.

Slätvaren, *B. rhombus* L., 60—68 cm. lång, förekommer vid västkusten och i Östersjön till Blekinges kust. Har på ögonsidan släta fjäll.

Piggvar, *B. maximus* L., 60—90 cm. lång, finnes företrädesvis vid västkusten men även i Östersjön, där den någon gång fångas ända uppe i Kvarken. Har i stället för fjäll taggiga benknölar. G. Schn.

2. Se Igelsjuka.

Fluster. Se Bikupa.

Flyglamhet. Se Biens sjukdomar.

Flygsand, fin sand och mo, av så ringa kornstorlek, 0.05—0.5 mm.,, att den uppdrives av vinden och såsom dammoln föres ut över kringliggande trakt. Jfr Sand. Bildas huvudsakligen vid havskuster, där vågsvallet utsköljer de fina sandkornen och driver upp dem till stranden, där de kunna föras vidare av vinden och bilda flygsandsfält, kullar och åsar (dyner, klitter). Flygsandsfält förekomma i Sverige huvudsakligen vid Hallands, Skånes och Ölands kuster, på Gottlands Fårö och Sandö samt eljes mer enstaka vid Östersjökusten och sällsynt inuti landet. Växtligheten, som vid havskusten övervägande består av strandråg, marhalm, honungsklöver, sandstarr samt lågvuxna sand- och saltväxter i strandbältet, vartill på något högre liggande mark komma ljung, tofsäxing m. fl. magra gräs, är så gott som värdelös till foder. Sedan sanden blivit bunden, inkomma vanligen bättre foderväxter, ss. kosmäre, en rikt skottalstrande form av rödven, timjam m. fl., som kunna göra dessa marker till visserligen magra men ganska uthålliga beten.

Flygsandsfälten innebära för kringliggande marker en ständig fara att övertäckas genom av stormen uppdriven sand. Sandens bindning genom en lämplig växtlighet har därför av gammalt ansetts som en allmän angelägenhet, och föreskrifter hava utfärdats i detta syfte. Då den enskildes åtgärder äro svåra att framtvinga och visat sig föga verksamma, har flygsandsfältens bindning och plantering varit föremål för hushållningssällskapens verksamhet med understöd av statsmedel, men i senare tid huvudsakligen övertagits av staten, till vilken åtskilliga jordägare överlåtit sina flygsandsfält för att bliva fria från sina skyldigheter i avseende på deras vård. Statens flygsandsplanteringar, som förvaltas av Domänstyrelsen, och allt jämnt minskas genom övergång till skog, omfattade år 1920 1,158 hektar. För sandflyktens dämpande hade tidigare använts betäckning med lång ljung eller grästorv samt beredande av vindskydd genom upprättande av rishag, varefter sandmarken dels planterades med strandråg och marhalm, dels besåddes eller planterades med tall. Numera användes huvudsakligen tallplantering. Å de för havsvindarne mest utsatta platserna planteras sitter som en nedhängande ring kring fotens övre del. Skivorna förbliva vita (jfr Champignon). Den vanliga f., *A. muscarius* L., som är mycket allmän i lövskog, bildar först en av det vita ytterhyllet fullständigt omgiven rund kropp men är, sedan den uppskjutit, ytterst lätt igenkänlig på sin högröda (gulröda, stundom bruna) hatt, på vilken de av yttre hyllet uppkomna vita fläckarna till en tid kvarsitta, samt fotens lökformigt uppsvällda bas. Andra mindre bemärkta, vita arter kunna förväxlas med champinjoner, från vilka de lätt skiljas genom ovan anförda kännetecken. Flertalet flugsvampar äro mycket giftiga genom innehållet, framför allt av den skarpt giftiga alkaloiden muskarin samt ett s. k. svamptoxin. Den vanliga flugsvampen ätes av ryssar, sedan de giftiga ämnena utlakats medels kokning i vatten.

Fluktuation. Se Variation.

Flundra. 1. Flundrefiskar (*Pleuronectidæ*) utmärka sig genom sin flattryckta, osymmetriska kropp med båda ögonen på samma sida, vilken är enfärgat brun eller fläckig, under det att den blinda, nedåtvända sidan är vit. De äro alla bottenfiskar, som oftast ligga stilla på botten eller gräva ned sig i sanden men dessemellan kunna företaga ganska långa vandringar. Några arter äro rovfiskar, medan de flesta leva av smärre havsdjur, ss. havsmaskar, små snäckor, musslor, kräftdjur m. m. Äggen flyta fritt i vattnet, och ynglet är till en början symmetriskt med ett öga på vardera sidan. Flundrorna intaga näst de sill- och torskartade fiskarna samt makrillen i ekonomiskt avseende den främsta platsen bland havsfiskarna. De fiskas hos oss mest i vad och trål men även på nät och långrev (se Fiskeredskap).

De viktigaste av de utanför Sveriges kust förekommande 16 arterna äro: Helgeflundra, *Hippoglossus maximus* L., som når en längd av över 2 m. med en vikt av 140 kg., och fångas endast tillfälligtvis utanför norra delen av västkusten i trål och någon gång på långrev.

Rödspättan, *Pleuronectus platessa* L., vår ekonomiskt viktigaste flundreart, har slät hud med strödda röda eller rödgula fläckar och förekommer likasom

Sandskäddan, *Pleuronectes limanda* L., skild från den förra genom jämn grå- eller gulbrun färg, från Atlanten in i östersjön till omkring Gottland.

Vanliga flundran eller skrubbskäddan, *Pleuronectes flesus* L., mörkt gråbrun till grågul, ofta med rostgula fläckar, har taggiga knölar längs basen av rygg- och analfenorna. Finns från västkusten ända upp i Bottenhavet norr om Kvarken och i flodmynningar.

Dessa senare tre flundrearter bliva vanligen blott 20—35 cm. långa. Liksom helgeflundran hava de i regel ögonen på högra sidan. På den vänstra ligga de däremot hos var-släktet f *Bothus*.

Slätvaren, *B. rhombus* L., 60—68 cm. lång, förekommer vid västkusten och i Östersjön till Blekinges kust. Har på ögonsidan släta fjäll.

Piggvar, *B. maximus* L., 60—90 cm. lång, finnes företrädesvis vid västkusten men även i Östersjön, där den någon gång fångas ända uppe i Kvarken. Har i stället för fjäll taggiga benknölar. G. Schn.

2. Se Igelsjuka.

Fluster. Se Bikupa.

Flyglamhet. Se Biens sjukdomar.

Flygsand, fin sand och mo, av så ringa kornstorlek, 0.05—0.5 mm.,, att den uppdrives av vinden och såsom dammoln föres ut över kringliggande trakt. Jfr Sand. Bildas huvudsakligen vid havskuster, där vågsvallet utsköljer de fina sandkornen och driver upp dem till stranden, där de kunna föras vidare av vinden och bilda flygsandsfält, kullar och åsar (dyner, klitter). Flygsandsfält förekomma i Sverige huvudsakligen vid Hallands, Skånes och Ölands kuster, på Gottlands Fårö och Sandö samt eljes mer enstaka vid Östersjökusten och sällsynt inuti landet. Växtligheten, som vid havskusten övervägande består av strandråg, marhalm, honungsklöver, sandstarr samt lågvuxna sand- och saltväxter i strandbältet, vartill på något högre liggande mark komma ljung, tofsäxing m. fl. magra gräs, är så gott som värdelös till foder. Sedan sanden blivit bunden, inkomma vanligen bättre foderväxter, ss. kosmäre, en rikt skottalstrande form av rödven, timjam m. fl., som kunna göra dessa marker till visserligen magra men ganska uthålliga beten.

Flygsandsfälten innebära för kringliggande marker en ständig fara att övertäckas genom av stormen uppdriven sand. Sandens bindning genom en lämplig växtlighet har därför av gammalt ansetts som en allmän angelägenhet, och föreskrifter hava utfärdats i detta syfte. Då den enskildes åtgärder äro svåra att framtvinga och visat sig föga verksamma, har flygsandsfältens bindning och plantering varit föremål för hushållningssällskapens verksamhet med understöd av statsmedel, men i senare tid huvudsakligen övertagits av staten, till vilken åtskilliga jordägare överlåtit sina flygsandsfält för att bliva fria från sina skyldigheter i avseende på deras vård. Statens flygsandsplanteringar, som förvaltas av Domänstyrelsen, och allt jämnt minskas genom övergång till skog, omfattade år 1920 1,158 hektar. För sandflyktens dämpande hade tidigare använts betäckning med lång ljung eller grästorv samt beredande av vindskydd genom upprättande av rishag, varefter sandmarken dels planterades med strandråg och marhalm, dels besåddes eller planterades med tall. Numera användes huvudsakligen tallplantering. Å de för havsvindarne mest utsatta platserna planteras sitter som en nedhängande ring kring fotens övre del. Skivorna förbliva vita (jfr Champignon). Den vanliga f., *A. muscarius* L., som är mycket allmän i lövskog, bildar först en av det vita ytterhyllet fullständigt omgiven rund kropp men är, sedan den uppskjutit, ytterst lätt igenkänlig på sin högröda (gulröda, stundom bruna) hatt, på vilken de av yttre hyllet uppkomna vita fläckarna till en tid kvarsitta, samt fotens lökformigt uppsvällda bas. Andra mindre bemärkta, vita arter kunna förväxlas med champinjoner, från vilka de lätt skiljas genom ovan anförda kännetecken. Flertalet flugsvampar äro mycket giftiga genom innehållet, framför allt av den skarpt giftiga alkaloiden muskarin samt ett s. k. svamptoxin. Den vanliga flugsvampen ätes av ryssar, sedan de giftiga ämnena utlakats medels kokning i vatten.

Fluktuation. Se Variation.

Flundra. 1. Flundrefiskar (*Pleuronectidæ*) utmärka sig genom sin flattryckta, osymmetriska kropp med båda ögonen på samma sida, vilken är enfärgat brun eller fläckig, under det att den blinda, nedåtvända sidan är vit. De äro alla bottenfiskar, som oftast ligga stilla på botten eller gräva ned sig i sanden men dessemellan kunna företaga ganska långa vandringar. Några arter äro rovfiskar, medan de flesta leva av smärre havsdjur, ss. havsmaskar, små snäckor, musslor, kräftdjur m. m. Äggen flyta fritt i vattnet, och ynglet är till en början symmetriskt med ett öga på vardera sidan. Flundrorna intaga näst de sill- och torskartade fiskarna samt makrillen i ekonomiskt avseende den främsta platsen bland havsfiskarna. De fiskas hos oss mest i vad och trål men även på nät och långrev (se Fiskeredskap).

De viktigaste av de utanför Sveriges kust förekommande 16 arterna äro: Helgeflundra, *Hippoglossus maximus* L., som når en längd av över 2 m. med en vikt av 140 kg., och fångas endast tillfälligtvis utanför norra delen av västkusten i trål och någon gång på långrev.

Rödspättan, *Pleuronectus platessa* L., vår ekonomiskt viktigaste flundreart, har slät hud med strödda röda eller rödgula fläckar och förekommer likasom

Sandskäddan, *Pleuronectes limanda* L., skild från den förra genom jämn grå- eller gulbrun färg, från Atlanten in i östersjön till omkring Gottland.

Vanliga flundran eller skrubbskäddan, *Pleuronectes flesus* L., mörkt gråbrun till grågul, ofta med rostgula fläckar, har taggiga knölar längs basen av rygg- och analfenorna. Finns från västkusten ända upp i Bottenhavet norr om Kvarken och i flodmynningar.

Dessa senare tre flundrearter bliva vanligen blott 20—35 cm. långa. Liksom helgeflundran hava de i regel ögonen på högra sidan. På den vänstra ligga de däremot hos var-släktet f *Bothus*.

Slätvaren, *B. rhombus* L., 60—68 cm. lång, förekommer vid västkusten och i Östersjön till Blekinges kust. Har på ögonsidan släta fjäll.

Piggvar, *B. maximus* L., 60—90 cm. lång, finnes företrädesvis vid västkusten men även i Östersjön, där den någon gång fångas ända uppe i Kvarken. Har i stället för fjäll taggiga benknölar. G. Schn.

2. Se Igelsjuka.

Fluster. Se Bikupa.

Flyglamhet. Se Biens sjukdomar.

Flygsand, fin sand och mo, av så ringa kornstorlek, 0.05—0.5 mm.,, att den uppdrives av vinden och såsom dammoln föres ut över kringliggande trakt. Jfr Sand. Bildas huvudsakligen vid havskuster, där vågsvallet utsköljer de fina sandkornen och driver upp dem till stranden, där de kunna föras vidare av vinden och bilda flygsandsfält, kullar och åsar (dyner, klitter). Flygsandsfält förekomma i Sverige huvudsakligen vid Hallands, Skånes och Ölands kuster, på Gottlands Fårö och Sandö samt eljes mer enstaka vid Östersjökusten och sällsynt inuti landet. Växtligheten, som vid havskusten övervägande består av strandråg, marhalm, honungsklöver, sandstarr samt lågvuxna sand- och saltväxter i strandbältet, vartill på något högre liggande mark komma ljung, tofsäxing m. fl. magra gräs, är så gott som värdelös till foder. Sedan sanden blivit bunden, inkomma vanligen bättre foderväxter, ss. kosmäre, en rikt skottalstrande form av rödven, timjam m. fl., som kunna göra dessa marker till visserligen magra men ganska uthålliga beten.

Flygsandsfälten innebära för kringliggande marker en ständig fara att övertäckas genom av stormen uppdriven sand. Sandens bindning genom en lämplig växtlighet har därför av gammalt ansetts som en allmän angelägenhet, och föreskrifter hava utfärdats i detta syfte. Då den enskildes åtgärder äro svåra att framtvinga och visat sig föga verksamma, har flygsandsfältens bindning och plantering varit föremål för hushållningssällskapens verksamhet med understöd av statsmedel, men i senare tid huvudsakligen övertagits av staten, till vilken åtskilliga jordägare överlåtit sina flygsandsfält för att bliva fria från sina skyldigheter i avseende på deras vård. Statens flygsandsplanteringar, som förvaltas av Domänstyrelsen, och allt jämnt minskas genom övergång till skog, omfattade år 1920 1,158 hektar. För sandflyktens dämpande hade tidigare använts betäckning med lång ljung eller grästorv samt beredande av vindskydd genom upprättande av rishag, varefter sandmarken dels planterades med strandråg och marhalm, dels besåddes eller planterades med tall. Numera användes huvudsakligen tallplantering. Å de för havsvindarne mest utsatta platserna planteras sitter som en nedhängande ring kring fotens övre del. Skivorna förbliva vita (jfr Champignon). Den vanliga f., *A. muscarius* L., som är mycket allmän i lövskog, bildar först en av det vita ytterhyllet fullständigt omgiven rund kropp men är, sedan den uppskjutit, ytterst lätt igenkänlig på sin högröda (gulröda, stundom bruna) hatt, på vilken de av yttre hyllet uppkomna vita fläckarna till en tid kvarsitta, samt fotens lökformigt uppsvällda bas. Andra mindre bemärkta, vita arter kunna förväxlas med champinjoner, från vilka de lätt skiljas genom ovan anförda kännetecken. Flertalet flugsvampar äro mycket giftiga genom

innehållet, framför allt av den skarpt giftiga alkaloiden muskarin samt ett s. k. svamptoxin. Den vanliga flugsvampen ätes av ryssar, sedan de giftiga ämnena utlakats medels kokning i vatten.

Fluktuation. Se Variation.

Flundra. 1. Flundrefiskar (*Pleuronectidæ*) utmärka sig genom sin flattryckta, osymmetriska kropp med båda ögonen på samma sida, vilken är enfärgat brun eller fläckig, under det att den blinda, nedåtvända sidan är vit. De äro alla bottenfiskar, som oftast ligga stilla på botten eller gräva ned sig i sanden men dessemellan kunna företaga ganska långa vandringar. Några arter äro rovfiskar, medan de flesta leva av smärre havsdjur, ss. havsmaskar, små snäckor, musslor, kräftdjur m. m. Äggen flyta fritt i vattnet, och ynglet är till en början symmetriskt med ett öga på vardera sidan. Flundrorna intaga näst de sill- och torskartade fiskarna samt makrillen i ekonomiskt avseende den främsta platsen bland havsfiskarna. De fiskas hos oss mest i vad och trål men även på nät och långrev (se Fiskeredskap).

De viktigaste av de utanför Sveriges kust förekommande 16 arterna äro: Helgeflundra, *Hippoglossus maximus* L., som når en längd av över 2 m. med en vikt av 140 kg., och fångas endast tillfälligtvis utanför norra delen av västkusten i trål och någon gång på långrev.

Rödspättan, *Pleuronectus platessa* L., vår ekonomiskt viktigaste flundreart, har slät hud med strödda röda eller rödgula fläckar och förekommer likasom

Sandskäddan, *Pleuronectes limanda* L., skild från den förra genom jämn grå- eller gulbrun färg, från Atlanten in i östersjön till omkring Gottland.

Vanliga flundran eller skrubbskäddan, *Pleuronectes flesus* L., mörkt gråbrun till grågul, ofta med rostgula fläckar, har taggiga knölar längs basen av rygg- och analfenorna. Finns från västkusten ända upp i Bottenhavet norr om Kvarken och i flodmynningar.

Dessa senare tre flundrearter bliva vanligen blott 20—35 cm. långa. Liksom helgeflundran hava de i regel ögonen på högra sidan. På den vänstra ligga de däremot hos var-släktet f *Bothus*.

Slätvaren, *B. rhombus* L., 60—68 cm. lång, förekommer vid västkusten och i Östersjön till Blekinges kust. Har på ögonsidan släta fjäll.

Piggvar, *B. maximus* L., 60—90 cm. lång, finnes företrädesvis vid västkusten men även i Östersjön, där den någon gång fångas ända uppe i Kvarken. Har i stället för fjäll taggiga benknölar. G. Schn.

2. Se Igelsjuka.

Fluster. Se Bikupa.

Flyglamhet. Se Biens sjukdomar.

Flygsand, fin sand och mo, av så ringa kornstorlek, 0.05—0.5 mm.,, att den uppdrives av vinden och såsom dammoln föres ut över kringliggande trakt. Jfr Sand. Bildas huvudsakligen vid havskuster, där vågsvallet utsköljer de fina sandkornen och driver upp dem till stranden, där de kunna föras vidare av vinden och bilda flygsandsfält, kullar och åsar (dyner, klitter). Flygsandsfält förekomma i Sverige huvudsakligen vid Hallands, Skånes och Ölands kuster, på Gottlands Fårö och Sandö samt eljes mer enstaka vid Östersjökusten och sällsynt inuti landet. Växtligheten, som vid havskusten övervägande består av strandråg, marhalm, honungsklöver, sandstarr samt lågvuxna sand- och saltväxter i strandbältet, vartill på något högre liggande mark komma ljung, tofsäxing m. fl. magra gräs, är så gott som värdelös till foder. Sedan sanden blivit bunden, inkomma vanligen bättre foderväxter, ss. kosmäre, en rikt skottalstrande form av rödven, timjam m. fl., som kunna göra dessa marker till visserligen magra men ganska uthålliga beten.

Flygsandsfälten innebära för kringliggande marker en ständig fara att övertäckas genom av stormen uppdriven sand. Sandens bindning genom en lämplig växtlighet har därför av gammalt ansetts som en allmän angelägenhet, och föreskrifter hava utfärdats i detta syfte. Då den enskildes åtgärder äro svåra att framtvinga och visat sig föga verksamma, har flygsandsfältens bindning och plantering varit föremål för hushållningssällskapens verksamhet med understöd av statsmedel, men i senare tid huvudsakligen övertagits av staten, till vilken åtskilliga jordägare överlåtit sina flygsandsfält för att bliva fria från sina skyldigheter i avseende på deras vård. Statens flygsandsplanteringar, som förvaltas av Domänstyrelsen, och allt jämnt minskas genom övergång till skog, omfattade år 1920 1,158 hektar. För sandflyktens dämpande hade tidigare använts betäckning med lång ljung eller grästorv samt beredande av vindskydd genom upprättande av rishag, varefter sandmarken dels planterades med strandråg och marhalm, dels besåddes eller planterades med tall. Numera användes huvudsakligen tallplantering. Å de för havsvindarne mest utsatta platserna planteras sitter som en nedhängande ring kring fotens övre del. Skivorna förbliva vita (jfr Champignon). Den vanliga f., *A. muscarius* L., som är mycket allmän i lövskog, bildar först en av det vita ytterhyllet fullständigt omgiven rund kropp men är, sedan den uppskjutit, ytterst lätt igenkänlig på sin högröda (gulröda, stundom bruna) hatt, på vilken de av yttre hyllet uppkomna vita fläckarna till en tid kvarsitta, samt fotens lökformigt uppsvällda bas. Andra mindre bemärkta, vita arter kunna förväxlas med champinjoner, från vilka de lätt skiljas genom ovan anförda kännetecken. Flertalet flugsvampar äro mycket giftiga genom

innehållet, framför allt av den skarpt giftiga alkaloiden muskarin samt ett s. k. svamptoxin. Den vanliga flugsvampen ätes av ryssar, sedan de giftiga ämnena utlakats medels kokning i vatten.

Fluktuation. Se Variation.

Flundra. 1. Flundrefiskar (*Pleuronectidæ*) utmärka sig genom sin flattryckta, osymmetriska kropp med båda ögonen på samma sida, vilken är enfärgat brun eller fläckig, under det att den blinda, nedåtvända sidan är vit. De äro alla bottenfiskar, som oftast ligga stilla på botten eller gräva ned sig i sanden men dessemellan kunna företaga ganska långa vandringar. Några arter äro rovfiskar, medan de flesta leva av smärre havsdjur, ss. havsmaskar, små snäckor, musslor, kräftdjur m. m. Äggen flyta fritt i vattnet, och ynglet är till en början symmetriskt med ett öga på vardera sidan. Flundrorna intaga näst de sill- och torskartade fiskarna samt makrillen i ekonomiskt avseende den främsta platsen bland havsfiskarna. De fiskas hos oss mest i vad och trål men även på nät och långrev (se Fiskeredskap).

De viktigaste av de utanför Sveriges kust förekommande 16 arterna äro: Helgeflundra, *Hippoglossus maximus* L., som når en längd av över 2 m. med en vikt av 140 kg., och fångas endast tillfälligtvis utanför norra delen av västkusten i trål och någon gång på långrev.

Rödspättan, *Pleuronectus platessa* L., vår ekonomiskt viktigaste flundreart, har slät hud med strödda röda eller rödgula fläckar och förekommer likasom

Sandskäddan, *Pleuronectes limanda* L., skild från den förra genom jämn grå- eller gulbrun färg, från Atlanten in i östersjön till omkring Gottland.

Vanliga flundran eller skrubbskäddan, *Pleuronectes flesus* L., mörkt gråbrun till grågul, ofta med rostgula fläckar, har taggiga knölar längs basen av rygg- och analfenorna. Finns från västkusten ända upp i Bottenhavet norr om Kvarken och i flodmynningar.

Dessa senare tre flundrearter bliva vanligen blott 20—35 cm. långa. Liksom helgeflundran hava de i regel ögonen på högra sidan. På den vänstra ligga de däremot hos var-släktet f *Bothus*.

Slätvaren, *B. rhombus* L., 60—68 cm. lång, förekommer vid västkusten och i Östersjön till Blekinges kust. Har på ögonsidan släta fjäll.

Piggvar, *B. maximus* L., 60—90 cm. lång, finnes företrädesvis vid västkusten men även i Östersjön, där den någon gång fångas ända uppe i Kvarken. Har i stället för fjäll taggiga benknölar. G. Schn.

2. Se Igelsjuka.

Fluster. Se Bikupa.

Flyglamhet. Se Biens sjukdomar.

Flygsand, fin sand och mo, av så ringa kornstorlek, 0.05—0.5 mm.,, att den uppdrives av vinden och såsom dammoln föres ut över kringliggande trakt. Jfr Sand. Bildas huvudsakligen vid havskuster, där vågsvallet utsköljer de fina sandkornen och driver upp dem till stranden, där de kunna föras vidare av vinden och bilda flygsandsfält, kullar och åsar (dyner, klitter). Flygsandsfält förekomma i Sverige huvudsakligen vid Hallands, Skånes och Ölands kuster, på Gottlands Fårö och Sandö samt eljes mer enstaka vid Östersjökusten och sällsynt inuti landet. Växtligheten, som vid havskusten övervägande består av strandråg, marhalm, honungsklöver, sandstarr samt lågvuxna sand- och saltväxter i strandbältet, vartill på något högre liggande mark komma ljung, tofsäxing m. fl. magra gräs, är så gott som värdelös till foder. Sedan sanden blivit bunden, inkomma vanligen bättre

foderväxter, ss. kosmäre, en rikt skottalstrande form av rödven, timjam m. fl., som kunna göra dessa marker till visserligen magra men ganska uthålliga beten.

Flygsandsfälten innebära för kringliggande marker en ständig fara att övertäckas genom av stormen uppdriven sand. Sandens bindning genom en lämplig växtlighet har därför av gammalt ansetts som en allmän angelägenhet, och föreskrifter hava utfärdats i detta syfte. Då den enskildes åtgärder äro svåra att framtvinga och visat sig föga verksamma, har flygsandsfältens bindning och plantering varit föremål för hushållningssällskapens verksamhet med understöd av statsmedel, men i senare tid huvudsakligen övertagits av staten, till vilken åtskilliga jordägare överlåtit sina flygsandsfält för att bliva fria från sina skyldigheter i avseende på deras vård. Statens flygsandsplanteringar, som förvaltas av Domänstyrelsen, och allt jämnt minskas genom övergång till skog, omfattade år 1920 1,158 hektar. För sandflyktens dämpande hade tidigare använts betäckning med lång ljung eller grästorv samt beredande av vindskydd genom upprättande av rishag, varefter sandmarken dels planterades med strandråg och marhalm, dels besåddes eller planterades med tall. Numera användes huvudsakligen tallplantering. Å de för havsvindarne mest utsatta platserna planterassedan 1870 bergtall (*Pinus montana*), och sedan lä sålunda vunnits och sanden bundits, ersättes denna av vanlig tall; på detta sätt hava betydliga vidder av flygsandsfält övergått till vacker tallskog. För vården av flygsandsfälten i Halland gäller bl. a. K. brev av 27 juli 1860 och i övrigt lag angående skyddsskogar 24 juli 1903.

Flygsandsfält. Se Flygsand.

Flygsandsplantering. Se Flygsand.

Flygsot. Se Sotsvamp.

Flytjord kallas jord, som övervägande består av fin mo eller slam (se Jord) och därför har så stor vattenhållande förmåga, att den i vattenmättat tillstånd blir hopslammande eller t. o. m. halvflytande. Detta inträffar särskilt vid tjällossningen, då den bildar svällande frostknölar samt kommer dikesväggarne att flyta samman. F. kallas även flytlera, flytsand, jäsjord, flottmo, kvicksand och i norra Sverige mjäla (mjälga) samt vid större mullhalt vesa. Benägenheten att hopslamma motverkas genom inblandning av kalk, som befordrar jordens kornstruktur (se Jord: Struktur samt Kolloider). Jordens flytning minskas genom avdikning.

Flytning förekommer dels normalt vid tiden kort före och efter förlossningen, dels vid en del sjukdomar i könsorganen, ss. kvarbliven efterbörd, katarr och inflammation i livmodern och skidan. F. före förlossningen, som särskilt hos kon är riklig, utgöres av ett klart, gråaktigt, segt slem och närmast efter förlossningen av en mera tjockflytande, gråröd materia, som avsöndras från livmoderväggarne. F. vid inflammation i livmodern är mörkare, rödbrun och i början illaluktande, sedan ljusare, varblandad, slemmig och luktlös och kan då pågå i månader (s. k. vit fluss). Behandlingen består i sköljningar av livmodern med antiseptiska lösningar (se Efterbörd).

F. vid förhudskatarr, som förekommer särskilt hos hundar och förorsakas av mikroorganismer, utgöres av ett gulaktigt, tjockt var, som droppvis avsöndras från förhudsöppningen. Sjukdomen är ofarlig men smittosam, och behandlingen består i insprutning i förhudsmynningen av 5 % garvsyrelösning eller 2 % alun- eller zinksulfatlösning 3 gånger dagligen. E. N—m.

Flytsand. Se Flytjord, Sand.

Flyttning av bin. Flyttning av bin inom kort avstånd bör helst företagas vid en tid, under vilken bina ej varit i flykt. Längre flyttningar företages helst på våren. Måste den ovillkorligen företagas på annan tid, bör man ändå spara till slädföre och ej köra dem på vagn samt ställa kupan under transporten på ett underlag av halm. Under den kalla årstiden äro kakorna sköra och kunna lätt brista vid en transport. A—r L—n.

Flåhackning. öshackning av yttorven, användes förr ofta vid nyodling, särdeles å tuvig mark, som ej lätt kunde upplöjas. Det vanliga redskapet var en flåhacka, bestående av ett spadformigt blad, i spetsig vinkel fäst vid ett omkring 1.3 m. långt träskaft. De lossade torvorna brändes vanligen, varför man å fast jord tog dem tunna för att ej bränna upp mer än grästorven. På mossjord tagas däremot tjocka torvor, för att det djupa, levande ytlagret måtte bliva dödat och sönderdelat. I båda fallen böra torvorna tagas breda. Vanligt beting för en övad arbetare per sommardag var förr 250 kv. alnar (omkr. 90 m^2) vid djup häckning och omkring det 3-dubbla (1 ruta =100 kv.famnar = 317 m^2) vid ytlig f.

Flåtta. Se Fästing.

Fläckfeber. Hudvattensot, Anasarka, är en blott hos häst förekommande sjukdom, som kännetecknas av smärre blödningar i hud och slemhinnor och ansamling av blodvatten i underhudsbindväven, med betydande ansvällning i vissa delar, ss. i bringan, under buken, på huvudet och lemmarna. Först uppträda vanligen i nässlemhinnan smärre blödningar, som visa sig som större och mindre svartröda fläckar (varav sjukdomens namn fläckfeber). Vid stark ansvällning kan huden brista eller brandiga stycken bortfalla, efterlämnande elakartade illaluktande sår. Sjukdomsorsaken är ej fullt känd, men då f. uppträder endast i samband med vissa sjukdomar, där större, av streptokokker förorsakade varhärdar förekomma, ss. kvarka, lungröta, influensa, anser man den bero på upptagande i blodet av de giftiga ämnesomsättningsprodukter, som dessa mikroorganismer alstra. Sjukdomen har vanligen ett långvarigt förlopp, ehuru lindriga fall kunna återgå till hälsa redan efter 2—6 veckor och svårare inom kort sluta dödligt genom kvävning, inre förblödning eller blodförgiftning; dödligheten uppgår till 50—70 %. För undvikande av tryck eller skavsår bör hästen få gå lös i en rymlig box, utan grimma eller täckgjord. En mängd läkemedel hava försökts, ss. digitalis, kalomel, jodkalium m. fl., och på senaste tid med en viss framgång även mot sjukdomen särskilt berett serum. E. N—m.

Fläcksjuka. Se Gurksjukdomar.

Fläcksådd. Se Skogssådd.

Fläder, *Sambucus*, ett släkte av buskar eller buskartade örter tillhörande try-familjen, *Caprifoliaceæ*. Vanlig f. eller hyll, *S. nigra* L., odlas rätt allmänt i s. och mellersta Sverige och förekommer även förvildad. Blommorna, som användas för beredning av svettdrivande medel, fläderte, samlas i torrt väder, genast de slagit ut, och torkas i fria luften, så att de bibehålla sin vita färg. 5 kg. friska blommor giva 1 kg. torra. Druv-f., *S. racemosa* L., är en 3—4 m. hög buske, som på eftersommar och höst, sedan bären blivit röda, är en

sedan 1870 bergtall (*Pinus montana*), och sedan lä sålunda vunnits och sanden bundits, ersättes denna av vanlig tall; på detta sätt hava betydliga vidder av flygsandsfält övergått till vacker tallskog. För vården av flygsandsfälten i Halland gäller bl. a. K. brev av 27 juli 1860 och i övrigt lag angående skyddsskogar 24 juli 1903.

Flygsandsfält. Se Flygsand.

Flygsandsplantering. Se Flygsand.

Flygsot. Se Sotsvamp.

Flytjord kallas jord, som övervägande består av fin mo eller slam (se Jord) och därför har så stor vattenhållande förmåga, att den i vattenmättat tillstånd blir hopslammande eller t. o. m. halvflytande. Detta inträffar särskilt vid tjällossningen, då den bildar svällande frostknölar samt kommer dikesväggarne att flyta samman. F. kallas även flytlera, flytsand, jäsjord, flottmo, kvicksand och i norra Sverige mjäla (mjälga) samt vid större mullhalt vesa. Benägenheten att hopslamma motverkas genom inblandning av kalk, som befordrar jordens kornstruktur (se Jord: Struktur samt Kolloider). Jordens flytning minskas genom avdikning.

Flytning förekommer dels normalt vid tiden kort före och efter förlossningen, dels vid en del sjukdomar i könsorganen, ss. kvarbliven efterbörd, katarr och inflammation i livmodern och skidan. F. före förlossningen, som särskilt hos kon är riklig, utgöres av ett klart, gråaktigt, segt slem och närmast efter förlossningen av en mera tjockflytande, gråröd materia, som avsöndras från livmoderväggarne. F. vid inflammation i livmodern är mörkare, rödbrun och i början illaluktande, sedan ljusare, varblandad, slemmig och luktlös och kan då pågå i månader (s. k. vit fluss). Behandlingen består i sköljningar av livmodern med antiseptiska lösningar (se Efterbörd).

F. vid förhudskatarr, som förekommer särskilt hos hundar och förorsakas av mikroorganismer, utgöres av ett gulaktigt, tjockt var, som droppvis avsöndras från förhudsöppningen. Sjukdomen är ofarlig men smittosam, och behandlingen består i insprutning i förhudsmynningen av 5 % garvsyrelösning eller 2 % alun- eller zinksulfatlösning 3 gånger dagligen. E. N—m.

Flytsand. Se Flytjord, Sand.

Flyttning av bin. Flyttning av bin inom kort avstånd bör helst företagas vid en tid, under vilken bina ej varit i flykt. Längre flyttningar företages helst på våren. Måste den ovillkorligen företagas på annan tid, bör man ändå spara till slädföre och ej köra dem på vagn samt ställa kupan under transporten på ett underlag av halm. Under den kalla årstiden äro kakorna sköra och kunna lätt brista vid en transport. A—r L—n.

Flåhackning. öshackning av yttorven, användes förr ofta vid nyodling, särdeles å tuvig mark, som ej lätt kunde upplöjas. Det vanliga redskapet var en flåhacka, bestående av ett spadformigt blad, i spetsig vinkel fäst vid ett omkring 1.3 m. långt träskaft. De lossade torvorna brändes vanligen, varför man å fast jord tog dem tunna för att ej bränna upp mer än grästorven. På mossjord tagas däremot tjocka torvor, för att det djupa, levande ytlagret måtte bliva dödat och sönderdelat. I båda fallen böra torvorna tagas breda. Vanligt beting för en övad arbetare per sommardag var förr 250 kv. alnar (omkr. 90 m^2) vid djup häckning och omkring det 3-dubbla (1 ruta =100 kv.famnar = 317 m^2) vid ytlig f.

Flåtta. Se Fästing.

Fläckfeber. Hudvattensot, Anasarka, är en blott hos häst förekommande sjukdom, som kännetecknas av smärre blödningar i hud och slemhinnor och ansamling av blodvatten i underhudsbindväven, med betydande ansvällning i vissa delar, ss. i bringan, under buken, på huvudet och lemmarna. Först uppträda vanligen i nässlemhinnan smärre blödningar, som visa sig som större och mindre svartröda fläckar (varav sjukdomens namn fläckfeber). Vid stark ansvällning kan huden brista eller brandiga stycken bortfalla, efterlämnande elakartade illaluktande sår. Sjukdomsorsaken är ej fullt känd, men då f. uppträder endast i samband med vissa sjukdomar, där större, av streptokokker förorsakade varhärdar förekomma, ss. kvarka, lungröta, influensa, anser man den bero på upptagande i blodet av de giftiga ämnesomsättningsprodukter, som dessa mikroorganismer alstra. Sjukdomen har vanligen ett långvarigt förlopp, ehuru lindriga fall kunna återgå till hälsa redan efter 2—6 veckor och svårare inom kort sluta dödligt genom kvävning, inre förblödning eller blodförgiftning; dödligheten uppgår till 50—70 %. För undvikande av tryck eller skavsår bör hästen få gå lös i en rymlig box, utan grimma eller täckgjord. En mängd läkemedel hava försökts, ss. digitalis, kalomel, jodkalium m. fl., och på senaste tid med en viss framgång även mot sjukdomen särskilt berett serum. E. N—m.

Fläcksjuka. Se Gurksjukdomar.

Fläcksådd. Se Skogssådd.

Fläder, *Sambucus*, ett släkte av buskar eller buskartade örter tillhörande try-familjen, *Caprifoliaceæ*. Vanlig f. eller hyll, *S. nigra* L., odlas rätt allmänt i s. och mellersta Sverige och förekommer även förvildad. Blommorna, som användas för beredning av svettdrivande medel, fläderte, samlas i torrt väder, genast de slagit ut, och torkas i fria luften, så att de bibehålla sin vita färg. 5 kg. friska blommor giva 1 kg. torra. Druv-f., *S. racemosa* L., är en 3—4 m. hög buske, som på eftersommar och höst, sedan bären blivit röda, är en

sedan 1870 bergtall (*Pinus montana*), och sedan lä sålunda vunnits och sanden bundits, ersättes denna av vanlig tall; på detta sätt hava betydliga vidder av flygsandsfält övergått till vacker tallskog. För vården av flygsandsfälten i Halland gäller bl. a. K. brev av 27 juli 1860 och i övrigt lag angående skyddsskogar 24 juli 1903.

Flygsandsfält. Se Flygsand.

Flygsandsplantering. Se Flygsand.

Flygsot. Se Sotsvamp.

Flytjord kallas jord, som övervägande består av fin mo eller slam (se Jord) och därför har så stor vattenhållande förmåga, att den i vattenmättat tillstånd blir hopslammande eller t. o. m. halvflytande. Detta inträffar särskilt vid tjällossningen, då den bildar svällande frostknölar samt kommer dikesväggarne att flyta samman. F. kallas även flytlera, flytsand, jäsjord, flottmo, kvicksand och i norra Sverige mjäla (mjälga) samt vid större mullhalt vesa. Benägenheten att hopslamma motverkas genom inblandning av kalk, som befordrar jordens kornstruktur (se Jord: Struktur samt Kolloider). Jordens flytning minskas genom avdikning.

Flytning förekommer dels normalt vid tiden kort före och efter förlossningen, dels vid en del sjukdomar i könsorganen, ss. kvarbliven efterbörd, katarr och inflammation i livmodern och skidan. F. före förlossningen, som särskilt hos kon är riklig, utgöres av ett klart, gråaktigt, segt slem och närmast efter förlossningen av en mera tjockflytande, gråröd materia, som avsöndras från livmoderväggarne. F. vid inflammation i livmodern är mörkare, rödbrun och i början illaluktande, sedan ljusare, varblandad, slemmig och luktlös och kan då pågå i månader (s. k. vit fluss). Behandlingen består i sköljningar av livmodern med antiseptiska lösningar (se Efterbörd).

F. vid förhudskatarr, som förekommer särskilt hos hundar och förorsakas av mikroorganismer, utgöres av ett gulaktigt, tjockt var, som droppvis avsöndras från förhudsöppningen. Sjukdomen är ofarlig men smittosam, och behandlingen består i insprutning i förhudsmynningen av 5 % garvsyrelösning eller 2 % alun- eller zinksulfatlösning 3 gånger dagligen. E. N—m.

Flytsand. Se Flytjord, Sand.

Flyttning av bin. Flyttning av bin inom kort avstånd bör helst företagas vid en tid, under vilken bina ej varit i flykt. Längre flyttningar företages helst på våren. Måste den ovillkorligen företagas på annan tid, bör man ändå spara till slädföre och ej köra dem på vagn samt ställa kupan under transporten på ett underlag av halm. Under den kalla årstiden äro kakorna sköra och kunna lätt brista vid en transport. A—r L—n.

Flåhackning. öshackning av yttorven, användes förr ofta vid nyodling, särdeles å tuvig mark, som ej lätt kunde upplöjas. Det vanliga redskapet var en flåhacka, bestående av ett spadformigt blad, i spetsig vinkel fäst vid ett omkring 1.3 m. långt träskaft. De lossade torvorna brändes vanligen, varför man å fast jord tog dem tunna för att ej bränna upp mer än grästorven. På mossjord tagas däremot tjocka torvor, för att det djupa, levande ytlagret måtte bliva dödat och sönderdelat. I båda fallen böra torvorna tagas breda. Vanligt beting för en övad arbetare per sommardag var förr 250 kv. alnar (omkr. 90 m^2) vid djup häckning och omkring det 3-dubbla (1 ruta =100 kv.famnar = 317 m^2) vid ytlig f.

Flåtta. Se Fästing.

Fläckfeber. Hudvattensot, Anasarka, är en blott hos häst förekommande sjukdom, som kännetecknas av smärre blödningar i hud och slemhinnor och ansamling av blodvatten i underhudsbindväven, med betydande ansvällning i vissa delar, ss. i bringan, under buken, på huvudet och lemmarna. Först uppträda vanligen i nässlemhinnan smärre blödningar, som visa sig som större och mindre svartröda fläckar (varav sjukdomens namn fläckfeber). Vid stark ansvällning kan huden brista eller brandiga stycken bortfalla, efterlämnande elakartade illaluktande sår. Sjukdomsorsaken är ej fullt känd, men då f. uppträder endast i samband med vissa sjukdomar, där större, av streptokokker förorsakade varhärdar förekomma, ss. kvarka, lungröta, influensa, anser man den bero på upptagande i blodet av de giftiga ämnesomsättningsprodukter, som dessa mikroorganismer alstra. Sjukdomen har vanligen ett långvarigt förlopp, ehuru lindriga fall kunna återgå till hälsa redan efter 2—6 veckor och svårare inom kort sluta dödligt genom kvävning, inre förblödning eller blodförgiftning; dödligheten uppgår till 50—70 %. För undvikande av tryck eller skavsår bör hästen få gå lös i en rymlig box, utan grimma eller täckgjord. En mängd läkemedel hava försökts, ss. digitalis, kalomel, jodkalium m. fl., och på senaste tid med en viss framgång även mot sjukdomen särskilt berett serum. E. N—m.

Fläcksjuka. Se Gurksjukdomar.

Fläcksådd. Se Skogssådd.

Fläder, *Sambucus*, ett släkte av buskar eller buskartade örter tillhörande try-familjen, *Caprifoliaceæ*. Vanlig f. eller hyll, *S. nigra* L., odlas rätt allmänt i s. och mellersta Sverige och förekommer även förvildad. Blommorna, som användas för beredning av svettdrivande medel, fläderte, samlas i torrt väder, genast de slagit ut, och torkas i fria luften, så att de bibehålla sin vita färg. 5 kg. friska blommor giva 1 kg. torra. Druv-f., *S. racemosa* L., är en 3—4 m. hög buske, som på eftersommar och höst, sedan bären blivit röda, är en

sedan 1870 bergtall (*Pinus montana*), och sedan lä sålunda vunnits och sanden bundits, ersättes denna av vanlig tall; på detta sätt hava betydliga vidder av flygsandsfält övergått till vacker tallskog. För vården av flygsandsfälten i Halland gäller bl. a. K. brev av 27 juli 1860 och i övrigt lag angående skyddsskogar 24 juli 1903.

Flygsandsfält. Se Flygsand.

Flygsandsplantering. Se Flygsand.

Flygsot. Se Sotsvamp.

Flytjord kallas jord, som övervägande består av fin mo eller slam (se Jord) och därför har så stor vattenhållande förmåga, att den i vattenmättat tillstånd blir hopslammande eller t. o. m. halvflytande. Detta inträffar särskilt vid tjällossningen, då den bildar svällande frostknölar samt kommer dikesväggarne att flyta samman. F. kallas även flytlera, flytsand, jäsjord, flottmo, kvicksand och i norra Sverige mjäla (mjälga) samt vid större mullhalt vesa. Benägenheten att hopslamma motverkas genom inblandning av kalk, som befordrar jordens kornstruktur (se Jord: Struktur samt Kolloider). Jordens flytning minskas genom avdikning.

Flytning förekommer dels normalt vid tiden kort före och efter förlossningen, dels vid en del sjukdomar i könsorganen, ss. kvarbliven efterbörd, katarr och inflammation i livmodern och skidan. F. före förlossningen, som särskilt hos kon är riklig, utgöres av ett klart, gråaktigt, segt slem och närmast efter förlossningen av en mera tjockflytande, gråröd materia, som avsöndras från livmoderväggarne. F. vid inflammation i livmodern är mörkare, rödbrun och i början illaluktande, sedan ljusare, varblandad, slemmig och luktlös och kan då pågå i månader (s. k. vit fluss). Behandlingen består i sköljningar av livmodern med antiseptiska lösningar (se Efterbörd).

F. vid förhudskatarr, som förekommer särskilt hos hundar och förorsakas av mikroorganismer, utgöres av ett gulaktigt, tjockt var, som droppvis avsöndras från förhudsöppningen. Sjukdomen är ofarlig men smittosam, och behandlingen består i insprutning i förhudsmynningen av 5 % garvsyrelösning eller 2 % alun- eller zinksulfatlösning 3 gånger dagligen. E. N—m.

Flytsand. Se Flytjord, Sand.

Flyttning av bin. Flyttning av bin inom kort avstånd bör helst företagas vid en tid, under vilken bina ej varit i flykt. Längre flyttningar företages helst på våren. Måste den ovillkorligen företagas på annan tid, bör man ändå spara till slädföre och ej köra dem på vagn samt ställa kupan under transporten på ett underlag av halm. Under den kalla årstiden äro kakorna sköra och kunna lätt brista vid en transport. A—r L—n.

Flåhackning. öshackning av yttorven, användes förr ofta vid nyodling, särdeles å tuvig mark, som ej lätt kunde upplöjas. Det vanliga redskapet var en flåhacka, bestående av ett spadformigt blad, i spetsig vinkel fäst vid ett omkring 1.3 m. långt träskaft. De lossade torvorna brändes vanligen, varför man å fast jord tog dem tunna för att ej bränna upp mer än grästorven. På mossjord tagas däremot tjocka torvor, för att det djupa, levande ytlagret måtte bliva dödat och sönderdelat. I båda fallen böra torvorna tagas breda. Vanligt beting för en övad arbetare per sommardag var förr 250 kv. alnar (omkr. 90 m^2) vid djup häckning och omkring det 3-dubbla (1 ruta =100 kv.famnar = 317 m^2) vid ytlig f.

Flåtta. Se Fästing.

Fläckfeber. Hudvattensot, Anasarka, är en blott hos häst förekommande sjukdom, som kännetecknas av smärre blödningar i hud och slemhinnor och ansamling av blodvatten i underhudsbindväven, med betydande ansvällning i vissa delar, ss. i bringan, under buken, på huvudet och lemmarna. Först uppträda vanligen i nässlemhinnan smärre blödningar, som visa sig som större och mindre svartröda fläckar (varav sjukdomens namn fläckfeber). Vid stark ansvällning kan huden brista eller brandiga stycken bortfalla, efterlämnande elakartade illaluktande sår. Sjukdomsorsaken är ej fullt känd, men då f. uppträder endast i samband med vissa sjukdomar, där större, av streptokokker förorsakade varhärdar förekomma, ss. kvarka, lungröta, influensa, anser man den bero på upptagande i blodet av de giftiga ämnesomsättningsprodukter, som dessa mikroorganismer alstra. Sjukdomen har vanligen ett långvarigt förlopp, ehuru lindriga fall kunna återgå till hälsa redan efter 2—6 veckor och svårare inom kort sluta dödligt genom kvävning, inre förblödning eller blodförgiftning; dödligheten uppgår till 50—70 %. För undvikande av tryck eller skavsår bör hästen få gå lös i en rymlig box, utan grimma eller täckgjord. En mängd läkemedel hava försökts, ss. digitalis, kalomel, jodkalium m. fl., och på senaste tid med en viss framgång även mot sjukdomen särskilt berett serum. E. N—m.

Fläcksjuka. Se Gurksjukdomar.

Fläcksådd. Se Skogssådd.

Fläder, *Sambucus*, ett släkte av buskar eller buskartade örter tillhörande try-familjen, *Caprifoliaceæ*. Vanlig f. eller hyll, *S. nigra* L., odlas rätt allmänt i s. och mellersta Sverige och förekommer även förvildad. Blommorna, som användas för beredning av svettdrivande medel, fläderte, samlas i torrt väder, genast de slagit ut, och torkas i fria luften, så att de bibehålla sin vita färg. 5 kg. friska blommor giva 1 kg. torra. Druv-f., *S. racemosa* L., är en 3—4 m. hög buske, som på eftersommar och höst, sedan bären blivit röda, är en

sedan 1870 bergtall (*Pinus montana*), och sedan lä sålunda vunnits och sanden bundits, ersättes denna av vanlig tall; på detta sätt hava betydliga vidder av flygsandsfält övergått till vacker tallskog. För vården av flygsandsfälten i Halland gäller bl. a. K. brev av 27 juli 1860 och i övrigt lag angående skyddsskogar 24 juli 1903.

Flygsandsfält. Se Flygsand.

Flygsandsplantering. Se Flygsand.

Flygsot. Se Sotsvamp.

Flytjord kallas jord, som övervägande består av fin mo eller slam (se Jord) och därför har så stor vattenhållande förmåga, att den i vattenmättat tillstånd blir hopslammande eller t. o. m. halvflytande. Detta inträffar särskilt vid tjällossningen, då den bildar svällande frostknölar samt kommer dikesväggarne att flyta samman. F. kallas även flytlera, flytsand, jäsjord, flottmo, kvicksand och i norra Sverige mjäla (mjälga) samt vid större mullhalt vesa. Benägenheten att hopslamma motverkas genom inblandning av kalk, som befordrar jordens kornstruktur (se Jord: Struktur samt Kolloider). Jordens flytning minskas genom avdikning.

Flytning förekommer dels normalt vid tiden kort före och efter förlossningen, dels vid en del sjukdomar i könsorganen, ss. kvarbliven efterbörd, katarr och inflammation i livmodern och skidan. F. före förlossningen, som särskilt hos kon är riklig, utgöres av ett klart, gråaktigt, segt slem och närmast efter förlossningen av en mera tjockflytande, gråröd materia, som avsöndras från livmoderväggarne. F. vid inflammation i livmodern är mörkare, rödbrun och i början illaluktande, sedan ljusare, varblandad, slemmig och luktlös och kan då pågå i månader (s. k. vit fluss). Behandlingen består i sköljningar av livmodern med antiseptiska lösningar (se Efterbörd).

F. vid förhudskatarr, som förekommer särskilt hos hundar och förorsakas av mikroorganismer, utgöres av ett gulaktigt, tjockt var, som droppvis avsöndras från förhudsöppningen. Sjukdomen är ofarlig men smittosam, och behandlingen består i insprutning i förhudsmynningen av 5 % garvsyrelösning eller 2 % alun- eller zinksulfatlösning 3 gånger dagligen. E. N—m.

Flytsand. Se Flytjord, Sand.

Flyttning av bin. Flyttning av bin inom kort avstånd bör helst företagas vid en tid, under vilken bina ej varit i flykt. Längre flyttningar företages helst på våren. Måste den ovillkorligen företagas på annan tid, bör man ändå spara till slädföre och ej köra dem på vagn samt ställa kupan under transporten på ett underlag av halm. Under den kalla årstiden äro kakorna sköra och kunna lätt brista vid en transport. A—r L—n.

Flåhackning. öshackning av yttorven, användes förr ofta vid nyodling, särdeles å tuvig mark, som ej lätt kunde upplöjas. Det vanliga redskapet var en flåhacka, bestående av ett spadformigt blad, i spetsig vinkel fäst vid ett omkring 1.3 m. långt träskaft. De lossade torvorna brändes vanligen, varför man å fast jord tog dem tunna för att ej bränna upp mer än grästorven. På mossjord tagas däremot tjocka torvor, för att det djupa, levande ytlagret måtte bliva dödat och sönderdelat. I båda fallen böra torvorna tagas breda. Vanligt beting för en övad arbetare per sommardag var förr 250 kv. alnar (omkr. 90 m^2) vid djup häckning och omkring det 3-dubbla (1 ruta =100 kv.famnar = 317 m^2) vid ytlig f.

Flåtta. Se Fästing.

Fläckfeber. Hudvattensot, Anasarka, är en blott hos häst förekommande sjukdom, som kännetecknas av smärre blödningar i hud och slemhinnor och ansamling av blodvatten i underhudsbindväven, med betydande ansvällning i vissa delar, ss. i bringan, under buken, på huvudet och lemmarna. Först uppträda vanligen i nässlemhinnan smärre blödningar, som visa sig som större och mindre svartröda fläckar (varav sjukdomens namn fläckfeber). Vid stark ansvällning kan huden brista eller brandiga stycken bortfalla, efterlämnande elakartade illaluktande sår. Sjukdomsorsaken är ej fullt känd, men då f. uppträder endast i samband med vissa sjukdomar, där större, av streptokokker förorsakade varhärdar förekomma, ss. kvarka, lungröta, influensa, anser man den bero på upptagande i blodet av de giftiga ämnesomsättningsprodukter, som dessa mikroorganismer alstra. Sjukdomen har vanligen ett långvarigt förlopp, ehuru lindriga fall kunna återgå till hälsa redan efter 2—6 veckor och svårare inom kort sluta dödligt genom kvävning, inre förblödning eller blodförgiftning; dödligheten uppgår till 50—70 %. För undvikande av tryck eller skavsår bör hästen få gå lös i en rymlig box, utan grimma eller täckgjord. En mängd läkemedel hava försökts, ss. digitalis, kalomel, jodkalium m. fl., och på senaste tid med en viss framgång även mot sjukdomen särskilt berett serum. E. N—m.

Fläcksjuka. Se Gurksjukdomar.

Fläcksådd. Se Skogssådd.

Fläder, *Sambucus*, ett släkte av buskar eller buskartade örter tillhörande try-familjen, *Caprifoliaceæ*. Vanlig f. eller hyll, *S. nigra* L., odlas rätt allmänt i s. och mellersta Sverige och förekommer även förvildad. Blommorna, som användas för beredning av svettdrivande medel, fläderte, samlas i torrt väder, genast de slagit ut, och torkas i fria luften, så att de

bibehålla sin vita färg. 5 kg. friska blommor giva 1 kg. torra. Druv-f., *S. racemosa* L., är en 3—4 m. hög buske, som på eftersommar och höst, sedan bären blivit röda, är en

sedan 1870 bergtall (*Pinus montana*), och sedan lä sålunda vunnits och sanden bundits, ersättes denna av vanlig tall; på detta sätt hava betydliga vidder av flygsandsfält övergått till vacker tallskog. För vården av flygsandsfälten i Halland gäller bl. a. K. brev av 27 juli 1860 och i övrigt lag angående skyddsskogar 24 juli 1903.

Flygsandsfält. Se Flygsand.

Flygsandsplantering. Se Flygsand.

Flygsot. Se Sotsvamp.

Flytjord kallas jord, som övervägande består av fin mo eller slam (se Jord) och därför har så stor vattenhållande förmåga, att den i vattenmättat tillstånd blir hopslammande eller t. o. m. halvflytande. Detta inträffar särskilt vid tjällossningen, då den bildar svällande frostknölar samt kommer dikesväggarne att flyta samman. F. kallas även flytlera, flytsand, jäsjord, flottmo, kvicksand och i norra Sverige mjäla (mjälga) samt vid större mullhalt vesa. Benägenheten att hopslamma motverkas genom inblandning av kalk, som befordrar jordens kornstruktur (se Jord: Struktur samt Kolloider). Jordens flytning minskas genom avdikning.

Flytning förekommer dels normalt vid tiden kort före och efter förlossningen, dels vid en del sjukdomar i könsorganen, ss. kvarbliven efterbörd, katarr och inflammation i livmodern och skidan. F. före förlossningen, som särskilt hos kon är riklig, utgöres av ett klart, gråaktigt, segt slem och närmast efter förlossningen av en mera tjockflytande, gråröd materia, som avsöndras från livmoderväggarne. F. vid inflammation i livmodern är mörkare, rödbrun och i början illaluktande, sedan ljusare, varblandad, slemmig och luktlös och kan då pågå i månader (s. k. vit fluss). Behandlingen består i sköljningar av livmodern med antiseptiska lösningar (se Efterbörd).

F. vid förhudskatarr, som förekommer särskilt hos hundar och förorsakas av mikroorganismer, utgöres av ett gulaktigt, tjockt var, som droppvis avsöndras från förhudsöppningen. Sjukdomen är ofarlig men smittosam, och behandlingen består i insprutning i förhudsmynningen av 5 % garvsyrelösning eller 2 % alun- eller zinksulfatlösning 3 gånger dagligen. E. N—m.

Flytsand. Se Flytjord, Sand.

Flyttning av bin. Flyttning av bin inom kort avstånd bör helst företagas vid en tid, under vilken bina ej varit i flykt. Längre flyttningar företages helst på våren. Måste den ovillkorligen företagas på annan tid, bör man ändå spara till slädföre och ej köra dem på vagn samt ställa kupan under transporten på ett underlag av halm. Under den kalla årstiden äro kakorna sköra och kunna lätt brista vid en transport. A—r L—n.

Flåhackning. öshackning av yttorven, användes förr ofta vid nyodling, särdeles å tuvig mark, som ej lätt kunde upplöjas. Det vanliga redskapet var en flåhacka, bestående av ett spadformigt blad, i spetsig vinkel fäst vid ett omkring 1.3 m. långt träskaft. De lossade torvorna brändes vanligen, varför man å fast jord tog dem tunna för att ej bränna upp mer än grästorven. På mossjord tagas däremot tjocka torvor, för att det djupa, levande ytlagret måtte bliva dödat och sönderdelat. I båda fallen böra torvorna tagas breda. Vanligt beting för en övad arbetare per sommardag var förr 250 kv. alnar (omkr. 90 m^2) vid djup häckning och omkring det 3-dubbla (1 ruta =100 kv.famnar = 317 m^2) vid ytlig f.

Flåtta. Se Fästing.

Fläckfeber. Hudvattensot, Anasarka, är en blott hos häst förekommande sjukdom, som kännetecknas av smärre blödningar i hud och slemhinnor och ansamling av blodvatten i underhudsbindväven, med betydande ansvällning i vissa delar, ss. i bringan, under buken, på huvudet och lemmarna. Först uppträda vanligen i nässlemhinnan smärre blödningar, som visa sig som större och mindre svartröda fläckar (varav sjukdomens namn fläckfeber). Vid stark ansvällning kan huden brista eller brandiga stycken bortfalla, efterlämnande elakartade illaluktande sår. Sjukdomsorsaken är ej fullt känd, men då f. uppträder endast i samband med vissa sjukdomar, där större, av streptokokker förorsakade varhärdar förekomma, ss. kvarka, lungröta, influensa, anser man den bero på upptagande i blodet av de giftiga ämnesomsättningsprodukter, som dessa mikroorganismer alstra. Sjukdomen har vanligen ett långvarigt förlopp, ehuru lindriga fall kunna återgå till hälsa redan efter 2—6 veckor och svårare inom kort sluta dödligt genom kvävning, inre förblödning eller blodförgiftning; dödligheten uppgår till 50—70 %. För undvikande av tryck eller skavsår bör hästen få gå lös i en rymlig box, utan grimma eller täckgjord. En mängd läkemedel hava försökts, ss. digitalis, kalomel, jodkalium m. fl., och på senaste tid med en viss framgång även mot sjukdomen särskilt berett serum. E. N—m.

Fläcksjuka. Se Gurksjukdomar.

Fläcksådd. Se Skogssådd.

Fläder, *Sambucus*, ett släkte av buskar eller buskartade örter tillhörande try-familjen, *Caprifoliaceæ*. Vanlig f. eller hyll, *S. nigra* L., odlas rätt allmänt i s. och mellersta Sverige och förekommer även förvildad. Blommorna, som användas för beredning av svettdrivande medel, fläderte, samlas i torrt väder, genast de slagit ut, och torkas i fria luften, så att de bibehålla sin vita färg. 5 kg. friska blommor giva 1 kg. torra. Druv-f., *S. racemosa* L., är en 3—4 m. hög buske, som på eftersommar och höst, sedan bären blivit röda, är en

sedan 1870 bergtall (*Pinus montana*), och sedan lä sålunda vunnits och sanden bundits, ersättes denna av vanlig tall; på detta sätt hava betydliga vidder av flygsandsfält övergått till vacker tallskog. För vården av flygsandsfälten i Halland gäller bl. a. K. brev av 27 juli 1860 och i övrigt lag angående skyddsskogar 24 juli 1903.

Flygsandsfält. Se Flygsand.

Flygsandsplantering. Se Flygsand.

Flygsot. Se Sotsvamp.

Flytjord kallas jord, som övervägande består av fin mo eller slam (se Jord) och därför har så stor vattenhållande förmåga, att den i vattenmättat tillstånd blir hopslammande eller t. o. m. halvflytande. Detta inträffar särskilt vid tjällossningen, då den bildar svällande frostknölar samt kommer dikesväggarne att flyta samman. F. kallas även flytlera, flytsand, jäsjord, flottmo, kvicksand och i norra Sverige mjäla (mjälga) samt vid större mullhalt vesa. Benägenheten att hopslamma motverkas genom inblandning av kalk, som befordrar jordens kornstruktur (se Jord: Struktur samt Kolloider). Jordens flytning minskas genom avdikning.

Flytning förekommer dels normalt vid tiden kort före och efter förlossningen, dels vid en del sjukdomar i könsorganen, ss. kvarbliven efterbörd, katarr och inflammation i livmodern och skidan. F. före förlossningen, som särskilt hos kon är riklig, utgöres av ett klart, gråaktigt, segt slem och närmast efter förlossningen av en mera tjockflytande, gråröd materia, som avsöndras från livmoderväggarne. F. vid inflammation i livmodern är mörkare, rödbrun och i början illaluktande, sedan ljusare, varblandad, slemmig och luktlös och kan då pågå i månader (s. k. vit fluss). Behandlingen består i sköljningar av livmodern med antiseptiska lösningar (se Efterbörd).

F. vid förhudskatarr, som förekommer särskilt hos hundar och förorsakas av mikroorganismer, utgöres av ett gulaktigt, tjockt var, som droppvis avsöndras från förhudsöppningen. Sjukdomen är ofarlig men smittosam, och behandlingen består i insprutning i förhudsmynningen av 5 % garvsyrelösning eller 2 % alun- eller zinksulfatlösning 3 gånger dagligen. E. N—m.

Flytsand. Se Flytjord, Sand.

Flyttning av bin. Flyttning av bin inom kort avstånd bör helst företagas vid en tid, under vilken bina ej varit i flykt. Längre flyttningar företages helst på våren. Måste den ovillkorligen företagas på annan tid, bör man ändå spara till slädföre och ej köra dem på vagn samt ställa kupan under transporten på ett underlag av halm. Under den kalla årstiden äro kakorna sköra och kunna lätt brista vid en transport. A—r L—n.

Flåhackning. öshackning av yttorven, användes förr ofta vid nyodling, särdeles å tuvig mark, som ej lätt kunde upplöjas. Det vanliga redskapet var en flåhacka, bestående av ett spadformigt blad, i spetsig vinkel fäst vid ett omkring 1.3 m. långt träskaft. De lossade torvorna brändes vanligen, varför man å fast jord tog dem tunna för att ej bränna upp mer än grästorven. På mossjord tagas däremot tjocka torvor, för att det djupa, levande ytlagret måtte bliva dödat och sönderdelat. I båda fallen böra torvorna tagas breda. Vanligt beting för en övad arbetare per sommardag var förr 250 kv. alnar (omkr. 90 m^2) vid djup häckning och omkring det 3-dubbla (1 ruta =100 kv.famnar = 317 m^2) vid ytlig f.

Flåtta. Se Fästing.

Fläckfeber. Hudvattensot, Anasarka, är en blott hos häst förekommande sjukdom, som kännetecknas av smärre blödningar i hud och slemhinnor och ansamling av blodvatten i underhudsbindväven, med betydande ansvällning i vissa delar, ss. i bringan, under buken, på huvudet och lemmarna. Först uppträda vanligen i nässlemhinnan smärre blödningar, som visa sig som större och mindre svartröda fläckar (varav sjukdomens namn fläckfeber). Vid stark ansvällning kan huden brista eller brandiga stycken bortfalla, efterlämnande elakartade illaluktande sår. Sjukdomsorsaken är ej fullt känd, men då f. uppträder endast i samband med vissa sjukdomar, där större, av streptokokker förorsakade varhärdar förekomma, ss. kvarka, lungröta, influensa, anser man den bero på upptagande i blodet av de giftiga ämnesomsättningsprodukter, som dessa mikroorganismer alstra. Sjukdomen har vanligen ett långvarigt förlopp, ehuru lindriga fall kunna återgå till hälsa redan efter 2—6 veckor och svårare inom kort sluta dödligt genom kvävning, inre förblödning eller blodförgiftning; dödligheten uppgår till 50—70 %. För undvikande av tryck eller skavsår bör hästen få gå lös i en rymlig box, utan grimma eller täckgjord. En mängd läkemedel hava försökts, ss. digitalis, kalomel, jodkalium m. fl., och på senaste tid med en viss framgång även mot sjukdomen särskilt berett serum. E. N—m.

Fläcksjuka. Se Gurksjukdomar.

Fläcksådd. Se Skogssådd.

Fläder, *Sambucus*, ett släkte av buskar eller buskartade örter tillhörande try-familjen, *Caprifoliaceæ*. Vanlig f. eller hyll, *S. nigra* L., odlas rätt allmänt i s. och mellersta Sverige och förekommer även förvildad. Blommorna, som användas för beredning av svettdrivande medel, fläderte, samlas i torrt väder, genast de slagit ut, och torkas i fria luften, så att de bibehålla sin vita färg. 5 kg. friska blommor giva 1 kg. torra. Druv-f., *S. racemosa* L., är en 3—4 m. hög buske, som på eftersommar och höst, sedan bären blivit röda, är en

sedan 1870 bergtall (*Pinus montana*), och sedan lä sålunda vunnits och sanden bundits, ersättes denna av vanlig tall; på detta sätt hava betydliga vidder av flygsandsfält övergått till vacker tallskog. För vården av flygsandsfälten i Halland gäller bl. a. K. brev av 27 juli 1860 och i övrigt lag angående skyddsskogar 24 juli 1903.

Flygsandsfält. Se Flygsand.

Flygsandsplantering. Se Flygsand.

Flygsot. Se Sotsvamp.

Flytjord kallas jord, som övervägande består av fin mo eller slam (se Jord) och därför har så stor vattenhållande förmåga, att den i vattenmättat tillstånd blir hopslammande eller t. o. m. halvflytande. Detta inträffar särskilt vid tjällossningen, då den bildar svällande frostknölar samt kommer dikesväggarne att flyta samman. F. kallas även flytlera, flytsand, jäsjord, flottmo, kvicksand och i norra Sverige mjäla (mjälga) samt vid större mullhalt vesa. Benägenheten att hopslamma motverkas genom inblandning av kalk, som befordrar jordens kornstruktur (se Jord: Struktur samt Kolloider). Jordens flytning minskas genom avdikning.

Flytning förekommer dels normalt vid tiden kort före och efter förlossningen, dels vid en del sjukdomar i könsorganen, ss. kvarbliven efterbörd, katarr och inflammation i livmodern och skidan. F. före förlossningen, som särskilt hos kon är riklig, utgöres av ett klart, gråaktigt, segt slem och närmast efter förlossningen av en mera tjockflytande, gråröd materia, som avsöndras från livmoderväggarne. F. vid inflammation i livmodern är mörkare, rödbrun och i början illaluktande, sedan ljusare, varblandad, slemmig och luktlös och kan då pågå i månader (s. k. vit fluss). Behandlingen består i sköljningar av livmodern med antiseptiska lösningar (se Efterbörd).

F. vid förhudskatarr, som förekommer särskilt hos hundar och förorsakas av mikroorganismer, utgöres av ett gulaktigt, tjockt var, som droppvis avsöndras från förhudsöppningen. Sjukdomen är ofarlig men smittosam, och behandlingen består i insprutning i förhudsmynningen av 5 % garvsyrelösning eller 2 % alun- eller zinksulfatlösning 3 gånger dagligen. E. N—m.

Flytsand. Se Flytjord, Sand.

Flyttning av bin. Flyttning av bin inom kort avstånd bör helst företagas vid en tid, under vilken bina ej varit i flykt. Längre flyttningar företages helst på våren. Måste den ovillkorligen företagas på annan tid, bör man ändå spara till slädföre och ej köra dem på vagn samt ställa kupan under transporten på ett underlag av halm. Under den kalla årstiden äro kakorna sköra och kunna lätt brista vid en transport. A—r L—n.

Flåhackning. öshackning av yttorven, användes förr ofta vid nyodling, särdeles å tuvig mark, som ej lätt kunde upplöjas. Det vanliga redskapet var en flåhacka, bestående av ett spadformigt blad, i spetsig vinkel fäst vid ett omkring 1.3 m. långt träskaft. De lossade torvorna brändes vanligen, varför man å fast jord tog dem tunna för att ej bränna upp mer än grästorven. På mossjord tagas däremot tjocka torvor, för att det djupa, levande ytlagret måtte bliva dödat och sönderdelat. I båda fallen böra torvorna tagas breda. Vanligt beting för en övad arbetare per sommardag var förr 250 kv. alnar (omkr. 90 m^2) vid djup häckning och omkring det 3-dubbla (1 ruta =100 kv.famnar = 317 m^2) vid ytlig f.

Flåtta. Se Fästing.

Fläckfeber. Hudvattensot, Anasarka, är en blott hos häst förekommande sjukdom, som kännetecknas av smärre blödningar i hud och slemhinnor och ansamling av blodvatten i underhudsbindväven, med betydande ansvällning i vissa delar, ss. i bringan, under buken, på huvudet och lemmarna. Först uppträda vanligen i nässlemhinnan smärre blödningar, som visa sig som större och mindre svartröda fläckar (varav sjukdomens namn fläckfeber). Vid stark ansvällning kan huden brista eller brandiga stycken bortfalla, efterlämnande elakartade illaluktande sår. Sjukdomsorsaken är ej fullt känd, men då f. uppträder endast i samband med vissa sjukdomar, där större, av streptokokker förorsakade varhärdar förekomma, ss. kvarka, lungröta, influensa, anser man den bero på upptagande i blodet av de giftiga ämnesomsättningsprodukter, som dessa mikroorganismer alstra. Sjukdomen har vanligen ett långvarigt förlopp, ehuru lindriga fall kunna återgå till hälsa redan efter 2—6 veckor och svårare inom kort sluta dödligt genom kvävning, inre förblödning eller blodförgiftning; dödligheten uppgår till 50—70 %. För undvikande av tryck eller skavsår bör hästen få gå lös i en rymlig box, utan grimma eller täckgjord. En mängd läkemedel hava försökts, ss. digitalis, kalomel, jodkalium m. fl., och på senaste tid med en viss framgång även mot sjukdomen särskilt berett serum. E. N—m.

Fläcksjuka. Se Gurksjukdomar.

Fläcksådd. Se Skogssådd.

Fläder, *Sambucus*, ett släkte av buskar eller buskartade örter tillhörande try-familjen, *Caprifoliaceæ*. Vanlig f. eller hyll, *S. nigra* L., odlas rätt allmänt i s. och mellersta Sverige och förekommer även förvildad. Blommorna, som användas för beredning av svettdrivande medel, fläderte, samlas i torrt väder, genast de slagit ut, och torkas i fria luften, så att de bibehålla sin vita färg. 5 kg. friska blommor giva 1 kg. torra. Druv-f., *S. racemosa* L., är en 3—4 m. hög buske, som på eftersommar och höst, sedan bären blivit röda, är en

sedan 1870 bergtall (*Pinus montana*), och sedan lä sålunda vunnits och sanden bundits, ersättes denna av vanlig tall; på detta sätt hava betydliga vidder av flygsandsfält övergått till vacker tallskog. För vården av flygsandsfälten i Halland gäller bl. a. K. brev av 27 juli 1860 och i övrigt lag angående skyddsskogar 24 juli 1903.

Flygsandsfält. Se Flygsand.

Flygsandsplantering. Se Flygsand.

Flygsot. Se Sotsvamp.

Flytjord kallas jord, som övervägande består av fin mo eller slam (se Jord) och därför har så stor vattenhållande förmåga, att den i vattenmättat tillstånd blir hopslammande eller t. o. m. halvflytande. Detta inträffar särskilt vid tjällossningen, då den bildar svällande frostknölar samt kommer dikesväggarne att flyta samman. F. kallas även flytlera, flytsand, jäsjord, flottmo, kvicksand och i norra Sverige mjäla (mjälga) samt vid större mullhalt vesa. Benägenheten att hopslamma motverkas genom inblandning av kalk, som befordrar jordens kornstruktur (se Jord: Struktur samt Kolloider). Jordens flytning minskas genom avdikning.

Flytning förekommer dels normalt vid tiden kort före och efter förlossningen, dels vid en del sjukdomar i könsorganen, ss. kvarbliven efterbörd, katarr och inflammation i livmodern och skidan. F. före förlossningen, som särskilt hos kon är riklig, utgöres av ett klart, gråaktigt, segt slem och närmast efter förlossningen av en mera tjockflytande, gråröd materia, som avsöndras från livmoderväggarne. F. vid inflammation i livmodern är mörkare, rödbrun och i början illaluktande, sedan ljusare, varblandad, slemmig och luktlös och kan då pågå i månader (s. k. vit fluss). Behandlingen består i sköljningar av livmodern med antiseptiska lösningar (se Efterbörd).

F. vid förhudskatarr, som förekommer särskilt hos hundar och förorsakas av mikroorganismer, utgöres av ett gulaktigt, tjockt var, som droppvis avsöndras från förhudsöppningen.

Sjukdomen är ofarlig men smittosam, och behandlingen består i insprutning i förhudsmynningen av 5 % garvsyrelösning eller 2 % alun- eller zinksulfatlösning 3 gånger dagligen. E. N—m.

Flytsand. Se Flytjord, Sand.

Flyttning av bin. Flyttning av bin inom kort avstånd bör helst företagas vid en tid, under vilken bina ej varit i flykt. Längre flyttningar företages helst på våren. Måste den ovillkorligen företagas på annan tid, bör man ändå spara till slädföre och ej köra dem på vagn samt ställa kupan under transporten på ett underlag av halm. Under den kalla årstiden äro kakorna sköra och kunna lätt brista vid en transport. A—r L—n.

Flåhackning. öshackning av yttorven, användes förr ofta vid nyodling, särdeles å tuvig mark, som ej lätt kunde upplöjas. Det vanliga redskapet var en flåhacka, bestående av ett spadformigt blad, i spetsig vinkel fäst vid ett omkring 1.3 m. långt träskaft. De lossade torvorna brändes vanligen, varför man å fast jord tog dem tunna för att ej bränna upp mer än grästorven. På mossjord tagas däremot tjocka torvor, för att det djupa, levande ytlagret måtte bliva dödat och sönderdelat. I båda fallen böra torvorna tagas breda. Vanligt beting för en övad arbetare per sommardag var förr 250 kv. alnar (omkr. 90 m^2) vid djup häckning och omkring det 3-dubbla (1 ruta =100 kv.famnar = 317 m^2) vid ytlig f.

Flåtta. Se Fästing.

Fläckfeber. Hudvattensot, Anasarka, är en blott hos häst förekommande sjukdom, som kännetecknas av smärre blödningar i hud och slemhinnor och ansamling av blodvatten i underhudsbindväven, med betydande ansvällning i vissa delar, ss. i bringan, under buken, på huvudet och lemmarna. Först uppträda vanligen i nässlemhinnan smärre blödningar, som visa sig som större och mindre svartröda fläckar (varav sjukdomens namn fläckfeber). Vid stark ansvällning kan huden brista eller brandiga stycken bortfalla, efterlämnande elakartade illaluktande sår. Sjukdomsorsaken är ej fullt känd, men då f. uppträder endast i samband med vissa sjukdomar, där större, av streptokokker förorsakade varhärdar förekomma, ss. kvarka, lungröta, influensa, anser man den bero på upptagande i blodet av de giftiga ämnesomsättningsprodukter, som dessa mikroorganismer alstra. Sjukdomen har vanligen ett långvarigt förlopp, ehuru lindriga fall kunna återgå till hälsa redan efter 2—6 veckor och svårare inom kort sluta dödligt genom kvävning, inre förblödning eller blodförgiftning; dödligheten uppgår till 50—70 %. För undvikande av tryck eller skavsår bör hästen få gå lös i en rymlig box, utan grimma eller täckgjord. En mängd läkemedel hava försökts, ss. digitalis, kalomel, jodkalium m. fl., och på senaste tid med en viss framgång även mot sjukdomen särskilt berett serum. E. N—m.

Fläcksjuka. Se Gurksjukdomar.

Fläcksådd. Se Skogssådd.

Fläder, *Sambucus*, ett släkte av buskar eller buskartade örter tillhörande try-familjen, *Caprifoliaceæ*. Vanlig f. eller hyll, *S. nigra* L., odlas rätt allmänt i s. och mellersta Sverige och förekommer även förvildad. Blommorna, som användas för beredning av svettdrivande medel, fläderte, samlas i torrt väder, genast de slagit ut, och torkas i fria luften, så att de bibehålla sin vita färg. 5 kg. friska blommor giva 1 kg. torra. Druv-f., *S. racemosa* L., är en 3—4 m. hög buske, som på eftersommar och höst, sedan bären blivit röda, är en

sedan 1870 bergtall (*Pinus montana*), och sedan lä sålunda vunnits och sanden bundits, ersättes denna av vanlig tall; på detta sätt hava betydliga vidder av flygsandsfält övergått till vacker tallskog. För vården av flygsandsfälten i Halland gäller bl. a. K. brev av 27 juli 1860 och i övrigt lag angående skyddsskogar 24 juli 1903.

Flygsandsfält. Se Flygsand.

Flygsandsplantering. Se Flygsand.

Flygsot. Se Sotsvamp.

Flytjord kallas jord, som övervägande består av fin mo eller slam (se Jord) och därför har så stor vattenhållande förmåga, att den i vattenmättat tillstånd blir hopslammande eller t. o. m. halvflytande. Detta inträffar särskilt vid tjällossningen, då den bildar svällande frostknölar samt kommer dikesväggarne att flyta samman. F. kallas även flytlera, flytsand, jäsjord, flottmo, kvicksand och i norra Sverige mjäla (mjälga) samt vid större mullhalt vesa. Benägenheten att hopslamma motverkas genom inblandning av kalk, som befordrar jordens kornstruktur (se Jord: Struktur samt Kolloider). Jordens flytning minskas genom avdikning.

Flytning förekommer dels normalt vid tiden kort före och efter förlossningen, dels vid en del sjukdomar i könsorganen, ss. kvarbliven efterbörd, katarr och inflammation i livmodern och skidan. F. före förlossningen, som särskilt hos kon är riklig, utgöres av ett klart, gråaktigt, segt slem och närmast efter förlossningen av en mera tjockflytande, gråröd materia, som avsöndras från livmoderväggarne. F. vid inflammation i livmodern är mörkare, rödbrun och i början illaluktande, sedan ljusare, varblandad, slemmig och luktlös och kan då pågå i månader (s. k. vit fluss). Behandlingen består i sköljningar av livmodern med antiseptiska lösningar (se Efterbörd).

F. vid förhudskatarr, som förekommer särskilt hos hundar och förorsakas av mikroorganismer, utgöres av ett gulaktigt, tjockt var, som droppvis avsöndras från förhudsöppningen. Sjukdomen är ofarlig men smittosam, och behandlingen består i insprutning i förhudsmynningen av 5 % garvsyrelösning eller 2 % alun- eller zinksulfatlösning 3 gånger dagligen. E. N—m.

Flytsand. Se Flytjord, Sand.

Flyttning av bin. Flyttning av bin inom kort avstånd bör helst företagas vid en tid, under vilken bina ej varit i flykt. Längre flyttningar företages helst på våren. Måste den ovillkorligen företagas på annan tid, bör man ändå spara till slädföre och ej köra dem på vagn samt ställa kupan under transporten på ett underlag av halm. Under den kalla årstiden äro kakorna sköra och kunna lätt brista vid en transport. A—r L—n.

Flåhackning. öshackning av yttorven, användes förr ofta vid nyodling, särdeles å tuvig mark, som ej lätt kunde upplöjas. Det vanliga redskapet var en flåhacka, bestående av ett spadformigt blad, i spetsig vinkel fäst vid ett omkring 1.3 m. långt träskaft. De lossade torvorna brändes vanligen, varför man å fast jord tog dem tunna för att ej bränna upp mer än grästorven. På mossjord tagas däremot tjocka torvor, för att det djupa, levande ytlagret måtte bliva dödat och sönderdelat. I båda fallen böra torvorna tagas breda. Vanligt beting för en övad arbetare per sommardag var förr 250 kv. alnar (omkr. 90 m^2) vid djup häckning och omkring det 3-dubbla (1 ruta =100 kv.famnar = 317 m^2) vid ytlig f.

Flåtta. Se Fästing.

Fläckfeber. Hudvattensot, Anasarka, är en blott hos häst förekommande sjukdom, som kännetecknas av smärre blödningar i hud och slemhinnor och ansamling av blodvatten i underhudsbindväven, med betydande ansvällning i vissa delar, ss. i bringan, under buken, på huvudet och lemmarna. Först uppträda vanligen i nässlemhinnan smärre blödningar, som visa sig som större och mindre svartröda fläckar (varav sjukdomens namn fläckfeber). Vid stark ansvällning kan huden brista eller brandiga stycken bortfalla, efterlämnande elakartade illaluktande sår. Sjukdomsorsaken är ej fullt känd, men då f. uppträder endast i samband med vissa sjukdomar, där större, av streptokokker förorsakade varhärdar förekomma, ss. kvarka, lungröta, influensa, anser man den bero på upptagande i blodet av de giftiga ämnesomsättningsprodukter, som dessa mikroorganismer alstra. Sjukdomen har vanligen ett långvarigt förlopp, ehuru lindriga fall kunna återgå till hälsa redan efter 2—6 veckor och svårare inom kort sluta dödligt genom kvävning, inre förblödning eller blodförgiftning; dödligheten uppgår till 50—70 %. För undvikande av tryck eller skavsår bör hästen få gå lös i en rymlig box, utan grimma eller täckgjord. En mängd läkemedel hava försökts, ss. digitalis, kalomel, jodkalium m. fl., och på senaste tid med en viss framgång även mot sjukdomen särskilt berett serum. E. N—m.

Fläcksjuka. Se Gurksjukdomar.

Fläcksådd. Se Skogssådd.

Fläder, *Sambucus*, ett släkte av buskar eller buskartade örter tillhörande try-familjen, *Caprifoliaceæ*. Vanlig f. eller hyll, *S. nigra* L., odlas rätt allmänt i s. och mellersta Sverige och förekommer även förvildad. Blommorna, som användas för beredning av svettdrivande medel, fläderte, samlas i torrt väder, genast de slagit ut, och torkas i fria luften, så att de bibehålla sin vita färg. 5 kg. friska blommor giva 1 kg. torra. Druv-f., *S. racemosa* L., är en 3—4 m. hög buske, som på eftersommar och höst, sedan bären blivit röda, är en

sedan 1870 bergtall (*Pinus montana*), och sedan lä sålunda vunnits och sanden bundits, ersättes denna av vanlig tall; på detta sätt hava betydliga vidder av flygsandsfält övergått till vacker tallskog. För vården av flygsandsfälten i Halland gäller bl. a. K. brev av 27 juli 1860 och i övrigt lag angående skyddsskogar 24 juli 1903.

Flygsandsfält. Se Flygsand.

Flygsandsplantering. Se Flygsand.

Flygsot. Se Sotsvamp.

Flytjord kallas jord, som övervägande består av fin mo eller slam (se Jord) och därför har så stor vattenhållande förmåga, att den i vattenmättat tillstånd blir hopslammande eller t. o. m. halvflytande. Detta inträffar särskilt vid tjällossningen, då den bildar svällande frostknölar samt kommer dikesväggarne att flyta samman. F. kallas även flytlera, flytsand, jäsjord, flottmo, kvicksand och i norra Sverige mjäla (mjälga) samt vid större mullhalt vesa. Benägenheten att hopslamma motverkas genom inblandning av kalk, som befordrar jordens kornstruktur (se Jord: Struktur samt Kolloider). Jordens flytning minskas genom avdikning.

Flytning förekommer dels normalt vid tiden kort före och efter förlossningen, dels vid en del sjukdomar i könsorganen, ss. kvarbliven efterbörd, katarr och inflammation i livmodern och skidan. F. före förlossningen, som särskilt hos kon är riklig, utgöres av ett klart, gråaktigt, segt slem och närmast efter förlossningen av en mera tjockflytande, gråröd materia, som avsöndras från livmoderväggarne. F. vid inflammation i livmodern är mörkare, rödbrun och i början illaluktande, sedan ljusare, varblandad, slemmig och luktlös och kan då pågå i månader (s. k. vit fluss). Behandlingen består i sköljningar av livmodern med antiseptiska lösningar (se Efterbörd).

F. vid förhudskatarr, som förekommer särskilt hos hundar och förorsakas av mikroorganismer, utgöres av ett gulaktigt, tjockt var, som droppvis avsöndras från förhudsöppningen. Sjukdomen är ofarlig men smittosam, och behandlingen består i insprutning i förhudsmynningen av 5 % garvsyrelösning eller 2 % alun- eller zinksulfatlösning 3 gånger dagligen. E. N—m.

Flytsand. Se Flytjord, Sand.

Flyttning av bin. Flyttning av bin inom kort avstånd bör helst företagas vid en tid, under vilken bina ej varit i flykt. Längre flyttningar företages helst på våren. Måste den ovillkorligen företagas på annan tid, bör man ändå spara till slädföre och ej köra dem på vagn samt ställa kupan under transporten på ett underlag av halm. Under den kalla årstiden äro kakorna sköra och kunna lätt brista vid en transport. A—r L—n.

Flåhackning. öshackning av yttorven, användes förr ofta vid nyodling, särdeles å tuvig mark, som ej lätt kunde upplöjas. Det vanliga redskapet var en flåhacka, bestående av ett spadformigt blad, i spetsig vinkel fäst vid ett omkring 1.3 m. långt träskaft. De lossade torvorna brändes vanligen, varför man å fast jord tog dem tunna för att ej bränna upp mer än grästorven. På mossjord tagas däremot tjocka torvor, för att det djupa, levande ytlagret måtte bliva dödat och sönderdelat. I båda fallen böra torvorna tagas breda. Vanligt beting för en övad arbetare per sommardag var förr 250 kv. alnar (omkr. 90 m^2) vid djup häckning och omkring det 3-dubbla (1 ruta =100 kv.famnar = 317 m^2) vid ytlig f.

Flåtta. Se Fästing.

Fläckfeber. Hudvattensot, Anasarka, är en blott hos häst förekommande sjukdom, som kännetecknas av smärre blödningar i hud och slemhinnor och ansamling av blodvatten i underhudsbindväven, med betydande ansvällning i vissa delar, ss. i bringan, under buken, på huvudet och lemmarna. Först uppträda vanligen i nässlemhinnan smärre blödningar, som visa sig som större och mindre svartröda fläckar (varav sjukdomens namn fläckfeber). Vid stark ansvällning kan huden brista eller brandiga stycken bortfalla, efterlämnande elakartade illaluktande sår. Sjukdomsorsaken är ej fullt känd, men då f. uppträder endast i samband med vissa sjukdomar, där större, av streptokokker förorsakade varhärdar förekomma, ss. kvarka, lungröta, influensa, anser man den bero på upptagande i blodet av de giftiga ämnesomsättningsprodukter, som dessa mikroorganismer alstra. Sjukdomen har vanligen ett långvarigt förlopp, ehuru lindriga fall kunna återgå till hälsa redan efter 2—6 veckor och svårare inom kort sluta dödligt genom kvävning, inre förblödning eller blodförgiftning; dödligheten uppgår till 50—70 %. För undvikande av tryck eller skavsår bör hästen få gå lös i en rymlig box, utan grimma eller täckgjord. En mängd läkemedel hava försökts, ss. digitalis, kalomel, jodkalium m. fl., och på senaste tid med en viss framgång även mot sjukdomen särskilt berett serum. E. N—m.

Fläcksjuka. Se Gurksjukdomar.

Fläcksådd. Se Skogssådd.

Fläder, *Sambucus*, ett släkte av buskar eller buskartade örter tillhörande try-familjen, *Caprifoliaceæ*. Vanlig f. eller hyll, *S. nigra* L., odlas rätt allmänt i s. och mellersta Sverige och förekommer även förvildad. Blommorna, som användas för beredning av svettdrivande medel, fläderte, samlas i torrt väder, genast de slagit ut, och torkas i fria luften, så att de bibehålla sin vita färg. 5 kg. friska blommor giva 1 kg. torra. Druv-f., *S. racemosa* L., är en 3—4 m. hög buske, som på eftersommar och höst, sedan bären blivit röda, är en

sedan 1870 bergtall (*Pinus montana*), och sedan lä sålunda vunnits och sanden bundits, ersättes denna av vanlig tall; på detta sätt hava betydliga vidder av flygsandsfält övergått till vacker tallskog. För vården av flygsandsfälten i Halland gäller bl. a. K. brev av 27 juli 1860 och i övrigt lag angående skyddsskogar 24 juli 1903.

Flygsandsfält. Se Flygsand.

Flygsandsplantering. Se Flygsand.

Flygsot. Se Sotsvamp.

Flytjord kallas jord, som övervägande består av fin mo eller slam (se Jord) och därför har så stor vattenhållande förmåga, att den i vattenmättat tillstånd blir hopslammande eller t. o. m. halvflytande. Detta inträffar särskilt vid tjällossningen, då den bildar svällande frostknölar samt kommer dikesväggarne att flyta samman. F. kallas även flytlera, flytsand, jäsjord, flottmo, kvicksand och i norra Sverige mjäla (mjälga) samt vid större mullhalt vesa. Benägenheten att hopslamma motverkas genom inblandning av kalk, som befordrar jordens kornstruktur (se Jord: Struktur samt Kolloider). Jordens flytning minskas genom avdikning.

Flytning förekommer dels normalt vid tiden kort före och efter förlossningen, dels vid en del sjukdomar i könsorganen, ss. kvarbliven efterbörd, katarr och inflammation i livmodern och skidan. F. före förlossningen, som särskilt hos kon är riklig, utgöres av ett klart, gråaktigt, segt slem och närmast efter förlossningen av en mera tjockflytande, gråröd materia, som avsöndras från livmoderväggarne. F. vid inflammation i livmodern är mörkare, rödbrun och i början illaluktande, sedan ljusare, varblandad, slemmig och luktlös och kan då pågå i månader (s. k. vit fluss). Behandlingen består i sköljningar av livmodern med antiseptiska lösningar (se Efterbörd).

F. vid förhudskatarr, som förekommer särskilt hos hundar och förorsakas av mikroorganismer, utgöres av ett gulaktigt, tjockt var, som droppvis avsöndras från förhudsöppningen. Sjukdomen är ofarlig men smittosam, och behandlingen består i insprutning i förhudsmynningen av 5 % garvsyrelösning eller 2 % alun- eller zinksulfatlösning 3 gånger dagligen. E. N—m.

Flytsand. Se Flytjord, Sand.

Flyttning av bin. Flyttning av bin inom kort avstånd bör helst företagas vid en tid, under vilken bina ej varit i flykt. Längre flyttningar företages helst på våren. Måste den ovillkorligen företagas på annan tid, bör man ändå spara till slädföre och ej köra dem på vagn samt ställa kupan under transporten på ett underlag av halm. Under den kalla årstiden äro kakorna sköra och kunna lätt brista vid en transport. A—r L—n.

Flåhackning. öshackning av yttorven, användes förr ofta vid nyodling, särdeles å tuvig mark, som ej lätt kunde upplöjas. Det vanliga redskapet var en flåhacka, bestående av ett spadformigt blad, i spetsig vinkel fäst vid ett omkring 1.3 m. långt träskaft. De lossade torvorna brändes vanligen, varför man å fast jord tog dem tunna för att ej bränna upp mer än grästorven. På mossjord tagas däremot tjocka torvor, för att det djupa, levande ytlagret måtte bliva dödat och sönderdelat. I båda fallen böra torvorna tagas breda. Vanligt beting för en övad arbetare per sommardag var förr 250 kv. alnar (omkr. 90 m^2) vid djup häckning och omkring det 3-dubbla (1 ruta =100 kv.famnar = 317 m^2) vid ytlig f.

Flåtta. Se Fästing.

Fläckfeber. Hudvattensot, Anasarka, är en blott hos häst förekommande sjukdom, som kännetecknas av smärre blödningar i hud och slemhinnor och ansamling av blodvatten i underhudsbindväven, med betydande ansvällning i vissa delar, ss. i bringan, under buken, på huvudet och lemmarna. Först uppträda vanligen i nässlemhinnan smärre blödningar, som visa sig som större och mindre svartröda fläckar (varav sjukdomens namn fläckfeber). Vid stark ansvällning kan huden brista eller brandiga stycken bortfalla, efterlämnande elakartade illaluktande sår. Sjukdomsorsaken är ej fullt känd, men då f. uppträder endast i samband med vissa sjukdomar, där större, av streptokokker förorsakade varhärdar förekomma, ss. kvarka, lungröta, influensa, anser man den bero på upptagande i blodet av de giftiga ämnesomsättningsprodukter, som dessa mikroorganismer alstra. Sjukdomen har vanligen ett långvarigt förlopp, ehuru lindriga fall kunna återgå till hälsa redan efter 2—6 veckor och svårare inom kort sluta dödligt genom kvävning, inre förblödning eller

blodförgiftning; dödligheten uppgår till 50—70 %. För undvikande av tryck eller skavsår bör hästen få gå lös i en rymlig box, utan grimma eller täckgjord. En mängd läkemedel hava försökts, ss. digitalis, kalomel, jodkalium m. fl., och på senaste tid med en viss framgång även mot sjukdomen särskilt berett serum. E. N—m.

Fläcksjuka. Se Gurksjukdomar.

Fläcksådd. Se Skogssådd.

Fläder, *Sambucus*, ett släkte av buskar eller buskartade örter tillhörande try-familjen, *Caprifoliaceæ*. Vanlig f. eller hyll, *S. nigra* L., odlas rätt allmänt i s. och mellersta Sverige och förekommer även förvildad. Blommorna, som användas för beredning av svettdrivande medel, fläderte, samlas i torrt väder, genast de slagit ut, och torkas i fria luften, så att de bibehålla sin vita färg. 5 kg. friska blommor giva 1 kg. torra. Druv-f., *S. racemosa* L., är en 3—4 m. hög buske, som på eftersommar och höst, sedan bären blivit röda, är en

sedan 1870 bergtall (*Pinus montana*), och sedan lä sålunda vunnits och sanden bundits, ersättes denna av vanlig tall; på detta sätt hava betydliga vidder av flygsandsfält övergått till vacker tallskog. För vården av flygsandsfälten i Halland gäller bl. a. K. brev av 27 juli 1860 och i övrigt lag angående skyddsskogar 24 juli 1903.

Flygsandsfält. Se Flygsand.

Flygsandsplantering. Se Flygsand.

Flygsot. Se Sotsvamp.

Flytjord kallas jord, som övervägande består av fin mo eller slam (se Jord) och därför har så stor vattenhållande förmåga, att den i vattenmättat tillstånd blir hopslammande eller t. o. m. halvflytande. Detta inträffar särskilt vid tjällossningen, då den bildar svällande frostknölar samt kommer dikesväggarne att flyta samman. F. kallas även flytlera, flytsand, jäsjord, flottmo, kvicksand och i norra Sverige mjäla (mjälga) samt vid större mullhalt vesa. Benägenheten att hopslamma motverkas genom inblandning av kalk, som befordrar jordens kornstruktur (se Jord: Struktur samt Kolloider). Jordens flytning minskas genom avdikning.

Flytning förekommer dels normalt vid tiden kort före och efter förlossningen, dels vid en del sjukdomar i könsorganen, ss. kvarbliven efterbörd, katarr och inflammation i livmodern och skidan. F. före förlossningen, som särskilt hos kon är riklig, utgöres av ett klart, gråaktigt, segt slem och närmast efter förlossningen av en mera tjockflytande, gråröd materia, som avsöndras från livmoderväggarne. F. vid inflammation i livmodern är mörkare, rödbrun och i början illaluktande, sedan ljusare, varblandad, slemmig och luktlös och kan då pågå i månader (s. k. vit fluss). Behandlingen består i sköljningar av livmodern med antiseptiska lösningar (se Efterbörd).

F. vid förhudskatarr, som förekommer särskilt hos hundar och förorsakas av mikroorganismer, utgöres av ett gulaktigt, tjockt var, som droppvis avsöndras från förhudsöppningen. Sjukdomen är ofarlig men smittosam, och behandlingen består i insprutning i förhudsmynningen av 5 % garvsyrelösning eller 2 % alun- eller zinksulfatlösning 3 gånger dagligen. E. N—m.

Flytsand. Se Flytjord, Sand.

Flyttning av bin. Flyttning av bin inom kort avstånd bör helst företagas vid en tid, under vilken bina ej varit i flykt. Längre flyttningar företages helst på våren. Måste den ovillkorligen företagas på annan tid, bör man ändå spara till slädföre och ej köra dem på vagn samt ställa kupan under transporten på ett underlag av halm. Under den kalla årstiden äro kakorna sköra och kunna lätt brista vid en transport. A—r L—n.

Flåhackning. öshackning av yttorven, användes förr ofta vid nyodling, särdeles å tuvig mark, som ej lätt kunde upplöjas. Det vanliga redskapet var en flåhacka, bestående av ett spadformigt blad, i spetsig vinkel fäst vid ett omkring 1.3 m. långt träskaft. De lossade torvorna brändes vanligen, varför man å fast jord tog dem tunna för att ej bränna upp mer än grästorven. På mossjord tagas däremot tjocka torvor, för att det djupa, levande ytlagret måtte bliva dödat och sönderdelat. I båda fallen böra torvorna tagas breda. Vanligt beting för en övad arbetare per sommardag var förr 250 kv. alnar (omkr. 90 m^2) vid djup häckning och omkring det 3-dubbla (1 ruta =100 kv.famnar = 317 m^2) vid ytlig f.

Flåtta. Se Fästing.

Fläckfeber. Hudvattensot, Anasarka, är en blott hos häst förekommande sjukdom, som kännetecknas av smärre blödningar i hud och slemhinnor och ansamling av blodvatten i underhudsbindväven, med betydande ansvällning i vissa delar, ss. i bringan, under buken, på huvudet och lemmarna. Först uppträda vanligen i nässlemhinnan smärre blödningar, som visa sig som större och mindre svartröda fläckar (varav sjukdomens namn fläckfeber). Vid stark ansvällning kan huden brista eller brandiga stycken bortfalla, efterlämnande elakartade illaluktande sår. Sjukdomsorsaken är ej fullt känd, men då f. uppträder endast i samband med vissa sjukdomar, där större, av streptokokker förorsakade varhärdar förekomma, ss. kvarka, lungröta, influensa, anser man den bero på upptagande i blodet av de giftiga ämnesomsättningsprodukter, som dessa mikroorganismer alstra. Sjukdomen har vanligen ett långvarigt förlopp, ehuru lindriga fall kunna återgå till hälsa redan efter 2—6 veckor och svårare inom kort sluta dödligt genom kvävning, inre förblödning eller blodförgiftning; dödligheten uppgår till 50—70 %. För undvikande av tryck eller skavsår bör hästen få gå lös i en rymlig box, utan grimma eller täckgjord. En mängd läkemedel hava försökts, ss. digitalis, kalomel, jodkalium m. fl., och på senaste tid med en viss framgång även mot sjukdomen särskilt berett serum. E. N—m.

Fläcksjuka. Se Gurksjukdomar.

Fläcksådd. Se Skogssådd.

Fläder, *Sambucus*, ett släkte av buskar eller buskartade örter tillhörande try-familjen, *Caprifoliaceæ*. Vanlig f. eller hyll, *S. nigra* L., odlas rätt allmänt i s. och mellersta Sverige och förekommer även förvildad. Blommorna, som användas för beredning av svettdrivande medel, fläderte, samlas i torrt väder, genast de slagit ut, och torkas i fria luften, så att de bibehålla sin vita färg. 5 kg. friska blommor giva 1 kg. torra. Druv-f., *S. racemosa* L., är en 3—4 m. hög buske, som på eftersommar och höst, sedan bären blivit röda, är en

sedan 1870 bergtall (*Pinus montana*), och sedan lä sålunda vunnits och sanden bundits, ersättes denna av vanlig tall; på detta sätt hava betydliga vidder av flygsandsfält övergått till vacker tallskog. För vården av flygsandsfälten i Halland gäller bl. a. K. brev av 27 juli 1860 och i övrigt lag angående skyddsskogar 24 juli 1903.

Flygsandsfält. Se Flygsand.

Flygsandsplantering. Se Flygsand.

Flygsot. Se Sotsvamp.

Flytjord kallas jord, som övervägande består av fin mo eller slam (se Jord) och därför har så stor vattenhållande förmåga, att den i vattenmättat tillstånd blir hopslammande eller t. o. m. halvflytande. Detta inträffar särskilt vid tjällossningen, då den bildar svällande frostknölar samt kommer dikesväggarne att flyta samman. F. kallas även flytlera, flytsand, jäsjord, flottmo, kvicksand och i norra Sverige mjäla (mjälga) samt vid större mullhalt vesa. Benägenheten att hopslamma motverkas genom inblandning av kalk, som befordrar jordens kornstruktur (se Jord: Struktur samt Kolloider). Jordens flytning minskas genom avdikning.

Flytning förekommer dels normalt vid tiden kort före och efter förlossningen, dels vid en del sjukdomar i könsorganen, ss. kvarbliven efterbörd, katarr och inflammation i livmodern och skidan. F. före förlossningen, som särskilt hos kon är riklig, utgöres av ett klart, gråaktigt, segt slem och närmast efter förlossningen av en mera tjockflytande, gråröd materia, som avsöndras från livmoderväggarne. F. vid inflammation i livmodern är mörkare, rödbrun och i början illaluktande, sedan ljusare, varblandad, slemmig och luktlös och kan då pågå i månader (s. k. vit fluss). Behandlingen består i sköljningar av livmodern med antiseptiska lösningar (se Efterbörd).

F. vid förhudskatarr, som förekommer särskilt hos hundar och förorsakas av mikroorganismer, utgöres av ett gulaktigt, tjockt var, som droppvis avsöndras från förhudsöppningen. Sjukdomen är ofarlig men smittosam, och behandlingen består i insprutning i förhudsmynningen av 5 % garvsyrelösning eller 2 % alun- eller zinksulfatlösning 3 gånger dagligen. E. N—m.

Flytsand. Se Flytjord, Sand.

Flyttning av bin. Flyttning av bin inom kort avstånd bör helst företagas vid en tid, under vilken bina ej varit i flykt. Längre flyttningar företages helst på våren. Måste den ovillkorligen företagas på annan tid, bör man ändå spara till slädföre och ej köra dem på vagn samt ställa kupan under transporten på ett underlag av halm. Under den kalla årstiden äro kakorna sköra och kunna lätt brista vid en transport. A—r L—n.

Flåhackning. öshackning av yttorven, användes förr ofta vid nyodling, särdeles å tuvig mark, som ej lätt kunde upplöjas. Det vanliga redskapet var en flåhacka, bestående av ett spadformigt blad, i spetsig vinkel fäst vid ett omkring 1.3 m. långt träskaft. De lossade torvorna brändes vanligen, varför man å fast jord tog dem tunna för att ej bränna upp mer än grästorven. På mossjord tagas däremot tjocka torvor, för att det djupa, levande ytlagret måtte bliva dödat och sönderdelat. I båda fallen böra torvorna tagas breda. Vanligt beting för en övad arbetare per sommardag var förr 250 kv. alnar (omkr. 90 m^2) vid djup häckning och omkring det 3-dubbla (1 ruta =100 kv.famnar = 317 m^2) vid ytlig f.

Flåtta. Se Fästing.

Fläckfeber. Hudvattensot, Anasarka, är en blott hos häst förekommande sjukdom, som kännetecknas av smärre blödningar i hud och slemhinnor och ansamling av blodvatten i underhudsbindväven, med betydande ansvällning i vissa delar, ss. i bringan, under buken, på huvudet och lemmarna. Först uppträda vanligen i nässlemhinnan smärre blödningar, som visa sig som större och mindre svartröda fläckar (varav sjukdomens namn fläckfeber). Vid stark ansvällning kan huden brista eller brandiga stycken bortfalla, efterlämnande elakartade illaluktande sår. Sjukdomsorsaken är ej fullt känd, men då f. uppträder endast i samband med vissa sjukdomar, där större, av streptokokker förorsakade varhärdar förekomma, ss. kvarka, lungröta, influensa, anser man den bero på upptagande i blodet av de giftiga ämnesomsättningsprodukter, som dessa mikroorganismer alstra. Sjukdomen har vanligen ett långvarigt förlopp, ehuru lindriga fall kunna återgå till hälsa redan efter 2—6 veckor och svårare inom kort sluta dödligt genom kvävning, inre förblödning eller blodförgiftning; dödligheten uppgår till 50—70 %. För undvikande av tryck eller skavsår bör hästen få gå lös i en rymlig box, utan grimma eller täckgjord. En mängd läkemedel hava försökts, ss. digitalis, kalomel, jodkalium m. fl., och på senaste tid med en viss framgång även mot sjukdomen särskilt berett serum. E. N—m.

Fläcksjuka. Se Gurksjukdomar.

Fläcksådd. Se Skogssådd.

Fläder, *Sambucus*, ett släkte av buskar eller buskartade örter tillhörande try-familjen, *Caprifoliaceæ*. Vanlig f. eller hyll, *S. nigra* L., odlas rätt allmänt i s. och mellersta Sverige och förekommer även förvildad. Blommorna, som användas för beredning av svettdrivande medel, fläderte, samlas i torrt väder, genast de slagit ut, och torkas i fria luften, så att de bibehålla sin vita färg. 5 kg. friska blommor giva 1 kg. torra. Druv-f., *S. racemosa* L., är en 3—4 m. hög buske, som på eftersommar och höst, sedan bären blivit röda, är en verklig prydnad men däremot icke har någon nytt an vändning. Den är härdig och föga fordrande på jordens beskaffenhet.

Flädermus. Se Läderlapp.

Fläkt, redskap för luftning och rensning av säd och frö medels en luftström. En f. består av ett med vingar besatt f.-hjul, som vid rotation åstadkommer en luftström, vilken för med sig de lättare delarne — damm, agnar, slöa korn — från de fullviktiga kornen, som falla mer rätt ned och därvid i någon mån sorteras efter sin tyngd. Luftströmmens styrka regleras genom skjutluckor för inloppsöppningarna på fläkthuset och dess riktning mer eller mindre uppåt genom spjäll vid dettas utlopp till fläkttrumman.

Fläktar finnas dels inbyggda i tröskverk samt rensnings- och sorteringsmaskiner för säd och frö, dels som självständiga redskap, fläktvannor. Dessa senare hava stundom fläkttrummans botten avdelad i flera fack för att upptaga efter sin tyngd av vinden sorterade avdelningar av sädesvaran. Redskapets sorterande verkan ökas genom att sädens utströmning från tratten sker över en refflad bräda, vilken ordnar kornen så, att de alla likformigt påverkas av vinden.

Fläktvanna.

Fläktharpa. Se Sädesrensningsmaskin.

Fläktning. Se Förvaring av sädes- och frövaror.

Fläktvanna. Se Fläkt.

Fläsk. Svinen ha i långt högre grad än övriga husdjur anlag för att avsätta fett, dels insprängt i muskelvävnaden, varigenom ett marmorerat f. uppkommer, dels i ett späcklager under huden och dels som ister kring inälvorna. Mängden, fördelningen och beskaffenhet av dessa fettvävnader växla med djurens ras, ålder, utfodring och rörelsefrihet. Särdeles hos äldre djur blir fettansättningen övervägande späckbildning, samtidigt med att, särskilt hos modersuggor och ornar, köttet blir mörkare, hårdare och magrare. Dessa förhållanden inverka starkt på fläskets kvalitet och värde. Ungt fläsk, kroppar under 75 kg., betalas därför högst, och fläsk av gamla suggor och ornar blott 1/2—2/3 så högt. Stort fläsk med tjockt späcklager är särskilt värderat av lantbefolkningen, isynnerhet som kost under skogsarbete, under det att slakterierna företrädesvis mottaga svin om högst 100 kg. och betala dem högst.

F. intager bland människornas livsmedel en särställning på grund av sin höga halt av fett, som hos magert svin uppgår till omkring 25, hos fullgödda 40—50 % av kroppsvikten. Dess sammansättning och näringsvärde uttryckt i nettokalorier (d. v. s. med avdrag av förlusten i tarmkanalen) är i medeltal:

	vatten %	äggvita %	fett %	nettokal. pr. kg.
färskt f. med ben	30	10	50	4,700
utan »	30	8	52	4,800
salt f. med ben				

22

11

55

5.200

Landets produktion av f. hade under senaste årtionden ökats, så att den före världskriget översteg förbrukningen inom landet, överskottet utfördes till England. Utförselvaran, betecknad med den engelska benämningen, bacon, utgöres av lättsaltade (se Saltning) halva svinkroppar utan huvud, bogar och fötter. De packas efter saltningen i balar innehållande 4 fläsksidor och omsydda med lärft. Det införda amerikanska fläsket kommer vanligen i trälådor. Det är hårdsaltat och i regel behandlat med borsyrepreparat och bör därför utlakas före användningen. Om slakt och styckning av f., se Slakt. Om f.-produktion, se Svingödning.

Flättring. Se Korn.

Foder. Vid den nutida husdjursskötseln användes en mängd olika fodermedel, vilka kunna indelas sålunda:

Foderslag:

A. Från växtriket:

I. Grovfoder, skrymmande fodermedel:

1. Stråfoder: hö, halm, agnar.

2. Saftfoder: grönfoder, rotfruktsblast, press- och surfoder, rotfrukter, saftigt fabriksavfall, ss. drank, drav, melass, betmassa, potatisrev (pulpa), i vare sig vått eller torkat skick.

3. Hjälp- och nödfoder: löv, barris, ljung, lavar, cellulosafoder.

II. Kraftfoder, koncentrerade fodermedel: strå och trindsäd samt andra torra frukter och frön (kastanjer, ollon, lin- och hampfrö), torrpotatis, näringsrikt avfall från kvarnar (mjöl och kli), från sockerberedning (melassfoder, sockersnitsel), från jäsningsindustri (torr jäst, maltgroddar), från oljeberedning (oljekakor, oljekaksmjöl, glutenfoder).

verklig prydnad men däremot icke har någon nytt an vändning. Den är härdig och föga fordrande på jordens beskaffenhet.

Flädermus. Se Läderlapp.

Fläkt, redskap för luftning och rensning av säd och frö medels en luftström. En f. består av ett med vingar besatt f.-hjul, som vid rotation åstadkommer en luftström, vilken för med sig de lättare delarne — damm, agnar, slöa korn — från de fullviktiga kornen, som falla mer rätt ned och därvid i någon mån sorteras efter sin tyngd. Luftströmmens styrka regleras genom skjutluckor för inloppsöppningarna på fläkthuset och dess riktning mer eller mindre uppåt genom spjäll vid dettas utlopp till fläkttrumman.

Fläktar finnas dels inbyggda i tröskverk samt rensnings- och sorteringsmaskiner för säd och frö, dels som självständiga redskap, fläktvannor. Dessa senare hava stundom fläkttrummans botten avdelad i flera fack för att upptaga efter sin tyngd av vinden sorterade avdelningar av sädesvaran. Redskapets sorterande verkan ökas genom att sädens utströmning från tratten sker över en refflad bräda, vilken ordnar kornen så, att de alla likformigt påverkas av vinden.

Fläktvanna.

Fläktharpa. Se Sädesrensningsmaskin.

Fläktning. Se Förvaring av sädes- och frövaror.

Fläktvanna. Se Fläkt.

Fläsk. Svinen ha i långt högre grad än övriga husdjur anlag för att avsätta fett, dels insprängt i muskelvävnaden, varigenom ett marmorerat f. uppkommer, dels i ett späcklager under huden och dels som ister kring inälvorna. Mängden, fördelningen och beskaffenhet av dessa fettvävnader växla med djurens ras, ålder, utfodring och rörelsefrihet. Särdeles hos äldre djur blir fettansättningen övervägande späckbildning, samtidigt med att, särskilt hos modersuggor och ornar, köttet blir mörkare, hårdare och magrare. Dessa förhållanden inverka starkt på fläskets kvalitet och värde. Ungt fläsk, kroppar under 75 kg., betalas därför högst, och fläsk av gamla suggor och ornar blott 1/2—2/3 så högt. Stort fläsk med tjockt späcklager är särskilt värderat av lantbefolkningen, isynnerhet som kost under skogsarbete, under det att slakterierna företrädesvis mottaga svin om högst 100 kg. och betala dem högst.

F. intager bland människornas livsmedel en särställning på grund av sin höga halt av fett, som hos magert svin uppgår till omkring 25, hos fullgödda 40—50 % av kroppsvikten. Dess sammansättning och näringsvärde uttryckt i nettokalorier (d. v. s. med avdrag av förlusten i tarmkanalen) är i medeltal:

	vatten %	äggvita %	fett %	nettokal. pr. kg.
färskt f. med ben	30	10	50	4,700
utan »	30	8	52	

4,800

salt f. med ben

22

11

55

5.200

Landets produktion av f. hade under senaste årtionden ökats, så att den före världskriget översteg förbrukningen inom landet, överskottet utfördes till England. Utförselvaran, betecknad med den engelska benämningen, bacon, utgöres av lättsaltade (se Saltning) halva svinkroppar utan huvud, bogar och fötter. De packas efter saltningen i balar innehållande 4 flästsidor och omsydda med lärft. Det införda amerikanska fläsket kommer vanligen i trälådor. Det är hårdsaltat och i regel behandlat med borsyrepreparat och bör därför utlakas före användningen. Om slakt och styckning av f., se Slakt. Om f.-produktion, se Svingödning.

Flättring. Se Korn.

Foder. Vid den nutida husdjursskötseln användes en mängd olika fodermedel, vilka kunna indelas sålunda:

Foderslag:

A. Från växtriket:

I. Grovfoder, skrymmande fodermedel:

1. Stråfoder: hö, halm, agnar.

2. Saftfoder: grönfoder, rotfruktsblast, press- och surfoder, rotfrukter, saftigt fabriksavfall, ss. drank, drav, melass, betmassa, potatisrev (pulpa), i vare sig vått eller torkat skick.

3. Hjälp- och nödfoder: löv, barris, ljung, lavar, cellulosafoder.

II. Kraftfoder, koncentrerade fodermedel: strå och trindsäd samt andra torra frukter och frön (kastanjer, ollon, lin- och hampfrö), torrpotatis, näringsrikt avfall från kvarnar (mjöl och kli), från sockerberedning (melassfoder, sockersnitsel), från jäsningsindustri (torr jäst, maltgroddar), från oljeberedning (oljekakor, oljekaksmjöl, glutenfoder).

verklig prydnad men däremot icke har någon nytt an vändning. Den är härdig och föga fordrande på jordens beskaffenhet.

Flädermus. Se Läderlapp.

Fläkt, redskap för luftning och rensning av säd och frö medels en luftström. En f. består av ett med vingar besatt f.-hjul, som vid rotation åstadkommer en luftström, vilken för med sig de lättare delarne — damm, agnar, slöa korn — från de fullviktiga kornen, som falla mer rätt ned och därvid i någon mån sorteras efter sin tyngd. Luftströmmens styrka regleras genom skjutluckor för inloppsöppningarna på fläkthuset och dess riktning mer eller mindre uppåt genom spjäll vid dettas utlopp till fläkttrumman.

Fläktar finnas dels inbyggda i tröskverk samt rensnings- och sorteringsmaskiner för säd och frö, dels som självständiga redskap, fläktvannor. Dessa senare hava stundom fläkttrummans botten avdelad i flera fack för att upptaga efter sin tyngd av vinden sorterade avdelningar av sädesvaran. Redskapets sorterande verkan ökas genom att sädens utströmning från tratten sker över en refflad bräda, vilken ordnar kornen så, att de alla likformigt påverkas av vinden.

Fläktvanna.

Fläktharpa. Se Sädesrensningsmaskin.

Fläktning. Se Förvaring av sädes- och frövaror.

Fläktvanna. Se Fläkt.

Fläsk. Svinen ha i långt högre grad än övriga husdjur anlag för att avsätta fett, dels insprängt i muskelvävnaden, varigenom ett marmorerat f. uppkommer, dels i ett späcklager under huden och dels som ister kring inälvorna. Mängden, fördelningen och beskaffenhet av dessa fettvävnader växla med djurens ras, ålder, utfodring och rörelsefrihet. Särdeles hos äldre djur blir fettansättningen övervägande späckbildning, samtidigt med att, särskilt hos modersuggor och ornar, köttet blir mörkare, hårdare och magrare. Dessa förhållanden inverka starkt på fläskets kvalitet och värde. Ungt fläsk, kroppar under 75 kg., betalas därför högst, och fläsk av gamla suggor och ornar blott 1/2—2/3 så högt. Stort fläsk med tjockt späcklager är särskilt värderat av lantbefolkningen, isynnerhet som kost under skogsarbete, under det att slakterierna företrädesvis mottaga svin om högst 100 kg. och betala dem högst.

F. intager bland människornas livsmedel en särställning på grund av sin höga halt av fett, som hos magert svin uppgår till omkring 25, hos fullgödda 40—50 % av kroppsvikten. Dess sammansättning och näringsvärde uttryckt i nettokalorier (d. v. s. med avdrag av förlusten i tarmkanalen) är i medeltal:

vatten
%

äggvita
%

fett
%

nettokal.
pr. kg.

färskt f.

med ben

30

10

50

4,700

utan »

30

8

52

4,800

salt f. med ben

22

11

55

5.200

Landets produktion av f. hade under senaste årtionden ökats, så att den före världskriget översteg förbrukningen inom landet, överskottet utfördes till England. Utförselvaran, betecknad med den engelska benämningen, bacon, utgöres av lättsaltade (se Saltning) halva svinkroppar utan huvud, bogar och fötter. De packas efter saltningen i balar innehållande 4 fläsksidor och omsydda med lärft. Det införda amerikanska fläsket kommer vanligen i trälådor. Det är hårdsaltat och i regel behandlat med borsyrepreparat och bör därför utlakas före användningen. Om slakt och styckning av f., se Slakt. Om f.-produktion, se Svingödning.

Flättring. Se Korn.

Foder. Vid den nutida husdjursskötseln användes en mängd olika fodermedel, vilka kunna indelas sålunda:

Foderslag:

A. Från växtriket:

I. Grovfoder, skrymmande fodermedel:

1. Stråfoder: hö, halm, agnar.

2. Saftfoder: grönfoder, rotfruktsblast, press- och surfoder, rotfrukter, saftigt fabriksavfall, ss. drank, drav, melass, betmassa, potatisrev (pulpa), i vare sig vått eller torkat skick.

3. Hjälp- och nödfoder: löv, barris, ljung, lavar, cellulosafoder.

II. Kraftfoder, koncentrerade fodermedel: strå och trindsäd samt andra torra frukter och frön (kastanjer, ollon, lin- och hampfrö), torrpotatis, näringsrikt avfall från kvarnar (mjöl och kli), från sockerberedning (melassfoder, sockersnitsel), från jäsningsindustri (torr jäst, maltgroddar), från oljeberedning (oljekakor, oljekaksmjöl, glutenfoder).

verklig prydnad men däremot icke har någon nytt an vändning. Den är härdig och föga fordrande på jordens beskaffenhet.

Flädermus. Se Läderlapp.

Fläkt, redskap för luftning och rensning av säd och frö medels en luftström. En f. består av ett med vingar besatt f.-hjul, som vid rotation åstadkommer en luftström, vilken för med sig de lättare delarne — damm, agnar, slöa korn — från de fullviktiga kornen, som falla mer rätt ned och därvid i någon mån sorteras efter sin tyngd. Luftströmmens styrka regleras genom skjutluckor för inloppsöppningarna på fläkthuset och dess riktning mer eller mindre uppåt genom spjäll vid dettas utlopp till fläkttrumman.

Fläktar finnas dels inbyggda i tröskverk samt rensnings- och sorteringsmaskiner för säd och frö, dels som självständiga redskap, fläktvannor. Dessa senare hava stundom fläkttrummans botten avdelad i flera fack för att upptaga efter sin tyngd av vinden sorterade avdelningar av sädesvaran. Redskapets sorterande verkan ökas genom att sädens utströmning från tratten sker över en refflad bräda, vilken ordnar kornen så, att de alla likformigt påverkas av vinden.

Fläktvanna.

Fläktharpa. Se Sädesrensningsmaskin.

Fläktning. Se Förvaring av sädes- och frövaror.

Fläktvanna. Se Fläkt.

Fläsk. Svinen ha i långt högre grad än övriga husdjur anlag för att avsätta fett, dels insprängt i muskelvävnaden, varigenom ett marmorerat f. uppkommer, dels i ett späcklager under huden och dels som ister kring inälvorna. Mängden, fördelningen och beskaffenhet av dessa fettvävnader växla med djurens ras, ålder, utfodring och rörelsefrihet. Särdeles hos äldre djur blir fettansättningen övervägande späckbildning, samtidigt med att, särskilt hos modersuggor och ornar, köttet blir mörkare, hårdare och magrare. Dessa förhållanden inverka starkt på fläskets kvalitet och värde. Ungt fläsk, kroppar under 75 kg., betalas därför högst, och fläsk av gamla suggor och ornar blott 1/2—2/3 så högt. Stort fläsk med tjockt späcklager är särskilt värderat av lantbefolkningen, isynnerhet som kost under skogsarbete, under det att slakterierna företrädesvis mottaga svin om högst 100 kg. och betala dem högst.

F. intager bland människornas livsmedel en särställning på grund av sin höga halt av fett, som hos magert svin uppgår till omkring 25, hos fullgödda 40—50 % av kroppsvikten. Dess sammansättning och näringsvärde uttryckt i nettokalorier (d. v. s. med avdrag av förlusten i tarmkanalen) är i medeltal:

vatten
%

äggvita
%

fett
%

nettokal.
pr. kg.

färskt f.

med ben

30

10

50

4,700

utan »

30

8

52

4,800

salt f. med ben

22

11

55

5.200

Landets produktion av f. hade under senaste årtionden ökats, så att den före världskriget översteg förbrukningen inom landet, överskottet utfördes till England. Utförselvaran, betecknad med den engelska benämningen, bacon, utgöres av lättsaltade (se Saltning) halva svinkroppar utan huvud, bogar och fötter. De packas efter saltningen i balar innehållande 4 fläsksidor och omsydda med lärft. Det införda amerikanska fläsket kommer vanligen i trälådor. Det är hårdsaltat och i regel behandlat med borsyrepreparat och bör därför utlakas före användningen. Om slakt och styckning av f., se Slakt. Om f.-produktion, se Svingödning.

Flättring. Se Korn.

Foder. Vid den nutida husdjursskötseln användes en mängd olika fodermedel, vilka kunna indelas sålunda:

Foderslag:

A. Från växtriket:

I. Grovfoder, skrymmande fodermedel:

1. Stråfoder: hö, halm, agnar.

2. Saftfoder: grönfoder, rotfruktsblast, press- och surfoder, rotfrukter, saftigt fabriksavfall, ss. drank, drav, melass, betmassa, potatisrev (pulpa), i vare sig vått eller torkat skick.

3. Hjälp- och nödfoder: löv, barris, ljung, lavar, cellulosafoder.

II. Kraftfoder, koncentrerade fodermedel: strå och trindsäd samt andra torra frukter och frön (kastanjer, ollon, lin- och hampfrö), torrpotatis, näringsrikt avfall från kvarnar (mjöl och kli), från sockerberedning (melassfoder, sockersnitsel), från jäsningsindustri (torr jäst, maltgroddar), från oljeberedning (oljekakor, oljekaksmjöl, glutenfoder).

verklig prydnad men däremot icke har någon nytt an vändning. Den är härdig och föga fordrande på jordens beskaffenhet.

Flädermus. Se Läderlapp.

Fläkt, redskap för luftning och rensning av säd och frö medels en luftström. En f. består av ett med vingar besatt f.-hjul, som vid rotation åstadkommer en luftström, vilken för med sig de lättare delarne — damm, agnar, slöa korn — från de fullviktiga kornen, som falla mer rätt ned och därvid i någon mån sorteras efter sin tyngd. Luftströmmens styrka regleras genom skjutluckor för inloppsöppningarna på fläkthuset och dess riktning mer eller mindre uppåt genom spjäll vid dettas utlopp till fläkttrumman.

Fläktar finnas dels inbyggda i tröskverk samt rensnings- och sorteringsmaskiner för säd och frö, dels som självständiga redskap, fläktvannor. Dessa senare hava stundom fläkttrummans botten avdelad i flera fack för att upptaga efter sin tyngd av vinden sorterade avdelningar av sädesvaran. Redskapets sorterande verkan ökas genom att sädens utströmning från tratten sker över en refflad bräda, vilken ordnar kornen så, att de alla likformigt påverkas av vinden.

Fläktvanna.

Fläktharpa. Se Sädesrensningsmaskin.

Fläktning. Se Förvaring av sädes- och frövaror.

Fläktvanna. Se Fläkt.

Fläsk. Svinen ha i långt högre grad än övriga husdjur anlag för att avsätta fett, dels insprängt i muskelvävnaden, varigenom ett marmorerat f. uppkommer, dels i ett späcklager under huden och dels som ister kring inälvorna. Mängden, fördelningen och beskaffenhet av dessa fettvävnader växla med djurens ras, ålder, utfodring och rörelsefrihet. Särdeles hos äldre djur blir fettansättningen övervägande späckbildning, samtidigt med att, särskilt hos modersuggor och ornar, köttet blir mörkare, hårdare och magrare. Dessa förhållanden inverka starkt på fläskets kvalitet och värde. Ungt fläsk, kroppar under 75 kg., betalas därför högst, och fläsk av gamla suggor och ornar blott 1/2—2/3 så högt. Stort fläsk med tjockt späcklager är särskilt värderat av lantbefolkningen, isynnerhet som kost under skogsarbete, under det att slakterierna företrädesvis mottaga svin om högst 100 kg. och betala dem högst.

F. intager bland människornas livsmedel en särställning på grund av sin höga halt av fett, som hos magert svin uppgår till omkring 25, hos fullgödda 40—50 % av kroppsvikten. Dess sammansättning och näringsvärde uttryckt i nettokalorier (d. v. s. med avdrag av förlusten i tarmkanalen) är i medeltal:

vatten
%

äggvita
%

fett
%

nettokal.
pr. kg.

färskt f.

med ben

30

10

50

4,700

utan »

30

8

52

4,800

salt f. med ben

22

11

55

5.200

Landets produktion av f. hade under senaste årtionden ökats, så att den före världskriget översteg förbrukningen inom landet, överskottet utfördes till England. Utförselvaran, betecknad med den engelska benämningen, bacon, utgöres av lättsaltade (se Saltning) halva svinkroppar utan huvud, bogar och fötter. De packas efter saltningen i balar innehållande 4 fläsksidor och omsydda med lärft. Det införda amerikanska fläsket kommer vanligen i trälådor. Det är hårdsaltat och i regel behandlat med borsyrepreparat och bör därför utlakas före användningen. Om slakt och styckning av f., se Slakt. Om f.-produktion, se Svingödning.

Flättring. Se Korn.

Foder. Vid den nutida husdjursskötseln användes en mängd olika fodermedel, vilka kunna indelas sålunda:

Foderslag:

A. Från växtriket:

I. Grovfoder, skrymmande fodermedel:

1. Stråfoder: hö, halm, agnar.

2. Saftfoder: grönfoder, rotfruktsblast, press- och surfoder, rotfrukter, saftigt fabriksavfall, ss. drank, drav, melass, betmassa, potatisrev (pulpa), i vare sig vått eller torkat skick.

3. Hjälp- och nödfoder: löv, barris, ljung, lavar, cellulosafoder.

II. Kraftfoder, koncentrerade fodermedel: strå och trindsäd samt andra torra frukter och frön (kastanjer, ollon, lin- och hampfrö), torrpotatis, näringsrikt avfall från kvarnar (mjöl och kli), från sockerberedning (melassfoder, sockersnitsel), från jäsningsindustri (torr jäst, maltgroddar), från oljeberedning (oljekakor, oljekaksmjöl, glutenfoder).

verklig prydnad men däremot icke har någon nytt an vändning. Den är härdig och föga fordrande på jordens beskaffenhet.

Flädermus. Se Läderlapp.

Fläkt, redskap för luftning och rensning av säd och frö medels en luftström. En f. består av ett med vingar besatt f.-hjul, som vid rotation åstadkommer en luftström, vilken för med sig de lättare delarne — damm, agnar, slöa korn — från de fullviktiga kornen, som falla mer rätt ned och därvid i någon mån sorteras efter sin tyngd. Luftströmmens styrka regleras genom skjutluckor för inloppsöppningarna på fläkthuset och dess riktning mer eller mindre uppåt genom spjäll vid dettas utlopp till fläkttrumman.

Fläktar finnas dels inbyggda i tröskverk samt rensnings- och sorteringsmaskiner för säd och frö, dels som självständiga redskap, fläktvannor. Dessa senare hava stundom fläkttrummans botten avdelad i flera fack för att upptaga efter sin tyngd av vinden sorterade avdelningar av sädesvaran. Redskapets sorterande verkan ökas genom att sädens utströmning från tratten sker över en refflad bräda, vilken ordnar kornen så, att de alla likformigt påverkas av vinden.

Fläktvanna.

Fläktharpa. Se Sädesrensningsmaskin.

Fläktning. Se Förvaring av sädes- och frövaror.

Fläktvanna. Se Fläkt.

Fläsk. Svinen ha i långt högre grad än övriga husdjur anlag för att avsätta fett, dels insprängt i muskelvävnaden, varigenom ett marmorerat f. uppkommer, dels i ett späcklager under huden och dels som ister kring inälvorna. Mängden, fördelningen och beskaffenhet av dessa fettvävnader växla med djurens ras, ålder, utfodring och rörelsefrihet. Särdeles hos äldre djur blir fettansättningen övervägande späckbildning, samtidigt med att, särskilt hos modersuggor och ornar, köttet blir mörkare, hårdare och magrare. Dessa förhållanden inverka starkt på fläskets kvalitet och värde. Ungt fläsk, kroppar under 75 kg., betalas därför högst, och fläsk av gamla suggor och ornar blott 1/2—2/3 så högt. Stort fläsk med tjockt späcklager är särskilt värderat av lantbefolkningen, isynnerhet som kost under skogsarbete, under det att slakterierna företrädesvis mottaga svin om högst 100 kg. och betala dem högst.

F. intager bland människornas livsmedel en särställning på grund av sin höga halt av fett, som hos magert svin uppgår till omkring 25, hos fullgödda 40—50 % av kroppsvikten. Dess sammansättning och näringsvärde uttryckt i nettokalorier (d. v. s. med avdrag av förlusten i tarmkanalen) är i medeltal:

vatten
%

äggvita
%

fett
%

nettokal.
pr. kg.

färskt f.

med ben

30

10

50

4,700

utan »

30

8

52

4,800

salt f. med ben

22

11

55

5.200

Landets produktion av f. hade under senaste årtionden ökats, så att den före världskriget översteg förbrukningen inom landet, överskottet utfördes till England. Utförselvaran, betecknad med den engelska benämningen, bacon, utgöres av lättsaltade (se Saltning) halva svinkroppar utan huvud, bogar och fötter. De packas efter saltningen i balar innehållande 4 fläsksidor och omsydda med lärft. Det införda amerikanska fläsket kommer vanligen i trälådor. Det är hårdsaltat och i regel behandlat med borsyrepreparat och bör därför utlakas före användningen. Om slakt och styckning av f., se Slakt. Om f.-produktion, se Svingödning.

Flättring. Se Korn.

Foder. Vid den nutida husdjursskötseln användes en mängd olika fodermedel, vilka kunna indelas sålunda:

Foderslag:

A. Från växtriket:

I. Grovfoder, skrymmande fodermedel:

1. Stråfoder: hö, halm, agnar.

2. Saftfoder: grönfoder, rotfruktsblast, press- och surfoder, rotfrukter, saftigt fabriksavfall, ss. drank, drav, melass, betmassa, potatisrev (pulpa), i vare sig vått eller torkat skick.

3. Hjälp- och nödfoder: löv, barris, ljung, lavar, cellulosafoder.

II. Kraftfoder, koncentrerade fodermedel: strå och trindsäd samt andra torra frukter och frön (kastanjer, ollon, lin- och hampfrö), torrpotatis, näringsrikt avfall från kvarnar (mjöl och kli), från sockerberedning (melassfoder, sockersnitsel), från jäsningsindustri (torr jäst, maltgroddar), från oljeberedning (oljekakor, oljekaksmjöl, glutenfoder).

verklig prydnad men däremot icke har någon nytt an vändning. Den är härdig och föga fordrande på jordens beskaffenhet.

Flädermus. Se Läderlapp.

Fläkt, redskap för luftning och rensning av säd och frö medels en luftström. En f. består av ett med vingar besatt f.-hjul, som vid rotation åstadkommer en luftström, vilken för med sig de lättare delarne — damm, agnar, slöa korn — från de fullviktiga kornen, som falla mer rätt ned och därvid i någon mån sorteras efter sin tyngd. Luftströmmens styrka regleras genom skjutluckor för inloppsöppningarna på fläkthuset och dess riktning mer eller mindre uppåt genom spjäll vid dettas utlopp till fläkttrumman.

Fläktar finnas dels inbyggda i tröskverk samt rensnings- och sorteringsmaskiner för säd och frö, dels som självständiga redskap, fläktvannor. Dessa senare hava stundom fläkttrummans botten avdelad i flera fack för att upptaga efter sin tyngd av vinden sorterade avdelningar av sädesvaran. Redskapets sorterande verkan ökas genom att sädens utströmning från tratten sker över en refflad bräda, vilken ordnar kornen så, att de alla likformigt påverkas av vinden.

Fläktvanna.

Fläktharpa. Se Sädesrensningsmaskin.

Fläktning. Se Förvaring av sädes- och frövaror.

Fläktvanna. Se Fläkt.

Fläsk. Svinen ha i långt högre grad än övriga husdjur anlag för att avsätta fett, dels insprängt i muskelvävnaden, varigenom ett marmorerat f. uppkommer, dels i ett späcklager under huden och dels som ister kring inälvorna. Mängden, fördelningen och beskaffenhet av dessa fettvävnader växla med djurens ras, ålder, utfodring och rörelsefrihet. Särdeles hos äldre djur blir fettansättningen övervägande späckbildning, samtidigt med att, särskilt hos modersuggor och ornar, köttet blir mörkare, hårdare och magrare. Dessa förhållanden inverka starkt på fläskets kvalitet och värde. Ungt fläsk, kroppar under 75 kg., betalas därför högst, och fläsk av gamla suggor och ornar blott 1/2—2/3 så högt. Stort fläsk med tjockt späcklager är särskilt värderat av lantbefolkningen, isynnerhet som kost under skogsarbete, under det att slakterierna företrädesvis mottaga svin om högst 100 kg. och betala dem högst.

F. intager bland människornas livsmedel en särställning på grund av sin höga halt av fett, som hos magert svin uppgår till omkring 25, hos fullgödda 40—50 % av kroppsvikten. Dess sammansättning och näringsvärde uttryckt i nettokalorier (d. v. s. med avdrag av förlusten i tarmkanalen) är i medeltal:

vatten
%

äggvita
%

fett
%

nettokal.
pr. kg.

färskt f.

med ben

30

10

50

4,700

utan »

30

8

52

4,800

salt f. med ben

22

11

55

5.200

Landets produktion av f. hade under senaste årtionden ökats, så att den före världskriget översteg förbrukningen inom landet, överskottet utfördes till England. Utförselvaran, betecknad med den engelska benämningen, bacon, utgöres av lättsaltade (se Saltning) halva svinkroppar utan huvud, bogar och fötter. De packas efter saltningen i balar innehållande 4 fläsksidor och omsydda med lärft. Det införda amerikanska fläsket kommer vanligen i trälådor. Det är hårdsaltat och i regel behandlat med borsyrepreparat och bör därför utlakas före användningen. Om slakt och styckning av f., se Slakt. Om f.-produktion, se Svingödning.

Flättring. Se Korn.

Foder. Vid den nutida husdjursskötseln användes en mängd olika fodermedel, vilka kunna indelas sålunda:

Foderslag:

A. Från växtriket:

I. Grovfoder, skrymmande fodermedel:

1. Stråfoder: hö, halm, agnar.

2. Saftfoder: grönfoder, rotfruktsblast, press- och surfoder, rotfrukter, saftigt fabriksavfall, ss. drank, drav, melass, betmassa, potatisrev (pulpa), i vare sig vått eller torkat skick.

3. Hjälp- och nödfoder: löv, barris, ljung, lavar, cellulosafoder.

II. Kraftfoder, koncentrerade fodermedel: strå och trindsäd samt andra torra frukter och frön (kastanjer, ollon, lin- och hampfrö), torrpotatis, näringsrikt avfall från kvarnar (mjöl och kli), från sockerberedning (melassfoder, sockersnitsel), från jäsningsindustri (torr jäst, maltgroddar), från oljeberedning (oljekakor, oljekaksmjöl, glutenfoder).

verklig prydnad men däremot icke har någon nytt an vändning. Den är härdig och föga fordrande på jordens beskaffenhet.

Flädermus. Se Läderlapp.

Fläkt, redskap för luftning och rensning av säd och frö medels en luftström. En f. består av ett med vingar besatt f.-hjul, som vid rotation åstadkommer en luftström, vilken för med sig de lättare delarne — damm, agnar, slöa korn — från de fullviktiga kornen, som falla mer rätt ned och därvid i någon mån sorteras efter sin tyngd. Luftströmmens styrka regleras genom skjutluckor för inloppsöppningarna på fläkthuset och dess riktning mer eller mindre uppåt genom spjäll vid dettas utlopp till fläkttrumman.

Fläktar finnas dels inbyggda i tröskverk samt rensnings- och sorteringsmaskiner för säd och frö, dels som självständiga redskap, fläktvannor. Dessa senare hava stundom fläkttrummans botten avdelad i flera fack för att upptaga efter sin tyngd av vinden sorterade avdelningar av sädesvaran. Redskapets sorterande verkan ökas genom att sädens utströmning från tratten sker över en refflad bräda, vilken ordnar kornen så, att de alla likformigt påverkas av vinden.

Fläktvanna.

Fläktharpa. Se Sädesrensningsmaskin.

Fläktning. Se Förvaring av sädes- och frövaror.

Fläktvanna. Se Fläkt.

Fläsk. Svinen ha i långt högre grad än övriga husdjur anlag för att avsätta fett, dels insprängt i muskelvävnaden, varigenom ett marmorerat f. uppkommer, dels i ett späcklager under huden och dels som ister kring inälvorna. Mängden, fördelningen och beskaffenhet av dessa fettvävnader växla med djurens ras, ålder, utfodring och rörelsefrihet. Särdeles hos äldre djur blir fettansättningen övervägande späckbildning, samtidigt med att, särskilt hos modersuggor och ornar, köttet blir mörkare, hårdare och magrare. Dessa förhållanden inverka starkt på fläskets kvalitet och värde. Ungt fläsk, kroppar under 75 kg., betalas därför högst, och fläsk av gamla suggor och ornar blott 1/2—2/3 så högt. Stort fläsk med tjockt späcklager är särskilt värderat av lantbefolkningen, isynnerhet som kost under skogsarbete, under det att slakterierna företrädesvis mottaga svin om högst 100 kg. och betala dem högst.

F. intager bland människornas livsmedel en särställning på grund av sin höga halt av fett, som hos magert svin uppgår till omkring 25, hos fullgödda 40—50 % av kroppsvikten. Dess sammansättning och näringsvärde uttryckt i nettokalorier (d. v. s. med avdrag av förlusten i tarmkanalen) är i medeltal:

vatten
%

äggvita
%

fett
%

nettokal.
pr. kg.

färskt f.

med ben

30

10

50

4,700

utan »

30

8

52

4,800

salt f. med ben

22

11

55

5.200

Landets produktion av f. hade under senaste årtionden ökats, så att den före världskriget översteg förbrukningen inom landet, överskottet utfördes till England. Utförselvaran, betecknad med den engelska benämningen, bacon, utgöres av lättsaltade (se Saltning) halva svinkroppar utan huvud, bogar och fötter. De packas efter saltningen i balar innehållande 4 fläsksidor och omsydda med lärft. Det införda amerikanska fläsket kommer vanligen i trälådor. Det är hårdsaltat och i regel behandlat med borsyrepreparat och bör därför utlakas före användningen. Om slakt och styckning av f., se Slakt. Om f.-produktion, se Svingödning.

Flättring. Se Korn.

Foder. Vid den nutida husdjursskötseln användes en mängd olika fodermedel, vilka kunna indelas sålunda:

Foderslag:

A. Från växtriket:

I. Grovfoder, skrymmande fodermedel:

1. Stråfoder: hö, halm, agnar.

2. Saftfoder: grönfoder, rotfruktsblast, press- och surfoder, rotfrukter, saftigt fabriksavfall, ss. drank, drav, melass, betmassa, potatisrev (pulpa), i vare sig vått eller torkat skick.

3. Hjälp- och nödfoder: löv, barris, ljung, lavar, cellulosafoder.

II. Kraftfoder, koncentrerade fodermedel: strå och trindsäd samt andra torra frukter och frön (kastanjer, ollon, lin- och hampfrö), torrpotatis, näringsrikt avfall från kvarnar (mjöl och kli), från sockerberedning (melassfoder, sockersnitsel), från jäsningsindustri (torr jäst, maltgroddar), från oljeberedning (oljekakor, oljekaksmjöl, glutenfoder).

verklig prydnad men däremot icke har någon nytt an vändning. Den är härdig och föga fordrande på jordens beskaffenhet.

Flädermus. Se Läderlapp.

Fläkt, redskap för luftning och rensning av säd och frö medels en luftström. En f. består av ett med vingar besatt f.-hjul, som vid rotation åstadkommer en luftström, vilken för med sig de lättare delarne — damm, agnar, slöa korn — från de fullviktiga kornen, som falla mer rätt ned och därvid i någon mån sorteras efter sin tyngd. Luftströmmens styrka regleras genom skjutluckor för inloppsöppningarna på fläkthuset och dess riktning mer eller mindre uppåt genom spjäll vid dettas utlopp till fläkttrumman.

Fläktar finnas dels inbyggda i tröskverk samt rensnings- och sorteringsmaskiner för säd och frö, dels som självständiga redskap, fläktvannor. Dessa senare hava stundom fläkttrummans botten avdelad i flera fack för att upptaga efter sin tyngd av vinden sorterade avdelningar av sädesvaran. Redskapets sorterande verkan ökas genom att sädens utströmning från tratten sker över en refflad bräda, vilken ordnar kornen så, att de alla likformigt påverkas av vinden.

Fläktvanna.

Fläktharpa. Se Sädesrensningsmaskin.

Fläktning. Se Förvaring av sädes- och frövaror.

Fläktvanna. Se Fläkt.

Fläsk. Svinen ha i långt högre grad än övriga husdjur anlag för att avsätta fett, dels insprängt i muskelvävnaden, varigenom ett marmorerat f. uppkommer, dels i ett späcklager under huden och dels som ister kring inälvorna. Mängden, fördelningen och beskaffenhet av dessa fettvävnader växla med djurens ras, ålder, utfodring och rörelsefrihet. Särdeles hos äldre djur blir fettansättningen övervägande späckbildning, samtidigt med att, särskilt hos modersuggor och ornar, köttet blir mörkare, hårdare och magrare. Dessa förhållanden inverka starkt på fläskets kvalitet och värde. Ungt fläsk, kroppar under 75 kg., betalas därför högst, och fläsk av gamla suggor och ornar blott 1/2—2/3 så högt. Stort fläsk med tjockt späcklager är särskilt värderat av lantbefolkningen, isynnerhet som kost under skogsarbete, under det att slakterierna företrädesvis mottaga svin om högst 100 kg. och betala dem högst.

F. intager bland människornas livsmedel en särställning på grund av sin höga halt av fett, som hos magert svin uppgår till omkring 25, hos fullgödda 40—50 % av kroppsvikten. Dess sammansättning och näringsvärde uttryckt i nettokalorier (d. v. s. med avdrag av förlusten i tarmkanalen) är i medeltal:

vatten
%

äggvita
%

fett
%

nettokal.
pr. kg.

färskt f.

med ben

30

10

50

4,700

utan »

30

8

52

4,800

salt f. med ben

22

11

55

5.200

Landets produktion av f. hade under senaste årtionden ökats, så att den före världskriget översteg förbrukningen inom landet, överskottet utfördes till England. Utförselvaran, betecknad med den engelska benämningen, bacon, utgöres av lättsaltade (se Saltning) halva svinkroppar utan huvud, bogar och fötter. De packas efter saltningen i balar innehållande 4 fläsksidor och omsydda med lärft. Det införda amerikanska fläsket kommer vanligen i trälådor. Det är hårdsaltat och i regel behandlat med borsyrepreparat och bör därför utlakas före användningen. Om slakt och styckning av f., se Slakt. Om f.-produktion, se Svingödning.

Flättring. Se Korn.

Foder. Vid den nutida husdjursskötseln användes en mängd olika fodermedel, vilka kunna indelas sålunda:

Foderslag:

A. Från växtriket:

I. Grovfoder, skrymmande fodermedel:

1. Stråfoder: hö, halm, agnar.

2. Saftfoder: grönfoder, rotfruktsblast, press- och surfoder, rotfrukter, saftigt fabriksavfall, ss. drank, drav, melass, betmassa, potatisrev (pulpa), i vare sig vått eller torkat skick.

3. Hjälp- och nödfoder: löv, barris, ljung, lavar, cellulosafoder.

II. Kraftfoder, koncentrerade fodermedel: strå och trindsäd samt andra torra frukter och frön (kastanjer, ollon, lin- och hampfrö), torrpotatis, näringsrikt avfall från kvarnar (mjöl och kli), från sockerberedning (melassfoder, sockersnitsel), från jäsningsindustri (torr jäst, maltgroddar), från oljeberedning (oljekakor, oljekaksmjöl, glutenfoder).

B. Från djurriket:

1. Mjölk- och mejeriavfall.

2. Kött- och fiskavfall.

C. Helt eller delvis oorganiska fodermedel:

1. Fosfat: foderbenmjöl, precipitat, foderfosfat.

2. Fosforlevertran.

Dessa grupper äro ej skarpt avgränsade mot varandra. Grön- och pressfoder kunna t. ex. även räknas till stråfoder. — Fodrets värde och verkan bero huvudsakligen på dess innehåll av näringsämnen och dessas smältbarhet. Detta kommer till uttryck i särskiljande av kraftfoder. Att äggviteämnen i avseende på betydelse för näringen intaga en särställning gent emot övriga organiska näringsämnen, föranleder, att man skiljer mellan äggviterika och äggvitefattiga fodermedel.

Foderanalys. Fodermedlens värde och egenskaper bestämmas vanligen genom kemisk analys, vilken kan lämna upplysning om halten av fodrets beståndsdelar, om förekomsten av främmande, för fodrets ändamål oviktiga eller skadliga inblandningar, om fodermedlet är, vad det utgives för, samt om det är friskt. I dessa senare hänseenden kan även botanisk-mikroskopisk undersökning vara behövlig eller upplysande.

Vid kemisk foderanalys bestämmes kvävehaltiga ämnen, fett, växttråd, aska och vatten. Återstoden, då summan av dessa beståndsdelars procenttal drages från 100, betecknas som kvävefria extrakt- eller extraktivämnen och motsvarar i huvudsak de smältbara kolhydraten. Jämte eg. kolhydrat kommer denna sålunda som rest beräknade mängd näring att omfatta pektinämnen, i eter ej lösliga organiska syror m. m., men å andra sidan kan en del av växttråden, särdeles i unga växtdelar, smältas, och halten av kvävefria extraktämnen har därför också visat sig rätt väl överensstämma med mängden smältbara kolhydrat.

De kvävehaltiga ämnena, vanligen betecknade som protein eller råprotein, beräknas så, att den vid analysen bestämda kvävehalten multipliceras med 6.25, ett tal grundat på antagandet, att äggviteämnenas kvävehalt i medeltal är 16 % (100/16 = 6.25). Denna beräkning är icke fullt riktig, då bland de kvävehaltiga ämnena förekomma växlande mängder av ämnen med annan kvävehalt. Av proteinet äro de egentliga äggviteämnena, vanligen betecknade äggvita eller renäggvita, viktigast, och halten därav bestämmes även på kemisk väg. Övriga kvävehaltiga ämnen kunna vara av ganska olika natur; emedan de viktigaste av dem äro amidartade, kallas de i foderanalysen amider (se Aminoföreningar) Fettet bestämmes genom utlösning med eter och betecknas riktigast eterextrakt eller råfett, då det jämte verkligt fett innehåller även andra i eter lösliga ämnen, såsom vax och färgämnen. Som växttråd betecknas den del av fodermedlet, som icke löses vid kokning i utspädda syror och alkalier, alkohol och eter. Det utgöres huvudsakligen av cellulosa, till mindre del av andra kolhydrat, såsom pentosaner m.m. (se Cellulosa, Kolhydrat). Askan, som uppkommer vid fodermedlets förbränning (inaskning) över en låga, innehåller dess mineralämnen, huvudsakligen kali, natron, kalk och magnesia, bundna vid oorganiska syror, såsom fosforsyra, svavelsyra, kiselsyra och kolsyra. Den genom förbränningen inträdda

viktsminskningen av torrsubstansen angiver mängden organiska ämnen: organisk substans. Undersökning av kli, stråfoder och andra växttrådrika foderslag bör ske genom en dylik fullständig foderanalys, varemot vid oljekakor och flertalet andra kraftfodermedel i vårt land mest förekommer bestämning blott av protein, fett, aska och vatten, varefter skillnaden mellan summan av dessa ämnens procenttal och 100 betecknas som »kolhydrat». På kemisk väg kan ock halten av smältbar äggvita bestämmas. Dessa kemiska analyser äro så till vida ofullständiga (råanalyser), som de lämna kännedom om endast äggvitans men ej övriga ämnens smältbarhet. Ur en dylik analys kan dock fodervärdet tillnärmelsevis beräknas med kännedom om de ingående ämnenas vanliga smältbarhetskoefficienter och värdetal (se Fodervärde), som äro kända genom utfodringsförsök med ifrågavarande fodermedel. Då anledning därtill finnes, göres särskild bestämning av de till de olika grupperna hörande ämnena, ss. amider, socker, pentosaner, syror m. m.

Den mikroskopiskt-botaniska-undersökningen avser att utröna, om fodermedlet innehåller, vad namnet angiver, eller om för detsamma främmande ämnen (frön, skal, sand m. m.) ingå, och i sådant fall, om deras art och mängd tyder på en tillfällig inblandning eller en avsiktlig förfalskning. Exempel på det förra är något sand i alla fodermedel, havreskal i vetekli, skal av jordnötter i jordnötskakor o. s. v. Hirsskal, risskal eller en större mängd ogräsfrö i vete- eller rågkli eller större mängd lindådrefrön i linfrökakor, senapsfrön i rapskakor är en förfalskning. En sådan minskar fodervärdet och kan i vissa fall hava ödesdigra följder för de djur, som förtära dylikt foder. Genom den mikroskopiska undersökningen samt på grund av lukt och smak kan fodrets friskhet bedömas, vilken är viktig, då unkna, skämda, mögliga och härskna fodermedel äro mindre smakliga, ibland icke förtäras och i andra fall efter förtäringen förorsaka sjukdom och till och med död. Härskenheten kan direkt bestämmas genom

B. Från djurriket:

1. Mjölk- och mejeriavfall.

2. Kött- och fiskavfall.

C. Helt eller delvis oorganiska fodermedel:

1. Fosfat: foderbenmjöl, precipitat, foderfosfat.

2. Fosforlevertran.

Dessa grupper äro ej skarpt avgränsade mot varandra. Grön- och pressfoder kunna t. ex. även räknas till stråfoder. — Fodrets värde och verkan bero huvudsakligen på dess innehåll av näringsämnen och dessas smältbarhet. Detta kommer till uttryck i särskiljande av kraftfoder. Att äggviteämnen i avseende på betydelse för näringen intaga en särställning gent emot övriga organiska näringsämnen, föranleder, att man skiljer mellan äggviterika och äggvitefattiga fodermedel.

Foderanalys. Fodermedlens värde och egenskaper bestämmas vanligen genom kemisk analys, vilken kan lämna upplysning om halten av fodrets beståndsdelar, om förekomsten av främmande, för fodrets ändamål oviktiga eller skadliga inblandningar, om fodermedlet är, vad det utgives för, samt om det är friskt. I dessa senare hänseenden kan även botanisk-mikroskopisk undersökning vara behövlig eller upplysande.

Vid kemisk foderanalys bestämmes kvävehaltiga ämnen, fett, växttråd, aska och vatten. Återstoden, då summan av dessa beståndsdelars procenttal drages från 100, betecknas som kvävefria extrakt- eller extraktivämnen och motsvarar i huvudsak de smältbara kolhydraten. Jämte eg. kolhydrat kommer denna sålunda som rest beräknade mängd näring att omfatta pektinämnen, i eter ej lösliga organiska syror m. m., men å andra sidan kan en del av växttråden, särdeles i unga växtdelar, smältas, och halten av kvävefria extraktämnen har därför också visat sig rätt väl överensstämma med mängden smältbara kolhydrat.

De kvävehaltiga ämnena, vanligen betecknade som protein eller råprotein, beräknas så, att den vid analysen bestämda kvävehalten multipliceras med 6.25, ett tal grundat på antagandet, att äggviteämnenas kvävehalt i medeltal är 16 % (100/16 = 6.25). Denna beräkning är icke fullt riktig, då bland de kvävehaltiga ämnena förekomma växlande mängder av ämnen med annan kvävehalt. Av proteinet äro de egentliga äggviteämnena, vanligen betecknade äggvita eller renäggvita, viktigast, och halten därav bestämmes även på kemisk väg. Övriga kvävehaltiga ämnen kunna vara av ganska olika natur; emedan de viktigaste av dem äro amidartade, kallas de i foderanalysen amider (se Aminoföreningar) Fettet bestämmes genom utlösning med eter och betecknas riktigast eterextrakt eller råfett, då det jämte verkligt fett innehåller även andra i eter lösliga ämnen, såsom vax och färgämnen. Som växttråd betecknas den del av fodermedlet, som icke löses vid kokning i utspädda syror och alkalier, alkohol och eter. Det utgöres huvudsakligen av cellulosa, till mindre del av andra kolhydrat, såsom pentosaner m.m. (se Cellulosa, Kolhydrat). Askan, som uppkommer vid fodermedlets förbränning (inaskning) över en låga, innehåller dess mineralämnen, huvudsakligen kali, natron, kalk och magnesia, bundna vid oorganiska syror, såsom fosforsyra, svavelsyra, kiselsyra och kolsyra. Den genom förbränningen inträdda
viktsminskningen av torrsubstansen angiver mängden organiska ämnen: organisk substans. Undersökning av kli, stråfoder och andra växttrådrika foderslag bör ske genom en dylik fullständig foderanalys, varemot vid oljekakor och flertalet andra kraftfodermedel i vårt land mest förekommer bestämning blott av protein, fett, aska och vatten, varefter skillnaden mellan summan av dessa ämnens procenttal och 100 betecknas som »kolhydrat». På kemisk väg kan ock halten av smältbar äggvita bestämmas. Dessa kemiska analyser äro så till vida ofullständiga (råanalyser), som de lämna kännedom om endast äggvitans men ej övriga ämnens smältbarhet. Ur en dylik analys kan dock fodervärdet tillnärmelsevis beräknas med kännedom om de ingående ämnenas vanliga smältbarhetskoefficienter och värdetal (se Fodervärde), som äro kända genom utfodringsförsök med ifrågavarande fodermedel. Då anledning därtill finnes, göres särskild bestämning av de till de olika grupperna hörande ämnena, ss. amider, socker, pentosaner, syror m. m.

Den mikroskopiskt-botaniska-undersökningen avser att utröna, om fodermedlet innehåller, vad namnet angiver, eller om för detsamma främmande ämnen (frön, skal, sand m. m.) ingå, och i sådant fall, om deras art och mängd tyder på en tillfällig inblandning eller en avsiktlig förfalskning. Exempel på det förra är något sand i alla fodermedel, havreskal i vetekli, skal av jordnötter i jordnötskakor o. s. v. Hirsskal, risskal eller en större mängd ogräsfrö i vete- eller rågkli eller större mängd lindådrefrön i linfrökakor, senapsfrön i rapskakor är en förfalskning. En sådan minskar fodervärdet och kan i vissa fall hava ödesdigra följder för de djur, som förtära dylikt foder. Genom den mikroskopiska undersökningen samt på grund av lukt och smak kan fodrets friskhet bedömas, vilken är viktig, då unkna, skämda, mögliga och härskna fodermedel äro mindre smakliga, ibland icke förtäras och i andra fall efter förtäringen förorsaka sjukdom och till och med död. Härskenheten kan direkt bestämmas genom

undersökning av hur mycket av fodermedlets fett är sönderdelat i fria syror och glycerin. Alla växtfett äro något sönderdelade, men benägenheten för härskning och härskenhetsgraden växla hos olika foderslag. I analysen angives därför härskenhetsgraden icke med bestämda tal utan betecknas som hög, normal eller låg. Förekomsten av mögel är ett tecken, att fodret förvarats på dåligt sätt eller är för gammalt. Unkenhet och förskämning medföra ock vanligen förändring i fodrets karakteristiska färg, som hos oljekakor bör vara densamma som frönas men hos gamla kakor ofta är mörkt brunaktig. För att analysen skall vara ett pålitligt uttryck för ett varupartis beskaffenhet och kunna tjäna som grund för ersättningsanspråk, måste den utföras på ett på betryggande sätt uttaget prov. Se Foderhandel: Provtagning. M. W.

Foderapparater för fodring av bin. En massa olika foderapparater finnas i marknaden, och var och en har sina förespråkare. Den lämpligaste för ramkupor är Widéns täckbrädsfodrare. Den består av en låg plåtlåda av en täckbrädas längd, och är delvis täckt med glas, delvis med plåt. Invändigt vid lådans kant hava bina sin uppgång till fodret i lådan. Vid användandet borttagas nödigt antal täckbräder och fodraren placeras över bisamhället. En tillhörande glas- eller plåtbehållare med pip fylles med foder, varefter den vändes om och pipen nedstickes i ett hål i fodrarens lock. Fodret hindras att med ens utrinna på samma sätt som förhållandet är, när man vänder en butelj fylld med vatten i ett glas. En hel del s. k. hastigfodrare finnes.

En billig sådan kan nian göra av en margarinlada, som tätas med paraffin eller smält vax. För halmkupor finnas särskilt konstruerade f. att sätta över topphålet. En praktisk apparat är den s. k. foderballongen av glas, som kan användas både för halm- och ramkupor. Fodret kommer genom denna alldeles inpå bina. Ballongen fylles, och en enkel, tunn trasa bindes eller kvarhålles över halsen med en gummiring, skuren av en gummislang för velocipeder, varefter ballongen vändes och ställes över ett lagom stort hål i en täckbräda eller över topphålet på halmkupan.

Saknar man foderkärl, kan man använda en flaska eller literbutelj, som fylles, vändes upp och ned och ställes i ett lock från en blanksvärtask el. dyl. Denna fodrare placeras bakom glasramen i Erslevskupor och i packrummet i uppstaplingskupor. A—r L—n.

Widéns täckbrädsfodrare.

Foderballong på halmkupa.

Foderberedning före utfodringen har till syfte, att fodrets förtäring, tuggning och smältning må underlättas, vilket till väsentlig del kan bero på att fodrets blandning med spotten befordras. F. kan även höja fodrets smaklighet, så att djuren lockas att förtära foder, som eljes skulle försmås, och deras foderlust ökas. En förbättrad smaklighet framkallar en ökad avsöndring av matsmältningsvätskor; däremot ökar i regel fodrets beredning icke direkt dess smältbarhet.

1. Mekanisk sönderdelning. Skärning av stråfoder till hackelse minskar föga tuggningsarbetet och ökar ej smältbarheten, men kan medföra fördelen, att olika fodermedel kunna

blandas, så att djuret tvingas att tillsammans med ett smakligare foder förtära ett mindre begärligt, t. ex. halm med grön- eller kraftfoder. Genom blandning av sädeskärna med hackelse tvingas dessutom djuret att tugga fodret och blanda det med spott, under det att det eljes kan sluka havren otuggad, och denna därefter kan gå osmält genom matsmältningskanalen. Se Hackelse.

Krossning, gröpning eller malning underlättar hårda fodermedels tuggning och matsmältningssafternas inträngande i fodrets hela massa. Tillgodogörandet kan härigenom bliva fullständigare. Vanligast är krossning av majs och kakor. Även havre krossas helst åt vuxna arbetshästar, vilka hava kort måltidsrast, och åt sådana, som hava slitna tänder. Unghästar och får tillgodogöra hel havre lika väl som krossad. I allmänhet är krossning lika verksam som gröpning eller malning, men svin tillgodogöra gröpad eller mald säd bättre än hel eller blott krossad.

Skärning av rotfrukter är vanlig men onödig åt vuxna djur, annat än av rötter, som äro så små, att de kunna slukas hela, då de lätt fastna i halsen.

Stöpning i vatten av torkade fodermedel, ss. maltgrodd, torr mäsk och sockersnitsel, bör ske, för att de skola lättare förtäras och

undersökning av hur mycket av fodermedlets fett är sönderdelat i fria syror och glycerin. Alla växtfett äro något sönderdelade, men benägenheten för härskning och härskenhetsgraden växla hos olika foderslag. I analysen angives därför härskenhetsgraden icke med bestämda tal utan betecknas som hög, normal eller låg. Förekomsten av mögel är ett tecken, att fodret förvarats på dåligt sätt eller är för gammalt. Unkenhet och förskämning medföra ock vanligen förändring i fodrets karakteristiska färg, som hos oljekakor bör vara densamma som frönas men hos gamla kakor ofta är mörkt brunaktig. För att analysen skall vara ett pålitligt uttryck för ett varupartis beskaffenhet och kunna tjäna som grund för ersättningsanspråk, måste den utföras på ett på betryggande sätt uttaget prov. Se Foderhandel: Provtagning. M. W.

Foderapparater för fodring av bin. En massa olika foderapparater finnas i marknaden, och var och en har sina förespråkare. Den lämpligaste för ramkupor är Widéns täckbrädsfodrare. Den består av en låg plåtlåda av en täckbrädas längd, och är delvis täckt med glas, delvis med plåt. Invändigt vid lådans kant hava bina sin uppgång till fodret i lådan. Vid användandet borttagas nödigt antal täckbräder och fodraren placeras över bisamhället. En tillhörande glas- eller plåtbehållare med pip fylles med foder, varefter den vändes om och pipen nedstickes i ett hål i fodrarens lock. Fodret hindras att med ens utrinna på samma sätt som förhållandet är, när man vänder en butelj fylld med vatten i ett glas. En hel del s. k. hastigfodrare finnes.

En billig sådan kan nian göra av en margarinlada, som tätas med paraffin eller smält vax. För halmkupor finnas särskilt konstruerade f. att sätta över topphålet. En praktisk apparat är den s. k. foderballongen av glas, som kan användas både för halm- och ramkupor. Fodret kommer genom denna alldeles inpå bina. Ballongen fylles, och en enkel, tunn trasa bindes eller kvarhålles över halsen med en gummiring, skuren av en gummislang för velocipeder, varefter ballongen vändes och ställes över ett lagom stort hål i en täckbräda eller över topphålet på halmkupan.

Saknar man foderkärl, kan man använda en flaska eller literbutelj, som fylles, vändes upp och ned och ställes i ett lock från en blanksvärtask el. dyl. Denna fodrare placeras bakom glasramen i Erslevskupor och i packrummet i uppstaplingskupor. A—r L—n.

Widéns täckbrädsfodrare.

Foderballong på halmkupa.

Foderberedning före utfodringen har till syfte, att fodrets förtäring, tuggning och smältning må underlättas, vilket till väsentlig del kan bero på att fodrets blandning med spotten befordras. F. kan även höja fodrets smaklighet, så att djuren lockas att förtära foder, som eljes skulle försmås, och deras foderlust ökas. En förbättrad smaklighet framkallar en ökad avsöndring av matsmältningsvätskor; däremot ökar i regel fodrets beredning icke direkt dess smältbarhet.

1. Mekanisk sönderdelning. Skärning av stråfoder till hackelse minskar föga tuggningsarbetet och ökar ej smältbarheten, men kan medföra fördelen, att olika fodermedel kunna blandas, så att djuret tvingas att tillsammans med ett smakligare foder förtära ett mindre begärligt, t. ex. halm med grön- eller kraftfoder. Genom blandning av sädeskärna med hackelse tvingas dessutom djuret att tugga fodret och blanda det med spott, under det att det eljes kan sluka havren otuggad, och denna därefter kan gå osmält genom matsmältningskanalen. Se Hackelse.

Krossning, gröpning eller malning underlättar hårda fodermedels tuggning och matsmältningssafternas inträngande i fodrets hela massa. Tillgodogörandet kan härigenom bliva fullständigare. Vanligast är krossning av majs och kakor. Även havre krossas helst åt vuxna arbetshästar, vilka hava kort måltidsrast, och åt sådana, som hava slitna tänder. Unghästar och får tillgodogöra hel havre lika väl som krossad. I allmänhet är krossning lika verksam som gröpning eller malning, men svin tillgodogöra gröpad eller mald säd bättre än hel eller blott krossad.

Skärning av rotfrukter är vanlig men onödig åt vuxna djur, annat än av rötter, som äro så små, att de kunna slukas hela, då de lätt fastna i halsen.

Stöpning i vatten av torkade fodermedel, ss. maltgrodd, torr mäsk och sockersnitsel, bör ske, för att de skola lättare förtäras och

undersökning av hur mycket av fodermedlets fett är sönderdelat i fria syror och glycerin. Alla växtfett äro något sönderdelade, men benägenheten för härskning och härskenhetsgraden växla hos olika foderslag. I analysen angives därför härskenhetsgraden icke med bestämda tal utan betecknas som hög, normal eller låg. Förekomsten av mögel är ett tecken, att fodret förvarats på dåligt sätt eller är för gammalt. Unkenhet och förskämning medföra ock vanligen förändring i fodrets karakteristiska färg, som hos oljekakor bör vara densamma som frönas men hos gamla kakor ofta är mörkt brunaktig. För att analysen skall vara ett pålitligt uttryck för ett varupartis beskaffenhet och kunna tjäna som grund för ersättningsanspråk, måste den utföras på ett på betryggande sätt uttaget prov. Se Foderhandel: Provtagning. M. W.

Foderapparater för fodring av bin. En massa olika foderapparater finnas i marknaden, och var och en har sina förespråkare. Den lämpligaste för ramkupor är Widéns täckbrädsfodrare. Den består av en låg plåtlåda av en täckbrädas längd, och är delvis täckt med glas, delvis med plåt. Invändigt vid lådans kant hava bina sin uppgång till fodret i lådan. Vid användandet borttagas nödigt antal täckbräder och fodraren placeras över bisamhället. En tillhörande glas- eller plåtbehållare med pip fylles med foder, varefter den vändes om och pipen nedstickes i ett hål i fodrarens lock. Fodret hindras att med ens utrinna på samma sätt som förhållandet är, när man vänder en butelj fylld med vatten i ett glas. En hel del s. k. hastigfodrare finnes.

En billig sådan kan nian göra av en margarinlada, som tätas med paraffin eller smält vax. För halmkupor finnas särskilt konstruerade f. att sätta över topphålet. En praktisk apparat är den s. k. foderballongen av glas, som kan användas både för halm- och ramkupor. Fodret kommer genom denna alldeles inpå bina. Ballongen fylles, och en enkel, tunn trasa bindes eller kvarhålles över halsen med en gummiring, skuren av en gummislang för velocipeder, varefter ballongen vändes och ställes över ett lagom stort hål i en täckbräda eller över topphålet på halmkupan.

Saknar man foderkärl, kan man använda en flaska eller literbutelj, som fylles, vändes upp och ned och ställes i ett lock från en blanksvärtask el. dyl. Denna fodrare placeras bakom glasramen i Erslevskupor och i packrummet i uppstaplingskupor. A—r L—n.

Widéns täckbrädsfodrare.

Foderballong på halmkupa.

Foderberedning före utfodringen har till syfte, att fodrets förtäring, tuggning och smältning må underlättas, vilket till väsentlig del kan bero på att fodrets blandning med spotten befordras. F. kan även höja fodrets smaklighet, så att djuren lockas att förtära foder, som eljes skulle försmås, och deras foderlust ökas. En förbättrad smaklighet framkallar en ökad avsöndring av matsmältningsvätskor; däremot ökar i regel fodrets beredning icke direkt dess smältbarhet.

1. Mekanisk sönderdelning. Skärning av stråfoder till hackelse minskar föga tuggningsarbetet och ökar ej smältbarheten, men kan medföra fördelen, att olika fodermedel kunna blandas, så att djuret tvingas att tillsammans med ett smakligare foder förtära ett mindre begärligt, t. ex. halm med grön- eller kraftfoder. Genom blandning av sädeskärna med hackelse tvingas dessutom djuret att tugga fodret och blanda det med spott, under det att det eljes kan sluka havren otuggad, och denna därefter kan gå osmält genom matsmältningskanalen. Se Hackelse.

Krossning, gröpning eller malning underlättar hårda fodermedels tuggning och matsmältningssafternas inträngande i fodrets hela massa. Tillgodogörandet kan härigenom bliva fullständigare. Vanligast är krossning av majs och kakor. Även havre krossas helst åt vuxna arbetshästar, vilka hava kort måltidsrast, och åt sådana, som hava slitna tänder. Unghästar och får tillgodogöra hel havre lika väl som krossad. I allmänhet är krossning lika verksam som gröpning eller malning, men svin tillgodogöra gröpad eller mald säd bättre än hel eller blott krossad.

Skärning av rotfrukter är vanlig men onödig åt vuxna djur, annat än av rötter, som äro så små, att de kunna slukas hela, då de lätt fastna i halsen.

Stöpning i vatten av torkade fodermedel, ss. maltgrodd, torr mäsk och sockersnitsel, bör ske, för att de skola lättare förtäras och

likasom saftfoder göra fodergivan begärligare. Även hel säd har stundom visat sig tillgodogöras bättre efter stöpning.

Kokning i vatten, ss. förr var vanligt, särskilt i Norrland, eller i ånga, gör hårt och torrt foder mer lättuggat och smakligare samt dödar ogräsfrö, mögel och skadesvampar och kan utlösa eller förstöra enzym, som kunna föranleda uppkomsten av skadliga ämnen (ex. senapsolja, solanin). Kokt foder kan dock verka slappande, särskilt då även den kokta lagen gives åt djuren (se Fodring: Foderransonens vattenhalt). Kokningen gör i allmänhet ej fodret mer lättsmält utan kan tvärt om minska äggviteämnenas smältbarhet. Potatis blir dock lättsmältare genom att stärkelsekornen svälla och sönderspränga de omgivande cellväggarne. Kålrötter och betor minska vid kokningen betydligt i vikt (omkr. 15 %), varför svin kunna förtära större mängder av kokta än av råa rötter, men vid kokning av betor urlakas en del av deras socker. Kokning med kemiska ämnen kan starkt öka växttråds smältbarhet. Se Cellulosafoder.

Jäsning och syrning göra foder smakligare men medföra alltid förlust av näring genom sönderdelning av lättsnälta kolhydrat, delvis även genom äggviteämnens överförande till amider. Användning av surt foder i större mängd ökar behovet av kalk. Dylik f. bör därför förekomma blott för att kunna bevara lätt fördärvade fodermedel eller höja smaklöst foders begärlighet. Se Jäsfoder, Pressfoder, Surfoder.

Foderberäkning, Beräkning av fodertillgången bör alltid göras på hösten för att läggas till grund för uppgörandet av djurens foderstat för vintern och ett överslag av de fodermängder, som böra anskaffas. Den förefintliga mängden av varje slag av grovfoder uppmätes eller beräknas, varefter beräknas, huru de olika slagen av detta foder lämpligen böra delas på de olika djurklasserna. Sedan sålunda mängden grovfoder per dagsfoder för varje djurslag bestämts i förhållande till levande vikten, beräknas på grund av den antagliga produktionen och brukliga fodernormer mängden av därutöver behövligt kraftfoder och äggvitemängd och tillses, hur mycket därav behöver anskaffas utöver förefintligt förråd av fodersäd.

Foderblandning. Se Fodring.

Foderbord. Se Ladugård.

Foderenhet. Se Fodervärde.

Foderfosfat. Härmed betecknas kalciumfosfat, vilket i smärre mängder användes som tillskott vid utfodringen för att fylla bristen på fosforsyra och ibland även på kalk i vissa fodermedel, ss. pulpa, betmassa och hö från surt reagerande jord. Särskilt äro unga djur ofta i behov av kalkfosfat för benbildningen (se Ben). Bäst för detta ändamål är präcipitat, vilket bör vara difosfat och sålunda innehålla fosforsyra i citratlöslig form, ehuru det i regel även innehåller något av det mer svårlösliga trifosfatet inblandat (se Fosfat). Det bör ej innehålla någon nämnvärd mängd av skadliga ämnen, ss. arsenik eller svavelsyrlighet.

Ofta är det f. som utbjudes, blott ett renare benmjöl, s.k. foderbenmjöl. Om dess framställning, se Benmjöl. Det är liksom vanligt benmjöl ett trifosfat, vilket icke löses i citratlösning och även i den sura magsaften är mindre lösligt än difosfat. Vid försök upptog magsaften blott 13 % av fosforsyran i foderbenmjöl men 55 % ur dikalciumfosfat och 37 % ur fällt trikalciumfosfat. Emellertid har även benmjöl, givet i mindre mängder, 25—50 gr. åt ett fullvuxet nötkreatur och 5—15 gr. åt svin, medfört god verkan, vilket tyder på att djurens magsaft kunnat upplösa de små mängder, som behövts.

I handeln förekommande kraftfoderfosfat utgöres vanligen av en blandning av f. med koksalt och kryddor. Det mest bekanta av dessa, kallat Grex, finns i 2 märken: A. med omkring 85 % f. och 15 % koksalt, samt B., som därjämte innehåller något av kryddorna bockhorn och anis. Det kan likasom andra f. vara av värde för djur, som ej få tillräckligt av kalcium- (kalk-) fosfat i fodret, men kryddorna hava obetydligt värde, och benämningen är vilseledande, då det icke utgör något kraftfoder. Priset på blandningen är betydligt högre än blandningsdelarnes värde. Jfr Kraft- och hälsofoder. M. W.

Foderhandel bör liksom alla jordbrukarens övriga försäljningar och inköp ordnas så, att sträng redbarhet och klarhet rörande varans beskaffenhet och värde äro för handen, samt så att omgångarna och omkostnaderna för mellanhänder ej bliva större än nödigt. Dessa önskemål hava i väsentlig grad förverkligats genom jordbrukarnas sammanslutningar (se Föreningsväsen), mindre dock vid försäljning än vid inköp. Vid försäljning av lantmannaprodukter är dessas beskaffenhet så uppenbar, att någon särskild kontroll däröver utöver den besiktning, som sker vid köpets uppgörande eller varans leverans, knappt behöves; och endast sällan förekomma svårlösta meningsskiljaktigheter rörande t. ex. stråfoders eller säds leveransduglighet eller överensstämmelse med köpeavtalet. Försäljningsorganisation för dessa varor saknas däremot eller är ofullkomlig. För handeln med stråfoder, som så gott som uteslutande är inrikes, saknas organisation fullständigt. Vid den lokala handeln utbjudes och säljes varan direkt av producenten till förbrukare till pris, som i städerna starkt växla efter tillförsel och efterfrågan för dagen. För handeln olika orter emellan uppköpas hö och halm hos jordbrukarna i opressat eller pressat skick av affärsmän, i vilket senare fall mellanhanden ej sällan föranstaltar om pressningen. likasom saftfoder göra fodergivan begärligare. Även hel säd har stundom visat sig tillgodogöras bättre efter stöpning.

Kokning i vatten, ss. förr var vanligt, särskilt i Norrland, eller i ånga, gör hårt och torrt foder mer lättuggat och smakligare samt dödar ogräsfrö, mögel och skadesvampar och kan utlösa eller förstöra enzym, som kunna föranleda uppkomsten av skadliga ämnen (ex. senapsolja, solanin). Kokt foder kan dock verka slappande, särskilt då även den kokta lagen gives åt djuren (se Fodring: Foderransonens vattenhalt). Kokningen gör i allmänhet ej fodret mer lättsmält utan kan tvärt om minska äggviteämnenas smältbarhet. Potatis blir dock lättsmältare genom att stärkelsekornen svälla och sönderspränga de omgivande cellväggarne. Kålrötter och betor minska vid kokningen betydligt i vikt (omkr. 15 %), varför svin kunna förtära större mängder av kokta än av råa rötter, men vid kokning av betor urlakas en del av deras socker. Kokning med kemiska ämnen kan starkt öka växttråds smältbarhet. Se Cellulosafoder.

Jäsning och syrning göra foder smakligare men medföra alltid förlust av näring genom sönderdelning av lättsnälta kolhydrat, delvis även genom äggviteämnens överförande till amider. Användning av surt foder i större mängd ökar behovet av kalk. Dylik f. bör därför förekomma blott för att kunna bevara lätt fördärvade fodermedel eller höja smaklöst foders begärlighet. Se Jäsfoder, Pressfoder, Surfoder.

Foderberäkning, Beräkning av fodertillgången bör alltid göras på hösten för att läggas till grund för uppgörandet av djurens foderstat för vintern och ett överslag av de fodermängder, som böra anskaffas. Den förefintliga mängden av varje slag av grovfoder uppmätes eller beräknas, varefter beräknas, huru de olika slagen av detta foder lämpligen böra delas på de olika djurklasserna. Sedan sålunda mängden grovfoder per dagsfoder för varje djurslag bestämts i förhållande till levande vikten, beräknas på grund av den antagliga produktionen och brukliga fodernormer mängden av därutöver behövligt kraftfoder och äggvitemängd och tillses, hur mycket därav behöver anskaffas utöver förefintligt förråd av fodersäd.

Foderblandning. Se Fodring.

Foderbord. Se Ladugård.

Foderenhet. Se Fodervärde.

Foderfosfat. Härmed betecknas kalciumfosfat, vilket i smärre mängder användes som tillskott vid utfodringen för att fylla bristen på fosforsyra och ibland även på kalk i vissa fodermedel, ss. pulpa, betmassa och hö från surt reagerande jord. Särskilt äro unga djur ofta i behov av kalkfosfat för benbildningen (se Ben). Bäst för detta ändamål är präcipitat, vilket bör vara difosfat och sålunda innehålla fosforsyra i citratlöslig form, ehuru det i regel även innehåller något av det mer svårlösliga trifosfatet inblandat (se Fosfat). Det bör ej innehålla någon nämnvärd mängd av skadliga ämnen, ss. arsenik eller svavelsyrlighet.

Ofta är det f. som utbjudes, blott ett renare benmjöl, s.k. foderbenmjöl. Om dess framställning, se Benmjöl. Det är liksom vanligt benmjöl ett trifosfat, vilket icke löses i citratlösning och även i den sura magsaften är mindre lösligt än difosfat. Vid försök upptog magsaften blott 13 % av fosforsyran i foderbenmjöl men 55 % ur dikalciumfosfat och 37 % ur fällt trikalciumfosfat. Emellertid har även benmjöl, givet i mindre mängder, 25—50 gr. åt ett fullvuxet nötkreatur och 5—15 gr. åt svin, medfört god verkan, vilket tyder på att djurens magsaft kunnat upplösa de små mängder, som behövts.

I handeln förekommande kraftfoderfosfat utgöres vanligen av en blandning av f. med koksalt och kryddor. Det mest bekanta av dessa, kallat Grex, finns i 2 märken: A. med omkring 85 % f. och 15 % koksalt, samt B., som därjämte innehåller något av kryddorna bockhorn och anis. Det kan likasom andra f. vara av värde för djur, som ej få tillräckligt av kalcium- (kalk-) fosfat i fodret, men kryddorna hava obetydligt värde, och benämningen är vilseledande, då det icke utgör något kraftfoder. Priset på blandningen är betydligt högre än

blandningsdelarnes värde. Jfr Kraft- och hälsofoder. M. W.

Foderhandel bör liksom alla jordbrukarens övriga försäljningar och inköp ordnas så, att sträng redbarhet och klarhet rörande varans beskaffenhet och värde äro för handen, samt så att omgångarna och omkostnaderna för mellanhänder ej bliva större än nödigt. Dessa önskemål hava i väsentlig grad förverkligats genom jordbrukarnas sammanslutningar (se Föreningsväsen), mindre dock vid försäljning än vid inköp. Vid försäljning av lantmannaprodukter är dessas beskaffenhet så uppenbar, att någon särskild kontroll däröver utöver den besiktning, som sker vid köpets uppgörande eller varans leverans, knappt behöves; och endast sällan förekomma svårlösta meningsskiljaktigheter rörande t. ex. stråfoders eller säds leveransduglighet eller överensstämmelse med köpeavtalet. Försäljningsorganisation för dessa varor saknas däremot eller är ofullkomlig. För handeln med stråfoder, som så gott som uteslutande är inrikes, saknas organisation fullständigt. Vid den lokala handeln utbjudes och säljes varan direkt av producenten till förbrukare till pris, som i städerna starkt växla efter tillförsel och efterfrågan för dagen. För handeln olika orter emellan uppköpas hö och halm hos jordbrukarna i opressat eller pressat skick av affärsmän, i vilket senare fall mellanhanden ej sällan föranstaltar om pressningen. likasom saftfoder göra fodergivan begärligare. Även hel säd har stundom visat sig tillgodogöras bättre efter stöpning.

Kokning i vatten, ss. förr var vanligt, särskilt i Norrland, eller i ånga, gör hårt och torrt foder mer lättuggat och smakligare samt dödar ogräsfrö, mögel och skadesvampar och kan utlösa eller förstöra enzym, som kunna föranleda uppkomsten av skadliga ämnen (ex. senapsolja, solanin). Kokt foder kan dock verka slappande, särskilt då även den kokta lagen gives åt djuren (se Fodring: Foderransonens vattenhalt). Kokningen gör i allmänhet ej fodret mer lättsmält utan kan tvärt om minska äggviteämnenas smältbarhet. Potatis blir dock lättsmältare genom att stärkelsekornen svälla och sönderspränga de omgivande cellväggarne. Kålrötter och betor minska vid kokningen betydligt i vikt (omkr. 15 %), varför svin kunna förtära större mängder av kokta än av råa rötter, men vid kokning av betor urlakas en del av deras socker. Kokning med kemiska ämnen kan starkt öka växttråds smältbarhet. Se Cellulosafoder.

Jäsning och syrning göra foder smakligare men medföra alltid förlust av näring genom sönderdelning av lättsnälta kolhydrat, delvis även genom äggviteämnens överförande till amider. Användning av surt foder i större mängd ökar behovet av kalk. Dylik f. bör därför förekomma blott för att kunna bevara lätt fördärvade fodermedel eller höja smaklöst foders begärlighet. Se Jäsfoder, Pressfoder, Surfoder.

Foderberäkning, Beräkning av fodertillgången bör alltid göras på hösten för att läggas till grund för uppgörandet av djurens foderstat för vintern och ett överslag av de fodermängder, som böra anskaffas. Den förefintliga mängden av varje slag av grovfoder uppmätes eller beräknas, varefter beräknas, huru de olika slagen av detta foder lämpligen böra delas på de olika djurklasserna. Sedan sålunda mängden grovfoder per dagsfoder för varje djurslag bestämts i förhållande till levande vikten, beräknas på grund av den antagliga produktionen och brukliga fodernormer mängden av därutöver behövligt kraftfoder och äggvitemängd och tillses, hur mycket därav behöver anskaffas utöver förefintligt förråd av fodersäd.

Foderblandning. Se Fodring.

Foderbord. Se Ladugård.

Foderenhet. Se Fodervärde.

Foderfosfat. Härmed betecknas kalciumfosfat, vilket i smärre mängder användes som tillskott vid utfodringen för att fylla bristen på fosforsyra och ibland även på kalk i vissa fodermedel, ss. pulpa, betmassa och hö från surt reagerande jord. Särskilt äro unga djur ofta i behov av kalkfosfat för benbildningen (se Ben). Bäst för detta ändamål är präcipitat, vilket bör vara difosfat och sålunda innehålla fosforsyra i citratlöslig form, ehuru det i regel även innehåller något av det mer svårlösliga trifosfatet inblandat (se Fosfat). Det bör ej innehålla någon nämnvärd mängd av skadliga ämnen, ss. arsenik eller svavelsyrlighet.

Ofta är det f. som utbjudes, blott ett renare benmjöl, s.k. foderbenmjöl. Om dess framställning, se Benmjöl. Det är liksom vanligt benmjöl ett trifosfat, vilket icke löses i citratlösning och även i den sura magsaften är mindre lösligt än difosfat. Vid försök upptog magsaften blott 13 % av fosforsyran i foderbenmjöl men 55 % ur dikalciumfosfat och 37 % ur fällt trikalciumfosfat. Emellertid har även benmjöl, givet i mindre mängder, 25—50 gr. åt ett fullvuxet nötkreatur och 5—15 gr. åt svin, medfört god verkan, vilket tyder på att djurens magsaft kunnat upplösa de små mängder, som behövts.

I handeln förekommande kraftfoderfosfat utgöres vanligen av en blandning av f. med koksalt och kryddor. Det mest bekanta av dessa, kallat Grex, finns i 2 märken: A. med omkring 85 % f. och 15 % koksalt, samt B., som därjämte innehåller något av kryddorna bockhorn och anis. Det kan likasom andra f. vara av värde för djur, som ej få tillräckligt av kalcium- (kalk-) fosfat i fodret, men kryddorna hava obetydligt värde, och benämningen är vilseledande, då det icke utgör något kraftfoder. Priset på blandningen är betydligt högre än blandningsdelarnes värde. Jfr Kraft- och hälsofoder. M. W.

Foderhandel bör liksom alla jordbrukarens övriga försäljningar och inköp ordnas så, att sträng redbarhet och klarhet rörande varans beskaffenhet och värde äro för handen, samt så att omgångarna och omkostnaderna för mellanhänder ej bliva större än nödigt. Dessa önskemål hava i väsentlig grad förverkligats genom jordbrukarnas sammanslutningar (se Föreningsväsen), mindre dock vid försäljning än vid inköp. Vid försäljning av lantmannaprodukter är dessas beskaffenhet så uppenbar, att någon särskild kontroll däröver utöver den besiktning, som sker vid köpets uppgörande eller varans leverans, knappt behöves; och endast sällan förekomma svårlösta meningsskiljaktigheter rörande t. ex. stråfoders eller säds leveransduglighet eller överensstämmelse med köpeavtalet. Försäljningsorganisation för dessa varor saknas däremot eller är ofullkomlig. För handeln med stråfoder, som så gott som uteslutande är inrikes, saknas organisation fullständigt. Vid den lokala handeln utbjudes och säljes varan direkt av producenten till förbrukare till pris, som i städerna starkt växla efter tillförsel och efterfrågan för dagen. För handeln olika orter emellan uppköpas hö och halm hos jordbrukarna i opressat eller pressat skick av affärsmän, i vilket senare fall mellanhanden ej sällan föranstaltar om pressningen. likasom saftfoder göra fodergivan begärligare. Även hel säd har stundom visat sig tillgodogöras bättre efter stöpning.

Kokning i vatten, ss. förr var vanligt, särskilt i Norrland, eller i ånga, gör hårt och torrt foder mer lättuggat och smakligare samt dödar ogräsfrö, mögel och skadesvampar och kan utlösa eller förstöra enzym, som kunna föranleda uppkomsten av skadliga ämnen (ex. senapsolja, solanin). Kokt foder kan dock verka slappande, särskilt då även den kokta lagen gives åt djuren (se Fodring: Foderransonens vattenhalt). Kokningen gör i allmänhet ej fodret mer lättsmält utan kan tvärt om minska äggviteämnenas smältbarhet. Potatis blir dock lättsmältare genom att stärkelsekornen svälla och sönderspränga de omgivande cellväggarne. Kålrötter och betor minska vid kokningen betydligt i vikt (omkr. 15 %), varför svin kunna förtära större mängder av kokta än av råa rötter, men vid kokning av betor urlakas en del av deras socker. Kokning med kemiska ämnen kan starkt öka växttråds smältbarhet. Se Cellulosafoder.

Jäsning och syrning göra foder smakligare men medföra alltid förlust av näring genom sönderdelning av lättsnälta kolhydrat, delvis även genom äggviteämnens överförande till amider. Användning av surt foder i större mängd ökar behovet av kalk. Dylik f. bör därför förekomma blott för att kunna bevara lätt fördärvade fodermedel eller höja smaklöst foders begärlighet. Se Jäsfoder, Pressfoder, Surfoder.

Foderberäkning, Beräkning av fodertillgången bör alltid göras på hösten för att läggas till grund för uppgörandet av djurens foderstat för vintern och ett överslag av de fodermängder, som böra anskaffas. Den förefintliga mängden av varje slag av grovfoder uppmätes eller beräknas, varefter beräknas, huru de olika slagen av detta foder lämpligen böra delas på de olika djurklasserna. Sedan sålunda mängden grovfoder per dagsfoder för varje djurslag bestämts i förhållande till levande vikten, beräknas på grund av den antagliga produktionen och brukliga fodernormer mängden av därutöver behövligt kraftfoder och äggvitemängd och tillses, hur mycket därav behöver anskaffas utöver förefintligt förråd av fodersäd.

Foderblandning. Se Fodring.

Foderbord. Se Ladugård.

Foderenhet. Se Fodervärde.

Foderfosfat. Härmed betecknas kalciumfosfat, vilket i smärre mängder användes som tillskott vid utfodringen för att fylla bristen på fosforsyra och ibland även på kalk i vissa fodermedel, ss. pulpa, betmassa och hö från surt reagerande jord. Särskilt äro unga djur ofta i behov av kalkfosfat för benbildningen (se Ben). Bäst för detta ändamål är präcipitat, vilket bör vara difosfat och sålunda innehålla fosforsyra i citratlöslig form, ehuru det i regel även innehåller något av det mer svårlösliga trifosfatet inblandat (se Fosfat). Det bör ej innehålla någon nämnvärd mängd av skadliga ämnen, ss. arsenik eller svavelsyrlighet.

Ofta är det f. som utbjudes, blott ett renare benmjöl, s.k. foderbenmjöl. Om dess framställning, se Benmjöl. Det är liksom vanligt benmjöl ett trifosfat, vilket icke löses i citratlösning och även i den sura magsaften är mindre lösligt än difosfat. Vid försök upptog magsaften blott 13 % av fosforsyran i foderbenmjöl men 55 % ur dikalciumfosfat och 37 % ur fällt

trikalciumfosfat. Emellertid har även benmjöl, givet i mindre mängder, 25—50 gr. åt ett fullvuxet nötkreatur och 5—15 gr. åt svin, medfört god verkan, vilket tyder på att djurens magsaft kunnat upplösa de små mängder, som behövts.

I handeln förekommande kraftfoderfosfat utgöres vanligen av en blandning av f. med koksalt och kryddor. Det mest bekanta av dessa, kallat Grex, finns i 2 märken: A. med omkring 85 % f. och 15 % koksalt, samt B., som därjämte innehåller något av kryddorna bockhorn och anis. Det kan likasom andra f. vara av värde för djur, som ej få tillräckligt av kalcium- (kalk-) fosfat i fodret, men kryddorna hava obetydligt värde, och benämningen är vilseledande, då det icke utgör något kraftfoder. Priset på blandningen är betydligt högre än blandningsdelarnes värde. Jfr Kraft- och hälsofoder. M. W.

Foderhandel bör liksom alla jordbrukarens övriga försäljningar och inköp ordnas så, att sträng redbarhet och klarhet rörande varans beskaffenhet och värde äro för handen, samt så att omgångarna och omkostnaderna för mellanhänder ej bliva större än nödigt. Dessa önskemål hava i väsentlig grad förverkligats genom jordbrukarnas sammanslutningar (se Föreningsväsen), mindre dock vid försäljning än vid inköp. Vid försäljning av lantmannaprodukter är dessas beskaffenhet så uppenbar, att någon särskild kontroll däröver utöver den besiktning, som sker vid köpets uppgörande eller varans leverans, knappt behöves; och endast sällan förekomma svårlösta meningsskiljaktigheter rörande t. ex. stråfoders eller säds leveransduglighet eller överensstämmelse med köpeavtalet. Försäljningsorganisation för dessa varor saknas däremot eller är ofullkomlig. För handeln med stråfoder, som så gott som uteslutande är inrikes, saknas organisation fullständigt. Vid den lokala handeln utbjudes och säljes varan direkt av producenten till förbrukare till pris, som i städerna starkt växla efter tillförsel och efterfrågan för dagen. För handeln olika orter emellan uppköpas hö och halm hos jordbrukarna i opressat eller pressat skick av affärsmän, i vilket senare fall mellanhanden ej sällan föranstaltar om pressningen. likasom saftfoder göra fodergivan begärligare. Även hel säd har stundom visat sig tillgodogöras bättre efter stöpning.

Kokning i vatten, ss. förr var vanligt, särskilt i Norrland, eller i ånga, gör hårt och torrt foder mer lättuggat och smakligare samt dödar ogräsfrö, mögel och skadesvampar och kan utlösa eller förstöra enzym, som kunna föranleda uppkomsten av skadliga ämnen (ex. senapsolja, solanin). Kokt foder kan dock verka slappande, särskilt då även den kokta lagen gives åt djuren (se Fodring: Foderransonens vattenhalt). Kokningen gör i allmänhet ej fodret mer lättsmält utan kan tvärt om minska äggviteämnenas smältbarhet. Potatis blir dock lättsmältare genom att stärkelsekornen svälla och sönderspränga de omgivande cellväggarne. Kålrötter och betor minska vid kokningen betydligt i vikt (omkr. 15 %), varför svin kunna förtära större mängder av kokta än av råa rötter, men vid kokning av betor urlakas en del av deras socker. Kokning med kemiska ämnen kan starkt öka växttråds smältbarhet. Se Cellulosafoder.

Jäsning och syrning göra foder smakligare men medföra alltid förlust av näring genom sönderdelning av lättsnälta kolhydrat, delvis även genom äggviteämnens överförande till amider. Användning av surt foder i större mängd ökar behovet av kalk. Dylik f. bör därför förekomma blott för att kunna bevara lätt fördärvade fodermedel eller höja smaklöst foders begärlighet. Se Jäsfoder, Pressfoder, Surfoder.

Foderberäkning, Beräkning av fodertillgången bör alltid göras på hösten för att läggas till grund för uppgörandet av djurens foderstat för vintern och ett överslag av de fodermängder, som böra anskaffas. Den förefintliga mängden av varje slag av grovfoder uppmätes eller beräknas, varefter beräknas, huru de olika slagen av detta foder lämpligen böra delas på de olika djurklasserna. Sedan sålunda mängden grovfoder per dagsfoder för varje djurslag bestämts i förhållande till levande vikten, beräknas på grund av den antagliga produktionen och brukliga fodernormer mängden av därutöver behövligt kraftfoder och äggvitemängd och tillses, hur mycket därav behöver anskaffas utöver förefintligt förråd av fodersäd.

Foderblandning. Se Fodring.

Foderbord. Se Ladugård.

Foderenhet. Se Fodervärde.

Foderfosfat. Härmed betecknas kalciumfosfat, vilket i smärre mängder användes som tillskott vid utfodringen för att fylla bristen på fosforsyra och ibland även på kalk i vissa fodermedel, ss. pulpa, betmassa och hö från surt reagerande jord. Särskilt äro unga djur ofta i behov av kalkfosfat för benbildningen (se Ben). Bäst för detta ändamål är präcipitat, vilket bör vara difosfat och sålunda innehålla fosforsyra i citratlöslig form, ehuru det i regel även innehåller något av det mer svårlösliga trifosfatet inblandat (se Fosfat). Det bör ej innehålla någon nämnvärd mängd av skadliga ämnen, ss. arsenik eller svavelsyrlighet.

Ofta är det f. som utbjudes, blott ett renare benmjöl, s.k. foderbenmjöl. Om dess framställning, se Benmjöl. Det är liksom vanligt benmjöl ett trifosfat, vilket icke löses i citratlösning och även i den sura magsaften är mindre lösligt än difosfat. Vid försök upptog magsaften blott 13 % av fosforsyran i foderbenmjöl men 55 % ur dikalciumfosfat och 37 % ur fällt
trikalciumfosfat. Emellertid har även benmjöl, givet i mindre mängder, 25—50 gr. åt ett fullvuxet nötkreatur och 5—15 gr. åt svin, medfört god verkan, vilket tyder på att djurens magsaft kunnat upplösa de små mängder, som behövts.

I handeln förekommande kraftfoderfosfat utgöres vanligen av en blandning av f. med koksalt och kryddor. Det mest bekanta av dessa, kallat Grex, finns i 2 märken: A. med omkring 85 % f. och 15 % koksalt, samt B., som därjämte innehåller något av kryddorna bockhorn och anis. Det kan likasom andra f. vara av värde för djur, som ej få tillräckligt av kalcium- (kalk-) fosfat i fodret, men kryddorna hava obetydligt värde, och benämningen är vilseledande, då det icke utgör något kraftfoder. Priset på blandningen är betydligt högre än blandningsdelarnes värde. Jfr Kraft- och hälsofoder. M. W.

Foderhandel bör liksom alla jordbrukarens övriga försäljningar och inköp ordnas så, att sträng redbarhet och klarhet rörande varans beskaffenhet och värde äro för handen, samt så att omgångarna och omkostnaderna för mellanhänder ej bliva större än nödigt. Dessa önskemål hava i väsentlig grad förverkligats genom jordbrukarnas sammanslutningar (se Föreningsväsen), mindre dock vid försäljning än vid inköp. Vid försäljning av lantmannaprodukter är dessas beskaffenhet så uppenbar, att någon särskild kontroll däröver utöver den besiktning, som sker vid köpets uppgörande eller varans leverans, knappt behöves; och endast sällan förekomma svårlösta meningsskiljaktigheter rörande t. ex. stråfoders eller säds leveransduglighet eller överensstämmelse med köpeavtalet. Försäljningsorganisation för dessa varor saknas däremot eller är ofullkomlig. För handeln med stråfoder, som så gott som uteslutande är inrikes, saknas organisation fullständigt. Vid den lokala handeln utbjudes och säljes varan direkt av producenten till förbrukare till pris, som i städerna starkt växla efter tillförsel och efterfrågan för dagen. För handeln olika orter emellan uppköpas hö och halm hos jordbrukarna i opressat eller pressat skick av affärsmän, i vilket senare fall mellanhanden ej sällan föranstaltar om pressningen. likasom saftfoder göra fodergivan begärligare. Även hel säd har stundom visat sig tillgodogöras bättre efter stöpning.

Kokning i vatten, ss. förr var vanligt, särskilt i Norrland, eller i ånga, gör hårt och torrt foder mer lättuggat och smakligare samt dödar ogräsfrö, mögel och skadesvampar och kan utlösa eller förstöra enzym, som kunna föranleda uppkomsten av skadliga ämnen (ex. senapsolja, solanin). Kokt foder kan dock verka slappande, särskilt då även den kokta lagen gives åt djuren (se Fodring: Foderransonens vattenhalt). Kokningen gör i allmänhet ej fodret mer lättsmält utan kan tvärt om minska äggviteämnenas smältbarhet. Potatis blir dock lättsmältare genom att stärkelsekornen svälla och sönderspränga de omgivande cellväggarne. Kålrötter och betor minska vid kokningen betydligt i vikt (omkr. 15 %), varför svin kunna förtära större mängder av kokta än av råa rötter, men vid kokning av betor urlakas en del av deras socker. Kokning med kemiska ämnen kan starkt öka växttråds smältbarhet. Se Cellulosafoder.

Jäsning och syrning göra foder smakligare men medföra alltid förlust av näring genom sönderdelning av lättsnälta kolhydrat, delvis även genom äggviteämnens överförande till amider. Användning av surt foder i större mängd ökar behovet av kalk. Dylik f. bör därför förekomma blott för att kunna bevara lätt fördärvade fodermedel eller höja smaklöst foders begärlighet. Se Jäsfoder, Pressfoder, Surfoder.

Foderberäkning, Beräkning av fodertillgången bör alltid göras på hösten för att läggas till grund för uppgörandet av djurens foderstat för vintern och ett överslag av de fodermängder, som böra anskaffas. Den förefintliga mängden av varje slag av grovfoder uppmätes eller beräknas, varefter beräknas, huru de olika slagen av detta foder lämpligen böra delas på de olika djurklasserna. Sedan sålunda mängden grovfoder per dagsfoder för varje djurslag bestämts i förhållande till levande vikten, beräknas på grund av den antagliga produktionen och brukliga fodernormer mängden av därutöver behövligt kraftfoder och äggvitemängd och tillses, hur mycket därav behöver anskaffas utöver förefintligt förråd av fodersäd.

Foderblandning. Se Fodring.

Foderbord. Se Ladugård.

Foderenhet. Se Fodervärde.

Foderfosfat. Härmed betecknas kalciumfosfat, vilket i smärre mängder användes som tillskott vid utfodringen för att fylla bristen på fosforsyra och ibland även på kalk i vissa

fodermedel, ss. pulpa, betmassa och hö från surt reagerande jord. Särskilt äro unga djur ofta i behov av kalkfosfat för benbildningen (se Ben). Bäst för detta ändamål är präcipitat, vilket bör vara difosfat och sålunda innehålla fosforsyra i citratlöslig form, ehuru det i regel även innehåller något av det mer svårlösliga trifosfatet inblandat (se Fosfat). Det bör ej innehålla någon nämnvärd mängd av skadliga ämnen, ss. arsenik eller svavelsyrlighet.

Ofta är det f. som utbjudes, blott ett renare benmjöl, s.k. foderbenmjöl. Om dess framställning, se Benmjöl. Det är liksom vanligt benmjöl ett trifosfat, vilket icke löses i citratlösning och även i den sura magsaften är mindre lösligt än difosfat. Vid försök upptog magsaften blott 13 % av fosforsyran i foderbenmjöl men 55 % ur dikalciumfosfat och 37 % ur fällt trikalciumfosfat. Emellertid har även benmjöl, givet i mindre mängder, 25—50 gr. åt ett fullvuxet nötkreatur och 5—15 gr. åt svin, medfört god verkan, vilket tyder på att djurens magsaft kunnat upplösa de små mängder, som behövts.

I handeln förekommande kraftfoderfosfat utgöres vanligen av en blandning av f. med koksalt och kryddor. Det mest bekanta av dessa, kallat Grex, finns i 2 märken: A. med omkring 85 % f. och 15 % koksalt, samt B., som därjämte innehåller något av kryddorna bockhorn och anis. Det kan likasom andra f. vara av värde för djur, som ej få tillräckligt av kalcium- (kalk-) fosfat i fodret, men kryddorna hava obetydligt värde, och benämningen är vilseledande, då det icke utgör något kraftfoder. Priset på blandningen är betydligt högre än blandningsdelarnes värde. Jfr Kraft- och hälsofoder. M. W.

Foderhandel bör liksom alla jordbrukarens övriga försäljningar och inköp ordnas så, att sträng redbarhet och klarhet rörande varans beskaffenhet och värde äro för handen, samt så att omgångarna och omkostnaderna för mellanhänder ej bliva större än nödigt. Dessa önskemål hava i väsentlig grad förverkligats genom jordbrukarnas sammanslutningar (se Föreningsväsen), mindre dock vid försäljning än vid inköp. Vid försäljning av lantmannaprodukter är dessas beskaffenhet så uppenbar, att någon särskild kontroll däröver utöver den besiktning, som sker vid köpets uppgörande eller varans leverans, knappt behöves; och endast sällan förekomma svårlösta meningsskiljaktigheter rörande t. ex. stråfoders eller säds leveransduglighet eller överensstämmelse med köpeavtalet. Försäljningsorganisation för dessa varor saknas däremot eller är ofullkomlig. För handeln med stråfoder, som så gott som uteslutande är inrikes, saknas organisation fullständigt. Vid den lokala handeln utbjudes och säljes varan direkt av producenten till förbrukare till pris, som i städerna starkt växla efter tillförsel och efterfrågan för dagen. För handeln olika orter emellan uppköpas hö och halm hos jordbrukarna i opressat eller pressat skick av affärsmän, i vilket senare fall mellanhanden ej sällan föranstaltar om pressningen. likasom saftfoder göra fodergivan begärligare. Även hel säd har stundom visat sig tillgodogöras bättre efter stöpning.

Kokning i vatten, ss. förr var vanligt, särskilt i Norrland, eller i ånga, gör hårt och torrt foder mer lättuggat och smakligare samt dödar ogräsfrö, mögel och skadesvampar och kan utlösa eller förstöra enzym, som kunna föranleda uppkomsten av skadliga ämnen (ex. senapsolja, solanin). Kokt foder kan dock verka slappande, särskilt då även den kokta lagen gives åt djuren (se Fodring: Foderransonens vattenhalt). Kokningen gör i allmänhet ej fodret mer lättsmält utan kan tvärt om minska äggviteämnenas smältbarhet. Potatis blir dock lättsmältare genom att stärkelsekornen svälla och sönderspränga de omgivande cellväggarne. Kålrötter och betor minska vid kokningen betydligt i vikt (omkr. 15 %), varför svin kunna förtära större mängder av kokta än av råa rötter, men vid kokning av betor urlakas en del av deras socker. Kokning med kemiska ämnen kan starkt öka växttråds smältbarhet. Se Cellulosafoder.

Jäsning och syrning göra foder smakligare men medföra alltid förlust av näring genom sönderdelning av lättsnälta kolhydrat, delvis även genom äggviteämnens överförande till amider. Användning av surt foder i större mängd ökar behovet av kalk. Dylik f. bör därför förekomma blott för att kunna bevara lätt fördärvade fodermedel eller höja smaklöst foders begärlighet. Se Jäsfoder, Pressfoder, Surfoder.

Foderberäkning, Beräkning av fodertillgången bör alltid göras på hösten för att läggas till grund för uppgörandet av djurens foderstat för vintern och ett överslag av de fodermängder, som böra anskaffas. Den förefintliga mängden av varje slag av grovfoder uppmätes eller beräknas, varefter beräknas, huru de olika slagen av detta foder lämpligen böra delas på de olika djurklasserna. Sedan sålunda mängden grovfoder per dagsfoder för varje djurslag bestämts i förhållande till levande vikten, beräknas på grund av den antagliga produktionen och brukliga fodernormer mängden av därutöver behövligt kraftfoder och äggvitemängd och tillses, hur mycket därav behöver anskaffas utöver förefintligt förråd av fodersäd.

Foderblandning. Se Fodring.

Foderbord. Se Ladugård.

Foderenhet. Se Fodervärde.

Foderfosfat. Härmed betecknas kalciumfosfat, vilket i smärre mängder användes som tillskott vid utfodringen för att fylla bristen på fosforsyra och ibland även på kalk i vissa fodermedel, ss. pulpa, betmassa och hö från surt reagerande jord. Särskilt äro unga djur ofta i behov av kalkfosfat för benbildningen (se Ben). Bäst för detta ändamål är präcipitat, vilket bör vara difosfat och sålunda innehålla fosforsyra i citratlöslig form, ehuru det i regel även innehåller något av det mer svårlösliga trifosfatet inblandat (se Fosfat). Det bör ej innehålla någon nämnvärd mängd av skadliga ämnen, ss. arsenik eller svavelsyrlighet.

Ofta är det f. som utbjudes, blott ett renare benmjöl, s.k. foderbenmjöl. Om dess framställning, se Benmjöl. Det är liksom vanligt benmjöl ett trifosfat, vilket icke löses i citratlösning och även i den sura magsaften är mindre lösligt än difosfat. Vid försök upptog magsaften blott 13 % av fosforsyran i foderbenmjöl men 55 % ur dikalciumfosfat och 37 % ur fällt trikalciumfosfat. Emellertid har även benmjöl, givet i mindre mängder, 25—50 gr. åt ett fullvuxet nötkreatur och 5—15 gr. åt svin, medfört god verkan, vilket tyder på att djurens magsaft kunnat upplösa de små mängder, som behövts.

I handeln förekommande kraftfoderfosfat utgöres vanligen av en blandning av f. med koksalt och kryddor. Det mest bekanta av dessa, kallat Grex, finns i 2 märken: A. med omkring 85 % f. och 15 % koksalt, samt B., som därjämte innehåller något av kryddorna bockhorn och anis. Det kan likasom andra f. vara av värde för djur, som ej få tillräckligt av kalcium- (kalk-) fosfat i fodret, men kryddorna hava obetydligt värde, och benämningen är vilseledande, då det icke utgör något kraftfoder. Priset på blandningen är betydligt högre än blandningsdelarnes värde. Jfr Kraft- och hälsofoder. M. W.

Foderhandel bör liksom alla jordbrukarens övriga försäljningar och inköp ordnas så, att sträng redbarhet och klarhet rörande varans beskaffenhet och värde äro för handen, samt så att omgångarna och omkostnaderna för mellanhänder ej bliva större än nödigt. Dessa önskemål hava i väsentlig grad förverkligats genom jordbrukarnas sammanslutningar (se Föreningsväsen), mindre dock vid försäljning än vid inköp. Vid försäljning av lantmannaprodukter är dessas beskaffenhet så uppenbar, att någon särskild kontroll däröver utöver den besiktning, som sker vid köpets uppgörande eller varans leverans, knappt behöves; och endast sällan förekomma svårlösta meningsskiljaktigheter rörande t. ex. stråfoders eller säds leveransduglighet eller överensstämmelse med köpeavtalet. Försäljningsorganisation för dessa varor saknas däremot eller är ofullkomlig. För handeln med stråfoder, som så gott som uteslutande är inrikes, saknas organisation fullständigt. Vid den lokala handeln utbjudes och säljes varan direkt av producenten till förbrukare till pris, som i städerna starkt växla efter tillförsel och efterfrågan för dagen. För handeln olika orter emellan uppköpas hö och halm hos jordbrukarna i opressat eller pressat skick av affärsmän, i vilket senare fall mellanhanden ej sällan föranstaltar om pressningen.Statens betydliga uppköp ske på grund av tävlande leveransanbud. Notering av stråfoderpris offentliggöras varje vecka av Sv. allm. Lantbrukssällskap.

Försäljningen av spannmål sker huvudsakligen till kvarnarnas uppköpare eller spannmålshandlare, vilka i stort antal finnas i alla landets delar utom Norrland, där de äro fåtaliga. Önskvärd konkurrens saknas därför i sistnämnda landsort men torde i övrigt vara tillräcklig för att hålla prisnivån i riktigt förhållande till världsmarknadens pris, om än klagomål ofta förekomma över de samarbetande stora kvarnarnas tryck på marknaden genom stora inköp från utlandet, innan den svenska spannmålen hinner att i större mängd komma i marknaden. Till följd härav är prisläget för den inhemska spannmålen oftast mycket tryckt under hösten och förra delen av vintern, då försäljningen av den svenska spannmålen till största delen sker. De på ett antal orter betalade prisen å spannmål av för året normal kvalitet offentliggöras varje vecka av Sv. allm. Lantbrukssällskap. Jordbrukarnas stora flertal saknar medel för spannmålens rensning och sortering till en fullgod jämn handelsvara och i synnerhet för sädens torkning, vilket är så mycket ogynnsammare, som den numera till större delen ej får ligga otröskad tillräckligt länge för att hinna torka och eftermogna i halmen. Till följd härav är spannmålen till stor del i mindre gott skick, då den utbjudes, vilket bidrager till att nedpressa priset. För sädens magasinering, beredning till bästa möjliga vara samt dess belåning och fördelaktiga försäljning hava de under senaste kristid av staten byggda spannmålslagerhusen berett möjlighet för kringliggande orters jordbruk, men först genom en ännu så gott som fullständigt felande sammanslutning av lantbrukarna kan denna angelägenhet tillfredsställande ordnas. Litt.: N. Wohlin. Det svenska jordbrukets inrikes avsättningsförhållanden. Sthlm 1914.

Inköp. Å kraftfoder finnes pålitlig prisnotering, och konkurrensen mellan de stora firmor, som handhava importen av dessa varor, giver partiprisen önskvärd stadga. Detaljhandeln har, i den mån småhandlande undanträngts av lantmännens inköpsföreningar (se Föreningsväsen), vunnit önskvärd pålitlighet i avseende på pris och i viss mån varornas kvalitet, men i det senare avseendet är en brist, att vi ännu sakna den i åtskilliga andra länder förefintliga lagstadgade plikten att för alla i handel gående varor av dessa slag på bindande sätt angiva kvaliteten, samt att jordbrukarna allt för litet begagna möjligheten att vid kemisk station få varans beskaffenhet undersökt, en undersökning, som större försäljare oftast erbjuda.

Valet mellan olika fodermedel, som kunna ersätta varandra i en för ifrågakommande djurslag och produktion — ex. för drag- eller mjölkdjur — lämplig utfodring, bör grunda sig på en beräkning, i vilka av de i handeln förekommande lämpliga foderslagen, de erforderliga näringsämnena erhållas billigast, transportkostnaden till gården inbegripen. Är frågan om att fylla ett behov av foder utan hänsyn till äggvitehalten, beräknas priset per foderenhet i de olika varorna. Priset per 100 kg. av varan delas med antalet foderenheter i denna mängd. Då åter, som vanligen är förhållandet, hänsyn bör tagas även till äggviteinnehållet, uträknas priset per foderenhet i vanliga fodervaror med låg eller medelmåttig äggvitehalt samt huru mycket det begärda priset för de äggviterikare varorna, mellan vilka valet står, överskjuter det allmänna priset per foderenhet, och delas det överskjutande beloppet med den överskjutande procenten äggvita. Sål. t. ex.

	Havre	Raps-kakor	Bomulls-frökakor
100 f.enh. = kg.	120	95	85
100 kg. kosta öre	1,200	2,000	2,600
100 f.enh. » »	1,440	2,105	2,210
» » inneh.: kg. smb. äggvita	9.5	23	36
» överskjut. »	—	13.5	26.5
1 kg. » kostar	—	49.2	29

Priset på äggvitan är således lägre i bomullsfrökakorna än i rapskakorna. H. J. Dft.

Garanti bör av jordbrukaren alltid krävas för viss kvalitet och näringsinnehåll, och denna garanti bör göras effektiv genom att varan undersökes och ersättning utkräves i fall av underhalt. Detta är särskilt nödvändigt beträffande köpfoder, då detta i regel är avfallsvara, vilkens sammansättning och näringsvärde i övrigt sällan äro konstanta utan växla efter för beredningen använda frö varors tillfälliga beskaffenhet, rensningen, pressningen och förändringar i den färdiga varan. Således kan innehållet av fett och äggvita i samma sorts oljekaka växla med från 25 ända till 55 %, allt efter som fröt varit moget, skalen avlägsnats eller ej, och efter som kakan är kall- eller varmpressad, och ytterligare kan värdet hava nedsatts genom härskning eller mögling o. s. v. — Fodermedel, som anskaffas för att höja det hemmaalstrade fodrets halt av protein och fett, böra köpas under garanti för viss halt av dessa ämnen. Så t. ex. garanteras s. k. Texasbomullsfrökakor innehålla 53 % protein + fett, medan New-Orleanskakorna hålla blott 43 % och de egyptiska 28 %. Skulle vid undersökning av på föreskrivet sätt taget prov visa sig, att varan ej håller den garanterade halten, bör den ersättning för underhalt, som säljaren förbundit sig till, beräknas sålunda. Om kakan sålts med garanti för 53 % protein + fett förett pris av 26 kr. per 100 kg., kostar varje kg. protein och fett 2600/53 = 49 öre. Visade analysen 38 % protein och 6 % fett = 44 %, bör köparen för de felande 9 % erhålla en ersättning av 9 × 49 = 441 öre per 100 kg.

För kolhydratrikare fodermedel med lägre halt av protein och fett blir en dylik beräkning, grundad blott på halten av dessa ämnen, icke rättvis. Man räknar vid handeln med dylika fodermedel ibland efter kolhydratsenheter, varvid protein och fett antagas äga det dubbla värdet per kg. mot kolhydraten, d. v. s. efter värdeförhållandet 2:2:1. (Se Fodervärde).

Ett vetekli med 15 % protein, 3 % fett och 65 % kolhydrat har alltså 2 × 15 + 2 × 3 + 65 = 101 kolhydratenheter. Man kan emellertid ej lämpligen använda detta beräkningssätt vid jämförelse mellan olika foderslag, ty kolhydraten äro av olika art och värde, men väl om det gäller fodermedel av samma sort, t. ex. 2 partier av vetekli, två slag av melass o. s. v.

Vid kli och fodermjöl, vilka kunna innehålla växlande halt av växttråd, vilket ämne i större än normal mängd nedsätter fodervärdet, bör fordras en garanti om viss högsta halt av detta ämne. För varje däröver gående procent växttråd bör lämnas en prisnedsättning av exempelvis 4 % av värdet.

Vid avtal om köp av fodermedel brukar säljaren, likasom vid handel med konstgödsel, förbehålla sig en viss latitud, om underhalt skulle förekomma, så att ersättning kommer i fråga, först när underhalten (felande procenthalt) belöper sig till ett visst procenttal, vanligen 5 % av hela den garanterade halten. Vid en garanti av 50 % fett och protein inträder alltså ersättningsskyldighet, om en underhalt av minst 2.5 procent finnes. Denna vida latitud beror på de stora växlingar, som förekomma i fodermedlens sammansättning. Då underhalt

påvisats genom kontrollundersökning, bör ersättning lämnas för underhalten under den garanterade halten och utan avdrag för den förbehållna latituden.

Provtagning. Av fodermedel. Vid efterundersökning av ett fodermedels kvalitet och sammansättning böra prov å detsamma på ett noggrant och betryggande sätt uttagas samt därefter insändas till kemisk station. Man förfar därvid på ett något olika sätt, när det gäller en kaka eller kli och mjöl. a) Vid foderkakor: från olika ställen av partiet uttagas minst 12 kakor, som sönderbrytas tvärs över hela kakan i fyra lika delar. Av varje kaka tages för provet en sådan fjärdedel. De uttagna bitarna krossas till stycken av en valnöts storlek. Av de noggrant omblandade bitarna uttagas tre prov på 1/2 kg., av vilka ett insändes för kemisk undersökning, medan de övriga förvaras på en kall, torr plats för eventuell efterundersökning. Skall en enstaka kaka undersökas, brytas bitar därav ej blott från kanten utan ock från mitten, b) Vid kli, mjöl och säd tagas prov av större partier ur var tionde och vid små partier av varje säck eller varannan, helst med en stickert, som djupt införes ända till säckens mitt; i brist härpå med handen från olika ställen i säcken. Sedan förfares som förut. Där i fodermedlet fasta klumpar förekomma, skola några sådana bifogas i särskilt omslag jämte uppgift om den relativa mängd, vari de förefinnas. Prövet, som insändes, bör utgöra åtminstone 1/4 kg.

Skall undersökningen läggas till grund för eventuellt ersättningsanspråk, bör provet uttagas i säljarens, dennes ombuds eller två ojäviga vittnens närvaro i noggrann överensstämmelse med här angivna föreskrifter och snarast möjligt efter varans mottagande. De uttagna proven inläggas i askar eller lådor av bleck eller trä. Användas papperspåsar, skola de vara dubbla och av sådan beskaffenhet, att provet ej skadas. I förvaringskärlen inläggas provningsattester med uppgift om partiets storlek, märke å säckar, huru, när och av vem proven tagits, undertecknade av säljaren, hans ombud eller närvarande vittnen, varpå proven förseglas med något av nyssnämnda personers sigill på sådant sätt, att emballaget ej kan öppnas, utan att förseglingen skadas. M. W.

Foderinläggning. Se Pressfoder.

Foderkakor. Se Oljekakor.

Foderlista. Se Fodring.

Fodermarsk, person, som har tillsyn över eller handhar hästarnas utfodring.

Fodermedel. Se Foder.

Fodermedelanalys. Se Foderanalys.

Fodermjöl. Se Kli, Malning.

Fodernorm. Se Fodring, Näring: Djurens.

Fodervärde. 1. Hövärde. Det första försöket att göra en rationell uppskattning av olika fodermedels värde på grund av deras innehåll av nämnda beståndsdelar och deras verkan vid utfodringen var den av Albrecht Thaer i början av 1800-talet införda hövärdeberäkningen eller uppskattningen av fodermedlens värde i förhållande till samma mängd hö. Denna värdering blev till en tid allmänt använd ej blott för stråfoder och rotfrukter, ss. Thaer själv gjort, utan även för spannmål och annat kraftfoder. Värdetalen växlade något hos olika förf., men i allmänhet räknades 100 skålpund. hövärde motsvara 300 skålpund höstsädes- och 200 vårsädeshalm, 40 skålpund råg, 33 skålpund rapskakor, 200 —250 skålpund potatis och 400—500 skålpund foderbetor.

Sedan den av J. v. Liebig omkring 1840 framställda uppfattningen, att fodrets näringsverkan beror av dess innehåll av kvävehaltiga och kvävefria ämnen (plastiska näringsämnen och respirationsmedel, se Näring, djurens: Historik) vunnit allmänt erkännande, och därefter inverkan av näringsämnenas smältbarhet på deras näringsverkan blivit ådagalagd, övergavs hövärdeberäkningen, då det syntes oförenligt med dessa nya läror att uttrycka ett ett pris av 26 kr. per 100 kg., kostar varje kg. protein och fett 2600/53 = 49 öre. Visade analysen 38 % protein och 6 % fett = 44 %, bör köparen för de felande 9 % erhålla en ersättning av 9 × 49 = 441 öre per 100 kg.

För kolhydratrikare fodermedel med lägre halt av protein och fett blir en dylik beräkning, grundad blott på halten av dessa ämnen, icke rättvis. Man räknar vid handeln med dylika fodermedel ibland efter kolhydratsenheter, varvid protein och fett antagas äga det dubbla värdet per kg. mot kolhydraten, d. v. s. efter värdeförhållandet 2:2:1. (Se Fodervärde).

Ett vetekli med 15 % protein, 3 % fett och 65 % kolhydrat har alltså 2 × 15 + 2 × 3 + 65 = 101 kolhydratenheter. Man kan emellertid ej lämpligen använda detta beräkningssätt vid jämförelse mellan olika foderslag, ty kolhydraten äro av olika art och värde, men väl om det gäller fodermedel av samma sort, t. ex. 2 partier av vetekli, två slag av melass o. s. v.

Vid kli och fodermjöl, vilka kunna innehålla växlande halt av växttråd, vilket ämne i större än normal mängd nedsätter fodervärdet, bör fordras en garanti om viss högsta halt av detta ämne. För varje däröver gående procent växttråd bör lämnas en prisnedsättning av exempelvis 4 % av värdet.

Vid avtal om köp av fodermedel brukar säljaren, likasom vid handel med konstgödsel, förbehålla sig en viss latitud, om underhalt skulle förekomma, så att ersättning kommer i fråga, först när underhalten (felande procenthalt) belöper sig till ett visst procenttal, vanligen 5 % av hela den garanterade halten. Vid en garanti av 50 % fett och protein inträder alltså ersättningsskyldighet, om en underhalt av minst 2.5 procent finnes. Denna vida latitud beror på de stora växlingar, som förekomma i fodermedlens sammansättning. Då underhalt påvisats genom kontrollundersökning, bör ersättning lämnas för underhalten under den garanterade halten och utan avdrag för den förbehållna latituden.

Provtagning. Av fodermedel. Vid efterundersökning av ett fodermedels kvalitet och sammansättning böra prov å detsamma på ett noggrant och betryggande sätt uttagas samt därefter insändas till kemisk station. Man förfar därvid på ett något olika sätt, när det gäller en kaka eller kli och mjöl. a) Vid foderkakor: från olika ställen av partiet uttagas minst 12 kakor, som sönderbrytas tvärs över hela kakan i fyra lika delar. Av varje kaka tages för provet en sådan fjärdedel. De uttagna bitarna krossas till stycken av en valnöts storlek. Av de noggrant omblandade bitarna uttagas tre prov på 1/2 kg., av vilka ett insändes för kemisk undersökning, medan de övriga förvaras på en kall, torr plats för eventuell efterundersökning. Skall en enstaka kaka undersökas, brytas bitar därav ej blott från kanten utan ock från mitten, b) Vid kli, mjöl och säd tagas prov av större partier ur var tionde och vid små partier av varje säck eller varannan, helst med en stickert, som djupt införes ända till säckens mitt; i brist härpå med handen från olika ställen i säcken. Sedan förfares som förut. Där i fodermedlet fasta klumpar förekomma, skola några sådana bifogas i särskilt omslag jämte uppgift om den relativa mängd, vari de förefinnas. Prövet, som insändes, bör utgöra åtminstone 1/4 kg.

Skall undersökningen läggas till grund för eventuellt ersättningsanspråk, bör provet uttagas i säljarens, dennes ombuds eller två ojäviga vittnens närvaro i noggrann överensstämmelse med här angivna föreskrifter och snarast möjligt efter varans mottagande. De uttagna proven inläggas i askar eller lådor av bleck eller trä. Användas papperspåsar, skola de vara dubbla och av sådan beskaffenhet, att provet ej skadas. I förvaringskärlen inläggas provningsattester med uppgift om partiets storlek, märke å säckar, huru, när och av vem proven tagits, undertecknade av säljaren, hans ombud eller närvarande vittnen, varpå proven förseglas med något av nyssnämnda personers sigill på sådant sätt, att emballaget ej kan öppnas, utan att förseglingen skadas. M. W.

Foderinläggning. Se Pressfoder.

Foderkakor. Se Oljekakor.

Foderlista. Se Fodring.

Fodermarsk, person, som har tillsyn över eller handhar hästarnas utfodring.

Fodermedel. Se Foder.

Fodermedelanalys. Se Foderanalys.

Fodermjöl. Se Kli, Malning.

Fodernorm. Se Fodring, Näring: Djurens.

Fodervärde. 1. Hövärde. Det första försöket att göra en rationell uppskattning av olika fodermedels värde på grund av deras innehåll av nämnda beståndsdelar och deras verkan vid utfodringen var den av Albrecht Thaer i början av 1800-talet införda hövärdeberäkningen eller uppskattningen av fodermedlens värde i förhållande till samma mängd hö. Denna värdering blev till en tid allmänt använd ej blott för stråfoder och rotfrukter, ss. Thaer själv gjort, utan även för spannmål och annat kraftfoder. Värdetalen växlade något hos olika

förf., men i allmänhet räknades 100 skålpund. hövärde motsvara 300 skålpund höstsädes- och 200 vårsädeshalm, 40 skålpund råg, 33 skålpund rapskakor, 200 —250 skålpund potatis och 400—500 skålpund foderbetor.

Sedan den av J. v. Liebig omkring 1840 framställda uppfattningen, att fodrets näringsverkan beror av dess innehåll av kvävehaltiga och kvävefria ämnen (plastiska näringsämnen och respirationsmedel, se Näring, djurens: Historik) vunnit allmänt erkännande, och därefter inverkan av näringsämnenas smältbarhet på deras näringsverkan blivit ådagalagd, övergavs hövärdeberäkningen, då det syntes oförenligt med dessa nya läror att uttrycka ett ett pris av 26 kr. per 100 kg., kostar varje kg. protein och fett 2600/53 = 49 öre. Visade analysen 38 % protein och 6 % fett = 44 %, bör köparen för de felande 9 % erhålla en ersättning av 9 × 49 = 441 öre per 100 kg.

För kolhydratrikare fodermedel med lägre halt av protein och fett blir en dylik beräkning, grundad blott på halten av dessa ämnen, icke rättvis. Man räknar vid handeln med dylika fodermedel ibland efter kolhydratsenheter, varvid protein och fett antagas äga det dubbla värdet per kg. mot kolhydraten, d. v. s. efter värdeförhållandet 2:2:1. (Se Fodervärde).

Ett vetekli med 15 % protein, 3 % fett och 65 % kolhydrat har alltså 2 × 15 + 2 × 3 + 65 = 101 kolhydratenheter. Man kan emellertid ej lämpligen använda detta beräkningssätt vid jämförelse mellan olika foderslag, ty kolhydraten äro av olika art och värde, men väl om det gäller fodermedel av samma sort, t. ex. 2 partier av vetekli, två slag av melass o. s. v.

Vid kli och fodermjöl, vilka kunna innehålla växlande halt av växttråd, vilket ämne i större än normal mängd nedsätter fodervärdet, bör fordras en garanti om viss högsta halt av detta ämne. För varje däröver gående procent växttråd bör lämnas en prisnedsättning av exempelvis 4 % av värdet.

Vid avtal om köp av fodermedel brukar säljaren, likasom vid handel med konstgödsel, förbehålla sig en viss latitud, om underhalt skulle förekomma, så att ersättning kommer i fråga, först när underhalten (felande procenthalt) belöper sig till ett visst procenttal, vanligen 5 % av hela den garanterade halten. Vid en garanti av 50 % fett och protein inträder alltså ersättningsskyldighet, om en underhalt av minst 2.5 procent finnes. Denna vida latitud beror på de stora växlingar, som förekomma i fodermedlens sammansättning. Då underhalt påvisats genom kontrollundersökning, bör ersättning lämnas för underhalten under den garanterade halten och utan avdrag för den förbehållna latituden.

Provtagning. Av fodermedel. Vid efterundersökning av ett fodermedels kvalitet och sammansättning böra prov å detsamma på ett noggrant och betryggande sätt uttagas samt därefter insändas till kemisk station. Man förfar därvid på ett något olika sätt, när det gäller en kaka eller kli och mjöl. a) Vid foderkakor: från olika ställen av partiet uttagas minst 12 kakor, som sönderbrytas tvärs över hela kakan i fyra lika delar. Av varje kaka tages för provet en sådan fjärdedel. De uttagna bitarna krossas till stycken av en valnöts storlek. Av de noggrant omblandade bitarna uttagas tre prov på 1/2 kg., av vilka ett insändes för kemisk undersökning, medan de övriga förvaras på en kall, torr plats för eventuell efterundersökning. Skall en enstaka kaka undersökas, brytas bitar därav ej blott från kanten utan ock från mitten, b) Vid kli, mjöl och säd tagas prov av större partier ur var tionde och vid små partier av varje säck eller varannan, helst med en stickert, som djupt införes ända till säckens mitt; i brist härpå med handen från olika ställen i säcken. Sedan förfares som förut. Där i fodermedlet fasta klumpar förekomma, skola några sådana bifogas i särskilt omslag jämte uppgift om den relativa mängd, vari de förefinnas. Prövet, som insändes, bör utgöra åtminstone 1/4 kg.

Skall undersökningen läggas till grund för eventuellt ersättningsanspråk, bör provet uttagas i säljarens, dennes ombuds eller två ojäviga vittnens närvaro i noggrann överensstämmelse med här angivna föreskrifter och snarast möjligt efter varans mottagande. De uttagna proven inläggas i askar eller lådor av bleck eller trä. Användas papperspåsar, skola de vara dubbla och av sådan beskaffenhet, att provet ej skadas. I förvaringskärlen inläggas provningsattester med uppgift om partiets storlek, märke å säckar, huru, när och av vem proven tagits, undertecknade av säljaren, hans ombud eller närvarande vittnen, varpå proven förseglas med något av nyssnämnda personers sigill på sådant sätt, att emballaget ej kan öppnas, utan att förseglingen skadas. M. W.

Foderinläggning. Se Pressfoder.

Foderkakor. Se Oljekakor.

Foderlista. Se Fodring.

Fodermarsk, person, som har tillsyn över eller handhar hästarnas utfodring.

Fodermedel. Se Foder.

Fodermedelanalys. Se Foderanalys.

Fodermjöl. Se Kli, Malning.

Fodernorm. Se Fodring, Näring: Djurens.

Fodervärde. 1. Hövärde. Det första försöket att göra en rationell uppskattning av olika fodermedels värde på grund av deras innehåll av nämnda beståndsdelar och deras verkan vid utfodringen var den av Albrecht Thaer i början av 1800-talet införda hövärdeberäkningen eller uppskattningen av fodermedlens värde i förhållande till samma mängd hö. Denna värdering blev till en tid allmänt använd ej blott för stråfoder och rotfrukter, ss. Thaer själv gjort, utan även för spannmål och annat kraftfoder. Värdetalen växlade något hos olika förf., men i allmänhet räknades 100 skålpund. hövärde motsvara 300 skålpund höstsädes- och 200 vårsädeshalm, 40 skålpund råg, 33 skålpund rapskakor, 200 —250 skålpund potatis och 400—500 skålpund foderbetor.

Sedan den av J. v. Liebig omkring 1840 framställda uppfattningen, att fodrets näringsverkan beror av dess innehåll av kvävehaltiga och kvävefria ämnen (plastiska näringsämnen och respirationsmedel, se Näring, djurens: Historik) vunnit allmänt erkännande, och därefter inverkan av näringsämnenas smältbarhet på deras näringsverkan blivit ådagalagd, övergavs hövärdeberäkningen, då det syntes oförenligt med dessa nya läror att uttrycka ett ett pris av 26 kr. per 100 kg., kostar varje kg. protein och fett 2600/53 = 49 öre. Visade analysen 38 % protein och 6 % fett = 44 %, bör köparen för de felande 9 % erhålla en ersättning av 9 × 49 = 441 öre per 100 kg.

För kolhydratrikare fodermedel med lägre halt av protein och fett blir en dylik beräkning, grundad blott på halten av dessa ämnen, icke rättvis. Man räknar vid handeln med dylika fodermedel ibland efter kolhydratsenheter, varvid protein och fett antagas äga det dubbla värdet per kg. mot kolhydraten, d. v. s. efter värdeförhållandet 2:2:1. (Se Fodervärde).

Ett vetekli med 15 % protein, 3 % fett och 65 % kolhydrat har alltså 2 × 15 + 2 × 3 + 65 = 101 kolhydratenheter. Man kan emellertid ej lämpligen använda detta beräkningssätt vid jämförelse mellan olika foderslag, ty kolhydraten äro av olika art och värde, men väl om det gäller fodermedel av samma sort, t. ex. 2 partier av vetekli, två slag av melass o. s. v.

Vid kli och fodermjöl, vilka kunna innehålla växlande halt av växttråd, vilket ämne i större än normal mängd nedsätter fodervärdet, bör fordras en garanti om viss högsta halt av detta ämne. För varje däröver gående procent växttråd bör lämnas en prisnedsättning av exempelvis 4 % av värdet.

Vid avtal om köp av fodermedel brukar säljaren, likasom vid handel med konstgödsel, förbehålla sig en viss latitud, om underhalt skulle förekomma, så att ersättning kommer i fråga, först när underhalten (felande procenthalt) belöper sig till ett visst procenttal, vanligen 5 % av hela den garanterade halten. Vid en garanti av 50 % fett och protein inträder alltså ersättningsskyldighet, om en underhalt av minst 2.5 procent finnes. Denna vida latitud beror på de stora växlingar, som förekomma i fodermedlens sammansättning. Då underhalt påvisats genom kontrollundersökning, bör ersättning lämnas för underhalten under den garanterade halten och utan avdrag för den förbehållna latituden.

Provtagning. Av fodermedel. Vid efterundersökning av ett fodermedels kvalitet och sammansättning böra prov å detsamma på ett noggrant och betryggande sätt uttagas samt därefter insändas till kemisk station. Man förfar därvid på ett något olika sätt, när det gäller en kaka eller kli och mjöl. a) Vid foderkakor: från olika ställen av partiet uttagas minst 12 kakor, som sönderbrytas tvärs över hela kakan i fyra lika delar. Av varje kaka tages för provet en sådan fjärdedel. De uttagna bitarna krossas till stycken av en valnöts storlek. Av de noggrant omblandade bitarna uttagas tre prov på 1/2 kg., av vilka ett insändes för kemisk undersökning, medan de övriga förvaras på en kall, torr plats för eventuell efterundersökning. Skall en enstaka kaka undersökas, brytas bitar därav ej blott från kanten utan ock från mitten, b) Vid kli, mjöl och säd tagas prov av större partier ur var tionde och vid små partier av varje säck eller varannan, helst med en stickert, som djupt införes ända till säckens mitt; i brist härpå med handen från olika ställen i säcken. Sedan förfares som förut. Där i fodermedlet fasta klumpar förekomma, skola några sådana bifogas i särskilt omslag jämte uppgift om den relativa mängd, vari de förefinnas. Prövet, som insändes, bör utgöra åtminstone 1/4 kg.

Skall undersökningen läggas till grund för eventuellt ersättningsanspråk, bör provet uttagas i säljarens, dennes ombuds eller två ojäviga vittnens närvaro i noggrann överensstämmelse med här angivna föreskrifter och snarast möjligt efter varans mottagande. De uttagna proven inläggas i askar eller lådor av bleck eller trä. Användas papperspåsar, skola de vara dubbla och av sådan beskaffenhet, att provet ej skadas. I förvaringskärlen inläggas provningsattester med uppgift om partiets storlek, märke å säckar, huru, när och av vem proven tagits, undertecknade av säljaren, hans ombud eller närvarande vittnen, varpå proven förseglas med något av nyssnämnda personers sigill på sådant sätt, att emballaget ej kan öppnas,

utan att förseglingen skadas. M. W.

Foderinläggning. Se Pressfoder.

Foderkakor. Se Oljekakor.

Foderlista. Se Fodring.

Fodermarsk, person, som har tillsyn över eller handhar hästarnas utfodring.

Fodermedel. Se Foder.

Fodermedelanalys. Se Foderanalys.

Fodermjöl. Se Kli, Malning.

Fodernorm. Se Fodring, Näring: Djurens.

Fodervärde. 1. Hövärde. Det första försöket att göra en rationell uppskattning av olika fodermedels värde på grund av deras innehåll av nämnda beståndsdelar och deras verkan vid utfodringen var den av Albrecht Thaer i början av 1800-talet införda hövärdeberäkningen eller uppskattningen av fodermedlens värde i förhållande till samma mängd hö. Denna värdering blev till en tid allmänt använd ej blott för stråfoder och rotfrukter, ss. Thaer själv gjort, utan även för spannmål och annat kraftfoder. Värdetalen växlade något hos olika förf., men i allmänhet räknades 100 skålpund. hövärde motsvara 300 skålpund höstsädes- och 200 vårsädeshalm, 40 skålpund råg, 33 skålpund rapskakor, 200 —250 skålpund potatis och 400—500 skålpund foderbetor.

Sedan den av J. v. Liebig omkring 1840 framställda uppfattningen, att fodrets näringsverkan beror av dess innehåll av kvävehaltiga och kvävefria ämnen (plastiska näringsämnen och respirationsmedel, se Näring, djurens: Historik) vunnit allmänt erkännande, och därefter inverkan av näringsämnenas smältbarhet på deras näringsverkan blivit ådagalagd, övergavs hövärdeberäkningen, då det syntes oförenligt med dessa nya läror att uttrycka ett ett pris av 26 kr. per 100 kg., kostar varje kg. protein och fett 2600/53 = 49 öre. Visade analysen 38 % protein och 6 % fett = 44 %, bör köparen för de felande 9 % erhålla en ersättning av 9 × 49 = 441 öre per 100 kg.

För kolhydratrikare fodermedel med lägre halt av protein och fett blir en dylik beräkning, grundad blott på halten av dessa ämnen, icke rättvis. Man räknar vid handeln med dylika fodermedel ibland efter kolhydratsenheter, varvid protein och fett antagas äga det dubbla värdet per kg. mot kolhydraten, d. v. s. efter värdeförhållandet 2:2:1. (Se Fodervärde).

Ett vetekli med 15 % protein, 3 % fett och 65 % kolhydrat har alltså 2 × 15 + 2 × 3 + 65 = 101 kolhydratenheter. Man kan emellertid ej lämpligen använda detta beräkningssätt vid jämförelse mellan olika foderslag, ty kolhydraten äro av olika art och värde, men väl om det gäller fodermedel av samma sort, t. ex. 2 partier av vetekli, två slag av melass o. s. v.

Vid kli och fodermjöl, vilka kunna innehålla växlande halt av växttråd, vilket ämne i större än normal mängd nedsätter fodervärdet, bör fordras en garanti om viss högsta halt av detta ämne. För varje däröver gående procent växttråd bör lämnas en prisnedsättning av exempelvis 4 % av värdet.

Vid avtal om köp av fodermedel brukar säljaren, likasom vid handel med konstgödsel, förbehålla sig en viss latitud, om underhalt skulle förekomma, så att ersättning kommer i fråga, först när underhalten (felande procenthalt) belöper sig till ett visst procenttal, vanligen 5 % av hela den garanterade halten. Vid en garanti av 50 % fett och protein inträder alltså ersättningsskyldighet, om en underhalt av minst 2.5 procent finnes. Denna vida latitud beror på de stora växlingar, som förekomma i fodermedlens sammansättning. Då underhalt påvisats genom kontrollundersökning, bör ersättning lämnas för underhalten under den garanterade halten och utan avdrag för den förbehållna latituden.

Provtagning. Av fodermedel. Vid efterundersökning av ett fodermedels kvalitet och sammansättning böra prov å detsamma på ett noggrant och betryggande sätt uttagas samt därefter insändas till kemisk station. Man förfar därvid på ett något olika sätt, när det gäller en kaka eller kli och mjöl. a) Vid foderkakor: från olika ställen av partiet uttagas minst 12 kakor, som sönderbrytas tvärs över hela kakan i fyra lika delar. Av varje kaka tages för provet en sådan fjärdedel. De uttagna bitarna krossas till stycken av en valnöts storlek. Av de noggrant omblandade bitarna uttagas tre prov på 1/2 kg., av vilka ett insändes för kemisk undersökning, medan de övriga förvaras på en kall, torr plats för eventuell efterundersökning. Skall en enstaka kaka undersökas, brytas bitar därav ej blott från kanten utan ock från mitten, b) Vid kli, mjöl och säd tagas prov av större partier ur var tionde och vid små partier av varje säck eller varannan, helst med en stickert, som djupt införes ända till säckens mitt; i brist härpå med handen från olika ställen i säcken. Sedan förfares som förut. Där i fodermedlet fasta klumpar förekomma, skola några sådana bifogas i särskilt omslag jämte uppgift om den relativa mängd, vari de förefinnas. Prövet, som insändes, bör utgöra åtminstone 1/4 kg.

Skall undersökningen läggas till grund för eventuellt ersättningsanspråk, bör provet uttagas i säljarens, dennes ombuds eller två ojäviga vittnens närvaro i noggrann överensstämmelse med här angivna föreskrifter och snarast möjligt efter varans mottagande. De uttagna proven inläggas i askar eller lådor av bleck eller trä. Användas papperspåsar, skola de vara dubbla och av sådan beskaffenhet, att provet ej skadas. I förvaringskärlen inläggas provningsattester med uppgift om partiets storlek, märke å säckar, huru, när och av vem proven tagits, undertecknade av säljaren, hans ombud eller närvarande vittnen, varpå proven förseglas med något av nyssnämnda personers sigill på sådant sätt, att emballaget ej kan öppnas, utan att förseglingen skadas. M. W.

Foderinläggning. Se Pressfoder.

Foderkakor. Se Oljekakor.

Foderlista. Se Fodring.

Fodermarsk, person, som har tillsyn över eller handhar hästarnas utfodring.

Fodermedel. Se Foder.

Fodermedelanalys. Se Foderanalys.

Fodermjöl. Se Kli, Malning.

Fodernorm. Se Fodring, Näring: Djurens.

Fodervärde. 1. Hövärde. Det första försöket att göra en rationell uppskattning av olika fodermedels värde på grund av deras innehåll av nämnda beståndsdelar och deras verkan vid utfodringen var den av Albrecht Thaer i början av 1800-talet införda hövärdeberäkningen eller uppskattningen av fodermedlens värde i förhållande till samma mängd hö. Denna värdering blev till en tid allmänt använd ej blott för stråfoder och rotfrukter, ss. Thaer själv gjort, utan även för spannmål och annat kraftfoder. Värdetalen växlade något hos olika förf., men i allmänhet räknades 100 skålpund. hövärde motsvara 300 skålpund höstsädes- och 200 vårsädeshalm, 40 skålpund råg, 33 skålpund rapskakor, 200 —250 skålpund potatis och 400—500 skålpund foderbetor.

Sedan den av J. v. Liebig omkring 1840 framställda uppfattningen, att fodrets näringsverkan beror av dess innehåll av kvävehaltiga och kvävefria ämnen (plastiska näringsämnen och respirationsmedel, se Näring, djurens: Historik) vunnit allmänt erkännande, och därefter inverkan av näringsämnenas smältbarhet på deras näringsverkan blivit ådagalagd, övergavs hövärdeberäkningen, då det syntes oförenligt med dessa nya läror att uttrycka ett ett pris av 26 kr. per 100 kg., kostar varje kg. protein och fett 2600/53 = 49 öre. Visade analysen 38 % protein och 6 % fett = 44 %, bör köparen för de felande 9 % erhålla en ersättning av 9 × 49 = 441 öre per 100 kg.

För kolhydratrikare fodermedel med lägre halt av protein och fett blir en dylik beräkning, grundad blott på halten av dessa ämnen, icke rättvis. Man räknar vid handeln med dylika fodermedel ibland efter kolhydratsenheter, varvid protein och fett antagas äga det dubbla värdet per kg. mot kolhydraten, d. v. s. efter värdeförhållandet 2:2:1. (Se Fodervärde).

Ett vetekli med 15 % protein, 3 % fett och 65 % kolhydrat har alltså 2 × 15 + 2 × 3 + 65 = 101 kolhydratenheter. Man kan emellertid ej lämpligen använda detta beräkningssätt vid jämförelse mellan olika foderslag, ty kolhydraten äro av olika art och värde, men väl om det gäller fodermedel av samma sort, t. ex. 2 partier av vetekli, två slag av melass o. s. v.

Vid kli och fodermjöl, vilka kunna innehålla växlande halt av växttråd, vilket ämne i större än normal mängd nedsätter fodervärdet, bör fordras en garanti om viss högsta halt av detta ämne. För varje däröver gående procent växttråd bör lämnas en prisnedsättning av exempelvis 4 % av värdet.

Vid avtal om köp av fodermedel brukar säljaren, likasom vid handel med konstgödsel, förbehålla sig en viss latitud, om underhalt skulle förekomma, så att ersättning kommer i fråga,

först när underhalten (felande procenthalt) belöper sig till ett visst procenttal, vanligen 5 % av hela den garanterade halten. Vid en garanti av 50 % fett och protein inträder alltså ersättningsskyldighet, om en underhalt av minst 2.5 procent finnes. Denna vida latitud beror på de stora växlingar, som förekomma i fodermedlens sammansättning. Då underhalt påvisats genom kontrollundersökning, bör ersättning lämnas för underhalten under den garanterade halten och utan avdrag för den förbehållna latituden.

Provtagning. Av fodermedel. Vid efterundersökning av ett fodermedels kvalitet och sammansättning böra prov å detsamma på ett noggrant och betryggande sätt uttagas samt därefter insändas till kemisk station. Man förfar därvid på ett något olika sätt, när det gäller en kaka eller kli och mjöl. a) Vid foderkakor: från olika ställen av partiet uttagas minst 12 kakor, som sönderbrytas tvärs över hela kakan i fyra lika delar. Av varje kaka tages för provet en sådan fjärdedel. De uttagna bitarna krossas till stycken av en valnöts storlek. Av de noggrant omblandade bitarna uttagas tre prov på 1/2 kg., av vilka ett insändes för kemisk undersökning, medan de övriga förvaras på en kall, torr plats för eventuell efterundersökning. Skall en enstaka kaka undersökas, brytas bitar därav ej blott från kanten utan ock från mitten, b) Vid kli, mjöl och säd tagas prov av större partier ur var tionde och vid små partier av varje säck eller varannan, helst med en stickert, som djupt införes ända till säckens mitt; i brist härpå med handen från olika ställen i säcken. Sedan förfares som förut. Där i fodermedlet fasta klumpar förekomma, skola några sådana bifogas i särskilt omslag jämte uppgift om den relativa mängd, vari de förefinnas. Prövet, som insändes, bör utgöra åtminstone 1/4 kg.

Skall undersökningen läggas till grund för eventuellt ersättningsanspråk, bör provet uttagas i säljarens, dennes ombuds eller två ojäviga vittnens närvaro i noggrann överensstämmelse med här angivna föreskrifter och snarast möjligt efter varans mottagande. De uttagna proven inläggas i askar eller lådor av bleck eller trä. Användas papperspåsar, skola de vara dubbla och av sådan beskaffenhet, att provet ej skadas. I förvaringskärlen inläggas provningsattester med uppgift om partiets storlek, märke å säckar, huru, när och av vem proven tagits, undertecknade av säljaren, hans ombud eller närvarande vittnen, varpå proven förseglas med något av nyssnämnda personers sigill på sådant sätt, att emballaget ej kan öppnas, utan att förseglingen skadas. M. W.

Foderinläggning. Se Pressfoder.

Foderkakor. Se Oljekakor.

Foderlista. Se Fodring.

Fodermarsk, person, som har tillsyn över eller handhar hästarnas utfodring.

Fodermedel. Se Foder.

Fodermedelanalys. Se Foderanalys.

Fodermjöl. Se Kli, Malning.

Fodernorm. Se Fodring, Näring: Djurens.

Fodervärde. 1. Hövärde. Det första försöket att göra en rationell uppskattning av olika fodermedels värde på grund av deras innehåll av nämnda beståndsdelar och deras verkan vid utfodringen var den av Albrecht Thaer i början av 1800-talet införda hövärdeberäkningen eller uppskattningen av fodermedlens värde i förhållande till samma mängd hö. Denna värdering blev till en tid allmänt använd ej blott för stråfoder och rotfrukter, ss. Thaer själv gjort, utan även för spannmål och annat kraftfoder. Värdetalen växlade något hos olika förf., men i allmänhet räknades 100 skålpund. hövärde motsvara 300 skålpund höstsädes- och 200 vårsädeshalm, 40 skålpund råg, 33 skålpund rapskakor, 200 —250 skålpund potatis och 400—500 skålpund foderbetor.

Sedan den av J. v. Liebig omkring 1840 framställda uppfattningen, att fodrets näringsverkan beror av dess innehåll av kvävehaltiga och kvävefria ämnen (plastiska näringsämnen och respirationsmedel, se Näring, djurens: Historik) vunnit allmänt erkännande, och därefter inverkan av näringsämnenas smältbarhet på deras näringsverkan blivit ådagalagd, övergavs hövärdeberäkningen, då det syntes oförenligt med dessa nya läror att uttrycka ett ett pris av 26 kr. per 100 kg., kostar varje kg. protein och fett 2600/53 = 49 öre. Visade analysen 38 % protein och 6 % fett = 44 %, bör köparen för de felande 9 % erhålla en ersättning av 9 × 49 = 441 öre per 100 kg.

För kolhydratrikare fodermedel med lägre halt av protein och fett blir en dylik beräkning, grundad blott på halten av dessa ämnen, icke rättvis. Man räknar vid handeln med dylika fodermedel ibland efter kolhydratsenheter, varvid protein och fett antagas äga det dubbla värdet per kg. mot kolhydraten, d. v. s. efter värdeförhållandet 2:2:1. (Se Fodervärde).

Ett vetekli med 15 % protein, 3 % fett och 65 % kolhydrat har alltså 2 × 15 + 2 × 3 + 65 = 101 kolhydratenheter. Man kan emellertid ej lämpligen använda detta beräkningssätt vid jämförelse mellan olika foderslag, ty kolhydraten äro av olika art och värde, men väl om det gäller fodermedel av samma sort, t. ex. 2 partier av vetekli, två slag av melass o. s. v.

Vid kli och fodermjöl, vilka kunna innehålla växlande halt av växttråd, vilket ämne i större än normal mängd nedsätter fodervärdet, bör fordras en garanti om viss högsta halt av detta ämne. För varje däröver gående procent växttråd bör lämnas en prisnedsättning av exempelvis 4 % av värdet.

Vid avtal om köp av fodermedel brukar säljaren, likasom vid handel med konstgödsel, förbehålla sig en viss latitud, om underhalt skulle förekomma, så att ersättning kommer i fråga, först när underhalten (felande procenthalt) belöper sig till ett visst procenttal, vanligen 5 % av hela den garanterade halten. Vid en garanti av 50 % fett och protein inträder alltså ersättningsskyldighet, om en underhalt av minst 2.5 procent finnes. Denna vida latitud beror på de stora växlingar, som förekomma i fodermedlens sammansättning. Då underhalt påvisats genom kontrollundersökning, bör ersättning lämnas för underhalten under den garanterade halten och utan avdrag för den förbehållna latituden.

Provtagning. Av fodermedel. Vid efterundersökning av ett fodermedels kvalitet och sammansättning böra prov å detsamma på ett noggrant och betryggande sätt uttagas samt därefter insändas till kemisk station. Man förfar därvid på ett något olika sätt, när det gäller en kaka eller kli och mjöl. a) Vid foderkakor: från olika ställen av partiet uttagas minst 12 kakor, som sönderbrytas tvärs över hela kakan i fyra lika delar. Av varje kaka tages för provet en sådan fjärdedel. De uttagna bitarna krossas till stycken av en valnöts storlek. Av de noggrant omblandade bitarna uttagas tre prov på 1/2 kg., av vilka ett insändes för kemisk undersökning, medan de övriga förvaras på en kall, torr plats för eventuell efterundersökning. Skall en enstaka kaka undersökas, brytas bitar därav ej blott från kanten utan ock från mitten, b) Vid kli, mjöl och säd tagas prov av större partier ur var tionde och vid små partier av varje säck eller varannan, helst med en stickert, som djupt införes ända till säckens mitt; i brist härpå med handen från olika ställen i säcken. Sedan förfares som förut. Där i fodermedlet fasta klumpar förekomma, skola några sådana bifogas i särskilt omslag jämte uppgift om den relativa mängd, vari de förefinnas. Prövet, som insändes, bör utgöra åtminstone 1/4 kg.

Skall undersökningen läggas till grund för eventuellt ersättningsanspråk, bör provet uttagas i säljarens, dennes ombuds eller två ojäviga vittnens närvaro i noggrann överensstämmelse med här angivna föreskrifter och snarast möjligt efter varans mottagande. De uttagna proven inläggas i askar eller lådor av bleck eller trä. Användas papperspåsar, skola de vara dubbla och av sådan beskaffenhet, att provet ej skadas. I förvaringskärlen inläggas provningsattester med uppgift om partiets storlek, märke å säckar, huru, när och av vem proven tagits, undertecknade av säljaren, hans ombud eller närvarande vittnen, varpå proven förseglas med något av nyssnämnda personers sigill på sådant sätt, att emballaget ej kan öppnas, utan att förseglingen skadas. M. W.

Foderinläggning. Se Pressfoder.

Foderkakor. Se Oljekakor.

Foderlista. Se Fodring.

Fodermarsk, person, som har tillsyn över eller handhar hästarnas utfodring.

Fodermedel. Se Foder.

Fodermedelanalys. Se Foderanalys.

Fodermjöl. Se Kli, Malning.

Fodernorm. Se Fodring, Näring: Djurens.

Fodervärde. 1. Hövärde. Det första försöket att göra en rationell uppskattning av olika fodermedels värde på grund av deras innehåll av nämnda beståndsdelar och deras verkan vid

utfodringen var den av Albrecht Thaer i början av 1800-talet införda hövärdeberäkningen eller uppskattningen av fodermedlens värde i förhållande till samma mängd hö. Denna värdering blev till en tid allmänt använd ej blott för stråfoder och rotfrukter, ss. Thaer själv gjort, utan även för spannmål och annat kraftfoder. Värdetalen växlade något hos olika förf., men i allmänhet räknades 100 skålpund. hövärde motsvara 300 skålpund höstsädes- och 200 vårsädeshalm, 40 skålpund råg, 33 skålpund rapskakor, 200 —250 skålpund potatis och 400—500 skålpund foderbetor.

Sedan den av J. v. Liebig omkring 1840 framställda uppfattningen, att fodrets näringsverkan beror av dess innehåll av kvävehaltiga och kvävefria ämnen (plastiska näringsämnen och respirationsmedel, se Näring, djurens: Historik) vunnit allmänt erkännande, och därefter inverkan av näringsämnenas smältbarhet på deras näringsverkan blivit ådagalagd, övergavs hövärdeberäkningen, då det syntes oförenligt med dessa nya läror att uttrycka ett ett pris av 26 kr. per 100 kg., kostar varje kg. protein och fett 2600/53 = 49 öre. Visade analysen 38 % protein och 6 % fett = 44 %, bör köparen för de felande 9 % erhålla en ersättning av 9 × 49 = 441 öre per 100 kg.

För kolhydratrikare fodermedel med lägre halt av protein och fett blir en dylik beräkning, grundad blott på halten av dessa ämnen, icke rättvis. Man räknar vid handeln med dylika fodermedel ibland efter kolhydratsenheter, varvid protein och fett antagas äga det dubbla värdet per kg. mot kolhydraten, d. v. s. efter värdeförhållandet 2:2:1. (Se Fodervärde).

Ett vetekli med 15 % protein, 3 % fett och 65 % kolhydrat har alltså 2 × 15 + 2 × 3 + 65 = 101 kolhydratenheter. Man kan emellertid ej lämpligen använda detta beräkningssätt vid jämförelse mellan olika foderslag, ty kolhydraten äro av olika art och värde, men väl om det gäller fodermedel av samma sort, t. ex. 2 partier av vetekli, två slag av melass o. s. v.

Vid kli och fodermjöl, vilka kunna innehålla växlande halt av växttråd, vilket ämne i större än normal mängd nedsätter fodervärdet, bör fordras en garanti om viss högsta halt av detta ämne. För varje däröver gående procent växttråd bör lämnas en prisnedsättning av exempelvis 4 % av värdet.

Vid avtal om köp av fodermedel brukar säljaren, likasom vid handel med konstgödsel, förbehålla sig en viss latitud, om underhalt skulle förekomma, så att ersättning kommer i fråga, först när underhalten (felande procenthalt) belöper sig till ett visst procenttal, vanligen 5 % av hela den garanterade halten. Vid en garanti av 50 % fett och protein inträder alltså ersättningsskyldighet, om en underhalt av minst 2.5 procent finnes. Denna vida latitud beror på de stora växlingar, som förekomma i fodermedlens sammansättning. Då underhalt påvisats genom kontrollundersökning, bör ersättning lämnas för underhalten under den garanterade halten och utan avdrag för den förbehållna latituden.

Provtagning. Av fodermedel. Vid efterundersökning av ett fodermedels kvalitet och sammansättning böra prov å detsamma på ett noggrant och betryggande sätt uttagas samt därefter insändas till kemisk station. Man förfar därvid på ett något olika sätt, när det gäller en kaka eller kli och mjöl. a) Vid foderkakor: från olika ställen av partiet uttagas minst 12 kakor, som sönderbrytas tvärs över hela kakan i fyra lika delar. Av varje kaka tages för provet en sådan fjärdedel. De uttagna bitarna krossas till stycken av en valnöts storlek. Av de noggrant omblandade bitarna uttagas tre prov på 1/2 kg., av vilka ett insändes för kemisk undersökning, medan de övriga förvaras på en kall, torr plats för eventuell efterundersökning. Skall en enstaka kaka undersökas, brytas bitar därav ej blott från kanten utan ock från mitten, b) Vid kli, mjöl och säd tagas prov av större partier ur var tionde och vid små partier av varje säck eller varannan, helst med en stickert, som djupt införes ända till säckens mitt; i brist härpå med handen från olika ställen i säcken. Sedan förfares som förut. Där i fodermedlet fasta klumpar förekomma, skola några sådana bifogas i särskilt omslag jämte uppgift om den relativa mängd, vari de förefinnas. Prövet, som insändes, bör utgöra åtminstone 1/4 kg.

Skall undersökningen läggas till grund för eventuellt ersättningsanspråk, bör provet uttagas i säljarens, dennes ombuds eller två ojäviga vittnens närvaro i noggrann överensstämmelse med här angivna föreskrifter och snarast möjligt efter varans mottagande. De uttagna proven inläggas i askar eller lådor av bleck eller trä. Användas papperspåsar, skola de vara dubbla och av sådan beskaffenhet, att provet ej skadas. I förvaringskärlen inläggas provningsattester med uppgift om partiets storlek, märke å säckar, huru, när och av vem proven tagits, undertecknade av säljaren, hans ombud eller närvarande vittnen, varpå proven förseglas med något av nyssnämnda personers sigill på sådant sätt, att emballaget ej kan öppnas, utan att förseglingen skadas. M. W.

Foderinläggning. Se Pressfoder.

Foderkakor. Se Oljekakor.

Foderlista. Se Fodring.

Fodermarsk, person, som har tillsyn över eller handhar hästarnas utfodring.

Fodermedel. Se Foder.

Fodermedelanalys. Se Foderanalys.

Fodermjöl. Se Kli, Malning.

Fodernorm. Se Fodring, Näring: Djurens.

Fodervärde. 1. Hövärde. Det första försöket att göra en rationell uppskattning av olika fodermedels värde på grund av deras innehåll av nämnda beståndsdelar och deras verkan vid utfodringen var den av Albrecht Thaer i början av 1800-talet införda hövärdeberäkningen eller uppskattningen av fodermedlens värde i förhållande till samma mängd hö. Denna värdering blev till en tid allmänt använd ej blott för stråfoder och rotfrukter, ss. Thaer själv gjort, utan även för spannmål och annat kraftfoder. Värdetalen växlade något hos olika förf., men i allmänhet räknades 100 skålpund. hövärde motsvara 300 skålpund höstsädes- och 200 vårsädeshalm, 40 skålpund råg, 33 skålpund rapskakor, 200 —250 skålpund potatis och 400—500 skålpund foderbetor.

Sedan den av J. v. Liebig omkring 1840 framställda uppfattningen, att fodrets näringsverkan beror av dess innehåll av kvävehaltiga och kvävefria ämnen (plastiska näringsämnen och respirationsmedel, se Näring, djurens: Historik) vunnit allmänt erkännande, och därefter inverkan av näringsämnenas smältbarhet på deras näringsverkan blivit ådagalagd, övergavs hövärdeberäkningen, då det syntes oförenligt med dessa nya läror att uttrycka ett ett pris av 26 kr. per 100 kg., kostar varje kg. protein och fett 2600/53 = 49 öre. Visade analysen 38 % protein och 6 % fett = 44 %, bör köparen för de felande 9 % erhålla en ersättning av 9 × 49 = 441 öre per 100 kg.

För kolhydratrikare fodermedel med lägre halt av protein och fett blir en dylik beräkning, grundad blott på halten av dessa ämnen, icke rättvis. Man räknar vid handeln med dylika fodermedel ibland efter kolhydratsenheter, varvid protein och fett antagas äga det dubbla värdet per kg. mot kolhydraten, d. v. s. efter värdeförhållandet 2:2:1. (Se Fodervärde).

Ett vetekli med 15 % protein, 3 % fett och 65 % kolhydrat har alltså 2 × 15 + 2 × 3 + 65 = 101 kolhydratenheter. Man kan emellertid ej lämpligen använda detta beräkningssätt vid jämförelse mellan olika foderslag, ty kolhydraten äro av olika art och värde, men väl om det gäller fodermedel av samma sort, t. ex. 2 partier av vetekli, två slag av melass o. s. v.

Vid kli och fodermjöl, vilka kunna innehålla växlande halt av växttråd, vilket ämne i större än normal mängd nedsätter fodervärdet, bör fordras en garanti om viss högsta halt av detta ämne. För varje däröver gående procent växttråd bör lämnas en prisnedsättning av exempelvis 4 % av värdet.

Vid avtal om köp av fodermedel brukar säljaren, likasom vid handel med konstgödsel, förbehålla sig en viss latitud, om underhalt skulle förekomma, så att ersättning kommer i fråga, först när underhalten (felande procenthalt) belöper sig till ett visst procenttal, vanligen 5 % av hela den garanterade halten. Vid en garanti av 50 % fett och protein inträder alltså ersättningsskyldighet, om en underhalt av minst 2.5 procent finnes. Denna vida latitud beror på de stora växlingar, som förekomma i fodermedlens sammansättning. Då underhalt påvisats genom kontrollundersökning, bör ersättning lämnas för underhalten under den garanterade halten och utan avdrag för den förbehållna latituden.

Provtagning. Av fodermedel. Vid efterundersökning av ett fodermedels kvalitet och sammansättning böra prov å detsamma på ett noggrant och betryggande sätt uttagas samt därefter insändas till kemisk station. Man förfar därvid på ett något olika sätt, när det gäller en kaka eller kli och mjöl. a) Vid foderkakor: från olika ställen av partiet uttagas minst 12 kakor, som sönderbrytas tvärs över hela kakan i fyra lika delar. Av varje kaka tages för provet en sådan fjärdedel. De uttagna bitarna krossas till stycken av en valnöts storlek. Av de noggrant omblandade bitarna uttagas tre prov på 1/2 kg., av vilka ett insändes för kemisk undersökning, medan de övriga förvaras på en kall, torr plats för eventuell efterundersökning. Skall en enstaka kaka undersökas, brytas bitar därav ej blott från kanten utan ock från mitten, b) Vid kli, mjöl och säd tagas prov av större partier ur var tionde och vid små partier av varje säck eller varannan, helst med en stickert, som djupt införes ända till säckens mitt; i brist härpå med handen från olika ställen i säcken. Sedan förfares som förut. Där i fodermedlet fasta klumpar förekomma, skola några sådana bifogas i särskilt omslag jämte uppgift om den relativa mängd, vari de förefinnas. Prövet, som insändes, bör utgöra åtminstone 1/4 kg.

Skall undersökningen läggas till grund för eventuellt ersättningsanspråk, bör provet uttagas i säljarens, dennes ombuds eller två ojäviga vittnens närvaro i noggrann överensstämmelse med här angivna föreskrifter och snarast möjligt efter varans mottagande. De uttagna proven inläggas i askar eller lådor av bleck eller trä. Användas papperspåsar, skola de vara

dubbla och av sådan beskaffenhet, att provet ej skadas. I förvaringskärlen inläggas provningsattester med uppgift om partiets storlek, märke å säckar, huru, när och av vem proven tagits, undertecknade av säljaren, hans ombud eller närvarande vittnen, varpå proven förseglas med något av nyssnämnda personers sigill på sådant sätt, att emballaget ej kan öppnas, utan att förseglingen skadas. M. W.

Foderinläggning. Se Pressfoder.

Foderkakor. Se Oljekakor.

Foderlista. Se Fodring.

Fodermarsk, person, som har tillsyn över eller handhar hästarnas utfodring.

Fodermedel. Se Foder.

Fodermedelanalys. Se Foderanalys.

Fodermjöl. Se Kli, Malning.

Fodernorm. Se Fodring, Näring: Djurens.

Fodervärde. 1. Hövärde. Det första försöket att göra en rationell uppskattning av olika fodermedels värde på grund av deras innehåll av nämnda beståndsdelar och deras verkan vid utfodringen var den av Albrecht Thaer i början av 1800-talet införda hövärdeberäkningen eller uppskattningen av fodermedlens värde i förhållande till samma mängd hö. Denna värdering blev till en tid allmänt använd ej blott för stråfoder och rotfrukter, ss. Thaer själv gjort, utan även för spannmål och annat kraftfoder. Värdetalen växlade något hos olika förf., men i allmänhet räknades 100 skålpund. hövärde motsvara 300 skålpund höstsädes- och 200 vårsädeshalm, 40 skålpund råg, 33 skålpund rapskakor, 200 —250 skålpund potatis och 400—500 skålpund foderbetor.

Sedan den av J. v. Liebig omkring 1840 framställda uppfattningen, att fodrets näringsverkan beror av dess innehåll av kvävehaltiga och kvävefria ämnen (plastiska näringsämnen och respirationsmedel, se Näring, djurens: Historik) vunnit allmänt erkännande, och därefter inverkan av näringsämnenas smältbarhet på deras näringsverkan blivit ådagalagd, övergavs hövärdeberäkningen, då det syntes oförenligt med dessa nya läror att uttrycka ett ett pris av 26 kr. per 100 kg., kostar varje kg. protein och fett 2600/53 = 49 öre. Visade analysen 38 % protein och 6 % fett = 44 %, bör köparen för de felande 9 % erhålla en ersättning av 9 × 49 = 441 öre per 100 kg.

För kolhydratrikare fodermedel med lägre halt av protein och fett blir en dylik beräkning, grundad blott på halten av dessa ämnen, icke rättvis. Man räknar vid handeln med dylika fodermedel ibland efter kolhydratsenheter, varvid protein och fett antagas äga det dubbla värdet per kg. mot kolhydraten, d. v. s. efter värdeförhållandet 2:2:1. (Se Fodervärde).

Ett vetekli med 15 % protein, 3 % fett och 65 % kolhydrat har alltså 2 × 15 + 2 × 3 + 65 = 101 kolhydratenheter. Man kan emellertid ej lämpligen använda detta beräkningssätt vid jämförelse mellan olika foderslag, ty kolhydraten äro av olika art och värde, men väl om det gäller fodermedel av samma sort, t. ex. 2 partier av vetekli, två slag av melass o. s. v.

Vid kli och fodermjöl, vilka kunna innehålla växlande halt av växttråd, vilket ämne i större än normal mängd nedsätter fodervärdet, bör fordras en garanti om viss högsta halt av detta ämne. För varje däröver gående procent växttråd bör lämnas en prisnedsättning av exempelvis 4 % av värdet.

Vid avtal om köp av fodermedel brukar säljaren, likasom vid handel med konstgödsel, förbehålla sig en viss latitud, om underhalt skulle förekomma, så att ersättning kommer i fråga, först när underhalten (felande procenthalt) belöper sig till ett visst procenttal, vanligen 5 % av hela den garanterade halten. Vid en garanti av 50 % fett och protein inträder alltså ersättningsskyldighet, om en underhalt av minst 2.5 procent finnes. Denna vida latitud beror på de stora växlingar, som förekomma i fodermedlens sammansättning. Då underhalt påvisats genom kontrollundersökning, bör ersättning lämnas för underhalten under den garanterade halten och utan avdrag för den förbehållna latituden.

Provtagning. Av fodermedel. Vid efterundersökning av ett fodermedels kvalitet och sammansättning böra prov å detsamma på ett noggrant och betryggande sätt uttagas samt därefter insändas till kemisk station. Man förfar därvid på ett något olika sätt, när det gäller en kaka eller kli och mjöl. a) Vid foderkakor: från olika ställen av partiet uttagas minst 12 kakor, som sönderbrytas tvärs över hela kakan i fyra lika delar. Av varje kaka tages för provet en sådan fjärdedel. De uttagna bitarna krossas till stycken av en valnöts storlek. Av de noggrant omblandade bitarna uttagas tre prov på 1/2 kg., av vilka ett insändes för kemisk undersökning, medan de övriga förvaras på en kall, torr plats för eventuell efterundersökning. Skall en enstaka kaka undersökas, brytas bitar därav ej blott från kanten utan ock från mitten, b) Vid kli, mjöl och säd tagas prov av större partier ur var tionde och vid små partier av varje säck eller varannan, helst med en stickert, som djupt införes ända till säckens mitt; i brist härpå med handen från olika ställen i säcken. Sedan förfares som förut. Där i fodermedlet fasta klumpar förekomma, skola några sådana bifogas i särskilt omslag jämte uppgift om den relativa mängd, vari de förefinnas. Prövet, som insändes, bör utgöra åtminstone 1/4 kg.

Skall undersökningen läggas till grund för eventuellt ersättningsanspråk, bör provet uttagas i säljarens, dennes ombuds eller två ojäviga vittnens närvaro i noggrann överensstämmelse med här angivna föreskrifter och snarast möjligt efter varans mottagande. De uttagna proven inläggas i askar eller lådor av bleck eller trä. Användas papperspåsar, skola de vara dubbla och av sådan beskaffenhet, att provet ej skadas. I förvaringskärlen inläggas provningsattester med uppgift om partiets storlek, märke å säckar, huru, när och av vem proven tagits, undertecknade av säljaren, hans ombud eller närvarande vittnen, varpå proven förseglas med något av nyssnämnda personers sigill på sådant sätt, att emballaget ej kan öppnas, utan att förseglingen skadas. M. W.

Foderinläggning. Se Pressfoder.

Foderkakor. Se Oljekakor.

Foderlista. Se Fodring.

Fodermarsk, person, som har tillsyn över eller handhar hästarnas utfodring.

Fodermedel. Se Foder.

Fodermedelanalys. Se Foderanalys.

Fodermjöl. Se Kli, Malning.

Fodernorm. Se Fodring, Näring: Djurens.

Fodervärde. 1. Hövärde. Det första försöket att göra en rationell uppskattning av olika fodermedels värde på grund av deras innehåll av nämnda beståndsdelar och deras verkan vid utfodringen var den av Albrecht Thaer i början av 1800-talet införda hövärdeberäkningen eller uppskattningen av fodermedlens värde i förhållande till samma mängd hö. Denna värdering blev till en tid allmänt använd ej blott för stråfoder och rotfrukter, ss. Thaer själv gjort, utan även för spannmål och annat kraftfoder. Värdetalen växlade något hos olika förf., men i allmänhet räknades 100 skålpund. hövärde motsvara 300 skålpund höstsädes- och 200 vårsädeshalm, 40 skålpund råg, 33 skålpund rapskakor, 200 —250 skålpund potatis och 400—500 skålpund foderbetor.

Sedan den av J. v. Liebig omkring 1840 framställda uppfattningen, att fodrets näringsverkan beror av dess innehåll av kvävehaltiga och kvävefria ämnen (plastiska näringsämnen och respirationsmedel, se Näring, djurens: Historik) vunnit allmänt erkännande, och därefter inverkan av näringsämnenas smältbarhet på deras näringsverkan blivit ådagalagd, övergavs hövärdeberäkningen, då det syntes oförenligt med dessa nya läror att uttrycka ettfodermedels på flera olika faktorer beroende värde med ett enda tal.

2. Penningvärde. Kolhydratsvärde. Däremot började de från århundradets mitt på husdjursskötselns område ledande männen J. Kühn och Em. v. Wolff att på grund av fodermedlens procenthalt av näringsämnen beräkna deras penningvärde. Kühn frigjorde sig dock ej från hänsyn till de särskilda näringsämnesgruppernas näringsverkan utan utgick från att proteinet och de kvävefria näringsämnena, såsom lika nödvändiga, borde hava lika stor betydelse vid prisberäkningen. Då i regel erfordrades omkring 6 ggr så mycket kvävefria ämnen som protein (näringsförhållandet 1 : 6), borde detta senares värde räknas till 6 ggr de förras. Då vidare fett i medeltal hade 2.44 ggr högre värmevärde än kolhydraten, beräknade han äggviteämnen: fett : kolhydrat = 6 : 2.4 : 1 och erhöll fodrets värde i näringsenheter genom att summera procenttalen för de 3 ämnesgrupperna, vardera multiplicerad med dess värdefaktor, v. Wolff framhöll däremot, att fodermedlens värde borde utan hänsyn till näringsämnenas fysiologiska verkan beräknas blott på grund av det pris å dessa, som framgick av marknadsprisen på sådana fodermedel, som innehöll endera av de nämnda näringsämnesgrupperna i övervägande mängd. Han kom då till ett värdeförhållande av 5 : 5 : 1, d. v. s.

äggviteämnen och fett kostade ungefär lika mycket och i medeltal 5 ggr mer än kolhydrat. Han räknade först med hela halten av de värdegivande ämnena (råanalysernas procenttal) men senare med halterna av smältbara beståndsdelar. Mærcker införde sedan beteckningen kolhydratenheter för de sålunda erhållna värdesummorna, grundade på kolhydraten som enhet. Småningom skedde jämkningar i denna värdeberäkning på grund av framstegen i kännedomen om amidernas betydelse för näringen. (Se Näring, djurens: Historik.)

Beräkningen i kolhydratenheter fick sin huvudsakliga användning för beräkning av likartade fodermedels relativa inköpspris och som grund för ersättningsskyldighet för levererade fodervarors underhalt under det garanterade näringsinnehållet. Den brukas fortfarande för detta ändamål beträffande kraftfoder men med en år 1904 på grund av ändrade varupris modifierad värdeskala 2 : 2 : 1, d. v. s. äggvita och fett lika och båda värda dubbelt mot kolhydrat.

3. Produktionsvärde enligt nutida beräkningsgrunder. Sedan de näringsfysiologiska undersökningarna omkring senaste sekelskiftet ådagalagt, att de olika organiska näringsämnesgrupperna, kolhydrat, fett och äggviteämnen, i huvudsak kunna ersätta varandra, om blott fodret innehåller tillräckligt av äggvita för att fylla kroppens behov därav, borde fodrets värde för produktionen (under nämnda förutsättning) kunna yttryckas med ett enhetligt tal. Detta har också förverkligats på 3 olika vägar: genom de av O. Kellner uppställda stärkelsevärdena, genom den skandinaviska foderenhetsberäkningen och genom H. P. Armsbys sätt att beräkna fodrets nettoenergivärde.

a. Stärkelsevärde. Kellner fastställde genom fysiologiska utfodringsförsök den mängd kroppsfett, som kunde bildas av 100 g. av olika assimilerade näringsämnen i produktionsfodret (se Fodring), d. v. s. i ett tillskottsfoder till en för kroppsunderhållet fullt tillräcklig foderranson. Dessa mängder befunnos

100 gr. assimilerad

gåvo gr. fett

äggvita

23.5

fett i olika foderslag

47.4-59.8

stärkelse och växttråd

24.8

rörsocker

18.8

Kellner tog då stärkelses fettbildande förmåga till värdeenhet och beräknade på grund därav stärkelsevärdet för övriga näringsämnen sålunda:

äggvita

0.94

fett i stråfoder, agnar, rotfrukter

1.91

» » säd

2.12

» » oljerika frön och kakor

2.41

kvävefria extr.ämnen och växttråd

1.00

Under det att fettbildningen av lättsmälta fodermedel, ss. oljekaksmjöl, nära motsvarade summan av fodrets smältbara näringsämnens beräknade gödningsverkan, så blev det bildade fettets mängd avsevärt lägre vid utfodring av grövre och mindre lättsmälta fodermedel, ss. stråfoder, beroende dels på energiförbrukningen för fodrets tuggning och smältning, dels på den förlust genom jäsningar, som särdeles de svårsmälta näringsbeståndsdelarna undergå i matsmältningskanalen. Den fullständighet, varmed ett fodermedels innehåll av smältbara beståndsdelar kommer till godo för fettbildningen, betecknas som värdetal, vilka äro 100 för fullständigt smältbara (»fullvärdiga») fodermedel, ss. mjölk, potatis och fodermedel bestående av djurämnen, men för övriga fodermedel mindre än 100. Ett fodermedels stärkelsevärde, som angiver, hur många kg. stärkelse 100 kg. därav kan ersätta i gödfoder, beräknas sålunda genom att summera produkterna av fodermedlets procenttal för smältbara näringsämnen, multiplicerad med dessa ämnens stärkelsevärdetal, samt reduktion av denna summa med fodermedlets värdetal. Om således jordnötkakor innehålla:

kg x stärkelsevärde

smb. äggvita

39.6 × 0.94 = 37.2

» fett

7.2 × 2.41 = 17.4

» kvävefria extr. ämn.

21.9 × 1.00 = 21.9

utgör summan av beståndsdelarnas stärkelsevärde 76.5. Då kakornas värdetal är 98 %, blir deras stärkelsevärde per 100 kg. 76.5 98/100 = 74.9.

Vid motsvarande beräkning för grovfoder, vars tillgodogörande främst beror av dess starkt växlande halt av växttråd, gjorde Kellner den nämnda reduktionen av den först erhållna värdesumman genom att avdraga ett tal, motsvarande den nedsättning i smältbarhet, som ifrågavarande växttrådhalt visat sig medföra, nämligen för varje proc. växttråd i hö och halm 0.58, i agnar 0.29 samt i grönfoder det förra talet, om växttrådhalten uppgår till 16 % eller mer, men med det senare talet, om växttrådhalten ej överstiger 4 %, samt proportionella tal mellan dessa gränser. Dessa stärkelsevärden uttrycka fodermedlens helhetsverkan vid gödning av nötkreatur, och genom deras delning med 4 erhåller man den mängd fett, vartill 100 kg. av fodermedlet kan giva upphov i en rationellt sammansatt utfodring. För andra produktionssyften kunna de användas blott under förutsättning, att fodrets äggvitehalt fyller djurets behov av detta ämne.

b. Foderenhetsvärde är en värderingsnorm, som i de skandinaviska länderna utarbetats på grund av utfodringsförsök med hela grupper av djur och genom praktisk erfarenhet vid den inom kontrollföreningarna utövade kontrollen över kors utfodring och avkastning. På 1880-talet började N. J. Fjord utfodringsförsök, anlagda på att utröna, i vilka mängdförhållanden olika fodermedel kunde ersätta varandra i husdjurens utfodring (se Utfodringsförsök), och uppställde på grund därav ersättningstal, efter vilka utbyte av vissa fodermedel kunde ske utan ändring i djurens avkastning eller levande vikt. På grund av dylika av det danska försökslaboratoriet fortsatta försök dels med mjölkkor, dels med gödsvin hava ersättningstal för flere fodermedel fastställts. Redan före de Fjordska försökens början hade man i Danmark vid ekonomiska beräkningar och jämförelser försökt omräkna fodret i motsvarande mängder kraftfoder. I sin år 1886 utgivna »Fodringslære» intog A. Svendsen en uppskattning av de mängder av de vanligaste fodermedlen, som enligt praktisk erfarenhet och då utförda fodringsförsök ansågos kunna ersätta 1 skålpund (Pund) kraftfoder, vilket han betecknade som foderenhet. I denna storhet åsyftade han att vinna ett enkelt medel för beräkning av åtgången av foder åt olika djurslag och för skilda produktionsriktningär samt för jämförelser mellan förbrukat foder och erhållna produkter. Sin egentliga spridning fick foderenhetsberäkningen genom kontrollföreningarna (se d. o.), vilka beräknade varje kos och besättnings avkastning av en viss fodermängd, 100 foderenheter. Härvid utgick man från 1 skålpund blandat kraftfoder som enhet, och med användning av de vid utfodringsförsöken funna ersättningstalen använde man i övrigt följande reduktionstal till 1 f.enh.:

1 Pund kraftfoder av vilket slag som helst, 2.5 skålpund hö, 4 skålpund halm, 10 skålpund grönfoder, foderbetor, morötter och kålrötter, 12.5 skålpund rovor och 1/6 betesdag.

Vid den följande utvecklingen av foderenhetsberäkningen fortsatte man på Jylland, Själland och småöarna att räkna 1 skålpund blandat kraftfoder till en foderenhet, under det att man på Fyen i början av 1908 satte 1 skålpund blandsäd som enhet och införde en graderad skala för de olika slagen av kraftfoder. Överallt började man samtidigt att utgå från foderrotfrukternas torrsubstans vid dessas omräkning i foderenheter. I Sverige utgick man till en början från samma reduktionstal som i Danmark men räknade i kg. i st. f. i Pund, så att den svenska foderenheten blev dubbelt så stor som den dåvarande danska. De ursprungliga reduktionstalen ha dock senare år för år justerats dels med ledning av erfarenheten från kontrollföreningarna, dels på grund av de i Danmark och Sverige utförda utfodringsförsöken. Den viktigaste av dessa justeringar skedde år 1905, då man först i Malmöhus län och sedan i de övriga länen med ledning av det danska försökslaboratoriets föregående år utförda försök införde en graderad skala för de olika kraftfodermedlens uppskattning samt beslöt, att kornas foderförbrukning å bete skulle beräknas i överensstämmelse med deras foderförbrukning vid lika avkastning under vinterfodringen. Den fortsatta justeringen av foderenheten har senare väsentligen grundat sig på de av Nils Hansson ss. föreståndare för Centralanstaltens husdjursavdelning i stor omfattning utförda utfodringsförsök (se d. o.), vid vilka i olika delar av landet vid upprepade försök med mjölkkor, arbetshästar, gödboskap, kalvar, gödsvin och betesdjur provats fodervärdet av ett 60-tal olika fodermedel, representerande såväl skilda kraftfodergrupper som de olika saftfoderslagen, stråfoder och grönfoder. De ha sålunda haft en sådan omfattning, att de lämnat icke blott en närmare kännedom om de olika fodermedlens bruksvärde i förhållande till varandra och vid olika produktionsriktningar utan jämväl om de olika djurslagens näringsbehov.

Mjölkpropuktionsvärde. Sålunda framlade Nils Hansson år 1913 i Centralanstaltens meddelande N:r 85 en ny metod för beräkning av fodermedlens produktionsvärdevid utfodring av mjölkkor. Härvid påvisades, att det Kellnerska stärkelsevärdet icke kan anses i utgöra ett mått på fodermedlens värde för mjölkproduktion, då fodrets äggviteämnen i stärkelsevärdet uppskattas endast efter sin fettbildningsförmåga utan hänsyn till att de vid bildningen av mjölkäggvita tillgodogöras på ett betydligt bättre sätt. Vidare framhölls, att man vid uppskattning av fodermedlens värde måste utgå från den föreliggande varans beskaffenhet, vilken särskilt för köpfoder är mycket växlande. Den av Nils Hansson framställda nya metoden, vilken senare mera utförligt tillämpats i hans »Handbok i utfodringslära», utgår därför från fodermedlens analys och deras halt av smältbara näringsämnen och följer sedan Hellners metod för beräkning av stärkelsevärdet, endast med den skillnaden, att mängden av den smältbara äggvita mångdubblas med 1.43 i st. f. 0.94. Den förra siffran motsvarar äggvitans hela värmevärde, då stärkelsens värmevärde sättes som enhet, under det att den senare utgör mått på äggvitans fettbildningsförmåga i förhållande till stärkelsens. Normala jordnötskakors mjölkproduktionsförmåga beräknas enligt dessa grunder sålunda (jfr ovan sid. 294):

smb. äggvita

39,6 × 1.43 = 56.6

» fett

7.2 × 2.41 = 17.4

» kvävefria extrt. ämn.

21.9 × 1.00 = 21.9

Summa 95.9

Reduktion: värdetal 98, mjölkproduktionsvärde = 95.9 × 98/100 =94.0.

I sammanhang härmed kunde själva enheten för foderenhetsberäkningen närmare preciseras. I början hade man som enhet antagit 1 kg. blandat kraftfoder av viss sammansättning, t. ex. en blandning av 25 % havregröpe, 25 % vetekli och 50 % oljekakor, men någon fast enhet kunde ej åstadkommas på detta sätt. I stället sattes 1 kg. korn som enhet, och till 1 foderenhet räknades 1 kg.normalt korn, 1.1 kg. torrsubstans i foderrotfrukter eller 0.75 kg. mjölkproduktionsvärde i de olika fodermedlen. En sålunda bestämd foderenhet innehåller omkring 3,000 smältbara kalorier i de fullvärdiga fodermedlen, vilket motsvarar omkring 2,700 för den inre omsättningen användbara kalorier i dylika fodermedel. Bifogade tabell visar stärkelsevärdet, mjölkproduktionsvärdet och foderenhetsvärdet i några av de vanligaste fodermedlen.

Stärkelse- och mjölkproduktionsvärdena sammanfalla, ss. ovan anförda siffror visa, ganska nära för de äggvitefattiga fodermedlen, under det att skillnaden blir så mycket större för de äggviterika, ss. oljekakor, ärter och vicker. Den sista kolumnen, som angiver mjölkproduktionsvärdet per foderenhet, visar, att siffran 0.75 i medeltal väl sammanfaller med den gjorda beräkningen. De båda föregående kolumnerna, antal foderenheter per 100 kg. och antal kg. till en foderenhet, innehålla de former av foderenhetsberäkningen, som i praktiken komma till den största användningen. Antalet f.enh. per 100 kg. erhålles genom att dela fodermedlets mjölkproduktionsvärde med 0.75 eller förhöja det med en tredjedel. Jordnötskakor med mjölkproduktionsvärdet 94 innehålla alltså 94 + (94:3) = 125.3 f.enh. per 100 kg.

Beräkningen av ett fodermedels mjölkproduktions- och foderenhetsvärde utföres alltså numera på följande sätt: Man bestämmer först dess medelanalys och därefter genom smältbarhetsförsök smältbarhetstalen för de olika ingående näringsämnena. Med ledning av dessa senare tal beräknas sedan fodermedlets halt av smältbara näringsämnen, vilket sedan lägges till grund för beräkning av mjölkproduktionsvärdet på nyss angivet sätt. Härvid måste man även känna fodermedlets värdetal, vilket bestämmes genom praktiska utfodringsförsök. Detta tal blir nämligen alltid den vid försök uppmätta effekten i procent av den på grund av de smältbara näringsämnena beräknade. Flera fodermedel, t. ex. vete- och rågkli, maltgroddar och foderrotfrukter, ha sålunda visat sig ha ett högre fodervärde som mjölkfoder än vid gödning, varför de av Kellner angivna värdetalen måst höjas. På denna punkt återstår dock ett justeringsarbete, men i övrigt har genom den föreslagna metoden den praktiska foderenhetsberäkningen ställts i direkt förbindelse med fodermedlens analys.

Den på detta sätt utarbetade foderenhetsberäkningen är sedan 1915 antagen som gemensam för de skandinaviska länderna och har i sina huvuddrag kommit till användning även i Finland, de forna Östersjöprovinserna, Polen och Schleswig-Holstein.

Kornvärde. De vid foderenhetsberäkningar för svinens utfodring använda reduktionstalen ha bestämts vid ett stort antal i Danmark och i Sverige utförda fodringsförsök, vid vilka man uppmätt svinens tillväxt på olika foderblandningar. Då man vid försökens avslutning i regel nedslaktat försöksdjuren och noga bestämt det alstrade fläskets mängd och beskaffenhet, ha dessa försök lämnat synnerligen noggranna resultat. Vid dessa försök har visat sig, att fodermedlen, dels på grund av svinens större förmåga att utnyttja fodrets lättsmältare kolhydrat, dels med anledning av deras oförmåga att tillgodogöra större mängder av växttråd, i flera fall få andra foderenhetstal, alltså ett annat bruksvärde än vid utfodringen av mjölkkor. Man uttrycker därför stundom fodervärdet för svins utfodring med kg. kornvärde. I detta som vid den vanliga foderenhetsberäkningen räknas 1 kg. normalt korn som enhet, och 1 kg. kornvärde betecknar alltså

Fodervärdet hos några av de vanligaste fodermedlen.

Fodermedel

Torr-
sub-
stans

Smältbara näringsämnen

Fodermedlens produktionsvärde

Kg.
till
en
f.en-
het

Mjölk-
produk-
tions-
värde
pr foder-
enhet

Verk-
lig
ägg-
vita

Ami-
der

Fett

Kväve-
fria
extra-
aktiv-
ämnen

Växt-
tråd

Foder-
med-
lens
värde-
tal

Pr 100 k

Stärk-
else-
värde
(enl. Kelln.)

Mjölk-
produk-
tions-
värde

Foder-
enheter

Jordnötskakor

90.0

39.6
(87)

1.4

7.2

21.2

0.7

98

74.9

94.0

125.3

0.8

0.75

Solroskakor

92.0

28.7
(84)

2.6

10.3

19.0

3.5

95

70.6

83.9

111.9

0.9

0.76

Palmkakor

89.0

12.5
(74)

0.4

7.1

29.9

9.4

100

68.2

74.8

99.1

1.0

0.74

Korn

85.5

6.5
(65)

1.0

1.7

61.7

1.4

99

72.0

75.2

100.3

1.0

0.75

Blandsäd ($^{1}/_{2}$ korn, $^{1}/_{2}$ havre)

85.5

7.4
(70)

1.0

2.7

52.1

1.9

97

64.7

68.2

90.9

1.1

0.75

Havre

86.2

7.7
(71)

1.0

4.0

44.7

2.3

95

59.6

63.2

84.3

1.2

0.76

Ärter

85.6

17.2
(73)

3.0

0.9

48.8

2.5

98

68.0

76.2

101.6

1.0

0.76

Vicker

86.7

20.0
(77)

2.9

1.6

45.8

2.8

96

65.9

75.3

100.4

1.0

0.75

Rent klöverhö

83.5

5.5
(41)

3.0

1.7

26.0

11.3

70

32.0

33.9

45.2

2.2

0.75

Gräsbiand at klöverhö . . . 82.9 4.2 (50) 4-2 (43) 0.7 1-5 I.i 25-3 12.1 67 29.1 3°-5 40.7 2.5 O.76

Ängshö....... . 82.0 13 I.o 24.3 15-5 64 29.2 3°-5 40.7 2.5 O.76

85.7 0.2 0-5 19.0 21.,3 45 18.9 19.0 25.3 4.0 O.76

(20)

Foderbetor .... II.O 0.4 (40) 0.5 0.6 O.i . 7-4 0.7 87 7-4 7.6 IO.o IO.o 0.75

Kålrötter........ I2.0 °-5 — 8.1 0.8 87 8.2 8.4 II.2 9.0 0.75

(49)

Rovor......... 8.8 0.4 (46) 0.5 5-6 0.7 87 5-5 6.0 8.0 12.5 0.75

Vickerhavre...... 17.5 1(44) 0.8 ~~ 4-9 2-3 80 7-3 7.8 IO.4 IO.o O.78

den mängd av de olika fodermedlen, som vid gödning av svin kan ersätta 1 kg. korn.

Foderenhetsberäkningens användning. Foderenhetsberäkningen har även fått användning som grund för de fodringsnormer, vilka hos oss uppställts av Nils Hansson. Tidigast uppställdes dylika normer för mjölkkor och gödsvin, senare ha normer tillkommit även för de övriga husdjursslagen. (Se Fodring och utfodringen av olika djurslag under deras namn.)

Foderenhetsbegreppet har sålunda blivit det mått, i vilket man i de nordiska länderna uppskattar icke blott de olika fodermedlens produktionsvärde utan jämväl husdjurens näringsbehov och därmed det enkla medlet för genomförande av en ekonomisk utfodring i de vidaste kretsar. De vanliga fodermedlens produktionsvärde per 100 kg. av medelgod vara angives under de särskilda fodermedlens rubriker. Litt.: Nils Hansson, Handbok i utfodringslära 1916 och Husdjurslära för de lägre lantbruksläroverken, 3:e uppl. 1922.

c. Nettoenergivärde. Enligt nutida uppfattning om ämnesomsättningen inom djurkroppen grundar sig fodrets produktionsvärde närmast på dess innehåll av energi och dennas tillgodogörande vid näringsprocessen. Genom att först bestämma eller beräkna fodrets hela energimängd (bruttoenergi) och därifrån draga de energimängder, som visas gå förlorade med träck, tarmgas och urin, kan man beräkna

fodrets fysiologiska bruksvärde, här tidigare benämnt nettoenergi. En del av denna åtgår emellertid för fodermedlens tuggning, matsmältningen och vid näringsämnenas assimilation inom djurkroppen och kommer till godo endast som värme (termisk energi). Återstoden åter kommer till användning vid djurets alstring av värme och kraft, kroppsmassa, mjölk m. m. och benämnes dynamisk energi (jfr Näring, 2: Energiomsättning).

Såväl Kellners stärkelsevärde som den skandinaviska foderenheten utgöra mått på fodermedlens dynamiska energi, bestämd positivt, det förra vid gödning, det senare vid mjölkproduktion. Samtidigt har den amerikanske forskaren H. P. Armsby sökt nå samma mål genom att bestämma den termiska energien, d. v. s. värmeförlusten vid de särskilda fodermedlens tillgodogörande. Hans undersökningar äro gjorda med unga gödoxar, uppställda i respirationskalorimeter, varför hans försök närmast böra jämföras med Kellners gödningsförsök. Genom att draga den funna värmeförlusten från vad vi kalla fodermedlens fysiologiska bruksvärde, kommer han på negativ väg till den mängd dynamisk energi, som de lämna, av honom benämnd nettoenergi. Armsbys nettoenergivärde är således fodermedlens dynamiska energi, mätt i tonkalorier (therms).

Egna direkta bestämningar härav har Armsby och hans medhjälpare hunnit utföra endast å 10—12 olika fodermedel, men genom att använda även andra forskares (Kellners och Köhlers) bestämningar som grundlag för sina beräkningar har han utarbetat en enkel beräkningsmetod för olika fodermedels nettoenergivärden. Han utgår direkt från fodermedlens halt av smältbar torrsubstans och tillägger denna följande värde i de olika fodermedelstyperna:

Fodermedel.

Tonkalorier
pr kg. smb.
näring

Hö, halm, grönfoder, foderrotfrukt.

3.5

Säd och liknande fodermedel med

intill 5 % smb. fett

	3.9
över 5 » » »	4.0
Mycket fettrika fodermedel	4.4—4.8

Från den härvid erhållna summan drages så den vid försök funna eller approximativt uppskattade värmeförlusten, angiven per kg. total torrsubstans i de olika fodermedlen. Återstoden utgör fodermedlets nettoenergivärde, som han uttrycker i tonkalorier per 100 kg.

Denna beräkningsmetod ger hos normalt korn ett nettoenergivärde per 100 kg. av 183 tonkalorier, vilka, då 1 kg. stärkelsevärde motsvarar 2.356 tonkalorier, motsvara 77.8 kg. stärkelsevärde. Enligt tab. sid. 296 beräknar

Kellner stärkelsevärdet för 100 kg. korn = 72, varför här föreligger en skillnad av 5.8 kg. eller 8.1 %. Denna skillnad är dock förklarlig, då de båda forskarna arbetat med under ganska olika förhållanden alstrade fodermedel, och då fodermedlens nettoenergivärde påverkas såväl av fodergivans storlek och sammansättning som av djurslag och produktionsriktning. Nettoproduktionsvärdet är säkerligen högre vid mjölkproduktion och tillväxt än vid gödning av vuxna djur. Jämför man Armsbys nettoenergivärden för olika fodermedel med Kellners stärkelsevärden och de skandinaviska värdena i foderenheter, finner man, särskilt då man beaktar skillnaden i utgångsmaterialet, i stort sett en ganska sammanfallande uppskattning av de olika fodermedlens produktionsvärde. — Fodermedlens nettoenergivärde uttryckt i therms har i N. Amerikas förenta stater fått praktisk användning även vid uppställande av utfodringsnormer för de olika djurslagen. Deras näringsbehov uttryckas därvid i therms och gram smältbar äggvita.(N. H.) H. J. Dft.

Om fodervarors relativa prisberäkning, se Foderhandel, om deras gödselvärde, se d. o.

Fodring 1. utfodring. Husdjurens f. bör till mängd, näringsinnehåll och övrig beskaffenhet avpassas så, att den fullt tillfredsställer djurets behov av näring för såväl kroppens underhåll, som för den önskvärda produktionen, vare sig denna utgöres av kroppstillväxt, utbildning av foster, alstring av mjölk, ull m. m. eller av arbete. Tillika bör fodringen vara sådan, att fodret så fullständigt som möjligt tillgodogöres.

Fodrets mängd bör för varje mål avpassas efter matsmältningskanalens rymlighet och hänsyn även tagas till den önskvärda rörligheten hos djuret. Då den för näringens smältning behövliga vattenmängden i fodret avpassas genom att djuret förtär en efter fodrets vattenhalt lämpad mängd dryck, mätes fodrets mängd ej efter hela mängden vattenhaltigt foder utan efter dess mängd av torrämne (torrsubstans). Foderransonens mängd beräknas i förhållande till dels djurets kroppsvikt, som uttryck för dess behov av foder för kroppens underhåll, samt dels den produktion det lämnar. Den hålles inom gränser, som dock för varje djurslag äro ganska vida, i det att djuren kunna vänjas vid mer skrymmande eller koncentrerat foder. En för stor fodermassa i förhållande till dennas innehåll av näring ökar matsmältningsarbetet, kan hindra djuret att upptaga tillräcklig mängd näring, besvärar andningen samt minskar djurets rörlighet och arbetsförmåga. En alltför ringa massa hos fodret gör, att djuret kan sluka detta utan tillräcklig tuggning, samt att magens och tarmens rörelser ej försiggå normalt, och särskilt gäller detta idisslarna, som behöva en viss fodermassa, för att idisslingen skall kunna fortgå ostört; fodrets

fodrets fysiologiska bruksvärde, här tidigare benämnt nettoenergi. En del av denna åtgår emellertid för fodermedlens tuggning, matsmältningen och vid näringsämnenas assimilation inom djurkroppen och kommer till godo endast som värme (termisk energi). Återstoden åter kommer till användning vid djurets alstring av värme och kraft, kroppsmassa, mjölk m. m. och benämnes dynamisk energi (jfr Näring, 2: Energiomsättning).

Såväl Kellners stärkelsevärde som den skandinaviska foderenheten utgöra mått på fodermedlens dynamiska energi, bestämd positivt, det förra vid gödning, det senare vid mjölkproduktion. Samtidigt har den amerikanske forskaren H. P. Armsby sökt nå samma mål genom att bestämma den termiska energien, d. v. s. värmeförlusten vid de särskilda fodermedlens tillgodogörande. Hans undersökningar äro gjorda med unga gödoxar, uppställda i respirationskalorimeter, varför hans försök närmast böra jämföras med Kellners gödningsförsök. Genom att draga den funna värmeförlusten från vad vi kalla fodermedlens fysiologiska bruksvärde, kommer han på negativ väg till den mängd dynamisk energi, som de lämna, av honom benämnd nettoenergi. Armsbys nettoenergivärde är således fodermedlens dynamiska energi, mätt i tonkalorier (therms).

Egna direkta bestämningar härav har Armsby och hans medhjälpare hunnit utföra endast å 10—12 olika fodermedel, men genom att använda även andra forskares (Kellners och Köhlers) bestämningar som grundlag för sina beräkningar har han utarbetat en enkel beräkningsmetod för olika fodermedels nettoenergivärden. Han utgår direkt från fodermedlens halt av smältbar torrsubstans och tillägger denna följande värde i de olika fodermedelstyperna:

Fodermedel.	Tonkalorier pr kg. smb. näring
Hö, halm, grönfoder, foderrotfrukt.	3.5
Säd och liknande fodermedel med	
intill 5 % smb. fett	3.9
över 5 » » »	4.0
Mycket fettrika fodermedel	4.4—4.8

Från den härvid erhållna summan drages så den vid försök funna eller approximativt uppskattade värmeförlusten, angiven per kg. total torrsubstans i de olika fodermedlen. Återstoden utgör fodermedlets nettoenergivärde, som han uttrycker i tonkalorier per 100 kg.

Denna beräkningsmetod ger hos normalt korn ett nettoenergivärde per 100 kg. av 183 tonkalorier, vilka, då 1 kg. stärkelsevärde motsvarar 2.356 tonkalorier, motsvara 77.8 kg. stärkelsevärde. Enligt tab. sid. 296 beräknar

Kellner stärkelsevärdet för 100 kg. korn = 72, varför här föreligger en skillnad av 5.8 kg. eller 8.1 %. Denna skillnad är dock förklarlig, då de båda forskarna arbetat med under ganska olika förhållanden alstrade fodermedel, och då fodermedlens nettoenergivärde påverkas såväl av fodergivans storlek och sammansättning som av djurslag och produktionsriktning. Nettoproduktionsvärdet är säkerligen högre vid mjölkproduktion och tillväxt än vid gödning av vuxna djur. Jämför man Armsbys nettoenergivärden för olika fodermedel med Kellners stärkelsevärden och de skandinaviska värdena i foderenheter, finner man, särskilt då man beaktar skillnaden i utgångsmaterialet, i stort sett en ganska sammanfallande uppskattning av de olika fodermedlens produktionsvärde. — Fodermedlens nettoenergivärde uttryckt i therms har i N. Amerikas förenta stater fått praktisk användning även vid uppställande av utfodringsnormer för de olika djurslagen. Deras näringsbehov uttryckas därvid i therms och gram smältbar äggvita.(N. H.) H. J. Dft.

Om fodervarors relativa prisberäkning, se Foderhandel, om deras gödselvärde, se d. o.

Fodring 1. utfodring. Husdjurens f. bör till mängd, näringsinnehåll och övrig beskaffenhet avpassas så, att den fullt tillfredsställer djurets behov av näring för såväl kroppens underhåll, som för den önskvärda produktionen, vare sig denna utgöres av kroppstillväxt, utbildning av foster, alstring av mjölk, ull m. m. eller av arbete. Tillika bör fodringen vara sådan, att fodret så fullständigt som möjligt tillgodogöres.

Fodrets mängd bör för varje mål avpassas efter matsmältningskanalens rymlighet och hänsyn även tagas till den önskvärda rörligheten hos djuret. Då den för näringens smältning behövliga vattenmängden i fodret avpassas genom att djuret förtär en efter fodrets vattenhalt lämpad mängd dryck, mätes fodrets mängd ej efter hela mängden vattenhaltigt foder utan efter dess mängd av torrämne (torrsubstans). Foderransonens mängd beräknas i förhållande till dels djurets kroppsvikt, som uttryck för dess behov av foder för kroppens underhåll, samt dels den produktion det lämnar. Den hålles inom gränser, som dock för varje djurslag äro ganska vida, i det att djuren kunna vänjas vid mer skrymmande eller koncentrerat foder. En för stor fodermassa i förhållande till dennas innehåll av näring ökar matsmältningsarbetet, kan hindra djuret att upptaga tillräcklig mängd näring, besvärar andningen samt minskar djurets rörlighet och arbetsförmåga. En alltför ringa massa hos fodret gör, att djuret kan sluka detta utan tillräcklig tuggning, samt att magens och tarmens rörelser ej försiggå normalt, och särskilt gäller detta idisslarna, som behöva en viss fodermassa, för att idisslingen skall kunna fortgå ostört; fodrets

innehåll av näring tillgodogöres mindre väl, djuret känner sig ej mätt, även om mängden näring i fodret är tillräcklig, utan är oroligt. I djurets yttre medför för stor eller för liten fodermassa utspänd eller uppdragen buk. Häst och svin kunna till följd av sin matsmältningskanals ringa rymd väl tillgodogöra en mycket koncentrerad och föga skrymmande f. Hästar, som skola röra sig i hastig takt, böra vänjas vid ett koncentrerat foder för att vara fullt tjänstedugliga, och detsamma gäller i viss mån hanliga avelsdjur, vilka genom skrymmande f. bliva tunga, tröga och bukiga, till olägenhet vid betäckningen, likasom även ungdjur, emedan bukighet försämrar deras utseende. Det naturliga fodret, betesgräs och hö, giva i regel lagom fyllnad; om kraftfoder i någon större mängd ingår i foderransonen, bör näringsfattigare fyllnadsfoder, vanligen halm, därjämte givas, så att fodermassan får lagom volym. Halmen bör därför helst givas sist, så att djuret självt kan avpassa den lämpliga fodervolymen. Den lämpliga mängden torrämne i ett dagsfoder växlar i allmänhet för olika djurslag mellan 1.5 och 4 kg. per 100 kg. lev. v. Beräknat i förhållande till näringsinnehållet bör torrämnesmängden för svin, som hava föga rymlig matsmältningskanal och vanligen få ett vattenrikt foder, ej avsevärt överstiga 1 kg. per foderenhet, för dragare i strängt arbete, avelstjurar, ungkreatur och nötkreatur, vid stark utfodring hållas inom 1.5 kg., men kan för djur, som stå på svag utfodring eller underhållsfoder, gå upp till 3 kg. per foderenhet.

Foderransonernas vattenhalt, hållen inom måttliga gränser, motsvarande friska växters, inverkar fördelaktigt på fodrets tillgodogörande, men en högre vattenhalt verkar slappande på matsmältningen och djurens hela konstitution. Saftiga fodermedel i måttliga mängder äro därför önskvärda i foderransonen. En vattnig f. fördrages sämst av hästen, särdeles då han skall röra sig i hastig takt. Svin tåla däremot utan olägenhet stora mängder av flytande foder. Även åt gödkreatur och mjölkdjur kan till övervägande del av saftigt foder bestående f. givas. Då en hög vattenhalt gör träcken lös, kan dennas beskaffenhet tjäna till ledning för avpassandet av fodrets vattenhalt genom att giva lösande eller stoppande fodermedel. Till de förra höra jämte saftiga fodermedel kli, jordnöts- och rapskakor samt melassfoder, under det att löv, bomullsfrö- och palmoljekakor verka stoppande. — Förändringar i fodringens vattenhalt böra ske utan tvära avbrott, övergången från den saftiga sommarfodringen till vinterns torrfodring underlättas genom rotfrukter och pressfoder. Den över fodrets naturliga fuktighet behövliga vattenmängden bör hellre givas genom att djuren bliva i tillfälle att efter behag dricka än genom att koka eller utblöta det torra fodret.

Foderransonens näringsinnehåll bör rätta sig efter behovet för djurets livsprocesser och därvid bildade produkter. Om den betydelse de särskilda näringsämnena härvid hava, se Näring. Vid beräkningen av den lämpliga foderransonen bör hänsyn tagas dels till hela den näringsmängd, vanligen mätt i foderenheter, som åtgår för livsprocesserna i kroppen, dels särskilt djurets äggvitebehov, varvid man, i betraktande av de äggviterika fodermedlens höga pris, bör söka inskränka äggvitegivan till det nödvändiga, d. v. s. ej i onödan överskrida äggviteminimum.

Vid dylika beräkningar skiljer man mellan underhållsfoder och produktionsfoder. Underhållsfodret betecknar den näringsmängd, som behöves för livets vidmakthållande, d. v. s. för alstring av kroppsvärme och den kraft, som åtgår för tuggning och fodermassans framdrivande genom matsmältningskanalen, andnings- och cirkulationsorganens rörelse samt den övriga muskelverksamheten hos djuret i vila. Produktionsfodret betecknar den del av fodermängden, som behöves för bildning av kroppsmassa, mjölk, ull m. fl. produkter och arbetskraft. Dessa benämningar beteckna ej skilda delar av fodret utan äro endast uttryck för vad kroppen behöver för olika ändamål. Ej heller äro underhålls- och produktionsfoder skilda, så att den del, som erfordras för kroppsunderhållet, kan förbehållas detta, utan då djuret står på blott underhållsfoder, tages därav material för den fosterutveckling, mjölk-eller äggbildning m. m., som äger rum, och då fodret ej räcker till att täcka de nämnda behoven för livsverksamheten och produktion, fyller djuret det felande genom förbrukning av sina kroppsvävnader.

Behovet av underhållsfoder står i förhållande till djurets kroppsvikt. Foderbehovet för viss kroppsvikt ökas dock, ju mindre djuret är, beroende därpå, att kroppsytan och därmed värmeutstrålningen i förhållande till kroppsvikten ökas i samma proportion. Detta förklarar i viss mån skillnaden i olika djurslags behov av underhållsfoder, som enligt Nils Hanssons fodernormer är 0.90 f.enh för hästar, 0.67 för nötkreatur men 1.25 f.enh. för får, allt för fullvuxna djur och 100 kg. lev. vikt. Delvis beror ock skillnaden på djurens olika livlighet; ju större denna är, desto mer foder åtgår för muskelverksamheten, även då djuren äro i vila. De lugna nötkreaturen förbruka för detta ändamål mindre än de livligare hästarna och fåren. Att unga djur behöva mer underhållsfoder än äldre i förhållande till sin levande vikt, beror sålunda både på deras mindre storlek och deras större livlighet.

Vid gödning medverka stillhet och lugn till att mindre del av fodret åtgår för kroppsunderhållet och större del användes till ökning av kroppsvikten. Även värmegraden inverkar på förbrukningen av underhållsfoder, dock

jämförelsevis litet, om ej djuren stå i så kallt stall, att den vid andningen frigjorda värmen ej räcker till för kroppsvärmens underhåll. — I underhållsfodret fordras även viss mängd äggvita för bildning av matsmältningsvätskor och underhållet av kroppsvävnaderna; i Nils Hanssons fodernormer beräknas detta behov för nötkreatur till 50 g., för hästar till 65—70 och för får till omkring 100 g. smältbar äggvita per 100 kg. lev. v.

Produktionsfodrets mängd och sammansättning bör avpassas efter den avsedda produktionen, oberoende av djurets kroppsvikt. Det måste till sitt hela fodervärde och innehåll av de särskilda näringsämnena rättas efter den mängd av kroppsmassa, mjölk eller kraft, som djuret skall bilda. Vid dess avmätande bör därför hänsyn tagas till djurets produktionsförmåga, så att denna utnyttjas i från ekonomisk synpunkt fördelaktigaste grad, men ej mer foder givas djuret, än detta kan ekonomiskt tillgodogöra. Djurens produktionsförmåga är nämligen ej skarpt begränsad, utan då produktionen, t. ex. mjölkbildningen, nått en viss höjd, kan visserligen en ökad tillförsel av näring ytterligare stegra mjölkavsöndringen, men den produktmängd, som en viss ökning av fodermängden framkallar, blir mindre, ju högre produktionen uppdrives. (Lagen om avtagande produktivitet, se Intensitet.) Hos växande djur avtager förmågan att avsätta näring till kroppstillväxt och därmed behovet av produktionsfoder i förhållande till levande vikten. Under det att sålunda t. ex. en gris på 10—15 kg. lev. v. kräver 6 foderenheter och 700 g. äggvita på 100 kg. lev. v., är näringsbehovet för en gris på 80—90 kg. blott 3 f.enh. med 215 g. äggvita per 100 kg. lev. v.

Fodringsnormer. Kännedom om djurens näringsbehov under olika förhållanden har man sedan långt tillbaka sökt sammanfatta i vissa normer för utfodringens önskvärda sammansättning för olika djurslag och olika produktion. Dessa normer hava ändrats i den mån kännedomen om djurens näringsförlopp vidgats och fördjupats (se Näring, djurens). De normer, som numera allmänt användas (i Tyskland uppställda av Kellner, i de skandinaviska länderna i sin slutliga form av Nils Hansson), angiva följande värden: i förhållande till djurens levande vikt:

a. kg. torrämne som mått på fodrets volym;

b. erforderligt näringsvärde i foder enheter (i Skandinavien) eller stärkelsevärde (Kellner);

c. gram smältbar äggvita.

Om dessa normer för olika djur se Får, Gödning, Häst, Kalvuppfödning, Mjölkkors utfodring, Svin.

Fodrets inverkan på djurens hälsa och produktionen. Lösande verkan på djurens uttömningar hava sådana fodermedel, som äro vattniga eller innehålla hög halt av smältbar äggvita, amider eller socker, ss. spätt grönfoder, rotfrukter och blast, pressfoder, melass, drank och sockersnitsel, samt i mindre grad vetekli, raps- och jordnötkakor. Stoppande äro: torrt stråfoder, löv, sädesgröpe, bomullsfrö- och palmoljekakor. Mjölkdrivande verka i allmänhet saftiga och äggviterika fodermedel. Mjölkens fetthalt höjes av palm-, kokos-, bomullsfrö- och linfrökakor samt betblast och gott hårdvallshö, särdeles fjällhö. Sänkande på fetthalten verka risfodermjöl, vallmo- och lindådrakakor, levermjöl samt i allmänhet kalla och frusna fodermedel. Majs, glutenfoder, sesam- och sojakakor samt rotfrukter och sockersnitsel inverka på samma gång höjande på mjölkmängden och något sänkande på dess fetthalt, så att den alstrade mängden smörfett blir ungefär oförändrad. Smörfettets konsistens blir mjuk eller lös, då djuren gå på bete eller utfodras med grönfoder, raps-, jordnöt-, sesam- och solroskakor samt vetekli, vilka därför äro värderade som medel att förbättra vintersmöret, som har benägenhet att bliva hårt efter stark utfodring med halm. Likasom halm giva även foderrotfrukter, betblast, palm-och kokoskakor smöret större fasthet. Fläsket blir löst, då svinen fodras med fodermedel, som innehålla flytande fettarter, ss. majs, fiskfoder, valköttmjöl, jordnöt- och solroskakor, samt ehuru i mindre grad risfodermjöl, vete- och rågkli. Däremot gör utfodring av potatis, palmoljekakor, korn och trindsäd samt skummjölk fläsket fast och lämpligt för förvaring. Foderfettets smak kan övergå till produkterna; fiskfoder och valköttmjöl meddela lätt både fläsk och smör sin traniga smak; korsblommiga

växters (ss. raps, senap, skärvfrö) frön giva i större mängd, lök även i mindre mängd, mjölken sin egendomliga skarpa smak. Färsk klöver, särdeles då den är frostskadad, samt jästa eller skämda fodermedel, särskilt pressfoder, frusen och skämd blast och ruttna rotfrukter, giva mjölken osmak.

Foderblandning. För att åstadkomma en foderranson, som såväl i avseende på fodrets volym som näringens mängd och sammansättning samt inverkan på produkterna fyller det önskvärda, sammansättes utfodringen vanligen av flera olika fodermedel. Således kan den förr vanliga enbara utfodringen med djurens naturliga föda, gräsbete, grönfoder eller hö, väl i allmänhet både fylla djurens näringsbehov och passa för olika produktionssyften, men en sådan fodring blir lätt onödigt näringsrik, då djuren fordra blott underhållsfoder, men räcker däremot vanligen ej för att underhålla en högt uppdriven produktion, ss. strängt arbete, hög mjölkning eller intensiv gödning. Vid foderblandningens sammansättning lägges fodrets volym och den behövliga mängden av de olika näringsämnena samt fodermedlens inverkan på produkterna till grund. Då emellertid de kemiska analyssiffrorna ej angivainnehållet av alla för näringen viktiga ämnen, ss. av vitaminer och de olika aminosyror, som sammansätta äggviteämnena, så giver vid användningen av mer ensidiga fodermedel, ss. kraftfodermedlen, en mångsidigt sammansatt foderblandning större säkerhet för en i allo tillfredsställande sammansättning av foderransonen. Likaså kan man även neutralisera vissa fodermedels mindre gynnsamma verkningar genom att i foderblandningen medtaga andra med motsatta egenskaper (se ovan: Fodrets inverkan etc). Även kan man genom tillsats av vissa begärliga fodermedel göra fodret mera smakligt och förmå djuren att förtära och tillgodogöra grova och mindre smakliga fodermedel. Genom blandning av kraftfoder med hackelse tvingas sålunda djuren att väl tugga det förra (se Foderberedning). Åt nötkreaturen givas de olika fodermedlen vanligen ej blandade utan i viss följd efter varandra (se nedan Foderordning), men då flera olika kraftfoderslag givas, sparas arbete vid utfodringen genom att dessa blandas i förväg för hela besättningen och denna blandning sedan fördelas mellan de enskilda djuren. Dylik blandning bör jordbrukaren själv utföra efter den uppgjorda foderstaten och ej köpa såsom blandfoder (se d. o.)

Foderordning. Djurens f. bör ske på vissa tider, avpassade så, att smältningen kan oavbrutet fortgå. Avvikelser från den vanliga ordningen vålla djuren oro och framkalla gärna nedgång i djurens avkastning. Vid längre uppehåll än vanligt mellan fodertiderna sluka djuren i sig fodret häftigare och i större mängd på en gång än lämpligt; vid förkortade mellantider hinna de däremot ej återfå matlusten, och till följd därav blir avsöndringen av matsmältningsvätskor mindre riklig, och fodret tillgodogöres sämre.

I sin naturliga frihet omväxla djuren med ätning och vilostunder, under vilka matsmältningen fortgår ostört, och denna naturens anvisning bör följas vid djurens utfodring. Såväl för djurens välbefinnande som för arbetsfördelningens skuld bör fodringen återkomma i några få mål dagligen. Särskilt är detta önskvärt för idisslarna, vilkas fodring bör lämna djuren tillfälle att fylla våmmen och därefter i ro omtugga födan. För nötkreaturen sker detta lämpligen vid endast 2 mål om dagen, på morgonen och eftermiddagen, vardera pågående så länge, att djuren hinna äta sig fullt mätta, vartill i allmänhet åtgår omkring 3—4 timmar. Får och getter, som hava mindre utrymme i våmmen, fodras lämpligen i 3 mål dagligen, och detta gäller även svin och hästar. Dessa senare, som pläga hava kort middagsrast samt dessutom hava liten magsäck och för bibehållande av sin rörlighet ej böra överlasta denna, böra, särskilt vid strängt arbete, få mellanmål under arbetet.

Vid huvudmålen bör ej hela fodermängden läggas för djuren på en gång utan fördelas i flera givor, avpassade så, att djuren äta rent före nästa tilldelning. Härigenom ökas djurens foderlust och fodrets tillgodogörande.

De olika fodermedlen böra ingå i de särskilda huvudmålen och inom dessa följa i bestämd ordning, avpassad efter fodrets beskaffenhet och rådande omständigheter. En regel bör vara, att djuren ej genom hunger böra lockas att upptaga mer än lämpligt av mindre närande fodermedel. Därför bör utfodringen börja med de vanligen till mängden bestämda givorna av näringskraftigt foder, ss. hö eller kraftfoder, och avslutas med halm, varav djuren då förtära så mycket, som fordras för full mättnad. Halm gives därför ock till nattfoder. Vid utfodring med något avsevärdare mängder av saftigt foder, ss. rotfrukter, grönfoder m. m., bör vatten givas efter detta, så att djuret ej upptager mer än behövligt vatten. Å andra sidan böra hästar få vatten före kraftfodret, för att detta ej må osmält nedsköljas i tarmen och bortgå utan att så fullt som möjligt tillgodogöras. Om fodringsordningen för särskilda djurslag, se under dessas namn.

Foderstat. Till efterrättelse för utfodringen uppgöres på grund av tillgången på olika foderslag samt antalet djur och deras beräknade produktion och näringsbehov en foderstat för samtliga djurslag, upptagande de näringsmängder, de behöva, och de mängder av de särskilda foderslagen, de till detta behovs fyllande böra erhålla. Dessa siffror beräknas för dagsranson och införas för varje tid i en fodertabell eller foderlista, som för varje djurslag bör finnas anslagen i djurstallet. Då utfodringen bör vara olika för olika djur av samma slag, är för bekvämlighets skull lämpligt att särskilt för mjölkkorna beräkna ett grundfoder, som lika fördelas åt alla djuren, och därefter bestämma behövligt tillskottfoder antingen för varje djur särskilt, vilket kallas individuell fodring, eller för de grupper, vari då djuren på grund av produktion och därpå beroende näringsbehov indelas, s. k. grupputfodring. Det förra är genomförbart egentligen blott i mindre besättningar, varemot grupputfodring eljest är det vanliga. I ladugårdar brukar vid individuell fodring på baksidan av varje djurs nummerlapp angivas mängden tillskottsfoder, som djuret bör få. (N. H.) H. J. Dft

Fodringsnorm. Till ledning för en ekonomisk utfodring av husdjuren har man sedan långt tillbaka uppställt vissa normer, vilka angiva djurens dagliga näringsbehov eller lämpliga foderranson under olika omständigheter. Det första försöket att fastställa dylika normer gjordes av Albrecht Thaer, då han sammanfattade den då vunna erfarenheten om de idisslande djurens näringsbehov så, att de behövde 1/60 av sin levande vikt i hövärde till underhållsfoder och dubbla mängden vid innehållet av alla för näringen viktiga ämnen, ss. av vitaminer och de olika aminosyror, som sammansätta äggviteämnena, så giver vid användningen av mer ensidiga fodermedel, ss. kraftfodermedlen, en mångsidigt sammansatt foderblandning större säkerhet för en i allo tillfredsställande sammansättning av foderransonen. Likaså kan man även neutralisera vissa fodermedels mindre gynnsamma verkningar genom att i foderblandningen medtaga andra med motsatta egenskaper (se ovan: Fodrets inverkan etc). Även kan man genom tillsats av vissa begärliga fodermedel göra fodret mera smakligt och förmå djuren att förtära och tillgodogöra grova och mindre smakliga fodermedel. Genom blandning av kraftfoder med hackelse tvingas sålunda djuren att väl tugga det förra (se Foderberedning). Åt nötkreaturen givas de olika fodermedlen vanligen ej blandade utan i viss följd efter varandra (se nedan Foderordning), men då flera olika kraftfoderslag givas, sparas arbete vid utfodringen genom att dessa blandas i förväg för hela besättningen och denna blandning sedan fördelas mellan de enskilda djuren. Dylik blandning bör jordbrukaren själv utföra efter den uppgjorda foderstaten och ej köpa såsom blandfoder (se d. o.)

Foderordning. Djurens f. bör ske på vissa tider, avpassade så, att smältningen kan oavbrutet fortgå. Avvikelser från den vanliga ordningen vålla djuren oro och framkalla gärna nedgång i djurens avkastning. Vid längre uppehåll än vanligt mellan fodertiderna sluka djuren i sig fodret häftigare och i större mängd på en gång än lämpligt; vid förkortade mellantider hinna de däremot ej återfå matlusten, och till följd därav blir avsöndringen av matsmältningsvätskor mindre riklig, och fodret tillgodogöres sämre.

I sin naturliga frihet omväxla djuren med ätning och vilostunder, under vilka matsmältningen fortgår ostört, och denna naturens anvisning bör följas vid djurens utfodring. Såväl för djurens välbefinnande som för arbetsfördelningens skuld bör fodringen återkomma i några få mål dagligen. Särskilt är detta önskvärt för idisslarna, vilkas fodring bör lämna djuren tillfälle att fylla våmmen och därefter i ro omtugga födan. För nötkreaturen sker detta lämpligen vid endast 2 mål om dagen, på morgonen och eftermiddagen, vardera pågående så länge, att djuren hinna äta sig fullt mätta, vartill i allmänhet åtgår omkring 3—4 timmar. Får och getter, som hava mindre utrymme i våmmen, fodras lämpligen i 3 mål dagligen, och detta gäller även svin och hästar. Dessa senare, som pläga hava kort middagsrast samt dessutom hava liten magsäck och för bibehållande av sin rörlighet ej böra överlasta denna, böra, särskilt vid strängt arbete, få mellanmål under arbetet.

Vid huvudmålen bör ej hela fodermängden läggas för djuren på en gång utan fördelas i flera givor, avpassade så, att djuren äta rent före nästa tilldelning. Härigenom ökas djurens foderlust och fodrets tillgodogörande.

De olika fodermedlen böra ingå i de särskilda huvudmålen och inom dessa följa i bestämd ordning, avpassad efter fodrets beskaffenhet och rådande omständigheter. En regel bör vara, att djuren ej genom hunger böra lockas att upptaga mer än lämpligt av mindre närande fodermedel. Därför bör utfodringen börja med de vanligen till mängden bestämda givorna av näringskraftigt foder, ss. hö eller kraftfoder, och avslutas med halm, varav djuren då förtära så mycket, som fordras för full mättnad. Halm gives därför ock till nattfoder. Vid utfodring med något avsevärdare mängder av saftigt foder, ss. rotfrukter, grönfoder m. m., bör vatten givas efter detta, så att djuret ej upptager mer än behövligt vatten. Å andra sidan böra hästar få vatten före kraftfodret, för att detta ej må osmält nedsköljas i tarmen och bortgå utan att så fullt som möjligt tillgodogöras. Om fodringsordningen för särskilda djurslag, se under dessas namn.

Foderstat. Till efterrättelse för utfodringen uppgöres på grund av tillgången på olika foderslag samt antalet djur och deras beräknade produktion och näringsbehov en foderstat för samtliga djurslag, upptagande de näringsmängder, de behöva, och de mängder av de särskilda foderslagen, de till detta behovs fyllande böra erhålla. Dessa siffror beräknas för dagsranson och införas för varje tid i en fodertabell eller foderlista, som för varje djurslag bör finnas anslagen i djurstallet. Då utfodringen bör vara olika för olika djur av samma slag, är för bekvämlighets skull lämpligt att särskilt för mjölkkorna beräkna ett grundfoder, som lika fördelas åt alla djuren, och därefter bestämma behövligt tillskottfoder antingen för varje djur särskilt, vilket kallas individuell fodring, eller för de grupper, vari då djuren på grund av produktion och därpå beroende näringsbehov indelas, s. k. grupputfodring. Det förra är genomförbart egentligen blott i mindre besättningar, varemot grupputfodring eljest är det vanliga. I ladugårdar brukar vid individuell fodring på baksidan av varje djurs nummerlapp angivas mängden tillskottsfoder, som djuret bör få. (N. H.) H. J. Dft

Fodringsnorm. Till ledning för en ekonomisk utfodring av husdjuren har man sedan långt tillbaka uppställt vissa normer, vilka angiva djurens dagliga näringsbehov eller lämpliga foderranson under olika omständigheter. Det första försöket att fastställa dylika normer gjordes av Albrecht Thaer, då han sammanfattade den då vunna erfarenheten om de idisslande djurens näringsbehov så, att de behövde 1/60 av sin levande vikt i hövärde till underhållsfoder och dubbla mängden vidfull produktion. Denna norm användes ännu omkring mitten på förra århundradet, men sedan Liebigs lära, att fodrets näringsverkan beror på tillgodogörandet av dess innehåll av kemiska näringsämnen, blivit allmänt godtagen, försökte man snart att angiva djurens näringsbehov i vissa mängder av dessa. I de först av Grouwen år 1860 uppställda och senare isynnerhet genom Emil Wolffs utfodringslära allmänt spridda, på dessa grunder beräknade normerna angavs djurens näringsbehov i de mängder av protein, kolhydrat och fett, som djuren behövde, och därjämte även mängden organisk substans som mått på fodermassan, allt beräknat på 1,000 skålpund levande vikt. Därjämte beräknades förhållandet mellan näringens behövliga innehåll av protein och kvävefria ämnen, de senares mängd erhållen som summa av mängden kolhydrat och 2.4 gånger fettmängden (se Näringsförhållande). Till en början räknade man med de vid foderanalysen funna totalhalterna av de särskilda ämnena (»rånäringsämnena») men övergick snart till att räkna med endast smältbara näringsämnen, ehuru graden av smältbarhet ännu var mycket litet känd. Efter dessa huvudgrunder beräknade fodringsnormer förblevo länge i bruk, men ändringar till större noggrannhet vidtogos tid efter annan. Således ledde erfarenheten, att växttråden delvis kunde tillgodogöras av djuren, till att den lösliga delen därav först till 50 och slutligen till 80 % medräknades till de kvävefria ämnena. Likaså föranledde den vunna insikten om, att de icke äggviteartade delarna av råproteinet (de s. k. amiderna) ej kunde fylla äggviteämnenas uppgift i näringen, Jul. Kühn att ej inräkna dem i de kvävehaltiga utan bland de kvävefria ämnena, då han antog, att de likasom dessa verkade blott efter måttet av sitt brännvärde. De fodringsnormer, som efter denna plan uppgjordes för de olika husdjuren, rörde sig i allmänhet blott med medeltal, men togo liten eller ingen hänsyn till de växlingar, som i åtskilliga avseenden kunde förekomma. Gent häremot införde Julius Kühn även högsta och lägsta gränstal ej blott för fodermedlens halt av de särskilda näringsämnena, utan även i normerna för de erforderliga mängderna torrämne och näringsämnen samt för näringsförhållandet vid olika stark produktion, t. ex. olika mjölkavkastning.

Utom det att dessa normer voro alltför invecklade och besvärliga att tillämpa för att få någon allmännare praktisk användning, ledo de av det principiella felet, att hänsyn i dem icke togs varken till att samma näringsämne kunde hava olika näringsvärde i olika fodermedel, eller till att verkan av fodermedlens innehåll av näring i hög grad berodde av den mycket växlande energimängd, som fodrets tuggning och smältning tog i anspråk.

Dessa fel och olägenheter undgås, då man, såsom vid hövärdeberäkningen om ock på mycket ofullkomliga grunder skett, räknar med de särskilda fodermedlens helhetsverkan. Så sker också vid de numera allmänt använda utfodringsnormer, som grunda sig på stärkelse- och foderenhetsvärdeberäkningarna, vilka utgå från den verkan, varje särskilt fodermedel befunnits äga (se Fodervärde). Tillika hava direkta försök såväl som praktisk erfarenhet givit en noggrann kännedom om foderbehovet för olika djurslag, åldrar och produktionsriktningen.

Om dessa fodringsnormer, som på dessa grunder upprättats och rätt allmänt tillämpas i de skandinaviska länderna och Tyskland, se under Fodring och de särskilda husdjurens namn. I Förenta Staterna har man på grund av Armsbys undersökningar beräknat djurens näringsbehov i therms och uppställt fodringsnormer på denna grundval. Se Fodervärde.

Foeniculum. Se Fänkol.

Fogstrykning. Se Murning,

Fogsvan. Se Såg.

Fonden för fiskerinäringens befrämjande. Se Fiskerilånefond.

Fonden för svenska hornboskaps- och fåravelns förädling bildades år 1881 genom sammanslagning av stamholländeri- och stamschäferifonderna, vilka utgjorde behållningen efter försäljningen av statens stamholländerier och stamschäferier (se d. o.). Fonden skulle enligt de första bestämmelserna (K. br. 6/5 1881) användas dels till prisbelöning av likartade, inom landet uppfödda, med hänsyn till sitt ändamål utmärkta och för avelns förbättring tjänliga besättningar, dels till amorteringslån för inköp av avelsdjur från utlandet. Senare ändrades bestämmelserna så, att lån fingo utlämnas även för köp inom landet (K. br. 22/5 1889). Från 1886 utgingo de stora statsprisen vid de allmänna lantbruksmötena och vid nämnda möten 1896 och 1901 hederspriser för ladugårdar och schäferier från fonden.

Fonolit. Se Fältspat.

Fordon. Se Släde, Vagn.

Forell är egentligen den tyska benämningen på laxöring. I Sverige användes namnet för den rödfläckiga bäcköringen, och framför allt för dennas i dammar odlade form, samt för den amerikanska *Salmo irridens*, regnbågsforell. G. Schn.

Formalin, Formaldehyd, myrsyrans aldehyd, CH_2O, som framställes genom oxidation av träsprit (metylalkohol), är en färglös gas, som vid — 21° C. förtätas till en färglös vätska. Dess i handeln förekommande lösning i vatten, som kallas formalin eller formol, innehåller 35—40 % formaldehyd och är en färglös vätska, som avgiver starkt luktande och till tårar retande ångor av formaldehyd. Den verkar dödande på organiska vävnader och mikroorganismer samt utgör ett kraftigt desinfektionsmedel, som användes i utspädda full produktion. Denna norm användes ännu omkring mitten på förra århundradet, men sedan Liebigs lära, att fodrets näringsverkan beror på tillgodogörandet av dess innehåll av kemiska näringsämnen, blivit allmänt godtagen, försökte man snart att angiva djurens näringsbehov i vissa mängder av dessa. I de först av Grouwen år 1860 uppställda och senare isynnerhet genom Emil Wolffs utfodringslära allmänt spridda, på dessa grunder beräknade normerna angavs djurens näringsbehov i de mängder av protein, kolhydrat och fett, som djuren behövde, och därjämte även mängden organisk substans som mått på fodermassan, allt beräknat på 1,000 skålpund levande vikt. Därjämte beräknades förhållandet mellan näringens behövliga innehåll av protein och kvävefria ämnen, de senares mängd erhållen som summa av mängden kolhydrat och 2.4 gånger fettmängden (se Näringsförhållande). Till en början räknade man med de vid foderanalysen funna totalhalterna av de särskilda ämnena (»rånäringsämnena») men övergick snart till att räkna med endast smältbara näringsämnen, ehuru graden av smältbarhet ännu var mycket litet känd. Efter dessa huvudgrunder beräknade fodringsnormer förblevo länge i bruk, men ändringar till större noggrannhet vidtogos tid efter annan. Således ledde erfarenheten, att växttråden delvis kunde tillgodogöras av djuren, till att den lösliga delen därav först till 50 och slutligen till 80 % medräknades till de kvävefria ämnena. Likaså föranledde den vunna insikten om, att de icke äggviteartade delarna av råproteinet (de s. k. amiderna) ej kunde fylla äggviteämnenas uppgift i näringen, Jul. Kühn att ej inräkna dem i de kvävehaltiga utan bland de kvävefria ämnena, då han antog, att de likasom dessa verkade blott efter måttet av sitt brännvärde. De fodringsnormer, som efter denna plan uppgjordes för de olika husdjuren, rörde sig i allmänhet blott med medeltal, men togo liten eller ingen hänsyn till de växlingar, som i åtskilliga avseenden kunde förekomma. Gent häremot införde Julius Kühn även högsta och lägsta gränstal ej blott för fodermedlens halt av de särskilda näringsämnena, utan även i normerna för de erforderliga mängderna torrämne och näringsämnen samt för näringsförhållandet vid olika stark produktion, t. ex. olika mjölkavkastning.

Utom det att dessa normer voro alltför invecklade och besvärliga att tillämpa för att få någon allmännare praktisk användning, ledo de av det principiella felet, att hänsyn i dem icke togs varken till att samma näringsämne kunde hava olika näringsvärde i olika fodermedel, eller till att verkan av fodermedlens innehåll av näring i hög grad berodde av den mycket växlande energimängd, som fodrets tuggning och smältning tog i anspråk.

Dessa fel och olägenheter undgås, då man, såsom vid hövärdeberäkningen om ock på mycket ofullkomliga grunder skett, räknar med de särskilda fodermedlens helhetsverkan. Så sker också vid de numera allmänt använda utfodringsnormer, som grunda sig på stärkelse- och foderenhetsvärdeberäkningarna, vilka utgå från den verkan, varje särskilt fodermedel befunnits äga (se Fodervärde). Tillika hava direkta försök såväl som praktisk erfarenhet givit en noggrann kännedom om foderbehovet för olika djurslag, åldrar och produktionsriktningen.

Om dessa fodringsnormer, som på dessa grunder upprättats och rätt allmänt tillämpas i de skandinaviska länderna och Tyskland, se under Fodring och de särskilda husdjurens namn. I Förenta Staterna har man på grund av Armsbys undersökningar beräknat djurens näringsbehov i therms och uppställt fodringsnormer på denna grundval. Se Fodervärde.

Foeniculum. Se Fänkol.

Fogstrykning. Se Murning,

Fogsvan. Se Såg.

Fonden för fiskerinäringens befrämjande. Se Fiskerilånefond.

Fonden för svenska hornboskaps- och fåravelns förädling bildades år 1881 genom sammanslagning av stamholländeri- och stamschäferifonderna, vilka utgjorde behållningen

efter försäljningen av statens stamholländerier och stamschäferier (se d. o.). Fonden skulle enligt de första bestämmelserna (K. br. 6/5 1881) användas dels till prisbelöning av likartade, inom landet uppfödda, med hänsyn till sitt ändamål utmärkta och för avelns förbättring tjänliga besättningar, dels till amorteringslån för inköp av avelsdjur från utlandet. Senare ändrades bestämmelserna så, att lån fingo utlämnas även för köp inom landet (K. br. 22/5 1889). Från 1886 utgingo de stora statsprisen vid de allmänna lantbruksmötena och vid nämnda möten 1896 och 1901 hederspriser för ladugårdar och schäferier från fonden.

Fonolit. Se Fältspat.

Fordon. Se Släde, Vagn.

Forell är egentligen den tyska benämningen på laxöring. I Sverige användes namnet för den rödfläckiga bäcköringen, och framför allt för dennas i dammar odlade form, samt för den amerikanska *Salmo irridens*, regnbågsforell. G. Schn.

Formalin, Formaldehyd, myrsyrans aldehyd, CH_2O, som framställes genom oxidation av träsprit (metylalkohol), är en färglös gas, som vid — 21° C. förtätas till en färglös vätska. Dess i handeln förekommande lösning i vatten, som kallas formalin eller formol, innehåller 35—40 % formaldehyd och är en färglös vätska, som avgiver starkt luktande och till tårar retande ångor av formaldehyd. Den verkar dödande på organiska vävnader och mikroorganismer samt utgör ett kraftigt desinfektionsmedel, som användes i utspädda full produktion. Denna norm användes ännu omkring mitten på förra århundradet, men sedan Liebigs lära, att fodrets näringsverkan beror på tillgodogörandet av dess innehåll av kemiska näringsämnen, blivit allmänt godtagen, försökte man snart att angiva djurens näringsbehov i vissa mängder av dessa. I de först av Grouwen år 1860 uppställda och senare isynnerhet genom Emil Wolffs utfodringslära allmänt spridda, på dessa grunder beräknade normerna angavs djurens näringsbehov i de mängder av protein, kolhydrat och fett, som djuren behövde, och därjämte även mängden organisk substans som mått på fodermassan, allt beräknat på 1,000 skålpund levande vikt. Därjämte beräknades förhållandet mellan näringens behövliga innehåll av protein och kvävefria ämnen, de senares mängd erhållen som summa av mängden kolhydrat och 2.4 gånger fettmängden (se Näringsförhållande). Till en början räknade man med de vid foderanalysen funna totalhalterna av de särskilda ämnena (»rånäringsämnena») men övergick snart till att räkna med endast smältbara näringsämnen, ehuru graden av smältbarhet ännu var mycket litet känd. Efter dessa huvudgrunder beräknade fodringsnormer förblevo länge i bruk, men ändringar till större noggrannhet vidtogos tid efter annan. Således ledde erfarenheten, att växttråden delvis kunde tillgodogöras av djuren, till att den lösliga delen därav först till 50 och slutligen till 80 % medräknades till de kvävefria ämnena. Likaså föranledde den vunna insikten om, att de icke äggviteartade delarna av råproteinet (de s. k. amiderna) ej kunde fylla äggviteämnenas uppgift i näringen, Jul. Kühn att ej inräkna dem i de kvävehaltiga utan bland de kvävefria ämnena, då han antog, att de likasom dessa verkade blott efter måttet av sitt brännvärde. De fodringsnormer, som efter denna plan uppgjordes för de olika husdjuren, rörde sig i allmänhet blott med medeltal, men togo liten eller ingen hänsyn till de växlingar, som i åtskilliga avseenden kunde förekomma. Gent häremot införde Julius Kühn även högsta och lägsta gränstal ej blott för fodermedlens halt av de särskilda näringsämnena, utan även i normerna för de erforderliga mängderna torrämne och näringsämnen samt för näringsförhållandet vid olika stark produktion, t. ex. olika mjölkavkastning.

Utom det att dessa normer voro alltför invecklade och besvärliga att tillämpa för att få någon allmännare praktisk användning, ledo de av det principiella felet, att hänsyn i dem icke togs varken till att samma näringsämne kunde hava olika näringsvärde i olika fodermedel, eller till att verkan av fodermedlens innehåll av näring i hög grad berodde av den mycket växlande energimängd, som fodrets tuggning och smältning tog i anspråk.

Dessa fel och olägenheter undgås, då man, såsom vid hövärdeberäkningen om ock på mycket ofullkomliga grunder skett, räknar med de särskilda fodermedlens helhetsverkan. Så sker också vid de numera allmänt använda utfodringsnormer, som grunda sig på stärkelse- och foderenhetsvärdeberäkningarna, vilka utgå från den verkan, varje särskilt fodermedel befunnits äga (se Fodervärde). Tillika hava direkta försök såväl som praktisk erfarenhet givit en noggrann kännedom om foderbehovet för olika djurslag, åldrar och produktionsriktningen.

Om dessa fodringsnormer, som på dessa grunder upprättats och rätt allmänt tillämpas i de skandinaviska länderna och Tyskland, se under Fodring och de särskilda husdjurens namn. I Förenta Staterna har man på grund av Armsbys undersökningar beräknat djurens näringsbehov i therms och uppställt fodringsnormer på denna grundval. Se Fodervärde.

Foeniculum. Se Fänkol.

Fogstrykning. Se Murning,

Fogsvan. Se Såg.

Fonden för fiskerinäringens befrämjande. Se Fiskerilånefond.

Fonden för svenska hornboskaps- och fåravelns förädling bildades år 1881 genom sammanslagning av stamholländeri- och stamschäferifonderna, vilka utgjorde behållningen efter försäljningen av statens stamholländerier och stamschäferier (se d. o.). Fonden skulle enligt de första bestämmelserna (K. br. 6/5 1881) användas dels till prisbelöning av likartade, inom landet uppfödda, med hänsyn till sitt ändamål utmärkta och för avelns förbättring tjänliga besättningar, dels till amorteringslån för inköp av avelsdjur från utlandet. Senare ändrades bestämmelserna så, att lån fingo utlämnas även för köp inom landet (K. br. 22/5 1889). Från 1886 utgingo de stora statsprisen vid de allmänna lantbruksmötena och vid nämnda möten 1896 och 1901 hederspriser för ladugårdar och schäferier från fonden.

Fonolit. Se Fältspat.

Fordon. Se Släde, Vagn.

Forell är egentligen den tyska benämningen på laxöring. I Sverige användes namnet för den rödfläckiga bäcköringen, och framför allt för dennas i dammar odlade form, samt för den amerikanska *Salmo irridens*, regnbågsforell. G. Schn.

Formalin, Formaldehyd, myrsyrans aldehyd, CH_2O, som framställes genom oxidation av träsprit (metylalkohol), är en färglös gas, som vid — 21° C. förtätas till en färglös vätska. Dess i handeln förekommande lösning i vatten, som kallas formalin eller formol, innehåller 35—40 % formaldehyd och är en färglös vätska, som avgiver starkt luktande och till tårar retande ångor av formaldehyd. Den verkar dödande på organiska vävnader och mikroorganismer samt utgör ett kraftigt desinfektionsmedel, som användes i utspädda full produktion. Denna norm användes ännu omkring mitten på förra århundradet, men sedan Liebigs lära, att fodrets näringsverkan beror på tillgodogörandet av dess innehåll av kemiska näringsämnen, blivit allmänt godtagen, försökte man snart att angiva djurens näringsbehov i vissa mängder av dessa. I de först av Grouwen år 1860 uppställda och senare isynnerhet genom Emil Wolffs utfodringslära allmänt spridda, på dessa grunder beräknade normerna angavs djurens näringsbehov i de mängder av protein, kolhydrat och fett, som djuren behövde, och därjämte även mängden organisk substans som mått på fodermassan, allt beräknat på 1,000 skålpund levande vikt. Därjämte beräknades förhållandet mellan näringens behövliga innehåll av protein och kvävefria ämnen, de senares mängd erhållen som summa av mängden kolhydrat och 2.4 gånger fettmängden (se Näringsförhållande). Till en början räknade man med de vid foderanalysen funna totalhalterna av de särskilda ämnena (»rånäringsämnena») men övergick snart till att räkna med endast smältbara näringsämnen, ehuru graden av smältbarhet ännu var mycket litet känd. Efter dessa huvudgrunder beräknade fodringsnormer förblevo länge i bruk, men ändringar till större noggrannhet vidtogos tid efter annan. Således ledde erfarenheten, att växttråden delvis kunde tillgodogöras av djuren, till att den lösliga delen därav först till 50 och slutligen till 80 % medräknades till de kvävefria ämnena. Likaså föranledde den vunna insikten om, att de icke äggviteartade delarna av råproteinet (de s. k. amiderna) ej kunde fylla äggviteämnenas uppgift i näringen, Jul. Kühn att ej inräkna dem i de kvävehaltiga utan bland de kvävefria ämnena, då han antog, att de likasom dessa verkade blott efter måttet av sitt brännvärde. De fodringsnormer, som efter denna plan uppgjordes för de olika husdjuren, rörde sig i allmänhet blott med medeltal, men togo liten eller ingen hänsyn till de växlingar, som i åtskilliga avseenden kunde förekomma. Gent häremot införde Julius Kühn även högsta och lägsta gränstal ej blott för fodermedlens halt av de särskilda näringsämnena, utan även i normerna för de erforderliga mängderna torrämne och näringsämnen samt för näringsförhållandet vid olika stark produktion, t. ex. olika mjölkavkastning.

Utom det att dessa normer voro alltför invecklade och besvärliga att tillämpa för att få någon allmännare praktisk användning, ledo de av det principiella felet, att hänsyn i dem icke togs varken till att samma näringsämne kunde hava olika näringsvärde i olika fodermedel, eller till att verkan av fodermedlens innehåll av näring i hög grad berodde av den mycket växlande energimängd, som fodrets tuggning och smältning tog i anspråk.

Dessa fel och olägenheter undgås, då man, såsom vid hövärdeberäkningen om ock på mycket ofullkomliga grunder skett, räknar med de särskilda fodermedlens helhetsverkan. Så sker också vid de numera allmänt använda utfodringsnormer, som grunda sig på stärkelse- och foderenhetsvärdeberäkningarna, vilka utgå från den verkan, varje särskilt fodermedel befunnits äga (se Fodervärde). Tillika hava direkta försök såväl som praktisk erfarenhet givit en noggrann kännedom om foderbehovet för olika djurslag, åldrar och produktionsriktningen.

Om dessa fodringsnormer, som på dessa grunder upprättats och rätt allmänt tillämpas i de skandinaviska länderna och Tyskland, se under Fodring och de särskilda husdjurens namn. I Förenta Staterna har man på grund av Armsbys undersökningar beräknat djurens näringsbehov i therms och uppställt fodringsnormer på denna grundval. Se Fodervärde.

Foeniculum. Se Fänkol.

Fogstrykning. Se Murning,

Fogsvan. Se Såg.

Fonden för fiskerinäringens befrämjande. Se Fiskerilånefond.

Fonden för svenska hornboskaps- och fåravelns förädling bildades år 1881 genom sammanslagning av stamholländeri- och stamschäferifonderna, vilka utgjorde behållningen efter försäljningen av statens stamholländerier och stamschäferier (se d. o.). Fonden skulle enligt de första bestämmelserna (K. br. 6/5 1881) användas dels till prisbelöning av likartade, inom landet uppfödda, med hänsyn till sitt ändamål utmärkta och för avelns förbättring tjänliga besättningar, dels till amorteringslån för inköp av avelsdjur från utlandet. Senare ändrades bestämmelserna så, att lån fingo utlämnas även för köp inom landet (K. br. 22/5 1889). Från 1886 utgingo de stora statsprisen vid de allmänna lantbruksmötena och vid nämnda möten 1896 och 1901 hederspriser för ladugårdar och schäferier från fonden.

Fonolit. Se Fältspat.

Fordon. Se Släde, Vagn.

Forell är egentligen den tyska benämningen på laxöring. I Sverige användes namnet för den rödfläckiga bäcköringen, och framför allt för dennas i dammar odlade form, samt för den amerikanska *Salmo irridens*, regnbågsforell. G. Schn.

Formalin, Formaldehyd, myrsyrans aldehyd, CH_2O, som framställes genom oxidation av träsprit (metylalkohol), är en färglös gas, som vid — 21° C. förtätas till en färglös vätska. Dess i handeln förekommande lösning i vatten, som kallas formalin eller formol, innehåller 35—40 % formaldehyd och är en färglös vätska, som avgiver starkt luktande och till tårar retande ångor av formaldehyd. Den verkar dödande på organiska vävnader och mikroorganismer samt utgör ett kraftigt desinfektionsmedel, som användes i utspädda full produktion. Denna norm användes ännu omkring mitten på förra århundradet, men sedan Liebigs lära, att fodrets näringsverkan beror på tillgodogörandet av dess innehåll av kemiska näringsämnen, blivit allmänt godtagen, försökte man snart att angiva djurens näringsbehov i vissa mängder av dessa. I de först av Grouwen år 1860 uppställda och senare isynnerhet genom Emil Wolffs utfodringslära allmänt spridda, på dessa grunder beräknade normerna angavs djurens näringsbehov i de mängder av protein, kolhydrat och fett, som djuren behövde, och därjämte även mängden organisk substans som mått på fodermassan, allt beräknat på 1,000 skålpund levande vikt. Därjämte beräknades förhållandet mellan näringens behövliga innehåll av protein och kvävefria ämnen, de senares mängd erhållen som summa av mängden kolhydrat och 2.4 gånger fettmängden (se Näringsförhållande). Till en början räknade man med de vid foderanalysen funna totalhalterna av de särskilda ämnena (»rånäringsämnena») men övergick snart till att räkna med endast smältbara näringsämnen, ehuru graden av smältbarhet ännu var mycket litet känd. Efter dessa huvudgrunder beräknade fodringsnormer förblevo länge i bruk, men ändringar till större noggrannhet vidtogos tid efter annan. Således ledde erfarenheten, att växttråden delvis kunde tillgodogöras av djuren, till att den lösliga delen därav först till 50 och slutligen till 80 % medräknades till de kvävefria ämnena. Likaså föranledde den vunna insikten om, att de icke äggviteartade delarna av råproteinet (de s. k. amiderna) ej kunde fylla äggviteämnenas uppgift i näringen, Jul. Kühn att ej inräkna dem i de kvävehaltiga utan bland de kvävefria ämnena, då han antog, att de likasom dessa verkade blott efter måttet av sitt brännvärde. De fodringsnormer, som efter denna plan uppgjordes för de olika husdjuren, rörde sig i allmänhet blott med medeltal, men togo liten eller ingen hänsyn till de växlingar, som i åtskilliga avseenden kunde förekomma. Gent häremot införde Julius Kühn även högsta och lägsta gränstal ej blott för fodermedlens halt av de särskilda näringsämnena, utan även i normerna för de erforderliga mängderna torrämne och näringsämnen samt för näringsförhållandet vid olika stark produktion, t. ex. olika mjölkavkastning.

Utom det att dessa normer voro alltför invecklade och besvärliga att tillämpa för att få någon allmännare praktisk användning, ledo de av det principiella felet, att hänsyn i dem icke togs varken till att samma näringsämne kunde hava olika näringsvärde i olika fodermedel, eller till att verkan av fodermedlens innehåll av näring i hög grad berodde av den mycket växlande energimängd, som fodrets tuggning och smältning tog i anspråk.

Dessa fel och olägenheter undgås, då man, såsom vid hövärdeberäkningen om ock på mycket ofullkomliga grunder skett, räknar med de särskilda fodermedlens helhetsverkan. Så sker också vid de numera allmänt använda utfodringsnormer, som grunda sig på stärkelse- och foderenhetsvärdeberäkningarna, vilka utgå från den verkan, varje särskilt fodermedel befunnits äga (se Fodervärde). Tillika hava direkta försök såväl som praktisk erfarenhet givit en noggrann kännedom om foderbehovet för olika djurslag, åldrar och produktionsriktningen.

Om dessa fodringsnormer, som på dessa grunder upprättats och rätt allmänt tillämpas i de skandinaviska länderna och Tyskland, se under Fodring och de särskilda husdjurens namn. I Förenta Staterna har man på grund av Armsbys undersökningar beräknat djurens näringsbehov i therms och uppställt fodringsnormer på denna grundval. Se Fodervärde.

Foeniculum. Se Fänkol.

Fogstrykning. Se Murning,

Fogsvan. Se Såg.

Fonden för fiskerinäringens befrämjande. Se Fiskerilånefond.

Fonden för svenska hornboskaps- och fåravelns förädling bildades år 1881 genom sammanslagning av stamholländeri- och stamschäferifonderna, vilka utgjorde behållningen efter försäljningen av statens stamholländerier och stamschäferier (se d. o.). Fonden skulle enligt de första bestämmelserna (K. br. 6/5 1881) användas dels till prisbelöning av likartade, inom landet uppfödda, med hänsyn till sitt ändamål utmärkta och för avelns förbättring tjänliga besättningar, dels till amorteringslån för inköp av avelsdjur från utlandet. Senare ändrades bestämmelserna så, att lån fingo utlämnas även för köp inom landet (K. br. 22/5 1889). Från 1886 utgingo de stora statsprisen vid de allmänna lantbruksmötena och vid nämnda möten 1896 och 1901 hederspriser för ladugårdar och schäferier från fonden.

Fonolit. Se Fältspat.

Fordon. Se Släde, Vagn.

Forell är egentligen den tyska benämningen på laxöring. I Sverige användes namnet för den rödfläckiga bäcköringen, och framför allt för dennas i dammar odlade form, samt för den amerikanska *Salmo irridens*, regnbågsforell. G. Schn.

Formalin, Formaldehyd, myrsyrans aldehyd, CH_2O, som framställes genom oxidation av träsprit (metylalkohol), är en färglös gas, som vid — 21° C. förtätas till en färglös vätska. Dess i handeln förekommande lösning i vatten, som kallas formalin eller formol, innehåller 35—40 % formaldehyd och är en färglös vätska, som avgiver starkt luktande och till tårar retande ångor av formaldehyd. Den verkar dödande på organiska vävnader och mikroorganismer samt utgör ett kraftigt desinfektionsmedel, som användes i utspädda full produktion. Denna norm användes ännu omkring mitten på förra århundradet, men sedan Liebigs lära, att fodrets näringsverkan beror på tillgodogörandet av dess innehåll av kemiska näringsämnen, blivit allmänt godtagen, försökte man snart att angiva djurens näringsbehov i vissa mängder av dessa. I de först av Grouwen år 1860 uppställda och senare isynnerhet genom Emil Wolffs utfodringslära allmänt spridda, på dessa grunder beräknade normerna angavs djurens näringsbehov i de mängder av protein, kolhydrat och fett, som djuren behövde, och därjämte även mängden organisk substans som mått på fodermassan, allt beräknat på 1,000 skålpund levande vikt. Därjämte beräknades förhållandet mellan näringens behövliga innehåll av protein och kvävefria ämnen, de senares mängd erhållen som summa av mängden kolhydrat och 2.4 gånger fettmängden (se Näringsförhållande). Till en början räknade man med de vid foderanalysen funna totalhalterna av de särskilda ämnena (»rånäringsämnena») men övergick snart till att räkna med endast smältbara näringsämnen, ehuru graden av smältbarhet ännu var mycket litet känd. Efter dessa huvudgrunder beräknade fodringsnormer förblevo länge i bruk, men ändringar till större noggrannhet vidtogos tid efter annan. Således ledde erfarenheten, att växttråden delvis kunde tillgodogöras av djuren, till att den lösliga delen därav först till 50 och slutligen till 80 % medräknades till de kvävefria ämnena. Likaså föranledde den vunna insikten om, att de icke äggviteartade delarna av råproteinet (de s. k. amiderna) ej kunde fylla äggviteämnenas uppgift i näringen, Jul. Kühn att ej inräkna dem i de kvävehaltiga utan bland de kvävefria ämnena, då han antog, att de likasom dessa verkade blott efter måttet av sitt brännvärde. De fodringsnormer, som efter denna plan uppgjordes för de olika husdjuren, rörde sig i allmänhet blott med medeltal, men togo liten eller ingen hänsyn till de växlingar, som i åtskilliga avseenden kunde

förekomma. Gent häremot införde Julius Kühn även högsta och lägsta gränstal ej blott för fodermedlens halt av de särskilda näringsämnena, utan även i normerna för de erforderliga mängderna torrämne och näringsämnen samt för näringsförhållandet vid olika stark produktion, t. ex. olika mjölkavkastning.

Utom det att dessa normer voro alltför invecklade och besvärliga att tillämpa för att få någon allmännare praktisk användning, ledo de av det principiella felet, att hänsyn i dem icke togs varken till att samma näringsämne kunde hava olika näringsvärde i olika fodermedel, eller till att verkan av fodermedlens innehåll av näring i hög grad berodde av den mycket växlande energimängd, som fodrets tuggning och smältning tog i anspråk.

Dessa fel och olägenheter undgås, då man, såsom vid hövärdeberäkningen om ock på mycket ofullkomliga grunder skett, räknar med de särskilda fodermedlens helhetsverkan. Så sker också vid de numera allmänt använda utfodringsnormer, som grunda sig på stärkelse- och foderenhetsvärdeberäkningarna, vilka utgå från den verkan, varje särskilt fodermedel befunnits äga (se Fodervärde). Tillika hava direkta försök såväl som praktisk erfarenhet givit en noggrann kännedom om foderbehovet för olika djurslag, åldrar och produktionsriktningen.

Om dessa fodringsnormer, som på dessa grunder upprättats och rätt allmänt tillämpas i de skandinaviska länderna och Tyskland, se under Fodring och de särskilda husdjurens namn. I Förenta Staterna har man på grund av Armsbys undersökningar beräknat djurens näringsbehov i therms och uppställt fodringsnormer på denna grundval. Se Fodervärde.

Foeniculum. Se Fänkol.

Fogstrykning. Se Murning,

Fogsvan. Se Såg.

Fonden för fiskerinäringens befrämjande. Se Fiskerilånefond.

Fonden för svenska hornboskaps- och fåravelns förädling bildades år 1881 genom sammanslagning av stamholländeri- och stamschäferifonderna, vilka utgjorde behållningen efter försäljningen av statens stamholländerier och stamschäferier (se d. o.). Fonden skulle enligt de första bestämmelserna (K. br. 6/5 1881) användas dels till prisbelöning av likartade, inom landet uppfödda, med hänsyn till sitt ändamål utmärkta och för avelns förbättring tjänliga besättningar, dels till amorteringslån för inköp av avelsdjur från utlandet. Senare ändrades bestämmelserna så, att lån fingo utlämnas även för köp inom landet (K. br. 22/5 1889). Från 1886 utgingo de stora statsprisen vid de allmänna lantbruksmötena och vid nämnda möten 1896 och 1901 hederspriser för ladugårdar och schäferier från fonden.

Fonolit. Se Fältspat.

Fordon. Se Släde, Vagn.

Forell är egentligen den tyska benämningen på laxöring. I Sverige användes namnet för den rödfläckiga bäcköringen, och framför allt för dennas i dammar odlade form, samt för den amerikanska *Salmo irridens*, regnbågsforell. G. Schn.

Formalin, Formaldehyd, myrsyrans aldehyd, CH_2O, som framställes genom oxidation av träsprit (metylalkohol), är en färglös gas, som vid — 21° C. förtätas till en färglös vätska. Dess i handeln förekommande lösning i vatten, som kallas formalin eller formol, innehåller 35—40 % formaldehyd och är en färglös vätska, som avgiver starkt luktande och till tårar retande ångor av formaldehyd. Den verkar dödande på organiska vävnader och mikroorganismer samt utgör ett kraftigt desinfektionsmedel, som användes i utspädda full produktion. Denna norm användes ännu omkring mitten på förra århundradet, men sedan Liebigs lära, att fodrets näringsverkan beror på tillgodogörandet av dess innehåll av kemiska näringsämnen, blivit allmänt godtagen, försökte man snart att angiva djurens näringsbehov i vissa mängder av dessa. I de först av Grouwen år 1860 uppställda och senare isynnerhet genom Emil Wolffs utfodringslära allmänt spridda, på dessa grunder beräknade normerna angavs djurens näringsbehov i de mängder av protein, kolhydrat och fett, som djuren behövde, och därjämte även mängden organisk substans som mått på fodermassan, allt beräknat på 1,000 skålpund levande vikt. Därjämte beräknades förhållandet mellan näringens behövliga innehåll av protein och kvävefria ämnen, de senares mängd erhållen som summa av mängden kolhydrat och 2.4 gånger fettmängden (se Näringsförhållande). Till en början räknade man med de vid foderanalysen funna totalhalterna av de särskilda ämnena (»rånäringsämnena») men övergick snart till att räkna med endast smältbara näringsämnen, ehuru graden av smältbarhet ännu var mycket litet känd. Efter dessa huvudgrunder beräknade fodringsnormer förblevo länge i bruk, men ändringar till större noggrannhet vidtogos tid efter annan. Således ledde erfarenheten, att växttråden delvis kunde tillgodogöras av djuren, till att den lösliga delen därav först till 50 och slutligen till 80 % medräknades till de kvävefria ämnena. Likaså föranledde den vunna insikten om, att de icke äggviteartade delarna av råproteinet (de s. k. amiderna) ej kunde fylla äggviteämnenas uppgift i näringen, Jul. Kühn att ej inräkna dem i de kvävehaltiga utan bland de kvävefria ämnena, då han antog, att de likasom dessa verkade blott efter måttet av sitt brännvärde. De fodringsnormer, som efter denna plan uppgjordes för de olika husdjuren, rörde sig i allmänhet blott med medeltal, men togo liten eller ingen hänsyn till de växlingar, som i åtskilliga avseenden kunde
förekomma. Gent häremot införde Julius Kühn även högsta och lägsta gränstal ej blott för fodermedlens halt av de särskilda näringsämnena, utan även i normerna för de erforderliga mängderna torrämne och näringsämnen samt för näringsförhållandet vid olika stark produktion, t. ex. olika mjölkavkastning.

Utom det att dessa normer voro alltför invecklade och besvärliga att tillämpa för att få någon allmännare praktisk användning, ledo de av det principiella felet, att hänsyn i dem icke togs varken till att samma näringsämne kunde hava olika näringsvärde i olika fodermedel, eller till att verkan av fodermedlens innehåll av näring i hög grad berodde av den mycket växlande energimängd, som fodrets tuggning och smältning tog i anspråk.

Dessa fel och olägenheter undgås, då man, såsom vid hövärdeberäkningen om ock på mycket ofullkomliga grunder skett, räknar med de särskilda fodermedlens helhetsverkan. Så sker också vid de numera allmänt använda utfodringsnormer, som grunda sig på stärkelse- och foderenhetsvärdeberäkningarna, vilka utgå från den verkan, varje särskilt fodermedel befunnits äga (se Fodervärde). Tillika hava direkta försök såväl som praktisk erfarenhet givit en noggrann kännedom om foderbehovet för olika djurslag, åldrar och produktionsriktningen.

Om dessa fodringsnormer, som på dessa grunder upprättats och rätt allmänt tillämpas i de skandinaviska länderna och Tyskland, se under Fodring och de särskilda husdjurens namn. I Förenta Staterna har man på grund av Armsbys undersökningar beräknat djurens näringsbehov i therms och uppställt fodringsnormer på denna grundval. Se Fodervärde.

Foeniculum. Se Fänkol.

Fogstrykning. Se Murning,

Fogsvan. Se Såg.

Fonden för fiskerinäringens befrämjande. Se Fiskerilånefond.

Fonden för svenska hornboskaps- och fåravelns förädling bildades år 1881 genom sammanslagning av stamholländeri- och stamschäferifonderna, vilka utgjorde behållningen efter försäljningen av statens stamholländerier och stamschäferier (se d. o.). Fonden skulle enligt de första bestämmelserna (K. br. 6/5 1881) användas dels till prisbelöning av likartade, inom landet uppfödda, med hänsyn till sitt ändamål utmärkta och för avelns förbättring tjänliga besättningar, dels till amorteringslån för inköp av avelsdjur från utlandet. Senare ändrades bestämmelserna så, att lån fingo utlämnas även för köp inom landet (K. br. 22/5 1889). Från 1886 utgingo de stora statsprisen vid de allmänna lantbruksmötena och vid nämnda möten 1896 och 1901 hederspriser för ladugårdar och schäferier från fonden.

Fonolit. Se Fältspat.

Fordon. Se Släde, Vagn.

Forell är egentligen den tyska benämningen på laxöring. I Sverige användes namnet för den rödfläckiga bäcköringen, och framför allt för dennas i dammar odlade form, samt för den amerikanska *Salmo irridens*, regnbågsforell. G. Schn.

Formalin, Formaldehyd, myrsyrans aldehyd, CH_2O, som framställes genom oxidation av träsprit (metylalkohol), är en färglös gas, som vid — 21° C. förtätas till en färglös vätska. Dess i handeln förekommande lösning i vatten, som kallas formalin eller formol, innehåller 35—40 % formaldehyd och är en färglös vätska, som avgiver starkt luktande och till tårar retande ångor av formaldehyd. Den verkar dödande på organiska vävnader och mikroorganismer samt utgör ett kraftigt desinfektionsmedel, som användes i utspädda full produktion. Denna norm användes ännu omkring mitten på förra århundradet, men sedan Liebigs lära, att fodrets näringsverkan beror på tillgodogörandet av dess innehåll av kemiska

näringsämnen, blivit allmänt godtagen, försökte man snart att angiva djurens näringsbehov i vissa mängder av dessa. I de först av Grouwen år 1860 uppställda och senare isynnerhet genom Emil Wolffs utfodringslära allmänt spridda, på dessa grunder beräknade normerna angavs djurens näringsbehov i de mängder av protein, kolhydrat och fett, som djuren behövde, och därjämte även mängden organisk substans som mått på fodermassan, allt beräknat på 1,000 skålpund levande vikt. Därjämte beräknades förhållandet mellan näringens behövliga innehåll av protein och kvävefria ämnen, de senares mängd erhållen som summa av mängden kolhydrat och 2.4 gånger fettmängden (se Näringsförhållande). Till en början räknade man med de vid foderanalysen funna totalhalterna av de särskilda ämnena (»rånäringsämnena») men övergick snart till att räkna med endast smältbara näringsämnen, ehuru graden av smältbarhet ännu var mycket litet känd. Efter dessa huvudgrunder beräknade fodringsnormer förblevo länge i bruk, men ändringar till större noggrannhet vidtogos tid efter annan. Således ledde erfarenheten, att växttråden delvis kunde tillgodogöras av djuren, till att den lösliga delen därav först till 50 och slutligen till 80 % medräknades till de kvävefria ämnena. Likaså föranledde den vunna insikten om, att de icke äggviteartade delarna av råproteinet (de s. k. amiderna) ej kunde fylla äggviteämnenas uppgift i näringen, Jul. Kühn att ej inräkna dem i de kvävehaltiga utan bland de kvävefria ämnena, då han antog, att de likasom dessa verkade blott efter måttet av sitt brännvärde. De fodringsnormer, som efter denna plan uppgjordes för de olika husdjuren, rörde sig i allmänhet blott med medeltal, men togo liten eller ingen hänsyn till de växlingar, som i åtskilliga avseenden kunde förekomma. Gent häremot införde Julius Kühn även högsta och lägsta gränstal ej blott för fodermedlens halt av de särskilda näringsämnena, utan även i normerna för de erforderliga mängderna torrämne och näringsämnen samt för näringsförhållandet vid olika stark produktion, t. ex. olika mjölkavkastning.

Utom det att dessa normer voro alltför invecklade och besvärliga att tillämpa för att få någon allmännare praktisk användning, ledo de av det principiella felet, att hänsyn i dem icke togs varken till att samma näringsämne kunde hava olika näringsvärde i olika fodermedel, eller till att verkan av fodermedlens innehåll av näring i hög grad berodde av den mycket växlande energimängd, som fodrets tuggning och smältning tog i anspråk.

Dessa fel och olägenheter undgås, då man, såsom vid hövärdeberäkningen om ock på mycket ofullkomliga grunder skett, räknar med de särskilda fodermedlens helhetsverkan. Så sker också vid de numera allmänt använda utfodringsnormer, som grunda sig på stärkelse- och foderenhetsvärdeberäkningarna, vilka utgå från den verkan, varje särskilt fodermedel befunnits äga (se Fodervärde). Tillika hava direkta försök såväl som praktisk erfarenhet givit en noggrann kännedom om foderbehovet för olika djurslag, åldrar och produktionsriktningen.

Om dessa fodringsnormer, som på dessa grunder upprättats och rätt allmänt tillämpas i de skandinaviska länderna och Tyskland, se under Fodring och de särskilda husdjurens namn. I Förenta Staterna har man på grund av Armsbys undersökningar beräknat djurens näringsbehov i therms och uppställt fodringsnormer på denna grundval. Se Fodervärde.

Foeniculum. Se Fänkol.

Fogstrykning. Se Murning,

Fogsvan. Se Såg.

Fonden för fiskerinäringens befrämjande. Se Fiskerilånefond.

Fonden för svenska hornboskaps- och fåravelns förädling bildades år 1881 genom sammanslagning av stamholländeri- och stamschäferifonderna, vilka utgjorde behållningen efter försäljningen av statens stamholländerier och stamschäferier (se d. o.). Fonden skulle enligt de första bestämmelserna (K. br. 6/5 1881) användas dels till prisbelöning av likartade, inom landet uppfödda, med hänsyn till sitt ändamål utmärkta och för avelns förbättring tjänliga besättningar, dels till amorteringslån för inköp av avelsdjur från utlandet. Senare ändrades bestämmelserna så, att lån fingo utlämnas även för köp inom landet (K. br. 22/5 1889). Från 1886 utgingo de stora statsprisen vid de allmänna lantbruksmötena och vid nämnda möten 1896 och 1901 hedersprisen för ladugårdar och schäferier från fonden.

Fonolit. Se Fältspat.

Fordon. Se Släde, Vagn.

Forell är egentligen den tyska benämningen på laxöring. I Sverige användes namnet för den rödfläckiga bäcköringen, och framför allt för dennas i dammar odlade form, samt för den amerikanska *Salmo irridens*, regnbågsforell. G. Schn.

Formalin, Formaldehyd, myrsyrans aldehyd, CH_2O, som framställes genom oxidation av träsprit (metylalkohol), är en färglös gas, som vid — 21° C. förtätas till en färglös vätska. Dess i handeln förekommande lösning i vatten, som kallas formalin eller formol, innehåller 35—40 % formaldehyd och är en färglös vätska, som avgiver starkt luktande och till tårar retande ångor av formaldehyd. Den verkar dödande på organiska vävnader och mikroorganismer samt utgör ett kraftigt desinfektionsmedel, som användes i utspädda full produktion. Denna norm användes ännu omkring mitten på förra århundradet, men sedan Liebigs lära, att fodrets näringsverkan beror på tillgodogörandet av dess innehåll av kemiska
näringsämnen, blivit allmänt godtagen, försökte man snart att angiva djurens näringsbehov i vissa mängder av dessa. I de först av Grouwen år 1860 uppställda och senare isynnerhet genom Emil Wolffs utfodringslära allmänt spridda, på dessa grunder beräknade normerna angavs djurens näringsbehov i de mängder av protein, kolhydrat och fett, som djuren behövde, och därjämte även mängden organisk substans som mått på fodermassan, allt beräknat på 1,000 skålpund levande vikt. Därjämte beräknades förhållandet mellan näringens behövliga innehåll av protein och kvävefria ämnen, de senares mängd erhållen som summa av mängden kolhydrat och 2.4 gånger fettmängden (se Näringsförhållande). Till en början räknade man med de vid foderanalysen funna totalhalterna av de särskilda ämnena (»rånäringsämnena») men övergick snart till att räkna med endast smältbara näringsämnen, ehuru graden av smältbarhet ännu var mycket litet känd. Efter dessa huvudgrunder beräknade fodringsnormer förblevo länge i bruk, men ändringar till större noggrannhet vidtogos tid efter annan. Således ledde erfarenheten, att växttråden delvis kunde tillgodogöras av djuren, till att den lösliga delen därav först till 50 och slutligen till 80 % medräknades till de kvävefria ämnena. Likaså föranledde den vunna insikten om, att de icke äggviteartade delarna av råproteinet (de s. k. amiderna) ej kunde fylla äggviteämnenas uppgift i näringen, Jul. Kühn att ej inräkna dem i de kvävehaltiga utan bland de kvävefria ämnena, då han antog, att de likasom dessa verkade blott efter måttet av sitt brännvärde. De fodringsnormer, som efter denna plan uppgjordes för de olika husdjuren, rörde sig i allmänhet blott med medeltal, men togo liten eller ingen hänsyn till de växlingar, som i åtskilliga avseenden kunde förekomma. Gent häremot införde Julius Kühn även högsta och lägsta gränstal ej blott för fodermedlens halt av de särskilda näringsämnena, utan även i normerna för de erforderliga mängderna torrämne och näringsämnen samt för näringsförhållandet vid olika stark produktion, t. ex. olika mjölkavkastning.

Utom det att dessa normer voro alltför invecklade och besvärliga att tillämpa för att få någon allmännare praktisk användning, ledo de av det principiella felet, att hänsyn i dem icke togs varken till att samma näringsämne kunde hava olika näringsvärde i olika fodermedel, eller till att verkan av fodermedlens innehåll av näring i hög grad berodde av den mycket växlande energimängd, som fodrets tuggning och smältning tog i anspråk.

Dessa fel och olägenheter undgås, då man, såsom vid hövärdeberäkningen om ock på mycket ofullkomliga grunder skett, räknar med de särskilda fodermedlens helhetsverkan. Så sker också vid de numera allmänt använda utfodringsnormer, som grunda sig på stärkelse- och foderenhetsvärdeberäkningarna, vilka utgå från den verkan, varje särskilt fodermedel befunnits äga (se Fodervärde). Tillika hava direkta försök såväl som praktisk erfarenhet givit en noggrann kännedom om foderbehovet för olika djurslag, åldrar och produktionsriktningen.

Om dessa fodringsnormer, som på dessa grunder upprättats och rätt allmänt tillämpas i de skandinaviska länderna och Tyskland, se under Fodring och de särskilda husdjurens namn. I Förenta Staterna har man på grund av Armsbys undersökningar beräknat djurens näringsbehov i therms och uppställt fodringsnormer på denna grundval. Se Fodervärde.

Foeniculum. Se Fänkol.

Fogstrykning. Se Murning,

Fogsvan. Se Såg.

Fonden för fiskerinäringens befrämjande. Se Fiskerilånefond.

Fonden för svenska hornboskaps- och fåravelns förädling bildades år 1881 genom sammanslagning av stamholländeri- och stamschäferifonderna, vilka utgjorde behållningen efter försäljningen av statens stamholländerier och stamschäferier (se d. o.). Fonden skulle enligt de första bestämmelserna (K. br. 6/5 1881) användas dels till prisbelöning av likartade, inom landet uppfödda, med hänsyn till sitt ändamål utmärkta och för avelns förbättring tjänliga besättningar, dels till amorteringslån för inköp av avelsdjur från utlandet. Senare ändrades bestämmelserna så, att lån fingo utlämnas även för köp inom landet (K. br. 22/5 1889). Från 1886 utgingo de stora statsprisen vid de allmänna lantbruksmötena och vid nämnda möten 1896 och 1901 hedersprisen för ladugårdar och schäferier från fonden.

Fonolit. Se Fältspat.

Fordon. Se Släde, Vagn.

Forell är egentligen den tyska benämningen på laxöring. I Sverige användes namnet för den rödfläckiga bäcköringen, och framför allt för dennas i dammar odlade form, samt för den amerikanska *Salmo irridens*, regnbågsforell. G. Schn.

Formalin, Formaldehyd, myrsyrans aldehyd, CH_2O, som framställes genom oxidation av träsprit (metylalkohol), är en färglös gas, som vid — 21° C. förtätas till en färglös vätska. Dess i handeln förekommande lösning i vatten, som kallas formalin eller formol, innehåller 35—40 % formaldehyd och är en färglös vätska, som avgiver starkt luktande och till tårar retande ångor av formaldehyd. Den verkar dödande på organiska vävnader och mikroorganismer samt utgör ett kraftigt desinfektionsmedel, som användes i utspädda full produktion. Denna norm användes ännu omkring mitten på förra århundradet, men sedan Liebigs lära, att fodrets näringsverkan beror på tillgodogörandet av dess innehåll av kemiska näringsämnen, blivit allmänt godtagen, försökte man snart att angiva djurens näringsbehov i vissa mängder av dessa. I de först av Grouwen år 1860 uppställda och senare isynnerhet genom Emil Wolffs utfodringslära allmänt spridda, på dessa grunder beräknade normerna angavs djurens näringsbehov i de mängder av protein, kolhydrat och fett, som djuren behövde, och därjämte även mängden organisk substans som mått på fodermassan, allt beräknat på 1,000 skålpund levande vikt. Därjämte beräknades förhållandet mellan näringens behövliga innehåll av protein och kvävefria ämnen, de senares mängd erhållen som summa av mängden kolhydrat och 2.4 gånger fettmängden (se Näringsförhållande). Till en början räknade man med de vid foderanalysen funna totalhalterna av de särskilda ämnena (»rånäringsämnena») men övergick snart till att räkna med endast smältbara näringsämnen, ehuru graden av smältbarhet ännu var mycket litet känd. Efter dessa huvudgrunder beräknade fodringsnormer förblevo länge i bruk, men ändringar till större noggrannhet vidtogos tid efter annan. Således ledde erfarenheten, att växttråden delvis kunde tillgodogöras av djuren, till att den lösliga delen därav först till 50 och slutligen till 80 % medräknades till de kvävefria ämnena. Likaså föranledde den vunna insikten om, att de icke äggviteartade delarna av råproteinet (de s. k. amiderna) ej kunde fylla äggviteämnenas uppgift i näringen, Jul. Kühn att ej inräkna dem i de kvävehaltiga utan bland de kvävefria ämnena, då han antog, att de likasom dessa verkade blott efter måttet av sitt brännvärde. De fodringsnormer, som efter denna plan uppgjordes för de olika husdjuren, rörde sig i allmänhet blott med medeltal, men togo liten eller ingen hänsyn till de växlingar, som i åtskilliga avseenden kunde förekomma. Gent häremot införde Julius Kühn även högsta och lägsta gränstal ej blott för fodermedlens halt av de särskilda näringsämnena, utan även i normerna för de erforderliga mängderna torrämne och näringsämnen samt för näringsförhållandet vid olika stark produktion, t. ex. olika mjölkavkastning.

Utom det att dessa normer voro alltför invecklade och besvärliga att tillämpa för att få någon allmännare praktisk användning, ledo de av det principiella felet, att hänsyn i dem icke togs varken till att samma näringsämne kunde hava olika näringsvärde i olika fodermedel, eller till att verkan av fodermedlens innehåll av näring i hög grad berodde av den mycket växlande energimängd, som fodrets tuggning och smältning tog i anspråk.

Dessa fel och olägenheter undgås, då man, såsom vid hövärdeberäkningen om ock på mycket ofullkomliga grunder skett, räknar med de särskilda fodermedlens helhetsverkan. Så sker också vid de numera allmänt använda utfodringsnormer, som grunda sig på stärkelse- och foderenhetsvärdeberäkningarna, vilka utgå från den verkan, varje särskilt fodermedel befunnits äga (se Fodervärde). Tillika hava direkta försök såväl som praktisk erfarenhet givit en noggrann kännedom om foderbehovet för olika djurslag, åldrar och produktionsriktningen.

Om dessa fodringsnormer, som på dessa grunder upprättats och rätt allmänt tillämpas i de skandinaviska länderna och Tyskland, se under Fodring och de särskilda husdjurens namn. I Förenta Staterna har man på grund av Armsbys undersökningar beräknat djurens näringsbehov i therms och uppställt fodringsnormer på denna grundval. Se Fodervärde.

Foeniculum. Se Fänkol.

Fogstrykning. Se Murning,

Fogsvan. Se Såg.

Fonden för fiskerinäringens befrämjande. Se Fiskerilånefond.

Fonden för svenska hornboskaps- och fåravelns förädling bildades år 1881 genom sammanslagning av stamholländeri- och stamschäferifonderna, vilka utgjorde behållningen efter försäljningen av statens stamholländerier och stamschäferier (se d. o.). Fonden skulle enligt de första bestämmelserna (K. br. 6/5 1881) användas dels till prisbelöning av likartade, inom landet uppfödda, med hänsyn till sitt ändamål utmärkta och för avelns förbättring tjänliga besättningar, dels till amorteringslån för inköp av avelsdjur från utlandet. Senare ändrades bestämmelserna så, att lån fingo utlämnas även för köp inom landet (K. br. 22/5 1889). Från 1886 utgingo de stora statsprisen vid de allmänna lantbruksmötena och vid nämnda möten 1896 och 1901 hedersprisen för ladugårdar och schäferier från fonden.

Fonolit. Se Fältspat.

Fordon. Se Släde, Vagn.

Forell är egentligen den tyska benämningen på laxöring. I Sverige användes namnet för den rödfläckiga bäcköringen, och framför allt för dennas i dammar odlade form, samt för den amerikanska *Salmo irridens*, regnbågsforell. G. Schn.

Formalin, Formaldehyd, myrsyrans aldehyd, CH_2O, som framställes genom oxidation av träsprit (metylalkohol), är en färglös gas, som vid — 21° C. förtätas till en färglös vätska. Dess i handeln förekommande lösning i vatten, som kallas formalin eller formol, innehåller 35—40 % formaldehyd och är en färglös vätska, som avgiver starkt luktande och till tårar retande ångor av formaldehyd. Den verkar dödande på organiska vävnader och mikroorganismer samt utgör ett kraftigt desinfektionsmedel, som användes i utspäddalösningar till avsvampning av utsäde, besprutning av växter mot parasiter samt desinfektion. En lösning i sprit och såpa, benämnd lysoform, användes i 2—3 % vattenlösning vid desinfektion av sår. Se Antiseptiska medel, Avsvampning, Besprutning, Desinfektion.

Formhöjd är vid en vid skogsuppskattning använd term, som angiver produkten av mätetalet för trädets höjd och dess brösthöjdsformtal (se Formtal). Om ett träd har en höjd av 18 m. och formtalet är 0.50, så är formhöjden 9. Begreppet f. spelar en viktig roll vid beräkning av tillväxtprocenten. Se Tillväxt, skogs.S.P.

Formica. Se Myra.

Formklass, en formkvot (se d. o.), så vald, att den anger trädets stamform och kan användas för att beräkna avsmalningen eller kubikmassan. Vanligen användas brösthöjdformklasser, som angiva, hur stor en diameter i trädets övre delar är i procent av brösthöjdsdiametern. Stammens avsmalningskurva är sålunda bestämd medelst 3 punkter: trädets topp, den övre diametern och brösthöjdsdiametern. A. E. Maass' (Schiffels) f., som ligger till grund för den förres kubikmassetabeller, har den övre diamatern mätt vid trädets mitt, under det att i Tor Jonsons f., som användes i dennes tabeller, den övre diametern mätes vid mitten av avståndet mellan brösthöjd och topp, varigenom vinnes fördelen, att de formangivande diametrarna alltid ligga på samma relativa avstånd från varandra. Jonsons f. är därför ett trognare uttryck för stammens form. (Jfr Skogstaxation.)S. P.

Formkvot, ett uttryck vid träduppskattning, angivande förhållandet i procent mellan storleken av 2 diametrar på en stam, av vilka den ena vanligen är brösthöjdsdiametern. (Se Formklass.)S. P.

Formol. Se Formalin.

Formpunkt betecknar den punkt i trädets krona, där vindtrycket, som verkar på hela kronan, kan tänkas koncentrerat, om det ersättes med en enda kraft. Den är under normala förutsättningar lika med kronans tyngdpunkt och befinner sig vid en tredjedel av kronans längd uppåt från kronansättningen, om kronans genomskärningsyta längs stammen är en triangel. Formpunktsvärdet för ett träd angives på det sätt, att avståndet från roten till trädets f. sättes i procentförhållande till trädets hela längd. Procentsiffran angiver då formpunktsvärdet i enheter. Tor Jonson har visat, att formpunktsvärdet och formklassvärdet i medeltal följas åt, så att det senare kan beräknas ur det förra. För bestämmande av medelformklassen för ett antal träd bedömer man deras formpunktsvärden, räknar ut medeltalet och avläser i Jonssons tabell motsvarande formklass.S. P.

Formtal, förhållandet mellan ett träds volym och volymen av en cylinder med trädets längd och samma diameter, som trädet har på ett bestämt ställe. Allt efter som matstället för denna diameter bestämmes olika, erhållas olika f. Vanligast är det s. k. brösthöjdsformtalet, som är förhållandet mellan trädets kubikmassa och volymen av en cylinder av trädets höjd och en genomskärning lika med trädets diameter vid brösthöjd. Detta f. kan ej betraktas som en mätare på stammens form, ty även om två träd äro av samma form, blir formtalet olika för dem båda, så snart de äro av olika längd, eftersom brösthöjdsdiametern då kommer att ligga på relativt olika ställen. Formtalet användes för beräknande av en stams kubikmassa

på sådant sätt, att om höjden, grundytan vid brösthöjd och formtalet äro kända, så är trädets kubikmassa lika med produkten av dessa tre faktorer.S. P.

Formträd. Härmed betecknas träd, vars krona genom beskärning formas till en viss, från det naturliga avvikande förgrening. Genom denna beskärning blir det möjlig att odla träden på en plats, som vore för trångt för deras naturliga utveckling, ss. intill husväggar, invid gångar o. s. v., eller som bereder trädet värme och skydd. Beskärningen till f. sker ofta endast för att tillfredsställa ett mod. De vanligast förekommande formträden äro spaljéträd, vars krona vanligen formas platt efter en vägg eller mur, som lämnar skydd och återstrålande värme. De uppdragas dels såsom palmetter, varav gives flera slag såsom gaffelspaljé, Verrierpalmetter m. fl., vilka ha minst tre grenar, dels som kordonger, vilka ha en eller två grenar och antingen äro lodrätt, vågrätt eller spiralformigt uppdragna, dels ock slutligen de fritt formade eller i solfjädersform uppdragna spaljéträden.

Till följd av klimatets hårdhet samt felaktigheten vid eller vårdslösande av beskärningen, vilken årligen måste förnyas, misslyckas spaljéträden allt emellanåt i Sverige, särskilt i landets mellersta och norra delar. Se Fruktodling.G. L—d.

Fornlämning, fornminnen. Fasta fornlämningar ss. forntida gravhögar, stenrösen och gravplatser, lagda eller resta stenar, stenkors, inristningar på berg o. dyl. få ej ändras, rubbas eller förstöras annat än efter medgivande av Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien. Ansökan om dylikt medgivande göres, med bifogande av beskrivning å fornlämningen, hos närmaste kronobetjänt eller i stad hos magistraten, vilka anmäla saken hos K. B. i länet. Vitterhetsakademien äger efter tillsägelse åt jordens ägare eller innehavare återställa och undersöka f. mot ersättning åt jordägaren för därvid liden skada eller kostnad. Fast f., som redan nyttjas till åker, äng eller betesmark, får fortfarande så brukas, dock ej till större djup, än förut skett. I f. anträffade lösa fornsaker skola till inlösen hembjudas kronan och för detta ändamål ofördröjligen inlämnas utan åverkan och väl förvarade till lösningar till avsvampning av utsäde, besprutning av växter mot parasiter samt desinfektion. En lösning i sprit och såpa, benämnd lysoform, användes i 2—3 % vattenlösning vid desinfektion av sår. Se Antiseptiska medel, Avsvampning, Besprutning, Desinfektion.

Formhöjd är vid en vid skogsuppskattning använd term, som angiver produkten av mätetalet för trädets höjd och dess brösthöjdsformtal (se Formtal). Om ett träd har en höjd av 18 m. och formtalet är 0.50, så är formhöjden 9. Begreppet f. spelar en viktig roll vid beräkning av tillväxtprocenten. Se Tillväxt, skogs.S.P.

Formica. Se Myra.

Formklass, en formkvot (se d. o.), så vald, att den anger trädets stamform och kan användas för att beräkna avsmalningen eller kubikmassan. Vanligen användas brösthöjdformklasser, som angiva, hur stor en diameter i trädets övre delar är i procent av brösthöjdsdiametern. Stammens avsmalningskurva är sålunda bestämd medelst 3 punkter: trädets topp, den övre diametern och brösthöjdsdiametern. A. E. Maass' (Schiffels) f., som ligger till grund för den förres kubikmassetabeller, har den övre diamatern mätt vid trädets mitt, under det att i Tor Jonsons f., som användes i dennes tabeller, den övre diametern mätes vid mitten av avståndet mellan brösthöjd och topp, varigenom vinnes fördelen, att de formangivande diametrarna alltid ligga på samma relativa avstånd från varandra. Jonsons f. är därför ett trognare uttryck för stammens form. (Jfr Skogstaxation.)S. P.

Formkvot, ett uttryck vid träduppskattning, angivande förhållandet i procent mellan storleken av 2 diametrar på en stam, av vilka den ena vanligen är brösthöjdsdiametern. (Se Formklass.)S. P.

Formol. Se Formalin.

Formpunkt betecknar den punkt i trädets krona, där vindtrycket, som verkar på hela kronan, kan tänkas koncentrerat, om det ersättes med en enda kraft. Den är under normala förutsättningar lika med kronans tyngdpunkt och befinner sig vid en tredjedel av kronans längd uppåt från kronansättningen, om kronans genomskärningsyta längs stammen är en triangel. Formpunktsvärdet för ett träd angives på det sätt, att avståndet från roten till trädets f. sättes i procentförhållande till trädets hela längd. Procentsiffran angiver då formpunktsvärdet i enheter. Tor Jonson har visat, att formpunktsvärdet och formklassvärdet i medeltal följas åt, så att det senare kan beräknas ur det förra. För bestämmande av medelformklassen för ett antal träd bedömer man deras formpunktsvärden, räknar ut medeltalet och avläser i Jonssons tabell motsvarande formklass.S. P.

Formtal, förhållandet mellan ett träds volym och volymen av en cylinder med trädets längd och samma diameter, som trädet har på ett bestämt ställe. Allt efter som matstället för denna diameter bestämmes olika, erhållas olika f. Vanligast är det s. k. brösthöjdsformtalet, som är förhållandet mellan trädets kubikmassa och volymen av en cylinder av trädets höjd och en genomskärning lika med trädets diameter vid brösthöjd. Detta f. kan ej betraktas som en mätare på stammens form, ty även om två träd äro av samma form, blir formtalet olika för dem båda, så snart de äro av olika längd, eftersom brösthöjdsdiametern då kommer att ligga på relativt olika ställen. Formtalet användes för beräknande av en stams kubikmassa på sådant sätt, att om höjden, grundytan vid brösthöjd och formtalet äro kända, så är trädets kubikmassa lika med produkten av dessa tre faktorer.S. P.

Formträd. Härmed betecknas träd, vars krona genom beskärning formas till en viss, från det naturliga avvikande förgrening. Genom denna beskärning blir det möjlig att odla träden på en plats, som vore för trångt för deras naturliga utveckling, ss. intill husväggar, invid gångar o. s. v., eller som bereder trädet värme och skydd. Beskärningen till f. sker ofta endast för att tillfredsställa ett mod. De vanligast förekommande formträden äro spaljéträd, vars krona vanligen formas platt efter en vägg eller mur, som lämnar skydd och återstrålande värme. De uppdragas dels såsom palmetter, varav gives flera slag såsom gaffelspaljé, Verrierpalmetter m. fl., vilka ha minst tre grenar, dels som kordonger, vilka ha en eller två grenar och antingen äro lodrätt, vågrätt eller spiralformigt uppdragna, dels ock slutligen de fritt formade eller i solfjädersform uppdragna spaljéträden.

Till följd av klimatets hårdhet samt felaktigheten vid eller vårdslösande av beskärningen, vilken årligen måste förnyas, misslyckas spaljéträden allt emellanåt i Sverige, särskilt i landets mellersta och norra delar. Se Fruktodling.G. L—d.

Fornlämning, fornminnen. Fasta fornlämningar ss. forntida gravhögar, stenrösen och gravplatser, lagda eller resta stenar, stenkors, inristningar på berg o. dyl. få ej ändras, rubbas eller förstöras annat än efter medgivande av Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien. Ansökan om dylikt medgivande göres, med bifogande av beskrivning å fornlämningen, hos närmaste kronobetjänt eller i stad hos magistraten, vilka anmäla saken hos K. B. i länet. Vitterhetsakademien äger efter tillsägelse åt jordens ägare eller innehavare återställa och undersöka f. mot ersättning åt jordägaren för därvid liden skada eller kostnad. Fast f., som redan nyttjas till åker, äng eller betesmark, får fortfarande så brukas, dock ej till större djup, än förut skett. I f. anträffade lösa fornsaker skola till inlösen hembjudas kronan och för detta ändamål ofördröjligen inlämnas utan åverkan och väl förvarade till lösningar till avsvampning av utsäde, besprutning av växter mot parasiter samt desinfektion. En lösning i sprit och såpa, benämnd lysoform, användes i 2—3 % vattenlösning vid desinfektion av sår. Se Antiseptiska medel, Avsvampning, Besprutning, Desinfektion.

Formhöjd är vid en vid skogsuppskattning använd term, som angiver produkten av mätetalet för trädets höjd och dess brösthöjdsformtal (se Formtal). Om ett träd har en höjd av 18 m. och formtalet är 0.50, så är formhöjden 9. Begreppet f. spelar en viktig roll vid beräkning av tillväxtprocenten. Se Tillväxt, skogs.S.P.

Formica. Se Myra.

Formklass, en formkvot (se d. o.), så vald, att den anger trädets stamform och kan användas för att beräkna avsmalningen eller kubikmassan. Vanligen användas brösthöjdformklasser, som angiva, hur stor en diameter i trädets övre delar är i procent av brösthöjdsdiametern. Stammens avsmalningskurva är sålunda bestämd medelst 3 punkter: trädets topp, den övre diametern och brösthöjdsdiametern. A. E. Maass' (Schiffels) f., som ligger till grund för den förres kubikmassetabeller, har den övre diamatern mätt vid trädets mitt, under det att i Tor Jonsons f., som användes i dennes tabeller, den övre diametern mätes vid mitten av avståndet mellan brösthöjd och topp, varigenom vinnes fördelen, att de formangivande diametrarna alltid ligga på samma relativa avstånd från varandra. Jonsons f. är därför ett trognare uttryck för stammens form. (Jfr Skogstaxation.)S. P.

Formkvot, ett uttryck vid träduppskattning, angivande förhållandet i procent mellan storleken av 2 diametrar på en stam, av vilka den ena vanligen är brösthöjdsdiametern. (Se Formklass.)S. P.

Formol. Se Formalin.

Formpunkt betecknar den punkt i trädets krona, där vindtrycket, som verkar på hela kronan, kan tänkas koncentrerat, om det ersättes med en enda kraft. Den är under normala förutsättningar lika med kronans tyngdpunkt och befinner sig vid en tredjedel av kronans längd uppåt från kronansättningen, om kronans genomskärningsyta längs stammen är en triangel. Formpunktsvärdet för ett träd angives på det sätt, att avståndet från roten till trädets f. sättes i procentförhållande till trädets hela längd. Procentsiffran angiver då formpunktsvärdet i enheter. Tor Jonson har visat, att formpunktsvärdet och formklassvärdet i medeltal följas åt, så att det senare kan beräknas ur det förra. För bestämmande av medelformklassen för ett antal träd bedömer man deras formpunktsvärden, räknar ut medeltalet och avläser i Jonssons tabell motsvarande formklass.S. P.

Formtal, förhållandet mellan ett träds volym och volymen av en cylinder med trädets längd och samma diameter, som trädet har på ett bestämt ställe. Allt efter som matstället för denna diameter bestämmes olika, erhållas olika f. Vanligast är det s. k. brösthöjdsformtalet, som är förhållandet mellan trädets kubikmassa och volymen av en cylinder av trädets höjd

och en genomskärning lika med trädets diameter vid brösthöjd. Detta f. kan ej betraktas som en mätare på stammens form, ty även om två träd äro av samma form, blir formtalet olika för dem båda, så snart de äro av olika längd, eftersom brösthöjdsdiametern då kommer att ligga på relativt olika ställen. Formtalet användes för beräknande av en stams kubikmassa på sådant sätt, att om höjden, grundytan vid brösthöjd och formtalet äro kända, så är trädets kubikmassa lika med produkten av dessa tre faktorer.S. P.

Formträd. Härmed betecknas träd, vars krona genom beskärning formas till en viss, från det naturliga avvikande förgrening. Genom denna beskärning blir det möjlig att odla träden på en plats, som vore för trångt för deras naturliga utveckling, ss. intill husväggar, invid gångar o. s. v., eller som bereder trädet värme och skydd. Beskärningen till f. sker ofta endast för att tillfredsställa ett mod. De vanligast förekommande formträden äro spaljéträd, vars krona vanligen formas platt efter en vägg eller mur, som lämnar skydd och återstrålande värme. De uppdragas dels såsom palmetter, varav gives flera slag såsom gaffelspaljé, Verrierpalmetter m. fl., vilka ha minst tre grenar, dels som kordonger, vilka ha en eller två grenar och antingen äro lodrätt, vågrätt eller spiralformigt uppdragna, dels ock slutligen de fritt formade eller i solfjädersform uppdragna spaljéträden.

Till följd av klimatets hårdhet samt felaktigheten vid eller vårdslösande av beskärningen, vilken årligen måste förnyas, misslyckas spaljéträden allt emellanåt i Sverige, särskilt i landets mellersta och norra delar. Se Fruktodling.G. L—d.

Fornlämning, fornminnen. Fasta fornlämningar ss. forntida gravhögar, stenrösen och gravplatser, lagda eller resta stenar, stenkors, inristningar på berg o. dyl. få ej ändras, rubbas eller förstöras annat än efter medgivande av Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien. Ansökan om dylikt medgivande göres, med bifogande av beskrivning å fornlämningen, hos närmaste kronobetjänt eller i stad hos magistraten, vilka anmäla saken hos K. B. i länet. Vitterhetsakademien äger efter tillsägelse åt jordens ägare eller innehavare återställa och undersöka f. mot ersättning åt jordägaren för därvid liden skada eller kostnad. Fast f., som redan nyttjas till åker, äng eller betesmark, får fortfarande så brukas, dock ej till större djup, än förut skett. I f. anträffade lösa fornsaker skola till inlösen hembjudas kronan och för detta ändamål ofördröjligen inlämnas utan åverkan och väl förvarade till lösningar till avsvampning av utsäde, besprutning av växter mot parasiter samt desinfektion. En lösning i sprit och såpa, benämnd lysoform, användes i 2—3 % vattenlösning vid desinfektion av sår. Se Antiseptiska medel, Avsvampning, Besprutning, Desinfektion.

Formhöjd är vid en vid skogsuppskattning använd term, som angiver produkten av mätetalet för trädets höjd och dess brösthöjdsformtal (se Formtal). Om ett träd har en höjd av 18 m. och formtalet är 0.50, så är formhöjden 9. Begreppet f. spelar en viktig roll vid beräkning av tillväxtprocenten. Se Tillväxt, skogs.S.P.

Formica. Se Myra.

Formklass, en formkvot (se d. o.), så vald, att den anger trädets stamform och kan användas för att beräkna avsmalningen eller kubikmassan. Vanligen användas brösthöjdformklasser, som angiva, hur stor en diameter i trädets övre delar är i procent av brösthöjdsdiametern. Stammens avsmalningskurva är sålunda bestämd medelst 3 punkter: trädets topp, den övre diametern och brösthöjdsdiametern. A. E. Maass' (Schiffels) f., som ligger till grund för den förres kubikmassetabeller, har den övre diamatern mätt vid trädets mitt, under det att i Tor Jonsons f., som användes i dennes tabeller, den övre diametern mätes vid mitten av avståndet mellan brösthöjd och topp, varigenom vinnes fördelen, att de formangivande diametrarna alltid ligga på samma relativa avstånd från varandra. Jonsons f. är därför ett trognare uttryck för stammens form. (Jfr Skogstaxation.)S. P.

Formkvot, ett uttryck vid träduppskattning, angivande förhållandet i procent mellan storleken av 2 diametrar på en stam, av vilka den ena vanligen är brösthöjdsdiametern. (Se Formklass.)S. P.

Formol. Se Formalin.

Formpunkt betecknar den punkt i trädets krona, där vindtrycket, som verkar på hela kronan, kan tänkas koncentrerat, om det ersättes med en enda kraft. Den är under normala förutsättningar lika med kronans tyngdpunkt och befinner sig vid en tredjedel av kronans längd uppåt från kronansättningen, om kronans genomskärningsyta längs stammen är en triangel. Formpunktsvärdet för ett träd angives på det sätt, att avståndet från roten till trädets f. sättes i procentförhållande till trädets hela längd. Procentsiffran angiver då formpunktsvärdet i enheter. Tor Jonson har visat, att formpunktsvärdet och formklassvärdet i medeltal följas åt, så att det senare kan beräknas ur det förra. För bestämmande av medelformklassen för ett antal träd bedömer man deras formpunktsvärden, räknar ut medeltalet och avläser i Jonssons tabell motsvarande formklass.S. P.

Formtal, förhållandet mellan ett träds volym och volymen av en cylinder med trädets längd och samma diameter, som trädet har på ett bestämt ställe. Allt efter som matstället för denna diameter bestämmes olika, erhållas olika f. Vanligast är det s. k. brösthöjdsformtalet, som är förhållandet mellan trädets kubikmassa och volymen av en cylinder av trädets höjd och en genomskärning lika med trädets diameter vid brösthöjd. Detta f. kan ej betraktas som en mätare på stammens form, ty även om två träd äro av samma form, blir formtalet olika för dem båda, så snart de äro av olika längd, eftersom brösthöjdsdiametern då kommer att ligga på relativt olika ställen. Formtalet användes för beräknande av en stams kubikmassa på sådant sätt, att om höjden, grundytan vid brösthöjd och formtalet äro kända, så är trädets kubikmassa lika med produkten av dessa tre faktorer.S. P.

Formträd. Härmed betecknas träd, vars krona genom beskärning formas till en viss, från det naturliga avvikande förgrening. Genom denna beskärning blir det möjlig att odla träden på en plats, som vore för trångt för deras naturliga utveckling, ss. intill husväggar, invid gångar o. s. v., eller som bereder trädet värme och skydd. Beskärningen till f. sker ofta endast för att tillfredsställa ett mod. De vanligast förekommande formträden äro spaljéträd, vars krona vanligen formas platt efter en vägg eller mur, som lämnar skydd och återstrålande värme. De uppdragas dels såsom palmetter, varav gives flera slag såsom gaffelspaljé, Verrierpalmetter m. fl., vilka ha minst tre grenar, dels som kordonger, vilka ha en eller två grenar och antingen äro lodrätt, vågrätt eller spiralformigt uppdragna, dels ock slutligen de fritt formade eller i solfjädersform uppdragna spaljéträden.

Till följd av klimatets hårdhet samt felaktigheten vid eller vårdslösande av beskärningen, vilken årligen måste förnyas, misslyckas spaljéträden allt emellanåt i Sverige, särskilt i landets mellersta och norra delar. Se Fruktodling.G. L—d.

Fornlämning, fornminnen. Fasta fornlämningar ss. forntida gravhögar, stenrösen och gravplatser, lagda eller resta stenar, stenkors, inristningar på berg o. dyl. få ej ändras, rubbas eller förstöras annat än efter medgivande av Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien. Ansökan om dylikt medgivande göres, med bifogande av beskrivning å fornlämningen, hos närmaste kronobetjänt eller i stad hos magistraten, vilka anmäla saken hos K. B. i länet. Vitterhetsakademien äger efter tillsägelse åt jordens ägare eller innehavare återställa och undersöka f. mot ersättning åt jordägaren för därvid liden skada eller kostnad. Fast f., som redan nyttjas till åker, äng eller betesmark, får fortfarande så brukas, dock ej till större djup, än förut skett. I f. anträffade lösa fornsaker skola till inlösen hembjudas kronan och för detta ändamål ofördröjligen inlämnas utan åverkan och väl förvarade till lösningar till avsvampning av utsäde, besprutning av växter mot parasiter samt desinfektion. En lösning i sprit och såpa, benämnd lysoform, användes i 2—3 % vattenlösning vid desinfektion av sår. Se Antiseptiska medel, Avsvampning, Besprutning, Desinfektion.

Formhöjd är vid en vid skogsuppskattning använd term, som angiver produkten av mätetalet för trädets höjd och dess brösthöjdsformtal (se Formtal). Om ett träd har en höjd av 18 m. och formtalet är 0.50, så är formhöjden 9. Begreppet f. spelar en viktig roll vid beräkning av tillväxtprocenten. Se Tillväxt, skogs.S.P.

Formica. Se Myra.

Formklass, en formkvot (se d. o.), så vald, att den anger trädets stamform och kan användas för att beräkna avsmalningen eller kubikmassan. Vanligen användas brösthöjdformklasser, som angiva, hur stor en diameter i trädets övre delar är i procent av brösthöjdsdiametern. Stammens avsmalningskurva är sålunda bestämd medelst 3 punkter: trädets topp, den övre diametern och brösthöjdsdiametern. A. E. Maass' (Schiffels) f., som ligger till grund för den förres kubikmassetabeller, har den övre diamatern mätt vid trädets mitt, under det att i Tor Jonsons f., som användes i dennes tabeller, den övre diametern mätes vid mitten av avståndet mellan brösthöjd och topp, varigenom vinnes fördelen, att de formangivande diametrarna alltid ligga på samma relativa avstånd från varandra. Jonsons f. är därför ett trognare uttryck för stammens form. (Jfr Skogstaxation.)S. P.

Formkvot, ett uttryck vid träduppskattning, angivande förhållandet i procent mellan storleken av 2 diametrar på en stam, av vilka den ena vanligen är brösthöjdsdiametern. (Se Formklass.)S. P.

Formol. Se Formalin.

Formpunkt betecknar den punkt i trädets krona, där vindtrycket, som verkar på hela kronan, kan tänkas koncentrerat, om det ersättes med en enda kraft. Den är under normala förutsättningar lika med kronans tyngdpunkt och befinner sig vid en tredjedel av kronans längd uppåt från kronansättningen, om kronans genomskärningsyta längs stammen är en triangel. Formpunktsvärdet för ett träd angives på det sätt, att avståndet från roten till trädets f. sättes i procentförhållande till trädets hela längd. Procentsiffran angiver då formpunktsvärdet i enheter. Tor Jonson har visat, att formpunktsvärdet och formklassvärdet i medeltal följas åt, så att det senare kan beräknas ur det förra. För bestämmande av medelformklassen för ett antal träd bedömer man deras formpunktsvärden, räknar ut medeltalet och avläser i Jonssons tabell motsvarande formklass.S. P.

Formtal, förhållandet mellan ett träds volym och volymen av en cylinder med trädets längd och samma diameter, som trädet har på ett bestämt ställe. Allt efter som matstället för denna diameter bestämmes olika, erhållas olika f. Vanligast är det s. k. brösthöjdsformtalet, som är förhållandet mellan trädets kubikmassa och volymen av en cylinder av trädets höjd och en genomskärning lika med trädets diameter vid brösthöjd. Detta f. kan ej betraktas som en mätare på stammens form, ty även om två träd äro av samma form, blir formtalet olika för dem båda, så snart de äro av olika längd, eftersom brösthöjdsdiametern då kommer att ligga på relativt olika ställen. Formtalet användes för beräknande av en stams kubikmassa på sådant sätt, att om höjden, grundytan vid brösthöjd och formtalet äro kända, så är trädets kubikmassa lika med produkten av dessa tre faktorer.S. P.

Formträd. Härmed betecknas träd, vars krona genom beskärning formas till en viss, från det naturliga avvikande förgrening. Genom denna beskärning blir det möjlig att odla träden på en plats, som vore för trångt för deras naturliga utveckling, ss. intill husväggar, invid gångar o. s. v., eller som bereder trädet värme och skydd. Beskärningen till f. sker ofta endast för att tillfredsställa ett mod. De vanligast förekommande formträden äro spaljéträd, vars krona vanligen formas platt efter en vägg eller mur, som lämnar skydd och återstrålande värme. De uppdragas dels såsom palmetter, varav gives flera slag såsom gaffelspaljé, Verrierpalmetter m. fl., vilka ha minst tre grenar, dels som kordonger, vilka ha en eller två grenar och antingen äro lodrätt, vågrätt eller spiralformigt uppdragna, dels ock slutligen de fritt formade eller i solfjädersform uppdragna spaljéträden.

Till följd av klimatets hårdhet samt felaktigheten vid eller vårdslösande av beskärningen, vilken årligen måste förnyas, misslyckas spaljéträden allt emellanåt i Sverige, särskilt i landets mellersta och norra delar. Se Fruktodling.G. L—d.

Fornlämning, fornminnen. Fasta fornlämningar ss. forntida gravhögar, stenrösen och gravplatser, lagda eller resta stenar, stenkors, inristningar på berg o. dyl. få ej ändras, rubbas eller förstöras annat än efter medgivande av Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien. Ansökan om dylikt medgivande göres, med bifogande av beskrivning å fornlämningen, hos närmaste kronobetjänt eller i stad hos magistraten, vilka anmäla saken hos K. B. i länet. Vitterhetsakademien äger efter tillsägelse åt jordens ägare eller innehavare återställa och undersöka f. mot ersättning åt jordägaren för därvid liden skada eller kostnad. Fast f., som redan nyttjas till åker, äng eller betesmark, får fortfarande så brukas, dock ej till större djup, än förut skett. I f. anträffade lösa fornsaker skola till inlösen hembjudas kronan och för detta ändamål ofördröjligen inlämnas utan åverkan och väl förvarade till lösningar till avsvampning av utsäde, besprutning av växter mot parasiter samt desinfektion. En lösning i sprit och såpa, benämnd lysoform, användes i 2—3 % vattenlösning vid desinfektion av sår. Se Antiseptiska medel, Avsvampning, Besprutning, Desinfektion.

Formhöjd är vid en vid skogsuppskattning använd term, som angiver produkten av mätetalet för trädets höjd och dess brösthöjdsformtal (se Formtal). Om ett träd har en höjd av 18 m. och formtalet är 0.50, så är formhöjden 9. Begreppet f. spelar en viktig roll vid beräkning av tillväxtprocenten. Se Tillväxt, skogs.S.P.

Formica. Se Myra.

Formklass, en formkvot (se d. o.), så vald, att den anger trädets stamform och kan användas för att beräkna avsmalningen eller kubikmassan. Vanligen användas brösthöjdformklasser, som angiva, hur stor en diameter i trädets övre delar är i procent av brösthöjdsdiametern. Stammens avsmalningskurva är sålunda bestämd medelst 3 punkter: trädets topp, den övre diametern och brösthöjdsdiametern. A. E. Maass' (Schiffels) f., som ligger till grund för den förres kubikmassetabeller, har den övre diamatern mätt vid trädets mitt, under det att i Tor Jonsons f., som användes i dennes tabeller, den övre diametern mätes vid mitten av avståndet mellan brösthöjd och topp, varigenom vinnes fördelen, att de formangivande diametrarna alltid ligga på samma relativa avstånd från varandra. Jonsons f. är därför ett trognare uttryck för stammens form. (Jfr Skogstaxation.)S. P.

Formkvot, ett uttryck vid träduppskattning, angivande förhållandet i procent mellan storleken av 2 diametrar på en stam, av vilka den ena vanligen är brösthöjdsdiametern. (Se Formklass.)S. P.

Formol. Se Formalin.

Formpunkt betecknar den punkt i trädets krona, där vindtrycket, som verkar på hela kronan, kan tänkas koncentrerat, om det ersättes med en enda kraft. Den är under normala förutsättningar lika med kronans tyngdpunkt och befinner sig vid en tredjedel av kronans längd uppåt från kronansättningen, om kronans genomskärningsyta längs stammen är en triangel. Formpunktsvärdet för ett träd angives på det sätt, att avståndet från roten till trädets f. sättes i procentförhållande till trädets hela längd. Procentsiffran angiver då formpunktsvärdet i enheter. Tor Jonson har visat, att formpunktsvärdet och formklassvärdet i medeltal följas åt, så att det senare kan beräknas ur det förra. För bestämmande av medelformklassen för ett antal träd bedömer man deras formpunktsvärden, räknar ut medeltalet och avläser i Jonssons tabell motsvarande formklass.S. P.

Formtal, förhållandet mellan ett träds volym och volymen av en cylinder med trädets längd och samma diameter, som trädet har på ett bestämt ställe. Allt efter som matstället för denna diameter bestämmes olika, erhållas olika f. Vanligast är det s. k. brösthöjdsformtalet, som är förhållandet mellan trädets kubikmassa och volymen av en cylinder av trädets höjd och en genomskärning lika med trädets diameter vid brösthöjd. Detta f. kan ej betraktas som en mätare på stammens form, ty även om två träd äro av samma form, blir formtalet olika för dem båda, så snart de äro av olika längd, eftersom brösthöjdsdiametern då kommer att ligga på relativt olika ställen. Formtalet användes för beräknande av en stams kubikmassa på sådant sätt, att om höjden, grundytan vid brösthöjd och formtalet äro kända, så är trädets kubikmassa lika med produkten av dessa tre faktorer.S. P.

Formträd. Härmed betecknas träd, vars krona genom beskärning formas till en viss, från det naturliga avvikande förgrening. Genom denna beskärning blir det möjlig att odla träden på en plats, som vore för trångt för deras naturliga utveckling, ss. intill husväggar, invid gångar o. s. v., eller som bereder trädet värme och skydd. Beskärningen till f. sker ofta endast för att tillfredsställa ett mod. De vanligast förekommande formträden äro spaljéträd, vars krona vanligen formas platt efter en vägg eller mur, som lämnar skydd och återstrålande värme. De uppdragas dels såsom palmetter, varav gives flera slag såsom gaffelspaljé, Verrierpalmetter m. fl., vilka ha minst tre grenar, dels som kordonger, vilka ha en eller två grenar och antingen äro lodrätt, vågrätt eller spiralformigt uppdragna, dels ock slutligen de fritt formade eller i solfjädersform uppdragna spaljéträden.

Till följd av klimatets hårdhet samt felaktigheten vid eller vårdslösande av beskärningen, vilken årligen måste förnyas, misslyckas spaljéträden allt emellanåt i Sverige, särskilt i landets mellersta och norra delar. Se Fruktodling.G. L—d.

Fornlämning, fornminnen. Fasta fornlämningar ss. forntida gravhögar, stenrösen och gravplatser, lagda eller resta stenar, stenkors, inristningar på berg o. dyl. få ej ändras, rubbas eller förstöras annat än efter medgivande av Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien. Ansökan om dylikt medgivande göres, med bifogande av beskrivning å fornlämningen, hos närmaste kronobetjänt eller i stad hos magistraten, vilka anmäla saken hos K. B. i länet. Vitterhetsakademien äger efter tillsägelse åt jordens ägare eller innehavare återställa och undersöka f. mot ersättning åt jordägaren för därvid liden skada eller kostnad. Fast f., som redan nyttjas till åker, äng eller betesmark, får fortfarande så brukas, dock ej till större djup, än förut skett. I f. anträffade lösa fornsaker skola till inlösen hembjudas kronan och för detta ändamål ofördröjligen inlämnas utan åverkan och väl förvarade till lösningar till avsvampning av utsäde, besprutning av växter mot parasiter samt desinfektion. En lösning i sprit och såpa, benämnd lysoform, användes i 2—3 % vattenlösning vid desinfektion av sår. Se Antiseptiska medel, Avsvampning, Besprutning, Desinfektion.

Formhöjd är vid en vid skogsuppskattning använd term, som angiver produkten av mätetalet för trädets höjd och dess brösthöjdsformtal (se Formtal). Om ett träd har en höjd av 18 m. och formtalet är 0.50, så är formhöjden 9. Begreppet f. spelar en viktig roll vid beräkning av tillväxtprocenten. Se Tillväxt, skogs.S.P.

Formica. Se Myra.

Formklass, en formkvot (se d. o.), så vald, att den anger trädets stamform och kan användas för att beräkna avsmalningen eller kubikmassan. Vanligen användas brösthöjdformklasser, som angiva, hur stor en diameter i trädets övre delar är i procent av brösthöjdsdiametern. Stammens avsmalningskurva är sålunda bestämd medelst 3 punkter: trädets topp, den övre diametern och brösthöjdsdiametern. A. E. Maass' (Schiffels) f., som ligger till grund för den förres kubikmassetabeller, har den övre diamatern mätt vid trädets mitt, under det att i Tor Jonsons f., som användes i dennes tabeller, den övre diametern mätes vid mitten av avståndet mellan brösthöjd och topp, varigenom vinnes fördelen, att de formangivande diametrarna alltid ligga på samma relativa avstånd från varandra. Jonsons f. är därför ett trognare uttryck för stammens form. (Jfr Skogstaxation.)S. P.

Formkvot, ett uttryck vid träduppskattning, angivande förhållandet i procent mellan storleken av 2 diametrar på en stam, av vilka den ena vanligen är brösthöjdsdiametern. (Se Formklass.)S. P.

Formol. Se Formalin.

Formpunkt betecknar den punkt i trädets krona, där vindtrycket, som verkar på hela kronan, kan tänkas koncentrerat, om det ersättes med en enda kraft. Den är under normala förutsättningar lika med kronans tyngdpunkt och befinner sig vid en tredjedel av kronans längd uppåt från kronansättningen, om kronans genomskärningsyta längs stammen är en triangel. Formpunktsvärdet för ett träd angives på det sätt, att avståndet från roten till trädets f. sättes i procentförhållande till trädets hela längd. Procentsiffran angiver då formpunktsvärdet i enheter. Tor Jonson har visat, att formpunktsvärdet och formklassvärdet i medeltal följas åt, så att det senare kan beräknas ur det förra. För bestämmande av

medelformklassen för ett antal träd bedömer man deras formpunktsvärden, räknar ut medeltalet och avläser i Jonssons tabell motsvarande formklass.S. P.

Formtal, förhållandet mellan ett träds volym och volymen av en cylinder med trädets längd och samma diameter, som trädet har på ett bestämt ställe. Allt efter som matstället för denna diameter bestämmes olika, erhållas olika f. Vanligast är det s. k. brösthöjdsformtalet, som är förhållandet mellan trädets kubikmassa och volymen av en cylinder av trädets höjd och en genomskärning lika med trädets diameter vid brösthöjd. Detta f. kan ej betraktas som en mätare på stammens form, ty även om två träd äro av samma form, blir formtalet olika för dem båda, så snart de äro av olika längd, eftersom brösthöjdsdiametern då kommer att ligga på relativt olika ställen. Formtalet användes för beräknande av en stams kubikmassa på sådant sätt, att om höjden, grundytan vid brösthöjd och formtalet äro kända, så är trädets kubikmassa lika med produkten av dessa tre faktorer.S. P.

Formträd. Härmed betecknas träd, vars krona genom beskärning formas till en viss, från det naturliga avvikande förgrening. Genom denna beskärning blir det möjlig att odla träden på en plats, som vore för trångt för deras naturliga utveckling, ss. intill husväggar, invid gångar o. s. v., eller som bereder trädet värme och skydd. Beskärningen till f. sker ofta endast för att tillfredsställa ett mod. De vanligast förekommande formträden äro spaljéträd, vars krona vanligen formas platt efter en vägg eller mur, som lämnar skydd och återstrålande värme. De uppdragas dels såsom palmetter, varav gives flera slag såsom gaffelspaljé, Verrierpalmetter m. fl., vilka ha minst tre grenar, dels som kordonger, vilka ha en eller två grenar och antingen äro lodrätt, vågrätt eller spiralformigt uppdragna, dels ock slutligen de fritt formade eller i solfjädersform uppdragna spaljéträden.

Till följd av klimatets hårdhet samt felaktigheten vid eller vårdslösande av beskärningen, vilken årligen måste förnyas, misslyckas spaljéträden allt emellanåt i Sverige, särskilt i landets mellersta och norra delar. Se Fruktodling.G. L—d.

Fornlämning, fornminnen. Fasta fornlämningar ss. forntida gravhögar, stenrösen och gravplatser, lagda eller resta stenar, stenkors, inristningar på berg o. dyl. få ej ändras, rubbas eller förstöras annat än efter medgivande av Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien. Ansökan om dylikt medgivande göres, med bifogande av beskrivning å fornlämningen, hos närmaste kronobetjänt eller i stad hos magistraten, vilka anmäla saken hos K. B. i länet. Vitterhetsakademien äger efter tillsägelse åt jordens ägare eller innehavare återställa och undersöka f. mot ersättning åt jordägaren för därvid liden skada eller kostnad. Fast f., som redan nyttjas till åker, äng eller betesmark, får fortfarande så brukas, dock ej till större djup, än förut skett. I f. anträffade lösa fornsaker skola till inlösen hembjudas kronan och för detta ändamål ofördröjligen inlämnas utan åverkan och väl förvarade till lösningar till avsvampning av utsäde, besprutning av växter mot parasiter samt desinfektion. En lösning i sprit och såpa, benämnd lysoform, användes i 2—3 % vattenlösning vid desinfektion av sår. Se Antiseptiska medel, Avsvampning, Besprutning, Desinfektion.

Formhöjd är vid en vid skogsuppskattning använd term, som angiver produkten av mätetalet för trädets höjd och dess brösthöjdsformtal (se Formtal). Om ett träd har en höjd av 18 m. och formtalet är 0.50, så är formhöjden 9. Begreppet f. spelar en viktig roll vid beräkning av tillväxtprocenten. Se Tillväxt, skogs.S.P.

Formica. Se Myra.

Formklass, en formkvot (se d. o.), så vald, att den anger trädets stamform och kan användas för att beräkna avsmalningen eller kubikmassan. Vanligen användas brösthöjdformklasser, som angiva, hur stor en diameter i trädets övre delar är i procent av brösthöjdsdiametern. Stammens avsmalningskurva är sålunda bestämd medelst 3 punkter: trädets topp, den övre diametern och brösthöjdsdiametern. A. E. Maass' (Schiffels) f., som ligger till grund för den förres kubikmassetabeller, har den övre diamatern mätt vid trädets mitt, under det att i Tor Jonsons f., som användes i dennes tabeller, den övre diametern mätes vid mitten av avståndet mellan brösthöjd och topp, varigenom vinnes fördelen, att de formangivande diametrarna alltid ligga på samma relativa avstånd från varandra. Jonsons f. är därför ett trognare uttryck för stammens form. (Jfr Skogstaxation.)S. P.

Formkvot, ett uttryck vid träduppskattning, angivande förhållandet i procent mellan storleken av 2 diametrar på en stam, av vilka den ena vanligen är brösthöjdsdiametern. (Se Formklass.)S. P.

Formol. Se Formalin.

Formpunkt betecknar den punkt i trädets krona, där vindtrycket, som verkar på hela kronan, kan tänkas koncentrerat, om det ersättes med en enda kraft. Den är under normala förutsättningar lika med kronans tyngdpunkt och befinner sig vid en tredjedel av kronans längd uppåt från kronansättningen, om kronans genomskärningsyta längs stammen är en triangel. Formpunktsvärdet för ett träd angives på det sätt, att avståndet från roten till trädets f. sättes i procentförhållande till trädets hela längd. Procentsiffran angiver då formpunktsvärdet i enheter. Tor Jonson har visat, att formpunktsvärdet och formklassvärdet i medeltal följas åt, så att det senare kan beräknas ur det förra. För bestämmande av medelformklassen för ett antal träd bedömer man deras formpunktsvärden, räknar ut medeltalet och avläser i Jonssons tabell motsvarande formklass.S. P.

Formtal, förhållandet mellan ett träds volym och volymen av en cylinder med trädets längd och samma diameter, som trädet har på ett bestämt ställe. Allt efter som matstället för denna diameter bestämmes olika, erhållas olika f. Vanligast är det s. k. brösthöjdsformtalet, som är förhållandet mellan trädets kubikmassa och volymen av en cylinder av trädets höjd och en genomskärning lika med trädets diameter vid brösthöjd. Detta f. kan ej betraktas som en mätare på stammens form, ty även om två träd äro av samma form, blir formtalet olika för dem båda, så snart de äro av olika längd, eftersom brösthöjdsdiametern då kommer att ligga på relativt olika ställen. Formtalet användes för beräknande av en stams kubikmassa på sådant sätt, att om höjden, grundytan vid brösthöjd och formtalet äro kända, så är trädets kubikmassa lika med produkten av dessa tre faktorer.S. P.

Formträd. Härmed betecknas träd, vars krona genom beskärning formas till en viss, från det naturliga avvikande förgrening. Genom denna beskärning blir det möjlig att odla träden på en plats, som vore för trångt för deras naturliga utveckling, ss. intill husväggar, invid gångar o. s. v., eller som bereder trädet värme och skydd. Beskärningen till f. sker ofta endast för att tillfredsställa ett mod. De vanligast förekommande formträden äro spaljéträd, vars krona vanligen formas platt efter en vägg eller mur, som lämnar skydd och återstrålande värme. De uppdragas dels såsom palmetter, varav gives flera slag såsom gaffelspaljé, Verrierpalmetter m. fl., vilka ha minst tre grenar, dels som kordonger, vilka ha en eller två grenar och antingen äro lodrätt, vågrätt eller spiralformigt uppdragna, dels ock slutligen de fritt formade eller i solfjädersform uppdragna spaljéträden.

Till följd av klimatets hårdhet samt felaktigheten vid eller vårdslösande av beskärningen, vilken årligen måste förnyas, misslyckas spaljéträden allt emellanåt i Sverige, särskilt i landets mellersta och norra delar. Se Fruktodling.G. L—d.

Fornlämning, fornminnen. Fasta fornlämningar ss. forntida gravhögar, stenrösen och gravplatser, lagda eller resta stenar, stenkors, inristningar på berg o. dyl. få ej ändras, rubbas eller förstöras annat än efter medgivande av Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien. Ansökan om dylikt medgivande göres, med bifogande av beskrivning å fornlämningen, hos närmaste kronobetjänt eller i stad hos magistraten, vilka anmäla saken hos K. B. i länet. Vitterhetsakademien äger efter tillsägelse åt jordens ägare eller innehavare återställa och undersöka f. mot ersättning åt jordägaren för därvid liden skada eller kostnad. Fast f., som redan nyttjas till åker, äng eller betesmark, får fortfarande så brukas, dock ej till större djup, än förut skett. I f. anträffade lösa fornsaker skola till inlösen hembjudas kronan och för detta ändamål ofördröjligen inlämnas utan åverkan och väl förvarade till lösningar till avsvampning av utsäde, besprutning av växter mot parasiter samt desinfektion. En lösning i sprit och såpa, benämnd lysoform, användes i 2—3 % vattenlösning vid desinfektion av sår. Se Antiseptiska medel, Avsvampning, Besprutning, Desinfektion.

Formhöjd är vid en vid skogsuppskattning använd term, som angiver produkten av mätetalet för trädets höjd och dess brösthöjdsformtal (se Formtal). Om ett träd har en höjd av 18 m. och formtalet är 0.50, så är formhöjden 9. Begreppet f. spelar en viktig roll vid beräkning av tillväxtprocenten. Se Tillväxt, skogs.S.P.

Formica. Se Myra.

Formklass, en formkvot (se d. o.), så vald, att den anger trädets stamform och kan användas för att beräkna avsmalningen eller kubikmassan. Vanligen användas brösthöjdformklasser, som angiva, hur stor en diameter i trädets övre delar är i procent av brösthöjdsdiametern. Stammens avsmalningskurva är sålunda bestämd medelst 3 punkter: trädets topp, den övre diametern och brösthöjdsdiametern. A. E. Maass' (Schiffels) f., som ligger till grund för den förres kubikmassetabeller, har den övre diamatern mätt vid trädets mitt, under det att i Tor Jonsons f., som användes i dennes tabeller, den övre diametern mätes vid mitten av avståndet mellan brösthöjd och topp, varigenom vinnes fördelen, att de formangivande diametrarna alltid ligga på samma relativa avstånd från varandra. Jonsons f. är därför ett trognare uttryck för stammens form. (Jfr Skogstaxation.)S. P.

Formkvot, ett uttryck vid träduppskattning, angivande förhållandet i procent mellan storleken av 2 diametrar på en stam, av vilka den ena vanligen är brösthöjdsdiametern. (Se Formklass.)S. P.

Formol. Se Formalin.

Formpunkt betecknar den punkt i trädets krona, där vindtrycket, som verkar på hela kronan, kan tänkas koncentrerat, om det ersättes med en enda kraft. Den är under normala förutsättningar lika med kronans tyngdpunkt och befinner sig vid en tredjedel av kronans längd uppåt från kronansättningen, om kronans genomskärningsyta längs stammen är en

triangel. Formpunktsvärdet för ett träd angives på det sätt, att avståndet från roten till trädets f. sättes i procentförhållande till trädets hela längd. Procentsiffran angiver då formpunktsvärdet i enheter. Tor Jonson har visat, att formpunktsvärdet och formklassvärdet i medeltal följas åt, så att det senare kan beräknas ur det förra. För bestämmande av medelformklassen för ett antal träd bedömer man deras formpunktsvärden, räknar ut medeltalet och avläser i Jonssons tabell motsvarande formklass.S. P.

Formtal, förhållandet mellan ett träds volym och volymen av en cylinder med trädets längd och samma diameter, som trädet har på ett bestämt ställe. Allt efter som matstället för denna diameter bestämmes olika, erhållas olika f. Vanligast är det s. k. brösthöjdsformtalet, som är förhållandet mellan trädets kubikmassa och volymen av en cylinder av trädets höjd och en genomskärning lika med trädets diameter vid brösthöjd. Detta f. kan ej betraktas som en mätare på stammens form, ty även om två träd äro av samma form, blir formtalet olika för dem båda, så snart de äro av olika längd, eftersom brösthöjdsdiametern då kommer att ligga på relativt olika ställen. Formtalet användes för beräknande av en stams kubikmassa på sådant sätt, att om höjden, grundytan vid brösthöjd och formtalet äro kända, så är trädets kubikmassa lika med produkten av dessa tre faktorer.S. P.

Formträd. Härmed betecknas träd, vars krona genom beskärning formas till en viss, från det naturliga avvikande förgrening. Genom denna beskärning blir det möjlig att odla träden på en plats, som vore för trångt för deras naturliga utveckling, ss. intill husväggar, invid gångar o. s. v., eller som bereder trädet värme och skydd. Beskärningen till f. sker ofta endast för att tillfredsställa ett mod. De vanligast förekommande formträden äro spaljéträd, vars krona vanligen formas platt efter en vägg eller mur, som lämnar skydd och återstrålande värme. De uppdragas dels såsom palmetter, varav gives flera slag såsom gaffelspaljé, Verrierpalmetter m. fl., vilka ha minst tre grenar, dels som kordonger, vilka ha en eller två grenar och antingen äro lodrätt, vågrätt eller spiralformigt uppdragna, dels ock slutligen de fritt formade eller i solfjädersform uppdragna spaljéträden.

Till följd av klimatets hårdhet samt felaktigheten vid eller vårdslösande av beskärningen, vilken årligen måste förnyas, misslyckas spaljéträden allt emellanåt i Sverige, särskilt i landets mellersta och norra delar. Se Fruktodling.G. L—d.

Fornlämning, fornminnen. Fasta fornlämningar ss. forntida gravhögar, stenrösen och gravplatser, lagda eller resta stenar, stenkors, inristningar på berg o. dyl. få ej ändras, rubbas eller förstöras annat än efter medgivande av Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien. Ansökan om dylikt medgivande göres, med bifogande av beskrivning å fornlämningen, hos närmaste kronobetjänt eller i stad hos magistraten, vilka anmäla saken hos K. B. i länet. Vitterhetsakademien äger efter tillsägelse åt jordens ägare eller innehavare återställa och undersöka f. mot ersättning åt jordägaren för därvid liden skada eller kostnad. Fast f., som redan nyttjas till åker, äng eller betesmark, får fortfarande så brukas, dock ej till större djup, än förut skett. I f. anträffade lösa fornsaker skola till inlösen hembjudas kronan och för detta ändamål ofördröjligen inlämnas utan åverkan och väl förvarade till lösningar till avsvampning av utsäde, besprutning av växter mot parasiter samt desinfektion. En lösning i sprit och såpa, benämnd lysoform, användes i 2—3 % vattenlösning vid desinfektion av sår. Se Antiseptiska medel, Avsvampning, Besprutning, Desinfektion.

Formhöjd är vid en vid skogsuppskattning använd term, som angiver produkten av mätetalet för trädets höjd och dess brösthöjdsformtal (se Formtal). Om ett träd har en höjd av 18 m. och formtalet är 0.50, så är formhöjden 9. Begreppet f. spelar en viktig roll vid beräkning av tillväxtprocenten. Se Tillväxt, skogs.S.P.

Formica. Se Myra.

Formklass, en formkvot (se d. o.), så vald, att den anger trädets stamform och kan användas för att beräkna avsmalningen eller kubikmassan. Vanligen användas brösthöjdformklasser, som angiva, hur stor en diameter i trädets övre delar är i procent av brösthöjdsdiametern. Stammens avsmalningskurva är sålunda bestämd medelst 3 punkter: trädets topp, den övre diametern och brösthöjdsdiametern. A. E. Maass' (Schiffels) f., som ligger till grund för den förres kubikmassetabeller, har den övre diamatern mätt vid trädets mitt, under det att i Tor Jonsons f., som användes i dennes tabeller, den övre diametern mätes vid mitten av avståndet mellan brösthöjd och topp, varigenom vinnes fördelen, att de formangivande diametrarna alltid ligga på samma relativa avstånd från varandra. Jonsons f. är därför ett trognare uttryck för stammens form. (Jfr Skogstaxation.)S. P.

Formkvot, ett uttryck vid träduppskattning, angivande förhållandet i procent mellan storleken av 2 diametrar på en stam, av vilka den ena vanligen är brösthöjdsdiametern. (Se Formklass.)S. P.

Formol. Se Formalin.

Formpunkt betecknar den punkt i trädets krona, där vindtrycket, som verkar på hela kronan, kan tänkas koncentrerat, om det ersättes med en enda kraft. Den är under normala förutsättningar lika med kronans tyngdpunkt och befinner sig vid en tredjedel av kronans längd uppåt från kronansättningen, om kronans genomskärningsyta längs stammen är en triangel. Formpunktsvärdet för ett träd angives på det sätt, att avståndet från roten till trädets f. sättes i procentförhållande till trädets hela längd. Procentsiffran angiver då formpunktsvärdet i enheter. Tor Jonson har visat, att formpunktsvärdet och formklassvärdet i medeltal följas åt, så att det senare kan beräknas ur det förra. För bestämmande av medelformklassen för ett antal träd bedömer man deras formpunktsvärden, räknar ut medeltalet och avläser i Jonssons tabell motsvarande formklass.S. P.

Formtal, förhållandet mellan ett träds volym och volymen av en cylinder med trädets längd och samma diameter, som trädet har på ett bestämt ställe. Allt efter som matstället för denna diameter bestämmes olika, erhållas olika f. Vanligast är det s. k. brösthöjdsformtalet, som är förhållandet mellan trädets kubikmassa och volymen av en cylinder av trädets höjd och en genomskärning lika med trädets diameter vid brösthöjd. Detta f. kan ej betraktas som en mätare på stammens form, ty även om två träd äro av samma form, blir formtalet olika för dem båda, så snart de äro av olika längd, eftersom brösthöjdsdiametern då kommer att ligga på relativt olika ställen. Formtalet användes för beräknande av en stams kubikmassa på sådant sätt, att om höjden, grundytan vid brösthöjd och formtalet äro kända, så är trädets kubikmassa lika med produkten av dessa tre faktorer.S. P.

Formträd. Härmed betecknas träd, vars krona genom beskärning formas till en viss, från det naturliga avvikande förgrening. Genom denna beskärning blir det möjlig att odla träden på en plats, som vore för trångt för deras naturliga utveckling, ss. intill husväggar, invid gångar o. s. v., eller som bereder trädet värme och skydd. Beskärningen till f. sker ofta endast för att tillfredsställa ett mod. De vanligast förekommande formträden äro spaljéträd, vars krona vanligen formas platt efter en vägg eller mur, som lämnar skydd och återstrålande värme. De uppdragas dels såsom palmetter, varav gives flera slag såsom gaffelspaljé, Verrierpalmetter m. fl., vilka ha minst tre grenar, dels som kordonger, vilka ha en eller två grenar och antingen äro lodrätt, vågrätt eller spiralformigt uppdragna, dels ock slutligen de fritt formade eller i solfjädersform uppdragna spaljéträden.

Till följd av klimatets hårdhet samt felaktigheten vid eller vårdslösande av beskärningen, vilken årligen måste förnyas, misslyckas spaljéträden allt emellanåt i Sverige, särskilt i landets mellersta och norra delar. Se Fruktodling.G. L—d.

Fornlämning, fornminnen. Fasta fornlämningar ss. forntida gravhögar, stenrösen och gravplatser, lagda eller resta stenar, stenkors, inristningar på berg o. dyl. få ej ändras, rubbas eller förstöras annat än efter medgivande av Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien. Ansökan om dylikt medgivande göres, med bifogande av beskrivning å fornlämningen, hos närmaste kronobetjänt eller i stad hos magistraten, vilka anmäla saken hos K. B. i länet. Vitterhetsakademien äger efter tillsägelse åt jordens ägare eller innehavare återställa och undersöka f. mot ersättning åt jordägaren för därvid liden skada eller kostnad. Fast f., som redan nyttjas till åker, äng eller betesmark, får fortfarande så brukas, dock ej till större djup, än förut skett. I f. anträffade lösa fornsaker skola till inlösen hembjudas kronan och för detta ändamål ofördröjligen inlämnas utan åverkan och väl förvarade tillkronobetjänt eller direkt hos K. B. Om f. finnes å jord, som skall skiftas, skall skiftes-förrättaren uppmana jordägarna att låta den mark, vara f. är, undantagas som en skifteslagets gemensamma tillhörighet. K. f. om fornminnesmärkens fredande och bevarande 29/11 1867, K. k. 30/5 1873 och 21/4 1886.

Forstmästare användes i Sverige som titel för person, som genomgått skogshögskolans lägre kurs; är i Finland titel för statstjänstemän motsvarande de svenska jägmästarna. Se Skogsundervisning.

Forsythia, ett till olivfamiljen, Oleaceæ, hörande släkte från Ostasien. Intill 2 m. höga buskar, som tidigt på våren blomma rikt med gula blommor på bar kvist. *F. Fortunei* Lindl. är anspråkslös och uthärdar vintrarna väl ännu i Mälardalen. *F. viridissima* Lindl. och *F. suspensa* Vahl, den senare med vackert bågböjda grenar, äro något mindre härdiga.

Fortplantning i vidsträckt bemärkelse är liktydig med varje förökning eller alstring av nya individ för artens, varietetens o. s. v. fortbestånd.

A) Könlig f. Uttrycket användes i något olika bemärkelse men fattas enklast såsom liktydigt med f. efter föregående befruktning (se d. o.).

B) Könlös f. omfattar all alstring av nya individer utan föregående befruktning. Den kan försiggå på flera olika sätt, såsom:

a) Delning, då moderindividen helt enkelt delar sig i två eller flera alldeles lika delar, som utveckla sig till nya individer (hos vissa lägre djur och växter).

b) Knoppning, då en viss del av moderindividen börjar starkare tillväxa, bilda en »knopp», vilken utvecklar sig till en ny individ, som antingen kvarstannar i förbindelse med modern, så att en s. k. djurstock eller koloni uppstår (hos t. ex. svampdjur), eller ock skiljer sig från henne och lever ett fritt liv (hos vissa andra lägre djur). Även hos vissa växter utbildas knoppar med förmåga att, lösta från moderväxten, utveckla sig till nya individer, såsom hos vissa liljor och lökslag m. fl.

c) Partenogenes (jungfrufödsel) och Apogami, då en ny individ utvecklas antingen ur en äggcell utan föregående befruktning (partenogenes) eller ur froämnets vegetativa celler (apogami). Partenogenes förekommer bland annat hos vissa kräftdjur och insekter (drönarna hos vanliga honungsbiet utvecklas sålunda ur obefruktade ägg) ävensom hos vissa lägre växter, apogami åter förutom hos vissa lägre växter även hos t. ex. maskros och daggkåpa.

d) På mera rent vegetativ väg genom utlöpare ovan jord (t. ex. smultron och revranunkel m. fl.), genom underjordiska utlöpare eller underjordsstammar av olika slag, såsom hos potatis och jordärtskockor, kvickrot och många andra gräs, hästhov och näckrosor, tulpaner och narcisser, eller genom rotknölar (t. ex. hos dalior) o. s. v.

e) Genom avläggare och sticklingar, genom ympning, okulering etc. Se dessa ord.

Vid sistnämnda slag av f. förekommer visserligen ett direkt ingripande från människans sida, men även vid vissa av förut nämnda är hon ofta på ett eller annat sätt verksam, varför i detta avseende ingen bestämd skillnad kan göras. Jfr Förökning. H. T—n.

Fosfat, fosforsyrat salt. De i naturen förekommande fosfaten äro salter av ortofosforsyra (se Fosfor). Denna kan bilda salter med olika mängder av basen i förhållande till syran, nämligen 1-basiska, 2-basiska och 3-basiska f. I naturen förekomma endast 3-basiska f., (tri-fosfat, sammansatta enligt formeln R_3PO_4). Av dessa äro alkali-fosfaten lösliga i vatten, men det allmännast förekommande fosfatet, neutralt kalcium-trifosfat, $Ca_3(PO_4)_2$., är olösligt i vatten och mer eller mindre svårlösligt i den kolsyre- och mullsyrehaltiga markvätskan. Detta f. bildar stenarten apatit, (se nedan), varifrån den vid bergartens förvittring övergår i jorden. Av kalciumtrifosfat framställes i vatten lösligt monofosfat (enbasiskt, sur fosforsyrad kalk, $CaH_4(PO_4)_2$) genom behandling med starka syror, vanligen svavelsyra, som borttager 2/3 av trifosfatets kalciummängd och därmed bildar gips (kalciumsulfat). Den så erhållna produkten kallas superfosfat (se d. o.). Vid inverkan av baser (t. ex. kalk) övergår det vattenlösliga monofosfatet genom upptagande av mera bas till i vatten olösligt salt, nämligen, efter den inverkande basens mängd, antingen till difosfat (2-basiskt $CaHPO_4$) eller trifosfat (se ovan), det förra lätt, det senare svårare lösligt i markvätskan och andra svagt sura lösningar. En ammoniakalisk lösning av ammoniumcitrat brukas som lösningsmedel vid dess bestämmande. Närvaron av en större mängd av kalk i jorden gör trifosfat men ej difosfat föga upptagbart för växtrötterna. Den vid basisk färskning av järn erhållna Thomasslaggen antages innehålla ett 4-basiskt kalciumsalt, tetrafosfat, antagligen såsom silikofosfat (dubbelsalt av fosfor- och kiselsyra), som är olösligt i rent vatten, men varur fosfat till större eller mindre del kan utlösas av även svagt sura vätskor, ss. markvätskan och 2 % citronsyrelösning, som användes för bestämmande av dess fosforsyrehalt (se Thomasfosfat). I jorden likasom i växtsaft förekomma alkalitrifosfat, vilka äro lättlösliga i vatten samt magnesium-f., som förhåller sig som kalcium-f. Järn- och aluminiumfosfat, som även förekomma i jorden, äro mycket svårlösliga. I jorden och i gödselmedel kunna sålunda förekomma: kronobetjänt eller direkt hos K. B. Om f. finnes å jord, som skall skiftas, skall skiftes-förrättaren uppmana jordägarna att låta den mark, vara f. är, undantagas som en skifteslagets gemensamma tillhörighet. K. f. om fornminnesmärkens fredande och bevarande 29/11 1867, K. k. 30/5 1873 och 21/4 1886.

Forstmästare användes i Sverige som titel för person, som genomgått skogshögskolans lägre kurs; är i Finland titel för statstjänstemän motsvarande de svenska jägmästarna. Se Skogsundervisning.

Forsythia, ett till olivfamiljen, Oleaceæ, hörande släkte från Ostasien. Intill 2 m. höga buskar, som tidigt på våren blomma rikt med gula blommor på bar kvist. *F. Fortunei* Lindl. är anspråkslös och uthärdar vintrarna väl ännu i Mälardalen. *F. viridissima* Lindl. och *F. suspensa* Vahl, den senare med vackert bågböjda grenar, äro något mindre härdiga.

Fortplantning i vidsträckt bemärkelse är liktydig med varje förökning eller alstring av nya individ för artens, varietetens o. s. v. fortbestånd.

A) Könlig f. Uttrycket användes i något olika bemärkelse men fattas enklast såsom liktydigt med f. efter föregående befruktning (se d. o.).

B) Könlös f. omfattar all alstring av nya individer utan föregående befruktning. Den kan försiggå på flera olika sätt, såsom:

a) Delning, då moderindividen helt enkelt delar sig i två eller flera alldeles lika delar, som utveckla sig till nya individer (hos vissa lägre djur och växter).

b) Knoppning, då en viss del av moderindividen börjar starkare tillväxa, bilda en »knopp», vilken utvecklar sig till en ny individ, som antingen kvarstannar i förbindelse med modern, så att en s. k. djurstock eller koloni uppstår (hos t. ex. svampdjur), eller ock skiljer sig från henne och lever ett fritt liv (hos vissa andra lägre djur). Även hos vissa växter utbildas knoppar med förmåga att, lösta från moderväxten, utveckla sig till nya individer, såsom hos vissa liljor och lökslag m. fl.

c) Partenogenes (jungfrufödsel) och Apogami, då en ny individ utvecklas antingen ur en äggcell utan föregående befruktning (partenogenes) eller ur froämnets vegetativa celler (apogami). Partenogenes förekommer bland annat hos vissa kräftdjur och insekter (drönarna hos vanliga honungsbiet utvecklas sålunda ur obefruktade ägg) ävensom hos vissa lägre växter, apogami åter förutom hos vissa lägre växter även hos t. ex. maskros och daggkåpa.

d) På mera rent vegetativ väg genom utlöpare ovan jord (t. ex. smultron och revranunkel m. fl.), genom underjordiska utlöpare eller underjordsstammar av olika slag, såsom hos potatis och jordärtskockor, kvickrot och många andra gräs, hästhov och näckrosor, tulpaner och narcisser, eller genom rotknölar (t. ex. hos dalior) o. s. v.

e) Genom avläggare och sticklingar, genom ympning, okulering etc. Se dessa ord.

Vid sistnämnda slag av f. förekommer visserligen ett direkt ingripande från människans sida, men även vid vissa av förut nämnda är hon ofta på ett eller annat sätt verksam, varför i detta avseende ingen bestämd skillnad kan göras. Jfr Förökning. H. T—n.

Fosfat, fosforsyrat salt. De i naturen förekommande fosfaten äro salter av ortofosforsyra (se Fosfor). Denna kan bilda salter med olika mängder av basen i förhållande till syran, nämligen 1-basiska, 2-basiska och 3-basiska f. I naturen förekomma endast 3-basiska f., (tri-fosfat, sammansatta enligt formeln R_3PO_4). Av dessa äro alkali-fosfaten lösliga i vatten, men det allmännast förekommande fosfatet, neutralt kalcium-trifosfat, $Ca_3(PO_4)_2$., är olösligt i vatten och mer eller mindre svårlösligt i den kolsyre- och mullsyrehaltiga markvätskan. Detta f. bildar stenarten apatit, (se nedan), varifrån den vid bergartens förvittring övergår i jorden. Av kalciumtrifosfat framställes i vatten lösligt monofosfat (enbasiskt, sur fosforsyrad kalk, $CaH_4(PO_4)_2$) genom behandling med starka syror, vanligen svavelsyra, som borttager 2/3 av trifosfatets kalciummängd och därmed bildar gips (kalciumsulfat). Den så erhållna produkten kallas superfosfat (se d. o.). Vid inverkan av baser (t. ex. kalk) övergår det vattenlösliga monofosfatet genom upptagande av mera bas till i vatten olösligt salt, nämligen, efter den inverkande basens mängd, antingen till difosfat (2-basiskt $CaHPO_4$) eller trifosfat (se ovan), det förra lätt, det senare svårare lösligt i markvätskan och andra svagt sura lösningar. En ammoniakalisk lösning av ammoniumcitrat brukas som lösningsmedel vid dess bestämmande. Närvaron av en större mängd av kalk i jorden gör trifosfat men ej difosfat föga upptagbart för växtrötterna. Den vid basisk färskning av järn erhållna Thomasslaggen antages innehålla ett 4-basiskt kalciumsalt, tetrafosfat, antagligen såsom silikofosfat (dubbelsalt av fosfor- och kiselsyra), som är olösligt i rent vatten, men varur fosfat till större eller mindre del kan utlösas av även svagt sura vätskor, ss. markvätskan och 2 % citronsyrelösning, som användes för bestämmande av dess fosforsyrehalt (se Thomasfosfat). I jorden likasom i växtsaft förekomma alkalitrifosfat, vilka äro lättlösliga i vatten samt magnesium-f., som förhåller sig som kalcium-f. Järn- och aluminiumfosfat, som även förekomma i jorden, äro mycket svårlösliga. I jorden och i gödselmedel kunna sålunda förekomma: kronobetjänt eller direkt hos K. B. Om f. finnes å jord, som skall skiftas, skall skiftes-förrättaren uppmana jordägarna att låta den mark, vara f. är, undantagas som en skifteslagets gemensamma tillhörighet. K. f. om fornminnesmärkens fredande och bevarande 29/11 1867, K. k. 30/5 1873 och 21/4 1886.

Forstmästare användes i Sverige som titel för person, som genomgått skogshögskolans lägre kurs; är i Finland titel för statstjänstemän motsvarande de svenska jägmästarna. Se Skogsundervisning.

Forsythia, ett till olivfamiljen, Oleaceæ, hörande släkte från Ostasien. Intill 2 m. höga buskar, som tidigt på våren blomma rikt med gula blommor på bar kvist. *F. Fortunei* Lindl. är anspråkslös och uthärdar vintrarna väl ännu i Mälardalen. *F. viridissima* Lindl. och *F. suspensa* Vahl, den senare med vackert bågböjda grenar, äro något mindre härdiga.

Fortplantning i vidsträckt bemärkelse är liktydig med varje förökning eller alstring av nya individ för artens, varietetens o. s. v. fortbestånd.

A) Könlig f. Uttrycket användes i något olika bemärkelse men fattas enklast såsom liktydigt med f. efter föregående befruktning (se d. o.).

B) Könlös f. omfattar all alstring av nya individer utan föregående befruktning. Den kan försiggå på flera olika sätt, såsom:

a) Delning, då moderindividen helt enkelt delar sig i två eller flera alldeles lika delar, som utveckla sig till nya individer (hos vissa lägre djur och växter).

b) Knoppning, då en viss del av moderindividen börjar starkare tillväxa, bilda en »knopp», vilken utvecklar sig till en ny individ, som antingen kvarstannar i förbindelse med modern, så att en s. k. djurstock eller koloni uppstår (hos t. ex. svampdjur), eller ock skiljer sig från henne och lever ett fritt liv (hos vissa andra lägre djur). Även hos vissa växter utbildas knoppar med förmåga att, lösta från moderväxten, utveckla sig till nya individer, såsom hos vissa liljor och lökslag m. fl.

c) Partenogenes (jungfrufödsel) och Apogami, då en ny individ utvecklas antingen ur en äggcell utan föregående befruktning (partenogenes) eller ur froämnets vegetativa celler

(apogami). Partenogenes förekommer bland annat hos vissa kräftdjur och insekter (drönarna hos vanliga honungsbiet utvecklas sålunda ur obefruktade ägg) ävensom hos vissa lägre växter, apogami åter förutom hos vissa lägre växter även hos t. ex. maskros och daggkåpa.

d) På mera rent vegetativ väg genom utlöpare ovan jord (t. ex. smultron och revranunkel m. fl.), genom underjordiska utlöpare eller underjordsstammar av olika slag, såsom hos potatis och jordärtskockor, kvickrot och många andra gräs, hästhov och näckrosor, tulpaner och narcisser, eller genom rotknölar (t. ex. hos dalior) o. s. v.

e) Genom avläggare och sticklingar, genom ympning, okulering etc. Se dessa ord.

Vid sistnämnda slag av f. förekommer visserligen ett direkt ingripande från människans sida, men även vid vissa av förut nämnda är hon ofta på ett eller annat sätt verksam, varför i detta avseende ingen bestämd skillnad kan göras. Jfr Förökning. H. T—n.

Fosfat, fosforsyrat salt. De i naturen förekommande fosfaten äro salter av ortofosfosforsyra (se Fosfor). Denna kan bilda salter med olika mängder av basen i förhållande till syran, nämligen 1-basiska, 2-basiska och 3-basiska f. I naturen förekomma endast 3-basiska f., (tri-fosfat, sammansatta enligt formeln R_3PO_4). Av dessa äro alkali-fosfaten lösliga i vatten, men det allmännast förekommande fosfatet, neutralt kalcium-trifosfat, $Ca_3(PO_4)_2$., är olösligt i vatten och mer eller mindre svårlösligt i den kolsyre- och mullsyrehaltiga markvätskan. Detta f. bildar stenarten apatit, (se nedan), varifrån den vid bergartens förvittring övergår i jorden. Av kalciumtrifosfat framställes i vatten lösligt monofosfat (enbasiskt, sur fosforsyrad kalk, $CaH_4(PO_4)_2$) genom behandling med starka syror, vanligen svavelsyra, som borttager 2/3 av trifosfatets kalciummängd och därmed bildar gips (kalciumsulfat). Den så erhållna produkten kallas superfosfat (se d. o.). Vid inverkan av baser (t. ex. kalk) övergår det vattenlösliga monofosfatet genom upptagande av mera bas till i vatten olösligt salt, nämligen, efter den inverkande basens mängd, antingen till difosfat (2-basiskt $CaHPO_4$) eller trifosfat (se ovan), det förra lätt, det senare svårare lösligt i markvätskan och andra svagt sura lösningar. En ammoniakalisk lösning av ammoniumcitrat brukas som lösningsmedel vid dess bestämmande. Närvaron av en större mängd av kalk i jorden gör trifosfat men ej difosfat föga upptagbart för växtrötterna. Den vid basisk färskning av järn erhållna Thomasslaggen antages innehålla ett 4-basiskt kalciumsalt, tetrafosfat, antagligen såsom silikofosfat (dubbelsalt av fosfor- och kiselsyra), som är olösligt i rent vatten, men varur fosfat till större eller mindre del kan utlösas av även svagt sura vätskor, ss. markvätskan och 2 % citronsyrelösning, som användes för bestämmande av dess fosforsyrehalt (se Thomasfosfat). I jorden likasom i växtsaft förekomma alkalitrifosfat, vilka äro lättlösliga i vatten samt magnesium-f., som förhåller sig som kalcium-f. Järn- och aluminiumfosfat, som även förekomma i jorden, äro mycket svårlösliga. I jorden och i gödselmedel kunna sålunda förekomma: kronobetjänt eller direkt hos K. B. Om f. finnes å jord, som skall skiftas, skall skiftes-förrättaren uppmana jordägarna att låta den mark, vara f. är, undantagas som en skifteslagets gemensamma tillhörighet. K. f. om fornminnesmärkens fredande och bevarande 29/11 1867, K. k. 30/5 1873 och 21/4 1886.

Forstmästare användes i Sverige som titel för person, som genomgått skogshögskolans lägre kurs; är i Finland titel för statstjänstemän motsvarande de svenska jägmästarna. Se Skogsundervisning.

Forsythia, ett till olivfamiljen, Oleaceæ, hörande släkte från Ostasien. Intill 2 m. höga buskar, som tidigt på våren blomma rikt med gula blommor på bar kvist. *F. Fortunei* Lindl. är anspråkslös och uthärdar vintrarna väl ännu i Mälardalen. *F. viridissima* Lindl. och *F. suspensa* Vahl, den senare med vackert bågböjda grenar, äro något mindre härdiga.

Fortplantning i vidsträckt bemärkelse är liktydig med varje förökning eller alstring av nya individ för artens, varietetens o. s. v. fortbestånd.

A) Könlig f. Uttrycket användes i något olika bemärkelse men fattas enklast såsom liktydigt med f. efter föregående befruktning (se d. o.).

B) Könlös f. omfattar all alstring av nya individer utan föregående befruktning. Den kan försiggå på flera olika sätt, såsom:

a) Delning, då moderindividen helt enkelt delar sig i två eller flera alldeles lika delar, som utveckla sig till nya individer (hos vissa lägre djur och växter).

b) Knoppning, då en viss del av moderindividen börjar starkare tillväxa, bilda en »knopp», vilken utvecklar sig till en ny individ, som antingen kvarstannar i förbindelse med modern, så att en s. k. djurstock eller koloni uppstår (hos t. ex. svampdjur), eller ock skiljer sig från henne och lever ett fritt liv (hos vissa andra lägre djur). Även hos vissa växter utbildas knoppar med förmåga att, lösta från moderväxten, utveckla sig till nya individer, såsom hos vissa liljor och lökslag m. fl.

c) Partenogenes (jungfrufödsel) och Apogami, då en ny individ utvecklas antingen ur en äggcell utan föregående befruktning (partenogenes) eller ur froämnets vegetativa celler (apogami). Partenogenes förekommer bland annat hos vissa kräftdjur och insekter (drönarna hos vanliga honungsbiet utvecklas sålunda ur obefruktade ägg) ävensom hos vissa lägre växter, apogami åter förutom hos vissa lägre växter även hos t. ex. maskros och daggkåpa.

d) På mera rent vegetativ väg genom utlöpare ovan jord (t. ex. smultron och revranunkel m. fl.), genom underjordiska utlöpare eller underjordsstammar av olika slag, såsom hos potatis och jordärtskockor, kvickrot och många andra gräs, hästhov och näckrosor, tulpaner och narcisser, eller genom rotknölar (t. ex. hos dalior) o. s. v.

e) Genom avläggare och sticklingar, genom ympning, okulering etc. Se dessa ord.

Vid sistnämnda slag av f. förekommer visserligen ett direkt ingripande från människans sida, men även vid vissa av förut nämnda är hon ofta på ett eller annat sätt verksam, varför i detta avseende ingen bestämd skillnad kan göras. Jfr Förökning. H. T—n.

Fosfat, fosforsyrat salt. De i naturen förekommande fosfaten äro salter av ortofosfosforsyra (se Fosfor). Denna kan bilda salter med olika mängder av basen i förhållande till syran, nämligen 1-basiska, 2-basiska och 3-basiska f. I naturen förekomma endast 3-basiska f., (tri-fosfat, sammansatta enligt formeln R_3PO_4). Av dessa äro alkali-fosfaten lösliga i vatten, men det allmännast förekommande fosfatet, neutralt kalcium-trifosfat, $Ca_3(PO_4)_2$., är olösligt i vatten och mer eller mindre svårlösligt i den kolsyre- och mullsyrehaltiga markvätskan. Detta f. bildar stenarten apatit, (se nedan), varifrån den vid bergartens förvittring övergår i jorden. Av kalciumtrifosfat framställes i vatten lösligt monofosfat (enbasiskt, sur fosforsyrad kalk, $CaH_4(PO_4)_2$) genom behandling med starka syror, vanligen svavelsyra, som borttager 2/3 av trifosfatets kalciummängd och därmed bildar gips (kalciumsulfat). Den så erhållna produkten kallas superfosfat (se d. o.). Vid inverkan av baser (t. ex. kalk) övergår det vattenlösliga monofosfatet genom upptagande av mera bas till i vatten olösligt salt, nämligen, efter den inverkande basens mängd, antingen till difosfat (2-basiskt $CaHPO_4$) eller trifosfat (se ovan), det förra lätt, det senare svårare lösligt i markvätskan och andra svagt sura lösningar. En ammoniakalisk lösning av ammoniumcitrat brukas som lösningsmedel vid dess bestämmande. Närvaron av en större mängd av kalk i jorden gör trifosfat men ej difosfat föga upptagbart för växtrötterna. Den vid basisk färskning av järn erhållna Thomasslaggen antages innehålla ett 4-basiskt kalciumsalt, tetrafosfat, antagligen såsom silikofosfat (dubbelsalt av fosfor- och kiselsyra), som är olösligt i rent vatten, men varur fosfat till större eller mindre del kan utlösas av även svagt sura vätskor, ss. markvätskan och 2 % citronsyrelösning, som användes för bestämmande av dess fosforsyrehalt (se Thomasfosfat). I jorden likasom i växtsaft förekomma alkalitrifosfat, vilka äro lättlösliga i vatten samt magnesium-f., som förhåller sig som kalcium-f. Järn- och aluminiumfosfat, som även förekomma i jorden, äro mycket svårlösliga. I jorden och i gödselmedel kunna sålunda förekomma: kronobetjänt eller direkt hos K. B. Om f. finnes å jord, som skall skiftas, skall skiftes-förrättaren uppmana jordägarna att låta den mark, vara f. är, undantagas som en skifteslagets gemensamma tillhörighet. K. f. om fornminnesmärkens fredande och bevarande 29/11 1867, K. k. 30/5 1873 och 21/4 1886.

Forstmästare användes i Sverige som titel för person, som genomgått skogshögskolans lägre kurs; är i Finland titel för statstjänstemän motsvarande de svenska jägmästarna. Se Skogsundervisning.

Forsythia, ett till olivfamiljen, Oleaceæ, hörande släkte från Ostasien. Intill 2 m. höga buskar, som tidigt på våren blomma rikt med gula blommor på bar kvist. *F. Fortunei* Lindl. är anspråkslös och uthärdar vintrarna väl ännu i Mälardalen. *F. viridissima* Lindl. och *F. suspensa* Vahl, den senare med vackert bågböjda grenar, äro något mindre härdiga.

Fortplantning i vidsträckt bemärkelse är liktydig med varje förökning eller alstring av nya individ för artens, varietetens o. s. v. fortbestånd.

A) Könlig f. Uttrycket användes i något olika bemärkelse men fattas enklast såsom liktydigt med f. efter föregående befruktning (se d. o.).

B) Könlös f. omfattar all alstring av nya individer utan föregående befruktning. Den kan försiggå på flera olika sätt, såsom:

a) Delning, då moderindividen helt enkelt delar sig i två eller flera alldeles lika delar, som utveckla sig till nya individer (hos vissa lägre djur och växter).

b) Knoppning, då en viss del av moderindividen börjar starkare tillväxa, bilda en »knopp», vilken utvecklar sig till en ny individ, som antingen kvarstannar i förbindelse med modern, så att en s. k. djurstock eller koloni uppstår (hos t. ex. svampdjur), eller ock skiljer sig från henne och lever ett fritt liv (hos vissa andra lägre djur). Även hos vissa växter utbildas knoppar med förmåga att, lösta från moderväxten, utveckla sig till nya individer, såsom hos vissa liljor och lökslag m. fl.

c) Partenogenes (jungfrufödsel) och Apogami, då en ny individ utvecklas antingen ur en äggcell utan föregående befruktning (partenogenes) eller ur froämnets vegetativa celler (apogami). Partenogenes förekommer bland annat hos vissa kräftdjur och insekter (drönarna hos vanliga honungsbiet utvecklas sålunda ur obefruktade ägg) ävensom hos vissa lägre

växter, apogami åter förutom hos vissa lägre växter även hos t. ex. maskros och daggkåpa.

d) På mera rent vegetativ väg genom utlöpare ovan jord (t. ex. smultron och revranunkel m. fl.), genom underjordiska utlöpare eller underjordsstammar av olika slag, såsom hos potatis och jordärtskockor, kvickrot och många andra gräs, hästhov och näckrosor, tulpaner och narcisser, eller genom rotknölar (t. ex. hos dalior) o. s. v.

e) Genom avläggare och sticklingar, genom ympning, okulering etc. Se dessa ord.

Vid sistnämnda slag av f. förekommer visserligen ett direkt ingripande från människans sida, men även vid vissa av förut nämnda är hon ofta på ett eller annat sätt verksam, varför i detta avseende ingen bestämd skillnad kan göras. Jfr Förökning. H. T—n.

Fosfat, fosforsyrat salt. De i naturen förekommande fosfaten äro salter av ortofosfosforsyra (se Fosfor). Denna kan bilda salter med olika mängder av basen i förhållande till syran, nämligen 1-basiska, 2-basiska och 3-basiska f. I naturen förekomma endast 3-basiska f., (tri-fosfat, sammansatta enligt formeln R_3PO_4). Av dessa äro alkali-fosfaten lösliga i vatten, men det allmännast förekommande fosfatet, neutralt kalcium-trifosfat, $Ca_3(PO_4)_2$., är olösligt i vatten och mer eller mindre svårlösligt i den kolsyre- och mullsyrehaltiga markvätskan. Detta f. bildar stenarten apatit, (se nedan), varifrån den vid bergartens förvittring övergår i jorden. Av kalciumtrifosfat framställes i vatten lösligt monofosfat (enbasiskt, sur fosforsyrad kalk, $CaH_4(PO_4)_2$) genom behandling med starka syror, vanligen svavelsyra, som borttager 2/3 av trifosfatets kalciummängd och därmed bildar gips (kalciumsulfat). Den så erhållna produkten kallas superfosfat (se d. o.). Vid inverkan av baser (t. ex. kalk) övergår det vattenlösliga monofosfatet genom upptagande av mera bas till i vatten olösligt salt, nämligen, efter den inverkande basens mängd, antingen till difosfat (2-basiskt $CaHPO_4$) eller trifosfat (se ovan), det förra lätt, det senare svårare lösligt i markvätskan och andra svagt sura lösningar. En ammoniakalisk lösning av ammoniumcitrat brukas som lösningsmedel vid dess bestämmande. Närvaron av en större mängd av kalk i jorden gör trifosfat men ej difosfat föga upptagbart för växtrötterna. Den vid basisk färskning av järn erhållna Thomasslaggen antages innehålla ett 4-basiskt kalciumsalt, tetrafosfat, antagligen såsom silikofosfat (dubbelsalt av fosfor- och kiselsyra), som är olösligt i rent vatten, men varur fosfat till större eller mindre del kan utlösas av även svagt sura vätskor, ss. markvätskan och 2 % citronsyrelösning, som användes för bestämmande av dess fosforsyrehalt (se Thomasfosfat). I jorden likasom i växtsaft förekomma alkalitrifosfat, vilka äro lättlösliga i vatten samt magnesium-f., som förhåller sig som kalcium-f. Järn- och aluminiumfosfat, som även förekomma i jorden, äro mycket svårlösliga. I jorden och i gödselmedel kunna sålunda förekomma:kalciummonofosfat (superfosfat) vattenlösligt;

kalciumdifosfat, olösligt i vatten, lösligt i svagt sura vätskor och ammoniumcitrat (»citratlösligt»);

kalciumtrifosfat, olösligt i vatten, m. l. m. svårlösligt i svagt sura vätskor;

kalciumtetrafosfat, olösligt i vatten, lösligt i 2 % citronsyra och andra svagt sura vätskor (»citronsyrelösligt»);

kalium- och natriumfosfat, lättlösliga i vatten;

magnesiumfosfat, åtföljande kalksalten, samt

järn- och aluminiumfosfat, mycket svårlösliga.

Mineralfosfat. Av fosfathaltiga mineral förekommer apatit, en förening av trifosfat, klorid och fluorid av kalcium, $3Ca_3(PO_4)_2 + CaClFl$, allmännast i naturen. Den är en vanlig inblandning i urberget men förekommer sällan i så stora och rena massor, att den är brytvärd. Vid urbergets förvittring övergår den i den därvid uppkomna jorden och är sålunda det huvudsakliga upphovet till de lösa jordlagrens fosforsyrehalt. I Sverige finnes apatit i största mängd inblandad i en del järnmalmer, vid vars färskning den övergår i slaggen, som därför används för beredning av fosforsyregödsel (se Thomasfosfat). I geologiskt yngre formationer förekomma mångenstädes betydliga lager av orent kalciumfosfat (fosforit), delvis bildade av djurben (osteoliter) eller träck (koproliter). Fosforit är funnen i silurformationen i Skåne och Dalarne, men alltför fattig för att med fördel kunna tillgodogöras. Rika fosforitlager förekomma i Tyskland (Nassau-, Lahn-, f.), Belgien (Ciply-f.), Frankrike (Somme-f.), Algier och Tunis samt i Förenta staterna, i synnerhet i Florida. Brytningen av dylika f., även kallade råfosfat, har under 1905—14 i medeltal för år uppgått till: i Förenta staterna 2,633,000 ton, Tunis och Algier 1,670,000, Frankrike 378,000, Belgien 185,000, å olika oceanöar 340,000 eller sammanlagt 5,200,000 ton.

I de lösa jordlagren förekomma f. i mycket små mängder, härrörande dels från det vittrade stenmaterialet, dels från lämningar av växter och djur. I sanka jordlager förekommer stundom ett blååktigt jordartat f., vivianit eller blåjord (se d. o.). På jordens fruktbarhet inverkar dennas halt av för växterna tillgängligt f., som vid jordanalysen beräknas som fosforsyreanhydrid, P_2O_5. I fruktbar mineraljord brukar den sålunda bestämda fosforsyrehalten uppgå till 0.10—0.15, motsvarande 3,000—4,500 kg. per ha. till 20 cm. djup. I kärr- och mossjord är fosforsyrehalten lägre, men enligt Hj. v. Feilitzen bör den i 12 % saltsyra lösliga fosforsyran i samma jordmängd uppgå till minst 500 kg. för att tillfredsställa grödornas behov. Denna vid jordanalysen funna fosforsyran är delvis mindre lättlöslig till följd av fosforsyrans starka absorption i jorden, och utöver den vid analysen lösta fosforsyran innehåller jorden i de använda lösningsmedlen olösliga fosforföreningar, vilka vid fortgående vittring och multning bliva tillgängliga för växterna. Bränning eller t. o. m. blott upphettning ökar den i organiska och kolloidala ämnen bundna fosforsyrans tillgänglighet som växtnäring. Den absorberade fosforsyrans löslighet växlar med jordens innehåll av baser. Fosforsyran bindes nämligen av kalcium i jämförelsevis lätt-, av järn- och aluminium i svårlöslig form. En tillfredsställande kalkhalt är därför fördelaktig för jordens bördighet, under det att hög halt av järn- och aluminiumföreningar medför låg halt av lättlöslig fosforsyra, desto mer som så sammansatt jord vanligen är bildad av fosforsyrefattiga stenarter och därför tacksam för fosforsyregödsling.

Jäsning av organiska ämnen har i en del försök funnits öka fosfats löslighet, i andra ej. Antagligen medför jäsning denna verkan, då syror (kolsyra, mjölksyra, smörsyra) bildas, men icke då basiska jäsningsprodukter (ammoniak) uppkomma. Inblandning av råfosfat i stallgödsel, vilket stundom förordas, medför sålunda antagligen icke ökad löslighet, förrän gödselns brinning hunnit över ammoniakbildningens stadium. Fysiologiskt sura salt öka fosfatens löslighet. På grund av fosfatens mycket växlande löslighet giver den kemiska analysen icke säker ledning för behovet av fosforsyregödsling, utan detta utrönes säkrare genom gödslingsförsök, som böra fortgå flera år.

Jordens fosforsyrebehov kan bedömas efter laboratorieundersökningar dels på grund av jordens reaktion, i det att sur reaktion säkert tyder på fosforsyrebehov, dels genom bestämning av jordens mannitsönderdelande förmåga, vilken av Harald Christensen visats alltid vara mycket ringa hos sur jord och stå i direkt förhållande till jordens halt av tillgänglig fosforsyra. (Tidskr. f. Planteavl. Bd. 28.

Fosforsyregödsling. För växterna är fosforsyra ett viktigt näringsämne, men de kunna upptaga blott en mindre del, vanligen blott 1 % eller mindre, av jordens halt av detta ämne, och detta räcker ej för framalstrande av rika skördar. Då dessutom stallgödsel är fattig på fosforsyra i förhållande till innehållet av kväve och kali, är tillförsel av f. genom konstgödsel i regel fördelaktig, särdeles vid odling av mognande grödor. På mull- och torvjord, som är rik på kväve men fattig på fosforsyra, är årlig tillförsel av detta ämne en nödvändig förutsättning för lönande grödor. Om utvecklingen av fosforsyregödslingen, se Konstgödsling. För år 1910 beräknades hela förbrukningen av f.-gödslingsmedel i Sverige till

	Ton	Ton fosforsyra
Benmjöl	7,789	2,000
Superfosfat	118,999	21,400
Thomasfosfat		

37,153

5,200

Summa

28,600

eller i medeltal ej fullt 8 kg. fosforsyra per ha. åker mot omkring 1.25 kg. kväve och 4.5 kg. kali. Om de olika f.-gödselmedlens framställning, egenskaper och användning, se under deras namn.

Gödselfosforsyrans tillgodogörande av grödorna beror ytterligare av flera omständigheter, ss. 1. Gödselmedlets finfördelning, i det att den för den särskilda fosfatformen utmärkande lösligheten fullt inträder först vid stark finfördelning; denna plägar i de i vatten olösliga fosfaten mätas genom deras halt av finmjöl, varmed vanligen menas det som går genom en sikt med 0.2 mm. maskor (Kahls normalsikt N:o 100). 2. Jordens fosforsyrehalt, i det att det visat sig, att skördeökningen blivit mindre i på fosforsyra starkt utsugen än i fosforsyrerikare jord, vilket förklaras därmed, att av den tillförda fosforsyran en större eller mindre del åtgått för att mätta jordens lediga absorptionsförmåga. Å andra sidan avtager eljes verkan av den upptagna mängden fosforsyra, likasom av andra näringsämnen, med mängden av ämnet som tillföres (se Intensitet). 3. Jordens reaktion: ju mer surt reagerande jordvätskan är, desto lättare lösas trifosfaten t. ex. råfosfat, benmjöl och fällt trifosfat (i precipitat), som äro olösliga i basiskt reagerande jord (se Benmjöl). 4. Fysiologiskt sura gödselmedel, ex. svavelsyrad ammoniak likasom även kalisalt, befordra lösningen av i markvätskan svårlösliga fosfat. 5. Bakterier medverka till dessa fosfats löslighet, antagligen genom sina sura avsöndringar. 6. Jordens fuktighet inverkar på tillgodogörandet, särskilt av de i vatten olösliga fosfaten. 7. Olika växtarter hava olika förmåga att upptaga fosforsyra, baljväxter i allmänhet större än stråsäd. 8. Tiden för fosforsyregödselns spridning och inblandning i jorden har stort inflytande på verkan särskilt av svårlöslig f., som behöves längre tid för de upplösande faktorernas verkan. I allmänhet är tidig fosforsyregödsling att förorda, för vårsäd har dock gödsling på hösten i allmänhet icke visat sig fördelaktigare än vårgödsling.

Fosforsyran absorberas mycket starkt i jorden och sprider sig föga. Fosforsyregödsel bör därför noga inblandas i hela jordmassan och passar ej som övergödsling. Då ingen fara för uttvättning av fosforsyra finnes, kan denna givas i förråd, räckande för flera grödor. Detta bör så mycket hellre ske, som ett överskott av f. i jorden giver större utsikt till kvävegödsels fulla tillgodogörande och påskyndar grödornas utveckling och sädeskärnans matning. Fosforsyregödsling är därför särskilt av vikt på kväverik jord, och där växttiden knappt medgiver sädens fulla mognad.

Fosfatgödslings verkan visar sig på flera sätt. På fosforsyrebehövande jord medför lämplig fosfatgödsling vid närvaro av tillräckliga mängder av övriga nödvändiga näringsämnen en ökning av skörden, som dock växlar så mycket efter åtskilliga förhållanden, att några medeltal för skördeökningen i förhållande till gödslingens mängd ej löna sig att anföra. Därjämte är dylik gödsling ägnad att medföra hastigare utveckling och mognad samt större mängd kärna i förhållande till halm, varmed följer minskad fara för liggsäd och bättre motståndskraft mot åtskilliga parasiter, som gynnas av en frodig utveckling av grödan. F.-gödsling förändrar växtbeståndet i fleråriga vallar och betesmarker, i det att baljväxterna ökas på gräsens bekostnad.

Efterverkan av f. har vid försök visat sig under 4—5 år, utan avgjord skillnad för olika slag av f.

Fosfatider och lecitiner kallas en grupp av mycket sammansatta, fettliknande organiska ämnen, vilka äro en sammanslutning mellan glycerin och kolin med fettsyror och fosforsyra. De äro ytterst allmänt spridda i såväl växt- som djurkroppen, och anses förekomma i alla livskraftiga celler, men alltid i små mängder; hos växterna finnas de isynnerhet i de delar, som äro avsedda för fortsatt utveckling, ss. frön och knoppar, och i unga livligt växande växtdelar, hos djuren mest i äggula, hjärnan, nerver, röda blodkroppar m. fl. av de viktigaste livsorganen. De anses hava stor betydelse för tillväxten, men sättet för deras verkan är mycket litet utredd. Betets kända gynnsamma inverkan på unga djurs utveckling anses väsentligen bero på det späda gräsets halt av lecitiner, varför ock talar det förhållandet, att kalvar, vars utveckling försämras, om de från bete sättas på höfodring, åter vinna i livskraft, om de som tillskott få linfrömjöl, som är rikt på lecitin. Ärter, vicker och bönor äro rika på lecitin, oljekakor och säd innehålla föga därav. Bland animala livsmedel äro äggula och mjölk rika på dessa ämnen, men vid uppkokning av mjölk förstöras de till stor del, och detta anses vara en orsak till att unga djur ofta utvecklas mindre väl vid uppfödning med kokt mjölk.

Fosfoprotein. Se Äggviteämnen.

Fosfor, kemiskt tecken P, är ett enkelt ämne, som ej finnes fritt i naturen men ingår som beståndsdel dels i fosforsyrade salter (fosfat), se d. o., dels i ett antal organiska ämnen, som äro av den största betydelse för växt- och djurvärlden.

Fri f. finnes i 2 former: a) Gul f., ett gulaktigt, vaxlikt, svagt genomlysande ämne,

	Ton	Ton fosforsyra
Benmjöl	7,789	2,000
Superfosfat	118,999	21,400
Thomasfosfat	37,153	5,200
Summa		28,600

eller i medeltal ej fullt 8 kg. fosforsyra per ha. åker mot omkring 1.25 kg. kväve och 4.5 kg. kali. Om de olika f.-gödselmedlens framställning, egenskaper och användning, se under deras namn.

Gödselfosforsyrans tillgodogörande av grödorna beror ytterligare av flera omständigheter, ss. 1. Gödselmedlets finfördelning, i det att den för den särskilda fosfatformen utmärkande lösligheten fullt inträder först vid stark finfördelning; denna plägar i de i vatten olösliga fosfaten mätas genom deras halt av finmjöl, varmed vanligen menas det som går genom en sikt med 0.2 mm. maskor (Kahls normalsikt N:o 100). 2. Jordens fosforsyrehalt, i det att det visat sig, att skördeökningen blivit mindre i på fosforsyra starkt utsugen än i fosforsyrerikare jord, vilket förklaras därmed, att av den tillförda fosforsyran en större eller mindre del åtgått för att mätta jordens lediga absorptionsförmåga. Å andra sidan avtager eljes verkan av den upptagna mängden fosforsyra, likasom av andra näringsämnen, med mängden av ämnet som tillföres (se Intensitet). 3. Jordens reaktion: ju mer surt reagerande jordvätskan är, desto lättare lösas trifosfaten t. ex. råfosfat, benmjöl och fällt trifosfat (i precipitat), som äro olösliga i basiskt reagerande jord (se Benmjöl). 4. Fysiologiskt sura

gödselmedel, ex. svavelsyrad ammoniak likasom även kalisalt, befordra lösningen av i markvätskan svårlösliga fosfat. 5. Bakterier medverka till dessa fosfats löslighet, antagligen genom sina sura avsöndringar. 6. Jordens fuktighet inverkar på tillgodogörandet, särskilt av de i vatten olösliga fosfaten. 7. Olika växtarter hava olika förmåga att upptaga fosforsyra, baljväxter i allmänhet större än stråsäd. 8. Tiden för fosforsyregödselns spridning och inblandning i jorden har stort inflytande på verkan särskilt av svårlöslig f., som behöves längre tid för de upplösande faktorernas verkan. I allmänhet är tidig fosforsyregödsling att förorda, för vårsäd har dock gödsling på hösten i allmänhet icke visat sig fördelaktigare än vårgödsling.

Fosforsyran absorberas mycket starkt i jorden och sprider sig föga. Fosforsyregödsel bör därför noga inblandas i hela jordmassan och passar ej som övergödsling. Då ingen fara för uttvättning av fosforsyra finnes, kan denna givas i förråd, räckande för flera grödor. Detta bör så mycket hellre ske, som ett överskott av f. i jorden giver större utsikt till kvävegödsels fulla tillgodogörande och påskyndar grödornas utveckling och sädeskärnans matning. Fosforsyregödsling är därför särskilt av vikt på kväverik jord, och där växttiden knappt medgiver sädens fulla mognad.

Fosfatgödslings verkan visar sig på flera sätt. På fosforsyrebehövande jord medför lämplig fosfatgödsling vid närvaro av tillräckliga mängder av övriga nödvändiga näringsämnen en ökning av skörden, som dock växlar så mycket efter åtskilliga förhållanden, att några medeltal för skördeökningen i förhållande till gödslingens mängd ej löna sig att anföra. Därjämte är dylik gödsling ägnad att medföra hastigare utveckling och mognad samt större mängd kärna i förhållande till halm, varmed följer minskad fara för liggsäd och bättre motståndskraft mot åtskilliga parasiter, som gynnas av en frodig utveckling av grödan. F.-gödsling förändrar växtbeståndet i fleråriga vallar och betesmarker, i det att baljväxterna ökas på gräsens bekostnad.

Efterverkan av f. har vid försök visat sig under 4—5 år, utan avgjord skillnad för olika slag av f.

Fosfatider och lecitiner kallas en grupp av mycket sammansatta, fettliknande organiska ämnen, vilka äro en sammanslutning mellan glycerin och kolin med fettsyror och fosforsyra. De äro ytterst allmänt spridda i såväl växt- som djurkroppen, och anses förekomma i alla livskraftiga celler, men alltid i små mängder; hos växterna finnas de isynnerhet i de delar, som äro avsedda för fortsatt utveckling, ss. frön och knoppar, och i unga livligt växande växtdelar, hos djuren mest i äggula, hjärnan, nerver, röda blodkroppar m. fl. av de viktigaste livsorganen. De anses hava stor betydelse för tillväxten, men sättet för deras verkan är mycket litet utredd. Betets kända gynnsamma inverkan på unga djurs utveckling anses väsentligen bero på det späda gräsets halt av lecitiner, varför ock talar det förhållandet, att kalvar, vars utveckling försämras, om de från bete sättas på höfodring, åter vinna i livskraft, om de som tillskott få linfrömjöl, som är rikt på lecitin. Ärter, vicker och bönor äro rika på lecitin, oljekakor och säd innehålla föga därav. Bland animala livsmedel äro äggula och mjölk rika på dessa ämnen, men vid uppkokning av mjölk förstöras de till stor del, och detta anses vara en orsak till att unga djur ofta utvecklas mindre väl vid uppfödning med kokt mjölk.

Fosfoprotein. Se Äggviteämnen.

Fosfor, kemiskt tecken P, är ett enkelt ämne, som ej finnes fritt i naturen men ingår som beståndsdel dels i fosforsyrade salter (fosfat), se d. o., dels i ett antal organiska ämnen, som äro av den största betydelse för växt- och djurvärlden.

Fri f. finnes i 2 former: a) Gul f., ett gulaktigt, vaxlikt, svagt genomlysande ämne,

	Ton	Ton fosforsyra
Benmjöl	7,789	2,000
Superfosfat	118,999	21,400
Thomasfosfat	37,153	5,200
Summa		28,600

eller i medeltal ej fullt 8 kg. fosforsyra per ha. åker mot omkring 1.25 kg. kväve och 4.5 kg. kali. Om de olika f.-gödselmedlens framställning, egenskaper och användning, se under deras namn.

Gödselfosforsyrans tillgodogörande av grödorna beror ytterligare av flera omständigheter, ss. 1. Gödselmedlets finfördelning, i det att den för den särskilda fosfatformen utmärkande lösligheten fullt inträder först vid stark finfördelning; denna plägar i de i vatten olösliga fosfaten mätas genom deras halt av finmjöl, varmed vanligen menas det som går genom sikt med 0.2 mm. maskor (Kahls normalsikt N:o 100). 2. Jordens fosforsyrehalt, i det att det visat sig, att skördeökningen blivit mindre i på fosforsyra starkt utsugen än i fosforsyrerikare jord, vilket förklaras därmed, att av den tillförda fosforsyran en större eller mindre del åtgått för att mätta jordens lediga absorptionsförmåga. Å andra sidan avtager eljes verkan av den upptagna mängden fosforsyra, likasom av andra näringsämnen, med mängden av ämnet som tillföres (se Intensitet). 3. Jordens reaktion: ju mer surt reagerande jordvätskan är, desto lättare lösas trifosfaten t. ex. råfosfat, benmjöl och fällt trifosfat (i precipitat), som äro olösliga i basiskt reagerande jord (se Benmjöl). 4. Fysiologiskt sura gödselmedel, ex. svavelsyrad ammoniak likasom även kalisalt, befordra lösningen av i markvätskan svårlösliga fosfat. 5. Bakterier medverka till dessa fosfats löslighet, antagligen genom sina sura avsöndringar. 6. Jordens fuktighet inverkar på tillgodogörandet, särskilt av de i vatten olösliga fosfaten. 7. Olika växtarter hava olika förmåga att upptaga fosforsyra, baljväxter i allmänhet större än stråsäd. 8. Tiden för fosforsyregödselns spridning och inblandning i jorden har stort inflytande på verkan särskilt av svårlöslig f., som behöves längre tid för de upplösande faktorernas verkan. I allmänhet är tidig fosforsyregödsling att förorda, för vårsäd har dock gödsling på hösten i allmänhet icke visat sig fördelaktigare än vårgödsling.

Fosforsyran absorberas mycket starkt i jorden och sprider sig föga. Fosforsyregödsel bör därför noga inblandas i hela jordmassan och passar ej som övergödsling. Då ingen fara för uttvättning av fosforsyra finnes, kan denna givas i förråd, räckande för flera grödor. Detta bör så mycket hellre ske, som ett överskott av f. i jorden giver större utsikt till kvävegödsels fulla tillgodogörande och påskyndar grödornas utveckling och sädeskärnans matning. Fosforsyregödsling är därför särskilt av vikt på kväverik jord, och där växttiden knappt medgiver sädens fulla mognad.

Fosfatgödslings verkan visar sig på flera sätt. På fosforsyrebehövande jord medför lämplig fosfatgödsling vid närvaro av tillräckliga mängder av övriga nödvändiga näringsämnen en ökning av skörden, som dock växlar så mycket efter åtskilliga förhållanden, att några medeltal för skördeökningen i förhållande till gödslingens mängd ej löna sig att anföra. Därjämte är dylik gödsling ägnad att medföra hastigare utveckling och mognad samt större mängd kärna i förhållande till halm, varmed följer minskad fara för liggsäd och bättre motståndskraft mot åtskilliga parasiter, som gynnas av en frodig utveckling av grödan. F.-gödsling förändrar växtbeståndet i fleråriga vallar och betesmarker, i det att baljväxterna ökas på gräsens bekostnad.

Efterverkan av f. har vid försök visat sig under 4—5 år, utan avgjord skillnad för olika slag av f.

Fosfatider och lecitiner kallas en grupp av mycket sammansatta, fettliknande organiska ämnen, vilka äro en sammanslutning mellan glycerin och kolin med fettsyror och fosforsyra. De äro ytterst allmänt spridda i såväl växt- som djurkroppen, och anses förekomma i alla livskraftiga celler, men alltid i små mängder; hos växterna finnas de isynnerhet i de delar, som äro avsedda för fortsatt utveckling, ss. frön och knoppar, och i unga livligt växande växtdelar, hos djuren mest i äggula, hjärnan, nerver, röda blodkroppar m. fl. av de viktigaste livsorganen. De anses hava stor betydelse för tillväxten, men sättet för deras verkan är mycket litet utredd. Betets kända gynnsamma inverkan på unga djurs utveckling anses väsentligen bero på det späda gräsets halt av lecitiner, varför ock talar det förhållandet, att kalvar, vars utveckling försämras, om de från bete sättas på höfodring, åter vinna i livskraft, om de som tillskott få linfrömjöl, som är rikt på lecitin. Ärter, vicker och bönor äro rika på lecitin, oljekakor och säd innehålla föga därav. Bland animala livsmedel äro äggula och mjölk rika på dessa ämnen, men vid uppkokning av mjölk förstöras de till stor del, och detta anses vara en orsak till att unga djur ofta utvecklas mindre väl vid uppfödning med kokt mjölk.

Fosfoprotein. Se Äggviteämnen.

Fosfor, kemiskt tecken P, är ett enkelt ämne, som ej finnes fritt i naturen men ingår som beståndsdel dels i fosforsyrade salter (fosfat), se d. o., dels i ett antal organiska ämnen, som äro av den största betydelse för växt- och djurvärlden.

Fri f. finnes i 2 former: a) Gul f., ett gulaktigt, vaxlikt, svagt genomlysande ämne,

	Ton	Ton fosforsyra
Benmjöl	7,789	2,000
Superfosfat	118,999	21,400
Thomasfosfat	37,153	5,200
Summa		28,600

eller i medeltal ej fullt 8 kg. fosforsyra per ha. åker mot omkring 1.25 kg. kväve och 4.5 kg. kali. Om de olika f.-gödselmedlens framställning, egenskaper och användning, se under deras namn.

Gödselfosforsyrans tillgodogörande av grödorna beror ytterligare av flera omständigheter, ss. 1. Gödselmedlets finfördelning, i det att den för den särskilda fosfatformen utmärkande lösligheten fullt inträder först vid stark finfördelning; denna plägar i de i vatten olösliga fosfaten mätas genom deras halt av finmjöl, varmed vanligen menas det som går genom en sikt med 0.2 mm. maskor (Kahls normalsikt N:o 100). 2. Jordens fosforsyrehalt, i det att det visat sig, att skördeökningen blivit mindre i på fosforsyra starkt utsugen än i fosforsyrerikare jord, vilket förklaras därmed, att av den tillförda fosforsyran en större eller mindre del åtgått för att mätta jordens lediga absorptionsförmåga. Å andra sidan avtager eljes verkan av den upptagna mängden fosforsyra, likasom av andra näringsämnen, med mängden av ämnet som tillföres (se Intensitet). 3. Jordens reaktion: ju mer surt reagerande jordvätskan är, desto lättare lösas trifosfaten t. ex. råfosfat, benmjöl och fällt trifosfat (i precipitat), som äro olösliga i basiskt reagerande jord (se Benmjöl). 4. Fysiologiskt sura gödselmedel, ex. svavelsyrad ammoniak likasom även kalisalt, befordra lösningen av i markvätskan svårlösliga fosfat. 5. Bakterier medverka till dessa fosfats löslighet, antagligen genom sina sura avsöndringar. 6. Jordens fuktighet inverkar på tillgodogörandet, särskilt av de i vatten olösliga fosfaten. 7. Olika växtarter hava olika förmåga att upptaga fosforsyra, baljväxter i allmänhet större än stråsäd. 8. Tiden för fosforsyregödselns spridning och inblandning i jorden har stort inflytande på verkan särskilt av svårlöslig f., som behöves längre tid för de upplösande faktorernas verkan. I allmänhet är tidig fosforsyregödsling att förorda, för vårsäd har dock gödsling på hösten i allmänhet icke visat sig fördelaktigare än vårgödsling.

Fosforsyran absorberas mycket starkt i jorden och sprider sig föga. Fosforsyregödsel bör därför noga inblandas i hela jordmassan och passar ej som övergödsling. Då ingen fara för uttvättning av fosforsyra finnes, kan denna givas i förråd, räckande för flera grödor. Detta bör så mycket hellre ske, som ett överskott av f. i jorden giver större utsikt till kvävegödsels fulla tillgodogörande och påskyndar grödornas utveckling och sädeskärnans matning. Fosforsyregödsling är därför särskilt av vikt på kväverik jord, och där växttiden knappt medgiver sädens fulla mognad.

Fosfatgödslings verkan visar sig på flera sätt. På fosforsyrebehövande jord medför lämplig fosfatgödsling vid närvaro av tillräckliga mängder av övriga nödvändiga näringsämnen en ökning av skörden, som dock växlar så mycket efter åtskilliga förhållanden, att några medeltal för skördeökningen i förhållande till gödslingens mängd ej löna sig att anföra. Därjämte är dylik gödsling ägnad att medföra hastigare utveckling och mognad samt större mängd kärna i förhållande till halm, varmed följer minskad fara för liggsäd och bättre motståndskraft mot åtskilliga parasiter, som gynnas av en frodig utveckling av grödan. F.-gödsling förändrar växtbeståndet i fleråriga vallar och betesmarker, i det att baljväxterna ökas på gräsens bekostnad.

Efterverkan av f. har vid försök visat sig under 4—5 år, utan avgjord skillnad för olika slag av f.

Fosfatider och lecitiner kallas en grupp av mycket sammansatta, fettliknande organiska ämnen, vilka äro en sammanslutning mellan glycerin och kolin med fettsyror och fosforsyra. De äro ytterst allmänt spridda i såväl växt- som djurkroppen, och anses förekomma i alla livskraftiga celler, men alltid i små mängder; hos växterna finnas de isynnerhet i de delar, som äro avsedda för fortsatt utveckling, ss. frön och knoppar, och i unga livligt växande växtdelar, hos djuren mest i äggula, hjärnan, nerver, röda blodkroppar m. fl. av de viktigaste livsorganen. De anses hava stor betydelse för tillväxten, men sättet för deras verkan är mycket litet utredd. Betets kända gynnsamma inverkan på unga djurs utveckling anses väsentligen bero på det späda gräsets halt av lecitiner, varför ock talar det förhållandet, att kalvar, vars utveckling försämras, om de från bete sättas på höfodring, åter vinna i livskraft, om de som tillskott få linfrömjöl, som är rikt på lecitin. Ärter, vicker och bönor äro rika på lecitin, oljekakor och säd innehålla föga därav. Bland animala livsmedel äro äggula och mjölk rika på dessa ämnen, men vid uppkokning av mjölk förstöras de till stor del, och detta anses vara en orsak till att unga djur ofta utvecklas mindre väl vid uppfödning med kokt mjölk.

Fosfoprotein. Se Äggviteämnen.

Fosfor, kemiskt tecken P, är ett enkelt ämne, som ej finnes fritt i naturen men ingår som beståndsdel dels i fosforsyrade salter (fosfat), se d. o., dels i ett antal organiska ämnen, som äro av den största betydelse för växt- och djurvärlden.

Fri f. finnes i 2 former: a) Gul f., ett gulaktigt, vaxlikt, svagt genomlysande ämne,

som är mycket lättantändligt och i beröring med luften är självlysande (fosforescerande). Det måste förvaras under vatten för att ej självantändas. Gul f. är det tändande ämnet i fosfortändstickor och är mycket giftig. Den är löslig i feta oljor.

b) Röd f. är brunröd, ogenomskinlig, ej självantändlig eller fosforescerande och icke giftig. Den ingår i anstrykningen å säkerhetständstockornas plån.

I växterna ingår f. som beståndsdel av cellkärnans äggviteämnen (nukleoproteider, se Äggviteartade ämnen) samt i de i varje växtcell i små mängder förekommande fosfatiderna och lecitinerna (se d. o.). I största mängd finnes f. i växternas förökningsceller (i frön, sporer, jästceller), i vilka den, beräknad som fosforsyra, plägar utgöra 25—50 % av askbeståndsdelarna mot högst 15 % i rot, stam och blad. F. är sålunda en oumbärlig beståndsdel av växterna, som upptaga densamma i form av fosforsyra, vilken därför räknas till de viktigaste växtnärings- och gödslingsämnena. Vid växternas förmultning eller förbränning övergå de organiska föreningarnas f. till fosforsyra. Jfr Fosfat.

I djurkroppen ingår f. även som nukleoproteider, lecitin och fosfatider, vilka senare finnas i varje levande cell, men i största mängd i hjärnan, ryggmärgen och äggulan, samt dessutom som kalciumtrifosfat, som utgör större delen av normalt utvecklade bens askbeståndsdelar. Ur födan upptagas f.-föreningarna mycket ofullständigt. Den ur nukleoproteider avskilda fosforhaltiga delen, nukleinet övergår till stor del i träcken, och även kalciumfosfatet löses blott till mindre del vid matsmältningen. F. har emellertid stor betydelse för djurens livsprocesser, och brist på detta ämne i födan har till följd, att för organismens livsverksamhet behövlig f. hämtas från benvävnaden, som därigenom blir svampig och bräcklig. (Se Benskörhet.) Detta inträffar isynnerhet hos unga djur, som behöva mycket f. för benens utbildning, och hos mjölkgivande djur, vilkas mjölk innehåller f.-haltiga organiska föreningar, samt vid, särskilt för svin bruklig, utfodring med större mängder fodermedel, som äro fattiga på askbeståndsdelar, ss. rotfrukter, potatis och majs. F.-brist i födan medför även nedsättning i djurens allmänna hälsotillstånd och i produktionen. Dessa sjukliga företeelser förekommas genom utfodring av f.-rika fodermedel, ss. gott hö (fosforsyrehalt minst 0.3 %), mjölk och oljekakor, samt motverkas genom att giva djuren kalkfosfat, helst lättlösligt difosfat, men i brist därav foderbenmjöl. (Se Foderfosfat.)

H. J. Dft.

Fosfors inverkan på djurkroppen. I likhet med många andra gifter, såsom arsenik, har f. i mycket små mängder under längre tids användning ett gynnsamt inflytande på i synnerhet vissa ämnesomsättningar. Så ökas exempelvis bildningen av röda blodkroppar högst avsevärt. Likaså påverkas benväxten, i det benvävnaden i skelettet blir fastare, tätare och hårdare än normalt på bekostnad av såväl benens märgkanaler som dess svampiga (spongiösa) vävnad. Denna gynnsamma verkan använder man sig av, utom för att påskynda läkningen av benbrott, vid behandlandet av en del sjukdomar i benrystemet ss. rachitis (benmjukhet el. engelska sjukan) och osteomalachi (benskörhet). Rachitis är ett mycket vanligt lidande hos unga djur, företrädesvis smågrisar och valpar av storvuxna hundraser. Osteomalacien är tyvärr även den mycket vanlig hos äldre djur, framför allt kor, som gått dräktiga under vinterutfodringen.

För att motverka bensjukdomar ges bl. a. fosfor i små mängder under en längre tid, löst i olja, vanligen fisklevertran. Denna »fosfortran» fås endast på veterinärs recept.

I större mängder verkar f. som ett fruktansvärt gift. Förgiftningens hastighet och intensitet är beroende på mängden av det intagna giftet. Kort tid efter intagandet inställa sig kräkningar, kolik och diarré som följd av lokal retning å slemhinnan i matsmältningskanalen. Efter någon dag tillkomma djupgående förändringar i samtliga kroppens organ med s. k. fettdegeneration i lever, njurar, hjärta och kroppsmuskulatur. Dessa förändringar visa sig utåt i buksmärtor, diarré, gulsot, låg kroppstemperatur och slöhet. Förloppet, som oftast har dödlig utgång, brukar gå på några dagar. Behandlingen består i tarmsköljningar samt ingivning av gammal terpentin och kopparsulfat.

F. har av ålder använts som ett verksamt råttgift i form av fosformos. P. E.

Fosforbrons. Se Metall.

Fosforit. Se Fosfat.

Fosforlevertran, gul fosfor löst i brun levertran i förhållandet 1 : 10,000, är ett verksamt medel mot benmjukhet (se Benskörhet). Gives efter djurläkares ordination i mängd av 1—2 matskedar dagligen åt grisar. Om orsaken till dess verkan råder tvekan. Oljan kan såsom ett lättsmält fodermedel bidraga att höja djurets livskraft, och möjligen kan även dess höga halt av vitaminer (se d. o.) medverka i samma riktning, men uppenbarligen beror läkemedlets verkan även på innehållet av fosfor, vilken befordrar avlagringen av kalksalter i benen. Se Fosfor.

Fosforsyra. Se Fosfat.

Foster. När ett befruktat ägg kommit ned i livmodern, fästes det där i ett slemhinneveck och börjar genast en intensiv och hastig utveckling. Under dennas allra första del kallas ägget embryo, men när dettas blivande former börjat bliva tydliga, och intill födseln benämnes det foster. F.-utvecklingen tager som är mycket lättantändligt och i beröring med luften är självlysande (fosforescerande). Det måste förvaras under vatten för att ej självantändas. Gul f. är det tändande ämnet i fosfortändstickor och är mycket giftig. Den är löslig i feta oljor.

b) Röd f. är brunröd, ogenomskinlig, ej självantändlig eller fosforescerande och icke giftig. Den ingår i anstrykningen å säkerhetständstockornas plån.

I växterna ingår f. som beståndsdel av cellkärnans äggviteämnen (nukleoproteider, se Äggviteartade ämnen) samt i de i varje växtcell i små mängder förekommande fosfatiderna och lecitinerna (se d. o.). I största mängd finnes f. i växternas förökningsceller (i frön, sporer, jästceller), i vilka den, beräknad som fosforsyra, plägar utgöra 25—50 % av askbeståndsdelarna mot högst 15 % i rot, stam och blad. F. är sålunda en oumbärlig beståndsdel av växterna, som upptaga densamma i form av fosforsyra, vilken därför räknas till de viktigaste växtnärings- och gödslingsämnena. Vid växternas förmultning eller förbränning övergå de organiska föreningarnas f. till fosforsyra. Jfr Fosfat.

I djurkroppen ingår f. även som nukleoproteider, lecitin och fosfatider, vilka senare finnas i varje levande cell, men i största mängd i hjärnan, ryggmärgen och äggulan, samt dessutom som kalciumtrifosfat, som utgör större delen av normalt utvecklade bens askbeståndsdelar. Ur födan upptagas f.-föreningarna mycket ofullständigt. Den ur nukleoproteider avskilda fosforhaltiga delen, nukleinet övergår till stor del i träcken, och även kalciumfosfatet löses blott till mindre del vid matsmältningen. F. har emellertid stor betydelse för djurens livsprocesser, och brist på detta ämne i födan har till följd, att för organismens livsverksamhet behövlig f. hämtas från benvävnaden, som därigenom blir svampig och bräcklig. (Se Benskörhet.) Detta inträffar isynnerhet hos unga djur, som behöva mycket f. för benens utbildning, och hos mjölkgivande djur, vilkas mjölk innehåller f.-haltiga organiska föreningar, samt vid, särskilt för svin bruklig, utfodring med större mängder fodermedel, som äro fattiga på askbeståndsdelar, ss. rotfrukter, potatis och majs. F.-brist i födan medför även nedsättning i djurens allmänna hälsotillstånd och i produktionen. Dessa sjukliga företeelser förekommas genom utfodring av f.-rika fodermedel, ss. gott hö (fosforsyrehalt minst 0.3 %), mjölk och oljekakor, samt motverkas genom att giva djuren kalkfosfat, helst lättlösligt difosfat, men i brist därav foderbenmjöl. (Se Foderfosfat.)

H. J. Dft.

Fosfors inverkan på djurkroppen. I likhet med många andra gifter, såsom arsenik, har f. i mycket små mängder under längre tids användning ett gynnsamt inflytande på i synnerhet vissa ämnesomsättningar. Så ökas exempelvis bildningen av röda blodkroppar högst avsevärt. Likaså påverkas benväxten, i det benvävnaden i skelettet blir fastare, tätare och hårdare än normalt på bekostnad av såväl benens märgkanaler som dess svampiga (spongiösa) vävnad. Denna gynnsamma verkan använder man sig av, utom för att påskynda läkningen av benbrott, vid behandlandet av en del sjukdomar i benrystemet ss. rachitis (benmjukhet el. engelska sjukan) och osteomalachi (benskörhet). Rachitis är ett mycket vanligt lidande hos unga djur, företrädesvis smågrisar och valpar av storvuxna hundraser. Osteomalacien är tyvärr även den mycket vanlig hos äldre djur, framför allt kor, som gått dräktiga under vinterutfodringen.

För att motverka bensjukdomar ges bl. a. fosfor i små mängder under en längre tid, löst i olja, vanligen fisklevertran. Denna »fosfortran» fås endast på veterinärs recept.

I större mängder verkar f. som ett fruktansvärt gift. Förgiftningens hastighet och intensitet är beroende på mängden av det intagna giftet. Kort tid efter intagandet inställa sig kräkningar, kolik och diarré som följd av lokal retning å slemhinnan i matsmältningskanalen. Efter någon dag tillkomma djupgående förändringar i samtliga kroppens organ med s. k. fettdegeneration i lever, njurar, hjärta och kroppsmuskulatur. Dessa förändringar visa sig utåt i buksmärtor, diarré, gulsot, låg kroppstemperatur och slöhet. Förloppet, som oftast har dödlig utgång, brukar gå på några dagar. Behandlingen består i tarmsköljningar samt ingivning av gammal terpentin och kopparsulfat.

F. har av ålder använts som ett verksamt råttgift i form av fosformos. P. E.

Fosforbrons. Se Metall.

Fosforit. Se Fosfat.

Fosforlevertran, gul fosfor löst i brun levertran i förhållandet 1 : 10,000, är ett verksamt medel mot benmjukhet (se Benskörhet). Gives efter djurläkares ordination i mängd av 1—2 matskedar dagligen åt grisar. Om orsaken till dess verkan råder tvekan. Oljan kan såsom ett lättsmält fodermedel bidraga att höja djurets livskraft, och möjligen kan även dess höga

halt av vitaminer (se d. o.) medverka i samma riktning, men uppenbarligen beror läkemedlets verkan även på innehållet av fosfor, vilken befordrar avlagringen av kalksalter i benen. Se Fosfor.

Fosforsyra. Se Fosfat.

Foster. När ett befruktat ägg kommit ned i livmodern, fästes det där i ett slemhinneveck och börjar genast en intensiv och hastig utveckling. Under dennas allra första del kallas ägget embryo, men när dettas blivande former börjat bliva tydliga, och intill födseln benämnes det foster. F.-utvecklingen tager som är mycket lättantändligt och i beröring med luften är självlysande (fosforescerande). Det måste förvaras under vatten för att ej självantändas. Gul f. är det tändande ämnet i fosfortändstickor och är mycket giftig. Den är löslig i feta oljor.

b) Röd f. är brunröd, ogenomskinlig, ej självantändlig eller fosforescerande och icke giftig. Den ingår i anstrykningen å säkerhetständstockornas plån.

I växterna ingår f. som beståndsdel av cellkärnans äggviteämnen (nukleoproteider, se Äggviteartade ämnen) samt i de i varje växtcell i små mängder förekommande fosfatiderna och lecitinerna (se d. o.). I största mängd finnes f. i växternas förökningsceller (i frön, sporer, jästceller), i vilka den, beräknad som fosforsyra, plägar utgöra 25—50 % av askbeståndsdelarna mot högst 15 % i rot, stam och blad. F. är sålunda en oumbärlig beståndsdel av växterna, som upptaga densamma i form av fosforsyra, vilken därför räknas till de viktigaste växtnärings- och gödslingsämnena. Vid växternas förmultning eller förbränning övergå de organiska föreningarnas f. till fosforsyra. Jfr Fosfat.

I djurkroppen ingår f. även som nukleoproteider, lecitin och fosfatider, vilka senare finnas i varje levande cell, men i största mängd i hjärnan, ryggmärgen och äggulan, samt dessutom som kalciumtrifosfat, som utgör större delen av normalt utvecklade bens askbeståndsdelar. Ur födan upptagas f.-föreningarna mycket ofullständigt. Den ur nukleoproteider avskilda fosforhaltiga delen, nukleinet övergår till stor del i träcken, och även kalciumfosfatet löses blott till mindre del vid matsmältningen. F. har emellertid stor betydelse för djurens livsprocesser, och brist på detta ämne i födan har till följd, att för organismens livsverksamhet behövlig f. hämtas från benvävnaden, som därigenom blir svampig och bräcklig. (Se Benskörhet.) Detta inträffar isynnerhet hos unga djur, som behöva mycket f. för benens utbildning, och hos mjölkgivande djur, vilkas mjölk innehåller f.-haltiga organiska föreningar, samt vid, särskilt för svin bruklig, utfodring med större mängder fodermedel, som äro fattiga på askbeståndsdelar, ss. rotfrukter, potatis och majs. F.-brist i födan medför även nedsättning i djurens allmänna hälsotillstånd och i produktionen. Dessa sjukliga företeelser förekommas genom utfodring av f.-rika fodermedel, ss. gott hö (fosforsyrehalt minst 0.3 %), mjölk och oljekakor, samt motverkas genom att giva djuren kalkfosfat, helst lättlösligt difosfat, men i brist därav foderbenmjöl. (Se Foderfosfat.)

H. J. Dft.

Fosfors inverkan på djurkroppen. I likhet med många andra gifter, såsom arsenik, har f. i mycket små mängder under längre tids användning ett gynnsamt inflytande på i synnerhet vissa ämnesomsättningar. Så ökas exempelvis bildningen av röda blodkroppar högst avsevärt. Likaså påverkas benväxten, i det benvävnaden i skelettet blir fastare, tätare och hårdare än normalt på bekostnad av såväl benens märgkanaler som dess svampiga (spongiösa) vävnad. Denna gynnsamma verkan använder man sig av, utom för att påskynda läkningen av benbrott, vid behandlandet av en del sjukdomar i benrystemet ss. rachitis (benmjukhet el. engelska sjukan) och osteomalachi (benskörhet). Rachitis är ett mycket vanligt lidande hos unga djur, företrädesvis smågrisar och valpar av storvuxna hundraser. Osteomalacien är tyvärr även den mycket vanlig hos äldre djur, framför allt kor, som gått dräktiga under vinterutfodringen.

För att motverka bensjukdomar ges bl. a. fosfor i små mängder under en längre tid, löst i olja, vanligen fisklevertran. Denna »fosfortran» fås endast på veterinärs recept.

I större mängder verkar f. som ett fruktansvärt gift. Förgiftningens hastighet och intensitet är beroende på mängden av det intagna giftet. Kort tid efter intagandet inställa sig kräkningar, kolik och diarré som följd av lokal retning å slemhinnan i matsmältningskanalen. Efter någon dag tillkomma djupgående förändringar i samtliga kroppens organ med s. k. fettdegeneration i lever, njurar, hjärta och kroppsmuskulatur. Dessa förändringar visa sig utåt i buksmärtor, diarré, gulsot, låg kroppstemperatur och slöhet. Förloppet, som oftast har dödlig utgång, brukar gå på några dagar. Behandlingen består i tarmsköljningar samt ingivning av gammal terpentin och kopparsulfat.

F. har av ålder använts som ett verksamt råttgift i form av fosformos. P. E.

Fosforbrons. Se Metall.

Fosforit. Se Fosfat.

Fosforlevertran, gul fosfor löst i brun levertran i förhållandet 1 : 10,000, är ett verksamt medel mot benmjukhet (se Benskörhet). Gives efter djurläkares ordination i mängd av 1—2 matskedar dagligen åt grisar. Om orsaken till dess verkan råder tvekan. Oljan kan såsom ett lättsmält fodermedel bidraga att höja djurets livskraft, och möjligen kan även dess höga halt av vitaminer (se d. o.) medverka i samma riktning, men uppenbarligen beror läkemedlets verkan även på innehållet av fosfor, vilken befordrar avlagringen av kalksalter i benen. Se Fosfor.

Fosforsyra. Se Fosfat.

Foster. När ett befruktat ägg kommit ned i livmodern, fästes det där i ett slemhinneveck och börjar genast en intensiv och hastig utveckling. Under dennas allra första del kallas ägget embryo, men när dettas blivande former börjat bliva tydliga, och intill födseln benämnes det foster. F.-utvecklingen tager som är mycket lättantändligt och i beröring med luften är självlysande (fosforescerande). Det måste förvaras under vatten för att ej självantändas. Gul f. är det tändande ämnet i fosfortändstickor och är mycket giftig. Den är löslig i feta oljor.

b) Röd f. är brunröd, ogenomskinlig, ej självantändlig eller fosforescerande och icke giftig. Den ingår i anstrykningen å säkerhetständstockornas plån.

I växterna ingår f. som beståndsdel av cellkärnans äggviteämnen (nukleoproteider, se Äggviteartade ämnen) samt i de i varje växtcell i små mängder förekommande fosfatiderna och lecitinerna (se d. o.). I största mängd finnes f. i växternas förökningsceller (i frön, sporer, jästceller), i vilka den, beräknad som fosforsyra, plägar utgöra 25—50 % av askbeståndsdelarna mot högst 15 % i rot, stam och blad. F. är sålunda en oumbärlig beståndsdel av växterna, som upptaga densamma i form av fosforsyra, vilken därför räknas till de viktigaste växtnärings- och gödslingsämnena. Vid växternas förmultning eller förbränning övergå de organiska föreningarnas f. till fosforsyra. Jfr Fosfat.

I djurkroppen ingår f. även som nukleoproteider, lecitin och fosfatider, vilka senare finnas i varje levande cell, men i största mängd i hjärnan, ryggmärgen och äggulan, samt dessutom som kalciumtrifosfat, som utgör större delen av normalt utvecklade bens askbeståndsdelar. Ur födan upptagas f.-föreningarna mycket ofullständigt. Den ur nukleoproteider avskilda fosforhaltiga delen, nukleinet övergår till stor del i träcken, och även kalciumfosfatet löses blott till mindre del vid matsmältningen. F. har emellertid stor betydelse för djurens livsprocesser, och brist på detta ämne i födan har till följd, att för organismens livsverksamhet behövlig f. hämtas från benvävnaden, som därigenom blir svampig och bräcklig. (Se Benskörhet.) Detta inträffar isynnerhet hos unga djur, som behöva mycket f. för benens utbildning, och hos mjölkgivande djur, vilkas mjölk innehåller f.-haltiga organiska föreningar, samt vid, särskilt för svin bruklig, utfodring med större mängder fodermedel, som äro fattiga på askbeståndsdelar, ss. rotfrukter, potatis och majs. F.-brist i födan medför även nedsättning i djurens allmänna hälsotillstånd och i produktionen. Dessa sjukliga företeelser förekommas genom utfodring av f.-rika fodermedel, ss. gott hö (fosforsyrehalt minst 0.3 %), mjölk och oljekakor, samt motverkas genom att giva djuren kalkfosfat, helst lättlösligt difosfat, men i brist därav foderbenmjöl. (Se Foderfosfat.)

H. J. Dft.

Fosfors inverkan på djurkroppen. I likhet med många andra gifter, såsom arsenik, har f. i mycket små mängder under längre tids användning ett gynnsamt inflytande på i synnerhet vissa ämnesomsättningar. Så ökas exempelvis bildningen av röda blodkroppar högst avsevärt. Likaså påverkas benväxten, i det benvävnaden i skelettet blir fastare, tätare och hårdare än normalt på bekostnad av såväl benens märgkanaler som dess svampiga (spongiösa) vävnad. Denna gynnsamma verkan använder man sig av, utom för att påskynda läkningen av benbrott, vid behandlandet av en del sjukdomar i benrystemet ss. rachitis (benmjukhet el. engelska sjukan) och osteomalachi (benskörhet). Rachitis är ett mycket vanligt lidande hos unga djur, företrädesvis smågrisar och valpar av storvuxna hundraser. Osteomalacien är tyvärr även den mycket vanlig hos äldre djur, framför allt kor, som gått dräktiga under vinterutfodringen.

För att motverka bensjukdomar ges bl. a. fosfor i små mängder under en längre tid, löst i olja, vanligen fisklevertran. Denna »fosfortran» fås endast på veterinärs recept.

I större mängder verkar f. som ett fruktansvärt gift. Förgiftningens hastighet och intensitet är beroende på mängden av det intagna giftet. Kort tid efter intagandet inställa sig kräkningar, kolik och diarré som följd av lokal retning å slemhinnan i matsmältningskanalen. Efter någon dag tillkomma djupgående förändringar i samtliga kroppens organ med s. k. fettdegeneration i lever, njurar, hjärta och kroppsmuskulatur. Dessa förändringar visa sig utåt i buksmärtor, diarré, gulsot, låg kroppstemperatur och slöhet. Förloppet, som oftast har dödlig utgång, brukar gå på några dagar. Behandlingen består i tarmsköljningar samt ingivning av gammal terpentin och kopparsulfat.

F. har av ålder använts som ett verksamt råttgift i form av fosformos. P. E.

Fosforbrons. Se Metall.

Fosforit. Se Fosfat.

Fosforlevertran, gul fosfor löst i brun levertran i förhållandet 1 : 10,000, är ett verksamt medel mot benmjukhet (se Benskörhet). Gives efter djurläkares ordination i mängd av 1—2 matskedar dagligen åt grisar. Om orsaken till dess verkan råder tvekan. Oljan kan såsom ett lättsmält fodermedel bidraga att höja djurets livskraft, och möjligen kan även dess höga halt av vitaminer (se d. o.) medverka i samma riktning, men uppenbarligen beror läkemedlets verkan även på innehållet av fosfor, vilken befordrar avlagringen av kalksalter i benen. Se Fosfor.

Fosforsyra. Se Fosfat.

Foster. När ett befruktat ägg kommit ned i livmodern, fästes det där i ett slemhinneveck och börjar genast en intensiv och hastig utveckling. Under dennas allra första del kallas ägget embryo, men när dettas blivande former börjat bliva tydliga, och intill födseln benämnes det foster. F.-utvecklingen tager som är mycket lättantändligt och i beröring med luften är självlysande (fosforescerande). Det måste förvaras under vatten för att ej självantändas. Gul f. är det tändande ämnet i fosfortändstickor och är mycket giftig. Den är löslig i feta oljor.

b) Röd f. är brunröd, ogenomskinlig, ej självantändlig eller fosforescerande och icke giftig. Den ingår i anstrykningen å säkerhetständstockornas plån.

I växterna ingår f. som beståndsdel av cellkärnans äggviteämnen (nukleoproteider, se Äggviteartade ämnen) samt i de i varje växtcell i små mängder förekommande fosfatiderna och lecitinerna (se d. o.). I största mängd finnes f. i växternas förökningsceller (i frön, sporer, jästceller), i vilka den, beräknad som fosforsyra, plägar utgöra 25—50 % av askbeståndsdelarna mot högst 15 % i rot, stam och blad. F. är sålunda en oumbärlig beståndsdel av växterna, som upptaga densamma i form av fosforsyra, vilken därför räknas till de viktigaste växtnärings- och gödslingsämnena. Vid växternas förmultning eller förbränning övergå de organiska föreningarnas f. till fosforsyra. Jfr Fosfat.

I djurkroppen ingår f. även som nukleoproteider, lecitin och fosfatider, vilka senare finnas i varje levande cell, men i största mängd i hjärnan, ryggmärgen och äggulan, samt dessutom som kalciumtrifosfat, som utgör större delen av normalt utvecklade bens askbeståndsdelar. Ur födan upptagas f.-föreningarna mycket ofullständigt. Den ur nukleoproteider avskilda fosforhaltiga delen, nukleinet övergår till stor del i träcken, och även kalciumfosfatet löses blott till mindre del vid matsmältningen. F. har emellertid stor betydelse för djurens livsprocesser, och brist på detta ämne i födan har till följd, att för organismens livsverksamhet behövlig f. hämtas från benvävnaden, som därigenom blir svampig och bräcklig. (Se Benskörhet.) Detta inträffar isynnerhet hos unga djur, som behöva mycket f. för benens utbildning, och hos mjölkgivande djur, vilkas mjölk innehåller f.-haltiga organiska föreningar, samt vid, särskilt för svin bruklig, utfodring med större mängder fodermedel, som äro fattiga på askbeståndsdelar, ss. rotfrukter, potatis och majs. F.-brist i födan medför även nedsättning i djurens allmänna hälsotillstånd och i produktionen. Dessa sjukliga företeelser förekommas genom utfodring av f.-rika fodermedel, ss. gott hö (fosforsyrehalt minst 0.3 %), mjölk och oljekakor, samt motverkas genom att giva djuren kalkfosfat, helst lättlösligt difosfat, men i brist därav foderbenmjöl. (Se Foderfosfat.)

H. J. Dft.

Fosfors inverkan på djurkroppen. I likhet med många andra gifter, såsom arsenik, har f. i mycket små mängder under längre tids användning ett gynnsamt inflytande på i synnerhet vissa ämnesomsättningar. Så ökas exempelvis bildningen av röda blodkroppar högst avsevärt. Likaså påverkas benväxten, i det benvävnaden i skelettet blir fastare, tätare och hårdare än normalt på bekostnad av såväl benens märgkanaler som dess svampiga (spongiösa) vävnad. Denna gynnsamma verkan använder man sig av, utom för att påskynda läkningen av benbrott, vid behandlandet av en del sjukdomar i benrystemet ss. rachitis (benmjukhet el. engelska sjukan) och osteomalachi (benskörhet). Rachitis är ett mycket vanligt lidande hos unga djur, företrädesvis smågrisar och valpar av storvuxna hundraser. Osteomalacien är tyvärr även den mycket vanlig hos äldre djur, framför allt kor, som gått dräktiga under vinterutfodringen.

För att motverka bensjukdomar ges bl. a. fosfor i små mängder under en längre tid, löst i olja, vanligen fisklevertran. Denna »fosfortran» fås endast på veterinärs recept.

I större mängder verkar f. som ett fruktansvärt gift. Förgiftningens hastighet och intensitet är beroende på mängden av det intagna giftet. Kort tid efter intagandet inställa sig kräkningar, kolik och diarré som följd av lokal retning å slemhinnan i matsmältningskanalen. Efter någon dag tillkomma djupgående förändringar i samtliga kroppens organ med s. k. fettdegeneration i lever, njurar, hjärta och kroppsmuskulatur. Dessa förändringar visa sig utåt i buksmärtor, diarré, gulsot, låg kroppstemperatur och slöhet. Förloppet, som oftast har dödlig utgång, brukar gå på några dagar. Behandlingen består i tarmsköljningar samt ingivning av gammal terpentin och kopparsulfat.

F. har av ålder använts som ett verksamt råttgift i form av fosformos. P. E.

Fosforbrons. Se Metall.

Fosforit. Se Fosfat.

Fosforlevertran, gul fosfor löst i brun levertran i förhållandet 1 : 10,000, är ett verksamt medel mot benmjukhet (se Benskörhet). Gives efter djurläkares ordination i mängd av 1—2 matskedar dagligen åt grisar. Om orsaken till dess verkan råder tvekan. Oljan kan såsom ett lättsmält fodermedel bidraga att höja djurets livskraft, och möjligen kan även dess höga halt av vitaminer (se d. o.) medverka i samma riktning, men uppenbarligen beror läkemedlets verkan även på innehållet av fosfor, vilken befordrar avlagringen av kalksalter i benen. Se Fosfor.

Fosforsyra. Se Fosfat.

Foster. När ett befruktat ägg kommit ned i livmodern, fästes det där i ett slemhinneveck och börjar genast en intensiv och hastig utveckling. Under dennas allra första del kallas ägget embryo, men när dettas blivande former börjat bliva tydliga, och intill födseln benämnes det foster. F.-utvecklingen tager som är mycket lättantändligt och i beröring med luften är självlysande (fosforescerande). Det måste förvaras under vatten för att ej självantändas. Gul f. är det tändande ämnet i fosfortändstickor och är mycket giftig. Den är löslig i feta oljor.

b) Röd f. är brunröd, ogenomskinlig, ej självantändlig eller fosforescerande och icke giftig. Den ingår i anstrykningen å säkerhetständstockornas plån.

I växterna ingår f. som beståndsdel av cellkärnans äggviteämnen (nukleoproteider, se Äggviteartade ämnen) samt i de i varje växtcell i små mängder förekommande fosfatiderna och lecitinerna (se d. o.). I största mängd finnes f. i växternas förökningsceller (i frön, sporer, jästceller), i vilka den, beräknad som fosforsyra, plägar utgöra 25—50 % av askbeståndsdelarna mot högst 15 % i rot, stam och blad. F. är sålunda en oumbärlig beståndsdel av växterna, som upptaga densamma i form av fosforsyra, vilken därför räknas till de viktigaste växtnärings- och gödslingsämnena. Vid växternas förmultning eller förbränning övergå de organiska föreningarnas f. till fosforsyra. Jfr Fosfat.

I djurkroppen ingår f. även som nukleoproteider, lecitin och fosfatider, vilka senare finnas i varje levande cell, men i största mängd i hjärnan, ryggmärgen och äggulan, samt dessutom som kalciumtrifosfat, som utgör större delen av normalt utvecklade bens askbeståndsdelar. Ur födan upptagas f.-föreningarna mycket ofullständigt. Den ur nukleoproteider avskilda fosforhaltiga delen, nukleinet övergår till stor del i träcken, och även kalciumfosfatet löses blott till mindre del vid matsmältningen. F. har emellertid stor betydelse för djurens livsprocesser, och brist på detta ämne i födan har till följd, att för organismens livsverksamhet behövlig f. hämtas från benvävnaden, som därigenom blir svampig och bräcklig. (Se Benskörhet.) Detta inträffar isynnerhet hos unga djur, som behöva mycket f. för benens utbildning, och hos mjölkgivande djur, vilkas mjölk innehåller f.-haltiga organiska föreningar, samt vid, särskilt för svin bruklig, utfodring med större mängder fodermedel, som äro fattiga på askbeståndsdelar, ss. rotfrukter, potatis och majs. F.-brist i födan medför även nedsättning i djurens allmänna hälsotillstånd och i produktionen. Dessa sjukliga företeelser förekommas genom utfodring av f.-rika fodermedel, ss. gott hö (fosforsyrehalt minst 0.3 %), mjölk och oljekakor, samt motverkas genom att giva djuren kalkfosfat, helst lättlösligt difosfat, men i brist därav foderbenmjöl. (Se Foderfosfat.)

H. J. Dft.

Fosfors inverkan på djurkroppen. I likhet med många andra gifter, såsom arsenik, har f. i mycket små mängder under längre tids användning ett gynnsamt inflytande på i synnerhet vissa ämnesomsättningar. Så ökas exempelvis bildningen av röda blodkroppar högst avsevärt. Likaså påverkas benväxten, i det benvävnaden i skelettet blir fastare, tätare och hårdare än normalt på bekostnad av såväl benens märgkanaler som dess svampiga (spongiösa) vävnad. Denna gynnsamma verkan använder man sig av, utom för att påskynda läkningen av benbrott, vid behandlandet av en del sjukdomar i benrystemet ss. rachitis (benmjukhet el. engelska sjukan) och osteomalachi (benskörhet). Rachitis är ett mycket vanligt lidande hos unga djur, företrädesvis smågrisar och valpar av storvuxna hundraser. Osteomalacien är tyvärr även den mycket vanlig hos äldre djur, framför allt kor, som gått dräktiga under vinterutfodringen.

För att motverka bensjukdomar ges bl. a. fosfor i små mängder under en längre tid, löst i olja, vanligen fisklevertran. Denna »fosfortran» fås endast på veterinärs recept.

I större mängder verkar f. som ett fruktansvärt gift. Förgiftningens hastighet och intensitet är beroende på mängden av det intagna giftet. Kort tid efter intagandet inställa sig

kräkningar, kolik och diarré som följd av lokal retning å slemhinnan i matsmältningskanalen. Efter någon dag tillkomma djupgående förändringar i samtliga kroppens organ med s. k. fettdegeneration i lever, njurar, hjärta och kroppsmuskulatur. Dessa förändringar visa sig utåt i buksmärtor, diarré, gulsot, låg kroppstemperatur och slöhet. Förloppet, som oftast har dödlig utgång, brukar gå på några dagar. Behandlingen består i tarmsköljningar samt ingivning av gammal terpentin och kopparsulfat.

F. har av ålder använts som ett verksamt råttgift i form av fosformos. P. E.

Fosforbrons. Se Metall.

Fosforit. Se Fosfat.

Fosforlevertran, gul fosfor löst i brun levertran i förhållandet 1 : 10,000, är ett verksamt medel mot benmjukhet (se Benskörhet). Gives efter djurläkares ordination i mängd av 1—2 matskedar dagligen åt grisar. Om orsaken till dess verkan råder tvekan. Oljan kan såsom ett lättsmält fodermedel bidraga att höja djurets livskraft, och möjligen kan även dess höga halt av vitaminer (se d. o.) medverka i samma riktning, men uppenbarligen beror läkemedlets verkan även på innehållet av fosfor, vilken befordrar avlagringen av kalksalter i benen. Se Fosfor.

Fosforsyra. Se Fosfat.

Foster. När ett befruktat ägg kommit ned i livmodern, fästes det där i ett slemhinneveck och börjar genast en intensiv och hastig utveckling. Under dennas allra första del kallas ägget embryo, men när dettas blivande former börjat bliva tydliga, och intill födseln benämnes det foster. F.-utvecklingen tagerolika tid hos olika djurslag och kan avsevärt växla även hos olika individer av samma art. Om dess normala tid hos olika djurslag, se Dräktighet.

Ägget hos en ko är efter 3 veckor 11 cm. långt, men själva embryot endast 5—6 mm., utan synliga spår till extremiteter. Efter 4 veckor är fostret 8 mm. långt, har alla organ anlagda och en liten början till lemmar, och dessa äro tydliga vid 7:e veckans slut, då fostrets längd är 24—30 mm. Efter 18 veckor börjar de första håren växa på läpparna, och hårväxten börjar sedan småningom kring mulen och ögonen samt efter hand även på benen, svansspetsen och ryggen, men först efter 7—8 månader är hela kroppen hårbetäckt.

Första tiden efter befruktningen ligger ägget inbäddat i ett veck i livmoderhinnan och lever då på egen näring från den s. k. gulblåsan. Då detta snart blir otillräckligt, bildas den s. k. moderkakan (se nedan). I denna sker utbytet av syre och omsättningsprodukter mellan moderdjurets och fostrets blod. Fostrets blodkärlssystem är väsentligt olika det födda djurets, då blodet ej ännu kan syrsättas i lungorna. Förbindelse finnes mellan de båda hjärtkamrarna genom en öppning i skiljeväggen likasom också mellan lungpulsådern och stora kroppspulsådern. 2 artärer i bäckenet utsända var sin gren genom navelsträngen ut i fosterkakan (se nedan). Där sker det samma som eljest i lungorna: från modrens blod övergår syre i fostrets, som sålunda blir arteriellt och flyter genom navelvenen till nedre hålvenen och blandas där med dennas venösa blod. På denna väg når detta nu uppblandade blod högra hjärthalvan, går till större delen genom hålet i mellanväggen ut i vänstra hjärthalvan och därifrån genom artärerna ut i kroppens alla delar och kommer delvis åter genom den ovan nämnda bäckenartären till fosterkakan för att syrsättas. (Jfr Blodomlopp.) Det är alltså ej hela blodmassan, som för syreupptagande passerar fosterkakan, utan blott en del. Fostret utför inga andningsrörelser. Dessa börja samtidigt med avbrottet i cirkulationen genom fosterkakan; blodet flyter då i större mängd genom lungorna och det vanliga blodomloppet träder i verksamhet.

I moderdjuret ligger fostret omgivet av 3 höljen, s. k. fosterhinnor, som äro fyllda med och sins emellan åtskilda av vätska. Härigenom utspännes livmodern, fostret får tillfälle till rörelser och utveckling samt skyddas för skador och tryck. Den yttersta hinnan, kärlhinnan eller chorion, bekläder överallt livmoderns inre yta och bär de s. k. fosterkakorna. Dessa bestå av tätt sittande, synnerligen kärlrika små tappar eller papiller, som skjuta in i små fördjupningar i livmoderns slemhinna, den s. k. moderkakan, även den mycket rik på blodkärl. Foster- och moderkakans blodkärl stå ej i direkt förbindelse med varandra utan åtskiljas genom 2 tunna hinnor (epitel). Mellan dessa tunna hinnor finnes en vätska, som kallas för livmodermjölk och som förmedlar utbytet av syre, näring och ämnesomsättningsprodukter mellan f. och moderdjur. Utbredningen av foster- och moderkaka är olika hos olika djur. Hos sto och sugga äro pupillerna strödda över livmoderns hela inre yta som ett fint sammetsliknande ludd. Hos idisslarna äro däremot papillerna samlade i särskilda stjälkade bildningar, kottar eller kotyledoner, till ett antal av 80—115 hos kon och 88—96 hos tackan och geten. Dessa kottar synas i en icke dräktig livmoder som små ovala upphöjningar å slemhinnan, men växa betydligt under dräktigheten och kunna få storleken av en knuten hand. Moderkottarna få icke avlägsnas i samband med borttagandet av efterbörden. Köttätare ha en enda sammanhängande foster- och moderkaka, vilken går som ett bälte runt fostret, och sambandet mellan deras foster- och moderkaka är mycket fastare än hos övriga husdjur, och blödningar inträffa därför ofta även vid normala förlossningar hos hund och katt. — Innanför chorion följer den andra fosterhinnan, urinhinnan eller allantois, som hos hund och häst bildar en helt sluten säck runt fostret och dettas innersta hinna. Hos idisslare och svin når den däremot ej över fosterryggen. Urinhinnan har detta namn därav, att den säck, som hon bildar, genom en gång i navelsträngen (urachus) står i förbindelse med fostrets urinblåsa. — Innerst, närmast fostret, ligger den tredje fosterhinnan, fårhinnan eller amnion. Hon utgår från navelsträngen, omsluter hos alla våra husdjur fostret fullständigt och är fylld av en mindre mängd simmig vätska. Det är urin- och fårhinnorna, som bilda de s. k. fosterblåsorna, vilka vid förlossningens början pressas fram i och vidga fostervägarna. Fosterhinnorna utgöra efter födseln efterbörden. P. E.

Fosterhinnor. Se Foster.

Foten hos husdjuren motsvaras av människans fingrar och tår. Jfr Skelett.

E. N—m.

Fotogen, genom destillation av bergolja vunnen blandning av flytande kolväten. Se Bergolja.

F. verkar giftigt på växter och djur och brukas för att bekämpa ohyra på båda, men då oblandad f. verkar starkt »brännande» på växters yta och retande på djurens hud, användes den vanligen emulgerad (blandad till en mjölkvit vätska) i vatten.

F.- emulsionen beredes genom att fotogenen, som är svårblandad med rent vatten, invispas eller kärnas i ett starkt såpvatten, varefter utspädes med vatten till lagom styrka. För besprutning av avlövade träd och buskar kan en emulsion med 2/3 fotogen användas, som beredas genom att 1/4 kg. såpa löses i 1 l. olika tid hos olika djurslag och kan avsevärt växla även hos olika individer av samma art. Om dess normala tid hos olika djurslag, se Dräktighet.

Ägget hos en ko är efter 3 veckor 11 cm. långt, men själva embryot endast 5—6 mm., utan synliga spår till extremiteter. Efter 4 veckor är fostret 8 mm. långt, har alla organ anlagda och en liten början till lemmar, och dessa äro tydliga vid 7:e veckans slut, då fostrets längd är 24—30 mm. Efter 18 veckor börjar de första håren växa på läpparna, och hårväxten börjar sedan småningom kring mulen och ögonen samt efter hand även på benen, svansspetsen och ryggen, men först efter 7—8 månader är hela kroppen hårbetäckt.

Första tiden efter befruktningen ligger ägget inbäddat i ett veck i livmoderhinnan och lever då på egen näring från den s. k. gulblåsan. Då detta snart blir otillräckligt, bildas den s. k. moderkakan (se nedan). I denna sker utbytet av syre och omsättningsprodukter mellan moderdjurets och fostrets blod. Fostrets blodkärlssystem är väsentligt olika det födda djurets, då blodet ej ännu kan syrsättas i lungorna. Förbindelse finnes mellan de båda hjärtkamrarna genom en öppning i skiljeväggen likasom också mellan lungpulsådern och stora kroppspulsådern. 2 artärer i bäckenet utsända var sin gren genom navelsträngen ut i fosterkakan (se nedan). Där sker det samma som eljest i lungorna: från modrens blod övergår syre i fostrets, som sålunda blir arteriellt och flyter genom navelvenen till nedre hålvenen och blandas där med dennas venösa blod. På denna väg når detta nu uppblandade blod högra hjärthalvan, går till större delen genom hålet i mellanväggen ut i vänstra hjärthalvan och därifrån genom artärerna ut i kroppens alla delar och kommer delvis åter genom den ovan nämnda bäckenartären till fosterkakan för att syrsättas. (Jfr Blodomlopp.) Det är alltså ej hela blodmassan, som för syreupptagande passerar fosterkakan, utan blott en del. Fostret utför inga andningsrörelser. Dessa börja samtidigt med avbrottet i cirkulationen genom fosterkakan; blodet flyter då i större mängd genom lungorna och det vanliga blodomloppet träder i verksamhet.

I moderdjuret ligger fostret omgivet av 3 höljen, s. k. fosterhinnor, som äro fyllda med och sins emellan åtskilda av vätska. Härigenom utspännes livmodern, fostret får tillfälle till rörelser och utveckling samt skyddas för skador och tryck. Den yttersta hinnan, kärlhinnan eller chorion, bekläder överallt livmoderns inre yta och bär de s. k. fosterkakorna. Dessa bestå av tätt sittande, synnerligen kärlrika små tappar eller papiller, som skjuta in i små fördjupningar i livmoderns slemhinna, den s. k. moderkakan, även den mycket rik på blodkärl. Foster- och moderkakans blodkärl stå ej i direkt förbindelse med varandra utan åtskiljas genom 2 tunna hinnor (epitel). Mellan dessa tunna hinnor finnes en vätska, som kallas för livmodermjölk och som förmedlar utbytet av syre, näring och ämnesomsättningsprodukter mellan f. och moderdjur. Utbredningen av foster- och moderkaka är olika hos olika djur. Hos sto och sugga äro pupillerna strödda över livmoderns hela inre yta som ett fint sammetsliknande ludd. Hos idisslarna äro däremot papillerna samlade i särskilda stjälkade bildningar, kottar eller kotyledoner, till ett antal av 80—115 hos kon och 88—96 hos tackan och geten. Dessa kottar synas i en icke dräktig livmoder som små ovala upphöjningar å slemhinnan, men växa betydligt under dräktigheten och kunna få storleken av en knuten hand. Moderkottarna få icke avlägsnas i samband med borttagandet av efterbörden. Köttätare ha en enda sammanhängande foster- och moderkaka, vilken går som ett bälte runt fostret, och sambandet mellan deras foster- och moderkaka är mycket fastare än hos övriga husdjur,

och blödningar inträffa därför ofta även vid normala förlossningar hos hund och katt. — Innanför chorion följer den andra fosterhinnan, urinhinnan eller allantois, som hos hund och häst bildar en helt sluten säck runt fostret och dettas innersta hinna. Hos idisslare och svin når den däremot ej över fosterryggen. Urinhinnan har detta namn därav, att den säck, som hon bildar, genom en gång i navelsträngen (urachus) står i förbindelse med fostrets urinblåsa. — Innerst, närmast fostret, ligger den tredje fosterhinnan, fårhinnan eller amnion. Hon utgår från navelsträngen, omsluter hos alla våra husdjur fostret fullständigt och är fylld av en mindre mängd simmig vätska. Det är urin- och fårhinnorna, som bilda de s. k. fosterblåsorna, vilka vid förlossningens början pressas fram i och vidga fostervägarna. Fosterhinnorna utgöra efter födseln efterbörden. P. E.

Fosterhinnor. Se Foster.

Foten hos husdjuren motsvaras av människans fingrar och tår. Jfr Skelett.

E. N—m.

Fotogen, genom destillation av bergolja vunnen blandning av flytande kolväten. Se Bergolja.

F. verkar giftigt på växter och djur och brukas för att bekämpa ohyra på båda, men då oblandad f. verkar starkt »brännande» på växters yta och retande på djurens hud, användes den vanligen emulgerad (blandad till en mjölkvit vätska) i vatten.

F.- emulsionen beredes genom att fotogenen, som är svårblandad med rent vatten, invispas eller kärnas i ett starkt såpvatten, varefter utspädes med vatten till lagom styrka. För besprutning av avlövade träd och buskar kan en emulsion med 2/3 fotogen användas, som beredas genom att 1/4 kg. såpa löses i 1 l. olika tid hos olika djurslag och kan avsevärt växla även hos olika individer av samma art. Om dess normala tid hos olika djurslag, se Dräktighet.

Ägget hos en ko är efter 3 veckor 11 cm. långt, men själva embryot endast 5—6 mm., utan synliga spår till extremiteter. Efter 4 veckor är fostret 8 mm. långt, har alla organ anlagda och en liten början till lemmar, och dessa äro tydliga vid 7:e veckans slut, då fostrets längd är 24—30 mm. Efter 18 veckor börjar de första håren växa på läpparna, och hårväxten börjar sedan småningom kring mulen och ögonen samt efter hand även på benen, svansspetsen och ryggen, men först efter 7—8 månader är hela kroppen hårbetäckt.

Första tiden efter befruktningen ligger ägget inbäddat i ett veck i livmoderhinnan och lever då på egen näring från den s. k. gulblåsan. Då detta snart blir otillräckligt, bildas den s. k. moderkakan (se nedan). I denna sker utbytet av syre och omsättningsprodukter mellan moderdjurets och fostrets blod. Fostrets blodkärlssystem är väsentligt olika det födda djurets, då blodet ej ännu kan syrsättas i lungorna. Förbindelse finnes mellan de båda hjärtkamrarna genom en öppning i skiljeväggen likasom också mellan lungpulsådern och stora kroppspulsådern. 2 artärer i bäckenet utsända var sin gren genom navelsträngen ut i fosterkakan (se nedan). Där sker det samma som eljest i lungorna: från modrens blod övergår syre i fostrets, som sålunda blir arteriellt och flyter genom navelvenen till nedre hålvenen och blandas där med dennas venösa blod. På denna väg når detta nu uppblandade blod högra hjärthalvan, går till större delen genom hålet i mellanväggen ut i vänstra hjärthalvan och därifrån genom artärerna ut i kroppens alla delar och kommer delvis åter genom den ovan nämnda bäckenartären till fosterkakan för att syrsättas. (Jfr Blodomlopp.) Det är alltså ej hela blodmassan, som för syreupptagande passerar fosterkakan, utan blott en del. Fostret utför inga andningsrörelser. Dessa börja samtidigt med avbrottet i cirkulationen genom fosterkakan; blodet flyter då i större mängd genom lungorna och det vanliga blodomloppet träder i verksamhet.

I moderdjuret ligger fostret omgivet av 3 höljen, s. k. fosterhinnor, som äro fyllda med och sins emellan åtskilda av vätska. Härigenom utspännes livmodern, fostret får tillfälle till rörelser och utveckling samt skyddas för skador och tryck. Den yttersta hinnan, kärlhinnan eller chorion, bekläder överallt livmoderns inre yta och bär de s. k. fosterkakorna. Dessa bestå av tätt sittande, synnerligen kärlrika små tappar eller papiller, som skjuta in i små fördjupningar i livmoderns slemhinna, den s. k. moderkakan, även den mycket rik på blodkärl. Foster- och moderkakans blodkärl stå ej i direkt förbindelse med varandra utan åtskiljas genom 2 tunna hinnor (epitel). Mellan dessa tunna hinnor finnes en vätska, som kallas för livmodermjölk och som förmedlar utbytet av syre, näring och ämnesomsättningsprodukter mellan f. och moderdjur. Utbredningen av foster- och moderkaka är olika hos olika djur. Hos sto och sugga äro pupillerna strödda över livmoderns hela inre yta som ett fint sammetsliknande ludd. Hos idisslarna äro däremot papillerna samlade i särskilda stjälkade bildningar, kottar eller kotyledoner, till ett antal av 80—115 hos kon och 88—96 hos tackan och geten. Dessa kottar synas i en icke dräktig livmoder som små ovala upphöjningar å slemhinnan, men växa betydligt under dräktigheten och kunna få storleken av en knuten hand. Moderkottarna få icke avlägsnas i samband med borttagandet av efterbörden. Köttätare ha en enda sammanhängande foster- och moderkaka, vilken går som ett bälte runt fostret, och sambandet mellan deras foster- och moderkaka är mycket fastare än hos övriga husdjur,

och blödningar inträffa därför ofta även vid normala förlossningar hos hund och katt. — Innanför chorion följer den andra fosterhinnan, urinhinnan eller allantois, som hos hund och häst bildar en helt sluten säck runt fostret och dettas innersta hinna. Hos idisslare och svin når den däremot ej över fosterryggen. Urinhinnan har detta namn därav, att den säck, som hon bildar, genom en gång i navelsträngen (urachus) står i förbindelse med fostrets urinblåsa. — Innerst, närmast fostret, ligger den tredje fosterhinnan, fårhinnan eller amnion. Hon utgår från navelsträngen, omsluter hos alla våra husdjur fostret fullständigt och är fylld av en mindre mängd simmig vätska. Det är urin- och fårhinnorna, som bilda de s. k. fosterblåsorna, vilka vid förlossningens början pressas fram i och vidga fostervägarna. Fosterhinnorna utgöra efter födseln efterbörden. P. E.

Fosterhinnor. Se Foster.

Foten hos husdjuren motsvaras av människans fingrar och tår. Jfr Skelett.

E. N—m.

Fotogen, genom destillation av bergolja vunnen blandning av flytande kolväten. Se Bergolja.

F. verkar giftigt på växter och djur och brukas för att bekämpa ohyra på båda, men då oblandad f. verkar starkt »brännande» på växters yta och retande på djurens hud, användes den vanligen emulgerad (blandad till en mjölkvit vätska) i vatten.

F.- emulsionen beredes genom att fotogenen, som är svårblandad med rent vatten, invispas eller kärnas i ett starkt såpvatten, varefter utspädes med vatten till lagom styrka. För besprutning av avlövade träd och buskar kan en emulsion med 2/3 fotogen användas, som beredas genom att 1/4 kg. såpa löses i 1 l. olika tid hos olika djurslag och kan avsevärt växla även hos olika individer av samma art. Om dess normala tid hos olika djurslag, se Dräktighet.

Ägget hos en ko är efter 3 veckor 11 cm. långt, men själva embryot endast 5—6 mm., utan synliga spår till extremiteter. Efter 4 veckor är fostret 8 mm. långt, har alla organ anlagda och en liten början till lemmar, och dessa äro tydliga vid 7:e veckans slut, då fostrets längd är 24—30 mm. Efter 18 veckor börjar de första håren växa på läpparna, och hårväxten börjar sedan småningom kring mulen och ögonen samt efter hand även på benen, svansspetsen och ryggen, men först efter 7—8 månader är hela kroppen hårbetäckt.

Första tiden efter befruktningen ligger ägget inbäddat i ett veck i livmoderhinnan och lever då på egen näring från den s. k. gulblåsan. Då detta snart blir otillräckligt, bildas den s. k. moderkakan (se nedan). I denna sker utbytet av syre och omsättningsprodukter mellan moderdjurets och fostrets blod. Fostrets blodkärlssystem är väsentligt olika det födda djurets, då blodet ej ännu kan syrsättas i lungorna. Förbindelse finnes mellan de båda hjärtkamrarna genom en öppning i skiljeväggen likasom också mellan lungpulsådern och stora kroppspulsådern. 2 artärer i bäckenet utsända var sin gren genom navelsträngen ut i fosterkakan (se nedan). Där sker det samma som eljest i lungorna: från modrens blod övergår syre i fostrets, som sålunda blir arteriellt och flyter genom navelvenen till nedre hålvenen och blandas där med dennas venösa blod. På denna väg når detta nu uppblandade blod högra hjärthalvan, går till större delen genom hålet i mellanväggen ut i vänstra hjärthalvan och därifrån genom artärerna ut i kroppens alla delar och kommer delvis åter genom den ovan nämnda bäckenartären till fosterkakan för att syrsättas. (Jfr Blodomlopp.) Det är alltså ej hela blodmassan, som för syreupptagande passerar fosterkakan, utan blott en del. Fostret utför inga andningsrörelser. Dessa börja samtidigt med avbrottet i cirkulationen genom fosterkakan; blodet flyter då i större mängd genom lungorna och det vanliga blodomloppet träder i verksamhet.

I moderdjuret ligger fostret omgivet av 3 höljen, s. k. fosterhinnor, som äro fyllda med och sins emellan åtskilda av vätska. Härigenom utspännes livmodern, fostret får tillfälle till rörelser och utveckling samt skyddas för skador och tryck. Den yttersta hinnan, kärlhinnan eller chorion, bekläder överallt livmoderns inre yta och bär de s. k. fosterkakorna. Dessa bestå av tätt sittande, synnerligen kärlrika små tappar eller papiller, som skjuta in i små fördjupningar i livmoderns slemhinna, den s. k. moderkakan, även den mycket rik på blodkärl. Foster- och moderkakans blodkärl stå ej i direkt förbindelse med varandra utan åtskiljas genom 2 tunna hinnor (epitel). Mellan dessa tunna hinnor finnes en vätska, som kallas för livmodermjölk och som förmedlar utbytet av syre, näring och ämnesomsättningsprodukter mellan f. och moderdjur. Utbredningen av foster- och moderkaka är olika hos olika djur. Hos sto och sugga äro pupillerna strödda över livmoderns hela inre yta som ett fint sammetsliknande ludd. Hos idisslarna äro däremot papillerna samlade i särskilda stjälkade bildningar, kottar eller kotyledoner, till ett antal av 80—115 hos kon och 88—96 hos tackan och geten. Dessa kottar synas i en icke dräktig livmoder som små ovala upphöjningar å slemhinnan, men växa betydligt under dräktigheten och kunna få storleken av en knuten hand. Moderkottarna få icke avlägsnas i samband med borttagandet av efterbörden. Köttätare ha en enda sammanhängande foster- och moderkaka, vilken går som ett bälte runt fostret, och sambandet mellan deras foster- och moderkaka är mycket fastare än hos övriga husdjur,

och blödningar inträffa därför ofta även vid normala förlossningar hos hund och katt. — Innanför chorion följer den andra fosterhinnan, urinhinnan eller allantois, som hos hund och häst bildar en helt sluten säck runt fostret och dettas innersta hinna. Hos idisslare och svin når den däremot ej över fosterryggen. Urinhinnan har detta namn därav, att den säck, som hon bildar, genom en gång i navelsträngen (urachus) står i förbindelse med fostrets urinblåsa. — Innerst, närmast fostret, ligger den tredje fosterhinnan, fårhinnan eller amnion. Hon utgår från navelsträngen, omsluter hos alla våra husdjur fostret fullständigt och är fylld av en mindre mängd simmig vätska. Det är urin- och fårhinnorna, som bilda de s. k. fosterblåsorna, vilka vid förlossningens början pressas fram i och vidga fostervägarna. Fosterhinnorna utgöra efter födseln efterbörden. P. E.

Fosterhinnor. Se Foster.

Foten hos husdjuren motsvaras av människans fingrar och tår. Jfr Skelett.

E. N—m.

Fotogen, genom destillation av bergolja vunnen blandning av flytande kolväten. Se Bergolja.

F. verkar giftigt på växter och djur och brukas för att bekämpa ohyra på båda, men då oblandad f. verkar starkt »brännande» på växters yta och retande på djurens hud, användes den vanligen emulgerad (blandad till en mjölkvit vätska) i vatten.

F.- emulsionen beredes genom att fotogenen, som är svårblandad med rent vatten, invispas eller kärnas i ett starkt såpvatten, varefter utspädes med vatten till lagom styrka. För besprutning av avlövade träd och buskar kan en emulsion med 2/3 fotogen användas, som beredas genom att 1/4 kg. såpa löses i 1 l.varmt vatten, 4 l. fotogen inblandas, varefter ytterligare 1 l. varmt vatten tillsättes. Till bladbärande växter utspädes denna vätska med vatten till 100—200 l., så att lösningen håller blott 2—4 % fotogen. Till tvättning av djur brukas en emulsion med ungefär hälften fotogen mot vatten.

Fotogenmotor. Se Explosionsmotor.

Fragaria. Se Smultron.

Framfall, skid.- och livmoder-, består däri, att en del av skidan eller livmodern pressas ut genom blygdöppningen.

Skidf. förekommer ofta hos kor och visar sig däri, att mot slutet av dräktighetstiden en del av skidans övre vägg, då kon ligger, stjälpes ut och blir synlig som en större eller mindre blåsa mellan blygdläpparna. Åkomman är ofarlig. Behandlingen består blott i att kon ställes något högre med bakdelen genom att en träpall anbringas i båset, som baktill bäddas under med halm.

Livmoder-f. förekommer stundom omedelbart efter kalvningen; livmodern stjälpes delvis eller helt ut genom skidan och blygden och blir hängande utanför som en säck. Behandlingen bör i första rummet gå ut på att förekomma livmoderns förorening; sitta fosterhinnorna (efterbörden) kvar, såsom oftast är fallet, böra de först försiktigt avlägsnas; har livmodern blivit nedsmutsad av strö och gödsel, tvättas den först väl ren och invecklas sedan i ett rent lakan, doppat i 2 % kreolinlösning. Införandet av livmodern bör helst anförtros åt en veterinär, men kan sakkunnig hjälp ej genast erhållas, kan man försöka föra in den på det sätt, att man, under det att livmodern av en medhjälpare uppbäres på en ren handduk eller lakan, fattar tag med båda händerna om den utstjälpta delen närmast intill blygden och söker först föra in den närmast därtill varande delen. Har man sålunda fått in livmodern ett stycke, sättes knutna handen mot botten på densamma och den återföres i rätt läge genom att handen och armen föras in genom blygden och skidan och så långt in i livmodern som möjligt. För att hindra krystningar, som i hög grad försvåra operationen, tryckes djuret kraftigt på ryggen, och har man lyckats få in livmodern i rätt läge, bör armen kvarhållas, tills livmodern hunnit fullt antaga kroppstemperatur, då den eljest genast åter utpressas. Vid stark ansvällning kan införandet underlättas genom att livmodern först baddas med 3 % alunlösning eller med isvatten. För att förekomma förnyat f., bör kon under de närmaste dagarna ställas något högre med bakdelen. Jfr Hönssjukdomar.

F. av ändtarmen förekommer stundom, särskilt hos hund och svin, någon gång även hos häst men mera sällan hos nöt. Orsaken är vanligen häftiga krystningar på grund av främmande kroppar (benskärvor) i ändtarmen, långvarig diarré, kolik, svåra förlossningar m. m. Får framfallet vara någon längre tid, sväller tarmen starkt, och brand inställer sig, vilken ofta ger anledning till bukhinneinflammation och djurets död, men någon gång händer, att det framfallna stycket faller bort och såret läkes. Vid återförandet av tarmen börjar man ej, ss. vid f. av livmodern, närmast kroppen utan söker från den bakre änden vid själva omböjningsstället så småningom vika den tillbaka in i sig själv men iakttager vid ansvällning eller förorening av tarmen detsamma som ovan nämnts om livmodern. För att hindra förnyat f. kan man lägga en ligatur tvärs över tarmöppningen, vartill helst användes en tämligen grov metall- (koppar-, silver- eller aluminium-)tråd, som får kvarsitta ett par dagar. Lyckas ej återinförandet, måste det framfallna stycket avlägsnas genom operation, som för de smärre husdjuren i allmänhet ställer sig tämligen ofarlig, om ej alltför stort stycke av tarmen behöver avlägsnas. Operationen, som kan ske genom avbindning, avsyning, avbränning eller helt enkelt avklippning, överlämnas åt veterinär.

E. N—m.

Fransyskt. Stå f., se Beställning.

Frasband, även kallad mjältbrandemfysem, på grund därav att den förr ansågs vara en form av mjältbrand, är en hos nötkreatur förekommande smittosam sjukdom. Den uppträder i Sverige blott i enstaka fall och på vissa platser och brukar angripa endast betande djur.

Orsaken är en anaerob bacill, som liksom mjältbrandbacillen bildar mycket motståndskraftiga sporer, genom vilka smittan länge kan bibehålla sig på platsen, där sjukdomen uppträtt. Bacillen anses intränga i kroppsvävnaderna genom sår på ytterhuden eller på tarmväggens slemhinna, i senare fallet från förtärt foder eller dryck. Han framkallar lokal ansvällning av muskulaturen, innehållande en svartröd, illaluktande vätska, vilken är starkt gasblandad, till följd varav ett frasande ljud uppstår vid tryckning på svullnaden (härav namnet frasbrand). Sjukdomen åtföljes av hög feber med upphörd foderlust och idissling samt styvhet och hälta på ett eller flere av benen. Den leder i regel inom 1—3 dygn till döden. Någon behandling av den utbrutna sjukdomen lönar sig därför ej. I andra länder, där sjukdomen är vanligare, bekämpas den genom skyddsympning. För att hindra smittans spridning äro genom K. f. 9/12 1898 samma åtgärder föreskrivna som beträffande mjältbrand (se d. o.) med undantag av att mjölken från icke angripna djur i en smittad besättning får användas utan upphettning.

(A. B—n.) H. J. Dft.

Fraxinus. Se Ask.

Fredriksborgshäst. Se Danmarks hästraser.

Fridlysning. Se Fornlämning, Fiske, Jakt, Fåglar.

Frihetsår. Se Nybyggen.

Frihuggning. Se Beståndsvård.

varmt vatten, 4 l. fotogen inblandas, varefter ytterligare 1 l. varmt vatten tillsättes. Till bladbärande växter utspädes denna vätska med vatten till 100—200 l., så att lösningen håller blott 2—4 % fotogen. Till tvättning av djur brukas en emulsion med ungefär hälften fotogen mot vatten.

Fotogenmotor. Se Explosionsmotor.

Fragaria. Se Smultron.

Framfall, skid.- och livmoder-, består däri, att en del av skidan eller livmodern pressas ut genom blygdöppningen.

Skidf. förekommer ofta hos kor och visar sig däri, att mot slutet av dräktighetstiden en del av skidans övre vägg, då kon ligger, stjälpes ut och blir synlig som en större eller mindre blåsa mellan blygdläpparna. Åkomman är ofarlig. Behandlingen består blott i att kon ställes något högre med bakdelen genom att en träpall anbringas i båset, som baktill bäddas under med halm.

Livmoder-f. förekommer stundom omedelbart efter kalvningen; livmodern stjälpes delvis eller helt ut genom skidan och blygden och blir hängande utanför som en säck. Behandlingen bör i första rummet gå ut på att förekomma livmoderns förorening; sitta fosterhinnorna (efterbörden) kvar, såsom oftast är fallet, böra de först försiktigt avlägsnas; har livmodern blivit nedsmutsad av strö och gödsel, tvättas den först väl ren och invecklas sedan i ett rent lakan, doppat i 2 % kreolinlösning. Införandet av livmodern bör helst anförtros

åt en veterinär, men kan sakkunnig hjälp ej genast erhållas, kan man försöka föra in den på det sätt, att man, under det att livmodern av en medhjälpare uppbäres på en ren handduk eller lakan, fattar tag med båda händerna om den utstjälpta delen närmast intill blygden och söker först föra in den närmast därtill varande delen. Har man sålunda fått in livmodern ett stycke, sättes knutna handen mot botten på densamma och den återföres i rätt läge genom att handen och armen föras in genom blygden och skidan och så långt in i livmodern som möjligt. För att hindra krystningar, som i hög grad försvåra operationen, tryckes djuret kraftigt på ryggen, och har man lyckats få in livmodern i rätt läge, bör armen kvarhållas, tills livmodern hunnit fullt antaga kroppstemperatur, då den eljest genast åter utpressas. Vid stark ansvällning kan införandet underlättas genom att livmodern först baddas med 3 % alunlösning eller med isvatten. För att förekomma förnyat f., bör kon under de närmaste dagarna ställas något högre med bakdelen. Jfr Hönssjukdomar.

F. av ändtarmen förekommer stundom, särskilt hos hund och svin, någon gång även hos häst men mera sällan hos nöt. Orsaken är vanligen häftiga krystningar på grund av främmande kroppar (benskärvor) i ändtarmen, långvarig diarré, kolik, svåra förlossningar m. m. Får framfallet vara någon längre tid, sväller tarmen starkt, och brand inställer sig, vilken ofta ger anledning till bukhinneinflammation och djurets död, men någon gång händer, att det framfallna stycket faller bort och såret läkes. Vid återförandet av tarmen börjar man ej, ss. vid f. av livmodern, närmast kroppen utan söker från den bakre änden vid själva omböjningsstället så småningom vika den tillbaka in i sig själv men iakttager vid ansvällning eller förorening av tarmen detsamma som ovan nämnts om livmodern. För att hindra förnyat f. kan man lägga en ligatur tvärs över tarmöppningen, vartill helst användes en tämligen grov metall- (koppar-, silver- eller aluminium-)tråd, som får kvarsitta ett par dagar. Lyckas ej återinförandet, måste det framfallna stycket avlägsnas genom operation, som för de smärre husdjuren i allmänhet ställer sig tämligen ofarlig, om ej alltför stort stycke av tarmen behöver avlägsnas. Operationen, som kan ske genom avbindning, avsyning, avbränning eller helt enkelt avklippning, överlämnas åt veterinär.

E. N—m.

Fransyskt. Stå f., se Benställning.

Frasband, även kallad mjältbrandemfysem, på grund därav att den förr ansågs vara en form av mjältbrand, är en hos nötkreatur förekommande smittosam sjukdom. Den uppträder i Sverige blott i enstaka fall och på vissa platser och brukar angripa endast betande djur.

Orsaken är en anaerob bacill, som liksom mjältbrandbacillen bildar mycket motståndskraftiga sporer, genom vilka smittan länge kan bibehålla sig på platsen, där sjukdomen uppträtt. Bacillen anses intränga i kroppsvävnaderna genom sår på ytterhuden eller på tarmväggens slemhinna, i senare fallet från förtärt foder eller dryck. Han framkallar lokal ansvällning av muskulaturen, innehållande en svartröd, illaluktande vätska, vilken är starkt gasblandad, till följd varav ett frasande ljud uppstår vid tryckning på svullnaden (härav namnet frasbrand). Sjukdomen åtföljes av hög feber med upphörd foderlust och idissling samt styvhet och hälta på ett eller flere av benen. Den leder i regel inom 1—3 dygn till döden. Någon behandling av den utbrutna sjukdomen lönar sig därför ej. I andra länder, där sjukdomen är vanligare, bekämpas den genom skyddsympning. För att hindra smittans spridning äro genom K. f. 9/12 1898 samma åtgärder föreskrivna som beträffande mjältbrand (se d. o.) med undantag av att mjölken från icke angripna djur i en smittad besättning får användas utan upphettning.

(A. B—n.) H. J. Dft.

Fraxinus. Se Ask.

Fredriksborgshäst. Se Danmarks hästraser.

Fridlysning. Se Fornlämning, Fiske, Jakt, Fåglar.

Frihetsår. Se Nybyggen.

Frihuggning. Se Beståndsvård.

varmt vatten, 4 l. fotogen inblandas, varefter ytterligare 1 l. varmt vatten tillsättes. Till bladbärande växter utspädes denna vätska med vatten till 100—200 l., så att lösningen håller blott 2—4 % fotogen. Till tvättning av djur brukas en emulsion med ungefär hälften fotogen mot vatten.

Fotogenmotor. Se Explosionsmotor.

Fragaria. Se Smultron.

Framfall, skid.- och livmoder-, består däri, att en del av skidan eller livmodern pressas ut genom blygdöppningen.

Skidf. förekommer ofta hos kor och visar sig däri, att mot slutet av dräktighetstiden en del av skidans övre vägg, då kon ligger, stjälpes ut och blir synlig som en större eller mindre blåsa mellan blygdläpparna. Åkomman är ofarlig. Behandlingen består blott i att kon ställes något högre med bakdelen genom att en träpall anbringas i båset, som baktill bäddas under med halm.

Livmoder-f. förekommer stundom omedelbart efter kalvningen; livmodern stjälpes delvis eller helt ut genom skidan och blygden och blir hängande utanför som en säck. Behandlingen bör i första rummet gå ut på att förekomma livmoderns förorening; sitta fosterhinnorna (efterbörden) kvar, såsom oftast är fallet, böra de först försiktigt avlägsnas; har livmodern blivit nedsmutsad av strö och gödsel, tvättas den först väl ren och invecklas sedan i ett rent lakan, doppat i 2 % kreolinlösning. Införandet av livmodern bör helst anförtros

åt en veterinär, men kan sakkunnig hjälp ej genast erhållas, kan man försöka föra in den på det sätt, att man, under det att livmodern av en medhjälpare uppbäres på en ren handduk eller lakan, fattar tag med båda händerna om den utstjälpta delen närmast intill blygden och söker först föra in den närmast därtill varande delen. Har man sålunda fått in livmodern ett stycke, sättes knutna handen mot botten på densamma och den återföres i rätt läge genom att handen och armen föras in genom blygden och skidan och så långt in i livmodern som möjligt. För att hindra krystningar, som i hög grad försvåra operationen, tryckes djuret kraftigt på ryggen, och har man lyckats få in livmodern i rätt läge, bör armen kvarhållas, tills livmodern hunnit fullt antaga kroppstemperatur, då den eljest genast åter utpressas. Vid stark ansvällning kan införandet underlättas genom att livmodern först baddas med 3 % alunlösning eller med isvatten. För att förekomma förnyat f., bör kon under de närmaste dagarna ställas något högre med bakdelen. Jfr Hönssjukdomar.

F. av ändtarmen förekommer stundom, särskilt hos hund och svin, någon gång även hos häst men mera sällan hos nöt. Orsaken är vanligen häftiga krystningar på grund av främmande kroppar (benskärvor) i ändtarmen, långvarig diarré, kolik, svåra förlossningar m. m. Får framfallet vara någon längre tid, sväller tarmen starkt, och brand inställer sig, vilken ofta ger anledning till bukhinneinflammation och djurets död, men någon gång händer, att det framfallna stycket faller bort och såret läkes. Vid återförandet av tarmen börjar man ej, ss. vid f. av livmodern, närmast kroppen utan söker från den bakre änden vid själva omböjningsstället så småningom vika den tillbaka in i sig själv men iakttager vid ansvällning eller förorening av tarmen detsamma som ovan nämnts om livmodern. För att hindra förnyat f. kan man lägga en ligatur tvärs över tarmöppningen, vartill helst användes en tämligen grov metall- (koppar-, silver- eller aluminium-)tråd, som får kvarsitta ett par dagar. Lyckas ej återinförandet, måste det framfallna stycket avlägsnas genom operation, som för de smärre husdjuren i allmänhet ställer sig tämligen ofarlig, om ej alltför stort stycke av tarmen behöver avlägsnas. Operationen, som kan ske genom avbindning, avsyning, avbränning eller helt enkelt avklippning, överlämnas åt veterinär.

E. N—m.

Fransyskt. Stå f., se Benställning.

Frasband, även kallad mjältbrandemfysem, på grund därav att den förr ansågs vara en form av mjältbrand, är en hos nötkreatur förekommande smittosam sjukdom. Den uppträder i Sverige blott i enstaka fall och på vissa platser och brukar angripa endast betande djur.

Orsaken är en anaerob bacill, som liksom mjältbrandbacillen bildar mycket motståndskraftiga sporer, genom vilka smittan länge kan bibehålla sig på platsen, där sjukdomen uppträtt. Bacillen anses intränga i kroppsvävnaderna genom sår på ytterhuden eller på tarmväggens slemhinna, i senare fallet från förtärt foder eller dryck. Han framkallar lokal ansvällning av muskulaturen, innehållande en svartröd, illaluktande vätska, vilken är starkt gasblandad, till följd varav ett frasande ljud uppstår vid tryckning på svullnaden (härav namnet frasbrand). Sjukdomen åtföljes av hög feber med upphörd foderlust och idissling samt styvhet och hälta på ett eller flere av benen. Den leder i regel inom 1—3 dygn till döden. Någon behandling av den utbrutna sjukdomen lönar sig därför ej. I andra länder, där sjukdomen är vanligare, bekämpas den genom skyddsympning. För att hindra smittans spridning äro genom K. f. 9/12 1898 samma åtgärder föreskrivna som beträffande mjältbrand (se d. o.) med undantag av att mjölken från icke angripna djur i en smittad besättning får användas utan upphettning.

(A. B—n.) H. J. Dft.

Fraxinus. Se Ask.

Fredriksborgshäst. Se Danmarks hästraser.

Fridlysning. Se Fornlämning, Fiske, Jakt, Fåglar.

Frihetsår. Se Nybyggen.

Frihuggning. Se Beståndsvård.

varmt vatten, 4 l. fotogen inblandas, varefter ytterligare 1 l. varmt vatten tillsättes. Till bladbärande växter utspädes denna vätska med vatten till 100—200 l., så att lösningen håller blott 2—4 % fotogen. Till tvättning av djur brukas en emulsion med ungefär hälften fotogen mot vatten.

Fotogenmotor. Se Explosionsmotor.

Fragaria. Se Smultron.

Framfall, skid.- och livmoder-, består däri, att en del av skidan eller livmodern pressas ut genom blygdöppningen.

Skidf. förekommer ofta hos kor och visar sig däri, att mot slutet av dräktighetstiden en del av skidans övre vägg, då kon ligger, stjälpes ut och blir synlig som en större eller mindre blåsa mellan blygdläpparna. Åkomman är ofarlig. Behandlingen består blott i att kon ställes något högre med bakdelen genom att en träpall anbringas i båset, som baktill bäddas under med halm.

Livmoder-f. förekommer stundom omedelbart efter kalvningen; livmodern stjälpes delvis eller helt ut genom skidan och blygden och blir hängande utanför som en säck. Behandlingen bör i första rummet gå ut på att förekomma livmoderns förorening; sitta fosterhinnorna (efterbörden) kvar, såsom oftast är fallet, böra de först försiktigt avlägsnas; har livmodern blivit nedsmutsad av strö och gödsel, tvättas den först väl ren och invecklas sedan i ett rent lakan, doppat i 2 % kreolinlösning. Införandet av livmodern bör helst anförtros åt en veterinär, men kan sakkunnig hjälp ej genast erhållas, kan man försöka föra in den på det sätt, att man, under det att livmodern av en medhjälpare uppbäres på en ren handduk eller lakan, fattar tag med båda händerna om den utstjälpta delen närmast intill blygden och söker först föra in den närmast därtill varande delen. Har man sålunda fått in livmodern ett stycke, sättes knutna handen mot botten på densamma och den återföres i rätt läge genom att handen och armen föras in genom blygden och skidan och så långt in i livmodern som möjligt. För att hindra krystningar, som i hög grad försvåra operationen, tryckes djuret kraftigt på ryggen, och har man lyckats få in livmodern i rätt läge, bör armen kvarhållas, tills livmodern hunnit fullt antaga kroppstemperatur, då den eljest genast åter utpressas. Vid stark ansvällning kan införandet underlättas genom att livmodern först baddas med 3 % alunlösning eller med isvatten. För att förekomma förnyat f., bör kon under de närmaste dagarna ställas något högre med bakdelen. Jfr Hönssjukdomar.

F. av ändtarmen förekommer stundom, särskilt hos hund och svin, någon gång även hos häst men mera sällan hos nöt. Orsaken är vanligen häftiga krystningar på grund av främmande kroppar (benskärvor) i ändtarmen, långvarig diarré, kolik, svåra förlossningar m. m. Får framfallet vara någon längre tid, sväller tarmen starkt, och brand inställer sig, vilken ofta ger anledning till bukhinneinflammation och djurets död, men någon gång händer, att det framfallna stycket faller bort och såret läkes. Vid återförandet av tarmen börjar man ej, ss. vid f. av livmodern, närmast kroppen utan söker från den bakre änden vid själva omböjningsstället så småningom vika den tillbaka in i sig själv men iakttager vid ansvällning eller förorening av tarmen detsamma som ovan nämnts om livmodern. För att hindra förnyat f. kan man lägga en ligatur tvärs över tarmöppningen, vartill helst användes en tämligen grov metall- (koppar-, silver- eller aluminium-)tråd, som får kvarsitta ett par dagar. Lyckas ej återinförandet, måste det framfallna stycket avlägsnas genom operation, som för de smärre husdjuren i allmänhet ställer sig tämligen ofarlig, om ej alltför stort stycke av tarmen behöver avlägsnas. Operationen, som kan ske genom avbindning, avsyning, avbränning eller helt enkelt avklippning, överlämnas åt veterinär.

E. N—m.

Fransyskt. Stå f., se Beställning.

Frasband, även kallad mjältbrandemfysem, på grund därav att den förr ansågs vara en form av mjältbrand, är en hos nötkreatur förekommande smittosam sjukdom. Den uppträder i Sverige blott i enstaka fall och på vissa platser och brukar angripa endast betande djur.

Orsaken är en anaerob bacill, som liksom mjältbrandbacillen bildar mycket motståndskraftiga sporer, genom vilka smittan länge kan bibehålla sig på platsen, där sjukdomen uppträtt. Bacillen anses intränga i kroppsvävnaderna genom sår på ytterhuden eller på tarmväggens slemhinna, i senare fallet från förtärt foder eller dryck. Han framkallar lokal ansvällning av muskulaturen, innehållande en svartröd, illaluktande vätska, vilken är starkt gasblandad, till följd varav ett frasande ljud uppstår vid tryckning på svullnaden (härav namnet frasbrand). Sjukdomen åtföljes av hög feber med upphörd foderlust och idissling samt styvhet och hälta på ett eller flere av benen. Den leder i regel inom 1—3 dygn till döden. Någon behandling av den utbrutna sjukdomen lönar sig därför ej. I andra länder, där sjukdomen är vanligare, bekämpas den genom skyddsympning. För att hindra smittans spridning äro genom K. f. 9/12 1898 samma åtgärder föreskrivna som beträffande mjältbrand (se d. o.) med undantag av att mjölken från icke angripna djur i en smittad besättning får användas utan upphettning.

(A. B—n.) H. J. Dft.

Fraxinus. Se Ask.

Fredriksborgshäst. Se Danmarks hästraser.

Fridlysning. Se Fornlämning, Fiske, Jakt, Fåglar.

Frihetsår. Se Nybyggen.

Frihuggning. Se Beståndsvård.

varmt vatten, 4 l. fotogen inblandas, varefter ytterligare 1 l. varmt vatten tillsättes. Till bladbärande växter utspädes denna vätska med vatten till 100—200 l., så att lösningen håller blott 2—4 % fotogen. Till tvättning av djur brukas en emulsion med ungefär hälften fotogen mot vatten.

Fotogenmotor. Se Explosionsmotor.

Fragaria. Se Smultron.

Framfall, skid.- och livmoder-, består däri, att en del av skidan eller livmodern pressas ut genom blygdöppningen.

Skidf. förekommer ofta hos kor och visar sig däri, att mot slutet av dräktighetstiden en del av skidans övre vägg, då kon ligger, stjälpes ut och blir synlig som en större eller mindre blåsa mellan blygdläpparna. Åkomman är ofarlig. Behandlingen består blott i att kon ställes något högre med bakdelen genom att en träpall anbringas i båset, som baktill bäddas under med halm.

Livmoder-f. förekommer stundom omedelbart efter kalvningen; livmodern stjälpes delvis eller helt ut genom skidan och blygden och blir hängande utanför som en säck. Behandlingen bör i första rummet gå ut på att förekomma livmoderns förorening; sitta fosterhinnorna (efterbörden) kvar, såsom oftast är fallet, böra de först försiktigt avlägsnas; har livmodern blivit nedsmutsad av strö och gödsel, tvättas den först väl ren och invecklas sedan i ett rent lakan, doppat i 2 % kreolinlösning. Införandet av livmodern bör helst anförtros åt en veterinär, men kan sakkunnig hjälp ej genast erhållas, kan man försöka föra in den på det sätt, att man, under det att livmodern av en medhjälpare uppbäres på en ren handduk eller lakan, fattar tag med båda händerna om den utstjälpta delen närmast intill blygden och söker först föra in den närmast därtill varande delen. Har man sålunda fått in livmodern ett stycke, sättes knutna handen mot botten på densamma och den återföres i rätt läge genom att handen och armen föras in genom blygden och skidan och så långt in i livmodern som möjligt. För att hindra krystningar, som i hög grad försvåra operationen, tryckes djuret kraftigt på ryggen, och har man lyckats få in livmodern i rätt läge, bör armen kvarhållas, tills livmodern hunnit fullt antaga kroppstemperatur, då den eljest genast åter utpressas. Vid stark ansvällning kan införandet underlättas genom att livmodern först baddas med 3 % alunlösning eller med isvatten. För att förekomma förnyat f., bör kon under de närmaste dagarna ställas något högre med bakdelen. Jfr Hönssjukdomar.

F. av ändtarmen förekommer stundom, särskilt hos hund och svin, någon gång även hos häst men mera sällan hos nöt. Orsaken är vanligen häftiga krystningar på grund av

främmande kroppar (benskärvor) i ändtarmen, långvarig diarré, kolik, svåra förlossningar m. m. Får framfallet vara någon längre tid, sväller tarmen starkt, och brand inställer sig, vilken ofta ger anledning till bukhinneinflammation och djurets död, men någon gång händer, att det framfallna stycket faller bort och såret läkes. Vid återförandet av tarmen börjar man ej, ss. vid f. av livmodern, närmast kroppen utan söker från den bakre änden vid själva omböjningsstället så småningom vika den tillbaka in i sig själv men iakttager vid ansvällning eller förorening av tarmen detsamma som ovan nämnts om livmodern. För att hindra förnyat f. kan man lägga en ligatur tvärs över tarmöppningen, vartill helst användes en tämligen grov metall- (koppar-, silver- eller aluminium-)tråd, som får kvarsitta ett par dagar. Lyckas ej återinförandet, måste det framfallna stycket avlägsnas genom operation, som för de smärre husdjuren i allmänhet ställer sig tämligen ofarlig, om ej alltför stort stycke av tarmen behöver avlägsnas. Operationen, som kan ske genom avbindning, avsyning, avbränning eller helt enkelt avklippning, överlämnas åt veterinär.

E. N—m.

Fransyskt. Stå f., se Benställning.

Frasband, även kallad mjältbrandemfysem, på grund därav att den förr ansågs vara en form av mjältbrand, är en hos nötkreatur förekommande smittosam sjukdom. Den uppträder i Sverige blott i enstaka fall och på vissa platser och brukar angripa endast betande djur.

Orsaken är en anaerob bacill, som liksom mjältbrandbacillen bildar mycket motståndskraftiga sporer, genom vilka smittan länge kan bibehålla sig på platsen, där sjukdomen uppträtt. Bacillen anses intränga i kroppsvävnaderna genom sår på ytterhuden eller på tarmväggens slemhinna, i senare fallet från förtärt foder eller dryck. Han framkallar lokal ansvällning av muskulaturen, innehållande en svartröd, illaluktande vätska, vilken är starkt gasblandad, till följd varav ett frasande ljud uppstår vid tryckning på svullnaden (härav namnet frasbrand). Sjukdomen åtföljes av hög feber med upphörd foderlust och idissling samt styvhet och hälta på ett eller flere av benen. Den leder i regel inom 1—3 dygn till döden. Någon behandling av den utbrutna sjukdomen lönar sig därför ej. I andra länder, där sjukdomen är vanligare, bekämpas den genom skyddsympning. För att hindra smittans spridning äro genom K. f. 9/12 1898 samma åtgärder föreskrivna som beträffande mjältbrand (se d. o.) med undantag av att mjölken från icke angripna djur i en smittad besättning får användas utan upphettning.

(A. B—n.) H. J. Dft.

Fraxinus. Se Ask.

Fredriksborgshäst. Se Danmarks hästraser.

Fridlysning. Se Fornlämning, Fiske, Jakt, Fåglar.

Frihetsår. Se Nybyggen.

Frihuggning. Se Beståndsvård.

varmt vatten, 4 l. fotogen inblandas, varefter ytterligare 1 l. varmt vatten tillsättes. Till bladbärande växter utspädes denna vätska med vatten till 100—200 l., så att lösningen håller blott 2—4 % fotogen. Till tvättning av djur brukas en emulsion med ungefär hälften fotogen mot vatten.

Fotogenmotor. Se Explosionsmotor.

Fragaria. Se Smultron.

Framfall, skid.- och livmoder-, består däri, att en del av skidan eller livmodern pressas ut genom blygdöppningen.

Skidf. förekommer ofta hos kor och visar sig däri, att mot slutet av dräktighetstiden en del av skidans övre vägg, då kon ligger, stjälpes ut och blir synlig som en större eller mindre blåsa mellan blygdläpparna. Åkomman är ofarlig. Behandlingen består blott i att kon ställes något högre med bakdelen genom att en träpall anbringas i båset, som baktill bäddas under med halm.

Livmoder-f. förekommer stundom omedelbart efter kalvningen; livmodern stjälpes delvis eller helt ut genom skidan och blygden och blir hängande utanför som en säck. Behandlingen bör i första rummet gå ut på att förekomma livmoderns förorening; sitta fosterhinnorna (efterbörden) kvar, såsom oftast är fallet, böra de först försiktigt avlägsnas; har livmodern blivit nedsmutsad av strö och gödsel, tvättas den först väl ren och invecklas sedan i ett rent lakan, doppat i 2 % kreolinlösning. Införandet av livmodern bör helst anförtros åt en veterinär, men kan sakkunnig hjälp ej genast erhållas, kan man försöka föra in den på det sätt, att man, under det att livmodern av en medhjälpare uppbäres på en ren handduk eller lakan, fattar tag med båda händerna om den utstjälpta delen närmast intill blygden och söker först föra in den närmast därtill varande delen. Har man sålunda fått in livmodern ett stycke, sättes knutna handen mot botten på densamma och den återföres i rätt läge genom att handen och armen föras in genom blygden och skidan och så långt in i livmodern som möjligt. För att hindra krystningar, som i hög grad försvåra operationen, tryckes djuret kraftigt på ryggen, och har man lyckats få in livmodern i rätt läge, bör armen kvarhållas, tills livmodern hunnit fullt antaga kroppstemperatur, då den eljest genast åter utpressas. Vid stark ansvällning kan införandet underlättas genom att livmodern först baddas med 3 % alunlösning eller med isvatten. För att förekomma förnyat f., bör kon under de närmaste dagarna ställas något högre med bakdelen. Jfr Hönssjukdomar.

F. av ändtarmen förekommer stundom, särskilt hos hund och svin, någon gång även hos häst men mera sällan hos nöt. Orsaken är vanligen häftiga krystningar på grund av
främmande kroppar (benskärvor) i ändtarmen, långvarig diarré, kolik, svåra förlossningar m. m. Får framfallet vara någon längre tid, sväller tarmen starkt, och brand inställer sig, vilken ofta ger anledning till bukhinneinflammation och djurets död, men någon gång händer, att det framfallna stycket faller bort och såret läkes. Vid återförandet av tarmen börjar man ej, ss. vid f. av livmodern, närmast kroppen utan söker från den bakre änden vid själva omböjningsstället så småningom vika den tillbaka in i sig själv men iakttager vid ansvällning eller förorening av tarmen detsamma som ovan nämnts om livmodern. För att hindra förnyat f. kan man lägga en ligatur tvärs över tarmöppningen, vartill helst användes en tämligen grov metall- (koppar-, silver- eller aluminium-)tråd, som får kvarsitta ett par dagar. Lyckas ej återinförandet, måste det framfallna stycket avlägsnas genom operation, som för de smärre husdjuren i allmänhet ställer sig tämligen ofarlig, om ej alltför stort stycke av tarmen behöver avlägsnas. Operationen, som kan ske genom avbindning, avsyning, avbränning eller helt enkelt avklippning, överlämnas åt veterinär.

E. N—m.

Fransyskt. Stå f., se Benställning.

Frasband, även kallad mjältbrandemfysem, på grund därav att den förr ansågs vara en form av mjältbrand, är en hos nötkreatur förekommande smittosam sjukdom. Den uppträder i Sverige blott i enstaka fall och på vissa platser och brukar angripa endast betande djur.

Orsaken är en anaerob bacill, som liksom mjältbrandbacillen bildar mycket motståndskraftiga sporer, genom vilka smittan länge kan bibehålla sig på platsen, där sjukdomen uppträtt. Bacillen anses intränga i kroppsvävnaderna genom sår på ytterhuden eller på tarmväggens slemhinna, i senare fallet från förtärt foder eller dryck. Han framkallar lokal ansvällning av muskulaturen, innehållande en svartröd, illaluktande vätska, vilken är starkt gasblandad, till följd varav ett frasande ljud uppstår vid tryckning på svullnaden (härav namnet frasbrand). Sjukdomen åtföljes av hög feber med upphörd foderlust och idissling samt styvhet och hälta på ett eller flere av benen. Den leder i regel inom 1—3 dygn till döden. Någon behandling av den utbrutna sjukdomen lönar sig därför ej. I andra länder, där sjukdomen är vanligare, bekämpas den genom skyddsympning. För att hindra smittans spridning äro genom K. f. 9/12 1898 samma åtgärder föreskrivna som beträffande mjältbrand (se d. o.) med undantag av att mjölken från icke angripna djur i en smittad besättning får användas utan upphettning.

(A. B—n.) H. J. Dft.

Fraxinus. Se Ask.

Fredriksborgshäst. Se Danmarks hästraser.

Fridlysning. Se Fornlämning, Fiske, Jakt, Fåglar.

Frihetsår. Se Nybyggen.

Frihuggning. Se Beståndsvård.

varmt vatten, 4 l. fotogen inblandas, varefter ytterligare 1 l. varmt vatten tillsättes. Till bladbärande växter utspädes denna vätska med vatten till 100—200 l., så att lösningen håller blott 2—4 % fotogen. Till tvättning av djur brukas en emulsion med ungefär hälften fotogen mot vatten.

Fotogenmotor. Se Explosionsmotor.

Fragaria. Se Smultron.

Framfall, skid.- och livmoder-, består däri, att en del av skidan eller livmodern pressas ut genom blygdöppningen.

Skidf. förekommer ofta hos kor och visar sig däri, att mot slutet av dräktighetstiden en del av skidans övre vägg, då kon ligger, stjälpes ut och blir synlig som en större eller mindre blåsa mellan blygdläpparna. Åkomman är ofarlig. Behandlingen består blott i att kon ställes något högre med bakdelen genom att en träpall anbringas i båset, som baktill bäddas under med halm.

Livmoder-f. förekommer stundom omedelbart efter kalvningen; livmodern stjälpes delvis eller helt ut genom skidan och blygden och blir hängande utanför som en säck. Behandlingen bör i första rummet gå ut på att förekomma livmoderns förorening; sitta fosterhinnorna (efterbörden) kvar, såsom oftast är fallet, böra de först försiktigt avlägsnas; har livmodern blivit nedsmutsad av strö och gödsel, tvättas den först väl ren och invecklas sedan i ett rent lakan, doppat i 2 % kreolinlösning. Införandet av livmodern bör helst anförtros åt en veterinär, men kan sakkunnig hjälp ej genast erhållas, kan man försöka föra in den på det sätt, att man, under det att livmodern av en medhjälpare uppbäres på en ren handduk eller lakan, fattar tag med båda händerna om den utstjälpta delen närmast intill blygden och söker först föra in den närmast därtill varande delen. Har man sålunda fått in livmodern ett stycke, sättes knutna handen mot botten på densamma och den återföres i rätt läge genom att handen och armen föras in genom blygden och skidan och så långt in i livmodern som möjligt. För att hindra krystningar, som i hög grad försvåra operationen, tryckes djuret kraftigt på ryggen, och har man lyckats få in livmodern i rätt läge, bör armen kvarhållas, tills livmodern hunnit fullt antaga kroppstemperatur, då den eljest genast åter utpressas. Vid stark ansvällning kan införandet underlättas genom att livmodern först baddas med 3 % alunlösning eller med isvatten. För att förekomma förnyat f., bör kon under de närmaste dagarna ställas något högre med bakdelen. Jfr Hönssjukdomar.

F. av ändtarmen förekommer stundom, särskilt hos hund och svin, någon gång även hos häst men mera sällan hos nöt. Orsaken är vanligen häftiga krystningar på grund av främmande kroppar (benskärvor) i ändtarmen, långvarig diarré, kolik, svåra förlossningar m. m. Får framfallet vara någon längre tid, sväller tarmen starkt, och brand inställer sig, vilken ofta ger anledning till bukhinneinflammation och djurets död, men någon gång händer, att det framfallna stycket faller bort och såret läkes. Vid återförandet av tarmen börjar man ej, ss. vid f. av livmodern, närmast kroppen utan söker från den bakre änden vid själva omböjningsstället så småningom vika den tillbaka in i sig själv men iakttager vid ansvällning eller förorening av tarmen detsamma som ovan nämnts om livmodern. För att hindra förnyat f. kan man lägga en ligatur tvärs över tarmöppningen, vartill helst användes en tämligen grov metall- (koppar-, silver- eller aluminium-)tråd, som får kvarsitta ett par dagar. Lyckas ej återinförandet, måste det framfallna stycket avlägsnas genom operation, som för de smärre husdjuren i allmänhet ställer sig tämligen ofarlig, om ej alltför stort stycke av tarmen behöver avlägsnas. Operationen, som kan ske genom avbindning, avsyning, avbränning eller helt enkelt avklippning, överlämnas åt veterinär.

E. N—m.

Fransyskt. Stå f., se Benställning.

Frasband, även kallad mjältbrandemfysem, på grund därav att den förr ansågs vara en form av mjältbrand, är en hos nötkreatur förekommande smittosam sjukdom. Den uppträder i Sverige blott i enstaka fall och på vissa platser och brukar angripa endast betande djur.

Orsaken är en anaerob bacill, som liksom mjältbrandbacillen bildar mycket motståndskraftiga sporer, genom vilka smittan länge kan bibehålla sig på platsen, där sjukdomen uppträtt. Bacillen anses intränga i kroppsvävnaderna genom sår på ytterhuden eller på tarmväggens slemhinna, i senare fallet från förtärt foder eller dryck. Han framkallar lokal ansvällning av muskulaturen, innehållande en svartröd, illaluktande vätska, vilken är starkt gasblandad, till följd varav ett frasande ljud uppstår vid tryckning på svullnaden (härav namnet frasbrand). Sjukdomen åtföljes av hög feber med upphörd foderlust och idissling samt styvhet och hälta på ett eller flere av benen. Den leder i regel inom 1—3 dygn till döden. Någon behandling av den utbrutna sjukdomen lönar sig därför ej. I andra länder, där sjukdomen är vanligare, bekämpas den genom skyddsympning. För att hindra smittans spridning äro genom K. f. 9/12 1898 samma åtgärder föreskrivna som beträffande mjältbrand (se d. o.) med undantag av att mjölken från icke angripna djur i en smittad besättning får användas utan upphettning.

(A. B—n.) H. J. Dft.

Fraxinus. Se Ask.

Fredriksborgshäst. Se Danmarks hästraser.

Fridlysning. Se Fornlämning, Fiske, Jakt, Fåglar.

Frihetsår. Se Nybyggen.

Frihuggning. Se Beståndsvård.

varmt vatten, 4 l. fotogen inblandas, varefter ytterligare 1 l. varmt vatten tillsättes. Till bladbärande växter utspädes denna vätska med vatten till 100—200 l., så att lösningen håller blott 2—4 % fotogen. Till tvättning av djur brukas en emulsion med ungefär hälften fotogen mot vatten.

Fotogenmotor. Se Explosionsmotor.

Fragaria. Se Smultron.

Framfall, skid.- och livmoder-, består däri, att en del av skidan eller livmodern pressas ut genom blygdöppningen.

Skidf. förekommer ofta hos kor och visar sig däri, att mot slutet av dräktighetstiden en del av skidans övre vägg, då kon ligger, stjälpes ut och blir synlig som en större eller mindre blåsa mellan blygdläpparna. Åkomman är ofarlig. Behandlingen består blott i att kon ställes något högre med bakdelen genom att en träpall anbringas i båset, som baktill bäddas under med halm.

Livmoder-f. förekommer stundom omedelbart efter kalvningen; livmodern stjälpes delvis eller helt ut genom skidan och blygden och blir hängande utanför som en säck. Behandlingen bör i första rummet gå ut på att förekomma livmoderns förorening; sitta fosterhinnorna (efterbörden) kvar, såsom oftast är fallet, böra de först försiktigt avlägsnas; har livmodern blivit nedsmutsad av strö och gödsel, tvättas den först väl ren och invecklas sedan i ett rent lakan, doppat i 2 % kreolinlösning. Införandet av livmodern bör helst anförtros åt en veterinär, men kan sakkunnig hjälp ej genast erhållas, kan man försöka föra in den på det sätt, att man, under det att livmodern av en medhjälpare uppbäres på en ren handduk eller lakan, fattar tag med båda händerna om den utstjälpta delen närmast intill blygden och söker först föra in den närmast därtill varande delen. Har man sålunda fått in livmodern ett stycke, sättes knutna handen mot botten på densamma och den återföres i rätt läge genom att handen och armen föras in genom blygden och skidan och så långt in i livmodern som möjligt. För att hindra krystningar, som i hög grad försvåra operationen, tryckes djuret kraftigt på ryggen, och har man lyckats få in livmodern i rätt läge, bör armen kvarhållas, tills livmodern hunnit fullt antaga kroppstemperatur, då den eljest genast åter utpressas. Vid stark ansvällning kan införandet underlättas genom att livmodern först baddas med 3 % alunlösning eller med isvatten. För att förekomma förnyat f., bör kon under de närmaste dagarna ställas något högre med bakdelen. Jfr Hönssjukdomar.

F. av ändtarmen förekommer stundom, särskilt hos hund och svin, någon gång även hos häst men mera sällan hos nöt. Orsaken är vanligen häftiga krystningar på grund av främmande kroppar (benskärvor) i ändtarmen, långvarig diarré, kolik, svåra förlossningar m. m. Får framfallet vara någon längre tid, sväller tarmen starkt, och brand inställer sig, vilken ofta ger anledning till bukhinneinflammation och djurets död, men någon gång händer, att det framfallna stycket faller bort och såret läkes. Vid återförandet av tarmen börjar man ej, ss. vid f. av livmodern, närmast kroppen utan söker från den bakre änden vid själva omböjningsstället så småningom vika den tillbaka in i sig själv men iakttager vid ansvällning eller förorening av tarmen detsamma som ovan nämnts om livmodern. För att hindra förnyat f. kan man lägga en ligatur tvärs över tarmöppningen, vartill helst användes en tämligen grov metall- (koppar-, silver- eller aluminium-)tråd, som får kvarsitta ett par dagar. Lyckas ej återinförandet, måste det framfallna stycket avlägsnas genom operation, som för de smärre husdjuren i allmänhet ställer sig tämligen ofarlig, om ej alltför stort stycke av tarmen behöver avlägsnas. Operationen, som kan ske genom avbindning, avsyning, avbränning eller helt enkelt avklippning, överlämnas åt veterinär.

E. N—m.

Fransyskt. Stå f., se Beställning.

Frasband, även kallad mjältbrandemfysem, på grund därav att den förr ansågs vara en form av mjältbrand, är en hos nötkreatur förekommande smittosam sjukdom. Den uppträder i Sverige blott i enstaka fall och på vissa platser och brukar angripa endast betande djur.

Orsaken är en anaerob bacill, som liksom mjältbrandbacillen bildar mycket motståndskraftiga sporer, genom vilka smittan länge kan bibehålla sig på platsen, där sjukdomen uppträtt. Bacillen anses intränga i kroppsvävnaderna genom sår på ytterhuden eller på tarmväggens slemhinna, i senare fallet från förtärt foder eller dryck. Han framkallar lokal ansvällning av muskulaturen, innehållande en svartröd, illaluktande vätska, vilken är starkt gasblandad, till följd varav ett frasande ljud uppstår vid tryckning på svullnaden (härav namnet frasbrand). Sjukdomen åtföljes av hög feber med upphörd foderlust och idissling samt styvhet och hälta på ett eller flere av benen. Den leder i regel inom 1—3 dygn till döden. Någon behandling av den utbrutna sjukdomen lönar sig därför ej. I andra länder, där sjukdomen är vanligare, bekämpas den genom skyddsympning. För att hindra smittans spridning äro genom K. f. 9/12 1898 samma åtgärder föreskrivna som beträffande mjältbrand (se d. o.) med undantag av att mjölken från icke angripna djur i en smittad besättning får användas utan upphettning.

(A. B—n.) H. J. Dft.

Fraxinus. Se Ask.

Fredriksborgshäst. Se Danmarks hästraser.

Fridlysning. Se Fornlämning, Fiske, Jakt, Fåglar.

Frihetsår. Se Nybyggen.

Frihuggning. Se Beståndsvård.

varmt vatten, 4 l. fotogen inblandas, varefter ytterligare 1 l. varmt vatten tillsättes. Till bladbärande växter utspädes denna vätska med vatten till 100—200 l., så att lösningen håller blott 2—4 % fotogen. Till tvättning av djur brukas en emulsion med ungefär hälften fotogen mot vatten.

Fotogenmotor. Se Explosionsmotor.

Fragaria. Se Smultron.

Framfall, skid.- och livmoder-, består däri, att en del av skidan eller livmodern pressas ut genom blygdöppningen.

Skidf. förekommer ofta hos kor och visar sig däri, att mot slutet av dräktighetstiden en del av skidans övre vägg, då kon ligger, stjälpes ut och blir synlig som en större eller mindre blåsa mellan blygdläpparna. Åkomman är ofarlig. Behandlingen består blott i att kon ställes något högre med bakdelen genom att en träpall anbringas i båset, som baktill bäddas under med halm.

Livmoder-f. förekommer stundom omedelbart efter kalvningen; livmodern stjälpes delvis eller helt ut genom skidan och blygden och blir hängande utanför som en säck. Behandlingen bör i första rummet gå ut på att förekomma livmoderns förorening; sitta fosterhinnorna (efterbörden) kvar, såsom oftast är fallet, böra de först försiktigt avlägsnas; har livmodern blivit nedsmutsad av strö och gödsel, tvättas den först väl ren och invecklas sedan i ett rent lakan, doppat i 2 % kreolinlösning. Införandet av livmodern bör helst anförtros åt en veterinär, men kan sakkunnig hjälp ej genast erhållas, kan man försöka föra in den på det sätt, att man, under det att livmodern av en medhjälpare uppbäres på en ren handduk eller lakan, fattar tag med båda händerna om den utstjälpta delen närmast intill blygden och söker först föra in den närmast därtill varande delen. Har man sålunda fått in livmodern ett stycke, sättes knutna handen mot botten på densamma och den återföres i rätt läge genom att handen och armen föras in genom blygden och skidan och så långt in i livmodern som möjligt. För att hindra krystningar, som i hög grad försvåra operationen, tryckes djuret kraftigt på ryggen, och har man lyckats få in livmodern i rätt läge, bör armen kvarhållas, tills livmodern hunnit fullt antaga kroppstemperatur, då den eljest genast åter utpressas. Vid stark ansvällning kan införandet underlättas genom att livmodern först baddas med 3 % alunlösning eller med isvatten. För att förekomma förnyat f., bör kon under de närmaste dagarna ställas något högre med bakdelen. Jfr Hönssjukdomar.

F. av ändtarmen förekommer stundom, särskilt hos hund och svin, någon gång även hos häst men mera sällan hos nöt. Orsaken är vanligen häftiga krystningar på grund av främmande kroppar (benskärvor) i ändtarmen, långvarig diarré, kolik, svåra förlossningar m. m. Får framfallet vara någon längre tid, sväller tarmen starkt, och brand inställer sig, vilken ofta ger anledning till bukhinneinflammation och djurets död, men någon gång händer, att det framfallna stycket faller bort och såret läkes. Vid återförandet av tarmen börjar man ej, ss. vid f. av livmodern, närmast kroppen utan söker från den bakre änden vid själva omböjningsstället så småningom vika den tillbaka in i sig själv men iakttager vid ansvällning eller förorening av tarmen detsamma som ovan nämnts om livmodern. För att hindra förnyat f. kan man lägga en ligatur tvärs över tarmöppningen, vartill helst användes en tämligen grov metall- (koppar-, silver- eller aluminium-)tråd, som får kvarsitta ett par dagar. Lyckas ej återinförandet, måste det framfallna stycket avlägsnas genom operation, som för de smärre husdjuren i allmänhet ställer sig tämligen ofarlig, om ej alltför stort stycke av tarmen behöver avlägsnas. Operationen, som kan ske genom avbindning, avsyning, avbränning eller helt enkelt avklippning, överlämnas åt veterinär.

E. N—m.

Fransyskt. Stå f., se Beställning.

Frasband, även kallad mjältbrandemfysem, på grund därav att den förr ansågs vara en form av mjältbrand, är en hos nötkreatur förekommande smittosam sjukdom. Den uppträder i Sverige blott i enstaka fall och på vissa platser och brukar angripa endast betande djur.

Orsaken är en anaerob bacill, som liksom mjältbrandbacillen bildar mycket motståndskraftiga sporer, genom vilka smittan länge kan bibehålla sig på platsen, där sjukdomen uppträtt. Bacillen anses intränga i kroppsvävnaderna genom sår på ytterhuden eller på tarmväggens slemhinna, i senare fallet från förtärt foder eller dryck. Han framkallar lokal ansvällning av muskulaturen, innehållande en svartröd, illaluktande vätska, vilken är starkt gasblandad, till följd varav ett frasande ljud uppstår vid tryckning på svullnaden (härav namnet frasbrand). Sjukdomen åtföljes av hög feber med upphörd foderlust och idissling samt styvhet och hälta på ett eller flere av benen. Den leder i regel inom 1—3 dygn till döden. Någon behandling av den utbrutna sjukdomen lönar sig därför ej. I andra länder, där sjukdomen är vanligare, bekämpas den genom skyddsympning. För att hindra smittans spridning äro genom K. f. 9/12 1898 samma åtgärder föreskrivna som beträffande mjältbrand (se d. o.) med undantag av att mjölken från icke angripna djur i en smittad besättning får användas utan upphettning.

(A. B—n.) H. J. Dft.

Fraxinus. Se Ask.

Fredriksborgshäst. Se Danmarks hästraser.

Fridlysning. Se Fornlämning, Fiske, Jakt, Fåglar.

Frihetsår. Se Nybyggen.

Frihuggning. Se Beståndsvård.

varmt vatten, 4 l. fotogen inblandas, varefter ytterligare 1 l. varmt vatten tillsättes. Till bladbärande växter utspädes denna vätska med vatten till 100—200 l., så att lösningen håller blott 2—4 % fotogen. Till tvättning av djur brukas en emulsion med ungefär hälften fotogen mot vatten.

Fotogenmotor. Se Explosionsmotor.

Fragaria. Se Smultron.

Framfall, skid.- och livmoder-, består däri, att en del av skidan eller livmodern pressas ut genom blygdöppningen.

Skidf. förekommer ofta hos kor och visar sig däri, att mot slutet av dräktighetstiden en del av skidans övre vägg, då kon ligger, stjälpes ut och blir synlig som en större eller mindre blåsa mellan blygdläpparna. Åkomman är ofarlig. Behandlingen består blott i att kon ställes något högre med bakdelen genom att en träpall anbringas i båset, som baktill bäddas under med halm.

Livmoder-f. förekommer stundom omedelbart efter kalvningen; livmodern stjälpes delvis eller helt ut genom skidan och blygden och blir hängande utanför som en säck. Behandlingen bör i första rummet gå ut på att förekomma livmoderns förorening; sitta fosterhinnorna (efterbörden) kvar, såsom oftast är fallet, böra de först försiktigt avlägsnas; har livmodern blivit nedsmutsad av strö och gödsel, tvättas den först väl ren och invecklas sedan i ett rent lakan, doppat i 2 % kreolinlösning. Införandet av livmodern bör helst anförtros åt en veterinär, men kan sakkunnig hjälp ej genast erhållas, kan man försöka föra in den på det sätt, att man, under det att livmodern av en medhjälpare uppbäres på en ren handduk eller lakan, fattar tag med båda händerna om den utstjälpta delen närmast intill blygden och söker först föra in den närmast därtill varande delen. Har man sålunda fått in livmodern ett stycke, sättes knutna handen mot botten på densamma och den återföres i rätt läge genom att handen och armen föras in genom blygden och skidan och så långt in i livmodern som möjligt. För att hindra krystningar, som i hög grad försvåra operationen, tryckes djuret kraftigt på ryggen, och har man lyckats få in livmodern i rätt läge, bör armen kvarhållas, tills livmodern hunnit fullt antaga kroppstemperatur, då den eljest genast åter utpressas. Vid stark ansvällning kan införandet underlättas genom att livmodern först baddas med 3 % alunlösning eller med isvatten. För att förekomma förnyat f., bör kon under de närmaste dagarna ställas något högre med bakdelen. Jfr Hönssjukdomar.

F. av ändtarmen förekommer stundom, särskilt hos hund och svin, någon gång även hos häst men mera sällan hos nöt. Orsaken är vanligen häftiga krystningar på grund av främmande kroppar (benskärvor) i ändtarmen, långvarig diarré, kolik, svåra förlossningar m. m. Får framfallet vara någon längre tid, sväller tarmen starkt, och brand inställer sig, vilken ofta ger anledning till bukhinneinflammation och djurets död, men någon gång händer, att det framfallna stycket faller bort och såret läkes. Vid återförandet av tarmen börjar man ej, ss. vid f. av livmodern, närmast kroppen utan söker från den bakre änden vid själva omböjningsstället så småningom vika den tillbaka in i sig själv men iakttager vid ansvällning eller förorening av tarmen detsamma som ovan nämnts om livmodern. För att hindra förnyat f. kan man lägga en ligatur tvärs över tarmöppningen, vartill helst användes en tämligen grov metall- (koppar-, silver- eller aluminium-)tråd, som får kvarsitta ett par dagar. Lyckas ej återinförandet, måste det framfallna stycket avlägsnas genom operation, som för de smärre husdjuren i allmänhet ställer sig tämligen ofarlig, om ej alltför stort stycke av tarmen behöver avlägsnas. Operationen, som kan ske genom avbindning, avsyning, avbränning eller helt enkelt avklippning, överlämnas åt veterinär.

E. N—m.

Fransyskt. Stå f., se Benställning.

Frasband, även kallad mjältbrandemfysem, på grund därav att den förr ansågs vara en form av mjältbrand, är en hos nötkreatur förekommande smittosam sjukdom. Den uppträder i Sverige blott i enstaka fall och på vissa platser och brukar angripa endast betande djur.

Orsaken är en anaerob bacill, som liksom mjältbrandbacillen bildar mycket motståndskraftiga sporer, genom vilka smittan länge kan bibehålla sig på platsen, där sjukdomen uppträtt. Bacillen anses intränga i kroppsvävnaderna genom sår på ytterhuden eller på tarmväggens slemhinna, i senare fallet från förtärt foder eller dryck. Han framkallar lokal ansvällning av muskulaturen, innehållande en svartröd, illaluktande vätska, vilken är starkt gasblandad, till följd varav ett frasande ljud uppstår vid tryckning på svullnaden (härav namnet frasbrand). Sjukdomen åtföljes av hög feber med upphörd foderlust och idissling samt styvhet och hälta på ett eller flere av benen. Den leder i regel inom 1—3 dygn till döden. Någon behandling av den utbrutna sjukdomen lönar sig därför ej. I andra länder, där sjukdomen är vanligare, bekämpas den genom skyddsympning. För att hindra smittans spridning äro genom K. f. 9/12 1898 samma åtgärder föreskrivna som beträffande mjältbrand (se d. o.) med undantag av att mjölken från icke angripna djur i en smittad besättning får användas utan upphettning.

(A. B—n.) H. J. Dft.

Fraxinus. Se Ask.

Fredriksborgshäst. Se Danmarks hästraser.

Fridlysning. Se Fornlämning, Fiske, Jakt, Fåglar.

Frihetsår. Se Nybyggen.

Frihuggning. Se Beståndsvård.

varmt vatten, 4 l. fotogen inblandas, varefter ytterligare 1 l. varmt vatten tillsättes. Till bladbärande växter utspädes denna vätska med vatten till 100—200 l., så att lösningen håller blott 2—4 % fotogen. Till tvättning av djur brukas en emulsion med ungefär hälften fotogen mot vatten.

Fotogenmotor. Se Explosionsmotor.

Fragaria. Se Smultron.

Framfall, skid.- och livmoder-, består däri, att en del av skidan eller livmodern pressas ut genom blygdöppningen.

Skidf. förekommer ofta hos kor och visar sig däri, att mot slutet av dräktighetstiden en del av skidans övre vägg, då kon ligger, stjälpes ut och blir synlig som en större eller mindre blåsa mellan blygdläpparna. Åkomman är ofarlig. Behandlingen består blott i att kon ställes något högre med bakdelen genom att en träpall anbringas i båset, som baktill bäddas under med halm.

Livmoder-f. förekommer stundom omedelbart efter kalvningen; livmodern stjälpes delvis eller helt ut genom skidan och blygden och blir hängande utanför som en säck. Behandlingen bör i första rummet gå ut på att förekomma livmoderns förorening; sitta fosterhinnorna (efterbörden) kvar, såsom oftast är fallet, böra de först försiktigt avlägsnas; har livmodern blivit nedsmutsad av strö och gödsel, tvättas den först väl ren och invecklas sedan i ett rent lakan, doppat i 2 % kreolinlösning. Införandet av livmodern bör helst anförtros åt en veterinär, men kan sakkunnig hjälp ej genast erhållas, kan man försöka föra in den på det sätt, att man, under det att livmodern av en medhjälpare uppbäres på en ren handduk eller lakan, fattar tag med båda händerna om den utstjälpta delen närmast intill blygden och söker först föra in den närmast därtill varande delen. Har man sålunda fått in livmodern ett stycke, sättes knutna handen mot botten på densamma och den återföres i rätt läge genom att handen och armen föras in genom blygden och skidan och så långt in i livmodern som möjligt. För att hindra krystningar, som i hög grad försvåra operationen, tryckes djuret kraftigt på ryggen, och har man lyckats få in livmodern i rätt läge, bör armen kvarhållas, tills livmodern hunnit fullt antaga kroppstemperatur, då den eljest genast åter utpressas. Vid stark ansvällning kan införandet underlättas genom att livmodern först baddas med 3 % alunlösning eller med isvatten. För att förekomma förnyat f., bör kon under de närmaste dagarna ställas något högre med bakdelen. Jfr Hönssjukdomar.

F. av ändtarmen förekommer stundom, särskilt hos hund och svin, någon gång även hos häst men mera sällan hos nöt. Orsaken är vanligen häftiga krystningar på grund av främmande kroppar (benskärvor) i ändtarmen, långvarig diarré, kolik, svåra förlossningar m. m. Får framfallet vara någon längre tid, sväller tarmen starkt, och brand inställer sig, vilken ofta ger anledning till bukhinneinflammation och djurets död, men någon gång händer, att det framfallna stycket faller bort och såret läkes. Vid återförandet av tarmen börjar man ej, ss. vid f. av livmodern, närmast kroppen utan söker från den bakre änden vid själva omböjningsstället så småningom vika den tillbaka in i sig själv men iakttager vid ansvällning eller förorening av tarmen detsamma som ovan nämnts om livmodern. För att hindra förnyat f. kan man lägga en ligatur tvärs över tarmöppningen, vartill helst användes en tämligen grov metall- (koppar-, silver- eller aluminium-)tråd, som får kvarsitta ett par dagar. Lyckas ej återinförandet, måste det framfallna stycket avlägsnas genom operation, som för de smärre husdjuren i allmänhet ställer sig tämligen ofarlig, om ej alltför stort stycke av tarmen behöver avlägsnas. Operationen, som kan ske genom avbindning, avsyning, avbränning eller helt enkelt avklippning, överlämnas åt veterinär.

E. N—m.

Fransyskt. Stå f., se Benställning.

Frasband, även kallad mjältbrandemfysem, på grund därav att den förr ansågs vara en form av mjältbrand, är en hos nötkreatur förekommande smittosam sjukdom. Den uppträder i Sverige blott i enstaka fall och på vissa platser och brukar angripa endast betande djur.

Orsaken är en anaerob bacill, som liksom mjältbrandbacillen bildar mycket motståndskraftiga sporer, genom vilka smittan länge kan bibehålla sig på platsen, där sjukdomen uppträtt. Bacillen anses intränga i kroppsvävnaderna genom sår på ytterhuden eller på tarmväggens slemhinna, i senare fallet från förtärt foder eller dryck. Han framkallar lokal ansvällning av

muskulaturen, innehållande en svartröd, illaluktande vätska, vilken är starkt gasblandad, till följd varav ett frasande ljud uppstår vid tryckning på svullnaden (härav namnet frasbrand). Sjukdomen åtföljes av hög feber med upphörd foderlust och idissling samt styvhet och hälta på ett eller flere av benen. Den leder i regel inom 1—3 dygn till döden. Någon behandling av den utbrutna sjukdomen lönar sig därför ej. I andra länder, där sjukdomen är vanligare, bekämpas den genom skyddsympning. För att hindra smittans spridning äro genom K. f. 9/12 1898 samma åtgärder föreskrivna som beträffande mjältbrand (se d. o.) med undantag av att mjölken från icke angripna djur i en smittad besättning får användas utan upphettning.

(A. B—n.) H. J. Dft.

Fraxinus. Se Ask.

Fredriksborgshäst. Se Danmarks hästraser.

Fridlysning. Se Fornlämning, Fiske, Jakt, Fåglar.

Frihetsår. Se Nybyggen.

Frihuggning. Se Beståndsvård.

Friktionshjul. Se Växel.

Fringilla. Se Fink.

Frisco. Se Svavelkalkvätska.

Friskvikt. Se Frökontroll.

Fritfluga, slökornfluga (*Oscinella* (*Oscinis*) *frit* L.), är en av våra allra allmännaste skadeinsekter på sädesslagen och gräsen. Den fullbildade flugan är 2—3 mm. lång, glänsande svart med brun buk och gulaktiga fötter. Hon träffas hela sommaren igenom, men är allmännast i tre perioder, inledande lika många generationer. Tidigt på våren uppsöka flugorna vårsäden och lägga på de unga plantornas blad sina ägg. Den några dagar senare framkomna larven borrar sig ned till plantans hjärtskott, som förstöres. En angripen planta igenkännes därför lätt på det yngsta bladet, som knappt förmår skjuta fram och i varje fall snart vissnar. Den fullvuxna larven förpuppar sig i juni innanför de yttre bladslidorna vid plantans bas, som därför ofta blir något ansvälld. Efter ungefär en vecka framkomma på nytt flugor, som giva upphov till 2:a generationen. Finnas unga plantor eller grönskott, väljas nog helst dessa för äggläggning, men även axgångna plantor äggbeläggas. I sistnämnda fallet gå de små larverna in i axen och angripa de unga kornen. Här förpuppas de sedermera och i augusti kläckas för tredje gången under sommaren flugor. Dessa i sin tur vända sig för äggläggning till höstsädesbrodden, i vars inre de stanna under vintern för att tidigt nästa vår förpuppas. — Larven blir 3—4 mm. lång, är till färgen vit och har i bakändan 2 knapplika utskott, på vilka andrören mynna. Genom larvernas angrepp uttunnas ofta i hög grad plantbeståndet, ej minst på vårsäden, särskilt havre. Vid liv blivna plantor bli ofta starkt förkrympta samt sätta en mängd sidoskott, varigenom plantan blir tuvig. — Direkta utrotningsmedel saknas. Genom mycket tidig sådd av vårsäden, samtidigt som den med tjänliga medel bringas i stark och kraftig utveckling, kan man emellertid i viss mån undvika svårare förstörelse, i det de på våren framkomna flugorna, då kanske bland de vilda gräsen, finna plantor, som äro mera tjänliga för äggläggning. En sen sådd av höstsäden anses även vara ett förebyggande medel, enär flugorna då i stor utsträckning vända sig till gräsen. Vid svårt angrepp är det naturligtvis av värde, att den angripna arealen plöjes upp, helst innan larverna förpuppats. A. T—n.

Havreplantor skadade av fritfluga.

Fritt åkerbruk. Se Växtföljd.

Fromental. Se Havre.

Frost under vintern har stor betydelse genom den lättnad i transporter, som köld och snö medför. På jorden har också vinterfrosten en uteslutande fördelaktig inverkan genom den luckring, som jordens tjälning medför, och i regel är vårbruket lättare efter en sträng än efter efter en mild vinter. Även sedan tjälen gått ur jorden, verkar f. luckrande, och då plöjning måste göras på våren, kan efterföljande, om än obetydlig f. kraftigt bidraga till att giva den omplöjda jorden en luckerhet, som svårligen åstadkommes genom bearbetning. — På de övervintrande växterna är f. i regel fördelaktigare än töväder, främst då snötäcket faller och bevaras på väl tjälad mark. Frosten håller växterna i vinterdvala, under det att mildväder kan väcka plantorna till livsverksamhet, varigenom de bliva ömtåligare för efterföljande köld. Likaså skyddar ihållande vinterköld växterna för vissa parasitsvampar, såsom snömögel och klöverrötare, vilka kunna göra stor skada, då marken är otjälad. Sträng köld vid bar mark kan dock även utan mellankommande mildväder sätta övervintrande växters härdighet på hårt prov. (Jfr Frostskada). F., sedan tjälen gått ur marken, är övervägande skadlig för övervintrande späda växter, såsom sädes- och vallväxtbrodd, därigenom att de vid omväxlande frysning och upptöande lyftas upp ur jorden — frysa upp —, varvid deras rötter avslitas och blottas, så att plantorna torka. — F. under växttiden är uteslutande skadlig.

Nattfroster under sommaren förekomma oftast omkring vissa tidpunkter, något olika för olika landsdelar, utan att dock dessa **Friktionshjul.** Se Växel.

Fringilla. Se Fink.

Frisco. Se Svavelkalkvätska.

Friskvikt. Se Frökontroll.

Fritfluga, slökornfluga (*Oscinella* (*Oscinis*) *frit* L.), är en av våra allra allmännaste skadeinsekter på sädesslagen och gräsen. Den fullbildade flugan är 2—3 mm. lång, glänsande svart med brun buk och gulaktiga fötter. Hon träffas hela sommaren igenom, men är allmännast i tre perioder, inledande lika många generationer. Tidigt på våren uppsöka flugorna vårsäden och lägga på de unga plantornas blad sina ägg. Den några dagar senare framkomna larven borrar sig ned till plantans hjärtskott, som förstöres. En angripen planta igenkännes därför lätt på det yngsta bladet, som knappt förmår skjuta fram och i varje fall snart vissnar. Den fullvuxna larven förpuppar sig i juni innanför de yttre bladslidorna vid plantans bas, som därför ofta blir något ansvälld. Efter ungefär en vecka framkomma på nytt flugor, som giva upphov till 2:a generationen. Finnas unga plantor eller grönskott, väljas nog helst dessa för äggläggning, men även axgångna plantor äggbeläggas. I sistnämnda fallet gå de små larverna in i axen och angripa de unga kornen. Här förpuppas de sedermera och i augusti kläckas för tredje gången under sommaren flugor. Dessa i sin tur vända sig för äggläggning till höstsädesbrodden, i vars inre de stanna under vintern för att tidigt nästa vår förpuppas. — Larven blir 3—4 mm. lång, är till färgen vit och har i bakändan 2 knapplika utskott, på vilka andrören mynna. Genom larvernas angrepp uttunnas ofta i hög grad plantbeståndet, ej minst på vårsäden, särskilt havre. Vid liv blivna plantor bli ofta starkt förkrympta samt sätta en mängd sidoskott, varigenom plantan blir tuvig. — Direkta utrotningsmedel saknas. Genom mycket tidig sådd av vårsäden, samtidigt som den med tjänliga medel bringas i stark och kraftig utveckling, kan man emellertid i viss mån undvika svårare förstörelse, i det de på våren framkomna flugorna, då kanske bland de vilda gräsen, finna plantor, som äro mera tjänliga för äggläggning. En sen sådd av höstsäden anses även vara ett förebyggande medel, enär flugorna då i stor utsträckning vända sig till gräsen. Vid svårt angrepp är det naturligtvis av värde, att den angripna arealen plöjes upp, helst innan larverna förpuppats. A. T—n.

Havreplantor skadade av fritfluga.

Fritt åkerbruk. Se Växtföljd.

Fromental. Se Havre.

Frost under vintern har stor betydelse genom den lättnad i transporter, som köld och snö medför. På jorden har också vinterfrosten en uteslutande fördelaktig inverkan genom den luckring, som jordens tjälning medför, och i regel är vårbruket lättare efter en sträng än efter efter en mild vinter. Även sedan tjälen gått ur jorden, verkar f. luckrande, och då plöjning måste göras på våren, kan efterföljande, om än obetydlig f. kraftigt bidraga till att giva den omplöjda jorden en luckerhet, som svårligen åstadkommes genom bearbetning. — På de övervintrande växterna är f. i regel fördelaktigare än töväder, främst då snötäcket faller och bevaras på väl tjälad mark. Frosten håller växterna i vinterdvala, under det att mildväder kan väcka plantorna till livsverksamhet, varigenom de bliva ömtåligare för efterföljande köld. Likaså skyddar ihållande vinterköld växterna för vissa parasitsvampar, såsom snömögel och klöverrötare, vilka kunna göra stor skada, då marken är otjälad. Sträng köld vid bar mark kan dock även utan mellankommande mildväder sätta övervintrande växters härdighet på hårt prov. (Jfr Frostskada). F., sedan tjälen gått ur marken, är övervägande skadlig för övervintrande späda växter, såsom sädes- och vallväxtbrodd, därigenom att de vid

omväxlande frysning och upptöande lyftas upp ur jorden — frysa upp —, varvid deras rötter avslitas och blottas, så att plantorna torka. — F. under växttiden är uteslutande skadlig.

Nattfroster under sommaren förekomma oftast omkring vissa tidpunkter, något olika för olika landsdelar, utan att dock dessa **Friktionshjul.** Se Växel.

Fringilla. Se Fink.

Frisco. Se Svavelkalkvätska.

Friskvikt. Se Frökontroll.

Fritfluga, slökornfluga (*Oscinella* (*Oscinis*) *frit* L.), är en av våra allra allmännaste skadeinsekter på sädesslagen och gräsen. Den fullbildade flugan är 2—3 mm. lång, glänsande svart med brun buk och gulaktiga fötter. Hon träffas hela sommaren igenom, men är allmännast i tre perioder, inledande lika många generationer. Tidigt på våren uppsöka flugorna vårsäden och lägga på de unga plantornas blad sina ägg. Den några dagar senare framkomna larven borrar sig ned till plantans hjärtskott, som förstöres. En angripen planta igenkännes därför lätt på det yngsta bladet, som knappt förmår skjuta fram och i varje fall snart vissnar. Den fullvuxna larven förpuppar sig i juni innanför de yttre bladslidorna vid plantans bas, som därför ofta blir något ansvälld. Efter ungefär en vecka framkomma på nytt flugor, som giva upphov till 2:a generationen. Finnas unga plantor eller grönskott, väljas nog helst dessa för äggläggning, men även axgångna plantor äggbeläggas. I sistnämnda fallet gå de små larverna in i axen och angripa de unga kornen. Här förpuppas de sedermera och i augusti kläckas för tredje gången under sommaren flugor. Dessa i sin tur vända sig för äggläggning till höstsädesbrodden, i vars inre de stanna under vintern för att tidigt nästa vår förpuppas. — Larven blir 3—4 mm. lång, är till färgen vit och har i bakändan 2 knapplika utskott, på vilka andrören mynna. Genom larvernas angrepp uttunnas ofta i hög grad plantbeståndet, ej minst på vårsäden, särskilt havre. Vid liv blivna plantor bli ofta starkt förkrympta samt sätta en mängd sidoskott, varigenom plantan blir tuvig. — Direkta utrotningsmedel saknas. Genom mycket tidig sådd av vårsäden, samtidigt som den med tjänliga medel bringas i stark och kraftig utveckling, kan man emellertid i viss mån undvika svårare förstörelse, i det de på våren framkomna flugorna, då kanske bland de vilda gräsen, finna plantor, som äro mera tjänliga för äggläggning. En sen sådd av höstsäden anses även vara ett förebyggande medel, enär flugorna då i stor utsträckning vända sig till gräsen. Vid svårt angrepp är det naturligtvis av värde, att den angripna arealen plöjes upp, helst innan larverna förpuppats. A. T—n.

Havreplantor skadade av fritfluga.

Fritt åkerbruk. Se Växtföljd.

Fromental. Se Havre.

Frost under vintern har stor betydelse genom den lättnad i transporter, som köld och snö medför. På jorden har också vinterfrosten en uteslutande fördelaktig inverkan genom den luckring, som jordens tjälning medför, och i regel är vårbruket lättare efter en sträng än efter efter en mild vinter. Även sedan tjälen gått ur jorden, verkar f. luckrande, och då plöjning måste göras på våren, kan efterföljande, om än obetydlig f. kraftigt bidraga till att giva den omplöjda jorden en luckerhet, som svårligen åstadkommes genom bearbetning. — På de övervintrande växterna är f. i regel fördelaktigare än töväder, främst då snötäcket faller och bevaras på väl tjälad mark. Frosten håller växterna i vinterdvala, under det att mildväder kan väcka plantorna till livsverksamhet, varigenom de bliva ömtåligare för efterföljande köld. Likaså skyddar ihållande vinterköld växterna för vissa parasitsvampar, såsom snömögel och klöverrötare, vilka kunna göra stor skada, då marken är otjälad. Sträng köld vid bar mark kan dock även utan mellankommande mildväder sätta övervintrande växters härdighet på hårt prov. (Jfr Frostskada). F., sedan tjälen gått ur marken, är övervägande skadlig för övervintrande späda växter, såsom sädes- och vallväxtbrodd, därigenom att de vid omväxlande frysning och upptöande lyftas upp ur jorden — frysa upp —, varvid deras rötter avslitas och blottas, så att plantorna torka. — F. under växttiden är uteslutande skadlig.

Nattfroster under sommaren förekomma oftast omkring vissa tidpunkter, något olika för olika landsdelar, utan att dock dessa **Friktionshjul.** Se Växel.

Fringilla. Se Fink.

Frisco. Se Svavelkalkvätska.

Friskvikt. Se Frökontroll.

Fritfluga, slökornfluga (*Oscinella* (*Oscinis*) *frit* L.), är en av våra allra allmännaste skadeinsekter på sädesslagen och gräsen. Den fullbildade flugan är 2—3 mm. lång, glänsande svart med brun buk och gulaktiga fötter. Hon träffas hela sommaren igenom, men är allmännast i tre perioder, inledande lika många generationer. Tidigt på våren uppsöka flugorna vårsäden och lägga på de unga plantornas blad sina ägg. Den några dagar senare framkomna larven borrar sig ned till plantans hjärtskott, som förstöres. En angripen planta igenkännes därför lätt på det yngsta bladet, som knappt förmår skjuta fram och i varje fall snart vissnar. Den fullvuxna larven förpuppar sig i juni innanför de yttre bladslidorna vid plantans bas, som därför ofta blir något ansvälld. Efter ungefär en vecka framkomma på nytt flugor, som giva upphov till 2:a generationen. Finnas unga plantor eller grönskott, väljas nog helst dessa för äggläggning, men även axgångna plantor äggbeläggas. I sistnämnda fallet gå de små larverna in i axen och angripa de unga kornen. Här förpuppas de sedermera och i augusti kläckas för tredje gången under sommaren flugor. Dessa i sin tur vända sig för äggläggning till höstsädesbrodden, i vars inre de stanna under vintern för att tidigt nästa vår förpuppas. — Larven blir 3—4 mm. lång, är till färgen vit och har i bakändan 2 knapplika utskott, på vilka andrören mynna. Genom larvernas angrepp uttunnas ofta i hög grad plantbeståndet, ej minst på vårsäden, särskilt havre. Vid liv blivna plantor bli ofta starkt förkrympta samt sätta en mängd sidoskott, varigenom plantan blir tuvig. — Direkta utrotningsmedel saknas. Genom mycket tidig sådd av vårsäden, samtidigt som den med tjänliga medel bringas i stark och kraftig utveckling, kan man emellertid i viss mån undvika svårare förstörelse, i det de på våren framkomna flugorna, då kanske bland de vilda gräsen, finna plantor, som äro mera tjänliga för äggläggning. En sen sådd av höstsäden anses även vara ett förebyggande medel, enär flugorna då i stor utsträckning vända sig till gräsen. Vid svårt angrepp är det naturligtvis av värde, att den angripna arealen plöjes upp, helst innan larverna förpuppats. A. T—n.

Havreplantor skadade av fritfluga.

Fritt åkerbruk. Se Växtföljd.

Fromental. Se Havre.

Frost under vintern har stor betydelse genom den lättnad i transporter, som köld och snö medför. På jorden har också vinterfrosten en uteslutande fördelaktig inverkan genom den luckring, som jordens tjälning medför, och i regel är vårbruket lättare efter en sträng än efter efter en mild vinter. Även sedan tjälen gått ur jorden, verkar f. luckrande, och då plöjning måste göras på våren, kan efterföljande, om än obetydlig f. kraftigt bidraga till att giva den omplöjda jorden en luckerhet, som svårligen åstadkommes genom bearbetning. — På de övervintrande växterna är f. i regel fördelaktigare än töväder, främst då snötäcket faller och bevaras på väl tjälad mark. Frosten håller växterna i vinterdvala, under det att mildväder kan väcka plantorna till livsverksamhet, varigenom de bliva ömtåligare för efterföljande köld. Likaså skyddar ihållande vinterköld växterna för vissa parasitsvampar, såsom snömögel och klöverrötare, vilka kunna göra stor skada, då marken är otjälad. Sträng köld vid bar mark kan dock även utan mellankommande mildväder sätta övervintrande växters härdighet på hårt prov. (Jfr Frostskada). F., sedan tjälen gått ur marken, är övervägande skadlig för övervintrande späda växter, såsom sädes- och vallväxtbrodd, därigenom att de vid omväxlande frysning och upptöande lyftas upp ur jorden — frysa upp —, varvid deras rötter avslitas och blottas, så att plantorna torka. — F. under växttiden är uteslutande skadlig.

Nattfroster under sommaren förekomma oftast omkring vissa tidpunkter, något olika för olika landsdelar, utan att dock dessa **Friktionshjul.** Se Växel.

Fringilla. Se Fink.

Frisco. Se Svavelkalkvätska.

Friskvikt. Se Frökontroll.

Fritfluga, slökornfluga (*Oscinella* (*Oscinis*) *frit* L.), är en av våra allra allmännaste skadeinsekter på sädesslagen och gräsen. Den fullbildade flugan är 2—3 mm. lång, glänsande svart med brun buk och gulaktiga fötter. Hon träffas hela sommaren igenom, men är allmännast i tre perioder, inledande lika många generationer. Tidigt på våren uppsöka flugorna vårsäden och lägga på de unga plantornas blad sina ägg. Den några dagar senare framkomna larven borrar sig ned till plantans hjärtskott, som förstöres. En angripen planta igenkännes därför lätt på det yngsta bladet, som knappt förmår skjuta fram och i varje fall snart vissnar. Den fullvuxna larven förpuppar sig i juni innanför de yttre bladslidorna vid plantans bas, som därför ofta blir något ansvälld. Efter ungefär en vecka framkomma på nytt flugor, som giva upphov till 2:a generationen. Finnas unga plantor eller grönskott, väljas nog helst dessa för äggläggning, men även axgångna plantor äggbeläggas. I sistnämnda fallet gå de små larverna in i axen och angripa de unga kornen. Här förpuppas de sedermera och i

augusti kläckas för tredje gången under sommaren flugor. Dessa i sin tur vända sig för äggläggning till höstsädesbrodden, i vars inre de stanna under vintern för att tidigt nästa vår förpuppas. — Larven blir 3—4 mm. lång, är till färgen vit och har i bakändan 2 knapplika utskott, på vilka andrören mynna. Genom larvernas angrepp uttunnas ofta i hög grad plantbeståndet, ej minst på vårsäden, särskilt havre. Vid liv blivna plantor bli ofta starkt förkrympta samt sätta en mängd sidoskott, varigenom plantan blir tuvig. — Direkta utrotningsmedel saknas. Genom mycket tidig sådd av vårsäden, samtidigt som den med tjänliga medel bringas i stark och kraftig utveckling, kan man emellertid i viss mån undvika svårare förstörelse, i det de på våren framkomna flugorna, då kanske bland de vilda gräsen, finna plantor, som äro mera tjänliga för äggläggning. En sen sådd av höstsäden anses även vara ett förebyggande medel, enär flugorna då i stor utsträckning vända sig till gräsen. Vid svårt angrepp är det naturligtvis av värde, att den angripna arealen plöjes upp, helst innan larverna förpuppats. A. T—n.

Havreplantor skadade av fritfluga.

Fritt åkerbruk. Se Växtföljd.

Fromental. Se Havre.

Frost under vintern har stor betydelse genom den lättnad i transporter, som köld och snö medför. På jorden har också vinterfrosten en uteslutande fördelaktig inverkan genom den luckring, som jordens tjälning medför, och i regel är vårbruket lättare efter en sträng än efter efter en mild vinter. Även sedan tjälen gått ur jorden, verkar f. luckrande, och då plöjning måste göras på våren, kan efterföljande, om än obetydlig f. kraftigt bidraga till att giva den omplöjda jorden en luckerhet, som svårligen åstadkommes genom bearbetning. — På de övervintrande växterna är f. i regel fördelaktigare än töväder, främst då snötäcket faller och bevaras på väl tjälad mark. Frosten håller växterna i vinterdvala, under det att mildväder kan väcka plantorna till livsverksamhet, varigenom de bliva ömtåligare för efterföljande köld. Likaså skyddar ihållande vinterköld växterna för vissa parasitsvampar, såsom snömögel och klöverrötare, vilka kunna göra stor skada, då marken är otjälad. Sträng köld vid bar mark kan dock även utan mellankommande mildväder sätta övervintrande växters härdighet på hårt prov. (Jfr Frostskada). F., sedan tjälen gått ur marken, är övervägande skadlig för övervintrande späda växter, såsom sädes- och vallväxtbrodd, därigenom att de vid omväxlande frysning och upptöande lyftas upp ur jorden — frysa upp —, varvid deras rötter avslitas och blottas, så att plantorna torka. — F. under växttiden är uteslutande skadlig.

Nattfroster under sommaren förekomma oftast omkring vissa tidpunkter, något olika för olika landsdelar, utan att dock dessa **Friktionshjul.** Se Växel.

Fringilla. Se Fink.

Frisco. Se Svavelkalkvätska.

Friskvikt. Se Frökontroll.

Fritfluga, slökornfluga (*Oscinella* (*Oscinis*) *frit* L.), är en av våra allra allmännaste skadeinsekter på sädesslagen och gräsen. Den fullbildade flugan är 2—3 mm. lång, glänsande svart med brun buk och gulaktiga fötter. Hon träffas hela sommaren igenom, men är allmännast i tre perioder, inledande lika många generationer. Tidigt på våren uppsöka flugorna vårsäden och lägga på de unga plantornas blad sina ägg. Den några dagar senare framkomna larven borrar sig ned till plantans hjärtskott, som förstöres. En angripen planta igenkännes därför lätt på det yngsta bladet, som knappt förmår skjuta fram och i varje fall snart vissnar. Den fullvuxna larven förpuppar sig i juni innanför de yttre bladslidorna vid plantans bas, som därför ofta blir något ansvälld. Efter ungefär en vecka framkomma på nytt flugor, som giva upphov till 2:a generationen. Finnas unga plantor eller grönskott, väljas nog helst dessa för äggläggning, men även axgångna plantor äggbeläggas. I sistnämnda fallet gå de små larverna in i axen och angripa de unga kornen. Här förpuppas de sedermera och i augusti kläckas för tredje gången under sommaren flugor. Dessa i sin tur vända sig för äggläggning till höstsädesbrodden, i vars inre de stanna under vintern för att tidigt nästa vår förpuppas. — Larven blir 3—4 mm. lång, är till färgen vit och har i bakändan 2 knapplika utskott, på vilka andrören mynna. Genom larvernas angrepp uttunnas ofta i hög grad plantbeståndet, ej minst på vårsäden, särskilt havre. Vid liv blivna plantor bli ofta starkt förkrympta samt sätta en mängd sidoskott, varigenom plantan blir tuvig. — Direkta utrotningsmedel saknas. Genom mycket tidig sådd av vårsäden, samtidigt som den med tjänliga medel bringas i stark och kraftig utveckling, kan man emellertid i viss mån undvika svårare förstörelse, i det de på våren framkomna flugorna, då kanske bland de vilda gräsen, finna plantor, som äro mera tjänliga för äggläggning. En sen sådd av höstsäden anses även vara ett förebyggande medel, enär flugorna då i stor utsträckning vända sig till gräsen. Vid svårt angrepp är det naturligtvis av värde, att den angripna arealen plöjes upp, helst innan larverna förpuppats. A. T—n.

Havreplantor skadade av fritfluga.

Fritt åkerbruk. Se Växtföljd.

Fromental. Se Havre.

Frost under vintern har stor betydelse genom den lättnad i transporter, som köld och snö medför. På jorden har också vinterfrosten en uteslutande fördelaktig inverkan genom den luckring, som jordens tjälning medför, och i regel är vårbruket lättare efter en sträng än efter efter en mild vinter. Även sedan tjälen gått ur jorden, verkar f. luckrande, och då plöjning måste göras på våren, kan efterföljande, om än obetydlig f. kraftigt bidraga till att giva den omplöjda jorden en luckerhet, som svårligen åstadkommes genom bearbetning. — På de övervintrande växterna är f. i regel fördelaktigare än töväder, främst då snötäcket faller och bevaras på väl tjälad mark. Frosten håller växterna i vinterdvala, under det att mildväder kan väcka plantorna till livsverksamhet, varigenom de bliva ömtåligare för efterföljande köld. Likaså skyddar ihållande vinterköld växterna för vissa parasitsvampar, såsom snömögel och klöverrötare, vilka kunna göra stor skada, då marken är otjälad. Sträng köld vid bar mark kan dock även utan mellankommande mildväder sätta övervintrande växters härdighet på hårt prov. (Jfr Frostskada). F., sedan tjälen gått ur marken, är övervägande skadlig för övervintrande späda växter, såsom sädes- och vallväxtbrodd, därigenom att de vid omväxlande frysning och upptöande lyftas upp ur jorden — frysa upp —, varvid deras rötter avslitas och blottas, så att plantorna torka. — F. under växttiden är uteslutande skadlig.

Nattfroster under sommaren förekomma oftast omkring vissa tidpunkter, något olika för olika landsdelar, utan att dock dessa **Friktionshjul.** Se Växel.

Fringilla. Se Fink.

Frisco. Se Svavelkalkvätska.

Friskvikt. Se Frökontroll.

Fritfluga, slökornfluga (*Oscinella* (*Oscinis*) *frit* L.), är en av våra allra allmännaste skadeinsekter på sädesslagen och gräsen. Den fullbildade flugan är 2—3 mm. lång, glänsande svart med brun buk och gulaktiga fötter. Hon träffas hela sommaren igenom, men är allmännast i tre perioder, inledande lika många generationer. Tidigt på våren uppsöka flugorna vårsäden och lägga på de unga plantornas blad sina ägg. Den några dagar senare framkomna larven borrar sig ned till plantans hjärtskott, som förstöres. En angripen planta igenkännes därför lätt på det yngsta bladet, som knappt förmår skjuta fram och i varje fall snart vissnar. Den fullvuxna larven förpuppar sig i juni innanför de yttre bladslidorna vid plantans bas, som därför ofta blir något ansvälld. Efter ungefär en vecka framkomma på nytt flugor, som giva upphov till 2:a generationen. Finnas unga plantor eller grönskott, väljas nog helst dessa för äggläggning, men även axgångna plantor äggbeläggas. I sistnämnda fallet gå de små larverna in i axen och angripa de unga kornen. Här förpuppas de sedermera och i augusti kläckas för tredje gången under sommaren flugor. Dessa i sin tur vända sig för äggläggning till höstsädesbrodden, i vars inre de stanna under vintern för att tidigt nästa vår förpuppas. — Larven blir 3—4 mm. lång, är till färgen vit och har i bakändan 2 knapplika utskott, på vilka andrören mynna. Genom larvernas angrepp uttunnas ofta i hög grad plantbeståndet, ej minst på vårsäden, särskilt havre. Vid liv blivna plantor bli ofta starkt förkrympta samt sätta en mängd sidoskott, varigenom plantan blir tuvig. — Direkta utrotningsmedel saknas. Genom mycket tidig sådd av vårsäden, samtidigt som den med tjänliga medel bringas i stark och kraftig utveckling, kan man emellertid i viss mån undvika svårare förstörelse, i det de på våren framkomna flugorna, då kanske bland de vilda gräsen, finna plantor, som äro mera tjänliga för äggläggning. En sen sådd av höstsäden anses även vara ett förebyggande medel, enär flugorna då i stor utsträckning vända sig till gräsen. Vid svårt angrepp är det naturligtvis av värde, att den angripna arealen plöjes upp, helst innan larverna förpuppats. A. T—n.

Havreplantor skadade av fritfluga.

Fritt åkerbruk. Se Växtföljd.

Fromental. Se Havre.

Frost under vintern har stor betydelse genom den lättnad i transporter, som köld och snö medför. På jorden har också vinterfrosten en uteslutande fördelaktig inverkan genom den

luckring, som jordens tjälning medför, och i regel är vårbruket lättare efter en sträng än efter efter en mild vinter. Även sedan tjälen gått ur jorden, verkar f. luckrande, och då plöjning måste göras på våren, kan efterföljande, om än obetydlig f. kraftigt bidraga till att giva den omplöjda jorden en luckerhet, som svårligen åstadkommes genom bearbetning. — På de övervintrande växterna är f. i regel fördelaktigare än töväder, främst då snötäcket faller och bevaras på väl tjälad mark. Frosten håller växterna i vinterdvala, under det att mildväder kan väcka plantorna till livsverksamhet, varigenom de bliva ömtåligare för efterföljande köld. Likaså skyddar ihållande vinterköld växterna för vissa parasitsvampar, såsom snömögel och klöverrötare, vilka kunna göra stor skada, då marken är otjälad. Sträng köld vid bar mark kan dock även utan mellankommande mildväder sätta övervintrande växters härdighet på hårt prov. (Jfr Frostskada). F., sedan tjälen gått ur marken, är övervägande skadlig för övervintrande späda växter, såsom sädes- och vallväxtbrodd, därigenom att de vid omväxlande frysning och upptöande lyftas upp ur jorden — frysa upp —, varvid deras rötter avslitas och blottas, så att plantorna torka. — F. under växttiden är uteslutande skadlig.

Nattfroster under sommaren förekomma oftast omkring vissa tidpunkter, något olika för olika landsdelar, utan att dock dessa **Friktionshjul.** Se Växel.

Fringilla. Se Fink.

Frisco. Se Svavelkalkvätska.

Friskvikt. Se Frökontroll.

Fritfluga, slökornfluga (*Oscinella* (*Oscinis*) *frit* L.), är en av våra allra allmännaste skadeinsekter på sädesslagen och gräsen. Den fullbildade flugan är 2—3 mm. lång, glänsande svart med brun buk och gulaktiga fötter. Hon träffas hela sommaren igenom, men är allmännast i tre perioder, inledande lika många generationer. Tidigt på våren uppsöka flugorna vårsäden och lägga på de unga plantornas blad sina ägg. Den några dagar senare framkomna larven borrar sig ned till plantans hjärtskott, som förstöres. En angripen planta igenkännes därför lätt på det yngsta bladet, som knappt förmår skjuta fram och i varje fall snart vissnar. Den fullvuxna larven förpuppar sig i juni innanför de yttre bladslidorna vid plantans bas, som därför ofta blir något ansvälld. Efter ungefär en vecka framkomma på nytt flugor, som giva upphov till 2:a generationen. Finnas unga plantor eller grönskott, väljas nog helst dessa för äggläggning, men även axgångna plantor äggbeläggas. I sistnämnda fallet gå de små larverna in i axen och angripa de unga kornen. Här förpuppas de sedermera och i augusti kläckas för tredje gången under sommaren flugor. Dessa i sin tur vända sig för äggläggning till höstsädesbrodden, i vars inre de stanna under vintern för att tidigt nästa vår förpuppas. — Larven blir 3—4 mm. lång, är till färgen vit och har i bakändan 2 knapplika utskott, på vilka andrören mynna. Genom larvernas angrepp uttunnas ofta i hög grad plantbeståndet, ej minst på vårsäden, särskilt havre. Vid liv blivna plantor bli ofta starkt förkrympta samt sätta en mängd sidoskott, varigenom plantan blir tuvig. — Direkta utrotningsmedel saknas. Genom mycket tidig sådd av vårsäden, samtidigt som den med tjänliga medel bringas i stark och kraftig utveckling, kan man emellertid i viss mån undvika svårare förstörelse, i det de på våren framkomna flugorna, då kanske bland de vilda gräsen, finna plantor, som äro mera tjänliga för äggläggning. En sen sådd av höstsäden anses även vara ett förebyggande medel, enär flugorna då i stor utsträckning vända sig till gräsen. Vid svårt angrepp är det naturligtvis av värde, att den angripna arealen plöjes upp, helst innan larverna förpuppats. A. T—n.

Havreplantor skadade av fritfluga.

Fritt åkerbruk. Se Växtföljd.

Fromental. Se Havre.

Frost under vintern har stor betydelse genom den lättnad i transporter, som köld och snö medför. På jorden har också vinterfrosten en uteslutande fördelaktig inverkan genom den luckring, som jordens tjälning medför, och i regel är vårbruket lättare efter en sträng än efter efter en mild vinter. Även sedan tjälen gått ur jorden, verkar f. luckrande, och då plöjning måste göras på våren, kan efterföljande, om än obetydlig f. kraftigt bidraga till att giva den omplöjda jorden en luckerhet, som svårligen åstadkommes genom bearbetning. — På de övervintrande växterna är f. i regel fördelaktigare än töväder, främst då snötäcket faller och bevaras på väl tjälad mark. Frosten håller växterna i vinterdvala, under det att mildväder kan väcka plantorna till livsverksamhet, varigenom de bliva ömtåligare för efterföljande köld. Likaså skyddar ihållande vinterköld växterna för vissa parasitsvampar, såsom snömögel och klöverrötare, vilka kunna göra stor skada, då marken är otjälad. Sträng köld vid bar mark kan dock även utan mellankommande mildväder sätta övervintrande växters härdighet på hårt prov. (Jfr Frostskada). F., sedan tjälen gått ur marken, är övervägande skadlig för övervintrande späda växter, såsom sädes- och vallväxtbrodd, därigenom att de vid omväxlande frysning och upptöande lyftas upp ur jorden — frysa upp —, varvid deras rötter avslitas och blottas, så att plantorna torka. — F. under växttiden är uteslutande skadlig.

Nattfroster under sommaren förekomma oftast omkring vissa tidpunkter, något olika för olika landsdelar, utan att dock dessa»järnnätter», såsom ofta antagits, inträffa precis på vissa dygn eller årligen förekomma. F.-faran är mycket olika i olika landsdelar (se Klimat).

F. föranledes av värmes utstrålning från jordytan mot rymden, och dess inträdande beror därför dels av jordytans egen begynnelsevärmegrad, då avkylningen inträder, dels av luftkretsens fuktighetshalt. Vattenånga är nämligen mycket ogenomtränglig för värmestrålning och bildar ett skyddande hölje över jordytan, och detta skydd är kraftigare, ju mer vattenånga finnes i luftkretsen. Därtill kommer, att då luftvärmet nedgått så, att vattenångan i luften börjar förtätas till vattendroppar (dagg), så frigöres värme, som vanligen är tillräcklig att, om än ej säkert hindra, så åtminstone i hög grad inskränka ytterligare sjunkning av värmegraden. Så länge blåst pågår, hindras i viss mån f., emedan vinden blandar de kallare luftlagren med de varmare, men vid klart väder efter blåst är frostfaran oftast stor.

F. är således huvudsakligen beroende av tillstånd i luftkretsen, vilka sträcka sig över vida områden, men även lokala förhållanden inverka på avkylningens hastighet och styrka, varför också vissa platser särskilt äro kända som frosthärdar eller frostnästen, som ej blott själva äro utsatta för f. utan även sprida denna till omgivningarna.

Sådana lokala förhållanden äro:

a) Markens belägenhet. Då luften avkyles, blir den tyngre och samlar sig i markens lägsta sträckningar. Lågt liggande marker äro därför särskilt utsatta för f., i det att den kalla luften, som härrör från ovanför belägna sankmarker, sjunker ned för sluttningen och samlar sig i dem. Om, såsom ofta förekommer i de norrländska älvarnas omgivningar, mossar finnas å den högre marken men ej nere i dalbotten, där de odlade fälten ligga, så blir dock denna frostlänt genom den från de högre liggande mossarna nedrinnande kalla luften. I slutna sänkor blir den kalla luften kvarstående, men om avlopp finnes, avrinner den till jämnhöjd med dettas botten, och man kan sålunda genom avdikning bereda avlopp likaväl för den avkylda luften som för vattnet.

b. Markytans värmestrålning. Ett lågt växttäcke utstrålar mer värme än den nakna eller med hög växtlighet täckta marken. Detta är en anledning, varför uppodling av mossar och mader bidrager att minska frostländigheten; framför allt verkar trädväxtlighet i denna riktning.

c. Markens fuktighetsgrad. Till följd av vattnets stora värmerymlighet uppvärmes den våta jorden mindre än den torra i förhållande till den upptagna värmemängden och är därför under i övrigt lika förhållanden mindre varm. Därtill kommer, att avdunstningen från den våta jorden och därigenom åstadkommen värmeförlust är större än på torrare jord, vilket ytterligare bidrager till att göra den våtare jorden mindre varm än den torrare. Avdikning är därför ägnad att minska frostländigheten, men då en jämn vattenyta avdunstar mindre vatten och utstrålar mindre värme än en sank, gräsbevuxen mark, kan en sänkning av vattenståndet så, att av vattentäckt mark blir sank gräsmark, öka och höjning av vattenståndet så, att marken blir översvämmad, tvärt om minska frostfaran.

d. Markens läge i förhållande till vinden. Avdunstningen ökas genom blåst, varför läge i lä för vinden kan minska frostfaran. Ett öppet läge medför dock den redan omnämnda fördelen, att rörelsen i luften blandar luftlagren och därför minskar faran för hastig temperatursjunkning.

e. Jordens värmeledningsförmåga. Det värme, som går förlorat genom utstrålning och avdunstning, ersättes delvis i ytjorden genom tillförsel från underliggande lager. En god värmeledningsförmåga hos jorden motverkar därför f., vilken vid samma relativa fuktighetsgrad hos jorden mindre uppträder, ju mer värmeledande jorden är, således mindre på sand än på lera men mest på torv- och mulljord. Jordens värmeledande förmåga ökas genom lös jords sammanpressning, och vältning är därför ett medel att motverka f. på mossjord. I samma riktning verkar även en högre fuktighetshalt hos dylik jord, emedan vattnet är mer värmeledande än den luft, som fyller jordens porer.

Förutsägelse av frostfara. Då luftfuktighetens förtätning till dagg är förenad med frigörande av värme, varigenom den fortgående avkylningen motverkas eller helt hämmas, är daggpunktens (den värmegrad vid vilken daggutfällningen börjar) höjd över fryspunkten ett uttryck för frostfaran, och som en allmän regel har angivits, att faran för f. ej finnes, då daggpunkten ligger över fryspunkten.

Denna regel kan ej tjäna som grund för att på dagen förutsäga, om f. kommer att inträffa under följande natt. Detta kan däremot med ganska stor säkerhet ske på grund av den temperatur, som en termometer med fuktad kula (fuktighetsmätare) visar. Man har funnit, att nattens minimitemperatur i allmänhet med ganska stor säkerhet kan erhållas genom att draga ett för varje plats och för klart eller mulet väder bestämt antal grader från den våta termometerns stånd vid viss tid under föregående dag. Temperaturskillnaden mellan våta

termometerns stånd och följande natts minimitemperatur har sålunda i Uppsala befunnits vara i medeltal:

Då kvällen är	klar	mulen
kl. 1 e. m.	5.6	4.0
» 3 »	6.1	3.7
» 5 »	5.7	3.3
» 7 »	4.2	2.5
» 9 »	2.5	1.4

Om man således från våta termometerns gradtal kl. 7 e. m. (den tid då observationen vanligen göres). drager 4.2° (om kvällen är klar) eller 2.5° (i mulet väder), erhåller man den sannolika minimitemperaturen under följande natt, under förutsättning att ej ändring i luftströmmarna med kallare eller varmare luft inträder. En sådan ändring angives emellertid i Meteorologiska byråns väderleksförutsägelser; om denna förutsägelse angiver inträdande kallare väder, avdrages från den beräknade minimumtemperaturen 2.5°, och lika mycket tillägges, om förutsägelsen lyder gå varmare väder. I allmänhet är fara för svårare frostskada, först då minimitemperaturen går ned under —2°. Dessa angivna tal för skillnaden mellan den våta termometerns stånd och den följande nattens minimitemperatur äro funna i Uppsala men avvika något på olika orter och kunna lätt fastställas genom direkta iakttagelser på platsen. (Enl. A. Ångström.)

Frostfaran motverkas genom sådana åtgärder, som höja jordens värmegrad och öka dess värmeledande förmåga. Sådana åtgärder äro:

a. Jordens avdikning, varigenom fuktigheten, avdunstningen och därmed följande värmeförlust minskas. Avdikningen bör dock ej på myrjord vara så djup, att jorden blir för torr och därmed alltför litet värmeledande.

b. Myrjords uppodling, varigenom jordens multning befordras och därmed hennes värmeledningsförmåga ökas.

c. Lös jords sammanpressning, varigenom jordens värmeledningsförmåga ökas; detta sker genom tung vältning och genom att myrjord täckes eller blandas med sand (grus) eller lera.

d. Tillfällig uppdämning av grundvattnet för att jorden genom ökad fuktighet må bliva mer värmeledande.

Växternas känslighet för f. minskas genom en allsidig, lämpligt avvägd gödsling, varigenom rötterna nedtränga djupare, växtsaften blir mer koncentrerad m. m., som ökar deras kraft att motstå frosten. Om olika sätt att skydda växter mot frostskada, se Frostskada.

Litteratur: H. E. Hamberg, Die Sommernachtfröste in Schweden, i K. Vet. Ak. handl. bd. 38, n:r 1, och Om frosttändighet i Vet. Ak. Årsbok 1907.

Frostfjäril. Under detta namn sammanfattas flera arter, alla utmärkta därav, att de komma fram först efter de första frostnätterna på hösten. Den allmännaste och ekonomiskt viktigaste är frostfjäriln, *Cheimatobia brumata* L. Hanen har gråbruna, svagt tvärtecknade, bräckliga vingar med en spännvidd av omkring 25 mm. Honan är likaledes gråbrun, men hennes vingar äro förkrympta till ett par för flykt odugliga, korta stumpar. Fjärilarna framkomma i sept.—okt. och äro i rörelse, sedan mörkret inbrutit. Hanarna uppsöka de uppför trädstammarna krypande honorna, som efter befruktning lägga sina ägg på de yngre grenarna och kvistarna, i veck och springor, där de sitta bra fast och skyddade. I knoppsprickningen följande vår kläckas larverna, som sedan angripa blad och blommor. Fullvuxen blir frostfjärillarven omkring 25 mm. Den är ljusgrön med ofta brunt huvud samt har ovan fina vita längsränder. Liksom andra »mätarlarver» har den 10 fötter. Vid midsommar eller tidigare gå larverna ned i jorden för förpuppning. — F. angriper snart sagt alla våra lövträd och en mängd buskar, men är särskilt allmän på fruktträd, helst äpple, minst päron. Lokala härjningar av densamma äro i vårt land vanliga. En över hela Sverige grasserande härjning ägde rum 1902—1905. Mot f. användes på hösten limringar (se Fångst av skadedjur), som uppsättas kring trädens stammar i september. På våren och sommaren användes besprutning med kejsargrönt (75 gr. per 100 l. vatten) eller blyarseniat (omkr. 300 gr. per 100 l. vatten). Denna bör äga rum omedelbart före knoppsprickningen, samt sedermera, om så behöves, strax före och efter blomningen.

Frostfjäril med larv. a. Larv. b. Puppa. c. Hona. d. Hane.

Till »frostfjärilar» kan också räknas björkfrostmätaren, *Cheimatobia boreata* Hb., vilken är mycket lik nyssnämnda art. Larven avviker genom kolsvart huvud, Arten är stundom ytterst allmän på björk, och exempel

Då kvällen är	klar	mulen
kl. 1 e. m.	5.6	4.0
» 3 »		

6.1

3.7

» 5 »

5.7

3.3

» 7 »

4.2

2.5

» 9 »

2.5

1.4

Om man således från våta termometerns gradtal kl. 7 e. m. (den tid då observationen vanligen göres). drager 4.2° (om kvällen är klar) eller 2.5° (i mulet väder), erhåller man den sannolika minimitemperaturen under följande natt, under förutsättning att ej ändring i luftströmmarna med kallare eller varmare luft inträder. En sådan ändring angives emellertid i Meteorologiska byråns väderleksförutsägelser; om denna förutsägelse angiver inträdande kallare väder, avdrages från den beräknade minimumtemperaturen 2.5°, och lika mycket tillägges, om förutsägelsen lyder gå varmare väder. I allmänhet är fara för svårare frostskada, först då minimitemperaturen går ned under —2°. Dessa angivna tal för skillnaden mellan den våta termometerns stånd och den följande nattens minimitemperatur äro funna i Uppsala men avvika något på olika orter och kunna lätt fastställas genom direkta iakttagelser på platsen. (Enl. A. Ångström.)

Frostfaran motverkas genom sådana åtgärder, som höja jordens värmegrad och öka dess värmeledande förmåga. Sådana åtgärder äro:

a. Jordens avdikning, varigenom fuktigheten, avdunstningen och därmed följande värmeförlust minskas. Avdikningen bör dock ej på myrjord vara så djup, att jorden blir för torr och därmed alltför litet värmeledande.

b. Myrjords uppodling, varigenom jordens multning befordras och därmed hennes värmeledningsförmåga ökas.

c. Lös jords sammanpressning, varigenom jordens värmeledningsförmåga ökas; detta sker genom tung vältning och genom att myrjord täckes eller blandas med sand (grus) eller lera.

d. Tillfällig uppdämning av grundvattnet för att jorden genom ökad fuktighet må bliva mer värmeledande.

Växternas känslighet för f. minskas genom en allsidig, lämpligt avvägd gödsling, varigenom rötterna nedtränga djupare, växtsaften blir mer koncentrerad m. m., som ökar deras kraft att motstå frosten. Om olika sätt att skydda växter mot frostskada, se Frostskada.

Litteratur: H. E. Hamberg, Die Sommernachtfröste in Schweden, i K. Vet. Ak. handl. bd. 38, n:r 1, och Om frosttändighet i Vet. Ak. Årsbok 1907.

Frostfjäril. Under detta namn sammanfattas flera arter, alla utmärkta därav, att de komma fram först efter de första frostnätterna på hösten. Den allmännaste och ekonomiskt viktigaste är frostfjäriln, *Cheimatobia brumata* L. Hanen har gråbruna, svagt tvärtecknade, bräckliga vingar med en spännvidd av omkring 25 mm. Honan är likaledes gråbrun, men hennes vingar äro förkrympta till ett par för flykt odugliga, korta stumpar. Fjärilarna framkomma i sept.—okt. och äro i rörelse, sedan mörkret inbrutit. Hanarna uppsöka de uppför trädstammarna krypande honorna, som efter befruktning lägga sina ägg på de yngre grenarna och kvistarna, i veck och springor, där de sitta bra fast och skyddade. I knoppsprickningen följande vår kläckas larverna, som sedan angripa blad och blommor. Fullvuxen blir frostfjärillarven omkring 25 mm. Den är ljusgrön med ofta brunt huvud samt har ovan fina vita längsränder. Liksom andra »mätarlarver» har den 10 fötter. Vid midsommar eller tidigare gå larverna ned i jorden för förpuppning. — F. angriper snart sagt alla våra lövträd och en mängd buskar, men är särskilt allmän på fruktträd, helst äpple, minst päron. Lokala härjningar av densamma äro i vårt land vanliga. En över hela Sverige grasserande härjning ägde rum 1902—1905. Mot f. användes på hösten limringar (se Fångst av skadedjur), som uppsättas kring trädens stammar i september. På våren och sommaren användes besprutning med kejsargrönt (75 gr. per 100 l. vatten) eller blyarseniat (omkr. 300 gr. per 100 l. vatten). Denna bör äga rum omedelbart före knoppsprickningen, samt sedermera, om så behöves, strax före och efter blomningen.

Frostfjäril med larv. a. Larv. b. Puppa. c. Hona. d. Hane.

Till »frostfjärilar» kan också räknas björkfrostmätaren, *Cheimatobia boreata* Hb., vilken är mycket lik nyssnämnda art. Larven avviker genom kolsvart huvud, Arten är stundom ytterst allmän på björk, och exempel

på mycket omfattande härjningar saknas ej. Vidare lindmätaren, *Hibernia defoliaria* Cl., som ofta uppträder samtidigt och tillsammans med frostfjäriln på lövträd (helst lind) samt fruktträd. Fjäriln är större. Hanen har gula vingar, som vanligen äro tecknade med bruna småfläckar och tvärband. Honan är alldeles vinglös. Larven är i regel ovan rödbrun samt har på varje sida en rad gula fläckar, som bilda en nästan sammanhängande gul sidolinje. Lindmätarens utveckling och levnadsförhållanden överensstämma med frostfjärilns. Den bekämpas likaledes genom ovan anförda metoder. Jfr Fruktodling. A. T—n.

Lindmätare med larv.

Frostfjärilslim för fångst av efter stammarne uppkrypande frostfjärilar (se Fångst av skadedjur). Det bör icke upplösas i vatten och ej intorka i beröring med luften utan länge bibehålla sig segflytande och klibbigt. Ett gott f. beredes genom sammansmältning av 200 g. linolja, 300 g. harts och 20 g. gult vax (Schøien).

Frostförminskningsfonden. Se Frostminskningsanslag.

Frostförsäkring har till ändamål att lämna ersättning för skada å odlade växter till följd av frostens inverkan. Denna försäkringsform har uppkommit i Frankrike och avsåg där att ersätta skador endast å vissa mera ömtåliga växtslag. I Sverige har gjorts försök att utsträcka försäkringen till samtliga stråsädsväxter, rotfrukter och tobak. År 1901 bildades Sveriges Frostförsäkringsbolag, ömsesidigt. Emellertid har denna försäkring icke vunnit större framgång i vårt land, och nämnda bolag har numera upphört med sin verksamhet.

A. E.

Frostlist. Se Frostskada.

Frostminskningsanslag. Sedan 1889 har beviljats anslag till understöd utan återbetalningsskyldighet av torrläggning av icke med fördel odlingsbara vattensjuka marker, som sprida frostskada till kringliggande nejd. Detta särskilda anslag har upphört, sedan understöd utan återbetalningsskyldighet för torrläggning vare sig denna avsåge nyodling eller frostländighetens minskning beviljats, 1906 för Norrland och 1911 för det övriga Sverige. Se Avdikningsanslag.

Frostnäste. Se Frost.

Frostskada. 1. På växter inträder f. dels under växttiden, dels under 2—fleråriga växters övervintring och dels vid vinterförvaring av skördevaror. Frosten kan döda hela växterna, ss. då höstsädesbrodd eller ömtåliga träd och buskar frysa bort under vintern eller lagrade eller i jorden kvarstående rotfrukter dödas av vinterkölden eller späda plantor dödas av nattfroster. Men vanligt är också, att frosten dödar blott vissa delar av växten, som äro mest ömtåliga, ss. blommorna eller befruktningsdelarna, sädesbroddens blad, grenspetsar o. s. v. eller eljes förorsakar skador, t. ex. frostsprickor på träden, varav följden blir, att växtens utveckling hämmas eller försenas, fruktsättningen uteblir eller blir ofullständig (lätt sädeskärna) eller angrepp av parasiter underlättas (t. ex. kräfta hos träd med början i frostsprickor) eller virkes värde nedsättes genom frostsprickor (se d. o.) och frostlister.

Frostskadors orsaker. Vissa ömtåliga växter från varma länder kunna dödas av låg värmegrad, redan innan denna nedgått under 0°, men det vanliga är, att kölddöd eller förfrysning inträder först till följd av isbildning i växtens inre. Denna sker i regel ej i cellernas inre utan åtminstone huvudsakligen i cellmellanrummen, varvid vatten drages ut ur cellerna och protoplasmans struktur därigenom förändras. I vissa fall kan vattnet vid upptöandet åter upptagas i cellerna och växtdelen fortleva. I andra har protoplasman dödats, och växtdelen kan då ej återupplivas. Endast i detta senare fall har förfrysning inträtt, och frysning medför således ej alltid förfrysning. Även förekommer, att vävnaderna söndersprängas genom isbildning eller av kölden förorsakad ojämn sammandragning (ex. frostsprickor) .

Frysningen (isbildningen) inträder ej så snart värmegraden nedgått under 0°, utan emedan växtsaften ej är rent vatten utan en lösning, sker först en underkylning, och därefter kan isbildningen utlösas av en eller annan orsak, varvid värmegraden stegras till följd av vid isbildningen frigjord värme, så att först vid fortsatt avkylning den av vätskans koncentration betingade frysningstemperaturen nås, då fullständig frysning inträder. Frysningen kan sålunda framkallas t. ex. genom skakning, på mycket omfattande härjningar saknas ej. Vidare lindmätaren, *Hibernia defoliaria* Cl., som ofta uppträder samtidigt och tillsammans med frostfjäriln på lövträd (helst lind) samt fruktträd. Fjäriln är större. Hanen har gula vingar, som vanligen äro tecknade med bruna småfläckar och tvärband. Honan är alldeles vinglös. Larven är i regel ovan rödbrun samt har på varje sida en rad gula fläckar, som bilda en nästan sammanhängande gul sidolinje. Lindmätarens utveckling och levnadsförhållanden överensstämma med frostfjärilns. Den bekämpas likaledes genom ovan anförda metoder. Jfr Fruktodling. A. T—n.

Lindmätare med larv.

Frostfjärilslim för fångst av efter stammarne uppkrypande frostfjärilar (se Fångst av skadedjur). Det bör icke upplösas i vatten och ej intorka i beröring med luften utan länge bibehålla sig segflytande och klibbigt. Ett gott f. beredes genom sammansmältning av 200 g. linolja, 300 g. harts och 20 g. gult vax (Schøien).

Frostförminskningsfonden. Se Frostminskningsanslag.

Frostförsäkring har till ändamål att lämna ersättning för skada å odlade växter till följd av frostens inverkan. Denna försäkringsform har uppkommit i Frankrike och avsåg där att ersätta skador endast å vissa mera ömtåliga växtslag. I Sverige har gjorts försök att utsträcka försäkringen till samtliga stråsädsväxter, rotfrukter och tobak. År 1901 bildades Sveriges Frostförsäkringsbolag, ömsesidigt. Emellertid har denna försäkring icke vunnit större framgång i vårt land, och nämnda bolag har numera upphört med sin verksamhet.

A. E.

Frostlist. Se Frostskada.

Frostminskningsanslag. Sedan 1889 har beviljats anslag till understöd utan återbetalningsskyldighet av torrläggning av icke med fördel odlingsbara vattensjuka marker, som sprida frostskada till kringliggande nejd. Detta särskilda anslag har upphört, sedan understöd utan återbetalningsskyldighet för torrläggning vare sig denna avsåge nyodling eller frostländighetens minskning beviljats, 1906 för Norrland och 1911 för det övriga Sverige. Se Avdikningsanslag.

Frostnäste. Se Frost.

Frostskada. 1. På växter inträder f. dels under växttiden, dels under 2—fleråriga växters övervintring och dels vid vinterförvaring av skördevaror. Frosten kan döda hela växterna, ss. då höstsädesbrodd eller ömtåliga träd och buskar frysa bort under vintern eller lagrade eller i jorden kvarstående rotfrukter dödas av vinterkölden eller späda plantor dödas av nattfroster. Men vanligt är också, att frosten dödar blott vissa delar av växten, som äro mest ömtåliga, ss. blommorna eller befruktningsdelarna, sädesbroddens blad, grenspetsar o. s. v. eller eljes förorsakar skador, t. ex. frostsprickor på träden, varav följden blir, att växtens utveckling hämmas eller försenas, fruktsättningen uteblir eller blir ofullständig (lätt sädeskärna) eller angrepp av parasiter underlättas (t. ex. kräfta hos träd med början i frostsprickor) eller virkes värde nedsättes genom frostsprickor (se d. o.) och frostlister.

Frostskadors orsaker. Vissa ömtåliga växter från varma länder kunna dödas av låg värmegrad, redan innan denna nedgått under 0°, men det vanliga är, att kölddöd eller förfrysning inträder först till följd av isbildning i växtens inre. Denna sker i regel ej i cellernas inre utan åtminstone huvudsakligen i cellmellanrummen, varvid vatten drages ut ur cellerna och protoplasmans struktur därigenom förändras. I vissa fall kan vattnet vid upptöandet åter upptagas i cellerna och växtdelen fortleva. I andra har protoplasman dödats, och växtdelen kan då ej återupplivas. Endast i detta senare fall har förfrysning inträtt, och frysning medför således ej alltid förfrysning. Även förekommer, att vävnaderna söndersprängas genom isbildning eller av kölden förorsakad ojämn sammandragning (ex. frostsprickor) .

Frysningen (isbildningen) inträder ej så snart värmegraden nedgått under 0°, utan emedan växtsaften ej är rent vatten utan en lösning, sker först en underkylning, och därefter kan isbildningen utlösas av en eller annan orsak, varvid värmegraden stegras till följd av vid isbildningen frigjord värme, så att först vid fortsatt avkylning den av vätskans koncentration betingade frysningstemperaturen nås, då fullständig frysning inträder. Frysningen kan sålunda framkallas t. ex. genom skakning, på mycket omfattande härjningar saknas ej. Vidare lindmätaren, *Hibernia defoliaria* Cl., som ofta uppträder samtidigt och tillsammans med frostfjäriln på lövträd (helst lind) samt fruktträd. Fjäriln är större. Hanen har gula vingar, som vanligen äro tecknade med bruna småfläckar och tvärband. Honan är alldeles vinglös. Larven är i regel ovan rödbrun samt har på varje sida en rad gula fläckar, som bilda en nästan sammanhängande gul sidolinje. Lindmätarens utveckling och levnadsförhållanden överensstämma med frostfjärilns. Den bekämpas likaledes genom ovan anförda metoder. Jfr Fruktodling. A. T—n.

Lindmätare med larv.

Frostfjärilslim för fångst av efter stammarne uppkrypande frostfjärilar (se Fångst av skadedjur). Det bör icke upplösas i vatten och ej intorka i beröring med luften utan länge bibehålla sig segflytande och klibbigt. Ett gott f. beredes genom sammansmältning av 200 g. linolja, 300 g. harts och 20 g. gult vax (Schøien).

Frostförminskningsfonden. Se Frostminskningsanslag.

Frostförsäkring har till ändamål att lämna ersättning för skada å odlade växter till följd av frostens inverkan. Denna försäkringsform har uppkommit i Frankrike och avsåg där att ersätta skador endast å vissa mera ömtåliga växtslag. I Sverige har gjorts försök att utsträcka försäkringen till samtliga stråsädsväxter, rotfrukter och tobak. År 1901 bildades Sveriges Frostförsäkringsbolag, ömsesidigt. Emellertid har denna försäkring icke vunnit större framgång i vårt land, och nämnda bolag har numera upphört med sin verksamhet.

A. E.

Frostlist. Se Frostskada.

Frostminskningsanslag. Sedan 1889 har beviljats anslag till understöd utan återbetalningsskyldighet av torrläggning av icke med fördel odlingsbara vattensjuka marker, som sprida frostskada till kringliggande nejd. Detta särskilda anslag har upphört, sedan understöd utan återbetalningsskyldighet för torrläggning vare sig denna avsåge nyodling eller frostländighetens minskning beviljats, 1906 för Norrland och 1911 för det övriga Sverige. Se Avdikningsanslag.

Frostnäste. Se Frost.

Frostskada. 1. På växter inträder f. dels under växttiden, dels under 2—fleråriga växters övervintring och dels vid vinterförvaring av skördevaror. Frosten kan döda hela växterna, ss. då höstsädesbrodd eller ömtåliga träd och buskar frysa bort under vintern eller lagrade eller i jorden kvarstående rotfrukter dödas av vinterkölden eller späda plantor dödas av nattfroster. Men vanligt är också, att frosten dödar blott vissa delar av växten, som äro mest ömtåliga, ss. blommorna eller befruktningsdelarna, sädesbroddens blad, grenspetsar o. s. v. eller eljes förorsakar skador, t. ex. frostsprickor på träden, varav följden blir, att växtens utveckling hämmas eller försenas, fruktsättningen uteblir eller blir ofullständig (lätt sädeskärna) eller angrepp av parasiter underlättas (t. ex. kräfta hos träd med början i frostsprickor) eller virkes värde nedsättes genom frostsprickor (se d. o.) och frostlister.

Frostskadors orsaker. Vissa ömtåliga växter från varma länder kunna dödas av låg värmegrad, redan innan denna nedgått under 0°, men det vanliga är, att kölddöd eller förfrysning inträder först till följd av isbildning i växtens inre. Denna sker i regel ej i cellernas inre utan åtminstone huvudsakligen i cellmellanrummen, varvid vatten drages ut ur cellerna och protoplasmans struktur därigenom förändras. I vissa fall kan vattnet vid upptöandet åter upptagas i cellerna och växtdelen fortleva. I andra har protoplasman dödats, och växtdelen kan då ej återupplivas. Endast i detta senare fall har förfrysning inträtt, och frysning medför således ej alltid förfrysning. Även förekommer, att vävnaderna söndersprängas genom isbildning eller av kölden förorsakad ojämn sammandragning (ex. frostsprickor) .

Frysningen (isbildningen) inträder ej så snart värmegraden nedgått under 0°, utan emedan växtsaften ej är rent vatten utan en lösning, sker först en underkylning, och därefter kan isbildningen utlösas av en eller annan orsak, varvid värmegraden stegras till följd av vid isbildningen frigjord värme, så att först vid fortsatt avkylning den av vätskans koncentration

betingade frysningstemperaturen nås, då fullständig frysning inträder. Frysningen kan sålunda framkallas t. ex. genom skakning, på mycket omfattande härjningar saknas ej. Vidare lindmätaren, *Hibernia defoliaria* Cl., som ofta uppträder samtidigt och tillsammans med frostfjäriln på lövträd (helst lind) samt fruktträd. Fjäriln är större. Hanen har gula vingar, som vanligen äro tecknade med bruna småfläckar och tvärband. Honan är alldeles vinglös. Larven är i regel ovan rödbrun samt har på varje sida en rad gula fläckar, som bilda en nästan sammanhängande gul sidolinje. Lindmätarens utveckling och levnadsförhållanden överensstämma med frostfjärilns. Den bekämpas likaledes genom ovan anförda metoder. Jfr Fruktodling. A. T—n.

Lindmätare med larv.

Frostfjärilslim för fångst av efter stammarne uppkrypande frostfjärilar (se Fångst av skadedjur). Det bör icke upplösas i vatten och ej intorka i beröring med luften utan länge bibehålla sig segflytande och klibbigt. Ett gott f. beredes genom sammansmältning av 200 g. linolja, 300 g. harts och 20 g. gult vax (Schøien).

Frostförminskningsfonden. Se Frostminskningsanslag.

Frostförsäkring har till ändamål att lämna ersättning för skada å odlade växter till följd av frostens inverkan. Denna försäkringsform har uppkommit i Frankrike och avsåg där att ersätta skador endast å vissa mera ömtåliga växtslag. I Sverige har gjorts försök att utsträcka försäkringen till samtliga stråsädsväxter, rotfrukter och tobak. År 1901 bildades Sveriges Frostförsäkringsbolag, ömsesidigt. Emellertid har denna försäkring icke vunnit större framgång i vårt land, och nämnda bolag har numera upphört med sin verksamhet.

A. E.

Frostlist. Se Frostskada.

Frostminskningsanslag. Sedan 1889 har beviljats anslag till understöd utan återbetalningsskyldighet av torrläggning av icke med fördel odlingsbara vattensjuka marker, som sprida frostskada till kringliggande nejd. Detta särskilda anslag har upphört, sedan understöd utan återbetalningsskyldighet för torrläggning vare sig denna avsåge nyodling eller frostländighetens minskning beviljats, 1906 för Norrland och 1911 för det övriga Sverige. Se Avdikningsanslag.

Frostnäste. Se Frost.

Frostskada. 1. På växter inträder f. dels under växttiden, dels under 2—fleråriga växters övervintring och dels vid vinterförvaring av skördevaror. Frosten kan döda hela växterna, ss. då höstsädesbrodd eller ömtåliga träd och buskar frysa bort under vintern eller lagrade eller i jorden kvarstående rotfrukter dödas av vinterkölden eller späda plantor dödas av nattfroster. Men vanligt är också, att frosten dödar blott vissa delar av växten, som äro mest ömtåliga, ss. blommorna eller befruktningsdelarna, sädesbroddens blad, grenspetsar o. s. v. eller eljes förorsakar skador, t. ex. frostsprickor på träden, varav följden blir, att växtens utveckling hämmas eller försenas, fruktsättningen uteblir eller blir ofullständig (lätt sädeskärna) eller angrepp av parasiter underlättas (t. ex. kräfta hos träd med början i frostsprickor) eller virkes värde nedsättes genom frostsprickor (se d. o.) och frostlister.

Frostskadors orsaker. Vissa ömtåliga växter från varma länder kunna dödas av låg värmegrad, redan innan denna nedgått under 0°, men det vanliga är, att kölddöd eller förfrysning inträder först till följd av isbildning i växtens inre. Denna sker i regel ej i cellernas inre utan åtminstone huvudsakligen i cellmellanrummen, varvid vatten drages ut ur cellerna och protoplasmans struktur därigenom förändras. I vissa fall kan vattnet vid upptöandet åter upptagas i cellerna och växtdelen fortleva. I andra har protoplasman dödats, och växtdelen kan då ej återupplivas. Endast i detta senare fall har förfrysning inträtt, och frysning medför således ej alltid förfrysning. Även förekommer, att vävnaderna söndersprängas genom isbildning eller av kölden förorsakad ojämn sammandragning (ex. frostsprickor) .

Frysningen (isbildningen) inträder ej så snart värmegraden nedgått under 0°, utan emedan växtsaften ej är rent vatten utan en lösning, sker först en underkylning, och därefter kan isbildningen utlösas av en eller annan orsak, varvid värmegraden stegras till följd av vid isbildningen frigjord värme, så att först vid fortsatt avkylning den av vätskans koncentration betingade frysningstemperaturen nås, då fullständig frysning inträder. Frysningen kan sålunda framkallas t. ex. genom skakning, på mycket omfattande härjningar saknas ej. Vidare lindmätaren, *Hibernia defoliaria* Cl., som ofta uppträder samtidigt och tillsammans med frostfjäriln på lövträd (helst lind) samt fruktträd. Fjäriln är större. Hanen har gula vingar, som vanligen äro tecknade med bruna småfläckar och tvärband. Honan är alldeles vinglös. Larven är i regel ovan rödbrun samt har på varje sida en rad gula fläckar, som bilda en nästan sammanhängande gul sidolinje. Lindmätarens utveckling och levnadsförhållanden överensstämma med frostfjärilns. Den bekämpas likaledes genom ovan anförda metoder. Jfr Fruktodling. A. T—n.

Lindmätare med larv.

Frostfjärilslim för fångst av efter stammarne uppkrypande frostfjärilar (se Fångst av skadedjur). Det bör icke upplösas i vatten och ej intorka i beröring med luften utan länge bibehålla sig segflytande och klibbigt. Ett gott f. beredes genom sammansmältning av 200 g. linolja, 300 g. harts och 20 g. gult vax (Schøien).

Frostförminskningsfonden. Se Frostminskningsanslag.

Frostförsäkring har till ändamål att lämna ersättning för skada å odlade växter till följd av frostens inverkan. Denna försäkringsform har uppkommit i Frankrike och avsåg där att ersätta skador endast å vissa mera ömtåliga växtslag. I Sverige har gjorts försök att utsträcka försäkringen till samtliga stråsädsväxter, rotfrukter och tobak. År 1901 bildades Sveriges Frostförsäkringsbolag, ömsesidigt. Emellertid har denna försäkring icke vunnit större framgång i vårt land, och nämnda bolag har numera upphört med sin verksamhet.

A. E.

Frostlist. Se Frostskada.

Frostminskningsanslag. Sedan 1889 har beviljats anslag till understöd utan återbetalningsskyldighet av torrläggning av icke med fördel odlingsbara vattensjuka marker, som sprida frostskada till kringliggande nejd. Detta särskilda anslag har upphört, sedan understöd utan återbetalningsskyldighet för torrläggning vare sig denna avsåge nyodling eller frostländighetens minskning beviljats, 1906 för Norrland och 1911 för det övriga Sverige. Se Avdikningsanslag.

Frostnäste. Se Frost.

Frostskada. 1. På växter inträder f. dels under växttiden, dels under 2—fleråriga växters övervintring och dels vid vinterförvaring av skördevaror. Frosten kan döda hela växterna, ss. då höstsädesbrodd eller ömtåliga träd och buskar frysa bort under vintern eller lagrade eller i jorden kvarstående rotfrukter dödas av vinterkölden eller späda plantor dödas av nattfroster. Men vanligt är också, att frosten dödar blott vissa delar av växten, som äro mest ömtåliga, ss. blommorna eller befruktningsdelarna, sädesbroddens blad, grenspetsar o. s. v. eller eljes förorsakar skador, t. ex. frostsprickor på träden, varav följden blir, att växtens utveckling hämmas eller försenas, fruktsättningen uteblir eller blir ofullständig (lätt sädeskärna) eller angrepp av parasiter underlättas (t. ex. kräfta hos träd med början i frostsprickor) eller virkes värde nedsättes genom frostsprickor (se d. o.) och frostlister.

Frostskadors orsaker. Vissa ömtåliga växter från varma länder kunna dödas av låg värmegrad, redan innan denna nedgått under 0°, men det vanliga är, att kölddöd eller förfrysning inträder först till följd av isbildning i växtens inre. Denna sker i regel ej i cellernas inre utan åtminstone huvudsakligen i cellmellanrummen, varvid vatten drages ut ur cellerna och protoplasmans struktur därigenom förändras. I vissa fall kan vattnet vid upptöandet åter upptagas i cellerna och växtdelen fortleva. I andra har protoplasman dödats, och växtdelen kan då ej återupplivas. Endast i detta senare fall har förfrysning inträtt, och frysning medför således ej alltid förfrysning. Även förekommer, att vävnaderna söndersprängas genom isbildning eller av kölden förorsakad ojämn sammandragning (ex. frostsprickor) .

Frysningen (isbildningen) inträder ej så snart värmegraden nedgått under 0°, utan emedan växtsaften ej är rent vatten utan en lösning, sker först en underkylning, och därefter kan isbildningen utlösas av en eller annan orsak, varvid värmegraden stegras till följd av vid isbildningen frigjord värme, så att först vid fortsatt avkylning den av vätskans koncentration betingade frysningstemperaturen nås, då fullständig frysning inträder. Frysningen kan sålunda framkallas t. ex. genom skakning, på mycket omfattande härjningar saknas ej. Vidare lindmätaren, *Hibernia defoliaria* Cl., som ofta uppträder samtidigt och tillsammans med frostfjäriln på lövträd (helst lind) samt fruktträd. Fjäriln är större. Hanen har gula vingar, som vanligen äro tecknade med bruna småfläckar och tvärband. Honan är alldeles vinglös. Larven är i regel ovan rödbrun samt har på varje sida en rad gula fläckar, som bilda en nästan sammanhängande gul sidolinje. Lindmätarens utveckling och levnadsförhållanden överensstämma med frostfjärilns. Den bekämpas likaledes genom ovan anförda metoder. Jfr Fruktodling. A. T—n.

Lindmätare med larv.

Frostfjärilslim för fångst av efter stammarne uppkrypande frostfjärilar (se Fångst av skadedjur). Det bör icke upplösas i vatten och ej intorka i beröring med luften utan länge

bibehålla sig segflytande och klibbigt. Ett gott f. beredes genom sammansmältning av 200 g. linolja, 300 g. harts och 20 g. gult vax (Schøien).

Frostförminskningsfonden. Se Frostminskningsanslag.

Frostförsäkring har till ändamål att lämna ersättning för skada å odlade växter till följd av frostens inverkan. Denna försäkringsform har uppkommit i Frankrike och avsåg där att ersätta skador endast å vissa mera ömtåliga växtslag. I Sverige har gjorts försök att utsträcka försäkringen till samtliga stråsädsväxter, rotfrukter och tobak. År 1901 bildades Sveriges Frostförsäkringsbolag, ömsesidigt. Emellertid har denna försäkring icke vunnit större framgång i vårt land, och nämnda bolag har numera upphört med sin verksamhet.

A. E.

Frostlist. Se Frostskada.

Frostminskningsanslag. Sedan 1889 har beviljats anslag till understöd utan återbetalningsskyldighet av torrläggning av icke med fördel odlingsbara vattensjuka marker, som sprida frostskada till kringliggande nejd. Detta särskilda anslag har upphört, sedan understöd utan återbetalningsskyldighet för torrläggning vare sig denna avsåge nyodling eller frostländighetens minskning beviljats, 1906 för Norrland och 1911 för det övriga Sverige. Se Avdikningsanslag.

Frostnäste. Se Frost.

Frostskada. 1. På växter inträder f. dels under växttiden, dels under 2—fleråriga växters övervintring och dels vid vinterförvaring av skördevaror. Frosten kan döda hela växterna, ss. då höstsädesbrodd eller ömtåliga träd och buskar frysa bort under vintern eller lagrade eller i jorden kvarstående rotfrukter dödas av vinterkölden eller späda plantor dödas av nattfroster. Men vanligt är också, att frosten dödar blott vissa delar av växten, som äro mest ömtåliga, ss. blommorna eller befruktningsdelarna, sädesbroddens blad, grenspetsar o. s. v. eller eljes förorsakar skador, t. ex. frostsprickor på träden, varav följden blir, att växtens utveckling hämmas eller försenas, fruktsättningen uteblir eller blir ofullständig (lätt sädeskärna) eller angrepp av parasiter underlättas (t. ex. kräfta hos träd med början i frostsprickor) eller virkes värde nedsättes genom frostsprickor (se d. o.) och frostlister.

Frostskadors orsaker. Vissa ömtåliga växter från varma länder kunna dödas av låg värmegrad, redan innan denna nedgått under 0°, men det vanliga är, att kölddöd eller förfrysning inträder först till följd av isbildning i växtens inre. Denna sker i regel ej i cellernas inre utan åtminstone huvudsakligen i cellmellanrummen, varvid vatten drages ut ur cellerna och protoplasmans struktur därigenom förändras. I vissa fall kan vattnet vid upptöandet åter upptagas i cellerna och växtdelen fortleva. I andra har protoplasman dödats, och växtdelen kan då ej återupplivas. Endast i detta senare fall har förfrysning inträtt, och frysning medför således ej alltid förfrysning. Även förekommer, att vävnaderna söndersprängas genom isbildning eller av kölden förorsakad ojämn sammandragning (ex. frostsprickor) .

Frysningen (isbildningen) inträder ej så snart värmegraden nedgått under 0°, utan emedan växtsaften ej är rent vatten utan en lösning, sker först en underkylning, och därefter kan isbildningen utlösas av en eller annan orsak, varvid värmegraden stegras till följd av vid isbildningen frigjord värme, så att först vid fortsatt avkylning den av vätskans koncentration betingade frysningstemperaturen nås, då fullständig frysning inträder. Frysningen kan sålunda framkallas t. ex. genom skakning, på mycket omfattande härjningar saknas ej. Vidare lindmätaren, *Hibernia defoliaria* Cl., som ofta uppträder samtidigt och tillsammans med frostfjäriln på lövträd (helst lind) samt fruktträd. Fjäriln är större. Hanen har gula vingar, som vanligen äro tecknade med bruna småfläckar och tvärband. Honan är alldeles vinglös. Larven är i regel ovan rödbrun samt har på varje sida en rad gula fläckar, som bilda en nästan sammanhängande gul sidolinje. Lindmätarens utveckling och levnadsförhållanden överensstämma med frostfjärilns. Den bekämpas likaledes genom ovan anförda metoder. Jfr Fruktodling. A. T—n.

Lindmätare med larv.

Frostfjärilslim för fångst av efter stammarne uppkrypande frostfjärilar (se Fångst av skadedjur). Det bör icke upplösas i vatten och ej intorka i beröring med luften utan länge bibehålla sig segflytande och klibbigt. Ett gott f. beredes genom sammansmältning av 200 g. linolja, 300 g. harts och 20 g. gult vax (Schøien).

Frostförminskningsfonden. Se Frostminskningsanslag.

Frostförsäkring har till ändamål att lämna ersättning för skada å odlade växter till följd av frostens inverkan. Denna försäkringsform har uppkommit i Frankrike och avsåg där att ersätta skador endast å vissa mera ömtåliga växtslag. I Sverige har gjorts försök att utsträcka försäkringen till samtliga stråsädsväxter, rotfrukter och tobak. År 1901 bildades Sveriges Frostförsäkringsbolag, ömsesidigt. Emellertid har denna försäkring icke vunnit större framgång i vårt land, och nämnda bolag har numera upphört med sin verksamhet.

A. E.

Frostlist. Se Frostskada.

Frostminskningsanslag. Sedan 1889 har beviljats anslag till understöd utan återbetalningsskyldighet av torrläggning av icke med fördel odlingsbara vattensjuka marker, som sprida frostskada till kringliggande nejd. Detta särskilda anslag har upphört, sedan understöd utan återbetalningsskyldighet för torrläggning vare sig denna avsåge nyodling eller frostländighetens minskning beviljats, 1906 för Norrland och 1911 för det övriga Sverige. Se Avdikningsanslag.

Frostnäste. Se Frost.

Frostskada. 1. På växter inträder f. dels under växttiden, dels under 2—fleråriga växters övervintring och dels vid vinterförvaring av skördevaror. Frosten kan döda hela växterna, ss. då höstsädesbrodd eller ömtåliga träd och buskar frysa bort under vintern eller lagrade eller i jorden kvarstående rotfrukter dödas av vinterkölden eller späda plantor dödas av nattfroster. Men vanligt är också, att frosten dödar blott vissa delar av växten, som äro mest ömtåliga, ss. blommorna eller befruktningsdelarna, sädesbroddens blad, grenspetsar o. s. v. eller eljes förorsakar skador, t. ex. frostsprickor på träden, varav följden blir, att växtens utveckling hämmas eller försenas, fruktsättningen uteblir eller blir ofullständig (lätt sädeskärna) eller angrepp av parasiter underlättas (t. ex. kräfta hos träd med början i frostsprickor) eller virkes värde nedsättes genom frostsprickor (se d. o.) och frostlister.

Frostskadors orsaker. Vissa ömtåliga växter från varma länder kunna dödas av låg värmegrad, redan innan denna nedgått under 0°, men det vanliga är, att kölddöd eller förfrysning inträder först till följd av isbildning i växtens inre. Denna sker i regel ej i cellernas inre utan åtminstone huvudsakligen i cellmellanrummen, varvid vatten drages ut ur cellerna och protoplasmans struktur därigenom förändras. I vissa fall kan vattnet vid upptöandet åter upptagas i cellerna och växtdelen fortleva. I andra har protoplasman dödats, och växtdelen kan då ej återupplivas. Endast i detta senare fall har förfrysning inträtt, och frysning medför således ej alltid förfrysning. Även förekommer, att vävnaderna söndersprängas genom isbildning eller av kölden förorsakad ojämn sammandragning (ex. frostsprickor) .

Frysningen (isbildningen) inträder ej så snart värmegraden nedgått under 0°, utan emedan växtsaften ej är rent vatten utan en lösning, sker först en underkylning, och därefter kan isbildningen utlösas av en eller annan orsak, varvid värmegraden stegras till följd av vid isbildningen frigjord värme, så att först vid fortsatt avkylning den av vätskans koncentration betingade frysningstemperaturen nås, då fullständig frysning inträder. Frysningen kan sålunda framkallas t. ex. genom skakning, på mycket omfattande härjningar saknas ej. Vidare lindmätaren, *Hibernia defoliaria* Cl., som ofta uppträder samtidigt och tillsammans med frostfjäriln på lövträd (helst lind) samt fruktträd. Fjäriln är större. Hanen har gula vingar, som vanligen äro tecknade med bruna småfläckar och tvärband. Honan är alldeles vinglös. Larven är i regel ovan rödbrun samt har på varje sida en rad gula fläckar, som bilda en nästan sammanhängande gul sidolinje. Lindmätarens utveckling och levnadsförhållanden överensstämma med frostfjärilns. Den bekämpas likaledes genom ovan anförda metoder. Jfr Fruktodling. A. T—n.

Lindmätare med larv.

Frostfjärilslim för fångst av efter stammarne uppkrypande frostfjärilar (se Fångst av skadedjur). Det bör icke upplösas i vatten och ej intorka i beröring med luften utan länge bibehålla sig segflytande och klibbigt. Ett gott f. beredes genom sammansmältning av 200 g. linolja, 300 g. harts och 20 g. gult vax (Schøien).

Frostförminskningsfonden. Se Frostminskningsanslag.

Frostförsäkring har till ändamål att lämna ersättning för skada å odlade växter till följd av frostens inverkan. Denna försäkringsform har uppkommit i Frankrike och avsåg där att ersätta skador endast å vissa mera ömtåliga växtslag. I Sverige har gjorts försök att utsträcka försäkringen till samtliga stråsädsväxter, rotfrukter och tobak. År 1901 bildades Sveriges Frostförsäkringsbolag, ömsesidigt. Emellertid har denna försäkring icke vunnit större framgång i vårt land, och nämnda bolag har numera upphört med sin verksamhet.

A. E.

Frostlist. Se Frostskada.

Frostminskningsanslag. Sedan 1889 har beviljats anslag till understöd utan återbetalningsskyldighet av torrläggning av icke med fördel odlingsbara vattensjuka marker, som sprida frostskada till kringliggande nejd. Detta särskilda anslag har upphört, sedan understöd utan återbetalningsskyldighet för torrläggning vare sig denna avsåge nyodling eller frostländighetens minskning beviljats, 1906 för Norrland och 1911 för det övriga Sverige. Se Avdikningsanslag.

Frostnäste. Se Frost.

Frostskada. 1. På växter inträder f. dels under växttiden, dels under 2—fleråriga växters övervintring och dels vid vinterförvaring av skördevaror. Frosten kan döda hela växterna, ss. då höstsädesbrodd eller ömtåliga träd och buskar frysa bort under vintern eller lagrade eller i jorden kvarstående rotfrukter dödas av vinterkölden eller späda plantor dödas av nattfroster. Men vanligt är också, att frosten dödar blott vissa delar av växten, som äro mest ömtåliga, ss. blommorna eller befruktningsdelarna, sädesbroddens blad, grenspetsar o. s. v. eller eljes förorsakar skador, t. ex. frostsprickor på träden, varav följden blir, att växtens utveckling hämmas eller försenas, fruktsättningen uteblir eller blir ofullständig (lätt sädeskärna) eller angrepp av parasiter underlättas (t. ex. kräfta hos träd med början i frostsprickor) eller virkes värde nedsättes genom frostsprickor (se d. o.) och frostlister.

Frostskadors orsaker. Vissa ömtåliga växter från varma länder kunna dödas av låg värmegrad, redan innan denna nedgått under 0°, men det vanliga är, att kölddöd eller förfrysning inträder först till följd av isbildning i växtens inre. Denna sker i regel ej i cellernas inre utan åtminstone huvudsakligen i cellmellanrummen, varvid vatten drages ut ur cellerna och protoplasmans struktur därigenom förändras. I vissa fall kan vattnet vid upptöandet åter upptagas i cellerna och växtdelen fortleva. I andra har protoplasman dödats, och växtdelen kan då ej återupplivas. Endast i detta senare fall har förfrysning inträtt, och frysning medför således ej alltid förfrysning. Även förekommer, att vävnaderna söndersprängas genom isbildning eller av kölden förorsakad ojämn sammandragning (ex. frostsprickor) .

Frysningen (isbildningen) inträder ej så snart värmegraden nedgått under 0°, utan emedan växtsaften ej är rent vatten utan en lösning, sker först en underkylning, och därefter kan isbildningen utlösas av en eller annan orsak, varvid värmegraden stegras till följd av vid isbildningen frigjord värme, så att först vid fortsatt avkylning den av vätskans koncentration betingade frysningstemperaturen nås, då fullständig frysning inträder. Frysningen kan sålunda framkallas t. ex. genom skakning,varför potatis och rotfrukter, som stillaliggande tåla flere graders köld, lätt frysa, när de forslas. Likaså inträder frysning lättare, då rotfrukternas eller knölarnas skal är skadat. Att frysningen sker vid lägre värmegrad, ju mer koncentrerad växtsaften är, förklarar det förhållandet, att växter vanligen äro mer ömtåliga för köld, ju saftigare och vattnigare de äro; trädens årsskott avfrysa lättare, ju längre de fortsatt att växa, men bliva härdigare om de hunnit mogna, d. v. s. bliva mer förvedade och mindre saftfyllda ss. fallet är efter varma somrar och torra höstar. Enligt vad först B. Lidforss visat (»Die wintergrüne Flora») skyddas övervintrande växtdelar mot förfrysning därigenom, att deras växtsaft under vintern är mer koncentrerad (det osmotiska trycket och vävnadernas spänning högre), i det att kolhydraten under vintern till större del än under sommaren finnas såsom i cellsaften löst socker. Man har därför också funnit ett förhållande (positiv korrelation) mellan sädessorters vinterhärdighet och sockerhalten i det övervintrande bladen. Sådana omständigheter, som befordra assimilationen samt bildningen och upplagringen av kolhydrat, hava ock visat sig befordra vinterhärdigheten. Så är förhållandet med en rik tillgång i jorden på kali och fosforsyra, under det att relativt överskott av salpeter, som befordrar frodvuxenhet och hög vattenhalt och nedsätter mängden reservnäring av kolhydrat verkar i motsatt riktning. På samma sätt verkar solbelysning stor kolhydratbildning, under det att solfattigdom och vissa sjukdomar på bladen minska assimilation och bildningen av reservnäring samt därmed även frosthärdigheten.

Förfrysningen, då växten eller växtdelen dödas till följd av frysning, äger rum vid olika värmegrad hos olika växtsorter och hos samma växtsort i olika utvecklingsskeden. Vissa växter äro så frostömma, att de förfrysa redan då luftvärmet nedgår helt obetydligt under 0°. Så är fallet t. ex. med gurkor, trädgårdsbönor, dalior, indisk krasse, potatisblast, bovete, lin m. fl. Många åkerväxter, t. ex. rovor och betor, äro ömtåliga som späda broddplantor men kunna som utvuxna tåla rätt stark köld utan att skadas och kunna i halvvuxet tillstånd övervintra kvarstående i jorden (fröodling på sticklingplantor). Mest frostömma äro blomdelarna hos många växter; en frostnatt kan således förstöra de nyss framskjutna sädesaxen och fruktblommen. Olika växtarter äro olika frostömma, och likaså olika sorter av samma art. Således äro lantvete, Thule-, Bore-, Pansar-, och Småvete mer frostömma i den ordning de här nämnts, likaså Probstejerråg ömtåligare än mossråg o. s. v. Denna skiljaktighet eller olika isresistens har man uttryckt genom olikheten mellan växtens fryspunkt, d. v. s. den värmegrad, då isbildning inträder, och förfrysningspunkten, då växtdelen dödas. Således var t. ex. enligt Åkerman hos den sockerrika sockerbetan den förra temperaturen —3.1, den senare —7.5—8°, medan hos den sockerfattigare Barres foderbetan dessa punkter lågo vid —1.5 och —2—3.90, hos Bortfelderrova vid —1 och —3.9—7.50 och hos potatis båda vid omkring —1.50, d. v. s. potatisknölarna skadades, så snart isbildning inträdde.

Upptining. Den gamla uppfattningen, att frusna växter kunna bliva oskadda, om de upptinas långsamt men vid hastigare upptinande lätt dödas, synes vara grundad, om temperaturen ej nedgått till förfrysningspunkten; har så skett, är och förblir den frusna växtdelen död. Företeelser, som anföras som bevis för det långsamma upptinandets nytta, kunna dock ofta förklaras på annat sätt. Att t. ex. rotfrukter äro mer utsatta för skada, om de upptagas frusna, än om de lämnas kvarstående i jorden, tills de upptinat, kan bero på den skakning och skada de i förra fallet utsättas för vid upptagning i underkylt skick, varigenom isbildning i deras inre framkallas. Att växter på ostlig eller sydlig, för tidig solbelysning utsatt växtplats mer skadas av frost än i västligt läge, kan bero på den större omväxling i värmegrad, som det förra läget medför, och som visat sig medföra större frostömhet. Därför är också trädstammens södra solbelysta sida mer ömtålig för frost än nordsidan, vilket dock kan delvis bero på högre vattenhalt i den förras barkvävnad.

Starka växlingar i värmegraden äro dock i allmänhet ägnade att öka frostömheten. Efter blidväder gör inträdande stark köld mer skada på höstsädesbrodden än ihållande vinterköld.

Skenbar frostskada. Vad som förefaller som förfrysning kan stundom snarare bero på uttorkning, då solvärme och blåst öka avdunstningen från bladens yta, under det att tjälen i jorden hindrar vattentillförsel genom rötterna. Därför dö ofta de över snön varande och sålunda för sol och blåst utsatta delarna av barrträd vid en temperatur, som de eljes väl fördraga, likasom sädes- och vallväxters brodd i stor utsträckning gå ut vid kall blåst på våren, även vid en värmegrad, som föga understiger noll men äro säkrare för sådan skada, då de skyddas av en ojämn åkerytas kokor eller av lä från skog och berg.

Åtgärder mot f. vid jordbruk:

1. Dikning och andra åtgärder, som minska jordens frostländighet (se Frost). 2. Bränning av starkt rökbildande ämnen, så att ett töcken täcker fältet och hindrar värmeutstrålningen, se nedan 3. Odling av frosthärdiga sorter samt sådana, som icke äro i ömtåligt utvecklingsskede vid de tider, då frost brukar inträda, samt odling av frostömma växter blott på icke frostlänt jord. 4. Sådd och gödsling, så att tidig mognad och en kraftig, ej frodig utveckling befordras. Därjämte har man, då växter frusit,plägat vidtaga åtgärder för att göra upptinandet långsamt, vilket dock är föga verksamt.

1. Sådana äro: Besprutning av frusna växter med vatten, vilket dock snarare kan verka motsatsen, emedan vattnet genom sin höga värmekapacitet snarare påskyndar upptinandet. 2. Beskuggning av de frusna växterna. 3. Då råg frusit i blomningen, har man plägat draga ett rep över axtopparna för att avstryka rimfrosten; verkan härav, om sådan inträder, torde snarare bero på att luften omröres, så att den kalla luften kring axen blandas med varmare luftskikt.

F. på utsäde, se d. o.

F. på fruktträd inträffar dels på försommaren under blomningen, dels under vintern. Mot f. i blomningen, varigenom fruktsättningen kan starkt nedsättas eller alldeles omintetgöras, användes i utlandet, särskilt i Nordamerikas fruktodlande och södra Europas vinodlande trakter, eldning, dels för att den bildade röken skall hindra värmeutstrålningen i rymden, dels även för att uppvärma den växtligheten omgivande luften. Som bränsle användes fuktig halm, vitmossa och dyl., samt i Amerika rå bergolja, vilka giva mycket rök. Stundom uppgives en stor verkan av frosteldning, men från vårt land saknas så gott som alla noggranna iakttagelser över dess nytta. Rökskyddet är i hög grad beroende av stiltje i luften, så att röken ej driver bort, samt gör därför lättast avsedd verkan i trånga dalgångar, där en svag vind driver röken samlad fram genom dalsträckningen. Uppvärmningen kan svårligen verka annat än under de nämnda gynnsamma förhållandena.

Vinterfrost medför dels förfrysning av nybildade, ännu ej tillräckligt förvedade delar (se ovan), dels uppkomsten av frostsprickor (se d. o.), vid vilka barken ofta lossnar från trädet och som bilda utgångspunkt för kräfta (se d. o.) och andra sjukdomar samt skyddad plats för skadeinsekters larver. Dylik f. förebygges genom trädstammarnas vitmenande med kalkvälling (se Kalkning), varigenom temperaturväxlingarna i stammen minskas. Ömtåliga växter täckas mot kölden och i synnerhet mot vårsolen, så att de ej väckas för tidigt.

H. J. Dft.

II. F. på skogsträd. Våra vanliga skogsträd äro rätt motståndskraftiga mot vårfroster. Härifrån bildar gran ett undantag. De unga, mjuka, under utveckling varande årsskottens skadas lätt av vårfroster och hänga sedan slappa, sedan de förlorat den kraftspänning (turgor), som förut betingade deras styvhet. Hos lövträden visar sig f. vanligen däri, att bladen vissna och svartna. Som mer frostkänsliga träd må nämnas ask, bok, ek, gran, silvergran, äkta kastanje; mer motståndskraftiga äro lönn, lind, lärk; särdeles motståndskraftiga äro al, björk, alm, asp, rönn, hassel, hästkastanje, tall, bergtall och en.

Frostömma trädslag kunna uppdragas i skydd av äldre, svagt skugggivande; sålunda uppdrages silvergran i Danmark ofta i skydd av ett överskärmande tallbestånd. Gran kan i frostlägen uppdragas i skydd av björk.

Som en f. har man i senaste tid velat beteckna den företeelse, som stundom förekommer (t. ex. våren 1917 allmänt å många planterade utländska barrträd), att barren på senvintern eller den tidigaste våren bliva bruna och slutligen avfalla. Vanligen är det de yngsta, d. v. s. fjolårsbarren, som bliva bruna, medan äldre barr förbliva gröna. En förklaring är, att de yngre barren börja sin livsverksamhet tidigare än de äldre och därför äro mera frostkänsliga. Saken har även förklarats så, att barren bringas att avdunsta vatten, medan marken ännu är frusen, så att det avdunstade vattnet ej kan ersättas.

Höstfrostskador äro sällsynta hos skogsträden men förekomma stundom i stor utsträckning efter en fuktig och kall sommar; så var t. ex. hösten 1902 och följande vinter fallet, då efter en kall sommar de yngsta årsskotten hos unga tallar förfröso i stora delar av Norrland, emedan skotten ej mognat tillräckligt. S. k. midsommarskott och skott, som angripits av svampar, t. ex. ekskott, som angripits av mjöldagg, kunna förfrysa på hösten även efter normala somrar. Jfr. Frostspricka.

H. Hn.

Frostkräfta. Se Frostskada.

Frostlist. Se Frostspricka.

Frostspricka. Vid stark avkylning under fryspunkten sammandrages en trädstam på grund av temperaturminskningen samt till följd av att i samband med avkylningen vatten utträder ur stammens celler. Krympningen försiggår starkare i tangential än i radial riktning, emedan de inre delarna av stammen skyddas av de yttre mot snabb avkylning. De sprickor, som uppkomma till följd av den ojämna krympningen och därav alstrade spänningar, komma därför att gå radiellt. När värmegraden åter stiger, sluta frostsprickorna sig. Utmed dem befinner sig emellertid bildningsväven (kambium) under svagare tryck än under den oskadade barken. En livligare vedbildning inträder därför utmed sprickan, och en vedlist bildas, som snart framträder utanpå stammen och på grund av sin uppkomst kallas frostlist. Även om ved bildas utanför sprickan, så att den fullständigt överväxes, har dock stammen där en svag punkt. Vid åter inträdande kyla vidgas sprickan ånyo, den nybildade veden och barken spränges, och frostlisten kan fortsätta att växa. Frostsprickor och frostlister förekomma mest hos träd i frostlänta lägen, vanligare hos löv- än hos barrträd. De förekomma ej sällan hos ek (mer hos stjälkek än druvek) alm, ask, asp m. fl., men sällan hos bok.

H. Hn.

Frostömhet. Se Frost. plägat vidtaga åtgärder för att göra upptinandet långsamt, vilket dock är föga verksamt.

1. Sådana äro: Besprutning av frusna växter med vatten, vilket dock snarare kan verka motsatsen, emedan vattnet genom sin höga värmekapacitet snarare påskyndar upptinandet. 2. Beskuggning av de frusna växterna. 3. Då råg frusit i blomningen, har man plägat draga ett rep över axtopparna för att avstryka rimfrosten; verkan härav, om sådan inträder, torde snarare bero på att luften omröres, så att den kalla luften kring axen blandas med varmare luftskikt.

F. på utsäde, se d. o.

F. på fruktträd inträffar dels på försommaren under blomningen, dels under vintern. Mot f. i blomningen, varigenom fruktsättningen kan starkt nedsättas eller alldeles omintetgöras, användes i utlandet, särskilt i Nordamerikas fruktodlande och södra Europas vinodlande trakter, eldning, dels för att den bildade röken skall hindra värmeutstrålningen i rymden, dels även för att uppvärma den växtligheten omgivande luften. Som bränsle användes fuktig halm, vitmossa och dyl., samt i Amerika rå bergolja, vilka giva mycket rök. Stundom uppgives en stor verkan av frosteldning, men från vårt land saknas så gott som alla noggranna iakttagelser över dess nytta. Rökskyddet är i hög grad beroende av stiltje i luften, så att röken ej driver bort, samt gör därför lättast avsedd verkan i trånga dalgångar, där en svag vind driver röken samlad fram genom dalsträckningen. Uppvärmningen kan svårligen verka annat än under de nämnda gynnsamma förhållandena.

Vinterfrost medför dels förfrysning av nybildade, ännu ej tillräckligt förvedade delar (se ovan), dels uppkomsten av frostsprickor (se d. o.), vid vilka barken ofta lossnar från trädet och som bilda utgångspunkt för kräfta (se d. o.) och andra sjukdomar samt skyddad plats för skadeinsekters larver. Dylik f. förebygges genom trädstammarnas vitmenande med kalkvälling (se Kalkning), varigenom temperaturväxlingarna i stammen minskas. Ömtåliga växter täckas mot kölden och i synnerhet mot vårsolen, så att de ej väckas för tidigt.

H. J. Dft.

II. F. på skogsträd. Våra vanliga skogsträd äro rätt motståndskraftiga mot vårfroster. Härifrån bildar gran ett undantag. De unga, mjuka, under utveckling varande årsskottens skadas lätt av vårfroster och hänga sedan slappa, sedan de förlorat den kraftspänning (turgor), som förut betingade deras styvhet. Hos lövträden visar sig f. vanligen däri, att bladen vissna och svartna. Som mer frostkänsliga träd må nämnas ask, bok, ek, gran, silvergran, äkta kastanje; mer motståndskraftiga äro lönn, lind, lärk; särdeles motståndskraftiga äro al, björk, alm, asp, rönn, hassel, hästkastanje, tall, bergtall och en.

Frostömma trädslag kunna uppdragas i skydd av äldre, svagt skugggivande; sålunda uppdrages silvergran i Danmark ofta i skydd av ett överskärmande tallbestånd. Gran kan i frostlägen uppdragas i skydd av björk.

Som en f. har man i senaste tid velat beteckna den företeelse, som stundom förekommer (t. ex. våren 1917 allmänt å många planterade utländska barrträd), att barren på senvintern eller den tidigaste våren bliva bruna och slutligen avfalla. Vanligen är det de yngsta, d. v. s. fjolårsbarren, som bliva bruna, medan äldre barr förbliva gröna. En förklaring är, att de yngre barren börja sin livsverksamhet tidigare än de äldre och därför äro mera frostkänsliga. Saken har även förklarats så, att barren bringas att avdunsta vatten, medan marken ännu är frusen, så att det avdunstade vattnet ej kan ersättas.

Höstfrostskador äro sällsynta hos skogsträden men förekomma stundom i stor utsträckning efter en fuktig och kall sommar; så var t. ex. hösten 1902 och följande vinter fallet, då efter en kall sommar de yngsta årsskotten hos unga tallar förfröso i stora delar av Norrland, emedan skotten ej mognat tillräckligt. S. k. midsommarskott och skott, som angripits av svampar, t. ex. ekskott, som angripits av mjöldagg, kunna förfrysa på hösten även efter normala somrar. Jfr. Frostspricka.

H. Hn.

Frostkräfta. Se Frostskada.

Frostlist. Se Frostspricka.

Frostspricka. Vid stark avkylning under fryspunkten sammandrages en trädstam på grund av temperaturminskningen samt till följd av att i samband med avkylningen vatten utträder ur stammens celler. Krympningen försiggår starkare i tangential än i radial riktning, emedan de inre delarna av stammen skyddas av de yttre mot snabb avkylning. De sprickor, som uppkomma till följd av den ojämna krympningen och därav alstrade spänningar, komma därför att gå radiellt. När värmegraden åter stiger, sluta frostsprickorna sig. Utmed dem befinner sig emellertid bildningsväven (kambium) under svagare tryck än under den oskadade barken. En livligare vedbildning inträder därför utmed sprickan, och en vedlist bildas, som snart framträder utanpå stammen och på grund av sin uppkomst kallas frostlist. Även om ved bildas utanför sprickan, så att den fullständigt överväxes, har dock stammen där en svag punkt. Vid åter inträdande kyla vidgas sprickan ånyo, den nybildade veden och barken spränges, och frostlisten kan fortsätta att växa. Frostsprickor och frostlister förekomma mest hos träd i frostlänta lägen, vanligare hos löv- än hos barrträd. De förekomma ej sällan hos ek (mer hos stjälkek än druvek) alm, ask, asp m. fl., men sällan hos bok.

H. Hn.

Frostömhet. Se Frost.plägat vidtaga åtgärder för att göra upptinandet långsamt, vilket dock är föga verksamt.

1. Sådana äro: Besprutning av frusna växter med vatten, vilket dock snarare kan verka motsatsen, emedan vattnet genom sin höga värmekapacitet snarare påskyndar upptinandet. 2. Beskuggning av de frusna växterna. 3. Då råg frusit i blomningen, har man plägat draga ett rep över axtopparna för att avstryka rimfrosten; verkan härav, om sådan inträder, torde snarare bero på att luften omröres, så att den kalla luften kring axen blandas med varmare luftskikt.

F. på utsäde, se d. o.

F. på fruktträd inträffar dels på försommaren under blomningen, dels under vintern. Mot f. i blomningen, varigenom fruktsättningen kan starkt nedsättas eller alldeles omintetgöras, användes i utlandet, särskilt i Nordamerikas fruktodlande och södra Europas vinodlande trakter, eldning, dels för att den bildade röken skall hindra värmeutstrålningen i rymden, dels även för att uppvärma den växtligheten omgivande luften. Som bränsle användes fuktig halm, vitmossa och dyl., samt i Amerika rå bergolja, vilka giva mycket rök. Stundom

uppgives en stor verkan av frosteldning, men från vårt land saknas så gott som alla noggranna iakttagelser över dess nytta. Rökskyddet är i hög grad beroende av stiltje i luften, så att röken ej driver bort, samt gör därför lättast avsedd verkan i trånga dalgångar, där en svag vind driver röken samlad fram genom dalsträckningen. Uppvärmningen kan svårligen verka annat än under de nämnda gynnsamma förhållandena.

Vinterfrost medför dels förfrysning av nybildade, ännu ej tillräckligt förvedade delar (se ovan), dels uppkomsten av frostsprickor (se d. o.), vid vilka barken ofta lossnar från trädet och som bilda utgångspunkt för kräfta (se d. o.) och andra sjukdomar samt skyddad plats för skadeinsekters larver. Dylik f. förebygges genom trädstammarnas vitmenande med kalkvälling (se Kalkning), varigenom temperaturväxlingarna i stammen minskas. Ömtåliga växter täckas mot kölden och i synnerhet mot vårsolen, så att de ej väckas för tidigt.

H. J. Dft.

II. F. på skogsträd. Våra vanliga skogsträd äro rätt motståndskraftiga mot vårfroster. Härifrån bildar gran ett undantag. De unga, mjuka, under utveckling varande årsskottens skadas lätt av vårfroster och hänga sedan slappa, sedan de förlorat den kraftspänning (turgor), som förut betingade deras styvhet. Hos lövträden visar sig f. vanligen däri, att bladen vissna och svartna. Som mer frostkänsliga träd må nämnas ask, bok, ek, gran, silvergran, äkta kastanje; mer motståndskraftiga äro lönn, lind, lärk; särdeles motståndskraftiga äro al, björk, alm, asp, rönn, hassel, hästkastanje, tall, bergtall och en.

Frostömma trädslag kunna uppdragas i skydd av äldre, svagt skugggivande; sålunda uppdrages silvergran i Danmark ofta i skydd av ett överskärmande tallbestånd. Gran kan i frostlägen uppdragas i skydd av björk.

Som en f. har man i senaste tid velat beteckna den företeelse, som stundom förekommer (t. ex. våren 1917 allmänt å många planterade utländska barrträd), att barren på senvintern eller den tidigaste våren bliva bruna och slutligen avfalla. Vanligen är det de yngsta, d. v. s. fjolårsbarren, som bliva bruna, medan äldre barr förbliva gröna. En förklaring är, att de yngre barren börja sin livsverksamhet tidigare än de äldre och därför äro mera frostkänsliga. Saken har även förklarats så, att barren bringas att avdunsta vatten, medan marken ännu är frusen, så att det avdunstade vattnet ej kan ersättas.

Höstfrostskador äro sällsynta hos skogsträden men förekomma stundom i stor utsträckning efter en fuktig och kall sommar; så var t. ex. hösten 1902 och följande vinter fallet, då efter en kall sommar de yngsta årsskotten hos unga tallar förfröso i stora delar av Norrland, emedan skotten ej mognat tillräckligt. S. k. midsommarskott och skott, som angripits av svampar, t. ex. ekskott, som angripits av mjöldagg, kunna förfrysa på hösten även efter normala somrar. Jfr. Frostspricka.

H. Hn.

Frostkräfta. Se Frostskada.

Frostlist. Se Frostspricka.

Frostspricka. Vid stark avkylning under fryspunkten sammandrages en trädstam på grund av temperaturminskningen samt till följd av att i samband med avkylningen vatten utträder ur stammens celler. Krympningen försiggår starkare i tangential än i radial riktning, emedan de inre delarna av stammen skyddas av de yttre mot snabb avkylning. De sprickor, som uppkomma till följd av den ojämna krympningen och därav alstrade spänningar, komma därför att gå radiellt. När värmegraden åter stiger, sluta frostsprickorna sig. Utmed dem befinner sig emellertid bildningsväven (kambium) under svagare tryck än under den oskadade barken. En livligare vedbildning inträder därför utmed sprickan, och en vedlist bildas, som snart framträder utanpå stammen och på grund av sin uppkomst kallas frostlist. Även om ved bildas utanför sprickan, så att den fullständigt överväxes, har dock stammen där en svag punkt. Vid åter inträdande kyla vidgas sprickan ånyo, den nybildade veden och barken spränges, och frostlisten kan fortsätta att växa. Frostsprickor och frostlister förekomma mest hos träd i frostlänta lägen, vanligare hos löv- än hos barrträd. De förekomma ej sällan hos ek (mer hos stjälkek än druvek) alm, ask, asp m. fl., men sällan hos bok.

H. Hn.

Frostömhet. Se Frost. plägat vidtaga åtgärder för att göra upptinandet långsamt, vilket dock är föga verksamt.

1. Sådana äro: Besprutning av frusna växter med vatten, vilket dock snarare kan verka motsatsen, emedan vattnet genom sin höga värmekapacitet snarare påskyndar upptinandet. 2. Beskuggning av de frusna växterna. 3. Då råg frusit i blomningen, har man plägat draga ett rep över axtopparna för att avstryka rimfrosten; verkan härav, om sådan inträder, torde snarare bero på att luften omröres, så att den kalla luften kring axen blandas med varmare luftskikt.

F. på utsäde, se d. o.

F. på fruktträd inträffar dels på försommaren under blomningen, dels under vintern. Mot f. i blomningen, varigenom fruktsättningen kan starkt nedsättas eller alldeles omintetgöras, användes i utlandet, särskilt i Nordamerikas fruktodlande och södra Europas vinodlande trakter, eldning, dels för att den bildade röken skall hindra värmeutstrålningen i rymden, dels även för att uppvärma den växtligheten omgivande luften. Som bränsle användes fuktig halm, vitmossa och dyl., samt i Amerika rå bergolja, vilka giva mycket rök. Stundom uppgives en stor verkan av frosteldning, men från vårt land saknas så gott som alla noggranna iakttagelser över dess nytta. Rökskyddet är i hög grad beroende av stiltje i luften, så att röken ej driver bort, samt gör därför lättast avsedd verkan i trånga dalgångar, där en svag vind driver röken samlad fram genom dalsträckningen. Uppvärmningen kan svårligen verka annat än under de nämnda gynnsamma förhållandena.

Vinterfrost medför dels förfrysning av nybildade, ännu ej tillräckligt förvedade delar (se ovan), dels uppkomsten av frostsprickor (se d. o.), vid vilka barken ofta lossnar från trädet och som bilda utgångspunkt för kräfta (se d. o.) och andra sjukdomar samt skyddad plats för skadeinsekters larver. Dylik f. förebygges genom trädstammarnas vitmenande med kalkvälling (se Kalkning), varigenom temperaturväxlingarna i stammen minskas. Ömtåliga växter täckas mot kölden och i synnerhet mot vårsolen, så att de ej väckas för tidigt.

H. J. Dft.

II. F. på skogsträd. Våra vanliga skogsträd äro rätt motståndskraftiga mot vårfroster. Härifrån bildar gran ett undantag. De unga, mjuka, under utveckling varande årsskottens skadas lätt av vårfroster och hänga sedan slappa, sedan de förlorat den kraftspänning (turgor), som förut betingade deras styvhet. Hos lövträden visar sig f. vanligen däri, att bladen vissna och svartna. Som mer frostkänsliga träd må nämnas ask, bok, ek, gran, silvergran, äkta kastanje; mer motståndskraftiga äro lönn, lind, lärk; särdeles motståndskraftiga äro al, björk, alm, asp, rönn, hassel, hästkastanje, tall, bergtall och en.

Frostömma trädslag kunna uppdragas i skydd av äldre, svagt skugggivande; sålunda uppdrages silvergran i Danmark ofta i skydd av ett överskärmande tallbestånd. Gran kan i frostlägen uppdragas i skydd av björk.

Som en f. har man i senaste tid velat beteckna den företeelse, som stundom förekommer (t. ex. våren 1917 allmänt å många planterade utländska barrträd), att barren på senvintern eller den tidigaste våren bliva bruna och slutligen avfalla. Vanligen är det de yngsta, d. v. s. fjolårsbarren, som bliva bruna, medan äldre barr förbliva gröna. En förklaring är, att de yngre barren börja sin livsverksamhet tidigare än de äldre och därför äro mera frostkänsliga. Saken har även förklarats så, att barren bringas att avdunsta vatten, medan marken ännu är frusen, så att det avdunstade vattnet ej kan ersättas.

Höstfrostskador äro sällsynta hos skogsträden men förekomma stundom i stor utsträckning efter en fuktig och kall sommar; så var t. ex. hösten 1902 och följande vinter fallet, då efter en kall sommar de yngsta årsskotten hos unga tallar förfröso i stora delar av Norrland, emedan skotten ej mognat tillräckligt. S. k. midsommarskott och skott, som angripits av svampar, t. ex. ekskott, som angripits av mjöldagg, kunna förfrysa på hösten även efter normala somrar. Jfr. Frostspricka.

H. Hn.

Frostkräfta. Se Frostskada.

Frostlist. Se Frostspricka.

Frostspricka. Vid stark avkylning under fryspunkten sammandrages en trädstam på grund av temperaturminskningen samt till följd av att i samband med avkylningen vatten utträder ur stammens celler. Krympningen försiggår starkare i tangential än i radial riktning, emedan de inre delarna av stammen skyddas av de yttre mot snabb avkylning. De sprickor, som uppkomma till följd av den ojämna krympningen och därav alstrade spänningar, komma därför att gå radiellt. När värmegraden åter stiger, sluta frostsprickorna sig. Utmed dem befinner sig emellertid bildningsväven (kambium) under svagare tryck än under den oskadade barken. En livligare vedbildning inträder därför utmed sprickan, och en vedlist bildas, som snart framträder utanpå stammen och på grund av sin uppkomst kallas frostlist. Även om ved bildas utanför sprickan, så att den fullständigt överväxes, har dock stammen där en svag punkt. Vid åter inträdande kyla vidgas sprickan ånyo, den nybildade veden och barken spränges, och frostlisten kan fortsätta att växa. Frostsprickor och frostlister förekomma

mest hos träd i frostlänta lägen, vanligare hos löv- än hos barrträd. De förekomma ej sällan hos ek (mer hos stjälkek än druvek) alm, ask, asp m. fl., men sällan hos bok.

H. Hn.

Frostömhet. Se Frost. plägat vidtaga åtgärder för att göra upptinandet långsamt, vilket dock är föga verksamt.

1. Sådana äro: Besprutning av frusna växter med vatten, vilket dock snarare kan verka motsatsen, emedan vattnet genom sin höga värmekapacitet snarare påskyndar upptinandet. 2. Beskuggning av de frusna växterna. 3. Då råg frusit i blomningen, har man plägat draga ett rep över axtopparna för att avstryka rimfrosten; verkan härav, om sådan inträder, torde snarare bero på att luften omröres, så att den kalla luften kring axen blandas med varmare luftskikt.

F. på utsäde, se d. o.

F. på fruktträd inträffar dels på försommaren under blomningen, dels under vintern. Mot f. i blomningen, varigenom fruktsättningen kan starkt nedsättas eller alldeles omintetgöras, användes i utlandet, särskilt i Nordamerikas fruktodlande och södra Europas vinodlande trakter, eldning, dels för att den bildade röken skall hindra värmeutstrålningen i rymden, dels även för att uppvärma den växtligheten omgivande luften. Som bränsle användes fuktig halm, vitmossa och dyl., samt i Amerika rå bergolja, vilka giva mycket rök. Stundom uppgives en stor verkan av frosteldning, men från vårt land saknas så gott som alla noggranna iakttagelser över dess nytta. Rökskyddet är i hög grad beroende av stiltje i luften, så att röken ej driver bort, samt gör därför lättast avsedd verkan i trånga dalgångar, där en svag vind driver röken samlad fram genom dalsträckningen. Uppvärmningen kan svårligen verka annat än under de nämnda gynnsamma förhållandena.

Vinterfrost medför dels förfrysning av nybildade, ännu ej tillräckligt förvedade delar (se ovan), dels uppkomsten av frostsprickor (se d. o.), vid vilka barken ofta lossnar från trädet och som bilda utgångspunkt för kräfta (se d. o.) och andra sjukdomar samt skyddad plats för skadeinsekters larver. Dylik f. förebygges genom trädstammarnas vitmenande med kalkvälling (se Kalkning), varigenom temperaturväxlingarna i stammen minskas. Ömtåliga växter täckas mot kölden och i synnerhet mot vårsolen, så att de ej väckas för tidigt.

H. J. Dft.

II. F. på skogsträd. Våra vanliga skogsträd äro rätt motståndskraftiga mot vårfroster. Härifrån bildar gran ett undantag. De unga, mjuka, under utveckling varande årsskottens skadas lätt av vårfroster och hänga sedan slappa, sedan de förlorat den kraftspänning (turgor), som förut betingade deras styvhet. Hos lövträden visar sig f. vanligen däri, att bladen vissna och svartna. Som mer frostkänsliga träd må nämnas ask, bok, ek, gran, silvergran, äkta kastanje; mer motståndskraftiga äro lönn, lind, lärk; särdeles motståndskraftiga äro al, björk, alm, asp, rönn, hassel, hästkastanje, tall, bergtall och en.

Frostömma trädslag kunna uppdragas i skydd av äldre, svagt skugggivande; sålunda uppdrages silvergran i Danmark ofta i skydd av ett överskärmande tallbestånd. Gran kan i frostlägen uppdragas i skydd av björk.

Som en f. har man i senaste tid velat beteckna den företeelse, som stundom förekommer (t. ex. våren 1917 allmänt å många planterade utländska barrträd), att barren på senvintern eller den tidigaste våren bliva bruna och slutligen avfalla. Vanligen är det de yngsta, d. v. s. fjolårsbarren, som bliva bruna, medan äldre barr förbliva gröna. En förklaring är, att de yngre barren börja sin livsverksamhet tidigare än de äldre och därför äro mera frostkänsliga. Saken har även förklarats så, att barren bringas att avdunsta vatten, medan marken ännu är frusen, så att det avdunstade vattnet ej kan ersättas.

Höstfrostskador äro sällsynta hos skogsträden men förekomma stundom i stor utsträckning efter en fuktig och kall sommar; så var t. ex. hösten 1902 och följande vinter fallet, då efter en kall sommar de yngsta årsskotten hos unga tallar förfröso i stora delar av Norrland, emedan skotten ej mognat tillräckligt. S. k. midsommarskott och skott, som angripits av svampar, t. ex. ekskott, som angripits av mjöldagg, kunna förfrysa på hösten även efter normala somrar. Jfr. Frostspricka.

H. Hn.

Frostkräfta. Se Frostskada.

Frostlist. Se Frostspricka.

Frostspricka. Vid stark avkylning under fryspunkten sammandrages en trädstam på grund av temperaturminskningen samt till följd av att i samband med avkylningen vatten utträder ur stammens celler. Krympningen försiggår starkare i tangential än i radial riktning, emedan de inre delarna av stammen skyddas av de yttre mot snabb avkylning. De sprickor, som uppkomma till följd av den ojämna krympningen och därav alstrade spänningar, komma därför att gå radiellt. När värmegraden åter stiger, sluta frostsprickorna sig. Utmed dem befinner sig emellertid bildningsväven (kambium) under svagare tryck än under den oskadade barken. En livligare vedbildning inträder därför utmed sprickan, och en vedlist bildas, som snart framträder utanpå stammen och på grund av sin uppkomst kallas frostlist. Även om ved bildas utanför sprickan, så att den fullständigt överväxes, har dock stammen där en svag punkt. Vid åter inträdande kyla vidgas sprickan ånyo, den nybildade veden och barken spränges, och frostlisten kan fortsätta att växa. Frostsprickor och frostlister förekomma mest hos träd i frostlänta lägen, vanligare hos löv- än hos barrträd. De förekomma ej sällan hos ek (mer hos stjälkek än druvek) alm, ask, asp m. fl., men sällan hos bok.

H. Hn.

Frostömhet. Se Frost. **Frukt.** I. F. betecknar i egentlig mening det efter befruktning mognade fruktämnet; den består av f.-väggen och inom denna ett l. flere frön. Sådana frukter, i vilka ingå även andra delar, betecknas skenfrukter. Många frukter kallas i dagligt tal frön. Så är vanligt, då hela frukten användes som utsäde, ss. gräsfrö, barrträds-, björk- och almfrö, morotsfrö o. s. v. — Efter fruktskalets beskaffenhet och fruktens förhållande i övrigt skiljer man mellan:

A. *Egentliga frukter*, 1. Torra frukter:

a. Fröhus: torr f., som öppnar sig och utsläpper fröna, som i regel äro flere. Hit höra skidor hos korsblommiga växter (*Cruciferæ*) ss. kål, senap, raps; baljor hos baljväxter (*Leguminosæ*) ss. ärter, bönor, vicker, lucern (obs. ej ärtskida); kapslar hos lin m. fl.

b. Klyvfrukt: torr frukt, vars rum avfalla åtskilda och oöppnade. De särskilda delarna, som i regel innehålla vardera 1 frö, kallas delfrukter. Ex. de flockblomstrigas (Umbeillferæ), ss. morots-, dill-»frö», åkerrättikans ledade skida och seradellans ledbalja (vilka båda dela sig på tvären). Lönnen har vingade klyvfrukter, som kallas vingfrukt.

c. Nöt, 1-fröig frukt, som avfaller oöppnad, ex. hasselnöt, ollon, solros- och cikoria-»frö». Även vingade nötter kallas vingfrukter, ex. alm-, björk-, tall-, gran-»frö». Gräsens 1-fröiga frukter med den hinnartade fruktväggen fastvuxen vid fröskalet, kallas hinnfrukt.

2. Köttiga frukter:

d. Bär: fruktväggen inom hudlagret helt och hållet saftig; ex. blåbär, lingon, krusbär, men även gurka.

e. Stenfrukt med fruktväggens yttre del saftig, den inre hårdnad, ex. körsbär, plommon; hallon är en samling av stenfrukter.

B. *Skenfrukter*. Hit höra äpplen, päron, rönn- och oxelbär, i vilka ingår blombotten (en stamdel, se Blomma) och den därmed sammanvuxna fruktväggen; nypon består av den bägarlikt urholkade blombottnen, inom vilken de nötlika frukterna sitta; smultron utgöres av det rundat uppsvällda f.-fästet, på vars yta de små, nötlika frukterna äro fästa.

II. Frukt kallas i dagligt tal särskilt de ätliga, saftiga frukterna, i synnerhet de större (till skillnad från bär), ss. äpple, päron, plommon, melon m. fl. Som föda äro de högt skattade för sin lättsmälthet, hälsosamhet och välsmak, beroende på rikedom på druv- och fruktsocker samt fruktsyror (äpple-, vin-, citron-, bärnstens-syra m. fl.). Kolhydrathalten uppgår hos äpplen och päron till omkring 10 %, i plommon och bär till omkr. 7 %; äggvitehalten når aldrig över 1/2 %, och fetthalten är mycket ringa. Deras näringshalt är således ringa i jämförelse med flertalet fodermedel, men de äro, kanske till följd av hög halt av vitaminer (se d. o.), en särdeles hälsosam beståndsdel av födan. Se Bär.

Då f. blir sötare vid mognaden, beror det delvis därpå, att sockerbildning av stärkelse fortgår, men kanske än mer därpå, att halten av syror, som dölja den söta smaken minskas genom dessas förbränning vid andningen. Då denna ökas vid högre värmegrad, blir frukten sötare vid förvaring i varmt rum, men också faddare i smaken, särdeles om den förvaras så länge, att även sockret förbrukas vid andningen.

Fruktbarhet. 1. Jords f. eller bördighet beror av dess innehåll av växtnäring och de omständigheter, som gynna dennas upptagande, samt nedsättes ofta av i jorden förekommande skadliga ämnen.

Jordens naturliga halt av växtnäring beror av de sten- och bergarter, av vilka den uppkommit (se Bergart), och rättar sig därför i stort sett efter berggrundens art. Sålunda har

sydvästra Sveriges fältspatfattiga järngneisområde likasom de västra fjälltrakterna, där berggrunden utgöres av kvartsiter, glimmerskiffer och sandsten, magrare jord än sydöstra Sveriges fältspatrika granittrakter och i synnerhet de spridda grönstensstråken och märgelområdena (se Märgel). Emedan jordens stenartade delar erbjuda större yta åt den upplösande markvätskan samt bättre absorbera växtnäring och kvarhålla fuktigheten, ju finare fördelade de äro, stiger jordens f. med halten av finjord. Därför har sand i allmänhet låg f. och lägre ju grövre den är, under det att lerhalt i regel ökar bördigheten. Torv- och mullämnen giva jorden en högre kvävehalt, befordra genom vid de organiska ämnenas sönderdelning bildad kolsyra och mullsyror mineralbeståndsdelarnas vittring, gynna bakterielivet i jorden och förbättra jordens fuktighets- och värmeförhållanden (se Jord) och höja därför i allmänhet jordens f. Denna beror även i hög grad på jordens fysikaliska egenskaper, särdeles dess fuktighets- och värmeförhållanden. Se Jord. Emedan var och en särskild av jordens blandningsdelar i ett eller annat avseende har i något avseende ogynnsamma fysikaliska egenskaper, äro ensidigt sammansatta jordarter i allmänhet mindre bördiga än sådana, som utgöra en allsidig blandning av dem, och jordens f. ökas därför varaktigt genom jordblandning (se d. o. och Jordförbättring). Likaså genom dikning (se d. o.), som giver jorden en gynnsam grad av fuktighet. Mer övergående höjes jordens f. genom gödsling (se d. o.) H. J. Dft.

2. F. hos fruktträd växlar i hög grad för olika sorter och för samma sort från år till år. Ringa f. eller rent av ofruktsamhet kan visa sig genom att inga eller blott få blommor utbildas. Varje växtart fordrar en viss tids utveckling, innan fruktsättning börjar; denna tid är olika hos olika sorter av fruktträd. Sålunda börja Oranie, Charlamowsky,

Frukt. I. F. betecknar i egentlig mening det efter befruktning mognade fruktämnet; den består av f.-väggen och inom denna ett l. flere frön. Sådana frukter, i vilka ingå även andra delar, betecknas skenfrukter. Många frukter kallas i dagligt tal frön. Så är vanligt, då hela frukten användes som utsäde, ss. gräsfrö, barrträds-, björk- och almfrö, morotsfrö o. s. v. — Efter fruktskalets beskaffenhet och fruktens förhållande i övrigt skiljer man mellan:

A. *Egentliga frukter*, 1. Torra frukter:

a. Fröhus: torr f., som öppnar sig och utsläpper fröna, som i regel äro flere. Hit höra skidor hos korsblommiga växter (*Cruciferæ*) ss. kål, senap, raps; baljor hos baljväxter (*Leguminosæ*) ss. ärter, bönor, vicker, lucern (obs. ej ärtskida); kapslar hos lin m. fl.

b. Klyvfrukt: torr frukt, vars rum avfalla åtskilda och oöppnade. De särskilda delarna, som i regel innehålla vardera 1 frö, kallas delfrukter. Ex. de flockblomstrigas (Umbeillferæ), ss. morots-, dill-»frö», åkerrättikans ledade skida och seradellans ledbalja (vilka båda dela sig på tvären). Lönnen har vingade klyvfrukter, som kallas vingfrukt.

c. Nöt, 1-fröig frukt, som avfaller oöppnad, ex. hasselnöt, ollon, solros- och cikoria-»frö». Även vingade nötter kallas vingfrukter, ex. alm-, björk-, tall-, gran-»frö». Gräsens 1-fröiga frukter med den hinnartade fruktväggen fastvuxen vid fröskalet, kallas hinnfrukt.

2. Köttiga frukter:

d. Bär: fruktväggen inom hudlagret helt och hållet saftig; ex. blåbär, lingon, krusbär, men även gurka.

e. Stenfrukt med fruktväggens yttre del saftig, den inre hårdnad, ex. körsbär, plommon; hallon är en samling av stenfrukter.

B. *Skenfrukter*. Hit höra äpplen, päron, rönn- och oxelbär, i vilka ingår blombotten (en stamdel, se Blomma) och den därmed sammanvuxna fruktväggen; nypon består av den bägarlikt urholkade blombottnen, inom vilken de nötlika frukterna sitta; smultron utgöres av det rundat uppsvällda f.-fästet, på vars yta de små, nötlika frukterna äro fästa.

II. Frukt kallas i dagligt tal särskilt de ätliga, saftiga frukterna, i synnerhet de större (till skillnad från bär), ss. äpple, päron, plommon, melon m. fl. Som föda äro de högt skattade för sin lättsmälthet, hälsosamhet och välsmak, beroende på rikedom på druv- och fruktsocker samt fruktsyror (äpple-, vin-, citron-, bärnstens-syra m. fl.). Kolhydrathalten uppgår hos äpplen och päron till omkring 10 %, i plommon och bär till omkr. 7 %; äggvitehalten når aldrig över 1/2 %, och fetthalten är mycket ringa. Deras näringshalt är således ringa i jämförelse med flertalet fodermedel, men de äro, kanske till följd av hög halt av vitaminer (se d. o.), en särdeles hälsosam beståndsdel av födan. Se Bär.

Då f. blir sötare vid mognaden, beror det delvis därpå, att sockerbildning av stärkelse fortgår, men kanske än mer därpå, att halten av syror, som dölja den söta smaken minskas genom dessas förbränning vid andningen. Då denna ökas vid högre värmegrad, blir frukten sötare vid förvaring i varmt rum, men också faddare i smaken, särdeles om den förvaras så länge, att även sockret förbrukas vid andningen.

Fruktbarhet. 1. Jords f. eller bördighet beror av dess innehåll av växtnäring och de omständigheter, som gynna dennas upptagande, samt nedsättes ofta av i jorden förekommande skadliga ämnen.

Jordens naturliga halt av växtnäring beror av de sten- och bergarter, av vilka den uppkommit (se Bergart), och rättar sig därför i stort sett efter berggrundens art. Sålunda har sydvästra Sveriges fältspatfattiga järngneisområde likasom de västra fjälltrakterna, där berggrunden utgöres av kvartsiter, glimmerskiffer och sandsten, magrare jord än sydöstra Sveriges fältspatrika granittrakter och i synnerhet de spridda grönstensstråken och märgelområdena (se Märgel). Emedan jordens stenartade delar erbjuda större yta åt den upplösande markvätskan samt bättre absorbera växtnäring och kvarhålla fuktigheten, ju finare fördelade de äro, stiger jordens f. med halten av finjord. Därför har sand i allmänhet låg f. och lägre ju grövre den är, under det att lerhalt i regel ökar bördigheten. Torv- och mullämnen giva jorden en högre kvävehalt, befordra genom vid de organiska ämnenas sönderdelning bildad kolsyra och mullsyror mineralbeståndsdelarnas vittring, gynna bakterielivet i jorden och förbättra jordens fuktighets- och värmeförhållanden (se Jord) och höja därför i allmänhet jordens f. Denna beror även i hög grad på jordens fysikaliska egenskaper, särdeles dess fuktighets- och värmeförhållanden. Se Jord. Emedan var och en särskild av jordens blandningsdelar i ett eller annat avseende har i något avseende ogynnsamma fysikaliska egenskaper, äro ensidigt sammansatta jordarter i allmänhet mindre bördiga än sådana, som utgöra en allsidig blandning av dem, och jordens f. ökas därför varaktigt genom jordblandning (se d. o. och Jordförbättring). Likaså genom dikning (se d. o.), som giver jorden en gynnsam grad av fuktighet. Mer övergående höjes jordens f. genom gödsling (se d. o.) H. J. Dft.

2. F. hos fruktträd växlar i hög grad för olika sorter och för samma sort från år till år. Ringa f. eller rent av ofruktsamhet kan visa sig genom att inga eller blott få blommor utbildas. Varje växtart fordrar en viss tids utveckling, innan fruktsättning börjar; denna tid är olika hos olika sorter av fruktträd. Sålunda börja Oranie, Charlamowsky,

transparente blanche m. fl. äpplesorter, Hovstapäron m. fl. att blomma och sätta frukt redan 2—3 år efter förädlingen, under det att andra, ss. Rosenhäger, Gravensteiner- och Åkerö-äpplen, börja bära sent och ofta förbliva ofruktsamma ända till 10 år och mer, d. v. s. sedan träden nått en ganska avsevärd storlek. Men även sedan fruktträd nått fruktbar ålder, kunna de förbliva m. l. m. ofruktbara till följd av yttre växt- och näringsförhållanden, ss. för stor fuktighet och tillgång på kvävenäring samt brist på solljus. Se Fruktodling. — Ett rikt fruktår, då näringssaften så starkt förbrukats för fruktbildningen, att näringen ej räckt till för nybildning av fruktknoppar, likasom då insekthärjningar skövlat bladen, så att näringsbildningen minskats, följes vanligen av ett eller flere ofruktsamma år. — Ofruktsamhet visar sig även så, att träden väl blomma men sätta litet eller ingen frukt. Detta kan bero på att blomningen störts av frost, som skadat blommornas befruktningsdelar, eller av regn, som minskat insektbesöken och därmed fromjölets överförande från blomma till blomma. Även stark torka kan vara orsaken, i det att den hindrat avsöndringen av fuktighet på märkena, som behöves för pollenkornens groning på dem. I senaste tid har påvisats, att bristande fruktsättning trots rik blomning ofta beror på bristande befruktningsduglighet hos könscellerna, vanligen frömjölet. Dettas groningsduglighet har visat sig mycket olika hos olika sorter och särskilt dålig hos t. ex. Bienheim, Gravensteiner, Kalmar glas-, Stenkyrke och virginiskt rosen m. fl. äpplesorter samt Moltke-, Beurré Diel- och gråpäron. Dylika sorter böra helst planteras i blandning med sådana, vars frömjöl har hög grobarhet och som blomma samtidigt med de förstnämnda. Vissa fruktträdssorter äro t. o. m. mer eller mindre självsterila, d. v. s. deras frömjöl kan ej befrukta pistiller i blommor ej blott å samma träd utan även å olika träd av samma sort. Mer eller mindre utpräglad självsterilitet har påvisats hos Hampus, Åkerö, Gyllenkroksastrakan samt Moltke- och Skånskt sockerpäron. Även denna omständighet talar för att i trädgården odla i blandning flere olika sorter, så att självsterila sorter bliva blandade med sådana, som blomma samtidigt med dessa och hava mycket grobart frömjöl. På grund av svenska undersökningar förordas att plantera i blandning: Gravensteiner med Sävstaholm, Åkerö med Transparente blanche. Ett antal bisamhällen i fruktträdgården är ägnat att befordra den för fruktsättningen så viktiga korsbefruktningen.

(G. L—d.) H. J. Dft.

Fruktbladstekel (*Eriocampoides limacina* Retz.). Larven av denna lilla stekel blir 9 à 10 mm. lång, är gröngul, men överklädd av ett kolsvart, glänsande slem, som giver den ett utseende erinrande om en liten snigel. Larverna avgnaga översidan på blad av päron, körsbär, oxel m. m. Uppträder stundom massvis i trädgårdar på eftersommaren. Någon gång hava angripna träd blivit genom detta skadedjur helt avlövade i augusti månad, något som givetvis menligt inverkar på skottens utbildning och mognad. Bekämpas genom besprutning med kejsargrönt eller blyarseniat.A. T—n.

Larver av fruktbladstekel på päronblad.

Frukthandel. Se Fruktodling.

Fruktkällare. Se Fruktodling.

Fruktmärke. Sveriges pomologiska förening har ett inregistrerat f., som är avsett att lämna säkerhet för fruktens goda beskaffenhet och sortering. Detta märke får användas blott av föreningens medlemmar, som därtill bemyndigats, och blott för äpplen och päron, sorterade och packade efter föreningens regler, i lådor eller, för päron, korgar av föreningens modell. Fruktmärkena, som rekvireras hos föreningen, fästas på lådans eller korgens yttersida (ej å locket). De skola angiva fruktens sortnamn, kvalitet och storlek, län, där den vuxit, samt kärlets brutto- och nettovikt. Jfr Fruktodling.

G. L—d.

Fruktmögel. Se Frukträdsmögel.

Fruktodlareföreningar, sammanslutningar av fruktodlare för befordrande av gemensamma intressen, såsom för anskaffning av träd, trädens skötsel genom hos föreningen anställd trädskötare samt fruktens sortering, packning och försäljning, funnos år 1920 till antal av omkring 500 i 17 av Svea- och Götalandskapen. I 12 län finnas länsföreningar, i vissa fall sammanslutningar av de lokala föreningarna och stundom uteslutande försäljningsföreningar.

Fruktodling är naturligtvis lika gammal som odling över huvud taget i de länder, där transparente blanche m. fl. äpplesorter, Hovstapäron m. fl. att blomma och sätta frukt redan 2—3 år efter förädlingen, under det att andra, ss. Rosenhäger, Gravensteiner- och Åkerö-äpplen, börja bära sent och ofta förbliva ofruktsamma ända till 10 år och mer, d. v. s. sedan träden nått en ganska avsevärd storlek. Men även sedan fruktträd nått fruktbar ålder, kunna de förbliva m. l. m. ofruktbara till följd av yttre växt- och näringsförhållanden, ss. för stor fuktighet och tillgång på kvävenäring samt brist på solljus. Se Fruktodling. — Ett rikt fruktår, då näringssaften så starkt förbrukats för fruktbildningen, att näringen ej räckt till för nybildning av fruktknoppar, likasom då insekthärjningar skövlat bladen, så att näringsbildningen minskats, följes vanligen av ett eller flere ofruktsamma år. — Ofruktsamhet visar sig även så, att träden väl blomma men sätta litet eller ingen frukt. Detta kan bero på att blomningen störts av frost, som skadat blommornas befruktningsdelar, eller av regn, som minskat insektbesöken och därmed frömjölets överförande från blomma till blomma. Även stark torka kan vara orsaken, i det att den hindrat avsöndringen av fuktighet på märkena, som behöves för pollenkornens groning på dem. I senaste tid har påvisats, att bristande fruktsättning trots rik blomning ofta beror på bristande befruktningsduglighet hos könscellerna, vanligen frömjölet. Dettas groningsduglighet har visat sig mycket olika hos olika sorter och särskilt dålig hos t. ex. Bienheim, Gravensteiner, Kalmar glas-, Stenkyrke och virginiskt rosen m. fl. äpplesorter samt Moltke-, Beurré Diel- och gråpäron. Dylika sorter böra helst planteras i blandning med sådana, vars frömjöl har hög grobarhet och som blomma samtidigt med de förstnämnda. Vissa fruktträdssorter äro t. o. m. mer eller mindre självsterila, d. v. s. deras frömjöl kan ej befrukta pistiller i blommor ej blott å samma träd utan även å olika träd av samma sort. Mer eller mindre utpräglad självsterilitet har påvisats hos Hampus, Åkerö, Gyllenkroksastrakan samt Moltke- och Skånskt sockerpäron. Även denna omständighet talar för att i trädgården odla i blandning flere olika sorter, så att självsterila sorter bliva blandade med sådana, som blomma samtidigt med dessa och hava mycket grobart frömjöl. På grund av svenska undersökningar förordas att plantera i blandning: Gravensteiner med Sävstaholm, Åkerö med Transparente blanche. Ett antal bisamhällen i fruktträdgården är ägnat att befordra den för fruktsättningen så viktiga korsbefruktningen.

(G. L—d.) H. J. Dft.

Fruktbladstekel (*Eriocampoides limacina* Retz.). Larven av denna lilla stekel blir 9 à 10 mm. lång, är gröngul, men överklädd av ett kolsvart, glänsande slem, som giver den ett utseende erinrande om en liten snigel. Larverna avgnaga översidan på blad av päron, körsbär, oxel m. m. Uppträder stundom massvis i trädgårdar på eftersommaren. Någon gång hava angripna träd blivit genom detta skadedjur helt avlövade i augusti månad, något som givetvis menligt inverkar på skottens utbildning och mognad. Bekämpas genom besprutning med kejsargrönt eller blyarseniat.A. T—n.

Larver av fruktbladstekel på päronblad.

Frukthandel. Se Fruktodling.

Fruktkällare. Se Fruktodling.

Fruktmärke. Sveriges pomologiska förening har ett inregistrerat f., som är avsett att lämna säkerhet för fruktens goda beskaffenhet och sortering. Detta märke får användas blott av föreningens medlemmar, som därtill bemyndigats, och blott för äpplen och päron, sorterade och packade efter föreningens regler, i lådor eller, för päron, korgar av föreningens modell. Fruktmärkena, som rekvireras hos föreningen, fästas på lådans eller korgens yttersida (ej å locket). De skola angiva fruktens sortnamn, kvalitet och storlek, län, där den vuxit, samt kärlets brutto- och nettovikt. Jfr Fruktodling.

G. L—d.

Fruktmögel. Se Frukträdsmögel.

Fruktodlareföreningar, sammanslutningar av fruktodlare för befordrande av gemensamma intressen, såsom för anskaffning av träd, trädens skötsel genom hos föreningen anställd trädskötare samt fruktens sortering, packning och försäljning, funnos år 1920 till antal av omkring 500 i 17 av Svea- och Götalandskapen. I 12 län finnas länsföreningar, i vissa fall sammanslutningar av de lokala föreningarna och stundom uteslutande försäljningsföreningar.

Fruktodling är naturligtvis lika gammal som odling över huvud taget i de länder, där transparente blanche m. fl. äpplesorter, Hovstapäron m. fl. att blomma och sätta frukt redan 2—3 år efter förädlingen, under det att andra, ss. Rosenhäger, Gravensteiner- och Åkerö-äpplen, börja bära sent och ofta förbliva ofruktsamma ända till 10 år och mer, d. v. s. sedan träden nått en ganska avsevärd storlek. Men även sedan fruktträd nått fruktbar ålder, kunna de förbliva m. l. m. ofruktbara till följd av yttre växt- och näringsförhållanden, ss. för stor fuktighet och tillgång på kvävenäring samt brist på solljus. Se Fruktodling. — Ett rikt fruktår, då näringssaften så starkt förbrukats för fruktbildningen, att näringen ej räckt till för nybildning av fruktknoppar, likasom då insekthärjningar skövlat bladen, så att näringsbildningen minskats, följes vanligen av ett eller flere ofruktsamma år. — Ofruktsamhet visar sig även så, att träden väl blomma men sätta litet eller ingen frukt. Detta kan bero på att blomningen störts av frost, som skadat blommornas befruktningsdelar, eller av regn, som minskat insektbesöken och därmed frömjölets överförande från blomma till blomma. Även stark torka kan vara orsaken, i det att den hindrat avsöndringen av fuktighet på märkena, som behöves för pollenkornens groning på dem. I senaste tid har påvisats, att bristande fruktsättning trots rik blomning ofta beror på bristande befruktningsduglighet hos könscellerna, vanligen frömjölet. Dettas groningsduglighet har visat sig mycket olika hos olika sorter och särskilt dålig hos t. ex. Bienheim, Gravensteiner, Kalmar glas-, Stenkyrke och virginiskt rosen m. fl. äpplesorter samt Moltke-, Beurré Diel- och gråpäron. Dylika sorter böra helst planteras i blandning med sådana, vars frömjöl har hög grobarhet och som blomma samtidigt med de förstnämnda. Vissa fruktträdssorter äro t. o. m. mer eller mindre självsterila, d. v. s. deras frömjöl kan ej befrukta pistiller i blommor ej blott å samma träd utan även å olika träd av samma sort. Mer eller mindre utpräglad självsterilitet har påvisats hos Hampus, Åkerö, Gyllenkroksastrakan samt Moltke- och Skånskt sockerpäron. Även denna omständighet talar för att i trädgården odla i blandning flere olika sorter, så att självsterila sorter bliva blandade med sådana, som blomma samtidigt med dessa och hava mycket grobart frömjöl. På grund av svenska undersökningar förordas att plantera i blandning: Gravensteiner med Sävstaholm, Åkerö med Transparente blanche. Ett antal bisamhällen i fruktträdgården är ägnat att befordra den för fruktsättningen så viktiga korsbefruktningen.

(G. L—d.) H. J. Dft.

Fruktbladstekel (*Eriocampoides limacina* Retz.). Larven av denna lilla stekel blir 9 à 10 mm. lång, är gröngul, men överklädd av ett kolsvart, glänsande slem, som giver den ett utseende erinrande om en liten snigel. Larverna avgnaga översidan på blad av päron, körsbär, oxel m. m. Uppträder stundom massvis i trädgårdar på eftersommaren. Någon gång hava angripna träd blivit genom detta skadedjur helt avlövade i augusti månad, något som givetvis menligt inverkar på skottens utbildning och mognad. Bekämpas genom besprutning med kejsargrönt eller blyarseniat.A. T—n.

Larver av fruktbladstekel på päronblad.

Frukthandel. Se Fruktodling.

Fruktkällare. Se Fruktodling.

Fruktmärke. Sveriges pomologiska förening har ett inregistrerat f., som är avsett att lämna säkerhet för fruktens goda beskaffenhet och sortering. Detta märke får användas blott av föreningens medlemmar, som därtill bemyndigats, och blott för äpplen och päron, sorterade och packade efter föreningens regler, i lådor eller, för päron, korgar av föreningens modell. Fruktmärkena, som rekvireras hos föreningen, fästas på lådans eller korgens yttersida (ej å locket). De skola angiva fruktens sortnamn, kvalitet och storlek, län, där den vuxit,

samt kärlets brutto- och nettovikt. Jfr Fruktodling.

G. L—d.

Fruktmögel. Se Frukträdsmögel.

Fruktodlareföreningar, sammanslutningar av fruktodlare för befordrande av gemensamma intressen, såsom för anskaffning av träd, trädens skötsel genom hos föreningen anställd trädskötare samt fruktens sortering, packning och försäljning, funnos år 1920 till antal av omkring 500 i 17 av Svea- och Götalandskapen. I 12 län finnas länsföreningar, i vissa fall sammanslutningar av de lokala föreningarna och stundom uteslutande försäljningsföreningar.

Fruktodling är naturligtvis lika gammal som odling över huvud taget i de länder, där transparente blanche m. fl. äpplesorter, Hovstapäron m. fl. att blomma och sätta frukt redan 2—3 år efter förädlingen, under det att andra, ss. Rosenhäger, Gravensteiner- och Åkerö-äpplen, börja bära sent och ofta förbliva ofruktsamma ända till 10 år och mer, d. v. s. sedan träden nått en ganska avsevärd storlek. Men även sedan fruktträd nått fruktbar ålder, kunna de förbliva m. l. m. ofruktbara till följd av yttre växt- och näringsförhållanden, ss. för stor fuktighet och tillgång på kvävenäring samt brist på solljus. Se Fruktodling. — Ett rikt fruktår, då näringssaften så starkt förbrukats för fruktbildningen, att näringen ej räckt till för nybildning av fruktknoppar, likasom då insektshärjningar skövlat bladen, så att näringsbildningen minskats, följes vanligen av ett eller flere ofruktsamma år. — Ofruktsamhet visar sig även så, att träden väl blomma men sätta litet eller ingen frukt. Detta kan bero på att blomningen störts av frost, som skadat blommornas befruktningsdelar, eller av regn, som minskat insektbesöken och därmed frömjölets överförande från blomma till blomma. Även stark torka kan vara orsaken, i det att den hindrat avsöndringen av fuktighet på märkena, som behöves för pollenkornens groning på dem. I senaste tid har påvisats, att bristande fruktsättning trots rik blomning ofta beror på bristande befruktningsduglighet hos könscellerna, vanligen frömjölet. Dettas groningsduglighet har visat sig mycket olika hos olika sorter och särskilt dålig hos t. ex. Bienheim, Gravensteiner, Kalmar glas-, Stenkyrke och virginiskt rosen m. fl. äpplesorter samt Moltke-, Beurré Diel- och gråpäron. Dylika sorter böra helst planteras i blandning med sådana, vars frömjöl har hög grobarhet och som blomma samtidigt med de förstnämnda. Vissa fruktträdssorter äro t. o. m. mer eller mindre självsterila, d. v. s. deras frömjöl kan ej befrukta pistiller i blommor ej blott å samma träd utan även å olika träd av samma sort. Mer eller mindre utpräglad självsterilitet har påvisats hos Hampus, Åkerö, Gyllenkroksastrakan samt Moltke- och Skånskt sockerpäron. Även denna omständighet talar för att i trädgården odla i blandning flere olika sorter, så att självsterila sorter bliva blandade med sådana, som blomma samtidigt med dessa och hava mycket grobart frömjöl. På grund av svenska undersökningar förordas att plantera i blandning: Gravensteiner med Sävstaholm, Åkerö med Transparente blanche. Ett antal bisamhällen i fruktträdgården är ägnat att befordra den för fruktsättningen så viktiga korsbefruktningen.

(G. L—d.) H. J. Dft.

Fruktbladstekel (*Eriocampoides limacina* Retz.). Larven av denna lilla stekel blir 9 à 10 mm. lång, är gröngul, men överklädd av ett kolsvart, glänsande slem, som giver den ett utseende erinrande om en liten snigel. Larverna avgnaga översidan på blad av päron, körsbär, oxel m. m. Uppträder stundom massvis i trädgårdar på eftersommaren. Någon gång hava angripna träd blivit genom detta skadedjur helt avlövade i augusti månad, något som givetvis menligt inverkar på skottens utbildning och mognad. Bekämpas genom besprutning med kejsargrönt eller blyarseniat.A. T—n.

Larver av fruktbladstekel på päronblad.

Frukthandel. Se Fruktodling.

Fruktkällare. Se Fruktodling.

Fruktmärke. Sveriges pomologiska förening har ett inregistrerat f., som är avsett att lämna säkerhet för fruktens goda beskaffenhet och sortering. Detta märke får användas blott av föreningens medlemmar, som därtill bemyndigats, och blott för äpplen och päron, sorterade och packade efter föreningens regler, i lådor eller, för päron, korgar av föreningens modell. Fruktmärkena, som rekvireras hos föreningen, fästas på lådans eller korgens yttersida (ej å locket). De skola angiva fruktens sortnamn, kvalitet och storlek, län, där den vuxit, samt kärlets brutto- och nettovikt. Jfr Fruktodling.

G. L—d.

Fruktmögel. Se Frukträdsmögel.

Fruktodlareföreningar, sammanslutningar av fruktodlare för befordrande av gemensamma intressen, såsom för anskaffning av träd, trädens skötsel genom hos föreningen anställd trädskötare samt fruktens sortering, packning och försäljning, funnos år 1920 till antal av omkring 500 i 17 av Svea- och Götalandskapen. I 12 län finnas länsföreningar, i vissa fall sammanslutningar av de lokala föreningarna och stundom uteslutande försäljningsföreningar.

Fruktodling är naturligtvis lika gammal som odling över huvud taget i de länder, där transparente blanche m. fl. äpplesorter, Hovstapäron m. fl. att blomma och sätta frukt redan 2—3 år efter förädlingen, under det att andra, ss. Rosenhäger, Gravensteiner- och Åkerö-äpplen, börja bära sent och ofta förbliva ofruktsamma ända till 10 år och mer, d. v. s. sedan träden nått en ganska avsevärd storlek. Men även sedan fruktträd nått fruktbar ålder, kunna de förbliva m. l. m. ofruktbara till följd av yttre växt- och näringsförhållanden, ss. för stor fuktighet och tillgång på kvävenäring samt brist på solljus. Se Fruktodling. — Ett rikt fruktår, då näringssaften så starkt förbrukats för fruktbildningen, att näringen ej räckt till för nybildning av fruktknoppar, likasom då insektshärjningar skövlat bladen, så att näringsbildningen minskats, följes vanligen av ett eller flere ofruktsamma år. — Ofruktsamhet visar sig även så, att träden väl blomma men sätta litet eller ingen frukt. Detta kan bero på att blomningen störts av frost, som skadat blommornas befruktningsdelar, eller av regn, som minskat insektbesöken och därmed frömjölets överförande från blomma till blomma. Även stark torka kan vara orsaken, i det att den hindrat avsöndringen av fuktighet på märkena, som behöves för pollenkornens groning på dem. I senaste tid har påvisats, att bristande fruktsättning trots rik blomning ofta beror på bristande befruktningsduglighet hos könscellerna, vanligen frömjölet. Dettas groningsduglighet har visat sig mycket olika hos olika sorter och särskilt dålig hos t. ex. Bienheim, Gravensteiner, Kalmar glas-, Stenkyrke och virginiskt rosen m. fl. äpplesorter samt Moltke-, Beurré Diel- och gråpäron. Dylika sorter böra helst planteras i blandning med sådana, vars frömjöl har hög grobarhet och som blomma samtidigt med de förstnämnda. Vissa fruktträdssorter äro t. o. m. mer eller mindre självsterila, d. v. s. deras frömjöl kan ej befrukta pistiller i blommor ej blott å samma träd utan även å olika träd av samma sort. Mer eller mindre utpräglad självsterilitet har påvisats hos Hampus, Åkerö, Gyllenkroksastrakan samt Moltke- och Skånskt sockerpäron. Även denna omständighet talar för att i trädgården odla i blandning flere olika sorter, så att självsterila sorter bliva blandade med sådana, som blomma samtidigt med dessa och hava mycket grobart frömjöl. På grund av svenska undersökningar förordas att plantera i blandning: Gravensteiner med Sävstaholm, Åkerö med Transparente blanche. Ett antal bisamhällen i fruktträdgården är ägnat att befordra den för fruktsättningen så viktiga korsbefruktningen.

(G. L—d.) H. J. Dft.

Fruktbladstekel (*Eriocampoides limacina* Retz.). Larven av denna lilla stekel blir 9 à 10 mm. lång, är gröngul, men överklädd av ett kolsvart, glänsande slem, som giver den ett utseende erinrande om en liten snigel. Larverna avgnaga översidan på blad av päron, körsbär, oxel m. m. Uppträder stundom massvis i trädgårdar på eftersommaren. Någon gång hava angripna träd blivit genom detta skadedjur helt avlövade i augusti månad, något som givetvis menligt inverkar på skottens utbildning och mognad. Bekämpas genom besprutning med kejsargrönt eller blyarseniat.A. T—n.

Larver av fruktbladstekel på päronblad.

Frukthandel. Se Fruktodling.

Fruktkällare. Se Fruktodling.

Fruktmärke. Sveriges pomologiska förening har ett inregistrerat f., som är avsett att lämna säkerhet för fruktens goda beskaffenhet och sortering. Detta märke får användas blott av föreningens medlemmar, som därtill bemyndigats, och blott för äpplen och päron, sorterade och packade efter föreningens regler, i lådor eller, för päron, korgar av föreningens modell. Fruktmärkena, som rekvireras hos föreningen, fästas på lådans eller korgens yttersida (ej å locket). De skola angiva fruktens sortnamn, kvalitet och storlek, län, där den vuxit, samt kärlets brutto- och nettovikt. Jfr Fruktodling.

G. L—d.

Fruktmögel. Se Frukträdsmögel.

Fruktodlareföreningar, sammanslutningar av fruktodlare för befordrande av gemensamma intressen, såsom för anskaffning av träd, trädens skötsel genom hos föreningen anställd trädskötare samt fruktens sortering, packning och försäljning, funnos år 1920 till antal av omkring 500 i 17 av Svea- och Götalandskapen. I 12 län finnas länsföreningar, i vissa fall sammanslutningar av de lokala föreningarna och stundom uteslutande försäljningsföreningar.

Fruktodling är naturligtvis lika gammal som odling över huvud taget i de länder, där transparente blanche m. fl. äpplesorter, Hovstapäron m. fl. att blomma och sätta frukt redan 2—3 år efter förädlingen, under det att andra, ss. Rosenhäger, Gravensteiner- och Åkerö-äpplen, börja bära sent och ofta förbliva ofruktsamma ända till 10 år och mer, d. v. s. sedan träden nått en ganska avsevärd storlek. Men även sedan fruktträd nått fruktbar ålder, kunna de förbliva m. l. m. ofruktbara till följd av yttre växt- och näringsförhållanden, ss. för stor fuktighet och tillgång på kvävenäring samt brist på solljus. Se Fruktodling. — Ett rikt fruktår, då näringssaften så starkt förbrukats för fruktbildningen, att näringen ej räckt till för nybildning av fruktknoppar, likasom då insekthärjningar skövlat bladen, så att näringsbildningen minskats, följes vanligen av ett eller flere ofruktsamma år. — Ofruktsamhet visar sig även så, att träden väl blomma men sätta litet eller ingen frukt. Detta kan bero på att blomningen störts av frost, som skadat blommornas befruktningsdelar, eller av regn, som minskat insektbesöken och därmed frömjölets överförande från blomma till blomma. Även stark torka kan vara orsaken, i det att den hindrat avsöndringen av fuktighet på märkena, som behöves för pollenkornens groning på dem. I senaste tid har påvisats, att bristande fruktsättning trots rik blomning ofta beror på bristande befruktningsduglighet hos könscellerna, vanligen frömjölet. Dettas groningsduglighet har visat sig mycket olika hos olika sorter och särskilt dålig hos t. ex. Bienheim, Gravensteiner, Kalmar glas-, Stenkyrke och virginiskt rosen m. fl. äpplesorter samt Moltke-, Beurré Diel- och gråpäron. Dylika sorter böra helst planteras i blandning med sådana, vars frömjöl har hög grobarhet och som blomma samtidigt med de förstnämnda. Vissa fruktträdssorter äro t. o. m. mer eller mindre självsterila, d. v. s. deras frömjöl kan ej befrukta pistiller i blommor ej blott å samma träd utan även å olika träd av samma sort. Mer eller mindre utpräglad självsterilitet har påvisats hos Hampus, Åkerö, Gyllenkroksastrakan samt Moltke- och Skånskt sockerpäron. Även denna omständighet talar för att i trädgården odla i blandning flere olika sorter, så att självsterila sorter bliva blandade med sådana, som blomma samtidigt med dessa och hava mycket grobart frömjöl. På grund av svenska undersökningar förordas att plantera i blandning: Gravensteiner med Sävstaholm, Åkerö med Transparente blanche. Ett antal bisamhällen i fruktträdgården är ägnat att befordra den för fruktsättningen så viktiga korsbefruktningen.

(G. L—d.) H. J. Dft.

Fruktbladstekel (*Eriocampoides limacina* Retz.). Larven av denna lilla stekel blir 9 à 10 mm. lång, är gröngul, men överklädd av ett kolsvart, glänsande slem, som giver den ett utseende erinrande om en liten snigel. Larverna avgnaga översidan på blad av päron, körsbär, oxel m. m. Uppträder stundom massvis i trädgårdar på eftersommaren. Någon gång hava angripna träd blivit genom detta skadedjur helt avlövade i augusti månad, något som givetvis menligt inverkar på skottens utbildning och mognad. Bekämpas genom besprutning med kejsargrönt eller blyarseniat.A. T—n.

Larver av fruktbladstekel på päronblad.

Frukthandel. Se Fruktodling.

Fruktkällare. Se Fruktodling.

Fruktmärke. Sveriges pomologiska förening har ett inregistrerat f., som är avsett att lämna säkerhet för fruktens goda beskaffenhet och sortering. Detta märke får användas blott av föreningens medlemmar, som därtill bemyndigats, och blott för äpplen och päron, sorterade och packade efter föreningens regler, i lådor eller, för päron, korgar av föreningens modell. Fruktmärkena, som rekvireras hos föreningen, fästas på lådans eller korgens yttersida (ej å locket). De skola angiva fruktens sortnamn, kvalitet och storlek, län, där den vuxit, samt kärlets brutto- och nettovikt. Jfr Fruktodling.

G. L—d.

Fruktmögel. Se Fruktträdsmögel.

Fruktodlareföreningar, sammanslutningar av fruktodlare för befordrande av gemensamma intressen, såsom för anskaffning av träd, trädens skötsel genom hos föreningen anställd trädskötare samt fruktens sortering, packning och försäljning, funnos år 1920 till antal av omkring 500 i 17 av Svea- och Götalandskapen. I 12 län finnas länsföreningar, i vissa fall sammanslutningar av de lokala föreningarna och stundom uteslutande försäljningsföreningar.

Fruktodling är naturligtvis lika gammal som odling över huvud taget i de länder, där transparente blanche m. fl. äpplesorter, Hovstapäron m. fl. att blomma och sätta frukt redan 2—3 år efter förädlingen, under det att andra, ss. Rosenhäger, Gravensteiner- och Åkerö-äpplen, börja bära sent och ofta förbliva ofruktsamma ända till 10 år och mer, d. v. s. sedan träden nått en ganska avsevärd storlek. Men även sedan fruktträd nått fruktbar ålder, kunna de förbliva m. l. m. ofruktbara till följd av yttre växt- och näringsförhållanden, ss. för stor fuktighet och tillgång på kvävenäring samt brist på solljus. Se Fruktodling. — Ett rikt fruktår, då näringssaften så starkt förbrukats för fruktbildningen, att näringen ej räckt till för nybildning av fruktknoppar, likasom då insekthärjningar skövlat bladen, så att näringsbildningen minskats, följes vanligen av ett eller flere ofruktsamma år. — Ofruktsamhet visar sig även så, att träden väl blomma men sätta litet eller ingen frukt. Detta kan bero på att blomningen störts av frost, som skadat blommornas befruktningsdelar, eller av regn, som minskat insektbesöken och därmed frömjölets överförande från blomma till blomma. Även stark torka kan vara orsaken, i det att den hindrat avsöndringen av fuktighet på märkena, som behöves för pollenkornens groning på dem. I senaste tid har påvisats, att bristande fruktsättning trots rik blomning ofta beror på bristande befruktningsduglighet hos könscellerna, vanligen frömjölet. Dettas groningsduglighet har visat sig mycket olika hos olika sorter och särskilt dålig hos t. ex. Bienheim, Gravensteiner, Kalmar glas-, Stenkyrke och virginiskt rosen m. fl. äpplesorter samt Moltke-, Beurré Diel- och gråpäron. Dylika sorter böra helst planteras i blandning med sådana, vars frömjöl har hög grobarhet och som blomma samtidigt med de förstnämnda. Vissa fruktträdssorter äro t. o. m. mer eller mindre självsterila, d. v. s. deras frömjöl kan ej befrukta pistiller i blommor ej blott å samma träd utan även å olika träd av samma sort. Mer eller mindre utpräglad självsterilitet har påvisats hos Hampus, Åkerö, Gyllenkroksastrakan samt Moltke- och Skånskt sockerpäron. Även denna omständighet talar för att i trädgården odla i blandning flere olika sorter, så att självsterila sorter bliva blandade med sådana, som blomma samtidigt med dessa och hava mycket grobart frömjöl. På grund av svenska undersökningar förordas att plantera i blandning: Gravensteiner med Sävstaholm, Åkerö med Transparente blanche. Ett antal bisamhällen i fruktträdgården är ägnat att befordra den för fruktsättningen så viktiga korsbefruktningen.

(G. L—d.) H. J. Dft.

Fruktbladstekel (*Eriocampoides limacina* Retz.). Larven av denna lilla stekel blir 9 à 10 mm. lång, är gröngul, men överklädd av ett kolsvart, glänsande slem, som giver den ett utseende erinrande om en liten snigel. Larverna avgnaga översidan på blad av päron, körsbär, oxel m. m. Uppträder stundom massvis i trädgårdar på eftersommaren. Någon gång hava angripna träd blivit genom detta skadedjur helt avlövade i augusti månad, något som givetvis menligt inverkar på skottens utbildning och mognad. Bekämpas genom besprutning med kejsargrönt eller blyarseniat.A. T—n.

Larver av fruktbladstekel på päronblad.

Frukthandel. Se Fruktodling.

Fruktkällare. Se Fruktodling.

Fruktmärke. Sveriges pomologiska förening har ett inregistrerat f., som är avsett att lämna säkerhet för fruktens goda beskaffenhet och sortering. Detta märke får användas blott av föreningens medlemmar, som därtill bemyndigats, och blott för äpplen och päron, sorterade och packade efter föreningens regler, i lådor eller, för päron, korgar av föreningens modell. Fruktmärkena, som rekvireras hos föreningen, fästas på lådans eller korgens yttersida (ej å locket). De skola angiva fruktens sortnamn, kvalitet och storlek, län, där den vuxit, samt kärlets brutto- och nettovikt. Jfr Fruktodling.

G. L—d.

Fruktmögel. Se Fruktträdsmögel.

Fruktodlareföreningar, sammanslutningar av fruktodlare för befordrande av gemensamma intressen, såsom för anskaffning av träd, trädens skötsel genom hos föreningen anställd trädskötare samt fruktens sortering, packning och försäljning, funnos år 1920 till antal av omkring 500 i 17 av Svea- och Götalandskapen. I 12 län finnas länsföreningar, i vissa fall sammanslutningar av de lokala föreningarna och stundom uteslutande försäljningsföreningar.

Fruktodling är naturligtvis lika gammal som odling över huvud taget i de länder, där transparente blanche m. fl. äpplesorter, Hovstapäron m. fl. att blomma och sätta frukt redan 2—

3 år efter förädlingen, under det att andra, ss. Rosenhäger, Gravensteiner- och Åkerö-äpplen, börja bära sent och ofta förbliva ofruktsamma ända till 10 år och mer, d. v. s. sedan träden nått en ganska avsevärd storlek. Men även sedan fruktträd nått fruktbar ålder, kunna de förbliva m. l. m. ofruktbara till följd av yttre växt- och näringsförhållanden, ss. för stor fuktighet och tillgång på kvävenäring samt brist på solljus. Se Fruktodling. — Ett rikt fruktår, då näringssaften så starkt förbrukats för fruktbildningen, att näringen ej räckt till för nybildning av fruktknoppar, likasom då insekthärjningar skövlat bladen, så att näringsbildningen minskats, följes vanligen av ett eller flere ofruktsamma år. — Ofruktsamhet visar sig även så, att träden väl blomma men sätta litet eller ingen frukt. Detta kan bero på att blomningen störts av frost, som skadat blommornas befruktningsdelar, eller av regn, som minskat insektbesöken och därmed frömjölets överförande från blomma till blomma. Även stark torka kan vara orsaken, i det att den hindrat avsöndringen av fuktighet på märkena, som behöves för pollenkornens groning på dem. I senaste tid har påvisats, att bristande fruktsättning trots rik blomning ofta beror på bristande befruktningsduglighet hos könscellerna, vanligen frömjölet. Dettas groningsduglighet har visat sig mycket olika hos olika sorter och särskilt dålig hos t. ex. Bienheim, Gravensteiner, Kalmar glas-, Stenkyrke och virginiskt rosen m. fl. äpplesorter samt Moltke-, Beurré Diel- och gråpäron. Dylika sorter böra helst planteras i blandning med sådana, vars frömjöl har hög grobarhet och som blomma samtidigt med de förstnämnda. Vissa fruktträdssorter äro t. o. m. mer eller mindre självsterila, d. v. s. deras frömjöl kan ej befrukta pistiller i blommor ej blott å samma träd utan även å olika träd av samma sort. Mer eller mindre utpräglad självsterilitet har påvisats hos Hampus, Åkerö, Gyllenkroksastrakan samt Moltke- och Skånskt sockerpäron. Även denna omständighet talar för att i trädgården odla i blandning flere olika sorter, så att självsterila sorter bliva blandade med sådana, som blomma samtidigt med dessa och hava mycket grobart frömjöl. På grund av svenska undersökningar förordas att plantera i blandning: Gravensteiner med Sävstaholm, Åkerö med Transparente blanche. Ett antal bisamhällen i fruktträdgården är ägnat att befordra den för fruktsättningen så viktiga korsbefruktningen.

(G. L—d.) H. J. Dft.

Fruktbladstekel (*Eriocampoides limacina* Retz.). Larven av denna lilla stekel blir 9 à 10 mm. lång, är gröngul, men överklädd av ett kolsvart, glänsande slem, som giver den ett utseende erinrande om en liten snigel. Larverna avgnaga översidan på blad av päron, körsbär, oxel m. m. Uppträder stundom massvis i trädgårdar på eftersommaren. Någon gång hava angripna träd blivit genom detta skadedjur helt avlövade i augusti månad, något som givetvis menligt inverkar på skottens utbildning och mognad. Bekämpas genom besprutning med kejsargrönt eller blyarseniat.A. T—n.

Larver av fruktbladstekel på päronblad.

Frukthandel. Se Fruktodling.

Fruktkällare. Se Fruktodling.

Fruktmärke. Sveriges pomologiska förening har ett inregistrerat f., som är avsett att lämna säkerhet för fruktens goda beskaffenhet och sortering. Detta märke får användas blott av föreningens medlemmar, som därtill bemyndigats, och blott för äpplen och päron, sorterade och packade efter föreningens regler, i lådor eller, för päron, korgar av föreningens modell. Fruktmärkena, som rekvireras hos föreningen, fästas på lådans eller korgens yttersida (ej å locket). De skola angiva fruktens sortnamn, kvalitet och storlek, län, där den vuxit, samt kärlets brutto- och nettovikt. Jfr Fruktodling.

G. L—d.

Fruktmögel. Se Fruktträdsmögel.

Fruktodlareföreningar, sammanslutningar av fruktodlare för befordrande av gemensamma intressen, såsom för anskaffning av träd, trädens skötsel genom hos föreningen anställd trädskötare samt fruktens sortering, packning och försäljning, funnos år 1920 till antal av omkring 500 i 17 av Svea- och Götalandskapen. I 12 län finnas länsföreningar, i vissa fall sammanslutningar av de lokala föreningarna och stundom uteslutande försäljningsföreningar.

Fruktodling är naturligtvis lika gammal som odling över huvud taget i de länder, därfruktträden äro inhemska. I orienten och särdeles i Persien förekom sålunda f. redan i förhistorisk tid, och likaså spred den sig mycket tidigt till Grekland och det romerska riket, där den nådde en hög grad av fulländning under rikets storhetstid. Från medelhavsländerna spred sig sedan f. över det övriga Europa, och Särdeles blevo klostren härdar, från vilken denna odling vidare utbreddes.

I Sverige går f. tillbaka åtminstone till medeltidens början. Väl hava äpplen anträffats i lämningar från bronsåldern och omtalas även i hednatidens gamla sagor, men detta kan hava varit vildfrukt. De gamla landskapslagarnas stadganden till skydd för frukt och fruktodling kunna härröra från tiden före kristendomens införande, men visst är, att munkarna, som från Sydligare länder hitförde ej blott den nya tron utan även trädgårdsväxter, som allmänt odlades i klosterträdgårdar och från dessa spredos Över bygden, även infört f. I senare delen av medeltiden omtalas odling av äpplen, päron, körsbär, hassel- och valnöttet, äpplen och körsbär i sådan mängd, att man hade äppelmust och kirsedrank tunn vis. Stormaktstiden, då adeln byggde ståtliga slott, omgivna av parker och trädgårdar, blev en blomstringstid även för f., men denna förblev dock ända in till nutiden i huvudsak inskränkt till präst-, herr-öch kungsgårdar. Ännu i början av 1800-talet var kunskapen om förädling av fruktträd föga spridd, och i allmänhet utvalde man bland uppdragna kärnstammar sädana, som visade sig lämna duglig frukt.

Först med den år 1832 stiftade Svenska trädgårdsföreningen gjorde sig ett livligare intresse för f. gällande och verkade genom undervisning i förädling samt utdelande av fruktträd och ympkvistar. I samma riktning verkade senare Lantbruksakademiens experimentalfält och de trädgårdsföreningar, som på 1840- och 1850-talen bildades. I än senare tid sökte även hushållningssällskapen verka för f. genom spridning av träd och buskar samt anställande av undervisare i trädgårdsskötsel. Dessa strävanden hade i det stora hela blott måttlig framgång, men i vissa delar av landet har f. dock nått ej blott allmän spridning utan ä,ven avsevärd ekonomisk betydelse för lantbefolkningen. Detta gäller i främsta rummet Götalands kalk- och kusttrakter, ss. Skåne, Halland, Blekinge, S. Kalmar län, Gottland, östergötlands kalkområde och Kinnekulle, men även enskilda andra trakter, ss. Urshults socken i Kronobergs län samt Södermanland och Mälardalen i övrigt. Främst i omfattning och ekonomisk betydelse står över allt äppleodlingen; päron- och plommonodling hava någon större betydelse huvudsakligen i södra Sverige, sötkörsbär endast i södra och mellersta Sveriges kalktrakter, under det att surkörsbärsodling är mer jämnt utbredd över landets fruktodlande trakter.

Ekonomisk betydelse. F. kan

317

vissa år lämna större vinst än kanske någon annan odling, men fruktskörden växlar mycket från år till år till följd av väderleksförhållanden och insektskadors omfattning men även därför, att rik fruktbildning uttömmer trädens upplag av näring, så att föga blir över i förråd för nästa års blomning. F. är därför en mycket osäker inkomstkälla, om än osäkerheten i hög grad kan minskas genom lämplig vård, särskilt åtgärder mot skadliga insekter och svampar. Bärodling är mer årviss men lämnar ej så stor inkomst som f. kan göra. F. bör därför ej vara det huvudsakliga i en lanthushållning utan idkas och vårdas som en, ofta mycket inkomstbringande, binäring.

Fruktodlings-zoner. Efter de för fruktodlingens avkastning m. 1. m. gynnsamma naturförhållandena har landet indelats i följande områden:

1. Malmöhus län, kusttrakterna i Hallands, Kristianstads, Blekinge och s. Kalmar län, Öland och Gottland; endast inom denna zon odlas finaste päron samt av fina äpplen; Cox' Orange och Pomona, samt på Gottland Stenkyrkeäpplen.

2. Skogsområdena i de nämnda länen samt n. Kalmar län, södra delarna av Kronobergs och s.v. av Jönköpings län, Grennatrakten, östergötland, Västergötland (delvis), Bohusläns kust, Mälardalen. Denna zon är utmärkt för några av de finaste vinteräpplena (Gravensteiner, Åkerö, Gul Richard m. fl.)

3. Småland (en rand i n.ö. och s. utmed 2:a zonen), Dalsland intill Vänern, Västergötland (delvis), Södermanland (delvis) samt södra delarna av Västmanland och Närke. Här odlas företrädesvis Åkerö-, Sävstaholms- och Oranie-äpplen samt likasom i 2:a zonen vissa fina päronsorter (Esperens herre-, Moltke- samt gråpäron).

4. Återstoden av Småland, Älvsborgs läns södra del, Värmland samt norra delarna av Närke, Västmanland och Uppland, Hedemoratrakten.

5. Södra Dalarne, Norrlands kust. I 4:e och 5:e zonerna har f. ringa omfattning. I 4:e zonen passa Alexander, Astrakaner, Cellini, Charlamowsky, grågylling, Hampus, Oranie, Sävstaholm, Åkerö, Transparante blancheäpplen, augusti- och gråpäron. I den 5:e böra odlas blott tidiga äpple- och päronsorter ss. Astrakan, Sävstaholms, Oranie, Transparente blanche, Augustipäron, sommarberga-mott samt dessutom Ostheimer och brun-körsbär,

Inverkande naturförhållanden Fruktträdens utveckling och fruktsättningens riklighet påverkas i hög grad av tillgången på solljus och värme, fuktighet och växtnäring. Riklig solbelysning är under alla förhållanden önskvärd, då bildning av organisk näring för såväl tillväxt som blom- och fruktsättning beror därav, och isynnerhet ärden viktig, om jorden är rik på kvävenäring, som mer påverkar den vegetativa tillväxten av stam och blad än utbildning av blom och frukt. Svagare solbelysning betyder mindre stärkelsebildning samt,

särskilt vid rik tillgång på kvävenäring, att skotten bliva frodiga, föga förvedade och därför mindre vinter-mogna.. Till följd av att de vegetativa skotten fortsätta att växa ännu sent, avsattes blott ringa mängd reservnäring för nästa års blomning. Solbelysningen bör träffa alla bladen; det är därför önskvärt, att kronan ej är för tät, vilket bör beaktas vid beskärningen.

Rik fuktighet på försommaren befordrar tillväxten, men på eftersommaren föranleder fortfarande fuktighet, att tillväxten fortsätter, så att skotten ej hinna mogna samt reserv-näringsförrådet och blomningen följande år bliva ringa. En torrare eftersommar kommer tillväxten att avslutas, så att den assimilerade näringen kan avsättas för nästa års blomning och fruktsättning. Stark torka under större delen av sommaren innebär dels ringa vattentillgång, dels minskad salpeterbildning i jorden, samt har därför till följd såväl liten tillväxt som mindre avsättning av reservnäring med därav beroende mindre blom- och fruktbildning. Även överflödig väta i jorden, vilken hindrar rotandningen, försvagar tillväxt och blomning. Om vattenupptagningen inskränkes, såsom förhållandet blir vid beskärning, likasom då trädet lider av kräfta, minskas också tillväxten och tager då mindre del av den bildade näringen, som till större del blir att tillgå för blomningen, vilken till följd därav blir rikare.

J ordmån. Fruktträdsodlingens utbredning och olika omfattning i landets skilda delar (se ovan) visar tydligt, att denna finner de gynnsammaste villkoren på kalkhaltig varm, något lättare jord, d. v. s. en sådan, där omsättningarna och bildningen av löslig näring är livlig. Styv lera och torr, kalkfattig sand äro icke lämpliga för 1, ej heller torv- och mull-jord, vars förhållandevis stora halt av kväve, såsom ovan nämnts, icke gynnar blomning och fruktsättning.

Näringstillgång. En rik tillgång på näring är en förutsättning för fortfarande rik fruktbildning. En gräsmatta, som upptager mycket växtnäring och särskilt den i matjorden bildade salpetern, inverkar därför nedsättande på fruktskördarna. För att erhålla jämna, rika skördar är en lämplig gödsling önskvärd. Kväverik gödsel, såsom stark kreaturs- eller salpetergödsling, gynnar stam- och bladtillväxten på blomningens bekostnad. Kalirikedom åter befordrar bildningen av stärkelse, som avsattes till reservnäring för blomningen. Den kalirika lerjorden är därför fördelaktig, mulljorden, som är kväverik men fattig på mineralämnen, däremot mindre gynnsam för f. För gödsling av fruktträd användes, jämte

mindre mängder nötkreatursgödsel, konstgödsel av samma slag som vid åkerbruket, men, för bekvämlighets skull, ofta även för ändamålet avsedd biandgödsel, s. k. trädgårdsgödsel, plantagen m. fl. Litt.: O. Eneroth, Handbok i pomologi, ny uppl. omarb. av Alexandra. Smirnoff, 1896—1902. R. Abelin, Om frukt och fruktodling, 2:a uppl. 1906. G. Lind. Fruktodling på kalljord, 3*.e uppl. 1920.

H. J. Dft.

Odlingen. Av frukt- och bärslag odlas i Sverige företrädesvis äpplen, päron, körsbär, plommon, krusbär, vinbär, hallon och jordgubbar, på enstaka platser i södra Sverige björnhallon, hasselnötter, persikor, aprikoser, svarta mullbär, vinrankan, äkta kastanjer och äkta valnötter. De sistnämnda äro dock för vårt land av ganska underordnad betydelse.

F. kan med någon större framgång bedrivas endast i Göta- och Svealand. I Norrland odlas fruktträd endast i kusttrakterna upp till Piteå. Någon större ekonomisk betydelse har icke den norrländska fruktodlingen.

Läge och jordmån. För att trivas väl fordra fruktträden en varmt belägen, mot nordliga vindar skyddad växtplats samt djup, myllrik, helst kalkblandad jordmån. I närheten av större vatten lyckas fruktodlingen bäst, under förutsättning likväl, att jorden är tillräckligt djup och i övrigt av bästa beskaf^ fenhet. Fruktträden ställa i stort sett samma fordringar på jordmånens bördighet och växtplats som vetet.

Skydd. I de trakter i södra Sverige, där f. är mera allmän, odlas fruktträden flerstädes utan skydd av häckar eller stängsel. Uppåt landet äro dylika skyddsanordningar nödvändiga, bl. a. för att man skall få ha frukten i fred för människor.

Planteringstid. Plantering av fruktträd sker under den tid träden äro i vila, d. v. s. från oktober månad, då löven börja falla av, tills fram i april, maj, då träden åter börja växa. Är marken ofrusen och råder i övrigt lämplig väderlek, kan planteringen försiggå under hela denna tid. Fryser jorden till, är plantering utesluten, tills jorden åter tinar upp och upptorkar så mycket, att den reder sig. I Norrland och vissa delar av Svealand kan plantering merendels icke företagas annat än om våren, enär marken i dessa trakter ofta fryser till, innan de för plantering avsedda träden hunnit avlövas.

Trädens beskaffenhet. Fristående träd böra vara förädlade vid jordytan, vid planteringen ha ettårig krona bestående av topp-skott samt minst tre allsidigt utåtriktade och ej alltför korta sidogrenar. Stamhöjden, d. v. s. kronans höjd över marken för stamträd (högstammiga), bör vara 80—100 cm. och för låg-stammiga och dvärgträd omkring 40 cm.

Trädformer. Stamträd, vilka uppdragas på kärnstammar, planterasföreträdesvis. Av äpple och päron planteras även på svagväxande underlag förädlade träd, s. k. dvärgträd, men, som erfarenheten visat, att dylika träd äro ytterst anspråksfulla beträffande jordmån och att de fortkomma mindre väl i styvare och kargare jordmån, har man under de senare åren börjat i allt större utsträckning frångå plantering av dylika träd. Till detta förhållande har dessutom bidragit den omständigheten, att jordens skötsel i dvärgträdsplanteringar kräver större kostnader, än där stamträd användas. I dessa senare kunna nämligen dragare i större omfattning brukas . Jfr Dvärgträd.

Stamhöj d. För att man mera obehindrat skall kunna bruka jorden under och mellan träden med dragare, uppkvistas stamträden vid första beskärningen så, att de erhålla 1.4—1.6 m. höga stammar.

Avstånd. I större planteringar, där jorden under och mellan träden användes för andra odlingar, såsom av rotfrukter, baljväxter, köksväxter, jordgubbar, vinbär, hallon eller andra dylika växter, sättas stamträd av äpplen, päron och sötkörsbär vanligen på 12—15 m. avstånd från varandra och i kvadrat. I mindre trädgårdar minskas avståndet till 8—12 m. alltefter de planterade fruktsorternas mer eller mindre kraftiga växt. För lågstam-miga äpple- och päronträd av mycket tidigt bärande sorter kan avståndet i vissa fall minskas ända ned till 5 m. Dvärgträd av äpple och päron ävensom surkörsbärs- och plommonträd sättas på 4—6 m. avstånd.

Sortval. Vid val av fruktsorter, tager man hänsyn till, om odlingen är avsedd att lämna frukt till avsalu eller för ägarens eget behov. I förstnämnda fallet håller man sig i främsta rummet till sådana sorter, som visat sig vara lämpligaste handelssorter. Dessa äro av äpplen: Boiken, Co x's Pomona, C o x's Orange, Gravensteiner, Gul Richard, Maglemer, Oranie,Rib-ston, Signe Tillisch, Stenkyrke, Sävstaholm, Transparente blanche, Åkerö, Ölands kungsäpple m. fl. Av päron väljas i första rummet Bonne Louise d'A vranches, Espe-rens herrepäron, Gråpäron, Moltkespäron och Williamspäron, av körsbär Bigarrå allmän gulröd, Wils tidiga och Skuggmorell och av plommon Reine Claude d'0 u 11 i n s, Victoria m. fl.

Där man odlar frukt för husbehov, tillses, att så många sorter väljas, att frukt finnes tillgänglig under så lång tid av året som möjligt. Som allmän regel vid val av fruktsorter böra dock endast de yppersta och för orten bäst passande sorterna väljas. Olika sorter böra odlas i blandning. Se Fruktbarhet.

Plantering. Fruktträd böra efter planteringen stå lika djupt ned i jorden som de

förut stått i plantskolan. Endast dvärgträden sättas understundom något djupare eller så att förädlingsstället kommer i jordytan.

Uppbindning. Nyplanterade fruktträd uppbindas medelst korkband eller kokosfibertåg vid raka, släthyvlade, tillräckligt grova störar, vilka efter upplindningen avsågas strax nedanför kronan. Korkband erhållas genom att uppträda vanlig ölkork på järn- eller ännu bättre koppartråd.

Uppbindning av fruktträd.

Beskärning. Stenfruktträd, såsom körsbär och plommon, bör man aldrig beskära. De utveckla sig bäst och förbliva längre friska, om de alldeles lämnas i fred för kniv och sax. Äpple- och päronträd beskäras dels därför att grenarna utefter hela sin längd skola bliva försedda med fruktved, dels för att man må kunna bliva i tillfälle att avlägsna sådana grenar, som bilda alltför spetsiga vinklar mot stammen, dels ock slutligen för att erhålla en vackrare form på trädet. På ett fruktträd, som lämnas alldeles obeskuret, bliva grenarna till större delen av sin längd kala, och frukterna förekomma endast i grentopparna, där de dels äro mera utsatta för att blåsa ned, dels tynga ned grenarna, så att dessa trots uppbindning vid uppsatta stöd ofta brista sönder. I allt förspetsiga grenvinklar uppstå merendels frostskador. Beskärningen av kärnfruktträd utföres vanligen under febr.—april. Första beskärningen kan endast i södra Sverige och på träd, som planterats i mycket fruktbar jord, med fördel ske redan vid planteringen men verkställes i regel, sedan träden stått ett år på platsen. Därvid kvarlämnas i allmänhet utom toppskottet endast tre av de kraftigaste sidoskotten till »ledgrenar» och samtliga dessa skott intoppas sedan mer eller mindre skarpt. I fråga om träd med pyramidaliskt växtsätt, såsom Åkerö, Melon, Sävstaholm, Oranie m. fl., utdragas huvudgrenarna lämpligast serievis från stammen, varvid noga tillses, att avståndet särskilt mellan de bägge första grenserierna blir tillräckligt stort eller beträffande dvärgträd minst 50 cm. och ifråga om stamträd minst 90 cm. Låter man nämligen grenarna utgå för tätt, blir följden, att man redan om några få år nödgas borttaga en stor del grenar, hos senbärande sorter kanske redan innan de ännu hunnit börja bära någon frukt. Och detta är ju ett stort slöseri med trädens växtkraft. Hos andra sorter, såsom Gravensteiner, Rib-ston, Ringstadsäpple m. fl., med mera utåtriktade grenar kan man däremot mycket väl utdraga huvudgrenarna, den ena över den andra och med betydligt mindre avstånd mellan grenarna. För att stärka ledgrenarna och för att fylla ut å trädets yttersidor möjligen befintliga luckor drager man ut ett eller flera s. k. tilläggsskott å varje ledgren. Tilläggsgrenar få dock ej utdragas alldeles invid trädets stam utan i regel först 30 cm. från densamma, på sidan om ledgrenen, aldrig mitt under

eller mitt över densamma. För att jämvikten ledgrenarna emellan skall kunna bibehållas, måste ungefär samma antal tilläggsgrenar utdragas från varje ledgren. Släpper man nämligen ut för många sådana på den ena grenen, tillväxer denna på bekostnad av den, som fått färre. Alltjämt bortskäras grenar, som sitta för tätt, så att de hindra solljuset att intränga, eller som korsa andra grenar. Vid beskärningen av toppskotten måste man taga hänsyn till styrkan såväl hos de olika grenpartierna som hos själva skotten. Regel torde vara, att toppskotten till en början inskäras skarpare, men sedermera allt mindre för att slutligen lämnas alldeles obeskurna. För övrigt bör man taga hänsyn till, att toppskotten hos sådana sorter, vilka lätt bilda fruktved, böra inkortas mindre än hos sådana, där ett större antal knoppar förbli sovande. Man bör nämligen söka undvika, att ledgrenarna bli kala långa stycken och man bör i stället söka sträva efter att få dem så rikt och jämt försedda med frukt ved som möjligt. Toppskotten å såväl led- som tilläggsgrenar avskäras i regel strax ovanför en utåt sittande knopp; över denna kvarlämnas stundom en kort topp för att tvinga det skott, som utvecklas av toppknoppen, att växa utåt. Stundom användes jämte vanlig beskärning även pincering eller avnypning av de mjuka årsskotten under växttiden. Detta beskärningssätt användes företrädesvis ifråga om spaljé-träd och består däruti, att alla skott, som ej äro erforderliga till förlängningsgrenar, intoppas över fjärde fria bladet. De toppade skotten skjuta sedan ut nya skott från de översta knopparna. De kraftigaste av dessa skott toppas i sin tur över tredje skottet. Pinceringen sker under sommaren, i den mån skotten uppnått tillräcklig längd. Följande vår avskäras de pincerade skotten något under det ställe, där den första toppningen ägt rum.

Dvärgträd efter första beskärningen.

Sedan träden beskurits under 6 ä 10 års tid, kan man, vad fristående träd beträffar, börja inskränka beskärningen. Man upphör då först med att inkorta förlängningsskotten. Sedermera inställes även sporrbeskärningen. Som regel kan framhållas, att man i fråga om tidigbärande sorter, sådana som Charlamowsky, Cellini o. dyl., kan upphöra betydligt förr med beskärningen än beträffande senbärande sorter, såsom Melon, Åkerö och Gul Richard. Men även vissa tidigbärande sorter, såsom t. ex. Oranieäpple, måste man beskära tämligen länge.

Trädvård. I äldre fruktträdsplanteringar bör jorden städse hållas öppen mellan träden. Gräsvallar och blålucernodlingar äro ytterst fördärvliga för fruktträden. Jorden under och mellan träden bör upprepade gånger under sommaren luckras. Den bearbetas därjämte grundligt både vår och höst samt gödslas, när så visar sig erforderligt.

Före 3:e beskärningen.Stamäppleträd.Efter 3:e beskärningen.

Om förädling. Äldre friska träd av mindervärda eller för orten olämpliga fruktsorter omförädlas med värdefullare sorter, varigenom man på kort tid kan förskaffa sig god frukt på förut mer eller mindre värdelösa träd. Vid denna omförädling tillbakaskäras krongrenarna rätt starkt, varvid för förädlingen oanvändbara eller för tätt sittande grenar helt och hållet borttagas. Under avskärningsstället befintliga smärre kvistar bibehållas, under det att kraftigare skott avlägsnas. Sedan såren renskurits, insättas medelst barkympning i änden på varje avskuren gren tvåympkvistar, eller på smalare grenar insättes endast en, av den sort, man vill ympa in. Sedan förädlingsstället ombundits och översmetats med ympvax, uppbindas ymparna vid käppar, så snart de vuxit ut. Nästa vinter borttages, i den händelse bägge ymparna på samma gren gått till, i allmänhet den underst sittande. Trädet be-

handlas sedan med avseende på beskärningen enligt samma metoder, som användas i fråga om yngre träd.

Spaljéträd. På slättbygderna i mellersta och södra Sverige, där såväl bonings- som uthusen merendels stå ute på den öppna jorden, är det lämpligt att invid söderväggarna plantera spaljéträd. Man kan på detta sätt frambringa frukter av betydligt finare beskaffenhet än på. fristående träd. För att spaljéträdsod-lingen emellertid skall lyckas, måste jorden vara djup och av allra bästa beskaffenhet. Är jorden icke i sådant skick, bör den genom påföring av god matjord och gödsel samt genom djup bearbetning förbättras. Före planteringen uppsättas spaljé av 18 x 22 mm. träribbor att binda träden vid. Dessa spaljéställningar anordnas så långt ut från byggnaden, att träden vid inträffande nederbörd få nytta av fuktigheten.

Träden kunna uppdragas i en mängd olika former men för vårt land torde det i allmänhet vara lämpligast att uppdraga dem i fri spaljé-form, d. v. s. utan något bestämt avstånd mellan grenarna. Man'binder i detta fall grenarna vid spaljén på tillräckligt stora avstånd från varandra, så att ljus och luft få tillträde. Se vidare Formträd.

Fruktträdens fiender. Såväl*fruktträden som bärbuskarna ha många fiender såväl inom djur- som växtvärlden, och ett av fruktodlarens viktigaste arbeten består därför i att bekämpa dessa fiender.

Gnagare. Sålunda förorsakar haren rätt stor skadegörelse i trädgårdarna, och man måste därför vidtaga skyddsåtgärder mot detta skadedjur. För detta ändamål plägar man om hösten bespruta fruktträdens stammar och för haren åtkomliga grenpartier med kalkmjölk, som uppblandats med blod. Även svavelkalkvätska är. ett förträffligt besprutningsmedel. Haren avskyr nämligen lukten av dessa vätskor och vågar därför icke röra träden. På unga fruktträd omlindas stammarna om hösten med vanligt tidningspapper. Sorkar äro besvärliga fiender, men det finnes inga verksamma medel för deras bekämpande. Mot åkersorkens skadegörelse å fruktträdens stammar plägar man söka skydda träden genom att trampa tillsammans eller bortskotta snön omkring dessa.

Skadeinsekter. Bland skadeinsekterna äro frostfjärilen, äpplevecklaren, rönn-bärsmalen, äpplebladloppan och bladlössen de svåraste. Om medel mot dessa insekter, se under deras namn samt Insektdödande medel.

Sjukdomar. De svåraste sjukdomarna på våra fruktträd äro kräfta, gummiflöde, skorv, fruktmögel och pricksjuka. Om dessa sjukdomar och medlen mot dem, se deras namn.

Fruktskörd. Körsbär, plommon, samt sommaräpplen och sommarpäron skördas i allmänhet först, när de äro mogna eller strax dessförinnan. Vinteräpplena däremot få sitta kvar på träden så länge som möjligt eller till sista dagarna av sept. eller första hälften av okt. Skörden av dessa senare bör icke verkställas annat än vid torrt väder och icke påbörjas, förrän daggen om morgonen gått bort. Efter en frostnatt får frukten ej nedtagas, förrän den tinat upp fullständigt. Den skördade frukten plockas i spjällådor och förvaras i sådana vare sig i en källare eller frostfritt boningsrum och bör få kvarstå där två a tre veckor, innan den packas.

Sortering. Vid sortering av plockad frukt böra fruktsorterna behandlas var för sig och olika fruktsorter aldrig sammanblandas. Den finare frukten sorteras i två olika sorteringar, nämligen A-sortering eller bordsfrukt och H-sortering eller hushållsfrukt. Till A-sorteringen föras endast finare äpplesorter med normalt utvecklade och felfria frukter. Frukterna skola vara

färgade, därest de vid fullkomlig utveckling pläga så vara, och böra i regel vara skorvfria, men ifråga om för skorv mera utsatta sorter, såsom Gravensteiner, Gul Richard och Signe Tillisch, tillåtas frukterna ha ett fåtal smärre skorvf lackar. Stjälkarna få icke vara utryckta ur köttet. Till H-sortering hänföras av finare sorter sådana frukter, som på grund av mindre god färg, smärre tryckskador, mindre missbildningar, mindre skador av rönnbärsmal eller skorv icke få räknas till A-sortering. Till denna sortering hänföres också all felfri frukt av vanliga hushållssorter.

Dessertfrukt uppdelas inom bägge sorteringarna i två märken:

A I frukter som väga över ioo gr.

A II > » » 75—ioo >

H I > > > över ioo >

HH» > > 60—100 »

De äpplesorter, som i första rummet räknas till dessertfrukt, äro följande: Brunnsäpple, Cox's Pomona, Filippa, Gravensteiner, Gul Richard, Kalmar glas, Melon, Oranie, Ribston, Signe Tillisch, Stenkyrkeäpple, Sävstaholms, Transparente blanche, Åkerö. Av Cox's Orange, Guldparmän, Maglemer, Oranie och Sävstaholm hänföras frukter över 75 gram till A I, frukter som väga 50—75 gram hänföras till A II. Någon H I sortering finnes ej i fråga om dessa sorter, utan hänföres all H-frukt, som väger över 50 gram, till HH.

Inpackning av äpplen sker företrädesvis i s. k. halvlådor rymmande omkring 25 kg. frukt. Även kvartslådor rymmande omkring 12 kg. frukt användas understundom. Vid inpackning av äpplen lägges ett tunt lager aspträull i bottnen av lådan liksom även omkring sidorna och. däröver lägges silkespapper. Frukterna nedläggas därefter i rader och, då ett varv är fyllt, stoppas träull runtomkring lådans väggar så fast, att frukterna ligga fullt orörliga. Mellan de olika varven, som alla packas på samma sätt, läggas mellanlager av träull med silkespapper såväl under som över frukten. Ovanpå det översta fruktlagret lägges så mycket träull, att locket endast med en viss svårighet kan påspikas. Av finare fruktsorter, sådana som Gravensteiner, Sävstaholm,Oranie, Signe Tillisch, Cox's Pomona, Stenkyrkeäpple m. fl., inlindas om möjligt varje frukt i silkespapper. Vid inpackning av dessa sorter plägar man också ofta lägga träull omkring varje frukt.

Päron sorteras ungefär såsom här sagts rörande äpplen. A-frukten inlindas i silkespapper, och packas i lämpliga korgar, exempelvis »svensk normalkorg», som rymmer omkring 10 kg. H-frukten kan även inpackas i trälådor. Vid inpackning av päron användes så litet träull som möjligt.

Inpackning av körsbär och plommon sker helst i »svensk normalkorg».Under frukterna lägges ett lager friska blad eller, om de skola sändas längre väg, först ett tunt lager och därefter rent silkespapper. Korgen skakas så mycket, att frukterna ligga tätt tillsammans, varefter de täckas med papper och träull eller blad. Korgen tillslutes med lock. Smärre korgar kunna i stället för lock översys med ett stycke tyg.

Som allmän regel gäller, att ingen frukt får inpackas i så moget tillstånd, att den under transporten kan taga skada av övermognad.

Fruktförvaring. Vid förvaring av vinterfrukt är att märka, att lagerrummet hålles fullkomligt mörkt och att temperaturen i detsamma hålles så jämn som möjligt. Om sommaren och hösten bör den sålunda icke överstiga +8° C. och under vintern hålles den vid 2—5° C. Frostfria källare äro merendels utmärkta fruktförvaringslokaler men böra vara ventilerade och frukten förvaras så, att den under tiden närmast efter skörden rikligt avdunstande fuktigheten kan bortgå. Om åter frukten förvaras i ett rum, där luften är torr, bör frukten hållas övertäckt för att ej skrumpna. Förvaringsrummet bör om möjligt vara cementerat invändigt, så att råttorna kunna utestängas. Om kyllagring av frukt, se Konservering.G. L—d.

Fruktos. Se Kolhydrat, Socker. **Fruktpackning.** Se Fruktodling.

Fruktplockare, apparat, fäst på en stang för nedplockning av högt sittande och svåråtkomlig frukt. Då vid dessas användning lätt inträffar, antingen att hela fruktsporren avbrytes, varigenom trädet skadas, eller ock fruktskaftet lösryckes från frukten, vilkens kvalitet därigenom sänkes, böra dessa hjälpmedel blott i nödfall användas, och frukten helst plockas för hand, från stege, där så behöves.

Fruktskorv är en allmänt känd sjukdom, som särskilt under senare år gjort mycken skada på fruktodlingarna.. Sedan gammalt har f. kallats Fusicladium och uppdelats på 3 arter: äppleskorv, F. dendriticum Fuck., päronskorv, F. pyrinum Fuck. och körs-bärsskorv, F. cerasi Sacc. I rent vetenskapliga verk kallas de numera V enturia, nämligen äppleskorv V. inœqualis Wint., päronskorv V. pirina Aderh. och körsbärsskorv V. cerasi Aderh. Körsbärsskorv har underordnad betydelse.

Äpple- och päronskorv bilda å frukterna till en början grågröna fläckar, som småningom svartna. Päron- men ej äppleskorv framkallar vanligen även sprickor i frukten. Den angripna frukten är på grund av sitt fula utseende knappt säljbar, men då skorven håller sig endast i skalet, kan angripen frukt mycket väl användas i hushållet.

Om skorven huvudsakligen håller sig till frukten, lida träden själva föga av svampen, vilken däremot gör mycket större skada, om bladen bliva m. 1. m. fullständigt överdragna

av skorvfläckar, i synnerhet om detta inträffar tidigt på sommaren. Bladen torka då och avfalla i förtid, stundom mitt i sommaren, varigenom skörden kan gå helt förlorad. Om inga åtgärder vidtagas mot f., kunna angripna träd inom några år alldeles torka bort.

Sjukdomen sprider sig under sommaren genom konidier (grobara förökningsorgan, som avskiljas från svamptrådar) i skorvfläckarna på blad Qch frukter. Efter övervintringen utvecklas från de på marken liggande skorviga bladen eller frukterna ett slags sporhus (peri-thecium), innehållande sporsäckar, i vilka utvecklas verkliga sporer. Även på grenar kan svampen övervintra och på varen bilda peri-theciestadiet, fpr vilket namnet Venturia först användes.

F. härjar mest, då träden själva av låg temperatur hämmas i sin växt men svamptrådarna äro i tillfälle att växa och förgrena sig i bladen. Då svampen övervintrar huvudsakligen på nedfallna blad och på våren nytt smittämne från dem sprides till de nya bladen, bör allt nedfallet löv från angripna träd så noga som möjligt hopkrattas och brännas samt jorden under träden omgrävas och kalkas med bränd eller nysläckt kalk. Angripna grenar böra på vintern avsågas och brännas, och helst böra träden före lövsprickningen besprutas med 3 % kopparvitriollösning eller en lösning av 1 1. formalin i 60 1. vatten. Omedelbart före blomningen besprutas träden med svavelkalkvätska, »frisco» (se Insektdödande medel), 5 1. i 85 1. vatten. Kort efter det blomningen är fullt avslutad bör en ny. besprutning med frisco ske.E. H—g.

Frukträdgård. Se Fruktodling.

Frukträdmögel, kärnfruktmögel, stenfruktmögel, moniliasjuka, visar sig däri, att någon tid efter frukträdens blomning vissnar en större eller mindre del av blommorna, vilka få brun färg, som sprider sig från blommorna ned i blomskaften, beroende på att svamptrådarna växa ned genom dessa till den gren, som bär de sjuka blommorna. Smittämnet, som antagligen sprides med insekter under blomningen, angriper nämligen först pistillens märke, och svamptrådarna utvecklas därför först i pistillen. Då svamptrådarna nedträngt i grenarna, antaga även bladen å dessa brun färg och vissna. Skadan har ofta ansetts vara en följd av frostskada. De på detta sätt skadade blommorna kunna givetvis ej sätta frukt. På de vissnade blomdelarna och bladskaften uppträda efter någon tid grå- eller gulaktiga mögelliknande vårtor (Monilia), som avskilja de smittförande konidierna. Även på frukterna kunna på eftersommaren liknande mögelvårtor uppkomma, om fruktskalet blivit skadat, t. ex. genom insekt styng. Äpplen med fasta skal bliva stundom alldeles svarta och ganska hårda (mumifierade). Likaså träffas sådana

Under frukterna lägges ett lager friska blad eller, om de skola sändas längre väg, först ett tunt lager och därefter rent silkespapper. Korgen skakas så mycket, att frukterna ligga tätt tillsammans, varefter de täckas med papper och träull eller blad. Korgen tillslutes med lock. Smärre korgar kunna i stället för lock översys med ett stycke tyg.

Som allmän regel gäller, att ingen frukt får inpackas i så moget tillstånd, att den under transporten kan taga skada av övermognad.

Fruktförvaring. Vid förvaring av vinterfrukt är att märka, att lagerrummet hålles fullkomligt mörkt och att temperaturen i detsamma hålles så jämn som möjligt. Om sommaren och hösten bör den sålunda icke överstiga +8° C. och under vintern hålles den vid 2—5° C. Frostfria källare äro merendels utmärkta fruktförvaringslokaler men böra vara ventilerade och frukten förvaras så, att den under tiden närmast efter skörden rikligt avdunstande fuktigheten kan bortgå. Om åter frukten förvaras i ett rum, där luften är torr, bör frukten hållas övertäckt för att ej skrumpna. Förvaringsrummet bör om möjligt vara cementerat invändigt, så att råttorna kunna utestängas. Om kyllagring av frukt, se Konservering.G. L—d.

Fruktos. Se Kolhydrat, Socker. **Fruktpackning.** Se Fruktodling.

Fruktplockare, apparat, fäst på en stang för nedplockning av högt sittande och svåråtkomlig frukt. Då vid dessas användning lätt inträffar, antingen att hela fruktsporren avbrytes, varigenom trädet skadas, eller ock fruktskaftet lösryckes från frukten, vilkens kvalitet därigenom sänkes, böra dessa hjälpmedel blott i nödfall användas, och frukten helst plockas för hand, från stege, där så behöves.

Fruktskorv är en allmänt känd sjukdom, som särskilt under senare år gjort mycken skada på fruktodlingarna.. Sedan gammalt har f. kallats Fusicladium och uppdelats på 3 arter: äppleskorv, F. dendriticum Fuck., päronskorv, F. pyrinum Fuck. och körs-bärsskorv, F. cerasi Sacc. I rent vetenskapliga verk kallas de numera V enturia, nämligen äppleskorv V. inœqualis Wint., päronskorv V. pirina Aderh. och körsbärsskorv V. cerasi Aderh. Körsbärsskorv har underordnad betydelse.

Äpple- och päronskorv bilda å frukterna till en början grågröna fläckar, som småningom svartna. Päron- men ej äppleskorv framkallar vanligen även sprickor i frukten. Den angripna frukten är på grund av sitt fula utseende knappt säljbar, men då skorven håller sig endast i skalet, kan angripen frukt mycket väl användas i hushållet.

Om skorven huvudsakligen håller sig till frukten, lida träden själva föga av svampen, vilken däremot gör mycket större skada, om bladen bliva m. 1. m. fullständigt överdragna

av skorvfläckar, i synnerhet om detta inträffar tidigt på sommaren. Bladen torka då och avfalla i förtid, stundom mitt i sommaren, varigenom skörden kan gå helt förlorad. Om inga åtgärder vidtagas mot f., kunna angripna träd inom några år alldeles torka bort.

Sjukdomen sprider sig under sommaren genom konidier (grobara förökningsorgan, som avskiljas från svamptrådar) i skorvfläckarna på blad Qch frukter. Efter övervintringen utvecklas från de på marken liggande skorviga bladen eller frukterna ett slags sporhus (peri-thecium), innehållande sporsäckar, i vilka utvecklas verkliga sporer. Även på grenar kan svampen övervintra och på varen bilda peri-theciestadiet, fpr vilket namnet Venturia först användes.

F. härjar mest, då träden själva av låg temperatur hämmas i sin växt men svamptrådarna äro i tillfälle att växa och förgrena sig i bladen. Då svampen övervintrar huvudsakligen på nedfallna blad och på våren nytt smittämne från dem sprides till de nya bladen, bör allt nedfallet löv från angripna träd så noga som möjligt hopkrattas och brännas samt jorden under träden omgrävas och kalkas med bränd eller nysläckt kalk. Angripna grenar böra på vintern avsågas och brännas, och helst böra träden före lövsprickningen besprutas med 3 % kopparvitriollösning eller en lösning av 1 1. formalin i 60 1. vatten. Omedelbart före blomningen besprutas träden med svavelkalkvätska, »frisco» (se Insektdödande medel), 5 1. i 85 1. vatten. Kort efter det blomningen är fullt avslutad bör en ny. besprutning med frisco ske.E. H—g.

Frukträdgård. Se Fruktodling.

Frukträdmögel, kärnfruktmögel, stenfruktmögel, moniliasjuka, visar sig däri, att någon tid efter frukträdens blomning vissnar en större eller mindre del av blommorna, vilka få

brun färg, som sprider sig från blommorna ned i blomskaften, beroende på att svamptrådarna växa ned genom dessa till den gren, som bär de sjuka blommorna. Smittämnet, som antagligen sprides med insekter under blomningen, angriper nämligen först pistillens märke, och svamptrådarna utvecklas därför först i pistillen. Då svamptrådarna nedträngt i grenarna, antaga även bladen å dessa brun färg och vissna. Skadan har ofta ansetts vara en följd av frostskada. De på detta sätt skadade blommorna kunna givetvis ej sätta frukt. På de vissnade blomdelarna och bladskaften uppträda efter någon tid grå- eller gulaktiga mögelliknande vårtor (Monilia), som avskilja de smittförande konidierna. Även på frukterna kunna på eftersommaren liknande mögelvårtor uppkomma, om fruktskalet blivit skadat, t. ex. genom insekt styng. Äpplen med fasta skal bliva stundom alldeles svarta och ganska hårda (mumifierade). Likaså träffas sådana

Under frukterna lägges ett lager friska blad eller, om de skola sändas längre väg, först ett tunt lager och därefter rent silkespapper. Korgen skakas så mycket, att frukterna ligga tätt tillsammans, varefter de täckas med papper och träull eller blad. Korgen tillslutes med lock. Smärre korgar kunna i stället för lock översys med ett stycke tyg.

Som allmän regel gäller, att ingen frukt får inpackas i så moget tillstånd, att den under transporten kan taga skada av övermognad.

Fruktförvaring. Vid förvaring av vinterfrukt är att märka, att lagerrummet hålles fullkomligt mörkt och att temperaturen i detsamma hålles så jämn som möjligt. Om sommaren och hösten bör den sålunda icke överstiga +8° C. och under vintern hålles den vid 2—5° C. Frostfria källare äro merendels utmärkta fruktförvaringslokaler men böra vara ventilerade och frukten förvaras så, att den under tiden närmast efter skörden rikligt avdunstande fuktigheten kan bortgå. Om åter frukten förvaras i ett rum, där luften är torr, bör frukten hållas övertäckt för att ej skrumpna. Förvaringsrummet bör om möjligt vara cementerat invändigt, så att råttorna kunna utestängas. Om kyllagring av frukt, se Konservering.G. L—d.

Fruktos. Se Kolhydrat, Socker. **Fruktpackning.** Se Fruktodling.

Fruktplockare, apparat, fäst på en stang för nedplockning av högt sittande och svåråtkomlig frukt. Då vid dessas användning lätt inträffar, antingen att hela fruktsporren avbrytes, varigenom trädet skadas, eller ock fruktskaftet lösryckes från frukten, vilkens kvalitet därigenom sänkes, böra dessa hjälpmedel blott i nödfall användas, och frukten helst plockas för hand, från stege, där så behöves.

Fruktskorv är en allmänt känd sjukdom, som särskilt under senare år gjort mycken skada på fruktodlingarna.. Sedan gammalt har f. kallats Fusicladium och uppdelats på 3 arter: äppleskorv, F. dendriticum Fuck., päronskorv, F. pyrinum Fuck. och körs-bärsskorv, F. cerasi Sacc. I rent vetenskapliga verk kallas de numera V enturia, nämligen äppleskorv V. inœqualis Wint., päronskorv V. pirina Aderh. och körsbärsskorv V. cerasi Aderh. Körsbärsskorv har underordnad betydelse.

Äpple- och päronskorv bilda å frukterna till en början grågröna fläckar, som småningom svartna. Päron- men ej äppleskorv framkallar vanligen även sprickor i frukten. Den angripna frukten är på grund av sitt fula utseende knappt säljbar, men då skorven håller sig endast i skalet, kan angripen frukt mycket väl användas i hushållet.

Om skorven huvudsakligen håller sig till frukten, lida träden själva föga av svampen, vilken däremot gör mycket större skada, om bladen bliva m. 1. m. fullständigt överdragna

av skorvfläckar, i synnerhet om detta inträffar tidigt på sommaren. Bladen torka då och avfalla i förtid, stundom mitt i sommaren, varigenom skörden kan gå helt förlorad. Om inga åtgärder vidtagas mot f., kunna angripna träd inom några år alldeles torka bort.

Sjukdomen sprider sig under sommaren genom konidier (grobara förökningsorgan, som avskiljas från svamptrådar) i skorvfläckarna på blad Qch frukter. Efter övervintringen utvecklas från de på marken liggande skorviga bladen eller frukterna ett slags sporhus (peri-thecium), innehållande sporsäckar, i vilka utvecklas verkliga sporer. Även på grenar kan svampen övervintra och på varen bilda peri-theciestadiet, fpr vilket namnet Venturia först användes.

F. härjar mest, då träden själva av låg temperatur hämmas i sin växt men svamptrådarna äro i tillfälle att växa och förgrena sig i bladen. Då svampen övervintrar huvudsakligen på nedfallna blad och på våren nytt smittämne från dem sprides till de nya bladen, bör allt nedfallet löv från angripna träd så noga som möjligt hopkrattas och brännas samt jorden under träden omgrävas och kalkas med bränd eller nysläckt kalk. Angripna grenar böra på vintern avsågas och brännas, och helst böra träden före lövsprickningen besprutas med 3 % kopparvitriollösning eller en lösning av 1 1. formalin i 60 1. vatten. Omedelbart före blomningen besprutas träden med svavelkalkvätska, »frisco» (se Insektdödande medel), 5 1. i 85 1. vatten. Kort efter det blomningen är fullt avslutad bör en ny. besprutning med frisco ske.E. H—g.

Fruktträdgård. Se Fruktodling.

Fruktträdmögel, kärnfruktmögel, stenfruktmögel, moniliasjuka, visar sig däri, att någon tid efter fruktträdens blomning vissnar en större eller mindre del av blommorna, vilka få
brun färg, som sprider sig från blommorna ned i blomskaften, beroende på att svamptrådarna växa ned genom dessa till den gren, som bär de sjuka blommorna. Smittämnet, som antagligen sprides med insekter under blomningen, angriper nämligen först pistillens märke, och svamptrådarna utvecklas därför först i pistillen. Då svamptrådarna nedträngt i grenarna, antaga även bladen å dessa brun färg och vissna. Skadan har ofta ansetts vara en följd av frostskada. De på detta sätt skadade blommorna kunna givetvis ej sätta frukt. På de vissnade blomdelarna och bladskaften uppträda efter någon tid grå- eller gulaktiga mögelliknande vårtor (Monilia), som avskilja de smittförande konidierna. Även på frukterna kunna på eftersommaren liknande mögelvårtor uppkomma, om fruktskalet blivit skadat, t. ex. genom insekt styng. Äpplen med fasta skal bliva stundom alldeles svarta och ganska hårda (mumifierade). Likaså träffas sådana

Under frukterna lägges ett lager friska blad eller, om de skola sändas längre väg, först ett tunt lager och därefter rent silkespapper. Korgen skakas så mycket, att frukterna ligga tätt tillsammans, varefter de täckas med papper och träull eller blad. Korgen tillslutes med lock. Smärre korgar kunna i stället för lock översys med ett stycke tyg.

Som allmän regel gäller, att ingen frukt får inpackas i så moget tillstånd, att den under transporten kan taga skada av övermognad.

Fruktförvaring. Vid förvaring av vinterfrukt är att märka, att lagerrummet hålles fullkomligt mörkt och att temperaturen i detsamma hålles så jämn som möjligt. Om sommaren och hösten bör den sålunda icke överstiga +8° C. och under vintern hålles den vid 2—5° C. Frostfria källare äro merendels utmärkta fruktförvaringslokaler men böra vara ventilerade och frukten förvaras så, att den under tiden närmast efter skörden rikligt avdunstande fuktigheten kan bortgå. Om åter frukten förvaras i ett rum, där luften är torr, bör frukten hållas övertäckt för att ej skrumpna. Förvaringsrummet bör om möjligt vara cementerat invändigt, så att råttorna kunna utestängas. Om kyllagring av frukt, se Konservering.G. L—d.

Fruktos. Se Kolhydrat, Socker. **Fruktpackning.** Se Fruktodling.

Fruktplockare, apparat, fäst på en stang för nedplockning av högt sittande och svåråtkomlig frukt. Då vid dessas användning lätt inträffar, antingen att hela fruktsporren avbrytes, varigenom trädet skadas, eller ock fruktskaftet lösryckes från frukten, vilkens kvalitet därigenom sänkes, böra dessa hjälpmedel blott i nödfall användas, och frukten helst plockas för hand, från stege, där så behöves.

Fruktskorv är en allmänt känd sjukdom, som särskilt under senare år gjort mycken skada på fruktodlingarna.. Sedan gammalt har f. kallats Fusicladium och uppdelats på 3 arter: äppleskorv, F. dendriticum Fuck., päronskorv, F. pyrinum Fuck. och körs-bärsskorv, F. cerasi Sacc. I rent vetenskapliga verk kallas de numera V enturia, nämligen äppleskorv V. inœqualis Wint., päronskorv V. pirina Aderh. och körsbärsskorv V. cerasi Aderh. Körsbärsskorv har underordnad betydelse.

Äpple- och päronskorv bilda å frukterna till en början grågröna fläckar, som småningom svartna. Päron- men ej äppleskorv framkallar vanligen även sprickor i frukten. Den angripna frukten är på grund av sitt fula utseende knappt säljbar, men då skorven håller sig endast i skalet, kan angripen frukt mycket väl användas i hushållet.

Om skorven huvudsakligen håller sig till frukten, lida träden själva föga av svampen, vilken däremot gör mycket större skada, om bladen bliva m. 1. m. fullständigt överdragna

av skorvfläckar, i synnerhet om detta inträffar tidigt på sommaren. Bladen torka då och avfalla i förtid, stundom mitt i sommaren, varigenom skörden kan gå helt förlorad. Om inga åtgärder vidtagas mot f., kunna angripna träd inom några år alldeles torka bort.

Sjukdomen sprider sig under sommaren genom konidier (grobara förökningsorgan, som avskiljas från svamptrådar) i skorvfläckarna på blad Qch frukter. Efter övervintringen utvecklas från de på marken liggande skorviga bladen eller frukterna ett slags sporhus (peri-thecium), innehållande sporsäckar, i vilka utvecklas verkliga sporer. Även på grenar kan svampen övervintra och på varen bilda peri-theciestadiet, fpr vilket namnet Venturia först användes.

F. härjar mest, då träden själva av låg temperatur hämmas i sin växt men svamptrådarna äro i tillfälle att växa och förgrena sig i bladen. Då svampen övervintrar huvudsakligen på nedfallna blad och på våren nytt smittämne från dem sprides till de nya bladen, bör allt nedfallet löv från angripna träd så noga som möjligt hopkrattas och brännas samt jorden under träden omgrävas och kalkas med bränd eller nysläckt kalk. Angripna grenar böra på vintern avsågas och brännas, och helst böra träden före lövsprickningen besprutas med 3 % kopparvitriollösning eller en lösning av 1 1. formalin i 60 1. vatten. Omedelbart före blomningen besprutas träden med svavelkalkvätska, »frisco» (se Insektdödande medel), 5 1. i 85 1. vatten. Kort efter det blomningen är fullt avslutad bör en ny. besprutning med frisco ske.E. H—g.

Frukträdgård. Se Fruktodling.

Frukträdmögel, kärnfruktmögel, stenfruktmögel, moniliasjuka, visar sig däri, att någon tid efter frukträdens blomning vissnar en större eller mindre del av blommorna, vilka få brun färg, som sprider sig från blommorna ned i blomskaften, beroende på att svamptrådarna växa ned genom dessa till den gren, som bär de sjuka blommorna. Smittämnet, som antagligen sprides med insekter under blomningen, angriper nämligen först pistillens märke, och svampträdarna utvecklas därför först i pistillen. Då svampträdarna nedträngt i grenarna, antaga även bladen å dessa brun färg och vissna. Skadan har ofta ansetts vara en följd av frostskada. De på detta sätt skadade blommorna kunna givetvis ej sätta frukt. På de vissnade blomdelarna och bladskaften uppträda efter någon tid grå- eller gulaktiga mögelliknande vårtor (Monilia), som avskilja de smittförande konidierna. Även på frukterna kunna på eftersommaren liknande mögelvårtor uppkomma, om fruktskalet blivit skadat, t. ex. genom insekt styng. Äpplen med fasta skal bliva stundom alldeles svarta och ganska hårda (mumifierade). Likaså träffas sådana

Under frukterna lägges ett lager friska blad eller, om de skola sändas längre väg, först ett tunt lager och därefter rent silkespapper. Korgen skakas så mycket, att frukterna ligga tätt tillsammans, varefter de täckas med papper och träull eller blad. Korgen tillslutes med lock. Smärre korgar kunna i stället för lock översys med ett stycke tyg.

Som allmän regel gäller, att ingen frukt får inpackas i så moget tillstånd, att den under transporten kan taga skada av övermognad.

Fruktförvaring. Vid förvaring av vinterfrukt är att märka, att lagerrummet hålles fullkomligt mörkt och att temperaturen i detsamma hålles så jämn som möjligt. Om sommaren och hösten bör den sålunda icke överstiga +8° C. och under vintern hålles den vid 2—5° C. Frostfria källare äro merendels utmärkta fruktförvaringslokaler men böra vara ventilerade och frukten förvaras så, att den under tiden närmast efter skörden rikligt avdunstande fuktigheten kan bortgå. Om åter frukten förvaras i ett rum, där luften är torr, bör frukten hållas övertäckt för att ej skrumpna. Förvaringsrummet bör om möjligt vara cementerat invändigt, så att råttorna kunna utestängas. Om kyllagring av frukt, se Konservering.G. L—d.

Fruktos. Se Kolhydrat, Socker. **Fruktpackning.** Se Fruktodling.

Fruktplockare, apparat, fäst på en stang för nedplockning av högt sittande och svåråtkomlig frukt. Då vid dessas användning lätt inträffar, antingen att hela fruktsporren avbrytes, varigenom trädet skadas, eller ock fruktskaftet lösryckes från frukten, vilkens kvalitet därigenom sänkes, böra dessa hjälpmedel blott i nödfall användas, och frukten helst plockas för hand, från stege, där så behöves.

Fruktskorv är en allmänt känd sjukdom, som särskilt under senare år gjort mycken skada på fruktodlingarna.. Sedan gammalt har f. kallats Fusicladium och uppdelats på 3 arter: äppleskorv, F. dendriticum Fuck., päronskorv, F. pyrinum Fuck. och körs-bärsskorv, F. cerasi Sacc. I rent vetenskapliga verk kallas de numera V enturia, nämligen äppleskorv V. inœqualis Wint., päronskorv V. pirina Aderh. och körsbärsskorv V. cerasi Aderh. Körsbärsskorv har underordnad betydelse.

Äpple- och päronskorv bilda å frukterna till en början grågröna fläckar, som småningom svartna. Päron- men ej äppleskorv framkallar vanligen även sprickor i frukten. Den angripna frukten är på grund av sitt fula utseende knappt säljbar, men då skorven håller sig endast i skalet, kan angripen frukt mycket väl användas i hushållet.

Om skorven huvudsakligen håller sig till frukten, lida träden själva föga av svampen, vilken däremot gör mycket större skada, om bladen bliva m. 1. m. fullständigt överdragna

av skorvfläckar, i synnerhet om detta inträffar tidigt på sommaren. Bladen torka då och avfalla i förtid, stundom mitt i sommaren, varigenom skörden kan gå helt förlorad. Om inga åtgärder vidtagas mot f., kunna angripna träd inom några år alldeles torka bort.

Sjukdomen sprider sig under sommaren genom konidier (grobara förökningsorgan, som avskiljas från svampträdar) i skorvfläckarna på blad Qch frukter. Efter övervintringen utvecklas från de på marken liggande skorviga bladen eller frukterna ett slags sporhus (peri-thecium), innehållande sporsäckar, i vilka utvecklas verkliga sporer. Även på grenar kan svampen övervintra och på varen bilda peri-theciestadiet, fpr vilket namnet Venturia först användes.

F. härjar mest, då träden själva av låg temperatur hämmas i sin växt men svampträdarna äro i tillfälle att växa och förgrena sig i bladen. Då svampen övervintrar huvudsakligen på nedfallna blad och på våren nytt smittämne från dem sprides till de nya bladen, bör allt nedfallet löv från angripna träd så noga som möjligt hopkrattas och brännas samt jorden under träden omgrävas och kalkas med bränd eller nysläckt kalk. Angripna grenar böra på vintern avsågas och brännas, och helst böra träden före lövsprickningen besprutas med 3 % kopparvitriollösning eller en lösning av 1 1. formalin i 60 1. vatten. Omedelbart före blomningen besprutas träden med svavelkalkvätska, »frisco» (se Insektdödande medel), 5 1. i 85 1. vatten. Kort efter det blomningen är fullt avslutad bör en ny. besprutning med frisco ske.E. H—g.

Frukträdgård. Se Fruktodling.

Frukträdmögel, kärnfruktmögel, stenfruktmögel, moniliasjuka, visar sig däri, att någon tid efter frukträdens blomning vissnar en större eller mindre del av blommorna, vilka få brun färg, som sprider sig från blommorna ned i blomskaften, beroende på att svampträdarna växa ned genom dessa till den gren, som bär de sjuka blommorna. Smittämnet, som antagligen sprides med insekter under blomningen, angriper nämligen först pistillens märke, och svampträdarna utvecklas därför först i pistillen. Då svampträdarna nedträngt i grenarna, antaga även bladen å dessa brun färg och vissna. Skadan har ofta ansetts vara en följd av frostskada. De på detta sätt skadade blommorna kunna givetvis ej sätta frukt. På de vissnade blomdelarna och bladskaften uppträda efter någon tid grå- eller gulaktiga mögelliknande vårtor (Monilia), som avskilja de smittförande konidierna. Även på frukterna kunna på eftersommaren liknande mögelvårtor uppkomma, om fruktskalet blivit skadat, t. ex. genom insekt styng. Äpplen med fasta skal bliva stundom alldeles svarta och ganska hårda (mumifierade). Likaså träffas sådana

Under frukterna lägges ett lager friska blad eller, om de skola sändas längre väg, först ett tunt lager och därefter rent silkespapper. Korgen skakas så mycket, att frukterna ligga tätt tillsammans, varefter de täckas med papper och träull eller blad. Korgen tillslutes med lock. Smärre korgar kunna i stället för lock översys med ett stycke tyg.

Som allmän regel gäller, att ingen frukt får inpackas i så moget tillstånd, att den under transporten kan taga skada av övermognad.

Fruktförvaring. Vid förvaring av vinterfrukt är att märka, att lagerrummet hålles fullkomligt mörkt och att temperaturen i detsamma hålles så jämn som möjligt. Om sommaren och hösten bör den sålunda icke överstiga +8° C. och under vintern hålles den vid 2—5° C. Frostfria källare äro merendels utmärkta fruktförvaringslokaler men böra vara ventilerade och frukten förvaras så, att den under tiden närmast efter skörden rikligt avdunstande fuktigheten kan bortgå. Om åter frukten förvaras i ett rum, där luften är torr, bör frukten hållas övertäckt för att ej skrumpna. Förvaringsrummet bör om möjligt vara cementerat invändigt, så att råttorna kunna utestängas. Om kyllagring av frukt, se Konservering.G. L—d.

Fruktos. Se Kolhydrat, Socker. **Fruktpackning.** Se Fruktodling.

Fruktplockare, apparat, fäst på en stang för nedplockning av högt sittande och svåråtkomlig frukt. Då vid dessas användning lätt inträffar, antingen att hela fruktsporren avbrytes, varigenom trädet skadas, eller ock fruktskaftet lösryckes från frukten, vilkens kvalitet därigenom sänkes, böra dessa hjälpmedel blott i nödfall användas, och frukten helst plockas för hand, från stege, där så behöves.

Fruktskorv är en allmänt känd sjukdom, som särskilt under senare år gjort mycken skada på fruktodlingarna.. Sedan gammalt har f. kallats Fusicladium och uppdelats på 3 arter: äppleskorv, F. dendriticum Fuck., päronskorv, F. pyrinum Fuck. och körs-bärsskorv, F. cerasi Sacc. I rent vetenskapliga verk kallas de numera V enturia, nämligen äppleskorv V. inœqualis Wint., päronskorv V. pirina Aderh. och körsbärsskorv V. cerasi Aderh. Körsbärsskorv har underordnad betydelse.

Äpple- och päronskorv bilda å frukterna till en början grågröna fläckar, som småningom svartna. Päron- men ej äppleskorv framkallar vanligen även sprickor i frukten. Den angripna frukten är på grund av sitt fula utseende knappt säljbar, men då skorven håller sig endast i skalet, kan angripen frukt mycket väl användas i hushållet.

Om skorven huvudsakligen håller sig till frukten, lida träden själva föga av svampen, vilken däremot gör mycket större skada, om bladen bliva m. 1. m. fullständigt överdragna

av skorvfläckar, i synnerhet om detta inträffar tidigt på sommaren. Bladen torka då och avfalla i förtid, stundom mitt i sommaren, varigenom skörden kan gå helt förlorad. Om inga åtgärder vidtagas mot f., kunna angripna träd inom några år alldeles torka bort.

Sjukdomen sprider sig under sommaren genom konidier (grobara förökningsorgan, som avskiljas från svampträdar) i skorvfläckarna på blad Qch frukter. Efter övervintringen utvecklas från de på marken liggande skorviga bladen eller frukterna ett slags sporhus (peri-thecium), innehållande sporsäckar, i vilka utvecklas verkliga sporer. Även på grenar kan svampen övervintra och på varen bilda peri-theciestadiet, fpr vilket namnet Venturia först användes.

F. härjar mest, då träden själva av låg temperatur hämmas i sin växt men svampträdarna äro i tillfälle att växa och förgrena sig i bladen. Då svampen övervintrar huvudsakligen på nedfallna blad och på våren nytt smittämne från dem sprides till de nya bladen, bör allt nedfallet löv från angripna träd så noga som möjligt hopkrattas och brännas samt jorden under

träden omgrävas och kalkas med bränd eller nysläckt kalk. Angripna grenar böra på vintern avsågas och brännas, och helst böra träden före lövsprickningen besprutas med 3 % kopparvitriollösning eller en lösning av 1 1. formalin i 60 1. vatten. Omedelbart före blomningen besprutas träden med svavelkalkvätska, »frisco» (se Insektdödande medel), 5 1. i 85 1. vatten. Kort efter det blomningen är fullt avslutad bör en ny. besprutning med frisco ske.E. H—g.

Frukträdgård. Se Fruktodling.

Fruktträdmögel, kärnfruktmögel, stenfruktmögel, moniliasjuka, visar sig däri, att någon tid efter fruktträdens blomning vissnar en större eller mindre del av blommorna, vilka få brun färg, som sprider sig från blommorna ned i blomskaften, beroende på att svamptrådarna växa ned genom dessa till den gren, som bär de sjuka blommorna. Smittämnet, som antagligen sprides med insekter under blomningen, angriper nämligen först pistillens märke, och svamptrådarna utvecklas därför först i pistillen. Då svamptrådarna nedträngt i grenarna, antaga även bladen å dessa brun färg och vissna. Skadan har ofta ansetts vara en följd av frostskada. De på detta sätt skadade blommorna kunna givetvis ej sätta frukt. På de vissnade blomdelarna och bladskaften uppträda efter någon tid grå- eller gulaktiga mögelliknande vårtor (Monilia), som avskilja de smittförande konidierna. Även på frukterna kunna på eftersommaren liknande mögelvårtor uppkomma, om fruktskalet blivit skadat, t. ex. genom insekt styng. Äpplen med fasta skal bliva stundom alldeles svarta och ganska hårda (mumifierade). Likaså träffas sådana

Under frukterna lägges ett lager friska blad eller, om de skola sändas längre väg, först ett tunt lager och därefter rent silkespapper. Korgen skakas så mycket, att frukterna ligga tätt tillsammans, varefter de täckas med papper och träull eller blad. Korgen tillslutes med lock. Smärre korgar kunna i stället för lock översys med ett stycke tyg.

Som allmän regel gäller, att ingen frukt får inpackas i så moget tillstånd, att den under transporten kan taga skada av övermognad.

Fruktförvaring. Vid förvaring av vinterfrukt är att märka, att lagerrummet hålles fullkomligt mörkt och att temperaturen i detsamma hålles så jämn som möjligt. Om sommaren och hösten bör den sålunda icke överstiga +8° C. och under vintern hålles den vid 2—5° C. Frostfria källare äro merendels utmärkta fruktförvaringslokaler men böra vara ventilerade och frukten förvaras så, att den under tiden närmast efter skörden rikligt avdunstande fuktigheten kan bortgå. Om åter frukten förvaras i ett rum, där luften är torr, bör frukten hållas övertäckt för att ej skrumpna. Förvaringsrummet bör om möjligt vara cementerat invändigt, så att råttorna kunna utestängas. Om kyllagring av frukt, se Konservering.G. L—d.

Fruktos. Se Kolhydrat, Socker. **Fruktpackning.** Se Fruktodling.

Fruktplockare, apparat, fäst på en stang för nedplockning av högt sittande och svåråtkomlig frukt. Då vid dessas användning lätt inträffar, antingen att hela fruktsporren avbrytes, varigenom trädet skadas, eller ock fruktskaftet lösryckes från frukten, vilkens kvalitet därigenom sänkes, böra dessa hjälpmedel blott i nödfall användas, och frukten helst plockas för hand, från stege, där så behöves.

Fruktskorv är en allmänt känd sjukdom, som särskilt under senare år gjort mycken skada på fruktodlingarna.. Sedan gammalt har f. kallats Fusicladium och uppdelats på 3 arter: äppleskorv, F. dendriticum Fuck., päronskorv, F. pyrinum Fuck. och körs-bärsskorv, F. cerasi Sacc. I rent vetenskapliga verk kallas de numera V enturia, nämligen äppleskorv V. inœqualis Wint., päronskorv V. pirina Aderh. och körsbärsskorv V. cerasi Aderh. Körsbärsskorv har underordnad betydelse.

Äpple- och päronskorv bilda å frukterna till en början gågröna fläckar, som småningom svartna. Päron- men ej äppleskorv framkallar vanligen även sprickor i frukten. Den angripna frukten är på grund av sitt fula utseende knappt säljbar, men då skorven håller sig endast i skalet, kan angripen frukt mycket väl användas i hushållet.

Om skorven huvudsakligen håller sig till frukten, lida träden själva föga av svampen, vilken däremot gör mycket större skada, om bladen bliva m. 1. m. fullständigt överdragna

av skorvfläckar, i synnerhet om detta inträffar tidigt på sommaren. Bladen torka då och avfalla i förtid, stundom mitt i sommaren, varigenom skörden kan gå helt förlorad. Om inga åtgärder vidtagas mot f., kunna angripna träd inom några år alldeles torka bort.

Sjukdomen sprider sig under sommaren genom konidier (grobara förökningsorgan, som avskiljas från svamptrådar) i skorvfläckarna på blad Qch frukter. Efter övervintringen utvecklas från de på marken liggande skorviga bladen eller frukterna ett slags sporhus (peri-thecium), innehållande sporsäckar, i vilka utvecklas verkliga sporer. Även på grenar kan svampen övervintra och på varen bilda peri-theciestadiet, fpr vilket namnet Venturia först användes.

F. härjar mest, då träden själva av låg temperatur hämmas i sin växt men svamptrådarna äro i tillfälle att växa och förgrena sig i bladen. Då svampen övervintrar huvudsakligen på nedfallna blad och på våren nytt smittämne från dem sprides till de nya bladen, bör allt nedfallet löv från angripna träd så noga som möjligt hopkrattas och brännas samt jorden under träden omgrävas och kalkas med bränd eller nysläckt kalk. Angripna grenar böra på vintern avsågas och brännas, och helst böra träden före lövsprickningen besprutas med 3 % kopparvitriollösning eller en lösning av 1 1. formalin i 60 1. vatten. Omedelbart före blomningen besprutas träden med svavelkalkvätska, »frisco» (se Insektdödande medel), 5 1. i 85 1. vatten. Kort efter det blomningen är fullt avslutad bör en ny. besprutning med frisco ske.E. H—g.

Frukträdgård. Se Fruktodling.

Fruktträdmögel, kärnfruktmögel, stenfruktmögel, moniliasjuka, visar sig däri, att någon tid efter fruktträdens blomning vissnar en större eller mindre del av blommorna, vilka få brun färg, som sprider sig från blommorna ned i blomskaften, beroende på att svamptrådarna växa ned genom dessa till den gren, som bär de sjuka blommorna. Smittämnet, som antagligen sprides med insekter under blomningen, angriper nämligen först pistillens märke, och svamptrådarna utvecklas därför först i pistillen. Då svamptrådarna nedträngt i grenarna, antaga även bladen å dessa brun färg och vissna. Skadan har ofta ansetts vara en följd av frostskada. De på detta sätt skadade blommorna kunna givetvis ej sätta frukt. På de vissnade blomdelarna och bladskaften uppträda efter någon tid grå- eller gulaktiga mögelliknande vårtor (Monilia), som avskilja de smittförande konidierna. Även på frukterna kunna på eftersommaren liknande mögelvårtor uppkomma, om fruktskalet blivit skadat, t. ex. genom insekt styng. Äpplen med fasta skal bliva stundom alldeles svarta och ganska hårda (mumifierade). Likaså träffas sådana

vårtor i frostsprickor på grenarna. Smittämnet kan därför övervintra på vissna, kvarsittande eller nedfallna blomdelar och frukter samt i frostsprickor på grenarna.

F. omfattar 2 skilda svamparter: kärnfruktmögel, *Sclerotinia fructigena* Pers., som bildar gulaktiga mögelvårtor och angriper äpple- och päronträd, samt stenfruktmögel, *Sclerotinia cinerea* (Pers.), Wor., på körsbärs- och plommonträd.

Villkor för dessa svampars trevnad är varm och fuktig väderlek under blomnings- och mognadstiden, och de orsaka vissa år fruktodlarna högst betydande förluster, särdeles i landets södra delar, under det att härjningarna vanligen äro mindre svåra längre norrut.

Åtgärder mot sjukdomen. På hösten avskäras och brännas alla sjuka kvistar och kvarsittande sjuka frukter. Allt avfall under träden hopkråttas och brännes. Jorden under träden omgräves och blandas med ny-släckt kalk. Då smittämnet kan övervintra även i frostsprickor å grenarna, besprutas träden under någon solig dag på hösten eller på våren kort före lövsprickningen med 3 % kopparvitriollösning eller $^3/_4$ % formalinlösning (1 l. 40 % formalin till 60 l. vatten). En annan åtgärd är att skydda träden mot frostskada. Detta kan ske dels genom att snön under vintern bortskottas omkring träden, så att tjälen tränger djupt ned, varigenom sav-ningen på våren försenas, dels genom att tidigt på våren uppsätta bastmattor till skydd mot stark solvärme, detta gäller särskilt spaljé-träd. Dessutom bör stark kvävegödsling undvikas, som försenar vedens mognad på hösten och därigenom gör årsskotten ömtåliga för frost.E. H—g.

Fruktträdsplintborre. Se Barkborre.

Fruktved, fruktsporre, fruktträdsdvärggrenar, som utveckla blommor och frukt.

Frysjord, dragjord, kallas jord, som till följd av det i jorden insugna vattnets frysning utvidgas starkt, varvid späda växtrötter kunna avslitas och växterna upplyftas ur jorden. Beror på jordens stora halt av starkt vattenhållande delar, ss. torv- och mullämnen samt kolloidal lera. Jfr Flytjord.

Frysning. Se Frost, Frostskada.

Frånrensning, avrensning, de föroreningar, som vid sädens kastning (harpning) frånskiljas, består till stor del av ogräsfrö och har därför ett avsevärt fodervärde. Då många ogräsfrön och även svampsporer kunna genomgå djurens matsmältningskanal utan att förlora sin livskraft och därefter med gödseln kunna komma ut på åkern och där föröka sig, bör f. aldrig givas djuren utan att antingen malas väl eller helst kokas.

Fräken, *Equisetum,* kärlkryptogamer, som bilda familjen *Equisetineæ.* Från djupt, krypande, svarta rotstockar, som hos vissa arter bära rotknölar, uppskjuta rörformiga, ledade stammar, vilkas ledstycken upptill avslutas av en tandad slida och vid torkning lätt falla i sär. Stammarna äro bladlösa, ogrenade eller bära regelbundna grenkransar och äro dels

fruktbärande, dels sterila. Fruktställningen är ett kottelikt ax i de fruktbärande skottens topp. Dessa växter älska fuktig växtplats, och deras förekomst på till synes torr jord vittnar om högt grundvattenstånd eller källor i älven. De förtäras, ehuru vanligen ej med begärlighet, av kreaturen; flertalet har lågt näringsvärde med mycket hög halt av kiselsyra. F., som till någon större del ingår i fodret, framkallar stundom matsmältningsstörningar, djurens avmagring, nedgång i mjölkavsöndringen och även svårare sjukdomsfall. Dessa verkningar anses numera bero på innehåll av giftiga ämnen, vilkas art dock är okänd. Avmagring kan dock även förklaras därav, att f. vanligen växer på mager mark, och att därpå skördat foder är näringsfattigt.

Åkerfräken, E. arvense L., är ett på ofullständigt torrlagd och mindre väl brukad jord vanligt ogräs, som, oavsett sin värdelöshet som foder, skadar genom att med sina rötter inväxa i och igentäppa dikesrör. Utrotas genom avdikning och omsorgsfull, brukning av jorden.

Lund- 1. skogsfräken, E, silvaticum L., med greniga grenkransar, är allmän i skog, oskadlig men värdelös.

Skav-fräken, skäfte, *E. hiemale* L., med nedtill förgrenade stjälkar utan kransgrenar, är ytterst hård och skarp och har använts som skurmedel för polering av trä, horn och metall. Ätes knappt av kreaturen. Vållar enligt folktron tandfällning hos djur, som förtärt den.

Kärrfräken, *E. palustre* L., med flerpipig, 6—8-fårad stjälk med talrika grenkransar, samt dyfräken, åskäfte eller roxne, *E. fluviatile* L. 1. *limosum* L., med 1-pipig, mångstrimmig stjälk, växa båda i grunt vatten på dyig botten och bilda där fräkenbottnar, den förra även på fuktig ängsmark; dessa arter äro de som mest användas till foder men också mest framkalla akuta sjukdomsfall. Dyfräken bör på grund av sin sammansättning vara ett värdefullt foder. Torkad innehåller den av smältbara ämnen omkring 6 % äggvita, 2 % amider och 25 % kvävefria extraktämnen men blott 18 % växttråd, varav hälften smältbar. Den har dock en askhalt av omkring 14 %, till större delen värdelös kiselsyra. Denna art förtäres färsk gärna av kor och anses som ett gott mjölkfoder. Om den får ligga fuktig i hög, ratas den men ätes bra, sedan den torkats till hö. Bärgningen försvåras av att den vid torkning sönderfaller i sina ledstycken. Den är oskadlig för nötkreatur och får men föranleder hos hästar dåsighet, rädsla för buller samt förlamning m. fl. tecken till sjukdom, som stundom leder till döden. — vårtor i frostsprickor på grenarna. Smittämnet kan därför övervintra på vissna, kvarsittande eller nedfallna blomdelar och frukter samt i frostsprickor på grenarna.

F. omfattar 2 skilda svamparter: kärnfruktmögel, *Sclerotinia fructigena* Pers., som bildar gulaktiga mögelvårtor och angriper äpple- och päronträd, samt stenfruktmögel, *Sclerotinia cinerea* (Pers.), Wor., på körsbärs- och plommonträd.

Villkor för dessa svampars trevnad är varm och fuktig väderlek under blomnings- och mognadstiden, och de orsaka vissa år fruktodlarna högst betydande förluster, särdeles i landets södra delar, under det att härjningarna vanligen äro mindre svåra längre norrut.

Åtgärder mot sjukdomen. På hösten avskäras och brännas alla sjuka kvistar och kvarsittande sjuka frukter. Allt avfall under träden hopkråttas och brännes. Jorden under träden omgräves och blandas med ny-släckt kalk. Då smittämnet kan övervintra även i frostsprickor å grenarna, besprutas träden under någon solig dag på hösten eller på våren kort före lövsprickningen med 3 % kopparvitriollösning eller $^3/_4$ % formalinlösning (1 l. 40 % formalin till 60 l. vatten). En annan åtgärd är att skydda träden mot frostskada. Detta kan ske dels genom att snön under vintern bortskottas omkring träden, så att tjälen tränger djupt ned, varigenom sav-ningen på våren försenas, dels genom att tidigt på våren uppsätta bastmattor till skydd mot stark solvärme, detta gäller särskilt spaljé-träd. Dessutom bör stark kvävegödsling undvikas, som försenar vedens mognad på hösten och därigenom gör årsskotten ömtåliga för frost.E. H—g.

Fruktträdsplintborre. Se Barkborre.

Fruktved, fruktsporre, fruktträdsdvärggrenar, som utveckla blommor och frukt.

Frysjord, dragjord, kallas jord, som till följd av det i jorden insugna vattnets frysning utvidgas starkt, varvid späda växtrötter kunna avslitas och växterna upplyftas ur jorden. Beror på jordens stora halt av starkt vattenhållande delar, ss. torv- och mullämnen samt kolloidal lera. Jfr Flytjord.

Frysning. Se Frost, Frostskada.

Frånrensning, avrensning, de föroreningar, som vid sädens kastning (harpning) frånskiljas, består till stor del av ogräsfrö och har därför ett avsevärt fodervärde. Då många ogräsfrön och även svampsporer kunna genomgå djurens matsmältningskanal utan att förlora sin livskraft och därefter med gödseln kunna komma ut på åkern och där föröka sig, bör f. aldrig givas djuren utan att antingen malas väl eller helst kokas.

Fräken, *Equisetum,* kärlkryptogamer, som bilda familjen *Equisetineæ.* Från djupt, krypande, svarta rotstockar, som hos vissa arter bära rotknölar, uppskjuta rörformiga, ledade stammar, vilkas ledstycken upptill avslutas av en tandad slida och vid torkning lätt falla i sär. Stammarna äro bladlösa, ogrenade eller bära regelbundna grenkransar och äro dels fruktbärande, dels sterila. Fruktställningen är ett kottelikt ax i de fruktbärande skottens topp. Dessa växter älska fuktig växtplats, och deras förekomst på till synes torr jord vittnar om högt grundvattenstånd eller källor i älven. De förtäras, ehuru vanligen ej med begärlighet, av kreaturen; flertalet har lågt näringsvärde med mycket hög halt av kiselsyra. F., som till någon större del ingår i fodret, framkallar stundom matsmältningsstörningar, djurens avmagring, nedgång i mjölkavsöndringen och även svårare sjukdomsfall. Dessa verkningar anses numera bero på innehåll av giftiga ämnen, vilkas art dock är okänd. Avmagring kan dock även förklaras därav, att f. vanligen växer på mager mark, och att därpå skördat foder är näringsfattigt.

Åkerfräken, E. arvense L., är ett på ofullständigt torrlagd och mindre väl brukad jord vanligt ogräs, som, oavsett sin värdelöshet som foder, skadar genom att med sina rötter inväxa i och igentäppa dikesrör. Utrotas genom avdikning och omsorgsfull, brukning av jorden.

Lund- 1. skogsfräken, E, silvaticum L., med greniga grenkransar, är allmän i skog, oskadlig men värdelös.

Skav-fräken, skäfte, *E. hiemale* L., med nedtill förgrenade stjälkar utan kransgrenar, är ytterst hård och skarp och har använts som skurmedel för polering av trä, horn och metall. Ätes knappt av kreaturen. Vållar enligt folktron tandfällning hos djur, som förtärt den.

Kärrfräken, *E. palustre* L., med flerpipig, 6—8-fårad stjälk med talrika grenkransar, samt dyfräken, åskäfte eller roxne, *E. fluviatile* L. 1. *limosum* L., med 1-pipig, mångstrimmig stjälk, växa båda i grunt vatten på dyig botten och bilda där fräkenbottnar, den förra även på fuktig ängsmark; dessa arter äro de som mest användas till foder men också mest framkalla akuta sjukdomsfall. Dyfräken bör på grund av sin sammansättning vara ett värdefullt foder. Torkad innehåller den av smältbara ämnen omkring 6 % äggvita, 2 % amider och 25 % kvävefria extraktämnen men blott 18 % växttråd, varav hälften smältbar. Den har dock en askhalt av omkring 14 %, till större delen värdelös kiselsyra. Denna art förtäres färsk gärna av kor och anses som ett gott mjölkfoder. Om den får ligga fuktig i hög, ratas den men ätes bra, sedan den torkats till hö. Bärgningen försvåras av att den vid torkning sönderfaller i sina ledstycken. Den är oskadlig för nötkreatur och får men föranleder hos hästar dåsighet, rädsla för buller samt förlamning m. fl. tecken till sjukdom, som stundom leder till döden. — vårtor i frostsprickor på grenarna. Smittämnet kan därför övervintra på vissna, kvarsittande eller nedfallna blomdelar och frukter samt i frostsprickor på grenarna.

F. omfattar 2 skilda svamparter: kärnfruktmögel, *Sclerotinia fructigena* Pers., som bildar gulaktiga mögelvårtor och angriper äpple- och päronträd, samt stenfruktmögel, *Sclerotinia cinerea* (Pers.), Wor., på körsbärs- och plommonträd.

Villkor för dessa svampars trevnad är varm och fuktig väderlek under blomnings- och mognadstiden, och de orsaka vissa år fruktodlarna högst betydande förluster, särdeles i landets södra delar, under det att härjningarna vanligen äro mindre svåra längre norrut.

Åtgärder mot sjukdomen. På hösten avskäras och brännas alla sjuka kvistar och kvarsittande sjuka frukter. Allt avfall under träden hopkråttas och brännes. Jorden under träden omgräves och blandas med ny-släckt kalk. Då smittämnet kan övervintra även i frostsprickor å grenarna, besprutas träden under någon solig dag på hösten eller på våren kort före lövsprickningen med 3 % kopparvitriollösning eller $^3/_4$ % formalinlösning (1 l. 40 % formalin till 60 l. vatten). En annan åtgärd är att skydda träden mot frostskada. Detta kan ske dels genom att snön under vintern bortskottas omkring träden, så att tjälen tränger djupt ned, varigenom sav-ningen på våren försenas, dels genom att tidigt på våren uppsätta bastmattor till skydd mot stark solvärme, detta gäller särskilt spaljé-träd. Dessutom bör stark kvävegödsling undvikas, som försenar vedens mognad på hösten och därigenom gör årsskotten ömtåliga för frost.E. H—g.

Fruktträdsplintborre. Se Barkborre.

Fruktved, fruktsporre, fruktträdsdvärggrenar, som utveckla blommor och frukt.

Frysjord, dragjord, kallas jord, som till följd av det i jorden insugna vattnets frysning utvidgas starkt, varvid späda växtrötter kunna avslitas och växterna upplyftas ur jorden. Beror

på jordens stora halt av starkt vattenhållande delar, ss. torv- och mullämnen samt kolloidal lera. Jfr Flytjord.

Frysning. Se Frost, Frostskada.

Frånrensning, avrensning, de föroreningar, som vid sädens kastning (harpning) frånskiljas, består till stor del av ogräsfrö och har därför ett avsevärt fodervärde. Då många ogräsfrön och även svampsporer kunna genomgå djurens matsmältningskanal utan att förlora sin livskraft och därefter med gödseln kunna komma ut på åkern och där föröka sig, bör f. aldrig givas djuren utan att antingen malas väl eller helst kokas.

Fräken, *Equisetum,* kärlkryptogamer, som bilda familjen *Equisetineæ.* Från djupt, krypande, svarta rotstockar, som hos vissa arter bära rotknölar, uppskjuta rörformiga, ledade stammar, vilkas ledstycken upptill avslutas av en tandad slida och vid torkning lätt falla i sär. Stammarna äro bladlösa, ogrenade eller bära regelbundna grenkransar och äro dels fruktbärande, dels sterila. Fruktställningen är ett kottelikt ax i de fruktbärande skottens topp. Dessa växter älska fuktig växtplats, och deras förekomst på till synes torr jord vittnar om högt grundvattenstånd eller källor i älven. De förtäras, ehuru vanligen ej med begärlighet, av kreaturen; flertalet har lågt näringsvärde med mycket hög halt av kiselsyra. F., som till någon större del ingår i fodret, framkallar stundom matsmältningsstörningar, djurens avmagring, nedgång i mjölkavsöndringen och även svårare sjukdomsfall. Dessa verkningar anses numera bero på innehåll av giftiga ämnen, vilkas art dock är okänd. Avmagring kan dock även förklaras därav, att f. vanligen växer på mager mark, och att därpå skördat foder är näringsfattigt.

Åkerfräken, E. arvense L., är ett på ofullständigt torrlagd och mindre väl brukad jord vanligt ogräs, som, oavsett sin värdelöshet som foder, skadar genom att med sina rötter inväxa i och igentäppa dikesrör. Utrotas genom avdikning och omsorgsfull, brukning av jorden.

Lund- 1. skogsfräken, E, silvaticum L., med greniga grenkransar, är allmän i skog, oskadlig men värdelös.

Skav-fräken, skäfte, *E. hiemale* L., med nedtill förgrenade stjälkar utan kransgrenar, är ytterst hård och skarp och har använts som skurmedel för polering av trä, horn och metall. Ätes knappt av kreaturen. Vållar enligt folktron tandfällning hos djur, som förtärt den.

Kärrfräken, *E. palustre* L., med flerpipig, 6—8-fårad stjälk med talrika grenkransar, samt dyfräken, åskäfte eller roxne, *E. fluviatile* L. 1. *limosum* L., med 1-pipig, mångstrimmig stjälk, växa båda i grunt vatten på dyig botten och bilda där fräkenbottnar, den förra även på fuktig ängsmark; dessa arter äro de som mest användas till foder men också mest framkalla akuta sjukdomsfall. Dyfräken bör på grund av sin sammansättning vara ett värdefullt foder. Torkad innehåller den av smältbara ämnen omkring 6 % äggvita, 2 % amider och 25 % kvävefria extraktämnen men blott 18 % växttråd, varav hälften smältbar. Den har dock en askhalt av omkring 14 %, till större delen värdelös kiselsyra. Denna art förtäres färsk gärna av kor och anses som ett gott mjölkfoder. Om den får ligga fuktig i hög, ratas den men ätes bra, sedan den torkats till hö. Bärgningen försvåras av att den vid torkning sönderfaller i sina ledstycken. Den är oskadlig för nötkreatur och får men föranleder hos hästar dåsighet, rädsla för buller samt förlamning m. fl. tecken till sjukdom, som stundom leder till döden. — vårtor i frostsprickor på grenarna. Smittämnet kan därför övervintra på vissna, kvarsittande eller nedfallna blomdelar och frukter samt i frostsprickor på grenarna.

F. omfattar 2 skilda svamparter: kärnfruktmögel, *Sclerotinia fructigena* Pers., som bildar gulaktiga mögelvårtor och angriper äpple- och päronträd, samt stenfruktmögel, *Sclerotinia cinerea* (Pers.), Wor., på körsbärs- och plommonträd.

Villkor för dessa svampars trevnad är varm och fuktig väderlek under blomnings- och mognadstiden, och de orsaka vissa år fruktodlarna högst betydande förluster, särdeles i landets södra delar, under det att härjningarna vanligen äro mindre svåra längre norrut.

Åtgärder mot sjukdomen. På hösten avskäras och brännas alla sjuka kvistar och kvarsittande sjuka frukter. Allt avfall under träden hopkråttas och brännes. Jorden under träden omgräves och blandas med ny-släckt kalk. Då smittämnet kan övervintra även i frostsprickor å grenarna, besprutas träden under någon solig dag på hösten eller på våren kort före lövsprickningen med 3 % kopparvitriollösning eller $^3/_4$ % formalinlösning (1 l. 40 % formalin till 60 l. vatten). En annan åtgärd är att skydda träden mot frostskada. Detta kan ske dels genom att snön under vintern bortskottas omkring träden, så att tjälen tränger djupt ned, varigenom sav-ningen på våren försenas, dels genom att tidigt på våren uppsätta bastmattor till skydd mot stark solvärme, detta gäller särskilt spaljé-träd. Dessutom bör stark kvävegödsling undvikas, som försenar vedens mognad på hösten och därigenom gör årsskotten ömtåliga för frost.E. H—g.

Frukträdsplintborre. Se Barkborre.

Fruktved, fruktsporre, frukträdsdvärggrenar, som utveckla blommor och frukt.

Frysjord, dragjord, kallas jord, som till följd av det i jorden insugna vattnets frysning utvidgas starkt, varvid späda växtrötter kunna avslitas och växterna upplyftas ur jorden. Beror på jordens stora halt av starkt vattenhållande delar, ss. torv- och mullämnen samt kolloidal lera. Jfr Flytjord.

Frysning. Se Frost, Frostskada.

Frånrensning, avrensning, de föroreningar, som vid sädens kastning (harpning) frånskiljas, består till stor del av ogräsfrö och har därför ett avsevärt fodervärde. Då många ogräsfrön och även svampsporer kunna genomgå djurens matsmältningskanal utan att förlora sin livskraft och därefter med gödseln kunna komma ut på åkern och där föröka sig, bör f. aldrig givas djuren utan att antingen malas väl eller helst kokas.

Fräken, *Equisetum,* kärlkryptogamer, som bilda familjen *Equisetineæ.* Från djupt, krypande, svarta rotstockar, som hos vissa arter bära rotknölar, uppskjuta rörformiga, ledade stammar, vilkas ledstycken upptill avslutas av en tandad slida och vid torkning lätt falla i sär. Stammarna äro bladlösa, ogrenade eller bära regelbundna grenkransar och äro dels fruktbärande, dels sterila. Fruktställningen är ett kottelikt ax i de fruktbärande skottens topp. Dessa växter älska fuktig växtplats, och deras förekomst på till synes torr jord vittnar om högt grundvattenstånd eller källor i älven. De förtäras, ehuru vanligen ej med begärlighet, av kreaturen; flertalet har lågt näringsvärde med mycket hög halt av kiselsyra. F., som till någon större del ingår i fodret, framkallar stundom matsmältningsstörningar, djurens avmagring, nedgång i mjölkavsöndringen och även svårare sjukdomsfall. Dessa verkningar anses numera bero på innehåll av giftiga ämnen, vilkas art dock är okänd. Avmagring kan dock även förklaras därav, att f. vanligen växer på mager mark, och att därpå skördat foder är näringsfattigt.

Åkerfräken, E. arvense L., är ett på ofullständigt torrlagd och mindre väl brukad jord vanligt ogräs, som, oavsett sin värdelöshet som foder, skadar genom att med sina rötter inväxa i och igentäppa dikesrör. Utrotas genom avdikning och omsorgsfull, brukning av jorden.

Lund- 1. skogsfräken, E, silvaticum L., med greniga grenkransar, är allmän i skog, oskadlig men värdelös.

Skav-fräken, skäfte, *E. hiemale* L., med nedtill förgrenade stjälkar utan kransgrenar, är ytterst hård och skarp och har använts som skurmedel för polering av trä, horn och metall. Ätes knappt av kreaturen. Vållar enligt folktron tandfällning hos djur, som förtärt den.

Kärrfräken, *E. palustre* L., med flerpipig, 6—8-fårad stjälk med talrika grenkransar, samt dyfräken, åskäfte eller roxne, *E. fluviatile* L. 1. *limosum* L., med 1-pipig, mångstrimmig stjälk, växa båda i grunt vatten på dyig botten och bilda där fräkenbottnar, den förra även på fuktig ängsmark; dessa arter äro de som mest användas till foder men också mest framkalla akuta sjukdomsfall. Dyfräken bör på grund av sin sammansättning vara ett värdefullt foder. Torkad innehåller den av smältbara ämnen omkring 6 % äggvita, 2 % amider och 25 % kvävefria extraktämnen men blott 18 % växttråd, varav hälften smältbar. Den har dock en askhalt av omkring 14 %, till större delen värdelös kiselsyra. Denna art förtäres färsk gärna av kor och anses som ett gott mjölkfoder. Om den får ligga fuktig i hög, ratas den men ätes bra, sedan den torkats till hö. Bärgningen försvåras av att den vid torkning sönderfaller i sina ledstycken. Den är oskadlig för nötkreatur och får men föranleder hos hästar dåsighet, rädsla för buller samt förlamning m. fl. tecken till sjukdom, som stundom leder till döden. — vårtor i frostsprickor på grenarna. Smittämnet kan därför övervintra på vissna, kvarsittande eller nedfallna blomdelar och frukter samt i frostsprickor på grenarna.

F. omfattar 2 skilda svamparter: kärnfruktmögel, *Sclerotinia fructigena* Pers., som bildar gulaktiga mögelvårtor och angriper äpple- och päronträd, samt stenfruktmögel, *Sclerotinia cinerea* (Pers.), Wor., på körsbärs- och plommonträd.

Villkor för dessa svampars trevnad är varm och fuktig väderlek under blomnings- och mognadstiden, och de orsaka vissa år fruktodlarna högst betydande förluster, särdeles i landets södra delar, under det att härjningarna vanligen äro mindre svåra längre norrut.

Åtgärder mot sjukdomen. På hösten avskäras och brännas alla sjuka kvistar och kvarsittande sjuka frukter. Allt avfall under träden hopkråttas och brännes. Jorden under träden omgräves och blandas med ny-släckt kalk. Då smittämnet kan övervintra även i frostsprickor å grenarna, besprutas träden under någon solig dag på hösten eller på våren kort före

lövsprickningen med 3 % kopparvitriollösning eller $^{3}/_{4}$ % formalinlösning (1 l. 40 % formalin till 60 l. vatten). En annan åtgärd är att skydda träden mot frostskada. Detta kan ske dels genom att snön under vintern bortskottas omkring träden, så att tjälen tränger djupt ned, varigenom sav-ningen på våren försenas, dels genom att tidigt på våren uppsätta bastmattor till skydd mot stark solvärme, detta gäller särskilt spaljé-träd. Dessutom bör stark kvävegödsling undvikas, som försenar vedens mognad på hösten och därigenom gör årsskotten ömtåliga för frost.E. H—g.

Fruktträdsplintborre. Se Barkborre.

Fruktved, fruktsporre, fruktträdsdvärggrenar, som utveckla blommor och frukt.

Frysjord, dragjord, kallas jord, som till följd av det i jorden insugna vattnets frysning utvidgas starkt, varvid späda växtrötter kunna avslitas och växterna upplyftas ur jorden. Beror på jordens stora halt av starkt vattenhållande delar, ss. torv- och mullämnen samt kolloidal lera. Jfr Flytjord.

Frysning. Se Frost, Frostskada.

Frånrensning, avrensning, de föroreningar, som vid sädens kastning (harpning) frånskiljas, består till stor del av ogräsfrö och har därför ett avsevärt fodervärde. Då många ogräsfrön och även svampsporer kunna genomgå djurens matsmältningskanal utan att förlora sin livskraft och därefter med gödseln kunna komma ut på åkern och där föröka sig, bör f. aldrig givas djuren utan att antingen malas väl eller helst kokas.

Fräken, *Equisetum,* kärlkryptogamer, som bilda familjen *Equisetineæ.* Från djupt, krypande, svarta rotstockar, som hos vissa arter bära rotknölar, uppskjuta rörformiga, ledade stammar, vilkas ledstycken upptill avslutas av en tandad slida och vid torkning lätt falla i sär. Stammarna äro bladlösa, ogrenade eller bära regelbundna grenkransar och äro dels fruktbärande, dels sterila. Fruktställningen är ett kottelikt ax i de fruktbärande skottens topp. Dessa växter älska fuktig växtplats, och deras förekomst på till synes torr jord vittnar om högt grundvattenstånd eller källor i älven. De förtäras, ehuru vanligen ej med begärlighet, av kreaturen; flertalet har lågt näringsvärde med mycket hög halt av kiselsyra. F., som till någon större del ingår i fodret, framkallar stundom matsmältningsstörningar, djurens avmagring, nedgång i mjölkavsöndringen och även svårare sjukdomsfall. Dessa verkningar anses numera bero på innehåll av giftiga ämnen, vilkas art dock är okänd. Avmagring kan dock även förklaras därav, att f. vanligen växer på mager mark, och att därpå skördat foder är näringsfattigt.

Åkerfräken, E. arvense L., är ett på ofullständigt torrlagd och mindre väl brukad jord vanligt ogräs, som, oavsett sin värdelöshet som foder, skadar genom att med sina rötter inväxa i och igentäppa dikesrör. Utrotas genom avdikning och omsorgsfull, brukning av jorden.

Lund- 1. skogsfräken, E, silvaticum L., med greniga grenkransar, är allmän i skog, oskadlig men värdelös.

Skav-fräken, skäfte, *E. hiemale* L., med nedtill förgrenade stjälkar utan kransgrenar, är ytterst hård och skarp och har använts som skurmedel för polering av trä, horn och metall. Ätes knappt av kreaturen. Vållar enligt folktron tandfällning hos djur, som förtärt den.

Kärrfräken, *E. palustre* L., med flerpipig, 6—8-fårad stjälk med talrika grenkransar, samt dyfräken, åskäfte eller roxne, *E. fluviatile* L. 1. *limosum* L., med 1-pipig, mångstrimmig stjälk, växa båda i grunt vatten på dyig botten och bilda där fräkenbottnar, den förra även på fuktig ängsmark; dessa arter äro de som mest användas till foder men också mest framkalla akuta sjukdomsfall. Dyfräken bör på grund av sin sammansättning vara ett värdefullt foder. Torkad innehåller den av smältbara ämnen omkring 6 % äggvita, 2 % amider och 25 % kvävefria extraktämnen men blott 18 % växttråd, varav hälften smältbar. Den har dock en askhalt av omkring 14 %, till större delen värdelös kiselsyra. Denna art förtäres färsk gärna av kor och anses som ett gott mjölkfoder. Om den får ligga fuktig i hög, ratas den men ätes bra, sedan den torkats till hö. Bärgningen försvåras av att den vid torkning sönderfaller i sina ledstycken. Den är oskadlig för nötkreatur och får men föranleder hos hästar dåsighet, rädsla för buller samt förlamning m. fl. tecken till sjukdom, som stundom leder till döden. — vårtor i frostsprickor på grenarna. Smittämnet kan därför övervintra på vissna, kvarsittande eller nedfallna blomdelar och frukter samt i frostsprickor på grenarna.

F. omfattar 2 skilda svamparter: kärnfruktmögel, *Sclerotinia fructigena* Pers., som bildar gulaktiga mögelvårtor och angriper äpple- och päronträd, samt stenfruktmögel, *Sclerotinia cinerea* (Pers.), Wor., på körsbärs- och plommonträd.

Villkor för dessa svampars trevnad är varm och fuktig väderlek under blomnings- och mognadstiden, och de orsaka vissa år fruktodlarna högst betydande förluster, särdeles i landets södra delar, under det att härjningarna vanligen äro mindre svåra längre norrut.

Åtgärder mot sjukdomen. På hösten avskäras och brännas alla sjuka kvistar och kvarsittande sjuka frukter. Allt avfall under träden hopkråttas och brännes. Jorden under träden omgräves och blandas med ny-släckt kalk. Då smittämnet kan övervintra även i frostsprickor å grenarna, besprutas träden under någon solig dag på hösten eller på våren kort före lövsprickningen med 3 % kopparvitriollösning eller $^{3}/_{4}$ % formalinlösning (1 l. 40 % formalin till 60 l. vatten). En annan åtgärd är att skydda träden mot frostskada. Detta kan ske dels genom att snön under vintern bortskottas omkring träden, så att tjälen tränger djupt ned, varigenom sav-ningen på våren försenas, dels genom att tidigt på våren uppsätta bastmattor till skydd mot stark solvärme, detta gäller särskilt spaljé-träd. Dessutom bör stark kvävegödsling undvikas, som försenar vedens mognad på hösten och därigenom gör årsskotten ömtåliga för frost.E. H—g.

Fruktträdsplintborre. Se Barkborre.

Fruktved, fruktsporre, fruktträdsdvärggrenar, som utveckla blommor och frukt.

Frysjord, dragjord, kallas jord, som till följd av det i jorden insugna vattnets frysning utvidgas starkt, varvid späda växtrötter kunna avslitas och växterna upplyftas ur jorden. Beror på jordens stora halt av starkt vattenhållande delar, ss. torv- och mullämnen samt kolloidal lera. Jfr Flytjord.

Frysning. Se Frost, Frostskada.

Frånrensning, avrensning, de föroreningar, som vid sädens kastning (harpning) frånskiljas, består till stor del av ogräsfrö och har därför ett avsevärt fodervärde. Då många ogräsfrön och även svampsporer kunna genomgå djurens matsmältningskanal utan att förlora sin livskraft och därefter med gödseln kunna komma ut på åkern och där föröka sig, bör f. aldrig givas djuren utan att antingen malas väl eller helst kokas.

Fräken, *Equisetum,* kärlkryptogamer, som bilda familjen *Equisetineæ.* Från djupt, krypande, svarta rotstockar, som hos vissa arter bära rotknölar, uppskjuta rörformiga, ledade stammar, vilkas ledstycken upptill avslutas av en tandad slida och vid torkning lätt falla i sär. Stammarna äro bladlösa, ogrenade eller bära regelbundna grenkransar och äro dels fruktbärande, dels sterila. Fruktställningen är ett kottelikt ax i de fruktbärande skottens topp. Dessa växter älska fuktig växtplats, och deras förekomst på till synes torr jord vittnar om högt grundvattenstånd eller källor i älven. De förtäras, ehuru vanligen ej med begärlighet, av kreaturen; flertalet har lågt näringsvärde med mycket hög halt av kiselsyra. F., som till någon större del ingår i fodret, framkallar stundom matsmältningsstörningar, djurens avmagring, nedgång i mjölkavsöndringen och även svårare sjukdomsfall. Dessa verkningar anses numera bero på innehåll av giftiga ämnen, vilkas art dock är okänd. Avmagring kan dock även förklaras därav, att f. vanligen växer på mager mark, och att därpå skördat foder är näringsfattigt.

Åkerfräken, E. arvense L., är ett på ofullständigt torrlagd och mindre väl brukad jord vanligt ogräs, som, oavsett sin värdelöshet som foder, skadar genom att med sina rötter inväxa i och igentäppa dikesrör. Utrotas genom avdikning och omsorgsfull, brukning av jorden.

Lund- 1. skogsfräken, E, silvaticum L., med greniga grenkransar, är allmän i skog, oskadlig men värdelös.

Skav-fräken, skäfte, *E. hiemale* L., med nedtill förgrenade stjälkar utan kransgrenar, är ytterst hård och skarp och har använts som skurmedel för polering av trä, horn och metall. Ätes knappt av kreaturen. Vållar enligt folktron tandfällning hos djur, som förtärt den.

Kärrfräken, *E. palustre* L., med flerpipig, 6—8-fårad stjälk med talrika grenkransar, samt dyfräken, åskäfte eller roxne, *E. fluviatile* L. 1. *limosum* L., med 1-pipig, mångstrimmig stjälk, växa båda i grunt vatten på dyig botten och bilda där fräkenbottnar, den förra även på fuktig ängsmark; dessa arter äro de som mest användas till foder men också mest framkalla akuta sjukdomsfall. Dyfräken bör på grund av sin sammansättning vara ett värdefullt foder. Torkad innehåller den av smältbara ämnen omkring 6 % äggvita, 2 % amider och 25 % kvävefria extraktämnen men blott 18 % växttråd, varav hälften smältbar. Den har dock en askhalt av omkring 14 %, till större delen värdelös kiselsyra. Denna art förtäres färsk gärna av kor och anses som ett gott mjölkfoder. Om den får ligga fuktig i hög, ratas den men ätes bra, sedan den torkats till hö. Bärgningen försvåras av att den vid torkning sönderfaller i sina ledstycken. Den är oskadlig för nötkreatur och får men föranleder hos hästar dåsighet, rädsla för buller samt förlamning m. fl. tecken till sjukdom, som stundom

leder till döden. — vårtor i frostsprickor på grenarna. Smittämnet kan därför övervintra på vissna, kvarsittande eller nedfallna blomdelar och frukter samt i frostsprickor på grenarna.

F. omfattar 2 skilda svamparter: kärnfruktmögel, *Sclerotinia fructigena* Pers., som bildar gulaktiga mögelvårtor och angriper äpple- och päronträd, samt stenfruktmögel, *Sclerotinia cinerea* (Pers.), Wor., på körsbärs- och plommonträd.

Villkor för dessa svampars trevnad är varm och fuktig väderlek under blomnings- och mognadstiden, och de orsaka vissa år fruktodlarna högst betydande förluster, särdeles i landets södra delar, under det att härjningarna vanligen äro mindre svåra längre norrut.

Åtgärder mot sjukdomen. På hösten avskäras och brännas alla sjuka kvistar och kvarsittande sjuka frukter. Allt avfall under träden hopkråttas och brännes. Jorden under träden omgräves och blandas med ny-släckt kalk. Då smittämnet kan övervintra även i frostsprickor å grenarna, besprutas träden under någon solig dag på hösten eller på våren kort före lövsprickningen med 3 % kopparvitriollösning eller $^3/_4$ % formalinlösning (1 l. 40 % formalin till 60 l. vatten). En annan åtgärd är att skydda träden mot frostskada. Detta kan ske dels genom att snön under vintern bortskottas omkring träden, så att tjälen tränger djupt ned, varigenom sav-ningen på våren försenas, dels genom att tidigt på våren uppsätta bastmattor till skydd mot stark solvärme, detta gäller särskilt spaljé-träd. Dessutom bör stark kvävegödsling undvikas, som försenar vedens mognad på hösten och därigenom gör årsskotten ömtåliga för frost.E. H—g.

Fruktträdsplintborre. Se Barkborre.

Fruktved, fruktsporre, fruktträdsdvärggrenar, som utveckla blommor och frukt.

Frysjord, dragjord, kallas jord, som till följd av det i jorden insugna vattnets frysning utvidgas starkt, varvid späda växtrötter kunna avslitas och växterna upplyftas ur jorden. Beror på jordens stora halt av starkt vattenhållande delar, ss. torv- och mullämnen samt kolloidal lera. Jfr Flytjord.

Frysning. Se Frost, Frostskada.

Frånrensning, avrensning, de föroreningar, som vid sädens kastning (harpning) frånskiljas, består till stor del av ogräsfrö och har därför ett avsevärt fodervärde. Då många ogräsfrön och även svampsporer kunna genomgå djurens matsmältningskanal utan att förlora sin livskraft och därefter med gödseln kunna komma ut på åkern och där föröka sig, bör f. aldrig givas djuren utan att antingen malas väl eller helst kokas.

Fräken, *Equisetum,* kärlkryptogamer, som bilda familjen *Equisetineæ.* Från djupt, krypande, svarta rotstockar, som hos vissa arter bära rotknölar, uppskjuta rörformiga, ledade stammar, vilkas ledstycken upptill avslutas av en tandad slida och vid torkning lätt falla i sär. Stammarna äro bladlösa, ogrenade eller bära regelbundna grenkransar och äro dels fruktbärande, dels sterila. Fruktställningen är ett kottelikt ax i de fruktbärande skottens topp. Dessa växter älska fuktig växtplats, och deras förekomst på till synes torr jord vittnar om högt grundvattenstånd eller källor i älven. De förtäras, ehuru vanligen ej med begärlighet, av kreaturen; flertalet har lågt näringsvärde med mycket hög halt av kiselsyra. F., som till någon större del ingår i fodret, framkallar stundom matsmältningsstörningar, djurens avmagring, nedgång i mjölkavsöndringen och även svårare sjukdomsfall. Dessa verkningar anses numera bero på innehåll av giftiga ämnen, vilkas art dock är okänd. Avmagring kan dock även förklaras därav, att f. vanligen växer på mager mark, och att därpå skördat foder är näringsfattigt.

Åkerfräken, E. arvense L., är ett på ofullständigt torrlagd och mindre väl brukad jord vanligt ogräs, som, oavsett sin värdelöshet som foder, skadar genom att med sina rötter inväxa i och igentäppa dikesrör. Utrotas genom avdikning och omsorgsfull, brukning av jorden.

Lund- 1. skogsfräken, E, silvaticum L., med greniga grenkransar, är allmän i skog, oskadlig men värdelös.

Skav-fräken, skäfte, *E. hiemale* L., med nedtill förgrenade stjälkar utan kransgrenar, är ytterst hård och skarp och har använts som skurmedel för polering av trä, horn och metall. Ätes knappt av kreaturen. Vållar enligt folktron tandfällning hos djur, som förtärt den.

Kärrfräken, *E. palustre* L., med flerpipig, 6—8-fårad stjälk med talrika grenkransar, samt dyfräken, åskäfte eller roxne, *E. fluviatile* L. 1. *limosum* L., med 1-pipig, mångstrimmig stjälk, växa båda i grunt vatten på dyig botten och bilda där fräkenbottnar, den förra även på fuktig ängsmark; dessa arter äro de som mest användas till foder men också mest framkalla akuta sjukdomsfall. Dyfräken bör på grund av sin sammansättning vara ett värdefullt foder. Torkad innehåller den av smältbara ämnen omkring 6 % äggvita, 2 % amider och 25 % kvävefria extraktämnen men blott 18 % växttråd, varav hälften smältbar. Den har dock en askhalt av omkring 14 %, till större delen värdelös kiselsyra. Denna art förtäres färsk gärna av kor och anses som ett gott mjölkfoder. Om den får ligga fuktig i hög, ratas den men ätes bra, sedan den torkats till hö. Bärgningen försvåras av att den vid torkning sönderfaller i sina ledstycken. Den är oskadlig för nötkreatur och får men föranleder hos hästar dåsighet, rädsla för buller samt förlamning m. fl. tecken till sjukdom, som stundom leder till döden. —Kärrfräken, som ätes mindre begärligt, uppgives däremot vara oskadlig för hästar men hos nötkreatur och får framkalla kolik, utsot, avmagring, minskad avsöndring av mjölk, vilken lämnar ett smetigt smör. Då f. förorsakar sjukdom, bör utfodringen därmed genast upphöra och i svårare fall djurläkare tillkallas. Mot sjukdomen användes kamfer och andra stimulerande medel. Litt.: C. A. Weber. Der Duwock. Arbeit 72 d. Deutschen Landw. Gesellsch.

Fräkenbotten. Se Fräken.

Frälsejord. Se Jordnatur.

Fräsmaskin kallas ett jordbearbetnings-redskap, som, likasom de för bearbetning av trä avsedda liknämnda maskinerna, arbetar medelst verktyg (hackor, klor) anbragta på en roterande vals. Se Bearbetning, jords, Motorkultur.

Frö, de högre växternas av könlig befruktning framgångna förökningsorgan, är bildat genom utveckling av fruktämnets fröämne och består av kärna och fröskal. Frökärnan består hos vissa växter (ss. baljväxter, korsblommiga och stenfrukter) endast av växtämnet eller grodden, men hos andra, ss. stråsädesslag och andra gräs, flock-blomstriga växter, barrträd m. fl., innehåller den även f r ö v i t a. Ofta är vad i dagligt tal kallas frö en frukt, vars skal tätt omsluter fröt (så gräsfrön, kummins och andra flockblom-striga växters, cikorians och andra korgblomstrigas »frön» o. s. v.). Fröet innehåller reserv-eller upplagsnäring för underhållandet av växtämne-^ groning och den unga plantans första utveckling. Detta förråd av näring — stärkelse, fett och äggvita — gör många frön till värdefulla födoämnen för människor och djur (säd, kraftfoder). Då frövita finnes, innehåller den det huvudsakliga förrådet av reservnäringen; saknas frövita, så innehålla vanligen växtämnets hjärtblad större delen av näringsförrådet och äro då ofta köttigt uppsvällda, ss. hos ärter och bönor; . då hjärtbladen innehålla mindre mängd näring, utvecklas de vid groningen fort till gröna blad, som kunna assimilera luftens kolsyra och genom roten upptaget vatten med däri lösta ämnen (se Näring). — Växternas frön förete många olikheter i form, utseende och byggnad, dock så att dessa i huvudsak överensstämma hos arter tillhörande samma familj. Fröskalet är till sitt yttre än glatt, än skulpterat på olika sätt, stundom, ss. hos bomull, mjölkört och barrträdsfrön, försett med spridningsorgan. Oftast visar ett f r ö ä r r eller navel den punkt, där det medelst en frösträng varit fäst i frukten. Fröskalet är i regel hårt för att kunna skydda frökärnan. Om skalet skadas, förlorar fröet ofta fort sin grobarhet. Vid groningen skall fröet upptaga fuktighet utifrån, men stundom, särskilt vanligt hos vissa växter, ex. hos många baljväxter, har fröskalet hårdnat, så att det ej

genomsläpper vatten. Dylika s. k. hårda frön kunna länge ligga ogrodda (se Hård-skalighet). Vissa fröslags svallning och groning befordras genom innehåll av stor mängd växtslem, som vid upptagandet av vatten sväller och utthänger genom skalet samt bevarar den för groningen önskvärda fuktigheten, så t. ex. hos lin, senap och andra korsblommiga växter. I frövitan finnes vanligen ett ytligt, tjockväggigt cellager (aleuron- eller gluten-celler) med hög halt av äggvita och stundom även av fett. Denna yttre del frånskilj es jämte det sönderdelade skalet vid beredning av sikt-mjöl och bildar kli (se d. o.). I avseende på innehållet av reservnäring skilja sig stråsädesslagens frön med mycket hög stärkelsehalt från baljväxtfrön, som utmärka sig för hög äggvite-halt. Vissa växter, ss. lin, hampa samt kalken senapsväxter samt i allmänhet kprsblom-miga växter, hava mycket fettrika frön.

Fröanalys. Se Frökontroll.

Fröbarhet. Se Skogsfrö.

Fröblandning. Se Vallanläggning.

Frö förfalskning, särdeles av småfröiga vallväxtfrön, uppgives förr ha i stor utsträckning förekommit. Tack vare frökontrollen är egentlig f. numera sällsynt och sker knappt annat än genom uppblandning med billigare varor av odlade växter, t. ex. frö av rödklöver med sådant av humlelucern, av ängssvingel med engelskt rajgräs.

Frögödsling, kandering av frö, har man benämnt utsädets inpudring med konstgödsel. Detta tillvägagångssätt, som stundom använts i syfte att groddplantan skall i jorden finna riklig näring i det med utsädet i jorden inblandade gödslingsämnet, medför fara för att saltlösningen i jorden kring fröt blir så stark, att groddplantan skadas därav.

Fröhalm, halm efter till frö skördade klöver- och gräsgrödor, är, likasom halmen efter trind- och stråsäd, ett jämförelsevis närings-fattigt och mindre lättsmält foder. I fodervärde motsvarar klöverhalm knappt ärt- och vickerhalm, emedan dess finare och lättsmältare delar till större del än hos halm av dessa senare växter vid tröskningen lossnat och gått i agnarna. Gräsfröhalm motsvarar i fodervärde ungefär god vårsädeshalm. Av klöverhalm kan i medeltal räknas 4 och av gräsfröhalm något mera till 1 foderenhet.

Fröhandel. Se Utsädeshandel.

Fröklängning. När det gäller att skaffa frö för skogsodling, måste kottarna insamlas, innan de utsläppt fröet. Silvergranarnas och vitgranens kottar tillvaratagas tidigt på hösten. Då de släppa sina frön vid ganska låg temperatur (10—15 ° C), behöva de endast utbredas på ett magasinsgolv, varefter fröet siktas från de tomma kottarna eller kottresterna. Vanlig gran släpper i naturen sina frön vanligen först på våren, men varma höstar händer det ibland, att en stor del av granfröet lämnar kotten redan Kärrfräken, som ätes mindre begärligt, uppgives däremot vara oskadlig för hästar men hos nötkreatur och får framkalla kolik, utsot, avmagring, minskad avsöndring av mjölk, vilken lämnar ett smetigt smör. Då f. förorsakar sjukdom, bör utfodringen därmed genast upphöra och i svårare fall djurläkare tillkallas. Mot sjukdomen användes kamfer och andra stimulerande medel. Litt.: C. A. Weber. Der Duwock. Arbeit 72 d. Deutschen Landw. Gesellsch.

Fräkenbotten. Se Fräken.

Frälsejord. Se Jordnatur.

Fräsmaskin kallas ett jordbearbetnings-redskap, som, likasom de för bearbetning av trä avsedda liknämnda maskinerna, arbetar medelst verktyg (hackor, klor) anbragta på en roterande vals. Se Bearbetning, jords, Motorkultur.

Frö, de högre växternas av könlig befruktning framgångna förökningsorgan, är bildat genom utveckling av fruktämnets fröämne och består av kärna och fröskal. Frökärnan består hos vissa växter (ss. baljväxter, korsblommiga och stenfrukter) endast av växtämnet eller grodden, men hos andra, ss. stråsädesslag och andra gräs, flock-blomstriga växter, barrträd m. fl., innehåller den även f r ö v i t a. Ofta är vad i dagligt tal kallas frö en frukt, vars skal tätt omsluter fröt (så gräsfrön, kummins och andra flockblom-striga växters, cikorians och andra korgblomstrigas »frön» o. s. v.). Fröet innehåller reserv-eller upplagsnäring för underhållandet av växtämne-^ groning och den unga plantans första utveckling. Detta förråd av näring — stärkelse, fett och äggvita — gör många frön till värdefulla födoämnen för människor och djur (säd, kraftfoder). Då frövita finnes, innehåller den det huvudsakliga förrådet av reservnäringen; saknas frövita, så innehålla vanligen växtämnets hjärtblad större delen av näringsförrådet och äro då ofta köttigt uppsvällda, ss. hos ärter och bönor; . då hjärtbladen innehålla mindre mängd näring, utvecklas de vid groningen fort till gröna blad, som kunna assimilera luftens kolsyra och genom roten upptaget vatten med däri lösta ämnen (se Näring). — Växternas frön förete många olikheter i form, utseende och byggnad, dock så att dessa i huvudsak överensstämma hos arter tillhörande samma familj. Fröskalet är till sitt yttre än glatt, än skulpterat på olika sätt, stundom, ss. hos bomull, mjölkört och barrträdsfrön, försett med spridningsorgan. Oftast visar ett f r ö ä r r eller navel den punkt, där det medelst en frösträng varit fäst i frukten. Fröskalet är i regel hårt för att kunna skydda frökärnan. Om skalet skadas, förlorar fröet ofta fort sin grobarhet. Vid groningen skall fröet upptaga fuktighet utifrån, men stundom, särskilt vanligt hos vissa växter, ex. hos många baljväxter, har fröskalet hårdnat, så att det ej

genomsläpper vatten. Dylika s. k. hårda frön kunna länge ligga ogrodda (se Hård-skalighet). Vissa fröslags svallning och groning befordras genom innehåll av stor mängd växtslem, som vid upptagandet av vatten sväller och uttränger genom skalet samt bevarar den för groningen önskvärda fuktigheten, så t. ex. hos lin, senap och andra korsblommiga växter. I frövitan finnes vanligen ett ytligt, tjockväggigt cellager (aleuron- eller gluten-celler) med hög halt av äggvita och stundom även av fett. Denna yttre del frånskilj es jämte det sönderdelade skalet vid beredning av sikt-mjöl och bildar kli (se d. o.). I avseende på innehållet av reservnäring skilja sig stråsädesslagens frön med mycket hög stärkelsehalt från baljväxtfrön, som utmärka sig för hög äggvite-halt. Vissa växter, ss. lin, hampa samt kalken senapsväxter samt i allmänhet kprsblom-miga växter, hava mycket fettrika frön.

Fröanalys. Se Frökontroll.

Fröbarhet. Se Skogsfrö.

Fröblandning. Se Vallanläggning.

Frö förfalskning, särdeles av småfröiga vallväxtfrön, uppgives förr ha i stor utsträckning förekommit. Tack vare frökontrollen är egentlig f. numera sällsynt och sker knappt annat än genom uppblandning med billigare varor av odlade växter, t. ex. frö av rödklöver med sådant av humlelucern, av ängssvingel med engelskt rajgräs.

Frögödsling, kandering av frö, har man benämnt utsädets inpudring med konstgödsel. Detta tillvägagångssätt, som stundom använts i syfte att groddplantan skall i jorden finna riklig näring i det med utsädet i jorden inblandade gödslingsämnet, medför fara för att saltlösningen i jorden kring fröt blir så stark, att groddplantan skadas därav.

Fröhalm, halm efter till frö skördade klöver- och gräsgrödor, är, likasom halmen efter trind- och stråsäd, ett jämförelsevis närings-fattigt och mindre lättsmält foder. I fodervärde motsvarar klöverhalm knappt ärt- och vickerhalm, emedan dess finare och lättsmältare delar till större del än hos halm av dessa senare växter vid tröskningen lossnat och gått i agnarna. Gräsfröhalm motsvarar i fodervärde ungefär god vårsädeshalm. Av klöverhalm kan i medeltal räknas 4 och av gräsfröhalm något mera till 1 foderenhet.

Fröhandel. Se Utsädeshandel.

Fröklängning. När det gäller att skaffa frö för skogsodling, måste kottarna insamlas, innan de utsläppt fröet. Silvergranarnas och vitgranens kottar tillvaratagas tidigt på hösten. Då de släppa sina frön vid ganska låg temperatur (10—15 ° C), behöva de endast utbredas på ett magasinsgolv, varefter fröet siktas från de tomma kottarna eller kottresterna. Vanlig gran släpper i naturen sina frön vanligen först på våren, men varma höstar händer det ibland, att en stor del av granfröet lämnar kotten redan326

i öktober. Annars företages kottsamlingen vanligen på vintern, när avverkningarna kommit i gång. Grankotten kan öppna sig vid vanlig rumsvärme, varför mindre partier utklängas i boningsrum. Tall- och lärkkott behöver däremot minst 40—500 C. för att inom rimlig tid öppna sig. Dessa kottslag insamlas i regel ej förr än på förvintern; för tidigt insamlade kottar lämna sämre frö.

Såväl gran- som tall- och lärkkottar utklängas i mindre partier i särskilda s. k. sollavar. Dessa göras vanligen omkring 2 m. långa och 1 m. breda med botten av spj älgaller eller järntrådsnät, som genomsläpper fröet men ej kottarna. Under gallret anbringas en flat låda, där det utfallande fröet uppsamlas. Sollaven täckes vanligen med driybänksfönster. Kläng-ningen sker på våren, när solvärmet blir tillräckligt. Det är av vikt ätt lufta sollaven. Fröet tillvaratages minst varje afton.

F. i större skala sker vid särskilt inrättade fröklängningsanstalt-ter, som finnas av flere olika typer. Temperaturen vid klängningen får ej överstiga den, som behöves, för att kottarna skola öppna sig, och fröet bör så fort som möjligt avlägsnas ur värmerummet. Då hög värme (över 50° C.) samt fuktighet nedsätter fröets grobarhet, söker man klänga i så torr luft som möjligt genom kraftig luftväxling medelst fläktar eller på annat sätt. F. n. finnas i Sverige 18 större och 46 mindre klängningsanstalter, varjämte en del bärtorkerier under vintern användas för f.

Sedan fröet utklängts, skiljes det från frövingarna i särskilda frönötare eller för mindre partier genom piskning i halvfyllda säckar eller genom att fröet utbredes i tunna lager och överstrilas med vatten, varefter det får ligga en kort tid, då vingarna lossna. Slutligen rengöres fröet från de lösa vingresterna och annat avfall medelst en vanlig sädesharpa.

G. Sch.

Frökontroll. I äldre tider fästes rätt liten vikt vid utsädesvarors beskaffenhet, väsentligen av det skäl, att varje lantman i regel tog utsäde av egen skörd, men sedan vallväxtfrö blivit en viktig handelsartikel och den närmast efter mitten av 1800-talet uppkomna agrikulturkemiska försöksverksamheten medfört kontroll över handeln med konstgödsel och kraftfoder, väcktes även tanken på en offentlig kontroll av utsädesvaror och framfördes först av tysken Fr. Nobbe, vilken år 1869 vid Tha-rand i Sachsen inrättade den första frökontroll-anstalten samt genom en energisk agitation och sin år 1876 utgivna Handbuch der Samenkunde verkade för tankens allmänna förverkligande. Frökontrollanstalter uppstodo snart i flertalet länder med högre stående jordbruk. I Sverige inrättades den första dylika anstalten av August Lyttkens på Nydala vid Halmstad år 1876 och fick snart många efterföljare. F. n.

finnas i Sverige 17 statsunderstödda, under hushållningssällskapen hörande frökontrollanstal-ter, vartill kommer Sveriges Utsädesförenings, som har till uppgift att kontrollera Allmänna svenska utsädesaktiebolagets utsädeshandel, alla stående under statens kontroll och arbetande efter en av K. Lantbruksstyrelsen utfärdad instruktion (senast utfärdad 12/io 1916). Efter överenskommelse arbetar frökontrollen i Sverige, Norge, Danmark och Finland efter i huvudsak överensstämmande bestämmelser. Den ökade omfattning, som den offentliga frökontrollen fått i Sverige, framgår av följande -siffror:

Utförda analyser Plombe-? vid samtliga anst. rade ut-

' ' " ------------rjr.—:—~j~\ säden

-. .... i allt f°ri dt.

^______________________I brukare |________

1890.. . .'. ... . 6,467 2,808 — i

1900. . . . , . 10,849 3»899 34,o64

1910. ...... 19,695 9,331 77,278

1919. ..... I 42,818 I 10,598 I 416,1531

• Frökontrollanstalterna stå såväl jordbrukare som utsädeshandlande till tjänst med utförande av analyser å utsädesvaror mot en för varje anstalt fastställd taxa samt äga att plombera därtill värdiga befunna utsädesvaror.

Att frökontrollen i hög grad bidragit till förbättrande av det använda utsädet, är allmänt känt och framgår av en jämförelse mellan analysresultaten från första åren av kontrollens verksamhet med sådana från senare tid.

U n d e r s ö k n ingen skall enligt nyss nämnda instruktion, där ej partiell sådan begärts, vara fullständig och omfatta: härkomst (se d. o.) och äkthet, renhet (med angivande av de olika inblandningarnas art och mängd), grobarhet (med angivande av grodda, hårda och döda frön), antal svårare ogräsfrön, mjöldrygor, brandkorn och larver per kg. frö, groningshastighet (om sådan önskas), friskvikt och (om så begäres) torr vikt av 1,000 frön, fuktighetshalt samt sorteringsgrad hos säd och (om så önskas) sortrenhet hos korn. Å analysbeviset (analysattesten) skola dessa uppgifter införas jämte föreskrifter om provtagning, vägledning för utsädesvarors bedömande enligt analysresultaten samt av lantbruksstyrelsen för fröslaget fastställda normalsiffror för de viktigaste egenskaperna.

Groningsbädden vid undersökningen bör kunna upptaga den behövliga vattenmängden och ej alltför hastigt låta vattnet avdunsta samt vara genomsläpplig för luften. Lämplig groningsbädd bildas av olimmat papper (grå- eller läsk-, ej skrivpapper), linne-eller bomullstyg, filt, lös jord, sågspån, torvströ o. s. v. I vissa fall, t. ex. vid undersökning av ofullständigt eftermognade spannmålsva-f^Å0">%Z&-*^t~-

327

ror, hava jord och liknande bäddar givit bättre resultat än pappersbädd, som däremot är lämpligare för smärre fröslag. Lagom vattenmängd tillföres till groningsbädden; för litet fördröjer vattenupptagning och groning, för mycket försvårar lufttillträdet och befordrar sjukdomsangrepp å groddarna. Bästa begynnelsevattenhalten är vid jordbädd o. dyl. omkring 3/4 av det vatten bädden kan upptaga, vid pappersbädd och liknande så mycket bädden kan upptaga, men aldrig mera. — Bädden och dess underlag (tallrikar ei. dyl.) böra helst befrias från sjukdomsfrön genom upphettning till minst ioo° C. För att hindra för stark avdunstning täckes bädden, dock ej så mycket, att lufttillträdet hindras, och om så finns behövligt, fuktas den försiktigt en och annan gång under gronings tiden. För smärre fröslag användes mest Jacobsens groningsapparat, som utgöres av ett omkr. 15 cm. djupt zinkkärl, vilket fylles till viss höjd med vatten. Under kärlets överkant finnes anbragta smala lister, på vilka 6 cm. breda glasskivor

Groningsapparat enl. Jakobsen.

läggas med smala mellanrum. Bäddarna utgöras av små runda filtskivor och däröver lagda först en genombruten, virkad garnskiva och på denna en filtrerpappersskiva. Vid filtskivan äro fastsydda bomulls vekar, som genom mellanrummen mellan glasskivorna nå ned i vattnet och därigenom mata bädden med fuktighet. Varje bädd täckes med en liten glasklocka. I stället för filt- och bomullsskivor samt bomullsvekar kan användas skivor och vekar av filtrerpapper. Apparaten kan uppvärmas, och för värmets jämna fördelning är sörjt genom en i kärlets botten anbragt, på små stöttor vilande lösbotten.

Groningstemperaturen är i regel vanlig rumsvärme, 18—200 C. Vid ofullständigt ef termogen spannmål har dock 10—150 visat sig giva bästa resultat. De flesta gräs- och rotfruktsfrön, trädgårdsfrön m. m. gro bäst vid växlande (intermittent) värme: bädden uppvär-

mes några timmar på dygnet till omkr. 250 och får därefter långsamt svalna till rumsvärmen; det innebär en efterhärmning av den i det fria växlande dag- och natt-temperatur en.

Grobarhetsbestämnin g skall enligt instruktionen för frökontrollanstalterna göras på följande sätt. Till groning inlägges 3 serier om 200 frön i varje (1. 6 serier om 100) av rent frö, och medeltalet av grodda frön i dessa serier gäller som fröts grobarhet, så framt ej avvikelserna mellan serierna överstiga vissa gränser, i vilket fall förnyad undersökning skall ske. Till groningsbädd får användas, för strå- och trindsäd, sandbädd eller konvolut (pappersbädd), skolande dock vid den senare metoden groningstemperaturen ligga mellan 10—150 C. Betfrö bör antingen läggas i konvolut efter föregående 10 min. tuktning i 30-gradigt vatten och utsättes under groningstiden för intermittent uppvärmning, eller användes sandbädd. För andra odlade växters frön bestämmes grobarheten med ovan beskrivna Jacobsenska groningsapparat.

Grobarheten bedömes ej blott efter antalet frön, som skjutit groddar, utan avseende fästes även vid groddarnas utveckling och friskhet. En normal grodd skall hava alla sina delar utvecklade.

Skadade groddar. Ett vanligt fel hos groddarna är, att rotanlaget vid tröskning eller betning eller genom insektangrepp blivit så skadat, att rotdelen ej alls eller först sent kommer till utveckling. Ett frö, som under groningstiden ej utvecklat rot, får ej räknas som grott. Då det hos frön av småfröiga baljväxter rätt vanliga felet »brutna groddar» (se Utsäde) ofta visar sig tydligt, först då groningen nått så långt, att brottstället blottats, får dylikt frö ej avräknas förrän på 4'.e dagen efter inläggningen. I andra fall kan stamdelen vara försvagad, men detta kan i de flesta fall ej så lätt påvisas vid vanliga groningsmetoder. Felet förekommer mycket ofta hos spannmål och kan bero av svag utveckling under växttiden (nödmognad), av ålder, av betning med varmvatten eller kemikalier (särskilt formalin) samt av vissa svampangrepp (t. ex. Fusarium, snömögelsvamp) o. s. v. Det yttrar sig på det sätt, att efter myllning till vanligt djup bladgrodden ej alls utvecklas eller, vilket är mycket vanligt, visserligen utvecklas och tillväxer men ej förmår att bana sig väg till jordytan utan blir liggande i jorden slingrande och tillkrånglad för att slutligen dö bort. Undersökningen av groddarnas förmåga att skjuta brodd (skjut-kraft) undersökes genom att lägga fröna 3 cm. djupt i en bädd av exempelvis fint tegelgrus. Vid dylik undersökning har säd, som i vanlig groningsbädd grott nära nog normalt, kunnat giva betydligt lägre procent skjutkraftiga plantor. Denna metod, som är utarbetad av L. Hiltner i Munchen, borde därför hos oss åtminstone i kritiska fall komma328

till användning inom frökontrollen. Groddarna skola vidare vara friska. Om i en steriliserad groningsbädd förruttnelse inträder hos groddarna, vilket ofta inträffar med kväverika frön, ss. av baljväxter, böra dylika frön ej räknas som grobara.

Groningstiden, som normalt åtgår för att alla grobara frön i en vara böra vara grodda, är bestämd för kålrot, röva och senap till 8 dygn, för korn, vete, råg, ärter och bönor, de flesta klöverarterna, knylhavre, renlosta och Spergel till 10, för havre, vicker, blålucern och timotej till 12, för betor till 14, för rajgräs, ångssvingel, ängska vle, kryp ven m. fl. gräs samt morot till 15, för hundäxing, kärrgröe, kamäxing, luddtåtel m. fl. gräs och för fleråriga vickerarter till 20 samt för rörflen och de flesta gröearter till 30 dygn. Efter förloppet av nämnda tider granskas de kvarliggande, ej

grodda fröna för utrönande av huruvida de äro» döda. Om därvid befinnes, att en del ännu ej äro svällda, betecknas dessa som »hårda frön». Svällda men ännu friska frön hos klöverarterna räknas till de grobara, om procenten därav ej uppgår till högre än 5. Vid betfrö, där frösamlingar (»huvud») förekomma med 2—flera frön i varje, angives hos oss procenten grodda huvud som fröets grobarhet; på begäran skall uppgift lämnas även å antalet groddar på 100 huvud. Fordringarna på grobarhet måste ställas helt olika på olika växtslags frön,, ss. synes av följande av Lantbruksstyrelsen fastställda siffror för normal grobarhet, v^lka dock i allmänhet äro väl låga för goda utsäd es-varor. Siffrorna i andra kolumnen angiva grobarheten hos förstklassiga utsädesvaror oc kunna ifrågasättas endast under normala årgångar.

I Nor- I p» j. Il I Nor- I -p- t II I Not- I -p..

Sort malsiff- , , Sort malsiff- , , I Sort malsiff- , ,rs "

klass klass i klass

^___________________1 ror I_______________________________| ror [______________________________j , tot |

Höstvete .... 95 98 Humlelucern . . 90 93 Foderlosta ... "76. 85

Höstråg .... 91 I 98 Blålucern ... 90 | 92 ||Ängskavle . . .70 85

Vårvete .... % % | Getväppling . . 90 9° Ängsgröe . . , 62 85,

Vårråg..... 94 95 [[Käringgigel . . 89 93 i Kärrgröe 79 90

Havre.....| 93 98 ij Timotej .... 94 96 Luddtåtel . . . 65 85

Korn..... 96 98 I Eng. rajgräs . . 88 92 I Krypven .... 85 I 92

ÄTter..... 96 I 97 |j Ital. » ';. '..I 83 92 Kamäxing . . . 77 90. •'

Vicker..... 96 97 I Hundäxing . . . 83 92 Vitsenap . . . . -'93 . 95

Hästbönor . . . 92 | 95 || Ängssvingel . . 85 95 Bovete 92 95

Rödklöver, svensk 91 90 || Rörsvingel . . . 88 90 Foderbeta . . '. JJ 85

> utländsk 91 93 || Hårdsvingel . . j6 I 90 Kålrot..... 96 97

Alsikekl. svensk . I 86 90 | Knylhavre . . . I 83 92 II Röva..... 94 I 98

> utländsk 86 93 | Renlosta . . . . 85 97 Morot . . . • 68 I 80 Vitklöver . . , . | 87 . | Q3 I | | || |

Groningsenergi. Det är av vikt, ej endast att så många procent som möjligt av utsädesvaran gro, utan även att groningen inträder snabbt och liktidigt, enär de sent framkomna plantorna bliva efter i utveckling och därför undertryckas av de tidigt grodda samt lättare falla offer för insekt- och svampangrepp. Av särskild betydelse är detta, där, ss. t. ex. beträffande rotfrukterna, en snabb fältgroning är önskvärd. Denna egenskap, snabb och jämn groning, betecknar groningshastighet eller groningsenergi, som vid vår frökontroll uttryckes med antalet under första hälften av den bestämda groningstiden grodda frön.

Fuktighetshalten skall vid f. be-

stämmas genom torkning (vid storkorniga fröslag efter malning) av proven under 5 timmar vid ioo° C. I praktiken kan ungefärliga fuktighetshalten hos spannmål utrönas på följande sätt: 1 kg. av varan utbredes i rumsvärme. Efter 3 dygn väges den och utbredes ånyo, och detta upprepas en gång om dagen, tills vikten ej vidare avtager nämnvärt. Om till skillnaden mellan provets vikt i otorkat och torkat skick beräknad i procent lägges 12 %, erhålles ungefärliga vattenhalten.

Renhet betecknar i frökontrollens mening renhet från främmande inblandningar. Dessa kunna vara: dels döda ting, såsom oorganiska kroppar ss. sten- och jordpartiklar, organiskaf*l4T"/l {/ivr^rtC-

ämnen ss. blad och stråreter, tomma agnar, förkrympta eller skadade och därför till utsäde odugliga frön, dels frön av andra gagnväxter eller ogräs. Den första gruppen, döda ting, som betecknas som avfall, kan anses som oskadlig, då de ju ej kunna giva upphov till nya plantor och därigenom förorena skörden eller åkern, där de satts, men de böra förekomma till så liten mängd som möjligt, då de äro värdelösa och dessutom deras förekomst i större mängd antyder, att rensning och sortering varit för knapphändiga. Främmande gagnväxtfrö äro ej heller att räkna som svårare föroreningar, men kunna i vissa fall avsevärt nedsätta frövarans eller skördens värde. Inblandning av ett billigare frö i ett dyrare (ex. timotej i alsikeklöver) eller frön av ett mindervärdigt växtslag (t. ex. kortvarigare sorter i uthålligare, ss. humlelucern i rödklöver, rödklöver i blålucern och engelskt rajgräs i ängssvingel) förringar grödans värde, inblandning av ett spannmålsslag i ett annat innebär en försämring av skörd, avsedd till framställande av förstklassig utsädesvara o. s. v. Stundom kan gagnväxtfrö vara att anse rent av som ogräsfrö, exempelvis frö av tuvtada i ängskavle. Inblandning av ogräsfrö är i varje fall att anse som obetingat skadligt, om än olika sorter i olika grad. I den skandinaviska frökontrollen betecknas med svårare ogräs sådana fröogräs, som genom särdeles rik frösättning vålla stor förorening av skörden och åkern eller som på grund av kraftigt växtsätt taga stort utrymme på marken eller snylta på kulturväxterna. Sådana äro: åkerkulla (Anthemis arvensis), blåklint, prästkrage, gullkrage, klöver snar ja m. fl. snärjearter, vild morot, baldersbrå, revsola (Ranunculus repens) och åkerskallra. Som svårare ogräs, om de förekomma i sädesvaror, räknas åkerklätt, råglosta, ryssgubbe och åker-rättika (se d. o.). — Renheten bestämmes genom att för hand utplocka inblandningarna ur ett prov och dela upp dem i de 3 grupperna: avfall, främmande gagnväxtfrö och ogräsfrö, vilka var för sig vägas, varefter beräknas de olika gruppernas procentiska andel av hela provet. Renhetsprocenten är 100 minskat med summan av inblandningen i procent. De svårare ogräsfröna angivas i antal på 1 kg., varje slag för sig. Om högsta tillåtna ogräshalten i plomberbar vara se nedan: Plombering. Vara, vari främmande gagnväxtfrö utgör sammanlagt 15 % eller mer, betecknas som biandfrö (ei. blandsäd).

Vikts bestämning. Å frökontrollens attester angives numera vikten som friskvikt (otorkad varas vikt), vilken bestämmes genom att utan urval avräkna 200 frön i 3 omgångar, väga vardera 200 korn för sig och efter medeltalet av dessa vägningar beräkna vikten av 1,000 korn.

Sållanalys för att bestämma sorteringsgraden (se Utsäde) utföres så, att utsädesprovet

på en serie av 5 i mask vidd på varandra följande såll uppdelas i 6 sortiment, och sorteringsgraden bestämmes efter största sammanlagda procentsatsen av 3 närliggande sortiment.

Plombering. Frökontrollanstalt är skyldig att, där så fordras, med anstaltens plomb förse fröparti, som fyller vissa fordringar. Anstalten uttager ett prov av partiet, varvid varje kolli, ur vilket prov tagits, skall förseglas med anstaltens plomb. Om analysen visat, att partiet är plomberbart, skall anstalten undersöka, om varan befinner sig i samma skick som vid provtagningen. Om så är fallet, anbringas i varje säck en avskrift av plomberingsbeviset, och sedan säckarna tillbundits, fästes därå ett plomberingsbevis, och däröver anbringas anstaltens plomb. Plomberingen kan också ske så, att sedan prov i vanlig ordning av anstalten tagits, i stället för plomberingsbevis anbringas ett s. k. provtagningsbevis, upptagande fröslagets namn och antalet kollin, ur vilka prov tagits, samt i övrigt så lydande: »Detta provtagningsbevis lämnar ingen garanti för varans beskaffenhet. Så snart undersökningen blivit avslutad, kommer analysbevis att från frökontrollanstalten tillställas insändaren och, om begäran därom framställes, köparen av den provtagna varan». Denna plombering med provtagningsbevis är avsedd att användas i brådskande fall, alltså vid tiden inpå sådden. Som den dock brukat användas i oträngda fall och dessutom oftast ej /lämnar förbrukaren någon garanti, innan varan använts, är den i sin nuvarande form tämligen värdelös. För plomberbarhet fordras:

a. En viss för varje fröslag bestämd lägsta gräns för rent grott frö, nämligen: strå-och trindsäd, röva, kålrot, raps, senap och olje-rättika 90 %, luddvicker, utländsk rödklöver, humle- och blålucern, timotej, rajgräs, spärgel 85 %, svensk rödklöver, vitklöver, getväppling, renlosta, ängssvingel, lin 80 %, alsikeklöver, betfrö 75 %, hundäxing, knylhavre, krypven, kärrgröe 70 %, svingelarter, kamäxing, morot 60 % samt rörflen, tada, ängskavle, luddtåtel och ängsgröe 50 %.

b. F*u ktigheten får ej överskrida: för höstsäd 16 %, annan spannmål och trindsäd 18 %, vallbaljväxter 15 %, timotej 17 %, övriga gräs, beta och morot 16, röva och kålrot 12 %;

c. Ogräshalt ej över o.2 % i strå- och trindsäd, rotfrukter, 1 % i rödklöver, 1.2 % i vitklöver, gigel, timotej, ven, luddtåtel, kamäxing, 0.5 % i övriga baljväxter och gräs; tilllika får ej antalet svårare ogräs i kg. av varan överstiga i strå- och trindsäd 50, i foderbaljväxter 500, i timotej 5,000, i övriga gräs 1,000 st.

d. Sorteringsgrad: hos vete, råg, korn och havre skall å 3 närliggande såll återstå minst 85 % av provet.

Självplombering. På grund av lantmännens fordran på garanti även å utsädes-

varor, som ej av frökontrollen plomberats, förse utsädesaffärerna numera oftast sådana varor med garantibevis under sin egen plomb. Under förutsättning, att garantin genom efter-undersökning vid frökontrollanstalt befinnes riktig, har givetvis även denna anordning sitt värde.

Provtagning. För att en undersökning av en utsädesvara skall giva en tillförlitlig upplysning om dess beskaffenhet och vara giltig som grund för ersättningsanspråk vid underhalt, fordras, att den utförts å ett på betryggande sätt uttaget prov. I 2 oj aviga personers närvaro bör, helst omedelbart vid varans mottagande, uttagas 2 medel prov, utgörande för säd minst 1 kg. och för frövaror 100—200 g. efter sortens storlek. Dessa prov inpackas omsorgsfullt tillsammans med intyg om provtagningen samt säckars, plombers och varas skick och förseglas med ettdera vittnets sigill, och det ena sändes ofördröjligen till frökontrollanstalt för undersökning, under det att det andra bevaras för efterundersökning. För kontroll av utsädesvaras äkthet och sortrenhet är önskvärt, att efterodling av varan sker av kompetent, ojävig person. Se vidare Utsäde, Utsädeshandel, Hårdskalighet, Härkomst.

Latitud vid fröanalyser är den tillåtna skillnaden mellan de vid olika undersökningar av samma vara erhållna analysresultaten. En dylik har 'ansetts berättigad, emedan olika, undersökningar kunna giva avvikande resultat, även om de utförts med all omsorg och efter samma metod. De för frökontrollen fastställda latituderna äro:

a) vid renhetsbestämningar:

2 % för prov med renhet 100—85 %

3 > » » » » mindre än 85 %

b) vid grobarhetsbestämningar:

3 % för prov med grobarhet 100 —95 %

4 > » » » » 94.9----90 s>

5 > » » » » 89.9—80 »

6 » » » » » under 80 »

c) för rent grott frö:

4 % för prov med rent grott frö 100—90 %

5 » » » » » » » undergo »

d) för fuktighetshalt 1 %:

e) vid ogräsfröbestämningar:

0.3 % för prov med ogräsfröhalt under 1 % 0.4 » » » » » 1—2 »

0.5 » » » » » över 2 »

f) vid bestämning av svårare ogräsfrö: är varan garanterad fri från sådana, är latituden 10 frön per kg., eljest 100 frön per kg. av varan. För klöversnär ja är den dock 50 frön och för åkerkulla, prästkrage samt baldersbrå 500 frön.

J. N. W. Frökontrollanstalt. Se Frökontroll. Frönötning smaskin. Se Klöverfrönötnings-maskin.

Fröodlareföreningar började i Sverige bildas på 1870-talet; bland de då bildade utövade särskilt östergötlands läns en rätt omfattande verksamhet, men flertalet dylika föreningar bortdogo åter. På senare år, sedan statsunderstöd för fröodlingens främjande beviljats, har åter ett antal dylika föreningar uppstått. År 1922 verka 12 större föreningar, bland vilka Västernorrlands fröodlareförbund är en sammanslutning av lokala föreningar. F. verka för fröodlingens främjande inom distriktet genom möten, föredrag och skrifter, anordnande av försöks- och uppvisningsfält samt utställningar, spridande av goda fröstammar, insyning och premiering av fröodlingar, anskaffande av stamfrö och biträde med frövarors avsättning. Flertalet föreningar hava frö-renseri (se d. o.) och en eller flera frönötare att uthyra åt odlare. Vanligen hava föreningarna-en konsulent, eller tjänstgör sekreteraren som sådan. Ledamot erlägger minst en insats, som växlar mellan 3 och 50 kr. Mindre ofta äro medlemmarna skyldiga odla frö å viss areal. Statsbidrag kan genom hushållningssällskaps förmedling erhållas till förenings bildande, upprättande av renseri och verksamheten i övrigt, till högst lika stort belopp, som utfästs från annat håll.

År 1914 stiftades Sveriges Fröodlareförbund med uppgift att sammanhålla de lokala föreningarna och verka för fröodlingens rationella utveckling genom samarbete, genom överläggningar mellan fröodlare i hela landet, anordnande av gemensamma försök och undersökningar, anskaffande: av stamfrö av sorter med mer allmän betydelse, anordnande av frönotering, meddelanden om fröskörden och läget på frömarknaden, åtgärder för fröproduktionens reglering m. m. Till förbundet, som har sitt säte i Stockholm, hava 11 av landets större fröodlareföreningar anslutit sig. För medlemskap fordras, att förening arbetar för fröodlingens främjande och dess stadgar godkänts av förbundets styrelse. Avgiften är en insats av 50 kr. för varje 100 hektar fröodling och berättigar till biträde och råd av förbundet. A. En.

Fröodling. Då ej varje jordbrukare förfogar över erforderliga hjälpmedel eller möjlighet i övrigt att genomföra de åtgärder, som behövas för att åstadkomma utsäde (se d. o.) av bästa möjliga beskaffenhet, har utsädes odling och beredning till stor del blivit en specialitet för särskilda odlare och för utsädesaffärer. Detta gäller särskilt frö av trädgårds- och rotfrukts- samt vissa vallväxter, som ej över allt kan frambringas av fullgod beskaffenhet, och vars odling och beredning fordrar större skicklighet och särskilda hjälpmedel. Dessa fröslag hava hittills till stor del, vissa slag uteslutande, hämtats från utlandet, ss. följande ungefärliga medeltal över det inhemska behovet enligt A. Elofson samt den underpi#-

33'i

olika år mycket växlande in- och utförseln visa.

	Årlig förbrukning ton	Årl. införsel 1912-20 ton.	Årl.utförsel 1912—20 ton
Rödklöver	3700	576	113
Alsike >	I ICO	\ T,,^0	
vh >	6o_7o	\\ w*	v-1
Blålucern	30—50	30—50	—
Timotej-	5000	172.7	158.7 I
Övrigt vallväxtfrö	1 600	I —	— 1
Sockerbetor . .	950	j 1	
Foder > . . . !	360		
Rovor I	ÖOO?	\\ 1874	\\ 184
Kålrötter	90?	I	
Morötter	20?		)	
I Övrigt trädgårdsfrö	—	109	13 [

I Sverige hade tidigare försök till sammanslutning för f. åter avdomnat, men sedan under förra århundradets senare del f. i Danmark vunnit stor anslutning och fått en till iramsteg sporrande organisation (jfr Rotfrukter, fröodling), började saken vinna intresse även i Skåne, särdeles genom Utsädesbolagets i Svalöv och firman Weibulls uppgörelser med lantmän om kontraktsodlingar, företrädesvis av rotfruktsfrö. Behovet av frö till vallar hade tidigare i huvudsak fyllts genom fröskörd från en del av fodervallarna, särskilt i Mälarlänen, men nu vidtog i Skåne odling av åtskilliga gräsfröslag utom timotej, ss. hundäxing, ängs-svingel, renlosta och knylhavre, och nådde sådan omfattning, att den ungefär fyller landets behov. Trädgårdsfrö har så gott som uteslutande kommit från utlandet, och försök med inhemsk f. hava haft linga framgång. Svårigheten under världskriget att erhålla frövaror från utlandet föranledde år 1916 inrättande av en fröbyrå, under vars ledning odling av köksväxtfrö vann sådan framgång, att landets behov av flertalet av dessa sorter kunde fyllas av landets skörd. Blomsterfrö har däremot fortfarande så gott som uteslutande hämtats från utlandet.

Statsåtgärder för inhemsk f. Sedan år 1911 har staten anställt en konsulent i fröodling och sedan år 1908 beviljat anslag för befordrande av inhemsk odling av klöver- och gräsfrö, vilket fördelas genom hushållningssällskapen, dels till understöd åt fröodlare-föreningar (se d. o.), dels till inköp och utdelning av frö och anordnande av fröutställningar. För kontrollen över utsäde finnes ett antal frö-kontrollanstalter (se Frö kontroll), och densamma underlättas genom lagstadgande om färgning av vissa fröslag vid införsel från utlandet. (Se Utsädeshandel.)

Förutsättningar för en lönande f. 1. Lämpligt klimat. Största vikten ligger på sommarens längd. En nöd-

vändig förutsättning för en framgångsrik f. är, att växttidens längd och sommarens värmesumma äro tillräckliga för fröets fullständiga utbildning och mognad. Dessa förutsättningar finnas för flertalet fröslag endast i de sydligaste delarna av landet, där därför, bortsett från timotej och klöver, f. företrädesvis, och för många fröslag uteslutande, kan med framgång be,drivas. Även nederbördsmängden och dess fördelning inverkar, och frövarors ömtålighet för fuktighet giver de öppna slätterna, där grödorna lättare torka, ett avgjort företräde vid f. Många fröslag behöva dock artificiell torkning, och odling av dem sker därför med största fördel, där den bedrives i så stor omfattning i en ort, att frögrödans torkning och

beredning snart och lätt kan övertagas av en med därför behövliga redskap försedd anstalt; även detta bidrager till fröodlingens koncentrering i södra Sveriges täta jordbruksbygder.

Markens belägenhet, öppet, soligt läge gynnar, frostländigt läge omöjliggör odling av flertalet fröslag. Sådana arter, vars frö lätt-urfalla, ss. morot, dill, knylhavre m. fl. kräva dessutom skydd mot hård blåst.

Jordmån. Endast den jordmån, som be* fordrar en jämn och riklig utveckling och tillräckligt tidig mognad av fröet, lämpar sig för f. Detta är i främsta rummet en lagom fuktighetshållande ler- eller sandmylla med tillräcklig kalkhalt, under det att styv lera och varje jord i sankt läge eller starkt uttorkande är mindre lämplig. Täckdikning är på den mesta jorden av den största betydelse.

Gödsling. För en rik fröskörd fordras rik och jämn tillgång till växtnäring, varvid särskilt är viktigt, att ej ensidig och sen kvävegödsling gör växterna frodvuxna och försena frömognaden. Jorden bör sålunda vara i hög växtkraft, och den konstgödsling, som jordmån och växtart fordra, bör givas åt i-åriga växter före eller vid sådden, åt 2-åriga första året, framför allt kväve och fosforsyra för att giva plantorna en kraftig växt, andra året tidig fosforsyregödsling för att befordra frösättning, och åt fleråriga före sådden en rik grundgödsling samt varje följande vår behövligt tillskott av växtnäring. Om de särskilda växtarternas fordringar, se under deras namn.

Utsäde för f. bör vara av bästa beskaffenhet och, såvitt sådant finns, sortrent stamfrö av framstående stam. Särskilt vid odlingen av rotfruktsfrö har en fördelning av arbetet gjort sig gällande så, att förädlarna ej blott framställa nya, förbättrade stammar utan även. bibehålla under sin hand den första förökningen av elitfröt eller produktion av s. k. stamfrö, eller utsädet för frambringande av bruksfrö (se Rotfruktsfröodling).

Växtfölj den bör lämna fröodlingen plats på ett genom jordens föregående bearbetning, gödsling och rensning från ogräs fördelaktig plats i omloppet.332

Korsningsfara. Odlingar av sådana växter, som bestoftas med vindens eller insekters hj älp (se Befruktning), böra vara på sådant avstånd från andra sorter eller växtarter med vilka korsbefruktning kan ske, att denna säkert omöjliggöres. I allmänhet anses ett avstånd av 700—1,000 m. vara betryggande mot korsbefruktning, men då insektbesök sträcka sig över större avstånd, så är önskvärt, att ej flera sorter, som kunna korsbefruktas, odlas å samma egendom och helst ej i samma trakt. Likaså bör tillses, att ej ogräs, som kan korsbefrukta den till frö odlade arten, förekommer i närheten, och en växt, som kan korsbefruktas av ogräs, bör helst ej odlas på trakt, där detta ogräs är vanligt. Noggrannhet i detta avseende är desto viktigare, som korsbefruktning i regel ej visar sig genom något yttre kännetecken på det efter densamma alstrade fröet utan först på följande gröda och med all rätt den fordran kan göras gällande, att säljare av frö av garanterad beskaffenhet skall ansvara för förluster genom felaktigheter hos det sålda utsädet.

Sådden bör ske så tidigt som väderlek och jordens beskaffenhet medgiva, samt i rader med tillräckligt avstånd för en noggrann häckning och rensning. Avståndet mellan plantorna bör vara så pass stort, att deras blomställningar hava gott rum men ej mer, då eljest frömängden väl per planta kan bliva större men på arealenheten blir mindre. Det har blivit alltmer vanligt att så frö-grödor av rotfrukts- och trädgårdsväxter i skyddsäd.

Vården under växandet bör vara noggrann; ju mer ogräsfrihet på fältet inskränker rengöringen av det skördade fröet, desto mindre bliva kostnaderna.

Skördetiden måste noga passas, så att skörden sker, då det mesta fullmogna fröet erhålles. Skörden och inbärgningen böra också utföras så, att fröet blir så väl torkat som möjligt med minsta spill av frö.

Beredning av utsädesvaror. Tröskning bör utföras på för olika växtarter olika sätt, så att fröet blir fullständigt uttröskat men även så rent som möjligt från boss. Den vidare behandlingen av frövaran, dess torkning, rensning, sortering m. m. bör i regel överlämnas åt utsädesfirma, som har den härför nödiga och ändamålsenliga maskinutrustningen.

Tryggad avsättning. Frömarknaden är synnerligen känslig för förhållandet mellan tillgång och efterfrågan, och ett överskott i marknaden brukar starkt trycka priset. Då odlaren svårligen kan vare sig bereda utsädesvaran eller avsätta den lika väl som den väl inarbetade handlanden, bör han i förväg uppgöra kontrakt med sådan om sin fröskörd. Detta kan ske genom kontraktodling, då fröhandlanden lämnar stamfrö och förbinder sig att övertaga skörden till pris, som antingen

är i förväg fastställt eller skall utgöra fröfirmans netto-engros-pris med visst procentiskt avdrag eller ock med garanti för visst minimipris. I alla händelser bör fröhandlaren hava rätt att genom sakkunnig person kontrollera odlingen för att kunna svara för fröets beskaffenhet. En dylik uppgörelse i förväg om skördens övertagande är önskvärd även från den synpunkten, att bättre översikt över frötillgången kan vinnas och därmed säkerhet, att ej utsädeshandeln för att trygga tillgången inköper frö från utlandet, innan den svenska skörden hinner komma i marknaden.

Fröodlingens räntabilitet och organisation. F. drager, om den skall kunna lämna en god vara, mycket högre omkostnader än vanlig odling av samma växtart. För att odlingen skall löna sig, fordras därför stora skördar av hög kvalitet och en säker avsättning till jämförelsevis höga pris. F. bör därför ej drivas av isolerade, enskilda, smärre odlare, utan bör vara organiserad i större omfattning med användning av bästa stamfrö, kontroll över de växande grödorna, beredning i stort av skörden till förstklassiga utsädesvaror samt väl ordnad avsättning. Denna organisation kan naturligtvis ordnas genom sammanslutning av odlarna men är tillsvidare åväga-bragd genom kontraktsodling åt stora, väl utrustade utsädesfirmor. Jfr Rotfrukter: frö-odling. Litt.: Erh. Frederiksen, Vejledning i Fr0avl. 5:te Opl. 1919. G. Hyltén-Cavallius, Kort handledning i fröodling av våra viktigaste köksväxter, Lund 1918.

Fröpreparator.

Fröpreparator, apparat för att genom rep-ning av hårdskaliga frövaror göra fröskalet genomsläppligt för groningsvattnet. Av dylika333

apparater finnas 2 olika huvudtyper. I Svalövs f., konstruerad av N. Hjalmar Nilsson, strömmar fröet in i mitten av en roterande cylinder eller skål och slungas centrifugalt mot dennas rivande inneryta. I utlandet ha apparater av denna typ konstruerats för mycket stor avverkning (ex. Wissingers). Hos den andra typen, Hohenheimer-preparatorn, passerar fröt mellan 2 valsar, därav en med rivande yta. J. N. W.

Frörenseri. Vissa fröslag kunna svårligen rensas utan tillhjälp av för ändamålet särskilt konstruerade maskiner, för vilka kostnaden blir för hög, om ej större partier därmed behandlas. På grund därav hava vanligen endast fröfirmor och föreningar (fröodlare-, renseri-) någorlunda fullständiga renserier, i senare fallet vanligen grundade på andels- eller bolagsprincipen. Förutsättningar för att ett renseri skall bära sig väl äro bl. a.: att tillräcklig fröodling finnes i trakten, att tillförseln är lätt, att ej svårigheter uppkomma på anläggningsplatsen på grund av damm och avfall från renseriet samt att billig drivkraft, helst elektrisk, finnes att tillgå. Maskinerna böra uppställas i två eller tre våningar, varvid den första behandlingen sker överst och den slutliga rensningen nederst, för att underlätta arbetet. I renserier förekomma oftast: klövernötare och hylsrissel, s. k. frörensare (enklare maskin med fläkt), purgator samt klöverfrörensare av »Cuscuta»-(Röbers, Wutha) modell. Därtill kommer, för fullständiga rensningar med hänsyn till vissa fröslag, speciellt konstruerade maskiner, såsom Dossors frörensare (varmed exempelvis Plan-tago-, Rumex- och Cuscutafrön kunna från-rensas klöver), silkessåll för finare frö och triörer för skiljande av till formen olika fröslag. Renserierna hava stor betydelse för ogräsets bekämpande. A. En.

Frörensning, Se Rensning och sortering.

Frörensningsmaskin. Se Rensningsmaskin.

Frörötter, 1. De rötter, som vid groningen utskjuta omedelbart från fröt. Jfr Kronrötter.

2. Rotfruktsrötter avsedda att bära frö. Jfr Rotfrukt.

Frösortering smaskin. Se Sorteringsmaskin.

Frösådd. 1. I trädgårdsskötsel se Förökning.

2. I skogsskötsel se Skogsbrukssätt, Skogssådd.

Frösåningsapparat. Se Skogssådd.

Frösättning. Se Froår.

Fröträd kvarlämnas å hyggen för att beså marken och även i någon mån för att lämna skydd åt denna eller åt uppspirande späda plantor. Det är viktigt att fröträden ha lämplig ålder (50—100 år) och en välformad stambildning samt en väl ansatt krona med förutsättning för god fröproduktion. Av tall ställer man vanligen 50—150 f. per ha., i Norrland

mindre antal än söderut. Av gran kan man i regel ej ställa fröträd, då man riskerar, att granarna för lätt blåsa omkull. I varje fall bör en fröträdsställning av gran endast göras, sedan träden småningom vants vid friställning. Det har också ansetts vara lämpligt att uppkvista granarna, för att de ej skola få för stor vindyta.

Fröträden avverkas, när marken blivit rikligt försedd med återväxt, vanligen omkring 10 år efter sedan de kvarlämnats. Ofta kan det dock vara lämpligt att låta dem kvarstå ytterligare

några år, då de kraftigt tilltaga i tillväxt. Avverkning bör helst företagas vid djup snö, som skyddar återväxten.

G. Sch. Frövivlar. Se Bönsmyg, Klöverfrövivel, Ärtsmyg.

Froår betecknar inom skogsbruket de år, då träden mer allmänt bära dugligt frö. Man talar även om kottar hos barrträden, då det vissa år, särskilt i övre inre Norrland, inträffar, att kottar visserligen förekomma rikligt, men att fröna ej helt utbildat sig. Enstaka fristående träd, såsom t. ex. av tall, sätta nästan årligen frö, men mera allmänt förekomma frö hos skogsträden med vissa års mellanrum. Skogsträden blomma i regel ymnigast året efter särskilt varma somrar. I stort sett kan man räkna med fröår hos tallen vart 4—6 år (i övre inre Norrland mera sällan) och hos granen vart 4:e år. Boken har rikliga fröår mer sällan (med 8—10 års mellanrum) men någorlunda goda oftare (3—6 år). Eken bär ollon med 5—7 års mellanrum, björken sätter frö oftare, och många andra lövträd bära ej sällan frö årligen. G. Sch. Fucus. Se Tång.

Fuktighet. Se Frökontroll, Förvaring, Luft, Jord, Spannmål.

Fuktighetsmätare, psykrometer, hygrometer, användas för att kontrollera luftens relativa fuktighet, vilken för vissa ändamål, t. ex. osts lagring, bör hållas vid en bestämd höjd. Allmännast används Augusts psykrometer. Denna består av 2 vanliga termometrar, av vilka den ena har kvicksilverkulan omgiven med musslin, nedtill sammanbunden till ett vekliknande bihang, som hålles fuktigt därigenom, att det hänger ned i en flaska med rent vatten. Genom hårrörskraf-ten suges vattnet upp i tyget kring kvicksilverkulan och avdunstar hastigare, ju torrare luften är. Graden av den härvid uppkomna temperatursänkningen på den våta termometern gent emot den torra är ett mått på luftens fuktighetsgrad, som avläses med tillhjälp av härför uppgjord tabell. L. Fr. R.

Fulica. Sothöna. Se Sumphöns. Fuligula. Se Dykand.

Fullblod. Ordet användes stundom för att beteckna ren ras, i motsats mot halv-, trekvarts-o. s. v. blod. Då det antagande, som ligger till334

grund för detta uttryck, eller att vid korsning vardera av de i blandningen ingående rasernas inflytande på avkommans egenskaper avtager proportionellt med avståndet i släktled från de renrasiga individer, som använts i aveln, är oriktigt (se Avel), används f. numera helst ej i denna bemärkelse, utan ersättes. med ren ras (renrasig) i motsats mot korsning, blandad ras o. s. v. Fullblod bör sålunda' användas blott för den engelska hästras, som fått detta namn. Se Engelsk fullblodshäst.

Fullblodshäst. Se Engelsk fullblodshäst.

Fullhov. Se Hovsjukdomar.

Fura. Se Tall. .

Fusarios. Sjukdom förorsakad av Fusarium. Se d. o..

Fusarium. Svampsläkte tillhörande mögelsvamparnas kategori, kännetecknat av livligt (gulvitt, ljusrött, orange-)färgade, i väta slemmiga sporsamlingar, vilka innehålla skärfor-migt krökta, genom tvärväggar i flera rum uppdelade sporer. Sporhoparnas karaktär har givit anledning till namnet sl.emmögel för hithörande svampar. Flera arter äro att beteckna som bifruktformer till sporsäcks-svampar.

Släktet omfattar ett mycket stort antal arter, av vilka många äro mer eller mindre starkt utpräglade parasiter, som framkalla sjukliga tillstånd, s. k. fusarios, hos växter. Den för vårt land mest betydelsefulla är otvivelaktigt F. minimum Fuck. (= nivale Ces.), vilken är orsak till det på höstsäden, särskilt rågen, uppträdande »s n ö m ö g 1 e t», vilket vissa år medför mycket svåra förluster. Sjukdomen framträder vid snöns avsmältning på våren som ett lätt, spindelvävsartat överdrag på större eller mindre fläckar; bladen av de därunder befintliga plantorna dödas och hopsjunka vanligen till en sammanfiltad massa, under vilken svampen växer vidare och förstör de övriga delarna av skotten. På ytan försvinner mögelöverdraget hastigt, men på de döda bladen framkomma i stället mycket små, ljusröda sporhopar, som åstadkomma en rödaktig skiftning hos de förstörda plantorna. Även förekomma enstaka döda plantor inblandade bland de friska. På resterna av de förstörda skotten och på bladslidorna av överlevande plantor framkomma senare sporhus av sporsäcksvampen Calonectria graminicola, (Be. et Br.) Wr., vilken visats vara ett utvecklingsstadium av snömögelsvampen. Från dessa spridas sporer sedermera till de unga, utväxande kornen, som angripas med den påföljd, att dels grobar het och skjutkraft nedsättas, dels förutsättningar skapas för ett förnyat snömögel-angrepp på den ur dessa korn uppväxande grödan. Smittans överförande till kornen befordras genom regnig väderlek vid tiden närmast efter blomningen. Smittat utsäde är den avgjort viktigaste källan till snömögelangrepp på sädesbrodden, varför en verksam betning

äv utsädet är synnerligen betydelsefull för sjukdomens bekämpande. Utmärkta betningsmedel äro sublimat (o, i %) eller s. k. uspulun (0.25 %), vari säden hålles nedsänkt i förra fallet 15 min., i senare fallet 1 timme. Till 100 kg. säd åtgå 80 1. vätska. Även klippning eller lätt avbetning av brodden på hösten, om den nått alltför kraftig utveckling, samt i vissa fall påskyndande av snösmältningen genom mekanisk uppluckring av snötäcket eller utströende av chilesalpeter på detsamma används som förebyggande åtgärder.

Ett stort antal odlade växter angripas ofta av rötor i stammen, särskilt dess nedre del, framkallade av Fusarier. Följden blir ett förtidigt nedvissnande eller en bristfällig utveckling av den angripna plantan. Hit hör strårötan hos sädesslagen, vilken kan förorsakas av flera Fusarium-arter och även av andra svampar (Ophiobolus, Leptosphœria), men särskilt av i7, cul-morum Smith. Då denna svamp synes tämligen normalt förekomma i åkerjorden, är betydelsen av utsädets betning i detta fall mindre framträdande. Alla åtgärder, som gynna plantornas normala utveckling, kunna anses motverka sjukdomen, likaså att så snart som möjligt efter skörden nedplöja stubben, helst efter påförande av släckt, kalk. Stj älkröta hos ärter förorsakas ofta av Fusarium-arter (s. k. midsommärsjuka, vissnesjuka), ehuru också i detta fall andra svampar kunna framkalla samma eller liknande symtom. Angripna plantor vissna plötsligt, oftast ungefär vid blomningstiden. Åtminstone 3 Fusarium-arter (†alcatum, redolens, vasin†ectum var. pisi) ha visats kunna framkalla sjukdomen. Smittan kan härleda sig såväl från fröet som från jorden. Ett rationellt växelbruk torde kunna motverka ett svårare uppträdande av sjukdomen. Groddplantor av barrträd angripas ofta i jordbrynet av F.-arter, vilka förorsaka den späda stammens förstörande, så att plantorna falla omkull. En särskild art, F. blasticola Rostr., har beskrivits såsom orsak till denna sjukdom, men många andra arter utöva samma verkan, i särdeles hög grad F. eulmorum Smith, metachroum och subulatum App. et Wr. Medel att förekomma sjukdomen äro desinfektion av såbäddarna (t. ex. med svavelsyra) samt betning av fröet (t. ex. med formalin). Där sjukdomen redan uppträtt, lär dess verkan kunna minskas genom påförande av ett tunt lager torr, fin sand. Andra odlade växter, hos vilka i vårt land av Fusarier förorsakad stjälkröta förekommer, äro t. ex. potatis, gurkväxter, astrar m. fl.

Hos potatisplantan uppträder i vissa delar av Europa, särskilt i Österrike, ett slag av blad-rullsjuka, vilken förorsakas av F. Denna sjukdom är ej att förväxla med den hos oss förekommande bladrullsjukan, vilken har annan orsak. Fusariumbladrullsjukan torde ej vara observerad i Sverige.. Frön, särskilt sädeskorn, äro ofta, särskilt om de utvecklats under fuktig väderlek, mer eller mindre djupt genomträngda av F.-svamp-trådar. . Detta inverkar menligt på fröets grobarhet och skjutkraft. Enligt en del uppgifter skall råg, som i högre grad smittats av F., innehålla ett giftigt ämne, som hos människor och djur framkallar berusningssymtom (berusande råg, ö r r å g). Andra författare anse en annan svamp (Cladosporium herbarum Link.) som orsak till nämnda förhållande.

Hos potatisknölar och en del andra rotfrukter framkalla vissa F.-arter s. k. torröta. De hos oss förekommande arterna synas dock ej vålla allvarligare förluster; de torde endast genom sår eller av andra svampar framkallade skador kunna intränga i potatisknölen, men bidraga säkerligen kraftigt till förstörandet av knölar, som förut angripits av bladmögelsvampen.

Hos flera slag av frukter, t. ex. äpplen, tomater m. fl., framkalla F.-arter angrepp, vilka ha karaktär av torröta.

Lövträdskräftans svamp, Nectria galligena Bres., mest bekant som skadegörare å äppleträd, äger ett Fusariumlikt utvecklingsstadium. Det är troligt, att också andra Fu-sariumarter kunna framkalla kräftartade skador hos åtskilliga träd. — Litt.: Th. Lindfors. Studier över fusarioser. Meddel. fr. Centralanst, f. försöksväs. på jordbruksområdet N:r 203, och Flygblad N:r 75. Th. Lfs.

Fusicladium. Se Fruktskorv.

Fux. Se Färg, hårfärg.

Fyllda pannor. Se Gallor.

Fyllnadsfoder. Se Fodring.

Fyrbiand. Se Blandsäd.

Fyrkantplöjning. Se Figurplöjning.

Fyrskiftesbruk. Se Sädesbruk, Växtföljd.

Fyrskärning. Se Sågning.

Fyrslaget virke. Se Bilning.

Fysiologiskt sur, basisk. Se Reaktion.

Fysiostigmin. Se Alkaloid.

Fågelbär. Se Körsbär.

Fåglar, nyttiga eller skadliga för jordbruket. 1. Nytta göra f. huvudsakligen genom att förtära skadeinsekter, övervägande insektätare äro trastar (se d. o.), bland vilka dock snöskatan kan göra skada genom att plundra körsbärsträden. Flitiga insektätare" äro talrika småfåglar, ss. trädkrypare, nötväcka, sångare, flugsnappare, törnskator, svalor, ä r 1 o r, lä r k o r och mesar samt häcks p et, t ar (se d. o.). Den åverkan sistnämnda göra på träden är av underordnad betydelse, då de sällan skada fullt friska stammar eller, grenar. Flera måsar samt kråkor, råkor och kajor göra stort gagn som larvplockare vid fältens plöjning, likasom starar vid larvhärjningar på träden.

2. Skada göra många arter småfåglar genom att plundra fält och trädgårdar på deras

335

gröda, men i vårt land finnas ej några f., som leva uteslutande av odlade växter, och växt-eller allätare kunna även gagna genom att förtära ogräsfrön och insekter. Bland f inka r n a kunna flera arter göra stor skada. Så främst gråsparvar på den mognande säden och ärterna i trädgårdarna, likasom de även bortplocka ytligt liggande utsäde. Jämte dessa räknas domherren som skadlig genom sin åverkan på trädens och buskarnas knoppar under vinter och vår. Men finkfåglarna äro även insektätare, som kunna göra stor nytta vid större larvhärjningar på träd och buskar. Bland kråkfåglarna (se d. o.) är kråkan ansedd som svårt skadedjur på fälten och i trädgårdarna till följd av sin vana att plocka upp utsädet och upprycka unga plantor och gör även stort förfång för plantskoleägarna genom att skada trädtelningar, avbryta skott och grenar samt avskala barken. I södra Sverige har den där vanliga r å k a n i nästan än högre grad ansetts som lantmannens fiende, och även kajan och skatan äro besvärliga, bl. a. i körsbärsträden, där även s t a r e n är en objuden gäst. Men dessa fåglar göra, ss. ovan nämnts, också stor nytta under insektrika år. A. T—n.

Som skadliga djur räknas i jaktlagstiftningen örn, falk, berguv, du v- och sparvhök (se Jaktlagstiftning).

. 3. K. k. av 8/n 191 2 ang. skydd åt för lantbruket nyttiga fåglar gäller följande arter: Ugglor: hornuggla, jorduggla och tornuggla. Hackspettar: alla slag. Skärrfåglar: kungsfiskare, blåkråka, härfågel, nattskärra och tornsvala. Tättingar: trädkrypare, nötväcka, mesar, flugsnappare, svalor, sommargylling, kungsfågel, gärdsmyg, kärr-, rör-, säv-, löv- och egentliga sångare, bastardnäktergal, järnsparv, vanlig och svart rödstjärt, näktergal, blåhake, rödhake, buskskvätta, stenskvätta, ärlor, piplärkor, siskor, steglits, bofink och stare. Storkfåglar: vit och svart stork. Samtliga dessa fåglar samt deras ägg och bon äro fridlysta 1/8—15/9. (Svart stork är fridlyst året om.) Det är dessutom förbjudet att för fångst av dylika fåglar använda snaror, burar, nät, fällor, limspön eller annat medel, som har till ändamål att underlätta fångande eller dödande i stor mängd. Undantag från fridlysningsbestämmelserna medgives endast för vetenskapliga ändamål samt till förekommande av att fåglar anställa avsevärd skada på trädgårdar eller planterade eller sådda fält. Förseelser mot kungörelsen straffas med böter fr. o. m. 5 t. o. m. 100 kr.

Beträffande kungörelsen, som ursprungligen tillkommit genom en internationell överenskommelse, kan anmärkas, att flera för lantbruket bevisligen nyttiga fåglar, såsom tornfalk, ormvråk och en del smärre ugglearter, icke upptagits i densamma, medan den å andra sidanomfattar även sådana fåglar, som icke hava någon betydelse för jordbruket men ansetts böra skyddas på grund av sin sällsynthet, t. ex. storkarna.T. H—l.

Då småfåglarna äro övervägande nyttiga, bör lantmannen söka att bereda dem häckplatser samt skydd mot deras fiender. Vid odling böra därför, där så utan större olägenhet kan ske, busksnår och ihåliga träd kvarlämnas samt i trädgårdar, parker och — för starar — på husen uppsättas konstgjorda fågelbon eller holkar. Dessa, som göras av urhålkade trädstammar, av bark eller av brädlappar, böra avpassas för olika stora fåglar genom olika vidd på ingångshålet, 6 cm. för starar, 3—4 för flugsnappare, mesar o. dyl., samt så stort djup under hålet, att ägg och ungar äro skyddade för ekorrar och andra fåglarnas fiender. Ingångshålet bör vändas åt öster eller söder. Tak av 2-vågiga tegelpannor erbjuda omtyckta häckplatser för tornsvalor men tyvärr även för gråsparvar och äro därför ej avgjort fördelaktiga som häckplatser, men under dylika tak kan man lätt förstöra sparvarnas ägg och ungar och sålunda minska dessa besvärliga fåglars antal. Skyddet mot de nyttiga fåglarnas fiender består huvudsakligen i att skjuta kringstrykande kattor samt skator, kråkor och ekorrar.H. J. Dft.

Fålla, inhägnad utomhus, vari djur hållas samlade, t. ex. över natten, kor under mjölkningen, får på bete o. s. v.

Fång är en sjukdom i hästens hov, bestående i en häftig inflammation i kött väggens tadel. Den kan förorsakas av utfodring med äggviterikt foder, särskilt okokt råg, samt av förkylning eller överansträngning. Vanligen angripas båda framhovarna, och hästen står då med bakbenen under sig, darrar och flyttar på frambenen, skjuter kotlederna stundtals framåt, svettas och har feber. Lokala sjukdomstecken äro stark puls i skenbensarteren samt värme och ömhet i hoven. Kan vid hastigt ingripande botas genom svält och törst, stor åderlåtning (omkring 10 liter) eller starkt svettdrivande medel (50—100 cg. pilokarpin eller 15—20 cg. arekolin). Återgår sjukdomen ej till hälsa inom de första 2—3 dagarna, utbildas vanligen s. k. »fånghov». Se Hovsjukdomar. A. P—n.

Fångdike. Se Dikning.

Fångst. 1. Av skadedjur. För insektfångst är håven, en enkel säck av tyg, fäst vid en i änden av en lätt stång fastgjord metallring, det enklaste redskapet. Den har dock mycket begränsad användning, t. ex. vid fångst av rapsbaggar på mindre odlingar. För större odlingar har utomlands den enkla handhåven utbytts mot större, körbara släphåvar eller liknande redskap för fångst av gräshoppor, stritar m. fl. skadeinsekter. Ofta äro dessa redskap delvis täckta av klibbämne, som ökar deras verkan. Den senare metoden, fångst med klibbiga ämnen, tillämpas i många fall. Mest bekanta äro de s. k. limgördlarna. Ursprungligen enkla halmkransar bestrukna med tjära göras dessa numera oftast av asfaltpapp i remsor på 10—15 cm. bredd, vilka hårt bundna kring trädstammarna bestrykas med ett lim (frostfjärillim, »brumata»-lim etc), i vilket insekterna fastna. I skogsbruket strykes detta lim med för ändamålet konstruerade apparater (Hofmanns limdosa, Jankes limapparat) direkt på stammarna eller å kring de härjade områdena utlagda träribbor el. dyl. För fångst av jordloppor användes stundom större redskap av trä eller duk, som bestrukits med dylikt lim eller tjära och som köras eller bäras.

Limgördel. 1. *a* limsträng, *b* papp, *c* lager av vadd. 2. Tvärskuren *b* och urnupen *e* spatel för limmets påstrykande.

Fångstgördlar av helt annan art än de ovannämnda brukas stundom till fångst av de övervintrande äpple vecklarelarverna. De göras avs. k. wellpapp och bindas kring trädstammarna. Dessa fångstgördlar erbjuda goda övervintringsplatser för larverna.

I många fall, t. ex. mot gräsmasken, användas s. k. fångstdiken, med branta väggar och anordnade kring starkt larvhärjade marker. I dikena nedkomna larver följa i regel dikena åt och uppsamlas i här och där grävda djupare fångstgropar, stundom bestående av nedgrävda bleckburkar eller andra kärl, i vilka sedan larverna bekvämt kunna dödas.

Av skogsentomologen användes i stor utsträckning s. k. fångstträd, på rot stående, ringformigt avbarkade eller fällda träd. Till dessa lockas ved- eller barkgnagande insekter i stor mängd för äggläggning, varefter träden fullständigt avbarkas, då ynglet dör. Mot vissa skogsinsekter, t. ex. vanl. snytbaggen (Hylobius abietis L.), användes bl. a. som fångstmedel på marken utlagda s. k. fångstbarkar.För fångst av flugor inomhus finnas en mängd redskap, bl. a. limmat papper och verkliga fällor, i vilka som lockmedel vanl. användas skämda animaliska ämnen, kött och fisk.A. T—n.

2. F. av jaktbara skadedjur. Se Jakt.

Fångstgördel för äpple vecklar en. Yttre skyddspapperet är uppvikt för att visa den veckade pappen, i vars underkant tvenne puppor (kläckta) sticka fram.

Fångstbark. Se Fångst.

Fångstdike. Se Fångst.

Fångstträd. Se Fångst.

Ett flertal vilda arter finnes, mest i Asien, men även i södra Europa, norra Afrika och Nordamerikas norra delar, företrädesvis i torra och bergiga trakter. De vilda arter, från vilka man velat härleda de tama fåren, äro: mufflon, O. musimon Päll., en i Medelhavstrakterna och västra Asien hemmahörande smavuxen art med svagt spiralvridna, grova horn hos hanen; a r k a 1, O. ar kal Brdt., som förekommer i Persien och trakterna kring Kaspiska havet, lik den förra men större och med längre svans; samt det nordafrikanska manfåret O. tragelephus G., en storvuxen, grovt byggd art med långa refflade horn, hängande öron, lång man (hos hanen) och lång svans men mycket ullfattig.

F. hava hållits som tamdjur ända sedan den yngre stenåldern, från vilken tid lämningar påträffats av en smavuxen ras med getliknande skalle och horn, vilken efter lämningarnas förekomst i torvmossar kallats torvfår, O. aries palustris Riitim. Med bronsåldern uppträdde,

av funna fornlämningar att döma, ett stor* vuxnare men hornlöst slag, bronsfår et, O. aries Studeri. I Medelhavsländerna och västra Asiens gamla kulturländer idkades redan under förhistorisk tid en omfattande fårskötsel med flera olika raser, bland vilka fettstussr och fettsvansade voro allmännast i Asiens stepptrakter, varjämte även omtalas manfåret i Egypten, finulliga får i Grekland, Italien och nv. Afrika (sannolikt ursprunget till senare tiders merino-får) samt svarta får i Spanien, Raser. Bland nutida rasgriipper märkas:

1. Fettstuss- 1. tatariska får, O. steatopyga, det vanliga slaget på v. Asiens och s.ö. Rysslands stepper, ett vanligen storvuxet men lätt byggt slag, utmärkt av hängande öron, oftast kraftiga horn, grov ull blandad med täckhår samt en dynformig fettsamling på vardera sidan om den förkrymta svansen.

2. Fettsvansfår, O. platyura, som finnes kring Kaspiska havet, i Persien, Syrien och Egypten, har lång, av fettvävnad starkt uppsvälld svans men är i övrigt likt föreg. I varma trakter blir det nästan utan ull med blott ett tunt hårlag men har eljest en kort, tät ull. En svarthårig form, karakulfåret, lämnar de dyrbara persian- och astrakanskinnen, varav de finaste tagas av nyfödda lam.

3. Zackel- eller krumhornat får, en i Ungern och Balkanländerna spridd ras, utmärkt genom långa, raka, spiralvridna horn, lång, grov ull och lång svans. Rasen är ansedd för sitt goda kött och rikliga mjölk, vilken användes till ystning.

4. Nordiska kortsvansade fåret är spritt över norra Europa, från Nordryssland till Skottland, Island och Färöarna. Rasen är smavuxen, kortsvansad, med upprättstående öron, halvmånformigt böjda horn (på Island ofta 3—5), grova täckhår, på bålen blandade med tät, fin ull; färg vit, svart eller brokig. Rasen är mycket härdig, förnöjsam och fruktsam. Hit hör huvudmassan av Norrlands och Gottlands landrasfår. Stundom betecknas de hos oss som pälsfår på grund av sin täta, rakulliga, till pälsvaror lämpliga fall.

På senaste tid har uppmärksamheten särskilt fästs på det s. k. Dal a-p älsfåret, ett litet småvuxet slag med 30—34 kg. lev. v., något krusig eller, rak ull,>som klippes 3—4 gånger om året, samt[ihög fruktsamhet, lämning höst och vår med 2—3 lamm vardera gången.

Det gott |ä"n dska lånt fåret 1. u t e g å n g s f å re t, som numera av den mer fordrande och givande cheviotrasen undanträngts till öns magra norra och södra delar och där går fritt ute året om, är mycket småvuxet (20—30 kg. lev. v.), med fint huvud, hornlöst, korta öron, omkr. 12 cm. lång svans, vars nedre del saknar ull. Ullen består av täckhår och en tät fäll av fina glänsande dunhår, färgen är svart eller grå, ej brun, på huvudet stundom med vita tecken, öns hushåU-

22—213320. Lantmannens uppslagsbok. Frön, särskilt sädeskorn, äro ofta, särskilt om de utvecklats under fuktig väderlek, mer eller mindre djupt genomträngda av F.-svamp-trådar. . Detta inverkar menligt på fröets grobarhet och skjutkraft. Enligt en del uppgifter skall råg, som i högre grad smittats av F., innehålla ett giftigt ämne, som hos människor och djur framkallar berusningssymtom (berusande råg, ö r r å g). Andra författare anse en annan svamp (Cladosporium herbarum Link.) som orsak till nämnda förhållande.

Hos potatisknölar och en del andra rotfrukter framkalla vissa F.-arter s. k. torröta. De hos oss förekommande arterna synas dock ej vålla allvarligare förluster; de torde endast genom sår eller av andra svampar framkallade skador kunna inträngа i potatisknölen, men bidraga säkerligen kraftigt till förstörandet av knölar, som förut angripits av bladmögelsvampen.

Hos flera slag av frukter, t. ex. äpplen, tomater m. fl., framkalla F.-arter angrepp, vilka ha karaktär av torröta.

Lövträdskräftans svamp, Nectria galligena Bres., mest bekant som skadegörare å äppleträd, äger ett Fusariumlikt utvecklingsstadium. Det är troligt, att också andra Fu-sariumarter kunna framkalla kräftartade skador hos åtskilliga träd. — Litt.: Th. Lindfors. Studier över fusarioser. Meddel. fr. Centralanst, f. försöksväs. på jordbruksområdet N:r 203, och Flygblad N:r 75. Th. Lfs.

Fusicladium. Se Fruktskorv.

Fux. Se Färg, hårfärg.

Fyllda pannor. Se Gallor.

Fyllnadsfoder. Se Fodring.

Fyrbiand. Se Blandsäd.

Fyrkantplöjning. Se Figurplöjning.

Fyrskiftesbruk. Se Sädesbruk, Växtföljd.

Fyrskärning. Se Sågning.

Fyrslaget virke. Se Bilning.

Fysiologiskt sur, basisk. Se Reaktion.

Fysiostigmin. Se Alkaloid.

Fågelbär. Se Körsbär.

Fåglar, nyttiga eller skadliga för jordbruket. 1. Nytta göra f. huvudsakligen genom att förtära skadeinsekter, övervägande insektätare äro trastar (se d. o.), bland vilka dock snöskatan kan göra skada genom att plundra körsbärsträden. Flitiga insektätare" äro talrika småfåglar, ss. trädkrypare, nötväcka, sångare, flugsnappare, törnskator, svalor, ä r 1 o r, lä r k o r och mesar samt häcks p et, t ar (se d. o.). Den åverkan sistnämnda göra på träden är av underordnad betydelse, då de sällan skada fullt friska stammar eller, grenar. Flera måsar samt kråkor, råkor och kajor göra stort gagn som larvplockare vid fältens plöjning, likasom starar vid larvhärjningar på träden.

2. Skada göra många arter småfåglar genom att plundra fält och trädgårdar på deras

gröda, men i vårt land finnas ej några f., som leva uteslutande av odlade växter, och växt-eller allätare kunna även gagna genom att förtära ogräsfrön och insekter. Bland f inka r n a kunna flera arter göra stor skada. Så främst gråsparvar på den mognande säden och ärterna i trädgårdarna, likasom de även bortplocka ytligt liggande utsäde. Jämte dessa räknas domherren som skadlig genom sin åverkan på trädens och buskarnas knoppar under vinter och vår. Men finkfåglarna äro även insektätare, som kunna göra stor nytta vid större larvhärjningar på träd och buskar. Bland kråkfåglarna (se d. o.) är kråkan ansedd som svårt skadedjur på fälten och i trädgårdarna till följd av sin vana att plocka upp utsädet och upprycka unga plantor och gör även stort förfång för plantskoleägarna genom att skada trädtelningar, avbryta skott och grenar samt avskala barken. I södra Sverige har den där vanliga r å k a n i nästan än högre grad ansetts som lantmannens fiende, och även kajan och skatan äro besvärliga, bl. a. i körsbärsträden, där även s t a r e n är en objuden gäst. Men dessa fåglar göra, ss. ovan nämnts, också stor nytta under insektrika år. A. T—n.

Som skadliga djur räknas i jaktlagstiftningen örn, falk, berguv, du v- och sparvhök (se Jaktlagstiftning).

. 3. K. k. av 8/n 191 2 ang. skydd åt för lantbruket nyttiga fåglar gäller följande arter: Ugglor: hornuggla, jorduggla och tornuggla. Hackspettar: alla slag. Skärrfåglar: kungsfiskare, blåkråka, härfågel, nattskärra och tornsvala. Tättingar: trädkrypare, nötväcka, mesar, flugsnappare, svalor, sommargylling, kungsfågel, gärdsmyg, kärr-, rör-, säv-, löv- och egentliga sångare, bastardnäktergal, järnsparv, vanlig och svart rödstjärt, näktergal, blåhake, rödhake, buskskvätta, stenskvätta, ärlor, piplärkor, siskor, steglits, bofink och stare. Storkfåglar: vit och svart stork. Samtliga dessa fåglar samt deras ägg och bon äro fridlysta 1/8—15/9. (Svart stork är fridlyst året om.) Det är dessutom förbjudet att för fångst av dylika fåglar använda snaror, burar, nät, fällor, limspön eller annat medel, som har till ändamål att underlätta fångande eller dödande i stor mängd. Undantag från fridlysningsbestämmelserna medgives endast för vetenskapliga ändamål samt till förekommande av att fåglar anställa avsevärd skada på trädgårdar eller planterade eller sådda fält. Förseelser mot kungörelsen straffas med böter fr. o. m. 5 t. o. m. 100 kr.

Beträffande kungörelsen, som ursprungligen tillkommit genom en internationell överenskommelse, kan anmärkas, att flera för lantbruket bevisligen nyttiga fåglar, såsom tornfalk, ormvråk och en del smärre ugglearter, icke upptagits i densamma, medan den å andra sidanomfattar även sådana fåglar, som icke hava någon betydelse för jordbruket men ansetts böra skyddas på grund av sin sällsynthet, t. ex. storkarna.T. H—l.

Då småfåglarna äro övervägande nyttiga, bör lantmannen söka att bereda dem häckplatser samt skydd mot deras fiender. Vid odling böra därför, där så utan större olägenhet kan ske,

busksnår och ihåliga träd kvarlämnas samt i trädgårdar, parker och — för starar — på husen uppsättas konstgjorda fågelbon eller holkar. Dessa, som göras av urhålkade trädstammar, av bark eller av brädlappar, böra avpassas för olika stora fåglar genom olika vidd på ingångshålet, 6 cm. för starar, 3—4 för flugsnappare, mesar o. dyl., samt så stort djup under hålet, att ägg och ungar äro skyddade för ekorrar och andra fåglarnas fiender. Ingångshålet bör vändas åt öster eller söder. Tak av 2-vågiga tegelpannor erbjuda omtyckta häckplatser för tornsvalor men tyvärr även för gråsparvar och äro därför ej avgjort fördelaktiga som häckplatser, men under dylika tak kan man lätt förstöra sparvarnas ägg och ungar och sålunda minska dessa besvärliga fåglars antal. Skyddet mot de nyttiga fåglarnas fiender består huvudsakligen i att skjuta kringstrykande kattor samt skator, kråkor och ekorrar.H. J. Dft.

Fålla, inhägnad utomhus, vari djur hållas samlade, t. ex. över natten, kor under mjölkningen, får på bete o. s. v.

Fång är en sjukdom i hästens hov, bestående i en häftig inflammation i kött väggens tadel. Den kan förorsakas av utfodring med äggviterikt foder, särskilt okokt råg, samt av förkylning eller överansträngning. Vanligen angripas båda framhovarna, och hästen står då med bakbenen under sig, darrar och flyttar på frambenen, skjuter kotlederna stundtals framåt, svettas och har feber. Lokala sjukdomstecken äro stark puls i skenbensarteren samt värme och ömhet i hoven. Kan vid hastigt ingripande botas genom svält och törst, stor åderlåtning (omkring 10 liter) eller starkt svettdrivande medel (50—100 cg. pilokarpin eller 15—20 cg. arekolin). Återgår sjukdomen ej till hälsa inom de första 2—3 dagarna, utbildas vanligen s. k. »fånghov». Se Hovsjukdomar. A. P—n.

Fångdike. Se Dikning.

Fångst. 1. Av skadedjur. För insektfångst är håven, en enkel säck av tyg, fäst vid en i änden av en lätt stång fastgjord metallring, det enklaste redskapet. Den har dock mycket begränsad användning, t. ex. vid fångst av rapsbaggar på mindre odlingar. För större odlingar har utomlands den enkla handhåven utbytts mot större, körbara släphåvar eller liknande redskap för fångst av gräshoppor, stritar m. fl. skadeinsekter. Ofta äro dessa redskap delvis täckta av klibbämne, som ökar deras verkan. Den senare metoden, fångst med klibbiga ämnen, tillämpas i många fall. Mest bekanta äro de s. k. limgördlarna. Ursprungligen enkla halmkransar bestrukna med tjära göras dessa numera oftast av asfaltpapp i remsor på 10—15 cm. bredd, vilka hårt bundna kring trädstammarna bestrykas med ett lim (frostfjärillim, »brumata»-lim etc), i vilket insekterna fastna. I skogsbruket strykes detta lim med för ändamålet konstruerade apparater (Hofmanns limdosa, Jankes limapparat) direkt på stammarna eller å kring de härjade områdena utlagda träribbor el. dyl. För fångst av jordloppor användes stundom större redskap av trä eller duk, som bestrukits med dylikt lim eller tjära och som köras eller bäras.

Limgördel. 1. *a* limsträng, *b* papp, *c* lager av vadd. 2. Tvärskuren *b* och urnupen *e* spatel för limmets påstrykande.

Fångstgördlar av helt annan art än de ovannämnda brukas stundom till fångst av de övervintrande äpple vecklarelarverna. De göras avs. k. wellpapp och bindas kring trädstammarna. Dessa fångstgördlar erbjuda goda övervintringsplatser för larverna.

I många fall, t. ex. mot gräsmasken, användas s. k. fångstdiken, med branta väggar och anordnade kring starkt larvhärjade marker. I dikena nedkomna larver följa i regel dikena åt och uppsamlas i här och där grävda djupare fångstgropar, stundom bestående av nedgrävda bleckburkar eller andra kärl, i vilka sedan larverna bekvämt kunna dödas.

Av skogsentomologen användes i stor utsträckning s. k. fångstträd, på rot stående, ringformigt avbarkade eller fällda träd. Till dessa lockas ved- eller barkgnagande insekter i stor mängd för äggläggning, varefter träden fullständigt avbarkas, då ynglet dör. Mot vissa skogsinsekter, t. ex. vanl. snytbaggen (Hylobius abietis L.), användes bl. a. som fångstmedel på marken utlagda s. k. fångstbarkar. omfattar även sådana fåglar, som icke hava någon betydelse för jordbruket men ansetts böra skyddas på grund av sin sällsynthet, t. ex. storkarna.T. H—l.

Då småfåglarna äro övervägande nyttiga, bör lantmannen söka att bereda dem häckplatser samt skydd mot deras fiender. Vid odling böra därför, där så utan större olägenhet kan ske, busksnår och ihåliga träd kvarlämnas samt i trädgårdar, parker och — för starar — på husen uppsättas konstgjorda fågelbon eller holkar. Dessa, som göras av urhålkade trädstammar, av bark eller av brädlappar, böra avpassas för olika stora fåglar genom olika vidd på ingångshålet, 6 cm. för starar, 3—4 för flugsnappare, mesar o. dyl., samt så stort djup under hålet, att ägg och ungar äro skyddade för ekorrar och andra fåglarnas fiender. Ingångshålet bör vändas åt öster eller söder. Tak av 2-vågiga tegelpannor erbjuda omtyckta häckplatser för tornsvalor men tyvärr även för gråsparvar och äro därför ej avgjort fördelaktiga som häckplatser, men under dylika tak kan man lätt förstöra sparvarnas ägg och ungar och sålunda minska dessa besvärliga fåglars antal. Skyddet mot de nyttiga fåglarnas fiender består huvudsakligen i att skjuta kringstrykande kattor samt skator, kråkor och ekorrar.H. J. Dft.

Fålla, inhägnad utomhus, vari djur hållas samlade, t. ex. över natten, kor under mjölkningen, får på bete o. s. v.

Fång är en sjukdom i hästens hov, bestående i en häftig inflammation i kött väggens tadel. Den kan förorsakas av utfodring med äggviterikt foder, särskilt okokt råg, samt av förkylning eller överansträngning. Vanligen angripas båda framhovarna, och hästen står då med bakbenen under sig, darrar och flyttar på frambenen, skjuter kotlederna stundtals framåt, svettas och har feber. Lokala sjukdomstecken äro stark puls i skenbensarteren samt värme och ömhet i hoven. Kan vid hastigt ingripande botas genom svält och törst, stor åderlåtning (omkring 10 liter) eller starkt svettdrivande medel (50—100 cg. pilokarpin eller 15—20 cg. arekolin). Återgår sjukdomen ej till hälsa inom de första 2—3 dagarna, utbildas vanligen s. k. »fånghov». Se Hovsjukdomar. A. P—n.

Fångdike. Se Dikning.

Fångst. 1. Av skadedjur. För insektfångst är håven, en enkel säck av tyg, fäst vid en i änden av en lätt stång fastgjord metallring, det enklaste redskapet. Den har dock mycket begränsad användning, t. ex. vid fångst av rapsbaggar på mindre odlingar. För större odlingar har utomlands den enkla handhåven utbytts mot större, körbara släphåvar eller liknande redskap för fångst av gräshoppor, stritar m. fl. skadeinsekter. Ofta äro dessa redskap delvis täckta av klibbämne, som ökar deras verkan. Den senare metoden, fångst med klibbiga ämnen, tillämpas i många fall. Mest bekanta äro de s. k. limgördlarna. Ursprungligen enkla halmkransar bestrukna med tjära göras dessa numera oftast av asfaltpapp i remsor på 10—15 cm. bredd, vilka hårt bundna kring trädstammarna bestrykas med ett lim (frostfjärillim, »brumata»-lim etc), i vilket insekterna fastna. I skogsbruket strykes detta lim med för ändamålet konstruerade apparater (Hofmanns limdosa, Jankes limapparat) direkt på stammarna eller å kring de härjade områdena utlagda träribbor el. dyl. För fångst av jordloppor användes stundom större redskap av trä eller duk, som bestrukits med dylikt lim eller tjära och som köras eller bäras.

Limgördel. 1. *a* limsträng, *b* papp, *c* lager av vadd. 2. Tvärskuren *b* och urnupen *e* spatel för limmets påstrykande.

Fångstgördlar av helt annan art än de ovannämnda brukas stundom till fångst av de övervintrande äpple vecklarelarverna. De göras avs. k. wellpapp och bindas kring trädstammarna. Dessa fångstgördlar erbjuda goda övervintringsplatser för larverna.

I många fall, t. ex. mot gräsmasken, användas s. k. fångstdiken, med branta väggar och anordnade kring starkt larvhärjade marker. I dikena nedkomna larver följa i regel dikena åt och uppsamlas i här och där grävda djupare fångstgropar, stundom bestående av nedgrävda bleckburkar eller andra kärl, i vilka sedan larverna bekvämt kunna dödas.

Av skogsentomologen användes i stor utsträckning s. k. fångstträd, på rot stående, ringformigt avbarkade eller fällda träd. Till dessa lockas ved- eller barkgnagande insekter i stor mängd för äggläggning, varefter träden fullständigt avbarkas, då ynglet dör. Mot vissa skogsinsekter, t. ex. vanl. snytbaggen (Hylobius abietis L.), användes bl. a. som fångstmedel på marken utlagda s. k. fångstbarkar. omfattar även sådana fåglar, som icke hava någon betydelse för jordbruket men ansetts böra skyddas på grund av sin sällsynthet, t. ex. storkarna.T. H—l.

Då småfåglarna äro övervägande nyttiga, bör lantmannen söka att bereda dem häckplatser samt skydd mot deras fiender. Vid odling böra därför, där så utan större olägenhet kan ske, busksnår och ihåliga träd kvarlämnas samt i trädgårdar, parker och — för starar — på husen uppsättas konstgjorda fågelbon eller holkar. Dessa, som göras av urhålkade trädstammar, av bark eller av brädlappar, böra avpassas för olika stora fåglar genom olika vidd på ingångshålet, 6 cm. för starar, 3—4 för flugsnappare, mesar o. dyl., samt så stort djup under hålet, att ägg och ungar äro skyddade för ekorrar och andra fåglarnas fiender. Ingångshålet bör vändas åt öster eller söder. Tak av 2-vågiga tegelpannor erbjuda omtyckta häckplatser för tornsvalor men tyvärr även för gråsparvar och äro därför ej avgjort fördelaktiga som häckplatser, men under dylika tak kan man lätt förstöra sparvarnas ägg och ungar och sålunda minska dessa besvärliga fåglars antal. Skyddet mot de nyttiga fåglarnas fiender består huvudsakligen i att skjuta kringstrykande kattor samt skator, kråkor och ekorrar.H. J. Dft.

Fålla, inhägnad utomhus, vari djur hållas samlade, t. ex. över natten, kor under mjölkningen, får på bete o. s. v.

Fång är en sjukdom i hästens hov, bestående i en häftig inflammation i kött väggens tadel. Den kan förorsakas av utfodring med äggviterikt foder, särskilt okokt råg, samt av förkylning eller överansträngning. Vanligen angripas båda framhovarna, och hästen står då med bakbenen under sig, darrar och flyttar på frambenen, skjuter kotlederna stundtals framåt, svettas och har feber. Lokala sjukdomstecken äro stark puls i skenbensarteren samt värme och ömhet i hoven. Kan vid hastigt ingripande botas genom svält och törst, stor åderlåtning (omkring 10 liter) eller starkt svettdrivande medel (50—100 cg. pilokarpin eller 15—20 cg. arekolin). Återgår sjukdomen ej till hälsa inom de första 2—3 dagarna, utbildas vanligen s. k. »fånghov». Se Hovsjukdomar. A. P—n.

Fångdike. Se Dikning.

Fångst. 1. Av skadedjur. För insektfångst är håven, en enkel säck av tyg, fäst vid en i änden av en lätt stång fastgjord metallring, det enklaste redskapet. Den har dock mycket begränsad användning, t. ex. vid fångst av rapsbaggar på mindre odlingar. För större odlingar har utomlands den enkla handhåven utbytts mot större, körbara släphåvar eller liknande redskap för fångst av gräshoppor, stritar m. fl. skadeinsekter. Ofta äro dessa redskap delvis täckta av klibbämne, som ökar deras verkan. Den senare metoden, fångst med klibbiga ämnen, tillämpas i många fall. Mest bekanta äro de s. k. limgördlarna. Ursprungligen enkla halmkransar bestrukna med tjära göras dessa numera oftast av asfaltpapp i remsor på 10—15 cm. bredd, vilka hårt bundna kring trädstammarna bestrykas med ett lim (frostfjärillim, »brumata»-lim etc), i vilket insekterna fastna. I skogsbruket strykes detta lim med för ändamålet konstruerade apparater (Hofmanns limdosa, Jankes limapparat) direkt på stammarna eller å kring de härjade områdena utlagda träribbor el. dyl. För fångst av jordloppor användes stundom större redskap av trä eller duk, som bestrukits med dylikt lim eller tjära och som köras eller bäras.

Limgördel. 1. *a* limsträng, *b* papp, *c* lager av vadd. 2. Tvärskuren *b* och urnupen *e* spatel för limmets påstrykande.

Fångstgördlar av helt annan art än de ovannämnda brukas stundom till fångst av de övervintrande äpple vecklarelarverna. De göras avs. k. wellpapp och bindas kring trädstammarna. Dessa fångstgördlar erbjuda goda övervintringsplatser för larverna.

I många fall, t. ex. mot gräsmasken, användas s. k. fångstdiken, med branta väggar och anordnade kring starkt larvhärjade marker. I dikena nedkomna larver följa i regel dikena åt och uppsamlas i här och där grävda djupare fångstgropar, stundom bestående av nedgrävda bleckburkar eller andra kärl, i vilka sedan larverna bekvämt kunna dödas.

Av skogsentomologen användes i stor utsträckning s. k. fångstträd, på rot stående, ringformigt avbarkade eller fällda träd. Till dessa lockas ved- eller barkgnagande insekter i stor mängd för äggläggning, varefter träden fullständigt avbarkas, då ynglet dör. Mot vissa skogsinsekter, t. ex. vanl. snytbaggen (Hylobius abietis L.), användes bl. a. som fångstmedel på marken utlagda s. k. fångstbarkar. omfattar även sådana fåglar, som icke hava någon betydelse för jordbruket men ansetts böra skyddas på grund av sin sällsynthet, t. ex. storkarna.T. H—l.

Då småfåglarna äro övervägande nyttiga, bör lantmannen söka att bereda dem häckplatser samt skydd mot deras fiender. Vid odling böra därför, där så utan större olägenhet kan ske, busksnår och ihåliga träd kvarlämnas samt i trädgårdar, parker och — för starar — på husen uppsättas konstgjorda fågelbon eller holkar. Dessa, som göras av urhålkade trädstammar, av bark eller av brädlappar, böra avpassas för olika stora fåglar genom olika vidd på ingångshålet, 6 cm. för starar, 3—4 för flugsnappare, mesar o. dyl., samt så stort djup under hålet, att ägg och ungar äro skyddade för ekorrar och andra fåglarnas fiender. Ingångshålet bör vändas åt öster eller söder. Tak av 2-vågiga tegelpannor erbjuda omtyckta häckplatser för tornsvalor men tyvärr även för gråsparvar och äro därför ej avgjort fördelaktiga som häckplatser, men under dylika tak kan man lätt förstöra sparvarnas ägg och ungar och sålunda minska dessa besvärliga fåglars antal. Skyddet mot de nyttiga fåglarnas fiender består huvudsakligen i att skjuta kringstrykande kattor samt skator, kråkor och ekorrar.H. J. Dft.

Fålla, inhägnad utomhus, vari djur hållas samlade, t. ex. över natten, kor under mjölkningen, får på bete o. s. v.

Fång är en sjukdom i hästens hov, bestående i en häftig inflammation i kött väggens tadel. Den kan förorsakas av utfodring med äggviterikt foder, särskilt okokt råg, samt av förkylning eller överansträngning. Vanligen angripas båda framhovarna, och hästen står då med bakbenen under sig, darrar och flyttar på frambenen, skjuter kotlederna stundtals framåt, svettas och har feber. Lokala sjukdomstecken äro stark puls i skenbensarteren samt värme och ömhet i hoven. Kan vid hastigt ingripande botas genom svält och törst, stor åderlåtning (omkring 10 liter) eller starkt svettdrivande medel (50—100 cg. pilokarpin eller 15—20 cg. arekolin). Återgår sjukdomen ej till hälsa inom de första 2—3 dagarna, utbildas vanligen s. k. »fånghov». Se Hovsjukdomar. A. P—n.

Fångdike. Se Dikning.

Fångst. 1. Av skadedjur. För insektfångst är håven, en enkel säck av tyg, fäst vid en i änden av en lätt stång fastgjord metallring, det enklaste redskapet. Den har dock mycket begränsad användning, t. ex. vid fångst av rapsbaggar på mindre odlingar. För större odlingar har utomlands den enkla handhåven utbytts mot större, körbara släphåvar eller liknande redskap för fångst av gräshoppor, stritar m. fl. skadeinsekter. Ofta äro dessa redskap delvis täckta av klibbämne, som ökar deras verkan. Den senare metoden, fångst med klibbiga ämnen, tillämpas i många fall. Mest bekanta äro de s. k. limgördlarna. Ursprungligen enkla halmkransar bestrukna med tjära göras dessa numera oftast av asfaltpapp i remsor på 10—15 cm. bredd, vilka hårt bundna kring trädstammarna bestrykas med ett lim (frostfjärillim, »brumata»-lim etc), i vilket insekterna fastna. I skogsbruket strykes detta lim med för ändamålet konstruerade apparater (Hofmanns limdosa, Jankes limapparat) direkt på stammarna eller å kring de härjade områdena utlagda träribbor el. dyl. För fångst av jordloppor användes stundom större redskap av trä eller duk, som bestrukits med dylikt lim eller tjära och som köras eller bäras.

Limgördel. 1. *a* limsträng, *b* papp, *c* lager av vadd. 2. Tvärskuren *b* och urnupen *e* spatel för limmets påstrykande.

Fångstgördlar av helt annan art än de ovannämnda brukas stundom till fångst av de övervintrande äpple vecklarelarverna. De göras avs. k. wellpapp och bindas kring trädstammarna. Dessa fångstgördlar erbjuda goda övervintringsplatser för larverna.

I många fall, t. ex. mot gräsmasken, användas s. k. fångstdiken, med branta väggar och anordnade kring starkt larvhärjade marker. I dikena nedkomna larver följa i regel dikena åt och uppsamlas i här och där grävda djupare fångstgropar, stundom bestående av nedgrävda bleckburkar eller andra kärl, i vilka sedan larverna bekvämt kunna dödas.

Av skogsentomologen användes i stor utsträckning s. k. fångstträd, på rot stående, ringformigt avbarkade eller fällda träd. Till dessa lockas ved- eller barkgnagande insekter i stor mängd för äggläggning, varefter träden fullständigt avbarkas, då ynglet dör. Mot vissa skogsinsekter, t. ex. vanl. snytbaggen (Hylobius abietis L.), användes bl. a. som fångstmedel på marken utlagda s. k. fångstbarkar. omfattar även sådana fåglar, som icke hava någon betydelse för jordbruket men ansetts böra skyddas på grund av sin sällsynthet, t. ex. storkarna.T. H—l.

Då småfåglarna äro övervägande nyttiga, bör lantmannen söka att bereda dem häckplatser samt skydd mot deras fiender. Vid odling böra därför, där så utan större olägenhet kan ske, busksnår och ihåliga träd kvarlämnas samt i trädgårdar, parker och — för starar — på husen uppsättas konstgjorda fågelbon eller holkar. Dessa, som göras av urhålkade trädstammar, av bark eller av brädlappar, böra avpassas för olika stora fåglar genom olika vidd på ingångshålet, 6 cm. för starar, 3—4 för flugsnappare, mesar o. dyl., samt så stort djup under hålet, att ägg och ungar äro skyddade för ekorrar och andra fåglarnas fiender. Ingångshålet bör vändas åt öster eller söder. Tak av 2-vågiga tegelpannor erbjuda omtyckta häckplatser för tornsvalor men tyvärr även för gråsparvar och äro därför ej avgjort fördelaktiga som häckplatser, men under dylika tak kan man lätt förstöra sparvarnas ägg och ungar och sålunda minska dessa besvärliga fåglars antal. Skyddet mot de nyttiga fåglarnas fiender består huvudsakligen i att skjuta kringstrykande kattor samt skator, kråkor och ekorrar.H. J. Dft.

Fålla, inhägnad utomhus, vari djur hållas samlade, t. ex. över natten, kor under mjölkningen, får på bete o. s. v.

Fång är en sjukdom i hästens hov, bestående i en häftig inflammation i kött väggens tadel. Den kan förorsakas av utfodring med äggviterikt foder, särskilt okokt råg, samt av förkylning eller överansträngning. Vanligen angripas båda framhovarna, och hästen står då med bakbenen under sig, darrar och flyttar på frambenen, skjuter kotlederna stundtals framåt, svettas och har feber. Lokala sjukdomstecken äro stark puls i skenbensarteren samt värme och ömhet i hoven. Kan vid hastigt ingripande botas genom svält och törst, stor åderlåtning (omkring 10 liter) eller starkt svettdrivande medel (50—100 cg. pilokarpin eller 15—20 cg. arekolin). Återgår sjukdomen ej till hälsa inom de första 2—3 dagarna, utbildas vanligen s. k. »fånghov». Se Hovsjukdomar. A. P—n.

Fångdike. Se Dikning.

Fångst. 1. Av skadedjur. För insektfångst är håven, en enkel säck av tyg, fäst vid en i änden av en lätt stång fastgjord metallring, det enklaste redskapet. Den har dock mycket begränsad användning, t. ex. vid fångst av rapsbaggar på mindre odlingar. För större odlingar har utomlands den enkla handhåven utbytts mot större, körbara släphåvar eller liknande redskap för fångst av gräshoppor, stritar m. fl. skadeinsekter. Ofta äro dessa redskap delvis täckta av klibbämne, som ökar deras verkan. Den senare metoden, fångst med klibbiga ämnen, tillämpas i många fall. Mest bekanta äro de s. k. limgördlarna. Ursprungligen enkla halmkransar bestrukna med tjära göras dessa numera oftast av asfaltpapp i remsor på 10—15 cm. bredd, vilka hårt bundna kring trädstammarna bestrykas med ett lim (frostfjärillim, »brumata»-lim etc), i vilket insekterna fastna. I skogsbruket strykes detta lim med för ändamålet konstruerade apparater (Hofmanns limdosa, Jankes limapparat) direkt på stammarna eller å kring de härjade områdena utlagda träribbor el. dyl. För fångst av jordloppor användes stundom större redskap av trä eller duk, som bestrukits med dylikt lim eller tjära och som köras eller bäras.

Limgördel. 1. *a* limsträng, *b* papp, *c* lager av vadd. 2. Tvärskuren *b* och urnupen *e* spatel för limmets påstrykande.

Fångstgördlar av helt annan art än de ovannämnda brukas stundom till fångst av de övervintrande äpple vecklarelarverna. De göras avs. k. wellpapp och bindas kring trädstammarna.

Dessa fångstgördlar erbjuda goda övervintringsplatser för larverna.

I många fall, t. ex. mot gräsmasken, användas s. k. fångstdiken, med branta väggar och anordnade kring starkt larvhärjade marker. I dikena nedkomna larver följa i regel dikena åt och uppsamlas i här och där grävda djupare fångstgropar, stundom bestående av nedgrävda bleckburkar eller andra kärl, i vilka sedan larverna bekvämt kunna dödas.

Av skogsentomologen användes i stor utsträckning s. k. fångstträd, på rot stående, ringformigt avbarkade eller fällda träd. Till dessa lockas ved- eller barkgnagande insekter i stor mängd för äggläggning, varefter träden fullständigt avbarkas, då ynglet dör. Mot vissa skogsinsekter, t. ex. vanl. snytbaggen (Hylobius abietis L.), användes bl. a. som fångstmedel på marken utlagda s. k. fångstbarkar.För fångst av flugor inomhus finnas en mängd redskap, bl. a. limmat papper och verkliga fällor, i vilka som lockmedel vanl. användas skämda animaliska ämnen, kött och fisk.A. T—n.

2. F. av jaktbara skadedjur. Se Jakt.

Fångstgördel för äpple vecklar en. Yttre skyddspapperet är uppvikt för att visa den veckade pappen, i vars underkant tvenne puppor (kläckta) sticka fram.

Fångstbark. Se Fångst.

Fångstdike. Se Fångst.

Fångstträd. Se Fångst.

Ett flertal vilda arter finnes, mest i Asien, men även i södra Europa, norra Afrika och Nordamerikas norra delar, företrädesvis i torra och bergiga trakter. De vilda arter, från vilka man velat härleda de tama fåren, äro: mufflon, O. musimon Päll., en i Medelhavstrakterna och västra Asien hemmahörande smavuxen art med svagt spiralvridna, grova horn hos hanen; a r k a 1, O. ar kal Brdt., som förekommer i Persien och trakterna kring Kaspiska havet, lik den förra men större och med längre svans; samt det nordafrikanska manfåret O. tragelephus G., en storvuxen, grovt byggd art med långa refflade horn, hängande öron, lång man (hos hanen) och lång svans men mycket ullfattig.

F. hava hållits som tamdjur ända sedan den yngre stenåldern, från vilken tid lämningar påträffats av en smavuxen ras med getliknande skalle och horn, vilken efter lämningarnas förekomst i torvmossar kallats torvfår, O. aries palustris Riitim. Med bronsåldern uppträdde,

av funna fornlämningar att döma, ett stor* vuxnare men hornlöst slag, bronsfår et, O. aries Studeri. I Medelhavsländerna och västra Asiens gamla kulturländer idkades redan under förhistorisk tid en omfattande fårskötsel med flera olika raser, bland vilka fettstussr och fettsvansade voro allmännast i Asiens stepptrakter, varjämte även omtalas manfåret i Egypten, finulliga får i Grekland, Italien och nv. Afrika (sannolikt ursprunget till senare tiders merino-får) samt svarta får i Spanien, Raser. Bland nutida rasgriipper märkas:

1. Fettstuss- 1. tatariska får, O. steatopyga, det vanliga slaget på v. Asiens och s.ö. Rysslands stepper, ett vanligen storvuxet men lätt byggt slag, utmärkt av hängande öron, oftast kraftiga horn, grov ull blandad med täckhår samt en dynformig fettsamling på vardera sidan om den förkrymta svansen.

2. Fettsvansfår, O. platyura, som finnes kring Kaspiska havet, i Persien, Syrien och Egypten, har lång, av fettvävnad starkt uppsvälld svans men är i övrigt likt föreg. I varma trakter blir det nästan utan ull med blott ett tunt hårlag men har eljest en kort, tät ull. En svarthårig form, karakulfåret, lämnar de dyrbara persian- och astrakanskinnen, varav de finaste tagas av nyfödda lam.

3. Zackel- eller krumhornat får, en i Ungern och Balkanländerna spridd ras, utmärkt genom långa, raka, spiralvridna horn, lång, grov ull och lång svans. Rasen är ansedd för sitt goda kött och rikliga mjölk, vilken användes till ystning.

4. Nordiska kortsvansade fåret är spritt över norra Europa, från Nordryssland till Skottland, Island och Färöarna. Rasen är smavuxen, kortsvansad, med upprättstående öron, halvmånformigt böjda horn (på Island ofta 3—5), grova täckhår, på bålen blandade med tät, fin ull; färg vit, svart eller brokig. Rasen är mycket härdig, förnöjsam och fruktsam. Hit hör huvudmassan av Norrlands och Gottlands landrasfår. Stundom betecknas de hos oss som pälsfår på grund av sin täta, rakulliga, till pälsvaror lämpliga fall.

På senaste tid har uppmärksamheten särskilt fästs på det s. k. Dal a-p älsfåret, ett litet småvuxet slag med 30—34 kg. lev. v., något krusig eller, rak ull,>som klippes 3—4 gånger om året, samt[ihög fruktsamhet, lämning höst och vår med 2—3 lamm vardera gången.

Det gott |ä"n dska lånt fåret 1. u t e g å n g s f å re t, som numera av den mer fordrande och givande cheviotrasen undanträngts till öns magra norra och södra delar och där går fritt ute året om, är mycket småvuxet (20—30 kg. lev. v.), med fint huvud, hornlöst, korta öron, omkr. 12 cm. lång svans, vars nedre del saknar ull. Ullen består av täckhår och en tät fäll av fina glänsande dunhår, färgen är svart eller grå, ej brun, på huvudet stundom med vita tecken, öns hushåU-

22—213320. Lantmannens uppslagsbok.

För fångst av flugor inomhus finnas en mängd redskap, bl. a. limmat papper och verkliga fällor, i vilka som lockmedel vanl. användas skämda animaliska ämnen, kött och fisk.A. T—n.

2. F. av jaktbara skadedjur. Se Jakt.

Fångstgördel för äpple vecklar en. Yttre skyddspapperet är uppvikt för att visa den veckade pappen, i vars underkant tvenne puppor (kläckta) sticka fram.

Fångstbark. Se Fångst.

Fångstdike. Se Fångst.

Fångstträd. Se Fångst.

Ett flertal vilda arter finnes, mest i Asien, men även i södra Europa, norra Afrika och Nordamerikas norra delar, företrädesvis i torra och bergiga trakter. De vilda arter, från vilka man velat härleda de tama fåren, äro: mufflon, O. musimon Päll., en i Medelhavstrakterna och västra Asien hemmahörande smavuxen art med svagt spiralvridna, grova horn hos hanen; a r k a 1, O. ar kal Brdt., som förekommer i Persien och trakterna kring Kaspiska havet, lik den förra men större och med längre svans; samt det nordafrikanska manfåret O. tragelephus G., en storvuxen, grovt byggd art med långa refflade horn, hängande öron, lång man (hos hanen) och lång svans men mycket ullfattig.

F. hava hållits som tamdjur ända sedan den yngre stenåldern, från vilken tid lämningar påträffats av en smavuxen ras med getliknande skalle och horn, vilken efter lämningarnas förekomst i torvmossar kallats torvfår, O. aries palustris Riitim. Med bronsåldern uppträdde,

av funna fornlämningar att döma, ett stor* vuxnare men hornlöst slag, bronsfår et, O. aries Studeri. I Medelhavsländerna och västra Asiens gamla kulturländer idkades redan under förhistorisk tid en omfattande fårskötsel med flera olika raser, bland vilka fettstussr och fettsvansade voro allmännast i Asiens stepptrakter, varjämte även omtalas manfåret i Egypten, finulliga får i Grekland, Italien och nv. Afrika (sannolikt ursprunget till senare tiders merino-får) samt svarta får i Spanien, Raser. Bland nutida rasgriipper märkas:

1. Fettstuss- 1. tatariska får, O. steatopyga, det vanliga slaget på v. Asiens och s.ö. Rysslands stepper, ett vanligen storvuxet men lätt byggt slag, utmärkt av hängande öron, oftast kraftiga horn, grov ull blandad med täckhår samt en dynformig fettsamling på vardera sidan om den förkrymta svansen.

2. Fettsvansfår, O. platyura, som finnes kring Kaspiska havet, i Persien, Syrien och Egypten, har lång, av fettvävnad starkt uppsvälld svans men är i övrigt likt föreg. I varma trakter blir det nästan utan ull med blott ett tunt hårlag men har eljest en kort, tät ull. En svarthårig form, karakulfåret, lämnar de dyrbara persian- och astrakanskinnen, varav de finaste tagas av nyfödda lam.

3. Zackel- eller krumhornat får, en i Ungern och Balkanländerna spridd ras, utmärkt genom långa, raka, spiralvridna horn, lång, grov ull och lång svans. Rasen är ansedd för sitt goda kött och rikliga mjölk, vilken användes till ystning.

4. Nordiska kortsvansade fåret är spritt över norra Europa, från Nordryssland till Skottland, Island och Färöarna. Rasen är smavuxen, kortsvansad, med upprättstående öron, halvmånformigt böjda horn (på Island ofta 3—5), grova täckhår, på bålen blandade med tät, fin ull; färg vit, svart eller brokig. Rasen är mycket härdig, förnöjsam och fruktsam. Hit hör huvudmassan av Norrlands och Gottlands landrasfår. Stundom betecknas de hos oss som pälsfår på grund av sin täta, rakulliga, till pälsvaror lämpliga fall.

På senaste tid har uppmärksamheten särskilt fästs på det s. k. Dal a-p älsfåret, ett litet småvuxet slag med 30—34 kg. lev. v., något krusig eller, rak ull,>som klippes 3—4 gånger om året, samt[ihög fruktsamhet, lämning höst och vår med 2—3 lamm vardera gången.

Det gott |ä"n dska lånt fåret 1. u t e g å n g s f å re t, som numera av den mer fordrande och givande cheviotrasen undanträngts till öns magra norra och södra delar och där går fritt ute

året om, är mycket småvuxet (20—30 kg. lev. v.), med fint huvud, hornlöst, korta öron, omkr. 12 cm. lång svans, vars nedre del saknar ull. Ullen består av täckhår och en tät fäll av fina glänsande dunhår, färgen är svart eller grå, ej brun, på huvudet stundom med vita tecken, öns hushåU-

22—213320. Lantmannens uppslagsbok. För fångst av flugor inomhus finnas en mängd redskap, bl. a. limmat papper och verkliga fällor, i vilka som lockmedel vanl. användas skämda animaliska ämnen, kött och fisk.A. T—n.

2. F. av jaktbara skadedjur. Se Jakt.

Fångstgördel för äpple vecklar en. Yttre skyddspapperet är uppvikt för att visa den veckade pappen, i vars underkant tvenne puppor (kläckta) sticka fram.

Fångstbark. Se Fångst.

Fångstdike. Se Fångst.

Fångstträd. Se Fångst.

Ett flertal vilda arter finnes, mest i Asien, men även i södra Europa, norra Afrika och Nordamerikas norra delar, företrädesvis i torra och bergiga trakter. De vilda arter, från vilka man velat härleda de tama fåren, äro: mufflon, O. musimon Päll., en i Medelhavstrakterna och västra Asien hemmahörande smavuxen art med svagt spiralvridna, grova horn hos hanen; a r k a 1, O. ar kal Brdt., som förekommer i Persien och trakterna kring Kaspiska havet, lik den förra men större och med längre svans; samt det nordafrikanska manfåret O. tragelephus G., en storvuxen, grovt byggd art med långa refflade horn, hängande öron, lång man (hos hanen) och lång svans men mycket ullfattig.

F. hava hållits som tamdjur ända sedan den yngre stenåldern, från vilken tid lämningar påträffats av en smavuxen ras med getliknande skalle och horn, vilken efter lämningarnas förekomst i torvmossar kallats torvfår, O. aries palustris Riitim. Med bronsåldern uppträdde,

av funna fornlämningar att döma, ett stor* vuxnare men hornlöst slag, bronsfår et, O. aries Studeri. I Medelhavsländerna och västra Asiens gamla kulturländer idkades redan under förhistorisk tid en omfattande fårskötsel med flera olika raser, bland vilka fettstussr och fettsvansade voro allmännast i Asiens stepptrakter, varjämte även omtalas manfåret i Egypten, finulliga får i Grekland, Italien och nv. Afrika (sannolikt ursprunget till senare tiders merino-får) samt svarta får i Spanien, Raser. Bland nutida rasgriipper märkas:

1. Fettstuss- 1. tatariska får, O. steatopyga, det vanliga slaget på v. Asiens och s.ö. Rysslands stepper, ett vanligen storvuxet men lätt byggt slag, utmärkt av hängande öron, oftast kraftiga horn, grov ull blandad med täckhår samt en dynformig fettsamling på vardera sidan om den förkrymta svansen.

2. Fettsvansfår, O. platyura, som finnes kring Kaspiska havet, i Persien, Syrien och Egypten, har lång, av fettvävnad starkt uppsvälld svans men är i övrigt likt föreg. I varma trakter blir det nästan utan ull med blott ett tunt hårlag men har eljest en kort, tät ull. En svarthårig form, karakulfåret, lämnar de dyrbara persian- och astrakanskinnen, varav de finaste tagas av nyfödda lam.

3. Zackel- eller krumhornat får, en i Ungern och Balkanländerna spridd ras, utmärkt genom långa, raka, spiralvridna horn, lång, grov ull och lång svans. Rasen är ansedd för sitt goda kött och rikliga mjölk, vilken användes till ystning.

4. Nordiska kortsvansade fåret är spritt över norra Europa, från Nordryssland till Skottland, Island och Färöarna. Rasen är smavuxen, kortsvansad, med upprättstående öron, halvmånformigt böjda horn (på Island ofta 3—5), grova täckhår, på bålen blandade med tät, fin ull; färg vit, svart eller brokig. Rasen är mycket härdig, förnöjsam och fruktsam. Hit hör huvudmassan av Norrlands och Gottlands landrasfår. Stundom betecknas de hos oss som pälsfår på grund av sin täta, rakulliga, till pälsvaror lämpliga fall.

På senaste tid har uppmärksamheten särskilt fästs på det s. k. Dal a-p älsfåret, ett litet småvuxet slag med 30—34 kg. lev. v., något krusig eller, rak ull,>som klippes 3—4 gånger om året, samt[ihög fruktsamhet, lämning höst och vår med 2—3 lamm vardera gången.

Det gott |ä"n dska lånt fåret 1. u t e g å n g s f å re t, som numera av den mer fordrande och givande cheviotrasen undanträngts till öns magra norra och södra delar och där går fritt ute året om, är mycket småvuxet (20—30 kg. lev. v.), med fint huvud, hornlöst, korta öron, omkr. 12 cm. lång svans, vars nedre del saknar ull. Ullen består av täckhår och en tät fäll av fina glänsande dunhår, färgen är svart eller grå, ej brun, på huvudet stundom med vita tecken, öns hushåU-

22—213320. Lantmannens uppslagsbok. För fångst av flugor inomhus finnas en mängd redskap, bl. a. limmat papper och verkliga fällor, i vilka som lockmedel vanl. användas skämda animaliska ämnen, kött och fisk.A. T—n.

2. F. av jaktbara skadedjur. Se Jakt.

Fångstgördel för äpple vecklar en. Yttre skyddspapperet är uppvikt för att visa den veckade pappen, i vars underkant tvenne puppor (kläckta) sticka fram.

Fångstbark. Se Fångst.

Fångstdike. Se Fångst.

Fångstträd. Se Fångst.

Ett flertal vilda arter finnes, mest i Asien, men även i södra Europa, norra Afrika och Nordamerikas norra delar, företrädesvis i torra och bergiga trakter. De vilda arter, från vilka man velat härleda de tama fåren, äro: mufflon, O. musimon Päll., en i Medelhavstrakterna och västra Asien hemmahörande smavuxen art med svagt spiralvridna, grova horn hos hanen; a r k a 1, O. ar kal Brdt., som förekommer i Persien och trakterna kring Kaspiska havet, lik den förra men större och med längre svans; samt det nordafrikanska manfåret O. tragelephus G., en storvuxen, grovt byggd art med långa refflade horn, hängande öron, lång man (hos hanen) och lång svans men mycket ullfattig.

F. hava hållits som tamdjur ända sedan den yngre stenåldern, från vilken tid lämningar påträffats av en smavuxen ras med getliknande skalle och horn, vilken efter lämningarnas förekomst i torvmossar kallats torvfår, O. aries palustris Riitim. Med bronsåldern uppträdde,

av funna fornlämningar att döma, ett stor* vuxnare men hornlöst slag, bronsfår et, O. aries Studeri. I Medelhavsländerna och västra Asiens gamla kulturländer idkades redan under förhistorisk tid en omfattande fårskötsel med flera olika raser, bland vilka fettstussr och fettsvansade voro allmännast i Asiens stepptrakter, varjämte även omtalas manfåret i Egypten, finulliga får i Grekland, Italien och nv. Afrika (sannolikt ursprunget till senare tiders merino-får) samt svarta får i Spanien, Raser. Bland nutida rasgriipper märkas:

1. Fettstuss- 1. tatariska får, O. steatopyga, det vanliga slaget på v. Asiens och s.ö. Rysslands stepper, ett vanligen storvuxet men lätt byggt slag, utmärkt av hängande öron, oftast kraftiga horn, grov ull blandad med täckhår samt en dynformig fettsamling på vardera sidan om den förkrymta svansen.

2. Fettsvansfår, O. platyura, som finnes kring Kaspiska havet, i Persien, Syrien och Egypten, har lång, av fettvävnad starkt uppsvälld svans men är i övrigt likt föreg. I varma trakter blir det nästan utan ull med blott ett tunt hårlag men har eljest en kort, tät ull. En svarthårig form, karakulfåret, lämnar de dyrbara persian- och astrakanskinnen, varav de finaste tagas av nyfödda lam.

3. Zackel- eller krumhornat får, en i Ungern och Balkanländerna spridd ras, utmärkt genom långa, raka, spiralvridna horn, lång, grov ull och lång svans. Rasen är ansedd för sitt goda kött och rikliga mjölk, vilken användes till ystning.

4. Nordiska kortsvansade fåret är spritt över norra Europa, från Nordryssland till Skottland, Island och Färöarna. Rasen är smavuxen, kortsvansad, med upprättstående öron, halvmånformigt böjda horn (på Island ofta 3—5), grova täckhår, på bålen blandade med tät, fin ull; färg vit, svart eller brokig. Rasen är mycket härdig, förnöjsam och fruktsam. Hit hör huvudmassan av Norrlands och Gottlands landrasfår. Stundom betecknas de hos oss som pälsfår på grund av sin täta, rakulliga, till pälsvaror lämpliga fall.

På senaste tid har uppmärksamheten särskilt fästs på det s. k. Dal a-p älsfåret, ett litet småvuxet slag med 30—34 kg. lev. v., något krusig eller, rak ull,>som klippes 3—4 gånger om året, samt[ihög fruktsamhet, lämning höst och vår med 2—3 lamm vardera gången.

Det gott |ä"n dska lånt fåret 1. u t e g å n g s f å re t, som numera av den mer fordrande och givande cheviotrasen undanträngts till öns magra norra och södra delar och där går fritt ute året om, är mycket småvuxet (20—30 kg. lev. v.), med fint huvud, hornlöst, korta öron, omkr. 12 cm. lång svans, vars nedre del saknar ull. Ullen består av täckhår och en tät fäll av fina glänsande dunhår, färgen är svart eller grå, ej brun, på huvudet stundom med vita tecken, öns hushåU-

22—213320. Lantmannens uppslagsbok. För fångst av flugor inomhus finnas en mängd redskap, bl. a. limmat papper och verkliga fällor, i vilka som lockmedel vanl. användas

skämda animaliska ämnen, kött och fisk.A. T—n.

2. F. av jaktbara skadedjur. Se Jakt.

Fångstgördel för äpple vecklar en. Yttre skyddspapperet är uppvikt för att visa den veckade pappen, i vars underkant tvenne puppor (kläckta) sticka fram.

Fångstbark. Se Fångst.

Fångstdike. Se Fångst.

Fångstträd. Se Fångst.

Ett flertal vilda arter finnes, mest i Asien, men även i södra Europa, norra Afrika och Nordamerikas norra delar, företrädesvis i torra och bergiga trakter. De vilda arter, från vilka man velat härleda de tama fåren, äro: mufflon, O. musimon Päll., en i Medelhavstrakterna och västra Asien hemmahörande smavuxen art med svagt spiralvridna, grova horn hos hanen; a r k a 1, O. ar kal Brdt., som förekommer i Persien och trakterna kring Kaspiska havet, lik den förra men större och med längre svans; samt det nordafrikanska manfåret O. tragelephus G., en storvuxen, grovt byggd art med långa refflade horn, hängande öron, lång man (hos hanen) och lång svans men mycket ullfattig.

F. hava hållits som tamdjur ända sedan den yngre stenåldern, från vilken tid lämningar påträffats av en smavuxen ras med getliknande skalle och horn, vilken efter lämningarnas förekomst i torvmossar kallats torvfår, O. aries palustris Riitim. Med bronsåldern uppträdde,

av funna fornlämningar att döma, ett stor* vuxnare men hornlöst slag, bronsfår et, O. aries Studeri. I Medelhavsländerna och västra Asiens gamla kulturländer idkades redan under förhistorisk tid en omfattande fårskötsel med flera olika raser, bland vilka fettstussr och fettsvansade voro allmännast i Asiens stepptrakter, varjämte även omtalas manfåret i Egypten, finulliga får i Grekland, Italien och nv. Afrika (sannolikt ursprunget till senare tiders merino-får) samt svarta får i Spanien, Raser. Bland nutida rasgriipper märkas:

1. Fettstuss- 1. tatariska får, O. steatopyga, det vanliga slaget på v. Asiens och s.ö. Rysslands stepper, ett vanligen storvuxet men lätt byggt slag, utmärkt av hängande öron, oftast kraftiga horn, grov ull blandad med täckhår samt en dynformig fettsamling på vardera sidan om den förkrymta svansen.

2. Fettsvansfår, O. platyura, som finnes kring Kaspiska havet, i Persien, Syrien och Egypten, har lång, av fettvävnad starkt uppsvälld svans men är i övrigt likt föreg. I varma trakter blir det nästan utan ull med blott ett tunt hårlag men har eljest en kort, tät ull. En svarthårig form, karakulfåret, lämnar de dyrbara persian- och astrakanskinnen, varav de finaste tagas av nyfödda lam.

3. Zackel- eller krumhornat får, en i Ungern och Balkanländerna spridd ras, utmärkt genom långa, raka, spiralvridna horn, lång, grov ull och lång svans. Rasen är ansedd för sitt goda kött och rikliga mjölk, vilken användes till ystning.

4. Nordiska kortsvansade fåret är spritt över norra Europa, från Nordryssland till Skottland, Island och Färöarna. Rasen är smavuxen, kortsvansad, med upprättstående öron, halvmånformigt böjda horn (på Island ofta 3—5), grova täckhår, på bålen blandade med tät, fin ull; färg vit, svart eller brokig. Rasen är mycket härdig, förnöjsam och fruktsam. Hit hör huvudmassan av Norrlands och Gottlands landrasfår. Stundom betecknas de hos oss som pälsfår på grund av sin täta, rakulliga, till pälsvaror lämpliga fall.

På senaste tid har uppmärksamheten särskilt fästs på det s. k. Dal a-p älsfåret, ett litet småvuxet slag med 30—34 kg. lev. v., något krusig eller, rak ull,>som klippes 3—4 gånger om året, samt[ihög fruktsamhet, lämning höst och vår med 2—3 lamm vardera gången.

Det gott |ä"n dska lånt fåret 1. u t e g å n g s f å re t, som numera av den mer fordrande och givande cheviotrasen undanträngts till öns magra norra och södra delar och där går fritt ute året om, är mycket småvuxet (20—30 kg. lev. v.), med fint huvud, hornlöst, korta öron, omkr. 12 cm. lång svans, vars nedre del saknar ull. Ullen består av täckhår och en tät fäll av fina glänsande dunhår, färgen är svart eller grå, ej brun, på huvudet stundom med vita tecken, öns hushåU-

ningssällskap inrättade år 1918 en avelsstation, som år 1921 var förlagd till Ire i Hangvars s:n, och anordnade stamboksföring av rasen.

5. Norra Europas lantrasfår hava förekommit i åtskilliga former, växlande efter de olika ländernas klimat och jordmån, men i stort sett skilda från det nordiska kort-svansade fåret genom grövre ull (ofta svart eller grå men även vit), längre svans, samt mer eller mindre starkt spiralvridna horn. Hithörande raser hava i stor utsträckning genom planmässig förädling utvecklats till framstående avkastning av kött och ull. Följande äro mest anmärkningsvärda: Det tyska hed-fåret, småvuxet, vanligen med grov halvlång ull, av grå eller svart färg, men även vita stammar finnas, tämligen kort svans; dess område är de jutska och nordtyska hedarna. I Tyskland finnes även ett antal lokalraser av lantfår, vanligen med lång svans och medellång, grov och rak ull; de hava till stor del undanträngts av mer förädlade engelska köttfår och merinoslag. Det skotska, svart-huvade bergfåret (b lackface d), vilket hör hemma i skotska fastlandets -högre bergstrakter och även inträngt på det kort-svansade fårets område i kustbergen; utmärkes av stora, särdeles hos baggarna starkt spiralvridna horn, utan ull i ansikte och på ben, huvudets färg vanligen svart, men även vit förekommer, ullen är lång och rak. Rasen har starkt utvecklats i storlek och kroppsbyggnad samt till snabbare utveckling och utgör en av Storbritanniens förnämsta gödraser med ypperligt kött. För produktion av slaktdjur korsas den mycket med den snabb- och storvuxna Leicester-rasen. Wales bergsfår, Lon k-, Exmoore- m. fl. äro närstående lokala bergraser. Cheviotrasen (se d. o.), som hör hemma i gränstrakterna mellan England och Skottland, har likasom Cotswold-rasen, en hornlös, vit ras med medellång ull, genom korsning med Leicesterrasen och planmässig förädling utvecklats till framstående ull- och köttdjur och spritts även till andra länder, den förra till trakter med karga förhållanden, den senare till trakter med rika beten. Södra Englands torra, med kort gräs bevuxna kullar, the downs, äro hemorten för medelstora fårslag med kort och tät ull, vilka i sin nutida förädlade form höra till landets mest ansedda köttfår. Förr intog South-downrasen främsta platsen bland dem och spreds rätt mycket till andra länder samt användes i England till förädling av övriga downraser, bland vilka Oxford- och Shropshiredowns (se d. o.) även införts till Sverige.

6. Norra Europas marskfår, tillhörande de bördiga låglänta trakterna i länderna kring Nordsjön, äro storvuxna, grovt byggda och hornlösa samt hava lång och grov, vit ull. Hit höra de nordtyska, holländska och

nordfranska marskfåren, vilka i allmänhet även mjölkas; särskilt mjölkrikt är det ostfrisiska mjölkfåret. Till denna typ anses även de långulliga fårslagen i Englands fruktbara slättland hava hört, vilka emellertid förädlats till synnerligen framstående köttraser. Bland dessa lokalraser märkes främst Leicester-rasen, vilken först av Bakewell i slutet av 1700-talet utvecklades till hög grad av köttansättningsförmåga, tidig utveckling och ullrikedom. Kroppsformen är djup och rund, med rak rygg- och buklinje, långsträckt och mycket köttig bakdel, fin benbyggnad, ullen vit, måttligt lång, fin; gående ned till nära knät. Huvudet vitt, ullfritt. Rasen, som efter Bakewells gård förr plägat benämnas D i s h 1 e y-rasen, har i stor utsträckning använts till förädling av övriga fårraser. Den har för detta ändamål införts även till Sverige men icke här vunnit någon spridning. Av densamma finnes i Skottlands lågland en avläggare, Borde r-L eicester. Lincolnrasen är större och grövre samt har . tätare och längre ull. Detta i förening med dess stora härdighet har föranlett till vidsträckt spridning av rasen (t. ex. i Argentina) som slakterifår.

7. Bergamasker-rasen in. Italiens slättbygd står i kroppsbyggnad nära det nordeuropeiska marskfåret men har starkt välvd panna, krökt näsrygg och hängande öron samt saknar horn. Ullen är lång, grov, gulvit.

8. M e r i n o-r asen, som anses hava uppkommit genom redan under den romerska tiden skedd korsning av Spaniens lantfår med nordafrikanska vit- och finulliga får, är utmärkt för stor rikedom på ytterst fin, krusig ull. Dessa får ha vunnit en stor spridning i länder med varmt torrt klimat, ss. Sydafrika och Australien. Se Fårskötsel, Merinofår.

Fåravel. och lammen kunna komma på bete genast vid den tid, då de kunna börja avvänjas, till förmån för deras hälsa och minskning av uppfödningskostnaden. Då man önskar dilam till 338

ningssällskap inrättade år 1918 en avelsstation, som år 1921 var förlagd till Ire i Hangvars s:n, och anordnade stamboksföring av rasen.

5. Norra Europas lantrasfår hava förekommit i åtskilliga former, växlande efter de olika ländernas klimat och jordmån, men i stort sett skilda från det nordiska kort-svansade fåret genom grövre ull (ofta svart eller grå men även vit), längre svans, samt mer eller mindre starkt spiralvridna horn. Hithörande raser hava i stor utsträckning genom planmässig förädling utvecklats till framstående avkastning av kött och ull. Följande äro mest anmärkningsvärda: Det tyska hed-fåret, småvuxet, vanligen med grov halvlång ull, av grå eller svart färg, men även vita stammar finnas, tämligen kort svans; dess område är de jutska och nordtyska hedarna. I Tyskland finnes även ett antal lokalraser av lantfår, vanligen med lång svans och medellång, grov och rak ull; de hava till stor del undanträngts av mer förädlade engelska köttfår och merinoslag. Det skotska, svart-huvade bergfåret (b lackface d), vilket hör hemma i skotska fastlandets -högre bergstrakter och även inträngt på det kort-svansade fårets område i kustbergen; utmärkes av stora, särdeles hos baggarna starkt spiralvridna horn, utan ull i ansikte och på ben, huvudets färg vanligen svart, men även vit förekommer, ullen är lång och rak. Rasen har starkt utvecklats i storlek och kroppsbyggnad

samt till snabbare utveckling och utgör en av Storbritanniens förnämsta gödraser med ypperligt kött. För produktion av slaktdjur korsas den mycket med den snabb- och storvuxna Leicester-rasen. Wales bergsfår, Lon k-, Exmoore- m. fl. äro närstående lokala bergraser. Cheviotrasen (se d. o.), som hör hemma i gränstrakterna mellan England och Skottland, har likasom Cotswold-rasen, en hornlös, vit ras med medellång ull, genom korsning med Leicesterrasen och planmässig förädling utvecklats till framstående ull- och köttdjur och spritts även till andra länder, den förra till trakter med karga förhållanden, den senare till trakter med rika beten. Södra Englands torra, med kort gräs bevuxna kullar, the downs, äro hemorten för medelstora fårslag med kort och tät ull, vilka i sin nutida förädlade form höra till landets mest ansedda köttfår. Förr intog South-downrasen främsta platsen bland dem och spreds rätt mycket till andra länder samt användes i England till förädling av övriga downraser, bland vilka Oxford- och Shropshiredowns (se d. o.) även införts till Sverige.

6. Norra Europas marskfår, tillhörande de bördiga låglänta trakterna i länderna kring Nordsjön, äro storvuxna, grovt byggda och hornlösa samt hava lång och grov, vit ull. Hit höra de nordtyska, holländska och

nordfranska marskfåren, vilka i allmänhet även mjölkas; särskilt mjölkrikt är det ostfrisiska mjölkfåret. Till denna typ anses även de långulliga fårslagen i Englands fruktbara slättland hava hört, vilka emellertid förädlats till synnerligen framstående köttraser. Bland dessa lokalraser märkes främst Leicester-rasen, vilken först av Bakewell i slutet av 1700-talet utvecklades till hög grad av köttansättningsförmåga, tidig utveckling och ullrikedom. Kroppsformen är djup och rund, med rak rygg- och buklinje, långsträckt och mycket köttig bakdel, fin benbyggnad, ullen vit, måttligt lång, fin; gående ned till nära knät. Huvudet vitt, ullfritt. Rasen, som efter Bakewells gård förr plägat benämnas D i s h 1 e y-rasen, har i stor utsträckning använts till förädling av övriga fårraser. Den har för detta ändamål införts även till Sverige men icke här vunnit någon spridning. Av densamma finnes i Skottlands lågland en avläggare, Borde r-L eicester. Lincolnrasen är större och grövre samt har . tätare och längre ull. Detta i förening med dess stora härdighet har föranlett till vidsträckt spridning av rasen (t. ex. i Argentina) som slakterifår.

7. Bergamasker-rasen in. Italiens slättbygd står i kroppsbyggnad nära det nordeuropeiska marskfåret men har starkt välvd panna, krökt näsrygg och hängande öron samt saknar horn. Ullen är lång, grov, gulvit.

8. M e r i n o-r asen, som anses hava uppkommit genom redan under den romerska tiden skedd korsning av Spaniens lantfår med nordafrikanska vit- och finulliga får, är utmärkt för stor rikedom på ytterst fin, krusig ull. Dessa får ha vunnit en stor spridning i länder med varmt torrt klimat, ss. Sydafrika och Australien. Se Fårskötsel, Merinofår.

Fåravel. och lammen kunna komma på bete genast vid den tid, då de kunna börja avvänjas, till förmån för deras hälsa och minskning av uppfödningskostnaden. Då man önskar dilam tilltidig försäljning till slakt, låter man betäckningen ske redan i augusti, men avel av påläggslam vid denna tid är av anförda skäl olämpligt. Där tillgången på vinterfoder är knapp, brukar å andra sidan betäckningen ske så sent, att tackorna hinna efter vinterns svaga utfodring återhämta sig på betet, innan lämningen sker, men sådan sommarlamning är eljest i alla avseenden mindre lämplig. Då baggarna få gå fritt bland tackorna, vilket ännu förekommer, där lantfår hållas utan omvårdnad, blir betäcknings- och lamningstiden oberäknelig, men närmar sig mest den naturliga med betäckning på hösten.

Tackornas brunst varar vanligen i—11/2 dygn och återkommer efter 16—21 dygn, tills befruktning skett. Som den visar sig föga tydligt, låter man, där baggarna ej gå fritt bland tackorna och man vill hålla kontroll över aveln, en mindervärdig proberbagge, som genom underbunden duk hindras att fullgöra betäckningen, uppsöka de brunstiga, som därefter föras till den för dem avsedda baggen. Även brukas att avskilja de tackor, som en bagge skall betäcka, till en flock, med vilken baggen får gå under nätterna. Vid fri betäckning behövs en bagge för 30—40 tackor, men vid betäckning av handen kan en bagge betäcka 3—5 tackor om dagen och vid en betäckningstid av 4—6 veckor räcka för omkring 70 tackor. Helst söker man få betäckningstiden kort, för att lammen må bliva så likåldriga som möjligt, vilket underlättar deras skötsel. Om baggarna födas väl och ej överansträngas, kunna de bibehållas tjänstdugliga till 5 års ålder.

Tackornas fruktsamhet är stor, tvillingar äro vanliga, och även trillingar förekomma. Vanligen är lammens antal större än tackornas, och av de fruktsamma lantrasfåren stundom nära dubbelt. Under betäckningstiden böra baggarna, då de hava att betäcka ett större antal tackor, erhålla kraftig utfodring. Likaså tackorna under sista månaden av dräktigheten och under digivningen. De högdräktiga tackorna böra hållas i en särskild avdelning, ur vilken de flyttas genast efter lämningen. Denna går i allmänhet lätt och utan hjälp, men efter densamma bör tackan mjölkas litet, så att spenkanalen öppnas och mjölken lätt flyter vid diandet.

Förärvningen av horn och färg har varit föremål för undersökningar, vilka hava visat, att hornen äro dominerande hos hankönet men hornlöshet hos honkönet, så att korsning mellan homozygot behornad och hornlös i första ledet lämnar endast behornade baggar och endast hornlösa tackor samt i 2:a ledet 3 behornade på 1 hornlös bagge, och 3 hornlösa tackor på en behornad. Hos de europeiska raser, som undersökts, synes den vita färgen vara dominerande och den svarta recessiv. Heterozygota vita giva således även svarta avkomlingar, vilka parade med varandra

lämna endast svart avkomma. Där omsorg ägnas åt bibehållandet eller förbättring av aveln, utväljas avelsdjuren noga med beaktande av djurens typtrohet, kroppsform och storlek, fällens täthet samt ullens mängd och beskaffenhet. Vid aveln har förr korsning varit mycket använd, och de flesta förädlade raser äro resultat av åtminstone övergående korsning. Såväl övergående som genomförd korsning (se Korsning) används fortfarande för fårstammens förbättring, men, likasom beträffande andra husdjur, medför renavel fördelen av en säkrare förärvning och är därför regel, där man önskar bibehålla en god stam och vidare utveckla dess konstans.

Uppfödning. Redan vid 3—4 veckors ålder bruka lammen kunna börja att jämte moderns mjölk förtära fast föda i avsevärd mängd, och de böra då hava tillgång till fint hö samt lämpligt kraftfoder, ss. krossad säd eller linoljekakor eller linfrömjöl. Särskilt lamm, som äro avsedda att säljas till slakt som dilamm, behöva jämte modersmjölken tillskott av kraftfoder och rivna rotfrukter eller betniassa, varigenom en tillväxt av o. 2—o. 3 kg. om dagen kan nås. Även bagglamm böra hava tillskottfoder. Detta gives lammen inom en spjäl-inhägnad, där tackorna ej komma åt det. Vid 3—4 månaders åldern böra lammen avvänjas, vilket går lätt, sedan de vant sig att beta. Avvänj ningen bör ske småningom, genom att man under några dagar under allt fler timmar låter dem gå på ett gott bete skilda från mödrarna. Ofta få de dock gå med mödrarna på bete till 4—5 månaders ålder och då av sig själv avvänjas. Ungt bete är synnerligen fördelaktigt för lammens utveckling. Genom att fårhuset ventileras väl, böra lammen i förväg vänjas vid friska luften, och övergången till full betning bör göras småningom, eljest få de lätt kramp, som starkt sätter tillbaka deras utveckling eller t. o. m. orsakar deras död. Om lamm behöva överföras till styvmoder, bör det ske strax efter födseln, emedan tackan senare ej godvilligt mottager dem. Om tackorna hava ull kring juvret bör denna bortklippas, för att ej lammen skola få vana att äta ull.

För att ullen ej skall smutsas, brukar man kupera lammen vid 1 månads ålder. Detta sker så, att man mot en träkubbe med en kniv eller yxa, som insättes mellan ett par svanskotor, avhugger svansen, så att en stump av blott 2—3 tum återstår. Vanligen få dock de lamm, som skola utgallras till slakt, behålla svansen. Vid späd ålder, t. o. m. 1 x/2—2 månaders ålder, kastreras obehövliga bagglamm, varefter de kunna fortfarande gå med tacklammen. Lammen numreras genom klipp i öronen. (Se Märkning.)

Statsåtgärder för fåravel. Med stats-anslag understödjas:

a. F å r p r e m i e r i n g (se d.. o.).b. Fåravelsstationer, som hava, utom ungdjur, i Norrland och Dalarne minst 10 och i det övriga Sverige minst 20 tackor samt minst 1 bagge för varje börjat 40-tal tackor. Djuren skola samtliga vara av samma ras och ensartad typ, friska, med god ullavkastning och inrymda i sunda och rymliga ställar. Alla baggar och minst 80 % av de tackor, som nått erforderlig ålder, samt i Norrland och Dalarne minst 10, men eljest minst 20 stycken av tackorna skola vara av sådan beskaffenhet, att de kunna införas i riksstamboken för avelsdjur eller i stambok för lantrasfår. År 1920 funnos 6 sådana stationer för Cheviotras och 1 av Gottlandsras.

c. Fåravelsföreningar, bestående av minst 5 medlemmar med tillsammans 20 hos föreningen inregistrerade tackor samt för varje börjat 40-tal tackor minst 1 bagge, godkänd av premieringsnämnden och berättigad att stambokföras, som ovan sagts. Minst 75 % av de hos föreningen registrerade tackorna skola tillhöra brukare av högst 40 ha. odlad jord. Föreningens stadgar skola vara godkända av hush.sällsk:s förvaltningsutskott. Vid 1921 års utgång funnos inom 18 län 145 sådana föreningar med 164 baggar och över 4,000 tackor.

d. Stambokföring. Se Fårstambok.

e. Utställningar med premiering och försäljning av ull.

Alla dessa bidrag skola utgå med högst så stort belopp, som hush.sällsk, för ändamålet förfogar över av egna eller av landstinget eller andra tillskjutna medel. K. k. 31/12 1917 med ändring 21/5 1920.

Fåravelsförening. Se Får: Statsåtgärder.

Svenska fåravelsföreningen, bildad 1917 med syfte att genom enhetlig ledning verka för den svenska fåravelns höjande, för ett elitregister av utvalda stamdjur, förmedlar utbyte och anskaffning av avelsdjur, anordnar i detta syfte auktioner av stambokförda avelsdjur samt verkar för ullens förbättring och avsättning. I elitregistret införas utvalda, typiska och kraftiga, stambokförda djur av Cheviot-, Shropshire- och Oxford-downraserna med angivande av utom stamboksupp-gifterna även lev. vikt, ullavkastning, baggar-nes points-

bedömning och tackornas antal lamm. Varje hush.sällsk, område utgör ett distrikt, inom vilket besiktning för införande i . elitregistret utföres av en särskild nämnd och en lokalförening bör bildas. Föreningen har upprättat en stamhjord av Cheviotfår å Balgö i Halland, vars första uppsättning inköpts från Norge. Föreningen åtnjuter statsunderstöd.

Fåravelsstation. Se Får: Statsåtgärder.

Fårgödsel. Enligt brukliga grunder för gödselberäkning (se Kreatursgödsel) kan mängden brunnen gödsel efter får med en lev. vikt av 30—50 kg. tillsammans med nödigt strö uppskattas till 300-—550 kg. för år, varav dock en del faller ute på betet.

Då fåret huvudsakligen får torrfoder och dricker litet, är gödseln torr och urinen ganska koncentrerad. De innehålla i medeltal:

! Ill StTöblnn-l

Träck Urin dad

______________ I gödsel

ij "i

vatten ....65.0 j 87 6j

kväve....... 0.60 I.95 0.80 I

I fosforsyra...... O.50 l O.oi O.50

kali........ 0.20 2.26 O.80 !

I kalk .... I O.80 I O.io I O.60

F. är till följd av den noggranna tuggningen och idisslingen mycket finfördelad och bildar täta, torra klumpar; urinen kvarhålles fullständigt i den fasta spillningen och ströt. På grund av sin klibbiga beskaffenhet sammanpackas den under djuren kvarliggande gödseln till en för luftens tillträde rätt väl sluten massa, och brinningen är, så länge denna ligger orörd, jämförelsevis svag. Men då gödseln utköres och därvid blir utsatt för luftens inverkan, blir sönderdelningen, ej minst till följd av den höga halten av kvävehaltiga ämnen, häftig och medför lätt en betydlig förlust av ammoniak. F. är sålunda en »het» gödsel, som bör hållas väl sammanpackad, och genast nedplöjas, då den utförts på jorden. Den är till följd av sin snabba sönderdelning och höga halt av växtnärande beståndsdelar en drivande gödsel, som, om den används enbär, bäst passar på kall och styv jord, men på torr sandjord kan verka brännande, varför den på sådan helst bör blandas med annan gödsel. Den är lämpligast för växter, som böra drivas till hastig och frodig utveckling, ss. rotfrukter. På torr jord, där fårskötseln företrädesvis förekommer i större utsträckning, är det framför allt potatis, som den bör användas för, och gives då med fördel i mindre mängder i fåran vid sättningen.

Fårhinna. Se Foster.

Fårhus, fårstall, kunna och böra utföras enkla samt med god ventilation för riklig tillgång på frisk och torr luft, dock utan drag. Får trivas bäst vid kallare temperatur än nötboskap och svin, och denna inverkar även fördelaktigt på deras ull. Därför bör, om de måste inhysas i samma djurstall som några av dessa djur, deras plats helst avskiljas med hel vägg. Foder gives i höhäckar och foderkrubbor, vilka helst böra kunna regleras på höjden efter gödselmängden, som vanligen samlas under djuren från höst till vår. Dessutom böra avbalkningar med lösa häckar, grindar eller på annat sätt kunna göras för särskiljande av baggar, dräktiga djur och tackor med lamm, samt en avskild fålla, i vilken lammen kunna gå in för att få särskilt, lämpligt foder. Höjden bör vara 3—4 m. Utrymmet i fållor eller kättar bör vara: för springbagge liksom för tacka med lamm omkring 2, i övrigt för vuxet får 11/2 och för varje b. Fåravelsstationer, som hava, utom ungdjur, i Norrland och Dalarne minst 10 och i det övriga Sverige minst 20 tackor samt minst 1 bagge för varje börjat 40-tal tackor. Djuren skola samtliga vara av samma ras och ensartad typ, friska, med god ullavkastning och inrymda i sunda och rymliga ställar. Alla baggar och minst 80 % av de tackor, som nått erforderlig ålder, samt i Norrland och Dalarne minst 10, men eljest minst 20 stycken av tackorna skola vara av sådan beskaffenhet, att de kunna införas i riksstamboken för avelsdjur eller i stambok för lantrasfår. År 1920 funnos 6 sådana stationer för Cheviotras och 1 av Gottlandsras.

c. Fåravelsföreningar, bestående av minst 5 medlemmar med tillsammans 20 hos föreningen inregistrerade tackor samt för varje börjat 40-tal tackor minst 1 bagge, godkänd av premieringsnämnden och berättigad att stambokföras, som ovan sagts. Minst 75 % av de hos föreningen registrerade tackorna skola tillhöra brukare av högst 40 ha. odlad jord. Föreningens stadgar skola vara godkända av hush.sällsk:s förvaltningsutskott. Vid 1921 års utgång funnos inom 18 län 145 sådana föreningar med 164 baggar och över 4,000 tackor.

d. Stambokföring. Se Fårstambok.

e. Utställningar med premiering och försäljning av ull.

Alla dessa bidrag skola utgå med högst så stort belopp, som hush.sällsk, för ändamålet förfogar över av egna eller av landstinget eller andra tillskjutna medel. K. k. 31/12 1917 med ändring 21/5 1920.

Fåravelsförening. Se Får: Statsåtgärder.

Svenska fåravelsföreningen, bildad 1917 med syfte att genom enhetlig ledning verka för den svenska fåravelns höjande, för ett elitregister av utvalda stamdjur, förmedlar utbyte och anskaffning av avelsdjur, anordnar i detta syfte auktioner av stambokförda avelsdjur samt verkar för ullens förbättring och avsättning. I elitregistret införas utvalda, typiska och kraftiga, stambokförda djur av Cheviot-, Shropshire- och Oxford-downraserna med angivande av utom stamboksupp-gifterna även lev. vikt, ullavkastning, baggar-nes points-bedömning och tackornas antal lamm. Varje hush.sällsk, område utgör ett distrikt, inom vilket besiktning för införande i . elitregistret utföres av en särskild nämnd och en lokalförening bör bildas. Föreningen har upprättat en stamhjord av Cheviotfår å Balgö i Halland, vars första uppsättning inköpts från Norge. Föreningen åtnjuter statsunderstöd.

Fåravelsstation. Se Får: Statsåtgärder.

Fårgödsel. Enligt brukliga grunder för gödselberäkning (se Kreatursgödsel) kan mängden brunnen gödsel efter får med en lev. vikt av 30—50 kg. tillsammans med nödigt strö uppskattas till 300-—550 kg. för år, varav dock en del faller ute på betet.

Då fåret huvudsakligen får torrfoder och dricker litet, är gödseln torr och urinen ganska koncentrerad. De innehålla i medeltal:

! Ill StTöblnn-l

Träck Urin dad

______________ I gödsel

ij "i

vatten ....65.0 j 87 6j

kväve....... 0.60 I.95 0.80 I

I fosforsyra...... O.50 l O.oi O.50

kali........ 0.20 2.26 O.80 !

I kalk .... I O.80 I O.io I O.60

F. är till följd av den noggranna tuggningen och idisslingen mycket finfördelad och bildar täta, torra klumpar; urinen kvarhålles fullständigt i den fasta spillningen och ströt. På grund av sin klibbiga beskaffenhet sammanpackas den under djuren kvarliggande gödseln till en för luftens tillträde rätt väl sluten massa, och brinningen är, så länge denna ligger orörd, jämförelsevis svag. Men då gödseln utköres och därvid blir utsatt för luftens inverkan, blir sönderdelningen, ej minst till följd av den höga halten av kvävehaltiga ämnen, häftig och medför lätt en betydlig förlust av ammoniak. F. är sålunda en »het» gödsel, som bör hållas väl sammanpackad, och genast nedplöjas, då den utförts på jorden. Den är till följd av sin snabba sönderdelning och höga halt av växtnärande beståndsdelar en drivande gödsel, som, om den används enbär, bäst passar på kall och styv jord, men på torr sandjord kan verka brännande, varför den på sådan helst bör blandas med annan gödsel. Den är lämpligast för växter, som böra drivas till hastig och frodig utveckling, ss. rotfrukter. På torr jord, där

fårskötseln företrädesvis förekommer i större utsträckning, är det framför allt potatis, som den bör användas för, och gives då med fördel i mindre mängder i fåran vid sättningen.

Fårhinna. Se Foster.

Fårhus, fårstall, kunna och böra utföras enkla samt med god ventilation för riklig tillgång på frisk och torr luft, dock utan drag. Får trivas bäst vid kallare temperatur än nötboskap och svin, och denna inverkar även fördelaktigt på deras ull. Därför bör, om de måste inhysas i samma djurstall som några av dessa djur, deras plats helst avskiljas med hel vägg. Foder gives i höhäckar och foderkrubbor, vilka helst böra kunna regleras på höjden efter gödselmängden, som vanligen samlas under djuren från höst till vår. Dessutom böra avbalkningar med lösa häckar, grindar eller på annat sätt kunna göras för särskiljande av baggar, dräktiga djur och tackor med lamm, samt en avskild fålla, i vilken lammen kunna gå in för att få särskilt, lämpligt foder. Höjden bör vara 3—4 m. Utrymmet i fållor eller kättar bör vara: för springbagge liksom för tacka med lamm omkring 2, i övrigt för vuxet får 11/2 och för varje b. Fåravelsstationer, som hava, utom ungdjur, i Norrland och Dalarne minst 10 och i det övriga Sverige minst 20 tackor samt minst 1 bagge för varje början 40-tal tackor. Djuren skola samtliga vara av samma ras och ensartad typ, friska, med god ullavkastning och inrymda i sunda och rymliga ställar. Alla baggar och minst 80 % av de tackor, som nått erforderlig ålder, samt i Norrland och Dalarne minst 10, men eljest minst 20 stycken av tackorna skola vara av sådan beskaffenhet, att de kunna införas i riksstamboken för avelsdjur eller i stambok för lantrasfår. År 1920 funnos 6 sådana stationer för Cheviotras och 1 av Gottlandsras.

c. Fåravelsföreningar, bestående av minst 5 medlemmar med tillsammans 20 hos föreningen inregistrerade tackor samt för varje början 40-tal tackor minst 1 bagge, godkänd av premieringsnämnden och berättigad att stambokföras, som ovan sagts. Minst 75 % av de hos föreningen registrerade tackorna skola tillhöra brukare av högst 40 ha. odlad jord. Föreningens stadgar skola vara godkända av hush.sällsk:s förvaltningsutskott. Vid 1921 års utgång funnos inom 18 län 145 sådana föreningar med 164 baggar och över 4,000 tackor.

d. Stambokföring. Se Fårstambok.

e. Utställningar med premiering och försäljning av ull.

Alla dessa bidrag skola utgå med högst så stort belopp, som hush.sällsk, för ändamålet förfogar över av egna eller av landstinget eller andra tillskjutna medel. K. k. 31/12 1917 med ändring 21/5 1920.

Fåravelsförening. Se Får: Statsåtgärder.

Svenska fåravelsföreningen, bildad 1917 med syfte att genom enhetlig ledning verka för den svenska fåravelns höjande, för ett elitregister av utvalda stamdjur, förmedlar utbyte och anskaffning av avelsdjur, anordnar i detta syfte auktioner av stambokförda avelsdjur samt verkar för ullens förbättring och avsättning. I elitregistret införas utvalda, typiska och kraftiga, stambokförda djur av Cheviot-, Shropshire- och Oxford-downraserna med angivande av utom stamboksupp-gifterna även lev. vikt, ullavkastning, baggar-nes points-bedömning och tackornas antal lamm. Varje hush.sällsk, område utgör ett distrikt, inom vilket besiktning för införande i . elitregistret utföres av en särskild nämnd och en lokalförening bör bildas. Föreningen har upprättat en stamhjord av Cheviotfår å Balgö i Halland, vars första uppsättning inköpts från Norge. Föreningen åtnjuter statsunderstöd.

Fåravelsstation. Se Får: Statsåtgärder.

Fårgödsel. Enligt brukliga grunder för gödselberäkning (se Kreatursgödsel) kan mängden brunnen gödsel efter får med en lev. vikt av 30—50 kg. tillsammans med nödigt strö uppskattas till 300-—550 kg. för år, varav dock en del faller ute på betet.

Då fåret huvudsakligen får torrfoder och dricker litet, är gödseln torr och urinen ganska koncentrerad. De innehålla i medeltal:

! Ill StTöblnn-l

Träck Urin dad

______________ I gödsel

ij "i

vatten ....65.0 j 87 6j

kväve....... 0.60 I.95 0.80 I

I fosforsyra...... O.50 l O.oi O.50

kali........ 0.20 2.26 O.80 !

I kalk .... I O.80 I O.io I O.60

F. är till följd av den noggranna tuggningen och idisslingen mycket finfördelad och bildar täta, torra klumpar; urinen kvarhålles fullständigt i den fasta spillningen och ströt. På grund av sin klibbiga beskaffenhet sammanpackas den under djuren kvarliggande gödseln till en för luftens tillträde rätt väl sluten massa, och brinningen är, så länge denna ligger orörd, jämförelsevis svag. Men då gödseln utköres och därvid blir utsatt för luftens inverkan, blir sönderdelningen, ej minst till följd av den höga halten av kvävehaltiga ämnen, häftig och medför lätt en betydlig förlust av ammoniak. F. är sålunda en »het» gödsel, som bör hållas väl sammanpackad, och genast nedplöjas, då den utförts på jorden. Den är till följd av sin snabba sönderdelning och höga halt av växtnärande beståndsdelar en drivande gödsel, som, om den används enbär, bäst passar på kall och styv jord, men på torr sandjord kan verka brännande, varför den på sådan helst bör blandas med annan gödsel. Den är lämpligast för växter, som böra drivas till hastig och frodig utveckling, ss. rotfrukter. På torr jord, där fårskötseln företrädesvis förekommer i större utsträckning, är det framför allt potatis, som den bör användas för, och gives då med fördel i mindre mängder i fåran vid sättningen.

Fårhinna. Se Foster.

Fårhus, fårstall, kunna och böra utföras enkla samt med god ventilation för riklig tillgång på frisk och torr luft, dock utan drag. Får trivas bäst vid kallare temperatur än nötboskap och svin, och denna inverkar även fördelaktigt på deras ull. Därför bör, om de måste inhysas i samma djurstall som några av dessa djur, deras plats helst avskiljas med hel vägg. Foder gives i höhäckar och foderkrubbor, vilka helst böra kunna regleras på höjden efter gödselmängden, som vanligen samlas under djuren från höst till vår. Dessutom böra avbalkningar med lösa häckar, grindar eller på annat sätt kunna göras för särskiljande av baggar, dräktiga djur och tackor med lamm, samt en avskild fålla, i vilken lammen kunna gå in för att få särskilt, lämpligt foder. Höjden bör vara 3—4 m. Utrymmet i fållor eller kättar bör vara: för springbagge liksom för tacka med lamm omkring 2, i övrigt för vuxet får 11/2 och för varje b. Fåravelsstationer, som hava, utom ungdjur, i Norrland och Dalarne minst 10 och i det övriga Sverige minst 20 tackor samt minst 1 bagge för varje början 40-tal tackor. Djuren skola samtliga vara av samma ras och ensartad typ, friska, med god ullavkastning och inrymda i sunda och rymliga ställar. Alla baggar och minst 80 % av de tackor, som nått erforderlig ålder, samt i Norrland och Dalarne minst 10, men eljest minst 20 stycken av tackorna skola vara av sådan beskaffenhet, att de kunna införas i riksstamboken för avelsdjur eller i stambok för lantrasfår. År 1920 funnos 6 sådana stationer för Cheviotras och 1 av Gottlandsras.

c. Fåravelsföreningar, bestående av minst 5 medlemmar med tillsammans 20 hos föreningen inregistrerade tackor samt för varje början 40-tal tackor minst 1 bagge, godkänd av premieringsnämnden och berättigad att stambokföras, som ovan sagts. Minst 75 % av de hos föreningen registrerade tackorna skola tillhöra brukare av högst 40 ha. odlad jord. Föreningens stadgar skola vara godkända av hush.sällsk:s förvaltningsutskott. Vid 1921 års utgång funnos inom 18 län 145 sådana föreningar med 164 baggar och över 4,000 tackor.

d. Stambokföring. Se Fårstambok.

e. Utställningar med premiering och försäljning av ull.

Alla dessa bidrag skola utgå med högst så stort belopp, som hush.sällsk, för ändamålet förfogar över av egna eller av landstinget eller andra tillskjutna medel. K. k. 31/12 1917 med ändring 21/5 1920.

Fåravelsförening. Se Får: Statsåtgärder.

Svenska fåravelsföreningen, bildad 1917 med syfte att genom enhetlig ledning verka för den svenska fåravelns höjande, för ett elitregister av utvalda stamdjur, förmedlar utbyte och anskaffning av avelsdjur, anordnar i detta syfte auktioner av stambokförda avelsdjur samt verkar för ullens förbättring och avsättning. I elitregistret införas utvalda, typiska och kraftiga, stambokförda djur av Cheviot-, Shropshire- och Oxford-downraserna med angivande av utom stamboksupp-gifterna även lev. vikt, ullavkastning, baggar-nes points-bedömning och tackornas antal lamm. Varje hush.sällsk, område utgör ett distrikt, inom vilket besiktning för införande i . elitregistret utföres av en särskild nämnd och en

lokalförening bör bildas. Föreningen har upprättat en stamhjord av Cheviotfår å Balgö i Halland, vars första uppsättning inköpts från Norge. Föreningen åtnjuter statsunderstöd.

Fåravelsstation. Se Får: Statsåtgärder.

Fårgödsel. Enligt brukliga grunder för gödselberäkning (se Kreatursgödsel) kan mängden brunnen gödsel efter får med en lev. vikt av 30—50 kg. tillsammans med nödigt strö uppskattas till 300-—550 kg. för år, varav dock en del faller ute på betet.

Då fåret huvudsakligen får torrfoder och dricker litet, är gödseln torr och urinen ganska koncentrerad. De innehålla i medeltal:

! Ill StTöblnn-l

Träck Urin dad

______________ I gödsel

ij "i

vatten ....65.0 j 87 6j

kväve....... 0.60 I.95 0.80 I

I fosforsyra...... O.50 l O.oi O.50

kali........ 0.20 2.26 O.80 !

I kalk .... I O.80 I O.io I O.60

F. är till följd av den noggranna tuggningen och idisslingen mycket finfördelad och bildar täta, torra klumpar; urinen kvarhålles fullständigt i den fasta spillningen och ströt. På grund av sin klibbiga beskaffenhet sammanpackas den under djuren kvarliggande gödseln till en för luftens tillträde rätt väl sluten massa, och brinningen är, så länge denna ligger orörd, jämförelsevis svag. Men då gödseln utköres och därvid blir utsatt för luftens inverkan, blir sönderdelningen, ej minst till följd av den höga halten av kvävehaltiga ämnen, häftig och medför lätt en betydlig förlust av ammoniak. F. är sålunda en »het» gödsel, som bör hållas väl sammanpackad, och genast nedplöjas, då den utförts på jorden. Den är till följd av sin snabba sönderdelning och höga halt av växtnärande beståndsdelar en drivande gödsel, som, om den används enbär, bäst passar på kall och styv jord, men på torr sandjord kan verka brännande, varför den på sådan helst bör blandas med annan gödsel. Den är lämpligast för växter, som böra drivas till hastig och frodig utveckling, ss. rotfrukter. På torr jord, där fårskötseln företrädesvis förekommer i större utsträckning, är det framför allt potatis, som den bör användas för, och gives då med fördel i mindre mängder i fåran vid sättningen.

Fårhinna. Se Foster.

Fårhus, fårstall, kunna och böra utföras enkla samt med god ventilation för riklig tillgång på frisk och torr luft, dock utan drag. Får trivas bäst vid kallare temperatur än nötboskap och svin, och denna inverkar även fördelaktigt på deras ull. Därför bör, om de måste inhysas i samma djurstall som några av dessa djur, deras plats helst avskiljas med hel vägg. Foder gives i höhäckar och foderkrubbor, vilka helst böra kunna regleras på höjden efter gödselmängden, som vanligen samlas under djuren från höst till vår. Dessutom böra avbalkningar med lösa häckar, grindar eller på annat sätt kunna göras för särskiljande av baggar, dräktiga djur och tackor med lamm, samt en avskild fålla, i vilken lammen kunna gå in för att få särskilt, lämpligt foder. Höjden bör vara 3—4 m. Utrymmet i fållor eller kättar bör vara: för springbagge liksom för tacka med lamm omkring 2, i övrigt för vuxet får 11/2 och för varje b. Fåravelsstationer, som hava, utom ungdjur, i Norrland och Dalarne minst 10 och i det övriga Sverige minst 20 tackor samt minst 1 bagge för varje börjat 40-tal tackor. Djuren skola samtliga vara av samma ras och ensartad typ, friska, med god ullavkastning och inrymda i sunda och rymliga ställar. Alla baggar och minst 80 % av de tackor, som nått erforderlig ålder, samt i Norrland och Dalarne minst 10, men eljest minst 20 stycken av tackorna skola vara av sådan beskaffenhet, att de kunna införas i riksstamboken för avelsdjur eller i stambok för lantrasfår. År 1920 funnos 6 sådana stationer för Cheviotras och 1 av Gottlandsras.

c. Fåravelsföreningar, bestående av minst 5 medlemmar med tillsammans 20 hos föreningen inregistrerade tackor samt för varje börjat 40-tal tackor minst 1 bagge, godkänd av premieringsnämnden och berättigad att stambokföras, som ovan sagts. Minst 75 % av de hos föreningen registrerade tackorna skola tillhöra brukare av högst 40 ha. odlad jord. Föreningens stadgar skola vara godkända av hush.sällsk:s förvaltningsutskott. Vid 1921 års utgång funnos inom 18 län 145 sådana föreningar med 164 baggar och över 4,000 tackor.

d. Stambokföring. Se Fårstambok.

e. Utställningar med premiering och försäljning av ull.

Alla dessa bidrag skola utgå med högst så stort belopp, som hush.sällsk, för ändamålet förfogar över av egna eller av landstinget eller andra tillskjutna medel. K. k. 31/12 1917 med ändring 21/5 1920.

Fåravelsförening. Se Får: Statsåtgärder.

Svenska fåravelsföreningen, bildad 1917 med syfte att genom enhetlig ledning verka för den svenska fåravelns höjande, för ett elitregister av utvalda stamdjur, förmedlar utbyte och anskaffning av avelsdjur, anordnar i detta syfte auktioner av stambokförda avelsdjur samt verkar för ullens förbättring och avsättning. I elitregistret införas utvalda, typiska och kraftiga, stambokförda djur av Cheviot-, Shropshire- och Oxford-downraserna med angivande av utom stamboksupp-gifterna även lev. vikt, ullavkastning, baggar-nes points-bedömning och tackornas antal lamm. Varje hush.sällsk, område utgör ett distrikt, inom vilket besiktning för införande i . elitregistret utföres av en särskild nämnd och en
lokalförening bör bildas. Föreningen har upprättat en stamhjord av Cheviotfår å Balgö i Halland, vars första uppsättning inköpts från Norge. Föreningen åtnjuter statsunderstöd.

Fåravelsstation. Se Får: Statsåtgärder.

Fårgödsel. Enligt brukliga grunder för gödselberäkning (se Kreatursgödsel) kan mängden brunnen gödsel efter får med en lev. vikt av 30—50 kg. tillsammans med nödigt strö uppskattas till 300-—550 kg. för år, varav dock en del faller ute på betet.

Då fåret huvudsakligen får torrfoder och dricker litet, är gödseln torr och urinen ganska koncentrerad. De innehålla i medeltal:

! Ill StTöblnn-l

Träck Urin dad

______________ I gödsel

ij "i

vatten ....65.0 j 87 6j

kväve....... 0.60 I.95 0.80 I

I fosforsyra...... O.50 l O.oi O.50

kali........ 0.20 2.26 O.80 !

I kalk .... I O.80 I O.io I O.60

F. är till följd av den noggranna tuggningen och idisslingen mycket finfördelad och bildar täta, torra klumpar; urinen kvarhålles fullständigt i den fasta spillningen och ströt. På grund av sin klibbiga beskaffenhet sammanpackas den under djuren kvarliggande gödseln till en för luftens tillträde rätt väl sluten massa, och brinningen är, så länge denna ligger orörd, jämförelsevis svag. Men då gödseln utköres och därvid blir utsatt för luftens inverkan, blir sönderdelningen, ej minst till följd av den höga halten av kvävehaltiga ämnen, häftig och medför lätt en betydlig förlust av ammoniak. F. är sålunda en »het» gödsel, som bör hållas väl sammanpackad, och genast nedplöjas, då den utförts på jorden. Den är till följd av sin snabba sönderdelning och höga halt av växtnärande beståndsdelar en drivande gödsel, som, om den används enbär, bäst passar på kall och styv jord, men på torr sandjord kan verka brännande, varför den på sådan helst bör blandas med annan gödsel. Den är lämpligast för växter, som böra drivas till hastig och frodig utveckling, ss. rotfrukter. På torr jord, där fårskötseln företrädesvis förekommer i större utsträckning, är det framför allt potatis, som den bör användas för, och gives då med fördel i mindre mängder i fåran vid sättningen.

Fårhinna. Se Foster.

Fårhus, fårstall, kunna och böra utföras enkla samt med god ventilation för riklig tillgång på frisk och torr luft, dock utan drag. Får trivas bäst vid kallare temperatur än nötboskap och svin, och denna inverkar även fördelaktigt på deras ull. Därför bör, om de måste inhysas i samma djurstall som några av dessa djur, deras plats helst avskiljas med hel vägg. Foder gives i höhäckar och foderkrubbor, vilka helst böra kunna regleras på höjden efter gödselmängden, som vanligen samlas under djuren från höst till vår. Dessutom böra avbalkningar med lösa häckar, grindar eller på annat sätt kunna göras för särskiljande av baggar, dräktiga djur och tackor med lamm, samt en avskild fålla, i vilken lammen kunna gå in för att få särskilt, lämpligt foder. Höjden bör vara 3—4 m. Utrymmet i fållor eller kättar bör vara: för springbagge liksom för tacka med lamm omkring 2, i övrigt för vuxet får 11/2 och för varje b. Fåravelsstationer, som hava, utom ungdjur, i Norrland och Dalarne minst 10 och i det övriga Sverige minst 20 tackor samt minst 1 bagge för varje börjat 40-tal tackor. Djuren skola samtliga vara av samma ras och ensartad typ, friska, med god ullavkastning och inrymda i sunda och rymliga ställar. Alla baggar och minst 80 % av de tackor, som nått erforderlig ålder, samt i Norrland och Dalarne minst 10, men eljest minst 20 stycken av tackorna skola vara av sådan beskaffenhet, att de kunna införas i riksstamboken för avelsdjur eller i stambok för lantrasfår. År 1920 funnos 6 sådana stationer för Cheviotras och 1 av Gottlandsras.

c. Fåravelsföreningar, bestående av minst 5 medlemmar med tillsammans 20 hos föreningen inregistrerade tackor samt för varje börjat 40-tal tackor minst 1 bagge, godkänd av premieringsnämnden och berättigad att stambokföras, som ovan sagts. Minst 75 % av de hos föreningen registrerade tackorna skola tillhöra brukare av högst 40 ha. odlad jord. Föreningens stadgar skola vara godkända av hush.sällsk:s förvaltningsutskott. Vid 1921 års utgång funnos inom 18 län 145 sådana föreningar med 164 baggar och över 4,000 tackor.

d. Stambokföring. Se Fårstambok.

e. Utställningar med premiering och försäljning av ull.

Alla dessa bidrag skola utgå med högst så stort belopp, som hush.sällsk, för ändamålet förfogar över av egna eller av landstinget eller andra tillskjutna medel. K. k. 31/12 1917 med ändring 21/5 1920.

Fåravelsförening. Se Får: Statsåtgärder.

Svenska fåravelsföreningen, bildad 1917 med syfte att genom enhetlig ledning verka för den svenska fåravelns höjande, för ett elitregister av utvalda stamdjur, förmedlar utbyte och anskaffning av avelsdjur, anordnar i detta syfte auktioner av stambokförda avelsdjur samt verkar för ullens förbättring och avsättning. I elitregistret införas utvalda, typiska och kraftiga, stambokförda djur av Cheviot-, Shropshire- och Oxford-downraserna med angivande av utom stamboksupp-gifterna även lev. vikt, ullavkastning, baggar-nes points-bedömning och tackornas antal lamm. Varje hush.sällsk, område utgör ett distrikt, inom vilket besiktning för införande i . elitregistret utföres av en särskild nämnd och en lokalförening bör bildas. Föreningen har upprättat en stamhjord av Cheviotfår å Balgö i Halland, vars första uppsättning inköpts från Norge. Föreningen åtnjuter statsunderstöd.

Fåravelsstation. Se Får: Statsåtgärder.

Fårgödsel. Enligt brukliga grunder för gödselberäkning (se Kreatursgödsel) kan mängden brunnen gödsel efter får med en lev. vikt av 30—50 kg. tillsammans med nödigt strö uppskattas till 300-—550 kg. för år, varav dock en del faller ute på betet.

Då fåret huvudsakligen får torrfoder och dricker litet, är gödseln torr och urinen ganska koncentrerad. De innehålla i medeltal:

! Ill StTöblnn-l

Träck Urin dad

______________ I gödsel

ij "i

vatten ....65.0 j 87 6j

kväve....... 0.60 I.95 0.80 I

I fosforsyra...... O.50 l O.oi O.50

kali........ 0.20 2.26 O.80 !

I kalk .... I O.80 I O.io I O.60

F. är till följd av den noggranna tuggningen och idisslingen mycket finfördelad och bildar täta, torra klumpar; urinen kvarhålles fullständigt i den fasta spillningen och ströt. På grund av sin klibbiga beskaffenhet sammanpackas den under djuren kvarliggande gödseln till en för luftens tillträde rätt väl sluten massa, och brinningen är, så länge denna ligger orörd, jämförelsevis svag. Men då gödseln utköres och därvid blir utsatt för luftens inverkan, blir sönderdelningen, ej minst till följd av den höga halten av kvävehaltiga ämnen, häftig och medför lätt en betydlig förlust av ammoniak. F. är sålunda en »het» gödsel, som bör hållas väl sammanpackad, och genast nedplöjas, då den utförts på jorden. Den är till följd av sin snabba sönderdelning och höga halt av växtnärande beståndsdelar en drivande gödsel, som, om den används enbär, bäst passar på kall och styv jord, men på torr sandjord kan verka brännande, varför den på sådan helst bör blandas med annan gödsel. Den är lämpligast för växter, som böra drivas till hastig och frodig utveckling, ss. rotfrukter. På torr jord, där fårskötseln företrädesvis förekommer i större utsträckning, är det framför allt potatis, som den bör användas för, och gives då med fördel i mindre mängder i fåran vid sättningen.

Fårhinna. Se Foster.

Fårhus, fårstall, kunna och böra utföras enkla samt med god ventilation för riklig tillgång på frisk och torr luft, dock utan drag. Får trivas bäst vid kallare temperatur än nötboskap och svin, och denna inverkar även fördelaktigt på deras ull. Därför bör, om de måste inhysas i samma djurstall som några av dessa djur, deras plats helst avskiljas med hel vägg. Foder gives i höhäckar och foderkrubbor, vilka helst böra kunna regleras på höjden efter gödselmängden, som vanligen samlas under djuren från höst till vår. Dessutom böra avbalkningar med lösa häckar, grindar eller på annat sätt kunna göras för särskiljande av baggar, dräktiga djur och tackor med lamm, samt en avskild fålla, i vilken lammen kunna gå in för att få särskilt, lämpligt foder. Höjden bör vara 3—4 m. Utrymmet i fållor eller kättar bör vara: för springbagge liksom för tacka med lamm omkring 2, i övrigt för vuxet får 11/2 och för varjelamm, då flera gå tillsammans, omkring o. 6 kvm. per djur. Utrymmet vid foderhäck bör beräknas till i m, per vuxet djur. Då gödseln får ligga inne samlad i en riklig ströbädd, behöves intet golv annat än blotta marken. Om väggarna äro av trä, bör stensockel nå upp över gödselbädden. Dörrarna böra gå utåt, och för sommaren böra utgångarna kunna stängas med spjäldörrar. Taket bör vara tätt, så att hö-smål ej kan falla från skullen och förorena ullen.

L. N. Gr amen.

Fårklippning. Det gamla bruket att skörda ullen genom att plocka den av djuren, då den lossnade på våren, har länge bibehållits, där fåren gå ute även på vintern, men är numera överallt i Sverige ersatt med klippning. Denna sker vanligen blott på våren på utegångsfår och ofta även på kortulliga får, som vinter-fodras inne, under det att långulliga får, som hållas i hus under vintern, klippas både höst och vår. Då ullen tvättas på fåren, klippas de snarast möjligt därefter. Höstklippningen sker vanligen i september, så att ullen hinner något utväxa, innan vädret börjar att bliva kallt. Likaså bör vårklippningen ske så tidigt, att fåren åter få ull före utsläppningen. F. bör utföras jämnt och så att hela fällen håller tillsammans utom den korta ullen, som samlas för sig. Den förr vanliga klippningen för hand med fjädrande sax, ersättes alltmer vid större hjordar av maskinklippning, som spar tid och gör ett bättre arbete. Litt.: Meddelande N:o 68 från Styr. f. redskapsprovn.anst.

Fårlus (Melophagus ovinus L.) är en vinglös, omkring 5 mm. lång fluga av egendomlig, lusliknande form, tätt hårig och vanligen mörkt gråbrun. Insekten träffas i fällen företrädesvis på huvudet och livnär sig genom att suga blod. Stundom kan den förekomma i så stor mängd, att den vållar djuren stort obehag. Till deras fördrivande användes tvättning med desinfektionsvätskor, i enklare fall med bensin, terpentin, såpvatten, tobaksdekokter o. dyl. Fårlus A. T—n.

Fårpremiering, som alltsedan år 1868 ägt rum å Gottland för statsmedel samt av vederbörande hushållningssällskap anordnats i Malmöhus län sedan 1916 och i Göteborgs och Bohus län år 1917, äger sedan 1918 rum i hela riket enligt fastställt reglemente (K. regl. 31/i2 1917 med ändring 31/5 1920) och med understöd av statsmedel. Föremål för premieringen äro baggar tillhörande vare sig enskilda eller får-avelsförening med minst 5 medlemmar samt tackor tillhörande medlem av sådan förening, berättigad att erhålla statsunderstöd (se Får-avel), varvid dock ortens hush.sällskap äger besluta, om tackor och enskildas baggar få premieras. Varje hush.sällskaps område utgör ett premieringsdistrikt. Ansökan om premie-ring ingives av fåravelsförening till vederbör, hush.sällskap. Premiering skall, sedan den beslutats, äga rum minst vartannat år och på tid, då fårens ull kan bedömas. Den verkställes av en

för 3 år vald nämnd, bestående av en av Lantbruksstyrelsen utsedd ordförande och en av hush.sällskapets förvaltningsutskott vald ledamot, varjämte fåravelsföreningen i distriktet äger för sitt område välja en ledamot. Endast de raser och typer, som Lantbruksstyrelsen efter förslag av hush.sällskapet bestämt, premieras och endast djur, som fyllt 1 år samt äro avelsdugliga och avelsvärda, bagge dock blott om han fyller villkoren för införande i riksstamboken, varvid hänsyn även skall tagas till lämplighet för ortens tackor. För baggar utdelas pris av 3 grader, men penningpris (intill 25 kr. av statsmedel) dock endast med villkor, att de, i den mån antalet av föreningsmedlemmarnas (eller annan baggägares) tackor det medgiver, upplåtas till betäckning även av andra tackor mot av hush.sällskapet fastställd avgift. För tackor utdelas endast frisedlar, som, sedan tackan betäckts av premierad föreningsbagge, inlöses av hush.sällskapet. Frisedlar inlösas blott för djur, tillhörande föreningsmedlem, som idkar jordbruk å högst 40 ha. som huvudsaklig näring eller väsentlig binäring. Premierade djur märkas. Hush.sällskapet beslutar om beloppen av pris och av lösen för frisedlar. Jfr Fårstambok.

Fårsax. Se Fårklippning.

Fårskötsel intog hos alla de gamla kulturfolken en framstående plats i lanthushållningen och utgjorde det huvudsakliga i denna hos de folkslag, som levde på stepper, torra grässlätter och bergstrakter. I allmänhet torde väl om vård- lamm, då flera gå tillsammans, omkring o. 6 kvm. per djur. Utrymmet vid foderhäck bör beräknas till i m, per vuxet djur. Då gödseln får ligga inne samlad i en riklig ströbädd, behöves intet golv annat än blotta marken. Om väggarna äro av trä, bör stensockel nå upp över gödselbädden. Dörrarna böra gå utåt, och för sommaren böra utgångarna kunna stängas med spjäldörrar. Taket bör vara tätt, så att hö-smål ej kan falla från skullen och förorena ullen.

L. N. Gr amen.

Fårklippning. Det gamla bruket att skörda ullen genom att plocka den av djuren, då den lossnade på våren, har länge bibehållits, där fåren gå ute även på vintern, men är numera överallt i Sverige ersatt med klippning. Denna sker vanligen blott på våren på utegångsfår och ofta även på kortulliga får, som vinter-fodras inne, under det att långulliga får, som hållas i hus under vintern, klippas både höst och vår. Då ullen tvättas på fåren, klippas de snarast möjligt därefter. Höstklippningen sker vanligen i september, så att ullen hinner något utväxa, innan vädret börjar att bliva kallt. Likaså bör vårklippningen ske så tidigt, att fåren åter få ull före utsläppningen. F. bör utföras jämnt och så att hela fällen håller tillsammans utom den korta ullen, som samlas för sig. Den förr vanliga klippningen för hand med fjädrande sax, ersättes alltmer vid större hjordar av maskinklippning, som spar tid och gör ett bättre arbete. Litt.: Meddelande N:o 68 från Styr. f. redskapsprovn.anst.

Fårlus (Melophagus ovinus L.) är en vinglös, omkring 5 mm. lång fluga av egendomlig, lusliknande form, tätt hårig och vanligen mörkt gråbrun. Insekten träffas i fällen företrädesvis på huvudet och livnär sig genom att suga blod. Stundom kan den förekomma i så stor mängd, att den vållar djuren stort obehag. Till deras fördrivande användes tvättning med desinfektionsvätskor, i enklare fall med bensin, terpentin, såpvatten, tobaksdekokter o. dyl. Fårlus A. T—n.

Fårpremiering, som alltsedan år 1868 ägt rum å Gottland för statsmedel samt av vederbörande hushållningssällskap anordnats i Malmöhus län sedan 1916 och i Göteborgs och Bohus län år 1917, äger sedan 1918 rum i hela riket enligt fastställt reglemente (K. regl. 31/i2 1917 med ändring 31/5 1920) och med understöd av statsmedel. Föremål för premieringen äro baggar tillhörande vare sig enskilda eller får-avelsförening med minst 5 medlemmar samt tackor tillhörande medlem av sådan förening, berättigad att erhålla statsunderstöd (se Får-avel), varvid dock ortens hush.sällskap äger besluta, om tackor och enskildas baggar få premieras. Varje hush.sällskaps område utgör ett premieringsdistrikt. Ansökan om premie-ring ingives av fåravelsförening till vederbör, hush.sällskap. Premiering skall, sedan den beslutats, äga rum minst vartannat år och på tid, då fårens ull kan bedömas. Den verkställes av en för 3 år vald nämnd, bestående av en av Lantbruksstyrelsen utsedd ordförande och en av hush.sällskapets förvaltningsutskott vald ledamot, varjämte fåravelsföreningen i distriktet äger för sitt område välja en ledamot. Endast de raser och typer, som Lantbruksstyrelsen efter förslag av hush.sällskapet bestämt, premieras och endast djur, som fyllt 1 år samt äro avelsdugliga och avelsvärda, bagge dock blott om han fyller villkoren för införande i riksstamboken, varvid hänsyn även skall tagas till lämplighet för ortens tackor. För baggar utdelas pris av 3 grader, men penningpris (intill 25 kr. av statsmedel) dock endast med villkor, att de, i den mån antalet av föreningsmedlemmarnas (eller annan baggägares) tackor det medgiver, upplåtas till betäckning även av andra tackor mot av hush.sällskapet fastställd avgift. För tackor utdelas endast frisedlar, som, sedan tackan betäckts av premierad föreningsbagge, inlöses av hush.sällskapet. Frisedlar inlösas blott för djur, tillhörande föreningsmedlem, som idkar jordbruk å högst 40 ha. som huvudsaklig näring eller väsentlig binäring. Premierade djur märkas. Hush.sällskapet beslutar om beloppen av pris och av lösen för frisedlar. Jfr Fårstambok.

Fårsax. Se Fårklippning.

Fårskötsel intog hos alla de gamla kulturfolken en framstående plats i lanthushållningen och utgjorde det huvudsakliga i denna hos de folkslag, som levde på stepper, torra grässlätter och bergstrakter. I allmänhet torde väl om vård- lamm, då flera gå tillsammans, omkring o. 6 kvm. per djur. Utrymmet vid foderhäck bör beräknas till i m, per vuxet djur. Då gödseln får ligga inne samlad i en riklig ströbädd, behöves intet golv annat än blotta marken. Om väggarna äro av trä, bör stensockel nå upp över gödselbädden. Dörrarna böra gå utåt, och för sommaren böra utgångarna kunna stängas med spjäldörrar. Taket bör vara tätt, så att hö-smål ej kan falla från skullen och förorena ullen.

L. N. Gr amen.

Fårklippning. Det gamla bruket att skörda ullen genom att plocka den av djuren, då den lossnade på våren, har länge bibehållits, där fåren gå ute även på vintern, men är numera överallt i Sverige ersatt med klippning. Denna sker vanligen blott på våren på utegångsfår och ofta även på kortulliga får, som vinter-fodras inne, under det att långulliga får, som hållas i hus under vintern, klippas både höst och vår. Då ullen tvättas på fåren, klippas de snarast möjligt därefter. Höstklippningen sker vanligen i september, så att ullen hinner något utväxa, innan vädret börjar att bliva kallt. Likaså bör vårklippningen ske så tidigt, att fåren åter få ull före utsläppningen. F. bör utföras jämnt och så att hela fällen håller tillsammans utom den korta ullen, som samlas för sig. Den förr vanliga klippningen för hand med fjädrande sax, ersättes alltmer vid större hjordar av maskinklippning, som spar tid och gör ett bättre arbete. Litt.: Meddelande N:o 68 från Styr. f. redskapsprovn.anst.

Fårlus (Melophagus ovinus L.) är en vinglös, omkring 5 mm. lång fluga av egendomlig, lusliknande form, tätt hårig och vanligen mörkt gråbrun. Insekten träffas i fällen företrädesvis på huvudet och livnär sig genom att suga blod. Stundom kan den förekomma i så stor mängd, att den vållar djuren stort obehag. Till deras fördrivande användes tvättning med desinfektionsvätskor, i enklare fall med bensin, terpentin, såpvatten, tobaksdekokter o. dyl. Fårlus A. T—n.

Fårpremiering, som alltsedan år 1868 ägt rum å Gottland för statsmedel samt av vederbörande hushållningssällskap anordnats i Malmöhus län sedan 1916 och i Göteborgs och Bohus län år 1917, äger sedan 1918 rum i hela riket enligt fastställt reglemente (K. regl. 31/i2 1917 med ändring 31/5 1920) och med understöd av statsmedel. Föremål för premieringen äro baggar tillhörande vare sig enskilda eller får-avelsförening med minst 5 medlemmar samt tackor tillhörande medlem av sådan förening, berättigad att erhålla statsunderstöd (se Får-avel), varvid dock ortens hush.sällskap äger besluta, om tackor och enskildas baggar få premieras. Varje hush.sällskaps område utgör ett premieringsdistrikt. Ansökan om premie-ring ingives av fåravelsförening till vederbör, hush.sällskap. Premiering skall, sedan den beslutats, äga rum minst vartannat år och på tid, då fårens ull kan bedömas. Den verkställes av en för 3 år vald nämnd, bestående av en av Lantbruksstyrelsen utsedd ordförande och en av hush.sällskapets förvaltningsutskott vald ledamot, varjämte fåravelsföreningen i distriktet äger för sitt område välja en ledamot. Endast de raser och typer, som Lantbruksstyrelsen efter förslag av hush.sällskapet bestämt, premieras och endast djur, som fyllt 1 år samt äro avelsdugliga och avelsvärda, bagge dock blott om han fyller villkoren för införande i riksstamboken, varvid hänsyn även skall tagas till lämplighet för ortens tackor. För baggar utdelas pris av 3 grader, men penningpris (intill 25 kr. av statsmedel) dock endast med villkor, att de, i den mån antalet av föreningsmedlemmarnas (eller annan baggägares) tackor det medgiver, upplåtas till betäckning även av andra tackor mot av hush.sällskapet fastställd avgift. För tackor utdelas endast frisedlar, som, sedan tackan betäckts av premierad föreningsbagge, inlöses av hush.sällskapet. Frisedlar inlösas blott för djur, tillhörande föreningsmedlem, som idkar jordbruk å högst 40 ha. som huvudsaklig näring eller väsentlig binäring. Premierade djur märkas. Hush.sällskapet beslutar om beloppen av pris och av lösen för frisedlar. Jfr Fårstambok.

Fårsax. Se Fårklippning.

Fårskötsel intog hos alla de gamla kulturfolken en framstående plats i lanthushållningen och utgjorde det huvudsakliga i denna hos de folkslag, som levde på stepper, torra grässlätter och bergstrakter. I allmänhet torde väl om vård- lamm, då flera gå tillsammans, omkring o. 6 kvm. per djur. Utrymmet vid foderhäck bör beräknas till i m, per vuxet djur. Då gödseln får ligga inne samlad i en riklig ströbädd, behöves intet golv annat än blotta marken. Om väggarna äro av trä, bör stensockel nå upp över gödselbädden. Dörrarna böra gå utåt, och för sommaren böra utgångarna kunna stängas med spjäldörrar. Taket bör vara tätt, så att hö-smål ej kan falla från skullen och förorena ullen.

L. N. Gr amen.

Fårklippning. Det gamla bruket att skörda ullen genom att plocka den av djuren, då den lossnade på våren, har länge bibehållits, där fåren gå ute även på vintern, men är numera överallt i Sverige ersatt med klippning. Denna sker vanligen blott på våren på utegångsfår och ofta även på kortulliga får, som vinter-fodras inne, under det att långulliga får, som hållas i hus under vintern, klippas både höst och vår. Då ullen tvättas på fåren, klippas de snarast möjligt därefter. Höstklippningen sker vanligen i september, så att ullen hinner något

utväxa, innan vädret börjar att bliva kallt. Likaså bör vårklippningen ske så tidigt, att fåren åter få ull före utsläppningen. F. bör utföras jämnt och så att hela fällen håller tillsammans utom den korta ullen, som samlas för sig. Den förr vanliga klippningen för hand med fjädrande sax, ersättes alltmer vid större hjordar av maskinklippning, som spar tid och gör ett bättre arbete. Litt.: Meddelande N:o 68 från Styr. f. redskapsprovn.anst.

Fårlus (Melophagus ovinus L.) är en vinglös, omkring 5 mm. lång fluga av egendomlig, lusliknande form, tätt hårig och vanligen mörkt gråbrun. Insekten träffas i fällen företrädesvis på huvudet och livnär sig genom att suga blod. Stundom kan den förekomma i så stor mängd, att den vållar djuren stort obehag. Till deras fördrivande användes tvättning med desinfektionsvätskor, i enklare fall med bensin, terpentin, såpvatten, tobaksdekokter o. dyl. Fårlus A. T—n.

Fårpremiering, som alltsedan år 1868 ägt rum å Gottland för statsmedel samt av vederbörande hushållningssällskap anordnats i Malmöhus län sedan 1916 och i Göteborgs och Bohus län år 1917, äger sedan 1918 rum i hela riket enligt fastställt reglemente (K. regl. 31/i2 1917 med ändring 31/5 1920) och med understöd av statsmedel. Föremål för premieringen äro baggar tillhörande vare sig enskilda eller får-avelsförening med minst 5 medlemmar samt tackor tillhörande medlem av sådan förening, berättigad att erhålla statsunderstöd (se Får-avel), varvid dock ortens hush.sällskap äger besluta, om tackor och enskildas baggar få premieras. Varje hush.sällskaps område utgör ett premieringsdistrikt. Ansökan om premie-ring ingives av fåravelsförening till vederbör, hush.sällskap. Premiering skall, sedan den beslutats, äga rum minst vartannat år och på tid, då fårens ull kan bedömas. Den verkställes av en för 3 år vald nämnd, bestående av en av Lantbruksstyrelsen utsedd ordförande och en av hush.sällskapets förvaltningsutskott vald ledamot, varjämte fåravelsföreningen i distriktet äger för sitt område välja en ledamot. Endast de raser och typer, som Lantbruksstyrelsen efter förslag av hush.sällskapet bestämt, premieras och endast djur, som fyllt 1 år samt äro avelsdugliga och avelsvärda, bagge dock blott om han fyller villkoren för införande i riksstamboken, varvid hänsyn även skall tagas till lämplighet för ortens tackor. För baggar utdelas pris av 3 grader, men penningpris (intill 25 kr. av statsmedel) dock endast med villkor, att de, i den mån antalet av föreningsmedlemmarnas (eller annan baggägares) tackor det medgiver, upplåtas till betäckning även av andra tackor mot av hush.sällskapet fastställd avgift. För tackor utdelas endast frisedlar, som, sedan tackan betäckts av premierad föreningsbagge, inlöses av hush.sällskapet. Frisedlar inlösas blott för djur, tillhörande föreningsmedlem, som idkar jordbruk å högst 40 ha. som huvudsaklig näring eller väsentlig binäring. Premierade djur märkas. Hush.sällskapet beslutar om beloppen av pris och av lösen för frisedlar. Jfr Fårstambok.

Fårsax. Se Fårklippning.

Fårskötsel intog hos alla de gamla kulturfolken en framstående plats i lanthushållningen och utgjorde det huvudsakliga i denna hos de folkslag, som levde på stepper, torra grässlätter och bergstrakter. I allmänhet torde väl om vård- lamm, då flera gå tillsammans, omkring o. 6 kvm. per djur. Utrymmet vid foderhäck bör beräknas till i m, per vuxet djur. Då gödseln får ligga inne samlad i en riklig ströbädd, behöves intet golv annat än blotta marken. Om väggarna äro av trä, bör stensockel nå upp över gödselbädden. Dörrarna böra gå utåt, och för sommaren böra utgångarna kunna stängas med spjäldörrar. Taket bör vara tätt, så att hö-smål ej kan falla från skullen och förorena ullen.

L. N. Gr amen.

Fårklippning. Det gamla bruket att skörda ullen genom att plocka den av djuren, då den lossnade på våren, har länge bibehållits, där fåren gå ute även på vintern, men är numera överallt i Sverige ersatt med klippning. Denna sker vanligen blott på våren på utegångsfår och ofta även på kortulliga får, som vinter-fodras inne, under det att långulliga får, som hållas i hus under vintern, klippas både höst och vår. Då ullen tvättas på fåren, klippas de snarast möjligt därefter. Höstklippningen sker vanligen i september, så att ullen hinner något utväxa, innan vädret börjar att bliva kallt. Likaså bör vårklippningen ske så tidigt, att fåren åter få ull före utsläppningen. F. bör utföras jämnt och så att hela fällen håller tillsammans utom den korta ullen, som samlas för sig. Den förr vanliga klippningen för hand med fjädrande sax, ersättes alltmer vid större hjordar av maskinklippning, som spar tid och gör ett bättre arbete. Litt.: Meddelande N:o 68 från Styr. f. redskapsprovn.anst.

Fårlus (Melophagus ovinus L.) är en vinglös, omkring 5 mm. lång fluga av egendomlig, lusliknande form, tätt hårig och vanligen mörkt gråbrun. Insekten träffas i fällen företrädesvis på huvudet och livnär sig genom att suga blod. Stundom kan den förekomma i så stor mängd, att den vållar djuren stort obehag. Till deras fördrivande användes tvättning med desinfektionsvätskor, i enklare fall med bensin, terpentin, såpvatten, tobaksdekokter o. dyl. Fårlus A. T—n.

Fårpremiering, som alltsedan år 1868 ägt rum å Gottland för statsmedel samt av vederbörande hushållningssällskap anordnats i Malmöhus län sedan 1916 och i Göteborgs och Bohus län år 1917, äger sedan 1918 rum i hela riket enligt fastställt reglemente (K. regl. 31/i2 1917 med ändring 31/5 1920) och med understöd av statsmedel. Föremål för premieringen äro baggar tillhörande vare sig enskilda eller får-avelsförening med minst 5 medlemmar samt tackor tillhörande medlem av sådan förening, berättigad att erhålla statsunderstöd (se Får-avel), varvid dock ortens hush.sällskap äger besluta, om tackor och enskildas baggar få premieras. Varje hush.sällskaps område utgör ett premieringsdistrikt. Ansökan om premie-ring ingives av fåravelsförening till vederbör, hush.sällskap. Premiering skall, sedan den beslutats, äga rum minst vartannat år och på tid, då fårens ull kan bedömas. Den verkställes av en för 3 år vald nämnd, bestående av en av Lantbruksstyrelsen utsedd ordförande och en av hush.sällskapets förvaltningsutskott vald ledamot, varjämte fåravelsföreningen i distriktet äger för sitt område välja en ledamot. Endast de raser och typer, som Lantbruksstyrelsen efter förslag av hush.sällskapet bestämt, premieras och endast djur, som fyllt 1 år samt äro avelsdugliga och avelsvärda, bagge dock blott om han fyller villkoren för införande i riksstamboken, varvid hänsyn även skall tagas till lämplighet för ortens tackor. För baggar utdelas pris av 3 grader, men penningpris (intill 25 kr. av statsmedel) dock endast med villkor, att de, i den mån antalet av föreningsmedlemmarnas (eller annan baggägares) tackor det medgiver, upplåtas till betäckning även av andra tackor mot av hush.sällskapet fastställd avgift. För tackor utdelas endast frisedlar, som, sedan tackan betäckts av premierad föreningsbagge, inlöses av hush.sällskapet. Frisedlar inlösas blott för djur, tillhörande föreningsmedlem, som idkar jordbruk å högst 40 ha. som huvudsaklig näring eller väsentlig binäring. Premierade djur märkas. Hush.sällskapet beslutar om beloppen av pris och av lösen för frisedlar. Jfr Fårstambok.

Fårsax. Se Fårklippning.

Fårskötsel intog hos alla de gamla kulturfolken en framstående plats i lanthushållningen och utgjorde det huvudsakliga i denna hos de folkslag, som levde på stepper, torra grässlätter och bergstrakter. I allmänhet torde väl om vård- lamm, då flera gå tillsammans, omkring o. 6 kvm. per djur. Utrymmet vid foderhäck bör beräknas till i m, per vuxet djur. Då gödseln får ligga inne samlad i en riklig ströbädd, behöves intet golv annat än blotta marken. Om väggarna äro av trä, bör stensockel nå upp över gödselbädden. Dörrarna böra gå utåt, och för sommaren böra utgångarna kunna stängas med spjäldörrar. Taket bör vara tätt, så att hö-smål ej kan falla från skullen och förorena ullen.

L. N. Gr amen.

Fårklippning. Det gamla bruket att skörda ullen genom att plocka den av djuren, då den lossnade på våren, har länge bibehållits, där fåren gå ute även på vintern, men är numera överallt i Sverige ersatt med klippning. Denna sker vanligen blott på våren på utegångsfår och ofta även på kortulliga får, som vinter-fodras inne, under det att långulliga får, som hållas i hus under vintern, klippas både höst och vår. Då ullen tvättas på fåren, klippas de snarast möjligt därefter. Höstklippningen sker vanligen i september, så att ullen hinner något utväxa, innan vädret börjar att bliva kallt. Likaså bör vårklippningen ske så tidigt, att fåren åter få ull före utsläppningen. F. bör utföras jämnt och så att hela fällen håller tillsammans utom den korta ullen, som samlas för sig. Den förr vanliga klippningen för hand med fjädrande sax, ersättes alltmer vid större hjordar av maskinklippning, som spar tid och gör ett bättre arbete. Litt.: Meddelande N:o 68 från Styr. f. redskapsprovn.anst.

Fårlus (Melophagus ovinus L.) är en vinglös, omkring 5 mm. lång fluga av egendomlig, lusliknande form, tätt hårig och vanligen mörkt gråbrun. Insekten träffas i fällen företrädesvis på huvudet och livnär sig genom att suga blod. Stundom kan den förekomma i så stor mängd, att den vållar djuren stort obehag. Till deras fördrivande användes tvättning med desinfektionsvätskor, i enklare fall med bensin, terpentin, såpvatten, tobaksdekokter o. dyl. Fårlus A. T—n.

Fårpremiering, som alltsedan år 1868 ägt rum å Gottland för statsmedel samt av vederbörande hushållningssällskap anordnats i Malmöhus län sedan 1916 och i Göteborgs och Bohus län år 1917, äger sedan 1918 rum i hela riket enligt fastställt reglemente (K. regl. 31/i2 1917 med ändring 31/5 1920) och med understöd av statsmedel. Föremål för premieringen äro baggar tillhörande vare sig enskilda eller får-avelsförening med minst 5 medlemmar samt tackor tillhörande medlem av sådan förening, berättigad att erhålla statsunderstöd (se Får-avel), varvid dock ortens hush.sällskap äger besluta, om tackor och enskildas baggar få premieras. Varje hush.sällskaps område utgör ett premieringsdistrikt. Ansökan om premie-ring ingives av fåravelsförening till vederbör, hush.sällskap. Premiering skall, sedan den beslutats, äga rum minst vartannat år och på tid, då fårens ull kan bedömas. Den verkställes av en för 3 år vald nämnd, bestående av en av Lantbruksstyrelsen utsedd ordförande och en av hush.sällskapets förvaltningsutskott vald ledamot, varjämte fåravelsföreningen i distriktet äger för sitt område välja en ledamot. Endast de raser och typer, som Lantbruksstyrelsen efter förslag av hush.sällskapet bestämt, premieras och endast djur, som fyllt 1 år samt äro avelsdugliga och avelsvärda, bagge dock blott om han fyller villkoren för införande i riksstamboken, varvid hänsyn även skall tagas till lämplighet för ortens tackor. För baggar utdelas pris av 3 grader, men penningpris (intill 25 kr. av statsmedel) dock endast med villkor, att de, i den mån antalet av föreningsmedlemmarnas (eller annan baggägares) tackor det medgiver, upplåtas till betäckning även av andra tackor mot av hush.sällskapet fastställd avgift. För tackor utdelas endast frisedlar, som, sedan tackan betäckts av premierad föreningsbagge, inlöses av hush.sällskapet. Frisedlar inlösas blott för djur, tillhörande föreningsmedlem, som idkar jordbruk å högst 40 ha. som huvudsaklig näring eller väsentlig

binäring. Premierade djur märkas. Hush.sällskapet beslutar om beloppen av pris och av lösen för frisedlar. Jfr Fårstambok.

Fårsax. Se Fårklippning.

Fårskötsel intog hos alla de gamla kulturfolken en framstående plats i lanthushållningen och utgjorde det huvudsakliga i denna hos de folkslag, som levde på stepper, torra grässlätter och bergstrakter. I allmänhet torde väl om vård-naden om fåren i huvudsak hava inskränkt sig till deras vällning på betesmarkerna, men åtminstone hos romarna hade en målmedveten strävan att förbättra de genom naturförhållandenas inverkan uppkomna lantraserna gjort sig gällande. Enligt gammalromerska författare hade man således utbildat vissa fårslag i södra Italien till en hög grad av fullkomlighet i avseende på ullens finhet men också därmed gjort djuren så ömtåliga, att de genom täcken måste skyddas mot förkylning, således en högt driven överförädling. Likaså omtalas från dessa tider, omkring Kristi födelse, att man genom korsning med nordafrikanska får lyckats förbättra det inhemska slaget på den iberiska halvön till att lämna stor avkastning av fin ull. Under medeltiden synas de framsteg, som uppnåtts i f. likasom i andra grenar av lanthushållningen åter till stor del hava gått förlorade utom i Spanien, där fåraveln, särskilt under morernas välde, alltjämt var föremål för omvårdnad. Detta lands får, senare betecknade som m e r i n o, nådde härigenom och under inverkan av det torra klimatet och det korta men närande betet, en finhet hos ullen som ingenstädes annars. Då under den nya tiden omsorg ^började ägnas åt avelns förbättring även i ändra länder, stodo merinofåren som mönster och som det eftersträvansvärda medlet att genom korsning verkställa förädlingen, men utförseln av avelsdjur hindrades genom ett strängt upprätthållet utförselförbud. Om man bortser från södra Italien, dit merinodjur redan tidigt utförts, men där aveln snart urartade, var Sverige det första land, som lyckades införa merinofår. Under i8:e århundradets senare del kunde en omfattande och framgångsrik avel med denna ras börja i Frankrike, Tyskland och Österrike, under det att rasen visade sig icke passa för Englands fuktiga klimat. Där hade redan tidigare arbetet på förädlingen av landets inhemska fårslag upptagits, med framgång särskilt beträffande Leicester- och South-downraserna (se Får: Raser), och särskilt den förra fick mycket stor användning som förädlingsmaterial för att bibringa andra raser ökad kroppsstorlek, tidig utveckling, god kroppsform för slaktdjur samt lång ull. Det på kontinenten förhärskande strävandet att höja ullens finhet, varvid djurens kroppsutveckling föga beaktades, hade emellertid lett till en överförädling av merinostammarna, särskilt av den tyska elektoraltypen, varigenom djurens härdighet, fruktsamhet och slaktvärde starkt nedsatts. Därtill kom, att ullpriset från mitten av 1800-talet började att starkt nedgå till följd av masstillförsel från avlägsna länder, framför allt Kaplandet och Australien, på vars torra slätter de införda merinofåren utvecklades till stor fullkomlighet i avseende på ullens beskaffenhet och hastigt förökade sig till väldiga hjordar, vars ull alltmer behärskade den europeiska marknaden. Härigenom framtvangs

vid nämnda tid en rätt allmän omläggning av fåraveln i riktning att giva djuren högre slaktvärde och större ullmängd, även med förlust av ullens fina beskaffenhet.

En sådan förändring var desto mer befogad som med jordbrukets framåtskridande till större intensitet betestillgången inskränktes och en övergång till djur, som kunde förädla större mängd grovfoder, därigenom blev ekonomiskt fördelaktigare. Dessutom hade den grövre ullen, s. k. kamull, genom spinneriteknikens utveckling fått större användning för tillverkning även av finare tyg. I Frankrike sökte man till en början genomföra denna förändring av merinorasen genom att till avel använda företrädesvis stor- och snabb vuxna djur samt medelst starkare utfodring, och den i denna riktning utvecklade Rambouille t-stammen blev mycket använd som förädlingsmaterial. Framför allt övergick man dock till de engelska ullrika köttraserna, dels i renavel och dels till korsning med såväl lantraser som även med merinofår, såväl för rasens fortgående förändring som för frambringande av slaktdjur. Numera är aveln av förädlade får i Europa övervägande inriktad på köttrika djur med rik, mer eller mindre grov ull, och även den merino-avel, som bedrives, är starkt påverkad i denna riktning. Därjämte fortgår dock aveln av oförädlade lantfår av det kortsvansade nordiska slaget, bergsfår, hed- och marskfår m. fl. lantraser (se Får: Raser). I Australien och Sydafrika är merinoaveln enarådande, medan däremot såväl Nordamerikas som Argentinas i stor omfattning drivna fåravel arbetar med såväl ren merinoras som engelska köttraser, såsom Leicester, Lincoln, Southdown m. fl.

Med övergången från merino-ullfår till köttfår har i Europa följt en förändring i fårskötselns art. Under det att merinoaveln ansågs passa huvudsakligen för stordrift, där stora hjordar kunde betas på öppna betesmarker och under en så noggrann omvårdnad av aveln, som blott på herrgårdar kunde åstadkommas men ej hos allmogen, passar däremot avel av köttfår överallt, där en rik utfodring, även med rotfrukter och annat saftigt foder, kan bjudas djuren och bedrives därför företrädesvis i smått. Denna förändring sammanhänger även med jordbrukets övergång till större intensitet. Fårskötseln med fritt betande hjordar tillhör det extensiva jordbruket. Med övergång till intensivare jordbruk minskas tillgången på bete för större hjordar, bland annat genom att trädesskiftet ej längre lämnar något sådant. Endast där skogs- och fjällbeten finnas att tillgå, kunna de små och föga givande kortulliga fåren löna sig. De stora köttraserna åter, vilka kunna tjudras och betala en rik utfodring med en snabb tillväxt och stor ullavkastning, äro bättre förenliga med det mindre och det intensiva jordbruket.

I Sverige har fårskötsel förekommitsedan uråldrig tid. Redan i lämningar från den yngre stenåldern har man funnit ben av får, och av de äldsta berättelser från den förhistoriska tiden synes antagligt, att de redan då utgjort en viktig del av husdjursbesättningarna. Under medeltiden var fårskötseln förhållandevis mycket omfattande och hade betydelse ej blott för djurens kött och ull, vilken var det huvudsakliga vävnadsämnet, utan även för mjölken, vilken användes till ystning. Fårskötselns vikt framgår av stadganden i Skåne-, Gottlands-, Upplands- och Södermannalagen. Fåren voro enligt Olaus Magnus storvuxna, varom ock den höga laggälden för får vittnar; enligt Upplandslagen t. o. m. högre än för en ko. Störst voro de Gottländska, som hade 4 eller 8 horn, under det att de i norra Sverige voro hornlösa. Såväl svarta som vita djur funnos.

Gustav Vasa, som sökte befordra inhemsk klädestillverkning, höll stora får hj ordar på kungsgårdarna och införskrev engelska får till avelns förbättrande; även hans efterföljare på tronen till och med Karl XI ägnade »vandt-makeriet» (klädestillverkningen) och fårskötseln en kraftig omvårdnad och införskaffade såväl engelska som tyska får, drottning Kristina även spanska merinofår.

Under frihetstiden framkallade omsorgen om den inhemska industrien en uppblomstring av fårskötseln, för vilken framför allt merinofår införskaffades i stort antal. Den berömde ivraren för fosterlandets näringar, kommerserådet Jonas Alströmer, föregångsman även på detta område, uppställde en hjord av denna ras på kungsgården Höjentorp, som av riksdagen uppläts åt honom och hans arvingar samt rättsinnehavare till arrende, så länge de ville uppehålla schäferiet och det i Alingsås anlagda faktoriet. Här inrättades en herdeskola, vid vilken på statens bekostnad anställdes en ekonomidirektör och 6 undervisare eller pro-vinsialschäfer. Den spanska fårrasen vann ock så stor utbredning, att vid Alströmers död år 1764 antalet av rena merinofår i landet uppskattades till 65,369, vartill kommo 23,384 av blandad ras. Rasen hade utvecklats mycket väl. Samma omvårdnad om aveln fortsattes under hela 1700-talet och även under Carl XIV Johans tid, vilken konung införskaffade en hjord av den berömda franska Rambouillet-stammen. Även infördes isländska får för deras grova ulls skull, vilken behövdes för allmogens vävnader, likasom även högfina tyska elektoralfår. (Se Merinofår.) För ullens avsättning anordnades från 1830 en statsfond för en »ulldiskont», från vilken lån utlämnades mot pant av ull, samt ett ullkontor i Norrköping, dit rikets ullhandel samlades på livligt besökta ullmarknader (från 1831). Från detta år anställdes även en statens undervisare i fårskötsel och ullkännedom. Emellertid började införsel av utländsk ull sänka prisen och merino-aveln trots allt stöd från statens sida att gå

tillbaka. Försök gjordes nu att införa grovulliga, köttrika engelska raser, först från 1837 Southdownras, varav åtskilliga stamhjordar uppställdes, och under 1850- och 1860-talert även Cotswold, Oxfordshiredown och Cheviot-raserna, dock huvudsakligen för enskild räkning. Intresset för fårskötseln var emellertid i starkt avtagande. Riksdagen avslog 1863 proposition om ett mindre anslag för inköp av avelsfår och indrog det sedan 1831 för fåravelns och ullproduktionens främjande anvisade kre-ditivet, varmed ock ulldiskonten och ullkontoret i Norrköping upphörde. Emellertid beviljade följande riksdag 1866 mindre anslag till avelsdjur till Jämtland, dit Cheviotfår anskaffades, och till Gottland, där den gamla stamhjorden av urartade »strelitzer»-ras ersattes med Cheviotfår å Roma kungsgård. År 1871 beslöts emellertid försäljningen av statens kvarvarande stamschäferier, med undantag dock för den nyuppsatt a Cheviothj orden å Roma, och 1881 blevo de inflytande medlen, omkring 22,000 kr., sammanslagna med Stam-holländerimedlen till Fonden för svenska hornboskapens och fåravelns förädling (se d. o.). Även från hushållningssällskapens såväl som från enskildas sida har sedan så gott som intet åtgjorts för fåravelns förbättring, och landets fårstock har alltjämt minskats, ända tills den genom världskriget framkallade bristen på ull åter uppväckte intresset för fårskötseln, vilket funnit uttryck dels i under Fåravel nämnda statsanstalter för densamma, dels bildande av Svenska fåravelsföreningen för avelns ledning och ullens avsättning. Antalet får i Sverige var

1 " 1' — Pr 1000 Pt 100

Å r Stycken inb. ha. åker

IC7I .... 1805 .... 560,000 622 ___

I,2l6,000 500 — I

1850 .... 1875 .... 1, c $0,000 1,609,000 445 3<57 60

1900 . . . . I,26l,0O0 2A6 269 36

1919. • . . 1,564,000 41.3 1

Antalet av får har således i Sverige likasom i flertalet andra länder intill senaste tid minskats i jämnbredd med jordbrukets framsteg, men är mycket olika i olika delar av riket. Största antalet i förhållande till folkmängden finnes i landets kargare och skogrikare delar. Främst komma vissa delar av Gottland med mellan 1,000 och 2,600 får per 1,000 inbyggare, Sorsele lappmark i Västerbotten (med 1,300), stora delar av Jönköpings, Kalmar och Jämtlands län med 500—1,000 st. per 1,000 inb. Minsta antalet finnes i landets fruktbara slättområden, ss. i Bohuslän (med omkring 200), Stockholmstrakten och Skånes slättbygd (med mindre än 100 per 1,000 inb.).

Vid jordbruk med under 2 ha. åker var antaleti medeltal för riket år 1919 101.6, vid de övriga småbruken (2—10 ha. åker) 70.5, vid medelstora jordbruk (10—15 ha. åker) 32.5 och vid större jordbruk i medeltal 10. Denna skillnad framträder dock mindre i de landsdelar, där fårskötseln är mest omfattande (Gottland, Sydsvenska höglandet, Dalarne och Norrland).

Förutsättningarna för fårskötseln äro i Sverige så till vida mindre goda, som egentliga fårbeten, d. v, s. vidsträckta torra betesmarker med kort gräs, icke förekomma i någon större utsträckning, men i vissa orter finnas fjäll-, skogs-, hed- och hagbeten, som äro lämpade för får. Dessa m. 1. m. magra betesmarker passa dock företrädesvis för de småvuxna, lättrörliga och föga fordrande lant-rasfåren, och då dessa på grund av sin ringa avkastning av kött och ull ej kunna betala en kraftig vinterfodring så som djur av högre förädlade raser, är fårskötseln med svag, till svältfodring gränsande vinterfodring av så inånga djur, som över sommaren kunna födas på tillgängliga betesmarker, så som den mest bedrives i landet, rätt naturlig och kanske även den mest lönande. I landets fruktbarare trakter med utsträckt sädesodling eller intensivt åkerbruk intager fårskötseln däremot en mindre framstående plats.

Utfodring. Näringsbehov. Fårens behov av underhållsfoder är i förhållande till djurens levande vikt större än nötkreaturens, beroende dels på djurens större rörlighet, dels på den mindre kroppsstorleken, varmed följer större värmeförlust (se Näring: Energiomsättning i djuren). I medeltal uppgår foderbehovet för kroppsunderhåll och ullväxt hos fullvuxna djur till ungefär 1.2 f.enh. och 100—120 g. äggvita för 100 kg. lev. v.

Hela foderbehovet utgör enl. Nils Hanssons Husdjurslära för de lägre lantbruksläroverken 3:e uppl. 1922.

för lamm 5— 6 mån. . . 1 6— 8 > . . 8—11 » . . 11—15 > . . 15----20 » . . för modertackor grövre slag . . finare > . . digivande grövre 1 för gödfår . . . ,Vid levande vikt kg. Pr djur II Pr 100 kg. lev. v. Torrämne kg- h> ö p: 22 c/i ^B 1*3 hi 1 F 1 p: ICTQ ZT. ra b

28 35 40 45 50 70 50 O.8-1.2 O.8-I.2 O.9-I.3 O.9-I.3 1.0-I.4 1.3-I.6 I.0-I.3 I.9-2.2 I.5-2.0 O.7 O.7 O.7 O.7 O.7 0.8 0.6 1.2 1-4 70 64 54 50 54 40 140 96 2-5 2.C 1.8 1-5 1.4 1.2 1.2 2.0 2.0 250 200 160 120 IOO 80 80 200 160

Med framskridande dräktighet ökas mängden foder och smältbar äggvita.

Lammens utfodring. I de stundom förekommande fall, att lamm under ditiden ej få tillräcklig näring av modersmjölken, böra de få tillskott av komjölk, som lämpligen gives dem i distäva med napp ett par gånger dagligen. Från 3—4 veckan böra de regelbundet erhålla ett tillskott av kraftfoder, vanligen havregröpe, vetekli och finkrossade linfrö-kakor eller linfrömjöl, som lägges i krubbor i kättar, som äro avstängda, så att ej tackorna utan blott lammen kunna komma in, och få äta därav efter behag. Efter ännu någon vecka kunna lammen även börja förtära fint skurna rotfrukter. Fint hö, varav de kunna börja plocka till sig litet redan vid ett par veckors ålder, bör alltid finnas tillgängligt. Då lammen med mödrarna komma på bete, bör detta vara rikligt och fint, och då de vid 3—4 månaders ålder avvänjas från mödrarna, böra de fortfarande vara på det bästa och finaste betet, under det att modertackorna gärna kunna komma på magrare bete för att avsiningen må befordras.

Fårens sommarfoder bör helst utgöras av bete, företrädesvis kort och mera torrt; om de skola avbeta mera frodig växtlighet, böra de helst släppas dit, innan den blivit alltför mycket utvuxen, samt gå tjudrade eller i fålla, som dagligen flyttas in över den icke avbetade marken. Betning av frodiga baljväxter bör ske med försiktighet och aldrig då växterna äro våta av regn eller dagg och helst i omväxling med gräsbete, emedan eljest lätt trumsjuka uppkommer. Dylikt rikligt bete passar bäst för stora köttfår, som för sin gödning kräva rik fodertillgång och bättre än de små, livligare raserna trivas med att gå stilla inom det inskränkta område, som dylik betning medgiver. Sidlänta och i synnerhet sanka beten äro däremot olämpliga, dels emedan deras grova växtlighet sämre tillgodogöres av fåren än av de större djuren, dels på grund av faran för att där ådraga sig igelsjuka. Fåren kunna gärna beta tillsammans med övriga husdjur.

Betningen bör utsträckas så länge på hösten, som djuren finna så mycken föda, att den lönar sig, men emedan växterna vid denna årstid bliva vattnigare och mindre näringsrika, böra fåren dagligen få tillskott av torrfoder, ss. hö och lövris, varigenom övergången till vinterfodringen sker. Särskilt är detta viktigt för modertackorna, vilka i den mån dräktigheten fortskrider, få större behov av näring och särskilt av äggvita. Fåren kunna med fördel användas till tillvaratagande av spillsäd på stubbåkrarna, men med försiktighet, emedan den grodda säden lätt vållar rubbningar i matsmältningen. Om fårs skogsbete se Häg-nadsskyldighet.

Vinterfodret bör huvudsakligen utgöras av stråfoder, varjämte löv är synnerligen lämpligt och förr mycket använts för fåren.Utfodringens näringshalt anpassas efter djurens olika näringsbehov genom olika proportioner av hö (eller löv), agnar (av vete, råg och havre), baljväxt- och stråsädeshalm samt rotfrukter eller annat saftfoder samt kraftfoder. Modertackornas utfodring göres sålunda näringsrikare, i den mån deras dräktighet fortskrider, genom ersättande av stråsädeshalm med den äggviterikare ärthalmen, ökad högiva samt tillskott av kraftfoder, ss. havregröpe, oljekakor. Kraftfoder gives dock ofta först mot slutet av dräktighetstiden och då i en mängd av o.1—0.2 kg., samt ökas under digivningstiden ända upp till 0.5 kg. per djur och dag, så att modertackorna hålla sig i hull. Även baggarna böra under betäckningstiden erhålla tillskott av kraftfoder.

Gödning av får. Tidigt (i januari— februari) födda lamm avsättas med största fördel som »dilamm», vilka icke få någon gödning. De i vanlig tid, i mars eller senare födda lammen, som ej skola behållas till avel, böra oavbrutet hållas i gott hull genom tillskottsfoder vid sidan om diandet (se ovan Lammens utfodring). Om de sedan hållas på fint och gott bete, kunna de vid betestidens slut hava sådant hull, att de kunna säljas utan särskild g. Även de vuxna får, som skola slås ut, få vanligen ingen annan gödning utöver betningen på gräsmark och på stubbåkrarna, där spillsäd och avbrutna ax kunna bidraga till ett gott slakthull. Vid gödning under vintern, vartill det höga priset på fårstek under midvintern kan giva särskild anledning, användes i huvudsak samma fodermedel som vid gödning av vuxna nötkreatur. Fodermängden bör uppgå till minst 2 foderenheter och 160 g. smältbar äggvita per 100 kg. lev. v., d. v. s. äggvitehalten bör uppgå till 75—80 g. per foderenhet. Fodret bör fördelas på 3 mål dagligen.

Foderordningen för får kan vara som i koladugården, utom att minst 3 mål givas om dagen.(N. N.) H. J. Dft.

Tvättning av fåren före klippningen var förr vanlig för att rengöra ullen. För ullens beskaffenhet är detta bättre än tvättning av den klippta ullen, som därigenom förlorar i smidighet och glans. Numera underlåtes fårens tvättning ofta, huvudsakligen beroende på därmed förenat besvär. Tvättningen bör helst ske i klart, mjukt vatten, ss. i ett vattendrag eller sjö med fast botten, i brist därav i ett kar fyllt med vatten. Finulliga får, vars ull är hopklibbad av mycket ullfett och smuts, böra blötas dagen före tvättningen, för att smutsen må upplösa sig. Med grovulliga får är detta mindre nödigt. Vid tvättningen arbetas ullen för hand nere i vattnet, tills smutsen utlösts, och därefter sköljes djuret i rent vatten. Efter tvättningen böra djuren få torka i skydd för vind och sol, antingen pä ren gräsmark eller i hus på en bädd av rent strö. Vid tvättningen förlorar ullen i krusighet och smidighet, och för att den goda beskaffenheten må återkomma böra djuren ej klippas förr än 2 veckor senare.H. J. Dft.

Fårstambok. Genom Lantbr.styr:s försorg föres riksstambok över Cheviot-, Shropshire- och Oxforddown-raserna. Första delen utkom 1920. Den är öppen: a. för avelsdjur vid av hush.sällsk, upprättade avelsstationer (se Fåravel) eller tillhörande sådana besättningar, som enligt Lantbr.styr:s beprövande äro av större betydelse för landets fåravel; b. för premierade baggar, tillhörande antingen avelsförening, inom vars område premiering äger rum, eller enskilda personer; samt c. efter K. Maj:ts medgivande på framställning av vederb. hush.sällsk, för avelstackor tillhörande medlem av fåravelsförening, inom vars område med statsmedel fårpremiering äger rum, med villkor att samtliga besättningens avelsdjur kunna införas i riksstamboken. Hush.sällsk. skall hos Lantbr.styr. till införande i stamboken anmäla de avelsdjur (av kategorierna b. och c), vilka av premieringsnämnd därtill godkänts. Hush.sällsk., inom vars område premiering av får av lantras äger rum, skall föra stambok över dylik ras. Förberedande avdelningar till riksstambok över avelsfår och till stambok för lantras skall genom pre-mieringsnämnden föras av hush.sällsk., inom vars område stambokföring av avelstackor eller av lantrasfår äger rum. K. regl. $^{31}/_{12}$ 1917.

Fäbod. I äldre tid, då kreaturen under hela sommaren föddes på bete, var vanligt, att betesmarker, som voro för avlägsna från bygden för att medgiva djurens dagliga skötsel hemifrån gården, bebyggdes med hus för djuren och deras vårdare samt för mjölkens behandling. Bebyggandet åtföljdes vanligen av röjning av mera stenfri och bördig mark för slåtter till hjälpfoder på platsen och stundom även till vinterfoder vid hemgården. På vissa, för varje ort bestämda tider flyttades kreaturen årligen till dessa fäbodar, bodvallar eller sätrar, åtföljda av sina vårdare, vanligen »fäbod-» eller »säterjäntor», stundom även till de större fäbodarna, där mark uppodlats, av gårdens övriga folk. Då fäbodarna i regel voro anlagda på den gemensamma utmarken, var ock vanligt, att de för byns olika gårdar voro samlade till samma plats, nien med skilda gårdar och hägnade bod vallar för varje gård. Efter deras belägenheter i förhållande till bygden skilde man mellan hem- och utfäbodar. Gamla fäbodar hava i stort antal utvecklats till självständiga gårdar eller byar, varom de talrikt förekommande namnen böda, såter (sätra) och sammansättningar därav vittna. Fäbodväsendet hade i äldre tider sin stora betydelse genom den möjlighet, som därigenom bereddes, att tillgodogöra fodret på avlägsna marker och för bygdens utvidgning, men har inskränkts på Utfodringens näringshalt anpassas efter djurens olika näringsbehov genom olika proportioner av hö (eller löv), agnar (av vete, råg och havre), baljväxt- och stråsädeshalm samt rotfrukter eller annat saftfoder samt kraftfoder. Modertackornas utfodring göres

sålunda näringsrikare, i den mån deras dräktighet fortskrider, genom ersättande av stråsädeshalm med den äggviterikare ärthalmen, ökad högiva samt tillskott av kraftfoder, ss. havregröpe, oljekakor. Kraftfoder gives dock ofta först mot slutet av dräktighetstiden och då i en mängd av o.1—0.2 kg., samt ökas under digivningstiden ända upp till 0.5 kg. per djur och dag, så att modertackorna hålla sig i hull. Även baggarna böra under betäckningstiden erhålla tillskott av kraftfoder.

Gödning av får. Tidigt (i januari— februari) födda lamm avsättas med största fördel som »dilamm», vilka icke få någon gödning. De i vanlig tid, i mars eller senare födda lammen, som ej skola behållas till avel, böra oavbrutet hållas i gott hull genom tillskottsfoder vid sidan om diandet (se ovan Lammens utfodring). Om de sedan hållas på fint och gott bete, kunna de vid betestidens slut hava sådant hull, att de kunna säljas utan särskild g. Även de vuxna får, som skola slås ut, få vanligen ingen annan gödning utöver betningen på gräsmark och på stubbåkrarna, där spillsäd och avbrutna ax kunna bidraga till ett gott slakthull. Vid gödning under vintern, vartill det höga priset på fårstek under midvintern kan giva särskild anledning, användes i huvudsak samma fodermedel som vid gödning av vuxna nötkreatur. Fodermängden bör uppgå till minst 2 foderenheter och 160 g. smältbar äggvita per 100 kg. lev. v., d. v. s. äggvitehalten bör uppgå till 75—80 g. per foderenhet. Fodret bör fördelas på 3 mål dagligen.

Foderordningen för får kan vara som i koladugården, utom att minst 3 mål givas om dagen.(N. N.) H. J. Dft.

Tvättning av fåren före klippningen var förr vanlig för att rengöra ullen. För ullens beskaffenhet är detta bättre än tvättning av den klippta ullen, som därigenom förlorar i smidighet och glans. Numera underlåtes fårens tvättning ofta, huvudsakligen beroende på därmed förenat besvär. Tvättningen bör helst ske i klart, mjukt vatten, ss. i ett vattendrag eller sjö med fast botten, i brist därav i ett kar fyllt med vatten. Finulliga får, vars ull är hopklibbad av mycket ullfett och smuts, böra blötas dagen före tvättningen, för att smutsen må upplösa sig. Med grovulliga får är detta mindre nödigt. Vid tvättningen arbetas ullen för hand nere i vattnet, tills smutsen utlösts, och därefter sköljes djuret i rent vatten. Efter tvättningen böra djuren få torka i skydd för vind och sol, antingen pä ren gräsmark eller i hus på en bädd av rent strö. Vid tvättningen förlorar ullen i krusighet och smidighet, och för att den goda beskaffenheten må återkomma böra djuren ej klippas förr än 2 veckor senare.H. J. Dft.

Fårstambok. Genom Lantbr.styr:s försorg föres riksstambok över Cheviot-, Shropshire- och Oxforddown-raserna. Första delen utkom 1920. Den är öppen: a. för avelsdjur vid av hush.sällsk, upprättade avelsstationer (se Fåravel) eller tillhörande sådana besättningar, som enligt Lantbr.styr:s beprövande äro av större betydelse för landets fåravel; b. för premierade baggar, tillhörande antingen avelsförening, inom vars område premiering äger rum, eller enskilda personer; samt c. efter K. Maj:ts medgivande på framställning av vederb. hush.sällsk, för avelstackor tillhörande medlem av fåravelsförening, inom vars område med statsmedel fårpremiering äger rum, med villkor att samtliga besättningens avelsdjur kunna införas i riksstamboken. Hush.sällsk. skall hos Lantbr.styr. till införande i stamboken anmäla de avelsdjur (av kategorierna b. och c), vilka av premieringsnämnd därtill godkänts. Hush.sällsk., inom vars område premiering av får av lantras äger rum, skall föra stambok över dylik ras. Förberedande avdelningar till riksstambok över avelsfår och till stambok för lantras skall genom pre-mieringsnämnden föras av hush.sällsk., inom vars område stambokföring av avelstackor eller av lantrasfår äger rum. K. regl. $^{31}/_{12}$ 1917.

Fäbod. I äldre tid, då kreaturen under hela sommaren föddes på bete, var vanligt, att betesmarker, som voro för avlägsna från bygden för att medgiva djurens dagliga skötsel hemifrån gården, bebyggdes med hus för djuren och deras vårdare samt för mjölkens behandling. Bebyggandet åtföljdes vanligen av röjning av mera stenfri och bördig mark för slåtter till hjälpfoder på platsen och stundom även till vinterfoder vid hemgården. På vissa, för varje ort bestämda tider flyttades kreaturen årligen till dessa fäbodar, bodvallar eller sätrar, åtföljda av sina vårdare, vanligen »fäbod-» eller »såterjäntor», stundom även till de större fäbodarna, där mark uppodlats, av gårdens övriga folk. Då fäbodarna i regel voro anlagda på den gemensamma utmarken, var ock vanligt, att de för byns olika gårdar voro samlade till samma plats, nien med skilda gårdar och hägnade bod vallar för varje gård. Efter deras belägenheter i förhållande till bygden skilde man mellan hem- och utfäbodar. Gamla fäbodar hava i stort antal utvecklats till självständiga gårdar eller byar, varom de talrikt förekommande namnen böda, såter (sätra) och sammansättningar därav vittna. Fäbodväsendet hade i äldre tider sin stora betydelse genom den möjlighet, som därigenom bereddes, att tillgodogöra fodret på avlägsna marker och för bygdens utvidgning, men har inskränkts på Utfodringens näringshalt anpassas efter djurens olika näringsbehov genom olika proportioner av hö (eller löv), agnar (av vete, råg och havre), baljväxt- och stråsädeshalm samt rotfrukter eller annat saftfoder samt kraftfoder. Modertackornas utfodring göres sålunda näringsrikare, i den mån deras dräktighet fortskrider, genom ersättande av stråsädeshalm med den äggviterikare ärthalmen, ökad högiva samt tillskott av kraftfoder, ss. havregröpe, oljekakor. Kraftfoder gives dock ofta först mot slutet av dräktighetstiden och då i en mängd av o.1—0.2 kg., samt ökas under digivningstiden ända upp till 0.5 kg. per djur och dag, så att modertackorna hålla sig i hull. Även baggarna böra under betäckningstiden erhålla tillskott av kraftfoder.

Gödning av får. Tidigt (i januari— februari) födda lamm avsättas med största fördel som »dilamm», vilka icke få någon gödning. De i vanlig tid, i mars eller senare födda lammen, som ej skola behållas till avel, böra oavbrutet hållas i gott hull genom tillskottsfoder vid sidan om diandet (se ovan Lammens utfodring). Om de sedan hållas på fint och gott bete, kunna de vid betestidens slut hava sådant hull, att de kunna säljas utan särskild g. Även de vuxna får, som skola slås ut, få vanligen ingen annan gödning utöver betningen på gräsmark och på stubbåkrarna, där spillsäd och avbrutna ax kunna bidraga till ett gott slakthull. Vid gödning under vintern, vartill det höga priset på fårstek under midvintern kan giva särskild anledning, användes i huvudsak samma fodermedel som vid gödning av vuxna nötkreatur. Fodermängden bör uppgå till minst 2 foderenheter och 160 g. smältbar äggvita per 100 kg. lev. v., d. v. s. äggvitehalten bör uppgå till 75—80 g. per foderenhet. Fodret bör fördelas på 3 mål dagligen.

Foderordningen för får kan vara som i koladugården, utom att minst 3 mål givas om dagen.(N. N.) H. J. Dft.

Tvättning av fåren före klippningen var förr vanlig för att rengöra ullen. För ullens beskaffenhet är detta bättre än tvättning av den klippta ullen, som därigenom förlorar i smidighet och glans. Numera underlåtes fårens tvättning ofta, huvudsakligen beroende på därmed förenat besvär. Tvättningen bör helst ske i klart, mjukt vatten, ss. i ett vattendrag eller sjö med fast botten, i brist därav i ett kar fyllt med vatten. Finulliga får, vars ull är hopklibbad av mycket ullfett och smuts, böra blötas dagen före tvättningen, för att smutsen må upplösa sig. Med grovulliga får är detta mindre nödigt. Vid tvättningen arbetas ullen för hand nere i vattnet, tills smutsen utlösts, och därefter sköljes djuret i rent vatten. Efter tvättningen böra djuren få torka i skydd för vind och sol, antingen pä ren gräsmark eller i hus på en bädd av rent strö. Vid tvättningen förlorar ullen i krusighet och smidighet, och för att den goda beskaffenheten må återkomma böra djuren ej klippas förr än 2 veckor senare.H. J. Dft.

Fårstambok. Genom Lantbr.styr:s försorg föres riksstambok över Cheviot-, Shropshire- och Oxforddown-raserna. Första delen utkom 1920. Den är öppen: a. för avelsdjur vid av hush.sällsk, upprättade avelsstationer (se Fåravel) eller tillhörande sådana besättningar, som enligt Lantbr.styr:s beprövande äro av större betydelse för landets fåravel; b. för premierade baggar, tillhörande antingen avelsförening, inom vars område premiering äger rum, eller enskilda personer; samt c. efter K. Maj:ts medgivande på framställning av vederb. hush.sällsk, för avelstackor tillhörande medlem av fåravelsförening, inom vars område med statsmedel fårpremiering äger rum, med villkor att samtliga besättningens avelsdjur kunna införas i riksstamboken. Hush.sällsk. skall hos Lantbr.styr. till införande i stamboken anmäla de avelsdjur (av kategorierna b. och c), vilka av premieringsnämnd därtill godkänts. Hush.sällsk., inom vars område premiering av får av lantras äger rum, skall föra stambok över dylik ras. Förberedande avdelningar till riksstambok över avelsfår och till stambok för lantras skall genom pre-mieringsnämnden föras av hush.sällsk., inom vars område stambokföring av avelstackor eller av lantrasfår äger rum. K. regl. $^{31}/_{12}$ 1917.

Fäbod. I äldre tid, då kreaturen under hela sommaren föddes på bete, var vanligt, att betesmarker, som voro för avlägsna från bygden för att medgiva djurens dagliga skötsel hemifrån gården, bebyggdes med hus för djuren och deras vårdare samt för mjölkens behandling. Bebyggandet åtföljdes vanligen av röjning av mera stenfri och bördig mark för slåtter till hjälpfoder på platsen och stundom även till vinterfoder vid hemgården. På vissa, för varje ort bestämda tider flyttades kreaturen årligen till dessa fäbodar, bodvallar eller sätrar, åtföljda av sina vårdare, vanligen »fäbod-» eller »såterjäntor», stundom även till de större fäbodarna, där mark uppodlats, av gårdens övriga folk. Då fäbodarna i regel voro anlagda på den gemensamma utmarken, var ock vanligt, att de för byns olika gårdar voro samlade till samma plats, nien med skilda gårdar och hägnade bod vallar för varje gård. Efter deras belägenheter i förhållande till bygden skilde man mellan hem- och utfäbodar. Gamla fäbodar hava i stort antal utvecklats till självständiga gårdar eller byar, varom de talrikt förekommande namnen böda, såter (sätra) och sammansättningar därav vittna. Fäbodväsendet hade i äldre tider sin stora betydelse genom den möjlighet, som därigenom bereddes, att tillgodogöra fodret på avlägsna marker och för bygdens utvidgning, men har inskränkts pågrund av nyare tids högre pris på produkter och arbete samt stegrade fordringar på djurens avkastning och produkternas kvalitet.

Olägenheter av fäbodväsen. Avkastningen av djuren blir ofta ringa till följd av betets knapphet under tider av torka och på grund av djurens vida kringströvande. Ofta har avkastningen räknats till blott 2 l. mjölk om dagen och 1 lispund (8.5 kg.) smör för sommaren, vartill kommer, att djurets nedsatta hull kan verka minskande på deras avkastning även under vintern. Produkternas beredning blir vanligen underhaltig och deras salupris lågt, särdeles då avsättning ej kan ske av det färska smöret, utan detta måste hopsparas till hösten. En förbättring av kreatursaveln är omöjlig, då han- och hondjur få gå tillsammans och tidig betäckning i förening med svag utfodring hämmar djurens tillväxt. Omkostnaden för avlöning av fäbodjänta och för fäbodens underhåll, som under forna prisförhållanden föga märktes, har numera blivit allt mer kännbar, särdeles i de fall, då varje gårds fäbodskötsel drives särskilt. Slutligen har den skada, som djuren göra å skogsåterväxten, allt mer beaktats.

Dessa olägenheter har man här och var sökt avhjälpa, dels genom att flere granngårdar förenat sig om gemensam fäbodskötsel och mjölkbehandling, varvid stundom verkliga sätermejerier uppstått, dels genom att mjölkkorna och handjuren hållas hemma och endast sinkor och ungdjur samt tackor släppas till fäbodarna. Fäbodar, som hava beten på bördig

jord, särdeles på stenfria sluttningar, kunna väl giva djuren gott underhåll, men fäbodväsendet i skogarna synes dock vara oförenligt med en nutida hushållning och har alldeles upphört i södra och mellersta Sverige och starkt avtagit i Dalarna och Norrland. Endast där större vidder av fjällbeten finnas, synes det kunna bibehållas med fördel. I Norge, där sådana betesmarker finnas i stor utsträckning, arbetas med iver på dess förbättring och utvidgning.

Fäfluga. Se Broms, Styng.

Fähus. Se Ladugård.

Fälad. Se Allmänning.

Fällmask alldaglig benämning på insektlarver, som »fälla» sädesbrodd genom att avbita den under jordytan. Se Knäppare, Nattfly.

Fällning. 1. Av virke, se Skogsavverkning. 2. Fjäderfällning se Ruggning.

Fältbana. För transport i stor skala av skördeprodukter, särskilt rotfrukter, kalk, märgel m. m. över öppen åker, där körning på vagn går mycket tungt, användes stundom lätta, flyttbara spår. Dessa kunna köpas i form av färdigmonterade spårramar, bestående av 3—5 m. långa skenor fästa på lätta järnsyllar genom krampor och kilar eller genom skruvbultar. De vid dessa spår använda skenornas vikt bör ej överstiga 7 kg. per meter. Transporten på dylika spår sker på lätta tippvagnar, vanligen rymmande omkring 1 m^3.

Fältförsök. Se Försöksväsen.

Fältinventar, i jorden nedlagda kostnader för nästa gröda, ss. utsäde, gödsel, arbete. Se Kapital.

Fältmätning betecknar som lantmäteriterm de arbeten ute på marken, som erfordras för åstadkommande av en fullständig plankarta, över all den till en jordegendom hörande marken, och består av 2 delar: stommätning och detaljmätning.

Stommätningens uppgift är att åstadkomma ett linjenät, som möjliggör detaljernas riktiga sammanfogande till en sammanhängande karta. Detta linjenät kan uppbyggas efter numerisk eller grafisk metod.

Vid numerisk stommätning omspännes mätningsområdet av ett genom kombinerad längd- och vinkelmätning uppbyggt polygonnät, framdraget längs områdets yttergränser och på framkomliga ställen (vägar, dalgångar o. d.) i det inre, och anordnat i form av slutna polygoner. Hörnpunkterna i detta nät, de s. k. polygonpunkterna, vilka även tjäna som stödpunkter (se nedan), inmätas genom kombinerad längd- och vinkelmätning, varefter ur mätningsresultatet punkternas rätvinkliga koordinater beräknas och deras läge sålunda bestämmes. Med ledning av så erhållna koordinater, upprättas därefter en karta över stomlinjenätet.

Vid grafisk stommätning stakas i gynnsam terräng en rät linje, baslinjen, och från denna linje andra stomlihjer, som böra förläggas nära mätningsområdets yttergränser och som skola hava den sträckning i förhållande till baslinjen och varandra, att de samtliga direkt kunna konstrueras som trianglar i önskad skala.

Samtliga stomlinjer längdmätas 2 ggr, helst i olika riktningar. All längdmätning måste utföras med noggrant horisonterat mätband för att få kartläggningen hänförd till ett horisontalplan. Vid den första mätningen markeras linjerna med numrerade pålar på var hundrade meter. Vid den andra mätningen utsättas inga pålar, men däremot antecknas längden från mätningens begynnelsepunkt till varje utsatt påle eller eljes markerad punkt i linjen och linjens hela längd. Skillnaden mellan två mätningar av samma linje bör ej överstiga 0.001 *l* + 0.01 sqrt(*l*) + 0.1 m.Rättelse i boken: 'l' är tillagt i formeln före + 0.01., där *l* betecknar den uppmätta linjens längd i meter.

För att möjliggöra detaljmätningen stakas mellan stomlinjerna s. k. mätningslinjer, som i skogsmark böra vara parallella och på sins emellan lika avstånd, vanligen 200 m. Om kartan upprättas i liten skala, 1 : 8000 till 1 : 20000, och skogsmarken ej är alltför detaljrik, kan avståndet mellan parallellerna ökas upp till 1,000 m. I inägojorden läggas mätningslinjerna så, att detalj mätningen kan utföras

grund av nyare tids högre pris på produkter och arbete samt stegrade fordringar på djurens avkastning och produkternas kvalitet.

Olägenheter av fäbodväsen. Avkastningen av djuren blir ofta ringa till följd av betets knapphet under tider av torka och på grund av djurens vida kringströvande. Ofta har avkastningen räknats till blott 2 l. mjölk om dagen och 1 lispund (8.5 kg.) smör för sommaren, vartill kommer, att djurets nedsatta hull kan verka minskande på deras avkastning även under vintern. Produkternas beredning blir vanligen underhaltig och deras salupris lågt, särdeles då avsättning ej kan ske av det färska smöret, utan detta måste hopsparas till hösten. En förbättring av kreatursaveln är omöjlig, då han- och hondjur få gå tillsammans och tidig betäckning i förening med svag utfodring hämmar djurens tillväxt. Omkostnaden för avlöning av fäbodjänta och för fäbodens underhåll, som under forna prisförhållanden föga märktes, har numera blivit allt mer kännbar, särdeles i de fall, då varje gårds fäbodskötsel drives särskilt. Slutligen har den skada, som djuren göra å skogsåterväxten, allt mer beaktats.

Dessa olägenheter har man här och var sökt avhjälpa, dels genom att flere granngårdar förenat sig om gemensam fäbodskötsel och mjölkbehandling, varvid stundom verkliga sätermejerier uppstått, dels genom att mjölkkorna och handjuren hållas hemma och endast sinkor och ungdjur samt tackor släppas till fäbodarna. Fäbodar, som hava beten på bördig jord, särdeles på stenfria sluttningar, kunna väl giva djuren gott underhåll, men fäbodväsendet i skogarna synes dock vara oförenligt med en nutida hushållning och har alldeles upphört i södra och mellersta Sverige och starkt avtagit i Dalarna och Norrland. Endast där större vidder av fjällbeten finnas, synes det kunna bibehållas med fördel. I Norge, där sådana betesmarker finnas i stor utsträckning, arbetas med iver på dess förbättring och utvidgning.

Fäfluga. Se Broms, Styng.

Fähus. Se Ladugård.

Fälad. Se Allmänning.

Fällmask alldaglig benämning på insektlarver, som »fälla» sädesbrodd genom att avbita den under jordytan. Se Knäppare, Nattfly.

Fällning. 1. Av virke, se Skogsavverkning. 2. Fjäderfällning se Ruggning.

Fältbana. För transport i stor skala av skördeprodukter, särskilt rotfrukter, kalk, märgel m. m. över öppen åker, där körning på vagn går mycket tungt, användes stundom lätta, flyttbara spår. Dessa kunna köpas i form av färdigmonterade spårramar, bestående av 3—5 m. långa skenor fästa på lätta järnsyllar genom krampor och kilar eller genom skruvbultar. De vid dessa spår använda skenornas vikt bör ej överstiga 7 kg. per meter. Transporten på dylika spår sker på lätta tippvagnar, vanligen rymmande omkring 1 m^3.

Fältförsök. Se Försöksväsen.

Fältinventar, i jorden nedlagda kostnader för nästa gröda, ss. utsäde, gödsel, arbete. Se Kapital.

Fältmätning betecknar som lantmäteriterm de arbeten ute på marken, som erfordras för åstadkommande av en fullständig plankarta, över all den till en jordegendom hörande marken, och består av 2 delar: stommätning och detaljmätning.

Stommätningens uppgift är att åstadkomma ett linjenät, som möjliggör detaljernas riktiga sammanfogande till en sammanhängande karta. Detta linjenät kan uppbyggas efter numerisk eller grafisk metod.

Vid numerisk stommätning omspännes mätningsområdet av ett genom kombinerad längd- och vinkelmätning uppbyggt polygonnät, framdraget längs områdets yttergränser och på framkomliga ställen (vägar, dalgångar o. d.) i det inre, och anordnat i form av slutna polygoner. Hörnpunkterna i detta nät, de s. k. polygonpunkterna, vilka även tjäna som stödpunkter (se nedan), inmätas genom kombinerad längd- och vinkelmätning, varefter ur mätningsresultatet punkternas rätvinkliga koordinater beräknas och deras läge sålunda bestämmes. Med ledning av så erhållna koordinater, upprättas därefter en karta över stomlinjenätet.

Vid grafisk stommätning stakas i gynnsam terräng en rät linje, baslinjen, och från denna linje andra stomlihjer, som böra förläggas nära mätningsområdets yttergränser och som skola hava den sträckning i förhållande till baslinjen och varandra, att de samtliga direkt kunna konstrueras som trianglar i önskad skala.

Samtliga stomlinjer längdmätas 2 ggr, helst i olika riktningar. All längdmätning måste utföras med noggrant horisonterat mätband för att få kartläggningen hänförd till ett horisontalplan. Vid den första mätningen markeras linjerna med numrerade pålar på var hundrade meter. Vid den andra mätningen utsättas inga pålar, men däremot antecknas längden

från mätningens begynnelsepunkt till varje utsatt påle eller eljes markerad punkt i linjen och linjens hela längd. Skillnaden mellan två mätningar av samma linje bör ej överstiga 0.001 l + 0.01 sqrt(l) + 0.1 m.Rättelse i boken: 'l' är tillagt i formeln före + 0.01., där l betecknar den uppmätta linjens längd i meter.

För att möjliggöra detaljmätningen stakas mellan stomlinjerna s. k. mätningslinjer, som i skogsmark böra vara parallella och på sins emellan lika avstånd, vanligen 200 m. Om kartan upprättas i liten skala, 1 : 8000 till 1 : 20000, och skogsmarken ej är alltför detaljrik, kan avståndet mellan parallellerna ökas upp till 1,000 m. I inägojorden läggas mätningslinjerna så, att detalj mätningen kan utföras

på bekvämaste sätt, utan att noggrannheten eftersättes. Även mätningslinjerna uppmätas och markeras med pålar på var 100:de meter. Eftersom dessa linjers längder på kartan kontrolleras av stomlinjerna, behöva de icke längdmätas mer än en gång. Skillnaden mellan linjens på marken mätta och på kartan sedermera i skalan erhållna längd bör ej överstiga 0.002 l + 0.04 sqrt(l) + 0.0004 s, där l betecknar uppmätt längd i m. och 1:s kartans skala.

Av stor vikt är, att ett antal punkter i stomlinjer och viktigare mätningslinjer markeras på för framtiden varaktigt sätt, för att möjliggöra såväl eventuellt erforderlig komplettering och revision av kartan, sedan förändringar inträffat, som även utstakning och markering av sträckningar å befintliga ägogränser. Sådana punkter kallas stödpunkter. De markeras med borrhål i berg eller jordfasta stenar och skola finnas till ett antal av minst 3 i varje linje, som anses böra för framtiden bevaras. De förläggas i linjen på så sätt, att 2 stycken möjliggöra linjens utsättande, medan den tredje tjänar till kontroll å linjens riktning. Av praktiska skäl bör man om möjligt tillse, att stödpunkterna komma att ligga i skärningspunkter mellan viktigare linjer. Samma punkt gör då tjänst i 2 linjer.

Ex. på stomnät med stomlinjer, paralleller och andra mätningslinjer samt stödpunkter ger fig., där *a . . .e* *= stomlinjer, *f . . .h* = mätningslinjer, *i . . . m* = paralleller och *o . . .y* = stödpunkter.

Även detaljmätningen kan utföras numeriskt eller grafiskt.

Numerisk detaljmätning bör användas i städer och andra samhällen med tätare byggnadssätt och i övrigt där höga markvärden göra särskild noggrannhet önskvärd. Mätningen utföres så, att varje mätningsföremåls läge bestämmes med direkta mått. Fältmaterialet föreligger således i siffror, med ledning av vilka de önskade kartorna sedan kunna upprättas å arbetsrummet i önskad skala, varefter mätningsresultaten till framtida säkerhet bevaras. Grafisk detaljmätning är dock ännu så länge den enda praktiskt användbara metoden för de ojämförligt största delarna av vårt land. Här avbildas mätningsföremålen direkt i önskad skala. Den blir av två olika slag, allt efter mätningsföremålens beskaffenhet. Inägor, byggnader, större vägar, viktiga hägnader och dyl. inmätas på horisonterat mätbord med hjälp av distanstub eller diopter, medan markgränser i skogsmark inmätas med mätband under kompassgång.

Vid mätning med distanstub avläses avståndet från stationen till den inmätta punkten på en i den senare uppställd, i cm. graderad distansstång. Varje punkt behöver således observeras endast en gång. Det längsta håll, på vilket inmätning med distanstub bör förekomma, är 150 m. Här minskas nämligen skärpan i punktbestämning i den mån, som avståndet ökas.

Ex. på stomnät.

Den i vårt land vanliga typen av distanstub består av en tublinjal och en Kepplers kikare, försedd med 2 distanstrådar på ett så avpassat inbördes avstånd, att det mellan dem i kikaren synliga intervallet på stången i cm. direkt ger föremålets avstånd i meter. Instrumentet är dessutom försett med en av kommissionslantmätaren J. P. Ljungström år 1875 konstruerad s. k. dubbelkil, som automatiskt till horisontalplanet reducerar detta avstånd vid dess utsättande å mätbordet. I fig. betecknar T tublinjalen, K kikaren,och D dubbelkilen.

Vid dioptermätningen observeras varje inmätt punkt från 2 stationer. Vinkeln mellan riktningarna från stationerna till den inmätta punkten får ej vara mindre än 1/2 rät. Däremot är avståndet från stationen till den inmätta punkten, om terränghinder ej finnas, begränsat endast av ögats förmåga att iakttaga den stång

eller signal, som användes för att vid mätningen markera punkten. Inom vissa gränser växer skärpan i bestämningen med avståndet till punkten.

Ljungströms distanstub.

Diopter.

Dioptern består av en linjal av stål eller mässing och två vertikala med långsgående siktskåror försedda ståndare.

Vid avfattning av skogsmark utföres längdmätning mellan parallellerna vinkelrätt mot desamma. Riktningarna angivas av en vanlig kompass, infälld på korstavla, vinkeltrumma el. dyl. Vid mätningen avsättes de inmätta punkterna på rutat papper. Korstavla och vinkeltrumma komma till användning vid de enklare utsättningar av vinklar, som i övrigt kunna förekomma under fältmätningens gång. Båda äro avsedda att vid mätningen fästas å stake.

Korstavla.

De olika detaljmätningsbladen sammanfogas med stöd av stomkartan till en sammanhängande karta över mätningsområdet. Jfr Skogsindelning.

Vinkeltrumma.

Gustaf Willén. John Svärdson.

Fältspat kallas kristalliniska stenarter, bestående av aluminiumsilikat av kalium, natrium och kalcium. Förekommer allmänt som beståndsdel av urbergarterna och har därför utgjort en del av det material, varav de lösa jordlagren bildats, samt utgör en viktig källa till dessas innehåll av kali, varav ren kali-f., ortoklas, innehåller över 16 och fältspatrika bergarter upp till 10—11 %. F. är ett eftersökt råmaterial för porslinsindustrien, men endast då den förekommer så väl utskild i bergarten, att den kan utsträckas ren, är den brytvärd för detta ändamål. — Talrika försök hava gjorts att av f.-rika bergarter bereda kaligödselmedel men på grund av stenartens motståndskraft mot sönderdelning hittills med mycket liten framgång. Det enklaste sättet, bergartens finmalning, har visat sig icke märkbart öka lösligheten, utan de stenmjöl (»svenskt kali» m. m.), som därav framställts, hava vid därmed gjorda försök visat sig vara värdelösa (se Försöksberättelser i Sv. Mosskulturföreningens tidskrift 1890 sid. 455, 1891 sid. 471, 1892 sid. 62, 1894, sid. 283, 1895 sid. 211, 1898 sid. 311). Något mer lösligt är kali i den vulkaniska bergarten fonolit, som innehåller omkring 10 % kali, varav omkring 1/3 är löslig i varm saltsyra,

h&sY^yyt*****..

jnen även denna bergart har i finmald form visat sig icke lämna lönande gödslingsverkan (se Medd. fr. Centr.Anst. N:o 23, 33 och 86). — Åtskilliga försök hava också gjorts att genom kemisk inverkan göra f.-rika bergarter användbara som gödselmedel. Sålunda har f. upphettats tillsammans med kalk under .antagande, att det senare ämnet skulle utdriva fältspatkalit ur det svårsönderdelade silikatet; ej heller härav ha tillfredsställande resultat nåtts. Något bättre synes en i senaste tid använd metod giva, vid vilken jämte kalk även gips inblandats i massan, som glödgats. Det därvid erhållna preparatet, som benämnts kalikalk, med 5—6 % kali, som till största delen var lösligt i 4 % saltsyra och till 1/2—7 3 även i vatten, har givit ungefär lika god gödselverkan, som samma mängd kali i kalisalt. Detta preparat har dock ej ännu kommit i handeln (se Meddel. fr. Centr.anst. N:o 163, 177).

Enligt en av E. W. Jungner uppfunnen metod upphettas kalihaltiga f.- och glimmerrika bergarter i en ström av kolsyra eller av vattenånga tillsammans med kalk eller kalciumkarbonat till sådan värmegrad, att kalit avgår i gasform som karbonat eller hydrat, under det att återstoden bildar cement. Ej heller denna metod har ännu kommit till fabriksmässig användning. Slutligen må nämnas den av A. Lindblad och L. Yngström uppfunna metoden att genom upphettning av leptit (finkornig gnejs) med kol och järnskrot i en elektrisk ugn befria kalit från en del av kiselsyran, varvid skulle bildas ett lättlösligt kalium-aluminiumsilikat samt kiseljärn. Det sålunda framställda »elektrokalit» var till större delen lösligt i saltsyra men gav icke så stor kali-gödslande verkan, att tillverkningen blev lönande. (Se Medd. N:o 86 fr. Centr.anst.)

Fängsling av sjuka djur är ofta nödvändig för att möjliggöra vissa undersökningar eller operationer och avser såväl att skydda operatören som att tvinga djuret att hålla sig stilla.

För hästar är en broms (se d. o.) ett enkelt och verksamt tvångsmedel. För att skydda sig mot sparkar vid undersökning av extremiteterna kan man låta ett biträde hålla upp ett framben på hästen (vid undersökning av ett bakben upplyftes frambenet på samma sida). För större säkerhet (då operatören måste stå bakom hästen, ss. vid undersökning genom ändtarm eller skida) anläggas s. k. spränglinor; dessa utgöras av ett par tillräckligt långa och grova men mjuka linor, i ena ändan försedda med en splitsad, läderöverklädd ögla, och anläggas med en rännsnara om vardera kotleden på bakbenen, varefter linorna antingen föras mellan frambenen och därefter läggas ett slag om halsen omedelbart framför manken samt sammanhållas med en knut i bringan; eller ock lägges vardera linan inifrån utåt ett halvslag om underarmen

och därifrån upp till manken, där de sammanknytas. Spränglinor användas särskilt på stoet vid betäckning för att skydda hingsten.

Språnglinor.

Vid mera ingripande operationer måste djuren fängslas i liggande ställning (»kastas»), varvid användes k a s 11 y g, av vilka det s. k. Berliner-kasttyget är det enklaste och mest använda. Det utgöres av 4 starka, 40—50 cm. långa och 5 cm. breda, på insidan helst stoppade läderremmar med spänne och i närheten av detta en D-formad ring. Dessa s. k. hällor äro avsedda att spännas en omkring vardera kotleden. Den ena hällan, huvudhällan, är medelst en omkring 1 m. lång kedja förenad med en 5—6 m. lång, stark och smidig lina. Huvudhällan fästes vid kedjan på det sättet, att från dess ring utgår ett gaffelformat utskott mellan vars skänklar den yttersta länken i kedj an trädes in och kvarhålles medels en genom båda skänklarna gående skruv. Vid kastning anlägges huvudhällan om kotleden på det ena frambenet (det högra, om hästen skall kastas på vänster sida och tvärtom), varefter linan trädes genom ringen på samma sidas bakben (utifrån inåt), därifrån genom ringen på andra bakbenet (inifrån utåt) till frambenet på samma sida och slutligen genom ringen på huvudhällan. Ett par tömmar eller en omkring 5 m. lång, av bred sadel-gjord förfärdigad s. k. platlonge föres mellan frambenen och lägges sedan över bogen och manken (på den sida, som vid kastningen blir vänd uppåt) till motsatta sidan, där dess ändar fattas av ett biträde; en annan person ställes vid hästens huvud, fattar tyglarna till tränsen med ena handen och med den 3SO

andra i grimmans sidostycke; en tredje tager ett stadigt tag i hästens svans och två eller tre i linan. Genom samtidig dragning i platlongen och svansen åt ena sidan och linan åt den andra kastas hästen kull, varvid den, som står vid huvudet, ser till, att nosen ej stöter mot marken, och genom att sätta sitt knä mot hästens hals kvarhåller han huvudet vid marken. Genom sakta dragning i linan sammanföras extremiteterna och fasthållas genom att en spärrhake (Si fig.), tillräckligt stor för att ej gå genom ringen, trädes genom den närmast intill huvudhällans ring belägna länken på kedjan. För kastningen väljes en lämplig, stenfri och mjuk plats eller ock kastas hästen på en tillräckligt tjock halmbädd. För att motverka ryggradsbrott, som kan uppstå genom hästens ansträngningar att göra sig fri, bör den, som håller hästens huvud, tillse, att nosen alltid hålles sträckt framåt och att hästen hindras från att böja huvudet ner mot

Berliner kasttyg.

bringan; en person bör även helst sätta sig på hästens höft. Vid avfängslingen behöver man blott skruva ur skruven i huvudhällan, då alla extremiteterna (benen) bliva fria, varefter hällorna avtagas, medan hästens huvud ännu kvarhålles. Ett annat ofta använt kasttyg är Stuttgarter-kasttyget, som består av 2 hällor och 2 linor av samma beskaffenhet som de förut nämnda språnglinorna. För användningen läggas hällorna på två diagonala ben (t. ex. höger fram och vänster bak, då hästen skall kastas på vänster sida) och linorna på de båda motsatta benen, varefter linan från höger bak trädes genom ringen i hällan på höger fram (inifrån utåt) och linan från vänster fram genom ringen i hällan på vänster bak (utifrån inåt) och föres sedan under linan, som förenar högra sidans ben. (Vid kastning på höger sida tvärtom.) Dragningen sker alltid något utåt ifrån den punkt, där linan går genom hällan (således snett bakåt i den från högra och snett framåt i den från vänstra sidans benpar, då kastningen sker åt vänster). För övrigt förfares som vid kastning med Ber-

Stuttgarter kasttyg.

linerkasttyget. Fördelen med Stuttgarter-kasttyget är, att benen på samma sida äro förenade men båda sidornas benpar fria från varandra, så att man bättre kommer åt vid operation på buken, t. ex. vid kastration. Om fängsling vid skoning, se Hovbeslag.

För nötkreatur kan även användas nötkreatursbrems (se Brems), och tjurar böra helst före 1 års ålder ringas, d. v. s. förses med en ring av metall genom nedre delen av näsbrosket. Tjurringar finnas av många olika konstruktioner, dels självlåsande, dels sådana som hopfästas med en skruv; de förra äro i allmänhet mindre tillförlitliga, emedan de stundom öppna sig vid häftiga vridningar. Vid ringningen göres först ett hål genom näsbrosket, helst med en särskild håltång eller en troakar, men även kan med fördel användas en vass huvborr. Ringen bör alltid fästas upp med en rem, som längs nosryggen går till en tvärrem mellan hornen, varigenom man lättare kan få tag i ringen. — För att hålla upp ett framben på motsträviga nötkreatur lägges en lina kring kotan och därifrån över manken eller runt bröstkorgen eller användes en med sölja försedd rem, som spännes i 8-form om underarm och skenben. Bakben hålles lätt upp, om det fastsurras vid en i hasvecket lagd stång, som sedan upplyftes av ett par medhjälpare, eller stångens ena ände stödes mot ett lämpligt underlag, såsom ekrarna på ett hjul, så att den kommer att verka som en hävstång. — Vid kastning av nötkreatur begagnar man sig bäst av den s. k. nedsnörningsmeto-d e n, varvid en töm lägges om hornen och därifrån längs halskammen till manken, där den lägges i ett halvslag om bröstet bakom bogarna och ett liknande om buken i ljumsk-trakten. Låter man sedan ett par karlar draga/~&1Q

35i

i tömmen bakåt, så att halvslagen dragas till, lägger djuret sig vanligen genast, varefter fängsling av benen lätt kan ske.

För svin användes ett s. k. svinträ eller tryneträ, liknande en vanlig tåg-brems, vars tågögla lägges om nosen bakom betarna och till vrides med träskaftet; eller ock lägges en enkel knut på en töm, som sedan trädes över nosen och drages till bakom betarna, varefter en karl håller i vardera änden av tömmen.

Hundar hindras att bitas genom att ett snöre lägges om nosen, med en enkel knut, som vändes nedåt, varefter snörets ändar sammanknytas i nacken. Jfr Brems. E. N—m.

Fänkål, Foeniculum officinale L., en flock-blomstrig ört (umbellat), lik vanlig dill, men frukten ovingad, försedd med 5 åsar. Växer vild och odlad i södra Europa. Frukterna innehålla en eterisk olja mycket lik anisfruk-tens, och användas därför som krydda och aptitretande medel, ävensom i djurmedicin. Se Aromatiska ämnen.

Färg. 1. Jordens f. beror av dess blandningsdelars f. och av dess fuktighet, vilken minskar ljusets återkastning och därför giver en mörkare färgton. Av jordblandnings-delarna giva de vita eller ljusa, kvarts, kalk, fältspat m. fl., jorden en ljusare färg, i ju mer övervägande grad jorden består av dem, under det att järnföreningar giva antingen (ferroföreningar) en mörk f. (ex. blålera och den svarta rand av svaveljärn, som brukar uppkomma i undre gränsen för luftens inträngande i jorden) eller ock (ferriföreningar) en rostbrun eller gul f. (ex. rödsand, rödj ord, väl genom-luftad lera). Framför allt beror jordens 1-ton av halten av de mörkbruna-svarta mull-och torvämnena (svartmylla), vilkas färgverkan är starkare i sand än i lera. Den mörka färgen absorberar solljuset och gör därigenom jorden ytvarm. Då mullhalten giver jorden högre halt av kväve, betraktas ofta en mörkare färgton på jorden som tecken till att jorden är mer bördig (»fet»), vilket dock är ganska ovisst.

2. Hårfärgen hos husdjuren är utan betydelse för djurs bruksvärde men kan, särskilt hos hästar, inverka på saluvärdet, då vissa färger äro mer omtyckta än andra, och i viss mån även på avelsvärdet ej blott på grund av färgens omtyckthet, utan även emedan färgen i vissa fall är rastecken och en avvikelse därifrån anses tyda på bristande rasrenhet eller tecken till en viss osäkerhet i nedärvT ningen. Största betydelse har dock djurens f. som igenkänningstecken på olika individer.

Färgen beror av ett färgämne (pigment) i håren, vilka indelas i täckhår, som utgöra den egentliga fällen, och skyddshår, ss. taglet i pannlugg, man och svans (eller svanstofs) och hovskägg.

Grundfärgen, som är förhärskande

över större delen av kroppen, indelas i enkla,, blandade och sammansatta. Enkla färger kännetecknas av att täckhåren över hela kroppen äro av samma f., blandad säges färgen vara, då olikfärgade täckhår äro tämligen» likformigt blandade med varandra, under det att vid sammansatt f. de olikfärgade håren ärosamlade var för sig till större fläckar eller fält.

a. Hos hästar:

Svart eller rapp kallas hästen, då såväl täck- som skyddsnår äro svarta. Glansrappar kallas de starkt glänsande, kolrappar de mer matt svarta och sommarrappar de, hos vilka blott skyddshåren äro rent svarta men täckhåren i spetsarna något rödbruna, särskilt vintertiden, då däremot den kortare och tunnare hårfällen sommartid är mera rent svart; de sistnämnda benämnas även kråksvarta. — Bruna hästar ha skyddshåren svarta men täckhåren bruna i olika nyanser. Hos de svartbruna äro täckhåren å större delen av kroppen nästan svarta men kring näsborrarna och ljumskarna,, under buken och på extremiteternas insida kopparröda eller gulbruna; då de ljusare schatteringarna äro mer utbredda och av gul eller gulgrå färg, benämnes färgen esel-m a u 1 (mulåsnef ärgad). Mörkbruna hava mörkbruna täckhår med ljusare schattering omkring nosen, i ljumskarna, under buken och på insidan av extremiteterna samt nedre delen av benen från knät och has svarta. Kastanjebruna hava jämnt brun f. över hela kroppen men svarta ben. Hos de rödbruna sträcker sig det svarta på benen endast upptill kotleden och ett stycke upp på framsidan av skenbenet och är vanligen insprängt med rödaktiga hår. Ljusbruna ha mer gulbrun f. och det svarta på benen starkt uppblandat med gulbruna hår. Ofta förekomma ljusare schatteringar kring nosen, i ljumskarna och på insidan av extremiteterna och stundom även insprängda bruna hår vid mankammen och svansroten (»melerad» man och svans). Då färgen är starkt metallglänsande och benen mer rent svarta, kallas de guldbruna. — F u x a r utmärkas av att skyddshåren aldrig; äro svarta utan av samma färg som täckhåren eller ljusare, stundom även gråröda, och täckhåren rödaktiga i mörkare eller ljusare ton; man skiljer mellan s o t f u x med mörkt svartröda täckhår samt man och svans antingen av samma f. (k o 1 f u x) eller ljusare, vitgrå eller vita (svettfux); kopparfux med mörka, kopparfärgade täckhår, man och svans; sobelfux med chokladbruna täckhår, ofta apelkastade, samt man och svans gråvita; mörkfux med mörkt rödbruna täckhår samt man och svans svartgrå; brand-f u x liknande föregående men något ljusare och hårspetsarna liksom svedda; lerfux gråröd, lerfärgad med man och svans i samma f. eller något ljusare samt ljusfux med352 '-*$

täckhår gulröda samt man och svans likaså eller något ljusare; vid stark metallglans på håren kallas de sistnämnda guldfuxar. — Blacka hästar hava likasom de bruna alltid man, svans och benens nedre del svarta, men täckhåren gula, gulgrå eller gulbruna; oftast förekommer en mörk strimma (ål) efter ryggen och stundom även en eller ett par över manken och bogarna, ävensom tvärstrimmor i knä-och has vecken. Man skiljer mellan: gulblacka med gula, musblacka med gulgrå täckhår; sotblacka hava täckhår med mörka spetsar eller hårfäll av blandade gula, gulgrå och svarta hår med mörkare schattering på huvud, rygg och kroppssidor, ljusare under buken och på insidan av extremiteterna. — Isabelle r, hava gulaktiga täckhår samt skyddshåren av samma f. eller ljusare; mörkisabellef ha rödaktiga täckhår samt man och svans vita eller 'mörkgrå; gulisabeller gula täckhår samt man och svans likaså eller ljusare; ljus- eller blekisabeller såväl täck- som skyddshår gulvita samt ljus, köttfärgad hud och s. k. »glasögon», d. v. s. vit regnbågshinna (iris) i st. f., såsom vanligt hos hästen, mörkbrun. — Vita hästar äro antingen mjölkvita med matt, vit f., mörk skiffergrå hud samt man- och svanstaglet ogenomskinligt, eller glansvita med mer glänsande hår, köttfärgad hud och taglet ofärgat genomskinligt.

Blandade grund jäf ger:

Stickelhåriga hava mörk bottenfärg med inströdda vita hår, skimlar vit bottenfärg med inströdda hår av annan f. Bottenfärgen framträder mest på huvudet, särskilt omkring nosen, samt i svansspetsen, varför hos skimlarna huvudet alltid är ljusare och trakten kring näsborrarna likasom svansspetsen nästan vit, medan de stickelhårigas huvud vanligen är mörkare och svansspetsens f. bestämmes av den grundfärg, som är bottenfärg: således svart hos stickelhåriga svarta, bruna och blacka men ljusare hos fuxar och isabeller. Skimlarna ljusna vanligen med åren och bliva slutligen helt vita; de mörka håren kvarstå längst pä låren och bogarna, bildande mörkare ringar på vit botten, och hästen kallas då apelkastad. Äro de mörkare håren grå eller svarta, kallas hästen gråskimmel, äro de rödaktiga eller chokladfärgade, r o-sen- eller chokladskimmel, och utgöras de av en blandning av gult, grått och svart, så att färgen påminner om snittytan på en muskotnöt, muskotskimmel. Stundom kvarstår den mörka färgen endast som små, mörka fläckar, tämligen jämnt spridda över hela kroppen, s. k. flugskimmel, om fläckarna äro svarta eller forellskimmel, då de äro rostbruna. De stickelhåriga betecknas efter bottenfärgen (stickelhårig svart, stickelhårig brun o. s. v.), men benämningen skimmel användes även för vissa stickelhåriga,

t. ex. j ärnskimmel (stickelhårig svart, som, då huvudet är rent svart, kallas moh-renkopf), rödskimmel (stickelhårig f ux), brandskimmel (stickelhårig brun), honungsskimmel (stickelhårig gul). Stickelhåriga och skimliga djur synas åtminstone i regel vara bastarder mellan djur med enkla färger, vit och annan färg. Sammansatta färger:

Hästar med sammansatt f. kallas s k ä c-kar med tillägg av den f., som förekommer jämte den vita (ex. svartskäck, brunskäck o. s. v.). Äro fläckarna små, handstora, tämligen regelbundna, runda eller ovala och mer jämnt fördelade över kroppen, kallas hästen tigerskäck eller tiger, ävenledes med tillägg av fläckarnas färg, t. ex. svart-tiger, röd-tiger etc. Tecken:

Härmed betecknas större eller mindre fläckar eller hårfält av annan färg än grundfärgen; de äro oftast av vit färg och kunna vara dels medfödda dels tillfälliga eller förvärvade. Medfödda tecken förekomma vanligen på huvudet och benens nedre del, stundom även under buken, på juvret, på pungsäcken o. s. v. Tillfälliga tecken uppstå vanligen efter bryt-sår, genom att de efter läkningen åt er växande håren äro vita; de förekomma därför oftast i lokstäderna, däckel- och sadelstaden. Även svarta tecken förekomma, stundom på olika ställen av kroppen, isynnerhet hos fuxar, och kunna utgöra goda kännetecken.

Tecknen på huvudet äro: Blomma, en hårvirvel av glesa vita hår. Stj ärnämne, en liten oregelbunden vit fläck; stjärn, en större vit fläck i pannan; den kan vara olika till storlek och form, och benämnes s k j uten eller spetsstjärn, då den är utdragen i långa spetsar uppåt och nedåt; stj ärnbläs, då den sträcker sig ett stycke ned på nosryg-gen, samt ringstjärn, då den bildar en rund ring, omslutande bottenfärgen i mitten. Bias kallas en vit strimma på huvudets framsida; den kallas genomgående, då den sträcker sig ända till munspalten, men avbruten, då den slutar mellan näsborrarna; är bläsen så bred, att den är synlig även från sidan, kallas den k o b 1 ä s, och sträcker den sig över ögonen, kallas den hjälm eller lykta. Snopp är en vit fläck på överläppen.

Tecknen på extremiteterna kallas efter sin utsträckning: vita bållar eller vit klack (inner-, ytter klack), då endast en eller båda bauarna äro vita; vit krona, en vit ring omkring hovkronan; vit kota eller vitfotad, då det vita sträcker sig upp till kotleden, och hermelinfot, om svarta fläckar förekomma i det vita; h a 1 v-stövlad eller halv strumpa och helstövlad eller h e 1 s t r u m p a, allt efter som halva eller hela skenbenet är vitt,samt högstövlad, då det vita sträcker sig över knä eller hasled.

b.Rättelse i boken: 'b.' är tillagt. *Hos nötkreatur* benämnas de enkla färgerna svart, brun, röd, gul och vit; däremot användas ej beteckningarna fux, black och isabell. En f., som kan anses motsvara sotblack hos hästen och utgöres av en blandning av gult, grått, brunt och svart, kallas hos nötkreaturen gråbrun eller grävsvinsfärgad. För de blandade färgerna användes såväl benämningen skimmel som stickelhårig (blåskimmel = stickelhårig svart, rödskimmel = stickelhårig röd o. s. v.), men skimlar i egentlig bemärkelse förekomma ej hos nöten. De sammansatta färgerna benämnas brokiga (svart-, röd-, gulbrokig o. s. v.). Vissa sammansatta färger ha dock fått särskilda namn, ss. rygg- och bukskäck, då rygg och buk äro vita och endast sidorna färgade, samt gördelskäck, då det vita bildar en bred gördel kring kroppen.

För tecken på huvudet användes även för nötkreatur benämningarna stjärn, bias och snopp; en ljus ring omkring mulen, som i regel förekommer hos gråbruna eller grävsvinsfärgade, kallas mulring, vitt på extremiteterna betecknas däremot endast som vita ben eller vita tecken på extremiteterna.

Färgfördelningen angives stundom (t. ex. vid stamboksföring) genom vissa tecken, så t. ex. för fjällrasen: v = vit, s = svart, r = röd, t = mindre tecken på huvudet (ex. färgade öron l. öronspetsar, prickar på kinderna o. s. v.), p = mindre tecken på kroppens sidor (»krusig»), f = sammanhängande färgat fält på kroppens sidor, i kanterna upplöst i prickar. Dessa tecken sammansättas, t. ex. vrtf = vit med röda tecken på öron, ögonbågar, mule och kinder samt röda sidor. För Ayrshirerasen: r = röd, v = vit, b = brun, s = svart, lb = ljusbrun, mb = mörkbrun och sb = svartbrun, f = färgen i hela fält och p = i prickar samt t = i färgen förekommande mindre tecken. För att beteckna färgfördelningen brukas siffror som exponenter.E. N—m.

3. Byggnaders f. bör väljas med hänsyn till omgivningar, närstående byggnader e. dyl., som densamma skall harmoniera med. De för byggnaden fördelaktigaste färgtonerna äro: röda, bruna, gula, grå eller vita. Däremot bör man icke som huvudfärg för byggnader använda gröna eller blå färgtoner. Byggnaden bör framträda lugnt och behagligt i omgivningen. Vissa delar av densamma, såsom dörrar, fönster, gavelbräder etc, få vanligen en från huvudfärgen avvikande ton. Dock bör man aldrig onödigtvis uppdela väggfälten i pilastrar, lister etc. utan se till, att hela, lugna väggytor i samma ton erhållas. För invändig målning tages till boningshus oftast en ljus färgton, och är det fördelaktigt att hava en genomgående färgton för alla väggfasta snickeriarbeten, såsom dörrar, fönster, paneler etc, uti samhörande rum. För husdj ursstallar etc, som böra strykas i någon ljus färgton, användes i allmänhet kalkfärg. Jfr Målning.L. N. Gramén.

4. Målarfärg till bestrykning av byggnaders och andra föremål utgöres av ett färgstoff, uppslammat i en vätska, som efter anstrykning antingen intorkar under hårdnande eller ock blott avdunstar. Som färgstoff användes företrädesvis oorganiska ämnen, vilka framför flertalet organiska färgämnen hava det företrädet, att de icke förändras genom inverkan av solljuset. De vanligast vid lantbruket använda färgstoffen äro:

vita: släckt kalk, krita, bly vitt (bly karbonat) och zinkvitt (zinkoxid);

svarta: grafit, bensvärta,kimrök;

bruna: ockra, umbra, terra di Siena;

röda: »rödfärg» (järnoxid), bolus, mönja;

blå: berlinerblått, ultramarin, mineralblått;

gula: ockra, kromgult, mineralgult;

gröna: kromgrönt, mineralgrönt.

Efter den vätska, vari färgstoffet är uppslammat, skiljer man mellan:

1. Vattenfärg, bestående av färgstoftet utrört i vatten eller en vattenlösning av något bindande ämne. Hit hör:

a. Kalkfärg, som består av renaste släckta kalk, väl siktad och utrörd i vatten utan eller med tillsats av färgstoft. Om sådana skola inblandas, rivas de var för sig i vatten på en målarhäll och tillsättas till kalkmjölken, tills denna fått önskad färgton. Kalkfärg användes huvudsakligen till anstrykning av murar men även av träytor; den färgar av sig, men för att den skall fästa bättre vid trä, tillsättes alun, mjölk, vattenglas, blod m. fl. bindande ämnen.

b. Slamfärg för yttre anstrykning, ss. av husväggar, staket m. m., beredes av krita eller annat färgstoft utrört i vatten, försatt med något bindande ämne. Vanligast air rödfärg, bestående av Falu rödfärg i vatten med järnvitriol och rågmjöl, trätjära m. m. som bindande tillsats. Följande tillredning är beprövad: 4—5 kg. järnvitriol löses i 100 kg. vatten,

lösningen kokas och under kokningen inröres 5—10 kg. rågmjöl samt efter 15—20 minuters ytterligare kokning 16—20 kg. rödfärg, varefter kokningen fortsättes i 15 minuter under omrörning. Om i stället för rent vatten användes tjärvatten, fäster färgen bättre och blir mörkare. Vid beredning av andra siamfärger användes jämte rågmjöl även mjölk, sill- eller fläsklake eller kokt linolja som bindande tillsats.

c. Limfärg beredes av slammad krita riven med vatten och utspädd med $^1/_5$ l. limvatten på 1 kg. krita. Limvattnet beredes genom kokning av 1 kg. draglim i 7 1. vatten I vatten utrivet färgstoff tillsättes och inröres354

tills önskad färgton erhållits. Limfärg färgar icke av sig; den användes blott inomhus,.

2. Oljefärg beredes genom rivning av färgstoffet på målarhäll med linoljefernissa, varefter den väl rivna färgen spädes med lin-oljeferriissa eller (ljusa färger) med terpentinolja. Linoljefernissa beredes genom kokning av linolja ined tillsats av torkmedel, ss. silverglitt (blyoxid), sickativolja, xerotin m. m. En hastig torkning befordras genom att till färgens spädning användes terpentin och lackfernissa (se Fernissa) i st. f. linoljefernissa. Oljefärg köpes vanligen färdigberedd.

Hartsoljefärg beredes genom att i stället för linoljefernissa använda hartsolja.

Fästing, flått, Ixodes reduvius L., ett kvalster djur, som lever på gräs och buskar på skuggiga och fuktiga ställen samt fäster sig på djur, ur vilka de suga blod, varvid den sprider den sporozo (enzelligt djur), Babesia eller Pirosoma bovis, som hos nötboskapen orsakar smittosam blodstallning (se Blodstall-

Fästing.

ning). Då fästingarna trivas blott på skuggiga och fuktiga platser samt mellan sina olika utvecklingsstadier måste hämta näring av däggdjurs eller fåglars blod, så kan en betesmark mer eller mindre fullständigt rensas från dem och från blodstallningssmittan genom röjning av buskar och avdikning samt genom att under några år ej nötkreatur där släppas på bete eller åtminstone de betande djuren dagligen rensas från fästingar, vilket sker genom tvättning med olja, kreolin, lysollös-ning eller saltvatten, som kommer fästingen att släppa, varefter den dödas. Jfr Blodstallning.

Födoråd. Rätt till periodiskt utgående avgift eller förmån av fast egendom tillkommer ofta på grund av förbehåll vid försäljning av fastighet (födoråd, livstidsundantag) och lämnas vanligen i vissa naturaförmåner, ibland jämte mindre penningbelopp. Den rätt säljaren därmed förvärvat att från fastighetens innehavare utbekomma de betingade förmånerna, skyddas mot ny ägare genom inteckning, vilken förblir gällande utan förnyelse. Inteckningen medför möjlighet att bevara rätten t. ex. vid auktion å fastigheten samt att, om ratten måste uppoffras, erhålla ersättning ur

köpeskillingen likasom ock ersättning för förfallna oguldna förmåner, dock ej för mer än 2 år tillbaka. E. T.

Följ are kallas lodrätt ställda timmer, genom vilka långa liggvirkesväggar stadgas mot att slå sig buktiga. Se Timring.

Fölning. Se Förlossning, Hästavel.

Fölsjuka eller föllamhet är en i alla kulturländer rätt vanlig sjukdom, som orsakar betydande förluster. Har f. en gång uppträtt i en besättning, där avelston hållas varje år, blir knappt ett enda föl förskonat, såvida ej rationella åtgärder vidtagas. Vanligen uppträder f. under de tre första levnads veckorna. Till en början äro fölen dåsiga, ha feber och vilja ej dia. Snart visa sig ömmande ledan-svällningar (särskilt i framknän och haser) samt därmed sammanhängande rörelsestö-randen. Naveln står ofta öppen, och ur densamma kan var frampressas. Ömmande ansvällning förekommer även i naveltrakten. Andra tecken till f. äro diarré och stark avmagring. I några fall saknas dessa yttre sjukdomstecken. Fölen kunna från födelsen ej resa sig, dia ej och magra av. »De vilja ej leva.» Vanligen duka djuren under inom 2—3 veckor på grund av allmän blodförgiftning. I de fall, där sjukdomen ej tager denna vändning, kvarstå dock ofta ledansvällningar och rörelsestöranden, så att fölen av denna anledning måste slaktas. Orsaken till f. har visat sig vara några allmänt förekommande bakterier, som intränga genom naveln under eller strax efter födelsen. En noggrann navelvård, rengöring av stoets fostervägar före förlossningen samt användande av hygieniskt anordnad fölbox äro därför de bästa medlen i kampen mot f. Hos redan angripna föl bli de flesta behandlingsmetoder resultatlösa. Endast då behandling inledes, så fort de första sjukdomstecknen visa sig, finnes utsikt till att fölen skola tillfriskna. Härvid torde serumbehandlingen vara den säkraste. A. O—n.

Fönster böra hava en sammanlagd yta avpassad efter den ljusmängd, som i olika rum är önskvärd, och sitta högt för att bättre sprida ljus i rummet, och för att obehaget av drag må minskas. Fönsteröppningarna förses med karm av 2"—3" (51—76 mm.) tjockt och 5"—7" (127—178 mm.) brett trä, och avdelas genom 1—flere poster för bågarna samt förses med en 1/2" (13 mm.) djup fals för dessa. Bågarna utföras vanligen av 1 1/2" x 2" (38 x 51 mm.) trä med spröjsar av högst 1" (25 mm.) trä. I bonings- och övriga varmhus böra användas dubbla bågar för att motverka värmeförlusten och kondensering av vatten, varav virket tager skada. F. i boningshus förses i allmänhet med fönsterbänk samt med smyg- och bröstpanel jämte foder. Järn-f., som stundom användas i husdj ursstallar, fabriksbyggnader etc, äro fördelaktiga från hållbarhetssynpunkt, men järnet, som är god värmeledare, förtätar vattnet 355

starkt och dessutom kan man vid järn-f. ej anbringa dubbla bågar. Dubbla glas kunna insättas i såväl järn- som trä-f., vilket dock är mindre lämpligt, enär det omöjliggör glasets rengöring på innersidorna, emedan fullkomlig täthet i kittningen kan påräknas blott under första tiden. I vanliga fönster användes mest 2:a och 3:e glas,- i stallar och uthus 41a, i stora rutor helst dubbeltjockt. Bågarna förses utvändigt med vinkelbeslag och gångjärn, som fastskruvas (skruvarna böra ej inslås). Under fönstren anbringas utvändigt fönsterbleck. Alla dessa beslags baksida bör strykas med tjockflytande mönjekitt för att hindra vattens inträngande och röta. . L. N. Gramén.

Förankring, förbindelse medelst ankarjärn mellan olika byggnadsdelar, t. ex. mellan murar och mellan dessa eller träväggar och bjälklag, för att åstadkomma önskvärd stadga. F. skall alltid verkställas å bjälklag för var tredje a fjärde meter räknat i byggnadens längdriktning. I stenhus anbringas ankarjärn med kraftiga slutar, i trähus plattjärn böjt i passande vinkel. Äro icke ankar bj älkarna helt genomgående från den ena ytterväggen till den andra, skola de Vid skarvar väl förenas med skarvjärn. Jfr Bjälklag. L. N. Gramén.

Förband, 1. F. användes dels vid sår för att stilla blödning och för att under läkningen skydda såret mot infektion, förorening och yttre inflytanden (se > Sår), dels för att åstadkomma tryck på underliggande delar, ss. vid inflammationer i senor och senskidor (tryckförband, se Gallor), dels för fixering av ledgångar och ben vid benbrott (stödje- och gipsförband, se Benbrott). E. N—m.

2. Murförband. Se Mur.

3. Med plantering i förband eller förbund menas plantering, så att plantorna i varje rad komma mitt för mellanrummen i föregående rad. Härmed åsyftas att väl utnyttja utrymmet, i det att plantorna med rötter och bladverk kunna nå in mellan varandra bättre än vid kvadratplantering, genom vilken man däremot vinner, att körning vid bearbetning mellan plantorna underlättas.

Förbränningsmotor. Se Explosionsmotor.

Förbudslagen, norrländska, är en vardaglig beteckning av den först, 4/s 1906, för större delen av Norrland och för övre Dalarne, samt sedan, 2/5 1917, till hela Hälsingland och till Värmland samt 20/5 1921 tills vidare till hela riket utsträckta lagen om förbud i vissa fall för bolag och ekonomisk förening att förvärva fast egendom. (Jfr Norrlandslagstiftning.) Enligt denna lag får bolag eller ekonomisk förening ej utan särskilt tillstånd av K. Maj:t förvärva annan fastighet än sådan, som av K. B. prövas äga sitt huvudsakliga värde i åbyggnaden eller huvudsakligen är avsedd till tomt, upplagsplats, stenbrott, grus eller lertag, torvmosse, vattenfall, fiske o. dyl., samt deri del av ett

hemmans avrosningsjord, som éj äv K. B; prövas vara att hänföra till stödskög (se d. o.) eller odlingsområde, skolande vad sålunda förvärvas från hemmanet avskiljas genom jord-^ avsöndring. Medelst inrop på exekutiv auktiori äger dock bolag eller förening inropa fastighet utan avseende å dess beskaffenhet men skall, där ej förvärvet godkännes av j£. Majrt, åter avyttra fastigheten inom sådan tid, att lagfart å fånget kan sökas inom 3 år sedan auktionen vunnit laga kraft. Anstånd med försäljningen kan av K. Maj:t medgivas, om inrop skett för skyddande av fordran eller rättighet, varför fastigheten häftar. Lagens bestämmelser gälla ej fastighet, som då lagen trädde i kraft och allt sedan ägts av bolag eller förening, den gäller ej heller enkelt bolag eller bolag eller ekonomisk förening, som driver bank- eller annan penningrörelse eller försäkringsrörelse.

Fördelande medel. Se Avledande medel.

Fördelningsränna. Se Bevattning.

Fördold färgning. Se Mjölkprövning.

Fördräng. Se Förvaltningspersonal.

Förening av bin i små svaga samhällen till större bör ske under första delen av juni månad enligt Millers metod. Likaså förenas i slutet av augusti alla små samhällen, som ej äro

kraftiga nog att övervintra såsom självständiga. Den ena drottningen måste då först borttagas. Hon infångas därför under dagens lopp och sättes i bur i sin egen kupa eller låda för att bina skola hålla sig lugna. Strax före föreningen borttages hon. Har man instoppat några ledsagarebin och inlagt foder i buren, kan den läggas över ramarna i ett annat samhälle för att förvaras en tid för eventuellt behov.

Millerska föreningsmetoden utföres sålunda: Är det 191 o års kupor, lägges på kvällen, sedan bina slutat flyga för dagen, ett enkelt tidningspapper över det samhälles ramar, som skall mottaga förstärkningen, varefter det viselösa endast ställes ovanpå tidningspapperet. Det övre samhället skall icke hava någon särskild utgång utan äta sig igenom tidningspapperet och föreningen är därmed verkställd utan rök och utan att ge bina samma lukt. Ett mycket litet fåtal flyger hem till gamla platsen. Om några dagar ordnas ramarna efter det utrymme samhället kräver. Är det viselösa i en 1905 års eller liknande kupa, överflyttas det på sina egna ramar i en skattlåda, som ställes i sin egen kupa med en pinne under ena ändån för att bina skola kunna gå in och ut. Lådan får stå sålunda till e. m., då den placeras på den andra enligt förutnämnda förfaringssätt. Svaga halmkupesamhällen förenas genom ätt avtrumma (se Avtrumning) den ena kupan och tömma trumsvärmen på den andra, som skall mottaga förstärkning. A—r L—n.

Föreningar av tjänstemän, se under ve-derb. tjänstemanna- eller förvaltriingsrubrik.

Föreningen till den ädla hästavelns be-356

främjande, stiftad 1911, har till uppgift att tillvarataga och tillgodogöra landets för avel lämpliga häst material av ädelt slag. (Jfr Häst). Föreningen utgiver Rasstambok för ädla hästar (i:a bandet 1918, 2:a ig2o) samt söker att för medlemmarna anordna lätt och betryggande försäljning av rid- och vagnshästar samt förmedla köp och utbyte av avelsdjur. Wilh. H—r.

Förening för skogsvård. Se Skogsvårdsförening.

Förenings väsen. Sammanslutning för befordrande av gemensamma intressen, vilken så mäktigt bidragit till de ekonomiskt svagare samhällslagrens förkovran och industriens utveckling, har långsammare vunnit insteg i lantbruket än i andra yrken. Orsaken härtill har varit lantmannens mindre benägenhet för nyheter och hans ovillighet att vara beroende av andra i sin verksamhet, men även att lantbruket mindre än åtskillig industri lämpar sig för sammanslutning inom den produktiva verksamheten. Lantbrukets likformighet i behov av hjälpmedel, förnödenheter och i produkter, som skola avsättas, liksom frånvaron av konkurrens och yrkeshemligheter göra dock sammanslutning för åtskilliga ändamål mycket lämplig och ägnad att medföra fördelar. Under senaste årtionden har lantbrukets f. även tagit en betydande utsträckning och omfattar nu de flesta delar av lantmannens yrkesverksamhet och en år för år allt större del av lantbrukarnas antal.

Efter sammanslutningens föremål kunna föreningarna indelas i följande, dock ej alltid från varandra strängt avgränsade grupper:

1. övervägande ideella föreningar: lantbruksklubbar, lantmannaföreningar, småbru-kar ef öreningar.

2. Föreningar för tillvaratagande i allmänhet av gemensamma ekonomiska intressen: lantarbetare- och arbetsgivare-, betodlare-, potatisodlare-, fruktodlare-, fröodlare-, trädgårdsodlareföreningar.

3. Föreningar för anskaffning av jordegendom: egnahemsföreningar.

4. Föreningar för anskaffning och tillhandahållande av kraft och redskap: elektricitets-, redskapsföreningar.

5. Föreningar för anskaffning, tillhandahållande och avsättning av avelsdjur: får-avels-, getavels-, svinavels-, hönsavels-, hingst-och tjurföreningar, kaninavelsföreningar.

6. Kreditföreningar, (lagerföreningar) och försäkringsföreningar.

7. Allmänna inköpsföreningar.

8. Föreningar för kontroll: kontroll-, bokförings-, mjölkbedömningsf öreningar.

9. Egentliga produktionsföreningar, vilka i Sverige icke bedriva jordbruk eller husdjursskötsel kooperativt utan blott förädling av medlemmarnas råprodukter och försäljning av den förädlade varan: bränneri-, frörenseri-.

mejeri-, slakteri-, stärkelsefabriks-, torvströföreningar.

10. Försäljningsföreningar: mjölk- och äggförsäljnings-, smörexportförening. Om dessa särskilda slag av föreningar, se deras namn.

Föreningsväsendets fördelar.

1. Föreningen förmår genom medlemmarnas samlade ekonomiska styrka att anskaffa och tillhandahålla medlemmarna hjälpmedel, som de var för sig ej eller blott med större svårighet skulle kunna skaffa sig tillgång till eller som de var för sig ej hava full användning för.

2. Föreningen kan hålla medlemmarna med biträde av framstående sakkunskap. 3. Medlemmarna kunna gemensamt få sina produkter (kött, mjölk, säd, frö) beredda till varor av högre kvalitet, än var för sig skulle kunna med sina ofullkomligare hjälpmedel. 4. Genom sin samlade ekonomiska säkerhet samt genom större inköp och försäljningar kunna medlemmarna betinga sig bättre villkor och vid inköpen genomföra verksam kontroll och garanti för varornas beskaffenhet. 5. Vana vid samt noggrannhet och redbarhet i affärer uppstår genom deltagande i föreningens verksamhet. Därigenom framkallas solidaritet, intresse för framsteg och för allmänna angelägenheter likasom ökad upplysning. 6. Föreningarna bilda representationer för lantmännen och deras intressen, vilka kunna med större kraft än den enskilde framföra lantmännens önskemål och behov samt tillhandagå myndigheter med önskvärda utredningar. F. är därför en mäktig och mångsidigt verkande hävstång till befordrande av lantbrukets framåtskridande. Dess fördelar komma hela näringen, men i första hand deltagarna, till godo och bland dessa främst de ekonomiskt svagare. Dess utveckling sammanhänger därför i väsentlig mån med strävandena för det mindre jordbrukets höjande.

Föreningsväsendets organisation och former. Grundtanken i f. och första förutsättningen för dess framgång är enig samverkan, och föreningar böra därför organiseras så, att denna så mycket som möjligt framkallas och underhålles. Medel härtill är gemensam ekonomisk risk och ansvarighet samt deltagande i företagets ledning och verksamhet. Detta vinnes mindre genom aktiebolagsformen, då inom denna den enskildes risk och deltagande i huvudsak är begränsad till det kapital, som hans aktier motsvara; däremot vilar allt initiativ och ansvar för bolagets ledning och resultat på bolagsstyrelsen, vilken vanligen tillsättes av ett fåtal aktieägare. Ehuru lagen 12/8 1910 om aktiebolag innehåller bestämmelser till skydd för aktieägares rätt, hava dock mindre aktieägare blott liten möjlighet att bevaka sina intressen vid bolagets affärsledning, varför ock deras intresse för denna i regel är ringa. Denna föreningsform, som är den förhärskande inom in-Ff*

dustrien, har därför icke vunnit synnerligt stor tillämpning vid jordbrukarnas sammanslutning. Där bolagsformer vid denna användas, ss. vid några centralföreningar under Lantmännens riksförbund samt med detta sammanhängande affärsföretag, har man strävat att få så stort antal av lantmännen som möjligt till delägare, och dylika bolag stå i nära samband med de egentliga föreningarna.

I högre grad framkallas en aktiv och ansvarig samverkan genom en föreningsform, i vilken varje deltagare är ekonomiskt ansvarig för föreningens förbindelser och äger möjlighet att inverka på verksamheten. Ansvarigheten kan antingen sträcka sig till endast föreningens tillgångar, i vilket fall föreningen, om den registreras, skall angivas som förening utan personlig ansvarigher (u. p. a.) eller ock gälla begränsad personlig ansvarighet (m. b. p. a.), då medlemmarna utöver sin del i föreningens tillgångar påtaga sig till visst belopp begränsad ansvarighet. Oinskränkt ansvarighet förekommer ej vid det svenska lantbrukets förenings väsen. För föreningens kredit och anseende för ekonomisk soliditet är den personliga ansvarigheten att förorda, och den motvilja däremot, som är vanlig bland lantmän, är föga befogad, om föreningen är strängt begränsad så i avseende på föreningsverksamhetens föremål som på lokal omfattning, så att inbördes noggrann personalkännedom bland medlemmarna finnes. I högsta grad framkallas det personliga intresset för och deltagandet i föreningens verksamhet samt ansvarskänslan för denna och den inbördes kontrollen genom den föreningsform, andelsföreningen, vilken numera är den förhärskande inom lantbrukets ekonomiska föreningsväsen. Genom denna har den gängse benämningen kooperation (samverkan) i fullaste mått blivit förverkligad, i det att i den för alla välfrejdade personer inom föreningens område öppna föreningen medlemmarna tillskjuta kapital och hava ekonomiskt ansvar samt hava andel i vinsten i förhållande till sin delaktighet i föreningens omsättning och lika rösträtt i föreningens angelägenheter. (Se Andelsförening.)

Föreningarna böra vara strängt lokala för att förenkla deltagandet i oclr förvaltningen av verksamheten samt för att vinna den för föreningens soliditet önskvärda personalkännedomen och inbördes kontrollen. Men då bättre ekonomiskt resultat kan nås genom större omfattning av såväl inköp som försäljningar samt vidgad erfarenhet och större inflytande kunna vinnas och mångsidigare intresse väckas genom en mer omfattande verksamhet, är fördelaktigt, om de lokala föreningarna för viss verksamhet sammansluta sig till samverkande centralföreningar för större områden och dessas högsta ledning samlas

ett förbund för hela riket. Detta är

för inköpsverksamheten förverkligat i Svenska Lantmännens riksförbund (se detta ord). Likasom lokal begränsning är önskvärd, är ock i allmänhet bäst, att varje förenings verksamhet omfattar en särskild verksamhetsgren, då därigenom vinnes enkelhet och reda i verksamheten och möjlighet att som ledare erhålla de för varje särskild sak lämpligaste personerna. Endast i glest befolkade trakter eller där eljest ett talrikare deltagande i f. ej kan påräknas, bör detta omfatta flera olika verksamhetsgrenar.

Föreningslagstiftning. Enligt lag om ekonomiska föreningar av a2/6 1911 med ändring 30/5 1916 och M/5 1918 kunna ekonomiska föreningar bestående av minst 5 medlemmar registreras i det hos K. B. förda föreningsregistret och vinna därigenom befogenhet att förvärva sig rättigheter och ikläda sig skyldigheter samt att för domstol eller annan myndighet söka, kära och svara. Härigenom och genom de band, som därmed åläggas föreningen, vinner denna en stadga och ekonomisk verderhäftighet, som ökar föreningens möjlighet att erhålla kredit och underlättar dess ekonomiska verksamhet, likasom föreningsmedlemmarnas ekonomiska ansvarighet begränsas till vad i stadgarna därom angives, och som skall vara uttryckt i föreningens registrerade namn (utan eller med begränsad personlig ansvarighet). Ekonomisk förening, som är skyldig föra handelsböcker, får ej på kredit sälja till andra än sina medlemmar, såvida ej denna försäljning till andra huvudsakligen utgöres av alster av medlemmarnas eller föreningens verksamhet eller föreningen har till uppgift att köpa och sälja varor för lantbrukets behov. Registrerad förenings stadgar, vilka skola vidfogas ansökningen om registrering, skola innehålla bland annat bestämmelser om storleken av medlemmarnas insatser och det högsta belopp, vartill andra avgifter av medlemmarna få uppgå, om medlemmarnas personliga ansvar, där sådant skall förekomma, samt om reservfond m. m. Medlemmar, över vilka förteckning skall finnas tillgänglig, antagas efter egenhändig ansökan och styrelsens prövning, men avliden medlems make eller arvinge äger inträda i hans ställe, där ej annorlunda är stadgat. Medlem äger rätt att efter egenhändigt gjord uppsägning utträda, dock där stadgarna så föreskriva först efter viss tid (högst 2 eller efter medgivande av K. B. högst 5 år). Medlem kan även på grund, som i stadgarna angives, uteslutas ur föreningen. Avgången medlem äger 6 månader efteråt utfå såväl sin insats, i den mån medel därtill finnas utöver reservfonden och utan förnärmande av annans rätt, som även sin andel av beslutad vinstutdelning, såvida ej föreningens stadgar inskränka denna rätt. Det samma gäller den, som genom annat fång än arv eller giftorätt förvärvar3*§ft

medlemsandel 'men ej vill eller iår inträda i föreningen. Vinstutdelning får ej vara större, än att återstående tillgångar överskjuta skulderna med minst beloppet ay inbetalda eller förfallna insatser jämte reservfonden. Öm ej annorlunda stadgas, äger varje medlem en röst och ingen får på grund av fullmakt rösta för mer än en medlem. Beslut om ändring av föreningens stadgar skall för att vara giltigt fattas av alla medlemmarna eller .ock vid 2- på varandra följande sammanträden, varav ett ordinarie, och vid det sist hållna av 2/3, av d-e röstande; det senare beslutet skall dock vara enhälligt, om det gäller medlems rätt att utträda eller inskränkning i medlems rätt till föreningens tillgångar vid utträde eller föreningens upplösning, men fattas av~ 3/i slv de röstande, då det gäller införande eller skärpning ay medlems ansvarighet eller ökning av medlemmars avgifter eller minskning av medlems rätt till årsvinst.

Beskatt ni n g av ekonomiska föreningars vinst skall enligt K. F. om inkomst-och förmögenhetsskatt 28/10 191 o icke ske för vinstutdelning å insats. Om föreningen icke sträckt sin verksamhet utom föreningarnas krets, må avdrag göras för pristillägg, rabatt eller annan utdelning, som utgått efter grunder, vilka varit kända före köpet eller försäljningen.

Förfalskning. Flera av de viktigaste bland jordbrukarnas förbrukningsartiklar kunna ej eller blott med svårighet bedömas till sin beskaffenhet utan särskild undersökning, vilken dock alltför litet användes. Därför förer komma i rätt stor utsträckning sådana varor, särskilt konstgödsel, kraftfoder och utsäde, av underhaltig beskaffenhet. Då denna beror på f. av varan, är säljaren förfallen till böter eller fängelse, om han bevisas hava sålt »gott för ont, mängt för omängt eller det, vari man vet fel vara utan att sådant uppenbara» (Strafflagen 22: 13). Då dylikt medvetet svek ej kan bevisas, kan endast ersättning utkrävas för varas mindervärde, under vad säljaren genom avtal eller faktura utfäst sig lämna, men svårligen för den skada, som användningen av den mindervärdiga varan medfört. Saknaden av allmänt lagstadgande om skyldighet att å emballage och å faktura angiva dylika varors beskaffenhet, som finnes i flera andra länders lagstiftning, är mycket ofördelaktig för jordbruket. Jfr.^ Frökontroll, Garanti, Honung.

Förfrukt, gröda, som odlas närmast före annan gröda. Dess art och utveckling kan hava stor inverkan på efterföljande grödas avkastning. God f. är i regel: 1. gröda, som får riklig gödsling, omsorgsfull jordbearbetning, särskild häckning och ytluckring, varigenom ogräs motarbetas och bakterielivet i jorden främjas, ex., rotfrukter och flertalet handelsväxter; 2. bladrika växter, som genom

jordens beskuggning kväva .ogräs och gynna bakterielivet, ex. rotfrukter och tjockt grönfoder; 3. baljväxter, emedan de rikta jorden på kväverika rotlämningar; 4. djuprotade örter med grova rötter, som nedtränga i älven och öppna denna för luftens inträngande och därmed följande vittring samt för följande grödas rötter, och därigenom öka dennas näringsrymd och skydda växterna mot torka. — Dålig f. är särskilt sådan gröda, som, ss. stråsädesslagen, lämnar jorden efter sig hopslagen och ogräsfylld, samt sådana, på vilka parasiter trivas, vilka kunna angripa följande gröda: Av sistnämnda skäl är i regel varje växtart dålig förfrukt för sig själv och närbesläktade växter.

Förfrysning, Växters. Se Övervintring, Frostskada.

Förgiftning, Se Gift.

Förgroning. För att trygga utsädes groning och påskynda plantornas utveckling brukas i vissa fall att låta utsäde gro före sådden (sättningen). I norra Sverige är f. av sättpotatisen vanlig. Knölarna läggas i tunt lager i lådor, som ställas i .varmt och ljust rum (ex. i ladugården) 5—6 veckor före sättningen. Vid denna tagas knölarna direkt ur den till fältet utflyttade lådan. Genom dylik f, vinnes tidigare utveckling, så att även sena sorter kunna med fördel odlas, och ofta fås även större skörd, vilken dock tvärt om kan minskas, om torka rått under sommaren. F. av utsädesfrö av långsamt groende arter, ss. av betor, och vid stupning av säd mot växt-sjukdomar (se Avsvampning) medför fara, att fröt skall unkna under förgroningen eller groningen hämmas och utsädet till större eller mindre del dö efter sådd i torr jord.

Förgät mig ej. Myosotis, ett till fam. Asperijoliœ hörande släkte med blå (stundom vita) blommor i inrullade klasar, förekommer med flera småvuxna arter som ganska oskadliga ogräs i vallar. Deras små, svart glänsande frön äro en vanlig förorening i timotej frö. En från s. Europa härstammande art, M. alpestris Schm., odlas allmänt som prydnadsblomma och bibehåller sig genom självsådd.

Förklistring. Se Stärkelse.

Förkultur. Förgroning.

Förkylning kan uppkomma genom att djuren utsättas för kall luft, isynnerhet blåst eller drag, kallt regn liksom även som följd av att de druckit kall dryck i större mängd, i synnerhet då djuret förut är starkt upphettat. De sjukdomar, som f. oftast medför, äro näs-, struphuvud-, luftrörs-, mag- och tarmkatarr, kolik m. fl. Genom katarrer i slemhinnan underlättas även inträngandet av sju,kdomsalstrande bakterier, varför f. även kan befrämja uppkomsten av vissa smittsamma sjukdomar. Djur, som äro bortklemade genom ständig vistelse i varma ställar, äro lättare utsatta för f., som därför bäst undvikes genom att359

djuren från början härdas genom vistelse ute och genom att stallarna ej hållas för varma, utan luftas väl. Tvättning och bad befrämja även hudens förmåga att reglera kroppsvärmen och motverka därigenom f. Befaras förkylning, ingivas värmande medel, ss. kaffe och brännvin, eter (30 g. i 300 g. rovolja vid befarad förkylningskolik hos häst), varm kli dryck eller klifoder (vetekli, utrört med varmt vatten och hackelse till en gröt). För övrigt rättas behandlingen efter den sjukdom, förkylningen framkallat. E. N—m.

Förlamning. Se Lamhet.

Förlossning, fostrets framfödande, försiggår hos husdjuren i normala fall utan att något biträde behöves. Som allmän regel bör iakttagas, att lämplig plats beredes moderdjuret, då f. förestår; för häst och nöt bör finnas en särskild fölnings- (kalvnings-) box, minst 3 X 3 m. i fyrkant, helst med cementgolv och släta, oljestrukna väggar för att möjliggöra noggrann renhållning. Kan ej särskild plats beredas, böra åtminstone grannarna flyttas undan och djuret förses med en bädd av ren och torr halm. Genom noggrann renlighet undvikas bäst de efter f. eljest vanliga sjukdomarna av infektiös natur, ss. livmoderinflammation, puerperalfeber med därefter följande omlöpning och ofruktsamhet. Om dräktighetstidens längd, se Dräktighet.

När f. förestår, visa djuren en viss oro, lägga sig ned och resa sig åter hastigt upp, vifta med svansen, skrapa med frambenen o. s. v., och mjölk visar sig i spenarna. För den händelse biträde skulle behövas vid f. av större djur, bör finnas tillgängliga ett par mjuka linor av ett smalt pennskafts grovlek med splitsade öglor; andra instrument böra ej av lekmannen användas. Linorna böra kort före användningen kokas, och den, som skall biträda vid i., bör noga tvätta händer och armar med såpa och vatten samt därefter med svag kresolsåpa eller terapogenlösning (1—2 %) eller ingnida dem med vaselin eller olja. Då förlossningsarbetet börjar, tränga först de s. k. fosterblåsorna med däri inneslutna vätskor (se Foster) in i livmoderhalsen och skidan, vilket har till ändamål att vidga förlossnings-vägarna. De få därför ej sprängas, utan lämnas att brista av sig själv; i annat fall avgår foster-vattnet för tidigt, varigenom f. försvåras och felaktiga fosterlägen lätt kunna uppstå. I normala fall framfödes fostret med frambenen först, huvudet vilande på dessa och ryggen vänd uppåt, men stundom med bakbenen först, vilket i allmänhet ej medför hinder, om bakbenen ligga sträckta och ryggen uppåt. Själva förlossningen föregås av svagare sammandragningar av livmodern (förvärkar), avseende att genom fosterblåsorna vidga förlossningsvägarna och räckande hos sto omkring 1/2 dag, hos ko 3—4 timmar, hos svin 2—6 och hos hynda 5—10

timmar. Det egentliga för-

lossningsarbetet (fostrets utdrivning) sker genom några kraftiga sammandragningar av livr modern../ understödda av bukpressen (kryst -nings- eller utdrivningsvärkar) och räcka hos sto blott 1/2—1 timme, hos ko omkring 5 timmar, hos de djur, som föda flera ungar, 2—10 minuter för var och sammanlagt 2—6 timmar. I normala fall bör biträdet inskränkas till en försiktig dragning i fostrets framben (bakben vid bakdelsläge) och att befria fostret från

Foster i normalt läge.

fosterhinnorna och i mun och näsa samlat slem. Om navelsträngen ej avslitits vid framfödandet, bör den under bindas omkring 3 cm. från naveln med ett i sublimat eller karbolsyrelösning förvarat snöre eller band och därefter avklippas. Om, sedan fosterblåsorna brustit, ingen del av fostret blir synlig eller förlossningen trots pågående värkar ej fortskrider, bör undersökning göras.

De vanligaste hindren för f. äro: livmoder-omvridning, trångt bäcken, stort foster eller felaktigt fosterläge. Livmoderomvrid-n i n g igenkännes därpå, att skidan vid införande av handen kännes som strutformigt tillsnörd, och bör i sådant fall sakkunnigt biträde fortast möjligt tillkallas. Är läget normalt, utan att f. fortskrider, är orsaken vanligen för trångt bäcken eller stort foster, och förlossningen måste då underlättas genom dragning i fostret. Därvid läggas linor om benen omedelbart ovan klövarna och om möjligt även en tåggrimma om fostrets huvud. För underlättande av dragningen, vartill högst 3 man få användas, bindas linornas ändar omkring starka käppar, och bör dragningen ske jämnt och alltid samtidigt med värkarna. Äro fostervägarna torra och ansvällda, underlättas förlossningen genom att i livmodern genom en vanlig skölj kanna ingjuta stora mängder lysol- eller terapogen-lösning (1— 2%). Misstänkes felaktigt läge, bör man genom införande av handen och armen (mellan fostret och fosterhinnorna) först noga undersöka, hur fostret ligger, och därefter uppgöra plan för lägerättningen för att göra onödig ansträngning obehövlig, då detta arbete på grund av det trånga utrymmet vanligen är 36o

i hög grad ansträngande. Kan man ej genast komma underfund med läget, eller är det svårartat, bör veterinär snarast tillkallas, då långvariga manipulationer i förlossningsvägarna försvåra framfödandet genom att fostervätskorna helt uttömmas och slemhinnan i fostervägarna uttorkas och ansväller. Med någon eftertanke och iakttagande av ovan angivna allmänna regler bör dock djurägaren eller skötaren kunna rätta sådana enklare felaktiga lägen som:

i. Felaktigt huvudläge (då endast frambenen synas i skidan). Härvid kan huvudet vara nedböjt mellan frambenen med nosen, pannan eller nacken stötande mot främre Däckenranden. I detta fall bör handen införas mellan fostrets huvud och främre bäckenranden med flatsidan följande efter pannan och nosen, tills man får tag om mulen, som införes i skidan, då det normala läget erhålles. Även förekommer, att huvudet slagit åt sidan, vilket rättas, om man kan nå huvudet, genom att handen lägges över nos-ryggen, varefter huvudet med nosen före föres in i skidan. Når man ej fram till huvudet, såsom vanligen är fallet hos sto, lägges en lina om den omböjda halsen,varigenom huvudet kan dragas närmare.

2. Felaktigt frambensläge (då endast huvudet är synligt i skidan). Om frambenen äro böjda i knäleden, rättas läget lätt, om man kommer ihåg, att lägesrättningen ej kan ske inuti bäckenet, emedan fostrets skenben är längre än bäckenhålans höjddiameter. Frambenet måste skjutas in i livmodern, och man fattar tag om fostrets underarm och genom att skjuta den bakåt böjes armbågsleden så starkt som möjligt, varefter handen så småningom flyttas över knäleden och skenbenet till klö-ven, som då lätt kan föras in i skidan. Om frambenen äro helt underslagna, rättas läget genom att föra in armen så långt, att man får tag om fostrets underarm, varefter nyss nämnda förfaringssätt användes, så att klöven föres in i skidan.

Om vid bakdelsläge bakbenen ligga böjda i hasleden, så att hasspetsarna kännas i skidan eller helt underslagna, iakttages vid lägerättningen detsamma, som anförts om frambenen, så att alltid klöven först föres in i skidan. Man får ej draga i fostret, förr än man säkert övertygat sig om, att läget är riktigt, och att, om någon del av fostret, som ligger framme i skidan, vid lägerättningen behöver skjutas in i livmodern (t. ex. för uppnående av bättre utrymme), den alltid först fixeras genom anläggande av en lina, så att den sedan åter lätt kan dragas fram.

Efter förlossningen avlägsnas det förorenade ströet och ersättes med nytt, och moderns bakdel och juver tvättas med ljumt vatten. Modern skyddas mot förkylning genom gnidning med halmviskor och täckning, om stal-

let är kallt, och efter svårare f. gives något upplivande medel, ss. varm klidryck eller kaffe och brännvin (för större djur 1/2 1. kaffe och V3 1. brännvin). Genom livmoderns fortsatta sammandragningar efter förlossningen (ef ter värkar) utstötas sedan fosterhinnorna (efterbörden), vilket hos sto normalt sker inom y2 timme, hos ko först inom 3—6 timmar. Hos svin och hund avgå de till varje foster hörande hinnorna vanligen omedelbart efter framfödandet, och ofta framfödes fostret t. o. m. delvis inneslutet i hinnorna, vilket stundom inträffar även hos sto. Efterbörden bör genast avlägsnas, då en del djur, särdeles svin och hund, stundom även kor, visa benägenhet att förtära den, vilket kan medföra svåra matsmältningsrubbningar, och särskilt hos suggan giva anledning till, att hon även förgriper sig på grisarna. Det naturliga begäret att bita ihjäl och äta upp grisarna, som stundom visar sig hos suggor, anses kunna bero dels på den smärta, som framfödandet förorsakar eller som framkallas av grisarnas slitning i spenarna, särskilt om mjölk ej finnes i juvret, och vid slagsmål om spenarna, om suggan har flere grisar än spenar, dels på olämplig utfodring (brist på animaliska ämnen) under dräktighetstiden; unga suggor eller sådana, som man ej känner, böra därför noga övervakas, till dess man ser, att de tagit mot grisarna. Har suggan en gång släppt ner mjölken och grisarna fått tillfälle att dia, är faran vanligen över. Utfodringen av mödrarna bör de närmaste dagarna såväl före som efter f. vara sparsam och först småningom ökas, allt efter som mjölkavsöndringen tilltager.

E. N—m.

Förlossningslamhet. Se Kalvningsfeber.

Förlöpare. Se Anspann.

Förmultning, växt- och djurämnens sönderdelning till kolsyra, vatten, ammoniak eller saltpetersyra under bildande, av bruna, jordartade ämnen, mull (humus), såsom övergångsstadium till den slutliga fullständiga sönderdelningen, betecknar en sammanfattning av åtskilliga olika sönderdelningsprocesser, föranledda av svampar och bakterier. F. befordras genom maskar, larver, tusenfotingar och andra lägre djur, vilka sön-derbita och förtära växt- och djurlämningarna och blanda dem med mineraljorden samt därigenom underlätta dessas vidare sönderdelning. Förloppet och de alstrade ämnenas art växla efter materialets beskaffenhet och de inverkande yttre förhållandena. Jfr. Cellulosajäsning, Förruttnelse. — Olika slag av organiska ämnen multna på olika sätt. I allmänhet äro de kvävehaltiga ämnena lättsön-derdelade (med undantag dock för hornämne och insekters m. fl. lägre djurs hudämne, chi-tin, som är mycket motståndskraftigt mot sönderdelning). En högre kvävehalt hos organiska lämningar medför därför i allmänhet361

snabbare 1; baljväxthalm multnar sålunda fortare än stråsädeshalm. Späda och mjuka delar multna hastigare än äldre och hårdnade; gröngödsling därför fortare än halm och halmrik gödsel. Trä multnar långsamt och i än högre grad gäller detta torv, vilken är genomsatt av ämnen, som hindra bakteriers livsverksamhet. Fett multnar mycket långsamt och motverkar sönderdelningen av därav genomträngda ämnen, emedan det hindrar vattnets och de sönderdelande organismernas inträngande; rått benmjöl sönderdelas därför långsammare än sådant, varur fettet ut dragits. — F. gynnas av alla de förhållanden, som äro fördelaktiga för de sönderdelande mikroorganismernas verksamhet. Tillgång på luftsyre, måttlig fuktighet, tillräcklig värme samt närvaro av näringssalter och alkalisk eller neutral reaktion hos jorden äro sådana gynnsamma förhållanden. Där dessa förutsättningar äro förhanden, sker sönderdelningen hastigt. De mer sammansatta föreningarna sönderfalla först i sina enklare beståndsdelar, äggviteämnena i aminosyror, vilka därför alltid förekomma i mull. De sålunda bildade enklare föreningarna sönderfalla under inverkan av mikroorganismerna och, i stort sett, under syrsättning till de slutliga sönderdelningsprodukterna kolsyra, vatten, kväve, ammoniak och salpetersyra samt askbeståndsdelar. Av de mer lättsönderdelade ämnena uppkomma väl även mullartade mellanprodukter (humus), men dessa bildas endast i mindre mängd och neutraliseras av de frigjorda basiska askbeståndsdelarna, så att en neutral eller föga surt reagerande mild mylla uppstår. Av denna art är förmultningen i de övre jordlagren på torra land och den mylla, som ingår i matjorden, särdeles i en väl hävdad åker. Om lufttillträdet är hämmat, såsom i en sank eller dåligt torrlagd jord, särdeles vid låg värmegrad och ringa halt av kalk och andra växtnäringsämnen, sker sönderdelningen långsamt och under bildning av mindre fullständigt syrsatta ämnen. Särdeles vid närvaro av större mängd kvävehaltiga ämnen bildas härvid syrefattiga, illa luktande ämnen (se Förruttnelse). Vid svagt lufttillträde bildas större mängd mull, som vid brist på kalk blir sur, och genom den sura reaktionen hämmas bakteriernas förökning och verksamhet, och sönderdelningen får karaktären av torvbildning. Den sålunda bildade sura myllan och torven pläga tillsammans betecknas som råhumus (se Humus). På hedar med brist på fuktighet och näringssalter, i försumpad skogsmark, i mossar, särdeles de kalkfattiga mossarna, blir sönderdelningen av denna art. Se Dy, Gyttja, Jord, Torv.

Forna har i folkspråket betecknat det från förra året kvarstående vissna gräset, men ordets betydelse har av H. Hesselman och R.

Sernander utsträckts till att omfatta alla de döda växt- och djurrester, vilka i fasta växtsamhällen täcka marken. Lövträdens fallna, blad betecknas som fallförna och de i jorden förefintliga döda organiska ämnena markförna. F. har betydelse som skydd för rnarkfuktigheten och som material för mullbildningen. Den på våren ofta förekommande avbränningen av f. förstör på växterna, övervintrande svampsporer och insekters ägg och puppor men bör ske så tidigt, att den nya. framspirande växtligheten ej skadas.

Förruttnelse betecknar i allmänhet kvävehaltiga organiska ämnens sönderdelning under utveckling av illaluktande gaser genom inverkan av olika bakteriearters proteolytiska enzym (se Enzym). Av äggviteämnena bildas härvid först albumoser och peptoner, som sedan ytterligare spjälkas till peptider och aminosyror, äggvitemolekylens byggnadsstenar (se Ägg-

viteartade ämnen). Till detta stadium förlöper f. på i huvudsak alldeles samma sätt som matsmältningen, där aminosyrorna utgöra slutstadiet. Vid f. sönderdelas emellertid dessa, vidare, varvid uppstå åtskilliga ytterst obehagligt luktande ämnen, såsom indol och skatol (människoexkrementens förnämsta stinkämnen), merkaptan, svavelväte, ammoniak. Härav åstadkommes den för förruttnelsen typiska, stanken.

Den slutligen kvarblivande kvävehaltiga, produkten av äggviteämnenas f. är ammoniak. Uttrycket »förruttnelse» användes även om andra jäsningsprocesser, t. ex. frukters förskämning, ehuru detta är en sönderdelning av helt annat slag.

Vid f. medverka en hel del olika bakteriearter. Först uppträda aeroba och fakultativt anaeroba (se Bakterier) former, såsom Bact. fluorescens, Bact. vulgare, Bact. coli, som jämte en del mikrokocker överföra äggviteämnena i lösliga spjälk-ningsprodukter. I skydd av dessa syreabsor-berande arter kunna sedan utveckla sig strängt anaeroba former, såsom den ytterst kraftiga förruttnelsebakterien Bac. putrificus m. fl., vilka föra sönderdelningen vidare. Genom härvid bildade ammoniak och aminer blir reaktionen småningom mer och mer alkalisk.

Chr. Barthel.

Förrådsjournal. Se Bokföring.

Förstoppning förekommer vid många sjukdomar och visar sig i fördröjd eller upphörd träckavgång. Träcken är hård och mörk, överdragen med stundom blodblandat slem. Behandlingen består i ingivande av avförande medel, ss. ricinolja, särskilt för mindre husdjur (åt svin 50—-100 g., hund 15—60 g., katt 10— 20 g.), glaubersalt (åt häst och nöt 150 —300 g. löst i vatten), aloe, särskilt för häst (25—50 g.). För övrigt användas lättsmälta och lösande fodermedel, ss. grönfoder, rotfrukter, melass m. fl. Se för övrigt Mag- och Tarmkatarr. E. N—m.362

Försträckning benämnes en i senor och band pä grund av för stark uttänjiiing med därav ofta följande partiell bristning av finare sentrådar uppkommen inflammation, som visar sig genom ansvällning av senorna, ofta åtföljd av betydaridé ömhet och hetta. F. förekommer oftast hbs hästar, särskilt i fotens böj senor (böjsefieforsiräckning) och medför i början stark hältä. I lindrigare fall och vid lämplig behandling kan inflammationen snart gå över, men ofta blir den långvarig (kronisk) samt medför då, stark förtjockning och stundom även förkortning av de angripna senorna (senklapp). Behandlingen består i början i användning av kalla eller is-omslag i 2—3 dagar, sedermera, vatvärmande omslag med Burows lösning (se Aluminium) i 2:—3 veckor och, om så behöves, därefter ingnidning av hudretande medel, ss. kvicksilverjodidsalva, eller slutligen bränning. Stillastående under behandlingen är nödvändig, efter bränning i minst 6 veckor, därefter lindrig motion och till en början försiktig användning, emedan f. eljest lätt återkommer. E. N—m.

Förstärkning av bisamhällen. En del svaga samhällen, som man icke vill förena med andra, kunna dock genom lämplig behandling göras dugliga för sommardraget. Man måste då förstärka dem med yngel eller bin eller bådadera. En del biskötare älska dock att ha jätte-samhällen bredvid dem som föra en tynande tillvaro, då åter andra sträva efter att hålla alla samhällen jämnstarka. Båda sätten äro oriktiga. En medelväg är lämpligast. Vid f. med yngel tages en yngelkaka med moget yngel och påsittande bin från ett av de starkaste samhällena och nedsättes rämen i det svaga samhället näst intill den ram, som innehåller yngel. Med moget yngel förstås sådant, som är redo krypa ut ur cellerna. Man ser detta delvis på att cellocken antagit en mörkare färg och att en del ungbin hålla på att krypa ut. F. med bin tillgår så, att man på aftonen tager upp en eller två ramar från en stark kupa med påsittande bin och avskakar dem bakom glasramen, som höjts en cm. från bottnen, och låter dem lugnt marschera in i samhället. Något oroande av det svaga samhället får på inga vis förekomma, såsom rubbning av täckbräder, ramar e. d. Flygbina flyga snart hem igen, men ungbina stanna oclT förstärka samhället.

A—r L—n.

Försumpning betecknar, att frisk, normal mark blir fuktigare och småningom överdrages med ett m. 1. m. mäktigt täcke av torv. Våra torvmarker hava, framför allt i Norrland, till en väsentlig del uppkommit genom torvbild-ning på fast, skogbärande mark. F. inledes därmed, att mera fuktighetsälskande och torv-bildande växter uppträda tillsammans med den mera normala skogsmarksväxtligheten, vilken småningom utthänges. Förloppet är något olika i tall- och granskogar.

Tallskogens f. är ofta en följd av en

mosses transgression (överskridande) över omgivande fastmark. Växtligheten i den försumpade tallskogen är lik mossens. Tuvbildande vitmossor, Sphagnum †uscum (Schimp) Klinggr och acuti†olium Ehrh., samt skvattram, odon, ljung, dvärgbjörk och andra risväxter utgöra markbetäckningen. Tallarna visa en i jämförelse med förhållandena å den fasta marken nedsatt tillväxt. Även utan förbindelse med en mosse, som utbreder sig, kan tallskog försumpas, dock endast på mera plan och jämn mark. Växtligheten är då i huvudsak densamma som i de försumpade tallskogarna utmed mossarna.

Försumpade granskogar förekomma nästan uteslutande i Norrland, där de mest träffas på lidernas nordsluttningar, ofta utan direkt förbindelse med någon mosse. Markbetäckningen utgöres även där av vitmossa, men av andra ärter än i den försumpade tallskogen, nämligen Sph. Girgensohnii Russ. eller Russowii Warnst. samt av björnmossa, Polytrichum commune L. Av högre växter märkas i synnerhet klotstarr, Carex globularis L., skogsfräken, Equisetum silvaticum L., samt hjortron. Granarna växa ytterst långsamt, med ofta papperstunna årsringar, kronorna förete ett sjukligt utseende, inhöljda som de äro i svarta eller gråa lavar.

Orsakerna till skogsmarkens f. äro dels direkt mossarnas Utbredning, dels en av deras tillväxt framkallad höjning av grundvattenståndet samt, ehuru kanske i mindre omfattning, försvårad vattenavrinning. Nyare undersökningar hava vederlagt den äldre uppfattningen, att försumpning är en hastigt fortskridande företeelse, och visat, att den i nuvarande tid fortskrider ytterst långsamt.

F. motarbetas genom skogsmarkens avdik-ning, vilken ofta förvandlar den försumpade marken till högproduktiv skogsmark.

H. Hn.

Försvärm. Se Bisamhälle.

Försåpning. Se Fett.

Försäkring. På ett visst kulturstadium åtnöjer sig människan icke längre med att sörja för de nödvändigaste omedelbara levnadsbehoven utan finner sig manad att i sitt ekonomiska handlande även söka tillgodose kommande, inom överskådlig tid inträdande behov, jämväl sådana, vilkas inträde icke är visst utan endast möjligt eller sannolikt, t. ex. behov som kunna uppstå till följd av sjukdom, brandskada, sjöolycka o. d. I viss mån kan detta ske genom sparande, alltså därigenom att man söker göra avsättningar för framtiden. Men vilka uppoffringar den enskilde än gör i sådant hänseende, kan det dock hända, att de kunna visa sig otillräckliga. Öm däremot flera personer — av vilka visserligen vilken som helst, men sannolikt dock endast ett fåtal sammanlagt kunna beräknas bliva utsatta för skador — förena sig för att tillsammans ersätta, vad som kan antagas komma att behövas för att täcka förlust till följd/~W~*y*LÅ**s*v>

363

av vissa skador, varav någon av dem kan drabbas, "t>lir utgiften för sådant ändamål för var och en av dem vida mindre. Var och en -ersätter sålunda icke. mer, än som belöper på honom, därest de inträffade skadorna fördelades på dem alla! Erfarenheten om, huru många skadebringande händelser av visst slag sanrio-likt kunna förväntas drabba ett visst antal personer med samma slag av verksamhet, har möjliggjort att någorlunda noggrant beräkna, huru mycket envar av dem har att på förhand betala. På detta sätt har uppstått tanken, att ett flertal personer skulle kunna sammansluta sig till en organisation för att genom, gemen-samma bidrag efter viss plan täcka en förmögenhetsförlust, som kan uppstå för en eller flera av dem till följ d av samma slags fara, exempelvis en eldsvåda eller en sjöolycka. Detta är uppslaget till försäkring.

I enlighet härmed betecknar försäkring •en.på'ömsesidighet vilande ekonomisk anordning i syfte att på planmässigt sätt genom bidrag avtalrika personer täcka ett kommande ovisst men upp-skattbart förmögenhetsbehov.

Vid varje f. måste således föreligga ett moment av ovisshet. Dock är det ej. nödvändigt, att det är ovisst, om behovet över huvud taget skall inträda (såsom vid olycksfall), utan det är tillräckligt, att tidpunkten härför är oviss (t. ex. i fråga om dödsfall), eller att omfånget eller varaktigheten av förmögenhetsbehovet är ovisst, t. ex. livränteförsäkring.

Trots detta moment av ovisshet, måste det förmögenhetsbehov, som alltid skall förefinnas, kunna uppskattas. Härmed avses, att varje f. måste vara uppbyggd på statistikens erfarenheter och låta sig inordnas under sannolikhetsberäkningar. Då de statistiska beräkningarna äro tillförlitliga endast i den mån de hänföra sig till ett jämförelsevis stort antal fall (»de stora talens lag»), måste all verklig f. omfatta ett rätt stort antal försäkringstagare.

F. kan vara antingen frivillig eller obligatorisk (d. v. s. tvångsvis anordnad av statlig myndighet, t. ex. social olycksfalls- eller sjukförsäkring).

Vid frivillig f. föreligger i regel ett försä k-ringsavtal, d. v. s. en med eller utan skriftligt kontrakt (försäkringsbrev, försäkringspolis) ingången överenskommelse, varigenom den ene kontrahenten (försäkringsgivaren, assuradö-r e n) förbinder sig att på vissa villkor till den andre kontrahenten (försäkringstagaren, den försäkrade) utgiva ersättning i anledning av ett visst, eventuellt inträdande förmögenhetsbehov (en ekonomisk förlust etc).

Varje försäkrad skall för täckande av de eventuellt inträdande förmögenhetsbehoven till försäkringsgivaren betala ett visst vederlag, vilket i allmänhet kallas premie. Premien

understiger alltid avsevärt den prestation försäkringsgivaren eventuellt skall utgiva, exempelvis 10 kr. premie mot 1,000 kr. försäkringssumma.

Premietariff är sammanställningen av premiesatserna för en viss försäkringsart. Man skilj er mellan bruttopremier och nettopremier. Bruttopremie är den premie, som finnes angiven i premietariffen och som försäkringstagaren har att betala. Den innefattar utom den beräknade kostnaden för själva försäkringen jämväl tillägg för förvaltningskostnader och eventuellt vinst m. m. Nettopremie, som även kallas matenlätisk premie, utgör alltså den försäkrades avgift utan sådant tillägg. Försäkringssumman betecknar i allmänhet storleken eller högsta beloppet av den ersättning försäkringstagaren har att utfå vid det eventuella förmögenhetsbehovets intrade. Vid livförsäkring t. ex. utgives i allmänhet hela försäkringssumman, vid brandförsäkring eller olycksfallsförsäkring åter ofta endast en del därav, beroende på skadans storlek. Uttrycket risk (risico) användes ofta på tal om f. I mera abstrakt bemärkelse förstås därmed omfattningen av den fara, som f. skall skydda emot, eller genomsnittsbeloppet av en möjlig skada inom en bestämd tidsenhet. Vanligen förstås emellertid därmed försäkringsobjektet (det försäkrade föremålet).

Vanligen indelas de olika försäkringsarterna i två grupper, personförsäkring och sakförsäkring. Ofta indelas också f. efter orsaken till den inträffade skadan i elementarförsäkring, där skadan orsakas av »elementen», såsom brand- och sjöförsäkring, och if., som skall ersätta förlust av andra orsake r. De viktigaste försäkringsformerna äro följande: liv- och livr än te- , sjuk-, invaliditets-, olycksfalls-, moderskap s-, a n s v a r s-, transport- och sjö-, brand-, stormskade-, hagelskad e-, frost-, kreaturs-, glas-, vatten-s k a d e-, inbrotts- och rån-, kursförlust- (1. värde-), garant i-, h y-resförlust-, kredit- och hypo-t e k s-, automobil-, maskin-, s t r e j k-, arbetslöshetsförsäkring m. fl.

Historik. Ansatser till försäkring kunna spåras redan i uråldrig tid. Under medeltiden lever försäkringstanken upp i och genom skråväsendet. Det finnes från io:e till 131c århundradet en hel rad exempel på att medlemmar i skrån och gillen bildat särskilda kassor för ersättning av stulen boskap, för utlösande ur fångenskap eller för ersättning vid skeppsbrott eller begravning av gillebröder. En affärsmässig f. torde emellertid hava uppstått först under i4:e århundradet, då bland annat en verklig sjöförsäkring infördes. Försäkringssällskap funnos då ej, utan låg försäkringen i364

händerna på enskilda personer, privatassura-dörer, av vilka dock var och en i regel åtog sig endast en viss del av en risk. För att förmedla dylika affärer uppstodo tidigt assuransbör-s e r och assuransmäklare. Först på 1700-talet bildades i England och Tyskland sjöförsäkringsbolag (aktiebolag). Livförsäkring är av jämförelsevis nytt datum, om man bortser från de av gillena under medeltiden bildade begravningskassorna. Italienaren T o n t i framlade omkring år 1650 planer till livränteförsäkring, grundad på dödlighetsberäkningar. Denna ränteförsäkring, som till en början utövades av staten, vann stor framgång. Den moderna livförsäkringens vagga har stått i England, varest 1762 grundades den första på vetenskapliga principer vilande livförsäkringsanstalten, Equitable Society, som ännu i dag består. Beträffande de äldsta formerna av brandförsäkring, se vidare artikeln Brandförsäkring.

Man skiljer mellan offentlig 1. stats-försäkring och privatförsäkring. I all synnerhet framträder offentlig f. i form av socialförsäkring, vilken mer och mer göres obligatorisk. Dessutom finnas i vissa länder (Danmark, Italien) statsanstalter — eller anstalter med statsgaranti —, som driva försäkringsrörelse av frivillig art, såsom livförsäkring. Vissa brandförsäkringsanstalter hava närmast offentlig karaktär. (Se Brandförsäkring) .

Beträffande privatförsäkringen gäller för densamma i vårt land lagen om försäkringsrörelse den 25 maj 1917. Enligt denna lag får försäkringsrörelse bedrivas endast av försäkringsaktiebolag eller av bolag eller förening grundad på delägarnas ömsesidiga ansvarighet (ömsesidigt försäkringsbolag).

Skillnaden mellan försäkringsaktiebolag och ömsesidiga försäkringsbolag ligger i den juridiska formen för verksamhetens bedrivande. Vid ömsesidiga bolag utgöras delägarna i bolaget av försäkringstagarna. Inga andra kunna alltså vara delägare. För ömsesidiga försäkringsbolags förbindelser svara delägarna som regel med obegränsad eller till visst belopp begränsad ansvarighet. Dock må i fråga om bolag, vilka icke bedriva försäkring av egendom, kunna bestämmas, att endast bolagets tillgångar skola svara för dess förbindelser. I stället tillskjutes ett garantikapital, ofta av ett särskilt bildat förlagsaktiebolag. I fråga om aktiebolagen ligger tryggheten för försäkringstagarna i aktiekapitalet och bolagets övriga tillgångar. Aktieägarna hava givetvis ej personlig ansvarighet.

Den enklaste formen för det ömsesidiga försäkringssystemet är att försäkringsutgifterna täckas genom uttaxering å samtliga försäkringsdelägare. Denna form tillämpas vid «n del brandförsäkrings- och livförsäkrings-

föreningar. Givet är emellertid, att uttaxeringkan medföra stora olägenheter, särskilt vid livförsäkring, där risken i allmänhet ökas med åren. Vid sådan f. brukar i allmänhet på förhand uträknas vissa medelpremier, vilka i början äro högre men senare lägre än risken. De-första åren bör sålunda uppstå visst överskott, som avsattes för att täcka framtida utbetalningar. Den del av premierna, som avsattes för att täcka kommande utbetalningar, brukar kallas premiereserv. Även vid andra arter av f. bruka premierna beräknas så, att de lämna tillfälle till avsättningar till reservfond o. d., för den händelse större förluster än de normalt beräknade uppstå.

Den moderna rationella försäkringen är otänkbar utan återförsäkring. Därmed förstås, att försäkringsgivaren överför en del av risken på en eller flera andra försäkringsgivare emot avstående till dessa av motsvarande andel i premien. Detta sker för att minska storleken av risken för den förste försäkringsgivaren (huvudförsäkringsgivaren). Vid inträffande skada måste visserligen den förste gentemot ersättningstagaren ersätta hela skadan, men .har rätt att återfå viss del av ersättningen av återförsäkrarna. Återförsäkring är i synnerhet vanlig i fråga om större försäkringssummor.

En annan utväg för att minska en försäkringsgivares risk brukar benämnas s j älvförsäkring. Därmed förstås, att försäkringstagaren själv bär en del av risken. Detta, är i vissa fall av stor betydelse för att hindra, att den försäkrade själv egenmäktigt framkallar den fara, som försäkringen riktar sig emot. Ofta förekommer självförsäkring i den formen, att försäkringsgivaren t. ex. åtager sig att ersätta endast 3/4 av skadan vid en eldsvåda. En annan form är, att s. k. bagatellskador, d. v. s. skador, vilka icke kunna värderas till ett visst minimibelopp, t. ex. 20, 50 eller ioo-kr., ej ersättas.

Försäkringsväsendet har under de senaste decennierna vunnit en alltjämt växande betydelse, icke minst i vårt land, vars försäkringsväsen åtnjuter högt anseende.

Då det privata försäkringsväsendet har en vitt ingripande betydelse för folkets ekonomiska liv, har i de flesta länder anordnats statsuppsikt över detsamma. I den svenska lagen om försäkringsrörelse av 25/5 1917 föreskrives, att Konungens stadfästelse skall sökas å bolagsordning för såväl försäkringsaktiebolag som ömsesidigt försäkringsbolag. I fråga om livförsäkring och i vissa andra fall skola även grunderna för försäkringsverksamheten prövas av Konungen. Tillsyn över försäkringsbolag utövas av ett centralt ämbetsverk, försäkringsinspektionen. Försäkringsbolag skall årligen avgiva vissa redogörelser till inspektionen. Till tryggande av försäkringsta- 365

gares rätt lämnas i lagen om försäkringsrörelse föreskrifter om avsättning till försäkringsfond, vars belopp skall motsvara det beräknade värdet av bolagets ansvarighet på grund av dels redan inträffade skadefall (ersättningsreserv), dels löpande försäkringar (premiereserv). Värdehandlingar motsvarande försäkringsfonden skola deponeras under minst 2 särskilda lås med olika nycklar, av vilka en innehaves av ett av försäkringsinspektionen för ordnat ombud. Litt.: S. Skarstedt: Lagen om försäkringsrörelse (1918). Svensk försäkringsårsbok 1916—1921, utgiven genom föranstaltande av Svenska försäkringsföreningen, Stockholm. Sveriges officiella sta-stistik: Försäkringsväsen. Försäkringsföre-ningens tidskrift (4 haft. om året, 45 årg. 1922). Assurans, svensk försäkringstidning (2 ggr. i månaden, 23 årg. 1922). Gj aliar hornet, Nordisk försäkringstidning (2 ggr i mån., 32 årg. 1922). Arbetarskyddet, tidskrift för arbetarskydd och socialförsäkring (en gång i mån., 9 arg. 1922). Tidskrift för den svenska pensionsförsäkringen (10 häften om året, 8 årg. 1922).

A. E—n.

Försöksväsen, Då i början av 1800-talet en naturvetenskaplig riktning börjat göra sig gällande vid behandlingen av lantbruksfrågor, kom man snart till insikt om, att strävandena till jordbrukets och husdjursskötselns höjande måste väsentligen grunda sig på noggranna iakttagelser rörande växternas och djurens livsföreteelser. Forskningen rörande dessa iick formen av undersökningar och försök över inverkan av olika förhållanden och kulturåtgärder på de odlade växternas och husdjurens utveckling och avkastning samt produkternas kvalitet.

För dylika forskningar inrättades särskilda försöksstationer. Den första av dessa anordnades år 1839 av J. Boussingault å Bechelbronn i Elsass, den andra år 1842 av J. B. Lawes å Rothamsted i England. Från början av 1850-talet inrättades ett stort antal dylika stationer i Tyskland, som sedan haft ledningen på detta område, på vilket det dock numera överträffats av Nordamerikas Förenta Stater i avseende på antalet försöksstationer, om än ej i forskningsresultatens omfattning och betydelse.

I Sverige inrättade K. Lantbruksakademien år 1816 ett experimentalfält invid Stockholm, till en början ägnat åt jämförelsevis obetydliga praktiska försök på åkerbrukets och trädgårdsskötselns områden, men år 1862 omorganiserat till en verklig försöksgård, till vilken år 1864 flyttades Akademiens år 1857 inrättade Agrikulturkemiska laboratorium. År

1886 tillkom en botanisk avdelning, som huvudsakligen ägnades studier av växtsjukdomar. Vid Ultuna Lantbruksinstitut inrättades år 1861 en andra agri-kulturkemisk försöksanstalt, vilken av brist på penningmedel och arbetskraft förde en

tynande tillvaro, tills den nedlades år 1892 i samband med institutets omorganisation. Under 1890-talet avhandlades frågan om utvidgande av Lantbruksakademiens försöksverksamhet till en fullständig central försöksanstalt, men detta ledde till en början blott till inrättande år 1897 av en Entomologisk anstalt, oberoende av akademien och förlagd strax utanför dess experimentalfält samt år 1900 efter danskt mönster av Hushållningssällskapens lokala fältförsök under en särskild styrelse. År 1905 samlades statens lantbruksförsöks-väsende till en Centralanstalt för försöksväsendet på jordbruksområdet, omfattande de förutvarande lantbruks-, kemiska och botaniska avdelningarna å Experimentalfältet, vartill kom dels nyinrättade avdelningar för husdjursskötsel, mej enoch bakteriologi samt den entomologiska anstalten och den lokala fältförsöksorganisationen, som inordnades i anstaltens lantbruksavdelning (se Centralanstalten).

På särskilda forskningsområden bedrives dessutom försöksverksamhet vid följande av staten understödda anstalter: Vid statens lantbruksinstitut, vid den kemiskt växtbiologiska anstalten i Luleå, Sveriges utsädesförening, Svenska mosskulturföreningen, Sveriges pomologiska förening, Redskapsprovningsan-stalterna å Ultuna och Alnarp och Skogsförsöksanstalten (se dessa ord samt Gödslingsförsök och Utfodringsförsök).

Förtvining. Se Lamhet.

Förvaltare. Se Förvaltningspersonal.

Förvaltnings- och tjänstepersonal. Vid mindre jordbruk handhar brukaren i regel hela ledningen och förvaltningen, men i den mån hushållningen blir mer omfattande och mångsidig, växer antalet av därför behövlig personal. Vid större gods och egendomar är affärsledningen, där den ej skötes av ägaren (arrenda-torn) , överlåten åt en disponent eller förvaltare att självständigt handhavas under jordägaren. En person, som under högsta ledningen handhar egendomens skötsel och arbetenas anordning samt gentemot gårdsfolket företräder driftsherren, plägar kallas inspektor. Därjämte finnes vid större jordbruk ett antal personer anställda för särskilda verksamhetsgrenar. Bokhållaren sköter bokföring samt in- och utlämningar vid förråden (kontors- och magasinsbokhållare) samt biträder i övrigt inspektoren eller förvaltaren. Den, som under denne leder jordbruksarbetena, kallas i södra Sverige ladufogde men i övriga delar av landet rättare eller befallningsman. Rättaren, särskilt vid mindre jordbruk, deltager stundom i arbetet (arbetsrättare), under det att vid något större gårdar stundom en fördräng går i spetsen för arbetslaget. Tillsynen över ladugården och ledningen av arbetena i denna handhaves vid större gårdar av en ladu.366

gårds råtta re eller ladu gå r d s f ö r-m a n, som ofta har tillsyn även över får- och svinhus. Vid en del större gårdar med talrik hästbesättning förekommer fodermarsk, vilken har tillsyn över häststallet. Trädgårdsskötseln är, där den har något större omfattning, ställd under en trädgårdsmästa-r e, som i regel är oberoende av det egentliga jordbrukets underbefäl men oftast själv deltager i arbetet. Slutligen är även skötseln av skogen, dä den utgör en mer betydande del av hushållningen, överlämnad åt från jordbruksförvaltningen skild personal av skogsförvaltare och skogvaktare, de senare motsvarande rättaren vid jordbruket. Under dessa f. står den egentliga arbetarepersonalen. Se Arbetare. För lantbrukets jämna och ostörda fortgång är av vikt, att det hela fullföljes efter fastställd plan och att därför var och en utför sina åligganden enligt givna anvisningar. Husbondens vilja och varje överordnads befallningar böra därför följas av de underordnade, utan att dock dessa därigenom hindras att i förekommande fall handla efter sig företeende omständigheter. Husbonden bör, så långt ske kan, låta underordnade självständigt sköta lämpliga arbeten eller verksamhetsområden för att därigenom väcka deras intresse och sporra deras strävan att visa sig förtroendet värdiga. Överordnade böra även respektera av underordnade i god mening givna befallningar och aldrig själva direkt till arbetarna ändra dessa utan överlåta detta till den, som givit befallningen. I motsatt fall vållas lätt oreda och rubbas den underordnades auktoritet.

Förvaring. i. Livsmedelsförvaring är i regel förenad med förlust av närande beståndsdelar, förorsakad dels genom levande växtdelars (spannmåls, rotfrukters, frukts) andning, dels genom förskämning och sönderdelning genom mikroorganismer, ss. bakterier och mögelsvampar. Fullständigast hindras dessa förluster genom upphettning, som dödar alla celler, såväl de som bilda livsmedlet självt, som de förstörande mikroorganismerna, samt avstängande av luften, så att ny tillförsel av mikroorganismer hindras. (Se Pastörisering, Sterilisering.) Vid f. av större massor, ss. av säd, rotfrukter samt fodermedel i allmänhet, kunna förlusterna väsentligt inskränkas genom minskning av lufttillträde och fuktighet, vilka äro förutsättningar för såväl andningen som mikroorganismernas livsverksamhet, samt, i någon mån genom desinficierande ämnen. Dessa sist nämnda finna däremot större användning för att skydda andra organiska ämnen än livsmedel mot förstöring under förvaringen (se Desinfektion, Konservering). Åtgärder i dessa syften utföras på olika sätt för de olika slag av varor, som skola förvaras. H. J. Dft.

2. Förvaring av sädes- och frövaror bör handhavas så, att de bibehållas

friska och grobara. Nedgång i grobarheten förorsakas av för stark andning samt genom angrepp av bakterier och mögelsvampar. Vid andningen bildas kölsyra och vatten på bekostnad av frönas näringsförråd, vilket tär på deras livskraft, mer ju starkare andningen stegras. Parasiterna verka sönderdelande på vävnaderna. Dessutom kan en kraftig andning alstra så stark värme, att grodden dödas (»säden bränner»). Andningen och sönderdelningen genom parasiter blir livligare, ju större varans fuktighetshalt är och, om än i långt mindre grad, ju högre värmegraden stiger. Vid spännmåls-och frövarors f. bör därför målet vara att nedbringa deras vattenhalt och hålla värmegraden låg. Särdeles är detta viktigt beträffande ny-skördad säd och frö, då dessa hålla jämförelsevis hög vattenhalt och därför avgiva mycket vattengas (»svettas») och lätt taga värme. Olika slag av spannmål och frövaror förhålla sig olika i detta avseende, vilket även fått uttryck i bestämmelserna rörande högsta fuktighetshalt, som är tillåtlig hos pl omber bar vara. Se Frökontroll: Plombering. Stärkelserika frön hålla vid god bärgning omkring 15, oljerika frön 10—12 % vatten, men fuktighetshalten är betydligt högre efter fuktigt bärgningsväder, och väl bärgad vara kan ur fuktig luft upptaga mycket vatten.

Om säd eller frö förvaras så, att det avdunstade vattnet ej kan bortgå efter hand och värmegraden, ej nedbringas, taga de inom kort skada, grobarheten minskas, unkenhet och mögling inträda o, s. v. Att låta nyskördad tröskad säd eller frö stå i säckar eller ligga i tjockare hög än ett par dm. är därför synnerligfen farligt, under det att svettningen under en lämplig skötsel av varan kan medföra en betydlig nedsättning av dess vattenhalt och därigenom göra den lagringsdugligare. Även äldre utsädesvaror, som äro mindre väl torra, kunna, om de ligga i för tjocka högar, taga hetta i sina undre lager, där sålunda lätt uppstår »logbränna», under det att den avgivna vattenångan i de övre lagren förtätas och där vållar mögelbildning och nedsättning av grobarheten. Äldre, väl torr säd kan däremot förvaras orörd i djupa massor, ss. är fallet i spannmålslagerhusens silos, och det ringa lufttillträdet medför fördelen, att andningen och därav förorsakad substansförlust och minskning i vikt inskränkes.

För fuktighetens nedbringa n-d e användes dels hastig torkning genom uppvärmning, dels lufttorkning. Lufttorkning befordras genom skyffling och fläktning, vilkas verkan dock mycket beror på luftens fuktighetshalt och värmegraden. Bästa verkan ernås under klara vinterdagar, då luften är mycket torr; men under varma vår- eller sommardagar efter regn, särdeles om magasinsluften och säden äro kallare än den yttre luften, så att fuktighet förtätas på och upptages i säden, bör367

fläktning och skyffling av säden undvikas och fönster och dörrar hållas stängda. Eljest kan sädens fuktighetshalt ökas i stället för att sänkas. Fläktning och skyffling verka fördelaktigt även därigenom, att sädens värmegrad hålles nere, om den skulle visa benägenhet att stiga. Särskilt i händelse av hög vattenhalt kan luftning vara nyttig, även om ej vattenhalten därvid nedsättes. Även torra varor, som med fördel förvaras i säckar, i vilka de till och med bättre än i öppen dråse äro skyddade mot luftfuktighetens växlingar, böra vid sådan förvaring en och annan gång vid lämpligt väder underkastas luftning. Den1 groningsnedsät-tande inverkan av hög fuktighetshalt stegras i hög grad, om varan är tröskskadad (se Utsäde: Skadade frön). En illa rengjord vara är svårare att förvara väl än en ren, ty damm, bladbitar m. fl. organiska rester erbjuda svampar och bakterier en tacksam jordmån.

Till en god f. av säd och frö hör även, att de skyddas från inblandning av andra växtsorter. Frånsett de inblandningar, som tillkomma genom ovarsamhet vid bärgning och tröskning (orena tröskverk, stänk till närliggande otröskad säd m. m.), kunna sådana uppstå genom orena säckar, magasinsgolv och väggar, genom fåglar och råttor, oförsiktighet vid skyffling och rensning o. s. v., allt saker, varpå särskilt odlare av kvalitetsutsäden böra akta.

J. N. W.

3. För f. av rotfrukter och potatis gälla ovan anförda grundsatser om torr luft och låg värmegrad under förvaringen, men här tillkommer omsorgen att skydda för frost och att undvika skador på rötterna eller knölarna, genom vilka röta kan intränga i rötternas inre. Vid skörden bör därför aktsamhet iakttagas, så att skalet ej skadas; rotfrukternas avblastning bör ske försiktigt, så att roten ej skadas, och särdeles potatis bör vid transport, in- och urlastning samt omskovling behandlas varsamt och helst alls ej vid köldgrader. Om rotfrukter frusit stående i jorden och åter vid snart följande töväder upptinat, innan de upptagits, kunna de utan fara inläggas till vinter-förvaring. De rotfrukter, som upptagits frusna eller frusit efter skörden, likasom potatis, som frusit i jorden, ruttna däremot fort och böra sålunda ej medtagas i vinterförrådet utan snarast möjligt förbrukas eller ock bevaras genom insyrning (se Syrning).

De för förvaringen gynnsamma förhållandena böra åvägabringas lika väl vid förvaring i källare som ute i stuka. Källaren bör före rotfrukternas eller potatisens inläggning väl rengöras och luftas väl, så att den blir så torr som möjligt, och rötterna böra såvitt möjligt efter upptagningen först få ligga ute i hög för att före inläggningen utsvettas en del av den överflödiga fuktigheten. Sedan de inlagts böra dörrar och luckor stå öppna, så länge värmegraden tillåter det, för att den utsvettade fuk-

tigheten må utluftas. De böra ej läggas i tjockare högar än nödigt, och särdeles potatis bör genom att förvaras i lådor eller genom avbalkningar fördelas så, att den blir så väl luftad som möjligt. Öm potatisen börjar taga röta, bör den omplockas och alla skämda knölar borttagas för att ej sprida förruttnelsen vidare. Vid stukläggning bör likaså sörjas för att den utsvettade fuktigheten skall bortgå, innan stukan täckes. Om stukornas anläggning och skötsel, se Stukning.

4. Förvaring av frukt. Se Fruktodling, Konservering. H. J. Dft.

Förvittring 1. vittring betecknar berg-och stenarters förvandling till finare, mindre delar, med eller utan deras kemiska förändring. Man brukar skilja mellan fysikalisk eller mekanisk f. och kemisk f.

Mekanisk f. omfattar de processer, genom vilka berg- och stenarter sönderdelas i större eller mindre stycken utan att genomgå någon kemisk förändring. Dess orsaker äro förnämligast starka och hastiga temperaturförändringar, frost och mekaniskt tryck. I synnerhet i ökentrakter, men i vårt land även på flygsandsfält, söndersprängas berg och stenar genom stark upphettning om dagarna och kraftig avkylning om nätterna. De häftiga volymförändringarna rubba sammanhanget mellan bergartens olika mineral. I finare springor inträngande vatten vidgar dessa vid sin frysning till is, och en söndersprängning (frostvittring) sker i synnerhet i polartrakterna och högalpina nejder men även i mer tempererat klimat. Glaciärerna eller ock den forna inlandsisen hava haft en stor betydelse för den mekaniska f., varigenom vårt lands jordarter bildats av berggrunden. Under isen framsläpades stenar och grus samt nöttes och slipades därvid mot berggrunden och varandra, varigenom dels större stycken söndersprängdes i smärre, dels genom nötningen bildades ett fint bergmjöl, och båda tillsammans bilda våra moräner. Utmed havs- och sjöstränder samt i och utmed vattendragen undergå berg och stenar en mekanisk f. genom att vågorna sätta de lösa stenarna i rörelse, så att de nötas mot varandra eller mot den fasta berggrunden.

Kemisk f. förorsakas huvudsakligen av vattnet, luftens syre och kolsyra samt vid växtavfallets sönderdelning bildade organiska syror. Vattnet spelar en stor roll vid silikatens f. Dessa, som äro salter av den svaga kiselsyran och starka baser (kali, natron, kalk, magnesia m. fl.), äro blott obetydligt lösliga i vatten men sönderdelas av detta, i det att kiselsyran (kiselsyrans anion) förenar sig med vattnets fria väteioner under bildning av fri syra, under det att kalium, natrium, kalcium m. fl. bliva fria. Denna process, som benämnes hydrolys, beror närmast på, att rent vatten innehåller, ehuru i ringa mängd, fria väteioner och hydroxylioner. Vattnets halt av fria ioner36S

stiger med dess värmegrad, och dess betydelse för vittringen är därför större, ju varmare klimatet är. Vid denna vittringsprocess förena sig de lösta alkali- (kalium och natrium) och jordart-metallerna (kalcium och magnesium) med kolsyran i vattnet och bilda karbonat. Som vittringsrest kan återstå dels osönderdelade mineralkorn, dels ett kaolinartat aluminiumsilikat samt vattenhaltiga dubbelsilikat av aluminium, alkali- och alkaliska jordartmetaller samt järn, vilka betecknats som f ö r v i 11-ringssilikat eller zeoliter. Luftens syre verkar syrsättande på många stenarter, särdeles järns svavelföreningar samt karbonat och silikat av järns ferroform (se Järn). Oxidationen av svavelkis (FeS_2) har •den största betydelse, i det att därvid bildas fri svavelsyra och järnsulfat (vitriol), som äro gift för växterna.

Kolsyran har betydelse för f. av såväl silikaten som karbonaten. I kolsyrehaltigt vatten påskyndas den av vattnet inledda silikat-vittringen. Svårlösliga eller olösliga karbonat, ss. kalciumkarbonatet, bilda i kolsyrehaltigt vatten lösliga sura karbonat. Genom marken nedsipprande vatten blir vid sin gång genom det humushaltiga skiktet rikt på kolsyra, varigenom •dess förmåga att lösa kalciumkarbonat höjes. När vattnet åter på någon lägre belägen plats träder i dagen och kommer i beröring med luften, bortgår en del av den upptagna kolsyran, varvid en del kalk faller ut. Kalkstenens f. sker således huvudsakligen genom bildning av lösliga sura karbonat.

De organiska syror, humussyror (se Humus), som uppstå vid organiska ämnens sönderdelning i marken, angripa silikat, varvid särskilt de mörka stenarterna, ss. hornblände och glimmer, i första hand upplösas, men även fältspaterna sönderdelas. Stenar, utsatta för en dylik humussyrevittring, överdragas med en vit m. 1. m. porös vittringsskorpa. Denna vittring har den största betydelsen i skogsmarkerna.

F., framför allt den kemiska, har den betydelsen, att de värdefulla växtnäringsämnen, som stenarterna innehålla, lösliggöras och bliva tillgängliga för växterna. I jord under hög kultur försiggår vittringen fortafe än i jord med låg kultur. Humusämnenas och gödselns snabba förmultning höjer markluftens och markvätskans halt av kolsyra, varigenom förvittringen påskyndas. H. Hn.

Förvittringssilikat. Se Förvittring.

Förvärmare kallas den apparat, som i mejerier användes för helmjölkens uppvärmning till för separeringen lämplig temperatur, 35— 500, där mjölken icke pastöriseras före separeringen. Den är vanligen konstruerad efter samma grunder som pastöriseringsapparaten.

L. Fr. R.

Föryngring. Se Skogsbrukssätt.

Förädling:

1. Växtförädling i egentlig mening har till ändamål en ärftlig förbättring av kulturväxterna, så att de bli mera odlingsvärda. Dess uppgift är sålunda att förse jordbruket och trädgårdsskötseln inom olika trakter med ett efter dessas klimat, jordmån o. s. v. avpassat, bättre odlingsmaterial, genom att av olika sädesslag, rotfrukter, vallväxter etc. frambringa sorter och stammar, som äro de förutvarande ärftligt överlägsna och sålunda mera lönande att odla än dessa. Den förädlade sortens företräde kan vara av olika art, såsom snabbare utveckling, större avkastningsförmåga, högre halt av värdefulla beståndsdelar (ss. stärkelse och protein i säd, fett i oljeväxters frön, torrämne i rotfrukter, bastfibrer i spånadsväxter, smaklighet hos frukter, färgprakt hos prydnadsväxter o.s.v.), större härdighet mot ogynnsamt klimat eller motståndskraft mot växtsjukdomar, styvstråighet o. s. v. Man måste noga skilja mellan denna ärftliga och sålunda bestående förbättring, som f. alltså vill åstadkomma, och den förbättring av skörderesultatet, som kan ernås genom t. ex. sträng sortering av utsädet, dettas befriande från sjukdomssmitta genom betning, genom jordens försättande i högre kultur eller över huvud taget genom förbättrade växtvillkor. Den genom dylika åtgärder åstadkomna verkan är nämligen endast av tillfällig natur, men samtidigt dock även den av stor betydelse såväl i och för sig som ock därför, att de nämnda åtgärderna ofta utgöra ett villkor för att de förädlade sorternas överlägsenhet skall kunna göra sig fullt gällande.

Inom trädgårdsskötseln används ordet förädling även liktydigt med mångfaldigande eller förökning på vegetativ väg av sådana växter, som antingen icke sätta frö (t. ex. flertalet trädgårdsrosor), eller som vid förökning genom frö, såsom varande bastarder, ge en olikformig och i regel mindervärdig avkomma (fruktträd, bärbuskar o. s. v.). Äpplen och päron m. fl. »förädlas» sålunda genom ympning, okulering etc. en del buskväxter åter genom sticklingar eller avläggare. Se Förökning.

En nödvändig förutsättning iör all verklig f., det må sedan gälla djur eller växter, är givetvis förekomsten av ärftliga avvikelser (ärftlig variation), ty utan sådana vore självfallet en ärftlig förändring av det redan givna otänkbar. Medlet åter är urval: det gäller att bland de ärftligt olika formerna välja de, som ur praktisk synpunkt äro värdefullare än de, som redan odlas. Under tidernas lopp ha olika tillvägagångssätt kommit till användning, liksom det alltid blir nödvändigt använda mer eller mindre olika urvalsmetoder för självbe-fruktare (såsom korn, havre, vete, ärter m. fl.) och korsbefruktare (såsom råg, rotfrukter, de flesta vallväxter o. s. v., se Befruktning), var-Fen^+jCCi^z

369

förutom urvalet också har att rätta sig efter det mål, som åsyftas.

a) Metodiskt massurval var den ända till slutet av förra århundradet allmännast använda urvalsmetoden. På Svalöv övergav man den dock för de självbefruktande sädesslagen redan i början på 1890-talet för att i enlighet med vunnen erfarenhet i stället övergå till pedigree-metoden (se b.). Det metodiska massurvalet består däri, att man år efter år utväljer de individer, som synas bättre än modersorten, och sår dem tillsammans. Ända till för ett tjugutal år sedan var man nämligen allmänt av den uppfattningen, att även de av rent* tillfälliga yttre faktorer framkallade avvikelserna — man kallar dem numera modifikationer (se Variation) — voro ärftliga, och trodde sig därför, i full överensstämmelse med Darwins selektionsteori (se Utvecklingslära) kunna genom ett år efter år fortsatt urval åstadkomma en även praktiskt märkbar och värdefull förändring av den föreliggande sorten, i det att de årliga små avvikelserna lades tillhopa och samtidigt fixerades (befästes) och detta desto säkrare, ju längre urvalet fortsattes i samma riktning. I många fall drev man urvalet ännu längre, i det att man av de utvalda plantorna endast tog de största och bäst utbildade axen och av dessa åter endast de största kärnorna, ett tillvägagångssätt, som emellertid var utan någon som helst betydelse. De ärftliga anlag, som utmärka en planta, finnas nämligen, om den är konstant eller homozygot (se Ärftlighet), hos samtliga dess kärnor, dessa må vara stora eller små, och är den inkonstant, en heterozygot (se Ärftlighet), och sålunda ger en ärftligt olika avkomma, så kunna de ur praktisk synpunkt sett bästa avkomlingarna lika väl härstamma från små som från stora kärnor.

Av i vårt eget land, på Svalöv, genom massurval uppdragna sädessorter må nämnas Renodlad Squareheadvete och Borstlös Propsteier-havre ävensom Prinsesskorn, sådant det först kom i marknaden.

En nödvändig förutsättning, för att genom massurval en ärftlig förändring i avseende på t. ex. avkastningsförmåga, tidighet o. s. v. skall kunna åstadkommas, är emellertid, att den sort, som är föremål för urvalet, icke är ärftligt enhetlig utan i stället utgöres av en blandning av med hänsyn till nämnda egenskaper ärftligt skilda former (en Population), såsom fallet, man kan nog säga undantagslöst, är med de av gammalt odlade sorterna (biandsorterna) av olika sädesslag. Hos de självbefruktande sädesslagen äro dessa småformer också genomgående redan från början konstanta. Urvalet blir sålunda hos dem liktydigt med en utsortering av sådana former, som till synes äro överlägsna sorten som sådan.

Ärftligt fullt enhetliga sorter får man på det sättet dock endast undantagsvis fram, beroende på att de olika blandningsformerna på grund

av de tillfälliga faktorernas inverkan utan gräns övergå i varandra. I avseende på mognadstid skilja sig sålunda till exempel under normala förhållanden Prinsesskorn och Gullkorn med i medeltal ungefär 8 dagar. Hos ingen, ej ens hos den mest enhetliga sort, mogna emellertid samtliga plantor samtidigt, och sår man de båda nämnda sorterna i blandning, skall man finna, att de tidigast mognande plantorna av Prinsess äro lika tidiga, eller kanske t. o. m. tidigare än de senaste av Gullkorn. Och detsamma är förhållandet med övriga egenskaper, som påverkas av de tillfälliga växtvillkoren, såsom stråhöjd, kornstorlek, o. s. v. De av dessa faktorer framkallade icke ärftliga avvikelserna äro med ett ord ofta, för att icke säga oftast, större än de ärftliga. Därför är ock utsikten ringa att genom. massurval kunna ur en biandsort få fram fullt rena och enhetliga sorter.

Metodiskt massurval torde väl också numera, då det gäller självbefruktare, ingenstädes användas som den enda eller ens som den huvudsakliga urvalsmetoden, men av en viss betydelse är det alltjämt såsom bland annat ett medel att ur en Population göra ett förberedande urval för att avlägsna eller åtminstone minska procenthalten av de i densamma förekommande minst önskvärda formerna, liksom ock för att hålla en redan färdig sort uppe vid tillfredsställande sortrenhet genom exempelvis renplockning ute på fältet.

Då det gäller korsbefruktare, är däremot massurvalet av långt större betydelse (se nedan).

b) Pedigree-, individ- eller linjeurval hos självbefruktare, så benämnt därför, att man vid detsamma alltid utgår från de enskilda individerna samt odlar och bedömer deras avkomlingar i de följande generationerna var för sig. Urvalet sker här icke mellan olika individ, utan i stället mellan deras avkommor. Vilket framsteg med hänsyn till urvalets skärpa och säkerhet avkomstbedömningen innebär, är med ledning av det förut anförda lätt att inse. I verkligheten kunna nämligen ärftligt skilda individ på grund av de tillfälliga faktorernas modifierande inverkan te sig alldeles lika, och det är först genom att odla plantorna var för sig och bestämma genomsnittstypen hos deras avkomma, som man kan få kännedom om att de i verkligheten tillhöra ärftligt skilda former (biotyper eller livstyper).

Pedigreemetoden tillämpades redan under första hälften av 1800-talet av fransmannen Louis Lévèque de Vilmorin, även i övrigt en föregångsman på den praktiska växtförädlingens område. Lika tidigt, ja, första gången ännu tidigare, eller redan 1819, användes den även av skotten Patrick Shirreff, i det att han vid uppdragande av nya sorter bl. a. utgick från enstaka mera avvikande plantor, som han uppsökte ute på fältet. Nödvändigheten vid

teoretisk ärftlighetsforskning av en konsekvent tillämpning av pedigreemetoden eller den individuella avkomstbedömningsmetoden påvisades på 1860-talet av Mendel, grundläggaren av den moderna ärftlighetsforskningen.

Oberoende härav fördes man på Svalöv över från metodiskt massurval till pedigreemetod i början av 1890-talet. Redan från första början blev den också där tillämpad i större omfattning, än den någonstädes blivit förut, och det första betydelsefulla resultatet härav var just påvisandet av den stora mångformighet, som kännetecknar de gamla lantsorterna.

Att ur dessa sorter av de sj älvbefruktande sädesslagen med tillhjälp av pedigreemetoden särskilja de olika småformerna från varandra och genom fortsatt förökning av dem få fram nya sorter är en enkel sak. Man tager blott ett godtyckligt antal plantor samt odlar dem och deras avkomma i följande generationer var för sig, ju flera plantor desto bättre, ty ju flera man tager, desto större utsikt har man att få med om icke alla så åtminstone flertalet småformer, och desto större utsikt är det också att få fram något, som är bättre än ursprungssorten. Något egentligt urval av moderplantor lönar det sig i regel icke att göra, enär, som förut nämnts, till utseendet alldeles lika plantor kunna vara ärftligt olika och tvärt om. En del av de sålunda uttagna småformerna äro naturligtvis ärftligt identiska och som sådana även ur praktisk synpunkt sett alldeles likvärdiga, men många äro det icke, och det gäller nu att bland alla de olika välja de mest värdefulla, och här är det svårigheterna först riktigt börja, varom mera nedan.

Att bland småformerna inom de olika avkommorna göra ett nytt urval tjänar till intet, då de från början äro konstanta. En annan sak är, om enhetligheten genom korsning eller av annan orsak spränges och sålunda ärftliga avvikelser uppstå, ty i och med dem förefinnes ju ånyo förutsättning för nytt urval, och ett sådant blir då också nödvändigt, bl. a. för att återföra sorten till enhetlighet och konstans.

c) Pedigreemetod hos karsbefruktare, familje-UYval. Även vid förädling av typiska korsbe-fruktare, såsom råg, rotfruktero. s. v., användes numera pedigreemetoden, men den får icke drivas för långt, enär en för långt driven inavel med självbefruktning av de olika generationernas moderplantor, enligt vad erfarenheten visat, lätt leder till en försvagning av avkomman. Pedigreeurvalet hos dessa växter bör därför fullständigas genom massurval i en eller annan form. En förening av dessa två urvalsmetoder, som särskilt kanske vid förädlingen av rotfrukter ofta kommer till användning, är s. k. familj eurval. Man utgår därvid från enskilda plantor, som sås var för sig, bland avkommorna väljer man så de ur praktisk synpunkt bästa, och inom dessa utvalj as i sin ord-

ning de bästa individen, vilka åter sås var för sig men de ur samma avkomma därjämte tillsammans som en familj, vars olika individ tilllåtas fritt korsa sig med varandra. Frånsett smärre växlingar i avseende på metodens till-lämpning fortsättes på det sättet urvalet år efter år såväl inom de särskilda familjerna som mellan dessa inbördes, samtidigt med att nya pedigreeplantor väljas som stammödrar till nya familjer, tills man slutligen fått fram en dylik, som efter omsorgsfull prövning visat sig värd att släppas i marknaden, antingen som en ny elit eller stam av den ursprungliga sorten eller obk som en helt ny sort.

Till förhindrande av icke önskvärd korsbefruktning använder man vid förädling av kors-befruktare särskilda isoleringsåtgärder, såsom inneslutning i burar av tät duk eller av enstaka ax, blommor o. s. v. i påsar av exempelvis pergamin, odling på platser avlägsna från alla odlingar av samma eller andra växtslag, med vilka frivillig korsning är möjlig, m. fl. isoleringssätt. Även hos korsbefruktare är fullkomlig konstans naturligtvis teoretiskt taget möjlig, men utsikten att i verkligheten påträffa en i alla avseenden konstant individ, som alltså vid självbefruktning ger en ärftligt fullt enhetlig avkomma, är ytterst ringa, och även om man lyckades härvidlag, vore föga eller intet vunnet på grund av omöjligheten av att i praktik i stort skydda en sort med normal korsbefruktning från frivillig sådan. Genom att på sätt ovan antytts använda såväl pedigree-som massurval i förening med lämpliga iso-leringsåtgärder kan man däremot även hos ifrågavarande växter uppnå en praktiskt taget tillfredsställande konstans och likformighet, för vars bibehållande emellertid ett ständigt fortsatt urval är av nöden, enär vederbörande sort på grund av den ständiga korsbefruktningen annars snart nog urartar.

Genom vegetativ förökning, såsom av potatis genom knölarna, av fruktträd och buskar genom ympning, okulering, sticklingar eller avläggare, eller t. ex. genom delning av en grästuva i ett större antal sådana, en förökningsmetod, som ofta användes vid gräsförädling, erhåller man emellertid även av korsbefruktare fullt konstanta sorter, . oberoende av om ursprungsindividet är konstant eller icke.

Potatisen lämnar, som bekant, vid frösådd en blandad avkomma, men om i fortsättningen endast vegetativ fortplantning genom knölar användes, erhåller, man lika många nya sorter att välja emellan, som man efter frösådden fått ärftligt olika individer.

Man kallar en på detta sätt vunnen sort, alltså summan av samtliga på vegetativ väg från ett enda individ härstammande avkomlingar för en klon. I avseende på konstans är klonen likvärdig med vad man hos själv-befruktare kallar en »ren linje» (avkamirian avpr^ojlCC^A.

ett konstant individ som befruktat sig själv, se Ärftlighet),

d) Förädling genom korsning. Korsning i växtförädlingens tjänst har sedan länge blivit använd av olika växtförädlare, men det är först sedan i början av detta århundrade Mendels upptäckter ånyo blevo framdragna i ljuset och i samband med den på hans undersökningar baserade moderna ärftlighetsforskningen, som korsningen fått den stora, man kan säga epokgörande, förut ej anade betydelse för växtförädlingen, som den i verkligheten för närvarande äger. Av dessa undersökningar har nämligen framgått, att den hos avkomman efter en korsning inträdande ärftliga variationen icke är, såsom man förr trodde, regellös utan lagbunden och betingad av en omkombinering av de hos föräldrarna förefintliga ärftliga anlagen (se Ärftlighet). Genom korsning söker man nu, alldeles som vid djurförädlingen, få fram sorter med föräldrarnas egenskaper ur praktisk synpunkt sett så gynnsamt kombinerade som möjligt. Valet av föräldrar är givetvis av stor betydelse, och ju bättre man på förhand känner dessas ärftliga beskaffenhet, desto säkrare kan man också beräkna resultatet.

Svårigheterna vid korsningsförädlingen äro emellertid betydande. Den för en sorts odlingsvärde så avgörande egenskap, som vi kalla avkastningsförmåga, är till exempel ingalunda betingad av ett enkelt anlag utan fastmera av talrika dylika, och att genast vid en första korsning få fram den praktiskt taget gynnsammaste kombinationen mellan de hithörande

anlagen hos föräldrarna, därtill är utsikten mycket ringa. Kombinationsmöjligheterna äro talrika, men de eftersträvade bättre och bästa kombinationerna blott få. Man får vara nöjd med små framsteg och så arbeta vidare framåt på grundval av det redan uppnådda. De nyaste så högt avkastade sorterna av t. ex. höstvete (Pansarvete, Fylgia, Solvete II och Thulevete II) ha sålunda ingalunda erhållits färdiga med ens, utan utgöra produkten av ett under många år fortsatt urvalsarbete i samband med till en början frivilliga men sedermera avsiktliga korsningar.

Den blomma, som skall korsbefruktas, kastre-ras genom ståndarnes avlägsnande, innan de ännu släppt sitt frömjöl, varefter blomman (axet) till förhindrande av ej önskvärd korsbefruktning isoleras genom att inlindas i bomull, inneslutas i glasrör, som i båda ändar tillstoppas med bomull, eller genom att omslutas med en påse av exempelvis pergamin e. d.; då pistillen är mogen, om kastreringen skett i lagom tid, en eller ett par dagar efter densamma, tillföres så frömjpl från vederbörande fadersort, varefter isoleringen fortsättes, tills utvecklingen hunnit så långt, att fara för annan korsbefruktning är över.

Grunderna föx urvalet. Förr trodde man, att vissa praktiskt viktiga men alls

icke eller endast osäkert iakttagbara egenskaper stodo i ett visst bestämt förhållande till andra, som voro lätta att säkert bedöma, och att man sålunda med ledning av de förra även skulle säkert kunna döma om de senare och därigenom få en säker hållpunkt för urvalet. Senare tiders, erfarenheter och forskningsresultat ha emellertid visat, att man här befann sig på villovägar (jfr Korrelation). Det enda säkra sättet att komma till klarhet beträffande olika sorters relativa värde är direkta iakttagelser och järn-, förelser dem emellan i avseende på de värde-, bestämmande egenskaperna. Under växttiden föras sålunda möjligast noggranna anteckningar över de olika sorternas utvecklings- och mognadstid, vinterhärdighet (för vintersäd), stråstyrka, motståndskraft mot sjukdomar o. s. v., vartill sedermera sluta sig iakttagelser över kärnans beskaffenhet i olika avseenden (storlek, form, finskalighet etc). För bedömande av avkastningsförmågan kan ju i vissa fall en, undersökning av sådana egenskaper som plantans, axets eller fruktens vikt, kärnprocent (pro-, cent kärna i förhållande till plantans totalvikt, eller halm vikt) m. m. ha ett visst värde, men full klarhet härvidlag står att vinna endast genom direkta jämförande avkastningsförsök, därvid sorterna odlas sida vid sida under möjligast likartade förhållanden. Skördarna växla ju högst betydligt under olika år; ett år kan vara mera gynnsamt för en sort, ett annat för en annan. De jämförande försöken måste därför fortsättas under en följd av år, innan några säkra slutsatser kunna dragas om de olika sorternas relativa avkastningsförmåga och odlings värde. Den eller de sorter, som i de jämförande försöken visa sig överlägsna de samtidigt prövade bäst bland dem, som redan äro föremål för odling i stort, förökas och utsläppas i marknaden, så snart tillräckliga mängder föreligga. Bearbet-ningen av dem fortsättes emellertid alltjämt, så att nya eliter efter behov kunna utsläppas som ersättning för de tidigare, då dessa av en eller annan anledning börjat förlora i odlingsvärde (t. ex. genom främmande inblandningar, genom frivillig korsning, genom sjukdomssmitta o. s. v.).

Ett viktigt supplement till de med förädlingsverksamheten direkt förbundna försöken utgöra de lokala, i vilka olika sorter prövas hos, jordbrukare inom skilda delar av landet för att utröna deras odlingsvärde på olika trakter och under olika förhållanden. Detta värde kari nämligen vara mycket olika, vi behöva därvidlag endast erinra, om vilka olika fordringar man inom södra och mellersta Sverige, ja, redan, inom olika delar av Skåne, måste ställa påilöst-vetets vinterhärdighet, för att ej tala om den, olika tidighet och olika stråstyrka, som erfordras av en sort på olika trakter och på olika jordmåner.

. Särskilt i ett land som vårt, med så yåxJandé klimatiska betingelser, är en välordnad lok«4372

försöksverksamhet därför av den allra största betydelse, ja, en nödvändig förutsättning för att vårt jordbruk i sin helhet skall kunna på bästa sätt utnyttja det odlingsmaterial, som finnes att välja på. Men av samma skäl är också en lokal f örädlingsverk-samhet av noden, i det att man, enligt vad erfarenheten allt för väl visat, icke på en plats kan göra urval av sorter, lämpliga för en annan med andra naturförhållanden. En dylik lokal förädlingsverksamhet bedrives också numera av de till olika delar av landet förlagda filialerna av Sveriges Utsädesförening.

2. Djurförädling är liktydig med en avsiktlig förbättring eller utveckling av husdjurens för människan värdefulla egenskaper (se Avel).

3. Produktförädling. Härmed menas, i allmänhet sagt, en råvaras förvandling eller överförande till en »ädlare» produkt, som för människan har högre värde än råvaran själv, eller i varje händelse äger värde vid sidan av denna och det ofta som nödvändighetsvara. Sålunda talar man t. ex. om sädesslagens för-

, ädling till mjöl och gryn, mjölkens till smör och ost, malmens till motsvarande metall o. s. v.

H. T—n.

Förärvning. Se Ärftlighet.

Förökning, alstring av nya individer, kan ske dels genom könlig, dels genom könlös fortplantning (se d. o.). Könlös f., som inom djurriket förekommer blott hos lågt stående former men inom växtriket är vanlig och mycket använd i odlingen, medför den fördel gent emot f. genom frö, att ej blott för äldraplantans ärftliga egenskaper återfinnas hos avkomman utan även de tillfälliga (modifikationer), med undantag blott för dem, som direkt bero av yttre växtförhållanden, ss. näringstillgång, fuktighet och solbelysning o. s. v. Vid könlös f. äro de variationer uteslutna, som vid könlig f. härröra från korsbefruktning och (i det närmaste) även mutationer. (Se Variation.) Genom könlös f. bevaras sålunda tillfälligt uppkomna förändringar i former och färger hos växtens olika delar, vilka kunna vara av värde, om ej för annat, så för den omväxling, som önskas särskilt hos prydnadsväxter och som ej bevaras vid f. genom frö. Endast genom könlös f. kunna de värdefulla egenskaperna hos frukträds och bärbuskars frukter överföras till avkomman, under det att förökning med frö giver »vildstammar», som oftast äro olika föräldrasorterna och därför huvudsakligen användas som »grundstammar», varpå önskade sorter inympas. Genom ätt könlös f. kan ske genom större delar av växten eller genom inympning på utvuxna grundstämmar, förkortas tiden för erhållande av fullfärdigå exemplar av växten. H. J. Dit.

Förökning inom trädgårdsskötseln.

a. F. g e n om fr ö. De flesta frösorter förvaras lämpligen på en torr plats, såsom exempelvis i ett oeldat rum. Frön av vissa träartade växter förlora i grobarhet, om de förvaras på detta sätt, varför de pläga s t r a t i f i e r a s, vilket tillgår på följande sätt: Lagom stora lådor, ur vilka bottnarna avlägsnats, ställas på en torr plats, så att vattnet lätt kan avrinna, och fyllas med lätt, sandblandad jord, i vilken fröna inblandats, i lager av högst 15 cm. djup, sanden inberäknad. Ett par gånger i månaden omarbetas det hela samt övergjutes vid torr väderlek med vatten. Sedan fröet legat på detta sätt under en sommar, utsås det på hösten eller följande vår.

Jord, som användes för frösådd, bör vara av allra bästa beskaffenhet, väl bearbetad, lös samt fri från ogräs. Frösådd å fritt land utföres vanligen tidigt om varen, så snart tjälen gått ur marken och jorden torkat upp så mycket, att den reder sig. Sådden av vissa ömtåliga växter uppskjutes så länge, att man icke behöver befara, att plantorna, när de komma upp, skadas av frosten. Vissa växter höstsås även. I allmänhet användes vid frösådd på kalljord radsådd. Avståndet mellan raderna beror på det utrymme, plantorna under växttiden kräva. Fröbetäckningens tjocklek är svårt att bestämt angiva, men en jordbetäckning av 3—5 gånger fröets egen tjocklek anses i allmänhet lagom. Vissa finare frösorter täckas icke alls. Frösådd under glas sker antingen direkt i drivbänrk eller förökningslave eller också i krukor eller lådor, vilka senare ställas i drivbänk eller i ett särskilt förökningshus.

Så snart palntorna kommit upp, gallras de, därest de uppkommit för tätt och i händelse de skola kvarstå på platsen. I många fall skolas plantorna omedelbart efter sedan de kommit upp. Ofta nog upprepas plantornas skolning flera gånger.

Ormbunkar fortplantas genom sporer, som vanligen sås i krukor eller lådor.

b. F. genom sticklingar (sättkvistar) eller avskurna skottspetar användes i fråga om såväl träd som örtartade växter. För att erhålla ett gott resultat av på fritt land utsatta sticklingar av trädartade växter erfordras först och främst en varmt belägen och solig plats samt lös, väl förberedd och gödslad jord. Denna bör vara bearbetad till minst 40—50 cm. djup. Utsättandet av sticklingar av trädartade växter sker i allmänhet om våren, men kan i fråga om vinbär och liguster etc. även med fördel ske under hösten. Till sticklingar användas helst årsskott, vilka i allmänhet tillskäras omedelbart före sättningen. De skäras 15—20 cm. långa, och så att snittet i båda ändarna kommer nära intill en knopp. Användas sidoskott, tillskäras dessa, då så kan ske. med klack, d.v. s. på sådant sätt, att den vid skottets bas befintliga lilla upphöjningen medföljer. Sticklingarna nedsättas i någotyr~£^{y^aL*

323

lutande ställning, och jorden tillpackas stadigt omkring dem, innan fåran, i vilken de sättas, helt och hållet igenfylles. Överst pålägges lös jord.

Sticklingar under glas sättas antingen i krukor, lådor eller fat eller också fritt i drivbänk eller förökningslave. I fråga om vissa växter, ss. Begonia, användas även bladen såsom förökningsmaterial, varvid man medelst en vass kniv genomskär nerverna samt därefter nedtrycker bladen i fuktig sand i en förökningslave eller dylikt. Andra växter förökas genom sticklingar, som sättas i vatten.

c. F. genom avläggning användes företrädesvis i fråga om busk- och trädväxter på fritt land, ss. krusbär, vinbär, lind m. fl. Därvid bortskottas jorden närmast omkring moderplantan till 10—12 cm. djup, varefter grenarna nedläggas i denna fördjupning samt fästas med krokar, samtidigt som den uppkastade jorden ånyo öses på, varvid alla topparnaskola sticka upp

ovan jord. Vissa frukt vildstammar, såsom doucin- och kvittenstammar, förökas genom avläggning på det sätt, att jorden upplägges omkring skotten, i den mån dessa växa upp. När skotten sedan hunnit bilda rötter, nedmakas jorden, varefter de med rötter försedda skotten lösskäras. Vid avläggning av trädartade växter dröjer det i—3 år, innan rotbildningen försiggått och de unga plantorna kunna lösskäras. Detta förökningssätt användes även någon gång i fråga om örtartade växter vid odling under glas.

d. Rotskott och delning. Åtskilliga såväl träd- som örtartade växter låta fortplanta sig genom rotskott och delning. I förstnämnda fallet uppgrävas de skott, som uppvuxit från under jordytan befintliga krypande stammar eller rotstockar. I sistnämnda fallet uppgrävas hela plantorna och delas. Således förökas rabarber och en mängd prydnadsväxter genom plantornas delning, hallon genom rotskott, smultron genom överjordiska revor o. s. v.

e. Rotbitar. Vissa växter, ss. pepparrot och en del trädslag, förökas genom rotbitar, därvid rötter av ett fingers till en blyertspennas tjocklek skäras i 4—6 cm. långa bitar, vilka sedan nedsättas i lätt sandblandad jord på ungefär samma sätt som sticklingar. Detta förökningssätt användes mest om våren.

f. Förädling. Detta förökningssätt, som särskilt har stor användning vid fortplantningen av fruktträd men även i fråga om vissa prydnadsväxter, ss. rosor, sker dels genom okulering, .dels genom ympning, dels ock slutligen genom avsugning eller ablaktering. -

Okulering eller inympning av en knopp på en grundstam är det viktigaste av dessa förökningssätt och utföres vanligen under, juli —augusti månader, eller så snart årsskotten till större delen hunnit bliva vedartade. De för okulering avsedda stammarna kunna vara från

en blyertspennas till ett fingers grovlek. Sedan lämplig knopp utsetts, lösskäres denna från kvisten, så att en tunn barkflisa medföljer. På det ställe, där okulageknoppen skall insättas, göres med en passande vass kniv en T-formig inskärning i barken och så djupt, att denna fullständigt genomskäres. Isängs efter längdsnittet lossas barken åt ömse sidor, varefter den på förhand tillskurna okulageknoppen, som man vid bladskaftet håller i vänstra handen, nedskjutes under barken, varvid noga aktgives på, att den knoppen medföljande barkflisans nedre spets ej på något sätt skadas.

h

Okulering.

När knoppen nedskjutits lagom långt, avskäres barkflisans övre ända vid tvärsnittet, varefter förädlingsstället ombindes med bast eller garn. Själva knoppen lämnas dock obetäckt. Ett lyckligt resultat av okuleringen är i icke ringa grad beroende på, hur bindningen utföres. Det är av vikt, att man binder stadigt,, men icke nödvändigt, att de olika bastvarven sluta tätt tillsammans.

Ympning eller införlivande av en kvist med en grundstam verkställes om våren, då knopparna för de för ympning avsedda stammarna börjat öppna sig. Ympkvistarna avtagas vanligen under vintern och förvaras i snö, mossa e. dyl., tills ympningstiden är inne. Det finnes ett flertal ympningsmetoder, men i vårt land torde hak- och barkympning allmännast användas. Den förstnämnda utföres374

J>å följande sätt: Pä förädlingskvisten utväljas tre väl utbildade knoppar; ovanför den översta av dessa avskäres kvisten på sätt autvisar.

\tf>

J\

i

fr

Hakympning.

Nedom tredje knoppen, men på motsatta sidan om denna, tillskäres kvisten, såsom b antyder. Därefter göres en hakskärning i kvisten, såsom c utvisar. Kniven sättes därvid tvärs över snittet och föres uppåt, så att den översta tredjedelen av snittet bildar ett hak. Därefter göres å stammen, helst så nära marken som möjligt och så, att ympkvisten, när den insättes,

får en så upprätt riktning som möjligt; en inskärning på sätt, som av d. antydes. Sedermera göres även på det inskurna stället på stammen en hakskärning nedåt, se e. Sedan snitten sålunda blivit verkställda, inpassas kvisten i stammen, genom att haken gripa in i varandra, se f. Ympkvisten skjutes därvid så långt ned, att den å snittet i stammen synliga vitveden nätt och jämnt täckes, men ej längre. Sedan ympkvisten inpassats, ombindes förädlingsstället stadigt med bast samt översmetas därpå med ympvax, så att luften fullständigt uteslutes. Fördenskull insmetas medelst qn trästicka vax även i den vinkel, som bildas mellan kvisten och stammen.

Äro stammarna väsentligt grövre, än ymp-kvistarna, föredrager nian ofta barkympning framför hakympning. Vid barkympning tillskäres ympkvisten på samma sätt, som ovan beskrivits, endast med den skillnad, att något hak i densamma ej skäres. Där kvisten på stammen skall insättas, genomskäres barken T-formigt. Ovanför tvärsnittet bortskäres en spån, så att kvisten, när den inpassas, kommer att sluta tätt intill stammen. Därefter lossas med kniven barken på längdsnittets båda sidor, varefter kvisten försiktigt inskjutes mellan barken och vitveden. . Bindning och förädlingsställets översmetning med vax sker på samma sätt som förut är nämnt rörande hakympningen. Jfr Fruktodling.

Omf örädling. Se Fruktodling.

Avsugning (ablaktering) användes ifråga om vissa trädartade växter, vilka endast med svårighet kunna förädlas på annat sätt. Avsugningen skiljer sig från ympning därigenom, att några ympkvistar icke användas, utan man sammanfogar i stället kvistarna från tvenne plantor och skiljer plantorna åt först, sedan kvistarna vuxit samman. G. L—d.

G.

Gadd, t j ärgadd. Se Töre. . Gadus. Se Torskfiskar.

Gaffel, i. Handredskap för lassning av istråfoder m. m. I äldre tid användes härtill h ö t j u g a, gjord av en stam med 2 gaffel-förmigt ställda grenar. Senare brukades hemmagjorda gafflar av smitt järn och träskaft, •men dessa ha nu fullständigt undanträngts av efter amerikanska modeller fabriksmässigt tillverkade 2—3-kloiga gafflar, vilka genom klornas ovala genomskärning och skaftets sega material (ask) kunna göras .mycket lätta och Smidiga. Jfr Grep.

2.\: V a g n s g a f f e L S,,e Anspänning.

Gaffelplog, urgammalt redskap, troligen ursprungligt hos finnarna, därav namnet f i n n p 1 o g. Användes förr för den ytliga bearbetningen av jorden och sädens myllning vid svedjebruk. Den i jorden arbetande delen var gaffelformig, helst en självvuxen tjuga, med spetsarna järnskodda. Numera är g, bortlagd vid jordbruket men har funnit någon användning för markberedning för skogssådd.

Gagndjur kallas i motsats till avelsdjur de husdjur, som hållas för den nytta de göra genom arbete eller produkter men ej särskilt för att lämna avel. 375

Gagn virke plägar det virke kallas, som användes till annat än bränsle. Se Virke.

Gaillardia, korgblomstriga (fam. Compositœ) från Amerika härstammande örter med stora, lysande, gula-bruna blomkorgar. Flere arter äro omtyckta prydnadsblomväxter, som odlas på kalljord. Mest förekommer den i—fleråriga G. picta Sw., som vanligen förökas med frösådd på våren i drivbänk, samt den fleråriga G. aristata Pursh. med talrika former, samtliga synnerligen rikblommiga. Jfr Blomsterodling. G. L—d.

Galaktan och mannan äro cellulosa-artade kolhydrat (hemicellulosa), som förekomma som reservnäring i cellväggar av baljväxter och vissa andra frön. Deras näringsvärde för djuren är föga känt, men de medräknas bland kvävefria extraktämnen och anses likvärdiga med övriga smältbara kolhydrat.

Galaktos. Se Mjölksocker.

Galalit. Se Kasein.

Galanthus. Se Snödroppe.

Galeopsis. Se Dån.

Galeruca. Se Renfanebagge.

Galium. Se Måra.

Gall, ofruktsam, i. Ordet användes om växter huvudsakligen i sammansättningen gallblommor, d. v. s. sådana som sakna befruktningsdelar, ss. kantblommorna i blåklintens blomkorgar och de stora blommorna i blomställningen hos olvon m. fl., vilka blommor genom sin lysande färg anses vägleda insekter vid deras besök. I trädgårdsskötseln kallas stundom även hanblommor t. ex. hos gurkväxter för gallblommor.

2. Om djur se Ofruktsamhet.

Galla, i. Matsmältningsvätska hos de högre djuren. Den är en gulbrun-grönaktig, av slem tjockflytande, bitter, alkalisk vätska, som bildas i levern (se d.o.), och genom vilken blodet renas från en del förbrukade och skadliga ämnen. Från levern föres g. genom gallgången in i tunntarmen, där den medverkar vid födans smältning. Vid sidan om gallgången finnes vanligen (dock ej hos hasten) en utvidgning, gallblåsan, vari den galla, som ej för tillfället behöves, uppsamlas för kommande behov. Den dagliga avsöndringen av g. uppgår hos hästen till omkring 5, hos nötkreaturen till 2—5 och hos får till omkring 1/3 kg. Dess utmärkande beståndsdelar äro gallsyrade alkalier, ett alkoholartat ämne, kolesterin, lecitin och genom sönderdelning av blodets färgämne, hämoglobin, uppkomna gallfärgämnen samt fett, fettsyrade alkalier och andra salter. Om dess verkan vid matsmältningen, se d. o. En del av gallan bortgår med träcken och bidrager till dennas mörka färg, en del upptages åter med den smälta födan genom tarmväggen och återföres till levern. H. J. Dft.

2. Ökad vätskeansamling i ledkapslar eller senskidor, varigenom dessa m. 1. m. utspännas. Gällor uppstå vanligen så småningom ss. följd

av överansträngning genom strängt arbete, särdeles på hårda vägar och i hastig takt, men stundom även hastigt ss. följd av en akut led-eller senskideinflammation. Oftast förekomma de i senskidor, som omgiva fotens böj are, där dessa glida över fotleden (senskidegallor) eller i hasleden (hasgalla, fyllda pannor, vattenspatt). Senskid e-g. vid kotleden giver sig till känna som en långsträckt, tappformig ansvällning på ömse sidor om böj senorna ovan kotleden. G. i has leden framkallar en m. 1. m. stark utbuktning i hasvecket å hasens främre och inre kanter. Dessa gallor medföra halta endast i det fall, att de äro starkt spända och kännas heta och ömma eller äro i hög grad förtjockade och hårda genom bindvävsavsättningar (indurerade gallor). Stundom förekomma gallor även i böj senornas övre senskidor vid knä och has. Dylika gallor å frambenen synas som en långsträckt svulst ovan knäleden på utsidan och framträda stundom även något nedom knäet. Så länge inflammationen i senskidan varar medför den vanligen betydlig och långvarig halta. G. i djupa böj sen-ans senskida vid hasen framträder som en avlång ansvällning på båda sidor framför hasbenet, även sträckande sig något nedom hasen; inflammationen i denna senskida medför likasom föregående långvarig halta. G. i ytliga böj arens senskida, där den glider över hasbenspetsen, synes som en långsträckt ansvällning på båda sidor om hasspetsen och medför vid inflammation envis halta. G e-nomgående hasgalla har sitt säte i en framför achillessenan belägen slemsäck och visar sig som en rundad utbuktning på ömse siolor av denna sena, mest framträdande på inre sidan, och förekommer i synnerhet hos rakha-sade hästar men giver sällan anledning till halta. Att få bort gamla gallor lyckas i allmänhet ej, och behandling bör därför ifrågakomma endast vid inflammatoriska processer i senskidorna, åtföljda av halta. I början användes då is-omslag i 2—3 dagar och sedan våtvärmande omslag med Burows lösning eller i förening med hudretande medel, ss. spanskflugtinktur eller en blandning av denna, 50 g., med stark jodsprit, 100 g. Verkan kan i någon mån förstärkas, genom samtidig användning av tryckförband, som åstadkommes genom att lägga en hårt hopvirad sträng av blånor på ömse sidor av senskidan, vilken sedan kvarhålles genom lindning med en fuktig linnebinda. Omslagen förnyas 2 gånger dagligen, och har ej önskad verkan visat sig inom 3—4 veckor, tillgripes ingnidning av skarpa salvor eller bränning. E. N—m.

Gallbildningar kallas missbildningar av växtdelar, framkallade genom angrepp av parasiter ur djur- och växtvärlden. Hit höra galläpplebildningar och andra missbildningar, framkallade av gallkvalster,, gallflugor, gallmyggor, gallsteklar och andra insekter samt de376

av svampar förorsakade häxkvastarna på gfe* nar, klumprötter och de av bakterier framkallade knölarna på baljväxters rötter o. s. v. Se vidare under: Baljväxtbakterier, Häxkvast, Gallsteklar, Gallkvalster, Gallmygga.

Gallblomma. Se Gall.

Gallinago. Se Beckasin.

Gallinula. Se Ängsknarr.

Gallkvalster, Eriopkyidœ, mikroskopiska små spindeldjur med långsträckt kropp, framänden försedd med 2 par ben. Namnet häntyder på att flertalet av dem framkallar karakteristiska gallbildningar företrädesvis på gröna växtdelar. Vissa arter framkalla fläckar av starkt förstorade, klubblika eller grenade hår, som tova hop sig till en filt- eller svämplik beläggning (Erineum) på blad. Mellan dessa hår leva djuren. Andra giva upphov till knöl-eller punglika, inuti filthåriga utväxter, omslutande djurkolonien. Åter andra leva inom ansvällda knoppar (t. ex. vinbärs-g.), i vårtlika ansvällningar på bladen (päron-g.) o. s. v. Ekonomisk betydelse hava följande. Päron-gallkvalster, Eriophyes piri Pgst., lever på päronträd (någon gång även på äppelträd), företrädesvis på bladen, på vilka det framkallar små, slutligen svartnande ansvällningar och bladens förkrympande. Kvalstren övervintra under knoppfjäll och andra gömslen på träden. De bekämpas genom att strax före knoppsprickningen bespruta träden med 10 % karbolineumlösning eller med svavelkalkvätska\ Plommongallkvalster, E. similis Nal., hålla till i gallbildningar i kanterna av plommonträdets blad, vilka därigenom bliva »krusiga», och angripa stundom även frukterna, som till följd därav missbildas. Bekämpas som föreg.

Vinbärsgallkvalster, E. ribis Nal., övervintrar i vinbärsbuskarnas knoppar, som till följd därav få klotrund form och på våren torka. A. T—n.

Gallmygga, Itoniidœ [Cècidomyidæ), ytterst små, bräckliga myggor med pärlbandslika antenner. Många arter giva upphov till gallbildningar. I dessa träffas, innan de torka, gulröda, något plattade, fotlösa larver. Sådana bildningar äro knolformiga ansvällningar på skotten eller rosettlika bladsamlingar i skottspetsen på pilarter. Andra g. leva inom hoprullade bladkanter på lövträd, rosor m. fl. och åter andra inuti frukter. Ett fåtal äro som larver rovdjur. Som skadedjur märkas: Párongallmyggan, Contarinia pyri-vora Ril., en 2.5—3 mm. lång, mörkgrå till svart mygga, som lägger ägg i päronblomknopparna. De saffransgula larverna äta gångar i karten, som till följd därav ruttnar, och i torr väderlek avfaller. Larverna förpuppas i jorden. Angripna kartar böra nedskakas och brännas. G r a n f r ö g a 11 m y g gån, Perri-sia strobi Wimm., som lever inuti granfrö, anses hava stor betydelse som skadedjur. Vete* mygga\ (Se d.o.) A. T—n.

Gallon. Se Mått.

Gallring, borttagande av överflödiga växt-ndivider för att giva de kvarstående bättre utvecklingsmöjligheter.

1. Inom åkerbruk och trädgårdsskötsel måste man i regel, för att undvika mistor, så långt större antal frön, än som motsvarar det önskvärda antalet plantor och sedan genom g. uttunna det alltför täta beståndet av sådana växtarter, som fordra ett större utrymme för att nå full och kraftig utveckling. Av de vanliga åkerbruksväxterna bruka blott rotfrukter gallras: För att göra gallrings- och rensningsarbetet överkomligt sås dessa i rader. Ju förr g. sker, desto kraftigare utvecklas plantorna sedan, och den bör därför företagas, så fort den lätt kan utföras, d. v. s. då plantorna nått en höjd av omkring 5 cm^ och fått 3—4 örtblad. Om g. uppskjutes, så bliva de för tätt stående plantorna svaga och gängliga (de »ränna») och nå ej sedan en fullgod utveckling. Av sådana rotfrukter, vars plantor svårt härj as av insekter, t. ex. rovor och kålrötter, uppskjutes gallringen ofta, för att plantorna må nå sådan storlek före gallringen, att de sedan kunna motstå insektangreppet, men tidig sådd och genom kvävegödsling åstadkommen kraftig utveckling äro säkrare medel mot detta. Det stundom anförda skälet för senare g., att plantorna lätt vissna, om de i torkväder friställas, medan de äro späda, beror helt på en missuppfattning. Ju färre plantorna bliva, desto mindre uttorka de jorden och desto bättre räcker jordfuktigheten till för dem; en tidig g. är snarare ett medel att motverka skada av torkan. Om än de späda plantorna först sloka efter gallringen, så resa de sig redan följande natt.

G. utföres oftast för hand med hjälp av en handhacka, ofta på det sätt, att man först med hjälp av hackan borttager plantor, så att små grupper kvarstå på lämpliga avstånd (blockgallring), och sedan för hand bortrensar de överflödiga i varje grupp, så att blott enstaka plantor kvarstå. I smått, särskilt vid trädgårdsskötsel, sker vanligen g. helt för hand. Stundom avdelas även här arbetet i 2 omgångar, så att först lämnas plantor med blott halva avståndet eller än tätare, och sedan de blivit mer utvuxna, borttagas de överflödiga. Häri^ genom minskas väl risken för mistor, men detta motväges av mycket ökad arbetsåtgång.

2. Vid skogsskötsel, se Beståndsvård. Gallsteklar, Cynipidœ, närmast besläktade

med parasitsteklarna, äro mycket små och igenkännas ofta på sin höga, från sidorna hoptryckta bakkropp. Många g. äro parasiter på andra insekters larver, andra äro utpräglade växtparasiter, som framkalla mycket karakteristiska gallbildningar. Mest bekant är röse ng allstekeln, . Rhodites rosce L., som på nyponbuskars yngre grenar och stundom blad giver upphov till »s ö m n törn e n» eller »b e d egnar e r», mossliknande, ofta377

rödfärgade gallknölar. På ek förekommer ett flertal arter, av vilka några åstadkomma bärlika eller knoppformiga garvsyrerika »galläpplen», vilka förr användes i medicin och för tekniska

Sömntörnen.

ändamål. Många gallbildande arter framkalla i olika generationer (en bestående av blott honor, den andra av båda könen) olika gallbildningar, stundom på vitt skilda växtdelar.

A. T—n,

Galopp. Se Gångart.

Galvaniskt element. Se Elektricitet.

Gamasch, ett slags damask av gummityg att spänna kring skenbenet på hästar för att skydda senorna. Användes särskilt vid längre transporter. E. N—m.

Gammelost, en berömd norsk ostsort, som sedan äldsta tid även beretts på sina ställen vid fäbodar i Norrland. Den beredes av sur skummjölk, .vilken uppvärmes, stundom ända till kokning. Därvid utfaller ostmassan, som frånskilj es, söndersmulas, formas och lagras. Under mognaden, som utgår från ytan, får osten en m. 1. m. brunfärgad massa med en egendomlig amper smak. L. Fr. R.

Ganäscher. Se Huvud.

Gapmask är en hos kycklingar,'fasan- och ankungar förekommande sjukdom, beroende på eii parasitmask, Syngamus trachealis Steb. Masken; som är rödaktig av upptaget blod, sitter fast i luftstrupens slemhinnä; honan uppnår en längd av nära 2 cm., hanen, som är betydligt mindre, sitter i regel fäst vid honan, så att masken synes gaffelformigt kluven. Sjukdomen visar sig däri, att de angripna djuren ofta spärra upp gapet, rista på huvudet och hosta eller nysa för att befria sig från parasiten, och kännetecknas i övrigt av stark avmagring, blodbrist, besvärad andning och i svåra fall död genom kvävning. Sj ukdomen sprides däri* genom, att maskarnas Ugg, som komma ut dels

genom upphostning dels med träcken, förorena marken eller fodret och dricksvattnet och upptagas därmed av kycklingarna. Den kan, där den förekommer mera allmänt, visa sig i hög grad förhärjande. Behandlingen av de sjuka djuren lönar sig föga, då de alltid bliva starkt tillbakasatta i utvecklingen. Viktigast är där* för att söka förekomma sjukdomen genom att desinfektera marken i kycklinggården, vilket bäst sker genom att beströ den med ett tjockt lager av koksalt och kalk eller övervattna den med 10 % karbolsyrelösning och ej använda den för kycklingar på 1—2 år. E. N—m.

Garanti. Se Foderhandel, Fröhandel, Gödselhandel, Utsädeshandel.

Gärn. Se Fiskeredskap.

Garrulus. Se Kråkfåglar.

Gärtner, tyskt ord för trädgårdsmästare.

Gartnersällskap. Se Trädgårdssällskap.

Garvämnen, kärft smakande ämnen, vilka utfälla järnoxidsaltef (varvid bildas bläck) och äggviteämnen samt upptagas av läderhuden, som därigenom förändras, så att han blir fastare och mindre lätt ruttnande samt ej till sin beskaffenhet förändras efter olika vattenhalt (från slemmigt mjuk i vått tillstånd till hornartad i torkat). De finnas i en mängd växters saft, i största mängden i bark av ek, gran, pil m. fl. (se Bark) och i galläpplen. Vanlig garvsyra eller t a n n i n används i medicin som sammandragande medel, mot förgiftningar med metallsalter m. m.

Gaskalk. Kalk användes för rening av lysgas från kolsyra, svavelsyrlighet, svavelväte m. fl. föroreningar, och blir genom upptagande av dessa gaser överförd till kolsyrad kalk (kalciumkarbonat) med inblandning av kalciumsulfid (svavelkalk), kalciumsulfit (sva-velsyrlig kalk) m. fL föreningar. Som dessa äro starka gifter kan g. användas till inblandning i jorden för att döda däri befintliga växtparasiter (klumprotsjukans svamp, skadeinsekter) och att förstöra ogräs, men härigenom blir jorden förgiftad för någon tid, tills de skadliga ämnena oskadliggjorts genom syrsättning, vilket på.-skyndas genom jordens bearbetning.

Gasolja. Se Bergolja.

Gasse. Se Lösta.

Gasterosteus. Se Spigg.

Gastrophilus. Se Styng.

Gelatin. Se Lim, Äggviteartade ämnen.

Gemensamhetsfiske. Se Fiskerilagstiftning,

Generationsdjur. Se Avel.

Generator, elektrisk, en maskin, i vilken induktionsströmmar (se d. o.) alstras (genereras) därigenom, att härvor av isolerad ledningstråd tvingas att röra sig i ett magnetiskt fält (se Magnet) på ett sådant sätt, att det antal magnetiska kraftlinjer, som omslutas av tråd* lindningen, förändras. Enklast skulle detta kunna åstadkommas, genom att man bragte en trådkrets (a n m c a i fig.) att rotera kring axeln AX mellan polerna N och S på en stå magnet378

(se fig.). I det på fig. angivna läget omslutes största möjliga antal kraftlinjer av trådkretsen, och när detta antal vid vridningen medsols från A sett minskas, uppkommer en induktionsström i riktningen a n m c a. Efter 1/i varv ligger trådkretsens plan horisontalt och parallellt med kraf tlinj erna, och han omsluter nu inga kraftlinjer alls. Vid fortsatt vridning komma allt fler, kraftlinjer att omslutas av trådkretsen, och man skulle kunna tro, att den i den-

Generatorns princip.

samma nu inducerade strömmen komme att gå i motsatt riktning mot under första fjärdedelsvarvet, men kraftlinjerna, vilkas riktning alltid räknas från nord- till sydpol, komma nu in från andra sidan, så att induktionsströmmarna även under 2:a fjärdedels var vet gå i riktningen a n m c a. Först efter andra fjärdedelsvarvets slut ändras riktningen, ty nu börjar antalet kraftlinjer minskas; efter 3/4 varv är trådkretsens plan åter horisontalt och de av honom omslutna kraftlinjernas antal noli, men av skäl, som nyss nämndes, inträffar nu ingen ändring i strömmens riktning vid fortsatt vridning, förrän 4:e k varts var vet är slut och trådkretsen åter kommer till begynnelseläget. Strömmen har nu genomlöpt en hel period och växlat riktning 2 gånger.

Växelströmsgenerator. För att man skall få ut strömmen i en yttre ledning, låter man ej tråden gå ihop i sig själv, såsom på den schematiska figuren, utan låter ändarna sluta med från varandra och från axeln väl isolerade kopparringar kring denne och uttager i en yttre ledning strömmen genom kontakter, som ligga an mot dessa ringar och sålunda vid axelns rotation släpa mot dem. Dessa släpkontakter, som kallas b, o r s t a r, äro numera alltid av kol. Ute i den yttre ledningen växlar naturligtvis med denna anordning strömmens rigtning på samma sätt som inuti generatorn, &eh de i enlighet med denna princip konstrue?

rade generatorerna kallas därför v ä x e 1-strömsgen eratorer..

I de i praktiken använda generatorerna äro de magneter, som framkalla det magnetiska fältet, elektromagneter, och man nöjer sig naturligtvis icke med 1 trådslinga utan lindar upp hela härvor för att multiplicera upp den elektromotoriska kraften och därigenom strömstyrkan. Som den inducerade elektromotoriska kraften är beroende även på den hastighet, med vilken antalet kraftlinjer förändras, måste man för att få starka generatorer laga, att många perioder genomlöpas varje sekund. Antalet perioder per sekund kallas strömmens frekvens; den brukar vid våra flesta elektricitetsverk vara 50, vid somliga 25 och även 40 samt för visst system av järnvägsdrift endast 15. Om man nu Önskar 50 perioder i sekunden, skulle i en generator med endast 2 poler fordras en kringvridningshastighet av likaledes 50 varv i sekunden eller 3,000 i minuten, en hastighet, vars åstadkommande är förenad med olägenheter. Man gör därför de magnetiska fälten flerpoliga: hade man 2 polpar, kunde man nedsätta hastigheten till 1,500 varv i minuten, med 3 polpar till 1,000 o. s. v. För de största generatorerna har man ända till 60 polpar i det magnetiska fältet och brukar linda den tråd, i vilken strömmen skall induceras, i lika många spolar, vardera med sin kärna av mjukt järn, och anbringa spolarna i ringar, av vilka den ena löper inuti den andra, så att generatorn får det utseende, som framgår av närstående fig., där den roterande delen, rotorn, tagits ut och ställts bredvidden stillastående, statorn. Om det är fältmagneterna, som stå stilla och sålunda befinna sig i statorn, eller tvärtom, är teoretiskt likgiltigt: de av trådlindningarna omslutna magnetiska kraft-

Stor växelströmsgenerator isärtagen.

linjerna ökas och minskas vid rotationen lika väl i ena som i andra fallet. Av praktiska skäl låter man dock det magnetiska fältet rotera och förlägger de trådspolar, i vilka strömmen skall alstras, till statorn. Den ström, som—J &"*-v£a t*£-ff\r

skall mata fältmagneterna, måste vara likriktad för att ständigt hålla samma poler positiva och samma negativa. Den alstras av en likströmsgenerator (se nedan) och behöver ej vara synnerligen högspänd för att åstadkomma den erforderliga styrkan hos det magnetiska fältet. Den inducerade växelströmmen däremot har en mycket hög potential, och det är lättare att taga ut denne från fasta polklämmor i statorn än medelst kontaktborstar från släpringar på rotorn, genom vilka däremot den likriktade, jämförelsevis lågspända magnetiseringsströmmen utan svårighet kan införas till elektromagnetspolarna. Detta är anledningen till att det i växelströmsgeneratorerna vanligen är det magnetiska fältet, som man låter rotera. Till att driva rotorn runt med erforderlig hastighet fordras en betydande effekt: det är icke nog med att övervinna lagerfriktionen och andra mekaniska motstånd, utan enligt induktionsströmmars natur uppkomma de alltid i sådan riktning, att de motverka rörelsen, och det är just på bekostnad av det för kringvridningen erforderliga arbetet de alstras. Vid rörelsen uppkomma induktionsströmmar icke blott i trådspolarna, i vilka man önskar dem, utan i alla metallmassor i det magnetiska fältet, och som de som nämnt uppkomma i sådan riktning, att de motverka rörelsen, föranleda de alltid förlust av energi, som medför en icke önskvärd uppvärmning av metalldelarna. Man hindrar uppkomsten av dylika skadliga »virvelströmmar» i trådspolarnas järnkärnor genom att göra dessa icke massiva utan av tunna järnbleck, skilda från varandra genom tunt isolerande papper.

Den enkla växelström, som på nu beskrivet sätt kan alstras i en växelströmsgenerator, har ringa användning i det praktiska livet. Särskilt är det förenat med vissa svårigheter att driva motorer med densamma. Svårigheterna ha emellertid lösts på ett så förträffligt sätt, att det är uteslutande växelströmmar, som numera användas vid överförande längre väg av elektrisk energi, den må avses till att driva motorer eller för andra ändamål. Olägenheterna med den enkla växelströmmen undanrödjas därigenom, att man i samma generator alstrar flere., i praktiken alltid 3, av varandra oberoende växelströmmar, som äro så förskjutna i förhållande till varandra, att de med lika mellantider genomlöpa sina maxima av elektromotorisk kraft och med samma mellantider sina nollvärden och sålunda även med samma mellantider sina maximivärden av elektromotorisk kraft i motsatt riktning mot förut. Strömmarna sägas hava olika fas: hos 2 strömmar i generatorn skulle fas-förskjutningen bliva 1/2 period, hos 3 en tredjedels period. I senare fallet visar sig, att man behöver ej 6 trådar i den yttre ledningen utan endast 3, och strömmen uttages således ur generatorn genom blott 3 kontakter. Av detta

skäl ha 3-fas-generatorerna helt utträngt 2-fas-generatorer, vilka kräva 4 ledningstrådar, 2 för vardera strömmen. Såväl elektromotoriska kraften (volt-talet) som strömstyrkan (ampèretalet) undergå ju i växelströmmen oupphörliga ändringar i sitt värde, från noll till vissa maximivärden i ena eller andra riktningen. Medelvärdena äro praktiskt taget 7/io eller noga räknat 0.707 av maximivärdena. Effekten (watt-talet) för en växelström blir ej fullt så stor som produkten av volttalets och ampèretalets medelvärden utan av följande skäl mindre. De i växelströmsgeneratorn alstrade strömmarna följa naturligtvis den ohmska lagen (se Elektricitet), men på grund av vissa omständigheter, av vilka självinduktionen i ledningen är den huvudsakliga, hinner ej strömstyrkan fullt följa växlingarna i elektromotorisk kraft utan når sitt maximum i ena eller andra riktningen något senare än denna och växlar sålunda också riktning något senare. Det händer därför 2 gånger under varje period, att strömstyrka och elektromotorisk kraft under någon liten del av perioden, större eller mindre beroende på förskjutningens storlek, ha motsatt tecken. Som effekten ju är produkten av strömstyrka och elektromotorisk kraft (w = a x v), blir effekten under dessa ögonblick negativ, d. v. s. totaleffekten blir mindre än produkten av medelvärdena på volttal och amper et al. Huru stor minskningen blir, är beroende pä omständigheterna men kan på ett ungefär vid vanliga anläggningar anslås till ett; par tiondelar.

L i k s t r ö m s g e n e r a t o r er. Ehuru de strömmar, som induceras i trådlindningarna, när dessa rotera i ett magnetiskt fält, givetvis äro växelströmmar, kunna de uttagas i deri yttre ledningen så, att de där alltid gå i samma riktning, genom att kontaktborstarna flytta över från trådknippets ena ände till den andra i samma ögonblick, som strömmen ändrar riktning, d. v. s. när strömstyrkan är noll. Hade man bara en enda trådspole, skulle strömmen i den yttre ledningen bliva »pulserande», hans styrka skulle växla mellan noli och ett maximivärde, men om man runt rotorn har flera härvor, vilkas strömmar sålunda bliva förskjutna i förhållande till varandra, och vilka samtidigt komma ut i den yttre ledningen, blir strömmen här alltmer jämn, ju flera trådhärvorna äro. Uttaget kan nu ej ske medelst hela släpringar, utan varje knippe måste hava sina båda från de andras isolerade uttag. Dessa utgöras av messingslameller, som ligga ;invid varandra kring axeln parallellt med denne och bilda den s. k. kollektorn eller upp-samlaren. Denne blir på grund av nödvändig*-heten av fullständig isolering, en av likstromsC-generatorns ömtåligaste delar. I denne är® alltid fältmagneterna fasta, och som den av generatorn erhållna strömmen är likriktad^ kan denne själv antingen i sin helhet (SerJ&- 38o

maskiner) eller en avgrening av densamma (shuntmaskiner) användas att mata elektromagneterna. Ingen yttre strömkälla fordras, icke ens vid igångsättningen, ty så helt förlora aldrig elektromagneternas järnkärnor sin magnetism, att ej tillräckligt finnes kvar att framkalla en om ock svag ström. Denne ökar styrkan hos det elektromagnetiska fältet, som nu förmår inducera en starkare ström, och så fortgår det, tills full fältstyrka nåtts. Denna möjlighet att för magnetiseringen använda generatorns egen ström kallar man dynamoprincipen och de på densamma grundade likströmsgeneratorerna dynamomaskiner. •— Som likströmmen mera sällan förekommer inom lantbruket, gå vi ej närmare in på likströmsgeneratorns byggnad och arbetssätt.

G. Tbg.

Genomhuggning kallas avverkningsformer i bestånden av förberedande karaktär. Särskilt användes termen vid blädningsbruk som gemensamt namn på avverkningar, som förbereda bestånden för föryngring. G. Sch.

Genomluftning. Se Jord: Luckerhet.

Genomsläpplighet, jords. Se Jord: Fuktighet.

Genomtrampning. Se Björntrampare,

Genotyp. Se Ärftlighet.

Gentianarot. Se Bittermedel.

Georgin. Se Dahlia.

Georgism, en av den amerikanske förf. Henry George (f. 1839, d. 1897) framställd lära, enligt vilken innehav av jord innebär ett monopol, som sätter jordägaren i stånd att bestämma villkoren för detta oumbärliga produktionsmedel, och som därför belastar produktionen så hårt, att jordräntan uppslukar hela frukten av arbetets stigande produktivitet. Detta monopol är enligt G. oberättigat och kunde, utan att den enskilda jordäganderätten, såsom socialismen fordrar, bleve upphävd, neutraliseras genom konfiskering av den del av jordräntan, som svarar mot jordens inneboende, »nakna» värde, utan värdet av odling och utförda förbättringar. Jordägaren skulle alltså betala en skatt motsvarande räntan å jordens nakna värde, och denna »enda skatt» skulle fylla statens hela inkomstbehov, så att alla övriga skatter bleve obehövliga. Produktionen borde genom den så vunna befrielsen från en tyngande skattebörda komma att kraftigt stegras. Den oförtjänta jordvärdestegringen genom andra förhållanden än därpå nedlagt arbete och kapital borde motverkas och jordägaren förmås att ej låta en värdefull och högt beskattad jord ligga obegagnad. Därigenom skulle åtkomsten av jord lättas och dess brukning bliva intensivare. Denna lära, som närmast framkallades av den vinstgivande spekulationen i jord och dennas hastiga »oförtjänta värdestegring» i dess upphovsmans hemland, har där såväl som i andra »nya» länder och i England, där jordegendomen är

samlad på ett fåtal händer, vunnit stark anslutning och fått stort inflytande på, rörelsen för reformer i jordbesittningen. De förhållanden, varpå läran är grundad, äga dock blott i mindre mån motsvarighet i länder med gammal jordegendomsrätt och mera jämn jordfördelning, varjämte tillämpningen hindras av omöjligheten att avgöra, huru stor del av jord värdet och jordräntan motsvarar jordens nakna värde och vilken del är avkastning av å jorden nedlagt arbete och kapital.

Geranium. Se Näva.

Gers, Acerina cernua L., den minsta av Sveriges abborrfiskar, förekommer allmänt i söt vatten. Färgen är på ryggen brun, marmorerad med mörka punkter och fläckar, på sidorna gul, på buken vit. Den enda långa, i sin främre del skarpt taggstråliga, baktill mjuka ryggfenan är liksom stjärtfenan fläckig. Leker i april och maj i grunt vatten på stenar och vattenväxter. Lever av larver, små kräftdjur, maskar och fiskrom och är en av den rationella fiskodlingens värsta fiender. Hans vita kött är gott men benigt. G. Schn.

Gervais-ost, en mjuk fransk gräddost. Grädde eller med grädde blandad mjölk löplägges vid omkr. 170. Efter 12 timmar upptages ostmassan i en duk och upphänges i denna för vasslans avrinning. Då den blivit lagom torr, saltas, pressas och emballeras den. Förtäres helt färsk. L. Fr. R.

Get. 1. Getsläktet, Capra, skiljes från fårsläktet genom kullrig panna, från sidan hoptryckta horn (även hornlösa raser finnas), saknaden av tårgropar, högt buret huvud med hakskägg samt grov ragg.

Geten hör till de äldsta husdjuren. Bilder av densamma äro funna i grottmålningar från istiden och lämningar av getben i de äldsta schweiziska pålbyggnaderna likasom i skandinaviska fornfynd från den yngre stenåldern. Getter finnas avbildade på gamla egyptiska byggnadsverk och omtalas som husdjur redan i Moseböckerna," Veda- och

Avestaskrifterna likasom i skandinaviska gamla sagor och landskapslagar. Getskötseln utgjorde i äldre tider en viktig del av lanthushållningen men har avtagit i omfattning, i den mån odlingen fortskridit, och har bibehållit en större betydelse blott hos folk på låg odlingsståndpunkt och där markens bergiga beskaffenhet hindrar odlingens utsträckning och gör andra husdjur mindre lämpliga för betets tillgodogörande. Sverige hade enligt den officiella statistiken år 1865 omkring 133,000 getter men år 1910 knappt 70,000,; vilket antal sedan ökats dels på grund av småbrukarerörelsens framsteg, dels till följd av mjölkbristen under världskriget, så att statistiken år 1919 redovisades. 91,874 vuxna getter och 41,276 kulingar. Största antalet fanns i Kopparbergs och Gävleborgs . läns skogsbyggder samt i Jämtlands och Västernorrlands län. Tillbakagång i an-&*-

talet getter i vårt land beror väsentligen på insikten om den skada dessa djur göra på skogen och den ökade omvårdnaden om denna (se Bete: Rätt till b. samt Hägnadsskyldighet).

Ras e r. Från äldsta tid hava skilda former av tam-get förekommit, vilka man sökt hänföra till ännu levande vilda arter. Den i Kaukasustrakterna och främre Asien levande bezoargeten, C. œgagrus Gm., anses vanligen hava givit upphov till dessa trakters getraser och till afrikanska dvärggetformer. I denna art har Keller m. fl. forskare velat se den vilda stamformen till alla Mèdelshavslän-dernas och Europas många g.-raser, som pläga sammanföras till en art, C. hircus L., men på grund av dessas avvikande hornformer, vilka kunna spåras tillbaka ända till istiden, har den uppfattningen gjorts gällande, att dessa raser härröra från 2 särskilda former, C. hircus L. var. ensicornis och var. strepsicornis Augst, den förra med bakåt bågböjda, svärdformiga, alls ej vridna, den senare med snäckformigt vridna horn, i båda fallen med utåt böjda spetsar, under det att bezoargetens horn äro fullt jämlöpande. Av dessa båda former anses den förra som germanernas gamla get; den är förhärskande i de skandinaviska g.-stammarna och en del tyska raser, hit hörde även den yngre stenålderns pålbyggnadsfolks »torvget». Den senare formen, med snäckformigt vridna horn, som räknas som kelternas gamla get, är i övrigt förhärskande hos Mellaneuropas och Medelhavsländernas getraser; till densamma föres även Angorageten från Mindre Asien. Mera avvikande är den redan av Aristoteles beskrivna i södra och främre Asien samt Nordafrika förekommande egyptiska eller m a m b e r t-geten, utmärkt genom stärkt förkortad, »mops-formig» skalle, och långa hängande öron, men även denna form räknas till antingen bezoar-eller strepsicornis-getens variationer. H o r n-lösa getter, ss. den schweiziska Saanen och tyska Guggisberger- m. fl. raser anses vara i en jämförelsevis sen tid av endera av de behornade europeiska formerna uppkomna variationer, varav inga äldre lämningar påträffats.

I Sverige har lantrasen intill senaste tid varit ganska oberörd av förädling och företer ett mycket ojämnt bestånd utan utpräglade raskaraktärer. Färgen växlar i svart, grått, brunt och vitt. Båda könen hava vanligen horn. Kroppen är oftast mindre väl utvecklad, med en lev. v. av 35—50 kg., mjölkavkastningen sällan över 300 kg. I Norge har staten inrättat avelsstationer för avelns höjande och understöder föreningen för bockhållning. I Sverige hava en del getavelsföreningar bildats, vilka skaffat sig avelsbockar med god kroppsbyggnad och härstamning, vanligen av Saanen-ras.

Avel. Bocken blir fullt avelsduglig vid 2 års ålder men kan utan skada börja betäcka

redan före 1 år och bibehåller sin avelsduglighet. till omkring 8 år. En fullvuxen bock beräknas räcka till för 30—-40 getter, eller t. o. m. dubbla antalet, om han ej får gå fritt bland dem. Även geten börj ar oftast användas till avel redan första året men bör betäckas först 1 1/i år gammal, om hon skall nå en kraftig kroppsutveckling. Den naturliga brunsttiden är på hösten och getens brunst återkommer i regel efter 10 dagars mellantid. Dräktigheten varar i medeltal 5 månader. Födseln inträffar mest i februari och sker i regel utan hjälp. Efterbörden går normalt efter ett par timmar och bör genast bortföras, så att geten hindras arr ara upp den. Tvillingsfödsel är vanlig. Killingarna böra få dia minst 1, helst 2 månader och vid av vänj ningen i ersättning få skummjölk, krossad havre och fint hö, tills de komma i tillfälle att fullt föda sig på fint gräs. Getskötsel. Kaschmir- och Angoragetter hållas i Asien för sitt fina hårs (ulls) skull, men eljest har getskötseln huvudsakligen mjölk- och köttproduktion till ändamål; raggen användes till grova stickerier, och de vitgarvade skinnen äro mycket starka. Särskilt där det är omöjligt att hålla mjölkko, ss. hos småbrukare och lägenhetsinnehavare, är geten av värde som mjölkdjur (»fattigmans ko»). Den stora massan av getter hålles i skogs-och bergstrakter för att tillvaratagа sådant bete, som större djur ej med fördel kunna tillgodogöra. Vid större jordbruk finnas blott undantagsvis getter. Getmj ölken, som i sin sammansättning liknar komjölk men i regel är fetare (4-—5 % fett), har en egendomlig smak, som kan bliva obehagligt frän, vilket dock mildras, om geten hålles väl ren genom ryktning- och tvättning och ej får gå med bocken. Den användes till ystning (se Getmj ölksost) och även till direkt förtäring, vartill den uppskattas högt på grund av getens ringa mottaglighet för tuberkulos. Köttet av kulingar är läckert, av äldre djur groft och torrt, av gamla bockar illasmakande. I avseende på stallets beskaffenhet äro getter lika litet fordrande som får. Utfodring. Under hela sommarhalvåret pläga getterna gå på bete, helst på torr mark, vid den mer omfattande getskötseln mest i hjordar på skogsbete men i smått i fållor eller tjudrade. De äro mycket litet fordrande i avseende på fodrets beskaffenhet men älska under stallfodringen omväxling. De äta begärligt lövfoder och i brist på annat även barris. Vinterfodret utgöres mest av hö och torkat löv men även av tall- och granris samt renlav. För att underhålla en hög mjölkning gives dem rotfrukter och kraftfoder likasom åt korna. Foderbehovet överensstämmer närmast med fårens eller är, då de ej mjölka, något lägre, emedan hårväxten är svagare än hos fåren, men under mjölk-ningen krävės efter denna avpassat tillskott. Underhållsfodret räknas till 0.8—-1.2 1enh. och382

ioo—no g. smb. äggvita per ioo kg. lev. v. och produktionsfoder för mjölk som åt kor, d. v. s. 1/3 f.enh. och 40—45 g. smb. äggvita per kg. mjölk. — Litt.: Gösta Dahlander. Smådjurens skötsel. II. Getskötsel. 1916.

Getapel, Se Brågon.

Getdoning* Se Släde.

Geting, Vespa, insektsläkte av gaddsteklarnas underordning, igenkännes på njurlika ögon, bakkropp, som genom en stark insnör-ning är skild från mellankroppen, och därpå att vingarna hopläggas genom ett längsgående veck. De leva i samhällen, inom av pappersmassa m. 1. m. konstfärdigt byggda bon, stundom inrymda i träd, i murar eller i jorden. Den största arten, bålgetingen, V. crabro L., är icke blott fruktad för sina stygn, utan gör även åverkan genom att avgnaga bark på lövträdens grenar. Getingarna skada även söta, mogna frukter (körsbär, äpplen m. fl.). De hemsöka bikuporna för att stjäla honung. (Se Biens fiender.) A. T—n.

Getmjölksost. Av handskummad getmjölk beredes vitost och av vasslen, blandad med den avskummade grädden, getmesos t, som är högt värderad, under det att vitosten är mindre säljbar och mest förbrukas hemma.

L. Fr. R.

Getpors, Se Skvattram.

Getskägg, Se Borstgräs.

Getväppling, rävklor, sandv ä p p-ling, tallklöver, örnbl om s t e r, Anthyllis vulneraria L., 20—30 cm. hög baljväxt med pardelade blad med stor ändflik, gula blommor med ludet foder, samlade i huvud, som, oftast parvis, sitta i stjälkens topp. Baljor i-fröiga. Fröt ovalt, med ena hälften mörk-, den andra ljusgrön och stort froärr, väger 2—4 gr. per 1,000 korn. G. bildar första året blott rotblad, det andra blommor och går efter blomningen till stor del ut, men kan vid tidig betning bliva flerårig. Växer vild i hela Sverige, övervägande på torr mark, trivs ej på fuktig. G. har i senare tid börjat att mer än förr odlas som vallväxt och förordas som lämplig för torr och grusig jord på grund av sin motståndskraft mot torka. Då den emellertid första året lämnar blott bete och följande år en skörd för lie, i regel långt understigande klövers, med ringa återväxt, samt till större delen går ut efter andra året och dessutom lämnar ett mindre begärligt foder, förtjänar den inblandas i vallar endast på torr jord, där andra bättre baljväxter ej gå till. Utsädesmängden bör beräknas efter 20 kg. per ha. för enbart bestånd eller ungefär lika som av rödklöver. Fröodling förekommer ej i Sverige, utan handelns frö är tyskt eller franskt.

Gevär. Se Jaktgevär.

. Gi^ft, 1* På fväxter -verka som fg. en stor mängd oorganiska' och organiska, merendels lödiga--äm&en, ;som kunna intränga i

cellerna. Även växtnäringsämnen verka giftigt, när de upptagas i starka lösningar. Bland giftiga gaser märkas i främsta rummet rökgaser från ångpanneeldstäder, fabriker m. m., särdeles då de innehålla svavelsyrlighet eller klor- (de skada företrädesvis trädväxtligheten) samt lysgas, som uttränger från rörledningar och förgiftar växternas rötter. Av oorganiska ämnen göra företrädesvis tunga metallers salter och av organiska ämnen flytande kolväten och fenoler skada som växtgift. Åtskilliga giftiga ämnen, ss. kopparsalter, formalin, karbolineum, m.fl., användas som medel att döda parasitsvampar och bakterier (se Antiseptiska medel, Desinfektion och Avsvamp-ning).

I jorden kunna dylika g.-ämnen om än sällan förekomma (se Jordanalys: Växtgift), oftast sådana, som bildats genom sönderdelning äv organiska ämnen vid brist på luftsyre (ss. sura mullämnen, råhumus, se Humus) och därvid reducerade metallsalter (järnvitriol, svaveljärn) samt fri svavelsyra, se (Reaktion, jords).

2. G. för djur äro till stor del samma ämnen som för växter. Ss. sådana förekomma mest: kolsyra, koloxid, svavelsyrlighet, svavelväte, cyanväte, klor, brom, jod, gul fosfor, arsenikföreningar, kaliumklorat, tunga metallsalter (av bly, koppar, kvicksilver) jämte en stor mängd organiska föreningar. Åtskilliga dylika ämnen användas som medicin och som kampmedel mot parasitiska djur (se Alkaloiden Insektdödande medel).

Giftstadgan av 7/l2 1906 med ändringar den 19/i2 1917» 10/i2 1920 och 18/2 1921 indelar de giftiga ämnena i 2 klasser, för vilka gälla olika bestämmelser beträffande rätt att innehava, tillverka och överlåta dem samt i avseende på försiktighetsmått vid deras förvaring m. m. Som g. av i:a klassen räknas av ämnen, som användas i lantmannens verksamhet annat än som egentlig medicin: stryknin, spansk fluga, arsenik och andra föreningar därav än färger, blåsyra (cyanväte), bromoform, gul fosfor, jodoform , samt kvicksilverföreningar (utom färger). Dessa få ej importeras utom av apoteksföreståndare och andra därtill särskilt berättigade, ej tillverkas eller användas för annan tillverkning annat än av apotekare eller eljest efter vederbörlig anmälan och ej utlämnas annat än av apotekare eller den, som tillverkat eller insamlat det giftiga ämnet, samt blott efter skriftlig rekvisition och mot särskilt kvitto åt därtill berättigade. Till g. av 2:a klassen räknas bl. a. blyföreningar, formalin, färger innehållande arsenik-, bly-, koppar- och zinkföreningar, karbolsyra, kresol (och därmed homologa), kopparföreningar, träsprit, salpeter-, salt- och svavelsyra, aphito-xin och andra för insekters dödande avsedda nikotinpreparat, Dessa få försälj as .även av handlande, <som hos xvedeiibörande myndighet%.

Iftr-

därom gjort anmälan (t. ex. färghandlande). — Alla gifter skola förvaras på betryggande sätt inneslutna och vid utlämnandet på förpackningen finnas angivet ämnets namn samt ordet »gift» (å i:a kl. gift), eller andra föreskrivna ord, ägnade att erinra om ämnets giftiga beskaffenhet. — Intet giftigt ämne får utlämnas i flaskor eller kärl, som på grund av sin vanliga användning kunna giva anledning till förväxling. Arsenikgift får ej användas till betning av utsäde eller dödande av djur, utom för förgörande av trädgårdsinsekter. Salpetersyrat stryknin får användas till dödande endast av varg, järv och räv och likasom fosfor endast efter tillstånd av K. B. för högst 1 år i sänder. Fosformos får utan särskilt tillstånd utlämnas endast för dödande inom hus av råttor och möss. H. J. Dft.

Förgiftning av djur medför ofta ett mycket hastigt sjukdomsförlopp, varför snar hjälp är av nöden. Förgiftningstecknen karakteriseras i allmänhet genom att sjukdomen inställer sig kort efter utfodring och ofta-hos flere djur samtidigt samt har våldsamt förlopp, störningar i nervsystemet (yttrande sig i oro, raserianfall, kramp och konvulsioner med efterföljande förlamning och medvetslöshet) i förening med symtom från matsmältningsorganen (såsom spottflytning, trumsjuka, kolik och diarré, ofta blodig). Behandlingen avser dels att fortast möjligt avlägsna giftet genom kräkning och avföring, dels att skydda mag- och tarmslemhinnan (mot gifter, som verka frätande) genom ingivning av slemmiga ämnen i stora mängder, dels att oskadliggöra giftet genom motgifter, d. v. s. ämnen, som därmed bilda olösliga eller oskadliga föreningar. Kräkmedel givas företrädesvis åt svin och hund, nämligen kräksalt (åt svin 0.5—1.5 g., åt hund o. 1—o. 3 " g.) ' eller kräkrot (åt svin och hund 1—3 g.) samt på grund av dess snabba verkan särskilt apomorfin (hund 2—10 mg.) insprutat under huden. Som avförande medel användes glaubersalt (åt häst och nöt 150—400 g., får 50, svin 25 g.), ricinolja (åt häst 250—500 g., nöt 500—1,000, får och get 50—250, svin 50— 100, hund 15—60, katt 10—30 g.) eller för åstadkommande av hastigast möjliga verkan krotonolja (åt häst 10—20 droppar, nöt 15—30, får och get 8—12, svin 5—10, hund 2-—5 droppar) tillsammans med oljiga eller slemmiga medel samt dessutom lavemang. Till skydd för tarmslemhinnan ingives linfröslem eller havresoppa i stora mängder (10—20 1. till stora djur) eller rå äggvita utrörd i vatten. För att med framgång använda motgift måste man känna giftets art; i allmänhet - användes vid f. med alkalier utspädda syror, ss. ättik-, klorväte- eller svavelsyra, vid f. med syror däremot såp- eller tvålvatten, soda, pottaska eller krita i större mängder vatten samt vid metall-f. företrädesvis slemmiga äm-

De hos husdjuren vanligaste förgiftningarna äro:

Fosfor-f., oftast hos hund, katt och svin genom förtärande av råttgift (fosformos), kännetecknas av kräkningar, koliksymtom, stor mattighet med muskeldarrningar, svag hjärtverksamhet med trådfin, knappt kännbar puls och stundom gulfärgning av slemhinnor genom förvandling av levern. På grund av giftets långsamma resorption visa sig sjukdomstecknen vanligen först efter flera timmar till några dagar. Förgiftningen har dock alltid ett akut förlopp, och döden inträffar vanligen på 2:a—3:e, ofta dock först på 5:e dagen. Som motgift gives kopparvitriol (åt svin o. 1—0.2, hund o. 1—0.5, katt 0.05—-0.2 g.), upplöst i vatten, däremot ej mjölk eller olja, vilka befrämja giftets upptagande.

Kvicksilve r-f., oftast efter olämplig användning av kvicksilverhaltiga läkemedel, men även genom att sublimat vid livmodersköljning genomträngt slemhinnan, förekommer i synnerhet hos nötkreatur, som äro särskilt känsliga. De viktigaste symtomen äro: spott> flytning, blåsbildning i munnen (som givit anledning till förväxling med mul- och klövsjuka), stinkande lukt ur munnen samt häftig, ofta blodig diarré, fuktande hudutslag med klåda och håravfall på tunnare hudställen. Förloppet är ofta kroniskt, räckande veckor till månader. Motgift är svavelblomma, svavellever (häst och nöt 2—5 g., får och get 0.5—1 g.) och järnvitriol (häst och nöt 10—25, får och get 1—5 g.) samt dessutom slemmiga medel eller mjölk.

B 1 y-f. träffar särskilt nötkreatur, genom förtäring av blyhaltiga färger (vid nymålning av krubbor, ämbar, rörledningar m. m.). Symtom: spottflytning, krampaktig tuggning, kolik, trumsjuka och förstoppning med därefter följande stinkande diarré, stundom raserianfall, åtföljda av bedövning, svindel och förlamning av bakdelen, samt vid kronisk f.: avmagring, stor svaghet, upprepade koliksymtom, epileptiska anfall, partiella förlamningar, hudklåda och fuktande utslag. Motgift: utspädd svavelsyra, svavelsyrade salter (sulfat) ss. glaubersalt och engelskt salt, jämte slemmiga ämnen eller mjölk.

Koppa r-f. förekommer hos svin och hund, vanligen efter förtärande av surt eller jäsande foder, som förvarats i oförtenta kopparkärl. Symtom: Kräkning, kolik, förstoppning och sedermera diarré, osäker gång, partiella förlamningar och okänslighet, hjärtsvaghet med svag, ofta förlångsammad puls. Motgift: bränd magnesia (svin 2—5 g., hund o. 1—2 g.), mjölk och sockervatten i stora mängder.

Strykninf ör g i f t n in g, företrädesvis hos hundar. Symtom: häftiga "krampanfall,-varvid huvud och hals böjas bakåt, extremiteterna starkt sträckas och andningen är ytterst besvärad. Förloppet är ytterst -häftigt; 'öobè384

döden följer oftast genom kvävning. Hava anfallen varat mer än 5—7 timmar, är faran för livet vanligen över. Motgift: garvsyra (hund o. 1—0.5 g.), starkt kaffe samt mot krampanfallen kloralhydrat (hund 1—3 g.) eller inandning av kloroform till fullständig bedövning.

K o k s a 1 t-f., vanligast hos nöt och svin. Symtom: stark törst, torr mule, kräkning (hos svin), kolik, diarré och ökad urinavsöndring jämte vissa nervösa störningar, ss. vacklande rörelser, förlamning av bakdelen och oförmåga att resa sig, svalglamhet, hjärtsvaghet och besvärad andning. Vanligen inträffar döden inom första dagen eller senast inom 6—48 dygn. Behandling: rikligt med vatten och slemmiga ämnen ingivas, samt upplivande medel, ss. eter och kamfer (5 : 1), helst subkutant (nöt 10—25 g., svin 5—10 g.), sprit eller starkt kaffe.

Chilesalpete r-f., särskilt hos nötkreatur och fjäderfä, som av misstag fått chilesalpeter i stället för salt, någon gång även genom bete å mark, som nyligen övergödslats därmed. Symtom: spottflytning, diarré, trumsjuka, krampaktiga muskelryckningar och stor mattighet. Förloppet är vanligen akut, och döden följer inom några timmar till ett par dagar. Som motgift givas slemmiga ämnen och upplivande medel, ss. brännvin och kaffe.

Växt-f. förekommer stundom särskilt hos nötkreatur och svin, som förtärt giftiga växter, ss. sprängört, odört, vildpersilja, tidlösa, vallmo, vattensmörblomma, stormhatt, åkerklätt, dår-repe, idegran, vissa arter av fräken m. fl., och kännetecknas av tecken till matsmältningsstörning, ss. kräkning, spottflytning, kolik, trumsjuka, diarré, i förening med symtom från nervsystemet, ss. ångest, bölande, raserianfall, konvulsioner, svindel, samt i vissa fall lamhet och fullständig medvetslöshet. Behandlingen är huvudsakligen symtomatisk: således vid kramp och konvulsioner lugnande medel, ss. is på huvudet, opium och kloralhydrat, vid bedövning återupplivande medel, ss. kaffe, brännvin, eter och kamfer; som motgift slemmiga medel och garvsyra (åt nöt 10—20 g., svin 1—2 g.) eller ekbarksdekokt.

F. genom ormbett träffar mest hun^ dar men även andra husdjur, ss. nöt och häst. Symtom: stark svullnad kring bitstället och en viss dåsighet. Medför sällan dödlig utgång. Behandling: giftet utpressas, såret brännes, och kring bettet insprutas 3 % kreolin- eller fenollösning eller 1—2 % kaliumpermanganatlösning; på svullnaden användes omslag med Burows lösning eller ammoniak, utspädd med lika delar vatten. E. N—m.

Om användning av förgiftade beten för djurfångst. Se Jakt.

Gigel, Käringtand, Lotus, baljväxter med blad av 3 småblad och 2 breda stipler, gula blommor och långa, trinda baljor med runda,

bruna frön. Käringgigel, vanlig käringtand, L. corniculatus L., är en mångårig ört, som växer allmänt i hela Sverige, företrädesvis på torr mark, gärna ätes av kreaturen både färsk eller torkad, och överensstämmer med klöver i näringsvärde. Till följd av sin motståndskraft mot torka kan den på torr mark lämna ett värdefullt, om än senvuxet, långsamt återväxande och till mängden oftast litet, bidrag till betet (se Betesmark). Då g.

ej angripes av klöverål (se Rundmaskar), har den på senare tiden börjat att odlas i vallar i Danmark och undantagsvis i Sverige, på jord, som är smittad av denna parasit. Den går bäst till på något mullhaltig, frisk men ej sank jord och är icke känslig för kalkbrist. — Vid de danska försöken har den oftast gått väl till och kunnat tävla med rödklöver på torrare, men ej på fuktig jord. Insådden har dock ej sällan misslyckats. Bör odlas blott i blandning med gräs, som tvingar den att växa på höjden och hindrar den att lägga sig. I handelsfröt, som mest

kommer från Tyskland och Italien, förekomma olika varieteter. Det innehåller oftast stor halt av hårda frön (se Hårdskalig-het) och mycket ogräsfrö. Fröts 1000-kornvikt är gott 1 g. Utsädesmängden angives till 12— 20 kg. per ha., beräknat för rensådd. Fröt bevarar sin grobarhet i flera år.

Sumpgig.el, L. uliginosus Schk., är en mer hög och upprätt växande art med ihålig stjälk, blomrikare flockar och ljusare frö. Växer på fuktiga ängar och har stundom använts i fröblandningar till insådd å dylik mark men lämnat litet utbyte och oftast snart försvunnit.

Gigg. Se Vagn.

Giller, Se Jakt.

Gips, kalciumsulfat, CaS04, förekommer flerstädes, dock ej i Sverige, som bergbildande stenart samt i mindre mängder i -jorden, särdeles då denna gödslats med svavelsyrehaltiga

gödselmedel. G. är svårlösligt i vatten; i del löses i 400 delar vatten. Vattenhaltig, kristallinisk g. förlorar vid upphettning över ioo° sin vattenhalt, men om upphettningen ej överstigit 1800, upptager den åter efter utblöt-ning vatten och stelnar hastigt till en fast, ej hård massa, varav man begagnar sig för framställning av gipsavgjutningar och stuckarbeten (se Murbruk). Upphettning till i,ooo° giver g. egenskapen att långsamt upptaga vatten men giva en hård, tät och mot luftens inverkan motståndskraftig massa. G. har tidigare mycket förordats som gödselmedel, särdeles för baljväxter, vilka efter gipsning få mörkgrön färg och starkare tillväxt. Detta har tillskrivits dels att g. upptager ammoniak ur luften, dels att den inverkar lösande på jordens beståndsdelar. Enligt nyare försök synes gipsgödsling blott föga öka, eller stundom t. o. m. minska skördemängden. Särskilt på surt reagerande jord kan g. verka skadligt, emedan svavelsyra kan frigöras, vilken verkar skadligt på växterna.

G. har även förordats till inströning i kreatursgödsel och inblandning i gödselvatten för att binda frigjord ammoniak. Denna verkan är dock obetydlig hos ren g., men större i avfallsgips från superfosfatberedning, super-fosfatgips, på grund av dennas halt av fri fosforsyra eller surt fosfat. Se Inströmedel.

Gipsrör, torra strån av bladvass, användas som underlag för puts på väggar och tak inom hus. Till detta ändamål skäres vassen på vintern, vanligen på isen och samlas i ordentligt lagda buntar, vanligen av omkring 20 cm. genomskärning. Där täta vassar finnas, kunna de på detta sätt lämna en god inkomst. Jfr Putsning.

Gipsört, Gypsophila, av nej likfamilj en, Ca-ryophyllaceœ. Flera arter odlas som prydnadsväxter för sina luftiga, småblommiga blomkvastars skull. Bland dem är den mångåriga G. paniculata L. värderad som bukettväxt för sin eleganta blomställning och sin stora härdighet. ' Se Blomsterodling.

Giro. Se Bankräkning.

Girvuxenhet. Se Ved.

Gjord. Se Sele.

Gjutjärn, gjutstål. Se Järn.

Glada, Milvus milvus L., som för en mansålder sedan var jämförelsevis allmän i s. och mellersta Sverige, är nu en av våra sällsyntaste rovfåglar och därför sedan några år tillbaka fridlyst över hela landet. Gladan, som lätt igenkännes på sin kluvna stjärt och sirligt svävande flykt, är övervägande rödbrun eller roströd med huvud och hals stötande i gråvitt. Utpräglad flyttfågel, kommer hon till oss i april och flyttar söderut i september. Hon uppehåller sig med förkärlek i närheten av vassrika sjöar och bygger sitt bo i kronan, men icke i toppen, av höga träd. Att hon trots sin storlek (vinglängd 490—538 mm.) icke är någon farlig rovfågel, visar den jämförelsevis svaga näbben och

de spensliga fötterna. Hennes föda utgöres mest av smärre fiskar (även döda), grodor, ödlor och vattensorkar. Dock fångar hon även fåglar, i synnerhet vadare och andungar.

T. H—1.

Gladiolus, släkte av till svärdsliljefamiljen, Irideœ, hörande lökväxter, med lysande blommor i långa, vanligen ensidiga ax samt jämnbreda blad. Kan ej uthärda våra vintrar, utan även av de sorter, som odlas på fritt land, planteras lökarna i krukor, varefter plantorna utsättas på våren. En mängd sorter, varav flertalet hänföres till den genom korsning uppkomna trädgårdsformen G. gandavensis Hört., odlas dels i växthus, dels på kalljordsrabatter. Om lökarna upptagas på hösten, innan de frysa, och förvaras torrt och frostfritt över vintern, kunna de användas år från år. Blomstjälkarna böra avskäras efter blomningen för att ej fruktbildningen skall matta lökarna.

Glas. Fönsterglas tillverkas i 3 olika tjocklekar, nämligen enkeltjockt, omkr. 2 mm., halvtumtjockt 3 mm. och dubbeltjockt 4 mm. Dessutom förekommer fönsterglas i fyra olika finhetsgrader AN: 2, BN: 3, CN: 4 och U utskott. BN: 3 och CN: 4 användas mest i boningshus, U i uthus. Fönsterglas av alla storlekar från 32 x 25 cm. till 79 X 55 säljas i lådor om 10 kvm. Större dimensioner säljas i lådor om 20 kvm. Till takfönster i växthus, och eljest, där större styrka fordras och diffust ljus är önskvärt, användes r å g 1 a s, som är gjutet och har ojämn yta. L. N. Gramén.

Glasighet betecknar i motsats till m j ö 1 i g-h e t hos spannmål, att kärnan vid genomskärning visar glasartad brottyta och är i genomfallande ljus genomlysande, under det att denna hos mjöliga korn är vit och ej genomlysande. G. beror därav, att kärnans innehåll bildar -en jämnt tät massa, under det att mjöliga korn hava väl avskilda stärkelsekorn. Mestadels företer en spannmålsvara en blandning av m. 1. m. glasiga och mjöliga kärnor, ehuru det ena eller andra är övervägande. Denna karaktär har särskilt i fråga om bryggerikorn och vete ansetts hava ett visst inflytande på bruksvärdet, emedan den ställts i samband med en högre gluten-(protein-) halt, vilken är fördelaktig i mjölsäd, emedan det giver mjöl med större bakningsduglighet (se d. o.), men en olägenhet hos bryggerikorn.

Orsaken till g. eller mjölighet kan vara inneboende anlag hos sorten. Hårda vetesorter äro alltid utpräglat glasiga och hava även högre glutenhalt än vanligt vete. Men glasighets- eller mjölighetsgraden såväl som proteinhalten bero var för sig även av flera yttre omständigheter, ss. klimat, jordmån, gödsling, vädret under mognadstiden och bärgningen m. m., och därav följer, att dessa båda egenskaper ej kunna stå i bestämt förhållande till varandra. Beskaffenheten kan nämligen ändras, så att utpräglat glasiga kärnor kunna genom uppblötning och

långsam torkning bliva mjöliga. Ett fuktigt och ljumt klimat motverka g., som däremot framkallas av torrt fastlandsklimat. Rik kvävenäring, vare sig den härrör från gödsling eller hög mullhalt i jorden, befordrar g., likaså sen sådd och glest bestånd. Brådmognad såväl som mycken väta under mognadstiden framkallar g., omväxling av regnskurar och dagg med solsken befordrar däremot mjölighet och framkallar denna under bärgningstiden. För utsädesvaror har g. eller mjölighet ingen vidare betydelse, om ej möjligen den, att mjölighet tyder på att grödan fått mycket regn under bärgningen.

Undersökning av mjölighetsgraden sker genom granskning av snittytorna på kärnor, som avskurits för hand eller i därför konstruerad apparat, farinotom, eller genom kärnornas granskning i genomfallande, starkt ljus i diafanoskop (se d. o.). Litt.: W. Johannsen, Om frö viden og dens Ud vikling hos Byg, i Meddelelser fra Carlsbergs Laboratorium, Bd. 2; samt H. Heine, Bryggerikornet, övers, av P. Bolin. Lund 1896. J. N. W.

Glaubersalt. Se Avförande medel.

Glaux. Se Strandkrypa.

Gliadill. Se Gluten, Äggviteartade ämnen.

Glimmer, stenart, vilken bildar tunna blad eller fjäll, som hava en viss metallglans varför den även kallas kattsilver eller kattguld. Två arter av g., den ljusa kaliglimmern, kalium-aluminium-silikat, och den mörkare magnesia-glimmern, kalium-magnesium-alumi-nium-silikat, utgöra en beståndsdel av vanlig gråsten (granit och gneis) och övergå vid dessas förvittring i jorden, i vilken de ytterligare sönderdelas. Leran består enligt Atterbergs undersökningar till stor del av ytterst små g.-fjäll. Genom sin kalihalt är den en värdefull jordbildande stenart.

Glimmerskiffer. Se Bergart.

Globulin. Se Äggviteartade ämnen.

Glukos. Se Kolhydrat, Socker.

Glukosid 1. g 1 y k o s i d betecknar organiska ämnen, som bestå av en sammanslutning av glukos med en alkohol eller fenol, vilken förening åter kan upplösas av enzymer eller

syror. De förekomma rätt allmänt i växter och utmärka sig genom bitter smak. Hit höra en del ekonomiskt viktiga ämnen, ss. bitterämnen, det giftiga ämnet i potatis (solanin), i senap, och fingerborgsblomma, samt ämnen, som vid sin sönderdelning giva upphov till färgämnen, ss. indigo, krapprött m. fl. Se d. o.

Glutamin, glutaminsyra. Se Aminoföreningar.

Gluten är en sammanfattande benämning på de i vatten olösliga äggviteämnena i sädesfrön, bland vilka det i 60—80 % alkohol olösliga, lysinhaltiga glutenkasein (växt-fibrin) samt i alkohol lättlösliga, lysinfria gliadin (växtlim) äro mest omtalade men ännu blott ofullständigt kända. G. bildar en elastisk,

formlös massa och är av stor betydelse vid bakning såsom sammanhållande ämne i degen; dennas förmåga att jäsa upp beror på halten och arten av g. I största mängd finnes g. i vete, varpå vetemjölets förmåga att giva bättre jäsande deg än andra mjölsorter beror. Se Bakningsduglighet, Vete.

Glutenfoder. Se Majs.

Glutenkasein. Se Gluten.

Glutin. Se Lim.

Glyceria. Se Mannagräs, Jättegröe.

Glycerin, C3H6(OH)3, en sött smakande, oljeartad alkohol (»oljesocker»), som bildas i små mängder vid alkoholjäsning samt framför allt vid sönderdelning av fett, vilket utgör ester-artade föreningar av g. med feta syror (se Fett). Den erhålles som biprodukt vid' beredning av stearin, tvål och såpa. G. är färglös, eg. v. 1.27, kokar vid 2900 och löses lätt i vatten och sprit. Den används dels som sötmedel i drycker, dels som smörjmedel för olika ända-. mål, vartill den är fördelaktig, då den icke avdunstar, torkar eller förändras. Sprängämnet nitroglycerin är glycerins salpetsyrereester.

Glykogen eller leverstärkelse är ett stärkelse närstående kolhydrat, som är att anse som ett reservnäringsämne, bildat av ur födan upptagna kolhydrat. Det förekommer i största mängd i levern, därnäst i skelettmuskulaturen men för övrigt i små mängder i nästan alla kroppens vävnader. Det förekommer rikligt i embryonala vävnader och annan vävnad, där en livlig utveckling och nybildning av celler äger rum. Mängden g. i levern och musklerna växla ganska raskt. Vid hunger och arbete försvinner det efter en tid till största delen, fortare ur levern än ur musklerna, i det att det förbrukats för livsverksamhetens underhållande. Efter vila och upptagande av i synnerhet kolhydratrik föda uppträder det åter rikligt i levern. P. E.

Glykokoll, limsocker. Se Aminoföreningar, Äggviteartade ämnen.

Glykoprotein. Se Äggviteartade ämnen.

Glykos 1. g 1 u k o s. Se Kolhydrat, Socker.

Glykosid. Se Glukosid.

Gneis. Se Bergart.

Godetia, ett till fam. Onagrariœ hörande amerikanskt örtsläkte, varav flera i-åriga arter odlas som rabattväxter, utmärkta genom stora lysande röda-vita blommor med 4 kronblad. Mest odlas G. Whitney i Asa Grey med ljust rosenröda blommor och en mörk fläck på varje kronblad. Förökas genom frö, som sås på fritt land i september eller på våren. Blomma från högsommaren till sent på hösten.

Golv. Dettas beskaffenhet bör bestämmas med hänsyn till lokalens ändamål. G. av jord kan användas endast för vagnslider, logar etc. Ofta utlägges å den befintliga marken ett tunt lager grus eller sand, vilket därefter hårt tillstampas. G. av lera göres av ren, seg lera, som utbredes i ett lager av 30—40 cm.c-l

387

tjocklek. Före inläggningen skall leran väl bearbetas och tillsättas med vatten och därefter sammanpackas med handdocka. Sedan massan härefter legat ett par tre dagar, bör den ånyo bearbetas med tröskslagor eller klappträd, vilket upprepas med ett par tre dagars mellanrum, tills massan är fullt fast och sprickbildning utesluten. Lergolv användes huvudsakligen till lador o. dyl. platser.

G. av fältsten. Någorlunda jämnstor och äggformig sten av 12—18 cm. storlek sättes i ett underlag av sand eller grus och nedstötes efter sättningen hårt med järnskodd handdocka. I djurstallar o. dyl. platser böra dylika g. utföras med cementfogar. Stenarna sättas med så öppna fogar som möjligt, och efter det stenen blivit hårt nedställd, fyllas fogarna med cementbruk av t. ex. 1 del cement och 2—4 delar sand. Bruket tillsättes så sparsamt med vatten, att det icke får flytande konsistens. Efteråt avjämnas golvet med en kvast och stundom pågjutning av vatten, så att stenarna stå 1—2 cm. över fogarna. Stengolv sättes även av t u k t a d sten (gatsten), som bör vara något kilf ormig. Sättes med smala delen nedåt och så att fogarna komma i förband.

G. av plansten, naturlig sten, lätt klyvbar till större, flata block, vanligast kalksten, förekomma ofta i kalkstensrika trakter. Underlaget bör liksom för föregående vara sand eller grus, och fogarna sammanhuggas så omsorgsfullt som möjligt samt läggas i förband. Fogarna igjutas med jordfuktigt cement bruk. Tillsättes för mycket vatten rinner bruket ned i sanden. Kalkstensgolv bliva med tiden mycket hala, varför de icke äro lämpliga till ställar, gödselstäder o. dyl. platser, där hästar skola gå.

Tegelgolv böra läggas av utvalt, hårdbränt tegel av god beskaffenhet, på sand eller grus i enkelt eller dubbelt lag på flatsidan eller också ställas på kant. Det förstnämnda är fördelaktigast, enär golvets reparation härigenom lättare försiggår. Efter läggningen nedstötes golvet försiktigt med handdocka och fogarna igjutas med cementbruk. G. av plattor vanligen av bränd lera eller cement. De i marknaden förekommande plattorna växla mycket i storlek, färg och finhetsgrad. Som plattorna vanligen äro tunna, måste underlaget vara fast och jämnt och göres fördelaktigast av betong av 5—7 cm. tjocklek. Plattorna läggas därpå i cementbruk, omsorgsfullt, så att de bliva väl understödda. Plattor av klinker av lera äro synnerligen lämpliga och hållbara för ladugårdar, svinstallar etc. men bliva sällan använda på grund av sitt höga pris.

G. av cement äro för lantbruksbyggnader de viktigaste. För golvets varaktighet är ytterst viktigt, att någon sättning å marken icke förekommer och ej heller tjälen tränger in under golvet. Om marken icke är av erforderlig fasthet, urschaktas och påfylles den med

sten. Då underbädden är fullt färdig, utlägges först ett lager betong av 6—12 cm. tjocklek,, beroende av den styrka som erfordras, i blandning av t. ex. 1 del cement, 5 delar sand och 7 delar makadam. Härpå utlägges en 2—3 cm. tjock slitsats av cement bruk i blandning 1 del cement och 2—4 delar sand. Därpå vattrives. ytan under det torrt cement påströs. För att få en hård och glasaktig yta avslipas golvet med stålskiva. Golvläggningen i sin helhet måste ske så hastigt som möjligt, eljest försvagas massan. Golvet bör läggas med erforderlig lutning.

G. av asfalt lägges på underlag av betong, men kan också läggas på trägolv. I senare fallet bör först å detsamma anbringas grov väv, som fästes med spik i mitten på varje golvplanka. Till asfalt gol v användes vanligen naturlig asfalt, såsom glimmer eller Val de Travers, vilka ofta blandas. Golvets tjocklek tages i sin helhet 2—3 cm. inlagt i två lag.

Trägolv i boningsrum och därmed jämförliga lokaler lägges av bräder eller plank av omkring 1 l/2" tjocklek, vanligen av furu eller gran. För att sammantorkningen må lämna så små sprickor som möjligt, böra tiljorna vara smala, helst ej över 15 cm. Vid golvets inläggning anbringas en minst 15 cm. frisbräda kring väggar och eldstadsplaner. Golvet skall efter inläggningen bilda ett fullkomligt slätt och vågrätt plan, varför undersalning bör göras å bjälkarna, där så erfordras. Alla inkortlingar göras under friser och kakelugnsplan. Skarvar å golvplanken böra i möjligaste mån undvikas, men äro de nödvändiga, skola de regelbundet förskjuta varandra. Golvbräderna skola vid inläggningen vara väl torra samt sammanfogas medelst spontning och skråspikning, så att inga spikhuvud synas, och hårt sammandrivas. Framför eldstäder böra alltid läggas eldstadsplaner av sten. Virkets kvalitet rättas efter anspråken. Kvistrent virke utan några, kvistar eller andra fel (blåyta, kådlåpor o. s. v.) brukas sällan, helrent med högst 10—15 små kvistar per m2 i rum med större anspråk, men eljest mest halvrent, som får hava 20—30 kvistar (ej lösa!) per m2, eller bättre utskott.

Trägolv i ekonomibyggnader göras av enklare beskaffenhet än föregående. Å foderskullar o. dyl. behöva t. ex. bräderna icke spontas utan kunna läggas på lock, varvid bräderna läggas på varandra. Om trossbotten se Bjälklag. Jfr Byggnadsvirke och Bj älklag. L. N. Gramén.

2. Avdelning av hässja (se d. o.).

Gordonsetter. Se Hund.

Gorgonzola, mjuk italiensk ost, nätådrigt genomvuxen av grönmögel och med en pikant arom och smak; tillverkas flerstädes även utom sitt hemland. Vid formningen blandas äldre,

starkt syrad ost massa med yngre, lindrigare syrad; därefter pressas den lindrigt och stickes med träpinnar för att underlätta möglets in-383

trängande. Lagras vid låg värmegrad (omkr. io°C). L. Fr. R.

Gossen i det gröna. Se Adonis.

Gottlandsboskap. Pen gamla inhemska skogs- eller lantrasen, vilken ännu under förra delen av 1800-talet var förhärskande i Småland och på Öland och Gottland, hade längst bibehållit sig på den sistnämnda ön. Den var små-vuxen, kon vägde 350—4C0 kg., gulröd, delvis med vita tecken, hade långt huvud, med långa, böjda horn, öppen och kantig kroppsbyggnad med spetsig, stupande länd. Den har ansetts tillhöra den typ, som betecknats Bos frontosus (se Nötboskap). Det intresse, som mot slutet av 1800-talet uppstod för tillvaratagande av de inhemska lantraserna, ledde även till försök att förbättra G. genom renavel, men med ringa framgång.

Gottlandshäst. Se Skogruss.

Goudaost, holländsk ostsort, som allmänt beredes även utanför sitt hemland. Formen flat ey lindrisk med avrundade kanter, vikt 2—7 kg. Beredd av helmjölk har den en fet, smidig konsistens och mild, behaglig arom av syra. Ofta beredes den av magrare mjölk och får då en amprare smak. Till mjölken sättes syra eller renkultur av mjölksyrebakterier, 0.5—2 %, något större mängd till magrare ost. Efter-värmningstemperaturen är för helfet ost 40— 42° C, för halvfet 35—380. När ostkornen blivit fasta och elastiska, samlas de till en hög, som efter 20—30 min. sönderdelas med en kniv i stycken, motsvarande en osts storlek; dessa läggas direkt i formarna, pressas och saltas i lake. På detta sätt beredd erhåller osten »hel-osttextur», d. v. s. ovala, regelbundna, jämförelsevis glesa pipor (se Ostberedning).

L. Fr. R.

Goudron. Se Asfalt,

Gradering. 1. Av jord, se Ägogradering. 2. Av skog, se Bonitering.

Gramineæ. Se Gräs.

Gran, gemensam benämning för några till fam. Abietaceæ hörande barrträdssläkten, utmärkta av övervintrande, strödda barr och kottefjäll med tunn spets.

Vanlig gran, Picea Abies (L.) Karst., som har nålformiga, stickande barr och hängande kottar med icke lossnande kottefjäll, har till vårt land invandrat österifrån och förekommer allmänt vild över hela landet utom en kustremsa i Bohuslän och Halland samt söder om en linje mellan Hästveda och Örkelljunga i n. Skåne mot Karlskrona. G. når ungefär samma höjdgränser som tallen, ibland går dock g., ibland tall högst upp på fjällsidorna. G. utmärker sig för stor formrikedom med hänsyn till kottarnas färg och grenarnas form. I senare avseendet skiljer man mellan kam-, band-, plan- och borstgranar. Former med abnormt reducerat grental äro ormgran, /. viv gata Jacq., och slokgran, /. viminalis Spärrm., Former med särskilt rik förgrening

äro klot-, bords- eller p a r a p 1 y- och pelargranar. I Norrland har g. mera tjock, ljusgrå, avflarnande bark och korta, längs stammen nedhängande grenar. I s. Sverige är barken tunnare och slätare med brun-aktig eller (hos inplanterad g. från Tyskland) rödaktig bark, och grenarna stå ut vinkelrätt eller snett nedåt från stammen.

G. uppträder i såväl rena bestånd som i blandning med tall. Mera rena gran trakter finnas i Lycksele och Wilhelmina socknar i Lappland, Jämtland, Värmland samt i vissa sydligare bergssträckningar, såsom Hunneberg och Omberg. Eljes förhärskar barrblandskogen i s. och mellersta Sverige. G. är ett höglandsträd, som bäst trives i kuperade områden och helst förekommer på bergens nordsluttning. Hon älskar också relativt stor fuktighet i luften och marken och är ett av våra mest skuggför-dragande trädslag samt blir härigenom en svår konkurrent till andra mera ljusälskande träd. I n. Sverige erövrar g. mark från tallen, söderut särskilt från ek och bok samt tager gärna överhand i blandskog, såvida man ej genom kalavverkning och bränning gynnar tallens föryngring.

Fruktsättningen börjar tidigt, men g. bär i allmänhet blott vart 4:e år, och å fjälltrakterna erhålles grobart frö mer sällan. Fröet mognar i okt. eller nov. Vid mycket varma höstar händer, att det utfaller ur kottarna redan i okt., men i regel spridas fröna först fram på varen. Fröet är enfärgat brunt, med

Granfrö.

mindre korn (1,000 korn 3.3—4 gr. = 250,000 —300,000 per kg.) i Norrland och större (1,000 k. 4—6.5 gr. = 150,000—250,000 per kg.) söderut.

Föryngringen sker bäst genom blädning (se Skogsbrukssätt). Äldre och skadade bestånd måste dock kalavverkas, och då man mera sällan kan ställa fröträd (se d. o.) av g., bör i sådant fall odling ske, men då på många marker går synnerligen långsamt att draga upp g. genom sådd, användes i allmänhet plantering. Härvid kommer dock lätt roten i ett för densamma onormalt läge, och plantorna växa då synnerligen långsamt under de närmaste åren. G. har nämligen ett ytligt rotsystem, och rötterna böra därför från början få inrikta sig på att växa ut strax under markytan. Emellertid3»9

finnas i vårt land mycket lyckade granplanteringar med synnerligen hög produktion. För skogsodling. i södra och mellersta delarna av landet synes man kunna använda granfrö från sydligare trakter ss. Tyskland, och bestånden bli då mera snabbväxande än av svensk g.

Gallringen påborjas tidigt, vilket särskilt gäller täta självsådder. G. kan nämligen i yngre år ej stå så tätt som t. ex. tallen. För att bestånden må härdas mot vindskada, är det av vikt, att gallringen upprepas ofta. Den kan utföras såväl efter låggallringsprincipen som med fördel även genom krongallring och t. o. m. genom blädningsgallring (se Beståndsvård).

Avkastningen av granbestånden blir å god mark synnerligen god. Nya produktionstabeller från Fyen, där granbestånden länge gallrats starkt, uppvisa vid 70-årig omloppstid av bästa typ (bästa jord och starkaste gallring) en totalproduktion av 1,200 kbm., varav omkring hälften uttagits genom gallringar. Av typ III (något svagare mark och svagare gallring) erhålles på samma tid 800 kbm., varav även hälften genom gallringar. Åtminstone den senare siffran kan flerestädes nås i södra och mellersta delarna av Sverige efter omsorgsfulla gallringar. Den förutsätter vid 50 års ålder 1,485 stammar med 340 kbm. kvarstående virke. Typ I å Fyen har vid samma ålder 928 stammar med 458 kbm.

Sj ukdomar. Största skadan gör rotröta, som förorsakas av Polyporus annosus Fr. Den angriper bestånden ganska tidigt och gör träden innanruttna och föga stormfasta. Svampen kan t. o. m. hastigt döda unga träd. Se Ticka.

Virket är ljusare än tallens utan tydlig skillnad mellan kärnved och splint. Det är f. ö. grovfibrigt, lätt och löst. lätt kluvet och av medelmåttigt bränslevärde (se Bränsle).

Flera utländska g.-arter odlas hos oss i parker och som mindre skogsdungar. Tidigast infördes v i t g r a n e n, P. canadensis (L)., från n.ö. Amerika. Dess virke är hårdare och varaktigare, och då arten dessutom är anspråkslösare på jordmån, har den funnit användning bl. a. på flygsandsfälten. Dess tillväxt är dock ringa, särskilt efter 30 års ålder. S i t k a-granen, P. sitkaensis Trautn. et Meg., från v. Amerika, är i virke fullt jämförlig med vanlig g., växer i fuktigt klimat mycket fort och bör med fördel kunna försökas vid västkusten. Han är genom sina stickande barr väl skyddad för vilt och beteskreatur men som ung något känslig för frost En annan västamerikansk art, som på senare åren fått stor spridning i landet, är P. pungens Engelm., vilken också har ganska styva och stickande barr, trives även på mossmark och lider ej av frost. En form av denna är den i parker ofta odlade blågranen, var. argentea.

Douglasgranen. Pssuäotsuga Dougla-sii Carr., av ett närstående släkte, är ett värde-

fullt trädslag från v. Nordamerika, vilket redan på 1880-talet här och var infördes i parker och skogsplanteringar i mellersta och södra delarna av landet. Den. uppträder i sitt hemland dels med en form, den gröna Douglasian, som har mycket kraftig växt samt i allmänhet gröna barr, dels i Colorado med en mer trögväxande form, den blå Douglasian, med i allmänhet blåaktigare barr. Den gröna formen växer även hos oss kraftigast men är frostöm och lätt utsatt för vindskada, varför den kan förordas blott för södra och västra delarna av vårt land, under det att den blå formen är mycket härdigare och kan odlas långt upp i landet. I Danmark ha verkställda tillväxtundersökningar i 30—32-åriga bestånd av den gröna formen visat rent häpnadsväckande stor massatillväxt, nämligen på 32 år 450—550 kbm. per ha., och en årlig tillväxt av 32, 34 och 39 kbm. per ha. har iakttagits på olika provytor med en tillväxtprocent av 11.4, 11.5 och 10.7 resp.

Om andra odlade g.-arter, se Barrträd och Silvergran. G. Sch.

Grankottvecklaren, Laspeyresia (Grapho-lita) strobillella L., är en liten oansenlig fjäril med olivbruna med ljusare, oregelbundna tvärlinjer tecknade framvingar. Larverna, som äro gulvita med bruna huvuden, leva inuti grankottarnas centrala axel och på de närliggande granfröna. På angripna kottar utttränger mellan kottefjällen rikligt med exkrementer och kåda. Arten äger stor spridning inom landet och minskar stundom i hög grad fröutbytet. A. T—n,

Grankäl betecknar i Norrland en granskog på sidlänt mark med rörligt, syrerikt vatten. Skogsbeståndet är ofta väl slutet, granarna höga och växtliga. I grankälens undervegetation

ingår rätt mycket örter och gräs.

H. Hn.

Granris. Se Barris, Strö.

Granspinnarestekel, Cephaleia signata Fabr., en s. k. växtstekel, vars grågröna larv lever inom en rörformig vävnad på yngre grenar och skott av gran. Uppträdde år 1917 i oerhörd mängd på Dalby kronopark i Skåne och gjorde då betydlig skada. A. T—n.

Grapholita. Se Grankottevecklare, Ärtvecklare.

Gravationsbevis är en av domaren i den ort, varest en fastighet är belägen, utfärdad handling, däri angivas de inteckningar, som besvära fastigheten, ävensom huruvida anmälan gjorts om förhållande av beskaffenhet att inverka på de i fastigheten fastställda inteckningar, såsom å fastigheten åvilande odlingslån, eller om den dömts i mät (se Inteckning) eller blivit föremål för expropriation (se d. o.). E. T.

Gravenstein, Se Äpple.

Gregarinos. Se Coccidios.

Grep, handredskap, bestående av ett skaft och 4—6 gaffelformigt anbragta klor. Gräv- 39o

grepar, som användas för grävning av jord, särdeles då man vill hava denna mer finfördelad, än med spade kan göras, hava vanligen 4—5 plattade, styva klor. Grepar för lassning av gödsel m. m. tillverkas efter amerikansk modell med 4—6 finare och mer elastiska, runda klor. Rotfruktsgrepar äro lika föregående men hava de 6—8 klorna avslutade med en knoppformigt förtjockad spets.

Grimma. 1. G. med grims käft användes till bindning av hästar, samt med tju-derlina även för att fästa nötkreatur å bete. De förra göras vanligen av läder, antingen likasom huvudlaget för körning (se Betsel) men med bettet utbytt mot en omkring nosen gående rem, som bakom underkäken är försedd med en ring för skaftets fästande. Denna ring uppbäres av en slejfögla på käkremmen, eller ock uppbäres nosremmen av 2 sidostolpar från ringar, som äro inpassade mellan käkrem och en enkel nackrem. Den senare modellen är att föredraga, ty nackremmen kan placeras längre bak på halsremmen, varigenom grimman blir svårare att stryka av. G. av tåg användes även men äro riskabla, emedan de lätt kunna skära in i huden på nacken och där förorsaka svåra sår. Tj udergrimmor göras vanligen av järnkätting med en bygel som nässtycke.

Grimskaft kan vara av läder, tåg eller järnkedja. Dess riktiga fästande i spiltan är av synnerlig vikt, så att djuren ej kunna snärja in sig däri. Det bör, utan att vara för långt, tillåta hästen att, stående, fritt höja huvudet och, liggande, lägga det på bädden. Därför brukar man fästa grimskaftet i en ring, som löper på en lodrät jämten, eller låta det löpa genom en ring eller över en rulle och förse det i den fria änden med en träkloss eller vikt, som alltid håller den fria delen spänd. Hästar, som hava ovanan att snärja in sig i grimskaftet, böra bindas med ett sådant åt vardera sidan.

Halsrem 1. halsring används i stället för eller samtidigt med g. på hästar, som bruka stryka av sig denna. Den utgöres av en bred och stark rem med en ring för grimskaftets fästande samt sättes kring halsens smalaste ställe. Till tj uderlina används i de flesta fall järnkedja. Även i sådan kunna djuren lätt snärja in sig, i synnerhet genom att få dem i karlederna på bakbenen. Detta kan fullt säkert förekommas genom att på lagom grimskafts längd från huvudet ersätta kedjan med en trästång, 2 y/2—3 m. lång, varefter nödig kedjelängd åter vidtager. A. P—n.

2. Bommar för sammanhållande av virkesflottar.

Grimskaft. Se Grimma.

Grind. Enligt lag ang. väghållningsbesvärets utgörande den 23/i0 l89* kap. 2 § 31 får g. endast med tillstånd av K. B. uppsättas å väg, med undantag för de ställen, där vägen korsas av järnväg eller kanalled. Vid de årliga

vägsynerna bör tillses, om å väg befintliga grindar, vilka icke ingått i beräkning vid häg-nadsdelning, upprättad, innan K. K. d. n/10 1864 blev gällande, utan synnerlig olägenhet för jordägare kunna utdömas. Sedan förslag därom inkommit, äger K. B., efter vederbörandes hörande, förordna, att g., som icke ingått i beräkning i gällande vägdelning eller eljest prövas vara för ägors fredande oundgängligen nödig, skall inom viss, lämplig tid borttagas. K. B. äger att med hänsyn till ortens förhållanden bestämma, vilken tid av året tillåtna grindar skola vara avlyftade. — Enligt K. f. den 21/i2 1857 om stängselskyldighet skall grind eller led, som över väg tarvas, hållas av den, som skulle hålla annan stängsel å samma ställe, och vid hägnadens fördelning på de hägnadsskyldige, skall den större kostnaden för grinden eller ledet tagas i beräkning. Äger någon rätt till enskild väg eller fädrift över annans ägor, hålle han ensam därför led eller g.

Gris, grisning. Se Svin.

Grissla. Se Alkfagiar.

Grobarhet. Se Frökontroll, Groning, Utsäde.

Groblad, Plantago, vanligen fleråriga, lågvuxna örter, tillhörande egen familj, Planta-ginaceœ, utmärkta av från en rotbladrosett uppskjutande bladlösa stänglar, som bära ett smalt ax av obetydliga, 4-taliga blommor. Frukten är ett fröhus, som öppnar sig med ett lock, så att de små, smalt ovala, bruna fröna spridas. Vanligt g., P. major L., är ett efterhängset ogräs på vägar men besvärar ej i åker eller äng. Dess glatta, köttiga blad hava brukats att lägga på sår (»1 ä k e b 1 a d»); fröna brukas till vinterföda åt burfåglar. Slåsskämpar (k ä m p e g r o), P. media L., med ovala, 5-nerviga, småludna rot blad och tjockt ax med vitröda blommor, växer allmänt på torra ängsbackar, helst på lerjord; den ätes av kreaturen men lämnar föga foder. Spetsgroblad 1. mellangroblad, P. lanceolata L. med spetsat lancettlika rotblad och klotrunda ax med blekgula ståndare, hava talrika mer uppåtriktade rotblad, vilka på något fuktigare ängsmark kunna avsevärt bidraga till betet; anses som en jämförelsevis god betesväxt, särskilt för får. Havsgroblad 1. havs-s u 11, P. maritima L., med smala köttiga blad, bidrager till betet vid havsstränder.

Groddbrand. Se Gurksjukdomar. Rotbrand.

Groddjur. Av egentliga g. förekomma allmänt i vårt land paddor, Bu†o, som utmärkas genom saknaden av tänder, oftast vårtig hud samt korta och tjocka ben, egentl, grodor, Råna. som ha tänder, slät hud och långa bakben, samt mindre allmänt och huvudsakligen i södra Sverige, lövgrodan, Hy la arborea L., som är ovan grön och under vit samt lever i trädens kronor. Alla dessa djur lägga ägg, varur framkomma larver med klot-39i

rund kropp och en avsmalnande svans, s. k. klump ma skar 1. pinglor. De leva i fullbildat tillstånd av insekter, maskar och sniglar samt tjäna andra djur till föda och äro således att räkna som nyttiga. Folktron, att de äro giftiga, är alldeles ogrundad.

Groning betecknar i egentlig bemärkelse, att ett frös växtämne (eller en spor) utvecklas till en självständig planta, men användes även om andra fortplantningsdelars (stamknölars, t. ex. potatis, rötters, lökars) utskjutande av birötter och skott, som kunna utväxa till nya plantor. I båda fallen väckes ett slumrande liv till verksamhet, och de upplagrade näringsämnena övergå under inverkan av vatten, luftsyre och fröets enzym (se d. o.) till lösliga ämnen, som kunna genomtränga cellväggarna och transporteras till de ställen där de behövas för tillväxten. Äggviteämnena övergå sålunda till aminosyror, stärkelse och fett till malt- och druvsocker, vilka senare ämnen giva grodd (mältad) säd söt smak. Om groningen avbrytes eller fördröjes (ss. då säd »lönnmältat»), förstöras de lösliga ämnena lätt av svampar och bakterier; fröet möglar och unknar och förlorar sin livskraft.

Förutsättningar för ett frös g. är först och främst, att fröet innehåller ett levande växtämne, d. v. s. är grobart. Då så är fallet, fordras, att dess vävnader innehålla vatten för upplösning av de upplagrade reservnäringsämnena. Då vattnet uppsuges av fröet, sväller detta. Stråsäds kärna upptager härvid enl. Hoffman (Landw. Versuchsstat. VII) 45—60, vicker 75, ärtor omkring 100, rödklöver något över 100 och betfrö 120 % av sin vikt vatten. Hos somliga fröslag kunna en del frön, ehuru fullt friska, till en tid ej upptaga vatten, varigenom deras g. fördröjes. Sådana frön betecknas som hårda eller hårdskaliga. (Se Hårdskalighet.) Vidare fordras för g. tillräcklig tillgång till luftsyre. Vid för djup myllning försvåras eller omöjliggöres groningen genom brist därpå. Även syrets inträngande i fröt hindras ibland av skalet; fröt upptager vatten och sväller men blir liggande under lång tid utan att gro eller ruttna. Detta tyder i regel på bristande eftermognad (groningsmognad, se Mognad). Slutligen fordras för g. en lämplig värmegrad, olika för olika arter. För flertalet lantbruksväxter ligger den lägsta groningstemperaturen vid ungefär + 40 C, men för en snabb och normal g. fordras betydligt högre värmegrad, för vissa fröslag 10—200 och än högre. Av stor vikt är den kraft och hastighet, varmed frön gro, groningsenergi (se Frökontroll).

Ehuru groningsundersökningen givetvis giver en god ledning för bedömandet av en utsädesvaras duglighet, är dock långt ifrån säkert, att groningen på åkern giver med densamma

överensstämmande resultat. Redan av varor med god grobarhet dukar i åkern en del under för motiga groningsförhållanden (otjänlig vä-

derlek, illa beredd jord, angrepp av skadedjur och svampar o. s. v.). Är grobarheten sämre, inträder en minskning i fältbeståndet i betydligt högre grad, än av den lägre grobarhets-siffran skulle väntas. Med försvagad grobar het följer i regel försvagad livskraft hos de ännu grobara fröna. Att sålunda vid sådd av låg-groende utsäde öka utsädesmängden enbart med de i full grobarhet felande procenten, giver därför ej säkerhet för ett normalt bestånd, utan ökningen bör göras ännu större. (Jfr Mognad.) J. N. W.

Groningsapparat. Se Frökontroll.

Groningsbädd. Se Frökontroll.

Groningsenergi. Se Groning, Frökontroll, Utsäde.

Grovfoder. Se Foder.

Grovler. Se Jord, Jordanalys.

Grubber. Se Harv.

Grund. Se Berggrund, Byggnadsgrund.

Grundförbättring, m e 1 i o r a t i o n, åtgärd avsedd att för ständigt eller längre tid framåt förbättra jordens avkastningsförmåga. Detta vinnes huvudsakligen genom förbättring av jordens fysikaliska egenskaper, ss. sammanhang, luckerhet samt fuktighet och värmeförhållanden. Sådana åtgärder äro nyodling, stenbrytning, fördjupning a v matjorden, torrläggnings- och bevattningsarbeten, kalkning samt påförande och inblandning av jord med motsatta fysikaliska egenskaper.

Grundförbättringar medföra stora direkta kostnader och föranleda ofta, för att gagn skall dragas av dem, ytterligare kostnader såsom för ökad bearbetning och gödsling, större behov av dragkraft och av utrymmen i byggnader m. m. Dylika företag böra därför föregås av noggrann planläggning och beräkning av kostnaderna i jämförelse med värdet av avsedd förbättring samt företagets inverkan på gårdens gödseltillgång och hela ekonomi. Då g. skall verka för lång tid framåt och ej kan beräknas fullt betala sig under de närmaste åren, böra kostnaderna bokföras som en ökning av grundkapitalet, om förbättringen kan beräknas bliva ständig (ss. sjösänkningar, invallningar, nyodling), men om verkan småningom avtager (ss. av avdikning och jordblandning) bokföras som en driftskostnad, vilken betalas genom årlig amortering. Kostnaden för smärre grundförbättringar, särdeles om de årligen återkomma (ss. öppen avdikning, stenbrytning och kalkning), kan dock lämpligast påföras årets arbetskostnad.

Av dessa skäl är icke billigt, att arrendator eller annan brukare av annans jord skall helt bekosta dylika arbeten, av vilka han ej hinner draga full nytta, utan jordägaren bör deltaga i kostnaden eller helt bestrida denna mot den höjning i avgälden, varom de kunna enas som motsvarande brukarens nytta av företaget. Beträffande täckdikning sker detta enl. lag (se Arrende) genom ätt jordägaren betalar392

rören. På grund av det stora allmänna gagn, g. medför, finnas i gällande lagar bestämmelser avsedda att underlätta dylika företag (se Ärren-de, Torrläggning), och staten lämnar understöd till sådana genom lån eller anslag (se Avdik-ningsanslag, Kalk, Odlingslånefond, Täckdik-ningsfond, se d. o.) samt genom att tillhandahålla sakkunniga rådgivare och biträden för planläggning och utförande av dylika arbeten (se Lantbruksingenjör, Jordbrukskonsulent, Dikningsf orman).

Grttndförstärkning måste alltid vidtagas, då den naturliga grunden är av dålig beskaffenhet. Den kan verkställas på flera olika sätt.

Sand- eller grusbädd utföres av ren, grov sand eller grus. Först uppschaktas en större grav av t. ex. 2 m. bredd och i1,^ m. djup och därpå utlägges sanden etc. i 20—30 cm. tjocka skikt, som väl sammanstötas under pågjutning av vatten. Större eller mindre stenar kunna få förekomma men skola väl nedstötas i sanden.

Betongbädd utföres vanligen av 1 del cement, 5 delar sand och 7 delar småsten e. dyl och gjutes i ett skikt om 30—60 cm. tjocklek. Bredden tages vanligen 2—21/2 m. men kan också, där grunden är av synnerligen dålig

Plankrust.

beskaffenhet, sträcka sig under hela byggnaden. Betong är mycket lämpligt till grundförstärkning, då betongbädden bildar ett sammanhängande skikt samt har förmågan att motstå fuktighetens inverkan.

Plankrust utföres av omkring 7 cm. tjock plank och lägges i tvenne lag diagonalt över varandra. B j ä 1 k r u s t utföres av tim-

merstockar, vilka utläggas parallellt med grundgraven, och häröver, vinkelrätt mot det undre laget, kortare tvärbjälkar. All grundförstärkning av trä måste komma under det lägsta vattenståndet, eljest angripes det snart av röta, och bör dessutom väl kringpackas med lera.

Pålning. Där den naturliga marken är av synnerligen dålig beskaffenhet, måste stundom pålning vidtagas. Denna består av i jorden neddrivna pålar, vanligen av trä, men även av betong, över pålarna gjutes ett betongskikt, som sammanhåller dem. Pålning är en mycket omständlig och dyrbar grundförstärkning och kan egentligen knappast få förekomma för lantmannabyggnader. L. N. Gramén.

Bjälkrust.393

Grundläggning. Byggnadens grund är den del av byggnaden, som är mest utsatt för förstöring, varför grundläggningsarbetet bör utföras med stor omsorg och med erforderlig hänsyn till rådande förhållanden. Till grunden bör användas sten, som icke tager .någon skada av fuktighetens inflytande, såsom gråsten, betong o. dyl. Att, som förr var vanligt, uppföra byggnader på ovan jord liggande bärstenar eller sockel, är förkastligt, emedan dessa rubbas av tjälen, varmed följer ojämn sättning av byggnaden samt sprickor och otätheter. Grundmurarna skola alltid nedgå så djupt, att tjälen icke kan nedtränga under dem. Den frostfria gränsen räknas i södra Sverige 90 cm., i mellersta 120 cm. och i norra 150 cm. Dessutom måste murarna, om marken är av lös beskaffenhet, jämväl neddragas, tills erforderlig fasthet anträffas. Där berg anträffas, lägges grunden direkt på detta efter föregående planhuggning, där så erfordras. Grundmur kan antingen läggas av gråsten eller gjutas av betong. Stenen lägges vanligen med kallmur för trähus men i bruk för stenhus. I båda fallen utestänges kölden bättre än genom betongmur, som däremot har fördelen, att den utestänger råttor, och att den ej kan sätta sig ojämnt, emedan den är helt sammanhängande. Grundmurarnas bottenskikt skola alltid göras bredare nedtill, med bredden beroende av markens beskaffenhet och grundläggningsmaterialet. Grundmurar av gråsten tagas vanligen av 90 cm. bredd. Betongmurar bestämmas närmast efter den murs eller väggs tjocklek, som kommer att vila på densamma. Dock bör icke en betongmur tagas under 30 cm. tjocklek. Där källare förekommer, måste grundmurarna hava sådan tjocklek, att de jämväl utestänga kylan, vartill i södra Sverige vanligen räcker med en massiv betongmur av 40 cm. tjocklek. Längre norrut måste den tagas betydligt tjockare eller också måste extra isolering mot kylan företagas. L. N. Gramén.

Grundmur. Se Grundläggning.

Grundning. Se Målning.

Grundränta. Se Beskattning.

Grundskatt. Se Beskattning.

Grundstam. Se Fruktodling, Förädling, Förökning.

Grundyta. Se Virkesmätning.

Grupputfodring. Se Fodring: Foderstat.

Grus. 1. Beståndsdel av jord. Se Förvittring, Grusjord, Jord, Sand. 2. Se Trana.

Grusjord, ö r j ord, jord bestående så övervägande av grus, att detta bestämmer jordens beskaffenhet. Efter dess uppkomstsätt och därav beroende egenskaper skiljer man mellan krosstens- eller morängrus, och rullstens- eller strand-och isälvsgrus. Det förra, som utgör den under istiden under inlandsisen hopade jordmassan, utgöres av en osorterad blandning av block, stenar, grus, sand, mo och stundom något

lera. Stenar och sand äro ofta avnötta, grus och sand skarpkantiga. Krosstensgruset bildar, där berggrunden är jordtäckt, det närmast denna liggande lagret, och utgör, där det ej täckes av andra jordarter, den mesta högre liggande, oftast skogbevuxna marken. Det innehåller i allmänhet för mycket fint sand-materia! för att vara lämpligt till väggrus eller mursand, och dess odling är vanligen arbets-krävande till följd av inblandningen av block och stenar samt hård sammanpackning. Då det finare jordmaterialet överväger, kan kross-stensgruset,

även kallat j ätterjord 1. pinnmo, bilda en rätt god åkerjord, bättre ju mer kalk och lerartade beståndsdelar den innehåller. Dylik jord, som, då den innehåller större mängd småsten, plägar kallas klapperstensjord, bildar större delen av åkerjorden i landets över den marina gränsen (högsta gränsen för havet under och efter istiden) liggande delar. Den är lättbrukad, om än sand och stenar slita redskapen starkt, kan till följd av mojords goda förmåga att uppsuga och kvarhålla vatten väl motstå torka och behöver vanligen mindre avdikning än mer vattenhållande jord, men sådan kan vara väl behövlig, där hög halt av mo och slam ger jorden karaktär av flytjord (se d. o.). Den är vanligen fattig på kalk och mull.

Rullstensgrus utgör i åsar samt vid forna eller nuvarande stränder hopade lager av rundnötta stenar och grus, varur allt det finare jordmaterialet utsköljts. Det är, sedan grövre stenar frånskilts, utmärkt till väglagning, betonggrus och (de finare delarna) mursand. Det är tillföljd av saknaden av finjord mycket fattigt på tillgänglig växtnäring samt starkt uttorkande och därför otjänligt till åkerjord men lämpligare till att bära barrskog.

Grustäkt. Sand, grus eller sten för väglagning får enligt 33 § 2 kap. av väglagen d. 23/i0 1891 utan ersättning tagas å kronans allmänning efter vederb. skogstjänstemans anvisning. Från kronans jordbruksdomäner äga enl. K. k. 2/ö I9°5 väghållningsskyldiga att utan ersättning hämta väglagningsämnen för allmän vägs underhåll, där Domänstyrelsen finner det kunna ske utan olägenhet för egendomen. Allmänna grustag, varifrån väggrus från distriktet (häradet, socknen) får hämtas, äro rätt allmänt avsatta vid skiftet. Från enskild mark få väglagningsämnen tagas efter överenskommelse med markägaren, eller, om sådan överenskommelse ej kan träffas, efter häradsrättens avgörande om stället och ersättning därför.

Gruvlagstiftning. Den, som påträffar mineralfyndighet, innehållande malm till någon av vissa metaller (däribland alla de vanligast förekommande), äger rätt att i viss ordning få inmutning å fyndigheten, varmed följer rätt att bearbeta och utnyttja fyndigheten samt erhålla u t m å 1, d.v.s. ett område på marken att nyttja för gruvdriften. Om rätten394

förverkas (gruvan »sonas»), står fyndigheten öppen för ny inmutning. Ang. stenkolsfyndig-heter ävensom de eldfasta leror, vilka i sammanhang med sådana fyndigheter förekomma, finnas särskilda bestämmelser. — Jordägarandel kallas jordägares rätt till delaktighet i mineralfyndighet inmutad å hans mark. Han är nämligen berättigad att till hälften med inmutaren deltaga i gruvarbetet och den därav fallande vinsten. Jordägarandel kan begagnas till fullo eller till viss del. Äro inom ett inmutat område eller utmål flera jordägare med laga skillnad sig emellan, har envar rätt till jordägarandelen inom sitt ägovälde. Jordägaren kan under försöksarbetet, när han vill, hos inmutaren anmäla sig till begagnande av sin jordägarandel, och njuter därefter delaktighet i anläggningen mot skyldighet att vidkännas motsvarande andel i alla kostnader, som för arbetets bedrivande därefter erfordras, ävensom att på samma sätt ersätta värdet av de för arbetet nödiga och nyttiga byggnader, redskap och förråd, som dessförinnan blivit anskaffade. Men i kostnad, som inmutaren haft för fyndighetens undersökning och blottande, är jordägaren ej skyldig att taga del. Hela avkastningen under samma tid tillhör odelad inmutaren. Uppstår tvist om beloppet av den ersättning, jordägaren bör giva, kan inmutaren hänskjuta saken till domstol eller till skiljemän, från vilka dock kan vädjas till domstol. Anmälan om begagnande av jordägarandel skall göras, sist vid utmåls-läggningen. Men äro inom ett utmål flera jordägare, har den, på vars ägovälde ett gruvarbete först efter utmålsläggningen inkommer, rätt att anmäla sig till begagnande av sin jordägarandel senast inom 6 månader sedan arbetet på hans grund inkommit och han därom underrättats av inmutaren. Försummar den, som är till jordägarandel berättigad, att anmäla sig till begagnande av sin rätt inom föreskriven tid, har han förlorat sin rätt. Då gruvanläggningen blivit sonad eller inmutningsrätt annorledes förverkats, skall såväl jordägarandelen i gruvan som den mark, vilken varit till gruvägaren upplåten, hemfalla till jordägaren utan ersättning, dock att ur gruvan uppfordrad malm må kunna för ägarens räkning under två år därefter avgiftsfritt å marken kvarligga. — Ang. jordägarandel å krono jord gäller särskilda regler. Gruvestadgan 16/5 1884. E. T.

Gruvstolpe, Gruvstötta. Se Pitprops.

Gruyère-ost, en i västra Schweiz och angränsande delar av Frankrike beredd ost, lik Emmenthaler- men i mindre form.

L. Fr. R.

Gryllotalpa. Se Mullvadssyrsa.

Gråbarrsjuka hos vanlig tall och bergtall (se Tall) förorsakas av parasitsvampen Hypo-dermella sulcigena (Link.) Tub. Endast de yngsta barren angripas. Angreppet sker på våren och visar sig genom att barren småning-

om antaga violettgrå färg. De äro ofta fullt friska vid basen, medan deras övre del är död och vissnad samt ofta försedd med svarta fläckar, varigenom g. lätt skiljes från andra sjukdomar hos tallens barr. Av ett barrpar kan det ena vara angripet, det andra friskt. Följande sommar äro de angripna barren avfallna, så att grenarna äro helt eller nästan kala, om alla eller de flesta barren varit angripna. De nya årsskotten bliva vanligen starkt förkortade med tätt sittande barr. Sjukdomen uppträder mest på 20—30 års träd men även äldre och yngre kunna angripas. I regel visar sjukdomen sig på enstaka, ofta i skogsbryn stående träd men uppträder stundom epidemiskt i ungskogsbestånd. Starka angrepp förorsaka nedsättning i tillväxten men torde sällan medföra trädens död. Någon större ekonomisk betydelse har sjukdomen därför icke. Den uppträder huvudsakligen i s. och mellersta Sverige men har på senare år iakttagits även i Norrland samt visar sig huvudsakligen under våta och kalla somrar. Några medel mot densamma äro ej kända.

Hos gran förorsakas g. av Hypodermella macrospora (R. Hart.) Lbg. och visar sig på hösten genom sjukligt utseende hos årsskottets barr, som följande vår bliva grå med svarta fläckar av fruktkroppar. Barren kvarsitta vissna på grenarna. Sjukdomen är vanlig men hos oss av ringa betydelse. H. Hn.

Gråberg. Se Bergart.

Gråbo. Se Artemisia.

Gråfläcksjuka, även kallad kalihunger-sjuka (Dörrfleckenkrankheit, Lysplets-s y g e), uppträder i synnerhet på havre. Den förr gängse tron, att den förorsakas av en snylt-svamp, Scolecothrichum, synes vara ogrundad, utan sjukdomen beror på för stark alkalitet hos jorden. Denna kan t. ex. genom hög kalkhalt vara olämplig för vissa växter. Vanligen beror sjukdomen på olämplig gödsling av mull-och sandjord, varigenom jorden kan hava så fördärvats, att den under flera år framåt ej kan användas till havreodling, och även vissa andra växter kunna gå dåligt till på densamma. Hos havre visa sig följande sjukdomstecken. Då 4—5 blad framkommit, vanligen i senare delen av juni, uppstå vid basen av andra bladet grågröna (klorotiska), slutligen brunaktiga ränder, som sammanflyta till större fläckar, ofta nående över bladets hela bredd. Närmaste följden blir, att bladet vid det sjuka stället böjer sig, så att övre delen blir nedhängande. Småningom sprider sig sjukdomen även till de högre sittande bladen, men det nedersta bladet förblir länge grönt. Om vippor utvecklas på dylika plantor, bliva de synnerligen fattiga på kärnor. Ofta låter man därför kreaturen avbeta de sjuka havreåkrarna, medan ännu några gröna blad äro kvar. Med g. bör man ej förväxla gulspetssjuka (se d. o.). Å vete och korn orsakar sjukdomen mera sällan någon 395

svårare skada. Den framträder på bladen som smärre, till en början bleka fläckar, vilka slutligen bliva gulbruna. Hos betor visar den sig genom små, gråaktiga, slutligen bruna fläckar på bladen, som bliva förkrympta och intaga en upprat ställning. Roten hos betan blir till följd härav svagt utvecklad.

Åtgärder mot sjukdomen. På sand- och mulljord undviker man fysiologiskt alkaliska gödselmedel, såsom chilesalpeter, gödselvatten och även för stark kalkning, men använder i stället fysiologiskt sura gödselmedel, såsom svavelsyrad ammoniak, kainit och superfosfat. Sjukdomen kan direkt bekämpas medelst gödsling med mangansulfat. Detta utströs blandat med sand, då sjukdomen börjar visa sig, och behöver användas endast på de sjuka fläckarna på åkern. Man beräknar 50 kg. mangansulfat per ha. Å jord, där havre plägar lida av g., kan denna i väsentlig grad motverkas genom inblandning av ärtor eller vicker i havreutsädet. E. H—g.

Grågylling, Se Äpple.

Gråmjöl. Se Stärkelse.

Gråsalva. Se Kvicksilver.

Gråsparv. Se Fink, Fåglar.

Gråsten. Se Bergart.

Gråsugga, gemensam benämning på ett flertal arter av små på land levande kräftdjur av familjen Oniscidœ, vilka leva på fuktiga platser, ss. under stenar, särdeles bland ruttnande växtdelar. De ha någon gång massvis påträffats i äldre växthus, där de uppgivas kunna förgripa sig på späda växter. A. T—n.

Grädde. Under inverkan av tyngdkraften vid gräddsättning (centrifugalkraften vid separering) ordna sig mjölks beståndsdelar efter sin eg. vikt, så att fettet som den lättaste delen samlas och bildar g., vilken sålunda är en genom anhopning av fettkulorna avskild fettrikare del av mjölken. Fetthalten i g. kan vara mycket olika. För direkt förbrukning avsedd g. saluhålles vanligen i 2 kvaliteter: k a f f e-g. med minst 10 och vis p-g. med minst 20 % fett, men dessa gränstal växla i olika samhällen efter ortsmyndigheternas bestämmande. Om sätten att bestämma gräddes fetthalt, se under Fettbestämning.

Gräddprocenten eller det antal kg. grädde, som vid skumning tages av 100 kg. helmjölk, är i viss mån en kontroll på gräddens fetthalt, för så vitt helmjölkens fetthalt är ungefär densamma från dag till dag, ss. vanligen fallet är med blandmjölken i ett mejeri. Kännedom om gräddprocenten behöves också för beräkning av renkärningsprocenten (se Kärning).

Den kan beräknas enligt följande formel, vari F betyder gräddens, / helmjölkens och fl skummjölkens fettprocent:

100 (/ — /i) gräddprocent = -----jTZ~fi— '

Gräddens fetthalt utgör vid god renskumning (separering):

Gräddprocent vid separeringen Fettproc. i helmjölk

3-o 3-2 3-4 3-o 3» 4.0

8...... 36.3 390 41.4 43-9 46.4 48.9

10...... 29.1 3i-i 33-i 35-1 37-i 39-i

12...... 24.2 2^9 27.6 29.2 30-9 32.6

\t::::: 20.8 22.2 23.6 2^.2 26.5 27.9

18.2 194 20.7 21.9 23.2 24.4

Priset på g. för direkt förbrukning är i allmänhet betydligt högre än det, som framgår av beräkning efter smörvärde.

Gräddens värde i förhållande till smörpriset. Då 1 del mjölkfett motsvarar 1.19 del. smör, är värdet av 1 kg. grädde: gräddens fettproc. -----------_—r----------X 1.19 X smörpriset per kg.

Härvid har ingen hänsyn tagits varken till det fett, som övergår i kärnmjölken vid smörberedningen eller till kärnmjölkens värde. Dessa motväga varandra och äro av mindre betydelse, då det gäller smärre partier.

L. Fr. R.

Gräddglas, Gräddmätare. Se Fettbestämning, Mjölkprovare.

Gräddost beredes av grädde eller helmjölk blandad med grädde eller helmjölk med över 4 % fetthalt. L. Fr. R.

Gräddsättare. Se Gräddsättning.

Gräddsättning är att låta mjölk stå orörd så länge, att fettet hinner samlas till mjölkens yta för att där avskiljas från skummjölken. Härför använda metoder:

Bunkmetoder. Vid den holländska och holsteinska, som förr voro mest berömda, uppsilades mjölken i flata bunkar av trä, lergods eller koppar, i vilka g. skedde vid en för mjölkens hållbarhet gynnsam värmegrad, vilken vid den förra åstadkoms genom att mjölken före uppsilningen nedkyldes till omkring 15° C, men vid den senare genom att bunkarna med däri spenvarm uppsilad mjölk ställdes på golvet i en i jorden nedsänkt källare, där den önskvärda avkylningen skedde under gräddsätt-ningen. En avart av den holsteinska metoden var g. i Destinons bunkar, stora gjutjärnsbunkar i form av en flat skopa, i vilken skumningen skedde så, att bunkens ena ände höjdes upp och grädden med en tvärslå sköts fram, så att den avrann över kanten av bunkens nedre ände. Den av major P. U. Gussander på 1850-talet införda bunkmetoden, som fann användning huvudsakligen för hushållsbruk, var grundad på g. vid 20—240 värme, i avsikt att grädden skulle uppstiga hastigt. Grädden tillvaratogs genom att skummjölken under gräddlagret avtappades genom en bott en ventil i bunken, som var av järnbleck och rymde 7.5 1. Vid bunkmetoderna användas grunda bunkar.396

Ka llvatten- och ismetoderna. G. skedde i regel i djupa bleckkärl, »c y 1 i n d-r a r», med ringa vidd, vilka höllos nedsänkta i kallt eller iskylt vatten. Den fullkomligaste metoden av detta slag var den av Johan Gustaf Swartz år 1864 (och ungefär samtidigt av F. A. Dahl) offentliggjorda ismetoden, som snart undanträngde övriga metoder. Mjölken upphälldes spenvarm i gräddsättningskärlen, vilka nedsänktes i isblandat vatten och däri kyldes till så låg temperatur som möjligt. Härigenom erhölls en ganska god g., på samma gång mjölken höll sig frisk, och .de därav beredda produkterna blevo av jämn och god beskaffenhet. Ett försök att förena bunk- och ismetodernas fördelar var den år 1890 av M. Winberg konstruerade Forshaga gra. ddsättare, ett rektangulärt gräddsättningskärl av förtent plåt med 120 x 60 cm. yta och 13 cm. djupt samt rymmande 50 1., med korrugerad botten och avsett att nedsänkas i iskylt vatten. Skummjölken avtappades med hjälp av en hävert, som nedstacks till bottnen i ett med fördjupningarna kommunicerande hörn av bunken, medan dennas motsatta ända höjdes.

L. Fr. R.

Gräddtunna, ett i mejeri använt kärl av trä eller förtent koppar- eller stålplåt för gräddens förvaring under syrningen Se Smörberedning. L. Fr. R.

Gräfta, finlandssvenskt ord för jordhacka.

Gräs bilda en mycket naturlig familj, Gramineæ, utmärkt genom huvudrotens ersättande med birötter; som utgå från nedre delen av ogrenade, vanligen rörformiga, ledade strån, jämnbreda blad med en stråt omfattande slida och vid övergången mellan denna och bladskivan ett bihang, kallat s n ä r p. Blommorna sitta i småax, som tillsammans bilda en m. 1. m. grenig vippa (ss. hos havre) eller ett sammansatt ax (ss. hos vete, råg, korn). Småaxen bestå av 2 axfjäll (ytteragnar), omslutande 1—flere blommor, vilka vardera bestå av 2 blomfjäll (inneragnar), varav det yttre ofta besatt med borst; 2 små kronfjäll, vanligen 3 ståndare och 1 pistill med 2 fjäderlika stift. Frukten är en i-fröig hinnfrukt med stor, stärkelserik frövita.

Utbredning. G. förekomma i alla delar av världen på land och i sötvatten, men ej i havsvatten, och vanligen i sådan mängd, att de bilda huvudmassan av markbetäckningen, bildande en gräsmatta, som saknas blott i skogarnas skugga och på den torraste sand.

Växtsättet visar hos olika arter stora olikheter, som inverka på deras användbarhet och ekonomiska värde. Vissa arter sätta blom och frukt blott 1 gång och avdö därefter vanligen. Så är fallet med de i-åriga vårsädesslagen och de 2-åriga höstsädesslagen samt ett fåtal odlade fodergräs, ss ludd- och renlosta samt italienskt rajgräs. Flertalet fodergräs äro fleråriga och kunna år för år från den kvarlevande

tuvan eller krypande rotstockar utskjuta nya blad och strån samt därigenom bilda en bestående gräsmatta. Det är med få undantag blott sådana, fleråriga g., som användas vid vallodling. Hos dessa avstannar i regel det unga plantskottet första året i jordytan och utväxer först följande år till blombärande strå. Härvid giva hos vissa arter, ss. timotej och knylhavre, alla skotten blombärande strån, under det att flertalet fleråriga gräs även bilda ett större eller mindre antal sterila sidoskott, som bilda en m. 1. m. bladrik tuva. De en gång blommande utväxa och gå i blom redan året efter sådden eller t. o. m. samma år, som.de satts, och kunna blott lämna e n god skörd för lien. De fleråriga g., vilka ss. timotej efter slåttern blott sparsamt utskjuta bladrika skott, lämna blott obetydligt till efterslåtter eller bete men återväxa följande år med full kraft. Däremot kan återväxten efter slåttern vara avsevärd hos knylhavre, som omedelbart utskjuter en ny omgång höga och bladrika skott. Bildningen av en tuva, såsom sker hos ängs-och fårsvingel, hundäxing, ängskavle, engelskt rajgräs m. fl., medför fördelen av större uthållighet samt av god skörd såväl av slåtter som efteråt av bete, och den senare är desto värdefullare, som rotbladen äro näringsrikare än strå och stråblad. Vissa tuvbildande g., ss. engelskt rajgräs, kamäxing, får- och hårds vingel, vars strån äro bladfattiga, hava värde huvudsakligen som bottengräs och framför allt till bete. En allt för stark tuvbildning, såsom hos tuvtåtel och strandsvingel., gör slåttern besvärlig och mindre givande, och även hos ett så värdefullt gräs som hundäxing kan tuvbild-ningen vara ofördelaktig, varför den bör motverkas genom tung vältning samt genom kort avbetning, men framför allt genom ett tätt bestånd, som hindrar plantorna att breda ut sig. Arter, som bilda rotslående utlöpare, ha stor förmåga att utbreda sig och lämna tät matta. Särdeles gäller detta dem, vars utlöpare gå under jord, ss. ängsgröe, rödsvingel och kvickrot, under det att på jordytan krypande sidoskott, ss. hos kärrgröe och kryp ven. äro mer beroende av fuktigheten och ofta gå starkt tillbaka under torktider. Återväxten är mycket olika hos olika arter. Timotej och ängsgröe skjuta strå blott en gång på sommaren, så att återväxten huvudsakligen består av blad; knylhavre, sengröe, ängskavle skjuta däremot talrika nya och långa skott efter slåttern och lämna god återväxt. — På gräsens återväxt och varaktighet inverkar skördesättet: efter tidigt började och ofta återkommande avbetning utskjuta gräsen talrika skott, bildande en tät gräsmatta och bliva varaktiga; vid slåtter först efter blomningen avmattas skottalstrin-gen, mer ju senare skörden sker, plantorna gå till stor del ut, och mattan blir gles. Det är således ett misstag att, som ofta sker, dröja med betningen, tills gräset hunnit växa ut,397

för att det skall giva mer, men däremot har avbetning på våren, ss. även försök visat, minskad skörd vid den följande slåttern till följd. En mycket tät avbetning, särdeles då den sker sent på hösten, verkar mattande på beståndet.

Näringsbehov. G. upptaga betydliga mängder näring ur jorden, och endast där denna innehåller större mängder av de särskilda växtnäringsämnena, kunna rika skördar väntas. Där ej översvämmande vattendrag årligen tillför marken näring, är alltså i allmänhet gödsling en förutsättning för rika g.-skördar, och man har därför numera börjat att gödsla även naturliga

ängar och betesmarker. Framför allt äro g. känsliga för kväve gödsling, genom vilken, särdeles given tidigt på våren, tillväxten kan betydligt påskyndas och ökas.

Gräsodling. Till foder hämtades g. i äldre tider huvudsakligen från naturliga ängar och betesmarker, men i den mån dessa marker inskränkts genom uppodling och behovet av foder till kreatursstocken ökats, har g.-odling å åker fått allt större omfattning, dels som sädesgrönfoder, dels i insådda vallar, vanligen bestående av flere olika växtslag i blandning (se Betesmark; Grönfoder, Vallodling, Äng).

Fodervärdet hos g. är jämförelsevis gott genom hög halt av smältbara kolhydrat och växttråd samt hos det unga gräset även så hög halt av äggviteämnen och ami der, att det kan underhålla en kraftig tillväxt och hög mjölkavkastning. Med plantornas tillväxt tilltager halten av övriga ämnen mer än av äggvita, och vid blomning innehåller g. vanligen 25—30 % torr ämne, varav ej fullt 1 % smältbar äggvita, omkring 0.5 % fett, 7—11 % kvävefria extraktämnen och ungefär lika mycket växttråd, av vilka inemot 2/3 äro smältbara. Efter slutad blomning tilltager växttråden och minskas smältbarheten och fodervärdet. Detta är hos friskt gräs i blomning 15—20 och hos hö omkring 40 foderenh. per 100 kg., d. v. s. av gräsgrönfoder åtgår 5—7, av i god tid skördat hö 2.5 och av sent skördat hö 3 kg. till en foderenhet, och på varje foderenhet finnes efter växternas utvecklingsstadium 60—100 g. smältbar äggvita. Halten av mineralämnen är i grönfoder 2—2.5 %, i hö upp till 5 %. Av ungt gräs med omkring 20 % torr ämne åtgår omkring 4 och av gräs i blomning med 25—30 % torrämne 2.5—3 kg. till 1 kg. hö. Ungt g. verkar till följd av sin höga halt av vatten och lättsmälta ämnen starkt lösande. Såväl färskt g. som därav berett hö är för hästar och idisslare ett synnerligen begärligt och hälsosamt foder. Svin kunna däremot tillgodogöra det väl endast i spätt tillstånd.

Som sädesväxter intaga g. den ojämförligt främsta platsen bland de odlade växterna. Främst gäller detta ris, majs och vete, som odlas i största utsträckning och lämna den mesta människofödan. Stråsädeskärnan ut-

märker sig för en mycket hög halt av stärkelse. Ris innehåller omkring 76, vete, råg, korn och majs 65—70 samt havre 50—60 % kvävefria extraktämnen. Halten av proteinämnen håller sig omkring 10—13 % och av växttråd omkring 2 % hos den nakna sädeskärnan (vete, råg, skallöst korn) men omkring 4 % hos vanligt korn och omkring 10 % hos havre. Fetthalten är låg, vanligen under 2 %, utom hos havre och majs, som pläga innehålla omkring 4 % fett. Till följd av sin sammansättning utgör stråsädeskärnan ett lättsmält kraftfoder, som dock har för låg proteinhalt för högmjölkande kor (se Säd).

Grästly, C hansas graminis L., är en s. k. nattfjäril med ockragula eller bruna frartivingar, prydda av en vit fläck med fina, strålformiga utlöpare. Larverna, som nå en längd av omkring 3 cm., äro brun- eller grönaktigt grå, med 7 smala, ljusa längslinjer. Som fullvuxna bliva de ofta nästan svarta med svag metallglans. Larven, s. k. g r ä s m a s k, är ett ingalunda sällsynt, förr mycket omtalat och stundom även i våra dagar mycket svårt skadedjur på de naturliga ängsmarkerna, där särskilt tuvtåteln är utsatt för djurens oerhörda aptit. På senare tid hava härjningar företrädesvis förekommit i våra nordligaste provinser. Fjäriln flyger på eftersommaren, då äggen avläggas högvis på grästuvorna. Ofta kläckas äggen redan på hösten, och övervintra då larverna som små. Den värsta skadan anställes alltid på våren och tidigaste försommaren, och gynnas då djuren av torka och värme, bli skadorna hastigt märkbara. Enär ofta härjningarna till en början äro koncentrerade till mindre arealer, söker man vanligen med framgång stävja angreppen genom områdenas av-gränsning medelst fångstdiken, i vilka de vandrande larverna kunna massvis uppsamlas och dödas i här och var anordnade fångstgropar. Därjämte torde nog med framgång kunna användas arsenikgifter, vilka med passande redskap utsprutas över en några meter bred zon kring det angripna jordstycket.

A. T—n.

Gräshoppor, Acridiodea, utgöra den största gruppen inom ordningen rätvingar, Orthoptera. I vårt land torde g. ej spela någon nämnvärd ekonomisk roll, ehuruväl de stundom kunna anträffas i stor talrikhet på betesmarkerna, där de livnära sig av gräs och örter. Utomlands äro stundom g. en verklig landsplåga. Mest bekant av de ekonomiskt viktiga arterna är sträckgräshoppan, Locusta (Pa-chytylus) migratoria L., av vilken enstaka exemplar någon gång utsträcka sina vandringar ända till vårt land.

Inomhus i driverier förekommer numera rätt allmänt hos oss en kosmopolitisk art, växthusgräshoppan, Tachysines asynamo-rus Adel., vilken ibland gör skada på ormbunkar, Cyklamen, Begonia m. fl. växter. A. T—n.398

Gräsmask. Se Gräsfly.

Gräsmatta. I parker och trädgårdar äro väl hållna gräsmattor en verklig prydnad. De böra dock hållas borta från fruktträdgårdslanden, emedan gräset hindrar näring att nedtränga till fruktträdens rötter och därigenom nedsätter fruktskördarna. En prydnadsg. bör vara jämn och ständigt hålla sig frodig. Endast mera sällan fyller en naturlig g. dessa fordringar, utan den måste i regel anläggas. När så skall ske, bör ytan, om så behöves, först avjämnas, men detta bör ej ske genom avschakt-ning av förhöjningarna, ty då blir matjordslagret ojämnt och den blivande växtligheten likaså, utan matjorden bör undanskovlas och älvens yta avjämnas samt därefter matjorden åter utbredas i ett jämntjockt lager. Dessa planeringsarbeten böra utföras på hösten, för att gräset må kunna insås i god tid på våren. Om jorden är bemängd med ogräs, är det fördelaktigast att hålla den öppen ett eller ett par år, då den får bära potatis eller annan växt, som tillåter en noggrann ogräsrensning. Om jorden är mager, bör den under denna förberedelsetid uppgödslas väl med väl brunnen ladugårdsgödsel och benmjöl eller mera god matjord påföras och det hela noga omblandas genom grävning eller harvning. För att gräsmattan skall bliva jämn, bör jorden ligga fast, varför, om så är behövligt, den vältas före anläggningen. Sådden verkställes medan jorden ännu har god vårmust. Om tillgång på en jämn, fin, naturlig g. finnes, kan man använda utskurna jämntjocka torvor ur denna till den nya mattans anläggning, varvid torvorna läggas tätt och fogarna fyllas med matjord och det hela övervältas och vattnas. Vanligen begagnas dock insådd av frö, och alltid medtagas flera sorter i blandning. Vid valet av frösorter böra endast sådana arter medtagas, som äro mångåriga, rika på rotblad och föröka sig genom sidoskott, men ej bliva grova eller tuviga. Lämpliga äro ängsgröe, engelskt rajgräs, kamäxing, rödsvingel och på fuktigare mark krypven. Även timotej är, särdeles i betraktande av fröts låga pris, användbar, om ej fordringarna på gräsets finhet äro allt för stora. Hundäxing och ängssvingel äro olämpliga på grund av sin benägenhet att bilda tuvor, knyl- och guldhavre till följd av sin fattigdom på rotblad. Vanligen användes hos oss endast gräs, och bladiga örter betraktas som ogräs. Detta är ett oklokt mod, som ej gäller i föregånslan-det i avseende på fina gräsmattor, England, utan synnerligen lämpligt är att inblanda fina, bladrika, fleråriga örter, vilka giva mattan ett saftigare utseende och underlätta dess långvariga bibehållande. Sådana örter, som äro lämpliga att inså, äro främst vitklöver men även brunell. käringgigel och kummin m. fl. Utsädesmängden bör tillmätas rikligt, 2—3 kg. per ar. Fröt nedhackas med kratta, och därefter vältas omedelbart. I händelse av torka beford-

ras fröts groning genom försiktig vattning med fin stril.

För en g:s vidmakthållande äro ofta återkommande klippning och vältning oundgängliga. Det nyuppkomna gräset avslås med lie, när det blivit några tum högt, och sedan titt och ofta, så det aldrig får uppskjuta axbärande strån. Helst användes lie hela första sommaren men därefter gräsklippningsmaskin. Genom den ofta återkommande avskärningen hindras ogräs att sätta frö. Fleråriga arter, som skämma gräsmattan, böra uppstickas. Sådana äro groblad, maskros, höstfibla, m. fl., varemot andra små vilda örter, som icke skämma gräsmattan, ss. brunell, backanis, måra-arter m. fl., gärna må stå kvar. Om en g. börjar bliva tunn, krattas den vid höstens början eller tidigt på våren och besås med frö och matjord eller kompost blandad med benmjöl samt vältas. Om mossa börjar innästla sig, så bortkrattas den så mycket ske kan. därefter överströs med kompost blandad med kalk samt hj älpsås på våren. Mot sommartorkans skadliga inverkan behöves vanligen vattning, som, där vattenledning finnes, gives med slang och en fin, flyttbar, roterande vattenstr.il. Vattningen sker helst på e. m. och kvällen.

Gräsrotfly, Apamea testacea Hiibn, en nattfjäril, vars 30—35 mm. långa, svagt köttröda, brunhuvade larv någon gång i mängd angripit vall gräs i s. Sverige. A. T—n.

Grävling, g r ä v s v i n, Meles taxus Schreb., tillhör mårddjurens naturl. familj, Mustelidœ. Han är av en medelstor hunds storlek, har korta och grova ben, runt huvud, kort och borstig svans. Pälsen är strävhårig, gråsprècklig (stickelhårig), under svart, på huvudet vit med ett svart streck genom vartdera ögat. Han är hälgångare med kraftiga grävklor. G. förekommer från Skåne till Jämtland—Härjedalen men vida allmännare i de södra länen än längre norrut. Han tillbringar den ljusa delen av dygnet under jorden, i gryt och gångar, som han vanligen själv gräver i sandiga backar eller under stenar och blocksamlingar i skogen. Om vintern ligger han liksom björnen i ide i gryt, som merendels äro vidsträkta och hysa ett flertal grävlingar. Sommartiden träffas han vanligen i mer tillfälliga och lätt tillgängliga gryt. Ungarna, 3—5, födas i februari eller början av mars. Under sina strövtåg uppsöker han fält och odlade marker, varifrån han i dagningen återvänder till skogen. Han lever av bär, rötter, ollon, svampar, larver och insekter (isynnerhet skalbaggar), maskar, sniglar, grodor och ormar, råttor, sorkar och näbbmöss, men även av fågelägg och ungar av smärre ville råd. Anses vara särskilt farlig för häckande skogsfågel och är därför illa tåld, där jaktvård utövas.

Bästa sättet att komma g. till livs är att sommartiden vakta på honom vid grytet och skjuta honom, då han vid skymningen kommer ut399

därifrån. Att gräva eller driva ut honom med hjälp av grythundar misslyckas ofta och är alltid förenat med djurplågeri. Som g. på grund av sin tjocka hud är ganska härdskjuten, bör till g.-skytte användas tämligen grova hagel, ex. N:r 6—7. G., som tillfälligtvis anträffas ute i marken eller ställes av hundar, dödas lätt med ett slag över nosen eller hjässan. Köttet är ätbart, och det särskilt om hösten rikliga späcket användes med fördel som smörjmedel. Skinnet, varav man förr brukade förfärdiga jaktväskor, är av ringa värde. T. H—1.

G. räknas i jaktlagen som skadedjur. Om rätt till jakt å honom, se Jakt: Skadedjur.

Grävning av jorden med spade eller grep har varit det vanligaste sättet för trädgårdsjordens bearbetning och ansetts göra denna långt noggrannare än plöjning och harvning. Då med g. ej medhinnes mer än omkring 100 k v.-meter på dagsverket eller högst 1/26 så mycket som med plöjning samt man numera har tillgång till plogar, harvar och hackor, som giva jorden en mycket fulländad bearbetning, har man i större trädgårdar allt mer övergått till bearbetning med dylika redskap. — Höstgrävning, då jorden bör läggas med mer lucker och ojämn yta för att ej bliva för mycket hoppackad, utföres helst med spade, vårgrävning, som bör så mycket som möjligt luckra jorden, med grep. Jfr Bearbetning, jords.

Gröe, Poa, ett grässläkte, utmärkt av vippa med små, plattade, äggrunda, flerblommiga, borstlösa småax. De små frukterna äro nedtill klädda med ullhår, som göra, att nytt »frö» lätt bollar sig tillsammans, innan håren avnötts. Alla arterna äro glatta, med i knoppläget platt sammanvikta blad.

Av dess i Sverige vildväxande arter är den lilla vitgröen, P. annua L., ett Vanligt, 1-årigt men allmänt övervintrande ogräs i trädgårdar och på vägar. Den förekommer i åkrar blott på torv- och mulljord. Den är lätt att bortrensa men bör därvid genast bortföras, emedan den sprider mycket frö och ytterst lätt åter slår rot. På vägar känden utrotas medelst saltlake.

Följande fleråriga arter hava större eller mindre betydelse som foderväxter; de synas efter de få tillgängliga analyserna i sammansättning och fodervärde ungefär motsvara timotej men, särdeles i Norrland, hava högre halt av kvävefria extraktämnen (i hö 40—50 %).

Ängsgröe, slåttergröe, P. pra-tensis L., med starka, under jordytan krypande utlöpare, från vilka bladrika tuvor uppskjuta. Bladen ha kort, tvärhugget snärp och båtformigt sammandragen spets. Blommar tidigt och lämnar moget frö redan i juli. Återväxten efter blomning eller slåtter utgöres endast av blad. Fröt (frukterna), som väger omkring 0.2 g. per 1,000 st. och 18 kg. per hi., kan ej skiljas från kärrgröens annat än genom mikroskopisk undersökning; det gror mycket långsamt. Arten växer vild i hela landet på all slags jord och i efter växtplatsen mycket växlande former.

Dess rika och på ej alltför torr jord rätt höga bladväxt samt dess uthållighet och okänslighet för torka göra ängsgröe till en av våra värdefullaste foderväxter, som kan lämna en god del av skörden för lie men isynnerhet är av värde i betesmarkerna. Denna art är de amerikanska präriernas berömda bluegrass (blåa gräs). Däremot insås den ej gärna i vallar på åkern, emedan den, särdeles på mullrik jord, kan bliva ett besvärligt ogräs genom sina utlöpare, som likna kvickrotens men äro smalare och hava mer utstående, glatta bladskidor.

Fjällgröe, P. alpina L., liknar lågvuxna former av föregående men har mer tätblommig vippa med större rödlätta småax. Den är allmän i Norrlands fjäll- och bergstrakter, där den utgör en av fjällbetenas bästa växter med tämligen låg proteinhalt men mycket hög halt av kvävefria extraktämnen (enl. Svenska analyser i höet omkr. 6 och 50 %).

Kärrgröe, betesgröe, P. trivialis L., som förekommer allmänt vildväxande företrädesvis på fuktig mark, är ett fint, tämligen högvuxet gräs med i jordytan krypande utlöpare, som slå rot och utbilda talrika, ofta tuvade nya skott. Bladen äro livligare gröna än hos de båda föregående och försedda med långt, spetsigt snärp. Den blommar något senare än ängsgröe och återväxer ej på eftersommaren annat än genom att utskjuta talrika, krypande utlöpare. Kärrgröen är därför, om än den kan utgöra en god del av höskörden, mindre värdefull som betesväxt, särdeles på grund av sitt beroende av fuktigheten, varför det knappt är skäl att låta den ingå i fröblandning till insådd i vallar. Fröet, som oftast härrör från dansk odling, är i utseende och vikt som ängsgröes.

Sengroe, h ö s t g r ö e, P. serotina Ehrh. 1. fertilis Höst., förekommer vildväxande på fuktig mark men mindre allmänt än föregående. Den är ett högvuxet, vekt, bladrikt gräs, som från en tuva utan utlöpare utsänder flere omgångar av nedtill knäböjda, rotslående och greniga strån. Bladen hava lång slida och långsträckt snärp. Genom sin rika bladväxt och under hela sommaren fortgående utveckling av nya skott är sengröe ett rikt givande om än något sent fodergräs, lämpligt för översvämmad mark, men synes vara svårt att få att gå till i blandning med andra kraftigare arter. Det har ej kommit i odling, och frö finnes ej i svenska handeln.

Lundgröe, P. nemoralis L., är ett blek-grönt eller blååaktigt, mycket spensligt gräs med kort snärp och mycket slak vippa; utväxer och blommar tidigt men skjuter inga senare skott. Det är allmänt i lundar och skog och ätes gärna av kreaturen men giver litet foder och ifrågakommer ej till odling.

Bergsgröe, P. compressa L., är ett på torra backar, berg och dikeskanter vanligt, tämligen lågvuxet, torrt och magert gräs med krypande rotstockar, enstaka, plattade strån utan4-00

bladtuva samt liten sammandragen vippa. Saknar betydelse som foderväxt.

Grönfoder betecknar i allmänhet i friskt, saftigt tillstånd skördat foder, i främsta rummet grönskördad säd. Efter torkning benämnes det grönfoderhö. Som g., d. v. s. för utfodring i färskt tillstånd, användes sålunda stundom första men, på grund av svårigheten att torka densamma, isynnerhet den andra skörden av insådda vallar och andra gräsmarker samt lucern och vissa andra bladrika växter, företrädesvis sådana, som utvecklas så snabbt, att de kunna odlas som trädesväxter eller mellangrödor, sådda omedelbart efter föregående grödas skörd och färdiga till att användas samma sommar (ex. sommarraps, vitsenap, oljerättika, spärgel, rovor).

Försommargrönfoder erhålles företrädesvis av höstsäd sådd i blandning med luddvicker. Mest brukas råg, som skördas vid axgången i senare delen av maj och förra delen av juni men sedan snart blir väl torr och mindre begärlig. Även brukas, ehuru mindre ofta, höst vete, som kommer senare och är saftigare. Utsädet brukar till 1/3—x/2 utgöras av luddvicker eller från 50 kg. luddvicker med 125 kg. råg till 100 kg. luddvicker med lika mycket råg. Detta g. kan användas, tills det kan avlösas av första lucernskörden eller av gräs.

Efter skörden av höstsädesgrönfodret få vallväxterna, om sådana varit insådda, en kraftig utveckling, och eljes kan en ny g.-sådd omedelbart ske för skörd på hösten eller ock trädning av jorden medhinnas.

Till sommar- och höstgrönfoder sås vanligen vårstråsäd i blandning med baljväxter, mindre ofta enbart baljväxter, och undantagsvis majs, spärgel, vitsenap, oljerättika, sommarraps eller bovete (se d. o.). Allmännast sås blandning av havre och vicker, stundom med inblandning av korn eller ärter. Då baljväxterna ej så fort som stråsäden bliva hårda och torra, böra de förra utgöra huvudmassan, vanligen 2/3 av utsädet. Stråsäden medtages mest för att bära upp baljväxterna, varför styvstråiga sorter, såsom prinsesskorn, plym-, seger- eller guldregnhavre, böra användas. Av baljväxter användas mest soloärt, pelusker, gråvicker, vilka i avkastning följa i denna ordning. Då g. utgöres av enbart baljväxter, blandas vanligen vicker med mindre mängd ärter, och för att hålla upp dem från marken inblandas stundom småfröiga hästbönor, 10—20 kg. per hektar. Grönfodermajs hinner endast i sydligaste orterna nå full utveckling. För att hava jämn tillgång till ungt grönfoder sås detta i upprepade omgångar, den första i början av såningstiden och av en tidig sort, och sedan med 14 dagars mellantid och med senare sorter. Jämte biandsädes-grönfoder tjäna 2:a och 3:6 skörden av lucern samt på hösten efterslåtter och rotfruktsblast till att fylla foderbehovet, stundom även unga rotfrukter, vanligen rovor, som uppfodras med blasten. Dylik odling av grönfoderrovor

medför fördelen, att blasten fullständigare tillvaratages än vid skörd i vanlig tid, samt att efter denna skörd jorden kan hinna beredas till höstsädessådd.

Omfattningen av g.-odlingen är ganska oviss. Enligt arealinventeringen år 1918 upptog säd odlad till bete och g. omkring 3 % av rikets åker, mest (6 %) i Malmöhus län. I Norrland, där mogen skörd av säd är oviss, har g.-odling starkt ökats.

G.-odlingens betydelse i hushållningen. G.-odling förekom föga, förr än efter mitten på 1800-talet det allmänna strävandet att öka nötkreatursskötselns avkastning, samtidigt med att ängsmarkernas fortgående uppodling minskade tillgången till hö, anvisade detta sätt att öka tillgången på ett närings-kraftigt stråfoder. Yttermera stegrades detta behov, särskilt för sommaren, därigenom att strävandet mot större intensitet i jordbruket föranledde avkortandet av vallarnas varaktighet genom indragning av de litet givande 3:e och 4:e årets vallar. Av samma skäl sökte man inskränka den rena trädan och besådde trädesskiftet med g., där det kunde ske utan försämring av den följande höstsäden. G. motsvarar ock väl dessa ändamål. Tjockt sått och starkt gödslat, så att det blir frodigt, undertrycker det ogräs och är en god förfrukt. Skörd till friskt g. medför även fördelen framför höberedning, att bärgningsarbete och avsmulning bliva obetydliga. Skördat tidigt är g. synnerligen smakligt och lättsmält; med fortsatt utveckling stiger halten av växttråd, och därmed nedgår smält-barheten, men detta mer än uppväges av den ökade mängden torrämne och halten av kolhydrat vid oförändrad halt av äggvita, varför mycket tidig skörd av g. lämnar mindre mängd smältbar näring än skörd vid blomningen. Totalmängden av näringsvärde ökas fortfarande intill mognaden, så att mängden av näring vid skörd av blomnande g. vid försök visat sig utgöra blott omkring 70 % mot avkastningen av näring vid mogen skörd, men ju senare g. skördas, dess mindre blir mängden smältbar äggvita per foderenhet. I och med att arbetsprisen stegrats, har produktionskostnaden för g. på öppen åker ställt sig ogynnsammare i förhållande till odling av hö på vallar, och desto viktigare är, att det odlas så, att det giver stor fodermassa.

Fodervärdet överensstämmer med detsamma i hö, som beredes av samma växter, dock så att smältbarheten är något högre hos det friska fodret än hos höet, varjämte vid hö-beredningen alltid en del av fodrets näringsinnehåll går förlorat. Värdet växlar sålunda likasom för hö under inverkan av klimat, jordmån och framför allt växtslaget och det utvecklingsstadium, vari växterna befinna sig vid skörden (se Hö). Exempel på vanliga grönfoderslags sammansättning lämna följande av prof. Nils Hansson sammanställda medeltal:401

I \ w B

Smältbara näringsämnen % *g B g. «

Vatten Aska ___________;____________:______—— r> p- " 8

\ * \ * Ägr I A- | ^ |^ve-| || ^

vita der extr> träd g- Ig.

Klöver i börj. blom..... 80 1.6 1.7 0.8 0.5 6.3 3.1 119 14.7

» » full » ..... 78 j 1.6. 1.5 0.7 0.4 7.2 3.3 I02 14.9

Lucern »börj. » 76 2.3 2.1 1.2 0.3 6.1 3.4 158 13.5

> > full > ..... 72 2.2 1.7 I.o 0.3 6.9 4.5 128 13.5

Klöverblandat gräs...... JJ 2.3 1.5 0.5 I 0.5 7.2 '3.1 98 15.2

Ital. rajgräs......... 75 2.8 1.3 0.8 0.5 7.7 3.6 78 16.0

I Timotej........... 67 [2.2 I.o I 0.6 0.5 Il.i 4-8 53 19.1

Ängsgräs i börj. blom..... 75 2.1 | 1.5 0.5 I 0.4 9.1 3.9 8l 18.5

» > full 5..... 70 2.i 1.3 0.7 I 0.4 XO.i 5.4 69 18.9

I Grönråg........... 78.7 1.5 1.5 0.7 0.4 6.0 4.5 105 14.8

Grönhavre.......... 76.8 1.6 1.2 0.2 | Q.4 6.5 4.9 84 14.3

Vickerhavre......... 82.5 1.5 1.4 0.8 0.3 4.9 2.3 140 10.4

I Ärter............| 83.5 1.2 1.8 | 1.0 0.3 3.8 2.6 180 10.7

J Bönor........... 85 2.0 1.5 0.8 0.5 4.1 1.6 150 10.5

Fodermajs..........| 82.8 1.5 0.4 0.4 0.2 I 5.7 2.8 40 10.5

Spärgel.......... 80.2 I 2.1 I I.o I 0.5 I 0.3 I 6.7 I 2.9 I 80 I 13.3

Vitsenap..........| 85.0 1.4 1.3 0.6 0.2 4.9 1.5 130 10.5

I Bovete...........| 83.3 | I.i | 1.1 | 0.5 | 0.3 | 5.2 | 2.5 | 99 | II.5

Grönfoders användning. Det utgör ofta huvudmassan av sommarfodret och gives ej sällan enbart, vilket kan vara mindre lämpligt. Som ovan anförda tal för dess nä-ringshalt visar, innehåller baljväxt-g. onödigt mycket smältbar äggvita även för rätt högmjölkande kor. Då ungt g. dessutom har hög vattenhalt, medför utfodring med större mängd därav gärna lös mage och därmed sämre tillgodogörande av fodrets näringsinnehåll. Det är i sådant fall bättre att giva g. tillsammans med äggvitefattigare torrfoder samt, om kraftfoder gives, helst ett sådant, som verkar stoppande, t. ex. bomullsfrökakor. Ung klöver bör även av det skälet blandas med torrfoder, att därigenom motverkas fodrets jäsning och väderkolik, som eljes lätt inträffa. G. gives i synnerhet åt nötkreatur. Åt hästar, som icke böra få alltför vattenrikt foder, böra företrädesvis sådana g.-slag givas, som hava lägre vattenhalt, ss. gräs och lucern, samt helst skördats något senare och helst ej över 25—40 kg. per dag. Även svin kunna väl tillgodogöra ungt g. av baljväxter, men mindre väl sådant av gräs. 7 kg. lucern eller klöver och 10 kg. vicker havre hava härvid visat sig

likvärda med 12 kg. vassle (= 1 f.enh.). Grön-fodring av svin bör dock ej fortgå längre, än tills den egentliga gödningen vidtager vid omkr. 5 mån. ålder.

Grönfoderhö eller torkat g., som särskilt i Norrland utgör en betydande del av vinterfodret, har näringsvärde ungefär som samma foder i friskt tillstånd. Det användes företrädesvis åt nötkreatur men är väl groft och skrymmande för hästar. Jfr Hö, Fodervärde. (N. H.) H. J. Dft.

Gröngödsling, jordens gödsling genom nedplöjning av för detta ändamål odlade växter, vilka vid sin sönderdelning tillföra jorden sina växtnärande beståndsdelar i lätt upptagbart skick och även på andra sätt inverka fördelaktigt på jordens fruktbarhet. G. användes redan av gamla tidens romare, vilka för detta ändamål odlade lupiner, och har sedan bibehållit sig i bruk i Italien, likasom i södra Frankrike men varit okänt i det övriga Europa, tills den på 1700-talet började användas i Tyskland. Sedan baljväxternas förmåga att med bakteriers hjälp tillgodogöra luftens kväve påvisats, har g. med lupiner i förbindelse med gödsling med fosfat och kalisalt vunnit stor utbredning i402

sistnämnda land och därifrån även spritt sig till Sverige. Här användes g. dock blott i ringa utsträckning och endast i landets södra delar, i det att vår sommar är väl kort för att grön-gödslingsväxten skall kunna odlas som mellan-gröda eller insådd i sädesgröda, efter vars skörd den kan hinna utväxa, utan den här gärna måste upptaga åkern en hel sommar. Som g. kan även betraktas den ofta förekommande nedplöj ningen av på fältet kvarlämnad rotfruktsblast, vars gödsel värde bäst synes därav, att den måste spridas noga, om ej följande sädesgröda skall bliva ojämn och alltför frodig, där större mängd blast nedplöjts.

Gröngödslings verkan beror huvudsakligen på den lätt tillgängliga näring, som vid de nedplöjda växternas upplösning tillföres jorden. Den kraftigaste verkan gör härvid deras kväve, som i jorden snart övergår till ammoniak och salpetersyra; kväve ver kan är snabbare och fullständigare än av kreatursgödsel. Därför böra till g. användas huvudsakligen baljväxter, vilka tack vare bindningen av luftens kväve kunna starkt öka jordens förråd av detta ämne, ej minst genom i jorden kvarblivande rotdelar. Andra växter, ss. raps och bo-vete, verka i avseende på kväve blott som fångstplantor, vilka upptaga och bevara jordens eget kväveförråd mot uttvättning av genomsipp-rande vatten. — Gröngödslings växt er uppsamla även mineraliska näringsämnen ur jorden och bevara dem i lätt tillgänglig form för följande gröda. Därför böra helst djuprotade växter användas, vilka på detta sätt kunna ur älven Upptaga näring, som vid deras nedplöjning införlivas med matjorden. Slutligen tillför ock g. jorden mullbildande ämnen, men då växterna, som sig bör, nedmyllas, medan de ännu äro unga och lätt upplösas, blir mullök-ningen i matjorden blott obetydlig (se Förmultning). G. har även en kraftig fysikalisk och kemisk inverkan på jorden. Djuprotade växters rötter göra gångar ned i älven, vilka efter deras död kvarstå, fyllda med en lätt sönderdelad organisk massa, och underlätta sålunda nedträngandet i jorden för luft och vatten likasom även för följande grödors rötter, vilka i de djupare jordlagren, som sålunda öppnas för dem, finna näring och fuktighet. G. verkar på detta sätt som en djupbearbetning och i torka även som en bevattning. Genom inblandning av den skrymmande växtmassan och dennas jäsning verkar g. starkt luckrande på jorden, varför ock en tung vältning kan behövas efter gröngödslingsgrödans nedplöjning. Vid dennas sönderdelning frigöres kolsyra, som medverkar till jordens vittring. Genom beskuggningen gynnas den i jordytan försiggående bakterieverksamheten och ytligt liggande ogräsfrös groning, varefter de uppspirande ogräsplantorna såväl som rotogräs förkvävas av den täta grönfoder gr ödan.

Gröngödslingsväxter. Av nu an-

förda skäl bör för g. användas företrädesvis djuprotade baljväxter, som lämna stor växt-massa, och dessa sås tjockt. Främst fylla lupiner dessa fordringar, särdeles som de trivas på mager sandjord och kunna samla mycket stora mängder luftkväve. I sydligare länder odlas mest gul lupin, men även vit och blå; hos oss är den sistnämnda arten, L. angu-stifolius L., den lämpligaste på grund av sin snabba växt och den stora skördemassa, den kan hinna bilda även under en kort sommar. Den har i övre Ångermanland visat sig kunna lämna ända till 50 ton grönmassa, motsvarande vid en kvävehalt av 1/2 % 250 kg. kväve per ha., och i Skåne än mer. (Meddelande N:o 95 från Centralanstalten för jordbruksförsök, 1914). I Tyskland insås lupin stundom i säd, efter vars skörd den får utväxa, men hos oss uteslutande på trädan. Serradella och blodklöver, som i sydligare länder brukas som g., ha vid försök i Sverige icke lämnat lönande växtmassa. Detsamma gäller antagligen även humlelucern, som för detta ändamål med god framgång odlats i Tyskland och Danmark på lermylla. Rödklöver och getväppling samt andra vallbaljväxter verka även som en g., då 1—2 års vallar, vari de ingå, efter höskörden omplöjas. — Jämte baljväxter användas stundom vitsenap och sommarraps som g., sådda omedelbart efter skörden och stubbåkerns skumplöjning. Som redan påpekats beror dock den skördeökande verkan, de visat sig hava, huvudsakligen på att dessa mellan-grödor uppsamlat i jorden bildad salpeter, som sålunda skyddats för uttvättning. På lös sandjord har även b o v e t e, särdeles den frod-vuxna sorten silverbov-et e, odlats till g., men gagnet anses knappt motsvara den höga utsädeskostnaden.

Gröngöling. Se Hackspett.

Grönkvistning. Se Beståndsvård.

Grönsaker beteckna huvudsakligen trädgårdsväxter, vars gröna delar användas till mat, men därtill räknas vanligen även åtskilliga andra köksträdgårdsväxter, ss. sparris,

kronärtskockor, rabarbérstjälk, ärtskidor och rotfrukter m. m. Deras halt av närande ämnen är ringa till följd av den höga vattenhalten (80—90 %). De fasta ämnena utgöras till större delen av kolhydrat. Av dessa utgör den till stor del smältbara cellulosan vanligen större delen, men i vissa g. finnas även socker (i morötter omkr. 6, i kål 2 %) och pektinämnen (i rotfrukter i avsevärda mängder). Fetthalten är låg men kan i kål uppgå till omkring 3/4 %. Äggvitehalten utgör näst kolhydraten större delen av torrämnemängden och utgör i kål 2.5—4, i spenat omkring 4 och i ärter och böner upp till 6 %. Askbeståndsdelarna, 1—2 %, utgöras huvudsakligen av för kroppens näring viktiga ämnen, ss. kali, kalk och fosforsyra. Om än sålunda g. hava litet direkt näringsvärde, är deras dietiska värde desto större, beroende på403

deras lättsmälthet och innehåll av ämnen (organiska syror, aromatiska ämnen), som verka fördelaktigt på matsmältningen, samt av de för hela livsverksamheten viktiga vitaminerna (se d. o.).

Grönsten betecknar en grupp av genom sten-arterna augit och hornblände mörkt färgade bergarter (diabas, hyperit, diorit, gabbro). De förekomma i allmänhet icke i större massor utan huvudsakligen som gångar eller körtlar i det vanliga granitiska urberget. Hit hör den vackra bergart, som under det oriktiga namnet svart granit brytes i Småland för bearbetning till monument och byggnadssten. Grönstenar lämna till följd av sin rikedom på baser, särdeles kalk, en mycket god jord, varom den rika floran av kalkälskande växter vittnar på områden, där berggrunden utgöres av grönsten. Se Bergart.

Gröpe. Gröpning eller grovmalning av säd sker för att denna skall bliva fullständigare tuggad, påverkad av matsmältningssafterna och tillgodogjord, varjämte gröpet bättre än hel säd kan blandas med andra fodermedel. Om gagnet och behövligheten av gröpning, se Foderberedning.

Guano, på havsfåglars häckningsplatser samlade avlagringar av fåglars träck, fisk m.m. G. fanns i mäktiga lager vid Perus regnfria kust och särdeles på några där belägna öar, samt hade sedan gammalt där använts till gödsling. På 1840-talet började denna g. införas till Europa och fick här ett oerhört stort anseende som en allsidig, drivande gödsel. Denna först införda s. k. Peruguano innehöll omkring 14 % kväve i form av ammonium-salter, urinsyra m. fl. föreningar, samt ungefär lika mycket fosforsyra, delvis löslig i vatten, samt 3—4 % vattenlösligt kali. Kvävehalten i handelsvaran sjönk snart genom inblandning av g., ur vilken kväveföreningarna till större eller mindre del uttvättats, och dylik kväve-fattig g., som påträffades på åtskilliga andra fyndorter, infördes även oblandad. Denna senare kvävefattiga g. innehöll vanligen mindre än 1 % kväve men över 30 % fosforsyra, varför den betecknades som fosforsyrerik g. eller guanofosfat. Då dess fosforsyra till större delen fanns som svårlösligt trifosfat, behandlades den vanligen med svavelsyra och såldes som »upplöst guano» eller guanosuperfosfat med genom blandning av olika kvävehaltiga råvaror bestämd halt av kväve och fosforsyra. G. brytes fortfarande, delvis ur nybildade lager, men då den intet företräde har framför andra, billigare konstgödselmedel med motsvarande halt av växtnäring, har den helt och hållet försvunnit ur den svenska marknaden. Namnet guano har med orätt använts för en del andra kväve-och fosforsyrehaltiga konstgödselslag (se Fisk-guano och Köttmjöl).

Guanosuperfosfat. Se Guano.

Gudbrandsdalsras. Se Norges hästraser.

Guding. Se Dykand.

Gula kroppar kallas den ärrvävnad, som efter frigörandet av ett ägg vid brunsten fyller den hålighet, som uppstår vid bristningen av den s. k. Graafska follikeln, vilken från början innesluter det mogna ägget. De g. k., som bildas efter frigörandet av ett ägg, som sedan befruktats, kallas äkta, i annat fall falska. De äkta äro betydligt större än de falska och återbildas först långsamt till en liten gråaktig massa (corpus albicans), hos sto i y:e månaden av dräktigheten, hos övriga husdjur först någon tid efter förlossningen. Kvarsittande g. k. äro stundom orsaken till att brunsten uteblir (se Ofruktsamhet). E. N—m.

Guldbaggar, Cetonia, stora, smaragdgröna, metallglänsande, breda och platta skalbaggar, som allmänt träffas i blommor på rosacéer. Larverna leva i murken ved och erinra till formen något om ollonborrelarver. Oskadliga.

A. T—n.

Guldbollar, Rudbeckia laciniata L., en från Nordamerika härstammande korgblomstrig ört (fam. Compositæ), mer än meterhög, med glänsande grönt bladverk och stora blekt guldgula blommor, som fortsätta att framkomma under eftersommaren och hösten. Är fullt vinterhärdig åtminstone i Mälardalen och odlas allmänt som prydnadsblomma å rabatter. Förökas lätt genom delning. Även flere andra arter av släktet odlas som prydnadsväxter. De gå bäst på torrt belägen, solbelyst plats.

Guldkrage. Se Chrysanthemum.

Guldregn, Cytisus, buskartade baljväxter med 3-fingrade eller parbladiga blad, stora gula blommor och flata, mångfröiga baljor. Flere arter odlas som prydnadsbuskar, framför allt de ståtliga C. Labuvnum L. och C. alpinus Mill., båda från alperna och utmärkta av stora hängande blomklasar, den förra med silkesludna, den senare med glatta baljor. Fröna innehålla den giftiga alkaloiden cytisin. Äro härdiga ännu i södra Norrland.

Guldris, Solidago, fleråriga, korgblomstriga örter (fam. Compositæ) med små, höggula blommor, samlade i kvast. Som prydnadsväxt odlas allmänt den nordamerikanska 5. canadensis L., liksom andra snarlika arter, vilka äro mycket härdiga. Förökas genom delning.

Gullhöna. Se Nyckelpiga.

Gulspetssjuka är en huvudsakligen på korn och havre, mera sällan på vete förekommande sjukdom, som redan tidigare iakttagits i Danmark (»gulspidssyge») och i Tyskland (»Spitzen-diirre») men i Sverige ej säkert förr än 1916. Omkring början av juli vitna de 3—4 övre bladens spetsar i kanterna, som rulla sig inåt, så att åtminstone de bägge översta bladen snart bliva tråd- eller »pisksnärt»-lika till större delen av sin längd och antaga en blekgul färgton. I Danmark, där den gjort stor skada, har g. uppträtt företrädesvis på kalkfattig, mager,404

dåligt avdikad jord. På den egendom i Närke, där den gjort skada under åren 1916—20, förekom den på gammal sjöbotten, och å de fläckar, där den där förstörde korn och havre, var jorden mycket fattig på kali och fosforsyra, men då gödsling med dessa ämnen och med svavelsyrad ammoniak ej kunnat häva sjukdomen, synes näringsbrist ej vara orsaken. Fullgödsling och kalkning jämte ogräsets förstöring genom besprutning förekom ej sjukdomsangreppet men framkallade en rik framkomst av senskott. På lerkörd jord blev däremot grödan oskadad, och på vallbrott har sjukdomen föga visat sig, vilket tyder på att sjukdomen beror av jordens fysikaliska tillstånd, för lätt och starkt uttorkande beskaffenhet. Om sjukdomens natur och medlen att motverka densamma pågå undersökningar. Litt.: Meddelande N:o 179 och 214 från Centralanstalten för försöks väsendet på jordbruksområdet. E. H—g.

Gummi, formlösa, i vatten slemmigt lösliga, i sprit olösliga kolhydrat, som avsöndras från vissa växtdelar, särdeles en del lövträds (ex. körsbärs- och plommonträds, akasiors) ved och bark. Likasom pektinämnen (växtslem), från vilka de skiljas genom sin löslighet och sina sönderdelningsprodukter, giva de vid upplösning (hydrolys) upphov till kolhydrat med 5 kolatomer (pentoser). De förekomma föga i fodermedel och inräknas vid foderanalysen bland de kvävefria extraktämnena (se Foderanalys) samt anses i näringsvärde likvärdiga med fullständigt smältbara kolhydrat. Jfr Kolhydrat.

Gummiflöde är en hos stenfruktväxterna, körsbär och plommon, vanlig sjukdom, som består däri, att vissa cellers och kärls cellvägg delvis ombildas till gummi. s Denna upplösning av vävnaderna griper allt mer kring sig ss. ett frätsår, som vanligen öppnar sig genom barken, så att g. träder i dagen. G. förorsakas av sår på stammen till följd av yttre åverkan, frost- eller insektskador o. s. v., och dess uppkomst anses gynnas av trädens växt på kall, styv och våt jord samt stark beskärning, varigenom kolhydratens användning för tillväxten minskas. G. förebygges således genom att träden odlas på varm, torr jord samt icke beskäras. Redan förefintligt g. brukar behandlas så, att såret skäres intill den friska veden och snitten sedan täckas med tjära eller ympsalva.

Gumrik. Se Korn.

Gumse, liktydigt med bagge. Se Får.

Gurka, Cucumis, ett till gurkväxternas familj, Cucurbitaceœ, hörande släkte av i-åriga örter, från närstående släkten utmärkt genom ogrenade klangen, icke sammanvuxna ståndareknappar samt frön med skarp, ej uppsvälld rand.

Vanlig g., C. sativus L., utmärkt genom långsträckta, raka eller svagt böjda, svagt 3—6-kantiga frukter, härstammar från Ostindien och odlades redan hos den gamla tidens kultur-

folk. Den odlas numera allmänt och i en mängd olika sorter, av vilka hos oss vanliga sorter kallas druvgurkor (Västeråsgurkor, små, korta, mest gröna, men även vita), ordinära vita och gröna list gurkor samt långsmala slanggurkor (mest gröna, men även vita). Inom denna mer allmänna sortindelning finnas hos enskilda odlare specialsorter, utmärkta mindre genom yttre kännemärken än genom kvalitetsegenskaper.

På fritt land odlas huvudsakligen gröna sorter, vilka i allmänhet fordra mindre värme än de vita, och i synnerhet smärre sorter, som brukas till saltning eller inläggning i ättika (till »pickles»). Jorden bör vara lerartad och lägges uppåt landet vanligen i lister för att bereda plantorna, som äro värmefordrande och mycket frostömma, en varm växtplats. Listerna uppläggas med 1.5 m. avstånd från mitt till mitt, med 3 dm. bredd i toppen, som göres svagt fördjupad, för att vattnet må kvarhållas. Sedan frostfaran på våren är förbi, läggas kärnorna i en enkel rad på listen, eller ock, emedan kärnorna äro mycket begärliga för råttor, utplanteras färdiga plantor. Dessa få gro i varmbänk och inplanteras genast, då hjärtbladen utvecklats, i små krukor, i vilka plantorna få tillväxa under glas. Genom användning av plantor kan tidigare skörd erhållas. Till utsäde användes helst 3—4 år gamla kärnor, vilka anses växa mindre frodigt och sätta mer frukt än sådana av yngre frö. Under hela sommaren hålles fritt från ogräs och vattnas. Gurkorna böra avplockas, så fort de äro färdiga, eljest förväxa de snart. För tidigare skörd odlas gurkor på undervärme. Förr var vanligt att härvid använda varmlister, liknande de ovan omtalade men upplagda på varmt strö och täckta med fönster eller senare på våren med luckor. Då denna odling kostar lika mycket arbete men lämnar mindre rum för plantorna än vanliga drivbänkar (se d. o.), användas numera endast sådana.

I bänk användas av somliga så fet jord som möjligt, under det andra förorda att alltid uppblanda den gamla bänkjorden med lerartad grästorvjord, blandad med kalk och komposterad föregående sommar, utan någon gödsling. I bänken läggas frön direkt, eller utsättas på förut nämnt sätt uppdragna plantor eller ock vid sen drivning sticklingsplantor; sticklingarna tagas av rankornas toppar och få rota sig på svag undervärme. Allt efter jordens fetma sättas 1—2 plantor under varje fönster. Gurkor fordra hög värme men måste luftas väl i soligt väder; en lagom fuktighet underhålles genom vattning, då så behöves. Då odlingen sker i fet jord, så att blott en planta odlas i varje fönster, toppas plantorna redan över 4*.e bladet, och sedan ännu en gång över sidorankornas 3:e blad, så att 12 rankor uppkomma, vilka räcka till att fylla utrymmet. Är jorden magrare och 2 eller flera plantor 405

odlas under varje fönster, behövs ingen beskärning, förrän den första skörden börjat avtaga, då plantorna genom en skarp beskärning förmås att utskjuta sidorankor, som giva ny blomning och fruktsättning.

Särskilda gurkhus användas numera i stor utsträckning för drivning, i synnerhet av gröna slanggurkor, en odling som kan giva en mycket stor avkastning.

Fröodling. Då man har en bra gurksort, är det skäl att taga utsäde av densamma Då gurkplantorna för sin befruktning fordra tillhjälp av insekter, böra de i bänk eller hus odlade plantorna, som avses att lämna frögurkor, få blomma under öppnade fönster eller ock konstbefruktäs. För att ej korsbefruktning må ske, bör ingen annan gurksort odlas i närheten. Frögurkor lämnas kvar, tills de blivit gula. Därefter få de ligga till eftermognad, tills röta börjar visa sig, då de skäras längs efter och fröna urtagas och noga rentvättas i vatten samt därefter läggas till torkning i tunt lager.

Gurkplantor äro mycket utsatta för skadesvampar och djurparasiter. Se Gurksjukdomar, Bladlöss, Blåsfoting, Snigel.

(G. L—d) H. J. Dft. Gurkbrand. Se Gurksjukdomar. Gurkröta. Se Gurksjukdomar. Gurksjukdomar. Gurkplantor angripas av flere olika arter av parasitiska svampar, vilka i regel endast genom mikroskopisk undersökning kunna säkert skiljas från varandra, varför några av de viktigaste här avhandlas i ett sammanhang.

Fläcksjuka, som förorsakas av en art sotdagg, Cladosporium cucumerinum Eli. et Arth., torde vara den vanligaste av g. i vårt land. D.en bildar på bladen grågula fläckar, i vilka blad vävnaden snart brister och förstöres. På frukterna uppkomma små, omkring i cm. breda, fördjupningar, av vilka flere ofta sammanflyta till större sår. Från de sjuka ställena framsipprar en klibbig vätska, som i luften stelnar till en gulaktig pärla. I fördjupningarnas botten bildas ett gråaktigt överdrag av svampen med dess otaliga förökningsorgan (konidier), som kunna nedsmitta friska plantor. —• Sjukdomen gör största skadan under våta somrar. Man bör därför tillse, att gurkplantorna ej få för mycken fuktighet och att blad och frukter ej komma i beröring med den fuktiga jorden. I växthus, där sjukdomen uppträtt, bör såväl jorden som allt trävirke steriliseras med lämplig formalinlösning (i 1. 40 % formalin till 40 J. vatten). Jorden bör besås först 2—3 veckor efter steriliseringen.

Gurkröta, som framkallas av Colleto-trichum larenarium (Pers.) Eli. et Hallsted, har på senare tid gjort mycken skada på flere ställen i vårt land. Den angriper alla gröna delar. Bladen få torra, gulkantade fläckar. De unga fruktanlagen få stora bleka fläckar, som

snart ruttna. De angripna delarna överdragas med ett blekrött mögel. Svampen övervintrar på döda rester av gurkplantor och sprides följande år från dem till de unga plantorna. Sannolikt sprides sjukdomen även med frö. För sjukdomens bekämpande bör omedelbart efter skörden alla angripna delar av plantor avlägsnas och brännas, jorden omgrävas och sterliseras, väggar och fönster i gurkhuset besprutas med formalinlösning av nämnda styrka eller 2 % kopparvitriollösning, och därefter bestrykes allt trävirke med kalkmjölk. För övrigt luftas starkt. Vid svåra angrepp måste ny jord anskaffas till bänkarna eller huset. Frö tages blott från friska kulturer; det har även förordats att beta fröt i en lösning av 5 kbcm. 40 % formalin ill. vatten under 1/2 timme.

Gurkbrand, framkallad av Cercospora Melonis Cooke, bildar å bladen fläckar, som till en början äro blekgröna och sedan torka och avfalla. På frukterna uppstå mörka, insänkta fläckar, som kunna utbreda sig över en stor del av deras yta och sammanflyta, varvid det angripna stället insjunker. Ej sällan blir därför t. ex. övre delen av gurkan hopsnörd. Å på marken liggande angripna delar fortlever svampen och kan från dem sprida sig till friska plantor. Sjukdomen bekämpas genom desinfektion av växthus eller drivbänkar, t. ex. med formalinlösning (se ovan). Jord, där sjukdomen uppträtt, bör ej användas till gurkodling, förr än den blivit genomdränkt med formalinlösning (1 1. formalin i 40 1. vatten).

Stjälkröta 1. vissnesjuka, som förekommer hos många olika växtslag, orsakas av olika svampar. Den utmärkes därigenom, att kärlen i växterna äro tilltäppta av svamptrådar, varigenom vattentillförseln hämmas och bladen vissna samt plantan utbildar inga frukter eller dessa bliva brådmogna. En svamp, som orsakar dylik sjukdom, är bomullsmögel, Sclerotinia sclerotiorum (Lib.) Sacc. et Trott, som kan angripa alla ovanjordiska delar, om de äro i beröring med fuktig jord. Svampen uppträder därför vid stark fuktighet i förening med otillräcklig luftning. Den bildar på de angripna delarna ett bomullsliknande mögel, i vilket snart bildas till en början vita, sedan på ytan svarta, hårda, runda kroppar (sklerotier), som äro svampens övervintringsorgan. Från dem utbildas följande vår små trumpetliknande organ, i vilka bildas sporer, som kunna smitta varjehanda köksväxter. En närbesläktad art, gråmögel, Sclerotinia Fuckeliana de Bary eller Botrytis cinerea Pers., angriper även flere olika slag av köksväxter.

Vissnesjukan kan orsakas även av en annan mögelliknande svamp, Verticillum alboatrum Reineke et Berthold, samt en med fruktträds-skorv närbesläktad svamp, V enturia cucumerina. Skyddsåtgärder äro desinfektion av jord, bänkar och hus samt noggrann luftning.406

Rotbrand 1. groddbrand kallas en sjukdom, som angriper en mängdolika växter, yttrande sig däri, att roten å den unga plantan svartnar, varefter plantan vissnar och faller kull. Sjukdomen orsakas av en mögelartad svamp, Pythium de Baryanum Hesse, som lever på multnande växtrester i jorden och därifrån kan gå över på levande växter. Även denna svamp motverkas genom att undvika stark fuktighet samt att desinficiera jord, bänkar och växthus. E. H—g.

Gyllen. Se Äpple.

Gypsophila. Se Gipsört.

Gyromitra. Se Murkla.

Gyttja, jordart, bildad på botten av sjöar med mera klart och näringsrikt vatten av träck av i vattnet levande organismer (snäckor, sniglar m. fl.) jämte mer eller mindre rikliga lämningar av i vattnet fritt svävande växter (planktonalger), såsom desmidiacéer och kiselalger (diatomaceer), samt pollenkorn och sönderdelade smärre växtrester (jfr Dy, Ävja). I kalktrakter blir gyttjan rik på kalk, såsom i form av snäck- och musselskal eller kemiskt utfälld eller bunden i organiska föreningar. Stundom är den uppblandad med lefslam och kallas då gyttj eler, vilken skilj er sig från lera genom sin mindre vikt. G. är i friskt tillstånd grågrön, halft geléartad, som torr gråvit eller vit; en brunaktig färg härrör av inblandning av dy. Man skiljer mellan: diatomacé-gyttj a, som består huvudsakligen av kiselalger och i mera rent tillstånd kallas kiselgur, vilken användes för dynamittillverkning och som isolermedel; kalkgyttj a, vilken är rik på kalk, ofta i form av snäckskal (snäckgyttja); pappersgyttja, som i torrt tillstånd sönderfaller i tunna blad, sammanhållna av i densamma ingående trådformiga alger. Nära besläktad med pappersgyttja är meteor papper, ett gråpappersliknande överdrag på mark, som varit översvämmad, och i uttorkade gölar. Gyttja har vanligen god halt av växtnäringsämnen men har underordnad betydelse som jordmån, då den vanligen är täckt av annan jord. Pappersgyttja kan såsom ett isolerande lager i jorden hindra vattnets kapillära stigning och växtrötternas nedträngande; gyttja bildad huvudsakligen av kiselalger är stundom steril på grund av halt av fri svavelsyra. Kalkgyttja är fruktbar och värdefull som jordförbättringsmedel. Jfr Förmultning, Jord. H. Hn.

Gångart 1. rörelsetakt kallas hos husdjuren de sätt för ställflyttningen, som uppkomma genom den olika ordning och hastighet, med vilken fötterna flyttas. Man skiljer mellan skritt, trav och galopp. I varje särskild extre-' mitets rörelse kan man avskilja 4 tempon: 1) foten lyftes, 2) extremiteten framföres, 3) foten sättes ned.och 4) extremiteten sträckes och skjuter kroppen framåt.

Skritt är den långsammaste takten:

kroppen stödes ömsevis av 2 och av 3 extremiteter, varvid de 2, som stöda kroppen, äro växelvis 2 diagonala och 2 samsidiga och omväxling även sker så, att om kroppen ena gången

uppbäres av vänster fram och höger bak, vilar den nästa gång på det motsatta diagonala paret höger fram och vänster bak. Likaså är det av de samsidiga i ena momentet båda högerbenen, i det andra båda vänsterbenen, som stå i marken. Härvid följas aldrig 2 ben åt i rörelsen, utan alla befinna sig i olika tempon. Av de lyfta är t. ex. det ena i lyftning (i:a tempot), det andra framföres (2:a tempot) och av dem, som stöda kroppen, är det ena nyss satt i marken (3:e tempot), då det andra sträckes (4:e tempot). På grund av att kroppen stödes ömsevis av 2 och av 3 extremiteter, är skritt den g., i vilken hästen kan utveckla största kraften och uthålligheten. Vid bedömandet av rörelsen bör hänsyn tagas till stegets längd och hastighet, rörelsens form och regelbundenhet. Stegets längd bedömes enklast efter spåren; allt eftersom bakfoten sättes i, framom eller bakom framfotens spår, säges steget vara av medellängd, långt eller kort. Stegens hastighet, som beror huvudsakligen på djurets temperament, växlar i allmänhet mellan 60—80 steg i minuten (i sv. kavalleriet räknas 100). En lättare häst (ridhäst) anses böra kunna i skritt tillryggalägga 1 km. på 10—12, en arbetshäst på omkring 15 min. I avseende på formen skiljer man mellan a) hög eller lyftande rörelse, då ledgångarna böjas så starkt, att hovsulan vid böjningen vändes uppåt och foten vid framförandet lyftes högt över marken, samt b) låg eller sträckt rörelse, då foten framföres med sulan vänd bakåt eller snett nedåt och tån strykande efter marken. Den sträckta rörelsen är från praktisk synpunkt lämpligast, dels därför att ingen muskelkraft onödigt förbrukas på fotens lyftande och framförande, dels även därför att stöten, då foten sättes i marken, blir mindre hård och ledgångar och hand därigenom bättre skonas. Hos vagnshästar önskas dock i allmänhet mera höga (paraderande) rörelser, men de böra då på samma gång vara framgri-pande, d. v. s. ledgångarna väl sträckas, innan foten sättes i marken, eljes bli de »stampande», vilket är olämpligt särskilt på hårda vägar och stengator. Rörelserna sägas vara regelbundna, då fötterna föras fram efter räta linjer, parallella med kroppens medelplan; föras fötterna i en båge med konvexiteten inåt, kallas den b i 1-jarderande, i motsatt fall nystande. Den biljarderande rörelsen förekommer hos hästar, som äro kobenta eller stå fransyskt, den nystande vid hjulbent och tåtrång ställning. (Se Benställning).

Trav kännetecknas av att 2 extremiteter alltid lyftas samtidigt, varvid i regeln kroppen kastas framåt genom samtidig sträckning av diagonala benpar och tages emot av det andra diagonala paret, så att endast 2 hovslag höras#€*"•*•£

Efter stegets längd skiljer man mellan regelmässigt, kort och sträckt trav, allt eftersom bakfot sättes i, bakom eller framför framfotens spår, varvid kroppen i sista fallet i ett visst moment svävar i luften. Det i sv. armén reglementerade tempot i trav är 225 steg i minuten. Vid vanligt trav kan hästen ej uppnå någon större hastighet, vilket däremot är fallet vid s. k. fyrslagstrav, som man finner hos speciella travare och som utmärkes därigenom, att de diagonala fötterna ej sättas i marken samtidigt, utan kroppen tages mot på det ena frambenet, som ensamt fortskaffar den ett stycke vidare, och först därefter sätter det diagonala bakbenet i marken, för att, sedan frambenet åter släppt marken, ensamt kasta fram kroppen, och höras därför 4 tydligt skilda hovslag. En medelgod travare tillryggalägger 1 km. på omkring 2 min., en snabbare på i'5o" —i'35", och den största hittills uppnådda hastigheten är 1 min. 14 x/2 sek. på 1 km.

Pass skiljer sig från vanligt trav genom att de samsidiga extremiteterna flyttas samtidigt. Passgångare, som i forna tider, då man mest färdades till häst, voro högt uppskattade i synnerhet som damhästar, äro numera sällsynta och finnas oftast inom vissa ponyraser, t. ex. Islandshästen (se d. o.).

Galopp är den gångart, i vilken den största snabbheten kan uppnås. Vid naturlig galopp 1. fyrsprång (karriär) hör man blott 2 (dubbelt-) hovslag, emedan båda bak- och båda framfött erna sättas i marken samtidigt. Kort galopp är egentligen en konstlad, genom dressyr frambragt g., och då hästen alltid därvid för kroppen något snett, skiljer man mellan höger och vänster galopp. Vid höger galopp är kroppen ställd med högra sidan något framåt, högra bakfoten sättes något framför den vänstra, och kroppen svänges över högra frambenet, som sist lämnar marken; fötterna sättas därvid i marken i följande ordning: 1)vänster bak, 2) höger bak och vänster fram samtidigt, 3) höger fram, och man hör därför endast 3 hovslag. Vid vänster galopp sättes vänster bakfot främst, vänster fram användes som »springstång» och lämnar sist marken. Går hästen vid vändning åt höger (höger volt) i vänster galopp eller tvärtom på vänster volt i högergalopp, kallas galoppen falsk, och går han med frambenen i vänster- och bakbenen i högergalopp (eller tvärtom), säges den vara korsad. Vid stark förkortning av galoppen höras stundom alla 4 hovslagen skilda, emedan de diagonala fötterna (höger bak och vänster fram i höger- och vänster bak och höger fram i vänster-galopp) ej sättas i marken fullt samtidigt, s. k. fyrs lagsgalopp.

E. N—m.

Gås, Anser; Gässläktet tillhör gåsfåglarnas familj, Anseridœ, och skiljer sig från änder genom näbbnagel över hela näbbspetsens bredd, kort, avrundad stjärt och tämligen lång tars.

Hanens färgteckning är lik honans. Vildgäss flyga skarpt ordnade »i snöplog». De leva mer än änderna på land och röra sig där lättare men simma mindre fort och dyka blott som ungar och under ruggningstiden. — Grågåsen, A. anser L., 1. cinereus Mey., vår tamgås' vilda stamform, är brun- till svartgrå med undergumpen och stjärtens täckfjädrar vita, näbb köttfärgad med vit nagel. Han är en likasom övriga vildgäss ytterst skygg fågel, som förekommer sparsamt i vårt lands skärgårdar, huvudsakligen vid ostkusten samt vid några insjöar i södra Sverige. Sädgåsen, A. segetum Gmel., som skiljes från föregående genom näbbens färg, svart med ett rödgult band, samt oftast en vit rand kring näbbroten, finnes i stora flockar i fjällsjöarna och förekommer under flyttningarna i sydligare trakter och betar då ofta länge på rågåkrarna. Prutgåsen 1. tavlackan, Branta bernicla L., är ovan mörk, med svart huvud, näbb, och hals, med en vit tvärrand på den senare, under vattrat brungrå med vit gump. Han häckar vid is-havet men sträcker i stora flockar längs ostkusten och är där föremål för en givande jakt.

Tamgås. Gåsen har varit den tidigaste husfågeln och anses hava tämts i olika delar av världen av i landet vildlevande arter. I vårt land hava g.-ben påträffats i gravar från vikingatiden, och gässen hade redan under medeltiden den betydelse, att stadganden intogos i landskapslagarna om åkerns fredande mot dem. I senare tid har g.-avel snarare avtagit än tvärtom. Senaste husdjursräkningar redovisa blott omkring 21,000 gäss, huvudsakligen i Skåne, Halland, på Öland och i Skaraborgs län. Den tidigare regelbundet förekommande införseln av pommerska gäss är numera undantag. (Jfr Fjäderfä.) H. J. Dft.

Raser finnas till ett ganska stort antal, av vilka dock endast ett fåtal för våra förhållanden ha praktisk betydelse. Mest kända och hos oss uppfödda äro Toulouse-, Emden- samt den skånska gåsen. Mera sällan förekomma vita italienska g. samt knappast utom Ölands gränser en där sedan länge brukad lantras, ölandsgåsen. Toulousegåsen är den största och tyngsta rasen. Vikten hos utvuxen hane är enligt standard 9 kg. och hos hona j1/2 kg. Djur, vilka icke obetydligt överstiga dessa gränser, äro dock vanliga. Det är dock ingen anledning att lägga an på allt för stora gäss av denna ras, enär de då bliva mindre fruktsamma och dessutom allt för stora gödda gäss äro svårsålda. Kroppsformen hos Toulousegåsen är tung, och djuret är synnerligen låg-bent, näbben är ganska kort och blekt orange-färgad, ögonen äro bruna, halsen medellång, upprätt buren, bröstet är brett och mycket djupt, ryggen medellång, gående i en uppåtböjd båge från hals till stjärt, sidorna äro breda, djupa, bröstkölen är djup, bildande en i det närmaste rak linje från bröst till gump. Huvu-408

det är grått, halsen mörkgrå, övergående till ljusare grått mot ryggen, som är mörkgrå, stjärten grå och vit, 'bröstet ljusgrått, kantat med något vitt, vingarna äro i de yttre fjädrarna

Toulousegås.

mörkgrå eller gråbruna, de intill flygfjädrarna äro mörkare än de yttre, sidorna äro ljusgrå, övergående till vitt mot gumpen, mot låren övergå sidornas ljusgrå färg till mörkt blågrått, ben och fötter äro rödaktigt orangefärgade. Värper ända till 50 ägg om året.

Emdengåsen är något lättare byggd än Toulousegåsen, ehuru standardvikten sammanfaller med dennas. Halsen är något längre och hela djurets hållning något mera upprätt. Näbb, ben och fötter äro orangefärgade, i övrigt är fjäderskruden helt vit. Ögon ljusblå. Rasen har ofta en bättre ansättning av bröstkött och är därför oftare något mera lättgödd än den föregående. Å andra sidan har Emdengåsen en något lägre äggläggning än vad Toulousegåsen har och lämnar sällan mer än 25 ägg årligen.

Den skånska gåsen är mindre än de förut nämnda. Standard vikt en för hane är 8 kg. och för hona 6 1/i kg. Djuret har en ännu mera upprätt ställning än Emdengåsen. Färgen är hos huvudet brunaktigt grå med något vitt vid näbbroten, halsen, övre delen, grå, nedre delen rent vit, ryggen är vit, närmast halsen med ett grått sadeltäcke, stjärten är vit, blandad med brunaktigt grå fjädrar, vingarnas övre kant mörkt skiffergrå men i övrigt med vita täckfjädrar, sidorna äro vita med låren skiffergrå med en väl avrundad teckning. Den grå färgen bör sålunda vara samlad i bestämt avgränsade fält, omfattande dels huvud med övre delen av halsen, dels sadeln och ryggen, dels lårens sidor, varjämte något grått örekommer i stjärtfjädrarna. ögonen äro blågrå, näbb, ben och tår rödaktigt orangefär-

gade. Gödningsförmågan är god med god an-sättning av bröstkött. Äggläggningen är rätt ringa, sällan uppgående till mer än 15 a 20 ägg.

Ölandsgåsen liknar till färgen den skånska gåsen men är avsevärt mindre än denna och har vanligen ännu lägre varpning.

Vit italiensk gås påminner rätt mycket om Emdengåsen men är mindre än denna. Den utmärker sig genom en synnerligen hög äggläggning, som uppgår till 50 ä 60 ägg per år.

Avel och f o d r i n g. I regel hållas till en gåse tre till fem honor. Stundom får man ur flocken befruktade ägg endast från ett par honor, stundom från alla, och är i så fall skäl att dela honorna på två flockar med var sin hane. Till avel användas av honor minst tvååriga djur, under det att man mycket väl kan använda hanen till avel redan vid ett års ålder. Hanen kan bibehållas som avelsdjur mycket länge, och det finns exempel på djur, som bibehållits i flera tiotal år. Hanen bör vara åtminstone i det närmaste obesläktad med honorna. Varpningen

börjar något olika hos olika stammar, stundom redan i februari—mars, stundom först fram i början på april. Äggen kunna naturligtvis kläckas under de liggande honorna, som kunna täcka 13—15 ägg, men med större fördel under hönor, då man alltid lyckas få något större antal Ågg från gåshonorna. Ungarna framkomma efter cirka 4 veckors ruvning och äro ganska lätta att uppföda samt

Skånsk gås.

föga ömtåliga. Under inga omständigheter böra ungarna få komma i vatten, förr än de äro ett par månader gamla. Lämpligast är att låta ungarna gå med gåshonan eller med den höna, som kläckt dem. Artificiell uppfödning av gåsungar är svårare. Bäst är att placera modern med ungarna i ett litet lätt flyttbart hus på en gräsplan samt omgivet av tillräckligt4P9

stor gård. Gässen äro utpräglade gräsätare, och ungarna skola därför ha rikligt med grönt under uppväxtåren. Gåsungarnas första foder bör vara finskuret grönt, allra helst blandat med s. k. kycklingtorrfoder. Detta senare får icke uppgå till mera än en femtedel av det hela. I brist på dylikt foder kan grönfodret blandas med havregröpe tillsatt med något kli, gärna även något litet kött mjöl. Grönfodret övergjutes med vatten, innan kraftfodret tillsättes. I övrigt böra gåsungarna hava tillgång till ett grunt, stort tråg med vatten, enär de alltid skölja ner maten med vatten. Efter tre veckor övergår man till att utbyta kycklingtorrfodret mot antingen sädesgröpe eller ock hel säd; något vete första dagarna är bra, varefter man övergår till enbart havre. Ha gåsungarna tillgång till att ströva fritt på tillräckligt stor betesplats, bör man efter tre veckor icke skära grönfodret till dem, utan ger dem då vanligt mjukfoder, sådant som tillredes för hönsen, dock gärna med något mera tillsats av grönt, än vad som brukas till hönsen. Kokt potatis i mjukfodret är även bra. Så småningom övergår man sedan till att utfodra endast hel havre. Utfodringen, som till en början göres fyra gånger om dagen, minskas sedermera till tre och två mål, i den mån djuren själva skaffa sig föda.

Gödning. På hösten, då sädesåkrarna avbärgats, utsläppas unggässen här och få då sin förberedande gödning. Under denna tid behöver man vanligen icke giva djuren något annat foder än det, som de finna i sädesstubben. Djuren kunna då lämpligen bo i ett något större men lätt flyttbart hus, som flyttas från fält till fält, såvida man icke föredrager att samla dem i stora flockar med särskild väktare, som driver dem ut på betet och hem om aftonen. Slakttiden infaller i regel på hösten, då största efterfrågan i vårt land alltid är vid tiden för »Mårtens Gås». Veckorna närmast före slakten underkastas -djuren en lätt gödning. Gässen äro emellertid friströvare och tåla icke att hållas allt för trångt, enär de då mista matlusten. Under gödningstiden giver man dem havremjöl, blandat med kokt potatis samt till omväxling hel havre eller möjligen helt korn. I brist på kokt potatis kunna kokta kålrötter även givas. »Stoppning» av gäss torde mera sällan brukas i vårt land.

Slakt. Gässen dövas genom ett kraftigt slag över nacken samt stickas därefter med en skarp kniv i nacken mellan huvudskålen och halskotan. Blodet tillvaratages väl. Vid försäljningen lämnas djuren plockade över hela kroppen, således även huvud och vingar. Plockningen bör ske, medan kroppen ännu är varm. Då dunet är synnerligen värdefullt, bör detta vid plockningen noga skiljas från de egentliga fjädrarna.

Vård. Avelsgässen hållas vintertid på rätt knappt foder. Blott de få riklig tillgång på

kokt potatis och kokta kålrötter, kräva de icke mer än högst i hg. hel säd per dag och djur. De böra även vintertid ha tillfälle att ströva fritt omkring och äro synnerligen oömma samt ha ingenting emot att ströva ikring i ej allt för djup snö. Då djuren mycket bra tåla köld, kunna deras hus med fördel uppföras av enkla bräder, men dessa böra tätas väl, så att drag icke kan uppstå. Husets storlek tilltages efter antalet avelsgäss. På golvet, längs väggarna, anordnas några stycken stora lådor för varpningen. I övrigt hålles golvet torrt under vintern. Lämpligt golvströ är framförallt torvströ. Under aveistiden är tillgången på djupare vatten för gässen nödvändig. Finns icke damm eller bäck i närheten, får man genom en gjuten cementbassäng eller större vattenfylld grop i trädgården sörja härför.

Den ekonomiska betydelsen av gåsodling är nog i första hand förbehållen det egentliga jordbruket, där gässen kunna få ströva fritt under sensommaren och höst. Att hålla gäss på begränsade små arealer eller innestängda i gårdar lönar sig endast undantagsvis. Gässen äro framförallt gräsätare och kräva därför jämförelsevis litet kraftfoder. De tycka bäst om kort, tätt gräs. På sina håll är det rätt vanligt, att småbrukare och dylika hålla en eller annan gåshona, vilken de t. o. m. tjudra vid vägkanter och dylikt samt flytta undan för undan. Utkläckning och uppfödning av gåsungarna kan lämpligen ske just hos småbrukare, varefter sedermera gåsungarna kunna försäljas till de större gårdarna, där de samlas i stora flockar för att tillvarataga höstbetet å stubbåkrarna. A—e Stahre.

Gåsört. Se Potentilla.

Gat. Se Hopfogning av virke.

Gädda, Esox lucius L., av gäddfiskarnas familj (Esocidœ), har en större utbredning än någon annan insjöfisk och finnes i Sverige överallt i sjöar och vattendrag samt i östersjö-skärgården från Blekinge norrut men saknas över barrskogsgränsen. Hon har släta, fast sittande fjäll, en kort ryggfena, stående långt tillbaka, över analfenan, stort huvud med bred, nedtryckt nos och stort gap med vassa tänder. Färgen är på ryggen svart till olivgrön, på sidorna ljusare med mässingsgula fläckar, på buken m. 1. m. vit. Hon är en glupsk rovfisk, som slukar andra fiskar, grodor, råttor och andra djur. Växer snabbt vid rik tillgång på föda och kan vid 3 års ålder nå en längd av omkring 40 cm. och en vikt av 0.5 kg., vid 4—5 år 1 kg. Gamla gäddor kunna bliva ända till 1.2 m. långa. Leken, som sker på gräsbotten eller översvämmade gräsängar, börjar i en del vatten redan före islossningen och räcker, tills träden fått löv (de yngre först, »isgäddor», »gräsgäddor», de större senare, »lövgäddor»). Gäddan är en av våra värdefullaste insjöfiskar, och särdeles betalas medelstora fiskar bra. Inplantering av g. eller förökning av hennes 4io

antal bör ej ifrågakomma, där gös eller andra värdefullare fiskslag odlas, men gölar och sjöar med värdelös småfisk besättas lämpligen med gäddyngel. Detta erhålles genom konstbefruktning över enris, vilket därefter sättes i kläckningslådor eller sumpar, som förankras i en skyddad vik. Redan efter en vecka kan ynglet vara kläckt. Det utsläppes i grunt, växt-rikt vatten, innanför vassen. Konstbefruktningen är ej lätt utan fordrar sakkunskap och vana. Jfr Fiskodling. Fångas under lektiden i ryssjor och eljes med allehanda krok- och garnredskap. - G. Schn.

Gärde är ursprungligen liktydigt med inhägnad men användes numera vanligen att beteckna den till ett skifte hörande åkern.

Gärdesgård. Se Hägnad.

Gärdsel, s k i d eller hägnadsvirke, beredes vanligen genom klyvning av gallringsvirke av gran men även av tall. Bäst anses g. av asp för sin hållbarhets skull. Fullgott k 1 y v-g. bör hava 7.5—10 cm. diam. och 3.5—4 m. (6—7 alnars) längd. T r i n d-g. eller trinnor av okluvna småträd eller toppar användas huvudsakligen som pålägg på sam-mansj unkna gärdesgårdar. Gammalt dagsverksbeting var huggning och klyvning av 5 tjog -eller blott klyvning av 7—10 tjog per man för ett lag av 2 personer.

Gästgiveri, skyldigheten för landsbygden att vid de allmänna vägarna underhålla gästgivaregård, där den vägfarande kan mot betalning erhålla skjuts, husrum och kost, härrör från medeltiden. I Alsnö stadga omkr. 1280 förbjöds våldgästning och påbjöds, att i varje by skulle tillsättas en rättare, som mot betalning skulle skaffa resande kost och husrum. Tid efter annan utfärdades nya förordningar om denna skyldighet, och sedan mitten av 1600-talet har ett ordnat g.-väsen funnits.

Enligt K. stadgan om skjutsväsendet d. 22/(; 1911 med ändr. 3/7 1917 och 15/4 1919 skall skjutsänstalt för resandes befordran å tjänlig plats finnas för varje ort, där K. B. finner behovet så kräva och anstalten kan uppehållas enligt stadgan. Där skiljes mellan skjutsstation, som skall tillhandahålla skjutsning, gäst- och stallrum, vagnbod och hästfoder samt gästgiveri, där även skall vara att tillgå nödig förplägning, uppassning samt 1 eller flere rum till härbärge, med lyse och eldning, när så behöves. På K. B. ankommer att bestämma taxa. Vid skjutsanstalt skall finnas tillgängligt visst av K. B. bestämt antal hästar med seldon och vagnar eller båtar med roddare, där båtskjuts skall utgå. Skjutsdygnet räknas från kl. 6 e. m. Där skjutsen utgöres med automobil eller motorbåt, får skjutslegan utgå efter förhöjd taxa enl. K. B:s bestämmande. Maximibeloppet av skjutslega bestämmes för varje landstingsområde av K. Maj:t på förslag av landstinget, och K. B. och kan sättas olika för olika delar av området. För kontroll över

gästgiveri och skjutshållet skall vid skjutsan-stält finnas dagbok, som för varje månad tillställes anstaltens föreståndare och som denne är skyldig opåmint tillhandahålla resande för anteckningar rörande resanden och hans resa samt för de klagomål, han kan vilja göra. S

Skjutshållet utbjudes av K. B. på entreprenad för 5 år (eller 3 år) å auktion. Om anbud å skjutshåll och gästgiveri eller stationshållningen mot rätt att upptaga maximilegan ej erhålles, anställes utrop med villkor att därutöver erhålla bidrag, och auktionsprotokollet överlämnas av K. B. till landstinget, som har att besluta, huruvida och till vilket belopp bidrag bör anvisas, och även äger avgöra, såväl om någon förhöjning över maximilegan må äga rum, som om anstalt skall indragas, vilka senare beslut dock skola underställas K. B. Bidrag för samtliga landstingsområdets skjutsanstalter, intill belopp som motsvarar hälften av den senast fastställda bevillningen av fast egendom och för inkomst av kapital och arbete, gäldas med lika andelar av staten och distriktet; är bidraget högre, skall staten betala 2/3 och distriktet 1/3 därav.

Gödboskap. Se Gödning.

Gödning av djur har till ändamål att genom riklig fodring öka djurens vikt, huvudsakligen genom fettansättning, och samtidigt därigenom åstadkomma en förbättring av köttets beskaffenhet.

Viktsökningens art. Genom gödningen kan kroppens fetthalt från 5—12 % hos magra djur ökas till omkring 30 % hos nötboskap och ända till 40—45 % hos får och svin i fullgott tillstånd. Jämte fettansättningen sker alltid en större eller mindre nybildning av äggviteartade delar. Då muskelbildningen vid gödning i huvudsak är avslutad med djurens normala tillväxt, är äggviteansättningen vid g. av fullvuxna djur mycket obetydlig men dock avsevärd hos djur, som hopkrympt genom avmagring. Hos växande djur består däremot viktsökningen vid g. till stor del av tillväxt av de äggviteartade kroppsvävnaderna och blodmängden. Därjämte medför g. i allmänhet en förändring av kroppens vattenhalt; då fettvävnaden i medeltal innehåller blott 30 % vatten men musklerna omkring 75 %, så sker vid g. i regel en minskning av kroppens procentiska vattenhalt, men vid g. av djur, som äro starkt avmagrade (»upptorkade»), utgöres viktsökningen vid g. till en början till en del i ökad vattenhalt. Slutligen ökas även kroppens askbeståndsdelar. I medeltal kan räknas, att viktsökningen vid gödning till omkring 2/3 består av fett, till omkring x/4 av vatten, till 7—8 % av äggvita och omkring 1 % askbeståndsdelar, med växlingar efter djurens art, ålder och näringstillstånd.

Kvalitetsförbättring vinnes dels genom det högre näringsvärde, som minskningen av vattenhalten och ökningen av kröp-4ii

pens fetthalt innebär, dels även genom den större :smaklighet, som vinnes genom köttets saftigare och fetare beskaffenhet, särdeles då fettet ansattes insprängt i musklerna (»marmor er at kött») och ej alltför övervägande i särskilda lager under huden och kring inälvorna. Kvalitetsförbättringen beror även av det ansatta fettets art, vilken påverkas av vissa fodermedel (se nedan). På gödningens ekonomiska resultat inverkar i hög grad värdet av den kvalitetsförbättring, som ernås. Ju större djuren vid gödningens början äro, desto större köttmängd får, under i övrigt lika förhållanden, förbättrad kvalitet och ökat värde.

Gödningstidens längd. Då djuret alltid behöver foder för kroppens underhåll och •endast vad det däröver upptager tjänar till bildning av nyttiga produkter, blir foderförbrukningen i förhållande till viktsökningen mindre, på ju kortare tid djurets g. avslutas. Av ekonomiska skäl bör därför den största möjliga viktsökning på kortast möjliga tid eftersträvas. G. kan vara lönande, även sedan viktsökningen nedgått i förhållande till foderåtgången, om blott avsevärd förbättring av kvaliteten fortgår, men då denna upphör, blir det ekonomiska resultatet mer tvivelaktigt.

Djurens gödningsförmåga, eller deras förmåga att taga hull och att omsätta näringen i vikt sökning, är olika hos olika djurslag, raser och individer samt giver sig oftast till känna i djurens yttre (exteriör). Man talar sålunda om köttraser och g ö d t y p

Gödtyp. Angus-ko.

i motsats mot t. ex mjölkraser och värpraser, dragare- och mjölktyp o. s. v. Djur av gödras eller gödtyp hava i allmänhet fin benbyggnad och en väl sluten kroppsform med rik utveckling särskilt av de köttigaste delarne framför de köttfattigare, således litet huvud, kort hals, låga ben, cylindrisk kroppsform med stor bredd och djup på både bröst och bakdel samt köttiga lår och skinkor. Gödningsförmågan är större hos yngre djur än hos äldre och avtager med

tillväxten, dels därför att viktsökningen hos unga djur till stor del består i den med åldern avtagande nybildningen av kroppsvävnader, dels även emedan fettbildningsförmågan ofta starkt minskas hos äldre djur, till följd av försämrad fodersmältning eller sjukliga tillstånd. Ju mer näringsomsättningen är inriktad på annan produktion, desto mindre är ock i regel gödningsförmågan. En högmjölkande ko eller en starkt värpande höna är därför vanligen mer svår-gödd än samma ko i sin eller höna, då hon ej värper, och ju mer kroppen tillbakasatts i näringstillstånd genom dylik produktion, desto svårare är det att få den att taga g. För gödningens ekonomiska utfall är därför valet av djur ofta avgörande. Då behovet av underhållsfoder är större, ju smärre, livligare och rörligare djuren äro och ju mer näring de behöva för värmealstring, så är gödningsförmågan större hos stora och tröga djur än under motsatta förhållanden, och ju mer de hållas i stillhet och ro i mindre ljust och lagom varmt rum.

G ö d 'f o d e r. Som viktsökningen vid g. huvudsakligen består i fettansättning, beror näringens värde härvid i främsta rummet på de ingående näringsämnenas fettbildande förmåga, vilken i stort sett står i direkt förhållande till deras fysiologiska värmevärde (se Näring). Man har sålunda funnit, att äggviteämnena, av vars totala energiinnehåll det, som avgår med urinen, icke kommer fettbildningen till godo, hava ungefär samma värde för denna som stärkelse. Då emellertid äggvitans pris i fodermedlen är betydligt högre än kolhydratens och den är väl behövlig för mjölkdjuren, är det en ekonomisk regel, att gödfoder ej bör innehålla mera äggvita än som motsvarar djurens behov (äggviteminimum). Detta är för göd-djur blott obetydligt utöver, vad som behöves för kroppsunderhållet samt för bildning av fettfri kroppsmassa och mjölk. Som allmän norm gäller, att fodret åt äldre gödsvin behöver innehålla blott 70, åt vuxna nötkreatur och får i sin 75—80 g. äggvita per foderenhet, varemot äggvitehalten i gödfoder åt växande eller mjölkgivande djur bör vara 100—120 g. per foderenhet. Vid gödning av nötboskap och får bör foderblandningens allmänna näringsvärde uppgå till minst 2 f.enh. pr. 100 kg. lev. vikt, under det att det för växande gödsvin fordras omkring 6 f.enh. med 115 gr. äggvita pr. f.enh. för smågrisar om 10—15 kg. lev. v. och avtagande mängd och äggvitehalt i den mån djuren tillväxa, så att de vid en vikt av 100 kg lev. vikt kräva blott 3.5 f.enh. med 70 g. smb. äggvita pr. f.enh.

Fett har som fettbildare ett så mycket högre värde än stärkelse som motsvarar förhållandet mellan deras värmevärden, d. v. s. som 2.2 : 1, men då större mängder fett nedsätta foderblandningarnas smältbarhet och dessutom fett i allmänhet ej finnes i större mängd i de hemmaalstrade fodermedlen och i köpfoder i412

allmänhet ej är billigare i förhållande till värdet som fettbildare än kolhydraten, så användas fettrika fodermedel (med undantag av helmjölk åt gödkalvar) rätt litet vid gödning. Kolhydraten utgöra således det huvudsakliga näringsinnehållet i gödfoder, vars huvudmassa vid en ekonomisk gödning bör utgöras av billiga hemmaalstrade kolhydratrika fodermedel (hö, potatis, rotfrukter, vassla) samt därutöver de kolhydratrika sädesslagen korn, havre och majs. Socker har ett betydligt lägre värde för fettbildningen ån stärkelse och smältbar växttråd, beroende därpå att det i högre grad förbrukas vid jäsningar i tarmkanalen och bildning av tarmgaser, isynnerhet hos idisslare, mindre hos svin Sockerrika fodermedel passa därför mindre väl i gödfodret än i foder åt draghästar. Svin tillgodogöra sig alla näringsämnen bättre till fettbildning än idisslare, med undantag för växttråd, varför växttrådrika fodermedel äro mindre lämpliga för de förra.

Fodrets inverkan på produkterna bör även beaktas vid val av gödfoder, i det att vissa foderslag giva ett fast, andra ett löst eller oljigt fett, och dessutom fiskfoder meddelor det därmed utfodrade djurets fett sin egendomliga traniga smak. Detta gäller huvudsakligen fläskproduktionen. Om gödning av de särskilda djurslagen, se Får, Gås, Höns, Kalvgödning, Nötkreatur, Svin.

(N. H.) H. J. Dft.

Gödningsämne och gödning användas liktydigt med gödsel eller gödselmedel, vilket är olämpligt, då ändamålet ej är att göda växterna; d. v. s. göra dem feta och frodiga, utan att gödsla, d. v. s. tillföra dem för deras kraftiga utveckling erforderlig näring.

Gödsel eller gödselmedel betecknar sådana ämnen, som tillföras växterna för att öka deras tillgång på näring och därmed deras tillväxt och skördeavkastning. Gödselmedlen pläga indelas sålunda:

A. Direkta . gödselmedel, med vilka växtnäringsämnen direkt tillföras växterna.

i. Fullständiga gödselmedel, vilka innehålla såväl alla för växterna behövliga näringsämnen som även mull eller mullbildande ämnen, varigenom de även inverka fördelaktigt på jordens fysikaliska och mekaniska beskaffenhet och befordra de i jorden verksamma små organismernas (mikroorganismers, förnämligast bakteriers) verksamhet. Hit höra kreatursspillning (kreatursgödsel, stallgödsel) och gödselvatten, människogödsel (latrin), kompostgödsel, gröngödsling, däri inbegripet täng. Emedan dessa gödselmedel icke underkastas någon särskild beredning, pläga de betecknas som naturlig gödsel.

2. Ofullständiga gödselmedel,, vilka innehålla blott vissa växtnäringsämnen och i allmänhet ej mull eller mullbildande ämnen, varför de i allmänhet icke avsevärt förbättra jordens yttre beskaffenhet utan stundom t. o. m. försämra denna; emedan de äro föremål för fabriksmässig beredning, kallas de vanligen konstgödsel och på grund av sin användning j ämte kreatursgödsel b i g ö d s e 1 eller hjälpgödsel.

B. Indirekta gödselmedel, vilka icke innehålla några av de behövliga växtnäringsämnena men medföra ökat näringsupp-taganöe genom att inverka antingen på jorden (kalk, gips, koksalt), så att dess innehåll av växtnäring upplöses, eller på växterna genom att stegra deras livsverksamhet (katalytiska, radioaktiva medel).

Gödselanalys har till uppgift att fastställa de i gödselmedlen befintliga växtnäringsämnena till beskaffenhet och mängd. Dylika analyser utföras här i Sverige å de kemiska stationerna (se d. o.).

Vid undersökning av gödselmedel är halt av kväve, fosforsyra, kali och kalk samt den form, vari dessa förekomma, i främsta hand värdebestämmande, i någon mån ock om gödselmedlen äro torra och finpulvriserade. För de organiska gödselmedlen (såsom den naturliga gödseln, gödselvatten m. m.) är ock halten av organiska ämneri av en viss betydelse. Vid vissa gödselmedel bör även närvaron av skadliga ämnen vid undersökningen angivas.

Kväve finnes i gödselmedlen i tre olika former, nämligen såsom salpeter, ammoniumsalt och organiska kväveföreningar. Av dessa har kväve i salpeter det största värdet och

ammoniakkvävet omkring 90 % så högt värde, medan det organiska kvävets värde växlar 20—80 % av salpeterkvävets. De högre värdena förekomma exempelvis i fiskguano, blodmjöl och benmjöl, de lägsta i ullavfall och lädermjöl. Vid gödselmedlens analys bör därför angivas ej blott halt av kväve, utan ock om detsamma finnes i form av salpeterkväve, amoniakkväve eller organiskt kväve. Fosforsyran finnes i gödselmedel dels såsom vattenlöslig, dels som citratlöslig och dels blott löslig i syror. I superfosfat är den mesta fosforsyran vattenlöslig, men en mindre del blott citratlöslig. Denna senare har ej fullt men närapå samma värde som den vattenlösliga. I vårt land angives därför vid superfosfat halt av vatten- och citratlöslig fosforsyra. I tomasfosfat är fosforsyran icke vatten- eller citratlöslig, men större delen är citronsyrelöslig; tomasfosfat säljes därför efter halt av citronsyrelöslig fosforsyxa. Dylik fosforsyra har ej fullt samma värde som den vattenlösliga, utan beräknas till 3/4 därav. I benmjöl och fiskguano är fosforsyran löslig endast uti ännu starkare413

syror, varför densamma i dessa äger ett något lägre värde eller omkring 2/3. Samtliga de s. k. Stassfurterkalisalterna innehålla vattenlösligt kali, så ock den vanliga askan. Gödselmedel med olösligt kali, såsom stenmjöl m. m., äro värdelösa. Kalkgödselmedlen innehålla kalk i form av oxid eller kolsyrad kalk. M. W.

Gödselberäkning. Se Gödsel värdet, Kreatursgödsel.

Gödselhandel. Vid inköp av konstgödsel är försiktighet av nöden, då erfarenheten visat, att mindre värda varor ej sällan föras i handeln, och en dylik försiktighet är så mycket mer nödvändig, som nian icke av utseendet kan bedöma dylika ämnens sammansättning och deras därav betingade värde. I vissa andra länder, såsom Danmark, Frankrike och Belgien, finnas lagar, som reglera, huru handeln med gödselmedel skall ske, på det lantmännens och köpmännens olika intressen må kunna tillgodoses. Där få gödselmedel icke försäljas, utan att varan åtföljes av ett garantibevis, d. v. s. en av säljaren lämnad förbindelse, angivande varans verkliga sammansättning. Genom analys, vilken delvis bekostas av statsverket, kan lantmannen kontrollera uppgiften och, om så behöves, få ersättning för en underhaltig vara. Hos oss finnes ingen lag härom, men efter hand hava dock vissa normer utbildat sig, vilka lantmannen noggrant bör iakttaga beträffande provtagning av inköpta gödselmedel. Endast därigenom kan han efter mottagandet av mindervärdig vara komma till sin rätt. Dessa regler angivas nedan under rubriken Provtagning.

I priskuranterna garantera fabrikerna i regel en viss halt av värdebestämmande ämnen i gödselmedlen, som de utbjuda, nämligen:

i chilesalt, kalksalpeter (Norgesalpeter), svavelsyrad ammoniak, andra ammoniaksalter samt karbidkväve (kalkkväve) garanteras halt av kväve, i superfosfat garanteras vatten- och citratlös-

lig fosforsyra, i tomasfosfat citronsyrelöslig fosforsyra, i alla kalisalter halt av vattenlösligt kali och i benmjöl och fiskguano halt av kväve och fosforsyra.

Dessutom säljes även konstgjord biandgödsel, t. ex. »rotfruktsgödning» och »potatisgöd-ning», med garanterad halt av kväve, kali och fosforsyra samt »mossgödning», innehållande kali och fosforsyra. Se Biandgödsel.

Garantien bör angivas med ett bestämt procenttal, och helst bör detta stå angivet å säckarna. Om två gränstal angivas, gäller garantien blott det lägre. Visserligen äro gödselmedlen icke några avfallsprodukter utan fabricerade direkt för sitt ändamål, men som de härvid icke alltid kunna erhållas fullt enhetliga, förbehålla säljarna vanligen möjligheten av

en viss avvikelse från i priskuranten uppgiven halt. Denna avvikelse, det s. k. analysspelrummet (latitud), uppgår här i Sverige i allmänhet till en halv procent (i tömasfosfat till 3/i %), så att i s. k. 20 % superfosfat kan halten av vatten- och citratlöslig fosforsyra nedgå till 19,5, utan att ersättning lämnas för underhalt. Vid blandade gödselmedel anses underhalt vid ett ämne kunna ersättas genom överskott av ett annat, så att 1 % kväve, 3 % fosforsyra och 5 % kali anses vara lik värda. Ersättning vid befunnen underhalt bör beräknas för hela varans angivna innehåll, ss. framgår av följande exempel. Om ett superfosfat sålts såsom 20-procentigt för 16 kr. per säck ä 100 kg. men blott innehåller 18.5 % fosforsyra, så fattas i varje säck 20 — 18.5 = 1.5 % eller kilogram fosforsyra. Nu kostar varje kg. 16

— = 0.80 kr., vadan ett avdrag i det ifrågavarande fallet skall ske av 1.5 x 0.8 = 1.20 kr. För övrigt äger köparen enligt lag om köp och byte av lös egendom av 20/6 19°5 rätt till ersättning för fel eller brist hos varan, d. v. s. då denna ej överensstämmer med vad i priskurant eller eljes utlovats. Enligt strafflagen kap. 22 § 13 är vidare säljare, »som sålt gott för ont, mängt för omängt eller det, vari man vet fel vara, utan att sådant uppenbara», förfallen till böter eller fängelse.

Provtagning. Om undersökningen skall läggas till grund för ersättningsanspråk, bör provet uttagas i säljarens, dennes ombuds eller två ojäviga vittnens närvaro och i noga överensstämmelse med följande föreskrifter samt ske senast 8 dagar efter varans mottagande. Vid större partier tagas prov ur var tionde, vid mindre ur var femte säck eller fat men vid småpartier ur varje. Proven uttagas bäst med en stickert, som når tvärs genom säcken; saknas stickert, tagas proven med handen från olika ställen av säcken. De uttagna proven blandas väl på ett torrt underlag, och av blandningen inlägges minst 1/i kg. i tre torra burkar eller flaskor av glas. I förvaringskärlen inläggas provtagningsattester med uppgift om partiets storlek, märke och säckar, huru, när och av vem proven tagits samt undertecknade av säljaren eller hans ombud eller närvarande vittnen, varpå proven förseglas med någon av nyssnämnda personers sigill, på sådant sätt, att emballaget icke kan öppnas utan att förseglingen skadas. Ett av proven insändes omedelbart för undersökning. Prov tagna upptill eller i kanten av säckar eller ur säckar, som blivit skadade eller våta, godkännas ej. Vid provtagning av kalisalter, kalkkväve och Norgesalpeter, som ha egenskapen att lätt taga upp fuktighet ur luften, böra helst även säckarnas vikt före provtagningen utrönas och, om denna är mer än 100 kg., det anges å intyget, då underhalten blott kan vara skenbar och bero på upptaget vatten.AH

Vid val mellan olika gödselme-d e 1, innehållande samma växtnäringsämnen, t. ex. vatten- och citratlöslig fosforsyra i olika superfosfat, beräknas priset per kg. av växtnäringsämnet i fråga för att finna, i vilket ämnet köpes billigast. Om sålunda ett 20 % superfosfat kostar 16 kr. men ett 15 % 13. kr,

16 svarar det förra mot — = 0.80 kr. per kg.

13

fosforsyra, det senare mot —t = 0.87 kr.,

vadan det 15-procentiga var dyrare.

Som regel köper man konstgödseln bäst och billigast i de enkla och högprocentiga gödselmedlen. Kvävet sålunda i salpeter (chilesalpeter och kalksalpeter) och svavelsyrad ammoniak, fosforsyran i superfosfat och tomasfosfat, samt kalit i 20, 30 och 40 % salt. De lågprocentiga gödselmedlen och de blandade bör man helst undvika att köpa. Emellertid är det av vikt att kunna beräkna värdet på dylika naturliga eller konstgjorda gödselmedel ur analysen. En dylik beräkning tillgår på följande sätt. Ett gödselvatten håller exempelvis 0.4 % ammoniakkväve och 0.8 % vattenlösligt kali; vad äro 100 kg. därav värda med nuvarande priser? Ur priset på svavelsyrad ammoniak (100 kg. svavelsyrad ammoniak med 20 % kväve kostar t. ex. 30 kr.) beräknas 1 kg. ammoniakkväve vara värt 1.50 kr. samt ur priset på kalisalt (100 kg. 20% kali kostar 10 kr.) beräknas 1 kg. kali värt 0.5 kronor. Man erhåller härur värdet på 100 kg. gödselvatten :

0.4 kg. kväve X 1.5 kr. = 0.60 kr. 0.8 kg. kali X 0.5 kr. = 0.40 kr., summa 1. o o kr.

Gäller valet mellan gödselmedel med samma växtnäringsämnen i olika former, ss. superfosfat och Thomasfosfat, bör hänsyn tagas både till näringsämnets pris och till dess tillgänglighet för växten. Ehuru olika jordar och växtslag härvid förhålla sig något olika, kan som regel sägas, att Thomasfosfatets fosforsyra, som är blott citronsyrelöslig, vid användning å mineralisk jord har 3/4 av värdet av motsvarande mängd vatten- och citratlöslig fosforsyra i superfosfat. Om 20 % superfosfat kostar 16 kr. och varje kg. fosforsyra däri således 80 öre, har varje kg. fosforsyra i Thomasfosfat ett värde av 80 x 3/4 = 60 öre. Utbjudes ett Thomasfosfat med 15 % citronsyrelöslig fosforsyra för 10 kr. per säck, svarar det mot io/15 _ 67 öre per kg. Thomasfosforsyra, således något dyrare än i superfosfat, om verkan av dess fosforsyra är 3/4 av superfosfatets, under det att priset är fördelaktigare, om fosfatet skall användas på jord, där skillnaden mellan de båda fosforsyreformerna är mindre, t. ex. å mullrik jord. På liknande sätt jämföras gödselmedel med olika kväveföreningar. Jfr Gödselanalys.

Mera invecklad och något osäker blir beräkningen, om ett utbjudet gödselmedel innehåller flere växtnäringsämnen och ett eller flere av dessa ingå i mindre tillgänglig form. Vid beräkning av värdet av t. ex. benmjöl i jämförelse-med superfosfat och chilesalpeter, som innehålla samma växtnäringsämnen, fosforsyra och kväve, i lättlöslig form, medan de i benmjölet äro mindre tillgängliga, utgår man från det genom försök utrönta förhållandet, att benmjölets nämnda näringsämnen på kalkfattig jord för vallar och höstsäd har sitt högsta värde eller 2/s av samma ämnen i de andra båda. nämnda gödselmedlen. Om 100 kg. benmjöl innehåller 28 % fosforsyra och 2 % kväve och den förra i superfosfat kostar o. 8 o kr., det senare-i chilesalpeter 1.50kr. per kg., bliva sålunda växtnäringsämnena i 100 kg. benmjöl värda:

fosforsyran 28 x 0.80 x a/s = 14.92

kvävet 2 x 1.50 x a/s = 2.00 kr., summa. 16.92 kr., vilket under antagna prisförhållande kan anses som värdet på benmjöl av denna sammansättning för lämpliga växter och lämplig jord. M. W.

Gödselhus, Gödselkällare. Se Gödselstad.

Gödselmedel. Se Gödsel.

Gödselspridningsmaskin. 1. För kreatursgödsel. För att sprida kreatursgödsel jämnare, än vanligen sker för hand, och samtidigt spara arbetskraft användas spridningsmaskiner, ursprungligen av amerikansk konstruktion och bestående av en vagn med anordning för gödselns finfördelning och spridning. Dylika maskiner, som började införas under första åren av 1900-talet, finnas numera

Stallgödselspridare.

i handeln av såväl amerikansk som svensk tillverkning. Vagnens botten utgöres av en över kedjehjul löpande rörlig spjälbana, som för gödseln bakåt i vagnen, där den fattas av en med järnstift besatt vals, som vid sin rotation sönderdelar den mot en ovanför sittande kam och sprider den sålunda finfördelade gödseln pål marken bakom vagnen. Spjälbanan och spridningsvalsen drivas från hjulaxeln (bakhjulens axel på 4-hjulig vagn) medelst utväxling, vilken kan omställas till olika hastighet och utmatningsmängd. Spjälbanan är antingen fäst på 2 ändlösa kedjor, som vid körning stan- 415

digt röra sig i samma riktning, eller ock bildar den en enkel botten, som jämte vagnens gavelstycke går bakåt, tills vagnen är tömd, och därefter genom ett handgrepp av körkarlen automatiskt återföres till sin ursprungliga ställning för ny lastning. Maskiner finnas dels med 2 (stundom 3) hjul, med skrov rymmande 6 hi. eller 400—500 kg. brunnen gödsel, dels 4-hju-liga, rymmande omkring 15 hi. eller 1,000 kg. gödsel. De förra äro avsedda för 1 häst men kräva vid körning med full last på åker omkring 100—125 kg. dragkraft, de senare anspännas med 2—3 hästar och fordra 200—250 kg. dragkraft vid full fyllning. De utgöra således mer än normal last för det avsedda dragar-antalet, som dock kan rå med dem, då de blott under transporten och början av spridningen köras med fullt last. De 4-hjuliga böra dock helst alltid anspännas med 3 hästar (se Redskapsprovningsanst. Meddelanden N:o 19 och 43). G. av denna art göra ett mycket fulländat arbete, om gödseln ej innehåller mycket obrunnen halm, men deras höga pris gör, att de svårligen kunna användas för längre transporter, vilket även är olämpligt, emedan gödseln därvid packas, så att spridningen försvåras. De böra därför på från gödselstaden avlägsna fält begagnas blott för utkörning från på åkern i förväg upplagda gödselstackar.

2. För konstgödsels och kalks spridning användas maskiner allmänt vid större jordbruk, då därigenom ej blott det obehagliga arbetet med utsåning för hand undgås, utan även en mycket jämnare spridning är möjlig. Dylika maskiner bestå av en låda, ur vilken en utmatningsmekanism utför den pulverformiga massan, varjämte anordningar oftast finnas för att förhindra den sammanbakning, som lätt inträder i fuktig konstgödsel. För spridning av konstgödselmedel och kalk finnas åtskilliga olika konstruktioner, i allmänhet uppburna av 2 hjul, stundom även med för-ställare. Främst bland dessa stod tidigare Schlörs gödselspridare fr. Schlör och Salchow i Barth. Hos denna g. utföres konstgödseln ur lådan över dennas bakre vägg genom en med stift besatt, roterande spridarevals, fäst i lådans lock, under det att gödselmassan oavbrutet föres upp mot spridarevalsen genom höjning av lådans botten och framsida, som ligga löst an mot de fasta gavlarna och baksidan. Denna höjning åstadkommes genom en på framväggen fäst kuggstång, på vilken verkar ett drevhjul, som likasom spridarevalsen kringvrides genom utväxling från transporthjulaxeln. Genom utbyte av växelhjul kan spridningsmängden regleras. Genom utmatningen från ytan hindras, så mycket så kan ske, massans sammanbakning. Behållaren rymmer så små mängder, att vid starkare spridning den ofta måste påfyllas, och dessutom måste noga tillses, att gödselmassans yta ligger fullt jämn, emedan spridningen eljes blir ojämn; dessa

omständigheter göra maskinen besvärlig att använda, och då dess pris dessutom är högt,, har den numera i allmänhet ersatts av andra, enklare maskiner. Bland dessa har K u x-manns Westfali a, tillverkad av H. F. Frick i Bielefeld, vunnit stor spridning. Hos-denna g. liksom hos flertalet andra sker utmatningen genom en springa i lådans botten och verkställes genom en ändlös kedja, av vars länkar varannan är utdragen till ett snett bakåtriktat utskott, som skjuter in genom utmatningsspringan. Utmatar ekedj an drives från det högra körhjulet medelst växelhjul, genom vilkas utbyte kedjans hastighet och den-utmatade mängden regleras, vilket även sker genom förändring av springans bredd. Genom en automatisk rörelse hos den inre delen av den dubbla bakväggen skakas gödselmedlet ned på ut matareked jan. Maskinen finnes med 1 3/4 och 3 m. arbetsbredd, den senare försedd med förställare. Med den förra bredden medhinnes spridning över 5—7 hektar per dag. En svensk g., Albion, även lämplig som kalkspridare, tillverkad vid Wibergs redskapsfabrik i Ransta, har även vunnit någon spridning. Hos denna sker utmatningen medelst en från hjulaxeln driven axel, besatt med skövlar, genom en ställbar bottenspringa i bakväggen. Arbetsbredden för 1 hästmaskin är 2.5 m.

Chilesalpeterspridare äro vanligen små skjutkärror med ett hjul, som skjutes mellan 2 plantrader, å vilkas ömse sidor sal-

Chilesalpeterspridare.

petern sprides genom 2 gaffelgrenade utloppsrör. I sålådan drives från hjulaxeln en roterande omrörare över vardera utloppsröret. Utmatningens mängd kan regleras.

Tidaholms kalk spridningsma-s k i n, som. är avsedd uteslutande för kalk, består av en av 2 körhjul uppburen 8-sidig, liggande, sluten behållare av bräder, försedd med hål i väggarna, genom vilka kalken utfaller vid trummans rotation. Den utspridda mängden beror naturligtvis i rätt hög grad av lådans fyllningsgrad, varför spridningen blir något olika på olika delar av fältet.

Alla konstgödselspridningsmaskiner böra noga rengöras och deras järndelar inoljas efter begagnandet, emedan dessa senare eljes snart rosta, varigenom maskinen kommer att gå4i6

tungt och gödselmassans sammanbakning befordras.

Litt.: Meddelanden N:o 5, 7, 9 och 30 från redskapsprovningsanstarterna. 39 Beretning fra (danska) Landhusholdningsselskabets Ma-skinudvalg.

Gödselstad, Vid anläggning av en g. bör hänsyn tagas dels till att gödselns ändamålsenliga bevarande möjliggöres och underlättas, dels till att utkärningen av gödseln till och utkörningen ur gödselstaden blir bekväm.

Belägenheten. Det förr i vårt land allmännaste och ännu i vissa trakter rätt vanliga sättet att kasta ut gödseln genom en glugg på väggen och låta den ligga där, som den faller, i en hög, som uttvättas av regnvatten och uttorkas av sol och vind, fyller ej de minsta anspråk på gödselvård. Föga bättre är det i norra Sverige urgamla sättet att låta gödseln genom en lucka falla ned i en gödselkällare inom husets stenfot eller en omklädande vägg, där den samlas, tills den utköres. Även i detta fallet blir gödseln i regel i saknad av all vård, den uttorkas, och den flytande spillningen bortrinner. I båda fallen bliva dessutom ladugården och stallet dragiga och virket starkt utsatt för röta.

För gödselns förvaring och vård bör alltid en lämplig g. anordnas. Denna bör läggas intill kreaturs«tallarna, helst skild från dessa genom en körväg. Om flere ställar ligga tillsammans, bör g. helst vara gemensam för dem, dels emedan anläggningen av en g. blir billigare än av flere, som tillsammans rymma samma gödselmängd, dels för att de olika husdjursslagens .godsel helst bör blandas, den torra och heta häst- och fårgödseln med den långsammare brinnande nöt- och svingödseln. Om kreatursstallet ligger i en sluttning, bör gödselstaden för bekvämlighets skull läggas nedanför byggnaden, men än viktigare är, att den lägges i skugga och lä bakom husen eller träd, emedan sol och vind motverka en jämn brinning. För att förekomma gödselns urlakning av dag- och grundvatten och gödselvattnets utspädning böra kringliggande byggnader förses med takrännor och rännstenar samt platsen för g. i övrigt torrläggas genom öppna eller täckta diken.

Formen. I äldre tider utgjordes gödselstaden vanligen av- en grop. Denna form kan väl, om botten är tät, medföra fördelen, att gödselvattnet ej bortrinner, men dels är bottnen ej alltid ogenomtränglig, dels instömmar lätt vatten från kringliggande mark och ur grunden och dels fördränker det i botten stående vattnet de undre delarna av gödselhögen och utestänger luften, som fordras för en godartad brinning. Därtill kommer, att gödselns utkörning är obekväm. Därför undvikes denna form, och om en g. bygges nedsänkt i marken, lägges dess botten aldrig under grundvattenytan och göres plan med svag lutning mot utkörsöppnin-

gen. Helst lägges bottnen i jämnhöjd med markytan, varigenom det blir lättare att hindra vattentillflöde och utkörningen blir bekvämare. Grundvattnet avledes, där så behöves, genom täckdikning kring g. För att utsipprande vätska må rinna till gödselvattenbrunnen, lägges bottnen något lutande (1 : 20—25) mot denna, vilken lägges i gödselstadens mitt eller hellre vid ena sidan inom eller utanför gödselstaden för att ej vara till hinder vid gödselns utkörning och för att göra tömningen bekvämare. För att bereda gödselvattnet avlopp till behållaren göres stundom i gödselstadens botten rännor, och genom överlagda plankor hindras gödseln från att tilltäppa dem. För att skydda gödseln mot uttorkning bör gödselstaden omgivas av en mur med 1 eller 2 öppningar för körningen. H. J. Dft.

Gödselstadens botten kan läggas av olika material och på olika sätt. Består marken av fet ogenomsläpplig lera, kan en stensatt botten vara tillfylles, men består den däremot av sand eller annan lätt genomsläpplig mark, bör cement och betonggjutning helst användas. Dock kan man även genom inläggning av ett lager lera få botten relativt tät. Fig. visar en gödselstad med skyddsmurar och urinbehållare.

Stensatt botten på lera kommer ofta till användning och medför den minsta kostnaden. Först bortschaktas marken till önskat djup med iakttagande av lämplig lutning för den färdiga botten. Därefter utlägges, om den befintliga marken är av lös och genomsläpplig beskaffenhet, ett omkring 40 cm. tjockt lager fet lera, som väl sammanältas under pågjutning av

vatten, så att möjligaste fasthet och täthet erhålles. Härpå utlägges ett omkring 8 cm. tjockt lager sand, i vilket sättes vanlig kullersten (fältsten) av 15—20 cm. storlek. Stenen skall efter sättningen nedstötas med järnskodd handdocka. Därefter övergjutes botten med fet lera, utrörd med vatten, varvid befintliga öppningar väl fyllas. Botten lägges alltid något högre vid sidorna för att förhindra den flytande spillningen att avrinna eller dagvatten att inträнga. Stensättningen kan även förses med cementfogar. Sättningen tillgår på förut nämnda sätt, men fogarna lämnas så öppna som möjligt, varvid sparsamt med sand användes. Då stensättningen är färdig, övergjutes det hela med cement bruk i blandning 1 : 3—1 : 4 och.avjämnas därefter med kvast.

Botten av cement och betong erbjuder den största säkerheten för täthet, såvida arbetet utföres på sakkunnigt sätt. Efter erforderlig schaktning utlägges ett 30—60 cm. tjockt lager sten, beroende av jordmånen eller vilken landsdel arbetet ifråga gäller. Kälen bör nämligen ej få nedtränga under stenfyllningen, emedan botten då sönder-spranges och otätheter uppstå. Efter stenlag-417

rets avjämnande med mindre stenar utlägges ett lager grovbetong 1:5:7 av 12—16 cm. tjocklek. Över detta lägges en slitsats av cementbruk av 2—3 cm. tjocklek, bestående av 1

DM IQ O 1 l J______M______i" L METER.-

Skyddsmur.

del cement och 2—3 delar sand. För att cementgolvet icke skall bli för halt, bör det endast vattrivas och därefter räfflas med en avstubbad kvast.

Skyddsmur utföres ofta omkring gödselstäderna för att skydda gödselns kanter mot uttorkning. Denna göres vanligen från 0.60 m. till 1.o m. höjd, och ett par eller flera öppningar lämnas i densamma för gödselutkörningen. Grunden för skyddsmuren bör nedgå till frostfritt djup. Den kan utföras av gråsten eller gjutas av betong. Lägges den som kallmur, är viktigt, att gödselstadens botten sluttar inåt, så att gödselvatten ej utrinner genom muren.

Gödselstäder med tak (gödselhus). För att väl skydda gödseln för sol, nederbörd och vind göres stundom tak över gödselstäderna och dessutom ofta väggar. Denna överbyggnad utföres på enklaste sätt av stolpar, som ställas på skyddsmuren. Stolpar för uppbärande av tak e. dyl. böra ej förekomma inuti gödselstaden, emedan de äro hindrande vid utkörningen av gödseln, överbyggnaden skall göras tillräckligt hög, så att man obehindrat kan såväl" köra inuti gödselstaden som gå uppe på gödseln, vilket fordrar en höjd av minst 3.5—4 m. över botten. Gödselhus bör icke läggas så nära djurstallar, att de borttaga ljus

från dessa, varför ett avstånd av 6—8 m. bör vara det minsta. Huruvida fördelarna av gödselhus uppväga den merkostnad, som ett dylikt fordrar i uppförande, jämfört med öppen gödselstad, är en omtvistad fråga. Vissa förhållanden tala dock tydligt för gödselhus, såsom t. ex. i norra delarna av landet, där snömassorna kvarligga vintern över och även äro besvärande vid gödselns utkörande och planerande. Likaså vid små lantbruk, där ett tak kostar obetydligt. Nedanstående fig. visar plan och sektion av ett gödselhus.

Gödselstadens storlek. Då gödseln lagras till 1.5 m. höjd .och för en lagringstid av 6 månader, bör för fullvuxet nötkreatur av ordinär storlek och för besättningar av endast några få djur räknas 6 kvm., för omkring 20 djur 5 kvm. och för större besättningar 4.5 kvm. För ungdjur tages proportionsvis härefter. För hästar räknas 3 kvm. och för svin 1.5 kvm. för varje större djur.

L. N. Gramén.

OIKTiON A-&

!>

I [~] LUCKA f~] LOCKA (~| LCJCKA fl

I O B fl TF

\

^ /

pm o o 5" iQ MrTrft.

Gödselhus.4i8

Gödselstall, från tyskan hämtad beteckning för kreatursstall, vari gödseln får kvarligga och samlas under djuren. Se Ladugård.

Gödselvatten utgöres av kreaturens, huvudsakligen nötboskapens och svinens, urin jämte vad denna och tillkommet vatten utlöst ur den fasta spillningen. Det innehåller, liksom urinen, av växtnäringsämnen huvudsakligen kväve och kali men blott föga av fosforsyra. Från urin skiljer sig g. huvudsakligen genom högre vattenhalt men mindre kvävehalt, både absolut och i förhållande till kalihalten, samt genom att kvävet till stor del finnes i form av ammoniak.

Exempel på urins och gödselvattens sammansättning:

Vatten . Kväve Kali . . Kalk . . Fosforsyra Urin av Gödselvatten nöt svin Ur öppen gödselstad Väl bevarat

93 0.5—1.4 1.2—1.6 O.i 0—0.06 97 0.2—0.4 0.3—0.7 0.2 0.08-0.15 99.1 O.I 0.4 0.02 | 0.015 98 0.4 o-5 0.04

Sammansättningen växlar i hög grad efter den utfodring, efter vilken urinen fallit (se Urin), samt efter den mängd av kväve, som bortgått, och den utspädning, gödselvattnet undergått. För kännedom om dess näringsinnehåll i särskilda fall är därför en undersökning nödig. Då förändringen i sammansättning huvudsakligen beror av bort-dunstning av ammoniak samt utspädning med vatten, sjunker kvävehalten någorlunda proportionellt med gödselvattnets eg. vikt, och genom dennas bestämmande kan gödselvattnets kvävehalt ungefärligt bedömas. Vid danska försök motsvarade

eg. vikt proc. kväve

I.0287 O.615

I.0248 0-51?

I.0220 0.409

I.0176 0.285

Då ammoniakjäsningen, som är en förutsättning för att kväve skall förloras genom avdunstning, befordras genom beröring med den fasta spillningen och med luft samt genom värme (se Ammoniakjäsning) och värmen även stegrar den bildade ammoniakens avdunstning, inträder en livlig ammoniakjäsning redan i ladugården. Kväveförlusten motverkas därför genom att urinen snarast möjligt utföres ur stallet och skiljes från den fasta spillningen samt skyddas för beröring med luften. Detta

önskemål vinnes genom urinens upptagandet torvströ i gödselrännorna, i det att torven något litet motverkar jäsningen och dessutom binder ammoniaken, i den mån den bildas, vartill kommer, att luftens inträngande i och avdunstningen från en packad hög av fuktigt torvströ är obetydlig. Genom användning av tillräckligt torvströ samt gödselns snara utförande och sammanpackande i gödselhögen kan kväveförlusten genom ammoniakavdunstning till största delen förebyggas. Fullständigare hindras dock kväveförlusten genom att, ss. tyske lantbrukskemisten Fr. Soxhlet först föreslagit, så fort och fullständigt som möjligt skilja urinen från den fasta spillningen, en åtgärd, som rätt allmänt genomförts i Danmark och även i Sverige framhålles som ett önskemål vid gödselvården. Ladugården 0QJ3. svinhuset böra i sådant fall hava fullt täta, glatta golv, som luta mot urinrännor, och ur dessa bör urinen avledas genom täckta rör till gödselvattenbrunnen (se Ladugård, Svinhus). Även då så sker, kan dock ammoniakjäsningen inträda så fort, att större delen av kvävet under den varma årstiden övergått till ammoniak, innan urinen nått g.-brunnen (vid de omfattande och noggranna försöken vid Dalum i Danmark hade 80 % av kvävet övergått till ammoniak i ladugården). Framrinningen bör därför vara hastig och ledningen sluten, så att avdunstningen hindras.

Gödselvattnets bevarande. Jäsningen fortgår i g.-brunnen och blir snart så gott som fullständig, och den bildade ammoniaken är i hög grad utsatt för avdunstning, vilken i öppna behållare under några få veckor under sommaren kan uppgå till 70—80 % av hela kvävemängden, men också kan i hög grad inskränkas genom lämpliga åtgärder. Såsom sådana har föreslagits tillsättning av svavelsyra, natriumbisulfit, superfosfatgips, formalin eller kalisalt för att motverka jäsningen och binda bildad ammoniak. Ingendera av dessa tillsatser har

kommit till någon avsevärd användning. Svavelsyra och sura salter äro ofördelaktiga, emedan de fräta på cement och murbruk, formalin, på grund av kostnaden, då 6—7 1. (inneh. omkr. 2.5 kg. formaldehyd) behövas för att hindra jäsningen i 1 m3. g. Även har man med framgång hållit gödselvattnets yta täckt av ett oljelager, som avstänger luften och hindrar ammoniakaydunstningen. Lättare och fullständigare vinnes ändamålet genom gödselvattnets förvaring i väl sluten behållare. Vid danska undersökningar befanns, att g. i brunnar med tätt slutande lock innehöll i medeltal 0.615 % kväve, och ju sämre locket slöt till, desto lägre var kvävehalten, i brunnar med mycket dåligt lock blott 0.285 % och lägst i gödselvattnets yta. I en väl sluten behållare uppgick den månatliga förlusten vid de nämnda undersökningarna vid Dalum till under vintern 0.8 och under sommaren 1.2 %.419

Gödselvattnets användning kan även medföra avsevärd kväveförlust. Denna ökas desto mera, ju längre vätskan på jordytan är i beröring med luften, särdeles under varmt och blåsigt väder. Vid danska försök gjorde g. bäst verkan, då det nedplöjdes strax efter spridningen, men redan 3 timmars dröjsmål nedsatte den skördeökning, som gödselvattningen medförde, och då nedplöj ningen dröjde 3 dagar, visade sig ingen verkan av vattningen. G. bör därför spridas i lugnt, svalt, helst fuktigt väder och i torrt väder helst på aftonen. Omedelbart därefter bör en skumplöjning följa. Då kväveförlusten stiger med värmegraden, synes det fördelaktigt, att g. sprides under den kalla årstiden, men härvid bör hänsyn även tagas till faran för uttvättning ur jorden. Sådan synes isynnerhet inträffa, om g. sprides på hösten, sedan växterna slutat att upptaga näring, men synes dock vara så ringa på jord med god absorptionsförmåga för ammoniak och kali, att förlust på sådan jord ej inträder efter spridning på eftervintern. Vid försök har bästa verkan av g. för såväl höst-och vårsäd som rotfrukter erhållits vid spridning på eftervintern eller tidigt på våren, den sämsta på sommaren, antagligen huvudsakligen beroende därpå, att växterna bäst kunna tillgodogöra näringen under sin första, livliga tillväxtperiod. Om g. sprides som övergödsling på växande gröda, så bör det vara utspätt, så att det ej verkar frätande på växternas blad. Detta är i synnerhet viktigt vid över vattning av rotfrukter, vars blad äro ömtåliga, och helst bör då spridningen ske så, att vätskan ej träffar bladen. Då g. verkar huvudsakligen som kvävegödsel, passar det bäst för gödsling av foderväxter (rotfrukter, gräsvallar och grönfoder), men mindre bra för baljväxter, som ju ej behöva dess kväve. Det bör därför ej användas på klöverstarka vallar, och på första års vall gör det lätt, att gräset tar överhand och klövern går ut. över huvud bör gödsel vattning givas med försiktighet och blott i tidigt utvecklingsskede åt mognande säd, för att ej framkalla liggsäd och sen mognad. Vid gräsfröodling har gödselvattning på våren visat sig mycket fördelaktig. Den är mindre behövlig på den kväverika mull- och torvjorden.

Den förr vanligaste användningen av g. till uppumpning på gödselstacken för att upptagas i gödseln och befordra dennas jämna brinning kan icke anses fördelaktig och har därför övergivits vid en nutida omsorgsfull gödselvård. Dels bortdunstar mycket ammoniak, då vätskan får sila fram i rännor och över gödseln, dels drager det vid sin nedsippring luft efter sig, varigenom den önskvärda utestängningen av luftens syre ur gödselmassans inre motverkas.

Lämplig mängd. Vid de danska försöken har största skördeökningen i förhållande till den använda mängden erhållits, då omkring

10 ton eller kubikmeter g. med omkring 0.4 % kväve, motsvarande 45 kg. kväve per hektar använts; g. bör därför alltid spridas tunt.

Gödslingsverkan. Då g. verkar huvudsakligen genom sitt kväve, som finnes i form av ammoniak, lämnar det, räknat efter ammoniakhalten, något mindre skördeökning än motsvarande mängd salpeter, lika stor som svavelsyrad ammoniak och större än kalkkväve. För potatis har g. givit större kväveverkan än salpeter. Detta dock alltid under förutsättning, att fosforsyra, varav g. innehåller obetydligt, tillförts på annat sätt. Verkan av g. är kort; vid danska försök med gödselvattning på gräs har skördeökningen första året till i medeltal 88 % fallit på första skörden och 12 % på efterslåttern, och 2:a året erhölls en skördeökning motsvarande 16 % av första årets.

Värdet av g. beror huvudsakligen av dess kvävehalt och kan beräknas av denna efter priset på kväve i svavelsyrad ammoniak med avdrag av kostnaden för utkörningen och spridningen. Denna kostnad är ofta så stor, att det knappt lönar sig att utköra ett kväve-fattigt g., under det att å andra sidan ett väl bevarat g. med inemot o. 5 % kväve vid danska försök gav en skördeökning av foderbetor (a 1 öre per kg.) och hö (ä 4 öre per kg.) motsvarande 1.5 öre per kg. g. Härav framgår vikten av att bevara g., så att det bibehålles så starkt som möjligt. — Litt.: Niels Anton Hansen, Forsög med urin og aj le paa Dalum Landbrugsskole, 1889—98.

Gödselvattenbrunn, urinbrunn. I allmänhet har urins och gödselvattens tillvaratagande förr varit mycket försummat. I övre Norrland fanns väl ofta en »al-lår» under fähusgolvet, vari al (urin) samlades för att användas till gödsling, och ner åt landet fanns väl här och var en g., men vanligen satt av sten i kallmur och sålunda mycket otät. Sedan emellertid under senare delen av 1800-talet insikten om urinens stora gödselvärde blivit allmännare spridd och man lärt sig att gjuta täta behållare av cementbetong, har g. för den flytande spillningens så vitt möjligt fullständiga tillvaratagande kommit att anses som nödvändig för en rätt gödselvård.

Där djurens urin upptages i den fasta spillningen och med denna utföres till gödselstaden, lägges en g. vanligen inne i denna. Då, såsom förr var vanligt, gödselstaden är skålformig och lägst i mitten, måste brunnen läggas där, men detta är obekvämt, emedan gödselvattnet, då det skall köras ut, måste ledas i en lång ränna till vagnen. Om gödselstaden är plan och lutande mot ena sidan, kan brunnen läggas vid denna, så att gödselvattnet kan direkt pumpas i vagnen. Särdeles bekvämt är, då gödselstaden ligger i en sluttning och brunnen så högt, att vätskan ur densamma kan genom ett rör avtappas antingen direkt i en nedanför stående vagn eller i ledningskanalen till en nedanför 420

liggande ängs vattning. Även förekommer, att från brunnens botten ett rör ledes till en särskild mindre behållare, ur vilken vätskan uppumpas.

Där urinen uppsamlas särskilt från den fasta spillningen och i slutna ledningar föres till behållaren, kan denna läggas utanför gödselstaden, där platsen är för ändamålet bekvämast. Ledningsrören från kreatursstallet böra då nedläggas i jorden, så att de bliva frostfria, samt vara så kofta och raka som möjligt. Där de gå i vinkel, bör en siambrunn göras, där rensning av såväl brunnen som ledningen lätt kan ske. För att ledningen ej må tillstoppas, bör den hava gott fall, minst i : ioo, vara vid, ej under 10 cm. inre diameter, samt vara glatt, helst av saltglaserat lergods. Om cementrör användas, bör diametern och fallet vara större och anordningarna för rensning särdeles bekväma. Helst böra utloppen från stallet förses med vattenlås. H. J. Dft.

Gödselvattenbrunnar måste ovillkorligen vara fullkomligt täta för såväl in-som utträngande vätskor och dessutom i möjligaste mån utestänga luften. Cement är praktiskt taget det enda material, som är lämpligt härför, såväl till sidor som botten samt jämväl övertäckning. Sidorna utföras stundom av tegel eller natursten i cementbruk, men det förstnämnda förvittrar under årens lopp, och med det senare är det mycket svårt att erhålla täta fogar, och det blir dessutom lika dyrt som enbär cementgjutning. Den cirkelrunda formen är den lämpligaste, och bottnen bör helst i mitten vara något kupig nedåt för att bättre motstå trycket. Trycket utifrån, förorsakat av grundvattnet, växer på djupet, varför man icke gärna bör göra behållare av större djup än högst 3.5 m., då det eljest blir svårt att erhålla täthet. Vid utförandet av behållaren bör först bottnen gjutas, och därpå ställes gjutformen till sidorna. Är marken av hård beskaffenhet, behöver endast en inre form utföras, och gjutningen försiggår direkt mot gravens sidor; är marken däremot av lös beskaffenhet, bör ur-schaktningen göras så mycket större, att jämväl en yttre gjutform kan anbringas. Såväl botten som sidor gjutas i blandning 1:4:6. Sidorna göras av 12—18 cm. tjocklek, beroende på storleken, och bottnen göres 10 cm. tjockare. Dessutom skola såväl sidor som botten invändigt omsorgsfullt cementgjutas och stålslipas. Behållarens läge bör vara sådant, att ledningar, som dragas direkt från djurstallarna, bliva så korta som möjligt. I övertäckningen, som bör vara möjligast tät, bör lämnas en öppning av omkring 40 cm. i fyrkant för nedsättande av pump samt för rensning av brunnen. För press vattnets nedrinnande ur gödselhögen bör jämväl lämnas hål i övertäckningen. Gödselvattenbrunnens storlek får bestämmas med hänsyn till, i hur stor utsträckning urinen upptages med torvströ o. dyl. inuti stallarna. Ut-

körning och spridning av gödselvatten bör icke företagas på frusen och snöbetäckt mark, varför behållarens storlek proportionsvis får tilltagas större i norra än i södra Sverige. Det minsta, som dock bör beräknas härför, är 7—8 hi. per större nötkreatur och proportionsvis härefter för ungdjur samt 2—3 hi. för större svin, vilket räcker till omkring 3 månaders lagringstid. Hästar behöva egentligen icke medräknas i detta fall, då de lämna helt obetydligt flytande spillning.

L. N. Gramén.

Gödselvattenpump. För uppfordring av gödselvatten passa blott de pumpar, vilka äro konstruerade så, att i vätskan förekommande fasta delar ej fastna. Minst känsliga äro kedjepumpar, som sakna ventiler och ej heller kunna skadas av frost, då vätskan lätt avrinner omkring de järnskivor, som upplyfta densamma i pumpröret, och som ej sluta tätt till detta. De passa dock ej för uppumpning över 5 m. höjd och giva mindre verkan än ventilpumpar samt måste för att giva god verkan drivas med stor hastighet. 47 varv i minuten på veven gav vid försök bästa resultat. Sug- och tryckpumpar hava större verkan men måste hava vitt pumprör och stora ventiler för att giva stor vätskemängd och ej lätt tillstoppas. Kulformiga eller koniska ventiler äro driftsäkrare än klaff ventiler. Ventilerna böra vara lätt åtkomliga för rensning. Av ventilpumpar användas Sugpumpar mest. Centrifugalpumpar kunna vara lämpliga, där stor uppfordringsförmåga fordras och elektrisk kraft finnes att tillgå.

Gödselvattenspridare. För spridning av gödselvatten över fältens yta böra de behållare, vari vätskan utköres, förses med spridare, som fördelar denna jämnt, oberoende av markens lutning, behållarens fyllningsgrad och vinden, samt i bestämd mängd. Dessutom bör spridaren vara såvitt möjligt säker mot förstoppning genom fasta ämnen. Enklast och vanligast förekommande äro klaff spridare, som bestå av ett gjutjärnsutlopp, vars rörformiga mynning tätt slutes av en vridbar klaff, vid vars nedfällning vätskan utströmmar över dess platt utbredda skiva och av denna sprides som en flat stråle. Denna g. är billig och kan ej förstoppas, men strålen är ej jämn till hela sin bredd, och utströmningen kan ej regleras utan avtager med vätskans höjd i behållaren, och vätskan är starkt utsatt för luftens påverkan. G., som bestå av ett mot utloppsröret och körriktningen vinkelrätt rör, genomborrat med ett större antal öppningar, kunna giva en jämnare spridning och fullständigt skydda vätskan mot vinden, om röret sitter nära marken. Dylika spridare finnas, som genom smärre grenrör

fördela vätskan mellan plantraderna. Rörspridare äro emellertid I dyrare, och utloppshålen tilltäppas lätt. r\öi att förekomma detta bör gödselvattnet vid påfyllningen på behållaren silas, t. ex. genom en säck, samt utloppsröret421

utgå ur behållaren något över dess botten och hålen vara koniska, vidgade utåt. Röret bör kunna lätt öppnas från ändarna och rensas med en käpp med vidsittande blånsudd eller borste. För att göra spridningen oberoende av markens lutning har man gjort spridningsröret självbalanserande genom lätt vridbarhet vid dess förening med utloppsröret. Inverkan av behållarens fyllningsgrad på den utströmmande vätskans mängd hindras genom en på den tätt slutna behållaren anbragt tryckventil. Sådan finnes att tillgå i handeln. Litt.: Statens Red-skabsprövers 24 Beretning, Kbnh. 1920.

Gödselvårdlånefonden, inrättad år 1918, utlämnar högst 1 mill. kr. årligen till hushållningssällskapen till lån för anordning av ändamålsenliga gödselstäder. Ansökan om lån in-gives till länets hush.sällskap med bifogande av plan och kostnadsförslag för gödselstaden, utarbetad av länsagronom, jordbrukskonsulent eller annan av sällskapet godkänd person. Hush. sällskapet ingiver till Lantbruksstyrelsen framställning om lån med uppgift å de hos sällskapet sökta lånen och förslag om belopp och lånetid för varje av dessa. Lantbruksstyrelsen besluter sedan om lånebeloppen och sista tid för varje företags påbörjande och avslutande. Lånebeloppen utbetalas av Statskontoret till hush.sällskapet. Å lyftat, oguldet belopp betalar sällskapet 4 % årlig ränta samt, sedan lånet innehafts i 2 år, en årlig amortering med x/5 av ursprungliga lånebeloppet, med rätt till 3 månaders anstånd, varefter räntan utgår med 6 %. Lån få lämnas till ägare eller brukare av jord, med företrädesrätt för innehavare av egendom av högst 50 ha. odlad jord, men till brukare, blott om minst 8 år återstå av hans arrendetid, det år då lånet utlämnas oräknat. Låntagaren åtnjuter samma villkor, som ovan sagts, dock utan anståndstid. Lån få beviljas å högst 1,000 kr. och till högst 8/4 av beräknad anläggningskostnad. K. f. u/7 1918.

Gödselvärde. 1. Konstgödsel värderas för bokföring till anskaffningspriset. För jämförelse och val mellan olika godsel varor, innehållande samma växtnäringsämne, bör uppskattningen grundas på halten och gödslingsverkan, högre ju fullständigare och fortare det ifrågavarande växtnäringsämnet kommer växterna till godo. Då emellertid denna verkan är mycket beroende på jordmån, växtart och åtskilliga andra förhållanden, kan en sådan värdering ej leda till allmängiltiga relationstal. Kvävegödselmedels värde plägar uttryckas i procent av salpeterkvävets, nämligen ammoniak-kvävets till 90, kväve i kalkkväve och organiska föreningar till 60—80 % av salpeterkvävets värde. Fosforsyra värderas i förhållande till superfosfat-fosforsyra, vatten- och citrat-löslig fosforsyra lika samt citronsyrelöslig fosforsyra i Thomasfosfat vanligen 8/4 och fosforsyra i benmjöl till 2/s så högt. Lösligt kali

värderas lika, oberoende av dess föreningsform. H. J. Dft. .

2. Kreatursgödsels värdering. Då man vid bokföringen avser endast att fastställa det ekonomiska resultatet från lanthushållningen i dess helhet, erfordras ingen värde-sättning av på egendomen alstrad gödsel. Däremot har dennas värdering i penningar betydelse, då man vid utvidgad bokföring eller produktionskostnadskalkyler företager särskilda vinst- och förlustberäkningar för lantbrukets olika grenar.

Likasom beträffande andra i lantbruket omsatta varor, vilka sakna marknadsvärde, har vid värdering av gödsel såväl produktionskostnadspris som förädlingsvärde och ersättningsvärde föreslagits som värderingsgrund (Jfr Värde). Produktionskostnadspriset är emellertid svårt att fastställa och är i princip olämpligt att använda, då kreatursgödseln icke är husdjursskötselns huvudprodukt utan endast ett avfall. Detsamma gäller om användningen av förädlingsvärdet, d. v. s. nettovärdet av den genom gödseln åstadkomna skördeökningen, eftersom förädling av gödseln icke kan betraktas som någon huvuduppgift förväxtodlingen. Riktigast är att värdera kreatursgödseln efter dess ersättningsvärde i för hållande till konstgödsel, d. v. s. åsatta den förra ett värde motsvarande priset på den konstgödsel, som kan antagas åstadkomma samma skördeökning som ifrågavarande mängd kreatursgödsel. — På grundval av mångåriga och ännu pågående försök vid Askovs och Årslevs försöksstationer i Danmark kan man utgå från att kreatursgödsel har ett värde motsvarande 60—70 % av priset på samma mängd växtnäringsämnen i konstgödsel. En allmängiltig värdesiffra kan dock ej uppställas, emedan den relativa verkan av kreatursgödseln växlar med en mängd faktorer. Särskilt inverka jordmånen, växtarten och mängden använd gödsel. Vid Askov gav sålunda, om genom konstgödsel erhållen skördeökning sättes = 100, kreatursgödsel

å sandjord å lerjord

i medeltal........ 67 76

om betor ingingo i växtföljden 63 76

» potatis > » » 77 93

Ju större mängd kreatursgödsel användes utöver en viss gräns, desto lägre blev skördestegringen per viktsenhet (jfr Jordproduktivitetslagen). Vid Askov och Årslöv erhölls sålunda följande skördeökning i relativa tal:

vid Askov Årslöv

*/2 gödselmängd..... 100 100

hel » 75 80

1 Va > 63 50422

Vid värdesättning av kreatursgödsel måste sålunda från fall till fall hänsyn tagas till alla viktigare på värdet inverkande omständigheter. Ju styvare och bundnare jorden är, ju mer för kreatursgödsel tacksamma växter odlas och ju mindre gödselmängd står till förfogande, desto högre är dess ersättningsvärde i förhållande till konstgödsels värde och tvärtom. I intet fall bör högre värde åsattas kreatursgödsel, än som motsvarar nettovärdet av den skördeökning, som gödseln åstadkommer. Är konstgödselpriset t. ex. så högt i förhållande till produktprisen, att konstgödslingen ej lönar sig, så måste därför även ersättningsvärdet å kreatursgödseln reduceras.

Gödselvärdeenheter. Vid värdesättning av kreatursgödsel i samband med utvidgad bokföring beräknas gödselns innehåll av de huvudsakligen värdegivande beståndsdelarna, kväve, fosforsyra och kali, på grund av fodermedlens innehåll av dessa ämnen. Dessa beräkningar underlättas genom att omräkna de olika växtnäringsämnena till gödselvärdeenheter (ge) på grundval av deras pris i konstgödsel. Som enhet användes priset per. kg. salpeterkväve, och av fosforsyra och kali räknas sålunda så många kg. till i ge, att penningvärdet blir lika med priset på i kg. salpeter kva ve. Betecknas priset på i kg. salpeterkväve med a, på i kg. superfosfat-fosforsyra med b och på i kg. kali med c, erhålles sålunda antalet ge i ett fodermedel enligt

b formeln ge = kvävehalt + ~ fosforsyrehalt -f-c

- kalihalt, och sålunda, om t. ex. i kg. sal-a

peter kostar 1.80, 1 kg. fosforsyra 0.60 och 1 kg. kali 0.45 kr., och 100 kg. bomuUsfrökakor innehålla 7.5 % kväve, 3 % fosforsyra och 1.6 % kali, så innehålla 100 kg. bomuUsfrökakor 0.60 0.45

7-5 +

3.0 + — x 1.6 = 8.9 ge.

De viktigaste fodermedlens innehåll av värdegivande växtnäringsämnen synes av vidstående tabell.

Halten av kväve, kali, kalk och fosforsyra i en del viktigare jordbruksprodukter m. m. I procent. Medeltal.

I I 2 I W i W l« o I

Produktslag p: *l £L få ^

1 3 I 1 *T ?l

Frukter och frön:

Höstvete........ 2.oo| O.50I O.07 O.80

Höstråg........I.90 O.66I O.09 O.85

Korn.........1.53 O.70 0.10 O.80

Havre........1. | I.70 O.50 0.i6| 0.70

Majs.......... I I.60 O.37 O.03 O.57

Ärter. 3.65 I.25 O.09 I.00

I Åkerbönor....... | 4.08I I.29I O.15I I.21I

Produktslag & g EL hS «,

i 1 i v

Vicker......... 4-4° O.80 O.22 O.99

Foderbetor.....• . . 1.90 0.91 0.76 O.76

Rovor......... I.90 0.76 0.61 I.40

Halm:

Höstvete........ 0.60 0.90 0.28 0.20

Höstråg......... O.60 i.00 O.29 O.28

Korn.......... O.80 1.20 O.33 0.18

Havre......... 0.80 1.50 0.38 0.15

Majs.......... °-75 r-64 °-49 °-3°

Ärter.......... I.40 O.50 I.82 O.35

Akerbönor....... I<25 I-94 I-^o O.29

Vicker......... 1.40 0.63 1.56I 0.27

Agnar:

Höstvete........ 0.72 0.84.0.17 0.40

Höstråg........ O.60 O.52 0.35 O.56

Korn.......... i O.52! O.93 i.251 O.24

Havre......... 0.8.0 O.45 0.40 0.13

Akerbönor, baljor 1.68 3.55 O.68O.27

Hö:

Rödklöver, späd..... 2.50 2.55 2.35 1.00

innan blomningen. . . 2.451 2.05 2.07 O.69

vid blomningen 1-97 1.501 2.01 0.56

mogen........ I«25 1.20 I.58 O.44

Vitklöver, vid blomningen . | 2.32 I.31 I.84 O.78

Alsikeklöver....... I 2.10 I.n I.36 0.41

Blålucern, början avblomn. 2.60 1.50 2.52 0.65

Ärter.......... 2.29 2.00 I.56 O.68

Vicker......... 2-27 I-°°' 1*63 O.62

Hundäxing....... 1.50 I.67 0.31 0.36

I Eng. rajgräs....... I.63 2.02 O.43 O.621

Stråsäd, vid blomningen . 1.20 I.93 O.34I O.56

Ängshö......... I.70 I.80 0.95 0.70

Gräs, andra skörd I.91 2.23 O.70 O.59

Grönfoder-.

Blålucern, början av blomn. O.70 0.30 0.64 0.20

Rödklöver, späd..... 0.70 O.49 O.39 0.16

I > vid blomn. . . 0.60 O.44 O.47 0.13

I Ärter.......... 0.65 O.52 O.35 O.15

Lupiner........ 0.55 0.15 0.16 O.n

Grönråg........ 0.58 O.63 O.12 C.24

Grönhavre....... 0.37 0.56 0.09 0.13

Grönmajs........ 0.25 O.37 O.14 O.io

Vitsenap........ 0.52 O.40 O.40 O.05

Spärgel......... 0.37 O.47 O.26 0.20

Ängsgräs........ O.49 O.52 O.27 O.20

Gräs, spätt, andra skörd .. 0.551 0.53 0.16 0.14

Betesgräs, gott...... 0.77 O.87 O.25 O.19

Rotfrukter: I

Foderbetor....... O.18 O.28 O.03 O06

Sockerbetor....... 0.18 0.23 O.060.08

Rovor......... O.18 O.29 O.07 O.08

Kålrötter........ 0.21 O.35 O.04 O.n

Morötter........ 0.18 O.40 0.07 O.n

I Potatis......... I O.30I 0.6o| O.03I 0.i2|423

Genom att multiplicera fodermängderna med de, såsom ovan visats, beräknade getalen för varje fodermedel beräknas sålunda s:a ge i hela fodermängden. Därefter måste reduktion göras för förluster av växtnäringsämnen i djuren och vid gödselns lagring. Förlusterna i djuren, vid produktionen, kunna beräknas på grundval av innehållet av växtnäringsämnena i produkterna (mjölk, viktsökning o. s. v., ss. de angivas i tabellen). De kunna också uppskattas enligt följande normer:

för mjölkkor...... 20—25 % av fodrets ge

» ungdjur...... 15—20 » * > »

» svin...... . . 15—20 > » » »

» göddjur...... , 10—15 » » » »

» får .... 15—20 » » » »

» dragare, inbegr. förlust

vid arbetet .... 25—33 » » » >

Sedan antalet ge i den färska spillningen beräknats, uppskattas förlusterna vid gödselns

lagring allt •efter gödselstadens beskaffenhet och gödselns behandling och kvalitet till 10— 50 % av den färska gödselns ge-innehåll, den förra siffran vid mycket god, den senare vid mycket dålig gödselvård. Värdet av den lagrade gödseln erhålles därefter genom att multiplicera antalet ge i denna med 60—70 % av priset per kg. salpeterkväve (enl. ovan angivna försöksresultat) eller med en högre eller lägre proc. av detta pris, om anledning finnes att antaga, att det relativa värdet av kreatursgödseln är högre eller lägre än dessa medeltal. Det så efter denna metod beräknade värdet å gödseln representerar dennas värde å fältet. För att erhålla värdet vid ladugården (det är blott detta, som skall gottskrivas kreaturskontona) måste härifrån dragas kostnaderna för strö och gödselvård samt för gödselns ut-förning till fältet och spridning. I bokföringen upplägges därför helst ett kreatursgödselns konto, där de nödiga debiteringarna och krediteringarna rörande kreatursgödseln göras.

Gödselkostnadens fördelning. Om produktionskostnadsberäkningar för de olika odlingarna göras, måste även gödselns värde fördelas mellan de olika grödorna. Härvid ha olika metoder kommit till användning. Vissa förff. (Howard m. fl.) hava använt amortering under en följd av år efter en viss skala, så att man påfört första grödan efter gödslingen t. ex. 40 %, den 2:a 30, den 3:e 20 och den 4:e 10 % av kostnaderna. Andra ha (enl. Laurs förslag) påfört i:a grödan 50 % och följande grödor undan för undan 50 % av det ännu ej amorterade gödselförrådet i jorden. Dessa metoders tillämpning medför stora bokföringstekniska svårigheter, och rent principiellt är det även förenat med stora vanskligheter att finna de riktiga procenttalen för gödselns amortering, då ju en mängd omständigheter, ss. jordmån, växtföljd, årets väderlek m. m., inverka på den hastighet, varmed kreatursgödseln tillgodogöres.

En annan metod är att fördela gödselkostnaderna på samma eller näst följande års grödor i förhållande till med skördarna bortförda växtriäringsämnen, ge. Härvid kan man lägga antingen den totala skördeavkastningen till grund för fördelningen eller, vilket är principiellt riktigast, den beräknade skördeökningen. I det senare fallet söker man uppskatta skörden på ogödslad jord, d. v. s. den del av skörden, som kan antagas hava alstrats av jordens eget näringsförråd, och fördelar gödselkostnaden i förhållande till vad skördarna överstiga denna avkastning. Även en dylik uppskattning är förenad med vissa vanskligheter, enär våra åkerjordars naturliga bördighet är så växlande. En viss ledning kan dock hämtas av vid bl. a. Askov och- Rothamsted utförda mångåriga försök att utröna jordens avkastningsförmåga utan gödsling. På grund av dessa försök anföras följande tal för antaglig skörd utan gödsling:

Produktslag & £ EL få «J

| oj | I i 7

Rotfruktsblast:

Foderbetor....... i O.30 O.25 O.16 O.08

Sockerbetor, med rotnacke O.40 O.35 O.17 O.io

Rovor......... °-3° 0.28 0.39 O.09

Kålrötter....... 0.34 O.42I 0.65 O.20

Morötter........ °-34 0-6o 1.50 O.08

Potatis, vissnad..... °-3° °-%5\ O.80 O.16

» grön...... O.60 O.80 1.00 O.15

Kraftfoder m. m.:

Bomullsfrökakor ..... l 7-5° 1-S^\ 0-29 3.05

Jordnötskakor...... 7-2° I-oo O.16 1.16

Linfrökakor...... $.20 1.25 O.43 1.62

Rapskakor....... 5.40 I.30 O.71 2.00

Palmkakor 2.80 O.50 O.31 1.10

Sesamkakor .... I 6.40 1.45 2.51 3.27

Solroskakor....... 6.20 I.17 O.54 2.15

Vetekli......... 2-5° 1'^5\ O-H 2-25

Rågkli......... 2.65 I.34 O.18 2.44

Havreskal........ 0.30 0.49 0.14 O.16

Maltgroddar....... 3.68 2.08 O.19 I.82I

Betmassa........ O.09 O.04 O.n O.02I

» torkad..... I.25 0.50 1.40 0.15

Dränk......... O.16 O.30 O.03 O.13

Melass......... !-64 5-°7 0,3X °-°5

Djurprodukter: \

Levande kalv...... | 2.50I O.24 1.631 1.381

» oxe...... 2.66 O.17 2.08I 1.86

» får...... I 2.24 O.15 I.32 I.23

» svin...... 2.00 O.18 O.92 O.88

Mjölk, oskummad 0.54 0.17 0.17 O.20

» skummad O.46 O.21 O.17 0.22

Råmjölk........ 3.07 O.09 O.41 O.33

Vassle......... I O.09J O.17I 0.io| O.09I424

Stråsäd . . . Trindsäd . . Rotfrukter . Jord: Mager Medelgod Mycket god | dt ge dt ge dt ge

6-8 5 8o—ioo 18—25 10 26-35 12 8 130 35 15 45 16 10 160 45 1 20 55 1

För gräs kan man räkna med samma ge-tal som för stråsäd, för klöver med samma som för trindsäd och för potatis samma ge-tal som för rotfrukter.

Sedan ge-innehållet i hela skörden beräknats, subtraheras härifrån det antal ge, som kan antagas, erhållas i skörd från ogödslad jord, varefter fördelning av gödselkostnaden sker i förhållande till ge-innehållet i den på detta sätt beräknade skördeökningen för varje gröda. Härvid måste emellertid särskild reduktion göras för baljväxter på grund av deras kväveupptagning ur luften. Vanligen beräknas, att 50—t00 % av deras kväveinnehåll upptagits ur luften. Ä bättre mull- och torvjordar måste man även taga hänsyn till, att en större del av skördens kväveinnehåll härstammar från jordens eget näringsförråd än å mineraljord.

Då konstgödsel användes jämte kreatursgödsel, kunna kostnaderna för denna fördelas efter samma grunder, d. v. s. kostnaderna för båda adderas och summan gödselkostnader fördelas efter det i skördeökningen bortförda antalet ge för varje gröda. Endast vid användning av salpeter, vars efterverkan ju är ringa, torde det vara riktigast, att den direkt gödslade grödan får bära hela kostnaden.

Fodermedels gödselvärde. Även om vid val av fodermedel priset i förhållande till näringsvärdet är avgörande, får fodermedlens gödsel värde ej helt förbises. En avsevärd del av deras innehåll av växtnäringsämnen ingår nämligen i spillningen och kan sålunda komma till nytta med gödseln. Ett exakt fastställande av fodermedlens gödselvärde låter sig emellertid knappt göra. Dels växlar detta mycket med djurslaget, produktionsriktningen och utfodringens riklighet, i det att, beroende på dessa faktorer, en större eller mindre del av växtnäringsämnena i fodret övergå i produkterna (mjölk, kroppsmassa o. s. v.) eller överföras i spillningen. Dels inverkar gödselns vård och relativa effekt på värdet av de växtnäringsämnen, som övergå i spillningen. — För en ungefärlig uppskattning av fodermedlens gödselvärde kan följande metod användas. Växtnäringsämnena i fodermedlen omräknas till gödselvärdeenheter. Av samma ge beräknas allt efter produktionen (se ovan) 15—25 % (för dragdjur upp till 30) över-

gå i produkterna eller på annat sätt gå förlorade vid produktionen. Av summa ge i den färska spillningen kan under medelgoda förhållanden omkring 25 % antagas förloras vid gödselns lagring. Resten ge värderas till 60—70 % av priset per kg. salpeter kväve. Räknas som medeltal, att 80 % av fodermedlets växtnäringsämnen övergå i spillningen, att 75 % av den färska spillningen bevaras över i den lagrade och att kreatursgödselns skördeverkan är 67 % av konstgödselns, skulle alltså gödselvärdet i ett fodermedel erhållas genom att värdera dess ge till 0.80x0.75x0.67 = 0.4 ggr priset per kg. kväve i salpeter. Växlingarna kring detta medelvärde kunna naturligtvis i praktiken vara betydande.

I nedanstående tabell har gödselvärdet i några viktigare fodermedel beräknats enligt dessa grunder vid ett marknadspris på konstgödsel av kr. 1.80, per kg. salpeterkväve, 0.60 per kg. fosforsyra och 0.45 per kg. kali.

Några fodermedels gödselvärde:

Gödselvärde enl. Ge pr. ioo kg O.72 pr. ge

pr. dt pr. 100 f.enh.

Jordnötkakor . . 7.8 5.60 4.50

Bomullsfrökakor . 8.9 6.40 5.40

Linfrökakor ... 6.1 4.40 4.00

KH....... 3.6 2.60 3.10

I.40 I.70

Rotfrukter . . . [0.3 5 O.25 2.50

Hö......I 2.5 I.90 4.70

Halm.....1 1.1 O.80 3-*o |

Siffrorna här ovan angiva gödselvärdet på fältet. Efter avdrag för kostnaderna för strö, utkörning och spridning torde nettovärdet i allmänhet bliva omkring 50—75 % av det ovan angivna. Efter här angivna grunder kan fodermedlens gödselvärde lätt omräknas till vilket prisläge å konstgödsel som helst. L. N.

Gödsling. Då växterna få kvarstanna på växtplatsen, förenas vid deras multning de ur luften och jorden upptagna näringsämnena med ytjorden, och därigenom samlas under vanliga förhållanden i denna ett alltjämt tilltagande förråd av växtnäring. Då jorden lägges under odling, tages detta i anspråk för de odlade växterna, och vid början de odling har varit vanligt att genom år efter år fortsatt bortförande av skördarna draga nytta av detta förråd utan att lämna ersättning för den borttagna växtnäringen. Då den »jungfruliga jordens» fruktbarhet på detta sätt blivit så utsugen, att skördarna ej lönade odlingen, har man, så länge god tillgång fanns på odlingsbar jord, flyttat odlingen till annan mark, för att återkomma med densamma till den förra odlingsmarken, sedan denna genom fortgående för- 425

multning och vittring åter samlat ett nytt förråd av växtnäring (se Svedjebruk, Växelbruk) . Mångenstädes har fordom fruktbar j.ord genom fortsatt odling av säd utan ersättning för den därmed bortförda växtnäringen så utsugits, att jordens odling måst övergivas. Så är förhållandet med stora landsträckor på Italienska halvön, Sicilien, Cypern o. s. v., som utgjorde kornbodar för det romerska riket men nu till stor del ligga öde. I nutiden lämna Nord-Amerikas fruktbara slätter exempel på en dylik utsugning av jordens naturliga fruktbarhet. Endast undantagsvis förekommer i vår tid, att odling utan g. fortsättes. Ett exempel härpå är Rysslands »svarta» jord, där månghundraårig sädesodling utan g. visserligen ej lyckats uttömma jordens näringsförråd men dock nedsatt avkastningen till mycket små grödor. Huru dessa avtaga vid fortsatt skördande utan g. visa på flera håll anordnade utsugningsförsök, av vilka de på Rothamsted äro de längst genomförda. Där nedgick skördemängden av fortfarande ogödslad jord från nära 25 hi. vete första året 1852 till ungefär 18 hi. per ha. i medeltal för åren 1852 —1871 och ej fullt 12 hi. under åren 1872— 1891."

I vårt land har intill senaste tid förekommit, att grödor tagits från jorden år efter år, utan att ersättning givits genom g., tills skördarna ej längre lönade odlingen, varefter jorden fick ligga i flerårig träda för att återhämta kraft (se Träda).

Det vanliga är emellertid att genom regelbunden g. oavbrutet bibehålla jorden vid bördighet utan annat uppehåll i odlingen än för en regelbundet återkommande, högst ettårig trädning.

Olika slag av gödsling. För jordens g. har i regel husdjurens spillning varit det första och oftast enda medlet, varav ock dennas benämning »gödsel» härrör. Husdjursskötseln har därför i allmänhet varit en förutsättning för ett oavbrutet åkerbruk, och där husdjursskötseln i och för sig varit mindre lönande, har den betraktats som »ett nödvändigt ont» för gödselbehovets fyllande. Redan i gamla tider hade emellertid även andra medel börjat användas för jordens gödsling. Hos romarna brukades gröngödsling och kompostberedning (se d. o.), och såväl detta folk som > vissa germanska och keltiska stammar använde märgel för att höja jordens fruktbarhet. Under 1700-talet började malda eller krossade ben användas som gödsling, och sedan mineralteorin fastslagit, att växternas näring utgöres av de olika oorganiska ämnen de innehålla (se Näring), samt dessa ämnen blevo tillgängliga i de nyupptäckta lagren av chilesalpeter, guano och kalisalt, fingo dessa konstgödselmedel en allt större betydelse som »bigödningsämnen» vid sidan av den »naturliga gödseln». De kommo till

följd av det billiga priset och den bekväma användningen att i betänklig mån ställa kreaturs-gödselns betydelse i skuggan och minska intresset för dess omsorgsfulla tillvaratagande, likasom också kompostberedningen alltmer försummades. Häremot har åter en reaktion inträtt genom en klarare uppfattning om kreatursgödselns stora betydelse för jordens

fruktbarhet, särskilt på grund av dess gynnsamma inverkan på jordens fysikaliska beskaffenhet och de för beredningen av växtnäringen verksamma bakterierna, vilka en utsträckt användning av konstgödselmedlen i allmänhet motverkar.

Gödslingens fördelning. Förr var regel att med regelbundna, oftast rätt långa mellantider en gång i omloppet på en gång tillföra stora mängder av gödsel; detta medförde arbetsbesparing men också den olägenheten, att de närmast efter gödslingen följande grödorna fingo onödigt rik tillgång på näring, varav den överflödiga kvävemängden direkt skadade genom att föranleda liggsäd., och sen mognad, under det att näringstillgången blev alltmer knapp, ju längjre efter gödslingen grödorna följde. Numera strävar den kunnige jordbrukaren att, så mycket omständigheterna det medgiva, fördela gödslingen i givor, som i mängd och de ingående näringsämnenas proportioner avpassas efter de olika växtarternas behov. Beträffande kvävet, som lätt går förlorat, lämpar man gödslingen även efter behovet under olika skeden av växttiden genom över-gödsling på den växande grödan. Tillförseln av de olika växtnäringsämnena lämpas också efter dessas olika löslighet, så att mer svårlösliga ämnen och sådana, som icke i jorden bliva mer svårlösliga, såsom kreaturs- och kompost-gödsel samt benmjöl och thomasfosfat, givas i större mängder som »förrådsgödsling» för flera följande grödor, under det att de lättlösliga avmätas till varje gröda efter dennas behov och givas så kort tid, som är lämpligt, förrän de behöva upptagas av växten. Fosfat och i viss mån kalisalt givas i förråd även av det skäl, att den mängd av den dyra kvävegödseln, som gives, skall komma till full och nyttig användning.

Tiden för nedbringandet beror även på om gödselmedlet innehåller färdig växtnäring eller i jorden skall omsättas till sådan, förrän det kan tillgodogöras. Man giver sålunda obrunnen kreatursgödsel och benmjöl i god tid före sådden och ammonium-salter samt kalkkväve, vilka skola omsättas till färdig näring i jorden, något före, men superfosfat och chilesalpeter, som innehålla färdig näring, omedelbart före sådden eller, det senare, även under växttiden. Som övergöds-1 i n g användas företrädesvis lättlösliga ämnen, som lätt sprida sig i jorden (se Chilesalpeter, Vallodling).

G. sker i allmänhet som bredsådd över fältets426

hela yta. Vid övergödsling av radsådda växter begagnas dock gödselmedlets spridning mellan raderna och vid potatisodling gödsling i sättfåran. Konstgödsels spridning och myllning med utsädet har föreslagits för att spara på gödseln men är ägnad att väcka betänkligheter, då därav lätt kan bliva följden, att markvätskan blir för stark och verkar brännande på växterna.

Gödselmängd, gödslingsbehov. Redan sedan långt tillbaka har man sökt uppställa vissa regler för de mängder, vari g. borde tillmätas åt de olika grödorna. Thaer utvecklade den dåvarande uppfattningen om jordens utmattning genom grödorna och behovet av ersättning genom grödorna till en lärobyggnad, som benämnts jordbrukets statik (se d. o.) eller i ämnviktslära, enligt vilken gödslingen borde så avpassas, att den återgav jorden vad med grödorna bortfördes. Sedermera har denna regel jämkats så, att gödslingen borde fullständiga jordens förråd av växtnäring, så att detta ständigt fyllde växternas behov för en rik utveckling, och borde sålunda grundas på kännedom om såväl jordens halt av de särskilda näringsämnena som de bortförda grödornas storlek och sammansättning. Erfarenheten har emellertid visat svårigheten att få pålitliga medelprov av jord och skördeprodukter, vartill kommer, att jordens halt av de olika ämnena kan växla avsevärt t. o. m. inom samma fält och svårligen kan bestämmas med en noggrannhet, som motsvarar de mängder, som kunna komma i fråga att tillföra genom g. Redan en så liten skillnad som o. i % av jorden motsvarar 2,000—3,000 kg. per nektar, under det att genom g. tillföras blott några tiotal kg. av de särskilda viktigare näringsämnena. I avseende på grödornas sammansättning har det också visats, att denna kan växla på grund av väderlekens inverkan m. m. lika mycket som eller än mer än till följd av jordens näringsinnehåll. Därtill kommer, att växterna kunna upptaga blott en del av de mängder av de särskilda näringsämnena, som tillföras jorden (enligt Mærcker 50—60 % av kvävet, 40—50 % av kalit och 30—40 % av fosforsyran, som analysen angivit), samt att dessa mängder växla för olika växtarter.

Då sålunda analys av vare sig jorden eller av v grödorna ej kan lämna pålitlig ledning för g., har man övergått till att genom gödslingsförsök direkt utröna, vilken g. är den lämpligaste (se Gödslingsförsök). Genom sådana har det bevisats, att växternas n ä-r i n g s b e h o v, d. v. s. de mängder av de särskilda näringsämnena, som en växtart behöver upptaga, ej är fullt bestämmande för växtens gödslingsbehov, d. v. s. behovet av tillförsel till jorden av detta ämne. I allmänhet stiger ej skördemängden av ett växtslag, som har hög halt av ett ämne, i samma mån som detta ämne tillföres i större mängd,

utan olika växter tillgodogöra sig gödselämnen olika väl; för somliga verkar gödseltillskott bättre än för andra, som synas bäst hämta sin näring ur jordens förråd, »jordens gamla kraft». Till de förra, vars näringsbehov kunna väl tillfredsställas genom ny g., höra havre, potatis och rovor, till de senare, som gå bäst till på jord i gammal kraft, korn, vete och betor. Dessa senare lämna rik skörd endast vid rik tillgång på näring i jorden, och vissa växtslag tåla mindre väl en stark tillförsel av vissa gödselslag. Somliga växter synas gynnas av riklig kreatursgödsel, andra mer av mineraliska gödselmedel. Slutligen hava gödslingsförsöken visat, att skördeökningen ej håller jämna steg. med gödslingen, utan ju större tillförseln av ett gödselmedel är, desto mindre blir skördeökningen i förhållande till den tillförda näringsmängden (se Jordproduktivitetslagen).

Då således tillgodogörandet av den genom g. tillförda växtnäringen är underkastad många tillfälligheters inverkan, bör gödslingen avpassas så, att näringstillgången under alla förhållanden är tillräcklig för en rik skörd, varvid sådana ämnen, som äro mindre lättlösliga, böra givas i förråd för flera grödor framåt, under det att de lätt lösliga, som lätt kunna uttvättas ur jorden, givas för varje gröda i en mängd, som blott väl motsvarar dennas behov.

Gödslingsbehov. Se Gödsling.

Gödslingsförsök. Allt sedan den uppfattningen blivit rådande, att växternas näring utgöres av de oorganiska ämnen, varav de äro sammansatta, och isynnerhet sedan dessa börjat tillföras genom konstgödsel, har växternas närings- och gödslingsbehov varit föremål för undersökningar genom försök. Dessa hava haft till syfte dels att utreda olika växters näringsbehov och näringsupptagande samt de särskilda ämnenas betydelse och värde som växtföda, dels att till direkt praktisk vägledning utröna gödslingens lämpliga art och mängd för olika växtslag och olika jord.

För det förra syftet användes till en början från 1850-talet enligt Jul. Sachs metod »vattenkulturer» och enl. Knop »s andkulturer», vid vilka försöksväxterna växte direkt i en (vanl. omkring 3 0/00) näringslösning eller i fullt steril sand fuktad med näringslösningen, som innehöll näringsämnena i bestämda mängder, så att med noggrannhet kunde avgöras, hur mycket växten upptagit av de särskilda ämnena i förhållande till bildad växt-massa. Då växterna sålunda kommo att leva under abnorma livsvillkor och de erhållna resultaten därför mindre väl kunde överföras på den praktiska växtodlingen, övergick man på 1870-talet att odla försöksväxterna i kärl innehållande en noga avmätt mängd jord, vars näringsinnehåll var bestämd, och med tillsats av bestämda mängder av gödselmedel, s. k. kärlförsök. Även vid dessa äro ej427

växternas livsvillkor de samma som på fria fältet utan äro i stort sett så jämna och gynnsamma för växternas näringsupptagande som möjligt, varför de resultat de lämna i avseende på gödselmedlens verkan i allmänhet motsvara det högsta, som med dem kan ernås.

Kärlförsök.

För direkt praktiska ändamål har alltsedan Boussingault och Liebig (från 1840-talet) utförts fältförsök, vid vilka försöksväxterna odlas såsom vid vanligt åkerbruk men på rutor (»parceller») av avmätt storlek och med olika gödslingar på de särskilda rutorna till jämförelse med varandra och med ogödslade rutor.

Anordningen av försöken var i äldre tider oftast mindre tillfredsställande och de erhållna resultaten därför föga pålitliga. En genomgripande reform till det bättre har skett genom de av Paul Wagner år 1880 uppställda grundregler för »exakta gödslingsförsök», vilka vunnit allmänt erkännande, och som man söker tillämpa, så långt sig göra låter. Enligt dessa regler böra följande fordringar vara uppfyllda vid g.

1. Graden av försökets noggrannhet och tillförlitlighet bör tydligt framgå av dess resultat. Varje försöksnummer bör därför förekomma minst 3 ggr i försöket, så att man genom jämförelse av parallellrutornas avkastning kan se, i vilken mån de överensstämma, och endast då avvikelserna äro obetydliga, godkännas försöken.

2. Alla inverkande faktorer, ss. jordens sammansättning, luckerhet, fuktighet och gödsling, ljus och värme, utsädets mängd, beskaffenhet och myllningsdjup, böra vara lika, med undan-

tag blott för den faktor, vars verkan skall undersökas.

3. Alla förhållanden, som inverka på tillväxten, böra vara förhanden i gynnsammaste mått, med undantag blott för det växtnäringsämne, vars verkan vid olika mängd skall utrönas. Alla övriga näringsämnen böra således finnas i överskott samt fuktighet, belysning och värme komma plantorna till del i så stor mängd, att den faktor, vars inverkan försöket gäller, kan komma till full verkan.

4. Då verkan av ett gödselmedel skall prövas, bör försöket anordnas så, att detta ämnes inverkan blir så stor som möjlig. Det bör således tillföras i stor mängd, och försöksjorden bör vara fattig på ifrågavarande ämne, samt en växt användas, som är så känslig för detta ämne som möjligt och icke kan skaffa det på annat sätt än ur det prövade gödselmedlet.

5. Det näringsämne, vars verkan skall prövas, får dock ej givas i så stor mängd, att ett overksamt överskott därav uppstår, men däremot böra övriga näringsämnen finnas i överskott

under heia växttiden, så att skillnaden i avkastning mellan två försöksnummer framkallas blott av det näringsämne, vars verkan skall prövas.

6. Då den kvantitativa verkan av ett näringsämne eller gödselmedel skall prövas, eller verkan av samma ämne i olika gödselmedel skall jämföras, användes det ämne, som prövas, i stigande mängder, varvid skördeökningarna visa, vilka mängder av de särskilda ämnena motsvara varandra, och huru stor verkan av olika mängder är.

Dessa fordringar kunna uppfyllas vid kärlförsök, vid vilka man kan behärska de yttre inverkande förhållandena, ss. jordens likformiga beskaffenhet, den tillgängliga näringsmängden, fuktighet, värme, ljus plantornas utrymme m. m., så att de bliva fullt lika för alla försöksnumren, samt förekomma skador av frost, hagel, fåglar, insekter m. m. eller, om sådana förekomina, avgöra deras inverkan på resultatet, likasom man där kan avpassa gödslingen så, att utslagen bliva tillräckligt tydliga.

Vid fältförsök är detta ej i samma mån möjligt. Även om inga störande tillfälligheter mellankomma, kan dock svårligen full likformighet uppnås, och ej heller kunna så stora utslag av den prövade faktorn åstadkommas, då man ej har fria händer i avseende på jord och gödselmängder. Man bör dock även vid fältförsök söka åstadkomma så likartade yttre förhållanden som möjligt i allt utom den faktor, vars verkan skall prövas, och noggrann kontroll över försökens pålitlighet för att kunna avgöra, vilka försöksrutor kunna anses användbara. I detta syfte bör jordmånen å det blivande försöksfältet noga undersökas i avseende på sin jämnhet beträffande jord-428

art, matjordens djup, jordens reaktion, föregående användning och gödsling av jorden. För kontrollens skull bör alltid ett antal (minst 3 eller 4) av varje försöksnummer finnas, vilka böra jämnt fördelas i planen och ligga på så stort avstånd från varandra som möjligt, för att förekommande ojämnheter i jorden ej må drabba flera rutor av samma nummer. Numera användas helst lika många parallellrutor som försöksnummer. Flera små rutor äro bättre än färre större med lika stor sammanlagd ytvidd. För att ytterligare motväga inverkan av förekommande ojämnheter hos jorden på olika nummers jämförbarhet, låter man stundom enligt norrmannen Bastian Larsens förslag var 3:e ruta vara en m ä-tareruta (ogödslad eller normalgödsling) och beräknar varje försöksrutas skördeavvikelse från medeltalet av de tre närmsta mätarerutorna. För alla parallellrutorna av samma försöksnummer blir sedan medeltalet av de sålunda erhållna avvikelserna uttrycket för verkan av den prövade gödslingen. Rutorna göras helst kvadratiska, för att ytterkanterna må bliva de minsta möjliga och lika för alla, storleken vanligen 0.5 ar. Försöksrutorna läggas tvärs över tegarna. Exempel på rutornas anordning:

1 2 3 4 5 1 2 3

4 5 1 2 3 4 5 1

1. Plan enligt P. Wagner.

a d b e c

b e c a d

c a d b e

d b e c a

e c a d b

2. Kvadratisk plan enligt H. v. Feilitzen.

b a f d a e c a g

c a g e a d b a f

d a b f a c g a e

e a c g a b f a d

3. Plan använd vid Malmöhus läns fältförsök.

Var tredje ruta (a) mätare. Flertalet rutor

komma på detta fält att ligga intill 3 mätare,

med vilka de jämföras.

För ytterligare kontroll över försökets pålitlighet brukas numera stundom en sannolikhetsberäkning av de funna medelresultatens medelfel (Mitscherlich i Landw. JahrbÜcher 1903, sid. 700). Om denna beräknings behövlighet hava dock skilda meningar uttalats. Jfr Jordproduktivitetslagen.

Försöksplanerna böra vid fältförsöken vara så enkla som möjligt. I varje försöksnummer bör blott en fråga vara uppställd till besvarande, d. v. s. det bör hava till uppgift att visa inverkan av endast ett ämne eller av en mängd av detsamma. Försöksnumrens antal bör ej vara större, än att det arbete, som försöket kräver, ej överstiger försöksvärdens vilja och möjlighet att tillsläppa arbetskrafter; därför i allmänhet ej över 5 försöksled.

En försöksplan så omfattande som de ovan anförda kräver redan ett betydligt arbete. Försöksresultaten beräknas än av den skördeökning, som tillskottet av ett visst ämne giver över de ogödslade rutorna (den »direkta metoden»), eller ock av skillnaden mellan full gödslingsnumret och det nummer, vari ifrågavarande ämne saknas (den »indirekta metoden») .

För utrönande av behovet av de 3 viktigaste gödselämnena, kväve, fosforsyra och kali, med minsta antal härför erforderliga nummer hava exempelvis följande planer använts:

A. Om frågan gäller att utröna, om det ena eller andra ämnet lönar sig att tillföra, användas vanligen följande nummer:

a. ogödslat,

b. fullgödslat (kväve + fosforsyra + kali),

c. fosforsyra -f- kali,

d. kväve + kali,

e. kväve + fosforsyra.

Jämförelsen med ogödslade rutor visar, om gödslingen gjort någon verkan; vid jämförelse av skördeökningen å b. (fullgödslat) med densamma å c, d. och e., där kväve, fosforsyra eller kali uteslutits, framgår, om vartdera av dessa ämnen haft någon skördeökande verkan.

Nordiska jordbruksforskares förening har förordat följande schemata:

1. för fast jord:

a. ogödslat

b. kväve

c. kväve + fosforsyra

d. kväve + fosforsyra -f kali, 'eller

a. ogödslat,

b. kväve,

c. kväve + fosforsyra,

d. kväve + fosforsyra + kali,

e. kväve + kali.429

2. för mull- och torvjord, där behovet av fosforsyra och kali är vanligare än av kväve:

a. o gödslat

b. fosforsyra fosforsyra + kali fosforsyra + kali + kväve, eller ogödslat, fosforsyra,

c. fosforsyra + kali,

d. fosforsyra + kali -f- kväve, ö kväve.

B. Vanligen söker man att utröna verkan av olika mängder av ett eller flera växtnäringsämnen eller av olika slag av gödselmedel med samma näringsämnen. Enklast är att på detta sätt utröna behovet av ett ämne:

a. grundgödslat,

b. grundgödslat + 20 fosforsyra,

c. grundgödslat -f- 40 fosforsyra,

d. grundgödslat + 60 fosforsyra,

eller av verkan av olika former av samma ämne givet i samma mängder:

a. grundgödslat + chilesalpeter,

b. grundgödslat + svavelsyrad ammon.,

c. grundgödslat -f- kalkkväve.

C. Då man genom försöket vill utröna såväl behovet av det ena eller andra näringsämnet som verkan av olika mängder eller olika sorter, växer behovet av antalet försöksnummer, ss. följande exempel visa:

1. försök med foderbetor i Malmöh. län.

Chile- Super- 37 %

salp. fosf. kali

a....... o o o

b....... 300 300 I 200

I c........I 400 300 200 I

Id.......I 500 I 300 200 I

e. ..... . 300 I 300 — I

lf........ 300 I — 200 I

I g.......I 300 I — I — I

2. Försöksplan (Centralanstaltens):

15 kg. kväve Superfosfat Kali

d. » chilesalpeter .... e. . . . . f. i chilesalpeter..... g. » > ..... O 300 300 300 300 300 0 IOO 100 100

Kombinerade gödslingsplaner som de båda senaste fordra genom sitt stora antal rutor (3x7) så mycket arbete, att det är svårt att få dem genomförda eller åtminstone: upprepade.

Resultat av blott 1 års försök kunna icke anses avgörande, utan dels böra iakttagelser göras över efterverkan av de använda gödslingarna under 2—3 år, dels försöksgödslingarna upprepas flera år, helst följande hela omloppet för att utjämna inverkan av klimatiska ojämnheter och utröna verkan för olika växtslag och efter olika förfrukter och behandling av jorden.

Under förutsättning, att försöken utförts noggrant och enligt likartad plan, böra de på olika ställen erhållna resultaten kunna användas för att draga allmänna slutsatser, men härvid bör stor försiktighet iakttagas, så att endast medeltal av ett stort antal resultat, erhållna å samma jordart, för samma växtslag och i övrigt såvitt möjligt under lika yttre förhållanden, användas. Sin förnämsta betydelse hava dylika »lokala fältförsök» för utrör nande av lämplig gödsling på det fält, där försöken utförts.

De lokala fältgödslingsförsöken beräknas ofta som räntabilitetsförsök, d.v.s. jämte den skördeökning, som de särskilda gödslingarna medfört, uträknas även deras ekonomiska resultat. Konstgödselmedlens såväl som skördeprodukternas värde beräknas efter en för alla försöken fastställd prisskala, överensstämmande med årets marknadspris. På detta sätt framstår för den enskilde odlaren — försöksvärden — tydligt den olika vinst eller förlust, som olika gödslingar under i övrigt lika förhållanden medfört.

Litt.: Hj. von Feilitzen: Kort vägledning vid utförande av lokala gödslingsförsök. Sthlm. 1922.

Gödtyp. Se Gödning.

Gök, Cuculus canorus L., förekommer allmänt över hela landet och är allmänt känd för sitt egendomliga parningsrop men på grund av sin skygghet föga till sitt utseende. Han är en flyttfågel av klätterfåglarnas ordning, Scansores, påminner om en mindre rovfågel, så till sin storlek, omkr. 35 cm., och sin grå, brunspräckliga färg som genom sin flykt, men skiljes från dessa på sin spetsiga, lindrigt böjda näbb och yttertån, som kan vändas både framåt och bakåt. Honan lägger sina i förhållande till hennes storlek små och till färgen växlande ägg i småfåglars bon för att utruvas av dessas ägare. G. lever av insekter och deras larver och är således nyttig.

Göktyta, lynx torquilla L., en knappt 20 cm. lång, grå-brun-svart-spräcklig flyttfågel av hackspettarnas familj, med spetsig, vid roten hoptryckt näbb och mjuk, rundad stjärt. Hon kan ej klättra. Hon vistas i lövskog och lundar, mest i södra och mellersta delarna av 430

landet, häckar i hål i träden och lever av insekter, i synnerhet myror, och insektlarver, som hon framplockar ur sprickor i trädens bark, samt (är således nyttig.

Gös, Lucioper ca sandro, Cuv., vår värdefullaste abborrfisk, är långsträckt, har 2 ryggfenor, varav den främre med 14—15 vassa tagstrålar, den bakre mjuk. Färgen är på sidorna silvergrå med 10—12 mörkare tvärband, fenorna grå med mörkare fläckar. Finnes längs hela östra skärgården samt spridd i sjöar i östra Sveriges lågland upp till Tornedalen och i Vänerns vattensystem, företrädesvis i sjöar med lerbotten. Lever som yngel av plankton men är som vuxen en trög rovfisk, vars mest omtyckta föda är nors. Leker i april—juni, oftast på 1—3 m. djup, på fast lera, sand, småsten, rötter, trädgrenar och risvasar, helst i grumligt vatten. En medelstor hona har omkring 200,000, en stor ända till 300,000 ägg av 1—1.5 mm. diam. — G. är läcker och betalas högt. Han växer hastigt, varför han ofta inplanteras i sjöar, där han ej finnes förut. Han är ömtålig för transport, varför inplanteringen helst sker med yngel eller befruktad rom, vilket plägar lyckas bra. Befruktad rom erhålles genom att lägga ris, helst enris, på gösens lekplatser eller genom att kort före leken insätta g. parvis i sumpar, vars bottnar täckas av enris (se Fiskodling). 1/2-års yngel fås på hösten från flera fiskodlingsanstalter. Odlas stundom i dammar, mest tillsammans med stora karpar. Ynglet av årets lek är på hösten 5—13, påföljande höst 20—25 cm. långt; redan efter 3 år kan g. vid 35—40 cm. längd vara föremål för fångst. Fångas likasom abborre.

G. Schn.

H.

Hablitzia. Se Rankspenat.

Hacka. Vid åker-, trädgårds- och skogsbruk användas åtskilliga slag av hackor för jordens odling, tuvhackning, luckring, gallring m. fl. arbeten. Bland mer allmänt brukade slag må

nämnas:

i. Handhackor: Flåhacka, med brett spadformigt blad, används för torvors avflängande vid nyodling samt för tuvhackning. Jordhackor finnas dels enkla med smärre, hjärtformigt blad, dels dubbel med blad åt ena sidan och en spets åt den andra. Rothacka (rotyxa, tväryxa), med ett i rät vinkel mot skaftet utgående blad, tjänligt att avhugga rötter, användes vid nyodling. Korp- eller pikhacka, med en skarp spets åt endera eller båda sidorna, används för att upphacka hård och stenig jord. Klohacka, med omkr. fotslånga, böjda klor, används vid uttagning av gödsel från hög samt i stället för grep vid trädgårdsjordens luckring på våren. Rotfruktshackor för rensning och gallring av rotfrukter och andra hackrensade växter hava i allmänhet ett mindre blad, som bör vara smalare än avståndet mellan raderna och mellan plantorna i raden samt bilda omkring 75 ° vinkel mot skaftet.

För att arbetaren skall kunna gå upprätt bör skaftet vara 1.2—1.5 m. långt. Även kortskaftade hackor finnas, dels gallringshackor, dels potatishackor, vilka senare stundom i st. f. ett blad hava korta klor.

2. Skjuthackor, avsedda för rensning, luckring och kupning mellan rader av radsådda växter, bestå av en med 2 handtag

försedd ram, vid vilken olika formade pinnar, knivar och kupplogkropp fästas med mutterskruvar. Skjutas av en person eller dragas med draglina av en person och styras av en annan. Den amerikanska modellen från Planet junior är mycket spridd och har givit anledning till åtskilliga efterbildningar.

3. Hästhackor, avsedda att dragas av en eller 2 dragare, användas för samma ändamål som föregående. De utgöras av ett med styren försett ställ, vid vilket i jorden arbetande delar fästas med mutterskruvar, samt uppbäras av tass-, förställare- eller bärhjul. De böra vara försedda med flera uppsättningar av pinnar och knivar av olika form och arbetsbredd, avpassade för häckning vid olika skeden av plantornas utveckling. Mest användas smala, ensidiga, mot skaftet vinkelrätt och snett bakåtriktade knivar, som på undersidan böra vara urskålade för att bättre hålla sig rena från jord, men även dubbelknivar med skär åt båda sidor om skaftet förekomma. Till skydd för plantraderna användas stundom på flerradiga hackor skyddsrullar, en vass stålskiva på vardera sidan om plantraden. Enradiga hästhackor hava ett med tasshjul och 2 styren försett ställ, vid vilket för arbete utefter var sin plantrad avsedda knivar och stundom en 2-sidig bill äro orörligt men flyttbart fästa. Två- till flerradiga hackor hava i regel 2 hjul och antingen knivarna fast angjorda vid en gemensam ram, upphängd efter en förställarkärra samt styrd med 2 handtag (se fig.), eller ock 2 bärhjul och knivarna fästa på vid en tvärbalk

Två-radiga hästhackan Skandia.432

fästa armar, så att de äro var för sig fritt rörliga upp och ned. Denna senare konstruktion är den vanliga på flerradiga hackor, som vanligen hava en arbetsbredd motsvarande sånings-maskinens och hackornas armar stadgade i sidled genom stöd vid en bakre tvärbalk. De styras antingen med en förställarkärra med styrstång eller genom förskjutning av tvärbalkarna. — Litt.: 6:e Beretning fra Statens Red-skabspröver. Kjöbenh. 1915.

Hackelse. Halm till utfodring, särskilt åt hästar, brukas skäras till h. i syfte att underlätta tuggningen men även för att kunna blanda halmen med andra, begärligare fodermedel, ss. havre eller annat kraftfoder, och därigenom förmå djuren att förtära densamma. Det förra ändamålet är förfelat, då h.-skärningen icke märkbart minskar tuggningsarbetet (se Foderberedning). På senare tider har man avrått från h.-skärning, emedan det anses, att utfodring med h. mer än av hel halm föranleder kolik eller förstoppning, beroende på att hästen slukar det skurna fodret utan tillräcklig tuggning. För att förekomma detta men vinna fördelen att kunna blanda halmen med kraftfoder bör h. skäras lång, 3—4 cm. åt nötkreatur, 2.5 cm. åt hästar. Även förekommer att skära halm till strö. Härigenom ökas dess förmåga att uppsuga vätska, varigenom besparing av strö kan vinnas och dessutom utgöds-lingen underlättas. För detta ändamål skäres halmen till omkring 1 dm. längd.

Hackelsekista. Se Hackelsemaskin.

Hackelsemaskin för skärning av stråfoder utgjordes i äldre tid vanligen av en träränna, vari stråfodret framsköts för hand och vid rännans ände avskars med en enkel, vid änden ledbart fäst kniv, som för hand fördes upp och ned. Dylika s. k. hackel s ekistor hava numera ersatts av hackelsemaskiner, vid vilka arbetsåtgången minskats och skärningen blir noggrannare, till bestämd, reglerbar längd. Hos en modern h. är frammatningen automatisk, antingen oavbruten eller avbruten under det ögonblick, då snittet sker; det senare gör konstruktionen mera invecklad utan märkbart gagn, om blott knivarnas yta ej är fullt plan utan giver nödigt utrymme åt det frammatade stråfodret. Frammatningen sker genom att fodret löper mellan 2 roterande, räfflade valsar, av vilka den övre bör hava fjädrande anfäst-ning för att giva efter för trycket av tjockare stråmängd. Därjämte underlättas stundom frammatningen genom ett ändlöst spjälband i rännans botten. Skärningen sker tätt intill det järnmunstycke, som avslutar rännan, vilket därför har en stålad framkant. Munstycket bör på handdrivna maskiner ej hava större bredd än 200 mm., vilket vid 60 skar i minuten kräver en mans arbetskraft (omkr. o. 1 hkr.). Vanligen äro knivarna, 1—2 på handdrivna maskiner, 2—3 på maskindrivna, anbragta i radierande riktning på ett svänghjul, som upptager den

levande kraften, så att skärningen utjämnas. Detta befordras ytterligare därigenom, att knivarnas egg är bågböjd, konkav eller, förden lättare slipningens skull oftast och helst, konvex, samt så formad, att knivarnas snitt följa omedelbart efter varandra samt eggen efter hela sin längd träffar munstycket i samma vinkel, ungefär 300, vilket ernås genom att knivarna äro starkare böjda mot sin inre ände. Knivhjulets axel bör hos stora maskiner vara lagrad på båda sidor, för att rörelsen må bliva jämn. Frammatningen drives genom utväxling från knivhjulets axel, och kraften är antingen (på små maskiner) handkraft vid en vev på knivhjulet eller genom en trampa (eller bådadera) eller ock (endast på stora maskiner) upptagen på en axel och överförd med växelhjul, genom vars ombyte eller förskjutning mot en kuggskiva reglering av hastighet och hackeisens längd åstadkommes.

På stora maskiner, företrädesvis amerikanska modeller, förekomma skruvformiga knivar, fästa på ett C3dindriskt ställ, likasom på gräsklipp-ningsmaskiner. Dessa äro svåra att slipa och inställa i rätt ställning, varför de icke vunnit någon allmännare användning.

H., särskilt de större, böra vara försedda med skyddsanordningar, ss. skärmar över skärapparat och växlar, samt, då remledning används, noliskiva, på vilken remmen lätt kan ' överföras för dragkraftens ögonblickliga avkoppling. Stora, maskindrivna h. äro stundom försedda med anordningar för hackeisens borttransport; då denna skall ske uppåt, ss. vid skärning av grönfoder för inläggning i silotorn (se Pressfoder), används blåsmaskin för detta ändamål. Hackelsemaskiner för hand drivas vanligen med 25—30 varv eller 60 snitt i minuten, de för maskinkraft med 3 gånger så stor hastighet. — Litt.: Meddelande N:o 7 fr. Maskin- och redskapsprovningsanstalterna 1903.

Hackney (Norfolktravar e) är en engelsk halvblodshäst med anor långt tillbaka i tiden. Norfolktravaren var redan på 1100-talet känd som en utmärkt soldathäst. Nutidens h. har utbildats under i8:e århundradet, därvid orientaliskt fullblod flitigt använts. Han är en ädel travare, med omkring 160 cm. mankhöjd, runda former, torra lemmar och m. 1. m. höga knärörelser. Är fux, brun eller skimmel, ej sällan med stora tecken. H. har försökts i de flesta kulturländer, även Sverige på 1880-talet, men resultatet har icke här lockat till fortsättning. I Norge har däremot rasen alltjämt sina beundrare och införes dit, bland annat för remontavel. Den engelska h.-stamboken började utgivas 1883. Wilh. H—r.

Häckning. 1. Löshuggning av ytlagret vid odling eller av grästuvor för ängars och betesmarkers förbättring utföres med grova hand-hackor, såsom flå-, jord- och r o t h a c-kor, se Hacka.433

2. Luckring av ytjorden samt förstöring av ogräs mellan radsådda växter användas mera sällan vid odling av säd men regelbundet vid odling av rotfrukter eller andra med större avstånd mellan raderna odlade växter och utföras dels med lätta handhackor, dels med häst-eller skjuthackor (se Hacka), Härvid verkställes den första h., som bör vara helt grund, så fort plantorna kommit upp, så att såraderna synas, och utföres vid större odlingar med hästhacka till hela mellanrummets bredd mellan raderna, vanligen med en tvåsidig bill i mitten samt två ensidiga med skaften vända åt plantraden. Om så behöves, gives ännu en hästhack-ning samt handhackning före gallringen, och omedelbart efter det de bortgallrade plantorna vissnat och chilesalpeter spritts, företages en ny h., vilket upprepas, i den mån det behöves för jordens luckring och ogräsets förstöring, varvid hästhackningen kompletteras med hand-häckning. Bearbetningens djup ökas för varje följande h., men bredden minskas för att ej skada plantorna, och i detta syfte väljas lämpliga knivar, som anbringas med skaftet från plantraden. Vid sista hästhackningen användes vanligen blott en billformig kniv i varje radmellanrum.

Hackrensninq. Se Häckning.

Hackspett, Picus, ett släkte bland klätter-fåglarnas ordning, Scansores, utmärkt genom lång, rak, mejselformig näbb, med vilken de hacka hål i trädstammarna, då de söka insekter innanför barken och för att göra sig bo, en lång med hullingar besatt tunga, som kan utsträckas, så att fågeln med den kan utdraga insekter ur deras hål, klätterfötter med 2 framåt- och vanligen 2 bakåtriktade tår samt en styv stjärt, som tjänar till stöd vid klättringen, som endast sker uppåt. Hackspettar äro ensligt levande stannfåglar, som livnära sig av träd-insekter och häcka i djupa hål, som de hacka i träden, och lägga 3—8 vita ägg. I Sverige förekomma flera arter, bland vilka de största och mest bemärkta arterna äro den i södra och mellersta Sveriges lövskogar vanliga gröngölingen, P. (Gecinus) viridis L., och den övervägande i barrskog levande spilkråkan, P. (Dryocopus) martius L., som är svart med röd fläck på huvudet. Flertalet övriga arter äro svart- och vitspräckliga och leya mest i barrskog. Den skada, de göra genom att hacka hål i träd, är obetydlig, då det i allmänhet träffar sådana, som äro skadade av insekter, och motväges av den obestridliga nytta, de göra som uteslutande insektätare. De äro därför fridlysta (se Fåglar). I bigårdar äro de illa sedda besökare. Se Biens fiender.

Hadena. Se Slökornfly, Vitaxfly.

Hage, inhägnad betesmark, vanligen glest bevuxen med buskar och träd, huvudsakligen lövträd. Dylika ägor skilja sig sålunda från ängar huvudsakligen genom sin busk- och trädväxtlighet, vanligen även genom större mängd

stenar och sin därpå beroende olämplighet för .slåtter. I Smålands och Västergötlands högland samt norr om Dalälven är emellertid vanligt, att även mycket träd- och buskbevuxen -samt stenig mark begagnas till slåtter och betecknas som äng. Hagmarker förekomma i -stor utsträckning i landets kuperade trakter. Deras sammanlagda areal har (på rätt lösa grunder) uppskattats till 3.8 % av rikets ytvidd. Växtligheten i hagarna beror av markens bördighet, så att de i magrare trakter huvudsakligen äro bevuxna med björk, delvis även med barrträd, samt en torftig markvegetation av gräs, fläckvis även med bärris, men på fruktbar mark utgöras av lövängar med bättre lövträd och buskar samt en örtrik markväxtlighet. Den naturliga växtligheten förändras dels genom röjning, som minskar träd och buskar och genom ökad solbelysning framkallar en rikare markflora, dels genom betning, som gynnar gräsen på övriga örters bekostnad, vilka mindre väl tåla avbetningen. Hagarnas i allmänhet mycket klena avkastning av foder kan i regel avsevärt förbättras genom lämpliga åtgärder, se Betesmark.

Hagelskada. Hagel eller större eller mindre iskorn, som nedfalla ur luften i samband med åskväder, förorsaka stundom betydande skador genom att knäcka och nedslå den växande säden eller utpiska den mogna sädeskärnan, sönderslå trädgårdsväxter o. s. v, Hagel-ovädren hava en ännu mer begränsad utsträckning än åskväder i allmänhet och utbreda sig vanligen över en smal sträcka. De inträffa i regel vid den varmaste tiden av dygnet och under sommaren i Sverige, särdeles i maj— juni, och vara i regel blott ett fåtal minuter. De uppträda talrikast och häftigast i den tempererade zonen, i Europa i synnerhet i Medel-havstrakterna, där man söker skingra de hagel-förande molnen genom skjutning med mörsare, dock med mycket tvivelaktig nytta. I Sverige förekomma hagelovädren mest i de inre delarna av Götaland, avtagande såväl norrut som mot kusterna.

Hagelskadeförsäkring åsyftar att lämna ersättning för skador, som orsakas, särskilt å växande gröda, av hageloväder. Vårt land är icke så utsatt för dylika skador som vissa sydligare länder, men även här kunna de skador å växande gröda, som då och då anställas av hageloväder, bliva ytterst kännbara. H., som särskilt i Tyskland fått stor utbredning, har jämväl hos oss vunnit insteg. År 1862 inrättades ett ömsesidigt hagelskadeförsäkrings-bolag för Skåne och Halland med säte i Lund, och sedan har detta efterföljts av ömsesidiga länsbolag i Västerås, Örebro, Linköping, Uppsala, Vänersborg och Skara. För hela landet bildades år 1900 Allmänna Hagelskadeförsäk-ringsaktiebolaget i Stockholm. Även detta bolag är ömsesidigt och grundat på delägarnas obegränsade personliga ansvarighet. För

h. gälla i allmänhet följande bestämmelser: -Ersättning lämnas för förluster genom skada -å växande gröda, som förorsakas av hagel och därmed följande oväder. AH slags säd, rotfrukter, hö och fröskörd äro föremål för försäkring. Försäkringstagaren skall till fulla värdet upptaga all gröda av samma slag. Ersättningsbeloppet beräknas efter den minskning i grödans värde, som hagelskadan orsakat,

I Allm. Hagelskadeförsäkringsaktiebolaget äro premierna beroende bl. a. av bolagets erfarenhet om skadorna i olika län. Medelpremien för hela landet har i detta bolag under åren 1917^—21 varit 2.96, 3.24, 3.01, 3.02 och 2.61 kr. per 1,000 kr. försäkringssumma. Antalet försäkringar uppgick för samtliga bolag är 1920 till 27,145, med ett sammanlagt försäkringsbelopp av 148 mill. kr. och en premieintäkt av 270,146 kr. Skadeersättningarna uppgingo till .35,201 kr. (år 1919 kr. 153,334). A. E—n.

Hagmark. Se Hage.

Hagtorn, Crataegus, ett släkte av buskartade växter, tillhörande kärnfruktväxternas naturliga familj, Pomaceæ, och utmärkta av tornar, flikiga blad samt stenfrukt med vanligen 2 kärnor. De i Sverige vildväxande arterna, r u n d-h., C. oxyacantha L., med 2—3 stift samt rundat flikiga blad, och trubb-h., C. monogyna Jacq., med 1 stift samt djupare flikade blad, äro storvuxna buskar, som rätt allmänt förekomma i södra och mellersta Sverige; deras täta förgrening, torniga växt och långa varaktighet ha gjort dem till omtyckta häckväxter i nämnda landsdelar. På samma sätt användas även den från N. Amerika härstammande bred-h., C. coccinea Lindi, och sibirisk h., C. sanguinea Pall., som äro fullt härdiga även i Norrland.

D u b b e 1 b 1 o m m i g h., C. oxyacantha L. flor. albis plen. och flor. rubr. plen., med antingen vita eller röda blommor, är ett praktfullt litet prydnadsträd.

H.-arterna fordra för att trivas en god, djup jord och passa ej väl till häckar varken i styv eller torr, grusig jord.

Hagtornsfjäril, Aporia cratcegi L., en enfärgat vit, svartribbad dagfjäril, lik kålfjärilen. Larverna träffas på hösten och vintern inom valnötstora bon av hopspunna blad. De äro då små, starkt ludna. På våren och försommaren leva de kolonivis på grenar av lövträd, gärna på fruktträd. Fullvuxna äro de på ryggen rödbruna. Motarbetas genom förstöring av bona samt besprutning av larverna på varen med arsenikgift. A. T—n.

Hallon, Rubus Idœus L., av rosenfamiljen, Rosacece, är liksom sina samsläktingar (se Björnbär, Hjortron, Åkerbär) utmärkt av fåpariga blad samt en sammansatt frukt (»bär») av små stenfrukter. Frukterna äro i allmänhet röda, men en avart med gula bär, var. chloro-carpus Krause, finnes, om än mycket sällsynt, vild. Från en jordstam uppskjuta talrika skott,

som andra året sätta blom och frukt samt -därefter mestadels bortdö. H.-busken växer allmänt vild i hela landet upp till Lappland, företrädesvis på stenig mark, särdeles i kalhyggen i skog. H.J.Dft.

Odling. H. odlas i flera sorter, som avvika från den vilda formen genom större frodighet samt större och saftigare frukter. Vanliga odlade sorter äro: Hornet, Antwerpiska röda, -Superlativ, Marlborough, samtliga med röda frukter. Av sorter med gula frukter, vilka äro något sötare, odlades förr mest gula Antwerpiska, men de förekomma numera sällan.

Hallonbusken fordrar en lös, djup, rikligt gödslad jord, om man skall kunna påräkna någon större avkastning. Vid planteringen begagnar man sig vanligen av ettåriga rotskött, vilka sättas i rader antingen på 1 m. avstånd mellan såväl raderna som plantorna i raden eller också med 1.5 m. avstånd mellan raderna och 50—100 cm. mellan plantorna i raden. I lämplig jord gå plantorna vanligen utmärkt till, vare sig de sättas höst eller vår. Av de uppväxande hallonskotten borttagas de svagaste, och endast 3—5 skott tillåtas uppskjuta. -För såvitt man icke odlar plantor för avsalu, bortskyfflas även alla skott, som uppskjuta mellan plantorna, så snart några sådana visa sig i jordytan. Före vårens inträde bortskäras 'alla skott, som föregående sommar burit frukt, varjämte de unga skotten intoppas. Vanligen skär man bort ^ eller */4 av årsskottet. Hallonskotten bära frukt andra året och dö sedan bort. G. L—d.

Hallonglasvinge, Sesia tipuliformis Cl., en liten, på grund av de delvis glasklara, smala vingarna stekelliknande fjäril, vars larv lever i märgen på krusbärs- och vinbärsbuskars grenar. A. T—n.

Hallonmask. Se Hallonänger.

Hallonviyel, Anthonomus rubi Herbst, en 3 mm. lång, svart skalbagge med snabellikt förlängt huvud. Träffas på bl. a. hallonbuskar, jordgubbar och smultron. Sedan vivein lagt ägg i blomknopparna, avbitas delvis blomskaften, så att knopparna bli m. 1. m löst hängande eller falla av. I de alltjämt slutna knopparna utvecklas de fotlösa, vita larverna. Göra stundom stor skada. Kunna näppeligen bekämpas på annat sätt än genom vivlarnas och de ägg-belagda knopparnas insamling medelst handhåv. A. T—n.

Hallonänger, Byturus tomentosus Fabr., en oval, omkr. 4 mm. lång, tätt korthårig, gulbrun skalbagge, som gnager sig in i hallonens blomknoppar för att lägga ägg. Larven, den bekanta »hallonmasken», träffas sedermera i de mogna hallonen, särskilt i det tapplika fruktfästet. Skadedjuren, som ofta äro mycket talrika, insamlas lätt med t. ex. håv vid den tid på försommaren, då de lägga sina ägg i blomknopparna. A. T—n. u$

Halm betecknar i allmänhet mognade växters blad och stamdelar, sedan kärnan (frukten) frånskilts, men särskilt sädesslageris strå eller stjälkar. Efter blomningen flyttas de lättlösliga närande ämnena från stam och blad för att användas vid fruktens utbildning, och samtidigt blir växtens cellulosa allt mer förvedad och hårdnad. H. är därför näringsfattig och tillika svårsmält, till följd därav

ätt den förvedadè växtträden hindrar i&åti smältningsvätskornäs inverkan på de övriga beståndsdelarna. "Dessutom nedsättes dess näringsvärde genom de svampar, som ofta i hög grad angripa den mognande eller döda halmen.

N år i n g s h a 11 e n angives (huvudsakligen efter Nils Hanssons sammanställda svenska analysresultat) sålunda i medeltal:

De olika stråsädesslagens h. är således ganska likartad i kemisk sammansättning och innehåll av smältbar näring, men i stort sett är vårsädes-h. något vekare och mer smältbar än höstsädesh. Baljväxt-h. avviker däremot genom högre halt av proteinämnen. Fröhalm av gräs är proteinrikare än stråsädeshalm men h. av raps är synnerligen proteinfattig och tillika så hård, att den är föga tjänlig till foder.

Avsevärda skiljaktigheter kunna finnas mellan h. av olika sorter av samma växtart, i det att grovstråiga sorter (ss. förädlade vetesorter, 2-rådigt korn, plymhavre m. fl.) lämna h. av

lägre fodervärde än vekstråiga (ss. lant-vete, 6-radigt korn, Roslagshavre m. fl.), särdeles om sorten skjuter flere strån med ojämn mognad. Framför allt inverkar nämligen mognaden på fodervärdet. Ju fullständigare den är, desto näringsfattigare, mindre smältbar och mindre smaklig h. Därför är h. efter säd, som vid skörden är mindre väl mogen eller har grönskott, bättre än efter jämnt och väl mogen säd, och norrländsk h. bättre än sörländsk.

Även brådmognad, som inträder, innan närin* gen så fullständigt hunnit övergå till kärnan, giver h. ett större näringsvärde än normal mognad. — Jordens näringsrikedom inverkar även, varför h. efter liggsäd, som ju mest uppstår på kväverik jord, innehåller mer äggvite-artade ämnen än h. efter stående säd; vanligen är dock den förra sämre till foder på grund av starkare angrepp av skades vampar, ss. rost och sotdagg. Av samma skäl nedsätter också regnigt väder under mognads- och bärgningstiden halms fodervärde.

Höstsäde s-h. Vet e-h. anses som den sämsta till foder, huvudsakligen på grund av sin hårda beskaffenhet och ringa smältbarhet, och anses enbär mindre lämplig till hästar, särskilt då den är bemängd med rost; deri utfodras huvudsakligen åt nötboskap, som bäst kan tillgodogöra den. R å g-h., som är mera fri från snyltsvampar, anses däremot hava företräde åt hästar och får, vilka senare dock huvudsakligen aväta de vekare och näringsrikare topparna. V å r s ä d e s-h. har något

' x Tyska analys tal.

- Smaltbara ämnen % Smaltb. i «..„

at •• -4. l°o Till i

Aska aggvita , - ,

Halm av ,------ ————. .------------------— % ** kg. = f.enh.

Kvävefria « r u f.enh. kg. j

Aggvita Amider Fett , Växttråd ' f.enh. 1

- extr.amn. .. r | 1

. Höstvete . . .- . . 0.5 | 0.2 0.5 | 13.3 18.8 || 5.6 2$ | 19.3 5.0 -

Höstiåg...... 0,6 0.2 0.6 ' 15.1 20.1 I 4.6 30 20.8 5.0 1

Korn, styvstråig . . °-7 O.z 0.5 19.0 21.3 5-4 28 25.3 4.0

» medelgod . . .0.9. 0.2 0.6 19.5 20.1 5.1 I 33 27.3 3.7

HavTe, styvstråig . . 0.9 0.2 0.6 16.4 20.8 || 5'7 39 23-2 4-3 '

> norrländsk . .1.1, '.' 0,3 .'•], 0.7 18.5 18.4 ,5.0 I 42 26.5' 3.8

Ärter ....; 3.5 0.9 " | 0.7 19.9 17.3 6.6 123 28.4 | 3.5 i

Vicker . . . . 3.5 I 0.9 0.8 19.9 16.6 5.3 123 28.9 3.5 l

Åkerbönor... ... I 3.2 0.8 0.6 21.1 15.5 ..5.4 112 28.6 3.5 f

Klöver ;.;... 3.3 0.8 I.o 16.9 18.0 5-8 132 24.3 4.0 |

J Gräs .... I;4 I 0.4 0.8 18.9 I 17.5 5.7 I 53 26.2 3.8 j

I Raps1 .... I 0.7 — I 0.5 20.4 I 14.0 3.8 25 . — — -j

I Bovete1 ..... .] 1.7 | — | 0.5 | ; 18.0 | 17.2 || 5,2 | 55 I — I — i436

högre näringsvärde och är vekare samt utgör i regel en avsevärd del av fodret, särdeles åt nötboskap och får, och är genom sina något stoppande egenskaper synnerligen lämplig tillsammans med större mängder blött eller saftigt foder. Kor n-h. är vekast och mest lättsmält men verkar enbär mer stoppande än andra h.-slag, varför den helst ej gives åt hästar, om de ej samtidigt få rotfrukter. H a v r e-h. räknas som den värdefullaste stråsädeshalmen och verkar snarast något lösande. Ärt- och v i c k e r-h. hava till följd av sin högre halt av äggvita och lägre av växttråd avsevärt högre näringsvärde än stråsädes-h. och höja därför värdet av blandsäds-h. Odlade utan stråsäd bilda ärter och vicker vanligen liggsäd, varigenom deras h. förorenas, delvis ruttnar och får lägre fodervärde. Den kan verksamt bidraga att fylla djurens äggvitebehov och användes oblandad mest åt får men vanligen endast i blandning med annan h. åt hästar, hos vilka enbär balj växt-h. lätt framkallar matsmältningsstörningar, och åt kor, emedan den anses giva mjölken dålig smak, vilket dock är fallet blott vid ensidig utfodring och brist på saftigt foder. B ö n-h. är i näringsvärde fullt jämngod med ärt- och vicker-h. men bör på grund av sin grovhet helst givas skuren till hackelse.

F r ö-h. efter klöver och gräs användes vanligen jämte annan h.; den senare anses vara jämngod med fin vårsädes-h.

Plats i utfodringen. På grund av sitt låga näringsvärde tjänar höstsädes-h. huvudsakligen till fyllnadsfoder, d. v. s. för att giva fodret lämplig rymd (se Foder) och särskilt som hackelse i hästarnas foder för att förmå dem att tugga därmed blandat kraftfoder. Åt djur, som stå på underhållsfoder, kan höstsädes-h. utgöra större delen av fodret och vårsädes-h. lämna hela underhållsfodret. Mängden halm i utfodringen växlar mycket, väsentligen efter hömängden, och kan, där hötillgången är obetydlig, uppgå till 6—8 kg. för stort djur. På grund av sin (med undantag för havre-h.) stoppande verkan passar h. bäst till utfodring tillsammans med rotfrukter, dränk, blast, betmassa och andra lösande foderslag. Oftast gives h. vid slutet av utfodringen eller till nattfoder, så att djuren få upptaga så mycket de behöva för full mättnad.

övervägande halmfoder åt kor gör smöret torrt och hårt.

Den h., som ej åtgår till foder, användes huvudsakligen till strö, en del även till taktäckning (se Tak) samt som råämne för cellulosaberedning. Se Cellulosa.

(N. H.) H. J. Dft.

Halmens ry m d v i k t växlar efter 4ess sammanpressning, så att höstsädesh. väger 35—50 kg. i lada och omkring 50 kg. i tstack per m3., vårsädeshalm något mer, upp till 60 kg. per m3.

Halmpress. Stråfoder pressas i bålar för att spara utrymme, vilket är av största betydelse vid dess transport å järnväg och fartyg men även är önskvärt för att kunna i största möjliga mån tillgodogöra utrymme under tak och undvika stackning i fria luften. Genom pressningen underlättas även lassning och transport från tröskverket till halmladan eller stacken, från dessa till kreatursstallarna och från en ort till annan, likasom den även kan möjliggöra en avsevärd arbetsbesparing härvid. Slutligen medför pressningen i balar av känd och jämn storlek en bättre översikt över tillgången på foder och strö och underlättar därigenom en planmässig fördelning av dessa nödvändighetsvaror.

För transport på järnväg eller fartyg användas helst s. k. hårdpressa r, i vilka halmen sammanpressas till balar om 120—150 kg. per m3. Dessa pressars konstruktion överensstämmer i huvudsak med de kontinuerliga höpressarnas (se Höpress), men de äro vanligen starkare byggda samt försedda med självver-kande anordning för transporten från tröskverkets halmskakare samt en i förbindelse med presskolven arbetande inmatare, som nedpackar halmen i presstrumman, där den sammanpressas och ombindes med glödgad järntråd.

Munktells halmpress.

— För pressning av halm för hemmaförbrukning finnas s. k. lättpressa r, i vilka pressningen ej blir mycket hårdare än i en stack, eller omkring 50—60 kg. per kbm. (20—25 kg. per bal). Även finnas maskiner, i vilka halmen blott packas av roterande eller svängande armar. Dessa pressar äro vanligen bredare än hårdpressarna — intill 150 cm.

— och avpassade efter tröskverkets bredd, så att de sammanpressa halmen så, som den faller från skakarna, utan att hopböja halmstråna. På grund av den lindrigare pressningen kunna bålarna bindas med vanligt bindgarn, så att den för djuren farliga järntråden undgås, och pressarna äro ofta försedda med självverkande bindareapparat. De fullständigaste äro försedda437

med en agntransportör, som avlämnar agnar och boss jämnt fördelade i halmmassan, samt med en transportbana, på vilken bålarna automatiskt skjutas fram till vagnen, stacken eller halmladan. Självfallet äro halmpressarna så dyra, att de ej kunna betala sig annat än vid tröskning av stora massor säd. — Litt.: Med-del. N:o 24 fr. Maskin- och redskapsprovnings-anstalterna, 1916. Statens Redskabspröver, 21 Beretning, Kjöbenh. 1919.

Halmskakare. Se Tröskverk.

Halmstekel, Cephus pygmceus L., är en liten oansenlig stekel, vars fotlösa, bakåt tillspetsade, vita larver leva inuti strån av gräs. Har i vårt land blott sällan anträffats, men är utomlands känd som skadedjur bl. a. på sädesslagen. A. T—n.

Hals kallas hos husdjuren den del, som ligger mellan huvudet och bogpartiet samt har till underlag halskotorna, nackbandet och dithörande muskler. Halsens övre rand kallas h a 1 s k a m (hos hästen m a n k a m) och den undre struprand. Nacke kallas den främre övre delen av halsen, som ligger omedelbart bakom huvudet och har de två första halskotorna till underlag. Ö r o n k ö r-telpartiet benämnes den del, som ligger nedanför de båda halskotorna omedelbart bakom underkäkens bakre rand. Hos häst och nötkreatur har halsens utseende och form en viss betydelse vid bedömandet av deras värde för olika ändamål. Hos ridhästar bör halsen vara smal och tunn med väl markerade muskler, lång nacke och rymligt öronkörtelparti samt tämligen lågt ansatt, så att tydlig avsats bildas vid övergången i manken, det s. k. yxhugget eller lans märke t. Mankammen bör vara tunn och lindrigt bågböjd och strupranden rak och bred. Svanhals benämnes en h., som är lång och högt ansatt, så att den direkt utgår från manken utan någon avsats dem emellan och dessutom föres högt och något bågböjd. Svanhals åtföljes ofta av en lång och något vek rygg, och den starka resningen av halsen gör, att ryggen lätt sänker sig och hästen blir svankryggig. En kort och lågt ansatt h. med konkav halskam och konvex struprand kallas h j o r t h a 1 s, en h.-form, som oftast förekommer hos hästar tillhörande den kir-gisiska rasgruppen. Nacken är då också kort och öronkörtelpartiet fyllt, så att hästen ej kan få ned huvudet i den önskade vertikala riktningen, då halsen är rest, utan för det nästan horisontellt eller »sticker med nosen» samt därigenom blir mer svårstyrd, än då tyglarna verka vinkelrätt mot käkarna, såsom då huvudet har vertikal ställning. Hos vagnshästar bör halsen vara högt ansatt samt helst något längre och grövre än hos ridhästar. Hos arbetshästen bör halsen vara bred och tjock, då framdelen därigenom blir tyngre och hästen kan »lägga mera vikt i selen». En allt för bred h. med starkt utvecklad mankam kallas s päckbals

eller, om mankammen faller över åt ena sidan,, hanghals.

Även hos nötkreaturen växla halsens form och utseende betydligt hos olika typer och raser. Hos utpräglade mjölkdjur är den lång och tunn med tunn och oftast något konkav halskam, då däremot en kort och bred h. med köttig, avrundad halskam och jämn övergång i manken och bogarna är utmärkande för göd^ typen (se Gödning). Även hos fåren, där en utpräglad gödtyp vanligen är önskvärd, bör halsen vara kort och rak med bred nacke och köttig halskam. En lång och smal, S-formigt böjd h. är ett vanligt fel hos de oförädlade lantfå-ren. E. N—m.

Halsinflammation är en inflammation i svalget, vanligen åtföljd av katarr i struphuvudets och näsans slemhinna. Sjukdomen förer kommer oftast hos häst och svin och kännetecknas av ansvällning och ömhet i svalgtrakten, svårighet att svälja (salivflytning, vatten och foderpartiklar komma vid svällningen ut genom näsan), flytningar från näsborrarna av ett var blandat, ofta även med foderpartiklar bemängt slem, torr, hård hosta och ofta även feber. Vanligen är förloppet godartat, men sjukdomen kan stundom kompliceras genom uppkomsten av bölder i svalget, som kunna öppna sig inåt, så att var eller, på grund av den försvårade svalningen, även foderpartiklar komma ned i lungorna och förorsaka lungbrand, Genom stark ansvällning av struphuvudets slemhinna kan även andningen försvåras, vilket särskilt brukar inträffa hos svin: andningen blir då väsande, huvudet hålles stelt, frambenen utspärrade, och djuret får ett ängsligt uttryck i blicken. Behandlingen består i anläggande av ett våtvärmande omslag på så sätt, att strupgången och trakten bakom underkäksgrenen (öronkörtelpartiet) fylles med i Burows lösning fuktade blånor, som sedan täckas med ett fyrkantigt stycke vaxduk eller vaxtaft (omkr, 1/2 m. i kvadrat för häst) och därutanpå torr vadd samt ytterst ett stycke filt eller fårskinn, som med breda band eller remmar fastbindes omkring halsen och i grimman eller över nosen. Man tillser, att kanterna sluta så tätt till som möjligt. För övrigt sörjes för frisk luft, mjukt, saftigt foder (grönfoder, rotfrukter, socker-snitsel, klivälling) och ständig tillgång till rent, friskt vatten, som för hästar bör sättas i krubban, då de ha svårare att svälja med sänkt huvud. Ingivning av medicin bör undr vikas på grund av den försvårade svälj ningen, då medicinen eljes lätt kommer i luftstrupem

E. N—m.

Halskotor. Se Skelett.

Halsrem, h a 1 s r i n g. Se Grimma.

Haltica. Se Jordloppa.

Halvblod. Ordet användes ofta mindre riktigt (jfr Fullblod) för att beteckna i allmänhet avkomma av ett renrasigt djur och ett djur av annan ras eller rasblandning, särskilt kors-438

»ingar mellan fullblodshäst och häst av kallblodigt slag.

; EE a 1 v 1? 1 o d s h ä s t betecknar enligt vanligt språkbruk blandning av orientaliskt eller engelskt fullblod med kallblodig ras, oavsett graden av förädling. »En halvblodsnäst kan Sålunda stå fullblodet så nära, att den endast genom en konventionell överenskommelse synes skild från detsamma, men det finns även halv-biodshästar, som av sina föräldrar fått en försvinnande liten dos ädelt blod.» (C. G. Wrangel). Hit räknas såväl de raser, vilka redan i äldre tid förädlats med tillhjälp av orientaliskt blod, ss. spanska, italienska hästar och den sydfranska Limousin-rasen, som de hästslag, som i senare tid framgått av korsning med engelskt eller orientaliskt fullblod. Bland dessa senare intages främsta platsen av de engelska raserna eller hästslagen, vilka ofta knappt kunna skiljas genom särskilda raskännetecken. Sådana äro engelsk jakthäst, hack, hackney (se d. o.), Clevelands-, Yorkshire- och Poloponnyn. Med användning av engelskt full- och halvblod har i flertalet länder halvblodsstammar frambragts, av vilka åtskilliga pläga betecknas som särskilda raser. Sådana äro Frankrikes Ang-lonormandiska häst, Tysklands Ostpreussare, Hannoveranare, Oldenburgare och Holstei-nare (se d. o.), Amerikanska tra vare och Danmarks Frederiksborgshäst (se Danmarks häst* raser).

Vid halvblodsaveln i Sverige användes engelskt fullblod, Hannoveranare, Oldenburgare och Ostpreussare.

Halvgräs, gräsliknande växter, som ej såsom de egentliga gräsen hava ihåligt strå och gräsblomma (jfr Gräs). Växa huvudsakligen på sänk eller vatt ent äckt mark. Hit hörande växter hava i allmänhet ett avsevärt lägre fodervärde än de egentliga gräsen, vilket, då de vanligen hava fullt så hög halt av närande ämnen, i viss mån förklaras aven lägre smältbarhet och delvis av mindre smaklighet för djuren. De viktigaste hithörande växtgrupperna äro starr, säv och tåg (se d. o.).

Hamburgare. Se Höns.

Hamling, en form av skogsskötsel, som tbrukas i skogfattiga trakter, varvid endast trädens grenar, eventuellt även topparna, Skördas. H. avser dels att skaffa bränsle men framförallt lövfoder. Vid h. böra grenarna avskäras några cm. från stammen, så att sår-ytorna lättare övervallas. Nästa gång skäras de nyutväxta grenarna också av ett stycke från basen. Barken bör vid h. ej uppf längas. För h.. lämpa sig alm, ask, asp, avenbok, björk, lind och lönn, men särskilt pil- och poppelarter. I sydligaste Skåne förekomma pilrader utmed vägar, i ägogränser m. m., och skördas här skotten med några få års omloppstid. H. spelar här en rätt stor roll i befolkningens hushållning. G. Sch.

Hammarband, även kallad s y 11, kallas

klenare bjälkar, som sammanhålla stolp väggar etc. upptill i horisontell led vid bjälklag eller, jdär sådant icke förekommer, vid yttertak. I h* skola såväl stolpar intappas som bjälkar och takstolar infällas och fastgöras med grov ekspik. De horisontella reglar, som förekomma mellan stolparna samt över och under fönsteröppningar o. d. för panelens fast gör ande, benämnas tvärreglar. Jfr Hopfogning av virke. L. N. Gramén.

Hampa, Cannabis sativa L., är en ettårig ört av hampfamiljen, Cannabinaceœ, besläktad med humle, och har likasom denna han- och honblommor på skilda stånd. Frukten (»fröt»), en i-fröig nöt, väger omkr. 16 g. per 1,000 st. och 45 kg. per hi. God handelsvara bör gro minst 90 %. H. härstammar från Asien och förekommer ännu vild i Persien, Indien och Sibirien. Den har sedan förhistorisk tid odlats i de flesta länder i Asien och Europa, i den senare världsdelen numera företrädesvis i Ryssland, Italien, Ungern, Österrike, Frankrike, Belgien och Syd-Tyskland. I Sverige synes dess odling hava haft en viss betydelse redan i början av medeltiden, då den omtalas i vissa av våra landskapslagar, men odlingen har numera så gott som upphört hos oss, väl huvudsakligen på grund av införseln av billiga spånadsämnen och folkets obenägenhet för arbetet med dess skörd och tågans beredning. H. finner dock i större delen av landet, ända upp i Jämtland, lämpliga växtförhållanden, giver säkra skördar och är en bra förfrukt.

H. trives liksom lin bäst i fuktigt klimat, på en djup, lätt men ej uttorkande, mullrik, starkt gödslad jord och går väl till på kärr jord. Den tål till följd av stjälkens styvhet riklig gödsling; vanligen gödslas med kreatursgödsel och stundom thomasfosfat och aska på hösten och tillskott på våren av gödselvatten, superfosfat och kalisalt, särdeles på kärrjord. H. fordrar lucker jord och passar därför mindre väl på vallbrott men är eljes ej noga på förfrukt. Vid rik tillgång på näring kan h. odlas flere år å rad efter sig sj älv och lämnar på grund av den rika gödslingen och ogräsets undertryckande av det starka bladverket jorden efter sig i utmärkt skick. H. är frostöm, varför den ej bör sås förr, än vårfrosterna äro över. Den bör sås tjockt för att lämna stor skörd av fin tåga och kväva ogräset. Vid radsådd av högvuxen h. sås i Tyskland 60—80 men av den ryska mer lågvuxna sorten, som giver mer frö, 80—100 kg. per ha., i Skandinavien troligen helst ännu tjockare, i bredsådd eller helst i rader med 40—50 cm. avstånd och myllas 3—5 cm. djupt. Efter bredsådd böra »hamp-spöken»

uppsättas för att avhålla fåglar. Om radsådd skett, är en häckning med svag kupning att förorda. Skörden sker i sydligare länder ofta så, att hanstånden skördas genast de blommat, då de lämna en fin tåga, under det att honstånden få, stå till frömognajcj; däri-439

genom- erhålles en fröskörd av ända till -1,000 kg. per ha. men en dålig tåga. .Där fröt ej säkert hinner full mognad och stjälken är svår . att torka på hösten, ss. i Sverige ofta är fallet, är icke skäl att på detta sätt dröja med skörden. H. ryckes (»ruskas») liksom linet eller skäres med skära och bindes i knippor samt skylas och behandlas vid skörd oph beredning som lin. Skylar av fröhampa böra halmtäckas för att skyddas mot fåglar. Fröt avtröskas ofta med käppar. Skördemängden beräknas i Tyskland till ungefär dubbelt mot lin: 4,000—8,000 kg. torr stjälk med 15—20 % tåga eller 600—1,500 kg. beredd tåga samt 500—1,000 kg. frö per ha. På mulljord blir fröskörden liten. Som »bladväxt» odlas rätt allmänt i trädgårdar j ä 11 e-h., var. gigantea. (Se Blomsterodling.)

Hampfrö innehåller 30—35 % olja och är därför ett utmärkt gödfoder för fjäderfä och användes även till föda åt burfåglar. Det lär givas åt hondjur av de större husdjuren för att uppliva brunsten. Fröt användes dock huvudsakligen till oljeberedning och återstoden, hampfrökakcr, till kraftfoder (se Oljekakor).

Hampfrökakor. Se Oljekakor.

Hampolja. Se Fett.

Hampus. Se Äpple.

Handavläggare. Se Skördemaskin.

Handel. Se Gödselhandel, Foderhandel, Utsädeshandel.

Handredskap tillverkades tidigare i regel hemma vid gården och voro då mest av klumpig , och ofullkomlig beskaffenhet. En verklig reform i detta avseende har skett genom den på 1860-talet började införseln av amerikanska h., som utmärkte sig för mer praktisk och smäcker form samt mindre tyngd, det senare till stor del genom användning av de starka och elastiska träslagen ask och hickory till skaft m. m. De amerikanska modellerna hava tjänat till mönster vid den inhemska fabriksmässiga tillverkningen, som sedan uppstått och numera i huvudsak fyller landets behov. H. bör likasom annan redskap hållas ren och torr och därför förvaras under tak, synnerligen som askvirket, som mestadels ingår i dem, lätt ruttnar. Se Grep, Hacka, Lie, Spade, Skovel.

Hank. 1. Som ett slags avledande medel användes förr h., bestående av ett band, en läderrem, tagelfläta eller stundom en smal vidja, som fördes in genom en öppning i huden i underhudsbindväven, 10—30 cm. långt, och ut genom en annan öppning. För att hindra hanken att glida ut bands antingen en pinne i vardera änden eller förenades hans båda ändar till en ring. Man trodde, att den rikliga var-' avsöndring, som uppstod ur såren, utgjordes av de fördärvade kroppssafter, som framkallade sjukdomarna och som på detta sätt avlägsnades. För att öka verkan beströks hanken stundom med vissa retande medel, ss. terpen-

tin, prustrottinktur m; m;, och för att hålla såret Öppet borde hanken varje dag dragas fram och tillbaka. H. har numera helt och hållet kommit ur bruk. E. N—m.

2. Vidja, varmed virkesdelar hopfästas, t. ex. störparen i en gärdesgård. Se Hägnad.

Hannoveranare, ett halvblodshastslag,, som sedan århundraden åtnjutit erkännande, uppfödes över hela Hannover men går bäst till på de bördiga stränderna av Elbe, Weser och Ems samt dessas bifloder. Under tiden 1714— 1837, då Hannover var förenat med England, infördes därifrån en mängd ädla hästar, varigenom landets hästras blivit starkt påverkad av engelskt fullblod, men den har de utmärkta betes- och foderförhållandena att tacka för sin storlek och mäktighet. Av stor betydelse för detta hästslags utveckling har varit den välskötta hingstdepån vid Celle, varifrån hingstar av mycket hög klass varit utstationerade och flitigt använts av uppfödarna. H. är en jämförelsevis tung ädel häst, mer vagns- än utpräglad ridhäst-typ, dock lättare än Olden-burgare, från vilka han skiljer sig genom lägre halsföring och lägre rörelser samt mera markerad manke. Färgen är övervägande brun, men fuxfärg är ej ovanlig. Näslinjen är ej sällan något svängd utåt, halsen tämligen lång, lågt buren, ryggen stark om än något lång och ledgångarna starka, stora. Storlek 158—170 cm. Till Sverige ha en mängd avelsdjur importerats, varför det hannoveranska blodet är övervägande hos våra ädla hästar. Hingstdepåerna vid Flyinge och Strömsholm äro även till avsevärd del grundade på import från .Hannover. Wilh* H—r.

Hare och harjakt. Av harsläktet, Lepus, tillhörande gnagarnas ordning, Glires, finnas i Sverige 2 arter, den inhemska, över hela landet spridda nordiska haren, L. timidus L., och tysk h., L. europœus Pall., vilken senare började inplanteras här i slutet av 1800-talet och numera vunnit stor utbredning i södra Sverige, framför allt i Skåne.

Av svensk 1. nordisk h. skiljer man mellan fjäll-hare, som blir vit om vintern och tillhör norra och mellersta Sverige, samt m o h a r e, som har blågrå vinterdräkt och förhärskar i landets södra delar. Den nordiska haren är bunden vid skogen men träffas dock allmännare i mer odlade trakter än i obygder; han trivs bäst i lövskogsblandad barrskog, här och där avbruten av odlingar, fall och gräsrika småkärr. Vid snötäckt mark röjes han av de karakteristiska hoppspåren, som stå med avtrycken av de stora, kraftiga .bakfötterna ett stycke framför de i linje ställda, .betydligt mindre fjäten av framfötterna. Såsom de långa öronen giva vid handen, är hans hörsel utomordentligt skarp. I likhet med andra nattdjur ser han dåligt om dagen, håller sig då stilla i sin lega oqh går först mot skymningen ut på proviantering. Han trycker vi4 440

fara och springer icke upp, förrän han ser sig vara upptäckt. Driven av hundar springer han undan i en större eller mindre bukt, så att han efter en stund återkommer ungefär till samma ställe, där han skrämdes upp. Då han vid dagningen lämnar betesplatsen för att söka vila, går han alltid tillbaka ett stycke i sina egna spår, gör en »lycka», som det heter på jägarspråket, varefter han tager några långa språng åt sidan för att slutligen sätta sig, vänd mot vinden. På ungefär samma sätt beter han sig under drev för att vilseleda och komma un-

tf

Harspår.

dan sina förföljare. Han livnär sig av gräs, knoppar, blad, bär och andra växtämnen, om vintern huvudsakligen av bark från asp, sälg och björk, varigenom avsevärd skada kan åstadkommas (se Fruktodling), samt av råg-brodd på åkrar i skogskanten. Liksom alla gnagare fortplantar han sig mycket starkt. En fullvuxen hona sätter i regeln årligen 3 kullar med 3—5 ungar i varje, första kullen i mars eller april, den andra i slutet av maj eller början av juni och den tredje i juli— augusti.

Tyska haren är ett utpräglat fältdjur och träffas året om och alla tider på dygnet ute på ängar och åkrar men trives ej i större sammanhängande skogar. Hans födoämnen äro ungefär desamma som den svenska harens. Om vintern gör han stundom betydlig skada i trädgårdar och planteringar genom att skala barken av träden. Han skiljes från föregående lättast genom avsevärt längre öron och dubbelt så lång, på översidan svart svans. Han är året om grå med gulbruna stickelhår. Han ynglar vanligen 4 ggr om året med 1—5 ungar i kullen.

Jakt å hare är enligt jakttabellen 1922 tilllåten i de 4 nordligaste länen 1/9—28/2> i Malmöhus och Kristianstads län "/ 9-31/12 (Blek. 1.16/9-15/2) och i övriga delar av riket 1/9—15/2. Vår svenska hare jagas så gott som uteslutande med stövare. I början av jakttiden bör jakten företagas tidigt om morgnarna, innan daggen hunnit avdunsta,

eller framåt aftnarna, då hararna åter börjat röra på sig. Mest lönande är jakten på spårsnö under senhösten och vintern. Vid blåst träffas haren merendels på läsidan av berg och skogsbackar, vid oväder och starkt snöfall uppsöker han de tätaste snåren o. s. v. Särskilt under senhösten, då hararna blivit vita men marken ännu är bar, ligga de så hårt, att de endast med svårighet kunna »resas» av hunden. Det blir då jägarens sak att med rop och handklappningar söka få jösse på benen. Likaså bör han komma hundarna till hjälp, då de under drevet tappa spåret eller förspringa sig vid harens »lyckor» och avsprång. Är drevet i gång, uppsöker jägaren en plats, där han kan beräkna, att haren skall gå fram, ss. i öppningar och gläntor i skogen, gamla igenvuxna kolbottnar, landsvägar, fägator och ställen, där gångstigar korsa varandra, vid grindar och gärdsgårdsskä], slogängar, släta berghällar, bäckdalar, sjöstränder o. s. v. Skytten bör ställa sig så, att han har fri utsikt åt alla håll. Att söka betäckning är onödigt, då haren på dagen ej ser bättre, än att han mitt på en öppen väg kan springa så gott som rakt på jägaren, blott denne håller sig stilla och tyst. Harens sätt att gå undan för hundarna är ganska olika, beroende på djurets ålder och kön. Ungharar hålla i början av jakttiden sällan några ordentliga bukter, utan kryssa hit och dit i den tätaste snårmarken, där de trycka, så ofta de få tillfälle. Trött jagade taga de ofta sin tillflykt ned i ett stengryt, under ett rotvalv eller en lada. Honan gör kortare och mer regelbundna bukter än hanen, vilken ofta sträcker ut mycket långt och dessutom använder varjehanda finter för att krångla bort spåret. På spårsnö skjutes haren även utan hund, varvid man följer hans spår, tills man finner, att han gjort »avsprång» för att sätta sig, varpå man ringar in spåret i allt mindre cirklar, då man till sist brukar få syn på haren, där han sitter, eller få tillfälle att skjuta honom, då han springer upp.

Tyska haren skjutes vanligen under klappjakt. Dock kan han jagas även med stående hund samt med stövare, varvid han beter sig ungefär som den svenska haren. Han blir betydligt större än denna, men lämnar icke så smaklig stek.

Ehuru haren ej är hårdskjuten, fordras, att han skall bliva träffad i de ädlare delarna, om han skall stanna på platsen. En skadskjuten hare dödas lättast, om man fattar honom vid bakbenen och slår honom mot en sten eller ett träd, så att ryggen knäckes, eller också med handen ger honom ett par kraftiga slag bakom öronen. Till harjakt användes vanligen i

början av jakttiden hagel n:r 3—4, under vintern n:r 5—6. T. H—1.

Hareida. Se Dykand.

Harkrankar, fam. Tipulidæ, jättestora myggor med oproportionerligt långa, ytterst fina och bräckliga ben. Larverna leva i jör-44i

den, särskilt fuktig sådan. De äro grå, fotlösa, framtill spetsiga, baktill tvärt avhuggna med stjärnformigt anordnade utskott kring de båda av svarta, runda lock täckta andrörsöpp-ningarna. De leva av mjuka växtdelar i jordytan och kunna, då de förekomma i större mängd, vanligen pä nyodlade mossmarker, göra avsevärd skada. I samma mån som marken uttorkas, minskas de i antal eller försvinna. A. T—n.

Harkål. Lapsana communis L., en i— 2-årig, korgblomstrig ört, som förekommer som allmänt ogräs i första och stundom andra års vallar, dit den kommer med frö., som är vanlig förorening i klöverfrö. Fröt (se Ogräs, fröfig. 8) är så stort, att det lätt kan avlägsnas genom sållning.

Harpa. Ordet användes för att beteckna enkla sållredskap för sortering av olika varor efter grovleken. Sten- och g r u s-h. består av en rektangulär, långsträckt ram med långsgående, helst på hörn fästa träribbor eller oftare järnstänger. Vid användningen uppställes redskapet i lutande ställning, och då jorden kastas mot detsamma, falla de smärre delarna genom mellanrummen ned under detsamma, men stenarna framför. P o t a t i s-h., som är konstruerad på samma sätt, anbringas även i en ställning med anordning för harpans skakning (se Potatissorteringsmaskin). Ä r t -h. har även liknande konstruktion men har stålsträngar, vilka genom förskjutning av ramen till m. 1. m. sneda vinklar kunna inställas till olika mellanrum. En dylik h. kan med fördel användas för rensning och sortering av lingon och blåbär. Ordet användes även för att beteckna redskap med såll, som ej äro harpliknande utan bestå av trådnät e. dyl. Se Rensnings- och Sorteringsmaskin.

Harpest. Se Inälvsmaskar.

Harr, Thymallus vulgaris L., av laxfiskarnas familj, Salmonidæ, liknar närmast sikarna men skiljer sig från dem genom stor och hög ryggfena, vars bas är minst lika lång som huvudet. Kroppen är spolformig. Har små spetsiga tänder och korta, glest sittande gäl-räfständer. Blir 40—60 cm. lång. Kött vitt och gott. Förekommer huvudsakligen i nordliga Sverige från Dalälven norrut, framför allt i rinnande vatten och i Bottniska viken, men dessutom i Vänerns och Klarälvens vattensystem, Vättern och Lagan. Lever mest av vatteninsekter men äter även fiskrom. Leker tidigt på varen. God sportsfisk. H. N.

Harts kallas av växter avsöndrade blandningar av flere olika organiska ämnen, som äro fasta eller halvfasta, i vatten helt eller delvis olösliga men lösliga i alkohol, eter, oljor, kol-svavla m. m. I växterna förekomma de dels ss. balsamer eller lösningar i eteriska oljor, estrar eller aromatiska syror, dels som gummihartser, blandningar med gummiartade ämnen, bildande mjölksaft hos vissa

växtarter. Då dessa flytande avsöndringar intorka, bilda de hårdharts. Åtskilliga av dem, t. ex. vanligt h. eller kolofonium, kopal-, mastix- och schellackharts, användas för beredning av fernissa (se d. o), kitt och lack, andra, ss. dyvelsträck, gummigutta, kopaivabalsam m. fl., som medicin. Jfr Kåda.

Hartsgallvecklaren, Tortrix (Evetria) resi-nella L., är en liten fjäril med svartbruna, av smala, vågiga, blygrå tvärlinjer prydda framvingar. Larven anträffas ensidigt sittande i kådknölar på unga skott på tallar. Han gnager i märgen av skottet, vars ovanför befintliga del vanligen därför vissnar. Då sällan toppskott angripas, är skadan vanligen av ringa betydelse. A. T—n.

Harv är av urgammalt ursprung, dock antagligen yngre än plogen, samt numera utbildad i en mängd former, som kunna indelas sålunda:

I. H. med styva pinnar eller knivar:

a. med stel ram: 1. rätpinn-h. 2.; krokpinn-h., exstirpator, grubber, alvluckrare, al; 3. knivh.; 4. billharvar: klösh., exstirpator, grubber, gåsfot-, akme-, spiral-, skyffel-, tistel-h.;

b. med ledad ram: länk-, kedje-, ängsh»

II. H. med fjädrande pinnar: fjädern., fjä-derkultivator.

III. H. med roterande delar: i. rull-h.J 2. tallriks- och spad-h.

Efter arbetsdjupet skiljer man mellan: t. alv-harvar, som nedtränga i älven; 2. djupnar» var, som kunna arbeta till matjordens hela djup; 3. slätharvar, som nedtränga till omkring 10 cm., samt 4. y t h a r v a r, som arbeta blott i översta ytlagret. Inom dessa avdelningar finnas en mängd olika harvkonstruktioner. (Se nedan.)

Arbetssättet och verkan beror av redskapets konstruktion och inställning. Det bör bearbeta jorden jämnt till hela sin bredd, så att pinnspåreh komma på lika avstånd och aldrig två pinnar gå i samma spår samt tillika de pinnar, som lämna närbelägna spår, sitta på så stort inbördes avstånd, att ej kokor eller torvor lätt fastna» Härför erfordras en regelbunden anordning av pinnarna, men även ramens form inverkar. De förr vanligaste rektangulära ramarna med 1 dragpunkt fylla ej dessa ändamål, emedan de lätt svänga, så att spåren från pinnarna i samma längsbalk komma gruppvis, en olägenhet, som undanröjts genom sammankoppling av flere enkla ramar, vilket motverkar svängningarna, samt genom längsbalkarnas brytning till sicksackform. Felet undvikes även lättare vid användning av 3-kantiga ramar (ss. vanliga klösharvar), vilken form är lämpligare för tyngre, längre harvar än för lätta och breda, vilka vid denna form få alltför ostadig gång. Harvens luckrande, - omrörande och jämnande verkan pä44?

- jorden befordras nämligen väl av en slingrande rörelse, men blir ojämn, om harven hoppar eller slänger, så att den vrides ur körriktningen.] Den önskvärda jämna rörligheten nås bäst vid en i en punkt anspänd h., genom att längden är större än bredden och den största bredden ligger bakom redskapets tyngdpunkt, men framför allt genom.rörlig sammankoppling av flere enkla harvar vid en gemensam dragbom. Än . större stadga har en h., som går på hjul, varvid önskvärd rörlighet nås, om de arbetande delarna äro fästa på rörliga armar. Fullt stela .hjulharvar passa företrädesvis för sammanhängande jords djupare luckring men mindre för matjordens finfördelning. Arbetsdjupet bör vara jämnt och ställbart. Djupgången kan , regleras genom redskapets belastning, olika nspänning, bärhjulens inställning samt pinnarnas inställning i olika riktning mot jorden. En högt anbragt dragpunkt och lång anspän-ning medför djupare gång än låg och kort an-spähning. På nyare h.-typer brukar djup-"gången regleras genom bärhjulens inställning 'till olika djup och i synnerhet genom pinnarnas till olika vinkel, i det att frarriåtriktade pinnar medföra djupare, bakåtriktade grundare gång än lodrätt ställda. Pinnarnas verkan ökas genom att de äro fjädrande liksom genom att spetsen är utbredd till en bill, kniv eller skyffel. Den önskvärda, noggranna anslutningen till marken vinnes genom enkla harvars ledbara sammankoppling, så att de kunna följa tegar-nas kullrighet, och vinnes hos harvar, som skola arbeta på ojämn mark, genom att ramen är nätformigt ledad. (Kedje-, ängs-, länkh.) Vissa harvtyper äro avsedda att ej blott luckra utan även omblanda och vända jorden; så de förr * brukliga, för säds jmyllning avsedda myll-, h a r v a r n a eller myllkammar n*a med ensidiga billar, den på 1880-talet införda, nu . försvunna akmeharven, som arbetade med släpande, svagt spiralvridna, skarpa järnskenor, de nyare spiralharvarna samt i synnerhet tallriks- och spadharvar, vilka i sitt arbete närma sig plogen.

Hållbarheten har starkt ökats genom -övergången från trä till järn och numera mest till stål, ej blott i de i jorden arbetande delarna utan även i ram och annat tillbehör. Ett annat, senare framsteg är, att slitna delar (pinnar, spetsar och billar på dessa m. m.) kunna utbytas mot nya, Vilka numera allmänt finnas i handeln. Alla löstagbara delar böra vara säkert fästa, så att de ej lossna under arbetet; pinnarna böra hava kantig hals, så de ej kunna vrida sig. Genom utbyte av arbetande delar kan samma redskap ändras för olika arbete.

Har v ty per: Ris-, törn- eller kvist-n., hopflätad av taggiga eller risiga kvistar, användes fordom vid svedjebruk för spridning av aska och myllning av utsäde och har i nutiden kommit till användning för myllning av skogsfrö, dock vanligen förändrad så, att den

utgöres av en rund stock, som är besatt me d järnpinnar i st. f. kvistar. Se Markberedriing.

Kedjeharv, bestående av ett nät av kantiga eller skarpa järnlänkar, konstruerades i England för grund myllning av vallfrö och har sedan även brukats för att riva upp mossa och luckra ytan i ängar. Nutida ä n g s h a r-v a r hava länkarna försedda med skarpa järnpinnar av olika längd å harvens båda sidor, som sålunda göra olika kraftigt arbete. Liknande användning har den gamla småländska länkharven, som består av i båda ändar på runda järnaxlar uppträdda träklossar, vardera med en rät järnpinne. De enkla ängs-harvarnas bredd plägar vara omkr. i m.; de köras vanligen 2-kopplade.

Rätpin n-1. slä t-h., som är en urgammal h.-typ hos många folk, utgjordes fordom oftast av en rektangulär träram .med 4—6 längsbalkar, förenade genom tvärslåar och försedda med raka trä- eller senare järnpinnar samt anspänd nära ena hörnet. För att avhjälpa felet, att pinnspå-ren blevo glesare i harvdragets kanter, gav den

Ställbar rätpinnharv.

systematiska täckdikningens uppfinnare, Smith, i början av 1800-talet längsbalkarna en sned riktning, varigenom uppkom romboidal-harven, vilken senare utvecklades till d i a g o n a 1- och slutligen s i c k s a c k-h., den form, som numera är rådande hos släthar-var med järnram. De vanliga rätpinnharvarna hava vanligen 20—30 pinnar och en arbets-bredd av

omkring 1—1.2 m. samt användas mest 2—5 sammankopplade. En dylik h. är 1 o o-p innharv en, bestående av 5 mycket lätta enkelharvar, samt o g r ä s'h a r v e n, vilken har pinnarnas nedre del formad som ett halverat rör, varigenom de hindras att nedtränga i jorden men förstöra de grundrotade

Klösharv.OA-tr-

443

späda ogräsplantorna; den användes vanligen 3-kopplad. Ställbara r ä t p i n n h a r-v a r hava pinnarna fästa vid med en hävstång vridbara tvärbalkar, varigenom de kunna ställas olika djupt. ,;!'.. Krokpinn- och klösharvar, de förra med spetsiga, de senare med'till en bill formade pinnar, började i Sverige att åtminstone något, allmännare användas först i senare delen av 1700-talet. Särskilt de senare, i Danmark kallade svens k-h., blevo under 1800-talet de allmännaste djupgående harvar-na, vanligen med 3-sidig ram, med pinnar och 1.1—1.3 m. arbetsbredd. För att bättre avskära rotogräs, utbreddes billarna till en platt »gåsfot» eller ett skyffeljärn, (gåsfot-, tistel-h. För uppristning av äng gjordes pinnarna knivformiga, knivharv. En nyare, mindre spridd form ar spir.alha.r-v e n, vars billar äro mot spetsen svagt spiralvridna. För djupare bearbetning hava grova harvar med ett fåtal långa pinnar konstruerats. En sådan är den i övre Norrland använda 3-, 5- eller 7-k loalen. Exstirpator kallades en i början av 1800-talet från England inf ord dylik h.-typ med spetsiga eller billformade pinnar, avsedd att genomarbeta helamat jordslagret och även nedtränga i älven; detta namn användes numera allmänt för grova harvar. Grubb er, skarifikator och k u 11 i-vätor voro andra benämningar på grova harvar, som genom matjorden arbeta i älven, under det att a 1 v 1 u c k r a r e (se d. o.) beteckna harvar, som gå i öppna fåran efter plogen. Dylika alvluckrande redskap fordra mycket stor dragkraft och passa bäst för motordrift och användas föga i Sverige. F j äder-h., som arbsta med bågböjda, elastiska stålfjädrar, äro en amerikansk h.-typ, som infördes hit på 1880-talet och numera till största delen undanträngt andra djupgående harvar. De hava C- eller S-formade fjädrar med eller utan lösa spetsar och fästa antingen vid orörliga ramar eller vid med en hävstång vridbara axlar, varigenom de kunna inställas för olika arbetsdjup. De ha vanligen 7—11 pinnar och 0.7—.1.2 m. arbetsbredd samt brukas enkla eller kopplade. Grövre ,fjäderharvar på hjul kallas vanligen f j ä d e r k u 11 i v a t o r e r; de gå stadigare,särdeless de>amerikanska på- 2v höga hjul; dessa ha fjädrarna fästa på ett flertal, av varandra oberoende rörliga ramar, vardera bärande 3—-5 fjädrar. De vanliga svenska fj äderkultivatorerna, som gå på 3 vid ramen lagrade hjul, ha 7—13 fjäderpinnar, fästa vid tväraxlar, och en arbetsbredd av 0.8—1.4 m. Fjäderharvarnas stora framgång beror därpå, att fjädrarna lättare än styva pinnar nedtränga i jorden, genom sin fjädrande rörelse omröra jorden kraftigt och hålla sig väl reria från ogräs samt göra mindre motstånd mot jordfasta hinder. De gå därför lättare än styva harvar i förhållande till utförd arbetsmängd, och då de

kunna hava flere pinnar än dessa, genomarbeta de jorden grundligare. Större och kopplade harvar arbeta bättre än små enkla.

R u 11 h. är ett urgammalt nordiskt redskap, i utlandet känt som nors k-h. Inom en rektangulär ram sitta 3—flera axlar, besatta med räta, krokiga eller knivformiga pinnar, förr vanligen spiralformigt fästa i trärullar, numera oftast bildande på järnaxlar fästa gjutna eller smidda kors. Stundom ha de 2

Svea fjäderharv.

rullar och mellan dem en fast med pinnar besatt balk. Den användes huvudsakligen på torvjord och vallbrott för torvornas sönderslitande. Bör alltid vara försedd med en väl fäst kåpa över rullarna för att förekomma olycka, om körsvennen skulle falla på redskapet, samt med hjul eller medar för dess transport. Bredden växlar mellan 0.7—1.2 m.

T a 11 r i k s h. är ett samtidigt med f jäder-harven från Förenta staterna infört redskap, vilket sönderskär jorden med kupiga, skarpkantiga plåtskivor, sittande på 2 axlar, genom

Fj äder kulti vätor.,444

vilkas inställning i olika vinkel mot varandra bearbetningen kan göras m. 1. m. kraftig. I mellanrummet mellan de båda axlarna sitter vanligen i fjäderpinne och intill varje tallrik ett skrapar-järn, som genom en gemensam hävstång kan läggas åt m. 1. m. Tallrikarnas antal växlar 8—12 och arbetsbredden 1.3—2 m.

Tallriksharv.

De kräva 2 dragare och köras med stång. Spadharv är en förändring av den förra med till spadformiga blad uppdelade tallrikar. Den gör ett än kraftigare arbete.

Harven är stundom förenad med andra redskap; ett sådant sammansatt redskap är s 1 a d d-harv (se Sladd). Jfr även Hacka, Hästhackor. Om kraftbehov vid harvning, se d. o.

Harvning användes dels för att luckra, finfördela och omblanda jorden samt till jämna åkerytan, dels för att förstöra ogräs samt dels för att mylla utsäde och gödsel. Jordens djupare luckring verkställes bäst med" plog och årder, vilka harven ej kan ersätta. Alvharv-ning (se Alvluckring) förekommer därför endast undantagsvis, och vid den årliga bearbetningen bör helst djupare h. inskränkas till vad som erfordras för att sönderdela tutorna och bearbetningen med harv huvudsakligen bestå i grundare h. för att bereda en lagom fin såbädd. Där av en eller annan anledning kokor bildats, består harvens arbete huvudsakligen i att omväxlande med vältning bringa upp dessa till ytan för att blotta dem för inverkan av följande vältning. Efter sådden och,därefter följande vältning gives gärna en ytjiarvning för att minska jordens uttorkning (se Jord: fuktighet). Den sålunda åstadkomna lucker-heten bör sedan, i den mån ske kan, vidmakthållas under växttiden, vilket sker genom brodd-h., överharvning av potatisåkern samt häckning av radsådda växter.

För att jordens korniga struktur må bibehållas, bör h. på lera ske endast då jorden är lagom fuktig, så att den ej klibbar, och innan den hårdnat. Hava kokor bildats, så kan den sönderdelning av dessa, som åstadkommes genom h. och vältning, ej giva ett gött bruk ;på jorden, utan ett fint stoft uppstår, sckn vid regn lätt hopslammas. — H. verkar finfördelande även genom pinnarnas stötning mot

jordklumparna, och då stötarnas kraft ökas med redskapets hastighet, blir harvningens verkan kraftigare vid ökad körhastighet. I synnerhet gäller detta rullharvning.

H. för att förstöra ogräset består huvudsakligen i att lossa och ur jorden uppdraga rotogräs, som avskurits med plog eller årder, samt att genom ytharvning förstöra ogräsplantorna. De djupgående harvar, som hava för rotogräsets avskärande särskilt avsedda billar, ss. gåsfot- och skyffelharvar, användas föga. Den djupgående h., som vid beredningen till sådd förekommer, befordrar även ogräsets bekämpande genom att till ytan uppföra ogräsfrö, som där lättare kan gro, varefter plantorna förstöras vid följande ytliga bearbetning, men så vitt möjligt undvikes dylik djup h., sedan jorden fått behövlig luckring, för att ej nya mängder ogräsfrö må uppföras, vilka ej hinna gro och förstöras före sådden. Vid trädningen bör däremot genom omväxlande djup och ytlig h. ogräsfrö upprepade gånger föras upp till ytan för att gro före den avslutande ytliga härdningen före sådden. Fröogräsets förstöring fullföljes sedan genom broddharvning med lätta ytharvar och ogräsharvar, liksom genom häckning, rensning och besprutning. Se Ogräs.

Myllning av utsäde genom h. förlorar i betydelse, i den mån självmyllande radsåningsmaskiner användas; den sker med rätpinn- och klös-, samt på torvjord med tallriks- och spadharv. Särskilda myllharvar finnas ej mer i bruk.

Arbetsmängd och kraftåtgång växlar för samma redskap starkt med jordens art och tillstånd samt bearbetningens djup och kan därför angivas blott med ungefärliga tal, ss. följande, avseende bearbetning av måttligt styv jord:

Arbets- Kraf tåtgån g Bearbetas

Redskap bredd kg. pr m. pr 8 tim-

m. arbetsbredd mar ha.

Grubb er . . . I 400—IIOO 1-5

AlvluckTare O.25 400— 600 0.30

Fjäder har v 13

pinnar . . . I.30 130— 2O0 2.0—3.0

Klösharv . . I.25 120— 140 1.5—2.0

Rullharv. . . O.90 200 1.5—2.0

Rätpinnharv . 2.0 70—90 3.0-4.0 4.5-6.0

Kedjeharv . . 2.0 70—80 Tallriksharv . 1.5 130 3.0—4.0

Has kallas den del av husdjurens extremiteter, som ligger mellan skänken och skenbenet och hos människan motsvaras av hälen och vristen. H. utgöres av 7 ben: has- eller hälbenet, som bildar hasspetsen och största delen av hasens bakre kontur, r u 11 b e-n e t, som med nedre änden av stora skank-benet bildar själva h.-leden (motsv. fotleden m$

hos människan), samt småbenen, vilka äro ordnade i 2 rader, en undre bestående av i:a, 2:a och 3:e kilformiga benet, och en övre, som utgöres av båtbenet och på yttre sidan tärningbenet, som går över bägge raderna. Hos hästen äro i:a och 2:a kilformiga benet hopvuxna till det s. k. p y r a-midbenet, och hos idisslarna äro dessutom båt- och tärningbenen förenade, så att benens antal är blott 5. Se Skelett, fig.

Hasen är en av de ledgångar, som vid rörelser mest ansträngas och är därför och till följd av sin invecklade byggnad ofta utsatt för åkommor. Det är därför av största betydelse för ett djurs värde, särskilt i fråga om hästar, att han är starkt byggd och fri från sjukliga förändringar. Vid bedömande av hasen bör man taga hänsyn till h.-vinkeln, hasarnas ställning till varandra samt hasens styrka och sund-hetstillstånd. Hasvinkeln, d. v. s. den vinkel, som h. och skenben bilda mot varandra (has-ledsböjningen),, bör vara sådan, att en lodrät linje från sittbensknölen, då skenbenet står lodrätt, tangerar h.-spetsen. Faller den nämnda linjen framför h.-spetsen, kallas hästen krok-ha s i g. Är h.-vinkeln större och linjen faller bakom h.-spetsen, uppstår rakhasighet. En rak h. gör steget kortare och rörelsen mer stötande, varigenom ledgångarna frestas mera, och är därför ofördelaktig hos hästar, som behöva springa på stengator eller hård mark. Krokhasighet gör däremot rörelserna mjukare och steget längre och passar därför (om felet ej förekommer i högre grad) bättre för lätta hästar, av vilka företrädesvis fordras snabbhet och smidighet i rörelserna, men sträckningen fordrar då större muskelkraft, och en krokig h. är därför ej önskvärd hos arbetshästar, i synnerhet om den, ss. ofta händer, förekommer i förening med för kort lårben (se Benställning), dä det är av vikt, att musklernas kraft på bästa sätt tillgodogöres. Om hasarnas ställning, se Benställning. Hasens styrka beror huvudsak-igen på dess form och själva materialets beskaffenhet. En välformad h. bör vara bred såväl från sidan sedd som framifrån eller bakifrån samt med jämn övergång i skenbenet. Hasens bredd upptill beror huvudsakligen på hasbenets längd, och då detta utgör den häv-stångsarm, på vilken de muskler verka, som sträcka hasen, är ett långt h.-ben av stor betydelse för styrkan.

En god bredd nedtill tyder på en god utveckling av småbenen i hasen och angiver därigenom, att den yta, med vilken hasen vilar mot skenbenet, blir större och föreningen dem emellan fastare samt trycket fördelat över en större yta, varigenom hasens hållbarhet ökas. En jämn övergång i skenbenet är därför av största betydelse för hållbarheten. Är hasen . smal nedtill och skarpt avsatt från skenbenet, kallas den k n i p t, vilket alltid angiver svaghet och är ett stort fel.

Torr kallas hasen, då huden är tunn och underhudsbindväven . sparsamt utvecklad, så att skelettdelarnas konturer tydligt framträda samt hasen kännes fast och hård med mera kantiga konturer och utan någon abnorm vätskeansamling i ledkapslar och senskidor. Torr h. angiver en fastare, tätare struktur i såväl själva benvävnaden som i senor och ligament, vilket i hög grad ökar hållbarheten. Svampig kallas hasen, då huden är tjock och underhudsbindvävnaden rikligt utvecklad, varigenom konturerna bliva mer , avrundade och hasen kännes mera mjuk vid tryck med fingrarna, tydande på en mera lös och porös struktur i skelettet och övriga vävnader. Ren kallas en h., som är fri från sjukliga benuppdrivningar. Dess bakre kontur bör då gå i samma riktning som skenbenet, dess inre yta vara i det närmaste plan och j ämnt övergående i skenbenet samt dess främre yta (hasvecket) likaledes plan eller svagt konkav över rummet mellan den inre ledrullen på rullbenet och nedre änden av skankbenet (den s. k. spattkammaren), där ledkapseln kan kännas.

Sjukligheter i hasen giva sig till känna genom förändringar i de normala konturerna, som därför vid bedömandet av sundhetstillståndet noga böra granskas. Se Galla, Piphas, Spatt. E. N—m.

Hassel, Corylus av eliana L., av hängväx-terhas familj, Amentacece, har i Sverige sin huvudsakliga utbredning i södra och mellersta landsdelarna, med nordgräns genom Värmland, norra Västmanland, södra Dalarne, upp till örnskölds viks trakt en. Utmed sin nordgräns följer den dalgångarna ett stycke in i landet men håller sig eljes mest utmed kusten. Tidigare har h., efter vad lämningar i mossar utvisa, varit utbredd längre mot norr och inåt landet, ett bevis för att klimatet förr varit varmare eller åtminstone somrarna varmare och längre. Om tidpunkten för den inträffade klimatändringen växla åsikterna. Flere forskare förlägga den till bronsålderns slut för omkring 2,500 år sedan. H. hör till de allra tidigast blommande vårväxterna. Hanblommorna, som äro samlade i smala, gula hängen, färdigbildas redan på hösten; honblommorna äro omslutna av en bladknopp, ur vars spets de röda märkena framskjuta. Nötterna mogna i sept.—okt. H. fordrar en god jordmån och gynnas av kalk i jorden. I södra och mellersta delarna av landet växer den oftast som underbestånd i ekskog, mot sin nordgräns och på de yttre öarna utmed kusten utan överbestånd. Genom sitt rika lövfall och den skugga, den lämnar, befordrar den en rik mullbildning.

Hasselnötter utgjorde förr en vanlig exportvara från Sverige, vilket nu ej mer är fallet. Numera frambringar egentligen blott Öland nötter i överskott. Hasselbuskens raka, sega skott lämna material för grov korgflätning, tunnband m. m.446

^ OiHirtg äy^h. lönar sig knappt annat än i sydligaste SVerige på fruktbar, väl gödslad och väl bearbetad j ord. Åtskilliga storfruktiga sorter odlas; bland dem förordas Cosford särskilt för svenska förhållanden. H. Hn.

Havre, Avena, är ett grässläkte med fler-(vanligen i—3-)blommiga småax, samlade i vippa, det yttre blomfjället vanligen bärande ett knäböjt borst, kärnan i regel fast omsluten av men icke sammanvuxen med inneragnarna (blomfjällen). Av h.-släktet finnas i Sverige flere vildväxande arter samt odlas 1 art i en mängd former.

Kny 1-h a v r e, Avena elatior L., eller Arrhenaterum avenaceum PB, förr stundom

>€*^

Knyl-havre.

kallad fromental och franskt rajgräs, är ett i södra och mellersta Sverige vildväxande, flerårigt gräs, från vars gula rotstockar uppskjuta talrika meterhöga, bladbärande strån och bladiga skott, vilka bilda tuvor utan rotblad. Småaxen bilda en långsträckt, gles vippa; som före och efter blomningen är smalt hopdragen. Småaxen äro 2-blommiga, på inneragnarna bärande borst, som pä den nedre blomman är knäböjt och spiral-vridet. Frukterna (»fröt») väga omkring 3.5 g. per 1,000 st. Knyl-h. lämnar tidig och rik skörd för lien och även god återväxt ännu sent på hösten, men saknaden av bladtuva gör, att den icke passar till betes växt. Den fördrager dåligt avbetning och kreaturens tramp och försvinner snart ur vallar, som betas. Den giver ett torrt och för kreaturen icke synnerligt begärligt foder. — Den avsevärda skördemängden och dess okänslighet för torka giver knylhavre ett visst värde som inblandning i vallar, särdeles på torr jord, men den bör odlas i blandning med tidiga arter, emedan den vid senare skörd blir torr och halmig. I övre Norrland' Övervintrar den osäkert. Sås på våren och utväxer så hastigt, att den kan lämna en avsevärd skörd redan första året samt är rätt var-

aktig men tnèd största skörd ändra året éftér sådden. Såniigsmängdèn har vid renssådd enligt danska försök visat sig böra vara 25-^-45 'kg. men beräknas vanligen till minst 66 kg. vid bredsådd och 40—50 kg. per ha. vid radsådd (till fröodling). I vallblandningar medtages vanligen blott 4—10 kg. per ha. Fröt bör helst myllas med en grund harvning eller radsådd. Fröskörden uppgives till 300—700 kg. per ha. under flere år, men fröodling förekommer knappt i Sverige, utan fröt införes huvudsakligen från Frankrike. Handelsfröt, som utgöres av småaxen, når oftast i renhet ej över 90 % och i grobarhet ej över 85 %. Knylh. angripes av en sotsvamp, knylhav-r.ebrand, Ustilago perennans Rostr., som uppträder som- sot i axen, varför utsädet bör avsvampas. Se Avsvampning, Sotsvampar. Den övervintrar i gräsets rotstock och smittar ej andra växter.

Guldhavre, A. flavescens L. (1. Trisetum R Sch.), är en spädare art med lätt, guldgul vippa men i övrigt av samma växtsätt som föregående. Den förekommer här och var vildväxande upp till Mälardalen, men förtjänar på grund av sin späda växt ej att odlas.

Fly g havre, vindhavre, A. †atua L., liknar odlad h. men skiljer sig genom längre småax, med kornen nedtill besatta med rikliga, långa, rödgula hår samt med långa borst på småaxets alla 2—3 korn. Förekommer i hela landet som ogräs i odlad h., särdeles då denna odlas flere år å rad på samma fält, emedan frukterna till stor del utfalla ur axen före skörden. Kornen kunna endast med svårighet vid sädens rengöring avlägsnas Ur sorter med långsträckta korn. Dess förekomst har starkt avtagit till följd av införandet av bättre växtföljd med vallodling och väl skött trädning samt användning av rent utsäde. I odlad h. förekomma stundom liknande former (fatuoider), vilka anses vara mutationer av den form, vari de uppträda.

Purrhavre, A. strigosa Schreb., även kallad sandhavre, liknar föregående^ men har mer sammandragen, ensidig vippa, inneragnar kala men det yttre på småaxets båda korn i spetsen utdraget i två långa borst, som på den översta, mörka hälften äro starkt vridna. Förekommer sällsynt i södra och mellersta Sverige som inblandning i odlad h., i södra Sverige på mager sandjord, och har möjligen tidigare här, liksom ännu i senare tid i Danmark, odlats på dylik jord.

Ängshavre, A. pratensis L., och 1 u d d-h., A. pubescens Huds., äro i hela landet i ängsbackar allmänna fleråriga arter, som från en obetydlig rotbladstuva uppskjuta magra, bladfattiga strån och därför lämna blott obetydligt bidrag till bete och höskörd.

Odlad h., A. sativa L, anses härstamma från sydöstra Europa och tros häva Varit odlad av kelter och germaner redan under bronsåldern.ffOATU^.

447

Däremot var den ej känd av Österlandets gamla kulturfolk och odlades hos gamla tidens greker och romare troligen blott till foder. Den omtalas ytterst litet i gamla nordiska berättelser och sångef och blött i vissa av de gamla landskapslagarna, varför man antagit, att den kommit åtminstone i mer allmän odling i de skandinaviska länderna först i senare delen av medeltiden. Under senare år har h. vunnit en starkt ökad utbredning, men odlas företrädesvis i länder med svalt klimat: Ryssland, de skandinaviska länderna, Finland,

Storbritannien (isynnerhet Skottland) och Irland samt Canada. I Sverige var h.-odlingens omfattning:

År Hektar % av åker Skörd ton Dt. pr ha.

l8oi —IO . . 1861—70. . 1871—80 . \ 1881—90. . 1891—1900 . 1901—10 . . 1911—20 . . 122,000 488,000 632,000 753,000 816,000 810,000 765,000 14 20 23 24 23 23 21 135,600 615,000 830,000 984,000 1,075,000 1,085,000 1,094,000 II.O 12.6 i3-o I3.0 13.4 H-3 1

H. intager för närvarande nära 24 % av Sveriges åkerjord och utgör efter mängd räknat nära hälften av hela landets sädesskörd. Dess odling upptager över 1/3—V* av åkerjorden i det småländsk-västgötska höglandet samt i västra kustlänen, Skaraborgs, Värmlands, Örebro, Västmanlands och Kopparbergs län, Vb—V6 i Stockholms, Södermanlands, östergötlands, Blekinge, Kristianstads och Gävletorgs län, omkring 11 % i Malmöhus län,, 7 % eller därunder å Gottland och i mellersta och övre Norrland. I stort sett är sålunda h.-odlingen mest omfattande i landsdelar med jämförelsevis mager och kalkfattig jord och lägst i trakter rned kalk-rik jord samt där h. ofta ej når mognad (jfr Korn). Emedan h. mest odlas på den magra jorden, intager den i medel-tar större del av åkern vid de smärre än vid de större jordbruken, enligt 1919 års arealinventering 18—21 % vid småbruken, 19.1 % vid bondgårdarna och 14.4—16.3 % vid större gårdar.

Botaniska karaktärer. H. igenkännes från andra sädesslag därpå, att brodd-plantornas blad vrida sig motsols, bladskivans bas saknar bladöron, småaxen bilda en mer eller mindre ensidig vippa och bestå (hos vanlig h.) av 1—3 korn; av de kärnan vanligen tätt omslutande inneragnarna (blomfjällen) bär i regel endast det yttre på det nedersta kornet (ytterkornet) i axen borst, men sådant saknas m. 1. m. fullständigt hos vissa förädlade sorter, under det att hos en del oförädlade sorter även det andra kornet, innerkornet, bär borst. H. är i regel självbefruktande. Den blommar med öppna blommor, om vädret är vackert,

eljest med slutna, och befruktningen år således oberoende av väderlekens regnighèt.

Varieteter och s o r t e r. Bortsett från de skallösa varieteternä, d. v. s. sädana, vilkas kärna vid mognaden är lös från inneragnarna (skal, blomfjällen), vilka sorter icke odlas i Sverige, delar man vanligen sedan gammalt h. efter vippans form i risphav r e, var. patula Kke, och pl.ymhavre, Vär. orten-talis Schreb., den förra med allsidigt, den senare med ensidigt riktade vippgrenar. Därjämte förekomma även andra, om än mindre tydliga olikheter i vippans form, efter vilka Hj. Nilsson indelat h.-sorterna i följande grupper.

a. plymvip p-h.: vippa lång, smal, med korta, styva, upprätta, ensidigt riktade grenar och mager topp; hithörande sorter hava styv halm, med oftast långsträckt, mager kärna och hög skalhalt;

b. styv vipp-h.: vippa kort, ensidigt pyramidformig, med snett uppstigände, kraftiga grenar och något överhängande, rik topp; hit höra flertalet bättre h.-sorter;

c. y v vipp-h.: vippa lång, rak, yvig, gles, allsidigt pyramidformig av svagt uppsti-

Styv- Slak- Plymvippa.

gande spensliga, långa huvudgrenar, korn långa, smala trindspetsiga, svag halm; hit höra en del svaga lantsorter;

d. s p ä r r v i p p-h.: vippan starkt utspärrad, allsidigt oval, med bågformigt uppstigande grenar, huvudgrenarna kala, oregelbundet krökta med tvärt utstående Smågrenar;

e. slakvip p-h.: vippa lång, rak, smalt men allsidigt pyramidformig, med korta vågräta eller hängande, slaka grenar och mager, rak topp. '

Efter färgen skiljer man vanligen mellan vit-, svart- och grå-h., vilka förekomma i olika skiftningar, vith. mellan gult och blekare vitt, svart-h. från ljust brunt till svartbrunt. Färgen är en ärftlig egenskap.448

men färgtonen hos skalen kan växla efter jordmån och väderlek. Svarthavrens färg är sålunda i regel kraftigast i trakter med kalkfattig och mullrik jord, men blackare i kalkrika trakter. Grå-h. förekommer sällan som egen sort och som inblandning endast inom trakter med mager jord. I svart-h. uppträda ofta enstaka vita eller grå kärnor, vilka, där de ej bero på inblandning av annan sort, kunna hava uppstått genom s. k. förlustmutatiori (se Variation), vilket ej kan hindras. De olika färggrupperna hade förr ganska bestämd, olika utbredning i landet, vithavre övervägande i södra och ' västra Sverige, från Blekinges och Skånes slättbygd upp till Dalarne, och svart-h. i hela .östra Sverige, däri inbegripet Närke, medan gråhavre förekom blott i det småländske-västgötska höglandet. Numera har spridningen av förädlade, företrädesvis vita sorter gjort denna geografiska begränsning mindre tydlig. Några kvalitetsskilj aktigheter äro icke förbundna med färgen, utan av såväl svart- som vit-h. finnas både bättre och sämre, tidigare eller senare sorter. Av g r å-h. finnas dock inga bättre sorter.

Kornens form växlar från lång och spetsig till kort och kullrig. Vanligen hava sorter med smala, spetiga kärnor hög skalhalt, ända till 40 %, medan denna är lägre, 25—30%, hos sorter med trinda och kubbiga korn.

Antalet korn. Småaxet är normalt 3-blommigt, men antingen alla 3 eller blott 1 eller 2 korn kunna komma till utveckling. I ett 3-kornigt småax är det nedersta kornet, ytterkornet, störst, mellankornet därnäst och innerkornet minst, och kornen kunna särskiljas på olika form. Ytterkornet har tjock bas, vid vilken sitter mellan-kornets korta, i spetsen tvärhuggna basalstjälk (skaft), trind ryggsida med ärr efter borstet samt av mellankornet plattryckt buksida. Mellankornet är spädare, med smalare bas och basalstjälk samt saknar ärr efter borst. Innerkornet har både rygg och buksida kullriga, spetsig, inåtböjd bas samt saknar borstärr. Tvåkorniga småax' ytter- och innerkorn likna dem hos de 3-korniga, men innerkornet har ofta en fin basalstjälk med eller utan ett fjäll, rudimentet av det tredje kornet. Stundom omsluter ytterkornets ryggskal även innerkornet, så att ett dubbelkorn uppkommer; dylika korn hava till följd av sin låga kärn-halt ringa värde. De 1-korniga småaxens ensam korn likna ytt er korn men hava trind buksida samt bära i regel ett fjäll som rudiment av ett förtvinat andra korn. Kornantalet växlar så, att de trekorniga småaxen mest förekomma i vippgrenarnas toppar och de enkorniga i vippans nedre och inre delar. Tvåkornighet är övervägande, men olika anlag för i-, 2- eller 3-kornighet äro utmärkande för olika sorter, vilket inverkar på sortens och kornvarans värde. Flerkornighet innebär anlag

till större avkastning, både därför att kornens antal är större, och därför att ytterkornet i ett 3-kornigt småax i regel är större än i ett två-kornigt småax, åtminstone hos samma sort, under det att ensamkornen i allmänhet äro små. Spannmåls varan får genom blandningen av olikstora korn ett mindre jämnt utseende, och då även de större kornen på grund av sitt större växtämne och större mängd av upplagsnäring äro värdefullare än smärre korn till utsäde, är lämpligt att höja salu- och utsädesvarors kvalitet genom frånsortering av mellan-och innerkorn. På grund av de olika kornens nyss anförda skiljaktigheter i form m. m. bestämmes varans sorteringsgrad vid frökontrollen efter procenthalten ytter- och innerkorn. Genom sorteringen höjes sädesvarans 1,000-kornvikt men ej rymdvikten, utan snarare tvärtom, emedan de inblandade smärre kornen lämna mindre tomrum mellan kärnorna. Ej heller har den sorterade varan större fodervärde än den osorterade, om säden är fullt utvecklad (strid), emedan de smärre kornen äro tunnska-ligare, d. v. s. hava högre halt av kärna och näringsvärde; detta är ännu ett skäl att sortera havren och behålla den frånsorterade, som salu-och utsädesvara mindervärda delen till utfodring.

Sorter. De gamla lantsorterna, övervägande av slakvippeform och föga givande samt vekhalmiga, utgjorde blandningar av olika former men med olika huvudtyper i olika delar av landet. Av dessa odlas ännu i stor utsträckning den gamla östsvenska svarthavren, mörk, med korta, fylliga korn i Smålands skogsbygder (»Visingsöhavre»), kraftigt utvecklad i form och färg, med stora korn i östergötlands fruktbara trakter, med bruna, kubbiga kärnor i Uppland, men med spetiga, långborstiga, blackt bruna kärnor på Gottland. I Dalarne och västra delarna av mellersta Norrland odlas ännu den förr där förhärskande nordsvenska vithavren, en tidig sort med 2- till 3-kornig vippa och små, magra, jämnbreda, vita korn med låg kärnhalt. I Smålands och Hallands skogstrakter förekommer ännu, om än allt mer undanträngd, grå spethavre. Dessa gamla sorter hava allt mer fått vika för bättre sorter, först hämtade från utlandet men numera huvudsakligen inhemska förädlingar. Bland de förra vann probstej e r-h., en lantsort från Holstein, grovvuxen, för sin tid rikt givande, med stora gula, väl matade korn, stor utbredning i södra och mellersta Sverige och har tjänat som material för urval av flere värdefulla, förädlade sorter. Från England och Skottland infördes en del vita trindkorniga sorter av spärr- och slak vipptyp, ss. Victoria, vit Canada, potatis-h. m. fl., vilka till följd av sin tidighet och sin på grund av de talrika 1-korniga axen stora jämnhet till en tid vunno anseende och spridning särdeles i norra Sverige men numera övergivits/J-fotrtU

449

på grund av sin ringa avkastning, låga kornvikt (30—35 gr.) och kärnhalt (under 65 %). Redan tidigt infördes svart plym- eller svärd s-h., vilken likasom här och var vit plymh. vann allmän spridning till grönfoderodling. Även dessa hava, den senare fullständigt, den förra i mindre grad, fått vika för nyare sorter med bättre kärna. Detsamma gäller den för odling på frostlänta mossar införda tyska, bruna mosshavren.

I stort sett äro dock numera, jämte den vanliga svarthavren, nya förädlade sorter, huvudsakligen från Sveriges utsädesförening, förhärskande i vårt land. Bland dessa äro f. n. de mest odlade:

1. V i t h a v r e:

S e g e r r-h., Svalövs, av probstejerstam (Milton), med liten men tät, styvgrenig vippa, små, 2-korniga småax, kort och bred kärna, sparsamt förekommande fina borst, medelhög, styv

halm. Denna medeltidiga, rikt givande och tunga sort hör till de allra bästa på lerjord och bördig sandjord i södra och mellersta Sverige t. o. m. Uppland.

K r o n h a v r e, Svalövs, är en nyare, ur en norsk vit-h. urvald sort, med lång, rik, styvgrenig vippa, stora, ofta 3-korniga småax, vita, medelstora, långa, fylliga korn, med hög kärnhalt (75 %), delvis bärande fin borst; medelhög, styv halm. Överensstämmande med seger-h. i mognadstid och fordran på jord, överträffar den denna något i skördemängd och kärnhalt.

Näsgårds, gul, en dansk, ur probstejerstam utgången, mycket storkornig och kärnrik sort, som tävlar med de föregående i avkastningsförmåga, men anses anspråksfullare och därför passande blott på bästa jord i Sydsverige.

Guldregn, Svalövs, av samma härstamning som seger-h., men skild från denna genom guldgula, något mindre kärnor, rikare bestockning, finare men lika styv halm och tidigare mognad, varför den vunnit spridning även i södra Norrland. Dess styva halm gör den särskilt lämplig för torv- och mulljord.

L i g o v o, en redan på 1890-talet från Frankrike införd, sedan vid Svalöv genom urval förädlad sort, utmärkt av kort och vid vippa med något slokande grenar, ofta 3-korniga småax med breda vid mognaden klocklikt utspärrade ytteragnar (axfjäll), mycket stor, tjock, till den tvärhuggna spetsen väl fylld, rent vit kärna med låg skalhalt (25 %) och grov, lätt avfallande borst. Är på grund av sin stora kärna en utmärkt grynhavre. Dess tidiga mognad gör den lämplig ungefär lika långt norrut som guldregn, men den är denna underlägsen i avkastning, särdeles på torrare jord, och i bestockning (varför större utsädesmängd fordras).

Dalahavre, Svalövs, förädlad genom urval ur den nordsvenska vithavren.

Sorten är tämligen rikt bestockad, med lång, fin, mindre styv halm. Vippan är stor, gles, yvig och tämligen slak, småaxen tvåkorniga, axfjällen korta, kornen vita, små men fylliga, kortspetsade, föga borstiga. Sorten giver mindre skörd än föregående, men dess tidighet gör den lämplig för Värmlands och Dalarnes högre trakter och mellersta Norrland, där de förut nämnda ej säkert mogna. Odalhavre är en ny gulkornig Svalövssort, korsning mellan guldregn- och dalahavre. Den giver mer kärna men mindre och styvare halm än den sistnämnda och mognar obetydligt senare.

2. Svarthavre:

Kloc k h., Svalövs. Bestockning rik, halm styv, vippa medelstor, styvgrenig. Kärnan är kort, fyllig, mörkt kastanj ebrun, föga borstig. Ytterkornens bas och oftast även basalstjälken äro håriga. Mognar föga senare än guldregn. Av denna i börj an av århundradet från Svalöv utgångna sort hava senare två nya eliter utsläppts, klockhavre II, som anses vara en korsning av den första eliten med guldregnshavre, samt klockhavre III, en korsning av den andra eliten med stormogul-h. Den senare skiljer sig från den förra eliten genom starkare borst och hårighet på kornbas och basaistjälk och högre avkastning. De passa att i mellersta Sveriges svarthavreområde ersätta dess mindre givande gamla svarthavre.

S t o r m o g u 1-h. är en vid Svalöv ur' svart plymh. uppdragen sort, som likasom modersorten har stor och styv halm och är tämligen sen men lämnar större skörd och har fylligare, glänsande svart kärna. Ytter kornen hava vid basen långa, glesa hår och starkt hårig basaist jälk. Sortens sena mognad gör den lämplig huvudsakligen för de sydligare delarna av svarthavreområdet och varmare jordmåner, dess halmrikedom gör den företrädesvis lämplig till grönfoderodling.

F y r i s-h., förädlad genom urval av Roslagens vanliga svarthavre, från vilken den avviker huvudsakligen genom tidigare mognad, kortare strå och fylligare kärna med lägre skalhalt. Mesdagshavre, härstammande från Holland och spridd i Sverige även under namn av Champion-h., har slak vippa, övervägande 2-blommiga småax, medelstora, smala, svarta korn med god kärnhalt. Till följd av sin tidiga mognad passande för övre Norrland. B j ö r n-h.; Svalövs, en korsning mellan Ligovo och en nordfinsk h., har tämligen lång, styv halm, stor, yvig, något slakgrenig vippa, små ytteragnar (axfjäll), brunsvarta, små men fylliga, brunsvarta korn, nästan utan borst. Dess tidiga mognad gör den lämplig för mellersta Norrland.

O r i o n-h., Svalövs, en korsning mellan Ligovo och en stam urvald ur en nordnorsk h. Har lång, styv halm, stor, slak vippa, ofta 3-korniga småax, med stora, fylliga, svarta, ljusspetsade korn med grovt men lätt avfal-

lande borst. Den har givit högre skörd än Dala-, Björn- samt Mesdags- och Finn-h. och har större kärnor och passar genom sin tidiga mognad för mellersta och övre Norrland.

H : s odling. H. är mindre än flertalet andra kulturväxter fordrande i avseende på jordmån och har stor förmåga att tillgodogöra sig jordens innehåll av näring, även då förrådet därav är ringa. Den odlas därför på all slags jord och företrädesvis på mager sådan och mot slutet av omloppet, då det tillförda näringsförrådet är starkt medtaget. Vanligt är att taga h. efter flerårig vall: vallbrotts- eller plog-h. Den är dock mycket tacksam för göds-Ung, särdeles för kväve och fosforsyra, men mindre för kali, vilket därför sällan gives åt h. annat än vid odling på torv- och mulljord. En havreskörd av 20 dt. kärna och 25 dt. halm borttager ungefär:

Kärna . . . Halm . . . Summa Kväve Fosforsyra Kali Kalk

34 7-5 II 4-5 9 24 2 9

4.1-5 15-5 33 11

vilka siffror kunna tjäna till ledning för gödslingen, då man vill ersätta allt, som skörden borttagit.

H. fortsätter att upptaga näring ur jorden under hela sin tillväxt, även efter blomningen, och gödslingen kan därför göra god verkan, även om den icke är omedelbart färdig att upptagas eller mindre lätt löslig. H. kan sålunda tillgodogöra ammoniumkväve ungefär lika bra som salpeterkväve, likasom även thomasfosfat och benmjöl ofta göra lika god verkan som motsvarande mängd fosforsyra i super-fosfat. H. gror redan vid några få grader över o0, och brodden är icke synnerligen ömtålig för frost. H. kan därför med fördel sås tidigt, t. o. m. sådd på tjälen förekommer, men med den tidiga sådden följer risk ej blott för frostskada utan även för överhandtagande ogräs, vars utveckling mindre än havres hämmas av låg temperatur. Till utsäde bör användas storkornig vara, ur vilken småkornen utsorterats, men i samma mån utsädet är grovt, krävs större mängd därav. Denna växlar mellan 150—210 kg. (3—4 hi.) per hektar. Myllnings-djup omkring 5 cm. Skörden plägar i Sverige uppgå till i medeltal omkring 15 dt. (mötsv. 33 hi.) per ha., men lämnar på fruktbar jord vid god skötsel ända till den dubbla mängden. Renkastad men osorterad vara plägar väga 45 till något över 50 kg. per hi. Fullgod handelsvara anses böra väga lägst 49 kg. per hi. Halmskörden växlar efter sorten, jordmånen, gödslingen och väderleken och utgör på fast, kvävefattig jord föga mer än kärnskörden, men på kväverik jord vid god tillgång på fuktighet ända till dubbelt mot kärnskörden.

Sjukdomar och skador. H.-brodden härjas ofta, särdeles i 2:a året efter vallbrott, av rotmask (knäpparelarver, se Knäppare) och av larver av fritflugan (sed. o.). Då de senare mest angripa svaga plantor, motverkas deras härjning genom användning av storkornigt (strängt sorterat) utsäde. Stundom skadas h. svårt av bladlöss (se d. o.). Av skadesvampar, som angripa h., göra svartrost och sot (se d. o.) mest skada. Stundom uppstår ock svår skada av gråfläcksjuka (se d. o.).

Havrefodermjöl. Se Kli.

Havrenudiar. Se Kli.

Havrerot, Tragopogon porrif olins L., en sydeuropeisk korgblomstrig ört, fam. Compo-sitœ, med väl alnshög stjälk och violettröda blomkorgar. Odlas, ehuru mindre allmänt, för sina rötter, vilka ätas stuvade; de unga skotten ätas stundom som sparris. Fordrar djup, föregående år rikligt gödslad trädgårdsjord. Fröet sås på hösten eller vanligen på våren, "vanligen med 5 rader på säng av vanlig bredd, 1.2 m. Plantorna gallras till 15 cm. avstånd i raden. På hösten upptagas rötterna till vinterförvaring, inslagna i sand i källare eller i stuka i det fria.

Havreskal. Se Kli.

Havreål. Se Rundmaskar.

Havstrut. Se Mås.

Havssutt. Se Groblad.

Hed, mager och torr mark med föga ojämn yta, bevuxen huvudsakligen med dvärgbuskar, framför allt ljung, mjölon- och lingonris samt på fuktigare ställen odon, skvattram, pors och klockljung. Trädartade växter förekomma ofta som marbuskar. Mellan buskväxtligheten täckes marken ofta av lavar, som stundom äro så övervägande, att man betecknar heden som lavhed. Det halvmultnade avfallet från denna växtlighet bildar ett lager av i regel sur mylla (råhumus, se Humus) men aldrig lager av ren torv. Jfr Mosse. — Hedar förekomma i Sverige huvudsakligen i södra och sydvästra länen, dels på forna flygsandsfält, dels på grus jord, där skogen uthuggits och bränts.

Jordmånen, av sand eller grus, täckt av det sura myll-lagret, är alltid mycket näringsfattig, och ofta är sanden närmast under myllan uttvättad av det nedsipprande mullhaltiga regnvattnet, så att den bildar »blekjord» eller »blysand», under det att de uttvättade ämnena avsatt sig i den underliggande sanden, som stundom därav sammankittats till ett m. 1. m. hårt, brunt lager av al (ortsten), som växtröt-terna ej kunna genomtränga (Podsolering). Den sura myllan, som ofta är starkt blandad med harts och vax från hedväxterna och därför svårfuktad, erbjuder ej bakterierna gynnsamma livsvillkor, varför också förmultningen går mycket långsamt och övriga omsättningar, genom vilka växtnäring beredes, föga förekomma.451

Hedjorden är sålunda mycket ofruktbar och förtjänar ej odlas till åker, utan helst blott till skog, varvid kan vara nödigt att bryta al-lagret för att trädens rötter skola kunna nedtränga. I Danmark, där h. förekommer i stor utsträckning och ett kraftigt arbete ägnats åt dess nyttiggörande, har man även genom bevattning förvandlat den till äng. Odlingen till åker inledes i Danmark vanligen med bränning av ljungen och annan buskväxtlighet, vilket bör ske, då marken är fuktig, så att myllan ej uppbrännes och fara för eldens spridning ej finnes. Därefter plöjes grunt, och jorden får ligga orörd 2—3 år, tills den multnat något och blivit skör. Sedan harvas, plöjes till fullt djup, påföres märgel, vanligen 5—10 kbm., per ha., eller, i brist därpå, 4—6 ton jordbrukskalk, och efter ännu en plöjning sås råg. Då ett hårt allager ligger så ytligt, att det kan nås med redskapen, brytes det genom alvplöjning. Jfr Ljunghed.

Hedbi. Se Biraser.

Hedera. Se Murgröna.

Hedskog. Se Skogstyper.

Helianthus. Se Jordärtskocka, Solros.

Heliotrop, Heliotropium peruuianum L., en till de strävbladigas familj, Bovvaginaceœ, hörande, från Peru härstammande ört med starkt vaniljdoftande, violetta blommor i grenig klase. Odlas i en mängd sorter i kruka och som rabattväxt. Förökas med frösådd eller sticklingar i värme under glas, varefter plantorna utplanteras i början av sommaren.

Helleborus. Se Julros.

Helminthosporium. Se Strimsjuka.

Helosttextur. Se Ost.

Helvella. Se Murkla.

Hemdjur, vård om, skada av. Se Hägnads-skyldighet II.

Hemerocallis. Se Daglilja.

Hemman. Se Fastighetsregister, Mantal.

Hemmansklyvning. Se Jorddelning.

Heracleum. Se Björnloka.

Hermelin. Se Vessla.

Herpes. Se Ringorm.

Herrgård. Se Jordbruk.

Herrgårdsost, så kallad, emedan den ursprungligen bereddes å herrgårdar. Den härleder sig från schweizerosten, som under tiden efter 1830 bereddes å Ruuthsbo och Marsvinsholm i Skåne, och har från denna lånat upptagningssättet, i det att ostmassan samlas under vasslen till en klump före överförandet i formen, varav följer, att osten får helosttextur (se Ost). Schweizerosten uppvärmdes till 56—570 C, h. endast till 42—44° C. Den senare erhöll härigenom flere och mindre pipor samt hastigare mognad än schweizerosten. Till denna mera småpipiga typ av h. har under de senare årtiondena kommit en mera stor-pipig, till texturen lik schweizerost, därigenom att eftervärmningstemperaturen vid en del me-

jerier höjts till 50—550 C. Till h. används °-5—2 % renkultur av surmjölksbakterier, under det att till emmenthalerost används renkultur av B. casei e. Storpipig h. fordrar q— 12, småpipig 3—6 månader till mognad. Båda sorterna beredas i flatcy lind risk form, med 35—38 cm. diameter, 10—13 cm. höjd och 12—15 kg. vikt. L. Fr. R.

Herrgårdsras. Denna beteckning användes vanligen för nötkreatursstammar, som under vid herrgårdar vanligen rådande jämförelsevis gynnsamma villkor bildats, oftast med ursprung av från annat håll tillförda mer storvuxna djur. De åtnjöto stort anseende under 1800-talet, intill dess man allt mer fullständigt övergick till renavel av de nu i landet använda kreatursraserna, och hava i många fall lämnat ett värdefullt material för de nuvarande stammarnas uppkomst genom korsning med- de utländska raser, varav vår nuvarande nötboskapsstock i södra och mellersta Sverige består. Ursprunget till de svenska herrgårdsraserna var i de flesta fall röda djur från Skåne eller Danmark. Så var antagligen förhållandet med den rödbruna Strömsholmsrasen, vilkens uppkomst plägar hänföras till omkring mitten av 1700-talet införda djur från Skåne, Danmark eller Holstein. Denna ras, som ännu efter mitten på 1800-talet i mellersta Sverige åtnjöt stort anseende för god kroppsbyggnad och mjölkrikedom, fanns på en mängd gårdar i Mälarprovinserna; ett stamholländeri av dylika djur uppställdes på 1860-talet på Stä-holm; numera har rasen försvunnit eller uppgått i Ayrshirerasen. Kobergsrasen, som vid samma tid åtnjöt gott anseende i Västergötland, hade antagligen liknande ursprung, utseende och egenskaper. Av än större intresse är den gamla stam avh., vilken sedan mitten av 1700-talet fanns å Stjärnsund i Närke. Denna stam, som beskrives som stor, rödbrun och som, även den, torde varit av skånskt ursprung, gav genom därifrån förda djur upphov till några under 1800-talets förra del berömda herrgårdsstammar eller »raser», ss. Degebergs-, Katrinebergs- (i Värmland), Valaholms- (i Västergötland) och Laxåstammarna (Närke). Stjärnsundsstammen, förstärkt med djur från Laxå och senare korsad med Korthorn och Ayrshire, har sedan 1890-talet blivit grundstammen för den nutida rödbrokiga svenska rasen (sed. o.). Som framstående herrgårdsraser hava ytterligare varit omtalade: Strömserum s-rasen (på Strömserum i Kalmar län), en först grå, senare genom blandning med småländsk lantras gul ras, antagligen härstammande från Holstein; Borgholms- och Ottenby-raserna, som uppgivas härleda sig från svarta holländare, senare korsade med holsteinare, som gåvo dem den omtyckta bruna färgen; Tidörasen (i Västmanland), uppkommen genom korsning med Gallowayrasen; samt452

Åtvidabergs-rasen på godset av samma namn i östergötland, av på 1820-talet införd grå schweizisk boskap, vilken ras sedan underhållits genom tillskott av den närbesläktade Algauerrasen (se Algauboskap). Litt.: Fr. Åkerblom, Historiska anteckningar om Sveriges nötkreatursavel, 1891.

Hesperis. Se Nattviol.

Hessisk fluga. Se Kornmygga.

Heteroderä. Se Rundmaskar.

Heterozygot. Se Ärftlighet.

Heuchera. Se Rödklocka.

Hibernia. Se Frostfjäril.

Hingstbesiktning st vång. För att motverka användning av underhaltiga hingstar till avel är genom lag om h. den 23/12 1914 förordnat, att konungen efter framställning av hushållningssällskapet och landstinget äger fastställa h. inom sällskapets område (dock ej beträffande statens beskällare). Dylikt h. gällde år 1920 inom alla rikets län. Inom område, där h. påbjudits, må icke hingst, med mindre han uppnått 3 års ålder och prövats lämplig som beskällare inom orten, vare sig kostnadsfritt eller mot ersättning användas till betäckning av sto tillhörande annan än hingstens ägare och ej heller, om hingsten äges av 2 1. flere samfällt, till betäckning av sto, som tillhör någon av dem enskilt. Prövningen verkställes av statens premieringsnämnd eller dess ordförande vid premieringsmöte inom orten.

Blir hingst, som är fylld 3 år, då premierad, gäller den med premierad stämplade anmälningssedeln som tillståndsbevis för betäckning inom det å sedeln angivna området. Anses hingst ej premieringsbar men dock lämplig som beskällare inom orten, utfärdas bevis för honom som tillåten beskällare intill utgången av nästa betäckningsår inom angivet område, även om han ej i avseende å härstamning fyller villkoren för premiering. Förteckning över tillåtna beskällare skall föras och 1 ex. förvaras hos premieringsnämndens ordförande, ett andra hos stuteriöverstyrelsen. För hingst, som efter senaste inom distriktet hållna premieringsmöte fyllt 3 år eller till distriktet införts eller av giltigt skäl icke kunnat uppvisas vid nämnda möte, kan premieringsnämndens ordförande utfärda interimistiskt tillståndsbevis att intill nästa besiktningsmöte användas som beskällare inom distriktet. (K. kung. 23/12 1914, ändrad n/7 1918.)

Hingstbete. Se Hingstuppfödning.

Hingstdepå. Se Hästavel.

Hingstförening, sammanslutning med ändamål att till ett avelsområde skaffa bästa möjliga hingst av lämplig ras. Dylika föreningar började bildas redan på 1860-talet men ha i allt större mänga framkallats av strävandena att leda hästaveln i den genom premieringen bestämda riktningen och utestänga mindervärdiga hingstar. Till deras bildande ha de senare årens höga hästpris kraftigt bidragit. De

hava ock varit till stort gagn för hästaveln och omfatta i allmänhet 20—70 personer samt äro grundade på begränsad personlig ansvarighet. 1919 funnos de till ett antal av 368, fördelade på alla rikets län utom Norrbottens. Av 565 föreningshingstar voro 491 av Ardenner, 69 av nordsvensk ras, 3 av Clydesdale och 2 av halvblod. De åtnjuta i de flesta län av hush.sällsk. räntefria lån för inköp av hingstar. För nordsvensk hästavel lämnar även staten lån ur en härför grundad fond. Se Hästavelsfond.

Wilh. H—r.

Hingsthållning. Se Hästavel.

Hingstpremieringskassa. Se Hästavel: Allm. åtgärder för hästaveln.

Hingstuppfödning. Bortsett från statens åtgärder vid stuterierna och ett fåtal enskilda uppfödares verksamhet har hingsthållningen i Sverige ända till de senare åren varit grundad på inköp från utlandet. Först med de allra senaste årtiondena kan man med fog tala om en mera allmän rationell h. För den ädla hästaveln har statens h. vid Flyinge i främsta rummet sörjt. För den nordsvenska hästaveln har verksamheten i detta avseende varit kraftigast. Norrbottens läns hushållningssällskap upptog och ordnade först denna angelägenhet genom att från år 1902 anordna betesgång för lovande unghingstar jämte tillsyn över dem intill 1915 a Bergön i skärgården och sedan på fastlandet. I Västerbottens län vidtogos därefter liknande anordning, och år 1911 grundade Umeå-ortens hästvänner hingstuppf.-anstalten Strömbäck. Den kraftigaste åtgärden var dock inrättandet år 1903 genom samverkan av Kopparbergs, Gävleborgs, Jämtlands och Västernorrlands läns hushållningssällskap av hingstuppfödningsan-stalten å Vången i Jämtland med ett 80-tal unghingstar av nordsvensk ras. Båda dessa uppfödningsanstalter åtnjuta statsunderstöd. I Värmland anlades år 1917 Norenbergs stuteri, som också huvudsakligen arbetar med nord-svenskt material. För ar dennerrasens främjande genom uppfödning av hingstar verka ett flertal enskilda uppfödare, och vissa hushållningssällskap, däribland Skaraborgs och Södermanlands läns, hava även för denna hästras anordnat gemensamma unghingstbeten. Genom dessa åtgärder förändras årligen avsevärt förhållandet mellan antalet införda och inom landet födda hingstar till de senares förmån. Wilh. H—r.

Hintertyg. Se Seldon.

Hippobosca. Se Hästfluga.

Hirs, gemensamt namn på en grupp strå-sädesarter med 2-blommiga småax i vippa eller ax samt 1 skallös, glänsande, liten kärna i varje småax.

Vanlig h., ris p-h., Panicum milia-ceum L., anses härstamma från Ostindien men var odlad redan under yngre stenåldern såväl i Asien som i Europa, ända upp till Sverige.453

Senare har odlingen inskränkts i Europa och förekommer där huvudsakligen i länderna kring nedre Donau och södra Ryssland. Blomställningen är en lös vippa. De små, gula fröna (frukterna) användas till gröt och till hönsfoder. Kolv-h., mohär, P.(Setaria) italicum L., har täta, kolvlika vippor, eljes lik föregående, anses härstamma från den i s. Europa vildväxande Setaria viridis PB. Den har likasom föreg, odlats i förhistorisk tid men är numera av betydelse som spannmål blott i Ost- och Centralasien samt Ostindien; odlas i Europa inom samma område som den föreg, men huvudsakligen till grönfoder.

Blod-h., P. sanguinale L., med glatta, röda korn i smala, fingerformigt utstrålande ax. Odlas i mindre utsträckning till säd av Europas slaviska folk, samt i Amerika till grönfoder (crabgrass).

N e g e r-h., Pennisetum typhoideum Rich., samt

M o r-h. eller d u r r a h, Sorghum (Andro-pogon) vulgare Metzg., äro två manshöga arter, vilka odlas endast i varma länder och utgöra de afrikanska negrernas förnämsta födoämne. En varietet av den senare, s o c k e r-h., S. saccharatum Pers., odlas för sin sockerrika saft, varur socker och brännvin beredes.

Finge r-h., K o r a k a n, Eleusine Cora-cana Gaertn., odlas i Asiens och Afrikas varma delar.

Hirsskal, vilka äro glatta, hårda och osmältbara, förekomma inblandade i kli. Hirudo. Se Igel. Hirundo. Se Svala.

Hiss. För att ersätta det tidsödande arbetet med handkraft vid lassning av otröskad säd, hö och halm med häst- eller maskinkraft hava åtskilliga olika redskap i senare tid kommit till användning, ss. lassningsmaskiner, elevatorer, fristående eller förenade med tröskverk (se Lassningsapparat, Stacksättare, Tröskverk), samt hissar vid stackar, i lador och i skullar. Stackhiss. Vid stackning av h ö är i Nordamerika vanligt att föra höet upp på stacken med en hissanordning, bestående av en över 2 saxbockar spänd ståltrådslina och en på denna hängande liten linhjuls vagn, över vilken löper en andra lina, medelst vilken höet med hästkraft lyftes från lasset till stacken. Höet fördelas i för hissningen avpassade buntar antingen genom att fattas av vid linans ända fäst h a r p u n eller gripgaffel, som nedtryckes i lasset, eller ock genom att i lasset inlagts repslyngor, vilka med på dem liggande hö lyftas medelst en vid linans ända fäst krok, som ihäktas i repslyngans ändar. Dessa hissar hava icke fått någon användning i Sverige, där däremot anordningar för inlassning av hö, säd och halm inomhus fått större spridning. Desss äro av 2 olika slag.

Släphissar bestå av en under en skulles hanbjälkar löpande lina, medelst vilken hö- eller

halmbuntar släpas över en från skullens gavel gående brädbana till avlassningsplatsen i skullen.

Hisslogar för inlassning av säd böra vara byggda så, att takresningen kan uppbära hissanordningen med den upphissade sädesmassan och denna föras fram utan hinder av bjälkar. Takresningen bör därför vara fri från hanbjälkar och bindstockar och uppbäras av parvisa snedsträvor. Uppe under taknocken anbringas en långsgående bjälke, som skos med järnbeslag för att tjäna som bana för hissens löpvagn, över vilken hisslinan löper, dragen med hästvandring eller, där sådan finnes, elektrisk kraft. För att hela lasset skall kunna lyftas i ett sammanhang, lägges i botten av sädes vagnen antingen en linslynga, vari hisskroken häktas, eller en stång, som medjlinor förbindes med en andra över lasset lagd stang,

Hissloge.

vilken senare borttages, när hissningen skall ske, varefter linorna häktas på en vid hissen hängande bom. Därefter tillkopplas drivkraften, lasset hissas lodrätt upp till lagom höjd, varefter den spärr, som fasthållit löpvagnen, lossas och denna åker utefter löpbanan, tills den nått till lämplig plats, då kraften frånkopplas och lasset lossas medelst en nedhängande lina och störtar ned i sädesgolvet. Därefter återföres vagnen i utgångsläget genom dragning i den nedhängande linan eller automatiskt. Med dylika hissar kan ett lass säd inlassas på 3—5 minuter. En olägenhet är, att säden packas hårt i ladan, vilket försvårar uttagningen vid tröskningen, men detta förebygges i väsentlig mån genom att ej lyfta lasset högre än nödigt. Endast väl torr säd kan på detta sätt inläggas utan att taga hetta. Då det ej kan förhindras, att säd faller ur lasset under hissningen, samt det är svårt att lägga noga skilda stötar, äro dessa hissar lämpligast, där endast en sorts säd skall inläggas. Om flere sädessorter skola454

inläggas, böra de inläggas i sädesrummet i tur och ordning, började i den från inkörningen mest avlägsna delen, och de sorter, vilkas renhet är mest maktpåliggande, inläggas sist på väl rensopad botten och helst skilda från angränsande stötar genom mellanlägg, t. ex. av halm.

Histidin, Histon. Se Äggviteartade ämnen.

Hjort, Cervus, tillhör de partåiga hovdjurens ordning, Artiodactyla och idisslarnas underordning. I Sverige finnas 2 arter, kronhjort, C. elaphus L., som har trinda, månggreniga horn med tillbakaböjda spetsar, samt den betydligt mindre dovhjorten, C. därna L., vars horn äro upptill skovelformigt vidgade. Parningstid för den förra i sept. och kalvning i maj, för den senare parning i oktober, kalvning i juni—juli. Av den svenska kronhjortstammen, som förr varit spridd över stora delar av Göta- och Svealand, finnes numera knappt ett hundratal djur, vilka föra en osäker tillvaro på några skånska gods, där de enligt jaktstadgan få jagas under oktober— november. Att helt fridlysa kronhjorten på enskild mark torde icke låta sig göra, alldenstund han gör betydlig skada på skog genom att slita barken av unga träd. Dovhjorten, som skall hava införts till Sverige på 1500-talet, är snarare att betrakta som ett halvtamt prydnadsdjur för herrgårdsparkerna än som egentligen jaktbart vilt. Jakt å dovhjort är enligt jaktstadgan tillåten 16/9—30/n. Hjortar skjutas med kula under smygjakt eller drevjakt, ävensom från vagn. T. H-^-l.

Hjortron, m u 11 e.r, Rubus chamœmorus L., hör till rosenfamiljen, Rosaceœ, och är en flerårig, 10—15 cm. hög ört med 2—3-bladig stjälk, enkla, njurlika blad, stor, vit blomma och

först rödgula, sedan som mogna höggula »bär» (egentligen samling av stenfrukter). Växer i kalkfattiga myrar från Lappland till Skåne. Frukterna äro högt skattade till sylt, saft och kompott.

Hjul. Vagnshjul bestå i allmänhet av nav, ekrar samt en krans eller fälg av lötar sammanhållna av en ring. Navet göres i allmänhet av hårt, väl torkat trä, oftast bok eller björk men även av ask eller ek. För att navet fullständigt må bliva fritt från sprickor, är det fördelaktigt, att lagergången utborras ur stocken, medan virket ännu är rått, varefter det torkar jämnare. Den borrade stocken uppsågas sedan till passande längder. På vardera sidan förstärkes vanligen navet medelst starka järnringar. Lagerloppet utgöres av en bussning, hjulbössa, vanligen av gjutjärn. Ekrarna göras helst av ek eller ask. I fyrkant tillhuggna ämnen till ekrar säljas stundom per tjog eller gång (det som åtgår till 4 hjul jämte 1 reservbit till varje hjul). Deras antal i vagnshjul är vanligen 12, stundom 10. De urtappas i nav och lötar, som de således förbinda, med 2 ekrar i varje löt, och så att de gå tvärs igenom lötarna, emedan

spikarna vid hjulringens påspikning böra inslås i ekrarna. Lötarna göras av bok, björk eller ask och utsågas ur stockar eller plankor. Lötarna nitas i skarvarna och sammanhållas av hjulringen eller -skenan, som bör vara tillräckligt stadig samt påläggas varm, så att den vid sin avsvalning krymper och sammanpressar lötarna. Vanligen äro hjulaxelns tappar något nedböjda och hjulen skränkta, d. v. s. ekrarna ligga ej fullt i ringens plan utan bilda en lågt konisk yta, så att de få en lodrät ställning mot marken. Härigenom vinnes, dels att hjulen bliva starkare och de bärande ekrarna ej så lätt lossna, dels att hjulet ej så lätt glider av axeln, om den mutter, som fasthåller det, skulle falla av, utan ligger an mot stossen eller den vid axeln fast vällda stoppringen. Skränk-ningen giver ock möjlighet till större lastningsyta i förhållande till spårvidden.

Lantbruksredskap, som tillverkas fabriksmässigt,, förses ofta med h., i vilka trät helt och hållet eller delvis ersatts av j ärn, varigenom undgås faran för gistning och sönderspruckning vid uttorkning. Vanligen kunna ock i sådana h. enskilda delar, som skadats, lätt utbytas mot nya. Således göres navet av två halvor av järn, vilka sammanskruvas och kunna tilldragas kring ekrarna. Av hela järnhjul äro särskilt s. k. velocipedhjul starka, i vilka ekrarna, som äro av järntråd, kunna spännas, så att hjulskenan stagas starkt och därför kan göras av tunnare gods.

Diametern bör vara så stor, den bekvämligen kan vara, då därmed följer, att de få större anliggningsyta mot marken och sålunda nedsjunka mindre i lös mark samt mindre påverkas av ojämnheter hos denna. Dessutom göra hjulens större diameter färre varv på samma väglängd, och friktionen i lager gången blir således mindre. Höga hjul äro således fördelaktiga på ojämna eller mjuka vägar. På backig väg betyder hjulstorleken mindre, emedan hela vagnens tyngd där i så hög grad inverkar på kraftåtgången och stora hjul äro tyngre än små.

Axeln. Träaxlar, som i äldre tider förekommo på grova arbetsvagnar, äro numera ersatta av stålaxlar, varigenom vinnes, att axeltapparna kunna vara finare och axelfriktionen därigenom minskas. Smörjningen, som har stort inflytande på friktionens storlek, bör vara så god som möjligt, men grova fordons h. hava vanligen inga särskilda smörjningsanordningar utan smörjas, sedan hjulen utskjutits mot tappens ände. Då lagren äro öppna, kan endast fast smörja användas, och smuts inkommer lätt. På finare vagnar användas s. k. patentaxlar med slutna bössor med oljebehållare, och dessa hålla sig bättre rena och kvarhålla smörjan bättre. På slåtter- och skördemaskiner m. fl. redskap och stundom på finare vagnar användas slutna kul- och rullager, men däremot sällan på arbetsvagnar, då friktions- 455

arbetet i lagret ändå är jämförelsevis litet i jämförelse med arbetet att övervinna motståndet vid hjulomkretsen, och dessutom den noggranna tillsyn och rengöring, som dessa senare lager fordra, knappt kan påräknas. Hjulringarnas bredd inverkar på fast, torr väg föga på lättgåendet. Är vägbanan fast men täckt av våt smuts eller kram snö, som hänger vid hjulet, göra breda ringar hjulen mer tunggående än smala, men breda ringar äro fördelaktigare på lös mark, emedan de minska hjulens nedsjunkande, och under alla förhållanden-nöta och sönderskära de vägbanan mindre. På lätta vagnar böra väl ringarna vara smala, för att ej hjulen må bliva tyngre än nödigt, men arbetsfordon böra hava breda ringar, Enligt lag 28/e 1907 (ändr.2/e 1922) äger K. B., där förhållandena inom landstingsområdet sådant påkallar, efter landstingets och vägstyrelsens hörande förordna, att hjulringarnas bredd å arbetsåkdon, som användes å allmän väg å landet icke må understiga visst mått, ej under 7 och ej över 12 cm. De båda hjulparen böra gå i samma spår, då härigenom bakhjulen hava gagn av den sammantryckning, som framhjulen åstadkommit. Spårvidden inverkar så, att med mindre avstånd mellan hjulen blir även verkan av mot ena hjulet mötande motstånd mindre, men verkan härav är obetydlig på jämn väg, och då större spårvidd möjliggör större bredd på lassningsytan, användes vanligen numera en större spårvidd, 1—1.3 m., än tidigare. Spårvidden bör även rättas efter ortsförhållandena; där vägarna äro mycket uppspårade, är det bäst att använda den på orten vanliga spårvidden. Om driv-, kugg-, friktionshjul, se Växel. Hjulbent. Se Benställning. Hjälm. 1. Stacktak på stolpar, uppföres ute på ägorna för att hastigt och bekvämt kunna bärga gröda under tak. 2. Tecken hos häst. Se Färg.

Hjälper. Se Körning.

Hjärnan är den i huvudskålen inneslutna delen av det centrala nervsystemet, se Nerver H. är mycket olika utvecklad hos olika djurslag, ju mer utvecklad och komplicerad h. är, desto intelligentare är djurslaget.

Hos däggdjuren är h. mer eller mindre ägg-formig, mjuk, utvändigt grågul, invändigt vit. Ytan är försedd med talrika vindlingar och fåror, varigenom den blir väsentligt förstorad. I hennes inre fortsättes ryggmärgskanalen genom håligheter, hj ärnkamrarna, som innehålla en lymfliknande vätska, hj ä r n-vattnet eller cerebrospinalvät-s k a n. Från alla kroppens delar instråla nervbanor till h., i vilken de olika förnimmelserna äro lokaliserade till särskilda delar.

H. indelas i ruthjärnan och stora hjärnan. Ruthj ärnan består av förlängda märgen, bryggan och lillhjärnan. Förlängda märgen kallas den bakersta delen, vilken

är ganska liten och har konisk form med basen uppåt. Bakåt fortsätter den i ryggmärgen. Framför förlängda märgen ligger ett väl avskilt, vitt, vulstigt hjärnparti, bryggan, som åt sidorna övergår i lillhjärnan, Denna bildar ett från sidorna tillplattat klot med egendomligt ringlad yta.

Stora hjärnan ligger framför ruthjärnan. Dess bakersta, intill bryggan liggande del kallas mitthj ärnan, som består nedåt av 2 grova nervstammar, hj ärnskänk-1 a r n a, och uppåt av 2 par rundade upphöjningar, som kallas fyrhögarna. Framför mitthjärnan ligger den del av stora hjärnan, som kallas mellanhj ärnan, och som består av bl. a. två stora, päronformade bildningar, synhögarna, samt en egendomlig bildning, tallkottkörteln, vars uppgift är okänd. Stora hjärnans främsta och hos däggdjuren starkast utvecklade del är till större delen genom en djup, längsgående fåra delad i två halvklot, hemisfärer, och kallas därför hemisfärhjärnan. De båda hälfterna sammanbindas av en bred, platt brygga, b j älken eller hj ärnbalken, som utgöres av de nervbanor, som förena pariga organ i de båda hemisfärerna. På den undre sidan i den bakre delen av stora hjärnan gå synnerverna, som här korsa varandra och löpa på yttre sidan öm synhögarna och sluta i fyrhögarna. Längre framåt ligger den nästan päronformiga st.amdelen eller stamganglion, som innesluter de stora hjärnganglierna, d. v. s. stora nervändsceller. Längst framåt nedåt ligga de bägge luktloberna, även de av päronform.

H. utgöres till största delen av en vit hjärnsubstans, märgen, som är liksom överklädd med en grågul massa, hj ärnbarken. Märgen utgöres av varandra ideligen korsande nervbanor, hjärnbarken av anhopningar av s. k. ganglieceller. De högsta livsfunktionerna ha sitt säte i stora hjärnans bark. Hit nå ledningsbanor med intryck utifrån genom ögon, öron, näsa, tunga och känsel eller från kroppens inre, ss. matsmältningsapparaten och muskler, och här avlagras minnesbilder från alla olika sinnen. Här bli sinnesintrycken medvetna, här finnes det materiella underlaget för tänkandet och viljan. De olika nervbanorna sluta eller börja å bestämda ställen i barken. Härvid råder det egendomliga förhållandet att intryck från exempelvis vänster sida, ss. vänster öga, avlagras å hjärnans högra sida och omvänt. I lillhjärnan ligger muskelsinnet. Med detta menar man uppfattningen av musklernas tillstånd, det motstånd, som måste övervinnas vid muskelrörelsen under arbete, och ordningen sinsemellan mellan musklernas arbete vid rörelser.

Fysiologiskt har även förlängda märgen stor betydelse. Där finnas nämligen en hel del reflexcentraler. Därifrån regleras svälj-45<5

ningsaktens olika faser, nysning, hosta, kräkning m. m. Men där finnes det även s. k. automatiska centra, centra för hjärtats frekvens, för blodkärlens vidd och blodets tryck o. s. v. I förlängda märgen gå dessutom alla de ledningsbanor, som skola ned till ryggmärgen, och därifrån avgå flera av de s. k. hjärnnerverna.

Kring såväl hjärnan som ryggmärgen finnas två hinnor, ytterst, närmast benväggen ligger den »hårda hjärnhinnan», som är fast, fibrös och sammanväxt med skallens ben.

Innanför denna hårda hinna ligger den »mjuka hjärnhinnan», som i sin tur består av två, »s p i n d e 1 v ä v s h i n n a n» och »k ä r 1 h i n n a n». Spindelvävshinnan är en mycket tunn hinna, som liksom en säck omsluter hjärnan. I rummet mellan hårda hjärnhinnan och spindelvävshinnan finnes en ringa mängd lymfliknande vätska. Närmast hjärnan och fast förbunden med den ligger kärlhinnan, som även den är mycket tunn och innehåller en massa blodkärl till och från hjärnan. Därför följer den mycket noggrant hjärnans yta. Mellan kärl- och spindelvävshinnan finnes ett ganska rymligt rum innehållande samma vätska, som i hjärnkamrarna och ryggmärgskanalen. Denna cerebrospinal-vätska och hjärnan ha nästan precis samma specifika vikt, och detta gör, att hjärnan liksom flyter i denna vätska och skyddas från stötar och skador. P. E.

Hjärnans sjukdomar kunna bestå i blodöver-fyllnad i hjärnan, inflammation i denna och dess hinnor (hjärn- och hjärnhinneinflammation), blodbrist (hj ärnanemi), blödningar (hjärn-slag), ökad vätskeansamling i hjärnans håligheter eller parasiter i densamma (se Kringsjuka).

De kännetecknas i allmänhet av vissa förändringar i djurens beteende, ss. oro, stegrad reflexverksamhet, ökad känslighet och stundom våldsamma raserianfall, kramp och

konvulsioner, i andra fall åter nedsatt verksamhet i nervsystemet, yttrande sig i dåsighet, bedövning och förlamning. De förekomma jämförelsevis sällan hos husdjur, oftast hos häst och hund.

Blodöverf yllnad i hjärnan (hjärnkongestion) kan uppstå dels genom ökat blodtillopp, förorsakat av häftiga ansträngningar, överretning (ss. under betäckningstiden och vid transport på järnväg), överfod-ring med t. ex. klöver, vicker, råg m. m., dels genom hinder för blodets strömning till följd av trånga lokor, för hårt tillspänd käkrem, för stark inspänning genom för korta styrtyglar o. s. v. Djuren visa häftig oro, få raserianfall, resa sig upp mot väggarna, slita våldsamt i bindslena, blicken är stel, ögonen blodsprängda, andningen påskyndad, oftast även feber. Raseristadiet efterföljes av slöhetstillstånd med nästan fullständig bedövning. Sjukdomen kan i lindriga fall inom kort gå tillbaka men övergår oftast ihjärninflammation, som sålun-

da framkallas av samma orsaker och företer samma sjukdomsbild men med ännu våldsammare symtom och ofta dödlig utgång. Behandling: isomslag på hjässan och nacken, kalla lavemang, friskt, luftigt stall, lösande och kylande foder, ss. rotfrukter och grönfoder, och, om ingivning är möjlig, avförande medel, ss. glaubersalt (för häst 75—100 g. flere ggr. dagligen) löst i vatten.

Hettslag (solstyn g), en med hjärnkongestion överensstämmande sjukdom, uppstår vid stark värme i förening med ansträngning och minskad värmeutstrålning och förekommer hos hästar vid strängt arbete under heta dagar och vid hög temperatur i stallet samt hos svin vid transporter i kvava järnvägsvagnar. Symtomen äro: stark svettning, stegrad kroppstemperatur, andnöd, vacklande gång, lamhet och krampryckningar. Djuren böra genast föras ut i friska luften, begjutas med kallt vatten på huvudet och få kalla lavemang. Om ej förbättring visar sig inom en kort stund, böra de helst slaktas.

Svindel förekommer mest hos hästar och visar sig i en plötslig oförmåga att hålla jämnvikten; hästen vacklar eller stryker baklänges, störtar till marken och blir liggande medvetslös och gör efter en stund osäkra försök att resa sig. Anfallen kunna upprepas med längre eller kortare mellantid och förorsakas av stark värme, hinder för blodcirkulationen till och från hjärnan genom tryck av lokor, käkrem, bindsel m. m. och stundom inverkan av hastiga ljusreflexer, t. ex. från insidan av blanklacke-rade skygglappar, glittrande vattenytor, hastiga växlingar mellan ljus och skugga, ss. i alléer eller vid passerande av täta spjälstaket. Man bör genast frånspänna hästen och genom att stödja huvudet söka hålla honom uppe. Hästar med anlag för svindel få ej utfodras för kraftigt; de böra få lösande fodermedel och då och då ett laxermedel (200 g. glaubersalt).

Koller (dum- 1. dövkoller, kronisk hjärn-vattusot) förekommer blott hos hästar och beror på trycket av en ökad vätskeansamling i hjärnans håligheter, de s. k. hjärnkamrarna. Djuren visa sig slöa, lystra ej till vanliga tillrop och intaga ofta egendomliga ställningar (ställas benen i kors, bibehålles ställningen), känsligheten är nedsatt, man kan trampa hästen på hovkronan, utan att han flyttar foten, och slag bekomma honom föga. Fodret upptages helst från marken, och ofta håller hästen fodret länge i mun utan att tugga; bjudes honom vatten, kan han föra nosen ända till bottnen av kärlet utan att dricka. Rörelserna äro ofta höga, som om hästen gick i vatten, och han kan omöjligt förmås att rygga och visar stundom vissa tvångsrörelser, ss. att tränga åt ena sidan eller »gå på en töm». Stundom uppstår även blodöverf yllnad i hjärnan med raserianfall och svindel (s. k. rasande koller). Sjukdomen har alltid ett kroniskt förlopp,457

men symtomen äro tidvis mindre framträdande, och hästen kan då synas skenbart frisk. Ansträngande arbete, stark värme, kvava stall eller allt för kraftig utfodring förvärra tillståndet. Sjukdomen, som mest angriper djur av tyngre raser med slapp, »lymfatisk» konstitution och sällan före 4 års ålder, är obotlig, men genom lämplig behandling kan hästen dock hållas i användbart skick: stallet bör därför hållas luftigt och svalt, alltför ansträngande arbete, särskilt under varma dagar, undvikas. Hästen bör dock få daglig motion, lösande foder, ss. grönfoder, rotfrukter och melass, gives, och avföringen hålles lös. Vid raseri-och svindelanfall är behandlingen ss. här ovan för kongestion och svindel anförts. För undvikande av olycksfall böra sådana hästar ej användas för persontransport. E. N—m.

Hjärtat har till uppgift att hålla blodet i ständig rörelse. Det ligger i främre delen av brösthålan mellan lungorna, inneslutet i en säck av en tunn serös hinna, hj ä r t s ä c-k e n. Hos husdjuren ligger h. med spetsen nära bröstbenet och basen sträckande sig

Hästhjärta sett från vänster sida, med vänstra

kammaren och början av lungartären öppnad.

(Efter Ellenberger u. Baum).

a, a' = höger förmak, b, b' = vänster förmak, c = höger kammare, d = vänster kammare, e, f = aorta, h = lungartär, i, i', i" = lungar-tärens halvmånformiga klaffar, 1 = lungvener, p = senträdar till hj ärtklaffarna, q = vänstra hj ärt klaff ärna.

ungefär till brösthålans mitt. H. står något snett uppifrån-framifrån till höger snett nedåt-bakåt till vänster sida, så att 3/5 av h. befinner sig till vänster om brösthålans mittlinje. H. är en muskel, till formen nära nog konisk. Hos nötkreaturen finnas 2 små trekantiga ben i hjärtväggen, där stora kroppspulsådrorna utgå. I dessa fästa 2 av åderns 3 halvmånformiga klaffar (se nedan). Övriga husdjur sakna dylika ben men ha ett brosk på motsvarande ställe och med enahanda uppgift. H. består hos de högre djuren av 2 skilda hälfter, den vänstra och högra hjärthalvan, vardera delad i 2 rum, ett övre och mindre förmak och en nedre och större kammare, sinsemellan förenade genom en öppning. Väggarna i förmaken äro ganska tunna men nå i kamrarna en betydande tjocklek, framför allt i den vänstra, vars arbete är betydligt större, då den skall driva blodet genom stora kretsloppet, än i den högra kammaren, som driver blodet genom lilla kretsloppet (se Blodomlopp). Vid öppningarna mellan förmak och kammare finnes ett slags tunna ventiler, hj ärtklaffar, som tillåta blodet att strömma från förmak till kammare men ej tvärt om. Klaffarnas läge regleras genom muskler, som äro ansatta på kammarväggen och med sina trådar fästa på klaff ärna. I högra förmaket inmynna övre och nedre hålvenen, och från högra kammaren går lungpulsådern (lungartären). I vänstra förmaket tömmes blodet från lungvener n a, vanligen 7 till antalet, och från vänstra kammaren utgår den kraftiga, stora kroppspulsådern (aorta). Även vid hjärtats övergång i lungpulsådern och aorta finnas ventiler; dessa äro 3-flikade och kallas på grund av sitt utseende för de halvmånformiga klaffarna. Jfr Blodomlopp.

H. arbetar rytmiskt. Först sammandraga sig samtidigt bägge förmaken och driva blodet in i kamrarna. Därefter sammandraga sig, även samtidigt, bägge kamrarna, under det att klaffarna till förmaken slå ihop, och blodet drives ut ur h. När sammandragningen slutat, slå de halvmånformiga klaffarna ihop och hindra blodet att strömma tillbaka till h. Nu förblir h. slappt under ett ögonblick, den s. k. hj ärtpausen. Under denna förses h. själv med blod genom de kärl, som löpa i hjärtväggarna, och fyllas åter förmaken, så att h. är färdigt att på nytt börja arbetet. Hjärtats sammandragning, s y s t o 1 e, och hjärtpausen inbegripet förmakens sammandragning, kallad diastol e, bilda tillsammans ett hj ärtslag. De äro åtföljda av karakteristiska h j ä r 11 j u d, som man kan höra, om man lägger örat mot vänstra bröst väggen. Genom detta lyssnande kan man iakttaga förekommande oregelbundenheter i hjärtats arbete och bestämma platsen för hjärtats olika sjukdomar (se d. o.). Hjärtats takt, som även kan iakttagas på pulsen, är olika hos olika djurslag.458

Som normal hj ärtfrekvens gäller för vuxna hästar 30—40, för föl 40—50, för nöt 40.—65, för kalvar över 100, för får och getter 70—80, för svin 40—50 och för hund 70—120 slag, allt per minut. P. E.

Hjärtats sjukdomar kännetecknas dels genom förändringen i hjärtats verksamhet (ökad eller minskad hjärtverksamhet, bultande, oregelbundna hjärtslag, förändringar i hjärtljuden), dels genom symtom såsom följd av den nedsatta hjärtverksamheten, ss. besvärad andning, stagnation i blodådrorna (venerna) med därav följande mörk färg på slemhinnor och stundom degiga (ödematösa) ansvällningar eller bröst- och bukvattusot. Förändringarna i hjärtljuden kan man iakttaga, om man lägger örat intill hjärttrakten (se Hjärta). För sådan iakttagelse fordras dock noggrann kännedom om de anatomiska förhållandena och stor övning, varför undersökning rörande hjärtsjukdomar måste överlåtas åt veterinär. De vanligaste av dessa sjukdomar äro:

Hj ä r t f e 1 bestå vanligen i förändringar i hjärtklaffarna, så att dessa antingen ej sluta tätt till utan tillåta blodet att delvis strömma tillbaka (insufficens) eller i förträngning av öppningarna mellan kammare och förmak eller till" de utgående pulsådrorna (stenos), varigenom blodets strömning försvåras. Därvid uppstå egendomliga surrande eller brummande biljud i samband med hjärttonerna, övriga symtom äro oregelbundna, bultande hjärtslag, påskyndad svag puls, besvärad andning, blåröda (cyanotiska) slemhinnor, kalla svullnader (ödem) under bröst och buk och i lemmarna samt bröst- och bukvattusot. Hjärtfel kunna vara medfödda men uppstå vanligen som följd av kroniska sjukdomar i andra organ, ss. lungor, lever, njurar, ävensom vid en del smittsamma sjukdomar, ss. rödsjuka hos svin. Sjukdomen är obotlig, och behandlingen avser endast att för någon tid åstadkomma lindring i åtföljande lidanden, t. ex. för hundar tappning vid bröst-och bukvattusot för att underlätta andningen samt ingivning av digitalis, vin eller kamfer för att reglera och stärka hjärtverksamheten.

Hj ärtinflammation uppstår vanligen som följd av vissa infektionsämnen, t. ex. vid blodförgiftning, lungröta hos häst, rödsjuka hos svin, akut ledinflammation m. fl. Symtom äro häftigt bultande hjärtslag, svag puls och besvärad andning. Sjukdomen leder vanligen hastigt till döden genom hjärtförlamning. Behandling: ingivning av hjärtstärkande medel, ss. digitalis, sprit och kamfer.

Hjärtsäcksinflammation är en inflammation i hjärtsäcken (se Hjärta), åtföljd av ökad vätskeansamling, som utspänner hjärtsäcken. Vätskan är vid mera kroniskt förlöpande fall klar

men eljes blod- eller var blandad; hjärtsäcken förtjockas och blir på insidan klädd med ett fint ludd av avsatt fibrin. Symtomen äro till en början häftigt bultande hjärtslag,

som stundom t. o. m. kunna höras på avstånd, sedermera svagare, då vätskan i hjärtsäcken ökas, ömhet vid tryck i hjärttrakten och smärta vid rörelse samt vissa egendomliga skavljud eller, vid gassamling i hjärtsäcken, plaskande eller gurglande ljud, feber och stor mattighet. Hjärtsäcksinflammation förekommer oftast hos nötkreatur i samband med s. k. traumatisk mag-mellangärds-inflammation (se d. o.), förorsakad av vassa föremål (nålar, spikar, järntrådsbitar m. m.), som från nätmagen inträngt i hjärtsäcken. Vid akuta fall användas kalla omslag eller ispåse i hjärttrakten eller ingnidning av hudretande medel, ingivning av digitalis samt, vid stor hjärtsvaghet och mattighet, kamfer och eter. E. N—m.

Hjärtröta, en sjukdom hos betor, som visar sig så, att först de inre, sedan de äldre bladen i bladrosetten svartna och senare på hösten på själva roten uppträda fläckvis små svarta prickar, vilka äro sporhus (pyknider) av en svamp, Phoma betce Fr. Sjukdomens intensitet beror väsentligen på klimatiska och jordmånsförhållanden. Den visar sig i synnerhet under torra år. Man har därför trott, att vattenbrist och ogynnsamma näringsförhållanden utgöra de primära orsakerna till h. Svampen förekommer allmänt å betfröet, varför man föreslagit betning eller skalning av detta, men några pålitliga resultat av olika behandling av fröet hava icke visat sig. Jordbearbetning och lämplig gödsling äro de viktigaste åtgärderna, som kunna vidtagas till sjukdomens bekämpande.

E. H—g.

Hjärtslag. 1. Hjärtf örlamning, ett plötsligt avstannande av hjärtats verksamhet, utgör en mycket vanlig dödsorsak vid hjärtsjukdomar samt i allmänhet vid sådana sjukdomar, där hjärtmuskulaturen undergår vissa förändringar, som försvaga dess verksamhet, ss. vid förgiftningar och i allmänhet sjukdomar med hög feber (se i övrigt Hjärtats sjukdo* mar). E. N —m.

2. Benämning vid slakt på bröstets inälvor, nedre delen av strupen med vidhängande hjärta och lungor.

Hjärtstock. Se Kolning.

Holcus. Se Tåtel.

Hollan deri är ett uttryck, som under förra delen av 1800-talet, då man övergick till att efter holländskt mönster på herrgårdarna driva en mer utsträckt mjölkproduktion och mjölkhushållning, användes för att beteckna dessa grenar av lanthushållningen; holländare kallades den person, som hade tillsyn över såväl koladugården som mjölkhushållningen.

Holländsk boskap. Se Låglandsboskap.

Holländsk kryddost, Kumminost, en i Holland beredd kryddad skumost, även kallad Leydenerost eller nyckelost efter de i den inpressade 2 nycklarna, staden Leydens vapen. Kryddorna äro nejlikor och spiskummin. Osten, som även beredes i vårt land,459

färgas utvändigt brun med orleana löst i vatten, kokad med pottaska och blandad med råmjölk.

L. Fr. R.

Holländsk vikt. Se Spannmålshandel.

Homco, utländskt namn på Majskli, se Kli.

Homogenisering av mjölk eller grädde består i ett söndersplittrande av fettkulorna, så att de, icke kunna avskiljas genom gräddsättning utan mjölken förblir »homogen». Användes för mjölk och grädde, som skall tappas på flaskor för att förvaras någon tid. Sker genom att mjölken eller grädden vid omkring 55° C. i en homogeniseringsmaskin pressas genom en smal springa under högt tryck (150—250 atm.)

L. Fr. R.

Hornozygot. Se Ärftlighet.

Honung är en koncentrerad lösning av huvudsakligen socker, bildad av den av honungsbin ur blommor hämtade nektarn. Denna saft undergår en bearbetning i biets honungsmage (se Bi), varunder dels en stor del av dess vattenhalt, som kan uppgå ända till 80%, bortgår, dels dess rörsocker under inverkan av enzym (invertas) överföres till frukt- och druvsocker, som tillsammans kallas invertsocker. Vid hemkomsten till kupan avlämna drag- eller fältbien nektarn till husbien, de äldsta av ungbien, som i sin tur bearbeta den genom att uppstöta den i små droppar och vädra dessa på tungspetsen, varigenom ytterligare vatten avgår. Härefter inlägga husbien den bearbetade nektarn i vaxkakans celler, där dess invertering fortgår. Då den vunnit nödig fasthet genom att överflödigt vatten avdunstat, täcka bien cellerna med vaxlock. Nektarn är nu mogen och kallas därefter honung. Denna plägar innehålla 16—21 % vatten; en h. med över 20 % bör dock anses omogen, då den slungats för tidigt; att sälja h. med över 25 % vatten är bedrägligt. En viktig beståndsdel i h. är myrsyra. Den tjänar till konserveringsmedel och hindrar jäsning (jfr Bi).

H. förfalskas i Tyskland, Amerika m. fl. länder fabriksmässigt och så skickligt, att förfalskningen knappt med kända medel kan upptäckas. Konsthonung beredes genom att stärkelse (i Tyskland potatismjöl, i Amerika majsstärkelse) genom kokning medelst syra förvandlas till invertsocker, likasom sådant även framställes av vid betsockerfabriker och sockerraffinerier erhållet avfall (melass), och till detta billiga invertsocker sättes litet ur stenkolstjära framställd arom och färgämne samt litet naturligt frömjöl, och honungspreparatet är färdigt. A-—r L—n.

Honungs beskaffenhet växlar i främsta rummet efter de ämnen, varav den bildats. Ljusast och mest välsmakande är den h., som insamlas under vår till högsommar från vårblommor, frukträds, klövers, kålväxters och linds blommor. Denna h. är vit, med undantag för lind-h., som är gul. Bo vete och vicker lämna gul-rödbrun, ljung en rödaktig och starkt aro-

matisk h. Än mörkare och sämre är den h., som bildats av utsvettning på barrträd, och den saft, »honungsdagg», som bladlöss avsöndra på de växter, vars saft de suga.

H:s beskaffenhet visar sig även i viss mån genom dess kemiska sammansättning, vilken dock växlar jämförelsevis litet i äkta vara, under det att däremot främmande tillsatser med rätt stor säkerhet kunna påvisas genom kemisk analys. Följande analystal giva exempel på sammansättningen av fullgod och mindre god äkta samt förfalskad h.

I c i T Tysk Svensk Forfal-

I bvensk i:a ' ul ,, \ , »

I l:a bladlus skad

Vatten . . . 15.5—17.4 20.60 16 17—25

Invertsocker 66—79 73.13 j 6j 54—74

Rörsocker . I—2.5 1.76 I 3 0.4—5.0

I Dextrin . . 5—8 0.2 14 | 5 — 27 |

Myrsyra . . O.07 — — I —

Protein . . — — °'8 —

I Aska ... I O.i—0.6 I 0.3 I 0.6 |o.i—0.3I

En högre rörsockerhalt än den ovan nämnda kan härröra av inblandat rörsocker men även därav, att bien fodrats med rörsocker. Den vanligaste förfalskningen avh., med konstgjort invertsocker eller glykos, framträder ej i analystalen men kan påvisas genom Fiehes reaktion med saltsyra och resorcin, som vid närvaro av konstgjort invertsocker ger en beständig röd-färgning. En sådan inträder även, om än svagare, i fall h. blivit upphettad, varför reaktionen är pålitlig, endast om närvaro av verksamma enzym visa, att upphettning ej skett.

Halten av dextrin håller sig i fullgod h. vid 5—8 % men är betydligt högre i bladlus- och barrträds-h. H. har stundom stor benägenhet att sockra sig, d. v. s. druv- och rörsockret kristallisera. Sockrad h. göres åter klar genom uppvärmning. Genom omrörning åstadkommes, att sockringen blir småkornig, så att honungen bibehåller sig flytande. H. är till följd av sin halt av myrsyra och aromatiska ämnen (vilka dock bortgå vid uppvärmning) mycket hållbar men bör dock förvaras torrt och svalt för att förekomma sur jäsning.

Den inhemska biskötseln fyller ej Sveriges förbrukning av h. Under det landets omkring 125,000 bisamhällen kunna antagas lämna omkring 1 1/A miljon kg. honung, har införseln av sådan växlat mellan omkring 12,000 och 68,000 kg. H. J. Dft.

Honungsdagg kallas den söta, klibbiga vätska, som bladlöss avsöndra och som ofta bildar ett glänsande överdrag på växters blad. Denna sökes begärligt av myror och även av bin, vilkas honung därigenom blir av dålig beskaffenhet (se Honung). Med samma namn betecknas även den söta vätska, som avsöndras 460

från av mjöldryga angripna gräsblommor (se Mjöldryga).

Honungsklöver, m e 1 o t, Melilotus, är ett släkte av högvuxna, 2- till fleråriga baljväxter med trefingrade blad och smala, uppräta blomklasar, starkt doftande av kumarin. Två arter, vit och gul h., M. albus Desr. och officinalis Desr., förekomma i södra och mellersta Sverige på grusig eller sandig jord. Liksom andra doftande växter ätas de ej gärna i friskt tillstånd av kreaturen men något bättre i hö. I Förenta staterna har på senaste åren en i-årig varietet, kallad sötklöver, förordats till höskörd, pressfoder och gröngödsling samt som bi växt.

Honungsskivling, Armillaria mellens Vahl., en allmänt förekommande skivsvamp, med bruna, ovan svarthåriga svamphattar med ring kring foten, växer i synnerhet i gamla stubbar. Den utskjuter långa, utanpå bruna, inuti vita strängar (rhizomorfa), som intränga i rötterna av många trädslag, särdeles gran, tall och bok, samt också mellan bark och ved, liksom även i veden, förorsakande röta och slutligen trädets död. Hattarna äro användbara som matsvamp., men som sådan mindre goda och böra förvällas före användningen. För att förekomma skada av h. på skogen böra stubbarna uppbrytas och jorden helst bearbetas och kalkas före ny skogskultur. Även tillrådes att plantera ädelgran i stället för vanlig gran.

Honungsskörd. I art. Skattning omtalas, hur man på ett rent och bekvämt sätt avvinner honungen ur såväl kupor som skattlådor. Så snart man slungat eller utpressat honungen, silas den. De kärl, i vilka honungen vid slungningen får rinna, ställas åt sidan, så att smulorna få uppflyta, varefter de avskummas och honungen silas på större kärl. Honungen i de större behållarna, som skola hava tätt tillslutande lock, skummas och omröres de 2 ä 3 första dagarna, och skummet avlägsnas. Står behållaren varmt, flyter det upp så mycket fortare.

Tappning på burkar bör ej ske genast, då kanderingen därigenom blir ojämnare och honungen grovkornigare och får ett mindre vackert utseende. Slemsockret i honungen framträder även då skarpare. Man bör därför låta honungen stå, tills den börjar sockra sig (kandera), då man flitigt omrör den varje dag. Härigenom blir den finkornig och får smörkonsistens. Tappning på påsar bör ej ske, förrän honungen har samma tjocklek som gröt. Kanderingen påskyndas genom att tillsätta den tunnflytande honungen något kanderad sådan. Finsilningen sker bäst genom i en ställning hängande dubbla tygsilar, varav den inre är av glesare tyg och något mindre än den yttre. Före silningen blötas silarna i varmt vatten. Om ej skumning förut skett, måste man blöta ur och rengöra silarna vid vart i5:e—2o:e kg.

En snygg vara, i snygga kärl med prydliga etiketter gör honungen aptitligare och lätt-såldare. Har man honung av olika skörd och äger kunder, som icke begripa, att det kan vara skillnad på både färg och smak, gör man klokt i att uppsamla all honung i stora behållare och blanda om den grundligt, så att man får e n färg och en smak på all sin honung. Eljes bevaras varje sort för sig åt kunder, som gärna vilja hava en viss sort.

Honungsköparna börja mer och mer efterfråga honung med föreningsetikett, och sådan honung betalas även med ett betydligt högre pris. Dessutom hjälper föreningen medlemmarna att sälja honungen, och en del andra förmåner erhållas. A—r L—n.

Honungsslungare är en centrifugalmaskin, varmed honungskakorna slungas, så att honungen utvinnes, utan att kakorna krossas. Maskinen består av en cylinder av trä eller plåt. Inom denna roterar en fyrkantig korg på en vertikal axel. Korgens sidor äro beklädda

Honungsslungare.

med trådgaller, inom och mot vilka honungs-kakan ställes. Korgen sättes i hastig rotation genom en utväxlande kuggväxel, varvid honungen slungas ur cellerna. Innan slungningen kan försiggå, måste dock cell-locken (se Honung) avtäckas och borttagas, så att cellerna bli öppna och honungen blottad. De verktyg, som användas härför, äro för ändamålet avsedda avtäckningsgafflar eller a v-täckningsknivar. För att ljunghonung, som är mycket seg, skall kunna slungas ur cellerna, måste dessas bottnar genomborras med ett verktyg, som kallas cellperforator. Härigenom kan lufttrycket verka under honungen genom hålet i cellernas botten. Jfr Honungsskörd.

Honungsslungarens uppfinnare var major v. Hruschka. Se Biskötsel, Historik.

A—r L—n.**Honungsväxter.** Växter, vilka lämna bien riklig mängd nektar, äro:

Vårväxter: sälg- och pilarter, hästhov, fruktträd och bärbuskar, lönn.

Sommarväxter: kloverarter, lucern och åtskilliga andra baljväxter, hallon, smultron, lind m. fl.

Höstväxter: ljung, bovete, blåklint, tistel, sparris m. fl. A—r L—n.

Hopfogning av virke. De olika delarna i en träkonstruktion sammanfogas och sammanhållas i sitt bestämda läge vid varandra, dels därigenom att man giver dem en efter förhållandet lämplig form, dels genom särskilda förbindningsmedel, såsom dymlingar, tappar, kilar, etc. eller också av spik, bultar, hakar, kramlor m. m. dyl. Det virke, som användes för hopfogningar, skall vara väl torrt. Jfr Byggnadsvirke. Med avseende på den ställning, som de olika delarna i en konstruktion intaga, skiljer man mellan längdskarv, när sammanfogningen sker efter längden, tvärskarv, när styckena sammanfogas så, att de bilda vinkel mot varandra, eller bredskarv, då sammanfogningen göres längs efter bredden.

Längdskarv. Då tvenne liggande bjälkar e. dyl. skola sammanfogas över ett upplag, sker detta enklast, då de med sina ändar få stöta stumt mot varandra och event. sammanhållas med en kramla e. dyl., se fig. 1. Skarven benämnes då rak stöt. Då ändarna avskäras snett enligt fig. 2, kallas den sned stöt, och härvid bör den bjälke, vars avsneddade spets ligger neråt, till ⅔ av sin höjd ligga på understödet. Föreningen av bjälkarna kan även ske genom hopbladning, varvid båda bjälkändarna äro inskurna till sin halva tjocklek, bildande ett rakt eller snett inskuret blad (fig. 3—4). Bladens längd bör tagas omkring 2 gånger bjälkens höjd. Snett blad (fig. 5) tages av samma längd som föregående och de lodräta avskärningarna av omkring ⅙ av bjälkhöjden. Rakt eller snett blad med hake (fig. 6—7) är starkare än föregående, men också något arbetsammare. Hakens bredd tages omkring ⅕ av bjälkhöjden och bladets längd omkring 3 gånger höjden. Mellan hakarna kunna kilar indrivas enligt fig. 7, varigenom sammanfogningen bättre sammanpressas. Vid alla sammanfogningar med blad eller dyl. användas dymlingar av trä, järnbultar etc. för sammanhållning av de olika stockarna. På stående virke, som belastar träet i längdriktning, såsom stolpar, skola avskärningsytorna hållas vinkelräta. Fig. 8, 9 och 10 visa några lämpliga sammansättningar härför, men skarven försvagar stolpens bärighet avsevärt, varför förekommande skarvar böra anbringas vid bjälklag eller andra i horisontell riktning fasta punkter.

Tvärskarv. Två i vinkel liggande bjälkar, sparrar el. dyl. förenas enklast medelst blad, varvid de olika stockarna infällas hälft i hälft och bilda med hänsyn till sin ställning helt kors (+), halvt kors (T) och vinkel (└) (fig. 11, 13 och 14 samt, 12). Om sammansättningen bildar halft kors, kan den utföras som hel eller halv laxstjärt (fig. 13—14), som laxstjärt jämte bröst (fig. 15) eller som blad med hake (fig. 16). Behöva bjälkarna etc. icke ligga i samma plan, göres infällningen något grundare, t. ex. 2 à 3 cm. s. k. överkamning (fig. 17—18 och 19). Skall en lodrät stående stolpe med ena ändan sammanbindas med en vågrät liggande, intappas den förra i den senare (fig. 20—21). Då grövre virke användes, bör tappen göras dubbel. Vid genomgående tappar kunna uppifrån indrivas kilar i desamma för förstärkning. Då en lodrät stolpe ställes på en vågrät liggande stock, göres sammansättningen med vanlig tapp enligt föregående, eller också kan ¾ tapp användas enligt fig. 22. För utvändiga konstruktioner, där vatten kan befaras tränga in i tapphålet, användes med fördel krysstapp (fig. 23). Då en snett stående sparre etc. skall fästas vid en bjälke i lodrät eller vågrät ställning, göres detta medelst snedtapp och dessutom, för att förebygga förskjutning, med ansats (fig. 24—25). Ansatsen tages vanligen 2 à 3 cm. djup, och dess riktning bör vara den, som erhålles, då den trubbiga vinkeln delas mitt itu (fig. 24). För takstolar, där den vågräta tassen avskäres i linje med den snett lutande sparren, bör ansatsen flyttas så långt in som möjligt (fig. 26). Skall en vågrät bjälke e. dyl. uppbära en tvärgående, lutande sparre, göres infällningen endast i den övre kanten, då s.k. sadling uppstår (fig. 27). Om en sparre eller annan snett stående stock stöter med ena ändan emot kanten på en vågrät liggande, göres en klo i förstnämnda (fig. 28). Då två lutande sparrar upptill skola hopfogas till en takstol, bör detta göras med blad (fig. 29) eller också med slitstapp (fig. 30). Vid hanbjälkar, stödben o. dyl. göres sammansättningen med blad och laxning (fig. 31). Skola tvenne bräder eller plankor hopfogas, så att de breda sidorna bilda vinkel med varandra, göres detta bäst medelst sinkning. Denna utgör ett mångfaldigande av vinkelförbandet med laxstjärt och kan vara antingen vanlig sinkning (fig. 32), då de olika styckenas båda ändar bliva synliga, förtäckt sinkning (fig. 33), då blott ena ändan blir synlig, eller sinkning med gering (fig. 34), då båda ändarna döljas.

Breddskarv. Klenare virke kan sammanfogas till grövre dimensioner, men bärförmågan blir i dylikt fall mindre, än då motsvarande dimension utföres av helt trä. Enklast är att sammanbinda de olika stockarna med genomgående skruvbultar. Dock bör i fogarna göras hak e. dyl., t. ex. för stolpar enligt fig. 35 och för bärbjälkar enligt fig. 36. Uti de vid sammanfogningen bildade hålen indrivas kilar, sedan hopbultningen skett. Sammanfogning av

Hopfogning av virke.timmer efter bredden sker genom spontning eller fogning (fig. 37, 38 och 39) och för plank och bräder genom fogning (fig. 41) smygning (fig. 42), falsning (fig. 43), eller spontning med not och antingen fast spont (fig. 44) eller med lös fjäder (fig. 45). Grövre virke sammanfogas ofta med dubbel spont (fig. 46).

Timmerväggar. Dessa kunna antingen utföras av stående eller liggande timmer. Vanligen användes tvåskrätt virke för liggande timmer. I detta göres en urholkning i en av

de oskrädda sidorna, vilken motsvarar kvarstående rundsida (fig. 37). Urholkningen, vilken lägges nedåt, bör göras något djupare än motsvarande rundsida, så att fogen med säkerhet

skall bli tät. Timmerstockarna sammanhållas dessutom i sitt rätta läge medelst dymlingar, runda pinnar av omkring 8 cm. längd och 3—4 cm. tjocklek samt med 2 m mellanrum, men dymlingarna få icke komma över varandra i samma stock. Fyrskuret timmer kan sammanfogas med dymlingar enligt föregående, men det är dock bättre att i så fall använda spont eller lös fjäder. Vid timrets hopfogning skola alla springor tätas (diktas) med tjärad mossa eller tjärdrev. Detta senare arbete måste utföras med stor omsorg, om väggen icke skall bli dragig. Längdskarvar skola så mycket som möjligt undvikas och få icke förekomma mellan fönster- och dörröppningar. Skarvar utföras lämpligast med blad eller enkel hakskarv. Uti fönster- och dörröppningar insättas mot timmerändarna en stående planka, s. k. svärd (även kallat gåt, post, durk eller dörne) (fig. 40). Denna förses med fjäder, i vilken de liggande timmerstockarna infällas. Svärdet får icke göras så långt, att det hindrar väggens sättning vid torkning. Vid hörn och avgående väggar göras s. k. knutar, av vilka de viktigaste äro korsknut (fig. 37), laxknut (fig. 38) och alhäringsknut (fig. 39). Den förstnämnda, som med timmerändarna skjuter ut över väggen, angripes till följd härav lätt av röta. De två sistnämnda äro i detta avseende fördelaktigare. Vägg av stående timmer hopfogas i huvudsak lika med vägg av liggande timmer, men sammansättes vanligen först i större stycken (ramar eller tavlor). Dessa avpassas så, att de upptaga bredden mellan två fönster eller dörröppningar. Ramarna förses nedtill med spont och uppresas på syllstockar med motsvarande fjäder, på vilken de fästas med ekspik. Upptill intappas de i liggande timmerstockar, hammarband, i vilka bjälkarna jämväl fästas. Upptill och nedtill i fönster- och dörröppningar intappas liggande timmer. Byggnadens hörn förstärkas med plattjärn, böjda i vinkel och fastgjorda med ekspik. Alla springor skola väl diktas liksom i föregående. Timmerväggar kunna inklädas med bräder, jfr Brädfodring, »Väggar». L. N. Gramén.

Hoplocampa. Se Plommonstekel.

Hoppstjärtar eller podurider, Collembola, vinglösa små insekter, i regel långsträckta och undertill i bakkroppens spets försedda med en hoppapparat. De träffas allmänt på spruckna, ruttnande rotfrukter (en vit art utan hoppgaffel) och andra ruttnande växtdelar och i blomkruksjord, varifrån de lätt avlägsnas genom omplantering eller vattning med svagt tobakshaltigt vatten. »Snöloppor» kallas stundom h., som under vackra vårdagar bruka i oerhörd mängd anträffas på snön. Även förekomma h. massvis på tillfälliga vattensamlingar efter

häftiga regnskurar. De torde i allmänhet leva av mikroorganismer ur växtriket och vara alldeles oskadliga. A. T—n.

Hordein. Se Äggviteartade ämnen.

Hordeum, grässläkte med sammansatt ax av 1-blommiga småax och långt borst på yttre blomfjället. Hit hör sädesslaget korn (se d. o.). Som prydnadsväxt odlas H. jubatum. Se Blomsterodling.

Horn. 1. Många idisslares, ss. nöt, får och get, försvarsvapen består av en från pannbenet utväxande h.-t a p p eller kvicke, omgiven av en h.-s k i d a. H.-tappen är klädd av ett på blodkärl rikt läderhudslager, under det att den hårdnade överhuden utgöres av h.-skidan. Denna tillväxer med det ena skiktet innanför det andra. Denna tillväxt växlar med näringstillgången och är svagare under dräktighetstiden, varför ringar vid hornens bas visa antalet dräktighetsperioder. Hos hjortdjuren utgöras de oftast förgrenade hornen av solida benbildningar, vars hudlager snart bort-dör och lossnar, och som årligen fällas och å nyo utväxa. Hornslidan utgöres av hornämne, k e r a t i n, ett svavelhaltigt äggviteartat ämne (se d. o.), som innehåller vissa aminosyror (tryptofan, tyrosin, cystin), som saknas i lim, varför hornämne kan tjäna som komplement till lim i foder (se Aminoföreningar). H. förarbetas till allahanda prydnadsföremål, hushållsartiklar m. m. samt för beredning av h o r n m j ö 1 (se d. o.). H. J. Dft.

2. Avlägsnande av h. eller förhindrande av deras utväxande kan ske genom att hos den 3—4 dagar ga/nla kalven bestryka de hudställen, där hornen börja utbildas, med en i ändan något uppfasad träpinne, doppad i rykande salpetersyra. Har den hornartade vårtan icke försvunnit efter 8 dagar, upprepas behandlingen. (Montu's metod.) Som fråt-medel användes även kaliumhydrat. Håret bortklippes kring de vid 6—10 veckors ålder synliga hornvårtorna, som därefter under ett par minuter fuktas och bestrykas runt om med ett kaliumhydratstift. Efter några timmar kan hela hornanlaget avlyftas, och stället bestrykes ännu en gång med frätmedlet. E. N—m.

Hornblände. Se Bergart.

Hornkam. Se Huvud.

Hornklyfta. Se Hovsjukdomar.

Hornmjöl. Horn innehåller omkring 17 % kväve men kan till följd av sin stora motståndskraft mot upplösning icke utan särskild beredning tillgodogöras till gödsel. Genom ångkokning och därpå följande torkning blir det sprött, så att det kan malas till mjöl, och detta sönderdelas lätt i jorden. Däremot förblir horn, som upphettats torrt (rostats), mycket svårupplösligt. Hornmjöl, som på förstnämnda sätt beretts av horn och klövar likasom av avfall efter horns industriella bearbetning, bildar ett grågrönt pulver med omkring 14 % kväve — dock betydligt lägre, när ull eller benmjöl 465

tillsatts. H. användes huvudsakligen som trädgårdsgödsling. Dess kväveverkan uppskattas till 70—90 % av salpeterkvävets.

Hornpelare. Se Hovsjukdomar.

Hornämne. Se Äggviteartade ämnen.

Horsgök. Se Beckasin.

Hortensia, ett till stenbräckefamilj en, Saxi-fvagaceœ, hörande buskskläkte, varav flera arter odlas. Som kall jords växt förekommer mest syrénhortensia, H. paniculata S. et. L., var. grandiflora, en 1—1.5 m. hög buske, som ofta uppdrages i stamform. Den blommar på eftersommaren med stora, vita blomsamlingar. Den är fullt frosthärdig i södra Sverige men nedfryser ej sällan i Stockholmstrakten och bör planteras endast på god, mullrik jord i varmt läge.

Hortikultur. Se Trädgårdsskötsel.

Hortikulturens vänner. Se Trädgårdsförening.

Hosta är ett symtom, som i allmänhet förekommer vid sjukdomar i andningsorganen, ss. luftstrupshuvuds- och luftrörskatarr, lunginflammation, tuberkulos och kvickdrag. Behandlingen bör rättas efter den sjukdom, som är orsak till hostan. En hård, skrällande h. tyder på katarr i de främre luftvägarna. Vid lunginflammation är den i början mera dov och kort, återhållen på grund av smärtan, vid kvickdrag åter hes, klanglös, och vid tuberkulos ihållande, rasslande och uppkommer i synnerhet vid rörelse, t. ex. då djuren resa sig.

Lindrande medel äro i allmänhet inandning av varma vattenångor med terpentin (ett kärl med kokhett vatten försatt med ett par matskedar terpentin hålles under djurets nos och en handduk lägges från kärlet över nacken) samt användning av sockerhaltiga fodermedel (morötter, sockerbetor, melass). För större djur kan användas ett pulver av 1 del lakritsrot och 2 delar karlsbadersalt, varav gives ett par matskedar på fodret 2 ggr. dagligen, och för hundar en matsked 3 ggr. dagligen av en lösning av salmiak och lakritsextrakt, 15 g. av vardera, i 150 g. vatten. E. N—m.

Hot. Störpar i en gärdesgård. Se Hägnad.

Hov. Hästdjurens h. motsvarar nedersta tåleden hos andra djur och utgöres av h o v-b e n och strålben med tillhörande ledgång, senor, blodkärl och nerver, trampdynan och hovläderhuden eller kötthoven samt den till horn förändrade överhuden, hornhoven. Hovens främre del kallas tån, den undre ytan sulan, den övre randen k r o-n a n och den bakre delen trakterna med de 2 rundade bauarna. Hovbenet har en undre, halvmånformig sulyta och slutar bakåt i hovbensgrenarna, som fortsättas av de skiv-lika traktb rösken. Strålbenet är ett litet på tvären av hoven, mellan hovbensgrenarna liggande ben, som med sin övre yta

ingår i hovbenets ledskål. Under strålbenet och den där framlöpande böjsenan samt mellan hovbensgrenarna och traktbrosken ligger

Hästens fot.

A. Skenben. B. Kotled. C. Kota. D. Krona.

E. Hovvägg. F, F. Bållar.

strål putan eller elastiska putan, en elastisk senvävnad motsvarande trampdynan under en del andra djurs tår. Dessa inre delar omgivas av en fortsättning av kroppens läderhud, vilken genom sin rikedom på blodkärl givit anledning till beteckningen kötthov; från denna utväxer hornhoven.

Hornhoven består av hornvägg, hornsula och hornstråle. Hornväggen är en böj d hornskiva, vars övre kant, kronan* eller kronranden, bakåt övergår i h o r n-ballarna och vars nedre kant, bärran-d e n, bakåt viker sig om och bildar hörnstöden; omvikningsstället kallas traktvinkel. Hornväggen består av ett yttre glasyrlager, därinnanför det egentliga

Hästfotens ben. A. Skenben. B. Kotben. C. Glidben. D. Kronbenet. E. Hovbenet, a Kotled, b kronled, c hovled.

skyddslagret och innerst lamelllagret, vilket utgöres av från krona till bärrand löpande parallella skivor, som med motsvarande skivor på kötthoven bilda en synnerligen stark förening mellan hornkapseln och kötthoven. Hornsulan är en halv-månformig skiva med sina spetsar, s u 1 g r e-n a r n a, infogade i traktvinklarna och i sin helhet sammanhängande med bärranden genom lamellranden, som bildas av hovväggens lameller och framträder som en tvärstrim-mig rand innanför vita linjen, som bildas

Genomskärning av hästens fot.

A. Skenben. B. Kotben. C. Glidben. D. Kronben. E. Hovben. F. Strålben, a Långa sträcksenan, b, b' gaffelband, c, d böj senor, e kotle-dens, f kronledens, g hovledens kapselband, h böj ames senskida, i, i', i" strålputan, k köttkronan, 1 köttväggen, m köttsulan, n köttstrålen, o horn väggen, p hornsulan, q hornstrålen, r sporren, s huden.

av skyddslagrets innersta hornrör. Horn-strålen eller kråkan, som täcker elastiska putan och, med spetsen framåt, ligger som en kil i öppningen mellan traktvinklarna, hörnstöden och sulgrenarna, består av en mjuk, elastisk hornmassa. På dess bakre del finnes en fördjupning, strålfåran, mellan de båda strålgrenarna. Strålen och den elastiska putan bilda sålunda en kraftig trampdyna, som genom sin kilform och sitt läge under den bakåt lutande benstommen mildrar stöten vid fotens nedsättande mot marken. Hornkapseln är över allt hård i ytan för att bjuda motstånd mot yttre åverkan och mjukare inåt för att bilda en elastisk övergång mot den innanför liggande kötthoven.

Alla hornhovens delar växa i samma riktning, uppifrån nedåt framåt mot marken, där de avnötas, hovväggen sålunda från kronan

mot bärranden, sulan och strålen åter från de övre inre ytorna mot de nedre yttre ytorna. Bärrand, hörnstöd och stråle avnötas mot marken, sulan genom avlossning av ,fjäll mellan i det yttre hornet uppstående sprickor. Hos en oskodd häst, som får tillräcklig rörelse, motsvarar avnötningen hornets tillväxt, men hos en stillastående eller skodd häst medför den minskade avnötningen skadliga förändringar av hoven. Hos en mycket stillastående häst förväxer denna, hovmekanismen (se d. o.) och den därav beroende tillväxten avtaga, så att hoven blir förkrympt. Hos en skodd häst hindras bärrandens avnötning i dess främre del, varigenom hovens form ändras och felaktig belastning av såväl senor och ledgångar som av hovens olika delar uppkommer.

Hovformen beror av hovbenets form och hovväggens lutning och höjd samt står i samband med lemmarnas riktning mot marken, benställningen (se d. o. och Kota). På grund av hovbenets form är framhovens undre yta mer avrundad i tån, bakhovens spetsigare; på grund av hovväggens lutning är insidan rakare och utsidan mera svängd. Vid normal benställning blir hovens lutning i tån omkring 1/8 rät vinkel på fram-, något större på bakhoven. Från dessa regelbundna former förekomma åtskilliga avvikelser, av vilka somliga kunna finnas hos den friska hoven, andra bero på sjuklig ör-ändringar (se Hovsjukdomar).

Oregelbundna hovformer hos friska hovar äro:

Spetsig och låg eller trubbig och hög h., vilka förekomma, den förra vid liggande, den senare vid rakt stående kota.

Skevhov, som kan vara förenad med markvid och tå vid eller markträng och tåtrång ställning (se Benställning); i förra fallet, då lemmarnas riktning divergera mot marken, äro sidoväggarna mer lutande än hos en normal h., i det senare, då lemmarna konvergera nedåt, hava sidoväggarna motsatt lutning mot hos en normal h.

Vida hovar med ökad och smala med minskad lutning å hovväggens båda sidor stå ej i samband med benställningen utan bero på ras och uppfödning.

För att hovens form och benställningen skola passa för varandra, skall en linje, som tänkes dragen från kotleden genom kot- och kronbenet samt parallellt med hornrören i tån (tåaxeln) vara rak, se Benställning. Är den bruten med vinkelspets nedåt-bakåt eller åt sidorna, är det ett fel, som bör rättas genom avverkning eller skoning, ty annars uppstå felaktigt tryck i ledytorna och spänning i senbanden. Framåt bruten tåaxel såsom vid björnfot är icke något fel. Hos äldre hästar, som nöta skorna jämnt, hava leder och senband anpassat sig till hovformen, så att någon rättelse ej behöves. Hos unga hästar, vilkas ben ännu äro i tillväxt, kan en anpassning av dem efter ho-467

vens form äga rum. Hålles hovens form normal, genom avverkning eller i nödfall genom lämpligt beslag, blir benställningen normal, och medfödda fel och oregelbundenheter i denna kunna »växa bort». Tyvärr kunna också fel mycket lätt framkallas, om hovskötseln är felaktig. A. P—n.

Hovbeslag har till uppgift att skydda hornhoven mot för stark nötning och att giva hästen säkrare fäste på hal mark, is eller snö. Genom h. kunna även vissa fel i hästens benställning och kroppsform utjämnas, likasom vissa sjukdomar i hovar och ben förekommas, lindras eller botas genom särskilda beslag.

Hovbeslagsmaterial. Hästskor göras av segt smidesjärn. I vårt land användas numera övervägande fabriksskor, vilka i handeln förekomma som »halvfärdiga», varför de behöva värmas för att noga tillpassas. De förekomma i vårt land av två huvudtyper: den vanliga s. k. breda och arméns s. k. konkavsko. Den senare utmärker sig genom sin utåt-nedåt lutande innerkant, varigenom snöklampningen minskas. Den har

Baksko med hakar och grepp.

under senaste årtionde kommit i allmänt bruk som vintersko i mellersta Sverige och södra Norrland och levereras nu från fabrikerna i samma storleksskala som den vanliga skon. Denna har nämligen omkring 18 mm. storleksskillnad mellan nummerna, under det att denna hos arméns fastställda modell är endast 15 mm. Hästskons form skall svara mot hovens och sålunda vara rundare i tån för fram-, spetsigare för bakhoven. Storleken, vidden och längden skall likaså svara mot hovens, om ej rättandet av belastning och understöd kräva ändring däri. Skons tjocklek rättas efter slitningen under arbetet men bör ej vara för stor, ty av en tunn sko far hoven bäst. Olika tjocka eller förhöjda skoarmar användas för att rätta benställning och hovform. Bredden eller avståndet från ytter- till innerkant är hos den vanliga skon störst i tån, emedan slitningen där är starkast, och ökas även på andra delar av skon, när det ifrågakommer att rätta understöd och belastning. Arméns sko är jämnbred för att

lättare kunna kallriktas. Sömhålen skola sitta längre in på skon i tån, där hovväggen är tjockare, än åt sidorna och sättas ej i trakterna, där sömmen skulle hindra hovens utvidgning.

Skålat beslag. Framsko (undersida), a Tillspetsad del för tåkappa, b Fals, c Söm-' hål.

Hålens riktning skall svara mot hovväggens lut- ^ ning och deras form vara avlångt pyramidfor-mig, noga svarande mot sömhuvudenas form, så att dessa ej efter avnötning kunna åka genom. Sömhålen böra ej vara flera än nödigt och ej sitta för tätt, för att hovväggen ej skall spjälkas sönder.

Vinterskor hava antingen fasta hakar och tågrepp eller ock åstadkommes »skärpningen» genom brodd eller växelbara hakar. De förra äro effektivast och lämpa sig, där snön ligger länge och jämn, de senare där förhållandena kräva ofta återkommande omskärp-ning. Av brodd finnas långbrodd, som har samma form som sömmen men större och vasst huvud, samt n i t b r o d d, som har

Skålat beslag. Baksko (översida).

kort, ensidigt rak klinga och som slås genom särskilda sneda hål i skon, så att klingan ej går upp i hornet utan vikes kring skons kant. Växelbara hakar kunna vara dels skruv-468

hakar, dels kilhakar. Av de förra tillverkas hålkälshakar vid Åkarp och koniska med stålkärna vid Virsbo och Hallstahammar. Sommarskor sakna vanligen hakar men finnas även med sådana för att giva hästen gott fäste i gräsmark i mycket kuperad terräng. På gator och hårda vägar verka hakar skadligt för hovarna. Kappor eller nagelformiga uppvikningar i skons kant användas för att giva skorna stöd mot hornväggen eller för att hålla vissa delar av densamma stilla. Vanligast är tåkappa. Två tåsidokappor användas, där man vill undvika spänning i tåväggen eller för att hålla ihop en tåspricka eller vid »slå i sko». Även brukas en stödjekappa på sidan för att hindra skons vridning, om hästen sätter ned foten ojämnt; 2 eller flera sidokappor brukas för att hålla skon fast, om bärranden är sönder eller hornet mört eller sprött. Hörnstöds-kappor användas för att hålla traktväggarna still vid hovsprickor eller hålla dem utåt vid trånghov, enkel eller dubbelsidig.

Söm, som användas till skons fastspikande, bestå av huvud, klinga och spets. Förr användes söm med ensidigt kilformiga huvuden, numera allmänt dubbelsidigt kil- eller pyramid-formiga. Huvudets övergång i klingan kan vara långsluttande, ss. arméns K- och Uddeholms D-modell, eller tvärare, E-modellen. De förra göra beslaget starkare men kräva en kraftig hovvägg; E-modclien bör användas vid sköra och tunna hovväggar. Sömmets spets skall göras ensidigt kilfor mig, s v i c k a s. Den sneda ytan vändes vid isättandet inåt mot kötthoven, varigenom sömmet kommer att gå i en båge utåt mot hornväggens hårda utsida.

Hjälpmaterial. Buffertar av gummi, filt, kork, tåg eller halm. sättas inuti för att hindra halkning och snöklampning samt för att låta sula och stråle i högsta möjliga grad deltaga i uppbärandet av kroppstyngden. Sulor användas för samma ändamål som buffertar och skilja sig från dem därigenom, att de spikas med skon på hoven. Vanligast brukas sula av läder med stoppning av tj är-drev. Numera begagnas att utanpå lädersulan nita ett tjockt gummistycke (av utnötta automobilringar). Sulor av filt eller enbart gummi, som förr använts, äro nu nästan alldeles bortlagda, med undantag av den på vissa håll ännu brukliga amerikanska, som användes under skor, som räcka endast till traktväggarnas början, så att dessa helt uppbäras av den tjocka dyna, som utgör sulans bakersta del. Den »engelska gummisulan», med kilar i sidostrål-fårorna, är särskilt vid strålbenshälta av nytta.

Hovslagareverktyg. Vid avtag-ning av gamla skor användes en nitklinga för nitarnas uppvikande samt en hovtång med stora käftar (b r ä c k tång) för lossandet. Avverkningen göres med v e r k k n i v eller

klinga och klubba samt hovrasp. Skohammare för sömmens inslagning bör hava lågt huvud och långt skaft, lutande så mycket, att ändan nästan kommer i linje med slagplanets yta. Sömmen avklippas bäst med en tång med små käftar; den blir kraftigare, så att sömmen kunna klippas, ej vridas av, och för att denna klipptång må hållas bättre vass, bör den ej användas till bräcktång. För nitning har man antingen en klack på ena tångkäften eller använder man särskilt nitjärn, vilket, då kilhakar användas, bör hava skaftet utdraget i en dorn.

Beslagets utförande:

a. Hästens hanterande undersko-ningen avser att få honom stilla, så att arbetet ostört kan utföras. Att hästar ej vilja stå stilla, beror på antingen att de ej äro vana vid behandlingen eller omgivningen eller att de äro rädda, vilket ibland urartar till motspänstighet. Denna kan dock ibland bero på smärta av ömhet i den hov, hästen står på, eller av stelhet i det ben, som hålles upp. Behandlingen bör alltid vara lugn och varsam; hästen bör ej bindas kort utan få använda huvudet för att därmed hålla balansen. Ger man honom godsaker för att muta honom, bör han äta dem ur hand. Smekningar över ögonen, sakta bultning med ett finger på pannan, tydligt sjungande tilltal kan ibland hjälpa. För övrigt rättas behandlingen efter det sätt, varpå motspänstigheten yttrar sig. Om hästen ej vill släppa upp foten så lägges en lina om kotleden och över ryggen, varefter benet drages upp med kraft. Om han lägger sig på och pressar ned uppehållaren, låter man hästen själv bära bakbenet genom att taga svansen under häsvecket eller medelst en lina från kotan genom en ögla fäst i svansen fram genom en lina lagd i 8 om kotleden och underarm och därifrån över ryggen. Om hästen står och rycker med benet, lägger man ett stycke mjuk sadelgjordsväv eller tyg om kotleden och virar ihop det till ett handtag, varjämte man försöker göra upphällningen så mjuk och smidig som möjligt. Hästar, som rycka med bakbenen eller slå, fängslas med en lina om kotleden, lagd över ryggen om bröstet i öggla, så att de vid varje rörelse få en knyck i bröstet. Om hästen stegrar sig eller hoppar från stället, fängslar man hop frånsidans ben genom en lina ovanför hasen och framknäet. Särdeles svårhanterliga hästar kuvas genom uttröttning, svält och törst, brems (se d. o.) på överläppen (aldrig om örat!), blindgrimma, nedbindning av huvudet i bringan (cow-boy-metoden) eller genom bedövning. Nedbindningen göres med en plat-longe eller ett mjukt rep omlindat med trasor, där det kommer att skava mot huden. Det lägges över ryggen och tages på ömse sidor innanför frambenen genom betslets eller grimmans sidoringar, varefter det åtdrages i lämplig grad och knytes, så att hästen måste stå och gå med böjd469

hals och till bringan indraget huvud (jfr Fängs -ling).

b. Besiktning före skoningen bör omfatta:

1. Benställning och h o v f o r m för att utröna, huruvida den senare passar, samt huru belastning och understöd förhålla sig.

2. Hovens tillväxt och hälsotillstånd, för vars utrönande undersökes: hovbrosk, som skola vara mjuka; kronan, som skall bilda en jämn vulst utan knölar eller ärr; hallarna, som skola vara runda och fylliga; hornväggen, som skall bilda en jämn båge, rak från krona till bärrand, hel — utan sprickor och klyftor — samt slät utan ringar eller veck; sulan, som bör vara lindrigt välvd; strålen, som skall vara stor, med bred och grund mittfåra; hörnstöden, som böra vara raka och hela; lamellranden, som skall vara jämnbred och hel.

3. Rörelsen i avseende på benföring och halta, vilken senare kan vara rörelsehäl-t a, som visar sig vid lemmens upplyftande och framförande, eller stödj ehälta, som visar sig vid nedsättning och stödjande. Se Halta.

4. Gamla skon med avseende på slitning och läge.

c. Fråntagning av gamla beslaget. Det är av vikt att ej släppa hoven, förrän skon avtagits, ty då kan tåkappa eller söm lätt trampas in i kötthoven, och att tillse, att några gamla söm ej bliva kvarsittande i hornet.

d. Avverkningen. Först avlägsnas trasiga och lossnande delar från sula och stråle, varvid ej får tagas för mycket. Sulan skall ej verkas kupig utan även på en frisk hov hållas alldeles plan. Strålen bör aldrig beskäras så, att blanka snittytor framträda, utan lämnas så stor som möjligt. Endast en framvuxen spets avsneddas. Sedan försänkes hovväggen i tån, tills den bildar ett plan med sulan. Trakternas avverkning rättas efter benställningens och hovformens krav, och sidoväggarna nedskäras, så att bärranden runt om bildar ett jämnt plan. Hörnstöden få aldrig förtunnas, och deras bakre del bör så långt framåt som möjligt ligga i plan med bärranden och vila på skon.

e. Val av sko göres med ledning av den gamla skon under jämförelse med den färdig-verkade hoven samt för övrigt i avseende på storleken efter hoven, tjocklek och typ efter arbete och årstid, bredd och vidd å vissa delar efter slitning, belastning och understöd. Olika sjukbeslag väljas efter hovens hälsotillstånd och fel samt efter rörelsernas beskaffenhet.

f. Riktande och tillpassning av skon kan göras kallt eller bättre med uppvärmning, varvid tillses, att hela skon hålles jämnt varm och ej pressas mot hornet förr, än den är färdigriktad och gott avsvalnad. För övrigt, gälla följande regler:

Vid normal benställning och h o v f o r m :

i. Skons omkrets avpassas efter bärrand. i tå och sidodelar men göres vidare i trakten för att lämna stod vid hovens fjädring, hovmekanismen.

2. Skoarmens längd skall överskjuta traktvinkeln några mm.

3. Bärytan skall vara plan och tillräckligt bred. I

4. Sömhalen skola passa in över vita linjen.

5. Hörnstöden skola vila på skons băryta så långt framåt som möjligt.

Vid oregelbundna benställningar och! hovformer rättas omkrets och längd därefter — »passas efter kronan».

Vid hpvsjukdomar kan bärytan ibland göras lutande.

Reglerna 4 och 5 frångås aldrig.

g. Fastspikande-1 göres med jämna och lika härda slag. Endast därigenom kan man känna och höra, att sömmen gå rätt väg. Först omböjes sömspetsen mot hornet och därefter böj es [sömmet med nitstädet mot fast horn. Niten avklippes, så den blir fyrkantig, filas på insidan och omböjes, varefter den tillslås och formas med hammaren, ej med filen.

A. P—n.

Hoveri betecknar i Danmark och Sveriges forna danska provinser en fästebondes arbetsskyldighet vid brukningen av herrgården som ersättning för besittningen av fästegården. Då . denna skyldighet, som skaffade godsen den huvudsakliga delen av deras arbetskraft, småningom allin mer ökades, ledde den till svårt förtryck av bönderna samt försummelse av deras egna jordbruk och därmed följande armod. Hoveriets avskaffande blev därför ett önskemål lör bondejordbrukets höjande och började på kronogodsen i Skåne redan under Carl XI genom dess ersättning med rustningsskyldighet, under det att skyldigheten för andra fastställts genom s. k. arbetskontrakt. I allmänhet har hoveriet avlösts genom en bestämd årlig avgäld.

Hovfel. Se Hovsjukdomar.

Hovkitt och hovläderkitt äro guttan perkablandningar, som användas såsom konst-; gjort horn och till fyllnad i strålfårorna för att fixera hovvaggarna vid hovsprickor. A. P—n.

Hovkrats. Se Hovskötsel.

Hovkräfta. Se Hovsjukdomar.

Hovlidande. Se Hovsjukdomar.

Hovläderkitt. Se Hovkitt.

Hovmekanism betecknar de förändringar i form och läge, som hovens fjädrande delar undergå under kroppstyngdens inverkan, och består huvudsakligen i en utvidgning av hovväggens bakersta delar och en sänkning av sulan. Om strålen därvid kommer i en kraftig pressning mot marken, ökas utvidgningen, stöten mot marken mildras, och steget blir fjädrande. En kraftig h. befordrar även blodomloppet i hovläderhuden, varigenom horntillväxten ökas. A. P—n. 47°

Hovsalva används för insmörj ning av hästens hovar för att motverka, att de upptaga vatten eller uttorka. Till h. användes rent fett eller vaselin, vari kan blandas tjära, kreolin eller

annat desinfektionsmedel. Bra h. bildas av lika delar svinfett och tjära, som hopsmältas. H. bör ej vara svart, emedan svärtan kan dölja olämpliga inblandningar och hindrar kontrollen av, att hoven före insmörj ningen var ren. A. P—n.

Hovsjukdomar, i. Fel i form:

Platt- och f u 11 h o v : sulan är plan eller sänkt nedåt i synnerhet i grenarna. Felet förekommer på vida hovar med låga trakter. Behandlingen består i höjning av trakterna genom skor med bakåt förtjockade armar eller genom läderkilar.

Trånghov. Trakterna äro hoptryckta, bauarna kantiga, strålutrymmet litet och strålen förkrympt, oftast med smal och djup mittfåra och strålröta. Orsakas av minskad hovmekanism. Behandlingen inriktas på dennas ökande genom att hästen får gå barfota eller genom användning av buffertar och framför allt genom hård packning i strålfårorna. Dessa senare åtgärder kunna understödjas genom användning av skor med lutande bäryta, hörnstodskappor och förtunning av traktväggarna. Ensidig trånghov eller sjukligt förändrad skevhov uppstår på skevhov, om man ej rättar understödet genom skoningen; den behandlas som både skev- och trånghov.

Fånghov är en följd av fång (se d. o.). Sulan är nedsänkt i tån, lamellranden (se Hov) är bred, tåväggen insvängd, trakterna höga, och ringar, som äro bredare baktill, gå i hop i tån. Förr försökte man genom höjning av trakterna och diverse operationer få den att ombildas till bockhov. Numera användes en tunn sko, som vilar mot bärrand, sula och hornstöd men lämnar strålen fri.

Bockhov är en trubbig hov med höga trakter. Den förekommer hos föl och unghästar oftast till följd av försummad hovskötsel och för litet rörelse. Den bör där alltid bortarbetas genom avverkning eller skoning. Hos äldre hästar förekommer den vid styltfot och stela kotor; den är då nödig, för att hästen skall kunna brukas. Vid en del sen- och ledlidanden befordras läkningen genom bildningen av bockhov, varför man i sådana fall brukar göra bockhovsställning genom höga hakar.

K r u m h o v har hovens sidodelar förböjda åt samma håll. Beror vanligen på att hoven fått för växa. Rättas genom avverkning och skons tillpassning.

Skevhov, se Hov: Hovform, och ovan Trånghov.

2. Fel i hornets beskaffenhet. I stället för elastiskt, segt och starkt kan hornet bliva hårt och sprött eller mjukt och mört. Båda felen botas bäst genom ökning av hovmekanismen (se Hov).

Strålröta är ett^sönderfallande av hornet i strålens mittfåra. Behandlas med rentvättning och stoppning (se ovan Trånghov).

3. Fel i hornets sammanhang.

Hovsprickor, längsgående sprickor i hornkapseln, bero på, att hornet är sprött såsom följd av krontramp eller oftast av fel i belastningen. Behandlingen består i att undanrödja orsaken: avskiljning av ny-växande horn, fixering av hovväggen genom tå- och hörnstodskappor samt nitning eller kvarliggande bandage.

Hornklyfta, tvärgående spricka i hornet, är vanligen en följd av krontramp och försvinner av sig själv.

Lös vägg, dubbel vägg, öppningar i lamellranden eller bärranden, orsakas av spänning i denna eller av tillpassning av för varm sko. Botas genom att sula och stråle få deltaga i bärningen.

Hovkräfta är en sjukdom i kötthoven, bestående däri, att nybildningen ej förhornas utan bildar en lös, illaluktande massa under det gamla hornet. Sedan detta bortfallit, framväxa stora blomkålsliknande hornpapiller. Behandling: operation, torkande medel, kokande hästolja, tryckbandage och mycken rörelse.

Hornpelare är en hornsvulstbildning på insidan av hornväggen till följd av inflammation i köttväggen. I fall av halta tillgripes operation.

Sömstick uppstår, om sömmet inslås, så att det går in i kötthoven. Hästen rycker då vanligen häftigt till. Sömtryck uppstår, om sömmet endast kommer i närheten av kötthoven, och framkallar smärta först då hästen stiger på hoven eller gått något. I båda fallen bör sömmet utdragas och något nytt ej inslås.

Spiktramp betecknar att spikar, glasbitar, trädgrenar eller andra hårda föremål genomtränga hornkapseln och skada kötthoven. De äro farligast i strålfårornas främre hälft. Föremålen böra försiktigt avlägsnas, så att intet blir kvar, samt förvaras till ledning för bedömande av beskaffenheten av skadan. Hålen urspolas grundligt så fort som möjligt och desinficeras, varefter de skyddas mot smuts.

Stengalla, skada i kötthovens traktdel, uppkommer genom stötarne mot hårda gator eller vägar samt som följd av felaktig belastning vid oregelbunden Ijovform, vilken därför rättas genom ökat understöd från skon. Stötarna minskas genom användning av sulor och buffertar. A. P—n.

Hovskägg är den långa hårtofs, som hänger ned från kotledens baksida och skyddar karledens hudveck, varför den ej bör klippas bort men hållas väl ren. A. P—n.

Hovskötsel skall för alla hästar bestå i daglig rengöring med hovkrats samt47i

tvättning med rotborste och kallt vatten (hovsmörjor äro skadliga), för unghästar därjämte i varje månad förnyad reglerande avverkning av bärranden samt för skodda hästar i skornas omläggande i rätt tid.

A. P—n.

Hovslagareskola. Undervisning i hovbeslag meddelas vid:

i. VeterinärinrättningeniSka-r a. Denna läroanstalt inrättades år 1775 genom en donation av lektor Peter Hernqvist på Brogården och var den första veterinärinrättningen och -skolan i Sverige. Sedan 1813 stod anstalten under tillsyn av en särskild styrelse och kontroll av Sundhetskollegium. Sedan staten på 1850-talet börjat lämna skolan anslag, blev det fråga om dess likställande med Veterinärinstitutet, men år 1889 ombildades den till en hovbeslagsskola och vårdanstalt för sjuka djur. Undervisningen meddelas i kurser på 4 månader för civila och 6 månader för militära lärlingar, högst 12 av vardera. Undervisning och bostad fria. Styrelsen består av en av K. Maj:t tillsatt ordf. samt 2 av K. B. i länet och 2 av hush.sällsk, utsedda ledamöter. K. Stadga 2/io 1908.

2. Veterinärhögskolan i Stockholm. Vid den civila hovbeslagsskolan hållas 3 1/2 månaders kurser, börjande 15/i och 1/9. Undervisning och för ett visst antal av lärlingarna även bostad fri. K. Stadga 30/10 1914.

3. Lantbruksinstitutet vid Alnarp. Undervisning i hovbeslag började lämnas år 1863 med understöd av Malmöhus 1. hush.sällsk.; 1875 fick undervisningen form av regelbundna kurser. 1877 fick skolan egen byggnad. Sedan 1904 är skolan en del av institutet. Tre 3-månaderskurser årligen för civila lärlingar samt en 6-månaders militär kurs. För undervisning, kost och bostad betalas en låg avgift.

Hovsmörja. Jfr Hovsalva, Hovskötsel.

Hovspricka. Se Hovsjukdomar.

Hovsvamp. Se Musseron.

Hud. 1. Växternas h. Unga och späda växtdelar täckas av ett enkelt lager av tätt intill varandra slutande celler. Hos växtdelar, som leva nedsänkta i vatten, förblir hudlagret tunt och genomsläppligt för vatten och däri löst syre, som växten upptager för sin andning, varför även dylika växtdelar fort uttorka, då de ur vattnet komma upp i beröring med luften. Hos växtdelar, som äro i beröring med luften, förändras den ytliga cellvävnaden till en överhud, epidermis, vars yttervägg är förtjockad till en för vatten och luft ogenomtränglig k u t i k u 1 a, bestående av k u t i n, ett korkämnet närstående ämne. I denna överhudsvävnad, särdeles på bladens undersida, finnas av egendomliga celler omgivna andhål eller klyvöppningar, genom vilka in- och utandning sker (se Andning 1.). Genom att klyvöppningarna i torka

sammandraga sig och vidga sig i fuktig luft, regleras vattenavdunstningen från växtens inre. Till minskande av avdunstningen bidrager särdeles hos växter, som förekomma på torr mark, att överhuden täckes av en vaxav-lagring eller av hår eller att överhudscellerna innehålla slem, som kvarhåller fuktigheten. Hos äldre växtdelar ombildas den under överhuden liggande barkvävnaden delvis till kork, vars celler dö och bliva luftfyllda; till följd härav avstänges den utanför liggande överhuds-och barkvävnaden från näringstillförsel och bortdör. Se Bark, Kork. H. J. Dft.

2. Djurens hud består av överhud (epidermis) och läderhud (corium). Med underliggande kroppsdelar förbindes huden genom underhudsbindväven, genom vars mer eller mindre framträdande f ettrikedom (se Bindväv) kroppens ojämnheter utfyllas, så att djurets konturer bliva mera jämna och avrundade. Till huden räknas även de förhornade hudbildningarna,

ss. hår, fjädrar, hovar, klövar, klor, horn, sporrar, kastanjer m. fl. Huden övergår vid de naturliga kroppsöppningarna i matsmältnings-, andnings-, urin- och könsorganens slemhinnor (se d. o.) samt vid ögonlocken i bindehinnan (se öga).

Genomskärning av hud hos däggdjur.

1. Överhud. 2. Läderhud. 3. Underhudsvävnad. 4. Hårsäck. 5. Hår. 6. Talgkörtel. 7, Svettkörtel.

Hudens t j o c k 1 e k och fasthet växlar mycket efter djurens art, ras, individualitet, ålder och kroppsstället. I allmänhet är den tunnare hos häst än hos nötkreatur, tunnare hos yngre och ädla djur än hos äldre och mera oädla. Den är tjockare på ryggen än på buken samt tjockare å lemmarnas yttre sida och sträckyta än på deras insida och böj yta. Huden är hos somliga djurarter eller raser av sådana ofärgad men har oftast hos våra hus-472

djur mer eller mindre framträdande mörk pig-mentering.

ö v e r h u d*e n, epidermis, utgöres av ett skiktat skivepitel, d. v. s, sammansatt av flera cellager, som ligga ovanpå varandra. I det närmast läderhuden liggande cellagret, det s. k. groddskiktet, äro cellerna avlånga med längdaxeln vinkelrätt mot hudytan eller mer rundade. Är huden färgad, finnas här i och mellan cellerna små, mörka pigmentkorn, som betinga hudfärgen. Även i närbelägna delar av läderhuden kunna dylika pigmentkorn finnas. Mot ytan bliva cellerna tillplattade parallellt med denna, och de ytligaste förhornas och intorka samt avfalla som tunna fjäll (mjäll, stö v). Denna avfjällning ökas i regel vid hudsjukdomar och efter febersjukdomar. Nybildningen av celler i ersättning för de avfallna sker från överhudens inre celllager, groddskiktet.

Läderhuden består övervägande av varandra nätformigt korsande bindvävsbuntar. I de övre delarna är den något fintrådigare och cellrikare och skjuter som små papiller eller vårtor in i epidermis djupare lager. Dessa papiller föra nätverk av blodkärl samt delvis även särskilda känselorgan, känselkroppar. Det djupare lagret av läderhuden, som utgör huvudmassan av det beredda lädret, är särdeles fast byggt och består av grövre bindvävsbuntar än det ytligare lagret. Det är dessutom tämligen rikt på elastisk substans och innehåller likasom det ytligare lagret glatta muskeltrådar.

Under läderhuden vidtager på de flesta ställen den luckra och nätformigt byggda underhudsvävnaden, i vars maskor finnes ansatt fett, vars mängd växlar och till- och avtager med djurets näringstillstånd. Fettvävnaden är sålunda att anse som näringsupplag men tjänstgör även som isolator och regulator för kroppsvärmen.

Körtlar. I huden finnas två slags körtlar: talg- och svettkörtlar. De förra ligga i läderhudens ytligare lager, utmynna i hårsäckarna (se nedan) och avsöndra hudtalg, som tjänar att hålla hud och hår mjuka. Hästen och hunden ha bland våra husdjur de bäst utvecklade talgkörtlarna; hos svinet äro de dåligt utvecklade. På kojuvret samt å hovar, klövar och klor saknas de. Fåglar sakna såväl talg som svettkörtlar; de flesta hava en enda hudkörtel, den på översidan av gumpen belägna s. k. gumpkörteln, som avsöndrar en fettrik, smörjig massa, med vilken fåglarna själva gnida in fjädrarna, så att de bliva mera ogenomträngliga för vatten.

Svettkörtlarna ligga djupare än talgkörtlarna, ofta under huden. De bestå av en vind-lad körtelkropp och en utförselgång, som in-mynnar antingen in i hårsäckarna över talgkörtlarna eller fritt mellan håren.

Körtlarna äro bäst utvecklade på gränsområdena mellan behårad och obehårad hud i trampdynor, å köttstrålen, på näsa och läppar, undersidan av svansen hos fåret samt på spenarna hos svin, men saknas på spenarna hos kor, på ollonet och huden mellan klövarna. Hund och katt hava endast rudimentära, spridda svettkörtlar och kunna svettas endast från trampdynorna.

Mjölkkörtlarna (juvret) äro att betrakta som modifierade hudkörtlar. Svettkörtlarnas verksamhet står under inflytande av »svettcentrum» i ryggmärgen och förlängda märgen. Retning av detta centrum med därav framkallad svettavsöndring sker dels reflektoriskt (höjd temperatur i huden), dels från hjärnbarken (psykiska effekter) och dels genom direkt retning, ss. av ökad kolsyremängd i blodet, hög temperatur i blodet, minskat blodtryck o. s. v.

Hären utvecklas från överhuden; en förtjockning uppstår och växer på djupet i något sned riktning till hudytan. I håranlagets undre ände inväxer en liten tapp från läderhuden. Cellerna i håranlaget utvecklas sedan olika, så att de centrala bilda håret, under det att de periferiska jämte närmast omgivande del av över- och läderhuden bilda den i läderhuden nedsänkta hårsäcken. Det utvecklade hårets i hårsäcken befintliga del, h å r r o-t e n, bildar i sin undre ända en ihålig knopp, hårlöken, som omsluter ovan nämnda läderhudstapp, hårpapillen. Håret är ytterst omgivet av en tunn hinna, h å r k u-t i k u 1 a n, bestående av förhornade, taktegelaktigt ordnade epitelceller. Innanför denna kommer den s. k. barksubstansen, bestående av långsträckta förhornade epitelceller med smal, långsträckt kärna och i hårets mitt finnes den s. k. märgsubstansen, som emellertid ofta saknas.

Pä den sidan av håret, som bildar trubbig vinkel mot hudytan, sträcker sig från läderhuden under talgkörteln till gränsen mellan över- och läderhud en liten muskel, som icke står under viljans inflytande, och som vid sin sammandragning reser håren mera vinkelrätt mot hudytan. Kattor och hundar resa håren, då de retas, och huden blir knottrig vid hastig avkylning (gåshud). Denna muskel utövar härvid ett tryck på talgkörteln och befordrar i viss mån dennas avsöndring. (Se vidare Hår.)

Hudens uppgifter. Härtill hör i första rummet att skydda kroppen mot yttre våld och värme och köld, och för att fylla denna uppgift formas huden efter omgivningen och djurens levnadssätt. Som exempel härpå må erinras om den täta behåringen eller det värmeisolerande späcklagret hos djur, som leva i kallt klimat, och den korta och glesa hårbeklädnaden hos djur i varmt klimat eller som i ställar hållas skyddade mot köld.473

Huden förmedlar förbindelsen med yttervärlden och måste därför i första hand upptaga intrycken av dennas inverkan. Den är säte för känseln, i det att vissa sinnesorgan ligga fördelade i huden. Så är förhållandet med organen för förnimmelse av tryck, beröring, köld, värme och smärta (se Nerver).

Som avsöndringsorgan tjänstgör huden genom talg- och svettkörtlarna. Då svetten innehåller delvis samma beståndsdelar som urinen samt gas avsöndras genom huden (h u d a n d n i n g) från blodet i de ytliga vävnaderna, kunna svettavsöndringen och hudandningen i viss mån supplera urinorganens och lungornas verksamhet.

Slutligen verkar huden även värmeregle-rande. Genom fettavsöndringen från talgkörtlarna utestänges vatten i viss mån och hämmas värmeutstrålningen. Genom den rikliga tillströmningen av blod till huden, ss. vid hastig rörelse eller annan kraftutveckling eller vid stark psykisk retning, ökas svettavsöndringen, vid vars avdunstning huden avkyles. Vid köld sammandrages däremot hudens muskler, varigenom blodkärlen sammantryckas och blodtillströmningen minskas och därmed även värmeutstrålningen. För alla dessa hudens funktioners vidmakthållande vid full kraft är en ändamålsenlig hudvård (se d. o.) av stor betydelse. A. Adn.

Hudar och skinn, med vilket senare ord vanligen betecknas hudar av smärre djur, ss. kalvar, får, getter och kaniner, äro en värdefull del av slaktutbytet och böra således behandlas med omsorg vid slakten samt skötas så, att de ej försämras i värde. Hudens värde nedsättes genom sår och genom de hål, som stynglarver borra i nötkreaturens rygg (se Styng), likasom ock genom ovårdsam flåning. Denna bör börjas från en skåra i buksidans mittlinje från tarmöppningen till nosen och en vinkelrät tvärskåra mellan de båda paren av lemmar, varigenom huden kan avtagas i största sammanhang, se Slakt. I regel är fördelaktigt att avyttra h. o. s. omedelbart vid slakten, men i motsatt fall böra de genom lämplig preparering skyddas för förruttnelse. Detta sker för stora nöt- och hästhudar vanligen genom ingnidning av köttsidan med koksalt och alun, medan skinn vanligen bevaras genom torkning av det uppspända skinnet.

Hudretande medel. Se Avledande medel.

Hudsjukdomar kunna hava många olika orsaker, ss. tryck- och skavning (se Brytsår), för hög eller låg temperatur eller frätande ämnen (se Brännskada i.) men även orenlighet och störningar i ämnesomsättningen, dålig matsmältning, foder, som innehåller vissa skarpa ämnen (härav uppstå: man- och svansskorv, skorv hos svin, nässelutslag, eksem, mugg, se d. o.), och slutligen även vissa parasiter (se Ringorm, Skabb).

Hudvattusot. Se Fläckfeber.

Hudvård. För djurens välbefinnande är av vikt, att deras hud alltid är i det skick, att de genom densamma försiggående livsfunktionerna försiggå med oförminskad styrka. Om avsöndringen av svett, fett och avstötta överhudsceller (mjäll, stöv) samt damm få kvarstanna, bilda de ett smutslager, som hindrar hudutdunstningen och tilltäpper svettkörtlarnas porer, varav följer, att en del sönderdelningsprodukter, som eljest avlägsnas genom huden, kvarstanna inom kroppen och blodets rening försvåras. Det uppkomna smutslagret blir dessutom lätt tillhåll för ohyra. Hos djur, som gå fritt ute, således även husdjur på bete, blir huden mindre förorenad, och smutsen avlägsnas under djurens rörelse och genom skubbning mot fasta föremål. Under sådana förhållanden är särskild h. därför mindre nödig, men desto mer är hos djur, som stå inne i stall, en h. behövlig, som håller huden ren och befrämjar hudens värmereglerande förmåga, vilken är av särskild betydelse för att skydda mot förkylning.

Medel för h. äro rykt, klippning, tvättning och bad.

Rykten har egentligen till syfte att hålla huden ren men kan även befordra hudverksamheten genom att draga blodet till huden och göra djuren mera tunnhåriga. Den bör ske med

borstar, lämpade efter hudens och hårlagets beskaffenhet, således mjukare för ädlare, mera tunnhåriga djur med känsligare hud. Skrapan är avsedd endast för rengöring av borsten och bör aldrig användas på djuren. Intorkad smuts bör avlägsnas genom tvättning och ej med skrapan, då i senare fallet alltid hår följa med, vilket vållar djuren smärta och gör dem oroliga och motspänstiga vid rykten och giver upphov till hårlösa fläckar, som skämma utseendet. Gula fläckar, som på vita eller vitfläckiga djurs lår och buk framkallas av urin och gödsel, avlägsnas genom tvättning med vatten, vari inblandats ett par matskedar ammoniak, eller genom påstrykning av en tjock deg av pulvriserade träkol och vatten, som efter intorkning avborstas. Rykten bör ske på lämpliga tider och så, att djuren så litet som möjligt oroas, ej under kraftfodringen, då djuren alltid äro otåliga, ej under mjöikningen; då alla arbeten, som oroa djuren eller orena stailuften, böra undvikas. För nötkreaturen kan den för övrigt ske när som helst men bör för hästar vara avslutad på morgonen, innan < de uttagas i arbete. Komma hästarna våta och smutsiga in i stallet, böra de snarast möjligt rengöras på så sätt, att benen först avsköljas, varvid smutsen avstrykes i hårens riktning, och benen sedan på mer ömtåliga djur lindas med yllebindor från hoven upp till knä och; has. Därefter avstrykes kroppen med en» träkniv (svettkniv), gnides med halmviskor' och täckes samt ryktas först sedan hasten.'474

torkat. Mjölkdjur kräva en särskilt omsorgsfull hud vård, vilken visat sig öka, liksom försummelse av densamma minskat, mjölkavkastningen. För ungdjur är visserligen renhållning av huden nyttig, men rykten bör vara mindre kraftig, emedan den lätt gör dem tunnhåriga och ömtåliga. Hudens värmereglerande förmåga (se Hud 2.) bör hos dem mindre påverkas genom rykten, än genom vistelse i fria luften. För får ifrågakommer ingen rykt, men för geten är den lika nödig som för kon, i synnerhet som försummad renhållning lätt föranleder en från lukt och smak hos getmjölken. Även för svin är renhållning av huden viktig för dess normala verksamhet.

Klippning har i första hand den verkan, att värmestrålningen från huden ökas, och kan därför vara till nytta vid en allt för riklig värmebildning i kroppen, ss. t. ex. för kapplöpningshästar, vars betydande muskelarbete under loppet kan medföra fara för överupphettning, likasom även vid gödning av nötkreatur kan inträffa, att sönderdelningen av den rikliga fodermängd de förtära medför en så stark värmeutveckling inom kroppen, att organismen har svårt att göra sig kvitt överskottet, i synnerhet i varma ställar med fukt-mättad luft. Detta föranleder djuren att förtära mindre foder, varigenom gödningen fördröjes. Klippning kan då genom att öka värmeutstrålningen öka foderlusten och främja gödningen. Klippningen underlättar hudens Tenhållning och kan vara nödvändig för att befria djuren från ohyra. Den ökade värmeutstrålningen kan dock även medföra fara för förkylning och är därför olämplig för djur, som skola stå i kalla hus eller under längre tid få stillastående vistas ute. Man bör därför aldrig för att göra hudvården bekväm klippa arbetshästar eller ungdjur, som ute väl behöva hårremmen till skydd mot väder och vind. Berövar man djuren deras naturliga skydd, måste man ersätta detta genom täckning och omsorgsfull torkning, och kan man ej ägna dem den omvårdnad, som sålunda blir nödig, bör klippningen helst underlåtas. Särskilt klippning av benen gör en omsorgsfull vård nödvändig för att undvika olägenheter ss. hudinflammation och mugg, och i synnerhet äro sådana hästar ömtåliga, som genom ett rikligt hovskägg av naturen fått ett bättre skydd för den ömtåliga huden i karleden. Skall klippningen ske, bör den utföras i rätt tid, vanligen i senare delen av oktober eller början av november, då vinterpälsen ej återväxer fullt men dock så, att djuren ej bliva alltför blottställda för vinterns köld.

Tvättning utgör svinens huvudsakliga h. Jämte rengöring medföra bad, att huden blir mindre ömtålig för temperaturväxlingar, och verka således härdande, men kunna naturligtvis användas endast under den varma årstiden. Vattnet bör vara minst 16—18°, och

djuren böra ej få vara i vattnet mer än 10—12 min. och sedan hållas i rörelse, tills kroppsvärmen återvunnits. E. N—m.

Huggning. Se Virkesdrivning.

Humat. Se Humus.

Humifiering. Se Förmultning, Humus.

Humin, Huminsyra. Se Humus.

Humla, Bombus, släkte av klumpiga, vanligen svarta och bruna steklar, som leva i samhällen, som likasom biens bestå av stora, fullbildade honor, små honor (arbetare), som antagas utan befruktning lägga drönareägg, och hanar (drö-nare). Endast fullbildade honor övervintra, men enstaka i ihåliga träd samt under mossa och stenar. På varen grundar var och en av dem ett nytt samhälle i ett bo, som de inrätta i jordhålor, murar, mosstuvor o. s. v., där de bygga enkla, ofta brunfärgade cellkakor. De samla frömjöl och honung och hava genom sina besök i blommorna en betydelse för befruktningen av många växter, ej minst klöverarterna, som ej nog kan skattas. Att tidigt blommande klöver lämnar mindre frö, beror därav, att humlesamhällena äro så föga manstarka under försommaren. A. T—n.

Humle, Humulus Lupulus L., av hamp- eller nässlefamiljen, Cannabaceæ eller Urticaceæ, är en mångårig sträv ört med djup rot, till höger slingrande stjälk, motsatta, flikade blad och i kottformiga blomställningar samlade grönaktiga blommor, han- och honblommor på skilda stånd; honblomsamlingarna, »kopporna», avsöndra ett starkt doftande harts, l u p u l i n, från kottefjällen, 8.5—12.5 %, varjämte h. även innehåller omkring 5 % garvämne. H. växer vild (förvildad?) i snår och lundar från Skåne till Ångermanland och har åtminstone sedan medeltiden odlats till ölkrydda. Enligt kap. 7 i vår gamla lags Byggningabalk ålåg humleodling varje jordbrukare, en bestämmelse, som upphävdes först år 1860. Odlingen, som i vissa landsdelar (Vingåker i Södermanland samt Hälsingland) ägde rum även till avsalu, men eljest mest till husbehov, har numera starkt avtagit, och behovet av h. till ölbrygd fylles huvudsakligen genom införsel från Tyskland.

Av odlad h. finnas åtskilliga lokalsorter, skilda genom lupulinets ärom och delvis genom koppornas form; den svenska sorten lämnar dålig vara med grov arom. H. går bäst till på djup, mullrik jord, även på väl avdikad kärr jord, men bör växa i lä för hårda vindar. Endast honstånd planteras och alla hanstånd, som kunna finnas i trakten, böra utrotas, då befruktning av honblommorna minskar bildninggen av lupulin.

Planteringen förberedes, på hösten genom djupgrävning och riklig gödsling, varefter på våren 3—4 fingertjocka skott från honplantor nedläggas i grupper med 1—1.3 m. avstånd i fyrkant eller förband. Av de uppskjutande rankorna få blott 2—5 uppväxa i varje grupp 475

och få slingra sig uppför stänger eller ställningar av spända järntrådar. Första året räcka krakstörar att uppbära plantorna, men sedan uppsättas 10—12 m. hög^ stänger, vilka sättas på läsidan om plantorna. Skötseln under växttiden består i luckring av jorden på våren, stark gödsling samt fortsatt renhållning från ogräs. Förr gödslades blott med brunnen kreatursgödsel, men numera användes i de egentligen humleodlande länderna mest konstgödsel; som lämpliga mängder angivas 700 kg. thomasfosfat, 650 kg. chilesalpeter och 350 kg. 40 % kalisalt. Skörden göres, när kopporna nått full storlek, men innan deras täckfjäll börjat öppna sig, och medan färgen ännu är ljusgrön. Senare skörd, sedan kopporna börjat bliva rödaktiga och öppna sig, medför mindre utbyte av lupulin. Vid skörden avskäras rankornas toppar med vidhängande koppor, som avplockas och läggas till torkning. Avkastningen beräknas i medeltal till 1/i kg. per stång eller 1,400—1,500 kg. per hektar. Så snart kopporna torkat tillräckligt, böra de packas, varigenom lupulinhalten bevaras. En god vara bör hava slutna koppor med frisk, stark lukt av harts, vilket bör giva en fet, gul strimma vid humlens gnidning mot handen. Under förvaring avtager humlens värde t. f. av avdunstning av hartset.

H. odlas även som prydnadsväxt som beklädnad på väggar och murar. En vacker art är H. japonicus Sieb. et Zucc.

Humlelucern, humlesmäre, Medicago lupulina L., en i hela landet upp till nedre Norrland vildväxande baljväxt. Den kallas även gulklöver men skilj er sig från klöversläktet genom att det mittersta småbladet är skattat, den enfröiga baljan snäcklikt vriden och fröt helt gult, med en tydlig utbuktning för spetsen av fröts lillrot. H. är i regel tvåårig, så att den bortdör, sedan den året efter sådden blommat och satt frö, men dels torde plantor, som avslås eller avbetas tidigt, kunna överleva längre, dels bibehåller den sig genom självsådd. Den lämnar därför på jord, där den trives — torr, kalkrik mark —, ett gott bidrag till betet. Den är som vildväxande liten och nedliggande, men odlad på fruktbar jord, tillsammans med mera högvuxna arter, blir den upprat och kan lämna god skörd även vid slåtter. Den besökes av bin men är även själv-befruktande och lämnar säker och rik fröskörd.

H. förekom tidigare i odlade fodervallar huvudsakligen till följd av fröts förekomst som (avsiktlig?) inblandning i rödklöverfrö, men medtages numera stundom avsiktligt i fröblandningar i stället för klöver på mager och klövertrött jord, liksom även på grund av sin snabba utveckling vid eftersådd i fläckar, där klöver gått ut. H. utväxer tidigt på försommaren och går i blom före även tidig rödklöver, så att den vid slåtter i vanlig tid jämte senare utvecklade blommor redan har färdiga

fröbaljor, vilka vid sen slåtter redan avfallit. Den kan därigenom bibehålla sig i vallen, även sedan de insådda plantorna gått ut.

H. kan under gynnsamma förhållanden på kalkrik jord lämna ett värdefullt tillskott till skörden men odlas aldrig enbär, emedan den då lägger sig. Emedan den lämnar långt mindre skördemängd, än röd- och alsikeklöver kunna giva, och återväxer långsammare och svagare, förtjänar den medtagas i vallfröbland-ning, blott där klöver ej har utsikt att lyckas och blott i 1-års vallar eller vid eftersådd. H. trivs icke på surt reagerande jord, utan är så utpräglat kalkälskande, att den föreslagits till odling för att utröna jordens behov av kalkning. Den synes även vara mycket beroende av förekomsten av passande baljväxtbakterier (se d. o.). H. angripes icke av klöverål eller klöverrötare.

Utsädesmängden beräknas till 10— 20 kg. per ha. vid enbär sådd men medtages i fröblandningar blott i mindre mängd, då den är ensam baljväxt dock ända till 10 kg. Den sås på

våren.

Fröodling har icke förekommit i Sverige utan fröt införts huvudsakligen från Tyskland och Danmark. Handelsvaran plägar hava omkring 90 % grobarhet, 98 % renhet och 1,000-kornvikt omkring 1.5 g.

Som gröngödslingsväxt har h., under gynnsamma förhållanden med framgång försökts i Tyskland och Danmark, varvid den insatts på våren och nedplöjts samma år på hösten. Det uppgives dock, att den verkar ungefär lika mycket jordförbättrande, även då den skördas till foder.

Hummer, av kräftdjurens klass och familjen Nephropsidece, skiljer sig från flodkräftan genom ansenligare storlek samt längre utdragen, med sidotaggar försedd panntagg. Vid Sveriges västkust finnas 2 arter: Vanlig h., Ho-marus gammarus L., och k e j s a r-h., Nephrops norvegicus, vilken utmärker sig från den förra genom smärtare kropp, gulaktig-blekröd färg med vita fläckar samt 4-kantiga saxklor med knöliga och taggiga åsar.

Honan bär romkornen, 10,000—40,000 st., vid bakkroppens småfötter. Oftast fås honor med rom i juli—augusti. Rommens utveckling tager 10—12 månader. De nykläckta larverna simma fritt kring och förtära andra små kräftdjur. Inom de 3—5 första månaderna byta de skäl 3—5 gånger, varefter den unga hummern vid omkring 16 mm. längd antager den fullvuxnas kroppsform och levnadssätt, nedgrävande sig i botten eller döljande sig mellan stenar. Under det i:a året undergår hummern 5—8 skalömsningar och uppnår en längd av 19—30 mm., under det andra 4 skalömsningar och når en längd av 6—6.5 cm. Sedan byter den skal ett par år tre gånger om året, slutligen 1 gång årligen och ökar vid varje skalömsning 1—2 cm. i längd. Den fullvuxna hummern476

lever huvudsakligen av krabbor, musslor och snäckor, som den krossar med sina stora klor.

Hummerfångst sker huvudsakligen med hummertinor, ett slags mjärdar av nät eller träspjälor med en trattformig öppning i vardera ändan och i mitten en fisk som bete. Hummern förekommer till 40 m. djup, kejsarhummern till 200 m. och djupare.

Hummern är lagligt fredad 15/7—14/9. Dessutom är förbjudet att fånga hummer kortare än 21 cm. räknat från pannhornsspetsen till yttersta kanten av mellersta stjärtfenfliken. Dessa bestämmelser gälla ej kejsar hummern. För att bibehålla och öka beståndet odlas hummer på det sätt, att den under honornas stjärt fästa rommen utskrapas och kläckes i därför konstruerade apparater, varefter ynglet släppes i havet. G. Schn.

Hummerbur. Se Fiskeredskap.

Humulus. Se Humle.

Humus, latinskt ord för jord, har i den vetenskapliga terminologien använts särskilt för att beteckna jordens bruna organiska beståndsdelar. Enligt Thaers »humusteori» antogos dessa utgöra växternas huvudsakliga föda, och denna uppfattning var rådande, tills det visades, att växternas näring utgöres av oorganiska ämnen (»Liebigs mineralteori»). Se Näring. H. har dock en mycket stor betydelse dels som det material, genom vars sönderdelning under syrsättning växtnäring frigöres, dels som näring för lågt stående djur, svampar och bakterier samt dels framför allt genom sin inverkan på jordmånens bildning,' förvittring samt luckerhets-, fuktighets- och värmeförhållanden (se Jord, Mull). H. användes, likasom mull, i något olika betydelse, dels för att beteckna de egentliga mullämnena, vilka fullständigt sakna cellstruktur, dels som en sammanfattning av alla de genom förmultning och torvbildning uppkomna bruna jordbland-ningsdelarna, således även de med bibehållen cellstruktur mindre multnade torvresterna (se Mull, Torv). Som råhumus plägar särskilt betecknas en dylik mull-torv-blandning med sura egenskaper. Denna bildas, där det organiska avfallets sönderdelning är hämmad av ogynnsamma omständigheter, ss. stark upp-torkning eller genom dränkning med vatten, som utestänger luften, samt av fattigdom på basiska mineralämnen, särskilt kalk. Den uppkommer sålunda på ljunghedar och i skogsmark, där torka under sommaren samt väta under vår och höst inskränka verksamheten av lägre djur, som sönderdela växt avfallet och blanda detta med underliggande mineraliska jordlager, samt av svampar och bakterier, som åstadkomma förmultning. Till råhumusbildningarna räknas även mossarnas torv. Genom urlakning av sura ämnen ur råhumuslagret får genomsipprande vatten ökad förmåga att ur underliggande jordlager lösa mineralämnen, vilka därefter avsättas i djupare lager. Se

Jord: Bildning. På mer kalkrik jord försiggår däremot förmultningen fortare, om luften har tillträde, så att h. bildas i blott mindre mängd av blott svagt §ur neutral eller basisk reaktion. Maskar och larver, som där förekomma i större mängd, omarbeta och blanda de organiska lämningarna med den mineraliska jorden, så att en h.-blandad matjord uppkommer utan tydlig gräns mot ett ytligt h.-lager. Vid lämplig grad av fuktighet och större kalkhalt bildas en mild mylla, bestående till huvudsaklig del av olösliga humater och indifferenta mull-ämnen och därför icke såsom råhumus utsatt för uttvättning.

Humusteori. Se Näring I.

Hund, C anis familiaris L., tillhörande rovdjuren och hunddjurens familj, Canidœ, skiljer sig från de närstående räv- och fjällrävsläktena genom att pannbenet är upphöjt mellan ögonhålorna och har konvexa utskott bakom dessa, samt genom rund pupill. Från sin samsläkting vargen skiljer sig hunden bl. a. genom att ögonen ej äro snett ställda, genom m. 1. m. böjd svans samt kortare rovtänder.

Hunden är ej känd i vilt tillstånd. Han var människans första husdjur, hölls tam redan under den äldre stenåldern, och visar redan i de äldsta fornlämningar flera olika typer, varför man antagit, att de härstamma från olika vilda stamföräldrar, ss. vargen, tibetvargen och schakalen, med vilka h. lämnar fruktsam avkomma. Andra författare anse däremot hunden vara en ursprungligen särskild art, som vars äldsta form schäferhunden angivits. Hos alla folk har hunden sedan hållits för olika ändamål ss. vakt-, vall-, jakt- och lyxdjur, i ett alltjämnt ökat antal raser. Dessa uppskattas f. n. till omkring 200.

Avel. Hanen blir könsmogen vid 9—-11, hyndan (tiken) vid 8—9 månaders ålder. Hon löper i regel 2 ggr årligen, på sommar och midvinter. Brunsten varar i1/2—2 veckor. Hyndan bör ej betäckas förrän efter 11/2 års ålder, stora raser än senare, och bör helst ej valpa mer än 1 gång årligen. Dräktigheten varar 60—63 dygn. Hos smärre raser äro kullar på 4—6, hos större på 6—10 valpar vanligast. Vanligen räcker hyndans mjölk ej väl till för mer än 4—5 valpar; om hon får behålla flera, fordras då tillskott av komjölk, om de skola bliva väl utvecklade. Valparna äro blinda i 9—12 dygn, omkring 1 månad gamla kunna de börja förtära annan föda än mjölk, och vid 6 veckors ålder böra de kunna helt avvänjas. I 3:e—4ie veckan framkomma hörntänderna, därefter framtänderna och de 2 främsta paren kindtänder samt i 6:e—8:e veckan det 3:e paret. Tandömsningen börjar med de mellersta framtänderna i 3:e—4:e månaden och avslutas med hörn- och främre kindtänder i 5:e—6:e månaden. Valparna böra få riklig näring för att utvecklas kraftigt och för att kunna motstå valpsjukan (se d. o.).477

Olika hundraser.

i Tax. 2 SU Bernhardshund. 3 Engelsk seiter (fågelhund). 4 Pointer (fågelhund). 5 Malteser-ierrier (knähund). 6 Sky-terrier (knähund). 7 Pommersk spets. 8 Skotsk terrier (råtthund).478

Olika hundraser.

9 Newfoundlandshund. 10 UInter do gg eller Stor dansk dogg. ii Bulldoggar. 12 Blodhund.

13 Foxterrier. 14 Vinthimd. 15 Engelsk dogg (Mastiff). 16 Dalmatiska hundar.

17 Mopsar (olika raser).479

För renavel av olika hundraser finnes ett antal avelsföreningar, ss. Svenska tax-, Pointer-, Setter-, Gordonsetter-, Stövare-, Foxterrier-, Terrier- och Sällskapshundklub-ben, Föreningen Svenska skydds- och sjukvårdshunden, Föreningen Krigshunden, samt åtskilliga lokala föreningar.

Raser. De otaliga h.-raserna pläga grupperas huvudsakligen efter deras användning.

Vallhundar: Av spetsar, en urgammal rasgrupp, utmärkt av brett huvud med avsmalnande nos, spetsiga, uppstående öron och vanligen långhårig päls, användas flera slag som vallhundar. En sådan är tysk schäferhund, en medelstor, något vargliknande h. med 3-kantigt spetsade öron och hängande, under långhårig svans. Han användes även som polishund. Hit hör även skotsk f å r h u n d eller c o 11 i e, som är väl medelhög, med lång, spetsig nos, överkäke längre än underkäken, små, bakåtliggande öron, lång, i spetsen uppåtböjd svans samt rik päls, som bildar en yvig krage. Hos oss är han blott sällskapshund.

Gårdvarar och sällskapshundar: S:t Bernhard s-h., en stor ras med väldigt huvud, veckad pannhud, medelstora, hängande öron, vanligen vit och rödgul eller vit och gråbrun med mörk färg kring ögonen, långhårig. Fötter, svansspets, nos och ett brett band om halsen vita. Den ursprungliga rena stammen är utdöd och den nuvarande stammen är en korsning med New-Foundlandsra-sen. Stor dansk dogg (Grand danois), även kallad ulmerdogg, är storvuxen, grovt byggd, med långt huvud, nästan rak näsrygg, trubbig nos, medelstora, högt ansatta

öron, korthårig, av växlande färg med eller utan strimmor. New Foundlands-h u n d, storvuxen, kraftigt byggd, med stort, brett huvud, kort nos, hängande öron, breda fötter med väl utvecklad simhud, långhårig, tät pels, lång, yvig svans. Svart, stundom med vita tecken på huvud och tassar eller med dragning i brunt. Godmodig, vaksam, går gärna i vatten. Engelsk mastiff, en storvuxen ras med 4-kantigt huvud, platt panna med djup längsfåra, kort nos med något hängande läppar, färg växlande men nos och öron alltid svarta, bål stadig med långt i sär stående ben.

Sällskapshundar: Bulldogg, närbesläktad med föreg, och likasom denna antagligen härstammande från de gamla romarnas berömda M o 1 o s s u s-h., är en tungt byggd, kraftfull h., men skiljer sig från mastif-fen genom mindre storlek, kort överkäke och starkt framskjutande underkäke. Har urartat genom modets nycker. Pudel, en gammal ras, medelstor eller liten, öron långa, breda, nos smal, bröst djupt, buk uppdragen. Hår långt, ulligt, krusigt även på huvud och fötter.

Vanligen enbart vit eller svart. Klok sällskaps -hund.

Jakthundar, som hos oss förekomma blott som sällskapshundar:

Terrier, små—medelstora, livliga och spänstiga, användas i utlandet även vid jakt, företrädesvis som grythundar, men mest och i Sverige uteslutande som sällskapshundar. Vanligen stubbas svansen. Åtskilliga olika slag finnas; vanligast är foxterrier n, vit med svarta eller gula fläckar.

Vinthundar äro en urgammal h.-typ, som fanns redan i förhistorisk tid i Egypten. De äro långsträckta, högbenta, med långt huvud och finnas såväl kort- som långhåriga. De äro ytterst snabba och jaga vägledda av synen, föga av lukten. H. J. Dft.

Jakthundar och deras användning. I vårt land använda jakthundar kunna indelas i följande rasgrifpper.

1. Den nordiska spetsen, Sveriges enda fullt inhemska h.-ras, är medelstor, har uppstående öron, svansen böjd i knorr över ryggen och raka ben utan sporrar. Man skiljer mellan tre rasgrenar: lapphunden, med kort, spetsig nos och särskilt kring halsen mycket långhårig päls, svart, brun, fläckig eller vit; j ämtlandsspetsen eller grå hunden, som är större och grövre byggd än föreg., med längre och trubbigare nos och varggrå till färgen samt den norrbottniska spetsen eller trädskällaren, som i mycket liknar gråhunden men är mindre och smidigare, har lapphundens spetsiga nos och färg växlande mellan grått, svart, rödgult och vitt. I synnerhet jämtlandsspetsen användes allmänt till älgjakt, antingen löst drivande, då han vanligen »ställer» älgen, d. v. s. skäller ståndskall på honom och sålunda skaffar jägaren tillfälle att smyga sig inom håll, eller, ock som spårhund, som föres i band av skytten. De flesta spetsar kunna även användas till att »skälla träd» på tjäder och orre, d. v. s. att från marken uppstöta fåglarna, och då de slå till i träd, med skall tillkännagiva för skytten, var villebrådet sitter. Särskilt lämplig för detta slags jakt anses den norrbottniska spetsen vara.

2. Stövare eller drivande hundar äro kraftigt byggda, med bred bringa, lång och tämligen bred nos, långa öron, raka, ej alltför höga ben med eller utan sporrar, smal och rak svans samt kort och slätt hårlag. Smålandsstövaren, som numera är så gott som utdöd, var vanligen svart, under medelstorlek, med tämligen litet huvud, spetsig nos, små, högt ansatta öron och vanligen något långhårig svans. Genom korsning mellan denne och hit införda tyska stövare torde de i Sverige numera vanliga stö varna hava uppstått. Dessa äro Hamiltonstövaren, som är gulbrun med svart mantel från halsen till svansroten, ofta med stora vita -tecken (bias, bringa, fötter), 480

samt den mer storvuxna Schillerstövaren, som är något större, mer rödbrun i färgen och utan andra vita tecken än möjligen en vit fläck i bringan.

Stövarens uppgift är att uppspåra och från dess daglega uppstöta samt därefter under skall förfölja villebrådet, medan jägaren ställer sig i håll, där han förmodar, att drevet skall gå fram. Med stövare jagas företrädesvis hare och räv, stundom även rådjur. Jakten företages helst vid lugnt och blitt, ej för torrt väder, om vintern vid 'pärsnö, då det är lätt för jägaren att hjälpe Hundarna till rätta, då de förlora spåret. En god stövare bör kunna driva räv eller rådjur oavbrutet i flera timmar. Gäller det åter att följa en hare under hans ständiga buktande och avsprång, brukar även den säkraste hund allt emellanåt förlora spåret. Huvudsaken är, att han utan att tröttna gång på gång åter tager upp villebrådet. En del stövare låta även använda sig att »skälla trä» på skogsfågel, om än sällan med sådan färdighet som spetshunden.

3. Fågel- eller rapphönshundar förekomma hos oss allmänt i två huvudraser, båda av engelskt ursprung, näml. p o i n t e r, som är korthårig och vanligen vit med bruna, gula eller svarta fläckar, samt s e 11 e r, som är långhårig och förekommer i tre olika färgvarieteter: vit med svarta eller bruna fläckar och tecken (engelsk s.), ljust rödbrun (irländsk s.) samt svart med gulbruna tecken (Gordonsetter). Mindre vanlig är den tyska fågelhunden eller V o r s t e h-h., av vilken finnas en korthårig, en strävhårig och en långhårig form. Fågelhunden användes till jakt på sådana fåglar, som vid fara trycka sig på marken. .Hit höra rapphöns, tjäder, orre, fasan, morkulla och beckasiner samt under vissa förhål-

. landen änder. Ledd av sitt skarpa väderkorn .uppsöker hunden de tryckande fåglarna och blir, då han funnit dem, stående orörlig. Härav begagnar sig jägaren för att närma sig tätt inpå villebrådet och skjuta detta i flykten, då det tager till vingarna. För att bliva duglig till jakt måste hunden undergå en långvarig (och ganska omständlig dressyr. Av en fullgod fågelhund fordras bl. a., att han har ett raskt och energiskt sök, att han står säkert för tryckande fågel och icke annat än i rena undantagsfall skrämmer upp fågel utan att först stå för den, samt att han icke »rusar i skott», d. v. s. så snart jägaren skjutit springer efter det bortflygande villebrådet.

4. Taxen, utmärkt genom abnormt korta ben och långsträckt kroppsform. De hos oss vanligaste taxarna tillhöra den s. k. tyska rasen, med krökta framben, och kunna vara kort-, sträv- eller långhåriga. Färgen är merendels svart med gulbruna tecken, stundom gul- eller jödbrun eller ljusgrå med mörka fläckar. Taxen begagnas vid jakt egentligen för att {utdriva räv och grävling ur deras gryt, var-

av benämningarna grythund och grävsvins-hund. Somliga taxar, i synnerhet mer storväxta, med raka ben, s. k. franska taxar, kunna även med fördel användas som drivande hundar vid har-, räv- eller rådjursjakt på smärre marker.

Vård. Jakthundar, som få vana att på egen hand löpa ute i mark och skog, bliva ofta mycket farliga för villebrådet, och jaktlagens § 19 innehåller stränga bestämmelser beträffande dylika okynneshundar, se Jaktlagstiftning. Åtminstone stövare böra helst hållas kopplade eller instängda i hundgård. För att den kopplade hunden må få så stor rörelsefrihet som möjligt, fästes kopplet fritt löpande utefter en vågrät stång eller ståltrådslina. I hundgården och kojan hålles väl rent, varjämte hunden alltid bör ha tillgång till friskt vatten. Vuxna hundar utfodras minst 2 gånger om dagen, valpar oftare. Födan bör huvudsakligen utgöras av gröt, kokt på groft råg-, havre- eller kornmjöl. Till omväxling gives då och då groft bröd och mjölk samt kallt nötkött eller rått hästkött. Starkt kryddade matrester eller het mat eller dryck få icke bjudas hunden. Med tikar bör icke jagas under de 14 dagarna närmast före och efter valpningen. T. H—1.

Litt.: J. A. Ekelund. Hundvännen, hundens historia, hundraser, hundens vård och skötsel. Stockh. 2:a uppl. 1921.

Hundkäx, Hundloka, Anthriscus (Chœ-rophyllum) silvestris Hoffm. en storvuxen, flerårig, flockblomstrig ört (umbellat), med flera gånger pardelade blad, utan allmänt men med enskilt svepe samt släta, jämnbreda, svartbruna delfrukter. Växer allmänt i ängar och lundar i hela landet. Ätes ej gärna av kreaturen och kan därför betraktas som ogräs.

Hundredweight (cwt) = 112 eng. skålpund = 50.8 kg. Se Mätt.

Hundrova, Bryonia alba L., en flerårig högvuxen, saftig klängväxt, av gurkväxternas familj, Cncurbitaceæ, med rundat hjärtlika, 5-flikiga blad, gulgröna han- och honblommor på samma stånd samt svarta bär. En närstående art, B. dioica L.; är lik den vanliga h. men har röda bär. Odlades förr mer än nu som klängväxt kring förstugukvistar, och påträffas stundom förvildad. Misstänkt som giftig. Odlas huvudsakligen på grund av sin hastiga tillväxt. Förökar sig genom avfallna bär.

Hundrättika. Se Ryssgubbe.

Hundäxing, Dactylis glomerata L., ett över hela landet upp till mellersta Norrland vildväxande mångårigt gräs, som på senare tid börjat odlas i vallar, i Sverige företrädesvis i landets södra delar, men i mellersta och övre Norrland är osäkert. Från rotstocken utskjuta talrika skott, som kräva 2—3 år för sin utbildning, innan de utskjuta blombärande strå, varför gräset, som icke utvecklar utlöpare, har benägenhet att bilda en bladrik tuva. Blad-481

skotten äro platta med mjuka, blågröna blad. Tidigt på våren börja övervintrande bladskott att utskjuta högvuxna bladiga strån med en sammanträngd, ensidig vippa. Fröet (frukten) bär ett kort borst. 1,000 korn pläga väga omkring i g. och i hi. 22 kg. Handelsvarans renhet bör ej understiga 85%, och grobarheten plägar vara över 90 %. Grobarheten bibehåller sig väl i 2—3 år. H. växlar mycket till sin form och utvecklingstid, och urval av olika stammar har börjat. Genom sitt växtsätt, sin snabba utveckling och goda återväxt, sin rika avkastning och smaklighet för djuren är h. ett av våra förnämsta slåtter-och betesgräs, passande på såväl torr som något fuktig men ej sank jord. Den vanligen odlade formen är tidigt färdig till slåtter och blir vid försenad skörd sträv. H. återväxer fort efter slåttern med bladiga skott och kan lämna en avsevärd andra skörd eller gott bete, särdeles om den gödslas starkt, och tål då även gott en tät avbet-ning, som eljest starkt mattar densamma. Den är mycket varaktig och tilltager i avkastning på övriga växters bekostnad, så att den i vallblandningar på väl gödslad jord

(enligt danska försök) lämnar en för varje år allt större del av skörden. Då h. emellertid ej i skördemängd kan tävla med de mer givande vallväxterna, bör den ej odlas i enbart bestånd,

och i vallblandningar ingå blott en mindre mängd. Utsädesmängden, beräknad för enbär sådd, uppgives till 20—30 kg. per ha. men har vid danska försök givit största skörd vid 9 kg. utsäde. I blandningar, varvid den bör odlas tillsammans med tidig klöver och andra tidiga sorter, plägar medtagas blott 2.5—5 kg. per ha. Utsädet har hittills kommit företrädesvis från Danmark men även införts från Tyskland, Frankrike, Nordamerika och Nya Zeeland samt på senaste tid funnits även av svenska odlingar. Det nordiska och amerikanska fröet har vid danska försök givit största skörd, det tyska och franska mindre och tidigare skörd av bladfattigt foder under det att nyzeeländskt frö, som plägar vara mycket orent, givit sen, bladrik men sträfattig och liten skörd.

Fröodling har på senare år med framgång upptagits i Skåne. Utsädesmängden, som bör vara mindre än till foderskörd för att befordra skottens utveckling till blommande strå, har varit 20—25 kg. vid bredsådd och 5—8 kg. per ha. vid radsådd med 45—60 cm. radavstånd; radsådd är att föredraga, för att be-

ståndet genom häckning skall kunna hållas rent under de 6—7 år, som en givande fröskörd kan tagas, men ett större avstånd än 45 cm. har icke avsevärt ökat skördemängden per ha. Denna har växlat nellan 300 och 1,000 kg. per ha. Om sådden sker i skyddsäd, bör denna vara korn och ej havre samt tunt sådd, så ej liggsäd uppkommer, samt skäras tidigt, så gräsplantorna få stark utveckling på hösten, emedan eij est blott få blombärande strån och liten fröskörd erhållas följande år. Om avsikten är att taga frö flera år å rad, tillrådes att så gräsfröet utan skyddsäd, helst på ren träda, och då såningstiden inverkar på skördemängden i:a bruksåret, bör sådden ske senast kring 1 juli. Tidigt varje vår bör givas rik kvävegödsling, gödselvatten eller chilesalpeter (400—600 kg. per ha.), samt superfosfat (150 kg.) och, om gödselvatten ej gives, kalisalt. Fröskörden göres, då strået gulnat ända upp under axet; för att befordra torkningen av den bladrika grödan brukas stundom att låta frögräset ligga och torka på slag, varefter lösa blad kunna utskakas vid bindningen. Fröet faller ej lätt ur, men vid bärgningen bör gräset dock hanteras varligt.

H. är ett närande gräs, i fodervärde motsvarande timotej, om den ej skördats sent, i vilket fall den blir sträv och mindre smaklig. Betningen bör ske, innan strån skjutit upp, vilka kreaturen gärna rata.

Hungergrop. Se Flanker.

Hungerskabb. Se Ekzem.

Hunter, engelsk jakthäst. Se Halvblod.

Husarfrö, sabadill a. Se Alkaloider.

Husbehovsskog. Se Skogslagstiftning.

Husbehovsvirke. Se Skog.

Husdjur kallas i allmänhet sådana djur, som hållas tama för nyttigt ändamål och särskilt de vid lantbruket hållna och förökade nyttiga tamdjuren. I Sverige förekommande h. äro häst, nötkreatur, ren, får, get och svin av hovdjurens klass, hund och katt tillhörande rovdjuren samt kanin av gnagarnas ordning; av fåglar gås, svan, anka, höns, kalkon och duva, samt mer sällan påfågel, pärlhöns och fasaner, vilka sistnämnda merendels äro halvvilda och således knappt kunna räknas hit. Slutligen räknas av insekter bi och silkesfjäril som h.

Om husdjurens härkomst, raser, utfodring och vård samt ekonomiska betydelse, se de olika djurslagens namn samt Husdjursavel och Husdjursskötsel.

Om skada av h., se Hägnadsskyldighet.

Husdj ursavel har i äldre tider i allmänhet bedrivits planlöst, så att djuren fingo fritt para sig utan något människans ingripande annat än så till vida, att livdjur företrädesvis behöllos efter sådana föräldradjur, som i något betydelsefullt avseende ansågos utmärkta, t. ex. kor, som mjölkade mycket, snabba hästar o. s. v. Redan den gamla tidens historia vet emellertid att omtala, att man för en inhemsk under-

lägsen kreatursstams förbättring införde avelsdjur från andra länder, där detta djurslag ansågs vara bättre, och detta sätt för avelns förbättring var i vårt land alltifrån Gustav Vasas tid till långt in på 1800-talet snart sagt det enda förekommande och skedde genom statens försorg i stor utsträckning. Ännu inemot mitten av förra århundradet ansågs förädling så gott som liktydigt med korsning och inavelns betydelse huvudsakligen vara att befästa genom korsningen till stammen tillförda men föga beständiga, goda egenskaper. Härvid stödde man sig i viss mån på den av Buffon framställda teorien, att blandning av olika raser, från länder med olika naturförhållanden framkallade ädelhet samt ökad livskraft och produktionsförmåga men inavel däremot urartande och svaghet. Vid nämnda tid började dock med styrka framhållas, att förärvningens säkerhet blir större och föräldrarnas egenskaper bättre sammansmälta, i samma mån de till sina egenskaper likna varandra, och att inaveln sålunda har företräde, då det gäller att befästa de goda egenskaperna hos en kreatursstam. Tillika framställdes uppfattningen om den enskilda djurindividens förmåga att lämna sina egenskaper i arv åt avkomman till och med i högre grad, än de framträdde hos för äldradj uret självt (individualpotens) enl. Nathusius och Settegast. Oppositionen mot korsning blev småningom allt starkare, och man övergick mot 1800-talets slut avgjort till renavel, som redan kort efter århundradets mitt haft avgjorda förespråkare (i den skandinaviska Norden först dansken Prosch), jämte det man fäst allt större avseende vid användning till avel av sådana djur (särdeles handjur), som visat sig äga stor förmåga att lämna sina goda egenskaper i arv åt avkomman. Under det att sålunda de inhemska raser, vars förädling börjat tidigare, till stor del eller helt och hållet uppgått i de utländska raser, som använts till förädlingen (södra och mellersta Sveriges häst-, nötkreaturs-, svin-och hönsraser), så hava de lantraser, som förut blivit föga berörda av dylik korsning, i senaste tid med framgång förädlats genom renavel (ex. fjällras, rödkullor, nordsvensk häst). Denna har ock tillämpats för konsolidering av de raser, som framgått av förädlingskorsningen. Vid detta förädlingsurval fäste man till en början huvudvikten vid de yttre former och tecken, som voro utmärkande för rasen i fråga. Mot den formalism, som härvid småningom tog överhand, uppstod omkring sekelskiftet en allmän reaktion, och med vidhållande av fordringarna på en för rasen typisk exteriör, ss. tecken till rasrenhet och konstans, lades allt större vikt vid djurens produktionsförmåga, härkomst från framstående typiska föräldradjur, i ju flera led dess bättre, samt

nedärvningsförmåga, bedömd efter avkommans egenskaper. Särskilt har allt större avseende fästs vid handjuren även som överförare till avkomman av rent honliga egenskaper (ss. hög mjölkavkastningsförmåga och fet mjölk — »mjölktjurar», »smörtjurar»). Dessa grundsatser för avelsurvalet hava i senaste tid fått stöd av de förärvningslagar, som framställts av Mendel och hans efterföljare (se Ärftlighet), vilka lagar dock ej här på samma sätt som vid växtförädlingen kunnat vinna direkt tillämpning, då djuren ss. korsbefruktare även vid renavel aldrig äro fullt homozygota. Den moderna ärftlighetsläran har vid djuraveln fått tillämpning huvudsakligen så till vida, som den visat fördelen av renavel med avelsmaterial av i avseende på föräldrarnas i flera släktled egenskaper noga känd härstamning och med en konstans bevisad genom avkomman. Uppfödningen, däri inbegripet en ändamålsenlig vård och utfodring, har visserligen förlorat sin betydelse som grundläggande för förädlingen, då man övergivit tron på genom yttre förhållanden framkallade egenskapers ärftlighet, men ingår fortfarande som ett viktigt moment vid h., emedan endast därigenom de förefintliga ärftliga anlagen kunna komma till full utveckling men genom olämplig uppfödning kunna undertryckas. Om husdjursavelns vetenskapliga begrepp, se Avel.

Husdjursskötsel. Efter vad fornfynd visat, var hunden husdjur hos oss redan under den äldre stenåldern, och sedan följde under den yngre stenåldern getter, får, nötboskap, svin och sist hästen, under det att tecken till åkerbruk påträffats först från slutet av detta tidsskede. Flertalet folk torde också hava varit övervägande boskapsskötande, innan de blivit bofasta jordbrukare, och många folk hava ännu ej överskridit den förra ståndpunkten. I stort sett har husdjurens antal i förhållande till folktalet och i regel även deras betydelse för folkets livsuppehälle avtagit i jämnbredd med odlingens framåtskridande, vilket för Sveriges del framgår av följande avrundade siffror:

157I1 1805 1900 1919 I

Hästar .... HCOOO 392000 533000 716000I

Kor.....420000 803000 1765000 1607000I

Andra nötkr. . 195000 649000 817000 9A4000

Får.....I404000 12IÖOOO 1261000 1564000

Getter J130000 140000 80000 133000

Svin .... 206000 400000] 806000 717000

Reduc. kTeat. i

enh. pr 1000inb. 1540 831 661 • 550

» v IOO haj II

åker.....i — | (240) | 83 | 82 j

1 Sverige utom de danska landskapen och Finland.483

Antalet får och getter, vilka mindre väl passa vid ett intensivt åkerbruk, har absolut avtagit sedan mitten av 1800-talet, medan övriga djurslag väl ökats i antal men mindre starkt än folkmängd och odlad jord vidd. Kreatursantalet växlar mycket i olika landsdelar. I förhållande till åkerarealen är det lägst i de starkast sädesodlande slättbyggderna, 50—75 reduc. nötkreatursenheter per 100 ha. åker i Mälarprovinserna och Västergötland på Dal- och Värmlandsnäs, 75—100 i större delen av Skåne och Östergötland men 100— 180 i de kuperade och skogsrika landsdelarna (Sydsvenska höglandet, Bergslagerna, Dalarne och Norrland). Kreatarstalet i förhållande till folkmängden företer mer oregelbundna växlingar, mellan 400 och 1,000 kreatursenheter per 1,000 inb. i de olika länen. Antalet husdjur står i nära förhållande till egendomsstorleken, i det att de mindre jordbruken mer övervägande ägna sig åt h., under det att denna vid de större jordbruken mer står tillbaka för åkerbruket, särskilt riktat på sädesodling (jfr Jordbruk). Ar 1919 var antalet nötkreatursenheter (se d. o.) vid egendomar med

O.26— 2 ha. åker 177 2 — IO » » IIO

10 — 50 > » yy 50 —100 » > 60

över IOO » . » 58

Husdjursskötselns betydelse får dock ej ett fullt riktigt uttryck genom de absoluta eller relativa antalssiffrorna, utan bättre av dess alstring av livsmedel. För ett direkt bedömande därav finnes ej tillgång på statistiska siffror, men uppgifter såväl om djurens slaktvikt och kornas mjölkavkastning som utfodringens mängd och art visar otvetydigt, att djurens avkastningsvärde ökats så mycket, att tillbakagången i antal väl motväges, om än den ej på långt när motsvarar stegringen i åkerjordens avkastning.

Husdjursskötselns ställning i lanthushållningen och i förhållande till jordbruket har även föfändrats. I äldre tider och på ett lågt kulturskede höllos kreaturen dels som dragare och riddjur, dels för att tillgodogöra den vilda växtligheten (bete, hö och lövfoder) för alstring av livsförnödenheter för folkets eget behov och, då överskott fanns, för avsalu. Då tillgodogörandet av de vidsträckta betena var huvudsaken, sökte man hålla så många kreatur som möjligt, med ringa hänsyn till tillgången på vinterfoder, och husdjursskötseln blev således i hög grad extensiv med ytterst svag fodring, vanligen ren svältfodring under vintern. I den mån åkerarealen ökades, framträdde jämte förut nämnda uppgifter behovet av kreaturens spillning för jordens gödsling samt tillgodogörandet av på annat sätt icke realiserbart stråfoder som den viktigaste anledningen till husdjursskötseln. Denna betraktades, på grund

av kreatursprodukternas mindre efterfrågan i jämförelse med spannmålen, som ett »nödvändigt ont», och då man ännu ej kommit till insikt om inverkan av fodrets näringsinnehåll på gödselns värde, blev gödselbehovet mer än fodertillgången bestämmande för kreaturs-antalet, och kreatursskötseln kom fortfarande att stå på en låg ståndpunkt. Gynnsamma pris å husdjursskötselns produkter, under det att spannmålsprisen sjönko till följd av tillförsel från utomeuropeiska länder, föranledde under senare delen av 1800-talet ett stärkt uppsving inom kreatursskötseln, vilken härigenom kommit att få en allt större ekonomisk betydelse inom lanthushållningen. Åkern användes i allt större utsträckning till alstring av kreatursfoder, och därutöver blev det allt mer vanligt att inköpa foder för att åstadkomma en intensiv utfodring. Denna utveckling till större intensitet inom kreatursskötseln understöddes genom en förbättrad avel, som ökade djurens produktionsförmåga, och en genom tillämpning av forskningsresultat inom utfodringslärans område åstadkommen mer rationell och ekonomisk fodring. På detta sätt har h. och särskilt mjölkboskaps- och svinskötsel rätt allmänt blivit den viktigaste grenen av lanthushållningen, vilken lämnat betydligt överskott till utförsel men å andra sidan överskridit landets egen produktion av foder, så att en så betydlig införsel särskilt av äggviterikt kraftfoder ägt rum, att tvekan kunnat uppstå om denna utvecklings nationalekonomiska fördel. Å andra sidan har svårighet att anskaffa för djurens skötsel behövlig arbetskraft samt här och var även att finna lönande avsättning för husdjursskötselns alster även framkallat en strävan att inskränka kreaturshållet och övergå till kreaturslöst — eller rättare kreaturssvagt — jordbruk (se d. o.), vilket dock hittills vunnit mycket liten tillämpning i vårt land. Svårigheten att under avspärrningen utifrån under världskriget anskaffa det för den intensiva utfodringen behövliga kraftfodertillskottet har framkallat en reaktion mot nyss nämnda utveckling och en strävan att grunda husdjursskötseln mer uteslutande på egen foderproduktion. Om än huvudmålet för den moderna husdjursskötseln är att utveckla djuren till största möjliga produktivitet och frambringa största mängd produkter (dragkraft, livsmedel m. m.) samt därigenom skaffa en lönande avsättning av jordens skördar, särskilt det icke direkt säljbara fodret, så har härmed följt en betydligt ökad mängd gödsel av förbättrad beskaffenhet, och husdjursskötselns utveckling till större intensitet har därför även bidragit till att höja åkerbrukets avkastning.

Utvecklingen har dock varit olika kraftig i olika delar av landet, och för att bliva lönande måste husdjursskötseln till sin omfattning och art avpassas efter ortens förhållanden, särskilt i avseende på fodertillgången. I de trakter484

av landet, där stor tillgång på bete finnes, om än av magrare beskaffenhet, har husdjursskötseln förblivit mindre intensiv, och särdeles där en snabb avsättning av mjölk och därav beredda produkter ej funnits, har den mera varit riktad på tillfredsställande av ortens behov av animala produkter och djuruppfödning. Där rik tillgång på saftigt avfallsfoder (betmassa, melass, pulpa) och infört kraftfoder (oljekakor, kli, majs) finnes, har däremot en intensiv mjölkboskaps- och svinskötsel utvecklat sig. Betenas beskaffenhet har även haft stor inverkan på husdjursskötselns art, så att magra men vidsträckta betesmarker medfört fårskötselns fortvaro i föga minskad utsträckning samt hästuppfödning och hållande av i avseende på fodermängd mer förnöjsamma kreatursraser (nordsvensk häst, fjällboskap och lantfår), under det att saknaden av betesmarker och därmed följande nödvändighet att övervägande föda djuren på åkerns grödor (grönfoder, rotfrukter) och inköpt kraft- och saftfoder framkallat en intensivare kreatursskötsel med utländska raser med större förmåga att omsätta foder.

Hushållets räkning. Se Bokföring.

Hushållningsgille. Se Hushållningssällskap. , Hushållningssystem. Lanthushållningen använder åtskilliga olika produktionsmedel och är sammansatt av flera produktionsgrenar, vilka tekniskt och ekonomiskt gripa in i varandra och inverka på varandras resultat. Åkerbruk och husdjursskötsel stå sålunda i växelverkan framför allt genom att det förra lämnar kreatursföda åt det senåre samt av detta mottager dragkraft och gödsel. Ängens avkastning inverkar på hebovet av foderodling på åkern och dennas olika grödor inverka på varandra genom det tillstånd, vari de lämna jorden. Skogshushållningen bereder vinterarbete åt jordbrukets arbetare och dragare och underlättar därför för detta underhållet av önskvärd arbetsstyrka. För lantbrukets jämna och ekonomiskt fördelaktiga fortgång fordras därför, att det är anordnat som en organisk helhet, i vilken de särskilda produktionsmedlen och verksamhetsgrenarna stå i sådant förhållande till varandra, som är lämpligt under för handen varande yttre naturliga, samhälleliga och ekonomiska omständigheter. De olika sätten för en dylik enhetlig anordning av hushållningen plägar betecknas som hushållningssystem.

I avseende på sätten för avsättningen av lantbrukets alster skiljer man mellan naturahushållning, som huvudsakligen är inriktad på att fylla gårdens befolknings och husdjurs behov av livsförnödenheter av alla de slag, som vid den egna hushållningen kunna frambringas, samt kapital- eller penninghushållning, vilken övervägande är inrättad för att alstra säljbara varor, under det att behovet av livsförnödenheter och

jordbrukets förnödenheter till stor del inköpas. Den förra är nödvändig i den mån samfärdsel och marknadsförhållanden äro outvecklade och var förr övervägande, men i den mån anskaffnings- och avsättningsmöjligheterna ökats och underlättats samt behoven eller fordringarna uppkommit eller stigit beträffande en mängd varor, som ej kunna alstras inom den egna hushållningen eller billigare eller bättre kunna anskaffas genom inköp, samt skatter skolat utgå i penningar, har behovet av sådana ökats och penninghushållning alltmer genomförts.

Hushållningssystemets art karakteriseras även av förhållandet mellan olika grenar av lanthushållningen, såsom mellan åkerbruk och ängsskötsel, mellan olika växtslags odling vid åkerbruket, vilket finner uttryck i växtföljden (se d. o.), mellan åkerbruket och husdjursskötseln samt mellan egentligt lantbruk, trädgårds- och skogsbruk. I avseende på den olika plats, husdjursskötseln intager i lanthushållningen, kan densamma förekomma utan åkerbruk, ss. vid nomadisk kreatursskötsel på bete, kreaturslöst jordbruk i och invid städerna och kreaturssvagt jordbruk, där inga eller blott få större husdjur hållas utom dragarna, samt mer eller mindre kreaturssstarka jordbruk (se Kreaturslöst jordbruk). Vare sig det ena eller andra av dessa förhållanden mellan lantbrukets olika grenar är rådande, kan hushållningen ske med användning av mer eller mindre arbete eller kapital i förhållande till naturfaktorn (jorden, kreaturen). Detta betecknas med hushållningens intensitet (se d. o.).

Hushållningssällskap. Det första tillfälle, då tanken på ortliga sammanslutningar till lanthushållningens främjande tog fast form, torde varit, då år 1742 genom ett k. brev föreskrevs, att ett h. skulle bildas i varje socken, ett påbud, som dock icke blev förverkligat. År 1791 stiftades Gottlands läns h. (stadgar fastställda 1800), och sedan följde det finska I797> Örebro och Värmlands läns, båda 1805, Skaraborgs läns 1807, Kalmar och Hallands läns 1811 och Älvsborgs läns 1812. Den år 1811 stiftade Lantbruksakademien, som fått till

uppgift bland annat att befordra inrättandet av h. i de län, där sådana saknades, utarbetade ett förslag till grundstadgar för h., vilket ock av K. Maj:t fastställdes, och i ett K. Cirkulär den 7/9 1813 anmanades länsstyrelserna att tillse, att h. inrättades i enlighet med dessa stadgar. Under det följande året bildades sådana i Kronobergs, Västmanlands, Uppsala, Östergötlands, Malmöhus, Kristianstads. Göteborgs och Bohus-, Gävleborgs, Jönköpings, Södermanlands, Blekinge och Norrbottens län, 1817 i Jämtlands län, men i Stockholms län först år 1847 och i Kopparbergs län 1851. I Älvsborgs län frånskildes år 1829 den södra delen av länet som en filial- 485

avdelning, och år 1844 tudelades sällskapet fullständigt, vilket även skedde med Kalmar läns sällskap år 1859, så att från den tiden finnas tillsammans 26 h. i Sverige.

Sällskapens verksamhet var till en början mycket inskränkt, då de utöver de ytterst obetydliga medlemsavgifterna icke hade andra medel till sitt förfogande än de tillfälliga anslag, som de erhöllo för särskilda ändamål, och inom flertalet h. inträdde därför snart en avmattning i verksamheten, vilken i flera av dem gick så långt att denna alldeles upphörde, så att dessa sällskap åter formligen nybildades, då den inemot och under 1840-talet nyvaknade företagsamheten inom lantbruket gjorde behovet av sällskapen kännbar. En genomgripande förändring inträdde, då den genom en petition från en del av sällskapen föranledda kungl, propositionen om husbehovsbränningens avskaffande bifölls av 1854 års riksdag och de samtidigt beslutade brännvinsförsäljningsavgifterna genom k. brev 18/i 1855 fördelades så, att hushållningssällskapen erhöllo 1/3 av dem. Sällskapen erhöllo därmed för sin verksamhet rikliga medel, vilka år 1913 hade stigit till ungefär 2,434,000 kr. Detta år beslöts emellertid, att det allmänna skulle så vitt möjligt göras ekonomiskt oberoende av »rusdryckshanteringen» och att rikets h. i stället för brännvinsmedlen skulle erhålla ett fast statsanslag motsvarande medeltalet för sagda medel under årtiondet 1901—10, uppgående till ungefär 1,650,000 kronor, att fördelas efter folkmängden inom sällskapens område. Detta belopp har under kristiden höjts och utgjorde högst år 1917 ungefär 2,369,000 och 1919 2,100,000 kr. Därutöver utgöras sällskapens inkomster dels av medlemsavgifter (år 1919 95,294 kr.), inkomster av fonderade medel, fastigheter m. m. (år 1919 599,224 kr.), dels av för särskilda ändamål lämnade bidrag av staten (år 1919 961,650 kr.) och av landsting (år 1919 247,327 kr.). Enl. k. brev 2/s I9I9 kan h. efter framställning hos länsstyrelsen få årsavgifterna debiterade och uppburna i samband med kronoskatten.

Sällskapens ställning var till en början i hög grad underordnad vederbörande länsstyrelse, i det att landshövdingen var självskriven ordförande och hade ett övervägande inflytande på val av ledamöter och förvaltningsutskott samt på sällskapens verksamhet. Häri skedde småningom en ändring vid utfärdande av förnyade stadgar för vissa av sällskapen och slutligt genom nya grundstadgar, utfärdade 16/3 1848, i vilka fastställdes, att sällskapen fingo själva välja alla sina funktionärer, samt bestämmelser intogos om förvaltningsutskottens sammansättning, inrättandet av filialer socken-eller häradsvis o. s. v. Sedan har sällskapens organisation blott obetydligt ändrats vid stadfästandet av förnyade stadgar för enskilda hushållningssällskap. Nya grundstadgar, som

av K. Maj:t utfärdades 28/10 1910 att tillämpas vid förekommande ändringar av stadgar för h., innehöllo av nya bestämmelser huvudsakligen dels fordran på a/a majoritet för beslut om utgift, som förvaltningsutskott avstyrkt, eller höjande av utgiftsbelopp, som utskottet* avslagit, dels viss besvärsrätt mot sällskapets beslut om utgifter — bestämmelser, som ännu vunnit tillämpning hos blott ett fåtal h. Med anledning av yrkanden inom riksdagen på grundlig ändring, särskilt i demokratisk riktning, framlades vid 1922 års riksdag proposition om ändring av sällskapens stadgar men blev ej godkänd. Sällskapens verksamhet var från början ganska obestämd men begränsades, sedan landstingen år 1862 inrättades, genom överenskommelse om fördelning emellan dem och h. av de angelägenheter, som kunde höra till bådas verksamhetskrets, så att hushållningssällskapen mer uteslutande ägna sin omvårdnad åt lantbruket, husdjursskötseln och mjölkhushållningen. Denna begränsning är dock rätt olika i olika län.

Hushållningssällskapen blevo från början underordnade under Lantbruksakademien, men äro, sedan Lantbruksstyrelsen inrättats år 1889, ställda under dennas överinseende.

Förvaltningen handhaves av ordförande, vice ordförande och ett förvaltningsutskott, bestående av medlemmar valda av sällskapet och hos vissa sällskap därjämte av ordförandena i sällskapens lokalavdelningar; sällskapets tjänstemän äro sekreterare, skattmästare och ett växlande antal konsulenter och vandringsrättare m. fl. I Malmöhus län finnes även ett beredningsutskott, sammansatt av förvaltningsutskottet och kontraktskommittéernas ordförande. Sällskapens ledamöter äro fördelade på lokalavdelningar, kallade gillen, hushållningsnämnder m. m.; i Malmöhus län äro dessa, där kallade sockenkommittéer, sammanslutna till kontraktskommittéer.

Sällskapen hava i allmänhet ett årsmöte i december och ofta även ett dylikt på varen eller sommaren, det senare ofta förenat med utställningar av kreatur, utsäde, mejerialster, husslöjdsalster m. m. Vid mötena hava vanligen alla ledamöter rösträtt; en viss tendens gör sig gällande att införa rösträtt för valda representanter, vilket dock hittills införts blott hos ett fåtal h.

Sällskapens verksamhet omfattar de flesta grenar av lanthushållningen, däri i vissa län även inbegripet husslöjd. De äro förmedlande organ mellan statsförvaltningen och områdets jordbruksnäring i hithörande angelägenheter samt för fördelningen av de flesta anslag till lantbrukets främjande; särskilt äro åtgärder för det mindre jordbrukets främjande, premiering av kreatur, småbruk och odlingar, förmedling av egnahemslån samt tillhandahållandet av råd och biträde486

genom konsulenter, vandringsrättare, dik-ningsforman m. fl. samt insamling av jordbruksstatistiska uppgifter omfattande grenar av sällskapens verksamhet.

H:e ns ombudsmöten. För att åstadkomma samverkan mellan rikets h. beslöts, på av 1868 års allmänna lantbruksmöte given anledning, år 1869, att möten mellan sällskapens ombud skulle årligen hållas. Dylika möten, stundom i dagligt tal kallade lantbruksriksdagar, hava sedan fortsatts, mellan år 1871— 92 blott vart tredje, mellan år 1892—1907 vart annat och sedan åter varje år. Stadgar för mötena antogos 4/3 1869, 24/2 1871, 16/2 1886, 13/2 1892, n/n 1899, 7/n 1907, e/ii. 1908 och 12/n 1919.

Samverkan mellan enskilda h. har ock tidtals ägt rum; en sådan sammanslutning bildades år 1838 av de båda skånska h:en till Skånska hushållsföreningen (för vilken nya stadgar antogos 1865) för hållande av gemensamma lantbruksmöten och åtgärder för hästaveln m. m.; en annan var den under namn av V.ästra Sveriges h. år 1865 ordnade sammanslutningen av Skaraborgs, Älvsborgs samt Göteborgs och Bohus läns h. för gemensam export av slaktdjur, vilken förening år 1872 utvidgades med Jönköpings och Värmlands läns h. för hållande av gemensamma lantbruksmöten, vilka fort-gingo till 1880. År 1888 tog föreningen initiativet till inrättandet av svinslakteriet i Herrljunga. Ännu en dylik sammanslutning traf* fades mellan Södermanlands, Örebro och Västmanlands läns h. för hållande av lantbruksmöten; dylika trelänsmöten höllos 1878, 1883 och 1889.

Hushållsföreningen, Skånska. Se Hushållningssällskap.

Hushållsjournal. Se Bokföring.

Hushållsost, en liten (omkr. 2 kg.), vid mejerierna och i hemmen allmänt beredd ost, till beredningssätt och egenskaper närmast överensstämmande. med Goudaost (se d. o.). Kallas även bondost, allmogeost eller, då den formas i flätade korgar, korgost. L. Fr. R.

Husman har tidigare använts liktydigt med inhyseshjon. Numera användes ordet i södra Sverige i enlighet med danskt bruk för att beteckna besittare av bostadslägenhet på landet, vare sig på fri eller ofri grund och utan eller med tillhörande åkerjord, men i senare fallet dock med så liten jordareal, att den ej kan underhålla egna dragare och giva innehavaren fullt uppehälle. Husmännen äro därför för sin utkomst hänvisade till arbete hos andra. I Norge betecknar h. brukare av mindre jordlott, tillhörig större egendom, med skyldighet att vid denna utgöra arbete (motsv. svenska torpare).

Husröta. Se Arrende.

Hussvamp, Merulius lacrymans Wulfen, en till tickorna, fam. Polyporaceæ, hörande svamp, som växer på död ved i skogen (f. silvestris) samt angriper trävirke i byggnader (f. domestica). Svampvävnaden växer i vedens eller virkesdelens inre samt utväxer ur sprickor ss. bomulls vita, mörknande bildningar och utbreder sig på ytan som vita hinnor och strängar. Från de sålunda angripna delarna kan den sprida sig vidare genom murverk och jord. H. uppstår i fuktigt virke men leder fuktigheten starkt och kan därför sprida sig till förut torra delar, när den i någon del av virket är i beröring med fuktighet. Virket blir brunt, skört och lätt, förlorar sin bärighet och sönderfaller slutligen i 4-kantiga bitar. H. förekommes genom att vid byggnaders uppförande väl torrlägga grunden, från denna väl isolera trävirket och använda endast sådant virke, som är torrt och fritt från röta. Avfall från av h. angripna byggnader, t. ex. trossfyllning, bör aldrig användas i byggnader. H. avlägsnas genom att fuktighetskällan undanröjes, allt angripet trä noga borthugges och det angränsande friska virket överstrykes med het tjära, karbolineum o. dyl. Svampen dödas genom upphettning till minst 40° under 1 timme.

Huva. Se Matsmältningsorgan.

Huvud. Huvudets form är av betydelse särskilt för bedömande av ras och typ, och ss. säte för hjärnan och sinnesorganen ger det även ett uttryck för djurs temperament och konstitution.

Pannan, som utgör övre delen av huvudets framsida och begränsas nedåt av en linje, som sammanbinder ögonvinklarna, bör vara bred, tydande på en god utveckling av hjärnskålen. Konvex panna kallas hos hästen fårpanna. Hos nötkreaturen begränsas pannan upptill av hornkammen, som hos vissa raser är försedd med en upphöjning i mitten, p a n n-knölen, som är särskilt starkt utvecklad hos hornlösa (kulliga) djur. På ömse sidor om pannan ligga tinningarna, som ha tinningbenen till underlag och nedåt begränsas av ögongroparna.

Öronens form, ansättning och rörlighet är särskilt hos hästen av betydelse för utseendet och bedömandet av temperamentet. Öron, som stå för nära varandra, sägas vara trångt ansatta,

i motsatt fall är hästen vidörad. Långa, smala, tätt stående öron kallas h a r-ö r o n, om de äro riktade mer i sär, åsneöron, om de äro riktade utåt sidorna eller slappt hängande, sloköron eller svinöron, om små, korta trubbiga, råttöron. Öronen böra vara rörliga (livligt öronspel), vilket tyder på uppmärksamhet och livligt temperament.

ögonen böra vara stora och välformade, så att ögonlocken väl täcka senhinnan, öppningen mellan ögonlocken kallas ögonspalten med yttre och inre ö g o n v in-487

k e 1 n. ögats färg är vanligen mörkbrun. Gulbruna ögon kallas hos hästen falkögon, om regnbågshinnan är helt vit, glasögon, om delvis vit, skäck- eller ringögon. Små djupt liggande ögon med tjocka ögonlock kallas svinögon, stora utstående k o-ögon eller g 1 o s ö g o n, då en del av senhinnan (vitögat) är synlig.

Näs- eller nosryggen kallas den del av huvudet, som ligger nedanför pannan och har näsbenen till underlag. Näsborrarna begränsas av yttre och inre näsvingarna. Ganascher kallas den del, som till underlag har underkäkens uppstigande grenar, och strupgången eller käftgropen mellanrummet mellan dessa. Ganascherna. sägas vara lätta, då musklerna på underkäken äro fasta och konturerna mera markerade, tunga, då musklerna äro mera fylliga, och vida, då strupgången är bred, men i motsatt fall trånga, vilket särskilt hos rid- och vagnshästar är olämpligt, emedan underkäkgrenarna då komma att trycka på struphuvudet och andningen försvåras, då huvudet böjes in mot halsen. Kinden kallas den del, som bildar föreningen mellan över- och underkäken och utgör munhålans sidoväggar. Över-och underläppar begränsa munspal-ten, som bakåt avslutas av munvinklarna. Det hårlösä, av slemkörtlar fuktiga fältet å överläppen kallas hos nötkreaturen mule; hos svinen bildar motsvarande hårlösa del, trynet, en rundad, broskartad skiva. Laner kallas hos hästen den tandlösa, endast av munslemhinnan beklädda delen av underkäken mellan hörn- och kindtänderna. Om lanerna äro höga och hoptryckta från sidorna, blir hästen mer känslig på bettet eller »lös i mun», men »hård i m u n», om de äro låga, breda och beklädda med en tjock, svålig hud.

Huvudets form säges vara rak, då profilen är rät, pannan bred, öronen väl ansatta, ögonen stora och väl formade samt ganascherna lätta och vida. Gäddhuvud skiljer sig från föreg, endast därigenom, att profilen är något insänkt mellan pannan och nosen, som är smal och fint formad; denna huvudform förekommer särskilt hos hästar tillhörande den orientaliska rasgruppen. Fårhuvud betecknar, att pannan är kullrig, ss. normalt hos föl. Ramskopf kallas ett huvud med böjd (konvex) profil, liten hjärn-skål med smal panna och långt nosparti, ögon små och skjutna mera åt sidorna, ganascherna trånga och köttiga samt näsborrarna små och hopfallna. Hos nötkreaturen giver huvudformen en god ledning för bedömande av ras och konstitution. Ett litet, fint format h. med skarpt avsatt nosparti, utstående ögonbågar och i allmänhet mera markerade drag anger ett smäckert skelett eller fin konstitution. Ett kort och brett, mot nosen starkt avsmalnande,

kilformigt h. är utmärkande för gödtypen, ett mer långt och smalt, jämnbrett h. med fina, smäckra horn däremot mjölktypen (se d. o.). Starkt insänkt profil med konkav panna och skarpt markerade ögonbågar, allt för litet och fint nosparti, smala, spensliga horn och tunna, nästan hårlösa öron äro vanliga tecken till en veklig, genom överförädling försvagad konstitution. Hos svin förekommer stundom mopshuvud, som har så starkt insänkt profil, att pannan och nosen bilda nästan rät vinkel mot varandra, och underkäken något utskjutande framför den övre. E. N—m.

Huvudbok. Se Bokföring.

Huvudbyggnad vid lantgårdar, karaktärsbyggnad, corps de logis. En för Sverige karakteristisk uppställning av denna är en huvudbyggnad och två flyglar. Dessa senare användas ofta som bostad för tjänare, gårdskontor, gästrum m. m. dyl. Man utväljer gärna en vacker byggnadsplats med fri utsikt, men huvudbyggnaden får icke förläggas för långt från ekonomibyggnaderna, då uppsikten över dessa försvåras. Beträffande byggnadens inre är bättre att nöja sig med ett färre antal rum och i stället göra byggnaden fullt tidsenlig och bekväm med ändamålsenlig rumsindelning. Bottenvåningen bör innehålla en större hall e. dyl., vilken bör förmedla direkta ingångar till så många rum som möjligt. Här bör också byggnadens huvudtrappa till övre våningen förläggas, enär byggnader av detta slag oftast uppföras i två eller flera våningar. I botten-, våningen förlägges vanligen de dagliga rummen jämte matsal, serveringsrum och kök. Köket bör alltid vid en lantgård tilltagas stort samt helst förses med fönster mot norr, så att det icke under sommaren blir för varmt. Dessutom skall här uppsättas diverse skåp, diskbänk m. m. samt köksspis. Boningsrummen böra förläggas så, att de få så mycket direkt solljus som möjligt. Till övre våningen förläggas oftast sovrum och barnkammare. En bekvämlighet, som aldrig bör förbises i en tidsenlig huvudbyggnad, är badrum och bör detta helst förläggas intill sovrum.

L. N. Gr amen.

Huvudlag. Se Betsel.

Hyalopterus. Se Bladlöss.

Hybrid. Se Bastard, Befruktning.

Hydnutn. Se Taggsvamp.

Hydrangea 1. Hortensia. Se Hortensia.

Hydrellia. Se Kornbladfluga. •

Hydrolys, sönderdelning av organiska ämnen i enklare föreningar under upptagande av 0 vatten. Se Enzym, Kolhydrat, Äggviteämnen.

Hygge, Hyggesrensning. Se Skogsavverkning.

Hygrometer. Se Fuktighetsmätare.

Hygrophorus. Se Vaxskivling.

Hygroskopicitet, ett ämnes förmåga att upptaga vatten ur luften i gasform. Se Jord: Fuktighet.488

Hyla, lövgroda. Se Groddjur.

Hylaster. Se Barkborrar.

Hylemyia. Se Lökfluga, Rågbroddfluga.

Hylesinus. Se Barkborrar.

Hyll. Se Fläder.

Hylobius. Se Snytbagge.

Hyoscyamin. Se Alkaloid, Bolmört.

Hyoscyamus. Se Bolmört.

Hyperit, ett slags grönsten. Se Bergart.

Hypochnus. Se Filtsjuka.

Hypoderma. Se Styng.

Hypodermella. Se Gråbarrsjuka.

Hyponomeuta. Se Spinnmalar.

Hypoteksbank. Se Hypotekslån.

Hypoteksförening. Se Hypotekslån.

Hypotekslån eller lån mot säkerhet i fast egendom, vilken förblir i gäldenärens besittning, men vari fordran säkerställes genom inteckning i egendomen, är en vanlig form för anskaffande av fast eller långvarig kredit. Sådan långivning blev i Sverige först lagligt ordnad genom den Palmstruchska bankens privilegiebrev år 1656, och då Sveriges riksbank stiftades 1668, övertog denna skyldigheten att lämna jordbruket h. Riksbanken måste dock tidtals starkt inskränka eller alldeles upphöra med denna långivning, varför förslag upprepade gånger under början av 1800-talet framställdes i riksdagen om inrättandet av särskilda hypotekslåneanstalter för jordbruket. Då detta ej ledde till någon påföljd, inrättades på enskilt initiativ lokala hypoteksföreningar, först den skånska år 1836 och sedan Östgöta (omfattande även norra delen av Kalmar län) 1846, Smålands' m. fl. provinsers (Halland, Blekinge, Skaraborgs län) 1846, Mälarprovinsernas (Uppland, Västmanland, Södermanland, Närke) 1847, Örebro läns 1849, Värmlands 1850, Älvsborgs m. fl. läns för Älvsborgs,

Göteborgs och Bohus, Hallands och Skaraborgs län 1851, Gottlands 1861, Gävle-Dala 1861 och Norrlands samma år. Dessa föreningar anskaffade kapital till utlåning huvudsakligen genom upptagande av obligationslån, företrädesvis i utlandet. Då 1857—1&59 års dåliga skördar medförde starkt ökat lånebehov och den samtidigt inträffande allmänna affärskrisen i hög grad försvårade upplåningen och medförde uppsägning i stor skala av hypoteksföreningarnas på kortare tids uppsägning upptagna lån, beslöt 1860—61 års riksdag inrättandet av Sveriges Allmänna hypoteksbank för anskaffande av kapital åt hypoteksföreningarna med stöd av ensamrätt att utfärda obligationer med säkerhet i svensk jordegendom och en av staten lämnad grundfond av 8 millioner kronor (år 1890 höjd till 30 millioner) i statens obligationer. Denna som lån av staten erhållna fond står jämte de jordegendomar, vari hypotekslån intecknats, som säkerhet för de av banken upptagna obligationslånen, men får av banken användas, endast om banken vid en likvidation icke därförutan skulle kunna fullgöra sina

förbindelser eller de ingående annuiteterna icke skulle räcka till att bestrida bankens utbetalningar. I bankens styrelse av 5 personer utnämnes ordförande av K. Maj:t och vice ordförande av fullmäktige i Riksgäldskontoret men övriga 3 medlemmar av bankens delägare i hypoteksföreningarna. Då banken vid anskaffningen av lån under 1860-talets ogynnsamma kreditförhållanden måste medgiva betydliga kapitalrabatter, som banken av sitt reglemente var hindrad att avdraga från de utlämnade lånen, måste kapitalrabatterna småningom betalas av skillnaden mellan den ränta banken betalade å de upptagna lånen och utlåningsräntan å de till föreningarna lämnade lånen. Då sedan räntefoten på den allmänna penningmarknaden nedgick, var hypoteksbanken hindrad att sänka räntan å sina utlämnade lån eller medgiva dessas inbetalning i förtid likasom ock att lämna nya låntagare billigare villkor än de äldre. Det missnöje, som härav alstrades, framtvang vissa ändringar i bestämmelserna för hypoteksban-kens och hypoteksföreningarnas verksamhet (K. Förordningar 16/5 1890 ang. Sveriges Allm. Hypoteksbank, samt ang. allmänna grunder för hypoteksföreningars bildande och framtida verksamhet med ändring 25/5 1905).

Enligt nu gällande bestämmelser är Sv. allm. hypoteksbank ensam berättigad att utgiva obligationer med säkerhet i jordegendom på landet, och samtliga hypoteksföreningar för sådan egendom skola i och för sin upplåning ingå som delägare i banken. Föreningarnas delaktighet i banken och ansvarighet för dess förbindelser bestämmes av det oguldna beloppet av från banken erhållna lån och är minst 1 million kronor. De lån, banken upptager, skola vara uppsägbara från bankens sida efter viss tid, högst 10 år efter lånets upptagande, likasom även de av banken utlämnade lånen skola få uppsägas av låntagaren 10 år efter utlämnandet att betalas efter 1 år.

Kapitalrabatt och andra kostnader vid upplåningen skola betalas av låntagande hypoteksförening vid lånets utbetalande eller inom 10 år därefter. Lånen lämnas i kontanta penningar och äro av följande typer, alla med samma ränta, som ursprungligen var 4 % men sedan ändrats, år 1920 till 6 % och 1921 till 5 %.

1. Amorteringslån (inom 1/2 av taxeringsvärdet) med Y2» 1 Va eUer 2 % amortering.

2. Stående lån på högst 25 år (inom 1J3 av taxeringsvärdet). Härtill kommer, för alla lånen förvaltningsbidrag, som dock icke utgått efter 1909. I den mån avbetalning skett å lån från hypoteksbanken, äger låntagaren rätt att utfå motsvarande del av för lånet ställd säkerhet, dock så att alltid full säkerhet skall finnas för återstående del av lånet. Bankens vinst avsattes till en reservfond, vilken får komma delägarna till godo blott genom minskning i förvaltningsbidrag eller ränta å utlämnade lån.489

Hypoteksföreningarna utlämna lån på billigaste villkor, som förbindelsen med hypoteksbanken medger, till ägare av självständig jordbruksfastighet och till innehavare av fideikommiss, därest K. Maj:t medgivit dess inteckning för skuld. Lån få beviljas i allmänhet blott mot i:a inteckning intill halva värdet för amorterings- och 1/s av detsamma för stående lån och lägst till ett belopp av 500 kr. Lånevärdet är antingen egendomens bevill-ningstaxeringsvärde eller värde satt av föreningen efter särskild uppskattning, varvid åbyggnader och skog icke medräknas, men egendomen skall hava för jordbrukets bedrivande nödiga byggnader brandförsäkrade, så att föreningens styrelse anser full säkerhet tryggad. Olika ägoslag värderas var för sig efter för varje förening bestämd taxa. övergång till annan ägare av för hypotekslån intecknad egendom skall anmälas hos hypoteks-föreningen inom ett år vid äventyr av lånets uppsägning. Låntagaren är berättigad att förfoga över den del av säkerheten, som motsvarar gjord avbetalning. Hypoteksföreningarnas skulder hos hypoteksbanken utgjorde vid 1921 års utgång 306,954,747 kr. 15 öre.

Hyssopus. Se Isop.

Hang. Se Hägnad.

Hår. 1. Växters h. äro utväxter från överhuden eller stundom från närmast därunder liggande vävnader. De bestå av en eller några få celler och förekomma på alla delar av växterna. Rothår, som finnas endast på unga rotdelar med ännu levande överhud, tjäna till näringsvätskans uppsugning. På överjordiska delar tjäna hår, som vanligen äro luftfyllda och torra och då kunna giva växten ett gråaktigt utseende, att skydda växtens cellvävnader för för stark solbelysning och avdunstning. Även glandelhår, med klotformigt huvud, som avsöndrar slem, gummi, harts eller flyktiga oljor, kunna lämna dylikt skydd liksom även mot djur. Mot dessa tjäna även brännhår och taggar. Många frukters spridning underlättas genom flyghår (ss. hos tistel, hästhov, pil m. fl.). H. J. Dft.

2. Djurens h. äro hudbildningar bestående av hornämne. Om deras uppkomst och byggnad, se Hud. Man urskiljer olika slag av h. Täckhåren, som äro tämligen mjuka och raka, bilda den vanliga hårbetäckningen och bestämma oftast djurets färg. Ragg (ex. hos geten) består av långa, raka, grova hår. Stickelhår äro korta, raka, styva hår, insprängda bland de längre täckhåren. Ullhåren äro tunna och mer eller mindre krusiga. Borst (ex. hos svin) äro mycket styva och raka. Tagel kallas de långa och styva håren i hästens man och svans. Känselhår kallas de långa och styva h., som finnas kring ögon, näsöppningar och på läpparna, c i 1 i e r de korta, styva håren på ögonlocken.

Håren — med undantag för dem i man, svans

och pannlugg, cilier och känselhår — växlas vår och höst. På våren bortfaller huvudmassan av nya hår. På hösten är hårväxlingen övervägande skenbar, i det» att de gamla håren bliva längre och ofta antaga annan färg, men dessutom utväxa då en del nybildade h. Hårväxlingen tillgår så, att hårrotens nedersta del, »hårlöken» förhornas och frigöres från den något skrumpnande hårpapillen, varefter det sålunda lossade håret utskjutes av det från hårpapillen nybildade håret.

Hårens grånande, vilket är mindre vanligt än hos människan, inträder ofta hos äldre hästar och hundar i synnerhet på ögonbågarna. Det beror på att en del av håren förlora sitt pigment, delvis även på förtorkning, som medför lufts inträde mellan hårets celler och hårmärgens försvinnande, vilket giver håren gråvit färg. A. Adn.

Hårda frön. Se Hårdskalighet.

Håfdmjölkad. Se Juver, Mjölkning.

Hårdmunthet. Se Körning.

Hårdskalighet betecknar den egenskapen hos vissa växters frön, att fröhöljet hindrar vattnets inträngande i kärnans inre, på grund varav fröna bliva länge liggande i groningsbädden utan att svälla och gro. Hårdskalighet förekommer i synnerhet hos baljväxter och är av särskilt praktisk betydelse hos vallbaljväxter, ludd vicker och fleråriga vickerarter. Hårdskaligheten synes vara att söka i det allra yttersta tunna korklagret av fröskalet (cuti-cula), vilket hårdnar vid fröts torkning och först därigenom antager denna egenskap. För hårdskalighet ens hävande behövs blott en liten, t. o. m. för blotta ögat omärklig rispning av skalet. Vid tröskning och nötning får större delen av fröna, som då äro torra, dylika rispor, och de hårdskaliga bliva sålunda befriade från detta fel, men de frön, som då ej äro nog uttorkade och därför ej hårdskaliga, bliva till stor del på grund av skalets elasticitet ej hårdare påverkade, än att de sedan vid uttorkning bliva hårdskaliga. I samma mån fröet är mindre påverkat av tröskningen, är fara för att dess h. ökas under förvaringen, och därmed följande torkning, men i regel avtager väl moget frös h. under förvaringen genom inverkan av växlingarna i värmegrad och fuktighet.

Halten av hårda frön växlar med olika årgångar, så att den är störst, då torka rått under fröts mognad och bärgning. Av stort inflytande är även den hårdhet, varmed tröskning och nötning skett. I regel är hårdskaligheten större hos de små fröna i en vara än hos de större och större hos småkorniga fröslag än hos storkorniga. Om värdet av de hårda fröna råda olika meningar. Väl är det visat, att fröns h. vid vanlig lagring, där luftfuktighet och värme växla, merendels avtager, och samma förhållande äger rum med i jorden myllat frö. Men en större eller mindre del av de hårda fröna hinna ej gro i rätt tid och bliva således värdelösa (Landbrugets kulturplanter, årg. 11). 490

Vid den skandinaviska frökontrollen angivas de hårda fröna som sådana och medräknas ej bland de grobara. I utlandet räknas däremot ofta 1/2 eller 1/3 till de grobara. I praktiken torde en halt av 5—10 % hårda frön vara utan större betydelse, men högre halt — 20—-30 % förekomma ej sällan — måste anses nedsätta fröets grobarhet. För att nedbringa hårdskali g-heten hos frövaror med hög halt därav brukas härför avsedda apparater (se Fröpreparator). Behandlingen på dessa bör dock ske med försiktighet, då annars liknande och svårare skada kan förorsakas än vid hård tröskning och nötning, så att grobarhetens minskning i st. f. ökning kan bliva följden. J. N. W.

Hårdvall betecknar i motsats till sidvall torrt belägen vall på fast (mineralisk) jord, se Vall.

Håv. Se Fiskeredskap.

Häck. 1. Hägnad av i rad planterade levande växter. Häckar kosta arbete vid anläggningen och stänga först sedan de uppvuxit till tillräcklig fasthet men kunna, rätt anlagda och

skötta, bibehållas i fullgott skick i mansåldrar, lämna pålitligt stängsel och gott lä, varför de äro särdeles lämpliga på öppna slätter och vid havskuster. De lämna fåglarna i mycket uppodlade trakter väl behövliga häckplatser samt kunna vara en verklig prydnad. Mot dem kan anföras, att snö samlas bakom dem, att de ej gå till under träd., samt att de taga mer plats än gärdesgårdar, staket och dylika hägnader, likasom att de med sina rötter kunna intränga i och utsuga närliggande mark. De användas utom som hägnad även till prydnad i trädgårdar och parker.

Plantering av h., som sker på höst eller vår, bör förberedas genom djup grävning och jordens befriande från rotogräs, vilka senare svårligen kunna bortskaffas. Plantorna sättas i enkel rad och med så stort avstånd, att de enskilda plantorna tillsammans bilda ett tätt stängsel men ha tillräcklig plats att utveckla sig, lövfällande buskar på omkr. 15 cm., grövre lövträd på 20—30 och gran på 30 cm. eller något större avstånd. Plantorna böra vara jämna, av lövväxter 2—3 år gamla, av barrträd 3—5 års omskolade plantor. Lövträd och- buskar nedskäras efter 1—3 år till ett par tums höjd över marken för att framkalla skott, som göra häcken tät; därefter nedklippas de följande vinter till omkring 1 fots höjd och få sedan årligen öka lika mycket, tills häcken nått full höjd, som för stängselh. ej bör överskrida 1 1/2 m. Barrträdshäckar klippas ej, förrän de vuxit till önskad höjd. Såväl löv-som barrhäckarna klippas under uppväxten vid behov något å sidorna till önskad form, och sedan fullföljes klippningen årligen på höst, vinter eller vår, så att den hålles spetsig upptill för att förekomma, att snö samlas upptill och skadar häcken. Lämpliga h.-växter äro: a) i hela landet: sibirisk och amerikansk hagtorn (Cratœgus sanguinea och coccinea); sibi-

riskt ärtträd (vitt gående rötter); hägg; gran;

b) blott i södra och mellersta Sverige: vanlig hagtorn (Cratœgus monogyria och oxyacantha)', alm (vitt utskjutande rötter); lind; oxel; lönn; pil (grövre arter); liguster (prydnadshäck);

c) blott i södra Sverige: avenbok, ädelgran; buxbom (låg prydnadsh.); thuja. G. L—d.

2. Foderhäck. Se Får hus.

Häcksax, en grov sax med inemot fotslånga, raka blad och enkla handtag, avsedd för klippning av häckar och tuktning av träd och buskar.

Häckväxt. Se Häck.

Häger, Ardea cinerea L., en stor, högbent vadare tillhörande hägerfamiljen, ArdeidcB, ljusgrå på rygg och stjärt, vit på huvud, strupe och undersida, med lång svart tofs i nacken och gråsvarta armpehnor i vingarna, näbb gul, lång, rak, spetsig, ben långa. Förekommer i Skåne, Halland, .Blekinge och Småland. Flyttfågel, som återkommer i mars och häckar i höga träd. Lägger 3—5 blågröna ägg. Den lever av fisk och kan göra stor skada i fiskdammar, men tager även grodor, sorkar och andra smådjur.

Hägg, Prunus Padus L., tillhörande stenfruktväxternas familj, Drupaceœ, förekommer allmänt i hela Sverige ända upp i björkregionen med undantag dock för Gottland. Den i nordligaste Sverige förekommande formen, var. borealis, avviker från huvudformen genom tjockare blad och mer upprätta blomklasar. H. växer företrädesvis i lundar och lövängar samt är karakteristisk för flodstränder. Den saknar praktisk användning men är på grund av sitt vackra växtsätt och vackra, doftande blommor en omtyckt prydnadsväxt. Som prydnad odlas former med gulbrokiga blad. Den angripes mycket av häggspinnmalen, vars larver hopspinna stora bon på grenarna, och häggbladlusen, som på sommaren flyttar till gräs och stundom gör betydlig skada på havre. Se Spinnmal, Bladlus. . H. Hn.

Häggmispel. Se Bärmispel.

Hägnad skall, enligt Byggningabalken 5 kap. 3 § samt K. f. 31/i 1815, K. br. 25/7 s. å. och Kammarkoll. kung. 17/10 s. å., för att vara laggilld vara så fast, hög och tät, att boskap och svin hållas ute. Den kan bestå av: I. gärdesgård, 2 alnar hög och 2 alnar mellan varje störpar, eller staket eller plank; II. stengård, av sprängsten 2 alnar hög eller av kullersten eller med därpå uppförd gärdesgård eller torvvall, tillsammans minst 2 Va alnar; III. jordvall, 2 3/4 alnar över markytan eller över botten av intill liggande, minst 3 alnar breda diken; gärdesgård eller taggig häck eller tångsträng på vallen inräknas i höjden; IV. vattengrav eller dike av minst 1 V4 alns djup och 3 alnars bredd med en 11/2 aln hög jordvall intill dikeskanten; V. levande häck, sedan den nått samma fasthet och höjd, som äro bestämda för gärdesgård. I övrigt anses andra stängsel laggilla, när de ha den höjd, som för varje av ovan nämnda49i

huvudklasser bestämts, och den fasthet, att de fylla lagens fordran om djurens utestängande. Rishag och brottgård av ris anses icke som lag-gilld h.

Vanligaste h. på landet är gärdesgård (skidgård), uppförd av gärdsel i lutande ställning liggande mellan i jorden neddrivna störpar (hot), som sammanhållas genom vriden hank. Vid vart annat eller tredje störpar stödes helst med en snedsträvad stör på vardera sidan. Till gärdsel användes vanligen gran, men även tall eller asp, vilken senare är varaktigast. Mest användes 6 alnar lång klyvgärdsel, men okluven trind-gärdsel (trinnor) ofta, särdeles som pålägg, då gärdesgården sammansjunkit. Stör eller s t a v e r hugges oftast av unga granar, som dock fort ruttna; senvuxen, finringad, undertryckt gran och enstör är hållbarare. Stören bör vara 2.5—3 m. hög och nedtill vässad. Hank eller hang göres av färska gran- eller engrenar, som basas och vridas. Huggning och klyvning av 100 gärdsel, liksom huggning och vässning av 100 par stör eller vridning av 200 hank av grangrenar äro gamla dagsbeting. Vanligen sättas störparen med 3 hank, vartill helst begagnas glödgad järntråd, och 7 st. gärdsel i höjd. Härtill åtgå 0.05 m3. (2 kri.) virke per löpmeter enligt följande beräkning.

Till 100 meter vanlig gärdesgård åtgå:

250 st. 16-fots kluvna gärdsel . 150 kbf.

200 » 8- > stör..... 50 »

60 » 4- » strävor .... 6 »

300 » hank........ — —

Summa 206 kbf. Den betydliga åtgången av virke, vartill ofta tages unga, växtliga träd, och av arbete för dylika gärdesgårdars uppsättning och underhåll har framkallat en strävan att åstadkomma billigare h. Förändrade bestämmelser om billigare h. mellan grannar ha icke kunnat genomdrivas, men däremot används inom ägorna sådan h. av olika slag. Sådan är ss. tillfällig h. för betesdjuren stånggård av 2—3 gärdsel lagda vågrätt mellan på 3—4 m. avstånd nedsatta störpar. Som fast h. används allt allmännare trådstängsel av på stolpar spänd slät, vriden eller taggig järntråd. Stolparna böra Vara av kärnfura, ek, lär k, järn eller armerad betong och ställas på omkr. 2.5 m. avstånd. För att bliva synligt för djuren bör stängslet hava en träslana överst eller näst under översta tråden. Slanan göres av kluvet virke, så lång, att hon fästes på 3 stolpar, i vilka hon infälles och fastspikas. Slät, rund järntråd bör vara minst 4 mm. grov (N:r 8). Bäst utestängas djuren, om 1 tråd är taggig. Farhågan, att djuren skola såras av densamma, har visat sig ogrundad, emedan djuren, sedan de gjort bekantskap med densamma, noga akta sig, och mångenstädes används dylikt stängsel med en träslana med

fördel för såväl vuxna hästar och nötkreatur som ungdjur. För nötkreatur och hästar äro 3 trådar och en slana, den nedersta på 40—50 cm., de övre med 30 cm. mellanrum tillräckligt. Trådarna spännas så starkt som möjligt med hjälp av för ändamålet gjorda trådspän-nare och löpa vid stolparna genom hål eller märlor, vilka ej böra indrivas mer, än att trå^ den löper fritt, för att den skall kunna efterstramas och för att ej rosta i beröringsytan. Som ett mansdagsverke räknas huggning och barkning av 70 stolpar eller — inräknat sågning med å gården varande kling- eller ram-såg — 480 fot dubbelslanor eller grävning av 30 gropar i medelsvår mark. Två man fastspika tillsammans per dag slanor och tråd på c:a 190 meters hägnad. Om stolparnas impregnering, se Konservering.

Kring hönsgårdar, trädgårdar och smärre betesplatser hägnas ofta med stängselnät, som utestänga även grisar, får och andra smådjur.

Litt.: Sv. Betes- och Vallf ören. Årsskr. 1921, s. 5-

Hägnadsskyldighet. Enligt äldre rättsuppfattning skulle markägare sörja för önskat skydd för sina ägor mot intrång av andras kreatur, och där hägnad erfordrades, ålåg h. enligt de gamla landskaps- och landslagarna ägaren till de inägor, som skulle skyddas. Endast där laga hägnad fanns, svarade kreatursägaren för den skada, hans kreatur gjorde å annans gröda. I 1734 års lag Byggn.b. 5 kap. stadgades stängselvitsord (rätt att fordra grannes deltagande i stängsel) för by, som ville skilja sin åker och äng från annans och genom K. f. 9/2 1802 utsträcktes stängselvitsordet att gälla även skog, utmark och beteshage. Först i ännu gällande K. f. d. 21/i2 1857 om ägors fredande emot skada av annans husdjur samt om stängselskyldighet stadgas skyldighet för ägaren av husdjur att medelst hägnad, vällning eller på annat sätt hålla vård om sina djur, så att de ej olovligen inkomma på annans ägor.

I. Om stängselskyldighet. Äro ägor skilda genom rågång eller genom fastställt och lagakraftvunnet skifte, hava jordägarna å vardera sidan om ägogränsen stäng-s e 1 v i t s o r d, d. v. s. rätt att fordra, att stängsel i ägoskillnaden skall till ömsesidigt skydd mot skada av hemdjur gemensamt hållas. Härifrån göras dock följande undantag: a. Den, som med åker, äng eller plantering möter skog, utmark eller beteshage, kan ej fordra, att den mötande ägaren skall deltaga i stängslet i ägoskillnaden; b. Den, som med ägor möter kronopark eller annan skog eller mark, som står under kronans omedelbara vård och icke blivit upplåten till nyttjande åt enskild person eller viss myndighet, har ej rätt att av kronan fordra deltagande i stängsel, där kronan ej själv önskar stängsel. -— AH*»492

männing, som till delägarnas begagnande är överlåten, skall däremot, även om den står under allmän vård eller uppsikt, anses lika med enskild mark; c. Ägare av utjord eller urfjäll har ej stängsel vitsord, såvida icke dylik jord möter eller annan jord, som möter, förut tagit del i stängsel; d. Innehavare av avsöndrad lägenhet har ej rätt att av ägaren till den egen* dom, varifrån lägenheten är avsöndrad, fordra deltagande i stängsel, för så vitt ej sådant deltagande förut ägt rum eller är avtalat.

Genom i vittnens närvaro ingånget skriftligt avtal, förening, kan överenskommas, att stängsel mellan jordägares ägor ej skall upprättas eller att hägnaden ej må fordras så tät, att den fredar mot mindre hemdjur, såsom får, getter, svin och fjäderfä. Förening skall intagas i domstolens protokoll och gäller även mot framtida ägare eller innehavare av jorden. Jämväl innehavare av sådan jord, som tillhör kronan eller allmän inrättning och som är upplåten under ständig besittningsrätt, kan ingå dylik förening. Har förening ingåtts för boställe eller på viss tid upplåten lägenhet, som tillhör kronan eller allmän inrättning, måste den för att gälla mot senare innehavare godkännas av den ämbetsmyndighet, som har närmaste tillsyn över bostället eller lägenheten. Förening gäller ej utöver i o år efter intagandet i rättens protokoll, dock kan förening förnyas, för varje gång på högst i o år.

Vill den, som med annan ligger i tegskifte (äldre skifte med vitt spridda ägor), inhägna något av sin lott, äger han ej rätt att av grannen fordra deltagande i stängsel. Tarvas för gemensamt gagn hägnad mellan ägor, som ligga i tegskifte eller samfällighet, eller skall för sådana ägor häg-nadsskyldighet utgöras i rågång mot andra ägor, så skola alla grannarna i byalaget eller samfälligheten, var och en efter sin andel i ägorna, taga del i stängslen. Då fråga uppstår, huruvida stängsel för gemensamt gagn skall upprättas eller hållas mellan ägor inom byalag eller samfällighet, gälle deras mening, som äga största lott i byalaget eller samfälligheten. Äro delägarna liklottiga, gälle deras mening, som anse stängsel ej böra äga rum. Detsamma gäller, då fråga uppkommer om begagnande av stängselvitsord mot eller ingående i förening med ägare av jord, som gränsar till byalaget eller samfälligheten. De jordägare, som blivit överröstade, äro ej därav hindrade att påyrka stängsel, därest de vilja övertaga de övriga delägarnas andelar.

Då stängselskyldighet äger rum, skola de, som möta varandra i ägoskillnaden, taga del i stängsel till hälften vardera, dock att om de ägor, mellan vilka skall stängas, å bägge sidor utgöras av skog, utmark och beteshage och den ena sidan skulle av stängsel märkligen betungas utan motsvarande nytta, kan ena sidans stängselskyldighet av domstol nedsättas

under hälften. Äldre hägnadsdelningar eller beslut, varigenom h. enligt tidigare författningar blivit bestämd, få ej hindra deras bestämmande till hälften för vardera sidan, då fråga därom väckes. Har till följd av begagnat stängselvitsord h. blivit utgjord eller bestämd efter viss grund, så skola jordägarna efter enahanda grund deltaga i hägnadsunderhåll för framtiden, tills annat blivet överenskommet eller till dess med avseende å förändrat bruk av ägorna ändring i hägnadsskyldigheten blivit genomförd.

Stängsel skall sättas i ägoskillnaden. Går denna i älv, å eller annat vatten, som ej utan stängsel fredar för hemdjur, skall var hålla sin del av stängsel på sin egen sida, men bägge sidorna skola taga del i den stängsel, som sättes emellan dem över vattnet. Detsamma gäller, då ägor åtskiljas genom allmän väg. Befinnes i dessa fall lämpligare, att hela hägnaden sättes å ena sidan, må detta ske mot skäligt skadestånd till den, å vars sida den sättes, för därav orsakat men. Går skillnaden över berg eller annorstädes, där hägnad ej kan uppföras, sättes den på närmast tjänliga ställe, mot skadestånd som nyss nämndes.

Då den mark, vara hägnaden skall upprättas, kan vara av högst olika beskaffenhet, följer härav, att vid fördelning av hägnaden enligt bestämd grund (vanligen hälftendelning, se ovan) avseende skall fästas å denna olika beskaffenhet. Detta sker genom uppskattning före delningen. Även för skyldigheten att hålla led eller grind över väg skall skälig lindring i hägnadsskyldigheten tillgodonjutas. Dock är den, som äger rätt till enskilt väg eller till fädrift över annans ägor, pliktig ensam hålla led eller grind därför. Erfordras ny delning av redan upprättad hägnad, såsom t. ex. efter sammanslagning eller delning av jord, skall så vitt ske kan envar bibehållas vid den sträcka, han förut haft eller, där han måst utbyta något av sin förra hägnad emot sämre, njuta ersättning för skillnaden i värde. Får någon på detta sätt sin h. minskad, äger han dock icke rätt att för den hägnadssträcka, från vars underhåll han bliver fri, fordra betalning av den, som därmed för framtiden belastas utöver sin förra h. Kunna hägnadsskyldiga, då ny hägnad skall uppföras, icke enas om vilken del av stängselsträckan envar skall taga, bestämmes detta genom lottning. Uppstår tvist om sådant skadestånd, som ovan nämnts, eller om uppskattning av hägnad eller om ersättning för högre värde å hägnad, som åt annan avstås, skola de hägnadsskyldige kalla 2 nämndemän eller andra oj avige män att hålla syn och värdering; den missnöjde äger därefter instämma sin talan till domstol.

Om olika slag av hägnad, se d. o.

Hägnadstid. Hägnad skall om våren vara i fredgill t stånd den 15 maj, såvida ej för viss ort annorlunda är överenskommet//y

<♦** ttoj&ytehf.-faZ

\>uSe**f.-i

493

eller stadgat. På hösten skall hägnaden underhållas, så länge tjäle ej är i marken. Försummar den, som är hägnadsskyldig, att under föreskriven tid hava sin hägnad i gillt stånd och bättrar han ej på tillsägelse hägnaden samt därå befunnen brist, så står han själv den skada, som genom försummelsen vållas å hans ägor; därutöver blir han skyldig ersätta all den skada och förlust, som därav tillskyndas annan, mot vars ägor han var pliktig att hålla hägnad. Bättrar han ej utan dröjsmål efter skedd tillsägelse, kan dessutom granne, som kan lida av försummelsen, själv bota eller låta bota bristen efter syn av två oj avige män, som vitsorda bristen, varefter kostnaden kan omedelbart utmätas. Åtnöjes ej den hägnadsskyldige därmed, kan han instämma sin talan till rätten inom 3 månader efter utmätningen. Komma genom den hägnadsskyldiges underlåtenhet att hägnad göra eller bättra hans egna kreatur in på annans ägor, vare han skadeståndsskyldig, även om han ej blivit tillsagd om bristen.

II. Om vård om hemdjur, och om skada genom hemdjur. Envar, som äger hemdjur, är pliktig att medelst hägnad eller vällning eller på annat sätt om dem hålla sådan vård, att de icke inkomma på annans ägor. Delägare i mark, som ligger i tegskifte eller samfällighet, har emellertid i regel rätt att därå utsläppa kreatur; och ägor, som å bägge sidor utgöras av skog, utmark eller beteshage, skola, så länge de äro ohägnade, anses vara till gemensamt mulbete upplåtna, där ej annorlunda är avtalat.

Ägare av hemdjur är i följande fall ansvarig för skada, som dessa göra å grannens mark; a) om han försummar att under föreskriven tid hålla sin hägnad i gillt stånd; b) om han å tid, då grannar ej äro pliktiga att hava hägnad i fredgillt skick, utsläpper kreatur; c) om han utsläpper okynnes eller otamt kreatur, som bryter eller floger över guld gärdesgård,även om kreaturet i fråga utsläppes å stängda ägor; d) om stängselvitsord icke äger rum eller icke begagnas. I sistnämnda fall är nämligen ägaren enligt huvudregeln skyldig att genom vällning eller på annat sätt hålla vård om kreaturen (dock icke, enligt vad nyss nämnts, i fråga om samfälld mark eller i fråga om ohägnad skog, utmark eller beteshage). Den, som lidit skada av annans kreatur, skall låta den synas och värderas av två ojäviga män. Finner någon å sina ägor annans kreatur, som dit olovligen inkommit, äger han rätt att intaga det, dock icke i det fall, att han genom försummad stängselskyldighet är skyldig att själv vidkännas skada, som grannes kreatur gör å hans mark. Vet den, som intagit kreatur, vem detta tillhör, är han skyldig att om intagningen strax underrätta ägaren eller dennes ställföreträdare. Vet han det ej, skall han genast söka inhämta upplysning härom hos grannarna. Är kreaturets ägare okänd även för dessa, skall kungörelse

om intagningen å nästa söndag uppläsas i kyrkan. Den, som intagit kreatur, är skyldig att underhålla och vårda det men äger icke rätt att bruka det, innan ägaren underrättats eller kungörelse upplästs. Sedan är han berättigad att nyttja kreaturet, men ej att illa medfara det. Ägare av intaget kreatur är icke berättigad att återfå detta, förrän han utgiver lösen, nämligen dels ersättning för skadan å ägorna och dels det belopp, vartill kostnaden för kreaturets underhåll och vård av oj avige män .uppskattas, med avdrag av nyttan, eller ock ställer full pant eller borgen för sådan lösen. Om den, som intog, försummat att låta värdera skadan å ägorna, är han skyldig att utlämna kreaturet mot ersättning allenast för underhållskostnaden. Har den, som intog, underlåtit att underrätta ägaren eller att kungöra, skall han utan lösen utgiva kreaturet och därjämte till ägaren erlägga skadestånd för det denne varit i saknad av kreaturet. I dessa båda sistnämnda fall står det emellertid den, som intagit kreaturet, fritt att efter stämning till domstol utsöka den lösen, som kan tillkomma honom, men som vid kreaturets utlämnande ej blivit gulden. Likaså är den, som förmenar sig hava lidit skada av annans kreatur, men som icke intagit, berättigad att vid domstol anhängiggöra ersättningsanspråk.

— Om kreaturets ägare ej är nöjd med värdering av skada eller uppskattning av kostnadsbeloppet eller om han av annat skäl vill återvinna vad han i lösen utgivit, skall han härom instämma talan inom tre månader, sedan kreaturet utlöstes. Rätt till intagning av kreatur och till lösen äger rum jämväl, då kreaturet utan ägarens vållande inkommit å annans ägor, förutsatt att jordägaren ej genom försummad hägnadsskyldighet är skyldig att själv stå skadan. Kreatursägaren får i sådant fall utsöka skadestånd av den, som varit vållande till att kreaturet inkom. Vägrar den, som intagit kreatur, att mot lösen utlämna detta, kan ägaren för kreaturets återbekom-mande erhålla handräckning av kronobetjänt, sedan han hos granne, kronobetjänt eller nämndeman nedsatt lösen; äger han rätt att utan lösen utfå kreaturet, erfordras ej nedsättning. Löser ej ägare intaget kreatur inom fjorton dagar efter tillsägelsen, äger den, som intog, rätt att låta försälja kreaturet å offentlig auktion samt att ur köpeskillingen tillgodonjuta sin lösen. Varder ägaren ej känd inom 14 dagar efter kungörelse, kan den, som intog, i stället så lysa, som i fråga om hittat kreatur (driftefä) är stadgat. Den, som hittat kreatur, skall låta i församlingens kyrka en gång efterlysa ägaren och är, om denne ej inom natt och år anmäler sig, berättigad att behålla kreaturet såsom sin egendom. Är skälig misstanke mot den, som säger sig hava hittat, skall han göra sig urtjuva »med lysninga vittnen och själv sins ed». Underlåtenhet att lysa medför straff.

— I händelse av tvist är den, som intagit,494

skyldig att med vittnen, andra bevis eller ed styrka, att han funnit kreaturet å sina ägor. Förmår han ej detta, bliver han skyldig att till kreaturets ägare utgiva skadestånd. Likaså om han intagit kreaturet, ehuru han på grund av försummad hägnadsskyldighet själv bör stånda sin skada.

Åtal för inträffad ofred av kreatur må ej anställas av annan än målsägare. Har ofred skett å mark, som står under kronans omedelbara vård, eller å allmänning, som är ställd under allmän uppsikt, får talan föras av allmän åklagare eller av den, som har tillsyn över marken.

Ansvarsbestämmelser: Såsom å-verkan straffas: 1:0) om någon med uppsåt olovligen släpper kreatur på annans ägor (böter 10—ioo kr.; S.L. 24: 8); 2:0) om man missbrukar betesrätt å samfälld mark (böter högst 100 kr.; S.L. 24: 8); samt 3:0) om någon genom försummelse i den vård om egna eller andras kreatur, som åligger honom, eller på annat sätt vållar, att kreatur olovligen inkomma på annans ägor (böter högst 50 kr.; S.L. 24: 9). Sätter sig den brottslige till motvärn mot den, som äger, innehaver eller vårdar jorden, eller mot har s folk, då någon av dem vill intaga kreaturen, är han förfallen till fängelse i högst 6 månader eller straffarbete i högst 2 år (S.L. 24: 16). E. T.

Hälftenbruk kallas sådana arrenden, där egendomens avkastning delas lika mellan jordägaren och arrendatorn. I övrigt kunna villkoren växla. Redan under medeltiden och kanske än tidigare förekom h. (då vanligen kallat bolag, senare hallnebruk) i Sverige, vanligen så ordnat, att jordägaren släppte till jord och hus, brukaren inventarier, dragare, arbete och husens underhåll, och vardera tog hälften av skörden. I senare tid synes hava varit vanligt, att vardera betalade hälften av utskylderna. H förekommer numera så gott som alls ej i Sverige men däremot i ganska stor utsträckning i södra Europas romanska länder.

Hälla. För att hindra betesdjur att flöja över hägnader eller eljest ströva vitt kring, brukas att sätta på dem bindsle, hälla, som förenar 2 ben, vanligen fram och bak å samma sida, eller ett framben med halsremmen och således hindrar dem att hoppa eller springa. Dylika bindslen skava lätt det ben, på vilka de äro fästa, samt trötta djuren och vålla dem sådant obehag, att de böra utdömas som djurplågeri.

Hälleflinta. Se Bergart.

Hällmark betecknar i markläran mark, som utgöres av fasta, i dagen gående bergshällar, nakna eller täckta av ett tunt förvittringslager. I Sverige förekomma hällmarkerna mest inom området nedanför den högsta marina gränsen, där jordbetäckningen bortspolats av havsvågorna. På Gottland och framför allt på Öland hava hällmarkerna en mycket stor utbredning. De bildas där av vågrätt liggande silurisk kalksten och bära antingen en gles, knotig hällmarkskog av tall (undantagsvis gran) eller ock av den för dessa öar egendomliga

al var växtligheten. På fastlandet förorsakar urbergets ojämna yta en större omväxling i villkoren för växtlighetens uppträdande. I springor och skrevor växa barrträd, tall, gran och en, på de flatare hällarna mossor och lavar samt i vattenfyllda gropar vitmossor, som småningom bilda små mossar.

H. Hn.

Hälsofoder. Se Kraft- och hälsofoder.

Halta, oregelbundenhet i benens rörelser, beroende på att dessa förorsaka smärta. Man skiljer mellan s t ö d j e- eller belastning s-h., förorsakad av smärta, då djuret stöder på benet, och r ö r e 1 s e-h., vid vilken smärtan kännes huvudsakligen, då benet föres fram. I förra fallet förkortas steget därför bakåt, d. v. s. djuret lyfter foten å nyo förr än under normala förhållanden; rörelsehälta visar sig däremot i en viss stelhet i vissa ledgångar och i svårighet att föra fram benet, och steget förkortas därför framåt. Stödjehältor .ha vanligen sitt säte i lemmens nedre delar, vanligen hovlidanden (se d. o.), inflammation i hov-, kot-, kron- eller hasled (vrickningar, ringkota, spatt) eller i böj senor (böjseneförsträckning) och senskidor (gallor). Rörelsehältorna bero mera på fel i benets övre ledgångar, ss. inflammation i bog-, armbags-, knä- eller lårled eller i omgivande mjuka delar (t. ex. boghälta, het lårsvulst), förlamning av nerver (radialis lamhet), reumatism m. m. Vid halta på frambenen söker djuret att flytta tyngdpunkten så långt bakåt som möjligt och lyfter därför huvudet, då den sjuka foten sättes i marken, men sänker däremot vid h. på bakbenen huvudet och höjer korset, när det sjuka benet stöder kroppen. H. på frambenen framträder tydligast, då djuret går utför backe, på bakbenen tvärt om, likasom också haltan blir tydligare vid vändningar åt det sjuka benets sida. Stödje-h. visar sig tydligare på hård mark och i trav, rörelsehälta, särskilt på frambenen, mest om djuret ryggas. E. N—m.

Hämaturi. Se Blodstallning.

Hämoglobinuri. Se Blodstallning.

Hämpling. Se Fink.

Hän g träd. Trädformer med starkt nedhängande grenar användas i parker som prydnadsträd eller för sitt egendomliga utseendes skull, stundom även för att med sina hängande grenar bilda bersåer. Mest förekomma sådana av ask, bok, rönn m. fl. Då denna variation i allmänhet ej torde vara ärftlig, åstadkommas h. vanligen genom inympning av grenar från dylika träd på toppen på unga stammar av artens vanliga form.

Hängverk. Se Spännverk.

Härdighet. Se Acklimatisering, Frostskada, övervintring.

Härdning. Se Acklimatisering, Fett, Järn.

Härkomsten (proveniens) eller produktionsorten har i många fall stor betydelse för utsädes värde, ja, för en del vallväxter är denna avgörande för deras bruksvärde. I främsta 495

rummet gäller det härvid den för ett nordiskt klimat så viktiga vinterhärdigheten och tillräckligt snabb utveckling. För rödklöver t. ex. är detta fallet, och frö från vissa länder är för vårt klimat underlägset eller odugligt (se Klöver). Tidigare var den allmänna uppfattningen, att utsäde från trakter med mildare klimat skulle vara mindre vinterhär digt och giva mer senmognande gröda än sådant från trakter med kärvare klimat, och en benägenhet gjorde sig till en tid gällande att göra nordisk härstamning till den framför andra viktiga vid val av utsäde. Detta visade sig emellertid vara en överdrift, och om än gamla lånt- och biandsorter från nordligare trakter genom naturligt «urval i allmänhet äro härdiga, så gäller det ej förädlade, ensartade sorter, av vilka var och en har sina utpräglade egenskaper, bland dem även graden av vinterhärdighet. Ett Thulevete t. ex. kan, alstrat i Skåne, vara lika vinterfast i Mellansverige som ett där frambragt (jfr Acklimatisering). Sortfrågan är vid dessa säden viktigare än härkomsten. Även i andra avseenden kan härkomsten vara av betydelse. I många fall har den inom en ort odlade sorten någon säregen stamkaraktär, som kan vara ofördelaktig vid odling på annan ort, ss. anlag för någon växtsjukdom, mindre avkastningsförmåga o. s. v. Sålunda tillhör den i Amerika odlade rödklövern till stor del en luden varietet, som på denna grund är mera mottaglig för en del växtsjukdomar. Hundäxing från N. Zeeland och Amerika är mindre givande än sådan av svensk eller dansk härstamning. Turkestansk lucern har god vinterhärdighet men dålig återväxt.

Det förnämsta medlet att utröna härkomsten äro frön av vissa ogräsarter, vilkas förekomst är inskränkt till vissa produktionsområden och vilka därför betraktas som »karaktärsfrön» för utsäde'från dessa. Så t. ex. angiver förekomsten av Ambrosia artemisiœ†olia, Potentilla norvegica, Plantago Rugelii m. fl. amerikansk, Picris strida och Helminthia echioides sydfransk härkomst. Det händer dock, att ett ogräs kan sprida sig från ett produktionsområde till ett annat och därigenom förlora egenskapen av karaktärsfrö för uteslutande ett område. Så har t. ex. fliknäva, Geranium dissectum, förr varit karaktärsfrö för Västeuropa men förekommer nu så allmänt i Skåne, att den numera kan anses som karaktärsfrö för även detta produktionsområde. Gaffelglim, Silene dicho-toma, som förr förekom endast i ryskt frö, har numera spritt sig till angränsande delar av Mellaneuropa och påträffas även stundom i sydsvenskt frö. I vissa fall kan ledning för härkomstens bedömande hämtas från fröets färg samt från inblandning av oorganiska ämnen, ss. svartjord i ryskt frö, stycken av musselskal i franskt o. s. v.

Sedan år 1909 är i Sverige föreskrivet, att frö av rödklöver, alsikeklöver och humlelucern skall vid införsel från utlandet bemängas med

rödfärgade frön, genom att en lösning av eosin insprutas i säckarna (K. k. 5/s 1909)» ocn förslag föreligger att utsträcka detta påbud till andra arter. Förekomsten av bjärt rödfärgade frön eller partiklar i en frövara är således ett tecken, att det är utländskt frö eller blandning med sådant. Detta stadgande har tillkommit för att skydda svensk produktion av röd- och alsikeklöverfrö och för att stävja det tidigare vanliga inblandandet av utländska fröslag i svenskt rödklöverfrö. J. N. W.

Även inom ' skogs skötseln har på senare tid vikten av fröts h. påvisats. Sydländskt tallfrö (särdeles tyskt, som använts i stor utsträckning) har visat sig lämna lågvärdig, tidigt bortdöende skog, och även frö från södra och mellersta Sverige är mindervärdigt i Norrland, varför man inom varje av de svenska skogsområdena söker använda inom detsamma skördat frö. Även frö av tall, utom brödtall, skall vid införsel behandlas med eosininsprutning. K. K. 4/é 1910.

Härskande träd. Se Beståndsvård.

Härskning. De förändringar, som fett vid förvaring undergår, varigenom dess smak och lukt försämras och dess värde och användbarhet nedsättas, utgöras av två olika processer,

varav den ena orsakar talgighet (talgig smak), den andra härskning i egentlig mening. Bäst äro dessa omsättningar studerade hos smör. — 1. Den talgiga smaken uppkommer genom att oleinet (oljesyrans glycerid, se Fett) i smöret oxideras av luftens syre. Denna process befordras av direkt solljus, som aktiverar luftsyret, men försiggår utan någon inverkan av mikroorganismer. 2. Härskning i egentlig mening till skrives vissa mikroorganismer, som sönderdela smörfettets glycerider i glycerin och fria fettsyror. Dessa senare och särskilt av den fria smörsyran bildad smörsyreester giva smöret den obehagliga smaken och lukten. Härvid medverka såväl bakterier som jäst- och mögelsvampar. Enligt Orla-Jensens undersökningar är Bact. fluorescens den verksammaste härsk-ningsbakterien. Denna är en ytterst vanlig vattenbakterie och inkommer därför i smöret med skölj vattnet, varför detta bör pastöriseras före användandet. Jäst- och mögelsvampar kunna inkomma med orena syreväckare, från luften, från emballagepapperet o. s. v.

Detta senare, liksom även drittlarna, bör före nedpackningen av smöret behandlas med stark saltlake, som hindra mögelsporerna att gro. Av jästsvamparna äro särskilt Torula-arter verksamma i syrat smör, och av mögelsvamparna har Orla-Jensen särskilt utpekat Penicillium glaucum, Oidium lactis och Clado-sporium butyri såsom bidragande till härsk-ningsprocessen. Chr. Barthel.

Härstamning. Se Härkomst.

Hässja, ställning, på vilken foder eller säd upphänges till torkning. Följande olika slag av h. förekomma.496

Virkeshässjor.' I Norrland uppföras sedan gammalt höga, timrade, år för år kvarstående kornhässjor, å vilka det skurna kornet upphissas med block och utlägges på de vågräta stängerna jtill torkning. I Västerbotten och södra Norrbotten pläga 3 dylika hässjor sammanbyggas intill logen och överbyggas med tak; de kallas Västerbottens-h. «— Stång-h ä s s j or, bestående av längre eller kortare rader av i jorden nedstötta stolpar (»hässjegubbar»), med vanligen 5—7 något snett uppåt riktade, i stolpen indrivna, grova pinnar, på vilka 4—5 m. långa stänger (»ron») läggas. Stolparna stödas genom mot jorden snett ställda stöttor. Ett avstånd mellan 2 stolpar (3—4 m.) kallas ett golv. Hässjan uppsattes helst längs den härskande vindriktningen för att ej bliva för starkt utsatt för blåsten, och i norrsöder, för att dess båda sidor skola bliva jämnt solbelysta. För hö uppsattes den med lodräta stolpar, och höt lägges på stängerna i lager, vars tjocklek beror på fodrets fuktighet, och »kammas» (kämsas) på den översta väl med räfsan för att underlätta regnvattens avrinnande och för att giva blåsten minsta möjliga tag. Ett 4—4.5 m. långt golv av tjockt uppsatt gräs kan rymma omkring 200 kg. torrt hö. För säd ställes hässjan helst något lutande, för att den nedåt lutande sidan, åt vilken sädens toppändar läggas, må i någon mån skyddas mot regn. Av långhalmig säd, ss. råg, ställas vanligen kärvarne i en rad å ömse sidor med topparne något böjda över nedersta stången, så att de hänga på denna och rotändarne ej pressas hårt mot marken och upptaga väta ur denna; därefter läggas kärvar tvärs över de övre stängerna med axändarne hängande åt den sida, åt vilken hässjan lutar, varigenom det översta varvet, taket, skyddar de undre. Av korthalmig säd lägges vanligen alla varven på stängerna, det understa vanligen för stadgans skull på två stänger, i det att en andra bottenstång lägges på från den understa stången utlagda stöttor. Stånghässjor hava sedan urgammal tid brukats i skogrika trakter, särdeles i landet norr om Vänern och Dalälven, och hava under senare år kommit i bruk även i övriga delar av landet.

Linhässj or, vilka sedan gammalt brukats i Norge, hava sedan 1880-talet fått allmän användning i södra och mellersta Sverige. Omkring 2.5 m. långa krakstörar, vanligen 10 st. i rad, nedstötas i jorden med 1—1.5 m. mellanrum och med ändstörarna, som lutas något utåt, stagade medelst 2 snedsträvor, vilka med sina toppar korsa varandra kring ändstörarna. På störarna spännes en lina av tågvirke eller glödgad järntråd ett första varv 6 dm. över marken, varpå hö eller grönfoder lägges, och därefter spännes linan på störarna och pålägges fodret varv efter varv. En omkring 10 m. lång h. med 4 linvarv kan rymma 300— 400 kg. torrt hö.

Ärtky r k o r eller ärtkasar kallas i Bohuslän brukliga, av pyramid- eller takformigt mot varandra resta gärdselstänger bildade torkställningar, på vilka ärtor uppläggas till torkning.

Pyramider, vilka mot slutet av 1800-talet började användas efter tyskt mönster, bestå av tre 3—4 m. långa stänger, som uppställas pyramidformigt med topparna sammanbundna med en bult eller ett band. I vardera stängerna äro inborrade två träpinnar och på de understa pinnarna, 0.9—1 m. över marken, lägges ett varv, 3 st., stänger. Höet upplägges på pyramiden med början nedifrån, i varje varv först vid hörnorna och så att höet där ligger högst. En förändring av pyramiden är L. J:son Marks Kalltorp s-h., som består av 6 ben, 2.4 m. långa av 5 cm. fyr kant virke, i övre änden rörligt förenade med en järnring, som med järnkrampor är fäst vid en träpik, vilken bildar pyramidens topp. Kring dennas ben äro 3 linvarv lindade. En dylik h. visade sig vid försök rymma ända till 83 kärvar havre (Meddel. N:o 24 från Maskin- och redskaps-provningsanstalterna) .

Hässjning, är en synnerligen säker bärgningsmetod. Har fodret upplagts på en h. i gott skick, så är dess goda bärgning så gott som tryggad, i det att det under torkningen ligger

Linhässja.

så luftigt, att mögling eller förskämning är förebyggd. Regn avrinner så lätt, att det ej intränger, utan det av regn och solsken blekta ytlagret är så obetydligt, att det icke märkes i den nedtagna hömassan. H. tager mer arbete

Stånghässja.497

än vålmning under gynnsammaste omständig- finnas blott som rudiment, de båda med skenheter, men mindre än om vålmarna måste slås benens baksida sammanvuxna florettbenen, ut och sättas om. Helst låter man fodret först Genom att djuret trampar blott på den med vissna och torka något på slag, innan det sättes en hornkapsel omgivna tåspetsen, h o v e n, på hässjan, för att denna skall rymma mycket, under det att motsvarigheten till övriga ben i men i dåligt väder kan fodret också utan fara hälgångares fot bilda de nedre, m. 1. m. loduppsättas direkt efter avslåningen, ehuru i räta delarna av extremiteterna (kotan, sken-tunnare lager; detta får dock ske med försik- benet, framknät och hasen), har extremite-tighet på linhässjor, så att ej det tunga fodret temas höjd förlängts.

där packar sig på linorna, som bukta sig under Från närbesläktade arter, av vilka åsnan tyngden. Vid hässjning av säd kan vid regnigt hålles tam, skiljer sig hästen genom långt tagel väder svårligen hindras, att takvarvet genom- i pannlugg, man och svansen till dennas tränges av vätan, men de undre varven böra hela längd, korta öron och hornartade vårtor, vara fullständigt skyddade, och vid inbärg- kastanjer, å alla 4 benen, ningen skiljer man då deras innehåll från tak- Hästens yttre kroppsdelars benämningar varvets, om det skulle vara skadat. framgå av ovanstående bild, de inre organens

Hässlebrodd, Milium effusum L., meter- läge av bilden i art. Inälvor och benbyggnaden högt, vekt, flerårigt gräs, med mjuka, vridna av bilder i art. Skelett. Om de särskilda yttre blad och stor, gles vippa med långa, slutligen och inre delarna, se under deras namn. Om hangande grenar. Växer 1 hela landet i skuggig hästens färg och tecken, se Färg 2. mark 1 skogar och lundar, men så glest, att Hästens tänder utgöras i vardera det har blott ringa betydelse som betesväxt. käken av 3 par framtänder och 6 par kindtän-

Hästar, Equus caballus L., höra till hovdju- der samt hos handjuret, men vanligen ej hos rens ordning, Ungulata, och de enhovades under- stoet, ett par betar, således 36 tänder hos stoet ordning, Solidungula, utmärkt därav, att endast och 40 hos handjuret. Därjämte finnes i ung-1 tå ar fullt utvecklad, under det att 2 sidotår domen å vardera sidan i överkäken men sällan

Hästens yttre kroppsdelar.

i Näsrygg. 2 Ganascher. 3 Örmandel. 4 Strupe. 5 Halsåderränna. 6 Hals. 7 Manke. 8 Ry°-g. 9 Länd. 10 Kors-11 Svans. 12 Lar. 13 Skinka. 14 Skänk. 15 Has. 16 Bog. 17 Överarm. 18 Bringa. 19 Underarm. 20 Framknä-21 Skenben. 22 Kotled. 23 Kota. 24 Hovkrona. 25 Hov. 26 Bröstkorg. 27 Buk. a—b Strupåder. c—d Sadel-gjordslage. e, f, g, h Flanker, k Lårled. 1 Tvillingmuskel, m—n Bogblad. o Ljumske, v Armbåge, x Bogspets.

y Höft. z Bärbensknöl. t Knäskål.498

i underkäken en liten tand, vargtanden, som plägar bortfalla före 6:e året. Mellan fram-och kindtänderna finnes en stor lucka, vilken underkäken kallas 'lanerna och erbjuder betslets bett en lämplig plats. Tändernas emalj, som bekläder tandkronan, bildar i denna en nedstjälpning, som upptill bildar en försänkning, kärnsäcken, men nedi är fylld av cement (se Tänder). Kindtänderna äro ss. vanligt hos växtätare strecktecknade av i denti-net inlagrade emalj veck. Vid framtändernas avnötning försvinner först kärnsäcken, varefter emalj säcken med sin cementfyllnad framträder som en av en ljus emalj kant omgiven kärna, och vid fortsatt avnötning framkommer på slitytan framför denna en ljus fläck, s t j ärnan, ^bestående av i tandens övre del inlagrat dentin. Dessa förändringar å slitytan likasom den förändring i dennas form, som är en följd av att framtänderna i sin övre del äro brett ovala men nedåt få rundad och vid basen trekantig genomskärning, tjänar tillsammans med tiden för tändernas framkomst och växling till ledning för bestämning av hästens ålder.

Vid födelsen eller kort därefter har fölet det främsta paret framtänder, tångtänderna, och de tre främre paren kindtänder. Under första året framkomma de övriga framtänderna, det 2:a paret, mellantänderna, vid 5—6 veckors och det tredje paret, hörntänderna, vid 6—9 månaders ålder. Vid början av andra året får fölet det fjärde paret kindtänder, vilket likasom de följande icke växlas. Vid 2 1/2 år börja mjölktänderna bytas mot ersättningständer, i det att tångtänderna och det första paret mjölkkindtänder ersättas, och samtidigt framkommer det 5:e paret kindtänder. Vid omkring 3 x/2 års ålder bytas 2:a paret framtänder (mellantänderna) och andra paret kindtänder samt framkommer det 6:e paret kindtänder. Vid omkring 4 år framkomma betarna i överkäken och vid 4 1/2 år betarna i underkäken, varjämte det sista paret framtänder, hörntänderna och det 3:e paret kindtänder bytas. Härmed är tandskiftet

(bortsett från vargtanden) avslutat, och därefter tjänar förändringen genom avnötning till ledning vid åldersbestämningen. Vid 6—7 års ålder är kärnsäcken bortnött på tång- och mellantänder och vid 8 år även på hörntänderna. Vid 9—11 års ålder framträder stjärnan, och vid 12—14 års ålder försvinner kärnan, bådadera först på tang- och sist på hörntänderna. Samtidigt har slitytan alltmer övergått till rundad form, och vid omkring 18 år är den trekantig.

Hästarnas antal. Hästen framträder som husdjur först under yngre stenåldern eller hos vissa folk först under bronsåldern eller senare och intog från äldsta tid mycket olika framstående plats i husdjursskötseln hos olika folk. Rika på hästar hava ständigt de på step-

perna levande folken varit. I äldre tid hade h. betydelse huvudsakligen som riddjur, under det att han som dragare vid jordbruket först i nyare tid mer allmänt avlöste oxen.

Även i närvarande tid är antalet hästar mycket olika hos olika folk. Största antalet i förhållande till folkmängden har Argentina (före kriget omkr. 1,100 per 1,000 inb.) och därefter Australien, N. Zeeland och Island (omkr. 500) samt Förenta staterna, Kanada och Danmark (omkr. 200). Flertalet europeiska länder hade mellan 50 och 100 men Schweiz blott 40, Italien 30 och Spanien 25 hästar per 1,000 inb. I allmänhet har antalet minskats i jämnbredd med odlingens framåtskridande, vilket möjliggjorts genom rasens utveckling till större arbetsförmåga samt ökad användning av arbetsbesparande redskap.

Antalet hästar i Sverige:

X Hela an- Pr iooo Pr loo

talet inb. ha. åker

1805..... 395,ooo 167 46

1850..... 385,000 110 19

1870..... 428,446 128 15 I

I900..... $33,050 IOJ K I

1914..... 602,613 106 16

1919.....I 715,681 I 123 I 18

Av hela antalet hästar i Sverige 1919 voro:]

I St. I % I

I i

j

Hingstar över 4 år . . . 4>8l7 0.7 i

Ston > > > ... 278,464 38.9 I

Vallacker > > > . . . 222,408 31.o J

Unghästar och föl . . . | 209,992 | 29.4

Av landets län är Gottlands hästrikast med omkring 280, Skaraborgs med 240 och Kristianstads med 225 hästar per 1,000 inb.; minsta antalet finnes i Göteborgs och Bohuslän med omkring 60, Norrbottens med 70 samt Västmanlands, Gävleborgs, Kopparbergs och Blekinge län med omkring 80 per 1,000 inb. Antalet hästar per 100 ha. åker är i allmänhet 16—20, högst i det starkt hästuppf ödande Jämtland (27) och i det åkerfattiga Norrbotten (29 per 100 ha. åker). Antalet i förhållande till arealen odlad jord avtager i stort sett med gårdarnas storlek. Vid gårdar med högst 2 ha. åker är det dock något lägre (13.3 år 1919) än vid övriga småbruk (21), men sjunker sedan med stigande åkerareal: omkring 19 per 100 ha. vid medelstora gårdar och 14 vid gårdar med över 50 ha. Om hästarnas lämpliga storlek och antal vid gårdar av olika storlek, se Dragare.

Uppfödningen avh. äger i största utsträckning rum vid de medelstora gårdarnaj-f^^Ci^^

499

(med i o—50 ha. åker), där antalet unghästar intill 3 års ålder år 1919 utgjorde 33—40 % av hela antalet, under det att motsvarande tal voro 27—33 vid större gårdar och 10—27 vid småbruken. Unghästarnas antal i medeltal för hela landet hade under senare tid varit statt i stigning, delvis på grund av ökat arbetsbehov och ökad uppfödning för export, delvis väl även på grund av den kortare livslängden hos hästar av de kallblodiga raserna, vilka vunnit ökad spridning. År 1913 uppgick antalet unghästar till omkring 20 % men uppgick år 1919 till nära 30 %, en ökning, som framkallats av kristidens till uppfödning lockande höga pris. Procenten unghästar är högst inom landets kalkrika trakter (omkr. 35 % av nela hästantalet i vissa delar av Öland, Västergötland, Jämtland och Skåne) samt i N. Vedbo härad i Jönköpings län, men lagt (under 10 %) i större delen av det småländska höglandet, Värmland, Dalarne och Norrlands kustland. I vissa delar av landet överstiger sålunda uppfödningen betydligt ortens behov, under det att andra delar utgöra underskotts-områden. Främst som djuruppf ödande står Skaraborgs län med huvudsakligen grova, kallblodiga hingstar, Skånelänen med både varmt och kallt blod samt Jämtland med nordsvenska hästar.

Utförseln av hästar, som tidigare uppgått till 2,000—3,000 och undantagsvis 6,000 per år eller omkr. dubbelt mot införseln, ökades under krigsåren till högst omkr. 17,000, år 1918.

Hastavel. I det fria naturtillståndet blir hästen könsmogen först när kroppsutvecklingen är i det närmaste avslutad, vilket ungefär sammanfaller med tandskiftets slut, men de gynnsamma förhållanden, varunder hästen som husdjur lever, påskyndar hela utvecklingen och därmed könsmognaden, så att brunst kan visa sig hos hingsten redan i andra och fruktsam parning ske i tredje levnadsåret. Då en tidig användning till avel lätt medför ett hämmande av kroppsutvecklingen, böra könen hållas åtskilda från andra året och stoet ej få betäckas förr än vid 3—4 års ålder. Hingsten får oftast börja betäcka som 3-åring. Djuren förbliva vanligen avelsdugliga, så länge de bibehålla sina kroppskrafter någorlunda oförminskade, ofta ännu över 20 år, men vanligen kunna de icke påräknas för aveln över 15—16 års ålder. I allmänhet bibehålla varmblodiga hästar sin avelsduglighet längre än slappa, kallblodiga, och stonas fruktsamhet bevaras bättre vid varje år återkommande avel än vid uppehåll, som dock kunna bliva nödvändiga för återhämtande av krafter.

Den naturliga parningstiden är på våren och försommaren, och brunsten framkallas i synnerhet, då stoet får komma på bete. Vanligen inträffar brunsten omkring 9:e dagen efter fölning, och då tar stoet sig säkrast i föl. Om stoet ej blivit befruktat, återkommer brunsten

vanligen efter 3—4 veckor och varar varje gång 24—36 timmar, men framträder ofta svagt. Säkrast nås befruktning 14—20 timmar efter brunstens början. Om hingsten går på bete med stona, vinnes naturligtvis den största säkerheten för deras befruktning.

Då sto föres till hingst, bör det ej vara trött eller upphetsat, utan det bör före betäckningen få vila och lugna sig efter häftig körning eller ritt.

Det antal ston, som hingsten utan fara för överansträngning kan betäcka, växlar efter hans ålder och krafter, betäckningstidens längd och det sätt, på vilket parningen sker. En 3-årig hingst bör ej beräknas betäcka mer än 20—25 ston, men vanligen räknas intill 40 ston som lämpligt antal för en fullvuxen hingst av ädelt slag och 50—60 inom den kallblodiga aveln. Gå djuren fritt tillsammans på bete, upprepas ofta betäckningen flere gånger, och på hingsten bör då ej komma mer än 20 ston. Om, som vanligen sker för att spara hingsten, betäckningen sker av handen, varvid stoet får blott 1—2 språng, och om hingsten får göra blott 2 språng om dagen och betäckningstiden är utsträckt till 2-^—3 månader, kan ett betydligt större antal ston betäckas.

För att underlätta parningen och övervinna en särdeles hos unga ston ofta förekommande oro eller motspänstighet därvid plägar stoet fängslas med språnglinor eller spänntyg (se Fängsling) liksom även behandlas med brems (se d. o.). Då utebliven brunst kan bero på sjukliga förändringar i stoets könsdelär, kan särskild behandling av veterinär komma i fråga, och då felet, ss. ofta händer, ligger i sura avsöndringar i slidan, vilka döda sädeskropparna, brukas stundom att före betäckningen neutralisera slidslemmet genom insprutning av en ljum 1/2 % lösning av natriumbikarbonat. Även har man använt artificiell befruktning, d. v. s. insprutning i livmodern av säd, som tillvaratagits i ett gummipreservativ anbragt på hingsten under parningen; härigenom har dels säkrare befruktning erhållits, dels den sädesmängd, som hingsten lämnar vid ett språng, räckt för flera ston.

Till avel böra naturligtvis användas djur, som själva hava önskvärda egenskaper, men även en känd härstamning, som giver viss förhoppning, att de önskvärda egenskaperna i avseende på kroppsform och arbetsförmåga bliva förärvda. Därför stiger hingstens värde, då detta bevisats genom efter honom fallna föl. A andra sidan böra djur med ärftliga fel naturligtvis uteslutas från avel.

Dräktigheten varar i omkring 11 månader. Under denna bör stoet hållas i jämnt arbete och måttligt hull. Under sista delen bör det under vilotiden gå i katte, dagligen få motion men skonas från allt för strängt arbete och få lämpligt foder samt ej dricka stora Soo

mängder av kallt vatten. Se vidare Dräktighet och Förlossning.

Uppfödning. Fölet bör följa modern, tills det är 4—5 månader. Tidigt utvecklade hästslag tåla en tidigare a v vänj ning; en längre digivning utsuger däremot stoet, särdeles om det åter är dräktigt, mer än det gagnar fölet. Skulle stoet dö eller ej hava nog mjölk för fölet, gives komjölk, till en början utspädd med hälften vatten. Mjölken gives i små mängder (till en början 1/2 1.) men med korta mellantider. Före av vänj ningen bör fölet vänjas vid havre och även efter få kraftigt och lättsmält foder, såsom fint hö, krossad havre, linfrö, maltgrodd, hackade morötter eller betor m. m., i många givor, så att fölet ständigt bibehåller gott hull. Kraftfoderransonen ökas småningom, så att den vid andra årets början når 3 kgmmen bör därefter minskas, för att unghästen ej må drivas för mycket på höjden. Genom en utfodring huvudsakligen med gott hö jämte vetekli och rotfrukter under andra och tredje året befordras utvecklingen på djup och bredd, under det att riklig havreutfodring giver lättare och högre kroppsformer.

För unghästens utveckling är frisk luft, daglig rörelse och efter dess krafter avpassad ansträngning av den största betydelse. Under ditiden bör fölet följa modern i hennes arbete och efter av vänj ningen röra sig fritt i en rymlig, ljus katte med låg krubba; under sommaren bör det gå på bete och under vintern dagligen motioneras ute några timmar eller kunna fritt gå ut och in. Härigenom vinna såväl andnings- som rörelseorgan önskvärd utveckling, hovarna tillväxa normalt, och vanliga hovfel undvikas. Var 3:e—4:e vecka böra hovarna tillses samt sula och stråle noga rengöras och bärranden verkas, om den utvuxit för långt eller blivit ojämn. Tillika bör unghästen redan tidigt vänjas till lydnad och lugnt förtroende för människan. Redan som föl vänj es han vid grimman, och unghästen föres dagligen i lina för att övas i skrittgång, och inkörningen kan beträffande de tyngre hästarna börja redan vid 2 års ålder. Se Körning.

Kastrering av de handjur, som icke äro lämpliga för avel, bör ske tidigt, redan vid omkring 1 års ålder, sedan testiklarna nedsjunkit i pungen. Särdeles är en tidig kastrering önskvärd, om djuret har en kraftigt utvecklad framdel, vilkens vidare utveckling därigenom på önskvärt sätt hämmas (se Kastrering).

Hästuppfödningens ekonomi-Hästuppfödningen intager i allmänhet en jämförelsevis obetydlig plats i de enskilda jordbrukarnas ekonomi, men kan medföra avsevärd vinst, där gynnsamma förutsättningar finnas. Den viktigaste av dessa är uppfödarens personliga intresse, anlag och förmåga, och hästuppfödningen passar därför bättre vid det mindre jordbruket, där brukarens

personliga insats gör sig gällande, ån vid större gårdar, där hästarnas skötsel vilar i händerna på lejt folk. Vid det mindre jordbruket kan även unghästens arbetskraft bättre komma till godo än vid det större. Jordmånen — helst höglänt och kalkrik — samt tillgång på lämpliga betesmarker inverka också starkt på uppfödningens framgång och kostnad, i det att genom betet kan vinnas en betydlig besparing i fodringskostnad men framför allt tillfälle givas till unghästens rörelse i fria luften, varpå hans utveckling i så hög grad beror. Där goda beten saknas, har man därför börjat anordna gemensamma unghästbeten, särdeles för unghingstar (se Andelsbete, Hingstuppfödning). Ej minst beror slutligen den ekonomiska framgången av tillgången på goda avelsdjur av en lämplig ras, för vilken fördelaktig avsättning till lönande pris kan påräknas.

Allmänna åtgärder för häst-av e 1 n. Då landets inhemska hästar huvudsakligen om ej uteslutande voro av allt för klent slag för rytteriets bruk, fylldes bristen för detta under medeltiden genom tunga hästar, huvudsakligen av Nordsjöländernas raser, dels direkt införda, dels avlade vid de »stodh», som höllos på många gods. Från Gustav Vasas tid ägnade kronan mycken omsorg åt denna avel genom att underhålla »stogångar» eller stuterier på kungsgårdarna. År 1658 inrättades stuteri å Flyinge. Under Karl XI utsträcktes denna omsorg till att vara en allmän angelägenhet, i det att genom den år 1688 utfärdade stoordningen för Skåne kronohemmanen ålades att sockenvis eller genom sammanslutning underhålla beskällare, varjämte kastrering av hingstföl påbjöds samt förbjöds att använda mindervärdiga ston till avel. Ytterligare bestämdes år 1692, att vid varje kompani i Skåne skulle hållas 14—15 goda ston och 6 hingstar till avel. Efter förfallet under Karl XII vidtogos åter nya åtgärder för hastavelns upphjälpande. Avelshingstar infördes från Tyskland och Holstein, nya stoordningar för Skåne utfärdades 1735 och 1742. Under Gustav III ändrades den kronohemmanen i Skåne åliggande hingsthållningsskyldig-heten så, att de i stället fingo bilda en hingst-premieringskassa, av vars räntor belöningar skulle utdelas till de kronoåbor och ägare av skattehemman i Skåne, vilkas hingstar betäckt minst 30 ston om året. Först vid de skånska, år 1776, och senare vid övriga kavalleriregementen sattes vissa nummer på vakans för att bekosta underhållandet av kompanihingstar. År 1818 omorganiserades rusthållarnas hingsthållning, så att vissa rusthåll fingo utbyta den huvudsakliga rusthållnings-skyldigheten mot åtagandet att hålla en s. k. skvadronshingst, som kostnadsfritt skulle tillhandahållas för betäckning av skvadronernas nummerston och mot viss avgift även enskilda«A.

personers ston. Denna skvad ronshingst-hållning upphävdes först år 1901.

Jämte dessa för härens remontering avsedda inrättningar, har kronostuteriväsendet intill senaste tid upprätthållits och utgjort den huvudsakliga källan för lanthästavelns förseende med beskällare av bättre beskaffenhet. Av dessa stuterier voro de å Flyinge och Dalby i Skåne, Ottenby på Öland och Strömsholm i Västmanland ännu i verksamhet vid 1800-talets början men i mycket dåligt tillstånd. Stuteriet vid Flyinge, vilket år 1805 överlåtits åt enskild person, återupprättades år 1812 som kronostuteri, och åtnjöt under hovstallmästa-ren Claes Adam Ehrengranats ledning stort anseende, men blev av mindre gagn för lant-hästavein, ^därför att stuteriets stambeskällare ej fingo betäcka annat än stuteriets egna ston. Ett försök att öka dess verkan genom s. k. stohållningsstuterier, bestående däri att 10 enskilda personer mot årlig premie skulle hålla vardera 6 ston.som skulle betäckas av Flyinge-hingstar fortgick blott få år (1824—33). År 1836 förändrades stuteriet å Flyinge till hingstdepå, och dess stostam överflyttades till Ottenby, vars stuteri, efter att hava nedlagts år 1809, åter upprättats 1831, och där nu avel av ädla hästar såväl för krigsmaktens behov som för lanthästavelns förbättring vidtog. Stuteriet å Strömsholm förändrades år 1826 så, att vid stuteriet skulle finnas dels avelsdjur av ädelt blod, dels hingstar av svenska, finska och norska raserna att tjänstgöra som lantbeskällare för jord- och bergsbrukets behov. Då även från hingstdepåen å Flyinge, som år 1849 åter förändrades till stuteri, hingstar utstationerades till tjänst för lanthästaveln, samt de 5 norrländska länen, Älvsborgs, Göteborgs- och Bohus län, i vilka stuterihingstar ej utstationerades, år 1831 fått 2 hingstar uppställda inom vartdera länet, var sålunda lantbeskällareinrättningen färdig för hela riket År 1872 förändrades stuteriet å Strömsholm och 1887 det å Flyinge åter till hingstdepåer, det förra med hingstar för alla gagnsbruk, det senare ägnat blott åt den ädla hästaveln, under det att Ottenby stuteri år 1892 indrogs och där i stället inrättades en depå för arméns inköpta remonter. År 1916 beslöts återupprättande å Ottenby av ett stuteri för adel hastavel, vilket beslut år 1922 ändrats, så att stuteriet skall anordnas å Flyinge, som ansetts gynnsammare för avel av något grövre ädla hästar. För lantbeskällares utstationering indelades landet år 1874 i 3 områden, vilka skulle förses med utstationerade hingstar från stuterierna (hingstdepåerna).

Lanthästavelns förbättring och planmässiga ledning har framför allt befordrats av den år 1872 av staten inrättade hästpremieringen (se d. o.).

Anskaffningen av framstående avelsdjur understödes av staten med medel från låne-

fonder. Se Hästavelslån. För tillvaratagande av inhemska häststammar finns sedan 1913 ett statsanslag, varifrån bidrag lämnas åt hush.-sällskap och sammanslutning av enskilda uppfödare.

En sedan länge påyrkad lagstadgad kontroll över de hingstar, som tillhandahållas som beskällare, har år 1914 införts genom lag om hingstbesiktningstvång (sed. o.).

För ledningen av statens åtgärder för hästaveln inrättades år 1818 en stuteriöverstyrelse (se d. o.).

För lanthästavelns förbättrande genom anskaffning av hingstar hava även h u s h.-s ä 11-skapen och av dem understödda enskilda föreningar medverkat. Dylika föreningar, vanligen med helt län till verksamhetsområde, började bildas på 1840-talet. Vid sidan av dem började dessutom från 1860-talet att bildas hingst- eller hästavelsföreningar för smärre områden, med uppgift att åt sina medlemmar anskaffa och tillhandahålla beskällare (se Hingstförening). Dessa föreningar hava numera till största delen övertagit hingsthållningen för den kallblodiga aveln.

För uppfödningen av hingstar hava vissa hushållningssällskap anordnat uppfödningsanstalter eller hingstbeten. Se Hingstuppfödning.

Slutligen bör erinras om de föreningar, som under senaste tid bildats för att befordra aveln av vissa hästraser. (Se Belgisk häst, Föreningen för den ädla hästavelns främjande.)

Hästavelsfond. Inom en del hushållningssällskap har sedan rätt långt tillbaka, om än i mindre skala, funnits upplagda fonder för stödjande av hästaveln inom sällskapets område. Först genom de betydande avsättningar av viss procent av försäljningssumman, som stadgades för hästexporten under världskriget, tillväxte dessa fonder så, att de f. n. i vissa län blivit till stor betydelse för hästaveln, i det att ett stort antal hingstlån kunna lämnas, premieringsanslaget höjas, stamboksf öringen stödjas m. m.

Statens h., uppkommen genom dylika avsättningar vid export, uppgick år 1919 till 1,274,848 kr. Räntan användes till hästavelns främjande. Av fondens medel få 250,000 kr. användas till räntefria lån för inköp av avels-hingstar av nordsvensk och gudbrandsdalsk ras. Wilh. H—r.

Sedan minst 1/i0 av fondens avkastning årligen lagts till kapitalet, disponerar K. Maj:t, efter stuteriöverstyrelsens hörande, över så stor del av återstoden av avkastningen, som

riksdagen för varje år anvisar, för åtgärder för hästavelns främjande. Lånen för inköp av avelshingstar av nordsvensk och gudbrandsdalsk ras utlämnas på 5 års amorteringstid åt hushållningssällskap för inköp genom sällskapets bemedling av lämpliga avelshingstar av ovannämnda raser. Ansökning om bidrag till inköp av dylika hingstar skall med angi-S02

vande av de omständigheter, som böra komma i betraktande, göras hos vederbörande hush.-sällskap, varefter sällskapet före den i följande maj till Stuteriöverstyrelsen ingiver till K. Maj:t ställd ansökan om lån. Beviljat lån skall lyftas före årets slut. Redogörelse för lånerörelsen skall av sällskapet årligen ingivas till Stuteriöverstyrelsen. Lånebeloppet får för varje hingst ej överstiga 5,000 kr. Om median inköpt hingst dör eller avyttras eller ägaren försummar att uppvisa hingsten jämte hans språngrulla, är ogulden del av lånebeloppet förfallet att återbetalas inom 1 månad, och om hingsten utan tvingande skäl avyttras före 5 år efter lånets erhållande, skall 6 % ränta betalas å hela lånet från dess lyftningsdag (K. kung. 30/10 1917 och 25/io 1918).

Hastavelslån. Se Hästavelsfond, Lånefond för inköp av ädla avelsston.

Hästfluga, Hippobosca equina L., är en till de s. k. lusflugorna, Pupipara, hörande, omkring 8 mm. lång, glänsande brun fluga, som uppehåller sig företrädesvis på hästar, på de tunnhåriga delarna, ss. under svansen, i öronen och i näsborrarna. De verka oroande på djuren utan att eljes göra dem någon skada. De föröka sig genom att flugan föder en puppa eller en larv, som strax förpuppas. Dessa puppor (»puparier»), ur vilka efter omkring 1 månad nya flugor framkomma, övervintra på marken eller i stallgolven. För att avvärja deras besök brukas att bestryka de delar på hästen, där de pläga uppehålla sig, med tran eller andra luktande och smetiga vätskor.

A. T—n.

Hästförsäkring. Se Kreatursförsäkring.

Hästgödsel. En arbetshäst om ungefär 600 kg. lev. vikt lämnar vid vanlig utfodring med stråfoder och högst halva fodervärdet i kraftfoder omkring 25—30 kg. fast och flytande spillning eller tillsammans med vanlig strömängd i medeltal 30 kg. gödsel om dagen, motsvarande ungefär 10 ton per år. Genom gödselns brinning kan omkring 1/3 beräknas gå förlorad, så att sålunda mängden halvbrunnen gödsel skulle uppgå till omkring 20 kg. per dag eller 7 ton per år, om all den fallna spillningen tillvaratoges. På grund av förlust av spillning utomhus kan gödselmängden i allmänhet knappt beräknas till mer än 2/3 av nämnda mängder. Jfr. Kreatursgödsel.

Då hästens föda till övervägande delen består av grovt och torrt stråfoder och detta blir mindre fint tuggat än idisslarnas foder, blir också h. mer grov och torr än övriga husdjurs spillning. Dess procentiska sammansättning angives i medeltal av Em. Wolff:

Urin ...... Vatten Kväve Fosforsyra Kali

76 90 0.45 1-55 0-35 0-35 1.50

På grund av sin torra beskaffenhet kan h. insuga all urinen, och om stallgolvet är tätt erhålles därför, tack vare urinens höga halt av kväve, en på detta ämne rik gödsel, som till följd av sin luckra och för luftens inträngande öppna beskaffenhet lätt råkar i häftig brinning. H. säges därför vara en »varm» gödsel. Förvaringen bör därför vara sådan, att brinningen återhälles. Detta sker bäst genom att h. dagligen i gödselstaden blandas med den övriga, »kallare» gödseln och väl hoppackas. Använd enbär passar h. bäst på kall lerjord. På sandjord blir brinningen lätt så häftig, att gödseln verkar brännande. På grund av sin hastiga brinning blir hästgödselns kväveverkan stark, och den passar därför bäst för gödsling av växter, som böra växa frodigt, ss. rotfrukter, kål och andra grönsaker samt grönfoder. H. användes under namn av »strö» till den värmande bädden under drivbänkar.

Hästhov. 1. Se Hov.

2. Tussilago farfar a L.,. en mångårig korg-blomstrig ört, fam. Compositæ, med i jorden djupt kringkrypande jordstam, från vilken tidigt på våren uppskjuta talrika gula blomkorgar och senare bladskott med stora, rundat hjärtlika blad. Frukterna spridas med hjälp av vita, mjuka hårpenslar. Växer på bottensur mark, företrädesvis på lera eller lerbotten, allmän i hela landet och är ett av våra svåraste ogräs, dels emedan de stora bladen överskärma och undertrycka de odlade växterna, dels på grund av svårigheten att utrota växten. Den sprider sig såväl genom den för redskapen så gott som oåtkomliga jordstammen, som genom de kringflygande frukterna, vilka lätt gro, om de falla på fuktig mark. Bekämpas genom att blommorna avlägsnas före fröspridningen och framför allt genom att bladskotten gång på gång avskäras, så att jordstammen utmattas.

Hästkastanj e, Aesculus hippocastanum L., som föres till lönnfamiljen, Acerineæ, eller egen familj, Hippocastaneæ, är utmärkt genom oregelbundna vit-röda blommor med 7 ståndare, samt 5—7-fingrade blad. Den växer vild i Grekland och västra Asiens bergstrakter och är allmänt odlad i parker och alléer upp till Dalälven, men fördrager ej väl blåsig växtplats. Mindre allmänt odlas en rödblommig art Ae. rubicunda Loisel, vilken är mindre storvuxen och ömtåligare för köld, men väl uthärdar vintern upp till Kolmården. Veden är vit, lös och av ringa värde.

H. J. Dft.

Frukterna, vilka avfalla mogna, stå till sin sammansättning nära ekollon och kunna likasom dessa användas till kraftfoder. I medeltal innehålla de i proc.503

Färska Torkade

Protein.........| 4.3 6.9

Fett..........I 1.5 2.4

Kvävefria extr. ämnen . . 40.9 | 65.3 Växttråd .... 2.5 4.0 I

Aska.......... 1.6 2.6 I

Vatten......... 49.2 18.8

Smältbar äggvita..... 1.5 2*4

100 kg. motsvara f.enh. . . | 47 | j6 \

I skalat skick hava de 25—30 % högre fodervärde. Den bittra smaken kan avlägsnas genom kokning eller urlakning i vatten. Om deras insamling, förvaring och användning gäller, vad som sagts om ekollon.

M. W.

Hästpremiering. Då stuteriväsendet ej ansågs tillräckligt verksamt befordra landets hästavel och ej motsvara kostnaderna, beslöt riksdagen 1872 till den enskilda hästavelns ledning och framkallande av en tillfredsställande enskild hingsthållning en regelbunden premiering av avelshästar samt beviljade därtill 35,000 kr. Sedan K. reglemente för h. utfärdats ao/2 1874, började den samma år. Redan år 1872 hade dock premiering av hingstar av arbetshästslag börjat i Skaraborgs och östergötlands län på bekostnad av vederb. hush.-sällskap.

Denna av staten anordnade och till huvudsaklig del bekostade h. har sedan fortgått och haft ett stort inflytande på landets hästavel, särskilt sedan den framkallat en mängd lokala hingstföreningar (se d. o.), vilka numera i huvudsak besörja den enskilda hingsthållningen. Anslaget har upprepade gånger höjts och utgick år 1922 med 178,110 kr. Därjämte av landsting eller hushållningssällskap eller från andra håll anslagna medel av sammanlagt 197,900 kr. År 1900 inskränktes h. till varmblodiga hästar samt Ardenner-, Cly-desdale-, nordsvensk och Gudbrandsdalsras, samt uppställdes likartad härstamning som villkor för hingsts godkännande, och infördes betäckningsfrisedlar och bestämmelse om stambokföring.

Enligt nu gällande k. regl. av a6/n 1920 är riket delat i 6 d i s t r i k t: i:a. Skåne, Blekinge, Kronobergs och Jönköpings län; 2:a Kalmar, östergötlands och Södermanlands samt Göteborgs och Bohus län; 3:e Halland och Västergötland; 4:e Stockholms, Uppsala, Västmanlands, Örebro och Gottlands län; 5:e Värmlands, Kopparbergs, Gävleborgs och Jämtlands län; 6:e de 3 nordligaste länen. Varje landstingsområde bildar ett under distrikt.

Nä m n d. Premieringen utföres i varje distrikt av en nämnd, i vilken K. Maj:t utser ordf. och 1 ledamot med suppleant för helt distrikt för 3 år och vederb. hush.-sällskaps

förvaltningsutskott för varje underdistrikt den 2:e led. med 1—flere suppleanter samt en veterinär att biträda inom under distriktet.

Besiktningsmöten, H. sker årligen i juni—augusti på av Stuteriöverstyrelsen efter vederb. nush. -sällskaps förslag bestämda platser; därjämte hållas särskilda hingstbesiktnings-möten mellan 1/i och 16/» efter anmälan av hush.-sällskapet.

Föremål för h. äro avelsdjur av ädelt, varmblodigt slag, både full- och halvblod, nordsvensk och Gudbrandsdalsk, Ardenner- och Clydesdaleras. Varmblodiga hästar premieras i hela riket, men av de kallblodiga i varje underdistrikt och område därav de raser, som Stuteriöverstyrelsen efter förslag av vederb. hush.-sällskap bestämt för 10 år i sänder.

Fordringar för premiering: a) för alla djur: att vara för sin ras typisk, sund, väl skött och utvecklad, med företräde för djur av likartad härstamning (de som bestämt höra till samma ras samt i typ och egenskaper stå varandra nära) och beträffande äldre djur god nedärvningsförmåga,

b) för hingst: att vara av ren ras eller fallen efter kvalificerad fader och kvalificerade hingstar i 3 led å mödernesidan (kvalificerad betyder premierad i sin ras efter år 1900);

c) för sto samma fordringar men endast i 2 led på mödernesidan. — Dock äro vissa jämkningar medgivna eller kunna medgivas av Stuteriöverstyrelsen efter framställning av hush.-sällskap. Beskällare kan premieras, så länge han av nämnden anses lämplig till avel, likaså även sto av ädel, nordsvensk eller Gudbrandsdalsk ras, som är förtjänt av värdebokstaven a, ab eller b, men sådant fölsto av lägre värde eller av annan ras endast till 10 års ålder. Ardenner- och Clydesdaleston få premieras redan vid 4 års ålder, om de av^ nämnden anses tillräckligt utvecklade till avel, men ston av andra raser vid denna ålder endast efter överstyrelsens på ansökan av hush.-sällskapet för underdistriktet lämnat medgivande. Har sto under löpande eller föregående år betäckts av icke premierbar men »tillåten» (se Hingstbe-siktningstvång) hingst, får ej stoet premieras, men avkomman, om hingsten med hänsyn till ras och härstamning fyller fordringarna för premiering inom underdistriktet.

Länsstambok för underdistrikt fastställes å förslag av hush.-sällskap efter granskning av Stuteriöverstyrelsen (se Häststambok).

Anmälningssedel enligt fastställt formulär skall vid besiktningsmöte avlämnas jämte för hingst språngrulla och för sto språngsedel, angivande namn å hingst, som betäckt stot, eller efter vilken stot åtföljande föl fallit.

Belöningar vid h. utgöras av värde-bokstav, penningpris, skådepenning av silver, intyg om godkännande, avelsdiplom och frisedel, som utdelas efter följande grunder.504

A. Beskällare vid minst 4 års ålder premieras i 4 klasser efter som de ansetts förtjänta att premieras och erhålla:

I Värde- I Penningpris

| bokstav 1 kr.

Klass i främst förtj. . . a 400—300

» 2 mycket väl förtj. ab 300—200

> 3 väl förtj. . . . b I 200—IOO

> 4 sist förtj. ... I godkännande intyg

De högre prisbeloppen tillerkännas varmblodiga hingstar, de mindre nordsvenska eller Gudbrandsdalska i de 5:te och 6:e distrikten, eljes äro kallblodiga hingstar uteslutna från penningpris. För kl. 1 fordras minst 6 premierade avkomlingar, bland vilka någon av minst 3 års ålder, för kl. 2 premierad avkomma, för kl. 3, att hingsten visat sig avelsduglig; om hingst ej ännu hunnit visa sig avelsduglig, kan han premieras blott i klass 4.

B. Unghingstar: i-årig kan få skådepenning, 2—3-årig kan få bedömande av avelsvärde och 3-årig godkännande samt unghingst, som anses främst förtj ant av godkännande, även skådepenning.

C. Första gången betäckta 4-åriga ston:

I Värde- I Penningpris I

I bokstav I kr.

Klass 1 mycket väl förtj.I ab 80

> 2 väl förtj. ... b I 40

> 3 sist förtj. ... I godkännande intyg]

Med språngsedel skall styrkas, att stoet betäckts av likartad, statens eller premierad enskild hingst, samt att frisedel använts, om sådan varit anvisad.

D. Fölston, 4 år eller äldre av ädel, nordsvensk eller Gudbrandsdalsk ras:

I Värde- I Penningpris I I bokstav I kr.

Klass 1 främst förtj. . . a 120

> 2 mycket väl förtj. ab 80

> 3 väl förtj. . . . b I 40

> 4 sist förtj. ... I godkännande intyg |

I kl. 1 får premieras blott ston, som lämnat lovande avkomma. Sto skall hava föl vid sidan eller vara synbart dräktigt och genom språngsedel styrkas, att fölet är fallet eller betäckning skett av statens eller premierad enskild hingst.

E. Ungston vid 1—3 års ålder kunna få skådepenning; ungsto vid 3 års ålder, mycket väl förtjänt att premieras, erhåller även avels-diplom och frisedel; ungsto av samma ålder, väl förtjänt att premieras, erhåller frisedel.

Om tillgängliga medel icke räcka till alla tillerkända penningpris, skola prisen utdelas främst till hingstar av ädelt slag samt i 5:e och 6:e distrikten till hingstar av nordsvensk eller Gudbrandsdalsk ras; därefter till betäckta ston och fölston av ädelt slag; och sist till betäckta ston och fölston av kallblodigt slag, samt inom varje avdelning i ordning efter värdebokstav samt åt yngre före äldre.

Intyg om godkännande antecknas på anmälningssedeln. Häst kan årligen uppvisas vid besiktningsmöte; premierad hingst, som icke uppvisats under året efter det han premierats, anses icke som premierad, om ej för nämnden visas giltigt skäl för hans frånvaro.

Penningpris och frisedlar betalas av hushållningssällskap. Detta offentliggör lista över premierade eller tillåtna hingstar. Stuteriöverstyrelsen offentliggör sedan år 1901 årligen i skriftserien K. Jordbruksdepartementet sin årsberättelse under titeln: Meddelanden angående den med statsmedel understödda häst-premieringen, innehållande förteckning över statens och premierade privata hingstar och deras stationering samt över myndigheter för häst väsendet.

Hästraser. Vilda hästar förekommo i äldre tid allmänt i östra Europa och jagades ännu under medeltiden i Danmark och_ än senare i Polen och angränsande länder. Ända till senare delen av 1800-talet levde vilda hästar på Sydrysslands stepper, men denna nu utrotade ras, kallad t a r p a n, anses hava härstammat från förvildade tamhästar, vilket även säkert &r förhållandet med de hästar, vilka i stora flockar leva på Sydamerikas grässlätter, emedan hästar saknades i Amerika likasom i Australien, tills de infördes av europeiska nybyggare. Numera anses den i Högasiens stepp-trakter levande Przevalski-hästen vara den enda ursprungligt vilda hästrasen (eller kanske -arten). Under inverkan av olika naturförhållanden synes hästen redan i äldsta tid hava utvecklats till olika typer eller raser, motsvarande de huvudtyper, vari de nutida hästarna indelas. Enligt Alfr. Nehring tillhöra de från kvartärtidens början påträffade benlämningarna tre typer. En grov d i 1 u-viallåglandshäst, var. robusta, med långsträckt, grovt huvud, anlag till konvex profil och en höjd av omkring 155 cm... förekom på det nordeuropeiska låglandet och anses fortleva i de nutida europeiska »kallblodiga» låglandsraserna. En småvuxen, finare byggd diluvialhöglandshäst, var. Nehrin-gii, med rak ansiktslinje samt hög och bred panna, förekom på de brittiska öarna, i Frankrike samt i mellersta och södra Europa och har ansetts närmast överensstämma med den ovan nämnda Przevalskis häst och utgöra ursprunget till de nutida ponnyslagen. Den tredje typen, varav lämningarna i Europa påträffats i fynd först från bronsåldern men som var förhärskan- /nLa^Aft-O-i^t.

505

de från äldsta tid hos orientens gamla folkslag, hade lättare byggnad, lång, S-formigt böjd hals, litet huvud, bred panna och rak eller konkav ansiktslinje. Denna, som kallas den ariska eller asiatiska typen, var. asiatica, anses som stamform till nutidens orientaliska och varmblodiga raser. Jämte denna på skulpturverk från det gamla Egypten, Assyrien och Persien förekommande hästtyp förekomma där även hästar med kortare hals, kort nacke, stelt förenad med ett framåtriktat, »stickande» huvud, karaktärer, som utmärka nutidens tatariska hästtyp. Denna synes hava tillhört de skytiska folkslagen, som bebodde länderna kring Kaspiska havet och norr om Svarta havet fram till Macedonien och Thessalien. Den

uppfattning, som velat förlägga hästens ursprung till Asien och anse den arabiska hästen som den ursprungliga typen, kan numera ej vidhållas. I olika delar av Europa hava skilda typer förekommit, innan den orientaliska under bronsåldern infördes, en införsel som i stor utsträckning fortsattes först genom de gamla romarna, som införde egyptiska och numidiska hästar i sina europeiska provinser för avelns förbättring, och sedan genom morerna, vilkas ädla hästar i Spanien och Italien voro berömda under medeltiden och till en tid lämnade en stor insats i bildandet av Europas ädla ridhästslag. Med riddareväsendets uppblomstring och dess behov av tunga ridhästar fick Nordsjöländernas tunga låglandshäst allt större användning vid aveln i hela Europa. För frambringande av en lättare och snabbare ridhäst blev slutligen den orientaliska hästen under den nyare tiden det förnämsta medlet, då med användning av orientaliskt blod den engelska fullblodshästen skapades, vilken fått en allenastående betydelse för bildande av vår tids olika ädla halvblodsraser.

Vid sidan av denna rasbildning och avel av hästar för krigs- och lyxbruk bibehöll sig den stora massan av de olika ländernas inhemska hästslag tämligen opåverkad, och först under senast förflutna århundrade har uppmärksamheten i allmänhet mer allvarligt ägnats åt deras tillvaratagande och förbättring.

I vårt eget land synes efter benfynd att döma redan under förhistorisk tid hava funnits hästar av olika grovlek, vilket också bekräftas av skriftliga urkunder, vilka omtala såväl småvuxna, simpla »klippare» som större »rin-nare» och »gångare», de senare dock antagligen åtminstone till stor del av utländskt ursprung. I södra delarna av landet hade dessa inhemska hästslag så gott som fullständigt förlorat sin ursprungliga karaktär genom uppblandning med utländskt blod. I landets norra delar hade den inhemska häststammen bevarats mer oblandad, och från denna har från tiden omkring senaste sekelskiftet utbildats den Nordsvenska rasen, utan annan inblandning än av den närstående norska öst-

landshästen. De n u t id a hästraserna, vilka sålunda äro dels lantraser, uppkomna huvudsakligen genom anpassning till landets naturförhållanden, dels kulturraser, som framgått genom målmedveten ledning av aveln, pläga uppdelas i följande grupper.

Varmblodiga hästar. Hit höra de raser och stammar, som tillhöra den orientaliska typen ren eller, efter blandning, övervägande. De utmärkes av en lätt, torr och kraftig kroppsbyggnad, fin och hård benbyggnad, starka senor, hög manke, långa, liggande bogar, små, fasta hovar samt energiskt temperament, livliga rörelser och stor uthållighet. De äro särdeles lämpade för ridbruk. Som den ädlaste av hithörande raser plägar den arabiska hästen nämnas, men även övriga hästslag hos norra Afrikas och sydvästra Asiens folk, ss. berber, egypter, perser m. fl., äro till denna närstående och omfatta såväl synnerligen ädla som simplare stammar. Särskilt gäller det senare häststammarna i stepptrakterna norr om det asiatiska höglandet, kring Kaspiska och Svarta haven samt länderna kring nedre Donau. Dessa hästslag hava i allmänhet de för den tatariska typen utmärkande fula formerna: ett, groft, stickande huvud på en kort hjorthals, kort, sluttande kruppa, spinkiga ben, men omfatta även individer med mycket ädla former samt äro alltid utmärkta av stor seghet och uthållighet. Till de varmblodiga hästarna höra jämte de orientaliska den engelska fullblodshästen (se d. o.) ävensom de med hjälp av orientaliskt eller engelskt fullblod frambragta halvblodsraserna (se Halvblod: Halvblodshäst).

Som kallblodiga betecknas de raser och slag, som utmärka sig för storvuxenhet med bred, muskulös, väl sluten bål, grov men mindre fast benbyggnad, korta, stående bogar, vanligen sluttande kruppa, låga, starka ben med raka hasar och stora, flata hovar samt ett lugnt och trögt lynne. Dessa deras egenskaper göra dem särskilt lämpliga till draghästar, som få arbeta i långsam takt. Bland hithörande raser, som huvudsakligen finnas på Europas fruktbara lågländer, märkas: Ardenner- -eller den belgiska hästen (se d. o.), de franska Per-cheron- och Boulonnais-raserna, den engelska lant-(Shire-)hästen, Suffolkrasen, den skotska Clydesdalehästen (se d. o.) och den jutska hästen (se Danmarks hästraser).

Till de kallblodiga pläga även räknas de övriga skandinaviska lanthästslagen: de norska östlands- och Fjordhästarna (se Norska hästar), den nordsvenska (se d. o.) och den finska hästen (se d. o.). Dessa stå dock den varmblodiga typen närmare och hava av olika förff. ansetts härstamma dels från den tatariska stepphästen (ariska hästen), dels från den diluviala höglandshästen (se V. Prosch, Hest ens Avi og Pleje, 1881, samt Hj. Törnqvist i »Betänkande i fråga om åtgärder för främjande av landets hästväsen», 1911).$o6

Katrineholms släpräf sa.

Som en särskild rasgrupp särskiljas slutligen de småvuxna bergs- eller ponnyraserna, ss. Islands, Shetlands, Färöarnas och Skottlands ponny-raser, den nu utdöda ölandsrasen och den gottländska Skogsrussen (se d. o.).

Hästräfsa. Sedan gammalt har i Sverige brukats släpräfsor, bestående av en med alnslånga, raka eller lindrigt krökta pinnar av trä eller järn besatt räf skam, som medelst skaklar släpas på marken, anspänd med en häst. Senare, från 1850-talet, började från utlandet införda hj ulräfsor användas och undanträngde först släpräfsorna, vilka dock senare åter kommit rätt allmänt i bruk vid sidan av de förra, så att släpräfsorna särskilt användes för att till vålmar eller hässjor sammanföra det med hjulräfsorna till strängar hoprafsade höet, och de senare därjämte användas för välräfs-ning. — Såväl släp- som hjulräfsor äro numera föremål för en omfattande inhemsk fabriksmässig tillverkning.

Släpräfsorna hava i huvudsak bibe-

hållit sin gamla konstruktion men äro vanligen försedda med från- och tillkopplingsanordnmg, så att höet kan avläggas, utan att hästen behöver stanna. De pläga vara minst 3 m. breda, med 12 st. 80—90 cm. långa järnpinnar med omkring 25 cm. inbördes avstånd.

Hjulräfsor bestodo i sin ursprungliga, från England härrörande konstruktion av ett antal svärdformiga pinnar, vilka voro fästa på en med hjulaxeln jämnlöpande axel och med en hävstång kunde för hand upplyftas i och för-tömning. Dessa räfsor avlöstes från omkring 1870 av lättare amerikanska »t i g e r r ä f s o r», så kallade på grund av sina av elastiskt rundjärn gjorda pinnar, vilken modell sedan blivit enarådande. De voro till en början handavläg-gande, men på 1880-talet började de förses med en självavläggaremekanism, bestående av en vid hjulnavet anbragt broms eller (numera det vanliga) en spärr, som inkopplas av körkarlen genom en trampa. På 1890-talet konstruerade W. Svalin en s. k. balans-

Herkules självavläggande hjulräf sa.507

räfsa, vilkens kusksits är anbragt på gaffeln, som är ledbart förenad med och motväger räfs-kammen, så att kuskens tyngd bidrager till att vrida räfsan, när denna upplyftes, varigenom kraft besparas och avläggningen blir mjukare. Svenska räfsor äro vanligen självavläggande och balanserande. Räf san rensas vid sin tömning från strå genom antingen mellan pinnarne sittande renskäppar eller en på dem vilande avstrykarebalk. Hjulräfsor göras numera mest med hjul av järn, som äro hållbarare än delätt gistnande trähjulen, och räf skam av vinkeljärn, varigenom dennas böjning förekommes. Hjulräfsors bredd är 1.7—3, vanligast 2.5 m., med 20—34 klor. Som en h. ej fullt tager ut en hästs kraft, vinnes i arbetsmängd genom större bredd. Renräfsningen befordras genom små avstånd mellan klorna. På arbetsdagen medhinnes räfsning av 3—3.5 ha. per m. arbetsbredd eller i medeltal 8 ha.

Hästsko. Se Hovbeslag.

Hästskyddare kallas en fjädrande apparat att insätta mellan dragaren och det fordon eller redskap, som han skall draga, för att utjämna stötar och ryckningar. Den mest brukliga är den av J. T. B. Siden konstruerade, som består av 2 i varandra kedjade länkar fästa vid utanför liggande, åt motsatt håll spända spiralfjädrar. Innerlänkarne avslutas med 2 dragkrokar, som häktas den ena i draglinan, den andra i lasten (dragbommen, svängeln). Vid dragning spännas fjädrarne, tills innerlänkarne bottna. I en tysk konstruktion av Poehlman består hästskyddarens inre av 2 byglar, vilka i ena ändan bilda dragögglorna och med de andra fria ändarna omfatta den omgivande spiralens yttersta vindling; vid drag sammantryckes sålunda spiralen och gör starkare motstånd, ju mer den sammantryckes, ända tills vindlingarna pressas mot varandra. Genom användning av h. minskas de ryckningar, som härröra av olika motstånd mot arbetsredskapet och av dragarens ojämna rörelser, och därigenom sparas arbetskraft, dragaren arbetar lugnare, och brytsår på dragarne likasom brott på maskinerna undvikas. H. böra därför användas särskilt vid dragning av tunga redskap och i synnerhet där kr af t åt gången är ojämn, ss. vid körning av tunga lass på ojämn väg, vid självbindande skördemaskiner, plöjning på stenig mark o. s. v. I vandringar, där draget bör vara kort, anbringas h. bakom dragbommen.

Hästskötsel. F o d r i n g. Till följd av hästens större rörlighet och den stora omväxlingen i hans arbete kan i allmänhet hans näringsbehov ej så noggrant i förväg fastställas- och en uppställd foderstat så likformigt följas, som det kan ske för de husdjur, som äro mer i stillhet och inriktade på en viss, jämnt fortgående produktion. Emellertid bör dock, såväl för en önskvärd hushållning med fodret som för att hålla hästen i för hans arbete lämplig

kondition, hans utfodring avpassas efter näringsbehovet och vad för hans natur och arbete är lämpligast. Härvid lämnar visserligen hästens hull någon ledning för utfodringens avpassning efter behovet, men då det är av största vikt, att utfodringen i god tid regleras efter de kommande arbetsperiodernas krav, ha också för detta djurslag i praktiken prövade normer stort värde för utfodringens ordnande.

Fodermängdeni förhållande till kroppsvikten bör på grund av matsmältningskanalens mindre utrymme vara något mindre för hästen, än för idisslare är lämpligt, och särskilt gäller detta hästar, som gå i strängt arbete eller röra sig i hastig takt, emedan en större fodermassa minskar djurets rörlighet. Vanliga mängder äro per 100 kg. lev. vikt 1.5—2 kg. torrsubstans för hästar utan eller i lindrigt arbete och 2 till nära 3 kg. vid strängt arbete.

Underhållsfodret, som behöves för att hålla en häst utan arbete i oförändrat hull, har vid försök visat sig vara ungefär 0.9 foder-enheter per 100 kg. lev. vikt, med någon ökning för smärre och minskning för storvuxna djur. I denna fodermängd bör finnas 75 g. smältbar äggvita per foderenhet.

Produktionsfoder. Den för mekaniskt arbete behövliga näringens mängd står i förhållande till arbetets mängd men växlar mycket, enär den grad, i vilken kraften omsättes i nyttigt

arbete, ju i hög grad beror av arbetets takt och art, arbetstidens längd m. fl. omständigheter. De resultat, som vunnits vid försök, är det därför vanskligt att noga till-lämpa i praktiken, synnerligen som det ej är möjligt att därvid noggrant uppmäta arbetsmängden.

Enligt O. Kellner är en hästs näringsbehov i förhållande till arbetsmängden följande:

Hästs lev. i vikt | kg. Dragkraft kg. Dagl. arbete mill. kgm. Näringsbeh. stärkelsev. Motsv. fo-deTenh.

Underh, foder Prod. foder Summa t 300 1 400 500 i 600 i 7°° 4£ I.44 I.80 2.16 2.52 2.88 2.35 2.^84 3-3o 3-73 4-13 2.70 3-38 4.05 4-73 5.40 5-05 0.22 8^6 9-53 7.2 8.9 10.4 I2.il I13.6I

Härmed må jämföras de resultat, som erhöllos vid av Nils Hansson anordnade försök, vid vilka utfodringen avpassades så, att hästarna jämnt bibehöllo sitt hull. Vid lindrigt arbete krävde då hästar med en lev. vikt av omkring 600 kg. 7—8, vid medelmåttigt 8—10, vid strängt 10—12 och vid mycket strängt arbete 12—14.5 f.enh. per djur och dag.

Om än försöken visat, att hästens dragkraft stiger i mindre grad än hans kroppsvikt, d. v. s. att en mindre häst kan utveckla något merSo8

dragkraft än en storvuxen i förhållande till kroppsvikten, så följer dock ej därav, att den förre behöver mindre näringsmängd än en större för utförande av samma arbete. Dels kräver den mindre mer underhållsfoder i förhållande till kroppsstorleken än den större, dels fordrar arbetet på grund av den mindre kroppsvikt, han kan lägga i selen, mér muskelansträngning än av den större hästen för samma arbete, och foderbehovet är därför minst lika stort för den mindre som för den större dragaren vid samma arbete. Den äggvitemängd, som erfordras, ökas med stigande arbetsmängd huvudsakligen blott på grund av den större mängd matsmältningsvätskor, som förbrukas vid ökad fodermängd. Även vid strängt arbete är 75 g. äggvita per foder enhet tillräckligt för hästar, och äggvitehalten kan för kortare perioder, efter vad erfarenheten under världskrigets kristid visade, utan fara nedgå till 60 eller t. o. m. 50 g. per f.enh. för fullvuxna hästar i gott hull. Unghästar likasom dräktiga ston hava naturligtvis större äggvitebehov, men även för dem fylles det av gott, baljväxtblandat hö med omkring 100 g. äggvita per f.enh. Hästar hava rätt stort behov av mineralämnen, men detta tillfredsställes fullt av gott hö och havre. Vid fodring med större mängd mineralämnefattiga fodermedel, ss. rotfrukter, potatis, majs och isynnerhet syrliga fodermedel, kan ett tillskott av 20— 35 g. foderfosfat vara behövligt, särskilt för unghästar och fölston.

Fodernorm. På dessa grunder har Nils Hansson angivit näringsbehovet per dag för arbetshästar:

Underh.foder Vid lindrigt arbete . . . > medelm. . » strängt . . » mycket strängt arbete För djur om 600 kg.lev. vikt Pr IOO kg. lev. vikt F.enh. Smb. äggv. g- F.enh. Smb. äggv-g-1

5-4 o7"8 8—IO IO—I2 12 + 400 500—580 580—700 700—840 840 + ! 0.9 I.25 I.50 1-75 2.00 6S 90 105 120 140 1

För en häst om 600 kg. lev. v. skulle vid antagande av i medeltal medelmåttigt arbete per år åtgå omkring 3,000—3,300 f.enh. Äggvitemängden i fodret, som enligt ovanstående behöver vara 70—80 g. per f.enh., kan dock, ss. ovan nämnts, vara lägre, särdeles om fodret är något mera lättsmält, eller 60—65 g. per f.enh.

Fodermedlens slag. Hästens naturliga föda, gräs och andra gröna växter i friskt tillstånd eller torkade till hö, är i stort sett

det hälsosammaste fodret och kan, om det är-av fullgod beskaffenhet, ensam fylla hela näringsbehovet även vid-lindrigt arbete. Ju mer hårt och näringsfattigt stråfodret är, och ju mer arbetet överstiger det medelmåttigt stränga,, till desto större del behöver utfodringen bestå, av mer koncentrerat, lättuggat och lättsmält foder. Vid rik tillgång på hö förekommer, att: detta gives i mängder av upp till 8—12 kg. per djur och dag, under det att högivan under motsatt förhållande kan nedgå till ett par kg. Höts fördelaktiga inflytande på hästens hälsa, och foderlust gör det särdeles önskvärt i utfodringen, särdeles för unghästar och fölston, och det vanliga bruket att undantaga det bästa, timotej höt åt hästen har goda grunder. Däremot bör hö av klöver liksom av andra baljväxter, ss. onödigt rikt på äggvita och även ofta mindre begärligt för hästen, hellre användas för nötboskapen. Saftigt grönfoder är på grund av sin lösande verkan mindre lämpligt för hästen än för andra djur, särdeles då det är rikt på. amider, vilka hästen ej lika väl som nötkreaturen kan tillgodogöra. Det bör därför skördas vid begynnande kärnsättning. Naturligt bete är i alla avseenden fördelaktigt, särdeles för unghästar, och något mer utvuxet grönfoder kan utan olägenhet användas i en mängd av 40—50 kg. för hästar, som röra sig i långsam takt, men eljest bör grönfoder givas blott i mindre mängd och tillsammans med halm, som verkar stoppande. Halm ingår i regel i hästens utfodring och bör finnas däri i mängd, som är förenlig med fodergivans lämpliga volym och näringsinnehåll. Mest användas råg- och havrehalm, vilka väl passa tillsammans, då den förra är något stoppande, den senare lösande. Vetehalm är väl grov. Kornhalm bör ej givas hästen, om den ej är fri från agnar. Baljväxthalm är mindre lämplig på grund av att den är mindre smältbar och dessutom ofta skadad och förorenad, då den legat mot marken. Åt arbetshästar gives halmen helst som hackelse, blandad med kärnfodret, men hel åt ung- och lyxhästar, som hava god tid att tugga fodret.

Hästar, som skola röra sig i hastig takt, böra få huvudsakligen torrt foder, men saftigt foder, ss. rotfrukter, potatis, melass och grönfoder, är däremot i måttliga mängder lämpligt för arbetshästar, även då de gå i strängt arbete. Däremot är allt jäst foder, ss. sur- och pressfoder, betmassa, pulpa och dränk, olämpligt för hästen. För hästen lämpligt saftfoder kan, om det är lättsmält, delvis ersätta kärnfodret till en mängd, som motsvarar bådas näringsinnehåll. Särdeles gäller detta kokt potatis, vilken med tördel ersatt ända till hälften av kraftfodret åt strängt arbetande hästar, varvid, efter potatisens torrämnehalt, 3.6—4 kg. motsvara 1 foderenhet. (Meddel. n:r 98 och 126 fr. Centr.anst.). Bland rotfrukterna äro morötter och betor bäst, och särdeles de förra skattas högt åt unghästar. Rotfrukter kunna509

ingå med ända till 15—20 kg. i dagsfodret åt hästar, som arbeta i långsam takt, men böra vara mycket väl rengjorda från smuts och skämda delar, som lätt förorsaka matsmältningsstörningar. Rotfrukterna givas okokta men potatisen helst kokt, emedan den i rått tillstånd är mindre smältbar. Blast undvikes, isynnerhet som den vanligen är förorenad av jord. Melass är i en mängd av intill 2 kg. ett synnerligen lämpligt tillskott, särdeles för strängt arbetande dragdjur, dels på grund av sin höga halt av socker, som synnerligen väl tillgodogöres av hästarna, dels till följd av sitt fördelaktiga inflytande på matsmältningen. Melassen gives antingen utspädd, strilad över stråfodret, vars smaklighet höjes därav, eller ock utan utspädning blandad med kraftfodret. 1 kg. melass med 50 % socker har för hästar ett fodervärde av en f.enh. Även normalt melassfoder, sockersnitsel och drav äro lämpliga hästfoder. Av kraftfoder anses i allmänhet havre bäst och särdeles ägnad att öka djurens energi. Något dylikt företräde har ej visat sig vid försök framför korn och majs, vilka äro havren överlägsna i näringsvärde. Ärt- och böngröpe givas med fördel åt hingstar under betäckningstiden samt åt arbetshästar i strängt arbete, men ej åt dräktiga ston, då de anses kunna föranleda kastning. Vetekli är lämpligt som hästfoder, särdeles på grund av sin gynnsamma inverkan på matsmältningen. Maltgroddar och oljekakor användas i mindre mängder, med undantag dock för rapskakor, som, då de innehålla skarpa ämnen, kunna förorsaka diarré eller t. o. m. tarminflammation.

Fodermedel bestående av djurämnen, ss. kött- och blodmjöl, äro i allmänhet motbjudande för hästarna och dessutom onödigt äggviterika. Mjölk förtäres dock gärna och verkar fördelaktigt för unghästarnas utveckling. Om unghästars utfodring, se Hästavel.

Fodrets beredning genom skärning, malning och kokning är i vissa fall behövlig för att förmå djuren att fullständigt förtära och väl tugga fodret eller (krossning och hackelseskärning) för att spara på den korta tid dragarna hava till foderraster. Se Foderberedning. Majs bör krossas och potatis kokas.

Foderordningen bör för hästen överensstämma med vad i art. Fodring anförts, och i betraktande av det jämförelsevis ringa utrymmet i hans matsmältningskanal och av hans arbetstid betingad inskränkning i tiden för fodrets förtäring bör han ej få allt för stora mängder foder på en gång utan detta uppdelat på minst 3 huvudmål, varav middagsmålet på 1 1/z timme samt 1—2 mellanmål på 1/2 timme. Aftonfodret, som gives, då hästen kommer från arbetet, bör vara det största och består vanligen av huvudmängden av hö-och rotfruktsfodret. Varje mål inledes med vattning.

Vård och användning. Hästens arbete bör fördelas så jämnt som möjligt, överansträngning är oekonomisk, emedan djurets arbetsförmåga efteråt blir nedsatt och dessutom kan bliva skadad för all framtid, ss. genom uppkomst av spatt och andra lidanden i ledgångarna, kvickdrag m. m. Särskilt är faran härför stor för unga, heta hästar. Hästen arbetar fördelaktigast i lugn och jämn takt, vilket väl väsentligen beror på körkarlen, men vid parkörning även på lämplig sammanparning, och på väl passande seltyg, varåt stor uppmärksamhet bör ägnas. Om rykten, se Hudvård.

Om hästens dragkraft under olika förhållanden, se Arbete, Dragare. (N. H.). H. J. Dft.

Häststall. De fordringar, som ett h. bör fylla för att bereda hästarna en lugn och bekväm plats för vila och fodring med ren och framför allt torr luft, lagom ljus samt nödigt skydd emot kyla, överensstämma med vad i art. Stallbyggnader sagts om kreaturens bostäder i allmänhet, men äro desto viktigare, som hästarna äro mer känsliga än övriga större husdjur.

Uppställningen är i regel i spiltor, och den större bekvämlighet, som kättar (boxar), i vilka djuren gå lösa, innebära, kan för utrymmets skull beredas blott fölston, unghästar och sjuka djur. Spiltan bör vara så bred, att hästen kan ligga bekvämt på sidan med raka ben och halsen något sträckt bakåt, för små hästar omkr. 1.8, för större ej under 2 m., samt längden 3.5 —4 m. Dessa önskvärda mått tillämpas dock sällan, utan de vanliga äro 1.5—1.8 x 2.5—3 m. Spiltorna böra skiljas genom hela spiltbalkar till spiltans hela längd. Katte är lämpligen av spiltans dubbla bredd. Bindslet bör vara så anordnat, att hästen stående kan obehindrat resa huvudet i höjden och sträcka ut det efter golvet, när han ligger, men grimskaftet får ej vara så långt, att han trampar däri, när han äter foder från golvet. Man brukar därför låta bindningen löpa på en lodrät 10—12 mm. grov rundjärnsten eller låta grimskaftet löpa genom

en vid krubban fäst ring och i nedre änden förse det med en passande tyngd, som håller det lagom spänt.

Fodringsanordningarna böra vara sådana, att hästen kan bekvämt komma åt fodret utan att draga ned och trampa däri: efter hästens höjd ej för högt sittande, lagom (omkr. 20 cm.) djupa krubbor med sidoskär-' mar både för strå- och kraftfoder är det lämpligaste, högt sittande höhäck, från vilken smolk nedfaller och som föranleder sänkt rygg, det sämsta. Golvet bör vara varmt, torrt och tätt, ej hårt och framför allt ej halt. Trägolv äro bra, om de göras täta och hållas torra. Det förra nås, om de göras dubbla med ett tjockare undergolv, som på översidan rikligt bestrykes med tjära, vari förefintliga 5io

ojämnheter avjämnas genom att beströ det med torr sand, kalk eller cement, varefter däri nerpressas och fastspikas tunnare plank eller bräder, som, till den del de bli utnötta, lätt och billigt kunna utbytas. Då nötningen hastigast förstör bakre delen av spiltan, böra bräderna läggas på tvären, för att utbytet skall kunna inskränkas till det utnötta.

Cementgolv är bekvämt att rengöra och ogenomträngligt för urinen likasom för råttor, men det är kallt, hårt och halt. För att minska dess kalla beskaffenhet bör det isoleras från stenfoten, t. ex. genom ett ingjutet lager av tjärad tegelsten eller en bräda, varjämte helst luftväxling i fyllningen bör anordnas. Hårdheten avhjälpes genom pall av trä, som ej får läggas lös ovanpå, i vilket fall urin lätt samlas under pallen till en stankhärd, utan bör göras så, att träreglar ingjutas i cementen och, sedan denna torkat, tjäras, kalkas och övertäckas med ett tunnare övergolv, ss. ovan sagts. Genom minskningen av virkesåtgången till underlaget vinnes en besparing i jämförelse med vid helt trägolv. För att stallgångarna ej skola bliva hala, bör cementgolv i dem förses med trekantiga fåror, i—1.5 cm. djupa, bildande 12—15 cm. rutor. Cementgolv i gångarna skadas lätt av hästskors hakar och broddar. I föl- och unghästboxar böra de aldrig användas, då de förstöra både hovar och ledgångar på de unga djuren. Där är stampad lera med sand eller torv ovanpå det bästa. Den förr vanliga stensättningen i stallgångarna är en billig och hållbar golvläggning, som väl passar i enklare stall.

Fönstren böra i riklig mängd insläppa det för djurens hälsa så fördelaktiga och bakteriedödande solljuset. Bäst nås detta av högt, minst 1 s/4 m. över golvet, sittande, efter stallets storlek 30—60 cm. höga fönster, vilka, om blott en vägg har sådana, böra upptaga nästan hela dennas längd eller, om 2 eller flera väggar hava fönster, sträcka sig över 3/4 av dessa. Det är ej farligt, att hästarna stå med huvudena mot en vägg med fönster, om blott dessa sitta tillräckligt högt.

Dörrarna böra vara minst 1.8 m. höga och så breda, att hästarna ej stöta mot vid ut-och ingåendet. Där man använder parhästar, bör utgången hava dubbeldörrar.

Värmegraden ih. bör ej vara hög. Stallets dimensioner, i synnerhet takhöjden, bör beräknas efter det antal djur, för vilket det avses, så att värmeutstrålningen från djurens kroppar uppvärmer luften, så att den kännes torr under vintern. Om stallets kubikmått är för stort, bör det överflödiga avskiljas genom en mellanvägg. Ren och torr luft befordras för övrigt genom användning av strö, som väl uppsuger fuktigheten. En blandning av torvmull och sågspån är det bästa. Löst halmströ, som upptagits ur spiltorna, bör aldrig förvaras inom stallet under dagen, såvida det

ej lägges inonT|slutna skåp med luftning utåt. Dock kunna längre tid kvarliggande djupa ströbäddar av torvströ i försänkta spiltor, vilken anordning förordats såsom ej blott bekväm utan även nyttig för hovarna, bidraga till att hålla luften ren, om det ytliga lagret förnyas, då det blivit förorenat. Annars verka, de motsatsen.

Om luftväxling, se d. o.

Selkammare, avstängd i ett hörn av stallet eller i en spilta, blir gärna fuktig och bör alltid förses med egen ventilering. I dagligt bruk varande seldon far bättre av att hänga öppet i stallet än i fuktig selkammare. Eljest kan seltyget bra förvaras på foderskullen eller i vagnslidret. A. P—n.

Häststambok. I samband med införandet av den av staten anordnade premieringen av hästar anbefallde K. MajitdenVn 1872 Stuteri-överstyrelsen att upprätta en stambok för det rena fullblodet. Stambok för ädla hästar föres av Föreningen till den ädla hastavelns befrämjande.

Genom reglementet av den 23/n 1900 för den med statsmedel understödda hästpremieringen fastställdes grunder för länsstamböcker för hästar och bestämdes, att hushållningssällskap, som önskar få länsstambok. införd inom dess område, skall uppgöra förslag till sådan, vilket underställes Stuteriöverstyrelsen till fastställelse. Då förslaget fastställts, bestämmes ock en övergångstid av högst 10 år, efter vilken stamboken skall anses införd, och endast sådana hästar, som äro införda i densamma, kunna bliva föremål för premiering. I länsstambok skola hästar av varm- och kallblodiga raser föras i olika avdelningar. Berättigade till införande äro inom underdistriktet premierade hästar, nämligen hingstar från 3 år, som äga styrkt härstamning från sins emellan likartade föräldrar i minst 3 led, och fölston, som hava dylik härstamning i minst 2 led samt premierats med värdebokstav a, ab eller b. Under övergångstid kunna fordringarna på likartad härstamning minskas till 2 led för hingst och 1 för sto. Sammanslutning av hushållningssällskap eller förening kan få stambok upptagande blott 1 ras godkänd som grund för premiering. Länsstamböcker kunna även, efter fastställelse av överstyrelsen, uppläggas för en särskild av de nämnda raserna, om förening mellan hush.-sällskap eller förening, omfattande större avels-områden, så önskar. Sammanslutning av hush.-sällskap eller förening, omfattande större avels-område, kan erhålla understöd av statsmedel för upprättande och förande av stambok, som fastställts av Stuteriöverstyrelsen och upptager en enda av de premieringsbara raserna. Ansökan om dylikt understöd ingives till stuteriöverstyrelsen, som ock utövar kontroll över verksamheten. K. k. M/10 1913, med ändring n/3 1921.

Hävd. 1. H. betecknar det för produktionen mer eller mindre goda tillstånd, vari en jordegen-5"

dorn, i främsta rummet dess inägojord men även dess byggnader, hägnad, vägar m. m., underhållits. Jordens h. innebär väsentligen vidmakthållandet av dess fruktbarhet genom bearbetning, dikning, gödsling och övrig brukning. Genom dålig h. blir jorden utsugen, svårarbetad, ogräsfylld, och hennes fruktbarhet nedgår alltmer, vilket ej omedelbart utan blott småningom kan avhjälpas. I lagen gäller därför som grundsats skyldighet för brukare att väl hävda jorden.

För att trygga vidmakthållande av jordens goda hävd är i arrendelagarna intagna vissa bestämmelser, ss. förbud att bortföra gödsel och stråfoder (se Arrende: Hävd), och dessutom brukas att i arrendeavtal intaga en del ytterligare bestämmelser i detta syfte, ss. skyldighet att hålla visst antal djur, ej odla mognande säd flera år å rad (tve-, tre-säde) o. s. v.

2. Hävd betecknar även lång, oavbruten besittning av i god tro förvärvad egendom som grund för rättsskydd åt innehavet. Enligt K. f. 2a/4 1881 är 20-årig h. fastställd: »Har någon i god tro åtkommit fast egendom och den efter vunnen lagfart såsom ägare besuttit utan avbrott under 20 år, då må ej klander, som därefter på grund av äldre rätt instämmes, emot hävden gälla». Jfr Lagfart.

Häxkvast kallas å träd och buskar förekommande, i regel av parasitiska svampar framkallade missbildningar, bestående i en tät gyttring av merendels korta, upprättstående skott. På avstånd ha häxkvastar en viss likhet med skatbon, i synnerhet då träden äro avlövade. — De flesta häxkvastar framkallas av en grupp svampar, kallade Exoascus, på svenska stundom blåssvampar, emedan vissa av dem förorsaka blåslika uppsvällningar på blad av vissa växter. Mest omtalade äro häxkvastar på körsbärs- och plommonträd. På de förra orsakas h. av Exoascus cerasi Fuckel, på plommon- och krikonträd av E. insititice Sad. Då h. drager till sig vatten och näring från den »modergren», på vilken den uppstår, torkar denna snart i toppen. På häxkvastens grenar utvecklas bladen tidigare än på de friska grenarna, varigenom h. även på försommaren skarpt avsticker från den övriga kronan, men bladen å h. vissna också tidigare än å de friska grenarna och avfalla mitt i sommaren. Mera sällan utvecklas blommor å häxkvastar-na. Häxkvastar på körsbärsträd ha stark lukt av kumarin (se d. o.).

Svampens förökningsorgan, sporerna, bildas på bladen och smitta knopparna, å vilka bildas en svampvävnad (mycelium), som intränger i det skott, som utvecklas ur knoppen, men icke växer in i den »modergren», på vilken den smittade knoppen sitter. Häxkvastar kunna bliva flera år gamla, och stundom tilltaga de vid högre ålder i växtkraft. Häxkvastar å fruktträd böra snarast möjligt bortskäras, helst på våren före lövsprickningen, och även

sådana, som förekomma å vilda träd i trädgårdens närhet, böra borttagas.

Ä björk framkallas ej sällan h. av en svamp, närbesläktad med de båda ovan nämnda. Å berberis förekomma häxkvastar, som orsakas av en rostsvamp. Denna, som uppträder redan under maj månad, är en annan art än den, som framkallar svartrost (se Rostsvamp). Även gallkvalster kunna förorsaka h.-bildningar, t. ex. på björk och hassel. E. H—g.

Hö beredes av friskt gräs och annat grön-skördat foder för att med minsta möjliga förlust av näringsinnehåll överföra dem i så torrt skick, att de kunna förvaras utan att undergå jäsning, mögling eller andra värdeminskande omsättningar.

Hötillgång. I äldre tid skördades hö uteslutande å naturliga gräsmarker, men med dessas fortgående uppodling till åker har den minskade tillgången på ängshö i viss mån ersatts genom höodling å denna. Med stigande intensitet i lantbruket har dock vanligen vallodlingen åter inskränkts för ökad sädes- och rotfruktsodling, under det att å andra sidan odling av grönfoder utsträckts, delvis, särskilt i Norrland, för beredning av hö. — Hötill-gången växlar därför mycket; den är jämförelsevis ringa i de intensivt odlade delarna av Syd-Sverige, men störst i de ängsrikare landsdelarna, särdeles i Norrland; enligt kontrollföreningarnas redogörelser utgör höet i Malmöhus län omkring io, i Uppland 16—17, i Gästrikland omkring 30 och i övre Norrland ända till 50 % av kornas utfodring.

Höprocent. Förhållandet mellan det gröna fodrets och det torkade höets mängd beror av värderas vattenhalt; vanligen växlar utbytet av hö med den vid god bärgning vanliga vattenhalten, 16—17 %, mellan 20 och 25 % av det friska fodrets vikt; sent skördat gräs kan dock lämna betydligt högre höprocent.

Näringshalt och fodervärde växlar med:

1. Växtslaget. Baljväxterna äro rika på äggvita och askbeståndsdelar men hava lägre halt av kvävefria extraktämnen och växttråd än gräs. Andra bladrika örter ha i allmänhet högre halt av kvävefria extraktämnen men lägre av växttråd. Starr liknar till sin kemiska sammansättning gräs men är, särdeles i utvuxet tillstånd, hårdare och smaklösare. Andra halvgräs, ss. tåg, säv och dun, äro i detta avseende än sämre, och myrhö, vari de ingå i större mängd, står därför mycket lågt i näringsvärde. I vanligt vall- och ängshö är huvudsakligen mängdförhållandet mellan baljväxter och gräs avgörande för skillnaden i höets egenskaper och värde, ss. ock synes av nedan anförda medeltal för olika höslag.

2. Klimat. I stort sett har hö i norra Sverige högre näringsvärde än i sydligare landsdelar. Detta tillskrives delvis det ihållande solljuset men torde även bero därpå, att väx-51?

terna i Norrland till stor del ej nå sådan mognad som söderut (jfr nedan Skördetid), samt därpå att norrlandshöet oftast härrör från ängar och gamla vallar, som äro rikare på bladiga örter.

3. Jordmån. Näringsrik jordmån med måttlig fuktighet lämnar ett näringsrikare och smakligare foder, hårdvallshö, än å mager och i synnerhet å sank mark skördat sidvallshö. Särskilt giver kalkrik jord på såväl protein som mineralämnen rik och smaklig växtlighet. Vid stark torka bliva växterna fattiga på dessa ämnen. Kväverik jord alstrar groft foder men med hög halt av kvävehaltiga ämnen, varav en stor del "dock utgöres av amider. Om jorden är våt och fattig på mineralämnen, ss. mossjord, blir fodret sträft, smaklöst och fattigt på de för djuren, särskilt för benbildningen viktiga mineralämnena. Genom tillförsel av fosforsyra, kali och kalk kan dock mosshös näringsvärde förbättras, så att det i näringshalt blir jämngott med hårdvallshö. Som exempel på inverkan av jordens näringshalt och fuktighet på höets sammansättning anföras följande danska analystal å hö:

' -j i j Torrlagd Icke torr-

I gödslad j i j

jord ^0rd la2d

Vatten..... 16.00 16.00 16.00

Aska...... 8.20 7.49 6.63 I

Protein..... 14.83 IO.70 8.28 I

Fett...... 2.80 3.41 2.77

Kvävefria extr.ämn. 38.22 14.90 10.22 j

I Växttråd . . . . | 19.74 | 47-5Q | 56.10 |

4. Skördetid. I ungt tillstånd äro växterna näringsrikast, hava hög halt av protein och aska men låg av växttråd och äro därför lättsmälta. Senare, i synnerhet från blomningen, ökas växttrådshalten och avtager halten av smältbara ämnen, särskilt av protein, varjämte fodret blir alltmer sträft och mindre smakligt. Största mängd av smältbar näring samt det äggviterikaste och smakligaste fodret fås därför, då det skördas vid full blomning. Enligt en dansk försöksserie gav 100 kg. klö* ver hö, skördat i början de blomning, 7.4 kg. mera mjölk eller 4.2 kg. större tillväxt hos kvigor än lika mängd avblommat klöverhö. Smältbarheten av de kvävehaltiga ämnena var i förra fallet 7.34 % mot 4.92 % i det senare (95:te Beretn. fr. det landökonom. For-sögslaboratorium). — Den större mängd hö, som skörd först efter slutad blomning synes medföra, är till större delen skenbar, beroende på att höet blivit hårt, så att det packar sig mindre i lasset, stacken eller ladan.

5. Slåtter. Bärgningen. Under bärgningen är fodret utsatt för avsevärda för-

luster. Sådan uppstår genom andningen och därmed följande förbränning av kolhydrat, som fortgår så länge cellerna bibehålla sig levande, och som endast i de för solljuset utsatta delarne motvägas genom assimilationen (nybildning av organiska ämnen). Det stundom framställda antagandet, att slåtter på kvällen skulle giva det näringsrikaste fodret, emedan assimilationen ägt rum under dagen men upphör under natten, är ej riktigt, emedan assimilation äger rum även i det avslagna fodrets levande celler, och sålunda det på kvällen slagna fodret förlorar kolhydrat genom andning under påföljande natt, och det på morgonen slagna vinner ökad näringshalt genom nybildning under följande dag. Slåttertiden på dagen har således ringa inflytande, men däremot är det önskvärt, att det slagna fodret snarast möjligt uttorkas så mycket, att växtcellerna dö och alla näringsförstörande omsättningar upphöra. Dessa hava överhanden i de delar av det avslagna fodret, som icke nås av direkt solljus, och sålunda mer, ju mer det ligger i tjocka lager. — Än mer betydande äro de förluster, som förorsakas av de jäsningar, som åtfölja höberedningen. Redan den svettning, som hö undergår, är förenad med sönderdelning av näringsämnen och än mer så den starkare jäsning, som inträder, då hö sammanpackas i fuktigt eller halvtorrt skick samt mögling i fodermassan inträder. Likaså verkar regn nedsättande på höets näringsvärde; då detta håller sig fuktigt länge, fortsättes andningsförlusten under längre tid och befordras sönderdelningen genom bakterier och mögelsvampar, varjämte regnet direkt uttvättar ur de döda (men ej ur de ännu levande) cellerna såväl näringsämnen som smakämnen, varför det urregnade höet blir näringsfattigt och smaklöst. Slutligen förlorar höet näring vid bärgningen genom avsmulning av blad och blommor.

Bärgningssätt. För att så mycket som möjligt undgå dessa förluster bör bärgningen ske så, att fodret med minsta möjliga hantering hastigt torkar, så att det kan hopläggas i stack eller hus utan att taga hetta. Detta kan vid vanlig grönhöberedning i torrt väder ske ungefär lika bra genom vålmning som hässjning. Det avslagna höet bör vid sådant väder lämnas på slag, tills det blivit halvtorrt, så att växtcellernas andning upphört. Då det härvid är utsatt för att skadas av regn, bjuder försiktigheten att icke på en gång slå av mera, än man på kort tid kan hopsätta. Vid vålmning sökte man förr i regel befordra torkningen genom att snart, vanligen dagen efter slåttern, riva eller vända höet med räfsa eller hövändare. Detta är önskvärt, i synnerhet efter slåtter med lie, då gräset faller i tjocka strängar. Snart efter vändningen brukade höet hopläggas i smärre vålmar, som ofta, sedan det råkat i svettning, inom några fåH

c~

513

dagar, slogos i sär och hopsattas i större vålmar, i vilka det kunde stå rätt väl mot väta. Vändningen av hö bör ske, medan det ännu är vekt, ty sedan det blivit halvtorrt, blir avsmulningen av de finare delarna starkt ökad. Dels för att minska denna förlust, dels på grund av brist på arbetskraft gives numera ofta, i vackert väder och om höet ej är för tjockt, ingen annan vändning eller luftning av det på slag liggande höet än den luckring av detsamma, som sker vid dess sammanförande med hästräfsa i strängar, vilka sedan direkt hopföras till vålmar. Likaså besparas vanligen omsättningen av vålmarna, och undvikes den därmed förenade avsmulningen och risken för regn på höet, innan det hinner att åter hopsättas, genom att omedelbart, så fort det nått nödig torrhet, hopsätta det i stora vålmar, varje på intill 1/2 lass, vilka, om ej höet hoplagts för fuktigt, kunna lämnas orörda, tills höet skall inköras, då de vändas och utbredas för att torka i botten några timmar. Det i strängar hoprafsade höet sammanfördes förr ofta med en av två hästar dragen h ö b o m eller högrind till vålmar, men numera göres detta vknligen med en släpräfsa, i vilket senare fall höet kommer att ligga jämnare och vålmen blir mindre lätt genomtränglig för regn. Vid hässjning, som är avgjort fördelaktigare i regnigt vä,der, bör gräset helst få torka något, liggande på slag eller i strängar, för att kunna Uppläggas tjockare på hässjan, varigenom denna står bättre mot oväder och hässjevirke sparas, men i ostadigt väder kan det på stånghässjor uppsättas t. o. m. alldeles friskt, dock i tunnare lager, och därigenom skyddas från urlakning genom regnet. På linhässjor, där fodret packar sig mera, medför hässjning i vått skick lätt dess mögling. Till hässjan sammanköres höet i Norrland vanligen på hösläd ar.

I sydligare länder brukas att hoplägga fodret, medan det ännu är mindre väl torrt, i stack i tunna lager, som väl hoptrampas, för att det sedan skall taga hetta, varigenom det blir brunt och får en starkt aromatisk lukt. Om hettan blir så stark, att sj älvantändning kan befaras, rives det isär samt omstackas eller inköres i hus, sedan det svalnat. Dylikt brunhö är mycket begärligt för kreaturen, men den starka jäsningen är förbunden med stor förlust av näring, och hopsättningen är vansklig i regnigt väder, då det är alltför fuktigt vid stackningen, och regn kan hindra ut-rivningen, om självantändning hotar. Än mer gäller detta beredning av s. k. b r ä n n h ö, varvid fodret stäckas, innan det är ens halvtorrt, i stackar, som äro beräknade att inom några dagar taga så stark hetta, att de måste slås isär. Om fodrets beredning till press- eller surfoder, se d. o.

Förvaring. Under förutsättning, att höet är väl torrt före inkörningen och skyddas

'$'$ — 213320. Lantmannens uppslagsbok.

för väta, kan det förvaras längre tid utan synnerlig förändring, om än smältbarheten alltid nedgår något vid lång förvaring. För att motverka dess självupphettning, om det ej skulle vara fullt ladtorrt (15—17 % fuktighet), bör vid inläggningen inströs koksalt (groft »hösalt»), omkring 1 kappe per lass = 1 kg. per 100 kg. hö. Detta motverkar den minskning i smaklighet, som plägar inträda vid längre tids förvaring. I ladrum rymmer 1 m3. allt efter sammanpressningen 50—100, i stack omkring 100 kg. vallhö; handpressade bålar väga omkring 150, maskinpressade intill 250 kg. per m3.

Ett väl berett hö är ett synnerligen gott och hälsosamt foder för hästar och idisslare. Det är på grund av sin hälsosamhet och sin höga halt av äggviteartade ämnen och askbeståndsdelar särdeles värdefullt för ungdjur, dock med undantag av fräken- och starrhö, vilka trots sin höga halt av askbeståndsdelar äro fattiga på de benbildande ämnena, kalk och fosforsyra, Hö giver upphov till en fast träck och utfodras därför lämpligen tillsammans med andra, något lösande fodermedel, ss. olika slag av saftigt foder, och å andra sidan om djureli bliva för lösa, är ökad högiva ett gott medel att återställa en god matsmältning. De kväverikaste höslagen, av klöver och lucern samt grön-foderhö av vicker och ärter, passa bäst för högmjölkande kor. Gräshö, särskilt av timotej , passar mer för hästar och är mycket begärligt för dessa samt inverkar bättre än balj-växthö på deras ömtåliga matsmältning. Sid-vallshö är mindre mjölkdrivande än hårdvallshö men användes hellre åt nötboskap än för hästar och får. Hö från yngre vallar är i allmänhet näringsrikare än sådant från äldre vallar, emedan jorden i de förra är i bättre gödselkraft, men oftast än mer på grund av större halt av klöver. De äggviterikaste hö-slagen (se omstående tab.) innehålla tillräckligt äggviteämnen för även högmjölkande kor, de äggvitefattigare blott för göddjur och dragare, men i allmänhet får hö utgöra blott en mindre del av utfodringen, dels till följd av ringa hö tillgång, dels vid starkare utfodring, för att utfodringen medelst kraftfoder skall få en tillräcklig mängd näring inom en lämpligt stor volym. Av det senare skälet bör den dagliga hömängden åt högmjölkande kor ej överstiga 8—12 kg., varemot hästar i Norrland, där hötillgången är riklig, vid strängt arbete ofta erhålla ända till 15 kg. per dag. Försök ha visat, att höets äggvita är fullt likvärdig med oljekakors och t. o. m. medför något högre fetthalt i mjölken, samt att hö således kan göra kraftfoder onödigt, om äggvitehalten är så hög, att djuren få tillräcklig mängd därav i den fodermängd de kunna förtära. (Se Centralanstaltens Meddel. N:o 206.) Då, såsom vanligt är, hötillgången är mindre riklig, är en noggrann hushållning därmed önskvärd, för att514

Fodervärdet hos hö av olika slag är enl. Nils Hansson i medeltal:

Smältbara näringsämnen % Aska % Äggvita gr. pr f.enh. F.enh. pr 100 kg. Kg. pr f.enh.

Äggvita Amider Fett Kvävefria extr. Växt-tråd 5-5 3-o 1-7 26.0 II.3 6.0 121 45.2 2.2

Gräsbl. klöverhö . . 4.2 i-5 1.1 25-3 12.4 5-7 IO5 40.8 2-5

3-o I.o 1.2 27.0 14.2 4.8 75 40.1 2-5

Norrländskt vallhö . 4-o 1.2 I.o 27.8 I2.o 5.0 92 42.9 2.3

; Lucern, blomm. . . . 6.2 3-5 1.2 18.1 13.2 8.0 155 39-7 2-'5

Ängshö, sydsvenskt . 4.2 1-3 I.o 24.3 15-5 6.0 105 40.7 2-5

» norrländskt . . 3-7 1-3 I.o 28.3 I3-I 5.6 81 46.6 2.2

Starrhö, sydsvenskt . 3-o 0.8 0.8 21.6 15.0 6.3 90 33-3 3-o

» norrländskt . 4-5 0.8 0.7 26.5 IO.5 4-5 "3 40.6 2.5

I Fräkenhö..... 6.8 1-9 0.6 25.5 7-9 14.1 170 40.2 2.5

Grönfoderhö av:

Vicker o. ärter vid tidig skörd 10.9 4-5 1.4 18.8 11.7 8.6 240 45-4 2.2

Vicker o. ärter i full 6.6 2.8 1.4 20.2 12.7 7.6 165 39-7 2.5

VickeThavre, full blom 4-5 1.7 1.2 20.6 14.il 8.6 122 36.6 2.7

Havre » > 4.0 1-7 1.2 23-9 15-5 5-9 100 41.1 2.5 i

i Havre med halvt utbildad kärna . . . 2.8 1-3 O.6 22.0 17.0 5-3 81 34-5 2.9

det må kunna ingå i utfodringen under hela vintern. Det bör i sådant fall främst givas åt de djur, vilka hava mest behov därav och betala det bäst. Detta är jämte mjölkkor och hästar särskilt ungdjuren, på grund av höets halt av benbildande ämnen och troligen även av le-citin och vitaminer (se d. o.). Ju mer kreaturen i kraft- och saftfoder få tillgång på lättsmälta näringsämnen, desto lättare kan högivan minskas och delvis ersättas med halm. (N. H.) H. J.Dft. Höbakterier. En grupp av stavformiga, aeroba, sporbildande bakterier, som äro allmänt utbredda i naturen, särskilt på gräs och plantor. Vid dessas torkning (höberedning) fortleva de i form av sporer, vilka äro ytterst motståndskraftiga mot intorkning, upphettning o. s. v. Genom fodret inkomma de i mjölken, som därigenom, särskilt vid närvaro av större mängder "höbakterier, är mycket svår att fullständigt sterilisera. Till denna grupp hörande bakterier äro kraftiga äggvitespjälkare. Gruppens typiska representant är Bac. subtilis. Andra viktigare hithörande arter äro potatis-

bacillen, Bac. vulgatus samt Bac. mesentericus. Jfr Mjölkbakterier. Chr. Barthel.

Höbom, ett förr brukligt men numera bortlagt redskap, bestående av en bom, med vilken, förspänd med en häst i vardera änden, det strängade höet sammansläpades till vålmar. Se Hö, Höberedning.

Höbuk. Se Buk. Hängbuk.

Höbärgning. Se Hö.

Höfrö. Härmed brukade förr betecknas det frö, som på skullar och i lador utfaller ur sent skördat hö och som plägade tillvaratagas för att användas till utsäde. Som sådant är det synnerligen underhaltigt, emedan de fullgoda frön det innehåller äro starkt uppblandade med omogna frön, ogräsfrö och allehanda föroreningar. Med svenskt h. betecknade Linné sandlucern (se Lucern).

Höft. Se Kors.

Höftben. Se, Skelett.

Högaffel. I äldre tid användes hötjugor av trä, gjorda av en förgrenad trästam, samt hemmagjorda högafflar av smidesjärn på träskaft. Numera äro dessa fullständigt undan- Si5

trängda av efter amerikansk modell fabriksmässigt förfärdigade. En dylik h. har 2—3 omkring 30 cm. långa, i genomskärning vanligen ovala klor av stål samt ett omkring 2 m. långt skaft av segt trä, vanligen ask. Tack vare både skaftets och järngaffels smäckra dimensioner förena dylika gafflar en liten vikt, omkr. 1.5 kg., med stor hållfasthet.

Högdjur, en förr inom jakt väsendet brukad beteckning för de villebråd, vara jakten var konungen och frälsemännen förbehållen. I Sverige hörde hit älg, hjort och rådjur. Sedan detta privilegium bortfallit, har benämningen kommit ur bruk.

Högrind, ett förr i Sverige brukligt men numera bortlagt redskap för höets sammanförande från sträng till vålmar. Det utgjordes av en grind, som förspänd i båda ändar tvärs för strängen kördes längs denna, släpande höet framför sig. Jfr Hö, Höberedning, Höbom.

Högskog. Se Skogsbrukssätt.

Högvalta. Se Flottning.

Höhäck. Se Fårhus, Häststall.

Höjdmätning eller bestämning av höjdskillnad mellan punkter på jordytan. 1. Vid lantmäteri utföres h. efter följande olika metoder:

a. Avvägning är den vanligaste metoden och ger de noggrannaste resultaten. Se Avvägning.

b. Trigonometrisk h. tillgår sålunda: Ett vinkelmätningsinstrument uppställes på känd stativhöj d, p, över punkten A, vars höjd antages vara — Ha. Punkten B, vars höjd, Hb, sökes, insyftas, och man avläser med instrumentets hjälp vinkeln v över instrumentets horisont. Det horisontala avståndet AB antages vara känt och lika med s.

Trigonometrisk höjdmätning.

Punkten Brs höjd över A blir då: p-f-s tang. v och dess verkliga höjd: Hb = Ha + p + s. tang. v.

Ligger vinkeln under instrumentets horisont, blir formeln: Hb = Ha + p — s. tang. v.

c. Fysikalisk h., som med fördel kan användas i trakter med mycket stora höjdskillnader, utföres med barometer eller annat lufttrycksmätande instrument och grundar sig på det kända förhållandet, att lufttrycket avtager med höjden över havet. Detta avtagande utgör blott omkring 1 mm. kvicksilver i lufttryck per um. stigning i höjd över havet,

varför man på denna väg ej kan erhålla resultat, som i noggrannhet mäta sig med dem, som föregående metoder lämna. John Svärdson.

2. Vid uppmätning av träds höjd begagnas vid skogsskötseln vanligen följande instrument:

a. T. Christens höjdmätare består av en linjal med 2 hak på 30 cm. avstånd och graderad mellan dessa med höjdsiffror,

i

il

Christens höjdmätare.

avpassade för mätning med en stång av viss längd (4 1. 5 m.). En sådan stång reses mot trädstammen, och stående på ett godtyckligt avstånd från trädet håller man mätlinjalen lodrätt på sådant avstånd från ögat, att vid syftning mot trädet dettas topp och rot inpassas i övre och undre haken, samt avläser siffran, där en syftlinje till stångens övre ände skär linjalen. Denna siffra angiver trädets höjd im.

II v.

Höjdmätning med Christens instrument.5i6

1 b. En linjal (t. ex. av trä) utan annan gradering än en linje på1/10 av avståndet mellan de båda haken kan även användas. Vid syftning på sätt förut angivits på trädets topp och rot faller syftlinjen genom 1/10 linjen på en punkt av trädet, som ligger på Vio av dess höjd, och denna punkts höjd över marken uppmätes direkt.

c. Ett rektangulärt mätbräde. inrutat med linjer, som gå parallellt med brädets kanter och skära varandra i räta vinklar på noggrant lika avstånd; linjerna äro numrerade 5, i o, 15, 20 o. s. v. Vid rutnätets o-punkt upphänges ett lodsnöre.

Mätaren ställer sig på ett jämnt 5-tal meters avstånd från trädet, helst ungefär motsvarande trädets höjd, och syftar efter brädets överkant först mot dess topp och sedan mot dess bas och antecknar storleken av de avskärningar, som lodsnöret gör å den med överkanten jämnlöpande linjen, vars siffra motsvarar avståndet

ss. harar, duvor, rapphöns, änder, skogsfågel och tamhöns, varför han anses som vår skadligaste rovfågel. Bästa sättet att skjuta honom är att vakta på honom vid boet eller något av

s ff* fe ant

I 'fO 30 20 70 O 10 20 2 0 Vo 1

\ I 1

1 i 0 , t -\" 1 tf 0 \ i ' l; 15 a n / \ L 0 v

Mätbräde för höjdmätning.

från trädet i meter. I fig. utgöra dessa avvikelser 17 och 3, och höjden blir då summan därav = 20.

Hök, Astur, rovfågelssläkte, som har näbbens överkäke å ömse sidor försedd med en bred, avrundad och skarpkantad flik, motsvarande falkarnas tandutskott. Stjärten är lång, räcker med 2/3 nedom de hoplagda vingarna.

Du v- 1. hönshöken, A. palumbarius L., är en ståtlig och kraftigt byggd fågel, ovan blågrå (hanen) eller brunaktig (honan och ungfåglarna), under vit med mörka vågiga tvärlinjer, som hos ungfåglarna ersättas av långsgående fläckar. Spridd över hela landet, så långt barrskog växer. Ungfåglarna flytta bort över vintern, under det att äldre individer stanna kvar året om. Sitt bo bygger han i tät skog i kronan av större barrträd, och lägger 3—4 ljust blågröna, vanligen ofläckade ä,gg. Dunungarna nästan rent vita. Duvhöken är en djärv och skicklig fångare och väljer med förkärlek sitt byte bland för människan värdefulla djur,

Näbb av duvhök.

honom slaget byte. Skjutas båda de gamla fåglarna bort under den tid, då de hava ungar, bjuder vanlig mänsklighet att döda även dessa och icke lämna dem att svälta ihjäl. H. fångas även med hökburar, snaror och saxar: Se Dj ur-fångst.

Sparvhöken, A. nisus L., är drygt 1/.i mindre än duvhöken, vilken han mycket liknar så i färgteckning som i utseende i övrigt. Han torde vara den vanligaste av alla våra rovfåglar och häckar över hela landet. Han fångar byte såväl i flykten som på marken och lever huvudsakligen av småfåglar men även av ungar av jaktbart vilt. Han måste alltså räknas som en skadlig fågel men gör även en viss nytta som gråsparvarnas speciella tuktomästare. Om k ärr hö k, se d. o. T. H—1.

Hökar räknas i gällande jaktlag som skadedjur och jakten å dem är i huvudsak fri. Se Jaktlagstiftning.

Hölyftare. Se Lassningsapparat.

Hömjölke. Se Mjölkört.

Höns. Tamhönsen, Gallus domesticus L., tillhöra hönsfåglarnas ordning, Gallinœ, och fasanfamiljen, Phasianidœ. De utmärka sig från närstående släkten genom sin takformiga stjärt och köttiga kam.

Tamhönsen anses härstamma från de i Indien ännu vilt levande Bankivahönsen och höllos där som husdjur åtminstone 1,000 år f. Kr. De synas i allmänhet hava blivit husdjur hos de särskilda folkslagen tämligen sent; i europeiska fornlämningar finnas ben av dem först från bronsåldern. De hava emellertid funnits hos alla kulturfolk vid den historiska tidens början. I allmänhet spela de en viss roll i folkens religiösa föreställningar (se Fjäderfä). Allt sedan äldsta tid har hönsskötsel allmänt förekommit vid lantgårdarna, om än i allmänhet blott i mindre utsträckning, och först under senaste århundradet har större omsorg5i7

ägnats deras avel och denna fått större ekonomisk betydelse.

I Sverige var denna avel i hög grad försummad till efter mitten på 1800-talet. Vid denna tid tog den redan tidigare,började införseln av utländska hönsraser allt större omfattning, så att den inhemska stammen — om någon

Brahmaputratupp.

sådan av mer enhetlig beskaffenhet annat än beträffande småvuxenhet och köttfattigdom funnits — snart företedde en brokig blandning. På 1850-talet utgjordes de raser, som införts, av vitkindade spanska, holländska tofs- och purrhöns samt Cochin-chinahöns, en ny, engelsk ras, som till en

Brahmaputrahöna.

tid värderades högt för sin storvuxénhet och köttighet, men småningom fick vika för den även från England införda Brahmaputra-rasen, som var ungefär lika storvuxen men

avgjort överlägsen i varpning. Föga senare började paduanare och hamburgare att införas. Först på 1880-talet vidtog ett mer allmänt intresse och kraftigt arbete för h.-avelns höjande, vilket visade sig genom fjä-derfäavelsföreningars bildande, spridning av facklitteratur, anläggande av »hönserier», från vilka avelsägg spredos av de då moderna utländska raserna (företrädesvis M i n o r k a, Leghorn, Langshan, Wyandotte och Orpington, se d. o.). Intresset för hönsskötsel, som förut funnits huvudsakligen vid herrgårdarne, trängde nu ned i lantbrukarnes vida kretsar, särdeles i södra Sverige, där den nu började få större ekonomisk betydelse, i det att en regelbunden avsättning av ägg till andra delar av landet och småningom även till utlandet framväxte. Av de nämnda raserna hava vit Leghorn blivit alltmer förhärskande och vid sidan av densamma den från Förenta staterna införda Plymouth-Rock-rasen. H.-skötselns framsteg visas blott föga av de mycket ovissa statistiska siffrorna för djurantalet, vilka började offentliggöras först år 1917, då antalet angavs till 6,035,000 och år 1919 till 4.828,899 djur.

Då äggen till allra största delen användas inom landet, giva även de statistiska siffrorna för in- och utförsel av dessa ett mycket ofullständigt uttryck för utvecklingen:

1890 1895 1900 1905 1910 1915 1920

Införsel Utförsel

1000 st. IOOO St.

1,948 16,049^

8,130 14,728

63,770 2,901,

69,203 32,027,

67,661 41,516 81,631

26,028 9,799

H. J. Dft.

Exteriör. De många olika rasformer, som existera, äro resultat dels av naturliga förhållanden, dels av en långt driven sportavel, därvid korsning i stor utsträckning ägt rum. Endast ett jämförelsevis litet antal av de nu använda hönsraserna kunna därför sägas vara fullkomligt rena, under det att flertalet av dem uppkommit genom korsning under en längre eller kortare tid tillbaka, varefter sedermera renavel bedrivits. Dessutom har idealet för varje särskild ras under tiderna ofta förändrats rätt mycket, varigenom rasen varit stadd i en långsamt gående utveckling mot dess nuvarande typ. Inom dessa sammansatta raser förekommer allt emellanåt sönderfall av rasen med bakslag. Om man vill bibehålla rasen vid dess numera fastställda egenskaper, den s. k. standard, få naturligtvis dylika från denna avvikande typer icke användas till avel. Dessutom5*8

förekomma otaliga blandningar av alla möjliga raser. Dessa sakna naturligtvis i regel pålitlig nedärvningsförmåga och därför också avels-värde. Standard hos hönsen är byggd på bedömande av deras kroppsdelar och yttre utseende och vid bedömande av ett djurs överensstämmelse med standard bör man noggrant skärskåda varje olika kroppsdel för sig såväl som dessas samstämmighet sinsemellan, vartill komma storlek, värpningsförmåga m. m.

Enkelkam. i Kamrot. 2 Taggar. 3 Bakparti.

Kammen är synnerligen varierande hos olika raser. Enkelkam består av ett enkelt blad, mer eller mindre försett med taggar. Den skall i varje fall hos handjuret vara jämn och fullkomligt upprätt, under det att den stundom hos hondjuret får vara hängande nedåt sidan. Antalet taggar, dessas regelbundenhet, liksom även den bakre taggens, det s. k. bakpartiets form och läge spelar en roll vid bedömningen. Ofta förekommande fel är, att kammen är hängande, att den har kluvet bakparti eller att den är försedd med oregelbundna, avgrenade taggar. Stundom förekomma även kluvna eller bitaggar. Roskam är platt utbredd

Roskam. 2 Vårtliknande upphöjningar. 3 Spik.

över hjässan, klädd med vårtliknande upphöjningar och slutar mot nacken i en s. k. »spik» eller utdraget parti. Ä r t k a m utgör ett

mellanting mellan ros- och enkelkam och är vanligen uppdelad i tre enkla mycket låga, jämnlöpande kamblad, av vilka det mellersta vanligen är något högre. I övrigt förekomma avarter av dessa tre huvuddelar, såsom horn-formad kam, som övergår i två något åt sidorna riktade hornformade spetsar och vanligen är förenad med s. k. luva, en fjäderbuske av smala, böjliga, bakåt och åt sidorna riktade nedhängande fjädrar. Ansiktet kan vara av något olika form samt färgen röd eller vit. öronskivor och haklappar ha hos de olika raserna växlande form och storlek. Näbbens färg kan vara skifferfärgad, svart, rent gul o. s. v. Halsen är i de flesta fall klädd med en s. k. h a 1 s k r a g e, bestående av tegelformigt över varandra liggande smala fjädrar, täckande över gränsen till bröst- och ryggpartiet. Ofta är just halskragens färg, t. ex. hos ljus Brahma, olika mot bröstets och ryggens färg. Ryggen, vars övre parti även kallas sadel, och bröstet kunna växla på för raserna utmärkande sätt. Hos en del djur är sadeln nästan bågformigt uppåtböjd, hos andra företer den en jämn, regelbundet nedsänkt linje. Hos vissa raser

lutar sadellinjen bakåt mot stjärten, och detta är vanligen fallet hos de lättare raserna, under det att åter hos många tyngre raser lägsta punkten på sadeln ligger framåt halsen. Sadeln är täckt med s. k. sadelfjädrar, långa, mörka, glänsande fjädrar, stundom endast förekommande hos tuppen, vilka fjädrar breda ut sig ned mot ryggen, åt sidorna och mot stjärten. Vingarna ha dels kraftiga s. k. flygfjädrar, vilka delas i yttre och inre, dels också täckfjädrar. S t j ärten består hos de flesta raser dels av styva s. k. styrfjädrar, dels av hos tuppen bågformigt böjda stjärtfjädrar. Stjärtfjädrarnas storlek och stjärtens vinkelställning mot ryggen äro vanliga rastecken. Benen förete också för de skilda raserna karakteristiska former. Hos många äro benen glatta, fria från fjädrar och täckta med tegelliknande, på varandra liggande hornfjäll av för raserna karakteristisk färg. Hos andra raser äro benen bevuxna med fjädrar, och hos vissa sträcker

Ärt kam.519

apspifii

Grårandig Plymouth rock (tupp).

Grårandig Plymouth rock (höna).

Svart Langshan (tupp).

Svart Langshan (höna).

Guld Wyandotte (tupp).

Gul Orpington (tupp). 520

Vit Leghorn (tupp).

Vit - Leghorn (höna).

sQwrtllihSR

Röd Rhode Island (tupp).

Brun Leghorn (tupp).

Brun Leghorn (höna).521

sig fjäderbeklädnaden ända ned på tårna. Den del, som oegentligt nog kallas ben, riktigare benämnd tars, bär även sporrarna, hornartade utväxter, i regel större hos handjuren och utväxande längre med djurets ålder.

Standard föreskriver även viss vikt för skilda raser, för han- och hondjur, äldre och yngre. Ett korrekt djur får icke understiga standardvikt, men å andra sidan är en alltför ensidigt utöver standard gående storlek icl^e att- föredraga, då den som onaturlig för rasen ofta medför mindre god förärvning. Onaturligt stora djur ha dessutom ringa värpförmåga.

Raser. Hönsraserna, grupperas i vår svenska standard efter deras geografiska uppkomst i asiatiska raser, medelhavsraser, amerikanska raser, engelska raser, franska raser och tyska raser. Till de asiatiska raserna höra Brahma, Cochin, Langshan * samt indiska Stridshöns (Indian Game). Medelhavsraserna omfatta Leghorn, Minorka, Vitkindade svarta spanska höns samt Blåa andalusier. Ameri-, kanska raserna omfatta Plymouth rock,

k/A Wyandotte samt till sist röd Rhode" Island.

f /vTill engelska raserna hör Orpington. Bland

k./*franska raser märkas Houdan samt Faverolle.

L {f Av tyska raser omfattar vår svenska standard endast de s. k. Hamburgarna.^ De flesta av dessa raser finnas i olika färgvarieteter. Utom ovan uppräknade raser finnas ett otal dylika, vilka dock äro av mindre, ofta lokal betydelse och därför icke upptagits i den svenska standarden. Om de viktigaste rasernas egenskaper, se under deras namn.

Avel. En framgångsrik hönsavel förutsätter samma grunder som för avel av våra större husdjur. Att hoppas på att i längden uppdraga goda värphöns utan att taga hänsyn till ras, härstamning e. dyl. är sålunda icke möjligt. Enda framkomliga vägen är säkerligen i längden att idka renavel av en viss, bestämd ras, vars inneboende egenskaper man så småningom genom lämpligt urval och genom bloduppfriskning från andra stammar söker tillvarataga och förbättra. Undantagsvis användes korsning för erhållande av bruksdjur. Korsning av goda lättare och tyngre raser kan lämna bruksdjur, som förena god varpning och köttansättning. Men korsningen bör användas blott i ett släktled och avelsdjur tagas blott av ren ras. Man bör sålunda klargöra för sig, vilken ras man önskar odla, och välja denna med hänsyn dels till de lokala förhållandena, dels till det mål, man satt sig för ögonen. I varje fall bör väljas en fullt härdig och för förhållandena passande ras, som kan väntas trivas utan att urarta, och helst en ras, som är tämligen spridd i vårt eget land, så att bloduppfriskning från andra stammar icke möter alltför stora svårigheter. Vidare bör man avgöra, huruvida man önskar en starkt värpande ras med mindre hänsyn till djurens lämplighet till slaktdjur, eller om man

vill lägga an på slaktdjur, så att äggproduktionen mera blir en bisak, eller önskar välja en ras, hos vilken en ordinär äggproduktion är förenad med jämförelsevis god lättgöddhet. Det första, en utpräglad äggproduktion, torde huvudsakligen lämpa sig för större hönserier, vilka lägga an på äggförsäljning i stort. Uppfödning med i främsta hand gödning och slaktdjursförsäljning som huvudändamål torde i vårt land vara jämförelsevis sällsynt, och med den ringa efterfrågan på verkligt prima slaktdjur, som här råder, torde den icke heller i allmänhet kunna vara ekonomiskt bärkraftig. Den tredje riktningen, blandad ägg- och köttproduktion, torde vara den, som lämpar sig för flertalet mindre odlare, vilka, samtidigt som de önska ägg för eget hushåll och vid tillgång därtill även för försäljning, önska hålla djur, vilka antingen utan eller med jämförelsevis ringa gödning äro lämpliga för det egna hushållet. I första fallet, ren äggproduktion,, bör man som regel välja någon av de lättare raserna, och här står utan tvivel Leghorn som den för svenska förhållanden lämpligaste rasen. Även de spanska raserna äro goda äggläggare men i regel väl ömtåliga för klimatiskt mindre gynnade förhållanden. Bland gödraserna må i första hand nämnas indiska stridshöns, vilka äro de yppersta, då det gäller produktion av poularder och kapuner. Även Faverollehönsen liksom Houdanhönsen äro kanske övervägande lämpliga för köttproduktion, ehuru deras ägg-läggning dock icke är så föraktlig. Båda raserna lämna ett utmärkt kött på göddjuren. För avel åter av hushållsdjur torde i vårt land böra föredragas Plymouth rock, Wyandotte, röd Rhode Island samt särskilt för sydligare Sverige måhända gul Orpington. Samtliga dessa raser äro väl spridda i vårt land, och det möter numera icke någon svårighet att skaffa sig avelsdjur av dem. Vilken färgvarietet man väljer, kan vara tämligen likgiltig. Överhuvud taget äro ju enfärgade djur lättast att odla typiska, men av vissa raser, t. ex. Plymouth. rock, äro dessa obetydligt spridda hos oss, och man får då välja den typ, som är mest bruklig av ifrågavarande ras, här sålunda den gråraudiga.

Beträffande avelsdjurens ålder bör märkas,, att ungdjur förärva sig i regel mindre säkert, än något äldre, varjämte deras ägg, till följd av att varpningen under första året är mycket hög, ofta nog äro mindre kiäckbara, samt avkomman har benägenhet att bli något mindre än efter något äldre djur. Lämpligaste ålder för avelshonorna är 2—4 år. 2 år torde vara det normala. Särskilt goda djur kunna dock bibehållas till 3—4 år, men då hönsens varpning i regel faller med åldern, lämna 3—4-åriga djur en dålig årsvinst och böra därför endast undantagsvis behållas. Endast om denna begränsning av åldern iakttages, kan en önskvärd avkastning, 120—150 ägg om året, uppnås.522

Handjuren kunna med fördel vara ett-åriga, ehuru även 2—3-åriga djur kunna brukas. Vackra avelstuppar böra naturligtvis icke slaktas genast efter första året. Ehuru det icke är vetenskapligt fastslaget, tror man sig ha vunnit den erfarenheten, att man efter yngre handjur med äldre hondjur erhåller större procent tuppkycklingar, under det att äldre handjur synas lämna större procent hönkycklingar. För a vein bör hållas 1 tupp för omkr. 12 hönor av lättare, 8—10 av tunga raser. Kläckningen av kycklingar kan företagas när som helst under våren. Det är i allmänhet fördelaktigt att kläcka kycklingarna tidigt, då de i så fall bliva bättre utvecklade och lämna de första äggen under den tid, på hösten, då dessa betalas som bäst. Tidigare kläckning än mars månad bör dock endast undantagsvis förekomma, enär det då är svårt att få kycklingarna kraftiga och vid liv, varjämte, om man kläcker under höna, det ju alltid är svårt att få ligghönor tidigt på våren. Avelshönsen böra under hösten icke drivas till stark varpning utan hållas något tillbaka, ehuru i god kondition. Då aveissäsongen börjar, ökas utfodringen, dock må icke hönsen drivas till alltför stark varpning, enär detta sker på bekostnad av äggens kläckbarhet. Avelsstammarna böra sammansättas i januari—februari och hållas skilda var för sig, och först sedan tuppen gått med hönorna i 5 dagar bruka äggen vara säkert befruktade. Avelshonorna få under inga omständigheter bli för feta, enär detta nedsätter äggens kvalitet. Äggen böra helst vara nylagda, ty kläckningsprocenten nedgår, då äggen bliva 2 veckor eller äldre, samt förvaras svalt och utan att skakas. Agg som transporteras böra efter uppackningen ligga stilla, innan de läggas under till ruvning. Denna bör ske i ett från hönsflocken avskilt, stilla, halv-mörkt rum, helst i ett slutet rede, så att hönan icke lockas att lämna äggen. Redets botten bör vara den fuktiga jorden, eller lägges i dess botten en fuktig grästorva med j orden uppåt och bäddas däröver med fin halm eller hö. Såväl redet som hönan inpudras med insektpulver, emedan ohyran eljest starkt förökas under inverkan av ruvningsvärmen och oroar hönan samt går på kycklingarna. Under hönan läggas, efter hennes och äggens storlek, 11—15 ägg, under en kalkonhöna 20—25. Efter omkring 1 vecka har i befruktade ägg fostrets utveckling fortskridit så, att vid äggets betraktande i mörkt rum mot en lamplåga det visar sig som en mörk fläck, från vilken oregelbundna mörka streck utstråla. Genom att medelst en sådan undersökning, »lysning», förvissa sig om, vilka ägg äro obefruktade eller döda, kan man borttaga dessa, vilka lämpligen användas till kycklingfoder.

Under ruvningstiden fodras hönan regelbundet 1 gång dagligen, då hon får lämna redet för att äta, dricka och bala sig i askbad,

som aldrig bör saknas, varefter hon efter 10—15 minuter självvilligt går tillbaka till redet eller tvingas därtill. Under fodringen tillses redet, och sönderslagna ägg borttagas och smutsade rentorkas med en ljumt fuktig klut. Efter 21 dagar kläckas kycklingarna, och härvid bör hönan ej oroas annat än så till vida, att de tomma äggskalen borttagas. Även under första dygnet efter kläckningen lämnas kycklingarna i ro. Följande dagen flyttas de gärna med hönan i ett nytt, rent rede, och fodringen börjar. Denna bör till en början bestå av hackat hårdkokt ägg och vetebrödsmulor, och tillika böra kycklingarna ha tillgång till friskt vatten. De fodras under första tiden 4—5 gånger om dagen, varvid man efter några dagar kan övergå till att giva dem krossade gryn samt därefter vetebröd och gryngröt (havre-eller ris-) i frisk mjölk och småningom även kokt hackad fisk eller kött. Redan vid 1 veckas ålder kunna höna och kycklingar i varmt och torrt väder få gå ut. I 3:e—4:e veckan börjar fjädrarnas utveckling, vilket kräver kraftig fodring. Kycklingarna med den förande hönan böra gå skilda från hönsflocken, och de förra böra hava tillgång till särskild föda i för hönan ej tillgängligt rum.

Utfodring. Under rubriken Fjäderfä har redogjorts för de allmänna grunderna för utfodringen ävensom de vanligast förekommande fodermedlen. Utfodringen bör rätta sig efter hönsens produktion. Liksom kon har sin givna siningstid, under vilken mjölkproduktionen avstannar, ha hönsen sin fällning, ruggning, under vilken äggläggningen upphör. Denna fällning inträder i regel i slutet av sommaren och början av hösten. Det är en fördel att få fällningen rätt tidigt, så att hönsen kunna vara nyfjädrade, när höstkylan på allvar inträder. Man kan påskynda fällningen genom att under högsommaren minska utfodringen under några veckor, varigenom varpningen avstannar och fällningen begynner. Så snart denna börjar, får man emellertid åter öka fodret, enär djuren under tiden för fjäderbytet kräva kraftig fodring för att den nya fjäderskruden må växa fram så fort som möjligt, och djurens hull och krafter ej må avtaga. Så snart varpningen efter slutad fällning börj ar, bör fodringen ökas i kraft och hålles sedan stark, så länge varpningen håller sig god. Djuren skola alltid ha så mycket foder, att de åtminstone en gång om dagen, alltså på kvällen, bli fullt mätta, men fodrets sammansättning bör olika tider på året regleras därhän, att under den tid, då varpningen är som bäst, fodret är rikare på äggvita, under det att under vilotiderna fodret skall vara något mindre äggviterikt samt utfyllas med kolhydratrikare fodermedel. Som en lämplig foderstat för 100 höns per dag under vintern anföres efter konsulent V. Sjöstedt: 4 1/2 kg. hel havre, 11/2 kg. klöverhö, 2 kg. kokt potatis,523

i 1/2 kg. vetekli, i 1/2 kg. havregröpe, i kg. köttmjöl och i o kg. råa betor. En annan foderstat enligt samme författare, lämpad för förhållanden, då man har god tillgång på kokt potatis, är nedanstående: 4 1/2 kg. havre, 10 kg. råa rotfrukter, 1 1/2 kg. klöverhö, 6 kg. kokt potatis, 1 1/2 kg. hönskraf tf oder. För sommarutfodringen utbytes klöverhöet mot skuret grönfoder. En sommarstat må anföras, likaså per dag för 100 medelstora höns: 4 1/2 kg. hel havre, 1 kg. havregröpe, 1 1/2 kg. hönskraftfoder samt tillräcklig mängd av skuret grönfoder, icke blott vad som inblandas i mjukfodret utan även tillgång därpå under dagens lopp. I övrigt kunna foderstaterna varieras i det oändliga. Mängden foder avpassas så, att hönsen, då de fått sitt mjukfoder, äro fullt mätta, utan att alltför mycket lämnas, under det att den hela säden bestämmes med hänsyn till åtgången. Den kvantitet, som ovan nämnts för medelstora höns, torde vara beräknad på höns av Leghornsrasens storlek, under det att exempelvis Plymouth rock, Wyandotte och Orping-ton kräva 1/2—1 kg. hel säd mera per dag och 100 höns. Angående kycklingarnas utfodring, se rubriken Kycklingar.

Skötseln av hönsen går ut på att bereda dem så mycken trevnad som möjligt. Största renlighet bör iakttagas i hönshuset, gödseln uttages dagligen, och golvströet, vare sig det består av torvströ, agnar ei. dyl., vändes minst en gång dagligen med grep samt då det börjar bli alltför mycket bemängt med gödsel, ombytes det hela. Sittpinnar, plattformer o. dyl. hållas väl rena, och man tillser noga, att ohyra icke får innästla sig. Vår och höst göres helst en grundlig rengöring, allt löst skuras och rummets inre strykes med kalkmjölk. Mot ohyra begjutas sittpinnar och pinnfästen med fotogen, under det att hönsen själva kunna inpudras med insektspulver. De böra alltid ha en låda med torr sand och aska att bala sig i. Fodertider äro angivna under fjäderfäs utfodring.

Gödning och slakt. Fullt genomförd gödning för produktion av kapuner och pou-larder är en så pass vidlyftig sak, att denna här må förbigås, då den dessutom icke torde vara av allmänt intresse, utan hänvisas härutinnan till special-handbok. Flertalet hönsodlare underkasta sina djur antingen ingen gödning alls eller ock endast en lättare frigödning. Lämpligaste slakttiden för hönsen är strax före eller vid begynnande fällning. Under pågående fällning kunna hönsen icke slaktas, enär de utväxande fjädrarna bilda skarpa piggar, och under denna tid är det omöjligt att få en slaktad höna med tilltalande utseende. Har man djur av en för köttansättning'agnad ras, är vad som i de flesta fall erfordras:, endast ett par

veckors frigödning. Härunder erhålla hönsen ett par gånger om dagen så mycket de önska äta av en blandning av havremjöl och

mjölk, tillsatt med något kokt potatis, det hela bildande en fast deg, varjämte kvantiteten hel säd dessutom ökas något. Man bör dock iakttaga bestämda utfodringstider och borttaga överbliven mat, enär eljest matlusten försvinner. Gödning för hand, s.k. stoppning, är som nämnt ovanlig i vårt land. Den sker med maskin, så att matblandningen, bestående av en tunn deg av havremjöl och mjölk, pressas genom en gummislang ned i djurets av skötaren öppnade näbb, till dess att skötaren känner, att krävan blivit lagom fylld. Detta göres med vissa mellanrum. Dylik gödning för hand torde icke betala sig, annat än där man har med verkliga kvalitetsdjur att göra.

Slakt av höns, som skola försäljas, sker vanligen med en skarp kniv, vilken underifrån köres upp genom gomsprickan mot hjärnan samt vrides om. Vid slakt för hemmaförbrukning är det ju lika enkelt att på det gamla vanliga sättet avhugga djurets huvud, men vid försäljning presentera sig djuren bättre, då de ha huvudena i behåll. Djuret plockas då helt och hållet, med undantag av att fjädrarna på huvudet och översta delen av halsen lämnas orörda, varjämte de små pennorna i vingspetsarna få sitta kvar. Stundom kvarlämnas även en del av stjärtfjädrarna. Dylikt förfarande är att förorda, då man har feta, något gödda höns att bjuda på. Vid försäljning på torg av sämre vara bruka ju hönsen levereras med fjädrarna kvarsittande. Dylik vara betraktas dock alltid som sekunda och betalas därefter.

A. Stahre.

Hönsdifteri. Se Hönssjukdomar.

Hönseri används för att beteckna i större skala driven hönsgård. Då den ekonomiska framgången av hönsskötsel i hög grad beror av att omkostnaderna bliva små, vilket vinnes därigenom, att deras foder till stor del utgöres av avfallsämnen från övriga delar av lanthushållningen och genom att deras skötsel kan ske utan användning av särskilt lej d arbetskraft, och då dessutom sjukdomar lätt få insteg i större hönsflockar, så hava hönserier ofta misslyckats. En förutsättning för att ett dylikt större företag skall gå med framgång är dels att hönsstammen är av framstående beskaffenhet, så att inkomsten huvudsakligen kan tagas genom försäljning av avelsägg och avelshöns till högt pris, dels att hönsen skötas med största noggrannhet och under så gynnsamma förhållanden (rymliga löpgårdar), att de bibehålla sig friska.

Hönsgård. Se Hönshus.

Hönsgödsel. Se Fjäderfägödsel.

Hönshus. Tidigare har den åsikten varit förhärskande, att våra kalla vintrar skulle nödvändiggöra, att h. hölles uppvärmda antingen genom eldning eller ock genom att hönsens hus inreddes i samband med ladugårdarna, så att djuren skulle få nytta av de större husdjurens alstrade värme. Man är nu fullt på524

det klara med, att h. aldrig böra inredas tillsammans med ladugårdar, enär djuren icke trivas i den härstädes uppkommande ljumma, fuktiga luften. Hönsens hus bör helst vara helt skilt från övriga husdjurs, liggande fritt och på torrt belägen plats, öppet åt söder eller öster och i lä för hårda vindar. Konstgjord uppvärmning av h. är icke nödvändig, åtminstone icke i mellersta och södra Sverige. Blott djurens hus är dragfritt, tåla de mycket bra, särskilt nattetid, stark kyla. De äro väl skyddade genom sina fjädrar, och då de sova, draga de fötterna upp under fjädrarna, varigenom även dessa skyddas. Det skadar sålunda icke djuren, om temperaturen t. ex. nattetid nedgår långt under fryspunkten i deras hus. Man har därför också, särskilt senare år, börjat att bygga hönshus endast av enkla brädväggar, blott man kunnat få dessa fullt dragfria, ja, man har t. o. m. från Amerika på sina håll hämtat idéerna att använda hönshus med helt öppen framsida endast täckt av ett ståltrådsnät. Vid stark kyla eller yrväder täckes då denna öppning genom en gardin av duk. I vad mån detta senare verkligen kan anses lämpat för vårt klimat, torde icke vara fullt utrett. Säkert är emellertid, att man i hus med enkla väggar håller hönsen friska, och att varpningen synes, under förutsättning av att icke drag råder och att golvet är täckt med ett tjockt lager strö, bli lika god som i bättre ombonade hus. En olägenhet med dylika mycket kalla hus är givetvis, att dricksvatten och rotfrukter frysa, varför dessa få utfodras varma samt ofta ombytas. Av denna orsak kan det vara lämpligt att uppföra husen med något tjockare virke, t. ex. av plank, klätt med papp samt ett brädlager utanpå. I varje fall älska hönsen ljusa hus. Luftväxlingen bör dessutom vara god. I varma hus är av stor vikt, att fönstren vintertid äro försedda med dubbelt glas för att undvika fukt. Fönstren skola sitta lågt och vara stora, så att solen, då den tränger in, når golvet, där djuren på dagen uppehålla sig. Djurens sittplats om nätterna är pinnar, vaglar, vilka ordnas i lika höjd, 75 cm. över golvet, sålunda icke trappformigt, för att icke föranleda slagsmål. Pinnarna skola vidare göras släta, något rundade, men mycket grövre, än vanligen brukas, sålunda av 7—9 cm. bredd. Under pinnarna anordnas lämpligen en plattform av bräder för att uppsamla den under natten fallande spillningen. Dennas tillvaratagande underlättas genom att plattformerna beströs antingen med torr sand eller ock med ett tunt lager torvströ. Golvytan i ett hönshus bör vara minst 0.3 m2. (3 kvadratfot) per höna. Om man så vill, kan man förse varje avdelning med tvenne rum, ett mindre, ombonat nattrum och ett öppet dagrum med helt öppen framsida vättande till gården. I detta yttre rum är det ej nödvändigt ha fast golv utan endast en ram av bräder,

inom vilken fylles med tjockt strö. Golvet lägges helst av tegel eller betong på för råttor ogenomträngligt underlag. I övrigt kunna husen varieras i det oändliga. Större hus byggas uppdelade i olika rum, och så att dörrarne från varje rum vätta ut till en gemensam, lång korridor vid norra sidan. Man bör icke lämpligen låta flera än 50 djur vara i samma rum. Ännu bättre är det att icke låta antalet överstiga 25—30. För avelshönsen anordnas särskilda mindre rum, då ju avelsstammarna endast uppgå till en tupp och 8—10 hönor. Värplådorna ordnas bäst så, att de placeras längs väggarna på någon höjd från golvet. Vill man kontrollera hönsens avkastning, förses de med falluckor. Om man icke vill göra sig detta besvär, böra värplådorna gärna placeras så, att de icke äro alltför ljusa, enär hönan tycker bättre om ett värpnäste, där skymning råder. I varje fall skola värpnästena vara lätt åtkomliga för skötaren och kunna lätt rengöras. De inpudras då och då med insektspulver och förses i övrigt med ett bottenlager av torvströ med något fint hö överst. Det är viktigt att haila mycket noga rent i värpnästena, så att äggen icke nedsmutsas, ty all tvättning av ägg bör såsom minskande deras hållbarhet undvikas. Varje rum bör vara försett med en rymlig gård, ju större dess bättre. Lyckligast är, om djuren få gå i frihet året om. Detta är emellertid sällan fallet, men så ofta det låter sig göra, sålunda höst, vinter och den tidiga våren, bör detta äga rum. Om möjligt hållas gårdarna gräsbevuxna. Det är dessutom fördelaktigt att i gårdarna växa buskar, fruktträd o. dyl. för att bereda djuren skydd mot blåst och alltför stark sol. Gårdarna böra skiftesvis kunna vara lediga, medan gräset återväxer. I gårdarna bör utrymmet vara 7—8 m2. per vuxet djur. De omgivas med trådnät, som nedtill bör vara finmaskigt och nedgrävas i jorden för att såvitt möjligt utestänga råttor. Intill huset bör helst finnas en täckt plats, där hönsen under vintern finna en snöfri rastplats.

A. Stahre.

Hönskolera. Se Hönssjukdomar.

Hönspest. Se Hönssjukdomar.

Hönsraser. Se Höns och de särskilda rasernas namn.

Hönssjukdomar. En huvudregel vid alla sjukdomar hos höns är, att de sjuka djuren så fort som möjligt avskiljas, då många h. äro av smittsam natur. Ett tidigt avskiljande kan förekomma många förluster och mycket besvär. Man bör därför alltid hava till hands mindre, lätt flyttbara burar eller lådor, avsedda att användas som »sjukstall». De sjuka djuren inställas i ett varmt och torrt rum, förses med mjukt strö och observeras sedan noga för att utröna sjukdomens art. Utfodringen åt sjuka höns bör helst utgöras av vetebröd, doppat i mjölk och sedan urkramat och söndersmulat, dessutom möjligen något finskuret grönfoder J-f (T***<*-pVV+46**^*'Xr

525

samt rent, friskt vatten. Patienten förses med egna foder- och drickskärl, som dagligen rengöras i kokande vatten, och spillningen uppsamlas dagligen och uppbrännes, för den händelse sjukdomen skulle vara smittsam. Största betydelse ha de farsotartade sjukdomarna hönskolera och hönspest.

Höns kolera är en hastigt förlöpande, ytterst smittsam sjukdom, som angriper allt slags fjäderfä. Orsaken är en specifik bakterie, som hos de sjuka djuren förekommer i nästan alla organ och vanligen avsöndras i träcken. Symtomen äro: hög feber med häftiga frossbrytningar, stark törst men vanligen förminskad, stundom dock sjukligt stegrad foderlust, häftig diarré med till en början mera tjockflytande, gulaktiga, sedermera nästan vattentunna avföringar av vitaktig färg. Andningen är besvärad och rosslande, flyt-ningar förekomma från ögon och näsborrar. Kam och haklappar antaga en blåröd färg. Döden inträffar vanligen efter ett par dagar, stundom t. o. m. efter några få timmar, och dödligheten uppgår till 90—95 %. Smittan sprides lätt och hastigt genom att foder och dricksvatten förorenas av de sjukas avföringar. De smittade djuren sjukna 1—2 dagar efter smittans upptagande. Hönshuset bör genast utrymmas och desinficieras samt de sjuka djuren isoleras. Behandling av dem lönar sig ej, och enl. k. kung. 28/9 1906 skall djurägaren ofördröjligen anmäla sjukdomsutbrottet hos ordf. i kommunal- eller hälsovårdsnämnden och sedan ställa sig till efterrättelse av förordnad veterinär givna föreskrifter. Vid utbrott av hönskolera eller vid misstanke därom förklaras stället och visst område däromkring av K. B. smittat och spärras för till- eller bort-.försel av fjäderfä.

Först 14 dagar efter det sjukdomen upphört och desinfektion ägt rum, kan stället förklaras fritt. Djur, som dött av hönskolera, skall genast brännas. Sjukdomen uppträder mycket sällan i Sverige, och vid införsel av fjäderfä är karantän under 3 dygn föreskriven. I allmänhet böra inköpta djur hållas isolerade 3 dagar.

Hönspest är än mer förhärjande än hönskolera men angriper endast höns. Orsakeri är ett ytterst litet (ultravisibelt) smittämne, som förekommer i blod, nässlem, flera inre organ och i

träcken och som framkallar sjukdomen inom 1—2 dagar. Symtomen äro i huvudsak desamma som vid hönskolera, och särdeles i-ögonfallande är en höggradig slöhet, som givit anledning till namnet sömnsj uka. Döden följer inom 1—2 dygn och behandling är gagnlös. Samma bestämmelser, som ovan nämnts under hönskolera i avseende på åtgärder till hindrande av sjukdomens införande och spridning, gälla hönspest.

Hönsdifteri hör även till de mer förödande hönssjukdomarna och angriper mest höns, fasaner och duvor. Orsaken anses även

här vara ett ultravisibelt smittämne, och sjukdomen består i en inflammation i svalget och angränsande delar med gråvita beläggningar, som sedan bliva gula-brunaktiga, torka in och avlossas, efterlämnande djupa, oregelbundna sår. Beläggningarna kunna även sträcka sig till struphuvudet och giva då anledning till en egendomlig pipande eller skrikande hosta, besvärad andning och i svårare fall kvävning. Förloppet är långsamt och veckor till månader åtgå, innan djuren äro fullt återställda. De angripna ställena penslas med sublimatlösning (1 : 1,000), i-proc. lapislösning eller jodsprit. Stundom uppträder sjukdomen i form av ärtstora eller mindre, runda, glänsande svulster, s. k. fågelkoppor, på kam, haklappar och trakten kring ögonen. Dessa svulster böra öppnas och behandlas med antiseptiska medel.

Katarr i främre respirationsvägarna, näsa, svalg och luftrör, framkallas i allmänhet av förkylning och uppträder därför mest under den kalla årstiden, vid kall och regnig väderlek samt häftiga väderleksombyten. De viktigaste sjukdomstecknen äro flytningar från näsan, först vattniga, sedan slemmiga och slutligen varblandade, slem i munnen och svalget, hosta och besvärad andning. Behandlingen består i rengöring av näsa och svalg genom pensling med vätesuperoxid eller 3 % klorkaliumlösning och indrypning av en blandning av 1 del terpentin och 6 delar glycerin, ett par droppar i vardera näsborren och 5—6 droppar i svalget. Vid svårare hosta kan dessutom ingivas 1/2 g. salmiak, 4 g. honung och 40 g. fänkolvatten, 1 tesked 3 ggr om dagen. Förkylningssjukdomar undvikas dock bäst genom att hönsen härdas mot temperaturväxlingar, varför nattrummet ej bör hållas för varmt och kvavt och framför allt luften i hönshuset hålles torr och ren.

Krävkatarr. Krävan blir blåsformigt uppsvälld, mjuk och delvis fylld av gaser, djuren öppna ofta näbben, slänga med huvudet och göra fåfänga försök att kräkas. Orsaken är olämpligt foder, särskilt jäsande, syrligt eller på annat sätt skämt foder, för stor mängd blötfoder eller dåligt dricksvatten. Behandlingen består i att söka tömma krävan på hennes förskämda och illaluktande innehåll, vilket bäst sker genom att man håller djuret hängande i benen samt genom försiktig strykning över krävan mot näbben söker utpressa innehållet. Djuret bör därefter under det närmaste dygnet icke få någon föda men ingives 3 ggr. dagligen antingen ett av bikarbonat och ister eller osaltat smör berett piller av en ärtas storlek eller en tesked pepparmynt- eller fänkolvatten försatt med lo droppar saltsyra på 100 g.

Krävförstoppning består i en överfyllning av krävan genom överfodring eller förtärande av sådana ämnen, som tilltäppt526

krävans öppning, ss. gräs, snören, korvskinn m. m. Krävan kännes hård och fast, djuren äro dåsiga, utan foderlust. Krävan masseras försiktigt för att återställa hennes normala funktion och befordra överförandet av hennes innehåll till magen. Lyckas det ej att härigenom tömma krävan inom 2—3 dagar, finnes intet annat medel än att genom operation öppna krävan och med en pincett uttaga hennes innehåll, varefter såret i krävan omsorgsfullt hopsys med katgut och i huden med silke. Iakttages nödig renlighet, är operationen jämförelsevis ofarlig.

Diarré förorsakas oftast av fel i utfodringen genom mögliga, jäsande eller skämda fodermedel eller dåligt dricksvatten men ofta även av förkylning. Behandlingen består huvudsakligen i utfodringens rätta ordnande, varvid fodret helst bör utgöras av kokt ris, hirs eller söndersmulat vetebröd och drycken av risvatten eller vatten tillsatt med järnvitriol, 10—15 g. per 1. Träkol är ett synnerligen gott medel mot rubbningar i matsmältningsorganen, varför hönsen alltid böra hava tillgång till torra, krossade träkol i en låda.

Inflammation i äggledaren kännetecknas av värpnöd, då djuret genom häftiga krystningar söker befria sig från ägget. Orsaken är vanligen alltför stora ägg, och genom den därav framkallade inflammationen i äggledaren bliva ofta äggen skallösa. Behandlingen består i insprutning i äggledaren av ljumt linfröslem eller matolja eller i att man inför en i olja doppad tämligen styv fjäder i äggledaren och söker föra den runt om ägget, som man därefter försiktigt söker pressa ut. Lyckas ej detta, kan man införa två något böjda och inoljade hårnålar med den omböjda änden först i äggledaren, en över och en under ägget, som sedan genom lindrig tryckning glider ut på dessa som på skenor. Noga bör man akta sig att krossa ägget, då äggledaren lätt kan skadas, och skulle detta trots all försiktighet hava inträffat, bör man inspruta rikliga mängder slem och sedan avvakta den * naturliga förlossningen. Sedan ägget avlägsnats, insprutas en svag (1/2—1 %) alun- eller tanninlösning i äggledaren, och hönan hålles därefter under någon tid i tämligen mörkt rum och på knapp utfodring för att hämma äggläggningen, tills organet hunnit fullt återställas.

Framfall av äggledaren uppkommer stundom som följd av värpnöd. Har felet varat så länge, att den framstjälpta äggledaren nedsmutsats och slemhinnan intorkat, måste den uppmjukas med ljumt vatten, rentvättas med 2 % lysollösning och bestrykas med ren olja, varefter den försiktigt införes och kvarhålles, tills den hunnit antaga kroppstemperatur. I annat fall utpressas den strax åter. Om angrepp av ohyra, se Kvalster, Ohyra.

E. N—m.

Höpress. Fördelarna av hös pressning äro desamma som av halms (se Halmpress) men än mer betydande, då. dels långa transporter av hö mer förekomma än av halm, dels dess högre värde gör dess noggranna tillvaratagande och fördelning än mer maktpåliggande. Då försäljning av hö rätt allmänt äger rum även från smärre gårdar, tillverkas höpressar även för handkraft.

Dessa bestå av en vanligen lodrät, inom ett starkt ramverk innesluten presstrumma, i vilken höet sammanpressas. Höet ifylles upptill på en gång till varje bal, och sedan därefter

Höpress Herkules.

presstrumman slutits genom ett lock, sker sammanpressningen antingen genom lockets neddragande eller bottnens upplyftning. När pressningen har skett, instickes en glödgad järntråd i spår i bottnen och locket samt bindes kring balen, som uttages genom en sidolucka, varefter pressen återföres i utgångsläget för ny fyllning. Lockets eller bottnens rörelse i presstrumman åstadkommes på olika sätt, ss. genom kringvridning av 1 eller 2 rullar, på vilka 2 vid den rörliga bottnen eller locket fästa kättingar därvid upplindas, eller ock medelst ett knähävtyg eller en hävstång och kuggstång vid vardera sidan. Med dylika pressar kunna balar erhållas, rymmande 80—150 kg. hö per kbm.

För större arbetsbehov användas kontinuerligt verkande pressar, drivna med vandring eller maskinkraft. Dessa hava vanligen en liggande presstrumma, i vilkens ena ände höet inmatas för varje slag av den fram- och återgående presskolven, som skjuter höet framåt i trumman. När lagom mängd för en bal hoppressats, inlägges en lös botten med spår för järntrådarna, som på sätt ovan nämnts inskjutas och hopbindas. Motståndet åstadkommes vanligen genom att trumman avsmalnar, och genom sidoväggarnas inställning till olika rymlighet kan pressningens hårdhet regleras. Bålarna sammanpressas till ett innehåll av527

150—250 kg. i pressar för häst- eller maskinkraft. — Litt.: Meddel. N:r 25 fr. Maskin-och redskapsprovningsanstarterna, 1916.

Hör. Se Lin.

Hörsel. Se Öra.

Höskallra, skallerört.. Rhinanthus crista galli L., tillhörande lej ongapväxternas familj (Personatce). Ettåriga örter med motsatta, jämnbreda blad, tvåläppig, gul krona inom ett plattat foder samt platta, vingade frukter. Svartna vid torkning. Förekommer allmänt i ängar och åkrar i två former, en större, R. major Ehrh., gulgrön, och en smärre, R. minor Ehrh., med mörkgrön-brun stjälk och mörkgröna blad. Ätes ej av kreaturen och lever som halvparasit på andra växters rötter, varför den är att betrakta som ogräs, om än mindre betydande.

Hösmål, det fina avfall, som smulas från hö och samlar sig på golvet i skullar och lador, innehåller huvudsakligen delar av blad, blommor och frön och har ungefär samma fodervärde som bästa hö. Det användes lämpligen till nötboskapen eller svinen inblandat i eller strött på annat foder och åt hönsen i mjukfodret. Som det innehåller stora mängder ogräsfrö, vilka kunna passera både djurens mage och gödselhögen utan att förlora sin grobarhet, bör h. alltid före användningen kokas eller ångas. Jfr Höfrö.

Höstbruk. Se Bearbetning.

Hösåte, v å 1 m. Se Hö, höberedning.

Hötjuga. Se Högaffel.

Hövändare, redskap för att vända, sprida och lufta det på slag eller i strängar liggande höet för att befordra dess torkning, böra användas endast medan höet är vekt, emedan ju mer torrt det är, desto större blir förlusten genom avsmulade delar. Förr användes h. av engelsk modell, bestående av en av 2 hjul uppburen ram och en från transporthjulaxeln medelst utväxling driven roterande axel, som uppbär 10—12 i 2 avdelningar anordnade räfsor. Vid redskapets gång gripa de roterande räfsorna höet och kasta det, allteftersom deras rörelse ställes fram- eller bakåt, upp i luften över maskinen eller blott rätt bakåt. Det förra giver en våldsam rörelse, som starkt smular fodret, om det är något torrt, och användes därför blott för att vända och sprida friskt, otorkat foder. Numera förekommer knappt annat än en amerikansk modell, vilken arbetar med 6 på korta skaft sittande gafflar, vars skaft äro fästa vid

vevslängarna på en vinkelböjd vevaxel. De få från denna en upp- och ned- samt fram- och återgående rörelse, som kan inställas till olika höjd men alltid bearbetar fodret lindrigare än den engelska modellen. H. om 2 m. arbetsbredd dragas av en häst och hinna överfara omkring 6 ha. per dag. De användas dock jämförelsevis litet, då de äro dyra och höets vändning och luftning kan utföras med hästräfsa.

Hövärde. Se Fodervärde.

Hövändare. Amerikansk modell.528

Iberis, ett korsblommigt släkte (fam. Cruci-†erce), utmärkt av hjärtlika, 2-fröiga skidor samt vita eller rödlätta blommor med de 2 yttre kronbladen större än de övriga. Flera arter äro svagt välluktande och odlas i grupper och som infattningar. Så t. ex. de i-åriga sydeuropeiska I. amara L. och I. umbellata L. Fröet sås vanligen tidigt på våren på växtplatsen. De bibehålla sig även genom självsådd. Avblomma fort. Se Blomsterodling.

G. L—d.

Id. Se Mörtsläktet.

Idegran, Id, Taxus baccata L., ett i södra och mellersta Sveriges kusttrakter här och var förekommande, i vårt land endast lågvuxet barrträd med ovan mörk-, under ljusgröna, glänsande blad, som sitta platt 2-sidigt på grenarna. Trädet är starkt rotskottbildande. Bladen kvarsitta t. o. m. 8 år. Han- och honblommor på skilda stånd. Frukterna äro omgivna av ett rött, välsmakande hylle. Fröna (egl. frukten), som äro äggformiga, gro till större delen först året efter sådden. Bladen innehålla den giftiga alkaloiden taxin. Veden har smala årsringar, är mycket hård och tung, rödaktig och förträfflig till finsnickeri. Till följd av sin stora förmåga att skjuta nya skott, tål i. väl att tuktas i olika former. Såväl huvud-

formen som den pyramidformiga var. hibernica 1. †astigiata odlas som prydnadsbuskar.

Idisslare, Ruminantia, kallas de tvåklövade djuren, nötkreatur, får, get, hjortdjur, emedan de idissla eller omtugga födan. De äro uteslutande växtätare, hava strecktecknade kindtänder, och flertalet saknar framtänder i överkäken. De hava 4 magar, våmmen, nätmagen, bladmagen eller mångfållan och löpmagen (se nedanstående figur). I. sluka födan utan synnerlig tuggning och nedsvälja den i våmmen, i vilken ingen magsaft avsöndras men under inverkan av spott, bakterier och vatten fodrets lättlösliga delar upplösas och hela fodermassan uppmjukas. Från våmmen gå de lösta delarna in i bladmagen, under det att de fasta åter uppstötas genom foderstrupen till munnen för att omtuggas och därvid ytterligare blandas med spott. Då den på detta sätt för smältningen väl beredda födan åter nedsväljes, gå dess flytande delar, likasom all dryck över mångfällebryggan in i löpmagen, men de fasta delarne omarbetas ytterligare i bladmagen och övergå sedan i löpmagen. Först här kommer den finfördelade fodermassan under inverkan av magsaft samt går ss. hos andra djur vidare in i tarmen. Jfr Matsmältning. I. hava genom dessa organ för en upprepad och

S Matstrupe.

"<•<%

Oxens mage.

R Matstrupens fortsättning (bollrännan) B Bladmagen. L Löpmagen. ~

P Vommen. D Tarmen.

N Nätmagen.529

olikartad bearbetning av födan samt en lång tarmkanal stor förmåga att tillgodogöra sig hårt och hårdsmält foder.

Ig ei. Ordet användes för att beteckna olika slag av maskar, framför allt dem, som tillhöra:

i. Blodige 1-familjen, Hirudinei av ringmaskarnas klass, Annelides.

Blodigein, Hirudo (Sanguisuga) medicinalis L., vilken används för att suga blod ur människor, är långsträckt, plattad, svartgrön med gula streck längs ryggen, har sugskivor i båda ändarna. Hästigeln, Hœmopis v or ax Tand., är mindre platt och ovan helsvart, under olivgrön. Båda förekomma i kärr och sjöar och leva av blod, som de suga ur fiskar och andra i vatten levande kallblodiga djur. Hästigeln fäster sig även någon gång i munnen på hästar och nötkreatur, som dricka av vatten, vari iglar finnas.

2. Leverigel, 1. leverflundra, Distomum, plattmaskar, vilka i en utvecklingsform förorsaka igelsjuka 1. levermasksjuka hos f^r (se Igelsjuka, Inälvsmaskar).

Igelkott, Erinaceus europœus L., av insekt-ätarnas ordning, lätt igenkänd därpå, att den klumpiga, omkring 25 cm. långa kroppen har ryggen tätt besatt med taggar, vilka skydda honom för fiender, då han vid påkommande f^ra rullar hop sig. Färgen är spräckligt gråbrun, nosen svart. Ligger över vintern i dvala i i marken. Förekommer allmän upp till Dalälven och avtagande norrut ända till Jämtland. Lever i trädgårdar och lundar och torde övervägande vara människan till nytta, då hans föda till stor del utgöres av insekter, sniglar och andra smärre djur, ss. sorkar och möss. Iflan gör dock även skada genom att förtära ä,gg av fåglar, som häcka på marken, likasom även jordgubbar.

Igelsjuka är en företrädesvis hos får förekommande leversjukdom, beroende på i leverns gallgångar förekommande inälvsmaskar, s. k. Teverflundror 1. leveriglar, Disto-rfium hepaticum L. och D. lanceolatum Mehl. Ynglet av dessa förekommer i ett visst utvecklingsskede (se Inälvsmaskar) i stillastående Vattensamlingar eller på fuktiga betesmarker dch kan där upptagas av betande får. Sedan det inkommit i tarmkanalen banar det sig väg genom gallgången in i levern, där det sedan utvecklas till könsmogenhet. Sjukdomen giver sig till känna först påföljande eftervinter och visar sig då i stark avmagring, blek hud och bleka slemhinnor, torr och spröd ull, ansvällda Ögonlock, av bukvattusot starkt utspänd l†uk och kalla, degiga (ödematösa) svullnader Under bröst och buk. Om parasiterna ej finnas ij för stor mängd, kunna de starkare bland fåren genom kraftig fodring hållas vid liv, tills leverflundrorna på försommaren dö och avgå, Varefter fåren kunna fullt tillfriskna, men de svagare och de svårare angripna duka vanligen

34—213320. Lantmannens uppslagsbok.

under av allmän svaghet. Vid slakt av sjuka djur finner man en mängd vätska i bukhålan, levern betydligt förstorad och hårdnad och i de utvidgade och förtjockade gallgångarna finnas leverflundror i mängd.

Något botemedel finnes ej, utan man har blott att genom kraftig fodring söka uppehålla djurens krafter. Sjukdomssmittan bör förekommas genom att torrlägga och kalka fuktiga betesmarker eller undvika att låta fåren beta å dem samt genom att, uppbränna träck och inälvor efter sjuka djur. I. förekommer mera sällan hos getter och nötkreatur, vilka dock knappt synas lida något men därav, sällan hos andra djur. E. N—m.

Iller, Mustela (Putorius) putorius L., är ett rovdjur av vesslornas familj och släkte, till utseende och kroppsbyggnad lik samsläktingarna, men avsevärt större. Fullvuxen når han en längd av 3.5—4 dm., svansen oräknad, och är mörkbrun med genomlysande gulvit bottenull och vita kanter kring öron och läppar. Han förekommer sällsynt i s. och sv. Sverige men synes på senare tider sprida sig längre norrut. Han vistas gärna nära vatten och häller sig om dagen gömd i stenrösen eller jordhålor. Hans föda består huvudsakligen av fiskar, grodor, sorkar och råttor samt ä.gg och ungar av på marken häckande fåglar. I. är icke föremål för jakt men dödas stundom för skinnets skull. Detta är vintertiden både vackert och hållbart men till följd av sin obehagliga mysklukt värderas det ej synnerligen högt. T. H—1.

I. räknas i jaktlagen som skadedjur och jakten på honom är i huvudsak fri.

Immunitet, oemottaglighet mot smittsamma sjukdomar, kan vara naturlig eller förvärvad. Naturlig i. visar sig däruti, att somliga djurslag ej angripas av vissa sjukdomar. Så t. ex. äro hästar oemottagliga för boskapspest och nötkreatur angripas ej av rots eller kvarka. Naturlig i. beror antingen därpå, att de sjukdomsalstrande mikroorganismerna ej finna de för sin existens nödiga livsvillkoren, eller att inom organismen finnas ämnen, som döda smittämnet eller hindra dess vidare utveckling. Förvärvad i. uppstår genom att i kroppen bildas vissa ämnen, »antikroppar», som hindra de sjukdoms-alstrande mikroorganismernas verksamhet. Enligt den numera allmänt antagna av Ehrlich framställda teorien skulle nämligen genom den retning, som de av bakterierna alstrade gifterna (toxinerna) utöva på vissa celler inom den angripna kroppen (olika vid olika sjukdomar), i dessas protoplasma bildas vissa ämnen, som sedan upptagas av blodet. Dessa ämnen äro dels antitoxiner, som oskadliggöra de av bakterierna alstrade gifterna, dels agglutininer, som komma bakterierna att sammanklibbas och därigenom oskadliggöras, dels bakterielysiner, som i 530

förening med ett i blodet normalt förekommande fermentartat ämne verka upplösande på bakterierna, dels slutligen b a k t e r i o t r o-p i n e r, som försvaga bakterierna och därigenom underlätta deras oskadliggörande genom de vita blodkropparna, vilket kallas f a g o-c y t o s. Antikropparna äro alltid strängt specifika, d. v. s. verksamma endast mot den sjukdomsorsak, som framkallat deras bildande. En i., som uppstått, genom att de sjukdoms-alstrande ämnena på nu nämnt sätt tvungit organismen till att alstra dylika antikroppar,

kallas aktiv. Aktiv i. uppstår, om ett djur genomgått en smittosam sjukdom, men kan även med konst bibringas genom att medelst ett försvagat smittämne framkalla sjukdomen i mildare form, s. k. vaccination eller ympning. Möjligheten att på så sätt åstad-, komma i. upptäcktes i slutet av 1700-talet av engelsmannen Jenner, som visade, att genom inympning på människor av det i s. k. kokoppor förekommande smittämnet (kopplymfa) kunde framkallas en lindrig koppsjukdom, som medförde en under kortare eller längre tid, stundom för hela livet varande i. mot smittkoppor. Metoden att genom ympning åstadkomma i. (a n t i b a k t e r i e 11 i.) har sedan ytterligare utvecklats, framför allt genom Pasteurs forskningar. Han påvisade 1880, att genom inympning på höns av hönskolerabacil-ler, som försvagats genom intorkning, kunde framkallas i. mot denna sjukdom. På analogt sätt lyckades han sedan åstadkomma i. mot rödsjuka, mjältbrand, frasbrand och rabies. De metoder, som användas för smittämnets försvagande, äro huvudsakligen intorkning samt inverkan av värme och vissa kemiska ämnen. Genom att under längre eller kortare tid utsättas för sådan försvagande inverkan kan ett ympmaterial eller vaccin av olika styrka erhållas. Immuniseringen tillgår vanligen så, att djuret först ympas med den svagaste och någon tid därefter med en starkare vaccin, tills ett tillräckligt överskott av antikroppar bildats för åstadkommande av nödig i. även mot oförsvagat smittämne och naturlig infektion. Den naturliga eller genom ympning förvärvade aktiva immuniteten varar olika länge, i vissa fall under hela livet (ss. vid lung-röta, kvarka, fläckfeber, valpsjuka) men oftast endast en kortare tid, dock i allmänhet minst 1/2 år. Man har senare funnit, att i. kan uppnås genom insprutning av i karbolsyrelösning uppslammade, renodlade bakteriekulturer, i vilka bakterierna genom sterilisation dödats, och som sålunda innehåller endast de toxiner, som bakterierna under sin vegetation alstrat. Denna metod upptäckes av Chauveau, som fann, att dräktiga tackor, som genom försvagade mjältbrandskulturer immuniserats mot mjältbrand, födde lamm, som även voro immuna. Då mjältbrandbakterierna ej kunnat passera moderkakan, drog han därav den slutsatsen,

att immuniteten hos lammen måste hava åstadkommits genom i moderns blod upplösta ämnen (antitoxisk i.). Behring och Kitasato påvisade också 1890, att djur kunde immu-.niseras mot stelkramp (och människa mot difteri) genom överförande av blodserum från hästar, som förut aktivt immuniserats mot dessa sjukdomar genom insprutning av först mycket små men småningom stegrade doser av stelkramp- eller (difteri-)gift. Därigenom lades grunden till den nu allmänt använda serumterapien, som består däri, att blodserum från ett djur, som immuniserats mot en viss sjukdom och som sålunda innehåller mot denna sjukdom skyddande antikroppar, överföres till en annan individ, vilken därigenom erhåller s. k. passiv i.,, d. v. s. får de nödiga antikropparna utan att själv behöva alstra dem. Dylik i. räcker dock blott en kortare tid, i medeltal omkring 3 veckor, men genom eftersprutning med smittämne av det slag, mot vilket immuniteten gäller, s. k. simultanympning, kan den överföras i aktiv och dess verkan sålunda väsentligt förlängas. Ympning används ej blott för att åstadkomma i. i avsikt att skydda djur mot en smittsam sjukdom (skyddsympning) utan i vissa fall även för att samtidigt överföra sjukdomen till alla djur i en besättning för att sålunda förkorta sjukdomsförloppet (nödympning).

Serumbehandling används likaledes i två syften, dels för immunisering av förut friska djur till skydd mot viss sjukdom (p r o f y-1 akt is k serumbehandling), dels som läkemedel för redan angripna djur (terapeutisk serumbehandling).

Skyddsympning användes med fördel mot flera smittsamma sjukdomar. Mot mj ältbrand användas genom upphettning försvagade renkulturer av mjältbrandbaciller, först en svagare, ofarlig vaccin och 12 dagar därefter en starkare. Immuniteten bör» jar 15 dagar efter den andra ympningen och varar omkring 1 år. Denna skyddsympning är att förorda vid utbredda mjältbraridsepizoo-tier. Vid frasbrand används likaledes vaccin av olika styrka, beredd av intorkad muskèlsaft från de hos angripna djur förekommande muskelsvulsterna. Insprutningen göres på svansens undersida 2 gånger med 10 dagars mellantid (Lyon-metoden); även används att under huden på svansen införa en silkesträd, doppad i smittförande muskelsaft (den amerikanska 'blackleginmetoden). Mot f å r k o p-p o r användes ympning med kopplymfa, tagen direkt ur kopporna på sjuka djur. Ympningen göres på örats insida eller på undersidan av svansen, och på ympstället uppstår en koppa, utan att sjukdomen vidare utbreder sig. De så ympade djuren äro emellertid smittförande, och denna ympning får därför i vårt land användas endast som nödympning i redan angri-531

pen hjord eller fårhjord, som befinner sig inom ett avstånd av högst ioo m. från smittad hjord och sålunda kan befaras komma att angripas. Mot r a b i e s, vars smittämne ej är känt men av Pasteur påvisades hos angripna djur förekomma koncentrerat i centrala nervsystemet, särskilt i förlängda märgen, beredes ympämnet genom att ryggmärgen efter i rabies döda kaniner intorkas. Genom att det sålunda erhållna pulvret under olika lång tid, från 14—1 dag, utsättes för värme, erhålles vaccin av olika styrka. Den intorkade vaccinen utröres med vatten, och först insprutas den svagare vaccinen samt undan för undan starkare. Denna ympning verkar ej blott som skydd mot smitta utan hindrar även sjukdomen att utbryta hos djur (eller människor), som redan smittats genom bett av rabiessjuka djur, emedan det dröjer veckor till månader, innan sjukdomen utbryter efter naturlig infektion, under vilken tid i. kan åstadkommas genom ympning.

Serumbehandling används också med framgång mot en del sjukdomar, och sera av olika slag beredas därför och tillhandahållas veterinärer från Statens veterinärbakteriologiska anstalt. Särskilt gott resultat har uppnåtts vid r ö d s j u k a hos svin medelst blodserum från nästar, som immuniserats genom behandling med stigande mängder levande rödsjukebaciller. Vid utbrott av röd-sjuka i en besättning behandlas alla sjuka och misstänkta djur med en dos av 4 kbcm. per 10 kg. kroppsvikt (terapeutisk dos) och alla friska med en mindre dos av 1 kbcm. per 10 kg. lev. v. (profylaktisk dos). Insprutningen göres antingen bakom örat eller i flanken, och immuniteten varar säkert 3—4 veckor. Även mot stelkramp brukas serumbehandling med fördel såväl för att förekomma som att bota sjukdomen. Mot kvarka används även serumbehandling med framgång, särskilt i profylaktiskt syfte vid behandling av alla unga djur i en besättning med insprutning under huden av 30 kbcm. kvarkserum. För redan angripna djur används ända till 150— 200 kbcm., som insprutas i halsvenen, vilket, om så behöves, upprepas efter en vecka. Kalvdiarré behandlas även med serum, men då denna sjukdom kan bero på flera olika slag av bakterier (streptokokker, stafylo-kokker, coli- och parakoli-bakterier), beror verkan av att man får ett mot det speciella smittämnet verksamt serum. Man bereder för sådana fall polyvalenta sera genom att immunisera djur mot flera olika slag av bakterier. Dylika polyvalenta sera ha försökts mot svinsjuka och mot valpsjuka. Vid svårläkta, djupgående och infekterade sår, särskilt vid ledsår och fistelbildningar, där läkningen ofta försvåras genom infektion av streptokokker och stafylokokker, har en upprepad insprutning av såriiifektionsserum i dos av 100-—200 kern.

för häst med en veckas mellantid ofta lämnat gynnsamt resultat. E. N—m.

Impediment, mark, som icke är användbar för jordbruksändamål eller skogsbruk och därför vid gradering skall uteslutas från beräkningen av in- och avrösningsjorden; i. skall angivas och beskrivas i ägobeskrivning och lantmäterikarta.

Impregnering av virke. Se Konservering.

Inavel. Se Avel.

Indigestion. Oförmåga eller svårighet att vederbörligen smälta maten.

Individualpotens. Se Avel.

Induktionsström. Om en i sig själv sluten tråd av något ledande ämne befinner sig i ett magnetiskt fält och det antal magnetiska kraftlinjer (se Magnet), som tråden omsluter, ändras, uppkommer i den slutna krets, tråden bildar, en elektrisk ström. Denna varar endast så länge, som antalet kraftlinjer ändras, och beror till sin styrka på den hastighet, med vilken ändringen sker, d. v. s. på det antal kraftlinjer, som per sekund räknat tillkommer eller försvinner ur den slutna kretsen. Man säger, att ström inducerats i ledningen och kallar den så framkallade strömmen i n-duktionsström. När antalet kraftlinjer ökas, går strömmen i ena, när det minskas, i motsatta riktningen. Det ämne, i vilket de för praktiskt ändamål alstrade strömmarna framkallas, är koppar, och för att öka upp strömstyrkan använder man ej en enda slinga utan en med isoleringsämne överspunnen koppartråd, som lindas i många varv till en härva eller spole, varvid ju de omslutna kraftlinjernas antal växer med varvens antal. Även om lindningens ändar ej äro förenade med varandra, induceras i alla fall potentialskillnad, men någon ström kan det ej bli, eftersom ledningen ej är sluten.

En sådan ändring i de av trådlindningen omslutna magnetiska kraftlinjernas antal, som fordras för att framkalla induktionsström i densamma, kan åstadkommas på flera sätt. Ett sådant är att i ett stillastående magnetfält förflytta en rörlig trådspole eller att flytta den magnet, som framkallar det magnetiska fältet, i närheten av den stillastående trådspolen, i det att i båda fallen antalet av de av trådlindningen omslutna kraftlinjerna ändras, och är rörelsen roterande, inträder omväxlande ökning och minskning med därav följande växling av strömriktningen i tråden. Detta sätt att alstra induktionsströmmar begagnas i de elektriska generatorerna (se d. o.).

Men rörelse är icke nödvändig för induktionsströmmars uppkomst. Man kan framkalla sådana även på annat sätt. Om man genom en spole av överspunnen koppartråd, spolen N:o 1, skickar en elektrisk ström, alstras kring spolen ett magnetiskt fält, och medan strömstyrkan stiger från noll till sitt fulla värde, växer de magnetiska kraftlinjernas antal från noll till ett visst,532

på anordningarna beroende högsta värde. Genom att införa en kärna av mjukt järn i trådspolen förstärker man i hög grad det genom strömmen alstrade magnetiska fältets styrka. Om strömmen sedan avbrytes, försvinner det magnetiska fältet och därmed samtliga kraft-linjerna. Har man en annan spole, N:o 2, likaledes av överspunnen koppartråd, helt skild från N:o 1, men i dess omedelbara närhet, antingen inuti eller omkring spolen, så måste ju i denna induceras ström, som, medan antalet kraftlinjer växer, går i en, medan det avtager, i motsatt riktning. Så länge strömmen genom spolen 1 går fram med oförändrad styrka, hur stor som helst, går ingen ström genom spolen 2, ty det är nu samma antal kraftlinjer, som

omslutas av dess trådlindningar, och det är endast ändringen i deras antal, som framkallar induktionsström. Söm vid plötsligt slutande eller avbrytande av strömmen den tid blir mycket kort (endast en liten bråkdel av sekunden), under vilken samtliga vid den förhandenvarande anordningen möjliga kraftlinjer vid strömmens slutande alstras och vid dess avbrytande försvinna, bli de inducerade strömmarna mycket högspända men av kort varaktighet. På detta sätt framkallade induktionsströmmar ha fått användning för medicinskt ändamål och vid röntgenfotografering.

Om växelström skickas genom spolen 1, inträda oupphörliga ändringar i de magnetiska kraftlinjernas riktning och antal, och det måste därför också uppkomma induktionsströmmar i spolen 2, vilka ändra riktning lika ofta som i spolen 1 och följaktligen bli växelströmmar med samma periodtal, som den växelström har, vilken framkallar dem.

Potentialen behöver däremot ej bli densamma. Emedan denna stiger i samma mån, som trådlindningens varvantal ökas, kan den inducerade växelströmmen, som vi kalla den sekundära, till skillnad från den inducerande, som kallas den primära, få en mycket högre potential än denna, om varvantalet göres mycket stort. Men som effekten, vilken beror av både potential och strömstyrka (se Elektricitet), naturligtvis ej kan stiga, måste strömstyrkan minskas i motsvarande grad, ja ännu mer, då ju alltid någon förlust av energi äger rum, vilken visar sig genom uppvärmning.

Transformering. Detta sist anförda sätt att framkalla induktionsströmmar har fått den största betydelse, ty det möjliggör såväl förändring av växelström med jämförelsevis låg potential och stor strömstyrka i den primära ledningen till växelström i den sekundära ledningen med mycket högre potential men så mycket mindre strömstyrka, som en ändring i motsatt riktning av högspänd växelström till mer lågspänd med motsvarande ökning av strömstyrkan. Sådan förändring av strömmen kallas transformering och de därför

konstruerade apparaterna transformatorer. Det är endast tack vare dessa, som det varit möjligt att i smala trådar och således med rimliga kostnader för ledningarna överföra tiotusentals hästkrafter många mil (se Energiöverföring). Konstruktionen av en god transformator går ut på, att skillnaden mellan den primära och den sekundära strömmens effekt skall bli så liten som möjligt, ätt den oundvikliga energiförlusten ej skall uppvärma transformatorn så, att denna skadas, samt att den högspända elektriciteten ej bryter igenom isoleringen, så att det blir överslag. Det magnetiska fält, som alstras av strömmen i den primära spolen, förstärkes i hög grad, om det inuti denna finnes en kärna av mjukt järn, och fortsätter denna järnkärna utom spolen, så att den bildar en sluten krets, ökar detta ytterligare det magnetiska fältets styrka.

Fig. ger en schematisk bild av en utföringsform: båda sidorna av den ramformiga järnkärnan omslutas av såväl primär- (P) som sekundär- (S) spolar, och man ser, att järnkärnan ej består av solida järnstycken utan av tunna skivor. I sammanhängande metallmassor skulle växelströmmen framkalla induktionsströmmar, vilka aldrig skulle komma ut i den sekundära ledningen men för sin alstring skulle kräva en del av den i primärströmmen tillförda energien. Sådana s. k. virvelströmmar reduceras till det minsta möjliga genom att järnblecken göras mycket tunna, 0.3—0.5 mm., och väl isoleras från varandra genom tunt papper eller fernissa. På detta sätt kan man i den sekundära strömmen återfå ända till 95 % eller mera av den primära strömmens effekt. Förlusten går till uppvärmningen av transformatorn, varför denna måste kylas. Dels för kylningen, dels för att åstadkomma en god isolering, så att överslag förebygges, äro transformatorerna nedsänkta i en genom långvarig kokning från vatten väl befriad olja, Olje-isolerade transformatorer ha framför blott luftisolerade fördelen, att de förra kunna uppställas utan skydd i det fria. Alla stolptransformatorer äro oljeisolerade, vilket måste vara533

fallet även med transformatorer för mycket höga spänningar. Då trefasström skall transformeras, måste naturligtvis en transformator finnas för vardera fasen, och är det fråga om stora effekter, bliva också transformatorerna stora och invecklade samt därigenom dyrbara apparater. Transformeringen blir sålunda rätt dyr, dels emedan transformatorerna äro dyra i inköp och i underhåll, enär de stundom komma i olag, dels därigenom att den utgående strömmen ej har fullt samma effekt som den inkommande, utan alltid förlust uppstår. Härtill kommer, att om en transformator står inkopplad, blir det en liten förlust av energi, även när ingen ström uttages på sekundärsidan, s. k. tomgångsförlust, vilken drabbar abonnenterna.

Transformering av växelström till likriktad ström och tvärtom samt av likriktad ström till annan dylik med förändring av spänning och strömstyrka är också möjlig. Transformatorer för sådant ändamål benämner man omformare eller hellre motorgeneratorer (se d. o.), och de måste byggas på helt annan grund än de nu beskrivna, på induktion av växelströmmar grundade transformatorerna. G. Tbg.

Infattning kring rabatter och blomstergrupper har till ändamål att avgränsa dem mot gångar och gräsmattor. Infattningar hava i synnerhet stor betydelse i trädgårds- och parkanläggningar i symmetrisk stil. De göras av stenar, på kant ställda, väl brända, helst röda tegelstenar, galler av järntråd m. m. samt framför allt av en kant av lågvuxna levande växter.

Bland de härtill använda växterna står buxbom (formen subfruticosa) i främsta rummet, men därjämte låga blad- och blomväxter, som genom sin färg starkt avsticka från omgivningarna och kunna bilda en tät ram. Sådana äro: gråbladig Cerastium, Cine-raria maritima, isop, Nemophila, Perilla, Pyrethrum, Primula-eateT, Salvia argentea, Saxifraga umbrosa m. fl.

Infektion. Se Smitta.

Inflammation består i rubbningar i blodomloppet i den angripna kroppsdelen. Blodkärlen vidgas och blodtilloppet ökas, men blodet flyter långsammare, och genom de utvidgade kärlväggarna uttränger blodvatten (serum), och de vita blodkropparna utvandra och samla sig i omgivande vävnader eller på ytan av angripna slemhinnor. Det ökade blodtilloppet och utsvettningen (exsudatet) medföra rodnad, svullnad och ömhet, som äro kännetecknande för i. Man skiljer mellan vattnig (serös) i., då exsudatet är tunnflytande, ss. vid i. i ledgångar och senskidor (se Gallor), bröst- och bukhinne-L, vargörande (purulent) i., ss. oftast vid sår och bölder (se d. o.), samt fibrinös, då exsudatet är rikt på fibrin och därför stelnar (koagulerar), t. ex. vid vanlig (fibrinös) lunginflammation, då , lungblåsorna

(se Andningsorgan) tilltäppas av fibrinproppar. I. i slemhinnor, där exsudatet samlar sig på ytan, kallas katarr, varvid exsudatet vanligen först är seröst, sedan blir slemmigt och slutligen purulent. I. kan vara hastigt eller långsamt förlöpande (akut eller kronisk). Den kan återgå till hälsa genom fördelning, då exsudatet åter uppsuges, men leder ofta till förstöring av vävnaderna, nekrotisk eller b r a n d i g i. (se Brand), eller blir d i f t e-r i t i s k, då sönderfallet huvudsakligen berör slemhinnorna. Stundom leder i. även till nybildning av vävnaderna, produktiv i., ss. vid i. i benhinnan med bennybildning (exo-stoser), och förökning av den interstitiella bindväven vid i. i körtlar (se Juverinflammation) .

Orsakerna till i. kunna vara många, ss. yttre våld, förbränning eller förfrysning, inverkan av retande eller frätande ämnen samt specifika sjukdomsalstrande bakterier. Ofta åtföljes i. av rubbningar i allmänbefinnandet, ss. feber, beroende på upptagandet av giftiga produkter från inflammationshärden (särskilt vid närvaro av bakterier).

Behandlingen sker först med kylande och sammandragande medel (is, omslag med Burows lösning), sedan våtvärmande omslag, ingnidning av fördelande eller hudretande medel, blåsdragande salvor eller antiseptiska medel. I. och katarr hos höns, se Hönssjukdomar. E. N—m.

Influensa är en benämning, som huvudsakligen används för en hos hästar (och åsnor) förekommande smittsam sjukdom (ros artad i., influenza erysipelatosa), som plötsligt utbryter och yttrar sig i hög feber, under de första dagarna ända till 42 °, stor mattighet eller slöhet, vacklande rörelse i bakdelen, flytning från ögonen, vars bindehinna blir ansvälld och gulfärgad, lindrig tarmkatarr, stundom med koliksymtom och trög avföring, ansvällning av lemmarna, skåpet och under buken samt stundom även flytning från näsan, lindrig hosta och lungkatarr. Sjukdomen är mycket smittsam, men smittämnet är okänt. Den uppträder vanligen enzootiskt. Inkubationstid 4—7 dagar. Djuren tillfriskna i regel efter 1—3 veckor. Komplikationer kunna dock inträffa, ss. lunginflammation med lungbrand, stark ansvällning av slemhinnan i struphuvudet (glottis-ödem) med kvävning, degeneration av, hjärtmuskeln med därav följande hjärtförlamning, men dödligheten uppgår dock blott till 4—5 %.

Sjukdomen sprides.lätt genom beröring med sjuka djur, eller då friska hästar inställas i smit* tade stall. På senaste tiden har påvisats, att smittan kunnat överföras till ston genom betäckning med hingstar, som genomgått sjukdomen, och att hingstarna på så sätt kunna verka som smittspridare i flera månader, t. o. m. 1—2 år, sedan de själva tillfrisknat. .534

Behandlingen består främst i isolering av de sjuka djuren samt frisk* luft i stallarna och desinfektion. Hingstar, som haft sjukdomen och sedan överfört den vid betäckningen, böra antingen uteslutas från aveln eller för undvikande av sjukdomens spridning hållas stationerade på samma ställe och stoägarna uppmanas att efter betäckningen hålla stoen isolerade i minst 12 dygn.

Ingivning av medicin åt husdjur möter ofta svårigheter till följd av djurens motsträvighet. Som allmän regel gäller, att djurets huvud ej bör hållas för högt eller eljest i allt för onaturlig ställning, emedan svälj ningen därigenom försvåras. Åt hästar gives medicin helst blandad med mjöl och vatten till en fast deg, som formas till stora bollar. Genom att med vänster hand taga ut hästens tunga åt höger sida tvingar man hästen att gapa, och därefter införes en träspade, på vilken en degboll fastklibbas, i munnen och avstrykes på tungans bakre del. Därefter släppes tungan genast, och genom att huvudet en stund hålles i vågrät ställning, hindras hästen att spotta ut bollen. Ännu bekvämare sker i. medelst en s. k. ingivningsmaskin, genom vilken degbollen med en i en hylsa löpande kolv utstötes i svalget. Flytande medicin ingives bäst ur en butelj, vars hals införes i munvinkeln, i tandluckan mellan hörn- och kindtänderna, och under det att man med ena handen, stödd mot underkäken, håller hästens huvud i lämplig ställning, inhälles vätskan försiktigt och aldrig fortare, än att hästen hinner svälja. Även för ingivning av flytande medicin finnes en ingiv-ningsapparat (Goldbecks), bestående av en gummiballong, förenad med ett starkt, något böjt metallrör, som vid ingivningen införes liksom buteljhalsen i munvinkeln. Åt nötkreatur gives medicin bäst i flytande form, antingen löst i vatten eller uppslammad i någon slemmig

lösning (linfröslem eller havresoppa). Ingivningen sker bäst med butelj ss. åt nästar.

Läkemedel, som ej hava någon motbjudande lukt eller smak, kunna givas inblandade i kraftfodret åt både hästar och nötkreatur. Åt svin uppblandas medicinen bäst med mjöl och grädde eller sirap till mos, som med en träspade avstrykes på tungan eller gives i flytande form med sked. En medhjälpare ställer sig därvid grensle över djuret, som bäst placeras i ett horn, och öppnar dess mun antingen genom att införa en träpinne mellan tänderna eller med två repslingor, som läggas den ena om över-, den andra om underkäken bakom betarna. Åt hundar gives medicin bäst med sked på det sätt, att den ena mungipan drages ut och medicinen hälles mellan kinden och tänderna, under det att medhjälpare hålla hundens huvud med ett stadigt tag om nosen. Vid ingivning av piller eller pulver tvingas hunden att öppna munnen, genom att man med

fingrarna pressar in kinderna mellan tandraderna och pillret släppes eller pulvret tömmes så långt bak i munnen som möjligt. Har hunden matlust, kan medicinen även givas inbäddad i t. ex. en köttbulle, ett stycke korv eller dylikt.

Vid sjukdomar, då medicinen ej kan givas genom munnen, gives den genom ändtarmen i lavemang.

Vid vissa sjukdomar i andningsorganen låter man djuret inandas terpentin-, lysol-eller kreolinångor. För detta ändamål häller man ett par liter kokhett vatten, försatt med en till tre matskedar av ifrågavarande medel, i en vattentät tornister och placerar densamma framför djurets näsborrar under cirka tio minuters tid varje timme. I stället för eller i förening med något av de nämnda medlen kan höfrö blandas i vattnet. För att förekomma brännskador är det tillrådligt att lägga en halmsudd på vätskeytan, och av samma anledning får tornistern aldrig hängas över nacken på djuret.

Ett gott sätt att giva djuren medicin är insprutning under huden. Man får en hastig och säker verkan, varjämte dosen kan på det noggrannaste bestämmas. Denna operation — liksom också direkt insprutning i blodet, i juvret eller i luftröret — kan emellertid endast utföras av veterinär. E. N—m.

Inhysesfolk. I äldre tid gjordes ingen bestämd skillnad mellan backstugu- och Inhysesfolk, men numera betecknas de senare särskilt som personer, vilka utan fast anställning bo inhyses hos andra, varför de vanligen ej lämna annan ersättning än genom att gå till handa med de arbeten de kunna. Deras antal, sedan de i statistiken börjat redovisas särskilt (numera i gruppen: »utan angivet yrke»), växte till en tid betydligt för att sedan åter avtaga. Deras antal uppgavs sålunda: 1805 — 15,184, 1870 högst 55,523, 1900 — 22,633 ocn 1910 — 34>8i8.

Denna föga arbetsföra och än mindre arbetsvilliga grupp har mycket liten betydelse för jordbruket. De inskränkningar, som förr allmän lag gjorde i rätten att sitta inhyses, äro avskaffade, men inhysning av främmande kan vara anledning till förverkande av arrenderätt (se Arrende). Litt.: Nils Wohlin. Torpare-, backstugu- och inhyses-klasserna. Stockh. 1909. (Emigrationsutredningen bil. XI)

Injektion liktydigt med insprutning av flytande läkemedel under huden (subkutan i.) eller i någon av de stora halsblodådrorna (intravenös i.). Härigenom vinnes en hastig och säker verkan, utan att matsmältningsorganen påverkas ss. vid ingivning av läkemedel.

Ink. Se Vårta.

Inkomst- och förmögenhetsskatt. Se Beskattning.

Inkttbationstid. Se Smitta.

Inkörning, tämj ning. Se Körning. 535

Inmutning. Se Gruvlagstiftning.

Inrösningsjord. Se Avrösningsjord.

Insekter (Insecta). Den största gruppen bland de s, k, 1 e d d j u r e n, Arthropoda. De äro tvåsidigt symmetriska djur med m. 1. m. läderartad eller hård hud samt ledad kropp, bestående av huvud, mellankropp (thorax) och bakkropp (abdomen). Mellankroppen bär undertill 3 par ben och ovan vanligen 1—2 par vingar, av vilka det främre paret stundom omdanats till skydd för de bakre flygvingarna. På huvudet finns ett par oftast väl synliga, ledade pannspröt (antenner), organ för lukt-och känselsinnena. Hos flertalet fullbildade i. äro de stora, sidoställda ögonen sammansatta (fasettögon); dessutom ha många i. enkla, ytterst små s. k. punktögon på hjässan. Mundelarna bestå av ett par över- och ett par underkäkar, de senare vanl. med tydliga trådlika, ledade bihang (palper). Dessutom ingå i munapparaten även över- och underläppen (även ofta med lätt synliga palper) samt den s. k. tungan, vilken oftast är dold. Mundelarna äro i hög grad avpassade för näringsupptagandet, varigenom form, storlek och anordning av de enskilda delarna växla. Man kan i regel lätt skilja på bitande och sugande mundelar.

I. fortplanta sig i regel genom ägg. Flertalet genomgår under sin utvecklingstid olika stadier eller förvandlingar, varvid djuret upprepade gånger ömsar skinn. I en del fall äro ölikheterna mellan utvecklingsstadierna relativt små, t. ex. hos en bladlus eller en gräshoppa äro de tidiga s. k. larvstadierna till sitt yttre i hög grad påminnande om de fullbildade. T detta fall säges förvandlingen vara ofullstän-di g. Hos t. ex. en fjäril är däremot larvstadiet m. 1. m. masklikt, och övergången till fullbildad fjäril förmedlas av ett vilostadium, puppan. I så fall är förvandlingen fullständig. Pupporna, som ej intaga näring och ej förflytta sig, omgivas stundom av ett av larver spunnet skyddshölje, en s. k. k o-ko n g.

I Sverige känner man över 15,000 olika insektarter, vilka fördelas på 24 ordningar. Av dessa torde följande hava ekonomiskt intresse: 1. Tvestjärtar (Dermaptera) hava bitande mundelar, 2 par vingar, av vilka de främre äro ytterst korta s. k. täckvingar, samt i bakkroppspetsen ett tångliknande, ombildat extremitetpar. 2. Rätvingar (Orthoptera) hava mundelar som föreg., långa täckvingar samt bakben förlängda till hoppben. 3. K a c-kerlackor (Blattoidea) hava platt oljig kropp, mundelar och vingar som föreg. 4. Pälsätare (Mallophaga), lusliknande vinglösa djur, företrädesvis på fåglar. Mundelar bitande, fötter med 2 klor. 5. L ö s s (Anoplura), vinglösa parasiter på däggdjur. Sugande mundelar, fötter med 1 klo. 6. Blåsfotingar (Thysanoptera), små, långsträckta, med linjesmala, långhåriga vingar eller utan

sådana. Sugande mundelår. 7. Skinnbåg-g a r (Hemiptera), mundelar med vanl. lång, snabellik underläpp till stöd för långa, hårfina sugborst. Främsta vingparet vanl. täckvingär. Ofta saknas vingar. 8. Skalbaggar (Coleoptera) hava bitande mundelar och de främre vingarna ombildade till vanl. hårda täckvingar. 9. Fjärilar (Lepidoptera), mundelar sugande, vingar m. 1. m. tätt klädda med lätt avnötbara, stoftfina fjäll. 10. Tvåvingar (Diptera), sugande mundelar, bakre vingparet förkrympt till s. k. svängkolvar. 11. Loppor (Suctoria), vinglösa djurparasiter med sugande mundelar och starkt förlängda bakben. 12. Steklar (Hymenoptera), mundelar bitande eller stundom förlängda till stickredskap. Två par genomskinliga flygvingar, som stundom saknas. — Ordn. 1—7 hava ofullständig och 8—12 fullständig förvandling.

Ingen annan djurgrupp kan uppvisa en sådan mångfald av arter som insekterna, och knappt några andra för blotta ögat synliga djur föröka sig så oerhört och snabbt sota dessa oansenliga små varelser. Till följd härav finnas de också överallt, utom- som inomhus, på land och i vatten, och sin näring hämta de från de mest skilda håll, likaväl från levande växter och djur som från av människan beredda produkter av vegetabiliskt eller animaliskt ursprung. Ej underligt då, att insekterna i hög grad kunna gagna eller skada människan, alltefter som artens livsbehov eller vanor kräva. På mångfaldigt sätt äro insekterna till skada. Ej nog med att en stor mängd arter, hos oss säkerligen flera hundra, lever av våra odlade växter, som de utsuga, missbilda eller sönder-gnaga, många andra finnas, som träffas inomhus på matvaror och kläder, i möbler, husens virke, spannmålslagren, i industriella inrättningar, där mjöl eller bröd beredes, där vävnader eller läder var or tillverkas, bland droger, i arkiven och museerna o. s. v. Åter andra komma människan ännu närmare in på livet som parasiter eller blodsugare, såsom vägglöss, löss, myggor, knott, loppor o. s. v., eller besvära henne genom sin blotta närvaro, t. ex. flugor etc. Dessa för människan personligen så besvärliga insekter kunna dessutom på sin kropp föra och sprida sjukdomsalstrande organismer, eller rent av vid sina styng införa sådana i människans blod (t. ex. vissa myggor, som överföra frossans eller malarians mikrob, råttloppan, som sprider pestbacillerna, klädlusen, som överför fläckt3^fusmikroben o. s. v.). Åtskilliga av nyssnämnda parasiter och dessutom en mängd andra hava motsvarande hygienisk betydelse för husdjuren och bli således även till ekonomiskt förfång för människan, t. ex. nedsätta djurens slaktvärde, minska mjölkproduktionen, fördärva hudärna o. s. v. I kampen mot nu antydda fiender inom insektvärlden stödes dock människan i hög grad av andra insekter, som leva parasitärt536

på skadedjuren eller utrota dem på annat sätt (t. ex. parasitsteklar och parasitflugor, rov-steklar och rovflugor, nyckelpigor m. fl.). Sådana människans vänner bland i. hava också på flera håll i världen med framgång utnyttjats av människan, förökats och spritts, där deras värdar uppträtt i hotfull mängd. Många insekter gagna människan genom att vid blombesöken, för att suga nektar eller samla frömjöl, möjliggöra befruktningen hos de självsterila växtarterna och underlätta den hos andra. Särskilt för klöverns och fruktträdens befruktning äro insektbesöken av allra största vikt. Insekterna äro vidare till gagn för människan genom att förtära döda djurkroppar och därigenom, att de bidraga till förmultningen av såväl animaliska som vegetabiliska ämnen. Slutligen må erinras om, att människan bland insekterna äger två slags tamdjur, bin och silkesfjärilar, vilkas ekonomiska betydelse ej är ringa.

Insekternas här ant}rdda betydelse i ekonomiskt och hygieniskt avseende har gjort, att de på senare tid blivit föremål för allt större uppmärksamhet.

Inom de flesta länder finnas numera särskilda anstalter för studiet av skadeinsekterna och deras parasiter samt för utfinnandet av lämpliga skyddsmedel mot dem. Ett dylikt statligt institut kom i vårt land till stånd 1897, då Statens Entomologiska Anstalt inrättades. År 1907 förenades denna 50m en Entomologisk avdelning med Centralanstalten för försöksväsendet på jordbruksområdet. Numera företrädes också de skogsentomologiska intressena av en särskild avdelning vid Statens Skogsförsöksanstalt. Båda, som äro förlagda till Experimentalfältet vid Stockholm, hava även till uppgift att i möjligaste mån stå allmänheten till tjänst med kostnadsfria råd och upplysningar. Till skydd för parasiters spridning genom t. ex. handeln har även på senare tid inom olika länder vissa lagbestämmelser, medförande ett omfattande inspektionssystem, kommit till stånd. Hithörande frågor vänta ännu på sin lösning i vårt land. — Litt.: Tullgren, Alb. & Wahlgren, E., Svenska Insekter. En orienterande handbok vid studiet av vårt lands insektfauna. Stockholm 1920—22. Svensk Insektfauna utgiv. av Entomol. Fören, i Sthlm (under utgivning). Tullgren, Trädgårdsväxternas fiender och vänner, Sthlm 1915, Lantbruksväxternas fiender och vänner, Sthlm 1917, och Våra snyltgäster, Sthlm 1914. Trägårdh, L, Sveriges skogsinsekter, Sthlm 1914. Uppsatser i praktisk entomologi 1—23, utg. av Entomol. Fören, i Stockholm 1891—1914. Rostrup, Sofie, Vört Landbrugs Skadedyr, Köbenhavn 1907. Reh, L. Die tierischen Feinde; Bd III i Sorauer's Handbuch der Pflanzenkrankheiten, Berlin 1913. A. T—n.

Insektdödande medel. För bekämpandet av skadeinsekter har en betydande mängd ke-

miska medel såväl av organiskt som oorganiskt ursprung kommit till användning. Blott ett fåtal kan här bliva omnämnt. Bland de medel, som verka som maggifter, ha egentligen blott de arsenikhaltiga fått större användning. Mest bekant är kej sargrön t (Schwein-furtergriin, Parisergrönt), som är ett grönt färgstoff med hög arsenikhalt. Pulvret bör vara såvitt möjligt rent från fri arseniksyrlighet och hålla ca. 56 % AsX>.. (arseniksyrlighet). Besprutningsvätskan beredes av 75—100 g. kejsargrönt, 150—200 g. nysläckt, finpulveriserad kalk och 100 lit. vatten. Då pulvret är olösligt och tungt, måste vätskan under besprutningen hållas i rörelse, så att giftpartiklarna bli väl uppslammade i vattnet. Mindre arsenikhaltigt, men på grund av större vidhäftningsförmåga och finkornighet bättre är blyarseniat. Detta säljes dels i pastaform, dels som torrt pulver, i båda fallen gulfärgat av t. ex. blykromat (5 %). Uppslammas i vatten, 100—600 g. per 100 1. vatten. Mot fritt kringkrypande, större insektlarver kunna mindre giftkvantiteter användas, än då det gäller sådana, som gnaga sig in i växtdelarna (t. ex. äpplevecklaren). Såväl kejsargrönt som blyarseniat kunna köpas i öppna handeln (apotek, färgaffärer etc.) utan några formaliteter. Förutom dessa medel, som äro avsedda att förtäras av skadedjuren, finnas en mängd sådana, som verka på annat sätt, blott och bart djuren bli fuktade med desamma. Bland dessa s. k. kontaktmedel förtjäna de nikotin-h a 11 i g a att i första rummet omnämnas. Tobaksextrakt kan lätt åstadkommas genom urlakning av billig tobak, men vida verksammare äro de i handeln gängse preparaten Jofurol, Nikotinsulfat, Nikotoxin, Aphitoxin, Toxinbad m. fl., vilka alla innehålla en större 1. mindre procent nikotin. Medlen kunna användas dels till besprutning i utspädning med vatten, dels till rökning genom vätskans avdunstning över lampa. Nikotin kan även användas i form av torrt pulver, t. ex. snusdamm, som strös över fuktiga plantor, som skola skyddas. Ett gott kontaktgift är även k v a s s i a-extrakt, vilket beredes genom urlakning av s. k. flugspån, målen ved och bark av Qitassia amara L. eller Simaruba excelsa DC, trädartade buskar i Sydamerika. Ett vanligt recept är: 250 g. flugspån urlakas i 5 1. vatten genom kokning. Till den avsilade vätskan sättas ytterligare 5 1. vatten, innehållande 250 g. löst såpa. Denna grundlösning, som kan förvaras, utspädes till besprutning med 30 a 40 1. vatten. I handeln finnas även koncentrerade kvassiaextrakt, som kunna direkt utröras i vatten. Ett annat medel, som även i stor utsträckning användes mot parasitsvampar, är svavelkalkvätska. Denna har speciell användning mot sköldlöss och vissa kvalster. Färdigberedd finnes den i handeln under namnet » f r i s c o». Beredes537

på följande sätt: 9.6 kg. nybränd kalk (ca. 90 %) släckes i gryta (ej av järn) och utröres med 100 1. vatten. Kalkvattnet kokas upp och försättes med 19.2 kg. svavelblomma eller finpulveriserat svavel. Under omrörning får vätskan koka omkring 1 timme, varvid vatten tillsättes i samma mån vattenånga avgår. Sedan allt svavel lösts, silas vätskan och utspädes sedan med ytterligare vatten. Till vinterbesprutninger (på bar kvist) spädes i allmänhet vätskan med 4—7, till sommarbe-sprutningar med omkring 26 gånger så mycket vatten, detta under förutsättning att den håller en styrka av omkr. 25 °, vilket avläses medelst en Beaumé's areometer. Vid högre eller lägre gradtal göres vätskan i proportion svagare eller starkare. Mot ovannämnda skadedjur användes endast besprutning före knoppsprickningen. För dödandet av bladloppägg, vissa kvalster m. m. användes karbolineumemul-sion. Se Karbolineum. Till bekämpandet av vissa sugande insekter m. m. användes stundom fotogenemulsion, se d. o. Kol-svavla, se d. o., användes för att döda myror t. ex. i ihåliga träd eller som desinfektionsmedel i jord, spannmålslager o. dyl.' För desinfektion inomhus av spannmålslager, industriartiklar av animaliskt ei. vegetabiliskt ursprung m. m., som angripits av skadeinsekter, av växthus eller mot ohyra är cyanväte ett utmärkt medel. På grund av ämnets giftighet måste noggranna föreskrifter följas. Då det gäller desinfektion av växthus kunna upplysningar erhållas från Centralanstaltens för jordbruksförsök entomologiska avdelning. Se vidare art. vägglöss. — Litt.: Hollrung, M., Die Mittel zur Bekämpfung der Pflanzenkrank-heiten. 2. uppl., Berlin 1914. A. T—n.

Inspektor. Se Förvaltningspersonal.

Inströmedel, ämnen, som inblandas i kreatursgödsel för att fördröja jäsningarna i gödseln samt för att binda frigjord ammoniak och sålunda inskränka förlust av kväve ur gödseln. Härtill har föreslagits svavelsyra, gips, superfosfat, superfosfatgips, mjölksyra (vassle) och kalisalt, av vilka de förra föga eller alls ej minska gödselns brinning utan verka huvudsakligen genom att binda ammoniak, kalisalten däremot även i hög grad inskränka brinningen, så att gödseln bibehåller utseendet av färsk spillning. Samtliga dessa tillsatser hava gjort avsedd verkan men, väl huvudsakligen på grund av med användningen förbunden kostnad, icke fått någon praktisk användning för ändamålet. Även inblandning av släckt kalk i gödseln har ansetts bevara kvävet i gödseln. Då kalktillblandningen synts giva en dylik verkan, torde det hava berott på att kalken befordrat de organiska ämnenas sönderdelning samt det därvid lösliggjorda kvävets bindning i bakterier, vilkas utveckling befordrats genom kalktillsatsen. Genom denna uppstår dock å andra sidan fara för ökat frigörande

av ammoniak i gasform, varför kalks inblandning i gödseln lätt medför en verkan motsatt mot den åsyftade.

Intagning av husdjur. SeHägnadsskyldighet.

Inteckning. Härunder innefattas vissa inskrivningsåtgärder, företagna av offentlig myndighet och avsedda att grundlägga eller förstärka vissa slag av rättigheter till viss egendom. I. förekommer i fråga om fast egendom (se d. o.) samt vissa slag av lös egendom. Här avses endast fastighetsinteckning. Sådan är: 1) I. för fordran, 2) i. för nyttjanderätt, avkomsträtt och.servitutsrätt. Den fordran eller rättighet, på grund varav i. sökes, skall grunda sig på skuldebrev eller annan skriftlig handling, vilken i huvudskrift måste upp' visas, då i. sökes, vilket sker vid underdomstolen i den ort, varest fastigheten är belägen. Vad vid domstolen förekommer i inteckningsärende, antecknas i inteckningsprotokollet, i överensstämmelse med vilket vid domstolen föres en bok, på landet kallad i n-teckningsbok, av vilken framgår, vilka inteckningar • som finnas i varje fastighet. På den företedda originalhandlingen tecknar domstolen bevis om inteckningens beviljande. Finnas i samma egendom flera inteckningar, åtnjuter den som sökts tidigare företräde framför den som sökts senare. Ha flera inteckningar sökts samma dag, gäller i. för rättighet framför i. för fordran. Bland flera samtidigt sökta rättighetsinteckningar har den företräde, som grundar sig på tidigare upplåtelse. Fordringsinteckningar, sökta samma dag, gälla med sinsemellan lika rätt, såvida icke på sökandens begäran domstolen förordnar annorlunda. En i. kan på ansökan genom domstolens beslut nedsättas att i förmånsrättsavseende gälla med sämre rätt än en annan; så ock helt eller delvis dödas. En inteckmings förmånsrättsläge framgår av g r a-vationsbevis (sed. o.).

Fordringsinteckning grundlägger panträtt i fast egendom till säkerhet för fordringen, m. a. o. ger borgenären befogenhet att få fastigheten genom myndighets försorg exekutivt försåld på auktion, med rätt för borgenären att ur köpeskillingen få betalt för sin fordran till kapital och högst 2 års ränta. Härigenom kan dylik i. fylla sin uppgift att utgöra grundval för fastighets krediten. Fordringsinteckning kan i allmänhet ej erhållas utan fastighetsägarens skriftliga och bevittnade, å fordringshandlingen tecknade medgivande. Såsom fastighetsägare anses i allmänhet den, som har lagfart (se d. o.). Utan fastighetsägarens medgivande kan dock s. k. tvångsinteckning erhållas i vissa fall, bl. a. för ogulden köpeskilling. Att det skuldebrev, för vilket i. sökes, innehaves av fastighetsägaren själv, utgör intet hinder. — Vid sökandet av i. erlägges en s t ä m p e 1-538

avgift av' */4 % å kapitalbeloppet. I den mån en i. icke motsvaras av en fastighetsägares verkliga skuld, utgör den s. k. ägarehypo-t e k. Har detta uppkommit genom .avbetalning, äger fastighetsägaren påfordra det avbetalda beloppets avskrivning å inteckningshandlingen. I. skall förnyas inom vart io:e års utgång. En inteckningshandling kan efter ansökan genom- domstols beslut utbytas mot en eller flera andra dylika. Gäller i. i flera fastigheter (gemensam i.), är varje egendom i allmänhet i första hand ansvarig i förhållande till sitt värde, men i andra hand även för brist å någon av de andra fastigheterna. En förmånligare ställning i detta hänseende kan intas av avsöndrad lägenhet (se Jordavsöndring). Dödande av i. i en eller flera av de särskilda fastigheterna med bibehållen giltighet i den eller de övriga kallas relaxation. Om inteckningsfordran., som förfallit till betalning, icke inlöses, äger inteckningshavaren att genom lagsökning få fordran fastställd till betalning ur fastigheten. Denna säges härigenom bli dömd i mät och sättes därpå å exekutiv auktion. Kommer därvid försäljning till stånd, erhålla de, som på grund av i. eller eljest ha förmånsrätt i fastigheten, betalning ur köpeskillingen, så långt denna förslår. Uppstår överskott, går detta till gäldenären, i likhet med vad som må ha utfallit å ägarehypotek. Vid expropriation (se d. o.) och därmed jämförliga åtgärder fördelas ersättningsbeloppet i första hand å de fordringar, som på grund av i. eller eljest äga förmånsrätt i fastigheten.

I. för nyttjanderätt, avkomst-r ä 11 och servitut erhålles utan medgivande från fastighetsägaren och behöver ej förnyas. Dess verkan är, att den intecknade rättigheten blir gällande även mot ny ägare till fastigheten samt att, i händelse av exekutiv auktion å intecknade fastigheten, rättigheten uppoffras endast om sådant krävs med hänsyn till i. med bättre rätt; i fråga om i. för avkomst eller annan förmån tillkommer, att rättighetsinnehavaren äger att ur fastigheten utbekomma förmån i penningar eller varor, som är upplupen och innestår ogulden, dock icke för längre tid än två år, samt att, om exekutivförsäljningen sker utan förbehåll om rättighetens bestånd, dess innehavare äger att ur köpeskillingen, i den mån den

därtill förslår, sedan fordringar med bättre rätt blivit täckta, njuta ersättning motsvarande förmånernas kapitalvärde. E. T.

Intensitet i lantbruket betecknar den grad, i vilken arbete eller kapital användes i förhållande till det vid produktionen använda naturföremålet, d. v. s. jorden vid jordbruket, kreaturen vid husdjursskötseln. Ju mer arbete och ju mer kapital (redskap, godsel, kraftfoder m. m.) användes på viss jordmån eller kreaturs-

antal, desto intensivare säges jordbruket eller husdjursskötseln vara. Arbete och kapital kunna i viss mån ersätta varandra (t. ex. med maskiner kan människo- och dragararbete minskas, djup och noggrann bearbetning av jorden ökar tillgodogörandet av jordens eget näringsförråd och kan därigenom inskränka förbrukningen av konstgödsel), och större i. kan således vinnas genom användning av större mängd av vare sig arbete eller kapital; man talar därför om övervägande arbetsintensiv eller kapitalintensiv hushållning.

Intensitetsgraden skulle rätteligen uttryckas genom förhållandet mellan jordvidden å ena samt vid dennas brukning använt arbete och kapital å den andra sidan. En beräkning härav kan väl verkställas för de enskilda egendomar, där en pålitlig bokföring finnes, men grunder för densamma för hela landet, olika områden eller olika grupper av egendomsstorlek finnas ej. Man har därför försökt att beräkna intensitetsgraden på grund av den använda växtföljden och medeltal för arbetsåtgången för de särskilda växtslagen (Enkell, Om arbetsintensiteten å Mustiala egendoms åkercirkulationer, 1908; E. Höijer, Undersökning av det större och mindre jordbrukets produktion, 1919), ett beräkningssätt, som lider av den bristen, att blott arbetsåtgången men ej kapitalanvändningen beaktats.

Då jordbrukets och kreatursskötselns i. vanligen stå i nära förhållande till varandra och det förras i. i allmänhet är beroende av den senares, uttryckes hela hushållningens intensitetsgrad ofta genom antalet stora djur eller av de viktigaste bland dessa, mjölkkor, på areal åker. Detta kan dock vara vilseledande, då skilda grenar av hushållningen kunna drivas med olika i. Ett intensivt jordbruk kan vara förenat med en extensiv kreatursskötsel eller t. o. m. utan någon sådan. Det motsatta förhållandet är sällsyntare. Likaså blir det vilseledande att uttrycka intensiteten genom mängden använt arbete och kapital i förhållande till vinsten eller genom kapitalets förräntning, då en extensiv hushållning lika väl som en intensiv hushållning kan förränta sig olika väl eller t. o. m. giva förlust. Pålitligare är att mäta jordbrukets i. genom produktionens bruttoavkastning, produktmängden, i förhållande till den använda naturfaktorn (jordareal, kreatursantal), men detta är fullt riktigt endast vid jämförelse av jord av samma bördighet och djur med samma produktionsförmåga.

Då ängsskötsel kräver mindre kapital och arbete än åkerbruk, medför större ängsareal i förhållande till åker en större extensitet i lantbruket, och i detta verka mångåriga vallar i samma riktning, under det att den arbets-krävande odlingen av rotfrukter och handelsväxter ökar intensiteten.w**' />vÆt-»t-*-V'-

539

Utvecklingen går i allmänhet, åtminstone till en början, från mindre till större i. Vid odlingens början, då ännu tillgången på jord är obegränsad eller större än behovet, utsträckes odlingen med minsta arbete och påkostnad ut över så stor vidd som möjligt, d. v. s. man söker draga nytta av jordens alstringskraft och dess samlade näringsförråd med användning av jämförelsevis litet arbete, gödsling m. m. Svedjebruk är exempel på den mest extensiva hushållning. I den mån befolkningens ökning och behovet av förnödenheter medför ökning av den odlade jorden och tillgången på odlingsmark blir knappare samt dess pris högre, blir det nödvändigt att genom djupare, flitigare och bättre bearbetning, starkare gödsling, användning av konstgödsel och förädlade utsäden o. s. v. höja jordens avkastning. Därmed följer ökad kapitalanvändning i byggnader och inventarier. Likaledes började husdjursskötseln med att man höll djur, som helt och hållet eller till största delen framföddes på bete, och då detta ej fanns, under vintern, underhöllos med sparsam utfodring av stråfoder och löv; hästar och nötkreaturen underhöllos huvudsakligen för att lämna dragkraft och gödsel åt åkerbruket. Men i den mån betestillgången minskats och priset på produkterna stegrat fordran på djurens avkastning, har en kraftigare utfodring, än betet lämnade, införts, och mer arbete och kostnad har måst nedläggas på djurens utfodring och vård. I allmänhet har den ökade graden av i. först åstadkommits genom ökat arbete, d. v. s. stegrad arbetsintensitet, men i den mån tillgången på arbetskraft minskas och dess pris stegras, söker man nå framstegen genom ökad kapitalanvändning (mer och dyrbarare maskiner, täckdikning, konstgödsel). Detta gäller huvudsakligen vid jordbruket, där arbetet ej ökas i samma mån som skördemängden, utan över en viss gräns arbetsåtgång i förhållande till skördemängd minskas vid skördeökning. Däremot gäller det mindre vid djurproduktionen, där arbetet spelar en mindre roll än sakliga produktionsmedel.

Verkan av stegrad i. Syftet med den stegrade intensiteten är ytterst ökad vinst av hushållningen, men detta mål nås endast i den mån den av stegrad i. framkallade produktionsökningens värde överstiger värdet av använt arbete och kapital. I allmänhet blir detta överskott större i förhållande till den använda produktionsfaktorns värde (arbetet, gödslingen, fodret) vid höjning av en låg i. och avtager mer, ju högre intensiteten redan nått. Detta betecknas som den avtagande produktivitetens eller j o r d p r o-duktivitetens lag. Härvid är varje produktionsfaktors verkan i viss mån beroende av övriga medverkande faktorer, så att den vid intensivare användning av en produktionsfaktor avtagande räntabiliteten åter kan stegras

genom ökad användning av en annan faktor eller förbättrad teknik (jfr Jordproduktivitetslagen, Minsta mängdens lag).

På intensiteten inverkande förhållanden: i. Naturlig alstringsförmåga. En av naturen mager, starkt genomsläpplig jord eller en som ligger sankt eller i kallt läge har ej samma möjligheter som en jord med bättre naturliga egenskaper att uppdrivas till hög avkastning eller betala större användning av arbete och kapital. Om än avkastningen av jorden genom ökad i. vid dess brukning kan stegras genom förbättringsarbeten, ss. torrläggning, kalkning och jordblandning, så kan dock i allmänhet ej den naturliga underlägsenheten fullt avhjälpas eller ökad användning av kapital och arbete bliva lika lönande som på den av naturen bättre jorden. Likaledes kan klimatets inverkan på avkastningen ej undanröjas. Jordbruket är därför i stort sett mindre intensivt i trakter med mindre bördig jord, kortare somrar och i övrigt hårdare klimat. — Likaså kunna olika slag och raser av husdjuren ej uppdrivas till lika hög produktion eller en ökad i. i deras användning hava samma utsikt till framgång.

I fråga om bildning av fett och förmåga att betala en intensiv fodring för detta ändamål kunna ej övriga husdjur tävla med svinen, och i avseende på mjölkavkastning stå nötkreaturen främst. Inom dessa djurslag hava emellertid olika raser mycket olika förmåga att kunna uppdrivas till hög avkastning och göra en intensiv fodring lönande. Denna djurens förmåga kan inom vissa gränser ökas genom förädling, och därför är husdjursskötselns i. i allmänhet högre, ju mer förädlat kreatursslaget är.

2. Jordegendomens storlek. Visserligen har i regeln brukaren av mindre jordegendom mindre tillgångar, varför kapitalanvändningen oftast absolut stiger med egendomens storlek, men då å andra sidan redskaps-(likasom byggnads-)kostnaderna icke kunna inskränkas i samma mån som jordarealen är mindre, blir oftast kapitalanvändningen per arealenhet större i samma mån gården är liten. I än högre grad är så förhållandet i avseende på arbete, särskilt vid det minsta jordbruket, småbruket och trädgårdsskötseln, i det att möjligheten att använda arbetsbesparande redskap här är mindre. Vid så små jordbruk, att brukarens och hans familjs arbetskraft är den enda eller huvudsakliga, verkar dessutom det egna intresset av hushållningens framgång till intensivt arbete långt mer, än som är möjligt vid lejt arbete. Av dessa skäl komma, vid en framskriden ståndpunkt hos lantbruket, de mer arbetskrävaiide grenarna av detta samt de, vid vilka den personliga omvårdnaden inverkar mycket, (ss. vid husdjurs- och trädgårdsskötsel) att överväga vid det mindre jordbruket, under det att de grenar, S40

Söm kräva mindre arbete och där detta kan utföras med arbetsbesparande redskap, överväga vid större lantbruk. Därför stiger i allmänhet sädesodlingens omfattning och ofta även dess avkastning i stort sett med egendomsstorleken men rotfrukts- och trädgårdsodling däremot med dennas avtagande. Kreatursskötselns i. stiger också avgjort med avtagande egendomsvärde, i det att antalet av såväl dragare som nötkreatur och framför allt svin är större vid de mindre gårdarna; däremot stiger i allmänhet ungdjursuppfödningen med egendomsstorleken. Minst intensiv är dock driften inom såväl jordbruk som husdjursskötsel i allmänhet vid de bondgårdar, där man är beroende av lejd arbetskraft men saknar de större gårdarnas personliga och sakliga resurser. Beräknas åkerns samlade avkastning i skördeenheter, är den i allmänhet störst per arealenhet vid småbruken minst vid de mindre bondgårdarna och stiger därefter med jord vidden, likasom även husdjursskötselns produktionsvärde visar samma förhållande (se E. Höijer, Undersökning av det större och mindre jordbrukets produktion. Stockholm 1919).

3. Jordegendomens form och läge. Ju mer ägorna äro utsträckta eller splittrade samt avståndet från avsättnings-orten stort, desto större är arbetsåtgången och behovet av dragare och redskap, särdeles kör-don, men då detta har till följd, att hushållningen inriktas på mindre arbetskrävande grenar av lantbruket — ängs- och vallodling, i andra rummet odling av säd, som är en lätt transporterad vara — så medför i allmänhet en dylik form och belägenhet en lägre grad av i. På husdjursskötselns område verka sådana omständigheter så, att kreatursuppfödning får större vikt i hushållningen, och inom mjölkhushållningen får osttillverkningen, som lämnar en hållbarare vara, försteget framför direkt försäljning av mjölk och beredning av smör, d. v. s. en långsammare omsättning får i stort sett företrädet.

4. Förhållandet mellan jordvärde, kapital- produkt- och arbetspris. Högt jordvärde tvingar till att genom intensivt bruk söka uppdriva avkastningen. Ringa kapitaltillgång och hög räntefot motverka däremot höjande av intensiteten genom större användning av kapital. Knapp tillgång på arbetare och stegrade arbetslöner verka delvis så, att man genom ökad användning av kapital (maskiner) söker göra arbetet mer effektivt, d. v. s. till större intensitet, men dels även, särskilt vid kapitalbrist och hög räntefot, till extensivare brukning — ökad vall- minskad rotfrukts-odling, övergång till ungdjursuppfödning i st. f. intensiv ladugårdsskötsel för mjölkproduktion. Låga produktpris verka i allmänhet till inskränk-

ning av sådana grenar av hushållningen, som kräva höga kostnader.

Intumning. Se Virkesdrivning.

Inula. Se Ålandsrot.

Inulin. Se Kolhydrat.

In vällning eller uppförande av jord vallar för att torrlägga och mot översvämning skydda mot hav, sjö eller vattendrag belägen mark är ett i vårt land rätt litet använt medel att för odling vinna lågt liggande jord.

Det tekniska utförandet. Före ett dylikt företags anläggning uppgöres en fullständig plan. grundad på en noggrann undersökning av dels vilken vattenmängd kan bliva att avleda, varav de årliga kostnaderna och därmed företagets räntabilitet i hög grad äro beroende, dels jordmånens genomsläpplighet i vallens sträckning samt dennas behövliga dimensioner, den behövliga avdikningen och annat, som inverkar på anläggningskostnaden. Vattenmängden beräknas på samma grunder som vid andra vattenavledningsföretag (s Avledning) med iakttagande av att det fråe omgivningarna tillströmmande vattnet tin så stor del som möjligt bör uppfångas och avledas genom isoleringsgravar, innan det nått den mark, som skall invallas, för att den vattenmängd, som skall uppfordras eller på annat sätt avledas från det invallade området, må bliva den minsta möjliga. Undersökningen av jorden i vallens sträckning skall gå ut på fastställande av det djup, på vilket fast och ogenomsläpplig botten för vallen kan nås; ett alltför djupt lager av lös och genomsläpplig jord kan göra företaget för dyrt eller omöjligt att utföra. Vid bestämmande av vallens sträckning bör hänsyn tagas till önskemålet, att den får minsta möjliga längd, och vid i. av vikar lägges således vallen om möjligt på det trängsta stället. Den bör vidare läggas, där den på minsta djup kommer att vila på fast, ogenomsläpplig botten, och därför ansluta sig till grund, där sådana förekomma, även om den därigenom skulle förlängas. Då i. sker mot rinnande vatten, bör rakt och rymligt lopp lämnas flodvattnet; strömfåran rätas därför och krökar på vallen undvikas. Vallen bör höja sig över högvattenytan mera, ju djupare vattnet är och ju starkare dess rörelse; vid mindre invallningar på grunt vatten brukar o. 5 m. höjd över vattenytan vara tillräckligt, mot större vatten bör höjden ökas till omkring 1 m. över vattenytan, och då bebyggda eller eljes dyrbara och större områden skola skyddas, kan ända inemot 2 m. över högvattenytan anses erforderligt. Likaså bör vallens sektion rätta sig efter faran för skada av vattnet och således bottenbredden vara större, d. v. s. sidolutningen mindre, ju djupare vattnet är och ju stridare strömmen, eller ju häftigare vågsvall kan förekomma. Krönets bredd växlar sålunda från 1 m. på låga vallar (1 m. höjd) till 2 m. vid 3 m. hög vall och än bredare, om54i

väg skall läggas på krönet. Sidolutningen mot vattnet bör aldrig vara mindre än 1:2, men på högre vallar och mot stridare ström svagare, ända till 1:6. Vanligen är slänten gräsbevuxen; om den är stensatt, kan lutningen vara något starkare. Mot det in vallade fältet kan slänten luta starkare, dock ej mer än 1 : 1.5. Vallen lägges vid i. mot vattendrag något innanför strandlinjen så att en minst 2 m. bred bankett uppkommer. På vallens insida upptages vanligen en vallgrav, och mellan denna och vallen göres även en bankett. Vallen bör byggas av så ogenomsläppligt material som möjligt; helst en sandblandad lera eller en styv lera, vilken senare dock spricker, där vallen höjer sig så mycket över vattnet att leran torkar. Torvdy är i vått tillstånd mycket ogenomsläpplig, men blir otät vid uttorkning och då den genomgräves av sorkar.

Vid vallens uppförande bör det genomsläpp-liga ytlagret avlägsnas, så att det ogenomsläpp-liga materialet kommer i tät anslutning med det ogenomsläppliga underlaget. I sluttande mark förebygges vallens glidning, genom att botten avpallas eller en grav upptages, vari vallens kärna börjar. Vid ringa tillgång på fullt ogenomsläppligt material puddlas dock en kärna av sådant, under det att fyllningen på sidorna om denna kan vara av lösare jord, som dock på yttre slänten klädes med hop-stampad fet lera och helst stensattes.

Vallens underhåll bör vara omsorgsfullt; uppkommande sprickor och hål tätas från utsidan och vid flodtid bör vakt hållas, som kan täta uppkommande läckor genom påläggande av lera eller halmig nötkreatursgödsel, belastad med stenar eller sandsäckar.

Vattnet avledes, så vitt så kan ske, genom avlopp till lägre liggande mark, men från själva invallningsområdet vanligen genom pumpning med vattensnäckor, centrifugalpumpar eller andra vattenuppfodringsverk, drivna med vindkraft, ångmaskin, explosionsmotor eller elektrisk motor.

Vattenlagens kap. 7 om torrläggning av mark innehåller bestämmelser om rätt att företaga invallning samt om rätt och skyldighet för annan jordägare, vars mark beröres av företaget, att däri taga del (se Torrläggning).

Inventariebok. Se Bokföring.

Inventarium betecknar i driftsläran de sakliga produktionsmedlen, med vilkas tillhjälp jordens och kreaturens produktionsförmåga tillgodogöres. Man skiljer mellan det döda inventariet eller redskap och husgeråd samt det levande i. eller husdjuren.

Det döda i. stiger i regel med jordbrukets intensitet och arbetskraftens pris, i det att kraftigare och mångsidigare bearbetning av jorden och av produkterna, nödvändigheten att inom begränsad tid utföra ökad mängd

arbete samt inskränka användningen av den dyra människo- och i viss mån även dragarekraften genom den billigare maskinkraften, medföra ökat behov av redskap och större fullkomlighet hos dessa. Denna ökning måste dock vid ett lönande jordbruk begränsas av räntabiliteten, i det att användningen bör vara så stor, att kostnaden för dess amortering, underhåll och begagnande ej överstiger värdet av det utförda arbetet, och helst understiga kostnaden för samma arbete utfört utan ifrågavarande redskap. Därför bör det döda invenatriet vara i medeltal mindre omfattande och billigare, i samma mån egendomarna äro smärre och mindre givande, men belastar dock vanligen ekonomien hårdare vid mindre än vid större jordbruk (jfr Intensitet, Kapital). Likaså inverkar jordens mer eller mindre lättarbetade beskaffenhet, egendomens belägenhet i förhållande till inköps- och avsättningsort, ägornas mer eller mindre spridda läge o. s. v. Kostnaderna för det döda inventariet, bestående av dess anskaffningskostnad, genom amortering fördelad på brukningstiden (se Amortering), samt underhållskostnaderna växla i huvudsak enligt nämnda grunder och utgjorde enligt offentliggjorda räkenskapsresultat för ett antal gårdar under räkenskapsåret 1917—18 i medeltal från 20—36 kr. per hektar odlad jord, motsvarande 4.1—6.9 % av driftskostnaderna.

Det levande invent ar iets storlek ochvärde äro långt mindre beroende av de nyss nämnda omständigheterna men stiga i stort sett med jordbrukets intensitet och bruttoavkastning, emedan i. i regel måste ökas i jämnbredd med de jordbruksprodukter, som skola förädlas till lätt avsättliga produkter, och en del därav, dragarekapitalet, i samband med arbetsintensiteten. Då det dessutom, ss. avels-, mjölk-, göd- och andra gagndjur, är direkt och oavbrutet produktivt, så möter ej här samma betänkligheter vid dess ökning, som ovan anförts beträffande det döda inventariet. Ett i förhållande till jordbruket stort levande i. är därför i regel tecken till stark intensitet och hög avkastning av egendomen samt ett medel att nå hög räntabilitet. Det levande inventariets värde per hektar åker är vid det högt stående jordbruket oftast i medeltal större vid små än vid större jordbruk. Emedan det levande i. till stor del är direkt produktivt, är det i allmänhet fördelaktigare, ju större del dess värde utgör av hela inventarievärdet, och i allmänhet utgör det 3—5 och sällan så litet som 2 gånger det döda inventariets värde (se Kapital)

Inventering. Se Bokföring.

Invertas. Se Enzym.

Invertsocker. Se Kolhydrat.

Invintring av bin. Ramkupor. I mitten av augusti bör man å de trakter, som sakna höstdrag, göra höstundersökning och invintra sina bin. Detta sker genom att öppna542

täckbräderna och beräkna fodermängden genom att skilja kakorna något. Härvid ser man efter, huru långt kakan är fylld, och då en hög- eller lågnormalram innehåller omkr. 2 kg., en svearam omkr. 2 x/2 kg. och en wieslanderram omkr. 3 kg., är beräkningen snart gjord. Om man tar in en trumsvärm på ramar eller sammanslår samhällen, bör man ordna kakorna så, att man främst har ett par honungsramar, därefter 3 a 4 ramar med yngel eller som det varit yngel i, då bien på dessa sitta varmare, och drottningen gärna antager dem för sin äggläggning, t. ex. under spekulationsfodringen; sist sättas så många ramar, som bien täcka, så att de sitta trångt å sista kakan; skulle de ej göra detta några dagar efteråt, borttages den.

Att låta bien för vintern sitta på det ramantal, de täcka i slutet av augusti, är alldeles felaktigt., I september hava de sammandragit sig så, att ytterligare en—två ramar kunna tagas bort, och öppnas kupan i oktober, kan detsamma upprepas. Om ramar kvarlämnas, som bien icke komma att täcka under vintern, så utbredes fodret i flera ramar, än de behöva för att rymma vint er klotet. Under vinterns lopp förtära de det foder, som befinner sig närmast, bi klungan krymper samman dels av vinterförluster, dels av att de sammandraga sig kraftigare, och samtidigt avlägsna de sig från de förråd, som äro längre bort. Vinterkölden fortfar, och när bien förtärt allt foder i klungans omfattning, dö de av svält, fast i kupans avlägsnare delar flera kilo foder finnas lagrade. I en kupa med för många ramar måste bien anstränga sig mer för att uppehålla nödig värme och ventilation, mera foder åtgår, deras magar fyllas förr med exkrementer, och samhället går svältdöden eller utsot till mötes. Därför böra ej starka samhällen invintras på flera än 8 till 9 ramar, medelstarka på 6—7 och små på 4—5 ramar. En trumsvärm, som förlorat sitt yngel och allt, bör ej invintras på mer än 6 ramar för starka svärmar och på färre, om svärmen är mindre.

En trång, ja, för trång bostad ger bien det bästa skyddet. Då kan packningen t. o. m. komma i andra rummet

Mitt över biklungan anbringas en täckbräda med ett 1 1/4" hål för ifrågakommande vattning, spekulations- eller förrådsfodring. I stället för denna täckbräda kan påläggas en s. k. Widéns täckbrädsfodrare, som får stå över hela vintern, och i vilken man kan förråds-fodra, nödfodra, spekulationsfodra och giva vatten. Inlägg ett papper å bottnen i de kupor, som sakna lösbotten för uppsamlande av avfall, som avlägsnas efter rensningsutflykten; detta behöves ej i 191 o års kupa. Tillse, att packningen är i ordning å sidorna och spekulations-fodra omedelbart, Jfr Fodring, Foderappat,

A—r L—n.

Inägor är en vanlig beteckning för de nära

gården belägna, vanligen till tomt, trädgård, åker qcI* äng använda ägorna. Avlägsnare ägor betecknas som utägor eller utmark.

Inälvor, beteckning för de inre organen i bröst- och bukhålan, d. v. s. andnings-, blodomlopps-, matsmältnings-, avsöndrings- (sekretions-) och fortplantningsorgan. Om deras uppgifter och byggnad, se under de särskilda organens namn. Deras läge i kroppen hos hästen visas av följande bild. Hos hästen ligger tunntarmen övervägande till vänstra sidan ovan grovtarmen, hos idisslarna nedtill vid högra sidan. Hos hästen ligger den dräktiga livmodern intill vänstra, hos kon intill högra sidan av bukhålan.

Inälvsmaskar hos husdjuren tillhöra platt-och rundmaskarnas grupp. De förra indelas i bandmaskar, Cestodes, och sugmaskar. Om bandmaskar, se Binnikemaskar.

Sugmaskarna, Trematodes, äro ovala eller lancettformiga, platta, försedda med sugskålar, en i främre änden och en på undre sidan, med munnen i botten på den förra. De flesta sugmaskar äro samkönade och genomgå likasom bandmaskarna flere olika utvecklingsstadier, delvis hos vitt skilda djurslag (generationsväxel). De viktigaste äro de s. k. leverflundrorna eller lever-i g 1 a r n a, vilka leva som parasiter i levern särskilt hos får och förorsaka igelsjuka (se d. o.). Den större leverflundran, Distomum hepaticum L., som är den vanligaste, uppnår en längd av 1—3 cm., är långt oval. Ur dess ägg utvecklas vid tillräcklig fuktighet och värme små cilieklädda larver, som sedan leva som parasiter i vissa sötvattenssnäckor, Limnœus pereger Drap m. fl. arter, där de ofta efter 2—6 veckor ombildas till s. k. grodd-säckar (sporocyster), innehållande grodd-cell er, från vilka det andra larvstadiet, r e d i e r, sedan utvecklas. Av dessa redier utbildas sedan svansbärande larver, cercarier, varav ända till 1,000 kunna bildas ur ett enda ägg. Cercarierna leva någon tid fritt i vatten eller inkapslade på grässtrån på fuktiga ställen, och om de med dricksvatten eller betesgräs inkomma i tarmkanalen hos för dem lämpliga djur, söka de sig genom gallgången in i levern och utbildas där till könsmogna leveriglar. Dessas ägg föras sedan åter genom gallgången ut i tarmen och komma med träcken ut i det fria, för att åter börja samma utvecklingskedja.

Rundmaskar, Nemathelminthes, äro cylindriska, trådformiga maskar med glatt eller ringlad kropp, skildkönade och utvecklas utan generationsväxel, ehuru ynglet ofta förekommer hos ett annat djurslag än de fullt utvecklade maskarna. Hit höra åtskilliga hos människan och husdjuren förekommande i. Bland dessa är den vanliga 20—35 cm. långa s p o 1 m a s k e n, Ascaris lumbricoides L-,S43

Inälvors läge hos sto, sett från höger. (Enl. Sussdorfs väggplanscher).

A Hjärtat, a höger förmak, a' höger, a" vänster kammare. I främre, II bakre hål venen, III stora kroppspulsådern. IV lungvener. B Höger lunga. C Luftröret. C dess förgreningsställe. D Mellangärdet i utandningsställning. D' dess ursprung från revbenen. E Högra, E' mellersta leverfliken. F Bukspottkörtelns plats. G, G' Tolvfingertarmen. H Tomtarm. J Blindtarm, J' dess »huvud». K Högra undre, K' högra övre grovtarmslägena. L Ändtarmens bukdel (»lilla colon»), L' dess bäckendel. M Höger njure. N Urinledare. O Urin-blåsa. P Urinrör. Q Äggstock. R Äggledare. S Livmoder. T Skida. U Skidförgården.

V Juver.

i tarmkanalen hos människor och svin tämligen oskadlig, under det att ett par samsläktingar, som förekomma hos hästar, särdeles yngre djur, och hos hund och katt, framkalla lidanden i tarmkanalen med åtföljande avmagring, hos hästen koliksymtom och hos katt och hund bleksot, hos de senare ofta med dödlig utgång. Det närstående släktet Strongylus förekommer likaledes hos husdjuren i olika organ och därför med olika verkan: 5. armatus R. lever i utvecklat tillstånd i hästens grovtarm utan att förorsaka någon olägenhet men giver, då den som yngel förekommer i främre krösartären, vilket är fallet hos omkr. 90 % av hästarne, lätt anledning till blodpropp (se d. o.) och utvidgning av artären. Genom blodproppbildningen kan förorsakas inflammation, förlamning och t. o. m. brand i den del av tarmen, som skulle hava försetts med blod från det tilltäppta kärlet, vilket är en vanlig orsak till kolik hos hästar, embolisk kolik (se d. o.). Andra arter förekomma i luftrörsgrenarna och förorsaka lungmasksj uka hos nötkreatur, hos svin och hos får. En annan art före-

kommer i lungorna hos hare och framkallar en lunginflammation (h a r p e s t), som på vissa orter vållar svår ödeläggelse inom harstammen, och ännu en annan framkallar mag-mässjuka i löpmagen hos unga får. P al is-sadmasken, Eustrongylus gigas R., som blir ända till 1 m., förekommer i njurbäckenet hos häst, nöt och hund och förorsakar njurinflammation med blodig och varblandad urin. Echinorhynchus gigas Mull., som till skillnad från föregående har en med hullingar försedd snabel, varmed han borrar in sig i tarmväggen, förorsakar hos svin tarminflammation, som stundom medför döden.

Trikin, Trichinella spiralis (Owen), som förekommer särskilt hos svin och råttor, men även hos hund, katt m. fl. och människan, har två utvecklingsformer: tarmtrikiner och muskeltrikiner. De förra fortplanta sig i tarmkanalen, varefter ynglet genomborrar tarmen och vandrar in i musklerna, där de rulla ihop sig i spiral och efter 3—4 veckor omgivas av en bindvävskapsel., som efter omkr. 72 år för kalkas och bibehåller sig så inkapslad544

levande flere år. Om trikinhaltigt kött förtäres rått eller ofullständigt kokat, bli triki-nerna fria, då kapseln upplöses av magsaften, och utvecklas inom fåt dagar till könsmogna tarmtrikiner. En trikinhona kan föda ända till 1,500 ungar, och ett gram svinkött kan innehålla 1,000 trikiner. Sjukdomstecken framträda föga hos de angripna djuren och visa sig blott som en lindrig tarminflammation, då ynglet genomtränger tarmen, samt muskelinflammation i form av reumatism, då de intränga i musklerna. Hos människan är däremot den av trikiner framkallade sjukdomen långt allvarligare, och till förekommande därav bör allt fläsk trikinundersökas och före förtärandet helst även omsorgsfullt kokas eller stekas. En skinka bör koka i flere timmar för att däri förekommande trikiner säkert skola dödas. \ Behandling mot rundmaskar kan med verkan göras endast i det fall, att de förekomma i matsmältningskanalen. Mot dylika parasiter hos häst brukas antingen enbart kräksalt, för föl 3—7 g., för vuxen häst 13—15 g. på en gång, löst i riklig mängd vatten (t. ex. i dricksvattnet på morgonen) eller 3 g. kräksalt och 1 g. arsenik, ett pulver dagligen i 3—7 dygn, och därefter en aloéboll (25—50 g. aloe). För hund: santonin, 5—20 g. tillsammans med 1—2 matskedar ricinolja. För får rå hjorthornsolja, 2—10 g. samt för svin arecapulver, 5—15 g. i sur mjölk. E. N—m.

Ipidæ, Ips. Se Barkborrar.

Iris. Se Svärdslilja.

Irrigator. Se Sköljkanna.

Is användes på grund av sin höga smältningsvärme för avkylning av födoämnen och särskilt av mjölk och mejeriprodukter i mejerierna. Isens eg. vikt är 0.917, och den binder vid smältning 79 värmeenheter per kg., men krossad is kan på grund av det flytande vatt-ten, den alltid innehåller, ej beräknas vid smältning binda mer än 75 v.e. per kg. För att kyla 100 kg. vatten från 20 till 50, d. v. s.

15 x 100 150, skulle således åtgå ———= 20 kg. is.

Vid mjölkkylning är förbrukningen något mindre, emedan mjölkens eg. värme är blott 0.94, d. v. s. för 150 avkylning av 100 kg. mjölk

15 x 0.94 skulle åtgå ------------ X 100 = 18.9 kg., men

härtill kommer förlusten genom utstrålning m. m., varför en pålitlig beräkning över is-behovet är vansklig. För mjölks kylning måste dock minst x/4 av mjölkens vikt beräknas.

Bärgning och lagring. Skillnaden i kylande förmåga är obetydlig, om isen bärgas i köld eller tö, men stor vikt ligger på dess lagring, så att smältningen så mycket som möjligt förebygges. Lagringen sker i fritt liggande stackar (batterier) eller i ishus. Det förra kräver ringa eller ingen anläggningskostnad men ej ringa arbete och kostnad för isoleringens

förnyande och isens befriande från isolerings-ämriet. Lagring i ishus inbesparar arbete och kostnader härför. I båda fallen beror lagringsförlusten väsentligen på den omsorg, varmed isoleringen skett. — I s h ö-g a r uppläggas på torr, mot vind och sol skyddad plats, där det är väl sörjt för avledning av grund- och smältvatten, samt omgivas på alla sidor av ett omkring 0.5 m. tjockt isolerande lager av torvjord, torvströ, sågspån o. dyl. — Ishus böra, för att isoleringen skall vara möjligast verksam, hava fullt täta, för väta ogenomträngliga dubbla väggar med ett 15—30 cm. mellanrum, packat med ett fullt torrt isoleringsämne, ss. torvströ, agnar eller väl torkad sågspån. Grundmurarna skola vara väl isolerade från yttermurarna, så att fuktighet ej kan uppstiga. I mellanrummet mellan grundmurarna användes lämpligen aska och slagg som isoleringsmedel. Bottnen, som skall vara väl torrlagd, isoleras med samma material, varöver gjutes ett lager betong. Allt trä göres genom bestrykning oemottagligt för fukt, och träväggar klädas på ytterväggens utsida och innerväggens insida med tjärpapp. Murade väggar uppföras helst av hårt tegel eller klinker och göras täta därigenom, att innersidorna på såväl yttre som inre väggar överdragas med ett väl

täckande lager av asfaltbeck, som påstrykes varmt. Taket isoleras och tätas med samma omsorg.

Vid vanlig stapling rymmas omkring 790 kg. is per m3. Mellanrummen böra göras så små som möjligt av utrymmesskäl och för att nedbringa lagringsförlusten.

Isen användes i mejerierna dels till direkt avkylning av mjölk, grädde m. m. under produkternas tillverkning, dels till avkylning av smörförvaringsrummet. Vid den förra användningen erhålles största avkylning, om isen lägges direkt i grädden och i kärnan, men detta kan ej utan skada ske, annat än om isen är fullt ren, såsom den erhålles, då rent brunnsvatten eller än hellre destillerat vatten fryses medelst frysmaskin. Avkylningen sker därför i regel utan att isen kommer i direkt beröring med mjölken eller produkter därav.

Den is,som insamlas för användning i mejeri, bör dock vara så ren som möjligt för att ej giva anledning till dålig lukt och orena jäsningar. Den bör därför såvitt möjligt hämtas från klara vattensamlingar. I brist på is kan snö användas; den har, då den insamlas i köld, lika stor avkylande förmåga som samma viktsmängd is. L. Fr. R.

Isabell. Se Färg.

Isbehandling. Se Drivning.

Isbrott. Se Snöbrott.

Isbränna. Då töväder på vintern efterföljes av köld, fryser det smältvatten, som kvarstår på markytan, till is, vilken utestänger luften från den därav täckta växtligheten och samtidigt genom sin goda värmeledande förmåga S4S

utsätter densamma - för inverkan av köld; mer än om den täckes av snö. I. verkar därför högst skadligt pä växterna, särskilt sådana, som äro mindre härdiga, ss. lucern och vete-brodd, vilka därför gå ut i de fläckar, där i. stannat under något längre tid. Då marken är tjälad, så att smältvattnet ej kan nedsippra, hindras i. huvudsakligen genom en omsorgsfull planering av markytan, så att inga vattensamlingar kunna uppkomma,. samt genom kullrighet på tegarna och väl anlagda och upprensade vattenfåror för att befordra smälta vattnets avrinning.

Ishus, i s h ö g. Se Is.

Islandshästen härstammar från de hästar, som de norska invandrarna medförde från sitt hemland, och senare inblandningar ^ från de skotska öarna men har under flera århundraden utvecklats utan främmande inblandning under inflytande av öns stränga klimat och i övrigt karga naturförhållanden. Under senaste tid har den vunnit efterfrågan särskilt som arbetshäst vid småbruket i Danmark, dit en avsevärd utförsel ägt rum. Den är en liten häst på 115—125 cm. mankhöjd, med i regel djup bål, starka ben och en tjock hårrem med grova skyddshår. Färgen är växlande men vanligen utan tecken. Den är lugn men något trilsk, uthållig och säker på foten — en härdig och föga ömtålig lanthäst för småkörslor och mindre jordbruk på lätt jord. Wilh. H—r.

Islandslav. Se Lav.

Ismetod. Se Gräddsättning.

Isolering av byggnader är av allra största vikt för att hindra fuktigheten från marken att upptränga i bjälkar och väggmaterial från grunden, även om denna är omsorgsfullt avdikad. Fuktigheten i de jordlager, som omgiva grundmurarna, tränger eljes till följd av kapillärkraften upp i dessa och överföras till byggnadens väggar etc. Härigenom blir materialet i förtid förstört, och byggnaderna bliva dessutom osunda. Till skydd häremot inlägges isoleringsskikt å alla grund- och källarmurar,

hinan bjälklagrèn inläggas eller murar uppföras. Till isoleringsskikt kan användas tjärad näver, vilken utlägges i tvenne lag och så att skarvarna alltid förskjuta varandra. Det vanligaste isoleringsmaterialet är dock asfaltpapp eller asfaltfilt, som tillverkas speciellt för isolering och är tjockare och starkare än vanlig asfaltpapp. Såväl asfaltpapp som asfaltfilt utläggas i enkelt lag, och vid skarvarna skola de olika styckena överskjuta varandra minst 5 cm. Den verksammaste men också dyraste isoleringen erhålles dock genom inläggande av ett 1—2 cm. tjockt skikt asfalt. Isoleringsskikt bör alltid ha minst samma bredd som ovanpå kommande mur, träbjälkar e. dyl. Alla skarvar skola väl täcka varandra, så att inga springor eller öppningar förekomma. I. å lodräta ytor, såsom å murar i marken, som utsättas för fuktighet, utföres lämpligast med påstryk-ning en eller två gånger av varm asfalt eller asfalttjära. Se även Bjälklag och Elektricitet.

L. N. Gramén. Isop, Hyssopus officinalis L., av de läppblommigas familj, Labiatœ, en flerårig, upprätt växande ört med lansettlika, jämnbreda, helbräddade blad och i bladvecken i toppen ensidigt vända blå, sällan vita blommor, mêd stor, hjärtformig mittflik på underläppen. Härstammar från s. Europas bergstrakter och har på grund av sin rikliga halt av starkt doftande, flyktig olja och garvämne sedan gammalt odlats som krydd- och läkeväxt. I. brukas även som infattning kring rabatter. Förökas lätt genom frö, som sås på våren i kallbänk eller på fritt land. Till läkemedel skördas de blommande stjälkarna och torkas i skugga. 4 kg. färsk lämna 1 kg. torr vara. Lämnar bien riklig honung.

Istadig het. Se Hovbeslag, Körning.

Ister. Se Fett.

Isärfällning. Se Tegläggning.

lynx. Se Göktyta.

Ixodes. Se Blodstallning, Fästing.

J.

Jakt och djurfångst torde jämte fiske i äldsta tider hava utgjort människans enda egentliga näringsfång. Av vilken betydelse j., framför allt på pälsbärande djur, måste hava . vajit ännu så sent som under medeltiden och .början av nyare tiden, framgår bl. a. av dessa tiders betydande export av hudar och pälsverk . från vårt land, ävensom därav att skatten från .vissa landsändar då utgick i skinnvaror. Med åkerbrukets och boskapsskötselns utveckling förlorade den småningom i betydelse men är fortfarande en viktig binäring, särskilt i avlägsnare trakter av norra Sverige. Sitt anseende som nöje och idrott har j. även behållit genom tiderna. Den årliga avkastningen av den svenska jakten, på senare tider uppskattad till 3—4 millioner kr., är icke synnerligen stor, då den fördelar sig på ett land av omkring 45

mill. hektars ytinnehåll. I våra dagar torde man i mera odlade trakter knappt kunna draga någon större ekonomisk nytta av att själv utöva j., men en jordägare, som vårdar sig om villebrådet på sina marker, kan ofta skaffa sig en avsevärd inkomst genom att utarrendera jakträtten till nöj es jägare.

En bestämd skillnad göres vanligen mellan jakt i egentlig mening, varmed avses jakt med skjutvapen, och fångst medelst saxar, giller eller förgiftade beten.

A. Jakt. Man brukar skilja mellan:

i. Drev- eller klappjakt: ett område av jaktmarken inringas av drevmanskap, som driver villebrådet framför sig mot en på förhand utställd skyttekedja. Förr, då björn och varg härjade bland boskapen även i mera befolkade trakter, anordnades stora drevjakter eller skall, i vilka stundom tusentals personer deltogo. Numera företagas endast mindre, öppna drev, s. k. klappjakter, på älg och i södra Sverige på rådjur, hare och fasan.

2. Jakt med hundar kan vara j. med drivande hundar eller stövare, med stående fågelhund, med skällande fågelhund samt med grythundar (se Hund: Jakthund).

3. Ståndskytt é, som omfattar alla jaktsätt, som gå ut på att ställa sig i försåt för villebrådet vid dess växlar eller bo- och betesplatser eller att locka det till sig, ss. andskytte på sträck

och mor kullskytte på drag, sjöfågel-j. för vättar, orr-jakt för bulvan, kråkskytte för uv, rävskytte för åtel o. s. v.

4. Smyg- eller gångskytte: jägaren smyger sig på villebrådet utan hjälp av hund, ss. det allmänt använda jaktsättet att vid spårsnö skjuta hare på »sätet», skogsfågelskytte på topp, spårjakt på älg samt s. k. pyrschjakt på rådjur och hjort i s. Sverige.

Litt.: Thor Högdahl, Nya jaktboken, 2:a uppl. 1919. Arvid Knöppel, Jaktskyttekonsten med hagelgevär.

B. Fångst. Sedan äldre tiders mer primitiva fångstapparater, ss. gropar, stockgiller, lämmar, snaror m. fl., utom vad beträffar snarfångst av skogsfågel och ripor i fjälltrakterna, mer och mer kommit ur bruk, idkas djurfångst vanligen endast på två sätt: med saxar eller slagjärn och med förgiftat bete.

1. Saxar användas huvudsakligen för fångst av räv, mer sällan av varg, järv, utter, mård och hermelin. Betsaxar kunna utläggas lika väl på barmark som i snö. Då djuret med munnen griper det vid gillret fästa betet, slå saxbyglarna om djurets hals eller kropp och förorsaka vanligen en hastig död. Trampsaxar göras merendels jämförelsevis små och utläggas under snön i ny gångna spår. Då djuret trampar på gillerinrättningen, slår saxen fast omkring dess ben och hindrar dess rörelse, så att fångstmannen lättare kan spåra och upphinna sitt byte. Bulvansaxar, som

användas för fångande av rovfåglar, gillras med en konstgjord orre som bete och anbringas i toppen av träd, i vilka fåglarna bruka slå till. Såväl trampsaxar för rovdjursfångst som rovfågelsaxar förorsaka ofta sina offer svåra lidanden, varför deras användning är begränsad genom lagbud. Se Jaktlagstiftning.

2. Förgiftade lockbeten hava sedan långt tillbaka använts för fångst av i synnerhet räv. Som gift användes vanligen stryknin (se Alkaloid och Gift). Det utlägges i småfisk, döda råttor o. dyl., och dess förtäring förorsakar våldsam stelkramp och efter någon stund död genom kvävning. 5—10 cg. salpetersyrat stryknin anses tillräckligt för att döda en räv. I jaktvårdssyfte har man på senare tid börjat döda kråkor med fosformos, ett gift, som vållar sina offer svåra lidanden (se Fosfor, Gift). Djurfångst med förgiftade beten medför trots alla försiktighetsmått ej sällan, att såväl hundar som nötkreatur falla offer för i marken kvarglömda stryknin-förgiftade beten, vilka länge bibehålla sin giftighet, och fosformos har visat sig farligt icke blott för kråkor utan även för en del andra fåglar. Dessa omständigheter och det ur djurskydds vänlig synpunkt mindre tilltalande i själva fångstsättet ha framkallat stränga inskränkningar i rätten att använda vissa slag av förgiftade beten. Se Gift: Giftstadgan, Jaktlagstiftning. T. H—1.

Jaktgevär och jaktammunition. De moderna jaktvapnen utgöras dels av hagelgevär, dels av kulgevär, s. k. studsare. Hagelgevären äro i allmänhet dubbelpipiga och försedda med bakladdningsmekanism av s. k. Top leversystem med nyckel mellan hanarna. På en del för röksvagt krut avsedda gevär är slutningsmekanismen förstärkt medelst en s.k. Greeners kryssbult, som på tvären genomlöper lådans stötbotten och pipspångens förlängning. Piporna, som numera vanligen tillverkas av stål — s. k. damaskerade pipor börja mer och mer komma ur bruk —, äro i allmänhet omkring 75 cm. långa; dock kunna de göras åtskilliga cm. kortare eller längre, utan att detta behöver inverka på gevärets skjutförmåga. De göras antingen helt cylindriska eller mer eller mindre trångborrade, d. v. s. förträngda mot mynningen, varmed avses att få dem mera tätskjutande. På de flesta dubbelbössor är högerpipan, med vilken man vanligen skjuter först, cylinderborrad, under det vänsterpipan, varmed skjutes, då villebrådet hunnit längre bort ifrån skytten, är trångborrad. Man skiljer mellan hangevär och s. k. hanlösa gevär (»hammerless») med inuti lådan anbragta osynliga hanar. Dessa spännas, samtidigt med att piporna öppnas, men uppfångas och fasthållas, då geväret åter fälles ihop, av en säkringsinrättning. Då man vill skjuta, fråndrages »säkringen» medelst en spärr, varvid båda piporna samtidigt bliva klara till skott. Hagel-

ff /"

gevär tillverkas i olika kalibrar, av vilka de medelgrova 12 och 16 äro de för våra jaktförhållanden lämpligaste och mest använda. Av ett gott hagelgevär fordras bl. a., att det är av prima material samt att särskilt slutnings-och låsmekanismerna äro omsorgsfullt gjorda och gå lätt, vidare att det är väl balanserat, d. v. s. att jämviktspunkten ligger varken för långt fram eller för långt tillbaka, samt att det giver haglen jämn spridning och god genomträngningsförmåga. Numera förekomma även i handeln repetergevär, borrade för hagel, samt automatiska hagelgevär, som vid skottlossningen laddas om genom trycket från krutgasen. Dessutom finnas kombinerade hagel- och kulgevär, av vilka det mest praktiska torde vara den s. k. Drillingen, som under de båda hagelpiporna har en räfflad kulpipa, vilken, då den skall användas, sättes i förbindelse med hanarna genom en nyckel eller led. De bästa hagelgevären hava sedan gammalt tillverkats i England. Dock erhållas även från Belgien hdcIi Tyskland utmärkta hagelgevär, som därtill äro betydligt billigare än de engelska. För att nu icke nämna de svenska Huskvarna-gevären, som numera kunna mäta sig med de bästa utländska fabrikat.

De för jakt avsedda kulgevären eller kul-studsarna äro liksom armégevären räfflade men göras lättare och mindre långskjutande än dessa, varjämte de för att verka hastigt dödande hava jämförelsevis grov kaliber. För att förhindra det härför i alla avseenden olämpliga mausergevärets (arméns modell) användande till jakt har i jaktstadgan intagits förbud mot att till jaktändamål begagna gevär av armémodell av 10 mm. eller mindre kaliber. (Se Jaktlagstiftning). Av jaktstudsare förekomma en mängd olika system och modeller, enkla och dubbla såväl som repetergevär. Bland sådana, särskilt lämpade för jakt på älg och annat större vilt, må nämnas den dubbla Expresstudsaren, kal. 450, Mauserfepeter-studsaren, kal. 8.9 eller 10.75 nim. för fem skott, mantlade kulor och röksvagt krut, Winchester repeterstudsaren, kal. 40/72, eller en enkel Remingtonstudsare av Huskvarna tillverkning, kal. 500. För skogsfågelskytte på topp kan rekommenderas en Huskvarnastudsare med Mausermekanism, kal. 32 = 8 mm., skottställd på 60 och 120 m., samma gevär kal. 30, avsedd för mantelkulor och röksvagt krut och skottställd på 100—200 m., eller en Winchester repeterstudsare, kal. 32. Bästa medlet för rengöring och inoljning av gevärs-pipor är vaselin. För borttagande av svårare rostbildning användes med fördel den patenterade gevärsoljan »Curol». Blyade kulpipor rengöras med en tagelborste, doppad i terpentin.

I detta sammanhang må meddelas följande råd beträffande jaktgevärets hanterande: Lek aldrig med geväret och vänd aldrig mynningen

mot någon levande varelse, som ni icke ämnar skjuta. Bär geväret antingen under armen med mynningen riktad mot marken eller i rem över axeln med mynningen uppåt. Spänn aldrig hanarna eller drag undan säkringsregeln, förrän ni står i begrepp att skjuta, och glöm ej att åter föra ned hanarna i halvspänn eller att säkra det »hanlösa» geväret, om skottet eller skotten icke skulle lossats. Stöd eder aldrig mot geväret och använd aldrig kolven till att döda skadskjutet villebråd. Tag ut patronerna ur geväret, innan ni går in i ett hus, stiger upp i ett åkdon eller går i eller ur en båt. Skjut aldrig på någonting, som ni icke tydligt ser, och beräkna alltid, vilken väg kulan eller haglen komma att taga, så att ni icke riskerar att träffa människor eller husdjur eller eljest förorsaka någon skada.

Till j aktammunition användes numera såväl svartkrut som röksvagt krut. Fördelarna med det senare bestå däri, att det utvecklar obetydligt med rök och kvarlämnar ringa krutsmuts i gevärspipan, samt att det levererar skottet på mycket kortare tid och sålunda förlänar kulan eller haglen större fart och genomträngningsförmåga. Det för jaktändamål lämpligaste svartkrutet är Torsebro patentkrut n:r 5. Bland röksvaga krutsorter må nämnas Normalkrut från Svenska krutfaktorierna i Landskrona, Bofors Nobelkrut och Gyttorps röksvaga bladkrut. Vid hemladdning av hagelpatroner är det först och främst av vikt att använda goda patronhylsor. Engelska hylsor från Eley Brothers, London, ha av gammalt ansetts som de bästa. Krutladdningen bör noga uppmätas eller, ännu bättre, vägas. Den normala laddningen av Torsebro patent eller annat därmed jämförligt svartkrut är för kaliber 12 från 5 till 5.5 gr., för kal. 16 från 4.5 till 5 gr. Av det röksvaga krutet är laddningsvikten mycket olika för olika krutsorter, vadan man har att noga rätta sig efter de på krut-kanistrarna utsatta viktsatserna. Den bästa krutförladdningen är den i ena ändan skålformigt urhålkade »svenska patentförladdningen». Vid laddning med svartkrut nedföres den i hylsan med den urhålkade ändan nedåt mot krutet, då röksvagt krut användes däremot med »skålen» uppåt. S. k. hårda eller härdade hagel äro att föredraga framför mjukare sådana. Den normala hagelladdningen är för kal. 12 32 gr., för kal. 16 28 gr. Ovanpå haglen anbringas en tunn pappförladdning, varefter patronen stukas i stukapparat. Haglens storlek måste givetvis avpassas efter de djur, man ämnar jaga (se uppgifter härom under olika villebrådsslag). I Expresstudsare skjutes med Expresskulor, ett slags explosiva kulor. Till de flesta andra jaktstudsare användas Win-chester-patroner, som förekomma i en mängd olika kalibrar, somliga laddade med röksvagt krut och hel- eller halvmantlad kula (s. k. skarpa patroner), andra med svartkrut och548.

blykula. Det förra slaget patroner böra helst köpas färdigladdade från fabriken, det senare kan man, om man så vill, själv ladda med användande av Torsebro patentkrut n:r 5.

T. H—1.

Jaktlagstiftning. Från att hava varit fri för envar blev jakten småningom bunden vid jördäganderätten och skyddades i sådant hänseende genom vissa bestämmelser rörande jakt redan i de gamla landskapslagarna och landslagarna. Under medeltiden och långt fram i nyare tiden förekommo försök att göra jakten till ett privilegium för konungen och adeln. I en jaktordning av 1664 stadgades sålunda, att ingen utom adelsmän fick utöva annan jakt än efter rovdjur; dock fick frälse man icke jaga på ofrälses ägor utan tillstånd. Först 1789 fick ägare av skattejord samma jakträtt pä sina ägor som adelsmannen. Denna jakträtt befästes ytterligare genom jaktstadgan av 1808, enligt vilken varje jordägare skulle hava rätt ätt jaga på egen mark, likasom enahanda rätt skulle tillkomma boställsinnehavare och krono-hemmansåbor. Jakten å rovdjur, som dittills varit fri, skulle icke få företagas på annans mark, förrän jordägaren förklarat sig icke själv vilja deltaga däri. Samma rättsgrundsats bibehölls som allmän regel i jaktstadgorna av 1864 och 1912, ehuru rovdjurs jakten numera i huvudsak likställts med annan jakt. Till skydd för det nyttiga vilda har sedan långt tillbaka förekommit fridlysning av vissa djurarter under viss tid. Först genom 1864 års jaktstadga fastställdes emellertid en efter rationella grunder avvägd fridlysning under viss tid av året för de flesta villebrådsarter, men häri göras täta ändringar och jämkningar. På senare tid har

fridlysning genomförts även för en del icke i egentlig mening jaktbara fåglar, se Fåglar, nyttiga. Lagbestämmelserna om jakt äro numera uppdelade på: lag om rätt till jakt, k. k. angående grunder för tillgodogörande av kronans jakträtt samt jaktstadgan, samtliga av den 8/ii 1912, med ändringar 10/i2 1920. De båda förstnämnda författningarna innehålla stadganden av allmän lags natur, jaktstadgan däremot alla bestämmelser tillhörande konungens ekonomiska lagstiftning. Ur lägen om rätt till jakt må anföras följande:

Rätt till jakt i allmänhet tillkommer, där ej annorledes i lagen stadgas, envar jordägare på hans område.

Jakträtt på häradsallmänning, som tidigare tillkommit kronan, må i överensstämmelse med de föreskrifter, som i övrigt gälla för allmänningens vård och förvaltning, tillgodogöras för delägarnas gemensamma räkning. A sockenallmänning; byaskog och annan dylik samfällighet få delägarna utöva jakträtt endast för eget behov, där de ej annorlunda åsämjas.

Bos t äl Ishav are, kronohemmans-åbo samt, inom de 6 nordligaste länen, även

innehavare av skogstorp eller odlingslägenhet å krono]ord äga jakträtt på de områden, de innehava, skogstorpare och lägenhetsinnehavare dock icke rätt till jakt å älg. ' Å överloppsmark (se Avvittring, Domän) tillhör jakträtten uteslutande kronan. På oavvittrad mark, som ej blivit till lapparnas uteslutande användande anvisad, ävensom i skärgård, på klippor och skär, som ej höra till visst hemman, samt på öppna havet äger varje svensk man rätt att jaga; älg eller björn dock ej utan tillstånd av konungen.

Jaktpass fordras för utländsk undersåte för rätt att idka jakt med skjutgevär inom riket, så framt jakten icke äger rum på fastighet, som han med konungens tillstånd besitter, i vilket fall han får jaga utan jaktpass. Jaktpasset utfärdas av K. B. mot avgift av 100 kr. för helt år eller 5 kr. för varje dag, beviset omfattar. • Servitut rörande avtal om jakt1 och jaktvård. För att uppmuntra till bildande av större jaktområden och underlätta och betrygga utarrendering av jaktmarker är stadgat, att lagbestämmelser om servitut i allmänhet skola gälla även om sådana avtal om jakt och jaktvård, som träffas mellan ägare av* särskilda fastigheter, vilkas ägor bilda ett sammanhängande område. Dock skall dylikt avtal ej vara bindande längre än 50 år.

Fall vilt och f ö r f ö 1 j e 1 s e r ä 11.

1 jordägares jakträtt på egen mark innefattas även rätten till villebråd, som anträffas dött, s. k. fallvilt. Den, som under lovlig jakt sårar villebråd så, att det faller å annans jaktområde inom 100 m. från gränsen av den jagandes område, må tillvarataga och behålla villebrådet. Är det älg, hjort eller rådjur, får den jagande ej bortföra djuret utan i närvaro av

2 ojäviga vittnen och är dessutom pliktig att sist ä andra dagen, sedan djuret fälldes, därom underrätta jakträttsinnehavaren, jordägaren eller någon av deras folk.

Jakträtt å väg tillkommer icke den, som äger vägen, med mindre han äger mark därintill. Den, som äger marken på bägge sidor av vägen, har jakträtt därå, fastän han icke äger vägen. Då vägen går i gränsen mellan skilda ägares marker och ingen av dem äger vägen, hava båda jakträtt å densamma.

Intrång å annans jaktområde. Anträffas å bar gärning någon, som olovligt jagar å annans jaktområde, må jakträttsinnehavaren eller den, som jorden innehar, ävensom deras folk av den jagande taga bössa, annan jaktredskap och hundar till vedermäle och pant samt behålla dem, tills han bjuder rätt för sig. Ej må någon utan lov skrämma eller mota villebråd från annans jaktområde. Bulvan för fågelskytte må ej uppsättas närmare annans jaktområde än loö m. Med skjutgevär eller fångstredskap må icke någon utan tillstånd av jakträttsinnehavaren färdas överc- /

annans jaktområde annorstädes än på till allmänt begagnande upplåten väg, med mindre av omständigheterna framgår, att det sker i lovliga ärenden, och hund, om sådan medföres, hålles kopplad.

Lösa hundar och kattor. Löper hund, som jagar eller ofredar villebråd, lös å mark, där villebråd finnes, under tiden 16/3— 16/8, är hundens ägare förfallen till böter (5—20 kr.) och är skyldig ersätta jakträttsinnehavaren skada, som därav må anses hava skett å villebrådet. Sker det å annan tid, är hundens ägare eller innehavare ändock skyldig att utgiva dylik ersättning. Jakträttsinnehavaren äger även rätt att upptaga lös hund och erbjuda den till inlösen av ägaren. Katt, som anträffas utanför gård eller trädgård, må av jakträttsinnehavaren eller hans folk saklöst dödas.

Om varg eller järv bevisligen uppehållit sig i trakten, får jakt å dem anställas även å annans jaktområde, dock under förbehåll, att jakträttsinnehavaren varje gång på förhand därom underrättas.

Till skadliga djur räknas enligt lagen varg, lo, järv, räv, utter, grävling, iller, mård, hermelin, vessla, sälhund, vildkanin, örn, falk, berguv, duv- och sparvhök. Av dessa få varg, järv och sälhund fällas och behållas, varhelst de tillfälligtvis anträffas, men. övriga endast när de inkomma i gård eller trädgård, och då av den, som i gården bor eller trädgården innehar, samt deras folk.

J akttider för de olika djurslagen finnas intagna i jaktstadgan och därmed sammanhängande kungörelser och finnas i detta verk anförda under de olika djurens namn.

K gg av de fridlysta fåglarna få icke tagas ur deras bon eller förstöras.

Handel med vilt. Då jakt efter visst villebråd är förbjuden, får det icke till salu ut-bjudas; köpas, emottagas eller från ort till annan forslas, med mindre villebrådet är försett med fastställt märke, utvisande, att det är dödat i lovlig tid eller infört från utländsk ort. Sådant märke åsattes av landsfiskal (i stad av stadsfiskal) eller av annan därtill förordnad person eller tullmyndighet. I de 6 nordligaste länen får dock under 14 och i rikets övriga delar under 8 dagar efter jakttids slut fridlyst vilt opåtalt forslas från jaktplatsen till. ort, där dess förseende med omförmält märke kan äga rum.

Användningen av vissa fångstmedel är inskränkt genom bestämmelser i jaktstadgan och giftstadgan. Således fordras tillstånd av K> B.; vilket gives för viss tid, högst 1 år, för djurfångst med sax samt med bete förgiftat med stryknin eller fosfor. Vidare få sådana (för människor och husdjur farliga) fångstmedel, som grop, sax, snara eller stock och förgiftade beten icke utsättas eller utläggas närmare farväg eller boningshus än 200 m. och ej heller under tiden mellan 31/? och 1/10 utsättas

/ J

eller kvarlämnas å mark, som är samfälld eller upplåten till gemensamt mulbete, med mindre alla delägarna därtill givit lov och anstalten är med fällda träd eller annat stängsel så om? gärdad, att kreaturen därifrån avhållas. Tillika skall den, som vill använda något av dessa fångstmedel, låta kungörelse därom med upp? gift om platsen införas i ortstidning och söndagen förut uppläsas i närmaste kyrkor, samt i förväg göra anmälan därom hos vederbörande landsfiskal eller polismyndighet med styrkande, att kungörelse i nämnd ordning ägt rum. Nyttjas fångstmedlet längre tid fortfarande på samma ställe, skall kungörelsen förnyas var tredje månad.

Snaror, flak eller dylikt giller, vari nyttigt vilt kan dödas eller lemlästas, må icke begagnas utom i Jämtlands län ovan skydd-skogsgränsen samt i Väster- och Norrbottens l:s lappmarker ovan odlingsgränsen och icke heller där under tid, då hare och skogsfågel äro fridlysta. Sax må användas för fångst endast av dels varg, järv och sälhund samt, vid vatten, där fiskodling bedrives, utter, dels räv inom Västernorrls, Jämtlis, Väster- och Norrbottens län, dels ock enl. 13 § i lag om rätt till jakt nämnda »skadliga fåglar» (se ovan) vid fasaneri, hargård eller dylik anläggning eller eljest under tiden 1 nov.—sista febr. Sax med tandade skälmar må ej brukas för räv. Sax vid sälfångst skall vara gillrad under vattenytan. Till fångst av fåglar må ej brukas trampsax utan endast bulvansax. Gillrad sax skall vittjas minst i gång varje dygn. Skytte för levande uv eller uvbulvan må bedrivas för dödande endast av duv- och sparvhök samt kråka. Älg må ej jagas under skidlöpning eller fångas i grop eller medelst snara. Jakt vid bloss eller annat lyse är förbjuden. Gevär av 10 mm. eller mindre kaliber och tillika av modell, huvudsakligen avsedd för krigsbruk, får ej användas till annan jakt än i öppna havet eller i havsbandet efter sälhund samt, efter tillstånd av K. B., ä kalfjällen ovan odlingsgränsen i Väster- och Norrb:s län samt skyddskogs-gränsen i Jämtlands län efter varg, där sådan veterligen finnes i trakten. Från motorbåt eller annat maskindrivet fartyg må jakt efter annat djur än sälhund icke bedrivas i Stockholms läns skärgård från Öregrundsgrepen till Landsort och å rikets hela västra kust samt från 31/6—»/io icke heller i övriga delar av riket.

Skottpenningar av statsmedel utgå numera endast för varg (50 kr.) och järv (10 kr.). Dessutom lämnas på vissa villkor åt hush.sällskap eller landsting statsbidrag till belöningar för dödande av säl.

An svarsbestämmelser. Olovlig jakt på annans jaktområde straffas med böter eller med fängelse eller böter, om därvid älg, hjort, rådjur, ren eller svan fällts, sårats eller fångats i annans hägnade jaktmark eller djurgård. Sådana överträdelser, som innebära S5o

intrång på annans jaktområde utan att vara jakt i egentlig mening, däribland om älg eller hjort motas eller skrämmes från annans jaktområde, straffas med böter. Om ansvar, i fall hund löper lös å mark, där villebråd finnes, se ovan. För förseelse, som begås mot jaktstadgan av barn under 15 år, svara fader, målsman eller husbonde, därest förseelsen skett med hans vetskap och det ej kan visas, att han sökt förekomma förseelsen. T. H—1. Jaktpass, Jakträtt. Se Jaktlagstiftning. aktvård. Förhållandena inom de flesta trakter av Sverige lämpa sig

föga för bedrivande av någon mer intensiv j. med uppdragande av större villebrådsstammar, men villebrådstillgången skulle överallt kunna avsevärt ökas, om blott jordägarna allmänt beflitade sig om vissa enkla jaktvårdsregler, som kunna tillämpas var som helst och av vem som helst utan nämnvärda kostnader.

Sålunda böra jaktlagarna noga efterlevas och markinnehavarna hävda sin jakträtt gentemot varje intrång av obehöriga. Jakten bör bedrivas med måtta och urskillning, så att vid slutet av varje jaktsäsong ett tillräckligt antal djur finnes kvar för stammens fortplantning och hondjuren härvid skonas i så stor utsträckning som möjligt. Rovdjuren böra efterhållas, bland dessa särskilt räv, grävling, vessla, duvhök och kråka, samt först och sist kringstrykande kattor och hundar. Den jaktintresserade jordbrukaren bör icke i onödan företaga sig något, som är ägnat att störa villebrådets trevnad i markerna. Sålunda vid gallring och röjning i skogs- och hagmarker ej gå alltför radikalt till väga mot busksnår och annan under-växt, som utgöra de viktigaste villkoren för harens och skogsfågelns existens. Där så utan skada kan ske, böra smådungar, busksnår och enbuskar ute på fälten, där rapphönsen finna skydd, kvarlämnas, likasom små kärrmarker, där änder och andra vattenfåglar bruka hålla till. Till en mer aktiv j., särskilt om vintern, då villebrådet ofta har att utstå en svår kamp för tillvaron, finnas många tillfällen. Så bör man t. ex. under kalla och snörika vintrar på sådana ställen, där rådjur pläga uppehålla sig, upphänga litet hö i buskar och på låga trädgrenar. På liknande sätt hj älpf odras harar, eller man fäller unga aspar och lägger dem så, att hararna komma åt att gnaga av barken. För rapphönsen, som bland fågelviltet hava mest behov av omvårdnad, bör man särskilt under snörika vintrar med stark skarbildning här och där på grönrågfälten plöja bort skaren, på det att hönsen måtte komma åt rågbrodden, som denna tid är deras förnämsta föda. Dessutom kan man åt dem anordna särskilda foderplatser och där utfodra dem med avharp eller slösäd. Detta sker lämpligast invid busksnår, där fåglarna äro vana att söka skydd. I brist på naturliga skyddsplatser anläggas konstlade sådana medelst granruskor eller i snön nedstuck-

na enbuskar, under vilka litet halm utbredes. För att i möjligaste mån förekomma att sent häckande rapphöns vid höslåtter få sina reden blottade och förstörda eller rentav dödas eller lemlästas av slåtter maskinen, bör man, innan slåttern börjar, låta ett par personer gå traktvis över fälten dragande ett med en tyngd försett rep mellan sig, varigenom de ruvande fåglarna tvingas att lämna sina reden. Dessa utmärkas sedan medelst i marken nedstuckna käppar, kring vilka tills vidare en fläck kring varje rede kan lämnas oslagen. Till hjälp för den nästan över allt avtagande orrstammen bör man. om råd därtill finnes, vid skörden lämna kvar några havrekärvar på någon åker i skogskanten, där orrarna bruka hålla till. Genom att toppa av enar, så att de breda ut sig, kan man åstadkomma omtyckta tillflyktsorter för orrarna. Genom hjälpfodring och beredande av lämpliga häckplatser brukar man på kort tid kunna få gräsandstammen i en sjö att tillväxa i hög grad. Bland dykänderna är särskilt ejdern ett tacksamt föremål för j. För att få en talrik ejderstam bör man helt och hållet avstå från jakt under vårsträcket eller åtminstone taga för regel att skjuta endast hanar, samt dessutom under häckningstiden utöva sträng vakthållning mot äggplundrare eller andra fridstörare. Kråkan och havstruten böra därför på inga villkor tålas vid ejderns häckplatser. För att underlätta storskrakens häckning böra hålkar uppsättas i träden på lämpliga ställen vid stränderna o. s. v.

Sedan långt tillbaka finnas i de flesta län jaktvårdsföreningar eller j ägaresällskap med ändamål att sprida kännedom om rationell j., verka för jaktlagarnas efterlevnad samt insamla uppgifter till jaktstatistik. Se Svenska jägareförbundet. T. H—1.

Jarlbergsost är en storpipig norsk herrgårdsost, som beredes i något större format än motsvarande svenska. L. Fr. R. Jassus. Ett stritsläkte. ersey-boskap. Nötboskapen på de engelska kanalöarna utanför Normandies kust, om vars härstamning olika meningar råda, har sedan gammalt varit ryktbar för sin ymniga och feta mjölk. Sedan 1763 har förbud gällt mot införsel av fransk boskap, så att aveln fortgått utan främmande inblandning. År 1833 bildades på Jersey, den största av öarna, ett lantbrukssällskap, vars planmässiga ledning av aveln givit öns boskap en hög grad av likformighet och ädelhet samt ytterligare ökat mjölkavkast-ningens mängd och fetthalt, vilket gjort rasen mycket eftersökt, särskilt som parkboskap på de engelska herresätena. Den är sedan 1866 stambokförd på hemön av The Jersey herd-book Society och sedan 1879 i The English Jersey herdbook.

Rasen företer en utpräglad mjölktyp (se d. o.), med fin benbyggnad, tunn muskulatur, tunn framdel, starkt tilltagande bakåt i djup55'

och bredd. Huvudet är fint, ofta något gädd-huvud, ögonen stora, klara, hornen fina, fram-åtböjda. Halsen är lång, bålen öppen, juvret synnerligt väl utvecklat, aldrig köttigt. Huden är tunn, mjuk, med gul färgton, som tydligt framträder i öronen, kring blygden och pä juvret. Hårremmen är vanligen rådjursfärgad, stundom gående i gult eller brunt, hos tjuren mörkare än hos kon. Hornspetsar, klövar och mule äro mörka. Mjölken är mycket fet (vanligen 4—5 %) och gul, vilket gör den och därav berett smör till högt skattade bordsvaror. Rasen infördes till Sverige på 1890-talet, men dess ringa kroppsstorlek och dess ömtålighet för klimatet ha gjort, att den icke vunnit någon spridning i landet.

Jod, kemiskt tecken J, är ett grundämne, som förekommer i små mängder i havsvatten, varur det upptages av tångväxter, i vilkas sammansättning. det därför ingår, antagligen en orsak till dessa växters mindre lämplighet till foder. Härav förklaras även den ur havs-vatten utkristalliserade chilesalpeterns halt av natriumjodat (NaJ03). I de högre djurens kropp ingår j. i sköldkörteln. J. är i fritt tillstånd en fast, grafitliknande kropp, som vid upphettning bildar violett gas och som löses med brun färg i alkohol (j odsprit eller jodtinktur), i såpa (j o d s å p a) samt i jodkaliumlösning. Jodlösningar färga stärkelse starkt blå. Jodkalium är ett vitt, i vatten lättlösligt salt. H. J. Dft.

Medicinsk användning. J. har starkt antiseptiska egenskaper och användes därför i åtskilliga blandningar (jodsprit, jodsåpa, jodsalvor, jodolen, jodipin m. fl.) för desinfektion före operationer, sårbehandling m. m. —• Ingnides jodsprit i huden, blir denna gul-färgad, och snart uppstår rodnad och sveda med serumutsvettning samt massutvandring av vita blodkroppar i hud och underliggande vävnader. De vita blodkropparna ha förmåga att angripa bakterier, sjukliga produkter och andra kroppsfrämmande ämnen samt bortföra dem. Joden verkar »fördelande» (se Avledande medel). Ibland är smittämnet så starkt, att stora massor av de vita blodkropparna dö och falla sönder: varbildning uppstår, vars mognande dock påskyndas av joden. För att åstadkomma denna lokala verkan användes jämte jodsprit åtskilliga andra j.-preparat (se ovan). För att få en särskilt djupgående verkan, t. ex. vid senklapp eller spatt, användes en salva innehållande kvicksilverjod, kallad b 1 i s t e r, se d. o.

Till invärtes bruk användes mest jodkalium. Detta ökar kraftigt saftströmningen i kroppen och befordrar därigenom uppsugningen (resorptionen) av vätskeutgjutningar, t. ex. vid vattusot, vatten i lungsäcken, hjärnblödningar m. m. — Jodkalium verkar även som ett specifikt motgift mot aktinomykos (strålsvampsjuka). Härigenom kan inan för-

hindra färska infektioner av strålsvamp att utveckla sig. Jodkalium givet i större doser framkallar vidare en kraftig blodöverfyllnad (hyperämi) i kroppens slemhinnor med riklig slembildning. Detta är en vanligen icke önskvärd verkan, som dock vid vissa lidanden i andningsorganen, t. ex. vid kvickdrag hos häst, kan vara nyttig. — Avsöndringar från körtlar, även mjölka vsöndringen, minskas genom jodkalium. Vid längre tids användning av stora mängder jodpreparat kan en allmän förtvining av kroppens körtlar bliva följden; härav begagnar man sig mot »struma», en sjuklig förstoring av sköldkörteln, som ligger bakom luftstrupen strax nedom struphuvudet. P. E.

Jodoform, CHJ3, ett gult, kristalliniskt ämne med saffranliknande lukt, vilket användes som antiseptiskt sårmedel. Se Antiseptiska medel.

Jodtal. Se Fettbestämning. ofurol. Se Insektdödande medel. Jolster, Salix pentanar a L., vild pilart utan ekonomisk betydelse.

Jord. Bildning. De lösa jordlagren ha bildats genom förvittring (se d. o.) av den fasta berggrunden och förmultning (se d. o.) av växt-och djurlämningar. Endast sällan har den sålunda bildade jorden blivit kvarliggande, där den bildats (sedentär j.), utan har vanligen flyttats av inlandsisen, som kvarlämnat en packad bädd av en oskiktad blandning av grövre och finare stendelar och lera (morängrus, moränlera). En del av moränen har sedan påverkats och flyttats av rinnande vatten, varvid stenarna rundnötts och jorden efter sin grovlek uppdelats i ursköljt grus och ur vattnet avsatta sand- och lerlager (sedimentär j.). De av växt-och djurlämningar bildade m. 1. m. multnade torv- och mull-delarna ha däremot till största delen stannat, där de bildats, men hava delvis upplösts av vatten och de upplösta mullläm-nena åter avsatts som inblandning i den mineraliska jorden eller som lager av utfälld mull. Denna jordbildning fortgår allt jämnt, och i jorden bindes även, särskilt genom medverkan av mikroorganismer, kväve ur luften (se Kväve). Dessa omsättningar försiggå huvudsakligen i den för luften lätt tillgängliga ytjorden, vilken därigenom riktas på lätt löslig växtnäring (varav dess benämning matjord). De lösta, ämnena kunna av genomsipprande vatten medföras till den underliggande älven, ur vilken de åter kunna föras upp i matjorden med den fuktighet, som genom hårrörskraften stiger uppåt (se nedan: Kapillär ledning). Härvid har jordens förmåga att binda lösta ämnen stor betydelse för växtnäringens jämna fördelning (se Absorption).

Klimatet har en stor inverkan på jordens bildning och de kemiska och fysiologiska omsättningarna i densamma. I ett fuktigt och jämförelsevis kallt klimat, där förmultningen552

går långsamt, täckes den av bearbetning oberörda markytan av ett lager av växtlämningar. På kalkfattig mark övergår detta till ett surt täcke av halvmultnade lämningar, råhumus (se Humus), och det genomsipprande vattnet utlöser till följd av sin sura reaktion ur underliggande mineraljord järn och andra lösliga ämnen, så att ett på lösliga ämnen fattigt, ljust lager, blekjord, blysand, p o d s o 1 uppstår, under det att därunder följande jordlager blir rikt på åter utfällda ämnen, av vilka mull och järnföreningar färga det rostbrunt, rostjord, och stundom sammankittas av dessa föreningar till ett hårt lager av ortsten eller a 1.

Under lövskog och således företrädesvis på kalkhaltigare jord bildas under förnan ett mullager, varifrån lösta mullämnen, utan bildning av någon blekj ordshorisont, nedtränga i underliggande mineraljord, bildande s. k. brunj ord, utmärkt av en smutsigt rostbrun färg.

Jords blandningsdelar indelas (huvudsakligen enligt A. Atterberg) sålunda:

A. Stenar (klapper). De minska den nyttiga jordrymden och försvåra bearbetningen.

B. Grus, sand och m o, vars korn kunna urskiljas med blotta ögat och fort sjunka till botten i en vätska. Grus (kornstorlek 2—20 mm.) bildar en starkt genomsläpplig, hastigt uttorkande jord med ringa kapillär ledningsförmåga. Sand (0.2—2 mm.) bildar en torr, genomsläpplig jord men med avsevärd kapillär ledningsförmåga. Mo (0.02—0.2 mm.) har stark och hastigt verkande kapillär ledningsförmåga och kvarhåller vatten väl.

C. Lera består av med blotta ögat ej särskilj bara delar, som länge hålla sig uppslammade i vatten, varur de utfällas genom saltlösningar (se Kolloid). Hon kan packa sig så tätt, att hon blir ogenomsläpplig för vatten och ogenomtränglig för växtr ött er. Indelas i: grövre slam (stoftsand, mjuna, grovler), som bildar icke plastisk jord, och egentlig lera (finler), som har kolloidala egenskaper och bildar en styv, plastisk jord med högt men långsamt verkande kapillär ledningsförmåga.

D. Organiska beståndsdelar, humus, som äro a) t o r v-d elär, i vilka

* cellbyggnaden ännu är kvar och b) mull, som utgöres av formlösa organiska ämnen. Jords kemiska beståndsdelar hava stort inflytande på jordens fruktbarhet, dels såsom växtnäringsämnen och understundom även växtgifter, dels såsom absorberande ämnen (se Absorption) samt genom sin inverkan på jordens reaktion och på det för växtnäringen viktiga bakterielivet i jorden (se Jordbakterier). Om de särskilda ämnenas förekomst och betydelse, se under deras namn. Halten av kemiska beståndsdelar, som utrönes

genom jordanalys, (se d. o.), angives vanligen i viktsprocent men bör även beräknas i mängd per rymdenhet, vanligen i jorden per ha. till 20 cm. djup. Detta är särskilt önskvärt beträffande mull- och torvjord, vilkas rymdvikt så starkt växlar och avviker från andra jordslags, att procenthalten giver ett mycket obestämt begrepp om den förefintliga mängden av ett ämne.

Jordens fysikaliska egenskaper. Vikten inverkar föga direkt på jordens fruktbarhet annat än så till vida, att en mycket lätt j. blir alltför lös, så att den ej erbjuder redskapen tillräckligt fäste samt kan yra för vinden. Jordens egentliga vikt beror av mängdförhållandet mellan de mineraliska jorddelarna, vilkas eg. v. är 2.2—2.8, i medeltal 2.5, och de organiska, som hava en eg. v. av omkring 1.0 hos oförmultnade till 1.5 hos väl multnade delar. Jordens rymdvikt med innehåll av vatten och luft beror i hög grad av dess sammanpackning och fuktighet och angives antingen för m3. eller hi. jord i dennas naturliga läge i lufttorrt skick eller vid viss vattenhalt, eller ock i matjordens vikt per ha. till visst djup (vanl. 20 cm.). I lufttorrt skick plägar lera väga omkring 100 kg., sand omkring 150 kg. samt mull- och torvjord efter sin multningsgrad och inblandningen av mineraliska beståndsdelar mellan 30 och ända till omkring 100 kg., allt per hi. Vikten av torr mineraljord plägar växla mellan 2 och 3 millioner kg. per ha. till 20 cm. djup och i övervägande organisk jord från omkring 150,000 kg. för oodlad mossjord och 200,000 kg. för oodlad kärrjord upp till 500,000—600,000 för odlad och sand- eller ler körd mull- och torvjord.

Jordens porositet. All j. är porös, d. v. s. mellan jorddelarna finnas hålrum eller porer fyllda av luft eller vatten. Av porositeten beror luftens, vattnets och växtrötternas nedträngande i jorden. Den växlar med jorddelarnas finkornighet och jordens luckerhet och är vid samma grad av luckerhet större, ju finare jorden är, samt ökas genom smådelarnas hopklibbning eller sammanklumpning till jordkorn (se nedan Struktur). Porositeten uttryckes genom jordens porvolym, i proc. av hela volymen, samt utrönes genom att bestämma jordens innehåll av luft eller 1 u f t r y;rälig h e t i torrt tillstånd. I sand-j. plägar porvolymen vara 40—60, i ler-j. 50-—70 samt i mull- och torv-j. omkring 80 % av jordens volym i hennes naturliga läge.

Jordens samm an hang, vanligen betecknad med styv, tung (mindre lämpligt) eller lätt, lucker, har stor inverkan på dess lätthet att bearbeta, lämplighet för olika växter och bördighet. Med större sammanhang följer större kraftbehov för bearbetningen och därför större behov av dragararbete och redskapens styrka. Således kräver plöjning av öppen åker på styv j. 60 kg. per dm2, av tiltanst/Lét-

553

genomskärning och än större kraft, på lätt j. däremot så litet som 20—30 kg. Även fordras för bearbetning av styv j. större påpasslighet att företaga bearbetningen i rätt tid (se Bearbetning). Jordens sammanhang inverkar starkt på hennes fuktighets- och värmeförhållanden (se nedan). Till följd härav gör den olika graden av styvhet eller lätthet jorden lämpad för den ena eller andra växtarten och även oavsett näringstillgången mer eller mindre bördig i allmänhet. Styvheten beror av jorddelarnas vidhäftning vid varandra och ökas därför med antalet beröringspunkter mellan dessa. J. är därför i allmänhet mer sammanhängande, ju smärre dess smådelar äro, lerjord därför mer än mojord, denna mer än sandjord samt mull-jord mer än sönderarbetad torvjord. Sammanhanget påverkas även av fuktigheten, så att en ökad vattenhalt i allmänhet minskar jordens fasthet men ökar sammanhanget hos lös sandjord och stoftfin mylla. Framför allt inverkar dock jorddelarnas struktur eller inbördes lagring.

Struktur. Då alla smådelarna ligga likformigt lagrade intill varandra, säges en j. hava enkelstruktur. Härvid kunna de bilda en lös, pulverformig massa, vilket betecknas som lös, mjölig eller pulverformig struktur, eller ock ligga tätt sammanslutna intill varandra, tät enkelstruktur. I senare fallet blir en fuktig lerartad j. till följd av de kolloida ämnenas stora kohäsion seg samt blir vid torkning hård eller får skor pi g struktur eller blir kokig, om den hårda massan Sönderbrytes. Om åter smådelarna genom kolloida ämnen sammanhållas i löst intill varandra liggande korn, säges jorden hava k o r n i g eller grynig struktur eller dubbelstruktur. Grus, sand och mo-j., som sakna kolloida, sammanbindande beståndsdelar, hava alltid lös enkelstruktur, som endast då jorden är finkornig och hårt lagrad, ss. ur vatten hopslammad mo-j., kan bliva tät. Med den lösa enkelstrukturen följer stor genomsläpplighet för luft och vatten, ringa förmåga att kvarhålla fuktighet samt med jorddelarnas grovlek avtagande kapillär vattenledningsförmåga, varför ock dylika jordslag med grövre jordkorn lätt uttorka (jfr nedan: Fuktighet). — Även oblandad mull-och torv-j. hava lös enkelstruktur, stor genomsläpplighet samt låg eller måttlig kapillär ledningsförmåga, men större förmåga att kvarhålla vatten och äro därför mindre lätt uttorkande. De med den lösa strukturen följande olägenheterna motverkas genom jordens sammanpressning medelst tunga vältar. Slamjord (mjuna) och egentlig lera hava till följd av sin finkornighet, då de ligga i naturligt läge, en tät struktur och kvarhålla därför vattnet så starkt, att de kunna bliva halvflytande, och hopslamma lätt samt bilda därefter vid upp-torkning skorpa. Lera kan bliva så tät, att

växternas sugrötter ej kunna intränga i mellanrummen mellan jorddelarna. Därför är för dessa jordslags fruktbarhet av största vikt, att de bringas till kornstruktur, så att växt-rötter kunna sprida sig i hela jordmassan samt luft och fuktighet intränga, varigenom vittring, multning och bakterieverksamheten befordras. Då den kornig? jorden sammen sjunker eller till vältas, blir den kapillära ledningen mellan jordkornen verksam, så att fuktigheten drager sig upp ur älven till matjorden, men genom att ytjorden hålles lucker genom harvning eller häckning, avbrytes den kapillära vattenströmmen och vattnets avdunstning. Den jämnare vattenhalt, som sålunda kan åstadkommas på kornig j., giver denna även en jämnare värmegrad. Till följd av alla dessa förhållanden medför kornig struktur större fruktbarhet än samma j. kan nå i enkelstruktur, liksom den ock gör bearbetningen lättare.

Kornstruktur hos lera befordras genom tillblandning av sand och mull, kreatursgödsel, gröngödsling och kalk, som inlagras mellan lerdelarna och minska dessas sammanhang. Frost är ett kraftigt medel att bringa j. i kornstruktur, i det att den kommer jordkornen att sammandraga sig och avskilja vatten, som vid sin frysning spränger dem isär. Om vattnet vid upptinandet kan avrinna, bibehålles den luckert korniga strukturen. Denna befordras därför genom höstplöjning och god avledning av ytvattnet samt bearbetning på våren först sedan jorden upptorkat, så att den ej smetar. Jfr Bearbetning. I jorden levande djur, särskilt daggmaskar, befordra den korniga strukturen genom sin luckrande och vattenavle-dande verksamhet, likaså även bakterier och mögelsvampar, vilkas inverkan antydes genom uttrycket »jordens jäsning». I rent vatten och än mer i basiska alkalisalters lösning upplösas lerkornen åter, varför häftigt regn, stillastående ytvatten och gödsling med alkaliska salter likasom den fysiologiskt basiska salpetern (se Reaktion) äro ägnade att sammanslamma jorden. Att den undre åker-(Ancylus-)leran i regel är styvare än lika finkornig varvig (ishavs-)lera och övre åker-(Litorina-) lera, förklaras därav, att den förstnämnda avsatts ur sött, de senare ur salt vatten.

Jordens rymdförändring. Då en j. upptager vatten mellan sina smådelar, skiljas dessa från varandra, och jorden sväller; vid uttorkning sker en motsvarande sammandragning. Än starkare blir utvidgningen vid jordens tjälning, då vattnet vid övergång till is starkt ökar sin volym. Även kunna jordlagren utvidga sig till följd av i jorden levande maskars och andra djurs samt bakteriers m. fl. verksamhet. Av vattenupptagning och torkning förorsakade rymdförändringar kunna bliva större, ju mer vatten jorden kan upptaga i sina fina hålrum (porer), således större hos lera och mull än hos mojord och än mindre hos sand, samt554

större hos j. i enkel- än i kornstruktur. Grov sand och grus ändra så gott som alls ej sin volym till följd av olika vatteninnehåll. Jordens rymdförändring är fördelaktig, då den ss. vid tjälning samt djurs och växters verksamhet i jorden medför kornstruktur, men har eljest övervägande skadliga verkningar. Omväxlande frysning och upptining gör, att mindre fast rotade växter uppdragas ur jorden och deras rötter avslitas eller blottas. Sådan uppfrysning motverkas genom grundlig torrläggning samt sådan jordblandning, som minskar jordens vattenhållande förmåga. Uppfrusen sädesbrodd och nya vallväxter fästas åter i jorden genom vältning, innan rötterna hunnit torka. Då lera uttorkar, kunna djupt gående sprickor uppstå, varigenom växtrötter avslitas och jorden öppnas för ytterligare uttorkning. Då därefter jorden åter uppblötes och sprickorna svälla igen, kunna frön, som nedfallit i dem, bliva inneslutna, så att de ej kunna uppskjuta groddar. På detta sätt kan en god del av vallutsädet gå förlorat. Även sprickbildning på lera motverkas genom avdik-ning och jordförbättringar, som minska jordens vattenkvarhållande förmåga och föranleda kornstruktur, men därjämte genom yt-harvning och andra åtgärder för att minska avdunstningen från ytjorden, samt genom tätt växtbestånd, vilket också skyddar ytjordens uttorkning.

Jords luftinnehåll. Luftens syre behöves i jorden såväl för växternas andning med sina rötter som för de omsättningar (oxidation av jordbeståndsdelar, för multning och förvittring), genom vilka växtnäring beredes. Luftmängden i j. är lika med hela porvolymen med avdrag av jordfuktighetens volym, och är därför (se ovan Porositet) större, ju finkor-nigare och

torrare jorden är. Den fördelaktigaste mfthalten har befunnits utgöra 15—20 % av jordens volym. Den minskas med jordens sammanpackning och ökas genom hennes luckring och torrläggning.

Jordens fuktighet. Vattnet är ett nödvändigt växtnäringsämne och tillika det enda lösningsmedlet för övriga näringsämnen samt oumbärligt för de organismer, som medverka vid växtnäringens beredning. Det har även stor inverkan på lättheten att bearbeta jorden, särdeles lera, vars bearbetning försvåras av vare sig för stor eller för ringa fuktighet. Den inverkar starkt på alla de kemiska och fysiologiska företeelserna i jorden, som inverka på näringens beredning, spridning och absorption (se d. o.) samt på värmegraden och värmets fördelning i jorden (se Frost samt nedan Värme).' Den gynnsammaste fuktighetshalten växlar ned växternas art och utvecklingsskede (se Vatten).

Betydelsen för jordens fruktbarhet av det vatten, jorden innehåller, beror i hög grad på sättet för dess förekomst.

Den hygroskopiska fuktigheten (se Vatten), som beror av luftens fuktighetsgrad, värmegraden samt storleken av jordens absorberande yta, växlar sålunda vid samma luftfuktighet och värmegrad med jordens finkornighet eller porositet och halt av kolloidala beståndsdelar. Enligt Mitscherlich beräknas jordens hygroskopicitet (förmåga att kvarhålla vatten hygroskopiskt) på grund av densammas por volym (jfr Jordanalys). Dess relativa storlek hos olika jordslag visas av följande tal från en undersökning av mängden hygroskopisk fuktighet i gram per 100 g. lufttorr jord:

fin kvartssand . . O.034 lätt lera.....3.0

odlad sandjord . . 1.06 styv lera .... 6.54 moblandad sand . 1.40 kärrjord .... 18.42 sandblandad mo . 2.09 mycket styv lera . 23.81

Detta vatten har emellertid ingen märkbar praktisk betydelse för växterna, emedan dessa avvissna, innan jorden uttorkat, så att blott den hygroskopiska fuktigheten återstår.

Den för växterna tillgängliga jordfuktig-hetens mängd beror i första hand på nederbörds-vattnet och huru detta genomsläppes eller kvarhålles i jord.

Jordens genomsläpplighet för vatten avtager med jorddelarnas finhet och tätare lagring på grund av vattnets i jämnbredd därmed ökade vidhäftning vid deras yta, samt med större halt av kolloider, som insuga vatten. Den är således mycket obetydlig hos styv lera i enkelstruktur men ökas starkt genom dess övergång till grynig struktur (se ovan Struktur), är större hos dy och gyttja och än större hos mull, torv och grov sand. Hos sand är den starkt avtagande vid ringa kornstorlek, så att mo jord i avseende på ogenomsläpplighet närmar sig lera. I blandning av grövre och finare jorddelar är det de fina och kolloidala delarna, som giva utslaget, i det att de mellan-lagra och sammanbinda de grövre. Genomsläppligheten ökas genom jordens luckring, kornighet och maskgångar, så att en kornig lera kan vara genomsläppligare än en fin sand. Då olika täta jordlager omväxla, bestämmer det tätaste hela jordmassans genomsläpplighet. Sålunda kan en i sig själv genomsläpplig jord bliva ogenomsläpplig genom ett underliggande lager av pappersgyttja eller lera. Uttorkning av en finkornig jord, särdeles då denna är rik på kolloidala ämnen, gör denna svårfuktad och kan sålunda hindra vattnets nedträngande. Det är därför önskvärt, att regn på uttorkad jord faller sakta, tills vattnet hunnit genom-fukta jorden. Genomsläppligheten är nyttig, emedan den möjliggör jordens genomluftning, men blir skadlig, då den blir så stor, att jorden icke kan kvarhålla för växtligheten behövlig fuktighet och föranleder en stark uttvättning av växtnäringsämnena ur jorden.

Jords kapillära vattenledning 1. kapillläritet. Det vatten, som kvar- l~uU

555

hålles genom hårrörskraften (kapillariteten) i jordens fina hålrum och genom vidhäftning (adhäsion) vid jorddelarnas yta, betecknas som kapillärt vatten. Från detta ersättes det vatten, som bortgår genom avdunstning eller bortföres av växtrötterna, varför det i torrt väder bildar en uppåtgående ström från grundvattnet. Denna kapillära ledning verkar till större höjd, ju finare hålrummen äro, och ju större halten av kolloider (lera och mull) samt torv-ämnen är. I grus jorden är den kapillära stighöjden blott någon decimeter, i lucker torv något större, men i mojord över i och i styv lera t. o. m. över 2 m. Med avtagande storlek på hålrummen stiger motståndet mot vattnets ledning, varför vattnet stiger hastigt i sand men långsammare, ju finkornigare jorden är, och i styv lera så långsamt, att uppsugningen ej hinner ersätta det vid sträng torka avdunstande vattnet. En dylik lera kan därför vid ihållig torka uttorka mer än en sandjord. Genom vältning, som sammantrycker de grövre hålrummen, ökas den kapillära ledningsförmågan, men om dessa hålrum äro till någon större del fyllda av vatten, kan detta utpressas genom sammanpressningen och sålunda mängden av inneslutet vatten minskas. Jordens kapillaritet är av den största betydelse för växtligheten, vars vattenbehov huvudsakligen fylles av det kapillärt bundna vattnet, och jordens bearbetning bör därför till väsentlig del gå ut på att vidmakthålla densamma (se Bearbetning, jords). Härtill bör även hänsyn tagas vid bestämmande av dikningsdjupet (se Dikning). Då olika jordlager vila på varandra, försvåras stigningen från finare till grövre lager, därför minskar sandtäckning av en mosse vattnets uppstigning till ytan, men ytjorden uttorkar hastigare än en sandblandad jord, emedan vattnets uppstigning från den finkornigare underliggande mulljorden är dålig.

Jordens förmåga att upptaga och kvarhålla vatten sammanfattas vanligen i uttrycket vattenkapacitet eller vattenrym-1 i g h e t. Då vatten kan kvarhållas i jorden i större mängd, ju närmare jorden ligger till grundvattnet, och avtager med höjden över detta, plägar man skilja mellan den största vattenkapaciteten, som betecknar vattenprocenten i jorden närmast över grundvattenytan, och den minsta eller absoluta vattenkapaciteten, varmed förstås det vatten, som kvarhålles i de översta jordlagren genom vidhäftning vid jorddelarnas yta och i de finaste hålrummen (kapillärt vatten). Lämpligast är att med jordens fulla eller största vattenkapacitet eller vattenrymlighet beteckna vattenmängden, då den fyller jordens alla hålrum, ss. förhållandet är under grundvattenytan. Denna bör vara så stor, att jorden kan mottaga en riklig nederbördsmängd, utan att yt- eller svämvatten bildas eller jorden hopslammas, men kan stå i samband med

en alltför stor luckerhet, beroende på vare sig jordkornens storlek, ss. i grov sand, eller på en för grov bearbetning. Med jordens minsta vattenkapacitet eller vattenbehållan-de förmåga betecknas lämpligen den mängd kapillärt vatten, jorden kan kvarhålla mot avrinning, och som avtager med höjden över grundvattnet och bäst angives för jorden, torrlagd till vanligt dikningsdjup. (Se ovan kapillaritet). Den ökas med jordens halt av kolloida ämnen, som starkt uppsuga fuktighet. Den är därför störst i torv- och mulljord, mindre i lera samt minst i sand och grus, avtagande med deras stigande kornstorlek.' Som exempel anföres efter Mitscherlich:

Vattenkapa-

t j 4. citet i proc.

Jordart . f

\ av jordens

vikt

Mossjord........... I26.O

Mycket styv lera....... | 80.9

Mullrik sand......... I 52.8

I Sandmylla.......... 23.1

Lätt lermylla......... 20.2

Lerblandad sandmylla..... 21.9

I Sandjord........... | 18.8 |

Den vattenbehållande förmågan påverkas av jordens struktur, i det att den minskas med ökad luckerhet, likasom även då jordens täthet överskrider en viss gräns. Den minskas sålunda vid jordens frysning, som utvidgar hålrummen, varför ock tjälning befordrar jordens uttorkning efter upptinandet, men även genom häftig nederbörd eller svämvatten, som hopslammar jorden. Den ökas däremot vid lucker jords sammanpressning medelst vältning. Den lämpliga fuktighetsgraden beror, likasom i luften, mindre av den absoluta än av den relativa fuktigheten, d. v. s. jordens vattenhalt i förhållande till den mängd vatten jorden kan upptaga och kvarhålla mot avrinning (vattenbehållande förmåga). I allmänhet utgör 60—90 % av denna mängd en för de odlade växterna lämplig fuktighetsgrad, dock så att en något lägre är gynnsam för kärnbildning, en högre för frodig utveckling av strå och blad. Det lägre talet motsvarar för medelfin sand omkring 10, för lera 30—40 och för myrjord omkring 60 % av jordens vikt.

Värmet i jorden är en förutsättning för de för växtnäringen viktiga omsättningarna i jorden och växternas groning, tillväxt och mognad. Under en viss värmegrad kunna växterna ej leva, och med stigande värmegrad, i allmänhet till 25—300 eller den högsta, till vilken jordens naturliga uppvärmning kan nå, ökas livsverksamheten; av ytterligare stegrad värmegrad lida växterna och dödas. — Jordens värmegrad beror på den mottagna värme-556

mängden, jordens specifika värme och värmeledningsförmåga samt förluster genom bindning och strålning.

Upptagandet (absorptionen) av solvärmet beror på: a) jordytans läge, i det att mer värme tillföres samma ytvidd, ju mer strålarnas infallsvinkel närmar sig den räta, varför jord i söderlutning mottager mest, i nordlutning minst värme; b) jordytans jämnhet: en ojämn, kokig, i öppen fåra liggande jord upptager mer värme än en slät; c) jordens färg: en mörk j. uppvärmes mer än en ljus.

Jordens specifika värme eller värmekapacitet eller den mängd värme, som åtgår för att uppvärma en viss mängd jord i grad, angives i förhållande till vattnets sp. värme som enhet och uttryckes lämpligast för rymdenhet. Den befanns av Wollny utgöra:

I För viktsenhet Volymsenhet

1 Mull.......... 0.20 0.2I O.23 0.l6 O.52 ; O.58 O.52 O.60

Hos jord, som utgör en blandning av olika material med dess innehåll av luft och vatten, beror värmekapaciteten huvudsakligen på dessa senare, och då luft har den minsta men vatten den största värmekapaciteten, stiger denna hos ett jordlager med dettas sammanpackning och i synnerhet dess fuktighet. Torr jord uppvärmes sålunda lätt och lättare i samma mån jordens halt av den starkt luftfyllda myllan är större, men ju fuktigare jorden är, desto mer värme åtgår för dess uppvärmning.

Värmeledningsförmågan hos jorden bestämmer hastigheten och djupet för det upptagna värmets spridning i densamma. I stort sett stiger värmeledningsförmågan med jordens eg. vikt och är således högre hos mi-neralisk jord än hos mull och torv. Mer än jordslaget inverkar jordens innehåll av luft och vatten: luckerhet minskar därför men sammanpackning och fuktighet ökar värmeledningen. Mull och torv, som till följd av sin mörka färg upptaga mycket värme, bliva sålunda i torrt tillstånd genom sin ringa värmeledningsförmåga ytvarma, men i den mån jorden är mer sammanpackad och fuktig, ledes det upptagna värmet här likasom i andra jordarter jämnare nedåt. Den dagliga värmeväxlingen sprider sig i mineralisk jord vanligen till omkring 40, i mull- och torvjord blott till 20 cm.

Det i jorden upptagna värmet går åter förlorat dels genom bindning vid. vattens

avdunstning, varför en våt jord blir kallare än en torr, dels genom utstrålning i luften, då denna avkyles till lägre värmegrad än jordens.

De olika jordslagens värmeförhållanden kunna sammanfattas sålunda: Mineraliska jordlags (sands och leras) värme beror huvudsakligen på deras fuktighet; i torrt läge äro de varma, kalla i fuktigt läge, då grundvattnet står så högt, att den kapillära ledningen håller ytan våt. Mull- och torvjord äro till följd av sin mörka färg och ringa värmeledningsförmåga ytvarma, särdeles i torrt tillstånd. I fuktigt tillstånd äro de till följd av stark avdunstning kalla. Deras ringa värmeledningsförmåga gör, att ytjordens värmeförlust illa ersättes genom värmetillströmning från underliggande jord, varför de äro mycket utsatta för frost (se d. o.).

Jordanalys har till uppgift att bestämma jordarternas natur och bördighet. De fasta delarna i jorden, utgörande i första hand större eller mindre mineralpartiklar ävensom mull-eller torvämnen, plägar man kalla jordens mekaniska beståndsdelar. — Mekanisk j. avser att skilja dessa från varandra och sortera dem huvudsakligen efter deras storlek. Det är nämligen mineralpartiklarnas storlek jämte de nämnda mullämnena, vilka betinga jordens viktigaste egenskaper eller dess förhållande till vatten, värme och växtnäringsämnen. Efter sin storlek indelas mineraldelarna i block, stenar, grus, sand, mo och ler, vartill vidare kommer mullämnena, som dock endast på kemisk väg kunna bestämmas. Vid mekanisk j. avskiljas först de grova beståndsdelarna block, sten, grus och sand (även kallade skelett) medelst lämpliga siktar. De finare delarna (även kallade f i n j ord) låta sig icke lämpligen sorteras genom siktar, utan härför begagnas slamning med vatten.

Slamanalysen kan utföras antingen genom spolning eller sedimentering i vatten. Numera användes mest sedimentering, vilket tillgår så, att det genom siktar från sten och grus befriade materialet uppslammas i vatten och sorteras efter den olika hastighet, varmed korn av olika storlek sjunka till botten. Hastigheten, varmed en i vatten uppslammad kropp faller, beror på kroppens specifika vikt och volym. Nu ha de flesta jordpartiklar ungefär samma specifika vikt eller omkring 2.7, och volymen blir därför avgörande. Ju större denna är (= ju mindre den relativa ytan), desto hastigare faller kroppen. Slamningen företages i särskilda apparater, av vilka d:r. A. Atterbergs numera är mest använd. Vid en siamtid av 8 timmar ha partiklar större än 0.002 mm. och vid en siamtid av 8 minuter partiklar större än 0.02 mm. avsatt sig, då fallhöjden i vattnet är 10 cm. Med hjälp av siktar och en dylik siamanalys indelade Atterberg jordpartiklarna efter storleken i följande grupper:?

4&»

y*

557

över 200 mm. block

20—200 > sten

2— 20 » gTUS

0.2— 2 » sand

.0.02—0.2 > mo

O.002—0.02 » mjuna (grovler)

under 0.002 > finler

Var och en av dessa sorteringar äger karakteristiska egenskaper (se Jord: Blandningsdelar). Då emellertid den naturliga jordmånen är en blandning av olika kornstorlekar, beror jordens genomsläpplighet på, i vilka förhållanden de ovannämnda blandningarna ingå, liksom ock på närvaron av mylla, som i sina mekaniskt-fysiska egenskaper liknar finler. Ju mer ensidig jordens sammansättning är med avseende på de nämnda beståndsdelarna (inbegripet myllan), desto sämre jordmån är den för kulturväxterna. Först när två eller helst flera olika slag förekomma i blandning, blir jorden lämplig för odling, och jordens fruktbarhet är i främsta grad betingad av det förhållande, i vilket de olika blandningsdelarna ingå.

Då mekanisk j. icke tillfyllest lämnar uttryck för jordens finhet, har man på annan väg sökt få ett uttryck härför, nämligen genom att bestämma dess hygroskopicitet (förmåga att upptaga hygroskopiskt vatten), som i sin ordning är ett uttryck för storleken av jordpartiklarnas yta, räknat på i viktsenhet jord. Ren sand har en ytterst ringa hygroskopicitet, medan denna är mycket stor hos ler- och mull-partiklarna, som förekomma i ytterst fint, kolloidalt (se Kolloid), tillstånd. Hygrosko-picitetstalet lämnar därför ett uttryck för det samlade innehållet av sistnämnda beståndsdelar. Hos de vanliga jordarterna är detta tal:

i Ren kvartsand.......... 0.1

Sandjordar........... I

Lerhaltiga sandjordar...... 2

Lättleror............ 3

Goda kulturjordar.......2—6

Styva lerjordar......... 8

Styvaste lera och torvjord 20

Fördelen med denna bestämning är, att den i ett tal lämnar ett uttryck för jordens finhet, men talet änger icke närmare, varpå detta beror, då de höga talen lika väl kunna komma av mull- som lerämnen. Överhuvudtaget kan man icke med hjälp av vare sig mekanisk analys eller hygroskopicitetsbestämning uttömmande karakterisera en jords fysiska egenskaper. Därför behöves utom de nämnda undersökningarna även kännedom om dess specifika vikt, volymvikt, vattenupptagande och vatten-genomsläppande förmåga, dess förhållande till värme, dess struktur m. m. (se Jord).

Kemisk j. visar, att jordar till sin sammansättning äro mycket växlande allt efter sin bildning och användning. Här skall icke närmare redogöras för deras halt av sand, ler

och mylla (humus), som redan framgår av den mekaniska analysen, utan närmast för de ämnen i jorden, vilka direkt äro betydelsefulla för växternas utveckling, samt sådana ämnen,

som verka såsom gifter.

De förra äro kol, väte, syre, kväve, fosfor svavel, kalium, kalcium, magnesium, järn samt i viss mån natrium, klor och kisel. Av dem äro kväve, fosfor, kalium och kalcium särskilt betydelsefulla, därför att de i stora mängder upptagas av växterna ur jorden och att därigenom brist å dem kan förekomma* De av kol, väte och syre bildade organiska ämnena eller mullämnena äro visserligen ej näringsämnen, men av betydelse för jordens natur. De bestämmas vanligen ej direkt, utan man nöjer sig ofta med att undersöka glödgningsförlusten, som, om den ej helt anger densamma, dock är en god mätare på mullhalten, som hos sandjordarna har en kraftigare inverkan på jordens natur, än hos lerjord. I regeln kallas en

lerjord sandjord

med till i % 1 % humus = mullfattig

» > 2— 5 > 1—2 » > = mullhaltig * * 5—J5 * 2—8 » » = mullrik > meran 15 > mer än 8 » > = mulljord

Kvävet förekommer övervägande i organiska föreningar, om ock de oorganiska, salpeter och ammoniak, äro de enda former av kväve, som växten kan tillgodogöra sig. Av kväve bestämmes den totala mängden, och halten härav står i ett nära förhållande till myllan, då omkring 3.6 % av denna plägar utgöra kväve. Erfarenheten har i allmänhet, fast ej alltid, visat, att kväverika jordar äro mindre i behov av kvävegödsel än kvävefattiga. Dock äro rätt så kvävehaltiga jordar (med ända till 1/2 % kväve) ofta tacksamma för kvävegödsel. Detta beror givetvis på att så gott som allt kväve finnes i organisk, d. v. s. för växterna icke upptagbar form. Salpeter-kväve, som ingår i mycket ringa och växlande mängd i åkerjorden, finnes under den kraftigaste vegetationsperioden blott till omkring o.0001 % av jorden, men vid nyss kvävegödslad jord eller innan vegetationen tagit fart, kan det tiodubbla och mer förekomma. Halten av ammoniakkväve är vanligen ännu lägre.

Fosfor finnes ursprungligen i jorden som mineralet apatit (se Fosfat), dessutom förekommer den såsom utfällt kalcium-, magnesium-, aluminium- och järnfosfat. I mulljord ingår den mesta fosforn i organiska föreningar. Av de nämnda fosfaten äro de två sista så gott som olösliga i markvätskan, medan de förstnämnda äro jämförelsevis lättare lösliga. Halten av kalcium- och magnesiumfosfat å ena och aluminium- och järnfosfat å andra sidan är därför i viss mån bestämmande för fosforsyrans tillgänglighet för växten. Vid kemisk undersökning av jordens fosforsyrehalt (vilket558

ock gäller kali) användas dels starka syror, här i Sverige mest 18 %-ig varm saltsyra, dels utspädda syror, t. ex. i-%-ig citronsyra eller 1/5 normal salpetersyra. I förra fallet erhåller man kännedom om så gott som all i jorden befintlig fosforsyra, den må vara mer eller mindre tillgänglig, i senare fallet vill man erhålla kunskap om den för växterna tillgängliga, »assimilerbara». Någon tillförlitlig metod för detta senare ändamål finnes ej, då olika växter vid olika tider äga olika behov av löslig fosforsyra och även andra faktorer, såsom markvätskans koncentration och andra närvarande ämnen, öva inflytande på fosforsyrans tillgänglighet. Enligt författarens undersökningar äga skånska jordar i medeltal en halt av 0.09 % i syror löslig fosforsyra, medan halten av assimilerbar fosforsyra ligger omkring 0.02 %. Kalium förekommer i ännu mera växlande mängd än fosforsyra. Det mesta av detta ämne finnes i form av fältspat och glimmer, mineral, i vilka det förekommer i olöslig eller ganska svårlöslig form. En jämförelsevis

mindre del därav finnes ock is. k. förvittrings-silikat, uppkommet genom fältspatens förvittring, och en ännu mindre del endast ad-sorptivt bundet vid kolloider. Medelhalten av den totala mängden kali uppgår vanligen till 1 ä 2 %, medan den i starka syror lösliga vanligen blott utgör V10 härav och det s. k. assimilerbara kalit, lösligt antingen i mycket utspädda syror, i kalkvatten eller i 10% salmiak, endast uppgår till omkring en eller annan hundradels %. I regeln hålla de styva jordarna, som vanligen äro rika på förvittringssilikater, mera kali än de lätta. Ännu mera än vid fosforsyran har man att i frågan, om kalihalten är tillräcklig för växten, taga hänsyn till jordens natur ävensom växtslaget, i det de styva jordarna och växter såsom potatis och foderbetor kräva en större mängd tillgängligt kali än exempelvis sandjorjl och havre.

Av kväve, fosforsyra och kali innehöllo 134 av författaren undersökta skånska jordar följande mängder vid begagnandet av varm 18 %-ig saltsyra som lösningsmedel.

Som synes, växla kvävet och fosforsyran betydligt och utan någon lagbundenhet, medan halten av kali står i en tydlig relation till jordens styvhet.

Kalcium (kalk) finnes i jorden dels som karbonat, dels som silikat, fosfat och humat. För växternas näring spelar kalken icke någon alltför stor roll, då kalkhalten i växten blott är ringa, men för jordens natur är den så mycket mer betydelsefull. Vid undersökning av jordens kalkbehov plägar man först bestämma reaktionen (se d. o.): är denna alkalisk, kan jordens kalkhalt anses tillfredsställande, är den sur, är kalkhalten, åtminstone hos flertalet mineraljordar, otillräcklig. Hos neutralt reagerande jordar bestämmer man kalkbehovet antingen på kemisk väg eller säkrare medelst det s. k. azotobakterprovet, se d. o. För mull-jordarna är reaktionen icke så avgörande för

utrönande av kalkbehovet som vid fastmarks-jordarna; hos de förra är den absoluta kalkmängden per hektar uti kulturskiktet avgörande, vilket står i samband med den närmare beskaffenheten av dessa jordars sura ämnen. Växt gifter förekomma stundom i normal jord. De anträffas ibland tillförda utifrån; ofta äro de bildade i jorden. När de skada eller förinta plantornas växt, söker man genom analys av jorden att utreda anledningen härtill. Bland de förstnämnda gifterna må nämnas desinficerande eller andra giftämnen, såsom karbolsyra, sublimat, gaskalk från gasverken m. m., vilka genom avfall från städerna föras ut på fälten. Likaså kunna vissa salter, då de förekomma i för stor mängd, få betydelse som gifter. Vanligast är härvid koksaltet, som vid översvämning från havet efter vattnets avdunstning kan förekomma i så koncen-

% kväve % fosforsyra % kali

i Medel Lägst | Högst Medel I Lägst Högst Medel Lägst Högst

Styv lerjord......... O.30 O.25 O.37 O.079 °-°7 °-12 O.272 0.19 0.33

Mellanlera.......... 0.26 0.15 0.43 O.080 O.04 0.17 0.204 °-°5 °-45

Lättlera........... 0.20 0.13 I 0.38 0.085 °-°5 °-^ °-I44 °-°7 °-32

I Lerhaltig sandjord...... 0.22 | 0.12 0.49 || 0.095 0.03 | 0.14 0.108 | O.06 0.17 |

Ren sandjord.........1 0.19 O.io 0.39 0.097 O.03 0.20 O.08 O.03 0.17

Mullrik sandjord....... 0.47 0.31 0.61 0.07 0.04 o.n 0.14 0.07 0.27

I Mulljord...........I I.47 I O.74 I 2.13 II 0.16 I O.06 I 0.31 || 0.12 I O.03 I O.26 I1 $r*-dm*x*Ay&

trerad lösning, att växternas celler skadas, eller genom omsättning i jorden föranleda bildning av skadliga föreningar (klorkalcium och klormagnesium), vilka redan i små mängder äro giftiga. Allmännare äro giftämnen, bildade genom omsättningar i jorden själv, t. ex. där i stället för förmultning förruttnelse försiggår; dylik jord är ofta rik på sura humusämnen, men fattig på syre och på kalk. Järnföreningarna i jorden reduceras där till järnoxidulsalter, vilka verka reducerande och därför hämma växtens utveckling. Även kunna svavel-syrade salter reduceras till giftiga sulfider. Sådana processer försiggå icke i genomluftade fastmarksj ordar, men väl i dåligt avdikade kärr- och mossjordar. Den skadliga verkan, som härav framkommer, kan upphävas genom luftning och kalkning av jorden. — Särskilt amerikanska forskare framhålla, att växterna själva, om de odlas på samma ställe under längre tid, ha förmåga att frambringa särskilda växtgifter, t o x i n e r, vilka åstadkomma ett slags självförgiftning av jorden, så att de äro giftiga för plantorna själva men icke för andra växter. Genom omväxling av kulturer och tillförande av lämpliga ämnen såsom gödselmedel skulle dylik toxinförgiftning upphävas. I flertalet fall, där dylik självförgiftning (»jord-trötthet») observerats, torde det emellertid bero på förekomsten av för normalt bakterieliv skadliga mikroorganismer.

över huvud taget kan man icke ställa den fordringen på jordanalysen, att densamma definitivt skall besvara frågan, om jordens växtnäringsämnen finnas i tillräcklig och tillgänglig mängd. Detta kan ske endast genom gödslingsförsök. Men jordanalysen kan lämna värdefulla upplysningar dels om jordens natur, dels om det befintliga förrådet av växtnäringsämnen, dels slutligen om när- eller frånvaron av nyttiga och skadliga ämnen.

Jorden kan växla mycket på olika ställen av samma fält, varför ett jordprov bör uttagas med stor omsorg, för att det skall kunna representera den ifrågavarande jordens medelsammansättning. Vanligen gräver man ett fyrkantigt hål med en skarpt markerad sida och tager sedan med en spade ett jämntjockt skikt, vägande 3—4 kg., därav man efter om-blandning tager 1 kg. för undersökning. Man bör helst uttaga prov från flera ställen å fältet och undersöka dessa var för sig; särskilt vid bestämmande av kalk är detta alltid nödvändigt, då kalkhalten växlar mycket i samma fält. För bestämning av de andra ämnena kan man sammanblanda de uttagna proven och därav bilda ett generalprov; undersökning av ett dylikt grundprov ger dock mindre tillförlitliga resultat. M. W.

Jordart. . Åtskilliga olika grunder hava använts för indelning och benämning av de olika jordarterna. Från geologisk synpunkt benämnas de efter sättet för deras bildning;

559

sådana namn äro moränjord, isälvgrus, glaciallera, svämjord o. s. v. Efter de klimatiska förhållanden, varunder de bildats, skiljer man mellan podsoljord, svart- och brunjord, laterit m.

fl. På grund av den kemiska sammansättningen talar man om kalk-, silikatjord, järnhaltig jord o. s. v., och efter jordens lämplighet för olika växtslag har man tidigare plägat indela jorden i vete-, råg-, korn-, havre-jord samt vete-havre-, råg-havre-, råg-korn-jord o. s. v. Lämpligaste praktiska indelning, emedan den giver upplysning om jordens grundegenskaper och därmed även om dess värde, är den, som grundas på jordartens karakteristiska blandningsdelar, vilka bestämma jordens fysikaliska och i viss mån dess kemiska egen* skaper samt absorptionsförmåga. Härvid är ej lämpligt att, såsom förr skett, grunda indelningen i klasser på vissa gränstal för procent-halten av de särskilda blandningsdelarna, ty en och samma av dessa kan verka rätt olika efter graden av sin finfördelning. Således kan en sandjord med viss procenthalt sand vara en lätt genomsläpplig och torr, grov sand eller en fin sand, som väl kvarhåller fuktigheten, eller kan till och med vara en flytsand (se Flytjor d).

Likaledes kan en jord till ojämförligt största delen, t. o. m. över 90 %, bestå av fin sand och mo men genom några få procent lera få en utpräglad karaktär av lerjord. Avgörande för huvudindelningen bör vara den eller de beståndsdelar, som giva jorden sin karaktär, varefter inom huvudklasserna uppdelning sker efter jordens fysikaliska egenskaper eller ock så att den förhärskande blandningsdelen utgör benämningens senare, en annan blandningsdel dess förra del (ex. mosand). Enligt dessa grundsatser indelas jordarterna i följande huvudslag:

I. Grus- och sandjord.

1. Grus jord.

2. Sandjord,

3. Mo jord.

4. Lerblandad sandjord.

5. Mullblandad sandjord.

II. Lerjord.

6. Molera.

7. Lätt lera.

8. Mellanlera.

9. Styv lera.

III. Märgeljord.

10. Kalkmo.

11. Sandmärgel.

12. Grusmärgel.

13. Grusig lermärgel.

14. Finkornig lermärgel.

IV. Torv- och mull jord.

15. Mosstorv.

16. Kärrtor v.

17. Dyjord. 5'6ö

18. Gyttja/

19. Mild mulljord.

20. Sur mulljord.

21. Svartmylla.

22. Sandmylla*

23. Lermylla.

Dessa särskilda jordarter beskrivas under sitt "namn, resp. huvudord (ex. Märgel).

Jordavsöndring. Se Jorddelning. - Jordbakterier. Jorden är de flesta bakteriearters ursprungliga och naturliga hemvist. De leva där i de ytterst tunna vätskehinnor, som omgiva varje liten jordpartikel.

Antalet bakterier och övriga mikroorganismer i åkerjorden kan växla från några få tiotusental till mer än 100 millioner på 1 g. jord. I torr, sandig, mullfattig jord, likasom i allmänhet i sur jord, är bakteriehalten låg, medan neutrala eller alkaliska, myllrika lerjordar äro de bakterierikaste. I allmänhet står bakteriemängden i direkt förhållande till jordens halt av lösliga organiska ämnen och därigenom även till mullhalten, under förutsättning av att övriga kemiska och fysikaliska •förhållanden i jorden äro gynnsamma. Mängden av bakterier är rätt låg i det allra översta ytlagret, där sol och uttorkning hämma deras utveckling, men störst i lagret från omkring 1 cm. under ytan ned till 2—3 dm. djup, alltså i matjordslagret. I detta finnas nämligen de bästa betingelserna för bakterielivet, ss. organisk och oorganisk näring, lufttillträde, pas-* sande reaktion och fuktighetsgrad. Sedan avtager bakteriehalten rätt hastigt mot djupet och upphör 2—3 m. under jordytan. På detta djup är nämligen såväl organisk näring som lufttillträdet otillräckligt för bakterielivets bestånd, varjämte jorden likasom ett filtrum kvarhåller bakterierna i de övre skikten. Antalet växlar under olika årstider och har befunnits vara störst i september och i februari men minst i juli och november; Det förra kan förklaras därmed, att bakteriernas förökning mattas efter den livliga utvecklingen under våren och hämmas av sommartorka men gynnas av eftersommarens varma och fuktiga väderlek; det stora antalet under vintern kan (enl. Barthel) möjligen vara skenbart, förorsakat av att jordens frysning spränger sönder bakterieklumparna, vilka därför efter spridning i plattkulturer giva upphov till ett större antal kolonier.

Arter. Jorden hyser vitt skilda arter av bakterier och andra mikroorganismer, ss. mögelsvampar och strålsvampar, jästliknande svampar, lägre alger och protozoer, vilka alla på olika sätt bidraga till växtnäringsämnenas omsättning. Bakterierna spela dock härvid den främsta rouen, .därefter strålsvamparna. Av j. förekomma ett otal arter, tillhörande alla bakteriernas olika formgrupper, ss. kocker, sporbildande och icke sporbildande stavar,

vibrioner och spiriller (se Bakterier). Såväl exklusivt aeroba som exklusivt anaeroba förekomma om varandra, varigenom de förra möjliggöra de senares utveckling, i det att de absorbera markluftens syre och sålunda skydda anaeroberna för detta.

J:s betydelse i naturens hushållning består däri, att de sönderdela i jorden befintliga organiska ämnen, så att kvävet och kolet i dessa slutligen överföras i för växterna assi-milerbar form. Dem förutan skulle alltså ej något högre växtliv kunna bestå. Äggviteämnena och andra kvävehaltiga föreningar sönderdelas av olika förruttnelsebakterier till enklare sammansatta föreningar, som sedan av ammoniakbildande bakterier (vanligen små, icke sporbildande stavformer, ss. Bacterium fluorescens, B. caudatum m. fl.) vidare sönderdelas under ammoniakbildning. Vissa förruttnelsebakterier kunna föra sönderdelningen ända till ammoniak, som oxideras av salpeterbakterierna först till nitrit sedan till nitrat (n i t r i-fikation). Sålunda överföres kvävet från organiska föreningar till oorganiska, som kunna assimileras av växterna och användas till uppbyggandet av nya äggviteämnen. En del j. kunna under vissa förhållanden, nämligen vid rik tillgång på organiska ämnen och samtidig syrebrist i jorden (vid hög fuktighetshalt) sönderdela den bildade salpetern genom reduktion (denitrifikation). Vissa j., såväl aeroba, ss. särskilt Azotobacter-arterna, som anaeroba, t. ex. de till Bacillus arnylobacter-gru-pipeiL hörande smörsyrebakterierna, hava förmågan att binda luftens fria kväve och upplagra detta i sina celler i form av bakterieäggvita. Vid bakteriecellernas död sönderdelas denna av andra bakterier på sätt förut beskrivits, och kvävet kan därigenom komma växterna till godo. På detta sätt tillföras stora mängder kväve till jorden ur luftkretsen. Vid odling av baljväxter anrikas även jorden rned kväve genom baljväxtbakteriernas (se d. o.) verksamhet.

Kväveabsorption. En del av det i jorden befintliga ammoniak- och salpeterkvävet assimileras av j. och andra mikroorganismer på samma sätt som av de gröna växterna och

undandrages sålunda dessa, åtminstone för en tid. Någon verklig kväveförlust uppstår ju dock ej härigenom, då kvävet vid mikroorganismernas upplösning återvinnes i form av ammoniakkväve.

Kolsyrebildning. Vid de organiska ämnenas sönderdelning genom j. avskiljes kolet slutligen i form av kolsyra. Sådan alstras vid mikroorganismernas andning, och denna kolsyra, löst i markvätskan, bidrager i hög grad till mineralpartiklarnas upplösning, varigenom dessa bliva tillgängliga för såväl de högre växterna som för bakterierna själva. Bakterierna leva nämligen av samma mineraliska näringsämnen som övriga växter. Särskilt fosforsyra56i

är av mycket stor betydelse för bakterielivet. Alla faktorer, som gynna bakteriernas utveckling, gynna därigenom även de högre växternas trevnad. Sådana äro bl. a.:

Tillförsel av gödse Im e d e 1, såväl naturliga som konstgjorda. Med naturlig gödsel tillföres ej blott lätt sönderdelbara organiska ämnen utan även stora mängder mikroorganismer samt kali och fosforsyra. När dessa senare ämnen tillföras i konstgödsel, beror deras verkan till stor del därpå, att de även befordra bakteriernas utveckling.

Kalk är även av stor betydelse för j., därigenom att den tjänar till att giva jorden för bakteriernas trevnad gynnsam neutral eller basisk reaktion.

Fuktighet, värme och lufttillträde äro de fysikaliska förhållanden, som hava största betydelse för bakterielivet. Vid stark torka likasom vid alltför stor fuktighet i jorden hämmas detta, i sista fallet genom minskad lufttillförsel. För de allra flesta bakterier är en värmegrad av 20—-40° C. gynnsammast (värmeoptimum). Vissa förruttnelsebakterier och ammoniakbildare kunna dock utveckla sig vid så låg värmegrad som o°. Egendomligt är, att årstiden har en utpräglad inverkan på de i jorden försiggående bakteriologiska omsättningarna, och denna inverkan tycks vara oberoende av temperaturen i och för sig. Således äro salpeter- och ammoniak-bildningen intensivast om våren och stegras åter, om än något mindre, på hösten, och detta jordens »återuppvaknande» på våren (i mars— april) inträder lika ofelbart, även om jorden med konstlade medel fortfarande hålles vid låg temperatur.

Syretillförsel till jorden i för bakterierna gynnsam mängd ernås genom jordens bearbetning och avdikning.

De odlade växternas art påverkar även bakteriernas utveckling. Sålunda blir jordens bakteriehalt större vid odling av växter, vilkas blad beskugga jorden, än vid odling av stråsäd, beroende på att i förra fallet fuktigheten bättre kvarhålles i det översta jordskiktet.

Trädesbruket har avgjort gynnsam inverkan på jordbakteriernas utveckling. Jordens bakteriehalt är i regel störst i en välskött träda. Särskilt anmärkningsvärd är härvid utvecklingen av de fritt levande, kväveassimi-lerande bakterierna.

I sådan jord, där bakterielivet är obetydligt, ss. i sur moss- och kärrjord, i sandhedar o. s. v., sker också ämnesomsättningen ytterst långsamt, och här inträda ej för det högre växtlivet gynnsamma förhållanden, förrän genom avdikning, bearbetning, kalkning och gödsling förhållandena blivit lämpliga för bakteriernas utveckling. Chr. Barthel.

36—213320. Lantmannens uppslagsbok.

Jordblandning. Alla jordarter, som i så övervägande mängd bestå av en viss blandningsdel, sand, lera, kalk, torv eller mull, att denna blandningsdels egenskaper starkt framträda, äro mindre gynnsamma för växtligheten, framför allt i avseende på jordens fysikaliska egenskaper. Således är en utpräglad sandjord alltför lös och för mycket genomsläpplig för vatten och har liten förmåga att genom hårrörskraf-ten uppsuga vatten ur djupare jordlager. Tillika har den mycket ringa absorptionsförmåga och är därför fattig på växtnäring. Lerjord har däremot motsatta egenskaper. En mera oblandad lera är mycket styv, i fuktigt tillstånd seg, hårdnar vid intorkning, är alltför litet genomsläpplig, men har stor förmåga att kvarhålla vatten och stor kapillär ledningsförmåga för detta samt stark absorptionsförmåga för växtnäring. Blandningsdelar med motsatta egenskaper motverka i viss mån varandra, så att de ogynnsamma egenskaperna neutraliseras, och en jord, som innehåller de olika blandningsdelarna i sådant mängdförhållande, att ingenderas egenskaper starkt framträder, såsom förhållandet är med mången gammal trädgårdsjord, är därför särdeles fördelaktig. — På denna grund hava de olika jordslagen sedan gammalt använts som förbättringsmedel på jord med motsatta egenskaper. Dylik j. har förr använts mer än nu, sedan den starkt ökade arbetskostnaden gjort påförande och inblandning av så stora jordmassor, som behövas för förändring av jordens egenskaper, alltför dyrbar. I största utsträckning har märgling förekommit (se vidare Kalkning, Märgel).

I stor omfattning och i alla delar av landet har torv- och mulljord förbättrats genom inblandning av fasta jordslag, som kunna motverka de förstnämnda jordarternas alltför lösa beskaffenhet, deras ringa värmeledande förmåga och brist på mineraliska växtnäringsämnen. Härtill har använts såväl grus och sand som lera och märgel (se Mossodling: Jordförbättring). Sand- och lerjord hava visserligen i de flesta avseenden motsatta egenskaper, men de hava mera sällan använts till förbättring av varandra, emedan det är svårt att blanda dem och det är fara, att de skola bliva sammanältade eller sammanftyta. Påföring av sand på lerjord eller lera på sandjord sker bäst antingen under trädningen, då jorden ligger torr, eller då jorden ligger i vall, så att den tillförda jorden kommer att, under det vallen ligger och då den omplöjes, inblandas i det av växtrötterna luckrade jordlagret. Leran bör alltid påföras så, att den får ligga i hög på vintern för att sönderfrysa och sedan i luckert tillstånd spridas på våren eller försommaren.

Sand, som påföres på lerjord, bör vara av grov beskaffenhet, ty en fin sand kan öka ler-j ordens täthet och benägenhet att slamma hop.562

Rostig sand bör undvikas, emedan järnföreningars ofördelaktiga verkningar på jorden synnerligen starkt framträda på en styv och mindre väl genomluftad jord. Ler- och sandblandning bör ske blott med smärre mängder varje gång, högst 200 m3. per hektar, motsvarande ett 2 cm. tjockt lager.

Vid trädgårdsskötseln och i synnerhet för krukväxtodlingen är j. ett så gott som oumbärligt medel att erhålla en för denna odling lämplig j. Av grästorvjord och lövjord (beredda genom kompostering av grästorv på lerjord samt multnande löv), ljungmylla, sand, kolstybb, brunnen kogödsel m.m. i olika mängdförhållanden tillredes jordblandningar för olika växtarter.

Jordbruk. Ordet begagnas vanligen liksom lantbruk och lanthushållning för att beteckna jordbruksnäringen i dess helhet, men även i inskränkt bemärkelse för den del därav, som är ägnad växtodling.

1. Jordbrukets utveckling. J. i dess vidsträcktare bemärkelse har tidigare utgjort landets huvudnäring. Det sysselsatte större delen av landets befolkning och fyllde huvudsakligen dess behov av livsförnödenheter samt lämnade därutöver i regel tillfälle till utförsel av jordbruksalster. Det alstrade större värden än övriga näringar och bidrog mer än dessa till landets utförsel. I dessa avseenden var lantbrukets ställning tämligen oförändrad intill 1800-talet, i det att dess omfattning och alstring ungefär höll jämna steg med befolkningens ökning. Sedan dess hava förhållanden mycket förändrats. Jordbruksbefolkningens antal har nedgått, ej blott i förhållande till hela folkmängden utan på senare tid även i absoluta tal räknat (se Jordbruksbefolkning). Landets j. kan ej heller så som förr föda befolkningen, utan vårt land, som förr i avseende på jordbrukets alster var övervägande exporterande, har numera en större in- än utförsel av jordbruksvaror, ss. följande årsmedeltal för de viktigaste av dessa varor visa:

Införselvärdej Utförsel »

1871—75 1901—05 1911 —13

46,583,000

51,477,000

100,000,000 51,499,000)

119,000,000 103,000,000

Förändringen beror huvudsakligen på, att numera utförselöverskottet av spannmål har avlösts av överskjutande införsel samt en betydande införsel av fodervaror och ull inträtt, medförande en större kostnad än värdet av ökningen i utförsel av kreatur 'och alster av husdjursskötseln.

Hela skördens uppskattade värde, jämfört med industriens tillverkningsvärde, beräknades i medeltal i millioner kr.

i Skördens värde . . I Industriprodukters .

År 1882-1885

19H— 1915

490.4 185.6

992 1968.6

Senare siffror hava, på grund av kristidens högt uppjagade och ovissa pris, icke anförts.

Den tillbakagång för jordbruk i förhållande till industri, som ovanstående siffror visa, hindrar ej, att jordbrukets produktion samtidigt starkt ökats, ss. följande siffror visa.

Åker ha.....

Skörd dt. pr ha.: Höstsäd .... Vårstråsäd . . . Potatis .... Rotfrukter . . . Hästar st. . . . Nötkreatur . . .

Får......

Getter.....

Svin.....

Ar 1881-1885

2,991,614

1911 — 1915

3,691,641

13.2 17.0

14.3 I 15.6

75-4 H3-3

131-0 353-3 r

480,330 671,596

2,366,286 2,883,884

1,442,396 1,146,328

96,891 102,284

515,556 I 891,100

Uppgifterna för senaste femtal år hava på grund av de abnorma förhållandena ej ansetts lämpliga som jämförelse.

Framstegen äro i själva verket större, än dessa siffror visa, i det att sädens rymdvikt likasom djurens kroppsvikt, snabb vuxenhet och övrig produktionsförmåga ökats.

2. Jordbrukens antal och stor-1 e k. Rikets hela landvidd, 41,049,266 hektar, var 1919 fördelad i 428,025 eg. brukningsdelar, med 63,785 torp. Därjämte finnes ett betydande antal (över 60,000) lägenheter med högst */4 hektar odlad jord, vilka icke räknas som jordbruk. Jordbrukens storlek, som vanligen uppskattas efter arealen åker, visas av följande tal:

Åkervidd ha. Antal jordbruk % Sammanlagd åkervidd ha. %

O.26—I 55,192 13.1 38,H7 I.o

I— 2 64,713 15.1 100,990 2-7

2- 5 115,982 27.0 401,493 679,914 IO.6

5- 10 92,998 21.7 18.0

10— 20 61.642 14.4 872,102 23.0

20— 30 18,123 4.2 443,165 11.7

30- 50 11,472 2.7 438,709 365,820 II.6

50—100 5,330 1.2 9-7 1

över IOO 2,573 0.6 441,484 11.7

Vanligen indelas jordegendomarna i följande större grupper: Småjordbruk av såliten omfattning, att de kunna skötas av brukaren och hans familj utan lejt arbete. Gränsen uppåt brukar räknas vid 10—12 ha. åker. Dessa jordbruk bruka betecknas som småbonde-hemman eller numera, särskilt för nybildade gårdar, småbruk. Antalet av sådana är i Sverige liksom i flertalet länder med gammal odling i stark tillväxt, De utgjorde år 1919 omkring 350,000 eller 77 % av hela antalet j., med tillsammans omkr. 1,220,000 ha. åker eller nära */» av rikets hela åkerareal. Medelstora och större bondgårdar med 10 a 12 till 50 ha. åker utgjorde något över 90,000 st. eller 21 % av hela antalet, med omkring 1,750.000 ha. åker eller 46 % av rikets åkerareal. Gårdar med över 50 ha. åker, vanligen betecknade som herrgårdar eller gods, voro ej fullt 8,000 eller 2 % av hela antalet och omfattade något över 800,000 ha åker eller 21 % av rikets hela åkerareal. Denna jordens fördelning på smärre och större jordbruk beror i främsta rummet på naturförhållandena, i det att de större egendomarna äro förhärskande på slättbygden och de smärre i skogs- och bergstrakter, där den odlingsbara marken av naturen är starkt söndersplittrad. — De förnämsta stor-bruksbygderna äro slättbygderna i Mälarprovinserna och östergötland, där 35—45 % av åkern tillhör egendomar med 50 hektar eller mer åker. De egentliga bondejordbruken, med 20—50 ha. åker, finnas i största relativa antalet på Öland (72.6 %), Gottland (64.5 %) samt slättbygden i Skåne, Halland, Blekinge, Västergötlands och Uppsala län (50—60 hela antalet). Småbruken med högst 10 hektar odlad jord finnas mest övervägande i övre Norrlands och Dalarnes skogs- och fjälltrakter (90—100 %), därnäst i Västernorrlands län och Jämtlands läns icke siluriska områden, Dalarnes mellanbygd (70—90 %), samt höglandet i Småland och Västergötland, Värmlands skogsbygd samt i det av berg starkt sönder-styckade Bohus län (över 50 %). Denna indelning är grundad endast på åkervidden. I vissa trakter utgör ängen en framstående del av ägoarealen.

Ängarna utgjorde år 1918 sammanlagt 1,125,0t3 ha., således mindre än 1/s av åkervidden, men med stora skiljaktigheter i olika landsdelar, ss. exempelvis:

Ggr. åker- Proc. av

i Norrbotten....... arealen inägor

4 71—81

» Jämtland, Dalarne och Små-

ländska höglandet 73 40

» slättbygderna i Svea- och

Götalandskapen .... 72o—V6 5-14

Ängarnas ekonomiska betydelse är oftast än mindre, än dessa tal antyda, emedan de äro

563

försummade och lämna liten avkastning. Jfr Äng.

Betesmarker finnas icke särskilt redovisade i den officiella statistiken och skiljas ofta ej från den skogbärande marken, men finnas som hagar rätt allmänt i landets mer eller mindre kuperade trakter och kunna vara av stort värde för husdjursskötseln. På senaste tid har man börjat ägna vård även åt dessa marker (se Bete).

Skogen intager i de flesta trakter utanför de rena slättbygderna vanligen en större ytvidd än inägorna och har en mycket stor betydelse för jordbruksekonomien (se Skog).

3. Hushållningens art vid j. av olika storlek. De minsta jordbruken med högst 2 ha. åker utmärka sig framför allt därigenom, att potatis intager stor del (i medeltal över 10 %) av jorden, och för hela småbrukar-gruppen är denna odling stor, dock vanligen ej över eget behov. Småbruken odla föga (i medeltal å något över 10 % av åkern) brödsäd, men mer fodersäd (vanl. över 30 %) än de större jordbruken. Mellan dessas olika storleksgrupper är däremot mindre skillnad i avseende på jordens användning. Husdjurens antal i förhållande till åker vidden är i allmänt avtagande med den senares ökning, med undantag blott för att lägenheter med mindre än 2 ha. åker ofta ha mindre kreatur än de något större småbruken. Antalet reducerade kreatursenheter uppgår hos småbruk oftast till över 120 per 100 ha. åker, men är vid egentl, bondgårdar vanligen mellan 65—100 och vid herrgårdar 55—75. Detta gäller främst för nötkreatur och svin . men minst för hästar, vilka vid de minsta småbruken vanligen äro färre och vid de större småbruken obetydligt flera i förhållande till åkerarealen än vid medelstora och större jordbruk. Småbruken, särdeles de minsta, sakna ofta egna dragare.

4. Större och mindre jordbruks relativa företräden. Redan den omständigheten, att större j. i regel ligga på bättre jord och hava större sammanhängande fält, d. v. s. större del av jorden produktiv, förklarar det vanliga förhållandet, att de lämna större grödor och vinst per ytenhet än små j. Men även då dessa förhållanden äro lika, hava större j. vissa ekonomiska företräden.

1. Jord värdet, som skall förräntas, är, beräknat per areal enhet, i regel lägre för större egendomar än för smärre. 2. Byggnadskostnaderna äro vid lika beskaffenhet av byggnaderna dock mindre vid större än vid smärre j.,, emedan behovet av utrymme i husen ej växerl samma mån som ägovidden och dessutom kostnaden för samma rymdenhet är mindre i stora än i mindre hus. 3. Redskapskapitalet är väl ofta lågt vid så små jordbruk, att anskaffning av arbetsbesparande maskiner ej kan komma i fråga, men detta har till följd större arbetsåtgång och mindre effektivt arbete; redskaps-564

kapitalet, beräknat per ytenhet av odlad jord, är eljest i regel större, ju mindre arealen är, och amorteringskostnaden för redskapen blir dessutom större i förhållande till areal eller skördevärde, ju mindre användning redskapet årligen har. 4. Arbetsåtgången per ytenhet blir mindre vid större j. genom användning av arbetsbesparande redskap och till följd av fältens större yta samt genom den större möjligheten att köra med flera dragare för varje körkarl.

5. Likaså har större j. den fördelen, att en jämnare arbetsfördelning och ett fullständigare utnyttjande av dragare och arbetare kan ernås till följd därav, att mängden arbete, som skall utföras, är större och mer mångskiftande.

6. På grund av större tillgång till fullkomligare och mer arbetsbesparande redskap samt ofta även grövre dragare kan större j. i regel giva jorden en grundligare och bättre brukning, varigenom skörden ökas, samt även bereda produkterna bättre, så att saluvara av högre kvalitet kan åstadkommas. 7. Det större jordbruket kan avlöna skickligare ledare och har även ofta lättare att hålla kunnigare och driftigare arbetare. 8. Den större jordbrukaren kan ofta betinga sig bättre villkor vid såväl inköp som vid försäljningar samt vid de förra garanti för varans beskaffenhet. 9. Till följd av dessa förhållanden lämna de större och medelstora jordbruken i regel större bruttoavkastning av åkerbruket per ytenhet än de små.

Häremot står som en fördel för de sistnämnda, att de äro mindre beroende av den numera ofta ytterst opålitliga lejda arbetskraften, då arbetet helt eller till större delen utföres av brukaren och hans familj. Fördelen ligger ej egentligen i billigare arbete, ty rätteligen bör småbrukaren värdera sitt arbete efter de gällande arbetslönerna, som han kunde få vid arbete hos andra, utan däri, att han mindre lider av den genom arbetstidens förkortande framkallade arbetsminskningen och ej löper den risk, som de nu så vanliga arbetsinstäl* leiserna medföra, och framför allt i den större ihärdighet, noggrannhet och omtanke, som i regel utvecklas i arbete vid egen hushållning i jämförelse med det, som utföres av lejda arbetare. Vid ett litet j., där arbetsfältet ligger intill bostaden, kan också tiden och särskilt kvinnors och barns småstunder bättre tillvaratagas. Denna personliga omvårdnad och flit kommer i synnerhet till gagn vid sådana grenar av lantbruket, där mycket handarbete åtgår samt påpasslighet och noggrannhet är av vikt, ss. vid rotfrukts- och fröodling samt i synnerhet kreatursskötsel. Vid småjordbruken drivas därför dessa grenar ofta i förhållandevis större utsträckning och med bättre resultat än vid större j. Den framgång, som det mindre jordbruket på senaste tiden visat, beror även i viss mån därpå, att föreningsväsendet i väsentlig mån gjort detsamma likställt med det större i avseende på inköp och försäljningar, tillgång

till framstående avelsdjur och beredning av produkterna. Där det personliga intresset och fliten hos småbrukets idkare ej motväga de för detta ogynnsamma omständigheterna, är detta i regel i allo underlägset de större jordbruken från ekonomisk synpunkt.

Från samhällelig synpunkt medför dock jordens styckning till småjordbruk en fördel därigenom, att den framför andra yrkesgrupper sunda och pålitliga jordbrukareklassen ökas samt idogt arbete framkallas. Däremot medföra den större arbetsåtgången vid det mindre jordbruket och att detta övervägande ägnas åt husdjursskötsel, att tillgången på brödsäd till försäljning minskas, om än detta ofta motväges av en ökad produktion av husdjursskötseln, särskilt mjölk, fläsk- och äggproduktion. Då till förmån för småbruket anföres, att flera personer få uppehälle per arealenhet, är detta sant blott så till vida, att flera personer bliva sysselsatta per arealenhet, men i regel ej att produkterna räcka till flera personers livsuppehälle. Litt. Ernst Höjer. Undersökning av det större och mindre jordbrukets produktion, 1919.

Mot den närmast enligt danskt föredöme till en tid rådande benägenheten att gynna bildandet av s. k. småbruk, som nätt och jämnt kunna bereda sina brukare nödtorftigt uppehälle, har på senare tid inträtt en reaktion, i det att den synpunkten börjat mera göras gällande, att jordbruken böra vara så stora, att brukaren och hans familjs arbetskraft kan komma till full användning, att jordbruket kan sysselsätta minst en, men särdeles där jorden ej är mycket lätt, helst ett par dragare, att jordbruket kan bekosta de viktigaste arbetsbesparande redskapen samt de för en jordbrukare nödiga byggnaderna (jfr Egnahem). Det egentliga bondejordbruket, med minst 1 par dragare och helst tillgång till odlingsjord, erbjuder avgjort brukaren en tryggare utkomst än småbruket och oftast även än, åtminstone det mindre, herr gårdsbruket. Det förra blir genom sin mer jämnt allsidiga produktion och dennas övervägande användning för brukarens eget hushåll mindre känsligt för växlande konjunkturer samt erbjuder i socialt hänseende den stora fördelen, att familjen kan sammanhållas, i det att barnen kunna finna arbete och tillfälle till egna jordbruk genom nyodling och gårdens delning, samt att de gamlas underhåll till döddagar tryggas.

5. Jordens fördelning på olika ä g o s 1 a g och därmed jordbrukets art och avkastning växlar mycket inom olika delar av landet. Härpå inverkar: a. Klimatet. Ett hårt klimat inskränker antalet växtarter, som kunna med fördel odlas. Trädgårdsodlingen, som arbetar med de ömtåligaste växterna, intager därför största utrymmet i landets sydliga delar, ex. i Malmöhus län 1.2, men i Mälarprovinserna blott 0.3, i Värmland och 565

Dalarne 0.03 och i Norrland blott 0.00003 % av hela ytvidden. Även åkerarealen likasom antalet odlade växtarter minskas med klimatets stränghet, så att skillnaden i dessa avseenden är stor mellan norra och södra delarna av landet och mellan kusttrakter och högt över havet belägna trakter i Norrland. Frostländighet kan också minska möjligheten att odla vissa frostömma växtarter. Nederbördens olika mängd och fördelning inverkar så, att de trakter, som lida av torka, särdeles under försommaren, hava ett mer svårskött, mindre givande och lägre stående samt åt odling av höstråg mer ägnat jordbruk än trakter med rikare och jämnare fördelad nederbörd, b. Markens högre eller lägre belägenhet och läge i förhållande till väderstrecken. Lågt liggande mark är ofta svår att torrlägga och begagnas därför ofta lämpligast till äng eller betesmark; lutning mot solen gör jorden varm och drivande, lämplig till trädgård och åker, mot norr vättande mark blir mindre solbelyst och uppvärmd och därför mindre passande för värme-fodrande växter, varför dylik mark i de norra delarna avlandet företrädesvis brukas till äng eller'skogsbörd. c. Samhälleliga förhållanden inverka i hög grad på jordbrukets ekonomiska förhållanden; belägenhet i tätt bebyggd trakt, närhet till kommunikationer och avsättningsort innebära stora fördelar genom minskning av arbete för transporter samt lättare tillgång på tillfällig arbetskraft och fördelaktigare avsättning av produkterna och medföra därför en högre räntabilitet och högre intensitet hos jordbruket, d. Ägornas form, utsträckning och sammanhang ha stort inflytande på arbetsåtgången och den fasta arbetare- och dra-garestyrkans storlek. Ägornas sammanhang i stora regelbundna fält underlättar bearbetningen och användningen av större och arbetsbesparande redskap samt minskar därför arbetsåtgången på arealenhet. Vidsträckta ägor medföra arbetsförlust för färd till och från fälten, varför avlägsna fält stundom helst läggas till bete eller t. o. m. skogsbörd för att undvika transporter av gödsel och gröda, eller avskiljas till torp, utgårdar eller arrendegårdar. I allmänhet är så lämpligast, då fälten ligga över 2 km. från gården.

Om åkerjordens användning för olika växtslag, se art. under dessas namn. Jfr även husdjursskötsel.

Jordbrukareungdomens förbund, stiftat 1918, har till uppgift att till jordbrukets fromma motarbeta flykten från landet genom att bibringa jordbruksungdomen en fördjupad hembygdskunskap, förvärvad under studier och strövtåg i hembygden, få medlemmarna att göra försöksodlingar samt främja ett sunt och gediget nöjesliv på landet och stödja ungdomens verksamhets- och bildningsbegär. Detta program söker föreningen att förverkliga utanför all politisk partibildning.

Föreningen hade år 1919 omkring 80 lokalföreningar med omkring 3,000 aktiva ledamöter, samt dessutom passiva medlemmar, som stödja föreningens verksamhet genom en årsavgift.

Jordbruksbefolkning. Så långt tillbaka, som vår befolkningsstatistik går, d. v. s. från mitten av 1700-talet, har jordbruket varit den näring, som sysselsatte och födde större delen av landets befolkning. Ända till 1840-talet utgjorde jordbruksbefolkningen inemot 4/5 av hela folkmängden, men från denna tid började industri, handel och andra yrken att tillväxa och tillika en specialisering att inträda, så att dessa yrkens utövare ej längre, såsom förr i stor utsträckning var fallet, även idkade jordbruk. Stads- och industribefolkningen har rel. vuxit starkare än hela folkmängden och så] unda kommit att utgöra allt större del av denna.

Proc. av På 100

Ar Antal hela folk- ha. odlad

mängd. jord

1751 .... 1,425,010 1,856,2^7 2,539,360 3,004,687 79.8 237

1800 .... P-1 219

1840 .... 1870 .... 80.9 72.1 106

1900 .... 2,795,320 54-4 48.4 79 1

1910 .... 2,673,613 72 |

Dessa siffror omfatta även den vid fiske och skogsbruk sysselsatta befolkningen, beroende därpå, att dessa äro att betrakta som binäringar till lantbruket och huvudsakligen skötas med arbetskraft, som under större delen av året ägnas det egentliga jordbruket. Antalet av personer, som i befolkningsstatistiken angivas som särskilt sysselsatta vid fiske, jämte deras familjer, utgjorde år 1910 39,349 och vid skogsbruk 94,093, motsvarande 1.4 och 3.2% av ovan angivna tal för befolkningen vid jordbruk, fiske och skogsbruk.

Dessa befolkningstal hava erhållits genom att till det direkt vid lantbruk bundna antalet personer lägga viss del av de utan bestämt yrke angivna. Utan detta tillägg var jordbruksbefolkningen år 1910 2,366,753.

Inom jordägarnas grupp utgöra ägarna till större egendomar (över 100 ha., godsägare) blott ett litet fåtal, 1,746 manliga och 272 kvinnliga, och det överväldigande flertalet utgöres av allmogejordbrukare (hemmansägare). Sedan mitten av 1800-talet har en fortgående förskjutning till de senare ägt rum. Förhållandet mellan antalet självständiga brukare av egen och av annans jord har allt sedan 1860, det första året, för vilka uppgifter härom äro tillgängliga, bibehållit sig tämligen oförändrat, så att de senare varit omkring 15 % av hela antalet självständiga jordbrukare.566

Landets j. utgjordes år 1910 av:

Inom de olika grupperna av lantbruksarbetare hava däremot starka förskjutningar skett. Torparnas antal var statt i jämn ökning till omkring 1860, då antalet huvudpersoner i denna klass var nästan jämnt 100,000, men har sedan varit statt i oavbruten nedgång, vilken under senaste 4 årtionden varit mycket snabb. Detsamma har förhållandet varit med backstugu- och inhyses-klasserna samt andra innehavare av andras lägenheter, vilka från omkring 100,000 på 1850-1870-talen nedgått med hälften vid sekelskiftet och sedan ytterligare med nära hälften därav. Denna minskning motvägdes till en tid i väsentlig mån genom en fortgående ökning av statare samt av i husbondens kost varande drängar och pigor samt daglönare. Statare (inbegr. stattorpare), som först år 1825 särskilt redovisats i befolkningsstatistiken, hava varit stadda i jämn ökning till omkring 1880, då de manliga huvudpersonerna i gruppen uppgingo till ungefär 34,000, men sedan något nedgått, över antalet drängar och pigor samt daglönare och övriga, fria jordbruksarbetare saknas fullt jämförbara siffror, men särskilt de senares antal torde under senare tiden hava ökats. I stort sett

synes den i jordbruket arbetande befolkningen ännu under senaste årtionden hava ökats i förhållande till antalet av den improduktiva delen av samma befolkning. Litt.: Nils Wohlin, Torpare-, backstugu- och inhyses-klasserna, 1908, samt Faran av bondeklassens undergrävande, 1910.

Jordbruksdepartementet i Konungens kansli, inrättat år 1900, handhar ärenden rörande: jordbruk och lantmannanäringar med därtill hörande försöks- och undervisningsväsende; fiske; stuteriväsende och hästavel; det civila veterinärväsendet, husdjurssjukdomar, veterinärundervisning; egnahemsväsendet och därmed i samband stående jordförmedling, jordbrukskooperation; domänväsendet; skogshushållning med därtill hörande försöks- och undervisningsväsende; jakt; naturminnesmärken, nationalparker; lantmäteri, jorddelnings- och a v vittringsväsende; allmänna kartväsendet; geologiska, meteorologiska och hydrografiska undersökningar, stormvarningsanordningar; till-lämpning av vattenlagen (utom vattendomstolarna) samt flottning.

Departementets ärenden äro delade på:

byrå för domänärenden m. m,; byrå för ärenden angående lantbruk, fiske m. m.; byrå för mål vid Regeringsrätten, lantmäteri- och kartverksärenden m. m.; extra byrå för egnahemsärenden.

Departementet har utgivit ett antal tryckta meddelanden, innehållande redogörelser av åtskilliga sakkunniga samt årligen Meddelande angående den med statsmedel understödda hästpremieringen m. m.

Jordbruksekonomi är en tillämpad gren av nationalekonomien, avhandlande ekonomiska grundsatser och erfarenheter rörande lanthushållningen. Den redogör för: 1. jordbrukets produktionsmedel: jordegendomen med byggnader, levande och döda inventarier, rörelsekapital och arbete, dessas lämpliga storlek och inbördes förhållande; 2. jordbruksprodukters avsättning; 3. jordbrukets organisation och ledning; 4. olika former för jordbesittning; 5. jordbrukets kreditväsen; 6. jordbrukets föreningsväsen; 7. allmänna åtgärder för jordbrukets främjande; 8. bokföring och ekonomiska beräkningar.

Jordbruksforskares förening, Nordiska, bildad 1918, med uppgift att främja samarbetet mellan jordbruksforskare i Norden. I detta syfte utgiver föreningen sedan år 1919 tidskriften Nordisk jordbruksforskning, arbetar på sektioner för särskilda forskningsområden samt söker att befordra utbyte av föredragshållare de nordiska länderna emellan och anordnar sammanträden, särskilt vid kongresser (lantbruksveckor).

Intill 1920 års slut har föreningen • bildat följande sektioner: för växtförädling (avels-biologi), för förädling och försök med trädgårdsväxter, för fröodling och frökontroll, för växt-

Barn

Män Kvinnor under

15 år

Jordägare .... | 230,214 25,661 —

deras familj . . . 137,172 144,319 | 363,168

> tjänare . . 25,061 37,358 I —

Arrendatorer, bruk. 44,998 I.600 | —

deras familj . . . 23,542 23,682 86,430

» tjänare . . 11,823 10,956 —

Torpare..... S9^S° 4,135 —

deras familj . . . | 28,920 80,516 106,301

> tjänare . . j 1,267 1,935 —

Lägenh.innehavare,

backstugusittare . . I 22,658 10,501 —

I deras familj . . . I 6,963 27,531 25,280

j > tjänare . . 138 958 —

I Statare ..... 25,423 42 —

I dems familj . . . 4,012 27,542 55,782

» tjänare . . | — 37* —

Övriga arbetare . . 100,563 ^7->7^^ ~~

deras familj ... I 12,396 77,960 78,941

> tjänare . . j — J,644 —

Förvaltn. personal . 10,099 | 8 —

deras familj . . . I 1,020 7,972 14,006

» tjänare . . HO I,°53 —

Trädgårdsidkare . 9,48o 328 — |

deras familj . . . 093 6,285 7,633 1

I » tjänare . . | I | 412 | — |567

patologi, för marklära. för jordbruksekonomi, för husdjursskötsel, för jordens gödsling och bearbetning, för nyodling och grundförbättring (vattenreglering) samt för betes- och vallodling. Föreningen består av aktiva och passiva ledamöter, sammanslutna i en svensk, en dansk, en norsk och en finsk avdelning, vardera med en inom avdelningen för 2 år vald styrelse. Ordförandena, ord. och vice, i avdelningarna bilda en gemensam styrelse för hela föreningen. Denna utser en sekreterare, som redigerar tidskriften. Denna innehåller originalartiklar, referat och en översikt över utkommande nordisk jordbrukslitteratur samt utdelas till föreningens medlemmar. Föreningen åtnjuter statsbidrag från de 4 nordiska länderna.

Jordbruksförsök. Se Försöksväsen.

Jordbrukskassa, Lag om centralkassor för jordbrukskredit samt kungörelser om central-och jordbrukskassor av 18/6 1915, med ändringar den 18/2 1916, n/? 1918 och 3% 1920.

1. Jordbrukskassa skall vara organiserad som ekonomisk förening med begränsad personlig ansvarighet. Den skall hava till uppgift att lämna mindre jordbrukare lån för befordrande av deras näring samt uppsamla och göra fruktbärande sparmedel från sina medlemmar och medlemmar av anslutna ekonomiska föreningar. Kassans verksamhetsområde får icke vara större, än att hennes med-lemmar kunna förutsättas känna varandras personliga och ekonomiska förhållanden. Om centralkassa för jordbrukskredit finnes inom länet, skall j. söka inträda i denna men kan vinna godkännande även utan stöd av dylik centralkassa. J. får ej träda i verksamhet, med mindre hon består av 15 medlemmar. Till medlem kan antagas endast i Sverige boende svensk undersåte, registrerad ekonomisk förening eller registrerat aktiebolag, som idkar jordbruk, eller kommun.

Förutom på de i gällande lag om ekonomiska föreningar angivna grunder äger styrelsen rätt att ur jordbrukskassan utesluta medlem: 1) när han underlåter att vederbörligen iakttaga sina stadgeenliga förpliktelser gent emot kassan; 2) när han för samma brukningsdel inträder i annan jordbrukskassa; 3) när han uppenbarligen vanvårdar sin jordbruksegendom eller sin ekonomi i allmänhet; 4) när han blivit försatt i konkurs.

Medlems delaktighet i j. beräknas efter det antal hektar odlad jord, för vilket han vunnit inträde i kassan, och vilket ej kan överstiga den areal han äger eller brukar inom området, och ej över 100 hektar och 1/10 av den sammanlagda areal, för vilken medlemskap vunnits. Härvid får ängsmark intill 60 hektar och betes-eller skogsmark intill 120 hektar medräknas, varvid 3 ha. av den förra och 6 ha. av den senare räknas lika med 1 ha. odlad jord. Ägare till jord utlämnad till brukare kan ej vinna del-

aktighet för mer än hälften av jorden. Beträffande den, som ej äger eller brukar jord inom kassans område, skall i kassans stadgar angivas det antal hektar jord, för vilket han skall anses ingå.

Medlem skall deltaga med insatser av minst 10 kr. för varje påbörjat tiotal hektar jord, för vilket han ingått i kassan, men har rätt att teckna större antal insatser. Dessa inbetalas med minst 1/10 kontant samt återstoden inom ett år efter tecknandet. Vid behov äro medlemmar underkastade uttaxering intill visst i stadgarna för år fastställt belopp.

Medlem, som inom kassans verksamhetsområde äger eller brukar minst 1/2 hektar odlad jord, har rätt till lån intill 200 kr. per hektar av den jord, för vilken han äger delaktighet i kassan, men för jord, använd till trädgårdsskötsel eller därmed jämförlig odling, intill 400 kr. per hektar.

Medlems personliga ansvarighet må icke bestämmas lägre än 1 1/2 gång lånerätten. De ändamål, för vilka lån kunna lämnas, äro: a. för inköp av husdjur, maskiner, utsäde, foder- och gödselmedel samt torvströ; b. till rörelsekapital under den del av året, då egendomens avkastning är minst; c. till driftskapital för lämplig binäring; d. för anläggningar för ekonomiskt utnyttjande av egendomen, ss. vatten- och avloppsledningar, gödselstäder, ängsvattning, för förbättring av betesmark, smärre grundförbättringar och uppförande av smärre ekonomibyggnader, för mindre skogsodling samt ev. till insatser i andra ekonomiska föreningar för några av ovan angivna eller därmed jämförliga syften.

J. äger att med medlem öppna kreditiv-eller löpande räkning till belopp, som synes skäligt med hänsyn till ^behovet, som får avse inköp av utsäde, foder, gödselmedel och torvströ samt beredande av rörelsekapital samt av driftkapital för binäring. J. äger ock att bevilja eller förmedla växellån för ovan angivna ändamål utom de under d. angivna, vilka binda kapital för längre tid. Vid växellån får ej kredit begagnas för mer än 9 månader i följd.

J. äger upptaga lån endast hos den centralkassa, till vilken den är ansluten. Medel, som anskaffats genom lån, får ej utlånas på längre lånetid, än den kassan själv åtnjuter, och j., som är ansluten till centralkassa, får ej utan medgivande av dennas styrelse till en medlem utlåna mer än sammanlagt 10,000 kr. Kassans inlåning får icke överskrida ett belopp motsvarande medlemmarnas sammanlagda lånerätt ökat med 2/3 av det inbetalda insatskapitalet och 5 gånger reservfondens belopp. J. får ej för egen räkning driva annan inlåningsrörelse än ovan nämnda kreditiv- och löpande räkning samt sparkasseräkning, vilken får börjas först, då insatskapitalet uppgår till 1,000 kr. Å dylik räkning får j. ej mottaga insättningar annat än av medlemmar eller,568

i den mån dessa utgöras av ekonomiska föreningar, av dessas medlemmar. Av medel mottagna i sparkasseräkning skola minst °/io redovisas i föreskriven kassareserv eller i lån på högst i år. Å sparkasseräkning får ränta ej gottgöras för mer än 3,000 kr. av varje insät-tares tillgodohavande. J., som för egen räkning driver inlåning, är skyldig att i vissa angivna värdepapper, fordran hos autoriserad bank eller godkänd centralkassa för jordbrukskredit redovisa kassareserv, som tillsammans med

inneliggande kassa motsvarar minst xj

10 3/v

insättarnas behållning. Inflytande medel, som ej omedelbart åter utbetalas, skola insättas i centralkassan eller, om jordbrukskassan ej är ansluten till sådan, i sparbank eller annan bank. Av återstående årsvinst, sedan möjligen förefintlig brist från föregående år täckts, skola minst 15 % avsättas till reservfond, intill dess denna uppgår till 10 % av medlemmarnas sammanlagda lånerätt jämte, om sparkasserörelse förekommer, hälften av insättarnas behållning enligt senaste bokslut. Sedan denna avsättning skett, kan av vinsten tidigare skedd uttaxering återbetalas samt åt medlemmarna lämnas utdelning å deras insatser, dock ej efter högre räntefot, än som betalats å på sparkasseräkning insatta medel eller, om dylik rörelse ej under året bedrivits, högst 5%. J. kan, efter ansökan hos K. B., erhålla bidrag av statsmedel till förvaltningskostnaderna, beräknat för varje medlem till 3 kr. under de 4 första åren, sedan kassan godkänts, och till 2 kr. under 6 följande år. Å det allmännas vägnar förordnas i län, där godkänd centralkassa ej finnes, ett ombud att öva tillsyn över jordbrukskassas verksamhet.

2. Centralkassa för jordbrukskredit. Dessa kassor skola, för att godkännas, vara ekonomiska föreningar med begränsad personlig ansvarighet, med 1 eller flera, högst 6 län till verksamhetsområde och med ändamål att befordra anslutna jordbrukskassors syften. Kassan skall hava till medlemmar minst 10 jordbrukskassor och ett insatskapital av minst 6,000 kr. Hon får icke idka annan rörelse än penningrörelse och ej bereda lån åt andra än sina medlemmar. Till medlemmar kunna antagas godkända jordbrukskassor inom centralkassans verksamhetsområde samt sådana ekonomiska föreningar med personlig ansvarighet och styrelsens säte inom centralkassans område, vilka ha till ändamål att befordra jordbrukets och dess binäringars utveckling eller tillgodogörande av deras produkter (ex. elektrifieringsföreningar) . Medlemmars insatser skola vara å minst 10 kr., och jordbrukskassa skall vid anslutning till centralkassa teckna insatser för minst 400 kr. Insatserna betalas med minst 10 % vid inträdet och återstoden inom 1 år därefter. — Ansluten jordbrukskassas ansvarighet för centralkassans förbindelser får ej bestämmas lägre än 30 ggr. det sammanlagda

insatsbeloppet, varmed jordbrukskassan ingått i centralkassan, men jordbrukskassa får ej ingå med så många insatser, att dess ansvarighet för centralkassans förbindelser överstiger 2/3 av det sammanlagda belopp, intill vilket jordbrukskassans medlemmar äro ansvariga för jordbrukskassans förbindelser.

Medlemmars lånerätt i Centralkassa skall fastställas i stadgarna och får ej bestämmas högre för jordbrukskassor än till x/2 av det belopp, varmed jordbrukskassan ansvarar för centralkassans förbindelser, ökat med hälften av det sammanlagda belopp, intill vilket jordbrukskassans medlemmar äga lånerätt i denna, och för annan ansluten ekonomisk förening

än jordbrukskassa ej högre än 1/2 av det belopp, varmed föreningen ansvarar för centralkassans förbindelser, ökat med 1/3 av det belopp, varmed föreningens medlemmar ansvara för dess förbindelser.

Centralkassan kan dels bevilja direkta lån, dels förmedla växellån. Lån till annan ansluten ekonomisk förening än jordbrukskassa må icke lämnas till högre belopp, än som motsvarar V20 av samtliga medlemmars i centralkassan sammanlagda lånerätt. Låneförbindelse, som utfärdas av dylik förening, skall alltid innehålla bestämmelse, att lånet av centralkassans styrelse får uppsägas till inbetalning viss tid, ej överstigande 6 månader, efter uppsägning, om styrelsen finner det behövligt för att kunna tillgodose anslutna jordbrukskassors lånebehov. Lån, som centralkassan utlämnar av medel anskaffade genom upptagande av lån, få ej lämnas på längre lånetid, än kassan själv åtnjuter. Centralkassa får av anslutna jordbrukskassor och föreningar mottaga medel till förräntning å depositions-, upp- och avskrivnings-, löpande och sparkasseräkning, samt å den sistnämnda även från anslutna jordbrukskassors medlemmar, varvid vanlig begränsning av förräntning, och uttagning av sparkassemedel är-stadgad. Även från allmänheten, direkt eller genom anslutna jordbrukskassor, kan centralkassa efter medgivande av K. Maj:t mottaga insättningar, vilket ock medgivits nu i verksamhet varande centralkassor. Central kassans inlåning får icke överskrida ett belopp motsvarande kassans medlemmars sammanlagda lånerätt, ökat med 8/s av det inbetalda insattskapi-talet och 5 gånger reservfonden. Centralkassan är skyldig att i vissa värdepapper och fordran hos autoriserad bank redovisa föreskriven kassareserv, som tillsammans med inneliggande kassa motsvarar minst 1/10 av insättarnas behållning. Minst 6/io av hos kassan insatta medels sammanlagda belopp skall redovisas i dylik kassareserv eller i lån å högst 1 års lånetid.

Av återstående årsvinst, sedan möjligen förefintlig brist från föregående år blivit täckt, skola minst 15 % avsättas till reservfond, intill dess denna uppgår till 10 % av det sam-S69

maniagda beloppet av medlemmarnas lånerätt jämte hälften av insättarnas behållning enligt senaste bokslut. Sedan denna avsättning skett, kan av återstående vinst till medlemmarna utbetalas utdelning å deras insatser, dock éj till högre räntefot än som betalats å depositionsräkning hos kassan. Då centralkassa godkänts, förordnas ombud att å det allmännas vägnar utöva tillsyn över dess verksamhet.

Godkänd centralkassa kan efter ansökan hos K. B. av staten erhålla dels ett organisationsbidrag av 2,000 kr. jämte ett tillägg för varje län utöver 1, som kassans verksamhetsområde omfattar, av 1,000 kr. för 1 län och 500 kr. för varje ytterligare län, dels årligt förvaltningsbidrag av 4,000 kr. under de 2 första och 2,000 kr. under följande år och 1,000 kr. under ytterligare 4 år, med tillägg för flera län än 1, näml. 1,000 kr. om året för ett andra län, och 500 kr. om året för varje ytterligare län.

För varje godkänd centralkassa överlämnar Riksgäldskontoret till Sveriges riksbank svenska statens obligationer å 100,000 kr. som pant för samtliga kassans förbindelser, med rätt för kassans fordringsägare att därav täcka sina fordringar i den mån kassans egna tillgångar ej därtill räcka.

År 1920 funnos följande centralkassor: 1. Mälareprovinsernas (i Stockholm); 2. Södra Sveriges (i Kristianstad) för Kronobergs, Kalmar, Blekinge, Kristianstads och Hallands län; 3. Malmöhus läns (i Malmö); 4. Skaraborgs läns (i Falköping).

Litt.: Genom K. Jordbr.departementets försorg utarbetade mönsterstadgar för jordbrukskassor och centralkassor för jordbrukskredit samt förslag till instruktioner etc, 1915, samt Nya mönsterstadgar och förslag till instruktioner samt formulär m. m. angående jordbrukskassor och centralkassor för jordbrukskredit 1919. K. Jordbruksdepartementet XXXIV och XXXXVI. A. Östergren: Jordbrukskassor, 1916.

Jordbrukskommission, en jämlikt lag angående uppsikt å vissa jordbruk i Norrland, Dalarne, Värmland av konungen för varje av nämnda län tillsatt nämnd, som har till uppgift att utöva den tillsyn för förhindrande av vanhävd, som nämnda lag föreskriver. J. består av ordförande och 2 ledamöter, valda för 3 år. Se Vanhävd.

Jordbrukskredit. Kreditens uppgift är att ställa ledigt kapital till jordbruksproduktionens tjänst. En kapitalist, som ej kan göra sitt kapital fruktbringande i av honom själv drivet företag, kan med kreditens hjälp få det placerat, så att det kommer till nyttig användning och giver ägaren en inkomst, som han ej själv kan genom egen verksamhet uttaga, och å andra sidan kan den, som äger praktisk förmåga men ej tillräckligt kapital, genom kredit sättas i tillfälle att göra sin duglighet gällande vid en verksamhet av mot denna

svarande omfattning: en jordbrukare, som brukar en egendom, belastad med skuld för lån eller innestående arvslotter, kan därigenom driva en mer produktiv verksamhet, än om han skulle bruka en egendom, vars värde svarade mot hans tillgångar, och dessa kunna sålunda räcka till inventarium och rörelsekapital av önskvärd storlek. Genom kredit kan jordbrukaren sättas i tillfälle utföra grundförbättringar och arbetsbesparande anordningar eller genomföra en ökning i lantbrukets intensitet, som har större och mer ekonomisk produktion till följd, men som utan kreditens hjälp icke vore möjliga. Då rörelsekapitalet vid olika tider till mycket olika stor del är bundet i förråd av förbrukningsvaror eller säljbara produkter, är jordbrukarens behov av tillgängligt kapital mycket växlande, och med kreditens hjälp behöver han ej hålla det största behövliga kapitalet bundet i sin rörelse och låta vid tider av mindre kapitalbehov detta delvis ligga oanvänt eller insätta det i bank till låg ränta utan kan inskränka det i rörelsen bundna egna kapitalet till det ständigt erforderliga och sålunda t. ex. avpassa inköp av förråd till läglig tid och låta försäljningen av produkter bliva beroende mindre av det tillfälliga penningbehovet än av den lägliga konjunkturen. J. möjliggör sålunda framsteg i jordbruket och dess bedrivande med större ekonomisk framgång. Krediten kan dock även medföra fara, om ej dess omfattning, art och villkor avpassas efter företagarens förmåga och det företags art, som med dess tillhjälp skall utföras.

Kreditens art och villkor böra rättas efter det ändamål, vartill den användes. Lånetidens längd bör rätta sig efter behovets varaktighet. För ändamål, som är ständigt, såsom för anskaffning av grund- eller inventariekapital, böra stående långvariga lån användas; för företag, vilkas kostnad kan beräknas återbetalas inom viss tid, böra lån på motsvarande tid användas. Kapital för grundförbättringar skaffas sålunda helst genom amorteringslån, men behov av rörelsekapital ex. för inköp av kraftfoder, konstgödsel m. m. bör tillgodoses genom kort kredit. Lånen böra såvitt . möjligt vara ouppsägbara under den bestämda lånetiden, så att jordbrukaren har visshet att förfoga över kapitalet till den överenskomna räntan under beräknad tid. Däremot är synnerligen önskvärt beträffande stående lån, dels att låntagaren äger uppsägningsrätt för inbetalning av lånet, om förändrade konjunkturer göra det för honom önskvärt, dels även rätt att få lämnad säkerhet frigjord, i den mån lånet amorteras (se Hypoteksf örening).

Säkerheten för långivaren utgöres antingen av en pant (hypotek), som vid jordbrukskredit i regel består i en lagligt intecknad förskrivning i jordegendomen (realkredit), eller ock av borgen av en eller flera löftesmän, men förstärkes stundom även genom kontroll över 57o

lånemedlens användning. — Den lösa egendomen användes sällan som realsäkerhet för jordbrukslån, och de förslag om lagstiftning, som skulle möjliggöra inventariernas inteckning som hypotek för lån, hava hittills icke lett till något resultat, och även om härigenom skulle kunna vinnas vissa fördelar, ss. att värdefulla avelsbesättningar och döda inventarier ej, såsom nu i regel sker, skulle skingras vid arren-deavträden, så möter denna utväg svårigheter, då inventariepersedlarna vid ett jordbruk äro underkastade en jämförelsevis hastig förnötning och ombyte samt dessutom nyttjanderättslagen giver jordägaren tyst förmånsrätt i brukarens lösören.

Fast kredit eller stående eller långvariga lån, vanligen amorteringslån, till oföränderlig ränta är den kreditform, som passar för ständiga eller länge fortvarande lånebehov, ss. för anskaffande av grundkapitalet (jordegendomens köpeskilling) och medel till egendomens grundförbättring. Säkerheten bör vara den möjligaste bästa och utgöres i regel av inteckning i egendomen, och räntefoten kan och bör därför vara låg. — Detta slags kredit lämnas vid arvskiften, då de arvingar, som sälja sin del av egendomen, låta sin arvslott i jordegendomen helt eller delvis innestå mot inteckning i fastigheten, så ock vid annan egendomsförsäljning, då en del av köpeskillingen får innestå mot nämnda säkerhet. Man plägar här skilja mellan primär kredit, som lämnas mot första säkerhet eller botteninteckningar upp till viss procent av taxerings- eller uppskattningsvärdet (i Sverige 50%), och sekundär eller lån, som därutöver erhållas. För den förra äro hypoteksföreningarna (se d. o.) inrättade. Vanliga affärsbanker och sparbanker lämna även sekundär kredit men äro mindre väl lämpade för att lämna fasta eller långa lån, emedan deras rörelsekapital till stor del är uppbringat genom penninginsättning eller lån på kort uppsägningstid och således ej bör bindas på längre tid. De hava dock i ganska stor utsträckning stått jordbrukarna till tjänst även med dylika lån, visserligen ej ouppsägbara men så att amorteringen ordnas genom omsättning. I år för år större omfattning har staten inrättat fonder, från vilka långvariga amorteringslån lämnas huvudsakligen för jordförbättringsarbeten (se Odlingslånefond, Täck-dikningslånefond), men även för anskaffning av jordegendom (se Egnahem: Egnahemslån), mejerier (se Andelsmejerifonden), samt för anskaffning av avelsdjur (se Hästavelsfond, Lånefond för inköp av ädla avelsston, Fonden för svenska hornboskaps- och fåravelns förädling).

Driftskredit för fyllande av jordbrukets mer tillfälliga behov av driftskapital och av det till sitt kontanta belopp växlande rörelsekapitalet bör, emedan detta kapital snart bör amorteras eller återbetalas genom de alstrade produkterna, lämnas i form av korta lån.

Kostnaderna för årsbehovet av fodervaror och konstgödsel samt arbete äro stora särdeles på våren och under sommarhalvåret men böra betalas dels genom den tämligen jämnt inflytande inkomsten av mjölk, slaktdjur m. m., dels genom försäljning av skörden, varför lånen för dessa ändamål böra kunna återbetalas inom året. Sådan kredit, varav behovet starkt växer med jordbrukets stigande intensitet, har vanligen form av personlig kredit, nämligen dels av lån mot borgen, dels av kassakredi-tiv, dels av växellån, vare sig som betalning för varor eller som ackomodations- eller låneväxlar (se Bankräkning). Dessutom lämnas lån av denna art i stor utsträckning av de vanliga penningbankerna och av sparbankerna. Dessa låneformer hava dock betänkliga olägenheter särskilt därigenom, att borgensgivning medför återtjänst och därigenom lätt leder till förbindelser även för mindre vederhäftiga personer och till icke produktiva ändamål samt till större belopp, än borgensmannen vid anfordran kan åstadkomma. För att fördela risken på ett större antal personer och tillika vinna större frihet att utan personlig hänsyn bedöma lånebehovet, har man i utlandet i stor utsträckning bildat kreditföreningar, vilka på senaste åren kommit till stånd även

i Sverige under statlig medverkan (se Jordbrukskassa).

Skuldsättningens storlek. Fördelarna av kreditens användning bègränsas~ därav, att låneräntan understiger den förräntning av i rörelsen nedlagt kapital, som med användning av lånekapitalet kan uppnås. Då låneräntan i regel är högre, ju större del av jordbrukskapitalet skall upplånas, är önskvärt, att j. användes huvudsakligen för lån av den art och storlek, som betinga låg ränta, d. v. s. hypotekslån, vilka därjämte hava den fördelaktiga egenskapen, att de äro ouppsägbara. Dessa kunna utan fara uppgå till jämförelsevis hög procent av egendomens värde, blott de ej överstiga det belopp, till vilket egendomens värde under ogynnsamma förhållanden kan sjunka. Egnahemslånen få uppgå till 5/6 av egendomens värde, vilket dock skulle innebära en mycket stor risk, om de ej gällde blott småbruk. Även en del av rörelsekapitalet kan, till följd av det under året mycket växlande kapitalbehovet, lämpligen anskaffas genom kredit, blott låneräntan ej är högre, än jordbruksrörelsen kan betala, samt betalningsterminerna äro så avpassade, att de ej tvinga till realisationer under ogynnsam tid av året. Ju hastigare och mer jämnt omsättningen av produktionsmedlen (ex. kraftfoder och konstgödsel) samt likvi-derna för försålda alster försiggå, i desto större utsträckning kan j. användas. Jordbruket i närheten av god marknad kan därför bära en större skuld än avlägset belägna gårdar, jordbruk med hastig omsättning, t. ex. övervägande mjölkproduktion, större än spannmåls-57i

odling. Men ju hastigare och jämnare omsättningen är, desto mindre är även behovet av rörelsekapital, och till desto större del kan detta fyllas genom vanlig handelskredit.

Jordbrukslära, agronom i, utgör den del av lanthushållningens teori, som avhandlar jordarternas egenskaper, jordens odling och brukning som åker, äng och betesmark, medlen att bibehålla och öka dess avkastning, d. v. s. jordens bearbetning, förbättring, torrläggning, bevattning och gödsling, samt växternas odling och skörd.

Jordbrukspremiering. i. Premiering av mindre jordbruk ingår sedan iqoi bland statens åtgärder för det mindre jordbrukets främjande. Varje hush.sällskaps område utgör ett premieringsdistrikt. Premierings* nämnden, vald för 3 år, utgöres av ordf. och 1 medlem för hela distriktet, valda av hush.-sällskapets förv.utsk., samt 1 medlem för underavdelning av sällskapet, vald för dennas område. Föremål för premiering äro jordbruk, * vars brukare har det till uteslutande eller huvudsaklig näring och som omfattar högst 15 ha. åker; förnyat premium kan tilldelas endast om brukare fört räkenskaper efter formulär, fastställt av Lantbruksstyrelsen och anses förtjäna minst samma pris som förra gången; premiering kan ske högst 5 ggr och högst 3 ggr med samma prisgrad. Premierna utgå i diplom, penningpris av 3 grader, högst 150, 100 och 50 kr. av statsmedel, samt premielån, som utdelas för utförande av visst förbättringsarbete och med belopp intill hälften av dettas kostnad, dock högst 150 kr. Om det arbete, för vilket lånet lämnats, är utfört inom utsatt tid och på sätt, som godkännes, anses lånet därmed guldet men skall i motsatt fall ofördröjligen återbetalas. Inom ramen av dessa bestämmelser fastställer hush.-sällskap i övrigt regler för premieringen. Staten bestrider halva resekostnadsersättningen åt ordf. och ledamoten för hela distriktet.

2. Premiering av mindre odlingsföretag, som icke på annat sätt kunnat erhålla understöd, har sedan 1908 skett med statsmedel och utföres i samband med ovan omtalade j. Belöningarna, högst 250 kr. och högst hälften av kostnaden för odlingen, tilldelas brukare av högst 10 ha. åker för nyodlingsarbete, som utförts under högst 5 år före premieringen. K. regl. o. K. k. 19/io 1911» n/v 1918 och 26/3 1920.

Jordbruksstatistik. Sifferuppgifter rörande skördarnas storlek samt kreaturens antal och avkastning finnas för ett antal år under 1500-talet utdragna ur tiondelängder och taxeringslängder av Hans Forssell i »Anteckningar om Sveriges jordbruksnäring i i6:e seklet» (1884). Genom de berättelser, som landshövdingarna genom k. brev 8/4 1735 ålagts att avgiva till varje riksdag rörande länens tillstånd och odlingsförhållanden och som upp-

hörde 1772, samt genom de av dem lämnade årliga graderade omdömena om skörden hava jordbruksstatistiska uppgifter för vissa år under 1700-talet kommit till stånd. I början av 1800-talet gav sig strävandet att åstadkomma en regelbunden j. till känna genom åläggandet (13/5 1802) för landshövdingarna att vart 5:e år avgiva berättelse över länens ekonomiska tillstånd och jordbrukets, boskapsskötselns m. m. till- eller avtagande, samt genom utsträckning av prästerskapers skyldighet att lämna uppgifter till den av Tabellkommissionen (inrättad 1756) handhavda befolkningsstatistiken till att även lämna årliga uppgifter om utsäde och skörd samt vart femte år om ungefärliga åkervidden och den besådda delen därav.

Efter fruktlösa försök under förra hälften av 1800-talet att få till stånd en regelbunden j. ålades den år 1858 upprättade Statistiska Centralbyrån, som avlöste Tabellkommissionen, att handhava även jordbruksstatistiken, och genom k. cirkulär 3/3 1865 fastställdes bestämmelser för regelbunden insamling genom hushållningssällskapen av årliga jordbruksstatistiska primäruppgifter, som skulle bearbetas av Statistiska Centralbyrån. Sedan år 1874 hava även K. B:s årsväxtberättelser, innehållande en på hösten gjord uppskattning av skörden i korntal, ingått till byrån och av denna offentliggjorts.

År 1912 infördes i viss mån ändrat sätt för uppgifternas anskaffande och offentliggörande, varjämte 1913 statistiken utsträcktes till mejerirörelsen, i det att mejeriidkare ålades att lämna uppgifter enligt fastställt formulär En noggrannare redogörelse för åkerarealerna och deras användning samt antalet kreatur av olika slag och ålder vanns genom de under kristiden anordnade årliga arealinventeringarna 1917—1919 samt husdjursräkningarna 1916 —1919.

De jordbruksstatistiska uppgifternas insamling, bearbetning och offentliggörande är f. n. ordnat enl. reglemente den 13/12 1912 på följande sätt: a. Genom lokalundersökningar, vilka utföras av sakkunniga personer, antagna av hushållningssällskapen, och sedan 1913 hittills omfattat x/8 av varje län om året, insamlas vid besök på varje egendom uppgifter om areal av trädgård, åker, naturlig äng, skogs- och hagmark samt övrig mark, om areal, utsäde och skörd (föreg, år) beträffande varje växtslag samt om antalet husdjur av olika slag, gödselvård, nyodling, täckdikning, torvströ- och bränntorvtillverkning, b. Därjämte insamlas årliga uppgifter för hela landet, nämligen:

1. Om åkerjordens användning avgivas sockenvis av omkring 2,500 ombud före utgången av juni uppgifter om storleken av den för varje växtslag under året använda jordvidden.572

2. För var och en av månaderna maj—september av omkring 300 ombud i skilda delar av landet omdömen om skördeutsikterna för de 15 viktigaste växtslagen enligt en värdeskala, där 5 angiver mycket god, 3 medelgod skörd och 1 nära missväxt. Dessa omdömen sammanfattas i ett sammandrag av årsväxt- och skörderapporter för varje av nämnda månader, vilket offentliggöres i början av följande månad. I rapporten för september angiva ombuden även storleken av skörden per hektar.

3. Förberedande uppgifter om skörden per hektar avgivas av omkr. 300 ombud före 15 nov. På grund av de under 1 nämnda arealuppgifterna samt sist nämnda skördeuppgifter gör Statistiska Centralbyrån en förberedande beräkning över hela skörden och offentliggör den under titeln Årsväxten år ...., preliminär redogörelse.

4. Slutliga uppgifter om skördemängd per hektar, avgivna för varje socken före utgången av februari månad. På grund av dessa och av förut nämnda uppgifter om arealerna utarbetas de slutliga siffrorna över skördemängderna av de särskilda sädesslagen.

Resultaten av alla dessa uppgifter och beräkningar offentliggöras årligen (sedan 1913) dels i »Jordbruk och boskapsskötsel» för värj e socken i de under året lokalundersökta områdena och i övrigt för varje härad (eller motsvarande), dels (länssiffror) i »Statistisk årsbok», där även meddelas antalet brukningsdelar samt dessas fördelning på storleksgrupperna 0.26—1, 1.01—2, 2.01—3, 3.01-—5, 5.01—10, 10.01—20, 20.01—30, 30.01—40, 40.01—50, 50.01—100 och över 100 hektar åker, samt därjämte antalet brukningsdelar brukade av ägaren eller av andra.

Jordbruksundervisning, Se Lantbruksundervisning.

Jorddelning. Jordegendom var i äldre tid gemensam tillhörighet för delägarna i de byar, vari bosättningen till största delen var ordnad; skogen ägdes delvis även gemensamt av större samhällen (socknar, härad, landskap; se Allmänning) . Åker och äng voro dock redan i förhistorisk tid uppdelad mellan de enskilda delägarna i byn. Som en äldsta form för denna j. omtalas f o r n- eller hammarskifte, om vars betydelse olika meningar rått. Vid den historiska tidens» början voro inägorna i regel uppdelade enligt sol- eller tegskifte, vilket innebar, att delägarna, var och en efter sin andel i byn, erhöllo tegar i vart och ett av byns fält eller gärden, dessa tegar liggande i samma ordning i förhållande till solen (väderstrecken), som delägarnas tomter lågo i byn. Den för jordens brukning högst hinderliga splittring av de enskilda jordägarnas jord, som detta skiftessätt innebar, omöjliggjorde snart sagt alla framsteg inom lantbruket, men nya grunder för skiftet infördes först ge-

nom storskiftesförordningarna Vs 1749, 16A 1752, 5A 1757 och "/8 1762. Denna på initiativ av överdirektören Jacob Faggot införda reform innebar, att den enskilde jordägarens ägor sammanfördes till ett mindre antal »storskiften», vilkas storlek skulle bestämmas på grund av ägornas gradering efter markens beskaffenhet, så att bättre jord kunde gå i utbyte mot sämre genom jämkning i arealen. Till en början gjordes storskiftet beroende av delägarnas överenskommelse, men senare fick den enskilde först villkorligt och därefter ovillkorligt vitsord (rätt att fordra skifte). Storskiftenas antal bestämdes till 4, men denna begränsning eftergavs senare, varigenom verkan av skiftet väsentligt förfelades. Det dröjde ej länge, förrän man sökte att genom ny skiftesmetod, enskifte, fullständigt nå vad med storskiftet åsyftats. Med enskifte betecknades utbrytning av varje delägares inägor till ett sammanhängande skifte och vid behov gårdarnas utflyttande till detta. Banbrytare för denna reform var en enskild man, frih. Rutgen Maclean, vilken, med början år 1783, enskiftade sitt gods Svaneholm. Den framgång, hans företag hade, framkallade efterföljd av andra enskilda personer samt en k. förordning om enskifte för Skåne den 31/3 1803, för Skaraborgs län den 25/7 1804 och för hela riket utom Norrland a/2 1807. Härigenom avskaffades ej storskifte, men då varje enskild delägare i samfällighet fick vitsord till enskifte, blev storskiftesmetoden till största delen satt ur tillämpning. Enskiftet visade sig emellertid ej möjligt att överallt genomföra utan stora olägenheter och ersattes därför snart genom en smidigare skiftesmetod, laga skifte, varom förordning utfärdades genom stadga för skiftesverket den «/5 1827, vilken stadga i sin nu i huvudsak gällande form förnyades den 9/n

1866.

Likasom fördelningen av byns jord mellan de olika hemman, varav den bestod, utvecklades till friare former, mer lämpade efter de förändrade förhållandena, så skedde det även småningom med frånskiljande av ett hemmans jord till bildande av nya egendomsenl\eter. I äldre tid ansågs en sådan delning icke önskvärd på grund av farhåga, att förmågan att lämna staten skatt och brukaren uppehälle därigenom skulle nedsättas. Först genom en k. resol, den 17/2 1652 blev rätten till hemmansklyvning medgiven, ehuru under inskränkningar, avsedda att förekomma en styckning utöver en i nämnda avseenden betryggande egendomsstorlek. Först var styckningen begränsad till viss kvotdel av hemmanet, därefter tilläts genom k. f. 19/12 1827 styckning till vilket mantal som helst, omblott en åbo kunde vara besutten å varje ny hemmansdel (se Besutenhet) och slutligen borttogs genom k. f. 6/s l8^i varje inskränkning i avseende på klyvningens omfattning.

Rätt att frånskilja en del av hemmans jord utan förändring i stamhemmanets mantal,J puicttlttimo

573

vilket betecknas som jordav söndring och som kunde ske för alltid eller på viss tid, medgavs först genom enskiftesförfattningarna, men med vissa inskränkningar i avseende dels å tiden för avsöndringar å viss tid, dels å arealen, vilka senare inskränkningar småningom mildrades.

För att ytterligare underlätta styckningen av jordegendomar infördes genom ännu gällande lag den 27/u 1896 ett nytt delningssätt, ägostyckning, vilket kan ske till huru små delar som helst, varvid hemmanets mantal fördelas på delarna. En anledning till detta nya rättsinstituts införande var, att man ville möjliggöra frånskiljande av skogsmark från ett hemman utan inägojordens splittring och därmed bevara denna i bondehand. Då emellertid ägostyckningarna i skogsområdena rätt allmänt skedde så, att inägorna avskiljdes utan för dess bärighet som jordbruk behövlig skog, blev rätten till ägostyckning inskränkt i Värmland och Norrland, så att till inägorna skulle höra så mycken skog, odlings- och betesmark, att egendomens tjänlighet för jordbruk bleve tryggad (se nedan och Norrlandslagstiftning).

H. J. Dft.

Skifte. Med laga skifte förstås »oskiftade eller ock redan skiftade, men sammanblandade ägors utbrytning i så stort sammanhang, som deras beskaffenhet och belägenhet, utan någon delägares förfång, möjligen må medgiva». Man har velat ernå, att varje delägare skall såvitt möjligt få sina ägor i ett oavbrutet sammanhang. Jord, som är oskiftad eller som varit föremål för teg- eller storskifte, skall undergå laga skifte, då någon delägare det påfordrar: varje delägare har skiftesvitsord. Laga skifte och därmed jämställt enskifte kunna däremot icke brytas genom nytt skifte, därest icke alla delägare äro därom ense. K. B. förordnar på ansökan lantmätare att förrätta laga skifte. Om icke duglig karta över skifteslaget förut finnes, skall ägomät-n i n g ske, och ny karta upprättas. Härefter undersökas skifteslagets yttergränser, r å-gångar, och verkställes det ägoutbyte med angränsande skifteslag, som kan finnas behövligt. Marken klassificeras i inrösnings-j o r d, d. v. s. odlad och odlingsbar jord, och avrösningsjord, d. v. s. den övriga nyttiga jorden, och gränserna häremellan inritas på kartan. Härefter graderas jorden, d. v. s. marken uppdelas i ägofigurer, som åsattas grader efter värdeskalor, en för inrösningsjorden och en för avrösningsj orden (se Ägogradering). Mark undantages för skifteslagets gemensamma behov (vägar, diken etc). Härefter vidtar skiftesläggningen, som avser, att varje delägare skall tilldelas såväl i inrösningsjord som i avrösningsjord, vad som svarar emot hans andel i skifteslagets mantal, och så att han erhåller någorlunda jämn blandning av sämre och bättre mark av såväl åker.

äng och odlingsmark som skogs- och betesmark. För att bliva gällande skall skiftet fastställas av ägodelningsrätten, som är första instans i skiftesmål. över ägodelningsrättens beslut klagas direkt hos Kungl. Maj:t. — Om på grund av byns trångboddhet eller ägornas läge erfordras, att en eller flera av delägarna utflytta till ny tomtplats i byn, utgår från skifteslaget utflyttningsbidrag. Likaledes förekommer i sammanhang med skifte ståndskogslikvid till den, som vid skiftesläggningen erhållit mindre ståndskog, än på honom belöpt, liksom ock andra liknande ersättningar, ss. odlingsersättning åt den, som erhållit sämre hävdade ägor, än dem han hittills brukat.

Hemmansklyvning. (Skiftesstadgan § 94 samt lag om hemmansklyvning, ägostyckning och jordavsöndring den 27 juni 1896.) Under enskild äganderätt varande hemman och under åborätt upplåtna kronohemman kunna klyvas mellan två eller flera delägare. Därvid tillämpas samma grunder som vid laga skifte. Tidigare gällande inskränkningar i klyvningsrätten hava numera bortfallit: klyvning får ske till vad mantal som helst.

Ägostyckning. Den som under enskild äganderätt eller stadgad åborätt innehar hemman, som får klyvas, är jämväl berättigad att ägostycka hemmanet. Härför förutsättes dock, att hemmanets område skall vara bestämt; har hemmanet legat i samfällighet med annat hemman, erfordras sålunda, att hemmanet blivit på ett bestående sätt utbrutet ur sam-fälligheten. Ägostyckning innebär en sådan delning av en fastighet, varigenom gränserna för de olika delarna först bestämmas på marken, varefter fastighetens hela skattetal slås ut på de olika delarna i förhållande till deras uppskattade inbördes värden. Gemensamt för hemmansklyvning och ägostyckning är, att fastigheten därigenom uppdelas i självständiga hemmansdelar. Men förfarandet är det rent motsatta: vid hemmansklyvning är varje delägares lott i mantalet förut bestämt, och lant-mäteriförfarandet avser att enligt skiftesstadgans grunder fördela hemmanets ägomassa så, att var och en kommer att få på marken, vad som motsvarar hans lott i mantalet. Vid ägostyckning åter uppdelar ägaren hemmanet på marken, varefter vid lantmäteriförrättning bestämmes, huru mantalet skall fördelas på de olika lotterna. Hemmansklyvning företages lämpligen mellan delägare i ett stärbhus, under det att ägostyckning användes, när ägaren frånsäljer vissa, till läget bestämda ägor. — Beträffande Värmlands, Gävleborgs, Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län gäller lag den 25 juni 1909 om inskränkning i rätten att erhålla ägostyckning med ändring d. 19/6 1917- Enligt denna lag skall iakttagas, att hemmanslott, som vid ägo-styckningen erhåller inägojord, skall med hänsyn såväl till denna jords omfattning som ock till den myckenhet husbehovsskog, odlings- och mulbetesmark, som tilldelas lotten, varda tjänlig för jordbruk. Undantag får göras för egnahemsanläggningar eller industriella anläggningar eller annat dylikt ändamål. Styckning får icke ske med mindre K. B. efter nu angivna grunder giver sitt tillstånd.

Jordavsöndring är en sådan avstyckning från en fastighet, varigenom ett eller flera områden från fastigheten avskiljas, utan att fastighetens mantal undergår förändring. Till grund för avsöndringen ligger regelmässigt ett försäljningsavtal. Jordområdet skall avfattas å karta, så att dess läge, areal och gränser äro fullt bestämda. Fastställelse å avsöndringen skall meddelas av K. B. Från ett hemmans ägovälde får enligt lagen om hemmansklyvning m. m. av den 27/6 1896 avsöndras till och med en femtedel av ägovidden i en eller flera delar. Härutöver gäller enligt lag d. 31/8 1907 och 19/6 1917, att inom Värmlands, Kopparbergs, Gävleborgs, Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län ej må avsöndras inägojord till den omfattning, att hemmanets jordbruk därigenom märkligen försvagas. Dispens från dessa inskränkande bestämmelser kan ges av K. B.; särskilt vid avsöndring för egnahemsanläggningar eller industriella anläggningar eller annat dylikt ändamål. Från hemman, varifrån jordavsöndring får ske, kan ock avsöndras vattenfall, fiske eller annan dylik lägenhet. Från avsöndrad lägenhet kan ytterligare avsöndring göras utan inskränkning till ägovidden.

Frågan om ny lagstiftning om delning av jord står för närvarande (1922) på dagordningen.

E. T.

Jordebok. Se Fastighetsregister.

Jordfly, *Agrotis*, kallas ett nattflysläkte, vars larver (»jordmask») leva i jorden eller på marken, där de om dagarna gömma sig under stenar, jordkokor o. d. De flesta arterna hava grå, m. l. m. jordfärgade larver, vilka som fullvuxna nå en blyertspennas tjocklek och en längd av 25 à 30 mm. En av de mest bekanta arterna är sädesbroddflyet, *Agrotis segetum* Schiff. Dennas larv angriper underjordiska växtdelar av alla slag, med förkärlek rotfrukterna, särskilt rovor och kålrötter, å vilka stundom masshärjningar (i Sydsverige) konstaterats, men skadar även unga plantor och sädesbrodd (»broddmask») genom sina gnag i eller strax ovan jordytan. Angreppen äro starkast på eftersommaren och tidigt på våren, då vanl. förpuppningen sker. Larverna böra insamlas och dödas vid grävning och plöjning. I samma mån rotfrukterna äro tidigt sådda och gallrade samt rensning och jordluckring äro grundliga, minskas larvernas skadegörelse under eftersommaren.

A. T—n.

Jordförbättring. Ordet användes stundom liktydigt med grundförbättring (se d. o.) men vanligen i mer inskränkt bemärkelse om påförande och inblandning av annan, till sina egenskaper olika jord eller kalk på en jord för att förbättra dennas fysikaliska egenskaper (se Jordblandning, Kalkning, Märgling, Mossodling). J. innebär även tillförsel av växtnäringsämnen och kan, om jordförbättringsmedlet har högre halt av ett näringsämne än den jord, vilken det påföres, verka som en gödsling, men skiljes från sådan genom det olika ändamålet samt därigenom att verkan av j. är avsedd att bestå längre tid eller för alltid. Av det senare skälet är det lämpligt och brukligt att kostnaden för j. ej helt påföres det år, då den utföres, utan föres på en särskild räkning och amorteras med viss årlig procent, se Amortering.

Jordförmedlingsbyrå. Sedan år 1912 lämnar staten åt hushållningssällskap eller landsting eller andra anstalter, som av dessa åtnjuta bidrag eller eljest av K. Maj:t prövas lämpliga, understöd för underhåll av jordförmedlingsbyråer med uppgift att insamla och i samverkan med egnahemsavdelningen i Jordbruksdepartementet sprida uppgifter om till salu befintliga egnahemslägenheter samt förmedla försäljningen av sådana, att lämna hjälp vid köps avslutande och vid sökande av egnahemslån m. m. Dylika byråer äro anordnade främst

genom hushållningssällskap. Genom egnahemsavdelningens i Jordbruksdepartementet föranstaltande utgives 12 gånger årligen en lista över »Fastigheter till salu genom de med statsmedel understödda jordförmedlingsbyråerna». K. k. 27/6 1919. Jfr Jordförmedlingsfonden.

Jordförmedlingsfonden stiftades år 1908 för att bereda jordförmedlare medel att till skäligt pris inköpa på landsbygden eller inom stads icke planlagda mark belägna större jordområden, särskilt lämpade till styckning till egnahemslägenheter. Som jordförmedlare kunna verka de juridiska personer, som äro behöriga att förmedla egnahemslån (se Egnahem). De skola för sin förmedlingsverksamhet stå under tillsyn av Jordbruksdepartementet. Ansökan om lån ingives till K. Maj:t i Jordbruksdepartementet och skall jämte vissa uppgifter om sökandens verksamhet innehålla uppgifter angående det jordområde, som sökanden köpt eller har på hand till angivet pris, och för vars förvärvande lån sökes. Lånebeloppet får uppgå till högst 4/5 av områdets beräknade värde och ej över 4/5 av köpesumman. Låntagare skall lämna skuldförbindelse å lånet, föreningar och aktiebolag därjämte av Statskontoret godkänd säkerhet, som kan utgöras av inteckning i fastighet inköpt för lån från fonden intill fastighetens hela värde. Jordförmedlaren åligger att skyndsamt upprätta styckningsplan, som jämte jordbrukskonsulents yttrande däröver skall prövas och fastställas i Jordbruksdepartementet. Vid styckning må skogsområde avsättas till gemensamt bruk. Ränta betalas som för egnahemslån. Lån återbetalas i mån av försäljning av tillhörande jord och är i sin helhet förfallet till betalning inom 5 år efter uttagandet men kan av K. Maj:t förklaras vara omedelbart förfallet till inbetalning, om låntagaren brister i sina skyldigheter. Jordlägenhet, som inköpts med bidrag av lån från fonden, skall i regel avyttras under äganderätt, men får, om lägenheten är eller skall bliva försedd med förmedlarens byggnader och dess värde i bebyggt skick ej överstiger 10,000 kr., under nedanstående villkor upplåtas på arrende med rätt för arrendatorn att med äganderätt förvärva lägenheten till eget hem, dock att dylika upplåtelser ej få ske i större omfattning, än att de upplåtna lägenheternas värde icke överstiger ej till betalning förfallen återstod av undfånget lån från fonden. Upplåtelsekontraktet skall bestyrkas av statens ledamot i låneförmedlarens styrelse eller (hush.sällskaps) egnahemsnämnd och underställas K. Maj:ts godkännande. Dylik arrendeupplåtelse får ske endast till person, som är berättigad att erhålla egnahemslån och (i regel) ej är äldre än 40 år. Arrendet skall uppgöras för viss tid, motsvarande den som åtgår för att arrendatorn skall hava hunnit avbetala 1/6 av lägenhetens värde (förlängning kan dock medgivas). Arrendebeloppet skall under de 3 första åren utgöras av 4 3/4 % av lägenhetens värde och därefter 6 %, varav 4 3/4 % som arrende och återstoden som avbetalning å lägenheten, med rätt för arrendatorn att göra större avbetalning. Abvetalningarna innestå hos jordförmedlaren mot 4 1/4 % ränta. Sedan 1/6 av värdet sålunda inbetalats, är arrendatorn berättigad att förvärva lägenheten till det fastställda värdet med hjälp av egnahemslån, som han genom förmedlarens medverkan erhåller. Under åren 1908—1917 hade till 17 aktiebolag och föreningar beviljats lån uppgående till sammanlagt 4,501,390 kr., varav till fonden återbetalats eller återfallit 3,266,500 kr. K. kung. 27/6 och 27/9 1919.

Jordgubbe. Se Smultron.

Jordloppor (*Phyllotreta*, *Haltica* m. fl.) äro synnerligen små, ovala, ofta mörkblå och gulbandade skalbaggar, vilka kunna hoppa. De för växtodlaren viktigaste arterna synes vara den vågrandiga och den randiga jordloppan, *Ph. undulata* Kutsch. och *nemorum* L. Båda ha längs varje täckvinge ett gult band, som hos den förra är något inbuktat längs utkanten. Deras härjningsperiod infaller på våren, då de angripa särskilt späda plantor av de korsblomstriga växternas familj, kål, rovor, rädisor etc, vilkas blad och hjärtskott de förstöra genom talrika smågnag. Larverna träffas huvudsakligen i vildsenapens blad, där de göra oregelbundna minor (blåsor) i bladköttet. Härjningarna äro svårast under torrperioder, då på några dagar stora fält kunna ödeläggas. I den mån flitig bevattning då kan äga rum, minskas möjligheterna för totalförlust. De hotade plantorna kunna även i viss mån skyddas genom beströning med varjehanda pulverformiga ämnen, t. ex. aska, vägdamm o. d. Arsenikhaltiga gifter kunna även vara till viss grad fördelaktiga att använda. Till fångst av j. användes stundom körbara redskap, bestrukna med klibbiga ämnen, se Fångstmedel. Nära besläktad med föreg. är kornjordloppan, *Ph. vittula* Redt., som är något mindre (2.3 mm.) och har de gula banden å vingarna i framändan inskurna. Den äter på våren strimlika gnag på blad av sädesbrodd och lägger sedan ägg på vårsäden, särskilt på korn. Larverna träffas i de unga plantornas strådel eller hjärtskott. De fullbildade övervintra gärna i stubben, som därför bör nedplöjas. Hallonjordloppan, *Batophila rubi* Payk., är en ännu mindre art, mörkt bronsbrun med röda ben och antenner. Den lever som fullbildad på Rubus-arter men även på jordgubbar, å vars bladverk de stundom göra svår skada.

A. T—n.

Jordmask. Se Jordfly, Knäppare.

Jordmån betecknar jord med avseende fäst å dess på växtligheten inverkande egenskaper, ss. dess m. l. m. lätta eller styva, torra eller fuktiga, näringsrika eller magra beskaffenhet.

Jordnatur. Jordegendom på landet är antingen krono-, d. v. s. äges av staten, eller ock frälse- eller skattejord, vilket innebär, att enskild är ägare. Denna ett hemmans eller en lägenhets jordnatur angives i jordeböckerna och även i fastighetsregistret. Kronojord är antingen under allmän disposition, såsom t. ex. kronoskogar, boställen, utarrenderade jordbruksdomäner, eller ock upplåten under enskild disposition, såsom under stadgad åborätt upplåtna kronohemman och nybyggen i de norra länen. Skillnaden mellan skattejord och frälsejord har uppkommit därigenom, att kronan i fråga om frälsejord efterskänkt därå vilande skatter och besvär, huvudsakligen i sammanhang med att frälsejorden åtagit sig större bördor i fråga om försvaret. Det ypperliga frälset var i högre grad än det allmänna frälset befriat från skatter och besvär; till följe grundskatteavskrivningen och lindringen i rustnings- och roteringsbesvären är denna skillnad numera av allenast historisk betydelse. Det allmänna frälset kallas rent frälse, då jorden och räntan ägas av samma person, och blandat frälse, då olika personer äga jorden och räntan. Blandat frälse är dels skattefrälsehemman, nämligen sådana skattehemman, vilkas ränta kronan avstått till enskild person, dels frälseskattehemman, d. v. s. sådana frälsehemman, som ägaren576

ren avhänt sig mot förbehåll om erhållande av räntan. I sammanhang med avskrivningen av grundskatterna har staten beträffande skattefrälsehemman åtagit sig att inlösa rätten till räntan, så att ägaren blir likställd med ägare av övrig skattejord, samt att till hemmansägaren utgiva ersättning för den ränta denne nödgas utgiva till ränteägaren. Rörande åter frälseskattehemmanen har icke någon sådan anordning vidtagits.

Genom k. f. 21/2 1789 förklarades ägaren av skattehemman hava lika orubblig äganderätt och lika fri förfoganderätt över sitt skattehemman, som ägaren av frälsehemman över detta.

Åt 1910 voro: m.tal %

Kronoegendomar under allmän I Kronoegendomar under enskild 4,933 J93 40,695 21,417 7-3 1 60.5 3l-9%

E. T.

Jordnöt, Arachis hypogcea L., en i Amerikas tropiska delar inhemsk, numera även i varma delar av Asien och Afrika samt Sydeuropa odlad i-årig, omkring 1/2 m. hög baljväxt. Efter blomningen böjer blomskaftet sig, så att den nätådriga baljan medelst det utväxande stiftet borrar sig ned i jorden, där frukten mognar (därav namnet). Frukterna, som icke öppna sig och innehålla 2—3 frön av en stor ärts storlek, s. k. pea-nuts, förtäras rostade, men användas framför allt för beredning av olja, varav de innehålla 50—60 %, jämte 25—-30 % äggvite-artade ämnen. J.-oljan, som är ofärgad, tjockflytande, icke torkande, användes som matolja samt som material för beredning av margarin och sämre kvaliteter även till såpa och tvål. Återstoden efter oljepressningen, j.-kakor (se Oljekakor), är en viktig kraft-fodervara. Skalen (hylsorna), som till följd av hög halt av osmältbar växttråd, hava mycket ringa fodervärde, avlägsnas i regel före oljepressningen; kvarvarande delar av dem nedsätta kakornas värde.

Jordproduktivitetslagen. Härmed hava nationalekonomerna betecknat det förhållandet, att »efter ett visst, och icke mycket framskridet stadium i jordbrukets utveckling, i verkligheten så snart mänskligheten med någon kraft ägnat sig åt jordbruk och börjat därvid använda något så när hjälpliga redskap ... på varje givet stadium av skicklighet och vetande produkten icke ökas i motsvarande grad genom ökning av arbetet ... varje ökning av produkten erhålles genom en mer än proportionell ökning av arbete på jorden» (Stuart Mill). Denna lag har en vidsträcktare giltighet än blott verkan

av ökad arbetsintensitet på jorden och gäller i själva verket alla på jordens och även husdjurens produktivitet inverkande faktorer. En viss fördjupning av bearbetningen, t. ex. med 1 tum, har sålunda en viss ökning av jordens avkastning till följd, om fördjupningen sker från 10—12 cm., men mindre, då större djup redan nåtts, och är den bearbetade matjordens djup redan 20—25 cm., så torde ofta en ytterligare fördjupning av bearbetningen icke medföra ökad avkastning. På samma sätt medför ett tillskott av 100 kg. chilesalpeter eller superfosfat en viss skördeökning, men mindre i samma mån starkare gödsling användes, och från en viss punkt, olika för olika jordarter och övriga inverkande omständigheter, medför ytterligare tillförsel av gödselmedlet i fråga ej vidare skördeökning utan kanske minskning av skörden. Likaså avtager den ökning i mjölkavkastning eller kroppsvikt, som erhålles av viss mängd av ett kraftfoder, om kraftfodergivan är stor eller djurets produktion redan är högt uppdriven. Detta är en av orsakerna till att ökning av bruttoproduktionen ej är liktydigt med ökning av nettoavkastningen. Jfr Intensitet. Ju fruktbarare jorden är och ju produktions villigare djuren äro av naturen eller genom förädling, desto mer fram-skjutes den gräns, vid vilken ökningen av produktionen upphör, och i allmänhet beror storleken av det utbyte, som kan nås genom ökning av en viss faktor, på mängden av och förhållandet mellan de övriga. För inverkan av en viss faktor har E. Mitscherlich givit uttryck genom en lag, kallad lagen om de fysiologiska faktorerna eller växt-faktorernas verkningslag. Enligt denna är skördeökningen proportionell mot skillnaden mellan den största skörd, som kan erhållas genom ökning av faktorn i fråga, och den skördemängd, som erhålles utan ökning av denne faktor. Om t. ex. den största skörd, som kan erhållas av en viss växt genom salpetergödsling, sättes = 100 och en enhet av. denna gödsling ger hälften så stor skördeökning, =

50, så ger nästa enhet en skördeökning = 25, och ytterligare enhet blott 12.5 o. s. v. Denna lag uttryckes med formeln: $\log . (A - y) = \log . (A - a) - kx$, vari A betecknar den största skörd, som kan erhållas genom en viss växtfaktors ökning, a = skördemängden utan faktorns ökning och y skördemängden, då faktorns storlek är x, samt k en för olika växtfaktorer olika konstant.

De på skördestegringen inverkande faktorernas verkan är emellertid så växlande efter olika förhållanden och till sin storlek så svår-bestämbar, att lagen icke i det praktiska jordbruket kan användas för beräkning av skördestegringens storlek. Jfr Gödslingsförsök, Minsta mängdens lag. Litt. Mitscherlich i Landw. Jahrbiicher, bd. 49, 1916.

Jordpäron, gammalt namn för potatis.m

Jordrannsakning, förberedande undersökning vid upprättande av ny jordebok. Se Fastighetsregister.

Jordregister. Se Fastighetsregister. ordrök, Fumaria, till jordröks- (Fumaria-ceœ) eller vallmofamiljen (Papaveraceœ) räknade späda, i-åriga örter med finflikade blad och i grenarnas toppar sittande klasar av oregelbundna, röda blommor, varav bildas små, runda nötter. En art, F. officinalis L., förekommer allmänt i hela landet, en annan spädare och mer blågrå, F. Vaillantii Lois. mer sällsynt och blott i mellersta Sverige, såsom till följd av deras späda växtsätt rätt oskyldiga ogräs i åkrar och trädgårdar. Dödas ej av järnvitriol.

Jordskelett kallas enl. J. A. Knop de delar av jord, vilka vid sållning icke gå genom sikthål av 0.3 mm. storlek. Se Jordanalys.

Jordslå betecknar att nedlägga växtdelar till förvaring inbäddade i jord. Frö, som lätt förlora sin grobarhet vid förvaring i luften, plägar man j. eller stratifiera för att senare utså det (se Förökning). Träd och buskar övervintras med rötterna jordslagna för att utplanteras följande vår, trädgårdsväxter bevaras jordslagna i källare, bänk eller växthus för att skyddas mot vinterkölden o. s. v.

Jordstyckning. Se Jorddelning. ordtrötthet betecknar, att jordens bördighet för en viss växtart minskats vid dess fortsatta odling på samma jord. Detta inträffar i synnerhet med vissa växtarter. Således blir jord lin-trött, om lin återkommer i densamma oftare än vart 8:e—io:e år, likaså inträder trötthet vid ofta återkommande odling av baljväxter (ärt-, klöver-trötthet), betor, korn och havre, men mindre vid övriga sädesslag och rotfrukter; råg och potatis kunna utan olägenhet odlas flera år å rad på samma jord. — Orsaken till j. är ofta uppenbarligen angrepp av parasiter, vilka vid fortsatt eller ofta återkommande odling av den lämpliga värdväxten starkt föröka sig. Således beror havre- och betttrötthet samt korntrötthet eller kornsjuka på angrepp av nematoder. Klövertröttheten har visat sig ofta orsakas av tilltagande angrepp av en nematod (stjälkål) eller en svamp (klöverröta), men synes även småningom inträda vid fortsatt klöverodling, där dessa parasiter alls ej eller blott föga förekomma. I detta och åtskilliga andra fall, då parasiter ej kunnat påvisas, har man sökt andra förklaringar till j. En sådan, som förr vanligen antogs, är att växten utsuger det jordlager, vari dess rötter äro utbredda, på något eller några näringsämnen, en blott gissning, som icke bevisats, och mot vilken det förhållandet talar, att gödsling icke visat sig avhjälpa egentlig trötthet ens för sådana växter, som ss. lin hava sina rötter utbredda blott i det för gödsling lätt tillgängliga matjordslagret. Då tröttheten visar sig däri, att utsädet ej giver upphov till

plantor, ss. fallet är vid ärttrötthet, har man trott sig finna orsaken i en pektinjäsning i fröet som försvagar eller dödar växtämnet. I mullrik bänk- och drivhusjord uppkommer stundom en j., som är oberoende av växtarten; denna har visats bero på stark förökning av protozoer, vilka minska jordens fruktbarhet genom att förtära de för denna gynnsamma bakterierna. Slutligen har som orsak till j. antagits, att växtrötterna avsöndra ämnen, som verka som gift för samma art eller närbesläktade växter. Detta antagande,. Som först framställdes av den franske botanisten De Candolle och i senare tid med iver förfäktats av den amerikanske jordgeologen Whitney och hans medarbetare, har dock icke bevisats och icke vunnit någon allmän tilltro. J. motverkas huvudsakligen genom lämplig omväxling av grödorna, i vissa fall även genom odling av fångstplantor, vilka skördas och bortföras med påsittande parasiter, varigenom jorden rensas från dessa.

Jordvätska. Se Markvätska.

Jordympning. Sedan det påvisats, att baljväxters tillväxt i hög grad beror på medverkan av med dem i symbios levande bakterier, som binda luftens kväve (se Baljväxtbakterier), började man i senare delen av 1880-talet efter förslag av tysken Salfeld att göra mossodlingar fruktbara för baljväxter genom att i deras jord, som i regel saknar eller är fattig på dylika bakterier, inblanda jord från åkrar, där baljväxter kort förut med framgång odlats. Då dylik »jordympning», så som den först utfördes, med stora mängder ympjord (4,000 kg. per ha.) var mycket arbetskrä vande, föreslogo Nobbe och Hiltner att åstadkomma j. med renkulturer av baljväxtbakterier, vilka betecknades som nitragin. Till en början var framgången mycket oviss, men sedan Hiltner lyckats framställda mera smittkraftiga bakteriestammar, kröntes metoden med fullständig framgång, och nitraginkulturer framställas numera och spridas i flera länder, i Sverige från Centralanstalten för jordbruksförsök, som utlämnar sådana för lucern, lupin, vicker och ärter. I utlandet ha dylika preparat betecknats med olika namn ss., utom nitragin, nitrobakterier, azotogen (se d. o. och Baljväxtbakterier).

Ett av tysken Caron gjort försök att på samma sätt tillföra jorden andra, i jorden fritt levande kvävebindande bakterier genom en ympkultur, av honom kallad a 1 i n i t (är 1893), misslyckades.

jordägareandel. Se Gruvlagstiftning.

Jordärtskocka, Helianthus tuber osus L., en frän Sydamerika införd, högvuxen, storbladig, strävhårig, korgblomstrig (fam. Compositce) ört, samsläkting till solros. Odlas för sina stamknölar, vilka utgöra de uppsvällda spetsarna på underjordiska utlöpare (likasom potatis). J. förökas genom dessa knölar men. blommar ej i Sverige. Odlas sedan gammalt i

Sverige som köksträdgårdsväxt och har föreslagits till foderväxt, dock utan synnerlig påföljd, då den lämnar mindre skörd av knölar än potatis och blasten är mycket grov. J. går bra till på all jord, så väl torrare som mera fuktig, men växer på mull- och torvjord mest på blasten med ringa knölbildning. För rik avkastning fordras stark gödsling, och lämpligast är att på hösten, om skörden då verkställes, eller eljest på våren, giva en riklig gödsling med kreatursgödsel eller med kvävegödsling, fosfat och kalisalt. Då vid skörden alltid i jorden kvarbliva småknölar, som följande år giva upphov till nya plantor, odlas j. i regel flera år på samma land. Då odlingen skall börja, bör jorden vara väl ren från ogräs samt gödslas starkt. Knölarna läggas likasom potatis med gott en aln mellan raderna och i x/. fot mellan stånden i raden. Härtill åtgår omkring 10 kg. per ar. På försommaren bör ogräset bortrensas, men sedan plantorna utvuxit, kväva de uppkommande ogräs. Som knölarna äro fullständigt okänsliga för köld och hålla sig bättre i jorden än inomhus, där de lätt taga hetta och ruttna, är lämpligast att ej göra hela skörden på hösten utan efter hand i mån av behov, varvid 'man genom täckning med blasten, halm och löv kan hindra jordens tjälning, så att knölarna kunna upptagas även under vintern. Vid skörden kan den nya sättningen göras direkt, men härvid bör man ej lita blott på •småknölar utan lämna även stora, om man önskar fullgod skörd. För att plantorna skola få tillräckligt utrymme böra raderna någorlunda vidmakthållas och mellan dem uppkommande plantor avlägsnas vid ogräsrensningen. Skörden av knölar kan uppgå ända till i—i.a dt. knölar per ar med en vikt av 65—yo kg. per hi. Knölarna innehålla omkring 2 % äggviteartade ämnen och 15 % kolhydrat (socker, lävulin, inulin). Blasten är grov men näringshaltigare än egentlig rotfruktsblast (se Blast) och har förordats till foder, särdeles åt får, i färskt eller torrt tillstånd eller som pressfoder.

Juglans. Se Valnöt.

Julros, Helleborus, örter av smörblomfamiljen, Ranunculaceœ, vildväxande i södra Europa. Deras namn tyder på deras blomning, som börjar mycket tidigt på våren eller sent på hösten, t. o. m. vid jultid, om de på hösten skyddas genom pålagt granris. Vanligast odlas H. niger L. samt bastarder mellan denna ocrTH. orien-talis Gärs med stora vita rödletta eller röda blommor. Trivas bäst på djup, mullrik jord i halvskugga. Jfr Blomsterodling.

Juncus. Se Tåg.

Jungfrun i det gröna, Nigella damascena L., en till smör blomfamilj en (Ranunculaceœ) hörande, omkring 2 dm. hög, 1-årig ört med findelade blad och vita blommor. Odlas på rabatter. Sås på kalljord. Se Blomsterodling.

Jungfruvin. Se Vildvin.

Juniperus. Se En, Sävenbom.

Jutsk häst. Se Danmarks hästraser.

Jutsk nötboskap. Se Dansk nötboskap.

Juver. 1. J. eller mj ölkkörteln förekommer fullt utvecklat hos de honliga däggdjuren men endast rudimentärt hos de hanliga. Det tillhör hudkörtlarna och är närmast att uppfatta som modifierade svett körtlar.

Stoets j. består av 2 ovala hälfter, vilka vardera äro försedda med en kägelformig från sidorna tillplattad spene. Å spenens nedre, avrundade ände mynna tätt intill varandra 2

spenkanaler; uppåt, mot spenbasen vidgar sig spenkanalen till en rymlig mjölkkammare eller mjölkcistern, i vilken mjölkkörtelns huvudutförselgångar mynna. Mot spenens spets bildar spenkanalen på omkring 1 cm. längd en mycket trång t i 11-slutni ngsdel, vari slemhinnan ligger i längs veck. Mellan spenkanalens slemhinna och spenens hud ligger ett starkt utvecklat lager av glatt muskulatur, som vid spenkanalens mynning bildar en tillslutningsapparat och hindrar mjölkens avflöde.

Kons j. är betydligt större än stoets och består av 4 fullständiga, skilda körtelkomplex, vart och ett med en spene, som saknar talg-

Kons juver.

och svettkörtlar. Rätt vanligt (hos omkr. 38 % av korna) förekommer dessutom en bakre, förkrympt spene. I medellinjen äro juverhälfterna skilda genom en längsgående bindvävsplatta, utgående från den s. k. gula bukhinnan, som ytterst bekläder bukmusklerna. I det yttre löper en längsgående fåra mellan juvrets två hälfter. Mellan värderas främre och bakre körteldel finnes ingen synbar gräns, dessas körtelkomplex äro dock fullständigt skilda, varför ock t. ex. sjukdomar i juvret ofta inskränka sig till endast en fjärdedel, under det att de övriga kunna vara fullt friska. Spenen upptages till största delen avjsUsV~C<t,

579

den rymliga mjölkcisternen och den vida spen-kanalen, vilken mot spenens spets har en knappt i cm. lång tillslutningsdel med likasom hos stoet veckad slemhinna. Tillslutningsdelen är upptill genom en veckad kransliknande bildning, tydligt avsatt från den övre, vidare delen av spenkanalen. Dennas mynning i spenens spets är begränsad av en liten svagt begränsad vall.

Fårets och getens j. består av 2 körteldelar, skilda i medellinjen och vardera försedd med en spene med en mynning. Fårens spenar äro små, kägelformade, beklädda med fina hår och hava rikligt med talg- och svettkörtlar. Get ju vret är jämförelsevis stort och nedhängande, med stora, framåtriktade spenar. På ömse sidor om fårjuvret finnes en fickformad instjälpning i den körtelrika huden, den s. k. inguinal- eller j uverfickan.

Svinets j. sträcker sig längs bukväggen från blygdbenet till bröstbenet. Antalet juverdelar växlar, men i regel består vardera juverhalvan av 5—6 sådana, vanligen med en spene, sal. 10—12 spenar, varje med 1—2, sällan 3 mynningar och lika många spenkanaler. Även hos hund och katt består juvret av flere körtlar i 2 rader efter buken men med 8—12 spenkanaler och mynningar.

Juvrets vävnader. Juvret är byggt av en mängd små körtelblåsor, j u v e r b 1 å-sor (a Iveole r), som omgivas av ett tätt nät av kapillärer (fina blodkärl), och på insidan klätt av ett kubiskt epitel. I detta bildas mjölken och avsöndras i körtelblåsorna (Se Mjölkavsöndring.) Dessa ligga inbäddade i ett stödjenät av bindväv, som hos unga djur är rikligt men hos äldre träder i bakgrunden vid mjölkkörtelns fortgående utveckling. I ett starkt mjölkavsöndrande j. är denna bindväv så svag, att alveolväggarna synas stöta direkt till varandra. Från juverblåsorna gå små utförselgångar för mjölken, vilka förena sig till allt grövre samlingsrör, som utmynna i mjölkcisternen. Kapillärerna i ju ver blåsornas väggar äro de finaste förgreningarna av de artärer, som föra blodet till juvret och lämna material för mjölkbildningen, samt de avförande venerna, som sammanflyta till allt större stammar. En av de viktigaste av dessa är den s. k. mjölkådern, som uppsamlar blod från de främre delarna av juvret och löper omedelbart under huden på bukens undersida i mer eller mindre slingrande förlopp fram till skovel benstrakten, där den genom det s. k. mjölkhålet går in i bukhålan. Grova, starkt slingrande mjölkådror samt stora mjölkhål anses sedan gammalt som ett gott mjölktecken. Man trodde, att mjölk rann till juvret genom mjölkådern. Något fullt tillförlitligt samband mellan mjölkåderns utveckling och mjölkavkastningen finnes emellertid icke. En grov mjölkåder tyder nog på livlig blodcirkulation och därmed på god verksamhet i juvret, men då även andra blodkärl

avföra blodet från juvret, behöva ej relativt svaga mjölkådror tyda på dålig ju ver verksamhet. P. E.

2. Exteriör. Vid bedömande av juvret, vars utveckling hos avelsdjur i allmänhet, särskilt hos mjölkkor, är av stor betydelse, bör hänsyn tagas till storlek, form och konsistens samt hudens och spenarnas beskaffenhet. Ett väl bildat j. hos mjölkkon bör vara stort, d. v. s. sträcka sig långt fram under buken (ungefär till en lodrät linje från yttre höftknölen) och även långt bakåt, så att en del därav blir synligt bakom lårets bakre rand, och långt upp mellan bakbenen, vara brett ansatt vid buken och väl fylla rummet mellan låren. Det bör vara symmetriskt, med alla fyra körtelgrupperna ungefär lika utvecklade, spenarna stora, kägelformiga, riktade isär. Huden bör vara tunn och lös med fin hårbeklädnad och blodkärlen på juvrets yta bildande ett tätt, genom huden synligt kärlnät. Med avseende på konsistensen skiljer man mellan kött- och mjölkjuver. Köttjuver kallas det, om dess storlek väsentligen beror på stark utveckling av den mellan körtelloberna förefintliga fettbemängda (»interstitiära») bindväven. Juvret kännes mjukt och mera likartat genom hela sin massa (av samma konsistens som kött, varav namnet) och bibehåller även efter mjölkningen ungefär samma storlek och konsistens. M j ö 1 k j u v-r e t åter utgöres huvudsakligen av egentlig körtelsubstans, under det att fett- och bindväv äro mera sparsamt förekommande. I sitt yttre lager kännes det mera löst med lätt förskjutbar, tunn hud men fastare i det inre. Det kännes, då det är fyllt med mjölk, hårt och spänt men faller efter mjölkningen ihop samt blir löst och slappt, varvid den rymliga huden lägger sig i talrika långsgående veck mellan bakbenen. G e t j u v e r betecknar, att de främre j.-fjärdedelarna äro för små, så att framspenarna sitta högre upp och juvrets bakre del blir hängande med spenarna riktade framåt. Flaskjuver är smalare upptill och vidgar sig nedåt. Hängj uver hänger långt ned, beroende på slapphet hos de vävnader, som fästa det vid buken. En osymmetrisk form angiver vanligen sjukliga förändringar, såsom förminskning av en körtelgrupp genom atrofi av körtel vävnaden, ofta en följd av svår juverinflammation, eller förstoring genom svulstbildning (juvertuberkulos) eller förökning av den interstitiella bindväven (bindvävshyperplasi) oftast på bekostnad av själva körtelsubstansen, vilket likaledes ofta följer efter överståndna juverlidanden. Kon blir därigenom ofta 3- (eller 2-)spent, d. v. s. lämnar ingen mjölk från de sjukligt förändrade juverdelarna. Spenarna kallas klubbfor-m i g a, då de äro tjockare nedåt, vilket i allmänhet anger en tjock hud och därför betraktas som ett dåligt mjölktecken, men ampull-f o r m i g a, då de äro starkt utvidgade vid 58o

basen, vilket ofta förekommer hos framstående mjölkkor, varför det anses som ett gott mjölktecken. Hårdmj ölkad säges en ko vara, då mjölkens utpressande ur mjölkcisternen fordrar större kraft än vanligt, vilket kan bero på förträngningar i spenkanalen genom ärrbildning efter sår eller förtjockning av slemhinnan efter inflammation, eller att slemhinnan bildar tvärgående veck, som vid mjölkningen lägga sig för spenkanalen. Orsaken kan även vara en viss nervositet eller ökad känslighet i huden i allmänhet och särskilt i spenarna, som gör att dessas muskler, som även sträcka sig in i de grövre möjlkgångarna, vid minsta beröring draga sig tillsammans, så att de tillförande mjölkkanalerna ävensom spenkanalen förträngas. E. N—m.

Juverinflammation förekommer mest hos kor och tikar, mera sällan hos andra husdjur. Oftast angripes endast en del av juvret, hos kon vanligen en av de bakre juverfjärdedelarna. Inflammationen visar sig som en varm, ömmande ansvällning. Särskilt karakteristiskt är, att mjölken blir vattnig, något gulaktig och ystad, stundom även blod- eller varblandad. j. åtföljes ofta av feber, minskad foderlust och idissling samt trög avföring. T lindriga fall kan inflammationen gå tillbaka på några dagar men förlöper i allmänhet mera kroniskt och leder då ofta till förstöring av körtelvävnaden i den angripna delen, som därefter förtvinar, varvid dess verksamhet avtager eller helt och hållet upphör. Stundom förstoras den angripna juverdelen efter långvarig inflammation genom stark förökning av bindväven, men själva körtelsubstansen förtvinar dock, och mjölkavsöndringen kan helt upphöra. Orsaken till j. är i de flesta fall smitta genom bakterier, vilket alltid är fallet, om mjölken är förändrad. Yttre skador, förkylning m. m. kunna visserligen framkalla ytliga inflammationssymtom, men om ej bakterieinfektion tillstöter, gå de snart tillbaka. Bakterierna kunna inkomma genom spenkanalen eller genom sår på juvret eller spenarna, men de kunna även tillföras genom blodet och lymfan; och olika bakterier kunna framkalla olika former av j., av vilka de, som förorsakas av streptokocker och pyogenes-bakterier (se Mjölkbakterier), äro bland de svåraste. Behandlingen består i flitig mjölkning (varannan timme) för att i möjligaste mån avlägsna i mjölken befintligt smittämne. Den sålunda urmjölkade mjölken bör ss. smittförande genast oskadliggöras (ej mjölkas i båset). För att minska mjölkavsöndringen gives ett laxermedel och avknappas utfodringen. Juvret baddas flitigt med en varm lösning av i matsked alun och 2 matskedar blysocker i i 1. vatten eller behandlas med omslag på så sätt, att en handduk eller blånor fuktade i nämnda lösning lägges på den angripna juverdelen och omgives med vaxtaft och en flerdubbel ylleduk eller filt,

vilket allt kvarhålles medelst ett trekantigt stycke säckväv, som lägges med ena spetsen bakåt mellan bakbenen och de två andra upp mot flankerna och förenas med snören, som antingen sammanknytas över ryggen eller fästas i ett med en bukgjord för enat" ryggstycke. Omslaget omlägges 2 ggr. dagligen. Skölj-ningar av juvret med antiseptiska lösningar kunna även vara verksamma men böra överlåtas åt veterinär, då fel i användningen därav kan medföra mera skada än gagn.

Äldre fall av j. med kvarstående förhårdnin-gar behandlas iämpligast med ingnidning av fördelande medel, ss. grönsåpa, jodsåpa, kamferolja m. m. Uppstå bölder i juvret, såsom ofta händer hos tikar och suggor och även hos ston. böra de öppnas och behandlas med vanliga sårmedel.

Septisk j. är en mera elakartad form, då smittämnet sprides från juvret ut i hela kroppen och framkallar allmän blodförgiftning. Den kännetecknas av stark ansvällning och ömhet. Den angripna juverdelen blir blåröd-s vart blå, och vid mjölkningen erhålles en tunnflytande, stinkande och ofta blodfärgad vätska. Därtill kommer hög feber, fullständigt upphörd foderlust, stor mattighet, stundom fullständig medvetslöshet och även krampanfall. Orsaken är ofta en varbildande livmoderinflammation, och behandlingen består i invärtes skölj ningar av juvret med antiseptiska medel, ss. 3 % vätesuperoxid eller 1—2 % lysollösning.

B r a n d i g j. förekommer mest hos får och yttrar sig i en hastigt uppkommande, starkt ömmande ansvällning av juvret med därav följande stel gång med bakbenen. Efter 12—24 timmar blir juvret .blåsvart, och ansvällningen sprider sig till bakbenen och buken, och inom kort uppstår lorand i juvret med därav följande blodförgiftning, om ej lämplig behandling

i tid inledes. Denna, som består i avlägsnandet av de brandiga delarna eller amputation av juvret i dess helhet, bör överlåtas endast åt veterinär. E. N—m.

Jägareförbundet, Svenska stiftades 1830 med syfte att främja jaktyrkets anseende, jaktlagens efterlevnad och ändamålsenlig jakthushållning samt verka för skjut färdighetens uppövande. Förbundet skall enligt senaste stadgar av år 1904 utgöra ett föreningsband mellan landets jaktvårdsföreningar (år 1920 över 30). Medlem i förbundet är varje ledamot i ansluten jaktvårdsförening. Ledningen av förbundets angelägenheter handhaves av en kommitté, vari lokalföreningarna hava ombud. Förbundet utgav 1832—34 Tidskrift för jägare och naturforskare samt sedan år 1908 Sv. Jägareförbundets tidskrift (forts, av den 1863—1907 av enskilda red. utgivna Svenska Jägareförbundets nya tidskrift).

Jägeristaten. Se Domänstyrelsen.581

Jägmästare. Tjänsteman i allmän tjänst för skogsförvaltningen. Se Domänstyrelsen, Skogsvårdsstyrelse.

Jämtlandsboskap. Se Fjällras. ärn, kem. tecken Fe, är en metall, av vilken föreningar förekomma ytterst allmänt i naturen, ingående som beståndsdel i bergen, i jordarterna, i växter och djur. Dess eg. v. är 7.25 —7.8, smp. 12000 (tackjärn)—i,6oo° (smidesjärn). Det förenar sig lätt med andra ämnen: i beröring med luft upptager det syre och bildar vid upphettning järnoxid (hammarslagg), i fuktig luft järnoxidhydrat (ferrihydrat, rost). J. förekommer därför ytterst sällan i naturen i metallisk form, utan som allehanda föreningar av 2 olika föreningsgrader, f e r ro- och fer-riföreningar, av vilka de förra innehålla mindre av det vid järnet bundna ämnet än de senare (formeln FeR och Fe2R3. Magnetisk j ä r n m a 1 m eller svartmalm (f erro-ferrioxid) och blodstensmalm (ferri-oxid) äro de viktigaste j.-malmerna; ferrihydrat (Fe,(OH)ö) avsatt i sjöar kallas myrmalm och har förr rätt mycket använts för framställning av j.; det utgör också huvudmassan av den al eller ortsten, som stundom bildar hårda lager i jorden (se Al, Jord). I bergen och jordarterna förekommer j. huvudsakligen som kiselsyrat salt (silikat), men även som andra salter, såsom ferrihydrat och svaveljärn; den sistnämnda föreningen finnes dels som svavelkis (FeS2), en gul stenart, som användes för framställning av svavel, dels, i jordlager som amorft svart svaveljärn (FeS). Ferroföreningarna äro i allmänhet grönaktiga (som järnvitriol, FeS04), f errif öreningarna gula-bruna (som rost). Att rå lera (blålera) utsatt för luftens inverkan får gul eller brunaktig färgton, beror på de grönaktiga ferro-föreningarnas övergång till gula ferri-föreningar. Då ferroföreningar i större mängd äro giftiga för växterna, men f errif öreningarna äro m. 1. m. svårlösliga och oskadliga, innebår denna av jordens luftning framkallade förändring en förbättring av jorden som näringsmedium för växterna.

J. är ett oumbärligt näringsämne för växterna, men de behöva så litet därav, att även en ringa j.-halt i jorden är tillräcklig. En större halt av j. är ofördelaktig, emedan järnet binder fosforsyra i en för växterna mycket svårtillgänglig form (se Absorption). För övrigt vittnar hög j.-halt i jorden om fattigdom på växtnäring, emedan de j.-rika stenarter, varav dylik jord bildas, äro näringsfattiga. Hos icke rostig sand är j.-halten vanligen 1—2, i lera upp till 5, men i rostig jord ända till 10—12 %, beräknat som oxid.

Växter och djur innehålla j. huvudsakligen i organiska föreningar. Det ingår i bladgrönt och i blodets röda färgämne, och brist på j. medför därför hos både växter och djur bleksot. I starkare lösningar verka j.-salter giftigt på både växter och djur. J.-vitriol

användes därför för att döda ogräs (se d. o.) och mossa. Flere j.-salter användas i medicin (se nedan).

Metalliskt j. framställes ur malmerna genom reduktion (borttagande av syre) under upphettning med kol i hyttor (masugnar). Härvid upptager det smälta järnet kol, som vid järnets långsamma avsvalning avskiljes i dess massa som gråsvarta grafitfjäll, så att grått tackjärn uppkommer, men vid hastig stelning stannar kolet upplöst i. järnet., och man erhåller ett vitt tackjärn. Andra inblandningar giva järnet särskilda egenskaper: fosforhalt gör det lättflytande i smält tillstånd men gör gjutgods skört (»kallbräckt»), svavelhalt däremot skört vid rödglödgning (»rödbräckt»).

Grått tackjärn bibehåller sig hårt och skört, tills det smälter, och kan således ej smidas, utan användes som gjutjärn, vilket har stor användning på grund av sin billighet och emedan det kan gjutas i former, som noga överensstämma med modellen. Det brukas till ändamål, där mjukliet och seghet ej fordras, och till föremål, som äro svåra att smida.

Vitt tackjärn har silvervitt, fint gry och stor hårdhet, så att det ej kan bearbetas, samt är skört. Det kan ej användas som gjut-j., emedan det krymper vid stelnandet, utan- användes blott för beredning av smidbart j.

Härdning. Gjutjärns egenskap att vid hastig avkylning bliva hårt begagnar man för gjutna föremåls härdning i ytan. Detta kan ske vid själva gjutningen, då denna sker, ej som vanligt i sand, utan i järnform eller kokill, vilken hastigt avkyler ytlagret, som därigenom blir hårt. Så erhållet kokillhärdat j. användes för tillverkning av en del lantbruksredskap, som böra hava hård yta, ex. ringarna i ringvältar och gröpkvarnars malskivor. Även härdas förut gjutna delar genom att de hastigt avkylas genom neddoppning i salt vatten; så. härdas undersidan av »självvässande» billar, som betecknas så, därför att den övre, mjuka sidan avnöts fortare än den undre, härdade, vilken därigenom håller sig skarp.

Aducering. Tvärt om minskas gjutjärnets hårdhet och sprödhet genom att gjutna delar upphettas tillsammans med oxiderande ämnen (ss. järnoxid-malm 1. hammarslagg), som syrsätta en del av järnets kol, varigenom järnet blir något böjligt. Dylik aducering användes vid tillverkning av fingrar och knivhålla-re på slåtter- och skördemaskiner, slaglister för tröskverk, harvpinnar m. fl. smärre delar, som äro utsatta för brytning och hava sådan form, att de äro svårsmidda.

Smidbart j.: Smidesjärn och stål. Då gjut-j. har ringa hållfasthet mot böjning och i delar, som äro utsatta för ryckningar och stötar, om ej dessa delar göras mycket grova, och då aducering, som gör järnet segare, är mycket dyr och därför användes582

huvudsakligen för tillverkning av små delar, göras i allmänhet sådana redskapsdelar, hos vilka fordras seghet och elasticitet, av smidesjärn eller stål, vilka numera utträngt gjutjärn i de flesta sådana delar av lantbruksredskap, som äro utsatta för annan svårare påkänning än blott tryck. Smidesjärn och stål skilja sig från gjut-j. genom att de äro mer svårsmälta (smp. hos smidesjärn 1,530—i,6oo°, hos stål 1,400—1,530°) och före smältningen övergå till en mjuk, degig beskaffenhet; de äro sålunda smidbara samt äro även i kallt tillstånd böjliga och formbara. Dessa egenskaper bero på en lägre kolhalt, vilken är högst 1.8 % i stål och 0.4—0.6 % i smides-j. Skillnaden dem emellan ligger för övrigt huvudsakligen däri, att stål, men ej smides-j., kan direkt härdas. Båda beredas av tackjärn genom färskning, varigenom kol och andra inblandningar (kisel, fosfor m. m.) förbrännas och avlägsnas.

Färskningen sker vid Lancashire-smide på det sätt, att tack-j. i en härd tillsammans med träkol och slagg upphettas genom inblåsning av luft, så att det bildas en halvsmält massa, som bearbetas med spett i härden, tills kolhalten genom förbränning nedgått till önskad höjd. Det samma sker även genom järnets upphettning i eii puddelugn. I båda fallen drives färskningen så långt, att smidesj. erhålles, och genom bearbetning av smältorna först i ugnarna med spett och sedan under grova hammare får detta j. ett tradigt brott, blir mycket segt, lätt att smida vid olika stark upphettning och lätt att samman välla. Det betecknas som v ä 11 j ä r n till skillnad från g ö t-j ä r n och g ö t s t å 1, varmed betecknas j., som färskats i fullt smält tillstånd och därefter tappas på formar, så att de bilda göt, som sedan utvalsas till stång- och fason-j., järnplåt m. m.

Denna senare färskning sker genom de efter sina uppfinnare s. k. Martin- och Bessemermetoderna. Vid Martinprocessen smältes j. i en fast flamugn, vid Bessemerprocessen i en stor, äggformig, rörlig ugn, konverter, i vilken det smälta järnet upphettas och färskas genom i ugnens botten inblåst luft. Enligt den av Gilchrist och Thomas förändrade Bessemerprocessen beskickas konverten med kalk, och därigenom erhålles en basisk slagg, vilken i sig mycket fullständigt upptager fosforn ur järnet. Genom denna basiska Bessemer- eller Thomas-process kunna därför starkt fosforhaltiga malmer tillgodogöras; och den erhållna slaggen användes som fosforsyregödsling under namn av Thomasfosfat (se d. o.). Även genom vissa andra inblandningar ss. wolfram, krom, nickel m. m. kan stålet bliva mycket hårt.

Efter den olika kolhalten får det smidbara järnet olika egenskaper. Det kolfattiga smidesjärnet är mjukt, så att det även kallt kan böjas och hamras, men det slites lätt. Det användes till klensmide och tillverkning av

delar, som böra vara mycket sega, ss. grov spik, nitar och bultar, samt sådana som äro utsatta för brytning och äro av så enkel form, att de kunna smidas. Stål är till följd av sin högre kolhalt hårdare, mer hållbart mot nötning samt elastiskt men förlorar dessa sina egenskaper, »blir förbränt», om det blir för mycket upphettat. Dess hårdhet och elasticitet kan ytterligare höjas genom härdning medelst hastig avkylning efter upphettning, ss. genom det upphettade stålets neddoppning i olja, i kallt vatten, särdeles om detta är försatt med salt. På detta sätt härdas liar, hackor, slåttermaskinsknivar, fjädrar m. m. Stål, som blivit för hårt, kan urhärdas genom uppvärmning till några hundra grader, varigenom det blir mindre hårt och segare. Härvid antager stålet olika färger efter den värmegrad till vilket det uppvärmes, och efter denna anlöpningsfärg kan stålets hårdhet och seghet bedömas. Smidbart j. med mindre än 0.4—0,6 % kol, smidesjärn, kan ej direkt härdas, men om det upphettas i kolpulver, upptager ytlagret så mycket kol, att det övergår till stål, som kan härdas. Dylik »s ä 11 h ä r d-n i n g» användes för att giva smidda delar, t. ex. hejade fingrar till slåtter- och skördemaskiner, en hård yta, utan att segheten i det inre minskas. Genom sammansvetsning av en skiva mjukt järn med en annan av hårt stål framställes s. k. compoundstål, som användes till plogvändskivor och andra redskapsdelar, som böra vara sega och hållbara mot brott men hava en slitstark yta.

Skydd mot rost. I beröring med fuktig luft rostar j., särdeles stål och smidesjärn, eller övergår till ferrihydrat, och under den hygroskopiska rostskorpan fortskrider rostningen lätt allt djupare, så att gravrost uppkommer och järnet allt mer förtäres. Rosten gör också glidande ytor ss. på plogars vändskivor, medar m. m. mindre glatta och förorsakar kraftförlust genom ökad friktion. Det är därför viktigt att skydda j.-delar mot rost. Mejerikärl och hushållsföremål av j.-plåt skyddas mot rost genom förtenning, men om sprickor uppkomma i det

beklädande tennlagret, rostar järnet desto hastigare, som elektrisk spänning uppstår mellan detta och tennet. Förtenning bör därför förnyas, så snart brister i densamma uppstå. Försinkning (galvanisering) användes likaledes som skydd mot rost; galvaniserad plåt bör aktas för brytning, emedan rostning då uppstår i sprickorna, dock mindre än vid sprickor i tennet. Målning med linolja och täckfärg, helst mönja, skyddar också väl, om j.-ytan är väl ren, så att målningen fäster. Av färger fäster mönja bäst å j. Strykning med trätjära eller asfaltlack brukas ock på föremål, som skola vara i fria luften. Stenkolstjära, som innehåller frätande ämnen, är mindre lämplig härtill. Arbetande redskapsdelar, ss. plogens bill,583

rist och vändskiva, hästhackors knivar m. m., böra efter användningen väl rengöras och därefter förses med mot fuktighet skyddande anstrykning av kalkvälling, fett, vaselin eller linolja, men framför allt är det viktigt att snarast möjligt rengöra redskapen och ställa dem under tak på torrt ställe.

Rostfläckar på j. avlägsnas genom att av-gnidas med olja eller fotogen eller med smärgelpapper. H. J. Dft.

I veterinärmedicin användes järnmedel framför allt vid en del blodsjukdomar, dock jämförelsevis litet, emedan dessa sjukdomar förekomma mindre hos husdjuren än hos människan. J. gives sålunda för att öka blodbildningen vid bl. a. sommarsjuka (se Blodstall ning) hos nöt, vitblods juka (perniciös anämi, se Bleksot) hos häst, bleksot hos hund, engelska sjukan, efter stora blödningar och vid allmän svaghet efter genomgångna allvarliga sjukdomar. Nästan alla järnpreparat äro härvid likvärdiga. De verka samtliga ganska påfrestande för matsmältningsorganen på grund av järnets lokalt frätande verkan.

Mot arsenikförgiftning äro j.-salter utmärkta medel, dess mer som de lätt kunna anskaffas.

Utvärtes användes j.-salter för att hämma blödningar (hämostatisk eller styptisk vadd är preparerad med j.-klorid) samt som frätmedel mot inkar, vårtor och strålröta.

P. E.

Järnbakterier tillhöra de s. k. trådbakterierna, som bestå av en rad enskilda celler inneslutna i en gemensam geléartad slida. De förekomma i järn- och manganhaltiga vatten och i våt jord samt äro oftast med den ena änden fastsittande på något underlag. De vanligast hithörande arterna äro Leptothrix ochracea Kiitz., Gallionella ferruginea Ehrenb. och Cre-nothrix polyspora Cohn. Även andra, ej fastsittande former finnas. J. avskilja ur järn-och mangansalter dessas hydroxider, som de upplagra i sina geléhyllen, vilka därav få en gulbrun (rost-) färg. Dikesrör, vattenledningar o. dyl. kunna tillstoppas av dessa järn-och mangananhopningar. Sjö- och myrmalm ha samma ursprung; så småningom antaga nämligen de geléartade massorna kristallinisk struktur och avsättas som amorfa, slaggartade massor på botten av sjöar samt i moss- och myrmarker. Chr. Barthel.

Järnek, Ilex aqui†olium L., en i södra och västra Europa vildväxande, ständigt grön buske med glatta, mörkgröna, läderartade, taggtandade blad, små grön vita blomflockar och ärtstora, röda-gula bär, som under vintern vackert avsticka mot de mörka bladen. Är en synnerligen vacker prydnads- och häckbuske men uthärdar i Sverige vintern blott i södra Skåne och på Gottland. Förökas genom frösådd.

Järnnätter. Se Frost. ärnsalter. Se Järn.

Järpe, Tetrastes bonasia L., tillhör hönsfåglarnas ordning och orrfagiarnas familj, Tetra-oninœ. Hans fjäderskrud är brokig av grått, brunt, svart och vitt, hanen svart å strupen; huvudets fjädrar bilda en liten tofs; tarsernas nedre del och tårna ej f j äd er klädda. Lever i barrskog och häckar på marken och lägger . 8—12 brungula, mörkfläckiga ägg. Lever av bär och andra växtämnen. J. tillhör egentligen norra och mellersta Sverige. Dock förekommer han, ehuru sparsamt, så långt söder ut som i vissa trakter av Småland och östergötland. Mera allmän blir han först norr om Dalälven. Bäst trivs han i lövskogsbländad granskog med bruten terräng. Han tillbringar sin mesta tid på marken men trycker ej, då han blir skrämd, utan tager genast till vingarna för att efter en kortare flykt slå till i någon tät gran eller tall. Tack vare sin med omgivningarna väl harmonierande gråspräckliga dräkt är han, särskilt då han sitter i träd, ganska svår att upptäcka, så länge han icke rör på sig eller låter höra sin visslande lockton. I motsats till sina stamsläktingar orren och tjädern lever han i engifte. Inom en del län, där järpen under senare tider varit stadd i starkt avtagande, har man sökt skydda stammen mot fullständig utrotning genom totalt jaktförbud på vissa år. Eljes är jakttiden för järpe densamma som för tjäder och orre. Då järpen icke »tror» varken för stående eller skällande hund, skjutes den endast under smygjakt eller på lock, varvid skytten med en s. k. järppipa härmar fågelns lockton. Förr i tiden användes vid järpskytte så gott som uteslutande finkalibriga lodbössor; numera skjutes järpen vanligen med fina hagel. T. H —1.

Järv, Gulo borealis L.} 1. Gulo gulo, är ett grovt och kraftigt byggt mårddjur av en medelstor hunds storlek. Han är hälgångare liksom björnen, om vilken han f. ö. icke så litet påminner i avseende på kroppsställningen. Svansen är tämligen kort och raggig. Den långhåriga pälsen är till färgen ovan mörkbrun med

ljusare ränder på sidorna, under och på benen svart. Jarven tillhör fjällen och skogarna närmast dessa men träffas stundom så långt söder ut som i norra Dalarne och Värmland. Stark och rovgirig, dödar han även djur, som äro mycket större än han själv, och anses jämte . vargen som renarnas farligaste fiende. Även får och getter falla ibland offer för honom. Särskilt sommartiden torde han dock vanligen få nöja sig med mindre byten, såsom lemlar, sorkar, fiskar o. d. Han är jämte vargen det enda rovdjur, för vars fällande skottpremier av statsmedel numera utgå. Han fångas i sax, jagas under skidlöpande eller skjutes vid utlagd åtel. Dessutom kan han även jagas med stövare, ehuru dylik jakt sällan praktiseras.

Om rätt till jakt å j. se Jaktlagstiftning: Skadliga djur. T. H—1.

Jäsfoder bereddes förr rätt allmänt åt nötkreaturen. Man nedlade i en tät behållare en blandning av hö- och halmhackelse, hösmål och annat »småfoder» med något gröpe samt stundom även skurna rotfrukter och fuktade blandningen med, helst varmt, vatten, skummjölk eller vassle, varefter det hela sammanpackades väl t. ex. genom påläggande av ett belastat lock. En sådan foderblandning tager snart hetta och är efter i—2 dygn färdig till utfodring. Vanligen omväxlade man med j.-beredning i 2 kar, så att en sats blev färdig varje dag.

Jäsningen kan göra även ett grovt och mindre smakligt foder begärligt för kreaturen och ansågs även höja fodrets smältbarhet. Utförliga försök, som anställdes med en av Alb. Lindström föreslagen, som mycket fördelaktig omtalad metod (»Trystorpmetoden») att bereda j. med tillsats av skummjölk (Lantbr.Akad. handl. o. Tidskrift 1897, sid. 309), visade emellertid, att smältbarheten och fodervärdet ej ökades genom jäsningen, utan tvärtom medför denna förlust genom sönderdelning av lättsmälta kolhydrat samt äggviteämnens sönderfallande till amider. J.-beredning förtjänar därför ej användas annat än för att göra sunt men mindre smakligt foder begärligt för kreaturen och bör utföras så, att det blir »söt» jäsning, mjölksyrejäsning, som giver fodret en aromatisk, maltliknande eller svagt syrlig lukt. Detta kan säkrast åstadkommas genom tillsats av sur mjölk eller sur vassle. Blir fodret surt av ättikjäsning, blir det mindre begärligt och förlorar mer i näringsvärde. För att förekomma en olämplig jäsning bör behållaren tid efter annan bestrykas med kalkmjölk. — Med senare tiders bättre tillgång på foderrotfrukter och saftigt fabriksavfall har anledningen att bereda j. minskats och dess användning så gott som fullständigt försvunnit.

Jäsjord. Se Fly t jord.

Jäsning betecknar en av mikroorganismer framkallad sönderdelning av organiska ämnen (oftast av kolhydratnatur), som åtföljes av

gasutveckling. De äldst och bäst kända jäsningsprocesserna äro alkoholjäsningen (se d. o.) och brödj äsningen, vilka båda framkallas av jästsvampar. Vissa andra mikrobiologiska processer kallas emellertid också jäsningar, ehuruväl vid dessa ingen gasutveckling förekommer, t. ex. den av mjölksyrebakterierna förorsakade m j ö 1 k s y r e-jäsningen av olika sockerarter, den på urinämnesbakteriernas verksamhet beroende urinämnesj äsningen etc. Någon strängt vetenskaplig definition på begreppet »jäsning» finnes ej och är också ytterst svår att uppställa, då man under detta begrepp i vanliga fall sammanfattar ett stort antal varandra mycket olika mikrobiologiska omsättningar. Jfr Enzym, Foderberedning. Chr. Barthel.

Jäsningsprov. Se Mjölkprovning.

Jäst, Se J ästsvampar.

Jästsmak. Se Smörfel.

Jästsvampar äro encelliga, klorofyllfria växter tillhörande askorn yceternas, säckssporsvamparnas, artrika klass, vars lägst stående grupp de utgöra. Cellerna, vilkas vegetativa förökning sker genom knoppbildning (se fig.), äro till formen sfäriska, ellipsoidiska, äggformiga eller mer eller mindre korvlikt utdragna. Storleken växlar mellan 2.5—12.0 /u, (tusendels mm.). Jäst svamparnas vetenskapliga namn är Saccharomycetes, d. v. s. sockersvampar. En särskild grupp, Schizo-saccharomyces. förökar sig ej genom knoppbildning, utan genom klyvning på tvären av cellen, liksom bakterierna. Ett stort antal arter bilda under vissa omständigheter a s k o s p o-r e r (modercellen kallas då a s c u s), oftast 2—4 men ibland ända till 8 i varje ascus.

Fysiologiskt karakteriseras j. genom sin förmåga att sönderdela socker i alkohol och kolsyra (se Alkoholjäsning). De innehålla också ett stort antal olika enzym, såsom zymas, invertas, mältas, ibland läktas (se Kefir), proteolytiska enzym etc.

E. Chr. Hansen införde begreppen »kulturjäst» och »vildjäst». Kulturjästen utgör den form, som användes vid beredning av jästa drycker, såsom öl och vin, till spritframställning samt till jäsning av degen vid brödbakning (pressjäst). Vildjäst kallas de arter, som kunna förekomma tillsammans med kulturjästen och som endera äro betydelselösa för fabrikationen i fråga eller också, särskilt om de förekomma i större mängd, kunna verka direkt skadligt på jäsningsprocessernas förlopp och därmed även på produkternas beskaffenhet. Kultur jästens vetenskapliga namn är Saccharo-myces cerevisiœ Reess., vinjästens Sacch. ellips soideus Reess. J. indelas i »över-» och »underjäst», allt efter som jäsningen försiggår vid högre temperatur och häftigare, såsom vid sprit- och pressjästtillverkning samt vid vissa ölsorter och porter, eller vid lägre temperatur och långsammare, så att jästen under jäs- 585

ningen^förblir kvarliggande på botten av jäskaret, såsom vid tillverkningen av lager- och pilsneröl (se ölbrygd).

Bland saccharomyceterna märkas även släktena P i c h i a och W i 11 i a, varav det förra karakteriseras genom sin oförmåga att frambringa jäsning och genom hinnbildning på ytan, det senare genom sin förmåga till esterbildning. »Jästliknande svampar» kallas sådana, som i morfologiskt avseende under hela sin utveckling eller under en del av densamma likna de

J ästsvampar.

äkta jästsvamparna men sakna förmågan att bilda askosporer. Hit höra bl. a. den på frukter och bär ytterst allmänt förekommande, citron-formade apiculatusj ästen (Pseudo-saccharomyces apiculatus Reess), släktet Torula, som innefattar såväl jäsande som ej jäsande arter, samt Mycoderma, som saknar jäsnings-förmåga, bildar veckade hinnor på ytan av jästa vätskor, t. ex. surnad vassla, och oxiderar alkohol till kolsyra och vatten, med ättiksyra som mellanstadium. I jäsningsindustrierna verka dessa senare svampar alltså alltid skadligt, om de få tillfälle att rikare utveckla sig.

Vid öl-, sprit- och pressjästtillverkningen samt i stor utsträckning även vid beredningen av viner och fruktviner användes numera renkulturer av speciellt utexperimenterade kultur jästraser, som renodlas å därför särskilt inrättade laboratorier. I starkt syrat smör pläga j. förekomma och medverka till uppkomsten av olika smörfel.

Chr. Barthel.

Bryggerij äst har förr använts huvudsakligen vid brödbaknmg men har på senaste tid börjat tillgodogöras även till foder. För detta ändamål böra jästsvamparna dödas, vilket sker genom jästens kokning, om den skall användas våt, men vanligen genom torkning vid tillräckligt hög värme. Torr jäst bildar ett brunaktigt fodermedel med något bitter smak. Vid en vattenhalt av 12 % har den ungefär följande procentiska sammansättning: protein 50, varav 42 smältbar äggvita, fett 3, kvävefria ex trakt ämnen 27 och aska 4, samt beräknas äga ett fodervärde av 126 f.e. per 100 kg. Kokt jäst torde hava samma fodervärde i förhållande till sin torrämnehalt. Den är sålunda ett mycket äggviterikt foder, vilket enligt försöksfodring åt svin och hästar har hög smältbarhet. M. W.

Jättegröe, Jättegryn e, Kasevia, Glyceria aquatica Wahlb. 1. G. spectabilis Mert., är ett storvuxet, flerårigt gräs, som växer vid sjö- och åstränder i grupper eller stora bestånd här och var i Sverige upp till Dalälven. Det grova, svampiga strået uppbär 1—1.5 cm. breda, mjuka blad och en stor vippa av grön-eller grågula borstlösa småax. Fröet (frukterna) väger 0.7 gr. per 1,000.

J. är ett ganska näringsrikt foder, som innehåller omkring 10 % protein med 80 % smältbarhet, 40 % kvävefria extraktämnen och 30 % växttråd. På somliga orter säges det begärligt avbetas av kreaturen, men på andra ratas det både som friskt foder och hö. Som pressfoder är det mycket begärligt, och genom sådan beredning kan den betydliga fodertillgång, j. på sina ställen lämnar, säkert tillgodogöras.

J. kan lätt inplanteras på lämplig mark (svämjord, som alltid håller sig våt) genom rotstockar, som utsättas på våren. Om de utsättas på t. ex. 1 m. inbördes avstånd, fylla de snart mellanrummen genom från utlöpare uppväxande skott. Frösådd har förordats att utföras så, att fröet inbakas i lerbollar, som nedsläppas i grunt vatten. J. angripes av en sotsvamp, Ustilago longissima Lev., som framkallar brandsår å bladen. Av svampen angripet foder anses kunna verka giftigt.

Jätterjord. Se Grus jord.586

K.

Kabbeleka, Caltha palustris L., en till smörblomfamiljen (Ranunculaceœ) hörande flerårig ört med tjock, pipig och grenig stjälk, njur- eller hjärtlika blad samt stora gula blommor med enkelt hylle och i krans ställda fröhus. Växer i hela landet allmänt på stränder och sankmarker. Då den tager stor plats men icke ätes av kreaturen (giftig?), är den att anse som ett ogräs, som bör utrotas. Detta sker bäst genom att avslå den upprepade gånger på sommaren tätt vid marken, varigenom den mattas och småningom försvinner. Vid slåtter i vanlig tid äro fröna mogna och utfalla. Betning av ängen verkar snarast till dess förökning, då kreaturen avbeta de till foder dugliga växterna men lämna k. att fröa av sig.

Kackerlackor, Blattoidea, äro medelstora eller stora, platta, oljiga, snabbfotade insekter med platt över ryggen liggande vingar och långa, trådsmala antenner. De föröka sig snabbt. De förtära matvaror, foder, och allehanda andra organiska ämnen, ss. skinn och tyg, och bliva därigen omoch genom sina vidrigt luktande uttömningar obehagliga snyltgäster inom hus i köksavdelningen, bagerier, viktualie-affärer o. s. v. Den vanligaste arten är t y s k a kackerlackan, Blattella (Phyllodromio) germani ca L., som är tumslång, glänsande gråbrun. De dödas med sockerbiandat boraxpulver eller kejsargrönt, som utlägges på papper i närheten av djurens tillhåll, ofta spiselmurar. Cyanväterökning är också ett verksamt medel mot dem. Jfr Vägglöss. A. T—n.

Kadavermjöl. Se Köttfodermjöl.

Kainit, Se Kalium.

Kaja. Se Kråkfagiar.

Kakao, Theobroma Cacao L., är ett i Mexiko, Central- och Sydamerika inhemskt, även i gamla världens tropiska trakter odlat träd, vars frön tjäna till beredning av choklad, kakao och kakaosmör. Fröna, kakaobönor, innehålla 40—50 % fett, 10—15 % protein och omkring 10 % stärkelse. Sedan fröna rostats, frånskilj es skalet, varefter genom krossning av kärnan framställes choklad, eller ock avlägsnas först större delen av fettet genom pressning, varefter återstoden males till kakaomjöl. Fettet, k a k a o s m ö r, är en mjuk, vid 30—350 smältande massa, som användes vid beredning av salvor m. m.

H. J. Dft.

Kakaoskal och kaka o kakor äro avfallet från fabrikationen av choklad och kakaopulver. Det består av de malda skalen till kakaobönan jämte en del av mjölet, som genom

pressning befriats från det mesta fettet. Även skalen av bönorna säljas ibland under namn av kakaokakor och kakaomjöl. Sammansättningen är mycket växlande och uppgår i medeltal till protein 19.0 %, fett 12.0 %, kvävefria extrakt-ämnen 38.0 %, växttråd 1.5%, aska 6 %, vatten 10 %. Detta fodermedel har vid försök i Danmark visat en ogynnsam inverkan på mjölkkor, i det mjölkmängden nedsatts och mjölken fått en abnorm sammansättning. De fortsatta undersökningarna peka på att kakaokakorna, som innehålla alkaloiden t e o b r o-m i n, verka giftigt på de med dem utfodrade djuren, vadan man icke bör använda dem eller skalen till utfodring åt andra djur än möjligen göddjur. M. W.

Kakelugn. Se Eldstad.

Kakgata är avståndet mellan två vaxkakor i en bikupa. Detta avstånd är omkring 9 mm. Jfr Bisamhället, Vaxbygge. A—r L—n.

Kakkross, maskin för krossning av foderkakor. Den vid större kakkrossar vanliga, äldre, av Nicholson uppfunna modellen arbetar med 1, eller för grova kakor (ex. solros-) 2 par valsar besatta med koniska piggar och anbragta så, att den ena valsens piggar gripa in mellan den andras. Valsarnas avstånd kan regleras genom förskjutning av den enas lager, varigenom krossningens finlek kan ändras. Kakorna inmatas i en ovan valsarna sittande matartratt; valsarna drivas genom utväxling från drivaxeln, som är försedd med ett svänghjul samt kringvrides med en handvev eller med remskiva för maskinkraft. I en annan modell, som användes för smärre krossar, sönderdelas kakorna medelst en ensam axel besatt med böjda knivar, anordnade i 1—2 skruvlinjer och verkande mot en omgivande sko eller en tandad järnskiva. Enligt svenska försök är skillnaden mellan de båda modellernas arbete obetydlig.

Avverkningsmängden, som växlar med kakornas form och hårdhet samt maskinens omvridningshastighet och använd kraft, uppgick vid försök med krossning av lösa kakor å handmaskin för 1 man till 6 dt. per timme. Med handkross kan beräknas 3—5 dt. kakor per timme, varvid dock ombyte vid veven behöves. Med maskinkross 8—10 dt. per timme.

Kakmellanväggar. Se Vaxbygge.

Kalcium, Ca, en lätt metall, som aldrig förekommer i fri form i naturen eller har användning som sådan men är ytterst allmän i bunden form i berggrunden, jordmånerna, växter och djur. Dess oxid, CaO, kallas kalk, Ost^tAA,^**^

587

hydratet $Ca(OH)_2$ släckt kalk och salterna kalksalter. Halten av k. beräknas som oxid och betecknas som kalkhalt. Berggrunden innehåller k. i de flesta bergarter ss. silikat (kiselsyrat k.). Karbonatet (kolsyrat k.) utgör också en vanlig bergbildande stenart, kalksten (se Bergart). Även sulfatet (gips) bildar i andra delar av världen, men ej i Sverige, mäktiga berglager. — De lösa j ordlagren innehålla likaledes k. i största mängd som silikat, dels olösligt i ovittrade sandkorn, dels delvis lösligt i förvittringssilikaten (se Förvittring), samt ofta betydliga mängder av karbonat och i mindre mängd humat (mullsyrad k.), fosfat, nitrat och klorid. Bland dessa salter har i synnerhet karbonatet inflytande på jordens absorption (se d. o.), fruktbarhet (se nedan) och därjämte även på lerjords struktur (se Jord: Struktur, Jordanalys). Halten av löslig kalk i jorden härrör från sön-dergrusad kalksten och i markvätskan upplöst och sedan därur utfällt karbonat. Upplösningen sker i genomsipprande vatten med tillhjälp av fri kolsyra, som bildas vid de organiska ämnenas sönderdelning och som överför det olösliga karbonatet till lösligt bikarbonat. Samma verkan som kolsyran har den salpeter, som bildas av gödselvatten eller ammoniumsalt, samt kalisalter och koksalt, som omsätta sig med jordens k.-salter till lösliga föreningar. Användning av dylika gödselmedel är därför ägnad att öka den uttvättning av jordens kalkhalt, som nederbördsvattnet åstadkommer. Då k.-karbonatet i jorden upplöses i den kolsyrehaltiga markvätskan, kommer källvattnet i kalkrika trakter att innehålla mycket k. (»hårt vatten»), och ur detta utfälles åter karbonatet, då den lösande kolsyran bortgår i luften eller borttages av vattenväxter. Å-och sjövatten äro därför k.-fattiga. Även vid kokning utfaller k.-karbonat och ger därför (jämte andra k.-salter) i ångpannor upphov till pannsten.

Växter innehålla alltid k. i avsevärd mängd, huvudsakligen i organiska föreningar, vilka vid förbränning övergå till karbonat, som därför oftast utgör den största delen av växtaskan. K. är därför ett nödvändigt växtnäringsämne och synes vara av väsentlig betydelse särskilt för protoplasmans och cellkärnans bildning och verksamhet samt därigenom för cellbildningen. Halten av löslig kalk i jorden är så gott som alltid tillräcklig för att fylla växternas behov därav som näring, men •då jordens fruktbarhet i väsentlig mån beror på dess reaktion (se d. o.), och denna i övervägande grad beror på mängden löslig kalk, så är en så hög halt därav, att jorden har neutral- eller basisk reaktion, av största betydelse för växternas trevnad och skördens storlek. Av en högre kalkhalt gynnas särskilt vissa växtarter, vilka därför betecknas som kalk-älskande, under det att andra trivas bättre

på kalkfattigare jord och därför sägas vara k a 1 k s k y e n d e (se d. o.). Till de förra höra flertalet baljväxter, vilket delvis förklaras därav, att de för deras kväveupptagning viktiga bakterierna, liksom bakterielivet över huvud taget, gynnas av neutral eller basisk reaktion. Av de odlade växterna i övrigt gå vete, korn och betor bäst till vid högre kalkhalt i jorden, under det att detta icke är fallet med råg, havre, lin och potatis. Lupin räknas till de kalksky-ende växterna.

Vid näringsupptagandet råder ett motsatsförhållande mellan k. och vissa andra ämnen. Således motverkar en hög kalkhalt i jorden upptagandet av trifosfat (se Fosfor). Mängdförhållandet mellan k. och magnesium inverkar på växternas utveckling, ss. först påvisades av tysken Loew, vilken visade, att den giftverkan, som magnesiumföreningar vid ringa mängd av k. framkalla, minskas med stigande kalkmängd, och att ett visst för skilda växter olika mängdförhållande mellan k. och magnesium (»k a 1 k f a k t o r») är fördelaktigast för växten. Detta har förklarats därmed, att k. behöves för bildningen av de i protoplasman och cellkärnan ingående äggviteämnena men magnesium för tillförsel av fosforsyra, som med detta ämne bildar lätt sönderfallande difosfat. Vid relativt överskott av magnesium skulle detta undantränga k. och skada cellkärnebildningen, under det att k. i överskott binder fosforsyran och hindrar dennas tillförsel till de under bildning varande cellerna.

Även mellan k. och kalium synes ett dylikt motsatsförhållande äga rum. Enligt den av P. Ehrenberg uppställda kalk-kali-lagen nedsätter en hög kalkhalt upptagandet av kalium hos växter, som lida brist på detta ämne, under det att å andra sidan en rik tillgång på kalium tryggar de gynnsamma verkningarna av kalk på bakterieverksamheten i jorden. Särskilt äro sådana växter ömtåliga för kalkning, vilka behöva upptaga stor mängd kalium, ss. lupin, och bovete (jfr Kalium, Kalibrist). Häri har man sökt en förklaringsgrund till att kalkning stundom minskar skörden. Därav skulle också förklaras den stora skördeökning och det ökade upptagande av även andra näringsämnen, som kaligödsling stundom medfört på k.-rik jord. Som förklaring till nu nämnda förhållande har angivits, att den i överskott upptagna kalken skulle undantränga kalium från dess förbindelser med syror, i förbindelse med vilka det assimileras, och därmed skulle upptagandet och as milationen av kalium hindras.

Dessa nyttiga verkningar av k. visa sig framför allt av karbonatet. Däremot har klorkalcium, som bildas i jorden vid gödsling med klor-haltiga kalisalt, medfört giftverkningar, som dock upphävas av överskott av k.-karbonat. Även i djurens näring har k. grund-väsentlig betydelse. Det utgör en oumbärlig beståndsdel i varje cellkärna; och de kropps-588

vävnader, som äro av största betydelse för livet, hava i allmänhet hög k.-halt. Så den grå hjärnsubstansen, nerver och körtlar, * bland dem särskilt juvret. Största mängden k. innehålla benen, vilka därigenom få sin hårdhet och styrka, och vilkas kalkinnehåll även tjänar som ett reservförråd, från vilket detta ämne vid för ringa tillförsel därav med föda och dryck kan hämtas för livsverksamhetens underhåll. Vid k.-brist i näringen nedsättes magsaftkörtlarnas verksamhet, fruktsamheten avtager, k. bortföres ur benvävnaden, så att bensjukdomar uppstå (se Benskörhet), skalen på fåglarnas Ågg bliva svaga och äggläggningen minskas eller upphör. Riklig tillgång på kalk gör däremot hela livsverksamheten kraftigare, förbättrar matsmältningen och ökar fruksam-heten. Särskilt framträder kalkens gynnsamma verkningar på ungdjuren, vilka vid uppfödning på kalkgrund bliva sunda och kraftiga och få en stark benbyggnad.

Vid vissa sjukliga tillstånd kan en abnorm kalkansättning äga rum, så t. ex. i tuberkulösa härdar och vid förkalkning av åder väggarna.

Största behov av kalk hava ungdjur, dräktiga och högmjölkande kor samt fåglar under äggläggningstiden. Särdeles starkt framträder behovet av tillskott av kalk vid utfodring med större mängd kalkfattiga fodermedel ss. myrhö, rotfrukter, blast och saftiga fabriksavfall, synnerligen då de äro sura, i det att kalk åtgår för syrornas neutralisering. Ett tillskott kan då givas i form av slammad krita, klorkalcium, foderfosfat, foderbenmjöl eller (åt höns) krossade ben.

Kalciumcyanamid. Se Kalkkväve.

Kalciumkarbid. Se Kalkkväve.

Kalesch. Se Vagn.

Kalhygge. Se Virkesdrivning.

Kali. Se Kalium.

Kaliforniavätska, »frisco». Se Insekt-dödande medel.

Kali hun gersju ka. Se Gråfläcksjuka.

Kalikalk. Se Fältspat.

Kali, kalisalt. Se Kalium.

Kalium, K, är en lätt metall, som med största begärlighet upptager syre och bildar en oxid, kali, KaO, och i beröring med vatten sönderdelar detta under utveckling av väte samt bildning av hydroxiden, kalihydrat, KOH, en vit i vatten lättlöslig kropp, som är starkt basisk och verkar frätande på organiska ämnen. På grund av deras starka föreningsbegär förekommer varken den fria metallen, oxiden eller hydroxiden i naturen, där däremot åtskilliga kaliumsalter (kalisalter) förekomma ytterst allmänt, likasom k. även utgör en viktig beståndsdel av växt- och djurkroppen. K.-halten i jord, växter m. m. beräknas i allmänhet som oxid, kali. K.-f öreningar, som hava större praktisk betydelse, äro:

Kalihydrat (k.-hydroxid, KOH), som har industriell användning, t. ex. vid såptill-

verkning, och i veterinärpraktiken användes-som frätmedel (se Horn).

Klorkalium (kaliumklorid, KC1) samt

Kalium sulfat (svavelsyrat kalium, K2S04), vilka finnas i bergsalt och användas som konstgödsel m. m. (se nedan).

Kalisalpeter (kaliumnitrat, KN03), se-Salpeter.

Kaliumkarbonat, K2C03, vanligen kallat pottaska, som framställes dels genom urlakning av växtaska och askan efter återstoden av betsockermelass efter dennas användning för spritberedning, dels av klorkalium m. m. Det användes för beredning av kalihydrat, vid glastillverkning och vissa andra industrier.

Förekomsten av k.

a. I den fasta berggrunden förekommer k. i Sverige uteslutande som dub-belsilikat (kiselsyrade salter av k., natrium, kalcium, magnesium, aluminium och järn) i största mängd i de i granit och gnejs ingående fältspaterna ortoklas och mikroklin samt kaliglimmer (muscovit). På flere ställen i andra länder finnas bergsaltavlagringar, vilka innehålla k.-salter (se nedan), framför allt klorid och sulfat, och antagligen bildats genom utkristallisering vid uttorkning av havsvatten, i vars saltinnehåll dessa k.-föreningar ingå.

b. De lösa jordlagrens k.-halt härrör huvudsakligen från berggrundens silikat, och k. finnes där dels som silikat ingående i de oförvittrade delarna och bundet i vid förvittringen uppkomna silikat och dels lösta i markvätskan eller ur denna absorberade i jorden. Om k.-halten i jordslag se art. Jordanalys. K. kvarhålles mycket starkt mot uttvättning ur jorden, dock något mindre i mull- och torv- samt ren sandjord än i lerhaltig jord.

K.-salterna äro i någon mån hygroskopiska (draga till sig fuktigheten) och hava därför antagits motverka torkans inflytande på växterna, vilket emellertid ej är riktigt, utan snarare försvåra de vattnets övergång från jorden till växtr ött erna.

c. I växterna ingår k. som en oumbärlig, beståndsdel i varje cell. Det befordrar växt-energien och medverkar vid förflyttning och lagring i växten av de assimilerade organiska ämnena (kolhydrat och äggvita). Det medverkar vid bildningen, transporten och omsättningen av kolhydraten samt finnes i större mängd i bladen, där kolhydraten bildas, samt i rötter och rotknölar, där de upplagras som reservnäring.

d. I djurkroppen ingår k. även som en nödvändig beståndsdel. Det finnes företrädesvis i cellprotoplasmat och förekommer i största mängd i livligt växande vävnader, i muskler, blodkroppar och nerver. Det antages hava särskild betydelse för cellens bildning och ut-/{^(æA*s+^

S89

veckling, men dess uppgift härvid är ej närmare känd.

Om än sålunda k. är en nödvändig beståndsdel i djurens föda, så innehålla de flesta i större mängd brukliga fodermedel, framför allt stråfoder, i synnerhet av baljväxter, likasom rotfrukter, dock så mycket k., att brist därå sällan kan uppstå i djurnäringen och i alla händelser först senare än å andra mineralämnen, ss. kalk och fosforsyra, varför särskild uppmärksamhet i regel ej behöver ägnas djurens kalibehov. K.-salter verka, om de förtäras, laxerande och i större mängd giftigt, framkallande hjärtförlamning, varför försiktighet bör iakttagas att ej kreatur få beta på kalisalt-gödslade betesmarker, förr än regn urtvättat saltet.

Kalisalter hava stor betydelse såväl för vissa industrier som såsom konstgödsel. De beredas numera så gott som uteslutande ur bergsalt, som hittills hämtats huvudsakligen från saltlager i norra Tyskland, och efter en huvudort för denna industri kallas de ofta Stassfurtersalter. För att söka koksalt började man år 1839 att borra i dessa lager och nådde på 256 m. djup under ovanliggande kalksten och skiffrar ett koksaltlager, som var starkt blandat med magnesium och kaliumsalter, och först 333 m. djupt anträffades rent koksalt i ett lager av oerhörd mäktighet. Det orena salt, som således täckte stensaltlagret, måste brytas, för att det rena koksaltet skulle bliva åtkomligt, och hopades i stora massor, tills det visats, att därur kunde med fördel framställas kalisalter, vilka snart funno en stor och under åren starkt ökad användning, främst till gödsling. Sedan 1860-talet har kalisalters beredning skett vid ett flertal verk i Anhalt, Sachsen, Hannover och Braunschweig, sammanslutna till ett under statens kontroll stående »Kalisyndikat». Detta har även bearbetat lager i Elsass och praktiskt taget haft världsmonopol på dessa varor, vilket dock numera brutits, sedan Elsass övergått till Frankrike. Saltlager innehållande kalisalt finnas även på andra håll, ss. i Ryssland, Spanien och Kalifornien, men hava hittills icke haft någon betydelse för gödselmedelmarknaden.

Kaligödselmedel och kalisalt för industriellt bruk beredas dels av vissa salter i deras naturliga skick genom blott krossning, dels genom glödgning (kalcinering), urlakning och omkri-stallisering av den naturliga salt blandningen. De i handeln förekommande gödselsalterna äro ofärgade (vita), med på föroreningar beroende skiftningar i rött, brunt eller blått, och lösliga i vatten. De viktigaste äro:

A. Krossade råsalter: karnallit, bestående av klormagnesium och klorkalium i blandning, med 9—10 % kali och 37% klor och 26 % vatten. Införes ej till Sverige.

Kainit, bestående av kalium- och magnesiumsulf at samt klormagnesium jämte en

betydlig förorening av klornatrium. Kali-halten växlar 12—14 %. Därjämte finnes omkring 10 % magnesium (beräknad som oxid), 18 % natron, 30 % klor och 12 % vatten. Detta salt är något mindre lättlösligt än övriga kaligödselsalter, men dock fullständigt vattenlösligt.

B. Kalcinerade och omkri-stalliserade salter: Klorkalium förekommer i flera salt varor av olika renhetsgrad. De renare sorterna med 50—60 % kali brukas på grund av sitt höga pris föga eller alls ej till gödsling, men av vid deras beredning erhållna orenare saltblandningar har i Tyskland och på senaste tid i Sverige använts huvudsakligen 40 %- och i Sverige intill kristiden 37 %-kali-salt, vanligen betecknat som »k a 1 i g ö d n i n g», samt i mindre mängd 20 %-kalisalt. Numera införas huvudsakligen 20 %- och 40 %-salt. 37—40-procentig »kaligödning» innehåller hu-vldsakligen klorkalium (omkr. 60 %) samt klornatrium (omkr. 25 %) med sammanlagt omkring 43 % klor och 12 % natron. Vattenhalten intill 5 %. Om den stigande användningen av kalisalter vittna följande siffror i ton:

Tysklands produktion: kalisalt...... 1880 1910 1919

668,596 1,579 8,l6o,OO0 16,301 25,730

Sveriges införsel: kalisalt motsv. rent kali....... Kaliimporten till Sverige utgjordes under tiden närmast före världskriget till ej fullt 1/3 av kainit samt något mer av 37 %- och 20 %-kalisalt.

Kaligödsling. De odlade växternas behov av k. kan på fast jord och vid måttliga skördar tillfredsställas utan särskild kaligödsling, i synnerhet som vad med skördarna därav bortföres till största delen med kreatursgödseln återbördas till åkern. Detta är dock förhållandet endast i den mån urinen, som är kalirikare än den fasta spillningen, tillvaratages (jfr Gödselvatten). I äldre tid förekom ingen särskild kaligödsling annat än stundom genom spridning av vedaska, som är rätt kalirik. (Se Aska). De stegrade fordringarna på skördarnas storlek, den starkt ökade odlingen av rotfrukter, som borttaga mycket mer k. från jorden än övriga odlade växter, samt framför allt odlingen av mossjord, som är mycket fattig på k. och får mindre tillförsel därav i kreatursgödsel än den fasta jorden, hava medfört ett alltjämt ökat behov av kaligödsling, som gives i form av kalisalter, beredda ur bergsalt (se ovan).

Behov av kaligödsling. På mull-och torvjord samt sandjord, som i regel äro fattiga på lösligt k., är gödsling med detta 59o

ämne en ovillkorlig förutsättning för erhållande av tillfredsställande skörd. K.-gödsling är ofta verksam även på lerjord, särdeles vid sparsammare användning av kreatursgödsel samt vid intensiv odling av rotfrukter och på gräsmark, varifrån stora skördar tagits.

Behovet av k.-gödsling kan på mull- och torvjord samt sandjord någorlunda bedömas efter den genom kemisk jordanalys bestämda kali halten, men på lerjord endast under samtidigt beaktande av jordens styvhetsgrad, som kan bedömas efter dess halt av saltsyrelöslig lerjord, så att ju styvare jorden är eller ju högre halten av lättlöslig lerjord, desto högre är även den normala halten av saltsyrelösligt kali. Dessa motsvarande procenttal fann Weibull i skånska jordar vara:

Lerhaltig > ...... Lätt lera........ Lösl. kali Lösl. lerjord

O.08 O.II O.15 0.20 O.27 0.6 2.1 3.8 6.4 8.6

Där kalihalten föll under dessa normaltal, var jorden kalibehövande. (Lantbr. Akad. Tidskr. 1907, sid. 170.)

Skördarnas innehåll av kali framgår av följande medeltalsiffror:

Gröda

Rotl. kärna Blast 1 . halm

Skörd Kali Skörd Kali

ton kg- | ton kg.

60 300 12 60

40 I20 IO 30

t I20 180 i 12 18

25 IOO 10 40

— — IO I50

— — 6 I20

— — 4 80

1 2 IO 3 48

1 2 12 4 3Ö

1 2 IO ! 3 33

1 2"5 13 4 24

1 1.5 15 1 3 48

Foderbeta Morot . . Kålrot . . Röva . . Sockerbeta Lucernhö . Klöverhö . Gräshö . . Havre . . Råg . . . Korn . . Yete . . . Ärter . .

Det är som härav synes särskilt rotfrukter och baljväxter som bortföra stora mängder kali, varför de ock pläga betecknas som kaliväxter.

Växternas kal i gödslingsbehov står dock ej i direkt förhållande till de mängder därav, som de upptaga ur jorden, utan i stort sett ha de större förmåga att tillvarataga jordens förråd av svårlösligt k., ju mer de behöva upptaga

därav. Så är förhållandet med rotfrukter, potatis samt flertalet baljväxter och stråsädesslag, med undantag dock för korn, som liksom bo vete har denna förmåga i mindre grad. Vid intensiv odling av rotfrukter och för erhållande av större skördar av dessa växter är k.-gödsling behövlig även på den jämförelsevis k.-rika lerjorden. Även för hö växter är den vanligen fördelaktig och medför en rikligare utveckling av lucern och klöverväxter i blandade vallar. Av stråsädesslagen äro havre och vete minst, korn mest tacksamma för k.-gödsling. För att denna skall stegra skördemängden, fordras dock alltid rik tillgång på övriga växtnäringsämnen, och kali gives därför endast jämte fosforsyra och (med undantag för baljväxter) kvävegödsel. K.-gödsling verkar ej blott skördeökning utan även tyngre kärna, styvare strå, högre halt av stärkelse och socker hos rotfrukter och potatis samt av protein hos baljväxter.

Kalibrist. Då den för växterna tillgängliga kalimängden i jorden är för liten för växternas behov, visar detta sig stundom på deras utseende. I början visar grödan vanligen en normal eller t. o. m. frodig växt, men dåden tillgängliga kalimängden börjar tryta, avtager kolhydratbildningen och för nybildningen tages det redan bildade kol hy drat förrådet i bladen i anspråk. Dessa få först blekare fläckar, vilkas färg senare övergår till brunaktigt, samtidigt med att bladen bliva skrynkliga och småningom bortdö. (Se Mosskulturfören:s tidskr. 1904, sid. 33.) Kalibrist befordrar angrepp av vissa parasiter ss. mjöldaggssvampar, klöverröta och fritfluga (se d. o.).

Kalih ungersjuka, som stundom uppträder på säd, synnerligen havre, synes ej bero på kalibrist utan på alkalisk reaktion hos jorden (se Gråfläcksjuka).

Efterverkan. Förrådsgödsling, Då k. absorberas mycket väl på lerjord, kan gödsling därmed visserligen väntas giva efterverkan, men då det direkt tillförda kalit till större del upptages av växterna än jordens bundna förråd därav, gives i allmänhet ej denna gödsling i förråd för flere år utan helst till varje särskild gröda, där ej, ss. nedan motiveras, det skall gödslas för växter, som äro ömtåliga för de s. k. bisalterna, vilka i sådant fall böra hava tid att bortföras ur matjorden. På mull- och torvjord medför förrådsgödsling fara för uttvättning av det kvarlämnade kalit. Mot stark k.-gödsling till förråd talar även det förhållandet, att växterna då driva »lyx-förbrukning», d. v. s. upptaga mer k. i förhållande till alstrad skördemängd, än de behöva. Man har därför i kalihalten i strå och blad (i vilka k. mest samlas) velat finna en mätare på växternas behov av detta ämne, så att t. ex. i hö 2 % kali skulle visa, att växternas behov av detta ämne är tillfredsställt En lyxför-brukning innebär dock icke någon egentlig förlust av kalit, där fodret användes på gården,59i

då ju detta ämne till största delen avsattes i strå och blad samt vid deras utfodring återgår till jorden. Då villkoren för upptagandet av k. äro fördelaktiga, d. v. s. jorden är k.-fattig och gödslingen gives i måttlig mängd, kan 50— 60 % av den givna kalimängden upptagas av grödan, men eljes betydligt mindre. Är jorden . utsugen på kali, blir vanligen skördeökningen efter gödsling med detta ämne till en början mindre, än man kunde vänta; dels bindes jämförelsevis stor del därav i jorden, tills dennas absorptionsförmåga blivit i någon mån mättad, dels mätta sig de fleråriga växterna först med k., innan deras tillväxt synnerligen ökas, så att verkan av kaligödsling på utsugen gräsvall första åren mera visar sig genom fodrets ökade kalihalt än genom stegring av skördemängden.

K a 1 iförening ars och bisalters värde. K. förekommer i kaligödselsalter ss. karbonat, sulfat och klorid. Karbonatet, som finnes i aska, är en obetingat gynnsam form, blott det ej gives i så stor mängd, att det verkar frätande. Kali i sulfatet och kloriden, som förekommer i kalisalt, synes hava samma värde, i vilketdera av dessa salter k. förekommer, och gödselsalternas olika lämplighet huvudsakligen bero av deras innehåll av andra salter, »bisalter». Särskilt har en hög klorhalt ansetts ogynnsam, i det att klor i större mängd är ägnat att nedsätta kolhydrathalten hos växterna (stärkelse -hos potatis, sockerhalten i betor). Då emellertid kainit, som innehåller k.-sulfat, tillika innehåller så mycket klornatrium, att på 100 delar kali komma 240 klor, men 37 %- och 40 %-kalisalter, som innehålla k. ss. klorkalium, på samma mängd k. innehålla blott 110—120 delar klor, framträda de ogynnsamma verkningarna av klortillförseln mer vid gödsling med den k.-sulfat-haltiga kaini-ten än med de nämnda klorkalium-varorna. Denna verkan av klor visar sig för övrigt mindre på högt förädlade sockerbetor, men framträder ofta starkt på potatis. För dem bör därför det klorhaltiga saltet tillföras jorden föregående höst eller, ss. vid stark k.-gödsling brukas, redan till föregående gröda, så att kloren hinner att uttvättas ur jorden, förr än potatisens näringsupptagande börjar.

En annan och mer obetingad olägenhet av större klortillförsel är, att detta ämne i jorden omsätter sig med kalciumsalterna till det för växterna giftiga och synnerligen lätt lösliga klorkalcium, som lätt uttvättas ur jorden. Klor förenar sig med kalcium i förhållandet av ungefär 71 : 40 och 1 kg. klor bortför sålunda ungefär 0.6 kg. kalcium, motsvarande omkring 0.85 kg. kalk eller 1.5 kg. kolsyrad kalk. Gödsling med klorrika salter på kalkfattig jord ökar sålunda behovet av kalktillförsel till jorden. Det har ock visats, att största verkan av kalisalt ej kan nås utan rik tillgång på kolsyrad kalk i jorden. Den skördeminskning, som kalisalternas bisalter vid gödslingsförsök medfört, har mot-

verkats genom kalciumkarbonat, som upphävt giftverkan av klorkalcium (Meddel. N:o 201 fr. Centralanstalten för jordbruksförsök). Härvid torde även kalciums fysiologiska motsatsförhållande till magnesium i bisalterna medverka, då salter av detta ämne och särskilt klormagnesium i något större mängd verka skadligt på växterna (se Kalcium, Magnesium).

Natrium, som i kaligödselsalter ingår som klornatrium, utövar aldrig skadlig verkan på växterna, utan tvärtom gynnas åtskilliga växter, i främsta rummet betor, spenat och andra grönsaksväxter, men även morötter och korn av natriumhaltiga salter. Om koksalts betydelse för gödslingen se Koksalt. Natronhaltiga salter medföra däremot otvivelaktigt den olägenheten, att de öka lerjords hopslamning, och detta är ett skäl att ej använda större mängd klornatriumhaltiga kalisalter (kainit) på lerjord, som har benägenhet att flyta hop. Renare kalisalter ss. 37 %-kaligödning, böra sålunda föredragas framför med bisalter starkare bemängda råsalter, ss. kainit, vid kaligödsling för potatis och tobak, vid gödsling av lerjord, som lätt hopslammar, och på kalkfattig jord. Däremot är kainit att föredraga vid gödsling av natrium-älskande växter, ss. betor, morötter, grönsaker och vallar. På valet mellan olika kalisaltvaror inverkar även transportkostnaden, som, för kg. kali räknat, blir ungefär 3-dubbel för kainit mot för 37—40 %-kalisalt, och som bör inräknas i anskaffningspriset. Om kalisaltet ej kan nedbringas förr än kort tid före sådden, så bör högprocentiskt salt föredragas.

Kalisalten böra alltid nedmyllas, om de ej användas som övergödsling på växande gröda. De givas vanligen i mängder ej överstigande 75 kg. kali (600 kg. kainit och 200 kg. 37 %-kalisalt per nektar).

Litt.: M. Maercker: Kaligödslingen, övers. C. v. Feilitzen, 1892. Schneidewind.: Die Kali-diingung, y.e Aufl. 1913. Sv. Mosskulturfören. tidskr. 1901 N:o 4, bilaga.

Kaliumbikromat, surt kromsyrat kali, $K2Cr207$, ett i vatten lättlösligt, gul-rött salt, användes för konservering av mjölkprov till undersökning, för att de skola kunna förvaras utan att surna. Till 1 kg. mjölk sättes 0.5 g. (en knivsudd) av det pulvriserade saltet. L. Fr. R.

Kalk betecknar egentligen metallen kalciums oxid (CaO), men användes i dagligt tal även för hydroxiden (kalciumhydrat, Ca(OH)2) och karbonatet (kolsyrad kalk, CaC03), likasom även kalcium i sina föreningar vanligen kallas för kalk och vid analyser beräknas som oxiden kalk.

Kalk, kalciumoxid, erhålles vid upphettning av karbonatet, kalksten, i det att kolsyra utdrives, och betecknas därför som bränd k. I beröring med vatten upptager den detta under stark upphettning och bildande av hydroxid (hydrat), som därför kallas släckt592

k. till skillnad från oxiden (bränd k.), som även kallas osläckt k. Såväl den osläckta som den släckta äro så starkt basiska, att de verka frätande, varför de betecknas som kaustik k. I beröring med luften upptaga de kolsyra och övergå till karbonat, kolsyrad kalk, som är blott svagt basisk och därför ej frätande.

Bränd kalk erhålles vid upphettning (»bränning») av kalksten ss. porösa stycken och försäljes vanligen i denna form, stundom även mald till ett grovt pulver. Vid bränning av rent

karbonat erhålles 56 % bränd kalk. Förorening av lera och andra mineralämnen utökar dock ofta produkten. Då dylika föroreningar utgöras av kiselsyra eller silikat, bildas vid stark upphettning k.-silikat; emedan silikatet icke kan »släckas», säges dylik k. vara dödbränd. — Den i handeln förekommande osläckta kalken kan efter sin olika renhet hålla från 90—95 % kalciumoxid, som förekommer i k. beredd av fin marmor och av renaste silurkalk från Skåne, Gottland, Öland och Dalarne, till omkring 70 %, som är det vanliga i k. erhållen från silurlagren i Västergötland och Närke. Bränd k. blir till följd av kolsyrans bortgång porös och lättare än stenen, varav den beretts, men dess halt av oxid kan ej bedömas efter rymdvikten, ty osläckt k. i stycken väger till följd av hålrummen mycket mindre (ned till 85 kg. per hi.) än den tätt sammanfallande pulverformiga kalken (ända upp till 120 kg.). Osläckt k. bör därför ej köpas efter rymdmått utan efter vikt och k.-halt. K.-halten kan någorlunda bedömas efter k.-varans rymdökning vid släckning och den släckta kalkens rymdvikt. Osläckt k. med över 90 % oxid giver vid släckning omkring det tredubbla rymdmåttet av släckt kalk, men 70 % kalk knappt dubbla mängden. Den förra släckta kalken säges vara fet, en vara med 10—-15 % föroreningar mager och om föroreningarna (av lera och andra silikat) uppgå till 20% hydraulisk, emedan den fuktade massan då hårdnar i vatten. Ju magrare kalken är, desto långsammare släckes den.

S 1 ä c k t k. Vid släckning upptager 100 kg. bränd k. allt efter sin renhet 23—30 kg. vatten, men då vatten även bortdunstar vid släckningen, åtgår 40—50 kg. vatten. Släckningen bör ske så, att kalken fullständigt övergår till ett torrt mjöl men ej blir smetig; detta önskemål nås, om k.-stycken i en korg neddoppas i vatten, tills de börja sönderfalla, eller ock läggas i en hög, som begjutes med vatten, börjande från högens kant, varvid tillses, att ej för mycket vatten tillsättes, utan hellre osläckta stycken återstå, vilka sedan frånsållas och eftersläckas. För beredande av murbruk utröres k. med mycket vatten och hålles sedan täckt därav, så att luftens kolsyra är utestängd; dylik k. kallas s y r-k. Torr, fet, släckt k. väger ungefär 50 kg. per hi. men är tyngre, ju orenare den är. 1 kg. släckt k. löser sig vid + 150 C. i 730 kg.

vatten; lösningen kallas k.-v a 11 e n ; utrörd i så litet vatten, att en mjölkig vätska uppstår, benämnes den k.-m j ö 1 k.

Kolsyrad k. förekommer i naturen som kalksten, vilken av mera ren kristallinisk beskaffenhet kallas marmor (se Bergart), ävensom i jordlagren. Vid en högre halt än omkring 10 % kalciumkarbonat kallas en jord märgel (sed. o.). Avsatt som kalkslam på botten av sjöar och kärr kallas den bleke. Den erhålles även som fabriksavfall, ss. sia nils a 1 k från sockerbruken och acetylengasverk.

Jordbruks-, gödsel- eller dynger-k. äro beteckningar för en handelsvara, bestående av finmald kolsyrad k. (k.-sten) eller kritkalk och stundom blandad med halvbränd k. Den plägar innehålla omkring 50 % ren oxid och är avsedd att användas som jordförbättringsmedel samt bör vara så finkornig som möjligt; vanligen fordras, att den skall innehålla 80 % finmjöl, som går genom en sikt med o. 15 mm. hål.

K. användes vid lantbruket och detta närstående verksamheter till: jordförbättring (se Kalkning), murbruk (se Mur, murbruk), som rengörings- och desinfektionsmedel i mejerier och kreaturs ställar, i det att den förenar sig med fettsyror till kalktvål samt dödar ohyra och bakterier m. m. (se Desinfektion), samt vid sockerberedning.

Kalks betydelse i-jorden framträder tydligt i naturen. I k.-rika (märgel-) områden (se Märgel) utmärker sig växtligheten genom sin frodighet samt förekomsten av vissa växter, ss. ädla lövträd, (ek, bok, avenbok, oxel, ask, lönn m. fl.), och bland örter orchidéer, baljväxter, sippor m. fl. Foderväxtligheten å sådan mark är i det hela mer smaklig för djuren och närande än å k.-fattig jord. Vid tillgång på k. giver växtavfallet vid sin multning upphov till en mild mylla. Den k.-rika jorden är lättbrukad och särdeles gynnsam för odling av mer värdefulla och fordrande växter, ss. vete, korn, ärt- och klöverväxter, raps och sockerbetor. På dylik mark alstrat foder giver även husdjuren en kraftig benbyggnad och god matsmältning. — Denna kalkens inverkan på jordmån och växtlighet beror på flere omständigheter:

a. Jordens fysikaliska beskaffenhet påverkas. Att styv lera blir mer »lätt», d. v. s. lucker och lättare att bearbeta, förklaras delvis därav, att kolsyrad k. ur sin lösning i den kolsyrerika markvätskan avsätter sig i sprickor i leran och omkring korn av denna, varigenom sammanhanget mellan dem minskas. Än mer torde det bero på kalks och k.-salters (även gips) egenskap att komma leran att avsätta sig i kornig form (koaguleras, se Kolloider). Även mull- och torvjord'få genom kalkning en bättre struktur, och det egendomliga förhållandet, att växterna lida av torka på sur torvjord, även om den innehåller betyd-593

ligt av vatten, upphäves genom tillförsel av k., vilket även torde bero på kalkens koagulerande verkan på kolloidala mullämnen. — Tvärtom har man stundom iakttagit, att ett övermått av basiskt reagerande kalkföreningar verkat skadligt på lätt lerjord, som därav fått en asktorr beskaffenhet och förlorat förmågan att bliva kornig.

b. Jordens näringsinnehåll påverkas även av dess halt av lösliga k.-salter. I stort sett äro k.-rika jordarter bördigare än k.-fattiga. Detta beror i någon mån på att k. är, ett nödvändigt näringsämne, men de odlade växterna upptaga ej mer därav, än att även en jämförelsevis k.-fattig jord innehåller fullt tillräckligt av k. för att fylla växternas behov. Under det att en gröda på i hektar kan upptaga högst ett par hundra kg. k., så innehåller en fast jord med så litet som o. i % k. 3,000 kg. i matjorden till 20 cm. djup. Mera torde den lösliga k.-haltens betydelse för jordens fruktbarhet bero på dess indirekta verkan på näringstillgången. K. ökar jordens förmåga att binda växtnäring, isynnerhet fosforsyra, i för växterna lätt åtkomligt form. Vidare befordrar den lösningen av andra näringsämnen i jorden, och särskilt har man i k. velat se ett kraftigt medel att befordra kalis lösning ur jordens mineraliska beståndsdelar. Å andra sidan kan k. på liknande sätt omsätta sig med ammoniumföreningar, varigenom ammoniak kan förflyktigas och gå förlorad. På k.-rik jord böra därför ammoniumsalter nedmyllas omedelbart vid sin utspridning.

c. Jordens reaktion påverkas genom tillförsel av k., som neutraliserar de syror, som kunna finnas i jorden eller uppstå vid sönderdelningen av den döda växtligheten eller tillföras genom gödslingen (se Reaktion). Särdeles viktig är denna inverkan på mullsyrorna. Bundna vid k., bilda de humat, som dels giva jorden karaktär av en mild mylla och dels vid fortsatt multning övergå till karbonat. K. är därför ett synnerligen kraftigt medel att förändra en sur och ofruktbar mossjord till en godartad mylla.

Den svagt sura, neutrala eller basiska reaktion, som på detta sätt åstadkommes, är gynnsam för såväl den högre växtligheten som i synnerhet för mikroorganismerna i jorden. Flertalet värdefullare odlade växter gynnas, och vissa k.-skyende ogräs (se Kalksky ende växter) motverkas härigenom. Det för växtnäringen så betydelsefulla bakterielivet i jorden hämmas av sur men stegras av neutral eller basisk reaktion.

d. Multningen befordras och gödselns och skörderesternas innehåll av växtnäring kommer fortare till godo. Vid brist på k. inträder däremot i stället för förmultning bildning av torvämnen, ur vilkam ullsyror utlösas. Vid sin sjunkning i jorden medföra de näringsämnen ur matjorden (jfr Jord: Bildning).

38—213320. Lantmannens uppslagsbok.

Den vid sönderdelningen av organiska ämnen bildade kolsyran ökar markvätskans förmåga att åstadkomma förvittring av jordens mineraliska beståndsdelar. Ammoniak- och salpeterbildningen finner gynnsamma villkor, likaså även de kvävebindande bakterierna (se Jordbakteier).

Provning av kalkningsbehovet sker vanligen genom bestämning av jordens reaktion (se d. o.). Om denna är sur, är k. i regel avgjort fördelaktig, men på mullrik jord, som i allmänhet är sur, obehövlig, om matjorden till 20 cm. djup innehåller över 3,000 kg. kalk per hektar. På en neutralt reagerande jord har k. i regel gjort nytta, om jordens halt av assimilerbar kalk (bestämd genom 10% salmiaklösning) ej överstigit 0.25 %. På basiskt reagerande jord är k. obehövlig.

Undersökningen av jordens kalkhalt bör, för att vara pålitlig, utföras på ett flertal prov från samma fält, ty även i en till synes jämn jord kan kalkhalten växla mycket. Ej heller är jordens belägenhet på en kalkrik botten ett bevis på kalknings obehövlighet, ty kolsyrad kalk löses i markvätskan och utlakas ur ytjorden, och särskilt sker detta vid användning av svavelsyre- och klorhaltiga gödselmedel såsom de vanliga kalisalten. Kalkningen behöver därför tid efter annan förnyas.

Inverkan av k. på växtsjuk-domar. En del parasitsvampar, ss. de som förorsaka klumprotsjuka och betans rot brand, motverkas genom en kraftig kalkning, under det att andra parasitära svampsjukdomar ss. skorv på potatis, hjärtröta hos betor och grå-fläcksjuka befordras genom högre k.-halt.

Till desinfektion av mejerikärl och i kreatursstallar är släckt k. ett billigt och bekvämt medel, som mest användes i form av k.-m j ö 1 k 1. k.-v ä 11 i n g (il. nysläckt k. på 20—30 1. vatten).

Statsbidrag till k.-f r a k t e r har sedan 1908 lämnats för k., k.-stensmjöl, slam-k. och märgel för jordbrukets behov. Bidrag utgår för frakt av sändningar av minst 5,000 kg. och väglängd över 150 km., om frakten efter avdrag av statsbidraget uppgår till 60 öre per dt. Det betalas enligt en bestämd med avståndet stigande taxa jämte tillägg för banavgifter för i transporten utöver avsändningsbanan deltagande järnvägar. Ansökan om bidrag skrives å formulär, som erhålles vid avsändningsstationen, och vara angives gårdens namn och adress samt intyg, att kalken är avsedd för kalkning av mottagarens eller mottagande föreningsmedlemmars jord. K. k. 6/5 1922 och K. skriv. 2/c 1922.

Kalkbehov, jordens. Se Kalk, Kalkning.

Kalkben. Se Kvalster.

Kalkbruk, vid vilka beredning av bränd kalk, släckt kalk eller kalkstensmjöl förekommer, voro år 1918 enligt då gjord utredning:594

i. sådana, som bereda endast kalkstensmjöl, 5 belägna huvudsakligen i Skåne och södra Halland, med årlig tillverkning av omkring 100,000 ton.

2. bruk, som bereda bränd kalk med alunskiffer som bränsle, 25, belägna huvudsakligen i Västergötland, Närke och på Öland, med årstillverkning av omkring 200,000 ton.

3. bruk som bereda bränd kalk med köpt bränsle, annat än alunskiffer, 12 st., huvudsakligen belägna i Skåne, östra Sverige och på Gottland. Dessas tillverkning går huvudsakligen till byggnadsarbeten.

Kalkfaktor. Se Kalcium: Växter.

Kalkfärg. Se Färg, Målning.

Kalkgrus. Se Märgel.

Kalkjord. Se Märgel.

Kalkkväve, k a r b i d k v ä v e, är ett konstgödselmedel, som enligt av Ad. Frank uppfunnen metod framställes genom att under stark upphettning leda kväve (en av luftens beståndsdelar) över kalciumkarbid. Den härvid bildade kalciumcyanamid, CaCN2, är en färglös förening med 35 % kväve, men med återstående kol bildar den en svart massa, som användes under ovanstående namn och innehåller 16—20 % kväve. Kvarvarande oförändrad karbid sönderdelas vid närvaro av vatten under utveckling av den giftiga och explosiva gasen acetylen; därvid kunna även de giftiga gaserna svavel- och fosforväte bildas. Den erhållna fasta massan pulvriseras, men då det torra pulvret starkt dammar vid spridning, brukas numera att antingen behandla det med vattenånga, varigenom det blir kornigt och ej dammande samt all karbid sönderdelas så, att fara för skadlig gasutveckling undanröjes, eller blanda det med olja, som binder dammet.

K.-tillverkning utgör en storartad industri, bedriven medelst elektrisk energi. I Sverige har tillverkningen under senare år (till 1918) ökats till 18,000 ton, varav det mesta exporterats. Kalciumcyanamid är icke själv duglig till kvävenäring för växterna utan måste först omsätta sig med vatten till kalciumkarbonat och ammoniak enligt formeln CaCN2 + 3 H20 = CaC03 + 2NH3. Denna omsättning sker långsamt i den fuktiga jorden, varvid bakterier synas medverka. Närvaro av katalytiskt verkande ämnen (järn- och manganoxid) befordra densamma. Vid sönderdelningen kan även uppstå dels fri cyanamid, CNNH2, en för växterna giftig förening, samt urinämne, CO(NH2)2, vilka båda ämnen i jorden snart övergå till ammoniumkarbonat, (NH4)2C03, som är användbar till växtnäring eller snart övergår till sådan. Men därjämte kunna även de starkt giftiga och mer beständiga föreningarna dicyandiamid (CN NH2)2 och dicyandia-midin, (CN.. NH2)2H20, uppstå. Faran härför synes finnas huvudsakligen vid användning av k. på surt reagerande jord, ss. mossjord.

Till följd av dessa nödvändiga omsättningar verkar k. långsammare än salpeter och ammo-niumsalter och även osäkrare, beroende på jordens reaktion, närvaro av lämpliga bakterier, jordens värmegrad, lufttillträde m. m. Då därtill kommer obehaget av det smutsande ämnet, som angriper hud och slemhinnor, obehag, som ej fullständigt undanröjts genom ovan nämnda behandlingssätt, så har k. icke fullt vunnit odlarnas bevågenhet, trots att priset på dess kväve i förhållande till dess värde oftast är lägre än i andra konstgödselmedel. Ett önskemål är därför, att k. må utan synnerlig fördyring av fabriken överföras till ammoniumsalt eller urinämne, vilken senare förening visat sig likavärdig med ammoniumsalter som gödselmedel.

Då k. före sitt tillgodogörande måste överföras till ammoniak (eller det med detta likvärdiga urinämnet), är dess verkan bättre, ju lämpligare förhållandena äro för denna överföring och ju bättre ammoniumföreningar tillgodogöras av växten. Under gynnsamma förhållanden kan dess kväveverkan närma sig ammoniakkväves, men är ofta betydligt lägre. Huru dess verkan beror av såväl jordmån som växtart, visa följande av Gerlach sammanställda försöksresultat, i vilka chilesalpeterkväves skördeökande verkan satts = 100.

Mossjord Sand Lera Medeltal

71 11 __ 74

«7 »7

— — ?5 75

67 85 86 79

90 ?s 69 7»

64 68 66

Råg . . . Vete . . . Korn . . Havre . . Potatis . . Sockerbetor

Vid skånska fältförsök 1913—19 har skördeverkan av k. varit i medeltal för sockerbetor 61, för foderbetor 55 och för råg'79 % i förhållande till salpeter kväves. Inverkan av jordmånen visar sig sålunda huvudsakligen däri, att verkan på mossjord är sämre och osäkrare. Bäst har i allmänhet k. verkat på lermylla med ett kraftigt bakterieliv. Av olika grödor ha i allmänhet potatis och havre, som ju bäst tillgodogöra ammoniakkväve, även givit största skördeökning av k. I medeltal brukar k. värderas till 70 % av samma kvävemängds värde i salpeter. K. bör spridas minst 1 vecka före sådden, för att hinna omsättas i tid för broddens näringsupptagande, samt noga inblandas i jorden. Som över gödsling bör det användas endast på gräs och i sådant fall spridas tidigt på våren, innan växtligheten vaknat till liv. Spritt på växande plantor verkar det lätt skarpt giftigt. En god verkan har dess användning i blandning med salpeter lämnat. (Meddel. N:o 50 fr. Central- 595

anstalten för jordbruksförsök. H. G. Söderbaum, Karbidkväve. 1914.)

Kalkmjölk. Se Kalk, Kalkning 2.

Kalkning. 1. K. av jord. Kalks stora betydelse för jordens fruktbarhet och orsaken därtill äro avhandlade i art. Kalk. För att höj a. jordens avkastning har också redan under förhistorisk tid hos åtskilliga folk brukats att tillföra åkerjorden kalk genom märgling, och denna jordförbättring har under förra århundradet skett i stor utsträckning i Sverige, dock huvudsakligen i landets sydligaste delar, i de trakter, där märgel bildar bottnen under den odlade jorden.

Tecken till kalkbrist: a. En kalkfattig lerjord är vanligen styv och svår-brukad, blir lätt uppblött och sammandrager sig vid torka, sönderspricker därvid samt hopslammas i ytan och bildar lätt skorpa.

b. Växtligheten utgöres delvis av kalk-skyende växter (se d. o.), under det att kalk-älskande ss. lucern, rödklöver, vete och korn mindre väl trivas.

c. Svårmultnad torv av vitmossa och ängsull m. fl. på mossar växande arter förekommer.

d. Jordens reaktion är sur. Om provning av reaktionen och kalkhalten se Reaktion. Även en från början kalkrik jord kan genom uttvättning genom nederbörden bliva kalkfattig, om ej det bortförda ersättes genom tid efter annan återkommande kalkning.

2. Kalkning i kreatursstallar användes för förstöring av smittämnen (se Desinfektion), flugägg m. m. Släckt kalk utröres i vatten till kalkvälling eller kalkmjölk. Spridningen i tak och på väggar sker bekvämast genom en lämplig handspruta.

3. Besprutning å fruktträd sker med liknande uppslamning på hösten eller vintern för att förstöra på stam och grenar växande lavar och mossa samt där övervintrande insekters ägg och larver. Den vita färgen bidrager till att skydda barken mot skada av frost (se Frostskada) samt försenar knopparnas utspríckning på våren, varigenom faran för frostskada å blomningen minskas.

Kalkning ej gödsling. Då kalk huvudsakligen verkar ej som växtnäring utan tvärtom påskyndar tillgodogörandet av jordens innehåll av näringsämnen, ersätter ej kalkning gödsling utan bidrager snarare till att utsuga jorden, om näringsförrådet ej underhålles genom mot skördarna svarande gödsling (»Märgling gör rika föräldrar men fattiga barn»).

Kalkning smedel. Kalk kan som jordförbättringsmedel tillföras jorden antingen som osläckt, släckt eller kolsyrad kalk. Den kaustika (osläckta eller släckta kalken) har till följd av sin starkt basiska beskaffenhet och större löslighet en kraftigare och hastigare verkan än kolsyrad kalk, men förenar sig snart i jorden med kolsyra, varefter verkan är den-

samma, som om kolsyrad kalk tillförts. Därför bör valet mellan den ena eller andra kalkformen huvudsakligen bero på de olika varornas pris, beräknat per kg. kalk, men då en snabb och kraftig verkan önskas, ss. för att göra en styv lera bekvämare att bearbeta och för att hastigt få en oförmultnad mossjord i kultur, föredrages vanligen osläckt eller släckt kalk. För att verkan av k. skall bliva jämn, bör all som jordförbättringsmedel använd kalk vara ytterst finfördelad, spridas så jämnt som möjligt, därför helst med maskin, samt i torrt väder och genast nedmyllas i jorden.

Kaustik kalk kan spridas i osläckt form, om den är finmald, men vanligen släckes den samt sprides och nedmyllas snarast möjligt därefter. Vid spridningen iakttages försiktighet, så att ej folk eller dragare skadas av det frätande stoftfina mjölet.

Kolsyrad kalk användes numera mest i form av kalkstensmjöl (j ordbrukskalk), som kan spridas när som helst. Förr var märgel det vanligaste kalkningsmedlet, men de stora arbetskostnaderna, som åtgå för upptagandet ur märgelgraven, utkörning samt spridning av den tunga och skrymmande varanr varav flere hundra lass per hektar användes, har gjort, att den undanträngts av de mer koncentrerade kalkvarorna.

Märglingen sker i allmänhet på trädesskiftet,, varvid lermärgel helst utköres på höst eller vinter, för att den genom sönderfrysning skall bliva lättare att sprida. På torv- och mulljord, där den gör nytta genom att öka jordens halt av mineraliska ämnen, är märgel särdeles fördelaktig.

Tiden för kalkning. Då kaustik (osläckt eller släckt) kalk verkar frätande på växterna, bör den påföras och inblandas i jorden, då denna icke är bevuxen, samt helst så långt före följande sådd, att kalken hinner neutraliseras i jorden före sådden, emedan den eljes kan skada de unga plantorna. Därför utföres k. vanligen under trädesåret i god tid på sommaren. Kolsyrad kalk (kalciumkarbonat), vilket icke är frätande, kan däremot inblandas när så är lägligt, så t. ex. som över- ' gödsling på gräsvall. Kalk bör ej påföras samtidigt med kreatursgödsel, emedan den kan utdriva dennas ammoniak; om endera nedmyllas före den andras spridning, hindras ammoniaken att bortgå, genom att den absorberas i jorden. Någon fördel av att k. sker i samband med kreatursgödsling, genom att salpeterbildningen därigenom skulle påskyndas, synes enligt gjorda försök ej vinnas. (Meddel. N:o 200 fr. Centr.anst.)

Om mängden kalk, som bör tillföras jorden, har åsikten ändrats. Förr gavs i regel märgel i hundratals lass och av släckt kalk mängder motsvarande 4—10 ton kalciumoxid per hektar, vilket beräknades räcka 20—25 år eller längre. Då sådana starka kalkningar med596

långa mellantider medföra stora växlingar i jordens kalkhalt och större förlust genom uttvättning, än då smärre mängder tillföras, giver man numera sådana men med kortare mellantider. Fall finnas dock, då en mycket stark k. är lämpligare än en mindre, varom azotobacterprovet lämnar upplysning. Vanligen gives högst 3—5 ton kalk (oxid) motsvarande 100—150 hi. släckt kalk, vilka mängder ifrågakomma egentligen blott för att göra styv lera mer lättbrukad, något som för övrigt numera sällan ifrågakommer. Som första grundkalk-ning vid odling av sur mossjord brukas också stora mängder, 2—3 ton kalk (60—90 hi. släckt kalk) per ha., men eljest vanligen 1—2 ton kalk (30—60 hi. släckt kalk) en gång i ett omlopp på 6—7 år.

Om kalks verkan på parasitsvampar. Se Kalk.

Om statsbidrag till kalkfrakter, se Kalk.

Kalkon, Meleagris gallopavo L., hönsfågel, utmärkt av att huvud och hals äro nakna och försedda med köttiga bihang. K. härstammar från Amerika, där han hölls som husdjur redan före européernas ankomst, och varifrån han infördes till Europa omkring 1520. I Sverige har k. hållits som tamfågel sedan 1600-talet, men dess avel har aldrig här nått sådan

Brons-kalkon.

omfattning som exempelvis i England, där k.-kött användes i stor utsträckning. Dock synes uppfödningen av kalkoner, som hållas uteslutande för köttets skull, under senare år ökats även hos oss. Enligt den officiella statistiken var deras antal år 1919 omkr. 4,000. Då kalkoner långt mer än höns leva på grönfoder •och bete samt deras foder i medeltal behöver vara mindre äggviterikt än hönsens och slaktdjuren betalas väl, ställer sig uppfödningen betydligt billigare än av höns i förhållande till djurens värde.

Raser. I vårt land förekomma egentligen endast 2 raser bron s-k. och vit (ho 1-ländsk) k. Av den förra når tuppen en standard vikt av 14 kg. och en utvuxen höna kan gå upp till 7 kg. samt en ungtupp första hösten upp till 9 kg. Den vita är mindre. Det är icke skäl att söka driva upp storleken över standard, emedan mycket stora djur äro mindre eftersökta. De båda raserna ha i det närmaste samma kroppsbyggnad och skiljas huvudsakligen på färgen.

Den är hos bronskalkonen, som namnet angiver, en i brons stötande blåsvart till brun färg. Dock förekomma vita randningar å en del av fjädrarna. Huvudet är liksom hos vit k. rött och förändras till blå vitt allt efter djurets sinnesstämning. Näbben är mörkt horn-färgad, något ljusare mot spetsen, ögonen mörkbruna, struplappen röd. Tuppen har en stor svart tagelliknande s. k. brösttofs. Vit k. har helt vit fjäderskrud med undantag av den hos tuppen förekommande brösttofsen, som är svart. Ben och tår äro hos bronsk. rödaktigt köttfärgade, hos den vita rödaktigt vita.

Avel. En tupp hålles till 3 —5 hönor. Minst tvååriga avelsdjur äro att föredraga, då yngre giva en svagare avkomma. Här liksom vid annat fjäderfä gäller, att hanen bör vara i det närmaste obesläktad med hönorna. Värp-ningstiden brukar börja i mars, och djuren böra då fodras så, att de ej bliva feta. Äggantalet växlar mycket, men bör i varje fall uppgå till 40 —50 äigg per höna. Äggen kunna kläckas antingen direkt av k.-hönan, som kan täcka omkring 15 ägg, eller under vanlig höna. Det senare är att föredraga för att förmå k.-hönorna att snarast begynna en ny kull. Ruvningstiden är omkr. 28 dygn. Kalkonhönor ruva mycket troget, varför de även användas för att ruva hönsägg.

Uppfödningen är fullkomligt som för hönskycklingar, och man kan mycket väl låta k.-kycklingar gå tillsammans med samtidigt kläckta hönskycklingar. De förra äro icke svårare att uppföda än de senare, om man undantager, att de äro något mera ömtåliga för fukt, varför de icke böra utsläppas, innan daggen gått ur gräset, och böra skyddas vid regn. De äro under uppväxten begivna på skuret grönt, varav de måhända äta något rikligare portioner än kycklingarna. När de bliva några månader gamla, måste de ovillkorligen få tillfälle att ströva fritt ikring ett ganska stort utrymme, i vilket fall de själva genom betning förse sig med större delen av sitt foderbehov, varför deras uppfödningskostnader bliva avsevärt lägre än kycklingarnas. Då sädesåkrarna på hösten skördats, böra kalkonerna liksom gässen få beta dessa. Största efterfrågan på k.-kött är fram emot jultiden. Efter det att djuren återkommit från stubbåkrarna på senhösten, underkastas de597

därför en lätt gödning, varvid havregröpe och kokt potatis samt hel havre tillika med så mycket rotfrukter, de önska äta, utgör deras förnämsta kost. Mjölk i blötfodret giver fint, vitt kött. De böra under inga omständigheter instängas i trånga hus, enär de då förlora matlusten, utan böra fortfarande ha frihet att ströva fritt ikring.

Slakten tillgår som av gäss. Djuret dövas med ett slag över hjässan, varefter sticket sker i nacken. I vårt land säljas kalkoner i regel oplockade, och de presenteras ju också bäst så. Slaktar man kalkoner för eget behov, bör man noga skilja fjädern från det finare dunet. Särskilt är lårdunet värdefullt och användes till diverse prydnadsändamål.

Skötseln av de gamla kalkonerna under den tid de icke användas till avel är synnerligen enkel. De böra få tillfälle vintern igenom att ströva omkring i frihet kring gården och äro i detta avseende kanske de minst ömtåliga av våra tamfåglar. Riklig tillgång på rotfrukter samt i övrigt samma utfodring som hönsen är vad som krävs. Vuxna kalkoner böra icke vara tillsammans med hönsen, mot vilka de ofta äro svåra, utan lämpligast ha sitt särskilda hus, som, då de äro mycket litet ömtåliga, kan göras av enkla bräder. Glasfönster behövas icke, utan ett fönster täckt av ståltrådsduk.

Hönorna värpa ogärna inne i sitt hus, utan välja sig platser ute, väl dolda under buskar, blad, växande säd och dylikt, i vilket fall det kan vara svårt att finna äggen. Om man någon dag håller hönorna innestängda rätt långt fram på förmiddagen, brukar det emellertid icke vara någon särskild svårighet att upptäcka deras värpplats, då de i regel genast, ehuru mycket försiktigt, uppsöka denna. De värpa alltid hela sin kull på samma plats, under förutsättning att de icke bliva oroade. Man får se väl till med detta. Har kalkonhönan lagt sin kull ute, utan att redet upptäckts, lägger hon sig vanligen för att ruva ut äggen, och man lyckas under ruvningen i så fall svårligen upptäcka henne, men däremot är hon under denna tid mycket utsatt för att upptäckas av skadedjur, särskilt räv. Arne Stahre.

Kalkskyende och kalkälskande växter. På kalkfattig jord förekomma vissa växter, vilka illa fördraga större kalkhalt i jorden. Som sådana märkas bland vanliga ogräs; rödsyra, kamomill, vitkullor, guldkrage, blå styvmorsblomma, åkerspärgel, åkerrättika, ljung, samt bland foderväxter luddtåtel, vårbrodd och lupin. Kalkälskande äro däremot flertalet baljväxter, ek, bok, avenbok, ask och lönn samt bland ogräs: åkerprisa, åkersenap, korsört, vattarv, baldersbrå, tusensköna. Av åkerväxter gynnas vete, korn, majs, ärter, klöver, lucern och betor av högre kalkhalt, under det att råg, havre, bovete, potatis, morötter och rovor trivas lika bra på kalkfattig jord. Litt.: Tidskrift for Planteavl, Bd. XVII, sid. 407.

Kalkspridare. Se Gödselspridningsmäskin. - Kalksten, bestående av kalciumkarbonat (kolsyrad kalk) med m. 1. m. inblandning av andra ämnen, förekommer i 2 huvudslag: a. kornig eller kristallinisk k., marmor, ur'kalksten, förekommer mest som lager eller körtlar i urbergets yngre delar (gnejser, leptit m. m.) och stundom, såsom i Lappland, bildande bergmassor av ansenlig storlek. Den utgöres av en tydligt kristallinisk kalkspat, stundom m. 1. m. uppblandad med magnesiumkarbonat (d o 1 o m i t i s k k.). Den lämnar en utmärkt om än tungarbetad byggnadssten och vid bränning en mycket ren kalk (se Kalk). Dolomitisk k. är mer hårdbränd och seg vid huggning. Därav beredd kalk har för jordförbättring samma värde som renare kalk, om ej magnesiumhalten är mycket hög. b. Tät eller sedimentär eller övergång s-k. förekommer dels i kritlager i Skåne och Blekinge, dels ock huvudsakligen i silurformationen i Skåne, på Gottland, Öland, i Väster- och Östergötland, Närke, Dalarne, Jämtland och Lappland. Den siluriska kalkstenen, som är grå eller röd till färgen, är till följd av mellanlagringar av lera skiktad och lätt klyvbar till hällar, som användas till trapp- och byggnadssten samt är den till bränning mest använda kalkstenen. Se Kalk. .

Kalkstrykning, Se Kalkning, Målning.

Kalksåpa, rengöringsnedel i mejerier, framställes genom att blanda 1 del bränd kalk med omkring 5 delar kristalliserad eller 2 delar kalcinerad soda samt därefter tillsätta vatten och omröra, så att blandningen blir grötlik. Kalken och sodan omsätta -sig med varandra till olöslig kolsyrad kalk och löslig, starkt frätande natronlut. Vid större vattentillsats sjunker den kolsyrade kalken till botten, och den ovanstående klara, lösningen utgöres av natronlut, som i handeln även kallas »pura», »luktol» m. m. och säljes som rengöringsmedel för pastorer. Natronlutlösningens styrka kan provas med sänkvåg och utgör:

Vätskans eg. v. Proc. natronhydrat

I.007 O.61

, 1.014 I.20

I.022 2.00

I.029 2.71

I.075 6-55

1.142 12.64

L. Fr. R.

Kalktuff, ur källor eller annat kalkrikt vatten avsatt kalciumkarbonat, som bildar m. 1. m. porösa massor. Jfr Bleke, Kalk.

Kalktvål. Se Fett.

Kalkväxt. Se Kalkskyende.

Kallblodig häst. Se Hästraser.

Kallbänk. Se Drivbänk.

Kallgräs. Se Kärrspira.

Kallhus. Se Växthus.598

Kalljord betecknar i trädgårdsskötseln jord, vari växter odlas utan betäckning av glas.

Kallvattenmetod. Se Gräddsättning. Kalmus, Acorus Calamus L., en mångårig, till missneväxterna, Araceæ, hörande ört med grov krypande rotstock, långa, svärdlika blad och en 2—3 tum lång, gröngul blomkolv. Växer i södra och mellersta Sverige vid dyiga stränder. Hela växten har aromatisk lukt och kryddartad, besk smak, i synnerhet rotstocken, som användes i medicin som värmande och magstärkande medel. Rotstockarna skördas på höst eller vår, då bladen äro nedvissna, sköljas, rensas från bladrester och rötter samt torkas på torr, luftig plats. 4.5 kg. färsk rot giver 1 kg. torkad vara. Köpes på apoteken. Kalomel. Se Antiseptiska medel, Avförande medel, Kvicksilver.

Kalori. Se Näring, Värme. Kalv. Antal. Korna betäckas i regel varje år, men kastning, överlöpning och gallgång förekomma i så mycket större omfattning än tvillingfödsel, att de levande födda kalvarnas antal knappt kan uppskattas högre än till 80 % av kornas, d. v. s. i Sverige på ungefär 1,900,000 kor (år 1913—14) omkring 1,500,000 kalvar. Enligt den officiella statistiken uppgår antalet kalvar intill 1 års ålder till 20—25 % av de vuxna nötkreaturens antal eller under nämnda år omkring 450,000. Detta låga antal förklaras därav, att större delen av kalvarna slaktas under första året och blott en mindre del påläggas för den vuxna kreatursstammens vidmakthållande. Då antalet ungdjur över ett år är ungefär detsamma som kalvarnas och motsvarar omkring 1 1/2 års pålägg, skulle den årliga rekryteringen av kreatursstammen kräva omkring 300,000, och av återstående 1,200,000 kalvar kan antagas att omkring 2/3 eller 800,000 slaktas som spädkalvar, d. v. s. som »nyktra», omedelbart efter födelsen eller inom 2—3 veckor efter denna, och återstoden 400,000 som gödkalvar.

Vikten vid födseln växlar efter rasen och föräldradj urens storlek, hos låglandsras mellan 30—40, hos Ayrshire 25—30 och hos kullig boskap omkring 20 kg. Spädkalvar lämna omkring 50 % av levande vikten i slaktvikt, och denna ökas med gödningens fortskridande, så att den hos en fullgödd kalv kan uppgå till 65 %, vartill kommer 7—8 % slaktavfall (huvud, hjärtslag, talg).

Uppfödning. Då kalvens likasom övriga ungdjurs förmåga att tillgodogöra näringen till kroppstillväxt avtager med åldern, så att viktökningen under mjölkfodringen kan uppgå ända till 1 kg. per dag. men i medeltal för hela första året blott till 0.5—0.8, för det andra året 0.3—0.5 kg., är det av vikt, att kalven från början utfodras riktigt. Under det första dygnet bör han få blott omkring 1/2 1. mjölk, och under de följande 10—12 dygnen ökas

givan med omkring 1/2 1. dagligen men därefter långsammare, så att kalven vid 3 veckors ålder får 7—8 1. Den ,dyra helmjölken brukar snart ersättas med den billigare skummjölken, men detta bör ske med en övergångstid av 2—3 veckor, så att kalven vid 6—7 veckors ålder får blott skummjölk, varmed fortsättes efter tillgången på mjölk samt efter kalvens kön och bestämmelse till mjölk- eller göddjur, möjlighet att övergå till bete o. s. v. till 4—6 månaders ålder. Samtidigt ökas mängden mjölk i den mån kalven växer, så att den dagliga mjölk-givan uppgår till x/5—1/6 av hans levande vikt, eller vid 6—7 veckors ålder till 9—10 1. och slutligen 12 1. Där mjölken är dyr, gives den ofta i mindre mängd och under kortare tid, än här sagts, men i regel på bekostnad av kalvens utveckling.

Avvänjningen bör ske småningom genom att under 1—2 veckor alltmer späda mjölken med vatten. På detta sätt kommer kalven att, allt efter som övergången till skummjölk samt avvänjning sker förr eller senare, förtära 200—250 1. helmjölk och 800— 2,500 1. skummjölk. Undantagsvis fortsätter man mjölkfodringen än längre åt tjurkalvar och vid uppfödning av göddjur, under det att å andra sidan kvigor med mindre utpräglade mjölkningsanlag fodras något sparsammare för att anlagen för fetmande ej må taga överhand.

Under de första dagarna av sitt liv bör kalven ovillkorligen erhålla råmjölk, vilken genom sin lösande inverkan befordrar rensningen från det s. k. tarmbecket, som fyller tarmens inre vid födelsen, och genom sin höga äggvitehalt förmedlar övergången från fostrets närings-upptagande i moderlivet till kalvens självständiga upptagande av föda. Fostret erhöll ur moderns blod en ytterst äggviterik näring., som så gott som fullständigt användes till bildning av kroppsvävnader och blod, men efter djurets födelse ökas behovet av näring för bildning av värme och kraft samt för fettan-sättning, vilka behov mer ekonomiskt fyllas av kolhydrat och fett än av äggvita. Mjölkens sammansättning förändras i samma riktning, i det att övergången från rå- till normal mjölk medför en nedgång i äggvitehalten och ökning av kolhydrathalten. Förändring av födans sammansättning fortgår, i samma riktning, då kalven, ss. i naturtillståndet är regel, födes på våren och sedan snart jämte den avtagande modersmjölken börjar att leva av betesgräs med lägre halt av äggvita och högre av kolhydrat. Vid ladugårdsskötseln börjar kalven däremot oftast betesgången senare, under det att mjölken längre blir den uteslutande eller huvudsakliga födan, vars äggvita till allt större del kommer att användas för bildning av värme, kraft och fett, varmed följer en ökad avsöndring av äggvitans kväve i urinen. Detta från fysiologisk synpunkt oekonomiska förhållande inträder i än högre grad, då, såsom vanligen sker,fl+Jl%>-~

599

helmjölken utbytes av den ännu äggviterikare skummjölken. Det är sålunda önskvärt, även från en rationell utfodrings synpunkt, att kalven kan komma tidigt på bete; och ju förr han vänjer sig därvid, desto bättre kan han tillgodogöra det. Exempel finnas att bete redan vid 4 månaders ålder kunnat utgöra kalvens huvudsakliga föda, och en väl utvecklad k. bör vid 6 månaders ålder helt föda sig på bete. Vanligen får man dock räkna härmed först vid omkring 9 månaders åldern. Kalvar födda på eftervintern bliva sålunda vanligen billigast att uppföda. Vid första kalvningen kan kvigan då kosta blott 2 vinterfoder och 3 somrars bete, under det att en på sensommaren eller hösten född kviga måste innefodras 3 vintrar före första kalvningen. Vid utfodring på stall bör kalven jämte mjölken få lättsmält, fast tillskottsfoder, ss. linfrömiöl, havregröpe och fint hö, som han kan börj a förtära redan vid 4—5 veckors ålder, samt senare även andra kraf tf oderslag, ss. vetekli och oljekakor samt rotfrukter i sådana mängdförhållanden, att foderransonen innehåller 100—110 g. smältbar äggvita per foderenhet, vilket förhållande under 2:a året kan sänkas till 80—100 g. Behöver kalven tillskottsfoder på bete, bör detta vara mindre äggviterikt, således sädesgröpe hellre än äggviterika oljekakor eller mjölk, vars höga ägg-vitehalt lätt förorsakar utsot. Då åter det fasta fodret helt eller huvudsakligen utgöres av hö, är till följd av dettas mindre lättsmälthet viktigt, att näringsbehovet till större del än eljest fylles genom mjölk. För att öka utfodringens halt av kvävefri näring brukas att i mjölken inblanda söt vassle; utspädning med vatten kan däremot naturligtvis ej göra mjölken mera »dryg».

Ersättningsfoder. Man har även sökt att spara på mjölken, särskilt den dyra helmjölken, genom vissa ersättningsmedel.

Man har sålunda sökt återgiva skummjölken det borttagna fettet genom att i densamma inblanda annat, billigare fett, men med ringa framgång till följd av kalvmagens ömtålighet för de använda billiga fettslagen, särdeles då finfördelningen är mindre än i mjölken (se Emulsion). Bättre har det lyckats att ersätta mjölkfettet med lösliga kolhydrat. Man har sålunda i

skummjölken inblandat potatisdier sädesmjöl, sedan dess stärkelse gjorts mera lättsmält antingen genom kokning, så att den för klistrats, eller genom uppvärmning tillsammans med diastas (se Enzym), varigenom den övergått till socker. Då stärkelsetillsatsen ej överstigit 50 g. per 1. skummjölk och ej använts under kalvens första veckor, har dylik utfodring lyckats ganska väl och kunnat medföra ekonomisk fördel. Blandningen beredes sålunda.: Mjölet utblötes med vatten och försättes med en mindre del av mjölken och något vatten, varefter blandningen kokas under noggrann omröring, så att inga klumpar bildas. Sedan blandningen genom tillsats av skummjölk avsvalnat till 60—63° C, tillsättes i mjölk utrört torkat bryggerimalt, 1/10 av mjölets mängd, och blandningen hålles under 1 timme och tidvis omröring vid 55—63° C, varvid stärkelsen försockras. (Meddel. N:o 124 fr. Centralanst.)

Därjämte ha åtskilliga kalvmjöl och kalvsoppor föreslagits för att ersätta mjölken. Sådana medel, ss. 1 a c t i n a, k i s s o m. fl., som tid efter annan bragts i marknaden, ha vanligen varit blandningar av linfrömjöl och andra ämnen innehållande stärkelse eller socker och fett samt kryddor. Den på sin tid mycket förordade Liebigs kalvsoppa bestod av 4 1. mjölk, 4 1. vatten, 280 g. vetemjöl, 280 g. maltskrot och 5 g. kaliumbikarbonat.

Livkalvars näringsbehov angives av Nils Hansson sålunda:

I månad Vid lev. vikt kg. Pr djur och dag Pr 100 kg. lev. v. G. äggvita pr foderenhet

Torrämne kg- F.enh. Smb. äggv g- F.enh. Smb. äggv. g- 2:a—3:e....... 3:e—4:e....... 4:e—6:e....... 70 IOO IÖO 220 I.5—2.5 2—4 3-5 4-7 2.1 2-7 3-8 230 300 360 380 3-o 2.7 2.1 1-7 330 300 220 170 IIO IIO 105 IOO

Kalvens utveckling kan vid en rätt utfodring fortskrida så, att han vid 6 månaders ålder kan ha nått 1/3 och vid 1 år 1/2 av det fullvuxna djurets vikt. Sedan sålunda en god grund lagts, kan utfodringen under andra och tredje året vara sparsammare och den för

växande nötkreatur lämpliga näringshälten åstadkommas genom huvudsakligen hö och rotfrukter, med föga eller intet kraftfoder. Särskilt är en mindre drivande fodring ägnad att förbereda för betesgången.

Gödning av kalvar. Kalvar hava 6oo

stor förmåga att tillgodogöra näringen till att bilda kött och fett. Under 2:a—3:e veckan kunna de ansätta 80—90 % av mjölkens äggvita, men därefter försämras tillgodogörandet småningom, i den mån kalven växer. Tillika förbättras den späda kalvens kött genom gödning, särskilt med oskummad mjölk, i hög grad, så att sötmjölkskalvens kött betalas högre än andra köttvaror. Kalvgödning kan därför lämna ett bättre ekonomiskt resultat än gödning av äldre djur, om ej sjuklighet tillstöter. Vid gödning av kalvar plägar för 1 kg. viktsökning åtgå omkring 10 kg. oskummad eller 18 kg. skummjölk, eller i vartdera fallet omkring 3 foderenheter, under det att för samma viktsökning vid gödning av vuxna nötkreatur pläga åtgå 8—10 f.enh. Det ekonomiska resultatet av kalvgödning blir dock mindre gynnsamt, än dessa mängdsiffror angiva, dels på grund av mjölkens höga pris, dels emedan kalvarna äro mycket utsatta för matsmältningsstöringar, som nedsätta tillväxten. Vid lågt mjölkpris och väl förlöpande gödning kan denna emellertid vara mycket lönande, och den är en mycket använd utväg att realisera mjölken vid mindre gårdar, där direkt avsättning till högt pris ej finnes.

För gödningens resultat är kalvens vikt vid födelsen av stor betydelse. En större kalv kan förtära och till kött omsätta större mängd mjölk än en mindre samt därigenom giva större daglig tillväxt, d. v. s. på kortare tid, innan ansättningsförmågan hunnit avsevärt nedgå, uppnå lämplig slaktvikt. Jämte det att denna sålunda nås med mindre foderförbrukning, kommer därtill, att den kvalitets-och prisförbättring, som gödningen medför, träffar en större begynnelse vikt.

Gödningens ekonomiska resultat beror väsentligen av att kalven under hela gödningstiden mottager och tillgodogör mycket foder, och den dagliga mjölkgivan bör således vara så stor som möjligt, utan att kalvens foderlust avtager eller störingar i matsmältningen uppstå; får kalven utsot, försämras fodrets tillgodogörande, och tillväxten minskas eller avstannar; i sådant fall är därför oftast fördelaktigast att snarast möjligt slakta kalven. — Utfodringen följer, oavsett den något ökade mjölkmängden, de regler ovan givits för uppfödning. Under gödningen böra kalvarna hava lugn och minsta möjliga rörelse; de böra därför stå i trång katte, helst i en varm men mindre ljus del av huset.

Sötmjölkskalvar kallas sådana, som fordras med enbart helmjölk; deras kött blir fint, ljust och fett och betalas därför högt. Tillväxten är ock under gynnsamma förhållanden god, i det att 10 kg. mjölk böra lämna 1 kg viktsökning. De böra få mjölken spen varm, omedelbart efter mjölkningen. Mängden kan för stora kalvar ökas med 1 1. i målet för varje vecka, till 5 —6 1., d. v. s. 15—18 1. om dagen,

vilket plägar vara det högsta kalven kan förtära; detta motsvarar 15—18 % av djurets levande vikt. Under gynnsamma förhållanden når kalven en levande vikt av 100 kg. på 8—10 veckor. Om så skulle behövas för att hålla kalvens mage i ordning, givas små mängder linfrömjöl, havregröpe eller fint hö.

S k u m m j ö 1 k s k a 1 v a r bruka redan under den andra veckan få helmjölken ersatt med skummjölk, och sedan ökas mängden av denna så hastigt och mycket, som djuret tål. Mjölkgivorna kunna åt matfriska djur uppgå ända till 20 % av levande vikten. Viktsökningen kan till en början, då den huvudsakligen består i muskelbildning, vara ungefär lika stor som vid sötmjölksfodring, men avtager senare, då fodret till något större del användes till fettansättning. För hela gödti-den räknat blir därför mjölkåtgången per kg. tillväxt vanligen ej under 15 kg. En större tillgång på kvävefria näringsämnen borde förbättra den äggviterika mjölkens tillgodogörande och således minska mjölkåtgången. Därför gives stundom ett tillskott av stärkelse (se ovan), eller linfrö, kokt krossad potatis, havregröpe eller fint hö, vilket även bidrager att hålla kalvens mage i ordning. Ofta brukas att under den senaste veckan ersätta skummjölken med helmjölk, för att giva ljusare färg och mer saftig beskaffenhet åt köttet, som vid enbär skummjölksfodring blir mörkt, hårt och torrt.

Vård. Kalvens mage är ömtålig och matsmältningsstöringar, som visa sig genom utsot, äro den vanligaste orsaken till dåligt resultat av kalvuppfödning. Mjölken bör givas fördelad i smärre givor, börjande med högst 1/3 1. i målet och alltjämt sedan i 3 mål dagligen. Om kalven ej får dia, bör mjölken givas, så att kalven suger den i sig som en stråle, vilket vinnes genom att den gives i en distäva med gumminapp. Mjölken bör alltid vara söt och spenvarm samt, om kreatursbesättningen ej är fri från tuberkulos, kokt eller pastöriserad, helst långtidspastöriserad (se Pastörisering). Den noggrannaste renlighet bör iakttagas. Mjölkstävan bör efter varje mål sköljas med kokhett vatten. Kätten bör vara torr, varför det är lämpligt att förse den med en från golvet upphöjd spjälbotten, och ströbädden bör vara riklig och ofta ombytas. Kalven bör väl skyddas för förkylning genom väta och drag, men livkalven bör, då han upphunnit härför lämplig ålder, härdas genom daglig motion i det fria, då vädret det medgiver.

(N. H.) H. J. Dft.

Kalvdiarré, kalvdöd, är en företrädesvis hos kalvar (någon gång hos föl, lamm och grisar) förekommande, ytterst smittsam sjukdom, som vanligen angriper djuren under de 3 första levnadsdagarna och kännetecknas av häftig diarré med tunnflytande, gråaktiga, egendomligt luktande avföringar, stor mattig-6oi

het, avmagring och död inom en eller några få dagar. Smittämnet är vanligen s. k. colibak-terier men stundom även andra, ss. streptokocker och stafylokocker, och inkommer antingen genom matsmältningsorganen eller genom naveln. Om sjukdomen inkommit i en ladugård, angripas vanligen de flesta nyfödda kalvar och dö.

Behandling av de sjuka djuren lönar sig föga, utan åtgärderna mot sjukdomen böra gå ut på att förstöra smittämnet eller förekomma dess upptagande. Först bör därför företagas en grundlig rengöring och desinfektion av hela ladugården, varvid särskild omsorg ägnas åt kalvkättarna, som även sedan var 3:e—4*.e vecka böra underkastas förnyad rengöring genom skurning med het sodalut och bestrykning med kalkmjölk. Helst flyttas kalvkorna ett par veckor före kalvningen till ett annat hus eller en särskild, förut väl rengjord och desinfekterad kalvningskätte. Största möjliga renlighet iakttages vid förlossningen, och den nyfödda kalven bör, såvitt han ej lämnas att dia modern, omedelbart överföras till en väl desinfekterad katte. För att kalven må hindras att under de första dagarna upptaga smittämnet, bör moderns juver före mjölknin-gen tvättas med 3 % borsyrelösning och, sedan de första mjölkstrålarna urmjölkats, den för kalven avsedda mjölken mjölkas direkt i en genom kokning förut steriliserad vanlig diflaska, försedd med en gumminapp, som hålles ren genom att förvaras i koncentrerad borsyrelösning, varur den direkt tages, då den skall användas. På så sätt förfares vid varje mål (4—5 om dagen) under de 3—4 första dagarna, och bör iakttagas, att kalven får sitt första mål så fort som möjligt efter födelsen. Den ofta förekommande oseden att låta kalven svälta hela första dygnet är i allmänhet olämplig, men särskilt vid förekomsten av k., där det är av vikt att matsmältningsorganen så fort som möjligt komma i verksamhet, emedan de avsöndrade matsmältningsvätskorna i hög grad bidraga till att oskadliggöra smittämnet. Står kon i en väl isolerad och rengjord kalvningsbox, kan vara skäl att låta kalven dia modern under den första tiden, och har han blott kommit över de 3—4 första dagarna, är faran vanligen förbi. Serumbehandling har på senaste tiden vunnit stort förtroende, men då smittämnet ofta på olika gårdar utgöres av olika bakteriestammar, bör smittämnets art först bestämmas, för att på denna grund ett fullt verksamt serum skall kunna erhållas. E. N—m.

Kalvgödning. Se Kalv.

Kal vill. Se Äpple.

Kalvlamhet, av bakteriesmitta förorsakad sjukdom hos kalvar, analog med fölsjuka (se d. o.).

Kalvmjöl. Se Kalv: Uppfödning.

Kalvning. Se Förlossning.

Kalvningsfeber, f o r l o s s n i n g s l a m-

h e t, mj ölkf e ber, m j ö l k k a s t n i n g, är en företrädesvis hos kor, men någon gång även hos får., getter och svin, i samband med förlossningen förekommande sjukdom, som yttrar sig i m. 1. m. fullständig förlamning och medvetslöshet. Sjukdomen visar sig vanligen inom de 3 första dagarna, mera sällan så sent som 6—8 dagar efter förlossningen och angriper företrädesvis högmjölkande kor vid 3:e—^:e kalvningen och i synnerhet kor i högt hull och efter lätta förlossningar. Djuren visa sig först något oroliga, lägga sig ofta och resa sig åter. Darrningar i muskulaturen märkas, och inom kort inträder svaghet i bakdelen med vacklande gång, vilket är ett säkert tecken till sjukdomen. Slutligen bliva djuren liggande förlamade och medvetslösa. Någon gång yttrar sig sjukdomen i raseri- och krampanfall (epileptiska anfall).

Sjukdomsorsaken är okänd, men många olika förklaringar ha givits, ss. blodbrist i hjärnan eller s. k. självförgiftning genom gifter (toxiner), som efter förlossningen bildats i juvret i samband med den rikliga mjölkav-söndringen eller i livmodern eller i matsmältningsapparaten. Även har sjukdomen ansetts bero på infektion (smitta) genom bakterier, som inkommit genom sår i förlossnings vägarna, eller på förlamning av det sympatiska nervsystemet.

K. var förr en mycket fruktad sjukdom, då den vanligen angriper de bästa korna och dödligheten uppgick till 70—80 %. Numera häves sjukdomen i regel lätt genom ett av den danske veterinären J. Schmidt i Kolding uppfunnet behandlingssätt, som med vissa modifikationer allmänt användes.

Behandlingen består i inpumpning av luft i juvret genom spenarna med användning av en vanlig ballongpump (i nödfall en cykelpump), som genom en gummislang sättes i förbindelse med ett mjölkrör. Före behandlingen urmjölkas juvret, och spenarna tvättas först med tvål och vatten och sedan med 3 % lysollösning. Mjölkröret steriliseras genom kokning och införes genom spenkanalen, varefter luft inpumpas genom alla 4 spenarna, tills juvret kännes hårt och spänt som en ballong. För att hindra luften att för snart utströmma kunna spenarna försiktigt ombindas med ett brett band, och kon får ej mjölkas förrän efter 12 timmar. Har förbättring ej tydligt visat sig inom 8—10 timmar, förnyas behandlingen. Kon bör ej ligga på sidan, emedan andningen därigenom försvåras och trumsjuka lätt uppkommer, utan bör understödjas, så att hon ligger på buken med underlagda ben. Om denna behandling i tid användes, botas sjukdomen i de flesta fall lätt, men den medför ofta en betydande minskning i mjölkavkastningen under den följande mjölknings- (lak-tations-)perioden, varför man bör söka förekomma den genom att hålla sinkorna i måttligt602

hull och inknappa utfodringen under de närmaste veckorna före kalvningen för att sedan försiktigt stegra densamma. E. N—m.

Kalvsoppa. Se Kalv: Uppfödning.

Kalvstäva. Såsom i art. Digivning är nämnt, bör mjölken givas kalvarna så, att den, lika som då kalven di ar modern, nedströmmar som en fin stråle. Detta vinnes, om kalven får mjölken ur ett kärl, där utloppet är försett med en kautschuksnapp, som kalven får dia likasom en spene. En dylik napp kan anbringas på en vanlig butelj; men bekvämare är användning av en särskild k., som kan upphängas i kätten och medelst vilken ett större mål mjölk kan på en gång givas kalven. Dylika stävor bestå vanligen av en skål av pressad förtent järnplåt med en i botten fastlödd hylsa, sluten av en ventil och en vidfäst kautschuksnapp. I de av Olofströms bruk tillverkade kalvstävorna fastklämmes nappen vid bottenhylsan medelst det i denna ingängade ventilsätet, och ventilen, som skall reglera mjölktillflödet, är på undersidan försedd med ett i nappen nedgående, i spetsen omböjt spröt, medelst vilket ventilen lättas och mjölken till-rinner, då kalven hopklämmer nappen. Stävan rymmer 5 1.

Kalvuppfödning. Se Kalv.

Kamala, ett brunrött pulver, som består av glandier och hår från frukten av ett i orienten växande träd, Mallotus philippinensis, användes för att fördriva binnikemask, se d. o.

Kam. Se Höns.

Kamin. Se Eldstad.

Kamomill, sötblomster, Matricaria Ckamomilla L., en korgblomstrig, kvartershög ört med vita kant- och gula diskblommor på ett kägelformigt, som äldre ihåligt, blomfäste, och med smalflikiga blad. Förekommer som ogräs på torr och mager åkerjord söder om Dalälven. De sötaktigt kryddoftande blomkorgarna hava sedan gammalt använts som värmande medel som dekokt (kamomill-te) och uppköpas å apoteken för beredande av medicin. Blommorna insamlas, nyss utslagna, i torrt väder, utan skaft och utbredas genast till torkning i sol eller på skuggig plats. 5 kg. färska blommor lämna 1 kg. torra. K. förblandas lätt med den snarlika men värdelösa baldersbrå eller surkullan, som är större, luktlös, med ett mer platt, icke ihåligt blomfäste.

Kämpe. Se Timotej.

Kamäxing, Cynosurus cristatus L., ett här och var i s. och mellersta Sverige vildväxande gräs, som från fleråriga små tuvor med glatta, ljusgröna blad under hela sommaren utskjuter fina, bladfattiga strån med små, jämbreda, ensidiga axvippor. Fröt (frukterna) hava ett i borst slutande yttre blomfjäll och väga omkring 0.5 g. per 1,000 st. Grobarheten hos handelsfröet är ofta låg, under 80°. K. trivs företrädesvis på fruktbar jord och berömmes som betesväxt. Detta beror troligen mest på

att den alltid håller sig grön och väl tål av-betning, men då den kommer sent i växt på våren och är låg och späd vuxen, är avkastningen rätt måttlig. Den förtjänar kanske mer avseende för gräsmattor i parker.

Kändar Se Betsel.

Kandering. Se Frögödsling.

Kaniker. Se Äpple.

Kanin, Lepus cuniculus L., av hardjurens familj, Leporida. Kaninerna skilja sig från sin samsläkting haren genom svagare utskott på pannbenet samt genom att de föda nakna och blinda ungar, och genom att gräva gångar i jorden, vari de reda sitt bo.

Vildkaninens ursprungliga hemort antages vara Medelhavsländerna, varifrån han sedan överförts till en mängd andra länder och där spritt sig och flerstädes blivit en fullständig landsplåga. Så är särskilt förhållandet

Belgisk jättekanin.

i Nya Zeeland och på Australien. Han har även utplanterats i de skandinaviska länderna, i Sverige på Hallands Väderö och några platser i Skåne. Han når en längd av 40—50 cm. och en vikt av 2—2.5 kg , är gråbrun med gul eller rostfärgad bottenull samt strupe, bröst och buk vita. Honan föder årligen 4—6 kullar om 4—8 —12 ungar.

Raser. K. har tidigt blivit husdjur och förekommer nu i en mängd olika raser, av vilka de viktigaste äro: Belgisk jätte, ursprungligen från belgiska Flandern, utmärker sig genom sin betydande storlek (längd omkr. 70 cm. från nos till svansspets, vikt 5—8 t. o. m. 10 kg.), sin tidigare utveckling och grova benbyggnad, öronen äro stora men upprättstående, bålen tämligen långsträckt och halsen hos honan med stor hakpåse. Han är vanligen gråbrun, harfärgad med ljus buk eller järngrå med undre delarna mörka, men även andra603

färgvarieteter förekomma. Fordrar rikligt underhåll och gott utrymme i buren samt lämpar sig bäst till korsning för produktion av slaktdjur, som förena Belgiska jättens storlek med andra rasers finare kroppsbyggnad och bättre kött. Är något ömtålig för Sveriges klimat.

Vädurskaniner, som kännetecknas av en starkt böjd profil och mycket stora, nedhängande öron, förekomma i två typer, fransk och engelsk. Fransk vädursk. når en vikt av 4—5 kg. och en spännvidd mellan öronens spetsar av omkring 40 cm. Ungarna ha vid födseln upprätta öron. Kroppen är tämligen kort med fyllig muskulatur. Den mest omtyckta färgen är gul eller grå, men även andra färg varieteter förekomma. Köttet är av synnerligen god kvalitet, och även skinnen äro värdefulla. Är mycket fruktsam och tämligen härdig. Den engelska är mera en sportras, hos vilken man särskilt lagt an på öronens utveckling; färgen är även här mestadels gul i olika nyanser, men även andra färger förekomma.

Blå Beveren, så kallad efter sin hemort i Belgien, är till färgen blågrå, helst mörkt och utan tecken, tämligen långsträckt med djup och bred bakdel (»mandolin-formad»), tämligen långt och smalt huvud med långa, V-formigt uppstående, smala öron. Kroppsvikt intill 6 kg. Är härdig och fruktsam; honan föder ofta ända till 10 ungar, som utvecklas hastigt och vid 5—6 månaders ålder nå en vikt av 3—3.5 kg. Är ej så köttig som t. ex. fransk vädur och silverkanin.

Silverkaniner utmärkas av att en del hår äro vitspetsade, varigenom hårfällen får ett

Silverkanin.

silverskimrande utseende. Ungarna äro dock först svarta men få den silvergrå färgen efter 2 hårfällningar. Förekommer i två typer. Lilla silverkaninen, som företrädesvis uppfödes i England och Tyskland, når en vikt av 3—3.5 kg., har rundat huvud med små,

tätt stående öron, tämligen kort och sammanträngd. Stora (franska) silverkaninen, från Champagne i Frankrike, skiljer sig från den förra huvudsakligen genom storleken, som kan uppgå till 4—5 kg., något mer långsträckt kroppsbyggnad och längre öron. Stor silver-k. är en god köttproducent och likasom den lilla utmärkt genom förnöjsamhet, härdighet och god fruktsamhet. Pälsen är ofta något grov, men högt uppskattad, särdeles om den är av ljus färgton. Denna ras, både det stora och i synnerhet det lilla slaget, är jämte den följande de för vårt land mest passande.

Vit dansk lantkanin, som i senare tid utbildats genom förädling av den i Danmark inhemska lantrasen, är tämligen liten (3.5— 4 kg. lev. v.), till kroppsformen närmast liknande Blå Beveren, men har finare skelett och är mer köttig. Är rent vit med tät, mjuk hårfäll, smala upprättstående öron och röda ögon. Som han är härdig, förnöjsam, fruktsam, utmärkt slaktdjur och lämnar ett värdefullt skinn, har han på kort tid fått stor spridning ej blott i sitt hemland utan även i Norge och i vårt land.

Åtskilliga andra raser finnas, vilka icke eller blott föga förekomma i Sverige. Sådana äro engelska och tyska skäckiga kaniner; den holländska, en liten, svart, blå, grå eller gul ras med vit bias, som kan breda ut sig till större eller mindre del av framkroppen; h e r m e 1 i n-k a n i n e n, den minsta och livligaste av alla k.-raserna, utmärkt genom kort, tät, bländande vit hårfäll, som är mycket högt uppskattad; samt den sedan gammalt kända, från Mindre Asien stammande Angör a-k a n i n e n, som skilj er sig från övriga raser genom sitt silkeslena, 20—25 cm. långa hår, vilket avkammas eller klippes och användes till fina vävnader; vit färg är mest ansedd, men även andra färger förekomma.

Leporider eller harkaniner hava angivits som korsningsprodukter av k. med tysk hare, vilket dock är tvivelaktigt. De äro stora och fruktsamma. Aveln förekommer knappt i Sverige.

Kaninskötseln har förekommit sedan långt tillbaka, så t. ex. redan hos de gamla romarna, och i Sverige åtminstone sedan 1500-talet. I vissa länder, ss. i Belgien, Frankrike och England, har den nått en mycket stor utveckling och blivit en viktig inkomstkälla för mindre jordbrukare och annat småfolk. I Sverige började den omfattas med något större intresse först mot slutet av 1800-talet men idkas föga i samband med egentligt jordbruk utan huvudsakligen av jordlösa lägenhetsinnehavare och nästan uteslutande till husbehov. Kaninskötselns betydelse beror huvudsakligen på djurens lättföddhet, stora fruktsamhet och snabba utveckling, som gör ätt de på kort tid kunna omsätta för andra ändamål ofta värdelöst foder till ett välsmakande och6o4

närande kött samt vid slakten lämna ett m. 1. nr. värdefullt skinn. Därtill kommer, att kaninen kräver föga utrymme, nöjer sig med de anspråkslösaste bostäder och tager föga tid i anspråk för skötseln. K.-skötseln konkurrerar blott föga med hönsskötsel, då till större del olika foder användes. Till följd av kaninskötselns ringa omfattning i vårt land är avsättningen av kött och av skinn ännu föga ordnad.

Som kaninerne äro synnerligen stridslystna, böra de som vuxna alltid hållas åtskilda. Endast honor, som från början äro uppfödda tillsammans, kunna hållas i samma avdelning under den tid, då de ej användas i avel. Ungarna kunna däremot, sedan de avvänjts, hållas tillsammans under uppväxten, om blott könen skiljas åt vid omkring 4 månaders ålder. Renhållningen bör vara mycket noggrann. I burarna bör användas ett lager torvströ, under vintern täckt av halm. Fuktig och rå luft tåla kaninerna ej, och de må därför bättre av att burarna stå ute än inuti kvava stall.

Avel. Kaninen kan börja användas till avel vid 8 månaders ålder. Honorna kunna lämpligen betäckas 4 gånger om året. Dräktigheten varar 30 dagar, och. ungarna böra få stanna hos modern till 2 månaders ålder, varefter honan åter betäckes, så att hon kommer att yngla var tredje månad. Vanligen låter man dock alla honor få en vilotid av 3—4 månader under vintern, men kortar av tiden mellan förlossning och betäckning något på sommaren, varvid ungarna kunna få stanna hos modern till 2 veckor före hennes nedkomst. Unga honor böra ej få behålla mer än 4, högst 5 ungar i kullen, men äldre kunna gott föda upp 6—8 och särskilt goda ammor ända till 10.

Det låter mycket väl göra sig att låta honorna yngla vilken tid på året som helst, blott red-rummet under vintern är väl ombonat och försett med rikligt strö, och på vintern födda kaniner få ett vackrare och värdefullare skinn. Dock bör man ej till vinteravel använda unga honor, som ännu ej lärt sig att omsorgsfullt vårda sina ungar, emedan det då kan inträffa att ungarna få frysa ihjäl. Omkring en vecka efter skedd betäckning föres honan åter till hanen för att pröva, om hon är befruktad.

För kaninavelns främjande arbetar Sven ska kaninavelsföreningen och några lokala föreningar.

Utfodringen utgöres lämpligast om sommaren av grönfoder av allahanda växter, bland vilka maskrosen är en läckerhet, samt under vintern av hö, havre och rotfrukter, samt därjämte allahanda avfall från köket. Även under sommaren är hö nyttigt, emedan det håller matsmältningen i ordning. Höet bör vara bladrikt s. k. backhö eller fint klöverhö. Havren är särskilt behövlig för de dräktiga och digivande honorna och för ungarna under första uppväxttiden, nien kan eljest undvaras. I saknad av rotfrukter under vintern användes

i stället ett blötfoder av havregröpe och vatten, väl sammanarbetat till en fast gröt, vartill lämpligen kan tillsättas allahanda vegetabiliskt köksavfall. En utmärkt ersättning för rotfrukter är sockersnitsel, som dagen före utfodringen övergjutits med 3—4 ggr sin vikt vatten för att svälla. Ett gott foder är lövris, särskilt av rönn och asp, vilket under den kalla årstiden kan ersättas av färska grenar, vilkas bark kaninerna med begärlighet förtära. Även friska grenar av gran och i synnerhet en givas lämpligen en eller annan gång i veckan, särskilt åt slaktdjuren, då köttet därigenom får en mera pikant smak. Stor försiktighet bör alltid iakttagas vid övergången till grönfoder, då eljest svåra rubbningar i matsmält ningen, ofta med dödlig utgång, inträffa särskilt vid utfodring av färsk klöver, rotfrukts-och kålblad. Torrfodring så mycket som möjligt och noggrann renhållning äro huvudvillkoren för framgång i kaninskötseln. Under utfodringen med grönfoder, rotfrukter eller blötfoder behöva kaninerna ingen dryck, och för mycket blötfoder eller fuktigt eller för vattenhaltigt grönfoder är en vanlig orsak till sjukdomar hos kaninerna. Några dagar före och efter förlossningen böra dock honorna gärna få ett par deciliter mjölk. Kaniner böra fodras 3 ggr om dagen, och foderkärlen hållas väl rena.

Gödning. De djur, som skola slaktas, pläga stundom först sättas på gödning under omkring 3 veckor. Därunder bör varje djur hava särskilt rum. Gödfodret, som gives 4—5 ggr om dagen, består av de vanliga foderslagen men med större mängd säd, dels hel, dels som mjöl i röra med kokt potatis Tillskott av kokt mjölk gör köttet vitt, kål ger det grov smak.

Bostäder. Kaniner hållas lämpligast i burar, som, om de äro välbyggda och täta, kunna stå ute både sommar och vinter, om blott en mot kalla vindar skyddad plats väljes. Burarna göras lämpligen av 3" X 3" stolpar och 3/4" eller hellre 1" spontade bräder, samt golv och tak klädda med tjärpapp. Burens botten bör ej stå på marken, utan hörnstolparna böra bilda 35—40 cm. höga ben. De göras i 2 eller 3 våningar 50—-60 cm. höga, men böra helst vara så små, att de med lätthet kunna flyttas för val av under olika årstider och väderlek lämplig plats. Varje avelshona bör hava ett större dagrum med en golvyta av 100 x 60 cm., och ettmindre natt- eller redrum, 50 x 60 cm. stort. För stora raser böra rummen vara större 100 x 100 och 100 x 60 cm. Dörren till dagrummet utgöres av en träram med järntrådsnät av 1/2" maskor, fäst på insidan av ramen för att hindra djuren att gnaga sönder denna. Utvändigt förses ramen med en fals, vari en glasskiva vid kallare väderlek inskjutes. Ytterdörren till nattrummet göres alldeles tät. I väggen mellan båda rummen göres en 12 x 15 cm* stor öppning. För avelshanar /Ta^-v-v^-v

605

och de avvanda ungarna användes bur av samma konstruktion men med bostaden delad i två lika stora rum, vartdera av 100 x 100 cm. För hanar och ungdjur kunna dock även enkelrum räcka. Av vikt är, att burarna äro täta och dragfria, och om nattrummet fylles med halm, vari djuren kunna gräva in sig, reda de sig väl även under strängaste vinterköld. I de avdelningar, som ej ha nattrum,

Kaninbur.

insättes vid starkare kyla en med halm fylld trälåda i storlek 50 x 30 x 30 cm. och försedd med en lagom stor öppning för djuren att krypa in i.

Slaktning av k. sker bäst på så sätt, att man med vänstra handen om djurets bägge bakben håller det hängande med huvudet nedåt och med ytterkanten av högra handen eller med ett lämpligt format slagträ anbringar ett kraftigt slag bakom öronen, då döden ögonblickligt inträffar. För att fullständigt avtappa blodet avskär man sedan halspulsådrorna genom ett djupt snitt över halsens framsida. För skJnnets avtagande, som lättast sker. medan kroppen ännu är varm, hänges kaninen upp i ett bakben, ett snitt genom huden lägges runt benen vid hasen och därifrån längs bakbenens insida till bukens mittlinje. Flåningen börjar vid snitten runt bakbenen, och sedan man flått dessa, drages svanstången ut och skinnet kränges över kroppen, frambenen utdragas, och skinnet skiljes från kroppen genom ett snitt runt deras sista led och kring halsen. Skall skinnet torkas för förvaring, trädes det med hår sidan inåt över ett lämpligt format bräde, befrias från alla kött- och fettrester och torkas på ett luftigt ställe, ej utsatt för sol. Vill man själv bereda skinnen, skäras de upp längs bukens mittlinje och läggas i vatten ett par dagar, varefter kött- och fettrester noga avskrapas. Därefter utbredas de på ett bord med köttsidan uppåt, ingnidas grundligt med en blandning av 2 delar pulvriserad alun och 1 del fint salt, packas med köttsidorna mot varandra, hoprullas och förvaras så 4—5 dagar

i en stenkruka i källare. Sedan tagas de upp, slätas ut på ett jämnt underlag och sträckas i alla riktningar, skrapas på köttsidan med en skarp sked, en glasbit eller ett stycke pimsten och ingnidas till sist med krita eller kli, varefter de upphängas till torkning medelst i kanterna fästa hakar av järntråd. Under torkningen måste de dagligen sträckas i alla riktningar,

gnuggas mellan händerna och gnidas med sandpapper, vilket allt i hög grad befordrar mjukheten. Sedan de blivit väl torra, ingnidas de ännu en gång med vetekli, varefter hårsidan beströs med ett tjockt lager fin, varm sand, som efter avsvalning noga avskakas. Sedan detta upprepats flere gånger, piskas skinnen på köttsidan, tills all sand avlägsnats. Sjukdomar förekomma ofta hos k. och äro med undantag av vissa yttre åkommor oftast av smittsam natur eller bero på felaktigheter i utfodring och skötsel. Då medicinsk behandling av invärtes sjukdomar hos k. sällan lönar sig, bör man i stället i möjligaste mån söka förekomma dem. För undvikande av smittsamma sjukdomar böra därför nyanskaffade djur hållas avskilda, tills man övertygat sig, att de äro friska. Särskilda burar böra därför finnas, vilket även är behövligt för att vid sjukdomstillfällen genast kunna avskilja sjuka djur. Burarna böra alltid en och annan gång varje år grundligt rengöras genom skurning med het sodalut, överspolning med 3 %-kresolsåplösning samt kalkstrykning invändigt. De vanligaste orsakerna till sjukdomar äro bristande renlighet i burarna, fuktiga, orena ställar och oförsiktigt använd utfodring av grönfoder eller annat blötfoder.

Den mest förhärjande k.-sjukdomen är coccidios (se d. o.).

Tuberkulos och pseudotuber-k u 1 o s (se d. o.) förekomma ej så sällan och yttra sig huvudsakligen i avmagring, ofta trots god matlust. Misstänker man förekomsten av dessa sjukdomar, bör man slakta ett eller två av de mest angripna djuren för att undersökas av veterinär, och har sjukdomen därvid konstaterats, böra alla angripna djur slaktas och desinfektion verkställas.

Bland smittsamma yttre åkommor är skabb (se d. o.) vanligast.

Bland sjukdomar, som bero på felaktig utfodring och skötsel, äro mag- och tarmlidanden vanligast, ss. trumsjuka, oftast framkallad av oförsiktig utfodring av färsk klöver, i synnerhet för späda ungar vid av vänj-ningstiden, Oftast har den ett så hastigt förlopp, att någon behandling knappt kan ifrågakomma. Då den oftast för till döden, är det viktigt att söka förekomma den genom att försiktigt vänja djuren vid grönfodret. Mag- och tarmkatarr, som företrädesvis yttra sig i nedsatt foderlust och i diarré, bero vanligen på oregelbundenheter i utfodringen, ss. för hastig övergång från torr- till blötfodring för6o6

vattnigt foder, skämt eller fruset foder o. s. v. Behandlingen består i torrfodring, varmt, torrt stall, rostat korn eller havre samt friska grenar av vide, asp eller ek att gnaga av. Vid användning av mjölk åt digivande honor eller späda ungar bör den givas kokt. Inflammation i munnen med riklig spottflytning förekommer ofta hos unga djur vid användning av för mycket grönfoder och kräver ingen annan behandling än övergång till torrfodring och pensling i munnen eller neddoppning av nosen ett par gånger dagligen i en 2—2 1/2 %-lösning av alun eller klorkalium. Katarr i näsan och luftröret är en vanlig förkylningssjukdom, yttrande sig i flytning från näsan, nysningar och hosta; den botas snart blott genom att djuren få en torr och något varmare plats med ren och frisk luft. Förlamning av bakdelen förekommer stundom, oftast utan påvisbar orsak. Djuren visa sig i övrigt fullt friska. Som sjukdomen har ett mycket långsamt förlopp och, om den någon gång går tillbaka, därtill kräves minst 1 år, lönar det sig ej att hålla på djuren, om det ej gäller särdeles dyrbara avelsdjur. Det enda, som kan göras, är ingnidning av länd och kors med hudretande medel, ss. spanskflugtinktur. senaps- eller kamfersprit och möjligen elektrisk behandling. E. N—m.

Kaninsnuva. Se Coccidios och Kanin: Sjukdomar.

Kaninstall. Se Kanin: Bostäder.

Kantarell, Cantharellus, ett i mossig skogsmark förekommande släkte av skivsvampar, med gula hattar med på foten långt nedlöpande, greniga skivor med trubbig egg. Vanlig k., C. cibarius Fr., lätt igenkänd på sin äggula färg, är en av våra mest använda matsvampar, som föga angripes av insekter. Brandgul k., C. aurantiacus Wulf, med tunnare hatt samt mörkare skivor och fot, angives stundom som giftig, om med skäl är tvivelaktigt, men är i alla händelser mindre smaklig.

Kantaridin. Se Avledande medel.

Kantning, Kantverk. Se Sågning.

Kapital plägar i den ekonomiska vetenskapen beteckna förmögenhet eller yttre nyttigheter, särskilt med hänsyn till deras användning vid produktionen. I jordbruksekonomien skiljer man mellan följande arter av k.:

1. Grund-k., varmed förstås jordegendomen med vad därtill hör, ss. hus (byggnad s-k.), fältbyggnader (ss. vägar, gravar, hägnader), ofta även skog, samt rättigheter i annan jordegendom (jfr Fast egendom). Detta k. betecknas som orörligt (immobilt) i motsats till de följande slagen som äro rörliga (mobila) och pläga sammanfattas som lös egendom. På övergången mellan grund- och rörligt k. stå grundförbättringar, vilka för lång tid men ej för alltid öka grundkapitalets värde även för produktionen, och som därför balanseras som ett k., som småningom av-

skrives. Byggnads-k. bör vid räntabilitetsberäkningar likasom även vid bokföring uppskattas med beaktande av tillbörlig årlig amortering av nybyggnadsvärdet men vid brandförsäkring upptagas till ett värde, som närmar sig kostnaden för husens nyuppförande efter brand. Grundkapitalets storlek beror på avkastningens värde, produktions- eller avkastningsvärde, men vid köp av jordegendom inverka ofta avkastningen ovidkommande omständigheter, ss. naturskön belägenhet, tillfälle till jakt m. m.

2. I n v e n t a r i e-k. består av döda inventarier eller redskap och levande k. eller djurkapital, husdjuren. Inventarie-k. kan i motsats till rörelse-k. brukas upprepade gånger i produktionen utan att förändras annat än genom avnötning och värdeminskning samt betecknas därför som stående k. Till det stående kapitalet räknas stundom de i jorden i och för produktionen tillfälligt nedlagda k.-värdena, ss. kostnaden för jordens bearbetning, gödsling och sådd för följande gröda (»f ä 11 i n v e n t a r»). Då detta till sin art står nära till jordförbättringars värde, sammanräknas det stundom jämte detta och övriga delar av grundkapitalet till fastighet s-k. Emedan grund- och inventarie-k. utgöra det k., som är stadigvarande nedlagt i lantbruksaffären, pläga de tillsammans betecknas som anläggnings-k. Inventariekapitalet bör avskrivas, åtminstone i samma mån som dess värde minskas genom avnötning.

3. Rör els e-k. betecknar de värden, som förbrukas vid produktionen och vid denna böra återkomma i produkternas värde. Det kan sålunda användas blott 1 gång, innan det övergår i annan form. Hit hör:

a. det som ingår i produkterna ss. råmaterial, växt- och djurföda (gödsel, foder), utsäde;

b. underhållsmedel för vid lantbruket verksamma personer: livsmedel, bränsle, lyse;

c. medel att underhålla byggnader och inventarier: virke, järn, smörjmedel m. m.;

d. lantbrukets produkter, ss. grödor, vare sig växande eller skördade, mjölk och mejeriprodukter, avverkat virke m. m.;

e. penningar, som användas i rörelsen. De under a.—d. anförda värdena pläga sammanfattas ss. förrådskapital.

Inventarie- och rörelsekapitalet pläga sammanfattas under benämningen driftskapital. Begränsningen av de olika slagen av k. i förhållande till varandra uppfattas olika av olika förf. och låter sig svårligen bestämt fastställas efter rent teoretiska grunder. Således är gränsen mellan de växande årsgrö-dorna och de mångåriga vallarna, å den ena, samt trädplanteringar och skog, å den andra, av vilka de förra här räknats till rörelse-, de senare till grundkapitalet, i viss mån godtycklig. Likaså fältinventariets hänförande til 1 inventariekapitalet, under det att däri ingående607

godsel och utsäde hör till rörelsekapitalet, så länge de ligga i förråd. Då inventarie-k. principiellt skulle vara vid produktionen upprepade gånger använda lösa föremål men ej de därvid alstrade produkterna, borde egentligen dit föras endast avels- och gagndjur, använda i produktionen, men ej till avyttring avsedda avels- och slaktdjur. Av praktiska skäl räknas emellertid alla husdjur till inventariekapitalet, vilket ock är berättigat, så länge de alstra kroppstillväxt och gödsel.

Storleken av olika k. utövar en stor inverkan på lanthushållningens framgång och möjligheterna att på bästa sätt ordna hushållningen, men bör stå i ett visst, efter de växlande omständigheterna lämpat förhållande. Att härför uppställa några bestämda normer låter sig under nuvarande i hög grad invecklade och växlande förhållanden ej göras. Som uttryck för hushållningens intensitet kan förhållandet mellan grund-k. och övriga k. ej ensamt användas (se Intensitet).

över de olika kapital gruppernas faktiska storlek vid svenska jordbruk finnas blott sparsamma uppgifter, huvudsakligen härrörande från de ännu — särskilt i landet norr om Skåne — fåtaliga bokföringsföreningarna. Som exempel må anföras följande av L. Nanneson på grund av bokföringar år 1917—18 från Skåne och (ett fåtal) från mellersta Sverige beräknade belopp.

Hektar odlad JOTd Fastigh. kapital pr ha. kr. Driftskapital i % av fastigh. kap. Summa

Kreatur Döda inv. Förråd 1. Sydsveriges a) vete-socker-betsområde: 1—10 har 10—25 » 25—50 > 50-100 » 100— b) råg-potatis-området: i —10 har 10—25 > 2. Mellersta Sveriges slättbygd: i—10 har 10—25 > över 10o » 2,525 2,391 2,247 2,062 1,855 1,893 1,556 1,045 850 824 23-9 22.3 21.7 20.3 19.2 29.7 30.1 48.3 43-9 31.6 4.2 5-9 4.8 4-9 4-3 6.6 6.1 13-

9 14.9 14.2 II.8 8.0 8.0 8.7 g'4 8.6 16.6 12.4 12.4 | 39.9 36.2 34-5 34-2 32.2 45-7 45-i| 78.8 58.2]

Fastighetsvärdena, vilka stegrats avsevärt under kristiden men åter sjunkit, äro, som härav synes, avsevärt högre i Sydsverige än i landets mellersta delar och avtaga per hektar regel-

bundet med egendomens stigande storlek. Driftskapitalet är absolut räknat föga högre i Sydsveriges i allmänhet intensivare jordbruk än i mellersta Sverige, där det på grund av det lägre fastighetsvärdet i procent av detta senare är omkring dubbelt så högt som i Sydsverige. Kreaturskapitalet avtager i regel med stigande jordareal, men däremot framträder denna olikhet föga i avseende på döda inventariers och förråds värden.

Då k.-brist verkar förlamande på jordbrukarens verksamhet samt hindrar att på bästa sätt utnyttja egendomen och dess husdjursbesättning, är tillfälle att genom lån fylla k.-behovet av stor betydelse. Se Jordbrukskredit.

Kapitalbok. Se Bokföring.

Kapitalhushållning. Se Hushållnings-system.

Kapitalkonto. Se Bokföring.

Kappland. Se Mått.

Kaprifolium. Se Caprifolium.

Kaprin-, Kapron- och Kaprylsyra, feta syror, som till ringa mängd ingå i mjölkfett. Se Smör.

Kapunering. Se Kastrering.

Karaktärsbyggning, vanlig benämning på huvudbyggnaden å en lantgård. Se Lantmannabyggnader.

Karaktärsfrö. Se Utsäde.

Karantän. Se Sjukdomar, smittsamma.

Karbidkväve. Se Kalkkväve.

Karbolineum, blandning av torr destillationsprodukter, framställda ur stenkols- och trätjära. Användes till impregnering av trä för att hindra röta, vartill det dock är foga verksamt, samt till besprutning av träd och buskar mot insekter och parasitsvampar. Då det skadar blad och blommor, om det ej användes i så utspädd lösning, att det gör föga nytta mot parasiter, är det bäst att använda k. huvudsakligen till besprutning under vintern mot sköldlöss, bladloppor m. fl. insekter, som övervintra på stam och grenar samt för att befria dessa från mossa och lavar. Flere sorter finnas. Vattenlösligt k., def ensola t, användes vanligen i 10 % vattenlösning. Av vanligt k., som ej är lösligt i vatten, beredes besprutnings vätska genom att 10 kg. därav utröres i en blandning av 3—4 kg. såpa och 10 kg. kokhett vatten. Före användning utspädes denna vätska med vatten till högst 10 % k.-halt d. v. s. med omkring 80 kg. vatten till nämnda sats.

Karbolsyra, fenol, CöH5OH, är ett hydroxylderivat av kolvätet benzol och en blandningsdel av stenkolstjära. Ur denna framställes k. genom fraktionerad destillation, varvid erhålles kreosotolja, en blandning av kolväten och k., som sedan -utlöses från de förra genom tillsats av natronlut,, vilken löser k. men icke kolvätena. Genom den alkaliska lösningens behandling med en stark syra frigöres k. Ur så erhållen rå k. erhålles genom6o8

destillation ren k. Denna kristalliserar i långa, färglösa nålar, som smälta vid 42 °, under det att den råa bildar en mörk brun vätska. K. luktar starkt av rök, är svagt sur och är ett kraftigt desinficerande medel. Se Antiseptiska medel.

Kardbenedikt, Cnicus benedictus L., en ettårig, i Sydeuropa vild, korgblomstrig ört med klibbig stjälk, taggspetsiga blad och gula blommor. Odlas för bladens skull, vilka användas som drog. Bladen skördas på eftersommaren eller hösten och torkas på luftig och skuggig plats under tak. 5 kg. färska blad giva 1 kg. torkade.

Kardborre, Lappa 1. Arctium, ett släkte av mycket storvuxna, korgblomstriga örter med nästan klotrund holk och syllika, krokspet-siga holkfjäll. Äro vanliga ogräs vid vägkanter och intill odlade platser. Då de icke kunna bibehålla sig på mark, som bearbetas, göra de föga skada annat än därigenom, att de mogna korgarna fastna i fårens ull.

Kardoner, Cynara Cardunculus L., från södra Europa härstammande, tistelartad ört med på stjälken nedlöpande, dubbelt flikade, taggiga blad. Bladstjälkarna ätas. Växten är flerårig, men då den ej uthärdar nordens vintrar, uppdragas fröplantor i halvvarm bänk och utplanteras, sedan de under någon tid odlats i krukor, på fritt land i början av sommaren i kraftig, ny gödslad jord, med 1 m. avstånd mellan plantorna. Då dessa nått 1—11/2 m. höjd, vanligen i början av september, sammanbindas bladen och omviras med långhalm, så att endast bladspetsarna nås av dagsljuset, och jorden uppkupas högt kring plantorna, eller nedböjas de och täckas med jord. Efter omkring 3 veckor äro bladen blekta och färdiga att användas. För att hava k. färdiga i den mån de skola komma till användning, täckas plantorna efter hand, och blekningen kan fortsättas i källare, om plantorna inslås där i fuktig trädgårdsjord eller sand, innan de skadats av frost. (G. L—d.) H. J. Dft.

Karled, benämnes hos hästen den del av lemmarna, som ligger mellan kotleden och hoven. Se Kota. E. N—m.

Karlsbadersalt. Se Avförande medel.

Karnallit. Se Kalium.

Karossier, kraftigt byggd vagnshäst.

Karott. Se Morot.

Karp, Cyprinus carpio L., av karpfiskarnas familj, Cypvinidce, är närmast besläktad med rudan, från vilken den lättast skiljes genom förekomsten av två s. k. skäggtömmar på vardera sidan om munnen. I synnerhet vild k. men även flertalet odlade k.-raser äro mer långsträckta än rudan. Av k. förekomma 3 varieteter: fjäll-, spegel- och läder-k. Fjäll-k. har vanlig fjällbeklädnad. Typiskt utbildade spegelkarpar ha på var sida endast 3 rader fjäll, en vid rygglinjen, en vid sidolinjen och en (oftast ofullständig) på buksidan. Spe-

gelkarpens fjäll äro mycket större och av annan form än den vanligas. Läder-k. saknar i det närmaste helt och hållet fjäll. Med dessa varieteter böra ej de kulturformer förväxlas, som småningom uppdragits vid rationell odling i dammar. A ena sidan kan nämligen samma huvudtyp tillhöra olika raser, och å den andra omfattaren viss ras icke alltid karpar av endast en huvudtyp. Alla kulturformer ha kortare och högre kroppsform än den vilda karpen. Hos vissa raser (aischgriinder- och galiziska raserna) är ryggen särskilt hög, medan hos andra (lausitzska, böhmiska och frankiska raserna) ryggen är mer utvecklad på bredden. Hos oss mest kända äro de galiziska och lausitzska raserna.

K. förekommer i Sverige ej vild utan endast odlad i dammar eller (i sällsynta undantagsfall) inplanterad i sjöar, på vissa ställen i Skåne måhända också förvildad. Karpens stora värde som dammfisk beror framför allt på följande egenskaper: 1. välsmakande, föga benigt kött, 2. mycket snabb tillväxt (han når på 3 somrar en vikt av 1—1.5 kg.) och 3. stor förmåga att allsidigt utnyttja en fiskdamms produktion av föda. De gynnsammaste villkoren för lönande k.-odling i dammar erbjuda södra och (troligen också) mellersta Sveriges låglandstrakter. I nya dammar på mossjord och med starkt brunfärgat vatten går karpen ofta icke till. Det stora flertalet av våra sjöar lämpar sig icke för inplantering av k. Om karpodling se under Dammhushållning. H. N.

Karriol. Se Vagn. Karriär. Se Gångart. Karsöta. Se Älggräs.

Kartor. 1. Det ekonomiska kartverket inrättades år 1859 ss. en fortsättning av det gamla, under 1600-talet påbörjade geografiska eller sockenkartverket, vars utarbetande ålegat lantmäteriet. Det utgör en del av Rikets allmänna kartverk och lyder under chefen för Generalstabens topografiska avdelning. Kartorna utarbetas på grund av förefintliga lantmäterikartor och kompletterande mätningar i skalan 1:20,000 och hava tidigare utgivits i 1 : 50,000, men över Älvdalens övre tingslag i Värmland samt Norrbottens kustland i 1 : 100,000 och över de norra länens fjälltrakter 1 : 200,000. Å dessa kartor finnas olika slag av mark (åker, äng, skog och kärr) samt administrativa gränser och rågångar angivna, och jämte kartorna utarbetas en tillhörande beskrivning, som tidigare redogjorde socken vis för hemmans och lägenheters antal, mantal och kamerala natur, antal bebyggda brukningsdelar, ägovidd fördelad på olika slags mark m. m. Då dels skalans litenhet, dels saknaden av gränser för de faktiskt bestående jordegendomarna i hög grad inskränkte den praktiska nyttan av dessa kartor, har sedan 1910 den förändring införts, att kartorna utgivas i 1 : 20,000 och å dem redovisas alla hemman och609

lägenheter ned till 1/a hektars storlek, så vida utrymmet det medgiver. I beskrivningen upptagas motsvarande områden till namn, mantal, register, nummer och ägare samt fördelade i olika ägoslag i hela och tiondels hektar, samt fastigheternas samhörighet i äganderätts- och brukningshänseende. I särskild bilaga redogöres för brukningsförhållandena. Härigenom

kunna de ekonomiska kartorna fylla sin uppgift att vara översiktskartor, som jämte tillhörande beskrivningar giva en åskådlig och redig bild av landets ekonomiska förhållanden. Efter denna nya plan hava kartor över Västmanlands, Malmöhus och Blekinge län utgivits. Kartornas utgivande bekostas av länets landsting eller hushållningssällskap.

2. Lantmäterikartor äro vanligen avfattade i 1/40oo skala (åkerskala). Tomtkartor äro vanligen 1/20oo (tomtskala) och skogskartor 1 V8ooo ©Her /2oooo«

Kas. Se Virkesmått.

Kasein, os t ämne (se Mjölk, Ost, Äggviteämnen), utfälles ur mjölk genom tillsats av löpe eller syror. Syrekasein har en mångsidig användning för framställning av både födoämnen och tekniska preparat (pressning till div. mindre föremål, ss. knappar, kammar m. m., ersättningsmedel för lim, appretyr i vävnadsindustrien m. m.). Tekniskt k. beredes av separerad mjölk och utfälles med svavelsyra (i V4—1 V» 1- rå syra av eg. v. 1.84, före användningen utspädd med 5—6 ggr sin vikt vatten, till 1,000 1. mjölk), saltsyra (3 1. rå 30 % syra, utspädd med 15—18 1. vatten till 1,000 1. mjölk) eller mjölksyra. Denna sistnämnda erhålles genom att låta mjölk surna efter tillsättande av mjölksyrebakterier. Vasslan avtappas från det utfällda kaseinet, som tvättas med 55° varmt vatten, pressas, males och torkas så, att det bildar ett vitt pulver. Pressad k. innehåller 50—55, torkad 10—12 % vatten. Litt.: Lantbr.Akad. Handl, o. tidskr. 1913, sid. 457. L. Fr. R.

Kasevia. Se Jättegröe.

Kasost. Se Mesost.

Kassabok, Kassaräkning* Se Bokföring.

Kassakreditiv. Se Bankräkning.

Kast. Se Växthus.

Kastanj e. 1. Se Hästkastanj e.

2. En hos hästen, på extremiteternas inre sida, litet ovanför framknät och nedanför hasen, hårlös. förtjockad hudbildning.

Kastanjeborre. Se Ollonborrar.

Kastmaskin. Se Sädesrensningsmaskin.

Kastning. 1. Säd kastades fordom med skovel för att rengöras och i någon mån sorteras, i det att agnar och övriga lätta delar föllo närmast arbetaren, därutanför den lätta och längst bort den strida säden. Arbetet utföres numera med sädesrensningsmaskin (se d. o.), som därför ofta kallas kastmaskin.

2. Djurs kullkastning vid operationer. Se Fängsling.

3. Kastning, abort, eller fostrets framfödande på ett så tidigt stadium, att det ej kan bibehållas vid liv, kan vara tillfällig (sporadisk) eller smittsam (infektiös).

K. förekommer oftast hos ko, dock ej så sällan även hos sto, men är mindre vanlig hos de smärre husdjuren.

Tillfällig, sporadisk k. kan förorsakas av yttre våld, ss. tryck eller stötar på buken (stark trängsel, stängning), häftiga ansträngningar (tröttande marscher och resor, jäktande av hundar på betet), otjänliga fodermedel (unket, skämt eller fruset foder, iskallt vatten, med mjöldrygor, rost- och brandsvampar bemängt foder etc), men även av vissa med hög feber förenade sjukdomar. Tillfällig k. har i allmänhet mindre att betyda, då den träffar endast enstaka djur. För undvikande därav bör dock tillses, att de dräktiga djuren ej utsättas för ovan nämnda förhållanden. Jfr Dräktighet.

Smittsam, infektiös, k. beror på ett smittämne, som förefinnes särskilt i fosterhinnorna samt i den efter k. förekommande flytningen från livmodern och skidan. Smittämnet kan upptagas såväl direkt genom könsorganen som även genom matsmältningsorganen och sprides därför dels genom handjuren vid betäckningen, dels genom av flytningar förorenat foder och strö. Smittsam k. hos kor angriper ofta nästan varje dräktigt djur inom en besättning och får stundom farsotsartad karaktär; den kan medföra betydande förluster både genom att kalven går förlorad och än mer genom följder av kastningen, ss. att efterhörd kvarbliver, mjölkavkastningen minskas och många av djuren därefter gå gall. Hos kor beror smittsam k. i regel på en stav-formig bakterie, den s. k. Bangska abortbacillen, men även ehuru mer sällan på en spirill. (Jfr Bakterier.) Sjukdomen förekommer oftast i 5:e—y:e månaden av dräktigheten och upprepas ofta ett par gånger. Småningom synas djuren bliva immuna, och k. brukar därför upphöra efter 2—3 år i besättningar, som rekryteras huvudsakligen genom eget pålägg, men vid upprepad anskaffning av djur från annat håll får smittämnet alltjämt nytt material att verka på, och sjukdomen kan hålla sig kvar hur länge som helst.

Bekämpandet av smittsam k. kräver energiska åtgärder. Först bör ladugården grundligt rengöras och desinfekteras samt gödselrännorna och bakre delarna av båspallarna en gång i veckan spolas med kalkmjölk. Kor, som kastat eller visa tecken till förestående k., flyttas genast ur ladugården (till häst- eller oxstallet), båsplatsen desinfekteras, efterbör-den avlägsnas snarast möjligt och livmodern spolas, så länge flytning förekommer, dagligen med 3—4 1. 1/t % lysollösning. Kon återflyttas ej till ladugården, förrän flytningen helt och hållet upphört, och betäckning företages ej

förr än 3—4 veckor efter det alla sjukliga symtom försvunnit. Till förekommande av smittämnets upptagande böra alla kor i3:e— 8: de dräktighetsmånaden dagligen tvättas kring blygden med 2 % lysol- eller kreolin-lösning. En metod, som vunnit ett visst förtroende, är den Bräuerska, vilken består i insprutning under huden var I4:e dag av 20—30 g. 2 % karbolsyrelösning på alla djur i 5:e— j:e dräktighetsmånaden. För att undvika smittospridning genom tjuren bör en särskild tjur användas för alla kor, som kastat, eller i annat fall tjurens skåp före och efter betäckningen spolas med 1 1/8 % lysol- eller terapo-gen-lösning. Sedan Bangs och Stribolts undersökningar visat, att abortbacillen är den egentliga sjukdomsorsaken, har man försökt framställa olika slag av sera eller vaccin för att åstadkomma immunitet och hindra sjukdomens spridning, utan att dock hittills något fullt tillförlitligt medel erhållits. Genom undersökning av blod från misstänkta djur kan man dock numera medelst den s. k. agglutinations-och komplementbindningsmetoden med säkerhet avgöra, om ett djur är smittat eller ej, vilket kan vara till stor fördel för att i tid kunna företaga åtgärder till sjukdomens bekämpande. Blodprovet bör tagas av veterinär och insändas till Statens veterinärbakteriologiska anstalt för undersökning. Av nämnda anstalt har under senare år i samband med dessa blodundersökningar tillämpats ett slags vaccinationsmetod, som i många fall givit ganska tillfredsställande resultat.

Smittsam k. hos får förorsakas av en spirill men är jämföreselvis sällsynt och ingalunda av den stora ekonomiska betydelse som k. hos nötkreaturen.

Smittsam k. hos sto har på senare åren studerats och är känd från vårt land först genom dess farsotsartade uppträdande i Skaraborgs län år 1920. K. inträffar helt plötsligt utan föregående symtom; efterbörden avgår i regeln samtidigt med fostret, och därefter visar sig endast en obetydlig flytning under ett par dagar. Smittämnet utgöres i regeln av en paratyfusbakterie. Det kan likasom vid smittsam k. hos kor påvisas i blodet genom agglutination, och därigenom har iakttagits, att det kan förekomma icke blott hos ston utan även hos hingstar, vallacker och unghästar inom smittade besättningar. Vaccin har beretts av renkulturer av paratyfusbakterier, vari bakterierna dödats genom upphettning. 3 vaccineringar användas med 10 dagars mellantid. Betydelsen av denna vaccinering har ej ännu hunnit utrönas. På grund av sjukdomens förlustbringande inverkan på hästaveln har genom K. k. 19/3 1920 stadgats anmälningsskyldighet för djurägaren och skyldighet för veterinären att vid misstänkta fall av paratyfus-abort insända blodprov till statens veteri-närbakteriologiska anstalt. E. N—m.

Kastrering eller kastration betecknar borttagande av könskörtlarna, varigenom djuren berövas fortplantningsförmågan och könsdriften samt till följd därav bliva lugnare och lätthanterligare. Operationen medför även vissa förändringar i djurens utseende, genom att de sekundära könskaraktärerna hämmas i sin utbildning eller återbildas, så att kastra-terna i viss mån förete en mellanform mellan han- och hondjur. Ju tidigare kastreringen sker, desto tydligare är dess inverkan på typen. Genom k. ökas även gödningsförmågan och får köttet bättre beskaffenhet.

K. användes företrädesvis för handjur och blott undantagsvis för hondjur, t. ex. ston med abnorm könsdrift (nymfomani) och därmed följande kitslighet och svårhanterlighet. För handjur är operationen i regel ofarlig, om den anförtros åt sakkunnig person, men för hondjur alltid mera riskabel. Hingstar kastreras vanligen vid 1—2 års ålder, men även äldre hingstar kunna utan risk kastreras. Ungtjurar, avsedda till dragare, kastreras helst vid 1 x/2—2 år, galtgrisar vid omkring 7 veckor och bagglam vid 6—8 veckors ålder. K. av äldre, förut till avel använda han djur, ss. äldre tjurar, fargaltar och baggar, endast för att höja gödningsförmågan eller göra köttet smakligare, lönar sig i regel ej. K. av tuppar kallas kapunering och medför, om den företages hos unga djur, en väsentlig förbättring av köttet och är i allmänhet utan risk, om den utföres av van operatör. E. N—m.

Kasttyg. Se Fängsling.

Kastved, Se Bränsle.

Katalas. Se Enzym.

Ka talasprov. Se Mjölkprovning.

Katalytisk verkan sägas ämnen hava, då. de genom sin närvaro befordra kemiska eller fysiologiska omsättningar utan att själv ingå. i dessa. Sålunda verka manganföreningar i jorden, utan att själv hava någon känd uppgift som växtnäring, som retmedel eller stimulerande (upplivande) medel på växterna och befordra deras tillväxt. Detta antages bero på att dessa föreningar befordra syrsättningen av organiska ämnen i jorden och därmed bildning av salpeter av det i organiska ämnen bundna kvävet. Denna verkan visar sig vid närvaro av små mängder av dessa salter, under det att större verka skadligt. Även järnoxid (rost) har man tillskrivit en liknande verkan, i det att den skulle befordra karbidkväves omsättning till upptagbar kvävenäring. Svavel har stundom vid inblandning i små. mängder i jorden befordrat växtligheten, möjligen beroende på desinficerande eller stimulerande verkan på en del mikroorganismer i jorden. I andra fall har det varit utan verkan Jfr Radioaktiva ämnen.

Katarr. Se Inflammation.

Katning av barrträd, d. v. s. avskalning: av trädens bark, användes för att befordraÖll

avsöndringen av kåda, dels för dennas insamling, dels för att göra tjarved tjärrikare. Katrinebergsras. Se Herrgårdsras. Katsa 1. k a t s e. Se Fiskeredskap. Katt. Huskatten, Felts domestica Briss., hör till kattsläktet bland rovdjuren, av vilket i Sverige förekommer även lodjuret (se d. o.). Som dess vilda stamform antages dels den i skogar i Asien och Europa levande vildkatten, F. catus L., dels en afrikansk art, F. ocreata. Den har redan i förhistorisk tid hållits som husdjur i Egypten men uppgives först sent blivit allmän som sådant i Europa. Parar sig 2 gånger årligen och föder efter 55 dygn intill 12 ungar. Katten får lätt vana att stryka kring eller förvildas och blir då mycket förödande för småvilt, varför ock enl. allmänna lagen (B. B. kap. 23) k., som träffas utanför gård eller trädgård, må av jaktinnehavaren eller hans folk saklöst dödas. Förekommer i för olika länder egendomliga raser, bland vilka hos oss jämte den vanliga svartstrimmiga förekommer den i Mindre Asien hemmahörande angör a-k ätten, som har långhårig, silvervit päls.

Kattguld, kattsilver, en folkspråkets benämning för glimmer. Kavle. Se Ängskavle. Kedjehjul. Se Växel.

Kefir. En av kaukasiska folkstammar sedan urminnes tider beredd, musserande dryck av mjölk. Genom inverkan av mjölksyrebakterier (laktobaciller, se Mjölkbakteriér) och vissa jästarter undergår mjölksockret en samtidig mjölksyre- och alkoholjäsning, med åtföljande gasutveckling. K. användes på grund av sina välgörande dietiska egenskaper ej sällan till sjuka och svaga personer.

Chr. Barthel. Kejsarg rön t, se Insektdödande medel. Kemisk station. Med åkerbrukskemiens praktiska tillämpning på gödslingen och utfodringen uppstod omkring mitten av 1800-talet ett hastigt tilltagande behov av kemisk undersökning av jord, gödsel- och fodermedel. Denna sak upptogs jämte mera allmänt vetenskapliga undersökningar på jordbrukets och husdjursskötselns område av de kemiska försöksanstalter, som inrättades hos Lantbruksakademien (fr. 1856) och vid Ultuna lantbruksinstitut (fr. 1860), men år 1877 beviljades 12,000 kr. statsanslag till understöd av 4 för kontrollanalyser särskilt avsedda kemiska stationer för jordbrukets och näringarnas behov, för vilkas upprätthållande för övrigt vederbörande hushållningssällskap eller landsting skulle svara. Reglemente för dem utfärdades samma år. Dessa 4 första stationer inrättades i Skara, Halmstad, Kalmar och Västerås. År 1882 beviljades anslag till ytterligare 3 stationer i Örebro, där redan ett av enskild person inrättat kontroll-laboratorium sedan år 1880 understötts

av hushållningssällskapet, i Härnösand, där hushållningssällskapet år 1879 anordnat ett dylikt, samt i Jönköping. År 1889 ökades statsbidraget för varje station till 4,000 kr. Anstalterna blevo genom förnyat reglemente

1888 skyldiga att ställa sig till efterrättelse föreskrifter av Lantbruksakademiens Förvaltningskommitté, vilka ock utfärdades 15/2 1889.

1889 ställdes de kemiska stationerna under inseende av den då nyinrättade Lantbruksstyrelsen. År 1899 inrättades en 8:e station i Visby, varjämte den år 1895 inrättade kemiskt växtbiologiska anstalten i Luleå även skulle verka som k. Instruktionen för stationerna har förnyats 8/s I^95, 1/a 1900 och 18/6 1906 med ändring 1/9 1917. Sistnämnda instruktion innehåller bestämmelser om de metoder, som skola användas vid undersökning av gödsel-och fodermedel, mjölk- och mejeriprodukter samt arsenikhalt.

Jämte de 9 statsunderstödda kemiska stationerna finnas vid Alnarp, Ultuna, i Kristianstad och Norrköping av vederbörande hushållningssällskap men ej med statsmedel understödda laboratorier, vid vilka kontrollanalyser utföras efter av sällskapen fastställda taxor.

Kemiska växtbiologiska anstalten i Luleå, inrättad år 1894, har utom sin verksamhet som kemisk station även ledningen av försöksväsendet och arbetet för jordbrukets främjande i Norrbottens län, samt lämnar genom sina jordbrukskonsulenter råd och upplysningar åt länets jordbrukare i dikning, gödsling och jordens indelning i ordnad växtföljd, anläggning av gödselstäder, kreaturs uppfödning och utfodring, uppgörande av dikningsplaner, byggnadsritningar m. m.

Keratin, hornämne. Se Äggviteartade ämnen.

Kikärt, Cicer arietinum L., en i varma länder och även i Sydtyskland odlad baljväxt med blåsformigt uppsvällda baljor och kantiga ärtliknande frön med ett spetsigt utskott. Ärtorna användas i Sydeuropa till människoföda och till gödning av höns, hela växten som grönfoder. Har undantagsvis införts till Skandinavien till kreatursfoder, men påstås egendomligt nog hava föranlett förgiftning.

Kil. Se Virkesdrivning.

Kina, Kinin. Se Alkaloid.

Kind. Se Huvud.

Kinning. Se Flottning.

Kinnkedja. Se Betsel.

Kirskål. Se Kväller.

Kiselsyra, en oorganisk syra, bestående av de enkla ämnena kisel och syre. I fri form finnes kiselsyreanhydrid, Si02, bildande stenarten kvarts, som ingår som beståndsdel i de vanliga urbergarterna granit och gnejs och efter dessas förvittring bildar kvartssand. Av sammankittad sand bildad sandsten består även till större delen av kiselsyra. De flesta andra urbergets stenarter utgöras av kiselsyrade612

salter (silikat), bland vilka fältspat och glimmer äro de viktigaste som jordbildande material. Då de förvittra, övergår en del av sönderdelningsprodukterna i lösning, bland dem kaliumsilikat, kiselsyrat kali, vilket växterna upptaga som näring. Därjämte bildas kolloidala vattenhaltiga förvittringssilikat, även betecknade som zeoliter, vilka sönderdelas vid jordens behandling med sura lösningsmedel och hava stor betydelse för absorptionen av växtnäringsämnen (se Absorption, Förvittring). Även i torv- och mullämnena i jorden finnes kiselsyra. Halten av löslig k. i jorden utgör i fruktbar jord vanligen 2—4 men stundom ända till 10—12 %. En mycket låg halt vittnar om liten mängd förvittringssilikat och därmed vanligen ringa absorptionsförmåga, däremot kan en hög halt av vattenlöslig k. härröra från inblandade kiselalger och spongier och därför vara utan betydelse för jordens godhet. K. upptages av växterna och ingår i deras sammansättning särskilt i överhuden; fräken samt gräsens strå och således även stråsädens halm har hög kiselsyrehalt, som dock icke såsom man antagit, har någon avgörande betydelse för halmens styvhet och som motverkande liggsäd. Kiselsyrans uppgift i växtnäringen är ej utforskad, och behovet därav tillfredsställes fullt av det i jorden tiU-gängliga, varför ingen hänsyn behöver tagas till detta ämne vid jordens gödsling.

Kitt betecknar blandningar av olika ämnen, bildande en degig massa, som till följd av kemiska förändringar hårdnar och användes att täta fogar och sprickor samt att sammanfoga skilda föremåls ytor. Vid tätning indrives kittet i fogen eller sprickan^ stundom blandat med drev eller blånor. Vid sammanfogning bör det påstrykas så tunt, att det torkar jämnt utan sprickor. K. beredes av en mängd olika ämnen och för olika ändamål. Det består vanligen av ett sammanbindande ämne, som stelnar, ss en torkande olja, harts, kasein, kautschuk eller guttaperka m. m., samt pulverformiga ämnen, som utfylla det förra och sammanbindas av detsamma, ss. krita, mönja, blyglete, blyvitt, lera m. m. Stundom bildas k. av endast pulverformiga ämnen, som vid kemisk förening med varandra bilda en hårdnande massa.

O 1 j e k i 11, som hårdna genom den ingående oljans eller fernissans syrsättning och genom oljesyrans förening med inblandade baser, motstå vatten och småningom bliva rätt hårda. För att bevaras mjuka måste de skyddas för luften, t. ex. genom omlindad oljedränkt tyg. Ett sådant är det vanliga fönsterkittet, som beredes genom att lika volymdelar blyvitt och krita blandas med linoljefernissa till en deg. Mönj ekitt, som användas för tätning av fogar av järn eller metall och som stå mot vatten och värme (ss. vid ångmaskiner), beredas av 2 volymdelar mönja, 5 blyvitt, 4

finmald lera eller 100 brunsten, 3 mönja, 5 blyvitt. 3 lera och 12 grafit, i båda fallen i blandning med linoljefernissa till lagom kittkonsistens.

Hartskitt bestå av harts eller av blandning av harts och något lösningsmedel i blandning med något pulverformigt ämne, ss. krita, tungspat, pimstenspulver. De tåla vatten men ej hetta, de spricka lätt, vilket dock förekommes genom att de blandas med linolja. De användas företrädesvis på trä.

J ärnkitt, som fästa järn och metall samt även dessa vid sten, beredas genom att 2 volymdelar salmiak och 1 svavelblomma noga sammanblandas samt därefter hopröras med 20 delar rostfri järnfilspån, litet ättika samt vatten. Användas genast på rost- och ärgfria ytor.

Klamp användes som beteckning för ett stycketal rundvirke, t. ex. vid flottning.

Klapper, Klappersten. Se Grusjord, Sten.

Klapperstensjord, Se Grusjord.

Klapphingst, kryptorkid, benämnes en hingst, då testiklarna, antingen båda (dubbelsidig) eller den ena (höger-, vänstersidig k.), kvarstannat i bukhålan (äkta k.) eller i ljumsk-kanalen (falsk k.). Dubbelsidiga klapphingstar (förr även kallade s i g g) äro, så vitt man känner, ofruktsamma, men om blott en testikel finnes i pungsäcken kunna de vara avelsdugliga Felet går dock i arv, och då klapphingstar äro mer svårhanterliga och ondsinta än andra, böra de ej användas i aveln. De kunna kastreras, men operationen är svårare och medför långt större risk än i normala fall. Även hos tjurar kunna testiklarna stundom kvarstanna i bukhålan. Tjuren brukar då benämnas a n o r k i d eller monorkid, allt efter som ingen eller blott en testikel kommit ned i pungsäcken. E. N—m.

Klarbär. Se Körsbärsträd.

Klave användes för mätning av diametern (grovleken) hos träd eller träddelar och består i sin enklaste form av en trälinjal, som vanligen är graderad i tum och i sin ena ända försedd med en, mot linjalen vinkelrät, fast arm. Vanligen användas dock stålklavar med en fast och en rörlig arm och med linjalen graderad såväl i cm. som i engelska (sällan svenska) tum. K. skall vara lätt, men starkt byggd. För en säker måttagning fordras, att armarna ej fjädra sig, och att den rörliga armen löper lätt, dock utan att glappa.

För mätning av diametrar högt uppe på stammen användas stångklavar, av vilka den oftast använda torde vara Karsbergs stångklave, vars rörliga arm medelst ett snöre pressas mot trädet och genom en fjäderanordning tvingas att åter löpa ut, när snöret slappas. Skalan, som lätt kan lösgöras och utbytas, består av omväxlande svarta och vita fält, vilket i hög grad underlättar avläsningen. Mera begränsad användning har613

Arvidsjaurklaven, som är enarmad och försedd med en krumböjd linjal, varigenom avläsningen sker säkrare, då klaven bättre smyger sig efter stammen. H. J. Dft.

Kli, utgöres av det vid malning av säd till mjöl eller gryn frånskilda skalet jämte det närmast därunder liggande glutenhaltiga lagret samt något av inblandat mjöl. Ibland gå även, fast med orätt, foder bestående av blott skal under namn av k. Man skiljer mellan k. och fodermjöl, av vilka det förra uppstår vid sädens krossning och skalning, det senare vid mjölets siktning. Då skalet är rikare på växttråd och äggviteämnen samt aska än den innanför liggande frövitan, varav mjölet framställes, har k. högre halt av nämnda ämnen än motsvarande säd och mjöl men mindre stärkelse och andra kvävefria extraktämnen, under det att fodermjöls sammansättning ligger mellan sädens och kliets. Grovt k. brukar föredragas av jordbrukarna framför fint, huvudsakligen därför, att förefintliga föroreningar lättare upptäckas däri, men det finare har högre äggvite- och lägre växttrådhalt och därför något högre fodervärde än det grova.

Föroreningar. Vid sädens malning få i säden befintliga ogräsfrön, skäl, agnar, jord m. fl. föroreningar ofta följa med kliet, men i rent k. böra dylika ämnen finnas i blott obetydliga mängder. Dessutom tillsättes ofta ej blott avharpning från sädens rensning utan även främmande mindervärdiga skal, varigenom kliets värde nedsättes, även om ej halten av näringsämnen minskas. En del av dessa ämnen äro värdelösa, andra även skadliga. Så är förhållandet med senaps- och klintfrö, mjöldrygor och svampsporer, vilka i större mängder kunna skada djuren, samt ogräsfrö, som kan i fullt oskatt skick återkomma i gödseln och följa med denna till åkern. Genom kemisk och mikroskopisk undersökning kunna dylika inblandningar påvisas, och en dylik undersökning är desto mer påkallad, som en avsevärd del av det i handeln förekommande kliet är underhaltigt.

Kliets härkomst. Kli erhålles till större delen från inhemska kvarnar men införes även från utlandet, särdeles från England och Amerika i betydliga mängder. Under det att tillgången på inhemskt k. uppskattas till 70— 75 mill. kg., utgjorde närmast före världskriget importen omkring 65 mill. kg., huvudsakligen av vete, och har tidigare haft än större omfattning.

V e t e k 1 i är det viktigaste av klislagen. Vid vanlig malning erhålles omkring 25 % avfall av vetet, varav ungefär 10 % fint och lika mycket grovt k. samt ett par procent fodermjöl och något spetskli, bestående av vetekornens spetsar med därpå sittande hår, vilka hysa mycket sporer av sotsvampar, sand-och ler delar m. m. Handelns vetekli är vanligen en blandning av grovt och fint. Medelsammansättningen är i procent:

Kli Fodermjöl

Grovt Fint 15 17 14

1.8 — 1-3

4 5&8 A3'5

8 6.5 4

5 4-5 3 /

12 12 12

10.8 12.2 , 10.7

81 66 SS 99 100

130 145 109

Protein........

därav amider.....

Fett........

Kvävefria extr.ämn. ' . .

Växttråd ....

Aska.........

Vatten........

Smb. äggvita......

F.enh. pr 100 kg. ... Korn värde pr 100 kg. . . På i f.e. finns gr. smb. äggv.

Askan är rik på fosforsyra.

Om vetet utmales högre, så att mindre k. uttages, får detta högre halt av växttråd och lägre fodervärde. Ofta nedsättes värdet genom inblandning av mindervärdiga skal av korn och havre samt värdelösa hirs- och risskal, ogräsfrö och spetskli. Vidare är det ibland unket och härsket på grund av för hög fuktighetshalt, som ej bör överstiga 13 %, om kliet skall vara hållbart. Gammalt k. innehåller ofta pr, vilket redan i mindre mängd gör det oaptitligt och mindre värdefullt men i större mängd kan verka hälsofarligt.

Vete-k. verkar något lösande och är ett mycket hälsosamt foder. Det användes med fördel till alla djurslag, särskilt till mjölkkor och digi^ vande hondjur, men är mindre lämpligt till göd-djur, vilket anses bero på dess höga halt av pentosaner (se d. o.), vilka icke hava samma fettbildande förmåga som stärkelse. Dess fodervärde är, som av ovanstående siffror synes, 1.2 kg. per f.e. åt mjölkdjur och 1.5 kg. för göddjur.

Rågkli förekommer långt mindre än vetekli, beroende på att råg mestadels sammales, varvid intet eller obetydligt kli uttages, samt import därav föga förekommer. Det finnes av blott en grovlek och överensstämmer i sammansättning nära med vetekli men har något högre halt av stärkelse men lägre av fett och växttråd. Dess medelsammansättning är i procent:

Råprotein ......

Råfett........

Kvävefria extr.ämn. . .

Växttråd.......

Aska........

Vatten........

Smb. äggvita.....

F.enh. motsv. 100 kg. , Kornvärde > > > G. smb. äggv. pr f.enh.

Rågkli Rågfo- -deTmjöl

16.5 14,5

, 3-o 3.o

59.0 64.0

5.0 3-5

4-5 3-o

12.0 12.0

10.7 9-9

'80 95

66 100

130 105

614

Rågkli innehåller ej sällan mer föroreningar än vetekli, beroende på mindre noggrann sortering av rågen före mainingen. Bland föroreningarna kunna de giftiga mjöldrygorna förekomma. Det anses mindre lämpligt än vetekli för mjölkkor och bör även åt andra djur givas i mindre mängd, vilket bidrager till dess bättre tillgodogörande.

K o r n k 1 i, ofta kallat kornsådor, svinfoder och kornskalmjöl, är avfall från grynkvarnar. Då agnarna hos korn äro fastvuxna vid kärnan, är skalhalten hos denna vara högre än hos vete- och rågkli. Vanligen tillsättes också allt avfallet, däri såväl sand som ogräsfrö ingå. Sammansättningen är mycket växlande, allt efter som det består av huvudsakligen skal eller även hinnor och en del av fröet. Man bör därför skilja mellan det värderikare fodermjölet och kornkliet samt kornskal, varvid ledning erhålles av växttråd-halten, som i skalmjöl kan uppgå ända till 20 % men i normalt kornkli ej bör överstiga 12 och i kornfodermjöl ej 3 %. Dessa likasom möts v. fodermedel av havre gå ofta i handeln under oriktiga namn, så att skal kallas kli och kli fodermjöl. Den verkliga arten kan avgöras genom kemisk analys och fodervärdet på grund därav beräknas med ledning av växt-trådhalten, så att det sjunker med stigande växttrådhalt. Sammansättningen och fodervärdet äro i medeltal:

Råprotein......

Råfett........

Kvävefria extr. ämn. . .

Växttråd.......

Aska........

Vatten........

Smb. äggvita.....

F.enh. pr 100 kg. . . . Kornvärde pr 100 kg. . G. smb. äggv. pr f.enh.

[-Kornfo-dermjöl-]

{+Kornfo- dermjöl+}

12.6

3-° 66.4

3-°

3-° 12.0

9.2 105 105

72

Kornkli

IO.3

4-7 55.2 12.2

5.6

12.0

o5'2

83 83

70

Havrekli, havrefodermjöl (»foder m j öl») och havreskal framställas på samma sätt som kornkli vid malning av havregryn och -mjöl. Vid de stora kvarnarna plägar man av allt avfallet jämte småkorn av havre framställa en vara, som kallas »fodermjöl», men som på grund av sin sammansättning svarar mot havrekli. Då havren är rikare på skal än övriga sädesslag, blir kliets halt av växttråd rätt hög och dess fodervärde i samma mån lägre. Ett normalt havrekli, såsom de större kvarnarnas havrefodermjöl, bör icke hålla mer än 21 % växttråd. Skulle halten vara högre, bör avdrag i priset ske i samma proportion. Medelsammansättningen i procent och fodervärde är:

o. K fD ca » E

3 S ,5. (T < EL h

O: T? frr*

I2.0 7-7 2.0

5.0 3-3 S'5

57.0 54.0 48.0

II.O 20.0 32.0

5.0 5.0 5-5

IO.o 10.0 12.0

8.0 4.6 —

tf 83 —

85 54 25

85 54

Protein........

Fett.........

Kvävefria extr.ämn. . . .

Växttråd ....

Aska.........

Vatten ....

Smältbar äggvita . . . .

» »pr f.enh.

Foderenheter pr 100 kg. Kornvärdenh. » » »

Havrefodermjöl är lämpligt till utfodring åt alla djurslag, men havrekli och havreskal mindre användbart till svinfoder.

Riskli eller risfodermj öl erhålles vid beredning av risgryn. Sedan riskornet först befriats från det yttre, hårda risskalet, innanför vilket ligger en gulaktig hinna, silverhuden, avskalas denna jämte något av kärnan, och detta utgör riskliet eller, som det vanligen kallas, risfodermj ölet. Handelns riskli innehåller däremot ofta rätt mycket risskal. Då dessa på grund av sin hårdhet och höga halt av-växttråd och kiselsyra äro nästan värdelösa, får ett så uppblandat riskli ett avsevärt lägre fodervärde. Till följd av den låga halten av fett och protein samt det stora innehållet av växttråd kan tillsatsen av risskal beräknas. Medelsammansättningen är i procent för:

Protein........

Fett..........

Kvävefria extraktämnen .

Växttråd........

Aska.........

Vatten.........

Smältbar äggvita .... Foder- och kornvärdeenh.

Riskli Risskal

I2.o

I2.o

45.2

9.0

9.2

12.6

6.2

91

2-7

1-5

29.6 40.0 15.2 II.o

O. i

3

Fettet är en lättflytande olja, som vid utfodring till svin gör fläsket löst. Vid utfodring åt mjölkkor i något större mängd har riskli benägenhet att sänka mjölkens fetthalt. Det bör därför givas företrädesvis åt dragare, ung- och göddjur men ej i större mängd åt mjölkkor eller göds vin under senare delen av gödningen. Ej sällan är det härsket och innehåller or och mögelsvampar.

Götafoder och havrenudiar äro blandningar av riskli och havrekli, vilka dels genom sin grovkorniga form, dels genom sin sammansättning angivas äga fördelar framför risfodermj öl, särskilt vid utfodring åt mjölkkor och svin. Blandningsdelarna fuktas vid fram- 6i5 !

ställningen av nudlarna för att de skola kunna formas och bakas. Sammansättningen visar vanligen 1/3 riskli och 2/3 havrekli, men växlar, varför dessa liksom andra biandfoder ej böra köpas utan analys. I medeltal innehålla de i procent

Protein............9-°

Fett.............5.0

Kvävefria extraktämnen......5°-6

Växttråd...........19.4

Aska.............6.0

Vatten............IO.o

Smältbar äggvita.........4-5

Foder- o. komvärdeenh. pr 100 kg. . 60

Majskli (homco), som sällan utbjudes i vårt land, har ungefär samma sammansättning som majs men något mindre fett (3.5 %) och kvävefria extraktämnen (61 %) samt något mer växttråd (9 %). Dess fodervärde är därför något lägre, omkring 90 f.e. per 100 kg. Passar bäst för utfodring av dragare, gödboskap och svin.

Maniokakli. Den i Brasilien växande maniokaväxtens, euforbiacéen Iatropha Manihot L. rotknölar torkas i dessa länder och exporteras till Europa, där den på grund av sin höga halt av stärkelse förarbetas på denna, varvid avfallet blir ett vitt pulver, som går i handeln såsom maniokakli. Detsamma innehåller, förutom 75 % stärkelse och andra kvävefria extraktämnen, omkring 2 % protein, lika mycket aska, 6 % växttråd samt spår av fett. På grund av sin ensidiga sammansättning bör maniokan endast användas vid närvaro av en tillräcklig mängd äggvitehaltigt och mineralrikt kraftfoder. Den höga stärkelsehalten gör, att detta fodermedel bäst gives till svin, och kan man därvid räkna på att 100 kg. innehålla omkring 90 foder enheter.

Ä r t k 1 i är ett mycket sällsynt fodermedel, uppkommet vid förmälning av ärtor. Det utmärker sig för en hög halt av protein samt håller i medeltal 17 % protein, 2 % fett, 26 % kvävefria extraktämnen, 20 % växttråd, 3 % äska, 12 % vatten och 11.5 % smältbar äggvita. Vid denna sammansättning innehålla 100 kg. 95 f.e. Det lämpar sig bäst för svin och dragare. M. W.

Medicinsk användning. Vetekli användes som dietiskt medel såväl enbart som helst tillsammans med ungefär lika delar linfrömjöl vid vissa kroniska mag- och tarmsjukdomar, i synnerhet för hästar. Det gives bäst såsom k 1 i v ä 11 i n g, d. v. s. utrört med varmt vatten till en tjock välling och vid utfodringen blandat med hackelse. Ett dylikt klifoder en eller annan gång i veckan är att förorda även för friska hästar, i synnerhet om de varit utsatta för svårare strapatser eller ogynnsam väderlek, så att förkylning är att befara. Klifodret gives då så varmt, som djuren kunna förtära det. E. N—m.

Klibbröta. Se Biens sjukdomar.

Klimat betecknar en sammanfattning av väderleksförhållandena — värme, ljus, nederbörd, vindar — särskilt med hänsyn till deras inverkan på den levande naturen.

Sveriges k. är genom golfströmmens inflytande i betraktande av landets nordliga läge milt, dock med stor skillnad mellan landets olika delar. Den sydvästra delen, som direkt beröres av de från havet kommande vindarna, får därav ett milt och fuktigt havs- eller maritimt k., de norra och östra däremot, som träffas av torra från kontinenten kommande vindar och av den västliga havsvinden, först sedan den utfällt sin fuktighet under sin passage över berg och fjäll, hava ett mer torrt, kontinentalt, under vintern kallt k.

Luftvärmen stiger under sommaren till högst omkring 300 och sjunker under vintern sällan under —15—20° i södra och mellersta Sverige men ej sällan till — 300 i Dalarne och Norrland, synnerligen i vissa högt över havet liggande trakter. Medeltemperaturen för året når i nordligaste Sverige ej över o°, är i Stockholm + 5.5 och i Skåne + 70. Högsta månadsmedeltemperaturen, i juli, är i hela Norrlands kusttrakt, Dalarne och det inre Värmland omkring 150, söder därom 16—170. Till den jämförelsevis höga värmegraden bidrager molnighetens fördelning, i det att sommaren har övervägande klar himmel, vilket gynnar värmeupptagandet, men vintern i allmänhet mer mulen, varigenom utstrålningen motverkas. Den ringa skillnaden i sommarvärme mellan trakter på mycket olika polhöjd förklaras av den längre dagliga solbelysningen på nordlig breddgrad. Framför allt beror dock olikheten i olika landsdelars k. av olikheten mellan havets och fastlandets värmeförhållanden. Under våren uppvärmes vattnet långsammare än landet, varför kustlandet i allmänhet då har något lägre lufttemperatur än inlandet. I Kattegatt har dock vattnet redan i maj—juni hunnit uppvärmas så mycket, att landet på västkusten är ungefär lika varmt som innanför liggande trakter, omkring 9—io° i maj,stigande till 140 i juni. Däremot håller östersjön temperaturen i det östra kustlandet en eller ett par grader lägre, stigande från 7—8° i maj till I3°i juni. I Norrland avtager värmegraden under våren långsamt norrut och hastigare inåt landet med större höjd över havet. Sedermera, då östersjöns vatten hunnit uppvärmas, blir värmegraden tämligen lika, 14—160, i hela södra och mellersta landet och i Norrlands kusttrakter, men fortfarande lägre i det norra inre höglandet. Från början av september avkyles landet fortare än havet, och inlandet får därför lägre värmegrad än kusten. Under det att medeltemperaturen för september i hela Göta och Svea lands kuststräcka, både i väster och öster, är 12—130, så är den i inlandet omkring n° samt avtagande norrut till omkring 8° i övre6i6

Norrlands kustland och 5—6° i dess västra höglända delar. — Trots den obetydliga skillnaden i högsommarvärmen i södra och norra Sverige, är dock till följd av sommarens olika längd växttidens värmesumma, d. v. s. dagarnas antal x medeltemperaturen under växtti-den, rätt olika i landets olika delar, varmed ock följer skiljaktigtfet i den vilda floran och urvalet av lämpliga odlade växter. Då växternas utveckling kräver ej blott en viss värmesumma utan även en viss minsta växttid, så bliva både värmesumman och växttidens längd avgörande för möjligheten att med framgång odla en viss växtart. Härvid göra även markens läge och beskaffenhet sitt inflytande gällande, i det att ett fuktigt läge och mull- och lerjordens större vattenhållande förmåga samt fältets lutning mot norr medför en lägre medeltemperatur i jorden. Beträffande de på värmeförhållandena beroende gränserna för växters allmänna förekomst och odling må hänvisas till artiklarna om olika trädslag och odlade växter. " Exempelvis går nordgränsen för höstvetets odling över norra Bohuslän, Värmlands, Närkes, Västmanlands och Gästriklands slättbygd. Sockerbetan, som hör till våra mest värmefordrande åkerväxter och för sin fulla utveckling till tillfredsställande sockerhalt tordrar en växttid av 150—180 dagar med 12— 16° medeltemperatur, motsv. en värmesumma av 2,200—2,700°. har ej med säker framgång kunnat odlas längre norrut än till öster- och Västergötlands slättbygder.

På utbredningen av åtskilliga växtarter och deras odling inverkar även tillfälligt under växttiden inträdande frost. Om dess orsaker och medlen att förutsäga och i någon mån förekomma densamma se art. Frost. Meteorologiska Centralanstaltens tal för frosthalten eller medeltal för nattfroster visa:

Antalet nattfroster i För höstsäd Mellan hö-1 och potatisskörd

Götalands inre delar . . » kusttrakter . . Svealands ö. inre delar . » ö. kusttrakter . »v. * > v. inre delar . . Gävleborgs län..... 1 Övriga Norrland .... 2.97 2-5 1-5 2-5 1.5 I.o 1-5 0.7 0.9 O.3—O.4 1-5 2.5-3.0 I.5—2.5 2.2 2.2 1-5 2.0 • 2-5 4-3 2.6

Frostfaran är således störst i s. och mellersta Sverige under den torra våren, särdeles vid tiden för rågens axgång och blomning, men i Norrland inemot vårsädens mognadstid, under det att vårfroster föga skada där, emedan växtligheten knappt kommer i gång, förrän stadig sommarvärme snart inträder, då uppvärmnin-

gen under den långa dagen mycket överväger avkylningen under natten.

Vinterkölden är, under förutsättning att den ej inträder förr, än växterna nått för skörd eller övervintring erforderlig mognad, övervägande fördelaktig för lanthushållningen. Snölagret; som täcker jorden, möjliggör eller lättar i hög grad transporten, vilket är av särskilt stor betydelse för skogsdrivningen. Det lämnar de övervintrande grödorna skydd mot sträng köld och i synnerhet mot väderväxlingar, dock undef förutsättning att jorden är tjälad under snötäcket. Då övervintrande grödor gå ut under vintern, beror detta i regel mindre på en låg köldgrad än därpå, att antingen plantorna på barmark äro utsatta för omväxlande milt och kallt väder och stark blåst, eller ock under snötäcke på otjälad mark råder så hög värmegrad och fuktighet, att parasitsvampar (ex. snömögel, klöverröta) kunna angripa och döda växterna. Tjälningen bidrager även att luckra åkerjorden och därigenom underlätta den följande bearbetningen. De stora snömassor, som under vintern samlas i norra Sverige, medföra också den fördelen, att deras avsmält- -ning fördröjer vårens ankomst, tills ihållande värme inträder, varigenom de under våren i landets sydligare delar vanliga nattfrosterna med åtföljande skada på växtligheten undgås.

Nederbörden växlar i stort sett mellan 500 och 700 mm. per år i sydvästra Sverige och avtager österut och norrut, så att den i allmänhet uppgår till 400—500 mm. i de östra kusttrakterna. Viktigare för lantbruket är emellertid nederbördsmängden under sommarhalvåret, vilken i medeltal utgör 340 mm. för landet i dess helhet, över medeltalet i sydvästra Sveriges höglända delar, men under detsamma på östkusten och i Norrland. Sommarnederbördens fördelning på växttidens olika delar är mindre gynnsam, i det att av de månader, då fuktighet mest behöves för väx-ternas utveckling, maj och juni äro regnfattiga, under det att nederbörden är jämförelsevis riklig och under somliga år ytterst ihållande under mognads- och bärgningstiden, såsom synes av efterföljande medelnederbördssiff-ror.

I stort sett är regnmängden således störst i de inre, höglända delarna av landet, men mindre i landets östra delar och omgivningarna kring de stora sjöarna (»som draga vattnet till sig från omgivande land»).

Klimatets inverkan på växt- och djurvärlden. Det förändrar visserligen ej de ärftliga egenskaperna hos växter och djur, åtminstone ej inom den tid, inom vilken mänsklig erfarenhet sträcker sig, men däremot förändrar det dem dels genom naturligt urval, genom vilket de ärftliga former som äro avpassade efter klimatet bliva förhärskande, dels genom/iA^*^*^-

Medelnederbörd i

Maj

Juni

Juli

Aug.

Sept.

Smålands—Västgöta höglandet Vänernstrakten ....

Inre Värmland.......

Svea- och Götalands ostkust . Norrland.........

45-60 40-50 45—60 25—40 25—40

40—50 40-50 50—60 30-4^ 25-35

90—IOO 80— 90 90—100

50- 70 50- 70

80—100

65— 70

80—100

50— 70 50— 80

65—80

60—70

65—80 40-50 50-65

att klimatets egendomligheter framkalla icke ärftliga s. k. modifikationer, t. ex. lågvuxna former hos växter i fjälltrakterna, frodvuxna i fuktigt och smalbladiga i torrt klimat, se Acklimatisering. Även på husdjuren sätter klimatet och därav framkallade näringsförhållanden i viss mån sin stämpel och inverkar på dem även så till vida, att lantbrukaren företrädesvis väljer sådana raser, som äro avpassade efter dessa förhållanden. Särskilt framträder klimatets inverkan på växterna vid sådana tider av deras utveckling, då de äro mest ömtåliga för dylik inverkan. Sålunda kan frostländighet på våren hindra odlingen av växter, vars groddplantor äro frostömma, likasom frostfrekvens mot mitten av juni kan göra odling av höstråg osäker, vilken är ömtålig under sin vid denna tid inträffande axskjutning. Torrt försommar klimat inskränker valet aV åkerväxter på torr jord till sådana som väl fördraga torka, ss. råg och potatis. Den kortare växttiden i landets nordliga och högt liggande trakter inskränker starkt antalet arter och sorter av lantbrukets gagnväxter såväl i naturliga vallar som på åker samt minskar tiden för näringens upptagande och tillväxt, vilket ofta framträder i svagare kärn-bildning och mognad samt rotfrukternas lägre halt av torr ämne. Den svagare avsättningen av reservnäring i övervintrande delar motväges av en högre näringshalt i de vegetativa delarna under växttiden. Således har såväl hö som halm högre halt av både protein och smältbara kolhydrat men lägre halt av osmältbar växttråd i norra än i södra Sverige; till 1 foderenhet räknas därför vanligen 4.3 kg. havrehalm, i södra och sydvästra, 4 i mellersta, men blott 3.7 i norra delarna av landet. — Likaså inverkar fuktigheten på växternas utveckling och fodervärde. I fuktigt k. bliva växterna grövre och få högre halt av växttråd men lägre halt av smältbara näringsämnen och smakämnen än i torrt k. Stark torka kan dock göra, att fodret blir fattigt på mindre lättlösliga mineralämnen, särskilt på fosfat (se Benskörhet).

Lanthushållningens art och anordning påverkas av klimatets inverkan särskilt på växtligheten. Antalet växtslag blir mindre, ju nordligare man kommer, och

särskilt inskränkes odlingen av mognande grödor till förmån för hö- och grönfoderodling, och desto större vikt kommer i allmänhet kreatursskötseln att få inom hushållningen, vilket följande tal visa:

1 Åker.......... Skåne V.- och N.-botten

IOO 9 50 37 93 IOO 326 28 63 ! 170

Äng i % av åkeT..... Proc. av åker till mogen säd 1 > » grönskördad » Kreatursenh. pr 100 ha åker I stort sett avtager intensiteten i såväl åkerbruk som kreatursskötsel med breddgraden, vilket framträder i lägre skördar och lägre medelmjölkning, vilken år 1900 uppskattades till 2,700 kg. i Skåne mot omkr. 1,400 i övre Norrland. Strängare klimat medför även ökat behov av byggnader, varför byggnadskapitalet är synnerligen högt i Norrland.

Klimatets samband med skördemängden har statistiskt påvisats. Sålunda har Ax. Wallen på denna väg funnit, att höstsädens skördemängd påverkas företrädesvis av värmeförhållanden men mindre av nederbördsmängden under de särskilda årstiderna, vilket är naturligt, då ju fuktigt väder på hösten i regel gynnar dessa växters groning och rot-utveckling i matjorden, under det att den vanliga försommartorkan mindre skadar, emedan rötterna då hunnit nedtränga i djupare och mindre uttorkande jordlager. En låg värmegrad i augusti och september har visat sig gynnsam för höstsäden, antagligen beroende på den lägre värmegradens samband med större fuktighet under dessa sädesslags groning och första tillväxt. Även låg temperatur i nov.—dec. men hög under vintermånaderna har visat sig sammanfalla med rik följande skörd, det förra uppenbarligen emedan köld vid vinterns början medför god tjälning, som hämmar skadesvampars (snömögels) utveckling på plantorna under snötäcket, samt det senare, emedan stark vinterköld dels i södra Sverige, där det anförda sambandet mest framträder, ofta medför att höstsäden går ut,6i8

dels oftast efterföljes av sen och kall vår. Vårsädesskördarna synas däremot mer påverkas av nederbördsmängden i södra och mellersta delarna av landet, där den vanliga försommartorkan hindrar groningen och den första tillväxten, men i Norrland mer av temperaturen, i det att växttidens korthet gör tidig vår, varm sommar och sent inträdande höstfrost till det utslagsgivande. (Litt. Ax. Wallen, i Lantbr.Akrs Handl. Bd 57, N:o 8.)

Åtskilliga ordstäv giva uttryck åt samma förhållanden. »April snö farago» liksom »april våt, maj kall fylla bondens lada all», tyda därpå, att fuktig och i samband därmed sval vår motverkar den för vårsäden skadliga uttorkningen av jorden och den för höstsäden farliga omväxlingen av sol varma dagar och klara kalla nätter.

Klinker betecknar ett tegel, som bränts så hårt, att dess massa sintrat och blivit glasartad. Det tillverkas till beläggning av gångbanor och till för väta ogenomtränglig golvläggning. H. J. Dft.

Järnklinker, eller golvplattor av gjutjärn, är ett för sin hållfasthet utmärkt golv-läggningsmedel, allmänt använt i mejerier, där golvet är utsatt för större påfrestning, ss. i lastbryggor och mjölkmottagningsrum.

L. Fr. R.

Klint. 1. Släktet Centaurea av korgväxternas familj, Compositœ, utmärkt av blott rörformiga blommor, av vilka de yttersta i korgen äro stora, könlösa. Vanliga vildväxande äro blåklint, C. ey artus L., ett allmänt ogräs i höstsäd, samt rödklint, C. jacea L. och C. Scabiosa L. i gräsmarker. Blåklintens egendomligt formade frukter (se fig. i art. Ogräs) finnas ofta i råg, men avlägsnas lätt med sädesrensningsmaskin. Som blomväxter odlas bl. a. C. montana L. med lilafärgade och C. moschata L. med purpurvioletta, luktande blommor samt blåklint i växlande färger, som bladväxt den låga, vitbladiga C. candidissima.

2. A gr ostemma. Se Klätt.

Klipp. Se Kolning.

Klippare. En förr vanlig beteckning för små vuxna, men raska och uthålliga hästar.

Klocka, Campanula, av fam. Campanulacece, är utmärkt av stora klockformiga blommor och talrika små frön i fröhus, som öppnar sig med hål på sidorna, varigenom fröna lätt spridas. Av de vildväxande arterna är ängsklockan, C. patula L., i norra Sverige ett ytterst rikligt förekommande ogräs i vallar, men som försvinner vid odling av kortvariga vallar insådda med ogräsfritt frö. Några utländska arter, i synnerhet den ståtliga tvååriga C. medium L.f odlas som prydnadsblommor. Se Blomsterodling.

Klocklilja, Leucojum, ett släkte av familjen AmaryllidacecB, liknande snödroppen, Ga-lanthus, från vilken det skiljes genom klockfor-mig kalk med alla 6 kalkbladen lika. Den i

mellersta Europa vildväxande L. vernum L. med 1-blommiga stänglar hör till de tidigaste vårblommorna, dock senare än snödroppen, och odlas rätt allmänt på grupper. Mindre ofta påträffas L. œstivum L., med 3—5 blommor på skaftet, blommar i juni. Båda arterna fordra god jord, äro härdiga i mellersta Sverige men böra helst skyddas genom lövbetäckning.

Klon. Se Förädling, vegetativ förökning.

Klor, Cl är ett enkelt ämne, som i fri form bildar en tung gröngul gas, vilken starkt angriper organiska ämnen och därför verkar starkt retande på syn-, lukt- och andningsorgan. I fritt tillstånd är k. ett kraftigt desinfektionsmedel och framställes för detta ändamål genom upphettning av brunsten (mangansuper-oxid) med vattenlösning av klorväte (saltsyra), varvid det senares väte syrsättes till vatten och kloren blir fri. En lösning av k. i vatten, klorvatten, användes för att bleka och avfärga organiska ämnen. Som såväl desinfektions- som blekmedel brukas dock oftare k 1 o r k a 1 k (se d. o.)

K. förekommer i jorden i föreningar (klorider) av kalium, natrium, kalcium och magnesium, oftast'i små mängder. Blott i närheten av havet och efter starkare gödsling med klor-rika salter stiger jordens k.-halt över o. 1 %. Dessa föreningar äro lätt lösliga i vatten och utlakas därför snart av nedsipprande vatten. Gödsling med klorhaltiga salter medför uttvättning av jordens kalkhalt, emedan kloren med kalcium bildar lättlösligt klorkalcium. Denna uttvättning är dock fördelaktig så till vida, som klorens skadliga verkan (se nedan) förekommes.

För växterna synes k. vara ett nödvändigt näringsämne, om än behövligt blott i ringa mängd. Det anses medverka vid kolhydratens omsättning och transport inom växten, men en högre klorhalt i jorden motverkar stärkelseavsättningen. Kloralkalier öka växtens vattenhalt och synas även kunna befordra tillväxten samt befordra sockeransättningen i betans rötter (se Koksalt). Klorkalcium och klormagnesium (se d. o.) verka åtminstone i större mängd som växtgift, men det senare kan möjligen verka gagneligt för vissa växter, ss. lucern.

Kloral, trikloraldehyd, CCl8CHO, framställes genom inverkan av klorgas på etylalkohol. Bildar en färglös vid 94.4° C. kokande vätska med stark lukt och smak. Dess förening med vatten, kloralhydrat, CC13.CH0.H20, bildar kristaller, som lätt lösas i vatten till en egendomligt luktande och skarpt smakande lösning. Det är ett kraftigt smärtstillande och sömngivande medel. Jfr Gift.

Klorkalcium, CaCl2, ett starkt vattenupptagande salt, som tillsammans med is bildar en kraftig köldblandning.

K. bildas i jorden vid gödsling med klorhaltiga kalisalt och i jorden förefintligt kalciumkarbonat. Då saltet är mycket lättlösligt och6ig

lätt uttvättas ur jorden av genomsipprande vatten, nedsätter gödsling med kalisalt jordens kalkhalt (se Klor). I större mängd verkar k. giftigt på växterna. Denna skadliga verkan upphäves emellertid fullständigt genom närvaro av kalciumkarbonat (Meddel. N:o 201 fr. Centralanstalten för jordbruksförsök). K. kan likasom kalciumfosfat användas till ingivning åt djur mot sleksot (se Benskörhet).

Klorkalium. Se Kalium.

Klorkalk är ett vitt pulverformigt ämne, som beredes genom inverkan av klorgas på släckt kalk, varvid bildas en blandning av klorkalcium (se d. o.) och kalciumhypoklorit, Ca(OCl)2. Den senare föreningen sönderdelas lätt under avgivande av fritt syre eller klor och verkar därigenom blekande och desinficerande.

Klormagnesium, MgCl2, är ett i vatten lättlösligt, bittert smakande, ofärgat salt, som förekommer i havsvatten och ingår som bland-ningsdel av vissa av de ur sådant avsatta saltmineral, som användas som kaligödsling, framför allt karnallit (se Kalium). Det har i något starkare lösning giftig verkan på växterna.

Kloroform, CHC13, som framställes genom destillation av alkohol med klorkalk eller uppvärmning av kloralhydrat med kalilut, är en färglös, i vatten svårlöslig, vid 61 ° C. kokande vätska, med söt eterisk lukt och brännande smak. Den användes som bedövande medel samt som lösningsmedel för fett, harts, kautschuk, guttaperka m. m. Jfr Gift.

Klorofyll. Se Bladgrönt.

Kloros. Brist på järn hos växter. Häves genom tillförsel av järnsalter vid vattningen. Se Bleksot.

Klovbro. Se Kolning, ingörning.

Klumpmask. Se Groddjur.

Klumprotsjuka hos kålväxter samt närbesläktade ogräs, ss. åkerkål, åkersenap, skärvfrö, lomme m. fl., visar sig genom oregelbundna utväxter eller svulster å rötterna, vilka snart ruttna, spridande en vedervärdig stank. K. orsakas av en slemväxt, Plasmodiophora bras-sicce Wor. Sjukdomen är synnerligen vanlig i vårt land och vållar stor skada.

Åtgärder mot densamma: a. Jorden, å vilken kål växter odlas, bör vara noggrant avdikad och grundligt kalkas, b. Å jord, där k. uppträtt, böra kålväxter ej odlas under närmaste 5—6 år, och under tiden böra ovan nämnda ogräs så fullständigt som möjligt utrotas, enär eljest smittämnet genom dem hålles i liv i jorden, c. Sjuka rötter böra ej få komma i gödseln utan brännas eller blandas med ny-släckt kalk och nedgrävas, d. Kålplantor böra ej utplanteras, om de hava uppsvällningar på rötterna. E. H—g.

Klyngen, skånsk beteckning för blåbär.

Klave. Se Klave.

Kläckning. Se Fiskodling, Äggkläckning.

Klängning, Se Fröklängning.

Klumprotsjuka kålrötter.

Klängväxter. Ett stort antal växtarter klänga medelst trådlika delar, klangen, bladskaften eller luftrötter vid andra växter eller stöd av annat slag och nå därigenom upp till starkare solbelysning, varmed följer rikare blomning och fruktsättning. Så är fallet med en stor mängd baljväxter (ss. ärter, vicker), gurkväxter m. fl. Åtskilliga k. användas som prydande beklädnad kring verandor, på väggar och murar o. s. v., ss. vildvin, murgröna, Clematis, hundrova, klätterkrasse m. fl. Jfr Slingerväxter.

Klätt, åkerklätt, rödklint, Agro-Stemma Githago L., en till nej likfamilj en, Caryo-phyllacecB, hörande, meterhög, gråaktigt luden ört med jämbreda örtblad och ett fåtaligt knippe eller ensamma, stora, röda blommor i toppen. Fröna äro stora, svarta (Ogräs, fig. 23). Växer som ogräs i säd, huvudsakligen höstråg i hela landet. Det skadar därigenom, att dess svarta frön skämmer säden, gör mjölet och brödet mörkt samt kan genom sitt innehåll av ett giftigt ämne, gitagin, verka skadligt, om det är inblandat i större mängd.

Klätterspenat. Se Rankspenat.

Klövar, den yttersta tåleden hos idisslare och svin, äro byggda likasom hoven hos hästen, så att en hornkapsel, hornklöven, omgiver den innanför liggande av den inre delen av huden bildade, på blodkärl rika k ö 11-k 1 ö v e n. Klövar sakna stråle och hörnstöd, jfr Hov. Nötkreaturen och övriga idisslare hava 2 fullt utbildade tår, vardera slutande med en klöv, skilda genom klövspalten, samt ett par på kotledens baksida sittande förkrympta lättklövar. Svinet har 4 klövar utvecklade, av vilka de två yttersta, som äro svagare och ej nå marken vid gåendet, kallas bitar eller biklövar. 620

För att förekomma för stark avnötning och halkning på hal väg användes klövbeslag på dragoxar (se Hovbeslag).

Då nötkreatur stå inne länge, avnötas ej deras k., i den mån de utväxa, utan kunna bliva så långa, att de besvära djuren vid gången och lätt sönderspjälkäs (se Klövsjukdomar). För att förekomma detta böra klövarna avverkas i gång årligen, helst före djurens utsläppande på bete. Beskärningen göres lätt med vanliga hovbeslagsverktyg och en särskild klövtång med skarpa käftar och långa armar. För att vid verkningen kunna hålla djurets fot stilla plägar man binda en stång i hasvecket och med denna upplyfta benet (se även Fängsling). Bekvämast är att utföra avverkningen, sedan djuret inställts i ett särskilt kostall eller klöv-beskärningsbox .

Klöver, väppling, Trifolium, ett artrikt balj växt-(leguminos-) släkte utmärkt av trefingrade blad med vid bladskaftet m. 1. m. sammanvuxna stipler, fjärilslika blommor samlade i huvud, vid basen sammanvuxna kronblad samt i—3-fröiga, korta baljor. Av de i Sverige vildväxande arterna hava följande betydelse som foderväxter:

Rödklöver, T. pratense L., är mångårig med djupt nedträngande, grov rot, ovala 1. omvänt äggrunda blad, ofta försedda med en ljus fläck, äggrunda, spetsade till nästan hela sin längd med bladskaftet sammanvuxna stipler, rosenröda (sällan vita) blommor i

runda-äggformade huvud med 2 stödblad samt i-fröig balja. Rödklöver är självsteril och därför beroende av insektbesök för frömjölets överförande från blomma till blomma. Blomman är så djup, omkring 9 mm., att bien ej nå ned till den i bottnen rikligt avsöndrade honungen, utan bestoftningen är huvudsakligen beroende av humlor. Emedan dessa äro fåtaliga under försommaren, kan befruktningen ej bliva

allmän, förrän humlornas antal under högsommaren blivit starkt förökat. Fröna äro bönformiga, med utbuktning för lillroten, gula eller violetta, vilka färgskiftningar ej blott bero på mognaden, utan även äro ärftliga; det svenska fröet är. övervägande gult. Bruna frön, som allmänt förekomma i frö varorna, äro skadade * eller döda. Denna förändring kan föranledas därav, att de redan i blomhuvudena eller efter skörden upptagit vatten och växtämnet, vare sig de lönnmältat eller ej, skadats eller dött, men inträffar även under längre tids förvaring. De gula fröna tyckas lättare än de violetta bliva bruna. Välbärgat frö kan bibehålla sin grobarhet oförminskad i 2—3 år, om dess vattenhalt ej överskrider 15 %; mindre väl bärgat frö bör ej hava över 12—13 % fuktighet, om ej dess grobarhet skall fort nedgå. Fullgod frövara bör hava minst 97 % renhet och 95 % grobarhet; det väger 1.8—2 g. per 1,000 korn och 75—80 kg. per hi. Ofta, särdeles efter år med torr och het eftersommar, förekommer hög procent av hårda frön, vilken väl ofta nedgår under första vintern, men dock helst avlägsnas genom fröets preparering, se Fröpreparator.

Arten förekommer allmänt vild på torr mark och är en värdefull beståndsdel i naturliga beten men har framför allt stor betydelse som odlad vallväxt. Dess odling synes först hava börjat i Italien och Spanien på 1500-talet, i Sverige först på 1700-talet av infört frö, som ännu i början av 1800-talet hämtades företrädesvis från Holland (»holländsk k.»), Flandern (»spansk k.») och England. Sedermera har inhemsk fröodling ökats, men ännu hämtas mycket utsäde från utlandet, huvudsakligen från Tyskland, Böhmen och kringliggande länder (»schlesisk k.») och Ryssland men även från Nordamerika m. fl. länder.

Den i Sverige vildväxande formen sponta-neum Willk. är lågvuxen, ofta något nedliggande med finare men hårdare stjälkar än de odlade formerna. Den börjar vanligen blomma tidigt och är mycket uthållig. Odlad rödklöver /. sativum Schreb, är mer högvuxen och frodig, den i Europa vanliga formen, subnudum, är tilltryckt hårig, under det en form expansum Walsdt. et Kit., vilken förhärskar i amerikansk odling, har stjälkar och bladskaft utstående håriga. Den vanliga europeiska rödklövern visar en stor formväxling, inom vilken man skiljer på tidig, var. prcecox, och sen, var. serotinum. Den förra, till vilken den från mellersta Europa härstammande, oftast som schlesisk betecknade, hör, har färre, ungefär lika höga, samtidigt blommande grenar, under det att den senare, företrädesvis i norden hemmahörande, har flere grenar, vilkas blomhuvuden komma småningom i blom, varför ock dess blomning fortsätter längre, den är mer buskig med mindre upprätta, glattare, fastare stjälkar. Den tidiga går ofta i

Rödklöver.blom redan första året och börjar blomma redan i juni, 2—3 veckor tidigare än senklövern, samt lämnar så riklig återväxt, att denna plägar motsvara intill hälften av första skörden. Senklöver blommar och skördas så sent, att återväxten vanligen blir obetydlig, men den lämnar dock i allmänhet större total skördemängd än tidig rödklöver. Den har ock genom större antal bladrosetter och flere vilande knoppar större motståndskraft mot vintern än den tidiga, vilken ofta till stor del redan under första vintern dukar under för vinterköld, vårfrosten och parasiter. Frö från Italien, Frankrike, Nya Zeeland och Chile lämnar plantor, som oftast till större delen gå ut under första vintern; amerikanskt utsäde har dåligt anseende, men då det härstammar från trakter med mycket olika klimat, delvis lika strängt som Sveriges, är också härdigheten mycket olika; likaså av samma skäl ryskt frö både av ömtåliga, antagligen sydryska, och härdiga stammar. Bäst anseende av utländskt frö av tidig k. har s. k. schlesiskt, härrörande från Schlesien samt angränsande polska och ryska trakter. Av senklöver, varav utsäde huvudsakligen kommer från Sverige men även från de övriga skandinaviska länderna och Ryssland, har det svenska fröet hos oss lämnat högsta skörd. Då även svensk rödklöverfrö växlar rätt mycket i blomningstid, härdighet och avkastning, har försöksodling för urval av framstående stammar igångsatts. Tidig rödklöver är fullt lämplig endast i kustlänen från västkusten till Gottland och norra Kalmar län på ostkusten samt i gynnsamma lägen i östergötland. I Skåne är den förhärskande och har där stor betydelse genom sin tidiga första skörd, efter vilken jorden hinner väl bearbetas för efterföljande höstsäd, samt genom det tidiga betet av återväxten. I övriga delar av landet är schlesisk k. allt för litet härdig, varför svensk senklöver där bör föredragas, och detta gäller även jord i kallare lägen i södra Sverige.

Bestämning av fröets härkomst är på grund av dess olika odlingsvärde av stor vikt. Ofta kan detta ske vid frökontrollen på grund av inblandade föroreningar, särskilt karakteristiska ogräsfrön. Således visar förekomsten av frön av Ambrosia artemisice-†olia L., Plantago Rugelii Dec. och aristata L., Panicum capillare L., Potentilla norvegica L. på nordamerikansk härkomst; storkornig klöver-snärja (Cuscuta racemosa Mart,) förekommer i chilenskt frö; i ryskt frö Setaria verticillata P.B. och viridis P.B. samt Silene dichotoma Ehrh., i tyskt Setaria-axtema,, morot, cikoria, She-r ar dia arvensis L., Valerianella olitoria Poll. och Morrisonii DC. samt mer än i skandinaviskt frö Plantago lanceolata L. och humlelucern, vilken senare arts frön, som äro mycket lika rödklövers, stundom finnas inblandade i så stor mängd, att avsiktlig tillsats är antaglig. Ofta är dock fröet så väl rengjort, att några

621

dylika karaktärsfrön ej finnas och ej heller fröets storlek eller utseende i övrigt giver ledning för avgörandet om härkomsten. Då denna är av så stor betydelse för frövarans värde, har lagstadgats ett påbud (K. k. &/9 1909), att frö av rödklöver vid införsel skall färgas med eosinlösning, som giver de därav träffade fröna en skarp röd färg.

Odling. Rödklöver växer bäst på kalkrik lera, men även på sand med god kalkhalt och fordrar för stark utveckling god tillgång på fuktighet, men trivs ej vid stillastående högt grundvatten. Genom sin stora, djupgående, kväverika rotmassa verkar den särdeles fördelaktigt på efterföljande gröda. Den i jorden kvarblivande rotmassan har uppskattats till över 2,000 kg. per ha. med 50 kg. kväve, 19 kg. fosforsyra och 21 kg. kali. Odlas stundom ensam som i-årig gröda men vanligen i blandade vallar, som lämna säkrare gröda, i det att gräsen sprida sig och fylla de tomrum, som k. lämnar. Sådd på hösten är mycket osäker utan sker bäst på våren, men kan då ske mycket tidigt; förr var t. o. m. vanligt att sprida frö i hylsor redan på snön. Hylsorna (baljorna och delvis de kvarsittande torra blombladen) skydda fröna mot temperaturväxlingar och torka, men försvåra beräkningen av utsädesmängden; därför avlägsnas hylsorna numera i regel (se Klöverfrönötare). Utsädesmängden växlar i vallfröblandningar men beräknas vanligen efter 20 kg. per ha. vid enbär sådd. — Skördemängden av ren klöver skördad till hö kan uppgå till 6—7, vanligare dock 4—5 ton första året; av tidig klöver utgör första skörden härav 2/8 eller mer; av senklöver lämnar återväxten vanligen blott bete. Följande år nedgår avkastningen av tidig k. oftast starkt, under det att senklöver kan lämna oförminskad avkastning flere år (se vidare Vall).

Fröodlingen fyller ej landets utsädesbehov, som uppskattas till 3—4 millioner kg. årligen, utan en avsevärd införsel (under senare år 300,000—800,000 kg.) har förekommit. Endast sällan förekommer särskild odling för fröskörd, ehuru sådan med radsådd och hack-rensning lämnar renare frö. Vanligen tages fröskörd av i:a eller 2:a års vall, varvid man i södra Sverige, för att erhålla bättre fröskörd, sedan humlorna blivit talrikare (se ovan), stundom först tar en tidig grönfoderskörd av den tidiga klövern och låter återväxten stå till frösättning. Däremot måste fröskörd av senklöver tagas av första slåttern. Fröklövern skäres väl mogen med lie eller slåttermaskin, helst medan den ännu är daggvåt, för att ej frö skall drösa, uppställes i små kärvar att torka och införes ej förr, än den är väl torr, emedan den eljes lätt tar hetta och fröet skadas. Den tröskas helst genast vid skörden, men då den inbärgats, blir den vanligen först något seg och hårdtröskad, varför tröskningen då helst uppskjutes, tills köld inträtt. Efter622

tröskningen samt halmens avskiljande risslas och kastas dråsen vanligen för att frånskilja urslaget frö, tomma agnar och boss, varefter fröhylsorna nötas för fröets avskiljande och rengöring. Nötningen plägar sedan gammalt utföras på slagtröskverk, varvid skon blott löst tillägges och tunnan omklädes med en särskild mantel, mot vilken fröet nötes. Numera nötes mest på särskilda maskiner (se Klöverfrönötare). Härvid skadas lätt fröet (se Frökontroll). Skördemängden av rödklöverfrö plägar vara mellan 200 och 450 kg. per ha. men kan uppgå ända till 600 kg.

Skador och sjukdomar. Rödklövern är mycket utsatt för angrepp av snyl-tare, och antagligen är detta huvudorsaken till att jorden vid fortsatt och ofta återkommande odling av densamma blir »k 1 ö v e r t r ö 11». Bland parasiterna äro de mest skadliga åtminstone i södra Sverige klöverrötan och stj älkålen. Rötterna dödas även av rotfiltsjukesvampen, och örtståndet skadas av bladmögel, mjöldagg, rost och klöversnärj a; den sistnämnda förstör klövern under växttiden, om den får sprida sig, vilket hindras genom noggrant avlägsnande av denna i Sverige icke inhemska växts frön ur utsädet.

Se Bladmögel, Klöverröta, Rundmaskar, Klöverspetsvivel, Rost, Snärja.

Skogsklöver, T. flexuosum Jacq. 1. medium Huds, liknar rödklöver men skiljer sig genom mycket seg, krypande rot, mer nedliggande, ogrenad, träig stjälk, smalare småblad, glesare blomhuvud samt brett ovala frön. Växer allmänt vild på torr mark och är av värde å magra betesmarker, men förekommer sällan å goda beten och odlas ej.

Blodklöver, T. incarnatum L., är en ettårig art med upprat, vanligen ogrenad stjälk, luden, med spetsiga huvuden av blodröda blommor, ljust rödgula, ovala frön, vägande 3.5 g. per 1000. Odlas i södra Europa till grönfoder. Den har vid försök i Sverige icke visat sig kunna i avkastning tävla med andra grönfoderväxter.

Alsikeklöver, T. hybridum L., mångårig ört med rikt förgrenad och bladig stjälk; äggrunda, glatta småblad; stipler med basen sammanvuxen med bladskaftet; blommor vita, rodnande, välluktande, rika på honung, åtkomlig för bien, för vilka de äro en viktig honungskälla; baljor 2—3-fröiga; fröna snett hjärtlika, mörkgröna, väga omkring 0.7 g. per 1,000 st. och 75—80 kg. per hi. En god frövara bör hava minst 95 % grobarhet och 97 % renhet. Väl moget, torrt frö kan behålla grobarheten väl i 2 år, men ofta avtager den tidigare, varför fröet helst bör användas vid första sådd efter skörden.

Arten växer vild i hela landet upp till södra Norrland, förordades först av Linné till odling och är numera en vanlig beståndsdel i

insådda vallar. Den har grundare rot och tål mindre väl torka än rödklöver men är mer uthållig och givande på ständigt fuktig jord, samt är också mindre ömtålig för vårfroster och för angrepp av parasiter, varför den på lämplig jord är ägnad att göra en vallanläggning säkrare. Likasom senklöver fortsätter den länge att blomma, lämnar blott en skörd och återväxt blott till bete. Odlas likasom rödklöver. Utsädet beräknas efter 10—16 kg. per ha. vid enbär sådd. Skördemängden är i:a året oftast mindre än av rödklöver, men då alsikeklöver är mer uthållig, medtages den i fröblandningen till fleråriga vallar. Landets

Alsikeklöver.

fröbehov, som beräknats utgöra 1,270,000 kg., tages i Sverige så gott som alltid ur klövertimotej-vallar, varför det svenska fröet, som huvudsakligen skördas i Östergötland, Mälar-länen och Närke, ofta är förorenat av timotejfrö, från vilket det på grund av lika storlek ej lätt kan fullständigt avskiljas. En medelgod fröskörd plägar giva 200—450 kg. frö per hektar. Även utländskt frö användes, vanligen 100,000—200,000 kg. per år, huvudsakligen från Canada, vars frö dock plägar lämna mindre avkastning än svenskt eller norskt.

Vitklöver, T. repens L., en i hela landet ytterst allmänt vildväxande art, utmärkt genom krypande och rotslående stjälk, från vilken uppräta, glatta blad och blomstänglar med vita blomhuvuden uppskjuta. Baljorna innehålla 3—4 hjärtformiga, höggula frön, vägande omkring 0.7 g. per 1,000 st. och 75 kg. per hi. Gott frö bör hava minst 87 % grobarhet och 97 % renhet. Vitklöver växer företrädesvis på fuktig jord, där dess rotslående stjälkar starkt utbreda sig och bibehålla sig år från år. Den bidrager därför kraftigt att hålla gräsmattan sluten, om marken är ständigt fuktig, men då den till följd av rötternas ytliga utbredning ej kan motstå vattenbrist,623

medför dess överhandtagande i en vall fara för luckor i beståndet, om torka inträder. Den är en utmärkt, hastigt återväxande betes-växt på all slags jord med jämn, god fuktighet, men ger litet eller intet för lien. Till utsäde medtages i fröblandningar blott 3—4 kg. vit-

klöverfrö per hektar, då även denna ringa mängd giver tillräckligt av plantor för att genom deras utbredning fylla alla luckor i beståndet. Fröbehovet fylles så gott som uteslutande från utlandet, huvudsakligen från Tyskland och Danmark. Där fröskörd till-ämnas, låter man vanligen beta vallen på våren, varefter de framkommande blomhuvudena få stå till mognad. Fröskörden sker vanligen med lie, varefter den korta klövern får ligga i lösa hopar att torka på fältet. Skördemängden uppgives till i medeltal 200 kg. per ha. Fröskörd kan tagas 2—3 år i rad.

Blåsklöver, smultronklöver, T. fragiferum Fr., är en om vitklöver påminnande art, som igenkännes på sitt blåslikt uppsvällda blomfoder. Den växer vid havsstränder i södra och mellersta Sverige och bidrager till strandbetets godhet. Förekommer ej i odling.

Fodervärde. Klöverarterna räknas till de värdefullaste foderväxterna. De odlade arterna avvika föga från varandra i fodervärde; alsike- och vitklöver hava dock något lägre halt av växttråd än rödklöver. Klöverhö skördat vid blomningen innehåller 11—15 % råprotein, varav 4—7 % smältbar äggvita och 1.7—3.7 % amider. Halten av fett är 2—3, av kvävefria extraktämnen 36—38 och av växttråd 2—2.8 %. 2.2 kg. klöverhö motsvarar en foderenhet. Både som hö och grönfoder passar k. till följd av sin jämförelsevis höga äggvitehalt (omkring 120 g. per foderenhet) bäst till foder åt mjölkdjur och ungdjur, för vilka senare dess rikedom av fosforsyra och kalk är fördelaktig. I ungt tillstånd kan k.-grönfoder även väl tillgodogöras av svin. Späd k., ss. återväxt, särdeles när den är våt av dagg eller regn, framkallar lätt väderkolik (trum-sjuka), vilket förekommes genom att giva djuren torrt stråfoder, innan de utsläppas

på bete, samt att vid utfodring av färsk k. blanda den med hackelse.

Klöverfrönötaré, klövernötare, maskin, medelst vilken klöverfrö befrias från den omgivande hylsan (baljan). Till k. kan ett vanligt slagtröskverk omändras genom att tunnan omgives med en skrovlig mantel, mot vilken fröet nötes. Fortare och bekvämare sker detta på särskilda k. Dessa äro till sin konstruktion närmast överensstämmande med tröskverk med trång inmatningsöppning och utan anordningar för halmens mottagande och avlägsnande, då ju klöverfröhylsorna före nötningen skola vara skilda från denna. En enkel k. kan bestå helt enkelt av ett litet stiftverk med cylindrisk eller konisk tunna och såväl denna som skon försedda med korta stift. Andra k. bestå av en stiftbesatt cylinder och en underliggande räfflad sko, mellan vilka hylsorna nötas. Hos de rätt mycket spridda Thermænii k. nötes fröet mellan en konisk tunna med slagor besatta med stift och en sko med likadana stift (jfr universaltröskverk, art. Tröskverk). Hults k. har stiftcylinder men skon räfflad. Då tunnan är konisk, inmatas hylsorna ovanifrån vid dess smalaste och drivas av centrifugalkraften mot dess vidare ända, där de utkastas. Större k. äro vanligen försedda med rensverk, bestående av fläkt och skaksåll. Nötningen sönderslår eller spräcker ofta en avsevärd del av fröet (se Frökontroll), och för undvikande härav är önskvärt, att tunnans hastighet ej drives högre än strängt taget nödigt för att få fröet utnött, även om en del onött frö skulle behöva efter rensningen gå ännu en gång genom nötaren. Tunnans hastighet brukar vara 800—1,000 varv i min. Nötningen tager i förhållande till den avverkade mängden hylsor betydligt mer kraft än tröskning. En k. avverkade vid provning 164— 337 kg. hylsor med 76 och 59 kg. frö i timmen med en kraftåtgång av 2.37 hkr.

Klöverröta, Sclerotinia tri†oliorum Erikss. På klövervallar finner man ej sällan under milda, fuktiga höstar, att klöverblad i större eller mindre mängd blivit brunaktiga och småningom vissna ned helt och hållet. Påföljande vår visa sig då större eller mindre luckor i vallen, där klöverplantorna gått ut. Å, de döda plantorna sitta då, särdeles vid rothalsen, mörka, rundade eller något plattade kroppar av intill en ärtas storlek. Dessa s. k. sklero-t i e r, som utgöra ett vilstadium av den sjukdomsalstrande svampen, kunna ligga i dvala olika lång tid, men vid gynnsam väderlek om hösten utvecklas från dem små, brunaktiga skiv- eller skållika bildningar av intill 10—12 mm. diam. i spetsen av ett ungefär 20 mm. långt skaft. Dessa bildningar, s. k. apotecier, utgöra de egentliga förökningsorganen och utbilda under fuktiga höstar sporer i stor mängd. Om sporerna komma på unga, fuktiga klöverblad, så utsända de fina svamptrådar, som intränga

Vitklöver.624

Klöverfrönötare.

i'dessa och orsaka deras vissnande. Från bladskivorna växer svampen genom bladskaften ned i stam- och rotdelarna. Tränger svampen djupare ned i roten, dödas denna, men håller den sig i rotens övre del, kunna rotskott utskjuta från rotens friska delar, varför en klöver-eller lucernvall, som tidigt på våren synes alldeles förstörd, senare kan förete ett rätt tätt och friskt bestånd.

Svampens utbredning gynnas, om klövern vuxit kraftigt på hösten, varför sjukdomens uppträdande motverkas genom att frodvuxen klöver på hösten avslås eller avbetas, en metod, som i Holland använts med synnerligt god verkan. Eljes har man intet annat att göra än att plöja upp av k. svårare skadade klövervallar. Senklöver synes mindre än de tidiga klöversorterna lida av k. Sjukdomen angriper såväl röd- som även övriga odlade klöverarter, humle- och blålucern, esparsett m. fl. baljväxter. • E. H—g.

Klöversilke. Se Snärja.

Kl översnärj a. Se Snärja.

Klöverspetsvivel, Apion apricans Herbst, en 2—3 mm. lång, mörkt stålblå vivel med starkt utdraget, snabellikt huvud, lever som larv (fotlös och vit) inuti klöverns blomhuvud och har därigenom, enär den är allmän, en icke ringa betydelse för fröskörden, i det att angripna blommor av vissna i förtid. Till fröskörd

avsedd klöver bör därför i god tid undersökas, om larver finnas i blomhuvudena, och i händelse av starkt angrepp bör klövern ej lämnas till frö utan avslås och stäckas så tidigt som möjligt, varvid en stor mängd larver torde omkomma. A. T—n.

Klövertrötthet betecknar sedan gammalt att en jords avkastning av klöver avtagit. Oftast torde detta bero på att parasiter, som angripa och döda klövern, vid dennas länge fortsatta och ofta återkommande odling, allt mer förökats i jorden (se Klöverröta, Stjälkål i art. Rundmaskar, Rotfiltsjuka). Man har även antagit, att k. kan bero därpå, att klöverns rötter utsugit älven på kali.

Klöverål, stjälkål, se Rundmaskar.

Klövsjukdomar bero ofta på genom försummad avverkning förväxta klövar s. k. »stallklövar» (se Klövar). För att avhjälpa detta fel är ej nog att, ss. ofta sker, med en klövsax avklippa endast klövspetsen, ty den felaktiga ställningen av klöven och den därav förorsakade brytningen i de nedre ledgångarna avhjälpas ej därigenom, utan klöven måste avverkas på undre sidan, för att den normala ställningen skall återvinnas. Försummas avverkningen av förväxta klövar, händer lätt, särdeles vid betessläppningen, att klövspetsen avbrytes och då vanligen så långt in, att kött-klöven blottas och blir inflammerad. Ofta 624

Klöverfrönötare.

i'dessa och orsaka deras vissnande. Från bladskivorna växer svampen genom bladskaften ned i stam- och rotdelarna. Tränger svampen djupare ned i roten, dödas denna, men håller den sig i rotens övre del, kunna rotskott utskjuta från rotens friska delar, varför en klöver-eller lucernvall, som tidigt på våren synes alldeles förstörd, senare kan förete ett rätt tätt och friskt bestånd.

Svampens utbredning gynnas, om klövern vuxit kraftigt på hösten, varför sjukdomens uppträdande motverkas genom att frodvuxen klöver på hösten avslås eller avbetas, en metod, som i Holland använts med synnerligt god verkan. Eljes har man intet annat att göra än att plöja upp av k. svårare skadade klövervallar. Senklöver synes mindre än de tidiga klöversorterna lida av k. Sjukdomen angriper såväl röd- som även övriga odlade klöverarter, humle- och blålucern, esparsett m. fl. baljväxter. • E. H—g.

Klöversilke. Se Snärja.

Kl översnärj a. Se Snärja.

Klöverspetsvivel, Apion apricans Herbst, en 2—3 mm. lång, mörkt stålblå vivel med starkt utdraget, snabellikt huvud, lever som larv (fotlös och vit) inuti klöverns blomhuvud och har därigenom, enär den är allmän, en icke ringa betydelse för fröskörden, i det att angripna blommor av vissna i förtid. Till fröskörd

avsedd klöver bör därför i god tid undersökas, om larver finnas i blomhuvudena, och i händelse av starkt angrepp bör klövern ej lämnas till frö utan avslås och stäckas så tidigt som möjligt, varvid en stor mängd larver torde omkomma. A. T—n.

Klövertrötthet betecknar sedan gammalt att en jords avkastning av klöver avtagit. Oftast torde detta bero på att parasiter, som angripa och döda klövern, vid dennas länge fortsatta och ofta återkommande odling, allt mer förökats i jorden (se Klöverröta, Stjälkål i art. Rundmaskar, Rotfiltsjuka). Man har även antagit, att k. kan bero därpå, att klöverns rötter utsugit älven på kali.

Klöverål, stjälkål, se Rundmaskar.

Klövsjukdomar bero ofta på genom försummad avverkning förväxta klövar s. k. »stallklövar» (se Klövar). För att avhjälpa detta fel är ej nog att, ss. ofta sker, med en klövsax avklippa endast klövspetsen, ty den felaktiga ställningen av klöven och den därav förorsakade brytningen i de nedre ledgångarna avhjälpas ej därigenom, utan klöven måste avverkas på undre sidan, för att den normala ställningen skall återvinnas. Försummas avverkningen av förväxta klövar, händer lätt, särdeles vid betessläppningen, att klövspetsen avbrytes och då vanligen så långt in, att kött-klöven blottas och blir inflammerad. Oftahänder då också, att hornet sedan växer ned över den blottade köttklöven, innan inflammationen upphört, och att var samlar sig mellan horn- och köttklöv, varav långvarig halta uppstår. Klövarna böra därför noga tillses, innan djuren släppas på bete eller längre marscher anträdas. Har brott av klövspetsen inträffat, bör brottstället noga rengöras och, om köttklöven blottats, sårförband anläggas. Har varansamling uppkommit, vilket ger sig till känna genom betydande ömhet vid tryck i klövspetsen, bör avlopp för varet beredas genom en öppning i spetsen av klövsulan och varhålan spolas ren med sublimat (i : iooo) eller lysol-(3 %)-lösning.

ömhet i bakre kloven uppkommer lätt, då djuren nödgats gå långa sträckor på hårda, steniga eller tillfrusna vägar, och behandlas lämpligast med omslag av Burows lösning (se Aluminium).

Klövröta, klövspaltinflamma-t i o n, p a n a r i t i u m, är en i synnerhet hos nötkreatur, stundom även hos får och svin, förekommande sjukdom, som börjar med en vargörande inflammation i huden i klövspalten eller klövkronan med stark ansvällning, rodnad och ömhet, men sedan vanligen tränger djupare in till senor och band, t. o. m. ända in i lederna, förorsakande en vargörande ledinflammation, som kan leda till allmän blodför» giftning och död. Orsaken är ett smittämne, vanligen brandbakterier, som inkomma genom sår i huden, och sjukdomen sprider sig ofta till flere djur i besättningen. Behandlingen består i början i användningen av omslag med Burows lösning eller is. Sedan vargörande sår uppkommit, böra de brandiga delarna avlägsnas och såren behandlas med starka antiseptiska lösningar och sårförband. Har vargörande ledinflammation uppkommit, är amputation av klövarna oftast den enda räddningen.

Kl övsjuka, elakartad, hos får och getter är en smittsam sjukdom, som angriper klövarna. Djuren börja halta, klövarna kännas heta och ömma, och efter ett par dagar börjar hornet att lossna vid kronan, så att en spricka uppstår, varur flyter en grågul, klibbig, illaluktande materia, och slutligen avfalla klövarna. Sjukdomen angriper oftast finulliga får och beror på ett smittämne, som finnes i flytningen från klövarna. Sjukdomen förekommer ej i vårt land. Den är upptagen bland de sjukdomar, mot vilka särskilda försiktighetsåtgärder äro föreskrivna till förekommande av deras införande. E. N—m.

Knipa. Se Dykand.

Knoppvecklare. Under detta namn sammanfattas vissa vecklarfjärilar (ss. *Argyroploce Olethreutes. Tmetocera* m. fl.), vilkas larver tidigt tränga in i outslagna knoppar på fruktträden. Angripna knoppar ha svårt att slå ut, emedan bladen hållas samman, mer eller mindre hopknycklade genom larvernas spinntrådar. Bekämpas genom besprutning med arsenikgifter före knoppsprickningen eller blomningen.A. T—n.

Knott, *Melusina (Simulium)* äro små, omkring 3 mm. långa myggor av klumpig, flugliknande byggnad. Den vanligaste arten är *M. reptans* L. Larverna leva i rinnande vatten, där de stundom i stor mängd träffas fastsittande på stenar eller vattenväxternas blad. Knotten, som i norra Sverige äro ytterst allmänna, särskilt under regniga somrar, äro alla blodsugare och besvära såväl människan som djuren. Ibland angripa de de senare i sådan mängd på tunnhudade ställen av kroppen, att stark inflammation och sårnader uppkomma. Vid åtskilliga tillfällen ha vid dylika angrepp allvarliga sjukdomssymtom även i Sverige visat sig, i några fall har döden följt. Besläktad med dessa myggor är svidknottet, *Culicoides (Ceratopogon) pulicaris* L., en s. k. fjädermygga, vilken blott blir omkr. 2 mm. lång och har fläckiga vingar. Är i de norrländska bygderna mycket besvärlig för människan, som de oftast angripa plötsligt och i stor mängd. Medel mot dessa se Myggor.A. T—n.

Knut, knutning. Se Hopfogning av virke, Timring.

Knutfeber. Se Nässelfeber.

Knä kallas på frambenen den led, som bildas av underarmens nedre ände, de s. k. småbenen i knäet (motsv. handlovens ben, se Skelett) och övre änden av skenbenet, men på bakbenen leden mellan lårbenet och stora skankbenet samt knäskålen. Framknäet bör vara brett både från sidan och framifrån och hava sådan form, att underarm och skenben ligga i samma linje. Bredden framifrån beror på ledytornas storlek, och stora ledytor göra, att trycket bättre fördelas, och att leden blir hållbarare. Bredden från sidan beror på utvecklingen av ärtbenet, som utgör hävstångsarm för knäets yttre och inre böjmuskel. Dessa muskler hindra för stark sträckning av knäleden, då extremiteten i hastiga takter eller vid hinderlöpning tager mot kroppen i sned riktning framåt; därigenom förekommes även för stark genomtrampning i kotan, och böjsenorna skonas. Breda knän äro därför särskilt av betydelse för hästar, som röra sig i hastigare takter och till hinderritt. Knipt kallas knäet, då bredden strax nedom knäet är mindre än vid mitten av skenbenet, vilket alltid är ett svaghetstecken. Kalvknä är detsamma som kobent ställning. Se Benställning, Bockbent, Sabelbent.E. N—m.

Knäa, arter av släktet Polygonum, med grenig stjälk, avlånga eller äggrunda blad och små, ljusröda blommor i bladlösa ax. R ö d k n ä a, P. lapathi†olium Ait. (tomentosum) och åkerknäa, P. per sicaria L., äro i-åriga svåra ogräs, som till följd av riklig fröspridning äro svåra att utrota. Båda arterna, som även

händer då också, att hornet sedan växer ned över den blottade köttklöven, innan inflammationen upphört, och att var samlar sig mellan horn- och köttklöv, varav långvarig halta uppstår. Klövarna böra därför noga tillses, innan djuren släppas på bete eller längre marscher anträdas. Har brott av klövspetsen inträffat, bör brottstället noga rengöras och, om köttklöven blottats, sårförband anläggas. Har varansamling uppkommit, vilket ger sig till känna genom betydande ömhet vid tryck i klövspetsen, bör avlopp för varet beredas genom en öppning i spetsen av klövsulan och varhålan spolas ren med sublimat (i : iooo) eller lysol-(3 %)-lösning.

ömhet i bakre kloven uppkommer lätt, då djuren nödgats gå långa sträckor på hårda, steniga eller tillfrusna vägar, och behandlas lämpligast med omslag av Burows lösning (se Aluminium).

Klövröta, klövspaltinflamma-t i o n, p a n a r i t i u m, är en i synnerhet hos nötkreatur, stundom även hos får och svin, förekommande sjukdom, som börjar med en vargörande inflammation i huden i klövspalten eller klövkronan med stark ansvällning, rodnad och ömhet, men sedan vanligen tränger djupare in till senor och band, t. o. m. ända in i lederna, förorsakande en vargörande ledinflammation, som kan leda till allmän blodför» giftning och död. Orsaken är ett smittämne, vanligen brandbakterier, som inkomma genom sår i huden, och sjukdomen sprider sig ofta till flere djur i besättningen. Behandlingen består i början i användningen av omslag med Burows lösning eller is. Sedan vargörande sår uppkommit, böra de brandiga delarna avlägsnas och såren behandlas med starka antiseptiska lösningar och sårförband. Har vargörande ledinflammation uppkommit, är amputation av klövarna oftast den enda räddningen.

Kl övsjuka, elakartad, hos får och getter är en smittsam sjukdom, som angriper klövarna. Djuren börja halta, klövarna kännas heta och ömma, och efter ett par dagar börjar hornet att lossna vid kronan, så att en spricka uppstår, varur flyter en grågul, klibbig, illaluktande materia, och slutligen avfalla klövarna. Sjukdomen angriper oftast finulliga får och beror på ett smittämne, som finnes i flytningen från klövarna. Sjukdomen förekommer ej i vårt land. Den är upptagen bland de sjukdomar, mot vilka särskilda försiktighetsåtgärder äro föreskrivna till förekommande av deras införande. E. N—m.

Knipa. Se Dykand.

Knoppvecklare. Under detta namn sammanfattas vissa vecklarfjärilar (ss. *Argyroploce Olethreutes. Tmetocera* m. fl.), vilkas larver tidigt tränga in i outslagna knoppar på fruktträden. Angripna knoppar ha svårt att slå ut, emedan bladen hållas samman, mer eller mindre hopknycklade genom larvernas spinntrådar. Bekämpas genom besprutning med arsenikgifter före knoppsprickningen eller blomningen.A. T—n.

Knott, *Melusina (Simulium)* äro små, omkring 3 mm. långa myggor av klumpig, flugliknande byggnad. Den vanligaste arten är *M. reptans* L. Larverna leva i rinnande vatten, där de stundom i stor mängd träffas fastsittande på stenar eller vattenväxternas blad. Knotten, som i norra Sverige äro ytterst allmänna, särskilt under regniga somrar, äro alla blodsugare och besvära såväl människan som djuren. Ibland angripa de de senare i sådan mängd på tunnhudade ställen av kroppen, att stark inflammation och sårnader uppkomma. Vid åtskilliga tillfällen ha vid dylika angrepp allvarliga sjukdomssymtom även i Sverige visat sig, i några fall har döden följt. Besläktad med dessa myggor är svidknottet, *Culicoides (Ceratopogon) pulicaris* L., en s. k. fjädermygga, vilken blott blir omkr. 2 mm. lång och har fläckiga vingar. Är i de norrländska bygderna mycket besvärlig för människan, som de oftast angripa plötsligt och i stor mängd. Medel mot dessa se Myggor.A. T—n.

Knut, knutning. Se Hopfogning av virke, Timring.

Knutfeber. Se Nässelfeber.

Knä kallas på frambenen den led, som bildas av underarmens nedre ände, de s. k. småbenen i knäet (motsv. handlovens ben, se Skelett) och övre änden av skenbenet, men på bakbenen leden mellan lårbenet och stora skankbenet samt knäskålen. Framknäet bör vara brett både från sidan och framifrån och hava sådan form, att underarm och skenben ligga i samma linje. Bredden framifrån beror på ledytornas storlek, och stora ledytor göra, att trycket bättre fördelas, och att leden blir hållbarare. Bredden från sidan beror på utvecklingen av ärtbenet, som utgör hävstångsarm för knäets yttre och inre böjmuskel. Dessa muskler hindra för stark sträckning av knäleden, då extremiteten i hastiga takter eller vid hinderlöpning tager mot kroppen i sned riktning framåt; därigenom förekommes även för stark genomtrampning i kotan, och böjsenorna skonas. Breda knän äro därför särskilt av betydelse för hästar, som röra sig i hastigare takter och till hinderritt. Knipt kallas knäet, då bredden strax nedom knäet är mindre än vid mitten av skenbenet, vilket alltid är ett svaghetstecken. Kalvknä är detsamma som kobent ställning. Se Benställning, Bockbent, Sabelbent.E. N—m.

Knäa, arter av släktet Polygonum, med grenig stjälk, avlånga eller äggrunda blad och små, ljusröda blommor i bladlösa ax. R ö d k n ä a, P. lapathi†olium Ait. (tomentosum) och åkerknäa, P. per sicaria L., äro i-åriga svåra ogräs, som till följd av riklig frösppridning äro svåra att utrota. Båda arterna, som även

40—213320. Lantmannens uppslagsbok.

händer då också, att hornet sedan växer ned över den blottade köttkloven, innan inflammationen upphört, och att var samlar sig mellan horn- och köttklöv, varav långvarig halta uppstår. Klövarna böra därför noga tillses, innan djuren släppas på bete eller längre marscher anträdas. Har brott av klövspetsen inträffat, bör brottstället noga rengöras och, om köttklöven blottats, sårförband anläggas. Har varansamling uppkommit, vilket ger sig till känna genom betydande ömhet vid tryck i klövspetsen, bör avlopp för varet beredas genom en öppning i spetsen av klövsulan och varhålan spolas ren med sublimat (i : iooo) eller lysol-(3 %)-lösning.

ömhet i bakre klöven uppkommer lätt, då djuren nödgats gå långa sträckor på hårda, steniga eller tillfrusna vägar, och behandlas lämpligast med omslag av Burows lösning (se Aluminium).

Klövröta, klövspaltinflamma-t i o n, p a n a r i t i u m, är en i synnerhet hos nötkreatur, stundom även hos får och svin, förekommande sjukdom, som börjar med en vargörande inflammation i huden i klövspalten eller klövkronan med stark ansvällning, rodnad och ömhet, men sedan vanligen tränger djupare in till senor och band, t. o. m. ända in i lederna, förorsakande en vargörande ledinflammation, som kan leda till allmän blodför» giftning och död. Orsaken är ett smittämne, vanligen brandbakterier, som inkomma genom sår i huden, och sjukdomen sprider sig ofta till flere djur i besättningen. Behandlingen består i början i användningen av omslag med Burows lösning eller is. Sedan vargörande sår uppkommit, böra de brandiga delarna avlägsnas och såren behandlas med starka antiseptiska lösningar och sårförband. Har vargörande ledinflammation uppkommit, är amputation av klövarna oftast den enda räddningen.

Kl övsjuka, elakartad, hos får och getter är en smittsam sjukdom, som angriper klövarna. Djuren börja halta, klövarna kännas heta och ömma, och efter ett par dagar börjar hornet att lossna vid kronan, så att en spricka uppstår, varur flyter en grågul, klibbig, illaluktande materia, och slutligen avfalla klövarna. Sjukdomen angriper oftast finulliga får och beror på ett smittämne, som finnes i flytningen från klövarna. Sjukdomen förekommer ej i vårt land. Den är upptagen bland de sjukdomar, mot vilka särskilda försiktighetsåtgärder äro föreskrivna till förekommande av deras införande. E. N—m.

Knipa. Se Dykand.

Knoppvecklare. Under detta namn sammanfattas vissa vecklarfjärilar (ss. *Argyroploce Olethreutes. Tmetocera* m. fl.), vilkas larver tidigt tränga in i outslagna knoppar på fruktträden. Angripna knoppar ha svårt att slå ut, emedan bladen hållas samman, mer eller mindre hopknycklade genom larvernas spinntrådar. Bekämpas genom besprutning med arsenikgifter före knoppsprickningen eller blomningen.A. T—n.

Knott, *Melusina (Simulium)* äro små, omkring 3 mm. långa myggor av klumpig, flugliknande byggnad. Den vanligaste arten är *M. reptans* L. Larverna leva i rinnande vatten, där de stundom i stor mängd träffas fastsittande på stenar eller vattenväxternas blad. Knotten, som i norra Sverige äro ytterst allmänna, särskilt under regniga somrar, äro alla blodsugare och besvära såväl människan som djuren. Ibland angripa de de senare i sådan mängd på tunnhudade ställen av kroppen, att stark inflammation och sårnader uppkomma. Vid åtskilliga tillfällen ha vid dylika angrepp allvarliga sjukdomssymtom även i Sverige visat sig, i några fall har döden följt. Besläktad med dessa myggor är svidknottet, *Culicoides (Ceratopogon) pulicaris* L., en s. k. fjädermygga, vilken blott blir omkr. 2 mm. lång och har fläckiga vingar. Är i de norrländska bygderna mycket besvärlig för människan, som de oftast angripa plötsligt och i stor mängd. Medel mot dessa se Myggor.A. T—n.

Knut, knutning. Se Hopfogning av virke, Timring.

Knutfeber. Se Nässelfeber.

Knä kallas på frambenen den led, som bildas av underarmens nedre ände, de s. k. småbenen i knäet (motsv. handlovens ben, se Skelett) och övre änden av skenbenet, men på bakbenen leden mellan lårbenet och stora skankbenet samt knäskålen. Framknäet bör vara brett både från sidan och framifrån och hava sådan form, att underarm och skenben ligga i samma linje. Bredden framifrån beror på ledytornas storlek, och stora ledytor göra, att trycket bättre fördelas, och att leden blir hållbarare. Bredden från sidan beror på utvecklingen av ärtbenet, som utgör hävstångsarm för knäets yttre och inre böjmuskel. Dessa muskler hindra för stark sträckning av knäleden, då extremiteten i hastiga takter eller vid hinderlöpning tager mot kroppen i sned riktning framåt; därigenom förekommes även för stark genomtrampning i kotan, och böjsenorna skonas. Breda knän äro därför särskilt av betydelse för hästar, som röra sig i hastigare takter och till hinderritt. Knipt kallas knäet, då bredden strax nedom knäet är mindre än vid mitten av skenbenet, vilket alltid är ett svaghetstecken. Kalvknä är detsamma som kobent ställning. Se Benställning, Bockbent, Sabelbent.E. N—m.

Knäa, arter av släktet Polygonum, med grenig stjälk, avlånga eller äggrunda blad och små, ljusröda blommor i bladlösa ax. R ö d k n ä a, P. lapathi†olium Ait. (tomentosum) och åkerknäa, P. per sicaria L., äro i-åriga svåra ogräs, som till följd av riklig frösppridning äro svåra att utrota. Båda arterna, som även

40—213320. Lantmannens uppslagsbok.

händer då också, att hornet sedan växer ned över den blottade köttkloven, innan inflammationen upphört, och att var samlar sig mellan horn- och köttklöv, varav långvarig halta uppstår. Klövarna böra därför noga tillses, innan djuren släppas på bete eller längre marscher anträdas. Har brott av klövspetsen inträffat, bör brottstället noga rengöras och, om köttklöven blottats, sårförband anläggas. Har varansamling uppkommit, vilket ger sig till känna genom betydande ömhet vid tryck i klövspetsen, bör avlopp för varet beredas genom en öppning i spetsen av klövsulan och varhålan spolas ren med sublimat (i : iooo) eller lysol-(3 %)-lösning.

ömhet i bakre klöven uppkommer lätt, då djuren nödgats gå långa sträckor på hårda, steniga eller tillfrusna vägar, och behandlas lämpligast med omslag av Burows lösning (se Aluminium).

Klövröta, klövspaltinflamma-t i o n, p a n a r i t i u m, är en i synnerhet hos nötkreatur, stundom även hos får och svin, förekommande sjukdom, som börjar med en vargörande inflammation i huden i klövspalten eller klövkronan med stark ansvällning, rodnad och ömhet, men sedan vanligen tränger djupare in till senor och band, t. o. m. ända in i lederna, förorsakande en vargörande ledinflammation, som kan leda till allmän blodför» giftning och död. Orsaken är ett smittämne, vanligen brandbakterier, som inkomma genom sår i

huden, och sjukdomen sprider sig ofta till flere djur i besättningen. Behandlingen består i början i användningen av omslag med Burows lösning eller is. Sedan vargörande sår uppkommit, böra de brandiga delarna avlägsnas och såren behandlas med starka antiseptiska lösningar och sårförband. Har vargörande ledinflammation uppkommit, är amputation av klövarna oftast den enda räddningen.

Kl övsjuka, elakartad, hos får och getter är en smittsam sjukdom, som angriper klövarna. Djuren börja halta, klövarna kännas heta och ömma, och efter ett par dagar börjar hornet att lossna vid kronan, så att en spricka uppstår, varur flyter en grågul, klibbig, illaluktande materia, och slutligen avfalla klövarna. Sjukdomen angriper oftast finulliga får och beror på ett smittämne, som finnes i flytningen från klövarna. Sjukdomen förekommer ej i vårt land. Den är upptagen bland de sjukdomar, mot vilka särskilda försiktighetsåtgärder äro föreskrivna till förekommande av deras införande. E. N—m.

Knipa. Se Dykand.

Knoppvecklare. Under detta namn sammanfattas vissa vecklarfjärilar (ss. *Argyroploce Olethreutes. Tmetocera* m. fl.), vilkas larver tidigt tränga in i outslagna knoppar på fruktträden. Angripna knoppar ha svårt att slå ut, emedan bladen hållas samman, mer eller mindre hopknycklade genom larvernas spinntrådar. Bekämpas genom besprutning med arsenikgifter före knoppsprickningen eller blomningen.A. T—n.

Knott, *Melusina (Simulium)* äro små, omkring 3 mm. långa myggor av klumpig, flugliknande byggnad. Den vanligaste arten är *M. reptans* L. Larverna leva i rinnande vatten, där de stundom i stor mängd träffas fastsittande på stenar eller vattenväxternas blad. Knotten, som i norra Sverige äro ytterst allmänna, särskilt under regniga somrar, äro alla blodsugare och besvära såväl människan som djuren. Ibland angripa de de senare i sådan mängd på tunnhudade ställen av kroppen, att stark inflammation och sårnader uppkomma. Vid åtskilliga tillfällen ha vid dylika angrepp allvarliga sjukdomssymtom även i Sverige visat sig, i några fall har döden följt. Besläktad med dessa myggor är svidknottet, *Culicoides (Ceratopogon) pulicaris* L., en s. k. fjädermygga, vilken blott blir omkr. 2 mm. lång och har fläckiga vingar. Är i de norrländska bygderna mycket besvärlig för människan, som de oftast angripa plötsligt och i stor mängd. Medel mot dessa se Myggor.A. T—n.

Knut, knutning. Se Hopfogning av virke, Timring.

Knutfeber. Se Nässelfeber.

Knä kallas på frambenen den led, som bildas av underarmens nedre ände, de s. k. småbenen i knäet (motsv. handlovens ben, se Skelett) och övre änden av skenbenet, men på bakbenen leden mellan lårbenet och stora skankbenet samt knäskålen. Framknäet bör vara brett både från sidan och framifrån och hava sådan form, att underarm och skenben ligga i samma linje. Bredden framifrån beror på ledytornas storlek, och stora ledytor göra, att trycket bättre fördelas, och att leden blir hållbarare. Bredden från sidan beror på utvecklingen av ärtbenet, som utgör hävstångsarm för knäets yttre och inre böjmuskel. Dessa muskler hindra för stark sträckning av knäleden, då extremiteten i hastiga takter eller vid hinderlöpning tager mot kroppen i sned riktning framåt; därigenom förekommes även för stark genomtrampning i kotan, och böjsenorna skonas. Breda knän äro därför särskilt av betydelse för hästar, som röra sig i hastigare takter och till hinderritt. Knipt kallas knäet, då bredden strax nedom knäet är mindre än vid mitten av skenbenet, vilket alltid är ett svaghetstecken. Kalvknä är detsamma som kobent ställning. Se Benställning, Bockbent, Sabelbent.E. N—m.

Knäa, arter av släktet Polygonum, med grenig stjälk, avlånga eller äggrunda blad och små, ljusröda blommor i bladlösa ax. R ö d k n ä a, P. lapathi†olium Ait. (tomentosum) och åkerknäa, P. per sicaria L., äro i-åriga svåra ogräs, som till följd av riklig fröspridning äro svåra att utrota. Båda arterna, som även

40—213320. Lantmannens uppslagsbok.

händer då också, att hornet sedan växer ned över den blottade köttkloven, innan inflammationen upphört, och att var samlar sig mellan horn- och köttklöv, varav långvarig halta uppstår. Klövarna böra därför noga tillses, innan djuren släppas på bete eller längre marscher anträdas. Har brott av klövspetsen inträffat, bör brottstället noga rengöras och, om köttkloven blottats, sårförband anläggas. Har varansamling uppkommit, vilket ger sig till känna genom betydande ömhet vid tryck i klövspetsen, bör avlopp för varet beredas genom en öppning i spetsen av klövsulan och varhålan spolas ren med sublimat (i : iooo) eller lysol-(3 %)-lösning.

ömhet i bakre kloven uppkommer lätt, då djuren nödgats gå långa sträckor på hårda, steniga eller tillfrusna vägar, och behandlas lämpligast med omslag av Burows lösning (se Aluminium).

Klövröta, klövspaltinflamma-t i o n, p a n a r i t i u m, är en i synnerhet hos nötkreatur, stundom även hos får och svin, förekommande sjukdom, som börjar med en vargörande inflammation i huden i klövspalten eller klövkronan med stark ansvällning, rodnad och ömhet, men sedan vanligen tränger djupare in till senor och band, t. o. m. ända in i lederna, förorsakande en vargörande ledinflammation, som kan leda till allmän blodför» giftning och död. Orsaken är ett smittämne, vanligen brandbakterier, som inkomma genom sår i huden, och sjukdomen sprider sig ofta till flere djur i besättningen. Behandlingen består i början i användningen av omslag med Burows lösning eller is. Sedan vargörande sår uppkommit, böra de brandiga delarna avlägsnas och såren behandlas med starka antiseptiska lösningar och sårförband. Har vargörande ledinflammation uppkommit, är amputation av klövarna oftast den enda räddningen.

Kl övsjuka, elakartad, hos får och getter är en smittsam sjukdom, som angriper klövarna. Djuren börja halta, klövarna kännas heta och ömma, och efter ett par dagar börjar hornet att lossna vid kronan, så att en spricka uppstår, varur flyter en grågul, klibbig, illaluktande materia, och slutligen avfalla klövarna. Sjukdomen angriper oftast finulliga får och beror på ett smittämne, som finnes i flytningen från klövarna. Sjukdomen förekommer ej i vårt land. Den är upptagen bland de sjukdomar, mot vilka särskilda försiktighetsåtgärder äro föreskrivna till förekommande av deras införande. E. N—m.

Knipa. Se Dykand.

Knoppvecklare. Under detta namn sammanfattas vissa vecklarfjärilar (ss. *Argyroploce Olethreutes. Tmetocera* m. fl.), vilkas larver tidigt tränga in i outslagna knoppar på fruktträden. Angripna knoppar ha svårt att slå ut, emedan bladen hållas samman, mer eller mindre hopknycklade genom larvernas spinntrådar. Bekämpas genom besprutning med arsenikgifter före knoppsprickningen eller blomningen.A. T—n.

Knott, *Melusina (Simulium)* äro små, omkring 3 mm. långa myggor av klumpig, flugliknande byggnad. Den vanligaste arten är *M. reptans* L. Larverna leva i rinnande vatten, där de stundom i stor mängd träffas fastsittande på stenar eller vattenväxternas blad. Knotten, som i norra Sverige äro ytterst allmänna, särskilt under regniga somrar, äro alla blodsugare och besvära såväl människan som djuren. Ibland angripa de de senare i sådan mängd på tunnhudade ställen av kroppen, att stark inflammation och sårnader uppkomma. Vid åtskilliga tillfällen ha vid dylika angrepp allvarliga sjukdomssymtom även i Sverige visat sig, i några fall har döden följt. Besläktad med dessa myggor är svidknottet, *Culicoides (Ceratopogon) pulicaris* L., en s. k. fjädermygga, vilken blott blir omkr. 2 mm. lång och har fläckiga vingar. Är i de norrländska bygderna mycket besvärlig för människan, som de oftast angripa plötsligt och i stor mängd. Medel mot dessa se Myggor.A. T—n.

Knut, knutning. Se Hopfogning av virke, Timring.

Knutfeber. Se Nässelfeber.

Knä kallas på frambenen den led, som bildas av underarmens nedre ände, de s. k. småbenen i knäet (motsv. handlovens ben, se Skelett) och övre änden av skenbenet, men på bakbenen leden mellan lårbenet och stora skankbenet samt knäskålen. Framknäet bör vara brett både från sidan och framifrån och hava sådan form, att underarm och skenben ligga i samma linje. Bredden framifrån beror på ledytornas storlek, och stora ledytor göra, att trycket bättre fördelas, och att leden blir hållbarare. Bredden från sidan beror på utvecklingen av ärtbenet, som utgör hävstångsarm för knäets yttre och inre böjmuskel. Dessa muskler hindra för stark sträckning av knäleden, då extremiteten i hastiga takter eller vid hinderlöpning tager mot kroppen i sned riktning framåt; därigenom förekommes även för stark genomtrampning i kotan, och böjsenorna skonas. Breda knän äro därför särskilt av betydelse för hästar, som röra sig i hastigare takter och till hinderritt. Knipt kallas knäet, då bredden strax nedom knäet är mindre än vid mitten av skenbenet, vilket alltid är ett svaghetstecken. Kalvknä är detsamma som kobent ställning. Se Benställning, Bockbent, Sabelbent.E. N—m.

Knäa, arter av släktet Polygonum, med grenig stjälk, avlånga eller äggrunda blad och små, ljusröda blommor i bladlösa ax. R ö d k n ä a, P. lapathi†olium Ait. (tomentosum) och åkerknäa, P. per sicaria L., äro i-åriga svåra ogräs, som till följd av riklig fröspridning äro svåra att utrota. Båda arterna, som även

40—213320. Lantmannens uppslagsbok.

händer då också, att hornet sedan växer ned över den blottade köttkloven, innan inflammationen upphört, och att var samlar sig mellan horn- och köttklöv, varav långvarig halta

uppstår. Klövarna böra därför noga tillses, innan djuren släppas på bete eller längre marscher anträdas. Har brott av klövspetsen inträffat, bör brottstället noga rengöras och, om köttklöven blottats, sårförband anläggas. Har varansamling uppkommit, vilket ger sig till känna genom betydande ömhet vid tryck i klövspetsen, bör avlopp för varet beredas genom en öppning i spetsen av klövsulan och varhålan spolas ren med sublimat (i : iooo) eller lysol-(3 %)-lösning.

ömhet i bakre klöven uppkommer lätt, då djuren nödgats gå långa sträckor på hårda, steniga eller tillfrusna vägar, och behandlas lämpligast med omslag av Burows lösning (se Aluminium).

Klövröta, klövspaltinflamma-t i o n, p a n a r i t i u m, är en i synnerhet hos nötkreatur, stundom även hos får och svin, förekommande sjukdom, som börjar med en vargörande inflammation i huden i klövspalten eller klövkronan med stark ansvällning, rodnad och ömhet, men sedan vanligen tränger djupare in till senor och band, t. o. m. ända in i lederna, förorsakande en vargörande ledinflammation, som kan leda till allmän blodför» giftning och död. Orsaken är ett smittämne, vanligen brandbakterier, som inkomma genom sår i huden, och sjukdomen sprider sig ofta till flere djur i besättningen. Behandlingen består i början i användningen av omslag med Burows lösning eller is. Sedan vargörande sår uppkommit, böra de brandiga delarna avlägsnas och såren behandlas med starka antiseptiska lösningar och sårförband. Har vargörande ledinflammation uppkommit, är amputation av klövarna oftast den enda räddningen.

Kl övsjuka, elakartad, hos får och getter är en smittsam sjukdom, som angriper klövarna. Djuren börja halta, klövarna kännas heta och ömma, och efter ett par dagar börjar hornet att lossna vid kronan, så att en spricka uppstår, varur flyter en grågul, klibbig, illaluktande materia, och slutligen avfalla klövarna. Sjukdomen angriper oftast finulliga får och beror på ett smittämne, som finnes i flytningen från klövarna. Sjukdomen förekommer ej i vårt land. Den är upptagen bland de sjukdomar, mot vilka särskilda försiktighetsåtgärder äro föreskrivna till förekommande av deras införande. E. N—m.

Knipa. Se Dykand.

Knoppvecklare. Under detta namn sammanfattas vissa vecklarfjärilar (ss. *Argyroploce Olethreutes. Tmetocera* m. fl.), vilkas larver tidigt tränga in i outslagna knoppar på fruktträden. Angripna knoppar ha svårt att slå ut, emedan bladen hållas samman, mer eller mindre hopknycklade genom larvernas spinntrådar. Bekämpas genom besprutning med arsenikgifter före knoppsprickningen eller blomningen.A. T—n.

Knott, *Melusina (Simulium)* äro små, omkring 3 mm. långa myggor av klumpig, flugliknande byggnad. Den vanligaste arten är *M. reptans* L. Larverna leva i rinnande vatten, där de stundom i stor mängd träffas fastsittande på stenar eller vattenväxternas blad. Knotten, som i norra Sverige äro ytterst allmänna, särskilt under regniga somrar, äro alla blodsugare och besvära såväl människan som djuren. Ibland angripa de de senare i sådan mängd på tunnhudade ställen av kroppen, att stark inflammation och sårnader uppkomma. Vid åtskilliga tillfällen ha vid dylika angrepp allvarliga sjukdomssymtom även i Sverige visat sig, i några fall har döden följt. Besläktad med dessa myggor är svidknottet, *Culicoides (Ceratopogon) pulicaris* L., en s. k. fjädermygga, vilken blott blir omkr. 2 mm. lång och har fläckiga vingar. Är i de norrländska bygderna mycket besvärlig för människan, som de oftast angripa plötsligt och i stor mängd. Medel mot dessa se Myggor.A. T—n.

Knut, knutning. Se Hopfogning av virke, Timring.

Knutfeber. Se Nässelfeber.

Knä kallas på frambenen den led, som bildas av underarmens nedre ände, de s. k. småbenen i knäet (motsv. handlovens ben, se Skelett) och övre änden av skenbenet, men på bakbenen leden mellan lårbenet och stora skankbenet samt knäskålen. Framknäet bör vara brett både från sidan och framifrån och hava sådan form, att underarm och skenben ligga i samma linje. Bredden framifrån beror på ledytornas storlek, och stora ledytor göra, att trycket bättre fördelas, och att leden blir hållbarare. Bredden från sidan beror på utvecklingen av ärtbenet, som utgör hävstångsarm för knäets yttre och inre böjmuskel. Dessa muskler hindra för stark sträckning av knäleden, då extremiteten i hastiga takter eller vid hinderlöpning tager mot kroppen i sned riktning framåt; därigenom förekommes även för stark genomtrampning i kotan, och böjsenorna skonas. Breda knän äro därför särskilt av betydelse för hästar, som röra sig i hastigare takter och till hinderritt. Knipt kallas knäet, då bredden strax nedom knäet är mindre än vid mitten av skenbenet, vilket alltid är ett svaghetstecken. Kalvknä är detsamma som kobent ställning. Se Benställning, Bockbent, Sabelbent.E. N—m.

Knäa, arter av släktet Polygonum, med grenig stjälk, avlånga eller äggrunda blad och små, ljusröda blommor i bladlösa ax. R ö d k n ä a, P. lapathi†olium Ait. (tomentosum) och åkerknäa, P. per sicaria L., äro i-åriga svåra ogräs, som till följd av riklig fröspridning äro svåra att utrota. Båda arterna, som även

händer då också, att hornet sedan växer ned över den blottade köttklöven, innan inflammationen upphört, och att var samlar sig mellan horn- och köttklöv, varav långvarig halta
uppstår. Klövarna böra därför noga tillses, innan djuren släppas på bete eller längre marscher anträdas. Har brott av klövspetsen inträffat, bör brottstället noga rengöras och, om köttklöven blottats, sårförband anläggas. Har varansamling uppkommit, vilket ger sig till känna genom betydande ömhet vid tryck i klövspetsen, bör avlopp för varet beredas genom en öppning i spetsen av klövsulan och varhålan spolas ren med sublimat (i : iooo) eller lysol-(3 %)-lösning.

ömhet i bakre klöven uppkommer lätt, då djuren nödgats gå långa sträckor på hårda, steniga eller tillfrusna vägar, och behandlas lämpligast med omslag av Burows lösning (se Aluminium).

Klövröta, klövspaltinflamma-t i o n, p a n a r i t i u m, är en i synnerhet hos nötkreatur, stundom även hos får och svin, förekommande sjukdom, som börjar med en vargörande inflammation i huden i klövspalten eller klövkronan med stark ansvällning, rodnad och ömhet, men sedan vanligen tränger djupare in till senor och band, t. o. m. ända in i lederna, förorsakande en vargörande ledinflammation, som kan leda till allmän blodför» giftning och död. Orsaken är ett smittämne, vanligen brandbakterier, som inkomma genom sår i huden, och sjukdomen sprider sig ofta till flere djur i besättningen. Behandlingen består i början i användningen av omslag med Burows lösning eller is. Sedan vargörande sår uppkommit, böra de brandiga delarna avlägsnas och såren behandlas med starka antiseptiska lösningar och sårförband. Har vargörande ledinflammation uppkommit, är amputation av klövarna oftast den enda räddningen.

Kl övsjuka, elakartad, hos får och getter är en smittsam sjukdom, som angriper klövarna. Djuren börja halta, klövarna kännas heta och ömma, och efter ett par dagar börjar hornet att lossna vid kronan, så att en spricka uppstår, varur flyter en grågul, klibbig, illaluktande materia, och slutligen avfalla klövarna. Sjukdomen angriper oftast finulliga får och beror på ett smittämne, som finnes i flytningen från klövarna. Sjukdomen förekommer ej i vårt land. Den är upptagen bland de sjukdomar, mot vilka särskilda försiktighetsåtgärder äro föreskrivna till förekommande av deras införande. E. N—m.

Knipa. Se Dykand.

Knoppvecklare. Under detta namn sammanfattas vissa vecklarfjärilar (ss. *Argyroploce Olethreutes. Tmetocera* m. fl.), vilkas larver tidigt tränga in i outslagna knoppar på fruktträden. Angripna knoppar ha svårt att slå ut, emedan bladen hållas samman, mer eller mindre hopknycklade genom larvernas spinntrådar. Bekämpas genom besprutning med arsenikgifter före knoppsprickningen eller blomningen.A. T—n.

Knott, *Melusina (Simulium)* äro små, omkring 3 mm. långa myggor av klumpig, flugliknande byggnad. Den vanligaste arten är *M. reptans* L. Larverna leva i rinnande vatten, där de stundom i stor mängd träffas fastsittande på stenar eller vattenväxternas blad. Knotten, som i norra Sverige äro ytterst allmänna, särskilt under regniga somrar, äro alla blodsugare och besvära såväl människan som djuren. Ibland angripa de de senare i sådan mängd på tunnhudade ställen av kroppen, att stark inflammation och sårnader uppkomma. Vid åtskilliga tillfällen ha vid dylika angrepp allvarliga sjukdomssymtom även i Sverige visat sig, i några fall har döden följt. Besläktad med dessa myggor är svidknottet, *Culicoides (Ceratopogon) pulicaris* L., en s. k. fjädermygga, vilken blott blir omkr. 2 mm. lång och har fläckiga vingar. Är i de norrländska bygderna mycket besvärlig för människan, som de oftast angripa plötsligt och i stor mängd. Medel mot dessa se Myggor.A. T—n.

Knut, knutning. Se Hopfogning av virke, Timring.

Knutfeber. Se Nässelfeber.

Knä kallas på frambenen den led, som bildas av underarmens nedre ände, de s. k. småbenen i knäet (motsv. handlovens ben, se Skelett) och övre änden av skenbenet, men på bakbenen leden mellan lårbenet och stora skankbenet samt knäskålen. Framknäet bör vara brett både från sidan och framifrån och hava sådan form, att underarm och skenben ligga i samma linje. Bredden framifrån beror på ledytornas storlek, och stora ledytor göra, att trycket bättre fördelas, och att leden blir hållbarare. Bredden från sidan beror på utvecklingen

av ärtbenet, som utgör hävstångsarm för knäets yttre och inre böjmuskel. Dessa muskler hindra för stark sträckning av knäleden, då extremiteten i hastiga takter eller vid hinderlöpning tager mot kroppen i sned riktning framåt; därigenom förekommes även för stark genomtrampning i kotan, och böjsenorna skonas. Breda knän äro därför särskilt av betydelse för hästar, som röra sig i hastigare takter och till hinderritt. Knipt kallas knäet, då bredden strax nedom knäet är mindre än vid mitten av skenbenet, vilket alltid är ett svaghetstecken. Kalvknä är detsamma som kobent ställning. Se Benställning, Bockbent, Sabelbent.E. N—m.

Knäa, arter av släktet Polygonum, med grenig stjälk, avlånga eller äggrunda blad och små, ljusröda blommor i bladlösa ax. R ö d k n ä a, P. lapathi†olium Ait. (tomentosum) och åkerknäa, P. per sicaria L., äro i-åriga svåra ogräs, som till följd av riklig fröspridning äro svåra att utrota. Båda arterna, som även

händer då också, att hornet sedan växer ned över den blottade köttklöven, innan inflammationen upphört, och att var samlar sig mellan horn- och köttklöv, varav långvarig halta uppstår. Klövarna böra därför noga tillses, innan djuren släppas på bete eller längre marscher anträdas. Har brott av klövspetsen inträffat, bör brottstället noga rengöras och, om köttklöven blottats, sårförband anläggas. Har varansamling uppkommit, vilket ger sig till känna genom betydande ömhet vid tryck i klövspetsen, bör avlopp för varet beredas genom en öppning i spetsen av klövsulan och varhålan spolas ren med sublimat (i : iooo) eller lysol-(3 %)-lösning.

ömhet i bakre kløven uppkommer lätt, då djuren nödgats gå långa sträckor på hårda, steniga eller tillfrusna vägar, och behandlas lämpligast med omslag av Burows lösning (se Aluminium).

Klövröta, klövspaltinflamma-t i o n, p a n a r i t i u m, är en i synnerhet hos nötkreatur, stundom även hos får och svin, förekommande sjukdom, som börjar med en vargörande inflammation i huden i klövspalten eller klövkronan med stark ansvällning, rodnad och ömhet, men sedan vanligen tränger djupare in till senor och band, t. o. m. ända in i lederna, förorsakande en vargörande ledinflammation, som kan leda till allmän blodför» giftning och död. Orsaken är ett smittämne, vanligen brandbakterier, som inkomma genom sår i huden, och sjukdomen sprider sig ofta till flere djur i besättningen. Behandlingen består i början i användningen av omslag med Burows lösning eller is. Sedan vargörande sår uppkommit, böra de brandiga delarna avlägsnas och såren behandlas med starka antiseptiska lösningar och sårförband. Har vargörande ledinflammation uppkommit, är amputation av klövarna oftast den enda räddningen.

Kl övsjuka, elakartad, hos får och getter är en smittsam sjukdom, som angriper klövarna. Djuren börja halta, klövarna kännas heta och ömma, och efter ett par dagar börjar hornet att lossna vid kronan, så att en spricka uppstår, varur flyter en grågul, klibbig, illaluktande materia, och slutligen avfalla klövarna. Sjukdomen angriper oftast finulliga får och beror på ett smittämne, som finnes i flytningen från klövarna. Sjukdomen förekommer ej i vårt land. Den är upptagen bland de sjukdomar, mot vilka särskilda försiktighetsåtgärder äro föreskrivna till förekommande av deras införande. E. N—m.

Knipa. Se Dykand.

Knoppvecklare. Under detta namn sammanfattas vissa vecklarfjärilar (ss. *Argyroploce Olethreutes. Tmetocera* m. fl.), vilkas larver tidigt tränga in i outslagna knoppar på fruktträden. Angripna knoppar ha svårt att slå ut, emedan bladen hållas samman, mer eller mindre hopknycklade genom larvernas spinntrådar. Bekämpas genom besprutning med arsenikgifter före knoppsprickningen eller blomningen.A. T—n.

Knott, *Melusina (Simulium)* äro små, omkring 3 mm. långa myggor av klumpig, flugliknande byggnad. Den vanligaste arten är *M. reptans* L. Larverna leva i rinnande vatten, där de stundom i stor mängd träffas fastsittande på stenar eller vattenväxternas blad. Knotten, som i norra Sverige äro ytterst allmänna, särskilt under regniga somrar, äro alla blodsugare och besvära såväl människan som djuren. Ibland angripa de de senare i sådan mängd på tunnhudade ställen av kroppen, att stark inflammation och sårnader uppkomma. Vid åtskilliga tillfällen ha vid dylika angrepp allvarliga sjukdomssymtom även i Sverige visat sig, i några fall har döden följt. Besläktad med dessa myggor är svidknottet, *Culicoides (Ceratopogon) pulicaris* L., en s. k. fjädermygga, vilken blott blir omkr. 2 mm. lång och har fläckiga vingar. Är i de norrländska bygderna mycket besvärlig för människan, som de oftast angripa plötsligt och i stor mängd. Medel mot dessa se Myggor.A. T—n.

Knut, knutning. Se Hopfogning av virke, Timring.

Knutfeber. Se Nässelfeber.

Knä kallas på frambenen den led, som bildas av underarmens nedre ände, de s. k. småbenen i knäet (motsv. handlovens ben, se Skelett) och övre änden av skenbenet, men på bakbenen leden mellan lårbenet och stora skankbenet samt knäskålen. Framknäet bör vara brett både från sidan och framifrån och hava sådan form, att underarm och skenben ligga i samma linje. Bredden framifrån beror på ledytornas storlek, och stora ledytor göra, att trycket bättre fördelas, och att leden blir hållbarare. Bredden från sidan beror på utvecklingen av ärtbenet, som utgör hävstångsarm för knäets yttre och inre böjmuskel. Dessa muskler hindra för stark sträckning av knäleden, då extremiteten i hastiga takter eller vid hinderlöpning tager mot kroppen i sned riktning framåt; därigenom förekommes även för stark genomtrampning i kotan, och böjsenorna skonas. Breda knän äro därför särskilt av betydelse för hästar, som röra sig i hastigare takter och till hinderritt. Knipt kallas knäet, då bredden strax nedom knäet är mindre än vid mitten av skenbenet, vilket alltid är ett svaghetstecken. Kalvknä är detsamma som kobent ställning. Se Benställning, Bockbent, Sabelbent.E. N—m.

Knäa, arter av släktet Polygonum, med grenig stjälk, avlånga eller äggrunda blad och små, ljusröda blommor i bladlösa ax. R ö d k n ä a, P. lapathi†olium Ait. (tomentosum) och åkerknäa, P. per sicaria L., äro i-åriga svåra ogräs, som till följd av riklig fröspridning äro svåra att utrota. Båda arterna, som även

40—213320. Lantmannens uppslagsbok.

betecknas med det gemensamma namnet pilört, förekomma mest på lätt, fuktig jord, särdeles på dy- och torvjord i såväl vallar som vårsädesfält. Motverkas genom bättre avdikning, ogräsrensning av radsådda grödor samt besprutning med järnvitriol. Fröet förorenar ofta vårsäd och klöverfrö. Se Ogräs fig. 27. Fågelknäa, se Trampgräs.

Knäckesjuka, även kallad vridrost på tall, förorsakas av en rostsvamp, *Melampsora pinitorqua* Rostr., vilken utvecklar sitt skålrost- eller æcidiestadium, *Cæoma pinitorquum* A. Br., på tall samt sommar- (uredo-) och vinter- (teleuto-)sporer på aspens blad. Svampen visar sig som långsträckta, gula fläckar på unga, under sträckning och utveckling varande årsskott av tall, vilka ensidigt förstöras och därigenom förlora sin fasthet och krökas. Vid starkt angrepp dö årsskotten, vid mindre skarpt inträder en förändring i deras form, som sedan kan kvarstå under en längre tid av trädets liv. Sjukdomen angriper yngre tallar, även i plantskolor; vid omkring 30-års ålder är faran förbi. Sjukdomen förekommer mest i sydvästra Sverige, men epidemier av densamma ha iakttagits ända upp i Ångermanland. Den uppträder mest under våta vårår och försomrar; en torr vår kan väsentligt hämma en pågående epidemi. För att förebygga sjukdomen böra alla aspar, på vars blad vintersporer alstras, avlägsnas ur tallkulturer.H. Hn.

Knäppare (fam. *Elateridæ*). Hit hör en mängd arter, som alla utmärka sig genom långsträckt, bakåt avsmalnande kropp och korta ben. Sitt namn ha de erhållit, emedan de, om de läggas på rygg, med en hörbar »knäpp» slunga sig upp i luften och komma ned på fötterna, ett konststycke, som möjliggöres av en på mellankroppens buk befintlig fjäderanordning. Deras larver, rotmask, äro långsmala, m.l.m. cylindriska, med sex ytterst korta ben, en starkt glänsande och hård hud. Arterna skiljas som larver på sista kroppsledens karakteristiska form. Hos den vanliga sädesknäpparen, *Agriotes lineatus* L., som fullbildad är 9—10 mm. lång, gråbrun med ljusare ben, är larvens bakända koniskt tillspetsad och hel samt på ryggsidan försedd med ett par mörka gropar. Hos de i trädgårdsjord och gräsvallar förekommande *Corymbites*-arterna, är motsvarande kroppsdel m. l. m. djupt inskuren eller kluven. — Knäpparlarverna äro sen gammalt kända svåra skadedjur på en mångfald växters underjordiska delar. Gräsen och sädesslagen avbita de strax under jordytan, i rotfrukter och potatis borra de sig in och efterlämna m. l. m. djupa, av jord och exkrementer fyllda gångar. För sädesodlingen, särskilt vårsäden, spelar »rotmasken» en oerhört viktig roll, även för odlingen av betor, som ofta ödeläggas under spirningstiden. Ju grundare säden är sådd, desto mindre lider den av angreppen, emedan då huvudsakligen rotsystemet skadas. Larverna trivas bäst på lös, mullrik jord och äro ofta utomordentligt allmänna på mossmarker. I samma mån som överflödig fuktighet avledes och marken blir torrare, avtaga djuren i mängd. På nyupptagna, förut i gräsvall liggande marker äro de alltid allmänna, men minskas i den mån jorden bearbetas och ogräset utrotas. Då de gräsbevuxna dikesrenarna äro ett kärt tillhåll för larverna och de ofta vandra dit efter slåttern, böra dessa bannlysas. Larvernas utveckling kräver oftast flere år. En härjning upprepas därför ofta år efter år på samma plats. Om man, sedan den pågått ett par år, plöjer marken i början av juli, kan man beräkna, att de för solvärmen ytterst ömtåliga pupporna komma i dagen och dödas. Vid plöjningen plockas ofta larver i mängd av fåglar. I begränsad skala, i trädgårdsjord, kan man med en viss framgång som kampmedel använda med kejsargrönt eller blyarseniat förgiftade potatisbitar, som nedgrävas på passande platser. Att utlägga arsenikförgiftad klöver övertäckt av t. ex. bräder anses utomlands även vara ett rätt gott medel. Ju intensivare jordens bearbetning är, desto oftare bringas larver till ytan och förtäras av fåglar, dessutom krossas många av redskapen.A. T—n.

Sädesknäpparen. *a* förstorad skalbagge, *b* i naturlig storlek, *c* larv, *d* puppa, *e* angripen sädesplanta, *f* huvud käkar samt *g* sista kroppsringen hos larven.

Knäsvamp benämnes en ansvällning på framknät, i regel beroende på vätskeansamling i en på dess framsida under huden

betecknas med det gemensamma namnet pilört, förekomma mest på lätt, fuktig jord, särdeles på dy- och torvjord i såväl vallar som vårsädesfält. Motverkas genom bättre avdikning, ogräsrensning av radsådda grödor samt besprutning med järnvitriol. Fröet förorenar ofta vårsäd och klöverfrö. Se Ogräs fig. 27. Fågelknäa, se Trampgräs.

Knäckesjuka, även kallad vridrost på tall, förorsakas av en rostsvamp, *Melampsora pinitorqua* Rostr., vilken utvecklar sitt skålrost- eller æcidiestadium, *Cæoma pinitorquum* A. Br., på tall samt sommar- (uredo-) och vinter- (teleuto-)sporer på aspens blad. Svampen visar sig som långsträckta, gula fläckar på unga, under sträckning och utveckling varande årsskott av tall, vilka ensidigt förstöras och därigenom förlora sin fasthet och krökas. Vid starkt angrepp dö årsskotten, vid mindre skarpt inträder en förändring i deras form, som sedan kan kvarstå under en längre tid av trädets liv. Sjukdomen angriper yngre tallar, även i plantskolor; vid omkring 30-års ålder är faran förbi. Sjukdomen förekommer mest i sydvästra Sverige, men epidemier av densamma ha iakttagits ända upp i Ångermanland. Den uppträder mest under våta vårår och försomrar; en torr vår kan väsentligt hämma en pågående epidemi. För att förebygga sjukdomen böra alla aspar, på vars blad vintersporer alstras, avlägsnas ur tallkulturer.H. Hn.

Knäppare (fam. *Elateridæ*). Hit hör en mängd arter, som alla utmärka sig genom långsträckt, bakåt avsmalnande kropp och korta ben. Sitt namn ha de erhållit, emedan de, om de läggas på rygg, med en hörbar »knäpp» slunga sig upp i luften och komma ned på fötterna, ett konststycke, som möjliggöres av en på mellankroppens buk befintlig fjäderanordning. Deras larver, rotmask, äro långsmala, m.l.m. cylindriska, med sex ytterst korta ben, en starkt glänsande och hård hud. Arterna skiljas som larver på sista kroppsledens karakteristiska form. Hos den vanliga sädesknäpparen, *Agriotes lineatus* L., som fullbildad är 9—10 mm. lång, gråbrun med ljusare ben, är larvens bakända koniskt tillspetsad och hel samt på ryggsidan försedd med ett par mörka gropar. Hos de i trädgårdsjord och gräsvallar förekommande *Corymbites*-arterna, är motsvarande kroppsdel m. l. m. djupt inskuren eller kluven. — Knäpparlarverna äro sen gammalt kända svåra skadedjur på en mångfald växters underjordiska delar. Gräsen och sädesslagen avbita de strax under jordytan, i rotfrukter och potatis borra de sig in och efterlämna m. l. m. djupa, av jord och exkrementer fyllda gångar. För sädesodlingen, särskilt vårsäden, spelar »rotmasken» en oerhört viktig roll, även för odlingen av betor, som ofta ödeläggas under spirningstiden. Ju grundare säden är sådd, desto mindre lider den av angreppen, emedan då huvudsakligen rotsystemet skadas. Larverna trivas bäst på lös, mullrik jord och äro ofta utomordentligt allmänna på mossmarker. I samma mån som överflödig fuktighet avledes och marken blir torrare, avtaga djuren i mängd. På nyupptagna, förut i gräsvall liggande marker äro de alltid allmänna, men minskas i den mån jorden bearbetas och ogräset utrotas. Då de gräsbevuxna dikesrenarna äro ett kärt tillhåll för larverna och de ofta vandra dit efter slåttern, böra dessa bannlysas. Larvernas utveckling kräver oftast flere år. En härjning upprepas därför ofta år efter år på samma plats. Om man, sedan den pågått ett par år, plöjer marken i början av juli, kan man beräkna, att de för solvärmen ytterst ömtåliga pupporna komma i dagen och dödas. Vid plöjningen plockas ofta larver i mängd av fåglar. I begränsad skala, i trädgårdsjord, kan man med en viss framgång som kampmedel använda med kejsargrönt eller blyarseniat förgiftade potatisbitar, som nedgrävas på passande platser. Att utlägga arsenikförgiftad klöver övertäckt av t. ex. bräder anses utomlands även vara ett rätt gott medel. Ju intensivare jordens bearbetning är, desto oftare bringas larver till ytan och förtäras av fåglar, dessutom krossas många av redskapen.A. T—n.

Sädesknäpparen. *a* förstorad skalbagge, *b* i naturlig storlek, *c* larv, *d* puppa, *e* angripen sädesplanta, *f* huvud käkar samt *g* sista kroppsringen hos larven.

Knäsvamp benämnes en ansvällning på framknät, i regel beroende på vätskeansamling i en på dess framsida under huden

betecknas med det gemensamma namnet pilört, förekomma mest på lätt, fuktig jord, särdeles på dy- och torvjord i såväl vallar som vårsädesfält. Motverkas genom bättre avdikning, ogräsrensning av radsådda grödor samt besprutning med järnvitriol. Fröet förorenar ofta vårsäd och klöverfrö. Se Ogräs fig. 27. Fågelknäa, se Trampgräs.

Knäckesjuka, även kallad vridrost på tall, förorsakas av en rostsvamp, *Melampsora pinitorqua* Rostr., vilken utvecklar sitt skålrost- eller æcidiestadium, *Cæoma pinitorquum* A. Br., på tall samt sommar- (uredo-) och vinter- (teleuto-)sporer på aspens blad. Svampen visar sig som långsträckta, gula fläckar på unga, under sträckning och utveckling varande årsskott av tall, vilka ensidigt förstöras och därigenom förlora sin fasthet och krökas. Vid starkt angrepp dö årsskotten, vid mindre skarpt inträder en förändring i deras form, som sedan kan kvarstå under en längre tid av trädets liv. Sjukdomen angriper yngre tallar, även i plantskolor; vid omkring 30-års ålder är faran förbi. Sjukdomen förekommer mest i sydvästra Sverige, men epidemier av densamma ha iakttagits ända upp i Ångermanland. Den uppträder mest under våta vårår och försomrar; en torr vår kan väsentligt hämma en pågående epidemi. För att förebygga sjukdomen böra alla aspar, på vars blad vintersporer alstras, avlägsnas ur tallkulturer.H. Hn.

Knäppare (fam. *Elateridæ*). Hit hör en mängd arter, som alla utmärka sig genom långsträckt, bakåt avsmalnande kropp och korta ben. Sitt namn ha de erhållit, emedan de, om de läggas på rygg, med en hörbar »knäpp» slunga sig upp i luften och komma ned på fötterna, ett konststycke, som möjliggöres av en på mellankroppens buk befintlig fjäderanordning. Deras larver, rotmask, äro långsmala, m.l.m. cylindriska, med sex ytterst korta ben, en starkt glänsande och hård hud. Arterna skiljas som larver på sista kroppsledens karakteristiska form. Hos den vanliga sädesknäpparen, *Agriotes lineatus* L., som fullbildad är 9—10 mm. lång, gråbrun med ljusare ben, är larvens bakända koniskt tillspetsad och hel samt på ryggsidan försedd med ett par mörka gropar. Hos de i trädgårdsjord och gräsvallar förekommande *Corymbites*-arterna, är motsvarande kroppsdel m. l. m. djupt inskuren eller kluven. — Knäpparlarverna äro sen gammalt kända svåra skadedjur på en mångfald växters underjordiska delar. Gräsen och sädesslagen avbita de strax under jordytan, i rotfrukter och potatis borra de sig in och efterlämna m. l. m. djupa, av jord och exkrementer fyllda gångar. För sädesodlingen, särskilt vårsäden, spelar »rotmasken» en oerhört viktig roll, även för odlingen av betor, som ofta ödeläggas under spirningstiden. Ju grundare säden är sådd, desto mindre lider den av angreppen, emedan då huvudsakligen rotsystemet skadas. Larverna trivas bäst på lös, mullrik jord och äro ofta utomordentligt allmänna på mossmarker. I samma mån som överflödig fuktighet avledes och marken blir torrare, avtaga djuren i mängd. På nyupptagna, förut i gräsvall liggande marker äro de alltid allmänna, men minskas i den mån jorden bearbetas och ogräset utrotas. Då de gräsbevuxna dikesrenarna äro ett kärt tillhåll för larverna och de ofta vandra dit efter slåttern, böra dessa bannlysas. Larvernas utveckling kräver oftast flere år. En härjning upprepas därför ofta år efter år på samma plats. Om man, sedan den pågått ett par år, plöjer marken i början av juli, kan man beräkna, att de för solvärmen ytterst ömtåliga pupporna komma i dagen och dödas. Vid plöjningen plockas ofta larver i mängd av fåglar. I begränsad skala, i trädgårdsjord, kan man med en viss framgång som kampmedel använda med kejsargrönt eller blyarseniat förgiftade potatisbitar, som nedgrävas på passande platser. Att utlägga arsenikförgiftad klöver övertäckt av t. ex. bräder anses utomlands även vara ett rätt gott medel. Ju intensivare jordens bearbetning är, desto oftare bringas larver till ytan och förtäras av fåglar, dessutom krossas många av redskapen.A. T—n.

Sädesknäpparen. *a* förstorad skalbagge, *b* i naturlig storlek, *c* larv, *d* puppa, *e* angripen sädesplanta, *f* huvud käkar samt *g* sista kroppsringen hos larven.

Knäsvamp benämnes en ansvällning på framknät, i regel beroende på vätskeansamling i en på dess framsida under huden

betecknas med det gemensamma namnet pilört, förekomma mest på lätt, fuktig jord, särdeles på dy- och torvjord i såväl vallar som vårsädesfält. Motverkas genom bättre avdikning, ogräsrensning av radsådda grödor samt besprutning med järnvitriol. Fröet förorenar ofta vårsäd och klöverfrö. Se Ogräs fig. 27. Fågelknäa, se Trampgräs.

Knäckesjuka, även kallad vridrost på tall, förorsakas av en rostsvamp, *Melampsora pinitorqua* Rostr., vilken utvecklar sitt skålrost- eller æcidiestadium, *Cæoma pinitorquum* A. Br., på tall samt sommar- (uredo-) och vinter- (teleuto-)sporer på aspens blad. Svampen visar sig som långsträckta, gula fläckar på unga, under sträckning och utveckling varande årsskott av tall, vilka ensidigt förstöras och därigenom förlora sin fasthet och krökas. Vid starkt angrepp dö årsskotten, vid mindre skarpt inträder en förändring i deras form, som sedan kan kvarstå under en längre tid av trädets liv. Sjukdomen angriper yngre tallar, även i plantskolor; vid omkring 30-års ålder är faran förbi. Sjukdomen förekommer mest i sydvästra Sverige, men epidemier av densamma ha iakttagits ända upp i Ångermanland. Den uppträder mest under våta vårår och försomrar; en torr vår kan väsentligt hämma en pågående epidemi. För att förebygga sjukdomen böra alla aspar, på vars blad vintersporer alstras, avlägsnas ur tallkulturer.H. Hn.

Knäppare (fam. *Elateridæ*). Hit hör en mängd arter, som alla utmärka sig genom långsträckt, bakåt avsmalnande kropp och korta ben. Sitt namn ha de erhållit, emedan de, om de läggas på rygg, med en hörbar »knäpp» slunga sig upp i luften och komma ned på fötterna, ett konststycke, som möjliggöres av en på mellankroppens buk befintlig fjäderanordning. Deras larver, rotmask, äro långsmala, m.l.m. cylindriska, med sex ytterst korta ben, en starkt glänsande och hård hud. Arterna skiljas som larver på sista kroppsledens karakteristiska form. Hos den vanliga sädesknäpparen, *Agriotes lineatus* L., som fullbildad är 9—10 mm. lång, gråbrun med ljusare ben, är larvens bakända koniskt tillspetsad och hel samt på ryggsidan försedd med ett par mörka gropar. Hos de i trädgårdsjord och gräsvallar förekommande *Corymbites*-arterna, är motsvarande kroppsdel m. l. m. djupt inskuren eller kluven. — Knäpparlarverna äro sen gammalt kända svåra skadedjur på en mångfald växters underjordiska delar. Gräsen och sädesslagen avbita de strax under jordytan, i rotfrukter och potatis borra de sig in och efterlämna m. l. m. djupa, av jord och exkrementer fyllda gångar. För sädesodlingen, särskilt vårsäden, spelar »rotmasken» en oerhört viktig roll, även för odlingen av betor, som ofta ödeläggas under spirningstiden. Ju grundare säden är sådd, desto mindre lider den av angreppen, emedan då huvudsakligen rotsystemet skadas. Larverna trivas bäst på lös, mullrik jord och äro ofta utomordentligt allmänna på mossmarker. I samma mån som överflödig fuktighet avledes och marken blir torrare, avtaga djuren i mängd. På nyupptagna, förut i gräsvall liggande marker äro de alltid allmänna, men minskas i den mån jorden bearbetas och ogräset utrotas. Då de gräsbevuxna dikesrenarna äro ett kärt tillhåll för larverna och de ofta vandra dit efter slåttern, böra dessa bannlysas. Larvernas utveckling kräver oftast flere år. En härjning upprepas därför ofta år efter år på samma plats. Om man, sedan den pågått ett par år, plöjer marken i början av juli, kan man beräkna, att de för solvärmen ytterst ömtåliga pupporna komma i dagen och dödas. Vid plöjningen

plockas ofta larver i mängd av fåglar. I begränsad skala, i trädgårdsjord, kan man med en viss framgång som kampmedel använda med kejsargrönt eller blyarseniat förgiftade potatisbitar, som nedgrävas på passande platser. Att utlägga arsenikförgiftad klöver övertäckt av t. ex. bräder anses utomlands även vara ett rätt gott medel. Ju intensivare jordens bearbetning är, desto oftare bringas larver till ytan och förtäras av fåglar, dessutom krossas många av redskapen.A. T—n.

Sädesknäpparen. *a* förstorad skalbagge, *b* i naturlig storlek, *c* larv, *d* puppa, *e* angripen sädesplanta, *f* huvud käkar samt *g* sista kroppsringen hos larven.

Knäsvamp benämnes en ansvällning på framknät, i regel beroende på vätskeansamling i en på dess framsida under huden

belägen s. k. slemsäck. Ansvällningen kännes i början varm och ömmande, men inflammationssymtomen försvinna snart, och sedan kvarstår en mjuk svulst, fylld med en tunnflytande vätska Svulsten förstoras så småningom och kan stundom uppnå en betydande storlek. Huden förtjockas och blir skorvig på ytan, och hela svulsten antager en mera fast konsistens. — K. förekommer företrädesvis hos nötkreaturen men någon gång även hos hästar och medför i allmänhet ingen olägenhet. Orsaken är vanligen tryck mot hårda, ojämna golv eller mot olämpligt konstruerade foderbord. Hos nötkreatur kan k. med fördel opereras, genom att en öppning göres vid svulstens övre och nedre rand och en gummislang, försedd med flere smärre hål (dränrör) inlägges under ett par veckor, varefter såret behandlas med dagliga insprutningar av antiseptiska lösningar (sublimat 1 : 1000, kreolin eller lysol 2—3 %). Hos häst är operation i allmänhet att avråda, då svulsten ofta står i förbindelse med senskidor och genom dem med knäleden, varigenom en ledinflammation kan befaras.E. N—m.

Knölsyska, Choro-Ghi, *Stachys affinis* Bg., en till läppväxternas familj, *Labiatœ,* hörande, japansk ört med övervintrande knölbildande rot, 4-kantig stjälk, ovala, spetsiga blad; blommar ej i Sverige. Odlas, ehuru rätt obetydligt, för sina vita, saftiga knölars skull, vilka äro synnerligen välsmakande. Rotknölarna sättas på våren i lös, bördig jord 50 cm. djupt på 30 cm. radavstånd. Knölarna tåla ej förvaring i värme utan inläggas antingen vid skörden på senhösten i mossa på en torr plats eller lämnas kvar i jorden, som genom täckning med löv hindras tjäla, så att knölarna vid behov kunna upptagas under vintern.

Koagulering, ett i kolloid lösning varande ämnes övergång eller överföring till geléartad form (gel). Väl kända exempel härpå är, då äggvita stelnar vid upphettning, då mjölkens ostämne löpnar eller ystar sig vid inverkan av löpe eller syra, och då blodfibrinogen levrar sig under inverkan av enzymet trombin och bildar fibrin. En varm limlösning koagulerar vid avsvalning. Likaså betecknas stundom som k., då en i vatten uppslammad lera sammanf lockar sig och sjunker till botten vid tillsats av vissa salter. Jfr Blod, Mjölk, Ost, Äggviteartade ämnen.

Kobent. Se Benställning

Kobergsras. Se Herrgårdsras.

Kochia. Se Blomsterodling, b. på kalljord, bladväxter.

Kochinkinahöns. Se Höns, Raser.

Kocker. Se Bakterier.

Kodein. Se Alkaloid.

Kohasig. Se Benställning, Kors.

Kokain. Se Alkaloid.

Kokare, Kokapparat. Kokning av rotfrukter förekommer numera ofta i stor skala för utfodring åt husdjuren. Då kokning direkt i vatten i en vanlig gryta eller pannmur medför fara för vidbränning och olägenheten, att en del näring utlakas ur rotfrukterna och förloras med vattnet samt dessutom är obekväm, användas ofta särskilda k., i vilka upphettningen sker med ånga. Denna alstras vid en del k. i dennas nedre del, från vilken ångan inledes i den ovanför varande rotfruktsbehållaren och det förtätade vattnet återrinner ned i vattenrummet. Härigenom minskas vattenmängden; som skall uppvärmas, och därmed bränsleåtgången. Hos andra kokas vattnet i en särskild panna, från vilken ångan inledes i rotfruktsbehållaren. Kokapparaterna kunna vara inmurade eller fristående; det förra medför ett bättre tillvaratagande av värmen genom minskad utstrålning, varjämte de inmurade pannorna pläga hava större eldyta än de fristående, men emedan kondensvattnet i dessa ej ledes tillbaka till pannan, blir bränsleåtgången vanligen ej mindre än hos de senare. Till kokning av 100 kg. potatis har vid danska försök åtgått 2—5 kg. stenkol. Potatisbehållaren är ofta anordnad så, att den kan tömmas genom stjälpning, samt stundom förenad med en enkel rivapparat för potatisens sönderdelning. I handeln förekommande k. rymma 50—450 kg. potatis.

Kokkrossare. Se, Kokor, Vält.

Kokning. Se Foderberedning.

Kokor uppkomma i lerjord, om denna får torka i tätt hoppackat tillstånd (»enkelstruktur»). K. uppkomma i synnerhet, då jorden bearbetas i så vått tillstånd, att den hopsmetas. De stora hålrummen, som de lämna mellan sig, bidraga till stark uttorkning av jorden, och då de därjämte äro ogenomträngliga för växtrötterna, minska de grödornas tillväxt, varjämte de hindra jordens önskvärda bearbetning. Kokbildningen hindras förnämligast genom jordens höstplöjning och upptagande av fåror för ytvattnets avledning, varigenom jordens sönderf rysning befordras och ytjorden kommer att ligga löst kornig på våren. Förr brukades att vid trädesbruket sönderslå k. med träklubbor, men sedan tunga vältar, kokkrossare, konstruerats, sönderdelas de medels omväxlande harvning, som drager dem upp till ytan, samt vältning med dylika redskap, som krossa dem.

Kokoskakor. Se Oljekakor.

Koks. Se Kol, Bränsle.

Koksalt, Klornatrium, NaCl, förekommer i naturen ytterst allmänt; det finnes i all jord och utlöses ur denna av genomsipprande vatten, med vilket det föres till vattendragen och slutligen till havet, vars salt till större delen utgöres av k. Det utgör därför ock huvudmassan av de ur havsvatten avsatta stensaltlagren och av bisalterna i de därav framställda kaligödselsaltvarorna (se Kalium, kalisalter). Det förekommer ock som beståndsdel av växter och djurkroppen.

belägen s. k. slemsäck. Ansvällningen kännes i början varm och ömmande, men inflammationssymtomen försvinna snart, och sedan kvarstår en mjuk svulst, fylld med en tunnflytande vätska Svulsten förstoras så småningom och kan stundom uppnå en betydande storlek. Huden förtjockas och blir skorvig på ytan, och hela svulsten antager en mera fast konsistens. — K. förekommer företrädesvis hos nötkreaturen men någon gång även hos hästar och medför i allmänhet ingen olägenhet. Orsaken är vanligen tryck mot hårda, ojämna golv eller mot olämpligt konstruerade foderbord. Hos nötkreatur kan k. med fördel opereras, genom att en öppning göres vid svulstens övre och nedre rand och en gummislang, försedd med flere smärre hål (dränrör) inlägges under ett par veckor, varefter såret behandlas med dagliga insprutningar av antiseptiska lösningar (sublimat 1 : 1000, kreolin eller lysol 2—3 %). Hos häst är operation i allmänhet att avråda, då svulsten ofta står i förbindelse med senskidor och genom dem med knäleden, varigenom en ledinflammation kan befaras.E. N—m.

Knölsyska, Choro-Ghi, *Stachys affinis* Bg., en till läppväxternas familj, *Labiatœ,* hörande, japansk ört med övervintrande knölbildande rot, 4-kantig stjälk, ovala, spetsiga blad; blommar ej i Sverige. Odlas, ehuru rätt obetydligt, för sina vita, saftiga knölars skull, vilka äro synnerligen välsmakande. Rotknölarna sättas på våren i lös, bördig jord 50 cm. djupt på 30 cm. radavstånd. Knölarna tåla ej förvaring i värme utan inläggas antingen vid skörden på senhösten i mossa på en torr plats eller lämnas kvar i jorden, som genom täckning med löv hindras tjäla, så att knölarna vid behov kunna upptagas under vintern.

Koagulering, ett i kolloid lösning varande ämnes övergång eller överföring till geléartad form (gel). Väl kända exempel härpå är, då äggvita stelnar vid upphettning, då mjölkens ostämne löpnar eller ystar sig vid inverkan av löpe eller syra, och då blodfibrinogen levrar sig under inverkan av enzymet trombin och bildar fibrin. En varm limlösning koagulerar vid avsvalning. Likaså betecknas stundom som k., då en i vatten uppslammad lera sammanf lockar sig och sjunker till botten vid tillsats av vissa salter. Jfr Blod, Mjölk, Ost, Äggviteartade ämnen.

Kobent. Se Benställning

Kobergsras. Se Herrgårdsras.

Kochia. Se Blomsterodling, b. på kalljord, bladväxter.

Kochinkinahöns. Se Höns, Raser.

Kocker. Se Bakterier.

Kodein. Se Alkaloid.

Kohasig. Se Benställning, Kors.

Kokain. Se Alkaloid.

Kokare, Kokapparat. Kokning av rotfrukter förekommer numera ofta i stor skala för utfodring åt husdjuren. Då kokning direkt i vatten i en vanlig gryta eller pannmur medför fara för vidbränning och olägenheten, att en del näring utlakas ur rotfrukterna och förloras med vattnet samt dessutom är obekväm, användas ofta särskilda k., i vilka upphettningen sker med ånga. Denna alstras vid en del k. i dennas nedre del, från vilken ångan inledes i den ovanför varande rotfruktsbehållaren och det förtätade vattnet återrinner ned i vattenrummet. Härigenom minskas vattenmängden; som skall uppvärmas, och därmed bränsleåtgången. Hos andra kokas vattnet i en särskild panna, från vilken ångan inledes i rotfruktsbehållaren. Kokapparaterna kunna vara inmurade eller fristående; det förra medför ett bättre tillvaratagande av värmen genom minskad utstrålning, varjämte de inmurade pannorna pläga hava större eldyta än de fristående, men emedan kondensvattnet i dessa ej ledes tillbaka till pannan, blir bränsleåtgången vanligen ej mindre än hos de senare. Till kokning av 100 kg. potatis har vid danska försök åtgått 2—5 kg. stenkol. Potatisbehållaren är ofta anordnad så, att den kan tömmas genom stjälpning, samt stundom förenad med en enkel rivapparat för potatisens sönderdelning. I handeln förekommande k. rymma 50—450 kg. potatis.

Kokkrossare. Se, Kokor, Vält.

Kokning. Se Foderberedning.

Kokor uppkomma i lerjord, om denna får torka i tätt hoppackat tillstånd (»enkelstruktur»). K. uppkomma i synnerhet, då jorden bearbetas i så vått tillstånd, att den hopsmetas. De stora hålrummen, som de lämna mellan sig, bidraga till stark uttorkning av jorden, och då de därjämte äro ogenomträngliga för växtrötterna, minska de grödornas tillväxt, varjämte de hindra jordens önskvärda bearbetning. Kokbildningen hindras förnämligast genom jordens höstplöjning och upptagande av fåror för ytvattnets avledning, varigenom jordens sönderf rysning befordras och ytjorden kommer att ligga löst kornig på våren. Förr brukades att vid trädesbruket sönderslå k. med träklubbor, men sedan tunga vältar, kokkrossare, konstruerats, sönderdelas de medels omväxlande harvning, som drager dem upp till ytan, samt vältning med dylika redskap, som krossa dem.

Kokoskakor. Se Oljekakor.

Koks. Se Kol, Bränsle.

Koksalt, Klornatrium, NaCl, förekommer i naturen ytterst allmänt; det finnes i all jord och utlöses ur denna av genomsipprande vatten, med vilket det föres till vattendragen och slutligen till havet, vars salt till större delen utgöres av k. Det utgör därför ock huvudmassan av de ur havsvatten avsatta stensaltlagren och av bisalterna i de därav framställda kaligödselsaltvarorna (se Kalium, kalisalter). Det förekommer ock som beståndsdel av växter och djurkroppen.

belägen s. k. slemsäck. Ansvällningen kännes i början varm och ömmande, men inflammationssymtomen försvinna snart, och sedan kvarstår en mjuk svulst, fylld med en tunnflytande vätska Svulsten förstoras så småningom och kan stundom uppnå en betydande storlek. Huden förtjockas och blir skorvig på ytan, och hela svulsten antager en mera fast konsistens. — K. förekommer företrädesvis hos nötkreaturen men någon gång även hos hästar och medför i allmänhet ingen olägenhet. Orsaken är vanligen tryck mot hårda, ojämna golv eller mot olämpligt konstruerade foderbord. Hos nötkreatur kan k. med fördel opereras, genom att en öppning göres vid svulstens övre och nedre rand och en gummislang, försedd med flere smärre hål (dränrör) inlägges under ett par veckor, varefter såret behandlas med dagliga insprutningar av antiseptiska lösningar (sublimat 1 : 1000, kreolin eller lysol 2—3 %). Hos häst är operation i allmänhet att avråda, då svulsten ofta står i förbindelse med senskidor och genom dem med knäleden, varigenom en ledinflammation kan befaras.E. N—m.

Knölsyska, Choro-Ghi, *Stachys affinis* Bg., en till läppväxternas familj, *Labiatæ,* hörande, japansk ört med övervintrande knölbildande rot, 4-kantig stjälk, ovala, spetsiga blad; blommar ej i Sverige. Odlas, ehuru rätt obetydligt, för sina vita, saftiga knölars skull, vilka äro synnerligen välsmakande. Rotknölarna sättas på våren i lös, bördig jord 50 cm. djupt på 30 cm. radavstånd. Knölarna tåla ej förvaring i värme utan inläggas antingen vid skörden på senhösten i mossa på en torr plats eller lämnas kvar i jorden, som genom täckning med löv hindras tjäla, så att knölarna vid behov kunna upptagas under vintern.

Koagulering, ett i kolloid lösning varande ämnes övergång eller överföring till geléartad form (gel). Väl kända exempel härpå är, då äggvita stelnar vid upphettning, då mjölkens ostämne löpnar eller ystar sig vid inverkan av löpe eller syra, och då blodfibrinogen levrar sig under inverkan av enzymet trombin och bildar fibrin. En varm limlösning koagulerar vid avsvalning. Likaså betecknas stundom som k., då en i vatten uppslammad lera sammanf lockar sig och sjunker till botten vid tillsats av vissa salter. Jfr Blod, Mjölk, Ost, Äggviteartade ämnen.

Kobent. Se Benställning

Kobergsras. Se Herrgårdsras.

Kochia. Se Blomsterodling, b. på kalljord, bladväxter.

Kochinkinahöns. Se Höns, Raser.

Kocker. Se Bakterier.

Kodein. Se Alkaloid.

Kohasig. Se Benställning, Kors.

Kokain. Se Alkaloid.

Kokare, Kokapparat. Kokning av rotfrukter förekommer numera ofta i stor skala för utfodring åt husdjuren. Då kokning direkt i vatten i en vanlig gryta eller pannmur medför fara för vidbränning och olägenheten, att en del näring utlakas ur rotfrukterna och förloras med vattnet samt dessutom är obekväm, användas ofta särskilda k., i vilka upphettningen sker med ånga. Denna alstras vid en del k. i dennas nedre del, från vilken ångan inledes i den ovanför varande rotfruktsbehållaren och det förtätade vattnet återrinner ned i vattenrummet. Härigenom minskas vattenmängden; som skall uppvärmas, och därmed bränsleåtgången. Hos andra kokas vattnet i en särskild panna, från vilken ångan inledes i rotfruktsbehållaren. Kokapparaterna kunna vara inmurade eller fristående; det förra medför ett bättre tillvaratagande av värmen genom minskad utstrålning, varjämte de inmurade pannorna pläga hava större eldyta än de fristående, men emedan kondensvattnet i dessa ej ledes tillbaka till pannan, blir bränsleåtgången vanligen ej mindre än hos de senare. Till kokning av 100 kg. potatis har vid danska försök åtgått 2—5 kg. stenkol. Potatisbehållaren är ofta anordnad så, att den kan tömmas genom stjälpning, samt stundom förenad med en enkel rivapparat för potatisens sönderdelning. I handeln förekommande k. rymma 50—450 kg. potatis.

Kokkrossare. Se, Kokor, Vält.

Kokning. Se Foderberedning.

Kokor uppkomma i lerjord, om denna får torka i tätt hoppackat tillstånd (»enkelstruktur»). K. uppkomma i synnerhet, då jorden bearbetas i så vått tillstånd, att den hopsmetas. De stora hålrummen, som de lämna mellan sig, bidraga till stark uttorkning av jorden, och då de därjämte äro ogenomträngliga för växtrötterna, minska de grödornas tillväxt, varjämte de hindra jordens önskvärda bearbetning. Kokbildningen hindras förnämligast genom jordens höstplöjning och upptagande av fåror för ytvattnets avledning, varigenom jordens sönderf rysning befordras och ytjorden kommer att ligga löst kornig på våren. Förr brukades att vid trädesbruket sönderslå k. med träklubbor, men sedan tunga vältar, kokkrossare, konstruerats, sönderdelas de medels omväxlande harvning, som drager dem upp till ytan, samt vältning med dylika redskap, som krossa dem.

Kokoskakor. Se Oljekakor.

Koks. Se Kol, Bränsle.

Koksalt, Klornatrium, NaCl, förekommer i naturen ytterst allmänt; det finnes i all jord och utlöses ur denna av genomsipprande vatten, med vilket det föres till vattendragen och slutligen till havet, vars salt till större delen utgöres av k. Det utgör därför ock huvudmassan av de ur havsvatten avsatta stensaltlagren och av bisalterna i de därav framställda kaligödselsaltvarorna (se Kalium, kalisalter). Det förekommer ock som beståndsdel av växter och djurkroppen.

belägen s. k. slemsäck. Ansvällningen kännes i början varm och ömmande, men inflammationssymtomen försvinna snart, och sedan kvarstår en mjuk svulst, fylld med en tunnflytande vätska Svulsten förstoras så småningom och kan stundom uppnå en betydande storlek. Huden förtjockas och blir skorvig på ytan, och hela svulsten antager en mera fast konsistens. — K. förekommer företrädesvis hos nötkreaturen men någon gång även hos hästar och medför i allmänhet ingen olägenhet. Orsaken är vanligen tryck mot hårda, ojämna golv eller mot olämpligt konstruerade foderbord. Hos nötkreatur kan k. med fördel opereras, genom att en öppning göres vid svulstens övre och nedre rand och en gummislang, försedd med flere smärre hål (dränrör) inlägges under ett par veckor, varefter såret behandlas med dagliga insprutningar av antiseptiska lösningar (sublimat 1 : 1000, kreolin eller lysol 2—3 %). Hos häst är operation i allmänhet att avråda, då svulsten ofta står i förbindelse med senskidor och genom dem med knäleden, varigenom en ledinflammation kan befaras.E. N—m.

Knölsyska, Choro-Ghi, *Stachys affinis* Bg., en till läppväxternas familj, *Labiatæ,* hörande, japansk ört med övervintrande knölbildande rot, 4-kantig stjälk, ovala, spetsiga blad; blommar ej i Sverige. Odlas, ehuru rätt obetydligt, för sina vita, saftiga knölars skull, vilka äro synnerligen välsmakande. Rotknölarna sättas på våren i lös, bördig jord 50 cm. djupt på 30 cm. radavstånd. Knölarna tåla ej förvaring i värme utan inläggas antingen vid skörden på senhösten i mossa på en torr plats eller lämnas kvar i jorden, som genom täckning med löv hindras tjäla, så att knölarna vid behov kunna upptagas under vintern.

Koagulering, ett i kolloid lösning varande ämnes övergång eller överföring till geléartad form (gel). Väl kända exempel härpå är, då äggvita stelnar vid upphettning, då mjölkens ostämne löpnar eller ystar sig vid inverkan av löpe eller syra, och då blodfibrinogen levrar sig under inverkan av enzymet trombin och bildar fibrin. En varm limlösning koagulerar vid avsvalning. Likaså betecknas stundom som k., då en i vatten uppslammad lera sammanf lockar sig och sjunker till botten vid tillsats av vissa salter. Jfr Blod, Mjölk, Ost, Äggviteartade ämnen.

Kobent. Se Benställning

Kobergsras. Se Herrgårdsras.

Kochia. Se Blomsterodling, b. på kalljord, bladväxter.

Kochinkinahöns. Se Höns, Raser.

Kocker. Se Bakterier.

Kodein. Se Alkaloid.

Kohasig. Se Benställning, Kors.

Kokain. Se Alkaloid.

Kokare, Kokapparat. Kokning av rotfrukter förekommer numera ofta i stor skala för utfodring åt husdjuren. Då kokning direkt i vatten i en vanlig gryta eller pannmur medför fara för vidbränning och olägenheten, att en del näring utlakas ur rotfrukterna och förloras med vattnet samt dessutom är obekväm, användas ofta särskilda k., i vilka upphettningen sker med ånga. Denna alstras vid en del k. i dennas nedre del, från vilken ångan inledes i den ovanför varande rotfruktsbehållaren och det förtätade vattnet återrinner ned i vattenrummet. Härigenom minskas vattenmängden; som skall uppvärmas, och därmed bränsleåtgången. Hos andra kokas vattnet i en särskild panna, från vilken ångan inledes i rotfruktsbehållaren. Kokapparaterna kunna vara inmurade eller fristående; det förra medför ett bättre tillvaratagande av värmen genom minskad utstrålning, varjämte de inmurade pannorna pläga hava större eldyta än de fristående, men emedan kondensvattnet i dessa ej ledes tillbaka till pannan, blir bränsleåtgången vanligen ej mindre än hos de senare. Till kokning av 100 kg. potatis har vid danska försök åtgått 2—5 kg. stenkol. Potatisbehållaren är ofta anordnad så, att den kan tömmas genom stjälpning, samt stundom förenad med en enkel rivapparat för potatisens sönderdelning. I handeln förekommande k. rymma 50—450 kg. potatis.

Kokkrossare. Se, Kokor, Vält.

Kokning. Se Foderberedning.

Kokor uppkomma i lerjord, om denna får torka i tätt hoppackat tillstånd (»enkelstruktur»). K. uppkomma i synnerhet, då jorden bearbetas i så vått tillstånd, att den hopsmetas. De stora hålrummen, som de lämna mellan sig, bidraga till stark uttorkning av jorden, och då de därjämte äro ogenomträngliga för växtrötterna, minska de grödornas tillväxt, varjämte de hindra jordens önskvärda bearbetning. Kokbildningen hindras förnämligast genom jordens höstplöjning och upptagande av fåror för ytvattnets avledning, varigenom jordens sönderf rysning befordras och ytjorden kommer att ligga löst kornig på våren. Förr brukades att vid trädesbruket sönderslå k. med träklubbor, men sedan tunga vältar, kokkrossare, konstruerats, sönderdelas de medels omväxlande harvning, som drager dem upp till ytan, samt vältning med dylika redskap, som krossa dem.

Kokoskakor. Se Oljekakor.

Koks. Se Kol, Bränsle.

Koksalt, Klornatrium, NaCl, förekommer i naturen ytterst allmänt; det finnes i all jord och utlöses ur denna av genomsipprande vatten, med vilket det föres till vattendragen och slutligen till havet, vars salt till större delen utgöres av k. Det utgör därför ock huvudmassan av de ur havsvatten avsatta stensaltlagren och av bisalterna i de därav framställda kaligödselsaltvarorna (se Kalium, kalisalter). Det förekommer ock som beståndsdel av växter och djurkroppen.

belägen s. k. slemsäck. Ansvällningen kännes i början varm och ömmande, men inflammationssymtomen försvinna snart, och sedan kvarstår en mjuk svulst, fylld med en tunnflytande vätska Svulsten förstoras så småningom och kan stundom uppnå en betydande storlek. Huden förtjockas och blir skorvig på ytan, och hela svulsten antager en mera fast konsistens. — K. förekommer företrädesvis hos nötkreaturen men någon gång även hos hästar och medför i allmänhet ingen olägenhet. Orsaken är vanligen tryck mot hårda, ojämna golv eller mot olämpligt konstruerade foderbord. Hos nötkreatur kan k. med fördel opereras, genom att en öppning göres vid svulstens övre och nedre rand och en gummislang, försedd med flere smärre hål (dränrör) inlägges under ett par veckor, varefter såret behandlas med dagliga insprutningar av antiseptiska lösningar (sublimat 1 : 1000, kreolin eller lysol 2—3 %). Hos häst är operation i allmänhet att avråda, då svulsten ofta står i förbindelse med senskidor och genom dem med knäleden, varigenom en ledinflammation kan befaras.E. N—m.

Knölsyska, Choro-Ghi, *Stachys affinis* Bg., en till läppväxternas familj, *Labiatæ,* hörande, japansk ört med övervintrande knölbildande rot, 4-kantig stjälk, ovala, spetsiga blad; blommar ej i Sverige. Odlas, ehuru rätt obetydligt, för sina vita, saftiga knölars skull, vilka äro synnerligen välsmakande. Rotknölarna sättas på våren i lös, bördig jord 50 cm. djupt på 30 cm. radavstånd. Knölarna tåla ej förvaring i värme utan inläggas antingen vid skörden på senhösten i mossa på en torr plats eller lämnas kvar i jorden, som genom täckning med löv hindras tjäla, så att knölarna vid behov kunna upptagas under vintern.

Koagulering, ett i kolloid lösning varande ämnes övergång eller överföring till geléartad form (gel). Väl kända exempel härpå är, då äggvita stelnar vid upphettning, då mjölkens ostämne löpnar eller ystar sig vid inverkan av löpe eller syra, och då blodfibrinogen levrar sig under inverkan av enzymet trombin och bildar fibrin. En varm limlösning koagulerar vid avsvalning. Likaså betecknas stundom som k., då en i vatten uppslammad lera sammanf lockar sig och sjunker till botten vid tillsats av vissa salter. Jfr Blod, Mjölk, Ost, Äggviteartade ämnen.

Kobent. Se Benställning

Kobergsras. Se Herrgårdsras.

Kochia. Se Blomsterodling, b. på kalljord, bladväxter.

Kochinkinahöns. Se Höns, Raser.

Kocker. Se Bakterier.

Kodein. Se Alkaloid.

Kohasig. Se Benställning, Kors.

Kokain. Se Alkaloid.

Kokare, Kokapparat. Kokning av rotfrukter förekommer numera ofta i stor skala för utfodring åt husdjuren. Då kokning direkt i vatten i en vanlig gryta eller pannmur medför fara för vidbränning och olägenheten, att en del näring utlakas ur rotfrukterna och förloras med vattnet samt dessutom är obekväm, användas ofta särskilda k., i vilka upphettningen sker med ånga. Denna alstras vid en del k. i dennas nedre del, från vilken ångan inledes i den ovanför varande rotfruktsbehållaren och det förtätade vattnet återrinner ned i vattenrummet. Härigenom minskas vattenmängden; som skall uppvärmas, och därmed bränsleåtgången. Hos andra kokas vattnet i en särskild panna, från vilken ångan inledes i rotfruktsbehållaren. Kokapparaterna kunna vara inmurade eller fristående; det förra medför ett bättre tillvaratagande av värmen genom minskad utstrålning, varjämte de inmurade pannorna pläga hava större eldyta än de fristående, men emedan kondensvattnet i dessa ej ledes tillbaka till pannan, blir bränsleåtgången vanligen ej mindre än hos de senare. Till kokning av 100 kg. potatis har vid danska försök åtgått 2—5 kg. stenkol. Potatisbehållaren är ofta anordnad så, att den kan tömmas genom stjälpning, samt stundom förenad med en enkel rivapparat för potatisens sönderdelning. I handeln förekommande k. rymma 50—450 kg. potatis.

Kokkrossare. Se, Kokor, Vält.

Kokning. Se Foderberedning.

Kokor uppkomma i lerjord, om denna får torka i tätt hoppackat tillstånd (»enkelstruktur»). K. uppkomma i synnerhet, då jorden bearbetas i så vått tillstånd, att den hopsmetas. De stora hålrummen, som de lämna mellan sig, bidraga till stark uttorkning av jorden, och då de därjämte äro ogenomträngliga för växtrötterna, minska de grödornas tillväxt, varjämte de hindra jordens önskvärda bearbetning. Kokbildningen hindras förnämligast genom jordens höstplöjning och upptagande av fåror för ytvattnets avledning, varigenom jordens sönderf rysning befordras och ytjorden kommer att ligga löst kornig på våren. Förr brukades att vid trädesbruket sönderslå k. med träklubbor, men sedan tunga vältar, kokkrossare, konstruerats, sönderdelas de medels omväxlande harvning, som drager dem upp till ytan, samt vältning med dylika redskap, som krossa dem.

Kokoskakor. Se Oljekakor.

Koks. Se Kol, Bränsle.

Koksalt, Klornatrium, NaCl, förekommer i naturen ytterst allmänt; det finnes i all jord och utlöses ur denna av genomsipprande vatten, med vilket det föres till vattendragen och slutligen till havet, vars salt till större delen utgöres av k. Det utgör därför ock huvudmassan av de ur havsvatten avsatta stensaltlagren och av bisalterna i de därav framställda kaligödselsaltvarorna (se Kalium, kalisalter). Det förekommer ock som beståndsdel av växter och djurkroppen.

belägen s. k. slemsäck. Ansvällningen kännes i början varm och ömmande, men inflammationssymtomen försvinna snart, och sedan kvarstår en mjuk svulst, fylld med en tunnflytande vätska Svulsten förstoras så småningom och kan stundom uppnå en betydande storlek. Huden förtjockas och blir skorvig på ytan, och hela svulsten antager en mera fast konsistens. — K. förekommer företrädesvis hos nötkreaturen men någon gång även hos hästar och medför i allmänhet ingen olägenhet. Orsaken är vanligen tryck mot hårda, ojämna golv eller mot olämpligt konstruerade foderbord. Hos nötkreatur kan k. med fördel opereras, genom att en öppning göres vid svulstens övre och nedre rand och en gummislang, försedd med flere smärre hål (dränrör) inlägges under ett par veckor, varefter såret behandlas med dagliga insprutningar av antiseptiska lösningar (sublimat 1 : 1000, kreolin eller lysol 2—3 %). Hos häst är operation i allmänhet att avråda, då svulsten ofta står i förbindelse med senskidor och genom dem med knäleden, varigenom en ledinflammation kan befaras.E. N—m.

Knölsyska, Choro-Ghi, *Stachys affinis* Bg., en till läppväxternas familj, *Labiatæ,* hörande, japansk ört med övervintrande knölbildande rot, 4-kantig stjälk, ovala, spetsiga blad; blommar ej i Sverige. Odlas, ehuru rätt obetydligt, för sina vita, saftiga knölars skull, vilka äro synnerligen välsmakande. Rotknölarna sättas på våren i lös, bördig jord 50 cm. djupt på 30 cm. radavstånd. Knölarna tåla ej förvaring i värme utan inläggas antingen vid skörden på senhösten i mossa på en torr plats eller lämnas kvar i jorden, som genom täckning med löv hindras tjäla, så att knölarna vid behov kunna upptagas under vintern.

Koagulering, ett i kolloid lösning varande ämnes övergång eller överföring till geléartad form (gel). Väl kända exempel härpå är, då äggvita stelnar vid upphettning, då mjölkens ostämne löpnar eller ystar sig vid inverkan av löpe eller syra, och då blodfibrinogen levrar sig under inverkan av enzymet trombin och bildar fibrin. En varm limlösning koagulerar vid avsvalning. Likaså betecknas stundom som k., då en i vatten uppslammad lera sammanf lockar sig och sjunker till botten vid tillsats av vissa salter. Jfr Blod, Mjölk, Ost, Äggviteartade ämnen.

Kobent. Se Benställning

Kobergsras. Se Herrgårdsras.

Kochia. Se Blomsterodling, b. på kalljord, bladväxter.

Kochinkinahöns. Se Höns, Raser.

Kocker. Se Bakterier.

Kodein. Se Alkaloid.

Kohasig. Se Benställning, Kors.

Kokain. Se Alkaloid.

Kokare, Kokapparat. Kokning av rotfrukter förekommer numera ofta i stor skala för utfodring åt husdjuren. Då kokning direkt i vatten i en vanlig gryta eller pannmur medför fara för vidbränning och olägenheten, att en del näring utlakas ur rotfrukterna och förloras med vattnet samt dessutom är obekväm, användas ofta särskilda k., i vilka upphettningen sker med ånga. Denna alstras vid en del k. i dennas nedre del, från vilken ångan inledes i den ovanför varande rotfruktsbehållaren och det förtätade vattnet återrinner ned i vattenrummet. Härigenom minskas vattenmängden; som skall uppvärmas, och därmed bränsleåtgången. Hos andra kokas vattnet i en särskild panna, från vilken ångan inledes i rotfruktsbehållaren. Kokapparaterna kunna vara inmurade eller fristående; det förra medför ett bättre tillvaratagande av värmen genom minskad utstrålning, varjämte de inmurade pannorna pläga hava större eldyta än de fristående, men emedan kondensvattnet i dessa ej ledes tillbaka till pannan, blir bränsleåtgången vanligen ej mindre än hos de senare. Till kokning av 100 kg. potatis har vid danska försök åtgått 2—5 kg. stenkol. Potatisbehållaren är ofta anordnad så, att den kan tömmas genom stjälpning, samt stundom förenad med en enkel rivapparat för potatisens sönderdelning. I handeln förekommande k. rymma 50—450 kg. potatis.

Kokkrossare. Se, Kokor, Vält.

Kokning. Se Foderberedning.

Kokor uppkomma i lerjord, om denna får torka i tätt hoppackat tillstånd (»enkelstruktur»). K. uppkomma i synnerhet, då jorden bearbetas i så vått tillstånd, att den hopsmetas. De stora hålrummen, som de lämna mellan sig, bidraga till stark uttorkning av jorden, och då de därjämte äro ogenomträngliga för växtrötterna, minska de grödornas tillväxt, varjämte de hindra jordens önskvärda bearbetning. Kokbildningen hindras förnämligast genom jordens höstplöjning och upptagande av fåror för ytvattnets avledning, varigenom jordens sönderf rysning befordras och ytjorden kommer att ligga löst kornig på våren. Förr brukades att vid trädesbruket sönderslå k. med träklubbor, men sedan tunga vältar, kokkrossare, konstruerats, sönderdelas de medels omväxlande harvning, som drager dem upp till ytan, samt vältning med dylika redskap, som krossa dem.

Kokoskakor. Se Oljekakor.

Koks. Se Kol, Bränsle.

Koksalt, Klornatrium, NaCl, förekommer i naturen ytterst allmänt; det finnes i all jord och utlöses ur denna av genomsipprande vatten, med vilket det föres till vattendragen och slutligen till havet, vars salt till större delen utgöres av k. Det utgör därför ock huvudmassan av de ur havsvatten avsatta stensaltlagren och av bisalterna i de därav framställda kaligödselsaltvarorna (se Kalium, kalisalter). Det förekommer ock som beståndsdel av växter och djurkroppen.

belägen s. k. slemsäck. Ansvällningen kännes i början varm och ömmande, men inflammationssymtomen försvinna snart, och sedan kvarstår en mjuk svulst, fylld med en tunnflytande vätska Svulsten förstoras så småningom och kan stundom uppnå en betydande storlek. Huden förtjockas och blir skorvig på ytan, och hela svulsten antager en mera fast konsistens. — K. förekommer företrädesvis hos nötkreaturen men någon gång även hos hästar och medför i allmänhet ingen olägenhet. Orsaken är vanligen tryck mot hårda, ojämna golv eller mot olämpligt konstruerade foderbord. Hos nötkreatur kan k. med fördel opereras, genom att en öppning göres vid svulstens övre och nedre rand och en gummislang, försedd med flere smärre hål (dränrör) inlägges under ett par veckor, varefter såret behandlas med dagliga insprutningar av antiseptiska lösningar (sublimat 1 : 1000, kreolin eller lysol 2—3 %). Hos häst är operation i allmänhet att avråda, då svulsten ofta står i förbindelse med senskidor och genom dem med knäleden, varigenom en ledinflammation kan befaras.E. N—m.

Knölsyska, Choro-Ghi, *Stachys affinis* Bg., en till läppväxternas familj, *Labiatæ,* hörande, japansk ört med övervintrande knölbildande rot, 4-kantig stjälk, ovala, spetsiga blad; blommar ej i Sverige. Odlas, ehuru rätt obetydligt, för sina vita, saftiga knölars skull, vilka äro synnerligen välsmakande. Rotknölarna sättas på våren i lös, bördig jord 50 cm. djupt på 30 cm. radavstånd. Knölarna tåla ej förvaring i värme utan inläggas antingen vid skörden på senhösten i mossa på en torr plats eller lämnas kvar i jorden, som genom täckning med löv hindras tjäla, så att knölarna vid behov kunna upptagas under vintern.

Koagulering, ett i kolloid lösning varande ämnes övergång eller överföring till geléartad form (gel). Väl kända exempel härpå är, då äggvita stelnar vid upphettning, då mjölkens ostämne löpnar eller ystar sig vid inverkan av löpe eller syra, och då blodfibrinogen levrar sig under inverkan av enzymet trombin och bildar fibrin. En varm limlösning koagulerar vid avsvalning. Likaså betecknas stundom som k., då en i vatten uppslammad lera sammanf lockar sig och sjunker till botten vid tillsats av vissa salter. Jfr Blod, Mjölk, Ost, Äggviteartade ämnen.

Kobent. Se Benställning

Kobergsras. Se Herrgårdsras.

Kochia. Se Blomsterodling, b. på kalljord, bladväxter.

Kochinkinahöns. Se Höns, Raser.

Kocker. Se Bakterier.

Kodein. Se Alkaloid.

Kohasig. Se Benställning, Kors.

Kokain. Se Alkaloid.

Kokare, Kokapparat. Kokning av rotfrukter förekommer numera ofta i stor skala för utfodring åt husdjuren. Då kokning direkt i vatten i en vanlig gryta eller pannmur medför fara för vidbränning och olägenheten, att en del näring utlakas ur rotfrukterna och förloras med vattnet samt dessutom är obekväm, användas ofta särskilda k., i vilka upphettningen sker med ånga. Denna alstras vid en del k. i dennas nedre del, från vilken ångan inledes i den ovanför varande rotfruktsbehållaren och det förtätade vattnet återrinner ned i vattenrummet. Härigenom minskas vattenmängden; som skall uppvärmas, och därmed bränsleåtgången. Hos andra kokas vattnet i en särskild panna, från vilken ångan inledes i rotfruktsbehållaren. Kokapparaterna kunna vara inmurade eller fristående; det förra medför ett bättre tillvaratagande av värmen genom minskad utstrålning, varjämte de inmurade pannorna pläga hava större eldyta än de fristående, men emedan kondensvattnet i dessa ej ledes tillbaka till pannan, blir bränsleåtgången vanligen ej mindre än hos de senare. Till kokning av 100 kg. potatis har vid danska försök åtgått 2—5 kg. stenkol. Potatisbehållaren är ofta anordnad så, att den kan tömmas genom stjälpning, samt stundom förenad med en enkel rivapparat för potatisens sönderdelning. I handeln förekommande k. rymma 50—450 kg. potatis.

Kokkrossare. Se, Kokor, Vält.

Kokning. Se Foderberedning.

Kokor uppkomma i lerjord, om denna får torka i tätt hoppackat tillstånd (»enkelstruktur»). K. uppkomma i synnerhet, då jorden bearbetas i så vått tillstånd, att den hopsmetas. De stora hålrummen, som de lämna mellan sig, bidraga till stark uttorkning av jorden, och då de därjämte äro ogenomträngliga för växtrötterna, minska de grödornas tillväxt, varjämte de hindra jordens önskvärda bearbetning. Kokbildningen hindras förnämligast genom jordens höstplöjning och upptagande av fåror för ytvattnets avledning, varigenom jordens sönderf rysning befordras och ytjorden kommer att ligga löst kornig på våren. Förr brukades att vid trädesbruket sönderslå k. med träklubbor, men sedan tunga vältar, kokkrossare, konstruerats, sönderdelas de medels omväxlande harvning, som drager dem upp till ytan, samt vältning med dylika redskap, som krossa dem.

Kokoskakor. Se Oljekakor.

Koks. Se Kol, Bränsle.

Koksalt, Klornatrium, NaCl, förekommer i naturen ytterst allmänt; det finnes i all jord och utlöses ur denna av genomsipprande vatten, med vilket det föres till vattendragen och slutligen till havet, vars salt till större delen utgöres av k. Det utgör därför ock huvudmassan av de ur havsvatten avsatta stensaltlagren och av bisalterna i de därav framställda kaligödselsaltvarorna (se Kalium, kalisalter). Det förekommer ock som beståndsdel av växter och djurkroppen.

belägen s. k. slemsäck. Ansvällningen kännes i början varm och ömmande, men inflammationssymtomen försvinna snart, och sedan kvarstår en mjuk svulst, fylld med en tunnflytande vätska Svulsten förstoras så småningom och kan stundom uppnå en betydande storlek. Huden förtjockas och blir skorvig på ytan, och hela svulsten antager en mera fast konsistens. — K. förekommer företrädesvis hos nötkreaturen men någon gång även hos hästar och medför i allmänhet ingen olägenhet. Orsaken är vanligen tryck mot hårda, ojämna golv eller mot olämpligt konstruerade foderbord. Hos nötkreatur kan k. med fördel opereras, genom att en öppning göres vid svulstens övre och nedre rand och en gummislang, försedd med flere smärre hål (dränrör) inlägges under ett par veckor, varefter såret behandlas med dagliga insprutningar av antiseptiska lösningar (sublimat 1 : 1000, kreolin eller lysol 2—3 %). Hos häst är operation i allmänhet att avråda, då svulsten ofta står i förbindelse med senskidor och genom dem med knäleden, varigenom en ledinflammation kan befaras.E. N—m.

Knölsyska, Choro-Ghi, *Stachys affinis* Bg., en till läppväxternas familj, *Labiatæ,* hörande, japansk ört med övervintrande knölbildande rot, 4-kantig stjälk, ovala, spetsiga blad; blommar ej i Sverige. Odlas, ehuru rätt obetydligt, för sina vita, saftiga knölars skull, vilka äro synnerligen välsmakande. Rotknölarna sättas på våren i lös, bördig jord 50 cm. djupt på 30 cm. radavstånd. Knölarna tåla ej förvaring i värme utan inläggas antingen vid skörden på senhösten i mossa på en torr plats eller lämnas kvar i jorden, som genom täckning med löv hindras tjäla, så att knölarna vid behov kunna upptagas under vintern.

Koagulering, ett i kolloid lösning varande ämnes övergång eller överföring till geléartad form (gel). Väl kända exempel härpå är, då äggvita stelnar vid upphettning, då mjölkens ostämne löpnar eller ystar sig vid inverkan av löpe eller syra, och då blodfibrinogen levrar sig under inverkan av enzymet trombin och bildar fibrin. En varm limlösning koagulerar vid avsvalning. Likaså betecknas stundom som k., då en i vatten uppslammad lera sammanf lockar sig och sjunker till botten vid tillsats av vissa salter. Jfr Blod, Mjölk, Ost, Äggviteartade ämnen.

Kobent. Se Benställning

Kobergsras. Se Herrgårdsras.

Kochia. Se Blomsterodling, b. på kalljord, bladväxter.

Kochinkinahöns. Se Höns, Raser.

Kocker. Se Bakterier.

Kodein. Se Alkaloid.

Kohasig. Se Benställning, Kors.

Kokain. Se Alkaloid.

Kokare, Kokapparat. Kokning av rotfrukter förekommer numera ofta i stor skala för utfodring åt husdjuren. Då kokning direkt i vatten i en vanlig gryta eller pannmur medför fara för vidbränning och olägenheten, att en del näring utlakas ur rotfrukterna och förloras med vattnet samt dessutom är obekväm, användas ofta särskilda k., i vilka upphettningen sker med ånga. Denna alstras vid en del k. i dennas nedre del, från vilken ångan inledes i den ovanför varande rotfruktsbehållaren och det förtätade vattnet återrinner ned i vattenrummet. Härigenom minskas vattenmängden; som skall uppvärmas, och därmed bränsleåtgången. Hos andra kokas vattnet i en särskild panna, från vilken ångan inledes i rotfruktsbehållaren. Kokapparaterna kunna vara inmurade eller fristående; det förra medför ett bättre tillvaratagande av värmen genom minskad utstrålning, varjämte de inmurade pannorna pläga hava större eldyta än de fristående, men emedan kondensvattnet i dessa ej ledes tillbaka till pannan, blir bränsleåtgången vanligen ej mindre än hos de senare. Till kokning av 100 kg. potatis har vid danska försök åtgått 2—5 kg. stenkol. Potatisbehållaren är ofta anordnad så, att den kan tömmas genom stjälpning, samt stundom förenad med en enkel rivapparat för potatisens sönderdelning. I handeln förekommande k. rymma 50—450 kg. potatis.

Kokkrossare. Se, Kokor, Vält.

Kokning. Se Foderberedning.

Kokor uppkomma i lerjord, om denna får torka i tätt hoppackat tillstånd (»enkelstruktur»). K. uppkomma i synnerhet, då jorden bearbetas i så vått tillstånd, att den hopsmetas. De stora hålrummen, som de lämna mellan sig, bidraga till stark uttorkning av jorden, och då de därjämte äro ogenomträngliga för växtrötterna, minska de grödornas tillväxt, varjämte de hindra jordens önskvärda bearbetning. Kokbildningen hindras förnämligast genom jordens höstplöjning och upptagande av fåror för ytvattnets avledning, varigenom jordens sönderf rysning befordras och ytjorden kommer att ligga löst kornig på våren. Förr brukades att vid trädesbruket sönderslå k. med träklubbor, men sedan tunga vältar, kokkrossare, konstruerats, sönderdelas de medels omväxlande harvning, som drager dem upp till ytan, samt vältning med dylika redskap, som krossa dem.

Kokoskakor. Se Oljekakor.

Koks. Se Kol, Bränsle.

Koksalt, Klornatrium, $NaCl$, förekommer i naturen ytterst allmänt; det finnes i all jord och utlöses ur denna av genomsipprande vatten, med vilket det föres till vattendragen och slutligen till havet, vars salt till större delen utgöres av k. Det utgör därför ock huvudmassan av de ur havsvatten avsatta stensaltlagren och av bisalterna i de därav framställda kaligödselsaltvarorna (se Kalium, kalisalter). Det förekommer ock som beståndsdel av växter och djurkroppen.

belägen s. k. slemsäck. Ansvällningen kännes i början varm och ömmande, men inflammationssymtomen försvinna snart, och sedan kvarstår en mjuk svulst, fylld med en tunnflytande vätska Svulsten förstoras så småningom och kan stundom uppnå en betydande storlek. Huden förtjockas och blir skorvig på ytan, och hela svulsten antager en mera fast konsistens. — K. förekommer företrädesvis hos nötkreaturen men någon gång även hos hästar och medför i allmänhet ingen olägenhet. Orsaken är vanligen tryck mot hårda, ojämna golv eller mot olämpligt konstruerade foderbord. Hos nötkreatur kan k. med fördel opereras, genom att en öppning göres vid svulstens övre och nedre rand och en gummislang, försedd med flere smärre hål (dränrör) inlägges under ett par veckor, varefter såret behandlas med dagliga insprutningar av antiseptiska lösningar (sublimat 1 : 1000, kreolin eller lysol 2—3 %). Hos häst är operation i allmänhet att avråda, då svulsten ofta står i förbindelse med senskidor och genom dem med knäleden, varigenom en ledinflammation kan befaras.E. N—m.

Knölsyska, Choro-Ghi, *Stachys affinis* Bg., en till läppväxternas familj, *Labiatæ,* hörande, japansk ört med övervintrande knölbildande rot, 4-kantig stjälk, ovala, spetsiga blad; blommar ej i Sverige. Odlas, ehuru rätt obetydligt, för sina vita, saftiga knölars skull, vilka äro synnerligen välsmakande. Rotknölarna sättas på våren i lös, bördig jord 50 cm. djupt på 30 cm. radavstånd. Knölarna tåla ej förvaring i värme utan inläggas antingen vid skörden på senhösten i mossa på en torr plats eller lämnas kvar i jorden, som genom täckning med löv hindras tjäla, så att knölarna vid behov kunna upptagas under vintern.

Koagulering, ett i kolloid lösning varande ämnes övergång eller överföring till geléartad form (gel). Väl kända exempel härpå är, då äggvita stelnar vid upphettning, då mjölkens ostämne löpnar eller ystar sig vid inverkan av löpe eller syra, och då blodfibrinogen levrar sig under inverkan av enzymet trombin och bildar fibrin. En varm limlösning koagulerar vid avsvalning. Likaså betecknas stundom som k., då en i vatten uppslammad lera sammanf lockar sig och sjunker till botten vid tillsats av vissa salter. Jfr Blod, Mjölk, Ost, Äggviteartade ämnen.

Kobent. Se Benställning

Kobergsras. Se Herrgårdsras.

Kochia. Se Blomsterodling, b. på kalljord, bladväxter.

Kochinkinahöns. Se Höns, Raser.

Kocker. Se Bakterier.

Kodein. Se Alkaloid.

Kohasig. Se Benställning, Kors.

Kokain. Se Alkaloid.

Kokare, Kokapparat. Kokning av rotfrukter förekommer numera ofta i stor skala för utfodring åt husdjuren. Då kokning direkt i vatten i en vanlig gryta eller pannmur medför fara för vidbränning och olägenheten, att en del näring utlakas ur rotfrukterna och förloras med vattnet samt dessutom är obekväm, användas ofta särskilda k., i vilka upphettningen sker med ånga. Denna alstras vid en del k. i dennas nedre del, från vilken ångan inledes i den ovanför varande rotfruktsbehållaren och det förtätade vattnet återrinner ned i vattenrummet. Härigenom minskas vattenmängden; som skall uppvärmas, och därmed bränsleåtgången. Hos andra kokas vattnet i en särskild panna, från vilken ångan inledes i rotfruktsbehållaren. Kokapparaterna kunna vara inmurade eller fristående; det förra medför ett bättre tillvaratagande av värmen genom minskad utstrålning, varjämte de inmurade pannorna pläga hava större eldyta än de fristående, men emedan kondensvattnet i dessa ej ledes tillbaka till pannan, blir bränsleåtgången vanligen ej mindre än hos de senare. Till kokning av 100 kg. potatis har vid danska försök åtgått 2—5 kg. stenkol. Potatisbehållaren är ofta anordnad så, att den kan tömmas genom stjälpning, samt stundom förenad med en enkel rivapparat för potatisens sönderdelning. I handeln förekommande k. rymma 50—450 kg. potatis.

Kokkrossare. Se, Kokor, Vält.

Kokning. Se Foderberedning.

Kokor uppkomma i lerjord, om denna får torka i tätt hoppackat tillstånd (»enkelstruktur»). K. uppkomma i synnerhet, då jorden bearbetas i så vått tillstånd, att den hopsmetas. De stora hålrummen, som de lämna mellan sig, bidraga till stark uttorkning av jorden, och då de därjämte äro ogenomträngliga för växtrötterna, minska de grödornas tillväxt, varjämte de hindra jordens önskvärda bearbetning. Kokbildningen hindras förnämligast genom jordens höstplöjning och upptagande av fåror för ytvattnets avledning, varigenom jordens sönderf rysning befordras och ytjorden kommer att ligga löst kornig på våren. Förr brukades att vid trädesbruket sönderslå k. med träklubbor, men sedan tunga vältar, kokkrossare, konstruerats, sönderdelas de medels omväxlande harvning, som drager dem upp till ytan, samt vältning med dylika redskap, som krossa dem.

Kokoskakor. Se Oljekakor.

Koks. Se Kol, Bränsle.

Koksalt, Klornatrium, $NaCl$, förekommer i naturen ytterst allmänt; det finnes i all jord och utlöses ur denna av genomsipprande vatten, med vilket det föres till vattendragen och

slutligen till havet, vars salt till större delen utgöres av k. Det utgör därför ock huvudmassan av de ur havsvatten avsatta stensaltlagren och av bisalterna i de därav framställda kaligödselsaltvarorna (se Kalium, kalisalter). Det förekommer ock som beståndsdel av växter och djurkroppen.

belägen s. k. slemsäck. Ansvällningen kännes i början varm och ömmande, men inflammationssymtomen försvinna snart, och sedan kvarstår en mjuk svulst, fylld med en tunnflytande vätska Svulsten förstoras så småningom och kan stundom uppnå en betydande storlek. Huden förtjockas och blir skorvig på ytan, och hela svulsten antager en mera fast konsistens. — K. förekommer företrädesvis hos nötkreaturen men någon gång även hos hästar och medför i allmänhet ingen olägenhet. Orsaken är vanligen tryck mot hårda, ojämna golv eller mot olämpligt konstruerade foderbord. Hos nötkreatur kan k. med fördel opereras, genom att en öppning göres vid svulstens övre och nedre rand och en gummislang, försedd med flere smärre hål (dränrör) inlägges under ett par veckor, varefter såret behandlas med dagliga insprutningar av antiseptiska lösningar (sublimat 1 : 1000, kreolin eller lysol 2—3 %). Hos häst är operation i allmänhet att avråda, då svulsten ofta står i förbindelse med senskidor och genom dem med knäleden, varigenom en ledinflammation kan befaras.E. N—m.

Knölsyska, Choro-Ghi, *Stachys affinis* Bg., en till läppväxternas familj, *Labiatœ,* hörande, japansk ört med övervintrande knölbildande rot, 4-kantig stjälk, ovala, spetsiga blad; blommar ej i Sverige. Odlas, ehuru rätt obetydligt, för sina vita, saftiga knölars skull, vilka äro synnerligen välsmakande. Rotknölarna sättas på våren i lös, bördig jord 50 cm. djupt på 30 cm. radavstånd. Knölarna tåla ej förvaring i värme utan inläggas antingen vid skörden på senhösten i mossa på en torr plats eller lämnas kvar i jorden, som genom täckning med löv hindras tjäla, så att knölarna vid behov kunna upptagas under vintern.

Koagulering, ett i kolloid lösning varande ämnes övergång eller överföring till geléartad form (gel). Väl kända exempel härpå är, då äggvita stelnar vid upphettning, då mjölkens ostämne löpnar eller ystar sig vid inverkan av löpe eller syra, och då blodfibrinogen levrar sig under inverkan av enzymet trombin och bildar fibrin. En varm limlösning koagulerar vid avsvalning. Likaså betecknas stundom som k., då en i vatten uppslammad lera sammanf lockar sig och sjunker till botten vid tillsats av vissa salter. Jfr Blod, Mjölk, Ost, Äggviteartade ämnen.

Kobent. Se Benställning

Kobergsras. Se Herrgårdsras.

Kochia. Se Blomsterodling, b. på kalljord, bladväxter.

Kochinkinahöns. Se Höns, Raser.

Kocker. Se Bakterier.

Kodein. Se Alkaloid.

Kohasig. Se Benställning, Kors.

Kokain. Se Alkaloid.

Kokare, Kokapparat. Kokning av rotfrukter förekommer numera ofta i stor skala för utfodring åt husdjuren. Då kokning direkt i vatten i en vanlig gryta eller pannmur medför fara för vidbränning och olägenheten, att en del näring utlakas ur rotfrukterna och förloras med vattnet samt dessutom är obekväm, användas ofta särskilda k., i vilka upphettningen sker med ånga. Denna alstras vid en del k. i dennas nedre del, från vilken ångan inledes i den ovanför varande rotfruktsbehållaren och det förtätade vattnet återrinner ned i vattenrummet. Härigenom minskas vattenmängden; som skall uppvärmas, och därmed bränsleåtgången. Hos andra kokas vattnet i en särskild panna, från vilken ångan inledes i rotfruktsbehållaren. Kokapparaterna kunna vara inmurade eller fristående; det förra medför ett bättre tillvaratagande av värmen genom minskad utstrålning, varjämte de inmurade pannorna pläga hava större eldyta än de fristående, men emedan kondensvattnet i dessa ej ledes tillbaka till pannan, blir bränsleåtgången vanligen ej mindre än hos de senare. Till kokning av 100 kg. potatis har vid danska försök åtgått 2—5 kg. stenkol. Potatisbehållaren är ofta anordnad så, att den kan tömmas genom stjälpning, samt stundom förenad med en enkel rivapparat för potatisens sönderdelning. I handeln förekommande k. rymma 50—450 kg. potatis.

Kokkrossare. Se, Kokor, Vält.

Kokning. Se Foderberedning.

Kokor uppkomma i lerjord, om denna får torka i tätt hoppackat tillstånd (»enkelstruktur»). K. uppkomma i synnerhet, då jorden bearbetas i så vått tillstånd, att den hopsmetas. De stora hålrummen, som de lämna mellan sig, bidraga till stark uttorkning av jorden, och då de därjämte äro ogenomträngliga för växtrötterna, minska de grödornas tillväxt, varjämte de hindra jordens önskvärda bearbetning. Kokbildningen hindras förnämligast genom jordens höstplöjning och upptagande av fåror för ytvattnets avledning, varigenom jordens sönderf rysning befordras och ytjorden kommer att ligga löst kornig på våren. Förr brukades att vid trädesbruket sönderslå k. med träklubbor, men sedan tunga vältar, kokkrossare, konstruerats, sönderdelas de medels omväxlande harvning, som drager dem upp till ytan, samt vältning med dylika redskap, som krossa dem.

Kokoskakor. Se Oljekakor.

Koks. Se Kol, Bränsle.

Koksalt, Klornatrium, $NaCl$, förekommer i naturen ytterst allmänt; det finnes i all jord och utlöses ur denna av genomsipprande vatten, med vilket det föres till vattendragen och slutligen till havet, vars salt till större delen utgöres av k. Det utgör därför ock huvudmassan av de ur havsvatten avsatta stensaltlagren och av bisalterna i de därav framställda kaligödselsaltvarorna (se Kalium, kalisalter). Det förekommer ock som beståndsdel av växter och djurkroppen.

belägen s. k. slemsäck. Ansvällningen kännes i början varm och ömmande, men inflammationssymtomen försvinna snart, och sedan kvarstår en mjuk svulst, fylld med en tunnflytande vätska Svulsten förstoras så småningom och kan stundom uppnå en betydande storlek. Huden förtjockas och blir skorvig på ytan, och hela svulsten antager en mera fast konsistens. — K. förekommer företrädesvis hos nötkreaturen men någon gång även hos hästar och medför i allmänhet ingen olägenhet. Orsaken är vanligen tryck mot hårda, ojämna golv eller mot olämpligt konstruerade foderbord. Hos nötkreatur kan k. med fördel opereras, genom att en öppning göres vid svulstens övre och nedre rand och en gummislang, försedd med flere smärre hål (dränrör) inlägges under ett par veckor, varefter såret behandlas med dagliga insprutningar av antiseptiska lösningar (sublimat 1 : 1000, kreolin eller lysol 2—3 %). Hos häst är operation i allmänhet att avråda, då svulsten ofta står i förbindelse med senskidor och genom dem med knäleden, varigenom en ledinflammation kan befaras.E. N—m.

Knölsyska, Choro-Ghi, *Stachys affinis* Bg., en till läppväxternas familj, *Labiatœ,* hörande, japansk ört med övervintrande knölbildande rot, 4-kantig stjälk, ovala, spetsiga blad; blommar ej i Sverige. Odlas, ehuru rätt obetydligt, för sina vita, saftiga knölars skull, vilka äro synnerligen välsmakande. Rotknölarna sättas på våren i lös, bördig jord 50 cm. djupt på 30 cm. radavstånd. Knölarna tåla ej förvaring i värme utan inläggas antingen vid skörden på senhösten i mossa på en torr plats eller lämnas kvar i jorden, som genom täckning med löv hindras tjäla, så att knölarna vid behov kunna upptagas under vintern.

Koagulering, ett i kolloid lösning varande ämnes övergång eller överföring till geléartad form (gel). Väl kända exempel härpå är, då äggvita stelnar vid upphettning, då mjölkens ostämne löpnar eller ystar sig vid inverkan av löpe eller syra, och då blodfibrinogen levrar sig under inverkan av enzymet trombin och bildar fibrin. En varm limlösning koagulerar vid avsvalning. Likaså betecknas stundom som k., då en i vatten uppslammad lera sammanf lockar sig och sjunker till botten vid tillsats av vissa salter. Jfr Blod, Mjölk, Ost, Äggviteartade ämnen.

Kobent. Se Benställning

Kobergsras. Se Herrgårdsras.

Kochia. Se Blomsterodling, b. på kalljord, bladväxter.

Kochinkinahöns. Se Höns, Raser.

Kocker. Se Bakterier.

Kodein. Se Alkaloid.

Kohasig. Se Benställning, Kors.

Kokain. Se Alkaloid.

Kokare, Kokapparat. Kokning av rotfrukter förekommer numera ofta i stor skala för utfodring åt husdjuren. Då kokning direkt i vatten i en vanlig gryta eller pannmur medför fara för vidbränning och olägenheten, att en del näring utlakas ur rotfrukterna och förloras med vattnet samt dessutom är obekväm, användas ofta särskilda k., i vilka upphettningen sker med ånga. Denna alstras vid en del k. i dennas nedre del, från vilken ångan inledes i den ovanför varande rotfruktsbehållaren och det förtätade vattnet återrinner ned i vattenrummet. Härigenom minskas vattenmängden; som skall uppvärmas, och därmed bränsleåtgången. Hos andra kokas vattnet i en särskild panna, från vilken ångan inledes i rotfruktsbehållaren. Kokapparaterna kunna vara inmurade eller fristående; det förra medför ett bättre tillvaratagande av värmen genom minskad utstrålning, varjämte de inmurade pannorna pläga hava större eldyta än de fristående, men emedan kondensvattnet i dessa ej ledes tillbaka till pannan, blir bränsleåtgången vanligen ej mindre än hos de senare. Till kokning av 100 kg. potatis har vid danska försök åtgått 2—5 kg. stenkol. Potatisbehållaren är ofta anordnad så, att den kan tömmas genom stjälpning, samt stundom förenad med en enkel rivapparat för potatisens sönderdelning. I handeln förekommande k. rymma 50—450 kg. potatis.

Kokkrossare. Se, Kokor, Vält.

Kokning. Se Foderberedning.

Kokor uppkomma i lerjord, om denna får torka i tätt hoppackat tillstånd (»enkelstruktur»). K. uppkomma i synnerhet, då jorden bearbetas i så vått tillstånd, att den hopsmetas. De stora hålrummen, som de lämna mellan sig, bidraga till stark uttorkning av jorden, och då de därjämte äro ogenomträngliga för växtrötterna, minska de grödornas tillväxt, varjämte de hindra jordens önskvärda bearbetning. Kokbildningen hindras förnämligast genom jordens höstplöjning och upptagande av fåror för ytvattnets avledning, varigenom jordens sönderf rysning befordras och ytjorden kommer att ligga löst kornig på våren. Förr brukades att vid trädesbruket sönderslå k. med träklubbor, men sedan tunga vältar, kokkrossare, konstruerats, sönderdelas de medels omväxlande harvning, som drager dem upp till ytan, samt vältning med dylika redskap, som krossa dem.

Kokoskakor. Se Oljekakor.

Koks. Se Kol, Bränsle.

Koksalt, Klornatrium, NaCl, förekommer i naturen ytterst allmänt; det finnes i all jord och utlöses ur denna av genomsipprande vatten, med vilket det föres till vattendragen och slutligen till havet, vars salt till större delen utgöres av k. Det utgör därför ock huvudmassan av de ur havsvatten avsatta stensaltlagren och av bisalterna i de därav framställda kaligödselsaltvarorna (se Kalium, kalisalter). Det förekommer ock som beståndsdel av växter och djurkroppen.

belägen s. k. slemsäck. Ansvällningen kännes i början varm och ömmande, men inflammationssymtomen försvinna snart, och sedan kvarstår en mjuk svulst, fylld med en tunnflytande vätska Svulsten förstoras så småningom och kan stundom uppnå en betydande storlek. Huden förtjockas och blir skorvig på ytan, och hela svulsten antager en mera fast konsistens. — K. förekommer företrädesvis hos nötkreaturen men någon gång även hos hästar och medför i allmänhet ingen olägenhet. Orsaken är vanligen tryck mot hårda, ojämna golv eller mot olämpligt konstruerade foderbord. Hos nötkreatur kan k. med fördel opereras, genom att en öppning göres vid svulstens övre och nedre rand och en gummislang, försedd med flere smärre hål (dränrör) inlägges under ett par veckor, varefter såret behandlas med dagliga insprutningar av antiseptiska lösningar (sublimat 1 : 1000, kreolin eller lysol 2—3 %). Hos häst är operation i allmänhet att avråda, då svulsten ofta står i förbindelse med senskidor och genom dem med knäleden, varigenom en ledinflammation kan befaras.E. N—m.

Knölsyska, Choro-Ghi, *Stachys affinis* Bg., en till läppväxternas familj, *Labiatæ,* hörande, japansk ört med övervintrande knölbildande rot, 4-kantig stjälk, ovala, spetsiga blad; blommar ej i Sverige. Odlas, ehuru rätt obetydligt, för sina vita, saftiga knölars skull, vilka äro synnerligen välsmakande. Rotknölarna sättas på våren i lös, bördig jord 50 cm. djupt på 30 cm. radavstånd. Knölarna tåla ej förvaring i värme utan inläggas antingen vid skörden på senhösten i mossa på en torr plats eller lämnas kvar i jorden, som genom täckning med löv hindras tjäla, så att knölarna vid behov kunna upptagas under vintern.

Koagulering, ett i kolloid lösning varande ämnes övergång eller överföring till geléartad form (gel). Väl kända exempel härpå är, då äggvita stelnar vid upphettning, då mjölkens ostämne löpnar eller ystar sig vid inverkan av löpe eller syra, och då blodfibrinogen levrar sig under inverkan av enzymet trombin och bildar fibrin. En varm limlösning koagulerar vid avsvalning. Likaså betecknas stundom som k., då en i vatten uppslammad lera sammanf lockar sig och sjunker till botten vid tillsats av vissa salter. Jfr Blod, Mjölk, Ost, Äggviteartade ämnen.

Kobent. Se Benställning

Kobergsras. Se Herrgårdsras.

Kochia. Se Blomsterodling, b. på kalljord, bladväxter.

Kochinkinahöns. Se Höns, Raser.

Kocker. Se Bakterier.

Kodein. Se Alkaloid.

Kohasig. Se Benställning, Kors.

Kokain. Se Alkaloid.

Kokare, Kokapparat. Kokning av rotfrukter förekommer numera ofta i stor skala för utfodring åt husdjuren. Då kokning direkt i vatten i en vanlig gryta eller pannmur medför fara för vidbränning och olägenheten, att en del näring utlakas ur rotfrukterna och förloras med vattnet samt dessutom är obekväm, användas ofta särskilda k., i vilka upphettningen sker med ånga. Denna alstras vid en del k. i dennas nedre del, från vilken ångan inledes i den ovanför varande rotfruktsbehållaren och det förtätade vattnet återrinner ned i vattenrummet. Härigenom minskas vattenmängden; som skall uppvärmas, och därmed bränsleåtgången. Hos andra kokas vattnet i en särskild panna, från vilken ångan inledes i rotfruktsbehållaren. Kokapparaterna kunna vara inmurade eller fristående; det förra medför ett bättre tillvaratagande av värmen genom minskad utstrålning, varjämte de inmurade pannorna pläga hava större eldyta än de fristående, men emedan kondensvattnet i dessa ej ledes tillbaka till pannan, blir bränsleåtgången vanligen ej mindre än hos de senare. Till kokning av 100 kg. potatis har vid danska försök åtgått 2—5 kg. stenkol. Potatisbehållaren är ofta anordnad så, att den kan tömmas genom stjälpning, samt stundom förenad med en enkel rivapparat för potatisens sönderdelning. I handeln förekommande k. rymma 50—450 kg. potatis.

Kokkrossare. Se, Kokor, Vält.

Kokning. Se Foderberedning.

Kokor uppkomma i lerjord, om denna får torka i tätt hoppackat tillstånd (»enkelstruktur»). K. uppkomma i synnerhet, då jorden bearbetas i så vått tillstånd, att den hopsmetas. De stora hålrummen, som de lämna mellan sig, bidraga till stark uttorkning av jorden, och då de därjämte äro ogenomträngliga för växtrötterna, minska de grödornas tillväxt, varjämte de hindra jordens önskvärda bearbetning. Kokbildningen hindras förnämligast genom jordens höstplöjning och upptagande av fåror för ytvattnets avledning, varigenom jordens sönderf rysning befordras och ytjorden kommer att ligga löst kornig på våren. Förr brukades att vid trädesbruket sönderslå k. med träklubbor, men sedan tunga vältar, kokkrossare, konstruerats, sönderdelas de medels omväxlande harvning, som drager dem upp till ytan, samt vältning med dylika redskap, som krossa dem.

Kokoskakor. Se Oljekakor.

Koks. Se Kol, Bränsle.

Koksalt, Klornatrium, NaCl, förekommer i naturen ytterst allmänt; det finnes i all jord och utlöses ur denna av genomsipprande vatten, med vilket det föres till vattendragen och slutligen till havet, vars salt till större delen utgöres av k. Det utgör därför ock huvudmassan av de ur havsvatten avsatta stensaltlagren och av bisalterna i de därav framställda

kaligödselsaltvarorna (se Kalium, kalisalter). Det förekommer ock som beståndsdel av växter och djurkroppen.

belägen s. k. slemsäck. Ansvällningen kännes i början varm och ömmande, men inflammationssymtomen försvinna snart, och sedan kvarstår en mjuk svulst, fylld med en tunnflytande vätska Svulsten förstoras så småningom och kan stundom uppnå en betydande storlek. Huden förtjockas och blir skorvig på ytan, och hela svulsten antager en mera fast konsistens. — K. förekommer företrädesvis hos nötkreaturen men någon gång även hos hästar och medför i allmänhet ingen olägenhet. Orsaken är vanligen tryck mot hårda, ojämna golv eller mot olämpligt konstruerade foderbord. Hos nötkreatur kan k. med fördel opereras, genom att en öppning göres vid svulstens övre och nedre rand och en gummislang, försedd med flere smärre hål (dränrör) inlägges under ett par veckor, varefter såret behandlas med dagliga insprutningar av antiseptiska lösningar (sublimat 1 : 1000, kreolin eller lysol 2—3 %). Hos häst är operation i allmänhet att avråda, då svulsten ofta står i förbindelse med senskidor och genom dem med knäleden, varigenom en ledinflammation kan befaras.E. N—m.

Knölsyska, Choro-Ghi, *Stachys affinis* Bg., en till läppväxternas familj, *Labiatæ,* hörande, japansk ört med övervintrande knölbildande rot, 4-kantig stjälk, ovala, spetsiga blad; blommar ej i Sverige. Odlas, ehuru rätt obetydligt, för sina vita, saftiga knölars skull, vilka äro synnerligen välsmakande. Rotknölarna sättas på våren i lös, bördig jord 50 cm. djupt på 30 cm. radavstånd. Knölarna tåla ej förvaring i värme utan inläggas antingen vid skörden på senhösten i mossa på en torr plats eller lämnas kvar i jorden, som genom täckning med löv hindras tjäla, så att knölarna vid behov kunna upptagas under vintern.

Koagulering, ett i kolloid lösning varande ämnes övergång eller överföring till geléartad form (gel). Väl kända exempel härpå är, då äggvita stelnar vid upphettning, då mjölkens ostämne löpnar eller ystar sig vid inverkan av löpe eller syra, och då blodfibrinogen levrar sig under inverkan av enzymet trombin och bildar fibrin. En varm limlösning koagulerar vid avsvalning. Likaså betecknas stundom som k., då en i vatten uppslammad lera sammanf lockar sig och sjunker till botten vid tillsats av vissa salter. Jfr Blod, Mjölk, Ost, Äggviteartade ämnen.

Kobent. Se Benställning

Kobergsras. Se Herrgårdsras.

Kochia. Se Blomsterodling, b. på kalljord, bladväxter.

Kochinkinahöns. Se Höns, Raser.

Kocker. Se Bakterier.

Kodein. Se Alkaloid.

Kohasig. Se Benställning, Kors.

Kokain. Se Alkaloid.

Kokare, Kokapparat. Kokning av rotfrukter förekommer numera ofta i stor skala för utfodring åt husdjuren. Då kokning direkt i vatten i en vanlig gryta eller pannmur medför fara för vidbränning och olägenheten, att en del näring utlakas ur rotfrukterna och förloras med vattnet samt dessutom är obekväm, användas ofta särskilda k., i vilka upphettningen sker med ånga. Denna alstras vid en del k. i dennas nedre del, från vilken ångan inledes i den ovanför varande rotfruktsbehållaren och det förtätade vattnet återrinner ned i vattenrummet. Härigenom minskas vattenmängden; som skall uppvärmas, och därmed bränsleåtgången. Hos andra kokas vattnet i en särskild panna, från vilken ångan inledes i rotfruktsbehållaren. Kokapparaterna kunna vara inmurade eller fristående; det förra medför ett bättre tillvaratagande av värmen genom minskad utstrålning, varjämte de inmurade pannorna pläga hava större eldyta än de fristående, men emedan kondensvattnet i dessa ej ledes tillbaka till pannan, blir bränsleåtgången vanligen ej mindre än hos de senare. Till kokning av 100 kg. potatis har vid danska försök åtgått 2—5 kg. stenkol. Potatisbehållaren är ofta anordnad så, att den kan tömmas genom stjälpning, samt stundom förenad med en enkel rivapparat för potatisens sönderdelning. I handeln förekommande k. rymma 50—450 kg. potatis.

Kokkrossare. Se, Kokor, Vält.

Kokning. Se Foderberedning.

Kokor uppkomma i lerjord, om denna får torka i tätt hoppackat tillstånd (»enkelstruktur»). K. uppkomma i synnerhet, då jorden bearbetas i så vått tillstånd, att den hopsmetas. De stora hålrummen, som de lämna mellan sig, bidraga till stark uttorkning av jorden, och då de därjämte äro ogenomträngliga för växtrötterna, minska de grödornas tillväxt, varjämte de hindra jordens önskvärda bearbetning. Kokbildningen hindras förnämligast genom jordens höstplöjning och upptagande av fåror för ytvattnets avledning, varigenom jordens sönderf rysning befordras och ytjorden kommer att ligga löst kornig på våren. Förr brukades att vid trädesbruket sönderslå k. med träklubbor, men sedan tunga vältar, kokkrossare, konstruerats, sönderdelas de medels omväxlande harvning, som drager dem upp till ytan, samt vältning med dylika redskap, som krossa dem.

Kokoskakor. Se Oljekakor.

Koks. Se Kol, Bränsle.

Koksalt, Klornatrium, $NaCl$, förekommer i naturen ytterst allmänt; det finnes i all jord och utlöses ur denna av genomsipprande vatten, med vilket det föres till vattendragen och slutligen till havet, vars salt till större delen utgöres av k. Det utgör därför ock huvudmassan av de ur havsvatten avsatta stensaltlagren och av bisalterna i de därav framställda kaligödselsaltvarorna (se Kalium, kalisalter). Det förekommer ock som beståndsdel av växter och djurkroppen.

belägen s. k. slemsäck. Ansvällningen kännes i början varm och ömmande, men inflammationssymtomen försvinna snart, och sedan kvarstår en mjuk svulst, fylld med en tunnflytande vätska Svulsten förstoras så småningom och kan stundom uppnå en betydande storlek. Huden förtjockas och blir skorvig på ytan, och hela svulsten antager en mera fast konsistens. — K. förekommer företrädesvis hos nötkreaturen men någon gång även hos hästar och medför i allmänhet ingen olägenhet. Orsaken är vanligen tryck mot hårda, ojämna golv eller mot olämpligt konstruerade foderbord. Hos nötkreatur kan k. med fördel opereras, genom att en öppning göres vid svulstens övre och nedre rand och en gummislang, försedd med flere smärre hål (dränrör) inlägges under ett par veckor, varefter såret behandlas med dagliga insprutningar av antiseptiska lösningar (sublimat 1 : 1000, kreolin eller lysol 2—3 %). Hos häst är operation i allmänhet att avråda, då svulsten ofta står i förbindelse med senskidor och genom dem med knäleden, varigenom en ledinflammation kan befaras.E. N—m.

Knölsyska, Choro-Ghi, *Stachys affinis* Bg., en till läppväxternas familj, *Labiatæ,* hörande, japansk ört med övervintrande knölbildande rot, 4-kantig stjälk, ovala, spetsiga blad; blommar ej i Sverige. Odlas, ehuru rätt obetydligt, för sina vita, saftiga knölars skull, vilka äro synnerligen välsmakande. Rotknölarna sättas på våren i lös, bördig jord 50 cm. djupt på 30 cm. radavstånd. Knölarna tåla ej förvaring i värme utan inläggas antingen vid skörden på senhösten i mossa på en torr plats eller lämnas kvar i jorden, som genom täckning med löv hindras tjäla, så att knölarna vid behov kunna upptagas under vintern.

Koagulering, ett i kolloid lösning varande ämnes övergång eller överföring till geléartad form (gel). Väl kända exempel härpå är, då äggvita stelnar vid upphettning, då mjölkens ostämne löpnar eller ystar sig vid inverkan av löpe eller syra, och då blodfibrinogen levrar sig under inverkan av enzymet trombin och bildar fibrin. En varm limlösning koagulerar vid avsvalning. Likaså betecknas stundom som k., då en i vatten uppslammad lera sammanf lockar sig och sjunker till botten vid tillsats av vissa salter. Jfr Blod, Mjölk, Ost, Äggviteartade ämnen.

Kobent. Se Benställning

Kobergsras. Se Herrgårdsras.

Kochia. Se Blomsterodling, b. på kalljord, bladväxter.

Kochinkinahöns. Se Höns, Raser.

Kocker. Se Bakterier.

Kodein. Se Alkaloid.

Kohasig. Se Benställning, Kors.

Kokain. Se Alkaloid.

Kokare, Kokapparat. Kokning av rotfrukter förekommer numera ofta i stor skala för utfodring åt husdjuren. Då kokning direkt i vatten i en vanlig gryta eller pannmur medför fara för vidbränning och olägenheten, att en del näring utlakas ur rotfrukterna och förloras med vattnet samt dessutom är obekväm, användas ofta särskilda k., i vilka upphettningen sker med ånga. Denna alstras vid en del k. i dennas nedre del, från vilken ångan inledes i den ovanför varande rotfruktsbehållaren och det förtätade vattnet återrinner ned i vattenrummet. Härigenom minskas vattenmängden; som skall uppvärmas, och därmed bränsleåtgången. Hos andra kokas vattnet i en särskild panna, från vilken ångan inledes i rotfruktsbehållaren. Kokapparaterna kunna vara inmurade eller fristående; det förra medför ett bättre tillvaratagande av värmen genom minskad utstrålning, varjämte de inmurade pannorna pläga hava större eldyta än de fristående, men emedan kondensvattnet i dessa ej ledes tillbaka till pannan, blir bränsleåtgången vanligen ej mindre än hos de senare. Till kokning av 100 kg. potatis har vid danska försök åtgått 2—5 kg. stenkol. Potatisbehållaren är ofta anordnad så, att den kan tömmas genom stjälpning, samt stundom förenad med en enkel rivapparat för potatisens sönderdelning. I handeln förekommande k. rymma 50—450 kg. potatis.

Kokkrossare. Se, Kokor, Vält.

Kokning. Se Foderberedning.

Kokor uppkomma i lerjord, om denna får torka i tätt hoppackat tillstånd (»enkelstruktur»). K. uppkomma i synnerhet, då jorden bearbetas i så vått tillstånd, att den hopsmetas. De stora hålrummen, som de lämna mellan sig, bidraga till stark uttorkning av jorden, och då de därjämte äro ogenomträngliga för växtrötterna, minska de grödornas tillväxt, varjämte de hindra jordens önskvärda bearbetning. Kokbildningen hindras förnämligast genom jordens höstplöjning och upptagande av fåror för ytvattnets avledning, varigenom jordens sönderf rysning befordras och ytjorden kommer att ligga löst kornig på våren. Förr brukades att vid trädesbruket sönderslå k. med träklubbor, men sedan tunga vältar, kokkrossare, konstruerats, sönderdelas de medels omväxlande harvning, som drager dem upp till ytan, samt vältning med dylika redskap, som krossa dem.

Kokoskakor. Se Oljekakor.

Koks. Se Kol, Bränsle.

Koksalt, Klornatrium, NaCl, förekommer i naturen ytterst allmänt; det finnes i all jord och utlöses ur denna av genomsipprande vatten, med vilket det föres till vattendragen och slutligen till havet, vars salt till större delen utgöres av k. Det utgör därför ock huvudmassan av de ur havsvatten avsatta stensaltlagren och av bisalterna i de därav framställda kaligödselsaltvarorna (se Kalium, kalisalter). Det förekommer ock som beståndsdel av växter och djurkroppen.

belägen s. k. slemsäck. Ansvällningen kännes i början varm och ömmande, men inflammationssymtomen försvinna snart, och sedan kvarstår en mjuk svulst, fylld med en tunnflytande vätska Svulsten förstoras så småningom och kan stundom uppnå en betydande storlek. Huden förtjockas och blir skorvig på ytan, och hela svulsten antager en mera fast konsistens. — K. förekommer företrädesvis hos nötkreaturen men någon gång även hos hästar och medför i allmänhet ingen olägenhet. Orsaken är vanligen tryck mot hårda, ojämna golv eller mot olämpligt konstruerade foderbord. Hos nötkreatur kan k. med fördel opereras, genom att en öppning göres vid svulstens övre och nedre rand och en gummislang, försedd med flere smärre hål (dränrör) inlägges under ett par veckor, varefter såret behandlas med dagliga insprutningar av antiseptiska lösningar (sublimat 1 : 1000, kreolin eller lysol 2—3 %). Hos häst är operation i allmänhet att avråda, då svulsten ofta står i förbindelse med senskidor och genom dem med knäleden, varigenom en ledinflammation kan befaras.E. N—m.

Knölsyska, Choro-Ghi, *Stachys affinis* Bg., en till läppväxternas familj, *Labiatæ,* hörande, japansk ört med övervintrande knölbildande rot, 4-kantig stjälk, ovala, spetsiga blad; blommar ej i Sverige. Odlas, ehuru rätt obetydligt, för sina vita, saftiga knölars skull, vilka äro synnerligen välsmakande. Rotknölarna sättas på våren i lös, bördig jord 50 cm. djupt på 30 cm. radavstånd. Knölarna tåla ej förvaring i värme utan inläggas antingen vid skörden på senhösten i mossa på en torr plats eller lämnas kvar i jorden, som genom täckning med löv hindras tjäla, så att knölarna vid behov kunna upptagas under vintern.

Koagulering, ett i kolloid lösning varande ämnes övergång eller överföring till geléartad form (gel). Väl kända exempel härpå är, då äggvita stelnar vid upphettning, då mjölkens ostämne löpnar eller ystar sig vid inverkan av löpe eller syra, och då blodfibrinogen levrar sig under inverkan av enzymet trombin och bildar fibrin. En varm limlösning koagulerar vid avsvalning. Likaså betecknas stundom som k., då en i vatten uppslammad lera sammanf lockar sig och sjunker till botten vid tillsats av vissa salter. Jfr Blod, Mjölk, Ost, Äggviteartade ämnen.

Kobent. Se Benställning

Kobergsras. Se Herrgårdsras.

Kochia. Se Blomsterodling, b. på kalljord, bladväxter.

Kochinkinahöns. Se Höns, Raser.

Kocker. Se Bakterier.

Kodein. Se Alkaloid.

Kohasig. Se Benställning, Kors.

Kokain. Se Alkaloid.

Kokare, Kokapparat. Kokning av rotfrukter förekommer numera ofta i stor skala för utfodring åt husdjuren. Då kokning direkt i vatten i en vanlig gryta eller pannmur medför fara för vidbränning och olägenheten, att en del näring utlakas ur rotfrukterna och förloras med vattnet samt dessutom är obekväm, användas ofta särskilda k., i vilka upphettningen sker med ånga. Denna alstras vid en del k. i dennas nedre del, från vilken ångan inledes i den ovanför varande rotfruktsbehållaren och det förtätade vattnet återrinner ned i vattenrummet. Härigenom minskas vattenmängden; som skall uppvärmas, och därmed bränsleåtgången. Hos andra kokas vattnet i en särskild panna, från vilken ångan inledes i rotfruktsbehållaren. Kokapparaterna kunna vara inmurade eller fristående; det förra medför ett bättre tillvaratagande av värmen genom minskad utstrålning, varjämte de inmurade pannorna pläga hava större eldyta än de fristående, men emedan kondensvattnet i dessa ej ledes tillbaka till pannan, blir bränsleåtgången vanligen ej mindre än hos de senare. Till kokning av 100 kg. potatis har vid danska försök åtgått 2—5 kg. stenkol. Potatisbehållaren är ofta anordnad så, att den kan tömmas genom stjälpning, samt stundom förenad med en enkel rivapparat för potatisens sönderdelning. I handeln förekommande k. rymma 50—450 kg. potatis.

Kokkrossare. Se, Kokor, Vält.

Kokning. Se Foderberedning.

Kokor uppkomma i lerjord, om denna får torka i tätt hoppackat tillstånd (»enkelstruktur»). K. uppkomma i synnerhet, då jorden bearbetas i så vått tillstånd, att den hopsmetas. De stora hålrummen, som de lämna mellan sig, bidraga till stark uttorkning av jorden, och då de därjämte äro ogenomträngliga för växtrötterna, minska de grödornas tillväxt, varjämte de hindra jordens önskvärda bearbetning. Kokbildningen hindras förnämligast genom jordens höstplöjning och upptagande av fåror för ytvattnets avledning, varigenom jordens sönderf rysning befordras och ytjorden kommer att ligga löst kornig på våren. Förr brukades att vid trädesbruket sönderslå k. med träklubbor, men sedan tunga vältar, kokkrossare, konstruerats, sönderdelas de medels omväxlande harvning, som drager dem upp till ytan, samt vältning med dylika redskap, som krossa dem.

Kokoskakor. Se Oljekakor.

Koks. Se Kol, Bränsle.

Koksalt, Klornatrium, NaCl, förekommer i naturen ytterst allmänt; det finnes i all jord och utlöses ur denna av genomsipprande vatten, med vilket det föres till vattendragen och slutligen till havet, vars salt till större delen utgöres av k. Det utgör därför ock huvudmassan av de ur havsvatten avsatta stensaltlagren och av bisalterna i de därav framställda kaligödselsaltvarorna (se Kalium, kalisalter). Det förekommer ock som beståndsdel av växter och djurkroppen.

belägen s. k. slemsäck. Ansvällningen kännes i början varm och ömmande, men inflammationssymtomen försvinna snart, och sedan kvarstår en mjuk svulst, fylld med en tunnflytande vätska Svulsten förstoras så småningom och kan stundom uppnå en betydande storlek. Huden förtjockas och blir skorvig på ytan, och hela svulsten antager en mera fast konsistens. — K. förekommer företrädesvis hos nötkreaturen men någon gång även hos hästar och medför i allmänhet ingen olägenhet. Orsaken är vanligen tryck mot hårda, ojämna golv eller mot olämpligt konstruerade foderbord. Hos nötkreatur kan k. med fördel opereras, genom att en öppning göres vid svulstens övre och nedre rand och en gummislang, försedd med flere smärre hål (dränrör) inlägges under ett par veckor, varefter såret behandlas med dagliga insprutningar av antiseptiska lösningar (sublimat 1 : 1000, kreolin eller lysol 2—3 %). Hos häst är operation i allmänhet att avråda, då svulsten ofta står i förbindelse med senskidor och genom dem med knäleden, varigenom en ledinflammation kan befaras.E. N—m.

Knölsyska, Choro-Ghi, *Stachys affinis* Bg., en till läppväxternas familj, *Labiatæ,* hörande, japansk ört med övervintrande knölbildande rot, 4-kantig stjälk, ovala, spetsiga blad; blommar ej i Sverige. Odlas, ehuru rätt obetydligt, för sina vita, saftiga knölars skull, vilka äro synnerligen välsmakande. Rotknölarna sättas på våren i lös, bördig jord 50 cm. djupt på 30 cm. radavstånd. Knölarna tåla ej förvaring i värme utan inläggas antingen vid skörden på senhösten i mossa på en torr plats eller lämnas kvar i jorden, som genom täckning med löv hindras tjäla, så att knölarna vid behov kunna upptagas under vintern.

Koagulering, ett i kolloid lösning varande ämnes övergång eller överföring till geléartad form (gel). Väl kända exempel härpå är, då äggvita stelnar vid upphettning, då mjölkens ostämne löpnar eller ystar sig vid inverkan av löpe eller syra, och då blodfibrinogen levrar sig under inverkan av enzymet trombin och bildar fibrin. En varm limlösning koagulerar vid avsvalning. Likaså betecknas stundom som k., då en i vatten uppslammad lera sammanf lockar sig och sjunker till botten vid tillsats av vissa salter. Jfr Blod, Mjölk, Ost, Äggviteartade ämnen.

Kobent. Se Benställning

Kobergsras. Se Herrgårdsras.

Kochia. Se Blomsterodling, b. på kalljord, bladväxter.

Kochinkinahöns. Se Höns, Raser.

Kocker. Se Bakterier.

Kodein. Se Alkaloid.

Kohasig. Se Benställning, Kors.

Kokain. Se Alkaloid.

Kokare, Kokapparat. Kokning av rotfrukter förekommer numera ofta i stor skala för utfodring åt husdjuren. Då kokning direkt i vatten i en vanlig gryta eller pannmur medför fara för vidbränning och olägenheten, att en del näring utlakas ur rotfrukterna och förloras med vattnet samt dessutom är obekväm, användas ofta särskilda k., i vilka upphettningen sker med ånga. Denna alstras vid en del k. i dennas nedre del, från vilken ångan inledes i den ovanför varande rotfruktsbehållaren och det förtätade vattnet återrinner ned i vattenrummet. Härigenom minskas vattenmängden; som skall uppvärmas, och därmed bränsleåtgången. Hos andra kokas vattnet i en särskild panna, från vilken ångan inledes i rotfruktsbehållaren. Kokapparaterna kunna vara inmurade eller fristående; det förra medför ett bättre tillvaratagande av värmen genom minskad utstrålning, varjämte de inmurade pannorna pläga hava större eldyta än de fristående, men emedan kondensvattnet i dessa ej ledes tillbaka till pannan, blir bränsleåtgången vanligen ej mindre än hos de senare. Till kokning av 100 kg. potatis har vid danska försök åtgått 2—5 kg. stenkol. Potatisbehållaren är ofta anordnad så, att den kan tömmas genom stjälpning, samt stundom förenad med en enkel rivapparat för potatisens sönderdelning. I handeln förekommande k. rymma 50—450 kg. potatis.

Kokkrossare. Se, Kokor, Vält.

Kokning. Se Foderberedning.

Kokor uppkomma i lerjord, om denna får torka i tätt hoppackat tillstånd (»enkelstruktur»). K. uppkomma i synnerhet, då jorden bearbetas i så vått tillstånd, att den hopsmetas. De stora hålrummen, som de lämna mellan sig, bidraga till stark uttorkning av jorden, och då de därjämte äro ogenomträngliga för växtrötterna, minska de grödornas tillväxt, varjämte de hindra jordens önskvärda bearbetning. Kokbildningen hindras förnämligast genom jordens höstplöjning och upptagande av fåror för ytvattnets avledning, varigenom jordens sönderf rysning befordras och ytjorden kommer att ligga löst kornig på våren. Förr brukades att vid trädesbruket sönderslå k. med träklubbor, men sedan tunga vältar, kokkrossare, konstruerats, sönderdelas de medels omväxlande harvning, som drager dem upp till ytan, samt vältning med dylika redskap, som krossa dem.

Kokoskakor. Se Oljekakor.

Koks. Se Kol, Bränsle.

Koksalt, Klornatrium, NaCl, förekommer i naturen ytterst allmänt; det finnes i all jord och utlöses ur denna av genomsipprande vatten, med vilket det föres till vattendragen och slutligen till havet, vars salt till större delen utgöres av k. Det utgör därför ock huvudmassan av de ur havsvatten avsatta stensaltlagren och av bisalterna i de därav framställda kaligödselsaltvarorna (se Kalium, kalisalter). Det förekommer ock som beståndsdel av växter och djurkroppen.

belägen s. k. slemsäck. Ansvällningen kännes i början varm och ömmande, men inflammationssymtomen försvinna snart, och sedan kvarstår en mjuk svulst, fylld med en tunnflytande vätska Svulsten förstoras så småningom och kan stundom uppnå en betydande storlek. Huden förtjockas och blir skorvig på ytan, och hela svulsten antager en mera fast konsistens. — K. förekommer företrädesvis hos nötkreaturen men någon gång även hos hästar och medför i allmänhet ingen olägenhet. Orsaken är vanligen tryck mot hårda, ojämna golv eller mot olämpligt konstruerade foderbord. Hos nötkreatur kan k. med fördel opereras, genom att en öppning göres vid svulstens övre och nedre rand och en gummislang, försedd med flere smärre hål (dränrör) inlägges under ett par veckor, varefter såret behandlas med dagliga insprutningar av antiseptiska lösningar (sublimat 1 : 1000, kreolin eller lysol 2—3 %). Hos häst är operation i allmänhet att avråda, då svulsten ofta står i förbindelse med senskidor och genom dem med knäleden, varigenom en ledinflammation kan befaras.E. N—m.

Knölsyska, Choro-Ghi, *Stachys affinis* Bg., en till läppväxternas familj, *Labiatæ,* hörande, japansk ört med övervintrande knölbildande rot, 4-kantig stjälk, ovala, spetsiga blad; blommar ej i Sverige. Odlas, ehuru rätt obetydligt, för sina vita, saftiga knölars skull, vilka äro synnerligen välsmakande. Rotknölarna sättas på våren i lös, bördig jord 50 cm. djupt på 30 cm. radavstånd. Knölarna tåla ej förvaring i värme utan inläggas antingen vid skörden på senhösten i mossa på en torr plats eller lämnas kvar i jorden, som genom täckning med löv hindras tjäla, så att knölarna vid behov kunna upptagas under vintern.

Koagulering, ett i kolloid lösning varande ämnes övergång eller överföring till geléartad form (gel). Väl kända exempel härpå är, då äggvita stelnar vid upphettning, då mjölkens ostämne löpnar eller ystar sig vid inverkan av löpe eller syra, och då blodfibrinogen levrar sig under inverkan av enzymet trombin och bildar fibrin. En varm limlösning koagulerar vid avsvalning. Likaså betecknas stundom som k., då en i vatten uppslammad lera sammanf lockar sig och sjunker till botten vid tillsats av vissa salter. Jfr Blod, Mjölk, Ost, Äggviteartade ämnen.

Kobent. Se Benställning

Kobergsras. Se Herrgårdsras.

Kochia. Se Blomsterodling, b. på kalljord, bladväxter.

Kochinkinahöns. Se Höns, Raser.

Kocker. Se Bakterier.

Kodein. Se Alkaloid.

Kohasig. Se Benställning, Kors.

Kokain. Se Alkaloid.

Kokare, Kokapparat. Kokning av rotfrukter förekommer numera ofta i stor skala för utfodring åt husdjuren. Då kokning direkt i vatten i en vanlig gryta eller pannmur medför fara för vidbränning och olägenheten, att en del näring utlakas ur rotfrukterna och förloras med vattnet samt dessutom är obekväm, användas ofta särskilda k., i vilka upphettningen sker med ånga. Denna alstras vid en del k. i dennas nedre del, från vilken ångan inledes i den ovanför varande rotfruktsbehållaren och det förtätade vattnet återrinner ned i vattenrummet. Härigenom minskas vattenmängden; som skall uppvärmas, och därmed bränsleåtgången. Hos andra kokas vattnet i en särskild panna, från vilken ångan inledes i rotfruktsbehållaren. Kokapparaterna kunna vara inmurade eller fristående; det förra medför ett bättre tillvaratagande av värmen genom minskad utstrålning, varjämte de inmurade pannorna pläga hava större eldyta än de fristående, men emedan kondensvattnet i dessa ej ledes tillbaka till pannan, blir bränsleåtgången vanligen ej mindre än hos de senare. Till kokning av 100 kg. potatis har vid danska försök åtgått 2—5 kg. stenkol. Potatisbehållaren är ofta anordnad så, att den kan tömmas genom stjälpning, samt stundom förenad med en enkel rivapparat för potatisens sönderdelning. I handeln förekommande k. rymma 50—450 kg. potatis.

Kokkrossare. Se, Kokor, Vält.

Kokning. Se Foderberedning.

Kokor uppkomma i lerjord, om denna får torka i tätt hoppackat tillstånd (»enkelstruktur»). K. uppkomma i synnerhet, då jorden bearbetas i så vått tillstånd, att den hopsmetas. De stora hålrummen, som de lämna mellan sig, bidraga till stark uttorkning av jorden, och då de därjämte äro ogenomträngliga för växtrötterna, minska de grödornas tillväxt, varjämte de hindra jordens önskvärda bearbetning. Kokbildningen hindras förnämligast genom jordens höstplöjning och upptagande av fåror för ytvattnets avledning, varigenom jordens sönderf rysning befordras och ytjorden kommer att ligga löst kornig på våren. Förr brukades att vid trädesbruket sönderslå k. med träklubbor, men sedan tunga vältar, kokkrossare, konstruerats, sönderdelas de medels omväxlande harvning, som drager dem upp till ytan, samt vältning med dylika redskap, som krossa dem.

Kokoskakor. Se Oljekakor.

Koks. Se Kol, Bränsle.

Koksalt, Klornatrium, NaCl, förekommer i naturen ytterst allmänt; det finnes i all jord och utlöses ur denna av genomsipprande vatten, med vilket det föres till vattendragen och slutligen till havet, vars salt till större delen utgöres av k. Det utgör därför ock huvudmassan av de ur havsvatten avsatta stensaltlagren och av bisalterna i de därav framställda kaligödselsaltvarorna (se Kalium, kalisalter). Det förekommer ock som beståndsdel av växter och djurkroppen.

belägen s. k. slemsäck. Ansvällningen kännes i början varm och ömmande, men inflammationssymtomen försvinna snart, och sedan kvarstår en mjuk svulst, fylld med en tunnflytande vätska Svulsten förstoras så småningom och kan stundom uppnå en betydande storlek. Huden förtjockas och blir skorvig på ytan, och hela svulsten antager en mera fast konsistens. — K. förekommer företrädesvis hos nötkreaturen men någon gång även hos hästar och medför i allmänhet ingen olägenhet. Orsaken är vanligen tryck mot hårda, ojämna golv eller mot olämpligt konstruerade foderbord. Hos nötkreatur kan k. med fördel opereras, genom att en öppning göres vid svulstens övre och nedre rand och en gummislang, försedd med flere smärre hål (dränrör) inlägges under ett par veckor, varefter såret behandlas med dagliga insprutningar av antiseptiska lösningar (sublimat 1 : 1000, kreolin eller lysol 2—3 %). Hos häst är operation i allmänhet att avråda, då svulsten ofta står i förbindelse med senskidor och genom dem med knäleden, varigenom en ledinflammation kan befaras.E. N—m.

Knölsyska, Choro-Ghi, *Stachys affinis* Bg., en till läppväxternas familj, *Labiatœ,* hörande, japansk ört med övervintrande knölbildande rot, 4-kantig stjälk, ovala, spetsiga blad; blommar ej i Sverige. Odlas, ehuru rätt obetydligt, för sina vita, saftiga knölars skull, vilka äro synnerligen välsmakande. Rotknölarna sättas på våren i lös, bördig jord 50 cm. djupt på 30 cm. radavstånd. Knölarna tåla ej förvaring i värme utan inläggas antingen vid skörden på senhösten i mossa på en torr plats eller lämnas kvar i jorden, som genom täckning med löv hindras tjäla, så att knölarna vid behov kunna upptagas under vintern.

Koagulering, ett i kolloid lösning varande ämnes övergång eller överföring till geléartad form (gel). Väl kända exempel härpå är, då äggvita stelnar vid upphettning, då mjölkens ostämne löpnar eller ystar sig vid inverkan av löpe eller syra, och då blodfibrinogen levrar sig under inverkan av enzymet trombin och bildar fibrin. En varm limlösning koagulerar vid avsvalning. Likaså betecknas stundom som k., då en i vatten uppslammad lera sammanf lockar sig och sjunker till botten vid tillsats av vissa salter. Jfr Blod, Mjölk, Ost, Äggviteartade ämnen.

Kobent. Se Benställning

Kobergsras. Se Herrgårdsras.

Kochia. Se Blomsterodling, b. på kalljord, bladväxter.

Kochinkinahöns. Se Höns, Raser.

Kocker. Se Bakterier.

Kodein. Se Alkaloid.

Kohasig. Se Benställning, Kors.

Kokain. Se Alkaloid.

Kokare, Kokapparat. Kokning av rotfrukter förekommer numera ofta i stor skala för utfodring åt husdjuren. Då kokning direkt i vatten i en vanlig gryta eller pannmur medför fara för vidbränning och olägenheten, att en del näring utlakas ur rotfrukterna och förloras med vattnet samt dessutom är obekväm, användas ofta särskilda k., i vilka upphettningen sker med ånga. Denna alstras vid en del k. i dennas nedre del, från vilken ångan inledes i den ovanför varande rotfruktsbehållaren och det förtätade vattnet återrinner ned i vattenrummet. Härigenom minskas vattenmängden; som skall uppvärmas, och därmed bränsleåtgången. Hos andra kokas vattnet i en särskild panna, från vilken ångan inledes i rotfruktsbehållaren. Kokapparaterna kunna vara inmurade eller fristående; det förra medför ett bättre tillvaratagande av värmen genom minskad utstrålning, varjämte de inmurade pannorna pläga hava större eldyta än de fristående, men emedan kondensvattnet i dessa ej ledes tillbaka till pannan, blir bränsleåtgången vanligen ej mindre än hos de senare. Till kokning av 100 kg. potatis har vid danska försök åtgått 2—5 kg. stenkol. Potatisbehållaren är ofta anordnad så, att den kan tömmas genom stjälpning, samt stundom förenad med en enkel rivapparat för potatisens sönderdelning. I handeln förekommande k. rymma 50—450 kg. potatis.

Kokkrossare. Se, Kokor, Vält.

Kokning. Se Foderberedning.

Kokor uppkomma i lerjord, om denna får torka i tätt hoppackat tillstånd (»enkelstruktur»). K. uppkomma i synnerhet, då jorden bearbetas i så vått tillstånd, att den hopsmetas. De stora hålrummen, som de lämna mellan sig, bidraga till stark uttorkning av jorden, och då de därjämte äro ogenomträngliga för växtrötterna, minska de grödornas tillväxt, varjämte de hindra jordens önskvärda bearbetning. Kokbildningen hindras förnämligast genom jordens höstplöjning och upptagande av fåror för ytvattnets avledning, varigenom jordens sönderf rysning befordras och ytjorden kommer att ligga löst kornig på våren. Förr brukades att vid trädesbruket sönderslå k. med träklubbor, men sedan tunga vältar, kokkrossare, konstruerats, sönderdelas de medels omväxlande harvning, som drager dem upp till ytan, samt vältning med dylika redskap, som krossa dem.

Kokoskakor. Se Oljekakor.

Koks. Se Kol, Bränsle.

Koksalt, Klornatrium, NaCl, förekommer i naturen ytterst allmänt; det finnes i all jord och utlöses ur denna av genomsipprande vatten, med vilket det föres till vattendragen och slutligen till havet, vars salt till större delen utgöres av k. Det utgör därför ock huvudmassan av de ur havsvatten avsatta stensaltlagren och av bisalterna i de därav framställda kaligödselsaltvarorna (se Kalium, kalisalter). Det förekommer ock som beståndsdel av växter och djurkroppen.

Växterna upptaga båda koksaltets beståndsdelar klor och natrium som näring, men intetdera av dem synes behövas i någon större mängd, varför de ock pläga betecknas som mindre

väsentliga näringsämnen. Liksom övriga lättlösliga salter verkar k. i större mängd som växt gift.

K. har stundom förordats som gödselmedel, vars verkan dock varit omstridd. Under senare år utförda gödslingsförsök hava visat, att k.-gödsling kan avsevärt öka skördemängden, liksom ock att den k.-rika kainit en i förhållande till sin kalihalt verkat större skördeökning än renare kalisalt. Denna ökning har visserligen, vad rotfrukter beträffar, ofta till stor del eller uteslutande bestått i en ökad vattenhalt, vilken dock är en vanlig följd av rotfrukternas ökade storlek, som k.-gödsling plägar medföra. I många fall har dock även skördemängden av torrämne ökats. Hos säd har också i vissa fall en ökning av såväl grönfodermassa som halm och i än högre grad av kärna påvisats som följd av k.-gödsling. Enligt prof. T. Hedlund medför anhopning av klorider liksom av sulfat i växtcellerna en ökad saftspänning och stegrad tillväxt, vilken dock visar sig huvudsakligen genom cellernas förstoring, men icke i tillväxt av cellväggarnas tjocklek, d. v. s. medför en relativ nedgång i torrämneshalten. Om jorden är fattig på alkalier, medför däremot enl. samme förf. saltgödslingen ökning även av torrämnemängden.

I vissa fall synes skördeökningen hava berott på saltets innehåll av klor, emedan denna verkan framträtt tydligast, då k. givits jämte klorfri eller klorfattig gödsel, ss. svavelsyrad ammoniak, kalkkväve och svavelsyrat kali, men ej som tillskott till klorrika salter, ss. klorammonium. I andra fall, ss. vid gödsling av betor, kan gödslingsverkan av k. tillskrivas dess innehåll av natron, som befordrar dessa växters utveckling. Man har även, särskilt vid tillräcklig tillgång på såväl klor som natrium, velat förklara koksalts gödselverkan därmed, att det tillfredsställt växtens »allmänna salthunger», d. v. s. dess behov att upptaga mer av mineralämnen än summan av de minsta mängder av de särskilda ämnen, som fordras för växtens utveckling. Även har koksalts skördeökande verkan förklarats därmed, att det i jorden skulle omsätta sig med svårlösliga föreningar och ur dessa lösliggöra kali. Även i koksalts, likasom andra lättlösliga salters, verkan att minska växternas vattenavdunstning har man velat se en orsak till dess skördeökande verkan, i det att vattentillgången, som ofta starkt inverkar på assimilationen och grödornas tillväxt, till följd av minskad transpiration skulle räcka till för en större bildning av organiska ämnen. Däremot torde koksaltets egenskap att uppsuga och kvarhålla vatten, varigenom jordens uttorkning motverkas, icke, ss. antagits, vara till någon fördel för växterna, då en hög salthalt synes motverka flertalet växters upptagande av näring ur en näringslösning. Som en avgjord verkan av k. och andra klorhaltiga salter är att räkna en minskning av stärkelsehalten hos potatis.

K. bör således ej användas som ersättning för behövlig gödsling med kali och endast med en viss försiktighet, ej över 200—400 kg. per hektar, då en större saltmängd i jorden kan verka skadligt på såväl groningen som plantornas följande utveckling. — Litt.: Meddelande N:o 51, 82, 94, 103, 120 och 131 fr. Centralanst. f. jordbr.försök.

Ogräs på gångar utrotas genom k. utspritt i fast form eller som stark lösning, ex. sillake.

Djuren behöva k. som ett nödvändigt näringsämne. Det lämnar kroppen natrium och klor, vilka ingå i alla kroppens vävnader och vätskor samt är av vikt för bildandet av klorvätesyra, som är en beståndsdel av magsaften. Särskilt synas djuren behöva tillskott av k. som tillskott till foder, som är kalirikt. Det verkar som en krydda, vilken gör fodret smakligare, stegrar foderlusten och framkallar ökad avsöndring av magsaft och övriga matsmältningsvätskor, och ett tillskott därav är därför särdeles önskvärt vid utfodring av saltfattiga fodermedel (ss. betmassa) och smaklöst foder, ss. urregnat hö. Gjorda försök tyda dock ej på någon större inverkan på matsmältningen av måttliga mängder av k. Givet i större mängd väcker k. törst, föranleder upptagande av mycket vatten, varigenom det kan motverka fodersmältningen, samt framkallar en ökad avföring. Den ökade urinavsöndringen, vilken ansetts som bevis på, att k. befordrar omsättningen inom kroppen och sönderdelningen av äggvita, varav urinämne uppkommer, torde böra anses som ett medel, varigenom kroppen söker att avlägsna ett med födan mottaget överskott av k. och av vatten.

Av husdjuren synas fåren mest älska saltrikt foder, därnäst nötkreaturen, och särskilt mjölkkor kunna behöva tillskott av k., emedan de med mjölken avgiva betydliga mängder därav. Brist på k. minskar foderlusten och mjölkavkastningen och kan hava djurens avtynande till följd. Häst, svin och höns hava mindre behov av k. Behovet av k. i födan beror för övrigt av det övriga fodrets och dryckens innehåll därav. Där dricksvattnet, jorden och därför även växterna äro fattiga på k., ss. fallet särskilt är i bergstrakter, kan en regelbunden tillsats därav till fodret vara nyttig, likasom även då urregnat hö eller saltfattiga fodermedel, ss. betmassa, pulpa m. m., utfodras. Vid vanlig utfodring är det däremot i regel obehövligt, och särskilt gäller detta köttätande djur, då animalisk föda alltid är jämförelsevis rik på k.

I större mängd verkar k. som gift, och särdeles vissa djurslag äro ömtåliga därför. Sålunda förorsaka inblandning av sillake,sillrester eller andra salta matrester o. dyl. i svinens föda förgiftning, som visar sig i törst, kräkningar, allmän svaghet, kramp, förlamning o. s. v. samt kan förorsaka döden inom ett par dagar. Behandlingen bör bestå i att bjuda djuren riklig vattendryck samt ingivning av olja och upplivande medel,ss.kamfer, sprit, eter m, m. Även höns äro mycket ömtåliga för salt. Se Gift.

K. är ett svagt medel mot förskämning och andra omsättningar orsakade av bakterier (se Antiseptiska medel) och användes därför till insaltning av livsmedel, som skola förvaras, likasom det även vid inbärgning av mindre väl torrt hö inströs i detta (1 kappe salt per parlass l. 1 kg. per dt. hö) för att hindra dess mögling och brinning. Jfr Saltning. Blandning av k. med is eller snö bildar en stark köldblandning.

Kokt smak. Se Mjölk, mjölkfel, Smör.

Kol, C, är ett grundämne, som i fritt och rent tillstånd förekommer ganska sparsamt i naturen såsom diamant och grafit, men däremot i föreningar ytterst allmänt, dels i koldioxid, CO_2, vanligen kallad kolsyra, som utgör en beståndsdel av luften, dels i karbonat (kolsyrade salter), vilka bilda stenarter (kalksten, dolomit m. fl.) och finnas i de lösa jordlagren och utlösta ur dem förekomma i grund- och källvatten, samt dels och framför allt som beståndsdel i alla organiska ämnen, vilka äro föreningar av k. med ett eller flere av ämnena väte, syre, kväve samt (i mindre mängd) svavel och fosfor.

Kolets betydelse framgår i stort sett av dess kretslopp i naturen. Växterna upptaga ur luften och vattnet kolsyra, som de under inverkan av solljus och bladgrönt assimilera under frigörande av syre och bildning av organiska föreningar. Av dessa förbrukas en del genom förbränning vid andningen, varvid åter bildas kolsyra, som avgives till luften, och återstoden bildar växtens fasta beståndsdelar. Då växterna tjäna djuren till föda, övergå deras organiska (kol-)föreningar delvis till beståndsdelar av djurens kropp, delvis förbrännas de vid djurens andning till kolsyra, som avgives till luften, och vatten. Jfr. Andning, Näring.

Då växternas och djurens avsöndringar och, efter döden, deras kroppsmassa sönderdelas, övergår kolet förr eller senare till kolsyra, som återgår till luften. Denna sönderdelning sker dock till stor del långsamt och under bildning av allt kolrikare mellanprodukter såsom torv, mull, brunkol, stenkol och bergolja. Dessa, likasom vedartade växtdelar användas som bränsle, varvid kolet delvis under övergående bildning av träkol och sot syrsättes till kolsyra, som förenas med luften.

Rent kol utvecklar vid förbränning 8,000 kal. per kg., koks 7000 kal. Brunkol innehålla 60—70, vanliga stenkol 76—90, antracit 94— 98 % kol. Om deras värmeinnehåll och brännvärde se Bränsle. Om träkol se Kolning.

Kolareskola. Kolare utbildas vid:

a. Järnkontorets praktiska kolareskola i Värmland, sedan 1901 förenad med Värmlands och Örebro läns skogvaktareskola vid Gammalkroppa i Värmland, vilken åtnjuter understöd av Järnkontoret samt de båda länens landsting. Kurs börjar 1 sept. och fortgår 7—8 veckor.

b. Järnkontorets praktiska kolareskola i Dalarne, en ambulerande kurs med anslag från Järnkontoret.

c. Gävleborgs läns kolareskola vid Voxna, anordnad av länets skogsvårdsstyrelse och understödd av Järnkontoret.

d. Kolarekurser vid några statens skogsskolor, t. v. vid Hällnäs (med understöd av Järnkontoret och Västerbottens läns landsting), samt vid Bispgården.

Därjämte meddelas undervisning i kolning vid skogshögskolan samt vid statens skogsskolor.

Kolbotten. Se Kolning.

Koldioxid. Se Kolsyra.

Kolhydrat betecknar en grupp av för växt-och djurlivet ytterst viktiga ämnen, som bestå av kol i förening med väte och syre, i de flesta fall i samma mängdförhållande, vari dessa två ämnen bilda vatten. De innehålla 40—64.4 % kol, 6.2—6.7 % väte samt 49.4—53.3 % syre. I kemiskt hänseende äro enkla k. på en gång alkoholer och aldehyder (eller ketoner), varpå beror deras karakteristiska reaktion att reducera Fehlings lösning (ett vinsyre-koppar-alkalisalt) och ammoniakalisk silverlösning. De övergå vid reduktion till motsvarande fler-värda alkoholer (mannit, dulcit m. fl.) och vid syrsättning till syror (socker-, slem-, oxalsyra). Jämte enkla k. finnas även sammansatta,, som äro att betrakta som 2—flerdubbla an-hydridbildningar av de enkla, i vilka de genom hydrolys (sönderdelning under upptagande av vatten) kunna återföras (inverteras) genom inverkan av enzym eller av utspädda syror. Alla kunna de på grund av sin alkoholiska natur bilda estrar (ex. nitrocellulosa) och etrar med fenoler (ex. glukosider). Genom olika slag av jäsning kunna de sönderdelas i enklare föreningar, en sönderdelning,Rättelse i boken: ', en sönderdelning,' har lagts till. som blott vissa sockerarter direkt undergå, de övriga först sedan de överförts (inverterats)till dylika jäsbara sockerarter.

Indelning av k.: Efter antalet i deras molekyl ingående kolatomer pläga de enkla kolhydraten, monosackariderna, indelas i hexoser, $C_6H_{12}O_6$, och pentoser, $C_5H_{10}O_5$; de av två eller tre hexoser minus 1 molekyl vatten sammansatta betecknas som di- och trisackarider, $C_{12}H_{22}O_{11}$ och $C_{18}H_{32}O_{16}$, likasom de av flere hexoser eller pentoser minus 1 mol. vatten kondenserade betecknas hexosaner, $(C_6H_{10}O_5)_n$ och pentosaner $(C_5H_8O_4)_n$. sillrester eller andra salta matrester o. dyl. i svinens föda förgiftning, som visar sig i törst, kräkningar, allmän svaghet, kramp, förlamning o. s. v. samt kan förorsaka döden inom ett par dagar. Behandlingen bör bestå i att bjuda djuren riklig vattendryck samt ingivning av olja och upplivande medel,ss.kamfer, sprit, eter m, m. Även höns äro mycket ömtåliga för salt. Se Gift.

K. är ett svagt medel mot förskämning och andra omsättningar orsakade av bakterier (se Antiseptiska medel) och användes därför till insaltning av livsmedel, som skola förvaras, likasom det även vid inbärgning av mindre väl torrt hö inströs i detta (1 kappe salt per parlass l. 1 kg. per dt. hö) för att hindra dess mögling och brinning. Jfr Saltning. Blandning av k. med is eller snö bildar en stark köldblandning.

Kokt smak. Se Mjölk, mjölkfel, Smör.

Kol, C, är ett grundämne, som i fritt och rent tillstånd förekommer ganska sparsamt i naturen såsom diamant och grafit, men däremot i föreningar ytterst allmänt, dels i koldioxid, CO_2, vanligen kallad kolsyra, som utgör en beståndsdel av luften, dels i karbonat (kolsyrade salter), vilka bilda stenarter (kalksten, dolomit m. fl.) och finnas i de lösa jordlagren och utlösta ur dem förekomma i grund- och källvatten, samt dels och framför allt som beståndsdel i alla organiska ämnen, vilka äro föreningar av k. med ett eller flere av ämnena väte, syre, kväve samt (i mindre mängd) svavel och fosfor.

Kolets betydelse framgår i stort sett av dess kretslopp i naturen. Växterna upptaga ur luften och vattnet kolsyra, som de under inverkan av solljus och bladgrönt assimilera under frigörande av syre och bildning av organiska föreningar. Av dessa förbrukas en del genom förbränning vid andningen, varvid åter bildas kolsyra, som avgives till luften, och återstoden bildar växtens fasta beståndsdelar. Då växterna tjäna djuren till föda, övergå deras organiska (kol-)föreningar delvis till beståndsdelar av djurens kropp, delvis förbrännas de vid djurens andning till kolsyra, som avgives till luften, och vatten. Jfr. Andning, Näring.

Då växternas och djurens avsöndringar och, efter döden, deras kroppsmassa sönderdelas, övergår kolet förr eller senare till kolsyra, som återgår till luften. Denna sönderdelning sker dock till stor del långsamt och under bildning av allt kolrikare mellanprodukter såsom torv, mull, brunkol, stenkol och bergolja. Dessa, likasom vedartade växtdelar användas som bränsle, varvid kolet delvis under övergående bildning av träkol och sot syrsättes till kolsyra, som förenas med luften.

Rent kol utvecklar vid förbränning 8,000 kal. per kg., koks 7000 kal. Brunkol innehålla 60—70, vanliga stenkol 76—90, antracit 94— 98 % kol. Om deras värmeinnehåll och brännvärde se Bränsle. Om träkol se Kolning.

Kolareskola. Kolare utbildas vid:

a. Järnkontorets praktiska kolareskola i Värmland, sedan 1901 förenad med Värmlands och Örebro läns skogvaktareskola vid Gammalkroppa i Värmland, vilken åtnjuter understöd av Järnkontoret samt de båda länens landsting. Kurs börjar 1 sept. och fortgår 7—8 veckor.

b. Järnkontorets praktiska kolareskola i Dalarne, en ambulerande kurs med anslag från Järnkontoret.

c. Gävleborgs läns kolareskola vid Voxna, anordnad av länets skogsvårdsstyrelse och understödd av Järnkontoret.

d. Kolarekurser vid några statens skogsskolor, t. v. vid Hällnäs (med understöd av Järnkontoret och Västerbottens läns landsting), samt vid Bispgården.

Därjämte meddelas undervisning i kolning vid skogshögskolan samt vid statens skogsskolor.

Kolbotten. Se Kolning.

Koldioxid. Se Kolsyra.

Kolhydrat betecknar en grupp av för växt-och djurlivet ytterst viktiga ämnen, som bestå av kol i förening med väte och syre, i de flesta fall i samma mängdförhållande, vari dessa två ämnen bilda vatten. De innehålla 40—64.4 % kol, 6.2—6.7 % väte samt 49.4—53.3 % syre. I kemiskt hänseende äro enkla k. på en gång alkoholer och aldehyder (eller ketoner), varpå beror deras karakteristiska reaktion att reducera Fehlings lösning (ett vinsyre-koppar-alkalisalt) och ammoniakalisk silverlösning. De övergå vid reduktion till motsvarande flervärda alkoholer (mannit, dulcit m. fl.) och vid syrsättning till syror (socker-, slem-, oxalsyra). Jämte enkla k. finnas även sammansatta,, som äro att betrakta som 2—flerdubbla anhydridbildningar av de enkla, i vilka de genom hydrolys (sönderdelning under upptagande av vatten) kunna återföras (inverteras) genom inverkan av enzym eller av utspädda syror. Alla kunna de på grund av sin alkoholiska natur bilda estrar (ex. nitrocellulosa) och etrar med fenoler (ex. glukosider). Genom olika slag av jäsning kunna de sönderdelas i enklare föreningar, en sönderdelning,Rättelse i boken: ', en sönderdelning,' har lagts till. som blott vissa sockerarter direkt undergå, de övriga först sedan de överförts (inverterats)till dylika jäsbara sockerarter.

Indelning av k.: Efter antalet i deras molekyl ingående kolatomer pläga de enkla kolhydraten, monosackariderna, indelas i hexoser, $C_6H_{12}O_6$, och pentoser, $C_5H_{10}O_5$; de av två eller tre hexoser minus 1 molekyl vatten sammansatta betecknas som di- och trisackarider, $C_{12}H_{22}O_{11}$ och $C_{18}H_{32}O_{16}$, likasom de av flere hexoser eller pentoser minus 1 mol. vatten kondenserade betecknas hexosaner, $(C_6H_{10}O_5)_n$ och pentosaner $(C_5H_8O_4)_n$. sillrester eller andra salta matrester o. dyl. i svinens föda förgiftning, som visar sig i törst, kräkningar, allmän svaghet, kramp, förlamning o. s. v. samt kan förorsaka döden inom ett par dagar. Behandlingen bör bestå i att bjuda djuren riklig vattendryck samt ingivning av olja och upplivande medel,ss.kamfer, sprit, eter m, m. Även höns äro mycket ömtåliga för salt. Se Gift.

K. är ett svagt medel mot förskämning och andra omsättningar orsakade av bakterier (se Antiseptiska medel) och användes därför till insaltning av livsmedel, som skola förvaras, likasom det även vid inbärgning av mindre väl torrt hö inströs i detta (1 kappe salt per parlass l. 1 kg. per dt. hö) för att hindra dess mögling och brinning. Jfr Saltning. Blandning av k. med is eller snö bildar en stark köldblandning.

Kokt smak. Se Mjölk, mjölkfel, Smör.

Kol, C, är ett grundämne, som i fritt och rent tillstånd förekommer ganska sparsamt i naturen såsom diamant och grafit, men däremot i föreningar ytterst allmänt, dels i koldioxid, CO_2, vanligen kallad kolsyra, som utgör en beståndsdel av luften, dels i karbonat (kolsyrade salter), vilka bilda stenarter (kalksten, dolomit m. fl.) och finnas i de lösa jordlagren och utlösta ur dem förekomma i grund- och källvatten, samt dels och framför allt som beståndsdel i alla organiska ämnen, vilka äro föreningar av k. med ett eller flere av ämnena väte, syre, kväve samt (i mindre mängd) svavel och fosfor.

Kolets betydelse framgår i stort sett av dess kretslopp i naturen. Växterna upptaga ur luften och vattnet kolsyra, som de under inverkan av solljus och bladgrönt assimilera under frigörande av syre och bildning av organiska föreningar. Av dessa förbrukas en del genom förbränning vid andningen, varvid åter bildas kolsyra, som avgives till luften, och återstoden bildar växtens fasta beståndsdelar. Då växterna tjäna djuren till föda, övergå deras organiska (kol-)föreningar delvis till beståndsdelar av djurens kropp, delvis förbrännas de vid djurens andning till kolsyra, som avgives till luften, och vatten. Jfr. Andning, Näring.

Då växternas och djurens avsöndringar och, efter döden, deras kroppsmassa sönderdelas, övergår kolet förr eller senare till kolsyra, som återgår till luften. Denna sönderdelning sker dock till stor del långsamt och under bildning av allt kolrikare mellanprodukter såsom torv, mull, brunkol, stenkol och bergolja. Dessa, likasom vedartade växtdelar användas som bränsle, varvid kolet delvis under övergående bildning av träkol och sot syrsättes till kolsyra, som förenas med luften.

Rent kol utvecklar vid förbränning 8,000 kal. per kg., koks 7000 kal. Brunkol innehålla 60—70, vanliga stenkol 76—90, antracit 94— 98 % kol. Om deras värmeinnehåll och brännvärde se Bränsle. Om träkol se Kolning.

Kolareskola. Kolare utbildas vid:

a. Järnkontorets praktiska kolareskola i Värmland, sedan 1901 förenad med Värmlands och Örebro läns skogvaktareskola vid Gammalkroppa i Värmland, vilken åtnjuter understöd av Järnkontoret samt de båda länens landsting. Kurs börjar 1 sept. och fortgår 7—8 veckor.

b. Järnkontorets praktiska kolareskola i Dalarne, en ambulerande kurs med anslag från Järnkontoret.

c. Gävleborgs läns kolareskola vid Voxna, anordnad av länets skogsvårdsstyrelse och understödd av Järnkontoret.

d. Kolarekurser vid några statens skogsskolor, t. v. vid Hällnäs (med understöd av Järnkontoret och Västerbottens läns landsting), samt vid Bispgården.

Därjämte meddelas undervisning i kolning vid skogshögskolan samt vid statens skogsskolor.

Kolbotten. Se Kolning.

Koldioxid. Se Kolsyra.

Kolhydrat betecknar en grupp av för växt-och djurlivet ytterst viktiga ämnen, som bestå av kol i förening med väte och syre, i de flesta fall i samma mängdförhållande, vari dessa två ämnen bilda vatten. De innehålla 40—64.4 % kol, 6.2—6.7 % väte samt 49.4—53.3 % syre. I kemiskt hänseende äro enkla k. på en gång alkoholer och aldehyder (eller ketoner), varpå beror deras karakteristiska reaktion att reducera Fehlings lösning (ett vinsyre-koppar-alkalisalt) och ammoniakalisk silverlösning. De övergå vid reduktion till motsvarande flervärda alkoholer (mannit, dulcit m. fl.) och vid syrsättning till syror (socker-, slem-, oxalsyra). Jämte enkla k. finnas även sammansatta,, som äro att betrakta som 2—flerdubbla anhydridbildningar av de enkla, i vilka de genom hydrolys (sönderdelning under upptagande av vatten) kunna återföras (inverteras) genom inverkan av enzym eller av utspädda syror. Alla kunna de på grund av sin alkoholiska natur bilda estrar (ex. nitrocellulosa) och etrar med fenoler (ex. glukosider). Genom olika slag av jäsning kunna de sönderdelas i enklare föreningar, en sönderdelning,Rättelse i boken: ', en sönderdelning,' har lagts till. som blott vissa sockerarter direkt undergå, de övriga först sedan de överförts (inverterats)till dylika jäsbara sockerarter.

Indelning av k.: Efter antalet i deras molekyl ingående kolatomer pläga de enkla kolhydraten, monosackariderna, indelas i hexoser, $C_6H1_2O_6$, och pentoser, $C_5H_{10}O_5$; de av två eller tre hexoser minus 1 molekyl vatten sammansatta betecknas som di- och trisackarider, $C_{12}H_{22}O_{11}$ och $C_{18}H_{32}O_{16}$, likasom de av flere hexoser eller pentoser minus 1 mol. vatten kondenserade betecknas hexosaner, $(C_6H_{10}O_5)_n$ och pentosaner $(C_5H_80_4)_n$. sillrester eller andra salta matrester o. dyl. i svinens föda förgiftning, som visar sig i törst, kräkningar, allmän svaghet, kramp, förlamning o. s. v. samt kan förorsaka döden inom ett par dagar. Behandlingen bör bestå i att bjuda djuren riklig vattendryck samt ingivning av olja och upplivande medel,ss.kamfer, sprit, eter m, m. Även höns äro mycket ömtåliga för salt. Se Gift.

K. är ett svagt medel mot förskämning och andra omsättningar orsakade av bakterier (se Antiseptiska medel) och användes därför till insaltning av livsmedel, som skola förvaras, likasom det även vid inbärgning av mindre väl torrt hö inströs i detta (1 kappe salt per parlass l. 1 kg. per dt. hö) för att hindra dess mögling och brinning. Jfr Saltning. Blandning av k. med is eller snö bildar en stark köldblandning.

Kokt smak. Se Mjölk, mjölkfel, Smör.

Kol, C, är ett grundämne, som i fritt och rent tillstånd förekommer ganska sparsamt i naturen såsom diamant och grafit, men däremot i föreningar ytterst allmänt, dels i koldioxid, CO_2, vanligen kallad kolsyra, som utgör en beståndsdel av luften, dels i karbonat (kolsyrade salter), vilka bilda stenarter (kalksten, dolomit m. fl.) och finnas i de lösa jordlagren och utlösta ur dem förekomma i grund- och källvatten, samt dels och framför allt som beståndsdel i alla organiska ämnen, vilka äro föreningar av k. med ett eller flere av ämnena väte, syre, kväve samt (i mindre mängd) svavel och fosfor.

Kolets betydelse framgår i stort sett av dess kretslopp i naturen. Växterna upptaga ur luften och vattnet kolsyra, som de under inverkan av solljus och bladgrönt assimilera under frigörande av syre och bildning av organiska föreningar. Av dessa förbrukas en del genom förbränning vid andningen, varvid åter bildas kolsyra, som avgives till luften, och återstoden bildar växtens fasta beståndsdelar. Då växterna tjäna djuren till föda, övergå deras organiska (kol-)föreningar delvis till beståndsdelar av djurens kropp, delvis förbrännas de vid djurens andning till kolsyra, som avgives till luften, och vatten. Jfr. Andning, Näring.

Då växternas och djurens avsöndringar och, efter döden, deras kroppsmassa sönderdelas, övergår kolet förr eller senare till kolsyra, som återgår till luften. Denna sönderdelning sker dock till stor del långsamt och under bildning av allt kolrikare mellanprodukter såsom torv, mull, brunkol, stenkol och bergolja. Dessa, likasom vedartade växtdelar användas som bränsle, varvid kolet delvis under övergående bildning av träkol och sot syrsättes till kolsyra, som förenas med luften.

Rent kol utvecklar vid förbränning 8,000 kal. per kg., koks 7000 kal. Brunkol innehålla 60—70, vanliga stenkol 76—90, antracit 94— 98 % kol. Om deras värmeinnehåll och brännvärde se Bränsle. Om träkol se Kolning.

Kolareskola. Kolare utbildas vid:

a. Järnkontorets praktiska kolareskola i Värmland, sedan 1901 förenad med Värmlands och Örebro läns skogvaktareskola vid Gammalkroppa i Värmland, vilken åtnjuter understöd av Järnkontoret samt de båda länens landsting. Kurs börjar 1 sept. och fortgår 7—8 veckor.

b. Järnkontorets praktiska kolareskola i Dalarne, en ambulerande kurs med anslag från Järnkontoret.

c. Gävleborgs läns kolareskola vid Voxna, anordnad av länets skogsvårdsstyrelse och understödd av Järnkontoret.

d. Kolarekurser vid några statens skogsskolor, t. v. vid Hällnäs (med understöd av Järnkontoret och Västerbottens läns landsting), samt vid Bispgården.

Därjämte meddelas undervisning i kolning vid skogshögskolan samt vid statens skogsskolor.

Kolbotten. Se Kolning.

Koldioxid. Se Kolsyra.

Kolhydrat betecknar en grupp av för växt-och djurlivet ytterst viktiga ämnen, som bestå av kol i förening med väte och syre, i de flesta fall i samma mängdförhållande, vari dessa två ämnen bilda vatten. De innehålla 40—64.4 % kol, 6.2—6.7 % väte samt 49.4—53.3 % syre. I kemiskt hänseende äro enkla k. på en gång alkoholer och aldehyder (eller ketoner), varpå beror deras karakteristiska reaktion att reducera Fehlings lösning (ett vinsyre-koppar-alkalisalt) och ammoniakalisk silverlösning. De övergå vid reduktion till motsvarande flervärda alkoholer (mannit, dulcit m. fl.) och vid syrsättning till syror (socker-, slem-, oxalsyra). Jämte enkla k. finnas även sammansatta,, som äro att betrakta som 2—flerdubbla anhydridbildningar av de enkla, i vilka de genom hydrolys (sönderdelning under upptagande av vatten) kunna återföras (inverteras) genom inverkan av enzym eller av utspädda syror. Alla kunna de på grund av sin alkoholiska natur bilda estrar (ex. nitrocellulosa) och etrar med fenoler (ex. glukosider). Genom olika slag av jäsning kunna de sönderdelas i enklare föreningar, en sönderdelning,Rättelse i boken: ', en sönderdelning,' har lagts till. som blott vissa sockerarter direkt undergå, de övriga först sedan de överförts (inverterats)till dylika jäsbara sockerarter.

Indelning av k.: Efter antalet i deras molekyl ingående kolatomer pläga de enkla kolhydraten, monosackariderna, indelas i hexoser, $C_6H1_2O_6$, och pentoser, $C_5H_{10}O_5$; de av två eller tre hexoser minus 1 molekyl vatten sammansatta betecknas som di- och trisackarider, $C_{12}H_{22}O_{11}$ och $C_{18}H_{32}O_{16}$, likasom de av flere hexoser eller pentoser minus 1 mol. vatten kondenserade betecknas hexosaner, $(C_6H_{10}O_5)_n$ och pentosaner $(C_5H_80_4)_n$. sillrester eller andra salta matrester o. dyl. i svinens föda förgiftning, som visar sig i törst, kräkningar, allmän svaghet, kramp, förlamning o. s. v. samt kan förorsaka döden inom ett par dagar. Behandlingen bör bestå i att bjuda djuren riklig vattendryck samt ingivning av olja och upplivande medel,ss.kamfer, sprit, eter m, m. Även höns äro mycket ömtåliga för salt. Se Gift.

K. är ett svagt medel mot förskämning och andra omsättningar orsakade av bakterier (se Antiseptiska medel) och användes därför till insaltning av livsmedel, som skola förvaras, likasom det även vid inbärgning av mindre väl torrt hö inströs i detta (1 kappe salt per parlass l. 1 kg. per dt. hö) för att hindra dess mögling och brinning. Jfr Saltning. Blandning av k. med is eller snö bildar en stark köldblandning.

Kokt smak. Se Mjölk, mjölkfel, Smör.

Kol, C, är ett grundämne, som i fritt och rent tillstånd förekommer ganska sparsamt i naturen såsom diamant och grafit, men däremot i föreningar ytterst allmänt, dels i koldioxid, CO_2, vanligen kallad kolsyra, som utgör en beståndsdel av luften, dels i karbonat (kolsyrade salter), vilka bilda stenarter (kalksten, dolomit m. fl.) och finnas i de lösa jordlagren och utlösta ur dem förekomma i grund- och källvatten, samt dels och framför allt som beståndsdel i alla organiska ämnen, vilka äro föreningar av k. med ett eller flere av ämnena väte, syre, kväve samt (i mindre mängd) svavel och fosfor.

Kolets betydelse framgår i stort sett av dess kretslopp i naturen. Växterna upptaga ur luften och vattnet kolsyra, som de under inverkan av solljus och bladgrönt assimilera under frigörande av syre och bildning av organiska föreningar. Av dessa förbrukas en del genom förbränning vid andningen, varvid åter bildas kolsyra, som avgives till luften, och

återstoden bildar växtens fasta beståndsdelar. Då växterna tjäna djuren till föda, övergå deras organiska (kol-)föreningar delvis till beståndsdelar av djurens kropp, delvis förbrännas de vid djurens andning till kolsyra, som avgives till luften, och vatten. Jfr. Andning, Näring.

Då växternas och djurens avsöndringar och, efter döden, deras kroppsmassa sönderdelas, övergår kolet förr eller senare till kolsyra, som återgår till luften. Denna sönderdelning sker dock till stor del långsamt och under bildning av allt kolrikare mellanprodukter såsom torv, mull, brunkol, stenkol och bergolja. Dessa, likasom vedartade växtdelar användas som bränsle, varvid kolet delvis under övergående bildning av träkol och sot syrsättes till kolsyra, som förenas med luften.

Rent kol utvecklar vid förbränning 8,000 kal. per kg., koks 7000 kal. Brunkol innehålla 60—70, vanliga stenkol 76—90, antracit 94— 98 % kol. Om deras värmeinnehåll och brännvärde se Bränsle. Om träkol se Kolning.

Kolareskola. Kolare utbildas vid:

a. Järnkontorets praktiska kolareskola i Värmland, sedan 1901 förenad med Värmlands och Örebro läns skogvaktareskola vid Gammalkroppa i Värmland, vilken åtnjuter understöd av Järnkontoret samt de båda länens landsting. Kurs börjar 1 sept. och fortgår 7—8 veckor.

b. Järnkontorets praktiska kolareskola i Dalarne, en ambulerande kurs med anslag från Järnkontoret.

c. Gävleborgs läns kolareskola vid Voxna, anordnad av länets skogsvårdsstyrelse och understödd av Järnkontoret.

d. Kolarekurser vid några statens skogsskolor, t. v. vid Hällnäs (med understöd av Järnkontoret och Västerbottens läns landsting), samt vid Bispgården.

Därjämte meddelas undervisning i kolning vid skogshögskolan samt vid statens skogsskolor.

Kolbotten. Se Kolning.

Koldioxid. Se Kolsyra.

Kolhydrat betecknar en grupp av för växt-och djurlivet ytterst viktiga ämnen, som bestå av kol i förening med väte och syre, i de flesta fall i samma mängdförhållande, vari dessa två ämnen bilda vatten. De innehålla 40—64.4 % kol, 6.2—6.7 % väte samt 49.4—53.3 % syre. I kemiskt hänseende äro enkla k. på en gång alkoholer och aldehyder (eller ketoner), varpå beror deras karakteristiska reaktion att reducera Fehlings lösning (ett vinsyre-koppar-alkalisalt) och ammoniakalisk silverlösning. De övergå vid reduktion till motsvarande flervärda alkoholer (mannit, dulcit m. fl.) och vid syrsättning till syror (socker-, slem-, oxalsyra). Jämte enkla k. finnas även sammansatta,, som äro att betrakta som 2—flerdubbla anhydridbildningar av de enkla, i vilka de genom hydrolys (sönderdelning under upptagande av vatten) kunna återföras (inverteras) genom inverkan av enzym eller av utspädda syror. Alla kunna de på grund av sin alkoholiska natur bilda estrar (ex. nitrocellulosa) och etrar med fenoler (ex. glukosider). Genom olika slag av jäsning kunna de sönderdelas i enklare föreningar, en sönderdelning,Rättelse i boken: ', en sönderdelning,' har lagts till. som blott vissa sockerarter direkt undergå, de övriga först sedan de överförts (inverterats)till dylika jäsbara sockerarter.

Indelning av k.: Efter antalet i deras molekyl ingående kolatomer pläga de enkla kolhydraten, monosackariderna, indelas i hexoser, $C_6H_{12}O_6$, och pentoser, $C_5H_{10}O_5$; de av två eller tre hexoser minus 1 molekyl vatten sammansatta betecknas som di- och trisackarider, $C_{12}H_{22}O_{11}$ och $C_{18}H_{32}O_{16}$, likasom de av flere hexoser eller pentoser minus 1 mol. vatten kondenserade betecknas hexosaner, $(C_6H_{10}O_5)_n$ och pentosaner $(C_5H_8O_4)_n$. sillrester eller andra salta matrester o. dyl. i svinens föda förgiftning, som visar sig i törst, kräkningar, allmän svaghet, kramp, förlamning o. s. v. samt kan förorsaka döden inom ett par dagar. Behandlingen bör bestå i att bjuda djuren riklig vattendryck samt ingivning av olja och upplivande medel,ss.kamfer, sprit, eter m, m. Även höns äro mycket ömtåliga för salt. Se Gift.

K. är ett svagt medel mot förskämning och andra omsättningar orsakade av bakterier (se Antiseptiska medel) och användes därför till insaltning av livsmedel, som skola förvaras, likasom det även vid inbärgning av mindre väl torrt hö inströs i detta (1 kappe salt per parlass l. 1 kg. per dt. hö) för att hindra dess mögling och brinning. Jfr Saltning. Blandning av k. med is eller snö bildar en stark köldblandning.

Kokt smak. Se Mjölk, mjölkfel, Smör.

Kol, C, är ett grundämne, som i fritt och rent tillstånd förekommer ganska sparsamt i naturen såsom diamant och grafit, men däremot i föreningar ytterst allmänt, dels i koldioxid, CO_2, vanligen kallad kolsyra, som utgör en beståndsdel av luften, dels i karbonat (kolsyrade salter), vilka bilda stenarter (kalksten, dolomit m. fl.) och finnas i de lösa jordlagren och utlösta ur dem förekomma i grund- och källvatten, samt dels och framför allt som beståndsdel i alla organiska ämnen, vilka äro föreningar av k. med ett eller flere av ämnena väte, syre, kväve samt (i mindre mängd) svavel och fosfor.

Kolets betydelse framgår i stort sett av dess kretslopp i naturen. Växterna upptaga ur luften och vattnet kolsyra, som de under inverkan av solljus och bladgrönt assimilera under frigörande av syre och bildning av organiska föreningar. Av dessa förbrukas en del genom förbränning vid andningen, varvid åter bildas kolsyra, som avgives till luften, och återstoden bildar växtens fasta beståndsdelar. Då växterna tjäna djuren till föda, övergå deras organiska (kol-)föreningar delvis till beståndsdelar av djurens kropp, delvis förbrännas de vid djurens andning till kolsyra, som avgives till luften, och vatten. Jfr. Andning, Näring.

Då växternas och djurens avsöndringar och, efter döden, deras kroppsmassa sönderdelas, övergår kolet förr eller senare till kolsyra, som återgår till luften. Denna sönderdelning sker dock till stor del långsamt och under bildning av allt kolrikare mellanprodukter såsom torv, mull, brunkol, stenkol och bergolja. Dessa, likasom vedartade växtdelar användas som bränsle, varvid kolet delvis under övergående bildning av träkol och sot syrsättes till kolsyra, som förenas med luften.

Rent kol utvecklar vid förbränning 8,000 kal. per kg., koks 7000 kal. Brunkol innehålla 60—70, vanliga stenkol 76—90, antracit 94— 98 % kol. Om deras värmeinnehåll och brännvärde se Bränsle. Om träkol se Kolning.

Kolareskola. Kolare utbildas vid:

a. Järnkontorets praktiska kolareskola i Värmland, sedan 1901 förenad med Värmlands och Örebro läns skogvaktareskola vid Gammalkroppa i Värmland, vilken åtnjuter understöd av Järnkontoret samt de båda länens landsting. Kurs börjar 1 sept. och fortgår 7—8 veckor.

b. Järnkontorets praktiska kolareskola i Dalarne, en ambulerande kurs med anslag från Järnkontoret.

c. Gävleborgs läns kolareskola vid Voxna, anordnad av länets skogsvårdsstyrelse och understödd av Järnkontoret.

d. Kolarekurser vid några statens skogsskolor, t. v. vid Hällnäs (med understöd av Järnkontoret och Västerbottens läns landsting), samt vid Bispgården.

Därjämte meddelas undervisning i kolning vid skogshögskolan samt vid statens skogsskolor.

Kolbotten. Se Kolning.

Koldioxid. Se Kolsyra.

Kolhydrat betecknar en grupp av för växt-och djurlivet ytterst viktiga ämnen, som bestå av kol i förening med väte och syre, i de flesta fall i samma mängdförhållande, vari dessa två ämnen bilda vatten. De innehålla 40—64.4 % kol, 6.2—6.7 % väte samt 49.4—53.3 % syre. I kemiskt hänseende äro enkla k. på en gång alkoholer och aldehyder (eller ketoner), varpå beror deras karakteristiska reaktion att reducera Fehlings lösning (ett vinsyre-koppar-alkalisalt) och ammoniakalisk silverlösning. De övergå vid reduktion till motsvarande flervärda alkoholer (mannit, dulcit m. fl.) och vid syrsättning till syror (socker-, slem-, oxalsyra). Jämte enkla k. finnas även sammansatta,, som äro att betrakta som 2—flerdubbla anhydridbildningar av de enkla, i vilka de genom hydrolys (sönderdelning under upptagande av vatten) kunna återföras (inverteras) genom inverkan av enzym eller av utspädda syror. Alla kunna de på grund av sin alkoholiska natur bilda estrar (ex. nitrocellulosa) och etrar med fenoler (ex. glukosider). Genom olika slag av jäsning kunna de sönderdelas i enklare föreningar, en sönderdelning,Rättelse i boken: ', en sönderdelning,' har lagts till. som blott vissa sockerarter direkt undergå, de övriga först sedan de överförts (inverterats)till dylika jäsbara sockerarter.

Indelning av k.: Efter antalet i deras molekyl ingående kolatomer pläga de enkla kolhydraten, monosackariderna, indelas i hexoser, $C_6H_{12}O_6$, och pentoser, $C_5H_{10}O_5$; de av två eller tre hexoser minus 1 molekyl vatten sammansatta betecknas som di- och trisackarider, $C_{12}H_{22}O_{11}$ och $C_{18}H_{32}O_{16}$, likasom de av flere hexoser eller pentoser minus 1 mol. vatten

kondenserade betecknas hexosaner, $(C_6H_{10}O_5)_n$ och pentosaner $(C_5H_8O_4)_n$. sillrester eller andra salta matrester o. dyl. i svinens föda förgiftning, som visar sig i törst, kräkningar, allmän svaghet, kramp, förlamning o. s. v. samt kan förorsaka döden inom ett par dagar. Behandlingen bör bestå i att bjuda djuren riklig vattendryck samt ingivning av olja och upplivande medel,ss.kamfer, sprit, eter m, m. Även höns äro mycket ömtåliga för salt. Se Gift.

K. är ett svagt medel mot förskämning och andra omsättningar orsakade av bakterier (se Antiseptiska medel) och användes därför till insaltning av livsmedel, som skola förvaras, likasom det även vid inbärgning av mindre väl torrt hö inströs i detta (1 kappe salt per parlass l. 1 kg. per dt. hö) för att hindra dess mögling och brinning. Jfr Saltning. Blandning av k. med is eller snö bildar en stark köldblandning.

Kokt smak. Se Mjölk, mjölkfel, Smör.

Kol, C, är ett grundämne, som i fritt och rent tillstånd förekommer ganska sparsamt i naturen såsom diamant och grafit, men däremot i föreningar ytterst allmänt, dels i koldioxid, CO_2, vanligen kallad kolsyra, som utgör en beståndsdel av luften, dels i karbonat (kolsyrade salter), vilka bilda stenarter (kalksten, dolomit m. fl.) och finnas i de lösa jordlagren och utlösta ur dem förekomma i grund- och källvatten, samt dels och framför allt som beståndsdel i alla organiska ämnen, vilka äro föreningar av k. med ett eller flere av ämnena väte, syre, kväve samt (i mindre mängd) svavel och fosfor.

Kolets betydelse framgår i stort sett av dess kretslopp i naturen. Växterna upptaga ur luften och vattnet kolsyra, som de under inverkan av solljus och bladgrönt assimilera under frigörande av syre och bildning av organiska föreningar. Av dessa förbrukas en del genom förbränning vid andningen, varvid åter bildas kolsyra, som avgives till luften, och återstoden bildar växtens fasta beståndsdelar. Då växterna tjäna djuren till föda, övergå deras organiska (kol-)föreningar delvis till beståndsdelar av djurens kropp, delvis förbrännas de vid djurens andning till kolsyra, som avgives till luften, och vatten. Jfr. Andning, Näring.

Då växternas och djurens avsöndringar och, efter döden, deras kroppsmassa sönderdelas, övergår kolet förr eller senare till kolsyra, som återgår till luften. Denna sönderdelning sker dock till stor del långsamt och under bildning av allt kolrikare mellanprodukter såsom torv, mull, brunkol, stenkol och bergolja. Dessa, likasom vedartade växtdelar användas som bränsle, varvid kolet delvis under övergående bildning av träkol och sot syrsättes till kolsyra, som förenas med luften.

Rent kol utvecklar vid förbränning 8,000 kal. per kg., koks 7000 kal. Brunkol innehålla 60—70, vanliga stenkol 76—90, antracit 94— 98 % kol. Om deras värmeinnehåll och brännvärde se Bränsle. Om träkol se Kolning.

Kolareskola. Kolare utbildas vid:

a. Järnkontorets praktiska kolareskola i Värmland, sedan 1901 förenad med Värmlands och Örebro läns skogvaktareskola vid Gammalkroppa i Värmland, vilken åtnjuter understöd av Järnkontoret samt de båda länens landsting. Kurs börjar 1 sept. och fortgår 7—8 veckor.

b. Järnkontorets praktiska kolareskola i Dalarne, en ambulerande kurs med anslag från Järnkontoret.

c. Gävleborgs läns kolareskola vid Voxna, anordnad av länets skogsvårdsstyrelse och understödd av Järnkontoret.

d. Kolarekurser vid några statens skogsskolor, t. v. vid Hällnäs (med understöd av Järnkontoret och Västerbottens läns landsting), samt vid Bispgården.

Därjämte meddelas undervisning i kolning vid skogshögskolan samt vid statens skogsskolor.

Kolbotten. Se Kolning.

Koldioxid. Se Kolsyra.

Kolhydrat betecknar en grupp av för växt-och djurlivet ytterst viktiga ämnen, som bestå av kol i förening med väte och syre, i de flesta fall i samma mängdförhållande, vari dessa två ämnen bilda vatten. De innehålla 40—64.4 % kol, 6.2—6.7 % väte samt 49.4—53.3 % syre. I kemiskt hänseende äro enkla k. på en gång alkoholer och aldehyder (eller ketoner), varpå beror deras karakteristiska reaktion att reducera Fehlings lösning (ett vinsyre-koppar-alkalisalt) och ammoniakalisk silverlösning. De övergå vid reduktion till motsvarande flervärda alkoholer (mannit, dulcit m. fl.) och vid syrsättning till syror (socker-, slem-, oxalsyra). Jämte enkla k. finnas även sammansatta,, som äro att betrakta som 2—flerdubbla anhydridbildningar av de enkla, i vilka de genom hydrolys (sönderdelning under upptagande av vatten) kunna återföras (inverteras) genom inverkan av enzym eller av utspädda syror. Alla kunna de på grund av sin alkoholiska natur bilda estrar (ex. nitrocellulosa) och etrar med fenoler (ex. glukosider). Genom olika slag av jäsning kunna de sönderdelas i enklare föreningar, en sönderdelning,Rättelse i boken: ', en sönderdelning,' har lagts till. som blott vissa sockerarter direkt undergå, de övriga först sedan de överförts (inverterats)till dylika jäsbara sockerarter.

Indelning av k.: Efter antalet i deras molekyl ingående kolatomer pläga de enkla kolhydraten, monosackariderna, indelas i hexoser, $C_6H1_2O_6$, och [pentoser], $C_5H_{10}O_5$; de av två eller tre hexoser minus 1 molekyl vatten sammansatta betecknas som di- och trisackarider, $C_{12}H_{22}O_{11}$ och $C_{18}H_{32}O_{16}$, likasom de av flere hexoser eller pentoser minus 1 mol. vatten kondenserade betecknas hexosaner, $(C_6H_{10}O_5)_n$ och pentosaner $(C_5H_8O_4)_n$.I praktiken användes följande på deras fysiologiska och kemiska egenskaper grundade gruppindelning:

I. Sockerarter, lösliga i vatten, kristalliserbara, söta.

a. Enkla sockerarter, monosackarider. Hit hörande föreningar äro dels hexoser, d. v. s. innehålla 6 kolatomer, dels pentoser med 5 kolatomer. Till de förra höra de i naturen allmänt förekommande druvsocker (glykos, dextros) och fruktsocker (fruktos, lävulos) och några andra sockerarter utan praktisk betydelse, samtliga med sammansättning motsvarande formeln $C_6H_{12}O_6$. Den blandning av frukt- och druvsocker, som erhålles vid invertering av rörsocker, som är en anhydrid av båda, kallas invertsocker. Hexoserna kunna i regel undergå alkohol jäsning. Av pentoser, med formeln $C_5H_{10}O_5$, finnes ingen fri i naturen, utan de äro av betydelse endast som ingående beståndsdelar i vissa sammansatta kolhydrat; se nedan.

b. Dubbla sockerarter, disackarider, med formeln $C_{12}H_{22}O_{11}$, d. v. s. 2 molekyler monosackarid — 1 vatten. De kunna överföras (hydrolyseras, inverteras) till de monosackarider, av vilka de äro en sammanslutning. De viktigaste äro:

Disackarid:	Sammansatt av monosackarider:
Rörsocker (sackaros)	Druv- och fruktsocker
Maltsocker (maltos)	2 mol. druvsocker
Mjölksocker (laktos)	Druvsocker o. galaktos

c. Tredubbla sockerarter, trisackarider; $C_{18}H_{32}O_{16}$, vartill hör raffinos, en i betmelass och vissa frön m. m. funnen, icke söt sockerart. Om sockerarterna se vidare i art. Socker.

II. Stärkelsearter, hexosaner eller polysackarider, d. v. s. en flerdubbel sockermolekyl, $(C_6H_{10}O_5)_n \cdot H_2O$, äro organiserade eller formlösa, ej kristalliserbara, ej söta och ej direkt jäsbara k., vilka utgöra reservnäringsämnen i växterna och (glykogen) hos djuren. Hit hör a) stärkelse (se d. o.), som består av olika ämnen och av olika slag bos olika växter och vars huvudmassa färgas mörkblått av jod; b) dextrin (se d. o.), varmed betecknas lösliga mellanprodukter mellan stärkelse och maltsocker, som uppstå vid den förras hydrolys; och c) glykogen eller leverstärkelse (se d o.), vilka samtliga vid hydrolys övergå över maltos till druvsocker; samt d) inulin, som färgas gult av jod och lävulin m. fl., vilka förekomma i

jordärtskockans m. fl. korgblomstriga växters stam- eller rotknölar och vid hydrolys giva fruktsocker.

III. Pektinämnen, gummi och växtslem, äro hos växterna förekommande formlösa, i vatten slemmigt lösliga eller (växtslem) svällande ämnen, som i allmänhet utgöra sammanslutningar av pentoser (se ovan). Pektinämnen äro geléartade beståndsdelar i cellväggarnas mittlager och förekomma lösta i växtsafter, varur de kunna utfällas i gelé^ form. Gummi och växtslem äro avsöndringar från sjuka eller sårade vävnader i äldre växtdelar.

IV. Cellulosa kallas i vatten och flertalet andra lösningsmedel olösliga polysackarider, vilka bilda huvudmassan av växtcellernas väggar. Jämte egentlig cellulosa, som löses i kopparoxidammoniak och färgas blå av klorzinkjod samt med svårighet hydrolyseras och därvid giver druvsocker, föres hit ett antal ämnen, som hydrolyseras ungefär lika lätt som stärkelse och därvid giva upphov till monosackarider. Bland dessa märkas lavstärkelse (likenin), som bildar lavarnas cellväggar men till sina egenskaper liknar stärkelse och vid hydrolys giver druvsocker, samt pentosaner, som ingå i cellväggarnas beståndsdelar hos högre växter och vid hydrolys giva pentoser. Bland pentosanerna märkas xylan, även kallat vedgummi eller halmgummi, som utgör en avsevärd del av vedens och förvedade bast cellers väggsubstans. Därjämte innehålles i cellväggarna även s k inkrusterande ämnen, vedämne (lignin), korkämne (suberin) och kutin, överhudcellernas hudlager, vilka äro högre syrsatta än cellulosa (oxicellulosor).

Vid foderanalysen angivas vattenlösliga och lätt hydrolyserbara k som kvävefria extraktämnen, de vid analysen icke upplösta som växttråd. Se Foderanalys.

I växterna bildas k. (antagligen först glykos), under inverkan av solljuset vid närvaro av bladgrönt, genom assimilation av kolsyra och vatten, och sprides i växten i form av druvsocker. Detta förbrännes till en del vid andningen till kolsyra och vatten och användes delvis för bildning av övriga organiska ämnen, som sammansätta cellväggarna och cellinnehållet. En del, som ej för tillfället behöves för växternas livsprocesser, avsattes i förråd som upplags- eller reservnäring (stärkelse, socker, hemicellulosa). En annan del utsöndras som fruktsocker, pektin, gummi, växtslem Flertalet av dessa sekundärt bildade ämnen uppstå genom ovan nämnda anhydridiska sammanslutning och upplösas åter, då de skola flyttas i växten och användas för livsverksamheten, framför allt till druvsocker, växternas transportform för kolhydraten.

Djuren upptaga ur födan, särdeles den vegetabiliska, k., av vilka de mer sammansatta vid matsmältningen överföras till enkla sockerarter. Vid fodrets smältning undergå k. även jäsningar ss. mjölksyre- och metan jäsning; vid den förra bildad mjölksyra kan upptagas och tillgodogöras som näring, ehuru den somsådan har mindre värde än sockret, varemot de vid den senare jäsningen bildade gasformiga sönderdelningsprodukterna, kolsyra och Sumpgas (metan), bortgå såsom tarmgaser. De såsom socker upptagna kolhydraten förvandlas i levern till glykogen, som är reservnäring, som i mån av behov, antagligen efter att åter hava övergått till druvsocker, användes dels för förbränningen i kroppen (andningen), dels till bildning av mjölkens mjölksocker och dels till ansättning av fett som reservnäring, vilken, då fettet senare skall användas vid andningen och till mjölksockerbildningen, åter torde överföras till glykos.

Smältbarheten är vid måttliga givor, hos ej alltför späda djur, fullständig beträffande socker och stärkelse och antagligen även övriga k., med undantag av de till cellulosagruppen hörande, vilka vid foderanalysen (se d. o.) sammanfattas under beteckningen växttråd. Dessa senare ämnen äro långt mindre smältbara; hemicellulosa och ren cellulosa smältes dock nästan fullständigt av idisslare och hästen, men långt mindre av svinet, beroende på olikheten i dessa djurklassers matsmältningsförmåga (se Matsmältning). Ju mer växttråden förvedats, desto mer avtager dess smältbarhet. Växttrådhalten i fodermedel medför därför i regel lägre smältbarhet och näringsvärde hos fodret (se Cellulosa). Om kolhydratens näringsvärde, se vidare i art. Fodervärde och Näring.

Kolhydratsenhet, Kolhydratsvärde. Se Fodervärde.

Kolik är en sammanfattande benämning på flera olika, av häftig smärta åtföljda lidanden i matsmältningsorganen hos hästen. De viktigaste symtomen äro: en viss oro, hästen skrapar med framfötterna, sparkar mot buken, kröker ryggen och har häftiga krystningar, skjuter benen under kroppen och visar benägenhet att lägga sig, eller kastar sig våldsamt till marken, sparkar och vältrar sig. Baken är vanligen något uppdriven, tarmrörelsen avstannad, och lyssnar man på bukväggen, kan stundom ett svagt metallklingande ljud höras. Foderlusten är upphörd, och sjukdomen åtföljes alltid av förstoppning.

K förekommer i flera olika former, ss. kramp-, överfodrings-, förstoppnings-, väder-och mask-k., vilka dock i regel icke kunna särskiljas av djurägaren, då därtill fordras särskild vana och fackkunskap. Då behandlingen i viss mån bör rättas efter den form, vari sjukdomen uppträder, bör veterinär fortast möjligt tillkallas.

Behandling. Vad djurägaren bör göra, innan veterinär anländer, är att gnida bukväggarna kraftigt med halmviskor, vilken behandlings verkan förstärkes genom att bestänka huden med terpentin (bör dock ej användas för ädlare hästar med mera ömtålig hud, då deras oro och våldsamma kastningar därigenom ytterligare ökas), samt vidare att hålla buken varm genom att omlägga en dubbel filt, kvarhållen av två gjordar, att föra ut hästen på en plats (t. ex. en äng eller åker), där han ej kan skada sig, om han kastar sig, att hålla honom i jämn rörelse (dock endast skritt, hastig rörelse är absolut att förbjuda) och att söka hindra honom att våldsamt kasta eller vältra sig, då därigenom lätt förorsakas magbristning eller tarmvred, som ofta är anledningen till att sjukdomen får dödlig utgång. Ett gott medel genast i början, vilket även utan fara kan användas vid vilken form av kolik som helst, är 30 g. eter i 300 g. rovolja, ingivet på en gång, lämpligast ur en vanlig ölbutelj. Lämpligt är därför, att alltid hava en eller ett par dylika satser till hands för händelse av kolikanfall.

Då k. är en mycket oberäknelig sjukdom, som ofta trots omsorgsfull aste behandling tager ett dödligt förlopp, bör man söka att på allt sätt förekomma densamma.

Orsakerna kunna emellertid vara mångahanda. Till de vanligaste höra förkylning, t. ex. vid regnigt, kallt och blåsigt väder, varför hästar, som under dylika förhållanden nödgas stå ute, böra skyddas genom täcke, vilket särskilt bör iakttagas vid tiden för hårfällningen, då hästarna alltid äro mera ömtåliga. Även bör hästen hindras att dricka kallt vatten häftigt eller i för stor mängd, i synnerhet om han är svettig; detta förekommes enklast genom att låta honom dricka med betslet i munnen eller genom att lägga en hö- eller halmtapp på vattnet. En vanlig orsak är överfodring, genom att hästen på en gång förtärt allt för stor mängd av något mera svårsmält eller lättjäsande foder, ss. råg, ärter, färsk klöver, skämda rotfrukter o. dyl. Användande av kort hackelse kan föranleda k., emedan den då ofta svälj es hel och de korta, styva halmstycke* na verka retande på magens och tarmens slemhinnor och kunna framkalla inflammation; hackeisen bör därför åt hästar skäras minst 2—2.5 cm. lång. Alla häftiga ombyten i utfodringen böra undvikas, och för hästar, som visat sig särskilt ömtåliga, kan lämpligen användas ett klifoder, berett genom att utröra vetekli med varmt vatten till en tjock välling, som gives ett par gånger i veckan. Även s. k. normalt melassfoder och sockersnitsel (1—1 $^{1}/_{2}$ kg per dag) ha visat sig vara goda medel att hålla matsmältningen i ordning. För strängt arbete omedelbart efter fodringen, särskilt i hastigare takt, har även visat sig kunna föranleda k. och bör därför alltid undvikas. En av de vanligare orsakerna är blodpropp (se d. o.) i den främre krösartären, förorsakad av en parasitmask (se Inälvsmaskar), s. k. em-bolisk k , varvid blodtillförseln hindras samt förlamning i tarmen, stagnation av fodermassan och tarmvred kunna uppstå. Om blodtillförseln till tarmen ej på annan väg kan ske, sådan har mindre värde än sockret, varemot de vid den senare jäsningen bildade gasformiga sönderdelningsprodukterna, kolsyra och Sumpgas (metan), bortgå såsom tarmgaser. De såsom socker upptagna kolhydraten förvandlas i levern till glykogen, som är reservnäring, som i mån av behov, antagligen efter att åter hava övergått till druvsocker, användes dels för förbränningen i kroppen (andningen), dels till bildning av mjölkens mjölksocker och dels till ansättning av fett som reservnäring, vilken, då fettet senare skall användas vid andningen och till mjölksockerbildningen, åter torde överföras till glykos.

Smältbarheten är vid måttliga givor, hos ej alltför späda djur, fullständig beträffande socker och stärkelse och antagligen även övriga k., med undantag av de till cellulosagruppen hörande, vilka vid foderanalysen (se d. o.) sammanfattas under beteckningen växttråd. Dessa senare ämnen äro långt mindre smältbara; hemicellulosa och ren cellulosa smältes dock nästan fullständigt av idisslare och hästen, men långt mindre av svinet, beroende på olikheten i dessa djurklassers matsmältningsförmåga (se Matsmältning). Ju mer växttråden förvedats, desto mer avtager dess smältbarhet. Växttrådhalten i fodermedel medför därför i regel lägre smältbarhet och näringsvärde hos fodret (se Cellulosa). Om kolhydratens näringsvärde, se vidare i art. Fodervärde och Näring.

Kolhydratsenhet, Kolhydratsvärde. Se Fodervärde.

Kolik är en sammanfattande benämning på flera olika, av häftig smärta åtföljda lidanden i matsmältningsorganen hos hästen. De viktigaste symtomen äro: en viss oro, hästen skrapar med framfötterna, sparkar mot buken, kröker ryggen och har häftiga krystningar, skjuter benen under kroppen och visar benägenhet att lägga sig, eller kastar sig våldsamt till marken, sparkar och vältrar sig. Baken är vanligen något uppdriven, tarmrörelsen avstannad, och lyssnar man på bukväggen, kan stundom ett svagt metallklingande ljud höras. Foderlusten är upphörd, och sjukdomen åtföljes alltid av förstoppning.

K förekommer i flera olika former, ss. kramp-, överfodrings-, förstoppnings-, väder-och mask-k., vilka dock i regel icke kunna särskiljas av djurägaren, då därtill fordras särskild vana och fackkunskap. Då behandlingen i viss mån bör rättas efter den form, vari sjukdomen uppträder, bör veterinär fortast möjligt tillkallas.

Behandling. Vad djurägaren bör göra, innan veterinär anländer, är att gnida bukväggarna kraftigt med halmviskor, vilken behandlings verkan förstärkes genom att bestänka huden med terpentin (bör dock ej användas för ädlare hästar med mera ömtålig hud, då deras oro och våldsamma kastningar därigenom ytterligare ökas), samt vidare att hålla buken varm genom att omlägga en dubbel filt, kvarhållen av två gjordar, att föra ut hästen på en plats (t. ex. en äng eller åker), där han ej kan skada sig, om han kastar sig, att hålla honom i jämn rörelse (dock endast skritt, hastig rörelse är absolut att förbjuda) och att söka hindra honom att våldsamt kasta eller vältra sig, då därigenom lätt förorsakas magbristning eller

tarmvred, som ofta är anledningen till att sjukdomen får dödlig utgång. Ett gott medel genast i början, vilket även utan fara kan användas vid vilken form av kolik som helst, är 30 g. eter i 300 g. rovolja, ingivet på en gång, lämpligast ur en vanlig ölbutelj. Lämpligt är därför, att alltid hava en eller ett par dylika satser till hands för händelse av kolikanfall.

Då k. är en mycket oberäknelig sjukdom, som ofta trots omsorgsfull aste behandling tager ett dödligt förlopp, bör man söka att på allt sätt förekomma densamma.

Orsakerna kunna emellertid vara mångahanda. Till de vanligaste höra förkylning, t. ex. vid regnigt, kallt och blåsigt väder, varför hästar, som under dylika förhållanden nödgas stå ute, böra skyddas genom täcke, vilket särskilt bör iakttagas vid tiden för hårfällningen, då hästarna alltid äro mera ömtåliga. Även bör hästen hindras att dricka kallt vatten häftigt eller i för stor mängd, i synnerhet om han är svettig; detta förekommes enklast genom att låta honom dricka med betslet i munnen eller genom att lägga en hö- eller halmtapp på vattnet. En vanlig orsak är överfodring, genom att hästen på en gång förtärt allt för stor mängd av något mera svårsmält eller lättjäsande foder, ss. råg, ärter, färsk klöver, skämda rotfrukter o. dyl. Användande av kort hackelse kan föranleda k., emedan den då ofta svälj es hel och de korta, styva halmstycke* na verka retande på magens och tarmens slemhinnor och kunna framkalla inflammation; hackeisen bör därför åt hästar skäras minst 2—2.5 cm. lång. Alla häftiga ombyten i utfodringen böra undvikas, och för hästar, som visat sig särskilt ömtåliga, kan lämpligen användas ett klifoder, berett genom att utröra vetekli med varmt vatten till en tjock välling, som gives ett par gånger i veckan. Även s. k. normalt melassfoder och sockersnitsel (1—1 $^{1}/_{2}$ kg per dag) ha visat sig vara goda medel att hålla matsmältningen i ordning. För strängt arbete omedelbart efter fodringen, särskilt i hastigare takt, har även visat sig kunna föranleda k. och bör därför alltid undvikas. En av de vanligare orsakerna är blodpropp (se d. o.) i den främre krösartären, förorsakad av en parasitmask (se Inälvsmaskar), s. k. em-bolisk k , varvid blodtillförseln hindras samt förlamning i tarmen, stagnation av fodermassan och tarmvred kunna uppstå. Om blodtillförseln till tarmen ej på annan väg kan ske, sådan har mindre värde än sockret, varemot de vid den senare jäsningen bildade gasformiga sönderdelningsprodukterna, kolsyra och Sumpgas (metan), bortgå såsom tarmgaser. De såsom socker upptagna kolhydraten förvandlas i levern till glykogen, som är reservnäring, som i mån av behov, antagligen efter att åter hava övergått till druvsocker, användes dels för förbränningen i kroppen (andningen), dels till bildning av mjölkens mjölksocker och dels till ansättning av fett som reservnäring, vilken, då fettet senare skall användas vid andningen och till mjölksockerbildningen, åter torde överföras till glykos.

Smältbarheten är vid måttliga givor, hos ej alltför späda djur, fullständig beträffande socker och stärkelse och antagligen även övriga k., med undantag av de till cellulosagruppen hörande, vilka vid foderanalysen (se d. o.) sammanfattas under beteckningen växttråd. Dessa senare ämnen äro långt mindre smältbara; hemicellulosa och ren cellulosa smältes dock nästan fullständigt av idisslare och hästen, men långt mindre av svinet, beroende på olikheten i dessa djurklassers matsmältningsförmåga (se Matsmältning). Ju mer växttråden förvedats, desto mer avtager dess smältbarhet. Växttrådhalten i fodermedel medför därför i regel lägre smältbarhet och näringsvärde hos fodret (se Cellulosa). Om kolhydratens näringsvärde, se vidare i art. Fodervärde och Näring.

Kolhydratsenhet, Kolhydratsvärde. Se Fodervärde.

Kolik är en sammanfattande benämning på flera olika, av häftig smärta åtföljda lidanden i matsmältningsorganen hos hästen. De viktigaste symtomen äro: en viss oro, hästen skrapar med framfötterna, sparkar mot buken, kröker ryggen och har häftiga krystningar, skjuter benen under kroppen och visar benägenhet att lägga sig, eller kastar sig våldsamt till marken, sparkar och vältrar sig. Baken är vanligen något uppdriven, tarmrörelsen avstannad, och lyssnar man på bukväggen, kan stundom ett svagt metallklingande ljud höras. Foderlusten är upphörd, och sjukdomen åtföljes alltid av förstoppning.

K förekommer i flera olika former, ss. kramp-, överfodrings-, förstoppnings-, väder-och mask-k., vilka dock i regel icke kunna särskiljas av djurägaren, då därtill fordras särskild vana och fackkunskap. Då behandlingen i viss mån bör rättas efter den form, vari sjukdomen uppträder, bör veterinär fortast möjligt tillkallas.

Behandling. Vad djurägaren bör göra, innan veterinär anländer, är att gnida bukväggarna kraftigt med halmviskor, vilken behandlings verkan förstärkes genom att bestänka huden med terpentin (bör dock ej användas för ädlare hästar med mera ömtålig hud, då deras oro och våldsamma kastningar därigenom ytterligare ökas), samt vidare att hålla buken varm genom att omlägga en dubbel filt, kvarhållen av två gjordar, att föra ut hästen på en plats (t. ex. en äng eller åker), där han ej kan skada sig, om han kastar sig, att hålla honom i jämn rörelse (dock endast skritt, hastig rörelse är absolut att förbjuda) och att söka hindra honom att våldsamt kasta eller vältra sig, då därigenom lätt förorsakas magbristning eller tarmvred, som ofta är anledningen till att sjukdomen får dödlig utgång. Ett gott medel genast i början, vilket även utan fara kan användas vid vilken form av kolik som helst, är 30 g. eter i 300 g. rovolja, ingivet på en gång, lämpligast ur en vanlig ölbutelj. Lämpligt är därför, att alltid hava en eller ett par dylika satser till hands för händelse av kolikanfall.

Då k. är en mycket oberäknelig sjukdom, som ofta trots omsorgsfull aste behandling tager ett dödligt förlopp, bör man söka att på allt sätt förekomma densamma.

Orsakerna kunna emellertid vara mångahanda. Till de vanligaste höra förkylning, t. ex. vid regnigt, kallt och blåsigt väder, varför hästar, som under dylika förhållanden nödgas stå ute, böra skyddas genom täcke, vilket särskilt bör iakttagas vid tiden för hårfällningen, då hästarna alltid äro mera ömtåliga. Även bör hästen hindras att dricka kallt vatten häftigt eller i för stor mängd, i synnerhet om han är svettig; detta förekommes enklast genom att låta honom dricka med betslet i munnen eller genom att lägga en hö- eller halmtapp på vattnet. En vanlig orsak är överfodring, genom att hästen på en gång förtärt allt för stor mängd av något mera svårsmält eller lättjäsande foder, ss. råg, ärter, färsk klöver, skämda rotfrukter o. dyl. Användande av kort hackelse kan föranleda k., emedan den då ofta svälj es hel och de korta, styva halmstycke* na verka retande på magens och tarmens slemhinnor och kunna framkalla inflammation; hackeisen bör därför åt hästar skäras minst 2—2.5 cm. lång. Alla häftiga ombyten i utfodringen böra undvikas, och för hästar, som visat sig särskilt ömtåliga, kan lämpligen användas ett klifoder, berett genom att utröra vetekli med varmt vatten till en tjock välling, som gives ett par gånger i veckan. Även s. k. normalt melassfoder och sockersnitsel (1—1 $^{1}/_{2}$ kg per dag) ha visat sig vara goda medel att hålla matsmältningen i ordning. För strängt arbete omedelbart efter fodringen, särskilt i hastigare takt, har även visat sig kunna föranleda k. och bör därför alltid undvikas. En av de vanligare orsakerna är blodpropp (se d. o.) i den främre krösartären, förorsakad av en parasitmask (se Inälvsmaskar), s. k. em-bolisk k , varvid blodtillförseln hindras samt förlamning i tarmen, stagnation av fodermassan och tarmvred kunna uppstå. Om blodtillförseln till tarmen ej på annan väg kan ske,inställer sig brand i tarmen och föranleder i regel djurets död. Mot denna av maskar föranledda blodpropp, som är så vanlig hos hästen, att man funnit den hos nära 90 % av alla efter döden närmare undersökta hästar, och mot därav framkallad k. finnes inga preventiva medel.E. N—m.

Kolin. Se Ammoniumbaser.

Kolja. Se Torskfiskar.

Kollagen. Se Lim, Äggviteartade ämnen.

Kollektivavtal. Se Arbetsavtal.

Koller. Se Hjärnans sjukdomar, Sele.

Kolloider. Detta begrepp härrör från den engelske kemisten Graham (*1805, †1869), vilken för kolloidala ämnen som typisk representant anförde lim (på grekiska colla, varav namnet). Han betraktade kolloider som väsentligt skilda från kristalloider, vilka båda begrepp enligt honom betecknade två skilda världar av materien. Enligt nutida uppfattning, grundad på ett stort antal undersökningar, beteckna emellertid kolloid och kristalloid blott olika tillståndsegenskaper, likasom ett ämne i lösning endast rent fysikaliskt skiljer sig från samma ämne i utfällt tillstånd. Samma ämne kan finnas i kolloidalt och kristalloidalt tillstånd eller i kolloidal och äkta lösning, och skillnaden mellan dem är den olika grad av finfördelning, vari ämnet finnes blandat i en vätska. Har det i vätskan inblandade ämnets finfördelning gått ända till uppdelning i molekyler och ioner, så är det en äkta lösning; är finfördelningen något mindre, så att ämnet bildar större eller mindre molekylaggregat, är det i kolloidalt tillstånd och blandningen en kolloidal lösning, men är fördelningen än grövre, är det en emulsion (suspension). Det finfördelade ämnet kallas i alla fallen den dispersa fasen, och det ämne (den vätska), vari ett annat ämne är finfördelat, betecknas som dispersionsmedel. Om t. ex. man skakar olja väl med vatten, uppkommer en emulsion (mjölkartad vätska); de enskilda i vattnet fördelade oljedropparna (== den dispersa fasen) ha en medelstorlek av över 1 μ (= 0.001 mm.) och äro skönjbara Under mikroskopet; då oljan är lättare än vattnet, stiga de småningom mot ytan. Om man i stället sprutar oljan ned i vattnet i en ytterst fin stråle, så bliva oljedropparna så små, att de icke längre kunna ses genom vanligt mikroskop, och under inflytande av de omgivande vattenmolekylernas molekylarrörelse visa de den s. k. Brownska molekylarrörelsen, en oregelbunden sicksackrörelse, som kan iakttagas under det s. k. ultramikro-skopet. Genom den längre drivna finfördelningen blir systemet (oljedropparna : vattenmolekylerna) stabilare, och dropparna flyta ej upp till ytan; redan vid en storlek hos den dispersa fasen av 0.1 μ är systemet praktiskt taget beständigt. — Den moderna kolloidkemien skiljer sålunda mellan tre olika grader av dispersa system: 1. Grovdispersa system eller dispersioner med smådelar (den dispersa fasen) över 100 fi/n diameter (1 μμ =0.001 μ); 2. Kolloiddispersa system eller dispersoider med smådelar från 100—1 μμ; samt 3. Maximaldispersa system eller äkta lösningar med smådelar under 1 μμ — smådelarna äro då molekyler eller ioner. Det kolloidala tillståndet omfattar sålunda materien i det mellersta av dessa finför delningstillstånd.

Såväl de kolloiddispersa som de grovdispersa systemen kunna undergå förändringar i finfördelnings-(dispersitets-) graden, ledande dels till peptisation eller uppkomsten av smärre smådelar i den dispersa fasen, dels till koagulation eller sammanslutning av smådelarna till större eller mindre aggregat. Härvid utöva elektrolyter (syror, baser eller salter) ett

betydande inflytande. Så t. ex. verkar en tillsats av ett salt, ex. kalciumklorid, till en fin leruppslamning i vatten (ett grov- eller kolloiddisperst system) så, att denmjölkiga vätskan klarar sig, i det att leran sjunker till botten. De kolloida eller grovdispersa lerpartiklarna hava under saltets inflytande sammanförts till smärre aggregat (klumpar), som sjunka till botten. Orsaken till denna företeelse är att söka i elektriska fenomen. Den dispersa fasens (den uppslammade lerans) smådelar äro elektriskt laddade, negativt eller positivt, likasom fallet är med elektrolytens ioner i lösningen. De positivt laddade ionerna anlagras mot negativt laddade smådelar av den dispersa fasen, varvid de neutralisera varandra. Rörelsen hos dessa smådelar upphör, de anlagras intill varandra till små klumpar, så stora att de sjunka till botten, och en koagulation har inträtt. Uttvättas återigen det fällande saltet, kan den motsatta företeelsen inträda: de vid koagulationen bildade småklumparna sönderfalla åter i sina smådelar, som gå i lösning, en peptisation har inträtt. Lösningsmedlets halt av elektrolyter har därför den största betydelse för den dispersa fasens (det lösta ämnets) beskaffenhet, vilket kan belysas av följande exempel. Ett prov av en löss (en genom stoftavsättning ur luften bildad finkornig jordart ungefär av mjälans natur) visade vid slamning i vatten och i saltlösning av olika styrka följande mekaniska sammansättning:

Efter slamning	I rent vatten %	I KCL-lösning $^n/_{100}$%	$^n/_{10}$%	$^n/_1$%
LeraSe Lera	10	—	—	—
MjunaSe Lera, mjäla	40	55	—	—
SandSe Lera	50	45	100	100

inställer sig brand i tarmen och föranleder i regel djurets död. Mot denna av maskar föranledda blodpropp, som är så vanlig hos hästen, att man funnit den hos nära 90 % av alla efter döden närmare undersökta hästar, och mot därav framkallad k. finnes inga preventiva medel.E. N—m.

Kolin. Se Ammoniumbaser.

Kolja. Se Torskfiskar.

Kollagen. Se Lim, Äggviteartade ämnen.

Kollektivavtal. Se Arbetsavtal.

Koller. Se Hjärnans sjukdomar, Sele.

Kolloider. Detta begrepp härrör från den engelske kemisten Graham (*1805, †1869), vilken för kolloidala ämnen som typisk representant anförde lim (på grekiska colla, varav namnet). Han betraktade kolloider som väsentligt skilda från kristalloider, vilka båda begrepp enligt honom betecknade två skilda världar av materien. Enligt nutida uppfattning, grundad på ett stort antal undersökningar, beteckna emellertid kolloid och kristalloid blott olika tillståndsegenskaper, likasom ett ämne i lösning endast rent fysikaliskt skiljer sig från samma ämne i utfällt tillstånd. Samma ämne kan finnas i kolloidalt och kristalloidalt tillstånd eller i kolloidal och äkta lösning, och skillnaden mellan dem är den olika grad av finfördelning, vari ämnet finnes blandat i en vätska. Har det i vätskan inblandade ämnets finfördelning gått ända till uppdelning i molekyler och ioner, så är det en äkta lösning; är finfördelningen något mindre, så att ämnet bildar större eller mindre molekylaggregat, är det i kolloidalt tillstånd och blandningen en kolloidal lösning, men är fördelningen än grövre, är det en emulsion (suspension). Det finfördelade ämnet kallas i alla fallen den dispersa fasen, och det ämne (den vätska), vari ett annat ämne är finfördelat, betecknas som dispersionsmedel. Om t. ex. man skakar olja väl med vatten, uppkommer en emulsion (mjölkartad vätska); de enskilda i vattnet fördelade oljedropparna (== den dispersa fasen) ha en medelstorlek av över 1 μ (= 0.001 mm.) och äro skönjbara Under mikroskopet; då oljan är lättare än vattnet, stiga de småningom mot ytan. Om man i stället sprutar oljan ned i vattnet i en ytterst fin stråle, så bliva oljedropparna så små, att de icke längre kunna ses genom vanligt mikroskop, och under inflytande av de omgivande vattenmolekylernas molekylarrörelse visa de den s. k. Brownska molekylarrörelsen, en oregelbunden sicksackrörelse, som kan iakttagas under det s. k. ultramikro-skopet. Genom den längre drivna finfördelningen blir systemet (oljedropparna : vattenmolekylerna) stabilare, och dropparna flyta ej upp till ytan; redan vid en storlek hos den dispersa fasen av 0.1 μ är systemet praktiskt taget beständigt. — Den moderna kolloidkemien skiljer sålunda mellan tre olika grader av dispersa system: 1. Grovdispersa system eller dispersioner med smådelar (den dispersa fasen) över 100 fi/n diameter (1 μμ =0.001 μ); 2. Kolloiddispersa system eller dispersoider med smådelar från 100—1 μμ; samt 3. Maximaldispersa system eller äkta lösningar med smådelar under 1 μμ — smådelarna äro då molekyler eller ioner. Det kolloidala tillståndet omfattar sålunda materien i det mellersta av dessa finför delningstillstånd.

Såväl de kolloiddispersa som de grovdispersa systemen kunna undergå förändringar i finfördelnings-(dispersitets-) graden, ledande dels till peptisation eller uppkomsten av smärre smådelar i den dispersa fasen, dels till koagulation eller sammanslutning av smådelarna till större eller mindre aggregat. Härvid utöva elektrolyter (syror, baser eller salter) ett betydande inflytande. Så t. ex. verkar en tillsats av ett salt, ex. kalciumklorid, till en fin leruppslamning i vatten (ett grov- eller kolloiddisperst system) så, att denmjölkiga vätskan klarar sig, i det att leran sjunker till botten. De kolloida eller grovdispersa lerpartiklarna hava under saltets inflytande sammanförts till smärre aggregat (klumpar), som sjunka till botten. Orsaken till denna företeelse är att söka i elektriska fenomen. Den dispersa fasens (den uppslammade lerans) smådelar äro elektriskt laddade, negativt eller positivt, likasom

fallet är med elektrolytens ioner i lösningen. De positivt laddade ionerna anlagras mot negativt laddade smådelar av den dispersa fasen, varvid de neutralisera varandra. Rörelsen hos dessa smådelar upphör, de anlagras intill varandra till små klumpar, så stora att de sjunka till botten, och en koagulation har inträtt. Uttvättas återigen det fällande saltet, kan den motsatta företeelsen inträda: de vid koagulationen bildade småklumparna sönderfalla åter i sina smådelar, som gå i lösning, en peptisation har inträtt. Lösningsmedlets halt av elektrolyter har därför den största betydelse för den dispersa fasens (det lösta ämnets) beskaffenhet, vilket kan belysas av följande exempel. Ett prov av en löss (en genom stoftavsättning ur luften bildad finkornig jordart ungefär av mjälans natur) visade vid slamning i vatten och i saltlösning av olika styrka följande mekaniska sammansättning:

Efter slamning	I rent vatten %	I KCL-lösning		
		$^{n}/_{100}$%	$^{n}/_{10}$%	$^{n}/_{1}$%
LeraSe Lera	10	—	—	—
MjunaSe Lera, mjäla	40	55	—	—
SandSe Lera	50	45	100	100

inställer sig brand i tarmen och föranleder i regel djurets död. Mot denna av maskar föranledda blodpropp, som är så vanlig hos hästen, att man funnit den hos nära 90 % av alla efter döden närmare undersökta hästar, och mot därav framkallad k. finnes inga preventiva medel.E. N—m.

Kolin. Se Ammoniumbaser.

Kolja. Se Torskfiskar.

Kollagen. Se Lim, Äggviteartade ämnen.

Kollektivavtal. Se Arbetsavtal.

Koller. Se Hjärnans sjukdomar, Sele.

Kolloider. Detta begrepp härrör från den engelske kemisten Graham (*1805, †1869), vilken för kolloidala ämnen som typisk representant anförde lim (på grekiska colla, varav namnet). Han betraktade kolloider som väsentligt skilda från kristalloider, vilka båda begrepp enligt honom betecknade två skilda världar av materien. Enligt nutida uppfattning, grundad på ett stort antal undersökningar, beteckna emellertid kolloid och kristalloid blott olika tillståndsegenskaper, likasom ett ämne i lösning endast rent fysikaliskt skiljer sig från samma ämne i utfällt tillstånd. Samma ämne kan finnas i kolloidalt och kristalloidalt tillstånd eller i kolloidal och äkta lösning, och skillnaden mellan dem är den olika grad av finfördelning, vari ämnet finnes blandat i en vätska. Har det i vätskan inblandade ämnets finfördelning gått ända till uppdelning i molekyler och ioner, så är det en äkta lösning; är finfördelningen något mindre, så att ämnet bildar större eller mindre molekylaggregat, är det i kolloidalt tillstånd och blandningen en kolloidal lösning, men är fördelningen än grövre, är det en emulsion (suspension). Det finfördelade ämnet kallas i alla fallen den dispersa fasen, och det ämne (den vätska), vari ett annat ämne är finfördelat, betecknas som dispersionsmedel. Om t. ex. man skakar olja väl med vatten, uppkommer en emulsion (mjölkartad vätska); de enskilda i vattnet fördelade oljedropparna (== den dispersa fasen) ha en medelstorlek av över 1 μ (= 0.001 mm.) och äro skönjbara Under mikroskopet; då oljan är lättare än vattnet, stiga de småningom mot ytan. Om man i stället sprutar oljan ned i vattnet i en ytterst fin stråle, så bliva oljedropparna så små, att de icke längre kunna ses genom vanligt mikroskop, och under inflytande av de omgivande vattenmolekylernas molekylarrörelse visa de den s. k. Brownska molekylarrörelsen, en oregelbunden sicksackrörelse, som kan iakttagas under det s. k. ultramikro-skopet. Genom den längre drivna finfördelningen blir systemet (oljedropparna : vattenmolekylerna) stabilare, och dropparna flyta ej upp till ytan; redan vid en storlek hos den dispersa fasen av 0.1 μ är systemet praktiskt taget beständigt. — Den moderna kolloidkemien skiljer sålunda mellan tre olika grader av dispersa system: 1. Grovdispersa system eller dispersioner med smådelar (den dispersa fasen) över 100 fi/n diameter (1 μμ =0.001 μ); 2. Kolloiddispersa system eller dispersoider med smådelar från 100—1 μμ; samt 3. Maximaldispersa system eller äkta lösningar med smådelar under 1 μμ — smådelarna äro då molekyler eller ioner. Det kolloidala tillståndet omfattar sålunda materien i det mellersta av dessa finför delningstillstånd.

Såväl de kolloiddispersa som de grovdispersa systemen kunna undergå förändringar i finfördelnings-(dispersitets-) graden, ledande dels till peptisation eller uppkomsten av smärre smådelar i den dispersa fasen, dels till koagulation eller sammanslutning av smådelarna till större eller mindre aggregat. Härvid utöva elektrolyter (syror, baser eller salter) ett betydande inflytande. Så t. ex. verkar en tillsats av ett salt, ex. kalciumklorid, till en fin leruppslamning i vatten (ett grov- eller kolloiddisperst system) så, att denmjölkiga vätskan klarar sig, i det att leran sjunker till botten. De kolloida eller grovdispersa lerpartiklarna hava under saltets inflytande sammanförts till smärre aggregat (klumpar), som sjunka till botten. Orsaken till denna företeelse är att söka i elektriska fenomen. Den dispersa fasens (den uppslammade lerans) smådelar äro elektriskt laddade, negativt eller positivt, likasom fallet är med elektrolytens ioner i lösningen. De positivt laddade ionerna anlagras mot negativt laddade smådelar av den dispersa fasen, varvid de neutralisera varandra. Rörelsen hos dessa smådelar upphör, de anlagras intill varandra till små klumpar, så stora att de sjunka till botten, och en koagulation har inträtt. Uttvättas återigen det fällande saltet, kan den motsatta företeelsen inträda: de vid koagulationen bildade småklumparna sönderfalla åter i sina smådelar, som gå i lösning, en peptisation har inträtt. Lösningsmedlets halt av

elektrolyter har därför den största betydelse för den dispersa fasens (det lösta ämnets) beskaffenhet, vilket kan belysas av följande exempel. Ett prov av en löss (en genom stoftavsättning ur luften bildad finkornig jordart ungefär av mjälans natur) visade vid slamning i vatten och i saltlösning av olika styrka följande mekaniska sammansättning:

Efter slamning	I rent vatten %	I KCL-lösning $^{n}/_{100}$%	$^{n}/_{10}$%	$^{n}/_{1}$%
LeraSe Lera	10	—	—	—
MjunaSe Lera, mjäla	40	55	—	—
SandSe Lera	50	45	100	100

inställer sig brand i tarmen och föranleder i regel djurets död. Mot denna av maskar föranledda blodpropp, som är så vanlig hos hästen, att man funnit den hos nära 90 % av alla efter döden närmare undersökta hästar, och mot därav framkallad k. finnes inga preventiva medel.E. N—m.

Kolin. Se Ammoniumbaser.

Kolja. Se Torskfiskar.

Kollagen. Se Lim, Äggviteartade ämnen.

Kollektivavtal. Se Arbetsavtal.

Koller. Se Hjärnans sjukdomar, Sele.

Kolloider. Detta begrepp härrör från den engelske kemisten Graham (*1805, †1869), vilken för kolloidala ämnen som typisk representant anförde lim (på grekiska colla, varav namnet). Han betraktade kolloider som väsentligt skilda från kristalloider, vilka båda begrepp enligt honom betecknade två skilda världar av materien. Enligt nutida uppfattning, grundad på ett stort antal undersökningar, beteckna emellertid kolloid och kristalloid blott olika tillståndsegenskaper, likasom ett ämne i lösning endast rent fysikaliskt skiljer sig från samma ämne i utfällt tillstånd. Samma ämne kan finnas i kolloidalt och kristalloidalt tillstånd eller i kolloidal och äkta lösning, och skillnaden mellan dem är den olika grad av finfördelning, vari ämnet finnes blandat i en vätska. Har det i vätskan inblandade ämnets finfördelning gått ända till uppdelning i molekyler och ioner, så är det en äkta lösning; är finfördelningen något mindre, så att ämnet bildar större eller mindre molekylaggregat, är det i kolloidalt tillstånd och blandningen en kolloidal lösning, men är fördelningen än grövre, är det en emulsion (suspension). Det finfördelade ämnet kallas i alla fallen den dispersa fasen, och det ämne (den vätska), vari ett annat ämne är finfördelat, betecknas som dispersionsmedel. Om t. ex. man skakar olja väl med vatten, uppkommer en emulsion (mjölkartad vätska); de enskilda i vattnet fördelade oljedropparna (== den dispersa fasen) ha en medelstorlek av över 1 μ (= 0.001 mm.) och äro skönjbara Under mikroskopet; då oljan är lättare än vattnet, stiga de småningom mot ytan. Om man i stället sprutar oljan ned i vattnet i en ytterst fin stråle, så bliva oljedropparna så små, att de icke längre kunna ses genom vanligt mikroskop, och under inflytande av de omgivande vattenmolekylernas molekylarrörelse visa de den s. k. Brownska molekylarrörelsen, en oregelbunden sicksackrörelse, som kan iakttagas under det s. k. ultramikro-skopet. Genom den längre drivna finfördelningen blir systemet (oljedropparna : vattenmolekylerna) stabilare, och dropparna flyta ej upp till ytan; redan vid en storlek hos den dispersa fasen av 0.1 μ är systemet praktiskt taget beständigt. — Den moderna kolloidkemien skiljer sålunda mellan tre olika grader av dispersa system: 1. Grovdispersa system eller dispersioner med smådelar (den dispersa fasen) över 100 fi/n diameter (1 μμ =0.001 μ); 2. Kolloiddispersa system eller dispersoider med smådelar från 100—1 μμ; samt 3. Maximaldispersa system eller äkta lösningar med smådelar under 1 μμ — smådelarna äro då molekyler eller ioner. Det kolloidala tillståndet omfattar sålunda materien i det mellersta av dessa finför delningstillstånd.

Såväl de kolloiddispersa som de grovdispersa systemen kunna undergå förändringar i finfördelnings-(dispersitets-) graden, ledande dels till peptisation eller uppkomsten av smärre smådelar i den dispersa fasen, dels till koagulation eller sammanslutning av smådelarna till större eller mindre aggregat. Härvid utöva elektrolyter (syror, baser eller salter) ett betydande inflytande. Så t. ex. verkar en tillsats av ett salt, ex. kalciumklorid, till en fin leruppslamning i vatten (ett grov- eller kolloiddisperst system) så, att denmjölkiga vätskan klarar sig, i det att leran sjunker till botten. De kolloida eller grovdispersa lerpartiklarna hava under saltets inflytande sammanförts till smärre aggregat (klumpar), som sjunka till botten. Orsaken till denna företeelse är att söka i elektriska fenomen. Den dispersa fasens (den uppslammade lerans) smådelar äro elektriskt laddade, negativt eller positivt, likasom fallet är med elektrolytens ioner i lösningen. De positivt laddade ionerna anlagras mot negativt laddade smådelar av den dispersa fasen, varvid de neutralisera varandra. Rörelsen hos dessa smådelar upphör, de anlagras intill varandra till små klumpar, så stora att de sjunka till botten, och en koagulation har inträtt. Uttvättas återigen det fällande saltet, kan den motsatta företeelsen inträda: de vid koagulationen bildade småklumparna sönderfalla åter i sina smådelar, som gå i lösning, en peptisation har inträtt. Lösningsmedlets halt av elektrolyter har därför den största betydelse för den dispersa fasens (det lösta ämnets) beskaffenhet, vilket kan belysas av följande exempel. Ett prov av en löss (en genom stoftavsättning ur luften bildad finkornig jordart ungefär av mjälans natur) visade vid slamning i vatten och i saltlösning av olika styrka följande mekaniska sammansättning:

Efter slamning

I rent
vatten
%

I KCL-lösning

$^{n}/_{100}$%

$^{n}/_{10}$%

$^{n}/_{1}$%

LeraSe Lera

10

—

—

—

MjunaSe Lera, mjäla

40

55

—

—

SandSe Lera

50

45

100

100

inställer sig brand i tarmen och föranleder i regel djurets död. Mot denna av maskar föranledda blodpropp, som är så vanlig hos hästen, att man funnit den hos nära 90 % av alla efter döden närmare undersökta hästar, och mot därav framkallad k. finnes inga preventiva medel.E. N—m.

Kolin. Se Ammoniumbaser.

Kolja. Se Torskfiskar.

Kollagen. Se Lim, Äggviteartade ämnen.

Kollektivavtal. Se Arbetsavtal.

Koller. Se Hjärnans sjukdomar, Sele.

Kolloider. Detta begrepp härrör från den engelske kemisten Graham (*1805, †1869), vilken för kolloidala ämnen som typisk representant anförde lim (på grekiska colla, varav namnet). Han betraktade kolloider som väsentligt skilda från kristalloider, vilka båda begrepp enligt honom betecknade två skilda världar av materien. Enligt nutida uppfattning, grundad på ett stort antal undersökningar, beteckna emellertid kolloid och kristalloid blott olika tillståndsegenskaper, likasom ett ämne i lösning endast rent fysikaliskt skiljer sig från samma ämne i utfällt tillstånd. Samma ämne kan finnas i kolloidalt och kristalloidalt tillstånd eller i kolloidal och äkta lösning, och skillnaden mellan dem är den olika grad av finfördelning, vari ämnet finnes blandat i en vätska. Har det i vätskan inblandade ämnets finfördelning gått ända till uppdelning i molekyler och ioner, så är det en äkta lösning; är finfördelningen något mindre, så att ämnet bildar större eller mindre molekylaggregat, är det i kolloidalt tillstånd och blandningen en kolloidal lösning, men är fördelningen än grövre, är det en emulsion (suspension). Det finfördelade ämnet kallas i alla fallen den dispersa fasen, och det ämne (den vätska), vari ett annat ämne är finfördelat, betecknas som dispersionsmedel. Om t. ex. man skakar olja väl med vatten, uppkommer en emulsion (mjölkartad vätska); de enskilda i vattnet fördelade oljedropparna (== den dispersa fasen) ha en medelstorlek av över 1 μ (= 0.001 mm.) och äro skönjbara Under mikroskopet; då oljan är lättare än vattnet, stiga de småningom mot ytan. Om man i stället sprutar oljan ned i vattnet i en ytterst fin stråle, så bliva oljedropparna så små, att de icke längre kunna ses genom vanligt mikroskop, och under inflytande av de omgivande vattenmolekylernas molekylarrörelse visa de den s. k. Brownska molekylarrörelsen, en oregelbunden sicksackrörelse, som kan iakttagas under det s. k. ultramikro-skopet. Genom den längre drivna finfördelningen blir systemet (oljedropparna : vattenmolekylerna) stabilare, och dropparna flyta ej upp till ytan; redan vid en storlek hos den dispersa fasen av 0.1 μ är systemet praktiskt taget beständigt. — Den moderna kolloidkemien skiljer sålunda mellan tre olika grader av dispersa system: 1. Grovdispersa system eller dispersioner med smådelar (den dispersa fasen) över 100 fi/n diameter (1 μμ =0.001 μ); 2. Kolloiddispersa system eller dispersoider med smådelar från 100—1 μμ; samt 3. Maximaldispersa system eller äkta lösningar med smådelar under 1 μμ — smådelarna äro då molekyler eller ioner. Det kolloidala tillståndet omfattar sålunda materien i det mellersta av dessa finför delningstillstånd.

Såväl de kolloiddispersa som de grovdispersa systemen kunna undergå förändringar i finfördelnings-(dispersitets-) graden, ledande dels till peptisation eller uppkomsten av smärre smådelar i den dispersa fasen, dels till koagulation eller sammanslutning av smådelarna till större eller mindre aggregat. Härvid utöva elektrolyter (syror, baser eller salter) ett betydande inflytande. Så t. ex. verkar en tillsats av ett salt, ex. kalciumklorid, till en fin leruppslamning i vatten (ett grov- eller kolloiddisperst system) så, att denmjölkiga vätskan klarar sig, i det att leran sjunker till botten. De kolloida eller grovdispersa lerpartiklarna hava under saltets inflytande sammanförts till smärre aggregat (klumpar), som sjunka till botten. Orsaken till denna företeelse är att söka i elektriska fenomen. Den dispersa fasens (den uppslammade lerans) smådelar äro elektriskt laddade, negativt eller positivt, likasom fallet är med elektrolytens ioner i lösningen. De positivt laddade ionerna anlagras mot negativt laddade smådelar av den dispersa fasen, varvid de neutralisera varandra. Rörelsen hos dessa smådelar upphör, de anlagras intill varandra till små klumpar, så stora att de sjunka till botten, och en koagulation har inträtt. Uttvättas återigen det fällande saltet, kan den motsatta företeelsen inträda: de vid koagulationen bildade småklumparna sönderfalla åter i sina smådelar, som gå i lösning, en peptisation har inträtt. Lösningsmedlets halt av elektrolyter har därför den största betydelse för den dispersa fasens (det lösta ämnets) beskaffenhet, vilket kan belysas av följande exempel. Ett prov av en löss (en genom stoftavsättning ur luften bildad finkornig jordart ungefär av mjälans natur) visade vid slamning i vatten och i saltlösning av olika styrka följande mekaniska sammansättning:

Efter slamning

I rent

vatten
%

I KCL-lösning

$^{n}/_{100}$%

$^{n}/_{10}$%

$^{n}/_{1}$%

LeraSe Lera

10

—

—

—

MjunaSe Lera, mjäla

40

55

—

—

SandSe Lera

50

45

100

100

inställer sig brand i tarmen och föranleder i regel djurets död. Mot denna av maskar föranledda blodpropp, som är så vanlig hos hästen, att man funnit den hos nära 90 % av alla efter döden närmare undersökta hästar, och mot därav framkallad k. finnes inga preventiva medel.E. N—m.

Kolin. Se Ammoniumbaser.

Kolja. Se Torskfiskar.

Kollagen. Se Lim, Äggviteartade ämnen.

Kollektivavtal. Se Arbetsavtal.

Koller. Se Hjärnans sjukdomar, Sele.

Kolloider. Detta begrepp härrör från den engelske kemisten Graham (*1805, †1869), vilken för kolloidala ämnen som typisk representant anförde lim (på grekiska colla, varav namnet). Han betraktade kolloider som väsentligt skilda från kristalloider, vilka båda begrepp enligt honom betecknade två skilda världar av materien. Enligt nutida uppfattning, grundad på ett stort antal undersökningar, beteckna emellertid kolloid och kristalloid blott olika tillståndsegenskaper, likasom ett ämne i lösning endast rent fysikaliskt skiljer sig från samma ämne i utfällt tillstånd. Samma ämne kan finnas i kolloidalt och kristalloidalt tillstånd eller i kolloidal och äkta lösning, och skillnaden mellan dem är den olika grad av finfördelning, vari ämnet finnes blandat i en vätska. Har det i vätskan inblandade ämnets finfördelning gått ända till uppdelning i molekyler och ioner, så är det en äkta lösning; är finfördelningen något mindre, så att ämnet bildar större eller mindre molekylaggregat, är det i kolloidalt tillstånd och blandningen en kolloidal lösning, men är fördelningen än grövre, är det en emulsion (suspension). Det finfördelade ämnet kallas i alla fallen den dispersa fasen, och det ämne (den vätska), vari ett annat ämne är finfördelat, betecknas som dispersionsmedel. Om t. ex. man skakar olja väl med vatten, uppkommer en emulsion (mjölkartad vätska); de enskilda i vattnet fördelade oljedropparna (== den dispersa fasen) ha en medelstorlek av över 1 µ (= 0.001 mm.) och äro skönjbara Under mikroskopet; då oljan är lättare än vattnet, stiga de småningom mot ytan. Om man i stället sprutar oljan ned i vattnet i en ytterst fin stråle, så bliva oljedropparna så små, att de icke längre kunna ses genom vanligt mikroskop, och under inflytande av de omgivande vattenmolekylernas molekylarrörelse visa de den s. k. Brownska molekylarrörelsen, en oregelbunden sicksackrörelse, som kan iakttagas under det s. k. ultramikro-skopet. Genom den längre drivna finfördelningen blir systemet (oljedropparna : vattenmolekylerna) stabilare, och dropparna flyta ej upp till ytan; redan vid en storlek hos den dispersa fasen av 0.1 µ är systemet praktiskt taget beständigt. — Den moderna kolloidkemien skiljer sålunda mellan tre olika grader av dispersa system: 1. Grovdispersa system eller dispersioner med smådelar (den dispersa fasen) över 100 fi/n diameter (1 µµ =0.001 µ); 2. Kolloiddispersa system eller dispersoider med smådelar från 100—1 µµ; samt 3. Maximaldispersa system eller äkta lösningar med smådelar under 1 µµ — smådelarna äro då molekyler eller ioner. Det kolloidala tillståndet omfattar sålunda materien i det mellersta av dessa finför delningstillstånd.

Såväl de kolloiddispersa som de grovdispersa systemen kunna undergå förändringar i finfördelnings-(dispersitets-) graden, ledande dels till peptisation eller uppkomsten av smärre smådelar i den dispersa fasen, dels till koagulation eller sammanslutning av smådelarna till större eller mindre aggregat. Härvid utöva elektrolyter (syror, baser eller salter) ett betydande inflytande. Så t. ex. verkar en tillsats av ett salt, ex. kalciumklorid, till en fin leruppslamning i vatten (ett grov- eller kolloiddisperst system) så, att denmjölkiga vätskan klarar sig, i det att leran sjunker till botten. De kolloida eller grovdispersa lerpartiklarna hava under saltets inflytande sammanförts till smärre aggregat (klumpar), som sjunka till botten. Orsaken till denna företeelse är att söka i elektriska fenomen. Den dispersa fasens (den uppslammade lerans) smådelar äro elektriskt laddade, negativt eller positivt, likasom fallet är med elektrolytens ioner i lösningen. De positivt laddade ionerna anlagras mot negativt laddade smådelar av den dispersa fasen, varvid de neutralisera varandra. Rörelsen hos dessa smådelar upphör, de anlagras intill varandra till små klumpar, så stora att de sjunka till botten, och en koagulation har inträtt. Uttvättas återigen det fällande saltet, kan den motsatta företeelsen inträda: de vid koagulationen bildade småklumparna sönderfalla åter i sina smådelar, som gå i lösning, en peptisation har inträtt. Lösningsmedlets halt av elektrolyter har därför den största betydelse för den dispersa fasens (det lösta ämnets) beskaffenhet, vilket kan belysas av följande exempel. Ett prov av en löss (en genom stoftavsättning ur luften bildad finkornig jordart ungefär av mjälans natur) visade vid slamning i vatten och i saltlösning av olika styrka följande mekaniska sammansättning:

Efter slamning

I rent
vatten
%

I KCL-lösning

$^{n}/_{100}$%

$^{n}/_{10}$%

$^{n}/_{1}$%

LeraSe Lera

10

—

—

—

MjunaSe Lera, mjäla

40

55

—

—

SandSe Lera

50

45

100

100

inställer sig brand i tarmen och föranleder i regel djurets död. Mot denna av maskar föranledda blodpropp, som är så vanlig hos hästen, att man funnit den hos nära 90 % av alla efter döden närmare undersökta hästar, och mot därav framkallad k. finnes inga preventiva medel.E. N—m.

Kolin. Se Ammoniumbaser.

Kolja. Se Torskfiskar.

Kollagen. Se Lim, Äggviteartade ämnen.

Kollektivavtal. Se Arbetsavtal.

Koller. Se Hjärnans sjukdomar, Sele.

Kolloider. Detta begrepp härrör från den engelske kemisten Graham (*1805, †1869), vilken för kolloidala ämnen som typisk representant anförde lim (på grekiska colla, varav namnet). Han betraktade kolloider som väsentligt skilda från kristalloider, vilka båda begrepp enligt honom betecknade två skilda världar av materien. Enligt nutida uppfattning, grundad på ett stort antal undersökningar, beteckna emellertid kolloid och kristalloid blott olika tillståndsegenskaper, likasom ett ämne i lösning endast rent fysikaliskt skiljer sig från samma ämne i utfällt tillstånd. Samma ämne kan finnas i kolloidalt och kristalloidalt tillstånd eller i kolloidal och äkta lösning, och skillnaden mellan dem är den olika grad av finfördelning, vari ämnet finnes blandat i en vätska. Har det i vätskan inblandade ämnets finfördelning gått ända till uppdelning i molekyler och ioner, så är det en äkta lösning; är finfördelningen något mindre, så att ämnet bildar större eller mindre molekylaggregat, är det i kolloidalt tillstånd och blandningen en kolloidal lösning, men är fördelningen än grövre, är det en emulsion (suspension). Det finfördelade ämnet kallas i alla fallen den dispersa fasen, och det ämne (den vätska), vari ett annat ämne är finfördelat, betecknas som dispersionsmedel. Om t. ex. man skakar olja väl med vatten, uppkommer en emulsion (mjölkartad vätska); de enskilda i vattnet fördelade oljedropparna (== den dispersa fasen) ha en medelstorlek av över 1 μ (= 0.001 mm.) och äro skönjbara Under mikroskopet; då oljan är lättare än vattnet, stiga de småningom mot ytan. Om man i stället sprutar oljan ned i vattnet i en ytterst fin stråle, så bliva oljedropparna så små, att de icke längre kunna ses genom vanligt mikroskop, och under inflytande av de omgivande vattenmolekylernas molekylarrörelse visa de den s. k. Brownska molekylarrörelsen, en oregelbunden sicksackrörelse, som kan iakttagas under det s. k. ultramikro-skopet. Genom den längre drivna finfördelningen blir systemet (oljedropparna : vattenmolekylerna) stabilare, och dropparna flyta ej upp till ytan; redan vid en storlek hos den dispersa fasen av 0.1 μ är systemet praktiskt taget beständigt. — Den moderna kolloidkemien skiljer sålunda mellan tre olika grader av dispersa system: 1. Grovdispersa system eller dispersioner med smådelar (den dispersa fasen) över 100 fi/n diameter (1 μμ =0.001 μ); 2. Kolloiddispersa system eller dispersoider med smådelar från 100—1 μμ; samt 3. Maximaldispersa system eller äkta lösningar med smådelar under 1 μμ — smådelarna äro då molekyler eller ioner. Det kolloidala tillståndet omfattar sålunda materien i det mellersta av dessa finför delningstillstånd.

Såväl de kolloiddispersa som de grovdispersa systemen kunna undergå förändringar i finfördelnings-(dispersitets-) graden, ledande dels till peptisation eller uppkomsten av smärre smådelar i den dispersa fasen, dels till koagulation eller sammanslutning av smådelarna till större eller mindre aggregat. Härvid utöva elektrolyter (syror, baser eller salter) ett betydande inflytande. Så t. ex. verkar en tillsats av ett salt, ex. kalciumklorid, till en fin leruppslamning i vatten (ett grov- eller kolloiddisperst system) så, att denmjölkiga vätskan klarar sig, i det att leran sjunker till botten. De kolloida eller grovdispersa lerpartiklarna hava under saltets inflytande sammanförts till smärre aggregat (klumpar), som sjunka till botten. Orsaken till denna företeelse är att söka i elektriska fenomen. Den dispersa fasens (den uppslammade lerans) smådelar äro elektriskt laddade, negativt eller positivt, likasom fallet är med elektrolytens ioner i lösningen. De positivt laddade ionerna anlagras mot negativt laddade smådelar av den dispersa fasen, varvid de neutralisera varandra. Rörelsen hos dessa smådelar upphör, de anlagras intill varandra till små klumpar, så stora att de sjunka till botten, och en koagulation har inträtt. Uttvättas återigen det fällande saltet, kan den motsatta företeelsen inträda: de vid koagulationen bildade småklumparna sönderfalla åter i sina smådelar, som gå i lösning, en peptisation har inträtt. Lösningsmedlets halt av elektrolyter har därför den största betydelse för den dispersa fasens (det lösta ämnets) beskaffenhet, vilket kan belysas av följande exempel. Ett prov av en löss (en genom stoftavsättning ur luften bildad finkornig jordart ungefär av mjälans natur) visade vid slamning i vatten och i saltlösning av olika styrka följande mekaniska sammansättning:

Efter slamning

I rent
vatten
%

I KCL-lösning

$^{n}/_{100}$%

$^{n}/_{10}$%

$^{n}/_{1}$%

LeraSe Lera

10

—

—

—

MjunaSe Lera, mjäla

40

55

—

—

SandSe Lera

50

45

100

100

633

Penna jord, som vid slamning i vatten uppdelades i partiklar av olika grovlek, varav omkring hälften likasom sand hastigt sjönk till botten, blev vid tillsats av klorkalium till slamningsvattnet så grovdispers, att den i fysikaliskt hänseende förhöll sig som sand. Uttvättas klorkalium, återtager lössen sin ursrungliga fysikaliska natur. Dylika dispersa system, som genom tillsats av ett salt eller annan elektrolyt kunna koaguleras och genom dennas uttvättning åter bringas i sitt förra fint fördelade tillstånd, kallas reversibla.

— Vissa ämnen förmå skydda kolloiderna för den nu nämnda koagulerande inverkan av elektrolyter och betecknas därför som skyddskolloider. Man föreställer sig, att dessa omgiva det kolloidala ämnets (den dispersa fasens) smådelar med ett tunt hölje, som skyddar mot direkt beröring med elektriskt laddade ioner.

Kolloidkemien har skänkt nya och viktiga synpunkter för förklaringen av de förändringar i sitt tillstånd, som marken undergår. I marken finnas såväl verkligt lösta ämnen som sådana i kolloidalt och grovdisperst tillstånd. Det är kolloiderna i leran, som göra henne seg och styv. Då kalkning inverkar på jorden så, att den blir mera porös, lättare genomluftad och antager mer -eller mindre klump- eller kornig struktur, så beror det därpå, att jordens kolloider utflockas och koaguleras genom inverkan av kalken. Frostens gynnsamma inflytande på marken kan förklaras därmed, att då vid frysningen en del rent vatten avskiljes ur markvätskan som is, så inträder i den ofrusna återstoden en salt- eller elektrolytanhopning, som befordrar kolloidernas utflockning och en därmed följande gynnsam struktur hos marken.

— Den gynnsamma inverkan, som kreatursgödseln har på jorden i fysikaliskt hänseende, låter sig förklaras på liknande sätt. Vid gödselns förmultning bildas kolsyra, som befordrar upplösning av kalken, vilken sedan verkar koagulerande. Därtill kommer den ringa ad-häsionen mellan gödselns organiska och markens oorganiska ämnen. Starka och ihållande regns ofördelaktiga inflytande beror ej blott på regnets rent mekaniska inverkan utan även därpå, att de lösliga salterna uttvättas, och då markens halt av koagulerande elektrolyter sålunda minskas, befordrar detta markens tillslamning. — Såsom skyddskolloider spela humus-(mull-) ämnena, särskilt de sura, en stor roll i marken. Många ämnen, som annars äro svårlösliga, hållas genom humusämnena kolloidalt lösta, varigenom markens uttvättning befordras. Den starka uttvättning eller urlakning, som visar sig under ett surt råhumustäcke, beror till en väsentlig del härpå.

Kolloider kunna fällas ej blott av elektrolyter utan även av andra kolloider. Somliga av dessa, ex. aluminium- och järnhydroxid, äro positivt, andra, ss. kiselsyra och vissa hu-

musämnen, negativt laddade. Negativt och positivt laddade kolloider fälla varandra på samma sätt som elektrolyter fälla kolloider, nämligen genom elektrisk urladdning, varvid de reagerande ämnenas koncentration även spelar en roll, alldeles som vid fällning med elektrolyter. I vissa koncentrationer kan även humus verka fällande.

När det kolloidkemiska betraktelsesättet först började komma in i markläran, sökte man efter särskilda markkolloider, vilka ansågos spela, trots sin ringa mängd, en viktig roll. Som det torde framgå ur det föregående, saknar en sådan föreställning verklig grund för sig, i det samma lagar mer eller mindre gälla för de tre olika dispersa systemen.

För uppfattningen av absorptions- och adsorptionsfenomen har kolloidkemien eller som den kanske rättare bör kallas dispersoid-kemien stor betydelse. H. Hn.

Kolning. Om ved upphettas utan luft* tillträde till omkring 2700 C, bildas dels fast träkol, dels flytande och gasformiga destillationsprodukter (se nedan). K. sker av ålder i mila, varvid endast kolet tillvaratages, men på senare år även i ugn, varvid samtliga produkter kunna tillgodogöras. Med skogs-kolning menas kolning i mila på i skogen spridda bottnar. Platskolning sker i mila eller ugn och antingen invid sågverk för tillvaratagande av ribb, bakar o. d. avfall, eller i övrigt där goda transportförhållanden möjliggöra ett billigt framforslande av kol ved. Fördelen med skogskolningen är, att de lätta träkolen bättre än kolveden förmå bära kostnaden för lång transport, medan platskolningens fördelar ligga i ökad användning av mekaniska hjälpmedel samt, vad angår ugnskolning, möjlighet att tillvarataga biprodukterna. Skogskolning sker i regel på hösten, då ved, s t y b b e och botten (se nedan) äro torra och tillgången på arbetskraft är god, medan platskolning i regel sker året runt. K. har i vårt land gamla anor men fick först genom tackjärnsframställningen sin nuvarande stora betydelse. Redan på 1600-talet var efterfrågan på träkol så stor, att statsmakterna, för att kunna skaffa järnbruken erforderliga mängder kol, måste ingripa dels genom beviljande av privilegier och understöd, dels genom utfärdande av särskilda förordningar, t. ex. om allmogens skyldighet att leverera träkol till närliggande järnbruk. Först genom k. förordningar av åren 1846 och 1850 blev kolhandeln fullständigt fri, och sedan dess har kolningsindustrien att i fri konkurrens kämpa om råmaterial och arbetskraft med pappersmasseindustri, pitprops-export, brännvedsavverkning m. fl. Genom k. kan man tillgodogöra torrskog, vrak och avfall, som eljest i många fall skulle få förfaras, varjämte k. ofta möjliggör en ekonomiskt bärig gallring i ungskogar. Dess stora betydelse såsom en viktig inkomstkälla för skogsägaren634

och kroppsarbetaren i kolningsdistrikten framgår av uppgiften, att årligen för kolningsarbete användes omkr. 4,000,000 av skogsbrukets 20,000,000 dagsverken, trots det att k. huvudsakligen bedrives i landets mellersta delar, medan den i Norrland uteslutande förekommer i närheten av järnvägarna och söderut kring där förefintliga enstaka järnverk. Järnverken förbruka den ojämförligt största delen av landets årliga träkolstillverkning, vilken under de senaste 30 åren uppgått till omkr. 4 1/2 millioner m3. per år (1918 4,287,406 m3.), motsvarande en förbrukad vedmängd av omkr. 9 millioner Im3. In- och utförsel av träkol sakna betydelse.

Material. Till k. kan användas såväl barr- som lövträdsved ävensom avfallsved vid sågverken (ribb, bakar) samt torrt och röt-skadat virke. Löv vedskolens höga fosforhalt nedsätter dock deras värde för en del metallurgiska processer. Veden bör vid inresningen vara i möjligaste mån torr och bör därför, för att kunna kolas på hösten, vara huggen före juli månad. Torkningen underlättas genom syr-fällning (se d. o.) samt genom barkning (se d. o.), vilken bör ske i form av randbarkning. Veden upphugges i längder om 9—11 fot för resmila och 20—24 fot för liggmila. Den kvistas noga och upplägges i s. k. klipp (res, kors), som vanligen läggas till en höjd av 2 alnar eller 1 m. Som ett ordinärt dagsverke räknas huggning av 30 klipp eller 4.5—5 fm3.

Mila består av en vedmassa, rest eller lagd på en för ändamålet avröjd plats, kolbotten, och försedd med en porös och någorlunda eldfast betäckning, avsedd att förhindra luftens fria

tillträde. Anordnas veden i liggande ställ* ning, benämnes milan 1 i g g m i 1 a. Kolbott-

Genomskärning av liggmila. a framvägg, c bakvägg.

nen göres då rektangulär. Numera användes oftare k. i resmila, vars ved är rest på en cirkelrund kolbotten. Är denna horisontal, drives milan vanligen såsom östgötamila, men på lutande såsom värmlandsmila. Bottnen brytes året före kolningen, helst å torr och fast mark samt skyddad för starka vindar; den kan användas för ett flertal års kolningar. Lämpligt täckningsmaterial samt

vatten bör finnas i närheten. Gamla bottnar äro oftast att föredraga på grund av den genom upprepad k. bildade brand- eller t j ä r-skorpan, som gör bottnen tät. Milans betäckning utgöres avs. k. stybbe (stybb), som består av ler- eller myllblandad sandjord eller fint morängrus. Bäst är förut använt, med fina kolpartiklar och tjära inmängt stybbe. För att detta ej skall rasa ned i milan, täcker man denna med ett lager granris eller mossa.

Genomskärning av resmila.

Vid k. av sågverksavfall användes till stybbe oftast enbart sågspån, vanligen utan underliggande ris- eller mosslager. Stybbet uppkastas på resmilan till en tjocklek av 40" cm. vid foten, 10—20 cm. på sidorna och 30 cm. på kullen. Till en resmila med 25 m. omkrets vid halva höjden åtgå 30—35 m3. stybb. På den vanliga resmilans sidor kvarhålles stybbebetäckningen av en eller flera rader av b 1 o c k, d. v. s. kluvet virke, som uppbäres av smäckra stöd, medan man å ribbmilan måste uppsätta ett flertal, av bräden anordnade hyllrader, som fasthålla det tjocka lösa sågspånslagret. Å liggmilans lodräta sidor lägges stybbet mellan veden och en av gärdsel uppbyggd vägg, s. k. b al kr o.

Ingörning av olika slags milor: Vid östgötamilans ingörning uppreses å bottnens mitt en 15 ä 20 cm. grov s. k. bordstake av vedens längd och försedd med 3 stöttor samt 2 st. omkr. 1/2 m. från stockens övre ände horisontalt inslagna kilar, avsedda att utgöra stöd för tändtrumman, vilken uppbygges av lodrätt upprest, klen och torr ved. Vid inresningen riktas varje klamp mot en, utmed bordstaken anbringad, lång och smäcker riktstång. Den grövsta och minst torra veden inreses ungefär på milra-diens mitt. Genom att i milans centrum använda kortare vedlängder, samt genom att sätta klamparnas grovända nedåt, avpassar man lutningen på milans sidor till ungefär 60° mot bottenplanet. > Sedan de yttersta varven inrests av den torraste och klenaste veden, avjämnar man milan upptill genom att kapa uppstickande vedkubbar och fylla hål och ojämnheter med korthuggen ved. Stundom

\förses milan med en särskild kulle av kort ved, som upplägges med sluttning från centrum mot brynet. Trummans öppning täckes med ett lock av kort, kluven, rå ved, klovor, vilket ibland upplägges på en ram, i m. i fyrkant, k 1 o v b r o, och täckes med en frisk grästorva. Vid ribbmilor användas alltid, och vid skogsmilor oftast, en rost, avsedd att fördela och underlätta lufttillförseln underifrån och därigenom motverka uppkomsten av okolad ved närmast bottnen (bränder). Rosten utgöres vanligen av klena vedklampar, som läggas tätt intill varandra i milradiens riktning. I stället för bordstake användes stundom en s. k. h j ä r t s t o c k, som är ungefär i m. kortare än omkringstående ved. Tandningen sker i det ovanpå hjärtstocken uppkomna tomrummet. Ribbmilan inreses som östgötamilan. Värmlandsmilan inreses å lutande botten så, att veden »slås över» den lodräta riktstången, d. v. s. riktas ej mot centrum utan mot en punkt, belägen närmare bottnens övre del. Samma resultat ernås, om riktstången under inresningens gång så småningom flyttas i nämnda riktning. Från tändtrumman inreses i riktning mot bottnens lägsta punkt av klen och torr ved en s. k. varmgång av 6—10 dm. bredd, avsedd att hastigt föra kolningen mot nyssnämnda punkt. Vid liggmilans ingörning nedläggas på den lutande bottnen, vars längd överstiger bredden med i—i 1/2 m., 3—4 bottenvasar, på vilka veden inrullas. Vid bottnens lägsta punkt nedslås vid änden av varje vase en 1.5 m. lång, stadig påle, som hindrar veden att rulla av vasarna. Veden lägges i en välta, som vid bottnens lägsta ställe göres 1—11/2 m. hög (framväggen) och vid dess högsta omkring 3 1/2 m. hög (bakväggen). Högsta punkten (4 m.) lägges omkring 2 m. från bakväggen. Vältans övriga sidor (gavlarna) göras lodräta. Bakväggen bör hava så stark lutning, att stybbet kan kvarhållas med block och upptimras omsorgsfullt av grova g i s t-eller skarvstockar fasthållna intill vältan av 1 m. långa skarvkilar, parvis inhuggna i giststockarna. Den grövre och svår-kolade veden lägges i vältans mitt.

Österby liggmila uppbygges av olika lång ved, varvid den längsta lägges i bottnen och den kortaste uppåt. Alla sidorna komma sålunda att slutta inåt, varför stybb-ning kan ske såsom å vanlig resmila.

Milans uppmätning: Som ett mått på resmilans storlek angives omkretsen på halva höjden, uttryckt i m., famnar eller s. k. käpp. Rymden erhålles noggrant, om res-milan betraktas som en stympad kon med en därpå ställd mindre kon (kullen).

Vol. = — (Æ2 + R.y + r*) + —— (se fig.).

^—^3 635

Enklare beräknas den enligt formeln:

p .pl Vol = där p är omkretsen på milans

halva höjd och l är vedlängden.

Liggmilans volym uträknas såsom produkten av gavelns yta och vedlängden / efter följande formel.

Vol. = [±±*. d + b-±? al l (se fig.).

Den fasta virkesmassan i en mila uppgår i genomsnitt till 45—60 % av rymden, varvid liggmilan har större fast massa än resmilan.

Kolningens förlopp. Östgötamilan: Tandningen sker i milan genom ett bål, som uppgjorts invid den öppnade trumman, sedan genom stybbet vid milans fot upptagits 6—7 draghål, s. k. fotrymningar. Den brinnande veden nedstötes i trumman tillika med en del korthuggen f y 11 v e d. Dylik nedföres upprepade gånger, tills elden tagit säkert fäste i milans botten, då hela trumman fylles och täckes omsorgsfullt. Under de första dygnen erfordras ytterligare ett flertal fyllningar, varvid för varje gång fotrymningarna tillsättas. Genom den vid fyllvedens förbränning alstrade värmen uttorkas den kringliggande veden och bringas till torrdestillation. K. i milan består sålunda av 2 jämsides förlöpande processer: torrdestillation och ofullständig förbränning, och bör från tändtrumman sprida sig koncentriskt mot milans fot. Milans »svettning» under de första dagarna beror därpå, att den vattenånga, som alstrats genom vedens uttorkning och förbränning, kondenseras i stybbelagret. En del vid k. alstrade, icke brännbara gaser intränga bland kolen och skydda dessa från förbränning. Då dessa gaser böra kvarhållas i milan, tillklubbas stybbet omsorgsfullt ovanför kolningszonen medelst en kolklubba av trä. Kommer luften, genom otätheter i stybbelagret, i beröring med de färdigbildade kolen, förbrännas dessa, varvid uppstå frät, som begränsas och upphävas medelst fyllning med ved och förebyggas genom klubbningen. Nedom kolningsbandet däremot hålles stybbelagret luckert eller upptagas s. k. rökhål medelst ett milspett, som utgöres av en 3—4 m. lång stång av 15—20 mm. rundjärn, med vilken man kan sticka genom de färdiga kolen och sålunda undersöka kolningsbandets läge. Allteftersom k. fortskrider, flyttas rökhålen allt längre ned, samtidigt som antalet fotrymningar ökas. Under kolningens 2:a— 6:e dygn inträffar milans slagning, varvid stybbet avkastas å större eller mindre delar; orsak härtill torde vara en häftig kolningsreaktion med stark gasutveckling och högt tryck inuti milan. När slagningen inträder, slås fotrymningarna omedelbart igen och stybbet luckras för att underlätta gasernas avgång.Ribbmilans tändning och kolning sker på enahanda sätt. Vid värmlandsmilan utkolas först varmgången från centrum ut mot bottnens lägsta punkt, varvid uppstår i stybbet ett djupt veck, vars inre sidor benämnas stötar. »Värmen» drages nu medelst upptagande av 1—3 fotrymningar på översidan mot milans mitt, varifrån k. ledes koncentriskt mot milans fot såsom vid östgötamilan (k. med stående stötar). Stundom drager man ej elden åter in mot centrum utan låter, medelst på var stöt upptagna fotrymningar, k. fortskrida på ömse sidor om varmgången för att avslutas vid foten på milans övre sida (gående stötar). Liggmilans tändning kan ske i horisontell trumma eller å den blottade veden å framsidans bryn eller fot eller vid foten av endera gaveln. I varje fall ledes k. genom milan mot dess baksida för medelst ett i stybbet strax framför kolningsbandet upptaget dike. Bakväggens k. regleras medelst småningom nedflyttade rökhål samt fotrymningar, som upptagas under bottenvasarna, då halva bakväggen är kolad. På enahanda sätt kolas Österby liggmila.

En medelstor mila bör vara slutkolad på 3 veckor. Då tätas och tillklubbas den omsorgsfullt och kan efter 2 à 3 dagar rivas, varvid kolen medelst kolkrok (en lång enarmad korp) utbrytas i horisontella skikt från kullen till foten och medelst kolharka utbredas runt milan. Efter avsvalning infatas de i bredvid bottnen av gärdsel eller slanor uppförda kolhus, där de, täckta med granris och stybb eller bräder, förvaras, tills de bortköras på vinterföre. Vid kallsläckning eller dämning påföres milan ett lager sand, som vattnas och tillklappas (sandsläckning), eller ock nedrives stybbet, blandas med vatten, upplägges åter och tillklappas (ältning). Kolen få därefter kvarstå i milan tills utforsling skall ske. Genom sålunda minskad avstybbning ökas kolutbytet med 10—15 %. Vid omsorgsfull k. i mila erhålles ett utbyte av omkr. 50 volymprocent, d. v. s. till 1 läst kol (se nedan) åtgår i runt tal 2 fm^3. ved.

Ugnskolning har alltmer kommit till användning, beroende på svårigheten att erhålla kunniga kolare, möjligheten att använda maskinell kraft och tillvarataga kolningens biprodukter samt för att erhålla ett högre kolutbyte än vid milkolning. De numera vanligast använda ugnarna äro kontinuerliga, d. v. s. kolningsrummet behöver aldrig avkylas för kolens utrivning och ny veds inläggning. Antingen lastas veden å vagnar som införas i kolningsrummets ena ände för att successivt uttagas i motsatt ände, där kolen få svalna i ett särskilt kylrum (amerikanska vagnugnen, Aminoffska och Gröndalska ugnarna), eller ock störtas veden ovanifrån ned i kolningsretorten, varifrån kolen efter kolningens slut få ramla ned i en

kylkammare (schaktugnar). Ugnarna kunna vara anordnade för direkt eller indirekt uppvärmning. I första fallet ledas förbränningsprodukterna vanligen från en särskild eldstad direkt på veden, medan de i senare fallet omspola kolningsrummets väggar eller cirkulera uti i retorten befintliga värmeelement. Kolningstiden i en modern ugn med kontinuerlig drift är 20—24 timmar. Temperaturen överstiger sällan 350—400° C. De vid kolningen bildade gaserna ledas till kylare, där de kondenserbara avskiljas, varefter återstoden ledes till eldstaden för att där tjäna som bränsle. Det flytande destillatet avsätter sig i 3 lager: tjära, träsyra och skumolja, vilka vidare bearbetas i reningsverket. Skumoljorna giva därvid terpentinolja, träsyran giver träsprit och ättiksyra, den senare oftast i form av kalciumacetat. Rå träsprit innehåller ungefär 60 % metylalkohol, 15 % aceton, 17 % vatten jämte en del föroreningar, såsom aldehyder, ketoner och allylalkohol.

Träkols egenskaper. Träkolet bör ha hög kolhalt och låg halt av syre och askbeståndsdelar. Vattenhalten hos väl lagrat träkol bör ej överstiga 15 %, varjämte låg stybbhalt och hög hållfasthet, kännetecknad av en metallisk klang, äro av stort värde. Milkol äro i regel av en högre kvalitet än ugnskol beroende på att de senare äro bildade vid en lägre temperatur. Träkol försäljas oftast per läst (stig) om 20 hl., stundom per storstig om 40 hl.; de väga i genomsnitt 15 kg. per hl., hålla en fast massa av omkring 50 volymprocent och forslas från skogen i kolryssar, rektangulära korgar, flätade av vidjor eller spån och rvmmande 20—40 hl.M. J. Dft.

Kolonisation. Med inre k. brukar betecknas åtgärder för uppodling och bebyggande av ödebygder inom eget land. I Sverige har en dylik k. på krono jord särskilt i Norrland befordrats på åtskilliga sätt. Särskilt har som kolonisationsförsök betecknats de upplåtelser, som genom den år 1916 tillsatta norrländska kolonisationskommittén ske å kronojord över den marina gränsen i de 6Rättelse i boken: '6' istället för '16'. nordligaste länen. Lägenheterna om dels 5—6 ha., dels 15 ha. odlingsmark med mindre, tillhörande skogsmark, utlämnas till välfrej-dade, dugliga arbetare, som ej äga annan fastighet, av vilken en familj kan hava sitt uppehälle. Avlopps- och avledningsdiken upptagas, och en del av de mindre kolonaten bebyggas av staten före upplåtandet. Detta sker på 15 år mot en avgäld motsvarande 3.6 % av jordens och byggnadernas värde, men med 5 frihetsår och rätt för kolonisten att efter 10 års god skötsel och byggnadernas fullbordande efter kontraktets bestämmelser få köpa äganderätten till lägenheten eller få arrendet förlängt på 15 år. Under upplåtelsetiden får kolonisten behövligt virke intill viss mängd från kronans

Ribbmilans tändning och kolning sker på enahanda sätt. Vid värmlandsmilan utkolas först varmgången från centrum ut mot bottnens lägsta punkt, varvid uppstår i stybbet ett djupt veck, vars inre sidor benämnas stötar. »Värmen» drages nu medelst upptagande av 1—3 fotrymningar på översidan mot milans mitt, varifrån k. ledes koncentriskt mot milans fot såsom vid östgötamilan (k. med stående stötar). Stundom drager man ej elden åter in mot centrum utan låter, medelst på var stöt upptagna fotrymningar, k. fortskrida på ömse sidor om varmgången för att avslutas vid foten på milans övre sida (gående stötar). Liggmilans tändning kan ske i horisontell trumma eller å den blottade veden å framsidans bryn eller fot eller vid foten av endera gaveln. I varje fall ledes k. genom milan mot dess baksida för medelst ett i stybbet strax framför kolningsbandet upptaget dike. Bakväggens k. regleras medelst småningom nedflyttade rökhål samt fotrymningar, som upptagas under bottenvasarna, då halva bakväggen är kolad. På enahanda sätt kolas Österby liggmila.

En medelstor mila bör vara slutkolad på 3 veckor. Då tätas och tillklubbas den omsorgsfullt och kan efter 2 à 3 dagar rivas, varvid kolen medelst kolkrok (en lång enarmad korp) utbrytas i horisontella skikt från kullen till foten och medelst kolharka utbredas runt milan. Efter avsvalning infatas de i bredvid bottnen av gärdsel eller slanor uppförda kolhus, där de, täckta med granris och stybb eller bräder, förvaras, tills de bortköras på vinterföre. Vid kallsläckning eller dämning påföres milan ett lager sand, som vattnas och tillklappas (sandsläckning), eller ock nedrives stybbet, blandas med vatten, upplägges åter och tillklappas (ältning). Kolen få därefter kvarstå i milan tills utforsling skall ske. Genom sålunda minskad avstybbning ökas kolutbytet med 10—15 %. Vid omsorgsfull k. i mila erhålles ett utbyte av omkr. 50 volymprocent, d. v. s. till 1 läst kol (se nedan) åtgår i runt tal 2 fm^3. ved.

Ugnskolning har alltmer kommit till användning, beroende på svårigheten att erhålla kunniga kolare, möjligheten att använda maskinell kraft och tillvarataga kolningens biprodukter samt för att erhålla ett högre kolutbyte än vid milkolning. De numera vanligast använda ugnarna äro kontinuerliga, d. v. s. kolningsrummet behöver aldrig avkylas för kolens utrivning och ny veds inläggning. Antingen lastas veden å vagnar som införas i kolningsrummets ena ände för att successivt uttagas i motsatt ände, där kolen få svalna i ett särskilt kylrum (amerikanska vagnugnen, Aminoffska och Gröndalska ugnarna), eller ock störtas veden ovanifrån ned i kolningsretorten, varifrån kolen efter kolningens slut få ramla ned i en kylkammare (schaktugnar). Ugnarna kunna vara anordnade för direkt eller indirekt uppvärmning. I första fallet ledas förbränningsprodukterna vanligen från en särskild eldstad direkt på veden, medan de i senare fallet omspola kolningsrummets väggar eller cirkulera uti i retorten befintliga värmeelement. Kolningstiden i en modern ugn med kontinuerlig drift är 20—24 timmar. Temperaturen överstiger sällan 350—400° C. De vid kolningen bildade gaserna ledas till kylare, där de kondenserbara avskiljas, varefter återstoden ledes till eldstaden för att där tjäna som bränsle. Det flytande destillatet avsätter sig i 3 lager: tjära, träsyra och skumolja, vilka vidare bearbetas i reningsverket. Skumoljorna giva därvid terpentinolja, träsyran giver träsprit och ättiksyra, den senare oftast i form av kalciumacetat. Rå träsprit innehåller ungefär 60 % metylalkohol, 15 % aceton, 17 % vatten jämte en del föroreningar, såsom aldehyder, ketoner och allylalkohol.

Träkols egenskaper. Träkolet bör ha hög kolhalt och låg halt av syre och askbeståndsdelar. Vattenhalten hos väl lagrat träkol bör ej överstiga 15 %, varjämte låg stybbhalt och hög hållfasthet, kännetecknad av en metallisk klang, äro av stort värde. Milkol äro i regel av en högre kvalitet än ugnskol beroende på att de senare äro bildade vid en lägre temperatur. Träkol försäljas oftast per läst (stig) om 20 hl., stundom per storstig om 40 hl.; de väga i genomsnitt 15 kg. per hl., hålla en fast massa av omkring 50 volymprocent och forslas från skogen i kolryssar, rektangulära korgar, flätade av vidjor eller spån och rvmmande 20—40 hl.M. J. Dft.

Kolonisation. Med inre k. brukar betecknas åtgärder för uppodling och bebyggande av ödebygder inom eget land. I Sverige har en dylik k. på krono jord särskilt i Norrland befordrats på åtskilliga sätt. Särskilt har som kolonisationsförsök betecknats de upplåtelser, som genom den år 1916 tillsatta norrländska kolonisationskommittén ske å kronojord över den marina gränsen i de 6Rättelse i boken: '6' istället för '16'. nordligaste länen. Lägenheterna om dels 5—6 ha., dels 15 ha. odlingsmark med mindre, tillhörande skogsmark, utlämnas till välfrej-dade, dugliga arbetare, som ej äga annan fastighet, av vilken en familj kan hava sitt uppehälle. Avlopps- och avledningsdiken upptagas, och en del av de mindre kolonaten bebyggas av staten före upplåtandet. Detta sker på 15 år mot en avgäld motsvarande 3.6 % av jordens och byggnadernas värde, men med 5 frihetsår och rätt för kolonisten att efter 10 års god skötsel och byggnadernas fullbordande efter kontraktets bestämmelser få köpa äganderätten till lägenheten eller få arrendet förlängt på 15 år. Under upplåtelsetiden får kolonisten behövligt virke intill viss mängd från kronans

skog likasom även rätt till bete för sina hästar och kor. Köp av lägenheten underlättas genom egnahemslån. — År 1920 inrättades kolonisternas kreaturslånefond, från vilken kolonist får som lån mot 5 % ränta och 5 års amortering ett belopp motsvarande $^3/_4$ av den första kons värde, dock högst 600 kr. Jfr Domäner, Nybyggen.

Koloniträdgård, trädgårdsanläggningar, bestående av ett större antal små, av olika brukare odlade lotter, vanligen mot avgift upplåtna åt befolkningen i städer och industrisamhällen. Dylika anläggningar hava redan tidigare funnits invid större städer i utlandet. I Sverige började saken tillämpas först i Malmö I895, och i allt flera samhällen; under kristiden från år 1917 fick den en synnerligen stark utveckling och bidrog i betydlig grad till att lätta livsmedelsanskaffningen för den mindre bemedlade befolkningen i städer och stadsliknande samhällen.

Koloradoskalbagge. Se Coloradoskalbagge.

Kolostrum. Se Råmjölk.

Kolryss. Se Kolning.

Kolstybb, avsmulat träkol (se Kolning). K. användes i trakter, där kolning förekommer, rätt allmänt till inströ i människogödseln. Därtill passar det genom sin stora förmåga att uppsuga gaser, varigenom dels stanken från gödseln minskas, dels ammoniak bevaras och kommer till godo för jordens gödsling. Även enbart k. är en nyttig inblandning i jorden genom sin ammoniakhalt och genom sin förmåga att kvarhålla fuktighet.

Kolsvavla, koldisulfid, CS_2, framställes genom glödgning av kol i svavelångor. Den är en vattenklar, starkt ljusbrytande, lättrörlig vätska, som i rent tillstånd har en aromatisk, i orent en vidrig lukt. Dess eg. v. 1.27. Den kokar vid 45° och brinner efter antändning med blå låga. Dess blandning med luft är starkt explosiv. K. är olöslig i vatten men löses lätt i alkohol, eter och kolväten, och själv löser den fett, hartser, kolväten, svavel och jod. K. användes som lösningsmedel för att extrahera fett ur ben och ur frön, samt även för att döda skadeinsekter, t. ex. myror i ihåliga träd, insekter i spannmålslager o. s. v., varvid dock stor försiktighet måste iakttagas på grund av dess eldfarlighet. Vid försök att med k. döda parasiter i jorden, har man funnit, att denna efter behandlingen visar en starkt ökad fruktbarhet, likasom efter kvävegödsling. Detta beror därpå, att sedan kols va vlein gjutningen starkt inskränkt bakteriefloran likasom antalet av bakterieätande protozoer i jorden, ökas efteråt de ammoniakbildande bakteriernas antal och verksamhet starkt, så att ammoniakhalten i jorden stegras. Förslag att använda k. för att framkalla denna förändring hava hittills ej omsatts i praktik.

Kolsyra eller koldioxid, $C0_2$, en förening av kol och syre, förekommer i fri form i luften samt ingår som beståndsdel i kolsyrade salter eller karbonat. Fri k. uppkommer vid

förbränning eller syrsättning av kol eller kolhaltiga ämnen, således även vid växters och djurs andning, vid förmultning och många jäsningar. K. framställes vid sönderdelning av karbonat genom upphettning (t. ex. bränning av kalksten) eller behandling med syror, varför krita, kalksten och märgel fräsa av bortgående k. vid tuktning med syra (se Märgel). I den atmosfäriska luften ingår k. med omkring 0.03 volym- eller 0.04 viktsprocent, men då den är tyngre än luften, eg. v. 1.52, kan den samlas i större mängd, om den utvecklas i fördjupningar. Så inträffar understundom i grottor och brunnar, och då kolsyran icke kan underhålla andningen, kräver försiktigheten, att man ej nedstiger i sådana -utan att först undersöka luften däri. Detta kan ske genom att nedsänka ett brinnande ljus, som slocknar i kolsyremättad luft. Den luft, som finnes i jordens porer, markluften, innehåller betydligt mer k. än den fria luften, beroende på i jorden skeende förmultning och jäsning. Då vatten genomsipprar jordlagren, upptager det ur dem k., som giver vattnet frisk smak och giver det förmåga att lösa i rent vatten olösliga mineraliska föreningar; den kolsyrehaltiga markvätskan medverkar sålunda till jordens förvittring, och källvatten, som genomsilat jordlagren, innehåller såväl fri k. som lösta salter, framför allt kalcium- och järnkarbonat. Då vattnet kommer i beröring med fria luften, bortgår kolsyran, och de lösta karbonaten utfalla som en fällning, vilken i större mängd bildar kalktuff eller bleke och rost (myrmalm).

Betydelse för växtlivet. Växter utandas likasom djuren k., som uppkommer genom i deras inre föregående förbränning av kolhaltiga ämnen, men denna kolsyreutandning överväges hos gröna växtdelar av den under solljusets inverkan skeende inandningen och assimilationen av k. och utandningen av syre, och växterna rena sålunda luften från den k., som uppkommer vid förbränning, andning, förmultning och andra sönderdelningar av organiska ämnen. En rikare tillgång på k., än den atmosfäriska luften bjuder växterna, anses på goda grunder böra medföra en starkare tillväxt, om motsvarande tillgång på övriga nödvändiga näringsämnen och värme finnes. Luftens låga halt av k. hämmar sålunda växternas tillväxt på bördig jord, och försök ha visat, att en ökning av luftens kolsyrehalt kan medföra en betydlig stegring av tillväxten samt tidigare och rikare blomning och fruktsättning. Dessa erfarenheter hava vunnits huvudsakligen i växthus, där luftens halt av k. ökats genom att låta i behållare sammanpressad k. utströmma i husets inre eller genom att i detsamma inleda den kolsyremättade luften från kreatursstallar eller skog likasom även rätt till bete för sina hästar och kor. Köp av lägenheten underlättas genom egnahemslån. — År 1920 inrättades kolonisternas kreaturslånefond, från vilken kolonist får som lån mot 5 % ränta och 5 års amortering ett belopp motsvarande $^3/_4$ av den första kons värde, dock högst 600 kr. Jfr Domäner, Nybyggen.

Koloniträdgård, trädgårdsanläggningar, bestående av ett större antal små, av olika brukare odlade lotter, vanligen mot avgift upplåtna åt befolkningen i städer och industrisamhällen. Dylika anläggningar hava redan tidigare funnits invid större städer i utlandet. I Sverige började saken tillämpas först i Malmö I895, och i allt flera samhällen; under kristiden från år 1917 fick den en synnerligen stark utveckling och bidrog i betydlig grad till att lätta livsmedelsanskaffningen för den mindre bemedlade befolkningen i städer och stadsliknande samhällen.

Koloradoskalbagge. Se Coloradoskalbagge.

Kolostrum. Se Råmjölk.

Kolryss. Se Kolning.

Kolstybb, avsmulat träkol (se Kolning). K. användes i trakter, där kolning förekommer, rätt allmänt till inströ i människogödseln. Därtill passar det genom sin stora förmåga att uppsuga gaser, varigenom dels stanken från gödseln minskas, dels ammoniak bevaras och kommer till godo för jordens gödsling. Även enbart k. är en nyttig inblandning i jorden genom sin ammoniakhalt och genom sin förmåga att kvarhålla fuktighet.

Kolsvavla, koldisulfid, CS_2, framställes genom glödgning av kol i svavelångor. Den är en vattenklar, starkt ljusbrytande, lättrörlig vätska, som i rent tillstånd har en aromatisk, i orent en vidrig lukt. Dess eg. v. 1.27. Den kokar vid 45° och brinner efter antändning med blå låga. Dess blandning med luft är starkt explosiv. K. är olöslig i vatten men löses lätt i alkohol, eter och kolväten, och själv löser den fett, hartser, kolväten, svavel och jod. K. användes som lösningsmedel för att extrahera fett ur ben och ur frön, samt även för att döda skadeinsekter, t. ex. myror i ihåliga träd, insekter i spannmålslager o. s. v., varvid dock stor försiktighet måste iakttagas på grund av dess eldfarlighet. Vid försök att med k. döda parasiter i jorden, har man funnit, att denna efter behandlingen visar en starkt ökad fruktbarhet, likasom efter kvävegödsling. Detta beror därpå, att sedan kols va vlein gjutningen starkt inskränkt bakteriefloran likasom antalet av bakterieätande protozoer i jorden, ökas efteråt de ammoniakbildande bakteriernas antal och verksamhet starkt, så att ammoniakhalten i jorden stegras. Förslag att använda k. för att framkalla denna förändring hava hittills ej omsatts i praktik.

Kolsyra eller koldioxid, $C0_2$, en förening av kol och syre, förekommer i fri form i luften samt ingår som beståndsdel i kolsyrade salter eller karbonat. Fri k. uppkommer vid

förbränning eller syrsättning av kol eller kolhaltiga ämnen, således även vid växters och djurs andning, vid förmultning och många jäsningar. K. framställes vid sönderdelning av karbonat genom upphettning (t. ex. bränning av kalksten) eller behandling med syror, varför krita, kalksten och märgel fräsa av bortgående k. vid tuktning med syra (se Märgel). I den atmosfäriska luften ingår k. med omkring 0.03 volym- eller 0.04 viktsprocent, men då den är tyngre än luften, eg. v. 1.52, kan den samlas i större mängd, om den utvecklas i fördjupningar. Så inträffar understundom i grottor och brunnar, och då kolsyran icke kan underhålla andningen, kräver försiktigheten, att man ej nedstiger i sådana -utan att först undersöka luften däri. Detta kan ske genom att nedsänka ett brinnande ljus, som slocknar i kolsyremättad luft. Den luft, som finnes i jordens porer, markluften, innehåller betydligt mer k. än den fria luften, beroende på i jorden skeende förmultning och jäsning. Då vatten genomsipprar jordlagren, upptager det ur dem k., som giver vattnet frisk smak och giver det förmåga att lösa i rent vatten olösliga mineraliska föreningar; den kolsyrehaltiga markvätskan medverkar sålunda till jordens förvittring, och källvatten, som genomsilat jordlagren, innehåller såväl fri k. som lösta salter, framför allt kalcium- och järnkarbonat. Då vattnet kommer i beröring med fria luften, bortgår kolsyran, och de lösta karbonaten utfalla som en fällning, vilken i större mängd bildar kalktuff eller bleke och rost (myrmalm).

Betydelse för växtlivet. Växter utandas likasom djuren k., som uppkommer genom i deras inre föregående förbränning av kolhaltiga ämnen, men denna kolsyreutandning överväges hos gröna växtdelar av den under solljusets inverkan skeende inandningen och assimilationen av k. och utandningen av syre, och växterna rena sålunda luften från den k., som uppkommer vid förbränning, andning, förmultning och andra sönderdelningar av organiska ämnen. En rikare tillgång på k., än den atmosfäriska luften bjuder växterna, anses på goda grunder böra medföra en starkare tillväxt, om motsvarande tillgång på övriga nödvändiga näringsämnen och värme finnes. Luftens låga halt av k. hämmar sålunda växternas tillväxt på bördig jord, och försök ha visat, att en ökning av luftens kolsyrehalt kan medföra en betydlig stegring av tillväxten samt tidigare och rikare blomning och fruktsättning. Dessa erfarenheter hava vunnits huvudsakligen i växthus, där luftens halt av k. ökats genom att låta i behållare sammanpressad k. utströmma i husets inre eller genom att i detsamma inleda den kolsyremättade luften från kreatursstallar eller skog likasom även rätt till bete för sina hästar och kor. Köp av lägenheten underlättas genom egnahemslån. — År 1920 inrättades kolonisternas kreaturslånefond, från vilken kolonist får som lån mot 5 % ränta och 5 års amortering ett belopp motsvarande $^3/_4$ av den första kons värde, dock högst 600 kr. Jfr Domäner, Nybyggen.

Koloniträdgård, trädgårdsanläggningar, bestående av ett större antal små, av olika brukare odlade lotter, vanligen mot avgift upplåtna åt befolkningen i städer och industrisamhällen. Dylika anläggningar hava redan tidigare funnits invid större städer i utlandet. I Sverige började saken tillämpas först i Malmö I895, och i allt flera samhällen; under kristiden från år 1917 fick den en synnerligen stark utveckling och bidrog i betydlig grad till att lätta livsmedelsanskaffningen för den mindre bemedlade befolkningen i städer och stadsliknande samhällen.

Koloradoskalbagge. Se Coloradoskalbagge.

Kolostrum. Se Råmjölk.

Kolryss. Se Kolning.

Kolstybb, avsmulat träkol (se Kolning). K. användes i trakter, där kolning förekommer, rätt allmänt till inströ i människogödseln. Därtill passar det genom sin stora förmåga att uppsuga gaser, varigenom dels stanken från gödseln minskas, dels ammoniak bevaras och kommer till godo för jordens gödsling. Även enbart k. är en nyttig inblandning i jorden genom sin ammoniakhalt och genom sin förmåga att kvarhålla fuktighet.

Kolsvavla, koldisulfid, CS_2, framställes genom glödgning av kol i svavelångor. Den är en vattenklar, starkt ljusbrytande, lättrörlig vätska, som i rent tillstånd har en aromatisk, i orent en vidrig lukt. Dess eg. v. 1.27. Den kokar vid 45° och brinner efter antändning med blå låga. Dess blandning med luft är starkt explosiv. K. är olöslig i vatten men löses lätt i alkohol, eter och kolväten, och själv löser den fett, hartser, kolväten, svavel och jod. K. användes som lösningsmedel för att extrahera fett ur ben och ur frön, samt även för att döda skadeinsekter, t. ex. myror i ihåliga träd, insekter i spannmålslager o. s. v., varvid dock stor försiktighet måste iakttagas på grund av dess eldfarlighet. Vid försök att med k. döda parasiter i jorden, har man funnit, att denna efter behandlingen visar en starkt ökad fruktbarhet, likasom efter kvävegödsling. Detta beror därpå, att sedan kols va vlein gjutningen starkt inskränkt bakteriefloran likasom antalet av bakterieätande protozoer i jorden, ökas efteråt de ammoniakbildande bakteriernas antal och verksamhet starkt, så att

ammoniakhalten i jorden stegras. Förslag att använda k. för att framkalla denna förändring hava hittills ej omsatts i praktik.

Kolsyra eller koldioxid, $C0_2$, en förening av kol och syre, förekommer i fri form i luften samt ingår som beståndsdel i kolsyrade salter eller karbonat. Fri k. uppkommer vid förbränning eller syrsättning av kol eller kolhaltiga ämnen, således även vid växters och djurs andning, vid förmultning och många jäsningar. K. framställes vid sönderdelning av karbonat genom upphettning (t. ex. bränning av kalksten) eller behandling med syror, varför krita, kalksten och märgel fräsa av bortgående k. vid tuktning med syra (se Märgel). I den atmosfäriska luften ingår k. med omkring 0.03 volym- eller 0.04 viktsprocent, men då den är tyngre än luften, eg. v. 1.52, kan den samlas i större mängd, om den utvecklas i fördjupningar. Så inträffar understundom i grottor och brunnar, och då kolsyran icke kan underhålla andningen, kräver försiktigheten, att man ej nedstiger i sådana -utan att först undersöka luften däri. Detta kan ske genom att nedsänka ett brinnande ljus, som slocknar i kolsyremättad luft. Den luft, som finnes i jordens porer, markluften, innehåller betydligt mer k. än den fria luften, beroende på i jorden skeende förmultning och jäsning. Då vatten genomsipprar jordlagren, upptager det ur dem k., som giver vattnet frisk smak och giver det förmåga att lösa i rent vatten olösliga mineraliska föreningar; den kolsyrehaltiga markvätskan medverkar sålunda till jordens förvittring, och källvatten, som genomsilat jordlagren, innehåller såväl fri k. som lösta salter, framför allt kalcium- och järnkarbonat. Då vattnet kommer i beröring med fria luften, bortgår kolsyran, och de lösta karbonaten utfalla som en fällning, vilken i större mängd bildar kalktuff eller bleke och rost (myrmalm).

Betydelse för växtlivet. Växter utandas likasom djuren k., som uppkommer genom i deras inre föregående förbränning av kolhaltiga ämnen, men denna kolsyreutandning överväges hos gröna växtdelar av den under solljusets inverkan skeende inandningen och assimilationen av k. och utandningen av syre, och växterna rena sålunda luften från den k., som uppkommer vid förbränning, andning, förmultning och andra sönderdelningar av organiska ämnen. En rikare tillgång på k., än den atmosfäriska luften bjuder växterna, anses på goda grunder böra medföra en starkare tillväxt, om motsvarande tillgång på övriga nödvändiga näringsämnen och värme finnes. Luftens låga halt av k. hämmar sålunda växternas tillväxt på bördig jord, och försök ha visat, att en ökning av luftens kolsyrehalt kan medföra en betydlig stegring av tillväxten samt tidigare och rikare blomning och fruktsättning. Dessa erfarenheter hava vunnits huvudsakligen i växthus, där luftens halt av k. ökats genom att låta i behållare sammanpressad k. utströmma i husets inre eller genom att i detsamma inleda den kolsyremättade luften från kreatursstallar eller skog likasom även rätt till bete för sina hästar och kor. Köp av lägenheten underlättas genom egnahemslån. — År 1920 inrättades kolonisternas kreaturslånefond, från vilken kolonist får som lån mot 5 % ränta och 5 års amortering ett belopp motsvarande $^3/_4$ av den första kons värde, dock högst 600 kr. Jfr Domäner, Nybyggen.

Koloniträdgård, trädgårdsanläggningar, bestående av ett större antal små, av olika brukare odlade lotter, vanligen mot avgift upplåtna åt befolkningen i städer och industrisamhällen. Dylika anläggningar hava redan tidigare funnits invid större städer i utlandet. I Sverige började saken tillämpas först i Malmö I895, och i allt flera samhällen; under kristiden från år 1917 fick den en synnerligen stark utveckling och bidrog i betydlig grad till att lätta livsmedelsanskaffningen för den mindre bemedlade befolkningen i städer och stadsliknande samhällen.

Koloradoskalbagge. Se Coloradoskalbagge.

Kolostrum. Se Råmjölk.

Kolryss. Se Kolning.

Kolstybb, avsmulat träkol (se Kolning). K. användes i trakter, där kolning förekommer, rätt allmänt till inströ i människogödseln. Därtill passar det genom sin stora förmåga att uppsuga gaser, varigenom dels stanken från gödseln minskas, dels ammoniak bevaras och kommer till godo för jordens gödsling. Även enbart k. är en nyttig inblandning i jorden genom sin ammoniakhalt och genom sin förmåga att kvarhålla fuktighet.

Kolsvavla, koldisulfid, CS_2, framställes genom glödgning av kol i svavelångor. Den är en vattenklar, starkt ljusbrytande, lättrörlig vätska, som i rent tillstånd har en aromatisk, i orent en vidrig lukt. Dess eg. v. 1.27. Den kokar vid 45° och brinner efter antändning med blå låga. Dess blandning med luft är starkt explosiv. K. är olöslig i vatten men löses lätt i alkohol, eter och kolväten, och själv löser den fett, hartser, kolväten, svavel och jod. K. användes som lösningsmedel för att extrahera fett ur ben och ur frön, samt även för att döda skadeinsekter, t. ex. myror i ihåliga träd, insekter i spannmålslager o. s. v., varvid dock stor försiktighet måste iakttagas på grund av dess eldfarlighet. Vid försök att med k. döda parasiter i jorden, har man funnit, att denna efter behandlingen visar en starkt ökad fruktbarhet, likasom efter kvävegödsling. Detta beror därpå, att sedan kols va vlein gjutningen starkt inskränkt bakteriefloran likasom antalet av bakterieätande protozoer i jorden, ökas efteråt de ammoniakbildande bakteriernas antal och verksamhet starkt, så att ammoniakhalten i jorden stegras. Förslag att använda k. för att framkalla denna förändring hava hittills ej omsatts i praktik.

Kolsyra eller koldioxid, $C0_2$, en förening av kol och syre, förekommer i fri form i luften samt ingår som beståndsdel i kolsyrade salter eller karbonat. Fri k. uppkommer vid förbränning eller syrsättning av kol eller kolhaltiga ämnen, således även vid växters och djurs andning, vid förmultning och många jäsningar. K. framställes vid sönderdelning av karbonat genom upphettning (t. ex. bränning av kalksten) eller behandling med syror, varför krita, kalksten och märgel fräsa av bortgående k. vid tuktning med syra (se Märgel). I den atmosfäriska luften ingår k. med omkring 0.03 volym- eller 0.04 viktsprocent, men då den är tyngre än luften, eg. v. 1.52, kan den samlas i större mängd, om den utvecklas i fördjupningar. Så inträffar understundom i grottor och brunnar, och då kolsyran icke kan underhålla andningen, kräver försiktigheten, att man ej nedstiger i sådana -utan att först undersöka luften däri. Detta kan ske genom att nedsänka ett brinnande ljus, som slocknar i kolsyremättad luft. Den luft, som finnes i jordens porer, markluften, innehåller betydligt mer k. än den fria luften, beroende på i jorden skeende förmultning och jäsning. Då vatten genomsipprar jordlagren, upptager det ur dem k., som giver vattnet frisk smak och giver det förmåga att lösa i rent vatten olösliga mineraliska föreningar; den kolsyrehaltiga markvätskan medverkar sålunda till jordens förvittring, och källvatten, som genomsilat jordlagren, innehåller såväl fri k. som lösta salter, framför allt kalcium- och järnkarbonat. Då vattnet kommer i beröring med fria luften, bortgår kolsyran, och de lösta karbonaten utfalla som en fällning, vilken i större mängd bildar kalktuff eller bleke och rost (myrmalm).

Betydelse för växtlivet. Växter utandas likasom djuren k., som uppkommer genom i deras inre föregående förbränning av kolhaltiga ämnen, men denna kolsyreutandning överväges hos gröna växtdelar av den under solljusets inverkan skeende inandningen och assimilationen av k. och utandningen av syre, och växterna rena sålunda luften från den k., som uppkommer vid förbränning, andning, förmultning och andra sönderdelningar av organiska ämnen. En rikare tillgång på k., än den atmosfäriska luften bjuder växterna, anses på goda grunder böra medföra en starkare tillväxt, om motsvarande tillgång på övriga nödvändiga näringsämnen och värme finnes. Luftens låga halt av k. hämmar sålunda växternas tillväxt på bördig jord, och försök ha visat, att en ökning av luftens kolsyrehalt kan medföra en betydlig stegring av tillväxten samt tidigare och rikare blomning och fruktsättning. Dessa erfarenheter hava vunnits huvudsakligen i växthus, där luftens halt av k. ökats genom att låta i behållare sammanpressad k. utströmma i husets inre eller genom att i detsamma inleda den kolsyremättade luften från kreatursstallar eller skog likasom även rätt till bete för sina hästar och kor. Köp av lägenheten underlättas genom egnahemslån. — År 1920 inrättades kolonisternas kreaturslånefond, från vilken kolonist får som lån mot 5 % ränta och 5 års amortering ett belopp motsvarande $^3/_4$ av den första kons värde, dock högst 600 kr. Jfr Domäner, Nybyggen.

Koloniträdgård, trädgårdsanläggningar, bestående av ett större antal små, av olika brukare odlade lotter, vanligen mot avgift upplåtna åt befolkningen i städer och industrisamhällen. Dylika anläggningar hava redan tidigare funnits invid större städer i utlandet. I Sverige började saken tillämpas först i Malmö I895, och i allt flera samhällen; under kristiden från år 1917 fick den en synnerligen stark utveckling och bidrog i betydlig grad till att lätta livsmedelsanskaffningen för den mindre bemedlade befolkningen i städer och stadsliknande samhällen.

Koloradoskalbagge. Se Coloradoskalbagge.

Kolostrum. Se Råmjölk.

Kolryss. Se Kolning.

Kolstybb, avsmulat träkol (se Kolning). K. användes i trakter, där kolning förekommer, rätt allmänt till inströ i människogödseln. Därtill passar det genom sin stora förmåga att uppsuga gaser, varigenom dels stanken från gödseln minskas, dels ammoniak bevaras och kommer till godo för jordens gödsling. Även enbart k. är en nyttig inblandning i jorden genom sin ammoniakhalt och genom sin förmåga att kvarhålla fuktighet.

Kolsvavla, koldisulfid, CS_2, framställes genom glödgning av kol i svavelångor. Den är en vattenklar, starkt ljusbrytande, lättrörlig vätska, som i rent tillstånd har en aromatisk, i orent en vidrig lukt. Dess eg. v. 1.27. Den kokar vid 45° och brinner efter antändning med blå låga. Dess blandning med luft är starkt explosiv. K. är olöslig i vatten men löses lätt i alkohol, eter och kolväten, och själv löser den fett, hartser, kolväten, svavel och jod. K. användes som lösningsmedel för att extrahera fett ur ben och ur frön, samt även för att döda

skadeinsekter, t. ex. myror i ihåliga träd, insekter i spannmålslager o. s. v., varvid dock stor försiktighet måste iakttagas på grund av dess eldfarlighet. Vid försök att med k. döda parasiter i jorden, har man funnit, att denna efter behandlingen visar en starkt ökad fruktbarhet, likasom efter kvävegödsling. Detta beror därpå, att sedan kols va vlein gjutningen starkt inskränkt bakteriefloran likasom antalet av bakterieätande protozoer i jorden, ökas efteråt de ammoniakbildande bakteriernas antal och verksamhet starkt, så att ammoniakhalten i jorden stegras. Förslag att använda k. för att framkalla denna förändring hava hittills ej omsatts i praktik.

Kolsyra eller koldioxid, $C0_2$, en förening av kol och syre, förekommer i fri form i luften samt ingår som beståndsdel i kolsyrade salter eller karbonat. Fri k. uppkommer vid förbränning eller syrsättning av kol eller kolhaltiga ämnen, således även vid växters och djurs andning, vid förmultning och många jäsningar. K. framställes vid sönderdelning av karbonat genom upphettning (t. ex. bränning av kalksten) eller behandling med syror, varför krita, kalksten och märgel fräsa av bortgående k. vid tuktning med syra (se Märgel). I den atmosfäriska luften ingår k. med omkring 0.03 volym- eller 0.04 viktsprocent, men då den är tyngre än luften, eg. v. 1.52, kan den samlas i större mängd, om den utvecklas i fördjupningar. Så inträffar understundom i grottor och brunnar, och då kolsyran icke kan underhålla andningen, kräver försiktigheten, att man ej nedstiger i sådana -utan att först undersöka luften däri. Detta kan ske genom att nedsänka ett brinnande ljus, som slocknar i kolsyremättad luft. Den luft, som finnes i jordens porer, markluften, innehåller betydligt mer k. än den fria luften, beroende på i jorden skeende förmultning och jäsning. Då vatten genomsipprar jordlagren, upptager det ur dem k., som giver vattnet frisk smak och giver det förmåga att lösa i rent vatten olösliga mineraliska föreningar; den kolsyrehaltiga markvätskan medverkar sålunda till jordens förvittring, och källvatten, som genomsilat jordlagren, innehåller såväl fri k. som lösta salter, framför allt kalcium- och järnkarbonat. Då vattnet kommer i beröring med fria luften, bortgår kolsyran, och de lösta karbonaten utfalla som en fällning, vilken i större mängd bildar kalktuff eller bleke och rost (myrmalm).

Betydelse för växtlivet. Växter utandas likasom djuren k., som uppkommer genom i deras inre föregående förbränning av kolhaltiga ämnen, men denna kolsyreutandning överväges hos gröna växtdelar av den under solljusets inverkan skeende inandningen och assimilationen av k. och utandningen av syre, och växterna rena sålunda luften från den k., som uppkommer vid förbränning, andning, förmultning och andra sönderdelningar av organiska ämnen. En rikare tillgång på k., än den atmosfäriska luften bjuder växterna, anses på goda grunder böra medföra en starkare tillväxt, om motsvarande tillgång på övriga nödvändiga näringsämnen och värme finnes. Luftens låga halt av k. hämmar sålunda växternas tillväxt på bördig jord, och försök ha visat, att en ökning av luftens kolsyrehalt kan medföra en betydlig stegring av tillväxten samt tidigare och rikare blomning och fruktsättning. Dessa erfarenheter hava vunnits huvudsakligen i växthus, där luftens halt av k. ökats genom att låta i behållare sammanpressad k. utströmma i husets inre eller genom att i detsamma inleda den kolsyremättade luften från kreatursstallar eller skog likasom även rätt till bete för sina hästar och kor. Köp av lägenheten underlättas genom egnahemslån. — År 1920 inrättades kolonisternas kreaturslånefond, från vilken kolonist får som lån mot 5 % ränta och 5 års amortering ett belopp motsvarande $^3/_4$ av den första kons värde, dock högst 600 kr. Jfr Domäner, Nybyggen.

Koloniträdgård, trädgårdsanläggningar, bestående av ett större antal små, av olika brukare odlade lotter, vanligen mot avgift upplåtna åt befolkningen i städer och industrisamhällen. Dylika anläggningar hava redan tidigare funnits invid större städer i utlandet. I Sverige började saken tillämpas först i Malmö I895, och i allt flera samhällen; under kristiden från år 1917 fick den en synnerligen stark utveckling och bidrog i betydlig grad till att lätta livsmedelsanskaffningen för den mindre bemedlade befolkningen i städer och stadsliknande samhällen.

Koloradoskalbagge. Se Coloradoskalbagge.

Kolostrum. Se Råmjölk.

Kolryss. Se Kolning.

Kolstybb, avsmulat träkol (se Kolning). K. användes i trakter, där kolning förekommer, rätt allmänt till inströ i människogödseln. Därtill passar det genom sin stora förmåga att uppsuga gaser, varigenom dels stanken från gödseln minskas, dels ammoniak bevaras och kommer till godo för jordens gödsling. Även enbart k. är en nyttig inblandning i jorden genom sin ammoniakhalt och genom sin förmåga att kvarhålla fuktighet.

Kolsvavla, koldisulfid, CS_2, framställes genom glödgning av kol i svavelångor. Den är en vattenklar, starkt ljusbrytande, lättrörlig vätska, som i rent tillstånd har en aromatisk, i orent en vidrig lukt. Dess eg. v. 1.27. Den kokar vid 45° och brinner efter antändning med blå låga. Dess blandning med luft är starkt explosiv. K. är olöslig i vatten men löses lätt i alkohol, eter och kolväten, och själv löser den fett, hartser, kolväten, svavel och jod. K. användes som lösningsmedel för att extrahera fett ur ben och ur frön, samt även för att döda skadeinsekter, t. ex. myror i ihåliga träd, insekter i spannmålslager o. s. v., varvid dock stor försiktighet måste iakttagas på grund av dess eldfarlighet. Vid försök att med k. döda parasiter i jorden, har man funnit, att denna efter behandlingen visar en starkt ökad fruktbarhet, likasom efter kvävegödsling. Detta beror därpå, att sedan kols va vlein gjutningen starkt inskränkt bakteriefloran likasom antalet av bakterieätande protozoer i jorden, ökas efteråt de ammoniakbildande bakteriernas antal och verksamhet starkt, så att ammoniakhalten i jorden stegras. Förslag att använda k. för att framkalla denna förändring hava hittills ej omsatts i praktik.

Kolsyra eller koldioxid, $C0_2$, en förening av kol och syre, förekommer i fri form i luften samt ingår som beståndsdel i kolsyrade salter eller karbonat. Fri k. uppkommer vid förbränning eller syrsättning av kol eller kolhaltiga ämnen, således även vid växters och djurs andning, vid förmultning och många jäsningar. K. framställes vid sönderdelning av karbonat genom upphettning (t. ex. bränning av kalksten) eller behandling med syror, varför krita, kalksten och märgel fräsa av bortgående k. vid tuktning med syra (se Märgel). I den atmosfäriska luften ingår k. med omkring 0.03 volym- eller 0.04 viktsprocent, men då den är tyngre än luften, eg. v. 1.52, kan den samlas i större mängd, om den utvecklas i fördjupningar. Så inträffar understundom i grottor och brunnar, och då kolsyran icke kan underhålla andningen, kräver försiktigheten, att man ej nedstiger i sådana -utan att först undersöka luften däri. Detta kan ske genom att nedsänka ett brinnande ljus, som slocknar i kolsyremättad luft. Den luft, som finnes i jordens porer, markluften, innehåller betydligt mer k. än den fria luften, beroende på i jorden skeende förmultning och jäsning. Då vatten genomsipprar jordlagren, upptager det ur dem k., som giver vattnet frisk smak och giver det förmåga att lösa i rent vatten olösliga mineraliska föreningar; den kolsyrehaltiga markvätskan medverkar sålunda till jordens förvittring, och källvatten, som genomsilat jordlagren, innehåller såväl fri k. som lösta salter, framför allt kalcium- och järnkarbonat. Då vattnet kommer i beröring med fria luften, bortgår kolsyran, och de lösta karbonaten utfalla som en fällning, vilken i större mängd bildar kalktuff eller bleke och rost (myrmalm).

Betydelse för växtlivet. Växter utandas likasom djuren k., som uppkommer genom i deras inre föregående förbränning av kolhaltiga ämnen, men denna kolsyreutandning överväges hos gröna växtdelar av den under solljusets inverkan skeende inandningen och assimilationen av k. och utandningen av syre, och växterna rena sålunda luften från den k., som uppkommer vid förbränning, andning, förmultning och andra sönderdelningar av organiska ämnen. En rikare tillgång på k., än den atmosfäriska luften bjuder växterna, anses på goda grunder böra medföra en starkare tillväxt, om motsvarande tillgång på övriga nödvändiga näringsämnen och värme finnes. Luftens låga halt av k. hämmar sålunda växternas tillväxt på bördig jord, och försök ha visat, att en ökning av luftens kolsyrehalt kan medföra en betydlig stegring av tillväxten samt tidigare och rikare blomning och fruktsättning. Dessa erfarenheter hava vunnits huvudsakligen i växthus, där luftens halt av k. ökats genom att låta i behållare sammanpressad k. utströmma i husets inre eller genom att i detsamma inleda den kolsyremättade luften från kreatursstallar eller skog likasom även rätt till bete för sina hästar och kor. Köp av lägenheten underlättas genom egnahemslån. — År 1920 inrättades kolonisternas kreaturslånefond, från vilken kolonist får som lån mot 5 % ränta och 5 års amortering ett belopp motsvarande $^3/_4$ av den första kons värde, dock högst 600 kr. Jfr Domäner, Nybyggen.

Koloniträdgård, trädgårdsanläggningar, bestående av ett större antal små, av olika brukare odlade lotter, vanligen mot avgift upplåtna åt befolkningen i städer och industrisamhällen. Dylika anläggningar hava redan tidigare funnits invid större städer i utlandet. I Sverige började saken tillämpas först i Malmö I895, och i allt flera samhällen; under kristiden från år 1917 fick den en synnerligen stark utveckling och bidrog i betydlig grad till att lätta livsmedelsanskaffningen för den mindre bemedlade befolkningen i städer och stadsliknande samhällen.

Koloradoskalbagge. Se Coloradoskalbagge.

Kolostrum. Se Råmjölk.

Kolryss. Se Kolning.

Kolstybb, avsmulat träkol (se Kolning). K. användes i trakter, där kolning förekommer, rätt allmänt till inströ i människogödseln. Därtill passar det genom sin stora förmåga att uppsuga gaser, varigenom dels stanken från gödseln minskas, dels ammoniak bevaras och kommer till godo för jordens gödsling. Även enbart k. är en nyttig inblandning i jorden genom sin ammoniakhalt och genom sin förmåga att kvarhålla fuktighet.

Kolsvavla, koldisulfid, CS_2, framställes genom glödgning av kol i svavelångor. Den är en vattenklar, starkt ljusbrytande, lättrörlig vätska, som i rent tillstånd har en aromatisk, i orent en vidrig lukt. Dess eg. v. 1.27. Den kokar vid 45° och brinner efter antändning med blå låga. Dess blandning med luft är starkt explosiv. K. är olöslig i vatten men löses lätt i alkohol, eter och kolväten, och själv löser den fett, hartser, kolväten, svavel och jod. K. användes som lösningsmedel för att extrahera fett ur ben och ur frön, samt även för att döda skadeinsekter, t. ex. myror i ihåliga träd, insekter i spannmålslager o. s. v., varvid dock stor försiktighet måste iakttagas på grund av dess eldfarlighet. Vid försök att med k. döda parasiter i jorden, har man funnit, att denna efter behandlingen visar en starkt ökad fruktbarhet, likasom efter kvävegödsling. Detta beror därpå, att sedan kols va vlein gjutningen starkt inskränkt bakteriefloran likasom antalet av bakterieätande protozoer i jorden, ökas efteråt de ammoniakbildande bakteriernas antal och verksamhet starkt, så att ammoniakhalten i jorden stegras. Förslag att använda k. för att framkalla denna förändring hava hittills ej omsatts i praktik.

Kolsyra eller koldioxid, $C0_2$, en förening av kol och syre, förekommer i fri form i luften samt ingår som beståndsdel i kolsyrade salter eller karbonat. Fri k. uppkommer vid förbränning eller syrsättning av kol eller kolhaltiga ämnen, således även vid växters och djurs andning, vid förmultning och många jäsningar. K. framställes vid sönderdelning av karbonat genom upphettning (t. ex. bränning av kalksten) eller behandling med syror, varför krita, kalksten och märgel fräsa av bortgående k. vid tuktning med syra (se Märgel). I den atmosfäriska luften ingår k. med omkring 0.03 volym- eller 0.04 viktsprocent, men då den är tyngre än luften, eg. v. 1.52, kan den samlas i större mängd, om den utvecklas i fördjupningar. Så inträffar understundom i grottor och brunnar, och då kolsyran icke kan underhålla andningen, kräver försiktigheten, att man ej nedstiger i sådana -utan att först undersöka luften däri. Detta kan ske genom att nedsänka ett brinnande ljus, som slocknar i kolsyremättad luft. Den luft, som finnes i jordens porer, markluften, innehåller betydligt mer k. än den fria luften, beroende på i jorden skeende förmultning och jäsning. Då vatten genomsipprar jordlagren, upptager det ur dem k., som giver vattnet frisk smak och giver det förmåga att lösa i rent vatten olösliga mineraliska föreningar; den kolsyrehaltiga markvätskan medverkar sålunda till jordens förvittring, och källvatten, som genomsilat jordlagren, innehåller såväl fri k. som lösta salter, framför allt kalcium- och järnkarbonat. Då vattnet kommer i beröring med fria luften, bortgår kolsyran, och de lösta karbonaten utfalla som en fällning, vilken i större mängd bildar kalktuff eller bleke och rost (myrmalm).

Betydelse för växtlivet. Växter utandas likasom djuren k., som uppkommer genom i deras inre föregående förbränning av kolhaltiga ämnen, men denna kolsyreutandning överväges hos gröna växtdelar av den under solljusets inverkan skeende inandningen och assimilationen av k. och utandningen av syre, och växterna rena sålunda luften från den k., som uppkommer vid förbränning, andning, förmultning och andra sönderdelningar av organiska ämnen. En rikare tillgång på k., än den atmosfäriska luften bjuder växterna, anses på goda grunder böra medföra en starkare tillväxt, om motsvarande tillgång på övriga nödvändiga näringsämnen och värme finnes. Luftens låga halt av k. hämmar sålunda växternas tillväxt på bördig jord, och försök ha visat, att en ökning av luftens kolsyrehalt kan medföra en betydlig stegring av tillväxten samt tidigare och rikare blomning och fruktsättning. Dessa erfarenheter hava vunnits huvudsakligen i växthus, där luftens halt av k. ökats genom att låta i behållare sammanpressad k. utströmma i husets inre eller genom att i detsamma inleda den kolsyremättade luften från kreatursstallar eller skog likasom även rätt till bete för sina hästar och kor. Köp av lägenheten underlättas genom egnahemslån. — År 1920 inrättades kolonisternas kreaturslånefond, från vilken kolonist får som lån mot 5 % ränta och 5 års amortering ett belopp motsvarande 3/4 av den första kons värde, dock högst 600 kr. Jfr Domäner, Nybyggen.

Koloniträdgård, trädgårdsanläggningar, bestående av ett större antal små, av olika brukare odlade lotter, vanligen mot avgift upplåtna åt befolkningen i städer och industrisamhällen. Dylika anläggningar hava redan tidigare funnits invid större städer i utlandet. I Sverige började saken tillämpas först i Malmö I895, och i allt flera samhällen; under kristiden från år 1917 fick den en synnerligen stark utveckling och bidrog i betydlig grad till att lätta livsmedelsanskaffningen för den mindre bemedlade befolkningen i städer och stadsliknande samhällen.

Koloradoskalbagge. Se Coloradoskalbagge.

Kolostrum. Se Råmjölk.

Kolryss. Se Kolning.

Kolstybb, avsmulat träkol (se Kolning). K. användes i trakter, där kolning förekommer, rätt allmänt till inströ i människogödseln. Därtill passar det genom sin stora förmåga att uppsuga gaser, varigenom dels stanken från gödseln minskas, dels ammoniak bevaras och kommer till godo för jordens gödsling. Även enbart k. är en nyttig inblandning i jorden genom sin ammoniakhalt och genom sin förmåga att kvarhålla fuktighet.

Kolsvavla, koldisulfid, CS_2, framställes genom glödgning av kol i svavelångor. Den är en vattenklar, starkt ljusbrytande, lättrörlig vätska, som i rent tillstånd har en aromatisk, i orent en vidrig lukt. Dess eg. v. 1.27. Den kokar vid 45° och brinner efter antändning med blå låga. Dess blandning med luft är starkt explosiv. K. är olöslig i vatten men löses lätt i alkohol, eter och kolväten, och själv löser den fett, hartser, kolväten, svavel och jod. K. användes som lösningsmedel för att extrahera fett ur ben och ur frön, samt även för att döda skadeinsekter, t. ex. myror i ihåliga träd, insekter i spannmålslager o. s. v., varvid dock stor försiktighet måste iakttagas på grund av dess eldfarlighet. Vid försök att med k. döda parasiter i jorden, har man funnit, att denna efter behandlingen visar en starkt ökad fruktbarhet, likasom efter kvävegödsling. Detta beror därpå, att sedan kols va vlein gjutningen starkt inskränkt bakteriefloran likasom antalet av bakterieätande protozoer i jorden, ökas efteråt de ammoniakbildande bakteriernas antal och verksamhet starkt, så att ammoniakhalten i jorden stegras. Förslag att använda k. för att framkalla denna förändring hava hittills ej omsatts i praktik.

Kolsyra eller koldioxid, $C0_2$, en förening av kol och syre, förekommer i fri form i luften samt ingår som beståndsdel i kolsyrade salter eller karbonat. Fri k. uppkommer vid förbränning eller syrsättning av kol eller kolhaltiga ämnen, således även vid växters och djurs andning, vid förmultning och många jäsningar. K. framställes vid sönderdelning av karbonat genom upphettning (t. ex. bränning av kalksten) eller behandling med syror, varför krita, kalksten och märgel fräsa av bortgående k. vid tuktning med syra (se Märgel). I den atmosfäriska luften ingår k. med omkring 0.03 volym- eller 0.04 viktsprocent, men då den är tyngre än luften, eg. v. 1.52, kan den samlas i större mängd, om den utvecklas i fördjupningar. Så inträffar understundom i grottor och brunnar, och då kolsyran icke kan underhålla andningen, kräver försiktigheten, att man ej nedstiger i sådana -utan att först undersöka luften däri. Detta kan ske genom att nedsänka ett brinnande ljus, som slocknar i kolsyremättad luft. Den luft, som finnes i jordens porer, markluften, innehåller betydligt mer k. än den fria luften, beroende på i jorden skeende förmultning och jäsning. Då vatten genomsipprar jordlagren, upptager det ur dem k., som giver vattnet frisk smak och giver det förmåga att lösa i rent vatten olösliga mineraliska föreningar; den kolsyrehaltiga markvätskan medverkar sålunda till jordens förvittring, och källvatten, som genomsilat jordlagren, innehåller såväl fri k. som lösta salter, framför allt kalcium- och järnkarbonat. Då vattnet kommer i beröring med fria luften, bortgår kolsyran, och de lösta karbonaten utfalla som en fällning, vilken i större mängd bildar kalktuff eller bleke och rost (myrmalm).

Betydelse för växtlivet. Växter utandas likasom djuren k., som uppkommer genom i deras inre föregående förbränning av kolhaltiga ämnen, men denna kolsyreutandning överväges hos gröna växtdelar av den under solljusets inverkan skeende inandningen och assimilationen av k. och utandningen av syre, och växterna rena sålunda luften från den k., som uppkommer vid förbränning, andning, förmultning och andra sönderdelningar av organiska ämnen. En rikare tillgång på k., än den atmosfäriska luften bjuder växterna, anses på goda grunder böra medföra en starkare tillväxt, om motsvarande tillgång på övriga nödvändiga näringsämnen och värme finnes. Luftens låga halt av k. hämmar sålunda växternas tillväxt på bördig jord, och försök ha visat, att en ökning av luftens kolsyrehalt kan medföra en betydlig stegring av tillväxten samt tidigare och rikare blomning och fruktsättning. Dessa erfarenheter hava vunnits huvudsakligen i växthus, där luftens halt av k. ökats genom att låta i behållare sammanpressad k. utströmma i husets inre eller genom att i detsamma inleda den kolsyremättade luften från kreatursstallar ellerförbränningsgaser från masugnar. Liknande försök att på fria fältet tillföra växterna k. genom i jorden nedlagda rörledningar hava givit mindre och mycket växlande resultat, ss. naturligt är, då den tillförda kolsyran snart bortföres av luftströmningarna. Visserligen har man funnit, att kolsyrehalten avtagit från jordytan uppåt och varit högre över träda än över bevuxen åker, och att sålunda en stegrad kolsyretillförsel i jorden kan alstra en högre kolsyrehalt i den växterna omgivande luften, men uppenbarligen bör vinden hastigt utjämna denna skillnad.

Man har även framhållit, att kreatursgödselns skördestegrande verkan delvis bör tillskrivas vid gödselns sönderdelning bildad k., och att denna verkan bör framträda särskilt i drivbänkar på gödselbädd men även på fritt land, särdeles efter gödsling kort före växtperiodens början. I det senare förhållandet har man velat se en av orsakerna till att gödsling på hösten i regel giver mindre skördeökning än på våren. Direkt kolsyregödsling synes sålunda hava utsikt till framgång i slutna rum men på fria fältet knappt kunna få någon ekonomisk användning. Litt. F. Bornemann, Kohlensäure und Pflanzenwachstum. Berlin 1920.

Kolved. Se Kolning.

Kolvsjuka är en hos vissa gräs, särskilt timotej och hundäxing, förekommande sjukdom, som orsakas av en med rrijöldrygans närbesläktad svamp, *Epichloë typhina* Tul. Översta stråslidan har på försommaren ett vitt överdrag, beroende på de där bildade vita konidierna. Senare på sommaren antager slidan en guldgul eller brungul färg av i den sjuka delen utvecklade sporsäckar med sporer. — Vanligen framträder svampen på stråts översta bladslida och försvagar strået, så att det blir förkrympt och i regel icke förmår framskjuta någon

vippa och någon fröbildning sålunda ej kan äga rum. Stundom, t. ex. 1902, har sjukdomen uppträtt epidemiskt i en stor del av landet. Då alla strån på en planta angripas och sjukdomen återkommer år från år, är det antagligt, att svampmyceliet fortlever år från år i rotstocken. Då sjukdomen allmänt uppträder i en vall, bör den upplöjas. Om blott en del av plantorna äro angripna, kan antagligen spridningen motverkas genom att gräset avslås genast svampen visar sig för att förekomma smittans spridning med konidier.E. H—g.

Kolväte, förening av kol och väte. Av de otaliga föreningar, som dessa båda grundämnen bilda, finnas vissa (terpener, kamfener) i växterna, andra bildas vid organiska ämnens sönderdelning, ss. vid deras jäsning utan lufttillträde (Sumpgas) eller upphettning, varvid de bortgå i gasform (i lysgas) eller ingå i därvid bildad tjära Bergolja, vilken antages hava uppkommit genom sönderdelning av organiska lämningar, består av kolväten. De hava en oerhörd stor betydelse såsom bränsle och lyse samt som råmaterial för kemisk-teknisk industri. Alla kolväten äro färglösa eller gulaktiga, alls ej eller föga lösliga i vatten, brännbara med högt värmevärde; de enklast sammansatta äro gasformiga, de övriga vätskor eller fasta ämnen, med smält- och kokpunkter stigande med molekylens storlek.

Efter molekylens kemiska byggnad brukar man uppdela dem på homologa serier, varmed förstås serier av föreningar, vilkas sammansättning kan uttryckas genom samma allmänna formel. De ekonomiskt viktigaste grupperna äro följande:

A. Alifatiska kolväten: kolatomerna äro med varandra förenade till en öppen kedja.

1. Sumpgasserien, med den allmänna formeln C_nH_{2n+2}. Dessa äro fullt mättade, d. v. s. de innehålla så många väteatomer, som kolatomerna kunna binda, och äro därför mycket indifferenta mot kemisk inverkan, varpå deras vanliga beteckning paraffiner (eg. föga besläktad) tyder. Det lägsta ledet är Sumpgas l. metan, CH_4, en beständig, färg-, lukt- och smaklös gas, som uppstår genom en jäsning (metanjäsning) av organiska ämnen samt vid dessas upphettning. Den utvecklas därför av multnande organiska lämningar ss. i kärr (sumpgas) samt i stenkolsgruvor (gruvgas), i vilka dess blandning med luft medför stor fara för explosioner. Den utgör även en blandningdel i lysgas samt utgör en del av tarmgaserna, som bildas vid matsmältningen. (Se d. o.)

Mera sammansatta led av denna serie bilda huvudmassan av bergolja, ur vilken de genom destillation efter sin kokpunkt uppdelas i grupper, ss. bensin, gasolja, fotogen, solarolja, m. fl. flytande eller smörj artade samt kristalliniska eller vaxartade produkter, de senare kallade paraffin (se Bergolja). De erhållas även vid destillation av feta stenkol.

2. Olefiner, av formeln C_nH_{2n}, efter första ledet i serien även kallade oljebildande kolvätens serie. Även av denna serie finnas kolväten i bergolja och i destillat från stenkol.

3. Acetylen-serien, av formeln C_nH_{2n-2}, benämnd efter det första ledet i serien, acetylen, C_2H_2, en gas som framställes genom vattens inverkan på kalciumkarbid för användning som lysgas.

B. Cykliska kolväten, vilkas kolatomer binda varandra, så att de bilda en sluten ring.

4. Terpener, formeln C_nH_{2n-4}, vanligen multipler av $C_{10}H_{16}$. De bilda eteriska oljor, kåda och beståndsdelar av mjölksaft hos växterna (terpentin-, citron-, kummin-olja, kautschuk, guttaperka).

5. Bensolserien, av formeln C_nH_{2n-6}. Dess första led, benzol, C_6H_6, är en ofärgad aromatiskt luktande vätska, vilken jämte de högre sammansatta naftalin, förbränningsgaser från masugnar. Liknande försök att på fria fältet tillföra växterna k. genom i jorden nedlagda rörledningar hava givit mindre och mycket växlande resultat, ss. naturligt är, då den tillförda kolsyran snart bortföres av luftströmningarna. Visserligen har man funnit, att kolsyrehalten avtagit från jordytan uppåt och varit högre över träda än över bevuxen åker, och att sålunda en stegrad kolsyretillförsel i jorden kan alstra en högre kolsyrehalt i den växterna omgivande luften, men uppenbarligen bör vinden hastigt utjämna denna skillnad.

Man har även framhållit, att kreatursgödselns skördestegrande verkan delvis bör tillskrivas vid gödselns sönderdelning bildad k., och att denna verkan bör framträda särskilt i drivbänkar på gödselbädd men även på fritt land, särdeles efter gödsling kort före växtperiodens början. I det senare förhållandet har man velat se en av orsakerna till att gödsling på hösten i regel giver mindre skördeökning än på våren. Direkt kolsyregödsling synes sålunda hava utsikt till framgång i slutna rum men på fria fältet knappt kunna få någon ekonomisk användning. Litt. F. Bornemann, Kohlensäure und Pflanzenwachstum. Berlin 1920.

Kolved. Se Kolning.

Kolvsjuka är en hos vissa gräs, särskilt timotej och hundäxing, förekommande sjukdom, som orsakas av en med rrijöldrygans närbesläktad svamp, *Epichloë typhina* Tul. Översta stråslidan har på försommaren ett vitt överdrag, beroende på de där bildade vita konidierna. Senare på sommaren antager slidan en guldgul eller brungul färg av i den sjuka delen utvecklade sporsäckar med sporer. — Vanligen framträder svampen på stråts översta bladslida och försvagar strået, så att det blir förkrympt och i regel icke förmår framskjuta någon

vippa och någon fröbildning sålunda ej kan äga rum. Stundom, t. ex. 1902, har sjukdomen uppträtt epidemiskt i en stor del av landet. Då alla strån på en planta angripas och sjukdomen återkommer år från år, är det antagligt, att svampmyceliet fortlever år från år i rotstocken. Då sjukdomen allmänt uppträder i en vall, bör den upplöjas. Om blott en del av plantorna äro angripna, kan antagligen spridningen motverkas genom att gräset avslås genast svampen visar sig för att förekomma smittans spridning med konidier.E. H—g.

Kolväte, förening av kol och väte. Av de otaliga föreningar, som dessa båda grundämnen bilda, finnas vissa (terpener, kamfener) i växterna, andra bildas vid organiska ämnens sönderdelning, ss. vid deras jäsning utan lufttillträde (Sumpgas) eller upphettning, varvid de bortgå i gasform (i lysgas) eller ingå i därvid bildad tjära Bergolja, vilken antages hava uppkommit genom sönderdelning av organiska lämningar, består av kolväten. De hava en oerhörd stor betydelse såsom bränsle och lyse samt som råmaterial för kemisk-teknisk industri. Alla kolväten äro färglösa eller gulaktiga, alls ej eller föga lösliga i vatten, brännbara med högt värmevärde; de enklast sammansatta äro gasformiga, de övriga vätskor eller fasta ämnen, med smält- och kokpunkter stigande med molekylens storlek.

Efter molekylens kemiska byggnad brukar man uppdela dem på homologa serier, varmed förstås serier av föreningar, vilkas sammansättning kan uttryckas genom samma allmänna formel. De ekonomiskt viktigaste grupperna äro följande:

A. Alifatiska kolväten: kolatomerna äro med varandra förenade till en öppen kedja.

1. Sumpgasserien, med den allmänna formeln C_nH_{2n+2}. Dessa äro fullt mättade, d. v. s. de innehålla så många väteatomer, som kolatomerna kunna binda, och äro därför mycket indifferenta mot kemisk inverkan, varpå deras vanliga beteckning paraffiner (eg. föga besläktad) tyder. Det lägsta ledet är Sumpgas l. metan, CH_4, en beständig, färg-, lukt- och smaklös gas, som uppstår genom en jäsning (metanjäsning) av organiska ämnen samt vid dessas upphettning. Den utvecklas därför av multnande organiska lämningar ss. i kärr (sumpgas) samt i stenkolsgruvor (gruvgas), i vilka dess blandning med luft medför stor fara för explosioner. Den utgör även en blandningdel i lysgas samt utgör en del av tarmgaserna, som bildas vid matsmältningen. (Se d. o.)

Mera sammansatta led av denna serie bilda huvudmassan av bergolja, ur vilken de genom destillation efter sin kokpunkt uppdelas i grupper, ss. bensin, gasolja, fotogen, solarolja, m. fl. flytande eller smörj artade samt kristalliniska eller vaxartade produkter, de senare kallade paraffin (se Bergolja). De erhållas även vid destillation av feta stenkol.

2. Olefiner, av formeln C_nH_{2n}, efter första ledet i serien även kallade oljebildande kolvätens serie. Även av denna serie finnas kolväten i bergolja och i destillat från stenkol.

3. Acetylen-serien, av formeln C_nH_{2n-2}, benämnd efter det första ledet i serien, acetylen, C_2H_2, en gas som framställes genom vattens inverkan på kalciumkarbid för användning som lysgas.

B. Cykliska kolväten, vilkas kolatomer binda varandra, så att de bilda en sluten ring.

4. Terpener, formeln C_nH_{2n-4}, vanligen multipler av $C_{10}H_{16}$. De bilda eteriska oljor, kåda och beståndsdelar av mjölksaft hos växterna (terpentin-, citron-, kummin-olja, kautschuk, guttaperka).

5. Bensolserien, av formeln C_nH_{2n-6}. Dess första led, benzol, C_6H_6, är en ofärgad aromatiskt luktande vätska, vilken jämte de högre sammansatta naftalin, förbränningsgaser från masugnar. Liknande försök att på fria fältet tillföra växterna k. genom i jorden nedlagda rörledningar hava givit mindre och mycket växlande resultat, ss. naturligt är, då den tillförda kolsyran snart bortföres av luftströmningarna. Visserligen har man funnit, att kolsyrehalten avtagit från jordytan uppåt och varit högre över träda än över bevuxen åker, och att sålunda en stegrad kolsyretillförsel i jorden kan alstra en högre kolsyrehalt i den växterna omgivande luften, men uppenbarligen bör vinden hastigt utjämna denna skillnad.

Man har även framhållit, att kreatursgödselns skördestegrande verkan delvis bör tillskrivas vid gödselns sönderdelning bildad k., och att denna verkan bör framträda särskilt i drivbänkar på gödselbädd men även på fritt land, särdeles efter gödsling kort före växtperiodens början. I det senare förhållandet har man velat se en av orsakerna till att gödsling på hösten i regel giver mindre skördeökning än på våren. Direkt kolsyregödsling synes sålunda hava utsikt till framgång i slutna rum men på fria fältet knappt kunna få någon ekonomisk

användning. Litt. F. Bornemann, Kohlensäure und Pflanzenwachstum. Berlin 1920.

Kolved. Se Kolning.

Kolvsjuka är en hos vissa gräs, särskilt timotej och hundäxing, förekommande sjukdom, som orsakas av en med rrijöldrygans närbesläktad svamp, *Epichloë typhina* Tul. Översta stråslidan har på försommaren ett vitt överdrag, beroende på de där bildade vita konidierna. Senare på sommaren antager slidan en guldgul eller brungul färg av i den sjuka delen utvecklade sporsäckar med sporer. — Vanligen framträder svampen på stråts översta bladslida och försvagar strået, så att det blir förkrympt och i regel icke förmår framskjuta någon vippa och någon fröbildning sålunda ej kan äga rum. Stundom, t. ex. 1902, har sjukdomen uppträtt epidemiskt i en stor del av landet. Då alla strån på en planta angripas och sjukdomen återkommer år från år, är det antagligt, att svampmyceliet fortlever år från år i rotstocken. Då sjukdomen allmänt uppträder i en vall, bör den upplöjas. Om blott en del av plantorna äro angripna, kan antagligen spridningen motverkas genom att gräset avslås genast svampen visar sig för att förekomma smittans spridning med konidier.E. H—g.

Kolväte, förening av kol och väte. Av de otaliga föreningar, som dessa båda grundämnen bilda, finnas vissa (terpener, kamfener) i växterna, andra bildas vid organiska ämnens sönderdelning, ss. vid deras jäsning utan lufttillträde (Sumpgas) eller upphettning, varvid de bortgå i gasform (i lysgas) eller ingå i därvid bildad tjära Bergolja, vilken antages hava uppkommit genom sönderdelning av organiska lämningar, består av kolväten. De hava en oerhörd stor betydelse såsom bränsle och lyse samt som råmaterial för kemisk-teknisk industri. Alla kolväten äro färglösa eller gulaktiga, alls ej eller föga lösliga i vatten, brännbara med högt värmevärde; de enklast sammansatta äro gasformiga, de övriga vätskor eller fasta ämnen, med smält- och kokpunkter stigande med molekylens storlek.

Efter molekylens kemiska byggnad brukar man uppdela dem på homologa serier, varmed förstås serier av föreningar, vilkas sammansättning kan uttryckas genom samma allmänna formel. De ekonomiskt viktigaste grupperna äro följande:

A. Alifatiska kolväten: kolatomerna äro med varandra förenade till en öppen kedja.

1. Sumpgasserien, med den allmänna formeln C_nH_{2n+2}. Dessa äro fullt mättade, d. v. s. de innehålla så många väteatomer, som kolatomerna kunna binda, och äro därför mycket indifferenta mot kemisk inverkan, varpå deras vanliga beteckning paraffiner (eg. föga besläktad) tyder. Det lägsta ledet är Sumpgas l. metan, CH_4, en beständig, färg-, lukt- och smaklös gas, som uppstår genom en jäsning (metanjäsning) av organiska ämnen samt vid dessas upphettning. Den utvecklas därför av multnande organiska lämningar ss. i kärr (sumpgas) samt i stenkolsgruvor (gruvgas), i vilka dess blandning med luft medför stor fara för explosioner. Den utgör även en blandningdel i lysgas samt utgör en del av tarmgaserna, som bildas vid matsmältningen. (Se d. o.)

Mera sammansatta led av denna serie bilda huvudmassan av bergolja, ur vilken de genom destillation efter sin kokpunkt uppdelas i grupper, ss. bensin, gasolja, fotogen, solarolja, m. fl. flytande eller smörj artade samt kristalliniska eller vaxartade produkter, de senare kallade paraffin (se Bergolja). De erhållas även vid destillation av feta stenkol.

2. Olefiner, av formeln C_nH_{2n}, efter första ledet i serien även kallade oljebildande kolvätens serie. Även av denna serie finnas kolväten i bergolja och i destillat från stenkol.

3. Acetylen-serien, av formeln C_nH_{2n-2}, benämnd efter det första ledet i serien, acetylen, C_2H_2, en gas som framställes genom vattens inverkan på kalciumkarbid för användning som lysgas.

B. Cykliska kolväten, vilkas kolatomer binda varandra, så att de bilda en sluten ring.

4. Terpener, formeln C_nH_{2n-4}, vanligen multipler av $C_{10}H_{16}$. De bilda eteriska oljor, kåda och beståndsdelar av mjölksaft hos växterna (terpentin-, citron-, kummin-olja, kautschuk, guttaperka).

5. Bensolserien, av formeln C_nH_{2n-6}. Dess första led, benzol, C_6H_6, är en ofärgad aromatiskt luktande vätska, vilken jämte de högre sammansatta naftalin, förbränningsgaser från masugnar. Liknande försök att på fria fältet tillföra växterna k. genom i jorden nedlagda rörledningar hava givit mindre och mycket växlande resultat, ss. naturligt är, då den tillförda kolsyran snart bortföres av luftströmningarna. Visserligen har man funnit, att kolsyrehalten avtagit från jordytan uppåt och varit högre över träda än över bevuxen åker, och att sålunda en stegrad kolsyretillförsel i jorden kan alstra en högre kolsyrehalt i den växterna omgivande luften, men uppenbarligen bör vinden hastigt utjämna denna skillnad.

Man har även framhållit, att kreatursgödselns skördestegrande verkan delvis bör tillskrivas vid gödselns sönderdelning bildad k., och att denna verkan bör framträda särskilt i drivbänkar på gödselbädd men även på fritt land, särdeles efter gödsling kort före växtperiodens början. I det senare förhållandet har man velat se en av orsakerna till att gödsling på hösten i regel giver mindre skördeökning än på våren. Direkt kolsyregödsling synes sålunda hava utsikt till framgång i slutna rum men på fria fältet knappt kunna få någon ekonomisk användning. Litt. F. Bornemann, Kohlensäure und Pflanzenwachstum. Berlin 1920.

Kolved. Se Kolning.

Kolvsjuka är en hos vissa gräs, särskilt timotej och hundäxing, förekommande sjukdom, som orsakas av en med rrijöldrygans närbesläktad svamp, *Epichloë typhina* Tul. Översta stråslidan har på försommaren ett vitt överdrag, beroende på de där bildade vita konidierna. Senare på sommaren antager slidan en guldgul eller brungul färg av i den sjuka delen utvecklade sporsäckar med sporer. — Vanligen framträder svampen på stråts översta bladslida och försvagar strået, så att det blir förkrympt och i regel icke förmår framskjuta någon vippa och någon fröbildning sålunda ej kan äga rum. Stundom, t. ex. 1902, har sjukdomen uppträtt epidemiskt i en stor del av landet. Då alla strån på en planta angripas och sjukdomen återkommer år från år, är det antagligt, att svampmyceliet fortlever år från år i rotstocken. Då sjukdomen allmänt uppträder i en vall, bör den upplöjas. Om blott en del av plantorna äro angripna, kan antagligen spridningen motverkas genom att gräset avslås genast svampen visar sig för att förekomma smittans spridning med konidier.E. H—g.

Kolväte, förening av kol och väte. Av de otaliga föreningar, som dessa båda grundämnen bilda, finnas vissa (terpener, kamfener) i växterna, andra bildas vid organiska ämnens sönderdelning, ss. vid deras jäsning utan lufttillträde (Sumpgas) eller upphettning, varvid de bortgå i gasform (i lysgas) eller ingå i därvid bildad tjära Bergolja, vilken antages hava uppkommit genom sönderdelning av organiska lämningar, består av kolväten. De hava en oerhörd stor betydelse såsom bränsle och lyse samt som råmaterial för kemisk-teknisk industri. Alla kolväten äro färglösa eller gulaktiga, alls ej eller föga lösliga i vatten, brännbara med högt värmevärde; de enklast sammansatta äro gasformiga, de övriga vätskor eller fasta ämnen, med smält- och kokpunkter stigande med molekylens storlek.

Efter molekylens kemiska byggnad brukar man uppdela dem på homologa serier, varmed förstås serier av föreningar, vilkas sammansättning kan uttryckas genom samma allmänna formel. De ekonomiskt viktigaste grupperna äro följande:

A. Alifatiska kolväten: kolatomerna äro med varandra förenade till en öppen kedja.

1. Sumpgasserien, med den allmänna formeln C_nH_{2n+2}. Dessa äro fullt mättade, d. v. s. de innehålla så många väteatomer, som kolatomerna kunna binda, och äro därför mycket indifferenta mot kemisk inverkan, varpå deras vanliga beteckning paraffiner (eg. föga besläktad) tyder. Det lägsta ledet är Sumpgas l. metan, CH_4, en beständig, färg-, lukt- och smaklös gas, som uppstår genom en jäsning (metanjäsning) av organiska ämnen samt vid dessas upphettning. Den utvecklas därför av multnande organiska lämningar ss. i kärr (sumpgas) samt i stenkolsgruvor (gruvgas), i vilka dess blandning med luft medför stor fara för explosioner. Den utgör även en blandningdel i lysgas samt utgör en del av tarmgaserna, som bildas vid matsmältningen. (Se d. o.)

Mera sammansatta led av denna serie bilda huvudmassan av bergolja, ur vilken de genom destillation efter sin kokpunkt uppdelas i grupper, ss. bensin, gasolja, fotogen, solarolja, m. fl. flytande eller smörj artade samt kristalliniska eller vaxartade produkter, de senare kallade paraffin (se Bergolja). De erhållas även vid destillation av feta stenkol.

2. Olefiner, av formeln C_nH_{2n}, efter första ledet i serien även kallade oljebildande kolvätens serie. Även av denna serie finnas kolväten i bergolja och i destillat från stenkol.

3. Acetylen-serien, av formeln C_nH_{2n-2}, benämnd efter det första ledet i serien, acetylen, C_2H_2, en gas som framställes genom vattens inverkan på kalciumkarbid för användning som lysgas.

B. Cykliska kolväten, vilkas kolatomer binda varandra, så att de bilda en sluten ring.

4. Terpener, formeln C_nH_{2n-4}, vanligen multipler av $C_{10}H_{16}$. De bilda eteriska oljor, kåda och beståndsdelar av mjölksaft hos växterna (terpentin-, citron-, kummin-olja, kautschuk, guttaperka).

5. Bensolserien, av formeln C_nH_{2n-6}. Dess första led, benzol, C_6H_6, är en ofärgad aromatiskt luktande vätska, vilken jämte de högre sammansatta naftalin,$C_{10}H_8$, antracen,

$C_{14}H_{10}$, m. fl. uppstå vid torrdestillation av organiska ämnen. De ingå som blandningsdelar i stenkolstjära och äro de modersubstanser, från vilka de ytterst talrika s. k. aromatiska föreningarna äro härledda. Bland dessa föreningar finnas en mängd desinficerande, kryddartade och färgämnen, och stenkolstjäran tjänar därför som råmaterial för en mycket omfattande kemisk industri, av vars grenar tillverkning av färgämnen (»tjärfärger»), medicinska preparat (salicylsyra m. fl.) och desinfektionsmedel (karbolsyra, lysol, kreolin, karbolineum) äro de viktigaste.

Kompostgödsel. Vid varje lantgård uppstår åtskilligt avfall, som i det skick, vari det uppstår, är ej blott värdelöst utan även skräpande och orent samt delvis även kan verka hälsovådligt, men som genom att samlas och på lämpligt sätt behandlas kan förvandlas till en värdefull gödsel. Detta har sedan gammalt skett genom kompostering, som förr, innan den bekväma tillgången på konstgödsel fanns, mer och med större omsorg än nu användes för att öka gödselförrådet. Komposteringen bör hava till syfte att samla ämnen, som innehålla växtnäring, på en viss plats till sådan mängd, att de lämpligen kunna behandlas på lämpligt sätt, så att det samlade avfallet genom jäsning och multning blir en jordformig massa, vars innehåll av växtnäring under komposteringen så mycket som möjligt övergått till för växterna tillgänglig form. Det är därför lämpligt att, där avfallet uppkommer i mindre mängd, först samla detta i en väl hållen gårdskompost, för att sedan, då något större mängd avfall samlats eller på en gång uppkommit, skrida till den egentliga kompostberedningen. Gårdskomposten, i vilket hushållsavfall, sopor och annat småningom uppstående avfall samlas, bör skilja sig från en vanlig sophög däri, att intet till gödsel odugligt, ss. glas, porslin, tegel, järnbleck m. m., inlägges i högen, att torv eller mull lägges som underlag och betäckning, så att ingen vätska kan bortrinna, massan ej uttorkar, flugor ej lockas att lägga ägg i densamma och all stank hindras.

Vid den egentliga komposteringen lägges ett fotstjockt bottenlager av torv, mull, grästorv o. dyl. för att upptaga möjligen genomsipprande fuktighet och däruppå omväxlande varv av det avfall, som skall komposteras, och av det absorberande och mullbildande ämnet, varmed ock slutligen komposthögen täckes. För den önskvärda jäsningen fordras lufttillträde och fuktighet. Komposthögen bör därför hava ej alltför stor bredd och höjd, vanligen göres den rektangulär med gögst 3 m. bredd och 1.5 m. höjd, samt bör hållas jämnt fuktig men ej blöt, genom begjutning med urin, gödselvatten, diskvatten eller i brist därpå rent vatten. En jämn jäsning befordras även därigenom, att ämnen, som lätt råka i jäsning eller förruttnelse, såsom latrin, självdöda djur och annat kött och fiskavfall, såvitt möjligt fint sönderdelade, blandas med eller täckas av de mindre lätt multnade ämnena, ss. ogräs, löv, boss och frånrensning, sopor m. m. Helst inblandas eller påströs i varje lager basiska ämnen som kalk och aska, vilka befordra jäsningen. Ben upplösa sig ytterst långsamt i komposten, om de ej i förväg sönderdelats (se Benmjöl). Stundom lägges k. av endast torvjord eller grästorv blandade med kaustik kalk och fuktas med gödselvatten, och härigenom kan en ganska god k.-jord beredas, på samma gång körning av gödselvatten inbesparas.

Sedan komposten legat ett år, bör den omstickas, och om, såsom vanligen är förhållandet, massan ännu ej är jämnt multnad, bör den därvid ånyo uppläggas i hög, varvid innehållet blandas och det förra ytlagret lägges inuti högen. Efter ännu ett år, bör komposten vara »mogen» och lämplig att använda.

K. bör, om den är mogen, innehålla en avsevärd halt av färdig växtnäring, särskilt salpeter, och kan därför lämpligen användas som gödsling omedelbart före sådden och till spridning på gräsmark på våren. Dess höga mullhalt gör den lämplig särskilt på mager, lätt och mullfattig jord. Dess näringsinnehåll beror naturligtvis på det material, varav den beretts, och tillskott av konstgödsel, särdeles benmjöl eller andra fosfat, kan därför vara önskvärt. Är k. fattig på växtnäring, verkar den naturligtvis huvudsakligen genom sin mullhalt som jordförbättringsmedel. Litt. Sv. Mosskulturfören. Tidskr. 1919, sid. 97.

Koniin. Se Alkaloider, Odört.

Konservering eller bevarande mot förstöring. Emedan organiska ämnen förstöras huvudsakligen genom bakteriers, svampars och andra mikroorganismers verksamhet, sker deras k. vanligen genom åtgärder, som döda dylika organismer eller åtminstone hindra deras verksamhet, samt genom att förekomma ny tillförsel av sådana.

1. K. av födoämnen sker genom:

a. Torkning (se d. o).

b. Kylning och frysning bringar mikroorganismernas livsverksamhet att upphöra utan att dock döda dem, varför de åter komma i verksamhet, så snart värmegraden stiger till den för deras livsverksamhet erforderliga. Vid — 2° hindras egentlig förskämning, men om frysning ej inträtt (t. ex. i varor förvarade i saltlake), kan dock mögling och en förändring äga rum, som märkes på försämrad smak. Då en sådan i allmänhet är beroende av luftens medverkan, böra livsmedel, som hållas kylda, så mycket som möjligt skyddas för lufttillträde, smör t. ex. genom att förvaras i slutna kärl. I fruset tillstånd bibehålla sig däremot växt- och djurämnen oförändrade, annat än så till vida, att deras inre blir uppluckral genom vid frysningen bildade iskristaller, till följd varav förskämningen efter deras $C_{10}H_8$, antracen,
$C_{14}H_{10}$, m. fl. uppstå vid torrdestillation av organiska ämnen. De ingå som blandningsdelar i stenkolstjära och äro de modersubstanser, från vilka de ytterst talrika s. k. aromatiska föreningarna äro härledda. Bland dessa föreningar finnas en mängd desinficerande, kryddartade och färgämnen, och stenkolstjäran tjänar därför som råmaterial för en mycket omfattande kemisk industri, av vars grenar tillverkning av färgämnen (»tjärfärger»), medicinska preparat (salicylsyra m. fl.) och desinfektionsmedel (karbolsyra, lysol, kreolin, karbolineum) äro de viktigaste.

Kompostgödsel. Vid varje lantgård uppstår åtskilligt avfall, som i det skick, vari det uppstår, är ej blott värdelöst utan även skräpande och orent samt delvis även kan verka hälsovådligt, men som genom att samlas och på lämpligt sätt behandlas kan förvandlas till en värdefull gödsel. Detta har sedan gammalt skett genom kompostering, som förr, innan den bekväma tillgången på konstgödsel fanns, mer och med större omsorg än nu användes för att öka gödselförrådet. Komposteringen bör hava till syfte att samla ämnen, som innehålla växtnäring, på en viss plats till sådan mängd, att de lämpligen kunna behandlas på lämpligt sätt, så att det samlade avfallet genom jäsning och multning blir en jordformig massa, vars innehåll av växtnäring under komposteringen så mycket som möjligt övergått till för växterna tillgänglig form. Det är därför lämpligt att, där avfallet uppkommer i mindre mängd, först samla detta i en väl hållen gårdskompost, för att sedan, då något större mängd avfall samlats eller på en gång uppkommit, skrida till den egentliga kompostberedningen. Gårdskomposten, i vilket hushållsavfall, sopor och annat småningom uppstående avfall samlas, bör skilja sig från en vanlig sophög däri, att intet till gödsel odugligt, ss. glas, porslin, tegel, järnbleck m. m., inlägges i högen, att torv eller mull lägges som underlag och betäckning, så att ingen vätska kan bortrinna, massan ej uttorkar, flugor ej lockas att lägga ägg i densamma och all stank hindras.

Vid den egentliga komposteringen lägges ett fotstjockt bottenlager av torv, mull, grästorv o. dyl. för att upptaga möjligen genomsipprande fuktighet och däruppå omväxlande varv av det avfall, som skall komposteras, och av det absorberande och mullbildande ämnet, varmed ock slutligen komposthögen täckes. För den önskvärda jäsningen fordras lufttillträde och fuktighet. Komposthögen bör därför hava ej alltför stor bredd och höjd, vanligen göres den rektangulär med gögst 3 m. bredd och 1.5 m. höjd, samt bör hållas jämnt fuktig men ej blöt, genom begjutning med urin, gödselvatten, diskvatten eller i brist därpå rent vatten. En jämn jäsning befordras även därigenom, att ämnen, som lätt råka i jäsning eller förruttnelse, såsom latrin, självdöda djur och annat kött och fiskavfall, såvitt möjligt fint sönderdelade, blandas med eller täckas av de mindre lätt multnade ämnena, ss. ogräs, löv, boss och frånrensning, sopor m. m. Helst inblandas eller påströs i varje lager basiska ämnen som kalk och aska, vilka befordra jäsningen. Ben upplösa sig ytterst långsamt i komposten, om de ej i förväg sönderdelats (se Benmjöl). Stundom lägges k. av endast torvjord eller grästorv blandade med kaustik kalk och fuktas med gödselvatten, och härigenom kan en ganska god k.-jord beredas, på samma gång körning av gödselvatten inbesparas.

Sedan komposten legat ett år, bör den omstickas, och om, såsom vanligen är förhållandet, massan ännu ej är jämnt multnad, bör den därvid ånyo uppläggas i hög, varvid innehållet blandas och det förra ytlagret lägges inuti högen. Efter ännu ett år, bör komposten vara »mogen» och lämplig att använda.

K. bör, om den är mogen, innehålla en avsevärd halt av färdig växtnäring, särskilt salpeter, och kan därför lämpligen användas som gödsling omedelbart före sådden och till spridning på gräsmark på våren. Dess höga mullhalt gör den lämplig särskilt på mager, lätt och mullfattig jord. Dess näringsinnehåll beror naturligtvis på det material, varav den beretts, och tillskott av konstgödsel, särdeles benmjöl eller andra fosfat, kan därför vara önskvärt. Är k. fattig på växtnäring, verkar den naturligtvis huvudsakligen genom sin mullhalt som jordförbättringsmedel. Litt. Sv. Mosskulturfören. Tidskr. 1919, sid. 97.

Koniin. Se Alkaloider, Odört.

Konservering eller bevarande mot förstöring. Emedan organiska ämnen förstöras huvudsakligen genom bakteriers, svampars och andra mikroorganismers verksamhet, sker deras k. vanligen genom åtgärder, som döda dylika organismer eller åtminstone hindra deras verksamhet, samt genom att förekomma ny tillförsel av sådana.

1. K. av födoämnen sker genom:

a. Torkning (se d. o).

b. Kylning och frysning bringar mikroorganismernas livsverksamhet att upphöra utan att dock döda dem, varför de åter komma i verksamhet, så snart värmegraden stiger till den för deras livsverksamhet erforderliga. Vid — 2° hindras egentlig förskämning, men om frysning ej inträtt (t. ex. i varor förvarade i saltlake), kan dock mögling och en förändring äga

rum, som märkes på försämrad smak. Då en sådan i allmänhet är beroende av luftens medverkan, böra livsmedel, som hållas kylda, så mycket som möjligt skyddas för lufttillträde, smör t. ex. genom att förvaras i slutna kärl. I fruset tillstånd bibehålla sig däremot växt- och djurämnen oförändrade, annat än så till vida, att deras inre blir uppluckral genom vid frysningen bildade iskristaller, till följd varav förskämningen efter deras $C_{10}H_8$, antracen, $C_{14}H_{10}$, m. fl. uppstå vid torrdestillation av organiska ämnen. De ingå som blandningsdelar i stenkolstjära och äro de modersubstanser, från vilka de ytterst talrika s. k. aromatiska föreningarna äro härledda. Bland dessa föreningar finnas en mängd desinficerande, kryddartade och färgämnen, och stenkolstjäran tjänar därför som råmaterial för en mycket omfattande kemisk industri, av vars grenar tillverkning av färgämnen (»tjärfärger»), medicinska preparat (salicylsyra m. fl.) och desinfektionsmedel (karbolsyra, lysol, kreolin, karbolineum) äro de viktigaste.

Kompostgödsel. Vid varje lantgård uppstår åtskilligt avfall, som i det skick, vari det uppstår, är ej blott värdelöst utan även skräpande och orent samt delvis även kan verka hälsovådligt, men som genom att samlas och på lämpligt sätt behandlas kan förvandlas till en värdefull gödsel. Detta har sedan gammalt skett genom kompostering, som förr, innan den bekväma tillgången på konstgödsel fanns, mer och med större omsorg än nu användes för att öka gödselförrådet. Komposteringen bör hava till syfte att samla ämnen, som innehålla växtnäring, på en viss plats till sådan mängd, att de lämpligen kunna behandlas på lämpligt sätt, så att det samlade avfallet genom jäsning och multning blir en jordformig massa, vars innehåll av växtnäring under komposteringen så mycket som möjligt övergått till för växterna tillgänglig form. Det är därför lämpligt att, där avfallet uppkommer i mindre mängd, först samla detta i en väl hållen gårdskompost, för att sedan, då något större mängd avfall samlats eller på en gång uppkommit, skrida till den egentliga kompostberedningen. Gårdskomposten, i vilket hushållsavfall, sopor och annat småningom uppstående avfall samlas, bör skilja sig från en vanlig sophög däri, att intet till gödsel odugligt, ss. glas, porslin, tegel, järnbleck m. m., inlägges i högen, att torv eller mull lägges som underlag och betäckning, så att ingen vätska kan bortrinna, massan ej uttorkar, flugor ej lockas att lägga ägg i densamma och all stank hindras.

Vid den egentliga komposteringen lägges ett fotstjockt bottenlager av torv, mull, grästorv o. dyl. för att upptaga möjligen genomsipprande fuktighet och däruppå omväxlande varv av det avfall, som skall komposteras, och av det absorberande och mullbildande ämnet, varmed ock slutligen komposthögen täckes. För den önskvärda jäsningen fordras lufttillträde och fuktighet. Komposthögen bör därför hava ej alltför stor bredd och höjd, vanligen göres den rektangulär med gögst 3 m. bredd och 1.5 m. höjd, samt bör hållas jämnt fuktig men ej blöt, genom begjutning med urin, gödselvatten, diskvatten eller i brist därpå rent vatten. En jämn jäsning befordras även därigenom, att ämnen, som lätt råka i jäsning eller förruttnelse, såsom latrin, självdöda djur och annat kött och fiskavfall, såvitt möjligt fint sönderdelade, blandas med eller täckas av de mindre lätt multnade ämnena, ss. ogräs, löv, boss och frånrensning, sopor m. m. Helst inblandas eller påströs i varje lager basiska ämnen som kalk och aska, vilka befordra jäsningen. Ben upplösa sig ytterst långsamt i komposten, om de ej i förväg sönderdelats (se Benmjöl). Stundom lägges k. av endast torvjord eller grästorv blandade med kaustik kalk och fuktas med gödselvatten, och härigenom kan en ganska god k.-jord beredas, på samma gång körning av gödselvatten inbesparas.

Sedan komposten legat ett år, bör den omstickas, och om, såsom vanligen är förhållandet, massan ännu ej är jämnt multnad, bör den därvid ånyo uppläggas i hög, varvid innehållet blandas och det förra ytlagret lägges inuti högen. Efter ännu ett år, bör komposten vara »mogen» och lämplig att använda.

K. bör, om den är mogen, innehålla en avsevärd halt av färdig växtnäring, särskilt salpeter, och kan därför lämpligen användas som gödsling omedelbart före sådden och till spridning på gräsmark på våren. Dess höga mullhalt gör den lämplig särskilt på mager, lätt och mullfattig jord. Dess näringsinnehåll beror naturligtvis på det material, varav den beretts, och tillskott av konstgödsel, särdeles benmjöl eller andra fosfat, kan därför vara önskvärt. Är k. fattig på växtnäring, verkar den naturligtvis huvudsakligen genom sin mullhalt som jordförbättringsmedel. Litt. Sv. Mosskulturfören. Tidskr. 1919, sid. 97.

Koniin. Se Alkaloider, Odört.

Konservering eller bevarande mot förstöring. Emedan organiska ämnen förstöras huvudsakligen genom bakteriers, svampars och andra mikroorganismers verksamhet, sker deras k. vanligen genom åtgärder, som döda dylika organismer eller åtminstone hindra deras verksamhet, samt genom att förekomma ny tillförsel av sådana.

1. K. av födoämnen sker genom:

a. Torkning (se d. o).

b. Kylning och frysning bringar mikroorganismernas livsverksamhet att upphöra utan att dock döda dem, varför de åter komma i verksamhet, så snart värmegraden stiger till den för deras livsverksamhet erforderliga. Vid — 2° hindras egentlig förskämning, men om frysning ej inträtt (t. ex. i varor förvarade i saltlake), kan dock mögling och en förändring äga

rum, som märkes på försämrad smak. Då en sådan i allmänhet är beroende av luftens medverkan, böra livsmedel, som hållas kylda, så mycket som möjligt skyddas för lufttillträde, smör t. ex. genom att förvaras i slutna kärl. I fruset tillstånd bibehålla sig däremot växt- och djurämnen oförändrade, annat än så till vida, att deras inre blir uppluckral genom vid frysningen bildade iskristaller, till följd varav förskämningen efter deras $C_{10}H_8$, antracen, $C_{14}H_{10}$, m. fl. uppstå vid torrdestillation av organiska ämnen. De ingå som blandningsdelar i stenkolstjära och äro de modersubstanser, från vilka de ytterst talrika s. k. aromatiska föreningarna äro härledda. Bland dessa föreningar finnas en mängd desinficerande, kryddartade och färgämnen, och stenkolstjäran tjänar därför som råmaterial för en mycket omfattande kemisk industri, av vars grenar tillverkning av färgämnen (»tjärfärger»), medicinska preparat (salicylsyra m. fl.) och desinfektionsmedel (karbolsyra, lysol, kreolin, karbolineum) äro de viktigaste.

Kompostgödsel. Vid varje lantgård uppstår åtskilligt avfall, som i det skick, vari det uppstår, är ej blott värdelöst utan även skräpande och orent samt delvis även kan verka hälsovådligt, men som genom att samlas och på lämpligt sätt behandlas kan förvandlas till en värdefull gödsel. Detta har sedan gammalt skett genom kompostering, som förr, innan den bekväma tillgången på konstgödsel fanns, mer och med större omsorg än nu användes för att öka gödselförrådet. Komposteringen bör hava till syfte att samla ämnen, som innehålla växtnäring, på en viss plats till sådan mängd, att de lämpligen kunna behandlas på lämpligt sätt, så att det samlade avfallet genom jäsning och multning blir en jordformig massa, vars innehåll av växtnäring under komposteringen så mycket som möjligt övergått till för växterna tillgänglig form. Det är därför lämpligt att, där avfallet uppkommer i mindre mängd, först samla detta i en väl hållen gårdskompost, för att sedan, då något större mängd avfall samlats eller på en gång uppkommit, skrida till den egentliga kompostberedningen. Gårdskomposten, i vilket hushållsavfall, sopor och annat småningom uppstående avfall samlas, bör skilja sig från en vanlig sophög däri, att intet till gödsel odugligt, ss. glas, porslin, tegel, järnbleck m. m., inlägges i högen, att torv eller mull lägges som underlag och betäckning, så att ingen vätska kan bortrinna, massan ej uttorkar, flugor ej lockas att lägga ägg i densamma och all stank hindras.

Vid den egentliga komposteringen lägges ett fotstjockt bottenlager av torv, mull, grästorv o. dyl. för att upptaga möjligen genomsipprande fuktighet och däruppå omväxlande varv av det avfall, som skall komposteras, och av det absorberande och mullbildande ämnet, varmed ock slutligen komposthögen täckes. För den önskvärda jäsningen fordras lufttillträde och fuktighet. Komposthögen bör därför hava ej alltför stor bredd och höjd, vanligen göres den rektangulär med gögst 3 m. bredd och 1.5 m. höjd, samt bör hållas jämnt fuktig men ej blöt, genom begjutning med urin, gödselvatten, diskvatten eller i brist därpå rent vatten. En jämn jäsning befordras även därigenom, att ämnen, som lätt råka i jäsning eller förruttnelse, såsom latrin, självdöda djur och annat kött och fiskavfall, såvitt möjligt fint sönderdelade, blandas med eller täckas av de mindre lätt multnade ämnena, ss. ogräs, löv, boss och frånrensning, sopor m. m. Helst inblandas eller påströs i varje lager basiska ämnen som kalk och aska, vilka befordra jäsningen. Ben upplösa sig ytterst långsamt i komposten, om de ej i förväg sönderdelats (se Benmjöl). Stundom lägges k. av endast torvjord eller grästorv blandade med kaustik kalk och fuktas med gödselvatten, och härigenom kan en ganska god k.-jord beredas, på samma gång körning av gödselvatten inbesparas.

Sedan komposten legat ett år, bör den omstickas, och om, såsom vanligen är förhållandet, massan ännu ej är jämnt multnad, bör den därvid ånyo uppläggas i hög, varvid innehållet blandas och det förra ytlagret lägges inuti högen. Efter ännu ett år, bör komposten vara »mogen» och lämplig att använda.

K. bör, om den är mogen, innehålla en avsevärd halt av färdig växtnäring, särskilt salpeter, och kan därför lämpligen användas som gödsling omedelbart före sådden och till spridning på gräsmark på våren. Dess höga mullhalt gör den lämplig särskilt på mager, lätt och mullfattig jord. Dess näringsinnehåll beror naturligtvis på det material, varav den beretts, och tillskott av konstgödsel, särdeles benmjöl eller andra fosfat, kan därför vara önskvärt. Är k. fattig på växtnäring, verkar den naturligtvis huvudsakligen genom sin mullhalt som jordförbättringsmedel. Litt. Sv. Mosskulturfören. Tidskr. 1919, sid. 97.

Koniin. Se Alkaloider, Odört.

Konservering eller bevarande mot förstöring. Emedan organiska ämnen förstöras huvudsakligen genom bakteriers, svampars och andra mikroorganismers verksamhet, sker deras k. vanligen genom åtgärder, som döda dylika organismer eller åtminstone hindra deras verksamhet, samt genom att förekomma ny tillförsel av sådana.

1. K. av födoämnen sker genom:

a. Torkning (se d. o).

b. Kylning och frysning bringar mikroorganismernas livsverksamhet att upphöra utan att dock döda dem, varför de åter komma i verksamhet, så snart värmegraden stiger till den för deras livsverksamhet erforderliga. Vid — 2° hindras egentlig förskämning, men om frysning ej inträtt (t. ex. i varor förvarade i saltlake), kan dock mögling och en förändring äga rum, som märkes på försämrad smak. Då en sådan i allmänhet är beroende av luftens medverkan, böra livsmedel, som hållas kylda, så mycket som möjligt skyddas för lufttillträde, smör t. ex. genom att förvaras i slutna kärl. I fruset tillstånd bibehålla sig däremot växt- och djurämnen oförändrade, annat än så till vida, att deras inre blir uppluckral genom vid frysningen bildade iskristaller, till följd varav förskämningen efter derasupptinande lättare sprider sig, så att deras sönderdelning då hastigt inträder. Kylning är det förnämsta medlet i mejerier att hindra mjölkens och mejeriprodukternas försämring samt användes även för förvaring av kött, ägg, frukt och grönsaker i kylhus, iskällare och isskåp. Även frysning användes, ss. då fisk, kött och fågel förvaras i fruset tillstånd nedpackade i snö, men det är då av vikt, att födoämnet kommer till användning genast det upptinas. För att fördröja fågels upptinande fryses den med den värmeisolerande fjäderdräkten bibehållen. Utom att fruset kött efter hastigt upptinande hastigt för skämmes, får det ett mindre vackert utseende och blir mindre lämpligt till kokning. Kylning av kött föredrages därför framför frysning.

Lagring av frukt i kylhus användes i mycket stor utsträckning och med avgjord framgång, i det att fruktens eftermognad därigenom fördröjes och hållbarheten i hög grad kan förlängas. I Sverige hava försök därmed skett under senaste tid. Lämpligaste lagringstemperatur och luftfuktighet har visat sig olika för olika sorter. I allmänhet har en värmegrad av + 1.5—2.5 visat sig lämplig; skulle värmegraden gå ned något under 0, skadas ej frukten därav, då fruktsaftens fryspunkt är lägre. För bär synes torr luft och svag luftväxling vara bäst, för kärnfrukt en något högre relativ fuktighet, 75—85 %. Lagringen av frukten, packad i lådor så som ovan sagts, har gått minst lika bra som av uppackad frukt.

c. Upphettning dödar mikroorganismerna och användes därför i stor utsträckning för k. Såväl bakterier som jäst- och mögelsvampar dödas i allmänhet redan genom en kortvarig upphettning till 75—80° (»pastörisering»), men deras sporer hava en betydligt större motståndskraft, varför för en fullständig sterilisering krävas antingen en långvarigare upphettning till minst 100° C. eller ock upphettningens förnyande efter omkring ett dygn för att döda de ur sporerna uppkomna mikroorganismerna, innan de hunnit bilda nya sporer. Tillika är steriliseringens varaktighet naturligtvis beroende på att varan är skyddad för ny tillförsel av förskämningsverkare. En uppstekning eller kokning av kött skyddar detta sålunda blott en kortare, av förvaringsrummets värme m. l. m. beroende, tid, om ej tillfyllestgörande åtgärder vidtagas mot ny infektion. Denna förekommes vid konservering genom att förvaringskärlet slutes »hermetiskt», så att ingen luft kan intränga och medföra svampsporer eller bakterier. Vid förvaring på buteljer göras därför korkarna ogenomträngliga genom harts eller paraffin, utan att dock fullt pålitlig isolering alltid på detta sätt nås. Säkrare verkar en hoppressad propp av genom ångning desinficerad bomull, som väl släpper genom luften men ej bakterier eller sporer. Vid industriell k. upphettas födoämnen inlagda i bleckdosor, som efter upphettningen igenlödas, och i hushållet sker k. numera mest på glaskärl med guttaperkapackning under de genom lufttrycket fast pressade locken. Steriliseringen göres härvid i regel fullständig på en gång, vilket vid frukter, som innehålla syror, och flertalet grönsaker sker redan vid upphettning till 75—8o° under 15—20 minuter men vid varor med högre äggvite- eller amidhalt, ss. ärter, bönor och sparris, kräver upphettning till 100° under 1— $1^1/_2$ timme, se vidare Pastörisering.

d. Tillsats av antiseptiska ämnen (se d. o.). Starkare antiseptiskt verkande medel kunna härvid på grund av sina giftiga egenskaper blott föga användas. Ett sådant ämne är salicylsyra, som användes huvudsakligen i sylt och saft. Trots dess skadliga inverkan på kroppen kan sådant ske därför, att tillsatsen är liten och blott små mängder av den konserverade varan förtäres. Borsyra är oskyldigare både i sina antiseptiska och giftiga egenskaper; den användes någon gång i lösning (aseptin) för att bevara kött, samt i fast form inarbetad i smör, men dylik användning är i flera länder förbjuden. Allmännast användes koksalt, stundom med tillsats av något salpeter, båda mycket svaga antiseptiska medel, varför ock i lake saltat kött och fläsk snart får osmak, om de komma i beröring med luften, under det att torrsaltning är pålitligare. Stark sockerlag (1 del socker på 1 del frukt) användes för konservering av frukter (i sylt, saft och marmelad), och likaså hindra syror jäsning, när lösningen nått en viss styrka, och ättika användes därför för inläggning av grönsaker och kortare tids förvaring av kött (surstek). Härpå grundar sig ock beredning av surkål, surströmming och filmjölk, i det att jäsningen upphör, när den åstadkommit viss surhetsgrad. Färgning av grönsaker med koppar (ex. genom kokning i kopparkärl) sker uteslutande för utseendets skull och är avgjort förkastlig, då den gröna kopparfärgen är giftig. Konservering av ägg; se Ägg.

e. Rökning, som användes huvudsakligen för förvaring av kött- och fläskvaror, verkar konserverande på grund av i rökgaserna förefintliga ämnens (fenolers, se Karbolsyra) desinficerande verkan.

2. K. av trä. Dettas förstöring genom röta förorsakas av svampar och bakterier, vilka för sin verksamhet behöva såväl fuktighet som luft, varför ock röta angriper trä i jorden huvudsakligen i jordytan men mindre djupare ned i jorden, dit lufttillträdet är svagt. Träs röta och multning motverkas därför genom en anstrykning, som utestänger luft och fuktighet, men än fullständigare genom impregnering med desinficerande (svamp- och bakteriedödande) medel.

Anstrykning av trä bör ske först sedan detta blivit torrt, dels emedananstrykningen eljes ej fäster väl, dels därför att anstrykningen instänger fuktigheten och hindrar dennas avdunstning, varigenom röta kan befordras. Gott anstrykningsmedel är trätjära, fernissa och oljefärg. Stenkolstjära och karbolineum äro sämre, därför att de suga sig in i träet och ej som trätjära bilda något skyddande becklager.

Impregnering med desinficerande medel sker redan vid träs ytliga kolning, ss. brukas med stolpar, som skola nedsättas i jorden, i det att därvid bildas ett starkt ytlager av kol och tjärartade ämnen, som intränga även i veden innanför samt således döda röte-alstrande organismer och hindra inträngandet av sådana. Än kraftigare sker konserveringen genom träets genomdränkning med desinficerande medel, l. impregnering.H. J. Dft.

Impregnering av virke sker för att öka varaktigheten hos sådant virke, som är i särskilt hög grad utsatt för rötskador, t. ex. telegrafstolpar och järnvägssyllar, och sker vanligen efter endera av följande två metoder:

a. Impregneringsvätskan, oftast bestående av ett metallsalt, såsom zinkklorid, kvicksilverklorid (sublimat) eller kopparvitriol, pressas genom stockändarna från ett omkr. 15 m högt beläget kar, genomtränger splinten och sipprar ut i stockens motsatta ände. Virket bör vara nyhugget eller förvarat i vatten. Metoden, som efter stockens längd tager 2—14 dagar, användes huvudsakligen för telegrafstolpar.

b. Impregnering i cylinder. Såsom impregneringsvätska användes något kreosothaltigt ämne, t. ex. kreosotolja, eller också kreosol-kalcium, som framställes av kalk och kreosol, vilket senare erhålles ur såväl gasverks- som kolugnstjära. Virket införes i en järncylinder, ur vilken luft utpumpas, samtidigt med att först ånga och därefter impregneringsvätskan insläppas. Då vätskan intränger i virket huvudsakligast i radiell led, måste stocken vara väl barkad. Metoden, som tager blott 3—4 timmar, användes i stor utsträckning för järnvägssyllar. En oimpregnerad järnvägssyll varar omkring 8 år. Behandlad enligt förstnämnda metod beräknas den vara 14 år och enligt den senare metoden 18 år.

Telegrafstolpar av tall kunna även impregneras å rot genom rand- eller helbarkning av stycket närmast ovan stubben, varvid veden impregneras av den starka kådbildningen.M. J. D.

Konsistensfett. Se Smörjmedel.

Konstans. Se Ärftlighet.

Konstgödsel (mindre riktigt konstgödning) är efter ordalydelsen med konst beredda ämnen för jordens gödsling, men härtill räknas även naturprodukter, som före användningen icke undergå annan beredning än skrädning och krossning (ex. vissa kalisalt). K:s värde och användbarhet beror på dess innehåll av växtnärande ämnen, och den skiljer sig från de »naturliga» gödselmedlen genom saknaden av mullbildande ämnen och bakterier. Konstgödselmedel innehålla i regel ej heller alla nödvändiga växtnäringsämnen, varför de betecknas som ofullständiga gödselmedel. De kunna därför i regel ej fullt ersätta den naturliga gödseln utan användas företrädesvis att komplettera denna.

Bruket av k. går i vårt land knappt längre tillbaka än till kort före mitten av 1800-talet. Krossade ben hade väl, efter engelskt föredöme, börjat användas på 1820-talet, men först omkring 1850 hade man lärt sig mala benen så fint, att man med skäl kunde tala om benmjöl. Chilesalpeter hade börjat införas redan på 1830-och guano på 1840-talet, men de fingo först efter 1850 någon avsevärd användning, och vid samma tid började tillverkning av superfosfat och svavelsyrad ammoniak. Den framgång, som bruket av dessa konstgödselmedel hade, lockade till försök att framställa k. ur allehanda avfallsvaror, men av dessa försök visade sig endast tillverkning av fiskguano livskraftig. Under 1850—60-talen användes företrädesvis benmjöl och guano, men då tillgången av den senare började avtaga och kvaliteten försämras, fingo superfosfat och chilesalpeter träda, i stället. Från 1880-talet tog införseln av kalisalter större omfattning och tillkom thomasfosfat, vilka båda slag av k. fingo stor användning vid mossodling, som först genom tillgång på fosfat och kalisalt blev lönande för sädesodling. Sedermera har användningen av k. starkt ökats, särskilt i samband med odlingen av sockerbetor och andra rotfrukter, som endast vid en efter växternas olika behov avpassad riklig tillförsel av växtnäring kunna lämna rika skördar. Till det ökade bruket av k. har även de sedan tiden kring sekelskiftet allt allmännare gödslingsförsöken bidragit, vilka spredo insikten om den skördeökning, som genom dessa medel kunde vinnas. Till superfosfat, thomasfosfat och det proportionsvis allt mindre betydande benmjölet samt chilesalpeter, svavelsyrad ammoniak och kalisalten har under det nya århundradet kommit kalkkväve och kalksalpeter. Hela årsförbrukningen av k. i Sverige beräknades år 1910 hava utgjort:

Benmjöl	77.888	dton
Superfosfat	1.189.902	»
Thomasfosfat	371.934	»
Summa fosfatgödsel	1.639.324	»
Kalisalt	691.834	»
Chilesalpeter	323.399	»
Ammon.-sulfat	8.311	»
Summa Kvävegödsel	331.710	»
Summa dton 2.662.868		

anstrykningen eljes ej fäster väl, dels därför att anstrykningen instänger fuktigheten och hindrar dennas avdunstning, varigenom röta kan befordras. Gott anstrykningsmedel är trätjära, fernissa och oljefärg. Stenkolstjära och karbolineum äro sämre, därför att de suga sig in i träet och ej som trätjära bilda något skyddande becklager.

Impregnering med desinficerande medel sker redan vid träs ytliga kolning, ss. brukas med stolpar, som skola nedsättas i jorden, i det att därvid bildas ett starkt ytlager av kol och tjärartade ämnen, som intränga även i veden innanför samt således döda röte-alstrande organismer och hindra inträngandet av sådana. Än kraftigare sker konserveringen genom träets genomdränkning med desinficerande medel, l. impregnering.H. J. Dft.

Impregnering av virke sker för att öka varaktigheten hos sådant virke, som är i särskilt hög grad utsatt för rötskador, t. ex. telegrafstolpar och järnvägssyllar, och sker vanligen efter endera av följande två metoder:

a. Impregneringsvätskan, oftast bestående av ett metallsalt, såsom zinkklorid, kvicksilverklorid (sublimat) eller kopparvitriol, pressas genom stockändarna från ett omkr. 15 m högt beläget kar, genomtränger splinten och sipprar ut i stockens motsatta ände. Virket bör vara nyhugget eller förvarat i vatten. Metoden, som efter stockens längd tager 2—14 dagar, användes huvudsakligen för telegrafstolpar.

b. Impregnering i cylinder. Såsom impregneringsvätska användes något kreosothaltigt ämne, t. ex. kreosotolja, eller också kreosol-kalcium, som framställes av kalk och kreosol, vilket senare erhålles ur såväl gasverks- som kolugnstjära. Virket införes i en järncylinder, ur vilken luft utpumpas, samtidigt med att först ånga och därefter impregneringsvätskan insläppas. Då vätskan intränger i virket huvudsakligast i radiell led, måste stocken vara väl barkad. Metoden, som tager blott 3—4 timmar, användes i stor utsträckning för järnvägssyllar. En oimpregnerad järnvägssyll varar omkring 8 år. Behandlad enligt förstnämnda metod beräknas den vara 14 år och enligt den senare metoden 18 år.

Telegrafstolpar av tall kunna även impregneras å rot genom rand- eller helbarkning av stycket närmast ovan stubben, varvid veden impregneras av den starka kådbildningen.M. J. D.

Konsistensfett. Se Smörjmedel.

Konstans. Se Ärftlighet.

Konstgödsel (mindre riktigt konstgödning) är efter ordalydelsen med konst beredda ämnen för jordens gödsling, men härtill räknas även naturprodukter, som före användningen icke undergå annan beredning än skrädning och krossning (ex. vissa kalisalt). K:s värde och användbarhet beror på dess innehåll av växtnärande ämnen, och den skiljer sig från de »naturliga» gödselmedlen genom saknaden av mullbildande ämnen och bakterier. Konstgödselmedel innehålla i regel ej heller alla nödvändiga växtnäringsämnen, varför de betecknas som ofullständiga gödselmedel. De kunna därför i regel ej fullt ersätta den naturliga gödseln utan användas företrädesvis att komplettera denna.

Bruket av k. går i vårt land knappt längre tillbaka än till kort före mitten av 1800-talet. Krossade ben hade väl, efter engelskt föredöme, börjat användas på 1820-talet, men först omkring 1850 hade man lärt sig mala benen så fint, att man med skäl kunde tala om benmjöl. Chilesalpeter hade börjat införas redan på 1830-och guano på 1840-talet, men de fingo först efter 1850 någon avsevärd användning, och vid samma tid började tillverkning av superfosfat och svavelsyrad ammoniak. Den framgång, som bruket av dessa konstgödselmedel hade, lockade till försök att framställa k. ur allehanda avfallsvaror, men av dessa försök visade sig endast tillverkning av fiskguano livskraftig. Under 1850—60-talen användes företrädesvis benmjöl och guano, men då tillgången av den senare började avtaga och kvaliteten försämras, fingo superfosfat och chilesalpeter träda, i stället. Från 1880-talet tog införseln av kalisalter större omfattning och tillkom thomasfosfat, vilka båda slag av k. fingo stor användning vid mossodling, som först genom tillgång på fosfat och kalisalt blev lönande för sädesodling. Sedermera har användningen av k. starkt ökats, särskilt i samband med odlingen av sockerbetor och andra rotfrukter, som endast vid en efter växternas olika behov avpassad riklig tillförsel av växtnäring kunna lämna rika skördar. Till det ökade bruket av k. har även de sedan tiden kring sekelskiftet allt allmännare gödslingsförsöken bidragit, vilka spredo insikten om den skördeökning, som genom dessa medel kunde vinnas. Till superfosfat, thomasfosfat och det proportionsvis allt mindre betydande benmjölet samt chilesalpeter, svavelsyrad ammoniak och kalisalten har under det nya århundradet kommit kalkkväve och kalksalpeter. Hela årsförbrukningen av k. i Sverige beräknades år 1910 hava utgjort:

Benmjöl	77.888	dton
Superfosfat	1.189.902	»
Thomasfosfat	371.934	»
Summa fosfatgödsel	1.639.324	»
Kalisalt	691.834	»
Chilesalpeter	323.399	»
Ammon.-sulfat	8.311	»
Summa Kvävegödsel	331.710	»

Summa dton 2.662.868

anstrykningen eljes ej fäster väl, dels därför att anstrykningen instänger fuktigheten och hindrar dennas avdunstning, varigenom röta kan befordras. Gott anstrykningsmedel är trätjära, fernissa och oljefärg. Stenkolstjära och karbolineum äro sämre, därför att de suga sig in i träet och ej som trätjära bilda något skyddande becklager.

Impregnering med desinficerande medel sker redan vid träs ytliga kolning, ss. brukas med stolpar, som skola nedsättas i jorden, i det att därvid bildas ett starkt ytlager av kol och tjärartade ämnen, som intränga även i veden innanför samt således döda röte-alstrande organismer och hindra inträngandet av sådana. Än kraftigare sker konserveringen genom träets genomdränkning med desinficerande medel, l. impregnering.H. J. Dft.

Impregnering av virke sker för att öka varaktigheten hos sådant virke, som är i särskilt hög grad utsatt för rötskador, t. ex. telegrafstolpar och järnvägssyllar, och sker vanligen efter endera av följande två metoder:

a. Impregneringsvätskan, oftast bestående av ett metallsalt, såsom zinkklorid, kvicksilverklorid (sublimat) eller kopparvitriol, pressas genom stockändarna från ett omkr. 15 m högt beläget kar, genomtränger splinten och sipprar ut i stockens motsatta ände. Virket bör vara nyhugget eller förvarat i vatten. Metoden, som efter stockens längd tager 2—14 dagar, användes huvudsakligen för telegrafstolpar.

b. Impregnering i cylinder. Såsom impregneringsvätska användes något kreosothaltigt ämne, t. ex. kreosotolja, eller också kreosol-kalcium, som framställes av kalk och kreosol, vilket senare erhålles ur såväl gasverks- som kolugnstjära. Virket införes i en järncylinder, ur vilken luft utpumpas, samtidigt med att först ånga och därefter impregneringsvätskan insläppas. Då vätskan intränger i virket huvudsakligast i radiell led, måste stocken vara väl barkad. Metoden, som tager blott 3—4 timmar, användes i stor utsträckning för järnvägssyllar. En oimpregnerad järnvägssyll varar omkring 8 år. Behandlad enligt förstnämnda metod beräknas den vara 14 år och enligt den senare metoden 18 år.

Telegrafstolpar av tall kunna även impregneras å rot genom rand- eller helbarkning av stycket närmast ovan stubben, varvid veden impregneras av den starka kådbildningen.M. J. D.

Konsistensfett. Se Smörjmedel.

Konstans. Se Ärftlighet.

Konstgödsel (mindre riktigt konstgödning) är efter ordalydelsen med konst beredda ämnen för jordens gödsling, men härtill räknas även naturprodukter, som före användningen icke undergå annan beredning än skrädning och krossning (ex. vissa kalisalt). K:s värde och användbarhet beror på dess innehåll av växtnärande ämnen, och den skiljer sig från de »naturliga» gödselmedlen genom saknaden av mullbildande ämnen och bakterier. Konstgödselmedel innehålla i regel ej heller alla nödvändiga växtnäringsämnen, varför de betecknas som ofullständiga gödselmedel. De kunna därför i regel ej fullt ersätta den naturliga gödseln utan användas företrädesvis att komplettera denna.

Bruket av k. går i vårt land knappt längre tillbaka än till kort före mitten av 1800-talet. Krossade ben hade väl, efter engelskt föredöme, börjat användas på 1820-talet, men först omkring 1850 hade man lärt sig mala benen så fint, att man med skäl kunde tala om benmjöl. Chilesalpeter hade börjat införas redan på 1830-och guano på 1840-talet, men de fingo först efter 1850 någon avsevärd användning, och vid samma tid började tillverkning av superfosfat och svavelsyrad ammoniak. Den framgång, som bruket av dessa konstgödselmedel hade, lockade till försök att framställa k. ur allehanda avfallsvaror, men av dessa försök visade sig endast tillverkning av fiskguano livskraftig. Under 1850—60-talen användes företrädesvis benmjöl och guano, men då tillgången av den senare började avtaga och kvaliteten försämras, fingo superfosfat och chilesalpeter träda, i stället. Från 1880-talet tog införseln av kalisalter större omfattning och tillkom thomasfosfat, vilka båda slag av k. fingo stor användning vid mossodling, som först genom tillgång på fosfat och kalisalt blev lönande för sädesodling. Sedermera har användningen av k. starkt ökats, särskilt i samband med odlingen av sockerbetor och andra rotfrukter, som endast vid en efter växternas olika behov avpassad riklig tillförsel av växtnäring kunna lämna rika skördar. Till det ökade bruket av k. har även de sedan tiden kring sekelskiftet allt allmännare gödslingsförsöken bidragit, vilka spredo insikten om den skördeökning, som genom dessa medel kunde vinnas. Till superfosfat, thomasfosfat och det proportionsvis allt mindre betydande benmjölet samt chilesalpeter, svavelsyrad ammoniak och kalisalten har under det nya århundradet kommit kalkkväve och kalksalpeter. Hela årsförbrukningen av k. i Sverige beräknades år 1910

hava utgjort:

Benmjöl	77.888	dton
Superfosfat	1.189.902	»
Thomasfosfat	371.934	»
Summa fosfatgödsel	1.639.324	»
Kalisalt	691.834	»
Chilesalpeter	323.399	»
Ammon.-sulfat	8.311	»
Summa Kvävegödsel	331.710	»

Summa dton 2.662.868

anstrykningen eljes ej fäster väl, dels därför att anstrykningen instänger fuktigheten och hindrar dennas avdunstning, varigenom röta kan befordras. Gott anstrykningsmedel är trätjära, fernissa och oljefärg. Stenkolstjära och karbolineum äro sämre, därför att de suga sig in i träet och ej som trätjära bilda något skyddande becklager.

Impregnering med desinficerande medel sker redan vid träs ytliga kolning, ss. brukas med stolpar, som skola nedsättas i jorden, i det att därvid bildas ett starkt ytlager av kol och tjärartade ämnen, som intränga även i veden innanför samt således döda röte-alstrande organismer och hindra inträngandet av sådana. Än kraftigare sker konserveringen genom träets genomdränkning med desinficerande medel, l. impregnering.H. J. Dft.

Impregnering av virke sker för att öka varaktigheten hos sådant virke, som är i särskilt hög grad utsatt för rötskador, t. ex. telegrafstolpar och järnvägssyllar, och sker vanligen efter endera av följande två metoder:

a. Impregneringsvätskan, oftast bestående av ett metallsalt, såsom zinkklorid, kvicksilverklorid (sublimat) eller kopparvitriol, pressas genom stockändarna från ett omkr. 15 m högt beläget kar, genomtränger splinten och sipprar ut i stockens motsatta ände. Virket bör vara nyhugget eller förvarat i vatten. Metoden, som efter stockens längd tager 2—14 dagar, användes huvudsakligen för telegrafstolpar.

b. Impregnering i cylinder. Såsom impregneringsvätska användes något kreosothaltigt ämne, t. ex. kreosotolja, eller också kreosol-kalcium, som framställes av kalk och kreosol, vilket senare erhålles ur såväl gasverks- som kolugnstjära. Virket införes i en järncylinder, ur vilken luft utpumpas, samtidigt med att först ånga och därefter impregneringsvätskan insläppas. Då vätskan inträngar i virket huvudsakligast i radiell led, måste stocken vara väl barkad. Metoden, som tager blott 3—4 timmar, användes i stor utsträckning för järnvägssyllar. En oimpregnerad järnvägssyll varar omkring 8 år. Behandlad enligt förstnämnda metod beräknas den vara 14 år och enligt den senare metoden 18 år.

Telegrafstolpar av tall kunna även impregneras å rot genom rand- eller helbarkning av stycket närmast ovan stubben, varvid veden impregneras av den starka kådbildningen.M. J. D.

Konsistensfett. Se Smörjmedel.

Konstans. Se Ärftlighet.

Konstgödsel (mindre riktigt konstgödning) är efter ordalydelsen med konst beredda ämnen för jordens gödsling, men härtill räknas även naturprodukter, som före användningen icke undergå annan beredning än skrädning och krossning (ex. vissa kalisalt). K:s värde och användbarhet beror på dess innehåll av växtnärande ämnen, och den skiljer sig från de »naturliga» gödselmedlen genom saknaden av mullbildande ämnen och bakterier. Konstgödselmedel innehålla i regel ej heller alla nödvändiga växtnäringsämnen, varför de betecknas som ofullständiga gödselmedel. De kunna därför i regel ej fullt ersätta den naturliga gödseln utan användas företrädesvis att komplettera denna.

Bruket av k. går i vårt land knappt längre tillbaka än till kort före mitten av 1800-talet. Krossade ben hade väl, efter engelskt föredöme, börjat användas på 1820-talet, men först omkring 1850 hade man lärt sig mala benen så fint, att man med skäl kunde tala om benmjöl. Chilesalpeter hade börjat införas redan på 1830-och guano på 1840-talet, men de fingo först efter 1850 någon avsevärd användning, och vid samma tid började tillverkning av superfosfat och svavelsyrad ammoniak. Den framgång, som bruket av dessa konstgödselmedel hade, lockade till försök att framställa k. ur allehanda avfallsvaror, men av dessa försök visade sig endast tillverkning av fiskguano livskraftig. Under 1850—60-talen användes företrädesvis benmjöl och guano, men då tillgången av den senare började avtaga och kvaliteten försämras, fingo superfosfat och chilesalpeter träda, i stället. Från 1880-talet tog införseln av kalisalter större omfattning och tillkom thomasfosfat, vilka båda slag av k. fingo stor användning vid mossodling, som först genom tillgång på fosfat och kalisalt blev lönande för sädesodling. Sedermera har användningen av k. starkt ökats, särskilt i samband med odlingen av sockerbetor och andra rotfrukter, som endast vid en efter växternas olika behov avpassad riklig tillförsel av växtnäring kunna lämna rika skördar. Till det ökade bruket av k. har även de sedan tiden kring sekelskiftet allt allmännare gödslingsförsöken bidragit, vilka spredo insikten om den skördeökning, som genom dessa medel kunde vinnas. Till superfosfat, thomasfosfat och det proportionsvis allt mindre betydande benmjölet

samt chilesalpeter, svavelsyrad ammoniak och kalisalten har under det nya århundradet kommit kalkkväve och kalksalpeter. Hela årsförbrukningen av k. i Sverige beräknades år 1910 hava utgjort:

Benmjöl	77.888	dton
Superfosfat	1.189.902	»
Thomasfosfat	371.934	»
Summa fosfatgödsel	1.639.324	»
Kalisalt	691.834	»
Chilesalpeter	323.399	»
Ammon.-sulfat	8.311	»
Summa Kvävegödsel	331.710	»
Summa dton 2.662.868		

motsvarande per hektar åker 8 kg. fosforsyra, 4.3 kg. kali och 1.3 kg. kväve.

I betraktande av att så gott som all mossodling sker med användning av k., och att den svenska jorden i allmänhet är fattig på fosforsyra och den fasta jorden även på kväve, är uppenbart, att denna förbrukning av k. ännu är långt mindre, än den med fördel kunde vara. Den är också i hög grad ojämn, i det att den är ojämförligt högst vid det sydsvenska intensiva åkerbruket, men i landets mellersta och norra delar tillföres så gott som uteslutande fosforsyregödsel den fasta jorden, med undantag för rotfrukterna, åt vilka i allmänhet gives även kvävegödsel och stundom även kali, som jämte fosfat allmänt användes å myr jord För en antaglig lönande användning av k. fordras emellertid kännedom om, huru olika konstgödselslag och olika mängder av dessa betala sig för olika kulturväxter. De talrika lokala fältförsöken hava visat stora växlingar i detta avseende, och om än vissa allmänna regler kunna härledas av de utförda försöken, så behövas ytterligare försök av samma art ännu allmänt göras för att användningen av k. skall nå önskvärd omfattning och bringa största möjliga gagn.

Tyvärr äv anskaffningen av k. i Sverige till ojämförligt största delen grundad på införsel. Av kvävegödselmedlen införes all salpeter, och svavelsyrad ammoniak beredes av utländska stenkol, så att blott kalkkväve till övervägande del är svensk vara. Superfosfat beredes inom landet men av utländska råfosfat och av utländsk kis beredd svavelsyra, och av thomasfosfat beredes blott en mindre del inom landet. Kalisalten slutligen hämtas uteslutande från utlandet, och alla hittills gjorda försök att bereda k. av de stora mängder kalium som våra berg innehålla hava lämnat ekonomiskt ogynnsamma resultat.

Vid användningen av de olika slagen av konstgödsel måste ej blott de olika växternas och jordmånernas krav beaktas utan även de särskilda gödselmedlens egenskaper. Särdeles viktigt är att känna, vilka av dessa lämpligen kunna blandas med varandra eller ej, vilket framställes i fig. i art. Blandgödsel.

Konstkaka. Se Vaxbygge.

Konsulent, rådgivare.

1. Statskonsulenter, tjänstemän i Lantbruksstyrelsen, i boskaps-, i svin-, i får- och getskötsel, i mejerihushållning och i fröodling, samt tuberkulos-k., likasom en i Jordbruksdepartementet anställd k. för det mindre jordbruket, äro huvudsakligen upptagna av inspektioner, stamboksföring, utredningar och andra dem av Lantbruksstyrelsen lämnade uppdrag, men deras likasom de under Lantbruksstyrelsen lydande fiskeritjänstemännens (se Fiskeriförvaltning) och torvtj änstemännens biträde kan erhållas efter hos Lantbruksstyrelsen gjord rekvisition, som skall innehålla uppgift å ändamålet med och stället för förrättningen, närmast därintill belägna järnvägs-, ångbåts- eller skjutsstation samt det antal dagar, rekvirenten anser för förrättningen erforderligt. Rekvirent skall lämna tjänstemannen bostad med uppassning, lyse och eldning samt ett bestämt mindre dagtraktamente.

2. Lantbrukskonsulenter för befrämjande av avsättningen av lantmannaprodukter i utlandet. År 1887 tillsattes en statens mejeriagent i Manchester; senare blev denna post ändrad till att röra lantbruksexporten i allmänhet, med station i London. På samma sätt har en fiskeri agentur i Berlin förändrats.

3. K. i hushållningssällskapens tjänst: Jordbruks-, husdjurs-, mejeri-, trädgårds-, hem-, fiskeri- och hemslöjds-konsulenter (även kallade länsagronom, länsmejerska, länsträdgårdsmästare, f iskeriuppsyningsmän), avlönade dels med statsanslag, dels med av hushållningssällskapen eller av landsting beviljade anslag, finnas anställda hos alla hushållningssällskap (i Norrbotten vid kemiskt-växtbiologiska anstalten), år 1921 till ett sammanlagt antal av omkring 150. De ha att lämna råd och biträde var i sitt fack, ss. vid upprättande av odlings- och torrläggningsplaner och vid anskaffande av statsunderstöd för dylika arbeten, mejeri- och egnahemslån, att leda det under hush.-sällskapet stående försöksväsendet, tjänstgöra vid premieringar och statistiska uppgifters insamling, undervisningskurser m. m. Deras biträde rekvireras i allmänhet hos hush.-sällskapet. Villkoren för

biträdes lämnande bestämmes av vederbörande hush. sällskap; vanligen är rekvirent skyldig att skjutsa från och till närmaste station eller förrättningsställe samt att utan ersättning lämna bostad med uppassning, värme och lyse, Jfr Agronom.

Statsbidrag till avlöning av jordbrukskonsulenter lämnas med villkor, att därtill antagas endast personer, som av Lantbruksstyrelsen förklarats därtill kompetenta, samt att deras rese- och dagtraktamentsersättningar bestridas av hush.sällskap, landsting eller eljes tillgängliga medel. (K. k. $^{27}/_{9}$ 1919.)

Dessa tjänstemän hava år 1916 sammanslutit sig till Föreningen Sveriges jordbrukskonsulenter och mejerikonsulenterna år 1889 till Svenska Mejerikonsulentföreningen. (Se Mejerikonsulentföreningen.)

Kontaktgift. Se Insektdödande medel.

Kontroll av gödsel- och fodermedel m. m. utföres efter fastställd taxa vid de med statsmedel understödda kemiska stationerna samt vid några enskilda laboratorier, vilka åtnjuta understöd av vederb. hushållningssällskap (Se Kemisk station). K. av utsädesvaror utföres efter fastställd stadga av statsunderstödda frö-kontrollanstalter (se Frökontroll.). För k. över ladugårds- och svinskötsel verka motsvarande per hektar åker 8 kg. fosforsyra, 4.3 kg. kali och 1.3 kg. kväve.

I betraktande av att så gott som all mossodling sker med användning av k., och att den svenska jorden i allmänhet är fattig på fosforsyra och den fasta jorden även på kväve, är uppenbart, att denna förbrukning av k. ännu är långt mindre, än den med fördel kunde vara. Den är också i hög grad ojämn, i det att den är ojämförligt högst vid det sydsvenska intensiva åkerbruket, men i landets mellersta och norra delar tillföres så gott som uteslutande fosforsyregödsel den fasta jorden, med undantag för rotfrukterna, åt vilka i allmänhet gives även kvävegödsel och stundom även kali, som jämte fosfat allmänt användes å myr jord För en antaglig lönande användning av k. fordras emellertid kännedom om, huru olika konstgödselslag och olika mängder av dessa betala sig för olika kulturväxter. De talrika lokala fältförsöken hava visat stora växlingar i detta avseende, och om än vissa allmänna regler kunna härledas av de utförda försöken, så behövas ytterligare försök av samma art ännu allmänt göras för att användningen av k. skall nå önskvärd omfattning och bringa största möjliga gagn.

Tyvärr äv anskaffningen av k. i Sverige till ojämförligt största delen grundad på införsel. Av kvävegödselmedlen införes all salpeter, och svavelsyrad ammoniak beredes av utländska stenkol, så att blott kalkkväve till övervägande del är svensk vara. Superfosfat beredes inom landet men av utländska råfosfat och av utländsk kis beredd svavelsyra, och av thomasfosfat beredes blott en mindre del inom landet. Kalisalten slutligen hämtas uteslutande från utlandet, och alla hittills gjorda försök att bereda k. av de stora mängder kalium som våra berg innehålla hava lämnat ekonomiskt ogynnsamma resultat.

Vid användningen av de olika slagen av konstgödsel måste ej blott de olika växternas och jordmånernas krav beaktas utan även de särskilda gödselmedlens egenskaper. Särdeles viktigt är att känna, vilka av dessa lämpligen kunna blandas med varandra eller ej, vilket framställes i fig. i art. Blandgödsel.

Konstkaka. Se Vaxbygge.

Konsulent, rådgivare.

1. Statskonsulenter, tjänstemän i Lantbruksstyrelsen, i boskaps-, i svin-, i får- och getskötsel, i mejerihushållning och i fröodling, samt tuberkulos-k., likasom en i Jordbruksdepartementet anställd k. för det mindre jordbruket, äro huvudsakligen upptagna av inspektioner, stamboksföring, utredningar och andra dem av Lantbruksstyrelsen lämnade uppdrag, men deras likasom de under Lantbruksstyrelsen lydande fiskeritjänstemännens (se Fiskeriförvaltning) och torvtj änstemännens biträde kan erhållas efter hos Lantbruksstyrelsen gjord rekvisition, som skall innehålla uppgift å ändamålet med och stället för förrättningen, närmast därintill belägna järnvägs-, ångbåts- eller skjutsstation samt det antal dagar, rekvirenten anser för förrättningen erforderligt. Rekvirent skall lämna tjänstemannen bostad med uppassning, lyse och eldning samt ett bestämt mindre dagtraktamente.

2. Lantbrukskonsulenter för befrämjande av avsättningen av lantmannaprodukter i utlandet. År 1887 tillsattes en statens mejeriagent i Manchester; senare blev denna post ändrad till att röra lantbruksexporten i allmänhet, med station i London. På samma sätt har en fiskeri agentur i Berlin förändrats.

3. K. i hushållningssällskapens tjänst: Jordbruks-, husdjurs-, mejeri-, trädgårds-, hem-, fiskeri- och hemslöjds-konsulenter (även kallade länsagronom, länsmejerska, länsträdgårdsmästare, f iskeriuppsyningsmän), avlönade dels med statsanslag, dels med av hushållningssällskapen eller av landsting beviljade anslag, finnas anställda hos alla hushållningssällskap (i Norrbotten vid kemiskt-växtbiologiska anstalten), år 1921 till ett sammanlagt antal av omkring 150. De ha att lämna råd och biträde var i sitt fack, ss. vid upprättande av odlings- och torrläggningsplaner och vid anskaffande av statsunderstöd för dylika arbeten, mejeri- och egnahemslån, att leda det under hush.-sällskapet stående försöksväsendet, tjänstgöra vid premieringar och statistiska uppgifters insamling, undervisningskurser m. m. Deras biträde rekvireras i allmänhet hos hush.-sällskapet. Villkoren för biträdes lämnande bestämmes av vederbörande hush. sällskap; vanligen är rekvirent skyldig att skjutsa från och till närmaste station eller förrättningsställe samt att utan ersättning lämna bostad med uppassning, värme och lyse, Jfr Agronom.

Statsbidrag till avlöning av jordbrukskonsulenter lämnas med villkor, att därtill antagas endast personer, som av Lantbruksstyrelsen förklarats därtill kompetenta, samt att deras rese- och dagtraktamentsersättningar bestridas av hush.sällskap, landsting eller eljes tillgängliga medel. (K. k. $^{27}/_{9}$ 1919.)

Dessa tjänstemän hava år 1916 sammanslutit sig till Föreningen Sveriges jordbrukskonsulenter och mejerikonsulenterna år 1889 till Svenska Mejerikonsulentföreningen. (Se Mejerikonsulentföreningen.)

Kontaktgift. Se Insektdödande medel.

Kontroll av gödsel- och fodermedel m. m. utföres efter fastställd taxa vid de med statsmedel understödda kemiska stationerna samt vid några enskilda laboratorier, vilka åtnjuta understöd av vederb. hushållningssällskap (Se Kemisk station). K. av utsädesvaror utföres efter fastställd stadga av statsunderstödda frö-kontrollanstalter (se Frökontroll.). För k. över ladugårds- och svinskötsel verka motsvarande per hektar åker 8 kg. fosforsyra, 4.3 kg. kali och 1.3 kg. kväve.

I betraktande av att så gott som all mossodling sker med användning av k., och att den svenska jorden i allmänhet är fattig på fosforsyra och den fasta jorden även på kväve, är uppenbart, att denna förbrukning av k. ännu är långt mindre, än den med fördel kunde vara. Den är också i hög grad ojämn, i det att den är ojämförligt högst vid det sydsvenska intensiva åkerbruket, men i landets mellersta och norra delar tillföres så gott som uteslutande fosforsyregödsel den fasta jorden, med undantag för rotfrukterna, åt vilka i allmänhet gives även kvävegödsel och stundom även kali, som jämte fosfat allmänt användes å myr jord För en antaglig lönande användning av k. fordras emellertid kännedom om, huru olika konstgödselslag och olika mängder av dessa betala sig för olika kulturväxter. De talrika lokala fältförsöken hava visat stora växlingar i detta avseende, och om än vissa allmänna regler kunna härledas av de utförda försöken, så behövas ytterligare försök av samma art ännu allmänt göras för att användningen av k. skall nå önskvärd omfattning och bringa största möjliga gagn.

Tyvärr äv anskaffningen av k. i Sverige till ojämförligt största delen grundad på införsel. Av kvävegödselmedlen införes all salpeter, och svavelsyrad ammoniak beredes av utländska stenkol, så att blott kalkkväve till övervägande del är svensk vara. Superfosfat beredes inom landet men av utländska råfosfat och av utländsk kis beredd svavelsyra, och av thomasfosfat beredes blott en mindre del inom landet. Kalisalten slutligen hämtas uteslutande från utlandet, och alla hittills gjorda försök att bereda k. av de stora mängder kalium som våra berg innehålla hava lämnat ekonomiskt ogynnsamma resultat.

Vid användningen av de olika slagen av konstgödsel måste ej blott de olika växternas och jordmånernas krav beaktas utan även de särskilda gödselmedlens egenskaper. Särdeles viktigt är att känna, vilka av dessa lämpligen kunna blandas med varandra eller ej, vilket framställes i fig. i art. Blandgödsel.

Konstkaka. Se Vaxbygge.

Konsulent, rådgivare.

1. Statskonsulenter, tjänstemän i Lantbruksstyrelsen, i boskaps-, i svin-, i får- och getskötsel, i mejerihushållning och i fröodling, samt tuberkulos-k., likasom en i Jordbruksdepartementet anställd k. för det mindre jordbruket, äro huvudsakligen upptagna av inspektioner, stamboksföring, utredningar och andra dem av Lantbruksstyrelsen lämnade uppdrag, men deras likasom de under Lantbruksstyrelsen lydande fiskeritjänstemännens (se Fiskeriförvaltning) och torvtj änstemännens biträde kan erhållas efter hos Lantbruksstyrelsen gjord rekvisition, som skall innehålla uppgift å ändamålet med och stället för förrättningen, närmast därintill belägna järnvägs-, ångbåts- eller skjutsstation samt det antal dagar, rekvirenten anser för förrättningen erforderligt. Rekvirent skall lämna tjänstemannen bostad med uppassning, lyse och eldning samt ett bestämt mindre

dagtraktamente.

2. Lantbrukskonsulenter för befrämjande av avsättningen av lantmannaprodukter i utlandet. År 1887 tillsattes en statens mejeriagent i Manchester; senare blev denna post ändrad till att röra lantbruksexporten i allmänhet, med station i London. På samma sätt har en fiskeri agentur i Berlin förändrats.

3. K. i hushållningssällskapens tjänst: Jordbruks-, husdjurs-, mejeri-, trädgårds-, hem-, fiskeri- och hemslöjds-konsulenter (även kallade länsagronom, länsmejerska, länsträdgårdsmästare, f iskeriuppsyningsmän), avlönade dels med statsanslag, dels med av hushållningssällskapen eller av landsting beviljade anslag, finnas anställda hos alla hushållningssällskap (i Norrbotten vid kemiskt-växtbiologiska anstalten), år 1921 till ett sammanlagt antal av omkring 150. De ha att lämna råd och biträde var i sitt fack, ss. vid upprättande av odlings- och torrläggningsplaner och vid anskaffande av statsunderstöd för dylika arbeten, mejeri- och egnahemslån, att leda det under hush.-sällskapet stående försöksväsendet, tjänstgöra vid premieringar och statistiska uppgifters insamling, undervisningskurser m. m. Deras biträde rekvireras i allmänhet hos hush.-sällskapet. Villkoren för biträdes lämnande bestämmes av vederbörande hush. sällskap; vanligen är rekvirent skyldig att skjutsa från och till närmaste station eller förrättningsställe samt att utan ersättning lämna bostad med uppassning, värme och lyse, Jfr Agronom.

Statsbidrag till avlöning av jordbrukskonsulenter lämnas med villkor, att därtill antagas endast personer, som av Lantbruksstyrelsen förklarats därtill kompetenta, samt att deras rese- och dagtraktamentsersättningar bestridas av hush.sällskap, landsting eller eljes tillgängliga medel. (K. k. $^{27}/_{9}$ 1919.)

Dessa tjänstemän hava år 1916 sammanslutit sig till Föreningen Sveriges jordbrukskonsulenter och mejerikonsulenterna år 1889 till Svenska Mejerikonsulentföreningen. (Se Mejerikonsulentföreningen.)

Kontaktgift. Se Insektdödande medel.

Kontroll av gödsel- och fodermedel m. m. utföres efter fastställd taxa vid de med statsmedel understödda kemiska stationerna samt vid några enskilda laboratorier, vilka åtnjuta understöd av vederb. hushållningssällskap (Se Kemisk station). K. av utsädesvaror utföres efter fastställd stadga av statsunderstödda frö-kontrollanstalter (se Frökontroll.). För k. över ladugårds- och svinskötsel verka motsvarande per hektar åker 8 kg. fosforsyra, 4.3 kg. kali och 1.3 kg. kväve.

I betraktande av att så gott som all mossodling sker med användning av k., och att den svenska jorden i allmänhet är fattig på fosforsyra och den fasta jorden även på kväve, är uppenbart, att denna förbrukning av k. ännu är långt mindre, än den med fördel kunde vara. Den är också i hög grad ojämn, i det att den är ojämförligt högst vid det sydsvenska intensiva åkerbruket, men i landets mellersta och norra delar tillföres så gott som uteslutande fosforsyregödsel den fasta jorden, med undantag för rotfrukterna, åt vilka i allmänhet gives även kvävegödsel och stundom även kali, som jämte fosfat allmänt användes å myr jord För en antaglig lönande användning av k. fordras emellertid kännedom om, huru olika konstgödselslag och olika mängder av dessa betala sig för olika kulturväxter. De talrika lokala fältförsöken hava visat stora växlingar i detta avseende, och om än vissa allmänna regler kunna härledas av de utförda försöken, så behövas ytterligare försök av samma art ännu allmänt göras för att användningen av k. skall nå önskvärd omfattning och bringa största möjliga gagn.

Tyvärr äv anskaffningen av k. i Sverige till ojämförligt största delen grundad på införsel. Av kvävegödselmedlen införes all salpeter, och svavelsyrad ammoniak beredes av utländska stenkol, så att blott kalkkväve till övervägande del är svensk vara. Superfosfat beredes inom landet men av utländska råfosfat och av utländsk kis beredd svavelsyra, och av thomasfosfat beredes blott en mindre del inom landet. Kalisalten slutligen hämtas uteslutande från utlandet, och alla hittills gjorda försök att bereda k. av de stora mängder kalium som våra berg innehålla hava lämnat ekonomiskt ogynnsamma resultat.

Vid användningen av de olika slagen av konstgödsel måste ej blott de olika växternas och jordmånernas krav beaktas utan även de särskilda gödselmedlens egenskaper. Särdeles viktigt är att känna, vilka av dessa lämpligen kunna blandas med varandra eller ej, vilket framställes i fig. i art. Blandgödsel.

Konstkaka. Se Vaxbygge.

Konsulent, rådgivare.

1. Statskonsulenter, tjänstemän i Lantbruksstyrelsen, i boskaps-, i svin-, i får- och getskötsel, i mejerihushållning och i fröodling, samt tuberkulos-k., likasom en i Jordbruksdepartementet anställd k. för det mindre jordbruket, äro huvudsakligen upptagna av inspektioner, stamboksföring, utredningar och andra dem av Lantbruksstyrelsen lämnade uppdrag, men deras likasom de under Lantbruksstyrelsen lydande fiskeritjänstemännens (se Fiskeriförvaltning) och torvtj änstemännens biträde kan erhållas efter hos Lantbruksstyrelsen gjord rekvisition, som skall innehålla uppgift å ändamålet med och stället för förrättningen, närmast därintill belägna järnvägs-, ångbåts- eller skjutsstation samt det antal dagar, rekvirenten anser för förrättningen erforderligt. Rekvirent skall lämna tjänstemannen bostad med uppassning, lyse och eldning samt ett bestämt mindre dagtraktamente.

2. Lantbrukskonsulenter för befrämjande av avsättningen av lantmannaprodukter i utlandet. År 1887 tillsattes en statens mejeriagent i Manchester; senare blev denna post ändrad till att röra lantbruksexporten i allmänhet, med station i London. På samma sätt har en fiskeri agentur i Berlin förändrats.

3. K. i hushållningssällskapens tjänst: Jordbruks-, husdjurs-, mejeri-, trädgårds-, hem-, fiskeri- och hemslöjds-konsulenter (även kallade länsagronom, länsmejerska, länsträdgårdsmästare, f iskeriuppsyningsmän), avlönade dels med statsanslag, dels med av hushållningssällskapen eller av landsting beviljade anslag, finnas anställda hos alla hushållningssällskap (i Norrbotten vid kemiskt-växtbiologiska anstalten), år 1921 till ett sammanlagt antal av omkring 150. De ha att lämna råd och biträde var i sitt fack, ss. vid upprättande av odlings- och torrläggningsplaner och vid anskaffande av statsunderstöd för dylika arbeten, mejeri- och egnahemslån, att leda det under hush.-sällskapet stående försöksväsendet, tjänstgöra vid premieringar och statistiska uppgifters insamling, undervisningskurser m. m. Deras biträde rekvireras i allmänhet hos hush.-sällskapet. Villkoren för biträdes lämnande bestämmes av vederbörande hush. sällskap; vanligen är rekvirent skyldig att skjutsa från och till närmaste station eller förrättningsställe samt att utan ersättning lämna bostad med uppassning, värme och lyse, Jfr Agronom.

Statsbidrag till avlöning av jordbrukskonsulenter lämnas med villkor, att därtill antagas endast personer, som av Lantbruksstyrelsen förklarats därtill kompetenta, samt att deras rese- och dagtraktamentsersättningar bestridas av hush.sällskap, landsting eller eljes tillgängliga medel. (K. k. $^{27}/_{9}$ 1919.)

Dessa tjänstemän hava år 1916 sammanslutit sig till Föreningen Sveriges jordbrukskonsulenter och mejerikonsulenterna år 1889 till Svenska Mejerikonsulentföreningen. (Se Mejerikonsulentföreningen.)

Kontaktgift. Se Insektdödande medel.

Kontroll av gödsel- och fodermedel m. m. utföres efter fastställd taxa vid de med statsmedel understödda kemiska stationerna samt vid några enskilda laboratorier, vilka åtnjuta understöd av vederb. hushållningssällskap (Se Kemisk station). K. av utsädesvaror utföres efter fastställd stadga av statsunderstödda frö-kontrollanstalter (se Frökontroll.). För k. över ladugårds- och svinskötsel verka motsvarande per hektar åker 8 kg. fosforsyra, 4.3 kg. kali och 1.3 kg. kväve.

I betraktande av att så gott som all mossodling sker med användning av k., och att den svenska jorden i allmänhet är fattig på fosforsyra och den fasta jorden även på kväve, är uppenbart, att denna förbrukning av k. ännu är långt mindre, än den med fördel kunde vara. Den är också i hög grad ojämn, i det att den är ojämförligt högst vid det sydsvenska intensiva åkerbruket, men i landets mellersta och norra delar tillföres så gott som uteslutande fosforsyregödsel den fasta jorden, med undantag för rotfrukterna, åt vilka i allmänhet gives även kvävegödsel och stundom även kali, som jämte fosfat allmänt användes å myr jord För en antaglig lönande användning av k. fordras emellertid kännedom om, huru olika konstgödselslag och olika mängder av dessa betala sig för olika kulturväxter. De talrika lokala fältförsöken hava visat stora växlingar i detta avseende, och om än vissa allmänna regler kunna härledas av de utförda försöken, så behövas ytterligare försök av samma art ännu allmänt göras för att användningen av k. skall nå önskvärd omfattning och bringa största möjliga gagn.

Tyvärr äv anskaffningen av k. i Sverige till ojämförligt största delen grundad på införsel. Av kvävegödselmedlen införes all salpeter, och svavelsyrad ammoniak beredes av utländska stenkol, så att blott kalkkväve till övervägande del är svensk vara. Superfosfat beredes inom landet men av utländska råfosfat och av utländsk kis beredd svavelsyra, och av thomasfosfat beredes blott en mindre del inom landet. Kalisalten slutligen hämtas uteslutande från utlandet, och alla hittills gjorda försök att bereda k. av de stora mängder kalium som våra berg innehålla hava lämnat ekonomiskt ogynnsamma resultat.

Vid användningen av de olika slagen av konstgödsel måste ej blott de olika växternas och jordmånernas krav beaktas utan även de särskilda gödselmedlens egenskaper. Särdeles viktigt är att känna, vilka av dessa lämpligen kunna blandas med varandra eller ej, vilket framställes i fig. i art. Blandgödsel.

Konstkaka. Se Vaxbygge.

Konsulent, rådgivare.

1. Statskonsulenter, tjänstemän i Lantbruksstyrelsen, i boskaps-, i svin-, i får- och getskötsel, i mejerihushållning och i fröodling, samt tuberkulos-k., likasom en i Jordbruksdepartementet anställd k. för det mindre jordbruket, äro huvudsakligen upptagna av inspektioner, stamboksföring, utredningar och andra dem av Lantbruksstyrelsen lämnade uppdrag, men deras likasom de under Lantbruksstyrelsen lydande fiskeritjänstemännens (se Fiskeriförvaltning) och torvtj änstemännens biträde kan erhållas efter hos Lantbruksstyrelsen gjord rekvisition, som skall innehålla uppgift å ändamålet med och stället för förrättningen, närmast därintill belägna järnvägs-, ångbåts- eller skjutsstation samt det antal dagar, rekvirenten anser för förrättningen erforderligt. Rekvirent skall lämna tjänstemannen bostad med uppassning, lyse och eldning samt ett bestämt mindre dagtraktamente.

2. Lantbrukskonsulenter för befrämjande av avsättningen av lantmannaprodukter i utlandet. År 1887 tillsattes en statens mejeriagent i Manchester; senare blev denna post ändrad till att röra lantbruksexporten i allmänhet, med station i London. På samma sätt har en fiskeri agentur i Berlin förändrats.

3. K. i hushållningssällskapens tjänst: Jordbruks-, husdjurs-, mejeri-, trädgårds-, hem-, fiskeri- och hemslöjds-konsulenter (även kallade länsagronom, länsmejerska, länsträdgårdsmästare, f iskeriuppsyningsmän), avlönade dels med statsanslag, dels med av hushållningssällskapen eller av landsting beviljade anslag, finnas anställda hos alla hushållningssällskap (i Norrbotten vid kemiskt-växtbiologiska anstalten), år 1921 till ett sammanlagt antal av omkring 150. De ha att lämna råd och biträde var i sitt fack, ss. vid upprättande av odlings- och torrläggningsplaner och vid anskaffande av statsunderstöd för dylika arbeten, mejeri- och egnahemslån, att leda det under hush.-sällskapet stående försöksväsendet, tjänstgöra vid premieringar och statistiska uppgifters insamling, undervisningskurser m. m. Deras biträde rekvireras i allmänhet hos hush.-sällskapet. Villkoren för biträdes lämnande bestämmes av vederbörande hush. sällskap; vanligen är rekvirent skyldig att skjutsa från och till närmaste station eller förrättningsställe samt att utan ersättning lämna bostad med uppassning, värme och lyse, Jfr Agronom.

Statsbidrag till avlöning av jordbrukskonsulenter lämnas med villkor, att därtill antagas endast personer, som av Lantbruksstyrelsen förklarats därtill kompetenta, samt att deras rese- och dagtraktamentsersättningar bestridas av hush.sällskap, landsting eller eljes tillgängliga medel. (K. k. $^{27}/_{9}$ 1919.)

Dessa tjänstemän hava år 1916 sammanslutit sig till Föreningen Sveriges jordbrukskonsulenter och mejerikonsulenterna år 1889 till Svenska Mejerikonsulentföreningen. (Se Mejerikonsulentföreningen.)

Kontaktgift. Se Insektdödande medel.

Kontroll av gödsel- och fodermedel m. m. utföres efter fastställd taxa vid de med statsmedel understödda kemiska stationerna samt vid några enskilda laboratorier, vilka åtnjuta understöd av vederb. hushållningssällskap (Se Kemisk station). K. av utsädesvaror utföres efter fastställd stadga av statsunderstödda frö-kontrollanstalter (se Frökontroll.). För k. över ladugårds- och svinskötsel verkakontrollföreningar (sed. o.). För k. över hönsskötsel finnas inga allmänna eller föreningsanordningar, men sådan utföres av Sv. allm. Fjäderfäavelsförening och enskilda djurägare. Se Hönssjukdomar, Kontrollrede.

Kontrollassistent, den tjänsteman hos kontrollförening (se d. o.), vilken utför kontrollarbetet; jämte detta sitt direkta åliggande bör han, i den mån så önskas, bistå kreatursägaren med råd i avseende på djurens utfodring och vård m. m. och bör därför hava goda praktiska insikter i och vara förtrogen med ej blott provtagning av mjölk och fetthaltsbestämning utan även med ladugårds- och svinskötselns teori och praktik. K. bör sålunda hava genomgått ett lantbruksläroverk (vanligen lantmannaskola, stundom agronomkurs vid lantbruksinstitut) och minst 2 års lantbrukspraktik samt därefter en särskild kurs för utbildning av k. Dylika kurser, f. n. på 6 veckor, hållas vid Alnarps mejeriinstitut och vissa lantmannaskolor, som sedan 1902 därtill åtnjuta statsunderstöd (K. k. $^{26}/_{2}$ 1914 och $^{15}/_{6}$ 1922). Elev vid dylik kurs erlägger en mindre avgift för undervisningen och bekostar själv kost och bostad. K. erhåller kontant lön, jämte fri bostad och kost å förrättningsställena.

Kontrollcentrifug, N. J. Fjords, konstruerad 1878, var en tid allmänt använd i Danmark vid mejerierna för kontroll över den levererade mjölkens fetthalt. Apparaten utgjordes av en metallskiva, att insättas i en centrifug. I skivans kant voro upphängda mässingshylsor, vari insattes kontrollflaskor, fyllda med mjölk och uppvärmda till 40° C, varefter centrifugerades. Grädden avskildes härvid och uppmättes. Till en början utspäddes mjölkproven med lika mängd vatten, men senare centrifugerades proven utan utspädning. Var för sin tid en rätt användbar apparat för praktiskt ändamål men är nu undanträngd av de fullkomligare butyrometrarna. Se Butyrometer och Fettbestämning i mjölk.L. Fr. R.

Kontrollförening. Då ladugårdsskötseln nått en övervägande betydelse vid lantbruket och dess ekonomiska resultat beror av de särskilda kornas i hög grad växlande avkastning av mjölk och dennas fetthalt, framträdde vid tiden för senaste sekelskifte behovet av en noggrannare kontroll häröver, än som kunde vinnas blott genom den av gammalt vid väl skötta gårdar brukliga, regelbundet återkommande provmjölkningen, d. v. s. uppmätning eller vägning och anteckning av de enskilda kornas mjölkmängd. För kännedomen om, huru varje ko lönade sig, behövdes, där mjölken ej såldes utan hänsyn till fetthalten, en bestämning av denna i varje kos mjölk och tillika fastställande av de fodermängder, kon förbrukat. Då dessa bestämningar i allmänhet ej kunna utföras av djurägarna själva och deras tjänare, uppstod först i Danmark tanken att bilda en förening, som hos sig anställde en sakkunnig person, vilken hos föreningsmedlemmarna skulle handhava regelbundet återkommande provmjölkning, fetthaltsbestämning, uppvägning av fodergivorna och anteckningar härom samt utförande av på dessa anteckningar grundade beräkningar över vad de enskilda korna fått och givit. Den första k. bildades 1895 vid Vejen i södra Jylland, och år 1898 bildades efter detta mönster den första svenska k. av föreståndaren för folkhögskolan å Vilan dr. Leonard Holmström. Saken vann hastig utbredning i Sverige, ej minst genom det arbete, som ägnades dess vidare utveckling av d. v. läraren vid nämnda skolas lantmannaskoleavdelning Nils Hansson, vilken utarbetat de vid densamma använda handledningarna samt verkat för användningen av kontrollens resultat som grund för bedömningen av mjölkdjurens avelsvärde och begagnat dessa resultat för utvecklingen av utfodringsläran (se Fodervärde). Föreningarnas antal och betydelse ökades hastigt såväl i Danmark som i Sverige, och snart uppstodo sådana även i andra länder, så att de år 1914 uppgingo till: i Sverige 757, i Danmark 633, i Tyskland 792, i Finland 198, i Norge 138 samt dessutom mindre antal i Holland, Österrike, Ungern, Förenta Staterna m. fl. länder. I Sverige fanns största antalet, 140, i Malmöhus län. Under krigsåren förorsakade foderbrist m. m. en stark nedgång i antalet och avmattning av verksamheten, vilken dock sedan åter vunnit ny tillslutning.

Statsunderstöd har sedan år 1903 lämnats för föreningarnas organisation och verksamhet, vilka understöd enligt K. regl. och K. k. $^{19}/_{10}$ 1911 och $^{26}/_{3}$ 1920 utgår efter följande grunder: ansökan om understöd göres hos länets hush.sällsk., som äger att hos Lantbruksstyrelsen i till K. Maj:t ställd ansökan hemställa om beviljande av medel därtill. Understöd kan beviljas dels för organisation med högst 400 kr. åt förening med minst 8 medlemmar och sammanlagt högst 500 kor, dels till upprätthållande av verksamheten åt medlemmar, som äga högst 25 kor, under de 4 första åren, medlem tillhör föreningen, med högst 1 kr. 50 öre per ko (i Dalarne och Norrland högst 10 kor och under högst 8 år). Villkor för understöds erhållande äro: att föreningen skall arbeta enligt av hushållningssällskapet godkända stadgar, att kontrollarbetet utföres av vederbörligen utbildad, av förvaltningsutskottet godkänd assistent, för vilken utskottet utfärdat instruktion. För understöd till organisationen fordras, att hushållningssällskapet lämnat så stort bidrag, att medlemmarnas egna kostnader uppgå blott till omkring 1 kr. per ko, och för understöd till medlemmar, att från orten lika stort belopp lämnas, däri inbegripet så stor del av hushållningssällskapet, kontrollföreningar (sed. o.). För k. över hönsskötsel finnas inga allmänna eller föreningsanordningar, men sådan utföres av Sv. allm. Fjäderfäavelsförening och enskilda djurägare. Se Hönssjukdomar, Kontrollrede.

Kontrollassistent, den tjänsteman hos kontrollförening (se d. o.), vilken utför kontrollarbetet; jämte detta sitt direkta åliggande bör han, i den mån så önskas, bistå kreatursägaren med råd i avseende på djurens utfodring och vård m. m. och bör därför hava goda praktiska insikter i och vara förtrogen med ej blott provtagning av mjölk och fetthaltsbestämning utan även med ladugårds- och svinskötselns teori och praktik. K. bör sålunda hava genomgått ett lantbruksläroverk (vanligen lantmannaskola, stundom agronomkurs vid lantbruksinstitut) och minst 2 års lantbrukspraktik samt därefter en särskild kurs för utbildning av k. Dylika kurser, f. n. på 6 veckor, hållas vid Alnarps mejeriinstitut och vissa lantmannaskolor, som sedan 1902 därtill åtnjuta statsunderstöd (K. k. $^{26}/_{2}$ 1914 och $^{15}/_{6}$ 1922). Elev vid dylik kurs erlägger en mindre avgift för undervisningen och bekostar själv kost och bostad. K. erhåller kontant lön, jämte fri bostad och kost å förrättningsställena.

Kontrollcentrifug, N. J. Fjords, konstruerad 1878, var en tid allmänt använd i Danmark vid mejerierna för kontroll över den levererade mjölkens fetthalt. Apparaten utgjordes av en metallskiva, att insättas i en centrifug. I skivans kant voro upphängda mässingshylsor, vari insattes kontrollflaskor, fyllda med mjölk och uppvärmda till 40° C, varefter centrifugerades. Grädden avskildes härvid och uppmättes. Till en början utspäddes mjölkproven med lika mängd vatten, men senare centrifugerades proven utan utspädning. Var för sin tid en rätt användbar apparat för praktiskt ändamål men är nu undanträngd av de fullkomligare butyrometrarna. Se Butyrometer och Fettbestämning i mjölk.L. Fr. R.

Kontrollförening. Då ladugårdsskötseln nått en övervägande betydelse vid lantbruket och dess ekonomiska resultat beror av de särskilda kornas i hög grad växlande avkastning av mjölk och dennas fetthalt, framträdde vid tiden för senaste sekelskifte behovet av en noggrannare kontroll häröver, än som kunde vinnas blott genom den av gammalt vid väl skötta

gårdar brukliga, regelbundet återkommande provmjölkningen, d. v. s. uppmätning eller vägning och anteckning av de enskilda kornas mjölkmängd. För kännedomen om, huru varje ko lönade sig, behövdes, där mjölken ej såldes utan hänsyn till fetthalten, en bestämning av denna i varje kos mjölk och tillika fastställande av de fodermängder, kon förbrukat. Då dessa bestämningar i allmänhet ej kunna utföras av djurägarna själva och deras tjänare, uppstod först i Danmark tanken att bilda en förening, som hos sig anställde en sakkunnig person, vilken hos föreningsmedlemmarna skulle handhava regelbundet återkommande provmjölkning, fetthaltsbestämning, uppvägning av fodergivorna och anteckningar härom samt utförande av på dessa anteckningar grundade beräkningar över vad de enskilda korna fått och givit. Den första k. bildades 1895 vid Vejen i södra Jylland, och år 1898 bildades efter detta mönster den första svenska k. av föreståndaren för folkhögskolan å Vilan dr. Leonard Holmström. Saken vann hastig utbredning i Sverige, ej minst genom det arbete, som ägnades dess vidare utveckling av d. v. läraren vid nämnda skolas lantmannaskoleavdelning Nils Hansson, vilken utarbetat de vid densamma använda handledningarna samt verkat för användningen av kontrollens resultat som grund för bedömningen av mjölkdjurens avelsvärde och begagnat dessa resultat för utvecklingen av utfodringsläran (se Fodervärde). Föreningarnas antal och betydelse ökades hastigt såväl i Danmark som i Sverige, och snart uppstodo sådana även i andra länder, så att de år 1914 uppgingo till: i Sverige 757, i Danmark 633, i Tyskland 792, i Finland 198, i Norge 138 samt dessutom mindre antal i Holland, Österrike, Ungern, Förenta Staterna m. fl. länder. I Sverige fanns största antalet, 140, i Malmöhus län. Under krigsåren förorsakade foderbrist m. m. en stark nedgång i antalet och avmattning av verksamheten, vilken dock sedan åter vunnit ny tillslutning.

Statsunderstöd har sedan år 1903 lämnats för föreningarnas organisation och verksamhet, vilka understöd enligt K. regl. och K. k. $^{19}/_{10}$ 1911 och $^{26}/_{3}$ 1920 utgår efter följande grunder: ansökan om understöd göres hos länets hush.sällsk., som äger att hos Lantbruksstyrelsen i till K. Maj:t ställd ansökan hemställa om beviljande av medel därtill. Understöd kan beviljas dels för organisation med högst 400 kr. åt förening med minst 8 medlemmar och sammanlagt högst 500 kor, dels till upprätthållande av verksamheten åt medlemmar, som äga högst 25 kor, under de 4 första åren, medlem tillhör föreningen, med högst 1 kr. 50 öre per ko (i Dalarne och Norrland högst 10 kor och under högst 8 år). Villkor för understöds erhållande äro: att föreningen skall arbeta enligt av hushållningssällskapet godkända stadgar, att kontrollarbetet utföres av vederbörligen utbildad, av förvaltningsutskottet godkänd assistent, för vilken utskottet utfärdat instruktion. För understöd till organisationen fordras, att hushållningssällskapet lämnat så stort bidrag, att medlemmarnas egna kostnader uppgå blott till omkring 1 kr. per ko, och för understöd till medlemmar, att från orten lika stort belopp lämnas, däri inbegripet så stor del av hushållningssällskapet, kontrollföreningar (sed. o.). För k. över hönsskötsel finnas inga allmänna eller föreningsanordningar, men sådan utföres av Sv. allm. Fjäderfäavelsförening och enskilda djurägare. Se Hönssjukdomar, Kontrollrede.

Kontrollassistent, den tjänsteman hos kontrollförening (se d. o.), vilken utför kontrollarbetet; jämte detta sitt direkta åliggande bör han, i den mån så önskas, bistå kreatursägaren med råd i avseende på djurens utfodring och vård m. m. och bör därför hava goda praktiska insikter i och vara förtrogen med ej blott provtagning av mjölk och fetthaltsbestämning utan även med ladugårds- och svinskötselns teori och praktik. K. bör sålunda hava genomgått ett lantbruksläroverk (vanligen lantmannaskola, stundom agronomkurs vid lantbruksinstitut) och minst 2 års lantbrukspraktik samt därefter en särskild kurs för utbildning av k. Dylika kurser, f. n. på 6 veckor, hållas vid Alnarps mejeriinstitut och vissa lantmannaskolor, som sedan 1902 därtill åtnjuta statsunderstöd (K. k. $^{26}/_{2}$ 1914 och $^{15}/_{6}$ 1922). Elev vid dylik kurs erlägger en mindre avgift för undervisningen och bekostar själv kost och bostad. K. erhåller kontant lön, jämte fri bostad och kost å förrättningsställena.

Kontrollcentrifug, N. J. Fjords, konstruerad 1878, var en tid allmänt använd i Danmark vid mejerierna för kontroll över den levererade mjölkens fetthalt. Apparaten utgjordes av en metallskiva, att insättas i en centrifug. I skivans kant voro upphängda mässingshylsor, vari insattes kontrollflaskor, fyllda med mjölk och uppvärmda till 40° C, varefter centrifugerades. Grädden avskildes härvid och uppmättes. Till en början utspäddes mjölkproven med lika mängd vatten, men senare centrifugerades proven utan utspädning. Var för sin tid en rätt användbar apparat för praktiskt ändamål men är nu undanträngd av de fullkomligare butyrometrarna. Se Butyrometer och Fettbestämning i mjölk.L. Fr. R.

Kontrollförening. Då ladugårdsskötseln nått en övervägande betydelse vid lantbruket och dess ekonomiska resultat beror av de särskilda kornas i hög grad växlande avkastning av mjölk och dennas fetthalt, framträdde vid tiden för senaste sekelskifte behovet av en noggrannare kontroll häröver, än som kunde vinnas blott genom den av gammalt vid väl skötta gårdar brukliga, regelbundet återkommande provmjölkningen, d. v. s. uppmätning eller vägning och anteckning av de enskilda kornas mjölkmängd. För kännedomen om, huru varje ko lönade sig, behövdes, där mjölken ej såldes utan hänsyn till fetthalten, en bestämning av denna i varje kos mjölk och tillika fastställande av de fodermängder, kon förbrukat. Då dessa bestämningar i allmänhet ej kunna utföras av djurägarna själva och deras tjänare, uppstod först i Danmark tanken att bilda en förening, som hos sig anställde en sakkunnig person, vilken hos föreningsmedlemmarna skulle handhava regelbundet återkommande provmjölkning, fetthaltsbestämning, uppvägning av fodergivorna och anteckningar härom samt utförande av på dessa anteckningar grundade beräkningar över vad de enskilda korna fått och givit. Den första k. bildades 1895 vid Vejen i södra Jylland, och år 1898 bildades efter detta mönster den första svenska k. av föreståndaren för folkhögskolan å Vilan dr. Leonard Holmström. Saken vann hastig utbredning i Sverige, ej minst genom det arbete, som ägnades dess vidare utveckling av d. v. läraren vid nämnda skolas lantmannaskoleavdelning Nils Hansson, vilken utarbetat de vid densamma använda handledningarna samt verkat för användningen av kontrollens resultat som grund för bedömningen av mjölkdjurens avelsvärde och begagnat dessa resultat för utvecklingen av utfodringsläran (se Fodervärde). Föreningarnas antal och betydelse ökades hastigt såväl i Danmark som i Sverige, och snart uppstodo sådana även i andra länder, så att de år 1914 uppgingo till: i Sverige 757, i Danmark 633, i Tyskland 792, i Finland 198, i Norge 138 samt dessutom mindre antal i Holland, Österrike, Ungern, Förenta Staterna m. fl. länder. I Sverige fanns största antalet, 140, i Malmöhus län. Under krigsåren förorsakade foderbrist m. m. en stark nedgång i antalet och avmattning av verksamheten, vilken dock sedan åter vunnit ny tillslutning.

Statsunderstöd har sedan år 1903 lämnats för föreningarnas organisation och verksamhet, vilka understöd enligt K. regl. och K. k. $^{19}/_{10}$ 1911 och $^{26}/_{3}$ 1920 utgår efter följande grunder: ansökan om understöd göres hos länets hush.sällsk., som äger att hos Lantbruksstyrelsen i till K. Maj:t ställd ansökan hemställa om beviljande av medel därtill. Understöd kan beviljas dels för organisation med högst 400 kr. åt förening med minst 8 medlemmar och sammanlagt högst 500 kor, dels till upprätthållande av verksamheten åt medlemmar, som äga högst 25 kor, under de 4 första åren, medlem tillhör föreningen, med högst 1 kr. 50 öre per ko (i Dalarne och Norrland högst 10 kor och under högst 8 år). Villkor för understöds erhållande äro: att föreningen skall arbeta enligt av hushållningssällskapet godkända stadgar, att kontrollarbetet utföres av vederbörligen utbildad, av förvaltningsutskottet godkänd assistent, för vilken utskottet utfärdat instruktion. För understöd till organisationen fordras, att hushållningssällskapet lämnat så stort bidrag, att medlemmarnas egna kostnader uppgå blott till omkring 1 kr. per ko, och för understöd till medlemmar, att från orten lika stort belopp lämnas, däri inbegripet så stor del av hushållningssällskapet, kontrollföreningar (sed. o.). För k. över hönsskötsel finnas inga allmänna eller föreningsanordningar, men sådan utföres av Sv. allm. Fjäderfäavelsförening och enskilda djurägare. Se Hönssjukdomar, Kontrollrede.

Kontrollassistent, den tjänsteman hos kontrollförening (se d. o.), vilken utför kontrollarbetet; jämte detta sitt direkta åliggande bör han, i den mån så önskas, bistå kreatursägaren med råd i avseende på djurens utfodring och vård m. m. och bör därför hava goda praktiska insikter i och vara förtrogen med ej blott provtagning av mjölk och fetthaltsbestämning utan även med ladugårds- och svinskötselns teori och praktik. K. bör sålunda hava genomgått ett lantbruksläroverk (vanligen lantmannaskola, stundom agronomkurs vid lantbruksinstitut) och minst 2 års lantbrukspraktik samt därefter en särskild kurs för utbildning av k. Dylika kurser, f. n. på 6 veckor, hållas vid Alnarps mejeriinstitut och vissa lantmannaskolor, som sedan 1902 därtill åtnjuta statsunderstöd (K. k. $^{26}/_{2}$ 1914 och $^{15}/_{6}$ 1922). Elev vid dylik kurs erlägger en mindre avgift för undervisningen och bekostar själv kost och bostad. K. erhåller kontant lön, jämte fri bostad och kost å förrättningsställena.

Kontrollcentrifug, N. J. Fjords, konstruerad 1878, var en tid allmänt använd i Danmark vid mejerierna för kontroll över den levererade mjölkens fetthalt. Apparaten utgjordes av en metallskiva, att insättas i en centrifug. I skivans kant voro upphängda mässingshylsor, vari insattes kontrollflaskor, fyllda med mjölk och uppvärmda till 40° C, varefter centrifugerades. Grädden avskildes härvid och uppmättes. Till en början utspäddes mjölkproven med lika mängd vatten, men senare centrifugerades proven utan utspädning. Var för sin tid en rätt användbar apparat för praktiskt ändamål men är nu undanträngd av de fullkomligare butyrometrarna. Se Butyrometer och Fettbestämning i mjölk.L. Fr. R.

Kontrollförening. Då ladugårdsskötseln nått en övervägande betydelse vid lantbruket och dess ekonomiska resultat beror av de särskilda kornas i hög grad växlande avkastning av mjölk och dennas fetthalt, framträdde vid tiden för senaste sekelskifte behovet av en noggrannare kontroll häröver, än som kunde vinnas blott genom den av gammalt vid väl skötta gårdar brukliga, regelbundet återkommande provmjölkningen, d. v. s. uppmätning eller vägning och anteckning av de enskilda kornas mjölkmängd. För kännedomen om, huru varje ko lönade sig, behövdes, där mjölken ej såldes utan hänsyn till fetthalten, en bestämning av denna i varje kos mjölk och tillika fastställande av de fodermängder, kon förbrukat. Då dessa bestämningar i allmänhet ej kunna utföras av djurägarna själva och deras tjänare, uppstod först i Danmark tanken att bilda en förening, som hos sig anställde en sakkunnig person, vilken hos föreningsmedlemmarna skulle handhava regelbundet återkommande provmjölkning, fetthaltsbestämning, uppvägning av fodergivorna och anteckningar härom samt utförande av på dessa anteckningar grundade beräkningar över vad de enskilda korna fått och givit. Den första k. bildades 1895 vid Vejen i södra Jylland, och år 1898 bildades efter detta mönster den första svenska k. av föreståndaren för folkhögskolan å Vilan dr. Leonard Holmström. Saken vann hastig utbredning i Sverige, ej minst genom det arbete, som ägnades dess vidare utveckling av d. v. läraren vid nämnda skolas lantmannaskoleavdelning Nils Hansson, vilken utarbetat de vid densamma använda handledningarna samt verkat för användningen av kontrollens resultat som grund för bedömningen av mjölkdjurens avelsvärde och begagnat dessa resultat för utvecklingen av utfodringsläran (se Fodervärde). Föreningarnas antal och betydelse ökades hastigt såväl i Danmark som i Sverige, och snart uppstodo sådana även i andra länder, så att de år 1914 uppgingo till: i Sverige 757, i

Danmark 633, i Tyskland 792, i Finland 198, i Norge 138 samt dessutom mindre antal i Holland, Österrike, Ungern, Förenta Staterna m. fl. länder. I Sverige fanns största antalet, 140, i Malmöhus län. Under krigsåren förorsakade foderbrist m. m. en stark nedgång i antalet och avmattning av verksamheten, vilken dock sedan åter vunnit ny tillslutning.

Statsunderstöd har sedan år 1903 lämnats för föreningarnas organisation och verksamhet, vilka understöd enligt K. regl. och K. k. $^{19}/_{10}$ 1911 och $^{26}/_{3}$ 1920 utgår efter följande grunder: ansökan om understöd göres hos länets hush.sällsk., som äger att hos Lantbruksstyrelsen i till K. Maj:t ställd ansökan hemställa om beviljande av medel därtill. Understöd kan beviljas dels för organisation med högst 400 kr. åt förening med minst 8 medlemmar och sammanlagt högst 500 kor, dels till upprätthållande av verksamheten åt medlemmar, som äga högst 25 kor, under de 4 första åren, medlem tillhör föreningen, med högst 1 kr. 50 öre per ko (i Dalarne och Norrland högst 10 kor och under högst 8 år). Villkor för understöds erhållande äro: att föreningen skall arbeta enligt av hushållningssällskapet godkända stadgar, att kontrollarbetet utföres av vederbörligen utbildad, av förvaltningsutskottet godkänd assistent, för vilken utskottet utfärdat instruktion. För understöd till organisationen fordras, att hushållningssällskapet lämnat så stort bidrag, att medlemmarnas egna kostnader uppgå blott till omkring 1 kr. per ko, och för understöd till medlemmar, att från orten lika stort belopp lämnas, däri inbegripet så stor del av hushållningssällskapet,som belöper sig på medlemmar med högst 25 (i Dalarne och Norrland 10) kor.

Kontrollens utförande. Kontrollen bör helst återkomma till varje medlem varannan vecka, då under de 12 arbetsdagarna lika många besättningar hinna kontrolleras, eller om så ej kan ske, var tredje vecka, då medlemmarnas antal kan vara 18. Då medlemmarnas koantal är så litet, att kostnaden per ko bleve för hög, plägar kontrollperioden till och med utsträckas till 4 veckor. Då assistenten svårligen kan medhinna kontroll på flere gårdar på samma dag, har man i trakter med övervägande små besättningar, vidtagit olika anordningar för att trots stort antal medlemmar mellantiderna mellan kontrolldagarna ej må bliva allt för långa. Således brukas, att 2 besättningar kontrolleras på samma dag, var annan gång av assistenten, var annan av ägaren, varvid assistenten utför undersökningen av fetthalten på de av ägaren tagna mjölkproven och för kontrolläkenskaperna samt om möjligt verkställer provvägningarna av fodret. I jämtländska kontrollföreningar har kostnaden ytterligare inskränkts därigenom, att kontrollen skiftesvis utföres av besättningens ägare och en annan, av ordföranden anmodad medlem, varvid fettbestämningen i de därvid uttagna mjölkproven utföres vid något mejeri eller av ordföranden, som även ansvarar för räkenskaperna, samt det hela kontrolleras av länets konsulenter eller av kontrollassistenter, som med längre mellantid besöka gårdarna. — Kontrollarbetet kan medhinnas på en dag intill ett koantal av 40 i besättningen. Kostnaden för kontrollen fördelas efter hela koantalet i besättningen. Kontrollåret räknas lämpligen från höst till höst, då nytt foderår och för flertalet kor nytt mjölkningsår börjar.

Kontrollarbetet består i: 1. provmjölkning, varvid mjölken efter varje ko väges och vikten införes i provmjölkningslistan, i vilken även alla icke mjölkande kor införas och dag för kalvningar och för nyinkommande kor antecknas; i denna lista införes summan av varje kos mjölk under perioden, beräknad på grund av den helst i periodens mitt utförda provmjölkningen, med tillägg för de dagar, som kon mjölkat under föregående period, då hon kalvat efter senaste kontrolldag; 2. fettbestämning, som sker medels butyrometer å vid provmjölkningen noggrant uttaget prov, som tages så att en proportionell del tages av varje mjölkning; då bestämningen ej kan göras genast, försättas proven med kaliumbikromat, vilket hindrar mjölkens förändring (J. E. Ahléns och M. Weibulls metod); fettprocenten införes för varje ko i provmjölkningslistan jämte på grund av densamma uträknad mängd smörfett under perioden; som kontroll bestämmes stundom fetthalten i dagens hela mjölkmängd, varvid den så funna medelfetthalten bör nära överensstämma med den, som erhålles genom beräkning av de för de särskilda korna funna fetthalterna; 3. mängderna av de olika slagen av foder, som givas under kontrolldagen, vägas och antecknas, antingen direkt för varje ko eller för de grupper, som få lika utfodring, varvid naturligtvis mängderna skola överensstämma med utfodringen under perioden. Den mängd halm, som kvarlämnats, uppskattas och avdrages härvid från det utvägda. Betets fodermängd uppskattas på grund av djurens levande vikt och avkastning med avdrag av givet tillskott av foder (se Bete).

De sålunda funna fodermängderna införas i ladugårdsjournalens utfodringslista och sammanräknas, omräknade till foderenheter, för hela perioden. Alla de sålunda erhållna uppgifterna över de särskilda kornas mängd mjölk, smörfett och foderenheter sammanföras i ladugårdsjournalen, i vilken för varje period även införas anteckningar om mjölkens användning, varigenom kontroll kan vinnas över överensstämmelsen mellan summan av kontrollsiffrorna för kornas mjölkning och in-och utvägd mjölk. De i ladugårdsjournalen samlade uppgifterna överföras till konton för de enskilda korna och för besättningen i dess helhet. I dessa konton böra således finnas uppgifter för de särskilda kontrolldagarna och perioderna över: kg. mjölk och fettproc. per kontrolldag, antal dagar, kg. mjölk och smörfett i perioden samt åtgång under perioden av olika foderslag och summa foderenheter (eller blott detta senare tal). På grund härav uträknas avkastningen av mjölk och smör per 100 foderenheter. Om beräkningen av smörmängden se Smör: Smörutbyte.

Jämte nu anförda uppgifter införes stundom mängden smältbar äggvita i fodret, priset per 100 foderenheter och på grund därav beräknad foder kostnad per kg. mjölk och smör samt numera ofta även det pris, vartill de hemmaalstrade fodermedlen realiserats. Medelresultaten för alla besättningar inom föreningen sammanföras varje år i föreningens huvudbok, och denna sammanställning plägar årligen offentliggöras i föreningens årsredogörelse.

Kontrollföreningarnas verksamhet har kraftigt bidragit till senare tids framsteg, särskilt inom ladugårdsskötselns område, i det att kontrollen dels visat, vilka djur bättre eller sämre betalat sitt foder, och således lämnat en pålitlig ledning för utgallring och pålägg, dels även bidragit till införande av en rikligare men på samma gång mer ekonomisk fodring. Genom jämförelse mellan resultatet av olika utfodringar i samma och i olika besättningar har kunskapen om olika fodermedels och fodersammansättningars verkan vunnit i säkerhet, och härigenom har ett kraftigt stöd lämnats åt de forskningar på utfodringslärans område, vilka under senaste två årtionden inom denna åstadkommit en genomgående reform och ställtdensamma i närmaste förbindelse med husdjursskötselns praktik. Kontrollsiffrorna över de enskilda djurens avkastning hava därjämte fått den allra största betydelse för värdesättningen av avelsdjuren och deras härstamning.

Utvidgad kontroll. I många kontrollföreningar utsträckes verksamheten till ungdjuren för att vinna kontroll över de enskilda djurens foderförbrukning, utveckling och uppfödningskostnad. För varje ungdjur antecknas då för varje kontrolldag utfodringen och samtidigt eller med något längre mellantider djurens vikt, varvid de uträknade fodermängderna i foderenheter per dag giva en överblick av näringsförbrukningen i förhållande till tillväxten och summorna av de enskilda fodermedlen möjliggöra fastställande av foderkostnaden i förhållande till den under året uppkomna viktsökningen. De erhållna slutsiffrorna vid kontrollen över kornas och ungdjurens foderåtgång införas i ladugårdens (huvud-)konto i räkenskaperna samt resultaten i avseende på kornas mjölkmängd, mjölkens fettprocent, mängd smörfett och avkastning per ioo foderenheter i stamrullan över korna, ur vilken slutligen siffrorna stundom sammanställas till en familjebokföring, vilken är av värde för bedömande av djurens avelsvärde.

Svinskötseln har även indragits inom kontrollföreningarnas verksamhet, i det att därför behövliga anteckningar göras under kontrolldagarna i ladugården. Dessa anteckningar gälla utfodring och tillväxt. Då utfodringen till följd av svinens snabba tillväxt kan behöva ändras med kortare mellantider än ladugårdskontrollens perioder, böra dagliga anteckningar göras å stallistor över de utvägda fodermängderna samt assistenten på kontrolldagarna noga väga och anteckna de fodermängder, som då utfodras, och till kontroll jämföra dessa mängder med de enligt stallistorna förbrukade. Fodermängderna bestämmas vid större svinhjordar för hela grupper av likåldriga och lika fodrade ung- och göddjur, men särskilt för de enskilda avelsdjuren, och omräknas till kg. korn värde och smältbar äggvita (se Fodervärde). Likaså bestämmes levande vikten av grupperna eller de enskilda djuren.

De erhållna siffrorna för vikt och foderförbrukning per dag tjäna till kontroll över utfodringens överensstämmelse med en rationell fodringsnorm, djurens tillbörliga tillväxt samt foder kostnaden per kg. tillväxt. Litt. Nils Hansson, Kontrollföreningarnas arbetsfält, 3:e uppl., 1915.

Kontrollrede. För kontroll över de enskilda hönsens varpning som ledning för urval av avelsägg och utgallring användas reden, i vilka hönan kvarhålles, tills hon utsläppes. Ett k. bör hava ett för- och ett värprum; det förra, 20 X 30 cm. stort, ligger närmast ingången och är avsett för att hönan, då hon värpt och vill gå ut, ej skall stanna i värprummet med fara att äggen bli söndertrampade. Värprummet brukar vara 30 cm. i fyrkant. Den vid ingången anbragta fällanordningen består av en uppgillrad trampbräda. Denna är rörligt fäst vid en rund axel vid ingångens underkant och bär nära sin yttre kant en pinne, som med nedre änden stöder mot en klots på ytterväggen; med sin inre lättare ände når trampbrädan in något över förrummets botten. När hönan träder in i redet och nedtynger denna ände av trampbrädan, upplyftes den yttre, så att stödpinnen förlorar sitt fäste, och då hönan sedan stiger in i redet, vickar trampbrädet, så att ytteränden faller ner och den inre vrides upp framför ingången.

Konvalj, *Convallaria,* ett släkte av liljeväxternas familj, *Liliaceæ,* utmärkt genom rotstock, sambladig klock- eller rörformig krona samt bärlik frukt. Lilje-k., *C. majalis* L., vilken förekommer allmänt vildväxande i hela landet upp till södra Lappland, odlas i stort för uppdragande av plantor till drivning. Härtill är ej den svenska sorten lämplig, utan »groddar» (rotstockar) av vanligen tysk ras anskaffas för utplantering. Plantorna odlas på bördig sand- eller svartmylla, helst i något fuktigt och mot middagssolen skyddat läge. I den ogräsfria, kraftigt gödslade och väl bearbetade jorden utplanteras på våren eller senhösten 1—2 års groddar i rader, 25 cm. från varandra, med 4 cm. avstånd mellan plantorna, och sättas så djupt, att de stå obetydligt under jordytan, samt täckas på hösten 5 cm. tjockt med gammal gödsel eller halvmultnade löv. Efter 2—3 år, under vilka sängarna hållits väl rena från ogräs, böra plantorna vara färdiga till drivning. De upptagas då på hösten, sedan bladen gulnat; de tjocka, blombara groddarna utsorteras, putsas och förvaras jordslagna sand till försäljning eller drivning; de ej blombara rötterna utplanteras till fortsatt tillväxt. Tidig drivning giver bladlösa blomskott; för att även få örtblad att utvecklas kunna groddarna antingen »isbehandlas», d. v. s. förvaras i kylhus till följande sommar eller höst, eller ock samma höst de upptagits varmvattenbehandlas. Se Drivning.(G. L—d.) H. J. Dft.

Konvulsioner. Se Kramp.

Kooperation. Se Föreningsväsen.

Kopp, *koppsten.* Se Mur.

Koppar, Cu, förekommer i naturen dels gediget, dels i föreningar, av vilka i Sverige svavelföreningarna kopparkis samt grå och brokig kopparmalm användas för metallens framställning. Denna är i hög grad seg, smid-, sträck-och svetsbar, men blir vid gjutning blåsig, eg. v. 8.9, smältpunkt 1,084° C. K. har stor ledningsförmåga för värme och elektricitet, är oföränderlig i luft vid vanlig temperatur och i rent vatten, men överdrages vid stark upphettning i luft med en svart oxidhinna. I beröring med fuktig luft angripes k. starkt densamma i närmaste förbindelse med husdjursskötselns praktik. Kontrollsiffrorna över de enskilda djurens avkastning hava därjämte fått den allra största betydelse för värdesättningen av avelsdjuren och deras härstamning.

Utvidgad kontroll. I många kontrollföreningar utsträckes verksamheten till ungdjuren för att vinna kontroll över de enskilda djurens foderförbrukning, utveckling och uppfödningskostnad. För varje ungdjur antecknas då för varje kontrolldag utfodringen och samtidigt eller med något längre mellantider djurens vikt, varvid de uträknade fodermängderna i foderenheter per dag giva en överblick av näringsförbrukningen i förhållande till tillväxten och summorna av de enskilda fodermedlen möjliggöra fastställande av foderkostnaden i förhållande till den under året uppkomna viktsökningen. De erhållna slutsiffrorna vid kontrollen över kornas och ungdjurens foderåtgång införas i ladugårdens (huvud-)konto i räkenskaperna samt resultaten i avseende på kornas mjölkmängd, mjölkens fettprocent, mängd smörfett och avkastning per ioo foderenheter i stamrullan över korna, ur vilken slutligen siffrorna stundom sammanställas till en familjebokföring, vilken är av värde för bedömande av djurens avelsvärde.

Svinskötseln har även indragits inom kontrollföreningarnas verksamhet, i det att därför behövliga anteckningar göras under kontrolldagarna i ladugården. Dessa anteckningar gälla utfodring och tillväxt. Då utfodringen till följd av svinens snabba tillväxt kan behöva ändras med kortare mellantider än ladugårdskontrollens perioder, böra dagliga anteckningar göras å stallistor över de utvägda fodermängderna samt assistenten på kontrolldagarna noga väga och anteckna de fodermängder, som då utfodras, och till kontroll jämföra dessa mängder med de enligt stallistorna förbrukade. Fodermängderna bestämmas vid större svinhjordar för hela grupper av likåldriga och lika fodrade ung- och göddjur, men särskilt för de enskilda avelsdjuren, och omräknas till kg. korn värde och smältbar äggvita (se Fodervärde). Likaså bestämmes levande vikten av grupperna eller de enskilda djuren.

De erhållna siffrorna för vikt och foderförbrukning per dag tjäna till kontroll över utfodringens överensstämmelse med en rationell fodringsnorm, djurens tillbörliga tillväxt samt foder kostnaden per kg. tillväxt. Litt. Nils Hansson, Kontrollföreningarnas arbetsfält, 3:e uppl., 1915.

Kontrollrede. För kontroll över de enskilda hönsens varpning som ledning för urval av avelsägg och utgallring användas reden, i vilka hönan kvarhålles, tills hon utsläppes. Ett k. bör hava ett för- och ett värprum; det förra, 20 X 30 cm. stort, ligger närmast ingången och är avsett för att hönan, då hon värpt och vill gå ut, ej skall stanna i värprummet med fara att äggen bli söndertrampade. Värprummet brukar vara 30 cm. i fyrkant. Den vid ingången anbragta fällanordningen består av en uppgillrad trampbräda. Denna är rörligt fäst vid en rund axel vid ingångens underkant och bär nära sin yttre kant en pinne, som med nedre änden stöder mot en klots på ytterväggen; med sin inre lättare ände når trampbrädan in något över förrummets botten. När hönan träder in i redet och nedtynger denna ände av trampbrädan, upplyftes den yttre, så att stödpinnen förlorar sitt fäste, och då hönan sedan stiger in i redet, vickar trampbrädet, så att yteränden faller ner och den inre vrides upp framför ingången.

Konvalj, *Convallaria,* ett släkte av liljeväxternas familj, *Liliaceæ,* utmärkt genom rotstock, sambladig klock- eller rörformig krona samt bärlik frukt. Lilje-k., *C. majalis* L., vilken förekommer allmänt vildväxande i hela landet upp till södra Lappland, odlas i stort för uppdragande av plantor till drivning. Härtill är ej den svenska sorten lämplig, utan »groddar» (rotstockar) av vanligen tysk ras anskaffas för utplantering. Plantorna odlas på bördig sand- eller svartmylla, helst i något fuktigt och mot middagssolen skyddat läge. I den ogräsfria, kraftigt gödslade och väl bearbetade jorden utplanteras på våren eller senhösten 1—2 års groddar i rader, 25 cm. från varandra, med 4 cm. avstånd mellan plantorna, och sättas så djupt, att de stå obetydligt under jordytan, samt täckas på hösten 5 cm. tjockt med gammal gödsel eller halvmultnade löv. Efter 2—3 år, under vilka sängarna hållits väl rena från ogräs, böra plantorna vara färdiga till drivning. De upptagas då på hösten, sedan bladen gulnat; de tjocka, blombara groddarna utsorteras, putsas och förvaras jordslagna sand till försäljning eller drivning; de ej blombara rötterna utplanteras till fortsatt tillväxt. Tidig drivning giver bladlösa blomskott; för att även få örtblad att utvecklas kunna groddarna antingen »isbehandlas», d. v. s. förvaras i kylhus till följande sommar eller höst, eller ock samma höst de upptagits varmvattenbehandlas. Se Drivning.(G. L—d.) H. J. Dft.

Konvulsioner. Se Kramp.

Kooperation. Se Föreningsväsen.

Kopp, *koppsten.* Se Mur.

Koppar, Cu, förekommer i naturen dels gediget, dels i föreningar, av vilka i Sverige svavelföreningarna kopparkis samt grå och brokig kopparmalm användas för metallens framställning. Denna är i hög grad seg, smid-, sträck-och svetsbar, men blir vid gjutning blåsig, eg. v. 8.9, smältpunkt 1,084° C. K. har stor ledningsförmåga för värme och elektricitet, är oföränderlig i luft vid vanlig temperatur och i rent vatten, men överdrages vid stark upphettning i luft med en svart oxidhinna. I beröring med fuktig luft angripes k. starkt densamma i närmaste förbindelse med husdjursskötselns praktik. Kontrollsiffrorna över de enskilda djurens avkastning hava därjämte fått den allra största betydelse för värdesättningen av avelsdjuren och deras härstamning.

Utvidgad kontroll. I många kontrollföreningar utsträckes verksamheten till ungdjuren för att vinna kontroll över de enskilda djurens foderförbrukning, utveckling och uppfödningskostnad. För varje ungdjur antecknas då för varje kontrolldag utfodringen och samtidigt eller med något längre mellantider djurens vikt, varvid de uträknade fodermängderna i foderenheter per dag giva en överblick av näringsförbrukningen i förhållande till tillväxten och summorna av de enskilda fodermedlen möjliggöra fastställande av foderkostnaden i förhållande till den under året uppkomna viktsökningen. De erhållna slutsiffrorna vid kontrollen över kornas och ungdjurens foderåtgång införas i ladugårdens (huvud-)konto i räkenskaperna samt resultaten i avseende på kornas mjölkmängd, mjölkens fettprocent, mängd smörfett och avkastning per ioo foderenheter i stamrullan över korna, ur vilken slutligen siffrorna stundom sammanställas till en familjebokföring, vilken är av värde för bedömande av djurens avelsvärde.

Svinskötseln har även indragits inom kontrollföreningarnas verksamhet, i det att därför behövliga anteckningar göras under kontrolldagarna i ladugården. Dessa anteckningar gälla utfodring och tillväxt. Då utfodringen till följd av svinens snabba tillväxt kan behöva ändras med kortare mellantider än ladugårdskontrollens perioder, böra dagliga anteckningar göras å stallistor över de utvägda fodermängderna samt assistenten på kontrolldagarna noga väga och anteckna de fodermängder, som då utfodras, och till kontroll jämföra dessa mängder med de enligt stallistorna förbrukade. Fodermängderna bestämmas vid större svinhjordar för hela grupper av likåldriga och lika fodrade ung- och göddjur, men särskilt för de enskilda avelsdjuren, och omräknas till kg. korn värde och smältbar äggvita (se Fodervärde). Likaså bestämmes levande vikten av grupperna eller de enskilda djuren.

De erhållna siffrorna för vikt och foderförbrukning per dag tjäna till kontroll över utfodringens överensstämmelse med en rationell fodringsnorm, djurens tillbörliga tillväxt samt foder kostnaden per kg. tillväxt. Litt. Nils Hansson, Kontrollföreningarnas arbetsfält, 3:e uppl., 1915.

Kontrollrede. För kontroll över de enskilda hönsens varpning som ledning för urval av avelsägg och utgallring användas reden, i vilka hönan kvarhålles, tills hon utsläppes. Ett k. bör hava ett för- och ett värprum; det förra, 20 X 30 cm. stort, ligger närmast ingången och är avsett för att hönan, då hon värpt och vill gå ut, ej skall stanna i värprummet med fara att äggen bli söndertrampade. Värprummet brukar vara 30 cm. i fyrkant. Den vid ingången anbragta fällanordningen består av en uppgillrad trampbräda. Denna är rörligt fäst vid en rund axel vid ingångens underkant och bär nära sin yttre kant en pinne, som med nedre änden stöder mot en klots på ytterväggen; med sin inre lättare ände når trampbrädan in något över förrummets botten. När hönan träder in i redet och nedtynger denna ände av trampbrädan, upplyftes den yttre, så att stödpinnen förlorar sitt fäste, och då hönan sedan stiger in i redet, vickar trampbrädet, så att yteränden faller ner och den inre vrides upp framför ingången.

Konvalj, *Convallaria,* ett släkte av liljeväxternas familj, *Liliaceæ,* utmärkt genom rotstock, sambladig klock- eller rörformig krona samt bärlik frukt. Lilje-k., *C. majalis* L., vilken förekommer allmänt vildväxande i hela landet upp till södra Lappland, odlas i stort för uppdragande av plantor till drivning. Härtill är ej den svenska sorten lämplig, utan »groddar» (rotstockar) av vanligen tysk ras anskaffas för utplantering. Plantorna odlas på bördig sand- eller svartmylla, helst i något fuktigt och mot middagssolen skyddat läge. I den ogräsfria, kraftigt gödslade och väl bearbetade jorden utplanteras på våren eller senhösten 1—2 års groddar i rader, 25 cm. från varandra, med 4 cm. avstånd mellan plantorna, och sättas så djupt, att de stå obetydligt under jordytan, samt täckas på hösten 5 cm. tjockt med gammal gödsel eller halvmultnade löv. Efter 2—3 år, under vilka sängarna hållits väl rena från ogräs, böra plantorna vara färdiga till drivning. De upptagas då på hösten, sedan bladen gulnat; de tjocka, blombara groddarna utsorteras, putsas och förvaras jordslagna sand till försäljning eller drivning; de ej blombara rötterna utplanteras till fortsatt tillväxt. Tidig drivning giver bladlösa blomskott; för att även få örtblad att utvecklas kunna groddarna antingen »isbehandlas», d. v. s. förvaras i kylhus till följande sommar eller höst, eller ock samma höst de upptagits varmvattenbehandlas. Se Drivning.(G. L—d.) H. J. Dft.

Konvulsioner. Se Kramp.

Kooperation. Se Föreningsväsen.

Kopp, *koppsten.* Se Mur.

Koppar, Cu, förekommer i naturen dels gedigen, dels i föreningar, av vilka i Sverige svavelföreningarna kopparkis samt grå och brokig kopparmalm användas för metallens framställning. Denna är i hög grad seg, smid-, sträck-och svetsbar, men blir vid gjutning blåsig, eg. v. 8.9, smältpunkt 1,084° C. K. har stor ledningsförmåga för värme och elektricitet, är oföränderlig i luft vid vanlig temperatur och i rent vatten, men överdrages vid stark upphettning i luft med en svart oxidhinna. I beröring med fuktig luft angripes k. starkt densamma i närmaste förbindelse med husdjursskötselns praktik. Kontrollsiffrorna över de enskilda djurens avkastning hava därjämte fått den allra största betydelse för värdesättningen av avelsdjuren och deras härstamning.

Utvidgad kontroll. I många kontrollföreningar utsträckes verksamheten till ungdjuren för att vinna kontroll över de enskilda djurens foderförbrukning, utveckling och uppfödningskostnad. För varje ungdjur antecknas då för varje kontrolldag utfodringen och samtidigt eller med något längre mellantider djurens vikt, varvid de uträknade fodermängderna i foderenheter per dag giva en överblick av näringsförbrukningen i förhållande till tillväxten och summorna av de enskilda fodermedlen möjliggöra fastställande av foderkostnaden i förhållande till den under året uppkomna viktsökningen. De erhållna slutsiffrorna vid kontrollen över kornas och ungdjurens foderåtgång införas i ladugårdens (huvud-)konto i räkenskaperna samt resultaten i avseende på kornas mjölkmängd, mjölkens fettprocent, mängd smörfett och avkastning per ioo foderenheter i stamrullan över korna, ur vilken slutligen siffrorna stundom sammanställas till en familjebokföring, vilken är av värde för bedömande av djurens avelsvärde.

Svinskötseln har även indragits inom kontrollföreningarnas verksamhet, i det att därför behövliga anteckningar göras under kontrolldagarna i ladugården. Dessa anteckningar gälla utfodring och tillväxt. Då utfodringen till följd av svinens snabba tillväxt kan behöva ändras med kortare mellantider än ladugårdskontrollens perioder, böra dagliga anteckningar göras å stallistor över de utvägda fodermängderna samt assistenten på kontrolldagarna noga väga och anteckna de fodermängder, som då utfodras, och till kontroll jämföra dessa mängder med de enligt stallistorna förbrukade. Fodermängderna bestämmas vid större svinhjordar för hela grupper av likåldriga och lika fodrade ung- och gödddjur, men särskilt för de enskilda avelsdjuren, och omräknas till kg. korn värde och smältbar äggvita (se Fodervärde). Likaså bestämmes levande vikten av grupperna eller de enskilda djuren.

De erhållna siffrorna för vikt och foderförbrukning per dag tjäna till kontroll över utfodringens överensstämmelse med en rationell fodringsnorm, djurens tillbörliga tillväxt samt foder kostnaden per kg. tillväxt. Litt. Nils Hansson, Kontrollföreningarnas arbetsfält, 3:e uppl., 1915.

Kontrollrede. För kontroll över de enskilda hönsens varpning som ledning för urval av avelsägg och utgallring användas reden, i vilka hönan kvarhålles, tills hon utsläppes. Ett k. bör hava ett för- och ett värprum; det förra, 20 X 30 cm. stort, ligger närmast ingången och är avsett för att hönan, då hon värpt och vill gå ut, ej skall stanna i värprummet med fara att äggen bli söndertrampade. Värprummet brukar vara 30 cm. i fyrkant. Den vid ingången anbragta fällanordningen består av en uppgillrad trampbräda. Denna är rörligt fäst vid en rund axel vid ingångens underkant och bär nära sin yttre kant en pinne, som med nedre änden stöder mot en klots på ytterväggen; med sin inre lättare ände når trampbrädan in något över förrummets botten. När hönan träder in i redet och nedtynger denna ände av trampbrädan, upplyftes den yttre, så att stödpinnen förlorar sitt fäste, och då hönan sedan stiger in i redet, vickar trampbrädet, så att ytteränden faller ner och den inre vrides upp framför ingången.

Konvalj, *Convallaria,* ett släkte av liljeväxternas familj, *Liliaceæ,* utmärkt genom rotstock, sambladig klock- eller rörformig krona samt bärlik frukt. Lilje-k., *C. majalis* L., vilken förekommer allmänt vildväxande i hela landet upp till södra Lappland, odlas i stort för uppdragande av plantor till drivning. Härtill är ej den svenska sorten lämplig, utan »groddar» (rotstockar) av vanligen tysk ras anskaffas för utplantering. Plantorna odlas på bördig sand- eller svartmylla, helst i något fuktigt och mot middagssolen skyddat läge. I den ogräsfria, kraftigt gödslade och väl bearbetade jorden utplanteras på våren eller senhösten 1—2 års groddar i rader, 25 cm. från varandra, med 4 cm. avstånd mellan plantorna, och sättas så djupt, att de stå obetydligt under jordytan, samt täckas på hösten 5 cm. tjockt med gammal gödsel eller halvmultnade löv. Efter 2—3 år, under vilka sängarna hållits väl rena från ogräs, böra plantorna vara färdiga till drivning. De upptagas då på hösten, sedan bladen gulnat; de tjocka, blombara groddarna utsorteras, putsas och förvaras jordslagna sand till försäljning eller drivning; de ej blombara rötterna utplanteras till fortsatt tillväxt. Tidig drivning giver bladlösa blomskott; för att även få örtblad att utvecklas kunna groddarna antingen »isbehandlas», d. v. s. förvaras i kylhus till följande sommar eller höst, eller ock samma höst de upptagits varmvattenbehandlas. Se Drivning.(G. L—d.) H. J. Dft.

Konvulsioner. Se Kramp.

Kooperation. Se Föreningsväsen.

Kopp, *koppsten.* Se Mur.

Koppar, Cu, förekommer i naturen dels gedigen, dels i föreningar, av vilka i Sverige svavelföreningarna kopparkis samt grå och brokig kopparmalm användas för metallens framställning. Denna är i hög grad seg, smid-, sträck-och svetsbar, men blir vid gjutning blåsig, eg. v. 8.9, smältpunkt 1,084° C. K. har stor ledningsförmåga för värme och elektricitet, är oföränderlig i luft vid vanlig temperatur och i rent vatten, men överdrages vid stark upphettning i luft med en svart oxidhinna. I beröring med fuktig luft angripes k. starkt densamma i närmaste förbindelse med husdjursskötselns praktik. Kontrollsiffrorna över de enskilda djurens avkastning hava därjämte fått den allra största betydelse för värdesättningen av avelsdjuren och deras härstamning.

Utvidgad kontroll. I många kontrollföreningar utsträckes verksamheten till ungdjuren för att vinna kontroll över de enskilda djurens foderförbrukning, utveckling och uppfödningskostnad. För varje ungdjur antecknas då för varje kontrolldag utfodringen och samtidigt eller med något längre mellantider djurens vikt, varvid de uträknade fodermängderna i foderenheter per dag giva en överblick av näringsförbrukningen i förhållande till tillväxten och summorna av de enskilda fodermedlen möjliggöra fastställande av foderkostnaden i förhållande till den under året uppkomna viktsökningen. De erhållna slutsiffrorna vid kontrollen över kornas och ungdjurens foderåtgång införas i ladugårdens (huvud-)konto i räkenskaperna samt resultaten i avseende på kornas mjölkmängd, mjölkens fettprocent, mängd smörfett och avkastning per ioo foderenheter i stamrullan över korna, ur vilken slutligen siffrorna stundom sammanställas till en familjebokföring, vilken är av värde för bedömande av djurens avelsvärde.

Svinskötseln har även indragits inom kontrollföreningarnas verksamhet, i det att därför behövliga anteckningar göras under kontrolldagarna i ladugården. Dessa anteckningar gälla utfodring och tillväxt. Då utfodringen till följd av svinens snabba tillväxt kan behöva ändras med kortare mellantider än ladugårdskontrollens perioder, böra dagliga anteckningar göras å stallistor över de utvägda fodermängderna samt assistenten på kontrolldagarna noga väga och anteckna de fodermängder, som då utfodras, och till kontroll jämföra dessa mängder med de enligt stallistorna förbrukade. Fodermängderna bestämmas vid större svinhjordar för hela grupper av likåldriga och lika fodrade ung- och gödddjur, men särskilt för de enskilda avelsdjuren, och omräknas till kg. korn värde och smältbar äggvita (se Fodervärde). Likaså bestämmes levande vikten av grupperna eller de enskilda djuren.

De erhållna siffrorna för vikt och foderförbrukning per dag tjäna till kontroll över utfodringens överensstämmelse med en rationell fodringsnorm, djurens tillbörliga tillväxt samt foder kostnaden per kg. tillväxt. Litt. Nils Hansson, Kontrollföreningarnas arbetsfält, 3:e uppl., 1915.

Kontrollrede. För kontroll över de enskilda hönsens varpning som ledning för urval av avelsägg och utgallring användas reden, i vilka hönan kvarhålles, tills hon utsläppes. Ett k. bör hava ett för- och ett värprum; det förra, 20 X 30 cm. stort, ligger närmast ingången och är avsett för att hönan, då hon värpt och vill gå ut, ej skall stanna i värprummet med fara att äggen bli söndertrampade. Värprummet brukar vara 30 cm. i fyrkant. Den vid ingången anbragta fällanordningen består av en uppgillrad trampbräda. Denna är rörligt fäst vid en rund axel vid ingångens underkant och bär nära sin yttre kant en pinne, som med nedre änden stöder mot en klots på ytterväggen; med sin inre lättare ände når trampbrädan in något över förrummets botten. När hönan träder in i redet och nedtynger denna ände av trampbrädan, upplyftes den yttre, så att stödpinnen förlorar sitt fäste, och då hönan sedan stiger in i redet, vickar trampbrädet, så att ytteränden faller ner och den inre vrides upp framför ingången.

Konvalj, *Convallaria,* ett släkte av liljeväxternas familj, *Liliaceæ,* utmärkt genom rotstock, sambladig klock- eller rörformig krona samt bärlik frukt. Lilje-k., *C. majalis* L., vilken förekommer allmänt vildväxande i hela landet upp till södra Lappland, odlas i stort för uppdragande av plantor till drivning. Härtill är ej den svenska sorten lämplig, utan »groddar» (rotstockar) av vanligen tysk ras anskaffas för utplantering. Plantorna odlas på bördig sand- eller svartmylla, helst i något fuktigt och mot middagssolen skyddat läge. I den ogräsfria, kraftigt gödslade och väl bearbetade jorden utplanteras på våren eller senhösten 1—2 års groddar i rader, 25 cm. från varandra, med 4 cm. avstånd mellan plantorna, och sättas så djupt, att de stå obetydligt under jordytan, samt täckas på hösten 5 cm. tjockt med gammal gödsel eller halvmultnade löv. Efter 2—3 år, under vilka sängarna hållits väl rena från ogräs, böra plantorna vara färdiga till drivning. De upptagas då på hösten, sedan bladen gulnat; de tjocka, blombara groddarna utsorteras, putsas och förvaras jordslagna sand till försäljning eller drivning; de ej blombara rötterna utplanteras till fortsatt tillväxt. Tidig drivning giver bladlösa blomskott; för att även få örtblad att utvecklas kunna groddarna antingen »isbehandlas», d. v. s. förvaras i kylhus till följande sommar eller höst, eller ock samma höst de upptagits varmvattenbehandlas. Se Drivning.(G. L—d.) H. J. Dft.

Konvulsioner. Se Kramp.

Kooperation. Se Föreningsväsen.

Kopp, *koppsten.* Se Mur.

Koppar, Cu, förekommer i naturen dels gedigen, dels i föreningar, av vilka i Sverige svavelföreningarna kopparkis samt grå och brokig kopparmalm användas för metallens framställning. Denna är i hög grad seg, smid-, sträck-och svetsbar, men blir vid gjutning blåsig, eg. v. 8.9, smältpunkt 1,084° C. K. har stor ledningsförmåga för värme och elektricitet, är oföränderlig i luft vid vanlig temperatur och i rent vatten, men överdrages vid stark upphettning i luft med en svart oxidhinna. I beröring med fuktig luft angripes k. starkt densamma i närmaste förbindelse med husdjursskötselns praktik. Kontrollsiffrorna över de enskilda djurens avkastning hava därjämte fått den allra största betydelse för värdesättningen av avelsdjuren och deras härstamning.

Utvidgad kontroll. I många kontrollföreningar utsträckes verksamheten till ungdjuren för att vinna kontroll över de enskilda djurens foderförbrukning, utveckling och uppfödningskostnad. För varje ungdjur antecknas då för varje kontrolldag utfodringen och samtidigt eller med något längre mellantider djurens vikt, varvid de uträknade fodermängderna i foderenheter per dag giva en överblick av näringsförbrukningen i förhållande till tillväxten och summorna av de enskilda fodermedlen möjliggöra fastställande av foderkostnaden i förhållande till den under året uppkomna viktsökningen. De erhållna slutsiffrorna vid kontrollen över kornas och ungdjurens foderåtgång införas i ladugårdens (huvud-)konto i räkenskaperna samt resultaten i avseende på kornas mjölkmängd, mjölkens fettprocent, mängd smörfett och avkastning per ioo foderenheter i stamrullan över korna, ur vilken slutligen siffrorna stundom sammanställas till en familjebokföring, vilken är av värde för bedömande av djurens avelsvärde.

Svinskötseln har även indragits inom kontrollföreningarnas verksamhet, i det att därför behövliga anteckningar göras under kontrolldagarna i ladugården. Dessa anteckningar gälla utfodring och tillväxt. Då utfodringen till följd av svinens snabba tillväxt kan behöva ändras med kortare mellantider än ladugårdskontrollens perioder, böra dagliga anteckningar göras å stallistor över de utvägda fodermängderna samt assistenten på kontrolldagarna noga väga och anteckna de fodermängder, som då utfodras, och till kontroll jämföra dessa mängder med de enligt stallistorna förbrukade. Fodermängderna bestämmas vid större svinhjordar för hela grupper av likåldriga och lika fodrade ung- och göddjur, men särskilt för de enskilda avelsdjuren, och omräknas till kg. korn värde och smältbar äggvita (se Fodervärde). Likaså bestämmes levande vikten av grupperna eller de enskilda djuren.

De erhållna siffrorna för vikt och foderförbrukning per dag tjäna till kontroll över utfodringens överensstämmelse med en rationell fodringsnorm, djurens tillbörliga tillväxt samt foder kostnaden per kg. tillväxt. Litt. Nils Hansson, Kontrollföreningarnas arbetsfält, 3:e uppl., 1915.

Kontrollrede. För kontroll över de enskilda hönsens varpning som ledning för urval av avelsägg och utgallring användas reden, i vilka hönan kvarhålles, tills hon utsläppes. Ett k. bör hava ett för- och ett värprum; det förra, 20 X 30 cm. stort, ligger närmast ingången och är avsett för att hönan, då hon värpt och vill gå ut, ej skall stanna i värprummet med fara att äggen bli söndertrampade. Värprummet brukar vara 30 cm. i fyrkant. Den vid ingången anbragta fällanordningen består av en uppgillrad trampbräda. Denna är rörligt fäst vid en rund axel vid ingångens underkant och bär nära sin yttre kant en pinne, som med nedre änden stöder mot en klots på ytterväggen; med sin inre lättare ände når trampbrädan in något över förrummets botten. När hönan träder in i redet och nedtynger denna ände av trampbrädan, upplyftes den yttre, så att stödpinnen förlorar sitt fäste, och då hönan sedan stiger in i redet, vickar trampbrädet, så att ytteränden faller ner och den inre vrides upp framför ingången.

Konvalj, *Convallaria,* ett släkte av liljeväxternas familj, *Liliaceæ,* utmärkt genom rotstock, sambladig klock- eller rörformig krona samt bärlik frukt. Lilje-k., *C. majalis* L., vilken förekommer allmänt vildväxande i hela landet upp till södra Lappland, odlas i stort för uppdragande av plantor till drivning. Härtill är ej den svenska sorten lämplig, utan »groddar» (rotstockar) av vanligen tysk ras anskaffas för utplantering. Plantorna odlas på bördig sand- eller svartmylla, helst i något fuktigt och mot middagssolen skyddat läge. I den ogräsfria, kraftigt gödslade och väl bearbetade jorden utplanteras på våren eller senhösten 1—2 års groddar i rader, 25 cm. från varandra, med 4 cm. avstånd mellan plantorna, och sättas så djupt, att de stå obetydligt under jordytan, samt täckas på hösten 5 cm. tjockt med gammal gödsel eller halvmultnade löv. Efter 2—3 år, under vilka sängarna hållits väl rena från ogräs, böra plantorna vara färdiga till drivning. De upptagas då på hösten, sedan bladen gulnat; de tjocka, blombara groddarna utsorteras, putsas och förvaras jordslagna sand till försäljning eller drivning; de ej blombara rötterna utplanteras till fortsatt tillväxt. Tidig drivning giver bladlösa blomskott; för att även få örtblad att utvecklas kunna groddarna antingen »isbehandlas», d. v. s. förvaras i kylhus till följande sommar eller höst, eller ock samma höst de upptagits varmvattenbehandlas. Se Drivning.(G. L—d.) H. J. Dft.

Konvulsioner. Se Kramp.

Kooperation. Se Föreningsväsen.

Kopp, *koppsten.* Se Mur.

Koppar, Cu, förekommer i naturen dels gedigen, dels i föreningar, av vilka i Sverige svavelföreningarna kopparkis samt grå och brokig kopparmalm användas för metallens framställning. Denna är i hög grad seg, smid-, sträck-och svetsbar, men blir vid gjutning blåsig, eg. v. 8.9, smältpunkt 1,084° C. K. har stor ledningsförmåga för värme och elektricitet, är oföränderlig i luft vid vanlig temperatur och i rent vatten, men överdrages vid stark upphettning i luft med en svart oxidhinna. I beröring med fuktig luft angripes k. starkt densamma i närmaste förbindelse med husdjursskötselns praktik. Kontrollsiffrorna över de enskilda djurens avkastning hava därjämte fått den allra största betydelse för värdesättningen av avelsdjuren och deras härstamning.

Utvidgad kontroll. I många kontrollföreningar utsträckes verksamheten till ungdjuren för att vinna kontroll över de enskilda djurens foderförbrukning, utveckling och uppfödningskostnad. För varje ungdjur antecknas då för varje kontrolldag utfodringen och samtidigt eller med något längre mellantider djurens vikt, varvid de uträknade fodermängderna i foderenheter per dag giva en överblick av näringsförbrukningen i förhållande till tillväxten och summorna av de enskilda fodermedlen möjliggöra fastställande av foderkostnaden i förhållande till den under året uppkomna viktsökningen. De erhållna slutsiffrorna vid kontrollen över kornas och ungdjurens foderåtgång införas i ladugårdens (huvud-)konto i räkenskaperna samt resultaten i avseende på kornas mjölkmängd, mjölkens fettprocent, mängd smörfett och avkastning per ioo foderenheter i stamrullan över korna, ur vilken slutligen siffrorna stundom sammanställas till en familjebokföring, vilken är av värde för bedömande av djurens avelsvärde.

Svinskötseln har även indragits inom kontrollföreningarnas verksamhet, i det att därför behövliga anteckningar göras under kontrolldagarna i ladugården. Dessa anteckningar gälla utfodring och tillväxt. Då utfodringen till följd av svinens snabba tillväxt kan behöva ändras med kortare mellantider än ladugårdskontrollens perioder, böra dagliga anteckningar göras å stallistor över de utvägda fodermängderna samt assistenten på kontrolldagarna noga väga och anteckna de fodermängder, som då utfodras, och till kontroll jämföra dessa mängder med de enligt stallistorna förbrukade. Fodermängderna bestämmas vid större svinhjordar för hela grupper av likåldriga och lika fodrade ung- och göddjur, men särskilt för de enskilda avelsdjuren, och omräknas till kg. korn värde och smältbar äggvita (se Fodervärde). Likaså bestämmes levande vikten av grupperna eller de enskilda djuren.

De erhållna siffrorna för vikt och foderförbrukning per dag tjäna till kontroll över utfodringens överensstämmelse med en rationell fodringsnorm, djurens tillbörliga tillväxt samt foder kostnaden per kg. tillväxt. Litt. Nils Hansson, Kontrollföreningarnas arbetsfält, 3:e uppl., 1915.

Kontrollrede. För kontroll över de enskilda hönsens varpning som ledning för urval av avelsägg och utgallring användas reden, i vilka hönan kvarhålles, tills hon utsläppes. Ett k. bör hava ett för- och ett värprum; det förra, 20 X 30 cm. stort, ligger närmast ingången och är avsett för att hönan, då hon värpt och vill gå ut, ej skall stanna i värprummet med fara att äggen bli söndertrampade. Värprummet brukar vara 30 cm. i fyrkant. Den vid ingången anbragta fällanordningen består av en uppgillrad trampbräda. Denna är rörligt fäst vid en rund axel vid ingångens underkant och bär nära sin yttre kant en pinne, som med nedre änden stöder mot en klots på ytterväggen; med sin inre lättare ände når trampbrädan in något över förrummets botten. När hönan träder in i redet och nedtynger denna ände av trampbrädan, upplyftes den yttre, så att stödpinnen förlorar sitt fäste, och då hönan sedan stiger in i redet, vickar trampbrädet, så att ytteränden faller ner och den inre vrides upp framför ingången.

Konvalj, *Convallaria,* ett släkte av liljeväxternas familj, *Liliaceæ,* utmärkt genom rotstock, sambladig klock- eller rörformig krona samt bärlik frukt. Lilje-k., *C. majalis* L., vilken förekommer allmänt vildväxande i hela landet upp till södra Lappland, odlas i stort för uppdragande av plantor till drivning. Härtill är ej den svenska sorten lämplig, utan »groddar» (rotstockar) av vanligen tysk ras anskaffas för utplantering. Plantorna odlas på bördig sand- eller svartmylla, helst i något fuktigt och mot middagssolen skyddat läge. I den ogräsfria, kraftigt gödslade och väl bearbetade jorden utplanteras på våren eller senhösten 1—2 års groddar i rader, 25 cm. från varandra, med 4 cm. avstånd mellan plantorna, och sättas så djupt, att de stå obetydligt under jordytan, samt täckas på hösten 5 cm. tjockt med gammal gödsel eller halvmultnade löv. Efter 2—3 år, under vilka sängarna hållits väl rena från ogräs, böra plantorna vara färdiga till drivning. De upptagas då på hösten, sedan bladen gulnat; de tjocka, blombara groddarna utsorteras, putsas och förvaras jordslagna sand till försäljning eller drivning; de ej blombara rötterna utplanteras till fortsatt tillväxt. Tidig drivning giver bladlösa blomskott; för att även få örtblad att utvecklas kunna groddarna antingen »isbehandlas», d. v. s. förvaras i kylhus till följande sommar eller höst, eller ock samma höst de upptagits varmvattenbehandlas. Se Drivning.(G. L—d.) H. J. Dft.

Konvulsioner. Se Kramp.

Kooperation. Se Föreningsväsen.

Kopp, *koppsten.* Se Mur.

Koppar, Cu, förekommer i naturen dels gediget, dels i föreningar, av vilka i Sverige svavelföreningarna kopparkis samt grå och brokig kopparmalm användas för metallens framställning. Denna är i hög grad seg, smid-, sträck-och svetsbar, men blir vid gjutning blåsig, eg. v. 8.9, smältpunkt 1,084° C. K. har stor ledningsförmåga för värme och elektricitet, är oföränderlig i luft vid vanlig temperatur och i rent vatten, men överdrages vid stark upphettning i luft med en svart oxidhinna. I beröring med fuktig luft angripes k. starktunder bildning av grön ärg (basiskt karbonat), och likaså angripes koppar av organiska syror och fett, ammoniak och ammoniumsalter, varvid bildas gröna salter; salpetersyra (mässings- l. skedvatten) löser k. lätt, svavel- och saltsyra däremot ej vid vanlig temperatur. Het koncentrerad svavelsyra löser k. under bildning av koppar-sulfat (blåvitriol). Ur lösningarna utfälla kali-, natron- och kalciumhydrat och karbonat gröngult kopparhydrat eller karbonat, under det ammoniak giver högblå lösningar av kopparammoniumdubbel-salt.

K.-metall har på grund av sin beständighet och goda ledningsförmåga stor användning till elektriska ledningar, ångpannetuber, taktäckning, till destillations- och kokkärl m. m. På grund av faran för bildandet av giftiga salter böra k.-kärl ej användas till kokning eller förvaring av födoämnen, som innehålla syra eller som surna. Däremot kunna blankskurade kopparkärl utan fara användas för uppvärmning av icke sura vätskor, t. ex. till ostkar. Kokning av grönsaker i oförtenta kopparkärl, för att de skola få grön färg, är således olämplig. För att få tätt gjutgods ävensom för att få metall med olika hårdhetsgrader smältes k. tillsammans med andra metaller till legeringar, vilka hava långt större användning än ren k. (se Metall). Med arseniksyrlighet bildar k. gröna salter, vilka användas som färgämne och desinfektionsmedel (se Insektdödande medel, kejsargrönt).

K.-salter. Av koppars salter äro de lösliga, vilka hava blå färg, giftiga för både växter och djur. De äro på grund av sin giftverkan på svampar och bakterier utmärkta medel att konservera trä och bekämpa svampsjukdomar hos växter. Härtill användes företrädesvis k.-vitriol (blåvitriol, k.-sulfat, $CuS0_4$),ett kristalliserande blått salt, som lätt löses i vatten och som, då det genom upphettning förlorar kristallvatten, antar vit färg. För att mildra dess giftverkan på den av svampsjukdomen angripna växten användes vid besprutning av växter med utslagna blad lösningar, i vilka k. utfällts som olösligt hydrat. (Se Avsvampning, Bordeauxlösning).H. J. Dft.

I veterinärmedicin användes företrädesvis sulfatet, invärtes som kräkmedel för svin, hund och katt samt som motgift mot fosforförgiftning. Utvärtes användes såväl sulfatet som acetatet som lindriga frätmedel mot strålröta, svallkött och inkar samt i utspädda lösningar mot inflammation i ögats bindehinna.P. E.

Koppelbruk är ursprungligen en nordtysk beteckning för ett skiftesbruk, vars särskilda sädes- och fleråriga vallskiften lågo åtskilda genom gravar och pilbevuxna vallar såsom hägnad (koppel). I svenskt språkbruk användes ordet att beteckna en växtföljd, ett skiftesbruk med fleråriga vallar, t. o. m. då dessa som i det vanliga 7-skiftesbruket få ligga blott 3 år. På senare tid har i stället börjat användas beteckningen sädes-gräsbruk eller sädesvall-bruk (jfr Växelbruk).

Muffkoppling.Skivkoppling. **Koppling.** Fast förening av 2 axlar i en linje sker vanligen antingen medelst en över båda axeländarna trädd muff, som är fäst genom en krysskil nied spår i både muffen och axeländarna, eller ock medelst på axeländarna fastkilade skivor, som förenas med varandra genom skruvbultar. För att lätt kunna lossas är muffen ofta delad i 2 hälfter, som med skruvar fästas vid varandra, hylskoppling. — Som lösbar k., där den drivna axeln skall kunna lätt till- och frånkopplas den drivande axeln även under gången, användes vanligen tand- eller klokoppling, som består av 2 skivor, vardera försedd med mot varandra svarande tänder och anbragta på var sin axelände, den ena fast, den andra förskjutbar. Då en k. skall överföra rörelsen blott framåt men ej vid backgång, göras tänderna sneda på ena sidan, så att de blott vid framåtgång gripa i varandra men vid backslagning komma ur ingrepp. Om rörelsen skall överföras i båda riktningarna användas raka klor. — På självavläggande

Klokoppling.

Spärr i slåttermaskins hjulnav.

under bildning av grön ärg (basiskt karbonat), och likaså angripes koppar av organiska syror och fett, ammoniak och ammoniumsalter, varvid bildas gröna salter; salpetersyra (mässings- l. skedvatten) löser k. lätt, svavel- och saltsyra däremot ej vid vanlig temperatur. Het koncentrerad svavelsyra löser k. under bildning av koppar-sulfat (blåvitriol). Ur lösningarna utfälla kali-, natron- och kalciumhydrat och karbonat gröngult kopparhydrat eller karbonat, under det ammoniak giver högblå lösningar av kopparammoniumdubbel-salt.

K.-metall har på grund av sin beständighet och goda ledningsförmåga stor användning till elektriska ledningar, ångpannetuber, taktäckning, till destillations- och kokkärl m. m. På grund av faran för bildandet av giftiga salter böra k.-kärl ej användas till kokning eller förvaring av födoämnen, som innehålla syra eller som surna. Däremot kunna blankskurade kopparkärl utan fara användas för uppvärmning av icke sura vätskor, t. ex. till ostkar. Kokning av grönsaker i oförtenta kopparkärl, för att de skola få grön färg, är således olämplig. För att få tätt gjutgods ävensom för att få metall med olika hårdhetsgrader smältes k. tillsammans med andra metaller till legeringar, vilka hava långt större användning än ren k. (se Metall). Med arseniksyrlighet bildar k. gröna salter, vilka användas som färgämne och desinfektionsmedel (se Insektdödande medel, kejsargrönt).

K.-salter. Av koppars salter äro de lösliga, vilka hava blå färg, giftiga för både växter och djur. De äro på grund av sin giftverkan på svampar och bakterier utmärkta medel att konservera trä och bekämpa svampsjukdomar hos växter. Härtill användes företrädesvis k.-vitriol (blåvitriol, k.-sulfat, $CuS0_4$),ett kristalliserande blått salt, som lätt löses i vatten och som, då det genom upphettning förlorar kristallvatten, antar vit färg. För att mildra dess giftverkan på den av svampsjukdomen angripna växten användes vid besprutning av växter med utslagna blad lösningar, i vilka k. utfällts som olösligt hydrat. (Se Avsvampning, Bordeauxlösning).H. J. Dft.

I veterinärmedicin användes företrädesvis sulfatet, invärtes som kräkmedel för svin, hund och katt samt som motgift mot fosforförgiftning. Utvärtes användes såväl sulfatet som acetatet som lindriga frätmedel mot strålröta, svallkött och inkar samt i utspädda lösningar mot inflammation i ögats bindehinna.P. E.

Koppelbruk är ursprungligen en nordtysk beteckning för ett skiftesbruk, vars särskilda sädes- och fleråriga vallskiften lågo åtskilda genom gravar och pilbevuxna vallar såsom hägnad (koppel). I svenskt språkbruk användes ordet att beteckna en växtföljd, ett skiftesbruk med fleråriga vallar, t. o. m. då dessa som i det vanliga 7-skiftesbruket få ligga blott 3 år. På senare tid har i stället börjat användas beteckningen sädes-gräsbruk eller sädesvall-bruk (jfr Växelbruk).

Muffkoppling.Skivkoppling. **Koppling.** Fast förening av 2 axlar i en linje sker vanligen antingen medelst en över båda axeländarna trädd muff, som är fäst genom en krysskil nied spår i både muffen och axeländarna, eller ock medelst på axeländarna fastkilade skivor, som förenas med varandra genom skruvbultar. För att lätt kunna lossas är muffen ofta delad i 2 hälfter, som med skruvar fästas vid varandra, hylskoppling. — Som lösbar k., där den drivna axeln skall kunna lätt till- och frånkopplas den drivande axeln även under gången, användes vanligen tand- eller klokoppling, som består av 2 skivor, vardera försedd med mot varandra svarande tänder och anbragta på var sin axelände, den ena fast, den andra förskjutbar. Då en k. skall överföra rörelsen blott framåt men ej vid backgång, göras tänderna sneda på ena sidan, så att de blott vid framåtgång gripa i varandra men vid backslagning komma ur ingrepp. Om rörelsen skall överföras i båda riktningarna användas raka klor. — På självavläggande

Klokoppling.

Spärr i slåttermaskins hjulnav.

under bildning av grön ärg (basiskt karbonat), och likaså angripes koppar av organiska syror och fett, ammoniak och ammoniumsalter, varvid bildas gröna salter; salpetersyra (mässings- l. skedvatten) löser k. lätt, svavel- och saltsyra däremot ej vid vanlig temperatur. Het koncentrerad svavelsyra löser k. under bildning av koppar-sulfat (blåvitriol). Ur lösningarna utfälla kali-, natron- och kalciumhydrat och karbonat gröngult kopparhydrat eller karbonat, under det ammoniak giver högblå lösningar av kopparammoniumdubbel-salt.

K.-metall har på grund av sin beständighet och goda ledningsförmåga stor användning till elektriska ledningar, ångpannetuber, taktäckning, till destillations- och kokkärl m. m. På grund av faran för bildandet av giftiga salter böra k.-kärl ej användas till kokning eller förvaring av födoämnen, som innehålla syra eller som surna. Däremot kunna blankskurade kopparkärl utan fara användas för uppvärmning av icke sura vätskor, t. ex. till ostkar. Kokning av grönsaker i oförtenta kopparkärl, för att de skola få grön färg, är således olämplig. För att få tätt gjutgods ävensom för att få metall med olika hårdhetsgrader smältes k. tillsammans med andra metaller till legeringar, vilka hava långt större användning än ren k. (se Metall). Med arseniksyrlighet bildar k. gröna salter, vilka användas som färgämne och desinfektionsmedel (se Insektdödande medel, kejsargrönt).

K.-salter. Av koppars salter äro de lösliga, vilka hava blå färg, giftiga för både växter och djur. De äro på grund av sin giftverkan på svampar och bakterier utmärkta medel att konservera trä och bekämpa svampsjukdomar hos växter. Härtill användes företrädesvis k.-vitriol (blåvitriol, k.-sulfat, $CuS0_4$),ett kristalliserande blått salt, som lätt löses i vatten och som, då det genom upphettning förlorar kristallvatten, antar vit färg. För att mildra dess giftverkan på den av svampsjukdomen angripna växten användes vid besprutning av växter med utslagna blad lösningar, i vilka k. utfällts som olösligt hydrat. (Se Avsvampning, Bordeauxlösning).H. J. Dft.

I veterinärmedicin användes företrädesvis sulfatet, invärtes som kräkmedel för svin, hund och katt samt som motgift mot fosforförgiftning. Utvärtes användes såväl sulfatet som acetatet som lindriga frätmedel mot strålröta, svallkött och inkar samt i utspädda lösningar mot inflammation i ögats bindehinna.P. E.

Koppelbruk är ursprungligen en nordtysk beteckning för ett skiftesbruk, vars särskilda sädes- och fleråriga vallskiften lågo åtskilda genom gravar och pilbevuxna vallar såsom hägnad (koppel). I svenskt språkbruk användes ordet att beteckna en växtföljd, ett skiftesbruk med fleråriga vallar, t. o. m. då dessa som i det vanliga 7-skiftesbruket få ligga blott 3 år. På senare tid har i stället börjat användas beteckningen sädes-gräsbruk eller sädesvall-bruk (jfr Växelbruk).

Muffkoppling.Skivkoppling. **Koppling.** Fast förening av 2 axlar i en linje sker vanligen antingen medelst en över båda axeländarna trädd muff, som är fäst genom en krysskil nied spår i både muffen och axeländarna, eller ock medelst på axeländarna fastkilade skivor, som förenas med varandra genom skruvbultar. För att lätt kunna lossas är muffen ofta delad i 2 hälfter, som med skruvar fästas vid varandra, hylskoppling. — Som lösbar k., där den drivna axeln skall kunna lätt till- och frånkopplas den drivande axeln även under gången, användes vanligen tand- eller klokoppling, som består av 2 skivor, vardera försedd med mot varandra svarande tänder och anbragta på var sin axelände, den ena fast, den andra förskjutbar. Då en k. skall överföra rörelsen blott framåt men ej vid backgång, göras tänderna sneda på ena sidan, så att de blott vid framåtgång gripa i varandra men vid backslagning komma ur ingrepp. Om rörelsen skall överföras i båda riktningarna användas raka klor. — På självavläggande

Klokoppling.

Spärr i slåttermaskins hjulnav.

räfsor, vandringar m. m. sker tillkoppling vid rörelse i blott ena riktningen genom en spärr» bestående av I—flera spärrhakar, som genom trycket av en fjäder eller genom egen tyngd gripa in en spärrskivas tandkrans. — Då till- eller frånkoppling skall ske under gång, ss. vid motorfordon, användes för att undvika stöten vid tillkopplingen ofta friktionskoppling, vanligen konisk, så anordnad att ett å en axel förskjutbart koniskt friktionshjul, den s. k. konan, pressas in i ett med motsvarande inre ursvarvning försett

hjul, fastkilat å den andra axeln. En annan vanlig friktions-k. utgöres av en på ena axeln fastkilad bromsskiva, mot vilken invändigt å den andra axeln anordnade bromsklossar i radiell riktning utspännas medelst knä-hävtyg.

K. av axlar i vinkel mot varandra sker genom länk- eller universalkoppling, som medgiver den ojämna vridning av de båda axlarna i förhållande till varandra, vilken här äger rum. Den vanligaste dylika k., som t. ex. användes som förbindelse mellan en liggande vandring och en högre liggande transmissions- eller maskinaxel, är Polhemsknuten eller korslänken, som består av 2 med varandra korsformigt till ett stycke förenade tappar, vardera med en bult ledbart fäst i en vid axeländen angjord gaffel. Den ojämnhet i rörelsen, som uppstår mellan 2 i vinkel med varandra ställda koppelstänger, kan upphävas genom motsvarande skillnad mot en tredje stång, så att den första och tredje få likformig rörelse. Ju större vinkel stängerna bilda med varandra, desto större blir olikformigheten i rörelsen och brytningen mellan stängerna; därför bör den lutande mellanstån-gen i en 3-ledad k. ej vara kortare än 3 gånger höjdskillnaden. Länk.k. bör vara täckt till förebyggande av skada genom indragning i dem. K.JF. A. och H. J. Dft. Koppmögel, vitt mögel, som framkallar runda fördjupningar i ostens yta, varav denna får ett koppigt utseende. Angriper i synnerhet äldre, mager ost, då den lagras i fuktigt rum.

Motverkas genom omsorgsfull renhållning av ostarna och dessas paraffinering. L. Fr. R.

Koppor kunna förekomma hos nästan alla våra husdjur utom hundar men äro av betydelse egentligen endast hos får.

Fårkoppor är en akut, smittsam sjukdom, som består i ett blåslikt hudutslag, åtföljt av ett allmänt sjukligt tillstånd. Den visar sig genom hög feber med stor mattighet, påskyndad andning, flytning från ögon och näsborrar av ett i början klart, sedan var blandat, gulgrått, stundom även blodblandat slem, och efter 1—2 dagar framträder å mera tunnhåriga ställen, såsom å huvudet, i ljumskarna, under buken, på juvret och under svansen små hampfröstora knutar, som småningom tilltaga i storlek och fyllas med en i början klar, sedan varblandad vätska, bildande runda blåsor (koppor), som efter 5—7 dygn uppnå ärtstorlek, varefter de brista och efterlämna ett sår.

Orsaken är ett smittämne, som dock ej är närmare känt, men smittan sprides ytterst lätt, t. o. m. genom luften på ganska långa avstånd, och håller sig länge (ända till 1 år) på ställen, där sjuka får vistats, och upptages lätt av föremål, som varit i beröring med sjuka djur. Sjukdomen uppträder alltid som farsot och medför en dödlighet av 10—50 % och däröver. Den har blott några få gånger (senast 1871) uppträtt i Sverige och tillhör de sjukdomar, mot vilka särskilda föreskrifter äro givna till förekommande av deras införande och för deras bekämpande (se Sjukdomar, smittsamma), vari stadgas anmälningsskyldighet och att får hj ord, inom vilken koppsjukdom utbrutit, skall hållas väl avskild på ett avstånd av minst 100 m. från friska får.

Kokoppor. K. förekomma stundom hos kor på juvret, där de visa sig som regelbundna, runda blåsor med en insänkning i mitten (navel) och omgivna av en röd ring. De förorsakas av samma smittämne som smittkoppor hos människor och äro, då de förekomma, antagligen överförda av koppsjuka eller vaccinerade människor, såsom även är fallet, då k. någon gång förekomma hos andra husdjur, ss. häst, svin och get. Dylika k. äro för djuren själva utan betydelse, men från kor kunna de vid mjölkningen överföras på människor.

Hönskoppor. Se Hönssjukdomar, i å-gelkoppor.

E. N—m.

Kopra. Se Oljekakor: K o kos kakor.

Koprolit, mineralfosfat, bildat av förstenade lämningar av forntida djurs spillning. Se Fosfat, Mineralfosfat.

Korakan. Se Hirs.

Körd on g träd. Se Formträd.

Korg ost. Se Hushållsost.

Koriander, Coriandrum sativum L., en i Sydeuropa inhemsk, ettårig, flockblomstrig ört (fam. Umbellatæ), med fotshög refflad stjälk, de övre bladen findelade, de nedre med

Polhemsknut. räfsor, vandringar m. m. sker tillkoppling vid rörelse i blott ena riktningen genom en spärr» bestående av I—flera spärrhakar, som genom trycket av en fjäder eller genom egen tyngd gripa in en spärrskivas tandkrans. — Då till- eller frånkoppling skall ske under gång, ss. vid motorfordon, användes för att undvika stöten vid tillkopplingen ofta friktionskoppling, vanligen konisk, så anordnad att ett å en axel förskjutbart koniskt friktionshjul, den s. k. konan, pressas in i ett med motsvarande inre ursvarvning försett

hjul, fastkilat å den andra axeln. En annan vanlig friktions-k. utgöres av en på ena axeln fastkilad bromsskiva, mot vilken invändigt å den andra axeln anordnade bromsklossar i radiell riktning utspännas medelst knä-hävtyg.

K. av axlar i vinkel mot varandra sker genom länk- eller universalkoppling, som medgiver den ojämna vridning av de båda axlarna i förhållande till varandra, vilken här äger rum. Den vanligaste dylika k., som t. ex. användes som förbindelse mellan en liggande vandring och en högre liggande transmissions- eller maskinaxel, är Polhemsknuten eller korslänken, som består av 2 med varandra korsformigt till ett stycke förenade tappar, vardera med en bult ledbart fäst i en vid axeländen angjord gaffel. Den ojämnhet i rörelsen, som uppstår mellan 2 i vinkel med varandra ställda koppelstänger, kan upphävas genom motsvarande skillnad mot en tredje stång, så att den första och tredje få likformig rörelse. Ju större vinkel stängerna bilda med varandra, desto större blir olikformigheten i rörelsen och brytningen mellan stängerna; därför bör den lutande mellanstån-gen i en 3-ledad k. ej vara kortare än 3 gånger höjdskillnaden. Länk.k. bör vara täckt till förebyggande av skada genom indragning i dem. K.JF. A. och H. J. Dft. Koppmögel, vitt mögel, som framkallar runda fördjupningar i ostens yta, varav denna får ett koppigt utseende. Angriper i synnerhet äldre, mager ost, då den lagras i fuktigt rum.

Motverkas genom omsorgsfull renhållning av ostarna och dessas paraffinering. L. Fr. R.

Koppor kunna förekomma hos nästan alla våra husdjur utom hundar men äro av betydelse egentligen endast hos får.

Fårkoppor är en akut, smittsam sjukdom, som består i ett blåslikt hudutslag, åtföljt av ett allmänt sjukligt tillstånd. Den visar sig genom hög feber med stor mattighet, påskyndad andning, flytning från ögon och näsborrar av ett i början klart, sedan var blandat, gulgrått, stundom även blodblandat slem, och efter 1—2 dagar framträder å mera tunnhåriga ställen, såsom å huvudet, i ljumskarna, under buken, på juvret och under svansen små hampfröstora knutar, som småningom tilltaga i storlek och fyllas med en i början klar, sedan varblandad vätska, bildande runda blåsor (koppor), som efter 5—7 dygn uppnå ärtstorlek, varefter de brista och efterlämna ett sår.

Orsaken är ett smittämne, som dock ej är närmare känt, men smittan sprides ytterst lätt, t. o. m. genom luften på ganska långa avstånd, och håller sig länge (ända till 1 år) på ställen, där sjuka får vistats, och upptages lätt av föremål, som varit i beröring med sjuka djur. Sjukdomen uppträder alltid som farsot och medför en dödlighet av 10—50 % och däröver. Den har blott några få gånger (senast 1871) uppträtt i Sverige och tillhör de sjukdomar, mot vilka särskilda föreskrifter äro givna till förekommande av deras införande och för deras bekämpande (se Sjukdomar, smittsamma), vari stadgas anmälningsskyldighet och att får hj ord, inom vilken koppsjukdom utbrutit, skall hållas väl avskild på ett avstånd av minst 100 m. från friska får.

Kokoppor. K. förekomma stundom hos kor på juvret, där de visa sig som regelbundna, runda blåsor med en insänkning i mitten (navel) och omgivna av en röd ring. De förorsakas av samma smittämne som smittkoppor hos människor och äro, då de förekomma, antagligen överförda av koppsjuka eller vaccinerade människor, såsom även är fallet, då k. någon gång förekomma hos andra husdjur, ss. häst, svin och get. Dylika k. äro för djuren själva utan betydelse, men från kor kunna de vid mjölkningen överföras på människor.

Hönskoppor. Se Hönssjukdomar, i å-gelkoppor.

E. N—m.

Kopra. Se Oljekakor: K o kos kakor.

Koprolit, mineralfosfat, bildat av förstenade lämningar av forntida djurs spillning. Se Fosfat, Mineralfosfat.

Korakan. Se Hirs.

Körd on g träd. Se Formträd.

Korg ost. Se Hushållsost.

Koriander, Coriandrum sativum L., en i Sydeuropa inhemsk, ettårig, flockblomstrig ört (fam. Umbellatæ), med fotshög refflad stjälk, de övre bladen findelade, de nedre med

Polhemsknut. räfsor, vandringar m. m. sker tillkoppling vid rörelse i blott ena riktningen genom en spärr» bestående av I—flera spärrhakar, som genom trycket av en fjäder eller genom egen tyngd gripa in en spärrskivas tandkrans. — Då till- eller frånkoppling skall ske under gång, ss. vid motorfordon, användes för att undvika stöten vid tillkopplingen ofta friktionskoppling, vanligen konisk, så anordnad att ett å en axel förskjutbart koniskt friktionshjul, den s. k. konan, pressas in i ett med motsvarande inre ursvarvning försett

hjul, fastkilat å den andra axeln. En annan vanlig friktions-k. utgöres av en på ena axeln fastkilad bromsskiva, mot vilken invändigt å den andra axeln anordnade bromsklossar i radiell riktning utspännas medelst knä-hävtyg.

K. av axlar i vinkel mot varandra sker genom länk- eller universalkoppling, som medgiver den ojämna vridning av de båda axlarna i förhållande till varandra, vilken här äger rum. Den vanligaste dylika k., som t. ex. användes som förbindelse mellan en liggande vandring och en högre liggande transmissions- eller maskinaxel, är Polhemsknuten eller korslänken, som består av 2 med varandra korsformigt till ett stycke förenade tappar, vardera med en bult ledbart fäst i en vid axeländen angjord gaffel. Den ojämnhet i rörelsen, som uppstår mellan 2 i vinkel med varandra ställda koppelstänger, kan upphävas genom motsvarande skillnad mot en tredje stång, så att den första och tredje få likformig rörelse. Ju större vinkel stängerna bilda med varandra, desto större blir olikformigheten i rörelsen och brytningen mellan stängerna; därför bör den lutande mellanstån-gen i en 3-ledad k. ej vara kortare än 3 gånger höjdskillnaden. Länk.k. bör vara täckt till förebyggande av skada genom indragning i dem. K.JF. A. och H. J. Dft. Koppmögel, vitt mögel, som framkallar runda fördjupningar i ostens yta, varav denna får ett koppigt utseende. Angriper i synnerhet äldre, mager ost, då den lagras i fuktigt rum.

Motverkas genom omsorgsfull renhållning av ostarna och dessas paraffinering. L. Fr. R.

Koppor kunna förekomma hos nästan alla våra husdjur utom hundar men äro av betydelse egentligen endast hos får.

Fårkoppor är en akut, smittsam sjukdom, som består i ett blåslikt hudutslag, åtföljt av ett allmänt sjukligt tillstånd. Den visar sig genom hög feber med stor mattighet, påskyndad andning, flytning från ögon och näsborrar av ett i början klart, sedan var blandat, gulgrått, stundom även blodblandat slem, och efter 1—2 dagar framträder å mera tunnhåriga ställen, såsom å huvudet, i ljumskarna, under buken, på juvret och under svansen små hampfröstora knutar, som småningom tilltaga i storlek och fyllas med en i början klar, sedan varblandad vätska, bildande runda blåsor (koppor), som efter 5—7 dygn uppnå ärtstorlek, varefter de brista och efterlämna ett sår.

Orsaken är ett smittämne, som dock ej är närmare känt, men smittan sprides ytterst lätt, t. o. m. genom luften på ganska långa avstånd, och håller sig länge (ända till 1 år) på ställen, där sjuka får vistats, och upptages lätt av föremål, som varit i beröring med sjuka djur. Sjukdomen uppträder alltid som farsot och medför en dödlighet av 10—50 % och däröver. Den har blott några få gånger (senast 1871) uppträtt i Sverige och tillhör de sjukdomar, mot vilka särskilda föreskrifter äro givna till förekommande av deras införande och för deras bekämpande (se Sjukdomar, smittsamma), vari stadgas anmälningsskyldighet och att får hj ord, inom vilken koppsjukdom utbrutit, skall hållas väl avskild på ett avstånd av minst 100 m. från friska får.

Kokoppor. K. förekomma stundom hos kor på juvret, där de visa sig som regelbundna, runda blåsor med en insänkning i mitten (navel) och omgivna av en röd ring. De förorsakas av samma smittämne som smittkoppor hos människor och äro, då de förekomma, antagligen överförda av koppsjuka eller vaccinerade människor, såsom även är fallet, då k. någon gång förekomma hos andra husdjur, ss. häst, svin och get. Dylika k. äro för djuren själva utan betydelse, men från kor kunna de vid mjölkningen överföras på människor.

Hönskoppor. Se Hönssjukdomar, i å-gelkoppor.

E. N—m.

Kopra. Se Oljekakor: K o kos kakor.

Koprolit, mineralfosfat, bildat av förstenade lämningar av forntida djurs spillning. Se Fosfat, Mineralfosfat.

Korakan. Se Hirs.

Körd on g träd. Se Formträd.

Korg ost. Se Hushållsost.

Koriander, Coriandrum sativum L., en i Sydeuropa inhemsk, ettårig, flockblomstrig ört (fam. Umbellatæ), med fotshög refflad stjälk, de övre bladen findelade, de nedre med

Polhemsknut. räfsor, vandringar m. m. sker tillkoppling vid rörelse i blott ena riktningen genom en spärr» bestående av I—flera spärrhakar, som genom trycket av en fjäder eller genom egen tyngd gripa in en spärrskivas tandkrans. — Då till- eller frånkoppling skall ske under gång, ss. vid motorfordon, användes för att undvika stöten vid tillkopplingen ofta friktionskoppling, vanligen konisk, så anordnad att ett å en axel förskjutbart koniskt friktionshjul, den s. k. konan, pressas in i ett med motsvarande inre ursvarvning försett

hjul, fastkilat å den andra axeln. En annan vanlig friktions-k. utgöres av en på ena axeln fastkilad bromsskiva, mot vilken invändigt å den andra axeln anordnade bromsklossar i radiell riktning utspännas medelst knä-hävtyg.

K. av axlar i vinkel mot varandra sker genom länk- eller universalkoppling, som medgiver den ojämna vridning av de båda axlarna i förhållande till varandra, vilken här äger rum. Den vanligaste dylika k., som t. ex. användes som förbindelse mellan en liggande vandring och en högre liggande transmissions- eller maskinaxel, är Polhemsknuten eller korslänken, som består av 2 med varandra korsformigt till ett stycke förenade tappar, vardera med en bult ledbart fäst i en vid axeländen angjord gaffel. Den ojämnhet i rörelsen, som uppstår mellan 2 i vinkel med varandra ställda koppelstänger, kan upphävas genom motsvarande skillnad mot en tredje stång, så att den första och tredje få likformig rörelse. Ju större vinkel stängerna bilda med varandra, desto större blir olikformigheten i rörelsen och brytningen mellan stängerna; därför bör den lutande mellanstån-gen i en 3-ledad k. ej vara kortare än 3 gånger höjdskillnaden. Länk.k. bör vara täckt till förebyggande av skada genom indragning i dem. K.JF. A. och H. J. Dft. Koppmögel, vitt mögel, som framkallar runda fördjupningar i ostens yta, varav denna får ett koppigt utseende. Angriper i synnerhet äldre, mager ost, då den lagras i fuktigt rum.

Motverkas genom omsorgsfull renhållning av ostarna och dessas paraffinering. L. Fr. R.

Koppor kunna förekomma hos nästan alla våra husdjur utom hundar men äro av betydelse egentligen endast hos får.

Fårkoppor är en akut, smittsam sjukdom, som består i ett blåslikt hudutslag, åtföljt av ett allmänt sjukligt tillstånd. Den visar sig genom hög feber med stor mattighet, påskyndad andning, flytning från ögon och näsborrar av ett i början klart, sedan var blandat, gulgrått, stundom även blodblandat slem, och efter 1—2 dagar framträder å mera tunnhåriga ställen, såsom å huvudet, i ljumskarna, under buken, på juvret och under svansen små hampfröstora knutar, som småningom tilltaga i storlek och fyllas med en i början klar, sedan varblandad vätska, bildande runda blåsor (koppor), som efter 5—7 dygn uppnå ärtstorlek, varefter de brista och efterlämna ett sår.

Orsaken är ett smittämne, som dock ej är närmare känt, men smittan sprides ytterst lätt, t. o. m. genom luften på ganska långa avstånd, och håller sig länge (ända till 1 år) på ställen, där sjuka får vistats, och upptages lätt av föremål, som varit i beröring med sjuka djur. Sjukdomen uppträder alltid som farsot och medför en dödlighet av 10—50 % och däröver. Den har blott några få gånger (senast 1871) uppträtt i Sverige och tillhör de sjukdomar, mot vilka särskilda föreskrifter äro givna till förekommande av deras införande och för deras

bekämpande (se Sjukdomar, smittsamma), vari stadgas anmälningsskyldighet och att får hj ord, inom vilken koppsjukdom utbrutit, skall hållas väl avskild på ett avstånd av minst 100 m. från friska får.

Kokoppor. K. förekomma stundom hos kor på juvret, där de visa sig som regelbundna, runda blåsor med en insänkning i mitten (navel) och omgivna av en röd ring. De förorsakas av samma smittämne som smittkoppor hos människor och äro, då de förekomma, antagligen överförda av koppsjuka eller vaccinerade människor, såsom även är fallet, då k. någon gång förekomma hos andra husdjur, ss. häst, svin och get. Dylika k. äro för djuren själva utan betydelse, men från kor kunna de vid mjölkningen överföras på människor.

Hönskoppor. Se Hönssjukdomar, i å-gelkoppor.

E. N—m.

Kopra. Se Oljekakor: K o kos kakor.

Koprolit, mineralfosfat, bildat av förstenade lämningar av forntida djurs spillning. Se Fosfat, Mineralfosfat.

Korakan. Se Hirs.

Körd on g träd. Se Formträd.

Korg ost. Se Hushållsost.

Koriander, Coriandrum sativum L., en i Sydeuropa inhemsk, ettårig, flockblomstrig ört (fam. Umbellatæ), med fotshög refflad stjälk, de övre bladen findelade, de nedre med

Polhemsknut. räfsor, vandringar m. m. sker tillkoppling vid rörelse i blott ena riktningen genom en spärr» bestående av I—flera spärrhakar, som genom trycket av en fjäder eller genom egen tyngd gripa in en spärrskivas tandkrans. — Då till- eller frånkoppling skall ske under gång, ss. vid motorfordon, användes för att undvika stöten vid tillkopplingen ofta friktionskoppling, vanligen konisk, så anordnad att ett å en axel förskjutbart koniskt friktionshjul, den s. k. konan, pressas in i ett med motsvarande inre ursvarvning försett

hjul, fastkilat å den andra axeln. En annan vanlig friktions-k. utgöres av en på ena axeln fastkilad bromsskiva, mot vilken invändigt å den andra axeln anordnade bromsklossar i radiell riktning utspännas medelst knä-hävtyg.

K. av axlar i vinkel mot varandra sker genom länk- eller universalkoppling, som medgiver den ojämna vridning av de båda axlarna i förhållande till varandra, vilken här äger rum. Den vanligaste dylika k., som t. ex. användes som förbindelse mellan en liggande vandring och en högre liggande transmissions- eller maskinaxel, är Polhemsknuten eller korslänken, som består av 2 med varandra korsformigt till ett stycke förenade tappar, vardera med en bult ledbart fäst i en vid axeländen angjord gaffel. Den ojämnhet i rörelsen, som uppstår mellan 2 i vinkel med varandra ställda koppelstänger, kan upphävas genom motsvarande skillnad mot en tredje stång, så att den första och tredje få likformig rörelse. Ju större vinkel stängerna bilda med varandra, desto större blir olikformigheten i rörelsen och brytningen mellan stängerna; därför bör den lutande mellanstån-gen i en 3-ledad k. ej vara kortare än 3 gånger höjdskillnaden. Länk.k. bör vara täckt till förebyggande av skada genom indragning i dem. K.JF. A. och H. J. Dft. Koppmögel, vitt mögel, som framkallar runda fördjupningar i ostens yta, varav denna får ett koppigt utseende. Angriper i synnerhet äldre, mager ost, då den lagras i fuktigt rum.

Motverkas genom omsorgsfull renhållning av ostarna och dessas paraffinering. L. Fr. R.

Koppor kunna förekomma hos nästan alla våra husdjur utom hundar men äro av betydelse egentligen endast hos får.

Fårkoppor är en akut, smittsam sjukdom, som består i ett blåslikt hudutslag, åtföljt av ett allmänt sjukligt tillstånd. Den visar sig genom hög feber med stor mattighet, påskyndad andning, flytning från ögon och näsborrar av ett i början klart, sedan var blandat, gulgrått, stundom även blodblandat slem, och efter 1—2 dagar framträder å mera tunnhåriga ställen, såsom å huvudet, i ljumskarna, under buken, på juvret och under svansen små hampfröstora knutar, som småningom tilltaga i storlek och fyllas med en i början klar, sedan varblandad vätska, bildande runda blåsor (koppor), som efter 5—7 dygn uppnå ärtstorlek, varefter de brista och efterlämna ett sår.

Orsaken är ett smittämne, som dock ej är närmare känt, men smittan sprides ytterst lätt, t. o. m. genom luften på ganska långa avstånd, och håller sig länge (ända till 1 år) på ställen, där sjuka får vistats, och upptages lätt av föremål, som varit i beröring med sjuka djur. Sjukdomen uppträder alltid som farsot och medför en dödlighet av 10—50 % och däröver. Den har blott några få gånger (senast 1871) uppträtt i Sverige och tillhör de sjukdomar, mot vilka särskilda föreskrifter äro givna till förekommande av deras införande och för deras bekämpande (se Sjukdomar, smittsamma), vari stadgas anmälningsskyldighet och att får hj ord, inom vilken koppsjukdom utbrutit, skall hållas väl avskild på ett avstånd av minst 100 m. från friska får.

Kokoppor. K. förekomma stundom hos kor på juvret, där de visa sig som regelbundna, runda blåsor med en insänkning i mitten (navel) och omgivna av en röd ring. De förorsakas av samma smittämne som smittkoppor hos människor och äro, då de förekomma, antagligen överförda av koppsjuka eller vaccinerade människor, såsom även är fallet, då k. någon gång förekomma hos andra husdjur, ss. häst, svin och get. Dylika k. äro för djuren själva utan betydelse, men från kor kunna de vid mjölkningen överföras på människor.

Hönskoppor. Se Hönssjukdomar, i å-gelkoppor.

E. N—m.

Kopra. Se Oljekakor: K o kos kakor.

Koprolit, mineralfosfat, bildat av förstenade lämningar av forntida djurs spillning. Se Fosfat, Mineralfosfat.

Korakan. Se Hirs.

Körd on g träd. Se Formträd.

Korg ost. Se Hushållsost.

Koriander, Coriandrum sativum L., en i Sydeuropa inhemsk, ettårig, flockblomstrig ört (fam. Umbellatæ), med fotshög refflad stjälk, de övre bladen findelade, de nedre med

Polhemsknut. räfsor, vandringar m. m. sker tillkoppling vid rörelse i blott ena riktningen genom en spärr» bestående av I—flera spärrhakar, som genom trycket av en fjäder eller genom egen tyngd gripa in en spärrskivas tandkrans. — Då till- eller frånkoppling skall ske under gång, ss. vid motorfordon, användes för att undvika stöten vid tillkopplingen ofta friktionskoppling, vanligen konisk, så anordnad att ett å en axel förskjutbart koniskt friktionshjul, den s. k. konan, pressas in i ett med motsvarande inre ursvarvning försett

hjul, fastkilat å den andra axeln. En annan vanlig friktions-k. utgöres av en på ena axeln fastkilad bromsskiva, mot vilken invändigt å den andra axeln anordnade bromsklossar i radiell riktning utspännas medelst knä-hävtyg.

K. av axlar i vinkel mot varandra sker genom länk- eller universalkoppling, som medgiver den ojämna vridning av de båda axlarna i förhållande till varandra, vilken här äger rum. Den vanligaste dylika k., som t. ex. användes som förbindelse mellan en liggande vandring och en högre liggande transmissions- eller maskinaxel, är Polhemsknuten eller korslänken, som består av 2 med varandra korsformigt till ett stycke förenade tappar, vardera med en bult ledbart fäst i en vid axeländen angjord gaffel. Den ojämnhet i rörelsen, som uppstår mellan 2 i vinkel med varandra ställda koppelstänger, kan upphävas genom motsvarande skillnad mot en tredje stång, så att den första och tredje få likformig rörelse. Ju större vinkel stängerna bilda med varandra, desto större blir olikformigheten i rörelsen och brytningen mellan stängerna; därför bör den lutande mellanstån-gen i en 3-ledad k. ej vara kortare än 3 gånger höjdskillnaden. Länk.k. bör vara täckt till förebyggande av skada genom indragning i dem. K.JF. A. och H. J. Dft. Koppmögel, vitt mögel, som framkallar runda fördjupningar i ostens yta, varav denna får ett koppigt utseende. Angriper i synnerhet äldre, mager ost, då den lagras i fuktigt rum.

Motverkas genom omsorgsfull renhållning av ostarna och dessas paraffinering. L. Fr. R.

Koppor kunna förekomma hos nästan alla våra husdjur utom hundar men äro av betydelse egentligen endast hos får.

Fårkoppor är en akut, smittsam sjukdom, som består i ett blåslikt hudutslag, åtföljt av ett allmänt sjukligt tillstånd. Den visar sig genom hög feber med stor mattighet, påskyndad andning, flytning från ögon och näsborrar av ett i början klart, sedan var blandat, gulgrått, stundom även blodblandat slem, och efter 1—2 dagar framträder å mera tunnhåriga ställen, såsom å huvudet, i ljumskarna, under buken, på juvret och under svansen små hampfröstora knutar, som småningom tilltaga i storlek och fyllas med en i början klar, sedan varblandad vätska, bildande runda blåsor (koppor), som efter 5—7 dygn uppnå ärtstorlek, varefter de brista och efterlämna ett sår.

Orsaken är ett smittämne, som dock ej är närmare känt, men smittan sprides ytterst lätt, t. o. m. genom luften på ganska långa avstånd, och håller sig länge (ända till 1 år) på ställen,

där sjuka får vistats, och upptages lätt av föremål, som varit i beröring med sjuka djur. Sjukdomen uppträder alltid som farsot och medför en dödlighet av 10—50 % och däröver. Den har blott några få gånger (senast 1871) uppträtt i Sverige och tillhör de sjukdomar, mot vilka särskilda föreskrifter äro givna till förekommande av deras införande och för deras bekämpande (se Sjukdomar, smittsamma), vari stadgas anmälningsskyldighet och att får hj ord, inom vilken koppsjukdom utbrutit, skall hållas väl avskild på ett avstånd av minst 100 m. från friska får.

Kokoppor. K. förekomma stundom hos kor på juvret, där de visa sig som regelbundna, runda blåsor med en insänkning i mitten (navel) och omgivna av en röd ring. De förorsakas av samma smittämne som smittkoppor hos människor och äro, då de förekomma, antagligen överförda av koppsjuka eller vaccinerade människor, såsom även är fallet, då k. någon gång förekomma hos andra husdjur, ss. häst, svin och get. Dylika k. äro för djuren själva utan betydelse, men från kor kunna de vid mjölkningen överföras på människor.

Hönskoppor. Se Hönssjukdomar, i å-gelkoppor.

E. N—m.

Kopra. Se Oljekakor: K o kos kakor.

Koprolit, mineralfosfat, bildat av förstenade lämningar av forntida djurs spillning. Se Fosfat, Mineralfosfat.

Korakan. Se Hirs.

Körd on g träd. Se Formträd.

Korg ost. Se Hushållsost.

Koriander, Coriandrum sativum L., en i Sydeuropa inhemsk, ettårig, flockblomstrig ört (fam. Umbellatæ), med fotshög refflad stjälk, de övre bladen findelade, de nedre med

Polhemsknut. räfsor, vandringar m. m. sker tillkoppling vid rörelse i blott ena riktningen genom en spärr» bestående av I—flera spärrhakar, som genom trycket av en fjäder eller genom egen tyngd gripa in en spärrskivas tandkrans. — Då till- eller frånkoppling skall ske under gång, ss. vid motorfordon, användes för att undvika stöten vid tillkopplingen ofta friktionskoppling, vanligen konisk, så anordnad att ett å en axel förskjutbart koniskt friktionshjul, den s. k. konan, pressas in i ett med motsvarande inre ursvarvning försett

hjul, fastkilat å den andra axeln. En annan vanlig friktions-k. utgöres av en på ena axeln fastkilad bromsskiva, mot vilken invändigt å den andra axeln anordnade bromsklossar i radiell riktning utspännas medelst knä-hävtyg.

K. av axlar i vinkel mot varandra sker genom länk- eller universalkoppling, som medgiver den ojämna vridning av de båda axlarna i förhållande till varandra, vilken här äger rum. Den vanligaste dylika k., som t. ex. användes som förbindelse mellan en liggande vandring och en högre liggande transmissions- eller maskinaxel, är Polhemsknuten eller korslänken, som består av 2 med varandra korsformigt till ett stycke förenade tappar, vardera med en bult ledbart fäst i en vid axeländen angjord gaffel. Den ojämnhet i rörelsen, som uppstår mellan 2 i vinkel med varandra ställda koppelstänger, kan upphävas genom motsvarande skillnad mot en tredje stång, så att den första och tredje få likformig rörelse. Ju större vinkel stängerna bilda med varandra, desto större blir olikformigheten i rörelsen och brytningen mellan stängerna; därför bör den lutande mellanstån-gen i en 3-ledad k. ej vara kortare än 3 gånger höjdskillnaden. Länk.k. bör vara täckt till förebyggande av skada genom indragning i dem. K.JF. A. och H. J. Dft. Koppmögel, vitt mögel, som framkallar runda fördjupningar i ostens yta, varav denna får ett koppigt utseende. Angriper i synnerhet äldre, mager ost, då den lagras i fuktigt rum.

Motverkas genom omsorgsfull renhållning av ostarna och dessas paraffinering. L. Fr. R.

Koppor kunna förekomma hos nästan alla våra husdjur utom hundar men äro av betydelse egentligen endast hos får.

Fårkoppor är en akut, smittsam sjukdom, som består i ett blåslikt hudutslag, åtföljt av ett allmänt sjukligt tillstånd. Den visar sig genom hög feber med stor mattighet, påskyndad andning, flytning från ögon och näsborrar av ett i början klart, sedan var blandat, gulgrått, stundom även blodblandat slem, och efter 1—2 dagar framträder å mera tunnhåriga ställen, såsom å huvudet, i ljumskarna, under buken, på juvret och under svansen små hampfröstora knutar, som småningom tilltaga i storlek och fyllas med en i början klar, sedan varblandad vätska, bildande runda blåsor (koppor), som efter 5—7 dygn uppnå ärtstorlek, varefter de brista och efterlämna ett sår.

Orsaken är ett smittämne, som dock ej är närmare känt, men smittan sprides ytterst lätt, t. o. m. genom luften på ganska långa avstånd, och håller sig länge (ända till 1 år) på ställen,
där sjuka får vistats, och upptages lätt av föremål, som varit i beröring med sjuka djur. Sjukdomen uppträder alltid som farsot och medför en dödlighet av 10—50 % och däröver. Den har blott några få gånger (senast 1871) uppträtt i Sverige och tillhör de sjukdomar, mot vilka särskilda föreskrifter äro givna till förekommande av deras införande och för deras bekämpande (se Sjukdomar, smittsamma), vari stadgas anmälningsskyldighet och att får hj ord, inom vilken koppsjukdom utbrutit, skall hållas väl avskild på ett avstånd av minst 100 m. från friska får.

Kokoppor. K. förekomma stundom hos kor på juvret, där de visa sig som regelbundna, runda blåsor med en insänkning i mitten (navel) och omgivna av en röd ring. De förorsakas av samma smittämne som smittkoppor hos människor och äro, då de förekomma, antagligen överförda av koppsjuka eller vaccinerade människor, såsom även är fallet, då k. någon gång förekomma hos andra husdjur, ss. häst, svin och get. Dylika k. äro för djuren själva utan betydelse, men från kor kunna de vid mjölkningen överföras på människor.

Hönskoppor. Se Hönssjukdomar, i å-gelkoppor.

E. N—m.

Kopra. Se Oljekakor: K o kos kakor.

Koprolit, mineralfosfat, bildat av förstenade lämningar av forntida djurs spillning. Se Fosfat, Mineralfosfat.

Korakan. Se Hirs.

Körd on g träd. Se Formträd.

Korg ost. Se Hushållsost.

Koriander, Coriandrum sativum L., en i Sydeuropa inhemsk, ettårig, flockblomstrig ört (fam. Umbellatæ), med fotshög refflad stjälk, de övre bladen findelade, de nedre med

Polhemsknut. räfsor, vandringar m. m. sker tillkoppling vid rörelse i blott ena riktningen genom en spärr» bestående av I—flera spärrhakar, som genom trycket av en fjäder eller genom egen tyngd gripa in en spärrskivas tandkrans. — Då till- eller frånkoppling skall ske under gång, ss. vid motorfordon, användes för att undvika stöten vid tillkopplingen ofta friktionskoppling, vanligen konisk, så anordnad att ett å en axel förskjutbart koniskt friktionshjul, den s. k. konan, pressas in i ett med motsvarande inre ursvarvning försett

hjul, fastkilat å den andra axeln. En annan vanlig friktions-k. utgöres av en på ena axeln fastkilad bromsskiva, mot vilken invändigt å den andra axeln anordnade bromsklossar i radiell riktning utspännas medelst knä-hävtyg.

K. av axlar i vinkel mot varandra sker genom länk- eller universalkoppling, som medgiver den ojämna vridning av de båda axlarna i förhållande till varandra, vilken här äger rum. Den vanligaste dylika k., som t. ex. användes som förbindelse mellan en liggande vandring och en högre liggande transmissions- eller maskinaxel, är Polhemsknuten eller korslänken, som består av 2 med varandra korsformigt till ett stycke förenade tappar, vardera med en bult ledbart fäst i en vid axeländen angjord gaffel. Den ojämnhet i rörelsen, som uppstår mellan 2 i vinkel med varandra ställda koppelstänger, kan upphävas genom motsvarande skillnad mot en tredje stång, så att den första och tredje få likformig rörelse. Ju större vinkel stängerna bilda med varandra, desto större blir olikformigheten i rörelsen och brytningen mellan stängerna; därför bör den lutande mellanstån-gen i en 3-ledad k. ej vara kortare än 3 gånger höjdskillnaden. Länk.k. bör vara täckt till förebyggande av skada genom indragning i dem. K.JF. A. och H. J. Dft. Koppmögel, vitt mögel, som framkallar runda fördjupningar i ostens yta, varav denna får ett koppigt utseende. Angriper i synnerhet äldre, mager ost, då den lagras i fuktigt rum.

Motverkas genom omsorgsfull renhållning av ostarna och dessas paraffinering. L. Fr. R.

Koppor kunna förekomma hos nästan alla våra husdjur utom hundar men äro av betydelse egentligen endast hos får.

Fårkoppor är en akut, smittsam sjukdom, som består i ett blåslikt hudutslag, åtföljt av ett allmänt sjukligt tillstånd. Den visar sig genom hög feber med stor mattighet, påskyndad andning, flytning från ögon och näsborrar av ett i början klart, sedan var blandat, gulgrått, stundom även blodblandat slem, och efter 1—2 dagar framträder å mera tunnhåriga ställen, såsom å huvudet, i ljumskarna, under buken, på juvret och under svansen små hampfröstora knutar, som småningom tilltaga i storlek och fyllas med en i början klar, sedan varblandad

vätska, bildande runda blåsor (koppor), som efter 5—7 dygn uppnå ärtstorlek, varefter de brista och efterlämna ett sår.

Orsaken är ett smittämne, som dock ej är närmare känt, men smittan sprides ytterst lätt, t. o. m. genom luften på ganska långa avstånd, och håller sig länge (ända till 1 år) på ställen, där sjuka får vistats, och upptages lätt av föremål, som varit i beröring med sjuka djur. Sjukdomen uppträder alltid som farsot och medför en dödlighet av 10—50 % och däröver. Den har blott några få gånger (senast 1871) uppträtt i Sverige och tillhör de sjukdomar, mot vilka särskilda föreskrifter äro givna till förekommande av deras införande och för deras bekämpande (se Sjukdomar, smittsamma), vari stadgas anmälningsskyldighet och att får hj ord, inom vilken koppsjukdom utbrutit, skall hållas väl avskild på ett avstånd av minst 100 m. från friska får.

Kokoppor. K. förekomma stundom hos kor på juvret, där de visa sig som regelbundna, runda blåsor med en insänkning i mitten (navel) och omgivna av en röd ring. De förorsakas av samma smittämne som smittkoppor hos människor och äro, då de förekomma, antagligen överförda av koppsjuka eller vaccinerade människor, såsom även är fallet, då k. någon gång förekomma hos andra husdjur, ss. häst, svin och get. Dylika k. äro för djuren själva utan betydelse, men från kor kunna de vid mjölkningen överföras på människor.

Hönskoppor. Se Hönssjukdomar, i å-gelkoppor.

E. N—m.

Kopra. Se Oljekakor: K o kos kakor.

Koprolit, mineralfosfat, bildat av förstenade lämningar av forntida djurs spillning. Se Fosfat, Mineralfosfat.

Korakan. Se Hirs.

Körd on g träd. Se Formträd.

Korg ost. Se Hushållsost.

Koriander, Coriandrum sativum L., en i Sydeuropa inhemsk, ettårig, flockblomstrig ört (fam. Umbellatæ), med fotshög refflad stjälk, de övre bladen findelade, de nedre med

Polhemsknut. räfsor, vandringar m. m. sker tillkoppling vid rörelse i blott ena riktningen genom en spärr» bestående av I—flera spärrhakar, som genom trycket av en fjäder eller genom egen tyngd gripa in en spärrskivas tandkrans. — Då till- eller frånkoppling skall ske under gång, ss. vid motorfordon, användes för att undvika stöten vid tillkopplingen ofta friktionskoppling, vanligen konisk, så anordnad att ett å en axel förskjutbart koniskt friktionshjul, den s. k. konan, pressas in i ett med motsvarande inre ursvarvning försett

hjul, fastkilat å den andra axeln. En annan vanlig friktions-k. utgöres av en på ena axeln fastkilad bromsskiva, mot vilken invändigt å den andra axeln anordnade bromsklossar i radiell riktning utspännas medelst knä-hävtyg.

K. av axlar i vinkel mot varandra sker genom länk- eller universalkoppling, som medgiver den ojämna vridning av de båda axlarna i förhållande till varandra, vilken här äger rum. Den vanligaste dylika k., som t. ex. användes som förbindelse mellan en liggande vandring och en högre liggande transmissions- eller maskinaxel, är Polhemsknuten eller korslänken, som består av 2 med varandra korsformigt till ett stycke förenade tappar, vardera med en bult ledbart fäst i en vid axeländen angjord gaffel. Den ojämnhet i rörelsen, som uppstår mellan 2 i vinkel med varandra ställda koppelstänger, kan upphävas genom motsvarande skillnad mot en tredje stång, så att den första och tredje få likformig rörelse. Ju större vinkel stängerna bilda med varandra, desto större blir olikformigheten i rörelsen och brytningen mellan stängerna; därför bör den lutande mellanstån-gen i en 3-ledad k. ej vara kortare än 3 gånger höjdskillnaden. Länk.k. bör vara täckt till förebyggande av skada genom indragning i dem. K.JF. A. och H. J. Dft. Koppmögel, vitt mögel, som framkallar runda fördjupningar i ostens yta, varav denna får ett koppigt utseende. Angriper i synnerhet äldre, mager ost, då den lagras i fuktigt rum.

Motverkas genom omsorgsfull renhållning av ostarna och dessas paraffinering. L. Fr. R.

Koppor kunna förekomma hos nästan alla våra husdjur utom hundar men äro av betydelse egentligen endast hos får.

Fårkoppor är en akut, smittsam sjukdom, som består i ett blåslikt hudutslag, åtföljt av ett allmänt sjukligt tillstånd. Den visar sig genom hög feber med stor mattighet, påskyndad andning, flytning från ögon och näsborrar av ett i början klart, sedan var blandat, gulgrått, stundom även blodblandat slem, och efter 1—2 dagar framträder å mera tunnhåriga ställen, såsom å huvudet, i ljumskarna, under buken, på juvret och under svansen små hampfröstora knutar, som småningom tilltaga i storlek och fyllas med en i början klar, sedan varblandad vätska, bildande runda blåsor (koppor), som efter 5—7 dygn uppnå ärtstorlek, varefter de brista och efterlämna ett sår.

Orsaken är ett smittämne, som dock ej är närmare känt, men smittan sprides ytterst lätt, t. o. m. genom luften på ganska långa avstånd, och håller sig länge (ända till 1 år) på ställen, där sjuka får vistats, och upptages lätt av föremål, som varit i beröring med sjuka djur. Sjukdomen uppträder alltid som farsot och medför en dödlighet av 10—50 % och däröver. Den har blott några få gånger (senast 1871) uppträtt i Sverige och tillhör de sjukdomar, mot vilka särskilda föreskrifter äro givna till förekommande av deras införande och för deras bekämpande (se Sjukdomar, smittsamma), vari stadgas anmälningsskyldighet och att får hj ord, inom vilken koppsjukdom utbrutit, skall hållas väl avskild på ett avstånd av minst 100 m. från friska får.

Kokoppor. K. förekomma stundom hos kor på juvret, där de visa sig som regelbundna, runda blåsor med en insänkning i mitten (navel) och omgivna av en röd ring. De förorsakas av samma smittämne som smittkoppor hos människor och äro, då de förekomma, antagligen överförda av koppsjuka eller vaccinerade människor, såsom även är fallet, då k. någon gång förekomma hos andra husdjur, ss. häst, svin och get. Dylika k. äro för djuren själva utan betydelse, men från kor kunna de vid mjölkningen överföras på människor.

Hönskoppor. Se Hönssjukdomar, i å-gelkoppor.

E. N—m.

Kopra. Se Oljekakor: K o kos kakor.

Koprolit, mineralfosfat, bildat av förstenade lämningar av forntida djurs spillning. Se Fosfat, Mineralfosfat.

Korakan. Se Hirs.

Körd on g träd. Se Formträd.

Korg ost. Se Hushållsost.

Koriander, Coriandrum sativum L., en i Sydeuropa inhemsk, ettårig, flockblomstrig ört (fam. Umbellatæ), med fotshög refflad stjälk, de övre bladen findelade, de nedre med

Polhemsknut.648

vigglika flikar, vita blommor, runda frukter, bestående av två på insidan skåliga delfrukter, örten luktar illa, frukterna kryddlikt. Dessa hava sedan gammalt använts som matkrydda. Sås på våren, helst i rader på 30 cm. avstånd. Skördas, när frukterna mognat.

Kork är en cell vävnad, som ersätter ytter-huden hos fleråriga stammar och andra övervintrande växtdelar (ex. knoppfjäll) och tjänar till skydd mot yttre åverkan, köld och växtsaftens avdunstning eller utströmmande, varför sår på växter överväxas med k.-vävnad. För att fylla detta ändamål är k. ogenomtränglig för vätskor och avstänger därför de vävnader, som ligga utanför dess i barken liggande bildningshärd, från näringssaftströmmen, så att de dö. Dylika döda k.-celler fyllas med luft, varigenom de få ökad förmåga att,skydda de innanför liggande delarna mot värmeförändringar. Om endast en k.-bildningsring (korkkambium, fellogen) finnes i en stam, får denna en slät läder kork (ss. hos björk och bok), men om åter flera dylika bildningar uppstå innanför varandra, bildas en söndersprickande fällbark av de från saftströmmen avstängda vävnaderna. K. är en seg, i kemiska lösningsmedel olösligt förändrad cellulosa (se d. o.). Till butelj kork och olika industriella ändamål hämtas k. huvudsakligen från den i sydliga länder växande k.-eken, Quercus suber L.

Korkskabb, sjukdom på potatisknölar framkallad av en slemsvamp, Spongospora sub-terranea (Wallr.). På potatisens yta bildas små, utvändigt mörka, ini rödaktiga vårtor. Då dessa småningom sönderspricka, uppstår i skalet små gropar eller skålar, innehållande ett brunt pulver, varför sjukdomen även kallats pulverskorv. K. har i allmänhet ansetts tämligen ofarlig men har särskilt i Irland gjort stor skada, och i Förenta staterna har förbud utfärdats mot införsel av potatis från länder där k. förekommer, ett förbud, som upphävts, sedan sjukdomen iakttagits i flera av unionens stater, men sjukdom å mer än ett par proc. av varan hindrar dess införsel.

Å jord, där k. förekommit, bör potatis ej odlas på några år. Jorden bör vara väl avdikad, emedan k. gör största skadan å dåligt torrlagd jord. Rester av råskalad potatis böra ej få inblandas i gödseln, utan avfallet bör antingen brännas eller blandas med nysläckt kalk och nedgrävas annorstädes än på åker. E. H—g.

Korn, Hordeum, gräs med ledat ax, sammansatt av oskaftade 1-blommiga småax, som sitta 3 tillsammans vid varje axled skiftesvis åt axspindelns båda sidor. Kring, varje småax 2 långspetsade skärmfjäll; yttre blomfjället (kornskalet) i regel långborstat.

Odlat k., H. vulgare L., utvecklar vid groningen 5—8 frörötter, broddens bladspetsar äro vridna åt höger (medsols, jfr havre), snär-pet är kort, bladslidan slutar med skarpa vita eller violetta bladöron; av de 6 rader, som

småaxen bilda, äro 4 hos vissa former reducerade till hanblommor eller helt ofruktsamma rudiment (2-radigt k.). Blomfjällen äro i regel fast förenade med kärnan, men även former med lösa blomfjäll (agnar), som bortfalla vid tröskningen, förekomma, s. k. skallöst k. Borstet är hos s. k. g a f f e 1 k o r n, vilket icke odlas i Sverige, gaffelformigt. Blomningen sker hos stjärnkorn och upprätt 2-radigt k. (f. erectum) med slutna blommor; 2-radigt gles-axigt (/. nutans) blommar stundom öppet, särskilt i axets topp och då axet hastigt går ur holk; hos vanligt 6-radigt k. är öppen blomning rätt vanlig, varigenom korsbefruktning och smitta av flygsot (se Sotsvampar, Hårdbrand) lätt sker.

Kornstorleken växlar med sort och näringsförhållanden. I allmänhet är tvåradskorn stor-kornigast, stjärnkorn mest småkornigt, och glesaxiga sorter stor korni gare än tätaxiga. Om vikten se nedan. — Skalhalten växlar mellan 7 och 15 %. I allmänhet äro storkor-nighet och kubbig kärnform förenade med lägre skalhalt, långsträckt, tunn form däremot med tjockt skal. Ett tunt skal blir vanligen vid kärnans sammantorkning finrynkigt, ett tjockt däremot buckligt eller slätt. Stärkelse-och proteinhalt stå i viss mån i motsats till varandra, den förra växlar mellan 60 och 80 %; den senare mellan 7 och 15. Dessa olikheter äro delvis utmärkande för sorten, i det att de tvåradiga sorterna med glesa ax vanligen äro stärkelserikare och proteinfattigare än övriga sorter, men sammansättningen beror framför allt på näringstillgången i jorden, i det att kväverikedom ökar proteinhalten men hög kalkhalt befordrar stärkelserikedom.

Ursprung och utbredning. Någon vild stamform till k. är ej säkert känd, men ss. sådan har den i Kaukasien och Palestina vildväxande H. spontaneum C. Koch antagits. K. är ett av de äldst odlade sädesslagen; det var i odling redan under den yngre stenåldern såväl i Asien som i Europa, och alla 3 huvudformerna hava påträffats i fynd från förhistoriska boplatser. Det odlas i så gott som alla länder, i norr så långt över huvud taget odling når, lika väl som i varma länder, där dock huvudsakligen på större höjd över havet. Det användes till människoföda, till maltberedning och till foder, i varma länder i synnerhet till hästfoder. I Sverige var det förr den viktigaste säden, varom det förhållandet vittnar, att dess gamla namn bjugg undanträngdes av korn, som ursprungligen var den allmänna beteckningen för säd. K. odlas i 3 huvudformer, vilka vanligen angivas som arter, men antagligen äro underarter av samma stamform.

1. Äkta 6-radigt 1. s t j ä r n-k., H. hexastichum L., har alla blommor fruktsamma och borstbärande, bildande 6 likformigt utstående rader, så att genomskärningen av axet bildar en likformig 6-uddig stjärna. Kornen 648

vigglika flikar, vita blommor, runda frukter, bestående av två på insidan skåliga delfrukter, örten luktar illa, frukterna kryddlikt. Dessa hava sedan gammalt använts som matkrydda. Sås på våren, helst i rader på 30 cm. avstånd. Skördas, när frukterna mognat.

Kork är en cell vävnad, som ersätter ytter-huden hos fleråriga stammar och andra övervintrande växtdelar (ex. knoppfjäll) och tjänar till skydd mot yttre åverkan, köld och växtsaftens avdunstning eller utströmmande, varför sår på växter överväxas med k.-vävnad. För att fylla detta ändamål är k. ogenomtränglig för vätskor och avstänger därför de vävnader, som ligga utanför dess i barken liggande bildningshärd, från näringssaftströmmen, så att de dö. Dylika döda k.-celler fyllas med luft, varigenom de få ökad förmåga att,skydda de innanför liggande delarna mot värmeförändringar. Om endast en k.-bildningsring (korkkambium, fellogen) finnes i en stam, får denna en slät läder kork (ss. hos björk och bok), men om åter flera dylika bildningar uppstå innanför varandra, bildas en sönderspruckande fällbark av de från saftströmmen avstängda vävnaderna. K. är en seg, i kemiska lösningsmedel olösligt förändrad cellulosa (se d. o.). Till butelj kork och olika industriella ändamål hämtas k. huvudsakligen från den i sydliga länder växande k.-eken, Quercus suber L.

Korkskabb, sjukdom på potatisknölar framkallad av en slemsvamp, Spongospora sub-terranea (Wallr.). På potatisens yta bildas små, utvändigt mörka, ini rödaktiga vårtor. Då dessa småningom söndersprícka, uppstår i skalet små gropar eller skålar, innehållande ett brunt pulver, varför sjukdomen även kallats pulverskorv. K. har i allmänhet ansetts tämligen ofarlig men har särskilt i Irland gjort stor skada, och i Förenta staterna har förbud utfärdats mot införsel av potatis från länder där k. förekommer, ett förbud, som upphävts, sedan sjukdomen iakttagits i flera av unionens stater, men sjukdom å mer än ett par proc. av varan hindrar dess införsel.

Å jord, där k. förekommit, bör potatis ej odlas på några år. Jorden bör vara väl avdikad, emedan k. gör största skadan å dåligt torrlagd jord. Rester av råskalad potatis böra ej få inblandas i gödseln, utan avfallet bör antingen brännas eller blandas med nysläckt kalk och nedgrävas annorstädes än på åker. E. H—g.

Korn, Hordeum, gräs med ledat ax, sammansatt av oskaftade 1-blommiga småax, som sitta 3 tillsammans vid varje axled skiftesvis åt axspindelns båda sidor. Kring, varje småax 2 långspetsade skärmfjäll; yttre blomfjället (kornskalet) i regel långborstat.

Odlat k., H. vulgare L., utvecklar vid groningen 5—8 frörötter, broddens bladspetsar äro vridna åt höger (medsols, jfr havre), snär-pet är kort, bladslidan slutar med skarpa vita eller violetta bladöron; av de 6 rader, som

småaxen bilda, äro 4 hos vissa former reducerade till hanblommor eller helt ofruktsamma rudiment (2-radigt k.). Blomfjällen äro i regel fast förenade med kärnan, men även former med lösa blomfjäll (agnar), som bortfalla vid tröskningen, förekomma, s. k. skallöst k. Borstet är hos s. k. g a f f e 1 k o r n, vilket icke odlas i Sverige, gaffelformigt. Blomningen sker hos stjärnkorn och upprätt 2-radigt k. (f. erectum) med slutna blommor; 2-radigt gles-axigt (/. nutans) blommar stundom öppet, särskilt i axets topp och då axet hastigt går ur holk; hos vanligt 6-radigt k. är öppen blomning rätt vanlig, varigenom korsbefruktning och smitta av flygsot (se Sotsvampar, Hårdbrand) lätt sker.

Kornstorleken växlar med sort och näringsförhållanden. I allmänhet är tvåradskorn stor-kornigast, stjärnkorn mest småkornigt, och glesaxiga sorter stor korni gare än tätaxiga. Om vikten se nedan. — Skalhalten växlar mellan 7 och 15 %. I allmänhet äro storkor-nighet och kubbig kärnform förenade med lägre skalhalt, långsträckt, tunn form däremot med tjockt skal. Ett tunt skal blir vanligen vid kärnans sammantorkning finrynkigt, ett tjockt däremot buckligt eller slätt. Stärkelse-och proteinhalt stå i viss mån i motsats till varandra, den förra växlar mellan 60 och 80 %; den senare mellan 7 och 15. Dessa olikheter äro delvis utmärkande för sorten, i det att de tvåradiga sorterna med glesa ax vanligen äro stärkelserikare och proteinfattigare än övriga sorter, men sammansättningen beror framför allt på näringstillgången i jorden, i det att kväverikedom ökar proteinhalten men hög kalkhalt befordrar stärkelserikedom.

Ursprung och utbredning. Någon vild stamform till k. är ej säkert känd, men ss. sådan har den i Kaukasien och Palestina vildväxande H. spontaneum C. Koch antagits. K. är ett av de äldst odlade sädesslagen; det var i odling redan under den yngre stenåldern såväl i Asien som i Europa, och alla 3 huvudformerna hava påträffats i fynd från förhistoriska boplatser. Det odlas i så gott som alla länder, i norr så långt över huvud taget odling når, lika väl som i varma länder, där dock huvudsakligen på större höjd över havet. Det användes till människoföda, till maltberedning och till foder, i varma länder i synnerhet till hästfoder. I Sverige var det förr den viktigaste säden, varom det förhållandet vittnar, att dess gamla namn bjugg undanträngdes av korn, som ursprungligen var den allmänna beteckningen för säd. K. odlas i 3 huvudformer, vilka vanligen angivas som arter, men antagligen äro underarter av samma stamform.

1. Äkta 6-radigt 1. s t j ä r n-k., H. hexastichum L., har alla blommor fruktsamma och borstbärande, bildande 6 likformigt utstående rader, så att genomskärningen av axet bildar en likformig 6-uddig stjärna. Kornen 648

vigglika flikar, vita blommor, runda frukter, bestående av två på insidan skåliga delfrukter, örten luktar illa, frukterna kryddlikt. Dessa hava sedan gammalt använts som matkrydda. Sås på våren, helst i rader på 30 cm. avstånd. Skördas, när frukterna mognat.

Kork är en cell vävnad, som ersätter ytter-huden hos fleråriga stammar och andra övervintrande växtdelar (ex. knoppfjäll) och tjänar till skydd mot yttre åverkan, köld och växtsaftens avdunstning eller utströmmande, varför sår på växter överväxas med k.-vävnad. För att fylla detta ändamål är k. ogenomtränglig för vätskor och avstänger därför de vävnader, som ligga utanför dess i barken liggande bildningshärd, från näringssaftströmmen, så att de dö. Dylika döda k.-celler fyllas med luft, varigenom de få ökad förmåga att,skydda de innanför liggande delarna mot värmeförändringar. Om endast en k.-bildningsring (korkkambium, fellogen) finnes i en stam, får denna en slät läder kork (ss. hos björk och bok), men om åter flera dylika bildningar uppstå innanför varandra, bildas en sönderspruckande fällbark av de från saftströmmen avstängda vävnaderna. K. är en seg, i kemiska lösningsmedel olösligt förändrad cellulosa (se d. o.). Till butelj kork och olika industriella ändamål hämtas k. huvudsakligen från den i sydliga länder växande k.-eken, Quercus suber L.

Korkskabb, sjukdom på potatisknölar framkallad av en slemsvamp, Spongospora sub-terranea (Wallr.). På potatisens yta bildas små, utvändigt mörka, ini rödaktiga vårtor. Då dessa småningom söndersprícka, uppstår i skalet små gropar eller skålar, innehållande ett brunt pulver, varför sjukdomen även kallats pulverskorv. K. har i allmänhet ansetts tämligen ofarlig men har särskilt i Irland gjort stor skada, och i Förenta staterna har förbud utfärdats mot införsel av potatis från länder där k. förekommer, ett förbud, som upphävts, sedan sjukdomen iakttagits i flera av unionens stater, men sjukdom å mer än ett par proc. av varan hindrar dess införsel.

Å jord, där k. förekommit, bör potatis ej odlas på några år. Jorden bör vara väl avdikad, emedan k. gör största skadan å dåligt torrlagd jord. Rester av råskalad potatis böra ej få inblandas i gödseln, utan avfallet bör antingen brännas eller blandas med nysläckt kalk och nedgrävas annorstädes än på åker. E. H—g.

Korn, Hordeum, gräs med ledat ax, sammansatt av oskaftade 1-blommiga småax, som sitta 3 tillsammans vid varje axled skiftesvis åt axspindelns båda sidor. Kring, varje småax 2 långspetsade skärmfjäll; yttre blomfjället (kornskalet) i regel långborstat.

Odlat k., H. vulgare L., utvecklar vid groningen 5—8 frörötter, broddens bladspetsar äro vridna åt höger (medsols, jfr havre), snär-pet är kort, bladslidan slutar med skarpa vita eller violetta bladöron; av de 6 rader, som

småaxen bilda, äro 4 hos vissa former reducerade till hanblommor eller helt ofruktsamma rudiment (2-radigt k.). Blomfjällen äro i regel fast förenade med kärnan, men även former med lösa blomfjäll (agnar), som bortfalla vid tröskningen, förekomma, s. k. skallöst k. Borstet är hos s. k. g a f f e 1 k o r n, vilket icke odlas i Sverige, gaffelformigt. Blomningen sker hos stjärnkorn och upprätt 2-radigt k. (f. erectum) med slutna blommor; 2-radigt gles-axigt (/. nutans) blommar stundom öppet, särskilt i axets topp och då axet hastigt går ur holk; hos vanligt 6-radigt k. är öppen blomning rätt vanlig, varigenom korsbefruktning och smitta av flygsot (se Sotsvampar, Hårdbrand) lätt sker.

Kornstorleken växlar med sort och näringsförhållanden. I allmänhet är tvåradskorn stor-kornigast, stjärnkorn mest småkornigt, och glesaxiga sorter stor korni gare än tätaxiga. Om vikten se nedan. — Skalhalten växlar mellan 7 och 15 %. I allmänhet äro storkor-nighet och kubbig kärnform förenade med lägre skalhalt, långsträckt, tunn form däremot med tjockt skal. Ett tunt skal blir vanligen vid kärnans sammantorkning finrynkigt, ett tjockt däremot buckligt eller slätt. Stärkelse-och proteinhalt stå i viss mån i motsats till varandra, den förra växlar mellan 60 och 80 %; den senare mellan 7 och 15. Dessa olikheter äro delvis utmärkande för sorten, i det att de tvåradiga sorterna med glesa ax vanligen äro stärkelserikare och proteinfattigare än övriga sorter, men sammansättningen beror framför allt på näringstillgången i jorden, i det att kväverikedom ökar proteinhalten men hög kalkhalt befordrar stärkelserikedom.

Ursprung och utbredning. Någon vild stamform till k. är ej säkert känd, men ss. sådan har den i Kaukasien och Palestina vildväxande H. spontaneum C. Koch antagits. K. är ett av de äldst odlade sädesslagen; det var i odling redan under den yngre stenåldern såväl i Asien som i Europa, och alla 3 huvudformerna hava påträffats i fynd från förhistoriska boplatser. Det odlas i så gott som alla länder, i norr så långt över huvud taget odling når, lika väl som i varma länder, där dock huvudsakligen på större höjd över havet. Det användes till människoföda, till maltberedning och till foder, i varma länder i synnerhet till hästfoder. I Sverige var det förr den viktigaste säden, varom det förhållandet vittnar, att dess gamla namn bjugg undanträngdes av korn, som ursprungligen var den allmänna beteckningen för säd. K. odlas i 3 huvudformer, vilka vanligen angivas som arter, men antagligen äro underarter av samma stamform.

1. Äkta 6-radigt 1. s t j ä r n-k., H. hexastichum L., har alla blommor fruktsamma och borstbärande, bildande 6 likformigt utstående rader, så att genomskärningen av axet bildar en likformig 6-uddig stjärna. Kornen 648

vigglika flikar, vita blommor, runda frukter, bestående av två på insidan skåliga delfrukter, örten luktar illa, frukterna kryddlikt. Dessa hava sedan gammalt använts som matkrydda. Sås på våren, helst i rader på 30 cm. avstånd. Skördas, när frukterna mognat.

Kork är en cell vävnad, som ersätter ytter-huden hos fleråriga stammar och andra övervintrande växtdelar (ex. knoppfjäll) och tjänar till skydd mot yttre åverkan, köld och växtsaftens avdunstning eller utströmmande, varför sår på växter överväxas med k.-vävnad. För att fylla detta ändamål är k. ogenomtränglig för vätskor och avstänger därför de vävnader, som ligga utanför dess i barken liggande bildningshärd, från näringssaftströmmen, så att de dö. Dylika döda k.-celler fyllas med luft, varigenom de få ökad förmåga att,skydda de innanför liggande delarna mot värmeförändringar. Om endast en k.-bildningsring (korkkambium, fellogen) finnes i en stam, får denna en slät läder kork (ss. hos björk och bok), men om åter flera dylika bildningar uppstå innanför varandra, bildas en söndersprickande fällbark av de från saftströmmen avstängda vävnaderna. K. är en seg, i kemiska lösningsmedel olösligt förändrad cellulosa (se d. o.). Till butelj kork och olika industriella ändamål hämtas k. huvudsakligen från den i sydliga länder växande k.-eken, Quercus suber L.

Korkskabb, sjukdom på potatisknölar framkallad av en slemsvamp, Spongospora sub-terranea (Wallr.). På potatisens yta bildas små, utvändigt mörka, ini rödaktiga vårtor. Då dessa småningom sönderspricka, uppstår i skalet små gropar eller skålar, innehållande ett brunt pulver, varför sjukdomen även kallats pulverskorv. K. har i allmänhet ansetts tämligen ofarlig men har särskilt i Irland gjort stor skada, och i Förenta staterna har förbud utfärdats mot införsel av potatis från länder där k. förekommer, ett förbud, som upphävts, sedan sjukdomen iakttagits i flera av unionens stater, men sjukdom å mer än ett par proc. av varan hindrar dess införsel.

Å jord, där k. förekommit, bör potatis ej odlas på några år. Jorden bör vara väl avdikad, emedan k. gör största skadan å dåligt torrlagd jord. Rester av råskalad potatis böra ej få inblandas i gödseln, utan avfallet bör antingen brännas eller blandas med nysläckt kalk och nedgrävas annorstädes än på åker. E. H—g.

Korn, Hordeum, gräs med ledat ax, sammansatt av oskaftade 1-blommiga småax, som sitta 3 tillsammans vid varje axled skiftesvis åt axspindelns båda sidor. Kring, varje småax 2 långspetsade skärmfjäll; yttre blomfjället (kornskalet) i regel långborstat.

Odlat k., H. vulgare L., utvecklar vid groningen 5—8 frörötter, broddens bladspetsar äro vridna åt höger (medsols, jfr havre), snär-pet är kort, bladslidan slutar med skarpa vita eller violetta bladöron; av de 6 rader, som

småaxen bilda, äro 4 hos vissa former reducerade till hanblommor eller helt ofruktsamma rudiment (2-radigt k.). Blomfjällen äro i regel fast förenade med kärnan, men även former med lösa blomfjäll (agnar), som bortfalla vid tröskningen, förekomma, s. k. skallöst k. Borstet är hos s. k. g a f f e 1 k o r n, vilket icke odlas i Sverige, gaffelformigt. Blomningen sker hos stjärnkorn och upprätt 2-radigt k. (f. erectum) med slutna blommor; 2-radigt gles-axigt (/. nutans) blommar stundom öppet, särskilt i axets topp och då axet hastigt går ur holk; hos vanligt 6-radigt k. är öppen blomning rätt vanlig, varigenom korsbefruktning och smitta av flygsot (se Sotsvampar, Hårdbrand) lätt sker.

Kornstorleken växlar med sort och näringsförhållanden. I allmänhet är tvåradskorn stor-kornigast, stjärnkorn mest småkornigt, och glesaxiga sorter stor korni gare än tätaxiga. Om vikten se nedan. — Skalhalten växlar mellan 7 och 15 %. I allmänhet äro storkor-nighet och kubbig kärnform förenade med lägre skalhalt, långsträckt, tunn form däremot med tjockt skal. Ett tunt skal blir vanligen vid kärnans sammantorkning finrynkigt, ett tjockt däremot buckligt eller slätt. Stärkelse-och proteinhalt stå i viss mån i motsats till varandra, den förra växlar mellan 60 och 80 %; den senare mellan 7 och 15. Dessa olikheter äro delvis utmärkande för sorten, i det att de tvåradiga sorterna med glesa ax vanligen äro stärkelserikare och proteinfattigare än övriga sorter, men sammansättningen beror framför allt på näringstillgången i jorden, i det att kväverikedom ökar proteinhalten men hög kalkhalt befordrar stärkelserikedom.

Ursprung och utbredning. Någon vild stamform till k. är ej säkert känd, men ss. sådan har den i Kaukasien och Palestina vildväxande H. spontaneum C. Koch antagits. K. är ett av de äldst odlade sädesslagen; det var i odling redan under den yngre stenåldern såväl i Asien som i Europa, och alla 3 huvudformerna hava påträffats i fynd från förhistoriska boplatser. Det odlas i så gott som alla länder, i norr så långt över huvud taget odling når, lika väl som i varma länder, där dock huvudsakligen på större höjd över havet. Det användes till människoföda, till maltberedning och till foder, i varma länder i synnerhet till hästfoder. I Sverige var det förr den viktigaste säden, varom det förhållandet vittnar, att dess gamla namn bjugg undanträngdes av korn, som ursprungligen var den allmänna beteckningen för säd. K. odlas i 3 huvudformer, vilka vanligen angivas som arter, men antagligen äro underarter av samma stamform.

1. Äkta 6-radigt 1. s t j ä r n-k., H. hexastichum L., har alla blommor fruktsamma och borstbärande, bildande 6 likformigt utstående rader, så att genomskärningen av axet bildar en likformig 6-uddig stjärna. KornenfCo%*%~

649

äro bredast ovan mitten, mittkornet rakt, sidokornen snett böjda vid basen. Hit höra mycket tidigt mognande sorter, som i allmänhet äro mindre givande, varför de föga odlas, i Sverige knappt annat än längst i norr, där andra sorter ej hinna mogna, »1 a p p k o r n». Ett undantag gör en nyligen renodlad sort »Asplunds k.», vilken i Sverige påträffade sort vunnit anseende i Norge för sin jämförelsevis höga avkastning. Vikt 25—35 eller i medeltal 30 g. per 1,000 k., 60—65 kg. per hi.

2. Vanligt 6-r a d i g t k. (»f y r r a-d i g t»), s m å k o r n, H. vulgare L. 1. tetrasti-chum Kcke. Axbyggnad och kärnform som hos föregående, utom. att den mellersta raden vid varje axled är mer tilltryckt än sidoraderna, varigenom axet blir rektangulärt i genomskärning. Hit höra de till foderkorn allmännast odlade sorterna och till följd av sorternas tidiga mognad så gott som allt norrländskt jkorn. Vikt 25—40eller i medeltal 35 g. per ii,ooorkorn, 62—65 kg. per hi. > j '" |,, |~jj

3. Tvåradigt k., H. distichum JL. Endast mittblommorna vid varje axled frukt-

1,000 k., 68—72 kg. per hi. Hithörande sorter äro i allmänhet senare mognande, varför de i Sverige odlas blott i södra och mellersta landsdelarnas slättbygder.

Inom dessa arter skiljer man mellan olika sort grupper:

a) Efter agnarnas (blomfjällens) förening med kärnan: skalkorn, med agnarna fast vidvuxna kärnan, och naket k. (himmelskorn) med lösa, vid tröskningen avfallande agnar. Naket k. odlades förr i Sverige som bröd- och kaffekorn, men numera så gott som alls ej.

b. Efter agnarnas färg: gulvitt, blått och svart korn. Endast sorter med gulvitt skal odlas i Sverige.

c. Efter axtätheten indelas tvåradiga sorter i: g 1 e s a x i g t k., /. nutans, med 30—37 korn per dm. av axspindeln, som är så vek, att axets topp blir böjd eller lutande; samt tätaxigt k., /. erectum, med minst 40 korn per dm. av axspindeln, som bibehåller sig mera upprat, samt med agnborsten mera utstående åt sidorna, varav benämningen p 1 y m a g e-k o r n och (för mycket tätaxiga sorter med starkt utbredda borst) påfågelskorn. De båda typerna kunna särskiljas även i tröskad vara, därigenom att de glesaxiga sorterna hava vid basen av kornens ryggsida en rundad fördjupning, men de tätaxiga till följd av kornens utåtböjning en tvärfåra, nedan till begränsad av en upphöjd valk. (Se Fig.)

a Vanligt eller glesaxigt 2-radskorn från ryggen; b detsamma från sidan, längdgenomskärning; c och d motsvarande bilder av upprätt eller tätaxigt 2-radskorn.

Prinsess-, glesaxigt.

Svanhals-, tätaxigt.

samma och borstbärande, sidoradernas blommor förkrympta till »sidorudiment», på sin höjd med ståndare utbildade, tilltryckta till axspindeln, så att axet blir platt, med 2 rader korn. Kornen äro alla symmetriska, bredast vid mitten. Vikt 40—60 eller i medeltal 45 g. per

d. Efter ryggskalets sidonerver och det borst, som sitter i bukfåran vid kornets bas (se efterföljande fig.) pläga följande korntyper särskiljas:

« inre sidonerver släta, basalborst långhårigt

y > > släta > korthårigt

$ * » taggiga *' »

Med hjälp av dessa karaktärer kan en kornvaras sortrenhet kontrolleras.650

a Kärna från buksidan med långhårig basalborst; c långhårig basalborst med vidsittande kronfjäll (lodiculœ); f och d motsvarande bilder med kort- eller krushåriga basalborst och kronfjäll; b ryggskalets inre nervpar utan tänder, e ryggskalets inre nervpar med tänder.

Stjärn- och vanligt 6-radskorn hava föga varit föremål för förädling, medan däremot av det 2-radiga dels finnas mera utpräglade lantsorter, dels genom korsning och urval

frambragts åtskilliga förädlade sorter med utpräglade sortegenskaper, som göra dem lämpliga för olika förhållanden. Bland lantsorter voro det skånska, gottländska och öländska sedan gammalt berömda som goda maltkorn-sorter samt Östgöta grovkorn (g u m r i k, fl ät t ring) väl ansett som foderkorn. Det från England härstammande Chevalier-, kornet, övervägande y-typ, har anseende som fint malt korn men mycket glesa ax (30— 33 korn per dm.) och vek halm, vilket sistnämnda gör, att det passar huvudsakligen på varm, drivande, mindre fuktig jord. Det har därför i Sverige till större delen undanträngts av nyare, styvstråigare sorter.

Svalövs prinses s-k. är en ur den engelska sorten Prentice renodlad sort, av «-typ, har tätare ax (omkring 36 korn per dm.) och rätt styvt strå, varför det är lämpligt på jord, där vekhalmiga sorter skulle bilda liggsäd. Det lider av felet att gå dåligt ur holk och lätt avbrytas vid översta blad vinkeln. Genom sin storkornighet, vackert vitgula färg och tunna skal är det ett förnämligt maltkorn, som vunnit mycket stor utbredning i södra Sverige, men med fördel odlas även i Östergötland. Svalövs gullkorn, en sort av /?-typ, renodlad ur Gottlandskorn, har låg, fin, böjlig, men dock styv halm, tätt men något kort ax, rodnande nerver på skalet, går väl ur holk; kärnan är kort, fyllig och lämnar fint maltkorn, med ungefär samma avkastning som föregående,

Prinsess korn.

Svanhalskorn.f£*&*&>*r^

651

men är något tidigare och passar därför bättre än denna norr om Skåne. — Under namn av p 1 y m a g e-k. har tidigare ett tätaxigt icke sortrent 2-rådigt korn rätt mycket odlats i mellersta Sverige, särdeles på tyngre jord, där vekhalmiga sorter lätt bilda liggsäd. Denna biandsort har allt mer undanträngts av nyare vid Svalöv renodlade sorter ss. Svanhals- och Primus-korn. Svanhals kornet har sitt namn av att halmen i toppen böjer sig under det tunga axet, men den är dock så styv, att den ej lätt bildar liggsäd, vilket i förening med tidig mognad gör sorten lämplig på mullrik jord i mellersta Sverige. Kärnan, av r*-typ, är stor (omkr. 50 g. per 1,000 k., 65—70 kg. per hi.), gulvit. P r i m u s-k. är likaså en styvhalmig sort, har mycket tätt och brett ax med utåtriktade kärnor (av /-typ), lika storkornig som föreg., men med mer finkornigt kärnskal. Mognar ett par dagar senare än föreg, och eftermognar långsamt; det är mycket givande men synes vara lätt mottagligt för strimsjuka. Malt korn bör hava följande egenskaper:

a. stor kärna (kornvikt ej under 50 g.), med ringa skal- och proteinhalt (för bryggerikorn ej över 11 %); för brännvins- och pressjästberedning är en högre proteinhalt ej ogynnsam;

b. fuktighet ej över 15 %; en hög fuktighet minskar hållbarheten och gör, att kornet lätt blir överblött; säden bör »rinna som sand mellan fingrarna»;

c. jämn mjölighet, som visas av ensartad, ljus gul eller vit brottyta; ojämnhet i detta avseende föranleder ojämn mältningshastighet;

d. klar, jämn färg på skalet; oren färg och svarta spetsar visa närvaro av parasitsvampar; krusigt skal värderas ss. tydande på tunn-skalighet;

e. ren lukt; unken lukt gör k. odugligt för bryggeriändamål;

f. hög och jämn grobarhet (helst ej under 98 %) och groningsenergi, minst 90 % av kornen böra gro på 2 dygn;

g. sortrenhet, vilken innebär en större säkerhet för likformighet i egenskaper;

h. fullständig frihet från främmande inblandningar och söndriga kärnor.

Till bryggerikorn användas företrädesvis 2-rådiga sorter; av gammalt är det skånska, gottländska och öländska lantkornet högt ansett. Av förädlade sorter stå chevalier-, prinsess- och gullkorn högst i anseende. Olika sorter böra ej sammanblandas, emedan stor vikt ligger på liktidig groning.

Odling. I nuvarande tid odlas k. i alla länder, från vilka jordbruksstatistiska uppgifter finnas. Hela världsskörden beräknas till något över 30 millioner ton från något över 30 millioner hektar. Största andelen av skörden lämnades före världskriget av Ryssland med 9—10 millioner ton, därnäst kom Förenta staterna med 4.5—5, Tyskland och Japan med 2—3 millioner ton. Den enda stora exportören

av korn har varit Ryssland, som utfört omkring 3.5 millioner ton; i andra rummet kom Förenta staterna med 300,000—600,000 ton. Som höstsäd odlas k. huvudsakligen i Holland och Belgien samt i Balkanländerna, men överallt är dock vårsädesodlingen ojämförligt mest omfattande.

I Sverige har k. tidigare varit den mest odlade säden och den huvudsakliga brödsäden, vartill den nu användes föga med undantag för Norrland, där ännu omkring 60 % av skörden beräknas åtgå till människoföda. Dess odling har sedan början av 1800-talet varit stadd i avtagande i förhållande till hela åkerarealen och sedan 1870-talet även absolut, ss. följande siffror visa:

% av åkern Skörd År Ha. ton dt. pr ha.

1801—IO . . 1861—70 . . 1871—80 . . 1881—90 . . 1891 —1900 . 1901—10 . . 1911—20 . . 172,000 240,000 250,000 231,000 220,000 203,000 173,000 . 20 IO 9 5.6 4-7 225,000 330,000 368,000 350,000 315,000 320,000 288,438 I3-i 13.8 14.7 15.1 14.3 15-7 17.0 1

I Norrland är k. till följd av sin tidiga mognad den viktigaste och i de nordligaste eller högt liggande trakter den enda mognande säden. Av övriga landsdelar hava endast de med kalkrik jord en utsträckt k.-odling, främst Gottland, med omkring 16 % av åkern bärande korn, och Öland samt, i andra rummet, Malmöhus län, under det att det föga odlas i de kalkfattiga länen, i allmänhet i omvänt förhållande till havreodlingen. Som bästa k.-jord anses fruktbar lermylla med god kalkhalt. Tvåradigt k., som lämnar de högsta skördarna, är mest fordrande på jordmån och odlas därför huvudsakligen på god lerjord, under det att det 6-radiga även på sandjord lämnar tillfredsställande skörd. Endast undantagsvis och blott i Skåne odlas vinter-k., vilket väl övervintrar och lämnar en mycket tidig skörd, men då den mognar före annan säd, är den mycket utsatt för sparvar. Där k. odlas till maltkorn, som

betalas högt, får det gärna en fördelaktig plats i växtföljden, ss. efter hackrensade rotfrukter. I Norrland följer det ofta efter havre med mellankommande kreatursgödsling, men eljest och särskilt för malt-k. stallgödslas helst för föregående gröda och gives kornet blott konstgödsel. K. utväxer hastigt och upptager hastigt näringen ur jorden, varav ock dess behov av god tillgång på löslig näring i jorden förklaras. Gödslingen bör därför ske med lättlösliga gödselmedel, brunnen gödsel, chilesalpeter, superfosfat, kalisalt. Ammoniumsalt är icke lämplig gödsling (se Ammoniak).652

Sådden av 2-rådigt k. sker helst tidigt, vilket särdeles är önskvärt för maltkorn, emedan tidig sådd medför hög stärkelse- och låg proteinhalt. Utsädesmängden vid radsådd brukar vara 150—200 kg. Frånskiljande av småkorn är desto viktigare, som dessa till stor del äro från toppen av axet, där kornen mest äro smittade av flygsot (se Sotsvampar, Hårdbrand).

Skörden bör helst ske tidigt, vid gulmognad, emedan skördemängden ej sedan ökas men väl faran att ihållande regn försämrar kärnans färg. Maltkorn bör dock skördas först som fullmognat, emedan det eljest har låg grobarhet, som förbättras blott långsamt under lagringen.

Förhållandena under mognaden och skörden inverka även på kärnans beskaffenhet, så att fuktigt väder samt snabb torkning medföra glasig kärna, mognad under soligt väder utan brådmognad samt ej alltför hastig torkning mjölighet. Därför har några nätters dagg eller någon regnskur på den skurna säden snarast ansetts fördelaktiga, men huvudsaken är dock bärgning i väl torrt skick. Därför skylas k. som annan säd omedelbart efter skärningen, men sättes i vissa trakter gärna till fullständig torkning i täckta stukor (se Skylning). För en jämn eftermognads skull är fördelaktigt, att säden får ligga otröskad någon månad. Skördemängden har under senare år i medeltal för hela landet växlat mellan 14—20 dt. per ha., men kan under gynnsamma förhållanden uppgå till 35—40 dt. av 2-radigt och av sexradigt k. till något mindre. Av en fullgod handelsvara av 2-radigt k. fordras en vikt av 68 kg. motsvarande 112 U höll. v. Halmskörden växlar efter närings- och fuktighetsförhållandena samt sorten från lika mängd som kärna till det dubbla. Skörden minskas ofta betydligt av parasitangrepp, isynnerhet strimsjuka och stundom kornflugan, men även sot- och rostsvamp, mjöldryga, rotmask, jordloppor, kornmygga och nematoder (se Rundmaskar). I flera fall visa olika sorter olika disposition eller motståndskraft mot dessa sjukdomar.

Närings- och fodervärde. K. innehåller i medeltal i 85 % torrämne, omkring 2.5 % aska samt av smältbara näringsämnen 6-5 % äggvita, 1 % amider, 1.7 % fett, 62 % kvävefria extraktämnen och 1.5 % växttråd, motsvarande ett fodervärde av 1 foderenhet per kg. och 65 g. smb. äggvita per foderenhet. Stora, kubbiga kärnor innehålla i allmänhet något högre halt av stärkelse och lägre av växttråd. Dess sammansättning gör k. i synnerhet lämpligt till fodring av dragare och göddjur. Till hästfoder användes det mest i sydligare länder, men har i norden ansetts för detta ändamål vara underlägset havre. Nyare försök ha dock visat, att k. som hästfoder har ett värde motsvarande dess sammansättning, d. v. s. 1 kg. k. = 1.2 kg. havre. Framför allt skattas k. högt som gödfoder för svin; det giver

en god tillväxt och ett mycket fint fläsk och kan därför utgöra enda kraftfodret åt gödsvinen. Åt nötkreatur och särdeles åt mjölkkor användes det mindre, då dessa djur vanligen få kolhydrat billigare i stråform och rotfrukter och äggvita i oljekakor. K. är dock synnerligen lämpligt till kraf tf odertillskott vid fodring med grönfoder.

K.-h alm är i näringsvärde ungefär likställd med havrehalm (se Halm) och är i allmänhet något mjukare än andra halmslag och därför mest lättsmält. Den verkar något stoppande och passar därför väl tillsammans med lösande fodermedel, ss. grönfoder, blast, rotfrukter m. m. Se Agnar.

Kornbladfluga, Hydrellia griseola Fall., en omkring 3 mm. lång, gråbrun fluga, vars larv lever som minerare inuti blad av korn, havre och vissa gräs och förpuppas ini bladen. Är angreppet tidigt, hindras ofta axbildningen. Om angreppet är svårt, bör därför säden eller gräset skördas till foder så snart som möjligt. Synes hava största betydelse i Norrland.

A. T—n.

Korneli, Cornus, fam. Cornacece. Av detta släkte odlas såväl den i södra Sverige vildväxande ben-k., C. sanguinea L. med mörkbruna grenar och svartblå bär, som den kanadensiska vide-k., C. alba Wangenh. med lysande röda grenar och vita bär, en brokbladig var. av denna, var jol. varieg., den sibiriska korall-k., C. sibirica Lödd, med lysande röda grenar och vitblå bär, den sydeuropeiska k o r n e 11-k ö r s, C. mas L., med gula blommor på bar kvist och svartröda, ätliga bär, samt åtskilliga andra utländska arter som prydnadsbuskar. De förstnämnda arterna äro härdiga långt upp i Norrland, den senare till Mälartrakten.

Kornfluga, Chlorops pumilionis Bjerk. En 3—4 mm. lång, gul fluga med 3 mörka längs-band på mellankroppens och smärre bruna fläckar på bakkroppens rygg. Flugorna framkomma på försommaren och lägga då ägg på korn och vissa gräs. Larven tränger inom bladslidan och angriper ensidigt det späda axet eller ännu hellre dettas skaft. Härigenom undertryckes dettas utveckling, så att det ofta stannar inneslutet i slidan, som till följd därav ans väll er spolformigt. Larverna, som bliva 6—7 mm. långa, förvandlas inom slidan till gulbruna, långsmala puppor, som några veckor senare, vanligen i början av augusti, giva upphov till en ny generation av flugor. Dessa lägga därefter ägg på höstsädesbrodden, i vars inre, s. k. hj ärt skott, larver träffas under vintern och tidigaste våren, och dar de då även förpuppas. K. är sedan gammalt känd som ett svårt skadedjur på korn och har upprepade gånger anställt betydande skador, särdeles på Gottland och Öland. Genom tidig sådd av vårsäden och sen sådd av höstsäden tvingas flugorna att lägga sina ägg på vilda gräs. Svårt angripen säd bör snarast möjligt användas 652

Sådden av 2-rådigt k. sker helst tidigt, vilket särdeles är önskvärt för maltkorn, emedan tidig sådd medför hög stärkelse- och låg proteinhalt. Utsädesmängden vid radsådd brukar vara 150—200 kg. Frånskiljande av småkorn är desto viktigare, som dessa till stor del äro från toppen av axet, där kornen mest äro smittade av flygsot (se Sotsvampar, Hårdbrand).

Skörden bör helst ske tidigt, vid gulmognad, emedan skördemängden ej sedan ökas men väl faran att ihållande regn försämrar kärnans färg. Maltkorn bör dock skördas först som fullmognat, emedan det eljest har låg grobarhet, som förbättras blott långsamt under lagringen.

Förhållandena under mognaden och skörden inverka även på kärnans beskaffenhet, så att fuktigt väder samt snabb torkning medföra glasig kärna, mognad under soligt väder utan brådmognad samt ej alltför hastig torkning mjölighet. Därför har några nätters dagg eller någon regnskur på den skurna säden snarast ansetts fördelaktiga, men huvudsaken är dock bärgning i väl torrt skick. Därför skylas k. som annan säd omedelbart efter skärningen, men sättes i vissa trakter gärna till fullständig torkning i täckta stukor (se Skylning). För en jämn eftermognads skull är fördelaktigt, att säden får ligga otröskad någon månad. Skördemängden har under senare år i medeltal för hela landet växlat mellan 14—20 dt. per ha., men kan under gynnsamma förhållanden uppgå till 35—40 dt. av 2-radigt och av sexradigt k. till något mindre. Av en fullgod handelsvara av 2-radigt k. fordras en vikt av 68 kg. motsvarande 112 U höll. v. Halmskörden växlar efter närings- och fuktighetsförhållandena samt sorten från lika mängd som kärna till det dubbla. Skörden minskas ofta betydligt av parasitangrepp, isynnerhet strimsjuka och stundom kornflugan, men även sot- och rostsvamp, mjöldryga, rotmask, jordloppor, kornmygga och nematoder (se Rundmaskar). I flera fall visa olika sorter olika disposition eller motståndskraft mot dessa sjukdomar.

Närings- och fodervärde. K. innehåller i medeltal i 85 % torrämne, omkring 2.5 % aska samt av smältbara näringsämnen 6-5 % äggvita, 1 % amider, 1.7 % fett, 62 % kvävefria extraktämnen och 1.5 % växttråd, motsvarande ett fodervärde av 1 foderenhet per kg. och 65 g. smb. äggvita per foderenhet. Stora, kubbiga kärnor innehålla i allmänhet något högre halt av stärkelse och lägre av växttråd. Dess sammansättning gör k. i synnerhet lämpligt till fodring av dragare och göddjur. Till hästfoder användes det mest i sydligare länder, men har i norden ansetts för detta ändamål vara underlägset havre. Nyare försök ha dock visat, att k. som hästfoder har ett värde motsvarande dess sammansättning, d. v. s. 1 kg. k. = 1.2 kg. havre. Framför allt skattas k. högt som gödfoder för svin; det giver

en god tillväxt och ett mycket fint fläsk och kan därför utgöra enda kraftfodret åt gödsvinen. Åt nötkreatur och särdeles åt mjölkkor användes det mindre, då dessa djur vanligen få kolhydrat billigare i stråform och rotfrukter och äggvita i oljekakor. K. är dock synnerligen lämpligt till kraf tf odertillskott vid fodring med grönfoder.

K.-h alm är i näringsvärde ungefär likställd med havrehalm (se Halm) och är i allmänhet något mjukare än andra halmslag och därför mest lättsmält. Den verkar något stoppande och passar därför väl tillsammans med lösande fodermedel, ss. grönfoder, blast, rotfrukter m. m. Se Agnar.

Kornbladfluga, Hydrellia griseola Fall., en omkring 3 mm. lång, gråbrun fluga, vars larv lever som minerare inuti blad av korn, havre och vissa gräs och förpuppas ini bladen. Är angreppet tidigt, hindras ofta axbildningen. Om angreppet är svårt, bör därför säden eller gräset skördas till foder så snart som möjligt. Synes hava största betydelse i Norrland.

A. T—n.

Korneli, Cornus, fam. Cornacece. Av detta släkte odlas såväl den i södra Sverige vildväxande ben-k., C. sanguinea L. med mörkbruna grenar och svartblå bär, som den kanadensiska vide-k., C. alba Wangenh. med lysande röda grenar och vita bär, en brokbladig var. av denna, var jol. varieg., den sibiriska korall-k., C. sibirica Lödd, med lysande röda grenar och vitblå bär, den sydeuropeiska k o r n e 11-k ö r s, C. mas L., med gula blommor på bar kvist och svartröda, ätliga bär, samt åtskilliga andra utländska arter som prydnadsbuskar. De förstnämnda arterna äro härdiga långt upp i Norrland, den senare till Mälartrakten.

Kornfluga, Chlorops pumilionis Bjerk. En 3—4 mm. lång, gul fluga med 3 mörka längs-band på mellankroppens och smärre bruna fläckar på bakkroppens rygg. Flugorna framkomma på försommaren och lägga då ägg på korn och vissa gräs. Larven tränger inom bladslidan och angriper ensidigt det späda axet eller ännu hellre dettas skaft. Härigenom undertryckes dettas utveckling, så att det ofta stannar inneslutet i slidan, som till följd därav ans väll er spolformigt. Larverna, som bliva 6—7 mm. långa, förvandlas inom slidan till

gulbruna, långsmala puppor, som några veckor senare, vanligen i början av augusti, giva upphov till en ny generation av flugor. Dessa lägga därefter ägg på höstsädesbrodden, i vars inre, s. k. hj ärt skott, larver träffas under vintern och tidigaste våren, och dar de då även förpuppas. K. är sedan gammalt känd som ett svårt skadedjur på korn och har upprepade gånger anställt betydande skador, särdeles på Gottland och Öland. Genom tidig sådd av vårsäden och sen sådd av höstsäden tvingas flugorna att lägga sina ägg på vilda gräs. Svårt angripen säd bör snarast möjligt användas 652

Sådden av 2-rådigt k. sker helst tidigt, vilket särdeles är önskvärt för maltkorn, emedan tidig sådd medför hög stärkelse- och låg proteinhalt. Utsädesmängden vid radsådd brukar vara 150—200 kg. Frånskiljande av småkorn är desto viktigare, som dessa till stor del äro från toppen av axet, där kornen mest äro smittade av flygsot (se Sotsvampar, Hårdbrand).

Skörden bör helst ske tidigt, vid gulmognad, emedan skördemängden ej sedan ökas men väl faran att ihållande regn försämrar kärnans färg. Maltkorn bör dock skördas först som fullmognat, emedan det eljest har låg grobarhet, som förbättras blott långsamt under lagringen.

Förhållandena under mognaden och skörden inverka även på kärnans beskaffenhet, så att fuktigt väder samt snabb torkning medföra glasig kärna, mognad under soligt väder utan brådmognad samt ej alltför hastig torkning mjölighet. Därför har några nätters dagg eller någon regnskur på den skurna säden snarast ansetts fördelaktiga, men huvudsaken är dock bärgning i väl torrt skick. Därför skylas k. som annan säd omedelbart efter skärningen, men sättes i vissa trakter gärna till fullständig torkning i täckta stukor (se Skylning). För en jämn eftermognads skull är fördelaktigt, att säden får ligga otröskad någon månad. Skördemängden har under senare år i medeltal för hela landet växlat mellan 14—20 dt. per ha., men kan under gynnsamma förhållanden uppgå till 35—40 dt. av 2-radigt och av sexradigt k. till något mindre. Av en fullgod handelsvara av 2-radigt k. fordras en vikt av 68 kg. motsvarande 112 U höll. v. Halmskörden växlar efter närings- och fuktighetsförhållandena samt sorten från lika mängd som kärna till det dubbla. Skörden minskas ofta betydligt av parasitangrepp, isynnerhet strimsjuka och stundom kornflugan, men även sot- och rostsvamp, mjöldryga, rotmask, jordloppor, kornmygga och nematoder (se Rundmaskar). I flera fall visa olika sorter olika disposition eller motståndskraft mot dessa sjukdomar.

Närings- och fodervärde. K. innehåller i medeltal i 85 % torrämne, omkring 2.5 % aska samt av smältbara näringsämnen 6-5 % äggvita, 1 % amider, 1.7 % fett, 62 % kvävefria extraktämnen och 1.5 % växttråd, motsvarande ett fodervärde av 1 foderenhet per kg. och 65 g. smb. äggvita per foderenhet. Stora, kubbiga kärnor innehålla i allmänhet något högre halt av stärkelse och lägre av växttråd. Dess sammansättning gör k. i synnerhet lämpligt till fodring av dragare och göddjur. Till hästfoder användes det mest i sydligare länder, men har i norden ansetts för detta ändamål vara underlägset havre. Nyare försök ha dock visat, att k. som hästfoder har ett värde motsvarande dess sammansättning, d. v. s. 1 kg. k. = 1.2 kg. havre. Framför allt skattas k. högt som gödfoder för svin; det giver

en god tillväxt och ett mycket fint fläsk och kan därför utgöra enda kraftfodret åt gödsvinen. Åt nötkreatur och särdeles åt mjölkkor användes det mindre, då dessa djur vanligen få kolhydrat billigare i stråform och rotfrukter och äggvita i oljekakor. K. är dock synnerligen lämpligt till kraf tf odertillskott vid fodring med grönfoder.

K.-h alm är i näringsvärde ungefär likställd med havrehalm (se Halm) och är i allmänhet något mjukare än andra halmslag och därför mest lättsmält. Den verkar något stoppande och passar därför väl tillsammans med lösande fodermedel, ss. grönfoder, blast, rotfrukter m. m. Se Agnar.

Kornbladfluga, Hydrellia griseola Fall., en omkring 3 mm. lång, gråbrun fluga, vars larv lever som minerare inuti blad av korn, havre och vissa gräs och förpuppas ini bladen. Är angreppet tidigt, hindras ofta axbildningen. Om angreppet är svårt, bör därför säden eller gräset skördas till foder så snart som möjligt. Synes hava största betydelse i Norrland.

A. T—n.

Korneli, Cornus, fam. Cornacece. Av detta släkte odlas såväl den i södra Sverige vildväxande ben-k., C. sanguinea L. med mörkbruna grenar och svartblå bär, som den kanadensiska vide-k., C. alba Wangenh. med lysande röda grenar och vita bär, en brokbladig var. av denna, var jol. varieg., den sibiriska korall-k., C. sibirica Lödd, med lysande röda grenar och vitblå bär, den sydeuropeiska k o r n e 11-k ö r s, C. mas L., med gula blommor på bar kvist och svartröda, ätliga bär, samt åtskilliga andra utländska arter som prydnadsbuskar. De förstnämnda arterna äro härdiga långt upp i Norrland, den senare till Mälartrakten.

Kornfluga, Chlorops pumilionis Bjerk. En 3—4 mm. lång, gul fluga med 3 mörka längs-band på mellankroppens och smärre bruna fläckar på bakkroppens rygg. Flugorna framkomma på försommaren och lägga då ägg på korn och vissa gräs. Larven tränger inom bladslidan och angriper ensidigt det späda axet eller ännu hellre dettas skaft. Härigenom undertryckes dettas utveckling, så att det ofta stannar inneslutet i slidan, som till följd därav ans väll er spolformigt. Larverna, som bliva 6—7 mm. långa, förvandlas inom slidan till

gulbruna, långsmala puppor, som några veckor senare, vanligen i början av augusti, giva upphov till en ny generation av flugor. Dessa lägga därefter ägg på höstsädesbrodden, i vars inre, s. k. hj ärt skott, larver träffas under vintern och tidigaste våren, och dar de då även förpuppas. K. är sedan gammalt känd som ett svårt skadedjur på korn och har upprepade gånger anställt betydande skador, särdeles på Gottland och Öland. Genom tidig sådd av vårsäden och sen sådd av höstsäden tvingas flugorna att lägga sina ägg på vilda gräs. Svårt angripen säd bör snarast möjligt användas 652

Sådden av 2-rådigt k. sker helst tidigt, vilket särdeles är önskvärt för maltkorn, emedan tidig sådd medför hög stärkelse- och låg proteinhalt. Utsädesmängden vid radsådd brukar vara 150—200 kg. Frånskiljande av småkorn är desto viktigare, som dessa till stor del äro från toppen av axet, där kornen mest äro smittade av flygsot (se Sotsvampar, Hårdbrand).

Skörden bör helst ske tidigt, vid gulmognad, emedan skördemängden ej sedan ökas men väl faran att ihållande regn försämrar kärnans färg. Maltkorn bör dock skördas först som fullmognat, emedan det eljest har låg grobarhet, som förbättras blott långsamt under lagringen.

Förhållandena under mognaden och skörden inverka även på kärnans beskaffenhet, så att fuktigt väder samt snabb torkning medföra glasig kärna, mognad under soligt väder utan brådmognad samt ej alltför hastig torkning mjölighet. Därför har några nätters dagg eller någon regnskur på den skurna säden snarast ansetts fördelaktiga, men huvudsaken är dock bärgning i väl torrt skick. Därför skylas k. som annan säd omedelbart efter skärningen, men sättes i vissa trakter gärna till fullständig torkning i täckta stukor (se Skylning). För en jämn eftermognads skull är fördelaktigt, att säden får ligga otröskad någon månad. Skördemängden har under senare år i medeltal för hela landet växlat mellan 14—20 dt. per ha., men kan under gynnsamma förhållanden uppgå till 35—40 dt. av 2-radigt och av sexradigt k. till något mindre. Av en fullgod handelsvara av 2-radigt k. fordras en vikt av 68 kg. motsvarande 112 U höll. v. Halmskörden växlar efter närings- och fuktighetsförhållandena samt sorten från lika mängd som kärna till det dubbla. Skörden minskas ofta betydligt av parasitangrepp, isynnerhet strimsjuka och stundom kornflugan, men även sot- och rostsvamp, mjöldryga, rotmask, jordloppor, kornmygga och nematoder (se Rundmaskar). I flera fall visa olika sorter olika disposition eller motståndskraft mot dessa sjukdomar.

Närings- och fodervärde. K. innehåller i medeltal i 85 % torrämne, omkring 2.5 % aska samt av smältbara näringsämnen 6-5 % äggvita, 1 % amider, 1.7 % fett, 62 % kvävefria extraktämnen och 1.5 % växttråd, motsvarande ett fodervärde av 1 foderenhet per kg. och 65 g. smb. äggvita per foderenhet. Stora, kubbiga kärnor innehålla i allmänhet något högre halt av stärkelse och lägre av växttråd. Dess sammansättning gör k. i synnerhet lämpligt till fodring av dragare och göddjur. Till hästfoder användes det mest i sydligare länder, men har i norden ansetts för detta ändamål vara underlägset havre. Nyare försök ha dock visat, att k. som hästfoder har ett värde motsvarande dess sammansättning, d. v. s. 1 kg. k. = 1.2 kg. havre. Framför allt skattas k. högt som gödfoder för svin; det giver

en god tillväxt och ett mycket fint fläsk och kan därför utgöra enda kraftfodret åt gödsvinen. Åt nötkreatur och särdeles åt mjölkkor användes det mindre, då dessa djur vanligen få kolhydrat billigare i stråform och rotfrukter och äggvita i oljekakor. K. är dock synnerligen lämpligt till kraf tf odertillskott vid fodring med grönfoder.

K.-h alm är i näringsvärde ungefär likställd med havrehalm (se Halm) och är i allmänhet något mjukare än andra halmslag och därför mest lättsmält. Den verkar något stoppande och passar därför väl tillsammans med lösande fodermedel, ss. grönfoder, blast, rotfrukter m. m. Se Agnar.

Kornbladfluga, Hydrellia griseola Fall., en omkring 3 mm. lång, gråbrun fluga, vars larv lever som minerare inuti blad av korn, havre och vissa gräs och förpuppas ini bladen. Är angreppet tidigt, hindras ofta axbildningen. Om angreppet är svårt, bör därför säden eller gräset skördas till foder så snart som möjligt. Synes hava största betydelse i Norrland.

A. T—n.

Korneli, Cornus, fam. Cornacece. Av detta släkte odlas såväl den i södra Sverige vildväxande ben-k., C. sanguinea L. med mörkbruna grenar och svartblå bär, som den kanadensiska vide-k., C. alba Wangenh. med lysande röda grenar och vita bär, en brokbladig var. av denna, var jol. varieg., den sibiriska korall-k., C. sibirica Lödd, med lysande röda grenar och vitblå bär, den sydeuropeiska k o r n e 11-k ö r s, C. mas L., med gula blommor på bar kvist och svartröda, ätliga bär, samt åtskilliga andra utländska arter som prydnadsbuskar. De förstnämnda arterna äro härdiga långt upp i Norrland, den senare till Mälartrakten.

Kornfluga, Chlorops pumilionis Bjerk. En 3—4 mm. lång, gul fluga med 3 mörka längs-band på mellankroppens och smärre bruna fläckar på bakkroppens rygg. Flugorna framkomma på försommaren och lägga då ägg på korn och vissa gräs. Larven tränger inom bladslidan och angriper ensidigt det späda axet eller ännu hellre dettas skaft. Härigenom undertryckes dettas utveckling, så att det ofta stannar inneslutet i slidan, som till följd därav ans väll er spolformigt. Larverna, som bliva 6—7 mm. långa, förvandlas inom slidan till

gulbruna, långsmala puppor, som några veckor senare, vanligen i början av augusti, giva upphov till en ny generation av flugor. Dessa lägga därefter ägg på höstsädesbrodden, i vars inre, s. k. hj ärt skott, larver träffas under vintern och tidigaste våren, och dar de då även förpuppas. K. är sedan gammalt känd som ett svårt skadedjur på korn och har upprepade gånger anställt betydande skador, särdeles på Gottland och Öland. Genom tidig sådd av vårsäden och sen sådd av höstsäden tvingas flugorna att lägga sina ägg på vilda gräs. Svårt angripen säd bör snarast möjligt användas653

till foder, varvid larver och puppor oskadliggöras. A. T—n.

Kornknarr. Se Ängsknarr.

Kornmal, Tinea granella L., en i storlek om klädesmalen erinrande fjäril med brunetter svartspräckliga vingar. Lever inomhus och lägger ägg på lagrad spannmål eller frö. Flygtiden inträffar under för- och högsommaren. Larverna, som bli 10 mm. långa och äro gulvita med brunt huvud, hålla till i spannmålens ytlager. De gnagda kornen och fröna sammanbindas med fina trådar, ofta till stora, sammanhängande kakor. I vävnaderna invävas massor av om ägg påminnande vita exkrementgryn. På hösten förpuppas larverna antingen i spannmålen eller i springor i magasinslokalens väggar, golv etc. Om man under larvperioden breder fuktade dukar över den angripna spannmålen, samla sig larverna gärna på undersidan av dessa, kunna så avlyftas, hopsamlas och dödas. Fjärilarna kunna fångas på upphängda med frostfjärillim eller tjära bestrukna dukar. Att i spannmålslagret inlägga med kolsvavla genomdränkt bomull kan vara till ett visst gagn' men är eldfärligt (se Insektdödande medel). Ju mindre lokalens väggar o. s. v. erbjuda larverna förpuppnings-platser, och ju mera spannmålen genom skyff-ling o. s. v. luftas, desto mindre trivas skadedjuren. Om lokalerna äro täta, kan rökning med cyanväte fullständigt utrota djuren (se »Vägglöss»). A. T—n.

Kornmygga, Mayetiola de str uctor Say., äv. kallad »hessiska» flugan, har blott få gånger i Sverige anställt svårare skada, men är utomlands känd som ett fruktansvärt skadedjur. Angriper korn, vete och råg. Larver och sedermera puppor anträffas inom en bladslida vanligen strax ovan någon av de allra nedersta ledknutarna på strået, som vanligen vid denna punkt knäckes, dock först efter axgången. Pupporna äro karakteristiskt hoptryckta och bruna. De bli efter skörden i regel kvar i stubben, som alltså efter en härjning bör om möjligt avbrännas och i varje fall ordentligt nedplöjas. Den skördade halmen bör användas till foder.

A. T—n.

Kornsjuka 1. korntrötthet brukar beteckna att en jord förlorat sin bördighet för korn; beror på angrepp av en nematod (se Rundmaskar) .

Korn skal mjöl. Se Kli, k o r n k 1 i.

Korn skruv, äldre beteckning för magasin, i vilket säden upptill ifylles i schakt, som gå ned genom byggnadens hela djup, och i vilka säden ventileras genom tvärgående vågräta lufttrummor. Då säd uttömmes i schaktets botten, sjunker den i dess inre, varigenom nya delar av sädesmassan komma i beröring med lufttrummorna. Dessa magasin, vilka till sin princip överensstämma med de nutida silo-lagerhusen, finnas ännu kvar vid en del

bruksgårdar, men hava kommit ur bruk. Jfr Magasinsbyggnad.

Korntal, ett tal, som uttrycker skördens mängd i förhållande till utsädets; så t. ex. betyder io:e kornet, att skördemängden är io gånger så stor som utsädesmängden. K. har sedan gammalt använts som mått på åkerns avkastning, vanligen räknat i rymdmått, men kan i detta avseende vara vilseledande, då utsädesmängden växlar och k. således icke utgör något bestämt uttryck för skördens storlek eller värde. Om en alltför ringa utsädesmängd användes, kan korntalet bliva högt, trots att skördemängden per hektar är jämförelsevis medelmåttig. Detta sätt att uppskatta skörden är därför numera mindre brukligt än angivelse av skördemängd i hi. eller dt. per ha.

Korn trötthet. Se Kornsjuka.

Kornvivel. Se Spannmålsvivlar.

Kornvärde. Se Fodervärde.

Korp. Se Kråkfåglar.

Korrelation betecknar ett ömsesidighets-förhållande eller ett växelförhållande mellan två eller flera egenskaper. Positiv säges korrelationen vara, då en stegring i den ena egenskapen åtföljes av en stegring i den andra, negativ åter, då stegringen hos den ena åtföljes av ett försvagande av den andra, eller då den enas närvaro utesluter den andras. Enligt Johannsen råder t. ex. positiv korrelation mellan sädesslagens kärnvikt och kvävehalt men negativ mellan havrens kärn vikt och fetthalt.

Uttrycket användes för övrigt om företeelser av väsentligen olika natur. K. kan vara tillfällig och icke ärftlig eller också ärftlig och i detta fall antingen endast skenbar eller också verklig (äkta).

a) Tillfällig, icke ärftlig k. eller korrelativ modifikation betecknar, såsom även sista uttrycket angiver, ett växelförhållande mellan icke ärftliga variationer eller modifikationer. Den betingas därav, att samma yttre tillfälliga faktor samtidigt påverkar två eller flera egenskaper i samma riktning. Sambandet egenskaperna emellan vid variationen är i detta fall obestridligt men, liksom orsaken till denna sist nämnda, endast tillfälligt, ökad växtplats förorsakar sålunda hos stråsädesslagen ökad bestockning (flera strån), högre och grövre strå, längre och glesare ax eller större och rikare vippa samt större kärnor, litet plantutrymme åter svagare bestockning, kortare och finare halm, kortare och tätare ax eller mindre vippa och mindre kärnor.

b) Ärftlig men dock endast skenbar k. Att två eller flera egenskaper alltid förärvas tillsammans, beror i detta fall helt enkelt på att de var för sig äro karakteristiska för arten, varietet en o.s.v. i fråga. Fåret har alltid både klövar och ull, men icke äro dessa egenskaper därför korrelativa. 653

till foder, varvid larver och puppor oskadliggöras. A. T—n.

Kornknarr. Se Ängsknarr.

Kornmal, Tinea granella L., en i storlek om klädesmalen erinrande fjäril med brunetter svartspräckliga vingar. Lever inomhus och lägger ägg på lagrad spannmål eller frö. Flygtiden inträffar under för- och högsommaren. Larverna, som bli 10 mm. långa och äro gulvita med brunt huvud, hålla till i spannmålens ytlager. De gnagda kornen och fröna sammanbindas med fina trådar, ofta till stora, sammanhängande kakor. I vävnaderna invävas massor av om ägg påminnande vita exkrementgryn. På hösten förpuppas larverna antingen i spannmålen eller i springor i magasinslokalens väggar, golv etc. Om man under larvperioden breder fuktade dukar över den angripna spannmålen, samla sig larverna gärna på undersidan av dessa, kunna så avlyftas, hopsamlas och dödas. Fjärilarna kunna fångas på upphängda med frostfjärillim eller tjära bestrukna dukar. Att i spannmålslagret inlägga med kolsvavla genomdränkt bomull kan vara till ett visst gagn' men är eldfärligt (se Insektdödande medel). Ju mindre lokalens väggar o. s. v. erbjuda larverna förpuppnings-platser, och ju mera spannmålen genom skyff-ling o. s. v. luftas, desto mindre trivas skadedjuren. Om lokalerna äro täta, kan rökning med cyanväte fullständigt utrota djuren (se »Vägglöss»). A. T—n.

Kornmygga, Mayetiola de str uctor Say., äv. kallad »hessiska» flugan, har blott få gånger i Sverige anställt svårare skada, men är utomlands känd som ett fruktansvärt skadedjur. Angriper korn, vete och råg. Larver och sedermera puppor anträffas inom en bladslida vanligen strax ovan någon av de allra nedersta ledknutarna på strået, som vanligen vid denna punkt knäckes, dock först efter axgången. Pupporna äro karakteristiskt hoptryckta och bruna. De bli efter skörden i regel kvar i stubben, som alltså efter en härjning bör om möjligt avbrännas och i varje fall ordentligt nedplöjas. Den skördade halmen bör användas till foder.

A. T—n.

Kornsjuka 1. korntrötthet brukar beteckna att en jord förlorat sin bördighet för korn; beror på angrepp av en nematod (se Rundmaskar) .

Korn skal mjöl. Se Kli, k o r n k 1 i.

Korn skruv, äldre beteckning för magasin, i vilket säden upptill ifylles i schakt, som gå ned genom byggnadens hela djup, och i vilka säden ventileras genom tvärgående vågräta lufttrummor. Då säd uttömmes i schaktets botten, sjunker den i dess inre, varigenom nya delar av sädesmassan komma i beröring med lufttrummorna. Dessa magasin, vilka till sin princip överensstämma med de nutida silo-lagerhusen, finnas ännu kvar vid en del

bruksgårdar, men hava kommit ur bruk. Jfr Magasinsbyggnad.

Korntal, ett tal, som uttrycker skördens mängd i förhållande till utsädets; så t. ex. betyder io:e kornet, att skördemängden är io gånger så stor som utsädesmängden. K. har sedan gammalt använts som mått på åkerns avkastning, vanligen räknat i rymdmått, men kan i detta avseende vara vilseledande, då utsädesmängden växlar och k. således icke utgör något bestämt uttryck för skördens storlek eller värde. Om en alltför ringa utsädesmängd användes, kan korntalet bliva högt, trots att skördemängden per hektar är jämförelsevis

medelmåttig. Detta sätt att uppskatta skörden är därför numera mindre brukligt än angivelse av skördemängd i hi. eller dt. per ha.

Korn trötthet. Se Kornsjuka.

Kornvivel. Se Spannmålsvivlar.

Kornvärde. Se Fodervärde.

Korp. Se Kråkfåglar.

Korrelation betecknar ett ömsesidighets-förhållande eller ett växelförhållande mellan två eller flera egenskaper. Positiv säges korrelationen vara, då en stegring i den ena egenskapen åtföljes av en stegring i den andra, negativ åter, då stegringen hos den ena åtföljes av ett försvagande av den andra, eller då den enas närvaro utesluter den andras. Enligt Johannsen råder t. ex. positiv korrelation mellan sädesslagens kärnvikt och kvävehalt men negativ mellan havrens kärn vikt och fetthalt.

Uttrycket användes för övrigt om företeelser av väsentligen olika natur. K. kan vara tillfällig och icke ärftlig eller också ärftlig och i detta fall antingen endast skenbar eller också verklig (äkta).

a) Tillfällig, icke ärftlig k. eller korrelativ modifikation betecknar, såsom även sista uttrycket angiver, ett växelförhållande mellan icke ärftliga variationer eller modifikationer. Den betingas därav, att samma yttre tillfälliga faktor samtidigt påverkar två eller flera egenskaper i samma riktning. Sambandet egenskaperna emellan vid variationen är i detta fall obestridligt men, liksom orsaken till denna sist nämnda, endast tillfälligt, ökad växtplats förorsakar sålunda hos stråsädesslagen ökad bestockning (flera strån), högre och grövre strå, längre och glesare ax eller större och rikare vippa samt större kärnor, litet plantutrymme åter svagare bestockning, kortare och finare halm, kortare och tätare ax eller mindre vippa och mindre kärnor.

b) Ärftlig men dock endast skenbar k. Att två eller flera egenskaper alltid förärvas tillsammans, beror i detta fall helt enkelt på att de var för sig äro karakteristiska för arten, varietet en o.s.v. i fråga. Fåret har alltid både klövar och ull, men icke äro dessa egenskaper därför korrelativa. 653

till foder, varvid larver och puppor oskadliggöras. A. T—n.

Kornknarr. Se Ängsknarr.

Kornmal, Tinea granella L., en i storlek om klädesmalen erinrande fjäril med brunetter svartspräckliga vingar. Lever inomhus och lägger ägg på lagrad spannmål eller frö. Flygtiden inträffar under för- och högsommaren. Larverna, som bli 10 mm. långa och äro gulvita med brunt huvud, hålla till i spannmålens ytlager. De gnagda kornen och fröna sammanbindas med fina trådar, ofta till stora, sammanhängande kakor. I vävnaderna invävas massor av om ägg påminnande vita exkrementgryn. På hösten förpuppas larverna antingen i spannmålen eller i springor i magasinslokalens väggar, golv etc. Om man under larvperioden breder fuktade dukar över den angripna spannmålen, samla sig larverna gärna på undersidan av dessa, kunna så avlyftas, hopsamlas och dödas. Fjärilarna kunna fångas på upphängda med frostfjärillim eller tjära bestrukna dukar. Att i spannmålslagret inlägga med kolsvavla genomdränkt bomull kan vara till ett visst gagn' men är eldfärligt (se Insektdödande medel). Ju mindre lokalens väggar o. s. v. erbjuda larverna förpuppnings-platser, och ju mera spannmålen genom skyff-ling o. s. v. luftas, desto mindre trivas skadedjuren. Om lokalerna äro täta, kan rökning med cyanväte fullständigt utrota djuren (se »Vägglöss»). A. T—n.

Kornmygga, Mayetiola de str uctor Say., äv. kallad »hessiska» flugan, har blott få gånger i Sverige anställt svårare skada, men är utomlands känd som ett fruktansvärt skadedjur. Angriper korn, vete och råg. Larver och sedermera puppor anträffas inom en bladslida vanligen strax ovan någon av de allra nedersta ledknutarna på strået, som vanligen vid denna punkt knäckes, dock först efter axgången. Pupporna äro karakteristiskt hoptryckta och bruna. De bli efter skörden i regel kvar i stubben, som alltså efter en härjning bör om möjligt avbrännas och i varje fall ordentligt nedplöjas. Den skördade halmen bör användas till foder.

A. T—n.

Kornsjuka 1. korntrötthet brukar beteckna att en jord förlorat sin bördighet för korn; beror på angrepp av en nematod (se Rundmaskar) .

Korn skal mjöl. Se Kli, k o r n k l i.

Korn skruv, äldre beteckning för magasin, i vilket säden upptill ifylles i schakt, som gå ned genom byggnadens hela djup, och i vilka säden ventileras genom tvärgående vågräta lufttrummor. Då säd uttömmes i schaktets botten, sjunker den i dess inre, varigenom nya delar av sädesmassan komma i beröring med lufttrummorna. Dessa magasin, vilka till sin princip överensstämma med de nutida silo-lagerhusen, finnas ännu kvar vid en del

bruksgårdar, men hava kommit ur bruk. Jfr Magasinsbyggnad.

Korntal, ett tal, som uttrycker skördens mängd i förhållande till utsädets; så t. ex. betyder io:e kornet, att skördemängden är io gånger så stor som utsädesmängden. K. har sedan gammalt använts som mått på åkerns avkastning, vanligen räknat i rymdmått, men kan i detta avseende vara vilseledande, då utsädesmängden växlar och k. således icke utgör något bestämt uttryck för skördens storlek eller värde. Om en alltför ringa utsädesmängd användes, kan korntalet bliva högt, trots att skördemängden per hektar är jämförelsevis medelmåttig. Detta sätt att uppskatta skörden är därför numera mindre brukligt än angivelse av skördemängd i hi. eller dt. per ha.

Korn trötthet. Se Kornsjuka.

Kornvivel. Se Spannmålsvivlar.

Kornvärde. Se Fodervärde.

Korp. Se Kråkfåglar.

Korrelation betecknar ett ömsesidighets-förhållande eller ett växelförhållande mellan två eller flera egenskaper. Positiv säges korrelationen vara, då en stegring i den ena egenskapen åtföljes av en stegring i den andra, negativ åter, då stegringen hos den ena åtföljes av ett försvagande av den andra, eller då den enas närvaro utesluter den andras. Enligt Johannsen råder t. ex. positiv korrelation mellan sädesslagens kärnvikt och kvävehalt men negativ mellan havrens kärn vikt och fetthalt.

Uttrycket användes för övrigt om företeelser av väsentligen olika natur. K. kan vara tillfällig och icke ärftlig eller också ärftlig och i detta fall antingen endast skenbar eller också verklig (äkta).

a) Tillfällig, icke ärftlig k. eller korrelativ modifikation betecknar, såsom även sista uttrycket angiver, ett växelförhållande mellan icke ärftliga variationer eller modifikationer. Den betingas därav, att samma yttre tillfälliga faktor samtidigt påverkar två eller flera egenskaper i samma riktning. Sambandet egenskaperna emellan vid variationen är i detta fall obestridligt men, liksom orsaken till denna sist nämnda, endast tillfälligt, ökad växtplats förorsakar sålunda hos stråsädesslagen ökad bestockning (flera strån), högre och grövre strå, längre och glesare ax eller större och rikare vippa samt större kärnor, litet plantutrymme åter svagare bestockning, kortare och finare halm, kortare och tätare ax eller mindre vippa och mindre kärnor.

b) Ärftlig men dock endast skenbar k. Att två eller flera egenskaper alltid förärvas tillsammans, beror i detta fall helt enkelt på att de var för sig äro karakteristiska för arten, varietet en o.s.v. i fråga. Fåret har alltid både klövar och ull, men icke äro dessa egenskaper därför korrelativa. 653

till foder, varvid larver och puppor oskadliggöras. A. T—n.

Kornknarr. Se Ängsknarr.

Kornmal, Tinea granella L., en i storlek om klädesmalen erinrande fjäril med brunetter svartspräckliga vingar. Lever inomhus och lägger ägg på lagrad spannmål eller frö. Flygtiden inträffar under för- och högsommaren. Larverna, som bli 10 mm. långa och äro gulvita med brunt huvud, hålla till i spannmålens ytlager. De gnagda kornen och fröna sammanbindas med fina trådar, ofta till stora, sammanhängande kakor. I vävnaderna invävas massor av om ägg påminnande vita exkrementgryn. På hösten förpuppas larverna antingen i spannmålen eller i springor i magasinslokalens väggar, golv etc. Om man under larvperioden breder fuktade dukar över den angripna spannmålen, samla sig larverna gärna på undersidan av dessa, kunna så avlyftas, hopsamlas och dödas. Fjärilarna kunna fångas på upphängda med frostfjärillim eller tjära bestrukna dukar. Att i spannmålslagret inlägga med kolsvavla genomdränkt bomull kan vara till ett visst gagn' men är eldfärligt (se Insektdödande medel). Ju mindre lokalens väggar o. s. v. erbjuda larverna förpuppnings-platser, och ju mera spannmålen genom skyff-ling o. s. v. luftas, desto mindre trivas skadedjuren. Om lokalerna äro täta, kan rökning med cyanväte fullständigt utrota djuren (se »Vägglöss»). A. T—n.

Kornmygga, Mayetiola de str uctor Say., äv. kallad »hessiska» flugan, har blott få gånger i Sverige anställt svårare skada, men är utomlands känd som ett fruktansvärt skadedjur.

Angriper korn, vete och råg. Larver och sedermera puppor anträffas inom en bladslida vanligen strax ovan någon av de allra nedersta ledknutarna på strået, som vanligen vid denna punkt knäckes, dock först efter axgången. Pupporna äro karakteristiskt hoptryckta och bruna. De bli efter skörden i regel kvar i stubben, som alltså efter en härjning bör om möjligt avbrännas och i varje fall ordentligt nedplöjas. Den skördade halmen bör användas till foder.

A. T—n.

Kornsjuka 1. korntrötthet brukar beteckna att en jord förlorat sin bördighet för korn; beror på angrepp av en nematod (se Rundmaskar) .

Korn skal mjöl. Se Kli, k o r n k 1 i.

Korn skruv, äldre beteckning för magasin, i vilket säden upptill ifylles i schakt, som gå ned genom byggnadens hela djup, och i vilka säden ventileras genom tvärgående vågräta lufttrummor. Då säd uttömmes i schaktets botten, sjunker den i dess inre, varigenom nya delar av sädesmassan komma i beröring med lufttrummorna. Dessa magasin, vilka till sin princip överensstämma med de nutida silo-lagerhusen, finnas ännu kvar vid en del

bruksgårdar, men hava kommit ur bruk. Jfr Magasinsbyggnad.

Korntal, ett tal, som uttrycker skördens mängd i förhållande till utsädets; så t. ex. betyder io:e kornet, att skördemängden är io gånger så stor som utsädesmängden. K. har sedan gammalt använts som mått på åkerns avkastning, vanligen räknat i rymdmått, men kan i detta avseende vara vilseledande, då utsädesmängden växlar och k. således icke utgör något bestämt uttryck för skördens storlek eller värde. Om en alltför ringa utsädesmängd användes, kan korntalet bliva högt, trots att skördemängden per hektar är jämförelsevis medelmåttig. Detta sätt att uppskatta skörden är därför numera mindre brukligt än angivelse av skördemängd i hi. eller dt. per ha.

Korn trötthet. Se Kornsjuka.

Kornvivel. Se Spannmålsvivlar.

Kornvärde. Se Fodervärde.

Korp. Se Kråkfåglar.

Korrelation betecknar ett ömsesidighets-förhållande eller ett växelförhållande mellan två eller flera egenskaper. Positiv säges korrelationen vara, då en stegring i den ena egenskapen åtföljes av en stegring i den andra, negativ åter, då stegringen hos den ena åtföljes av ett försvagande av den andra, eller då den enas närvaro utesluter den andras. Enligt Johannsen råder t. ex. positiv korrelation mellan sädesslagens kärnvikt och kvävehalt men negativ mellan havrens kärn vikt och fetthalt.

Uttrycket användes för övrigt om företeelser av väsentligen olika natur. K. kan vara tillfällig och icke ärftlig eller också ärftlig och i detta fall antingen endast skenbar eller också verklig (äkta).

a) Tillfällig, icke ärftlig k. eller korrelativ modifikation betecknar, såsom även sista uttrycket angiver, ett växelförhållande mellan icke ärftliga variationer eller modifikationer. Den betingas därav, att samma yttre tillfälliga faktor samtidigt påverkar två eller flera egenskaper i samma riktning. Sambandet egenskaperna emellan vid variationen är i detta fall obestridligt men, liksom orsaken till denna sist nämnda, endast tillfälligt, ökad växtplats förorsakar sålunda hos stråsädesslagen ökad bestockning (flera strån), högre och grövre strå, längre och glesare ax eller större och rikare vippa samt större kärnor, litet plantutrymme åter svagare bestockning, kortare och finare halm, kortare och tätare ax eller mindre vippa och mindre kärnor.

b) Ärftlig men dock endast skenbar k. Att två eller flera egenskaper alltid förärvas tillsammans, beror i detta fall helt enkelt på att de var för sig äro karakteristiska för arten, varietet en o.s.v. i fråga. Fåret har alltid både klövar och ull, men icke äro dessa egenskaper därför korrelativa. 653

till foder, varvid larver och puppor oskadliggöras. A. T—n.

Kornknarr. Se Ängsknarr.

Kornmal, Tinea granella L., en i storlek om klädesmalen erinrande fjäril med brunetter svartspräckliga vingar. Lever inomhus och lägger ägg på lagrad spannmål eller frö. Flygtiden inträffar under för- och högsommaren. Larverna, som bli 10 mm. långa och äro gulvita med brunt huvud, hålla till i spannmålens ytlager. De gnagda kornen och fröna sammanbindas med fina trådar, ofta till stora, sammanhängande kakor. I vävnaderna invävas massor av om ägg påminnande vita exkrementgryn. På hösten förpuppas larverna antingen i spannmålen eller i springor i magasinslokalens väggar, golv etc. Om man under larvperioden breder fuktade dukar över den angripna spannmålen, samla sig larverna gärna på undersidan av dessa, kunna så avlyftas, hopsamlas och dödas. Fjärilarna kunna fångas på upphängda med frostfjärillim eller tjära bestrukna dukar. Att i spannmålslagret inlägga med kolsvavla genomdränkt bomull kan vara till ett visst gagn' men är eldfärligt (se Insektdödande medel). Ju mindre lokalens väggar o. s. v. erbjuda larverna förpuppnings-platser, och ju mera spannmålen genom skyff-ling o. s. v. luftas, desto mindre trivas skadedjuren. Om lokalerna äro täta, kan rökning med cyanväte fullständigt utrota djuren (se »Vägglöss»). A. T—n.

Kornmygga, Mayetiola de str uctor Say., äv. kallad »hessiska» flugan, har blott få gånger i Sverige anställt svårare skada, men är utomlands känd som ett fruktansvärt skadedjur.
Angriper korn, vete och råg. Larver och sedermera puppor anträffas inom en bladslida vanligen strax ovan någon av de allra nedersta ledknutarna på strået, som vanligen vid denna punkt knäckes, dock först efter axgången. Pupporna äro karakteristiskt hoptryckta och bruna. De bli efter skörden i regel kvar i stubben, som alltså efter en härjning bör om möjligt avbrännas och i varje fall ordentligt nedplöjas. Den skördade halmen bör användas till foder.

A. T—n.

Kornsjuka 1. korntrötthet brukar beteckna att en jord förlorat sin bördighet för korn; beror på angrepp av en nematod (se Rundmaskar) .

Korn skal mjöl. Se Kli, k o r n k 1 i.

Korn skruv, äldre beteckning för magasin, i vilket säden upptill ifylles i schakt, som gå ned genom byggnadens hela djup, och i vilka säden ventileras genom tvärgående vågräta lufttrummor. Då säd uttömmes i schaktets botten, sjunker den i dess inre, varigenom nya delar av sädesmassan komma i beröring med lufttrummorna. Dessa magasin, vilka till sin princip överensstämma med de nutida silo-lagerhusen, finnas ännu kvar vid en del

bruksgårdar, men hava kommit ur bruk. Jfr Magasinsbyggnad.

Korntal, ett tal, som uttrycker skördens mängd i förhållande till utsädets; så t. ex. betyder io:e kornet, att skördemängden är io gånger så stor som utsädesmängden. K. har sedan gammalt använts som mått på åkerns avkastning, vanligen räknat i rymdmått, men kan i detta avseende vara vilseledande, då utsädesmängden växlar och k. således icke utgör något bestämt uttryck för skördens storlek eller värde. Om en alltför ringa utsädesmängd användes, kan korntalet bliva högt, trots att skördemängden per hektar är jämförelsevis medelmåttig. Detta sätt att uppskatta skörden är därför numera mindre brukligt än angivelse av skördemängd i hi. eller dt. per ha.

Korn trötthet. Se Kornsjuka.

Kornvivel. Se Spannmålsvivlar.

Kornvärde. Se Fodervärde.

Korp. Se Kråkfåglar.

Korrelation betecknar ett ömsesidighets-förhållande eller ett växelförhållande mellan två eller flera egenskaper. Positiv säges korrelationen vara, då en stegring i den ena egenskapen åtföljes av en stegring i den andra, negativ åter, då stegringen hos den ena åtföljes av ett försvagande av den andra, eller då den enas närvaro utesluter den andras. Enligt Johannsen råder t. ex. positiv korrelation mellan sädesslagens kärnvikt och kvävehalt men negativ mellan havrens kärn vikt och fetthalt.

Uttrycket användes för övrigt om företeelser av väsentligen olika natur. K. kan vara tillfällig och icke ärftlig eller också ärftlig och i detta fall antingen endast skenbar eller också verklig (äkta).

a) Tillfällig, icke ärftlig k. eller korrelativ modifikation betecknar, såsom även sista uttrycket angiver, ett växelförhållande mellan icke ärftliga variationer eller modifikationer. Den betingas därav, att samma yttre tillfälliga faktor samtidigt påverkar två eller flera egenskaper i samma riktning. Sambandet egenskaperna emellan vid variationen är i detta fall obestridligt men, liksom orsaken till denna sist nämnda, endast tillfälligt, ökad växtplats förorsakar sålunda hos stråsädesslagen ökad bestockning (flera strån), högre och grövre strå,

längre och glesare ax eller större och rikare vippa samt större kärnor, litet plantutrymme åter svagare bestockning, kortare och finare halm, kortare och tätare ax eller mindre vippa och mindre kärnor.

b) Ärftlig men dock endast skenbar k. Att två eller flera egenskaper alltid förärvas tillsammans, beror i detta fall helt enkelt på att de var för sig äro karakteristiska för arten, varietet en o.s.v. i fråga. Fåret har alltid både klövar och ull, men icke äro dessa egenskaper därför korrelativa. 653

till foder, varvid larver och puppor oskadliggöras. A. T—n.

Kornknarr. Se Ängsknarr.

Kornmal, Tinea granella L., en i storlek om klädesmalen erinrande fjäril med brunetter svartspräckliga vingar. Lever inomhus och lägger ägg på lagrad spannmål eller frö. Flygtiden inträffar under för- och högsommaren. Larverna, som bli 10 mm. långa och äro gulvita med brunt huvud, hålla till i spannmålens ytlager. De gnagda kornen och fröna sammanbindas med fina trådar, ofta till stora, sammanhängande kakor. I vävnaderna invävas massor av om ägg påminnande vita exkrementgryn. På hösten förpuppas larverna antingen i spannmålen eller i springor i magasinslokalens väggar, golv etc. Om man under larvperioden breder fuktade dukar över den angripna spannmålen, samla sig larverna gärna på undersidan av dessa, kunna så avlyftas, hopsamlas och dödas. Fjärilarna kunna fångas på upphängda med frostfjärillim eller tjära bestrukna dukar. Att i spannmålslagret inlägga med kolsvavla genomdränkt bomull kan vara till ett visst gagn' men är eldfärligt (se Insektdödande medel). Ju mindre lokalens väggar o. s. v. erbjuda larverna förpuppnings-platser, och ju mera spannmålen genom skyff-ling o. s. v. luftas, desto mindre trivas skadedjuren. Om lokalerna äro täta, kan rökning med cyanväte fullständigt utrota djuren (se »Vägglöss»). A. T—n.

Kornmygga, Mayetiola de str uctor Say., äv. kallad »hessiska» flugan, har blott få gånger i Sverige anställt svårare skada, men är utomlands känd som ett fruktansvärt skadedjur. Angriper korn, vete och råg. Larver och sedermera puppor anträffas inom en bladslida vanligen strax ovan någon av de allra nedersta ledknutarna på strået, som vanligen vid denna punkt knäckes, dock först efter axgången. Pupporna äro karakteristiskt hoptryckta och bruna. De bli efter skörden i regel kvar i stubben, som alltså efter en härjning bör om möjligt avbrännas och i varje fall ordentligt nedplöjas. Den skördade halmen bör användas till foder.

A. T—n.

Kornsjuka 1. korntrötthet brukar beteckna att en jord förlorat sin bördighet för korn; beror på angrepp av en nematod (se Rundmaskar) .

Korn skal mjöl. Se Kli, k o r n k l i.

Korn skruv, äldre beteckning för magasin, i vilket säden upptill ifylles i schakt, som gå ned genom byggnadens hela djup, och i vilka säden ventileras genom tvärgående vågräta lufttrummor. Då säd uttömmes i schaktets botten, sjunker den i dess inre, varigenom nya delar av sädesmassan komma i beröring med lufttrummorna. Dessa magasin, vilka till sin princip överensstämma med de nutida silo-lagerhusen, finnas ännu kvar vid en del

bruksgårdar, men hava kommit ur bruk. Jfr Magasinsbyggnad.

Korntal, ett tal, som uttrycker skördens mängd i förhållande till utsädets; så t. ex. betyder io:e kornet, att skördemängden är io gånger så stor som utsädesmängden. K. har sedan gammalt använts som mått på åkerns avkastning, vanligen räknat i rymdmått, men kan i detta avseende vara vilseledande, då utsädesmängden växlar och k. således icke utgör något bestämt uttryck för skördens storlek eller värde. Om en alltför ringa utsädesmängd användes, kan korntalet bliva högt, trots att skördemängden per hektar är jämförelsevis medelmåttig. Detta sätt att uppskatta skörden är därför numera mindre brukligt än angivelse av skördemängd i hi. eller dt. per ha.

Korn trötthet. Se Kornsjuka.

Kornvivel. Se Spannmålsvivlar.

Kornvärde. Se Fodervärde.

Korp. Se Kråkfåglar.

Korrelation betecknar ett ömsesidighets-förhållande eller ett växelförhållande mellan två eller flera egenskaper. Positiv säges korrelationen vara, då en stegring i den ena egenskapen åtföljes av en stegring i den andra, negativ åter, då stegringen hos den ena åtföljes av ett försvagande av den andra, eller då den enas närvaro utesluter den andras. Enligt Johannsen råder t. ex. positiv korrelation mellan sädesslagens kärnvikt och kvävehalt men negativ mellan havrens kärn vikt och fetthalt.

Uttrycket användes för övrigt om företeelser av väsentligen olika natur. K. kan vara tillfällig och icke ärftlig eller också ärftlig och i detta fall antingen endast skenbar eller också verklig (äkta).

a) Tillfällig, icke ärftlig k. eller korrelativ modifikation betecknar, såsom även sista uttrycket angiver, ett växelförhållande mellan icke ärftliga variationer eller modifikationer. Den betingas därav, att samma yttre tillfälliga faktor samtidigt påverkar två eller flera egenskaper i samma riktning. Sambandet egenskaperna emellan vid variationen är i detta fall obestridligt men, liksom orsaken till denna sist nämnda, endast tillfälligt, ökad växtplats förorsakar sålunda hos stråsädesslagen ökad bestockning (flera strån), högre och grövre strå, längre och glesare ax eller större och rikare vippa samt större kärnor, litet plantutrymme åter svagare bestockning, kortare och finare halm, kortare och tätare ax eller mindre vippa och mindre kärnor.

b) Ärftlig men dock endast skenbar k. Att två eller flera egenskaper alltid förärvas tillsammans, beror i detta fall helt enkelt på att de var för sig äro karakteristiska för arten, varietet en o.s.v. i fråga. Fåret har alltid både klövar och ull, men icke äro dessa egenskaper därför korrelativa. 653

till foder, varvid larver och puppor oskadliggöras. A. T—n.

Kornknarr. Se Ängsknarr.

Kornmal, Tinea granella L., en i storlek om klädesmalen erinrande fjäril med brunetter svartspräckliga vingar. Lever inomhus och lägger ägg på lagrad spannmål eller frö. Flygtiden inträffar under för- och högsommaren. Larverna, som bli 10 mm. långa och äro gulvita med brunt huvud, hålla till i spannmålens ytlager. De gnagda kornen och fröna sammanbindas med fina trådar, ofta till stora, sammanhängande kakor. I vävnaderna invävas massor av om ägg påminnande vita exkrementgryn. På hösten förpuppas larverna antingen i spannmålen eller i springor i magasinslokalens väggar, golv etc. Om man under larvperioden breder fuktade dukar över den angripna spannmålen, samla sig larverna gärna på undersidan av dessa, kunna så avlyftas, hopsamlas och dödas. Fjärilarna kunna fångas på upphängda med frostfjärillim eller tjära bestrukna dukar. Att i spannmålslagret inlägga med kolsvavla genomdränkt bomull kan vara till ett visst gagn' men är eldfärligt (se Insektdödande medel). Ju mindre lokalens väggar o. s. v. erbjuda larverna förpuppnings-platser, och ju mera spannmålen genom skyff-ling o. s. v. luftas, desto mindre trivas skadedjuren. Om lokalerna äro täta, kan rökning med cyanväte fullständigt utrota djuren (se »Vägglöss»). A. T—n.

Kornmygga, Mayetiola de str uctor Say., äv. kallad »hessiska» flugan, har blott få gånger i Sverige anställt svårare skada, men är utomlands känd som ett fruktansvärt skadedjur. Angriper korn, vete och råg. Larver och sedermera puppor anträffas inom en bladslida vanligen strax ovan någon av de allra nedersta ledknutarna på strået, som vanligen vid denna punkt knäckes, dock först efter axgången. Pupporna äro karakteristiskt hoptryckta och bruna. De bli efter skörden i regel kvar i stubben, som alltså efter en härjning bör om möjligt avbrännas och i varje fall ordentligt nedplöjas. Den skördade halmen bör användas till foder.

A. T—n.

Kornsjuka 1. korntrötthet brukar beteckna att en jord förlorat sin bördighet för korn; beror på angrepp av en nematod (se Rundmaskar) .

Korn skal mjöl. Se Kli, k o r n k l i.

Korn skruv, äldre beteckning för magasin, i vilket säden upptill ifylles i schakt, som gå ned genom byggnadens hela djup, och i vilka säden ventileras genom tvärgående vågräta lufttrummor. Då säd uttömmes i schaktets botten, sjunker den i dess inre, varigenom nya delar av sädesmassan komma i beröring med lufttrummorna. Dessa magasin, vilka till sin princip överensstämma med de nutida silo-lagerhusen, finnas ännu kvar vid en del

bruksgårdar, men hava kommit ur bruk. Jfr Magasinsbyggnad.

Korntal, ett tal, som uttrycker skördens mängd i förhållande till utsädets; så t. ex. betyder io:e kornet, att skördemängden är io gånger så stor som utsädesmängden. K. har sedan gammalt använts som mått på åkerns avkastning, vanligen räknat i rymdmått, men kan i detta avseende vara vilseledande, då utsädesmängden växlar och k. således icke utgör något bestämt uttryck för skördens storlek eller värde. Om en alltför ringa utsädesmängd användes, kan korntalet bliva högt, trots att skördemängden per hektar är jämförelsevis

medelmåttig. Detta sätt att uppskatta skörden är därför numera mindre brukligt än angivelse av skördemängd i hi. eller dt. per ha.

Korn trötthet. Se Kornsjuka.

Kornvivel. Se Spannmålsvivlar.

Kornvärde. Se Fodervärde.

Korp. Se Kråkfåglar.

Korrelation betecknar ett ömsesidighets-förhållande eller ett växelförhållande mellan två eller flera egenskaper. Positiv säges korrelationen vara, då en stegring i den ena egenskapen åtföljes av en stegring i den andra, negativ åter, då stegringen hos den ena åtföljes av ett försvagande av den andra, eller då den enas närvaro utesluter den andras. Enligt Johannsen råder t. ex. positiv korrelation mellan sädesslagens kärnvikt och kvävehalt men negativ mellan havrens kärn vikt och fetthalt.

Uttrycket användes för övrigt om företeelser av väsentligen olika natur. K. kan vara tillfällig och icke ärftlig eller också ärftlig och i detta fall antingen endast skenbar eller också verklig (äkta).

a) Tillfällig, icke ärftlig k. eller korrelativ modifikation betecknar, såsom även sista uttrycket angiver, ett växelförhållande mellan icke ärftliga variationer eller modifikationer. Den betingas därav, att samma yttre tillfälliga faktor samtidigt påverkar två eller flera egenskaper i samma riktning. Sambandet egenskaperna emellan vid variationen är i detta fall obestridligt men, liksom orsaken till denna sist nämnda, endast tillfälligt, ökad växtplats förorsakar sålunda hos stråsädesslagen ökad bestockning (flera strån), högre och grövre strå, längre och glesare ax eller större och rikare vippa samt större kärnor, litet plantutrymme åter svagare bestockning, kortare och finare halm, kortare och tätare ax eller mindre vippa och mindre kärnor.

b) Ärftlig men dock endast skenbar k. Att två eller flera egenskaper alltid förärvas tillsammans, beror i detta fall helt enkelt på att de var för sig äro karakteristiska för arten, varietet en o.s.v. i fråga. Fåret har alltid både klövar och ull, men icke äro dessa egenskaper därför korrelativa. 653

till foder, varvid larver och puppor oskadliggöras. A. T—n.

Kornknarr. Se Ängsknarr.

Kornmal, Tinea granella L., en i storlek om klädesmalen erinrande fjäril med brunetter svartspräckliga vingar. Lever inomhus och lägger ägg på lagrad spannmål eller frö. Flygtiden inträffar under för- och högsommaren. Larverna, som bli 10 mm. långa och äro gulvita med brunt huvud, hålla till i spannmålens ytlager. De gnagda kornen och fröna sammanbindas med fina trådar, ofta till stora, sammanhängande kakor. I vävnaderna invävas massor av om ägg påminnande vita exkrementgryn. På hösten förpuppas larverna antingen i spannmålen eller i springor i magasinslokalens väggar, golv etc. Om man under larvperioden breder fuktade dukar över den angripna spannmålen, samla sig larverna gärna på undersidan av dessa, kunna så avlyftas, hopsamlas och dödas. Fjärilarna kunna fångas på upphängda med frostfjärillim eller tjära bestrukna dukar. Att i spannmålslagret inlägga med kolsvavla genomdränkt bomull kan vara till ett visst gagn' men är eldfärligt (se Insektdödande medel). Ju mindre lokalens väggar o. s. v. erbjuda larverna förpuppnings-platser, och ju mera spannmålen genom skyff-ling o. s. v. luftas, desto mindre trivas skadedjuren. Om lokalerna äro täta, kan rökning med cyanväte fullständigt utrota djuren (se »Vägglöss»). A. T—n.

Kornmygga, Mayetiola de str uctor Say., äv. kallad »hessiska» flugan, har blott få gånger i Sverige anställt svårare skada, men är utomlands känd som ett fruktansvärt skadedjur. Angriper korn, vete och råg. Larver och sedermera puppor anträffas inom en bladslida vanligen strax ovan någon av de allra nedersta ledknutarna på strået, som vanligen vid denna punkt knäckes, dock först efter axgången. Pupporna äro karakteristiskt hoptryckta och bruna. De bli efter skörden i regel kvar i stubben, som alltså efter en härjning bör om möjligt avbrännas och i varje fall ordentligt nedplöjas. Den skördade halmen bör användas till foder.

A. T—n.

Kornsjuka 1. korntrötthet brukar beteckna att en jord förlorat sin bördighet för korn; beror på angrepp av en nematod (se Rundmaskar) .

Korn skal mjöl. Se Kli, k o r n k 1 i.

Korn skruv, äldre beteckning för magasin, i vilket säden upptill ifylles i schakt, som gå ned genom byggnadens hela djup, och i vilka säden ventileras genom tvärgående vågräta lufttrummor. Då säd uttömmes i schaktets botten, sjunker den i dess inre, varigenom nya delar av sädesmassan komma i beröring med lufttrummorna. Dessa magasin, vilka till sin princip överensstämma med de nutida silo-lagerhusen, finnas ännu kvar vid en del

bruksgårdar, men hava kommit ur bruk. Jfr Magasinsbyggnad.

Korntal, ett tal, som uttrycker skördens mängd i förhållande till utsädets; så t. ex. betyder io:e kornet, att skördemängden är io gånger så stor som utsädesmängden. K. har sedan gammalt använts som mått på åkerns avkastning, vanligen räknat i rymdmått, men kan i detta avseende vara vilseledande, då utsädesmängden växlar och k. således icke utgör något bestämt uttryck för skördens storlek eller värde. Om en alltför ringa utsädesmängd användes, kan korntalet bliva högt, trots att skördemängden per hektar är jämförelsevis medelmåttig. Detta sätt att uppskatta skörden är därför numera mindre brukligt än angivelse av skördemängd i hi. eller dt. per ha.

Korn trötthet. Se Kornsjuka.

Kornvivel. Se Spannmålsvivlar.

Kornvärde. Se Fodervärde.

Korp. Se Kråkfåglar.

Korrelation betecknar ett ömsesidighets-förhållande eller ett växelförhållande mellan två eller flera egenskaper. Positiv säges korrelationen vara, då en stegring i den ena egenskapen åtföljes av en stegring i den andra, negativ åter, då stegringen hos den ena åtföljes av ett försvagande av den andra, eller då den enas närvaro utesluter den andras. Enligt Johannsen råder t. ex. positiv korrelation mellan sädesslagens kärnvikt och kvävehalt men negativ mellan havrens kärn vikt och fetthalt.

Uttrycket användes för övrigt om företeelser av väsentligen olika natur. K. kan vara tillfällig och icke ärftlig eller också ärftlig och i detta fall antingen endast skenbar eller också verklig (äkta).

a) Tillfällig, icke ärftlig k. eller korrelativ modifikation betecknar, såsom även sista uttrycket angiver, ett växelförhållande mellan icke ärftliga variationer eller modifikationer. Den betingas därav, att samma yttre tillfälliga faktor samtidigt påverkar två eller flera egenskaper i samma riktning. Sambandet egenskaperna emellan vid variationen är i detta fall obestridligt men, liksom orsaken till denna sist nämnda, endast tillfälligt, ökad växtplats förorsakar sålunda hos stråsädesslagen ökad bestockning (flera strån), högre och grövre strå, längre och glesare ax eller större och rikare vippa samt större kärnor, litet plantutrymme åter svagare bestockning, kortare och finare halm, kortare och tätare ax eller mindre vippa och mindre kärnor.

b) Ärftlig men dock endast skenbar k. Att två eller flera egenskaper alltid förärvas tillsammans, beror i detta fall helt enkelt på att de var för sig äro karakteristiska för arten, varietet en o.s.v. i fråga. Fåret har alltid både klövar och ull, men icke äro dessa egenskaper därför korrelativa. 653

till foder, varvid larver och puppor oskadliggöras. A. T—n.

Kornknarr. Se Ängsknarr.

Kornmal, Tinea granella L., en i storlek om klädesmalen erinrande fjäril med brunetter svartspräckliga vingar. Lever inomhus och lägger ägg på lagrad spannmål eller frö. Flygtiden inträffar under för- och högsommaren. Larverna, som bli 10 mm. långa och äro gulvita med brunt huvud, hålla till i spannmålens ytlager. De gnagda kornen och fröna sammanbindas med fina trådar, ofta till stora, sammanhängande kakor. I vävnaderna invävas massor av om ägg påminnande vita exkrementgryn. På hösten förpuppas larverna antingen i spannmålen eller i springor i magasinslokalens väggar, golv etc. Om man under larvperioden breder fuktade dukar över den angripna spannmålen, samla sig larverna gärna på undersidan av dessa, kunna så avlyftas, hopsamlas och dödas. Fjärilarna kunna fångas på upphängda med frostfjärillim eller tjära bestrukna dukar. Att i spannmålslagret inlägga med kolsvavla genomdränkt bomull kan vara till ett visst gagn' men är eldfärligt (se Insektdödande medel). Ju mindre lokalens väggar o. s. v. erbjuda larverna förpuppnings-platser, och ju mera spannmålen genom skyff-ling o. s. v. luftas, desto mindre trivas skadedjuren. Om lokalerna äro täta, kan rökning med cyanväte fullständigt utrota djuren (se »Vägglöss»). A. T—n.

Kornmygga, Mayetiola de str uctor Say., äv. kallad »hessiska» flugan, har blott få gånger i Sverige anställt svårare skada, men är utomlands känd som ett fruktansvärt skadedjur.

Angriper korn, vete och råg. Larver och sedermera puppor anträffas inom en bladslida vanligen strax ovan någon av de allra nedersta ledknutarna på strået, som vanligen vid denna punkt knäckes, dock först efter axgången. Pupporna äro karakteristiskt hoptryckta och bruna. De bli efter skörden i regel kvar i stubben, som alltså efter en härjning bör om möjligt avbrännas och i varje fall ordentligt nedplöjas. Den skördade halmen bör användas till foder.

A. T—n.

Kornsjuka 1. korntrötthet brukar beteckna att en jord förlorat sin bördighet för korn; beror på angrepp av en nematod (se Rundmaskar) .

Korn skal mjöl. Se Kli, k o r n k 1 i.

Korn skruv, äldre beteckning för magasin, i vilket säden upptill ifylles i schakt, som gå ned genom byggnadens hela djup, och i vilka säden ventileras genom tvärgående vågräta lufttrummor. Då säd uttömmes i schaktets botten, sjunker den i dess inre, varigenom nya delar av sädesmassan komma i beröring med lufttrummorna. Dessa magasin, vilka till sin princip överensstämma med de nutida silo-lagerhusen, finnas ännu kvar vid en del

bruksgårdar, men hava kommit ur bruk. Jfr Magasinsbyggnad.

Korntal, ett tal, som uttrycker skördens mängd i förhållande till utsädets; så t. ex. betyder io:e kornet, att skördemängden är io gånger så stor som utsädesmängden. K. har sedan gammalt använts som mått på åkerns avkastning, vanligen räknat i rymdmått, men kan i detta avseende vara vilseledande, då utsädesmängden växlar och k. således icke utgör något bestämt uttryck för skördens storlek eller värde. Om en alltför ringa utsädesmängd användes, kan korntalet bliva högt, trots att skördemängden per hektar är jämförelsevis medelmåttig. Detta sätt att uppskatta skörden är därför numera mindre brukligt än angivelse av skördemängd i hi. eller dt. per ha.

Korn trötthet. Se Kornsjuka.

Kornvivel. Se Spannmålsvivlar.

Kornvärde. Se Fodervärde.

Korp. Se Kråkfåglar.

Korrelation betecknar ett ömsesidighets-förhållande eller ett växelförhållande mellan två eller flera egenskaper. Positiv säges korrelationen vara, då en stegring i den ena egenskapen åtföljes av en stegring i den andra, negativ åter, då stegringen hos den ena åtföljes av ett försvagande av den andra, eller då den enas närvaro utesluter den andras. Enligt Johannsen råder t. ex. positiv korrelation mellan sädesslagens kärnvikt och kvävehalt men negativ mellan havrens kärn vikt och fetthalt.

Uttrycket användes för övrigt om företeelser av väsentligen olika natur. K. kan vara tillfällig och icke ärftlig eller också ärftlig och i detta fall antingen endast skenbar eller också verklig (äkta).

a) Tillfällig, icke ärftlig k. eller korrelativ modifikation betecknar, såsom även sista uttrycket angiver, ett växelförhållande mellan icke ärftliga variationer eller modifikationer. Den betingas därav, att samma yttre tillfälliga faktor samtidigt påverkar två eller flera egenskaper i samma riktning. Sambandet egenskaperna emellan vid variationen är i detta fall obestridligt men, liksom orsaken till denna sist nämnda, endast tillfälligt, ökad växtplats förorsakar sålunda hos stråsädesslagen ökad bestockning (flera strån), högre och grövre strå, längre och glesare ax eller större och rikare vippa samt större kärnor, litet plantutrymme åter svagare bestockning, kortare och finare halm, kortare och tätare ax eller mindre vippa och mindre kärnor.

b) Ärftlig men dock endast skenbar k. Att två eller flera egenskaper alltid förärvas tillsammans, beror i detta fall helt enkelt på att de var för sig äro karakteristiska för arten, varietet en o.s.v. i fråga. Fåret har alltid både klövar och ull, men icke äro dessa egenskaper därför korrelativa. 653

till foder, varvid larver och puppor oskadliggöras. A. T—n.

Kornknarr. Se Ängsknarr.

Kornmal, Tinea granella L., en i storlek om klädesmalen erinrande fjäril med brunetter svartspräckliga vingar. Lever inomhus och lägger ägg på lagrad spannmål eller frö. Flygtiden inträffar under för- och högsommaren. Larverna, som bli 10 mm. långa och äro gulvita med brunt huvud, hålla till i spannmålens ytlager. De gnagda kornen och fröna sammanbindas med fina trådar, ofta till stora, sammanhängande kakor. I vävnaderna invävas massor av om ägg påminnande vita exkrementgryn. På hösten förpuppas larverna antingen i spannmålen eller i springor i magasinslokalens väggar, golv etc. Om man under larvperioden breder fuktade dukar över den angripna spannmålen, samla sig larverna gärna på undersidan av dessa, kunna så avlyftas, hopsamlas och dödas. Fjärilarna kunna fångas på upphängda med frostfjärillim eller tjära bestrukna dukar. Att i spannmålslagret inlägga med kolsvavla genomdränkt bomull kan vara till ett visst gagn' men är eldfärligt (se Insektdödande medel). Ju mindre lokalens väggar o. s. v. erbjuda larverna förpuppnings-platser, och ju mera spannmålen genom skyff-ling o. s. v. luftas, desto mindre trivas skadedjuren. Om lokalerna äro täta, kan rökning med cyanväte fullständigt utrota djuren (se »Vägglöss»). A. T—n.

Kornmygga, Mayetiola de str uctor Say., äv. kallad »hessiska» flugan, har blott få gånger i Sverige anställt svårare skada, men är utomlands känd som ett fruktansvärt skadedjur.

Angriper korn, vete och råg. Larver och sedermera puppor anträffas inom en bladslida vanligen strax ovan någon av de allra nedersta ledknutarna på strået, som vanligen vid denna punkt knäckes, dock först efter axgången. Pupporna äro karakteristiskt hoptryckta och bruna. De bli efter skörden i regel kvar i stubben, som alltså efter en härjning bör om möjligt avbrännas och i varje fall ordentligt nedplöjas. Den skördade halmen bör användas till foder.

A. T—n.

Kornsjuka 1. korntrötthet brukar beteckna att en jord förlorat sin bördighet för korn; beror på angrepp av en nematod (se Rundmaskar) .

Korn skal mjöl. Se Kli, k o r n k 1 i.

Korn skruv, äldre beteckning för magasin, i vilket säden upptill ifylles i schakt, som gå ned genom byggnadens hela djup, och i vilka säden ventileras genom tvärgående vågräta lufttrummor. Då säd uttömmes i schaktets botten, sjunker den i dess inre, varigenom nya delar av sädesmassan komma i beröring med lufttrummorna. Dessa magasin, vilka till sin princip överensstämma med de nutida silo-lagerhusen, finnas ännu kvar vid en del

bruksgårdar, men hava kommit ur bruk. Jfr Magasinsbyggnad.

Korntal, ett tal, som uttrycker skördens mängd i förhållande till utsädets; så t. ex. betyder io:e kornet, att skördemängden är io gånger så stor som utsädesmängden. K. har sedan gammalt använts som mått på åkerns avkastning, vanligen räknat i rymdmått, men kan i detta avseende vara vilseledande, då utsädesmängden växlar och k. således icke utgör något bestämt uttryck för skördens storlek eller värde. Om en alltför ringa utsädesmängd användes, kan korntalet bliva högt, trots att skördemängden per hektar är jämförelsevis medelmåttig. Detta sätt att uppskatta skörden är därför numera mindre brukligt än angivelse av skördemängd i hi. eller dt. per ha.

Korn trötthet. Se Kornsjuka.

Kornvivel. Se Spannmålsvivlar.

Kornvärde. Se Fodervärde.

Korp. Se Kråkfåglar.

Korrelation betecknar ett ömsesidighets-förhållande eller ett växelförhållande mellan två eller flera egenskaper. Positiv säges korrelationen vara, då en stegring i den ena egenskapen åtföljes av en stegring i den andra, negativ åter, då stegringen hos den ena åtföljes av ett försvagande av den andra, eller då den enas närvaro utesluter den andras. Enligt Johannsen råder t. ex. positiv korrelation mellan sädesslagens kärnvikt och kvävehalt men negativ mellan havrens kärn vikt och fetthalt.

Uttrycket användes för övrigt om företeelser av väsentligen olika natur. K. kan vara tillfällig och icke ärftlig eller också ärftlig och i detta fall antingen endast skenbar eller också verklig (äkta).

a) Tillfällig, icke ärftlig k. eller korrelativ modifikation betecknar, såsom även sista uttrycket angiver, ett växelförhållande mellan icke ärftliga variationer eller modifikationer. Den betingas därav, att samma yttre tillfälliga faktor samtidigt påverkar två eller flera egenskaper i samma riktning. Sambandet egenskaperna emellan vid variationen är i detta fall obestridligt men, liksom orsaken till denna sist nämnda, endast tillfälligt, ökad växtplats förorsakar sålunda hos stråsädesslagen ökad bestockning (flera strån), högre och grövre strå,

längre och glesare ax eller större och rikare vippa samt större kärnor, litet plantutrymme åter svagare bestockning, kortare och finare halm, kortare och tätare ax eller mindre vippa och mindre kärnor.

b) Ärftlig men dock endast skenbar k. Att två eller flera egenskaper alltid förärvas tillsammans, beror i detta fall helt enkelt på att de var för sig äro karakteristiska för arten, varietet en o.s.v. i fråga. Fåret har alltid både klövar och ull, men icke äro dessa egenskaper därför korrelativa. 653

till foder, varvid larver och puppor oskadliggöras. A. T—n.

Kornknarr. Se Ängsknarr.

Kornmal, Tinea granella L., en i storlek om klädesmalen erinrande fjäril med brunetter svartspräckliga vingar. Lever inomhus och lägger ägg på lagrad spannmål eller frö. Flygtiden inträffar under för- och högsommaren. Larverna, som bli 10 mm. långa och äro gulvita med brunt huvud, hålla till i spannmålens ytlager. De gnagda kornen och fröna sammanbindas med fina trådar, ofta till stora, sammanhängande kakor. I vävnaderna invävas massor av om ägg påminnande vita exkrementgryn. På hösten förpuppas larverna antingen i spannmålen eller i springor i magasinslokalens väggar, golv etc. Om man under larvperioden breder fuktade dukar över den angripna spannmålen, samla sig larverna gärna på undersidan av dessa, kunna så avlyftas, hopsamlas och dödas. Fjärilarna kunna fångas på upphängda med frostfjärillim eller tjära bestrukna dukar. Att i spannmålslagret inlägga med kolsvavla genomdränkt bomull kan vara till ett visst gagn' men är eldfärligt (se Insektdödande medel). Ju mindre lokalens väggar o. s. v. erbjuda larverna förpuppnings-platser, och ju mera spannmålen genom skyff-ling o. s. v. luftas, desto mindre trivas skadedjuren. Om lokalerna äro täta, kan rökning med cyanväte fullständigt utrota djuren (se »Vägglöss»). A. T—n.

Kornmygga, Mayetiola de str uctor Say., äv. kallad »hessiska» flugan, har blott få gånger i Sverige anställt svårare skada, men är utomlands känd som ett fruktansvärt skadedjur. Angriper korn, vete och råg. Larver och sedermera puppor anträffas inom en bladslida vanligen strax ovan någon av de allra nedersta ledknutarna på strået, som vanligen vid denna punkt knäckes, dock först efter axgången. Pupporna äro karakteristiskt hoptryckta och bruna. De bli efter skörden i regel kvar i stubben, som alltså efter en härjning bör om möjligt avbrännas och i varje fall ordentligt nedplöjas. Den skördade halmen bör användas till foder.

A. T—n.

Kornsjuka 1. korntrötthet brukar beteckna att en jord förlorat sin bördighet för korn; beror på angrepp av en nematod (se Rundmaskar) .

Korn skal mjöl. Se Kli, k o r n k 1 i.

Korn skruv, äldre beteckning för magasin, i vilket säden upptill ifylles i schakt, som gå ned genom byggnadens hela djup, och i vilka säden ventileras genom tvärgående vågräta lufttrummor. Då säd uttömmes i schaktets botten, sjunker den i dess inre, varigenom nya delar av sädesmassan komma i beröring med lufttrummorna. Dessa magasin, vilka till sin princip överensstämma med de nutida silo-lagerhusen, finnas ännu kvar vid en del

bruksgårdar, men hava kommit ur bruk. Jfr Magasinsbyggnad.

Korntal, ett tal, som uttrycker skördens mängd i förhållande till utsädets; så t. ex. betyder io:e kornet, att skördemängden är io gånger så stor som utsädesmängden. K. har sedan gammalt använts som mått på åkerns avkastning, vanligen räknat i rymdmått, men kan i detta avseende vara vilseledande, då utsädesmängden växlar och k. således icke utgör något bestämt uttryck för skördens storlek eller värde. Om en alltför ringa utsädesmängd användes, kan korntalet bliva högt, trots att skördemängden per hektar är jämförelsevis medelmåttig. Detta sätt att uppskatta skörden är därför numera mindre brukligt än angivelse av skördemängd i hi. eller dt. per ha.

Korn trötthet. Se Kornsjuka.

Kornvivel. Se Spannmålsvivlar.

Kornvärde. Se Fodervärde.

Korp. Se Kråkfåglar.

Korrelation betecknar ett ömsesidighets-förhållande eller ett växelförhållande mellan två eller flera egenskaper. Positiv säges korrelationen vara, då en stegring i den ena egenskapen åtföljes av en stegring i den andra, negativ åter, då stegringen hos den ena åtföljes av ett försvagande av den andra, eller då den enas närvaro utesluter den andras. Enligt Johannsen råder t. ex. positiv korrelation mellan sädesslagens kärnvikt och kvävehalt men negativ mellan havrens kärn vikt och fetthalt.

Uttrycket användes för övrigt om företeelser av väsentligen olika natur. K. kan vara tillfällig och icke ärftlig eller också ärftlig och i detta fall antingen endast skenbar eller också verklig (äkta).

a) Tillfällig, icke ärftlig k. eller korrelativ modifikation betecknar, såsom även sista uttrycket angiver, ett växelförhållande mellan icke ärftliga variationer eller modifikationer. Den betingas därav, att samma yttre tillfälliga faktor samtidigt påverkar två eller flera egenskaper i samma riktning. Sambandet egenskaperna emellan vid variationen är i detta fall obestridligt men, liksom orsaken till denna sist nämnda, endast tillfälligt, ökad växtplats förorsakar sålunda hos stråsädesslagen ökad bestockning (flera strån), högre och grövre strå,
längre och glesare ax eller större och rikare vippa samt större kärnor, litet plantutrymme åter svagare bestockning, kortare och finare halm, kortare och tätare ax eller mindre vippa och mindre kärnor.

b) Ärftlig men dock endast skenbar k. Att två eller flera egenskaper alltid förärvas tillsammans, beror i detta fall helt enkelt på att de var för sig äro karakteristiska för arten, varietet en o.s.v. i fråga. Fåret har alltid både klövar och ull, men icke äro dessa egenskaper därför korrelativa. 653

till foder, varvid larver och puppor oskadliggöras. A. T—n.

Kornknarr. Se Ängsknarr.

Kornmal, Tinea granella L., en i storlek om klädesmalen erinrande fjäril med brunetter svartspräckliga vingar. Lever inomhus och lägger ägg på lagrad spannmål eller frö. Flygtiden inträffar under för- och högsommaren. Larverna, som bli 10 mm. långa och äro gulvita med brunt huvud, hålla till i spannmålens ytlager. De gnagda kornen och fröna sammanbindas med fina trådar, ofta till stora, sammanhängande kakor. I vävnaderna invävas massor av om ägg påminnande vita exkrementgryn. På hösten förpuppas larverna antingen i spannmålen eller i springor i magasinslokalens väggar, golv etc. Om man under larvperioden breder fuktade dukar över den angripna spannmålen, samla sig larverna gärna på undersidan av dessa, kunna så avlyftas, hopsamlas och dödas. Fjärilarna kunna fångas på upphängda med frostfjärillim eller tjära bestrukna dukar. Att i spannmålslagret inlägga med kolsvavla genomdränkt bomull kan vara till ett visst gagn' men är eldfärligt (se Insektdödande medel). Ju mindre lokalens väggar o. s. v. erbjuda larverna förpuppnings-platser, och ju mera spannmålen genom skyff-ling o. s. v. luftas, desto mindre trivas skadedjuren. Om lokalerna äro täta, kan rökning med cyanväte fullständigt utrota djuren (se »Vägglöss»). A. T—n.

Kornmygga, Mayetiola de str uctor Say., äv. kallad »hessiska» flugan, har blott få gånger i Sverige anställt svårare skada, men är utomlands känd som ett fruktansvärt skadedjur. Angriper korn, vete och råg. Larver och sedermera puppor anträffas inom en bladslida vanligen strax ovan någon av de allra nedersta ledknutarna på strået, som vanligen vid denna punkt knäckes, dock först efter axgången. Pupporna äro karakteristiskt hoptryckta och bruna. De bli efter skörden i regel kvar i stubben, som alltså efter en härjning bör om möjligt avbrännas och i varje fall ordentligt nedplöjas. Den skördade halmen bör användas till foder.

A. T—n.

Kornsjuka 1. korntrötthet brukar beteckna att en jord förlorat sin bördighet för korn; beror på angrepp av en nematod (se Rundmaskar) .

Korn skal mjöl. Se Kli, k o r n k 1 i.

Korn skruv, äldre beteckning för magasin, i vilket säden upptill ifylles i schakt, som gå ned genom byggnadens hela djup, och i vilka säden ventileras genom tvärgående vågräta lufttrummor. Då säd uttömmes i schaktets botten, sjunker den i dess inre, varigenom nya delar av sädesmassan komma i beröring med lufttrummorna. Dessa magasin, vilka till sin princip överensstämma med de nutida silo-lagerhusen, finnas ännu kvar vid en del

bruksgårdar, men hava kommit ur bruk. Jfr Magasinsbyggnad.

Korntal, ett tal, som uttrycker skördens mängd i förhållande till utsädets; så t. ex. betyder io:e kornet, att skördemängden är io gånger så stor som utsädesmängden. K. har sedan gammalt använts som mått på åkerns avkastning, vanligen räknat i rymdmått, men kan i detta avseende vara vilseledande, då utsädesmängden växlar och k. således icke utgör något bestämt uttryck för skördens storlek eller värde. Om en alltför ringa utsädesmängd användes, kan korntalet bliva högt, trots att skördemängden per hektar är jämförelsevis

medelmåttig. Detta sätt att uppskatta skörden är därför numera mindre brukligt än angivelse av skördemängd i hi. eller dt. per ha.

Korn trötthet. Se Kornsjuka.

Kornvivel. Se Spannmålsvivlar.

Kornvärde. Se Fodervärde.

Korp. Se Kråkfåglar.

Korrelation betecknar ett ömsesidighets-förhållande eller ett växelförhållande mellan två eller flera egenskaper. Positiv säges korrelationen vara, då en stegring i den ena egenskapen åtföljes av en stegring i den andra, negativ åter, då stegringen hos den ena åtföljes av ett försvagande av den andra, eller då den enas närvaro utesluter den andras. Enligt Johannsen råder t. ex. positiv korrelation mellan sädesslagens kärnvikt och kvävehalt men negativ mellan havrens kärn vikt och fetthalt.

Uttrycket användes för övrigt om företeelser av väsentligen olika natur. K. kan vara tillfällig och icke ärftlig eller också ärftlig och i detta fall antingen endast skenbar eller också verklig (äkta).

a) Tillfällig, icke ärftlig k. eller korrelativ modifikation betecknar, såsom även sista uttrycket angiver, ett växelförhållande mellan icke ärftliga variationer eller modifikationer. Den betingas därav, att samma yttre tillfälliga faktor samtidigt påverkar två eller flera egenskaper i samma riktning. Sambandet egenskaperna emellan vid variationen är i detta fall obestridligt men, liksom orsaken till denna sist nämnda, endast tillfälligt, ökad växtplats förorsakar sålunda hos stråsädesslagen ökad bestockning (flera strån), högre och grövre strå, längre och glesare ax eller större och rikare vippa samt större kärnor, litet plantutrymme åter svagare bestockning, kortare och finare halm, kortare och tätare ax eller mindre vippa och mindre kärnor.

b) Ärftlig men dock endast skenbar k. Att två eller flera egenskaper alltid förärvas tillsammans, beror i detta fall helt enkelt på att de var för sig äro karakteristiska för arten, varietet en o.s.v. i fråga. Fåret har alltid både klövar och ull, men icke äro dessa egenskaper därför korrelativa. 653

till foder, varvid larver och puppor oskadliggöras. A. T—n.

Kornknarr. Se Ängsknarr.

Kornmal, Tinea granella L., en i storlek om klädesmalen erinrande fjäril med brunetter svartspräckliga vingar. Lever inomhus och lägger ägg på lagrad spannmål eller frö. Flygtiden inträffar under för- och högsommaren. Larverna, som bli 10 mm. långa och äro gulvita med brunt huvud, hålla till i spannmålens ytlager. De gnagda kornen och fröna sammanbindas med fina trådar, ofta till stora, sammanhängande kakor. I vävnaderna invävas massor av om ägg påminnande vita exkrementgryn. På hösten förpuppas larverna antingen i spannmålen eller i springor i magasinslokalens väggar, golv etc. Om man under larvperioden breder fuktade dukar över den angripna spannmålen, samla sig larverna gärna på undersidan av dessa, kunna så avlyftas, hopsamlas och dödas. Fjärilarna kunna fångas på upphängda med frostfjärillim eller tjära bestrukna dukar. Att i spannmålslagret inlägga med kolsvavla genomdränkt bomull kan vara till ett visst gagn' men är eldfärligt (se Insektdödande medel). Ju mindre lokalens väggar o. s. v. erbjuda larverna förpuppnings-platser, och ju mera spannmålen genom skyff-ling o. s. v. luftas, desto mindre trivas skadedjuren. Om lokalerna äro täta, kan rökning med cyanväte fullständigt utrota djuren (se »Vägglöss»). A. T—n.

Kornmygga, Mayetiola de str uctor Say., äv. kallad »hessiska» flugan, har blott få gånger i Sverige anställt svårare skada, men är utomlands känd som ett fruktansvärt skadedjur. Angriper korn, vete och råg. Larver och sedermera puppor anträffas inom en bladslida vanligen strax ovan någon av de allra nedersta ledknutarna på strået, som vanligen vid denna punkt knäckes, dock först efter axgången. Pupporna äro karakteristiskt hoptryckta och bruna. De bli efter skörden i regel kvar i stubben, som alltså efter en härjning bör om möjligt avbrännas och i varje fall ordentligt nedplöjas. Den skördade halmen bör användas till foder.

A. T—n.

Kornsjuka 1. korntrötthet brukar beteckna att en jord förlorat sin bördighet för korn; beror på angrepp av en nematod (se Rundmaskar) .

Korn skal mjöl. Se Kli, k o r n k l i.

Korn skruv, äldre beteckning för magasin, i vilket säden upptill ifylles i schakt, som gå ned genom byggnadens hela djup, och i vilka säden ventileras genom tvärgående vågräta lufttrummor. Då säd uttömmes i schaktets botten, sjunker den i dess inre, varigenom nya delar av sädesmassan komma i beröring med lufttrummorna. Dessa magasin, vilka till sin princip överensstämma med de nutida silo-lagerhusen, finnas ännu kvar vid en del

bruksgårdar, men hava kommit ur bruk. Jfr Magasinsbyggnad.

Korntal, ett tal, som uttrycker skördens mängd i förhållande till utsädets; så t. ex. betyder io:e kornet, att skördemängden är io gånger så stor som utsädesmängden. K. har sedan gammalt använts som mått på åkerns avkastning, vanligen räknat i rymdmått, men kan i detta avseende vara vilseledande, då utsädesmängden växlar och k. således icke utgör något bestämt uttryck för skördens storlek eller värde. Om en alltför ringa utsädesmängd användes, kan korntalet bliva högt, trots att skördemängden per hektar är jämförelsevis medelmåttig. Detta sätt att uppskatta skörden är därför numera mindre brukligt än angivelse av skördemängd i hi. eller dt. per ha.

Korn trötthet. Se Kornsjuka.

Kornvivel. Se Spannmålsvivlar.

Kornvärde. Se Fodervärde.

Korp. Se Kråkfåglar.

Korrelation betecknar ett ömsesidighets-förhållande eller ett växelförhållande mellan två eller flera egenskaper. Positiv säges korrelationen vara, då en stegring i den ena egenskapen åtföljes av en stegring i den andra, negativ åter, då stegringen hos den ena åtföljes av ett försvagande av den andra, eller då den enas närvaro utesluter den andras. Enligt Johannsen råder t. ex. positiv korrelation mellan sädesslagens kärnvikt och kvävehalt men negativ mellan havrens kärn vikt och fetthalt.

Uttrycket användes för övrigt om företeelser av väsentligen olika natur. K. kan vara tillfällig och icke ärftlig eller också ärftlig och i detta fall antingen endast skenbar eller också verklig (äkta).

a) Tillfällig, icke ärftlig k. eller korrelativ modifikation betecknar, såsom även sista uttrycket angiver, ett växelförhållande mellan icke ärftliga variationer eller modifikationer. Den betingas därav, att samma yttre tillfälliga faktor samtidigt påverkar två eller flera egenskaper i samma riktning. Sambandet egenskaperna emellan vid variationen är i detta fall obestridligt men, liksom orsaken till denna sist nämnda, endast tillfälligt, ökad växtplats förorsakar sålunda hos stråsädesslagen ökad bestockning (flera strån), högre och grövre strå, längre och glesare ax eller större och rikare vippa samt större kärnor, litet plantutrymme åter svagare bestockning, kortare och finare halm, kortare och tätare ax eller mindre vippa och mindre kärnor.

b) Ärftlig men dock endast skenbar k. Att två eller flera egenskaper alltid förärvas tillsammans, beror i detta fall helt enkelt på att de var för sig äro karakteristiska för arten, varietet en o.s.v. i fråga. Fåret har alltid både klövar och ull, men icke äro dessa egenskaper därför korrelativa.654

c) Ärftlig och verklig eller äkta k. kan bero på att ett och samma ärftliga anlag samtidigt yttrar sig i två eller flera yttre egenskaper (pleiotropi, se Ärftlighet), som då naturligtvis också ärvas tillsammans. Hos möss yttrar sig sålunda t. ex. samma färgfaktor såväl i ögonens som i hårens färg, på samma sätt hos lejongap en och samma faktor både i kronbladens och i örtbladens färg, en annan faktor såväl i kronbladens som i fruktens form. Äkta k. kan också betingas därav, att två eller flera ärftliga anlag (faktorer) äro med varandra förenade, man kallar det kopplade (se Ärftlighet), och till följd därav förärvas tillsammans. Den härpå beroende korrelationen är dock, alldeles som kopplingen själv, sällan fullständig.

Frågan om egenskapers k. är sålunda både mångsidig och invecklad samt i stort sett ännu föga utredd. För att komma till klarhet härvidlag är det i varje särskilt fall nödvändigt först och främst att utforska korrelationens verkliga natur och orsaker, något som ofta låter sig göra med tillhjälp av korsning, samt vidare att finna ett talmässigt uttryck för graden av k., något som kan ske antingen genom att beräkna, hur stor avvikelse som hos den ena egenskapen motsvarar en viss grad av avvikelse hos den andra, eller ock genom beräkning av den s. k. korrelationskoefficienten. H. T—n.

Korrugerad, veckad. Se Plåt.

Kors, i. K. eller kruppa kallas den del av bålen, som till underlag har bäckenet och framåt gränsar till landen, nedåt till låret. Dess främre gräns bestämmes av en linje, som

sammanbinder yttre höftknölarna, gränsen mot låret av en linje från yttre höftknölen till bär-bensknölen. (Se Hästen, fig.)

Korset bedömes med hänsyn till riktning, längd, bredd och form. Riktningen bestämmes av bäckenets ställning: rakt kallas ett k., då bäckenets nedre kontur (bäckensömmen) ligger vågrätt och korsets övre kontur går i samma linje som ryggen; stupande, då bäckenet och korsets övre kontur stupar bakåt; horisontellt (eller hos nötkreatur överbyggt), då bäckenet lutar framåt. Hos hästen användes beteckningen överbyggd däremot i den betydelsen, att höjden över korset är större än över manken. Det raka korset gör vinkeln mellan höft- och lårbenet mindre och medför hos hästen fördelen av mer fjädrande rörelser och längre steg. Hos övriga djur är ett rakt kors önskvärt, emedan lårets köttiga yta därigenom blir större. Det stupande korset stärker ryggen men gör vinklarna mellan de olika ledstyckena i extremiteten mera öppna och rörelserna därför mera stötande och steget kortare; däremot verka de muskler, som sträcka lårleden under gynnsammare förhållanden, varför det stupande korset är förmånligare för kraftutveckling. Lårets yta blir

mindre genom att avståndet från bärbenet till skänken liksom från knäet till lårets bakre rand förkortas, varför ett stupande k. ej är fördelaktigt hos slaktdjur. Det överbyggda korset är alltid ett fel, då det dels i hög grad försvagar ryggen och därför vanligen åtföljes avs vankrygg, dels försvårar resningen på bakbenen och medför, särskilt hos hästen, olägenheten, att han ej kan få bakbenen tillräckligt under kroppen (»samla sig»), utan rörelserna bliva släpande och kraftlösa. Låret blir även smalare och köttigheten mindre.

Korsets längd (avståndet från höfttill bärbensknölen) utgör hos häst och nötkreatur ungefär 1/3 av bålens längd (enl. Adam: hos fullblod 35—36 %, arab 33.8 %, trakehner-halvblod 33 %, ardenner och clydesdale 30 %). Olikheten i längd beror mest på bärbenets utveckling, som bäst bedömes efter det vågräta avståndet från svansroten till bärbensknölen. Är detta avstånd stort (högt svansfäste), anger det en god utveckling av bärbenet och ett långt k., i motsatt fall (lågt svansfäste) ett kort k. Då bärbenet verkar som hävstångsarm för en stor del av lår- och knäledens kraftigaste sträckmuskler, är ett långt kors alltid en förtjänst.

Korsets bredd mätes dels över höftknölarna (främre korsbredden eller höftbredden), dels över bärbensknölarna (bakre kors-eller bär bensbredden). Höftbredden är hos häst och nötkreatur ungefär lika med. korsets längd. En god bredd är önskvärd hos arbetshästar, emedan den giver plats för breda och kraftiga muskler, men gör hos lättare hästar gången något tung och vaggande. Hos nötkreatur är ett brett k. även till fördel: hos mjölkkor, emedan det giver en rymlig bäckenhåla och god plats för ett väl utvecklat juver, hos göddjur, emedan bakdelen därigenom kan bliva köttigare, vilket även gäller får och svin.

Formen, sedd uppifrån, bör vara regelbundet fyrkantig, d. v. s. bredden över höftknölarna och över lårlederna ungefär lika, vilket tyder på en harmonisk utveckling av bäckenets främre och bakre del och ger bakbenen den rätta ställningen. Ett k. med betydligt större höftbredd på grund av starkt utstående höftknölar säges vara pinnhöftat, vilket egentligen är endast ett skönhetsfel. Är det åter smalt baktill, säges det vara spetsigt, ett väsentligt fel, som gör bäckenhålan trång och medför felaktig (kohasig) benställning med små, tunna lår och dåligt utvecklat juver. Ovalt eller melonformat kallas ett k., som är rakt, långt men ej synnerligen brett, med väl utvecklade muskler och höftknölarna nästan dolda i muskulaturen, så att övre ytan blir avrundad (som en skiva av ett ägg eller en melon); förekommer mest hos hästar av orientalisk ras. Kupol- eller äppelfor-m a t k. liknar föregående men är kortare, så att dess övre yta får form av en del av ett klot; förekommer ofta hos den norska och nord- 654

c) Ärftlig och verklig eller äkta k. kan bero på att ett och samma ärftliga anlag samtidigt yttrar sig i två eller flera yttre egenskaper (pleiotropi, se Ärftlighet), som då naturligtvis också ärvas tillsammans. Hos möss yttrar sig sålunda t. ex. samma färgfaktor såväl i ögonens som i hårens färg, på samma sätt hos lejongap en och samma faktor både i kronbladens och i örtbladens färg, en annan faktor såväl i kronbladens som i fruktens form. Äkta k. kan också betingas därav, att två eller flera ärftliga anlag (faktorer) äro med varandra förenade, man kallar det kopplade (se Ärftlighet), och till följd därav förärvas tillsammans. Den härpå beroende korrelationen är dock, alldeles som kopplingen själv, sällan fullständig.

Frågan om egenskapers k. är sålunda både mångsidig och invecklad samt i stort sett ännu föga utredd. För att komma till klarhet härvidlag är det i varje särskilt fall nödvändigt först och främst att utforska korrelationens verkliga natur och orsaker, något som ofta låter sig göra med tillhjälp av korsning, samt vidare att finna ett talmässigt uttryck för graden av k., något som kan ske antingen genom att beräkna, hur stor avvikelse som hos den ena egenskapen motsvarar en viss grad av avvikelse hos den andra, eller ock genom beräkning av den s. k. korrelationskoefficienten. H. T—n.

Korrugerad, veckad. Se Plåt.

Kors, i. K. eller kruppa kallas den del av bålen, som till underlag har bäckenet och framåt gränsar till landen, nedåt till låret. Dess främre gräns bestämmes av en linje, som sammanbinder yttre höftknölarna, gränsen mot låret av en linje från yttre höftknölen till bär-bensknölen. (Se Hästen, fig.)

Korset bedömes med hänsyn till riktning, längd, bredd och form. Riktningen bestämmes av bäckenets ställning: rakt kallas ett k., då bäckenets nedre kontur (bäckensömmen) ligger vågrätt och korsets övre kontur går i samma linje som ryggen; stupande, då bäckenet och korsets övre kontur stupar bakåt; horisontellt (eller hos nötkreatur överbyggt), då bäckenet lutar framåt. Hos hästen användes beteckningen överbyggd däremot i den betydelsen, att höjden över korset är större än över manken. Det raka korset gör vinkeln mellan höft- och lårbenet mindre och medför hos hästen fördelen av mer fjädrande rörelser och längre steg. Hos övriga djur är ett rakt kors önskvärt, emedan lårets köttiga yta därigenom blir större. Det stupande korset stärker ryggen men gör vinklarna mellan de olika ledstyckena i extremiteten mera öppna och rörelserna därför mera stötande och steget kortare; däremot verka de muskler, som sträcka lårleden under gynnsammare förhållanden, varför det stupande korset är förmånligare för kraftutveckling. Lårets yta blir

mindre genom att avståndet från bärbenet till skänken liksom från knäet till lårets bakre rand förkortas, varför ett stupande k. ej är fördelaktigt hos slaktdjur. Det överbyggda korset är alltid ett fel, då det dels i hög grad försvagar ryggen och därför vanligen åtföljes avs vankrygg, dels försvårar resningen på bakbenen och medför, särskilt hos hästen, olägenheten, att han ej kan få bakbenen tillräckligt under kroppen (»samla sig»), utan rörelserna bliva släpande och kraftlösa. Låret blir även smalare och köttigheten mindre.

Korsets längd (avståndet från höfttill bärbensknölen) utgör hos häst och nötkreatur ungefär 1/3 av bålens längd (enl. Adam: hos fullblod 35—36 %, arab 33.8 %, trakehner-halvblod 33 %, ardenner och clydesdale 30 %). Olikheten i längd beror mest på bärbenets utveckling, som bäst bedömes efter det vågräta avståndet från svansroten till bärbensknölen. Är detta avstånd stort (högt svansfäste), anger det en god utveckling av bärbenet och ett långt k., i motsatt fall (lågt svansfäste) ett kort k. Då bärbenet verkar som hävstångsarm för en stor del av lår- och knäledens kraftigaste sträckmuskler, är ett långt kors alltid en förtjänst.

Korsets bredd mätes dels över höftknölarna (främre korsbredden eller höftbredden), dels över bärbensknölarna (bakre kors-eller bär bensbredden). Höftbredden är hos häst och nötkreatur ungefär lika med. korsets längd. En god bredd är önskvärd hos arbetshästar, emedan den giver plats för breda och kraftiga muskler, men gör hos lättare hästar gången något tung och vaggande. Hos nötkreatur är ett brett k. även till fördel: hos mjölkkor, emedan det giver en rymlig bäckenhåla och god plats för ett väl utvecklat juver, hos göddjur, emedan bakdelen därigenom kan bliva köttigare, vilket även gäller får och svin.

Formen, sedd uppifrån, bör vara regelbundet fyrkantig, d. v. s. bredden över höftknölarna och över lårlederna ungefär lika, vilket tyder på en harmonisk utveckling av bäckenets främre och bakre del och ger bakbenen den rätta ställningen. Ett k. med betydligt större höftbredd på grund av starkt utstående höftknölar säges vara pinnhöftat, vilket egentligen är endast ett skönhetsfel. Är det åter smalt baktill, säges det vara spetsigt, ett väsentligt fel, som gör bäckenhålan trång och medför felaktig (kohasig) benställning med små, tunna lår och dåligt utvecklat juver. Ovalt eller melonformat kallas ett k., som är rakt, långt men ej synnerligen brett, med väl utvecklade muskler och höftknölarna nästan dolda i muskulaturen, så att övre ytan blir avrundad (som en skiva av ett ägg eller en melon); förekommer mest hos hästar av orientalisk ras. Kupol- eller äppelfor-m a t k. liknar föregående men är kortare, så att dess övre yta får form av en del av ett klot; förekommer ofta hos den norska och nord- 654

c) Ärftlig och verklig eller äkta k. kan bero på att ett och samma ärftliga anlag samtidigt yttrar sig i två eller flera yttre egenskaper (pleiotropi, se Ärftlighet), som då naturligtvis också ärvas tillsammans. Hos möss yttrar sig sålunda t. ex. samma färgfaktor såväl i ögonens som i hårens färg, på samma sätt hos lejongap en och samma faktor både i kronbladens och i örtbladens färg, en annan faktor såväl i kronbladens som i fruktens form. Äkta k. kan också betingas därav, att två eller flera ärftliga anlag (faktorer) äro med varandra förenade, man kallar det kopplade (se Ärftlighet), och till följd därav förärvas tillsammans. Den härpå beroende korrelationen är dock, alldeles som kopplingen själv, sällan fullständig.

Frågan om egenskapers k. är sålunda både mångsidig och invecklad samt i stort sett ännu föga utredd. För att komma till klarhet härvidlag är det i varje särskilt fall nödvändigt först och främst att utforska korrelationens verkliga natur och orsaker, något som ofta låter sig göra med tillhjälp av korsning, samt vidare att finna ett talmässigt uttryck för graden av k., något som kan ske antingen genom att beräkna, hur stor avvikelse som hos den ena egenskapen motsvarar en viss grad av avvikelse hos den andra, eller ock genom beräkning av den s. k. korrelationskoefficienten. H. T—n.

Korrugerad, veckad. Se Plåt.

Kors, i. K. eller kruppa kallas den del av bålen, som till underlag har bäckenet och framåt gränsar till landen, nedåt till låret. Dess främre gräns bestämmes av en linje, som sammanbinder yttre höftknölarna, gränsen mot låret av en linje från yttre höftknölen till bär-bensknölen. (Se Hästen, fig.)

Korset bedömes med hänsyn till riktning, längd, bredd och form. Riktningen bestämmes av bäckenets ställning: rakt kallas ett k., då bäckenets nedre kontur (bäckensömmen) ligger

vågrätt och korsets övre kontur går i samma linje som ryggen; stupande, då bäckenet och korsets övre kontur stupar bakåt; horisontellt (eller hos nötkreatur överbyggt), då bäckenet lutar framåt. Hos hästen användes beteckningen överbyggd däremot i den betydelsen, att höjden över korset är större än över manken. Det raka korset gör vinkeln mellan höft- och lårbenet mindre och medför hos hästen fördelen av mer fjädrande rörelser och längre steg. Hos övriga djur är ett rakt kors önskvärt, emedan lårets köttiga yta därigenom blir större. Det stupande korset stärker ryggen men gör vinklarna mellan de olika ledstyckena i extremiteten mera öppna och rörelserna därför mera stötande och steget kortare; däremot verka de muskler, som sträcka lårleden under gynnsammare förhållanden, varför det stupande korset är förmånligare för kraftutveckling. Lårets yta blir

mindre genom att avståndet från bärbenet till skänken liksom från knäet till lårets bakre rand förkortas, varför ett stupande k. ej är fördelaktigt hos slaktdjur. Det överbyggda korset är alltid ett fel, då det dels i hög grad försvagar ryggen och därför vanligen åtföljes avs vankrygg, dels försvårar resningen på bakbenen och medför, särskilt hos hästen, olägenheten, att han ej kan få bakbenen tillräckligt under kroppen (»samla sig»), utan rörelserna bliva släpande och kraftlösa. Låret blir även smalare och köttigheten mindre.

Korsets längd (avståndet från höfttill bärbensknölen) utgör hos häst och nötkreatur ungefär 1/3 av bålens längd (enl. Adam: hos fullblod 35—36 %, arab 33.8 %, trakehner-halvblod 33 %, ardenner och clydesdale 30 %). Olikheten i längd beror mest på bärbenets utveckling, som bäst bedömes efter det vågräta avståndet från svansroten till bärbensknölen. Är detta avstånd stort (högt svansfäste), anger det en god utveckling av bärbenet och ett långt k., i motsatt fall (lågt svansfäste) ett kort k. Då bärbenet verkar som hävstångsarm för en stor del av lår- och knäledens kraftigaste sträckmuskler, är ett långt kors alltid en förtjänst.

Korsets bredd mätes dels över höftknölarna (främre korsbredden eller höftbredden), dels över bärbensknölarna (bakre kors-eller bär bensbredden). Höftbredden är hos häst och nötkreatur ungefär lika med. korsets längd. En god bredd är önskvärd hos arbetshästar, emedan den giver plats för breda och kraftiga muskler, men gör hos lättare hästar gången något tung och vaggande. Hos nötkreatur är ett brett k. även till fördel: hos mjölkkor, emedan det giver en rymlig bäckenhåla och god plats för ett väl utvecklat juver, hos göddjur, emedan bakdelen därigenom kan bliva köttigare, vilket även gäller får och svin.

Formen, sedd uppifrån, bör vara regelbundet fyrkantig, d. v. s. bredden över höftknölarna och över lårlederna ungefär lika, vilket tyder på en harmonisk utveckling av bäckenets främre och bakre del och ger bakbenen den rätta ställningen. Ett k. med betydligt större höftbredd på grund av starkt utstående höftknölar säges vara pinnhöftat, vilket egentligen är endast ett skönhetsfel. Är det åter smalt baktill, säges det vara spetsigt, ett väsentligt fel, som gör bäckenhålan trång och medför felaktig (kohasig) benställning med små, tunna lår och dåligt utvecklat juver. Ovalt eller melonformat kallas ett k., som är rakt, långt men ej synnerligen brett, med väl utvecklade muskler och höftknölarna nästan dolda i muskulaturen, så att övre ytan blir avrundad (som en skiva av ett ägg eller en melon); förekommer mest hos hästar av orientalisk ras. Kupol- eller äppelfor-m a t k. liknar föregående men är kortare, så att dess övre yta får form av en del av ett klot; förekommer ofta hos den norska och nord-655

svenska rasen och är vanligen för litet både i längd och bredd.

Takformigt säges korset vara, då dess mittparti till följd av höga tornutskott på korsbenet och de första svanskotorna är högre och sidoytorna sluttande utåt; förekommer oftast hos grövre halvblodshästar (hannoveranare) och är en särdeles stark korsform. Svinkors är kort, smalt, stupande och spetsigt, sålunda i alla avseenden ofördelaktigt. Åsnekors är kort men tämligen brett, stupande och kantigt och kan vara starkt men ej vackert. Kluvet benämnes korset, då muskulaturen är särdeles fyllig, så att det har en fåra i mitten, ss. oftast är fallet hos hästar av tyngre raser. Skevt är ett k., vars båda hälfter äro olika, antingen på grund av atrofi av musklerna på ena sidan till följd av långvarig halta, t. ex. spatt, eller beroende på skevhet i bäckenet, vanligen medfödd genom felaktigt läge under fostertiden. På korsets form inverkar även svansfästet. Hos hästar säges svansen vara högt ansatt, då avståndet från svansroten till bärbensknölen är stort, i motsatt fall lågt ansatt. Hos nötkreatur menas med högt svansfäste, att höjden vid svansroten är större än på korsets högsta punkt. Intryckt kallas svansfästet, då svansen vid roten ligger ner mellan bärbensknölarna. E. N—m.

2. Se Kolning, klipp.

Korsförlamning, Korslamhet. Se Blod-stallning.

Korslänk. Se Koppling.

Korsning användes i olika bemärkelse.

a) Korsning i samma betydelse som korsbefruktning. I vidsträckt bemärkelse betecknar korsning i detta fall helt enkelt motsatsen till självbefruktning, alltså varje befruktning mellan två skilda individer, oberoende av dessas ärftliga beskaffenhet. Inom den moderna ärftlighetsforskningen användes begreppet korsning för varje förening mellan två könsceller med olika ärftliga anlag, detta vare sig de båda könscellerna härstamma från samma individ, såsom inträffar vid självbefruktning hos en inkonstant växtindivid (en heterozygot), eller från två skilda individer, såsom fallet alltid är hos samtliga högre djur såväl som i lägre eller högre grad även hos självbefruktande växter. Avkomman i första generationen efter en korsning i denna mening är alltid inkonstant (heterozygot). Hos djuren, i varje fall hos alla högre och sålunda hos samtliga husdjur, kan varje parning sägas vara liktydig med en korsning i den sista här ovan omnämnda bemärkelsen, i det att även inom en som renast ansedd ras det måste anses som praktiskt omöjligt att finna ett han- och ett hondjur, som i allo äro utrustade med precis samma ärftliga anlag (samma arvenheter) och tillika var för sig fullkomligt konstanta (homozygota). Vanligen

betecknas dock med korsning inom djuraveln sammanparning av djur av olika raser eller av ett renrasigt djur med ett annat av blandad härkomst, (se Avel). Mellan de inom djuraveln använda begreppen renavel och korsningsavel är därför också skillnaden i själva Verket icke absolut utan endast relativ.

Att korsa t. ex. två sädessorter är, i överensstämmelse med vad ovan anförts, liktydigt med att utföra korsbefruktning dem emellan (jfr Avel, Befruktning, Förädling och Ärftlighet):

b) Korsning användes även dels som benämning på den blomma, det ax o. s. v., som blivit korsbefruktad, dels ock som beteckning för avkomman i ena eller andra generationen efter en korsning i betydelsen a) här ovan. Om t. ex. Svalövs Pansarvete kan man sålunda säga såväl att den härstammar ur som att den ä r en korsning mellan Kottevete och Grenadiervete. (Jfr Avel, Befruktning, Förädling). H. T—n.

Korstavla. Se Fältmätning.

Korsvirke. Se Vägg.

Korsört, Senecio vulgaris L., en intill 1/s fot hög, i-årig, korgblomstrig ört (fam. Com-positcè) med gula blommor utan strålblommor, utgör ett ytterligt allmänt ogräs i trädgårdsland. Sprider sig genom de fjunbesatta frukterna och motverkas sålunda genom bortrensning före blomningen. Bortrensad, sedan blomningen börjat, bör den genast bortföras och komposteras, ty frukter bildas och mogna snart hos det på landet kvarliggande ogräset.

Korthornad. Se Nötboskap.

Korthornsboskap, engelsk nötkreatursras, som under senare delen av 1700-talet grundlades av två bröder Robert och Charles Colling genom förädling av lantrasdjur i grevskapen Durham och Yorkshire i n.ö. England, varför ock den förädlade rasen tidigare plägat kallas med dessa namn eller Teeswater-ras efter floden Tee, som skiljer de nämnda områdena. Boskapen i dessa landsdelar hade redan förut gott anseende, men huvudsakligen som mjölkboskap, vilket man tillskrivit införda holländska djur. De voro rödbruna, storvuxna med grov, kantig kroppsform, med ringa djup framtill samt ansågos vara tungfödda och svåra att hålla i hull. Genom användning av utvalda tjurar av samma ras men även av den som gödboskap framstående skotska Gallowayrasen och därefter följande långt driven inavel, lyckades det bröderna Colling att giva sina stammar karaktären av utpräglad gödboskap: fin benbyggnad, stort djup och bredd, snabb vuxenhet och starka anlag för fettansättning. Särskilt anses en tjur Hubback, som hade dessa egenskaper i hög grad utvecklade, hava lämnat dem i arv åt sin avkomma. Från de Collingska hjordarna spreds den förbättrade korthornsrasen, och dess utveckling i samma riktning fortsattes av ett stort antal djuruppfödare. Bland dessa 655

svenska rasen och är vanligen för litet både i längd och bredd.

Takformigt säges korset vara, då dess mittparti till följd av höga tornutskott på korsbenet och de första svanskotorna är högre och sidoytorna sluttande utåt; förekommer oftast hos grövre halvblodshästar (hannoveranare) och är en särdeles stark korsform. Svinkors är kort, smalt, stupande och spetsigt, sålunda i alla avseenden ofördelaktigt. Åsnekors är kort men tämligen brett, stupande och kantigt och kan vara starkt men ej vackert. Kluvet benämnes korset, då muskulaturen är särdeles fyllig, så att det har en fåra i mitten, ss. oftast är fallet hos hästar av tyngre raser. Skevt är ett k., vars båda hälfter äro olika, antingen på grund av atrofi av musklerna på ena sidan till följd av långvarig halta, t. ex. spatt, eller beroende på skevhet i bäckenet, vanligen medfödd genom felaktigt läge under fostertiden. På korsets form inverkar även svansfästet. Hos hästar säges svansen vara högt ansatt, då avståndet från svansroten till bärbensknölen är stort, i motsatt fall lågt ansatt. Hos nötkreatur menas med högt svansfäste, att höjden vid svansroten är större än på korsets högsta punkt. Intryckt kallas svansfästet, då svansen vid roten ligger ner mellan bärbensknölarna. E. N—m.

2. Se Kolning, klipp.

Korsförlamning, Korslamhet. Se Blod-stallning.

Korslänk. Se Koppling.

Korsning användes i olika bemärkelse.

a) Korsning i samma betydelse som korsbefruktning. I vidsträckt bemärkelse betecknar korsning i detta fall helt enkelt motsatsen till självbefruktning, alltså varje befruktning mellan två skilda individer, oberoende av dessas ärftliga beskaffenhet. Inom den moderna ärftlighetsforskningen användes begreppet korsning för varje förening mellan två könsceller med olika ärftliga anlag, detta vare sig de båda könscellerna härstamma från samma individ, såsom inträffar vid självbefruktning hos en inkonstant växtindivid (en heterozygot), eller från två skilda individer, såsom fallet alltid är hos samtliga högre djur såväl som i lägre eller högre grad även hos självbefruktande växter. Avkomman i första generationen efter en korsning i denna mening är alltid inkonstant (heterozygot). Hos djuren, i varje fall hos alla högre och sålunda hos samtliga husdjur, kan varje parning sägas vara liktydig med en korsning i den sista här ovan omnämnda bemärkelsen, i det att även inom en som renast ansedd ras det måste anses som praktiskt omöjligt att finna ett han- och ett hondjur, som i allo äro utrustade med precis samma ärftliga anlag (samma arvenheter) och tillika var för sig fullkomligt konstanta (homozygota). Vanligen

betecknas dock med korsning inom djuraveln sammanparning av djur av olika raser eller av ett renrasigt djur med ett annat av blandad härkomst, (se Avel). Mellan de inom djuraveln använda begreppen renavel och korsningsavel är därför också skillnaden i själva Verket icke absolut utan endast relativ.

Att korsa t. ex. två sädessorter är, i överensstämmelse med vad ovan anförts, liktydigt med att utföra korsbefruktning dem emellan (jfr Avel, Befruktning, Förädling och Ärftlighet):

b) Korsning användes även dels som benämning på den blomma, det ax o. s. v., som blivit korsbefruktad, dels ock som beteckning för avkomman i ena eller andra generationen efter en korsning i betydelsen a) här ovan. Om t. ex. Svalövs Pansarvete kan man sålunda säga såväl att den härstammar ur som att den ä r en korsning mellan Kottevete och Grenadiervete. (Jfr Avel, Befruktning, Förädling). H. T—n.

Korstavla. Se Fältmätning.

Korsvirke. Se Vägg.

Korsört, Senecio vulgaris L., en intill 1/s fot hög, i-årig, korgblomstrig ört (fam. Com-positcè) med gula blommor utan strålblommor, utgör ett ytterligt allmänt ogräs i trädgårdsland. Sprider sig genom de fjunbesatta frukterna och motverkas sålunda genom bortrensning före blomningen. Bortrensad, sedan blomningen börjat, bör den genast bortföras och komposteras, ty frukter bildas och mogna snart hos det på landet kvarliggande ogräset.

Korthornad. Se Nötboskap.

Korthornsboskap, engelsk nötkreatursras, som under senare delen av 1700-talet grundlades av två bröder Robert och Charles Colling genom förädling av lantrasdjur i grevskapen Durham och Yorkshire i n.ö. England, varför ock den förädlade rasen tidigare plägat kallas med dessa namn eller Teeswater-ras efter floden Tee, som skiljer de nämnda områdena. Boskapen i dessa landsdelar hade redan förut gott anseende, men huvudsakligen som mjölkboskap, vilket man tillskrivit införda holländska djur. De voro rödbruna, storvuxna med grov, kantig kroppsform, med ringa djup framtill samt ansågos vara tungfödda och svåra att hålla i hull. Genom användning av utvalda tjurar av samma ras men även av den som gödboskap framstående skotska Gallowayrasen och därefter följande långt driven inavel, lyckades det bröderna Colling att giva sina stammar karaktären av utpräglad gödboskap: fin benbyggnad, stort djup och bredd, snabb vuxenhet och starka anlag för fettansättning. Särskilt anses en tjur Hubback, som hade dessa egenskaper i hög grad utvecklade, hava lämnat dem i arv åt sin avkomma. Från de Collingska hjordarna spreds den förbättrade korthornsrasen, och dess utveckling i samma riktning fortsattes av ett stort antal djuruppfödare. Bland dessa 655

svenska rasen och är vanligen för litet både i längd och bredd.

Takformigt säges korset vara, då dess mittparti till följd av höga tornutskott på korsbenet och de första svanskotorna är högre och sidoytorna sluttande utåt; förekommer oftast hos grövre halvblodshästar (hannoveranare) och är en särdeles stark korsform. Svinkors är kort, smalt, stupande och spetsigt, sålunda i alla avseenden ofördelaktigt. Åsnekors är kort men tämligen brett, stupande och kantigt och kan vara starkt men ej vackert. Kluvet benämnes korset, då muskulaturen är särdeles fyllig, så att det har en fåra i mitten, ss. oftast är fallet hos hästar av tyngre raser. Skevt är ett k., vars båda hälfter äro olika, antingen på grund av atrofi av musklerna på ena sidan till följd av långvarig halta, t. ex. spatt, eller beroende på skevhet i bäckenet, vanligen medfödd genom felaktigt läge under fostertiden. På korsets form inverkar även svansfästet. Hos hästar säges svansen vara högt ansatt, då avståndet från svansroten till bärbensknölen är stort, i motsatt fall lågt ansatt. Hos nötkreatur menas med högt svansfäste, att höjden vid svansroten är större än på korsets högsta punkt. Intryckt kallas svansfästet, då svansen vid roten ligger ner mellan bärbensknölarna. E. N—m.

2. Se Kolning, klipp.

Korsförlamning, Korslamhet. Se Blod-stallning.

Korslänk. Se Koppling.

Korsning användes i olika bemärkelse.

a) Korsning i samma betydelse som korsbefruktning. I vidsträckt bemärkelse betecknar korsning i detta fall helt enkelt motsatsen till självbefruktning, alltså varje befruktning mellan två skilda individer, oberoende av dessas ärftliga beskaffenhet. Inom den moderna ärftlighetsforskningen användes begreppet korsning för varje förening mellan två könsceller med olika ärftliga anlag, detta vare sig de båda könscellerna härstamma från samma individ, såsom inträffar vid självbefruktning hos en inkonstant växtindivid (en heterozygot), eller från två skilda individer, såsom fallet alltid är hos samtliga högre djur såväl som i lägre eller högre grad även hos självbefruktande växter. Avkomman i första generationen efter en korsning i denna mening är alltid inkonstant (heterozygot). Hos djuren, i varje fall hos alla högre och sålunda hos samtliga husdjur, kan varje parning sägas vara liktydig med en korsning i den sista här ovan omnämnda bemärkelsen, i det att även inom en som renast ansedd ras det måste anses som praktiskt omöjligt att finna ett han- och ett hondjur, som i allo äro utrustade med precis samma ärftliga anlag (samma arvenheter) och tillika var för sig fullkomligt konstanta (homozygota). Vanligen

betecknas dock med korsning inom djuraveln sammanparning av djur av olika raser eller av ett renrasigt djur med ett annat av blandad härkomst, (se Avel). Mellan de inom djuraveln använda begreppen renavel och korsningsavel är därför också skillnaden i själva Verket icke absolut utan endast relativ.

Att korsa t. ex. två sädessorter är, i överensstämmelse med vad ovan anförts, liktydigt med att utföra korsbefruktning dem emellan (jfr Avel, Befruktning, Förädling och Ärftlighet):

b) Korsning användes även dels som benämning på den blomma, det ax o. s. v., som blivit korsbefruktad, dels ock som beteckning för avkomman i ena eller andra generationen efter en korsning i betydelsen a) här ovan. Om t. ex. Svalövs Pansarvete kan man sålunda säga såväl att den härstammar ur som att den ä r en korsning mellan Kottevete och Grenadiervete. (Jfr Avel, Befruktning, Förädling). H. T—n.

Korstavla. Se Fältmätning.

Korsvirke. Se Vägg.

Korsört, Senecio vulgaris L., en intill 1/s fot hög, i-årig, korgblomstrig ört (fam. Com-positcè) med gula blommor utan strålblommor, utgör ett ytterligt allmänt ogräs i trädgårdsland. Sprider sig genom de fjunbesatta frukterna och motverkas sålunda genom bortrensning före blomningen. Bortrensad, sedan blomningen börjat, bör den genast bortföras och komposteras, ty frukter bildas och mogna snart hos det på landet kvarliggande ogräset.

Korthornad. Se Nötboskap.

Korthornsboskap, engelsk nötkreatursras, som under senare delen av 1700-talet grundlades av två bröder Robert och Charles Colling genom förädling av lantrasdjur i grevskapen Durham och Yorkshire i n.ö. England, varför ock den förädlade rasen tidigare plägat kallas med dessa namn eller Teeswater-ras efter floden Tee, som skiljer de nämnda områdena. Boskapen i dessa landsdelar hade redan förut gott anseende, men huvudsakligen som mjölkboskap, vilket man tillskrivit införda holländska djur. De voro rödbruna, storvuxna med grov, kantig kroppsform, med ringa djup framtill samt ansågos vara tungfödda och svåra att hålla i hull. Genom användning av utvalda tjurar av samma ras men även av den som gödboskap framstående skotska Gallowayrasen och därefter följande långt driven inavel, lyckades det bröderna Colling att giva sina stammar karaktären av utpräglad gödboskap: fin benbyggnad, stort djup och bredd, snabb vuxenhet och starka anlag för fettansättning. Särskilt anses en tjur Hubback, som hade dessa egenskaper i hög grad utvecklade, hava lämnat

dem i arv åt sin avkomma. Från de Collingska hjordarna spreds den förbättrade korthornsrasen, och dess utveckling i samma riktning fortsattes av ett stort antal djuruppfödare. Bland dessa 655

svenska rasen och är vanligen för litet både i längd och bredd.

Takformigt säges korset vara, då dess mittparti till följd av höga tornutskott på korsbenet och de första svanskotorna är högre och sidoytorna sluttande utåt; förekommer oftast hos grövre halvblodshästar (hannoveranare) och är en särdeles stark korsform. Svinkors är kort, smalt, stupande och spetsigt, sålunda i alla avseenden ofördelaktigt. Åsnekors är kort men tämligen brett, stupande och kantigt och kan vara starkt men ej vackert. Kluvet benämnes korset, då muskulaturen är särdeles fyllig, så att det har en fåra i mitten, ss. oftast är fallet hos hästar av tyngre raser. Skevt är ett k., vars båda hälfter äro olika, antingen på grund av atrofi av musklerna på ena sidan till följd av långvarig halta, t. ex. spatt, eller beroende på skevhet i bäckenet, vanligen medfödd genom felaktigt läge under fostertiden. På korsets form inverkar även svansfästet. Hos hästar säges svansen vara högt ansatt, då avståndet från svansroten till bärbensknölen är stort, i motsatt fall lågt ansatt. Hos nötkreatur menas med högt svansfäste, att höjden vid svansroten är större än på korsets högsta punkt. Intryckt kallas svansfästet, då svansen vid roten ligger ner mellan bärbensknölarna. E. N—m.

2. Se Kolning, klipp.

Korsförlamning, Korslamhet. Se Blod-stallning.

Korslänk. Se Koppling.

Korsning användes i olika bemärkelse.

a) Korsning i samma betydelse som korsbefruktning. I vidsträckt bemärkelse betecknar korsning i detta fall helt enkelt motsatsen till självbefruktning, alltså varje befruktning mellan två skilda individer, oberoende av dessas ärftliga beskaffenhet. Inom den moderna ärftlighetsforskningen användes begreppet korsning för varje förening mellan två könsceller med olika ärftliga anlag, detta vare sig de båda könscellerna härstamma från samma individ, såsom inträffar vid självbefruktning hos en inkonstant växtindivid (en heterozygot), eller från två skilda individer, såsom fallet alltid är hos samtliga högre djur såväl som i lägre eller högre grad även hos självbefruktande växter. Avkomman i första generationen efter en korsning i denna mening är alltid inkonstant (heterozygot). Hos djuren, i varje fall hos alla högre och sålunda hos samtliga husdjur, kan varje parning sägas vara liktydig med en korsning i den sista här ovan omnämnda bemärkelsen, i det att även inom en som renast ansedd ras det måste anses som praktiskt omöjligt att finna ett han- och ett hondjur, som i allo äro utrustade med precis samma ärftliga anlag (samma arvenheter) och tillika var för sig fullkomligt konstanta (homozygota). Vanligen

betecknas dock med korsning inom djuraveln sammanparning av djur av olika raser eller av ett renrasigt djur med ett annat av blandad härkomst, (se Avel). Mellan de inom djuraveln använda begreppen renavel och korsningsavel är därför också skillnaden i själva Verket icke absolut utan endast relativ.

Att korsa t. ex. två sädessorter är, i överensstämmelse med vad ovan anförts, liktydigt med att utföra korsbefruktning dem emellan (jfr Avel, Befruktning, Förädling och Ärftlighet):

b) Korsning användes även dels som benämning på den blomma, det ax o. s. v., som blivit korsbefruktad, dels ock som beteckning för avkomman i ena eller andra generationen efter en korsning i betydelsen a) här ovan. Om t. ex. Svalövs Pansarvete kan man sålunda säga såväl att den härstammar ur som att den ä r en korsning mellan Kottevete och Grenadiervete. (Jfr Avel, Befruktning, Förädling). H. T—n.

Korstavla. Se Fältmätning.

Korsvirke. Se Vägg.

Korsört, Senecio vulgaris L., en intill 1/s fot hög, i-årig, korgblomstrig ört (fam. Com-positcè) med gula blommor utan strålblommor, utgör ett ytterligt allmänt ogräs i trädgårdsland. Sprider sig genom de fjunbesatta frukterna och motverkas sålunda genom bortrensning före blomningen. Bortrensad, sedan blomningen börjat, bör den genast bortföras och komposteras, ty frukter bildas och mogna snart hos det på landet kvarliggande ogräset.

Korthornad. Se Nötboskap.

Korthornsboskap, engelsk nötkreatursras, som under senare delen av 1700-talet grundlades av två bröder Robert och Charles Colling genom förädling av lantrasdjur i grevskapen Durham och Yorkshire i n.ö. England, varför ock den förädlade rasen tidigare plägat kallas med dessa namn eller Teeswater-ras efter floden Tee, som skiljer de nämnda områdena. Boskapen i dessa landsdelar hade redan förut gott anseende, men huvudsakligen som mjölkboskap, vilket man tillskrivit införda holländska djur. De voro rödbruna, storvuxna med grov, kantig kroppsform, med ringa djup framtill samt ansågos vara tungfödda och svåra att hålla i hull. Genom användning av utvalda tjurar av samma ras men även av den som gödboskap framstående skotska Gallowayrasen och därefter följande långt driven inavel, lyckades det bröderna Colling att giva sina stammar karaktären av utpräglad gödboskap: fin benbyggnad, stort djup och bredd, snabb vuxenhet och starka anlag för fettansättning. Särskilt anses en tjur Hubback, som hade dessa egenskaper i hög grad utvecklade, hava lämnat dem i arv åt sin avkomma. Från de Collingska hjordarna spreds den förbättrade korthornsrasen, och dess utveckling i samma riktning fortsattes av ett stort antal djuruppfödare. Bland dessa 655

svenska rasen och är vanligen för litet både i längd och bredd.

Takformigt säges korset vara, då dess mittparti till följd av höga tornutskott på korsbenet och de första svanskotorna är högre och sidoytorna sluttande utåt; förekommer oftast hos grövre halvblodshästar (hannoveranare) och är en särdeles stark korsform. Svinkors är kort, smalt, stupande och spetsigt, sålunda i alla avseenden ofördelaktigt. Åsnekors är kort men tämligen brett, stupande och kantigt och kan vara starkt men ej vackert. Kluvet benämnes korset, då muskulaturen är särdeles fyllig, så att det har en fåra i mitten, ss. oftast är fallet hos hästar av tyngre raser. Skevt är ett k., vars båda hälfter äro olika, antingen på grund av atrofi av musklerna på ena sidan till följd av långvarig halta, t. ex. spatt, eller beroende på skevhet i bäckenet, vanligen medfödd genom felaktigt läge under fostertiden. På korsets form inverkar även svansfästet. Hos hästar säges svansen vara högt ansatt, då avståndet från svansroten till bärbensknölen är stort, i motsatt fall lågt ansatt. Hos nötkreatur menas med högt svansfäste, att höjden vid svansroten är större än på korsets högsta punkt. Intryckt kallas svansfästet, då svansen vid roten ligger ner mellan bärbensknölarna. E. N—m.

2. Se Kolning, klipp.

Korsförlamning, Korslamhet. Se Blod-stallning.

Korslänk. Se Koppling.

Korsning användes i olika bemärkelse.

a) Korsning i samma betydelse som korsbefruktning. I vidsträckt bemärkelse betecknar korsning i detta fall helt enkelt motsatsen till självbefruktning, alltså varje befruktning mellan två skilda individer, oberoende av dessas ärftliga beskaffenhet. Inom den moderna ärftlighetsforskningen användes begreppet korsning för varje förening mellan två könsceller med olika ärftliga anlag, detta vare sig de båda könscellerna härstamma från samma individ, såsom inträffar vid självbefruktning hos en inkonstant växtindivid (en heterozygot), eller från två skilda individer, såsom fallet alltid är hos samtliga högre djur såväl som i lägre eller högre grad även hos självbefruktande växter. Avkomman i första generationen efter en korsning i denna mening är alltid inkonstant (heterozygot). Hos djuren, i varje fall hos alla högre och sålunda hos samtliga husdjur, kan varje parning sägas vara liktydig med en korsning i den sista här ovan omnämnda bemärkelsen, i det att även inom en som renast ansedd ras det måste anses som praktiskt omöjligt att finna ett han- och ett hondjur, som i allo äro utrustade med precis samma ärftliga anlag (samma arvenheter) och tillika var för sig fullkomligt konstanta (homozygota). Vanligen

betecknas dock med korsning inom djuraveln sammanparning av djur av olika raser eller av ett renrasigt djur med ett annat av blandad härkomst, (se Avel). Mellan de inom djuraveln använda begreppen renavel och korsningsavel är därför också skillnaden i själva Verket icke absolut utan endast relativ.

Att korsa t. ex. två sädessorter är, i överensstämmelse med vad ovan anförts, liktydigt med att utföra korsbefruktning dem emellan (jfr Avel, Befruktning, Förädling och Ärftlighet):

b) Korsning användes även dels som benämning på den blomma, det ax o. s. v., som blivit korsbefruktad, dels ock som beteckning för avkomman i ena eller andra generationen efter en korsning i betydelsen a) här ovan. Om t. ex. Svalövs Pansarvete kan man sålunda säga såväl att den härstammar ur som att den ä r en korsning mellan Kottevete och Grenadiervete. (Jfr Avel, Befruktning, Förädling). H. T—n.

Korstavla. Se Fältmätning.

Korsvirke. Se Vägg.

Korsört, Senecio vulgaris L., en intill 1/s fot hög, i-årig, korgblomstrig ört (fam. Com-positcè) med gula blommor utan strålblommor, utgör ett ytterligt allmänt ogräs i trädgårdsland. Sprider sig genom de fjunbesatta frukterna och motverkas sålunda genom bortrensning före blomningen. Bortrensad, sedan blomningen börjat, bör den genast bortföras och komposteras, ty frukter bildas och mogna snart hos det på landet kvarliggande ogräset.

Korthornad. Se Nötboskap.

Korthornsboskap, engelsk nötkreatursras, som under senare delen av 1700-talet grundlades av två bröder Robert och Charles Colling genom förädling av lantrasdjur i grevskapen Durham och Yorkshire i n.ö. England, varför ock den förädlade rasen tidigare plägat kallas med dessa namn eller Teeswater-ras efter floden Tee, som skiljer de nämnda områdena. Boskapen i dessa landsdelar hade redan förut gott anseende, men huvudsakligen som mjölkboskap, vilket man tillskrivit införda holländska djur. De voro rödbruna, storvuxna med grov, kantig kroppsform, med ringa djup framtill samt ansågos vara tungfödda och svåra att hålla i hull. Genom användning av utvalda tjurar av samma ras men även av den som gödboskap framstående skotska Gallowayrasen och därefter följande långt driven inavel, lyckades det bröderna Colling att giva sina stammar karaktären av utpräglad gödboskap: fin benbyggnad, stort djup och bredd, snabb vuxenhet och starka anlag för fettansättning. Särskilt anses en tjur Hubback, som hade dessa egenskaper i hög grad utvecklade, hava lämnat dem i arv åt sin avkomma. Från de Collingska hjordarna spreds den förbättrade korthornsrasen, och dess utveckling i samma riktning fortsattes av ett stort antal djuruppfödare. Bland dessa 655

svenska rasen och är vanligen för litet både i längd och bredd.

Takformigt säges korset vara, då dess mittparti till följd av höga tornutskott på korsbenet och de första svanskotorna är högre och sidoytorna sluttande utåt; förekommer oftast hos grövre halvblodshästar (hannoveranare) och är en särdeles stark korsform. Svinkors är kort, smalt, stupande och spetsigt, sålunda i alla avseenden ofördelaktigt. Åsnekors är kort men tämligen brett, stupande och kantigt och kan vara starkt men ej vackert. Kluvet benämnes korset, då muskulaturen är särdeles fyllig, så att det har en fåra i mitten, ss. oftast är fallet hos hästar av tyngre raser. Skevt är ett k., vars båda hälfter äro olika, antingen på grund av atrofi av musklerna på ena sidan till följd av långvarig halta, t. ex. spatt, eller beroende på skevhet i bäckenet, vanligen medfödd genom felaktigt läge under fostertiden. På korsets form inverkar även svansfästet. Hos hästar säges svansen vara högt ansatt, då avståndet från svansroten till bärbensknölen är stort, i motsatt fall lågt ansatt. Hos nötkreatur menas med högt svansfäste, att höjden vid svansroten är större än på korsets högsta punkt. Intryckt kallas svansfästet, då svansen vid roten ligger ner mellan bärbensknölarna. E. N—m.

2. Se Kolning, klipp.

Korsförlamning, Korslamhet. Se Blod-stallning.

Korslänk. Se Koppling.

Korsning användes i olika bemärkelse.

a) Korsning i samma betydelse som korsbefruktning. I vidsträckt bemärkelse betecknar korsning i detta fall helt enkelt motsatsen till självbefruktning, alltså varje befruktning mellan två skilda individer, oberoende av dessas ärftliga beskaffenhet. Inom den moderna ärftlighetsforskningen användes begreppet korsning för varje förening mellan två könsceller med olika ärftliga anlag, detta vare sig de båda könscellerna härstamma från samma individ, såsom inträffar vid självbefruktning hos en inkonstant växtindivid (en heterozygot), eller från två skilda individer, såsom fallet alltid är hos samtliga högre djur såväl som i lägre eller högre grad även hos självbefruktande växter. Avkomman i första generationen efter en korsning i denna mening är alltid inkonstant (heterozygot). Hos djuren, i varje fall hos alla högre och sålunda hos samtliga husdjur, kan varje parning sägas vara liktydig med en korsning i den sista här ovan omnämnda bemärkelsen, i det att även inom en som renast ansedd ras det måste anses som praktiskt omöjligt att finna ett han- och ett hondjur, som i allo äro utrustade med precis samma ärftliga anlag (samma arvenheter) och tillika var för sig fullkomligt konstanta (homozygota). Vanligen

betecknas dock med korsning inom djuraveln sammanparning av djur av olika raser eller av ett renrasigt djur med ett annat av blandad härkomst, (se Avel). Mellan de inom djuraveln använda begreppen renavel och korsningsavel är därför också skillnaden i själva Verket icke absolut utan endast relativ.

Att korsa t. ex. två sädessorter är, i överensstämmelse med vad ovan anförts, liktydigt med att utföra korsbefruktning dem emellan (jfr Avel, Befruktning, Förädling och Ärftlighet):

b) Korsning användes även dels som benämning på den blomma, det ax o. s. v., som blivit korsbefruktad, dels ock som beteckning för avkomman i ena eller andra generationen efter en korsning i betydelsen a) här ovan. Om t. ex. Svalövs Pansarvete kan man sålunda säga såväl att den härstammar ur som att den ä r en korsning mellan Kottevete och Grenadiervete. (Jfr Avel, Befruktning, Förädling). H. T—n.

Korstavla. Se Fältmätning.

Korsvirke. Se Vägg.

Korsört, Senecio vulgaris L., en intill 1/s fot hög, i-årig, korgblomstrig ört (fam. Com-positcè) med gula blommor utan strålblommor, utgör ett ytterligt allmänt ogräs i trädgårdsland. Sprider sig genom de fjunbesatta frukterna och motverkas sålunda genom bortrensning före blomningen. Bortrensad, sedan blomningen börjat, bör den genast bortföras och komposteras, ty frukter bildas och mogna snart hos det på landet kvarliggande ogräset.

Korthornad. Se Nötboskap.

Korthornsboskap, engelsk nötkreatursras, som under senare delen av 1700-talet grundlades av två bröder Robert och Charles Colling genom förädling av lantrasdjur i grevskapen Durham och Yorkshire i n.ö. England, varför ock den förädlade rasen tidigare plägat kallas med dessa namn eller Teeswater-ras efter floden Tee, som skiljer de nämnda områdena. Boskapen i dessa landsdelar hade redan förut gott anseende, men huvudsakligen som mjölkboskap, vilket man tillskrivit införda holländska djur. De voro rödbruna, storvuxna med grov, kantig kroppsform, med ringa djup framtill samt ansågos vara tungfödda och svåra att hålla i hull. Genom användning av utvalda tjurar av samma ras men även av den som gödboskap framstående skotska Gallowayrasen och därefter följande långt driven inavel, lyckades det bröderna Colling att giva sina stammar karaktären av utpräglad gödboskap: fin benbyggnad, stort djup och bredd, snabb vuxenhet och starka anlag för fettansättning. Särskilt anses en tjur Hubback, som hade dessa egenskaper i hög grad utvecklade, hava lämnat dem i arv åt sin avkomma. Från de Collingska hjordarna spreds den förbättrade korthornsrasen, och dess utveckling i samma riktning fortsattes av ett stort antal djuruppfödare. Bland dessa 655

svenska rasen och är vanligen för litet både i längd och bredd.

Takformigt säges korset vara, då dess mittparti till följd av höga tornutskott på korsbenet och de första svanskotorna är högre och sidoytorna sluttande utåt; förekommer oftast hos grövre halvblodshästar (hannoveranare) och är en särdeles stark korsform. Svinkors är kort, smalt, stupande och spetsigt, sålunda i alla avseenden ofördelaktigt. Åsnekors är kort men tämligen brett, stupande och kantigt och kan vara starkt men ej vackert. Kluvet benämnes korset, då muskulaturen är särdeles fyllig, så att det har en fåra i mitten, ss. oftast är fallet hos hästar av tyngre raser. Skevt är ett k., vars båda hälfter äro olika, antingen på grund av atrofi av musklerna på ena sidan till följd av långvarig halta, t. ex. spatt, eller beroende på skevhet i bäckenet, vanligen medfödd genom felaktigt läge under fostertiden. På korsets form inverkar även svansfästet. Hos hästar säges svansen vara högt ansatt, då avståndet från svansroten till bärbensknölen är stort, i motsatt fall lågt ansatt. Hos nötkreatur menas med högt svansfäste, att höjden vid svansroten är större än på korsets högsta punkt. Intryckt kallas svansfästet, då svansen vid roten ligger ner mellan bärbensknölarna. E. N—m.

2. Se Kolning, klipp.

Korsförlamning, Korslamhet. Se Blod-stallning.

Korslänk. Se Koppling.

Korsning användes i olika bemärkelse.

a) Korsning i samma betydelse som korsbefruktning. I vidsträckt bemärkelse betecknar korsning i detta fall helt enkelt motsatsen till självbefruktning, alltså varje befruktning mellan två skilda individer, oberoende av dessas ärftliga beskaffenhet. Inom den moderna ärftlighetsforskningen användes begreppet korsning för varje förening mellan två könsceller med olika ärftliga anlag, detta vare sig de båda könscellerna härstamma från samma individ, såsom inträffar vid självbefruktning hos en inkonstant växtindivid (en heterozygot), eller från två skilda individer, såsom fallet alltid är hos samtliga högre djur såväl som i lägre eller högre grad även hos självbefruktande växter. Avkomman i första generationen efter en korsning i denna mening är alltid inkonstant (heterozygot). Hos djuren, i varje fall hos alla högre och sålunda hos samtliga husdjur, kan varje parning sägas vara liktydig med en

korsning i den sista här ovan omnämnda bemärkelsen, i det att även inom en som renast ansedd ras det måste anses som praktiskt omöjligt att finna ett han- och ett hondjur, som i allo äro utrustade med precis samma ärftliga anlag (samma arvenheter) och tillika var för sig fullkomligt konstanta (homozygota). Vanligen

betecknas dock med korsning inom djuraveln sammanparning av djur av olika raser eller av ett renrasigt djur med ett annat av blandad härkomst, (se Avel). Mellan de inom djuraveln använda begreppen renavel och korsningsavel är därför också skillnaden i själva Verket icke absolut utan endast relativ.

Att korsa t. ex. två sädessorter är, i överensstämmelse med vad ovan anförts, liktydigt med att utföra korsbefruktning dem emellan (jfr Avel, Befruktning, Förädling och Ärftlighet):

b) Korsning användes även dels som benämning på den blomma, det ax o. s. v., som blivit korsbefruktad, dels ock som beteckning för avkomman i ena eller andra generationen efter en korsning i betydelsen a) här ovan. Om t. ex. Svalövs Pansarvete kan man sålunda säga såväl att den härstammar ur som att den ä r en korsning mellan Kottevete och Grenadiervete. (Jfr Avel, Befruktning, Förädling). H. T—n.

Korstavla. Se Fältmätning.

Korsvirke. Se Vägg.

Korsört, Senecio vulgaris L., en intill 1/s fot hög, i-årig, korgblomstrig ört (fam. Com-positcè) med gula blommor utan strålblommor, utgör ett ytterligt allmänt ogräs i trädgårdsland. Sprider sig genom de fjunbesatta frukterna och motverkas sålunda genom bortrensning före blomningen. Bortrensad, sedan blomningen börjat, bör den genast bortföras och komposteras, ty frukter bildas och mogna snart hos det på landet kvarliggande ogräset.

Korthornad. Se Nötboskap.

Korthornsboskap, engelsk nötkreatursras, som under senare delen av 1700-talet grundlades av två bröder Robert och Charles Colling genom förädling av lantrasdjur i grevskapen Durham och Yorkshire i n.ö. England, varför ock den förädlade rasen tidigare plägat kallas med dessa namn eller Teeswater-ras efter floden Tee, som skiljer de nämnda områdena. Boskapen i dessa landsdelar hade redan förut gott anseende, men huvudsakligen som mjölkboskap, vilket man tillskrivit införda holländska djur. De voro rödbruna, storvuxna med grov, kantig kroppsform, med ringa djup framtill samt ansågos vara tungfödda och svåra att hålla i hull. Genom användning av utvalda tjurar av samma ras men även av den som gödboskap framstående skotska Gallowayrasen och därefter följande långt driven inavel, lyckades det bröderna Colling att giva sina stammar karaktären av utpräglad gödboskap: fin benbyggnad, stort djup och bredd, snabb vuxenhet och starka anlag för fettansättning. Särskilt anses en tjur Hubback, som hade dessa egenskaper i hög grad utvecklade, hava lämnat dem i arv åt sin avkomma. Från de Collingska hjordarna spreds den förbättrade korthornsrasen, och dess utveckling i samma riktning fortsattes av ett stort antal djuruppfödare. Bland dessa 655

svenska rasen och är vanligen för litet både i längd och bredd.

Takformigt säges korset vara, då dess mittparti till följd av höga tornutskott på korsbenet och de första svanskotorna är högre och sidoytorna sluttande utåt; förekommer oftast hos grövre halvblodshästar (hannoveranare) och är en särdeles stark korsform. Svinkors är kort, smalt, stupande och spetsigt, sålunda i alla avseenden ofördelaktigt. Åsnekors är kort men tämligen brett, stupande och kantigt och kan vara starkt men ej vackert. Kluvet benämnes korset, då muskulaturen är särdeles fyllig, så att det har en fåra i mitten, ss. oftast är fallet hos hästar av tyngre raser. Skevt är ett k., vars båda hälfter äro olika, antingen på grund av atrofi av musklerna på ena sidan till följd av långvarig halta, t. ex. spatt, eller beroende på skevhet i bäckenet, vanligen medfödd genom felaktigt läge under fostertiden. På korsets form inverkar även svansfästet. Hos hästar säges svansen vara högt ansatt, då avståndet från svansroten till bärbensknölen är stort, i motsatt fall lågt ansatt. Hos nötkreatur menas med högt svansfäste, att höjden vid svansroten är större än på korsets högsta punkt. Intryckt kallas svansfästet, då svansen vid roten ligger ner mellan bärbensknölarna. E. N—m.

2. Se Kolning, klipp.

Korsförlamning, Korslamhet. Se Blod-stallning.

Korslänk. Se Koppling.

Korsning användes i olika bemärkelse.

a) Korsning i samma betydelse som korsbefruktning. I vidsträckt bemärkelse betecknar korsning i detta fall helt enkelt motsatsen till självbefruktning, alltså varje befruktning mellan två skilda individer, oberoende av dessas ärftliga beskaffenhet. Inom den moderna ärftlighetsforskningen användes begreppet korsning för varje förening mellan två könsceller med olika ärftliga anlag, detta vare sig de båda könscellerna härstamma från samma individ, såsom inträffar vid självbefruktning hos en inkonstant växtindivid (en heterozygot), eller från två skilda individer, såsom fallet alltid är hos samtliga högre djur såväl som i lägre eller högre grad även hos självbefruktande växter. Avkomman i första generationen efter en korsning i denna mening är alltid inkonstant (heterozygot). Hos djuren, i varje fall hos alla högre och sålunda hos samtliga husdjur, kan varje parning sägas vara liktydig med en

korsning i den sista här ovan omnämnda bemärkelsen, i det att även inom en som renast ansedd ras det måste anses som praktiskt omöjligt att finna ett han- och ett hondjur, som i allo äro utrustade med precis samma ärftliga anlag (samma arvenheter) och tillika var för sig fullkomligt konstanta (homozygota). Vanligen

betecknas dock med korsning inom djuraveln sammanparning av djur av olika raser eller av ett renrasigt djur med ett annat av blandad härkomst, (se Avel). Mellan de inom djuraveln använda begreppen renavel och korsningsavel är därför också skillnaden i själva Verket icke absolut utan endast relativ.

Att korsa t. ex. två sädessorter är, i överensstämmelse med vad ovan anförts, liktydigt med att utföra korsbefruktning dem emellan (jfr Avel, Befruktning, Förädling och Ärftlighet):

b) Korsning användes även dels som benämning på den blomma, det ax o. s. v., som blivit korsbefruktad, dels ock som beteckning för avkomman i ena eller andra generationen efter en korsning i betydelsen a) här ovan. Om t. ex. Svalövs Pansarvete kan man sålunda säga såväl att den härstammar ur som att den ä r en korsning mellan Kottevete och Grenadiervete. (Jfr Avel, Befruktning, Förädling). H. T—n.

Korstavla. Se Fältmätning.

Korsvirke. Se Vägg.

Korsört, Senecio vulgaris L., en intill 1/s fot hög, i-årig, korgblomstrig ört (fam. Com-positcè) med gula blommor utan strålblommor, utgör ett ytterligt allmänt ogräs i trädgårdsland. Sprider sig genom de fjunbesatta frukterna och motverkas sålunda genom bortrensning före blomningen. Bortrensad, sedan blomningen börjat, bör den genast bortföras och komposteras, ty frukter bildas och mogna snart hos det på landet kvarliggande ogräset.

Korthornad. Se Nötboskap.

Korthornsboskap, engelsk nötkreatursras, som under senare delen av 1700-talet grundlades av två bröder Robert och Charles Colling genom förädling av lantrasdjur i grevskapen Durham och Yorkshire i n.ö. England, varför ock den förädlade rasen tidigare plägat kallas med dessa namn eller Teeswater-ras efter floden Tee, som skiljer de nämnda områdena. Boskapen i dessa landsdelar hade redan förut gott anseende, men huvudsakligen som mjölkboskap, vilket man tillskrivit införda holländska djur. De voro rödbruna, storvuxna med grov, kantig kroppsform, med ringa djup framtill samt ansågos vara tungfödda och svåra att hålla i hull. Genom användning av utvalda tjurar av samma ras men även av den som gödboskap framstående skotska Gallowayrasen och därefter följande långt driven inavel, lyckades det bröderna Colling att giva sina stammar karaktären av utpräglad gödboskap: fin benbyggnad, stort djup och bredd, snabb vuxenhet och starka anlag för fettansättning. Särskilt anses en tjur Hubback, som hade dessa egenskaper i hög grad utvecklade, hava lämnat dem i arv åt sin avkomma. Från de Collingska hjordarna spreds den förbättrade korthornsrasen, och dess utveckling i samma riktning fortsattes av ett stort antal djuruppfödare. Bland dessa 655

svenska rasen och är vanligen för litet både i längd och bredd.

Takformigt säges korset vara, då dess mittparti till följd av höga tornutskott på korsbenet och de första svanskotorna är högre och sidoytorna sluttande utåt; förekommer oftast hos grövre halvblodshästar (hannoveranare) och är en särdeles stark korsform. Svinkors är kort, smalt, stupande och spetsigt, sålunda i alla avseenden ofördelaktigt. Åsnekors är kort men tämligen brett, stupande och kantigt och kan vara starkt men ej vackert. Kluvet benämnes korset, då muskulaturen är särdeles fyllig, så att det har en fåra i mitten, ss. oftast är fallet hos hästar av tyngre raser. Skevt är ett k., vars båda hälfter äro olika, antingen på grund av atrofi av musklerna på ena sidan till följd av långvarig halta, t. ex. spatt, eller beroende på skevhet i bäckenet, vanligen medfödd genom felaktigt läge under fostertiden. På korsets form inverkar även svansfästet. Hos hästar säges svansen vara högt ansatt, då avståndet från svansroten till bärbensknölen är stort, i motsatt fall lågt ansatt. Hos nötkreatur menas med högt svansfäste, att höjden vid svansroten är större än på korsets högsta punkt. Intryckt

kallas svansfästet, då svansen vid roten ligger ner mellan bärbensknölarna. E. N—m.

2. Se Kolning, klipp.

Korsförlamning, Korslamhet. Se Blod-stallning.

Korslänk. Se Koppling.

Korsning användes i olika bemärkelse.

a) Korsning i samma betydelse som korsbefruktning. I vidsträckt bemärkelse betecknar korsning i detta fall helt enkelt motsatsen till självbefruktning, alltså varje befruktning mellan två skilda individer, oberoende av dessas ärftliga beskaffenhet. Inom den moderna ärftlighetsforskningen användes begreppet korsning för varje förening mellan två könsceller med olika ärftliga anlag, detta vare sig de båda könscellerna härstamma från samma individ, såsom inträffar vid självbefruktning hos en inkonstant växtindivid (en heterozygot), eller från två skilda individer, såsom fallet alltid är hos samtliga högre djur såväl som i lägre eller högre grad även hos självbefruktande växter. Avkomman i första generationen efter en korsning i denna mening är alltid inkonstant (heterozygot). Hos djuren, i varje fall hos alla högre och sålunda hos samtliga husdjur, kan varje parning sägas vara liktydig med en korsning i den sista här ovan omnämnda bemärkelsen, i det att även inom en som renast ansedd ras det måste anses som praktiskt omöjligt att finna ett han- och ett hondjur, som i allo äro utrustade med precis samma ärftliga anlag (samma arvenheter) och tillika var för sig fullkomligt konstanta (homozygota). Vanligen

betecknas dock med korsning inom djuraveln sammanparning av djur av olika raser eller av ett renrasigt djur med ett annat av blandad härkomst, (se Avel). Mellan de inom djuraveln använda begreppen renavel och korsningsavel är därför också skillnaden i själva Verket icke absolut utan endast relativ.

Att korsa t. ex. två sädessorter är, i överensstämmelse med vad ovan anförts, liktydigt med att utföra korsbefruktning dem emellan (jfr Avel, Befruktning, Förädling och Ärftlighet):

b) Korsning användes även dels som benämning på den blomma, det ax o. s. v., som blivit korsbefruktad, dels ock som beteckning för avkomman i ena eller andra generationen efter en korsning i betydelsen a) här ovan. Om t. ex. Svalövs Pansarvete kan man sålunda säga såväl att den härstammar ur som att den ä r en korsning mellan Kottevete och Grenadiervete. (Jfr Avel, Befruktning, Förädling). H. T—n.

Korstavla. Se Fältmätning.

Korsvirke. Se Vägg.

Korsört, Senecio vulgaris L., en intill 1/s fot hög, i-årig, korgblomstrig ört (fam. Com-positcè) med gula blommor utan strålblommor, utgör ett ytterligt allmänt ogräs i trädgårdsland. Sprider sig genom de fjunbesatta frukterna och motverkas sålunda genom bortrensning före blomningen. Bortrensad, sedan blomningen börjat, bör den genast bortföras och komposteras, ty frukter bildas och mogna snart hos det på landet kvarliggande ogräset.

Korthornad. Se Nötboskap.

Korthornsboskap, engelsk nötkreatursras, som under senare delen av 1700-talet grundlades av två bröder Robert och Charles Colling genom förädling av lantrasdjur i grevskapen Durham och Yorkshire i n.ö. England, varför ock den förädlade rasen tidigare plägat kallas med dessa namn eller Teeswater-ras efter floden Tee, som skiljer de nämnda områdena. Boskapen i dessa landsdelar hade redan förut gott anseende, men huvudsakligen som mjölkboskap, vilket man tillskrivit införda holländska djur. De voro rödbruna, storvuxna med grov, kantig kroppsform, med ringa djup framtill samt ansågos vara tungfödda och svåra att hålla i hull. Genom användning av utvalda tjurar av samma ras men även av den som gödboskap framstående skotska Gallowayrasen och därefter följande långt driven inavel, lyckades det bröderna Colling att giva sina stammar karaktären av utpräglad gödboskap: fin benbyggnad, stort djup och bredd, snabb vuxenhet och starka anlag för fettansättning. Särskilt anses en tjur Hubback, som hade dessa egenskaper i hög grad utvecklade, hava lämnat dem i arv åt sin avkomma. Från de Collingska hjordarna spreds den förbättrade korthornsrasen, och dess utveckling i samma riktning fortsattes av ett stort antal djuruppfödare. Bland dessa656

hava särskilt Bates och Booth anseende som, näst bröderna Colling, de som utvecklat rasens värdefulla egenskaper. Djur av Bates' stam voro de mest utpräglade göddjuren, under det Booth-stammen hade mindre fin men djupare och mer sluten kroppsbyggnad. Durham- och Yorkshire-boskapens gamla anlag för rik mjölkavkastning undertrycktes i allmänhet hos k. av de övervägande anlagen för fett bildning, under det att den mindre ensidigt föräd-

Korthornstjur.

lade Yorkshireboskapen bättre bibehöll den förra egenskapen, varför man betecknat mjölkrikare men som göddjur mindre ensidigt utvecklade 'stammar som Yorkshire-korthorn. I senare fad har mjölkningsförmågan starkt utvecklats hos vissa stammar, som pläga betecknas som Dairy-shorthorn. Rasen är i England stambokförd sedan 1822 och stambokens utgivande övertogs 1879 av The Shorthorn Society.

Yttre former utmärkande för k. äro: en så till djup som bredd starkt utvecklad, från sidan sett rektangulär bål. Bröstet är starkt välvt och når trots saknaden av drög-lapp djupt ned mellan frambenen. Halsen är kort och fin. Ryggen bildar en rätlinig fortsättning från halskammen och övergår bred och utan avbrott i det breda, vågräta korset. Bogarna äro stående och såväl som höfter och bärbensknölar jämnt avrundade genom en Tik utveckling av muskler och fettvävnad. Flankerna äro korta och slutna, låren djupa och breda, juvret fint och vanligen av mindre omfång. Huvudet är litet och fint, med bred panna och fina framåt-inåt eller nedåt böjda horn. Huden är mjuk och lös. Färgen var ursprungligen röd, men då till en tid rådde stor förkärlek för vitt, hava till och med helvita djur varit vanliga. F. n. förekomma åtskilliga färgnyanser från vitt till rödbrokiga eller rödbruna stickelhåriga.

Betydelse för djuraveln. K. har haft en oerhörd betydelse för djuraveln, i det att den brukats dels att genom tillfällig korsning frambringa slaktdjur, dels att giva andra raser större kroppsmassa, tidig utveckling och större värde som göddjur, och har använts för förbättring av de flesta i detta avseende framstående nötkreatursraser. Även i Sverige sökte man förr begagna k. i detta syfte. Redan under 1800-talets förra hälft infördes enstaka djur såsom förädlingsmaterial,och detta skedde under 1830—40-talen i större utsträckning, särdeles i Skåne, men även i de herrgårdsstammar som bildades i övriga delar av landet (se Herrgårdsras) var i allmänhet korthornsblod den verksammaste inblandningen, och den nutida rödbrokiga svenska boskapsrasen har denna inblandning att tacka för sin jämförelsevis goda gödningsförmåga. Då på 1840-talet stamholländerihj ordar anskaffades för den inhemska nötboskapens förädling, framhölls k. ss. den lämpligaste, där man ville förbättra gödningsförmågan och kunde bjuda djuren goda beten eller rik sommarstallfodring. Att ingen av de då införda stamhjordarna var av denna ras, berodde på de höga pris, som framstående avelsdjur av densamma betingade. Samtidigt infördes av en enskild man, Axel Dickson, en korthornshjord till Kyleberg i östergötland, i vilket län rasen vann en rätt stor spridning. Då sedan, under 1850—60-talen, intresset för kreatursgödning ökades och en regelbunden export av slaktdjur kom i gång, blev allt mer vanligt att som korsningsmaterial för förbättring av djurens gödningsförmåga använda korthornstjurar. Sådana anskaffades även till stamholländerihj ordar av annan ras, så t. ex. till ayrshirehj or därna å Ultuna och Riseberga. År 1864 uppställdes vid det nyinrättade lantbruksinstitutet å Alnarp en importerad stam av k., likasom även en dylik anskaffades till Säbyholm i Skåne (1869). Från dessa hjordar men i synnerhet den å Alnarp spreds under den följande tiden avelsdjur av k. huvudsakligen för korsning. Då man från 1890-talet allt mer övergick till renavel även inom nötboskapsskötseln, var en naturlig följd, att korthorns-rasen skulle övergivas, då den visat sig snarare nedsätta än öka mjölkavkastningen, varpå nötboskapsskötseln överallt i landet huvudsakligen var riktad. Denna förändrade uppfattning visade sig däri, att Alnarpshjorden år 1901 försåldes, och samma öde drabbade småningom de få övriga kort-hornsstammarna i riket, sist antagligen den å Krusenhof i östergötland år 1912. Då den första avelscentertävlingen utlystes år 1903, bl. a. även för k., ansågs ingen besättning av rasen kunna ingå i denna tävlan.

Korthuvad. Se Nötboskap. Kosmäre. Se Lucern. Kortslutning. Se Energiöverföring. 656

hava särskilt Bates och Booth anseende som, näst bröderna Colling, de som utvecklat rasens värdefulla egenskaper. Djur av Bates' stam voro de mest utpräglade göddjuren, under det Booth-stammen hade mindre fin men djupare och mer sluten kroppsbyggnad. Durham- och Yorkshire-boskapens gamla anlag för rik mjölkavkastning undertrycktes i allmänhet hos k. av de övervägande anlagen för fett bildning, under det att den mindre ensidigt föräd-

Korthornstjur.

lade Yorkshireboskapen bättre bibehöll den förra egenskapen, varför man betecknat mjölkrikare men som göddjur mindre ensidigt utvecklade 'stammar som Yorkshire-korthorn. I senare fad har mjölkningsförmågan starkt utvecklats hos vissa stammar, som pläga betecknas som Dairy-shorthorn. Rasen är i England stambokförd sedan 1822 och stambokens utgivande övertogs 1879 av The Shorthorn Society.

Yttre former utmärkande för k. äro: en så till djup som bredd starkt utvecklad, från sidan sett rektangulär bål. Bröstet är starkt välvt och når trots saknaden av drög-lapp djupt ned mellan frambenen. Halsen är kort och fin. Ryggen bildar en rätlinig fortsättning från halskammen och övergår bred och utan avbrott i det breda, vågräta korset. Bogarna äro stående

och såväl som höfter och bärbensknölar jämnt avrundade genom en Tik utveckling av muskler och fettvävnad. Flankerna äro korta och slutna, låren djupa och breda, juvret fint och vanligen av mindre omfång. Huvudet är litet och fint, med bred panna och fina framåt-inåt eller nedåt böjda horn. Huden är mjuk och lös. Färgen var ursprungligen röd, men då till en tid rådde stor förkärlek för vitt, hava till och med helvita djur varit vanliga. F. n. förekomma åtskilliga färgnyanser från vitt till rödbrokiga eller rödbruna stickelhåriga.

Betydelse för djuraveln. K. har haft en oerhörd betydelse för djuraveln, i det att den brukats dels att genom tillfällig korsning frambringa slaktdjur, dels att giva andra raser större kroppsmassa, tidig utveckling och större värde som göddjur, och har använts för förbättring av de flesta i detta avseende framstående nötkreatursraser. Även i Sverige sökte man förr begagna k. i detta syfte. Redan under 1800-talets förra hälft infördes enstaka djur såsom förädlingsmaterial,och detta skedde under 1830—40-talen i större utsträckning, särdeles i Skåne, men även i de herrgårdsstammar som bildades i övriga delar av landet (se Herrgårdsras) var i allmänhet korthornsblod den verksammaste inblandningen, och den nutida rödbrokiga svenska boskapsrasen har denna inblandning att tacka för sin jämförelsevis goda gödningsförmåga. Då på 1840-talet stamholländerihj ordar anskaffades för den inhemska nötboskapens förädling, framhölls k. ss. den lämpligaste, där man ville förbättra gödningsförmågan och kunde bjuda djuren goda beten eller rik sommarstallfodring. Att ingen av de då införda stamhjordarna var av denna ras, berodde på de höga pris, som framstående avelsdjur av densamma betingade. Samtidigt infördes av en enskild man, Axel Dickson, en korthornshjord till Kyleberg i östergötland, i vilket län rasen vann en rätt stor spridning. Då sedan, under 1850—60-talen, intresset för kreatursgödning ökades och en regelbunden export av slaktdjur kom i gång, blev allt mer vanligt att som korsningsmaterial för förbättring av djurens gödningsförmåga använda korthornstjurar. Sådana anskaffades även till stamholländerihj ordar av annan ras, så t. ex. till ayrshirehj or därna å Ultuna och Riseberga. År 1864 uppställdes vid det nyinrättade lantbruksinstitutet å Alnarp en importerad stam av k., likasom även en dylik anskaffades till Säbyholm i Skåne (1869). Från dessa hjordar men i synnerhet den å Alnarp spreds under den följande tiden avelsdjur av k. huvudsakligen för korsning. Då man från 1890-talet allt mer övergick till renavel även inom nötboskapsskötseln, var en naturlig följd, att korthorns-rasen skulle övergivas, då den visat sig snarare nedsätta än öka mjölkavkastningen, varpå nötboskapsskötseln överallt i landet huvudsakligen var riktad. Denna förändrade uppfattning visade sig däri, att Alnarpshjorden år 1901 försåldes, och samma öde drabbade småningom de få övriga kort-hornsstammarna i riket, sist antagligen den å Krusenhof i östergötland år 1912. Då den första avelscentertävlingen utlystes år 1903, bl. a. även för k., ansågs ingen besättning av rasen kunna ingå i denna tävlan.

Korthuvad. Se Nötboskap. Kosmäre. Se Lucern. Kortslutning. Se Energiöverföring. 656

hava särskilt Bates och Booth anseende som, näst bröderna Colling, de som utvecklat rasens värdefulla egenskaper. Djur av Bates' stam voro de mest utpräglade göddjuren, under det Booth-stammen hade mindre fin men djupare och mer sluten kroppsbyggnad. Durham- och Yorkshire-boskapens gamla anlag för rik mjölkavkastning undertrycktes i allmänhet hos k. av de övervägande anlagen för fett bildning, under det att den mindre ensidigt föräd-

Korthornstjur.

lade Yorkshireboskapen bättre bibehöll den förra egenskapen, varför man betecknat mjölkrikare men som göddjur mindre ensidigt utvecklade 'stammar som Yorkshire-korthorn. I senare fad har mjölkningsförmågan starkt utvecklats hos vissa stammar, som pläga betecknas som Dairy-shorthorn. Rasen är i England stambokförd sedan 1822 och stambokens utgivande övertogs 1879 av The Shorthorn Society.

Yttre former utmärkande för k. äro: en så till djup som bredd starkt utvecklad, från sidan sett rektangulär bål. Bröstet är starkt välvt och når trots saknaden av drög-lapp djupt ned mellan frambenen. Halsen är kort och fin. Ryggen bildar en rätlinig fortsättning från halskammen och övergår bred och utan avbrott i det breda, vågräta korset. Bogarna äro stående och såväl som höfter och bärbensknölar jämnt avrundade genom en Tik utveckling av muskler och fettvävnad. Flankerna äro korta och slutna, låren djupa och breda, juvret fint och vanligen av mindre omfång. Huvudet är litet och fint, med bred panna och fina framåt-inåt eller nedåt böjda horn. Huden är mjuk och lös. Färgen var ursprungligen röd, men då till en tid rådde stor förkärlek för vitt, hava till och med helvita djur varit vanliga. F. n. förekomma åtskilliga färgnyanser från vitt till rödbrokiga eller rödbruna stickelhåriga.

Betydelse för djuraveln. K. har haft en oerhörd betydelse för djuraveln, i det att den brukats dels att genom tillfällig korsning frambringa slaktdjur, dels att giva andra raser större kroppsmassa, tidig utveckling och större värde som göddjur, och har använts för förbättring av de flesta i detta avseende framstående nötkreatursraser. Även i Sverige sökte man förr begagna k. i detta syfte. Redan under 1800-talets förra hälft infördes enstaka djur såsom förädlingsmaterial,och detta skedde under 1830—40-talen i större utsträckning, särdeles i Skåne, men även i de herrgårdsstammar som bildades i övriga delar av landet (se Herrgårdsras) var i allmänhet korthornsblod den verksammaste inblandningen, och den nutida rödbrokiga svenska boskapsrasen har denna inblandning att tacka för sin jämförelsevis goda gödningsförmåga. Då på 1840-talet stamholländerihj ordar anskaffades för den inhemska nötboskapens förädling, framhölls k. ss. den lämpligaste, där man ville förbättra gödningsförmågan och kunde bjuda djuren goda beten eller rik sommarstallfodring. Att ingen av de då införda stamhjordarna var av denna ras, berodde på de höga pris, som framstående avelsdjur av densamma betingade. Samtidigt infördes av en enskild man, Axel Dickson, en korthornshjord till Kyleberg i östergötland, i vilket län rasen vann en rätt stor spridning. Då sedan, under 1850—60-talen, intresset för kreatursgödning ökades och en regelbunden export av slaktdjur kom i gång, blev allt mer vanligt att som korsningsmaterial för förbättring av djurens gödningsförmåga använda korthornstjurar. Sådana anskaffades även till stamholländerihj ordar av annan ras, så t. ex. till ayrshirehj or därna å Ultuna och Riseberga. År 1864 uppställdes vid det nyinrättade lantbruksinstitutet å Alnarp en importerad stam av k., likasom även en dylik anskaffades till Säbyholm i Skåne (1869). Från dessa hjordar men i synnerhet den å Alnarp spreds under den följande tiden avelsdjur av k. huvudsakligen för korsning. Då man från 1890-talet allt mer övergick till renavel även inom nötboskapsskötseln, var en naturlig följd, att korthorns-rasen skulle övergivas, då den visat sig snarare nedsätta än öka mjölkavkastningen, varpå nötboskapsskötseln överallt i landet huvudsakligen var riktad. Denna förändrade uppfattning visade sig däri, att Alnarpshjorden år 1901 försåldes, och samma öde drabbade småningom de få övriga kort-hornsstammarna i riket, sist antagligen den å Krusenhof i östergötland år 1912. Då den första avelscentertävlingen utlystes år 1903, bl. a. även för k., ansågs ingen besättning av rasen kunna ingå i denna tävlan.

Korthuvad. Se Nötboskap. Kosmäre. Se Lucern. Kortslutning. Se Energiöverföring. 656

hava särskilt Bates och Booth anseende som, näst bröderna Colling, de som utvecklat rasens värdefulla egenskaper. Djur av Bates' stam voro de mest utpräglade göddjuren, under det Booth-stammen hade mindre fin men djupare och mer sluten kroppsbyggnad. Durham- och Yorkshire-boskapens gamla anlag för rik mjölkavkastning undertrycktes i allmänhet hos k. av de övervägande anlagen för fett bildning, under det att den mindre ensidigt föräd-

Korthornstjur.

lade Yorkshireboskapen bättre bibehöll den förra egenskapen, varför man betecknat mjölkrikare men som göddjur mindre ensidigt utvecklade 'stammar som Yorkshire-korthorn. I senare fad har mjölkningsförmågan starkt utvecklats hos vissa stammar, som pläga betecknas som Dairy-shorthorn. Rasen är i England stambokförd sedan 1822 och stambokens utgivande övertogs 1879 av The Shorthorn Society.

Yttre former utmärkande för k. äro: en så till djup som bredd starkt utvecklad, från sidan sett rektangulär bål. Bröstet är starkt välvt och når trots saknaden av drög-lapp djupt ned mellan frambenen. Halsen är kort och fin. Ryggen bildar en rätlinig fortsättning från halskammen och övergår bred och utan avbrott i det breda, vågräta korset. Bogarna äro stående och såväl som höfter och bärbensknölar jämnt avrundade genom en Tik utveckling av muskler och fettvävnad. Flankerna äro korta och slutna, låren djupa och breda, juvret fint och vanligen av mindre omfång. Huvudet är litet och fint, med bred panna och fina framåt-inåt eller nedåt böjda horn. Huden är mjuk och lös. Färgen var ursprungligen röd, men då till en tid rådde stor förkärlek för vitt, hava till och med helvita djur varit vanliga. F. n. förekomma åtskilliga färgnyanser från vitt till rödbrokiga eller rödbruna stickelhåriga.

Betydelse för djuraveln. K. har haft en oerhörd betydelse för djuraveln, i det att den brukats dels att genom tillfällig korsning frambringa slaktdjur, dels att giva andra raser större kroppsmassa, tidig utveckling och större värde som göddjur, och har använts för förbättring av de flesta i detta avseende framstående nötkreatursraser. Även i Sverige sökte man förr begagna k. i detta syfte. Redan under 1800-talets förra hälft infördes enstaka djur såsom förädlingsmaterial,och detta skedde under 1830—40-talen i större utsträckning, särdeles i Skåne, men även i de herrgårdsstammar som bildades i övriga delar av landet (se Herrgårdsras) var i allmänhet korthornsblod den verksammaste inblandningen, och den nutida rödbrokiga svenska boskapsrasen har denna inblandning att tacka för sin jämförelsevis goda gödningsförmåga. Då på 1840-talet stamholländerihj ordar anskaffades för den inhemska nötboskapens förädling, framhölls k. ss. den lämpligaste, där man ville förbättra gödningsförmågan och kunde bjuda djuren goda beten eller rik sommarstallfodring. Att ingen av de då införda stamhjordarna var av denna ras, berodde på de höga pris, som framstående avelsdjur av densamma betingade. Samtidigt infördes av en enskild man, Axel Dickson, en korthornshjord till Kyleberg i östergötland, i vilket län rasen vann en rätt stor spridning. Då sedan, under 1850—60-talen, intresset för kreatursgödning ökades och en regelbunden export av slaktdjur kom i gång, blev allt mer vanligt att som korsningsmaterial för förbättring av djurens gödningsförmåga använda korthornstjurar. Sådana anskaffades även till stamholländerihj ordar av annan ras, så t. ex. till ayrshirehj or därna å Ultuna och Riseberga. År 1864 uppställdes vid det nyinrättade lantbruksinstitutet å Alnarp en importerad stam av k., likasom även en dylik anskaffades till Säbyholm i Skåne (1869). Från dessa hjordar men i synnerhet den å Alnarp spreds under den följande tiden avelsdjur av k. huvudsakligen för korsning. Då man från 1890-talet allt mer övergick till renavel även inom nötboskapsskötseln, var en naturlig följd, att korthorns-rasen skulle övergivas, då den visat sig snarare nedsätta än öka mjölkavkastningen, varpå nötboskapsskötseln överallt i landet huvudsakligen var riktad. Denna förändrade uppfattning visade sig däri, att Alnarpshjorden år 1901 försåldes, och samma öde drabbade småningom de få övriga kort-hornsstammarna i riket, sist antagligen den å Krusenhof i östergötland år 1912. Då den första avelscentertävlingen

utlystes år 1903, bl. a. även för k., ansågs ingen besättning av rasen kunna ingå i denna tävlan.

Korthuvad. Se Nötboskap. Kosmäre. Se Lucern. Kortslutning. Se Energiöverföring. 657

Kota kallas i ytterläran den del av extremiteten, som ligger mellan kotleden och hoven -eller klöven. (Se Hov, figg.) Kotan bör gå i samma riktning som tåväggen å hoven (klöven) och bör vid normal form på hoven bilda 40—450 vinkel mot marken på frambenen och 50—550 på bakbenen. Är dess vinkel mot marken mindre än tåväggens, säges kotan vara sänkt eller blöt (se Benställning, fig. Understående), i motsatt fall rak eller stel. Sänkta kotor göra steget mjukare, men de anstränga böj senorna mera, genom att en större del av kroppstyngden då kommer att överföras på dessa. Raka kotor giva mera stötande rörelser och fresta därigenom mera på ledgångarna, då stöten vid steget mer direkt fortplantas genom själva skelettdelarna. Är kotan så rak, att kotledens främre kontur skjuter framom hovkronan, säges hästen kota över, vilket angiver sjukligheter antingen i böjsenorna (böj seneförsträckning, senklapp, se Försträckning) eller i fotens bakre delar, varvid hästen söker att så mycket som möjligt överföra tyngden på själva skelettdelarna och hovens tadel. Kotans längd växlar betydligt. Långa kotor, som i allmänhet förekomma hos ädla hästar, ha samma inverkan på rörelsen som sänkta och passa därför bäst för ridhästar, hos vilka man fordrar mjukhet och elasticitet i rörelsen. Korta kotor, som verka på samma sätt som raka, lämpa sig bättre för tyngre arbetshästar, som användas i långsam takt på mjukare mark, där den hårda, stötande Törelsen föga betyder och böjsenorna därigenom mera skonas.

Kotan bör vara bred både från sidan och framifrån. Bredden från sidan beror huvudsakligen på utvecklingen av de s. k. kotsenebenen, som förstora kotbenets ledyta bakåt (se Skelett) och tjänstgöra ungefär som ett block, över vilket böjsenorna glida. En stark utveckling av kotsenebenen förlänger därför den häv-stångsarm, på vilken böjsenorna verka, och en göd bredd på kotan från sidan förstärker därför i väsentlig grad deras verkan. Bredden framifrån beror mera på skelettets grovlek, och en god bredd angiver sålunda stora ledytor, varigenom trycket kommer att fördelas över en större yta och kotan på grund därav blir mera hållbar. E. N—m.

Kota över. Se Kota.

Kotben. Se Skelett.

Kotkarl (av kot = stuga) äldre beteckning för småbonde.

Kotled. Se Skelett.

Kottar, barrträdens blomställningar och frukter. Granens och lärkens k. äro fullt utbildade redan på hösten efter blomningen, men tallens äro då blott ärtstora och fullvuxna först 1 år senare. Hos granen börja k. att öppna sig och utsläppa fröt redan på hösten, då ock kottinsamlingen kan börja. Tallkottarna börja

öppna sig först på eft er vintern, varför insamlingen lämpligast sker i samband med avverkningen. Bästa k. till frö, och som äro lättast att klänga, får man av medelålders träd, vilka böra vara friska och välbildade, emedan eljest dåliga anlag kunna överföras till de av frösådden uppkomna träden. Såväl unga som mycket gamla träd lämna små kottar med dåligt frö. Sämre k. sitta också längre in på grenarna, nedfallna eller maskstungna k. löna ej insamling. Bekvämast insamlas kottarna från de fällda träden vid avverkningen, varvid de lämpligen samlas i en vid livet bunden påse, vars mynning hålles utspänd medelst en grov järntråd. Från växande träd samlas de lättast med hjälp av redskap, ss. Mårtensons kottkam, med vilken kottarna avrivas, så att de falla till marken, eller Tidén & Frosts kottplock-ningsapparater, som uppfånga kottarna i en behållare. Insamlingen bör ske i torrt väder; eljest måste kotten torkas, utbredd i tunt lager, för att ej taga hetta eller mögla. Barr böra noga frånskiljas, emedan de äro besvärliga att avlägsna från fröt. Mängden av-vingat frö per hi. kött plägar utgöra av gran 0.8—1 och av tall 0.5—0.7 kg. Skogsvårdsfören, folkskr. N:o 8.

Kottsättning. Se Froår.

Kovall, Kovete. Se Skepling.

Krabbor höra till de tiofotade kräftdjurens kortstj artade avdelning, Brachyura. Vid Sveriges västkust förekomma krabban, Car-cinus mænas L., och krabbtaskan, Cancer pagurus L. Den förra är allmännare och mycket mindre samt har ett mindre brett och mer 4-sidigt skal än den senare, vars skal är ovalt. De äro mycket glupska och anfalla alla djur, de komma åt. De fångas i flätade burar eller mjärdar, i sänkhåvar och på nät, särdeles under höst och vinter. G. Schn.

Kraftfoder, koncentrerade fodermedel med stort innehåll av näringsämnen i lättsmält form, användes för att tillföra en av grovfoder bestående utfodring felande näringsinnehåll. Vanligen är det äggvita, som ej finnes i tillräcklig mängd, men stundom kan till ett skrymmande foder av stråfoder och rotfrukter behövas tillskott av mer koncentrerade och lättsmälta näringsämnen i allmänhet.

K. indelas i:

1. hemmaalstrat k., strå- och trindsäd samt andra frön och frukter;

2. kvarnavfall: kli, fodermjöl m. m.;

3. avfall från socker- och stärkelseberedning: melass, melassfoder, majskli;

4. avfall från jäsningsindustri: dränk, drav, maltgroddar;

5. avfall från oljeberedning av oljerika frön: oljekakor och motsvarande mjöl, samt

6. djuriska avfall från slakterier, fiskkonservering m. m., ss. köttfoder, fisk- och sillmjöl, blodmjöl.

42—213320. Lantmannens uppslagsbok. 657

Kota kallas i ytterläran den del av extremiteten, som ligger mellan kotleden och hoven -eller klöven. (Se Hov, figg.) Kotan bör gå i samma riktning som tåväggen å hoven (klöven) och bör vid normal form på hoven bilda 40—450 vinkel mot marken på frambenen och 50—550 på bakbenen. Är dess vinkel mot marken mindre än tåväggens, säges kotan vara sänkt eller blöt (se Benställning, fig. Understående), i motsatt fall rak eller stel. Sänkta kotor göra steget mjukare, men de anstränga böj senorna mera, genom att en större del av kroppstyngden då kommer att överföras på dessa. Raka kotor giva mera stötande rörelser och fresta därigenom mera på ledgångarna, då stöten vid steget mer direkt fortplantas genom själva skelettdelarna. Är kotan så rak, att kotledens främre kontur skjuter framom hovkronan, säges hästen kota över, vilket angiver sjukligheter antingen i böjsenorna (böj seneförsträckning, senklapp, se Försträckning) eller i fotens bakre delar, varvid hästen söker att så mycket som möjligt överföra tyngden på själva skelettdelarna och hovens tadel. Kotans längd växlar betydligt. Långa kotor, som i allmänhet förekomma hos ädla hästar, ha samma inverkan på rörelsen som sänkta och passa därför bäst för ridhästar, hos vilka man fordrar mjukhet och elasticitet i rörelsen. Korta kotor, som verka på samma sätt som raka, lämpa sig bättre för tyngre arbetshästar, som användas i långsam takt på mjukare mark, där den hårda, stötande Törelsen föga betyder och böjsenorna därigenom mera skonas.

Kotan bör vara bred både från sidan och framifrån. Bredden från sidan beror huvudsakligen på utvecklingen av de s. k. kotsenebenen, som förstora kotbenets ledyta bakåt (se Skelett) och tjänstgöra ungefär som ett block, över vilket böjsenorna glida. En stark utveckling av kotsenebenen förlänger därför den häv-stångsarm, på vilken böjsenorna verka, och en göd bredd på kotan från sidan förstärker därför i väsentlig grad deras verkan. Bredden framifrån beror mera på skelettets grovlek, och en god bredd angiver sålunda stora ledytor, varigenom trycket kommer att fördelas över en större yta och kotan på grund därav blir mera hållbar. E. N—m.

Kota över. Se Kota.

Kotben. Se Skelett.

Kotkarl (av kot = stuga) äldre beteckning för småbonde.

Kotled. Se Skelett.

Kottar, barrträdens blomställningar och frukter. Granens och lärkens k. äro fullt utbildade redan på hösten efter blomningen, men tallens äro då blott ärtstora och fullvuxna först 1 år senare. Hos granen börja k. att öppna sig och utsläppa fröt redan på hösten, då ock kottinsamlingen kan börja. Tallkottarna börja

öppna sig först på eft er vintern, varför insamlingen lämpligast sker i samband med avverkningen. Bästa k. till frö, och som äro lättast att klänga, får man av medelålders träd, vilka böra vara friska och välbildade, emedan eljest dåliga anlag kunna överföras till de av frösådden uppkomna träden. Såväl unga som mycket gamla träd lämna små kottar med dåligt frö. Sämre k. sitta också längre in på grenarna, nedfallna eller maskstungna k. löna ej insamling. Bekvämast insamlas kottarna från de fällda träden vid avverkningen, varvid de lämpligen samlas i en vid livet bunden påse, vars mynning hålles utspänd medelst en grov järntråd. Från växande träd samlas de lättast med hjälp av redskap, ss. Mårtensons kottkam,

med vilken kottarna avrivas, så att de falla till marken, eller Tidén & Frosts kottplock-ningsapparater, som uppfånga kottarna i en behållare. Insamlingen bör ske i torrt väder; eljest måste kotten torkas, utbredd i tunt lager, för att ej taga hetta eller mögla. Barr böra noga frånskiljas, emedan de äro besvärliga att avlägsna från fröt. Mängden av-vingat frö per hi. kött plägar utgöra av gran 0.8—1 och av tall 0.5—0.7 kg. Skogsvårdsfören, folkskr. N:o 8.

Kottsättning. Se Fröår.

Kovall, Kovete. Se Skepling.

Krabbor höra till de tiofotade kräftdjurens kortstj artade avdelning, Brachyura. Vid Sveriges västkust förekomma krabban, Car-cinus mænas L., och krabbtaskan, Cancer pagurus L. Den förra är allmännare och mycket mindre samt har ett mindre brett och mer 4-sidigt skal än den senare, vars skal är ovalt. De äro mycket glupska och anfalla alla djur, de komma åt. De fångas i flätade burar eller mjärdar, i sänkhåvar och på nät, särdeles under höst och vinter. G. Schn.

Kraftfoder, koncentrerade fodermedel med stort innehåll av näringsämnen i lättsmält form, användes för att tillföra en av grovfoder bestående utfodring felande näringsinnehåll. Vanligen är det äggvita, som ej finnes i tillräcklig mängd, men stundom kan till ett skrymmande foder av stråfoder och rotfrukter behövas tillskott av mer koncentrerade och lättsmälta näringsämnen i allmänhet.

K. indelas i:

1. hemmaalstrat k., strå- och trindsäd samt andra frön och frukter;

2. kvarnavfall: kli, fodermjöl m. m.;

3. avfall från socker- och stärkelseberedning: melass, melassfoder, majskli;

4. avfall från jäsningsindustri: dränk, drav, maltgroddar;

5. avfall från oljeberedning av oljerika frön: oljekakor och motsvarande mjöl, samt

6. djuriska avfall från slakterier, fiskkonservering m. m., ss. köttfoder, fisk- och sillmjöl, blodmjöl.

Kota kallas i ytterläran den del av extremiteten, som ligger mellan kotleden och hoven -eller klöven. (Se Hov, figg.) Kotan bör gå i samma riktning som tåväggen å hoven (klöven) och bör vid normal form på hoven bilda 40—450 vinkel mot marken på frambenen och 50—550 på bakbenen. Är dess vinkel mot marken mindre än tåväggens, säges kotan vara sänkt eller blöt (se Benställning, fig. Understående), i motsatt fall rak eller stel. Sänkta kotor göra steget mjukare, men de anstränga böj senorna mera, genom att en större del av kroppstyngden då kommer att överföras på dessa. Raka kotor giva mera stötande rörelser och fresta därigenom mera på ledgångarna, då stöten vid steget mer direkt fortplantas genom själva skelettdelarna. Är kotan så rak, att kotledens främre kontur skjuter framom hovkronan, säges hästen kota över, vilket angiver sjukligheter antingen i böjsenorna (böj seneförsträckning, senklapp, se Försträckning) eller i fotens bakre delar, varvid hästen söker att så mycket som möjligt överföra tyngden på själva skelettdelarna och hovens tadel. Kotans längd växlar betydligt. Långa kotor, som i allmänhet förekomma hos ädla hästar, ha samma inverkan på rörelsen som sänkta och passa därför bäst för ridhästar, hos vilka man fordrar mjukhet och elasticitet i rörelsen. Korta kotor, som verka på samma sätt som raka, lämpa sig bättre för tyngre arbetshästar, som användas i långsam takt på mjukare mark, där den hårda, stötande Törelsen föga betyder och böjsenorna därigenom mera skonas.

Kotan bör vara bred både från sidan och framifrån. Bredden från sidan beror huvudsakligen på utvecklingen av de s. k. kotsenebenen, som förstora kotbenets ledyta bakåt (se Skelett) och tjänstgöra ungefär som ett block, över vilket böjsenorna glida. En stark utveckling av kotsenebenen förlänger därför den häv-stångsarm, på vilken böjsenorna verka, och en göd bredd på kotan från sidan förstärker därför i väsentlig grad deras verkan. Bredden framifrån beror mera på skelettets grovlek, och en god bredd angiver sålunda stora ledytor, varigenom trycket kommer att fördelas över en större yta och kotan på grund därav blir mera hållbar. E. N—m.

Kota över. Se Kota.

Kotben. Se Skelett.

Kotkarl (av kot = stuga) äldre beteckning för småbonde.

Kotled. Se Skelett.

Kottar, barrträdens blomställningar och frukter. Granens och lärkens k. äro fullt utbildade redan på hösten efter blomningen, men tallens äro då blott ärtstora och fullvuxna först 1 år senare. Hos granen börja k. att öppna sig och utsläppa fröt redan på hösten, då ock kottinsamlingen kan börja. Tallkottarna börja

öppna sig först på eft er vintern, varför insamlingen lämpligast sker i samband med avverkningen. Bästa k. till frö, och som äro lättast att klänga, får man av medelålders träd, vilka böra vara friska och välbildade, emedan eljest dåliga anlag kunna överföras till de av frösådden uppkomna träden. Såväl unga som mycket gamla träd lämna små kottar med dåligt frö. Sämre k. sitta också längre in på grenarna, nedfallna eller maskstungna k. löna ej insamling. Bekvämast insamlas kottarna från de fällda träden vid avverkningen, varvid de lämpligen samlas i en vid livet bunden påse, vars mynning hålles utspänd medelst en grov järntråd. Från växande träd samlas de lättast med hjälp av redskap, ss. Mårtensons kottkam,

med vilken kottarna avrivas, så att de falla till marken, eller Tidén & Frosts kottplock-ningsapparater, som uppfånga kottarna i en behållare. Insamlingen bör ske i torrt väder; eljest måste kotten torkas, utbredd i tunt lager, för att ej taga hetta eller mögla. Barr böra noga frånskiljas, emedan de äro besvärliga att avlägsna från fröt. Mängden av-vingat frö per hi. kött plägar utgöra av gran 0.8—1 och av tall 0.5—0.7 kg. Skogsvårdsfören, folkskr. N:o 8.

Kottsättning. Se Fröår.

Kovall, Kovete. Se Skepling.

Krabbor höra till de tiofotade kräftdjurens kortstj artade avdelning, Brachyura. Vid Sveriges västkust förekomma krabban, Car-cinus mænas L., och krabbtaskan, Cancer pagurus L. Den förra är allmännare och mycket mindre samt har ett mindre brett och mer 4-sidigt skal än den senare, vars skal är ovalt. De äro mycket glupska och anfalla alla djur, de komma åt. De fångas i flätade burar eller mjärdar, i sänkhåvar och på nät, särdeles under höst och vinter. G. Schn.

Kraftfoder, koncentrerade fodermedel med stort innehåll av näringsämnen i lättsmält form, användes för att tillföra en av grovfoder bestående utfodring felande näringsinnehåll. Vanligen är det äggvita, som ej finnes i tillräcklig mängd, men stundom kan till ett skrymmande foder av stråfoder och rotfrukter behövas tillskott av mer koncentrerade och lättsmälta näringsämnen i allmänhet.

K. indelas i:

1. hemmaalstrat k., strå- och trindsäd samt andra frön och frukter;

2. kvarnavfall: kli, fodermjöl m. m.;

3. avfall från socker- och stärkelseberedning: melass, melassfoder, majskli;

4. avfall från jäsningsindustri: dränk, drav, maltgroddar;

5. avfall från oljeberedning av oljerika frön: oljekakor och motsvarande mjöl, samt

6. djuriska avfall från slakterier, fiskkonservering m. m., ss. köttfoder, fisk- och sillmjöl, blodmjöl.

42—213320. Lantmannens uppslagsbok. 657

Kota kallas i ytterläran den del av extremiteten, som ligger mellan kotleden och hoven -eller klöven. (Se Hov, figg.) Kotan bör gå i samma riktning som tåväggen å hoven (klöven) och bör vid normal form på hoven bilda 40—450 vinkel mot marken på frambenen och 50—550 på bakbenen. Är dess vinkel mot marken mindre än tåväggens, säges kotan vara sänkt eller blöt (se Benställning, fig. Understående), i motsatt fall rak eller stel. Sänkta kotor göra steget mjukare, men de anstränga böj senorna mera, genom att en större del av kroppstyngden då kommer att överföras på dessa. Raka kotor giva mera stötande rörelser och fresta därigenom mera på ledgångarna, då stöten vid steget mer direkt fortplantas genom

själva skelettdelarna. Är kotan så rak, att kotledens främre kontur skjuter framom hovkronan, säges hästen kota över, vilket angiver sjukligheter antingen i böjsenorna (böj seneförsträckning, senklapp, se Försträckning) eller i fotens bakre delar, varvid hästen söker att så mycket som möjligt överföra tyngden på själva skelettdelarna och hovens tadel. Kotans längd växlar betydligt. Långa kotor, som i allmänhet förekomma hos ädla hästar, ha samma inverkan på rörelsen som sänkta och passa därför bäst för ridhästar, hos vilka man fordrar mjukhet och elasticitet i rörelsen. Korta kotor, som verka på samma sätt som raka, lämpa sig bättre för tyngre arbetshästar, som användas i långsam takt på mjukare mark, där den hårda, stötande Törelsen föga betyder och böjsenorna därigenom mera skonas.

Kotan bör vara bred både från sidan och framifrån. Bredden från sidan beror huvudsakligen på utvecklingen av de s. k. kotsenebenen, som förstora kotbenets ledyta bakåt (se Skelett) och tjänstgöra ungefär som ett block, över vilket böjsenorna glida. En stark utveckling av kotsenebenen förlänger därför den häv-stångsarm, på vilken böjsenorna verka, och en göd bredd på kotan från sidan förstärker därför i väsentlig grad deras verkan. Bredden framifrån beror mera på skelettets grovlek, och en god bredd angiver sålunda stora ledytor, varigenom trycket kommer att fördelas över en större yta och kotan på grund därav blir mera hållbar. E. N—m.

Kota över. Se Kota.

Kotben. Se Skelett.

Kotkarl (av kot = stuga) äldre beteckning för småbonde.

Kotled. Se Skelett.

Kottar, barrträdens blomställningar och frukter. Granens och lärkens k. äro fullt utbildade redan på hösten efter blomningen, men tallens äro då blott ärtstora och fullvuxna först 1 år senare. Hos granen börja k. att öppna sig och utsläppa fröt redan på hösten, då ock kottinsamlingen kan börja. Tallkottarna börja

öppna sig först på eft er vintern, varför insamlingen lämpligast sker i samband med avverkningen. Bästa k. till frö, och som äro lättast att klänga, får man av medelålders träd, vilka böra vara friska och välbildade, emedan eljest dåliga anlag kunna överföras till de av frösådden uppkomna träden. Såväl unga som mycket gamla träd lämna små kottar med dåligt frö. Sämre k. sitta också längre in på grenarna, nedfallna eller maskstungna k. löna ej insamling. Bekvämast insamlas kottarna från de fällda träden vid avverkningen, varvid de lämpligen samlas i en vid livet bunden påse, vars mynning hålles utspänd medelst en grov järntråd. Från växande träd samlas de lättast med hjälp av redskap, ss. Mårtensons kottkam, med vilken kottarna avrivas, så att de falla till marken, eller Tidén & Frosts kottplock-ningsapparater, som uppfånga kottarna i en behållare. Insamlingen bör ske i torrt väder; eljest måste kotten torkas, utbredd i tunt lager, för att ej taga hetta eller mögla. Barr böra noga frånskiljas, emedan de äro besvärliga att avlägsna från fröt. Mängden av-vingat frö per hi. kött plägar utgöra av gran 0.8—1 och av tall 0.5—0.7 kg. Skogsvårdsfören, folkskr. N:o 8.

Kottsättning. Se Froår.

Kovall, Kovete. Se Skepling.

Krabbor höra till de tiofotade kräftdjurens kortstj artade avdelning, Brachyura. Vid Sveriges västkust förekomma krabban, Car-cinus mænas L., och krabbtaskan, Cancer pagurus L. Den förra är allmännare och mycket mindre samt har ett mindre brett och mer 4-sidigt skal än den senare, vars skal är ovalt. De äro mycket glupska och anfalla alla djur, de komma åt. De fångas i flätade burar eller mjärdar, i sänkhåvar och på nät, särdeles under höst och vinter. G. Schn.

Kraftfoder, koncentrerade fodermedel med stort innehåll av näringsämnen i lättsmält form, användes för att tillföra en av grovfoder bestående utfodring felande näringsinnehåll. Vanligen är det äggvita, som ej finnes i tillräcklig mängd, men stundom kan till ett skrymmande foder av stråfoder och rotfrukter behövas tillskott av mer koncentrerade och lättsmälta näringsämnen i allmänhet.

K. indelas i:

1. hemmaalstrat k., strå- och trindsäd samt andra frön och frukter;

2. kvarnavfall: kli, fodermjöl m. m.;

3. avfall från socker- och stärkelseberedning: melass, melassfoder, majskli;

4. avfall från jäsningsindustri: dränk, drav, maltgroddar;

5. avfall från oljeberedning av oljerika frön: oljekakor och motsvarande mjöl, samt

6. djuriska avfall från slakterier, fiskkonservering m. m., ss. köttfoder, fisk- och sillmjöl, blodmjöl.

42—213320. Lantmannens uppslagsbok. 658

Bland inköpta k.-medel äro oljekakor och klislagen de viktigaste, de förra genom sin höga äggvitehalt, de senare genom stort innehåll även av kolhydrat. M. W.

K. användes i större mängd, ju intensivare utfodringen behöver vara och ju mer denna i övrigt består av skrymmande fodermedel, sal. i synnerhet åt kor vid högt uppdriven mjölkning, åt hästar vid strängt arbete och åt göd-djur, som man önskar fort färdiggödda, samt vid utfodring av halm och rotfrukter, men däremot mindre, då djuren gå på bete eller fodras med hö och grönfoder. — Då k. är den dyraste delen av fodret, bör arten och mängden därav i den dagliga fodergivan noga avpassas efter djurens behov (se art. Fodring, Fårskötsel, Hästskötsel, Höns, Nötkreatursskötsel, Svinskötsel). Därför beräknas varje djurs behov på grund av den produktion det lämnar samt kraftfodrets innehåll av smältbara näringsämnen och avmätes eller utväges till de enskilda djuren eller till de fodringsgrupper, i vilka de äro indelade, varvid för bekvämlighets skull såvitt möjligt, de olika k.-slagen äro blandade till en k.-blandning. H. J. Dft.

Krafthalm, av halm berett cellulosafoder (se d. o.).

Kraftledningslånefonden, inrättad 1918. Lån beviljas ekonomiska föreningar för anläggande- på landsbygden av distributionsnät för elektrisk energi samt till mindre, lokala sådana anläggningar. Lånen, som sökas hos Kommerskollegium och Lantbruksstyrelsen, äro amorteringsfria i 2 år, varefter de amorteras under högst 18 år samt lämnas intill hela an-, läggningskostnaden och löpa med 5 % ränta. Med låneansökan skall följa: a. registreringsbevis och stadgar för föreningen; b. styrkt uppgift om föreningens ekonomiska ställning; c. av sakkunnig upprättad plan över företaget med kartor, kostnadsförslag och räntabilitets-beräkning; d. bevis om tillgång till elektrisk energi; e. bevis, att ansökning om tillstånd till anläggningen blivit till K. Maj:t ingiven; f. handlingar, som styrka rätten att utbygga vattenfall. K. k. 13/9 1918.

Kraftmätare, dynamometer. Uppmätning av rätlinigt verkande krafter, ss. dragkraft vid körredskap, utföres medelst k., som anbringas mellan redskapet och dragvågen. I sin enklaste form utgöres en dylik k. av en fjädervåg med visare, som angiver kraftbeloppet på en tillhörande skala. Då fjäderns form kan ändra sig, bör kraftmätarens utslag tid efter annan justeras, och fjädern bör aldrig belastas över elasticitetsgränsen; till säkerhet häremot bör kraftmätaren vara försedd med en stoppare. Mera fulländade drag-k. äro själv-registrerande, ss. Burgs, Rud. Sacks och Schäffer-Budenbergs m. fl., försedda med anordningar för grafiskt upptecknande av kraftåtgången på särskilt preparerat papper. De där-

vid erhållna diagrammen visa växlingarna i kraftåtgången, varigenom arbetsförloppet kan följas.

Uppmätning av roterande dragkraft sker antingen genom inskjutningsdynamometrar, ss. Hefner v. Altenecks remdynamome-t e r och Amsler-Laffons vridningsdy-namometer, som endast överföra arbetet, i det att de inkopplas mellan motorn och arbetsmaskinen, eller bromsdynamome-t r a r, ss. Pronys tygel och den vanliga linbromsen, vilka förbruka det av motorn lämnade arbetet, då de tillkopplas densamma i stället för arbetsmaskinen. För uppmätning av roterande dragkraft vid handdrivna maskiner användas vevdynamometrar, såsom Sandströms vevdynamometer.

Tryckkrafter, exempelvis trycket av ångan på kolven inuti cylindern hos en ångmaskin, uppmätas medelst indikator, som noga registrerar arbetsförloppet i cvlindern.

K. F. A.

Kraft- och hälsofoder. Under åtskilliga olika namn utbjudas i handeln preparat, vilka uppgivas skola hava storartade verkningar som kraft-, mjöl- och hälsofoder. Sådana äro bland under senare tider framkomna: »Bondevännen» som består av1/3 benmjöl och 2/3 kryddor; »Lerchs i:a foderkalk» av 82 % krita, 4 % lera och 14% bockhornsfrö; Argentin, sammansatt av 47 % kli, 5 % svavel, 4 % krita och 44 % koksalt. Vanligen innehålla dessa s. k. hälsofoder mest kryddor, lakritsrot, bockhorn, anis och fänkol eller andra droger jämte något fodermedel, ss. kli, bomullsfrömjöl, majsmjöl m. m.; så t. ex. »Bovine», varav särskilda blandningar finnas för kor, hästar, svin m. m. Dylika hälsofoder böra under inga villkor användas, ty priset står icke i rimligt förhållande till beståndsdelarnas värde, och över huvud taget böra fodermedel av okänd sammansättning först undersökas av sakkunnig person,

innan de användas till utfodring. M. .W.

Kraftöverföring. Se Energiöverföring.

Kräkning, uppsättning av kärvar av säd (fröklöver, lin m. m.), stundom även obunden säd på stör för torkning före inbärgningen. Krakstörarna göras helst av gran, omkring 2.5 m. långa, så att man når att med en gaffel uppsätta och avtaga kärvarna, rensas så de bliva glatta samt vässas i båda ändarna. Rensning och vässning av 50 stör är lämpligt beting på 10 timmars dag. K. eller snesning av säd sker i norra Sverige vanligen så, att sedan störarna stadigt nedstötts i jorden, påträdes en kärve i upprätt ställning och därefter något snett liggande kärvar, så många som rymmas gå stören, med axändarna vända mot söder. Även förekommer att i stället för 1 på stören trädd fotkärve använda en fot av 4 kring stören ställda med ett band sammanhållna kärvar, och detta 659

brukas särskilt för långhalmig säd, varav kärvarna behöva bredare stöd. I Norrland förekommer även att i stället för fotband använda en på stören spikad tvärslå eller ock stödja det nedersta bandet på en träklyka eller brädstump. I södra och mellersta Sverige ställas vanligen flera kärvar (av kort säd 8, av långhalmig säd ända till 12) kring stören och över dem trädas krakkärvar på stören. I Småland ordnas de så, att axändarna i ordning nedifrån vända åt öster, norr, väster och söder, så att blott söder-kärven hänger obetäckt. Stundom täckes hela krak-skylen med räfs. I äldre tid, då man ej hade de nutida långa och bekväma gafflarna, uppsatte man i Norrland sädeskärvarna för hand och begagnade då en krakstol att stå på för att nå upp till störens spets. Jfr Skylning.

Krake.

K. är ett mycket gott sätt att uppsätta säd till torkning, i det att den hänger luftigt, så att den snart torkar. I regnigt väder kan dock översta kärven bliva genomträngd av väta, som följer stören, om denna skjuter upp över kärven, vilket därför bör undvikas. Dessutom bliva fotkärvarna våta i rotändan. Vid inkörningen pläga därför dessa fuktiga kärvar, om så behöves, undantagas för att ytterligare torka.

Krakstör. Se Kräkning.

Kramp är en ihållande (tonisk k.) eller med förslappning omväxlande (klonisk k.) sammandragning av muskler. Den kan framkallas av olika orsaker, ss. vissa gifter (tetanus- eller stelkrampgift, stryknin), mekanisk eller elektrisk retning eller sjukliga förändringar i vissa nervcentra. K. kan vara inskränkt till vissa muskler, ss. vid m u n 1 ä s a (trismus) till stora tuggmuskeln, eller utbredd över hela kroppen, ss. vid stelkramp. Klonisk k., som är utbredd till flera muskelgrupper, kallas konvulsioner, ss. vid fallandesot (epilepsi). Som k.-stillande medel användas bromkalium, klorat, morfininjektioner m. m. Behandlingen bör rätta sig efter det lidande, som framkallat krampen. E. N—m.

Krasse. Ordet betecknar flera olika växtarter av skilda släkten, utmärkta av m. 1. m. skarp smak. Indian-, blomster- eller kapucine r-k., Tropæolum majus L., av fam. Tvopæolaceæ, är en från Peru härstammande, ettårig, saftig ört med sköldformiga blad, lysande gul-brun-brokiga blommor, som bilda 3 runda räfflade frukter. Denna likasom den närstående Ty. Lobbianum Hook. och hybrider av båda odlas i en mängd former som prydnadsväxt, dels slingrande på spalj é eller som beklädnad på väggarna, dels som dvärgplantor på rabatter. Frukterna användas i st. f. kapris som krydda. En annan, spädare art, guld-, kanarie- 1. pilgrim s-k., Ty. pevegvinum Jacq. med flikiga blad samt citrongula blommor med fransade kronblad är en mycket täck, rikt blommande slingerväxt, härstammande från Mexiko. Tropæolumarterna förökas genom frön, som sås på kalljord eller i kruka,varefter plantorna flyttas till sin växtplats. Blomma oavbrutet, tills de dödas av frosten.

Trädgårds-k., Lepidium sativum L., en från orienten härstammande och sedan gammalt odlad i-årig korsblommig ört (fam. Crucifera), fotshög, med små vita blommor. Odlas som sallat och skördas därtill, då plantorna äro 2—3 tum långa. Sås för sommarbe* hovet på kalljord, tätt och i flera omgångar, för vintern i drivbänk eller i jordlådor, som ställas i varmt, ljust rum.

Vätte n-k., K ä 11-k., NastuYtium officinale R. Br., av fam. Cvucifevœ, en i källor och bäckar vildväxande, späd ört med pardelade blad, små vita blommor och jämnbreda skidor. Bladen och de unga skotten odlade i kallkällor med icke frysande vatten, användas om sallat. Förökas med frö eller skott, som sättas på sank plats.

V i n t e r-k., Sommargyllen, Bavbavea vulgavis R. Br., och stvicta Fr. två—fleråriga örter med de nedre bladen lyrformigt parflikiga, de övre tandade samt gula blomklasar i stjälkens topp. De förekomma allmänt vildväxande på gräsbevuxen mark, även i insådda vallar, dit de kommit med utsädet. Då de ej ätas av kreaturen, äro de att räkna som ogräs. Ännu några andra arter av släktena Lepidium och Nastuv-tiurn, som betecknas som krasse, förekomma . vilda i Sverige men äro utan betydelse.

Kratta, handredskap för jordens finfördelning och tilljämnande samt för hopsamling av skräp i gångar. Har av gammalt plägat tillverkas hemma, skaftet av gran, kammen eller kälen av björk med genomdrivna smidesjärnpinnar. Numera finnas även fabriksgjorda, med både kam och pinnar av järn. Gjut järnskratt or äro sköra; de starkaste hava kam av vinkeljärn, vari pinnarna äro fästa, så att de ej kunna lossna.

Kreatur användes vanligen liktydigt med större husdjur, d. v. s. som sammanfattning66o

av hästar, nötboskap, får, getter och svin. I statistiken brukas dessa djurslag sammanräknade till kreatursenheter; som sådan räknas 2/3 vuxen häst, */3 unghäst, i vuxet nötkreatur, 2 ungnöt, 10 får, 12 getter och 4 svin.

Kreatursförsäkring (även kallad husdjursförsäkring) har till ändamål att bereda ersättning i anledning av förlust till följd av olycksfall eller sjukdom, som drabbar hästar, nötkreatur och vissa andra husdjur (av de sistnämnda huvudsakligen svin), ävensom i anledning av förlust i följd av åtgärder till hindrande av smittsamma sjukdomars spridning. Denna försäkring har i vårt land vunnit en ganska betydande utbredning. Försäkringen bedrives dels av ej mindre än 773 smärre bolag eller föreningar — i allmänhet tillkomna under de senaste 40—50 åren —, vilka omfatta ett län, ett härad eller en eller flera socknar, och dels av 14 bolag med större verksamhetsområde (väsentligt mera än ett län). De smärre bolagen hava vunnit stor anslutning, särskilt beträffande hästförsäkring. Givetvis hava de haft sin stora betydelse för utvecklingen av ifrågavarande försäkringsform, men det bör framhållas, att delägarna kunna få vidkännas högst betydande uttaxeringar i följd av förluster. Många dylika bolag hava endast ett par tiotal djur försäkrade, varför förlusten av ett eller två dj ur i sådant fall kan bliva högst betungande för delägarna.

Det största svenska bolaget är Skandinaviska Kreatursförsäkringsbolaget i Stockholm (grundat år 1890), rsom år 1920 hade ett försäkringsbestånd av omkring 81,000 hästar och 166,000 nötkreatur -och i skadeersättningar utbetalade ungefär 1.6 milj. kr. Rörande de grunder, å vilka av sistnämnda bolag, och i ett flertal fall även andra bolag, försäkring meddelas, må nämnas följande.

För hästar meddelas I. Enkel försäkring (med mindre omfattande ersättningsgrunder). Ersättning lämnas med fulla försäkringsvärdet endast för djur, som dör eller till följd av skada måste omedelbart dödas, och med halva försäkringsvärdet för djur, som är för framtiden till arbete eller avkastning oanvändbart. II. Kombinerad försäkring, varvid ersättning lämnas med fulla försäkringsvärdet i bägge nyss angivna fall, samt med lägre belopp, ej överstigande halva försäkringsvärdet, för djur, vilkas arbets- eller avelsduglighet minskats till följd av sjukdom eller olycksfall, men som likväl äro till något arbete eller avkastning användbara. För föl eller foster efter försäkrat sto kan erhållas försäkring, avseende att under vissa villkor lämna ersättning med 10 % av moderdjurets försäkringsvärde.

För nötkreatur kan erhållas I. E n-skild och kollektiv försäkring,

avseende att lämna ersättning till fulla försäkringsvärdet för djur, som dö eller så svårt skadas eller insjukna, att de av dessa anledningar måste dödas, eller äro till avsett arbete eller avkastning för framtiden oanvändbara. II. Masskadeförsäkring. Ersättning utgår till fulla försäkringsvärdet för djur, som dö eller måste dödas till följd av vissa smittsamma sjukdomar. III. Försäkring för smittsamma nötkreaturssjukdomar och mjölkförlust. Ersättning utgår: a) för nötkreatur, som dö till följd av vissa smittsamma sjukdomar; b) för mjölkförlust: om till följd av smittsamma sjukdomar bland de försäkrade djuren eller på grund av vid gården utbruten scharlakansfeber, difteri eller nervfeber gårdens mjölkutförsel förbjudes av vederbörande myndighet, lämnas ersättning fr. o. m. den dag, då sjukdomsutbrottet konstaterats och vederbörligen anmälts, samt så länge gården är förklarad smittad eller mjölkutförseln förbjuden, med viss dagsersättning, beräknad efter den summas storlek, för vilken årliga mjölkinkomsten försäkrats; c) för genom av-lysning av betesmark orsakad förlust; d) för stråfoder, som skadas genom desinfektionsmedel eller som i samband med desinfektionsåtgärder måste förstöras; samt e) för desinfektionsmedel, som försäkringstagaren är skyldig anskaffa.

Vid svinförsäkring utgår ersättning för djur, som dör eller på veterinärs order slaktas, eller då på inrådan av tvenne ojäviga personer s. k. nödslakt tillgripes.

Till försäkring antagas i allmänhet icke hästar över 15 års ålder, enskilda nötkreatur över 10 år, föl under åtta dagar samt nötkreatur och grisar under två månaders ålder. Försäkringsvärdet för unghästar ökas fr. o. m. första t. o. m. fjärde levnadsåret årligen med 50 % av ursprungliga försäkringsvärdet. Sedan djuret fyllt 10 ä 12 år nedsättes årligen värdet med 10 %. Försäkring av häst upphör senast den 31 mars det kalenderår, varunder den fyller 20 år. Vanligen fordras vid försäkring intyg av veterinär.

När vid försäkring av hel kreatursbesättning ersättning utgår, skall ersättningsbeloppet för djuret bestämmas till medeltalet av de till samma avdelning hörande djurens försäkringsvärde, efter avdrag av värdet för de delar av det döda kreaturet, som kunna realiseras eller till nytta användas.

Försäkringspremien i de större bolagen torde i allmänhet röra sig omkring 2 a 3 kr. för 100 kr. försäkringsvärde vid kombinerad hästförsäkring samt vid enskild eller kollektiv nötkreatursförsäkring.

Beträffande omfattningen av husdjursförsäkringen i vårt land under senaste åren hänvisas till nedanstående siffror. 66o

av hästar, nötboskap, får, getter och svin. I statistiken brukas dessa djurslag sammanräknade till kreatursenheter; som sådan räknas 2/3 vuxen häst, */3 unghäst, i vuxet nötkreatur, 2 ungnöt, 10 får, 12 getter och 4 svin.

Kreatursförsäkring (även kallad husdjursförsäkring) har till ändamål att bereda ersättning i anledning av förlust till följd av olycksfall eller sjukdom, som drabbar hästar, nötkreatur och vissa andra husdjur (av de sistnämnda huvudsakligen svin), ävensom i anledning av förlust i följd av åtgärder till hindrande av smittsamma sjukdomars spridning. Denna försäkring har i vårt land vunnit en ganska betydande utbredning. Försäkringen bedrives dels av ej mindre än 773 smärre bolag eller föreningar — i allmänhet tillkomna under de senaste 40—50 åren —, vilka omfatta ett län, ett härad eller en eller flera socknar, och dels av 14 bolag med större verksamhetsområde (väsentligt mera än ett län). De smärre bolagen hava vunnit stor anslutning, särskilt beträffande hästförsäkring. Givetvis hava de haft sin stora betydelse för utvecklingen av ifrågavarande försäkringsform, men det bör framhållas, att delägarna kunna få vidkännas högst betydande uttaxeringar i följd av förluster. Många dylika bolag hava endast ett par tiotal djur försäkrade, varför förlusten av ett eller två dj ur i sådant fall kan bliva högst betungande för delägarna.

Det största svenska bolaget är Skandinaviska Kreatursförsäkringsbolaget i Stockholm (grundat år 1890), rsom år 1920 hade ett försäkringsbestånd av omkring 81,000 hästar och 166,000 nötkreatur -och i skadeersättningar utbetalade ungefär 1.6 milj. kr. Rörande de grunder, å vilka av sistnämnda bolag, och i ett flertal fall även andra bolag, försäkring meddelas, må nämnas följande.

För hästar meddelas I. Enkel försäkring (med mindre omfattande ersättningsgrunder). Ersättning lämnas med fulla försäkringsvärdet endast för djur, som dör eller till följd av skada måste omedelbart dödas, och med halva försäkringsvärdet för djur, som är för framtiden till arbete eller avkastning oanvändbart. II. Kombinerad försäkring, varvid ersättning lämnas med fulla försäkringsvärdet i bägge nyss angivna fall, samt med lägre belopp, ej överstigande halva försäkringsvärdet, för djur, vilkas arbets- eller avelsduglighet minskats till följd av sjukdom eller olycksfall, men som likväl äro till något arbete eller avkastning användbara. För föl eller foster efter försäkrat sto kan erhållas försäkring, avseende att under vissa villkor lämna ersättning med 10 % av moderdjurets försäkringsvärde.

För nötkreatur kan erhållas I. E n-skild och kollektiv försäkring,

avseende att lämna ersättning till fulla försäkringsvärdet för djur, som dö eller så svårt skadas eller insjukna, att de av dessa anledningar måste dödas, eller äro till avsett arbete eller avkastning för framtiden oanvändbara. II. Masskadeförsäkring. Ersättning utgår till fulla försäkringsvärdet för djur, som dö eller måste dödas till följd av vissa smittsamma sjukdomar. III. Försäkring för smittsamma nötkreaturssjukdomar och mjölkförlust. Ersättning utgår: a) för nötkreatur, som dö till följd av vissa smittsamma sjukdomar; b) för mjölkförlust: om till följd av smittsamma sjukdomar bland de försäkrade djuren eller på grund av vid gården utbruten scharlakansfeber, difteri eller nervfeber gårdens mjölkutförsel förbjudes av vederbörande myndighet, lämnas ersättning fr. o. m. den dag, då sjukdomsutbrottet konstaterats och vederbörligen anmälts, samt så länge gården är förklarad smittad eller mjölkutförseln förbjuden, med viss dagsersättning, beräknad efter den summas storlek, för vilken årliga mjölkinkomsten försäkrats; c) för genom av-lysning av betesmark orsakad förlust; d) för stråfoder, som skadas genom desinfektionsmedel eller som i samband med desinfektionsåtgärder måste förstöras; samt e) för desinfektionsmedel, som försäkringstagaren är skyldig anskaffa.

Vid svinförsäkring utgår ersättning för djur, som dör eller på veterinärs order slaktas, eller då på inrådan av tvenne ojäviga personer s. k. nödslakt tillgripes.

Till försäkring antagas i allmänhet icke hästar över 15 års ålder, enskilda nötkreatur över 10 år, föl under åtta dagar samt nötkreatur och grisar under två månaders ålder. Försäkringsvärdet för unghästar ökas fr. o. m. första t. o. m. fjärde levnadsåret årligen med 50 % av ursprungliga försäkringsvärdet. Sedan djuret fyllt 10 ä 12 år nedsättes årligen värdet med 10 %. Försäkring av häst upphör senast den 31 mars det kalenderår, varunder den fyller 20 år. Vanligen fordras vid försäkring intyg av veterinär.

När vid försäkring av hel kreatursbesättning ersättning utgår, skall ersättningsbeloppet för djuret bestämmas till medeltalet av de till samma avdelning hörande djurens försäkringsvärde, efter avdrag av värdet för de delar av det döda kreaturet, som kunna realiseras eller till nytta användas.

Försäkringspremien i de större bolagen torde i allmänhet röra sig omkring 2 a 3 kr. för 100 kr. försäkringsvärde vid kombinerad hästförsäkring samt vid enskild eller kollektiv nötkreatursförsäkring.

Beträffande omfattningen av husdjursförsäkringen i vårt land under senaste åren hänvisas till nedanstående siffror.661

År Gällande försäkringar vid årets slut För hästar För nötkreatur Antal Försäkr.s:a kronor Antal Försäkr.s:a kronor

19K 1916 1917 1918 1919 393,553 412,969 443,708 462,908 470,665 172,302,864 218,013492 289,739,119 369,807,436 423,754,732 541,442 562,916 586,224 571,277 569,285 138,186,985 150,682,854 168,786,497 187,974,157 209,070,097

Försäkring av svin sker särdeles i södra Sverige vid ett stort antal smärre, lokala föreningar. Försäkring av får och getter förekommer sällan men har på senaste åren upptagits av Allmänna ömsesidiga kreatursförsäkringsbolaget i Stockholm. I Skaraborgs län, där mjältbrand plägar förekomma, finnes en särskild försäkringsförening mot denna sjukdom. H. J. Dft.

Kreatursgödsel består av husdjurens fasta och flytande spillning jämte därmed blandat strö.

Gödselmängden kan beräknas på grund av den fodermängd, djuret förtärt, och mängden använt strö. Från mängden torrämne i fodret avdrages den del därav, som på grund av dess smältbarhetskoefficient beräknas hava upptagits i djurets näringsomlopp och gått förlorat som tarmgaser, varefter återstoden utgör torrämnemängden i träcken. Därtill lägges torrämnemängden i urinen, som i medeltal räknas till 5.8 % av fodrets torrämne, och slutligen torrämnemängden i ströet; den erhållna summan utgör den färska, strö-blandade gödselns torrämnemängd, av vilken sedan hela gödselmängden beräknas på grund av dess vattenhalt. En dylik beräkning utföres exempelvis för en hel kreatursbesättning sålunda:

Hö . . . Halm . . Oljekakor Gröpe . . Rotfrukter

Foder kg.

[-Torrämne-]

{+Torr- ämne+} kg

[-Smältbar-]

{+Smält- bar+} %

36.500 31,000 60

36,500 31,000 50

14,000 12,600 80

14,000 12,000 80

70,000 7,oco 90

12,400 15,500

2,520

2,400 700

Summa 93,6oo 33«52o|

Urins torrämne 93,600 x 0.058 = 5,429

Torrämne i färsk spillning......38,949!

20,000 kg. strö med 85 % torrämne . . 17.OOO

Torrämne i ströbl. gödsel.......55,9491

Färsk gödsel med 75 % vatten . . 223,716 k:

En dylik beräkning innehåller så många osäkra tal, att man i praktiken helst förenklar densamma. Således brukas att ej beräkna smältbarheten för de särskilda fodermedlen, utan i stället användas av Em. v. Wolff angivna tal för den mängd av fodrets torrämne, som olika djurslag lämna i spillningen:

Häst Ko Oxe Får i träck . . . 46.7 38.0 4A.0 42.6 » urin ... 5.7 5.8 0.3 6.8

Summa 52.4 43.8 5°-3 49-4 #

Med dessa tal, vanligen avrundade, beräknar man således torrämnemängden i träck eller urin för varje särskilt djurslag. Oftast förenklas beräkningen ytterligare genom att man antager, att i medeltal för alla djur hälften av fodrets torrämne återkommer i uttömningarna och att gödselns vattenhalt är 75 %. På sådant sätt skalle beräkningen på grund av ovan an-

/ 93600 tagna fodermängd bliva 4 I--------- + 17000) =

= 255,200 kg. Då besättningen till större del består av mjölkkor och ungdjur, vilka lämna väsentligt mindre än hälften av fodrets torrämne i spillningen, blir den på detta sätt beräknade torrämnemängden för hög, men detta fel motväges därav, att nötkreatursgödselns vattenhalt i regel är högre än 75 %, vanligen omkring 80 %.

Av den fallna spillningen går alltid en del förlorad, och under betestiden bör en mot den tid, då djuren äro ute, svarande del av spillningen fråndragas vid beräkningen av den erhållna gödselmängden; för hästarna bör även fråndragas den del av spillningen, som kan antagas falla ute, vilken i hög grad växlar men i medeltal kan räknas till 1/3. På grund av normala fodermängden för djur i förhållande till deras levande vikt samt på grund av prak* tisk erfarenhet hava följande medeltal för fallen mängd färsk gödsel angivits i kg. per dag och år:

Djurslag Lev.v. Fod t.äm Strö Trä C S:a Motsv.

O) 1 £ P pr ar

Häst . 500-600 12 2.S" 25 5 30 10,000

Nötkr. 500 12 3-o 31 9 40 14,600

Får . n 1.2 0.2 1.1 0.4 M 550,

Svin . 2-4 1-5 2 3 5 I,8oo

Genom brinning minskas sedan gödselmängden med Va—V2-

Gödselns rymdvikt i kg. per kbm. växlar sålunda:

Halmblandad Torvströblandad

Färsk

400— 600 700—1,300

Brunnen

800—1,000 I,0O0—I,IOO 661

År Gällande försäkringar vid årets slut För hästar För nötkreatur Antal Försäkr.s:a kronor Antal Försäkr.s:a kronor

19K 1916 1917 1918 1919 393,553 412,969 443,708 462,908 470,665 172,302,864 218,013492 289,739,119 369,807,436 423,754,732 541,442 562,916 586,224 571,277 569,285 138,186,985 150,682,854 168,786,497 187,974,157 209,070,097

Försäkring av svin sker särdeles i södra Sverige vid ett stort antal smärre, lokala föreningar. Försäkring av får och getter förekommer sällan men har på senaste åren upptagits av Allmänna ömsesidiga kreatursförsäkringsbolaget i Stockholm. I Skaraborgs län, där mjältbrand plägar förekomma, finnes en särskild försäkringsförening mot denna sjukdom. H. J. Dft.

Kreatursgödsel består av husdjurens fasta och flytande spillning jämte därmed blandat strö.

Gödselmängden kan beräknas på grund av den fodermängd, djuret förtärt, och mängden använt strö. Från mängden torrämne i fodret avdrages den del därav, som på grund av dess smältbarhetskoefficient beräknas hava upptagits i djurets näringsomlopp och gått förlorat som tarmgaser, varefter återstoden utgör torrämnemängden i träcken. Därtill lägges torrämnemängden i urinen, som i medeltal räknas till 5.8 % av fodrets torrämne, och slutligen torrämnemängden i ströet; den erhållna summan utgör den färska, strö-blandade gödselns torrämnemängd, av vilken sedan hela gödselmängden beräknas på grund av dess vattenhalt. En dylik beräkning utföres exempelvis för en hel kreatursbesättning sålunda:

Hö . . . Halm . . Oljekakor Gröpe . . Rotfrukter

Foder kg.

[-Torrämne-]

{+Torr- ämne+} kg

[-Smältbar-]

{+Smält- bar+} %

36.500 31,000 60

36,500 31,000 50

14,000 12,600 80

14,000 12,000 80

70,000 7,oco 90

12,400 15,500

2,520

2,400 700

Summa 93,6oo 33«52o|

Urins torrämne 93,600 x 0.058 = 5,429

Torrämne i färsk spillning......38,949!

20,000 kg. strö med 85 % torrämne . . 17.OOO

Torrämne i ströbl. gödsel.......55,9491

Färsk gödsel med 75 % vatten . . 223,716 k:

En dylik beräkning innehåller så många osäkra tal, att man i praktiken helst förenklar densamma. Således brukas att ej beräkna smältbarheten för de särskilda fodermedlen, utan i stället användas av Em. v. Wolff angivna tal för den mängd av fodrets torrämne, som olika djurslag lämna i spillningen:

Häst Ko Oxe Får i träck . . . 46.7 38.0 4A.0 42.6 » urin ... 5.7 5.8 0.3 6.8

Summa 52.4 43.8 5°-3 49-4 #

Med dessa tal, vanligen avrundade, beräknar man således torrämnemängden i träck eller urin för varje särskilt djurslag. Oftast förenklas beräkningen ytterligare genom att man antager, att i medeltal för alla djur hälften av fodrets torrämne återkommer i uttömningarna och att gödselns vattenhalt är 75 %. På sådant sätt skalle beräkningen på grund av ovan an-

/ 93600 tagna fodermängd bliva 4 I--------- + 17000) =

= 255,200 kg. Då besättningen till större del består av mjölkkor och ungdjur, vilka lämna väsentligt mindre än hälften av fodrets torrämne i spillningen, blir den på detta sätt beräknade torrämnemängden för hög, men detta fel motväges därav, att nötkreatursgödselns vattenhalt i regel är högre än 75 %, vanligen omkring 80 %.

Av den fallna spillningen går alltid en del förlorad, och under betestiden bör en mot den tid, då djuren äro ute, svarande del av spillningen fråndragas vid beräkningen av den erhållna gödselmängden; för hästarna bör även fråndragas den del av spillningen, som kan antagas falla ute, vilken i hög grad växlar men i medeltal kan räknas till 1/3. På grund av normala fodermängden för djur i förhållande till deras levande vikt samt på grund av prak* tisk erfarenhet hava följande medeltal för fallen mängd färsk gödsel angivits i kg. per dag och år:

Djurslag Lev.v. Fod t.äm Strö Trä C S:a Motsv.

O) 1 £ P pr ar

Häst . 500-600 12 2.S" 25 5 30 10,000

Nötkr. 500 12 3-o 31 9 40 14,600

Får . n 1.2 0.2 1.1 0.4 M 550,

Svin . 2-4 1-5 2 3 5 I,8oo

Genom brinning minskas sedan gödselmängden med Va—V2-

Gödselns rymdvikt i kg. per kbm. växlar sålunda:

Halmblandad Torvströblandad

Färsk

400— 600 700—1,300

Brunnen

800—1,000 I,0O0—I,IOO662

Godsel n*s näringsinnehåll utgöres av fodrets innehåll av växtnäring med avdrag för det, som avsatts i kroppen eller i av djuret bildade produkter. Då djuret står på underhållsfoder och sålunda icke förändras i vikt eller sammansättning och ej i avsevärd mån använder näring för bildning av några produkter, bör fodrets innehåll av växtnäring tämligen fullständigt avgivas i spillningen. Om åter djuret ökar i kroppsvikt eller bildar ett foster, avsöndrar mjölk, bildar ull o. s. v., så åtgår en del av växtnäringen till dessa ändamål, och återstoden bör återfinnas i spillningen. I medeltal innehållas följande mängder växtnäring:

I ioo kg.

mjölk . . . .

kroppstillväxt hos ungnöt . .

» gödboskap » får ... . otvättad ull . .

Kväve kg- Fosforsyra kg. Kali kg-

0.57 O.20 O.17

2.58 I.62 O.21

O.16 O.13 O.12

2.27 I.23 O.15

5-4 O.07 5.62

Häst:

träck......

urin......

blandad med halm

Nötboskap:

träck......

urin......

blandad med halm

Får: träck ....

urin......

blandad med halm

Kväve Fosforsyra Kali

O.45 0.35 0.35

1-55 0.60 spar O.26 I.50 0.70

0.30 O.15 O.io

I.00 spar I.60

O.40 O.15 O.50

O.60 O.50 O.20

2.00 O.oi 2.30

1 O.80 O.50 O.80

Svin: träck .

Kväve Fosforsyra Kali

0.5 O.60 O.40

0.5 O.15 0.70

0.5 O.30 O.50

unn......

blandad med halm

Då gödselns sammansättning huvudsakligen beror ej av djurets art utan av det foder djuret förtärt, så kan dock olika fodring medföra stora skiljaktigheter i gödselns sammansättning. Dessa framträda i synnerhet däri, att då den ökning av produktion, som en starkare utfodring medför, ej i motsvarande grad tager de växtnärande beståndsdelarna i anspråk, så blir gödseln näringsrikare, ju starkare utfodringen blir, och då kraftfodret i främsta rummet tillför ökad mängd kväve och fosforsyra, blir gödseln efter stark kraftfodring särskilt rik på dessa ämnen, under det att stor mängd stråfoder i utfodringen ökar kalihalten.

Vid ett danskt försök erhölls sålunda:

Då man känner det använda fodrets innehåll av dessa ämnen samt mängden av djuren bildade produkter, kan sålunda ej blott, som ovan visats, gödselns mängd utan även dess innehåll av växtnäring beräknas, genom att från summorna av kväve, fosforsyre- och kaliinnehållet i fodret avdraga mängderna av dessa ämnen i alstrad mjölk och kött samt i besättningens ökade kroppsvikt. Då emellertid halten av de särskilda växtnäringsämnena starkt växlar i ett och samma fodermedel och svårt är att skaffa säker kännedom om dessa halter, bl. a. på grund av svårigheten att uttaga pålitliga medelprov av fodermedlen, nöjer man sig i allmänhet med i litteraturen tillgängliga medeltal för gödselns sammansättning efter olika djurslag.

Färsk kreatursgödsels medelsammansättning i proc:

Utfodring ||pr dag fenh. Gödsel, innehållande i % Kväve Fosforsyra Kali i träck i urin i träck i urin i träck i urin

I1*5 1 6.5 O.36 O.22 I.80 O.84 O.48 O.15 O.04 O.27 O.005 1 °-I3 I.30 1.66

Om gödsels penningvärde se Gödsel värde.

Olika gödselslag. Spillningen efter de olika djurslagen är till följd av olika utfodring och djurens olika matsmältning rätt olika så till yttre utseende som till halt av växtnäring och den lätthet, varmed brinningen inträder (se Fjäderfägödsel, Fårgödsel, Hästgödsel, Nötkreatursgödsel, Svingödsel). H. J. Dft.

Gödselns brinning. Träcken är redan, då den lämnar djurens tarmkanal, stadd i sönderdelning, orsakad av bakterier, vilka i den fuktiga organiska massan hava mycket gynnsamma livsvillkor. När spillningen fallit, fortgår denna sönderdelning och blir vid det ökade lufttillträdet ytterligare stegrad, om fuktighets- och värmeförhållandena förbliva gynnsamma. Som en följd av bakterieverksamheten inträder snart en upphettning av gödselmassan, som givit anledning till benämningen gödselns brinning. Värmegraden kan i hästgödsel, där brinningen är mest intensiv, stiga ända till 50—700 C. Brinningen består i en av mikroorganismer förorsakad spjälkning av mer sammansatta organiska föreningar till enklare sådana. Dessa sönder-delningar och därav uppkommande produkter äro olika efter de verksamma mikroorganis-/£>vu***w*^*k

ff~*L$*C

663

mernas art, lufttillträdet och de sönderdelade ämnenas sammansättning.

I löst packad gödsel, i vilkens massa luft i riklig mängd intränger, inträda huvudsakligen av aeroba bakterier förorsakade oxidationsprocesser med stark värmeutveckling samt genom bortgång av gaser förlust av torrämne, uppgående ända till 60—70 %. Om gödseln hålles väl sammanpackad och fuktig, så att lufttillträdet blir ringa, blir det anaeroba bakterier, som förhärska, värmeutvecklingen blir svagare, och förlusten i massa kan begränsas till 20—30 %.

Under brinningen sönderdelas de kvävefria ämnena i gödseln, vilka huvudsakligen utgöras av cellulosa och pektinämnen (se Cellulosajäsning, Pektinjäsning), till enklare kolhydrat och vidare till organiska syror under utveckling av gaser, framför allt kolsyra och Sumpgas (metan). Samtidigt sker en långsamt fortgående förmultning (humifiering), som leder till bildandet av torvartade ämnen, vilka endast långsamt vidare sönderdelas i jorden. — De kvävehaltiga ämnena i träcken utgöras endast till ringa del av för växterna lätt tillgängligt ammoniakkväve. Detta utgör i allmänhet högst 1/3 av gödselns hela kvävehalt. De övriga kvävehaltiga ämnena utgöras av mot matsmältningsvätskorna mer motståndskraftiga äggvite-artade ämnen, särdeles nukleinämnen, i vilka kvävet sålunda är mycket svårtillgängligt.

Största delen av detta kväve härrör från cellerna av de massor av mikroorganismer, som gödseln innehåller (ungefär hälften av träckens kvävehalt härrör från mikroberna). Då de äggviteartade ämnena sönderdelas, sönderfalla de först i de aminosyror, av vilka de kunna anses vara sammansatta, och vid dessas fortsatta sönderspjälkande uppkomma ammoniumföreningar samt slutligen ammoniak jämte organiska syror och andra kvävefria ämnen, som kunna vidare sönderdelas likasom de ursprungliga kvävefria ämnena (se Aminoföreningar) .

I urinen sker kväveomsättningen mycket raskt, varvid av urinämne bildas ammoniumkarbonat, och av hippursyra glykokoll (som vidare sönderdelas till ammoniumkarbonat) och benzoesyra (se Urinjäsning). Redan efter 1—2 veckor kan 80—90 % av kvävemängden i gödselvatten, som uppsamlats skilt för sig, återfinnas som ammoniumkarbonat, organiska ammoniumsalter och fri ammoniak. Om direkt salpeterbildning äger rum under gödselns brinning, är tvivelaktigt.

Gödseln måste undergå brinning, innan den blir lämplig för jordens gödsling. Färsk kreatursgödsel innehåller blott obetydligt av ämnen, som kunna direkt upptagas av växterna, utan sådana måste först bildas vid de sönder-delningar, som ske vid brinningen. Den färska gödseln kan även verka skadligt. Dess innehåll av lättlösliga kolhydrat gynnar i hög grad ut-

vecklingen av ammoniak- och salpeterassimi-lerande organismer, vilka undandraga de högre växterna den färdiga kvävenäringen; dessutom kan värmeutvecklingen i gödseln föranleda sönderdelning av ammoniumkarbonat och ammoniaks förflyktigande. Möjligen kan även ammoniak syrsättas till vatten och fritt kväve, vilken omsättning dock ej är säkert bevisad, samt redan bildad salpeter sönderdelas genom denitrificerande bakterier (se Salpeter bildning). Slutligen kunna de vid kolhydratens sönderdelning bildade organiska syrorna direkt skada växtrötterna. Särskilt på fuktig jord gynnas genom färsk gödsel de salpetertärande bakteriernas verksamhet. Chr. Barthel.

Den minskning i massa, som inträder genom gödselns brinning, då inga särskilda åtgärder vidtagits för dennas inskränkande, uppgå enligt vid jordbruk gjorda iakttagelser vid 3 månaders lagring till 10—30 %, 6 månaders lagring till 30—60 %, men denna förlust kan genom åtgärder för förhindrande av luftens inträngande i gödseln inskränkas åtminstone till hälften av de anförda mängderna.

Förluster vid brinningen. Brinningen medför ej blott minskning av gödselns massa och därmed av den för jordens fruktbarhet viktiga halten av mullbildande ämnen, utan förorsakar även större eller mindre förluster av kväve genom förflyktigande av ammoniak och fritt kväve. Då askbeståndsdelarna icke kunna förflyktigas, bör procenthalten av dem stiga, i samma mån gödseln minskas i mängd, men ofta förekommer ått en del av dem under gödselns förvaring förloras genom urlakning och bortrinning. Den brunna gödselns sammansättning kan därför visa, i vilken mån förluster av växtnäringsämnen ägt rum under förvaringen, ss. följande exempel visa. De 2 första analyserna visa samma gödsels sammansättning som färsk och efter 7 månaders omsorgsfull lagring, den tredje, som innehåller medeltal av ett större antal analyser, kan anses motsvara brunnen halmblandad gödsels vanliga sammansättning.

Vatten . Kväve Fosforsyra Kali . . Kalk . .

I II III

80.90 80.75 77-47

0.40 0.44 0.42

0.15 0.21 0.19

0.51 '0.7 2 0.51

0.42 0.64 0.44

Under det att vid den omsorgsfulla lagringen av gödseln (kol. II) kväveförlusten varit mindre än minskningen i massa, varför kvävehalten något stegrats, samt de mineraliska ämnena ökats, antagligen i ungefär samma mån, som gödselmassan minskats, ha däremot vid vanlig, försumlig vård av gödseln (kol. III) förlusterna av alla värdefulla ämnen i gödseln664

varit så stor, att procenthalterna trots gödselmassans minskning förblivit ungefär lika med i färsk gödsel. Förlusten av kväve, som är det ekonomiskt viktigaste, plägar vid vanlig förvaring under 3 månader uppgå till 15—20 % men kan, då gödseln ligger lös utsatt för väder och vind, stiga till 30—40 %, och å andra sidan genom sammanpackning och hindrande av urlakning inskränkas till några få procent.

Kvävet kan i en väl skött gödsel till 1/3 av sin hela mängd finnas i form av ammoniak, under det att en vanskött gödsel plägar innehålla en långt mindre del av kvävet i denna form.

Gödselvården, som sålunda är av den största betydelse, bör hava till uppgift:

1. att hindra bortrinning av urin och gödselvatten;

2. att hindra gödselns urlakning och gödselvattnets utspädning; samt

3. att leda sönderdelningen i gödseln så, att kväveförlust så mycket som möjligt undvikes och gödselns innehåll av växtnäring överföres i upptagbar form. Gödseln bör sönderdelas (brinna) vid lufttillträde, men detta bör vara måttligt, vilket vinnes genom att gödseln väl sammanpackas, och dessutom bör gödseln täckas med ämnen, som hindra bildad ammoniak att förflyktigas.

Kvävets bevarande främjas genom följande åtgärder:

1. Kreatursstallarna böra förses med täta golv (se Stallbyggnad).

2. Den fallande spillningen bör upptagas i så rikligt strö av lämplig beskaffenhet, att all vätska kvarhålles, eller ock bör urinen direkt bortledas genom slutna ledningar till väl täckt behållare (se Gödselvatten).

3. Gödselns häftiga brinning bör hindras genom sammanpackning och blandning med torvströ (dy, torv m. m.), och om halm eller annat strö. som ej har denna verkan, användes, bör gödseln så fort som möjligt och helst 2 gånger dagligen utföras till gödselstaden. Om gödseln får kvarligga under djuren (se Fårhus, Ladugård), så bör tillses, att den blir jämnt utbredd och blandad med strö, så att den bildar en torr bädd, samt jämnt sammanpackad; den kan därigenom skyddas för häftig brinning och väl bibehålla sitt innehåll av växtnäring. Om användning av inströmedel se d. o. Vid utförandet i gödselstaden (se d. o.) bör den fasta gödseln genast väl sammanpackas. Härvid böra de olika gödselslagen blandas jämnt och gödseln ej utbredas över en större yta utan gödselstacken på varje särskild del uppläggas till full höjd, innan utläggningen utbredes vidare. En långsam, jämn brinning befordras genom att gödseln skyddas för solsken och vind, så att den håller sig jämnt fuktig, vilket lättast vinnes vid dess förvaring i gödselhus; i brist därav bör den omgivas av en mur, mot vilken den packas (se Gödselstad).

4. övertäckning med ett lager av torv, mull eller i brist därpå annan jord, är även ägnad att befordra en jämn brinning och hindrar kväveförlust även därigenom, att jorden kvarhåller frigjord ammoniak. Jordbetäckningen inskränker förmultningen av en förut väl packad gödselmassa och kan i det närmaste förekomma kväveförlusten.

För att hindra gödselns uttorkning och därav förorsakad häftig och ojämn brinning och på samma gång undvika gödselvattnets utkörning och spridning har brukats att fukta gödselstaden med gödselvatten. Det har emellertid påvisats, att den nedsjunkande vätskan indrager luft efter sig i gödselmassan samt för med sig i den för luften utsatta ytan bildad salpeter till de djupare lagren, där den förstöres av anaeroba denitrificerande bakterier (se Salpeterbildning). Gödselvattnets uppump-ning över gödselstacken bör därför undvikas och en tillräcklig fuktighet vidmakthållas genom användning av tillräckligt fuktighetshållande strö (helst torvströ) samt gödselstackens jordtäckning och förvaring i hus; genom de senare åtgärderna kan gödseln hållas lagom fuktig, även om urinen avletts och uppsamlats särskilt. (Se Gödselvatten.)

Särskiljande av urinen har både fördelar och olägenheter. Genom detsamma kan urinens kväve säkrare skyddas mot förlust genom denitrifikation och, om betryggande anordningar vidtagas, ammoniakavdunstning, men det medför ökad kostnad för gödselvattenbrunn, ökat arbete med gödselvattnets utkörande och spridning samt nödvändigheten att använda gödselvattnet, när brunnen blivit full, även om det är brått med andra arbeten och ej fullt lämpligt tillfälle till gödselvattnets användning finnes. Där gödseln skötts väl, torde kväveförlusten ej behöva bliva större vid upptagandet av urinen i den ströblandade fasta spillningen.

Användning av k. Samma grundsatser, som böra gälla för gödselns vård i stall och gödselstad, böra även följas vid dess behandling på fältet, d. v. s. dess jämna brinning bör befordras i skydd mot utlakning och mot den fria luftens tillträde och andra omständigheter, som föranleda förlust av kväve. Dessa önskemål tillgodoses rätt väl, om gödseln ned-myllas färsk, så att brinningen helt eller till större delen får ske i jorden. Det täckande jordlagret bibehåller den för en jämn sönderdelning gynnsamma fuktigheten och inskränker lufttillträdet, så att ammoniakj äsningen blir mindre häftig men förmultningen ej motverkas och den bildade ammoniaken kvarhålles i jorden. Kreatursgödselns gynnsamma inverkan på jordens fysikaliska tillstånd och bakterieliv befordras även genom brinningen, men en halmig gödsel gör dock jorden alltför lucker och uttorkande samt kan även i påtaglig grad minska gödselns kväveverkan, beroende på&A

att dylik gödsel befordrar ett rikt bakterieliv, som förbrukar de lättlösliga kväveföreningarna, och även synes den rika tillgången på lätt tillgängliga kolhydrat i halmen (»halmgummi», se Kolhydrat, III) befordra salpetertärande bakteriers verksamhet. Därför är nedmyIlning av färsk, halmig gödsel lämplig huvudsakligen på hösten, sedan jordvärmen nedgått så, att bakterieverksamheten avtagit och salpeterbildningen upphört men förmultningen, som sönderdelar den för de salpetertärande bakterierna nödvändiga kolhydratnäringen, ännu fortgår. Då dylik användning av obrunnen gödsel ej kan ifrågakomma, då jorden är tjälad eller bevuxen med gröda, är regel, att gödseln nedmyllas först sedan den blivit minst halvbrunnen i stack. Utkörningen från gödselstaden sker till största delen på vintern, då arbetstiden är mindre upptagen och föret lätt. Gödseln bör då ej, ss. förr var vanligt, genast spridas över marken eller utläggas i små högar, emedan den då blir utlakad, brinningen blir ojämn, stor kväveförlust är att befara samt jordens upptorkning på våren fördröjes, utan gödseln upplägges på åkern, helst på bottnar av mullrik, absorberande jord, i stora stackar, täckta med jord, i vilka brinningen kan fortgå. Tiden för gödselns spridning och ned-myllning bör rätta sig efter jordmånens och följande grödas art. För höstsäd gödslas i regel på sommaren i samband med trädesarbetet eller så att gödseln sprides omedelbart före omplöjning av föregående vall eller grönfoderstubb. För vårsådda växter nedmyllas gödsel delvis, i den mån tillgång därå och tiden det medgiva, på hösten, så att den är multnad på våren, då växtligheten skall börja. Visserligen giver ofta höstgödsling mindre skördeökning av närmaste följande vårgröda än en vårgödsling med väl brunnen spillning, men på våren bör endast gödsel, som är så brunnen, att den ej synnerligt luckrar och uttorkar jorden, nedmyllas, och den då rådande brådskan försvårar då gödslingens myllning, vilken dessutom bidrager att uttorka jorden. Vår gödsling kan därför sällan ifrågakomma annat än på jord, som är för genomsläpplig för att kunna bibehålla på hösten tillförd gödsling. Slutligen bör tiden och mängden för kreatursgödsling avpassas efter växternas art, i det att vissa grödor, ss. vete, korn, lin, genom riklig och sen kreatursgödsling bliva mer utsatta för skada av liggsäd och vä-xtsjukdomar, under det andra, ss., havre, råg, potatis, rotfrukter, väl fördraga och väl tillgodogöra dylik gödsling. K. användes därför med största fördel till rotfrukter och potatis, men helst blott i mindre mängd för lin och korn. Gödselns spridning bör ske så jämnt och fint som möjligt, för att giva grödorna en jämn utveckling, och detta nås bäst med hjälp av gödselspridningsmaskin (se d. o.). För att förekomma kväveförlust och hindra gödselns uttorkning, bör denna ned-

* 665

myllas omedelbart efter spridningen och så att gödseln blir fullständigt täckt av jorden, vilket knappt kan nås annat än genom plöjning eller grävning, men härvid bör gödseln ej täckas av tjockare jordlager, sal. ej nedläggas i botten av matjorden, emedan förmultningen då fördröjes till följd av för liten tillgång på luft. Ofta brukas att på våren endast med harvning nedmylla eller rättare på ytan sprida gödseln. Denna giver då vanligen större verkan för första grödan. Detta är lämpligt blott beträffande gödsel, som redan är så brunnen, att häftig ammoniakjäsning ej vidare äger rum, men medför eljest kväveförlust, som visar sig, genom svagare verkan av gödslingen under följande år. Övergödsling med k. medför gärna kväveförlust och ingen verkan av gödselns bakterier och bör därför ej förekomma, annat än då gödseln ej kan nedmyllas, d. v. s. på gräsvall.

Verkan av k. sträcker sig över flera år, i det att växtnäringens upplösning sker småningom och de tillförda mullbildande ämnenas gynnsamma inverkan på jordens fysikaliska beskaffenhet och på bakterielivet fortfar under flera år. Av kväveföreningarna förbrukas de enklare sammansatta i urinen och gödselmusten så gott som fullständigt redan första året, under det att mull-kvävet ytterst långsamt blir tillgängligt, så att av hela kvävemängden omkring 20 % tillgodogjorts under första, men blott ytterligare 5—10 % under följande 3—4

år. Av fosforsyran har man vid försök funnit högst växlande mängder tillgodogöras av den första grödan, under det att växlingen varit mindre beträffande kali. Vanligen anses gödslingens verkan sträcka sig framåt 5—7 år men starkt avtagande, varför man ej, ss. förr var vanligt, bör låta gödslingen återkomma blott 1 gång i omlopp av denna tidslängd, utan helst genom ofta återkommande kreaturs- och konstgödsling sörja för jämn tillgång av näring åt grödorna.

Härigenom erhålles större utbyte av gödseln, än då denna gives i större mängder med längre mellantid, och detta gäller i högre grad, ju lättare jorden är.

Skördeökningen växlar även med jordens eget innehåll av tillgänglig växtnäring. Ju mer utsugen och ju fattigare på absorberade ämnen jorden är, desto större blir under i övrigt lika förhållanden skördeökningen över vad jorden ogödsiad giver, men skördeökningens halt av de särskilda näringsämnena motsvarar aldrig fullt den tillförda gödslingens innehåll av dessa, emedan en del bindes i jorden eller går förlorad genom urlakning.

Gödsels penningvärde och dettas amortering. Se Gödselväfde.

Kreatursjournal. Se Bokföring.

Kreaturslöst jordbruk. Lanthushållningen omfattar i allmänhet såväl åkerbruk som husdjursskötsel, vilka båda grenar ömsesidigt äro &A

att dylik gödsel befordrar ett rikt bakterieliv, som förbrukar de lättlösliga kväveföreningarna, och även synes den rika tillgången på lätt tillgängliga kolhydrat i halmen (»halmgummi», se Kolhydrat, III) befordra salpetertärande bakteriers verksamhet. Därför är nedmyIlning av färsk, halmig gödsel lämplig huvudsakligen på hösten, sedan jordvärmen nedgått så, att bakterieverksamheten avtagit och salpeterbildningen upphört men förmultningen, som sönderdelar den för de salpetertärande bakterierna nödvändiga kolhydratnäringen, ännu fortgår. Då dylik användning av obrunnen gödsel ej kan ifrågakomma, då jorden är tjälad eller bevuxen med gröda, är regel, att gödseln nedmyllas först sedan den blivit minst halvbrunnen i stack. Utkörningen från gödselstaden sker till största delen på vintern, då arbetstiden är mindre upptagen och föret lätt. Gödseln bör då ej, ss. förr var vanligt, genast spridas över marken eller utläggas i små högar, emedan den då blir utlakad, brinningen blir ojämn, stor kväveförlust är att befara samt jordens upptorkning på våren fördröjes, utan gödseln uppläggs på åkern, helst på bottnar av mullrik, absorberande jord, i stora stackar, täckta med jord, i vilka brinningen kan fortgå. Tiden för gödselns spridning och ned-myllning bör rätta sig efter jordmånens och följande grödas art. För höstsäd gödslas i regel på sommaren i samband med trädesarbetet eller så att gödseln sprides omedelbart före omplöjning av föregående vall eller grönfoderstubb. För vårsådda växter nedmyllas gödsel delvis, i den mån tillgång därå och tiden det medgiva, på hösten, så att den är multnad på våren, då växtligheten skall börja. Visserligen giver ofta höstgödsling mindre skördeökning av närmaste följande vårgröda än en vårgödsling med väl brunnen spillning, men på våren bör endast gödsel, som är så brunnen, att den ej synnerligt luckrar och uttorkar jorden, nedmyllas, och den då rådande brådskan försvårar då gödslingens myllning, vilken dessutom bidrager att uttorka jorden. Vår gödsling kan därför sällan ifrågakomma annat än på jord, som är för genomsläpplig för att kunna bibehålla på hösten tillförd gödsling. Slutligen bör tiden och mängden för kreatursgödsling avpassas efter växternas art, i det att vissa grödor, ss. vete, korn, lin, genom riklig och sen kreatursgödsling bliva mer utsatta för skada av liggsäd och vä-xtsjukdomar, under det andra, ss., havre, råg, potatis, rotfrukter, väl fördraga och väl tillgodogöra dylik gödsling. K. användes därför med största fördel till rotfrukter och potatis, men helst blott i mindre mängd för lin och korn. Gödselns spridning bör ske så jämnt och fint som möjligt, för att giva grödorna en jämn utveckling, och detta nås bäst med hjälp av gödselspridningsmaskin (se d. o.). För att förekomma kväveförlust och hindra gödselns uttorkning, bör denna ned-

* 665

myllas omedelbart efter spridningen och så att gödseln blir fullständigt täckt av jorden, vilket knappt kan nås annat än genom plöjning eller grävning, men härvid bör gödseln ej täckas av tjockare jordlager, sal. ej nedläggas i botten av matjorden, emedan förmultningen då fördröjes till följd av för liten tillgång på luft. Ofta brukas att på våren endast med harvning nedmylla eller rättare på ytan sprida gödseln. Denna giver då vanligen större verkan för första grödan. Detta är lämpligt blott beträffande gödsel, som redan är så brunnen, att häftig ammoniakjäsning ej vidare äger rum, men medför eljest kväveförlust, som visar sig, genom svagare verkan av gödslingen under följande år. Övergödsling med k. medför gärna kväveförlust och ingen verkan av gödselns bakterier och bör därför ej förekomma, annat än då gödseln ej kan nedmyllas, d. v. s. på gräsvall.

Verkan av k. sträcker sig över flera år, i det att växtnäringens upplösning sker småningom och de tillförda mullbildande ämnenas gynnsamma inverkan på jordens fysikaliska beskaffenhet och på bakterielivet fortfar under flera år. Av kväveföreningarna förbrukas de enklare sammansatta i urinen och gödselmusten så gott som fullständigt redan första året, under det att mull-kvävet ytterst långsamt blir tillgängligt, så att av hela kvävemängden omkring 20 % tillgodogjorts under första, men blott ytterligare 5—10 % under följande 3—4 år. Av fosforsyran har man vid försök funnit högst växlande mängder tillgodogöras av den första grödan, under det att växlingen varit mindre beträffande kali. Vanligen anses gödslingens verkan sträcka sig framåt 5—7 år men starkt avtagande, varför man ej, ss. förr var vanligt, bör låta gödslingen återkomma blott 1 gång i omlopp av denna tidslängd, utan helst genom ofta återkommande kreaturs- och konstgödsling sörja för jämn tillgång av näring åt grödorna.

Härigenom erhålles större utbyte av gödseln, än då denna gives i större mängder med längre mellantid, och detta gäller i högre grad, ju lättare jorden är.

Skördeökningen växlar även med jordens eget innehåll av tillgänglig växtnäring. Ju mer utsugen och ju fattigare på absorberade ämnen jorden är, desto större blir under i övrigt lika förhållanden skördeökningen över vad jorden ogödsiad giver, men skördeökningens halt av de särskilda näringsämnena motsvarar aldrig fullt den tillförda gödslingens innehåll av dessa, emedan en del bindes i jorden eller går förlorad genom urlakning.

Gödsels penningvärde och dettas amortering. Se Gödselväfde.

Kreatursjournal. Se Bokföring.

Kreaturslöst jordbruk. Lanthushållningen omfattar i allmänhet såväl åkerbruk som husdjursskötsel, vilka båda grenar ömsesidigt äro &A

att dylik gödsel befordrar ett rikt bakterieliv, som förbrukar de lättlösliga kväveföreningarna, och även synes den rika tillgången på lätt tillgängliga kolhydrat i halmen (»halmgummi», se Kolhydrat, III) befordra salpetertärande bakteriers verksamhet. Därför är nedmyIlning av färsk, halmig gödsel lämplig huvudsakligen på hösten, sedan jordvärmen nedgått så, att bakterieverksamheten avtagit och salpeterbildningen upphört men förmultningen, som sönderdelar den för de salpetertärande bakterierna nödvändiga kolhydratnäringen, ännu fortgår. Då dylik användning av obrunnen gödsel ej kan ifrågakomma, då jorden är tjälad eller bevuxen med gröda, är regel, att gödseln nedmyllas först sedan den blivit minst halvbrunnen i stack. Utkörningen från gödselstaden sker till största delen på vintern, då arbetstiden är mindre upptagen och föret lätt. Gödseln bör då ej, ss. förr var vanligt, genast spridas över marken eller utläggas i små högar, emedan den då blir utlakad, brinningen blir ojämn, stor kväveförlust är att befara samt jordens upptorkning på våren fördröjes, utan gödseln uppläggs på åkern, helst på bottnar av mullrik, absorberande jord, i stora stackar, täckta med jord, i vilka brinningen kan fortgå. Tiden för gödselns spridning och ned-myllning bör rätta sig efter jordmånens och följande grödas art. För höstsäd gödslas i regel på sommaren i samband med trädesarbetet eller så att gödseln sprides omedelbart före omplöjning av föregående vall eller grönfoderstubb. För vårsådda växter nedmyllas gödsel delvis, i den mån tillgång därå och tiden det medgiva, på hösten, så att den är multnad på våren, då växtligheten skall börja. Visserligen giver ofta höstgödsling mindre skördeökning av närmaste följande vårgröda än en vårgödsling med väl brunnen spillning, men på våren bör endast gödsel, som är så brunnen, att den ej synnerligt luckrar och uttorkar jorden, nedmyllas, och den då rådande brådskan försvårar då gödslingens myllning, vilken dessutom bidrager att uttorka jorden. Vår gödsling kan därför sällan ifrågakomma annat än på jord, som är för genomsläpplig för att kunna bibehålla på hösten tillförd gödsling. Slutligen bör tiden och mängden för kreatursgödsling avpassas efter växternas art, i det att vissa grödor, ss. vete, korn, lin, genom riklig och sen kreatursgödsling bliva mer utsatta för skada av liggsäd och vä-xtsjukdomar, under det andra, ss., havre, råg, potatis, rotfrukter, väl fördraga och väl tillgodogöra dylik gödsling. K. användes därför med största fördel till rotfrukter och potatis, men helst blott i mindre mängd för lin och korn. Gödselns spridning bör ske så jämnt och fint som möjligt, för att giva grödorna en jämn utveckling, och detta nås bäst med hjälp av gödselspridningsmaskin (se d. o.). För att förekomma kväveförlust och hindra gödselns uttorkning, bör denna ned-

* 665

myllas omedelbart efter spridningen och så att gödseln blir fullständigt täckt av jorden, vilket knappt kan nås annat än genom plöjning eller grävning, men härvid bör gödseln ej täckas av tjockare jordlager, sal. ej nedläggas i botten av matjorden, emedan förmultningen då fördröjes till följd av för liten tillgång på luft. Ofta brukas att på våren endast med harvning nedmylla eller rättare på ytan sprida gödseln. Denna giver då vanligen större verkan för första grödan. Detta är lämpligt blott beträffande gödsel, som redan är så brunnen, att häftig ammoniakjäsning ej vidare äger rum, men medför eljest kväveförlust, som visar sig, genom svagare verkan av gödslingen under följande år. Övergödsling med k. medför gärna kväveförlust och ingen verkan av gödselns bakterier och bör därför ej förekomma, annat än då gödseln ej kan nedmyllas, d. v. s. på gräsvall.

Verkan av k. sträcker sig över flera år, i det att växtnäringens upplösning sker småningom och de tillförda mullbildande ämnenas gynnsamma inverkan på jordens fysikaliska beskaffenhet och på bakterielivet fortfar under flera år. Av kväveföreningarna förbrukas de enklare sammansatta i urinen och gödselmusten så gott som fullständigt redan första året, under det att mull-kvävet ytterst långsamt blir tillgängligt, så att av hela kvävemängden omkring 20 % tillgodogjorts under första, men blott ytterligare 5—10 % under följande 3—4 år. Av fosforsyran har man vid försök funnit högst växlande mängder tillgodogöras av den första grödan, under det att växlingen varit mindre beträffande kali. Vanligen anses

gödslingens verkan sträcka sig framåt 5—7 år men starkt avtagande, varför man ej, ss. förr var vanligt, bör låta gödslingen återkomma blott 1 gång i omlopp av denna tidslängd, utan helst genom ofta återkommande kreaturs- och konstgödsling sörja för jämn tillgång av näring åt grödorna.

Härigenom erhålles större utbyte av gödseln, än då denna gives i större mängder med längre mellantid, och detta gäller i högre grad, ju lättare jorden är.

Skördeökningen växlar även med jordens eget innehåll av tillgänglig växtnäring. Ju mer utsugen och ju fattigare på absorberade ämnen jorden är, desto större blir under i övrigt lika förhållanden skördeökningen över vad jorden ogödsiad giver, men skördeökningens halt av de särskilda näringsämnena motsvarar aldrig fullt den tillförda gödslingens innehåll av dessa, emedan en del bindes i jorden eller går förlorad genom urlakning.

Gödsels penningvärde och dettas amortering. Se Gödselväfde.

Kreatursjournal. Se Bokföring.

Kreaturslöst jordbruk. Lanthushållningen omfattar i allmänhet såväl åkerbruk som husdjursskötsel, vilka båda grenar ömsesidigt äro666

förutsättning och stöd för varandra. Åkerbruket lämnar husdjursskötseln foder och strö; den senare lämnar jordbruket arbetskraft och gödsel samt tillgodogör icke eller svårt säljbara produkter, ss. stråfoder och rotfrukter, till lätt avsättliga varor. Förhållandet mellan dessa hushållningsgrenars omfattning och intensitet växlar på grund av jordmån, klimat och avsättningsförhållanden samt möjlighet att utifrån anskaffa de produktionsmedel, som den ena under vanliga förhållanden lämnar den andra. Å ena sidan finnas ytterst kreatursrika jordbruk och drives t. o. m. kreatursskötsel utan åkerbruk, å den andra finnas jordbruk med ytterst inskränkt husdjursskötsel, s. k. kreaturssvaga jordbruk eller sådana, som knappt hava andra större husdjur än nödiga dragare, eller t. o. m. alldeles kreaturs-lösa jordbruk. Ett känt exempel på mycket kreaturssvagt jordbruk är det, som sedan gammalt bedrivits på Rysslands svart» mylle-jord, den s. k. svarta jorden. Likaså har odlingen av de amerikanska grässlätterna i stor utsträckning skett utan andra kreatur än dragare, så länge jordens samlade naturliga fruktbarhet räckte till att lämna lönande skördar. Med tillgång på konstgödsel har möjligheten att bedriva k. j. ökats, och det förekommer dels på mullrik jord, där kreatursgödselns jordförbättrande verkan är • obehövlig, dels på platser, där gödsel kan anskaffas likasom genom användning av gröngödsling. Den starka inskränkningen av kreatursskötseln kan väsentligt förenkla lantbruket genom att behovet av foderodling och av kreatursskötare samt besväret med de lätt fördärvade husdjursprodukterna minskas, och därför ha ogynnsamma förhållanden för husdjursskötseln stundom framkallat benägenhet för k. j. Men å andra sidan måste tillfälle finnas att anskaffa behövlig gödsel och dragkraft (om ej heller dragare skola finnas) samt att avsätta sådana skördeprodukter — halm, hö, rotfrukter —, som eljest förädlas med hjälp av kreaturen. K. förekommer därför företrädesvis i närheten av städer och andra platser, där gödsel kan erhållas samt stråfoder och rotfrukter lätt kunna säljas. Då gödseln skall köpas, inträffar lätt, att gödslingen försummas och jordens fruktbarhet därigenom nedsättes. Faran för varaktig nedsättning av jordegendomens produktionsförmåga har framkallat förbud i gällande arrendelag att bortföra stråfoder från arrenderad egendom (se Arrende: Rättigheter och skyldigheter) samt under kristiden ett tillfälligt allmänt förbud (lag 6/(1 1919) att bortföra stråfoder, om å egendomen finnes mindre än 1 stort kreatur på 2.5 har odlad jord.

Litt.: S. Rhodin, Kan kreaturslöst jordbruk med fördel bedrivas. K. Lantbr.akad. tidskr. 1893, sid. 298.

Kreaturspest. Se Boskapspest.

Kreaturssiall. Se Stallbyggnad.

Kreatursviktmåttband. I brist på lämplig kreaturs våg har brukats att beräkna nöt kreaturs vikt på grund av vissa kroppsmått, ett beräkningssätt, som om det är fotat på riktiga grunder, har det företrädet framför djurets vägning, att de yttre kroppsmåtten, om bukens omfång, undantages, mindre än vikten är beroende av bukens tillfälliga innehåll av upptagen föda och dryck. De äldre sätten för dylika mätningar utgingo endast från bröstomfånget. Så var fallet med den i Sverige förr använda mätningen av djuret bakom bogarna med s. k. »oxkedja, indelad i kvarter» (»14 kvarters oxe»). Likaså en i Danmark bruklig måttberäkning, enligt vilken ett bröstomfång av 180 cm. motsvarar en levande vikt av 500 kg. och varje cm. under eller över detta mått motsvarar en sänkning eller höjning med 8 kg., dock så att avdraget för cm. minskas för yngre djur, så att det är blott 1 för nyfödda kalvar. En noggrannare uppskattning kan erhållas genom att medtaga ej blott bröstomfånget som uttryck för bålens genomskärningsyta utan även bålens längd, men då bålen icke är en oföränderlig, regelbunden cylinder, har man infört vissa formtal som korrektiv för avvikelserna från den regelbundna formen. Enligt. Hej es i Norge använda beräkning an-

L X O2, vändes formeln-------------- där L är längden och

O bröstomfånget i dm.; produkten utgör vikten i kg., men denna minskas med 10—15 % för ogödda kor och ökas med 5—10 % för feta oxar. I Sverige hava 2 måttband underkastats noggrann, offentlig provning. Det ena av dem, Kjelleströms k., grundar viktberäkningen på summan av bröstomfånget + halva kroppslängden, vilket tal, kallat för djurets viktmått, svarar mot viss kroppsvikt för djur av samma klass (†et tjur, oxe, ko etc). Det andra, A r a x, uträknat av professor E. O. Arenander enligt av Matievicz angiven metod, användes så, att summan av halva bröst- och bukomfången fördubblad adderas till längden från bröstbenet till bärbensknölens inre vinkel i cm., varefter summan minskas med för de olika raserna och djurklasserna funna från-dragningstal; det så funna viktmåttet avläses på måttbandet, då den på bandets motsatta sida befintliga siffran angiver levande vikten i kg. Dessa måttband visade sig kunna giva rätt goda utslag, men fordra van persons hand; fel visningarna kunna eljest bliva rätt stora. Meddel. 47 fr. Redsk.provn.anst. 1916.

Kredit. Se Bankräkning, Jordbrukskassa, J ordbrukskredit.

Kremometer. Se Mjölkprovare.

Kreolin, ett i djurläkekonsten använt desinfektionsmedel, som framställes av tung stenkolsolja och består av en blandning av kresoler, kolväten (mest naftalin) samt pyridinbaser m. m. Se Antiseptiska medel, Desinfektion. 666

förutsättning och stöd för varandra. Åkerbruket lämnar husdjursskötseln foder och strö; den senare lämnar jordbruket arbetskraft och gödsel samt tillgodogör icke eller svårt säljbara produkter, ss. stråfoder och rotfrukter, till lätt avsättliga varor. Förhållandet mellan dessa hushållningsgrenars omfattning och intensitet växlar på grund av jordmån, klimat och avsättningsförhållanden samt möjlighet att utifrån anskaffa de produktionsmedel, som den ena under vanliga förhållanden lämnar den andra. Å ena sidan finnas ytterst kreatursrika jordbruk och drives t. o. m. kreatursskötsel utan åkerbruk, å den andra finnas jordbruk med ytterst inskränkt husdjursskötsel, s. k. kreaturssvaga jordbruk eller sådana, som knappt hava andra större husdjur än nödiga dragare, eller t. o. m. alldeles kreaturs-lösa jordbruk. Ett känt exempel på mycket kreaturssvagt jordbruk är det, som sedan gammalt bedrivits på Rysslands svart» mylle-jord, den s. k. svarta jorden. Likaså har odlingen av de amerikanska grässlätterna i stor utsträckning skett utan andra kreatur än dragare, så länge jordens samlade naturliga fruktbarhet räckte till att lämna lönande skördar. Med tillgång på konstgödsel har möjligheten att bedriva k. j. ökats, och det förekommer dels på mullrik jord, där kreatursgödselns jordförbättrande verkan är • obehövlig, dels på platser, där gödsel kan anskaffas likasom genom användning av gröngödsling. Den starka inskränkningen av kreatursskötseln kan väsentligt förenkla lantbruket genom att behovet av foderodling och av kreatursskötare samt besväret med de lätt fördärvade husdjursprodukterna minskas, och därför ha ogynnsamma förhållanden för husdjursskötseln stundom framkallat benägenhet för k. j. Men å andra sidan måste tillfälle finnas att anskaffa behövlig gödsel och dragkraft (om ej heller dragare skola finnas) samt att avsätta sådana skördeprodukter — halm, hö, rotfrukter —, som eljest förädlas med hjälp av kreaturen. K. förekommer därför företrädesvis i närheten av städer och andra platser, där gödsel kan erhållas samt stråfoder och rotfrukter lätt kunna säljas. Då gödseln skall köpas, inträffar lätt, att gödslingen försummas och jordens fruktbarhet därigenom nedsättes. Faran för varaktig nedsättning av jordegendomens produktionsförmåga har framkallat förbud i gällande arrendelag att bortföra stråfoder från arrenderad egendom (se Arrende: Rättigheter och skyldigheter) samt under kristiden ett tillfälligt allmänt förbud (lag 6/(1 1919) att bortföra stråfoder, om å egendomen finnes mindre än 1 stort kreatur på 2.5 har odlad jord.

Litt.: S. Rhodin, Kan kreaturslöst jordbruk med fördel bedrivas. K. Lantbr.akad. tidskr. 1893, sid. 298.

Kreaturspest. Se Boskapspest.

Kreaturssiall. Se Stallbyggnad.

Kreatursviktmåttband. I brist på lämplig kreaturs våg har brukats att beräkna nöt kreaturs vikt på grund av vissa kroppsmått, ett beräkningssätt, som om det är fotat på riktiga grunder, har det företrädet framför djurets vägning, att de yttre kroppsmåtten, om bukens omfång, undantages, mindre än vikten är beroende av bukens tillfälliga innehåll av upptagen föda och dryck. De äldre sätten för dylika mätningar utgingo endast från bröstomfånget. Så var fallet med den i Sverige förr använda mätningen av djuret bakom bogarna med s. k. »oxkedja, indelad i kvarter» (»14 kvarters oxe»). Likaså en i Danmark bruklig måttberäkning, enligt vilken ett bröstomfång av 180 cm. motsvarar en levande vikt av 500 kg. och varje cm. under eller över detta mått motsvarar en sänkning eller höjning med 8 kg., dock så att avdraget för cm. minskas för yngre djur, så att det är blott 1 för nyfödda kalvar. En noggrannare uppskattning kan erhållas genom att medtaga ej blott bröstomfånget som uttryck för bålens genomskärningsyta utan även bålens längd, men då bålen icke är en oföränderlig, regelbunden cylinder, har man infört vissa formtal som korrektiv för avvikelserna från den regelbundna formen. Enligt. Hej es i Norge använda beräkning an-

L X O2, vändes formeln-------------- där L är längden och

O bröstomfånget i dm.; produkten utgör vikten i kg., men denna minskas med 10—15 % för ogödda kor och ökas med 5—10 % för feta oxar. I Sverige hava 2 måttband underkastats noggrann, offentlig provning. Det ena av dem, Kjelleströms k., grundar viktberäkningen på summan av bröstomfånget + halva kroppslängden, vilket tal, kallat för djurets viktmått, svarar mot viss kroppsvikt för djur av samma klass (†et tjur, oxe, ko etc). Det andra, A r a x, uträknat av professor E. O. Arenander enligt av Matievicz angiven metod, användes så, att summan av halva bröst- och bukomfången fördubblad adderas till längden från bröstbenet till bärbensknölens inre vinkel i cm., varefter summan minskas med för de olika raserna och djurklasserna funna från-dragningstal; det så funna viktmåttet avläses på måttbandet, då den på bandets motsatta sida befintliga siffran angiver levande vikten i kg. Dessa måttband visade sig kunna giva rätt goda utslag, men fordra van persons hand; fel visningarna kunna eljest bliva rätt stora. Meddel. 47 fr. Redsk.provn.anst. 1916.

Kredit. Se Bankräkning, Jordbrukskassa, J ordbrukskredit.

Kremometer. Se Mjölkprovare.

Kreolin, ett i djurläkekonsten använt desinfektionsmedel, som framställes av tung stenkolsolja och består av en blandning av kresoler, kolväten (mest naftalin) samt pyridinbaser m. m. Se Antiseptiska medel, Desinfektion. 666

förutsättning och stöd för varandra. Åkerbruket lämnar husdjursskötseln foder och strö; den senare lämnar jordbruket arbetskraft och gödsel samt tillgodogör icke eller svårt säljbara produkter, ss. stråfoder och rotfrukter, till lätt avsättliga varor. Förhållandet mellan dessa hushållningsgrenars omfattning och intensitet växlar på grund av jordmån, klimat och avsättningsförhållanden samt möjlighet att utifrån anskaffa de produktionsmedel, som den ena under vanliga förhållanden lämnar den andra. Å ena sidan finnas ytterst kreatursrika jordbruk och drives t. o. m. kreatursskötsel utan åkerbruk, å den andra finnas jordbruk med ytterst inskränkt husdjursskötsel, s. k. kreaturssvaga jordbruk eller sådana, som knappt hava andra större husdjur än nödiga dragare, eller t. o. m. alldeles kreaturs-lösa jordbruk. Ett känt exempel på mycket kreaturssvagt jordbruk är det, som sedan gammalt bedrivits på Rysslands svart» mylle-jord, den s. k. svarta jorden. Likaså har odlingen av de amerikanska grässlätterna i stor utsträckning skett utan andra kreatur än dragare, så länge jordens samlade naturliga fruktbarhet räckte till att lämna lönande skördar. Med tillgång på konstgödsel har möjligheten att bedriva k. j. ökats, och det förekommer dels på mullrik jord, där kreatursgödselns jordförbättrande verkan är • obehövlig, dels på platser, där gödsel kan anskaffas likasom genom användning av gröngödsling. Den starka inskränkningen av kreatursskötseln kan väsentligt förenkla lantbruket genom att behovet av foderodling och av kreatursskötare samt besväret med de lätt fördärvade husdjursprodukterna minskas, och därför ha ogynnsamma förhållanden för husdjursskötseln stundom framkallat benägenhet för k. j. Men å andra sidan måste tillfälle finnas att anskaffa behövlig gödsel och dragkraft (om ej heller dragare skola finnas) samt att avsätta sådana skördeprodukter — halm, hö, rotfrukter —, som eljest förädlas med hjälp av kreaturen. K. förekommer därför företrädesvis i närheten av städer och andra platser, där gödsel kan erhållas samt stråfoder och rotfrukter lätt kunna säljas. Då gödseln skall köpas, inträffar lätt, att gödslingen försummas och jordens fruktbarhet därigenom nedsättes. Faran för varaktig nedsättning av jordegendomens produktionsförmåga har framkallat förbud i gällande arrendelag att bortföra stråfoder från arrenderad egendom (se Arrende: Rättigheter och skyldigheter) samt under kristiden ett tillfälligt allmänt förbud (lag 6/(1 1919) att bortföra stråfoder, om å egendomen finnes mindre än 1 stort kreatur på 2.5 har odlad jord.

Litt.: S. Rhodin, Kan kreaturslöst jordbruk med fördel bedrivas. K. Lantbr.akad. tidskr. 1893, sid. 298.

Kreaturspest. Se Boskapspest.

Kreatursstall. Se Stallbyggnad.

Kreatursviktmåttband. I brist på lämplig kreaturs våg har brukats att beräkna nöt kreaturs vikt på grund av vissa kroppsmått, ett beräkningssätt, som om det är fotat på riktiga grunder, har det företrädet framför djurets vägning, att de yttre kroppsmåtten, om bukens omfång, undantages, mindre än vikten är beroende av bukens tillfälliga innehåll av upptagen föda och dryck. De äldre sätten för dylika mätningar utgingo endast från bröstomfånget. Så var fallet med den i Sverige förr använda mätningen av djuret bakom bogarna med s. k. »oxkedja, indelad i kvarter» (»14 kvarters oxe»). Likaså en i Danmark bruklig måttberäkning, enligt vilken ett bröstomfång av 180 cm. motsvarar en levande vikt av 500 kg. och varje cm. under eller över detta mått motsvarar en sänkning eller höjning med 8 kg., dock så att avdraget för cm. minskas för yngre djur, så att det är blott 1 för nyfödda kalvar. En noggrannare uppskattning kan erhållas genom att medtaga ej blott bröstomfånget som uttryck för bålens genomskärningsyta utan även bålens längd, men då bålen icke är en oföränderlig, regelbunden cylinder, har man infört vissa formtal som korrektiv för avvikelserna från den regelbundna formen. Enligt. Hej es i Norge använda beräkning an-

L X O2, vändes formeln-------------- där L är längden och

O bröstomfånget i dm.; produkten utgör vikten i kg., men denna minskas med 10—15 % för ogödda kor och ökas med 5—10 % för feta oxar. I Sverige hava 2 måttband underkastats noggrann, offentlig provning. Det ena av dem, Kjelleströms k., grundar viktberäkningen på summan av bröstomfånget + halva kroppslängden, vilket tal, kallat för djurets viktmått, svarar mot viss kroppsvikt för djur av samma klass (†et tjur, oxe, ko etc). Det andra, A r a x, uträknat av professor E. O. Arenander enligt av Matievicz angiven metod, användes så, att summan av halva bröst- och bukomfången fördubblad adderas till längden från bröstbenet till bärbensknölens inre vinkel i cm., varefter summan minskas med för de olika raserna och djurklasserna funna från-dragningstal; det så funna viktmåttet avläses på måttbandet, då den på bandets motsatta sida befintliga siffran angiver levande vikten i kg. Dessa måttband visade sig kunna giva rätt goda utslag, men fordra van persons hand; fel visningarna kunna eljest bliva rätt stora. Meddel. 47 fr. Redsk.provn.anst. 1916.

Kredit. Se Bankräkning, Jordbrukskassa, J ordbrukskredit.

Kremometer. Se Mjölkprovare.

Kreolin, ett i djurläkekonsten använt desinfektionsmedel, som framställes av tung stenkolsolja och består av en blandning av kresoler, kolväten (mest naftalin) samt pyridinbaser m. m. Se Antiseptiska medel, Desinfektion. 666

förutsättning och stöd för varandra. Åkerbruket lämnar husdjursskötseln foder och strö; den senare lämnar jordbruket arbetskraft och gödsel samt tillgodogör icke eller svårt säljbara produkter, ss. stråfoder och rotfrukter, till lätt avsättliga varor. Förhållandet mellan dessa hushållningsgrenars omfattning och intensitet växlar på grund av jordmån, klimat och avsättningsförhållanden samt möjlighet att utifrån anskaffa de produktionsmedel, som den ena under vanliga förhållanden lämnar den andra. Å ena sidan finnas ytterst kreatursrika jordbruk och drives t. o. m. kreatursskötsel utan åkerbruk, å den andra finnas jordbruk med ytterst inskränkt husdjursskötsel, s. k. kreaturssvaga jordbruk eller sådana, som knappt hava andra större husdjur än nödiga dragare, eller t. o. m. alldeles kreaturs-lösa jordbruk. Ett känt exempel på mycket kreaturssvagt jordbruk är det, som sedan gammalt bedrivits på Rysslands svart» mylle-jord, den s. k. svarta jorden. Likaså har odlingen av de amerikanska grässlätterna i stor utsträckning skett utan andra kreatur än dragare, så länge jordens samlade naturliga fruktbarhet räckte till att lämna lönande skördar. Med tillgång på konstgödsel har möjligheten att bedriva k. j. ökats, och det förekommer dels på mullrik jord, där kreatursgödselns jordförbättrande verkan är • obehövlig, dels på platser, där gödsel kan anskaffas likasom genom användning av gröngödsling. Den starka inskränkningen av kreatursskötseln kan väsentligt förenkla lantbruket genom att behovet av foderodling och av kreatursskötare samt besväret med de lätt fördärvade husdjursprodukterna minskas, och därför ha ogynnsamma förhållanden för husdjursskötseln stundom framkallat benägenhet för k. j. Men å andra sidan måste tillfälle finnas att anskaffa behövlig gödsel och dragkraft (om ej heller dragare skola finnas) samt att avsätta sådana skördeprodukter — halm, hö, rotfrukter —, som eljest förädlas med hjälp av kreaturen. K. förekommer därför företrädesvis i närheten av städer och andra platser, där gödsel kan erhållas samt stråfoder och rotfrukter lätt kunna säljas. Då gödseln skall köpas, inträffar lätt, att gödslingen försummas och jordens fruktbarhet därigenom nedsättes. Faran för varaktig nedsättning av jordegendomens produktionsförmåga har framkallat förbud i gällande arrendelag att bortföra stråfoder från arrenderad egendom (se Arrende: Rättigheter och skyldigheter) samt under kristiden ett tillfälligt allmänt förbud (lag 6/(1 1919) att bortföra stråfoder, om å egendomen finnes mindre än 1 stort kreatur på 2.5 har odlad jord.

Litt.: S. Rhodin, Kan kreaturslöst jordbruk med fördel bedrivas. K. Lantbr.akad. tidskr. 1893, sid. 298.

Kreaturspest. Se Boskapspest.

Kreatursstall. Se Stallbyggnad.

Kreatursviktmåttband. I brist på lämplig kreaturs våg har brukats att beräkna nöt kreaturs vikt på grund av vissa kroppsmått, ett beräkningssätt, som om det är fotat på riktiga grunder, har det företrädet framför djurets vägning, att de yttre kroppsmåtten, om bukens omfång, undantages, mindre än vikten är beroende av bukens tillfälliga innehåll av upptagen föda och dryck. De äldre sätten för dylika mätningar utgingo endast från bröstomfånget. Så var fallet med den i Sverige förr använda mätningen av djuret bakom bogarna med s. k. »oxkedja, indelad i kvarter» (»14 kvarters oxe»). Likaså en i Danmark bruklig måttberäkning, enligt vilken ett bröstomfång av 180 cm. motsvarar en levande vikt av 500 kg. och varje cm. under eller över detta mått motsvarar en sänkning eller höjning med 8 kg., dock så att avdraget för cm. minskas för yngre djur, så att det är blott 1 för nyfödda kalvar. En noggrannare

uppskattning kan erhållas genom att medtaga ej blott bröstomfånget som uttryck för bålens genomskärningsyta utan även bålens längd, men då bålen icke är en oföränderlig, regelbunden cylinder, har man infört vissa formtal som korrektiv för avvikelserna från den regelbundna formen. Enligt. Hej es i Norge använda beräkning an-

L X O2, vändes formeln-------------- där L är längden och

O bröstomfånget i dm.; produkten utgör vikten i kg., men denna minskas med 10—15 % för ogödda kor och ökas med 5—10 % för feta oxar. I Sverige hava 2 måttband underkastats noggrann, offentlig provning. Det ena av dem, Kjelleströms k., grundar viktberäkningen på summan av bröstomfånget + halva kroppslängden, vilket tal, kallat för djurets viktmått, svarar mot viss kroppsvikt för djur av samma klass (†et tjur, oxe, ko etc). Det andra, A r a x, uträknat av professor E. O. Arenander enligt av Matievicz angiven metod, användes så, att summan av halva bröst- och bukomfången fördubblad adderas till längden från bröstbenet till bärbensknölens inre vinkel i cm., varefter summan minskas med för de olika raserna och djurklasserna funna från-dragningstal; det så funna viktmåttet avläses på måttbandet, då den på bandets motsatta sida befintliga siffran angiver levande vikten i kg. Dessa måttband visade sig kunna giva rätt goda utslag, men fordra van persons hand; fel visningarna kunna eljest bliva rätt stora. Meddel. 47 fr. Redsk.provn.anst. 1916.

Kredit. Se Bankräkning, Jordbrukskassa, J ordbrukskredit.

Kremometer. Se Mjölkprovare.

Kreolin, ett i djurläkekonsten använt desinfektionsmedel, som framställes av tung stenkolsolja och består av en blandning av kresoler, kolväten (mest naftalin) samt pyridinbaser m. m. Se Antiseptiska medel, Desinfektion. 666

förutsättning och stöd för varandra. Åkerbruket lämnar husdjursskötseln foder och strö; den senare lämnar jordbruket arbetskraft och gödsel samt tillgodogör icke eller svårt säljbara produkter, ss. stråfoder och rotfrukter, till lätt avsättliga varor. Förhållandet mellan dessa hushållningsgrenars omfattning och intensitet växlar på grund av jordmån, klimat och avsättningsförhållanden samt möjlighet att utifrån anskaffa de produktionsmedel, som den ena under vanliga förhållanden lämnar den andra. Å ena sidan finnas ytterst kreatursrika jordbruk och drives t. o. m. kreatursskötsel utan åkerbruk, å den andra finnas jordbruk med ytterst inskränkt husdjursskötsel, s. k. kreaturssvaga jordbruk eller sådana, som knappt hava andra större husdjur än nödiga dragare, eller t. o. m. alldeles kreaturs-lösa jordbruk. Ett känt exempel på mycket kreaturssvagt jordbruk är det, som sedan gammalt bedrivits på Rysslands svart» mylle-jord, den s. k. svarta jorden. Likaså har odlingen av de amerikanska grässlätterna i stor utsträckning skett utan andra kreatur än dragare, så länge jordens samlade naturliga fruktbarhet räckte till att lämna lönande skördar. Med tillgång på konstgödsel har möjligheten att bedriva k. j. ökats, och det förekommer dels på mullrik jord, där kreatursgödselns jordförbättrande verkan är • obehövlig, dels på platser, där gödsel kan anskaffas likasom genom användning av gröngödsling. Den starka inskränkningen av kreatursskötseln kan väsentligt förenkla lantbruket genom att behovet av foderodling och av kreatursskötare samt besväret med de lätt fördärvade husdjursprodukterna minskas, och därför ha ogynnsamma förhållanden för husdjursskötseln stundom framkallat benägenhet för k. j. Men å andra sidan måste tillfälle finnas att anskaffa behövlig gödsel och dragkraft (om ej heller dragare skola finnas) samt att avsätta sådana skördeprodukter — halm, hö, rotfrukter —, som eljest förädlas med hjälp av kreaturen. K. förekommer därför företrädesvis i närheten av städer och andra platser, där gödsel kan erhållas samt stråfoder och rotfrukter lätt kunna säljas. Då gödseln skall köpas, inträffar lätt, att gödslingen försummas och jordens fruktbarhet därigenom nedsättes. Faran för varaktig nedsättning av jordegendomens produktionsförmåga har framkallat förbud i gällande arrendelag att bortföra stråfoder från arrenderad egendom (se Arrende: Rättigheter och skyldigheter) samt under kristiden ett tillfälligt allmänt förbud (lag 6/(1 1919) att bortföra stråfoder, om å egendomen finnes mindre än 1 stort kreatur på 2.5 har odlad jord.

Litt.: S. Rhodin, Kan kreaturslöst jordbruk med fördel bedrivas. K. Lantbr.akad. tidskr. 1893, sid. 298.

Kreaturspest. Se Boskapspest.

Kreatursstall. Se Stallbyggnad.

Kreatursviktmåttband. I brist på lämplig kreaturs våg har brukats att beräkna nöt kreaturs vikt på grund av vissa kroppsmått, ett beräkningssätt, som om det är fotat på riktiga grunder, har det företrädet framför djurets vägning, att de yttre kroppsmåtten, om bukens omfång, undantages, mindre än vikten är beroende av bukens tillfälliga innehåll av upptagen föda och dryck. De äldre sätten för dylika mätningar utgingo endast från bröstomfånget. Så var fallet med den i Sverige förr använda mätningen av djuret bakom bogarna med s. k. »oxkedja, indelad i kvarter» (»14 kvarters oxe»). Likaså en i Danmark bruklig måttberäkning, enligt vilken ett bröstomfång av 180 cm. motsvarar en levande vikt av 500 kg. och varje cm. under eller över detta mått motsvarar en sänkning eller höjning med 8 kg., dock så att avdraget för cm. minskas för yngre djur, så att det är blott 1 för nyfödda kalvar. En noggrannare uppskattning kan erhållas genom att medtaga ej blott bröstomfånget som uttryck för bålens genomskärningsyta utan även bålens längd, men då bålen icke är en oföränderlig, regelbunden cylinder, har man infört vissa formtal som korrektiv för avvikelserna från den regelbundna formen. Enligt. Hej es i Norge använda beräkning an-

L X O2, vändes formeln-------------- där L är längden och

O bröstomfånget i dm.; produkten utgör vikten i kg., men denna minskas med 10—15 % för ogödda kor och ökas med 5—10 % för feta oxar. I Sverige hava 2 måttband underkastats noggrann, offentlig provning. Det ena av dem, Kjelleströms k., grundar viktberäkningen på summan av bröstomfånget + halva kroppslängden, vilket tal, kallat för djurets viktmått, svarar mot viss kroppsvikt för djur av samma klass (†et tjur, oxe, ko etc). Det andra, A r a x, uträknat av professor E. O. Arenander enligt av Matievicz angiven metod, användes så, att summan av halva bröst- och bukomfången fördubblad adderas till längden från bröstbenet till bärbensknölens inre vinkel i cm., varefter summan minskas med för de olika raserna och djurklasserna funna från-dragningstal; det så funna viktmåttet avläses på måttbandet, då den på bandets motsatta sida befintliga siffran angiver levande vikten i kg. Dessa måttband visade sig kunna giva rätt goda utslag, men fordra van persons hand; fel visningarna kunna eljest bliva rätt stora. Meddel. 47 fr. Redsk.provn.anst. 1916.

Kredit. Se Bankräkning, Jordbrukskassa, J ordbrukskredit.

Kremometer. Se Mjölkprovare.

Kreolin, ett i djurläkekonsten använt desinfektionsmedel, som framställes av tung stenkolsolja och består av en blandning av kresoler, kolväten (mest naftalin) samt pyridinbaser m. m. Se Antiseptiska medel, Desinfektion. 666

förutsättning och stöd för varandra. Åkerbruket lämnar husdjursskötseln foder och strö; den senare lämnar jordbruket arbetskraft och gödsel samt tillgodogör icke eller svårt säljbara produkter, ss. stråfoder och rotfrukter, till lätt avsättliga varor. Förhållandet mellan dessa hushållningsgrenars omfattning och intensitet växlar på grund av jordmån, klimat och avsättningsförhållanden samt möjlighet att utifrån anskaffa de produktionsmedel, som den ena under vanliga förhållanden lämnar den andra. Å ena sidan finnas ytterst kreatursrika jordbruk och drives t. o. m. kreatursskötsel utan åkerbruk, å den andra finnas jordbruk med ytterst inskränkt husdjursskötsel, s. k. kreaturssvaga jordbruk eller sådana, som knappt hava andra större husdjur än nödiga dragare, eller t. o. m. alldeles kreaturs-lösa jordbruk. Ett känt exempel på mycket kreaturssvagt jordbruk är det, som sedan gammalt bedrivits på Rysslands svart» mylle-jord, den s. k. svarta jorden. Likaså har odlingen av de amerikanska grässlätterna i stor utsträckning skett utan andra kreatur än dragare, så länge jordens samlade naturliga fruktbarhet räckte till att lämna lönande skördar. Med tillgång på konstgödsel har möjligheten att bedriva k. j. ökats, och det förekommer dels på mullrik jord, där kreatursgödselns jordförbättrande verkan är • obehövlig, dels på platser, där gödsel kan anskaffas likasom genom användning av gröngödsling. Den starka inskränkningen av kreatursskötseln kan väsentligt förenkla lantbruket genom att behovet av foderodling och av kreatursskötare samt besväret med de lätt fördärvade husdjursprodukterna minskas, och därför ha ogynnsamma förhållanden för husdjursskötseln stundom framkallat benägenhet för k. j. Men å andra sidan måste tillfälle finnas att anskaffa behövlig gödsel och dragkraft (om ej heller dragare skola finnas) samt att avsätta sådana skördeprodukter — halm, hö, rotfrukter —, som eljest förädlas med hjälp av kreaturen. K. förekommer därför företrädesvis i närheten av städer och andra platser, där gödsel kan erhållas samt stråfoder och rotfrukter lätt kunna säljas. Då gödseln skall köpas, inträffar lätt, att gödslingen försummas och jordens fruktbarhet därigenom nedsättes. Faran för varaktig nedsättning av jordegendomens produktionsförmåga har framkallat förbud i gällande arrendelag att bortföra stråfoder från arrenderad egendom (se Arrende: Rättigheter och skyldigheter) samt under kristiden ett tillfälligt allmänt förbud (lag 6/(1 1919) att bortföra stråfoder, om å egendomen finnes mindre än 1 stort kreatur på 2.5 har odlad jord.

Litt.: S. Rhodin, Kan kreaturslöst jordbruk med fördel bedrivas. K. Lantbr.akad. tidskr. 1893, sid. 298.

Kreaturspest. Se Boskapspest.

Kreatursstall. Se Stallbyggnad.

Kreatursviktmåttband. I brist på lämplig kreaturs våg har brukats att beräkna nöt kreaturs vikt på grund av vissa kroppsmått, ett beräkningssätt, som om det är fotat på riktiga grunder, har det företrädet framför djurets vägning, att de yttre kroppsmåtten, om bukens omfång, undantages, mindre än vikten är beroende av bukens tillfälliga innehåll av upptagen föda och dryck. De äldre sätten för dylika mätningar utgingo endast från bröstomfånget. Så var fallet med den i Sverige förr använda mätningen av djuret bakom bogarna med s. k. »oxkedja,

indelad i kvarter» (»14 kvarters oxe»). Likaså en i Danmark bruklig måttberäkning, enligt vilken ett bröstomfång av 180 cm. motsvarar en levande vikt av 500 kg. och varje cm. under eller över detta mått motsvarar en sänkning eller höjning med 8 kg., dock så att avdraget för cm. minskas för yngre djur, så att det är blott 1 för nyfödda kalvar. En noggrannare uppskattning kan erhållas genom att medtaga ej blott bröstomfånget som uttryck för bålens genomskärningsyta utan även bålens längd, men då bålen icke är en oföränderlig, regelbunden cylinder, har man infört vissa formtal som korrektiv för avvikelserna från den regelbundna formen. Enligt. Hej es i Norge använda beräkning an-

L X O2, vändes formeln------------- där L är längden och

O bröstomfånget i dm.; produkten utgör vikten i kg., men denna minskas med 10—15 % för ogödda kor och ökas med 5—10 % för feta oxar. I Sverige hava 2 måttband underkastats noggrann, offentlig provning. Det ena av dem, Kjelleströms k., grundar viktberäkningen på summan av bröstomfånget + halva kroppslängden, vilket tal, kallat för djurets viktmått, svarar mot viss kroppsvikt för djur av samma klass (†et tjur, oxe, ko etc). Det andra, A r a x, uträknat av professor E. O. Arenander enligt av Matievicz angiven metod, användes så, att summan av halva bröst- och bukomfången fördubblad adderas till längden från bröstbenet till bärbensknölens inre vinkel i cm., varefter summan minskas med för de olika raserna och djurklasserna funna från-dragningstal; det så funna viktmåttet avläses på måttbandet, då den på bandets motsatta sida befintliga siffran angiver levande vikten i kg. Dessa måttband visade sig kunna giva rätt goda utslag, men fordra van persons hand; fel visningarna kunna eljest bliva rätt stora. Meddel. 47 fr. Redsk.provn.anst. 1916.

Kredit. Se Bankräkning, Jordbrukskassa, J ordbrukskredit.

Kremometer. Se Mjölkprovare.

Kreolin, ett i djurläkekonsten använt desinfektionsmedel, som framställes av tung stenkolsolja och består av en blandning av kresoler, kolväten (mest naftalin) samt pyridinbaser m. m. Se Antiseptiska medel, Desinfektion. 666

förutsättning och stöd för varandra. Åkerbruket lämnar husdjursskötseln foder och strö; den senare lämnar jordbruket arbetskraft och gödsel samt tillgodogör icke eller svårt säljbara produkter, ss. stråfoder och rotfrukter, till lätt avsättliga varor. Förhållandet mellan dessa hushållningsgrenars omfattning och intensitet växlar på grund av jordmån, klimat och avsättningsförhållanden samt möjlighet att utifrån anskaffa de produktionsmedel, som den ena under vanliga förhållanden lämnar den andra. Å ena sidan finnas ytterst kreatursrika jordbruk och drives t. o. m. kreatursskötsel utan åkerbruk, å den andra finnas jordbruk med ytterst inskränkt husdjursskötsel, s. k. kreaturssvaga jordbruk eller sådana, som knappt hava andra större husdjur än nödiga dragare, eller t. o. m. alldeles kreaturs-lösa jordbruk. Ett känt exempel på mycket kreaturssvagt jordbruk är det, som sedan gammalt bedrivits på Rysslands svart» mylle-jord, den s. k. svarta jorden. Likaså har odlingen av de amerikanska grässlätterna i stor utsträckning skett utan andra kreatur än dragare, så länge jordens samlade naturliga fruktbarhet räckte till att lämna lönande skördar. Med tillgång på konstgödsel har möjligheten att bedriva k. j. ökats, och det förekommer dels på mullrik jord, där kreatursgödselns jordförbättrande verkan är • obehövlig, dels på platser, där gödsel kan anskaffas likasom genom användning av gröngödsling. Den starka inskränkningen av kreatursskötseln kan väsentligt förenkla lantbruket genom att behovet av foderodling och av kreatursskötare samt besväret med de lätt fördärvade husdjursprodukterna minskas, och därför ha ogynnsamma förhållanden för husdjursskötseln stundom framkallat benägenhet för k. j. Men å andra sidan måste tillfälle finnas att anskaffa behövlig gödsel och dragkraft (om ej heller dragare skola finnas) samt att avsätta sådana skördeprodukter — halm, hö, rotfrukter —, som eljest förädlas med hjälp av kreaturen. K. förekommer därför företrädesvis i närheten av städer och andra platser, där gödsel kan erhållas samt stråfoder och rotfrukter lätt kunna säljas. Då gödseln skall köpas, inträffar lätt, att gödslingen försummas och jordens fruktbarhet därigenom nedsättes. Faran för varaktig nedsättning av jordegendomens produktionsförmåga har framkallat förbud i gällande arrendelag att bortföra stråfoder från arrenderad egendom (se Arrende: Rättigheter och skyldigheter) samt under kristiden ett tillfälligt allmänt förbud (lag 6/(1 1919) att bortföra stråfoder, om å egendomen finnes mindre än 1 stort kreatur på 2.5 har odlad jord.

Litt.: S. Rhodin, Kan kreaturslöst jordbruk med fördel bedrivas. K. Lantbr.akad. tidskr. 1893, sid. 298.

Kreaturspest. Se Boskapspest.

Kreatursstall. Se Stallbyggnad.

Kreatursviktmåttband. I brist på lämplig kreaturs våg har brukats att beräkna nöt kreaturs vikt på grund av vissa kroppsmått, ett beräkningssätt, som om det är fotat på riktiga grunder, har det företrädet framför djurets vägning, att de yttre kroppsmåtten, om bukens omfång, undantages, mindre än vikten är beroende av bukens tillfälliga innehåll av upptagen föda och dryck. De äldre sätten för dylika mätningar utgingo endast från bröstomfånget. Så var fallet med den i Sverige förr använda mätningen av djuret bakom bogarna med s. k. »oxkedja,
indelad i kvarter» (»14 kvarters oxe»). Likaså en i Danmark bruklig måttberäkning, enligt vilken ett bröstomfång av 180 cm. motsvarar en levande vikt av 500 kg. och varje cm. under eller över detta mått motsvarar en sänkning eller höjning med 8 kg., dock så att avdraget för cm. minskas för yngre djur, så att det är blott 1 för nyfödda kalvar. En noggrannare uppskattning kan erhållas genom att medtaga ej blott bröstomfånget som uttryck för bålens genomskärningsyta utan även bålens längd, men då bålen icke är en oföränderlig, regelbunden cylinder, har man infört vissa formtal som korrektiv för avvikelserna från den regelbundna formen. Enligt. Hej es i Norge använda beräkning an-

L X O2, vändes formeln------------- där L är längden och

O bröstomfånget i dm.; produkten utgör vikten i kg., men denna minskas med 10—15 % för ogödda kor och ökas med 5—10 % för feta oxar. I Sverige hava 2 måttband underkastats noggrann, offentlig provning. Det ena av dem, Kjelleströms k., grundar viktberäkningen på summan av bröstomfånget + halva kroppslängden, vilket tal, kallat för djurets viktmått, svarar mot viss kroppsvikt för djur av samma klass (†et tjur, oxe, ko etc). Det andra, A r a x, uträknat av professor E. O. Arenander enligt av Matievicz angiven metod, användes så, att summan av halva bröst- och bukomfången fördubblad adderas till längden från bröstbenet till bärbensknölens inre vinkel i cm., varefter summan minskas med för de olika raserna och djurklasserna funna från-dragningstal; det så funna viktmåttet avläses på måttbandet, då den på bandets motsatta sida befintliga siffran angiver levande vikten i kg. Dessa måttband visade sig kunna giva rätt goda utslag, men fordra van persons hand; fel visningarna kunna eljest bliva rätt stora. Meddel. 47 fr. Redsk.provn.anst. 1916.

Kredit. Se Bankräkning, Jordbrukskassa, J ordbrukskredit.

Kremometer. Se Mjölkprovare.

Kreolin, ett i djurläkekonsten använt desinfektionsmedel, som framställes av tung stenkolsolja och består av en blandning av kresoler, kolväten (mest naftalin) samt pyridinbaser m. m. Se Antiseptiska medel, Desinfektion. 667

Kreosot, betecknar blandningar av fenoler. Den i handeln gängse varan är en färglös eller gulaktig olja med stark röklukt och brännande smak. Den utgör en blandning av fenol (karbolsyra), kresol, guajakol m. m. och är giftig och starkt antiseptisk.

Kresol, metylfenol, CH3C6H4.OH, finnes i stenkolstjära. Rå k., vilken innehåller inblandning av karbolsyra (fenol), bildar en klar, rödbrun vätska med stark karbollukt men neutral reaktion. Den är ett kraftigt antiseptiskt medel; då den är svårlöslig i vatten, beredes genom olika tillsättningar vattenlösliga blandningar som hava lagom styrka. Sådana äro 1 y s o 1, som beredes fabriksmässigt, samt kresolsåpa, båda blandningar av rå k. med alkalisåpa. De äro mindre giftiga än karbolsyra. Om deras användning, se Antiseptiska medel.

Kriblör. Se Sädessorteringsmaskin.

Kricka. Se And.

Kring sjuka är en hos får (någon gång även hos nötkreatur och get, sällan hos häst) förekommande hjärnsjukdom, förorsakad av en s. k. blåsmask (Cœnurus cer ebr alis R.), som lever som parasit i hjärnan. Den fullbildade binnikemasken (se d. o.) till denna blåsmask förekommer i tarmkanalen hos hund, med vars träck ägg avgå och sedan kunna på betesmarken upptagas av husdjuren. I deras tarmkanal kläckas äggen, och ynglet borrar sig genom tarmväggen in i något blodkärl och föres av blodet till hjärnan, där det utvecklas till blåsmask. — Sjukdomen kännetecknas av en viss oro, skakningar på huvudet och vissa egendomliga tvångsrörelser: djuren vända sig i krets åt ena sidan eller gå med högt lyft huvud och höga benrörelser, slå över baklänges eller vältra sig åt ena sidan. Unga får angripas mest, sällan djur över 2 år. Sjukdomen kan någon gång botas genom blåsmaskens avlägsnande medelst operation (trepanation) men leder i regel till döden inom 4—6 veckor, sedan symtomen börjat visa sig. Man bör därför förekomma sjukdomen genom att oskadliggöra huvudena efter döda eller slaktade får och söka befria hundar på trakten från binnikemaskar, så att sjukdomsorsaken på så sätt utrotas.

E. N—m.

Krita, en jordartad bergart, bestående av orent kalciumkarbonat (kolsyrad kalk). Finnes som berggrund i Sverige blott i Skåne. Användes som annan kolsyrad kalk (se Kalk) för tekniska ändamål, kalkning av jord och i medicin.

Krok, Se Fiskeredskap, IV, Årder.

Krokhasig. Se Has.

Krona. Se Hov.

Kronben. Se Hov, Skelett.

Krondikning är en vanlig benämning på med statsmedel bekostade eller understödda dikningsarbeten.' Dessa arbeten, med hjälp av medel från odlingslånefonden, frostningminsk-

ningsanslaget samt allmänna och norrländska avdikningsanslagen (se Avdikning), hava framkallat betydliga nyodlingar och förbättringar å redan odlad mark och för skogsvården särdeles i Norrland.

Kronhjul. Se Växel.

Kronkvistning. Se Beståndsvård.

Kronohemman, Kronojord. Se Jordnatur.

Kronojägare. Se Domänstyrelsen.

Kronopark. Se Domän.

Kronoöverloppsmark. Se Domän.

Kronrand. Se Hov.

Kronrötter kallas de rötter, som utvecklas från en broddplantas första stjälkled strax under jordytan. Jfr Frörötter.

Kronskikt. Se Beståndsvård.

Kronslut. Fullt k. i ett skogsbestånd förefinnes, om de enskilda trädens kronor allsidigt beröra varandra, så att marken blir jämnt beskuggad. Detta bör eftersträvas, dels emedan markens produktionsförmåga därvid fullt kan utnyttjas, dels emedan ett fullt k. i regel utövar ett fördelaktigt inflytande på näringsomsättningen i marken och motverkar ogräsvegetation. Gallringar i bestånden göras i regel ej starkare, än att fullt k. inom kort åter inträder. Först under beståndens senaste år brukar man för erhållande av en sista, stegrad tillväxt, genom starka ingrepp (ljushuggningar) giva träden fritt utrymme åt alla sidor för hela deras återstående levnad. Jfr Bestånd, Beståndsvård. M. J. Dft.

Krontorp. Se Skogstorp.

Kron tramp. Se Hovsjukdomar, 3.

Kronärtskocka, Cynara Scolymus L., en från medeltiden odlad tistelartad växt, som anses vara en kult ur vari et et av kardoner, Cynara Cardunculus L. Är flerårig och kan ända upp i Mälardalen på lämplig växtplats kvarstå flera år, om den täckes över vintern genom att jorden i god tid på hösten kupas upp mot plantan, varefter denna avskäres något över jorden, täckes med en tegelpanna och däröver myrstack, mossa eller torrt löv. Vanligen uppdragas plantor av frö, lagt i tidig varmbänk, varefter plantorna omskolas i bänken eller skolas i 2-tumskrukor, vilka drivas på undervärme, tills de utplanteras på kalljord, sedan vårfrosterna slutat. Plantorna sättas i förband med 0.8— 1 m. avstånd. Dylika plantor lämna blomhuvud redan första sommaren och s[iva större huvud än fleråriga plantor. (G. L^-d.) H. J.Dft,

Kroppas. Se Tak.

Kross. Se Kakkross, Sädeskross.

Krotonolja. Se Avförande medel.

Kroupp. Se Krupp.

Krabba. Se Häststall, Ladugård, Svinhus.

Krubbitning är en hos hästar förekommande ovana, som består i att han tager stöd med framtänderna mot något fast föremål (vanligen krubbkanten) och genom sammandragning av vissa muskler på halsens framsida drager struphuvudet nedåt, varigenom luft likasom 668

pumpas in i svalget och nedsväljes. Krubbitare hålla sig vanligen i dålig kondition och angripas ofta av rubbningar i matsmältningen. Huruvida dessa rubbningar äro orsaken till eller en följd av k., är emellertid omtvistat, men att krubbitare oftare än andra hästar lida av väderkolik, är av många konstaterat. Ovanan förekommer mest hos ädla hästar (lyxhästar) och anses vanligen vara en följd av för mycket stillastående och sysslolöshet på stall men uppkommer också lätt genom härmning; i synnerhet unghästar äro lätt mottagliga för dylik »smitta» från äldre kamrater. På grund av risken för kolik, dels även av att krubbitarna i allmänhet visa sig mindre uthålliga i arbetet, anses k. som ett väsentligt fel, som starkt nedsätter hästens värde.

Medel mot k. hava i mängd därför försökts, ss. borttagande av krubban, eller att längs krubbans övre kant sätta en rörlig trävals, så att hästen ej får fast stöd för tänderna, beklädande av krubbkanten eller den nämnda trävalsen med fårskinn, för att göra den motbjudande för hästen att bita i, eller användning av s. k. krubbitaregrimmor, som finnas av flere modeller, alla avsedda att hindra den rörelse av struphuvudet, som är nödvändig för krubbitningens utförande. För gamla krubbitare äro dessa medel dock vanligen utan verkan, och det enda verksamma botemedlet är den nu allmänt använda Forsseirska krubb-bitareoperationen, som består i avskärning och avlägsnandet av de muskler, som draga ned struphuvudet, varigenom k. omöjliggöres. E. N—m.

Krumhov. Se Hovsjukdomar, i.

Krupp är en ytlig inflammation i en slemhinna, där exsudatet stelnar till en hinnartad beläggning (k.-membran) på slemhinnans yta. Förekommer oftast i andningsorganen men även i tarmarna. Då k.-membranen efter någon tid lossnar, kan den genom hostning stötas upp eller vid inflammation i tarmarna avgå med träcken, vilket är ett tecken, att den krupösa inflammationen är på bättringsvägen. E. N—m.

Kruppa. Se Kors.

Krusbär, Ribes grossularia L., fam. Ribe-siaceœ, förekommer vild i s. och mellersta Sverige i flera former, ss. /. uva crispa L., med gröngula, håriga, vid mognaden glatta bär (stickelhår) och /. reclinatum L., med röda glatta bär, varjämte en stor mängd former med röda, gula, gröna eller »vita», släta eller håriga, runda eller avlånga bär uppstått under odling, bland dem amerikanska korsningar av andra former än den europeiska k.-busken. K. synas hava börjat odlas först under medeltiden och omtalas som odlade i Sverige under 1500-talet. Tidigare bedrevs förädling av k. i synnerhet i England, varför sorter med stora glatta bär ofta betecknas som »engelska» k., men i senare tid ha nya sorter frambragts även i

andra länder, bl. a. i Sverige. Numera odlas de allmänt, upp till södra Norrland men, särskilt förädlade sorter, nedfrysa i mellersta och övre Norrland. Bland äldre, ännu i odling förekommande sorter märkas tidiga, svenska gröna, en bördig, tidigt mognande sort med små, tunnskaliga, mycket söta bär, svenska tidiga gula samt röda syltbär, en senare sort med mycket taggig stam samt medelstora, runda, röda, gleshåriga bär. Bland den stora mängden nya sorter förtjäna följande särskilt uppmärksamhet: vitgula: Aaron, Apollo, Whitesmith; gula: Bumper, Foxhunter, Golden cro.wn; gröna: Catharina Oldenburg, Statsrådet v. Ehrenheim, Nailer, Mertensis; samt röda: Achilles, Bloodhound, Jolly Printer och Winhams industry. Krusbärsmjöldaggens svåra härjningar ha framkallat försök att finna för densamma föga mottagliga sorter. Som sådana har främst nämnts amerikanska bergs k., vilka dock ej äro fullt oemottagliga och hava sämre bär. H. J. Dft.

Odling av k. För att nå rik utveckling måste k. ha en djup näringsrik jord till förfogande. På skuggiga platser slår odlingen i allmänhet mindre väl ut. Planteringen sker fördelaktigast om hösten men kan även företagas tidigt om våren. Krusbärsbuskarna planteras helst å ett särskilt jordstycke med ett avstånd av 2.5—3 m. mellan buskarna. Skötseln av krusbärslandet består sedan i att påföra gödsel, när så visar sig behövligt. Särskilt viktigt är att rikligt gödsla med kali, enär detta gödselmedel bidrager till att påskynda skottmognaden, vilket är av stor betydelse vid bekämpandet av den svampsjukdom, den s. k. amerikanska krusbärsmjöl-daggen, som numera ofta hemsöker krusbärsbuskarna. När buskarna blivit 6—8 år gamla, börjar man avlägsna deras äldsta grenar, och böra sedermera buskarna åtminstone vart annat år genomses och gallras. Naturligtvis måste jorden mellan buskarna omsorgsfullt bearbetas och ogräset bekämpas. Är man icke i tillfälle att på ett rationellt sätt bekämpa krusbärsmjöldaggen, torde det dock näppeligen tjäna någonting till att plantera krusbär. Det är dock icke så svårt att framgångsrikt bekämpa krusbärsmjöldaggen, även om icke något bestämt »medel» därför finnes. Det gäller bara att hindra sjukdomen från att sprida sig över planteringen, och därför måste man mycket noga aktgiva på, när sjukdomen första gången angriper buskarna, så att man genast kan avlägsna och uppbränna de

angripna skott, spetsarna. Granskar man sedan krusbärsbuskarna ett par tre gånger under sommaren och därvid noga bortplockar alla tilläventyrs angripna skott, så att sjukdomen icke får övervintra på buskarna, plägar man kunna skörda praktiskt taget fullkomligt friska bär. Man bör dock alltid undvika att trafikera krusbärslandet mer än som är nödvändigt, ty krusbärsmjöl- 669

daggen sprider sig i stor utsträckning med människors kläder. G. L—d.

Krusbärsmjöldagg är benämning på 2 olika svampar, europeisk k., MicvosphcBva GrossulavicB Lév., och amerikansk k., Sphœvotheca mors uvœ Berk. et Curt. Den förra, som är i det närmaste oskadlig, bildar å blad och å frukter invid resterna av blomfodret ett gråvitt överdrag, i vilket på eftersommaren framträda små svarta prickar, svampens sporhus (perithecier).

Amerikansk k. angriper även stamdelar och bildar först en vit- beläggning och

Amerikansk krusbärsmjöldagg.

Grenspets med vit beläggning Bär med brun i toppen, brun nedtill. beläggning.

senare men ganska tidigt på sommaren å angripna delar ett brunaktigt filtludd, i vilket även små svarta sporhus uppträda. Dessa utgöra de. egentliga övervintringsorganen, om också det bruna luddet kan fortleva. — Ss. namnet angiver, härstammar svampen från N. Amerika och iakttogs första gången i Europa (på Island) 1899, men snart därefter i de flesta länder i mellersta och norra Europa, uppenbarligen inkommen direkt eller indirekt med plantor från Amerika. I Sverige iakttogs den först 1900 och var 1906 spridd i de flesta länen upp

till Dalarne och Hälsingland; år 1910 iakttogs den ända uppe i Norrbotten och år 1914 i v. Jämtlands bergstrakter (Offerdal), dit den synes hava förts med söderifrån inköpta bisamhällen.

Åtgärder mot k. a. På senhösten böra angripna buskar beskäras och gallras, emedan svampen övervintrar på toppskott och helst trivs å täta buskar. Allt avfall brännes, varefter jorden kalkas med nysläckt kalk och om-gräves. b. På våren, före lövsprickningen, en solig men frostfri dag, besprutas buskarna med lämplig svampdödande vätska, ss. kalkmjölk (3 kg. nysläckt kalk i 100 1. vatten) eller 4 % kopparvitriollösning. Enklast torde vara att använda en blandning av 1 1. 40 % formalin med 60 1. vatten, vilken lösning vid omfattande försök givit bästa resultat, c. Buskarna böra planteras i fritt och öppet läge på väl kalkad jord, varjämte vid planteringen plantorna (men ej rötterna) böra doppas i formalinlösning för att döda å grentopparna möjligen förekommande smitta. Litt.: Cen^ tr alanst altens Meddel. N:o 1 och 208. Jfr. Krusbär: Odling. E. H—g.

Krusbärsmätare, Abraxas grossulariata L., är en vit fjäril med talrika runda, svarta fläckar, delvis ordnade i tvärrader på vingarna (även något gultecknade). Bredden mellan vingspetsarna är omkring 35 mm. Larverna, som äro tecknade i samma färger, uppträda i Sydsverige massvis på vin- och krusbärsbuskar. Pupporna, som äro bruna med gula tvärband, upphängas på kvistarna. Bekämpas med arsenikgift (se Insektdödande medel).

A. T—n.

Krusbärsstekeln, Pteronus ribesii Scop., hanen övervägande svart, honan med gul bakkropp, i längd 6—7 mm. (Se fig. å nästa sida.) Lägger i knoppsprickningen vita, ovala ägg i rader på undersidan av och längs de grova nerverna på blad av krusbärs- och vinbärsbuskar. Efter 8—10 dagar angripas bladen av larver, först fläckvis i bladskivan, sedermera alltid i kanterna. Larverna bli fullvuxna omkr. 15 mm., äro gröna med gul fram- och bakända, svarthu-vade och prydda med talrika små svarta vårtprickar. På omkr. 3 veckor äro larverna fullvuxna och förpuppa sig då inom pergamentlika, svarta eller bruna kokonger på marken. Efter omkr. 14 dagar kommer en ny generation. — K. uppträder ofta i stor mängd och kaläter snabbt buskarna. Besprutning med arsenikgifter är verksammast, men stark nikotin- och kvassia-vätska kan även användas. Se Insektdödande medel. — På krusbärsbuskar förekommer stundom även en enfärgat grön larv, lilla krusbärsstekeln, Pristiphora pallipes Lep., vilken bekämpas på samma sätt. A. T—n.

Krussjuka. 1. En förr använd benämning för ett flertal olika sjukdomar å potatis, t. ex. bladrullsjuka, ringbakterios m. fl. Numera bibehålles namnet endast för en bestämd sjuk- 670

Krusbärsstekel. 1 Hona, 2 hane samt krusbärsblad med fullvuxna larver.

domsform, vilken enligt nyare undersökningar skall vara ett sekundärt stadium till mosaiksjukan och förorsakas av ett osynligt, filtrerbart smittämne, sannolikt en ultramikro-skopisk organism. K.-plantor hava starkt förkortade bladskaft och bladådror samt buckliga och skrynkliga bladskivor, varigenom de något erinra om kruskål. Stjälkarna äro späda och låga samt visa benägenhet att ligga ned efter marken. Plantorna alstra i allmänhet få och svagt utvecklade knölar. Sjukdomen går i arv med knölarna och uppgives sprida sig på fältet från planta till planta, om fri förbindelse är möjlig mellan de underjordiska delarna. Den torde också överföras genom sugande och stickande insekter. Sjukdomen visar sig först året efter det år, då plantan smittats. Endast ett med största omsorg på fältet utfört urval av sättpotatis kan giva säkerhet för frisk gröda. Th. Lfs.

2. K. hos morot. Bladen bliva starkt krusiga och hoptovåde till följd av angrepp av morotsbladloppan. Se Bladloppor.

Krut. Se Jaktgevär, Sprängämnen.

Krutjord är en svart, vid torkning i smärre, hårda korn sönderfallande jordart, som an-

träffas i mossar i kalkrika trakter, såsom på Gottland och i Jämtland. Den består huvudsakligen av humussyrade kalksalter (kalk-humater) och torde uppkomma därigenom, att lösliga humusämnen utfällas av kalksalter. I naturtillståndet, ss. på Martebo myr på Gottland, bildar den ofta i de torrlagda mossarna svarta, ofruktbara fläckar, av befolkningen kallade »noror». Genom gödsling med kali, fosforsyra och något kväve kan ofruktbarheten avhjälpas. H. Hn.

Kryddnejlikor, blomknoppar av ett i tropiska trakter växande träd, Caryophyllus aromaticus L., tillhörande myrtenfamiljen, Myrtaceæ, innehålla stor halt av en flyktig olja, huvudsakligen eugenol, och användes därför för beredning av medicin och parfymer samt som ostkrydda, hos oss huvudsakligen i skum- och Västerbottensost. L. Fr. R.

Kryddor, växtdelar, som på grund av sin aromatiska smak och lukt användas i föda som aptitretande medel likasom även i medicin. Om deras beståndsdelar och verkan på kroppen se Aromatiska ämnen samt Kraft- och hälsofoder.

I trädgårdar odlas åtskilliga matkryddor, ss. anis, dill, fänkol, koriander, kummin, selleri och persilja, samtliga tillhörande umbellaternas familj, de läppblommiga mejram och timjam, samt krasse, pepparrot och senap av de korsblommigas familj.

Krympning, virkes. Se Virke.

Kryptorkid. Se Klapphingst.

Krysantemumfluga, Phytomyza aff inis FIL, är en omkring 3 mm. lång fluga, som lägger ägg inuti blad av Chrysantemum, Cine-raria och kronärtskocka. Lär verna minera bladen, som vissna därav, och förpuppas även i bladen. Bekämpas genom besprutning med nikotinhaltiga vätskor. Se Insektdödande medel. A. T—n.

Kryssten. Se Mur.

Kråka. Se Hov, Kråkfåglar.

Kråktag lar, fam. Corvidœ av tättingarnas ordning, Passeres-, äro grovvuxna fåglar med kraftig näbb och näsborrar täckta av borst. Gå med skift es visa steg. De häcka i allmänhet i träd och lägga 4—7 grön- eller blåaktiga, brunfläckiga ägg. Hit höra:

Kråka, Corvus cornix L., askgrå med huvud, framhals, ving- och stjärtpennor samt ben svarta. Allmän i hela landet. En del flytta söderut under vintern, andra stanna i mellersta och södra landsdelarna. Allätare.

Korp, C. corax L., större än föreg., helsvart med blåaktig eller violett glans. Har varit allmän i hela landet, men är numera i de flesta trakter sällsynt. Allätare.

Råka, C. frugilegus L., stor som en kråka men helsvart med violett metallglans och spetsigare näbb. Förekommer i s. Sverige å öppna fält. Häckar kolonivis. Flyttfågel. 6;i

Kaja, i s. Sverige a 1 i k a, C. (Coloens) monedula L., betydligt mindre än föreg., grå med nacke, rygg, vingar och stjärt svarta, näbb kort. Förekommer kolonivis i s. och mellersta Sverige; häckar mest i hål i kyrktorn och andra äldre stenbyggnader. Flyttfågel men stannar ofta i städer. Lever av insekter, sniglar och maskar men även av bär och frö.

Nötkråka, Nuci†raga caryocatactes L., stor som en skata, mörkbrun, med vita fläckar och svarta vingar, stjärt, näbb och fötter; näbb lång, rak. Förekommer sporadiskt och föga bemärkt i skogar i s. och mellersta Sverige. Lever av insekter, nötter, ollon och bär.

Skata, Pica caudata L., svart- och vitfläckig med lång, grönt-blått metallskiftande svart stjärt. Tjuvaktig och rovgirig allätande stannfågel.

Nötskrika, Garrulus glandarius L., stor som en skata, brokig av rödbrunt och svart med vit gump och blå vingtäckfjädrar med svarta tvärband. Allmän i s. och mell. Sveriges lövskogar, längre norrut i barrskog. Lever om sommaren i stillhet i skogen, men strövar på hösten kring i flockar, under skränande oväsen. Lever mest av nötter och ollon, men tar även ägg och fågelungar.

L a v s k r i k a, Cractes inf austus L., gråbrun och rödaktig, något mindre än föreg., vilken hon ersätter i Norrlands granskogar.

Korp och kråka räknas i jaktlagen som skadedjur och få inom gård eller trädgård dödas av ägare eller där boende. H. J. Dft.

Kråkfåglars nytta och skada: Om kråkfåglarnas övervägande skadlighet eller nyttighet hava alltid rått delade meningar. Korpen torde varken vara till nytta eller skada för jordbruket, men där han förekommer i större antal, är han avgjort skadlig för det jaktbara vilda, särskilt för sjöfåglarna och deras ägg. Då emellertid- den ståtliga fågeln under senare tider hastigt avtagit i antal och redan försvunnit från större delen av landet — endast vid västkusten, på Öland och Gottland samt i lappmarkerna är han ännu någorlunda allmän — måste det anses önskvärt ur naturskyddssynpunkt, att enstaka häckande korpar lämnas i fred. Den allestädes närvarande kråkan gör måhända en viss nytta genom att förtära skadliga insekter, men denna nytta uppväges till stor del av den åverkan, hon under eftersommaren gör på mognande säd, i synnerhet vete och korn. Genom sin rovlystnad och talrikhet blir hon nästan över allt till avsevärd skada för jakten. Särskilt vid insjöar och i skärgårdar är hon ett verkligt gissel för häckande sjöfåglar, vilkas ägg hon rövar och förtär i massor. R å k a n, som häckar kolonivis i södra Sverige och flyttar bort under vintern, åtnjuter däremot anseende såsom en för jordbruket nyttig fågel. Till hennes meriter hör bl. a. att hon gräver upp och

äter de skadliga ollonborrelarverna. övriga kråkfåglar, kajan, skatan, nötkrå-kan, nötskrikan och lavskrikan torde icke vara till någon utpräglad nytta eller skada vare sig från jordbrukets eller jaktens synpunkt. Nötskrikan har dock stundom visat sig som en farlig äggplundrare och fiende till de nyttiga småfåglarna. Köttet av unga råkor har av gammalt ansetts som en läckerhet. Men även kråkans matnyttighet förtjänar att vinna allmännare beaktande. Den bästa steken lämna kråkorna i början av hösten, då de ätit sig feta av säd. Ett effektivt sätt för kråkornas ef ter hållande är att skjuta honorna vid boet under den tid de ligga på ägg. Ännu mera lönande är emellertid skyttet för levande eller uppstoppad uv. Detta skytte, som grundar sig på kråkornas kända antagonism mot berguven, bedrives lämpligast under april månad. Därvid tillgår i korthet så, att uven placeras på en påle på någon vitt synlig plats, varpå skytten gömmer sig i en på förhand iordningsställd, väl maskerad skjutkoja, varifrån han skjuter på kråkorna, när de komma för att anfalla uven. T. H—1.

Kräfta, i. Flodkräftan, Astacus flu-viatilis L., är hos oss den enda sötvattens-arten av de i o-fotade kräftorna (Decapoda). Huvud och sköld täckas av en gemensam sköld, bakkroppen (»stjärten») av rörligt förenade kitinringar. Huvudet bär 2 på rörliga skaft sittande ögon, ett främre kort och ett bakre långt par känselspröt (antenner) samt 3 par käkar. Bröstdelen bär framtill 3 par små grip-fotter, vilka tjänstgöra vid födans upptagande, och bakom dem 5 par fötter med klor, av vilka det främsta paret är stora gripklor. Under bakkroppen sitta 5 par fötter, vilka hos honan bära äggen. Hanen har betydligt större grip» klor och smalare bakkropp än honan samt första stjärtbenparet förlängt i 2 framåt riktade halvrör, som användas vid befruktningen. Färgen är en blandning av 2 färgämnen, ett rött, som är beständigt, och ett blått, som förstöres vid kokning.

K. lever mest i grunda sjöar, åar och bäckar, helst vid mullrika stränder, där hon gräver sig gömslen. I Sverige är hennes nordgräns i mellersta Dalarne och Hälsingland. Storleken växlar mycket i olika vatten; längden når, om ock sällan, till 18—19 cm., men är vanligen 9—11 cm. T sterila sjöar är rasen småvuxen. Under sommaren är kräftan mycket glupsk, förtär maskar, larver, snäckor, rom och fiskyngel samt även smärre exemplar av sitt eget släkte. 3—5 veckor efter parningen, som sker i oktober, föder honan 40-—300, i medeltal 100 ägg, som fastna vid stjärtfötterna, där de hänga ända till kläckningen. Denna inträffar i maj till början av juli, då ungarna äro 8—9 mm. långa och likna de fullvuxna. Efter 1—2 veckor lämna de moderns skyddande bakkropp. De byta skal under första sommaren 672

4—8, under den 2:a 2—5 och under den 3ie 2—3 ggr. Sedan byter åtminstone honan skal 1—2 gånger årligen. Enligt gjorda undersökningar synas kräftorna bliva könsmogna i 6:e året, och först i 8:e—g:e sommaren nå de den för fångst lagliga längden 9 cm. Medan skalet under en vecka efter fällningen är mjukt, håller kräftan sig vanligen dold i sitt gömsle. De äro i allmänhet i rörelse blott om natten. De äro smakligast i augusti—september.

Fångsten sker nattetid, enligt äldre bruk genom att sänka det vid ett spö fästa betet till botten och med håv upptaga kräftorna då de samlats, men numera mest med mjärdar eller burar av järntråd, träspjälor eller spön med en fiskbit eller slaktavfall till bete. Se Fiskeredskap.

Odling sker genom utplantering av 7—9 cm. långa exemplar helst i september, d. v. s. kort före parningstiden. Utsättningen bör ske vid stranden, så att djuren själva få krypa ned i vattnet; om de förts längre väg, böra de före utsättningen genom besprutning eller sumpning vänjas vid det nya vattnet. I Sverige är k. enl. Fiskeristadgan fridlyst under maj—juli eller i många län längre enl. K. B:s bestämmande. I de flesta län är fångst av kräftor under 9 cm. längd förbjuden. G. Schn.

2. Kräfta hos djur är en svulstbildning, tillhörande de s. k. elakartade svulsterna, som utmärka sig genom sin benägenhet att breda ut sig och spridas även till andra delar av organismen, än där de från början uppstått (metastatisera). Kräftsvulsterna utgöras huvudsakligen av en riklig nybildning av epitelceller, men kunna till utseendet växla betydligt. Oftast äro de hårda med en knöligt ojämn yta, men stundom mjukare och ibland av så lös konsistens, att de falla sönder och därigenom giva upphov till elakartade rötsår (kräftsår). Orsaken till k. är okänd, men mycket talar för, att den beror på ett smittämne, ehuru något sådant ännu ej med säkerhet kunnat påvisas. Hos husdjuren förekommer k. oftast hos hund och häst och vanligen endast hos äldre djur. Ett av de organ, som oftast angripes, är juvret och hos hund även trakten omkring tarmöppningen. I mera framskridet stadium medför kräftan även ett allmänt sjukligt tillstånd med avmattning och stark avmagring (kräftdyskra-si). Behandlingen är endast operativ, bestående i fullständig utskalning av svulsten, men då den oftast ej är skarpt begränsad, kvarstanna lätt delar av svulsten, som inom kort på nytt utväxa. Användning av salvor eller andra retmedel bör undvikas, då de oftast endast ytterligare befrämja kräftsvulstens tillväxt och spridning. Hovkräfta se Hovsjukdomar, 3.

E. N—m.

3. Lövträds- eller äppl e-k r ä f t a är en sjukdom hos lövträd, särdeles äppleträd, förorsakad av en svamp Nectria galligena Bres. (jfr Fusarium). Svampen intränger i stamdelar

genom sår, orsakade genom frost, insektskador eller andra mekaniska skador, och framkallar m. 1. m. djupgående sår, som ofta visa koncentriska vallbildningar, uppkomna därigenom, att svampen och trädet ömsevis haft övertaget i kampen dem emellan (»öppen kräfta»). Om trädet definitivt segrar, tillslutes såret genom övervallningsvävnader från kanterna. Härigenom blir kräftan »sluten» och framträder såsom svulstlika utvidgningar på grenarna. Å de angripna vävnaderna framkomma svampens förökningsorgan, dels små rödbruna, klotrunda fruktkroppar, dels färglösa, korvlika sporer av den för Fusarium utmärkande typen.

För att motverka sjukdomen hos fruktträden bör jorden väl avdikas och kalkas. Kvävegödsling bör ej givas för rikligt och framför allt ej för sent på året, emedan skottens mognad därigenom försenas och faran för frostskador ökas. Kräft skadade mindre grenar böra avlägsnas och sår på grövre grenar eller stammar grundligt renskäras, så att inga missfärgade delar kvarlämnas, och därefter tilltäppas med uppvärmd stenkolstjära. Olika fruktträdssorter visa olika mottaglighet för sjukdomen. Th. Lfs.

K. hos lärk, se d. o.

Kräftbur, Se Fiskeredskap, Kräfta 1.

Kräftdjur, Crustacea. Flertalet hithörande djur leva i vatten och andas med gälar eller, de smärre, genom huden; de på land levande gråsuggorna andas genom instjälpningar på huden. K. hava huvudet täckt av en sköld, som täcker även en större eller mindre del av bålen. Av större k. finnas i Sverige hummer, krabba och räka, som leva i saltvatten, samt flodkräfta (se Kräfta, 1.) i sötvatten, vilka äro föremål för fångst. Av lägre k. finnas i haven och sötvatten en mängd arter, som hava stor betydelse, som fiskföda och genom att de rena vattnet från döda växt- och djurämnen. Se Dammhushållning, Plankton.

Kräfthåv. Se Fiskeredskap, Kräfta 1.

Kräftpest är en av bakterier förorsakad sjukdom, som angriper flodkräftan och sprides huvudsakligen genom att friska kräftor angripa och förtära sjuka. Smittan kan dock även spridas från ett vattendrag till ett annat genom fåglar, insekter och i synnerhet smittad fångstredskap. Sjukdomen infördes antagligen till Sverige från Finland under åren 1907—1908 och har sedan förhärjat kräftbestånden huvudsakligen i Mälarens och Hjälmarens vattenområden. För att hindra dess spridning är inom de smittade områdena förbjudet att hålla eller utbjuda till salu, sälja, köpa eller från ort till annan forsla okokta kräftor; det samma är inom andra än de som smittade angivna områdena förbjudet beträffande kräftor, som fångats inom förbjuden ort. Ej heller är inom förbjudet område tillåtet att transportera fiskeredskap, som ej genom kokning oskadlig- 673

gjorts, med undantag dock för transport inom fiskevattensägarens ägor, men i intet fall från vatten nedanför en fördämning till vattnet ovanför densamma (K. k. ls/- 1921). Där k. utött kräftbeståndet i ett vattendrag, anses inplantering av ny stam ej kunna ske inom 5 år utan fara för sjukdomens återuppblossande.

Kräkla gammaldags handredskap för ostmassans omröring vid ystning.

Kräkmedel. Kräkning framkallas genom retning av kräkningscentrum i förlängda märgen (se Hjärna). Detta centrum kan retas dels direkt av ämnen, soni cirkulera i blodbanorna, och vid hjärnsjukdomar, dels indirekt, reflektoriskt, efter påverkan på vissa nervändar i svalg, magslemhinna och bukhinna. a. Direkt verkande eller s. k. allmänna k. böra självfallet helst givas så, att de snarast komma in i blodet, d. v. s. genom insprutning i detta eller under huden. Verkan inträder mycket senare, om ett allmänt k. ges in genom mun, emedan det då först måste upptaga? i tarmen, innan det kan komma in i blodbanorna. Våra viktigaste allmänna k. äro:

Apomorfin, ett morfinpreparat, är ett i synnerhet för hundar och kattor utmärkt k. Kräkning följer vanligen inom 10 min. efter ett ganska lindrigt illamående. Det är ej verksamt för häst, nöt och svin. Hästar kunna över huvud taget ej fås till kräkning genom k. på grund av vissa egendomligheter vid matstrupens övergång i magen, och nötkreatur kräkas icke till följd av något av de allmänna kräkmedlen, men hava i idisslingen en slags rent fysiologisk kräkningsakt.

Veratrin (se Alkaloider), insprutat som lösning är ett verksamt k. för svin.

b. Lokala k. Det enklaste av dessa är mekanisk retning av svalgslemhinnan, t. ex. genom kittling med ett par fingrar. Som lokala k. kunna för övrigt många medel anses utan att räknas till egentliga k., ss. för mycken och olämplig föda, många gifter o. s. v. Till de egentliga lokala kräkmedlen räknas:

Kopparvitriol, som är ett gott k. för svin, hundar och kattor. Det gives i utspädd lösning och framkallar kräkning inom några minuter utan särskilt märkbart föregående illamående.

Kräksalt, kräkvinsten kan framkalla kräkning hos svin, hund och katt, men som det är ganska giftigt och framkallar ett häftigt illamående utan att vara alldeles tillförlitligt, är det numera ej mycket i bruk. Det har dock annan användning i medicin.

Kräkrot, som vanligen gives i form av kräkvin, är ett ganska milt men ej fullt säkert k. för svin, hund och katt.

Vit prustrot gives åt idisslare för att uppliva en nedsatt idissling. P. E.

Kräva. Se Matsmältningsorgan.

Krämla, Russula, ett artrikt släkte av hattsvampar, utmärkt, liksom de närstående

riskorna, genom sprött, icke tradigt svampkött, men skilt från dessa genom saknaden av mjölksaft. De hava hatt med olika färg ovan samt vita skivor, utan ring på foten. Kräm-lorna höra till de allmännaste svamparna i skogar och lundar. Vissa arter hava skarp smak och äro m. 1. m. giftiga, men flertalet har mild mandelartad smak och är goda matsvampar. Arterna äro delvis svåra att särskilja på det yttre, men smaken på skivorna är ett pålitligt medel att. skilja de ätliga från de mindre smakliga eller giftiga.

Kubbighet betecknar hos sädes- och frövaror en kort, fyllig form. Därmed följer, att kornets innehåll är stort i förhållande till ytan och sålunda låg halt av skal likasom även av det närmst under skalet liggande äggviterika glutenskiktet. K. är därför en fördelaktig egenskap hos såväl utsädes- som mjölvaror. Jfr Utsäde.

Kubering. Se Virkesmätning.

Kubikmassa, träds, se Skogstaxation.

Kugghjul. Se Växel.

Kulisshygge, Se Skogsbrukssätt.

Kulla, hornlös boskap. Se Kullig.

Kulle. Se Kolning: Ingörning.

Kullig 1. hornlös boskap utmärkes därav, att horn saknas och nackkammen utbildats till en hög nackknöl, över vilken huden är beklädd med en hårtofs. Hos renrasig k. boskap saknas varje tecken till horn; vid korsning med behor-nad ras synes hornlösheten dominera, men ofta uppträder hos avkomman rudiment av horn, ss. lösa »hornnabbar» och upphöjningar på pannbenet. Se Nötboskap, 5.

Kullor, ett i folkspråket vanligt namn på prästkragliknande blommor, användes särskilt för arterna av släktet Anthemis, fleråriga örter, som skilja sig från egentl, prästkragar, Chry-santhemum, genom fjällig botten i blomkorgen samt findelade blad. Färgkullor, A. tinctoria L., med helt höggula blomkorgar är ett ytterst vanligt, åkerkullor, A. arvensis I-., med vita kantblommor, ett mindre ymnigt förekommande ogräs i insådda vallar. Frukterna (se Ogräs, fig. 4) förekomma allmänt i klöver- och timotej-fr övar or, ur vilka de på grund av sin med dessa fröslag lika storlek äro svåra att avlägsna. Ur frövallar böra därför plantorna bortrensas före skörden. Båda arterna ratas av kreaturen.

Kullved. Se Kolning.

Kultivator. Härmed betecknas numera i allmänhet på hjul gående djupharvar, avsedda att luckra matjorden till fullt djup. Mest användas fjäderkultivatorer, d. v. s. på hjul gående fjäderharvar. Om dessa gäller vad som sagts om fjäderharv (se Harv). De finnas dels med 2 höga, dels med 3 låga hjul. De förra, av amerikansk modell, hava fjädrarna anbragta vid särskilda småramar och kunna medelst hävstång noga inställas till olika djup; fjädrarna äro S-formade och försedda med

släpskenor, som hindra dem att gå för djupt; harvens gång, som bestämmes genom den fasta dragstången, är mycket stadig.

Allmännast användas de billigare svenska låghjuliga fjäderkultivatorerna, som hava fjädrarna fast angjorda vid tväraxlar. Djupgåendet regleras genom en hävstång, medelst vilken sidohjulaxeln vrides, så att hjulen inställas till olika djup. Anspänningen sker vid en dragkrok, varför gången blir mindre stadig, vilket dock föga inverkar. Dessa redskap finnas även med yttersta sidopinnarna så anbragta, att de luckra spåren bakom hjulen.

Kultur, i. K. eller kulturtillstånd hos jord betecknar en sammanfattning av jordens genom odling åstadkomna för växterna gynnsamma beskaffenhet. Jorden säges vara i högre k., ju bättre den genom människans odlingsåtgärder blivit för växternas utveckling. Detta vinnes genom matjordens bearbetning och fördjupning, älvens luckring, efter jordens och de odlade växternas art lämpad torrläggning, jordförbättring och gödsling, som ökar förrådet av växtnäring i jorden, ogräsets utrotande, lämplig växtföljd samt alla åtgärder, som befordra utvecklingen av sådana mikroorganismer, särskilt bakterier, som bereda näring åt växterna.

2. Användes som beteckning för förökning av trädgårdsväxter och bakterier samt skogsplantor, Se Skogsodling.

Kulturplog, benämning på m. 1. m. plogliknande redskap, som användes för att bereda marken för skogs fröts mottagande. För detta ändamål har den gamla finska gaffelplogen använts. L. P. Widéns k. tjänar till såväl markens luckring som sådd av skogsfrö. Stativet uppbäres av ett hjul och är fäste dels för en plogbill, dels för en fröbehållare, ur vilken fröet utmatas med borstar, som kringdrivas medelst utväxling från hjulet. Stativets förening med draget är medelst ett par starka spiralfjädrar eftergivande, så att stötarna vid hårdare påkänning mildras. Redskapet är lämpligt för upptagande av såddfläckar och frösådd på hedland och momarker samt även på annan skogsmark, blott den ej är täckt av mycket hopfiltad skogstorv. Fordrar 2 man och en häst. Redskapet är vårt kraftigaste redskap för upptagande och luckring av såddfläckar på stenbunden skogsmark. G. Sch.

Även redskap, som ej äro av plogtyp, hava använts för samma ändamål och under samma namn. Ett sådant är t. ex. G. Kolmodins kultivator, även kallad Orsaplogen, som har 4 dubbelklor, korsvis fästa på ett i ett plogställ anbragt hjul, som ömsevis hålles fastlåst för att luckra markytan och släppes löst för att vid sin vridning tömmas från uppriven mossa, ris m. m.

Kulturras. Se Art: Djurarter.

Kulturväxter, odlade växter. Hit räknas alla växtarter, som odlas till nytta eller njutning, ss. säd, rotfrukter, köksväxter, krydd-

växter, spånadsväxter, färgväxter, foderväxter m. fl. Se d. o.

Kumarin, $C_6H_4.C_3H_2O_2$, är anhydrid av en aromatisk syra, kumarsyra, och bildar små sidenglänsande kristaller. Har bitter smak och en angenäm aromatisk lukt. Det giver åtskilliga växter, ss. melot, myskemadra, vårbrodd, en mycket behaglig doft, vilken även framträder i nyslaget och väl bevarat färskt hö. De växter, som lukta starkt av k., ätas ej gärna av kreaturen.

Kummel. Se Torskfiskar.

Kummin betecknar 2 arter flockblomstriga växter, fam. Umbelli†erœ, vilkas frukter användas som krydda.

i. Vanlig k., Carum carvi L., en 2-årig, fotshög, glatt ört med dubbelt parbladiga, finflikiga blad, vita-rödlätta blommor och avlånga delfrukter. Växer allmänt i torra gräsmarker, på åkerrenar och vägkanter, örten är en god betesväxt. Frukterna, som äro rika på kumminolja (æthefoleum carvi), en blandning av flera aromatiska ämnen, användas i medicin och hushållet. Odlingen bör ske på näringsrik, året i förväg gödslad jord, helst efter rotfrukter. Fröet radsås med 40 cm. radavstånd, 4—6 kg. per ha, på senhösten; plantorna gallras. Frukter skördas andra året i juli, men vanligen återstå så många plantor, som ej gått i blom, att skörd erhålles även följande år, och genom spillfrö kan odlingen ytterligare bibehålla sig. Skörd uppgives intill 2,000 kg. per ha.

2. Spiskummin, romersk k., Cu-minum cyminum L., en i Medelhavsländerna vild och i hela södra Europa odlad art, vars frukter äro än mer aromatiska än föregående av kolvätet cymol och kuminaldehyd (kumi-nol). Frukterna användas som ostkrydda.

Kumminost. Se Holländsk kryddost.

Kungsådra. Före tillkomsten av den nya vattenlagen avsågs med k. den del av älv, ström, å eller sund, som skulle hållas öppen för allmänna ändamål eller till bevarande av enskild rätt. Där k. av ålder varit, skulle den fortfarande lämnas öppen för allmän samfärdsel, för flottning och för fiskens gång, så ock till bevarande av enskild rätt, som av ådran var beroende. K. skulle, så framt den ej vore annorledes bestämd, anses framgå i djupaste vattnet och beräknas till 1/3 av vattendragets bredd vid vanligast förekommande lågt vattenstånd. K. fick överbyggas endast med tillstånd av Konungen.

Vattenlagen av 28/6 1918 införde ett nytt kungsådrebegrepp. Enligt denna lag skall k. anses finnas i sådana vattendrag eller delar av sådana, i vilka vid lågvatten framrinner en vattenmängd av minst 5 m3. i sekunden. Över dessa finnes en förteckning i Svensk författningssamling (1919 med ändr.). Där k. enligt nya lagen finnes, är vattenområdets ägare skyldig att utan ersättning avstå viss vattenmängd eller viss fallhöjd, om och i den mån så erfordras för tillgodoseende av vissa intressen: allmän farled, allmän flottled, fiske, torrläggning eller bevattning av mark. Ägaren är således skyldig att utan ersättning avstå 1/3 av vattenmängden och, i fråga om Ifallhöjden, 1/3 av den vattenkraft, som går förlorad. Dock skall, där både vattenmängd och fallhöjd gå förlorade, utan ersättning avstås sammanlagt högst 1/3 av vattenkraften i den del av fallet, som går förlorad. Dessa regler äro underkastade modifikationer, dels där ett vattenfall är bebyggt enligt äldre lag, I dels ock så till vida att skyldigheten att lida förlusten inträder gradvis, så att den i sin fulla utsträckning inträder först 40 år efter bebyggandet. Den nya lagens bestämmelser om k. äro tillämpliga jämväl å strömfall, bebyggda enligt äldre lag, allenast under 2 förutsättningar, näml. dels om Konungen vid lämnat tillstånd att överbygga k. knutit villkoret, att ägaren skall vara skyldig underkasta sig ny lagstiftning, dels om ägare, som erhållit Konungens tillstånd utan dylikt villkor underlåtit att före 1/7 1919 anmäla till vattendomstolen sin önskan att fortfarande vara underkastad de vid tillståndets beviljande meddelade bestämmelser. Genom bestämmelserna om k. regleras endast ägarens skyldighet att utan ersättning avstå vattenmängd och fallhöjd. Härutöver kan sådant avstående åläggas endast mot ersättning. Se Vattenlag. E.T.

Kupé. Se Vajgn.

Kupering, avhuggning av djurs svans, brukas dels endast lör att följa ett gällande mod, dels av nyttighetsskäl. Det förra gäller k. av hästar, ett i allo förkastligt bruk (se Angli-sering). Avkortande av vissa hundrasers svans bör också likasom stympning av diurens öron stämplas som en onyttig grymhet. Förkortande av svansen på Jlångulliga får har däremot ett förnuftigt ändainål, nämligen att förekomma svansullens förorening av djurens träck, då djuren gå på bete eller eljest fodras med lösande fodermedel. Se Fåravel.

Kupning, uppläggning av jord intill plantor, har till syfte att giva växterna stöd, öka matjordsrymden för dem och att framkalla rötters utskjutande från stammen men föranleder en ökad avdunstning och uttorkning av jorden. K. brukas allmänt vid potatisodling och kan dar göra gagn genom att framkalla ökad ansättning av knölar samt skydda dessa för ljuset och därav framkallad grönfärgning, För rotfrukter och andra radsådda växter kan jordens uppkupning eller drillägg-ning lätt medföra för stark uttorkning av jorden och bör däfrför ej användas annat än på jord i fuktigt läge eller med grunt matjordslager. För övervintrande växter kan k. gagna genom att giva skydd mot skada av omväxlande köld och milt väder (se Frostskada, övervintring). Fruktträd, som odlas i gräsbevuxen mark, förses vanligen med en jordkupa, varigenom vinnes, att jorden lättare hålles fri från

ogräs, samt att nederbördsvattnet kvarhålles till nytta för trädet.

Kupning av i rad odlade växter sker vanligen med kupplog (se Plog, Ale) eller årder.

Kupplantering, plantering i en ovan jordytan upplagd kupa, brukas vid fruktträdsplantering å styv och vattenhållande jord, som ej kan tillräckligt avdikas, för att bereda träden möjlighet att utbreda sina rötter i god jord.

Kutin. Se Hud, Kolhydrat, IV.

Kvalitetstillväxt. 1. Gödning av djur medför ej blott ökning av kroppsmassan utan även en förbättring av köttets smaklighet och näringsvärde; gödningens ekonomiska resultat beror i hög grad av denna kvalitetsförbättring. Se Gödning.

2. Skogsträden. Se Tillväxt, skogens.

Kvalitetsvikt. Se Spannmålshandel.

Kvalitetsvåg. Se Spannmålshandel.

Kväller, Kirskål, Ægopodium Podagra-ria L., är en mångårig, omkr. 1/2 m. hög, flockväxt (umbellat) med krypande, rotstockar, dubbelt 3-fingrade blad och vita blomflockar utan svepeblad. K. växer rätt allmänt i parker och trädgårdar, där den utgör ett besvärligt ogräs, som knappt kan utrotas utan genom noggrann uppgrävning. Dess namn kirskål härleder sig därav, att dess spläda blad förr användes som grönkål, och namnet podagraria hänsyftar på dess forna anseende som medel mot podager.

Kvalster, . Acari, en ordning av oftast mikroskopiskt små spindeldjur, vilka skilja sig från de egentliga spindeldjuren därigenom, att fram- och bakkropp äro sammansmälta till ett stycke. Flertalet av de talrika arterna leva bland multnande ämnen, och många spela en viktig roll vid de organiska ämnenas sönderdelning. Andra leva som parasiter på växter och djur.

1. Bland växt parasiterna märkas:

G a 11 k v a 1 s t e r (se d. o.) vilka ha 2 par ben, under det att alla andra som fullvuxna ha 4 par.

Krusbärskvalster, Bryobia prce-Hosa K., som är omkr. 1 mm. långt, ovalt, rött, påträffas på våren ofta massvis på krusbärsbuskarna. Djuren äro mycket rörliga och uppehålla sig gärna på översidan av bladen, som de utsuga, och göra att dessa bliva förkrympta och i varje fall m. 1. m. avfärgade. I juni avläggas små röda ägg i skrymslen på kvistarna, varefter djuren försvinna.

Bepudring med svavelblomma eller dusch-ning med 1/2-procentig lysollösning fördriver skadedjuren.

Spinnkvalster, Tetranychus. Hit hör ett flertal arter, numera uppdelade på flere släkten, som alla ha gemensamt, att de överspinna de angripna växterna med en tunn vävnad. Djuren äro vita-gröna-röda och i allmänhet blott omkr. 1/2 mm. långa. De lägga på växterna små pärlglänsande, ofta röda,

675 för tillgodoseende av vissa intressen: allmän farled, allmän flottled, fiske, torrläggning eller bevattning av mark. Ägaren är således skyldig att utan ersättning avstå 1/3 av vattenmängden och, i fråga om Ifallhöjden, 1/3 av den vattenkraft, som går förlorad. Dock skall, där både vattenmängd och fallhöjd gå förlorade, utan ersättning avstås sammanlagt högst 1/3 av vattenkraften i den del av fallet, som går förlorad. Dessa regler äro underkastade modifikationer, dels där ett vattenfall är bebyggt enligt äldre lag, I dels ock så till vida att skyldigheten att lida förlusten inträder gradvis, så att den i sin fulla utsträckning inträder först 40 år efter bebyggandet. Den nya lagens bestämmelser om k. äro tillämpliga jämväl å strömfall, bebyggda enligt äldre lag, allenast under 2 förutsättningar, näml. dels om Konungen vid lämnat tillstånd att överbygga k. knutit villkoret, att ägaren skall vara skyldig underkasta sig ny lagstiftning, dels om ägare, som erhållit Konungens tillstånd utan dylikt villkor underlåtit att före 1/7 1919 anmäla till vattendomstolen sin önskan att fortfarande vara underkastad de vid tillståndets beviljande meddelade bestämmelser. Genom bestämmelserna om k. regleras endast ägarens skyldighet att utan ersättning avstå vattenmängd och fallhöjd. Härutöver kan sådant avstående åläggas endast mot ersättning. Se Vattenlag. E.T.

Kupé. Se Vajgn.

Kupering, avhuggning av djurs svans, brukas dels endast lör att följa ett gällande mod, dels av nyttighetsskäl. Det förra gäller k. av hästar, ett i allo förkastligt bruk (se Angli-sering). Avkortande av vissa hundrasers svans bör också likasom stympning av diurens öron stämplas som en onyttig grymhet. Förkortande av svansen på Jlångulliga får har däremot ett förnuftigt ändainål, nämligen att förekomma svansullens förorening av djurens träck, då djuren gå på bete eller eljest fodras med lösande fodermedel. Se Fåravel.

Kupning, uppläggning av jord intill plantor, har till syfte att giva växterna stöd, öka matjordsrymden för dem och att framkalla rötters utskjutande från stammen men föranleder en ökad avdunstning och uttorkning av jorden. K. brukas allmänt vid potatisodling och kan dar göra gagn genom att framkalla ökad ansättning av knölar samt skydda dessa för ljuset och därav framkallad grönfärgning, För rotfrukter och andra radsådda växter kan jordens uppkupning eller drillägg-ning lätt medföra för stark uttorkning av jorden och bör däfrför ej användas annat än på jord i fuktigt läge eller med grunt matjordslager. För övervintrande växter kan k. gagna genom att giva skydd mot skada av omväxlande köld och milt väder (se Frostskada, övervintring). Fruktträd, som odlas i gräsbevuxen mark, förses vanligen med en jordkupa, varigenom vinnes, att jorden lättare hålles fri från

ogräs, samt att nederbördsvattnet kvarhålles till nytta för trädet.

Kupning av i rad odlade växter sker vanligen med kupplog (se Plog, Ale) eller årder.

Kupplantering, plantering i en ovan jordytan upplagd kupa, brukas vid fruktträdsplantering å styv och vattenhållande jord, som ej kan tillräckligt avdikas, för att bereda träden möjlighet att utbreda sina rötter i god jord.

Kutin. Se Hud, Kolhydrat, IV.

Kvalitetstillväxt. 1. Gödning av djur medför ej blott ökning av kroppsmassan utan även en förbättring av köttets smaklighet och näringsvärde; gödningens ekonomiska resultat beror i hög grad av denna kvalitetsförbättring. Se Gödning.

2. Skogsträden. Se Tillväxt, skogens.

Kvalitetsvikt. Se Spannmålshandel.

Kvalitetsvåg. Se Spannmålshandel.

Kväller, Kirskål, Ægopodium Podagra-ria L., är en mångårig, omkr. 1/2 m. hög, flockväxt (umbellat) med krypande, rotstockar, dubbelt 3-fingrade blad och vita blomflockar utan svepeblad. K. växer rätt allmänt i parker och trädgårdar, där den utgör ett besvärligt ogräs, som knappt kan utrotas utan genom noggrann uppgrävning. Dess namn kirskål härleder sig därav, att dess späda blad förr användes som grönkål, och namnet podagraria hänsyftar på dess forna anseende som medel mot podager.

Kvalster, . Acari, en ordning av oftast mikroskopiskt små spindeldjur, vilka skilja sig från de egentliga spindeldjuren därigenom, att fram- och bakkropp äro sammansmälta till ett stycke. Flertalet av de talrika arterna leva bland multnande ämnen, och många spela en viktig roll vid de organiska ämnenas sönderdelning. Andra leva som parasiter på växter och djur.

1. Bland växt parasiterna märkas:

G a 11 k v a 1 s t e r (se d. o.) vilka ha 2 par ben, under det att alla andra som fullvuxna ha 4 par.

Krusbärskvalster, Bryobia prce-Hosa K., som är omkr. 1 mm. långt, ovalt, rött, påträffas på våren ofta massvis på krusbärsbuskarna. Djuren äro mycket rörliga och uppehålla sig gärna på översidan av bladen, som de utsuga, och göra att dessa bliva förkrympta och i varje fall m. 1. m. avfärgade. I juni avläggas små röda ägg i skrymslen på kvistarna, varefter djuren försvinna.

Bepudring med svavelblomma eller dusch-ning med 1/2-procentig lysollösning fördriver skadedjuren.

Spinnkvalster, Tetranychus. Hit hör ett flertal arter, numera uppdelade på flere släkten, som alla ha gemensamt, att de överspinna de angripna växterna med en tunn vävnad. Djuren äro vita-gröna-röda och i allmänhet blott omkr. 1/2 mm. långa. De lägga på växterna små pärlglänsande, ofta röda,

675676

runda ägg. Genom deras sugningar avfärgas bladen och vissna småningom. »Spinn» finnes på frukt- och lövträd, buskar och en mängd växter under glas, t. ex. gurkväxter, rosor, vin, fuchsior o. s. v. Mot spinnen torde de nikotinhaiti ga vätskorna göra bästa nyttan. 2. Inomhus förekomma åtskilliga besvärliga arter, t. ex. m j ö 1 o r e t, Aleurobius farina D.G., som lever i mjöl o. likn. produkter, torkad frukt, ost m. m., ostoret, Tyro-

Ostor.

glyphus siro L., som specialicerat sig på ost och som ofta är ytterst besvärlig i lagerlokaler, samt h u s o r e t, Glyciphagus domesticus DG., vilken förutom i viktualier av alla slag bl. a. förekommer i stoppade möbler. En av existensbetingelserna för orens utveckling är fukt, och i samma mån denna minskas, avtaga djuren i mängd. Några andra hjälpmedel än vanliga rengöringsåtgärder kunna sällan tillgripas.

A. T—n. 3. På djur förekomma även kvalster och framkalla ibland verkliga hudsjukdomar. På höns äro de av två slag, nämligen fjällätande och blodsugande. F j ällätande k., som leva huvudsakligen av epidermisfjäll på hudens yta och gräva gångar i huden, förekomma i flere arter. De framkalla m. 1. m. utbredda hudutslag med klåda och avfallande av fjädrarna. Oftast förekomma de på huvud och hals men kunna även sprida sig till andra kroppsdelar. De angripna djuren böra isoleras och hönshuset desinfekteras. Är angreppet inskränkt till huvud och hals, användes lämpligast påpensling med perubalsam utspädd med lika delar sprit eller 1/10 spritlösning av kreosot. Är ohyran spridd över hela kroppen, kan man, om man ej vill döda djuret, försöka med insmörj ning mellan fjädrarna av anis-eller rosmarinolja, blandad med vanlig matolja (1 : 10). — Kalkben eller b e n s k o rv hos höns framkallas av ett skabbkvalster, Dermatocoptes eller Cnemidocoptes mutans Rob., vilket lever i huden mellan och under de horn-artade plåtarna på benens och tårnas framsida. Benen bliva starkt förtjockade, beroende på avsättningen av kalkhaltiga skorpor mellan ben plåtarna, som därigenom skiljas åt och resas på kant. Klåda med därmed följande

sömnlöshet medför avmattning och avmagring med minskad eller upphörd äggläggning. Behandlingen består i att benen ingnidas med grönsåpa, som följande dag borttvättas med varmt vatten, varefter de uppmjukade skorporna försiktigt avlägsnas och benet ingnides med en blandning av lika delar perubalsam och sprit eller, för mera ömtåliga djur, en salva av 1 del perubalsam (eller kreolin) i 6—10 delar gul vaselin. Ingnidningen förnyas efter 6—8 dagar. Av blodsugande k., som ha stickande mundelar och leva av vårddjurens blod, är den vanliga hön s-v äggohyran, Dermanyssus gallinœ Redi, den som förorsakar den största olägenheten genom att oroa djuren, så att de avmattas och magra. De angripa vanligen hönsen endast om nätterna men hålla sig om dagen stilla i sprickor i väggarna och på sittstängerna, varför behandlingen i första hand riktas mot hönshuset. Det rengöres noga, väggar, golv, tak och all inredning skuras med het sodalut och bestrykes eller överspolas med fotogenemulsion (se Fotogen). Därefter kalkstrykes hönshuset och hönsen inpudras grundligt med insektspulver, innan de insläppas.

Skabb förorsakas hos flertalet av våra husdjur av däggdjurens ordning av delvis olika kvalsterarter hos olika djur. Egentlig skabb (Sarcoptes-skahb), som förorsakas av i huden och underhudsbindväven levande skabbdjur, förekommer företrädesvis hos häst och hund och förorsakas av former av det även hos människan förekommande skabbdjuret, Sarcoptes scabiei Dug., och visar sig först som små, rödaktiga knutor, som snart övergå till smärre pustler (med varliknande innehåll fyllda blåsor) och efter någon tid brista, varefter det uttömda sekretet intorkar till tjocka gråaktiga skorpor! Utslaget åtföljes alltid av intensiv klåda och avfall av håret; vid försummad behandling sprider det sig allt vidare, varvid huden till följ d av det ständiga kliandet sönder-rives och blir sårig. En annan skabbform förorsakas av kvaist er art er,' Dermatocoptes och Dermatophagus, vilka leva utanpå huden, som de genomstinga för att suga blod. En form, Psoroptes {Dermatophagus) communis Raill, har sin största betydelse hos får. Fårskabb uppträder i vissa länder farsotartat och förorsakar stora förluster genom att ullen förstöres och djuren starkt avmagra. Genom sekretet från de i början bildade knutorna eller blåsorna sammanklibbas och avfaller ullen. Hos häst och nötkreatur förekommer Dermatocop-tes-skabb i pannlugg, nåck- och man-(hals-) kam. Dermatophagus-skabb, förorsakad av Chorioptes (Dermatophagus) symbiotes. Raill, är mest känd hos hästen som fotskabb i karleden och på skenbenens baksida. Klädan kommer hästen att skubba den ena foten mot den andra och att under nätterna slå i spiltbalken. Hos nötkreatur förekommer denna skabbform oftast i fördjupningarna vid677

svansroten, där den föranleder riklig avstötning av mjäll. Hos kanin förorsakar en form av samma skabbdjur och det förutnämnda, Pso-roptes communis, öronskabb eller öronskorv i ytter örat och yttre hörselgången, där de framkalla inflammation och riklig avlagring av torra kliartade beläggningar. Hårsäckskvalster, Demodex †ollicu-lorum Sim., är långsträckta smådjur med masklik bakkropp, vilka leva i hårsäckarna hos människor och djur. De förorsaka hos hundar en besvärlig hudsjukdom, stundom kallad A carus-skabb, vilken visar sig än genom hårets avfallande och fjällning (särskilt på huvudet), än mer elakartad på huvud, hals och ben med bulnad i fettkörtlar och hårsäckar, varigenom huden blir ansvälld, förtjockad, veckig och hårlös samt sårig till följd av att klädan kommer hunden att riva sig. Om behandling se Skabb. E. N—m.

Kvann. Se Angelica.

Kvarka, smittsam sjukdom, som förekommer endast hos djur av hästsläktet och yttrar sig i katarr i de främre luftvägarna, åtföljd av varflytning från näsan samt ansvällning av

lymfkörtlarna i strupgången med bölder, vilket är det för k. mest karakteristiska symtomet, som säkrast- skiljer sjukdomen från vanlig näs-, svalg- och strupkatarr. Den börjar alltid med hög feber, 40—41 °, minskad foderlust, stor mattighet och ofta ansvällning av extremiteterna, särskilt de bakre. Smittämnet utgöres av en bakterie (Streptococcus equi Sand et Jens.), som förekommer särskilt i bölderna i strupgången och i flytningen från näsan. K. uppträder mest på våren och angriper företrädesvis unga hästar i åldern 1—3 år. Sjukdomen har i regel ett gynnsamt förlopp med återgång till hälsa inom 2—3 veckor, och hästar, som genomgå sjukdomen, bliva därigenom i regel immuna. Komplikationer kunna dock tillstöta, som i väsentlig grad kunna försvåra sjukdomen, ss. inflammation i svalget och struphuvudet med svårighet att svälja, hosta och ab-scessbildning i lymfkörtlar i trakten av svalget och struphuvudet med därav besvärad andning. Stundom sprider sig katarren även till håligheter i pann- och käkbenen och ger upphov till kronisk pann- och käfthålekatarr med långvarig flytning från ena eller båda näsborrarna av ett ofta illaluktande var, som stundom givit anledning till förväxling med rots. Den farligaste komplikationen är, då varpartiklar med lymf- och blodströmmen föras till olika organ, ss. lungor, njurar, lever, mjälte, hjärna m. fl., och där giva upphov till nya kvarkbölder, s. k. kastad 1. metastatisk k.

Ingivning av läkemedel bör helst undvikas vid k., emedan medicinen på grund av den försvårade svälj ningen lätt kan komma ned i lungorna och då giva anledning till lungbrand, och de ofta förordade kvarkpulvren av olika slag kunna därför lätt göra mer skada

än gagn. Det viktigaste i behandlingen är, att svulsterna i rätt tid öppnas, så att avlopp beredes varet, och i övrigt sörjes för att luften i stallet hålles frisk och ren samt att hästen får lämpligt foder, d. v. s. sådant som är lätt att svälja, ss. grönfoder, morötter, sockersnit-sel, klivälling och mycket fint hö.

För att fortast möjligt bringa svulsterna till mognad kan användas ingnidning av fördelande salvor, ss. spanskflugesalva eller jodsåpa, som in gnides varannan dag, sedan håren först väl avklippts, och bör salvan noga avtvättas med såpa och ljumt vatten, innan den på nytt in-gnides. Ännu verksammare är ett våtvärmande omslag, som dock måste läggas omsorgsfullt för att göra nytta. Detta sker bäst sålunda: Strupgången (se Huvud) fylles med fuktiga blånor, som sedan täckas med ett fyrkantigt stycke växt af t (omkr. 1/2 m. i kvadrat) och därutanför torr vadd samt ytterst ett stycke filt, som med breda band eller remmar fastbindes kring halsen och i grimman, och tillses, att kanterna sluta till så tätt som möjligt.

K. kan ibland efterlämna ganska svåra följder. Man bör därför i möjligaste mån söka skydda unghästarna däremot, och det viktigaste är, att deras motståndskraft stärkes genom att de under uppväxten få så mycket som möjligt vistas ute i friska luften för att härdas samt att luften i stallet hålles frisk. För att skydda dem mot smitta bör man noga undvika att låta dem komma i beröring med sjuka djur eller föremål, ss. grimmor, seldon, täcken o. dyl., som använts åt sådana, ävensom att ställa in dem i stall, där sjuka djur nyligen stått.

Angående serumbehandling se Immunitet.

E. N—m.

Kvarn. De enklaste redskapen för sädens malning, en större, flat sten, på vilken säden krossades med hjälp av en mindre, avrundad, som fördes för hand, började redan tidigt avlösas av stenkvarnar av dessas ännu brukliga typ. Dessa bestå av 2 runda, räfflade stenar, liggaren, som ligger stilla, och 1 ö-paren, som kringvrides, varvid säden krossas och nötes mellan dem. En grov järnring runt vardera stenen hindrar dennas sprängning av centrifugalkraften. Säden rinner från en kvarntratt över en rörlig botten, skon, genom löparens mitthål, ögat, ner mellan stenarna och föres till följd av löparens roterande rörelse av centrifugalkraften utåt efter de radierande, räta eller bågböjda räfflorna. Inställningen av löparen till olika avstånd från liggaren, för grövre eller finare malning, sker genom att man med en skruv, 1 ä 11 v e r-k e t, höjer eller sänker långj ärnet eller kvarnspindeln, den lodräta axel, som går genom kvarnbussen i liggarens mitt och på sin övre ände bär kvarnseglet, ett järn vid vilket löparen är fäst, så att den är fritt rörlig och under gången inställer sig i 677

svansroten, där den föranleder riklig avstötning av mjäll. Hos kanin förorsakar en form av samma skabbdjur och det förutnämnda, Pso-roptes communis, öronskabb eller öronskorv i ytter örat och yttre hörselgången, där de framkalla inflammation och riklig avlagring av torra kliartade beläggningar. Hårsäckskvalster, Demodex †ollicu-lorum Sim., är långsträckta smådjur med masklik bakkropp, vilka leva i hårsäckarna hos människor och djur. De förorsaka hos hundar en besvärlig hudsjukdom, stundom kallad A carus-skabb, vilken visar sig än genom hårets avfallande och fjällning (särskilt på huvudet), än mer elakartad på huvud, hals och ben med bulnad i fettkörtlar och hårsäckar, varigenom huden blir ansvälld, förtjockad, veckig och hårlös samt sårig till följd av att klädan kommer hunden att riva sig. Om behandling se Skabb. E. N—m.

Kvann. Se Angelica.

Kvarka, smittsam sjukdom, som förekommer endast hos djur av hästsläktet och yttrar sig i katarr i de främre luftvägarna, åtföljd av varflytning från näsan samt ansvällning av

lymfkörtlarna i strupgången med bölder, vilket är det för k. mest karakteristiska symtomet, som säkrast- skiljer sjukdomen från vanlig näs-, svalg- och strupkatarr. Den börjar alltid med hög feber, 40—41 °, minskad foderlust, stor mattighet och ofta ansvällning av extremiteterna, särskilt de bakre. Smittämnet utgöres av en bakterie (Streptococcus equi Sand et Jens.), som förekommer särskilt i bölderna i strupgången och i flytningen från näsan. K. uppträder mest på våren och angriper företrädesvis unga hästar i åldern 1—3 år. Sjukdomen har i regel ett gynnsamt förlopp med återgång till hälsa inom 2—3 veckor, och hästar, som genomgå sjukdomen, bliva därigenom i regel immuna. Komplikationer kunna dock tillstöta, som i väsentlig grad kunna försvåra sjukdomen, ss. inflammation i svalget och struphuvudet med svårighet att svälja, hosta och ab-scessbildning i lymfkörtlar i trakten av svalget och struphuvudet med därav besvärad andning. Stundom sprider sig katarren även till håligheter i pann- och käkbenen och ger upphov till kronisk pann- och käfthålekatarr med långvarig flytning från ena eller båda näsborrarna av ett ofta illaluktande var, som stundom givit anledning till förväxling med rots. Den farligaste komplikationen är, då varpartiklar med lymf- och blodströmmen föras till olika organ, ss. lungor, njurar, lever, mjälte, hjärna m. fl., och där giva upphov till nya kvarkbölder, s. k. kastad 1. metastatisk k.

Ingivning av läkemedel bör helst undvikas vid k., emedan medicinen på grund av den försvårade svälj ningen lätt kan komma ned i lungorna och då giva anledning till lungbrand, och de ofta förordade kvarkpulvren av olika slag kunna därför lätt göra mer skada

än gagn. Det viktigaste i behandlingen är, att svulsterna i rätt tid öppnas, så att avlopp beredes varet, och i övrigt sörjes för att luften i stallet hålles frisk och ren samt att hästen får lämpligt foder, d. v. s. sådant som är lätt att svälja, ss. grönfoder, morötter, sockersnit-sel, klivälling och mycket fint hö.

För att fortast möjligt bringa svulsterna till mognad kan användas ingnidning av fördelande salvor, ss. spanskflugesalva eller jodsåpa, som in gnides varannan dag, sedan håren först väl avklippts, och bör salvan noga avtvättas med såpa och ljumt vatten, innan den på nytt in-gnides. Ännu verksammare är ett våtvärmande omslag, som dock måste läggas omsorgsfullt för att göra nytta. Detta sker bäst sålunda: Strupgången (se Huvud) fylles med fuktiga blånor, som sedan täckas med ett fyrkantigt stycke växt af t (omkr. 1/2 m. i kvadrat) och därutanför torr vadd samt ytterst ett stycke filt, som med breda band eller remmar fastbindes kring halsen och i grimman, och tillses, att kanterna sluta till så tätt som möjligt.

K. kan ibland efterlämna ganska svåra följder. Man bör därför i möjligaste mån söka skydda unghästarna däremot, och det viktigaste är, att deras motståndskraft stärkes genom att de under uppväxten få så mycket som möjligt vistas ute i friska luften för att härdas samt att luften i stallet hålles frisk. För att skydda dem mot smitta bör man noga undvika att låta dem komma i beröring med sjuka djur eller föremål, ss. grimmor, seldon, täcken o. dyl., som använts åt sådana, ävensom att ställa in dem i stall, där sjuka djur nyligen stått.

Angående serumbehandling se Immunitet.

E. N—m.

Kvarn. De enklaste redskapen för sädens malning, en större, flat sten, på vilken säden krossades med hjälp av en mindre, avrundad, som fördes för hand, började redan tidigt avlösas av stenkvarnar av dessas ännu brukliga typ. Dessa bestå av 2 runda, räfflade stenar, liggaren, som ligger stilla, och 1 ö-paren, som kringvrides, varvid säden krossas och nötes mellan dem. En grov järnring runt vardera stenen hindrar dennas sprängning av centrifugalkraften. Säden rinner från en kvarntratt över en rörlig botten, skon, genom löparens mitthål, ögat, ner mellan stenarna och föres till följd av löparens roterande rörelse av centrifugalkraften utåt efter de radierande, räta eller bågböjda räfflorna. Inställningen av löparen till olika avstånd från liggaren, för grövre eller finare malning, sker genom att man med en skruv, 1 ä 11 v e r-k e t, höjer eller sänker långj ärnet eller kvarnspindeln, den lodräta axel, som går genom kvarnbussen i liggarens mitt och på sin övre ände bär kvarnseglet, ett järn vid vilket löparen är fäst, så att den är fritt rörlig och under gången inställer sig i 677

svansroten, där den föranleder riklig avstötning av mjäll. Hos kanin förorsakar en form av samma skabbdjur och det förutnämnda, Pso-roptes communis, öronskabb eller öronskorv i ytter örat och yttre hörselgången, där de framkalla inflammation och riklig avlagring av torra kliartade beläggningar. Hårsäckskvalster, Demodex †ollicu-lorum Sim., är långsträckta smådjur med masklik bakkropp, vilka leva i hårsäckarna hos människor och djur. De förorsaka hos hundar en besvärlig hudsjukdom, stundom kallad A carus-skabb, vilken visar sig än genom hårets avfallande och fjällning (särskilt på huvudet), än mer elakartad på huvud, hals och ben med bulnad i fettkörtlar och hårsäckar, varigenom huden blir ansvälld, förtjockad, veckig och hårlös samt sårig till följd av att klädan kommer hunden att riva sig. Om behandling se Skabb. E. N—m.

Kvann. Se Angelica.

Kvarka, smittsam sjukdom, som förekommer endast hos djur av hästsläktet och yttrar sig i katarr i de främre luftvägarna, åtföljd av varflytning från näsan samt ansvällning av

lymfkörtlarna i strupgången med bölder, vilket är det för k. mest karakteristiska symtomet, som säkrast- skiljer sjukdomen från vanlig näs-, svalg- och strupkatarr. Den börjar alltid med hög feber, 40—41 °, minskad foderlust, stor mattighet och ofta ansvällning av extremiteterna, särskilt de bakre. Smittämnet utgöres av en bakterie (Streptococcus equi Sand et Jens.), som förekommer särskilt i bölderna i strupgången och i flytningen från näsan. K. uppträder mest på våren och angriper företrädesvis unga hästar i åldern 1—3 år. Sjukdomen har i regel ett gynnsamt förlopp med återgång till hälsa inom 2—3 veckor, och hästar, som genomgå sjukdomen, bliva därigenom i regel immuna. Komplikationer kunna dock tillstöta, som i väsentlig grad kunna försvåra sjukdomen, ss. inflammation i svalget och struphuvudet med svårighet att svälja, hosta och ab-scessbildning i lymfkörtlar i trakten av svalget och struphuvudet med därav besvärad andning. Stundom sprider sig katarren även till håligheter i pann- och käkbenen och ger upphov till kronisk pann- och käfthålekatarr med långvarig flytning från ena eller båda näsborrarna av ett ofta illaluktande var, som stundom givit anledning till förväxling med rots. Den farligaste komplikationen är, då varpartiklar med lymf- och blodströmmen föras till olika organ, ss. lungor, njurar, lever, mjälte, hjärna m. fl., och där giva upphov till nya kvarkbölder, s. k. kastad 1. metastatisk k.

Ingivning av läkemedel bör helst undvikas vid k., emedan medicinen på grund av den försvårade sväljningen lätt kan komma ned i lungorna och då giva anledning till lungbrand, och de ofta förordade kvarkpulvren av olika slag kunna därför lätt göra mer skada

än gagn. Det viktigaste i behandlingen är, att svulsterna i rätt tid öppnas, så att avlopp beredes varet, och i övrigt sörjes för att luften i stallet hålles frisk och ren samt att hästen får lämpligt foder, d. v. s. sådant som är lätt att svälja, ss. grönfoder, morötter, sockersnit-sel, klivälling och mycket fint hö.

För att fortast möjligt bringa svulsterna till mognad kan användas ingnidning av fördelande salvor, ss. spanskflugesalva eller jodsåpa, som in gnides varannan dag, sedan håren först väl avklippts, och bör salvan noga avtvättas med såpa och ljumt vatten, innan den på nytt in-gnides. Ännu verksammare är ett våtvärmande omslag, som dock måste läggas omsorgsfullt för att göra nytta. Detta sker bäst sålunda: Strupgången (se Huvud) fylles med fuktiga blånor, som sedan täckas med ett fyrkantigt stycke växt af t (omkr. 1/2 m. i kvadrat) och därutanför torr vadd samt ytterst ett stycke filt, som med breda band eller remmar fastbindes kring halsen och i grimman, och tillses, att kanterna sluta till så tätt som möjligt.

K. kan ibland efterlämna ganska svåra följder. Man bör därför i möjligaste mån söka skydda unghästarna däremot, och det viktigaste är, att deras motståndskraft stärkes genom att de under uppväxten få så mycket som möjligt vistas ute i friska luften för att härdas samt att luften i stallet hålles frisk. För att skydda dem mot smitta bör man noga undvika att låta dem komma i beröring med sjuka djur eller föremål, ss. grimmor, seldon, täcken o. dyl., som använts åt sådana, ävensom att ställa in dem i stall, där sjuka djur nyligen stått.

Angående serumbehandling se Immunitet.

E. N—m.

Kvarn. De enklaste redskapen för sädens malning, en större, flat sten, på vilken säden krossades med hjälp av en mindre, avrundad, som fördes för hand, började redan tidigt avlösas av stenkvarnar av dessas ännu brukliga typ. Dessa bestå av 2 runda, räfflade stenar, liggaren, som ligger stilla, och 1 ö-paren, som kringvrides, varvid säden krossas och nötes mellan dem. En grov järnring runt vardera stenen hindrar dennas sprängning av centrifugalkraften. Säden rinner från en kvarntratt över en rörlig botten, skon, genom löparens mitthål, ögat, ner mellan stenarna och föres till följd av löparens roterande rörelse av centrifugalkraften utåt efter de radierande, räta eller bågböjda räfflorna. Inställningen av löparen till olika avstånd från liggaren, för grövre eller finare malning, sker genom att man med en skruv, 1 ä 11 v e r-k e t, höjer eller sänker långj ärnet eller kvarnspindeln, den lodräta axel, som går genom kvarnbussen i liggarens mitt och på sin övre ände bär kvarnseglet, ett järn vid vilket löparen är fäst, så att den är fritt rörlig och under gången inställer sig i 677

svansroten, där den föranleder riklig avstötning av mjäll. Hos kanin förorsakar en form av samma skabbdjur och det förutnämnda, Pso-roptes communis, öronskabb eller öronskorv i ytter örat och yttre hörselgången, där de framkalla inflammation och riklig avlagring av torra kliartade beläggningar. Hårsäckskvalster, Demodex †ollicu-lorum Sim., är långsträckta smådjur med masklik bakkropp, vilka leva i hårsäckarna hos människor och djur. De förorsaka hos hundar en besvärlig hudsjukdom, stundom kallad A carus-skabb, vilken visar sig än genom hårets avfallande och fjällning (särskilt på huvudet), än mer elakartad på huvud, hals och ben med bulnad i fettkörtlar och hårsäckar, varigenom huden blir ansvälld, förtjockad, veckig och hårlös samt sårig till följd av att klädan kommer hunden att riva sig. Om behandling se Skabb. E. N—m.

Kvann. Se Angelica.

Kvarka, smittsam sjukdom, som förekommer endast hos djur av hästsläktet och yttrar sig i katarr i de främre luftvägarna, åtföljd av varflytning från näsan samt ansvällning av

lymfkörtlarna i strupgången med bölder, vilket är det för k. mest karakteristiska symtomet, som säkrast- skiljer sjukdomen från vanlig näs-, svalg- och strupkatarr. Den börjar alltid med hög feber, 40—41 °, minskad foderlust, stor mattighet och ofta ansvällning av extremiteterna, särskilt de bakre. Smittämnet utgöres av en bakterie (Streptococcus equi Sand et Jens.), som förekommer särskilt i bölderna i strupgången och i flytningen från näsan. K. uppträder mest på våren och angriper företrädesvis unga hästar i åldern 1—3 år. Sjukdomen har i regel ett gynnsamt förlopp med återgång till hälsa inom 2—3 veckor, och hästar, som genomgå sjukdomen, bliva därigenom i regel immuna. Komplikationer kunna dock tillstöta, som i väsentlig grad kunna försvåra sjukdomen, ss. inflammation i svalget och struphuvudet med svårighet att svälja, hosta och ab-scessbildning i lymfkörtlar i trakten av svalget och struphuvudet med därav besvärad andning. Stundom sprider sig katarren även till håligheter i pann- och käkbenen och ger upphov till kronisk pann- och käfthålekatarr med långvarig flytning från ena eller båda näsborrarna av ett ofta illaluktande var, som stundom givit anledning till förväxling med rots. Den farligaste komplikationen är, då varpartiklar med lymf- och blodströmmen föras till olika organ, ss. lungor, njurar, lever, mjälte, hjärna m. fl., och där giva upphov till nya kvarkbölder, s. k. kastad 1. metastatisk k.

Ingivning av läkemedel bör helst undvikas vid k., emedan medicinen på grund av den försvårade sväljningen lätt kan komma ned i lungorna och då giva anledning till lungbrand, och de ofta förordade kvarkpulvren av olika slag kunna därför lätt göra mer skada

än gagn. Det viktigaste i behandlingen är, att svulsterna i rätt tid öppnas, så att avlopp beredes varet, och i övrigt sörjes för att luften i stallet hålles frisk och ren samt att hästen får lämpligt foder, d. v. s. sådant som är lätt att svälja, ss. grönfoder, morötter, sockersnit-sel, klivälling och mycket fint hö.

För att fortast möjligt bringa svulsterna till mognad kan användas ingnidning av fördelande salvor, ss. spanskflugesalva eller jodsåpa, som in gnides varannan dag, sedan håren först väl avklippts, och bör salvan noga avtvättas med såpa och ljumt vatten, innan den på nytt in-gnides. Ännu verksammare är ett våtvärmande omslag, som dock måste läggas omsorgsfullt för att göra nytta. Detta sker bäst sålunda: Strupgången (se Huvud) fylles med fuktiga blånor, som sedan täckas med ett fyrkantigt stycke växt af t (omkr. 1/2 m. i kvadrat) och därutanför torr vadd samt ytterst ett stycke filt, som med breda band eller remmar fastbindes kring halsen och i grimman, och tillses, att kanterna sluta till så tätt som möjligt.

K. kan ibland efterlämna ganska svåra följder. Man bör därför i möjligaste mån söka skydda unghästarna däremot, och det viktigaste är, att deras motståndskraft stärkes genom att de under uppväxten få så mycket som möjligt vistas ute i friska luften för att härdas samt att luften i stallet hålles frisk. För att skydda dem mot smitta bör man noga undvika att låta dem komma i beröring med sjuka djur eller föremål, ss. grimmor, seldon, täcken o. dyl., som använts åt sådana, ävensom att ställa in dem i stall, där sjuka djur nyligen stått.

Angående serumbehandling se Immunitet.

E. N—m.

Kvarn. De enklaste redskapen för sädens malning, en större, flat sten, på vilken säden krossades med hjälp av en mindre, avrundad, som fördes för hand, började redan tidigt avlösas av stenkvarnar av dessas ännu brukliga typ. Dessa bestå av 2 runda, räfflade stenar, liggaren, som ligger stilla, och 1 ö-paren, som kringvrides, varvid säden krossas och nötes mellan dem. En grov järnring runt vardera stenen hindrar dennas sprängning av centrifugalkraften. Säden rinner från en kvarntratt över en rörlig botten, skon, genom löparens mitthål, ögat, ner mellan stenarna och föres till följd av löparens roterande rörelse av centrifugalkraften utåt efter de radierande, räta eller bågböjda räfflorna. Inställningen av löparen till olika avstånd från liggaren, för grövre eller finare malning, sker genom att man med en skruv, 1 ä 11 v e r-k e t, höjer eller sänker långj ärnet eller kvarnspindeln, den lodräta axel, som går genom kvarnbussen i liggarens mitt och på sin övre ände bär kvarnseglet, ett järn vid vilket löparen är fäst, så att den är fritt rörlig och under gången inställer sig i678

vågrät ställning. Även finnas stenkvarnar med den övre stenen till liggare och den undre till löpare, likasom med lodräta stenar på en vågrät kvarnspindel. Stenarna omgivas av en kåpa, stenkaret, som uppfångar det från deras omkrets utkastade mjölet, vilket därifrån nedfaller genom en trumma med utlopp, som stänges med en skjutlucka.

Kvarn Nya Fortuna.

K y a"r n s 't enar: tillverkas i Sverige av sandsten, t. 'ex. vid Lugnås i Västergötland och Orsa i Dalarne, men dessa stenar äro så lösa, att de ofta måste omhackas. Bättre äro franska stenar av sötvattenkvarts, i vilken finnas lösare och fasta delar i blandning, av

Kvarnsten i Nya Fortuna-kvarnen.

vilka de senare bättre motstå nötningen, så att deras yta bibehåller sig skrovlig. Det samma gäller konstgjorda stenar av krossad flinta; som hopkitt ats med ett cement. Löparna brukade i äldre kvarnar med 9 kvarters (135 cm.) stenar göra 120—130 varv i minuten, motsvarande en periferihastighet av 8—9 m. i sek. Nyare kvarnar hava vanligen smärre stenar med betydligt större omloppshastighet, så t. ex. Ekonom-kvarnar med 37—60 cm. stenar 14—15 m. sekundhastighet. Stenkvarnar med timrade eller gjutna stativ tillverkas fabriksmässigt och äro avsedda för såväl gröp-som sammäld.

Stålkvarnar eller kv. med malskivor av järn användas numera mycket för gröpning och sammäld för husbehov. De hava plana eller koniska malskivor av stål eller härdat järn, av vilka den ena är orörligt fäst i kvar-kåpan och den andra på en rörlig axel samt båda försedda med snett löpande räfflor eller låga tänder. Stundom äro de räfflade å båda sidor för att kunna vändas, då den ena sidan är utsliten. De mycket ansedda Excelsiorkvarnarna från Krupps Grusonverk ha ringformiga malskivor försedda med en yttre rand skarpa tänder och med sneda räfflor mot inre periferien. Som nya skära alla dessa stål- och järnkvarnar sädeskornen, så att gröpet blir kornigt; först sedan de blivit nötta, giva de ett mjukt mjöl.

Valskvarnar. Vid den större k.-industrien males numera i allmänhet säden mellan 2 i en valsstol lagrade, likstora, räfflade valsar av stål eller oglaserat porslin, som löpa med olika hastighet. Finmalningen regleras genom den ena valsens inställning till olika avstånd. Då blott en ringa del av valsarnas ytor är verksam vid mainingen, måste hastigheten vara stor, om ej avverkningen skall bliva för ringa. För att öka den verksamma mal-ytan förekommer, att en räfflad sko anbragts under den hastigast löpande valsen, så att det mellan valsarna passerade malgodset ytterligare finmales. Härigenom vinnes en betydlig ökning av effekten om än med en avsevärt ökad kraftåtgång.

Kvarnar böra vara försedda med magnet-apparat för avlägsnande av järndelar ur säden. Större kvarnar pläga vara utrustade även med andra inrättningar för avlägsnande av föroreningar. Först får säden passera en asp i-r a t o r, i vilken lätta föroreningar bortföras av en luftström, samt såll för avlägsnande av större delar, ss. ärter och stenar. I en trior frånskiljas ogräsfrön och söndriga korn. Oren säd rengöres stundom genom tvättning, varvid en vattenström först frånskiljer sten och andra tyngre delar och säden sedan i en centrifug rensköljes från smuts och ytterligare tvättas i en avspomingssnäcka. I en torkcentrifug och, om så behöves, därefter på en torkkolonn torkas säden, så att den blir lagom torr för malning, men dock mjukare än hårt vete.679

Före mainingen till mjöl får säden passera spets- och skalmaskiner, i vilka kornens spetsar och skalets yttre del avnötas, samt borstmaskiner med kraftig luftsugning för att befrias från damm. Mainingen sker vid de fullständiga mjöl- och grynkvarnarna i flera omgångar, så att spannmålen, varje gång den passerat en valsstol eller malgång, kommer i en sikt, som frånskiljer det erhållna mjölet och kliet från det ej finfördelade krossgrynet eller kärnan, som går till följande malgång och sikt, så att genom ända till 6—8 skrotningar flera' olika kvaliteter av siktmjöl jämte kli erhållas.

De minsta gröpkvarnarna med malskivor fordra blott 3—4 hästkrafters motor, medelstora stengröpkv. 5—7 och större stengröp-kvarnar 10—12 hkr. Avverkningen vid grov-gröpning bör uppgå till 50—70 kg. per hkrt. Ju finare gröpningen är, desto mindre blir avverkningen. En Västerås 15 tums (370 mm.) Ekonomkvarn gav sålunda vid grovgröpning 70, vid fingröpning och sammalning av råg 18—25 kg. per hkrt. Redsk.prövn.anst. med-del. N:o 62.

Kvarnavfall. Se Kli.

Kvarnförening, Svenska lantmännens m. b. p. a. är en andelsförening, bildad år 1917, med ändamål att för medlemmarnas räkning driva kvarnrörelse samt att verka för en ordnad handel med spannmål genom anordnande av spannmålslagerhus. Till medlemmar kunna antagas jordbrukare tillhörande föreningar och bolag, anslutna till eller tillhörande svenska lantmännens riksförbund, samt kommuner, samfälligheter eller stiftelser likasom andra personer efter styrelsens prövning. Föreningen äger Malmö valskvarn. Medlemmarna äga företrädesrätt att till kvarnen sälja spannmål och därifrån köpa fodervaror samt att få å kvarnen inlägga spannmål utan kostnad och få den där belånad.

Kvarnmott, Ephestia KÜhniella Zeil., är en skiffergrå, otydligt tecknad fjäril med omkr. 20 mm. bredd mellan vingspetsarna. Larverna, omkr. 12 mm. långa, grön- eller rödaktigt vita med gulbrunt huvud, leva i mjöl m. m. De hopväva mjölkornen till sega massor eller kakor, i vilka de även förpuppas. K. blir ofta ett mycket besvärligt skadedjur i kvarnar, där de innästla sig i transporttrummor, siktar m. m. Med säckar spridas de lätt, men dessa desinfekteras lätt genom uppvärmning över 500 C. eller medelst kolsvavla (se Insekt-dödande medel). Kvarnar, magasin och andra lokaler, där k. innästlat sig, böra helst desinfekteras med cyanväte (se Ohyra). I lindrigare fall kan omsorgsfull rengöring med tvättning med starkt såpvatten, försatt med några procent lysol eller fotogen, vara tillfyllest.

A. T—n.

Kvarts, stenart bestående av kiselsyra, är ofärgad med fettartad glans, så hård, att den skär glas, i högsta grad olöslig i vatten och i

markvätskan samt vittrar därför ej. K. är en beståndsdel av våra vanliga urbergarter, granit och gnejs, samt av den huvudsakligen av k. bestående kvartsiten. Då k-haltiga bergarter söndervittra, återstår den som vita sandkorn. Då k. ej innehåller något av de viktigare växtnäringsämnena, är en jord mager, i den mån den består av övervägande k., och de områden, där berggrunden utgöres av kvartsit, äro mycket ofruktbara.

Kvartsit. Se Bergart, Kvarts.

Kvassia. Se Insektdödande medel.

Kvickdrag, lungemfysem, är en hos hästar förekommande sjukdom, som består i en för stark utspänning av lungorna, varigenom dessa delvis förlorat sin elasticitet och därigenom förmågan att själva pressa ut luften vid utandningen. K. kan uppstå plötsligt genom häftig ansträngning, t. ex. om hästen skenar, eller småningom genom upprepade ansträngningar, då vid den djupa inandningen mera luft intages, än som vid utandningen hinner avlägsnas, varigenom de små lung-blåsorna i lungorna (se Andningsorgan) alltmer utspännas, tills blåsorna brista eller förlora sin förmåga att åter draga sig tillsammans och pressa ut luften. Hästen säges därför »vara sprängd». Oftast torde dock k. uppkomma som följd av kroniska katarrer i de finare luftrörsgrenarna (kronisk bronkit) med förtjockning av slemhinnan, varigenom luftens passage hindras, i synnerhet vid utandningen. En sådan kronisk bronkit kan även förorsakas genom retning av starkt ammoniakhaltig stailuft.

Sjukdomen yttrar sig företrädesvis genom besvärad andning: näsborrarna äro starkt utspända, bröstkorgens och flankens rörelser äro större än normalt, och andningssvårigheten ökas hastigt vid minsta ansträngning. Särskilt utmärkande äro de. s. k. dubbla flankslagen, som bero på att hästen vid utandningen måste använda bukmusklerna för att pressa ut luften ur lungorna och visa sig däri, att, sedan flanken på vanligt sätt vid utandningen sänkt sig, drager sig nedre delen av buken inåt, och vid bukmusklernas sammandragning uppstår längs deras fäste vid revbenen en fåra, den s. k. kvickdragsrännan.

Sjukdomen utvecklas långsamt, och symtomen äro därför i början otydliga, men den oftast förekommande matta, klanglösa hostan leder då vanligen uppmärksamheten på felet. Hästar med k. kunna användas i åratal, men sjukdomen är obotlig och förvärras vanligen alltjämt, tills hästen blir oanvändbar till allt arbete. Genom lämplig behandling kunna dock olägenheterna minskas. Förr ansågs, att hästar med k. borde få så koncentrerad utfodring som möjligt. Numera råder däremot den åsikten, att fodret bör vara skrymmande, då genom de därigenom utspända inälvorna tryck lättare kan utövas på mellangärdet och 679

Före mainingen till mjöl får säden passera spets- och skalmaskiner, i vilka kornens spetsar och skalets yttre del avnötas, samt borstmaskiner med kraftig luftsugning för att befrias från damm. Mainingen sker vid de fullständiga mjöl- och grynkvarnarna i flera omgångar, så att spannmålen, varje gång den passerat en valsstol eller malgång, kommer i en sikt, som frånskiljer det erhållna mjölet och kliet från det ej finfördelade krossgrynet eller kärnan, som går till följande malgång och sikt, så att genom ända till 6—8 skrotningar flera' olika kvaliteter av siktmjöl jämte kli erhållas.

De minsta gröpkvarnarna med malskivor fordra blott 3—4 hästkrafters motor, medelstora stengröpkv. 5—7 och större stengröp-kvarnar 10—12 hkr. Avverkningen vid grov-gröpning bör uppgå till 50—70 kg. per hkrt. Ju finare gröpningen är, desto mindre blir avverkningen. En Västerås 15 tums (370 mm.) Ekonomkvarn gav sålunda vid grovgröpning 70, vid fingröpning och sammalning av råg 18—25 kg. per hkrt. Redsk.prövn.anst. med-del. N:o 62.

Kvarnavfall. Se Kli.

Kvarnförening, Svenska lantmännens m. b. p. a. är en andelsförening, bildad år 1917, med ändamål att för medlemmarnas räkning driva kvarnrörelse samt att verka för en ordnad handel med spannmål genom anordnande av spannmålslagerhus. Till medlemmar kunna antagas jordbrukare tillhörande föreningar och bolag, anslutna till eller tillhörande svenska lantmännens riksförbund, samt kommuner, samfälligheter eller stiftelser likasom andra personer efter styrelsens prövning. Föreningen äger Malmö valskvarn. Medlemmarna äga företrädesrätt att till kvarnen sälja spannmål och därifrån köpa fodervaror samt att få å kvarnen inlägga spannmål utan kostnad och få den där belånad.

Kvarnmott, Ephestia KÜhniella Zeil., är en skiffergrå, otydligt tecknad fjäril med omkr. 20 mm. bredd mellan vingspetsarna. Larverna, omkr. 12 mm. långa, grön- eller rödaktigt vita med gulbrunt huvud, leva i mjöl m. m. De hopväva mjölkornen till sega massor eller kakor, i vilka de även förpuppas. K. blir ofta ett mycket besvärligt skadedjur i kvarnar, där de innästla sig i transporttrummor, siktar m. m. Med säckar spridas de lätt, men dessa desinfekteras lätt genom uppvärmning över 500 C. eller medelst kolsvavla (se Insekt-dödande

medel). Kvarnar, magasin och andra lokaler, där k. innästlat sig, böra helst desinfekteras med cyanväte (se Ohyra). I lindrigare fall kan omsorgsfull rengöring med tvättning med starkt såpvatten, försatt med några procent lysol eller fotogen, vara tillfyllest.

A. T—n.

Kvarts, stenart bestående av kiselsyra, är ofärgad med fettartad glans, så hård, att den skär glas, i högsta grad olöslig i vatten och i

markvätskan samt vittrar därför ej. K. är en beståndsdel av våra vanliga urbergarter, granit och gnejs, samt av den huvudsakligen av k. bestående kvartsiten. Då k-haltiga bergarter söndervittra, återstår den som vita sandkorn. Då k. ej innehåller något av de viktigare växtnäringsämnena, är en jord mager, i den mån den består av övervägande k., och de områden, där berggrunden utgöres av kvartsit, äro mycket ofruktbara.

Kvartsit. Se Bergart, Kvarts.

Kvassia. Se Insektdödande medel.

Kvickdrag, lungemfysem, är en hos hästar förekommande sjukdom, som består i en för stark utspänning av lungorna, varigenom dessa delvis förlorat sin elasticitet och därigenom förmågan att själva pressa ut luften vid utandningen. K. kan uppstå plötsligt genom häftig ansträngning, t. ex. om hästen skenar, eller småningom genom upprepade ansträngningar, då vid den djupa inandningen mera luft intages, än som vid utandningen hinner avlägsnas, varigenom de små lung-blåsorna i lungorna (se Andningsorgan) alltmer utspännas, tills blåsorna brista eller förlora sin förmåga att åter draga sig tillsammans och pressa ut luften. Hästen säges därför »vara sprängd». Oftast torde dock k. uppkomma som följd av kroniska katarrer i de finare luftrörsgrenarna (kronisk bronkit) med förtjockning av slemhinnan, varigenom luftens passage hindras, i synnerhet vid utandningen. En sådan kronisk bronkit kan även förorsakas genom retning av starkt ammoniakhaltig stailuft.

Sjukdomen yttrar sig företrädesvis genom besvärad andning: näsborrarna äro starkt utspända, bröstkorgens och flankens rörelser äro större än normalt, och andningssvårigheten ökas hastigt vid minsta ansträngning. Särskilt utmärkande äro de. s. k. dubbla flankslagen, som bero på att hästen vid utandningen måste använda bukmusklerna för att pressa ut luften ur lungorna och visa sig däri, att, sedan flanken på vanligt sätt vid utandningen sänkt sig, drager sig nedre delen av buken inåt, och vid bukmusklernas sammandragning uppstår längs deras fäste vid revbenen en fåra, den s. k. kvickdragsrännan.

Sjukdomen utvecklas långsamt, och symtomen äro därför i början otydliga, men den oftast förekommande matta, klanglösa hostan leder då vanligen uppmärksamheten på felet. Hästar med k. kunna användas i åratal, men sjukdomen är obotlig och förvärras vanligen alltjämt, tills hästen blir oanvändbar till allt arbete. Genom lämplig behandling kunna dock olägenheterna minskas. Förr ansågs, att hästar med k. borde få så koncentrerad utfodring som möjligt. Numera råder däremot den åsikten, att fodret bör vara skrymmande, då genom de därigenom utspända inälvorna tryck lättare kan utövas på mellangärdet och 679

Före mainingen till mjöl får säden passera spets- och skalmaskiner, i vilka kornens spetsar och skalets yttre del avnötas, samt borstmaskiner med kraftig luftsugning för att befrias från damm. Mainingen sker vid de fullständiga mjöl- och grynkvarnarna i flera omgångar, så att spannmålen, varje gång den passerat en valsstol eller malgång, kommer i en sikt, som frånskiljer det erhållna mjölet och kliet från det ej finfördelade krossgrynet eller kärnan, som går till följande malgång och sikt, så att genom ända till 6—8 skrotningar flera' olika kvaliteter av siktmjöl jämte kli erhållas.

De minsta gröpkvarnarna med malskivor fordra blott 3—4 hästkrafters motor, medelstora stengröpkv. 5—7 och större stengröp-kvarnar 10—12 hkr. Avverkningen vid grov-gröpning bör uppgå till 50—70 kg. per hkrt. Ju finare gröpningen är, desto mindre blir avverkningen. En Västerås 15 tums (370 mm.) Ekonomkvarn gav sålunda vid grovgröpning 70, vid fingröpning och sammalning av råg 18—25 kg. per hkrt. Redsk.prövn.anst. med-del. N:o 62.

Kvarnavfall. Se Kli.

Kvarnförening, Svenska lantmännens m. b. p. a. är en andelsförening, bildad år 1917, med ändamål att för medlemmarnas räkning driva kvarnrörelse samt att verka för en ordnad handel med spannmål genom anordnande av spannmålslagerhus. Till medlemmar kunna antagas jordbrukare tillhörande föreningar och bolag, anslutna till eller tillhörande svenska lantmännens riksförbund, samt kommuner, samfälligheter eller stiftelser likasom andra personer efter styrelsens prövning. Föreningen äger Malmö valskvarn. Medlemmarna äga företrädesrätt att till kvarnen sälja spannmål och därifrån köpa fodervaror samt att få å kvarnen inlägga spannmål utan kostnad och få den där belånad.

Kvarnmott, Ephestia KÜhniella Zeil., är en skiffergrå, otydligt tecknad fjäril med omkr. 20 mm. bredd mellan vingspetsarna. Larverna, omkr. 12 mm. långa, grön- eller rödaktigt vita med gulbrunt huvud, leva i mjöl m. m. De hopväva mjölkornen till sega massor eller kakor, i vilka de även förpuppas. K. blir ofta ett mycket besvärligt skadedjur i kvarnar, där de innästla sig i transporttrummor, siktar m. m. Med säckar spridas de lätt, men dessa desinfekteras lätt genom uppvärmning över 500 C. eller medelst kolsvavla (se Insekt-dödande

medel). Kvarnar, magasin och andra lokaler, där k. innästlat sig, böra helst desinfekteras med cyanväte (se Ohyra). I lindrigare fall kan omsorgsfull rengöring med tvättning med starkt såpvatten, försatt med några procent lysol eller fotogen, vara tillfyllest.

A. T—n.

Kvarts, stenart bestående av kiselsyra, är ofärgad med fettartad glans, så hård, att den skär glas, i högsta grad olöslig i vatten och i

markvätskan samt vittrar därför ej. K. är en beståndsdel av våra vanliga urbergarter, granit och gnejs, samt av den huvudsakligen av k. bestående kvartsiten. Då k-haltiga bergarter söndervittra, återstår den som vita sandkorn. Då k. ej innehåller något av de viktigare växtnäringsämnena, är en jord mager, i den mån den består av övervägande k., och de områden, där berggrunden utgöres av kvartsit, äro mycket ofruktbara.

Kvartsit. Se Bergart, Kvarts.

Kvassia. Se Insektdödande medel.

Kvickdrag, lungemfysem, är en hos hästar förekommande sjukdom, som består i en för stark utspänning av lungorna, varigenom dessa delvis förlorat sin elasticitet och därigenom förmågan att själva pressa ut luften vid utandningen. K. kan uppstå plötsligt genom häftig ansträngning, t. ex. om hästen skenar, eller småningom genom upprepade ansträngningar, då vid den djupa inandningen mera luft intages, än som vid utandningen hinner avlägsnas, varigenom de små lung-blåsorna i lungorna (se Andningsorgan) alltmer utspännas, tills blåsorna brista eller förlora sin förmåga att åter draga sig tillsammans och pressa ut luften. Hästen säges därför »vara sprängd». Oftast torde dock k. uppkomma som följd av kroniska katarrer i de finare luftrörsgrenarna (kronisk bronkit) med förtjockning av slemhinnan, varigenom luftens passage hindras, i synnerhet vid utandningen. En sådan kronisk bronkit kan även förorsakas genom retning av starkt ammoniakhaltig stailuft.

Sjukdomen yttrar sig företrädesvis genom besvärad andning: näsborrarna äro starkt utspända, bröstkorgens och flankens rörelser äro större än normalt, och andningssvårigheten ökas hastigt vid minsta ansträngning. Särskilt utmärkande äro de. s. k. dubbla flankslagen, som bero på att hästen vid utandningen måste använda bukmusklerna för att pressa ut luften ur lungorna och visa sig däri, att, sedan flanken på vanligt sätt vid utandningen sänkt sig, drager sig nedre delen av buken inåt, och vid bukmusklernas sammandragning uppstår längs deras fäste vid revbenen en fåra, den s. k. kvickdragsrännan.

Sjukdomen utvecklas långsamt, och symtomen äro därför i början otydliga, men den oftast förekommande matta, klanglösa hostan leder då vanligen uppmärksamheten på felet. Hästar med k. kunna användas i åratal, men sjukdomen är obotlig och förvärras vanligen alltjämt, tills hästen blir oanvändbar till allt arbete. Genom lämplig behandling kunna dock olägenheterna minskas. Förr ansågs, att hästar med k. borde få så koncentrerad utfodring som möjligt. Numera råder däremot den åsikten, att fodret bör vara skrymmande, då genom de därigenom utspända inälvorna tryck lättare kan utövas på mellangärdet och 679

Före mainingen till mjöl får säden passera spets- och skalmaskiner, i vilka kornens spetsar och skalets yttre del avnötas, samt borstmaskiner med kraftig luftsugning för att befrias från damm. Mainingen sker vid de fullständiga mjöl- och grynkvarnarna i flera omgångar, så att spannmålen, varje gång den passerat en valsstol eller malgång, kommer i en sikt, som frånskiljer det erhållna mjölet och kliet från det ej finfördelade krossgrynet eller kärnan, som går till följande malgång och sikt, så att genom ända till 6—8 skrotningar flera' olika kvaliteter av siktmjöl jämte kli erhållas.

De minsta gröpkvarnarna med malskivor fordra blott 3—4 hästkrafters motor, medelstora stengröpkv. 5—7 och större stengröp-kvarnar 10—12 hkr. Avverkningen vid grov-gröpning bör uppgå till 50—70 kg. per hkrt. Ju finare gröpningen är, desto mindre blir avverkningen. En Västerås 15 tums (370 mm.) Ekonomkvarn gav sålunda vid grovgröpning 70, vid fingröpning och sammalning av råg 18—25 kg. per hkrt. Redsk.prövn.anst. med-del. N:o 62.

Kvarnavfall. Se Kli.

Kvarnförening, Svenska lantmännens m. b. p. a. är en andelsförening, bildad år 1917, med ändamål att för medlemmarnas räkning driva kvarnrörelse samt att verka för en ordnad handel med spannmål genom anordnande av spannmålslagerhus. Till medlemmar kunna antagas jordbrukare tillhörande föreningar och bolag, anslutna till eller tillhörande svenska lantmännens riksförbund, samt kommuner, samfälligheter eller stiftelser likasom andra personer efter styrelsens prövning. Föreningen äger Malmö valskvarn. Medlemmarna äga företrädesrätt att till kvarnen sälja spannmål och därifrån köpa fodervaror samt att få å kvarnen inlägga spannmål utan kostnad och få den där belånad.

Kvarnmott, Ephestia KÜhniella Zeil., är en skiffergrå, otydligt tecknad fjäril med omkr. 20 mm. bredd mellan vingspetsarna. Larverna, omkr. 12 mm. långa, grön- eller rödaktigt vita med gulbrunt huvud, leva i mjöl m. m. De hopväva mjölkornen till sega massor eller kakor, i vilka de även förpuppas. K. blir ofta ett mycket besvärligt skadedjur i kvarnar, där de innästla sig i transporttrummor, siktar m. m. Med säckar spridas de lätt, men dessa desinfekteras lätt genom uppvärmning över 500 C. eller medelst kolsvavla (se Insekt-dödande medel). Kvarnar, magasin och andra lokaler, där k. innästlat sig, böra helst desinfekteras med cyanväte (se Ohyra). I lindrigare fall kan omsorgsfull rengöring med tvättning med starkt såpvatten, försatt med några procent lysol eller fotogen, vara tillfyllest.

A. T—n.

Kvarts, stenart bestående av kiselsyra, är ofärgad med fettartad glans, så hård, att den skär glas, i högsta grad olöslig i vatten och i

markvätskan samt vittrar därför ej. K. är en beståndsdel av våra vanliga urbergarter, granit och gnejs, samt av den huvudsakligen av k. bestående kvartsiten. Då k-haltiga bergarter söndervittra, återstår den som vita sandkorn. Då k. ej innehåller något av de viktigare växtnäringsämnena, är en jord mager, i den mån den består av övervägande k., och de områden, där berggrunden utgöres av kvartsit, äro mycket ofruktbara.

Kvartsit. Se Bergart, Kvarts.

Kvassia. Se Insektdödande medel.

Kvickdrag, lungemfysem, är en hos hästar förekommande sjukdom, som består i en för stark utspänning av lungorna, varigenom dessa delvis förlorat sin elasticitet och därigenom förmågan att själva pressa ut luften vid utandningen. K. kan uppstå plötsligt genom häftig ansträngning, t. ex. om hästen skenar, eller småningom genom upprepade ansträngningar, då vid den djupa inandningen mera luft intages, än som vid utandningen hinner avlägsnas, varigenom de små lung-blåsorna i lungorna (se Andningsorgan) alltmer utspännas, tills blåsorna brista eller förlora sin förmåga att åter draga sig tillsammans och pressa ut luften. Hästen säges därför »vara sprängd». Oftast torde dock k. uppkomma som följd av kroniska katarrer i de finare luftrörsgrenarna (kronisk bronkit) med förtjockning av slemhinnan, varigenom luftens passage hindras, i synnerhet vid utandningen. En sådan kronisk bronkit kan även förorsakas genom retning av starkt ammoniakhaltig stailuft.

Sjukdomen yttrar sig företrädesvis genom besvärad andning: näsborrarna äro starkt utspända, bröstkorgens och flankens rörelser äro större än normalt, och andningssvårigheten ökas hastigt vid minsta ansträngning. Särskilt utmärkande äro de. s. k. dubbla flankslagen, som bero på att hästen vid utandningen måste använda bukmusklerna för att pressa ut luften ur lungorna och visa sig däri, att, sedan flanken på vanligt sätt vid utandningen sänkt sig, drager sig nedre delen av buken inåt, och vid bukmusklernas sammandragning uppstår längs deras fäste vid revbenen en fåra, den s. k. kvickdragsrännan.

Sjukdomen utvecklas långsamt, och symtomen äro därför i början otydliga, men den oftast förekommande matta, klanglösa hostan leder då vanligen uppmärksamheten på felet. Hästar med k. kunna användas i åratal, men sjukdomen är obotlig och förvärras vanligen alltjämt, tills hästen blir oanvändbar till allt arbete. Genom lämplig behandling kunna dock olägenheterna minskas. Förr ansågs, att hästar med k. borde få så koncentrerad utfodring som möjligt. Numera råder däremot den åsikten, att fodret bör vara skrymmande, då genom de därigenom utspända inälvorna tryck lättare kan utövas på mellangärdet och 679

Före mainingen till mjöl får säden passera spets- och skalmaskiner, i vilka kornens spetsar och skalets yttre del avnötas, samt borstmaskiner med kraftig luftsugning för att befrias från damm. Mainingen sker vid de fullständiga mjöl- och grynkvarnarna i flera omgångar, så att spannmålen, varje gång den passerat en valsstol eller malgång, kommer i en sikt, som frånskiljer det erhållna mjölet och kliet från det ej finfördelade krossgrynet eller kärnan, som går till följande malgång och sikt, så att genom ända till 6—8 skrotningar flera' olika kvaliteter av siktmjöl jämte kli erhållas.

De minsta gröpkvarnarna med malskivor fordra blott 3—4 hästkrafters motor, medelstora stengröpkv. 5—7 och större stengröp-kvarnar 10—12 hkr. Avverkningen vid grov-gröpning bör uppgå till 50—70 kg. per hkrt. Ju finare gröpningen är, desto mindre blir avverkningen. En Västerås 15 tums (370 mm.) Ekonomkvarn gav sålunda vid grovgröpning 70, vid fingröpning och sammalning av råg 18—25 kg. per hkrt. Redsk.prövn.anst. med-del. N:o 62.

Kvarnavfall. Se Kli.

Kvarnförening, Svenska lantmännens m. b. p. a. är en andelsförening, bildad år 1917, med ändamål att för medlemmarnas räkning driva kvarnrörelse samt att verka för en ordnad handel med spannmål genom anordnande av spannmålslagerhus. Till medlemmar kunna antagas jordbrukare tillhörande föreningar och bolag, anslutna till eller tillhörande svenska lantmännens riksförbund, samt kommuner, samfälligheter eller stiftelser likasom andra personer efter styrelsens prövning. Föreningen äger Malmö valskvarn. Medlemmarna äga företrädesrätt att till kvarnen sälja spannmål och därifrån köpa fodervaror samt att få å kvarnen inlägga spannmål utan kostnad och få den där belånad.

Kvarnmott, Ephestia KÜhniella Zeil., är en skiffergrå, otydligt tecknad fjäril med omkr. 20 mm. bredd mellan vingspetsarna. Larverna, omkr. 12 mm. långa, grön- eller rödaktigt vita med gulbrunt huvud, leva i mjöl m. m. De hopväva mjölkornen till sega massor eller kakor, i vilka de även förpuppas. K. blir ofta ett mycket besvärligt skadedjur i kvarnar, där de innästla sig i transporttrummor, siktar m. m. Med säckar spridas de lätt, men dessa desinfekteras lätt genom uppvärmning över 500 C. eller medelst kolsvavla (se Insekt-dödande medel). Kvarnar, magasin och andra lokaler, där k. innästlat sig, böra helst desinfekteras med cyanväte (se Ohyra). I lindrigare fall kan omsorgsfull rengöring med tvättning med starkt såpvatten, försatt med några procent lysol eller fotogen, vara tillfyllest.

A. T—n.

Kvarts, stenart bestående av kiselsyra, är ofärgad med fettartad glans, så hård, att den skär glas, i högsta grad olöslig i vatten och i

markvätskan samt vittrar därför ej. K. är en beståndsdel av våra vanliga urbergarter, granit och gnejs, samt av den huvudsakligen av k. bestående kvartsiten. Då k-haltiga bergarter söndervittra, återstår den som vita sandkorn. Då k. ej innehåller något av de viktigare växtnäringsämnena, är en jord mager, i den mån den består av övervägande k., och de områden, där berggrunden utgöres av kvartsit, äro mycket ofruktbara.

Kvartsit. Se Bergart, Kvarts.

Kvassia. Se Insektdödande medel.

Kvickdrag, lungemfysem, är en hos hästar förekommande sjukdom, som består i en för stark utspänning av lungorna, varigenom dessa delvis förlorat sin elasticitet och därigenom förmågan att själva pressa ut luften vid utandningen. K. kan uppstå plötsligt genom häftig ansträngning, t. ex. om hästen skenar, eller småningom genom upprepade ansträngningar, då vid den djupa inandningen mera luft intages, än som vid utandningen hinner avlägsnas, varigenom de små lung-blåsorna i lungorna (se Andningsorgan) alltmer utspännas, tills blåsorna brista eller förlora sin förmåga att åter draga sig tillsammans och pressa ut luften. Hästen säges därför »vara sprängd». Oftast torde dock k. uppkomma som följd av kroniska katarrer i de finare luftrörsgrenarna (kronisk bronkit) med förtjockning av slemhinnan, varigenom luftens passage hindras, i synnerhet vid utandningen. En sådan kronisk bronkit kan även förorsakas genom retning av starkt ammoniakhaltig stailuft.

Sjukdomen yttrar sig företrädesvis genom besvärad andning: näsborrarna äro starkt utspända, bröstkorgens och flankens rörelser äro större än normalt, och andningssvårigheten ökas hastigt vid minsta ansträngning. Särskilt utmärkande äro de. s. k. dubbla flankslagen, som bero på att hästen vid utandningen måste använda bukmusklerna för att pressa ut luften ur lungorna och visa sig däri, att, sedan flanken på vanligt sätt vid utandningen sänkt sig, drager sig nedre delen av buken inåt, och vid bukmusklernas sammandragning uppstår längs deras fäste vid revbenen en fåra, den s. k. kvickdragsrännan.

Sjukdomen utvecklas långsamt, och symtomen äro därför i början otydliga, men den oftast förekommande matta, klanglösa hostan leder då vanligen uppmärksamheten på felet. Hästar med k. kunna användas i åratal, men sjukdomen är obotlig och förvärras vanligen alltjämt, tills hästen blir oanvändbar till allt arbete. Genom lämplig behandling kunna dock olägenheterna minskas. Förr ansågs, att hästar med k. borde få så koncentrerad utfodring som möjligt. Numera råder däremot den åsikten, att fodret bör vara skrymmande, då genom de därigenom utspända inälvorna tryck lättare kan utövas på mellangärdet och 679

Före mainingen till mjöl får säden passera spets- och skalmaskiner, i vilka kornens spetsar och skalets yttre del avnötas, samt borstmaskiner med kraftig luftsugning för att befrias

från damm. Mainingen sker vid de fullständiga mjöl- och grynkvarnarna i flera omgångar, så att spannmålen, varje gång den passerat en valsstol eller malgång, kommer i en sikt, som frånskiljer det erhållna mjölet och kliet från det ej finfördelade krossgrynet eller kärnan, som går till följande malgång och sikt, så att genom ända till 6—8 skrotningar flera' olika kvaliteter av siktmjöl jämte kli erhållas.

De minsta gröpkvarnarna med malskivor fordra blott 3—4 hästkrafters motor, medelstora stengröpkv. 5—7 och större stengröp-kvarnar 10—12 hkr. Avverkningen vid grov-gröpning bör uppgå till 50—70 kg. per hkrt. Ju finare gröpningen är, desto mindre blir avverkningen. En Västerås 15 tums (370 mm.) Ekonomkvarn gav sålunda vid grovgröpning 70, vid fingröpning och sammalning av råg 18—25 kg. per hkrt. Redsk.prövn.anst. med-del. N:o 62.

Kvarnavfall. Se Kli.

Kvarnförening, Svenska lantmännens m. b. p. a. är en andelsförening, bildad år 1917, med ändamål att för medlemmarnas räkning driva kvarnrörelse samt att verka för en ordnad handel med spannmål genom anordnande av spannmålslagerhus. Till medlemmar kunna antagas jordbrukare tillhörande föreningar och bolag, anslutna till eller tillhörande svenska lantmännens riksförbund, samt kommuner, samfälligheter eller stiftelser likasom andra personer efter styrelsens prövning. Föreningen äger Malmö valskvarn. Medlemmarna äga företrädesrätt att till kvarnen sälja spannmål och därifrån köpa fodervaror samt att få å kvarnen inlägga spannmål utan kostnad och få den där belånad.

Kvarnmott, Ephestia KÜhniella Zeil., är en skiffergrå, otydligt tecknad fjäril med omkr. 20 mm. bredd mellan vingspetsarna. Larverna, omkr. 12 mm. långa, grön- eller rödaktigt vita med gulbrunt huvud, leva i mjöl m. m. De hopväva mjölkornen till sega massor eller kakor, i vilka de även förpuppas. K. blir ofta ett mycket besvärligt skadedjur i kvarnar, där de innästla sig i transporttrummor, siktar m. m. Med säckar spridas de lätt, men dessa desinfekteras lätt genom uppvärmning över 500 C. eller medelst kolsvavla (se Insekt-dödande medel). Kvarnar, magasin och andra lokaler, där k. innästlat sig, böra helst desinfekteras med cyanväte (se Ohyra). I lindrigare fall kan omsorgsfull rengöring med tvättning med starkt såpvatten, försatt med några procent lysol eller fotogen, vara tillfyllest.

A. T—n.

Kvarts, stenart bestående av kiselsyra, är ofärgad med fettartad glans, så hård, att den skär glas, i högsta grad olöslig i vatten och i

markvätskan samt vittrar därför ej. K. är en beståndsdel av våra vanliga urbergarter, granit och gnejs, samt av den huvudsakligen av k. bestående kvartsiten. Då k-haltiga bergarter söndervittra, återstår den som vita sandkorn. Då k. ej innehåller något av de viktigare växtnäringsämnena, är en jord mager, i den mån den består av övervägande k., och de områden, där berggrunden utgöres av kvartsit, äro mycket ofruktbara.

Kvartsit. Se Bergart, Kvarts.

Kvassia. Se Insektdödande medel.

Kvickdrag, lungemfysem, är en hos hästar förekommande sjukdom, som består i en för stark utspänning av lungorna, varigenom dessa delvis förlorat sin elasticitet och därigenom förmågan att själva pressa ut luften vid utandningen. K. kan uppstå plötsligt genom häftig ansträngning, t. ex. om hästen skenar, eller småningom genom upprepade ansträngningar, då vid den djupa inandningen mera luft intages, än som vid utandningen hinner avlägsnas, varigenom de små lung-blåsorna i lungorna (se Andningsorgan) alltmer utspännas, tills blåsorna brista eller förlora sin förmåga att åter draga sig tillsammans och pressa ut luften. Hästen säges därför »vara sprängd». Oftast torde dock k. uppkomma som följd av kroniska katarrer i de finare luftrörsgrenarna (kronisk bronkit) med förtjockning av slemhinnan, varigenom luftens passage hindras, i synnerhet vid utandningen. En sådan kronisk bronkit kan även förorsakas genom retning av starkt ammoniakhaltig stailuft.

Sjukdomen yttrar sig företrädesvis genom besvärad andning: näsborrarna äro starkt utspända, bröstkorgens och flankens rörelser äro större än normalt, och andningssvårigheten ökas hastigt vid minsta ansträngning. Särskilt utmärkande äro de. s. k. dubbla flankslagen, som bero på att hästen vid utandningen måste använda bukmusklerna för att pressa ut luften ur lungorna och visa sig däri, att, sedan flanken på vanligt sätt vid utandningen sänkt sig, drager sig nedre delen av buken inåt, och vid bukmusklernas sammandragning uppstår längs deras fäste vid revbenen en fåra, den s. k. kvickdragsrännan.

Sjukdomen utvecklas långsamt, och symtomen äro därför i början otydliga, men den oftast förekommande matta, klanglösa hostan leder då vanligen uppmärksamheten på felet. Hästar med k. kunna användas i åratal, men sjukdomen är obotlig och förvärras vanligen alltjämt, tills hästen blir oanvändbar till allt arbete. Genom lämplig behandling kunna dock olägenheterna minskas. Förr ansågs, att hästar med k. borde få så koncentrerad utfodring som möjligt. Numera råder däremot den åsikten, att fodret bör vara skrymmande, då genom de därigenom utspända inälvorna tryck lättare kan utövas på mellangärdet och 679

Före mainingen till mjöl får säden passera spets- och skalmaskiner, i vilka kornens spetsar och skalets yttre del avnötas, samt borstmaskiner med kraftig luftsugning för att befrias

från damm. Mainingen sker vid de fullständiga mjöl- och grynkvarnarna i flera omgångar, så att spannmålen, varje gång den passerat en valsstol eller malgång, kommer i en sikt, som frånskiljer det erhållna mjölet och kliet från det ej finfördelade krossgrynet eller kärnan, som går till följande malgång och sikt, så att genom ända till 6—8 skrotningar flera' olika kvaliteter av siktmjöl jämte kli erhållas.

De minsta gröpkvarnarna med malskivor fordra blott 3—4 hästkrafters motor, medelstora stengröpkv. 5—7 och större stengröp-kvarnar 10—12 hkr. Avverkningen vid grov-gröpning bör uppgå till 50—70 kg. per hkrt. Ju finare gröpningen är, desto mindre blir avverkningen. En Västerås 15 tums (370 mm.) Ekonomkvarn gav sålunda vid grovgröpning 70, vid fingröpning och sammalning av råg 18—25 kg. per hkrt. Redsk.prövn.anst. med-del. N:o 62.

Kvarnavfall. Se Kli.

Kvarnförening, Svenska lantmännens m. b. p. a. är en andelsförening, bildad år 1917, med ändamål att för medlemmarnas räkning driva kvarnrörelse samt att verka för en ordnad handel med spannmål genom anordnande av spannmålslagerhus. Till medlemmar kunna antagas jordbrukare tillhörande föreningar och bolag, anslutna till eller tillhörande svenska lantmännens riksförbund, samt kommuner, samfälligheter eller stiftelser likasom andra personer efter styrelsens prövning. Föreningen äger Malmö valskvarn. Medlemmarna äga företrädesrätt att till kvarnen sälja spannmål och därifrån köpa fodervaror samt att få å kvarnen inlägga spannmål utan kostnad och få den där belånad.

Kvarnmott, Ephestia KÜhniella Zeil., är en skiffergrå, otydligt tecknad fjäril med omkr. 20 mm. bredd mellan vingspetsarna. Larverna, omkr. 12 mm. långa, grön- eller rödaktigt vita med gulbrunt huvud, leva i mjöl m. m. De hopväva mjölkornen till sega massor eller kakor, i vilka de även förpuppas. K. blir ofta ett mycket besvärligt skadedjur i kvarnar, där de innästla sig i transporttrummor, siktar m. m. Med säckar spridas de lätt, men dessa desinfekteras lätt genom uppvärmning över 500 C. eller medelst kolsvavla (se Insekt-dödande medel). Kvarnar, magasin och andra lokaler, där k. innästlat sig, böra helst desinfekteras med cyanväte (se Ohyra). I lindrigare fall kan omsorgsfull rengöring med tvättning med starkt såpvatten, försatt med några procent lysol eller fotogen, vara tillfyllest.

A. T—n.

Kvarts, stenart bestående av kiselsyra, är ofärgad med fettartad glans, så hård, att den skär glas, i högsta grad olöslig i vatten och i

markvätskan samt vittrar därför ej. K. är en beståndsdel av våra vanliga urbergarter, granit och gnejs, samt av den huvudsakligen av k. bestående kvartsiten. Då k-haltiga bergarter söndervittra, återstår den som vita sandkorn. Då k. ej innehåller något av de viktigare växtnäringsämnena, är en jord mager, i den mån den består av övervägande k., och de områden, där berggrunden utgöres av kvartsit, äro mycket ofruktbara.

Kvartsit. Se Bergart, Kvarts.

Kvassia. Se Insektdödande medel.

Kvickdrag, lungemfysem, är en hos hästar förekommande sjukdom, som består i en för stark utspänning av lungorna, varigenom dessa delvis förlorat sin elasticitet och därigenom förmågan att själva pressa ut luften vid utandningen. K. kan uppstå plötsligt genom häftig ansträngning, t. ex. om hästen skenar, eller småningom genom upprepade ansträngningar, då vid den djupa inandningen mera luft intages, än som vid utandningen hinner avlägsnas, varigenom de små lung-blåsorna i lungorna (se Andningsorgan) alltmer utspännas, tills blåsorna brista eller förlora sin förmåga att åter draga sig tillsammans och pressa ut luften. Hästen säges därför »vara sprängd». Oftast torde dock k. uppkomma som följd av kroniska katarrer i de finare luftrörsgrenarna (kronisk bronkit) med förtjockning av slemhinnan, varigenom luftens passage hindras, i synnerhet vid utandningen. En sådan kronisk bronkit kan även förorsakas genom retning av starkt ammoniakhaltig stailuft.

Sjukdomen yttrar sig företrädesvis genom besvärad andning: näsborrarna äro starkt utspända, bröstkorgens och flankens rörelser äro större än normalt, och andningssvårigheten ökas hastigt vid minsta ansträngning. Särskilt utmärkande äro de. s. k. dubbla flankslagen, som bero på att hästen vid utandningen måste använda bukmusklerna för att pressa ut luften ur

lungorna och visa sig däri, att, sedan flanken på vanligt sätt vid utandningen sänkt sig, drager sig nedre delen av buken inåt, och vid bukmusklernas sammandragning uppstår längs deras fäste vid revbenen en fåra, den s. k. kvickdragsrännan.

Sjukdomen utvecklas långsamt, och symtomen äro därför i början otydliga, men den oftast förekommande matta, klanglösa hostan leder då vanligen uppmärksamheten på felet. Hästar med k. kunna användas i åratal, men sjukdomen är obotlig och förvärras vanligen alltjämt, tills hästen blir oanvändbar till allt arbete. Genom lämplig behandling kunna dock olägenheterna minskas. Förr ansågs, att hästar med k. borde få så koncentrerad utfodring som möjligt. Numera råder däremot den åsikten, att fodret bör vara skrymmande, då genom de därigenom utspända inälvorna tryck lättare kan utövas på mellangärdet och 679

Före mainingen till mjöl får säden passera spets- och skalmaskiner, i vilka kornens spetsar och skalets yttre del avnötas, samt borstmaskiner med kraftig luftsugning för att befrias från damm. Mainingen sker vid de fullständiga mjöl- och grynkvarnarna i flera omgångar, så att spannmålen, varje gång den passerat en valsstol eller malgång, kommer i en sikt, som frånskiljer det erhållna mjölet och kliet från det ej finfördelade krossgrynet eller kärnan, som går till följande malgång och sikt, så att genom ända till 6—8 skrotningar flera' olika kvaliteter av siktmjöl jämte kli erhållas.

De minsta gröpkvarnarna med malskivor fordra blott 3—4 hästkrafters motor, medelstora stengröpkv. 5—7 och större stengröp-kvarnar 10—12 hkr. Avverkningen vid grov-gröpning bör uppgå till 50—70 kg. per hkrt. Ju finare gröpningen är, desto mindre blir avverkningen. En Västerås 15 tums (370 mm.) Ekonomkvarn gav sålunda vid grovgröpning 70, vid fingröpning och sammalning av råg 18—25 kg. per hkrt. Redsk.prövn.anst. med-del. N:o 62.

Kvarnavfall. Se Kli.

Kvarnförening, Svenska lantmännens m. b. p. a. är en andelsförening, bildad år 1917, med ändamål att för medlemmarnas räkning driva kvarnrörelse samt att verka för en ordnad handel med spannmål genom anordnande av spannmålslagerhus. Till medlemmar kunna antagas jordbrukare tillhörande föreningar och bolag, anslutna till eller tillhörande svenska lantmännens riksförbund, samt kommuner, samfälligheter eller stiftelser likasom andra personer efter styrelsens prövning. Föreningen äger Malmö valskvarn. Medlemmarna äga företrädesrätt att till kvarnen sälja spannmål och därifrån köpa fodervaror samt att få å kvarnen inlägga spannmål utan kostnad och få den där belånad.

Kvarnmott, Ephestia KÜhniella Zeil., är en skiffergrå, otydligt tecknad fjäril med omkr. 20 mm. bredd mellan vingspetsarna. Larverna, omkr. 12 mm. långa, grön- eller rödaktigt vita med gulbrunt huvud, leva i mjöl m. m. De hopväva mjölkornen till sega massor eller kakor, i vilka de även förpuppas. K. blir ofta ett mycket besvärligt skadedjur i kvarnar, där de innästla sig i transporttrummor, siktar m. m. Med säckar spridas de lätt, men dessa desinfekteras lätt genom uppvärmning över 500 C. eller medelst kolsvavla (se Insekt-dödande medel). Kvarnar, magasin och andra lokaler, där k. innästlat sig, böra helst desinfekteras med cyanväte (se Ohyra). I lindrigare fall kan omsorgsfull rengöring med tvättning med starkt såpvatten, försatt med några procent lysol eller fotogen, vara tillfyllest.

A. T—n.

Kvarts, stenart bestående av kiselsyra, är ofärgad med fettartad glans, så hård, att den skär glas, i högsta grad olöslig i vatten och i

markvätskan samt vittrar därför ej. K. är en beståndsdel av våra vanliga urbergarter, granit och gnejs, samt av den huvudsakligen av k. bestående kvartsiten. Då k-haltiga bergarter söndervittra, återstår den som vita sandkorn. Då k. ej innehåller något av de viktigare växtnäringsämnena, är en jord mager, i den mån den består av övervägande k., och de områden, där berggrunden utgöres av kvartsit, äro mycket ofruktbara.

Kvartsit. Se Bergart, Kvarts.

Kvassia. Se Insektdödande medel.

Kvickdrag, lungemfysem, är en hos hästar förekommande sjukdom, som består i en för stark utspänning av lungorna, varigenom dessa delvis förlorat sin elasticitet och därigenom förmågan att själva pressa ut luften vid utandningen. K. kan uppstå plötsligt genom häftig ansträngning, t. ex. om hästen skenar, eller småningom genom upprepade ansträngningar, då vid den djupa inandningen mera luft intages, än som vid utandningen hinner avlägsnas, varigenom de små lung-blåsorna i lungorna (se Andningsorgan) alltmer utspännas, tills blåsorna brista eller förlora sin förmåga att åter draga sig tillsammans och pressa ut luften. Hästen säges därför »vara sprängd». Oftast torde dock k. uppkomma som följd av kroniska katarrer i de finare luftrörsgrenarna (kronisk bronkit) med förtjockning av slemhinnan, varigenom luftens passage hindras, i synnerhet vid utandningen. En sådan kronisk bronkit kan även förorsakas genom retning av starkt ammoniakhaltig stailuft.

Sjukdomen yttrar sig företrädesvis genom besvärad andning: näsborrarna äro starkt utspända, bröstkorgens och flankens rörelser äro större än normalt, och andningssvårigheten ökas hastigt vid minsta ansträngning. Särskilt utmärkande äro de. s. k. dubbla flankslagen, som bero på att hästen vid utandningen måste använda bukmusklerna för att pressa ut luften ur lungorna och visa sig däri, att, sedan flanken på vanligt sätt vid utandningen sänkt sig, drager sig nedre delen av buken inåt, och vid bukmusklernas sammandragning uppstår längs deras fäste vid revbenen en fåra, den s. k. kvickdragsrännan.

Sjukdomen utvecklas långsamt, och symtomen äro därför i början otydliga, men den oftast förekommande matta, klanglösa hostan leder då vanligen uppmärksamheten på felet. Hästar med k. kunna användas i åratal, men sjukdomen är obotlig och förvärras vanligen alltjämt, tills hästen blir oanvändbar till allt arbete. Genom lämplig behandling kunna dock olägenheterna minskas. Förr ansågs, att hästar med k. borde få så koncentrerad utfodring som möjligt. Numera råder däremot den åsikten, att fodret bör vara skrymmande, då genom de därigenom utspända inälvorna tryck lättare kan utövas på mellangärdet och68o

utpressningen av luften ur lungorna sålunda underlättas. Grönfoder och bete äro därför synnerligen lämpliga, och efter en sommars betning kunna sjukdomstecknen ofta vara nästan helt och hållet försvunna, fastän de snart återkomma vid började stallfodring och arbete. För mycket stillastående ävensom ansträngande arbete, i synnerhet i hastigare takt, förvärrar åkomman, och hästar med k. böra därför få daglig motion men endast i lindrigare arbete. Den kroniska bronkiten bör även behandlas, och bästa medlet har visat sig vara arseniksyrlighet, 0.50—0.80 g. en gång dagligen i ett par veckors tid, en behandling, som åtminstone till en tid kan medföra synnerligen gott resultat. E. N—m.

Kvicke. Se Horn.

Kvickmo. Se Flytjord.

Kvickrot, vitrot, äxing, Triticum (Agropyrum) repens L., ett i hela landet allmänt gräs med i jorden vitt krypande, tydligt ledade rotstockar, från vilka nya strån uppskjuta. Frukterna äro i allmänhet mindre grobara, men k. förökar sig starkt genom sina utlöpare och är ett besvärligt ogräs, särskilt på lös jord. Den ätes gärna av kreaturen men avkastningen vid odling uppväger ej olägenheten av jordens förorening med de svårutro-tade utlöparna. Då dessa äro sega och krypa nära ytan, kan lös jord rensas från k. genom årderkörning och harvning, särdeles med fjäderharv, varigenom »rötterna» lossas från jorden och uppdragas och sedan kunna hopsamlas med harv eller hästräfsa. De innehålla mycket stärkelse och kunna därför användas till foder, om de tvättas väl. Vanligen uppbrännas de. Vid kompostering dödas de mycket långsamt. K. tål ej djup jordbetäckning och kan därför verksamt bekämpas även genom djup nedplöjning, varefter helst odlas starkt gödslat, tjockt grönfoder av vicker eller ärter, som kväver uppskjutande skott. Bekämpas för övrigt som annat ogräs genom trädning och häckning av radsådda växter.

Kvicksand. Se Flytjord.

Kvicksilver, kem. tecken Hg, den enda vid vanlig värmegrad flytande metallen, fryspunkt — 39.40, kokpunkt -f- 3570, eg. v. 13.6. K. är såväl i metallisk form som i sina föreningar starkt giftig. Se Gift. Bland vanliga k.-preparat märkas:

Gråsalva, som beredes genom att riva k. med fett, vari detta då blir fint fördelat, är mycket verksam mot all slags ohyra och användes särskilt till ingnidning för att döda löss. Den bör dock användas endast på sådana ställen, där djuren ej kunna slicka. Då k. förgasas ur salvan och de uppkomna kvicksilverångorna äro mycket giftiga, bör gråsalva helst ej användas, särskilt ej på idisslare, vilka äro mycket känsliga för de flesta k.-preparat.

Sublimat, k.-k 1 o r i d, $HgCl_2$, är ett av de kraftigaste och billigaste samt mest

använda antiseptiska medlen (se d. o.) och användes blott i starkt utspädda lösningar, vanligen 1 : 1000 delar vatten till utvärtes bruk ss. för tvättning av sår. Spolning av livmodern med sublimat framkallar lätt otrevliga kryst-ningar. Det användes även till desinfektion av ställar m. m. vid utbrott av smittsamma sjukdomar (se Desinfektion) men är ganska overksamt mot tuberkelbaciller.

Kalomel, kvicksilverklorur, Hg_2Cl_2, ett olösligt, vitt, tungt pulver, användes ofta för laxering och desinfektion av tarmkanalen framför allt vid tarmsjukdomar, orsakade av smittämnen, ss. rödsjuka hos svin, valpsjuka o. s. v. På grund av sin olöslighet i vatten och sin tyngd blandas det för ingivning med ricinolja eller honung.

Kvicksilverj odid, HgJ_2, är ett rött pulver, som vanligen användes blandat med vaselin eller fett, ss. en salva, b 1 i s t e r, till ingnidning mot spatt, gallor, seninflammation och vrickningar. Mot vissa ögonlidanden användas salvor med k.-föreningar, bland vilka oxiden och kloruren äro de vanligaste. P. E.

Kvistning. Se Beståndsvård.

Kvistrensning betecknar, att på tätt stående träd de kvistar, som ej nås av för deras vidare utveckling tillräckligt ljus, torka och bortfalla. Vid en rationell beståndsvård avpassas tiden för ungskogens gallring, så att k. sker och kvistfria stammar erhållas.

Kvistsax 1. s e k a t ö r kallas för grenars avlägsnande avsedd saxformigt redskap.

Kvistved. Se Bränsle: Gren- eller Pinnved.

Kvitten, Cydonia vulgaris Pers., en till kärnfruktfamiljen, Pomaceæ, hörande buske. Den skiljer sig från äpple- och päronträden genom lågväxt form, undertill ludna, äggrunda blad samt ensamma i grenspetsarna sittande blommor. De äpple- eller päronliknande frukterna ha många kärnor i varje av kärnhusets rum. Anses härstamma från Orienten och var redan i gammal tid odlad i Medelhavsländerna. Odlas numera i södra Europa för sina frukter, som användas till sylt och mos, under det att kärnorna, som lagda i vatten låta en stor mängd slem utträda, begagnas vid medicinberedning. Understundom användes k. till grundstam för dvärgträd av päron. För detta ändamål odlas k. även i Sverige och förökas därvid genom avläggning; härvid förfares så, att djupt planterade telningar avskäras nära jordytan, och sedan därefter utskjutande skott ut vuxit till ungefär 20 cm. längd, uppkupas jord kring dem, varigenom de föranlåtas att utskjuta rötter; då så skett, lösskäras de rotade grenarna från moderplantan.

Röse n-k vitten, C. japonica Pers., är en omkring meterhög buske, som tidigt på våren bär lysande röda blommor. Den är en praktfull prydnadsbuske, som i varmt läge med framgång odlas upp till Kolmården. (G. L—d.) H. J. Dft. 68o

utpressningen av luften ur lungorna sålunda underlättas. Grönfoder och bete äro därför synnerligen lämpliga, och efter en sommars betning kunna sjukdomstecknen ofta vara nästan helt och hållet försvunna, fastän de snart återkomma vid begynnande stallfodring och arbete. För mycket stillastående ävensom ansträngande arbete, i synnerhet i hastigare takt, förvärrar åkomman, och hästar med k. böra därför få daglig motion men endast i lindrigare arbete. Den kroniska bronkiten bör även behandlas, och bästa medlet har visat sig vara arseniksyrlighet, 0.50—0.80 g. en gång dagligen i ett par veckors tid, en behandling, som åtminstone till en tid kan medföra synnerligen gott resultat. E. N—m.

Kvicke. Se Horn.

Kvickmo. Se Flytjord.

Kvickrot, vitrot, äxing, Triticum (Agropyrum) repens L., ett i hela landet allmänt gräs med i jorden vitt krypande, tydligt ledade rotstockar, från vilka nya strån uppskjuta. Frukterna äro i allmänhet mindre grobara, men k. förökar sig starkt genom sina utlöpare och är ett besvärligt ogräs, särskilt på lös jord. Den ätes gärna av kreaturen men avkastningen vid odling uppväger ej olägenheten av jordens förorening med de svårutro-tade utlöparna. Då dessa äro sega och krypa nära ytan, kan lös jord rensas från k. genom årderkörning och harvning, särdeles med fjäderharv, varigenom »rötterna» lossas från jorden och uppdragas och sedan kunna hopsamlas med harv eller hästräfsa. De innehålla mycket stärkelse och kunna därför användas till foder, om de tvättas väl. Vanligen uppbrännas de. Vid kompostering dödas de mycket långsamt. K. tål ej djup jordbetäckning och kan därför verksamt bekämpas även genom djup nedplöjning, varefter helst odlas starkt gödslat, tjockt grönfoder av vicker eller ärter, som kväver uppskjutande skott. Bekämpas för övrigt som annat ogräs genom trädning och häckning av radsådda växter.

Kvicksand. Se Flytjord.

Kvicksilver, kem. tecken Hg, den enda vid vanlig värmegrad flytande metallen, fryspunkt — 39.40, kokpunkt -f- 3570, eg. v. 13.6. K. är såväl i metallisk form som i sina föreningar starkt giftig. Se Gift. Bland vanliga k.-preparat märkas:

Gråsalva, som beredes genom att riva k. med fett, vari detta då blir fint fördelat, är mycket verksam mot all slags ohyra och användes särskilt till ingnidning för att döda löss. Den bör dock användas endast på sådana ställen, där djuren ej kunna slicka. Då k. förgasas ur salvan och de uppkomna kvicksilverångorna äro mycket giftiga, bör gråsalva helst ej användas, särskilt ej på idisslare, vilka äro mycket känsliga för de flesta k.-preparat.

Sublimat, k.-k 1 o r i d, $HgCl_2$, är ett av de kraftigaste och billigaste samt mest

använda antiseptiska medlen (se d. o.) och användes blott i starkt utspädda lösningar, vanligen 1 : 1000 delar vatten till utvärtes bruk ss. för tvättning av sår. Spolning av livmodern med sublimat framkallar lätt otrevliga kryst-ningar. Det användes även till desinfektion av stallar m. m. vid utbrott av smittsamma sjukdomar (se Desinfektion) men är ganska overksamt mot tuberkelbaciller.

Kalomel, kvicksilverklorur, Hg_2Cl_2, ett olösligt, vitt, tungt pulver, användes ofta för laxering och desinfektion av tarmkanalen framför allt vid tarmsjukdomar, orsakade av smittämnen, ss. rödsjuka hos svin, valpsjuka o. s. v. På grund av sin olöslighet i vatten och sin tyngd blandas det för ingivning med ricinolja eller honung.

Kvicksilverj odid, HgJ_2, är ett rött pulver, som vanligen användes blandat med vaselin eller fett, ss. en salva, b 1 i s t e r, till ingnidning mot spatt, gallor, seninflammation och vrickningar. Mot vissa ögonlidanden användas salvor med k.-föreningar, bland vilka oxiden och kloruren äro de vanligaste. P. E.

Kvistning. Se Beståndsvård.

Kvistrensning betecknar, att på tätt stående träd de kvistar, som ej nås av för deras vidare utveckling tillräckligt ljus, torka och bortfalla. Vid en rationell beståndsvård avpassas tiden för ungskogens gallring, så att k. sker och kvistfria stammar erhållas.

Kvistsax 1. s e k a t ö r kallas för grenars avlägsnande avsedd saxformigt redskap.

Kvistved. Se Bränsle: Gren- eller Pinnved.

Kvitten, Cydonia vulgaris Pers., en till kärnfruktfamiljen, Pomaceæ, hörande buske. Den skiljer sig från äpple- och päronträden genom lågväxt form, undertill ludna, äggrunda blad samt ensamma i grenspetsarna sittande blommor. De äpple- eller päronliknande frukterna ha många kärnor i varje av kärnhusets rum. Anses härstamma från Orienten och var redan i gammal tid odlad i Medelhavsländerna. Odlas numera i södra Europa för sina frukter, som användas till sylt och mos, under det att kärnorna, som lagda i vatten låta en stor mängd slem utträda, begagnas vid medicinberedning. Understundom användes k. till grundstam för dvärgträd av päron. För detta ändamål odlas k. även i Sverige och förökas därvid genom avläggning; härvid förfares så, att djupt planterade telningar avskäras nära jordytan, och sedan därefter utskjutande skott ut vuxit till ungefär 20 cm. längd, uppkupas jord kring dem, varigenom de föranlåtas att utskjuta rötter; då så skett, lösskäras de rotade grenarna från moderplantan.

Röse n-k vitten, C. japonica Pers., är en omkring meterhög buske, som tidigt på våren bär lysande röda blommor. Den är en praktfull prydnadsbuske, som i varmt läge med framgång odlas upp till Kolmården. (G. L—d.) H. J. Dft. 68o

utpressningen av luften ur lungorna sålunda underlättas. Grönfoder och bete äro därför synnerligen lämpliga, och efter en sommars betning kunna sjukdomstecknen ofta vara nästan helt och hållet försvunna, fastän de snart återkomma vid begynnande stallfodring och arbete. För mycket stillastående ävensom ansträngande arbete, i synnerhet i hastigare takt, förvärrar åkomman, och hästar med k. böra därför få daglig motion men endast i lindrigare arbete. Den kroniska bronkiten bör även behandlas, och bästa medlet har visat sig vara arseniksyrlighet, 0.50—0.80 g. en gång dagligen i ett par veckors tid, en behandling, som åtminstone till en tid kan medföra synnerligen gott resultat. E. N—m.

Kvicke. Se Horn.

Kvickmo. Se Flytjord.

Kvickrot, vitrot, äxing, Triticum (Agropyrum) repens L., ett i hela landet allmänt gräs med i jorden vitt krypande, tydligt ledade rotstockar, från vilka nya strån uppskjuta. Frukterna äro i allmänhet mindre grobara, men k. förökar sig starkt genom sina utlöpare och är ett besvärligt ogräs, särskilt på lös jord. Den ätes gärna av kreaturen men avkastningen vid odling uppväger ej olägenheten av jordens förorening med de svårutro-tade utlöparna. Då dessa äro sega och krypa nära ytan, kan lös jord rensas från k. genom årderkörning och harvning, särdeles med fjäderharv, varigenom »rötterna» lossas från jorden och uppdragas och sedan kunna hopsamlas med harv eller hästräfsa. De innehålla mycket stärkelse och kunna därför användas till foder, om de tvättas väl. Vanligen uppbrännas de. Vid kompostering dödas de mycket långsamt. K. tål ej djup jordbetäckning och kan därför verksamt bekämpas även genom djup nedplöjning, varefter helst odlas starkt gödslat, tjockt grönfoder av vicker eller ärter, som kväver uppskjutande skott. Bekämpas för övrigt som annat ogräs genom

trädning och häckning av radsådda växter.

Kvicksand. Se Flytjord.

Kvicksilver, kem. tecken Hg, den enda vid vanlig värmegrad flytande metallen, fryspunkt — 39.40, kokpunkt -f- 3570, eg. v. 13.6. K. är såväl i metallisk form som i sina föreningar starkt giftig. Se Gift. Bland vanliga k.-preparat märkas:

Gråsalva, som beredes genom att riva k. med fett, vari detta då blir fint fördelat, är mycket verksam mot all slags ohyra och användes särskilt till ingnidning för att döda löss. Den bör dock användas endast på sådana ställen, där djuren ej kunna slicka. Då k. förgasas ur salvan och de uppkomna kvicksilverångorna äro mycket giftiga, bör gråsalva helst ej användas, särskilt ej på idisslare, vilka äro mycket känsliga för de flesta k.-preparat.

Sublimat, k.-k 1 o r i d, $HgCl_2$, är ett av de kraftigaste och billigaste samt mest

använda antiseptiska medlen (se d. o.) och användes blott i starkt utspädda lösningar, vanligen 1 : 1000 delar vatten till utvärtes bruk ss. för tvättning av sår. Spolning av livmodern med sublimat framkallar lätt otrevliga kryst-ningar. Det användes även till desinfektion av ställar m. m. vid utbrott av smittsamma sjukdomar (se Desinfektion) men är ganska overksamt mot tuberkelbaciller.

Kalomel, kvicksilverklorur, Hg_2Cl_2, ett olösligt, vitt, tungt pulver, användes ofta för laxering och desinfektion av tarmkanalen framför allt vid tarmsjukdomar, orsakade av smittämnen, ss. rödsjuka hos svin, valpsjuka o. s. v. På grund av sin olöslighet i vatten och sin tyngd blandas det för ingivning med ricinolja eller honung.

Kvicksilverj odid, HgJ_2, är ett rött pulver, som vanligen användes blandat med vaselin eller fett, ss. en salva, b 1 i s t e r, till ingnidning mot spatt, gallor, seninflammation och vrickningar. Mot vissa ögonlidanden användas salvor med k.-föreningar, bland vilka oxiden och kloruren äro de vanligaste. P. E.

Kvistning. Se Beståndsvård.

Kvistrensning betecknar, att på tätt stående träd de kvistar, som ej nås av för deras vidare utveckling tillräckligt ljus, torka och bortfalla. Vid en rationell beståndsvård avpassas tiden för ungskogens gallring, så att k. sker och kvistfria stammar erhållas.

Kvistsax 1. s e k a t ö r kallas för grenars avlägsnande avsedd saxformigt redskap.

Kvistved. Se Bränsle: Gren- eller Pinnved.

Kvitten, Cydonia vulgaris Pers., en till kärnfruktfamiljen, Pomaceœ, hörande buske. Den skiljer sig från äpple- och päronträden genom lågväxt form, undertill ludna, äggrunda blad samt ensamma i grenspetsarna sittande blommor. De äpple- eller päronliknande frukterna ha många kärnor i varje av kärnhusets rum. Anses härstamma från Orienten och var redan i gammal tid odlad i Medelhavsländerna. Odlas numera i södra Europa för sina frukter, som användas till sylt och mos, under det att kärnorna, som lagda i vatten låta en stor mängd slem utträda, begagnas vid medicinberedning. Understundom användes k. till grundstam för dvärgträd av päron. För detta ändamål odlas k. även i Sverige och förökas därvid genom avläggning; härvid förfares så, att djupt planterade telningar avskäras nära jordytan, och sedan därefter utskjutande skott ut vuxit till ungefär 20 cm. längd, uppkupas jord kring dem, varigenom de föranlåtas att utskjuta rötter; då så skett, lösskäras de rotade grenarna från moderplantan.

Röse n-k vitten, C. japonica Pers., är en omkring meterhög buske, som tidigt på våren bär lysande röda blommor. Den är en praktfull prydnadsbuske, som i varmt läge med framgång odlas upp till Kolmården. (G. L—d.) H. J. Dft. 68o

utpressningen av luften ur lungorna sålunda underlättas. Grönfoder och bete äro därför synnerligen lämpliga, och efter en sommars betning kunna sjukdomstecknen ofta vara nästan helt och hållet försvunna, fastän de snart återkomma vid börjande stallfodring och arbete. För mycket stillastående ävensom ansträngande arbete, i synnerhet i hastigare takt, förvärrar åkomman, och hästar med k. böra därför få daglig motion men endast i lindrigare arbete. Den kroniska bronkiten bör även behandlas, och bästa medlet har visat sig vara arseniksyrlighet, 0.50—0.80 g. en gång dagligen i ett par veckors tid, en behandling, som åtminstone till en tid kan medföra synnerligen gott resultat. E. N—m.

Kvicke. Se Horn.

Kvickmo. Se Flytjord.

Kvickrot, vitrot, äxing, Triticum (Agropyrum) repens L., ett i hela landet allmänt gräs med i jorden vitt krypande, tydligt ledade rotstockar, från vilka nya strån uppskjuta. Frukterna äro i allmänhet mindre grobara, men k. förökar sig starkt genom sina utlöpare och är ett besvärligt ogräs, särskilt på lös jord. Den ätes gärna av kreaturen men avkastningen vid odling uppväger ej olägenheten av jordens förorening med de svårutro-tade utlöparna. Då dessa äro sega och krypa nära ytan, kan lös jord rensas från k. genom årderkörning och harvning, särdeles med fjäderharv, varigenom »rötterna» lossas från jorden och uppdragas och sedan kunna hopsamlas med harv eller hästräfsa. De innehålla mycket stärkelse och kunna därför användas till foder, om de tvättas väl. Vanligen uppbrännas de. Vid kompostering dödas de mycket långsamt. K. tål ej djup jordbetäckning och kan därför verksamt bekämpas även genom djup nedplöjning, varefter helst odlas starkt gödslat, tjockt grönfoder av vicker eller ärter, som kväver uppskjutande skott. Bekämpas för övrigt som annat ogräs genom trädning och häckning av radsådda växter.

Kvicksand. Se Flytjord.

Kvicksilver, kem. tecken Hg, den enda vid vanlig värmegrad flytande metallen, fryspunkt — 39.40, kokpunkt -f- 3570, eg. v. 13.6. K. är såväl i metallisk form som i sina föreningar starkt giftig. Se Gift. Bland vanliga k.-preparat märkas:

Gråsalva, som beredes genom att riva k. med fett, vari detta då blir fint fördelat, är mycket verksam mot all slags ohyra och användes särskilt till ingnidning för att döda löss. Den bör dock användas endast på sådana ställen, där djuren ej kunna slicka. Då k. förgasas ur salvan och de uppkomna kvicksilverångorna äro mycket giftiga, bör gråsalva helst ej användas, särskilt ej på idisslare, vilka äro mycket känsliga för de flesta k.-preparat.

Sublimat, k.-k 1 o r i d, $HgCl_2$, är ett av de kraftigaste och billigaste samt mest

använda antiseptiska medlen (se d. o.) och användes blott i starkt utspädda lösningar, vanligen 1 : 1000 delar vatten till utvärtes bruk ss. för tvättning av sår. Spolning av livmodern med sublimat framkallar lätt otrevliga kryst-ningar. Det användes även till desinfektion av ställar m. m. vid utbrott av smittsamma sjukdomar (se Desinfektion) men är ganska overksamt mot tuberkelbaciller.

Kalomel, kvicksilverklorur, Hg_2Cl_2, ett olösligt, vitt, tungt pulver, användes ofta för laxering och desinfektion av tarmkanalen framför allt vid tarmsjukdomar, orsakade av smittämnen, ss. rödsjuka hos svin, valpsjuka o. s. v. På grund av sin olöslighet i vatten och sin tyngd blandas det för ingivning med ricinolja eller honung.

Kvicksilverj odid, HgJ_2, är ett rött pulver, som vanligen användes blandat med vaselin eller fett, ss. en salva, b 1 i s t e r, till ingnidning mot spatt, gallor, seninflammation och vrickningar. Mot vissa ögonlidanden användas salvor med k.-föreningar, bland vilka oxiden och kloruren äro de vanligaste. P. E.

Kvistning. Se Beståndsvård.

Kvistrensning betecknar, att på tätt stående träd de kvistar, som ej nås av för deras vidare utveckling tillräckligt ljus, torka och bortfalla. Vid en rationell beståndsvård avpassas tiden för ungskogens gallring, så att k. sker och kvistfria stammar erhållas.

Kvistsax 1. s e k a t ö r kallas för grenars avlägsnande avsedd saxformigt redskap.

Kvistved. Se Bränsle: Gren- eller Pinnved.

Kvitten, Cydonia vulgaris Pers., en till kärnfruktfamiljen, Pomaceœ, hörande buske. Den skiljer sig från äpple- och päronträden genom lågväxt form, undertill ludna, äggrunda blad samt ensamma i grenspetsarna sittande blommor. De äpple- eller päronliknande frukterna ha många kärnor i varje av kärnhusets rum. Anses härstamma från Orienten och var redan i gammal tid odlad i Medelhavsländerna. Odlas numera i södra Europa för sina frukter, som användas till sylt och mos, under det att kärnorna, som lagda i vatten låta en stor mängd slem utträda, begagnas vid medicinberedning. Understundom användes k. till grundstam för dvärgträd av päron. För detta ändamål odlas k. även i Sverige och förökas därvid genom avläggning; härvid förfares så, att djupt planterade telningar avskäras nära jordytan, och sedan därefter utskjutande skott ut vuxit till ungefär 20 cm. längd, uppkupas jord kring dem, varigenom de föranlåtas att utskjuta rötter; då så skett, lösskäras de rotade grenarna från moderplantan.

Röse n-k vitten, C. japonica Pers., är en omkring meterhög buske, som tidigt på våren bär lysande röda blommor. Den är en praktfull prydnadsbuske, som i varmt läge med framgång

odlas upp till Kolmården. (G. L—d.) H. J. Dft. 68o

utpressningen av luften ur lungorna sålunda underlättas. Grönfoder och bete äro därför synnerligen lämpliga, och efter en sommars betning kunna sjukdomstecknen ofta vara nästan helt och hållet försvunna, fastän de snart återkomma vid begynnande stallfodring och arbete. För mycket stillastående ävensom ansträngande arbete, i synnerhet i hastigare takt, förvärrar åkomman, och hästar med k. böra därför få daglig motion men endast i lindrigare arbete. Den kroniska bronkiten bör även behandlas, och bästa medlet har visat sig vara arseniksyrlighet, 0.50—0.80 g. en gång dagligen i ett par veckors tid, en behandling, som åtminstone till en tid kan medföra synnerligen gott resultat. E. N—m.

Kvicke. Se Horn.

Kvickmo. Se Flytjord.

Kvickrot, vitrot, äxing, Triticum (Agropyrum) repens L., ett i hela landet allmänt gräs med i jorden vitt krypande, tydligt ledade rotstockar, från vilka nya strån uppskjuta. Frukterna äro i allmänhet mindre grobara, men k. förökar sig starkt genom sina utlöpare och är ett besvärligt ogräs, särskilt på lös jord. Den ätes gärna av kreaturen men avkastningen vid odling uppväger ej olägenheten av jordens förorening med de svårutro-tade utlöparna. Då dessa äro sega och krypa nära ytan, kan lös jord rensas från k. genom årderkörning och harvning, särdeles med fjäderharv, varigenom »rötterna» lossas från jorden och uppdragas och sedan kunna hopsamlas med harv eller hästräfsa. De innehålla mycket stärkelse och kunna därför användas till foder, om de tvättas väl. Vanligen uppbrännas de. Vid kompostering dödas de mycket långsamt. K. tål ej djup jordbetäckning och kan därför verksamt bekämpas även genom djup nedplöjning, varefter helst odlas starkt gödslat, tjockt grönfoder av vicker eller ärter, som kväver uppskjutande skott. Bekämpas för övrigt som annat ogräs genom trädning och häckning av radsådda växter.

Kvicksand. Se Flytjord.

Kvicksilver, kem. tecken Hg, den enda vid vanlig värmegrad flytande metallen, fryspunkt — 39.40, kokpunkt -f- 3570, eg. v. 13.6. K. är såväl i metallisk form som i sina föreningar starkt giftig. Se Gift. Bland vanliga k.-preparat märkas:

Gråsalva, som beredes genom att riva k. med fett, vari detta då blir fint fördelat, är mycket verksam mot all slags ohyra och användes särskilt till ingnidning för att döda löss. Den bör dock användas endast på sådana ställen, där djuren ej kunna slicka. Då k. förgasas ur salvan och de uppkomna kvicksilverångorna äro mycket giftiga, bör gråsalva helst ej användas, särskilt ej på idisslare, vilka äro mycket känsliga för de flesta k.-preparat.

Sublimat, k.-k 1 o r i d, $HgCl_2$, är ett av de kraftigaste och billigaste samt mest

använda antiseptiska medlen (se d. o.) och användes blott i starkt utspädda lösningar, vanligen 1 : 1000 delar vatten till utvärtes bruk ss. för tvättning av sår. Spolning av livmodern med sublimat framkallar lätt otrevliga kryst-ningar. Det användes även till desinfektion av stallar m. m. vid utbrott av smittsamma sjukdomar (se Desinfektion) men är ganska overksamt mot tuberkelbaciller.

Kalomel, kvicksilverklorur, Hg_2Cl_2, ett olösligt, vitt, tungt pulver, användes ofta för laxering och desinfektion av tarmkanalen framför allt vid tarmsjukdomar, orsakade av smittämnen, ss. rödsjuka hos svin, valpsjuka o. s. v. På grund av sin olöslighet i vatten och sin tyngd blandas det för ingivning med ricinolja eller honung.

Kvicksilverj odid, HgJ_2, är ett rött pulver, som vanligen användes blandat med vaselin eller fett, ss. en salva, b 1 i s t e r, till ingnidning mot spatt, gallor, seninflammation och vrickningar. Mot vissa ögonlidanden användas salvor med k.-föreningar, bland vilka oxiden och kloruren äro de vanligaste. P. E.

Kvistning. Se Beståndsvård.

Kvistrensning betecknar, att på tätt stående träd de kvistar, som ej nås av för deras vidare utveckling tillräckligt ljus, torka och bortfalla. Vid en rationell beståndsvård avpassas tiden för ungskogens gallring, så att k. sker och kvistfria stammar erhållas.

Kvistsax 1. s e k a t ö r kallas för grenars avlägsnande avsedd saxformigt redskap.

Kvistved. Se Bränsle: Gren- eller Pinnved.

Kvitten, Cydonia vulgaris Pers., en till kärnfruktfamiljen, Pomaceæ, hörande buske. Den skiljer sig från äpple- och päronträden genom lågväxt form, undertill ludna, äggrunda blad samt ensamma i grenspetsarna sittande blommor. De äpple- eller päronliknande frukterna ha många kärnor i varje av kärnhusets rum. Anses härstamma från Orienten och var redan i gammal tid odlad i Medelhavsländerna. Odlas numera i södra Europa för sina frukter, som användas till sylt och mos, under det att kärnorna, som lagda i vatten låta en stor mängd slem utträda, begagnas vid medicinberedning. Understundom användes k. till grundstam för dvärgträd av päron. För detta ändamål odlas k. även i Sverige och förökas därvid genom avläggning; härvid förfares så, att djupt planterade telningar avskäras nära jordytan, och sedan därefter utskjutande skott ut vuxit till ungefär 20 cm. längd, uppkupas jord kring dem, varigenom de föranlåtas att utskjuta rötter; då så skett, lösskäras de rotade grenarna från moderplantan.

Röse n-k vitten, C. japonica Pers., är en omkring meterhög buske, som tidigt på våren bär lysande röda blommor. Den är en praktfull prydnadsbuske, som i varmt läge med framgång odlas upp till Kolmården. (G. L—d.) H. J. Dft. 68o

utpressningen av luften ur lungorna sålunda underlättas. Grönfoder och bete äro därför synnerligen lämpliga, och efter en sommars betning kunna sjukdomstecknen ofta vara nästan helt och hållet försvunna, fastän de snart återkomma vid begynnande stallfodring och arbete. För mycket stillastående ävensom ansträngande arbete, i synnerhet i hastigare takt, förvärrar åkomman, och hästar med k. böra därför få daglig motion men endast i lindrigare arbete. Den kroniska bronkiten bör även behandlas, och bästa medlet har visat sig vara arseniksyrlighet, 0.50—0.80 g. en gång dagligen i ett par veckors tid, en behandling, som åtminstone till en tid kan medföra synnerligen gott resultat. E. N—m.

Kvicke. Se Horn.

Kvickmo. Se Flytjord.

Kvickrot, vitrot, äxing, Triticum (Agropyrum) repens L., ett i hela landet allmänt gräs med i jorden vitt krypande, tydligt ledade rotstockar, från vilka nya strån uppskjuta. Frukterna äro i allmänhet mindre grobara, men k. förökar sig starkt genom sina utlöpare och är ett besvärligt ogräs, särskilt på lös jord. Den ätes gärna av kreaturen men avkastningen vid odling uppväger ej olägenheten av jordens förorening med de svårutro-tade utlöparna. Då dessa äro sega och krypa nära ytan, kan lös jord rensas från k. genom årderkörning och harvning, särdeles med fjäderharv, varigenom »rötterna» lossas från jorden och uppdragas och sedan kunna hopsamlas med harv eller hästräfsa. De innehålla mycket stärkelse och kunna därför användas till foder, om de tvättas väl. Vanligen uppbrännas de. Vid kompostering dödas de mycket långsamt. K. tål ej djup jordbetäckning och kan därför verksamt bekämpas även genom djup nedplöjning, varefter helst odlas starkt gödslat, tjockt grönfoder av vicker eller ärter, som kväver uppskjutande skott. Bekämpas för övrigt som annat ogräs genom trädning och häckning av radsådda växter.

Kvicksand. Se Flytjord.

Kvicksilver, kem. tecken Hg, den enda vid vanlig värmegrad flytande metallen, fryspunkt — 39.40, kokpunkt -f- 3570, eg. v. 13.6. K. är såväl i metallisk form som i sina föreningar starkt giftig. Se Gift. Bland vanliga k.-preparat märkas:

Gråsalva, som beredes genom att riva k. med fett, vari detta då blir fint fördelat, är mycket verksam mot all slags ohyra och användes särskilt till ingnidning för att döda löss. Den bör dock användas endast på sådana ställen, där djuren ej kunna slicka. Då k. förgasas ur salvan och de uppkomna kvicksilverångorna äro mycket giftiga, bör gråsalva helst ej användas, särskilt ej på idisslare, vilka äro mycket känsliga för de flesta k.-preparat.

Sublimat, k.-k 1 o r i d, $HgCl_2$, är ett av de kraftigaste och billigaste samt mest

använda antiseptiska medlen (se d. o.) och användes blott i starkt utspädda lösningar, vanligen 1 : 1000 delar vatten till utvärtes bruk ss. för tvättning av sår. Spolning av livmodern med sublimat framkallar lätt otrevliga kryst-ningar. Det användes även till desinfektion av stallar m. m. vid utbrott av smittsamma sjukdomar (se Desinfektion) men är ganska overksamt mot tuberkelbaciller.

Kalomel, kvicksilverklorur, Hg_2Cl_2, ett olösligt, vitt, tungt pulver, användes ofta för laxering och desinfektion av tarmkanalen framför allt vid tarmsjukdomar, orsakade av smittämnen, ss. rödsjuka hos svin, valpsjuka o. s. v. På grund av sin olöslighet i vatten och sin tyngd blandas det för ingivning med ricinolja eller honung.

Kvicksilverj odid, HgJ_2, är ett rött pulver, som vanligen användes blandat med vaselin eller fett, ss. en salva, b 1 i s t e r, till ingnidning mot spatt, gallor, seninflammation och

vrickningar. Mot vissa ögonlidanden användas salvor med k.-föreningar, bland vilka oxiden och kloruren äro de vanligaste. P. E.

Kvistning. Se Beståndsvård.

Kvistrensning betecknar, att på tätt stående träd de kvistar, som ej nås av för deras vidare utveckling tillräckligt ljus, torka och bortfalla. Vid en rationell beståndsvård avpassas tiden för ungskogens gallring, så att k. sker och kvistfria stammar erhållas.

Kvistsax 1. s e k a t ö r kallas för grenars avlägsnande avsedd saxformigt redskap.

Kvistved. Se Bränsle: Gren- eller Pinnved.

Kvitten, Cydonia vulgaris Pers., en till kärnfruktfamiljen, Pomaceœ, hörande buske. Den skiljer sig från äpple- och päronträden genom lågväxt form, undertill ludna, äggrunda blad samt ensamma i grenspetsarna sittande blommor. De äpple- eller päronliknande frukterna ha många kärnor i varje av kärnhusets rum. Anses härstamma från Orienten och var redan i gammal tid odlad i Medelhavsländerna. Odlas numera i södra Europa för sina frukter, som användas till sylt och mos, under det att kärnorna, som lagda i vatten låta en stor mängd slem utträda, begagnas vid medicinberedning. Understundom användes k. till grundstam för dvärgträd av päron. För detta ändamål odlas k. även i Sverige och förökas därvid genom avläggning; härvid förfares så, att djupt planterade telningar avskäras nära jordytan, och sedan därefter utskjutande skott ut vuxit till ungefär 20 cm. längd, uppkupas jord kring dem, varigenom de föranlåtas att utskjuta rötter; då så skett, lösskäras de rotade grenarna från moderplantan.

Röse n-k vitten, C. japonica Pers., är en omkring meterhög buske, som tidigt på våren bär lysande röda blommor. Den är en praktfull prydnadsbuske, som i varmt läge med framgång odlas upp till Kolmården. (G. L—d.) H. J. Dft. 68o

utpressningen av luften ur lungorna sålunda underlättas. Grönfoder och bete äro därför synnerligen lämpliga, och efter en sommars betning kunna sjukdomstecknen ofta vara nästan helt och hållet försvunna, fastän de snart återkomma vid början de stallfodring och arbete. För mycket stillastående ävensom ansträngande arbete, i synnerhet i hastigare takt, förvärrar åkomman, och hästar med k. böra därför få daglig motion men endast i lindrigare arbete. Den kroniska bronkiten bör även behandlas, och bästa medlet har visat sig vara arseniksyrlighet, 0.50—0.80 g. en gång dagligen i ett par veckors tid, en behandling, som åtminstone till en tid kan medföra synnerligen gott resultat. E. N—m.

Kvicke. Se Horn.

Kvickmo. Se Flytjord.

Kvickrot, vitrot, äxing, Triticum (Agropyrum) repens L., ett i hela landet allmänt gräs med i jorden vitt krypande, tydligt ledade rotstockar, från vilka nya strån uppskjuta. Frukterna äro i allmänhet mindre grobara, men k. förökar sig starkt genom sina utlöpare och är ett besvärligt ogräs, särskilt på lös jord. Den ätes gärna av kreaturen men avkastningen vid odling uppväger ej olägenheten av jordens förorening med de svårutro-tade utlöparna. Då dessa äro sega och krypa nära ytan, kan lös jord rensas från k. genom årderkörning och harvning, särdeles med fjäderharv, varigenom »rötterna» lossas från jorden och uppdragas och sedan kunna hopsamlas med harv eller hästräfsa. De innehålla mycket stärkelse och kunna därför användas till foder, om de tvättas väl. Vanligen uppbrännas de. Vid kompostering dödas de mycket långsamt. K. tål ej djup jordbetäckning och kan därför verksamt bekämpas även genom djup nedplöjning, varefter helst odlas starkt gödslat, tjockt grönfoder av vicker eller ärter, som kväver uppskjutande skott. Bekämpas för övrigt som annat ogräs genom trädning och häckning av radsådda växter.

Kvicksand. Se Flytjord.

Kvicksilver, kem. tecken Hg, den enda vid vanlig värmegrad flytande metallen, fryspunkt — 39.40, kokpunkt -f- 3570, eg. v. 13.6. K. är såväl i metallisk form som i sina föreningar starkt giftig. Se Gift. Bland vanliga k.-preparat märkas:

Gråsalva, som beredes genom att riva k. med fett, vari detta då blir fint fördelat, är mycket verksam mot all slags ohyra och användes särskilt till ingnidning för att döda löss. Den bör dock användas endast på sådana ställen, där djuren ej kunna slicka. Då k. förgasas ur salvan och de uppkomna kvicksilverångorna äro mycket giftiga, bör gråsalva helst ej användas, särskilt ej på idisslare, vilka äro mycket känsliga för de flesta k.-preparat.

Sublimat, k.-k 1 o r i d, $HgCl_2$, är ett av de kraftigaste och billigaste samt mest

använda antiseptiska medlen (se d. o.) och användes blott i starkt utspädda lösningar, vanligen 1 : 1000 delar vatten till utvärtes bruk ss. för tvättning av sår. Spolning av livmodern med sublimat framkallar lätt otrevliga kryst-ningar. Det användes även till desinfektion av ställar m. m. vid utbrott av smittsamma sjukdomar (se Desinfektion) men är ganska overksamt mot tuberkelbaciller.

Kalomel, kvicksilverklorur, Hg_2Cl_2, ett olösligt, vitt, tungt pulver, användes ofta för laxering och desinfektion av tarmkanalen framför allt vid tarmsjukdomar, orsakade av smittämnen, ss. rödsjuka hos svin, valpsjuka o. s. v. På grund av sin olöslighet i vatten och sin tyngd blandas det för ingivning med ricinolja eller honung.

Kvicksilverj odid, HgJ_2, är ett rött pulver, som vanligen användes blandat med vaselin eller fett, ss. en salva, b 1 i s t e r, till ingnidning mot spatt, gallor, seninflammation och vrickningar. Mot vissa ögonlidanden användas salvor med k.-föreningar, bland vilka oxiden och kloruren äro de vanligaste. P. E.

Kvistning. Se Beståndsvård.

Kvistrensning betecknar, att på tätt stående träd de kvistar, som ej nås av för deras vidare utveckling tillräckligt ljus, torka och bortfalla. Vid en rationell beståndsvård avpassas tiden för ungskogens gallring, så att k. sker och kvistfria stammar erhållas.

Kvistsax 1. s e k a t ö r kallas för grenars avlägsnande avsedd saxformigt redskap.

Kvistved. Se Bränsle: Gren- eller Pinnved.

Kvitten, Cydonia vulgaris Pers., en till kärnfruktfamiljen, Pomaceœ, hörande buske. Den skiljer sig från äpple- och päronträden genom lågväxt form, undertill ludna, äggrunda blad samt ensamma i grenspetsarna sittande blommor. De äpple- eller päronliknande frukterna ha många kärnor i varje av kärnhusets rum. Anses härstamma från Orienten och var redan i gammal tid odlad i Medelhavsländerna. Odlas numera i södra Europa för sina frukter, som användas till sylt och mos, under det att kärnorna, som lagda i vatten låta en stor mängd slem utträda, begagnas vid medicinberedning. Understundom användes k. till grundstam för dvärgträd av päron. För detta ändamål odlas k. även i Sverige och förökas därvid genom avläggning; härvid förfares så, att djupt planterade telningar avskäras nära jordytan, och sedan därefter utskjutande skott ut vuxit till ungefär 20 cm. längd, uppkupas jord kring dem, varigenom de föranlåtas att utskjuta rötter; då så skett, lösskäras de rotade grenarna från moderplantan.

Röse n-k vitten, C. japonica Pers., är en omkring meterhög buske, som tidigt på våren bär lysande röda blommor. Den är en praktfull prydnadsbuske, som i varmt läge med framgång odlas upp till Kolmården. (G. L—d.) H. J. Dft. 68o

utpressningen av luften ur lungorna sålunda underlättas. Grönfoder och bete äro därför synnerligen lämpliga, och efter en sommars betning kunna sjukdomstecknen ofta vara nästan helt och hållet försvunna, fastän de snart återkomma vid början de stallfodring och arbete. För mycket stillastående ävensom ansträngande arbete, i synnerhet i hastigare takt, förvärrar åkomman, och hästar med k. böra därför få daglig motion men endast i lindrigare arbete. Den kroniska bronkiten bör även behandlas, och bästa medlet har visat sig vara arseniksyrlighet, 0.50—0.80 g. en gång dagligen i ett par veckors tid, en behandling, som åtminstone till en tid kan medföra synnerligen gott resultat. E. N—m.

Kvicke. Se Horn.

Kvickmo. Se Flytjord.

Kvickrot, vitrot, äxing, Triticum (Agropyrum) repens L., ett i hela landet allmänt gräs med i jorden vitt krypande, tydligt ledade rotstockar, från vilka nya strån uppskjuta. Frukterna äro i allmänhet mindre grobara, men k. förökar sig starkt genom sina utlöpare och är ett besvärligt ogräs, särskilt på lös jord. Den ätes gärna av kreaturen men avkastningen vid odling uppväger ej olägenheten av jordens förorening med de svårutro-tade utlöparna. Då dessa äro sega och krypa nära ytan, kan lös jord rensas från k. genom årderkörning och harvning, särdeles med fjäderharv, varigenom »rötterna» lossas från jorden och uppdragas och sedan kunna hopsamlas med harv eller hästräfsa. De innehålla mycket stärkelse och kunna därför användas till foder, om de tvättas väl. Vanligen uppbrännas de. Vid kompostering dödas de mycket långsamt. K. tål ej djup jordbetäckning och kan därför verksamt bekämpas även genom djup nedplöjning, varefter helst odlas starkt gödslat, tjockt grönfoder av vicker eller ärter, som kväver uppskjutande skott. Bekämpas för övrigt som annat ogräs genom trädning och häckning av radsådda växter.

Kvicksand. Se Flytjord.

Kvicksilver, kem. tecken Hg, den enda vid vanlig värmegrad flytande metallen, fryspunkt — 39.40, kokpunkt -f- 3570, eg. v. 13.6. K. är såväl i metallisk form som i sina föreningar starkt giftig. Se Gift. Bland vanliga k.-preparat märkas:

Gråsalva, som beredes genom att riva k. med fett, vari detta då blir fint fördelat, är mycket verksam mot all slags ohyra och användes särskilt till ingnidning för att döda löss. Den bör dock användas endast på sådana ställen, där djuren ej kunna slicka. Då k. förgasas ur salvan och de uppkomna kvicksilverångorna äro mycket giftiga, bör gråsalva helst ej användas, särskilt ej på idisslare, vilka äro mycket känsliga för de flesta k.-preparat.

Sublimat, k.-k 1 o r i d, $HgCl_2$, är ett av de kraftigaste och billigaste samt mest

använda antiseptiska medlen (se d. o.) och användes blott i starkt utspädda lösningar, vanligen 1 : 1000 delar vatten till utvärtes bruk ss. för tvättning av sår. Spolning av livmodern med sublimat framkallar lätt otrevliga kryst-ningar. Det användes även till desinfektion av ställar m. m. vid utbrott av smittsamma sjukdomar (se Desinfektion) men är ganska overksamt mot tuberkelbaciller.

Kalomel, kvicksilverklorur, Hg_2Cl_2, ett olösligt, vitt, tungt pulver, användes ofta för laxering och desinfektion av tarmkanalen framför allt vid tarmsjukdomar, orsakade av smittämnen, ss. rödsjuka hos svin, valpsjuka o. s. v. På grund av sin olöslighet i vatten och sin tyngd blandas det för ingivning med ricinolja eller honung.

Kvicksilverj odid, HgJ_2, är ett rött pulver, som vanligen användes blandat med vaselin eller fett, ss. en salva, b 1 i s t e r, till ingnidning mot spatt, gallor, seninflammation och vrickningar. Mot vissa ögonlidanden användas salvor med k.-föreningar, bland vilka oxiden och kloruren äro de vanligaste. P. E.

Kvistning. Se Beståndsvård.

Kvistrensning betecknar, att på tätt stående träd de kvistar, som ej nås av för deras vidare utveckling tillräckligt ljus, torka och bortfalla. Vid en rationell beståndsvård avpassas tiden för ungskogens gallring, så att k. sker och kvistfria stammar erhållas.

Kvistsax 1. s e k a t ö r kallas för grenars avlägsnande avsedd saxformigt redskap.

Kvistved. Se Bränsle: Gren- eller Pinnved.

Kvitten, Cydonia vulgaris Pers., en till kärnfruktfamiljen, Pomaceæ, hörande buske. Den skiljer sig från äpple- och päronträden genom lågväxt form, undertill ludna, äggrunda blad samt ensamma i grenspetsarna sittande blommor. De äpple- eller päronliknande frukterna ha många kärnor i varje av kärnhusets rum. Anses härstamma från Orienten och var redan i gammal tid odlad i Medelhavsländerna. Odlas numera i södra Europa för sina frukter, som användas till sylt och mos, under det att kärnorna, som lagda i vatten låta en stor mängd slem utträda, begagnas vid medicinberedning. Understundom användes k. till grundstam för dvärgträd av päron. För detta ändamål odlas k. även i Sverige och förökas därvid genom avläggning; härvid förfares så, att djupt planterade telningar avskäras nära jordytan, och sedan därefter utskjutande skott ut vuxit till ungefär 20 cm. längd, uppkupas jord kring dem, varigenom de föranlåtas att utskjuta rötter; då så skett, lösskäras de rotade grenarna från moderplantan.

Röse n-k vitten, C. japonica Pers., är en omkring meterhög buske, som tidigt på våren bär lysande röda blommor. Den är en praktfull prydnadsbuske, som i varmt läge med framgång odlas upp till Kolmården. (G. L—d.) H. J. Dft. 68o

utpressningen av luften ur lungorna sålunda underlättas. Grönfoder och bete äro därför synnerligen lämpliga, och efter en sommars betning kunna sjukdomstecknen ofta vara nästan helt och hållet försvunna, fastän de snart återkomma vid börjande stallfodring och arbete. För mycket stillastående ävensom ansträngande arbete, i synnerhet i hastigare takt, förvärrar åkomman, och hästar med k. böra därför få daglig motion men endast i lindrigare arbete. Den kroniska bronkiten bör även behandlas, och bästa medlet har visat sig vara arseniksyrlighet, 0.50—0.80 g. en gång dagligen i ett par veckors tid, en behandling, som åtminstone till en tid kan medföra synnerligen gott resultat. E. N—m.

Kvicke. Se Horn.

Kvickmo. Se Flytjord.

Kvickrot, vitrot, äxing, Triticum (Agropyrum) repens L., ett i hela landet allmänt gräs med i jorden vitt krypande, tydligt ledade rotstockar, från vilka nya strån uppskjuta. Frukterna äro i allmänhet mindre grobara, men k. förökar sig starkt genom sina utlöpare och är ett besvärligt ogräs, särskilt på lös jord. Den ätes gärna av kreaturen men avkastningen vid odling uppväger ej olägenheten av jordens förorening med de svårutro-tade utlöparna. Då dessa äro sega och krypa nära ytan, kan lös jord rensas från k. genom årderkörning och harvning, särdeles med fjäderharv, varigenom »rötterna» lossas från jorden och uppdragas och sedan kunna hopsamlas med harv eller hästräfsa. De innehålla mycket stärkelse och kunna därför användas till foder, om de tvättas väl. Vanligen uppbrännas de. Vid kompostering dödas de mycket långsamt. K. tål ej djup jordbetäckning och kan därför verksamt bekämpas även genom djup nedplöjning, varefter helst odlas starkt gödslat, tjockt grönfoder av vicker eller ärter, som kväver uppskjutande skott. Bekämpas för övrigt som annat ogräs genom trädning och häckning av radsådda växter.

Kvicksand. Se Flytjord.

Kvicksilver, kem. tecken Hg, den enda vid vanlig värmegrad flytande metallen, fryspunkt — 39.40, kokpunkt -f- 3570, eg. v. 13.6. K. är såväl i metallisk form som i sina föreningar starkt giftig. Se Gift. Bland vanliga k.-preparat märkas:

Gråsalva, som beredes genom att riva k. med fett, vari detta då blir fint fördelat, är mycket verksam mot all slags ohyra och användes särskilt till ingnidning för att döda löss. Den bör dock användas endast på sådana ställen, där djuren ej kunna slicka. Då k. förgasas ur salvan och de uppkomna kvicksilverångorna äro mycket giftiga, bör gråsalva helst ej användas, särskilt ej på idisslare, vilka äro mycket känsliga för de flesta k.-preparat.

Sublimat, k.-k 1 o r i d, $HgCl_2$, är ett av de kraftigaste och billigaste samt mest

använda antiseptiska medlen (se d. o.) och användes blott i starkt utspädda lösningar, vanligen 1 : 1000 delar vatten till utvärtes bruk ss. för tvättning av sår. Spolning av livmodern med sublimat framkallar lätt otrevliga kryst-ningar. Det användes även till desinfektion av ställar m. m. vid utbrott av smittsamma sjukdomar (se Desinfektion) men är ganska overksamt mot tuberkelbaciller.

Kalomel, kvicksilverklorur, Hg_2Cl_2, ett olösligt, vitt, tungt pulver, användes ofta för laxering och desinfektion av tarmkanalen framför allt vid tarmsjukdomar, orsakade av smittämnen, ss. rödsjuka hos svin, valpsjuka o. s. v. På grund av sin olöslighet i vatten och sin tyngd blandas det för ingivning med ricinolja eller honung.

Kvicksilverj odid, HgJ_2, är ett rött pulver, som vanligen användes blandat med vaselin eller fett, ss. en salva, b 1 i s t e r, till ingnidning mot spatt, gallor, seninflammation och vrickningar. Mot vissa ögonlidanden användas salvor med k.-föreningar, bland vilka oxiden och kloruren äro de vanligaste. P. E.

Kvistning. Se Beståndsvård.

Kvistrensning betecknar, att på tätt stående träd de kvistar, som ej nås av för deras vidare utveckling tillräckligt ljus, torka och bortfalla. Vid en rationell beståndsvård avpassas tiden för ungskogens gallring, så att k. sker och kvistfria stammar erhållas.

Kvistsax 1. s e k a t ö r kallas för grenars avlägsnande avsedd saxformigt redskap.

Kvistved. Se Bränsle: Gren- eller Pinnved.

Kvitten, Cydonia vulgaris Pers., en till kärnfruktfamiljen, Pomaceæ, hörande buske. Den skiljer sig från äpple- och päronträden genom lågväxt form, undertill ludna, äggrunda blad samt ensamma i grenspetsarna sittande blommor. De äpple- eller päronliknande frukterna ha många kärnor i varje av kärnhusets rum. Anses härstamma från Orienten och var redan i gammal tid odlad i Medelhavsländerna. Odlas numera i södra Europa för sina frukter, som användas till sylt och mos, under det att kärnorna, som lagda i vatten låta en stor mängd slem utträda, begagnas vid medicinberedning. Understundom användes k. till grundstam för dvärgträd av päron. För detta ändamål odlas k. även i Sverige och förökas därvid genom avläggning; härvid förfares så, att djupt planterade telningar avskäras nära jordytan, och sedan därefter utskjutande skott ut vuxit till ungefär 20 cm. längd, uppkupas jord kring dem, varigenom de föranlåtas att utskjuta rötter; då så skett, lösskäras de rotade grenarna från moderplantan.

Röse n-k vitten, C. japonica Pers., är en omkring meterhög buske, som tidigt på våren bär lysande röda blommor. Den är en praktfull prydnadsbuske, som i varmt läge med framgång odlas upp till Kolmården. (G. L—d.) H. J. Dft. 68o

utpressningen av luften ur lungorna sålunda underlättas. Grönfoder och bete äro därför synnerligen lämpliga, och efter en sommars betning kunna sjukdomstecknen ofta vara nästan helt och hållet försvunna, fastän de snart återkomma vid började stallfodring och arbete. För mycket stillastående ävensom ansträngande arbete, i synnerhet i hastigare takt, förvärrar åkomman, och hästar med k. böra därför få daglig motion men endast i lindrigare arbete. Den kroniska bronkiten bör även behandlas, och bästa medlet har visat sig vara arseniksyrlighet, 0.50—0.80 g. en gång dagligen i ett par veckors tid, en behandling, som åtminstone till en tid kan medföra synnerligen gott resultat. E. N—m.

Kvicke. Se Horn.

Kvickmo. Se Flytjord.

Kvickrot, vitrot, äxing, Triticum (Agropyrum) repens L., ett i hela landet allmänt gräs med i jorden vitt krypande, tydligt ledade rotstockar, från vilka nya strån uppskjuta. Frukterna äro i allmänhet mindre grobara, men k. förökar sig starkt genom sina utlöpare och är ett besvärligt ogräs, särskilt på lös jord. Den ätes gärna av kreaturen men avkastningen vid odling uppväger ej olägenheten av jordens förorening med de svårutro-tade utlöparna. Då dessa äro sega och krypa nära ytan, kan lös jord rensas från k. genom årderkörning och harvning, särdeles med fjäderharv, varigenom »rötterna» lossas från jorden och uppdragas och sedan kunna hopsamlas med harv eller hästräfsa. De innehålla mycket stärkelse och kunna därför användas till foder, om de tvättas väl. Vanligen uppbrännas de. Vid kompostering dödas de mycket långsamt. K. tål ej djup jordbetäckning och kan därför verksamt bekämpas även genom djup nedplöjning, varefter helst odlas starkt gödslat, tjockt grönfoder av vicker eller ärter, som kväver uppskjutande skott. Bekämpas för övrigt som annat ogräs genom trädning och häckning av radsådda växter.

Kvicksand. Se Flytjord.

Kvicksilver, kem. tecken Hg, den enda vid vanlig värmegrad flytande metallen, fryspunkt — 39.40, kokpunkt -f- 3570, eg. v. 13.6. K. är såväl i metallisk form som i sina föreningar starkt giftig. Se Gift. Bland vanliga k.-preparat märkas:

Gråsalva, som beredes genom att riva k. med fett, vari detta då blir fint fördelat, är mycket verksam mot all slags ohyra och användes särskilt till ingnidning för att döda löss. Den bör dock användas endast på sådana ställen, där djuren ej kunna slicka. Då k. förgasas ur salvan och de uppkomna kvicksilverångorna äro mycket giftiga, bör gråsalva helst ej användas, särskilt ej på idisslare, vilka äro mycket känsliga för de flesta k.-preparat.

Sublimat, k.-k 1 o r i d, $HgCl_2$, är ett av de kraftigaste och billigaste samt mest

använda antiseptiska medlen (se d. o.) och användes blott i starkt utspädda lösningar, vanligen 1 : 1000 delar vatten till utvärtes bruk ss. för tvättning av sår. Spolning av livmodern med sublimat framkallar lätt otrevliga kryst-ningar. Det användes även till desinfektion av ställar m. m. vid utbrott av smittsamma sjukdomar (se Desinfektion) men är ganska overksamt mot tuberkelbaciller.

Kalomel, kvicksilverklorur, Hg_2Cl_2, ett olösligt, vitt, tungt pulver, användes ofta för laxering och desinfektion av tarmkanalen framför allt vid tarmsjukdomar, orsakade av smittämnen, ss. rödsjuka hos svin, valpsjuka o. s. v. På grund av sin olöslighet i vatten och sin tyngd blandas det för ingivning med ricinolja eller honung.

Kvicksilverj odid, HgJ_2, är ett rött pulver, som vanligen användes blandat med vaselin eller fett, ss. en salva, b 1 i s t e r, till ingnidning mot spatt, gallor, seninflammation och vrickningar. Mot vissa ögonlidanden användas salvor med k.-föreningar, bland vilka oxiden och kloruren äro de vanligaste. P. E.

Kvistning. Se Beståndsvård.

Kvistrensning betecknar, att på tätt stående träd de kvistar, som ej nås av för deras vidare utveckling tillräckligt ljus, torka och bortfalla. Vid en rationell beståndsvård avpassas tiden för ungskogens gallring, så att k. sker och kvistfria stammar erhållas.

Kvistsax 1. s e k a t ö r kallas för grenars avlägsnande avsedd saxformigt redskap.

Kvistved. Se Bränsle: Gren- eller Pinnved.

Kvitten, Cydonia vulgaris Pers., en till kärnfruktfamiljen, Pomaceœ, hörande buske. Den skiljer sig från äpple- och päronträden genom lågväxt form, undertill ludna, äggrunda blad samt ensamma i grenspetsarna sittande blommor. De äpple- eller päronliknande frukterna ha många kärnor i varje av kärnhusets rum. Anses härstamma från Orienten och var redan i gammal tid odlad i Medelhavsländerna. Odlas numera i södra Europa för sina frukter, som användas till sylt och mos, under det att kärnorna, som lagda i vatten låta en stor mängd slem utträda, begagnas vid medicinberedning. Understundom användes k. till grundstam för dvärgträd av päron. För detta ändamål odlas k. även i Sverige och förökas därvid genom avläggning; härvid förfares så, att djupt planterade telningar avskäras nära jordytan, och sedan därefter utskjutande skott ut vuxit till ungefär 20 cm. längd, uppkupas jord kring dem, varigenom de föranlåtas att utskjuta rötter; då så skett, lösskäras de rotade grenarna från moderplantan.

Röse n-k vitten, C. japonica Pers., är en omkring meterhög buske, som tidigt på våren bär lysande röda blommor. Den är en praktfull prydnadsbuske, som i varmt läge med framgång odlas upp till Kolmården. (G. L—d.) H. J. Dft. 68o

utpressningen av luften ur lungorna sålunda underlättas. Grönfoder och bete äro därför synnerligen lämpliga, och efter en sommars betning kunna sjukdomstecknen ofta vara nästan helt och hållet försvunna, fastän de snart återkomma vid började stallfodring och arbete. För mycket stillastående ävensom ansträngande arbete, i synnerhet i hastigare takt, förvärrar åkomman, och hästar med k. böra därför få daglig motion men endast i lindrigare arbete. Den kroniska bronkiten bör även behandlas, och bästa medlet har visat sig vara arseniksyrlighet, 0.50—0.80 g. en gång dagligen i ett par veckors tid, en behandling, som åtminstone till en tid kan medföra synnerligen gott resultat. E. N—m.

Kvicke. Se Horn.

Kvickmo. Se Flytjord.

Kvickrot, vitrot, äxing, Triticum (Agropyrum) repens L., ett i hela landet allmänt gräs med i jorden vitt krypande, tydligt ledade rotstockar, från vilka nya strån uppskjuta. Frukterna äro i allmänhet mindre grobara, men k. förökar sig starkt genom sina utlöpare och är ett besvärligt ogräs, särskilt på lös jord. Den ätes gärna av kreaturen men avkastningen vid odling uppväger ej olägenheten av jordens förorening med de svårutro-tade utlöparna. Då dessa äro sega och krypa nära ytan, kan lös jord rensas från k. genom årderkörning och harvning, särdeles med fjäderharv, varigenom »rötterna» lossas från jorden och uppdragas och sedan kunna hopsamlas med harv eller hästräfsa. De innehålla mycket stärkelse och kunna därför användas till foder, om de tvättas väl. Vanligen uppbrännas de. Vid kompostering dödas de mycket långsamt. K. tål ej djup jordbetäckning och kan därför verksamt bekämpas även genom djup nedplöjning, varefter helst odlas starkt gödslat, tjockt grönfoder av vicker eller ärter, som kväver uppskjutande skott. Bekämpas för övrigt som annat ogräs genom trädning och häckning av radsådda växter.

Kvicksand. Se Flytjord.

Kvicksilver, kem. tecken Hg, den enda vid vanlig värmegrad flytande metallen, fryspunkt — 39.40, kokpunkt -f- 3570, eg. v. 13.6. K. är såväl i metallisk form som i sina föreningar starkt giftig. Se Gift. Bland vanliga k.-preparat märkas:

Gråsalva, som beredes genom att riva k. med fett, vari detta då blir fint fördelat, är mycket verksam mot all slags ohyra och användes särskilt till ingnidning för att döda löss. Den bör dock användas endast på sådana ställen, där djuren ej kunna slicka. Då k. förgasas ur salvan och de uppkomna kvicksilverångorna äro mycket giftiga, bör gråsalva helst ej användas, särskilt ej på idisslare, vilka äro mycket känsliga för de flesta k.-preparat.

Sublimat, k.-k 1 o r i d, $HgCl_2$, är ett av de kraftigaste och billigaste samt mest

använda antiseptiska medlen (se d. o.) och användes blott i starkt utspädda lösningar, vanligen 1 : 1000 delar vatten till utvärtes bruk ss. för tvättning av sår. Spolning av livmodern med sublimat framkallar lätt otrevliga kryst-ningar. Det användes även till desinfektion av ställar m. m. vid utbrott av smittsamma sjukdomar (se Desinfektion) men är ganska overksamt mot tuberkelbaciller.

Kalomel, kvicksilverklorur, Hg_2Cl_2, ett olösligt, vitt, tungt pulver, användes ofta för laxering och desinfektion av tarmkanalen framför allt vid tarmsjukdomar, orsakade av smittämnen, ss. rödsjuka hos svin, valpsjuka o. s. v. På grund av sin olöslighet i vatten och sin tyngd blandas det för ingivning med ricinolja eller honung.

Kvicksilverj odid, HgJ_2, är ett rött pulver, som vanligen användes blandat med vaselin eller fett, ss. en salva, b 1 i s t e r, till ingnidning mot spatt, gallor, seninflammation och vrickningar. Mot vissa ögonlidanden användas salvor med k.-föreningar, bland vilka oxiden och kloruren äro de vanligaste. P. E.

Kvistning. Se Beståndsvård.

Kvistrensning betecknar, att på tätt stående träd de kvistar, som ej nås av för deras vidare utveckling tillräckligt ljus, torka och bortfalla. Vid en rationell beståndsvård avpassas tiden för ungskogens gallring, så att k. sker och kvistfria stammar erhållas.

Kvistsax 1. s e k a t ö r kallas för grenars avlägsnande avsedd saxformigt redskap.

Kvistved. Se Bränsle: Gren- eller Pinnved.

Kvitten, Cydonia vulgaris Pers., en till kärnfruktfamiljen, Pomaceœ, hörande buske. Den skiljer sig från äpple- och päronträden genom lågväxt form, undertill ludna, äggrunda blad samt ensamma i grenspetsarna sittande blommor. De äpple- eller päronliknande frukterna ha många kärnor i varje av kärnhusets rum. Anses härstamma från Orienten och var redan i gammal tid odlad i Medelhavsländerna. Odlas numera i södra Europa för sina frukter, som användas till sylt och mos, under det att kärnorna, som lagda i vatten låta en stor mängd slem utträda, begagnas vid medicinberedning. Understundom användes k. till grundstam för dvärgträd av päron. För detta ändamål odlas k. även i Sverige och förökas därvid genom avläggning; härvid förfares så, att djupt planterade telningar avskäras nära jordytan, och sedan därefter utskjutande skott ut vuxit till ungefär 20 cm. längd, uppkupas jord kring dem, varigenom de föranlåtas att utskjuta rötter; då så skett, lösskäras de rotade grenarna från moderplantan.

Röse n-k vitten, C. japonica Pers., är en omkring meterhög buske, som tidigt på våren bär lysande röda blommor. Den är en praktfull prydnadsbuske, som i varmt läge med framgång odlas upp till Kolmården. (G. L—d.) H. J. Dft. **Kväsa,** kväsved, bittersöta, *Solanum Dulcamara* L., av nattskattefamiljen, *Solanaceœ,* är en halvbuske med i spetsen örtartade, slingrande grenar, bärande äggrunda, nedtill flikade blad, violetta blomknippen och gula bär. Växer vild i s. och mellersta Sverige. Stjälken användes till medicin, vartill de 1—3-åriga grenarna skördas på våren före bladens framkomst eller på senhösten. De befrias från blad- och blomrester, skäras i bitar och torkas.

Kväve, kemiskt tecken N, är ett färg-, lukt- och smaklöst gasformigt grundämne, något lättare än luft (se d. o.) (eg. v. 0.976). K. förenar sig endast med svårighet direkt med andra ämnen och är därför icke själv brännbart och kan icke underhålla förbränning eller andning.

Med syre bildar k. flera föreningar, bland vilka märkas Salpetersyrlighet, HNO_2, med dess salter, nitrit, samt salpeters yr a, HNO_3, med dess salter, n i-t r a t. Dessa senare äro viktiga såsom växtföda och material för beredning av sprängämnen (se Salpeter, Salpetersyra).

Med väte bildar k. ammoniak, H_3N, och ammoniumsalter (se Ammoniak).

K. ingår även i en mängd organiska ämnen, bland vilka aminoföreningar och äggviteartade ämnen (sed. o.) äro de viktigaste.

K. i förening med kol bildar atomgruppen cyan, CN, vilken ingår i en mängd tekniskt viktiga föreningar, bland vilka märkes cyanamid, den verksamma beståndsdelen i gödselmedlet kalkkväve (se d. o.).

För växt- och djurlivet har k. den allra största betydelse, i det att äggviteämnen utgöra en nödvändig beståndsdel i varje levande cell samt i blod och andra djurkroppens vätskor. Åtskilliga andra kväveföreningar finnas också i växter och djur, dels utgörande material för bildning av äggviteämnen, dels bildade vid dessas sönderdelning, jfr Näring.

Kväves kretslopp i naturen. Luftkretsen är den outtömliga källa, ur vilken fritt k. övergår till den organiska naturen för att slutligen vid de organiska ämnenas sönderdelning återgå till luften. Förloppet av detta kretslopp är i stora drag följande. I luften bildas vid elektriska urladdningar ammoniumnitrat och ammoniumnitrit, som med nederbörden föras till jorden. Här kunna de av växterna tillgodogöras som näring, men de mängder, som på detta sätt tillföras jorden, äro så obetydliga, högst 10—12 och i vårt klimat troligen ej över 6—8 kg. per hektar och år, att de hava mycket ringa betydelse för växternas näring. Däremot överföres luftens fria k., som de högre växterna ej kunna^ direkt upptaga, i stor mängd till organiska föreningar genom åtskilliga lågt stående växter (gröna alger och bakterier), som leva fritt i jorden eller i samliv (symbios) med vissa växter,

särskilt baljväxter, i knölar på dessas rötter. Av dessa mikrober upptages kvävet och användes till bildning av äggviteämnen, vilka kunna tillgodogöras som näring av värdplantan (se Baljväxtbakterier, Kvävebindning). De sålunda bildade kvävehaltiga organiska ämnena kunna dels i växterna, dels i djurkroppen, för vilken de tjäna som näring, ombildas till andra organiska föreningar. Då växt- eller djurkroppen och de av den senare avsöndrade uttömningarna förmultna, övergår i dem bundet k. småningom under medverkan av bakterier till ammoniak och nitrat, vilka åter kunna upptagas som näring av växterna (se Ammoniak, Salpeterbildning). Jämte detta huvudsakliga kretslopp av kvävet förekomma andra omsättningar, i det att salpeter-k. kan genom bakterier dels återföras till ammoniak, dels avskiljas i fri form och sålunda gå förlorat för den organiska naturen. Vid förmultningen av organiska ämnen ingår deras kvävehalt vanligen till större delen i de torv- och mull-artade ämnena, som äro ett övergångsskede i sönderdelningen. Mullen och torven innehålla därför alltid k., mull vanligen 1—4 %. Mull-kvävet kan icke direkt tjäna de högre växterna, som ej äro saprofyter (se d. o.), till näring och omsättes mycket långsamt till för växterna tillgänglig form, ammoniak och salpeter. Dessa äro däremot mycket litet beständiga i jorden; ammoniak övergår under den varma årstiden fort till salpeter, och denna kan genast upptagas av växtrötterna och löper eljest fara att uttvättas ur jorden av genomsipprande vatten. Härigenom kan jorden lida en betydlig k.-förlust, särdeles då jorden ligger obevuxen, ss. under trädan, och efter stark gödsling med kväverik gödsel.

Jordens kväve förråd innehålles därför huvudsakligen i dess halt av mull och torv, och om än det vid mullens långsamma sönderdelning till ammoniak och salpetersyra överförda kvävet i mullrik jord kan tillfredsställa växternas behov av detta ämne, så är jord med mindre mullhalt alltid fattig på tillgängligt k. och dess grödor beroende av k.-tillförsel genom gödsling.

Kvävegödslings inverkan på växterna visar sig företrädesvis genom frodigare utveckling av rot, stam och blad, men den befordrar mindre frukt- och frösättningen, särdeles om övriga näringsämnen, i synnerhet fosforsyra, ej finnas i fullt motsvarande mängd. Växternas kvävehalt ökas och deras motståndskraft mot parasitangrepp minskas. På k.-rik jord och efter riklig k.-gödsling uppstår därför lätt liggsäd, halmmängden blir stor, grödan senmogen och kärnan lätt, vilka olägenheter motverkas genom fosforsyregödsling. Sädesgrödor lida under sådana förhållanden mycket av rostskada. K.-gödsling behöves i allmänhet ej för baljväxter, vilka med bakteriers hjälp hämta k. ur luften, och kan hos dem motverka **Kväsa,** kväsved, bittersöta, *Solanum Dulcamara* L., av nattskattefamiljen, *Solanaceœ,* är en halvbuske med i spetsen örtartade, slingrande grenar, bärande äggrunda, nedtill flikade blad, violetta blomknippen och gula bär. Växer vild i s. och mellersta Sverige. Stjälken användes till medicin, vartill de 1—3-åriga grenarna skördas på våren före bladens framkomst eller på senhösten. De befrias från blad- och blomrester, skäras i bitar och torkas.

Kväve, kemiskt tecken N, är ett färg-, lukt- och smaklöst gasformigt grundämne, något lättare än luft (se d. o.) (eg. v. 0.976). K. förenar sig endast med svårighet direkt med andra ämnen och är därför icke själv brännbart och kan icke underhålla förbränning eller andning.

Med syre bildar k. flera föreningar, bland vilka märkas Salpetersyrlighet, HNO_2, med dess salter, nitrit, samt salpeters yr a, HNO_3, med dess salter, n i-t r a t. Dessa senare äro viktiga såsom växtföda och material för beredning av sprängämnen (se Salpeter, Salpetersyra).

Med väte bildar k. ammoniak, H_3N, och ammoniumsalter (se Ammoniak).

K. ingår även i en mängd organiska ämnen, bland vilka aminoföreningar och äggviteartade ämnen (sed. o.) äro de viktigaste.

K. i förening med kol bildar atomgruppen cyan, CN, vilken ingår i en mängd tekniskt viktiga föreningar, bland vilka märkes cyanamid, den verksamma beståndsdelen i gödselmedlet kalkkväve (se d. o.).

För växt- och djurlivet har k. den allra största betydelse, i det att äggviteämnen utgöra en nödvändig beståndsdel i varje levande cell samt i blod och andra djurkroppens vätskor. Åtskilliga andra kväveföreningar finnas också i växter och djur, dels utgörande material för bildning av äggviteämnen, dels bildade vid dessas sönderdelning, jfr Näring.

Kväves kretslopp i naturen. Luftkretsen är den outtömliga källa, ur vilken fritt k. övergår till den organiska naturen för att slutligen vid de organiska ämnenas sönderdelning återgå till luften. Förloppet av detta kretslopp är i stora drag följande. I luften bildas vid elektriska urladdningar ammoniumnitrat och ammoniumnitrit, som med nederbörden föras till jorden. Här kunna de av växterna tillgodogöras som näring, men de mängder, som på detta sätt tillföras jorden, äro så obetydliga, högst 10—12 och i vårt klimat troligen ej över 6—8 kg. per hektar och år, att de hava mycket ringa betydelse för växternas näring. Däremot överföres luftens fria k., som de högre växterna ej kunna^ direkt upptaga, i stor mängd till organiska föreningar genom åtskilliga lågt stående växter (gröna alger och bakterier), som leva fritt i jorden eller i samliv (symbios) med vissa växter,

särskilt baljväxter, i knölar på dessas rötter. Av dessa mikrober upptages kvävet och användes till bildning av äggviteämnen, vilka kunna tillgodogöras som näring av värdplantan (se Baljväxtbakterier, Kvävebindning). De sålunda bildade kvävehaltiga organiska ämnena kunna dels i växterna, dels i djurkroppen, för vilken de tjäna som näring, ombildas till andra organiska föreningar. Då växt- eller djurkroppen och de av den senare avsöndrade uttömningarna förmultna, övergår i dem bundet k. småningom under medverkan av bakterier till ammoniak och nitrat, vilka åter kunna upptagas som näring av växterna (se Ammoniak, Salpeterbildning). Jämte detta huvudsakliga kretslopp av kvävet förekomma andra

omsättningar, i det att salpeter-k. kan genom bakterier dels återföras till ammoniak, dels avskiljas i fri form och sålunda gå förlorat för den organiska naturen. Vid förmultningen av organiska ämnen ingår deras kvävehalt vanligen till större delen i de torv- och mull-artade ämnena, som äro ett övergångsskede i sönderdelningen. Mullen och torven innehålla därför alltid k., mull vanligen 1—4 %. Mull-kvävet kan icke direkt tjäna de högre växterna, som ej äro saprofyter (se d. o.), till näring och omsättes mycket långsamt till för växterna tillgänglig form, ammoniak och salpeter. Dessa äro däremot mycket litet beständiga i jorden; ammoniak övergår under den varma årstiden fort till salpeter, och denna kan genast upptagas av växtrötterna och löper eljest fara att uttvättas ur jorden av genomsipprande vatten. Härigenom kan jorden lida en betydlig k.-förlust, särdeles då jorden ligger obevuxen, ss. under trädan, och efter stark gödsling med kväverik gödsel.

Jordens kväve förråd innehålles därför huvudsakligen i dess halt av mull och torv, och om än det vid mullens långsamma sönderdelning till ammoniak och salpetersyra överförda kvävet i mullrik jord kan tillfredsställa växternas behov av detta ämne, så är jord med mindre mullhalt alltid fattig på tillgängligt k. och dess grödor beroende av k.-tillförsel genom gödsling.

Kvävegödslings inverkan på växterna visar sig företrädesvis genom frodigare utveckling av rot, stam och blad, men den befordrar mindre frukt- och frösättningen, särdeles om övriga näringsämnen, i synnerhet fosforsyra, ej finnas i fullt motsvarande mängd. Växternas kvävehalt ökas och deras motståndskraft mot parasitangrepp minskas. På k.-rik jord och efter riklig k.-gödsling uppstår därför lätt liggsäd, halmmängden blir stor, grödan senmogen och kärnan lätt, vilka olägenheter motverkas genom fosforsyregödsling. Sädesgrödor lida under sådana förhållanden mycket av rostskada. K.-gödsling behöves i allmänhet ej för baljväxter, vilka med bakteriers hjälp hämta k. ur luften, och kan hos dem motverka682

detta k.-upptagande och t. o. m. nedsätta skördemängden (se Kvävegödsel).

Fabriksmässig beredning av kväveföreningar. K.-föreningars omfattande användning för åtskilliga tekniska ändamål (sprängämnes-, färgämnes-fabrikation) och till konstgödsel har framkallat ett flertal numera i stor skala använda metoder för beredning av dylika föreningar.

i. Ammoniakberedning. Stenkol innehåller i—2 % k., varav en del vid torrdestillation, ss. vid lysgas- och koksberedning, övergår i ammoniak. Denna upptages i en syra, vanligen svavelsyra, varigenom erhålles motsvarande ammoniumsalt, t. ex. 10—12 kg. ammoniumsulfat av 1 ton stenkol. Enligt en annan metod upphettas stenkol i vattenånga, varvid bildas »vattengas» (blandning av väte och koloxid) samt ammoniak, som upptages i syra; av 1 ton stenkol erhålles då omkring 30 kg. svavelsyrad ammoniak.

Habers ammoniaksyntes är

grundvalen till den numera mest omfattande ammoniakframställningen. Enligt denna metod ledes vattenånga över glödande kol, varvid, som ovan nämnts, koloxid och väte bildas. Koloxiden avkyles, tills den förtätas, samt avlägsnas, eller ock syrsättes den till kolsyra, som upptages i vatten. Det återstående fria vätet inledes tillsammans med kväve i ugnar, där de båda elementen under upphettning till 500— 600° C. och 150—160 atm. tryck förenas till ammoniak.

Kalciumcyanamid. Genom stark upphettning av bränd kalk blandad med kol bildas kalciumkarbid: Ca + 2 C = CaC_2. Detta ämne, som användes för framställning av den som lysgas använda acetylenen, upptager kväve, om detta jämte vattenånga ledes däröver, och därvid bildas vid en värmegrad av i,ioo° C. kalciumcyanamid $CaCN_2$. Enligt denna av Ad. Frank och Caro uppfunna och sedan av andra, bl. a. av svensken Fr. Carlsson, utvecklade metod tillverkas numera i stor utsträckning sistnämnda förening, som fått en storartad användning till gödselmedel (som sådant kallas det vanligen kalkkväve eller stundom kalciumkarbid) och för framställning av ammoniak.

Salpetersyrebildning av ammoniak. Då ammoniak har mindre användning än salpetersyra, så överföres en stor del av den på ena eller andra sättet bildade ammoniaken till den senare föreningen. Detta sker enligt en av Ostwald först uttänkt och sedan vidare utvecklad metod därigenom, att ammoniaken i blandning med luft ledes genom ett medelst elektrisk ström upphettat fint platinanät eller över en katalysatorblandning (järnoxid och vismutoxid) och därvid syrsättes till salpetersyra.

Salpeterberedning av luft» kväve. Även genom direkt oxidation 1. förbränning av luftens kväve framställes numera salpetersyra enligt en metod, som först av norrmännen Birkeland och Eyde -gjordes praktiskt användbar med ekonomisk fördel. Enligt denna metod upphettas luft i en elektrisk ugn till omkring 3,500°, varvid en mindre del av luftens kväve förenas med syre till kväveoxid, NO; denna får i särskilda kamrar upptaga mer syre ur luft, så att kvävedioxid NÖ2 bildas, vilken absorberas i vatten och därvid sönderfaller till salpetersyra (HN03) och Salpetersyrlighet (HNOz), vilken senare åter sönderdelas till vatten, salpetersyra och kväveoxid, som åter på samma sätt får oxideras och sönderfalla, varigenom det bundna kvävet till allt större del överföres till salpetersyra. Denna bindes vid kalk, så att kalciumnitrat (Norgesalpeter) uppstår. Denna metod ger ett så lågt utbyte, att den med fördel kan användas endast där stora mängder billig energi stå till förfogande. Om dessa ämnens användning till gödsling se Kvävegödsel.

Kvävebalans betecknar i näringsfysiologien förhållandet mellan det med födan upptagna och med träck, urin och mjölk avsöndrade kvävet. Vid en jämn och tillräcklig utfodring råder i allmänhet, jämnvikt mellan det upptagna och avsöndrade kvävets mängd. Om åter djuret i födan får mindre kväve, än som krävs för kroppens behov, måste djuret för dettas fyllande använda kroppens äggvita, vid vilkens sönderdelning dess kvävehalt avgår med urinen; kroppen avgiver då mer kväve, än den mottager med födan, och kvävebalansen säges vara negativ. Dylik k. kan inträffa även vid fullt tillräcklig tillförsel av näring, då denna ej innehåller mer äggvita, än som motsvarar djurets behov av detta ämne vid hunger, eller äggvitan i fodret ej haft sådan sammansättning, som motsvarat detta ämnes uppgifter vid näringsprocessen. Vid överskott av äggvitefoder kan en del därav ansättas som kroppsäggvita, och djuret avgiver i urinen mindre kväve, än som motsvarar den smälta foderäggvitan; djurets k. blir positiv. Då emellertid fullvuxna djur, i synnerhet växtätare, blott i jämförelsevis ringa mån kunna ansätta äggvita, i det att kroppsvävnadernas celler ej kunna ökas i antal utan blott tillväxa i storlek och innehåll, så kommer den ökade foderäggvitan till större delen att användas till alstring av kraft, värme och fett och dess kvävehalt att avgå med urinen. En dylik användning av äggvitan är ej ekonomiskt fördelaktig, emedan ju äggvita är dyrare än kolhydrat och i förhållande till energiinnehållet även dyrare än fett, samt dessutom en överflödig äggvitetillförsel utan gagn medför ökad omsättning i kroppen, framträdande genom häftigare andning och större blodtillförsel i huden. Det är därför önskvärt att äggvitetillförseln i fodret

682

detta k.-upptagande och t. o. m. nedsätta skördemängden (se Kvävegödsel).

Fabriksmässig beredning av kväveföreningar. K.-föreningars omfattande användning för åtskilliga tekniska ändamål (sprängämnes-, färgämnes-fabrikation) och till konstgödsel har framkallat ett flertal numera i stor skala använda metoder för beredning av dylika föreningar.

i. Ammoniakberedning. Stenkol innehåller i—2 % k., varav en del vid torrdestillation, ss. vid lysgas- och koksberedning, övergår i ammoniak. Denna upptages i en syra, vanligen svavelsyra, varigenom erhålles motsvarande ammoniumsalt, t. ex. 10—12 kg. ammoniumsulfat av 1 ton stenkol. Enligt en annan metod upphettas stenkol i vattenånga, varvid bildas »vattengas» (blandning av väte och koloxid) samt ammoniak, som upptages i syra; av 1 ton stenkol erhålles då omkring 30 kg. svavelsyrad ammoniak.

Habers ammoniaksyntes är

grundvalen till den numera mest omfattande ammoniakframställningen. Enligt denna metod ledes vattenånga över glödande kol, varvid, som ovan nämnts, koloxid och väte bildas. Koloxiden avkyles, tills den förtätas, samt avlägsnas, eller ock syrsättes den till kolsyra, som upptages i vatten. Det återstående fria vätet inledes tillsammans med kväve i ugnar, där de båda elementen under upphettning till 500— 600° C. och 150—160 atm. tryck förenas till ammoniak.

Kalciumcyanamid. Genom stark upphettning av bränd kalk blandad med kol bildas kalciumkarbid: Ca + 2 C = CaC_2. Detta ämne, som användes för framställning av den som lysgas använda acetylenen, upptager kväve, om detta jämte vattenånga ledes däröver, och därvid bildas vid en värmegrad av i,ioo° C. kalciumcyanamid $CaCN_2$. Enligt denna av Ad. Frank och Caro uppfunna och sedan av andra, bl. a. av svensken Fr. Carlsson, utvecklade metod tillverkas numera i stor utsträckning sistnämnda förening, som fått en storartad användning till gödselmedel (som sådant kallas det vanligen kalkkväve eller stundom kalciumkarbid) och för framställning av ammoniak.

Salpetersyrebildning av ammoniak. Då ammoniak har mindre användning än salpetersyra, så överföres en stor del av den på ena eller andra sättet bildade ammoniaken till den senare föreningen. Detta sker enligt en av Ostwald först uttänkt och sedan vidare utvecklad metod därigenom, att ammoniaken i blandning med luft ledes genom ett medelst elektrisk ström upphettat fint platinanät eller över en katalysatorblandning (järnoxid och vismutoxid) och därvid syrsättes till salpetersyra.

Salpeterberedning av luft» kväve. Även genom direkt oxidation 1. förbränning av luftens kväve framställes numera salpetersyra enligt en metod, som först av norrmännen Birkeland och Eyde -gjordes praktiskt användbar med ekonomisk fördel. Enligt denna metod upphettas luft i en elektrisk ugn till omkring 3,500°, varvid en mindre del av luftens kväve förenas med syre till kväveoxid, NO; denna får i särskilda kamrar upptaga mer syre ur luft, så att kvävedioxid NÖ2 bildas, vilken absorberas i vatten och därvid sönderfaller till salpetersyra (HN03) och Salpetersyrlighet (HNOz), vilken senare åter sönderdelas till vatten, salpetersyra och kväveoxid, som åter på samma sätt får oxideras och sönderfalla, varigenom det bundna kvävet till allt större del överföres till salpetersyra. Denna bindes vid kalk, så att kalciumnitrat (Norgesalpeter) uppstår. Denna metod ger ett så lågt utbyte, att den med fördel kan användas endast där stora mängder billig energi stå till förfogande. Om dessa ämnens användning till gödsling se Kvävegödsel.

Kvävebalans betecknar i näringsfysiologien förhållandet mellan det med födan upptagna och med träck, urin och mjölk avsöndrade kvävet. Vid en jämn och tillräcklig utfodring råder i allmänhet, jämnvikt mellan det upptagna och avsöndrade kvävets mängd. Om åter djuret i födan får mindre kväve, än som krävs för kroppens behov, måste djuret för dettas fyllande använda kroppens äggvita, vid vilkens sönderdelning dess kvävehalt avgår med urinen; kroppen avgiver då mer kväve, än den mottager med födan, och kvävebalansen säges vara negativ. Dylik k. kan inträffa även vid fullt tillräcklig tillförsel av näring, då denna ej innehåller mer äggvita, än som motsvarar djurets behov av detta ämne vid hunger, eller äggvitan i fodret ej haft sådan sammansättning, som motsvarat detta ämnes uppgifter vid näringsprocessen. Vid överskott av äggvitefoder kan en del därav ansättas som kroppsäggvita, och djuret avgiver i urinen mindre kväve, än som motsvarar den smälta foderäggvitan; djurets k. blir positiv. Då emellertid fullvuxna djur, i synnerhet växtätare, blott i jämförelsevis ringa mån kunna ansätta äggvita, i det att kroppsvävnadernas celler ej kunna ökas i antal utan blott tillväxa i storlek och innehåll, så kommer den ökade foderäggvitan till större delen att användas till alstring av kraft, värme och fett och dess kvävehalt att avgå med urinen. En dylik användning av äggvitan är ej ekonomiskt fördelaktig, emedan ju äggvita är dyrare än kolhydrat och i förhållande till energiinnehållet även dyrare än fett, samt dessutom en överflödig äggvitetillförsel utan gagn medför ökad omsättning i kroppen, framträdande genom häftigare andning och större blodtillförsel i huden. Det är därför önskvärt att äggvitetillförseln i fodret

avpassas efter djurets behov och varken under- eller synnerligt överstiger djurets äggviteminimum. Kontroll över djurets k. vinnes genom undersökning av äggvitemängden i fodret och i träck, urin och mjölk.

Kvävebindning. Sedan det visats, att kväve är en oumbärlig beståndsdel av växterna . och med vegetabilisk näring övergår i djuren, antog J. v. Liebig, att växterna fyllde sitt kvävebehov huvudsakligen genom att ur luften upptaga där vid elektriska urladdningar bildad ammoniak. Undersökningar visade dock, att ammoniak-(och salpeter-) bildningen i luften är så obetydlig (i vårt land blott omkring 6 kg. per år över i hektar jord), att den till blott en ringa del kunde täcka växternas behov av kväve. Då tillika visats (av Boussingault), att de högre växterna ej kunde som näring använda luftens fria kväve, var det en gåta, hur den organiska naturens behov av kväve fylldes. Redan tidigt hade man av baljväxters kända förmåga att höja jordens fruktbarhet dragit den slutsatsen, att dessa i olikhet med andra växter ägde förmågan att binda luftkvävet, och år 1886 visade Hellriegel och Wilfarth, att så var förhållandet, och att detta sker genom samverkan med i på deras rötter förefintliga knölar levande bakterier (se Baljväxtbakterier). Samma förhållande har sedan påvisats hos vissa andra växter, ss. al, pors, barrträd, vars rötter äro beklädda med svampvävnad (mykorrhiza). — Redan före denna upptäckt hade Berthelot iakttagit, att även obevuxen jord ur luften kan upptaga kväve och därav bilda organiska kväveföreningar, och år 1895 renodlade Winogradsky i jorden förekommande smörsyrebakterier, *Clostridium Pasteurianum,*Rättelse i boken: 'Pasteurianum' istället för 'Pastorianum'. som levde i samverkan med encelliga gröna alger, från vilka de hämta kvävefri näring, under det att de upptaga kväve ur luften. Denna bakterie synes dock icke hava någon synnerlig betydelse för bindningen i jorden av luftens fria kväve, men desto mera synes detta vara fallet med den av Beyerinck ungefär samtidigt upptäckta Azotobacter-bakterien (se d. o.).

För k. i åkerjorden synes utom baljväxtbakterierna Azotobactervegetationen vara den viktigaste, under det att den synes saknas i skogsjord, där dock en livlig k. kan förekomma, vilken åstadkommes av andra bakterie- och svamparter. Den för k. nödiga energien hämtas huvudsakligen från i jorden förekommande kolhydrat och organiska syror; den förnämsta energikällan synes växtr esternas cellulosa vara. Denna kan ej direkt tillgodogöras av de kvävebindande mikroorganismerna utan först sedan den upplösts (hydrolyserats) av cellulosajäsande bakterier. Man kan därför tala om en samverkan mellan dessa och de kvävebindande bakterierna. Härav förklaras delvis gröngödslingens kväveökande verkan, som är avsevärd även efter kvävefattiga gröngödslings växter.

Kvävefria extraktämnen. Se Foderanalys.

Kvävegödsel, Tillförsel av kväve genom gödsling sker i regel huvudsakligen medelst naturlig gödsel: kreatursgödsel, latrin, kompost, samt mer undantagsvis genom gröngödsling (se d. o.), vilka tillföra jorden alla växtnäringsämnen. Därjämte brukas i stor utsträckning ensidig k.-gödsling med konstgödsel. Som sådan användes dels i naturen färdigbildad salpeter, dels industriellt framställda produkter: kalksalpeter, kalkkväve och ammoniumsalter (se Ammoniak, Kalkkväve, Salpeter).

I konstgödsel förekommer kväve i följande olika former:

1. Salpetersyrat salt (nitrat) i chilesalpeter och kalksalpeter (Norges-s.), i vilken form det är omedelbart färdigt att upptagas av växterna och fullständigast tillgodogöras, men också mest utsatt att gå förlorat genom uttvättning (se Absorption, Salpeter).

2. Salpetersyrligt salt (nitrit), som i smärre mängd förekommer inblandat i salpeter; då det av salpeter-bakterier lätt överföres till nitrat, kan det räknas likvärdigt med detta.

3. Ammoniumsalter, företrädesvis sulfatet, svavelsyrad ammoniak, vilket användes enbart eller till beredning av biandgödsel (ammoniaksuperfosfat, kaliammoniaksuperfosfat). Ammoniakkväve tillgodogöres som direkt växtnäring eller efter överföring till salpeter. Då denna tager tid och ammoniakkvävet i allmänhet mindre fullständigt tillgodogöres än salpeterkväve och i större mängd skadar vissa växter, uppskattas det i allmänhet till lägre värde än det senare, men kan för vissa växter hava lika värde, se Ammoniak.

4. Cyanamid, den verksamma beståndsdelen i kalkkväve (se d. o.). Denna förening kan ej tillgodogöras av växterna, förr än den övergått till ammoniumsalt. Verkar därför långsammare och mindre fullständigt än ammoniumsalt.

5. Organiska kväveföreningar, vilka i allmänhet upptagas av växterna först sedan de övergått till ammoniak eller salpeter. I urinämne går denna övergång snabbt, och detta ämne torde även kunna direkt tjäna som växtnäring; dess kväve anses därför likvärdigt med ammoniak-kväve. I övriga organiska gödselmedel verkar det långsammare, mindre säkert och mindre fullständigt, beroende dels på den lätthet, med vilken de upplösa sig, dels på jordens för ammoniakjäsning mer eller mindre gynnsamma beskaffenhet (se Ammoniak). Horn, läder och opreparerat benmjöl upplösa sig mycket långsamt.
avpassas efter djurets behov och varken under- eller synnerligt överstiger djurets äggviteminimum. Kontroll över djurets k. vinnes genom undersökning av äggvitemängden i fodret och i träck, urin och mjölk.

Kvävebindning. Sedan det visats, att kväve är en oumbärlig beståndsdel av växterna . och med vegetabilisk näring övergår i djuren, antog J. v. Liebig, att växterna fyllde sitt kvävebehov huvudsakligen genom att ur luften upptaga där vid elektriska urladdningar bildad ammoniak. Undersökningar visade dock, att ammoniak-(och salpeter-) bildningen i luften är så obetydlig (i vårt land blott omkring 6 kg. per år över i hektar jord), att den till blott en ringa del kunde täcka växternas behov av kväve. Då tillika visats (av Boussingault), att de högre växterna ej kunde som näring använda luftens fria kväve, var det en gåta, hur den organiska naturens behov av kväve fylldes. Redan tidigt hade man av baljväxters kända förmåga att höja jordens fruktbarhet dragit den slutsatsen, att dessa i olikhet med andra växter ägde förmågan att binda luftkvävet, och år 1886 visade Hellriegel och Wilfarth, att så var förhållandet, och att detta sker genom samverkan med i på deras rötter förefintliga knölar levande bakterier (se Baljväxtbakterier). Samma förhållande har sedan påvisats hos vissa andra växter, ss. al, pors, barrträd, vars rötter äro beklädda med svampvävnad (mykorrhiza). — Redan före denna upptäckt hade Berthelot iakttagit, att även obevuxen jord ur luften kan upptaga kväve och därav bilda organiska kväveföreningar, och år 1895 renodlade Winogradsky i jorden förekommande smörsyrebakterier, *Clostridium Pasteurianum,*Rättelse i boken: 'Pasteurianum' istället för 'Pastorianum'. som levde i samverkan med encelliga gröna alger, från vilka de hämta kvävefri näring, under det att de upptaga kväve ur luften. Denna bakterie synes dock icke hava någon synnerlig betydelse för bindningen i jorden av luftens fria kväve, men desto mera synes detta vara fallet med den av Beyerinck ungefär samtidigt upptäckta Azotobacter-bakterien (se d. o.).

För k. i åkerjorden synes utom baljväxtbakterierna Azotobactervegetationen vara den viktigaste, under det att den synes saknas i skogsjord, där dock en livlig k. kan förekomma, vilken åstadkommes av andra bakterie- och svamparter. Den för k. nödiga energien hämtas huvudsakligen från i jorden förekommande kolhydrat och organiska syror; den förnämsta energikällan synes växtr esternas cellulosa vara. Denna kan ej direkt tillgodogöras av de kvävebindande mikroorganismerna utan först sedan den upplösts (hydrolyserats) av cellulosajäsande bakterier. Man kan därför tala om en samverkan mellan dessa och de kvävebindande bakterierna. Härav förklaras delvis gröngödslingens kväveökande verkan, som är avsevärd även efter kvävefattiga gröngödslings växter.

Kvävefria extraktämnen. Se Foderanalys.

Kvävegödsel, Tillförsel av kväve genom gödsling sker i regel huvudsakligen medelst naturlig gödsel: kreatursgödsel, latrin, kompost, samt mer undantagsvis genom gröngödsling (se d. o.), vilka tillföra jorden alla växtnäringsämnen. Därjämte brukas i stor utsträckning ensidig k.-gödsling med konstgödsel. Som sådan användes dels i naturen färdigbildad salpeter, dels industriellt framställda produkter: kalksalpeter, kalkkväve och ammoniumsalter (se Ammoniak, Kalkkväve, Salpeter).

I konstgödsel förekommer kväve i följande olika former:

1. Salpetersyrat salt (nitrat) i chilesalpeter och kalksalpeter (Norges-s.), i vilken form det är omedelbart färdigt att upptagas av växterna och fullständigast tillgodogöras, men också mest utsatt att gå förlorat genom uttvättning (se Absorption, Salpeter).

2. Salpetersyrligt salt (nitrit), som i smärre mängd förekommer inblandat i salpeter; då det av salpeter-bakterier lätt överföres till nitrat, kan det räknas likvärdigt med detta.

3. Ammoniumsalter, företrädesvis sulfatet, svavelsyrad ammoniak, vilket användes enbart eller till beredning av biandgödsel (ammoniaksuperfosfat, kaliammoniaksuperfosfat). Ammoniakkväve tillgodogöres som direkt växtnäring eller efter överföring till salpeter. Då denna tager tid och ammoniakkvävet i allmänhet mindre fullständigt tillgodogöres än salpeterkväve och i större mängd skadar vissa växter, uppskattas det i allmänhet till lägre värde än det senare, men kan för vissa växter hava lika värde, se Ammoniak.

4. Cyanamid, den verksamma beståndsdelen i kalkkväve (se d. o.). Denna förening kan ej tillgodogöras av växterna, förr än den övergått till ammoniumsalt. Verkar därför långsammare och mindre fullständigt än ammoniumsalt.

5. Organiska kväveföreningar, vilka i allmänhet upptagas av växterna först sedan de övergått till ammoniak eller salpeter. I urinämne går denna övergång snabbt, och detta ämne torde även kunna direkt tjäna som växtnäring; dess kväve anses därför likvärdigt med ammoniak-kväve. I övriga organiska gödselmedel verkar det långsammare, mindre säkert och mindre fullständigt, beroende dels på den lätthet, med vilken de upplösa sig, dels på jordens för ammoniakjäsning mer eller mindre gynnsamma beskaffenhet (se Ammoniak). Horn, läder och opreparerat benmjöl upplösa sig mycket långsamt. avpassas efter djurets behov och varken under- eller synnerligt överstiger djurets äggviteminimum. Kontroll över djurets k. vinnes genom undersökning av äggvitemängden i fodret och i träck, urin och mjölk.

Kvävebindning. Sedan det visats, att kväve är en oumbärlig beståndsdel av växterna . och med vegetabilisk näring övergår i djuren, antog J. v. Liebig, att växterna fyllde sitt kvävebehov huvudsakligen genom att ur luften upptaga där vid elektriska urladdningar bildad ammoniak. Undersökningar visade dock, att ammoniak-(och salpeter-) bildningen i luften är så obetydlig (i vårt land blott omkring 6 kg. per år över i hektar jord), att den till blott en ringa del kunde täcka växternas behov av kväve. Då tillika visats (av Boussingault), att de högre växterna ej kunde som näring använda luftens fria kväve, var det en gåta, hur den organiska naturens behov av kväve fylldes. Redan tidigt hade man av baljväxters kända förmåga att höja jordens fruktbarhet dragit den slutsatsen, att dessa i olikhet med andra växter ägde förmågan att binda luftkvävet, och år 1886 visade Hellriegel och Wilfarth, att så var förhållandet, och att detta sker genom samverkan med i på deras rötter förefintliga knölar levande bakterier (se Baljväxtbakterier). Samma förhållande har sedan påvisats hos vissa andra växter, ss. al, pors, barrträd, vars rötter äro beklädda med svampvävnad (mykorrhiza). — Redan före denna upptäckt hade Berthelot iakttagit, att även obevuxen jord ur luften kan upptaga kväve och därav bilda organiska kväveföreningar, och år 1895 renodlade Winogradsky i jorden förekommande smörsyrebakterier, *Clostridium Pasteurianum,*Rättelse i boken: 'Pasteurianum' istället för 'Pastorianum'. som levde i samverkan med encelliga gröna alger, från vilka de hämta kvävefri näring, under det att de upptaga kväve ur luften. Denna bakterie synes dock icke hava någon synnerlig betydelse för bindningen i jorden av luftens fria kväve, men desto mera synes detta vara fallet med den av Beyerinck ungefär samtidigt upptäckta Azotobacter-bakterien (se d. o.).

För k. i åkerjorden synes utom baljväxtbakterierna Azotobactervegetationen vara den viktigaste, under det att den synes saknas i skogsjord, där dock en livlig k. kan förekomma, vilken åstadkommes av andra bakterie- och svamparter. Den för k. nödiga energien hämtas huvudsakligen från i jorden förekommande kolhydrat och organiska syror; den förnämsta energikällan synes växtr esternas cellulosa vara. Denna kan ej direkt tillgodogöras av de kvävebindande mikroorganismerna utan först sedan den upplösts (hydrolyserats) av cellulosajäsande bakterier. Man kan därför tala om en samverkan mellan dessa och de kvävebindande bakterierna. Härav förklaras delvis gröngödslingens kväveökande verkan, som är avsevärd även efter kvävefattiga gröngödslings växter.

Kvävefria extraktämnen. Se Foderanalys.

Kvävegödsel, Tillförsel av kväve genom gödsling sker i regel huvudsakligen medelst naturlig gödsel: kreatursgödsel, latrin, kompost, samt mer undantagsvis genom gröngödsling (se d. o.), vilka tillföra jorden alla växtnäringsämnen. Därjämte brukas i stor utsträckning ensidig k.-gödsling med konstgödsel. Som sådan användes dels i naturen färdigbildad salpeter, dels industriellt framställda produkter: kalksalpeter, kalkkväve och ammoniumsalter (se Ammoniak, Kalkkväve, Salpeter).

I konstgödsel förekommer kväve i följande olika former:

1. Salpetersyrat salt (nitrat) i chilesalpeter och kalksalpeter (Norges-s.), i vilken form det är omedelbart färdigt att upptagas av växterna och fullständigast tillgodogöras, men också mest utsatt att gå förlorat genom uttvättning (se Absorption, Salpeter).

2. Salpetersyrligt salt (nitrit), som i smärre mängd förekommer inblandat i salpeter; då det av salpeter-bakterier lätt överföres till nitrat, kan det räknas likvärdigt med detta.

3. Ammoniumsalter, företrädesvis sulfatet, svavelsyrad ammoniak, vilket användes enbart eller till beredning av biandgödsel (ammoniaksuperfosfat, kaliammoniaksuperfosfat). Ammoniakkväve tillgodogöres som direkt växtnäring eller efter överföring till salpeter. Då denna tager tid och ammoniakkvävet i allmänhet mindre fullständigt tillgodogöres än salpeterkväve och i större mängd skadar vissa växter, uppskattas det i allmänhet till lägre värde än det senare, men kan för vissa växter hava lika värde, se Ammoniak.

4. Cyanamid, den verksamma beståndsdelen i kalkkväve (se d. o.). Denna förening kan ej tillgodogöras av växterna, förr än den övergått till ammoniumsalt. Verkar därför långsammare och mindre fullständigt än ammoniumsalt.

5. Organiska kväveföreningar, vilka i allmänhet upptagas av växterna först sedan de övergått till ammoniak eller salpeter. I urinämne går denna övergång snabbt, och detta ämne torde även kunna direkt tjäna som växtnäring; dess kväve anses därför likvärdigt med ammoniak-kväve. I övriga organiska gödselmedel verkar det långsammare, mindre säkert och mindre fullständigt, beroende dels på den lätthet, med vilken de upplösa sig, dels på jordens för ammoniakjäsning mer eller mindre gynnsamma beskaffenhet (se Ammoniak). Horn, läder och opreparerat benmjöl upplösa sig mycket långsamt. avpassas efter djurets behov och varken under- eller synnerligt överstiger djurets äggviteminimum. Kontroll över djurets k. vinnes genom undersökning av äggvitemängden i fodret och i träck, urin och mjölk.

Kvävebindning. Sedan det visats, att kväve är en oumbärlig beståndsdel av växterna . och med vegetabilisk näring övergår i djuren, antog J. v. Liebig, att växterna fyllde sitt kvävebehov huvudsakligen genom att ur luften upptaga där vid elektriska urladdningar bildad ammoniak. Undersökningar visade dock, att ammoniak-(och salpeter-) bildningen i luften är så obetydlig (i vårt land blott omkring 6 kg. per år över i hektar jord), att den till blott en ringa del kunde täcka växternas behov av kväve. Då tillika visats (av Boussingault), att de högre växterna ej kunde som näring använda luftens fria kväve, var det en gåta, hur den organiska naturens behov av kväve fylldes. Redan tidigt hade man av baljväxters kända förmåga att höja jordens fruktbarhet dragit den slutsatsen, att dessa i olikhet med andra växter ägde förmågan att binda luftkvävet, och år 1886 visade Hellriegel och Wilfarth, att så var förhållandet, och att detta sker genom samverkan med i på deras rötter förefintliga knölar levande bakterier (se Baljväxtbakterier). Samma förhållande har sedan påvisats hos vissa andra växter, ss. al, pors, barrträd, vars rötter äro beklädda med svampvävnad (mykorrhiza). — Redan före denna upptäckt hade Berthelot iakttagit, att även obevuxen jord ur luften kan upptaga kväve och därav bilda organiska kväveföreningar, och år 1895 renodlade Winogradsky i jorden förekommande smörsyrebakterier, *Clostridium Pasteurianum,*Rättelse i boken: 'Pasteurianum' istället för 'Pastorianum'. som levde i samverkan med encelliga gröna alger, från vilka de hämta kvävefri näring, under det att de upptaga kväve ur luften. Denna bakterie synes dock icke hava någon synnerlig betydelse för bindningen i jorden av luftens fria kväve, men desto mera synes detta vara fallet med den av Beyerinck ungefär samtidigt upptäckta Azotobacter-bakterien (se d. o.).

För k. i åkerjorden synes utom baljväxtbakterierna Azotobactervegetationen vara den viktigaste, under det att den synes saknas i skogsjord, där dock en livlig k. kan förekomma, vilken åstadkommes av andra bakterie- och svamparter. Den för k. nödiga energien hämtas huvudsakligen från i jorden förekommande kolhydrat och organiska syror; den förnämsta energikällan synes växtr esternas cellulosa vara. Denna kan ej direkt tillgodogöras av de kvävebindande mikroorganismerna utan först sedan den upplösts (hydrolyserats) av cellulosajäsande bakterier. Man kan därför tala om en samverkan mellan dessa och de kvävebindande bakterierna. Härav förklaras delvis gröngödslingens kväveökande verkan, som är avsevärd även efter kvävefattiga gröngödslings växter.

Kvävefria extraktämnen. Se Foderanalys.

Kvävegödsel, Tillförsel av kväve genom gödsling sker i regel huvudsakligen medelst naturlig gödsel: kreatursgödsel, latrin, kompost, samt mer undantagsvis genom gröngödsling (se d. o.), vilka tillföra jorden alla växtnäringsämnen. Därjämte brukas i stor utsträckning ensidig k.-gödsling med konstgödsel. Som sådan användes dels i naturen färdigbildad salpeter, dels industriellt framställda produkter: kalksalpeter, kalkkväve och ammoniumsalter (se Ammoniak, Kalkkväve, Salpeter).

I konstgödsel förekommer kväve i följande olika former:

1. Salpetersyrat salt (nitrat) i chilesalpeter och kalksalpeter (Norges-s.), i vilken form det är omedelbart färdigt att upptagas av växterna och fullständigast tillgodogöras, men också mest utsatt att gå förlorat genom uttvättning (se Absorption, Salpeter).

2. Salpetersyrligt salt (nitrit), som i smärre mängd förekommer inblandat i salpeter; då det av salpeter-bakterier lätt överföres till nitrat, kan det räknas likvärdigt med detta.

3. Ammoniumsalter, företrädesvis sulfatet, svavelsyrad ammoniak, vilket användes enbart eller till beredning av biandgödsel (ammoniaksuperfosfat, kaliammoniaksuperfosfat).

Ammoniakkväve tillgodogöres som direkt växtnäring eller efter överföring till salpeter. Då denna tager tid och ammoniakkvävet i allmänhet mindre fullständigt tillgodogöres än salpeterkväve och i större mängd skadar vissa växter, uppskattas det i allmänhet till lägre värde än det senare, men kan för vissa växter hava lika värde, se Ammoniak.

4. Cyanamid, den verksamma beståndsdelen i kalkkväve (se d. o.). Denna förening kan ej tillgodogöras av växterna, förr än den övergått till ammoniumsalt. Verkar därför långsammare och mindre fullständigt än ammoniumsalt.

5. Organiska kväveföreningar, vilka i allmänhet upptagas av växterna först sedan de övergått till ammoniak eller salpeter. I urinämne går denna övergång snabbt, och detta ämne torde även kunna direkt tjäna som växtnäring; dess kväve anses därför likvärdigt med ammoniak-kväve. I övriga organiska gödselmedel verkar det långsammare, mindre säkert och mindre fullständigt, beroende dels på den lätthet, med vilken de upplösa sig, dels på jordens för ammoniakjäsning mer eller mindre gynnsamma beskaffenhet (se Ammoniak). Horn, läder och opreparerat benmjöl upplösa sig mycket långsamt.684

K.-h a 11 i g a, k ons t gödselmedels procentsammansättning:

Kväve Fosforsyra Kali

l3 _.

15 5 — —

16 — —

13-5 19.0 16 25 - 47.0 24-27

20 — —

5 , 44—46 32—34 17—20 H —

15 — —

1 28—30 -

Kalksalpeter......

Chilesalpeter......

Tysk och norsk natronsalpeter ....

Kalisalpeter . . . . . .

Natronammoniumsalpeter Kaliammoniumsalpeter Klorammonium ....

Svavelsyrad ammoniak Ammoniaksuperfosfat . .

Urinämne.......

Salpetersyrat urinämne

Kalkkväve.......

Kornat » ......

Benmjöl........

Olika kväveformers gödselvärde plägar uppskattas sålunda:

k. i salpeter.............100

» » ammoniumsalt . 80—105, i medeltal 90

» » cyanamid.......... 60—80

» » gröngödsling, tång........70

» » blod-, ben-, fisk- köttmjöl . . . 75—80

» » horn-, lädermjöl.........60

» » kreatursgödsel......... 45

> » ull...............30

» » garvat läder.......... . 20

Kvävegödslings verkan beror naturligtvis på växternas behov av k. och jordens förråd därav i tillgänglig form. Baljväxter, som med bakteriers hjälp kunna tillgodogöra luftens fria k., behöva i regel ingen dylik gödsling; för övriga växters utveckling är k.-behovet icke synnerligen växlande, utom i det avseende att, då ju kvävenäring särskilt befordrar utvecklingen av de vegetativa delarna, växter, som skördas gröna till foder, behöva mer därav än mognande grödor. Däremot är större skillnad i avseende på den tid, inom vilken växterna fylla sitt behov av kväve. Av höstsädesväxterna upptager råg en stor del, t. o. m. över hälften av sitt kväve på hösten och avslutar upptagandet före axgången; vete upptager däremot mindre kväve på hösten och fortsätter därmed, ända till blomningen. Korn upptager kväve hastigare än havre, men än långsammare och jämnare än hos havre sker detta hos potatis, där upptagandet fortgår tämligen jämnt, så länge plantorna tillväxa, under det att däremot det hos rotfrukter är starkt stegrat under juli månad. Då grödornas utveckling och avkastning i hög grad beror av att näringen finnes till hands i tillräcklig mängd i rätt tid, ligger stor vikt på, att de väx-

ter, som behöva upptaga kväve hastigt, gödslas därmed i lätt tillgänglig form och i tid för det påskyndade näringsupptagandet, under det att de, som hava längre tid därför, lämpligen gödslas med sådan kvävegödsling, som småningom blir tillgänglig, ss. kreatursgödsel, kalkkväve m. fl. Ju rikare jorden själv är på kväve, som övergår till för växterna tillgänglig form,. desto mindre är behovet av gödsling med detta ämne. Mullrik jord behöver därför mindre kvävegödsling än mullfattig, i synnerhet som salpeterbildningen befordras av mullhalten (se Salpeter).

Verkan av sådana gödselmedel, vilkas kväve behöver överföras till upptagbar form, beror även i hög grad av de omständigheter, som inverka på denna omsättning, och befordras sålunda av jordens genomluftning, lagom fuktighet och kalk, som binder den bildade salpetersyran, men motverkas av hög mullhalt, som berövar markluften det för dessa omsättningar behövliga syret (jfr Salpeter).

En antydan om de viktigaste kvävegödselmedlens tillgodogörande lämnas av följande vid försöksgården Lauchstädt vunna medeltal för den procent av gödselmedlets kväve, som återfunnits i grödorna

Chilesal- Svavels. Kalk-

peter ammon. kväve

49.0 38.6 26.7

61.8 48.7 43-7 ,

59.6 41.3

45.8 40.7 33.0 36.1 67.8

60.8" 48.2 91.8 79.8 Råg ... Vete . . . Havre . . Potatis . . Foderbetor Sockerbetor

Andra försök hava dock givit andra tal.

Olika växter upptaga således olika stor del av den tillförda kvävemängden. Då även andra omständigheter än växtarten inverka på kvävets tillgodogörande och dessutom kvävehalten i samma växtart och delar av denna växlar, kan ingen säker beräkning göras över den skördemängd, som kan påräknas efter viss kvävegödsling. Vid försök, varvid övriga växtnäringsämnen funnits i överskott, har vid fältförsök en gödsling med 100 kg. chilesalpeter givit en skördeökning av

Vete och råg . Korn och havre Potatisknölar . Morötter Foderbetor . Sockerbetor Hö ... .

300-

-350 kg-

. 400 »

3.000 »

4.000 »

3.500 »

6.000 »

. 500 »

Vid tillförsel av större mängder gödselkväve minskas skördeökningen i förhållande till kvävetillförseln. Jfr. Jordproduktivitetslagen.

68's

Kycklinguppfödning kan ske antingen under de hönor, som kläckt, eller ock i s. k. artificiella mödrar. I förra fallet flyttas hönan med kycklingarna i ett litet hus, lätt flyttbart, på lämplig, något skuggad gräsplan, och en lätt, flyttbar nätgård placeras framför huset, för att kycklingarna, så fort det är varmt, må få vara i det fria Helst ordnar man så, att nätgården är gjord av läkt, över vilka nätet spikas, så att man kan flytta huset och gården utan svårighet. Det är mycket viktigt, att djuren alltid ha tillgång till friskt gräs.

Artificiell kläckning. Svårigheten att få ungdjur av fjäderfä kläckta på mest önskliga tider ha gjort, att s. k äggkläck-ningsmaskiner blivit ganska mycket spridda. Äggkläckningsmaskiner finnas av en hel del olika typer. Mest spridda i vårt land äro de svenska s. k. Rosehillsmaskinerna. En god äggkläckningsmaskin bör åstadkomma samma värme och luftförhållanden som den ruvande hönan. Vid Rosehillsmaskinerna användes uppvärmning med en fotogenlampa. Dylika maskiner framställas emellertid även för elektrisk värme, och dessa senare äro lätta att reglera, under förutsättning att icke värmeelementet går sönder. Kläckningstiden i ägg-kläckningsmaskinen är naturligtvis densamma som under levande ruvare. För höns är lämpligaste kläckningstemperaturen under första veckan cirka 38 grader, under andra veckan 39 grader samt under sista veckan nära 40 grader Celsius. Man får tillse, att en viss fuktighetsgrad hålles inne i maskinen. Röse* hillsmaskinerna äro försedda med små lådor för vatten, vilket så småningom avdunstar. Samma eller kanske bättre resultat når man genom att inne i maskinen ha ett stycke kläde utbrett på bottnen, vilket dagligen bestänkes med vatten. Noggrann luftväxling i enlighet med den bruksanvisning, som åtföljer maskinerna, är nödvändig.

Kläckningsprocenten i äggkläckningsmaskiner är i regel något lägre än under hönor. Vissa hönsrasers ägg kläcka bättre i maskiner än andra. Sålunda synas de lättare hönsraserna, såsom Leghörn m. fl., bäst ägna sig för maskinkläckning, under det att de tyngre i regel kläckas sämre. Kalkonägg kläckas tämligen bra, vattenfåglarnas ägg åter sämre. Då de senare kläckas med maskin, får man vara noga med bestänkning av äggen med ljumt vatten

Smådjuren taga sig ur skalet i regel lika bra i äggkläckningsmaskin som under höna. Ett och annat har dock svårt att helt frigöra sig från skalet och får hjälpas. Merendels är detta dock svaga individer, och det tjänar ej mycket till att hjälpa dem, då de ofta nog dö senare. Vid noggrann passning av maskinen är arbetet med kläckning för skötaren nästan mindre, än då hönor användas, vilka dagligen skola fodras, tagas upp och passas. Äggkläckningsmaskiner för 100 ägg synas vara de lämpligaste. Mindre

maskiner kräva för mycket arbete i förhållande till äggantalet. Större maskiner äro väl riskabla, då, om en kläckning misslyckas, förlusten ju är betydligt stor. Stor vikt ligger på lampans skötsel, så att ej os eller rök uppstår. Mot slutet av ruvningen vill värmen gärna stiga, varför man får omställa maskinens regulator, så att mera lampvärme utsläppes.

För maskinkläckta kycklingar är det nödvändigt att använda s. k. artificiella mödrar, avsedda att, då kycklingarna sakna levande moder, såväl värma dem som i övrigt bereda dem nödvändigt skydd. De anordnas dels att ställas direkt ute i det fria, i vilket fall de förses med papptak och göras något stadigare för att tåla regn och blåst, dels för att stå inne i skjul ei. dyl., där de äro skyddade för regn och drag. Uppvärmningen sker med en fotogenlampa. Mödrarna äro i regel delade i ett varmare innerrum och ett ytterrum. Bästa konstruktionen är, när uppvärmningen göres så, att golvet ej blir allt för varmt, något som ej är nyttigt för ungdjuren. Värmen bör ej gärna vid något tillfälle överskrida 30 grader i innerrummet och minskas, i den mån kycklingarna bliva äldre, så att den redan i deras 3:e vecka är omkring 150. För tidigt kläckta kycklingar får uppvärmningen vanligen fortgå, tills de blivit omkr. 6 veckor. Vid senare kläck-ningar fram på sommaren upphör uppvärmningen vid 3 veckors ålder, och under soliga dagar släckes lampan, så länge solen står uppe. Man får väl akta sig för att det blir för varmt, då ungdjuren ej fördraga detta. Golvet belägges med fin, torr sand och rengöres ofta. Mödrarna kombineras med en nätgård så beskaffad, att den skyddar ungdjuren för deras fiender, men så att de få tillfälle att röra sig fritt ute. Gården göres bäst av ställningar av läkt, så att den utan vidare kan flyttas dag efter dag, då ungdjuren gärna behöva frisk mark under sig varje dag.

Kycklingar, kläckta under hönor, kunna samlas i en artificiell moder, varigenom kan vinnas bekvämligheten att ha en större flock kycklingar samlade. Mer än 60—70 ungdjur bör man knappast ha tillsammans, och flocken får vid detta antal delas tämligen snart. Ungdjur av fjäderfä, kläckta i maskin, kunna naturligtvis även tilldelas hönor. I så fall böra dessa hönor hava ruvat åtminstone en kortare tid. Man lägger ett par dagar före maskinäggens kläckning några av dessa under de ruvande hönorna, som sålunda få kläcka ett par kycklingar var. I så fall ha de ingenting emot att, då maskinen i sin helhet kläcker, få sig tilldelade ett större antal kycklingar. Mer än 15—20 kycklingar under den tidiga våren samt 20—25 fram på sommaren, bör ej anförtros ens åt en storvuxen höna. Där fullständig avelskontroll av kycklingar pågår, så att man vill veta fullständiga härstamningen på varje djur, och maskinkläckning i övrigt användes, ordnas686

saken lämpligast så, att de med mödrärnas namn märkta äggen ruvas i maskin, till dess endast några få dagar återstå, varefter äggen läggas under hönor, så att varje höna endast får ägg, fallna efter samma avelshona. Omedelbart efter kläckningen märkas kycklingarna, varefter kycklingflockarna kunna förenas eller släppas samman i en artificiell moder. Fördelarna med artificiell moder är, att det är lättare att undvika ohyra på ungdjuren, samt att det är bekvämare att fodra en större flock kycklingar i samma inhägnad mot ett flertal kycklinghönor.

F o d r i n g. Fodret kan under de första dagarna lämpligen utgöras av hackade hårdkokta ägg (vartill de frånskilda, ej befruktade äggen lämpligen användas) samt vetebrödsmulor eller plattade havregryn, vilka båda slag-fuktas i söt mjölk. Efter ett par dagar övergår man till vanligt foder. Detta utgöres enklast av s. k. kycklingtorrfoder, vilket föres i handeln av ett par olika firmor. Detta finns i 3 grovlekar, av vilka det finkornigaste är avsett för de första veckorna, n:o 2 avsett att därefter användas till omkring tre månaders ålder, varefter, om man så vill, under ytterligare några veckor det grövre fodret, n:o 3, kan användas. Under uppväxten behöva kycklingarna icke annat än detta samt tillräckligt med skuret grönt, friskt vatten och något kokt potatis. Vill man icke använda kycklingtorrfoder, får man giva kycklingarna dels mjukfoder, dels torrfoder. Det senare bör till en början bestå av torra korngryn. I den mån djuren växa ut, utbytas dessa mot vete, som sedermera till en del ersättes av havre. Mjukfodret göres av vetekli, havremjöl, kokt potatis och finklippt grönt, vilket försättes med hett vatten till en mjuk deg. Viktigt är, att djuren icke få mera, än vad de äta upp på en liten stund, så att fodret icke surnar i hoarna. Kycklingar fodras till en början 5—6 gånger om dagen. Då de hunnit över de första veckorna, kan man minska antalet fodertider till fyra. Då djuren nått 4 månaders ålder, utfodras de i huvudsak lika med de äldre djuren, ehuru de aldrig få släppas tillsammans med dessa, enär de då bliva undanträngda av dem och sättas tillbaka i sin utveckling. Vid fyra månaders ålder böra de helst inflyttas i det hus, de under vintern skola bo i. Flyttas de först sedan deras varpning börjat, uppstår alltid avbrott i denna, ofta på rätt lång tid.

Renlighet. Synnerligen viktigt är, att under kycklingarnas uppväxt hålles så rent som möjligt i deras hus och gårdar. Frisk, ren, fin sand eller torvströ är det lämpligaste golvströet i deras hus, och genom dagliga flyttningar av hus och gård under första tiden sörjes för att djuren alltid ha frisk mark till sitt förfogande. Hönan inpudras en och annan gång med insektspulver för att befria kycklingarna från ohyra. Deras hus bör alltid, även under

natten, vara tillräckligt försett med luft, enär rätt mycket värme alstras av djuren. De böra dessutom utsläppas i god tid på morgnarna. Viktigt är också, att vattenhoarna hållas väl rena samt att djuren ha tillgång till skarpkantigt grus, fina snäckskal och dylikt. Tuppar och hönor böra efter de första månaderna skiljas åt.

Slakt. Där man uppföder kycklingar för slakt, är den bästa slaktåldern, om kycklingarna äro tidigt födda, sex ä sju veckor, då de ofta betalas med pris lika högt, som om man låter djuren gå till tre a fyra månaders ålder. I regel är det nog också klokast att undan för undan plocka undan tuppkycklingarna. Har man djur av särskilt god stam, är det ju klokt att spara några av de vackraste tuppkycklingarna, men i övrigt så snart som möjligt göra sig av med dessa. Höns bliva i regel alldeles för dyra i uppfödning, beroende därpå, att man låter ungtupparna leva allt för länge. Att uppföda ungtuppar för slakt till försäljning vid fyra till sex månaders ålder betalar sig icke. Det är i så fall vida mera ekonomi med att uppföda kalkoner eller gäss.

A. Stahre.

Kylande medel. Härmed menas medel, som lokalt nedsätta kroppens temperatur eller åtminstone framkalla en känsla av kyla, i främsta rummet kalla bad, kalla omslag av is, snö eller vatten enbart eller blandat med ättika, blysocker o. dyl. De användas ofta i början ay ett lidande för att dämpa häftig inflammation och minska smärtan. Ibland, ss. vid inflammation i ytterörat, kan det vara bra att framkalla en kylande känsla. Sådan verkan erhålles av fettarter med förmåga att upptaga stora mängder vatten, främst eucerin, vanolin och lanolin. Verkan förstärkes genom tillsats av mentol, pepparmyntolja eller kamfer. Starkt flyktiga ämnen, ss. eter och kloroform, orsaka även temperaturnedsättning.

P. E.

Kylmaskiner, hava fått stor användning i mejerier och andra lokaler, där mindre hållbara varor skola förvaras vid låg värmegrad. Kölden alstras genom att låta ett ämne, vilket såsom kolsyra och ammoniak har stor avdunst-nings- och värmebindningsförmåga, växelvis förgasas och förtätas. Vid förgasningen bindes värme, som tages från omgivningen. Vid förtätningen återföres gasen till vätskeform under avgivande av värme, som upptages av tillfört kallt vatten och med detta avledes. Gasen sammanpressas i en kompressor, bestående av en cylinder med kolv, och ledes till en kondensor, där den avkyles och övergår till vätska. Kondensorn utgöres av över varandra spiralformigt lagda rörslangar, över vilka det kalla vattnet ledes. Från tryckledningan övergår det flytande kylmediet genom en regleringsventil till sugledningen, där ett betydligt lägre tryck råder, och vätskan förgasas under bindning av687

värme, som, därigenom att de rör, i vilka för-gasningen äger rum, ledas in i en bassäng (refrigeratorn), innehållande koncentrerad koksaltlösning, tages från denna. Gasen suges tillbaka av kompressorn och tryckes åter in i tryckledningen. Den i refrigeratorn magasinerade kylan kan antingen avgivas direkt till det rum, i vilket den är uppställd, eller ledas genom kylvätskan till andra ställen.

L. Fr. R.

Kylning. Se Konservering, Kylmaskin, Mejeri: Kylrum.

Kylrum. Se Mejeri.

Kymosin. Se Löpe.

Kyndel, Satureja hortensis L., en i södra Europa vildväxande, sedan gammalt ss. köks-växt odlad, läppblommig (fam. Labiatœ), i-årig, kryddlikt doftande ört med fåtaliga rödlätta blomflockar i blad vecken. Odlas, dock nu mindre än förr, till soppkrydda. Sås på våren i 5 rader på sängen. G. L—d.

Kyttande, Kyttlandsbruk, ett fordom i synnerhet i Finland använt sätt att vid ängsmarks upplöjning till åker gödsla jorden genom bränning av grästor ven. Torven upphackades och brändes jämte virke i högar, varefter askan spreds och jorden upplöjdes. Sedan jorden utsugits genom upprepade havreskördar, fick jorden igenvalla sig för att, sedan den återvunnit växtkraft, åter kyttas, varigenom jorden blev allt mer utsugen. Se Gadd, Svenska Lantskötseln, 1773, I, sid. 312.

Kåda, tjockflytande avsöndringar från växter av för deras näring oanvändbara ämnen, ss. körsbär s-k., som består av gummi och växtslem, samt framför allt barrträdens k., som utgöres av flytande flyktig (eterisk) olja, terpentinolj a, och däri löst harts, bildat genom terpentinoljans syrsättning. Denna kåda bildas huvudsakligen i barrträdens yngre ved i särskilda, såväl radiellt som i trädens längdriktning löpande hartskanaler och sprider sig från dessa in i veden, även i den redan döda kärnan. Genom inverkan av den där befintliga luften övergår den flytande kådan allt mer till fast harts. Detsamma sker, då k. genom sår på stammen kommer i beröring med fria luften. Detta sålunda uppkomna fasta harts betecknas som tor r-k. till skillnad från den flytande rinnkådan eller balsamen. Med töre förstås död ved starkt bemängd med hårdnad k.

K å d t ä k t eller insamling av k. från växande träd sker i Sverige huvudsakligen av tall och gran, dels i form av k., som utflutit från naturliga eller oavsiktliga sår på stammen (v i 1 d-k.), dels sedan träden avsiktligt sårats. Detta sker genom k a t n i n g eller huggning av en 1. flera bleckor å trädets stam, vilket utföres på olika sätt. Hos tallen, där kådflödet från bleckan hämmas genom kådans

stelning, måste bleckan bearbetas (kant-kåtas) mycket ofta för att vidmakthålla kådflödet, varvid den mesta kådan erhålles ur nybildade, »patologiska» hartskanaler. Den viktigaste numera brukliga metoden för kåd-täkt å tall är följande. Å trädet anläggas tidigt på våren strax ovan marken 3—5 fullt lodräta, 1 dm. breda, 1 1 , dm. höga bleckor på 20 cm. inbördes avstånd. Härvid borttages såväl bark och savbark som ett tunt skikt av veden, men så att ytan blir plan och glatt med skarpa kanter. Den utsipprande kådan samlas av en behållare, inhuggen till 5 eller inborrad till 10 cm. djup i bleckans nedre kant eller bestående av en å samma ställe fäst, svalboformad bleckplåt. När kådflödet kommit i gång och väderleken är gynnsam, kan behållaren tömmas och bleckan kantkatas med ett par dagars mellantid, varvid övre kanten avkatas till 1/2 cm. bredd. Kantkatningen kan fortsättas i samma blecka 4—5 år. Den k., som stelnar å bleckans yta, avskrapas emellanåt.

Å gran, där kådflödet ej upphör, då k. stelnar på bleckans yta, avkatas blott barken, vilken enligt modernaste metod, medan han ännu sitter löst, avflås i 2—3 cm. breda, lodräta remsor från 2 m. höjd ned till 1/2 m. ovan marken. Bleckorna göras på 12—15 cm. avstånd, men ej på stammens sydsida, där k. snart förbrännes av solen. Kådan insamlas genom skrapning varje höst; kantkatning förekommer ej.

Till kådtäkt väljas växtliga, fullkroniga träd i ej för täta bestånd, i varmt läge, vilka inom närmaste 1 o-årsperiod skola avverkas. Kåd-täktens menliga inverkan på träden är obetydlig, om de blott avverkas i tid, så att röta ej hinner angripa virket. Tillväxten nedsättes genom kådflödet, dock ej avsevärt. Att ytveden vid såret blir starkt kåddränkt och därför blir mindre lämplig till sågtimmer, betyder intet, då bleckorna alltid falla i stockens grovända och sålunda bortfaller vid kant-ningen. M. J. Dft.

Kådlåpa kallas i barrträdesvirke förekommande, sprickformade håligheter innehållande kåda. De uppstå i vårveden och sträcka sig endast inom samma årsring. De nedsätta det sågade virkets värde och kunna förekomma i sådan mängd, att de göra virket olämpligt till sågning. Vid snickeri plägar ej virke behäftat med kådlåpor godkännas i delar, som äro synliga utifrån eller skola målas, emedan kådan slår genom färgen, så att fläckar uppstå.

Kål, Brassica, örter av de korsblommigas familj, Cruciferœ, utmärkta av långa skidor, innehållande en rad klotrunda, oljerika frön.

Åkerkål, Br. campestris L., en högvuxen, vanligen i-årig, gulblommig ört med blågröna, hjärtlikt stjälkomfattande, glatta, helbräddade688

blad (skillnad från åkersenap, varmed den ofta förblandas), förekommer allmänt i hela landet som ogräs i vårsådda åkrar. Den mognar delvis före säden och kan då lätt självså sig samt sprides för övrigt med dåligt rengjort utsäde. Fröt bibehåller liksom hos flertalet arter av denna familj länge sin grobarhet och kan länge ligga i jorden med bibehållen grobarhet. Motarbetas som annat fröogräs genom användning av rent utsäde samt genom trädning och häckning, varigenom kvarliggande frö lockas att gro och de uppkomna plantorna förstöras, samt genom besprutning med 15—20 % järnvitriollösning. Se Besprutning, Ogräs.

En närstående art, B. rapa L., anses möjligen härstamma från åkerkål och odlas i flera former, nämligen dels röva, B. r. rapifera med köttigt uppsvälld rot, dels r o v-r a p s, B. r. olei†era, med fast, ej köttig rot (se Raps, Röva). Denna art utmärker sig . genom rent gröna blad, de först framkommande tydligt, de senare glest håriga eller glatta. En annan närstående art, B. napus L., med alla bladen glatta, blågröna, har motsvarande former, kålrot, B. n. rapifera, och k å 1 r a p s, B. n. olei†era. Denna art finnes sällsynt vildväxande å Gottland och i en del andra trakter vid östersjön och kallas vanligen G o 11-landsrova.

Trädgårdskål, B. oleracea L., vars stamform finnes vild vid Frankrikes och Englands kuster, och som sedan gammalt odlats som trädgårdsväxt, utmärker sig därigenom, att de nedre bladen äro skaftade, de övre i det närmaste oskaftade samt blomsamlingen utdraget klasformig. Denna art har under odlingens inverkan utbildats i en mängd delvis mycket olika former, som pläga sammanfattas i följande grupper.

a. B 1 a d k å 1, B. o. acephala DC, med fritt utstående blad. Hit höra de högvuxna p a 1 m-, k o- eller jättekålsorterna, kruskål med krusiga blad, i en mängd olika färgskiftningar: grönkål, rödkål, blåkål och brok-bladiga sorter, f j ä d e r k å 1, samt brys-s e 1- eller rosenkål med små till blomhuvuden förändrade knoppar i blad vecken.

b. Huvud k ål B. o. capitata L., med bladen kupiga, omslutande varandra, bildande ett tätt slutet huvud i spetsen på den outvecklade stjälken; hit höra dels sorter med toppigt huvud, spets- 1. sockertoppskål, dels med runda huvud, v i t k å 1, med utvändigt gröna, inuti blekta huvud, och rödkål, med blåröda huvud.

c. S a v o j k å l 1. virsing, B. o, sa-bauda L., 1. bullata D.C., lik föregående, men bladen äro skrynkligt gropiga.

d. Blomkål, B. o. cauliflora D.C. 1. botrytis L., bildar redan första året blomställning, som blir ett monstruöst uppsvällt blom-

huvud. Sorter med glesare huvud kallas broccoli eller sparriskål,

e. Kålrabbi, B. o. gongylodes L., med nedre delen av stjälken uppsvälld till en över jordytan stående knöl (»ovanjordskålrabi») (se Kålrabbi.)

Odling. Kål går bäst till på en föregående höst starkt gödslad lerjord, som väl bibehåller fuktigheten. Plantor uppdragas vanligen i kall eller halvvarm bänk, dels för att förlänga växt-tiden, dels för att skydda dem för insektangrepp. I Skåne förekommer sådd av vitkål även direkt på kalljord. Sådden sker i regel i april, ungefär 6 veckor före utplanteringstiden, i rader med 5 cm. mellanrum och helst med 2.5 cm. mellan varje frö för att göra skolning obehövlig, vilken eljes blir nödig, om ej plantorna skola bliva för svaga. Sedan plantorna uppkommit, gives dem rikligt av ljus och luft och nödig fuktighet, men genom grundliga vattningar, aldrig genom spritning, som lätt föranleder röta (»svartrötter»). Luftningen ökas, och när vädret tillåter det, avtagas fönstren för att härda plantorna före utplanteringen, som vanligen sker i början av juni. Plantorna sättas helst i förband på för de olika sorterna lämpligt avstånd: för bryssel- och blomkål 50—60, huvudkål minst 60 cm. Vid planteringen vattnas grundligt, vilket vid behov förnyas under närmast följande veckor. Gödselvattning under sommaren är särdeles fördelaktig, likaså kupning. Under sommaren bortrensas ogräset noga. Blomkålshuvudenas vita färg bevaras genom att blad nedvikas över dem. Skörden av blomkål passas noga, så snart huvudena nått lämplig utveckling. Vitkål skördas, innan starkare köld inträffar, varemot blad- och brysselkål vanligen lämnas kvar att skördas under vintern i mån av behov. Blomkålsplantor inplanteras med fördel i jordbädd i källare eller i kallbänk för att fullborda huvudenas tillväxt. Vitkål förvaras över vintern oputsad i sval källare eller i halm- och jordtäckt stuka.

Kålfjärilar, Pieris, äro vita, med främre vingspetsarna och ofta ett par diskfläckar svarta. Den största' arten, kålfjärilen, P. brassicœ L., har gulgrön, starkt svartprickig larv. Rov- och rapsfjärilarna, P. rapœ L. och P. napi L.. som äro mindre, hava enfärgade, gräsgröna larver. De utbilda ett par generationer årligen och förekomma stundom i sådan mängd, att de göra betydande skador på kål och närbesläktade växter. Arsenikgifter, helst försatta med gelatin (25 g. per 100 1. vatten) för att giftet skall häfta vid kålbladen, äro mycket verksamma men kunna naturligtvis ej sprutas på delar, som skola användas till föda. I regel kan man skydda plantorna genom plockning av larverna, om detta sker, medan djuren äro unga, då de vanligen sitta koloni vis på enstaka plantor.689

[Kålfjäril. a Hane, b larv, c puppa.

Kålfluga, Chortophila brassicæ Bouché, en övervägande askgrå art, något mindre än husflugan, lägger på högsommaren på kålplantornas stjälk eller på marken intill den smala, långsträckta, snö vita ägg. Larverna tränga ned i marken till roten, på vilken de sedan leva och göra skada, på olika sätt hos olika värd-plantslag. På huvud- och blomkål avskalas rotens barklager, men i kålrötter och rovor gnaga sig larverna in och genomminera dem, så att de ruttna. På eftersommaren och hösten gå larverna ut i jorden och förvandlas till ovala, bruna puppor. Kålflugan är hos oss ytterst allmän och gör stor skada, särskilt på rotfrukterna. Rotfrukterna böra ej sås på eller nära ett nyligen härjat fält. Ju tidigare sådd och gallring sker, desto större motståndskraft få plantorna. Angripen tidig kål vissnar lätt De angripna plantorna böra då försiktigt upptagas, roten sköljas i t. ex. lysolblandat vatten och växtplatsen begjutas med t. ex. lut eller gödselvatten. Plantorna kunna i viss grad skyddas genom att vid planteringen omgivas med en till marken tryckt skiva av tj är-papp. Svårt angripna rotfruktsplantor böra tidigast möjligt upptagas och de larvfyllda och ruttna rötterna oskadliggöras. Lindrigt skadade rötter kunna utan olägenhet vinter-förvaras. A. T—n.

Kålfly, Mamestra brassicce L., en nattfjäril med brunaktigt gulgrå framvingar och svartgrå bakvingar, 35—40 mm. långa larver, som äro gröna eller på ryggen ljust rödbruna med svaga, mörka, sneda streck och längs sidorna en m. 1. m. tydlig gul linje. Leva på eftersommaren på kål växter m. fl. Gömma sig om dagarna inuti vitkåls- och blomkålshuvudena. Några andra åtgärder än plockning torde icke kunna ifrågakomma. A. T—n.

Kålgallvivel, Ceutorrhynchus] pleurostigma Marsh., är en liten, klumpig skalbagge med lång snabel, både ovan och under vitfjällig (jfr Rapsvivel). Larven lever inuti vanligen ärtstora gallknölar på rötter av åtskilliga kålväxter. Förekommer sparsamt i vårt land och gör någon avsevärd skada blott då den angriper unga plantor. A. T—n.

Kål mal, Plutella maculipennis Curt., är något litet större än en klädesmal, med fram-vingarna vanligen svartgrå med ett vitt eller brungult, vågigt band längs bakkanten. Larven är grön, fullvuxen omkring 10 mm. lång. Den är ett svårt skadedjur på korsblommiga växter av alla slag, ej minst på rovor och kålrötter. Larverna angripa företrädesvis »hjärtskottet» på unga plantor men leva på äldre plantor mest på undersidan av bladen. De förpuppas inom vita, spolformiga kokonger på bladens undersida, helst i nervvinklarna. Bilda ett par|generationer årligen. Vid masshärjning användas med fördel arsenikmedel (se Kålfjäril), övergödsling och sen gallring bidraga till att inskränka skadegörelsen. A. T—n.

Kålmask. Se Kålfjärilar.

Kålmott, Pionea for†icalis L., en småfjäril med gula vingar, de främre med 4 snett löpande, bruna tvärband, svärmar i maj och augusti och lägger då ägg på korsblommiga växter. Larven, som är övervägande grön, glest beströdd med små, svarta vårtprickar och blir omkr. 20 mm. lång, gör ibland rätt svår skada på kål växter. Bekämpas med arsenikmedel (se Kålfjärilar). Pupporna övervintra i jorden, varför djup grävning eller plöjning kan bidraga till att minska parasitens förekomst. A. T—n.

Kålrabbi, B. oleracea L. /. gongylodes L., en form av trädgårdskål med nedre delen av stjälken köttigt uppsvälld. Odlas i flera sorter, på ungefär samma sätt som kålrötter. För tidigaste skörd uppdragas plantor, först i varm, sedan i kall bänk, för utplantering på kalljord, men sedan kan sås på fritt land upprepade gånger ända fram till midsommar. På detta sätt kan man under sommaren hava denna snabbvuxna ersättning för de egentliga rotfrukterna. Plantorna kräva 20—30 cm. avstånd. Är smakligast, innan knölen nått större storlek än omkring 6 cm. En mycket storvuxen sort, s. k. strunkkraut, har med fördel odlats till kreatursfoder, vartill den, ss. mycket okänslig för frost, kan skördas under vintern (Låntbr.akad. Tidskr. 1872. 65). (G. L—d.) H. J.Dft.

Kålrot, Brassica napus L., anses härstamma från den vilda gottlandsrovan (se Kål). Den anses hava tagits i odling först under 1700-talet, och de utländska beteckningarna (swedes, rutabaga) tyda på att åtminstone vissa sorter härstamma från Sverige. K. är snarlik rovan men skiljer sig från denna genom att alla bladen, även de först framkomna, äro glatta, blågröna,

och fröna äro större, vikt omkring 3 g. per 1,000 st. Åtskilliga sorter finnas, dels vitköttiga med citrongula blommor, dels gulköttiga med orangegula blommor. Groddarnas färg överensstämmer med blommornas. De i Sverige på åker odlade tillhöra den senare gruppen. Jämte rund, gulköttig, gröntoppig svensk k., som är den vanligaste sorten i trädgårdar, odlas mest den rödtoppiga, gulköttiga, något mer ovala danska sorten Bangholm, något senare och grövre än den förra, samt imperial, en tysk sort, lik den sistnämnda men som växer mer över marken. K. går bäst till på en utpräglad lerjord och kräver mindre värme än rovan, varför den under sådana förhållanden har företräde, men k. behöver längre växttid och passar därför ej i norra Sverige. Vid odling på åker radsås k. med 60 cm. avstånd mellan raderna, varvid plägar användas ända till 10 kg. frö per hektar för att möta angrepp av jordloppor. I trädgård uppdragas plantor vanligen i kallbänk eller lave, då de bättre kunna skyddas för jordloppor, samt utplanteras i början av sommaren, varvid blad och rötter avkortas något. Om odlingen gäller det, som finnes anfört i art. Rotfrukter. Skördemängden plägar uppgå till 30—50 ton per hektar, med en vikt av omkring 60 kg. per hi. Blastmängden uppgår till 10—25 % av rötternas mängd.

Fröodling av k. förekom i Sverige tidigare blott i smått, huvudsakligen av enskilda trädgårdsodlare, men har på senare år ökats och sker nu av åtskilliga odlare i södra delarna av landet till avsalu, så att landets behov till stor del täckes av den inhemska skörden. I Skåne användes vid fröodlingen vanligen sticklingsodling för skörd av bruksfrö, varvid sådden sker i juli och sticklingsrötterna få stå kvar över vintern. Stamfrö skördas däremot i regel av utvalda stora rötter, och detta är nödvändigt vid all fröodling norr om Skåne, där vinterkölden är för sträng för frörötternas övervintring i jorden. Vid sådd av sticklingsplantor åtgår vid ett radavstånd av 40—60 cm. omkring 4 kg. frö per ha., då sticklingsplantorna ej skola gallras. Skörden sker i juli—augusti, då fröna i de nedersta skidorna äro mogna. För tidig skörd medför inblandning av röda, rynkiga, ej väl matade korn; vid sen skörd spilles mycket frö. Fröstjälkarna avskäras med skära eller maskin och uppställas i hopar på fältet att torka, vilket i gott väder kräver omkring 1 vecka. Fröet vinner i utseende genom att få eftermogna i skidorna före tröskningen. Efter denna bör det få ligga blandat med agnarna i 50 cm. tjockt lager till torkning och kastas eller omröres därunder dagligen under noggrant aktgivande, att det ej tager hetta. Fröskörden uppgives till i medeltal 1,000 kg. per ha.

Skador och sjukdomar. K. är likasom övriga korsblommiga växter mycket

utsatt för angrepp av skadeinsekter, ss. jord" loppa, rapsbagge, kålfjäril, kålmal, rapsstekel, kålfluga, kålgallvivel m. fl. Av snyltsvampar gör klumprotsvampen mest skada (se Klump-rotsjuka).

Näringsvärdet är lika med andra rotfrukters med samma torrämnehalt, vilken i allmänhet är omkring 12 % (se Rotfrukter). Likasom rovan kan k. giva bismak åt mjölk, i det att de starkt luktande och smakande ämnena övergå i mjölken redan i juvret eller på rötterna och blasten förefintliga bakterier inkomma i mjölken och där framkalla förändringar. Därför

böra kålrötter icke givas åt mjölkkor i större mängd och förvaras utomhus för att ej förorena luften i ladugården. Osmaken avlägsnas till större delen ur mjölken genom dennas pastörisering. Kålrötter böra på grund av sin hårda beskaffenhet skäras åtminstone åt de mindre djuren och kokas åt svinen.

Kålvass. Se Säv.

Kålvivel, Ceutorrhynchus rapcB Gyll., en liten blågrå, korthårig, klumpigt byggd skalbagge, vars små, vita fotlösa larver leva inuti kålplantors stjälkar. Om de inre skadorna ej nå »hj ärt skott et» eller växtpunkten, kunna plantorna vanligen fortsätta sin utveckling.

A. T—n."

Käft, käftgrop. Se Huvud.

Käke. Se Huvud, Skelett.

Käkrem. Se Betsel.

Kälke. Se Slädar.

Källa betecknar ur marken framrinnande vatten, till skillnad från brunn, varmed förstås fördjupning i jorden ned till grundvattnet. Källvattnet framrinner över mindre genom-släppliga jordlager eller över berggrunden, och källor förekomma därför huvudsakligen i eller nedanför sluttningar Om det vattenförande lagret är vidsträckt, så att vattnet kommer från ett stort område, kan källan bliva mycket rik och hålla vatten även vid ihållande torka; Så är vanligen fallet, då det vattenförande jordlagret är inneslutet mellan två skålformiga lager och strömmar över dessas kanter, där de gå i dagen, såsom mångenstädes är fallet i dalar. Om källan då har utflöde genom ett hål borrat i en nedre del av skålen, kan vattnet stiga upp över markytan. Källor, som komma från större djup, än växlingen i sommar-och vinter värme når, högst 10 m., hava en jämn värmegrad, vanligen mellan 6 och io°. Vid sin sippring genom jordlagren har vattnet upplöst kolsyra och fasta ämnen, huvudsakligen kalcium- och järnsalter; källvatten är därför »hårt» (se Vatten). Källvatten, som innehåller mycket järnsalt, smakar surt, och källan betecknas som surbrunn.

Kämpegro. Se Groblad.

Känsel. Se Nerver.

Käpp virke. Se Sågning: käppämnen.

Kärl bränd. Se Fusarium: fusarios.6g r

Kärna. För smörs beredning hava flera olika typer av kärnor använts. Från urfolkens skinnsäckar, i vilka mjölken inneslöts och omskakades, tills den avgav smör, har utvecklingen så småningom gått till våra dagars kärnor. Dessa äro dels enkla, d. v. s. avsedda endast för kärning, dels förenade med apparater för andra arbetsuppgifter, såsom skumning, s. k kontinuerliga kärnor, eller smörältning, s. k. kärnältare. De enkla kärnorna äro de äldsta. Bland dessa kunna urskiljas ståndkärnor, som hava kär-ningskärlet stillastående under kärningen, samt svängkärnor, hos vilka kärlet bibringas rörelser av olika slag. I ståndkärnor kommer bearbetningen till stånd antingen därigenom, att en stav, försedd med ett tvärkors eller dylikt, föres upp och ned i grädden, s. k. stötkärnor, eller därigenom, att en stav försedd med vingar bringas att rotera i grädden, s. k. vingkärnor I svängkärnor sker gräddens bearbetning därigenom, att. kärnan sättes i en gungande, gun'g kärnor, eller vaggande rörelse, vaggkärnor, eller att den roterar kring en stående axel, een-t r i f u g k ä r n o r. eller liggande axel. r u 11-kärnor. Av alla dessa typer finnas kärnor av mycket gammalt ursprung, och alla hava ursprungligen varit avsedda att drivas för hand, såsom ännu sker i den mindre mejeridriften. Redan tidigt lärde man sig att medels varjehanda mekaniska anordningar underlätta arbetet med kärnornas drivande och att använda djur som dragare för att i senare tider övergå till bruket av ång- eller elektricitets-drivna motorer.

Inom den yrkesmässiga mejeridriften har den holsteinska eller danska kärnan, en vingkärna, varit nästan den enda som brukats i de nordiska länderna ända till början av detta århundrade, då kärnältarna började vinna insteg. Den holsteinska kärnan utgöres av ett tunnformat, upptill något avsmalnande träkärl, på insidan försett med lister eller slagor, mot vilka grädden piskas vid kärnvingens eller kärnrisets rotation.

Centrifug kärnorna äro de för närvarande allmännast använda handkärnorna. De utgöras vanligen av ett uppåt något avsmalnande plåtkärl, som sättes i rotation kring en stående axel. Som medbringare för grädden tjänstgör en löstagbar och med kärnan roterande vinge. Som »siaga» tjänstgör en annan, men stillastående, vinge, även denna löstagbar. Undantagsvis förekomma centrifugkärnor av annat material, såsom trä, glacerat lergods m.m.

Kärnor förbundna med en skumningsmaskin, s. k. kontinuerliga kärnor, såsom extraktorn, ackumulatorn, radiator n och de Lavals kontinuerliga kärna, väckte, då de framkommo vid slutet av förra århundradet, stor uppmärksamhet, men då de ej medfört väntade för delar,;

hava de numera kommit ur bruk. De voro så konstruerade, att de kunde kärna grädden, i den mån den avskildes ur mjölken av en skumningsmaskin.

Långt större framgång ha de kärnor rönt, som äro förbundna med en smörältningsappa-rat, de s. k. kärnältarna. Dessa äro alla rullkärnor, hava sålunda ett kärningskärl, i allmänhet av trä, som roterar kring en liggande axel. De skilja sig från varandra huvudsakligen med hänsyn till smörältningsapparatens konstruktion och anbringningssätt. Kärnältarna infördes vid sekelskiftet från Amerika till vårt land, tillverkas nu här och hålla på att helt undantränga den tidigare allmänt använda holsteinska kärnan, emedan de äro i hög grad arbetsbesparande och möjliggöra en jämnare bearbetning av smöret och en säkrare reglering av vattenhalten än andra smörältningsappa-rater. Man kan särskilja tre kärnältartyper: Disbrow, Victor- och Simplex typen.

Disbrowtypen, som först infördes och till vilken höra Ideal, Dan m. fl., har efter hand övergivits och lämnat rum för de övriga typerna, enär de äro enklare och driftsäkrare.

Victortypen, till vilken höra Excel-sior, Astra L., Skandia, Vacca, Finn. Runa m. fl., kännetecknas därav, att kärntrumman är försedd med två par eller, i mindre kärnor, ett par valsar, som äro lagrade i kärntrummans gavlar och följa denna vid hennes rotation. Före ältningen inkopplas valsarna till drivanordningarna utanför kärntrumman, så att de vid dennas rörelse rotera omkring sina egna axlar, samtidigt med att de följa kärntrumman i dess rörelse. Under kärntrummans rotation inmatas smöret automatiskt mot valsarna.

Simplex typen, till vilken höra S i m-plexk ärnan, Svecia, Astr a-K. m. fl:, har ältningsapparaten fullständigt skild från kärnan under kärningen. Ältningsapparaten består av två valsar, lagrade i en ram, det hela monterat på ett med hjul försett stativ. Efter kärningens slut inskjutes ältningsapparaten i kärntrumman och kopplas till drivanordningar-nå. Av medbringare på kärntrummans insida föres smöret upp över valsarna. Alla kärnältare äro försedda med.sådana utväxlings- och kopplingsanordningar, att kärntrumman bekvämt kan inställas för en större hastighet under kärningen och en mindre under ältningen.

Materialet för kärnor är helst trä, emedan detta ej angripes av den sura grädden och smöret ej häftar därvid. Dessa fel vidlåda metaller, ss. järn, koppar eller mässing, och inne i kärnan böra därför alla blottade metalldelar undvikas eller nedbringas till det minsta möjliga. De kunna skyddas genom förtenning, men denna är mycket förgänglig i en k. Små-692

Kärnältare Record.

kärnor göras dock ofta av förtent järnplåt, emedan de bliva hållbarare och lätthanterli-gare än av trä. De framställas även av glas och av glaserat lergods, som yisat sig ganska hållbart. L. Fr. R.

Kärn fruktmögel. Se Fruktträdmögel.

Kärning kallas varje bearbetning av ett fettrikt material, vanligen grädde, för att därav bereda smör. Innan separatorer började användas för mjölks skumning, var under vissa förhållanden ej ovanligt, att mjölken kärnades direkt, vilket numera ej förekommer. Grädde kärnas i såväl osyrat som syrat tillstånd, i förra fallet undantagsvis i samma mån, som den avskiljes ur mjölken, med direkta smörmaskiner eller kontinuerliga kärnor (se Kärna). Numera är nästan uteslutande brukligt att först efter skumningens slut kärna grädde i kärna, som arbetar oberoende av skumningsapparaten.

För att nå så tullständig renkärning som möjligt bör följande iakttagas: a Kärnan fylles till högst 45 % av sin rymd. Emedan grädden vid bearbetning bildar skum och därigenom ökar i rymd, skulle en större fyllning försvåra bearbetningen och smörbildningen; b. Gräddens fetthalt bör vara mellan 25 och 30 %; c. Temperaturen i grädden vid kamin gens början bör lämpas efter förhållandena. Den lämpligaste temperaturen kan vara ganska växlande, från 8 till 150 C. eller högre, beroende dels på smör fettets halt av fasta fettsyror, dels på huru stor del av fettet före kärningens början varit stelnat till följd av gräddens kylningsgrad före syrningen. syrningstemperaturen m. m. Normalt är 10—140 C. den vanligaste kärnings-

temperaturen. Under sommaren måste den hållas lägre, emedan smörfettet då har lägre halt av fasta fettsyror och det därför stelnat mindre vid gräddens kylning. Under vintern är

förhållandet motsatt, och den yttre värmegraden motverkar då den temperaturstegring, som inträder under kärningen dels till följd av friktion mellan gräddpartiklarna under bearbetningen, dels genom vid fettets stelning frigjord värme, vilken värmeutveckling är mindre, ju större del av smörfettet stelnat före kärningen. — Vid den syrade gräddens bearbetning frigöres den under syrningen bildade kolsyran och åstadkommer i tätt slutna kärnor ett starkt gastryck därest den icke avledes genom kärnans öppnande. — Kärning s-tiden för grädde är normalt 20—30 minuter, för mjölk betydligt längre. Den förkortas '; genom högre temperatur, kraftig bearbetning, I mindre fyllning av kärnan, högre fetthalt i / grädden mm. En för hastig smör bildning medför mindre fullständig renkärning — Så snart smörkulorna samlat sig till korn av gryns storlek, bör kärningen avbrytas, kärnmjölken avtappas och smöret sköljas, kylas och bearbetas. Härom och om syrning se Smör. L. Fr. R.

Kärnmjölk, återstoden efter smörets avskiljande ur grädde eller mjölk, är efter dessas beskaffenhet söt eller sur. Vid den vanliga smörberedningen av syrad grädde är den välsmakande, syrlig och värderad som närings-och njutningsmedel. Sammansättningen växlar efter gräddens beskaffenhet, renkärningen och den mängd vatten, som kan hava inblandats vid kärningen. K. bör alltid innehålla minst 8.5—9 % torrämne och efter god ut kärning av syrad grädde ej över 0.4 % fett men är efter kärning av osyrad grädde vanligen så fet, att den med fördel kan skummas. Som ungefärligt medeltal för sammansättningen av sur k. i proc. kan angivas äggvita 2.9 , fett 0.5, socker 4.0, aska o. 6, vatten 92. Sockret övergår under gräddens syrning till mjölksyra. Till en foderenhet åtgår ungefär 6 kg. k., d, v. s. lika som av skummjölk. Den användes likasom denna huvudsakligen till kalvar och svin, sur k. endast till de senare,

Kärnsköra, Kärnspricka betecknar en oftast cirkelformigt, stundom diametralt gående spricka i barrträdsved, förekommande huvudsakligen hos äldre barrträd och vanligen blott i deras nedre del. De nedsätta i hög grad timrets värde.

Kärn stam betecknar träd, som uppdragits av frö, till skillnad från ympade eller okulerade träd.

Kärnältare. Se Kärna.

Kärr betecknar i allmänhet låglänta sankmarker men har i mossodlingslitteraturen använts att särskilt beteckna torvmarker, vars torv bildats av starr, gräs, örter och trädväxtlighet, d v. s. vad som även betecknats lågmossar i motsats till vit- eller högmossar. Se Mosse.693

Kärra. Se Vagn.

Kärrhök, Circus, är ett släkte av dagrovfåglar med långa vingar samt jämförelsevis svaga fötter och näbb. I storlek stå de ungefär mitt emellan du v • och sparvhök. De igenkännas lätt därpå, att de på sidan av huvudet ha en halvkrets eller krage av styva fjädrar., påminnande om ugglornas ögonkrets. Deras föda utgöres huvudsakligen av sorkar och vattenfåglars ungar. I Sverige förekomma häckande: Brun k., C. æruginosus L., mörkbrun med ljusare huvud och undersida, samt blå k., C. cyaneus L., varav hanen har ljust blågrå, under vit, honan mörkbrun, under fläckig fjäderdräkt. Brun k. häckar ytterst sällsynt vid några insjöar i s. och mellersta Sverige, där han reder sitt bo i täta vassar. Blå k. häckar på ett ställe vid Hjälmaren samt träffas här och där på lappländska myrar och under flyttningstiden även i andra trakter. Båda arterna äro fridlysta året om. T. H—1.

Kärrkavle, Alopecurus geniculatus L., ett mångårigt gräs, från vars nedliggande eller i vatten flytande nedre del den övre, axbärande delen med ett knä uppstiger lodrätt. Blomställningen är ett sammansatt, mot spetsen, avsmalnande ax. Detta över hela landet på sanka ängar och söt vattenstr ander allmänna gräs ätes gärna av boskapen men har till följd av sin litenhet ringa ekonomisk betydelse. Jfr Ängskavle.

Kärrodling Se Mossodling.

Kärrspira, lievarg, kallgräs, Pedicularis palustris L., en i kärr och på sanka ängar allmän ört, tillhörande skeplingfamiljen, Scro-phulariaceæ, och lätt igenkänd på sina jäm-breda, pardelade blad och rosenröda (sällan vita) läppformiga blommor i långt toppax. K. har skarp smak, ätes ej av kreaturen och gör höt mindre smakligt för dem.

Kärve, nek 1. band kallas buntar av säd eller andra kärngrödor, som sammanbindas för att kunna lättare hanteras vid skylning, lassning och tröskning. Bindningen sker vanligen för hand, omedelbart vid skärningen, med lockar av den skurna säden eller stundom med i förväg för hand eller med maskin snodda band av halmrep, men vid användning av självbindande skördemaskin med bindgarn av hampa eller annan liknande tåga. Bindningen för hand sker vanligen med en enkel sädeslock, som lägges om kärven, varefter rot- och toppände sammanvridas till en knut. För att mindre spill av säd må uppkomma, bör band av kort säd göras av en kluven lock: en något tjockare sädeslock hopvrides något under toppändan, klyves därefter och lägges, med axknu-ten mot kärven, runt om denne och sammanknytes med rotändarna.

kärvesamlare. Se Skördemaskin: Självbindare.

Katte 1. box, avbalkning för husdjur i kreatursstall, användes för djur, som ej kunna eller böra uppbindas, företrädesvis för får,

getter, svin, kalvar och föl, samt för vuxna hästar och nötkreatur under sjukdom samt närmast före och efter föl ning och kalvning. Om kättars storlek och anordning se Fårhus, Häststall, Ladugård, Svinhus.

Köksavfall. Matrester från köket kunna innehålla avsevärda mängder näring, som företrädesvis passa till foder åt de allätande svinen och hönsen, De böra därför uppsamlas fria från inblandning av ämnen, som äro odugliga eller skadliga för djuren, ss. glas, porslin, metallbleck, sopor mm,, samt för dessa djur giftiga ämnen, ss. koksalt och starkt salta ämnen, ss. sill och fläsk. K. bör givas djuren så färskt som möjligt, emedan förruttnelsen kan medföra bildning av giftiga ämnen och emedan ruttnande k. fort blir en härd för flugors äggläggning och lockar råttor. Jfr Kött foder mjöl.

Kökskärl tillverkas mest av järn eller koppar, men även av mässing, nickel och aluminium. För att skydda dem för inverkan av luft eller frätande ämnen överdragas deras yta med tenn eller emalj.

Kärl av gjutjärn äro mycket hållbara och lämpliga till kokning och stekning, emedan de utan skada tåla stark upphettning och, särdeles sedan de under begagnandet blivit indränkta med fett, föga angripas av luften. Emedan järn löses av syror, passa de ej för kokning av frukt, sylt och andra ämnen, som innehålla syror. Järnplåt är mera utsatt för rostning, varför k. av sådan helst förzinkas eller emalj eras.

Koppar tål visserligen stark upphettning och angripes ej av syror men anlöpes eller överdrages i beröring med luft lätt med en oxidhinna eller ärg (kopparkarbonat), som lätt upplöses i syror och bildar mycket giftiga salter. Ett väl blankskurat (ej blott avtvättat) kopparkärl kan därför utan fara användas till kokning även av sura ämnen, men kopparkärlet bör ej sättas på elden, förr än vatten eller det, som skall kokas, ihällts, ty vid upphettning i beröring med luften blir kopparn genast anlupen. Faran för förgiftning genom kopparkärl undgås genom förtenning. Se nedan.

Mässing, som består av koppar och zink, vilken senare metall lätt löses av syror, är mindre lämplig än koppar till kokkärl.

Nickel rostar ej och angripes ej av syror eller baser samt är därför och genom sin hårdhet bästa material för kokkärl.

Aluminium är omtyckt som k. på grund av sin lätthet, rost- och ärgfrihet, sitt vackra utseende samt jämförelsevis billiga pris. Sådana kärl angripas ej av svaga syror och passa därför till syltkärl, men förstöras av saltsyra samt alkaliska ämnen, ss. soda, tvätt- och asklut.

Tenn angripes föga av luft eller svaga syror och användes därför som överdrag, förtenning, på koppar och mässingskärl. Det är viktigt, att det därtill använda tennet är möj-694

ligast rent från bly, som lätt angripes av syror och med dem bildar giftiga salter. Förtenta kärl få ei sättas på elden tomma och ej användas till stekning, emedan tennet smälter vid den högre värmegraden. Det bör noga tillses, att förtenningen är heL emedan den eljes ej skyddar mot kopparförgiftning.

Zink angripes föga av luft, och förzinkning av kärl av järnplåt användes därför till skydd mot rostning. Som zink lätt smälter och ytterst lätt löses av syror, passa förzinkade kärl ej till kokning eller stekning.

Emalj av god beskaffenhet motstår väl både svaga syror och lutaktiga ämnen, varför emaljering av järnkärl är mycket lämplig, men emaljen spricker vid hastig uppvärmning eller avkylning, varför emaljerade kärl ej tåla att sättas på elden tomma.

Köksträdgårdsodling bör av samma skäl som annan trädgårdsodling förekomma vid varje lantgård, desto mer som den mer än andra grenar av trädgårdsskötsel medför fördelarna av bättre och billigare kost samt nyttig användning av lediga stunder och dessutom köksväxterna äro mer årvissa än andra trädgårdsväxter, särskilt fruktträden. K. kan, om rätta sorter väljas, bedrivas med framgång även i landets nordligaste delar, där frukt- och bärodling ej lyckas, och där lämna produkter av lika god beskaffenhet som i landets södra delar. För husbehov bör k. således ingenstädes saknas, men för avsalu bör den idkas blott i den mån säkerhet finnes för lönande avsättning, särdeles som flertalet av dess alster hastigt försämras eller förstöras, om de ej skördas i rätt tid och snart förbrukas. Emedan k. kräver mycket arbete på bestämd tid, som ej kan lämpas efter tillgång på ledig arbetskraft från jordbruket,

fordrar den, om den skall idkas i större skala, särskild arbetsstyrka och bör då också stå under sakkunnig ledning.

Jordmån och läge hos köksträdgården böra gynna växternas snabba och frodiga utveckling. Jorden bör vara djup, lucker, fruktbar och hava go_d vattenhållande förmåga. Läget bör vara varmt samt skyddat mot hårda vindar och frost. För övrigt är önskvärt att hava tillgång på något olika jordmåner i avseende på värme och fuktighet för att tillfredsställa olika växters skilda fordringar.

Jordförbättring. Om matjorden ej är djup, minst 30 cm., bör den antingen småningom fördjupas eller på en gång djupgrävas till 50 cm. med påföljande förbättring av den uppvända älven genom uppblandning med mullbildande ämnen (dy, torv, kompost jord) samt riklig mängd kreatursgödsel och, där så behöves, kalk. Med dessa hjälpmedel kan även en styv eller torr jord förvandlas till en bördig trädgårdsjord, men då detta tager tid och stora kostnader, bör alltid den bästa jord, som står till buds, väljas för en köksträdgårds anläggning. En lagom och jämn fuktighet är av stör-

sta vikt, och denna kan oftast nås blott genom täckdikning. För att kunna fort bortleda vattnet från de jordlager, vari växtrötterna utbreda sig, böra dikena på mindre genomsläpplig jord läggas tätt men jämförelsevis grunt (se Dikning). Vanligen användas diken av tegelrör, som böra täckas med ett lager grus eller koksaska, vilken hindrar växtr ött ernås inträngande i rörsträngen.

Hägnaden kring trädgårdar utgöres ofta av häckar, för vilka deras prydlighet och billiga underhåll talar, men de kunna lätt medföra olägenheten, att rötter av häckväxterna sprida sig in i landen och utsuga jorden. Därför böra endast sådana växtarter användas, som icke hava vitt utgående rötter, ss. gran, hagtorn, Vrestörne, liguster eller sibiriskt ärtträd, och dessutom rötternas utbredning begränsas genom ett öppet dike. Till skydd mot köld och hårda vindar passar bäst plank eller en hög häck av gran, vilken är tät även om vintern, men åt solsidan böra häckarna alltid hållas så låga, att de ej vålla skugga eller instängd luft.

Indelning. Äldre trädgårdar äro oftast indelade i land eller kvarter med fruktträd och bärbuskar i kanterna. Detta är olämpligt, emedan flertalet köksväxter lida av den beskuggning och instängdhet, som träd och buskar åstadkomma, och dessutom en rätt skötsel av såväl fruktträd som köksväxter därigenom försvåras. Köksväxterna böra hava sin särskilda avdelning och fruktträd och bärbuskar sina, om än utrymmet mellan dessa senare kan användas för odling av sådana växter, som väl fördraga att odlas som »under- och mellan-kulturer». Flertalet köksväxter äro väl mindre känsliga än åkerväxter för att odlas flere år i rad eller med korta mellanrum på samma jord, särdeles som gödslingen här är starkare och ogräsets bekämpande kraftigare, men om än vissa växter, ss. smärre grönsaker, kål, potatis m. fl., utan olägenhet kunna odlas flere år i rad, bör även vid k. ett växelbruk iakttagas. Man plägar för detta ändamål på nygödslad jord odla bladväxter, som böra utvecklas frodigt, ss. kål, spenat, sallat, persilja, selleri, pur jo samt kronärtskockor; följande år rotsaker, ss. kålrot, morot, palster-nacka, rödbeta, lök, svartrot, potatis och bondbönor, samt 2 eller flere år efter kreatursgödslingen ärter, bönor och andra till fröskörd odlade växter. De fleråriga växterna, ss. rabarber, sparris, gräslök m. fl., få vanligtvis kvarstå flere år på samma plats. — För att draga nytta av jorden brukas mycket att samma år taga flera kortvariga grödor efter varandra, likasom mellankulturer av snabbvuxna späda grönsaker mellan raderna av andra, senare utvecklade sorter.

Gödslingen bör huvudsakligen ske med kreatursgödsel; härtill användes i första rummet de brunna ströbäddarna från bänkarna, men då denna gödsel är alltför starkt utbrun- 69S

nen för att framkalla en livlig bakterieverksamhet i jorden, bör även ny gödsel användas; av samma skäl som vid åkerbruket (se Kreatursgödsel) bör denna ej vare sig, ss. ofta sker, ligga utbredd på jorden över vintern eller nedmyllas färsk, utan efter omsorgsfull lagring spridas halvbrunnen och genast nedmyllas. Vattning med gödselvatten under sommartorkan är synnerligen ägnad att framkalla en hos grönsaks- och rotväxter önskvärd frodig utveckling.

Även konstgödsel har på senare tid börjat användas och kan likasom på åker och äng öka skördarna, och om än ökningen ej kan bliva så stor på den starkt uppgödslade trädgårdsjorden, så kan dock trädgårdsalstrens högre värde göra konst gödslingen lika eller mer lönande. Ofta förbises, att olika växter böra gödslas olika, och brukas en och samma, i förhållande till blandningsdelarnas pris mycket dyr blandning. I större k. är det därför mer ekonomiskt att köpa de enkla gödselmedlen var för sig och använda blott kvävegödsel och möjligen även kalisalt eller koksalt, vilka framkalla frodig utveckling, för bladväxter och fosforsyregödsling för till fröskörd odlade växter. En allsidig konstgödsling behöves ej på en så näringsrik jord, som en ofta kreaturs-gödslad trädgårdsjord.

Bearbetning, sådd och plantering ske företrädesvis på våren och böra då utföras så, att vårmusten så fullständigt som möjligt bevaras, helst utan djup bearbetning av den höstgrävda eller -plöjda jorden (se Bearbetning av jorden). Sådden bör alltid ske i rader, för att underlätta gallring och ogräsrensning. I smärre trädgårdar sås eller planteras vanligen på sängar med mellanliggande gångar, med sådan bredd på sängarna (1.2 m.), att man från de 30 cm. breda gångarna når att rensa hela bredden. Plantraderna på sängen växla efter växtsortens storlek, vanligen mellan 4—6. Vid större odlingar bearbetas jorden ofta med körredskap (plog, hästhacka, årder) och sås med små såningsmaskiner, ex. Planet j:ors, vilken även kan dragas för hand (se Såningsmaskins För att erhålla tidig skörd eller för att senvuxna sorter skola bliva färdiga på den korta sommaren, odlas vissa sorter i bänk eller uppdragas plantor i sådan för utplantering på fritt land (se Drivbänk). Om odling av särskilda sorter se artiklar under dessas namn.

Skörd och avsättning. Skörden måste i allmänhet ske noga vid den tid, då växten är färdig vare sig för förbrukning eller för vinterförvaring. Endast någon dags för tidig eller för sen skörd kan betydligt nedsätta varans värde. Trädgårdsalstrens sortering efter kvalitet är hos oss i motsats till i utlandet mycket försummad, men bör omsorgsfullt genomföras för att erhålla högsta möjliga inkomst, särdeles som de mindre begärliga kvaliteterna kunna användas till hemmaför-

brukning. Likaså bör omsorg ägnas åt varans prydliga anordning och inpackning.

Förvaring. Sådana köksväxter, som ej skadas av vinterkölden, lämnas så vitt möjligt kvar på växtplatsen, tills de skola användas, varvid de genom täckning kunna skyddas för alltför sträng köld och markens tjälning hindras (seKål: Bladkål, brysselkål; Jordärtskocka). Andra, ss. huvudkål, rotfrukter m. fl., kunna förvaras ute i täckta högar eller stukor på samma sätt som åkerrotfrukter (se Stuka) eller i källare. I senare fallet nedläggas rotsaker vanligen i torr sand eller i något fuktig för sådana sorter, som eljes vissna och skrumpna (ex. pepparrot). Under vinterför väringen bör värmegraden hållas så nära över o° som möjligt; en hög värmegrad är oftast lika skadlig som frysning. (G, L—d). H. J. Dft.

Könsdrift, Se Brunst.

Könsorganen hava till uppgift att alstra könscellerna, vilka skola giva upphov till den nya individen, att möjliggöra sammanträffandet mellan de hanliga och honliga könscellerna samt hysa och nära fostret under dess utveckling i moderindividen. Om växternas k. se Befruktning.

Djurens hanliga k. utgöras av de hanliga könskörtlarna (testiklarna), hanlemmen, sädesblåsorna, prostatakörteln, den hanliga uterus och de Cowperska körtlarna.

Testiklarna, som ligga inneslutna i pungsäcken, äro tubulära körtlar (se Körtel), utvändigt bestående av en fast bindvävshinna, som genom talrika inskjutande balkar avdela testikeln i flere från varandra ofullständigt skilda rum. Dessa fyllas av den egentliga körtelsubstansen, som utgöres av fina, hopslingrade rör, sädes kanalerna, invändigt klädda med de egendomliga celler, vilka alstra den hanliga säden eller sperman. Sädeskanalerna övergå inuti testikeln till ett nätformigt kanalsystem, från vilket vid testikelns övre rand utgår 14—18 slingrande utförsgångar, som slutligen inmynna i en gemensam utförsgång, sädesledaren, och tillsammans bilda den s. k. bitesti-k e 1 n. Ytterst omgives testikeln av ett dubbelt blad av bukhinnan, som även innesluter sädesledaren jämte testikelns blodkärl och nerver, tillsammans med dessa bildande sädessträngen, medels vilken testiklarna äro upphängda i pungsäcken. Sädesledarna gå sedan genom den s, k. inguinalkana-len in i bukhålan över urinblåsan och inmynna med var sin öppning i urinrörets övre vägg, strax bakom blåshalsen. Strax före inmyn-nandet förena sig sädesledarna med de s. k. sädesblåsorna, 2 blåsformiga körtlar, som avsöndra en segt slemmig vätska, och mellan dessa märkes en mindre, blindsäckfor-mig utbuktning, den hanliga uterus, som betraktas som en rudimentär motsvarighet till hondjurens livmoder. Ovanpå och omkring696

sädesblåsorna och urinblåsans hals ligger prostatakörteln och strax bakom denna de två Cowperska körtlarna, vilka liksom den förra med flera utförsgångar mynna i urinröret och avsöndra en vätska, som blandas med säden. Såväl sädesblåsorna som den bakre delen av sädesledarna, prostata och de Cowperika körtlarna innehålla i sina väggar ett starkt muskellager, som bidrager att med kraft utpressa såväl säden som de från nämnda biorgan avsöndrade vätskorna.

Hanlemmen (penis), genom vilken säden överföres till de honliga könsorganen, är fäst vid bakre bäckenranden och utgöres av två sväll- (cavernösa) kroppar, framtill omgivna av en tredje, ollonet. Svällkropparna bestå av ett fast bindvävslager, varifrån utgår en mängd av muskler genomdragna bindvävsbalkar, så att vävnaden därigenom får en svampartad struktur, och genom att de sålunda uppkomna maskorna eller håligheterna fyllas av blod, åstadkom mes den för kopulationen nödiga ansvällningen och styvheten (erektion). På undre sidan av hanlemmen mellan de båda svällkropparna löper urinröret, som utmynnar i spetsen på ollonet och tjänar som utförsgång för både säden och urinen. Hanlemmen inneslutes i ett hudveck, förhuden eller skåpet.

Säden (sperman) innehåller s. k. sädeskroppar (spermatozoer), som bestå av en främre, tjockare del, »huvudet», en smalare hals och ett därifrån utgående, trådformigt bihang, »svansen», genom vars rörelser sädeskropparna kunna fritt simma kring i sädesvätskan. Sädeskropparna äro det befruktande elementet, och genom avlägsnande av testik-larna, från vilka de avsöndras, berövar man djuret fortplantningsförmågan.

De honliga könsorganen utgöras av de honliga könskörtlarna eller äggstockarna (ovarier), livmodern (uterus), skidan (vagina) och blygden (vulva).

Äggstockarna äro två bönformiga kroppar, belägna i bukhålan i ländtrakten, strax framför bäckeningången. De bestå av en kärlrik bindväv, inneslutande en mängd större och mindre håligheter, kallade äggblåsor eller Graafska folliklar, invändigt beklädda med epitelceller, av vilka äggen bildas. Varje follikel innesluter vanligen blott ett ägg, och när detta är moget, närmar sig follikeln äggstockens periferi, bildande på dess yta en blåsformig upphöjning, som slutligen brister, varvid ägget utkommer och upptages av den intill liggande äggledaren. Denna är ett smalt, slingrande rör, som börjar med en vid, av trådlika fransar omgiven trattformig mynning, modertrumpeten, och med sin andra ände inmynnar i livmodern.

Livmodern, som tjänstgör som behållare för fostret under dess utveckling, utgöres hos däggdjuren av en bakre del, kroppen,

och två därifrån utgående grenar, livmoderhornen. Bakåt avsmalnar kroppen till livmoderhalsen, bildande en tämligen trång kanal, vars inre öppning mot livmodern kallas den inre livmodermunnen och som bakåt tappformigt skjuter in i skidan, där den öppnar sig genom den yttre livmodermunnen. Väggarna i livmodern utgöras huvudsakligen av två starka muskellager, ett yttre längsgående och ett inre av ringformigt gående muskeltrådar, och beklädas på insidan av en tjock i längsgående veck liggande slemhinna. Ytterst beklädes livmodern av bukhinnan, som därifrån övergår till bäckenhålans väggar, bildande de två starka band, breda livmoderbanden, genom vilka livmodern är upphängd i bäckenhålan. Livmoderns form är något olika hos olika husdjur. Hos stoet uppnår livmoder kroppen en längd av omkring 13 cm. och hornen äro halvcirkelformigt böjda uppåt. Hos idisslarna är kroppen mindre, hos kon knappt mer än 2—3 cm. lång med hornen böjda nedåt, bildande 3/4 spiral, ungefär som ett gumshorn. Hos suggan ligga de långa livmoderhornen tunntarmlikt hopslingrade. Den icke dräktiga livmodern ligger nästan helt och hållet i bäckenhålan, men i dräktigt tillstånd till största delen i bukhålan. I livmoderns slemhinna sitter en mängd greniga, rörformiga körtlar, uteruskörtlarna, som avsöndra den s. k. uterusmjölken, och under dräktigheten bildas dessutom talrika blindsäcks-formiga fördjupningar (folliklar), i vilka motsvarande utskott från den yttre fosterhinnan växa in, bildande moderkakan (pla-centa), varigenom fostret fästes i livmodern och även erhåller sin näring. Hos häst och svin äro dessa folliklar likformigt spridda i slemhinnan, hos idisslarna samlade till svampliknande livmoderkottar (kotyledo-ner), samt hos köttätande bildande en gör-delformig placenta runt om varje foster (se Foster).

Skidan utgöres av en kanal i bakre delen av bäckenhålan mellan ändtarmen och urinblåsan, står genom den yttre livmodermunnen i förbindelse med livmoderhalsen och avslutas bakåjt med könsöppningen. Skidan utgöres liksopii livmodern huvudsakligen av ett längsgående och ett ringformigt muskellager, på insidan beklätt av en slemhinna och utvändigt med bindväv. I undre väggen inmynnar urinröret, och omedelbart framför dettas mynning bildar slemhinnan ett veck (valvet). Den där bakom liggande, något vidare delen av skidan benämnes förgården, som bakåt avslutas med b 1 y g d e n, omgiven av de av huden beklädda blygdläpparna. I den av dessa bildade nedre vinkeln ligger kittla-r e n (clitoris), motsvarande hanlemmen hos handjuren och likasom denna bestående av svällvävnad.697

Till de honliga könsorganen få även mjölkkörtlarna eller juvret räknas (se Juver).

Fåglar sakna yttre könsdelar, och könskörtlarnas utförsgångar mynna tillsammans med urinledarna och ändtarmen i en gemensam hålighet, kloaken. Testiklarna ligga i främre delen av bukhålan, omedelbart under ryggraden vid njurarnas främre ändar, och de långa sädesledarna mynna i kloakens övre vägg strax utanför urinledarna. Hanlemmen utgöres endast av en förtjockning i övre änden av kloaken, som genom två muskler kan böjas om nedåt och medelst en ränna på undre sidan leder säden vid parningen. Av de honliga könskörtlarna är endast den vänstra äggstocken utvecklad. Den har ett druvklasliknande utseende, och de druvlika bildningarna äro ägg i olika utvecklingsstadier. Den opariga äggledaren, som börjar med en trattformig mynning, ligger tarmlikt hopslingrad och är i sin bakre del försedd med en utvidgning, ett slags uterus, där ägget en tid kvarstannar, och som med ett kort, synnerligen tänjbart rör mynnar i vänstra delen av kloaken. Under sin passage genom äggledaren omgives ägget av vitan, och i äggledarens vidgade del, vars slemhinna är försedd med en mängd körtlar, bildas skalet.

E. N—m.

Körbana. Se Loge.

Körning utföres med användning av tömmar och betsel samt »hjälper»: händer, röst och piska. Dessa användas till dragarens ledning, undervisning, maning, uppmuntran och stundom även bestraffning. Tömföringens

Gammal svensk tömhållning.

konst är att på rätt sätt känna, upptaga och utnyttja det tryck, som man kan förmå hästen att utöva på bettet, och därigenom bibringa honom »god mun». Hur man håller tömmarna

och de fingergrepp, med vilka man sköter dem, kan vara likgiltigt, blott man håller händerna på rätt ställe och ej trasslar hop tömmarna. I vanliga fall håller man tömmarna

Engelsk tömhållning.

i vänster hand, styrhand, och använder höger som hjälphand och att sköta piskan. Det gamla »svenska» sättet är att taga vänstertömmen under vänstra handens ring- eller lillfinger och under eller över pekfingret och högertömmen genom full hand, båda omfattade med tummen. Ett nyare sätt, det »engelska», är att i kantställd vänsterhand lägga högertömmen över pekfingret och vänstertömmen under detta eller långfingret, båda genom handen. Har man att göra med svårhanterliga hästar, kan vara skäl att taga en töm i vardera hand. Man kan köra »med lösa tömmar» eller »hålla hästen i hand». I förra fallet kan hästen genom att balansera med huvudet röra sig betydligt friare och bekvämare, varför det användes i verkkörning och vid motionering av unghästar. »Lösa tömmar» kräva emellertid påpasslighet och uppmärksamhet. Att ha hästen »i hand» betyder, att man har känning av ett lätt tryck från hästens mun. Man bör dock ej hålla handen alldeles stel utan låta handleden göra en och annan fjädrande rörelse: »taga och giva» samt »dela» på tömmarna. Det förra sker genom en liten böjning, det senare genom en vridning av handloven. Kör man med 2 händer, kan delningen förstärkas till »korsryckar», varvid man först med ena tömmen drager huvudet åt den ena sidan, sedan med den andra åt den motsatta under samtidigt eftergivande på första tömmen, så att den ej giver stod, om hästen698

vill sätta sig emot. En god körhand skall vara mjuk, känslig, elastisk, stadig och still.

Tömförningen är dels eftergivande vid igångsättning och ökning av takten, så att hästen känner en minskning i betseltrycket, just då han får maningen; eljest kan han bliva stel i mun eller få vanan att »krypa bakom betslet». Dels är den förhållande under maning, ss. vid avsaktning, stannande, vändning och ryggande eller då hästen behöver taga ett krafttag för övervinnande av tillfälligt ökat motstånd. Ledande är töm ver kan, då det gäller att få hästen i en ny rörelseriktning, varvid motsatta sidans töm ej får släppas helt och man så snart tygel ver kan är given, ger efter på dragningen.

Rösten, den andra »hjälpen», kan användas mer än folk i allmänhet tror. Talet skall vara långsamt, tydligt och i passande tonfall. Utom det vanliga väsandet eller smackandet vid igångsättning och visslandet eller ptroan-det vid avstanning, kan man särskilt vid verkkörning till uppmuntran använda hästens namn, »bra, så ja», eller till ledning »höger», »vänster», »öka», »sakta» och dylika för hästens uppfattning passande ord.

Piskan, den tredje »hjälpen» missbrukas visserligen och kan många gånger mycket väl undvaras, men är i andra fall nödvändig och brukbar på andra sätt, än man i allmänhet tänker. Den bör vara långskaftad, hava elastisk båge och kort släng eller snart Med en sådan kan man smeka hästen. Om man lägger bågen på ryggen och stryker längs med håren under vänligt tilltal, förstår hästen snart välmeningen och kan lugnas därmed, då han blivit skrämd. Flugor och bromsar kunna på sådant sätt motas bort. Till maning användes en klatsch eller ett vinande. Till bestraffning bör piskslaget komma omedelbart på felet, ty annars räcker ej hästens reflektionsförmåga till att fatta meningen. Vid bestraffningen skall man hålla hästen samlad och lägga slaget långt fram; annars kan han frestas att slå igen.

Inkörning av unghästar. Hästen är ett skyggt djur, som visar fruktan vid allt obekant men kan vänjas vid nästan allting. Vid inkörningen äro därför förberedelserna det viktigaste. Kan man genom dem få unghästen stallfrom, förtroendefull mot människorna, van vid seltyg och tryck därav, orädd för buller från åkdonet o. dyl.; så brukar resten gå lätt nog. För att göra hästen stallfrom och förtroendefull skall man mycket syssla med honom, trycka på olika kroppsdelar, taga upp benen o. dyl. under vänligt tal men ej leka eller retas med honom. Vid seltyget vänjes han genom att det tidigt börjar läggas på honom, varvid tillses, att det ligger stadigt., utan att något hänger, så att det kan kittla eller skrämma. Att börja med köres han med bara selen för att vänjas vid betsel och tömverkan. Därvid bör man först hava en man med hjälptygel

vid vardera sidan, så att han ej kan snurra runt Sedan kan man vänja honom vid selens tryck genom att i selen fästa ett par linor och hålla mot i dem. Vid åkdonets slammer vänj es hästen lätt genom att några gånger köras lös vid sidan av en gammal häst. Genom att i börj an köras i par med en äldre lär han en del och känner sig tryggare. Vid annat buller än från kördonet bör han genom friluftsliv under uppväxten vara van. Innan man börjar en övning med en unghäst, bör man taga stall -kuraget ur honom genom att låta honom löpa sig trött ute i beteshagen eller på lina.

K ö r f e 1, som kunna ej blott nedsätta hästens bruksvärde utan även medföra fara, bero oftast på felaktig behandling av djuren och för litet förberedande arbete, innan man börjar

använda dem, men ibland ser det ut som rena nycker hos djuret. Istadighet yttrar sig genom att hästen inte kan förmås att draga eller skjuter baklänges eller lägger sig. Orsakerna kunna vara fel i seltyg, ömhet i dragstäderna eller trötthet och svaghet, varför man ytterst noggrant bör undersöka och avhjälpa dylika förhållanden, innan straffåtgärder vidtagas. En mängd sådana äro föreslagna och försökta. Vill han ej sätta i gång, hjälpes det ibland genom att man leder honom i betslet de första stegen eller låter honom vända åt sidan. Sidens hästskyddare (se d. o.) kunna ibland göra nytta, om ömhet eller rädsla för seltygets tryck är orsaken, och i sådant fall kan man även försöka att i stallet låta hästen »draga upp» en tyngd för att nå fram till krubban. Har han för vana att stanna vid en backe eller på vissa ställen på vägen, söker man, att då män nalkas dessa ställen, avvända hans uppmärksamhet genom tilltal och.lek med piska och tömmar samt genom att öka farten. Stannar han, bör man enligt ett förslag binda upp det ena frambenet i bröstremmen och låta honom stå en stund, varefter man manar honom i gång samtidigt som man frigör benet. När han ej vill draga lasset framlänges, har det visat sig verksamt att låta honom draga det baklänges. Man spänner honom då baklänges i skälmarna, och stående bakom honom tvingar man honom med tömmarna att rygga, släpande lasset med sig. Stryker en häst baklänges, är det, särdeles med fyrhjulsåkdon, fara för en kullerbytta. Något botemedel mot denna olat torde ej finnas annat än att då så utan fara kan ske, låta honom stryka, tills han tröttnar därpå, och sedan tvinga honom att fortsätta därmed så länge man själv orkar. En löpsnara kring bröstet vid de falska revbenen, löpande mellan frambenen till en påle i marken, lär hava sådan verkan, att man till slut endast behöver taga den över parstångens framända och draga med hand för att hindra honom. Lägger en istadig häst kull sig, må man — men endast i detta fall — pröva en risbastu på de köttigare delarna, under kärleks-699

fullt tilltal, sedan man fängslat hop benen och medan i—2 man hålla ned huvudet med halsen sträckt bakåt.

Skygghet och skenvana förorsakas ibland av synfel eller ett övermått av stallkurage, men även därav att djuret aldrig under uppväxten vänjts till förtroende för sina herrar eller den yttre världens konstigheter. För att förtaga en häst fruktan för en sak är enda sättet att under smekningar få honom fram att nosa därpå Hästen har i överläppen ett mycket rikt känselnervsystem. Körning med skygga hästar kräver synnerlig påpasslighet och fin tömhantering. Vill han kasta åt sidan eller vända, duger ej att blott draga på ena tömmen, utan då behöves pisksnärten framme på halsen. Även då han vill skjuta baklänges, måste piskan tala och det med kraft. Skenvanan kan näppeligen tagas ur en häst på annat sätt än att »låta honom skena sig trött», vilket kan ske, om man har en lång backe framför sig eller på rak väg eller stort fritt fält, ss. en isbelagd sjö, och om man känner sig ha styrmakt över honom —och kan hindra honom att »sätta huvudet fast i bringan». Då kan man låta det gå, tills han tröttnar, och då med piskan driva honom att fortsätta. Annars är bäst att söka få hejd på honom i början genom att dela på tömmarna och giva kraftiga kors-ryckar. Måttligt skarpa betsel, t. ex. en rund-kantad saxträns (se Betsel), kan likasom stång-betsel för ett eller annat tillfälle vara verksamt men gör i längden munnen känsellös. Betsel, som framkalla smärta, driva hästen till förtvivlan, och sedan väjer han inte för någonting. En klädd ked je träns (Vidells) eller en dubbelledad vriden körträns äro i de flesta fall tillräckligt skarpa. Deras verkan kan förstärkas genom amerikansk uppkäkstygel eller si ej f tygel (enl. Wrangel) eller genom ett hårt snöre från tygelsöljorna lagt över näsryggen

Hästar som slå hindras därifrån genom svanståg eller slagrem, enkla och beprövade medel.

Linslagare äro i allmänhet nervösa och kittliga hästar, som oroas av att skälmar eller draglinor komma i beröring med huden. Genom smekning och gnidning bör man vänja dem därvid samt att börja med — utom slagrem eller svanståg — använda förlängd svängel, på vilken draglinorna undan för undan makas inåt.

Att hästar vifta och taga tömmen med svansen, beror på en nervositet, som knappt går att bortarbeta, möjligen genom att i stallet låta dem stå med tömmar och linor lagda under svansen i olika lägen. Säkrast är att använda ett snöre fäst i svansen och löpande mellan bakbenen fram till bukgjorden. Om hästen får en töm under svansen, lönar sig ej att försöka att draga dän den, ty då kniper hästen blott till än värre, utan om man lugnar sig, brukar hästen snart giva efter, så att den

slaka tömmen glider ned. Kommer man åt, kan man taga tag i och lyfta svansen, men måste vara påpasslig för att parera försök att skena, slå o. dyl.

• Hårdmunthet kan bero på svåliga laner och kan ibland kräva operation, men är ofta en följd av för skarpa bett och en hård körhand. Tjocka, släta stålbetsel och mjuka, klädda kedjebetsel kunna göra en hård rmm känslig.

Hästar, som äro lösa i mun eller som krypa bakom bettet, behöva också milda betsel,

För snedmunta hästar har man konstruerat bett med ena halvan skarpare än den andra. Är icke orsaken den samma som vid hårdmunthet, torde en dubbelringad träns med oledad bom vara lämpligast. A. B—n.

Körsbärskåda, ett gummi artat ämne, c e-r a s i n, som utflyter från sår på stammar av körsbärs- och plommonträd. Skiljer sig från (arabiskt) gummi genom att den icke fullständigt löses i vatten. Se Kolhydrat, III.

Körsbärsmal, Argyresthia ephippiella Fabr., en med rönnbärsmal besläktad och dem liknande fjäril, vars larv vid knoppsprickningen tränger in i körsbärsträdens knoppar och ur-äter dem. Arten är allmän och gör stundom avsevärd skada. Något verksamt medel mot densamma är ej känt. A. T—-n.

Körsbärsmögel. Se Fruktträdsmögel.

Körsbärsplommon. Se Körsbärsträd.

Körsbärsträd tillhöra släktet Prunus av stenfruktfamiljen, Drupaceæ. Odlade k. tillhöra 2 arter: fågel- eller sötkörsbär, P. avium L., utmärkt av högvuxet, upprätt växtsätt, stora, något skrynkliga blad med glandier vid skaftets övre ände och söta frukter; samt s u r k ö r s b ä r, P. cerasus L., som är mera lågvuxet, ofta buskformigt med veka, m. 1. m. hängande kvistar, smärre, glatta blad utan glandier, stor benägenhet att utskjuta rotskott samt sura frukter. — Den förra odlades i södra Europa redan under stenåldern, under det att den senare säges hava införts från Svarta-havstrakterna till Rom år 79 f. Kr, Båda förekomma förvildade i Europa. De talrika odlade sorterna indelas i följande grupper:

I. Sötkörsbär: 1. Fågelbär, små frukter med löst kött 2. Bigarrå, stora bär med fast kött. 3. Hjärtkörsbär, stora frukter med löst kött.

II. Sur körsbär: 4. Möre Her, lågvuxna träd med hängande kvistar, rödbruna frukter med röd saft. 5. Klarbär, småträd eller buskar med hängande kvistar, röda frukter med ofärgad saft.

Odling. K. äro utpräglat kalkälskande och nå bästa utveckling och avkastning inom silurområdena i Skåne, öster- och Västergötland, i Grennatrakten samt på Gottland och Öland. Sötkörsbär odlas knappt med fördel norr om Mälardalen, men surkörsbär ända upp ;oo

i Västerbotten. De gå bäst till på en något lätt jord i varmt läge.

Förädlingen sker i allmänhet på kärnstam av fågelbär. Sötkörsbärsträden, som bliva gamla och stora, planteras på större avstånd än de mer småvuxna sur körsträdsort erna. K. lida ofta av,gummiflöde (se d. o.), och då detta befordras av kväverik gödsel, böra de hellre gödslas med kompost- samt kali- och fosfatgödsel än med kreatursgödsel eller latrin. K. tåla ej väl beskärning, som framkallar stark blödning; undantag gör dock skuggmorellen, vilken därför med fördel odlas på spaljé vid väggar. Den går val till även mot norr.

Som prydnadsväxter odlas åtskilliga till släktet Prunus hörande arter: Dubbelblommiga fågelbärs- och surkörsträd med talrika vackra, vita blommor. Förökas genom ympning. Rosenaprikos, P. Triloha Lindi, från Kina, en lågvuxen art, som på våren är översållad av praktfulla, ljust rosenröda blommor på bar kvist, härdig upp till Mälardalen och mycket använd även till drivning i hus. Purpurbladigt kö rsb är s plommon t rä d, P. Pissardi Hört., med purpur rött bladverk och obetydliga blommor. Sten-weichsel, P. Mahaleb L., en vacker sydeuropeisk, storvuxen, mörkt grönbladig buske, med små, vita blommor; planteras i grupper, och begagnas till grundstam för dvärgkörsbärsträd. Lagerkörs, P. laurocerasus L., en från Kaukasien härstammande, ständigt grön buske med stora glatta blad. Uthärdar ej svårare vinterköld och kan odlas på fritt land endast i sydligaste delarna av landet. Förökas genom sticklingar.

Körskift. Se Virkesdrivning.

Körtel, organ i djurkroppen, vilket har till uppgift antingen att ur blodet avsöndra vissa oanvändbara eller skadliga ämnen (exkret) eller att bilda för vissa fysiologiska ändamål avsedda ämnen (sekret). Alla verkliga körtlar stå i direkt förbindelse med huden eller slemhinnor. I sin enklaste form utgöra de en blind-säckformig instjälpning, vars vägg består av en tunn, elastisk bindvävshinna, på insidan klädd med epitelceller och utvändigt omspun-nen av ett tätt nät av kapillärkärl (enkla tubulära eller rörformiga körtlar, ss. svettkörtlar, mag- och tarmsaftskörtlar). Genom att röret i sin nedre ände upprepade gånger förgrenas, uppstå de sammansatta tubulära körtlarna, ss. njurar och testiklar, och om grenarnas yttersta ändar utvidgas till små blåsor (körtelblåsor), uppkomma druvformiga körtlar, ss. spott-körtlarna m. fl. De enkla tubulära körtlarna utmynna direkt på huden (svettkörtlar) eller slemhinnan (mag- och tarmsaftskörtlar); hos de sammansatta och druvformiga körtlarna, som oftast äro delade i skilda flikar (lober), förena de finare grenarna sig till allt större stammar med en för hela körteln gemensam

utförsgång, som kan vara ganska lång, så att utmynningsstället ligger långt från själva körteln (ex. testiklarna, öronspottkörteln).

Förutom de kapillära blodkärlen innehålla körtlarna även rikligt med nervtrådar, som till största delen härleda sig från det sympatiska nervsystemet men delvis även från det centrala.

Epitelcellerna i botten på rören eller körtelblåsorna äro de egentliga körtelcellerna, vilka av det ur blodet upptagna råmaterialet bilda körtlarnas avsöndringar (saliv från spott-körtlarna, mag- och tarmsaft från mag- och tarmsaftkörtlarna, galla från levern, urin från njurarna, mjölk från juvret o. s. v.).* Denna avsöndring befrämjas genom det i körtlarna under deras arbete rådande höga blodtrycket. Av de i körtlarna även rikligt förekommande lymfkärlen återföras sedan till blodet de därur upptagna ämnen, som ej kommit till användning vid sekretionen. Vissa körtlar, som ligga i lymfbanorna, bilda vita blodkroppar och tjäna att som en sil kvarhålla och avskilja smittämnen ur de till blodkärlen ledande lymfkärlen. Se Lymfkärl. E. N—m.

Körvel. Detta namn användes för flera olika flockblomstriga växter (Umbelliferœ) med långsträckta delfrukter samt kryddartad söt smak och lukt. — Spansk k., Myrrhis odorata Scop., en mångårig storvuxen, saftig ört med 3 dubbelt, pardelade finludna blad, vit blomflock och stora, skarpt kölade delfrukter, har stark anisliknande lukt. Arten, som växer vild i mellersta och södra Europas bergstrakter, odlades förr rätt allmänt som soppkrydda och till beredande av läkemedel samt förekommer ej sällan förvildad i parker och trädgårdar. Körvelkäx l. körvelkax, Cerefolium sativum Bess. 1. Anthriscus Cerefolium L., är en i-årig. spenslig, mjuk men glatt ört med blad liknande den förras samt långsträckta frukter. Även denna art odlas för sin angenämt kryddlika lukt och smak som soppört och förekommer här och var förvildad.

Körvelrova,^ Chœrophyllum bulbosum L., är en tvåårig flockblomstrig ört (umbellat) med rundat uppsvälld rot, vid basen rödfläckig och styvhårig stjälk, flerdubbelt delade blad med jämbreda bladflikar samt halvlånga, trubbigt räfflade, på insidan kupiga delfrukter. Arten, som växer vild i södra Europa, odlas här och var för rotens skull, vilken når storleken av små morötter (s. k. karotter) och har en angenäm smak. »Fröet» (frukterna) bibehåller dåligt sin grobarhet och sås därför helst på hösten eller stratifieras till våren. Det radsås, och plantorna gallras till 8—10 cm. avstånd. På högsommaren avslutas tillväxten för året och bladen avvissna. Då skördas rötterna, de fullt utvuxna till förbrukning; de smärre utsättas åter för att följande år utväxa. Blomstjälkar utväxa andra året på de fullvuxna rötterna och sätta rikligt med frö. Stundom ;oo

i Västerbotten. De gå bäst till på en något lätt jord i varmt läge.

Förädlingen sker i allmänhet på kärnstam av fågelbär. Sötkörsbärsträden, som bliva gamla och stora, planteras på större avstånd än de mer småvuxna sur körsträdsort erna. K. lida ofta av,gummiflöde (se d. o.), och då detta befordras av kväverik gödsel, böra de hellre gödslas med kompost- samt kali- och fosfatgödsel än med kreatursgödsel eller latrin. K. tåla ej väl beskärning, som framkallar stark blödning; undantag gör dock skuggmorellen, vilken därför med fördel odlas på spaljé vid väggar. Den går val till även mot norr.

Som prydnadsväxter odlas åtskilliga till släktet Prunus hörande arter: Dubbelblommiga fågelbärs- och surkörsträd med talrika vackra, vita blommor. Förökas genom ympning. Rosenaprikos, P. Triloha Lindi, från Kina, en lågvuxen art, som på våren är översållad av praktfulla, ljust rosenröda blommor på bar kvist, härdig upp till Mälardalen och mycket använd även till drivning i hus. Purpurbladigt kö rsb är s plommon t rä d, P. Pissardi Hört., med purpur rött bladverk och obetydliga blommor. Sten-weichsel, P. Mahaleb L., en vacker sydeuropeisk, storvuxen, mörkt grönbladig buske, med små, vita blommor; planteras i grupper, och begagnas till grundstam för dvärgkörsbärsträd. Lagerkörs, P. laurocerasus L., en från Kaukasien härstammande, ständigt grön buske med stora glatta blad. Uthärdar ej svårare vinterköld och kan odlas på fritt land endast i sydligaste delarna av landet. Förökas genom sticklingar.

Körskift. Se Virkesdrivning.

Körtel, organ i djurkroppen, vilket har till uppgift antingen att ur blodet avsöndra vissa oanvändbara eller skadliga ämnen (exkret) eller att bilda för vissa fysiologiska ändamål avsedda ämnen (sekret). Alla verkliga körtlar stå i direkt förbindelse med huden eller slemhinnor. I sin enklaste form utgöra de en blind-säckformig instjälpning, vars vägg består av en tunn, elastisk bindvävshinna, på insidan klädd med epitelceller och utvändigt omspun-nen av ett tätt nät av kapillärkärl (enkla tubulära eller rörformiga körtlar, ss. svettkörtlar, mag- och tarmsaftskörtlar). Genom att röret i sin nedre ände upprepade gånger förgrenas, uppstå de sammansatta tubulära körtlarna, ss. njurar och testiklar, och om grenarnas yttersta ändar utvidgas till små blåsor (körtelblåsor), uppkomma druvformiga körtlar, ss. spott-körtlarna m. fl. De enkla tubulära körtlarna utmynna direkt på huden (svettkörtlar) eller slemhinnan (mag- och tarmsaftskörtlar); hos de sammansatta och druvformiga körtlarna, som oftast äro delade i skilda flikar (lober), förena de finare grenarna sig till allt större stammar med en för hela körteln gemensam

utförsgång, som kan vara ganska lång, så att utmynningsstället ligger långt från själva körteln (ex. testiklarna, öronspottkörteln).

Förutom de kapillära blodkärlen innehålla körtlarna även rikligt med nervtrådar, som till största delen härleda sig från det sympatiska nervsystemet men delvis även från det centrala.
Epitelcellerna i botten på rören eller körtelblåsorna äro de egentliga körtelcellerna, vilka av det ur blodet upptagna råmaterialet bilda körtlarnas avsöndringar (saliv från spott-körtlarna, mag- och tarmsaft från mag- och tarmsaftkörtlarna, galla från levern, urin från njurarna, mjölk från juvret o. s. v.).* Denna avsöndring befrämjas genom det i körtlarna under deras arbete rådande höga blodtrycket. Av de i körtlarna även rikligt förekommande lymfkärlen återföras sedan till blodet de därur upptagna ämnen, som ej kommit till användning vid sekretionen. Vissa körtlar, som ligga i lymfbanorna, bilda vita blodkroppar och tjäna att som en sil kvarhålla och avskilja smittämnen ur de till blodkärlen ledande lymfkärlen. Se Lymfkärl. E. N—m.

Körvel. Detta namn användes för flera olika flockblomstriga växter (Umbelliferœ) med långsträckta delfrukter samt kryddartad söt smak och lukt. — Spansk k., Myrrhis odorata Scop., en mångårig storvuxen, saftig ört med 3 dubbelt, pardelade finludna blad, vit blomflock och stora, skarpt kölade delfrukter, har stark anisliknande lukt. Arten, som växer vild i mellersta och södra Europas bergstrakter, odlades förr rätt allmänt som soppkrydda och till beredande av läkemedel samt förekommer ej sällan förvildad i parker och trädgårdar. Körvelkäx l. körvelkax, Cerefolium sativum Bess. 1. Anthriscus Cerefolium L., är en i-årig. spenslig, mjuk men glatt ört med blad liknande den förras samt långsträckta frukter. Även denna art odlas för sin angenämt kryddlika lukt och smak som soppört och förekommer här och var förvildad.

Körvelrova,^ Chœrophyllum bulbosum L., är en tvåårig flockblomstrig ört (umbellat) med rundat uppsvälld rot, vid basen rödfläckig och styvhårig stjälk, flerdubbelt delade blad med jämbreda bladflikar samt halvlånga, trubbigt räfflade, på insidan kupiga delfrukter. Arten, som växer vild i södra Europa, odlas här och var för rotens skull, vilken når storleken av små morötter (s. k. karotter) och har en angenäm smak. »Fröet» (frukterna) bibehåller dåligt sin grobarhet och sås därför helst på hösten eller stratifieras till våren. Det radsås, och plantorna gallras till 8—10 cm. avstånd. På högsommaren avslutas tillväxten för året och bladen avvissna. Då skördas rötterna, de fullt utvuxna till förbrukning; de smärre utsättas åter för att följande år utväxa. Blomstjälkar utväxa andra året på de fullvuxna rötterna och sätta rikligt med frö. Stundom7oi

låter man fröplantor stå kvar och självså sig. (G L—d.) H. J.Dft.

Kosa 1. å k e r v e n, Apara spica ven†i P.B,, i—2-årigt, vanligen omkring 1/a m. högt gräs med yvig, pyramidformig, blekgrön eller något rödaktig vippa av små enblommiga småax med veka borst. Är ett allmänt ogräs i sädesåkrarna, särdeles på lös jord. Ätes av boskapen blott som ung men blir sedan snart torr och ratas då. »Fröet» (frukterna) bibehåller länge sin grobarhet i jorden, och detta ogräs kan därför blott långsamt utrotas genom trädning och hackrensning.

Kött. De högre djurens — däggdjurs och fåglars — kött hör på grund av sin höga halt av äggvita och fett till människans viktigaste födoämnen. Dess näringsinnehåll angives i procent av de olika näringsämnena och i nettokalorier (d. v. s. med avdrag av förlusterna vid matsmältningen) sålunda:

Nötkött Vatt(O) Salt Netto

0 £T pr p^

Färskt med ben . . 57 17 10 1.2 1570

» utan » . . 67 20 12 I.4 1870

Salt med » . . 45 19 12 I.O 22O0

Kalvkött fäTskt m. b. 57 17 10 1.1 I550

Får färskt med ben 56 15 15 1-9 1930 1

mer än yngre djur ansätta fettet utanför musklerna. K. av olika kroppsdelar uppskattas även mycket olika. På grund härav indelas slaktdjur och av dem erhållet k. i olika kvalitetsklasser. Se härom i art. Slakt.

Köttproduktion, över denna i Sveriges saknas direkta statistiska uppgifter. Då i vårt land uppfödning särskilt till slaktdjur föga förekommer annat än av svin, kan mängden av årligen slaktat k. beräknas huvudsakligen på grund av den antagliga utgallringen ur kreatursbesättningarna och djurens medel vikt. Efter dessa grunder beräknade statens krigs-beredskapskommission år 1918 den årliga k.-produktionen i Sverige sålunda:

Sammansättning och näringsinnehåll är ganska lika hos olika djurslag; skillnaden beror huvudsakligen på olika fetthalt och i motsatt förhållande därtill växlande vattenhalt. Den lägre

uppskattningen av vissa djurs k... ss. hästars och köttätande djurs., beror huvudsakligen på fördom, någon gång på smaken. I regel är k. av unga djur fintrådigare, saftigare och ljusare än sådant av äldre djur av samma art. Därnäst inverkar fettets mängd och fördelning. Ett fett djur lämnar bättre kött än ett magert, och i samma mån fettet är insprängt i museerna, desto bättre är köttet; den lägre kvaliteten hos k. av äldre djur beror delvis därpå, att dessa

Utgallring Slakt- Kött

Dj urslag vikt

% st. kg- . kg.

Hästar . . . 1 *'4 28,832 2 240 6,919,680

Oxar . . . 30.3 29,989 32? 8,996,700

Tjurar . . . 50 24,135 286 6,902,610

Kor . . 16 299,510 185 55409,350

Renar . . . 12 33,I2° 45 1,490,400

Ungnöt 0. .

kalvar . . 6r 1,179,322 38 44,814,236

Får, getter . 50.4 630,834 17 10,724,178

i Svin .... 129.6 1,598,823 »3 i32,702,3°9

Höns . . . 4,934,000 0.5-1 3,434,000

Annat fjäder-

j fä 549,200 1.5-5 1,203,300

Summa 272,596,763

1 Procent av koantalet.

2 Efter avräki ling av 5,900 sjä lvdöda.

Härtill kommer till mat använt slaktavfall, som beräknas uppgå till 35 kg. för storboskap, 5.5 för ungnöt och kalvar samt 3 kg. för får, getter och svin, tillsammans 25,552,432 kg. Denna tillgång överskrider avsevärt den inhemska förbrukningen, såsom framgår av in-och utförselsiffrorna för kreatur och kött, vilka voro för år 1912—13:

Kor...... Oxar 0. tjurar . . Ungnöt 0. kalvar Får...... Införsel Utförsel

Levande djur Kött kg- S:a köttvikt kg- Levande djur Kött kg- S:a köttvikt kg-

st. Slaktvikt kg. st. Slaktvikt kg- 2432 410 8 138 749 449,920 117,442 304 2,346 4494 | 672,043 526,636 2,072,761 1,239,709 528,982 2,072,761 17,333 n,759 9,210 2,241 12,866 3,899,925 3,733,8oo 1,151,250 38,097 244454 J5,969,7H 43,497 9,686,167 14,754,689 81,594 9,930,621

7oi

låter man fröplantor stå kvar och självså sig. (G L—d.) H. J.Dft.

Kosa 1. å k e r v e n, Apara spica ven†i P.B,, i—2-årigt, vanligen omkring 1/a m. högt gräs med yvig, pyramidformig, blekgrön eller något rödaktig vippa av små enblommiga småax med veka borst. Är ett allmänt ogräs i sädesåkrarna, särdeles på lös jord. Ätes av boskapen blott som ung men blir sedan snart torr och ratas då. »Fröet» (frukterna) bibehåller länge sin grobarhet i jorden, och detta ogräs kan därför blott långsamt utrotas genom trädning och hackrensning.

Kött. De högre djurens — däggdjurs och fåglars — kött hör på grund av sin höga halt av äggvita och fett till människans viktigaste födoämnen. Dess näringsinnehåll angives i procent av de olika näringsämnena och i nettokalorier (d. v. s. med avdrag av förlusterna vid matsmältningen) sålunda:

Nötkött Vatt(O) Salt Netto

0 £T pr p^

Färskt med ben . . 57 17 10 1.2 1570

» utan » . . 67 20 12 I.4 1870

Salt med » . . 45 19 12 I.O 22O0

Kalvkött fäTskt m. b. 57 17 10 1.1 I550

Får färskt med ben 56 15 15 1-9 1930 1

mer än yngre djur ansätta fettet utanför musklerna. K. av olika kroppsdelar uppskattas även mycket olika. På grund härav indelas slaktdjur och av dem erhållet k. i olika kvalitetsklasser. Se härom i art. Slakt.

Köttproduktion, över denna i Sveriges saknas direkta statistiska uppgifter. Då i vårt land uppfödning särskilt till slaktdjur föga förekommer annat än av svin, kan mängden av årligen slaktat k. beräknas huvudsakligen på grund av den antagliga utgallringen ur kreatursbesättningarna och djurens medel vikt. Efter dessa grunder beräknade statens krigs-beredskapskommission år 1918 den årliga k.-produktionen i Sverige sålunda:

Sammansättning och näringsinnehåll är ganska lika hos olika djurslag; skillnaden beror huvudsakligen på olika fetthalt och i motsatt förhållande därtill växlande vattenhalt. Den lägre
uppskattningen av vissa djurs k... ss. hästars och köttätande djurs., beror huvudsakligen på fördom, någon gång på smaken. I regel är k. av unga djur fintrådigare, saftigare och ljusare än sådant av äldre djur av samma art. Därnäst inverkar fettets mängd och fördelning. Ett fett djur lämnar bättre kött än ett magert, och i samma mån fettet är insprängt i museerna, desto bättre är köttet; den lägre kvaliteten hos k. av äldre djur beror delvis därpå, att dessa

Utgallring Slakt- Kött

Dj urslag vikt

% st. kg- . kg.

Hästar . . . 1 *'4 28,832 2 240 6,919,680

Oxar . . . 30.3 29,989 32? 8,996,700

Tjurar . . . 50 24,135 286 6,902,610

Kor . . 16 299,510 185 55409,350

Renar . . . 12 33,I2° 45 1,490,400

Ungnöt 0. .

kalvar . . 6r 1,179,322 38 44,814,236

Får, getter . 50.4 630,834 17 10,724,178

i Svin .... 129.6 1,598,823 »3 i32,702,3°9

Höns . . . 4,934,000 0.5-1 3,434,000

Annat fjäder-

j fä 549,200 1.5-5 1,203,300

Summa 272,596,763

1 Procent av koantalet.

2 Efter avräki ling av 5,900 sjä lvdöda.

Härtill kommer till mat använt slaktavfall, som beräknas uppgå till 35 kg. för storboskap, 5.5 för ungnöt och kalvar samt 3 kg. för får, getter och svin, tillsammans 25,552,432 kg. Denna tillgång överskrider avsevärt den inhemska förbrukningen, såsom framgår av in-och utförselsiffrorna för kreatur och kött, vilka voro för år 1912—13:

Kor...... Oxar 0. tjurar . . Ungnöt 0. kalvar Får...... Införsel Utförsel

Levande djur Kött kg- S:a köttvikt kg- Levande djur Kött kg- S:a köttvikt kg-

st. Slaktvikt kg. st. Slaktvikt kg- 2432 410 8 138 749 449,920 117,442 304 2,346 4494 | 672,043 526,636 2,072,761 1,239,709 528,982 2,072,761 17,333 n,759 9,210 2,241 12,866 3,899,925 3,733,8oo 1,151,250 38,097 244454 J5,969,7H 43,497 9,686,167 14,754,689 81,594 9,930,621

7oi

låter man fröplantor stå kvar och självså sig. (G L—d.) H. J.Dft.

Kosa 1. å k e r v e n, Apara spica ven†i P.B,, i—2-årigt, vanligen omkring 1/a m. högt gräs med yvig, pyramidformig, blekgrön eller något rödaktig vippa av små enblommiga småax med veka borst. Är ett allmänt ogräs i sädesåkrarna, särdeles på lös jord. Ätes av boskapen blott som ung men blir sedan snart torr och ratas då. »Fröet» (frukterna) bibehåller länge sin grobarhet i jorden, och detta ogräs kan därför blott långsamt utrotas genom trädning och hackrensning.

Kött. De högre djurens — däggdjurs och fåglars — kött hör på grund av sin höga halt av äggvita och fett till människans viktigaste födoämnen. Dess näringsinnehåll angives i procent av de olika näringsämnena och i nettokalorier (d. v. s. med avdrag av förlusterna vid matsmältningen) sålunda:

Nötkött Vatt(O) Salt Netto

0 £T pr p^

Färskt med ben . . 57 17 10 1.2 1570

» utan » . . 67 20 12 I.4 1870

Salt med » . . 45 19 12 I.O 22O0

Kalvkött fäTskt m. b. 57 17 10 1.1 I550

Får färskt med ben 56 15 15 1-9 1930 1

mer än yngre djur ansätta fettet utanför musklerna. K. av olika kroppsdelar uppskattas även mycket olika. På grund härav indelas slaktdjur och av dem erhållet k. i olika kvalitetsklasser. Se härom i art. Slakt.

Köttproduktion, över denna i Sveriges saknas direkta statistiska uppgifter. Då i vårt land uppfödning särskilt till slaktdjur föga förekommer annat än av svin, kan mängden av årligen slaktat k. beräknas huvudsakligen på grund av den antagliga utgallringen ur kreatursbesättningarna och djurens medel vikt. Efter dessa grunder beräknade statens krigs-beredskapskommission år 1918 den årliga k.-produktionen i Sverige sålunda:

Sammansättning och näringsinnehåll är ganska lika hos olika djurslag; skillnaden beror huvudsakligen på olika fetthalt och i motsatt förhållande därtill växlande vattenhalt. Den lägre uppskattningen av vissa djurs k... ss. hästars och köttätande djurs., beror huvudsakligen på fördom, någon gång på smaken. I regel är k. av unga djur finttrådigare, saftigare och ljusare än sådant av äldre djur av samma art. Därnäst inverkar fettets mängd och fördelning. Ett fett djur lämnar bättre kött än ett magert, och i samma mån fettet är insprängt i museerna, desto bättre är köttet; den lägre kvaliteten hos k. av äldre djur beror delvis därpå, att dessa

Utgallring Slakt- Kött

Dj urslag vikt

% st. kg- . kg.

Hästar . . . 1 *'4 28,832 2 240 6,919,680

Oxar . . . 30.3 29,989 32? 8,996,700

Tjurar . . . 50 24,135 286 6,902,610

Kor . . 16 299,510 185 55409,350

Renar . . . 12 33,I2° 45 1,490,400

Ungnöt 0. .

kalvar . . 6r 1,179,322 38 44,814,236

Får, getter . 50.4 630,834 17 10,724,178

i Svin .... 129.6 1,598,823 »3 i32,702,3°9

Höns . . . 4,934,000 0.5-1 3,434,000

Annat fjäder-

j fä 549,200 1.5-5 1,203,300

Summa 272,596,763

1 Procent av koantalet.

2 Efter avräki ling av 5,900 sjä lvdöda.

Härtill kommer till mat använt slaktavfall, som beräknas uppgå till 35 kg. för storboskap, 5.5 för ungnöt och kalvar samt 3 kg. för får, getter och svin, tillsammans 25,552,432 kg. Denna tillgång överskrider avsevärt den inhemska förbrukningen, såsom framgår av in-och utförselsiffrorna för kreatur och kött, vilka voro för år 1912—13:

Kor...... Oxar 0. tjurar . . Ungnöt 0. kalvar Får...... Införsel Utförsel

Levande djur Kött kg- S:a köttvikt kg- Levande djur Kött kg- S:a köttvikt kg-

st. Slaktvikt kg. st. Slaktvikt kg- 2432 410 8 138 749 449,920 117,442 304 2,346 4494 | 672,043 526,636 2,072,761 1,239,709 528,982 2,072,761 17,333 n,759 9,210 2,241 12,866

3,899,925 3,733,8oo 1,151,250 38,097 244454 J5,969,7H 43,497 9,686,167 14,754,689 81,594 9,930,621

Produktionskostnaden för köttet växlar på grund av åtskilliga förhållanden. Djurens förmåga att av den upptagna näringen bilda kroppsmassa avtager med djurens ålder, så att; under det att en kalv vid en lyckad gödning behöver omkring 3 foder enheter (10 kg. helmjölk eller 18 kg. skummjölk) till 1 kg. viktsökning, måste foderåtgången för vuxna djur räknas till 8—10 foderenheter för varje kg. viktsökning. Foderåtgången i förhållande till viktsökningen beror även på Utfodringens intensitet; ty då alltid en viss del av fodret åtgår till livsunderhållet (underhållsfoder), blir hela foderåtgången i förhållande till viktsökningen större på ju längre tid viktsökningen blir fördelad. Endast om gödningen sker med normal hastighet, kan den lägre av ovannämnda siffror för foderåtgången nås, under det att en genom mindre riklig kost eller sjukdom fördröjd gödning lämnar avsevärt sämre resultat. Det ekonomiska utbytet av gödning av slaktboskap blir vanligen sådant, att omkostnaderna knappt skulle täckas av viktsökningen, om ej med denna följde en avsevärd förbättring av köttets kvalitet och ökning av dess värde. Den vinst, som erhålles genom denna kvalitetsförbättring, blir ofta det avgörande för gödningens räntabilitet, och stor vikt ligger därpå, att till slakt hava att tillgå djur, vars hälsa, kroppsform och anlag giver utsikt till snabb ansättning av kött av bästa kvalitet (se Gödning).

Köttavfall. Se Köttfodermjöl.

Köttballar. Se Hov.

Köttbesiktning. Se Slakthus.

Köttfodermjöl.
Vanligare är numera det kött- och benfoder (tyskarnas Kadavermehl), som framställes dels vid slakterierna av slakteri avfall, dels av självdöda djirr. Dessa kokas några timmar vid flera atmosfärers tryck, varvid en del av fettet avskiljes och möjligen förefintliga smittämnen oskadliggöras. Återstoden torkas och males, och som det erhållna mjölet innehåller även ben, blir halten av aska, huvudsakligen fosforsyrad kalk, hög. Ibland tillsättes (eller finnes i maginnehållet) något av vegetabiliska ämnen Sarnmansättningen är mycket växlande, vid låg askhalt är proteinhalten högre, och omvänt.

I hushållen uppstår åtskilligt avfall av kött, vegetabilier m. m., som förtjänar tillgodogöras till svinfoder. Givetvis växlar sammansättningen starkt. En analys å sådant anföres här nedan. I vissa städer uppsamlas köttavfallet och torkas för att bliva hållbarare samt användes i kommunala svingårdar eller försäljes till traktens iantmän.

Som exempel på dylika fodermedels sammansättning och värde anföras följande tal:

Protein.....

Fett.......

Kvävefria extr.ä. . Växttråd . . . .

Aska......

Vatten.....

Smb. äggv. . . . » > pr f.enh.

F.eDh. pr 100 kg. En f.enh. motsv. .

R *£ Köksavfall O: a O: ttfod tt- 0 nfod otork. torkat

O) a> o bättre sämre

70.0 48.9 17S 13.6

I4.0 I3.0 7-z 8.6

-- 3-o 37-5 47-4

'-- — 4.0 4.2

9.0 27.4 9-4 19.6

II.O 7-7 24.4 6.6

6l.6 .27.0 IO.O 8.0

383 270 250 80

l6l 100 40 40

0.6 I.o 2.5 2-5

M. W.

Köttkontroll. Se Slakthus.

Köttkrona. Se Hov.

Köttmjöl. Se Köttfödermjöl.

Köttras betecknar sådana husdjursraser, vilka hava utpräglade anlag för kött och fettansättning, vilket avspeglar sig i djurens yttre former (se Exteriör, Gödning).

Köttstråle. Se Hov.

Köttstorfers tal. Se Fettbestämning 3. 702

Produktionskostnaden för köttet växlar på grund av åtskilliga förhållanden. Djurens förmåga att av den upptagna näringen bilda kroppsmassa avtager med djurens ålder, så att; under det att en kalv vid en lyckad gödning behöver omkring 3 foder enheter (10 kg. helmjölk eller 18 kg. skummjölk) till 1 kg. viktsökning, måste foderåtgången för vuxna djur räknas till 8—10 foderenheter för varje kg. viktsökning. Foderåtgången i förhållande till viktsökningen beror även på Utfodringens intensitet; ty då alltid en viss del av fodret åtgår till livsunderhållet (underhållsfoder), blir hela foderåtgången i förhållande till viktsökningen större på ju längre tid viktsökningen blir fördelad. Endast om gödningen sker med normal hastighet, kan den lägre av ovannämnda siffror för foderåtgången nås, under det att en genom mindre riklig kost eller sjukdom fördröjd gödning lämnar avsevärt sämre resultat. Det ekonomiska utbytet av gödning av slaktboskap blir vanligen sådant, att omkostnaderna knappt skulle täckas av viktsökningen, om ej med denna följde en avsevärd förbättring av köttets kvalitet och ökning av dess värde. Den vinst, som erhålles genom denna kvalitetsförbättring, blir ofta det avgörande för gödningens räntabilitet, och stor vikt ligger därpå, att till slakt hava att tillgå djur, vars hälsa, kroppsform och anlag giver utsikt till snabb ansättning av kött av bästa kvalitet (se Gödning).

Köttavfall. Se Köttfodermjöl.

Köttballar. Se Hov.

Köttbesiktning. Se Slakthus.

Köttfodermjöl.
Vanligare är numera det kött- och benfoder (tyskarnas Kadavermehl), som framställes dels vid slakterierna av slakteri avfall, dels av självdöda djirr. Dessa kokas några timmar vid flera atmosfärers tryck, varvid en del av fettet avskiljes och möjligen förefintliga smittämnen oskadliggöras. Återstoden torkas och males, och som det erhållna mjölet innehåller även ben, blir halten av aska, huvudsakligen fosforsyrad kalk, hög. Ibland tillsättes (eller finnes i maginnehållet) något av vegetabiliska ämnen Sarnmansättningen är mycket växlande, vid

låg askhalt är proteinhalten högre, och omvänt.

I hushållen uppstår åtskilligt avfall av kött, vegetabilier m. m., som förtjänar tillgodogöras till svinfoder. Givetvis växlar sammansättningen starkt. En analys å sådant anföres här nedan. I vissa städer uppsamlas köttavfallet och torkas för att bliva hållbarare samt användes i kommunala svingårdar eller försäljes till traktens iantmän.

Som exempel på dylika fodermedels sammansättning och värde anföras följande tal:

Protein.....

Fett.......

Kvävefria extr.ä. . Växttråd . . . .

Aska......

Vatten.....

Smb. äggv. . . . » > pr f.enh.

F.eDh. pr 100 kg. En f.enh. motsv. .

R *£ Köksavfall O: a O: ttfod tt- 0 nfod otork. torkat

O) a> o bättre sämre

70.0 48.9 17S 13.6

I4.0 I3.0 7-z 8.6

-- 3-o 37-5 47-4

'-- — 4.0 4.2

9.0 27.4 9-4 19.6

II.O 7-7 24.4 6.6

6l.6 .27.0 IO.O 8.0

383 270 250 80

l6l 100 40 40

0.6 I.o 2.5 2-5

M. W.

Köttkontroll. Se Slakthus.

Köttkrona. Se Hov.

Köttmjöl. Se Köttfödermjöl.

Köttras betecknar sådana husdjursraser, vilka hava utpräglade anlag för kött och fettansättning, vilket avspeglar sig i djurens yttre former (se Exteriör, Gödning).

Köttstråle. Se Hov.

Köttstorfers tal. Se Fettbestämning 3. 702

Produktionskostnaden för köttet växlar på grund av åtskilliga förhållanden. Djurens förmåga att av den upptagna näringen bilda kroppsmassa avtager med djurens ålder, så att; under det att en kalv vid en lyckad gödning behöver omkring 3 foder enheter (10 kg. helmjölk eller 18 kg. skummjölk) till 1 kg. viktsökning, måste foderåtgången för vuxna djur räknas till 8—10 foderenheter för varje kg. viktsökning. Foderåtgången i förhållande till viktsökningen beror även på Utfodringens intensitet; ty då alltid en viss del av fodret åtgår till livsunderhållet (underhållsfoder), blir hela foderåtgången i förhållande till viktsökningen större på ju längre tid viktsökningen blir fördelad. Endast om gödningen sker med normal hastighet, kan den lägre av ovannämnda siffror för foderåtgången nås, under det att en genom mindre riklig kost eller sjukdom fördröjd gödning lämnar avsevärt sämre resultat. Det ekonomiska utbytet av gödning av slaktboskap blir vanligen sådant, att omkostnaderna knappt skulle täckas av viktsökningen, om ej med denna följde en avsevärd förbättring av köttets kvalitet och ökning av dess värde. Den vinst, som erhålles genom denna kvalitetsförbättring, blir ofta det avgörande för gödningens räntabilitet, och stor vikt ligger därpå, att till slakt hava att tillgå djur, vars hälsa, kroppsform och anlag giver utsikt till snabb ansättning av kött av bästa kvalitet (se Gödning).

Köttavfall. Se Köttfodermjöl.

Köttballar. Se Hov.

Köttbesiktning. Se Slakthus.

Köttfodermjöl.
Vanligare är numera det kött- och benfoder (tyskarnas Kadavermehl), som framställes dels vid slakterierna av slakteri avfall, dels av självdöda djirr. Dessa kokas några timmar vid flera atmosfärers tryck, varvid en del av fettet avskiljes och möjligen förefintliga smittämnen oskadliggöras. Återstoden torkas och males, och som det erhållna mjölet innehåller även ben, blir halten av aska, huvudsakligen fosforsyrad kalk, hög. Ibland tillsättes (eller finnes i maginnehållet) något av vegetabiliska ämnen Sarnmansättningen är mycket växlande, vid
låg askhalt är proteinhalten högre, och omvänt.

I hushållen uppstår åtskilligt avfall av kött, vegetabilier m. m., som förtjänar tillgodogöras till svinfoder. Givetvis växlar sammansättningen starkt. En analys å sådant anföres här nedan. I vissa städer uppsamlas köttavfallet och torkas för att bliva hållbarare samt användes i kommunala svingårdar eller försäljes till traktens iantmän.

Som exempel på dylika fodermedels sammansättning och värde anföras följande tal:

Protein.....

Fett.......

Kvävefria extr.ä. . Växttråd . . . .

Aska......

Vatten.....

Smb. äggv. . . . » > pr f.enh.

F.eDh. pr 100 kg. En f.enh. motsv. .

R *£ Köksavfall O: a O: ttfod tt- 0 nfod otork. torkat

O) a> o bättre sämre

70.0 48.9 17S 13.6

I4.0 I3.0 7-z 8.6

-- 3-o 37-5 47-4

'-- — 4.0 4.2

9.0 27.4 9-4 19.6

II.O 7-7 24.4 6.6

6l.6 .27.0 IO.O 8.0

383 270 250 80

l6l 100 40 40

0.6 I.o 2.5 2-5

M. W.

Köttkontroll. Se Slakthus.

Köttkrona. Se Hov.

Köttmjöl. Se Köttfödermjöl.

Köttras betecknar sådana husdjursraser, vilka hava utpräglade anlag för kött och fettansättning, vilket avspeglar sig i djurens yttre former (se Exteriör, Gödning).

Köttstråle. Se Hov.

Köttstorfers tal. Se Fettbestämning 3. 702

Produktionskostnaden för köttet växlar på grund av åtskilliga förhållanden. Djurens förmåga att av den upptagna näringen bilda kroppsmassa avtager med djurens ålder, så att; under det att en kalv vid en lyckad gödning behöver omkring 3 foder enheter (10 kg. helmjölk eller 18 kg. skummjölk) till 1 kg. viktsökning, måste foderåtgången för vuxna djur räknas till 8—10 foderenheter för varje kg. viktsökning. Foderåtgången i förhållande till viktsökningen beror även på Utfodringens intensitet; ty då alltid en viss del av fodret åtgår till livsunderhållet (underhållsfoder), blir hela foderåtgången i förhållande till viktsökningen större på ju längre tid viktsökningen blir fördelad. Endast om gödningen sker med normal hastighet, kan den lägre av ovannämnda siffror för foderåtgången nås, under det att en genom mindre riklig kost eller sjukdom fördröjd gödning lämnar avsevärt sämre resultat. Det ekonomiska utbytet av gödning av slaktboskap blir vanligen sådant, att omkostnaderna knappt skulle täckas av viktsökningen, om ej med denna följde en avsevärd förbättring av köttets kvalitet och ökning av dess värde. Den vinst, som erhålles genom denna kvalitetsförbättring, blir ofta det avgörande för gödningens räntabilitet, och stor vikt ligger därpå, att till slakt hava att tillgå djur, vars hälsa, kroppsform och anlag giver utsikt till snabb ansättning av kött av bästa kvalitet (se Gödning).

Köttavfall. Se Köttfodermjöl.

Köttballar. Se Hov.

Köttbesiktning. Se Slakthus.

Köttfodermjöl.
Vanligare är numera det kött- och benfoder (tyskarnas Kadavermehl), som framställes dels vid slakterierna av slakteri avfall, dels av självdöda djirr. Dessa kokas några timmar vid flera atmosfärers tryck, varvid en del av fettet avskiljes och möjligen förefintliga smittämnen oskadliggöras. Återstoden torkas och males, och som det erhållna mjölet innehåller även ben, blir halten av aska, huvudsakligen fosforsyrad kalk, hög. Ibland tillsättes (eller finnes i maginnehållet) något av vegetabiliska ämnen Sarnmansättningen är mycket växlande, vid låg askhalt är proteinhalten högre, och omvänt.

I hushållen uppstår åtskilligt avfall av kött, vegetabilier m. m., som förtjänar tillgodogöras till svinfoder. Givetvis växlar sammansättningen starkt. En analys å sådant anföres här nedan. I vissa städer uppsamlas köttavfallet och torkas för att bliva hållbarare samt användes i kommunala svingårdar eller försäljes till traktens iantmän.

Som exempel på dylika fodermedels sammansättning och värde anföras följande tal:

Protein.....

Fett.......

Kvävefria extr.ä. . Växttråd . . . .

Aska......

Vatten.....

Smb. äggv. . . . » > pr f.enh.

F.eDh. pr 100 kg. En f.enh. motsv. .

R *£ Köksavfall O: a O: ttfod tt- 0 nfod otork. torkat

O) a> o bättre sämre

70.0 48.9 17S 13.6

I4.0 I3.0 7-z 8.6

-- 3-o 37-5 47-4

'-- — 4.0 4.2

9.0 27.4 9-4 19.6

II.O 7-7 24.4 6.6

6l.6 .27.0 IO.O 8.0

383 270 250 80

l6l 100 40 40

0.6 I.o 2.5 2-5

M. W.

Köttkontroll. Se Slakthus.

Köttkrona. Se Hov.

Köttmjöl. Se Köttfödermjöl.

Köttras betecknar sådana husdjursraser, vilka hava utpräglade anlag för kött och fettansättning, vilket avspeglar sig i djurens yttre former (se Exteriör, Gödning).

Köttstråle. Se Hov.

Köttstorfers tal. Se Fettbestämning 3. 702

Produktionskostnaden för köttet växlar på grund av åtskilliga förhållanden. Djurens förmåga att av den upptagna näringen bilda kroppsmassa avtager med djurens ålder, så att; under det att en kalv vid en lyckad gödning behöver omkring 3 foder enheter (10 kg. helmjölk eller 18 kg. skummjölk) till 1 kg. viktsökning, måste foderåtgången för vuxna djur räknas till 8—10 foderenheter för varje kg. viktsökning. Foderåtgången i förhållande till viktsökningen beror även på Utfodringens intensitet; ty då alltid en viss del av fodret åtgår till livsunderhållet (underhållsfoder), blir hela foderåtgången i förhållande till viktsökningen större på ju längre tid viktsökningen blir fördelad. Endast om gödningen sker med normal hastighet, kan den lägre av ovannämnda siffror för foderåtgången nås, under det att en genom mindre riklig kost eller sjukdom fördröjd gödning lämnar avsevärt sämre resultat. Det ekonomiska utbytet av gödning av slaktboskap blir vanligen sådant, att omkostnaderna knappt skulle täckas av viktsökningen, om ej med denna följde en avsevärd förbättring av köttets kvalitet och ökning av dess värde. Den vinst, som erhålles genom denna kvalitetsförbättring, blir ofta det avgörande för gödningens räntabilitet, och stor vikt ligger därpå, att till slakt hava att tillgå djur, vars hälsa, kroppsform och anlag giver utsikt till snabb ansättning av kött av bästa kvalitet (se Gödning).

Köttavfall. Se Köttfodermjöl.

Köttballar. Se Hov.

Köttbesiktning. Se Slakthus.

Köttfodermjöl.
Vanligare är numera det kött- och benfoder (tyskarnas Kadavermehl), som framställes dels vid slakterierna av slakteri avfall, dels av självdöda djirr. Dessa kokas några timmar vid flera atmosfärers tryck, varvid en del av fettet avskiljes och möjligen förefintliga smittämnen oskadliggöras. Återstoden torkas och males, och som det erhållna mjölet innehåller även ben, blir halten av aska, huvudsakligen fosforsyrad kalk, hög. Ibland tillsättes (eller finnes i maginnehållet) något av vegetabiliska ämnen Sarnmansättningen är mycket växlande, vid låg askhalt är proteinhalten högre, och omvänt.

I hushållen uppstår åtskilligt avfall av kött, vegetabilier m. m., som förtjänar tillgodogöras till svinfoder. Givetvis växlar sammansättningen starkt. En analys å sådant anföres här nedan. I vissa städer uppsamlas köttavfallet och torkas för att bliva hållbarare samt användes i kommunala svingårdar eller försäljes till traktens iantmän.

Som exempel på dylika fodermedels sammansättning och värde anföras följande tal:

Protein.....

Fett.......

Kvävefria extr.ä. . Växttråd . . . .

Aska......

Vatten.....

Smb. äggv. . . . » > pr f.enh.

F.eDh. pr 100 kg. En f.enh. motsv. .

R *£ Köksavfall O: a O: ttfod tt- 0 nfod otork. torkat

O) a> o bättre sämre

70.0 48.9 17S 13.6

I4.0 I3.0 7-z 8.6

-- 3-o 37-5 47-4

'-- — 4.0 4.2

9.0 27.4 9-4 19.6

II.O 7-7 24.4 6.6

6l.6 .27.0 IO.O 8.0

383 270 250 80

l6l 100 40 40

0.6 I.o 2.5 2-5

M. W.

Köttkontroll. Se Slakthus.

Köttkrona. Se Hov.

Köttmjöl. Se Köttfödermjöl.

Köttras betecknar sådana husdjursraser, vilka hava utpräglade anlag för kött och fettansättning, vilket avspeglar sig i djurens yttre former (se Exteriör, Gödning).

Köttstråle. Se Hov.

Köttstorfers tal. Se Fettbestämning 3. 702

Produktionskostnaden för köttet växlar på grund av åtskilliga förhållanden. Djurens förmåga att av den upptagna näringen bilda kroppsmassa avtager med djurens ålder, så att; under det att en kalv vid en lyckad gödning behöver omkring 3 foder enheter (10 kg. helmjölk eller 18 kg. skummjölk) till 1 kg. viktsökning, måste foderåtgången för vuxna djur räknas till 8—10 foderenheter för varje kg. viktsökning. Foderåtgången i förhållande till viktsökningen beror även på Utfodringens intensitet; ty då alltid en viss del av fodret åtgår till livsunderhållet (underhållsfoder), blir hela foderåtgången i förhållande till viktsökningen större på ju längre tid viktsökningen blir fördelad. Endast om gödningen sker med normal hastighet, kan den lägre av ovannämnda siffror för foderåtgången nås, under det att en genom mindre riklig kost eller sjukdom fördröjd gödning lämnar avsevärt sämre resultat. Det ekonomiska utbytet av gödning av slaktboskap blir vanligen sådant, att omkostnaderna knappt skulle täckas av viktsökningen, om ej med denna följde en avsevärd förbättring av köttets kvalitet och ökning av dess värde. Den vinst, som erhålles genom denna kvalitetsförbättring, blir ofta det avgörande för gödningens räntabilitet, och stor vikt ligger därpå, att till slakt hava att tillgå djur, vars hälsa, kroppsform och anlag giver utsikt till snabb ansättning av kött av bästa kvalitet (se Gödning).

Köttavfall. Se Köttfodermjöl.

Köttballar. Se Hov.

Köttbesiktning. Se Slakthus.

Köttfodermjöl.
Vanligare är numera det kött- och benfoder (tyskarnas Kadavermehl), som framställes dels vid slakterierna av slakteri avfall, dels av självdöda djirr. Dessa kokas några timmar vid flera atmosfärers tryck, varvid en del av fettet avskiljes och möjligen förefintliga smittämnen oskadliggöras. Återstoden torkas och males, och som det erhållna mjölet innehåller även ben, blir halten av aska, huvudsakligen fosforsyrad kalk, hög. Ibland tillsättes (eller finnes i maginnehållet) något av vegetabiliska ämnen Sarnmansättningen är mycket växlande, vid låg askhalt är proteinhalten högre, och omvänt.

I hushållen uppstår åtskilligt avfall av kött, vegetabilier m. m., som förtjänar tillgodogöras till svinfoder. Givetvis växlar sammansättningen starkt. En analys å sådant anföres här nedan. I vissa städer uppsamlas köttavfallet och torkas för att bliva hållbarare samt användes i kommunala svingårdar eller försäljes till traktens iantmän.

Som exempel på dylika fodermedels sammansättning och värde anföras följande tal:

Protein.....

Fett.......

Kvävefria extr.ä. . Växttråd . . . .

Aska......

Vatten.....

Smb. äggv. . . . » > pr f.enh.

F.eDh. pr 100 kg. En f.enh. motsv. .

R *£ Köksavfall O: a O: ttfod tt- 0 nfod otork. torkat

O) a> o bättre sämre

70.0 48.9 17S 13.6

I4.0 I3.0 7-z 8.6

-- 3-o 37-5 47-4

'-- — 4.0 4.2

9.0 27.4 9-4 19.6

II.O 7-7 24.4 6.6

6l.6 .27.0 IO.O 8.0

383 270 250 80

l6l 100 40 40

0.6 I.o 2.5 2-5

M. W.

Köttkontroll. Se Slakthus.

Köttkrona. Se Hov.

Köttmjöl. Se Köttfödermjöl.

Köttras betecknar sådana husdjursraser, vilka hava utpräglade anlag för kött och fettansättning, vilket avspeglar sig i djurens yttre former (se Exteriör, Gödning).

Köttstråle. Se Hov.

Köttstorfers tal. Se Fettbestämning 3. 702

Produktionskostnaden för köttet växlar på grund av åtskilliga förhållanden. Djurens förmåga att av den upptagna näringen bilda kroppsmassa avtager med djurens ålder, så att; under det att en kalv vid en lyckad gödning behöver omkring 3 foder enheter (10 kg. helmjölk eller 18 kg. skummjölk) till 1 kg. viktsökning, måste foderåtgången för vuxna djur räknas till 8—10 foderenheter för varje kg. viktsökning. Foderåtgången i förhållande till viktsökningen beror även på Utfodringens intensitet; ty då alltid en viss del av fodret åtgår till livsunderhållet (underhållsfoder), blir hela foderåtgången i förhållande till viktsökningen större på ju längre tid viktsökningen blir fördelad. Endast om gödningen sker med normal hastighet, kan den lägre av ovannämnda siffror för foderåtgången nås, under det att en genom mindre riklig kost eller sjukdom fördröjd gödning lämnar avsevärt sämre resultat. Det ekonomiska utbytet av gödning av slaktboskap blir vanligen sådant, att omkostnaderna knappt skulle täckas av viktsökningen, om ej med denna följde en avsevärd förbättring av köttets kvalitet och ökning av dess värde. Den vinst, som erhålles genom denna kvalitetsförbättring, blir ofta det avgörande för gödningens räntabilitet, och stor vikt ligger därpå, att till slakt hava att tillgå djur, vars hälsa, kroppsform och anlag giver utsikt till snabb ansättning av kött av bästa kvalitet (se Gödning).

Köttavfall. Se Köttfodermjöl.

Köttballar. Se Hov.

Köttbesiktning. Se Slakthus.

Köttfodermjöl.
Vanligare är numera det kött- och benfoder (tyskarnas Kadavermehl), som framställes dels vid slakterierna av slakteri avfall, dels av självdöda djirr. Dessa kokas några timmar vid flera atmosfärers tryck, varvid en del av fettet avskiljes och möjligen förefintliga smittämnen oskadliggöras. Återstoden torkas och males, och som det erhållna mjölet innehåller även ben, blir halten av aska, huvudsakligen fosforsyrad kalk, hög. Ibland tillsättes (eller finnes i maginnehållet) något av vegetabiliska ämnen Sarnmansättningen är mycket växlande, vid låg askhalt är proteinhalten högre, och omvänt.

I hushållen uppstår åtskilligt avfall av kött, vegetabilier m. m., som förtjänar tillgodogöras till svinfoder. Givetvis växlar sammansättningen starkt. En analys å sådant anföres här nedan. I vissa städer uppsamlas köttavfallet och torkas för att bliva hållbarare samt användes i kommunala svingårdar eller försäljes till traktens iantmän.

Som exempel på dylika fodermedels sammansättning och värde anföras följande tal:

Protein.....

Fett.......

Kvävefria extr.ä. . Växttråd . . . .

Aska......

Vatten.....

Smb. äggv. . . . » > pr f.enh.

F.eDh. pr 100 kg. En f.enh. motsv. .

R *£ Köksavfall O: a O: ttfod tt- 0 nfod otork. torkat

O) a> o bättre sämre

70.0 48.9 17S 13.6

I4.0 I3.0 7-z 8.6

-- 3-o 37-5 47-4

'-- — 4.0 4.2

9.0 27.4 9-4 19.6

II.O 7-7 24.4 6.6

6l.6 .27.0 IO.O 8.0

383 270 250 80

l6l 100 40 40

0.6 I.o 2.5 2-5

M. W.

Köttkontroll. Se Slakthus.

Köttkrona. Se Hov.

Köttmjöl. Se Köttfödermjöl.

Köttras betecknar sådana husdjursraser, vilka hava utpräglade anlag för kött och fettansättning, vilket avspeglar sig i djurens yttre former (se Exteriör, Gödning).

Köttstråle. Se Hov.

Köttstorfers tal. Se Fettbestämning 3. 702

Produktionskostnaden för köttet växlar på grund av åtskilliga förhållanden. Djurens förmåga att av den upptagna näringen bilda kroppsmassa avtager med djurens ålder, så att; under det att en kalv vid en lyckad gödning behöver omkring 3 foder enheter (10 kg. helmjölk eller 18 kg. skummjölk) till 1 kg. viktsökning, måste foderåtgången för vuxna djur räknas till 8—10 foderenheter för varje kg. viktsökning. Foderåtgången i förhållande till viktsökningen beror även på Utfodringens intensitet; ty då alltid en viss del av fodret åtgår till livsunderhållet (underhållsfoder), blir hela foderåtgången i förhållande till viktsökningen större på ju längre tid viktsökningen blir fördelad. Endast om gödningen sker med normal hastighet, kan den lägre av ovannämnda siffror för foderåtgången nås, under det att en genom mindre riklig kost eller sjukdom fördröjd gödning lämnar avsevärt sämre resultat. Det ekonomiska utbytet av gödning av slaktboskap blir vanligen sådant, att omkostnaderna knappt skulle täckas av viktsökningen, om ej med denna följde en avsevärd förbättring av köttets kvalitet och ökning av dess värde. Den vinst, som erhålles genom denna kvalitetsförbättring, blir ofta det avgörande för gödningens räntabilitet, och stor vikt ligger därpå, att till slakt hava att tillgå djur, vars hälsa, kroppsform och anlag giver utsikt till snabb ansättning av kött av bästa kvalitet (se Gödning).

Köttavfall. Se Köttfodermjöl.

Köttballar. Se Hov.

Köttbesiktning. Se Slakthus.

Köttfodermjöl.
Vanligare är numera det kött- och benfoder (tyskarnas Kadavermehl), som framställes dels vid slakterierna av slakteri avfall, dels av självdöda djirr. Dessa kokas några timmar vid flera atmosfärers tryck, varvid en del av fettet avskiljes och möjligen förefintliga smittämnen oskadliggöras. Återstoden torkas och males, och som det erhållna mjölet innehåller även ben, blir halten av aska, huvudsakligen fosforsyrad kalk, hög. Ibland tillsättes (eller finnes i maginnehållet) något av vegetabiliska ämnen Sarnmansättningen är mycket växlande, vid låg askhalt är proteinhalten högre, och omvänt.

I hushållen uppstår åtskilligt avfall av kött, vegetabilier m. m., som förtjänar tillgodogöras till svinfoder. Givetvis växlar sammansättningen starkt. En analys å sådant anföres här nedan. I vissa städer uppsamlas köttavfallet och torkas för att bliva hållbarare samt användes i kommunala svingårdar eller försäljes till traktens iantmän.

Som exempel på dylika fodermedels sammansättning och värde anföras följande tal:

Protein.....

Fett.......

Kvävefria extr.ä. . Växttråd . . . .

Aska......

Vatten.....

Smb. äggv. . . . » > pr f.enh.

F.eDh. pr 100 kg. En f.enh. motsv. .

R *£ Köksavfall O: a O: ttfod tt- 0 nfod otork. torkat

O) a> o bättre sämre

70.0 48.9 17S 13.6

I4.0 I3.0 7-z 8.6

-- 3-o 37-5 47-4

'-- — 4.0 4.2

9.0 27.4 9-4 19.6

II.O 7-7 24.4 6.6

6l.6 .27.0 IO.O 8.0

383 270 250 80

l6l 100 40 40

0.6 I.o 2.5 2-5

M. W.

Köttkontroll. Se Slakthus.

Köttkrona. Se Hov.

Köttmjöl. Se Köttfödermjöl.

Köttras betecknar sådana husdjursraser, vilka hava utpräglade anlag för kött och fettansättning, vilket avspeglar sig i djurens yttre former (se Exteriör, Gödning).

Köttstråle. Se Hov.

Köttstorfers tal. Se Fettbestämning 3. 702

Produktionskostnaden för köttet växlar på grund av åtskilliga förhållanden. Djurens förmåga att av den upptagna näringen bilda kroppsmassa avtager med djurens ålder, så att; under det att en kalv vid en lyckad gödning behöver omkring 3 foder enheter (10 kg. helmjölk eller 18 kg. skummjölk) till 1 kg. viktsökning, måste foderåtgången för vuxna djur räknas till 8—10 foderenheter för varje kg. viktsökning. Foderåtgången i förhållande till viktsökningen beror även på Utfodringens intensitet; ty då alltid en viss del av fodret åtgår till livsunderhållet (underhållsfoder), blir hela foderåtgången i förhållande till viktsökningen större på ju längre tid viktsökningen blir fördelad. Endast om gödningen sker med normal hastighet, kan den lägre av ovannämnda siffror för foderåtgången nås, under det att en genom mindre riklig kost eller sjukdom fördröjd gödning lämnar avsevärt sämre resultat. Det ekonomiska utbytet av gödning av slaktboskap blir vanligen sådant, att omkostnaderna knappt skulle täckas av viktsökningen, om ej med denna följde en avsevärd förbättring av köttets kvalitet och ökning av dess värde. Den vinst, som erhålles genom denna kvalitetsförbättring, blir ofta det avgörande för gödningens räntabilitet, och stor vikt ligger därpå, att till slakt hava att tillgå djur, vars hälsa, kroppsform och anlag giver utsikt till snabb ansättning av kött av bästa kvalitet (se Gödning).

Köttavfall. Se Köttfodermjöl.

Köttballar. Se Hov.

Köttbesiktning. Se Slakthus.

Köttfodermjöl.
Vanligare är numera det kött- och benfoder (tyskarnas Kadavermehl), som framställes dels vid slakterierna av slakteri avfall, dels av självdöda djirr. Dessa kokas några timmar vid flera atmosfärers tryck, varvid en del av fettet avskiljes och möjligen förefintliga smittämnen oskadliggöras. Återstoden torkas och males, och som det erhållna mjölet innehåller även ben, blir halten av aska, huvudsakligen fosforsyrad kalk, hög. Ibland tillsättes (eller finnes i maginnehållet) något av vegetabiliska ämnen Sarnmansättningen är mycket växlande, vid låg askhalt är proteinhalten högre, och omvänt.

I hushållen uppstår åtskilligt avfall av kött, vegetabilier m. m., som förtjänar tillgodogöras till svinfoder. Givetvis växlar sammansättningen starkt. En analys å sådant anföres här nedan. I vissa städer uppsamlas köttavfallet och torkas för att bliva hållbarare samt användes i kommunala svingårdar eller försäljes till traktens iantmän.

Som exempel på dylika fodermedels sammansättning och värde anföras följande tal:

Protein.....

Fett.......

Kvävefria extr.ä. . Växttråd . . . .

Aska......

Vatten.....

Smb. äggv. . . . » > pr f.enh.

F.eDh. pr 100 kg. En f.enh. motsv. .

R *£ Köksavfall O: a O: ttfod tt- 0 nfod otork. torkat

O) a> o bättre sämre

70.0 48.9 17S 13.6

I4.0 I3.0 7-z 8.6

-- 3-o 37-5 47-4

'-- — 4.0 4.2

9.0 27.4 9-4 19.6

II.O 7-7 24.4 6.6

6l.6 .27.0 IO.O 8.0

383 270 250 80

l6l 100 40 40

0.6 I.o 2.5 2-5

M. W.

Köttkontroll. Se Slakthus.

Köttkrona. Se Hov.

Köttmjöl. Se Köttfödermjöl.

Köttras betecknar sådana husdjursraser, vilka hava utpräglade anlag för kött och fettansättning, vilket avspeglar sig i djurens yttre former (se Exteriör, Gödning).

Köttstråle. Se Hov.

Köttstorfers tal. Se Fettbestämning 3. 702

Produktionskostnaden för köttet växlar på grund av åtskilliga förhållanden. Djurens förmåga att av den upptagna näringen bilda kroppsmassa avtager med djurens ålder, så att; under det att en kalv vid en lyckad gödning behöver omkring 3 foder enheter (10 kg. helmjölk eller 18 kg. skummjölk) till 1 kg. viktsökning, måste foderåtgången för vuxna djur räknas till 8—10 foderenheter för varje kg. viktsökning. Foderåtgången i förhållande till viktsökningen beror även på Utfodringens intensitet; ty då alltid en viss del av fodret åtgår till livsunderhållet (underhållsfoder), blir hela foderåtgången i förhållande till viktsökningen större på ju längre tid viktsökningen blir fördelad. Endast om gödningen sker med normal hastighet, kan den lägre av ovannämnda siffror för foderåtgången nås, under det att en genom mindre riklig kost eller sjukdom fördröjd gödning lämnar avsevärt sämre resultat. Det ekonomiska utbytet av gödning av slaktboskap blir vanligen sådant, att omkostnaderna knappt skulle täckas av viktsökningen, om ej med denna följde en avsevärd förbättring av köttets kvalitet och ökning av dess värde. Den vinst, som erhålles genom denna kvalitetsförbättring, blir ofta det avgörande för gödningens räntabilitet, och stor vikt ligger därpå, att till slakt hava att tillgå djur, vars hälsa, kroppsform och anlag giver utsikt till snabb ansättning av kött av bästa kvalitet (se Gödning).

Köttavfall. Se Köttfodermjöl.

Köttballar. Se Hov.

Köttbesiktning. Se Slakthus.

Köttfodermjöl.
Vanligare är numera det kött- och benfoder (tyskarnas Kadavermehl), som framställes dels vid slakterierna av slakteri avfall, dels av självdöda djirr. Dessa kokas några timmar vid flera atmosfärers tryck, varvid en del av fettet avskiljes och möjligen förefintliga smittämnen oskadliggöras. Återstoden torkas och males, och som det erhållna mjölet innehåller även ben, blir halten av aska, huvudsakligen fosforsyrad kalk, hög. Ibland tillsättes (eller finnes i maginnehållet) något av vegetabiliska ämnen Sarnmansättningen är mycket växlande, vid låg askhalt är proteinhalten högre, och omvänt.

I hushållen uppstår åtskilligt avfall av kött, vegetabilier m. m., som förtjänar tillgodogöras till svinfoder. Givetvis växlar sammansättningen starkt. En analys å sådant anföres här

nedan. I vissa städer uppsamlas köttavfallet och torkas för att bliva hållbarare samt användes i kommunala svingårdar eller försäljes till traktens iantmän.

Som exempel på dylika fodermedels sammansättning och värde anföras följande tal:

Protein.....

Fett.......

Kvävefria extr.ä. . Växttråd . . . .

Aska......

Vatten.....

Smb. äggv. . . . » > pr f.enh.

F.eDh. pr 100 kg. En f.enh. motsv. .

R *£ Köksavfall O: a O: ttfod tt- 0 nfod otork. torkat

O) a> o bättre sämre

70.0 48.9 17S 13.6

I4.0 I3.0 7-z 8.6

-- 3-o 37-5 47-4

'-- — 4.0 4.2

9.0 27.4 9-4 19.6

II.O 7-7 24.4 6.6

6l.6 .27.0 IO.O 8.0

383 270 250 80

l6l 100 40 40

0.6 I.o 2.5 2-5

M. W.

Köttkontroll. Se Slakthus.

Köttkrona. Se Hov.

Köttmjöl. Se Köttfödermjöl.

Köttras betecknar sådana husdjursraser, vilka hava utpräglade anlag för kött och fettansättning, vilket avspeglar sig i djurens yttre former (se Exteriör, Gödning).

Köttstråle. Se Hov.

Köttstorfers tal. Se Fettbestämning 3. 702

Produktionskostnaden för köttet växlar på grund av åtskilliga förhållanden. Djurens förmåga att av den upptagna näringen bilda kroppsmassa avtager med djurens ålder, så att; under det att en kalv vid en lyckad gödning behöver omkring 3 foder enheter (10 kg. helmjölk eller 18 kg. skummjölk) till 1 kg. viktsökning, måste foderåtgången för vuxna djur räknas till 8—10 foderenheter för varje kg. viktsökning. Foderåtgången i förhållande till viktsökningen beror även på Utfodringens intensitet; ty då alltid en viss del av fodret åtgår till livsunderhållet (underhållsfoder), blir hela foderåtgången i förhållande till viktsökningen större på ju längre tid viktsökningen blir fördelad. Endast om gödningen sker med normal hastighet, kan den lägre av ovannämnda siffror för foderåtgången nås, under det att en genom mindre riklig kost eller sjukdom fördröjd gödning lämnar avsevärt sämre resultat. Det ekonomiska utbytet av gödning av slaktboskap blir vanligen sådant, att omkostnaderna knappt skulle täckas av viktsökningen, om ej med denna följde en avsevärd förbättring av köttets kvalitet och ökning av dess värde. Den vinst, som erhålles genom denna kvalitetsförbättring, blir ofta det avgörande för gödningens räntabilitet, och stor vikt ligger därpå, att till slakt hava att tillgå djur, vars hälsa, kroppsform och anlag giver utsikt till snabb ansättning av kött av bästa kvalitet (se Gödning).

Köttavfall. Se Köttfodermjöl.

Köttballar. Se Hov.

Köttbesiktning. Se Slakthus.

Köttfodermjöl.

Vanligare är numera det kött- och benfoder (tyskarnas Kadavermehl), som framställes dels vid slakterierna av slakteri avfall, dels av självdöda djirr. Dessa kokas några timmar vid flera atmosfärers tryck, varvid en del av fettet avskiljes och möjligen förefintliga smittämnen oskadliggöras. Återstoden torkas och males, och som det erhållna mjölet innehåller även ben, blir halten av aska, huvudsakligen fosforsyrad kalk, hög. Ibland tillsättes (eller finnes i maginnehållet) något av vegetabiliska ämnen Sarnmansättningen är mycket växlande, vid låg askhalt är proteinhalten högre, och omvänt.

I hushållen uppstår åtskilligt avfall av kött, vegetabilier m. m., som förtjänar tillgodogöras till svinfoder. Givetvis växlar sammansättningen starkt. En analys å sådant anföres här nedan. I vissa städer uppsamlas köttavfallet och torkas för att bliva hållbarare samt användes i kommunala svingårdar eller försäljes till traktens iantmän.

Som exempel på dylika fodermedels sammansättning och värde anföras följande tal:

Protein.....

Fett.......

Kvävefria extr.ä. . Växttråd . . . .

Aska......

Vatten.....

Smb. äggv. . . . » > pr f.enh.

F.eDh. pr 100 kg. En f.enh. motsv. .

R *£ Köksavfall O: a O: ttfod tt- 0 nfod otork. torkat

O) a> o bättre sämre

70.0 48.9 17S 13.6

I4.0 I3.0 7-z 8.6

-- 3-o 37-5 47-4

'-- — 4.0 4.2

9.0 27.4 9-4 19.6

II.O 7-7 24.4 6.6

6l.6 .27.0 IO.O 8.0

383 270 250 80

l6l 100 40 40

0.6 I.o 2.5 2-5

M. W.

Köttkontroll. Se Slakthus.

Köttkrona. Se Hov.

Köttmjöl. Se Köttfödermjöl.

Köttras betecknar sådana husdjursraser, vilka hava utpräglade anlag för kött och fettansättning, vilket avspeglar sig i djurens yttre former (se Exteriör, Gödning).

Köttstråle. Se Hov.

Köttstorfers tal. Se Fettbestämning 3.

L.

Labbar, *Lestris* l. *Stercorarius,* ett simfågelsläkte, som liknar måsarna, från vilka de skiljas genom sin med en mjuk hud klädda, vid roten trinda näbb, mörka fjäderskrud och stjärt med 2 långt utskjutande mittpennor. Dessa fåglar, varav i Sverige finnas 4 arter, äro mycket skickliga flygare, som röva bytet från måsar men även taga ägg, fågelungar och små däggdjur. Vanlig l., *L. crepidata* Brehm., vilken är föga större än en fiskmås, finnes vid Västkusten samt i norra Östersjön ned till Östergötland.

Laburnum. Se Guldregn.

Lacerta. Se Ödla.

Lactarius. Se Riska.

Lactuca. Se Sallad.

Lada, hus för förvaring av hö, otröskad säd och halm. I äldre tid ansågs i allmänhet nödvändigt att förvara hela skörden i hus, och för hö och halm, som ej rymdes på skullar, samt otröskad säd, som icke fick rum i logen, byggdes lador ute på ägorna, i Norrland ofta en sådan på varje teg. Omkring mitten av förra århundradet, då sädesodlingen starkt ökades, började man ersätta de slutna ladorna, särdeles för säd, med öppna hjälmar eller stacktak vilande på stolpar, liksom det blev allt vanligare att lägga såväl hö som otröskad säd och halm i fritt stående stackar. Härtill bidrog arbetskraftens fördyring, i det att stackning kräver mindre arbete än inläggning i de ofta obekväma ladorna, likasom virkesprisens stegring, som tvang till sparsamhet i husbyggnad.

Stolplada.

Härmed har ock följt ändring i ladornas byggnadssätt. I äldre tid byggde man små lador, i vilka höet skulle instickas genom en trång glugg, i Norrland byggdes de av glest liggvirke, så att en kraftig luftning skedde genom mellanrummen mellan stockarna, vartill ladans vanligen nedåt avsmalnande form ytterligare bidrog, i det att höet hängde på de lutande väggarna. Numera göras ladorna större, med lodräta väggar och helst med genomkörningar, så att avlassningen kan ske direkt från vagnen i ladrummen (golven). Timmerväggarna ersättas av stolpresning med brädfodring, som ofta täcker endast övre delen till omkring 2 m. höjd, under det att nedre delen är öppen. Därjämte inskränkes användningen av tvärgående virke och strävor, vilka hindra utrymmets tillgodogörande. Jfr. Loge.

Om ladutrymmet av hö och halm se d. o.

Ladufogde. Se Förvaltningspersonal.

Ladugård, fähus, kostall. De allmänna fordringar, som i art. Lantmannabyggnader och Stallbyggnad angivits, äro särskilt viktiga beträffande ladugårdar, emedan kreaturen stå inomhus under så stor del av året samt ofta äro underkastade en mindre naturenlig behandling, som är ägnad att försvaga deras hälsa. Dessa fordringar voro mycket illa tillgodosedda i de förr vanliga, trånga, mörka och obekväma samt ofta dragiga ladugårdarna. Framstegen i dessa avseenden ha i senare tid varit stora.

Utrymmet bör vara sådant, att djuren kunna hålla stallvärmen under vintern vid omkring 15° C., vilket i en väl ombonad l. kan ske, om djuren äro jämnt fördelade i hela rummet och luftkuben ej synnerligt överstiger 20 m^3. per vuxet djur. Vid lämpliga mått på bås, foderbord och gångar (se nedan) motsvarar detta en rumshöjd av 2.5, högst 3 m. Undantagsvis förekomma ladugårdar med över 30 m^3. per djur. Delar av ladugården, som ej äro upptagna av djur, bliva gärna kalla och fuktiga. I större ladugårdar äro ungdjuren ofta inrymda i särskilda hus eller en avstängd del av ladugårdsbyggnaden, vilket ökar möjligheten att skydda dem från tuberkelsmitta från de äldre djuren och underlättar deras skötsel. Vanligen, särskilt i mindre ladugårdar, äro kättarna för kalvar och ungdjur inrymda i samma rum som de stora djuren, i bås, som böra vara anbragta så, att djuren äro skyddade för drag.

Djurens uppställning bör vara sådan, att utrymmet väl tillvaratages samt fodring, utgödsling och djurens utsläppning blir lätt. Detta vinnes i en mindre l. bäst genom uppställning i 2 rader å ömse sidor om ett längsgående foderbord eller fodergång,

L.

Labbar, *Lestris* l. *Stercorarius,* ett simfågelsläkte, som liknar måsarna, från vilka de skiljas genom sin med en mjuk hud klädda, vid roten trinda näbb, mörka fjäderskrud och stjärt med 2 långt utskjutande mittpennor. Dessa fåglar, varav i Sverige finnas 4 arter, äro mycket skickliga flygare, som röva bytet från måsar men även taga ägg, fågelungar och små däggdjur. Vanlig l., *L. crepidata* Brehm., vilken är föga större än en fiskmås, finnes vid Västkusten samt i norra Östersjön ned till Östergötland.

Laburnum. Se Guldregn.

Lacerta. Se Ödla.

Lactarius. Se Riska.

Lactuca. Se Sallad.

Lada, hus för förvaring av hö, otröskad säd och halm. I äldre tid ansågs i allmänhet nödvändigt att förvara hela skörden i hus, och för hö och halm, som ej rymdes på skullar, samt otröskad säd, som icke fick rum i logen, byggdes lador ute på ägorna, i Norrland ofta en sådan på varje teg. Omkring mitten av förra århundradet, då sädesodlingen starkt ökades, började man ersätta de slutna ladorna, särdeles för säd, med öppna hjälmar eller stacktak vilande på stolpar, liksom det blev allt vanligare att lägga såväl hö som otröskad säd och halm i fritt stående stackar. Härtill bidrog arbetskraftens fördyring, i det att stackning kräver mindre arbete än inläggning i de ofta obekväma ladorna, likasom virkesprisens stegring, som tvang till sparsamhet i husbyggnad.

Stolplada.

Härmed har ock följt ändring i ladornas byggnadssätt. I äldre tid byggde man små lador, i vilka höet skulle instickas genom en trång glugg, i Norrland byggdes de av glest liggvirke, så att en kraftig luftning skedde genom mellanrummen mellan stockarna, vartill ladans vanligen nedåt avsmalnande form ytterligare bidrog, i det att höet hängde på de lutande väggarna. Numera göras ladorna större, med lodräta väggar och helst med genomkörningar, så att avlassningen kan ske direkt från vagnen i ladrummen (golven). Timmerväggarna ersättas av stolpresning med brädfodring, som ofta täcker endast övre delen till omkring 2 m. höjd, under det att nedre delen är öppen. Därjämte inskränkes användningen av tvärgående virke och strävor, vilka hindra utrymmets tillgodogörande. Jfr. Loge.

Om ladutrymmet av hö och halm se d. o.

Ladufogde. Se Förvaltningspersonal.

Ladugård, fähus, kostall. De allmänna fordringar, som i art. Lantmannabyggnader och Stallbyggnad angivits, äro särskilt viktiga beträffande ladugårdar, emedan kreaturen stå inomhus under så stor del av året samt ofta äro underkastade en mindre naturenlig behandling, som är ägnad att försvaga deras hälsa. Dessa fordringar voro mycket illa tillgodosedda i de förr vanliga, trånga, mörka och obekväma samt ofta dragiga ladugårdarna. Framstegen i dessa avseenden ha i senare tid varit stora.

Utrymmet bör vara sådant, att djuren kunna hålla stallvärmen under vintern vid omkring 15° C., vilket i en väl ombonad l. kan ske, om djuren äro jämnt fördelade i hela rummet och luftkuben ej synnerligt överstiger 20 m^3. per vuxet djur. Vid lämpliga mått på bås, foderbord och gångar (se nedan) motsvarar detta en rumshöjd av 2.5, högst 3 m. Undantagsvis förekomma ladugårdar med över 30 m^3. per djur. Delar av ladugården, som ej äro upptagna av djur, bliva gärna kalla och fuktiga. I större ladugårdar äro ungdjuren ofta inrymda i särskilda hus eller en avstängd del av ladugårdsbyggnaden, vilket ökar möjligheten att skydda dem från tuberkelsmitta från de äldre djuren och underlättar deras skötsel. Vanligen, särskilt i mindre ladugårdar, äro kättarna för kalvar och ungdjur inrymda i samma rum som de stora djuren, i bås, som böra vara anbragta så, att djuren äro skyddade för drag.

Djurens uppställning bör vara sådan, att utrymmet väl tillvaratages samt fodring, utgödsling och djurens utsläppning blir lätt. Detta vinnes i en mindre l. bäst genom uppställning i 2 rader å ömse sidor om ett längsgående foderbord eller fodergång,

L.

Labbar, *Lestris* l. *Stercorarius,* ett simfågelsläkte, som liknar måsarna, från vilka de skiljas genom sin med en mjuk hud klädda, vid roten trinda näbb, mörka fjäderskrud och stjärt med 2 långt utskjutande mittpennor. Dessa fåglar, varav i Sverige finnas 4 arter, äro mycket skickliga flygare, som röva bytet från måsar men även taga ägg, fågelungar och små däggdjur. Vanlig l., *L. crepidata* Brehm., vilken är föga större än en fiskmås, finnes vid Västkusten samt i norra Östersjön ned till Östergötland.

Laburnum. Se Guldregn.

Lacerta. Se Ödla.

Lactarius. Se Riska.

Lactuca. Se Sallad.

Lada, hus för förvaring av hö, otröskad säd och halm. I äldre tid ansågs i allmänhet nödvändigt att förvara hela skörden i hus, och för hö och halm, som ej rymdes på skullar, samt otröskad säd, som icke fick rum i logen, byggdes lador ute på ägorna, i Norrland ofta en sådan på varje teg. Omkring mitten av förra århundradet, då sädesodlingen starkt ökades, började man ersätta de slutna ladorna, särdeles för säd, med öppna hjälmar eller stacktak vilande på stolpar, liksom det blev allt vanligare att lägga såväl hö som otröskad säd och halm i fritt stående stackar. Härtill bidrog arbetskraftens fördyring, i det att stackning kräver mindre arbete än inläggning i de ofta obekväma ladorna, likasom virkesprisens stegring, som tvang till sparsamhet i husbyggnad.

Stolplada.

Härmed har ock följt ändring i ladornas byggnadssätt. I äldre tid byggde man små lador, i vilka höet skulle instickas genom en trång glugg, i Norrland byggdes de av glest liggvirke, så att en kraftig luftning skedde genom mellanrummen mellan stockarna, vartill ladans vanligen nedåt avsmalnande form ytterligare bidrog, i det att höet hängde på de lutande väggarna. Numera göras ladorna större, med lodräta väggar och helst med genomkörningar, så att avlassningen kan ske direkt från vagnen i ladrummen (golven). Timmerväggarna ersättas av stolpresning med brädfodring, som ofta täcker endast övre delen till omkring 2 m. höjd, under det att nedre delen är öppen. Därjämte inskränkes användningen av tvärgående virke och strävor, vilka hindra utrymmets tillgodogörande. Jfr. Loge.

Om ladutrymmet av hö och halm se d. o.

Ladufogde. Se Förvaltningspersonal.

Ladugård, fähus, kostall. De allmänna fordringar, som i art. Lantmannabyggnader och Stallbyggnad angivits, äro särskilt viktiga beträffande ladugårdar, emedan kreaturen stå inomhus under så stor del av året samt ofta äro underkastade en mindre naturenlig behandling, som är ägnad att försvaga deras hälsa. Dessa fordringar voro mycket illa tillgodosedda i de förr vanliga, trånga, mörka och obekväma samt ofta dragiga ladugårdarna. Framstegen i dessa avseenden ha i senare tid varit stora.

Utrymmet bör vara sådant, att djuren kunna hålla stallvärmen under vintern vid omkring 15° C., vilket i en väl ombonad l. kan ske, om djuren äro jämnt fördelade i hela rummet och luftkuben ej synnerligt överstiger 20 m^3. per vuxet djur. Vid lämpliga mått på bås, foderbord och gångar (se nedan) motsvarar detta en rumshöjd av 2.5, högst 3 m. Undantagsvis förekomma ladugårdar med över 30 m^3. per djur. Delar av ladugården, som ej äro upptagna av djur, bliva gärna kalla och fuktiga. I större ladugårdar äro ungdjuren ofta inrymda i särskilda hus eller en avstängd del av ladugårdsbyggnaden, vilket ökar möjligheten att skydda dem från tuberkelsmitta från de äldre djuren och underlättar deras skötsel. Vanligen, särskilt i mindre ladugårdar, äro kättarna för kalvar och ungdjur inrymda i samma rum som de stora djuren, i bås, som böra vara anbragta så, att djuren äro skyddade för drag.

Djurens uppställning bör vara sådan, att utrymmet väl tillvaratages samt fodring, utgödsling och djurens utsläppning blir lätt. Detta vinnes i en mindre l. bäst genom uppställning i 2 rader å ömse sidor om ett längsgående foderbord eller fodergång,

L.

Labbar, *Lestris* l. *Stercorarius,* ett simfågelsläkte, som liknar måsarna, från vilka de skiljas genom sin med en mjuk hud klädda, vid roten trinda näbb, mörka fjäderskrud och stjärt med 2 långt utskjutande mittpennor. Dessa fåglar, varav i Sverige finnas 4 arter, äro mycket skickliga flygare, som röva bytet från måsar men även taga ägg, fågelungar och små däggdjur. Vanlig l., *L. crepidata* Brehm., vilken är föga större än en fiskmås, finnes vid Västkusten samt i norra Östersjön ned till Östergötland.

Laburnum. Se Guldregn.

Lacerta. Se Ödla.

Lactarius. Se Riska.

Lactuca. Se Sallad.

Lada, hus för förvaring av hö, otröskad säd och halm. I äldre tid ansågs i allmänhet nödvändigt att förvara hela skörden i hus, och för hö och halm, som ej rymdes på skullar, samt otröskad säd, som icke fick rum i logen, byggdes lador ute på ägorna, i Norrland ofta en sådan på varje teg. Omkring mitten av förra århundradet, då sädesodlingen starkt ökades, började man ersätta de slutna ladorna, särdeles för säd, med öppna hjälmar eller stacktak vilande på stolpar, liksom det blev allt vanligare att lägga såväl hö som otröskad säd och

halm i fritt stående stackar. Härtill bidrog arbetskraftens fördyring, i det att stackning kräver mindre arbete än inläggning i de ofta obekväma ladorna, likasom virkesprisens stegring, som tvang till sparsamhet i husbyggnad.

Stolplada.

Härmed har ock följt ändring i ladornas byggnadssätt. I äldre tid byggde man små lador, i vilka höet skulle instickas genom en trång glugg, i Norrland byggdes de av glest liggvirke, så att en kraftig luftning skedde genom mellanrummen mellan stockarna, vartill ladans vanligen nedåt avsmalnande form ytterligare bidrog, i det att höet hängde på de lutande väggarna. Numera göras ladorna större, med lodräta väggar och helst med genomkörningar, så att avlassningen kan ske direkt från vagnen i ladrummen (golven). Timmerväggarna ersättas av stolpresning med brädfodring, som ofta täcker endast övre delen till omkring 2 m. höjd, under det att nedre delen är öppen. Därjämte inskränkes användningen av tvärgående virke och strävor, vilka hindra utrymmets tillgodogörande. Jfr. Loge.

Om ladutrymmet av hö och halm se d. o.

Ladufogde. Se Förvaltningspersonal.

Ladugård, fähus, kostall. De allmänna fordringar, som i art. Lantmannabyggnader och Stallbyggnad angivits, äro särskilt viktiga beträffande ladugårdar, emedan kreaturen stå inomhus under så stor del av året samt ofta äro underkastade en mindre naturenlig behandling, som är ägnad att försvaga deras hälsa. Dessa fordringar voro mycket illa tillgodosedda i de förr vanliga, trånga, mörka och obekväma samt ofta dragiga ladugårdarna. Framstegen i dessa avseenden ha i senare tid varit stora.

Utrymmet bör vara sådant, att djuren kunna hålla stallvärmen under vintern vid omkring 15° C., vilket i en väl ombonad l. kan ske, om djuren äro jämnt fördelade i hela rummet och luftkuben ej synnerligt överstiger 20 m^3. per vuxet djur. Vid lämpliga mått på bås, foderbord och gångar (se nedan) motsvarar detta en rumshöjd av 2.5, högst 3 m. Undantagsvis förekomma ladugårdar med över 30 m^3. per djur. Delar av ladugården, som ej äro upptagna av djur, bliva gärna kalla och fuktiga. I större ladugårdar äro ungdjuren ofta inrymda i särskilda hus eller en avstängd del av ladugårdsbyggnaden, vilket ökar möjligheten att skydda dem från tuberkelsmitta från de äldre djuren och underlättar deras skötsel. Vanligen, särskilt i mindre ladugårdar, äro kättarna för kalvar och ungdjur inrymda i samma rum som de stora djuren, i bås, som böra vara anbragta så, att djuren äro skyddade för drag.

Djurens uppställning bör vara sådan, att utrymmet väl tillvaratages samt fodring, utgödsling och djurens utsläppning blir lätt. Detta vinnes i en mindre l. bäst genom uppställning i 2 rader å ömse sidor om ett längsgående foderbord eller fodergång,

L.

Labbar, *Lestris* l. *Stercorarius,* ett simfågelsläkte, som liknar måsarna, från vilka de skiljas genom sin med en mjuk hud klädda, vid roten trinda näbb, mörka fjäderskrud och stjärt med 2 långt utskjutande mittpennor. Dessa fåglar, varav i Sverige finnas 4 arter, äro mycket skickliga flygare, som röva bytet från måsar men även taga ägg, fågelungar och små däggdjur. Vanlig l., *L. crepidata* Brehm., vilken är föga större än en fiskmås, finnes vid Västkusten samt i norra Östersjön ned till Östergötland.

Laburnum. Se Guldregn.

Lacerta. Se Ödla.

Lactarius. Se Riska.

Lactuca. Se Sallad.

Lada, hus för förvaring av hö, otröskad säd och halm. I äldre tid ansågs i allmänhet nödvändigt att förvara hela skörden i hus, och för hö och halm, som ej rymdes på skullar, samt otröskad säd, som icke fick rum i logen, byggdes lador ute på ägorna, i Norrland ofta en sådan på varje teg. Omkring mitten av förra århundradet, då sädesodlingen starkt ökades, började man ersätta de slutna ladorna, särdeles för säd, med öppna hjälmar eller stacktak vilande på stolpar, liksom det blev allt vanligare att lägga såväl hö som otröskad säd och halm i fritt stående stackar. Härtill bidrog arbetskraftens fördyring, i det att stackning kräver mindre arbete än inläggning i de ofta obekväma ladorna, likasom virkesprisens stegring, som tvang till sparsamhet i husbyggnad.

Stolplada.

Härmed har ock följt ändring i ladornas byggnadssätt. I äldre tid byggde man små lador, i vilka höet skulle instickas genom en trång glugg, i Norrland byggdes de av glest liggvirke, så att en kraftig luftning skedde genom mellanrummen mellan stockarna, vartill ladans vanligen nedåt avsmalnande form ytterligare bidrog, i det att höet hängde på de lutande väggarna. Numera göras ladorna större, med lodräta väggar och helst med genomkörningar, så att avlassningen kan ske direkt från vagnen i ladrummen (golven). Timmerväggarna ersättas av stolpresning med brädfodring, som ofta täcker endast övre delen till omkring 2 m. höjd, under det att nedre delen är öppen. Därjämte inskränkes användningen av tvärgående virke och strävor, vilka hindra utrymmets tillgodogörande. Jfr. Loge.

Om ladutrymmet av hö och halm se d. o.

Ladufogde. Se Förvaltningspersonal.

Ladugård, fähus, kostall. De allmänna fordringar, som i art. Lantmannabyggnader och Stallbyggnad angivits, äro särskilt viktiga beträffande ladugårdar, emedan kreaturen stå inomhus under så stor del av året samt ofta äro underkastade en mindre naturenlig behandling, som är ägnad att försvaga deras hälsa. Dessa fordringar voro mycket illa tillgodosedda i de förr vanliga, trånga, mörka och obekväma samt ofta dragiga ladugårdarna. Framstegen i dessa avseenden ha i senare tid varit stora.

Utrymmet bör vara sådant, att djuren kunna hålla stallvärmen under vintern vid omkring 15° C., vilket i en väl ombonad l. kan ske, om djuren äro jämnt fördelade i hela rummet och luftkuben ej synnerligt överstiger 20 m^3. per vuxet djur. Vid lämpliga mått på bås, foderbord och gångar (se nedan) motsvarar detta en rumshöjd av 2.5, högst 3 m. Undantagsvis förekomma ladugårdar med över 30 m^3. per djur. Delar av ladugården, som ej äro upptagna av djur, bliva gärna kalla och fuktiga. I större ladugårdar äro ungdjuren ofta inrymda i särskilda hus eller en avstängd del av ladugårdsbyggnaden, vilket ökar möjligheten att skydda dem från tuberkelsmitta från de äldre djuren och underlättar deras skötsel. Vanligen, särskilt i mindre ladugårdar, äro kättarna för kalvar och ungdjur inrymda i samma rum som de stora djuren, i bås, som böra vara anbragta så, att djuren äro skyddade för drag.

Djurens uppställning bör vara sådan, att utrymmet väl tillvaratages samt fodring, utgödsling och djurens utsläppning blir lätt. Detta vinnes i en mindre l. bäst genom uppställning i 2 rader å ömse sidor om ett längsgående foderbord eller fodergång,

L.

Labbar, *Lestris* l. *Stercorarius,* ett simfågelsläkte, som liknar måsarna, från vilka de skiljas genom sin med en mjuk hud klädda, vid roten trinda näbb, mörka fjäderskrud och stjärt med 2 långt utskjutande mittpennor. Dessa fåglar, varav i Sverige finnas 4 arter, äro mycket skickliga flygare, som röva bytet från måsar men även taga ägg, fågelungar och små däggdjur. Vanlig l., *L. crepidata* Brehm., vilken är föga större än en fiskmås, finnes vid Västkusten samt i norra Östersjön ned till Östergötland.

Laburnum. Se Guldregn.

Lacerta. Se Ödla.

Lactarius. Se Riska.

Lactuca. Se Sallad.

Lada, hus för förvaring av hö, otröskad säd och halm. I äldre tid ansågs i allmänhet nödvändigt att förvara hela skörden i hus, och för hö och halm, som ej rymdes på skullar, samt

otröskad säd, som icke fick rum i logen, byggdes lador ute på ägorna, i Norrland ofta en sådan på varje teg. Omkring mitten av förra århundradet, då sädesodlingen starkt ökades, började man ersätta de slutna ladorna, särdeles för säd, med öppna hjälmar eller stacktak vilande på stolpar, liksom det blev allt vanligare att lägga såväl hö som otröskad säd och halm i fritt stående stackar. Härtill bidrog arbetskraftens fördyring, i det att stackning kräver mindre arbete än inläggning i de ofta obekväma ladorna, likasom virkesprisens stegring, som tvang till sparsamhet i husbyggnad.

Stolplada.

Härmed har ock följt ändring i ladornas byggnadssätt. I äldre tid byggde man små lador, i vilka höet skulle instickas genom en trång glugg, i Norrland byggdes de av glest liggvirke, så att en kraftig luftning skedde genom mellanrummen mellan stockarna, vartill ladans vanligen nedåt avsmalnande form ytterligare bidrog, i det att höet hängde på de lutande väggarna. Numera göras ladorna större, med lodräta väggar och helst med genomkörningar, så att avlassningen kan ske direkt från vagnen i ladrummen (golven). Timmerväggarna ersättas av stolpresning med brädfodring, som ofta täcker endast övre delen till omkring 2 m. höjd, under det att nedre delen är öppen. Därjämte inskränkes användningen av tvärgående virke och strävor, vilka hindra utrymmets tillgodogörande. Jfr. Loge.

Om ladutrymmet av hö och halm se d. o.

Ladufogde. Se Förvaltningspersonal.

Ladugård, fähus, kostall. De allmänna fordringar, som i art. Lantmannabyggnader och Stallbyggnad angivits, äro särskilt viktiga beträffande ladugårdar, emedan kreaturen stå inomhus under så stor del av året samt ofta äro underkastade en mindre naturenlig behandling, som är ägnad att försvaga deras hälsa. Dessa fordringar voro mycket illa tillgodosedda i de förr vanliga, trånga, mörka och obekväma samt ofta dragiga ladugårdarna. Framstegen i dessa avseenden ha i senare tid varit stora.

Utrymmet bör vara sådant, att djuren kunna hålla stallvärmen under vintern vid omkring 15° C., vilket i en väl ombonad l. kan ske, om djuren äro jämnt fördelade i hela rummet och luftkuben ej synnerligt överstiger 20 m^3. per vuxet djur. Vid lämpliga mått på bås, foderbord och gångar (se nedan) motsvarar detta en rumshöjd av 2.5, högst 3 m. Undantagsvis förekomma ladugårdar med över 30 m^3. per djur. Delar av ladugården, som ej äro upptagna av djur, bliva gärna kalla och fuktiga. I större ladugårdar äro ungdjuren ofta inrymda i särskilda hus eller en avstängd del av ladugårdsbyggnaden, vilket ökar möjligheten att skydda dem från tuberkelsmitta från de äldre djuren och underlättar deras skötsel. Vanligen, särskilt i mindre ladugårdar, äro kättarna för kalvar och ungdjur inrymda i samma rum som de stora djuren, i bås, som böra vara anbragta så, att djuren äro skyddade för drag.

Djurens uppställning bör vara sådan, att utrymmet väl tillvaratages samt fodring, utgödsling och djurens utsläppning blir lätt. Detta vinnes i en mindre l. bäst genom uppställning i 2 rader å ömse sidor om ett längsgående foderbord eller fodergång,

L.

Labbar, *Lestris* l. *Stercorarius,* ett simfågelsläkte, som liknar måsarna, från vilka de skiljas genom sin med en mjuk hud klädda, vid roten trinda näbb, mörka fjäderskrud och stjärt med 2 långt utskjutande mittpennor. Dessa fåglar, varav i Sverige finnas 4 arter, äro mycket skickliga flygare, som röva bytet från måsar men även taga ägg, fågelungar och små däggdjur. Vanlig l., *L. crepidata* Brehm., vilken är föga större än en fiskmås, finnes vid Västkusten samt i norra Östersjön ned till Östergötland.

Laburnum. Se Guldregn.

Lacerta. Se Ödla.

Lactarius. Se Riska.

Lactuca. Se Sallad.

Lada, hus för förvaring av hö, otröskad säd och halm. I äldre tid ansågs i allmänhet nödvändigt att förvara hela skörden i hus, och för hö och halm, som ej rymdes på skullar, samt otröskad säd, som icke fick rum i logen, byggdes lador ute på ägorna, i Norrland ofta en sådan på varje teg. Omkring mitten av förra århundradet, då sädesodlingen starkt ökades, började man ersätta de slutna ladorna, särdeles för säd, med öppna hjälmar eller stacktak vilande på stolpar, liksom det blev allt vanligare att lägga såväl hö som otröskad säd och halm i fritt stående stackar. Härtill bidrog arbetskraftens fördyring, i det att stackning kräver mindre arbete än inläggning i de ofta obekväma ladorna, likasom virkesprisens stegring, som tvang till sparsamhet i husbyggnad.

Stolplada.

Härmed har ock följt ändring i ladornas byggnadssätt. I äldre tid byggde man små lador, i vilka höet skulle instickas genom en trång glugg, i Norrland byggdes de av glest liggvirke, så att en kraftig luftning skedde genom mellanrummen mellan stockarna, vartill ladans vanligen nedåt avsmalnande form ytterligare bidrog, i det att höet hängde på de lutande väggarna. Numera göras ladorna större, med lodräta väggar och helst med genomkörningar, så att avlassningen kan ske direkt från vagnen i ladrummen (golven). Timmerväggarna ersättas av stolpresning med brädfodring, som ofta täcker endast övre delen till omkring 2 m. höjd, under det att nedre delen är öppen. Därjämte inskränkes användningen av tvärgående virke och strävor, vilka hindra utrymmets tillgodogörande. Jfr. Loge.

Om ladutrymmet av hö och halm se d. o.

Ladufogde. Se Förvaltningspersonal.

Ladugård, fähus, kostall. De allmänna fordringar, som i art. Lantmannabyggnader och Stallbyggnad angivits, äro särskilt viktiga beträffande ladugårdar, emedan kreaturen stå inomhus under så stor del av året samt ofta äro underkastade en mindre naturenlig behandling, som är ägnad att försvaga deras hälsa. Dessa fordringar voro mycket illa tillgodosedda i de förr vanliga, trånga, mörka och obekväma samt ofta dragiga ladugårdarna. Framstegen i dessa avseenden ha i senare tid varit stora.

Utrymmet bör vara sådant, att djuren kunna hålla stallvärmen under vintern vid omkring 15° C., vilket i en väl ombonad l. kan ske, om djuren äro jämnt fördelade i hela rummet och luftkuben ej synnerligt överstiger 20 m^3. per vuxet djur. Vid lämpliga mått på bås, foderbord och gångar (se nedan) motsvarar detta en rumshöjd av 2.5, högst 3 m. Undantagsvis förekomma ladugårdar med över 30 m^3. per djur. Delar av ladugården, som ej äro upptagna av djur, bliva gärna kalla och fuktiga. I större ladugårdar äro ungdjuren ofta inrymda i särskilda hus eller en avstängd del av ladugårdsbyggnaden, vilket ökar möjligheten att skydda dem från tuberkelsmitta från de äldre djuren och underlättar deras skötsel. Vanligen, särskilt i mindre ladugårdar, äro kättarna för kalvar och ungdjur inrymda i samma rum som de stora djuren, i bås, som böra vara anbragta så, att djuren äro skyddade för drag.

Djurens uppställning bör vara sådan, att utrymmet väl tillvaratages samt fodring, utgödsling och djurens utsläppning blir lätt. Detta vinnes i en mindre l. bäst genom uppställning i 2 rader å ömse sidor om ett längsgående foderbord eller fodergång,

L.

Labbar, *Lestris* l. *Stercorarius,* ett simfågelsläkte, som liknar måsarna, från vilka de skiljas genom sin med en mjuk hud klädda, vid roten trinda näbb, mörka fjäderskrud och stjärt med 2 långt utskjutande mittpennor. Dessa fåglar, varav i Sverige finnas 4 arter, äro mycket skickliga flygare, som röva bytet från måsar men även taga ägg, fågelungar och små däggdjur. Vanlig l., *L. crepidata* Brehm., vilken är föga större än en fiskmås, finnes vid Västkusten samt i norra Östersjön ned till Östergötland.

Laburnum. Se Guldregn.

Lacerta. Se Ödla.

Lactarius. Se Riska.

Lactuca. Se Sallad.

Lada, hus för förvaring av hö, otröskad säd och halm. I äldre tid ansågs i allmänhet nödvändigt att förvara hela skörden i hus, och för hö och halm, som ej rymdes på skullar, samt otröskad säd, som icke fick rum i logen, byggdes lador ute på ägorna, i Norrland ofta en sådan på varje teg. Omkring mitten av förra århundradet, då sädesodlingen starkt ökades, började man ersätta de slutna ladorna, särdeles för säd, med öppna hjälmar eller stacktak vilande på stolpar, liksom det blev allt vanligare att lägga såväl hö som otröskad säd och halm i fritt stående stackar. Härtill bidrog arbetskraftens fördyring, i det att stackning kräver mindre arbete än inläggning i de ofta obekväma ladorna, likasom virkesprisens stegring, som tvang till sparsamhet i husbyggnad.

Stolplada.

Härmed har ock följt ändring i ladornas byggnadssätt. I äldre tid byggde man små lador, i vilka höet skulle instickas genom en trång glugg, i Norrland byggdes de av glest liggvirke, så att en kraftig luftning skedde genom mellanrummen mellan stockarna, vartill ladans vanligen nedåt avsmalnande form ytterligare bidrog, i det att höet hängde på de lutande väggarna. Numera göras ladorna större, med lodräta väggar och helst med genomkörningar, så att avlassningen kan ske direkt från vagnen i ladrummen (golven). Timmerväggarna ersättas av stolpresning med brädfodring, som ofta täcker endast övre delen till omkring 2 m. höjd, under det att nedre delen är öppen. Därjämte inskränkes användningen av tvärgående virke och strävor, vilka hindra utrymmets tillgodogörande. Jfr. Loge.

Om ladutrymmet av hö och halm se d. o.

Ladufogde. Se Förvaltningspersonal.

Ladugård, fähus, kostall. De allmänna fordringar, som i art. Lantmannabyggnader och Stallbyggnad angivits, äro särskilt viktiga beträffande ladugårdar, emedan kreaturen stå inomhus under så stor del av året samt ofta äro underkastade en mindre naturenlig behandling, som är ägnad att försvaga deras hälsa. Dessa fordringar voro mycket illa tillgodosedda i de förr vanliga, trånga, mörka och obekväma samt ofta dragiga ladugårdarna. Framstegen i dessa avseenden ha i senare tid varit stora.

Utrymmet bör vara sådant, att djuren kunna hålla stallvärmen under vintern vid omkring 15° C., vilket i en väl ombonad l. kan ske, om djuren äro jämnt fördelade i hela rummet och luftkuben ej synnerligt överstiger 20 m^3. per vuxet djur. Vid lämpliga mått på bås, foderbord och gångar (se nedan) motsvarar detta en rumshöjd av 2.5, högst 3 m. Undantagsvis förekomma ladugårdar med över 30 m^3. per djur. Delar av ladugården, som ej äro upptagna av djur, bliva gärna kalla och fuktiga. I större ladugårdar äro ungdjuren ofta inrymda i särskilda hus eller en avstängd del av ladugårdsbyggnaden, vilket ökar möjligheten att skydda dem från tuberkelsmitta från de äldre djuren och underlättar deras skötsel. Vanligen, särskilt i mindre ladugårdar, äro kättarna för kalvar och ungdjur inrymda i samma rum som de stora djuren, i bås, som böra vara anbragta så, att djuren äro skyddade för drag.

Djurens uppställning bör vara sådan, att utrymmet väl tillvaratages samt fodring, utgödsling och djurens utsläppning blir lätt. Detta vinnes i en mindre l. bäst genom uppställning i 2 rader å ömse sidor om ett längsgående foderbord eller fodergång,varvid husets bredd blir minst 10 m. En rad längs vardera långväggen ökar arbetet med fodringen samt giver djuren en ojämnare belysning och framvisar dem mindre väl men medgiver en minskning av husets bredd till 9 m. Flera dubbla längsrader nödvändiggöra större bredd på huset, för 2 dubbelrader minst 18 m., giva sämre belysning i mitten av rummet samt göra djurens utsläppning liksom även gärna utfodringen besvärligare. Därför plägar man i stora ladugårdar föredraga tvärrader, med en förbindande gång vid ena sidan eller i husets mittlinje. I längsladugårdar bör en utgångsdörr finnas mitt på varje långsida eller, om så behöves, flera på jämna avstånd, i tvärladugårdar en mitt för varje tvärgång.

Sällan förekomma i Sverige ladugårdar av en i norra Tyskland ej ovanlig typ, i vilka djuren gå lösa i avdelningar begränsade av foderkrubbor. Vid en dylik anordning blir gödseln hoppackad av djurens tramp och därför väl bevarad, men strööåtgången blir stor, och krubborna måste vara anordnade för att kunna höjas, i den mån gödselbädden växer.

Däremot är vanligt, att kalvar och ungdjur gå lösa i sina kättar eller boxar, och ungdjuren böra åtnjuta denna frihet, tills de bliva 1—$1^1/_2$ år gamla, varvid dock bör tillses, att tillräckligt utrymme finnes vid krubborna och ej för många eller olikåldriga djur gå i samma kätte, emedan då vanligen svagare djur undanträngas och bliva efter i utvecklingen.

Även för tjurar liksom för kor vid kalvningen finnas stundom kättar, vari de få gå lösa.

Båsplatserna behöva ej, ss. förr var vanligt, skiljas genom båsbalkar, vilka öka behovet av bredd på båset. Båspallens längd bör efter kornas storlek vara 1.8—2.1 m. och bredden 1—1.2, för tjurar intill 0.5 m. längre och 0.3 m. bredare. Båsen böra ej vara längre, än att djuren, då de äro avstängda från krubborna, stå med bakfötterna strax intill pallens kant; en större längd gör, att träcken faller på pallen, så att kreaturen lägga sig däri. Båspallarna böra hava en lutning bakåt av omkring 3 cm., en starkare lutning är skadlig, emedan den kan befordra livmoderframfall. Bindslena böra med ringar löpa på lodräta järntenar; då de därigenom kunna glida upp och ned, kan bindningen göras kortare.

Krubborna göras, då de gränsa till en fodergång, oftast av trä, men helst, i synnerhet då de äro sammanbyggda med ett foderbord, gjutas de av cementbruk eller användas därtill sådana tillverkade av saltglacerat lergods. De böra vara minst 35 cm. breda upptill, 20—25 cm. djupa och överkanten 40 cm. över båspallen. Foderbordets bredd bör vara minst 1.5 m. Genom tvärväggar kunna de delas i småkrubbor för de enskilda djuren, för att göra fodrets fördelning mellan dessa säkrare, men detta försvårar rengöringen. Vanligen pumpas eller tappas vattnet åt djuren i krubborna, men även förekommer, att djuren få ständig tillgång till vatten i automatiska drickeshoar (se d. o.), som matas från en vattenledning och fästas vid kanten av krubban. För att hindra djuren att stiga upp i krubban brukades förr att framför båsplatsen vid de stolpar, som på ömse sidor begränsade foderbordet eller fodergången, anbringa vågräta nackreglar, vanligen försedda med lodräta »kostakar» med öppningar för djurets huvud. Numera saknas dessa ofta alldeles eller äro ersatta av båsgrindar, som antingen äro vridbara, så att de uppfällda avstänga djuren från krubban och nedfällda över denna hindra djuren att draga ned stråfoder och stjäla från varandra, eller ock fasta men förskjutbara, så att djuren avstängas eller släppas till krubban. Härigenom vinnes, att djuren hållas tillbaka under fodringen och då stå så långt bakut, att träcken faller i gödselrännan. Vid längsstocken vid krubbans utsida äro bindslena fästa.

Foderbord med krubba och båsgrind.

Gödselrännan bakom båspallarna brukar vara 35—60 cm. bred och 10—15 cm. djup. Stundom förekomma djupare rännor, vari gödsel och strö samlas för flera dagar, och då vanligen täckta av en planka, en anordning, som numera är mindre vanlig, emedan gödselns brinning och därmed luftens förorering därigenom ökas. En nyare anordning är att genom en sluten ledning låta urinen direkt från gödselrännan rinna ut till en urinbrunn; för att underlättaurinens avrinning är då stundom en djupare ränna gjord vid kanten av gödselrännan.

Gödselgången eller flon bakom gödselrännan bör vara 1.5 m. bred eller mer, om den är gemensam för 2 båsrader. Golvet bör vara ogenomträngligt i gödselrännan och åtminstone i bakre delen av båspallen. Därför äro de förr vanliga, i detta avseende otillfredsställande trägolven (liksom det än primitivare bruket med jordgolv) mestadels övergivna, och i nyare ladugårdar gjutes vanligen hela golvet av cementbetong. Stundom förekommer att hava blott gödselgången och en alns bredd vid vardera sidan av denna av cement men främre delen av båspallen samt flon av stampad lera, täckt med sand. Cementgolvet (om vars läggning se art. Cement och Golv) bör bibehållas skrovligt och sålunda ej glattslipas på pallen och i flon.

I ladugården eller hellre vid dess utsida bör finnas garderobsskrubb och tvättanordning för mjölkerskorna, likasom rum för mjölkens uppsilning i friska luften. Bekvämt är även att hava ett frostfritt rum för rotfruktsupplag för ett par veckors förbrukning samt ett rum för kraftfoderförrådet.

Ladugårdsförman. Se Förvaltningspersonal, Ladugårdsskötare.

Ladugårdsgödsel. Se Kreatursgödsel.

Ladugårdsjournal. Se Bokföring, Kontrollförening.

Ladugårdsskötare. För utbildning av l. hava förr åtskilliga olika undervisningskurser varit anordnade, vanligen med understöd av hush.sällskap. Sålunda fortgick vid lantbruksinstitutet å Ultuna under åren 1883—1913 en koskötareskola med 1- eller, under en följd av år, 2-årig kurs.

Sedan år 1917 anordnas med understöd av statsmedel 1-års utbildningskurser för 1adugårdsförmän och svinskötare på enskilda egendomar enligt kontrakt med Lantbruksstyrelsen. För inträde fordras ålder av minst 19 år, med företräde för dem, som fullgjort värnpliktsövningarna, god hälsa, 1 års föregående praktik samt folkskolekunskaper. Kursen börjar den 29 okt. Bostad, kost (för gift person stat) och undervisning äro fria, och dessutom erhålles kontant understöd. Under kursen finnes tillfälle att vid lantbruks- eller lantmannaskola genomgå en kort, kostnadsfri teoretisk kurs. Föreståndare är egendomens ägare eller förvaltare. Styrelse utses av hush. sällskapets förvaltningsutskott.

Liknande kurser för kvinnliga l. hållas i Dalarne och Norrland. Kursen varar minst 2 $^1/_2$ månad. För inträde fordras minst 16 år och att förut hava deltagit i skötsel av kreatur.

Undervisningen, som omfattar husdjursskötsel och mjölkhushållning, är kostnadsfri, men lärjunge håller sig själv bostad och kost. K. reglem. $^{28}/_{8}$ och $^{28}/_{9}$ 1917, $^{27}/_{6}$ 1919 och $^{29}/_{6}$ 1921.

Ladugårdsskötsel. Se Nötkreatursskötsel.

Ladugårdssmak. Se Mjölk, Mjölkfel.

Lager, axellager, har till uppgift att uppbära och styra en genom detsamma löpande axel (bärlager) eller en på det vilande axelände (stödlager). Ett l. utgöres i sin enklaste form av en i en maskindel eller ett stöd urborrad lagergång, vari axeln vilar, men detta användes blott vid så små tryck och hastigheter, att någon synnerlig avnötning ej kan befaras. Eljest utfodras lagret med en bussning eller bössa, gjord av sådant material, att axeln föga nötes, antingen glattslipad av hård metallegering, ss. fosforbrons eller gul metall, eller av mjuk, vit metall (babbits), som är så lättsmält, att den kan gjutas kring axeltappen och lätt förnyas på samma sätt, sedan bussningen blivit nött, varigenom den noggrannaste anslutning kan vinnas. —

Stålager med bussning och ringsmörjning.

L. göras vanligen skilt från maskinen eller underlaget, vid vilket det fastskruvas, och är delat i en undre l.-stol och ett överfall samt mellan dem ett löst l.-lopp, oftast bestående av en i 2 halvor utförd l.-skål. L.-loppet kan för långsamt gående axlar vid ringa tryck vara av trä, men vanligen göres l. av gjutjärn med loppet av l.-metall. Efter sättet för anbringandet skiljer man mellan häng-, konsol- och stå-lager.

För att förekomma spänning och ojämn nötning i l. bör axeln vara understödd på så korta avstånd, att böjning av densamma ej kan uppstå (se härom i art. Axel). Då trycket fördelas på större yta, ju längre l.-loppet är, böra axlar, som överföra stor kraft, uppbäras av långa l., varigenom även vinnes, att smörjan ej utpressas. För att förebygga den bändning, som skulle uppstå till följd av axelns böjning, brukas l., i vilka sfäriska l.-skålar vila i en skålformig l.-kropp, så att loppet noga inställer sig i axelns riktning. För att kunna justera delade l., då de vid nötning bliva glappa, urinens avrinning är då stundom en djupare ränna gjord vid kanten av gödselrännan.

Gödselgången eller flon bakom gödselrännan bör vara 1.5 m. bred eller mer, om den är gemensam för 2 båsrader. Golvet bör vara ogenomträngligt i gödselrännan och åtminstone i bakre delen av båspallen. Därför äro de förr vanliga, i detta avseende otillfredsställande trägolven (liksom det än primitivare bruket med jordgolv) mestadels övergivna, och i nyare ladugårdar gjutes vanligen hela golvet av cementbetong. Stundom förekommer att hava blott gödselgången och en alns bredd vid vardera sidan av denna av cement men främre delen av båspallen samt flon av stampad lera, täckt med sand. Cementgolvet (om vars läggning se art. Cement och Golv) bör bibehållas skrovligt och sålunda ej glattslipas på pallen och i flon.

I ladugården eller hellre vid dess utsida bör finnas garderobsskrubb och tvättanordning för mjölkerskorna, likasom rum för mjölkens uppsilning i friska luften. Bekvämt är även att hava ett frostfritt rum för rotfruktsupplag för ett par veckors förbrukning samt ett rum för kraftfoderförrådet.

Ladugårdsförman. Se Förvaltningspersonal, Ladugårdsskötare.

Ladugårdsgödsel. Se Kreatursgödsel.

Ladugårdsjournal. Se Bokföring, Kontrollförening.

Ladugårdsskötare. För utbildning av l. hava förr åtskilliga olika undervisningskurser varit anordnade, vanligen med understöd av hush.sällskap. Sålunda fortgick vid lantbruksinstitutet å Ultuna under åren 1883—1913 en koskötareskola med 1- eller, under en följd av år, 2-årig kurs.

Sedan år 1917 anordnas med understöd av statsmedel 1-års utbildningskurser för 1adugårdsförmän och svinskötare på enskilda egendomar enligt kontrakt med Lantbruksstyrelsen. För inträde fordras ålder av minst 19 år, med företräde för dem, som fullgjort värnpliktsövningarna, god hälsa, 1 års föregående praktik samt folkskolekunskaper. Kursen börjar den 29 okt. Bostad, kost (för gift person stat) och undervisning äro fria, och dessutom erhålles kontant understöd. Under kursen finnes tillfälle att vid lantbruks- eller lantmannaskola genomgå en kort, kostnadsfri teoretisk kurs. Föreståndare är egendomens ägare eller förvaltare. Styrelse utses av hush. sällskapets förvaltningsutskott.

Liknande kurser för kvinnliga l. hållas i Dalarne och Norrland. Kursen varar minst 2 $^{1}/_{2}$ månad. För inträde fordras minst 16 år och att förut hava deltagit i skötsel av kreatur.

Undervisningen, som omfattar husdjursskötsel och mjölkhushållning, är kostnadsfri, men lärjunge håller sig själv bostad och kost. K. reglem. $^{28}/_{8}$ och $^{28}/_{9}$ 1917, $^{27}/_{6}$ 1919 och $^{29}/_{6}$ 1921.

Ladugårdsskötsel. Se Nötkreatursskötsel.

Ladugårdssmak. Se Mjölk, Mjölkfel.

Lager, axellager, har till uppgift att uppbära och styra en genom detsamma löpande axel (bärlager) eller en på det vilande axelände (stödlager). Ett l. utgöres i sin enklaste form av en i en maskindel eller ett stöd urborrad lagergång, vari axeln vilar, men detta användes blott vid så små tryck och hastigheter, att någon synnerlig avnötning ej kan befaras. Eljest utfodras lagret med en bussning eller bössa, gjord av sådant material, att axeln föga nötes, antingen glattslipad av hård metallegering, ss. fosforbrons eller gul metall, eller av mjuk, vit metall (babbits), som är så lättsmält, att den kan gjutas kring axeltappen och lätt förnyas på samma sätt, sedan bussningen blivit nött, varigenom den noggrannaste anslutning kan vinnas. —

Stålager med bussning och ringsmörjning.

L. göras vanligen skilt från maskinen eller underlaget, vid vilket det fastskruvas, och är delat i en undre l.-stol och ett överfall samt mellan dem ett löst l.-lopp, oftast bestående av en i 2 halvor utförd l.-skål. L.-loppet kan för långsamt gående axlar vid ringa tryck vara av trä, men vanligen göres l. av gjutjärn med loppet av l.-metall. Efter sättet för anbringandet skiljer man mellan häng-, konsol- och stå-lager.

För att förekomma spänning och ojämn nötning i l. bör axeln vara understödd på så korta avstånd, att böjning av densamma ej kan uppstå (se härom i art. Axel). Då trycket fördelas på större yta, ju längre l.-loppet är, böra axlar, som överföra stor kraft, uppbäras av långa l., varigenom även vinnes, att smörjan ej utpressas. För att förebygga den bändning, som skulle uppstå till följd av axelns böjning, brukas l., i vilka sfäriska l.-skålar vila i en skålformig l.-kropp, så att loppet noga inställer sig i axelns riktning. För att kunna justera delade l., då de vid nötning bliva glappa, urinens avrinning är då stundom en djupare ränna gjord vid kanten av gödselrännan.

Gödselgången eller flon bakom gödselrännan bör vara 1.5 m. bred eller mer, om den är gemensam för 2 båsrader. Golvet bör vara ogenomträngligt i gödselrännan och åtminstone i bakre delen av båspallen. Därför äro de förr vanliga, i detta avseende otillfredsställande trägolven (liksom det än primitivare bruket med jordgolv) mestadels övergivna, och i nyare ladugårdar gjutes vanligen hela golvet av cementbetong. Stundom förekommer att hava blott gödselgången och en alns bredd vid vardera sidan av denna av cement men främre delen av båspallen samt flon av stampad lera, täckt med sand. Cementgolvet (om vars läggning se art. Cement och Golv) bör bibehållas skrovligt och sålunda ej glattslipas på pallen och i flon.

I ladugården eller hellre vid dess utsida bör finnas garderobsskrubb och tvättanordning för mjölkerskorna, likasom rum för mjölkens uppsilning i friska luften. Bekvämt är även att hava ett frostfritt rum för rotfruktsupplag för ett par veckors förbrukning samt ett rum för kraftfoderförrådet.

Ladugårdsförman. Se Förvaltningspersonal, Ladugårdsskötare.

Ladugårdsgödsel. Se Kreatursgödsel.

Ladugårdsjournal. Se Bokföring, Kontrollförening.

Ladugårdsskötare. För utbildning av l. hava förr åtskilliga olika undervisningskurser varit anordnade, vanligen med understöd av hush.sällskap. Sålunda fortgick vid lantbruksinstitutet å Ultuna under åren 1883—1913 en koskötareskola med 1- eller, under en följd av år, 2-årig kurs.

Sedan år 1917 anordnas med understöd av statsmedel 1-års utbildningskurser för 1adugårdsförmän och svinskötare på enskilda egendomar enligt kontrakt med Lantbruksstyrelsen. För inträde fordras ålder av minst 19 år, med företräde för dem, som fullgjort värnpliktsövningarna, god hälsa, 1 års föregående praktik samt folkskolekunskaper. Kursen börjar den

29 okt. Bostad, kost (för gift person stat) och undervisning äro fria, och dessutom erhålles kontant understöd. Under kursen finnes tillfälle att vid lantbruks- eller lantmannaskola genomgå en kort, kostnadsfri teoretisk kurs. Föreståndare är egendomens ägare eller förvaltare. Styrelse utses av hush. sällskapets förvaltningsutskott.

Liknande kurser för kvinnliga l. hållas i Dalarne och Norrland. Kursen varar minst 2 $^{1}/_{2}$ månad. För inträde fordras minst 16 år och att förut hava deltagit i skötsel av kreatur. Undervisningen, som omfattar husdjursskötsel och mjölkhushållning, är kostnadsfri, men lärjunge håller sig själv bostad och kost. K. reglem. $^{28}/_{8}$ och $^{28}/_{9}$ 1917, $^{27}/_{6}$ 1919 och $^{29}/_{6}$ 1921.

Ladugårdsskötsel. Se Nötkreatursskötsel.

Ladugårdssmak. Se Mjölk, Mjölkfel.

Lager, axellager, har till uppgift att uppbära och styra en genom detsamma löpande axel (bärlager) eller en på det vilande axelände (stödlager). Ett l. utgöres i sin enklaste form av en i en maskindel eller ett stöd urborrad lagergång, vari axeln vilar, men detta användes blott vid så små tryck och hastigheter, att någon synnerlig avnötning ej kan befaras. Eljest utfodras lagret med en bussning eller bössa, gjord av sådant material, att axeln föga nötes, antingen glattslipad av hård metallegering, ss. fosforbrons eller gul metall, eller av mjuk, vit metall (babbits), som är så lättsmält, att den kan gjutas kring axeltappen och lätt förnyas på samma sätt, sedan bussningen blivit nött, varigenom den noggrannaste anslutning kan vinnas. —

Stålager med bussning och ringsmörjning.

L. göras vanligen skilt från maskinen eller underlaget, vid vilket det fastskruvas, och är delat i en undre l.-stol och ett överfall samt mellan dem ett löst l.-lopp, oftast bestående av en i 2 halvor utförd l.-skål. L.-loppet kan för långsamt gående axlar vid ringa tryck vara av trä, men vanligen göres l. av gjutjärn med loppet av l.-metall. Efter sättet för anbringandet skiljer man mellan häng-, konsol- och stå-lager.

För att förekomma spänning och ojämn nötning i l. bör axeln vara understödd på så korta avstånd, att böjning av densamma ej kan uppstå (se härom i art. Axel). Då trycket fördelas på större yta, ju längre l.-loppet är, böra axlar, som överföra stor kraft, uppbäras av långa l., varigenom även vinnes, att smörjan ej utpressas. För att förebygga den bändning, som skulle uppstå till följd av axelns böjning, brukas l., i vilka sfäriska l.-skålar vila i en skålformig l.-kropp, så att loppet noga inställer sig i axelns riktning. För att kunna justera delade l., då de vid nötning bliva glappa, urinens avrinning är då stundom en djupare ränna gjord vid kanten av gödselrännan.

Gödselgången eller flon bakom gödselrännan bör vara 1.5 m. bred eller mer, om den är gemensam för 2 båsrader. Golvet bör vara ogenomträngligt i gödselrännan och åtminstone i bakre delen av båspallen. Därför äro de förr vanliga, i detta avseende otillfredsställande trägolven (liksom det än primitivare bruket med jordgolv) mestadels övergivna, och i nyare ladugårdar gjutes vanligen hela golvet av cementbetong. Stundom förekommer att hava blott gödselgången och en alns bredd vid vardera sidan av denna av cement men främre delen av båspallen samt flon av stampad lera, täckt med sand. Cementgolvet (om vars läggning se art. Cement och Golv) bör bibehållas skrovligt och sålunda ej glattslipas på pallen och i flon.

I ladugården eller hellre vid dess utsida bör finnas garderobsskrubb och tvättanordning för mjölkerskorna, likasom rum för mjölkens uppsilning i friska luften. Bekvämt är även att hava ett frostfritt rum för rotfruktsupplag för ett par veckors förbrukning samt ett rum för kraftfoderförrådet.

Ladugårdsförman. Se Förvaltningspersonal, Ladugårdsskötare.

Ladugårdsgödsel. Se Kreatursgödsel.

Ladugårdsjournal. Se Bokföring, Kontrollförening.

Ladugårdsskötare. För utbildning av l. hava förr åtskilliga olika undervisningskurser varit anordnade, vanligen med understöd av hush.sällskap. Sålunda fortgick vid lantbruksinstitutet å Ultuna under åren 1883—1913 en koskötareskola med 1- eller, under en följd av år, 2-årig kurs.

Sedan år 1917 anordnas med understöd av statsmedel 1-års utbildningskurser för 1adugårdsförmän och svinskötare på enskilda egendomar enligt kontrakt med Lantbruksstyrelsen. För inträde fordras ålder av minst 19 år, med företräde för dem, som fullgjort värnpliktsövningarna, god hälsa, 1 års föregående praktik samt folkskolekunskaper. Kursen börjar den 29 okt. Bostad, kost (för gift person stat) och undervisning äro fria, och dessutom erhålles kontant understöd. Under kursen finnes tillfälle att vid lantbruks- eller lantmannaskola genomgå en kort, kostnadsfri teoretisk kurs. Föreståndare är egendomens ägare eller förvaltare. Styrelse utses av hush. sällskapets förvaltningsutskott.

Liknande kurser för kvinnliga l. hållas i Dalarne och Norrland. Kursen varar minst 2 $^{1}/_{2}$ månad. För inträde fordras minst 16 år och att förut hava deltagit i skötsel av kreatur. Undervisningen, som omfattar husdjursskötsel och mjölkhushållning, är kostnadsfri, men lärjunge håller sig själv bostad och kost. K. reglem. $^{28}/_{8}$ och $^{28}/_{9}$ 1917, $^{27}/_{6}$ 1919 och $^{29}/_{6}$ 1921.

Ladugårdsskötsel. Se Nötkreatursskötsel.

Ladugårdssmak. Se Mjölk, Mjölkfel.

Lager, axellager, har till uppgift att uppbära och styra en genom detsamma löpande axel (bärlager) eller en på det vilande axelände (stödlager). Ett l. utgöres i sin enklaste form av en i en maskindel eller ett stöd urborrad lagergång, vari axeln vilar, men detta användes blott vid så små tryck och hastigheter, att någon synnerlig avnötning ej kan befaras. Eljest utfodras lagret med en bussning eller bössa, gjord av sådant material, att axeln föga nötes, antingen glattslipad av hård metallegering, ss. fosforbrons eller gul metall, eller av mjuk, vit metall (babbits), som är så lättsmält, att den kan gjutas kring axeltappen och lätt förnyas på samma sätt, sedan bussningen blivit nött, varigenom den noggrannaste anslutning kan vinnas. —

Stålager med bussning och ringsmörjning.

L. göras vanligen skilt från maskinen eller underlaget, vid vilket det fastskruvas, och är delat i en undre l.-stol och ett överfall samt mellan dem ett löst l.-lopp, oftast bestående av en i 2 halvor utförd l.-skål. L.-loppet kan för långsamt gående axlar vid ringa tryck vara av trä, men vanligen göres l. av gjutjärn med loppet av l.-metall. Efter sättet för anbringandet skiljer man mellan häng-, konsol- och stå-lager.

För att förekomma spänning och ojämn nötning i l. bör axeln vara understödd på så korta avstånd, att böjning av densamma ej kan uppstå (se härom i art. Axel). Då trycket fördelas på större yta, ju längre l.-loppet är, böra axlar, som överföra stor kraft, uppbäras av långa l., varigenom även vinnes, att smörjan ej utpressas. För att förebygga den bändning, som skulle uppstå till följd av axelns böjning, brukas l., i vilka sfäriska l.-skålar vila i en skålformig l.-kropp, så att loppet noga inställer sig i axelns riktning. För att kunna justera delade l., då de vid nötning bliva glappa, urinens avrinning är då stundom en djupare ränna gjord vid kanten av gödselrännan.

Gödselgången eller flon bakom gödselrännan bör vara 1.5 m. bred eller mer, om den är gemensam för 2 båsrader. Golvet bör vara ogenomträngligt i gödselrännan och åtminstone i bakre delen av båspallen. Därför äro de förr vanliga, i detta avseende otillfredsställande trägolven (liksom det än primitivare bruket med jordgolv) mestadels övergivna, och i nyare ladugårdar gjutes vanligen hela golvet av cementbetong. Stundom förekommer att hava blott gödselgången och en alns bredd vid vardera sidan av denna av cement men främre delen av båspallen samt flon av stampad lera, täckt med sand. Cementgolvet (om vars läggning se art. Cement och Golv) bör bibehållas skrovligt och sålunda ej glattslipas på pallen och i flon.

I ladugården eller hellre vid dess utsida bör finnas garderobsskrubb och tvättanordning för mjölkerskorna, likasom rum för mjölkens uppsilning i friska luften. Bekvämt är även att hava ett frostfritt rum för rotfruktsupplag för ett par veckors förbrukning samt ett rum för kraftfoderförrådet.

Ladugårdsförman. Se Förvaltningspersonal, Ladugårdsskötare.

Ladugårdsgödsel. Se Kreatursgödsel.

Ladugårdsjournal. Se Bokföring, Kontrollförening.

Ladugårdsskötare. För utbildning av l. hava förr åtskilliga olika undervisningskurser varit anordnade, vanligen med understöd av hush.sällskap. Sålunda fortgick vid

lantbruksinstitutet å Ultuna under åren 1883—1913 en koskötareskola med 1- eller, under en följd av år, 2-årig kurs.

Sedan år 1917 anordnas med understöd av statsmedel 1-års utbildningskurser för 1adugårdsförmän och svinskötare på enskilda egendomar enligt kontrakt med Lantbruksstyrelsen. För inträde fordras ålder av minst 19 år, med företräde för dem, som fullgjort värnpliktsövningarna, god hälsa, 1 års föregående praktik samt folkskolekunskaper. Kursen börjar den 29 okt. Bostad, kost (för gift person stat) och undervisning äro fria, och dessutom erhålles kontant understöd. Under kursen finnes tillfälle att vid lantbruks- eller lantmannaskola genomgå en kort, kostnadsfri teoretisk kurs. Föreståndare är egendomens ägare eller förvaltare. Styrelse utses av hush. sällskapets förvaltningsutskott.

Liknande kurser för kvinnliga l. hållas i Dalarne och Norrland. Kursen varar minst 2 $^{1}/_{2}$ månad. För inträde fordras minst 16 år och att förut hava deltagit i skötsel av kreatur. Undervisningen, som omfattar husdjursskötsel och mjölkhushållning, är kostnadsfri, men lärjunge håller sig själv bostad och kost. K. reglem. $^{28}/_{8}$ och $^{28}/_{9}$ 1917, $^{27}/_{6}$ 1919 och $^{29}/_{6}$ 1921.

Ladugårdsskötsel. Se Nötkreatursskötsel.

Ladugårdssmak. Se Mjölk, Mjölkfel.

Lager, axellager, har till uppgift att uppbära och styra en genom detsamma löpande axel (bärlager) eller en på det vilande axelände (stödlager). Ett l. utgöres i sin enklaste form av en i en maskindel eller ett stöd urborrad lagergång, vari axeln vilar, men detta användes blott vid så små tryck och hastigheter, att någon synnerlig avnötning ej kan befaras. Eljest utfodras lagret med en bussning eller bössa, gjord av sådant material, att axeln föga nötes, antingen glattslipad av hård metallegering, ss. fosforbrons eller gul metall, eller av mjuk, vit metall (babbits), som är så lättsmält, att den kan gjutas kring axeltappen och lätt förnyas på samma sätt, sedan bussningen blivit nött, varigenom den noggrannaste anslutning kan vinnas. —

Stålager med bussning och ringsmörjning.

L. göras vanligen skilt från maskinen eller underlaget, vid vilket det fastskruvas, och är delat i en undre l.-stol och ett överfall samt mellan dem ett löst l.-lopp, oftast bestående av en i 2 halvor utförd l.-skål. L.-loppet kan för långsamt gående axlar vid ringa tryck vara av trä, men vanligen göres l. av gjutjärn med loppet av l.-metall. Efter sättet för anbringandet skiljer man mellan häng-, konsol- och stå-lager.

För att förekomma spänning och ojämn nötning i l. bör axeln vara understödd på så korta avstånd, att böjning av densamma ej kan uppstå (se härom i art. Axel). Då trycket fördelas på större yta, ju längre l.-loppet är, böra axlar, som överföra stor kraft, uppbäras av långa l., varigenom även vinnes, att smörjan ej utpressas. För att förebygga den bändning, som skulle uppstå till följd av axelns böjning, brukas l., i vilka sfäriska l.-skålar vila i en skålformig l.-kropp, så att loppet noga inställer sig i axelns riktning. För att kunna justera delade l., då de vid nötning bliva glappa, urinens avrinning är då stundom en djupare ränna gjord vid kanten av gödselrännan.

Gödselgången eller flon bakom gödselrännan bör vara 1.5 m. bred eller mer, om den är gemensam för 2 båsrader. Golvet bör vara ogenomträngligt i gödselrännan och åtminstone i bakre delen av båspallen. Därför äro de förr vanliga, i detta avseende otillfredsställande trägolven (liksom det än primitivare bruket med jordgolv) mestadels övergivna, och i nyare ladugårdar gjutes vanligen hela golvet av cementbetong. Stundom förekommer att hava blott gödselgången och en alns bredd vid vardera sidan av denna av cement men främre delen av båspallen samt flon av stampad lera, täckt med sand. Cementgolvet (om vars läggning se art. Cement och Golv) bör bibehållas skrovligt och sålunda ej glattslipas på pallen och i flon.

I ladugården eller hellre vid dess utsida bör finnas garderobsskrubb och tvättanordning för mjölkerskorna, likasom rum för mjölkens uppsilning i friska luften. Bekvämt är även att hava ett frostfritt rum för rotfruktsupplag för ett par veckors förbrukning samt ett rum för kraftfoderförrådet.

Ladugårdsförman. Se Förvaltningspersonal, Ladugårdsskötare.

Ladugårdsgödsel. Se Kreatursgödsel.

Ladugårdsjournal. Se Bokföring, Kontrollförening.

Ladugårdsskötare. För utbildning av l. hava förr åtskilliga olika undervisningskurser varit anordnade, vanligen med understöd av hush.sällskap. Sålunda fortgick vid lantbruksinstitutet å Ultuna under åren 1883—1913 en koskötareskola med 1- eller, under en följd av år, 2-årig kurs.

Sedan år 1917 anordnas med understöd av statsmedel 1-års utbildningskurser för 1adugårdsförmän och svinskötare på enskilda egendomar enligt kontrakt med Lantbruksstyrelsen. För inträde fordras ålder av minst 19 år, med företräde för dem, som fullgjort värnpliktsövningarna, god hälsa, 1 års föregående praktik samt folkskolekunskaper. Kursen börjar den 29 okt. Bostad, kost (för gift person stat) och undervisning äro fria, och dessutom erhålles kontant understöd. Under kursen finnes tillfälle att vid lantbruks- eller lantmannaskola genomgå en kort, kostnadsfri teoretisk kurs. Föreståndare är egendomens ägare eller förvaltare. Styrelse utses av hush. sällskapets förvaltningsutskott.

Liknande kurser för kvinnliga l. hållas i Dalarne och Norrland. Kursen varar minst 2 $^{1}/_{2}$ månad. För inträde fordras minst 16 år och att förut hava deltagit i skötsel av kreatur. Undervisningen, som omfattar husdjursskötsel och mjölkhushållning, är kostnadsfri, men lärjunge håller sig själv bostad och kost. K. reglem. $^{28}/_{8}$ och $^{28}/_{9}$ 1917, $^{27}/_{6}$ 1919 och $^{29}/_{6}$ 1921.

Ladugårdsskötsel. Se Nötkreatursskötsel.

Ladugårdssmak. Se Mjölk, Mjölkfel.

Lager, axellager, har till uppgift att uppbära och styra en genom detsamma löpande axel (bärlager) eller en på det vilande axelände (stödlager). Ett l. utgöres i sin enklaste form av en i en maskindel eller ett stöd urborrad lagergång, vari axeln vilar, men detta användes blott vid så små tryck och hastigheter, att någon synnerlig avnötning ej kan befaras. Eljest utfodras lagret med en bussning eller bössa, gjord av sådant material, att axeln föga nötes, antingen glattslipad av hård metallegering, ss. fosforbrons eller gul metall, eller av mjuk, vit metall (babbits), som är så lättsmält, att den kan gjutas kring axeltappen och lätt förnyas på samma sätt, sedan bussningen blivit nött, varigenom den noggrannaste anslutning kan vinnas. —

Stålager med bussning och ringsmörjning.

L. göras vanligen skilt från maskinen eller underlaget, vid vilket det fastskruvas, och är delat i en undre l.-stol och ett överfall samt mellan dem ett löst l.-lopp, oftast bestående av en i 2 halvor utförd l.-skål. L.-loppet kan för långsamt gående axlar vid ringa tryck vara av trä, men vanligen göres l. av gjutjärn med loppet av l.-metall. Efter sättet för anbringandet skiljer man mellan häng-, konsol- och stå-lager.

För att förekomma spänning och ojämn nötning i l. bör axeln vara understödd på så korta avstånd, att böjning av densamma ej kan uppstå (se härom i art. Axel). Då trycket fördelas på större yta, ju längre l.-loppet är, böra axlar, som överföra stor kraft, uppbäras av långa l., varigenom även vinnes, att smörjan ej utpressas. För att förebygga den bändning, som skulle uppstå till följd av axelns böjning, brukas l., i vilka sfäriska l.-skålar vila i en skålformig l.-kropp, så att loppet noga inställer sig i axelns riktning. För att kunna justera delade l., då de vid nötning bliva glappa, urinens avrinning är då stundom en djupare ränna gjord vid kanten av gödselrännan.

Gödselgången eller flon bakom gödselrännan bör vara 1.5 m. bred eller mer, om den är gemensam för 2 båsrader. Golvet bör vara ogenomträngligt i gödselrännan och åtminstone i bakre delen av båspallen. Därför äro de förr vanliga, i detta avseende otillfredsställande trägolven (liksom det än primitivare bruket med jordgolv) mestadels övergivna, och i nyare ladugårdar gjutes vanligen hela golvet av cementbetong. Stundom förekommer att hava blott gödselgången och en alns bredd vid vardera sidan av denna av cement men främre delen av båspallen samt flon av stampad lera, täckt med sand. Cementgolvet (om vars läggning se art. Cement och Golv) bör bibehållas skrovligt och sålunda ej glattslipas på pallen och i flon.

I ladugården eller hellre vid dess utsida bör finnas garderobsskrubb och tvättanordning för mjölkerskorna, likasom rum för mjölkens uppsilning i friska luften. Bekvämt är även att hava ett frostfritt rum för rotfruktsupplag för ett par veckors förbrukning samt ett rum för kraftfoderförrådet.

Ladugårdsförman. Se Förvaltningspersonal, Ladugårdsskötare.

Ladugårdsgödsel. Se Kreatursgödsel.

Ladugårdsjournal. Se Bokföring, Kontrollförening.

Ladugårdsskötare. För utbildning av l. hava förr åtskilliga olika undervisningskurser varit anordnade, vanligen med understöd av hush.sällskap. Sålunda fortgick vid lantbruksinstitutet å Ultuna under åren 1883—1913 en koskötareskola med 1- eller, under en följd av år, 2-årig kurs.

Sedan år 1917 anordnas med understöd av statsmedel 1-års utbildningskurser för 1adugårdsförmän och svinskötare på enskilda egendomar enligt kontrakt med Lantbruksstyrelsen. För inträde fordras ålder av minst 19 år, med företräde för dem, som fullgjort värnpliktsövningarna, god hälsa, 1 års föregående praktik samt folkskolekunskaper. Kursen börjar den 29 okt. Bostad, kost (för gift person stat) och undervisning äro fria, och dessutom erhålles kontant understöd. Under kursen finnes tillfälle att vid lantbruks- eller lantmannaskola genomgå en kort, kostnadsfri teoretisk kurs. Föreståndare är egendomens ägare eller förvaltare. Styrelse utses av hush. sällskapets förvaltningsutskott.

Liknande kurser för kvinnliga l. hållas i Dalarne och Norrland. Kursen varar minst 2 $^1/_2$ månad. För inträde fordras minst 16 år och att förut hava deltagit i skötsel av kreatur. Undervisningen, som omfattar husdjursskötsel och mjölkhushållning, är kostnadsfri, men lärjunge håller sig själv bostad och kost. K. reglem. $^{28}/_8$ och $^{28}/_9$ 1917, $^{27}/_6$ 1919 och $^{29}/_6$ 1921.

Ladugårdsskötsel. Se Nötkreatursskötsel.

Ladugårdssmak. Se Mjölk, Mjölkfel.

Lager, axellager, har till uppgift att uppbära och styra en genom detsamma löpande axel (bärlager) eller en på det vilande axelände (stödlager). Ett l. utgöres i sin enklaste form av en i en maskindel eller ett stöd urborrad lagergång, vari axeln vilar, men detta användes blott vid så små tryck och hastigheter, att någon synnerlig avnötning ej kan befaras. Eljest utfodras lagret med en bussning eller bössa, gjord av sådant material, att axeln föga nötes, antingen glattslipad av hård metallegering, ss. fosforbrons eller gul metall, eller av mjuk, vit metall (babbits), som är så lättsmält, att den kan gjutas kring axeltappen och lätt förnyas på samma sätt, sedan bussningen blivit nött, varigenom den noggrannaste anslutning kan vinnas. —

Stålager med bussning och ringsmörjning.

L. göras vanligen skilt från maskinen eller underlaget, vid vilket det fastskruvas, och är delat i en undre l.-stol och ett överfall samt mellan dem ett löst l.-lopp, oftast bestående av en i 2 halvor utförd l.-skål. L.-loppet kan för långsamt gående axlar vid ringa tryck vara av trä, men vanligen göres l. av gjutjärn med loppet av l.-metall. Efter sättet för anbringandet skiljer man mellan häng-, konsol- och stå-lager.

För att förekomma spänning och ojämn nötning i l. bör axeln vara understödd på så korta avstånd, att böjning av densamma ej kan uppstå (se härom i art. Axel). Då trycket fördelas på större yta, ju längre l.-loppet är, böra axlar, som överföra stor kraft, uppbäras av långa l., varigenom även vinnes, att smörjan ej utpressas. För att förebygga den bändning, som skulle uppstå till följd av axelns böjning, brukas l., i vilka sfäriska l.-skålar vila i en skålformig l.-kropp, så att loppet noga inställer sig i axelns riktning. För att kunna justera delade l., då de vid nötning bliva glappa, urinens avrinning är då stundom en djupare ränna gjord vid kanten av gödselrännan.

Gödselgången eller flon bakom gödselrännan bör vara 1.5 m. bred eller mer, om den är gemensam för 2 båsrader. Golvet bör vara ogenomträngligt i gödselrännan och åtminstone i bakre delen av båspallen. Därför äro de förr vanliga, i detta avseende otillfredsställande trägolven (liksom det än primitivare bruket med jordgolv) mestadels övergivna, och i nyare ladugårdar gjutes vanligen hela golvet av cementbetong. Stundom förekommer att hava blott gödselgången och en alns bredd vid vardera sidan av denna av cement men främre delen av båspallen samt flon av stampad lera, täckt med sand. Cementgolvet (om vars läggning se art. Cement och Golv) bör bibehållas skrovligt och sålunda ej glattslipas på pallen och i flon.

I ladugården eller hellre vid dess utsida bör finnas garderobsskrubb och tvättanordning för mjölkerskorna, likasom rum för mjölkens uppsilning i friska luften. Bekvämt är även att hava ett frostfritt rum för rotfruktsupplag för ett par veckors förbrukning samt ett rum för kraftfoderförrådet.

Ladugårdsförman. Se Förvaltningspersonal, Ladugårdsskötare.

Ladugårdsgödsel. Se Kreatursgödsel.

Ladugårdsjournal. Se Bokföring, Kontrollförening.

Ladugårdsskötare. För utbildning av l. hava förr åtskilliga olika undervisningskurser varit anordnade, vanligen med understöd av hush.sällskap. Sålunda fortgick vid lantbruksinstitutet å Ultuna under åren 1883—1913 en koskötareskola med 1- eller, under en följd av år, 2-årig kurs.

Sedan år 1917 anordnas med understöd av statsmedel 1-års utbildningskurser för 1adugårdsförmän och svinskötare på enskilda egendomar enligt kontrakt med Lantbruksstyrelsen. För inträde fordras ålder av minst 19 år, med företräde för dem, som fullgjort värnpliktsövningarna, god hälsa, 1 års föregående praktik samt folkskolekunskaper. Kursen börjar den 29 okt. Bostad, kost (för gift person stat) och undervisning äro fria, och dessutom erhålles kontant understöd. Under kursen finnes tillfälle att vid lantbruks- eller lantmannaskola genomgå en kort, kostnadsfri teoretisk kurs. Föreståndare är egendomens ägare eller förvaltare. Styrelse utses av hush. sällskapets förvaltningsutskott.

Liknande kurser för kvinnliga l. hållas i Dalarne och Norrland. Kursen varar minst 2 $^1/_2$ månad. För inträde fordras minst 16 år och att förut hava deltagit i skötsel av kreatur. Undervisningen, som omfattar husdjursskötsel och mjölkhushållning, är kostnadsfri, men lärjunge håller sig själv bostad och kost. K. reglem. $^{28}/_8$ och $^{28}/_9$ 1917, $^{27}/_6$ 1919 och $^{29}/_6$ 1921.

Ladugårdsskötsel. Se Nötkreatursskötsel.

Ladugårdssmak. Se Mjölk, Mjölkfel.

Lager, axellager, har till uppgift att uppbära och styra en genom detsamma löpande axel (bärlager) eller en på det vilande axelände (stödlager). Ett l. utgöres i sin enklaste form av en i en maskindel eller ett stöd urborrad lagergång, vari axeln vilar, men detta användes blott vid så små tryck och hastigheter, att någon synnerlig avnötning ej kan befaras. Eljest utfodras lagret med en bussning eller bössa, gjord av sådant material, att axeln föga nötes, antingen glattslipad av hård metallegering, ss. fosforbrons eller gul metall, eller av mjuk, vit metall (babbits), som är så lättsmält, att den kan gjutas kring axeltappen och lätt förnyas på samma sätt, sedan bussningen blivit nött, varigenom den noggrannaste anslutning kan vinnas. —

Stålager med bussning och ringsmörjning.

L. göras vanligen skilt från maskinen eller underlaget, vid vilket det fastskruvas, och är delat i en undre l.-stol och ett överfall samt mellan dem ett löst l.-lopp, oftast bestående av en i 2 halvor utförd l.-skål. L.-loppet kan för långsamt gående axlar vid ringa tryck vara av trä, men vanligen göres l. av gjutjärn med loppet av l.-metall. Efter sättet för anbringandet skiljer man mellan häng-, konsol- och stå-lager.

För att förekomma spänning och ojämn nötning i l. bör axeln vara understödd på så korta avstånd, att böjning av densamma ej kan uppstå (se härom i art. Axel). Då trycket fördelas på större yta, ju längre l.-loppet är, böra axlar, som överföra stor kraft, uppbäras av långa l., varigenom även vinnes, att smörjan ej utpressas. För att förebygga den bändning, som skulle uppstå till följd av axelns böjning, brukas l., i vilka sfäriska l.-skålar vila i en skålformig l.-kropp, så att loppet noga inställer sig i axelns riktning. För att kunna justera delade l., då de vid nötning bliva glappa,inläggas tunna mellanlägg av metallpapp, läder, l. dyl. mellan l.-skålarnas kanter, vilka mellanlägg borttagas i mån av skålarnas nötning. När slitningen nått så långt, att alla mellanlägg borttagits och lagret »bottnar», filas l.-skålarnas kanter, så att nya mellanlägg kunna inläggas.

Stödlager, som vanligen utgöras av en i bottnen av en lodrät hylsa anbragt dubb, mot vilken den stående axelns ände löper, böra även kunna justeras, så att ej axeln sänkes genom avnötningen.

Rullager.

Rull- och kul-lager, i vilka axeltappen löper mot rullar eller kulor, hava på senare tid fått stor användning. De medföra stor arbetsbesparing, då rullfriktion är avsevärt mindre än släpfriktion, detta dock under förutsättning att rullar och kulor samt deras banor äro av så hårt gods (härdat stål), att de ej avnötas, samt att lagren hållas väl smorda och rena från smuts och beckande smörja.

Kullager.

Åtgången av smörja är betydligt mindre än i glidlager. De användas med stor fördel å hastigt löpande axlar och då lagren äro fullt slutna mot damm och fuktighet, t. ex. i axelledningar, i slåtter- och skördemaskiner och cylinderlagret i tröskverk m. m., men äro mindre behövliga i fordons och åkerredskaps hjulnav, där detta svårligen låter sig göra och friktionen förbrukar blott en mindre del av arbetet.H. J. Dft, K. F. A.

Lagerförening. Svårigheten för jordbrukarna att under tider av tryckta spannmålspris kunna skaffa penningar för sin skörd utan att försälja densamma har delvis avhjälpts genom de av staten under kristiden byggda spannmålslagerhusen (se d. o.), i vilka inlagd spannmål kunde belånas. Dessa äro dock ej tillräckliga, och för från dem avlägsna orter äro de ej användbara. Därför har under år 1921, då spannmålsprisen sjunkit oerhört starkt, bildats några lagerföreningar, vilka ha till uppgift att lagra spannmål och andra jordbruksprodukter samt lämna sina medlemmar förlagskredit mot säkerhet av den lagrade varan, ävensom att för deras räkning avyttra densamma. Föreningarna äro andelsföreningar (se d. o.) m. b. p. a. Andelarna lyda på små belopp, varav en del betalas kontant, en del genom revers på kort uppsägning (i Mälardalens jordbrukares l. andelar 4 kr., varav hälften kontant). Därjämte ansvarar medlem för ett visst belopp per andel (i nämnda förening för 150 kr.), varav ej mer än 10 % per år får uttaxeras. Medlems lånerätt beror dels på antalet andelar, dels på den lagrade varans mängd och beskaffenhet. Denna mottages i lokal, som föreningen anskaffat, och ligger där under vård av person anställd hos föreningen, som ansvarar för densamma och ombesörjer dess brandförsäkring. Medel till långivningen anskaffas från någon kreditinrättning, i regel ortens centralkassa för jordbrukskredit (se d. o.), i vilken föreningen ingår som medlem, med säkerhet av föreningens tillgångar, medlemmarnas ansvarighetsförbindelser och de mottagna varorna.

Lagergång. Se Lager.

Lagerhus. Se Spannmålslagerhus.

Lagerkörs. Se Körsbär.

Lagerlopp. Se Lager.

Lagermetall. Se Lager.

Lagerskål. Se Lager.

Lagfart. K. f. d. $^{16}/_{6}$ 1875 ang. lagfart å fång till fast egendom: Den som förvärvat fast egendom, är skyldig söka l., d.v.s. låta vid rätten inskriva sitt fång i ett särskilt protokoll, lagfartsprotokollet, till vilket såsom ett register hör lagfartsboken, där varje jordeboksnummer har sitt särskilda upplägg (se Fastighetsregister). Därvid skall den skriftliga fångeshandlingen (köpehandling, gåvobrev etc.) uppvisas och förre ägarens laga åtkomst (hans lagfart) styrkas. L. på grund av testamente, dom eller annan handling, som ej vunnit laga kraft, meddelas icke, förrän det visas, att handlingen blivit ståndande. Ägostyckning skall vara fastställd för att kunna lagfaras, avsöndring likaledes. Om rätten finner, att den handling, varå lagfart sökes, är upprättad på olagligt sätt, eller eljest finner uppenbart, att fånget icke är lagligt, skall ansökningen avslås. Möter eljest hinder mot bifall, skall ansökningen förklaras vilande i avbidan på hindrets undanröjande. L. skall regelmässigt sökas å landet sist vid det lagtima ting, som infaller näst efter 6 månader, sedan fånget skedde.

Lagfartens betydelse. Rätten prövar allenast, att fångeshandlingen är formellt riktig, och att företrädaren har lagfart, men anställer icke någon grundligare undersökning. Därför medför l. icke, att andras anspråk på fastigheten utan vidare avskäras. »Utan hinder av l. må talan å fång lagligen prövas» (§ 15). I vissa fall är dock l. ett skydd. Har en fastighetsägare sålt en fastighet till 2 personer, så behåller den egendomen, som först

inläggas tunna mellanlägg av metallpapp, läder, l. dyl. mellan l.-skålarnas kanter, vilka mellanlägg borttagas i mån av skålarnas nötning. När slitningen nått så långt, att alla mellanlägg borttagits och lagret »bottnar», filas l.-skålarnas kanter, så att nya mellanlägg kunna inläggas.

Stödlager, som vanligen utgöras av en i bottnen av en lodrät hylsa anbragt dubb, mot vilken den stående axelns ände löper, böra även kunna justeras, så att ej axeln sänkes genom avnötningen.

Rullager.

Rull- och kul-lager, i vilka axeltappen löper mot rullar eller kulor, hava på senare tid fått stor användning. De medföra stor arbetsbesparing, då rullfriktion är avsevärt mindre än släpfriktion, detta dock under förutsättning att rullar och kulor samt deras banor äro av så hårt gods (härdat stål), att de ej avnötas, samt att lagren hållas väl smorda och rena från smuts och beckande smörja.

Kullager.

Åtgången av smörja är betydligt mindre än i glidlager. De användas med stor fördel å hastigt löpande axlar och då lagren äro fullt slutna mot damm och fuktighet, t. ex. i axelledningar, i slåtter- och skördemaskiner och cylinderlagret i tröskverk m. m., men äro mindre behövliga i fordons och åkerredskaps hjulnav, där detta svårligen låter sig göra och friktionen förbrukar blott en mindre del av arbetet.H. J. Dft, K. F. A.

Lagerförening. Svårigheten för jordbrukarna att under tider av tryckta spannmålspris kunna skaffa penningar för sin skörd utan att försälja densamma har delvis avhjälpts genom de av staten under kristiden byggda spannmålslagerhusen (se d. o.), i vilka inlagd spannmål kunde belånas. Dessa äro dock ej tillräckliga, och för från dem avlägsna orter äro de ej användbara. Därför har under år 1921, då spannmålsprisen sjunkit oerhört starkt, bildats några lagerföreningar, vilka ha till uppgift att lagra spannmål och andra jordbruksprodukter samt lämna sina medlemmar förlagskredit mot säkerhet av den lagrade varan, ävensom att för deras räkning avyttra densamma. Föreningarna äro andelsföreningar (se d. o.) m. b. p. a. Andelarna lyda på små belopp, varav en del betalas kontant, en del genom revers på kort uppsägning (i Mälardalens jordbrukares l. andelar 4 kr., varav hälften kontant). Därjämte ansvarar medlem för ett visst belopp per andel (i nämnda förening för 150 kr.), varav ej mer än 10 % per år får uttaxeras. Medlems lånerätt beror dels på antalet andelar, dels på den lagrade varans mängd och beskaffenhet. Denna mottages i lokal, som föreningen anskaffat, och ligger där under vård av person anställd hos föreningen, som ansvarar för densamma och ombesörjer dess brandförsäkring. Medel till långivningen anskaffas från någon kreditinrättning, i regel ortens centralkassa för jordbrukskredit (se d. o.), i vilken föreningen ingår som medlem, med säkerhet av föreningens tillgångar, medlemmarnas ansvarighetsförbindelser och de mottagna varorna.

Lagergång. Se Lager.

Lagerhus. Se Spannmålslagerhus.

Lagerkörs. Se Körsbär.

Lagerlopp. Se Lager.

Lagermetall. Se Lager.

Lagerskål. Se Lager.

Lagfart. K. f. d. $^{16}/_{6}$ 1875 ang. lagfart å fång till fast egendom: Den som förvärvat fast egendom, är skyldig söka l., d.v.s. låta vid rätten inskriva sitt fång i ett särskilt protokoll, lagfartsprotokollet, till vilket såsom ett register hör lagfartsboken, där varje jordeboksnummer har sitt särskilda upplägg (se Fastighetsregister). Därvid skall den skriftliga fångeshandlingen (köpehandling, gåvobrev etc.) uppvisas och förre ägarens laga åtkomst (hans lagfart) styrkas. L. på grund av testamente, dom eller annan handling, som ej vunnit laga kraft, meddelas icke, förrän det visas, att handlingen blivit ståndande. Ägostyckning skall vara fastställd för att kunna lagfaras, avsöndring likaledes. Om rätten finner, att den handling, varå lagfart sökes, är upprättad på olagligt sätt, eller eljest finner uppenbart, att fånget icke är lagligt, skall ansökningen avslås. Möter eljest hinder mot bifall, skall ansökningen förklaras vilande i avbidan på hindrets undanröjande. L. skall regelmässigt sökas å landet sist vid det lagtima ting, som infaller näst efter 6 månader, sedan fånget skedde.

Lagfartens betydelse. Rätten prövar allenast, att fångeshandlingen är formellt riktig, och att företrädaren har lagfart, men anställer icke någon grundligare undersökning. Därför medför l. icke, att andras anspråk på fastigheten utan vidare avskäras. »Utan hinder av l. må talan å fång lagligen prövas» (§ 15). I vissa fall är dock l. ett skydd. Har en fastighetsägare sålt en fastighet till 2 personer, så behåller den egendomen, som först

inläggas tunna mellanlägg av metallpapp, läder, l. dyl. mellan l.-skålarnas kanter, vilka mellanlägg borttagas i mån av skålarnas nötning. När slitningen nått så långt, att alla mellanlägg borttagits och lagret »bottnar», filas l.-skålarnas kanter, så att nya mellanlägg kunna inläggas.

Stödlager, som vanligen utgöras av en i bottnen av en lodrät hylsa anbragt dubb, mot vilken den stående axelns ände löper, böra även kunna justeras, så att ej axeln sänkes genom avnötningen.

Rullager.

Rull- och kul-lager, i vilka axeltappen löper mot rullar eller kulor, hava på senare tid fått stor användning. De medföra stor arbetsbesparing, då rullfriktion är avsevärt mindre än släpfriktion, detta dock under förutsättning att rullar och kulor samt deras banor äro av så hårt gods (härdat stål), att de ej avnötas, samt att lagren hållas väl smorda och rena från smuts och beckande smörja.

Kullager.

Åtgången av smörja är betydligt mindre än i glidlager. De användas med stor fördel å hastigt löpande axlar och då lagren äro fullt slutna mot damm och fuktighet, t. ex. i axelledningar, i slåtter- och skördemaskiner och cylinderlagret i tröskverk m. m., men äro mindre behövliga i fordons och åkerredskaps hjulnav, där detta svårligen låter sig göra och friktionen förbrukar blott en mindre del av arbetet.H. J. Dft, K. F. A.

Lagerförening. Svårigheten för jordbrukarna att under tider av tryckta spannmålspris kunna skaffa penningar för sin skörd utan att försälja densamma har delvis avhjälpts genom de av staten under kristiden byggda spannmålslagerhusen (se d. o.), i vilka inlagd spannmål kunde belånas. Dessa äro dock ej tillräckliga, och för från dem avlägsna orter äro de ej användbara. Därför har under år 1921, då spannmålsprisen sjunkit oerhört starkt, bildats några lagerföreningar, vilka ha till uppgift att lagra spannmål och andra jordbruksprodukter samt lämna sina medlemmar förlagskredit mot säkerhet av den lagrade varan, ävensom att för deras räkning avyttra densamma. Föreningarna äro andelsföreningar (se d. o.) m. b. p. a. Andelarna lyda på små belopp, varav en del betalas kontant, en del genom revers på kort uppsägning (i Mälardalens jordbrukares l. andelar 4 kr., varav hälften kontant). Därjämte ansvarar medlem för ett visst belopp per andel (i nämnda förening för 150 kr.), varav ej mer än 10 % per år får uttaxeras. Medlems lånerätt beror dels på antalet andelar, dels på den lagrade varans mängd och beskaffenhet. Denna mottages i lokal, som föreningen anskaffat, och ligger där under vård av person anställd hos föreningen, som ansvarar för densamma och ombesörjer dess brandförsäkring. Medel till långivningen anskaffas från någon kreditinrättning, i regel ortens centralkassa för jordbrukskredit (se d. o.), i vilken föreningen ingår som medlem, med säkerhet av föreningens tillgångar, medlemmarnas ansvarighetsförbindelser och de mottagna varorna.

Lagergång. Se Lager.

Lagerhus. Se Spannmålslagerhus.

Lagerkörs. Se Körsbär.

Lagerlopp. Se Lager.

Lagermetall. Se Lager.

Lagerskål. Se Lager.

Lagfart. K. f. d. $^{16}/_{6}$ 1875 ang. lagfart å fång till fast egendom: Den som förvärvat fast egendom, är skyldig söka l., d.v.s. låta vid rätten inskriva sitt fång i ett särskilt protokoll, lagfartsprotokollet, till vilket såsom ett register hör lagfartsboken, där varje jordeboksnummer har sitt särskilda upplägg (se Fastighetsregister). Därvid skall den skriftliga fångeshandlingen (köpehandling, gåvobrev etc.) uppvisas och förre ägarens laga åtkomst (hans lagfart) styrkas. L. på grund av testamente, dom eller annan handling, som ej vunnit laga kraft, meddelas icke, förrän det visas, att handlingen blivit ståndande. Ägostyckning skall vara fastställd för att kunna lagfaras, avsöndring likaledes. Om rätten finner, att den handling, varå lagfart sökes, är upprättad på olagligt sätt, eller eljest finner uppenbart, att fånget icke är lagligt, skall ansökningen avslås. Möter eljest hinder mot bifall, skall ansökningen förklaras vilande i avbidan på hindrets undanröjande. L. skall regelmässigt sökas å landet sist vid det lagtima ting, som infaller näst efter 6 månader, sedan fånget skedde.

Lagfartens betydelse. Rätten prövar allenast, att fångeshandlingen är formellt riktig, och att företrädaren har lagfart, men anställer icke någon grundligare undersökning. Därför medför l. icke, att andras anspråk på fastigheten utan vidare avskäras. »Utan hinder av l. må talan å fång lagligen prövas» (§ 15). I vissa fall är dock l. ett skydd. Har en fastighetsägare sålt en fastighet till 2 personer, så behåller den egendomen, som först

inläggas tunna mellanlägg av metallpapp, läder, l. dyl. mellan l.-skålarnas kanter, vilka mellanlägg borttagas i mån av skålarnas nötning. När slitningen nått så långt, att alla mellanlägg borttagits och lagret »bottnar», filas l.-skålarnas kanter, så att nya mellanlägg kunna inläggas.

Stödlager, som vanligen utgöras av en i bottnen av en lodrät hylsa anbragt dubb, mot vilken den stående axelns ände löper, böra även kunna justeras, så att ej axeln sänkes genom avnötningen.

Rullager.

Rull- och kul-lager, i vilka axeltappen löper mot rullar eller kulor, hava på senare tid fått stor användning. De medföra stor arbetsbesparing, då rullfriktion är avsevärt mindre än släpfriktion, detta dock under förutsättning att rullar och kulor samt deras banor äro av så hårt gods (härdat stål), att de ej avnötas, samt att lagren hållas väl smorda och rena från smuts och beckande smörja.

Kullager.

Åtgången av smörja är betydligt mindre än i glidlager. De användas med stor fördel å hastigt löpande axlar och då lagren äro fullt slutna mot damm och fuktighet, t. ex. i axelledningar, i slåtter- och skördemaskiner och cylinderlagret i tröskverk m. m., men äro mindre behövliga i fordons och åkerredskaps hjulnav, där detta svårligen låter sig göra och friktionen förbrukar blott en mindre del av arbetet.H. J. Dft, K. F. A.

Lagerförening. Svårigheten för jordbrukarna att under tider av tryckta spannmålspris kunna skaffa penningar för sin skörd utan att försälja densamma har delvis avhjälpts genom de av staten under kristiden byggda spannmålslagerhusen (se d. o.), i vilka inlagd spannmål kunde belånas. Dessa äro dock ej tillräckliga, och för från dem avlägsna orter äro de ej användbara. Därför har under år 1921, då spannmålsprisen sjunkit oerhört starkt, bildats några lagerföreningar, vilka ha till uppgift att lagra spannmål och andra jordbruksprodukter samt lämna sina medlemmar förlagskredit mot säkerhet av den lagrade varan, ävensom att för deras räkning avyttra densamma. Föreningarna äro andelsföreningar (se d. o.) m. b. p. a. Andelarna lyda på små belopp, varav en del betalas kontant, en del genom revers på kort uppsägning (i Mälardalens jordbrukares l. andelar 4 kr., varav hälften kontant). Därjämte ansvarar medlem för ett visst belopp per andel (i nämnda förening för 150 kr.), varav ej mer än 10 % per år får uttaxeras. Medlems lånerätt beror dels på antalet andelar, dels på den lagrade varans mängd och beskaffenhet. Denna mottages i lokal, som föreningen anskaffat, och ligger där under vård av person anställd hos föreningen, som ansvarar för densamma och ombesörjer dess brandförsäkring. Medel till långivningen anskaffas från någon kreditinrättning, i regel ortens centralkassa för jordbrukskredit (se d. o.), i vilken föreningen ingår som medlem, med säkerhet av föreningens tillgångar, medlemmarnas ansvarighetsförbindelser och de mottagna varorna.

Lagergång. Se Lager.

Lagerhus. Se Spannmålslagerhus.

Lagerkörs. Se Körsbär.

Lagerlopp. Se Lager.

Lagermetall. Se Lager.

Lagerskål. Se Lager.

Lagfart. K. f. d. $^{16}/_{6}$ 1875 ang. lagfart å fång till fast egendom: Den som förvärvat fast egendom, är skyldig söka l., d.v.s. låta vid rätten inskriva sitt fång i ett särskilt protokoll,

lagfartsprotokollet, till vilket såsom ett register hör lagfartsboken, där varje jordeboksnummer har sitt särskilda upplägg (se Fastighetsregister). Därvid skall den skriftliga fångeshandlingen (köpehandling, gåvobrev etc.) uppvisas och förre ägarens laga åtkomst (hans lagfart) styrkas. L. på grund av testamente, dom eller annan handling, som ej vunnit laga kraft, meddelas icke, förrän det visas, att handlingen blivit ståndande. Ägostyckning skall vara fastställd för att kunna lagfaras, avsöndring likaledes. Om rätten finner, att den handling, varå lagfart sökes, är upprättad på olagligt sätt, eller eljest finner uppenbart, att fånget icke är lagligt, skall ansökningen avslås. Möter eljest hinder mot bifall, skall ansökningen förklaras vilande i avbidan på hindrets undanröjande. L. skall regelmässigt sökas å landet sist vid det lagtima ting, som infaller näst efter 6 månader, sedan fånget skedde.

Lagfartens betydelse. Rätten prövar allenast, att fångeshandlingen är formellt riktig, och att företrädaren har lagfart, men anställer icke någon grundligare undersökning. Därför medför l. icke, att andras anspråk på fastigheten utan vidare avskäras. »Utan hinder av l. må talan å fång lagligen prövas» (§ 15). I vissa fall är dock l. ett skydd. Har en fastighetsägare sålt en fastighet till 2 personer, så behåller den egendomen, som först

inläggas tunna mellanlägg av metallpapp, läder, l. dyl. mellan l.-skålarnas kanter, vilka mellanlägg borttagas i mån av skålarnas nötning. När slitningen nått så långt, att alla mellanlägg borttagits och lagret »bottnar», filas l.-skålarnas kanter, så att nya mellanlägg kunna inläggas.

Stödlager, som vanligen utgöras av en i bottnen av en lodrät hylsa anbragt dubb, mot vilken den stående axelns ände löper, böra även kunna justeras, så att ej axeln sänkes genom avnötningen.

Rullager.

Rull- och kul-lager, i vilka axeltappen löper mot rullar eller kulor, hava på senare tid fått stor användning. De medföra stor arbetsbesparing, då rullfriktion är avsevärt mindre än släpfriktion, detta dock under förutsättning att rullar och kulor samt deras banor äro av så hårt gods (härdat stål), att de ej avnötas, samt att lagren hållas väl smorda och rena från smuts och beckande smörja.

Kullager.

Åtgången av smörja är betydligt mindre än i glidlager. De användas med stor fördel å hastigt löpande axlar och då lagren äro fullt slutna mot damm och fuktighet, t. ex. i axelledningar, i slåtter- och skördemaskiner och cylinderlagret i tröskverk m. m., men äro mindre behövliga i fordons och åkerredskaps hjulnav, där detta svårligen låter sig göra och friktionen förbrukar blott en mindre del av arbetet.H. J. Dft, K. F. A.

Lagerförening. Svårigheten för jordbrukarna att under tider av tryckta spannmålspris kunna skaffa penningar för sin skörd utan att försälja densamma har delvis avhjälpts genom de av staten under kristiden byggda spannmålslagerhusen (se d. o.), i vilka inlagd spannmål kunde belånas. Dessa äro dock ej tillräckliga, och för från dem avlägsna orter äro de ej användbara. Därför har under år 1921, då spannmålsprisen sjunkit oerhört starkt, bildats några lagerföreningar, vilka ha till uppgift att lagra spannmål och andra jordbruksprodukter samt lämna sina medlemmar förlagskredit mot säkerhet av den lagrade varan, ävensom att för deras räkning avyttra densamma. Föreningarna äro andelsföreningar (se d. o.) m. b. p. a. Andelarna lyda på små belopp, varav en del betalas kontant, en del genom revers på kort uppsägning (i Mälardalens jordbrukares l. andelar 4 kr., varav hälften kontant). Därjämte ansvarar medlem för ett visst belopp per andel (i nämnda förening för 150 kr.), varav ej mer än 10 % per år får uttaxeras. Medlems lånerätt beror dels på antalet andelar, dels på den lagrade varans mängd och beskaffenhet. Denna mottages i lokal, som föreningen anskaffat, och ligger där under vård av person anställd hos föreningen, som ansvarar för densamma och ombesörjer dess brandförsäkring. Medel till långivningen anskaffas från någon kreditinrättning, i regel ortens centralkassa för jordbrukskredit (se d. o.), i vilken föreningen ingår som medlem, med säkerhet av föreningens tillgångar, medlemmarnas ansvarighetsförbindelser och de mottagna varorna.

Lagergång. Se Lager.

Lagerhus. Se Spannmålslagerhus.

Lagerkörs. Se Körsbär.

Lagerlopp. Se Lager.

Lagermetall. Se Lager.

Lagerskål. Se Lager.

Lagfart. K. f. d. $^{16}/_{6}$ 1875 ang. lagfart å fång till fast egendom: Den som förvärvat fast egendom, är skyldig söka l., d.v.s. låta vid rätten inskriva sitt fång i ett särskilt protokoll,
lagfartsprotokollet, till vilket såsom ett register hör lagfartsboken, där varje jordeboksnummer har sitt särskilda upplägg (se Fastighetsregister). Därvid skall den skriftliga fångeshandlingen (köpehandling, gåvobrev etc.) uppvisas och förre ägarens laga åtkomst (hans lagfart) styrkas. L. på grund av testamente, dom eller annan handling, som ej vunnit laga kraft, meddelas icke, förrän det visas, att handlingen blivit ståndande. Ägostyckning skall vara fastställd för att kunna lagfaras, avsöndring likaledes. Om rätten finner, att den handling, varå lagfart sökes, är upprättad på olagligt sätt, eller eljest finner uppenbart, att fånget icke är lagligt, skall ansökningen avslås. Möter eljest hinder mot bifall, skall ansökningen förklaras vilande i avbidan på hindrets undanröjande. L. skall regelmässigt sökas å landet sist vid det lagtima ting, som infaller näst efter 6 månader, sedan fånget skedde.

Lagfartens betydelse. Rätten prövar allenast, att fångeshandlingen är formellt riktig, och att företrädaren har lagfart, men anställer icke någon grundligare undersökning. Därför medför l. icke, att andras anspråk på fastigheten utan vidare avskäras. »Utan hinder av l. må talan å fång lagligen prövas» (§ 15). I vissa fall är dock l. ett skydd. Har en fastighetsägare sålt en fastighet till 2 personer, så behåller den egendomen, som först

inläggas tunna mellanlägg av metallpapp, läder, l. dyl. mellan l.-skålarnas kanter, vilka mellanlägg borttagas i mån av skålarnas nötning. När slitningen nått så långt, att alla mellanlägg borttagits och lagret »bottnar», filas l.-skålarnas kanter, så att nya mellanlägg kunna inläggas.

Stödlager, som vanligen utgöras av en i bottnen av en lodrät hylsa anbragt dubb, mot vilken den stående axelns ände löper, böra även kunna justeras, så att ej axeln sänkes genom avnötningen.

Rullager.

Rull- och kul-lager, i vilka axeltappen löper mot rullar eller kulor, hava på senare tid fått stor användning. De medföra stor arbetsbesparing, då rullfriktion är avsevärt mindre än släpfriktion, detta dock under förutsättning att rullar och kulor samt deras banor äro av så hårt gods (härdat stål), att de ej avnötas, samt att lagren hållas väl smorda och rena från smuts och beckande smörja.

Kullager.

Åtgången av smörja är betydligt mindre än i glidlager. De användas med stor fördel å hastigt löpande axlar och då lagren äro fullt slutna mot damm och fuktighet, t. ex. i axelledningar, i slåtter- och skördemaskiner och cylinderlagret i tröskverk m. m., men äro mindre behövliga i fordons och åkerredskaps hjulnav, där detta svårligen låter sig göra och friktionen förbrukar blott en mindre del av arbetet.H. J. Dft, K. F. A.

Lagerförening. Svårigheten för jordbrukarna att under tider av tryckta spannmålspris kunna skaffa penningar för sin skörd utan att försälja densamma har delvis avhjälpts genom de av staten under kristiden byggda spannmålslagerhusen (se d. o.), i vilka inlagd spannmål kunde belånas. Dessa äro dock ej tillräckliga, och för från dem avlägsna orter äro de ej användbara. Därför har under år 1921, då spannmålsprisen sjunkit oerhört starkt, bildats några lagerföreningar, vilka ha till uppgift att lagra spannmål och andra jordbruksprodukter samt lämna sina medlemmar förlagskredit mot säkerhet av den lagrade varan, ävensom att för deras räkning avyttra densamma. Föreningarna äro andelsföreningar (se d. o.) m. b. p. a. Andelarna lyda på små belopp, varav en del betalas kontant, en del genom revers på kort uppsägning (i Mälardalens jordbrukares l. andelar 4 kr., varav hälften kontant). Därjämte ansvarar medlem för ett visst belopp per andel (i nämnda förening för 150 kr.), varav ej mer än 10 % per år får uttaxeras. Medlems lånerätt beror dels på antalet andelar, dels på den lagrade varans mängd och beskaffenhet. Denna mottages i lokal, som föreningen anskaffat, och ligger där under vård av person anställd hos föreningen, som ansvarar för densamma och ombesörjer dess brandförsäkring. Medel till långivningen anskaffas från någon kreditinrättning, i regel ortens centralkassa för jordbrukskredit (se d. o.), i vilken föreningen ingår som medlem, med säkerhet av föreningens tillgångar, medlemmarnas ansvarighetsförbindelser och de mottagna varorna.

Lagergång. Se Lager.

Lagerhus. Se Spannmålslagerhus.

Lagerkörs. Se Körsbär.

Lagerlopp. Se Lager.

Lagermetall. Se Lager.

Lagerskål. Se Lager.

Lagfart. K. f. d. $^{16}/_{6}$ 1875 ang. lagfart å fång till fast egendom: Den som förvärvat fast egendom, är skyldig söka l., d.v.s. låta vid rätten inskriva sitt fång i ett särskilt protokoll, lagfartsprotokollet, till vilket såsom ett register hör lagfartsboken, där varje jordeboksnummer har sitt särskilda upplägg (se Fastighetsregister). Därvid skall den skriftliga fångeshandlingen (köpehandling, gåvobrev etc.) uppvisas och förre ägarens laga åtkomst (hans lagfart) styrkas. L. på grund av testamente, dom eller annan handling, som ej vunnit laga kraft, meddelas icke, förrän det visas, att handlingen blivit ståndande. Ägostyckning skall vara fastställd för att kunna lagfaras, avsöndring likaledes. Om rätten finner, att den handling, varå lagfart sökes, är upprättad på olagligt sätt, eller eljest finner uppenbart, att fånget icke är lagligt, skall ansökningen avslås. Möter eljest hinder mot bifall, skall ansökningen förklaras vilande i avbidan på hindrets undanröjande. L. skall regelmässigt sökas å landet sist vid det lagtima ting, som infaller näst efter 6 månader, sedan fånget skedde.

Lagfartens betydelse. Rätten prövar allenast, att fångeshandlingen är formellt riktig, och att företrädaren har lagfart, men anställer icke någon grundligare undersökning. Därför medför l. icke, att andras anspråk på fastigheten utan vidare avskäras. »Utan hinder av l. må talan å fång lagligen prövas» (§ 15). I vissa fall är dock l. ett skydd. Har en fastighetsägare sålt en fastighet till 2 personer, så behåller den egendomen, som först

inläggas tunna mellanlägg av metallpapp, läder, l. dyl. mellan l.-skålarnas kanter, vilka mellanlägg borttagas i mån av skålarnas nötning. När slitningen nått så långt, att alla mellanlägg borttagits och lagret »bottnar», filas l.-skålarnas kanter, så att nya mellanlägg kunna inläggas.

Stödlager, som vanligen utgöras av en i bottnen av en lodrät hylsa anbragt dubb, mot vilken den stående axelns ände löper, böra även kunna justeras, så att ej axeln sänkes genom avnötningen.

Rullager.

Rull- och kul-lager, i vilka axeltappen löper mot rullar eller kulor, hava på senare tid fått stor användning. De medföra stor arbetsbesparing, då rullfriktion är avsevärt mindre än släpfriktion, detta dock under förutsättning att rullar och kulor samt deras banor äro av så hårt gods (härdat stål), att de ej avnötas, samt att lagren hållas väl smorda och rena från smuts och beckande smörja.

Kullager.

Åtgången av smörja är betydligt mindre än i glidlager. De användas med stor fördel å hastigt löpande axlar och då lagren äro fullt slutna mot damm och fuktighet, t. ex. i axelledningar, i slåtter- och skördemaskiner och cylinderlagret i tröskverk m. m., men äro mindre behövliga i fordons och åkerredskaps hjulnav, där detta svårligen låter sig göra och friktionen förbrukar blott en mindre del av arbetet.H. J. Dft, K. F. A.

Lagerförening. Svårigheten för jordbrukarna att under tider av tryckta spannmålspris kunna skaffa penningar för sin skörd utan att försälja densamma har delvis avhjälpts genom de av staten under kristiden byggda spannmålslagerhusen (se d. o.), i vilka inlagd spannmål kunde belånas. Dessa äro dock ej tillräckliga, och för från dem avlägsna orter äro de ej användbara. Därför har under år 1921, då spannmålsprisen sjunkit oerhört starkt, bildats några lagerföreningar, vilka ha till uppgift att lagra spannmål och andra jordbruksprodukter samt lämna sina medlemmar förlagskredit mot säkerhet av den lagrade varan, ävensom att för deras räkning avyttra densamma. Föreningarna äro andelsföreningar (se d. o.) m. b. p. a. Andelarna lyda på små belopp, varav en del betalas kontant, en del genom revers på kort uppsägning (i Mälardalens jordbrukares l. andelar 4 kr., varav hälften kontant). Därjämte ansvarar medlem för ett visst belopp per andel (i nämnda förening för 150 kr.), varav ej mer än 10 % per år får uttaxeras. Medlems lånerätt beror dels på antalet andelar, dels på den lagrade varans mängd och beskaffenhet. Denna mottages i lokal, som föreningen anskaffat, och ligger där under vård av person anställd hos föreningen, som ansvarar för densamma och ombesörjer dess brandförsäkring. Medel till långivningen anskaffas från någon kreditinrättning, i regel ortens centralkassa för jordbrukskredit (se d. o.), i vilken föreningen ingår som medlem, med säkerhet av föreningens tillgångar, medlemmarnas ansvarighetsförbindelser och de mottagna varorna.

Lagergång. Se Lager.

Lagerhus. Se Spannmålslagerhus.

Lagerkörs. Se Körsbär.

Lagerlopp. Se Lager.

Lagermetall. Se Lager.

Lagerskål. Se Lager.

Lagfart. K. f. d. $^{16}/_{6}$ 1875 ang. lagfart å fång till fast egendom: Den som förvärvat fast egendom, är skyldig söka l., d.v.s. låta vid rätten inskriva sitt fång i ett särskilt protokoll, lagfartsprotokollet, till vilket såsom ett register hör lagfartsboken, där varje jordeboksnummer har sitt särskilda upplägg (se Fastighetsregister). Därvid skall den skriftliga fångeshandlingen (köpehandling, gåvobrev etc.) uppvisas och förre ägarens laga åtkomst (hans lagfart) styrkas. L. på grund av testamente, dom eller annan handling, som ej vunnit laga kraft, meddelas icke, förrän det visas, att handlingen blivit ståndande. Ägostyckning skall vara fastställd för att kunna lagfaras, avsöndring likaledes. Om rätten finner, att den handling, varå lagfart sökes, är upprättad på olagligt sätt, eller eljest finner uppenbart, att fånget icke är lagligt, skall ansökningen avslås. Möter eljest hinder mot bifall, skall ansökningen förklaras vilande i avbidan på hindrets undanröjande. L. skall regelmässigt sökas å landet sist vid det lagtima ting, som infaller näst efter 6 månader, sedan fånget skedde.

Lagfartens betydelse. Rätten prövar allenast, att fångeshandlingen är formellt riktig, och att företrädaren har lagfart, men anställer icke någon grundligare undersökning. Därför medför l. icke, att andras anspråk på fastigheten utan vidare avskäras. »Utan hinder av l. må talan å fång lagligen prövas» (§ 15). I vissa fall är dock l. ett skydd. Har en fastighetsägare sålt en fastighet till 2 personer, så behåller den egendomen, som först

inläggas tunna mellanlägg av metallpapp, läder, l. dyl. mellan l.-skålarnas kanter, vilka mellanlägg borttagas i mån av skålarnas nötning. När slitningen nått så långt, att alla mellanlägg borttagits och lagret »bottnar», filas l.-skålarnas kanter, så att nya mellanlägg kunna inläggas.

Stödlager, som vanligen utgöras av en i bottnen av en lodrät hylsa anbragt dubb, mot vilken den stående axelns ände löper, böra även kunna justeras, så att ej axeln sänkes genom avnötningen.

Rullager.

Rull- och kul-lager, i vilka axeltappen löper mot rullar eller kulor, hava på senare tid fått stor användning. De medföra stor arbetsbesparing, då rullfriktion är avsevärt mindre än släpfriktion, detta dock under förutsättning att rullar och kulor samt deras banor äro av så hårt gods (härdat stål), att de ej avnötas, samt att lagren hållas väl smorda och rena från smuts och beckande smörja.

Kullager.

Åtgången av smörja är betydligt mindre än i glidlager. De användas med stor fördel å hastigt löpande axlar och då lagren äro fullt slutna mot damm och fuktighet, t. ex. i axelledningar, i slåtter- och skördemaskiner och cylinderlagret i tröskverk m. m., men äro mindre behövliga i fordons och åkerredskaps hjulnav, där detta svårligen låter sig göra och friktionen förbrukar blott en mindre del av arbetet.H. J. Dft, K. F. A.

Lagerförening. Svårigheten för jordbrukarna att under tider av tryckta spannmålspris kunna skaffa penningar för sin skörd utan att försälja densamma har delvis avhjälpts genom de av staten under kristiden byggda spannmålslagerhusen (se d. o.), i vilka inlagd spannmål kunde belånas. Dessa äro dock ej tillräckliga, och för från dem avlägsna orter äro de ej användbara. Därför har under år 1921, då spannmålsprisen sjunkit oerhört starkt, bildats några lagerföreningar, vilka ha till uppgift att lagra spannmål och andra jordbruksprodukter samt lämna sina medlemmar förlagskredit mot säkerhet av den lagrade varan, ävensom att för deras räkning avyttra densamma. Föreningarna äro andelsföreningar (se d. o.) m. b. p. a. Andelarna lyda på små belopp, varav en del betalas kontant, en del genom revers på kort uppsägning (i Mälardalens jordbrukares l. andelar 4 kr., varav hälften kontant). Därjämte ansvarar medlem för ett visst belopp per andel (i nämnda förening för 150 kr.), varav ej mer än 10 % per år får uttaxeras. Medlems lånerätt beror dels på antalet andelar, dels på den lagrade varans mängd och beskaffenhet. Denna mottages i lokal, som föreningen anskaffat, och ligger där under vård av person anställd hos föreningen, som ansvarar för densamma och ombesörjer dess brandförsäkring. Medel till långivningen anskaffas från någon kreditinrättning, i regel ortens centralkassa för jordbrukskredit (se d. o.), i vilken föreningen ingår som medlem, med säkerhet av föreningens tillgångar, medlemmarnas ansvarighetsförbindelser och de mottagna varorna.

Lagergång. Se Lager.

Lagerhus. Se Spannmålslagerhus.

Lagerkörs. Se Körsbär.

Lagerlopp. Se Lager.

Lagermetall. Se Lager.

Lagerskål. Se Lager.

Lagfart. K. f. d. $^{16}/_{6}$ 1875 ang. lagfart å fång till fast egendom: Den som förvärvat fast egendom, är skyldig söka l., d.v.s. låta vid rätten inskriva sitt fång i ett särskilt protokoll, lagfartsprotokollet, till vilket såsom ett register hör lagfartsboken, där varje jordeboksnummer har sitt särskilda upplägg (se Fastighetsregister). Därvid skall den skriftliga fångeshandlingen (köpehandling, gåvobrev etc.) uppvisas och förre ägarens laga åtkomst (hans lagfart) styrkas. L. på grund av testamente, dom eller annan handling, som ej vunnit laga kraft, meddelas icke, förrän det visas, att handlingen blivit ståndande. Ägostyckning skall vara fastställd för att kunna lagfaras, avsöndring likaledes. Om rätten finner, att den handling, varå lagfart sökes, är upprättad på olagligt sätt, eller eljest finner uppenbart, att fånget icke är lagligt, skall ansökningen avslås. Möter eljest hinder mot bifall, skall ansökningen förklaras vilande i avbidan på hindrets undanröjande. L. skall regelmässigt sökas å landet sist vid det lagtima ting, som infaller näst efter 6 månader, sedan fånget skedde.

Lagfartens betydelse. Rätten prövar allenast, att fångeshandlingen är formellt riktig, och att företrädaren har lagfart, men anställer icke någon grundligare undersökning. Därför medför l. icke, att andras anspråk på fastigheten utan vidare avskäras. »Utan hinder av l. må talan å fång lagligen prövas» (§ 15). I vissa fall är dock l. ett skydd. Har en fastighetsägare sålt en fastighet till 2 personer, så behåller den egendomen, som först

inläggas tunna mellanlägg av metallpapp, läder, l. dyl. mellan l.-skålarnas kanter, vilka mellanlägg borttagas i mån av skålarnas nötning. När slitningen nått så långt, att alla mellanlägg borttagits och lagret »bottnar», filas l.-skålarnas kanter, så att nya mellanlägg kunna inläggas.

Stödlager, som vanligen utgöras av en i bottnen av en lodrät hylsa anbragt dubb, mot vilken den stående axelns ände löper, böra även kunna justeras, så att ej axeln sänkes genom avnötningen.

Rullager.

Rull- och kul-lager, i vilka axeltappen löper mot rullar eller kulor, hava på senare tid fått stor användning. De medföra stor arbetsbesparing, då rullfriktion är avsevärt mindre än släpfriktion, detta dock under förutsättning att rullar och kulor samt deras banor äro av så hårt gods (härdat stål), att de ej avnötas, samt att lagren hållas väl smorda och rena från smuts och beckande smörja.

Kullager.

Åtgången av smörja är betydligt mindre än i glidlager. De användas med stor fördel å hastigt löpande axlar och då lagren äro fullt slutna mot damm och fuktighet, t. ex. i axelledningar, i slåtter- och skördemaskiner och cylinderlagret i tröskverk m. m., men äro mindre behövliga i fordons och åkerredskaps hjulnav, där detta svårligen låter sig göra och friktionen förbrukar blott en mindre del av arbetet.H. J. Dft, K. F. A.

Lagerförening. Svårigheten för jordbrukarna att under tider av tryckta spannmålspris kunna skaffa penningar för sin skörd utan att försälja densamma har delvis avhjälpts genom de av staten under kristiden byggda spannmålslagerhusen (se d. o.), i vilka inlagd spannmål kunde belånas. Dessa äro dock ej tillräckliga, och för från dem avlägsna orter äro de ej användbara. Därför har under år 1921, då spannmålsprisen sjunkit oerhört starkt, bildats några lagerföreningar, vilka ha till uppgift att lagra spannmål och andra jordbruksprodukter samt lämna sina medlemmar förlagskredit mot säkerhet av den lagrade varan, ävensom att för deras räkning avyttra densamma. Föreningarna äro andelsföreningar (se d. o.) m. b. p. a. Andelarna lyda på små belopp, varav en del betalas kontant, en del genom revers på kort uppsägning (i Mälardalens jordbrukares l. andelar 4 kr., varav hälften kontant). Därjämte ansvarar medlem för ett visst belopp per andel (i nämnda förening för 150 kr.), varav ej mer än 10 % per år får uttaxeras. Medlems lånerätt beror dels på antalet andelar, dels på den lagrade varans mängd och beskaffenhet. Denna mottages i lokal, som föreningen anskaffat, och ligger där under vård av person anställd hos föreningen, som ansvarar för densamma och ombesörjer dess brandförsäkring. Medel till långivningen anskaffas från någon kreditinrättning, i regel ortens centralkassa för jordbrukskredit (se d. o.), i vilken föreningen ingår som medlem, med säkerhet av föreningens tillgångar, medlemmarnas ansvarighetsförbindelser och de mottagna varorna.

Lagergång. Se Lager.

Lagerhus. Se Spannmålslagerhus.

Lagerkörs. Se Körsbär.

Lagerlopp. Se Lager.

Lagermetall. Se Lager.

Lagerskål. Se Lager.

Lagfart. K. f. d. $^{16}/_{6}$ 1875 ang. lagfart å fång till fast egendom: Den som förvärvat fast egendom, är skyldig söka l., d.v.s. låta vid rätten inskriva sitt fång i ett särskilt protokoll, lagfartsprotokollet, till vilket såsom ett register hör lagfartsboken, där varje jordeboksnummer har sitt särskilda upplägg (se Fastighetsregister). Därvid skall den skriftliga fångeshandlingen (köpehandling, gåvobrev etc.) uppvisas och förre ägarens laga åtkomst (hans lagfart) styrkas. L. på grund av testamente, dom eller annan handling, som ej vunnit laga kraft, meddelas icke, förrän det visas, att handlingen blivit ståndande. Ägostyckning skall vara fastställd för att kunna lagfaras, avsöndring likaledes. Om rätten finner, att den handling, varå lagfart sökes, är upprättad på olagligt sätt, eller eljest finner uppenbart, att fånget icke är lagligt, skall ansökningen avslås. Möter eljest hinder mot bifall, skall ansökningen förklaras vilande i avbidan på hindrets undanröjande. L. skall regelmässigt sökas å landet sist vid det lagtima ting, som infaller näst efter 6 månader, sedan fånget skedde.

Lagfartens betydelse. Rätten prövar allenast, att fångeshandlingen är formellt riktig, och att företrädaren har lagfart, men anställer icke någon grundligare undersökning. Därför medför l. icke, att andras anspråk på fastigheten utan vidare avskäras. »Utan hinder av l. må talan å fång lagligen prövas» (§ 15). I vissa fall är dock l. ett skydd. Har en fastighetsägare sålt en fastighet till 2 personer, så behåller den egendomen, som först

sökt l.; dock erfordras härför, att han är i god tro, d. v. s. ej känt eller bort känna den förre ägarens svek. Genom l. avskäres möjligheten för säljaren att bereda sina borgenärer säkerhet genom inteckning i egendomen. L. skyddar mot fastighetens utmätning för förre ägarens gäld. L. bildar utgångspunkt för »20-årig hävd» (enl. K. f. $^{22}/_{4}$ 1881, se Hävd). Har en godtroende förvärvare fått l. och innehaft en fastighet i 20 år därefter, så sitter han säker i sin äganderätt och behöver icke vika ens för fastighetens rätte ägare. Under vissa förutsättningar kan en person erhålla l. utan hinder av att hans fångesman ej haft l. I sådant fall skall rätten kungöra fånget, kungörelsen uppläsas i kyrkan och offentliggöras, allt för

att varsko rätter ägare, om sådan finnes. Efter 5 år kan l. meddelas. Särskilt för dylika fall kan den 20-åriga hävden hava betydelse.E. T.

Lagring. Se Förvaring.

Lake, *Lota vulgaris* Cuv., tillhörande torskfiskarna, *Gadidæ,* har 2 ryggfenor, varav en främre kortare och en bakre mycket lång, samt en nästan lika lång analfena. Huvudet är brett, nedtryckt. Färgen är gulbrun, svartfläckig. L. är en trög bottenfisk och en glupsk rovfisk och romätare, vilken även skadar kräftbestånden. Han förekommer i nästan alla landets vattendrag utom i de översta fjällsjöarna och även i hela den östra skärgården. Honan lämnar omkring 1 miljon romkorn, som hon avsätter på 1 — få m. djup, på ler- eller sandbotten, ofta på ställen med svag ström. Leker i dec.—febr. Rommen bör ej ätas rå, emedan den vanligen innehåller larver av binnikemask. Köttet värderas högt. L. fångas mest under lektiden i ryssja, lodrätt med mynningen nedåt ställd, s. k. lakestrut, samt även på krok. Vikten når vanligen ej över 2—3 kg., men undantagsvis ända till 10 kg.G. Schn.

Laktas. Se Enzym.

Laktation. Se Mjölkavsöndring.

Laktator. Se Mjölkningsmaskin.

Laktobaciller, Laktokocker. Se Mjölkbakterier.

Laktokrit, instrument för fettbestämning i mjölk, se Butyrometer.

Laktos. Se Socker: Mjölksocker.

Laktoskop. Se Mjölkprovare, 2.

Lamhet består i att rörelseförmågan hos vissa muskler eller muskelgrupper delvis (paresi) eller fullständigt (paralysi) upphört. L. kan bero på sjukdomar eller skador i centrala nervsystemet (central) eller i därifrån utgående rörelsenerver (periferisk förlamning) och någon gång även på sjukdom i musklerna själva. Är l. inskränkt till en sida, kallas den halvsidig (hemiplegi); visar den sig i bristande samverkan mellan muskler, som tillsammans skola åstadkomma vissa rörelser, kallas den ataxi. Periferiska förlamningar gå oftast tillbaka, stundom redan efter några dagar, men vid allvarligare skador å nerverna kunna de vara flera månader till år och leda då under tiden till förtvining (atrofi) av de förlamade musklerna. Behandlingen består vanligen i massage, elektricitet, veratrin- eller strykinininsprutningar eller ingnidning av hudretande medel.E. N—m.

Lamium. Se Plister.

Lamning. Se Förlossning.

Lampsana l. Lapsana. Se Harkål.

Lamslag. Se Blodstallning, 2.

Lana. Se Fiskeredskap, I. 3.

Landbo, landbonde, betecknade i äldre tider den, som innehade jord mot lega (på arrende). Ordet har sedan använts att beteckna dels åbor på kronohemman (kronobönder), dels särskilt brukare av gårdar, för vilka skatt eller lega utgjordes helt eller delvis i naturaprestationer, ss. körningar, kolning m. m., men vanligen ej, ss. torparna, i vissa dagsverken. I denna senare betydelse har landbondebenämningen använts huvudsakligen i mellersta Sveriges bruksområden.

Landrensning. Se Flottning.

Landtimmer. Se Flottning.

Landå. Se Vagn.

Laner. Se Betsel, Huvud, Häst.

Langshan, hönsras, som härstammar från n. Kina och år 1872 infördes till England och kort därefter spreds till det övriga Europa. Ursprungligen mycket lika Cochinchinarasen, men svart, har l.-rasen senare utvecklats till en därifrån tydligt skild typ. Kroppsformen är högrest, kort med flata sidor, huvud med enkel, knappt medelstor, upprättstående kam, ansiktet rött, öronskivor röda, bröst brett, runt, djupt, lår kraftiga, ben fjädrade på yttre sidorna, likaså yttertån, under det att mellantån är fri från fjädrar. Skinn vitt. Vikt: tuppen 4 $^1/_2$, hönan 3 $^1/_2$ kg. Fjäderdräkten slät glänsande. Ägg chokladfärgade, medelstora, finsmakande. (Svensk Fjäderfästandard.) Förekommer i två rasvarieteter: svart och vit L. Svart L. är den vanligaste, kycklingarna äro först vitfläckiga, men det vita försvinner snart utom på vingspetsarna, som vanligen bibehålla sig vita till första fällningen. Rasen är härdig och god vintervärpare men förekommer mindre allmänt i svenska hönsgårdar. Bild se Höns.

Lanius. Se Törnskata.

Lanolin, ullfett. Se Lipoider.

Lansmärke. Se Hals.

Lantarbetareförbund. Se Arbetareföreningar.

Lantbruk användes vanligen likasom lanthushållning som beteckning för lantmannanäringen i dess helhet, däri inbegripet boskapsskötsel, trädgårds- och skogsskötsel. Som l. betecknas dock knappt lantmannanäringen, om den ej omfattar brukning av odlad jord, således ej nomadisk kreatursskötsel (ss. nomadlapparnas) eller skogsskötsel utan jordbruk. Jfr Jordbruk.

Lantbruksakademien, Kungl., stiftades sökt l.; dock erfordras härför, att han är i god tro, d. v. s. ej känt eller bort känna den förre ägarens svek. Genom l. avskäres möjligheten för säljaren att bereda sina borgenärer säkerhet genom inteckning i egendomen. L. skyddar mot fastighetens utmätning för förre ägarens gäld. L. bildar utgångspunkt för »20-årig hävd» (enl. K. f. $^{22}/_4$ 1881, se Hävd). Har en godtroende förvärvare fått l. och innehaft en fastighet i 20 år därefter, så sitter han säker i sin äganderätt och behöver icke vika ens för fastighetens rätte ägare. Under vissa förutsättningar kan en person erhålla l. utan hinder av att hans fångesman ej haft l. I sådant fall skall rätten kungöra fånget, kungörelsen uppläsas i kyrkan och offentliggöras, allt för att varsko rätter ägare, om sådan finnes. Efter 5 år kan l. meddelas. Särskilt för dylika fall kan den 20-åriga hävden hava betydelse.E. T.

Lagring. Se Förvaring.

Lake, *Lota vulgaris* Cuv., tillhörande torskfiskarna, *Gadidæ,* har 2 ryggfenor, varav en främre kortare och en bakre mycket lång, samt en nästan lika lång analfena. Huvudet är brett, nedtryckt. Färgen är gulbrun, svartfläckig. L. är en trög bottenfisk och en glupsk rovfisk och romätare, vilken även skadar kräftbestånden. Han förekommer i nästan alla landets vattendrag utom i de översta fjällsjöarna och även i hela den östra skärgården. Honan lämnar omkring 1 miljon romkorn, som hon avsätter på 1 — få m. djup, på ler- eller sandbotten, ofta på ställen med svag ström. Leker i dec.—febr. Rommen bör ej ätas rå, emedan den vanligen innehåller larver av binnikemask. Köttet värderas högt. L. fångas mest under lektiden i ryssja, lodrätt med mynningen nedåt ställd, s. k. lakestrut, samt även på krok. Vikten når vanligen ej över 2—3 kg., men undantagsvis ända till 10 kg.G. Schn.

Laktas. Se Enzym.

Laktation. Se Mjölkavsöndring.

Laktator. Se Mjölkningsmaskin.

Laktobaciller, Laktokocker. Se Mjölkbakterier.

Laktokrit, instrument för fettbestämning i mjölk, se Butyrometer.

Laktos. Se Socker: Mjölksocker.

Laktoskop. Se Mjölkprovare, 2.

Lamhet består i att rörelseförmågan hos vissa muskler eller muskelgrupper delvis (paresi) eller fullständigt (paralysi) upphört. L. kan bero på sjukdomar eller skador i centrala nervsystemet (central) eller i därifrån utgående rörelsenerver (periferisk förlamning) och någon gång även på sjukdom i musklerna själva. Är l. inskränkt till en sida, kallas den halvsidig (hemiplegi); visar den sig i bristande samverkan mellan muskler, som tillsammans skola åstadkomma vissa rörelser, kallas den ataxi. Periferiska förlamningar gå oftast tillbaka, stundom redan efter några dagar, men vid allvarligare skador å nerverna kunna de vara flera månader till år och leda då under tiden till förtvining (atrofi) av de förlamade musklerna. Behandlingen består vanligen i massage, elektricitet, veratrin- eller strykinninsprutningar eller ingnidning av hudretande medel.E. N—m.

Lamium. Se Plister.

Lamning. Se Förlossning.

Lampsana l. Lapsana. Se Harkål.

Lamslag. Se Blodstallning, 2.

Lana. Se Fiskeredskap, I. 3.

Landbo, landbonde, betecknade i äldre tider den, som innehade jord mot lega (på arrende). Ordet har sedan använts att beteckna dels åbor på kronohemman (kronobönder), dels särskilt brukare av gårdar, för vilka skatt eller lega utgjordes helt eller delvis i naturaprestationer, ss. körningar, kolning m. m., men vanligen ej, ss. torparna, i vissa dagsverken. I denna senare betydelse har landbondebenämningen använts huvudsakligen i mellersta Sveriges bruksområden.

Landrensning. Se Flottning.

Landtimmer. Se Flottning.

Landå. Se Vagn.

Laner. Se Betsel, Huvud, Häst.

Langshan, hönsras, som härstammar från n. Kina och år 1872 infördes till England och kort därefter spreds till det övriga Europa. Ursprungligen mycket lika Cochinchinarasen, men svart, har l.-rasen senare utvecklats till en därifrån tydligt skild typ. Kroppsformen är högrest, kort med flata sidor, huvud med enkel, knappt medelstor, upprättstående kam, ansiktet rött, öronskivor röda, bröst brett, runt, djupt, lår kraftiga, ben fjädrade på yttre sidorna, likaså yttertån, under det att mellantån är fri från fjädrar. Skinn vitt. Vikt: tuppen 4 $^{1}/_{2}$, hönan 3 $^{1}/_{2}$ kg. Fjäderdräkten slät glänsande. Ägg chokladfärgade, medelstora, finsmakande. (Svensk Fjäderfästandard.) Förekommer i två rasvarieteter: svart och vit L. Svart L. är den vanligaste, kycklingarna äro först vitfläckiga, men det vita försvinner snart utom på vingspetsarna, som vanligen bibehålla sig vita till första fällningen. Rasen är härdig och god vintervärpare men förekommer mindre allmänt i svenska hönsgårdar. Bild se Höns.

Lanius. Se Törnskata.

Lanolin, ullfett. Se Lipoider.

Lansmärke. Se Hals.

Lantarbetareförbund. Se Arbetareföreningar.

Lantbruk användes vanligen likasom lanthushållning som beteckning för lantmannanäringen i dess helhet, däri inbegripet boskapsskötsel, trädgårds- och skogsskötsel. Som l. betecknas dock knappt lantmannanäringen, om den ej omfattar brukning av odlad jord, således ej nomadisk kreatursskötsel (ss. nomadlapparnas) eller skogsskötsel utan jordbruk. Jfr Jordbruk.

Lantbruksakademien, Kungl., stiftades sökt l.; dock erfordras härför, att han är i god tro, d. v. s. ej känt eller bort känna den förre ägarens svek. Genom l. avskäres möjligheten för säljaren att bereda sina borgenärer säkerhet genom inteckning i egendomen. L. skyddar mot fastighetens utmätning för förre ägarens gäld. L. bildar utgångspunkt för »20-årig hävd» (enl. K. f. $^{22}/_{4}$ 1881, se Hävd). Har en godtroende förvärvare fått l. och innehaft en fastighet i 20 år därefter, så sitter han säker i sin äganderätt och behöver icke vika ens för fastighetens rätte ägare. Under vissa förutsättningar kan en person erhålla l. utan hinder av att hans fångesman ej haft l. I sådant fall skall rätten kungöra fånget, kungörelsen uppläsas i kyrkan och offentliggöras, allt för att varsko rätter ägare, om sådan finnes. Efter 5 år kan l. meddelas. Särskilt för dylika fall kan den 20-åriga hävden hava betydelse.E. T.

Lagring. Se Förvaring.

Lake, *Lota vulgaris* Cuv., tillhörande torskfiskarna, *Gadidæ,* har 2 ryggfenor, varav en främre kortare och en bakre mycket lång, samt en nästan lika lång analfena. Huvudet är brett, nedtryckt. Färgen är gulbrun, svartfläckig. L. är en trög bottenfisk och en glupsk rovfisk och romätare, vilken även skadar kräftbestånden. Han förekommer i nästan alla landets vattendrag utom i de översta fjällsjöarna och även i hela den östra skärgården. Honan lämnar omkring 1 miljon romkorn, som hon avsätter på 1 — få m. djup, på ler- eller sandbotten, ofta på ställen med svag ström. Leker i dec.—febr. Rommen bör ej ätas rå, emedan den vanligen innehåller larver av binnikemask. Köttet värderas högt. L. fångas mest under lektiden i ryssja, lodrätt med mynningen nedåt ställd, s. k. lakestrut, samt även på krok. Vikten når vanligen ej över 2—3 kg., men undantagsvis ända till 10 kg.G. Schn.

Laktas. Se Enzym.

Laktation. Se Mjölkavsöndring.

Laktator. Se Mjölkningsmaskin.

Laktobaciller, Laktokocker. Se Mjölkbakterier.

Laktokrit, instrument för fettbestämning i mjölk, se Butyrometer.

Laktos. Se Socker: Mjölksocker.

Laktoskop. Se Mjölkprovare, 2.

Lamhet består i att rörelseförmågan hos vissa muskler eller muskelgrupper delvis (paresi) eller fullständigt (paralysi) upphört. L. kan bero på sjukdomar eller skador i centrala nervsystemet (central) eller i därifrån utgående rörelsenerver (periferisk förlamning) och någon gång även på sjukdom i musklerna själva. Är l. inskränkt till en sida, kallas den halvsidig (hemiplegi); visar den sig i bristande samverkan mellan muskler, som tillsammans skola åstadkomma vissa rörelser, kallas den ataxi. Periferiska förlamningar gå oftast tillbaka, stundom redan efter några dagar, men vid allvarligare skador å nerverna kunna de vara flera månader till år och leda då under tiden till förtvining (atrofi) av de förlamade musklerna. Behandlingen består vanligen i massage, elektricitet, veratrin- eller strykinninsprutningar eller ingnidning av hudretande medel.E. N—m.

Lamium. Se Plister.

Lamning. Se Förlossning.

Lampsana l. Lapsana. Se Harkål.

Lamslag. Se Blodstallning, 2.

Lana. Se Fiskeredskap, I. 3.

Landbo, landbonde, betecknade i äldre tider den, som innehade jord mot lega (på arrende). Ordet har sedan använts att beteckna dels åbor på kronohemman (kronobönder), dels särskilt brukare av gårdar, för vilka skatt eller lega utgjordes helt eller delvis i naturaprestationer, ss. körningar, kolning m. m., men vanligen ej, ss. torparna, i vissa dagsverken. I denna senare betydelse har landbondebenämningen använts huvudsakligen i mellersta Sveriges bruksområden.

Landrensning. Se Flottning.

Landtimmer. Se Flottning.

Landå. Se Vagn.

Laner. Se Betsel, Huvud, Häst.

Langshan, hönsras, som härstammar från n. Kina och år 1872 infördes till England och kort därefter spreds till det övriga Europa. Ursprungligen mycket lika Cochinchinarasen, men svart, har l.-rasen senare utvecklats till en därifrån tydligt skild typ. Kroppsformen är högrest, kort med flata sidor, huvud med enkel, knappt medelstor, upprättstående kam, ansiktet rött, öronskivor röda, bröst brett, runt, djupt, lår kraftiga, ben fjädrade på yttre sidorna, likaså yttertån, under det att mellantån är fri från fjädrar. Skinn vitt. Vikt: tuppen 4 $^{1}/_{2}$, hönan 3 $^{1}/_{2}$ kg. Fjäderdräkten slät glänsande. Ägg chokladfärgade, medelstora, finsmakande. (Svensk Fjäderfästandard.) Förekommer i två rasvarieteter: svart och vit L. Svart L. är den vanligaste, kycklingarna äro först vitfläckiga, men det vita försvinner snart utom på vingspetsarna, som vanligen bibehålla sig vita till första fällningen. Rasen är härdig och god vintervärpare men förekommer mindre allmänt i svenska hönsgårdar. Bild se Höns.

Lanius. Se Törnskata.

Lanolin, ullfett. Se Lipoider.

Lansmärke. Se Hals.

Lantarbetareförbund. Se Arbetareföreningar.

Lantbruk användes vanligen likasom lanthushållning som beteckning för lantmannanäringen i dess helhet, däri inbegripet boskapsskötsel, trädgårds- och skogsskötsel. Som l. betecknas dock knappt lantmannanäringen, om den ej omfattar brukning av odlad jord, således ej nomadisk kreatursskötsel (ss. nomadlapparnas) eller skogsskötsel utan jordbruk. Jfr Jordbruk.

Lantbruksakademien, Kungl., stiftades sökt l.; dock erfordras härför, att han är i god tro, d. v. s. ej känt eller bort känna den förre ägarens svek. Genom l. avskäres möjligheten för säljaren att bereda sina borgenärer säkerhet genom inteckning i egendomen. L. skyddar mot fastighetens utmätning för förre ägarens gäld. L. bildar utgångspunkt för »20-årig hävd» (enl. K. f. $^{22}/_{4}$ 1881, se Hävd). Har en godtroende förvärvare fått l. och innehaft en fastighet i 20 år därefter, så sitter han säker i sin äganderätt och behöver icke vika ens för fastighetens rätte ägare. Under vissa förutsättningar kan en person erhålla l. utan hinder av att hans fångesman ej haft l. I sådant fall skall rätten kungöra fånget, kungörelsen uppläsas i kyrkan och offentliggöras, allt för att varsko rätter ägare, om sådan finnes. Efter 5 år kan l. meddelas. Särskilt för dylika fall kan den 20-åriga hävden hava betydelse.E. T.

Lagring. Se Förvaring.

Lake, *Lota vulgaris* Cuv., tillhörande torskfiskarna, *Gadidæ,* har 2 ryggfenor, varav en främre kortare och en bakre mycket lång, samt en nästan lika lång analfena. Huvudet är brett, nedtryckt. Färgen är gulbrun, svartfläckig. L. är en trög bottenfisk och en glupsk rovfisk och romätare, vilken även skadar kräftbestånden. Han förekommer i nästan alla landets vattendrag utom i de översta fjällsjöarna och även i hela den östra skärgården. Honan lämnar omkring 1 miljon romkorn, som hon avsätter på 1 — få m. djup, på ler- eller sandbotten, ofta på ställen med svag ström. Leker i dec.—febr. Rommen bör ej ätas rå, emedan den vanligen innehåller larver av binnikemask. Köttet värderas högt. L. fångas mest under lektiden i ryssja, lodrätt med mynningen nedåt ställd, s. k. lakestrut, samt även på krok. Vikten når vanligen ej över 2—3 kg., men undantagsvis ända till 10 kg.G. Schn.

Laktas. Se Enzym.

Laktation. Se Mjölkavsöndring.

Laktator. Se Mjölkningsmaskin.

Laktobaciller, Laktokocker. Se Mjölkbakterier.

Laktokrit, instrument för fettbestämning i mjölk, se Butyrometer.

Laktos. Se Socker: Mjölksocker.

Laktoskop. Se Mjölkprovare, 2.

Lamhet består i att rörelseförmågan hos vissa muskler eller muskelgrupper delvis (paresi) eller fullständigt (paralysi) upphört. L. kan bero på sjukdomar eller skador i centrala nervsystemet (central) eller i därifrån utgående rörelsenerver (periferisk förlamning) och någon gång även på sjukdom i musklerna själva. Är l. inskränkt till en sida, kallas den halvsidig (hemiplegi); visar den sig i bristande samverkan mellan muskler, som tillsammans skola åstadkomma vissa rörelser, kallas den ataxi. Periferiska förlamningar gå oftast tillbaka, stundom redan efter några dagar, men vid allvarligare skador å nerverna kunna de vara flera månader till år och leda då under tiden till förtvining (atrofi) av de förlamade musklerna. Behandlingen består vanligen i massage, elektricitet, veratrin- eller strykinininsprutningar eller ingnidning av hudretande medel.E. N—m.

Lamium. Se Plister.

Lamning. Se Förlossning.

Lampsana l. Lapsana. Se Harkål.

Lamslag. Se Blodstallning, 2.

Lana. Se Fiskeredskap, I. 3.

Landbo, landbonde, betecknade i äldre tider den, som innehade jord mot lega (på arrende). Ordet har sedan använts att beteckna dels åbor på kronohemman (kronobönder), dels särskilt brukare av gårdar, för vilka skatt eller lega utgjordes helt eller delvis i naturaprestationer, ss. körningar, kolning m. m., men vanligen ej, ss. torparna, i vissa dagsverken. I denna senare betydelse har landbondebenämningen använts huvudsakligen i mellersta Sveriges bruksområden.

Landrensning. Se Flottning.

Landtimmer. Se Flottning.

Landå. Se Vagn.

Laner. Se Betsel, Huvud, Häst.

Langshan, hönsras, som härstammar från n. Kina och år 1872 infördes till England och kort därefter spreds till det övriga Europa. Ursprungligen mycket lika Cochinchinarasen, men svart, har l.-rasen senare utvecklats till en därifrån tydligt skild typ. Kroppsformen är högrest, kort med flata sidor, huvud med enkel, knappt medelstor, upprättstående kam, ansiktet rött, öronskivor röda, bröst brett, runt, djupt, lår kraftiga, ben fjädrade på yttre sidorna, likaså yttertån, under det att mellantån är fri från fjädrar. Skinn vitt. Vikt: tuppen 4 $^{1}/_{2}$, hönan 3 $^{1}/_{2}$ kg. Fjäderdräkten slät glänsande. Ägg chokladfärgade, medelstora, finsmakande. (Svensk Fjäderfästandard.) Förekommer i två rasvarieteter: svart och vit L. Svart L. är den vanligaste, kycklingarna äro först vitfläckiga, men det vita försvinner snart utom på vingspetsarna, som vanligen bibehålla sig vita till första fällningen. Rasen är härdig och god vintervärpare men förekommer mindre allmänt i svenska hönsgårdar. Bild se Höns.

Lanius. Se Törnskata.

Lanolin, ullfett. Se Lipoider.

Lansmärke. Se Hals.

Lantarbetareförbund. Se Arbetareföreningar.

Lantbruk användes vanligen likasom lanthushållning som beteckning för lantmannanäringen i dess helhet, däri inbegripet boskapsskötsel, trädgårds- och skogsskötsel. Som l. betecknas dock knappt lantmannanäringen, om den ej omfattar brukning av odlad jord, således ej nomadisk kreatursskötsel (ss. nomadlapparnas) eller skogsskötsel utan jordbruk. Jfr Jordbruk.

Lantbruksakademien, Kungl., stiftades sökt l.; dock erfordras härför, att han är i god tro, d. v. s. ej känt eller bort känna den förre ägarens svek. Genom l. avskäres möjligheten för säljaren att bereda sina borgenärer säkerhet genom inteckning i egendomen. L. skyddar mot fastighetens utmätning för förre ägarens gäld. L. bildar utgångspunkt för »20-årig hävd» (enl. K. f. $^{22}/_{4}$ 1881, se Hävd). Har en godtroende förvärvare fått l. och innehaft en fastighet i 20 år därefter, så sitter han säker i sin äganderätt och behöver icke vika ens för fastighetens rätte ägare. Under vissa förutsättningar kan en person erhålla l. utan hinder av att hans fångesman ej haft l. I sådant fall skall rätten kungöra fånget, kungörelsen uppläsas i kyrkan och offentliggöras, allt för att varsko rätter ägare, om sådan finnes. Efter 5 år kan l. meddelas. Särskilt för dylika fall kan den 20-åriga hävden hava betydelse.E. T.

Lagring. Se Förvaring.

Lake, *Lota vulgaris* Cuv., tillhörande torskfiskarna, *Gadidæ,* har 2 ryggfenor, varav en främre kortare och en bakre mycket lång, samt en nästan lika lång analfena. Huvudet är brett, nedtryckt. Färgen är gulbrun, svartfläckig. L. är en trög bottenfisk och en glupsk rovfisk och romätare, vilken även skadar kräftbestånden. Han förekommer i nästan alla landets vattendrag utom i de översta fjällsjöarna och även i hela den östra skärgården. Honan lämnar omkring 1 miljon romkorn, som hon avsätter på 1 — få m. djup, på ler- eller sandbotten, ofta på ställen med svag ström. Leker i dec.—febr. Rommen bör ej ätas rå, emedan den vanligen innehåller larver av binnikemask. Köttet värderas högt. L. fångas mest under lektiden i ryssja, lodrätt med mynningen nedåt ställd, s. k. lakestrut, samt även på krok. Vikten når vanligen ej över 2—3 kg., men undantagsvis ända till 10 kg.G. Schn.

Laktas. Se Enzym.

Laktation. Se Mjölkavsöndring.

Laktator. Se Mjölkningsmaskin.

Laktobaciller, Laktokocker. Se Mjölkbakterier.

Laktokrit, instrument för fettbestämning i mjölk, se Butyrometer.

Laktos. Se Socker: Mjölksocker.

Laktoskop. Se Mjölkprovare, 2.

Lamhet består i att rörelseförmågan hos vissa muskler eller muskelgrupper delvis (paresi) eller fullständigt (paralysi) upphört. L. kan bero på sjukdomar eller skador i centrala nervsystemet (central) eller i därifrån utgående rörelsenerver (periferisk förlamning) och någon gång även på sjukdom i musklerna själva. Är l. inskränkt till en sida, kallas den halvsidig (hemiplegi); visar den sig i bristande samverkan mellan muskler, som tillsammans skola åstadkomma vissa rörelser, kallas den ataxi. Periferiska förlamningar gå oftast tillbaka, stundom redan efter några dagar, men vid allvarligare skador å nerverna kunna de vara flera månader till år och leda då under tiden till förtvining (atrofi) av de förlamade musklerna. Behandlingen består vanligen i massage, elektricitet, veratrin- eller strykinninsprutningar eller ingnidning av hudretande medel.E. N—m.

Lamium. Se Plister.

Lamning. Se Förlossning.

Lampsana l. Lapsana. Se Harkål.

Lamslag. Se Blodstallning, 2.

Lana. Se Fiskeredskap, I. 3.

Landbo, landbonde, betecknade i äldre tider den, som innehade jord mot lega (på arrende). Ordet har sedan använts att beteckna dels åbor på kronohemman (kronobönder), dels särskilt brukare av gårdar, för vilka skatt eller lega utgjordes helt eller delvis i naturaprestationer, ss. körningar, kolning m. m., men vanligen ej, ss. torparna, i vissa dagsverken. I denna senare betydelse har landbondebenämningen använts huvudsakligen i mellersta Sveriges bruksområden.

Landrensning. Se Flottning.

Landtimmer. Se Flottning.

Landå. Se Vagn.

Laner. Se Betsel, Huvud, Häst.

Langshan, hönsras, som härstammar från n. Kina och år 1872 infördes till England och kort därefter spreds till det övriga Europa. Ursprungligen mycket lika Cochinchinarasen, men svart, har l.-rasen senare utvecklats till en därifrån tydligt skild typ. Kroppsformen är högrest, kort med flata sidor, huvud med enkel, knappt medelstor, upprättstående kam, ansiktet rött, öronskivor röda, bröst brett, runt, djupt, lår kraftiga, ben fjädrade på yttre sidorna, likaså yttertån, under det att mellantån är fri från fjädrar. Skinn vitt. Vikt: tuppen 4 $^{1}/_{2}$, hönan 3 $^{1}/_{2}$ kg. Fjäderdräkten slät glänsande. Ägg chokladfärgade, medelstora, finsmakande. (Svensk Fjäderfästandard.) Förekommer i två rasvarieteter: svart och vit L. Svart L. är den vanligaste, kycklingarna äro först vitfläckiga, men det vita försvinner snart utom på vingspetsarna, som vanligen bibehålla sig vita till första fällningen. Rasen är härdig och god vintervärpare men förekommer mindre allmänt i svenska hönsgårdar. Bild se Höns.

Lanius. Se Törnskata.

Lanolin, ullfett. Se Lipoider.

Lansmärke. Se Hals.

Lantarbetareförbund. Se Arbetareföreningar.

Lantbruk användes vanligen likasom lanthushållning som beteckning för lantmannanäringen i dess helhet, däri inbegripet boskapsskötsel, trädgårds- och skogsskötsel. Som l. betecknas dock knappt lantmannanäringen, om den ej omfattar brukning av odlad jord, således ej nomadisk kreatursskötsel (ss. nomadlapparnas) eller skogsskötsel utan jordbruk. Jfr Jordbruk.

Lantbruksakademien, Kungl., stiftades sökt l.; dock erfordras härför, att han är i god tro, d. v. s. ej känt eller bort känna den förre ägarens svek. Genom l. avskäres möjligheten för säljaren att bereda sina borgenärer säkerhet genom inteckning i egendomen. L. skyddar mot fastighetens utmätning för förre ägarens gäld. L. bildar utgångspunkt för »20-årig hävd» (enl. K. f. $^{22}/_{4}$ 1881, se Hävd). Har en godtroende förvärvare fått l. och innehaft en fastighet i 20 år därefter, så sitter han säker i sin äganderätt och behöver icke vika ens för fastighetens rätte ägare. Under vissa förutsättningar kan en person erhålla l. utan hinder av att hans fångesman ej haft l. I sådant fall skall rätten kungöra fånget, kungörelsen uppläsas i kyrkan och offentliggöras, allt för att varsko rätter ägare, om sådan finnes. Efter 5 år kan l. meddelas. Särskilt för dylika fall kan den 20-åriga hävden hava betydelse.E. T.

Lagring. Se Förvaring.

Lake, *Lota vulgaris* Cuv., tillhörande torskfiskarna, *Gadidæ,* har 2 ryggfenor, varav en främre kortare och en bakre mycket lång, samt en nästan lika lång analfena. Huvudet är brett, nedtryckt. Färgen är gulbrun, svartfläckig. L. är en trög bottenfisk och en glupsk rovfisk och romätare, vilken även skadar kräftbestånden. Han förekommer i nästan alla landets vattendrag utom i de översta fjällsjöarna och även i hela den östra skärgården. Honan lämnar omkring 1 miljon romkorn, som hon avsätter på 1 — få m. djup, på ler- eller sandbotten, ofta på ställen med svag ström. Leker i dec.—febr. Rommen bör ej ätas rå, emedan den vanligen innehåller larver av binnikemask. Köttet värderas högt. L. fångas mest under lektiden i ryssja, lodrätt med mynningen nedåt ställd, s. k. lakestrut, samt även på krok. Vikten når vanligen ej över 2—3 kg., men undantagsvis ända till 10 kg.G. Schn.

Laktas. Se Enzym.

Laktation. Se Mjölkavsöndring.

Laktator. Se Mjölkningsmaskin.

Laktobaciller, Laktokocker. Se Mjölkbakterier.

Laktokrit, instrument för fettbestämning i mjölk, se Butyrometer.

Laktos. Se Socker: Mjölksocker.

Laktoskop. Se Mjölkprovare, 2.

Lamhet består i att rörelseförmågan hos vissa muskler eller muskelgrupper delvis (paresi) eller fullständigt (paralysi) upphört. L. kan bero på sjukdomar eller skador i centrala nervsystemet (central) eller i därifrån utgående rörelsenerver (periferisk förlamning) och någon gång även på sjukdom i musklerna själva. Är l. inskränkt till en sida, kallas den halvsidig (hemiplegi); visar den sig i bristande samverkan mellan muskler, som tillsammans skola åstadkomma vissa rörelser, kallas den ataxi. Periferiska förlamningar gå oftast tillbaka, stundom redan efter några dagar, men vid allvarligare skador å nerverna kunna de vara flera månader till år och leda då under tiden till förtvining (atrofi) av de förlamade musklerna. Behandlingen består vanligen i massage, elektricitet, veratrin- eller strykinninsprutningar eller ingnidning av hudretande medel.E. N—m.

Lamium. Se Plister.

Lamning. Se Förlossning.

Lampsana l. Lapsana. Se Harkål.

Lamslag. Se Blodstallning, 2.

Lana. Se Fiskeredskap, I. 3.

Landbo, landbonde, betecknade i äldre tider den, som innehade jord mot lega (på arrende). Ordet har sedan använts att beteckna dels åbor på kronohemman (kronobönder), dels särskilt brukare av gårdar, för vilka skatt eller lega utgjordes helt eller delvis i naturaprestationer, ss. körningar, kolning m. m., men vanligen ej, ss. torparna, i vissa dagsverken. I denna senare betydelse har landbondebenämningen använts huvudsakligen i mellersta Sveriges bruksområden.

Landrensning. Se Flottning.

Landtimmer. Se Flottning.

Landå. Se Vagn.

Laner. Se Betsel, Huvud, Häst.

Langshan, hönsras, som härstammar från n. Kina och år 1872 infördes till England och kort därefter spreds till det övriga Europa. Ursprungligen mycket lika Cochinchinarasen, men svart, har l.-rasen senare utvecklats till en därifrån tydligt skild typ. Kroppsformen är högrest, kort med flata sidor, huvud med enkel, knappt medelstor, upprättstående kam, ansiktet rött, öronskivor röda, bröst brett, runt, djupt, lår kraftiga, ben fjädrade på yttre sidorna, likaså yttertån, under det att mellantån är fri från fjädrar. Skinn vitt. Vikt: tuppen 4 $^1/_2$, hönan 3 $^1/_2$ kg. Fjäderdräkten slät glänsande. Ägg chokladfärgade, medelstora, finsmakande. (Svensk Fjäderfästandard.) Förekommer i två rasvarieteter: svart och vit L. Svart L. är den vanligaste, kycklingarna äro först vitfläckiga, men det vita försvinner snart utom på vingspetsarna, som vanligen bibehålla sig vita till första fällningen. Rasen är härdig och god vintervärpare men förekommer mindre allmänt i svenska hönsgårdar. Bild se Höns.

Lanius. Se Törnskata.

Lanolin, ullfett. Se Lipoider.

Lansmärke. Se Hals.

Lantarbetareförbund. Se Arbetareföreningar.

Lantbruk användes vanligen likasom lanthushållning som beteckning för lantmannanäringen i dess helhet, däri inbegripet boskapsskötsel, trädgårds- och skogsskötsel. Som l. betecknas dock knappt lantmannanäringen, om den ej omfattar brukning av odlad jord, således ej nomadisk kreatursskötsel (ss. nomadlapparnas) eller skogsskötsel utan jordbruk. Jfr Jordbruk.

Lantbruksakademien, Kungl., stiftades sökt l.; dock erfordras härför, att han är i god tro, d. v. s. ej känt eller bort känna den förre ägarens svek. Genom l. avskäres möjligheten för säljaren att bereda sina borgenärer säkerhet genom inteckning i egendomen. L. skyddar mot fastighetens utmätning för förre ägarens gäld. L. bildar utgångspunkt för »20-årig hävd» (enl. K. f. $^{22}/_4$ 1881, se Hävd). Har en godtroende förvärvare fått l. och innehaft en fastighet i 20 år därefter, så sitter han säker i sin äganderätt och behöver icke vika ens för fastighetens rätte ägare. Under vissa förutsättningar kan en person erhålla l. utan hinder av att hans fångesman ej haft l. I sådant fall skall rätten kungöra fånget, kungörelsen uppläsas i kyrkan och offentliggöras, allt för att varsko rätter ägare, om sådan finnes. Efter 5 år kan l. meddelas. Särskilt för dylika fall kan den 20-åriga hävden hava betydelse.E. T.

Lagring. Se Förvaring.

Lake, *Lota vulgaris* Cuv., tillhörande torskfiskarna, *Gadidæ,* har 2 ryggfenor, varav en främre kortare och en bakre mycket lång, samt en nästan lika lång analfena. Huvudet är brett, nedtryckt. Färgen är gulbrun, svartfläckig. L. är en trög bottenfisk och en glupsk rovfisk och romätare, vilken även skadar kräftbestånden. Han förekommer i nästan alla landets vattendrag utom i de översta fjällsjöarna och även i hela den östra skärgården. Honan lämnar omkring 1 miljon romkorn, som hon avsätter på 1 — få m. djup, på ler- eller sandbotten, ofta på ställen med svag ström. Leker i dec.—febr. Rommen bör ej ätas rå, emedan den vanligen innehåller larver av binnikemask. Köttet värderas högt. L. fångas mest under lektiden i ryssja, lodrätt med mynningen nedåt ställd, s. k. lakestrut, samt även på krok. Vikten når vanligen ej över 2—3 kg., men undantagsvis ända till 10 kg.G. Schn.

Laktas. Se Enzym.

Laktation. Se Mjölkavsöndring.

Laktator. Se Mjölkningsmaskin.

Laktobaciller, Laktokocker. Se Mjölkbakterier.

Laktokrit, instrument för fettbestämning i mjölk, se Butyrometer.

Laktos. Se Socker: Mjölksocker.

Laktoskop. Se Mjölkprovare, 2.

Lamhet består i att rörelseförmågan hos vissa muskler eller muskelgrupper delvis (paresi) eller fullständigt (paralysi) upphört. L. kan bero på sjukdomar eller skador i centrala nervsystemet (central) eller i därifrån utgående rörelsenerver (periferisk förlamning) och någon gång även på sjukdom i musklerna själva. Är l. inskränkt till en sida, kallas den halvsidig (hemiplegi); visar den sig i bristande samverkan mellan muskler, som tillsammans skola åstadkomma vissa rörelser, kallas den ataxi. Periferiska förlamningar gå oftast tillbaka, stundom redan efter några dagar, men vid allvarligare skador å nerverna kunna de vara flera månader till år och leda då under tiden till förtvining (atrofi) av de förlamade musklerna. Behandlingen består vanligen i massage, elektricitet, veratrin- eller strykinininsprutningar eller ingnidning av hudretande medel.E. N—m.

Lamium. Se Plister.

Lamning. Se Förlossning.

Lampsana l. Lapsana. Se Harkål.

Lamslag. Se Blodstallning, 2.

Lana. Se Fiskeredskap, I. 3.

Landbo, landbonde, betecknade i äldre tider den, som innehade jord mot lega (på arrende). Ordet har sedan använts att beteckna dels åbor på kronohemman (kronobönder), dels särskilt brukare av gårdar, för vilka skatt eller lega utgjordes helt eller delvis i naturaprestationer, ss. körningar, kolning m. m., men vanligen ej, ss. torparna, i vissa dagsverken. I denna senare betydelse har landbondebenämningen använts huvudsakligen i mellersta Sveriges bruksområden.

Landrensning. Se Flottning.

Landtimmer. Se Flottning.

Landå. Se Vagn.

Laner. Se Betsel, Huvud, Häst.

Langshan, hönsras, som härstammar från n. Kina och år 1872 infördes till England och kort därefter spreds till det övriga Europa. Ursprungligen mycket lika Cochinchinarasen, men svart, har l.-rasen senare utvecklats till en därifrån tydligt skild typ. Kroppsformen är högrest, kort med flata sidor, huvud med enkel, knappt medelstor, upprättstående kam, ansiktet rött, öronskivor röda, bröst brett, runt, djupt, lår kraftiga, ben fjädrade på yttre sidorna, likaså yttertån, under det att mellantån är fri från fjädrar. Skinn vitt. Vikt: tuppen 4 $^1/_2$, hönan 3 $^1/_2$ kg. Fjäderdräkten slät glänsande. Ägg chokladfärgade, medelstora, finsmakande. (Svensk Fjäderfästandard.) Förekommer i två rasvarieteter: svart och vit L. Svart L. är den vanligaste, kycklingarna äro först vitfläckiga, men det vita försvinner snart utom på vingspetsarna, som vanligen bibehålla sig vita till första fällningen. Rasen är härdig och god vintervärpare men förekommer mindre allmänt i svenska hönsgårdar. Bild se Höns.

Lanius. Se Törnskata.

Lanolin, ullfett. Se Lipoider.

Lansmärke. Se Hals.

Lantarbetareförbund. Se Arbetareföreningar.

Lantbruk användes vanligen likasom lanthushållning som beteckning för lantmannanäringen i dess helhet, däri inbegripet boskapsskötsel, trädgårds- och skogsskötsel. Som l. betecknas dock knappt lantmannanäringen, om den ej omfattar brukning av odlad jord, således ej nomadisk kreatursskötsel (ss. nomadlapparnas) eller skogsskötsel utan jordbruk. Jfr Jordbruk.

Lantbruksakademien, Kungl., stiftades sökt l.; dock erfordras härför, att han är i god tro, d. v. s. ej känt eller bort känna den förre ägarens svek. Genom l. avskäres möjligheten för säljaren att bereda sina borgenärer säkerhet genom inteckning i egendomen. L. skyddar mot fastighetens utmätning för förre ägarens gäld. L. bildar utgångspunkt för »20-årig hävd» (enl. K. f. $^{22}/_4$ 1881, se Hävd). Har en godtroende förvärvare fått l. och innehaft en fastighet i 20 år därefter, så sitter han säker i sin äganderätt och behöver icke vika ens för fastighetens rätte ägare. Under vissa förutsättningar kan en person erhålla l. utan hinder av att hans fångesman ej haft l. I sådant fall skall rätten kungöra fånget, kungörelsen uppläsas i kyrkan och offentliggöras, allt för att varsko rätter ägare, om sådan finnes. Efter 5 år kan l. meddelas. Särskilt för dylika fall kan den 20-åriga hävden hava betydelse.E. T.

Lagring. Se Förvaring.

Lake, *Lota vulgaris* Cuv., tillhörande torskfiskarna, *Gadidæ,* har 2 ryggfenor, varav en främre kortare och en bakre mycket lång, samt en nästan lika lång analfena. Huvudet är brett, nedtryckt. Färgen är gulbrun, svartfläckig. L. är en trög bottenfisk och en glupsk rovfisk och romätare, vilken även skadar kräftbestånden. Han förekommer i nästan alla landets vattendrag utom i de översta fjällsjöarna och även i hela den östra skärgården. Honan lämnar omkring 1 miljon romkorn, som hon avsätter på 1 — få m. djup, på ler- eller sandbotten, ofta på ställen med svag ström. Leker i dec.—febr. Rommen bör ej ätas rå, emedan den vanligen innehåller larver av binnikemask. Köttet värderas högt. L. fångas mest under lektiden i ryssja, lodrätt med mynningen nedåt ställd, s. k. lakestrut, samt även på krok. Vikten når vanligen ej över 2—3 kg., men undantagsvis ända till 10 kg.G. Schn.

Laktas. Se Enzym.

Laktation. Se Mjölkavsöndring.

Laktator. Se Mjölkningsmaskin.

Laktobaciller, Laktokocker. Se Mjölkbakterier.

Laktokrit, instrument för fettbestämning i mjölk, se Butyrometer.

Laktos. Se Socker: Mjölksocker.

Laktoskop. Se Mjölkprovare, 2.

Lamhet består i att rörelseförmågan hos vissa muskler eller muskelgrupper delvis (paresi) eller fullständigt (paralysi) upphört. L. kan bero på sjukdomar eller skador i centrala nervsystemet (central) eller i därifrån utgående rörelsenerver (periferisk förlamning) och någon gång även på sjukdom i musklerna själva. Är l. inskränkt till en sida, kallas den halvsidig (hemiplegi); visar den sig i bristande samverkan mellan muskler, som tillsammans skola åstadkomma vissa rörelser, kallas den ataxi. Periferiska förlamningar gå oftast tillbaka, stundom redan efter några dagar, men vid allvarligare skador å nerverna kunna de vara flera månader till år och leda då under tiden till förtvining (atrofi) av de förlamade musklerna. Behandlingen består vanligen i massage, elektricitet, veratrin- eller strykinininsprutningar eller ingnidning av hudretande medel.E. N—m.

Lamium. Se Plister.

Lamning. Se Förlossning.

Lampsana l. Lapsana. Se Harkål.

Lamslag. Se Blodstallning, 2.

Lana. Se Fiskeredskap, I. 3.

Landbo, landbonde, betecknade i äldre tider den, som innehade jord mot lega (på arrende). Ordet har sedan använts att beteckna dels åbor på kronohemman (kronobönder), dels särskilt brukare av gårdar, för vilka skatt eller lega utgjordes helt eller delvis i naturaprestationer, ss. körningar, kolning m. m., men vanligen ej, ss. torparna, i vissa dagsverken. I denna senare betydelse har landbondebenämningen använts huvudsakligen i mellersta Sveriges bruksområden.

Landrensning. Se Flottning.

Landtimmer. Se Flottning.

Landå. Se Vagn.

Laner. Se Betsel, Huvud, Häst.

Langshan, hönsras, som härstammar från n. Kina och år 1872 infördes till England och kort därefter spreds till det övriga Europa. Ursprungligen mycket lika Cochinchinarasen, men svart, har l.-rasen senare utvecklats till en därifrån tydligt skild typ. Kroppsformen är högrest, kort med flata sidor, huvud med enkel, knappt medelstor, upprättstående kam, ansiktet rött, öronskivor röda, bröst brett, runt, djupt, lår kraftiga, ben fjädrade på yttre sidorna, likaså yttertån, under det att mellantån är fri från fjädrar. Skinn vitt. Vikt: tuppen 4 $^{1}/_{2}$, hönan 3 $^{1}/_{2}$ kg. Fjäderdräkten slät glänsande. Ägg chokladfärgade, medelstora, finsmakande. (Svensk Fjäderfästandard.) Förekommer i två rasvarieteter: svart och vit L. Svart L. är den vanligaste, kycklingarna äro först vitfläckiga, men det vita försvinner snart utom på vingspetsarna, som vanligen bibehålla sig vita till första fällningen. Rasen är härdig och god vintervärpare men förekommer mindre allmänt i svenska hönsgårdar. Bild se Höns.

Lanius. Se Törnskata.

Lanolin, ullfett. Se Lipoider.

Lansmärke. Se Hals.

Lantarbetareförbund. Se Arbetareföreningar.

Lantbruk användes vanligen likasom lanthushållning som beteckning för lantmannanäringen i dess helhet, däri inbegripet boskapsskötsel, trädgårds- och skogsskötsel. Som l. betecknas dock knappt lantmannanäringen, om den ej omfattar brukning av odlad jord, således ej nomadisk kreatursskötsel (ss. nomadlapparnas) eller skogsskötsel utan jordbruk. Jfr Jordbruk.

Lantbruksakademien, Kungl., stiftades sökt l.; dock erfordras härför, att han är i god tro, d. v. s. ej känt eller bort känna den förre ägarens svek. Genom l. avskäres möjligheten för säljaren att bereda sina borgenärer säkerhet genom inteckning i egendomen. L. skyddar mot fastighetens utmätning för förre ägarens gäld. L. bildar utgångspunkt för »20-årig hävd» (enl. K. f. $^{22}/_{4}$ 1881, se Hävd). Har en godtroende förvärvare fått l. och innehaft en fastighet i 20 år därefter, så sitter han säker i sin äganderätt och behöver icke vika ens för fastighetens rätte ägare. Under vissa förutsättningar kan en person erhålla l. utan hinder av att hans fångesman ej haft l. I sådant fall skall rätten kungöra fånget, kungörelsen uppläsas i kyrkan och offentliggöras, allt för att varsko rätter ägare, om sådan finnes. Efter 5 år kan l. meddelas. Särskilt för dylika fall kan den 20-åriga hävden hava betydelse.E. T.

Lagring. Se Förvaring.

Lake, *Lota vulgaris* Cuv., tillhörande torskfiskarna, *Gadidæ,* har 2 ryggfenor, varav en främre kortare och en bakre mycket lång, samt en nästan lika lång analfena. Huvudet är brett, nedtryckt. Färgen är gulbrun, svartfläckig. L. är en trög bottenfisk och en glupsk rovfisk och romätare, vilken även skadar kräftbestånden. Han förekommer i nästan alla landets vattendrag utom i de översta fjällsjöarna och även i hela den östra skärgården. Honan lämnar omkring 1 miljon romkorn, som hon avsätter på 1 — få m. djup, på ler- eller sandbotten, ofta på ställen med svag ström. Leker i dec.—febr. Rommen bör ej ätas rå, emedan den vanligen innehåller larver av binnikemask. Köttet värderas högt. L. fångas mest under lektiden i ryssja, lodrätt med mynningen nedåt ställd, s. k. lakestrut, samt även på krok. Vikten når vanligen ej över 2—3 kg., men undantagsvis ända till 10 kg.G. Schn.

Laktas. Se Enzym.

Laktation. Se Mjölkavsöndring.

Laktator. Se Mjölkningsmaskin.

Laktobaciller, Laktokocker. Se Mjölkbakterier.

Laktokrit, instrument för fettbestämning i mjölk, se Butyrometer.

Laktos. Se Socker: Mjölksocker.

Laktoskop. Se Mjölkprovare, 2.

Lamhet består i att rörelseförmågan hos vissa muskler eller muskelgrupper delvis (paresi) eller fullständigt (paralysi) upphört. L. kan bero på sjukdomar eller skador i centrala nervsystemet (central) eller i därifrån utgående rörelsenerver (periferisk förlamning) och någon gång även på sjukdom i musklerna själva. Är l. inskränkt till en sida, kallas den halvsidig (hemiplegi); visar den sig i bristande samverkan mellan muskler, som tillsammans skola åstadkomma vissa rörelser, kallas den ataxi. Periferiska förlamningar gå oftast tillbaka, stundom redan efter några dagar, men vid allvarligare skador å nerverna kunna de vara flera månader till år och leda då under tiden till förtvining (atrofi) av de förlamade musklerna. Behandlingen består vanligen i massage, elektricitet, veratrin- eller strykinininsprutningar eller ingnidning av hudretande medel.E. N—m.

Lamium. Se Plister.

Lamning. Se Förlossning.

Lampsana l. Lapsana. Se Harkål.

Lamslag. Se Blodstallning, 2.

Lana. Se Fiskeredskap, I. 3.

Landbo, landbonde, betecknade i äldre tider den, som innehade jord mot lega (på arrende). Ordet har sedan använts att beteckna dels åbor på kronohemman (kronobönder), dels särskilt brukare av gårdar, för vilka skatt eller lega utgjordes helt eller delvis i naturaprestationer, ss. körningar, kolning m. m., men vanligen ej, ss. torparna, i vissa dagsverken. I denna senare betydelse har landbondebenämningen använts huvudsakligen i mellersta Sveriges bruksområden.

Landrensning. Se Flottning.

Landtimmer. Se Flottning.

Landå. Se Vagn.

Laner. Se Betsel, Huvud, Häst.

Langshan, hönsras, som härstammar från n. Kina och år 1872 infördes till England och kort därefter spreds till det övriga Europa. Ursprungligen mycket lika Cochinchinarasen, men svart, har l.-rasen senare utvecklats till en därifrån tydligt skild typ. Kroppsformen är högrest, kort med flata sidor, huvud med enkel, knappt medelstor, upprättstående kam, ansiktet rött, öronskivor röda, bröst brett, runt, djupt, lår kraftiga, ben fjädrade på yttre sidorna, likaså yttertån, under det att mellantån är fri från fjädrar. Skinn vitt. Vikt: tuppen 4 $^{1}/_{2}$, hönan 3 $^{1}/_{2}$ kg. Fjäderdräkten slät glänsande. Ägg chokladfärgade, medelstora, finsmakande. (Svensk Fjäderfästandard.) Förekommer i två rasvarieteter: svart och vit L. Svart L. är den vanligaste, kycklingarna äro först vitfläckiga, men det vita försvinner snart utom på vingspetsarna, som vanligen bibehålla sig vita till första fällningen. Rasen är härdig och god vintervärpare men förekommer mindre allmänt i svenska hönsgårdar. Bild se Höns.

Lanius. Se Törnskata.

Lanolin, ullfett. Se Lipoider.

Lansmärke. Se Hals.

Lantarbetareförbund. Se Arbetareföreningar.

Lantbruk användes vanligen likasom lanthushållning som beteckning för lantmannanäringen i dess helhet, däri inbegripet boskapsskötsel, trädgårds- och skogsskötsel. Som l. betecknas dock knappt lantmannanäringen, om den ej omfattar brukning av odlad jord, således ej nomadisk kreatursskötsel (ss. nomadlapparnas) eller skogsskötsel utan jordbruk. Jfr Jordbruk.

Lantbruksakademien, Kungl., stiftades sökt l.; dock erfordras härför, att han är i god tro, d. v. s. ej känt eller bort känna den förre ägarens svek. Genom l. avskäres möjligheten för säljaren att bereda sina borgenärer säkerhet genom inteckning i egendomen. L. skyddar mot fastighetens utmätning för förre ägarens gäld. L. bildar utgångspunkt för »20-årig hävd» (enl. K. f. $^{22}/_{4}$ 1881, se Hävd). Har en godtroende förvärvare fått l. och innehaft en fastighet i 20 år därefter, så sitter han säker i sin äganderätt och behöver icke vika ens för fastighetens rätte ägare. Under vissa förutsättningar kan en person erhålla l. utan hinder av att hans fångesman ej haft l. I sådant fall skall rätten kungöra fånget, kungörelsen uppläsas i kyrkan och offentliggöras, allt för att varsko rätter ägare, om sådan finnes. Efter 5 år kan l. meddelas. Särskilt för dylika fall kan den 20-åriga hävden hava betydelse.E. T.

Lagring. Se Förvaring.

Lake, *Lota vulgaris* Cuv., tillhörande torskfiskarna, *Gadidæ,* har 2 ryggfenor, varav en främre kortare och en bakre mycket lång, samt en nästan lika lång analfena. Huvudet är brett, nedtryckt. Färgen är gulbrun, svartfläckig. L. är en trög bottenfisk och en glupsk rovfisk och romätare, vilken även skadar kräftbestånden. Han förekommer i nästan alla landets vattendrag utom i de översta fjällsjöarna och även i hela den östra skärgården. Honan lämnar omkring 1 miljon romkorn, som hon avsätter på 1 — få m. djup, på ler- eller sandbotten, ofta på ställen med svag ström. Leker i dec.—febr. Rommen bör ej ätas rå, emedan den vanligen innehåller larver av binnikemask. Köttet värderas högt. L. fångas mest under lektiden i ryssja, lodrätt med mynningen nedåt ställd, s. k. lakestrut, samt även på krok. Vikten når vanligen ej över 2—3 kg., men undantagsvis ända till 10 kg.G. Schn.

Laktas. Se Enzym.

Laktation. Se Mjölkavsöndring.

Laktator. Se Mjölkningsmaskin.

Laktobaciller, Laktokocker. Se Mjölkbakterier.

Laktokrit, instrument för fettbestämning i mjölk, se Butyrometer.

Laktos. Se Socker: Mjölksocker.

Laktoskop. Se Mjölkprovare, 2.

Lamhet består i att rörelseförmågan hos vissa muskler eller muskelgrupper delvis (paresi) eller fullständigt (paralysi) upphört. L. kan bero på sjukdomar eller skador i centrala nervsystemet (central) eller i därifrån utgående rörelsenerver (periferisk förlamning) och någon gång även på sjukdom i musklerna själva. Är l. inskränkt till en sida, kallas den halvsidig (hemiplegi); visar den sig i bristande samverkan mellan muskler, som tillsammans skola åstadkomma vissa rörelser, kallas den ataxi. Periferiska förlamningar gå oftast tillbaka, stundom redan efter några dagar, men vid allvarligare skador å nerverna kunna de vara flera månader till år och leda då under tiden till förtvining (atrofi) av de förlamade musklerna. Behandlingen består vanligen i massage, elektricitet, veratrin- eller strykinninsprutningar eller ingnidning av hudretande medel.E. N—m.

Lamium. Se Plister.

Lamning. Se Förlossning.

Lampsana l. Lapsana. Se Harkål.

Lamslag. Se Blodstallning, 2.

Lana. Se Fiskeredskap, I. 3.

Landbo, landbonde, betecknade i äldre tider den, som innehade jord mot lega (på arrende). Ordet har sedan använts att beteckna dels åbor på kronohemman (kronobönder), dels särskilt brukare av gårdar, för vilka skatt eller lega utgjordes helt eller delvis i naturaprestationer, ss. körningar, kolning m. m., men vanligen ej, ss. torparna, i vissa dagsverken. I denna senare betydelse har landbondebenämningen använts huvudsakligen i mellersta Sveriges bruksområden.

Landrensning. Se Flottning.

Landtimmer. Se Flottning.

Landå. Se Vagn.

Laner. Se Betsel, Huvud, Häst.

Langshan, hönsras, som härstammar från n. Kina och år 1872 infördes till England och kort därefter spreds till det övriga Europa. Ursprungligen mycket lika Cochinchinarasen, men svart, har l.-rasen senare utvecklats till en därifrån tydligt skild typ. Kroppsformen är högrest, kort med flata sidor, huvud med enkel, knappt medelstor, upprättstående kam, ansiktet rött, öronskivor röda, bröst brett, runt, djupt, lår kraftiga, ben fjädrade på yttre sidorna, likaså yttertån, under det att mellantån är fri från fjädrar. Skinn vitt. Vikt: tuppen 4 $^{1}/_{2}$, hönan 3 $^{1}/_{2}$ kg. Fjäderdräkten slät glänsande. Ägg chokladfärgade, medelstora, finsmakande. (Svensk Fjäderfästandard.) Förekommer i två rasvarieteter: svart och vit L. Svart L. är den vanligaste, kycklingarna äro först vitfläckiga, men det vita försvinner snart utom på vingspetsarna, som vanligen bibehålla sig vita till första fällningen. Rasen är härdig och god vintervärpare men förekommer mindre allmänt i svenska hönsgårdar. Bild se Höns.

Lanius. Se Törnskata.

Lanolin, ullfett. Se Lipoider.

Lansmärke. Se Hals.

Lantarbetareförbund. Se Arbetareföreningar.

Lantbruk användes vanligen likasom lanthushållning som beteckning för lantmannanäringen i dess helhet, däri inbegripet boskapsskötsel, trädgårds- och skogsskötsel. Som l. betecknas dock knappt lantmannanäringen, om den ej omfattar brukning av odlad jord, således ej nomadisk kreatursskötsel (ss. nomadlapparnas) eller skogsskötsel utan jordbruk. Jfr Jordbruk.

Lantbruksakademien, Kungl., stiftades sökt l.; dock erfordras härför, att han är i god tro, d. v. s. ej känt eller bort känna den förre ägarens svek. Genom l. avskäres möjligheten för säljaren att bereda sina borgenärer säkerhet genom inteckning i egendomen. L. skyddar mot fastighetens utmätning för förre ägarens gäld. L. bildar utgångspunkt för »20-årig hävd» (enl. K. f. $^{22}/_{4}$ 1881, se Hävd). Har en godtroende förvärvare fått l. och innehaft en fastighet i 20 år därefter, så sitter han säker i sin äganderätt och behöver icke vika ens för fastighetens rätte ägare. Under vissa förutsättningar kan en person erhålla l. utan hinder av att hans fångesman ej haft l. I sådant fall skall rätten kungöra fånget, kungörelsen uppläsas i kyrkan och offentliggöras, allt för att varsko rätter ägare, om sådan finnes. Efter 5 år kan l. meddelas. Särskilt för dylika fall kan den 20-åriga hävden hava betydelse.E. T.

Lagring. Se Förvaring.

Lake, *Lota vulgaris* Cuv., tillhörande torskfiskarna, *Gadidæ,* har 2 ryggfenor, varav en främre kortare och en bakre mycket lång, samt en nästan lika lång analfena. Huvudet är brett, nedtryckt. Färgen är gulbrun, svartfläckig. L. är en trög bottenfisk och en glupsk rovfisk och romätare, vilken även skadar kräftbestånden. Han förekommer i nästan alla landets

vattendrag utom i de översta fjällsjöarna och även i hela den östra skärgården. Honan lämnar omkring 1 miljon romkorn, som hon avsätter på 1 — få m. djup, på ler- eller sandbotten, ofta på ställen med svag ström. Leker i dec.—febr. Rommen bör ej ätas rå, emedan den vanligen innehåller larver av binnikemask. Köttet värderas högt. L. fångas mest under lektiden i ryssja, lodrätt med mynningen nedåt ställd, s. k. lakestrut, samt även på krok. Vikten når vanligen ej över 2—3 kg., men undantagsvis ända till 10 kg.G. Schn.

Laktas. Se Enzym.

Laktation. Se Mjölkavsöndring.

Laktator. Se Mjölkningsmaskin.

Laktobaciller, Laktokocker. Se Mjölkbakterier.

Laktokrit, instrument för fettbestämning i mjölk, se Butyrometer.

Laktos. Se Socker: Mjölksocker.

Laktoskop. Se Mjölkprovare, 2.

Lamhet består i att rörelseförmågan hos vissa muskler eller muskelgrupper delvis (paresi) eller fullständigt (paralysi) upphört. L. kan bero på sjukdomar eller skador i centrala nervsystemet (central) eller i därifrån utgående rörelsenerver (periferisk förlamning) och någon gång även på sjukdom i musklerna själva. Är l. inskränkt till en sida, kallas den halvsidig (hemiplegi); visar den sig i bristande samverkan mellan muskler, som tillsammans skola åstadkomma vissa rörelser, kallas den ataxi. Periferiska förlamningar gå oftast tillbaka, stundom redan efter några dagar, men vid allvarligare skador å nerverna kunna de vara flera månader till år och leda då under tiden till förtvining (atrofi) av de förlamade musklerna. Behandlingen består vanligen i massage, elektricitet, veratrin- eller strykinninsprutningar eller ingnidning av hudretande medel.E. N—m.

Lamium. Se Plister.

Lamning. Se Förlossning.

Lampsana l. Lapsana. Se Harkål.

Lamslag. Se Blodstallning, 2.

Lana. Se Fiskeredskap, I. 3.

Landbo, landbonde, betecknade i äldre tider den, som innehade jord mot lega (på arrende). Ordet har sedan använts att beteckna dels åbor på kronohemman (kronobönder), dels särskilt brukare av gårdar, för vilka skatt eller lega utgjordes helt eller delvis i naturaprestationer, ss. körningar, kolning m. m., men vanligen ej, ss. torparna, i vissa dagsverken. I denna senare betydelse har landbondebenämningen använts huvudsakligen i mellersta Sveriges bruksområden.

Landrensning. Se Flottning.

Landtimmer. Se Flottning.

Landå. Se Vagn.

Laner. Se Betsel, Huvud, Häst.

Langshan, hönsras, som härstammar från n. Kina och år 1872 infördes till England och kort därefter spreds till det övriga Europa. Ursprungligen mycket lika Cochinchinarasen, men svart, har l.-rasen senare utvecklats till en därifrån tydligt skild typ. Kroppsformen är högrest, kort med flata sidor, huvud med enkel, knappt medelstor, upprättstående kam, ansiktet rött, öronskivor röda, bröst brett, runt, djupt, lår kraftiga, ben fjädrade på yttre sidorna, likaså yttertån, under det att mellantån är fri från fjädrar. Skinn vitt. Vikt: tuppen 4 $^{1}/_{2}$, hönan 3 $^{1}/_{2}$ kg. Fjäderdräkten slät glänsande. Ägg chokladfärgade, medelstora, finsmakande. (Svensk Fjäderfästandard.) Förekommer i två rasvarieteter: svart och vit L. Svart L. är den vanligaste, kycklingarna äro först vitfläckiga, men det vita försvinner snart utom på vingspetsarna, som vanligen bibehålla sig vita till första fällningen. Rasen är härdig och god vintervärpare men förekommer mindre allmänt i svenska hönsgårdar. Bild se Höns.

Lanius. Se Törnskata.

Lanolin, ullfett. Se Lipoider.

Lansmärke. Se Hals.

Lantarbetareförbund. Se Arbetareföreningar.

Lantbruk användes vanligen likasom lanthushållning som beteckning för lantmannanäringen i dess helhet, däri inbegripet boskapsskötsel, trädgårds- och skogsskötsel. Som l. betecknas dock knappt lantmannanäringen, om den ej omfattar brukning av odlad jord, således ej nomadisk kreatursskötsel (ss. nomadlapparnas) eller skogsskötsel utan jordbruk. Jfr Jordbruk.

Lantbruksakademien, Kungl., stiftades sökt l.; dock erfordras härför, att han är i god tro, d. v. s. ej känt eller bort känna den förre ägarens svek. Genom l. avskäres möjligheten för säljaren att bereda sina borgenärer säkerhet genom inteckning i egendomen. L. skyddar mot fastighetens utmätning för förre ägarens gäld. L. bildar utgångspunkt för »20-årig hävd» (enl. K. f. $^{22}/_{4}$ 1881, se Hävd). Har en godtroende förvärvare fått l. och innehaft en fastighet i 20 år därefter, så sitter han säker i sin äganderätt och behöver icke vika ens för fastighetens rätte ägare. Under vissa förutsättningar kan en person erhålla l. utan hinder av att hans fångesman ej haft l. I sådant fall skall rätten kungöra fånget, kungörelsen uppläsas i kyrkan och offentliggöras, allt för att varsko rätter ägare, om sådan finnes. Efter 5 år kan l. meddelas. Särskilt för dylika fall kan den 20-åriga hävden hava betydelse.E. T.

Lagring. Se Förvaring.

Lake, *Lota vulgaris* Cuv., tillhörande torskfiskarna, *Gadidæ,* har 2 ryggfenor, varav en främre kortare och en bakre mycket lång, samt en nästan lika lång analfena. Huvudet är brett, nedtryckt. Färgen är gulbrun, svartfläckig. L. är en trög bottenfisk och en glupsk rovfisk och romätare, vilken även skadar kräftbestånden. Han förekommer i nästan alla landets vattendrag utom i de översta fjällsjöarna och även i hela den östra skärgården. Honan lämnar omkring 1 miljon romkorn, som hon avsätter på 1 — få m. djup, på ler- eller sandbotten, ofta på ställen med svag ström. Leker i dec.—febr. Rommen bör ej ätas rå, emedan den vanligen innehåller larver av binnikemask. Köttet värderas högt. L. fångas mest under lektiden i ryssja, lodrätt med mynningen nedåt ställd, s. k. lakestrut, samt även på krok. Vikten når vanligen ej över 2—3 kg., men undantagsvis ända till 10 kg.G. Schn.

Laktas. Se Enzym.

Laktation. Se Mjölkavsöndring.

Laktator. Se Mjölkningsmaskin.

Laktobaciller, Laktokocker. Se Mjölkbakterier.

Laktokrit, instrument för fettbestämning i mjölk, se Butyrometer.

Laktos. Se Socker: Mjölksocker.

Laktoskop. Se Mjölkprovare, 2.

Lamhet består i att rörelseförmågan hos vissa muskler eller muskelgrupper delvis (paresi) eller fullständigt (paralysi) upphört. L. kan bero på sjukdomar eller skador i centrala nervsystemet (central) eller i därifrån utgående rörelsenerver (periferisk förlamning) och någon gång även på sjukdom i musklerna själva. Är l. inskränkt till en sida, kallas den

halvsidig (hemiplegi); visar den sig i bristande samverkan mellan muskler, som tillsammans skola åstadkomma vissa rörelser, kallas den ataxi. Periferiska förlamningar gå oftast tillbaka, stundom redan efter några dagar, men vid allvarligare skador å nerverna kunna de vara flera månader till år och leda då under tiden till förtvining (atrofi) av de förlamade musklerna. Behandlingen består vanligen i massage, elektricitet, veratrin- eller strykinninsprutningar eller ingnidning av hudretande medel.E. N—m.

Lamium. Se Plister.

Lamning. Se Förlossning.

Lampsana l. Lapsana. Se Harkål.

Lamslag. Se Blodstallning, 2.

Lana. Se Fiskeredskap, I. 3.

Landbo, landbonde, betecknade i äldre tider den, som innehade jord mot lega (på arrende). Ordet har sedan använts att beteckna dels åbor på kronohemman (kronobönder), dels särskilt brukare av gårdar, för vilka skatt eller lega utgjordes helt eller delvis i naturaprestationer, ss. körningar, kolning m. m., men vanligen ej, ss. torparna, i vissa dagsverken. I denna senare betydelse har landbondebenämningen använts huvudsakligen i mellersta Sveriges bruksområden.

Landrensning. Se Flottning.

Landtimmer. Se Flottning.

Landå. Se Vagn.

Laner. Se Betsel, Huvud, Häst.

Langshan, hönsras, som härstammar från n. Kina och år 1872 infördes till England och kort därefter spreds till det övriga Europa. Ursprungligen mycket lika Cochinchinarasen, men svart, har l.-rasen senare utvecklats till en därifrån tydligt skild typ. Kroppsformen är högrest, kort med flata sidor, huvud med enkel, knappt medelstor, upprättstående kam, ansiktet rött, öronskivor röda, bröst brett, runt, djupt, lår kraftiga, ben fjädrade på yttre sidorna, likaså yttertån, under det att mellantån är fri från fjädrar. Skinn vitt. Vikt: tuppen 4 $^{1}/_{2}$, hönan 3 $^{1}/_{2}$ kg. Fjäderdräkten slät glänsande. Ägg chokladfärgade, medelstora, finsmakande. (Svensk Fjäderfästandard.) Förekommer i två rasvarieteter: svart och vit L. Svart L. är den vanligaste, kycklingarna äro först vitfläckiga, men det vita försvinner snart utom på vingspetsarna, som vanligen bibehålla sig vita till första fällningen. Rasen är härdig och god vintervärpare men förekommer mindre allmänt i svenska hönsgårdar. Bild se Höns.

Lanius. Se Törnskata.

Lanolin, ullfett. Se Lipoider.

Lansmärke. Se Hals.

Lantarbetareförbund. Se Arbetareföreningar.

Lantbruk användes vanligen likasom lanthushållning som beteckning för lantmannanäringen i dess helhet, däri inbegripet boskapsskötsel, trädgårds- och skogsskötsel. Som l. betecknas dock knappt lantmannanäringen, om den ej omfattar brukning av odlad jord, således ej nomadisk kreatursskötsel (ss. nomadlapparnas) eller skogsskötsel utan jordbruk. Jfr Jordbruk.

Lantbruksakademien, Kungl., stiftades sökt l.; dock erfordras härför, att han är i god tro, d. v. s. ej känt eller bort känna den förre ägarens svek. Genom l. avskäres möjligheten för säljaren att bereda sina borgenärer säkerhet genom inteckning i egendomen. L. skyddar mot fastighetens utmätning för förre ägarens gäld. L. bildar utgångspunkt för »20-årig hävd» (enl. K. f. $^{22}/_{4}$ 1881, se Hävd). Har en godtroende förvärvare fått l. och innehaft en fastighet i 20 år därefter, så sitter han säker i sin äganderätt och behöver icke vika ens för fastighetens rätte ägare. Under vissa förutsättningar kan en person erhålla l. utan hinder av att hans fångesman ej haft l. I sådant fall skall rätten kungöra fånget, kungörelsen uppläsas i kyrkan och offentliggöras, allt för att varsko rätter ägare, om sådan finnes. Efter 5 år kan l. meddelas. Särskilt för dylika fall kan den 20-åriga hävden hava betydelse.E. T.

Lagring. Se Förvaring.

Lake, *Lota vulgaris* Cuv., tillhörande torskfiskarna, *Gadidæ,* har 2 ryggfenor, varav en främre kortare och en bakre mycket lång, samt en nästan lika lång analfena. Huvudet är brett, nedtryckt. Färgen är gulbrun, svartfläckig. L. är en trög bottenfisk och en glupsk rovfisk och romätare, vilken även skadar kräftbestånden. Han förekommer i nästan alla landets vattendrag utom i de översta fjällsjöarna och även i hela den östra skärgården. Honan lämnar omkring 1 miljon romkorn, som hon avsätter på 1 — få m. djup, på ler- eller sandbotten, ofta på ställen med svag ström. Leker i dec.—febr. Rommen bör ej ätas rå, emedan den vanligen innehåller larver av binnikemask. Köttet värderas högt. L. fångas mest under lektiden i ryssja, lodrätt med mynningen nedåt ställd, s. k. lakestrut, samt även på krok. Vikten når vanligen ej över 2—3 kg., men undantagsvis ända till 10 kg.G. Schn.

Laktas. Se Enzym.

Laktation. Se Mjölkavsöndring.

Laktator. Se Mjölkningsmaskin.

Laktobaciller, Laktokocker. Se Mjölkbakterier.

Laktokrit, instrument för fettbestämning i mjölk, se Butyrometer.

Laktos. Se Socker: Mjölksocker.

Laktoskop. Se Mjölkprovare, 2.

Lamhet består i att rörelseförmågan hos vissa muskler eller muskelgrupper delvis (paresi) eller fullständigt (paralysi) upphört. L. kan bero på sjukdomar eller skador i centrala nervsystemet (central) eller i därifrån utgående rörelsenerver (periferisk förlamning) och någon gång även på sjukdom i musklerna själva. Är l. inskränkt till en sida, kallas den halvsidig (hemiplegi); visar den sig i bristande samverkan mellan muskler, som tillsammans skola åstadkomma vissa rörelser, kallas den ataxi. Periferiska förlamningar gå oftast tillbaka, stundom redan efter några dagar, men vid allvarligare skador å nerverna kunna de vara flera månader till år och leda då under tiden till förtvining (atrofi) av de förlamade musklerna. Behandlingen består vanligen i massage, elektricitet, veratrin- eller strykinninsprutningar eller ingnidning av hudretande medel.E. N—m.

Lamium. Se Plister.

Lamning. Se Förlossning.

Lampsana l. Lapsana. Se Harkål.

Lamslag. Se Blodstallning, 2.

Lana. Se Fiskeredskap, I. 3.

Landbo, landbonde, betecknade i äldre tider den, som innehade jord mot lega (på arrende). Ordet har sedan använts att beteckna dels åbor på kronohemman (kronobönder), dels särskilt brukare av gårdar, för vilka skatt eller lega utgjordes helt eller delvis i naturaprestationer, ss. körningar, kolning m. m., men vanligen ej, ss. torparna, i vissa dagsverken. I denna senare betydelse har landbondebenämningen använts huvudsakligen i mellersta Sveriges bruksområden.

Landrensning. Se Flottning.

Landtimmer. Se Flottning.

Landå. Se Vagn.

Laner. Se Betsel, Huvud, Häst.

Langshan, hönsras, som härstammar från n. Kina och år 1872 infördes till England och kort därefter spreds till det övriga Europa. Ursprungligen mycket lika Cochinchinarasen, men svart, har l.-rasen senare utvecklats till en därifrån tydligt skild typ. Kroppsformen är högrest, kort med flata sidor, huvud med enkel, knappt medelstor, upprättstående kam, ansiktet rött, öronskivor röda, bröst brett, runt, djupt, lår kraftiga, ben fjädrade på yttre sidorna, likaså yttertån, under det att mellantån är fri från fjädrar. Skinn vitt. Vikt: tuppen 4 $^1/_2$, hönan 3 $^1/_2$ kg. Fjäderdräkten slät glänsande. Ägg chokladfärgade, medelstora, finsmakande. (Svensk Fjäderfästandard.) Förekommer i två rasvarieteter: svart och vit L. Svart L. är den vanligaste, kycklingarna äro först vitfläckiga, men det vita försvinner snart utom på vingspetsarna, som vanligen bibehålla sig vita till första fällningen. Rasen är härdig och god vintervärpare men förekommer mindre allmänt i svenska hönsgårdar. Bild se Höns.

Lanius. Se Törnskata.

Lanolin, ullfett. Se Lipoider.

Lansmärke. Se Hals.

Lantarbetareförbund. Se Arbetareföreningar.

Lantbruk användes vanligen likasom lanthushållning som beteckning för lantmannanäringen i dess helhet, däri inbegripet boskapsskötsel, trädgårds- och skogsskötsel. Som l. betecknas dock knappt lantmannanäringen, om den ej omfattar brukning av odlad jord, således ej nomadisk kreatursskötsel (ss. nomadlapparnas) eller skogsskötsel utan jordbruk. Jfr Jordbruk.

Lantbruksakademien, Kungl., stiftades sökt l.; dock erfordras härför, att han är i god tro, d. v. s. ej känt eller bort känna den förre ägarens svek. Genom l. avskäres möjligheten för säljaren att bereda sina borgenärer säkerhet genom inteckning i egendomen. L. skyddar mot fastighetens utmätning för förre ägarens gäld. L. bildar utgångspunkt för »20-årig hävd» (enl. K. f. $^{22}/_4$ 1881, se Hävd). Har en godtroende förvärvare fått l. och innehaft en fastighet i 20 år därefter, så sitter han säker i sin äganderätt och behöver icke vika ens för fastighetens rätte ägare. Under vissa förutsättningar kan en person erhålla l. utan hinder av att hans fångesman ej haft l. I sådant fall skall rätten kungöra fånget, kungörelsen uppläsas i kyrkan och offentliggöras, allt för att varsko rätter ägare, om sådan finnes. Efter 5 år kan l. meddelas. Särskilt för dylika fall kan den 20-åriga hävden hava betydelse.E. T.

Lagring. Se Förvaring.

Lake, *Lota vulgaris* Cuv., tillhörande torskfiskarna, *Gadidæ,* har 2 ryggfenor, varav en främre kortare och en bakre mycket lång, samt en nästan lika lång analfena. Huvudet är brett, nedtryckt. Färgen är gulbrun, svartfläckig. L. är en trög bottenfisk och en glupsk rovfisk och romätare, vilken även skadar kräftbestånden. Han förekommer i nästan alla landets vattendrag utom i de översta fjällsjöarna och även i hela den östra skärgården. Honan lämnar omkring 1 miljon romkorn, som hon avsätter på 1 — få m. djup, på ler- eller sandbotten, ofta på ställen med svag ström. Leker i dec.—febr. Rommen bör ej ätas rå, emedan den vanligen innehåller larver av binnikemask. Köttet värderas högt. L. fångas mest under lektiden i ryssja, lodrätt med mynningen nedåt ställd, s. k. lakestrut, samt även på krok. Vikten når vanligen ej över 2—3 kg., men undantagsvis ända till 10 kg.G. Schn.

Laktas. Se Enzym.

Laktation. Se Mjölkavsöndring.

Laktator. Se Mjölkningsmaskin.

Laktobaciller, Laktokocker. Se Mjölkbakterier.

Laktokrit, instrument för fettbestämning i mjölk, se Butyrometer.

Laktos. Se Socker: Mjölksocker.

Laktoskop. Se Mjölkprovare, 2.

Lamhet består i att rörelseförmågan hos vissa muskler eller muskelgrupper delvis (paresi) eller fullständigt (paralysi) upphört. L. kan bero på sjukdomar eller skador i centrala nervsystemet (central) eller i därifrån utgående rörelsenerver (periferisk förlamning) och någon gång även på sjukdom i musklerna själva. Är l. inskränkt till en sida, kallas den halvsidig (hemiplegi); visar den sig i bristande samverkan mellan muskler, som tillsammans skola åstadkomma vissa rörelser, kallas den ataxi. Periferiska förlamningar gå oftast tillbaka, stundom redan efter några dagar, men vid allvarligare skador å nerverna kunna de vara flera månader till år och leda då under tiden till förtvining (atrofi) av de förlamade musklerna. Behandlingen består vanligen i massage, elektricitet, veratrin- eller strykinninsprutningar eller ingnidning av hudretande medel.E. N—m.

Lamium. Se Plister.

Lamning. Se Förlossning.

Lampsana l. Lapsana. Se Harkål.

Lamslag. Se Blodstallning, 2.

Lana. Se Fiskeredskap, I. 3.

Landbo, landbonde, betecknade i äldre tider den, som innehade jord mot lega (på arrende). Ordet har sedan använts att beteckna dels åbor på kronohemman (kronobönder), dels särskilt brukare av gårdar, för vilka skatt eller lega utgjordes helt eller delvis i naturaprestationer, ss. körningar, kolning m. m., men vanligen ej, ss. torparna, i vissa dagsverken. I denna senare betydelse har landbondebenämningen använts huvudsakligen i mellersta Sveriges bruksområden.

Landrensning. Se Flottning.

Landtimmer. Se Flottning.

Landå. Se Vagn.

Laner. Se Betsel, Huvud, Häst.

Langshan, hönsras, som härstammar från n. Kina och år 1872 infördes till England och kort därefter spreds till det övriga Europa. Ursprungligen mycket lika Cochinchinarasen, men svart, har l.-rasen senare utvecklats till en därifrån tydligt skild typ. Kroppsformen är högrest, kort med flata sidor, huvud med enkel, knappt medelstor, upprättstående kam, ansiktet rött, öronskivor röda, bröst brett, runt, djupt, lår kraftiga, ben fjädrade på yttre sidorna, likaså yttertån, under det att mellantån är fri från fjädrar. Skinn vitt. Vikt: tuppen 4 $^1/_2$, hönan 3 $^1/_2$ kg. Fjäderdräkten slät glänsande. Ägg chokladfärgade, medelstora, finsmakande. (Svensk Fjäderfästandard.) Förekommer i två rasvarieteter: svart och vit L. Svart L. är den vanligaste, kycklingarna äro först vitfläckiga, men det vita försvinner snart utom på vingspetsarna, som vanligen bibehålla sig vita till första fällningen. Rasen är härdig och god vintervärpare men förekommer mindre allmänt i svenska hönsgårdar. Bild se Höns.

Lanius. Se Törnskata.

Lanolin, ullfett. Se Lipoider.

Lansmärke. Se Hals.

Lantarbetareförbund. Se Arbetareföreningar.

Lantbruk användes vanligen likasom lanthushållning som beteckning för lantmannanäringen i dess helhet, däri inbegripet boskapsskötsel, trädgårds- och skogsskötsel. Som l. betecknas dock knappt lantmannanäringen, om den ej omfattar brukning av odlad jord, således ej nomadisk kreatursskötsel (ss. nomadlapparnas) eller skogsskötsel utan jordbruk. Jfr Jordbruk.

Lantbruksakademien, Kungl., stiftades sökt l.; dock erfordras härför, att han är i god tro, d. v. s. ej känt eller bort känna den förre ägarens svek. Genom l. avskäres möjligheten för säljaren att bereda sina borgenärer säkerhet genom inteckning i egendomen. L. skyddar mot fastighetens utmätning för förre ägarens gäld. L. bildar utgångspunkt för »20-årig hävd» (enl. K. f. $^{22}/_{4}$ 1881, se Hävd). Har en godtroende förvärvare fått l. och innehaft en fastighet i 20 år därefter, så sitter han säker i sin äganderätt och behöver icke vika ens för fastighetens rätte ägare. Under vissa förutsättningar kan en person erhålla l. utan hinder av att hans fångesman ej haft l. I sådant fall skall rätten kungöra fånget, kungörelsen uppläsas i kyrkan och offentliggöras, allt för att varsko rätter ägare, om sådan finnes. Efter 5 år kan l. meddelas. Särskilt för dylika fall kan den 20-åriga hävden hava betydelse.E. T.

Lagring. Se Förvaring.

Lake, *Lota vulgaris* Cuv., tillhörande torskfiskarna, *Gadidæ,* har 2 ryggfenor, varav en främre kortare och en bakre mycket lång, samt en nästan lika lång analfena. Huvudet är brett, nedtryckt. Färgen är gulbrun, svartfläckig. L. är en trög bottenfisk och en glupsk rovfisk och romätare, vilken även skadar kräftbestånden. Han förekommer i nästan alla landets vattendrag utom i de översta fjällsjöarna och även i hela den östra skärgården. Honan lämnar omkring 1 miljon romkorn, som hon avsätter på 1 — få m. djup, på ler- eller sandbotten, ofta på ställen med svag ström. Leker i dec.—febr. Rommen bör ej ätas rå, emedan den vanligen innehåller larver av binnikemask. Köttet värderas högt. L. fångas mest under lektiden i ryssja, lodrätt med mynningen nedåt ställd, s. k. lakestrut, samt även på krok. Vikten når vanligen ej över 2—3 kg., men undantagsvis ända till 10 kg.G. Schn.

Laktas. Se Enzym.

Laktation. Se Mjölkavsöndring.

Laktator. Se Mjölkningsmaskin.

Laktobaciller, Laktokocker. Se Mjölkbakterier.

Laktokrit, instrument för fettbestämning i mjölk, se Butyrometer.

Laktos. Se Socker: Mjölksocker.

Laktoskop. Se Mjölkprovare, 2.

Lamhet består i att rörelseförmågan hos vissa muskler eller muskelgrupper delvis (paresi) eller fullständigt (paralysi) upphört. L. kan bero på sjukdomar eller skador i centrala nervsystemet (central) eller i därifrån utgående rörelsenerver (periferisk förlamning) och någon gång även på sjukdom i musklerna själva. Är l. inskränkt till en sida, kallas den halvsidig (hemiplegi); visar den sig i bristande samverkan mellan muskler, som tillsammans skola åstadkomma vissa rörelser, kallas den ataxi. Periferiska förlamningar gå oftast tillbaka, stundom redan efter några dagar, men vid allvarligare skador å nerverna kunna de vara flera månader till år och leda då under tiden till förtvining (atrofi) av de förlamade musklerna. Behandlingen består vanligen i massage, elektricitet, veratrin- eller strykinininsprutningar eller ingnidning av hudretande medel.E. N—m.

Lamium. Se Plister.

Lamning. Se Förlossning.

Lampsana l. Lapsana. Se Harkål.

Lamslag. Se Blodstallning, 2.

Lana. Se Fiskeredskap, I. 3.

Landbo, landbonde, betecknade i äldre tider den, som innehade jord mot lega (på arrende). Ordet har sedan använts att beteckna dels åbor på kronohemman (kronobönder), dels särskilt brukare av gårdar, för vilka skatt eller lega utgjordes helt eller delvis i naturaprestationer, ss. körningar, kolning m. m., men vanligen ej, ss. torparna, i vissa dagsverken. I denna senare betydelse har landbondebenämningen använts huvudsakligen i mellersta Sveriges bruksområden.

Landrensning. Se Flottning.

Landtimmer. Se Flottning.

Landå. Se Vagn.

Laner. Se Betsel, Huvud, Häst.

Langshan, hönsras, som härstammar från n. Kina och år 1872 infördes till England och kort därefter spreds till det övriga Europa. Ursprungligen mycket lika Cochinchinarasen, men svart, har l.-rasen senare utvecklats till en därifrån tydligt skild typ. Kroppsformen är högrest, kort med flata sidor, huvud med enkel, knappt medelstor, upprättstående kam, ansiktet rött, öronskivor röda, bröst brett, runt, djupt, lår kraftiga, ben fjädrade på yttre sidorna, likaså yttertån, under det att mellantån är fri från fjädrar. Skinn vitt. Vikt: tuppen 4 $^{1}/_{2}$, hönan 3 $^{1}/_{2}$ kg. Fjäderdräkten slät glänsande. Ägg chokladfärgade, medelstora, finsmakande. (Svensk Fjäderfästandard.) Förekommer i två rasvarieteter: svart och vit L. Svart L. är den vanligaste, kycklingarna äro först vitfläckiga, men det vita försvinner snart utom på vingspetsarna, som vanligen bibehålla sig vita till första fällningen. Rasen är härdig och god vintervärpare men förekommer mindre allmänt i svenska hönsgårdar. Bild se Höns.

Lanius. Se Törnskata.

Lanolin, ullfett. Se Lipoider.

Lansmärke. Se Hals.

Lantarbetareförbund. Se Arbetareföreningar.

Lantbruk användes vanligen likasom lanthushållning som beteckning för lantmannanäringen i dess helhet, däri inbegripet boskapsskötsel, trädgårds- och skogsskötsel. Som l. betecknas dock knappt lantmannanäringen, om den ej omfattar brukning av odlad jord, således ej nomadisk kreatursskötsel (ss. nomadlapparnas) eller skogsskötsel utan jordbruk. Jfr Jordbruk.

Lantbruksakademien, Kungl., stiftades sökt l.; dock erfordras härför, att han är i god tro, d. v. s. ej känt eller bort känna den förre ägarens svek. Genom l. avskäres möjligheten för säljaren att bereda sina borgenärer säkerhet genom inteckning i egendomen. L. skyddar mot fastighetens utmätning för förre ägarens gäld. L. bildar utgångspunkt för »20-årig hävd» (enl. K. f. $^{22}/_{4}$ 1881, se Hävd). Har en godtroende förvärvare fått l. och innehaft en fastighet i 20 år därefter, så sitter han säker i sin äganderätt och behöver icke vika ens för fastighetens rätte ägare. Under vissa förutsättningar kan en person erhålla l. utan hinder av att hans fångesman ej haft l. I sådant fall skall rätten kungöra fånget, kungörelsen uppläsas i kyrkan och offentliggöras, allt för att varsko rätter ägare, om sådan finnes. Efter 5 år kan l. meddelas. Särskilt för dylika fall kan den 20-åriga hävden hava betydelse.E. T.

Lagring. Se Förvaring.

Lake, *Lota vulgaris* Cuv., tillhörande torskfiskarna, *Gadidæ,* har 2 ryggfenor, varav en främre kortare och en bakre mycket lång, samt en nästan lika lång analfena. Huvudet är brett, nedtryckt. Färgen är gulbrun, svartfläckig. L. är en trög bottenfisk och en glupsk rovfisk och romätare, vilken även skadar kräftbestånden. Han förekommer i nästan alla landets vattendrag utom i de översta fjällsjöarna och även i hela den östra skärgården. Honan lämnar omkring 1 miljon romkorn, som hon avsätter på 1 — få m. djup, på ler- eller sandbotten, ofta på ställen med svag ström. Leker i dec.—febr. Rommen bör ej ätas rå, emedan den vanligen innehåller larver av binnikemask. Köttet värderas högt. L. fångas mest under lektiden

i ryssja, lodrätt med mynningen nedåt ställd, s. k. lakestrut, samt även på krok. Vikten når vanligen ej över 2—3 kg., men undantagsvis ända till 10 kg.G. Schn.

Laktas. Se Enzym.

Laktation. Se Mjölkavsöndring.

Laktator. Se Mjölkningsmaskin.

Laktobaciller, Laktokocker. Se Mjölkbakterier.

Laktokrit, instrument för fettbestämning i mjölk, se Butyrometer.

Laktos. Se Socker: Mjölksocker.

Laktoskop. Se Mjölkprovare, 2.

Lamhet består i att rörelseförmågan hos vissa muskler eller muskelgrupper delvis (paresi) eller fullständigt (paralysi) upphört. L. kan bero på sjukdomar eller skador i centrala nervsystemet (central) eller i därifrån utgående rörelsenerver (periferisk förlamning) och någon gång även på sjukdom i musklerna själva. Är l. inskränkt till en sida, kallas den halvsidig (hemiplegi); visar den sig i bristande samverkan mellan muskler, som tillsammans skola åstadkomma vissa rörelser, kallas den ataxi. Periferiska förlamningar gå oftast tillbaka, stundom redan efter några dagar, men vid allvarligare skador å nerverna kunna de vara flera månader till år och leda då under tiden till förtvining (atrofi) av de förlamade musklerna. Behandlingen består vanligen i massage, elektricitet, veratrin- eller strykinininsprutningar eller ingnidning av hudretande medel.E. N—m.

Lamium. Se Plister.

Lamning. Se Förlossning.

Lampsana l. Lapsana. Se Harkål.

Lamslag. Se Blodstallning, 2.

Lana. Se Fiskeredskap, I. 3.

Landbo, landbonde, betecknade i äldre tider den, som innehade jord mot lega (på arrende). Ordet har sedan använts att beteckna dels åbor på kronohemman (kronobönder), dels särskilt brukare av gårdar, för vilka skatt eller lega utgjordes helt eller delvis i naturaprestationer, ss. körningar, kolning m. m., men vanligen ej, ss. torparna, i vissa dagsverken. I denna senare betydelse har landbondebenämningen använts huvudsakligen i mellersta Sveriges bruksområden.

Landrensning. Se Flottning.

Landtimmer. Se Flottning.

Landå. Se Vagn.

Laner. Se Betsel, Huvud, Häst.

Langshan, hönsras, som härstammar från n. Kina och år 1872 infördes till England och kort därefter spreds till det övriga Europa. Ursprungligen mycket lika Cochinchinarasen, men svart, har l.-rasen senare utvecklats till en därifrån tydligt skild typ. Kroppsformen är högrest, kort med flata sidor, huvud med enkel, knappt medelstor, upprättstående kam, ansiktet rött, öronskivor röda, bröst brett, runt, djupt, lår kraftiga, ben fjädrade på yttre sidorna, likaså yttertån, under det att mellantån är fri från fjädrar. Skinn vitt. Vikt: tuppen 4 $^1/_2$, hönan 3 $^1/_2$ kg. Fjäderdräkten slät glänsande. Ägg chokladfärgade, medelstora, finsmakande. (Svensk Fjäderfästandard.) Förekommer i två rasvarieteter: svart och vit L. Svart L. är den vanligaste, kycklingarna äro först vitfläckiga, men det vita försvinner snart utom på vingspetsarna, som vanligen bibehålla sig vita till första fällningen. Rasen är härdig och god vintervärpare men förekommer mindre allmänt i svenska hönsgårdar. Bild se Höns.

Lanius. Se Törnskata.

Lanolin, ullfett. Se Lipoider.

Lansmärke. Se Hals.

Lantarbetareförbund. Se Arbetareföreningar.

Lantbruk användes vanligen likasom lanthushållning som beteckning för lantmannanäringen i dess helhet, däri inbegripet boskapsskötsel, trädgårds- och skogsskötsel. Som l. betecknas dock knappt lantmannanäringen, om den ej omfattar brukning av odlad jord, således ej nomadisk kreatursskötsel (ss. nomadlapparnas) eller skogsskötsel utan jordbruk. Jfr Jordbruk.

Lantbruksakademien, Kungl., stiftades sökt l.; dock erfordras härför, att han är i god tro, d. v. s. ej känt eller bort känna den förre ägarens svek. Genom l. avskäres möjligheten för säljaren att bereda sina borgenärer säkerhet genom inteckning i egendomen. L. skyddar mot fastighetens utmätning för förre ägarens gäld. L. bildar utgångspunkt för »20-årig hävd» (enl. K. f. $^{22}/_4$ 1881, se Hävd). Har en godtroende förvärvare fått l. och innehaft en fastighet i 20 år därefter, så sitter han säker i sin äganderätt och behöver icke vika ens för fastighetens rätte ägare. Under vissa förutsättningar kan en person erhålla l. utan hinder av att hans fångesman ej haft l. I sådant fall skall rätten kungöra fånget, kungörelsen uppläsas i kyrkan och offentliggöras, allt för att varsko rätter ägare, om sådan finnes. Efter 5 år kan l. meddelas. Särskilt för dylika fall kan den 20-åriga hävden hava betydelse.E. T.

Lagring. Se Förvaring.

Lake, *Lota vulgaris* Cuv., tillhörande torskfiskarna, *Gadidæ,* har 2 ryggfenor, varav en främre kortare och en bakre mycket lång, samt en nästan lika lång analfena. Huvudet är brett, nedtryckt. Färgen är gulbrun, svartfläckig. L. är en trög bottenfisk och en glupsk rovfisk och romätare, vilken även skadar kräftbestånden. Han förekommer i nästan alla landets vattendrag utom i de översta fjällsjöarna och även i hela den östra skärgården. Honan lämnar omkring 1 miljon romkorn, som hon avsätter på 1 — få m. djup, på ler- eller sandbotten, ofta på ställen med svag ström. Leker i dec.—febr. Rommen bör ej ätas rå, emedan den vanligen innehåller larver av binnikemask. Köttet värderas högt. L. fångas mest under lektiden

i ryssja, lodrätt med mynningen nedåt ställd, s. k. lakestrut, samt även på krok. Vikten når vanligen ej över 2—3 kg., men undantagsvis ända till 10 kg.G. Schn.

Laktas. Se Enzym.

Laktation. Se Mjölkavsöndring.

Laktator. Se Mjölkningsmaskin.

Laktobaciller, Laktokocker. Se Mjölkbakterier.

Laktokrit, instrument för fettbestämning i mjölk, se Butyrometer.

Laktos. Se Socker: Mjölksocker.

Laktoskop. Se Mjölkprovare, 2.

Lamhet består i att rörelseförmågan hos vissa muskler eller muskelgrupper delvis (paresi) eller fullständigt (paralysi) upphört. L. kan bero på sjukdomar eller skador i centrala nervsystemet (central) eller i därifrån utgående rörelsenerver (periferisk förlamning) och någon gång även på sjukdom i musklerna själva. Är l. inskränkt till en sida, kallas den halvsidig (hemiplegi); visar den sig i bristande samverkan mellan muskler, som tillsammans skola åstadkomma vissa rörelser, kallas den ataxi. Periferiska förlamningar gå oftast tillbaka, stundom redan efter några dagar, men vid allvarligare skador å nerverna kunna de vara flera månader till år och leda då under tiden till förtvining (atrofi) av de förlamade

musklerna. Behandlingen består vanligen i massage, elektricitet, veratrin- eller stryknininsprutningar eller ingnidning av hudretande medel.E. N—m.

Lamium. Se Plister.

Lamning. Se Förlossning.

Lampsana l. Lapsana. Se Harkål.

Lamslag. Se Blodstallning, 2.

Lana. Se Fiskeredskap, I. 3.

Landbo, landbonde, betecknade i äldre tider den, som innehade jord mot lega (på arrende). Ordet har sedan använts att beteckna dels åbor på kronohemman (kronobönder), dels särskilt brukare av gårdar, för vilka skatt eller lega utgjordes helt eller delvis i naturaprestationer, ss. körningar, kolning m. m., men vanligen ej, ss. torparna, i vissa dagsverken. I denna senare betydelse har landbondebenämningen använts huvudsakligen i mellersta Sveriges bruksområden.

Landrensning. Se Flottning.

Landtimmer. Se Flottning.

Landå. Se Vagn.

Laner. Se Betsel, Huvud, Häst.

Langshan, hönsras, som härstammar från n. Kina och år 1872 infördes till England och kort därefter spreds till det övriga Europa. Ursprungligen mycket lika Cochinchinarasen, men svart, har l.-rasen senare utvecklats till en därifrån tydligt skild typ. Kroppsformen är högrest, kort med flata sidor, huvud med enkel, knappt medelstor, upprättstående kam, ansiktet rött, öronskivor röda, bröst brett, runt, djupt, lår kraftiga, ben fjädrade på yttre sidorna, likaså yttertån, under det att mellantån är fri från fjädrar. Skinn vitt. Vikt: tuppen 4 $^{1}/_{2}$, hönan 3 $^{1}/_{2}$ kg. Fjäderdräkten slät glänsande. Ägg chokladfärgade, medelstora, finsmakande. (Svensk Fjäderfästandard.) Förekommer i två rasvarieteter: svart och vit L. Svart L. är den vanligaste, kycklingarna äro först vitfläckiga, men det vita försvinner snart utom på vingspetsarna, som vanligen bibehålla sig vita till första fällningen. Rasen är härdig och god vintervärpare men förekommer mindre allmänt i svenska hönsgårdar. Bild se Höns.

Lanius. Se Törnskata.

Lanolin, ullfett. Se Lipoider.

Lansmärke. Se Hals.

Lantarbetareförbund. Se Arbetareföreningar.

Lantbruk användes vanligen likasom lanthushållning som beteckning för lantmannanäringen i dess helhet, däri inbegripet boskapsskötsel, trädgårds- och skogsskötsel. Som l. betecknas dock knappt lantmannanäringen, om den ej omfattar brukning av odlad jord, således ej nomadisk kreatursskötsel (ss. nomadlapparnas) eller skogsskötsel utan jordbruk. Jfr Jordbruk.

Lantbruksakademien, Kungl., stiftades sökt l.; dock erfordras härför, att han är i god tro, d. v. s. ej känt eller bort känna den förre ägarens svek. Genom l. avskäres möjligheten för säljaren att bereda sina borgenärer säkerhet genom inteckning i egendomen. L. skyddar mot fastighetens utmätning för förre ägarens gäld. L. bildar utgångspunkt för »20-årig hävd» (enl. K. f. $^{22}/_{4}$ 1881, se Hävd). Har en godtroende förvärvare fått l. och innehaft en fastighet i 20 år därefter, så sitter han säker i sin äganderätt och behöver icke vika ens för fastighetens rätte ägare. Under vissa förutsättningar kan en person erhålla l. utan hinder av att hans fångesman ej haft l. I sådant fall skall rätten kungöra fånget, kungörelsen uppläsas i kyrkan och offentliggöras, allt för att varsko rätter ägare, om sådan finnes. Efter 5 år kan l. meddelas. Särskilt för dylika fall kan den 20-åriga hävden hava betydelse.E. T.

Lagring. Se Förvaring.

Lake, *Lota vulgaris* Cuv., tillhörande torskfiskarna, *Gadidæ,* har 2 ryggfenor, varav en främre kortare och en bakre mycket lång, samt en nästan lika lång analfena. Huvudet är brett, nedtryckt. Färgen är gulbrun, svartfläckig. L. är en trög bottenfisk och en glupsk rovfisk och romätare, vilken även skadar kräftbestånden. Han förekommer i nästan alla landets vattendrag utom i de översta fjällsjöarna och även i hela den östra skärgården. Honan lämnar omkring 1 miljon romkorn, som hon avsätter på 1 — få m. djup, på ler- eller sandbotten, ofta på ställen med svag ström. Leker i dec.—febr. Rommen bör ej ätas rå, emedan den vanligen innehåller larver av binnikemask. Köttet värderas högt. L. fångas mest under lektiden i ryssja, lodrätt med mynningen nedåt ställd, s. k. lakestrut, samt även på krok. Vikten når vanligen ej över 2—3 kg., men undantagsvis ända till 10 kg.G. Schn.

Laktas. Se Enzym.

Laktation. Se Mjölkavsöndring.

Laktator. Se Mjölkningsmaskin.

Laktobaciller, Laktokocker. Se Mjölkbakterier.

Laktokrit, instrument för fettbestämning i mjölk, se Butyrometer.

Laktos. Se Socker: Mjölksocker.

Laktoskop. Se Mjölkprovare, 2.

Lamhet består i att rörelseförmågan hos vissa muskler eller muskelgrupper delvis (paresi) eller fullständigt (paralysi) upphört. L. kan bero på sjukdomar eller skador i centrala nervsystemet (central) eller i därifrån utgående rörelsenerver (periferisk förlamning) och någon gång även på sjukdom i musklerna själva. Är l. inskränkt till en sida, kallas den halvsidig (hemiplegi); visar den sig i bristande samverkan mellan muskler, som tillsammans skola åstadkomma vissa rörelser, kallas den ataxi. Periferiska förlamningar gå oftast tillbaka, stundom redan efter några dagar, men vid allvarligare skador å nerverna kunna de vara flera månader till år och leda då under tiden till förtvining (atrofi) av de förlamade musklerna. Behandlingen består vanligen i massage, elektricitet, veratrin- eller strykninsprutningar eller ingnidning av hudretande medel.E. N—m.

Lamium. Se Plister.

Lamning. Se Förlossning.

Lampsana l. Lapsana. Se Harkål.

Lamslag. Se Blodstallning, 2.

Lana. Se Fiskeredskap, I. 3.

Landbo, landbonde, betecknade i äldre tider den, som innehade jord mot lega (på arrende). Ordet har sedan använts att beteckna dels åbor på kronohemman (kronobönder), dels särskilt brukare av gårdar, för vilka skatt eller lega utgjordes helt eller delvis i naturaprestationer, ss. körningar, kolning m. m., men vanligen ej, ss. torparna, i vissa dagsverken. I denna senare betydelse har landbondebenämningen använts huvudsakligen i mellersta Sveriges bruksområden.

Landrensning. Se Flottning.

Landtimmer. Se Flottning.

Landå. Se Vagn.

Laner. Se Betsel, Huvud, Häst.

Langshan, hönsras, som härstammar från n. Kina och år 1872 infördes till England och kort därefter spreds till det övriga Europa. Ursprungligen mycket lika Cochinchinarasen, men svart, har l.-rasen senare utvecklats till en därifrån tydligt skild typ. Kroppsformen är högrest, kort med flata sidor, huvud med enkel, knappt medelstor, upprättstående kam, ansiktet rött, öronskivor röda, bröst brett, runt, djupt, lår kraftiga, ben fjädrade på yttre sidorna, likaså yttertån, under det att mellantån är fri från fjädrar. Skinn vitt. Vikt: tuppen 4 $^{1}/_{2}$, hönan 3 $^{1}/_{2}$ kg. Fjäderdräkten slät glänsande. Ägg chokladfärgade, medelstora, finsmakande. (Svensk Fjäderfästandard.) Förekommer i två rasvarieteter: svart och vit L. Svart L. är den vanligaste, kycklingarna äro först vitfläckiga, men det vita försvinner snart utom på vingspetsarna, som vanligen bibehålla sig vita till första fällningen. Rasen är härdig och god vintervärpare men förekommer mindre allmänt i svenska hönsgårdar. Bild se Höns.

Lanius. Se Törnskata.

Lanolin, ullfett. Se Lipoider.

Lansmärke. Se Hals.

Lantarbetareförbund. Se Arbetareföreningar.

Lantbruk användes vanligen likasom lanthushållning som beteckning för lantmannanäringen i dess helhet, däri inbegripet boskapsskötsel, trädgårds- och skogsskötsel. Som l. betecknas dock knappt lantmannanäringen, om den ej omfattar brukning av odlad jord, således ej nomadisk kreatursskötsel (ss. nomadlapparnas) eller skogsskötsel utan jordbruk. Jfr Jordbruk.

Lantbruksakademien, Kungl., stiftades sökt l.; dock erfordras härför, att han är i god tro, d. v. s. ej känt eller bort känna den förre ägarens svek. Genom l. avskäres möjligheten för säljaren att bereda sina borgenärer säkerhet genom inteckning i egendomen. L. skyddar mot fastighetens utmätning för förre ägarens gäld. L. bildar utgångspunkt för »20-årig hävd» (enl. K. f. $^{22}/_{4}$ 1881, se Hävd). Har en godtroende förvärvare fått l. och innehaft en fastighet i 20 år därefter, så sitter han säker i sin äganderätt och behöver icke vika ens för fastighetens rätte ägare. Under vissa förutsättningar kan en person erhålla l. utan hinder av att hans fångesman ej haft l. I sådant fall skall rätten kungöra fånget, kungörelsen uppläsas i kyrkan och offentliggöras, allt för att varsko rätter ägare, om sådan finnes. Efter 5 år kan l. meddelas. Särskilt för dylika fall kan den 20-åriga hävden hava betydelse.E. T.

Lagring. Se Förvaring.

Lake, *Lota vulgaris* Cuv., tillhörande torskfiskarna, *Gadidæ,* har 2 ryggfenor, varav en främre kortare och en bakre mycket lång, samt en nästan lika lång analfena. Huvudet är brett, nedtryckt. Färgen är gulbrun, svartfläckig. L. är en trög bottenfisk och en glupsk rovfisk och romätare, vilken även skadar kräftbestånden. Han förekommer i nästan alla landets vattendrag utom i de översta fjällsjöarna och även i hela den östra skärgården. Honan lämnar omkring 1 miljon romkorn, som hon avsätter på 1 — få m. djup, på ler- eller sandbotten, ofta på ställen med svag ström. Leker i dec.—febr. Rommen bör ej ätas rå, emedan den vanligen innehåller larver av binnikemask. Köttet värderas högt. L. fångas mest under lektiden i ryssja, lodrätt med mynningen nedåt ställd, s. k. lakestrut, samt även på krok. Vikten når vanligen ej över 2—3 kg., men undantagsvis ända till 10 kg.G. Schn.

Laktas. Se Enzym.

Laktation. Se Mjölkavsöndring.

Laktator. Se Mjölkningsmaskin.

Laktobaciller, Laktokocker. Se Mjölkbakterier.

Laktokrit, instrument för fettbestämning i mjölk, se Butyrometer.

Laktos. Se Socker: Mjölksocker.

Laktoskop. Se Mjölkprovare, 2.

Lamhet består i att rörelseförmågan hos vissa muskler eller muskelgrupper delvis (paresi) eller fullständigt (paralysi) upphört. L. kan bero på sjukdomar eller skador i centrala nervsystemet (central) eller i därifrån utgående rörelsenerver (periferisk förlamning) och någon gång även på sjukdom i musklerna själva. Är l. inskränkt till en sida, kallas den halvsidig (hemiplegi); visar den sig i bristande samverkan mellan muskler, som tillsammans skola åstadkomma vissa rörelser, kallas den ataxi. Periferiska förlamningar gå oftast tillbaka, stundom redan efter några dagar, men vid allvarligare skador å nerverna kunna de vara flera månader till år och leda då under tiden till förtvining (atrofi) av de förlamade musklerna. Behandlingen består vanligen i massage, elektricitet, veratrin- eller strykninsprutningar eller ingnidning av hudretande medel.E. N—m.

Lamium. Se Plister.

Lamning. Se Förlossning.

Lampsana l. Lapsana. Se Harkål.

Lamslag. Se Blodstallning, 2.

Lana. Se Fiskeredskap, I. 3.

Landbo, landbonde, betecknade i äldre tider den, som innehade jord mot lega (på arrende). Ordet har sedan använts att beteckna dels åbor på kronohemman (kronobönder), dels särskilt brukare av gårdar, för vilka skatt eller lega utgjordes helt eller delvis i naturaprestationer, ss. körningar, kolning m. m., men vanligen ej, ss. torparna, i vissa dagsverken. I denna senare betydelse har landbondebenämningen använts huvudsakligen i mellersta Sveriges bruksområden.

Landrensning. Se Flottning.

Landtimmer. Se Flottning.

Landå. Se Vagn.

Laner. Se Betsel, Huvud, Häst.

Langshan, hönsras, som härstammar från n. Kina och år 1872 infördes till England och kort därefter spreds till det övriga Europa. Ursprungligen mycket lika Cochinchinarasen, men svart, har l.-rasen senare utvecklats till en därifrån tydligt skild typ. Kroppsformen är högrest, kort med flata sidor, huvud med enkel, knappt medelstor, upprättstående kam, ansiktet rött, öronskivor röda, bröst brett, runt, djupt, lår kraftiga, ben fjädrade på yttre sidorna, likaså yttertån, under det att mellantån är fri från fjädrar. Skinn vitt. Vikt: tuppen 4 $^{1}/_{2}$, hönan 3 $^{1}/_{2}$ kg. Fjäderdräkten slät glänsande. Ägg chokladfärgade, medelstora, finsmakande. (Svensk Fjäderfästandard.) Förekommer i två rasvarieteter: svart och vit L. Svart L. är den vanligaste, kycklingarna äro först vitfläckiga, men det vita försvinner snart utom på vingspetsarna, som vanligen bibehålla sig vita till första fällningen. Rasen är härdig och god vintervärpare men förekommer mindre allmänt i svenska hönsgårdar. Bild se Höns.

Lanius. Se Törnskata.

Lanolin, ullfett. Se Lipoider.

Lansmärke. Se Hals.

Lantarbetareförbund. Se Arbetareföreningar.

Lantbruk användes vanligen likasom lanthushållning som beteckning för lantmannanäringen i dess helhet, däri inbegripet boskapsskötsel, trädgårds- och skogsskötsel. Som l. betecknas dock knappt lantmannanäringen, om den ej omfattar brukning av odlad jord, således ej nomadisk kreatursskötsel (ss. nomadlapparnas) eller skogsskötsel utan jordbruk. Jfr

Jordbruk.

Lantbruksakademien, Kungl., stiftades sökt l.; dock erfordras härför, att han är i god tro, d. v. s. ej känt eller bort känna den förre ägarens svek. Genom l. avskäres möjligheten för säljaren att bereda sina borgenärer säkerhet genom inteckning i egendomen. L. skyddar mot fastighetens utmätning för förre ägarens gäld. L. bildar utgångspunkt för »20-årig hävd» (enl. K. f. $^{22}/_{4}$ 1881, se Hävd). Har en godtroende förvärvare fått l. och innehaft en fastighet i 20 år därefter, så sitter han säker i sin äganderätt och behöver icke vika ens för fastighetens rätte ägare. Under vissa förutsättningar kan en person erhålla l. utan hinder av att hans fångesman ej haft l. I sådant fall skall rätten kungöra fånget, kungörelsen uppläsas i kyrkan och offentliggöras, allt för att varsko rätter ägare, om sådan finnes. Efter 5 år kan l. meddelas. Särskilt för dylika fall kan den 20-åriga hävden hava betydelse.E. T.

Lagring. Se Förvaring.

Lake, *Lota vulgaris* Cuv., tillhörande torskfiskarna, *Gadidæ,* har 2 ryggfenor, varav en främre kortare och en bakre mycket lång, samt en nästan lika lång analfena. Huvudet är brett, nedtryckt. Färgen är gulbrun, svartfläckig. L. är en trög bottenfisk och en glupsk rovfisk och romätare, vilken även skadar kräftbestånden. Han förekommer i nästan alla landets vattendrag utom i de översta fjällsjöarna och även i hela den östra skärgården. Honan lämnar omkring 1 miljon romkorn, som hon avsätter på 1 — få m. djup, på ler- eller sandbotten, ofta på ställen med svag ström. Leker i dec.—febr. Rommen bör ej ätas rå, emedan den vanligen innehåller larver av binnikemask. Köttet värderas högt. L. fångas mest under lektiden i ryssja, lodrätt med mynningen nedåt ställd, s. k. lakestrut, samt även på krok. Vikten når vanligen ej över 2—3 kg., men undantagsvis ända till 10 kg.G. Schn.

Laktas. Se Enzym.

Laktation. Se Mjölkavsöndring.

Laktator. Se Mjölkningsmaskin.

Laktobaciller, Laktokocker. Se Mjölkbakterier.

Laktokrit, instrument för fettbestämning i mjölk, se Butyrometer.

Laktos. Se Socker: Mjölksocker.

Laktoskop. Se Mjölkprovare, 2.

Lamhet består i att rörelseförmågan hos vissa muskler eller muskelgrupper delvis (paresi) eller fullständigt (paralysi) upphört. L. kan bero på sjukdomar eller skador i centrala nervsystemet (central) eller i därifrån utgående rörelsenerver (periferisk förlamning) och någon gång även på sjukdom i musklerna själva. Är l. inskränkt till en sida, kallas den halvsidig (hemiplegi); visar den sig i bristande samverkan mellan muskler, som tillsammans skola åstadkomma vissa rörelser, kallas den ataxi. Periferiska förlamningar gå oftast tillbaka, stundom redan efter några dagar, men vid allvarligare skador å nerverna kunna de vara flera månader till år och leda då under tiden till förtvining (atrofi) av de förlamade musklerna. Behandlingen består vanligen i massage, elektricitet, veratrin- eller strykinininsprutningar eller ingnidning av hudretande medel.E. N—m.

Lamium. Se Plister.

Lamning. Se Förlossning.

Lampsana l. Lapsana. Se Harkål.

Lamslag. Se Blodstallning, 2.

Lana. Se Fiskeredskap, I. 3.

Landbo, landbonde, betecknade i äldre tider den, som innehade jord mot lega (på arrende). Ordet har sedan använts att beteckna dels åbor på kronohemman (kronobönder), dels särskilt brukare av gårdar, för vilka skatt eller lega utgjordes helt eller delvis i naturaprestationer, ss. körningar, kolning m. m., men vanligen ej, ss. torparna, i vissa dagsverken. I denna senare betydelse har landbondebenämningen använts huvudsakligen i mellersta Sveriges bruksområden.

Landrensning. Se Flottning.

Landtimmer. Se Flottning.

Landå. Se Vagn.

Laner. Se Betsel, Huvud, Häst.

Langshan, hönsras, som härstammar från n. Kina och år 1872 infördes till England och kort därefter spreds till det övriga Europa. Ursprungligen mycket lika Cochinchinarasen, men svart, har l.-rasen senare utvecklats till en därifrån tydligt skild typ. Kroppsformen är högrest, kort med flata sidor, huvud med enkel, knappt medelstor, upprättstående kam, ansiktet rött, öronskivor röda, bröst brett, runt, djupt, lår kraftiga, ben fjädrade på yttre sidorna, likaså yttertån, under det att mellantån är fri från fjädrar. Skinn vitt. Vikt: tuppen 4 $^{1}/_{2}$, hönan 3 $^{1}/_{2}$ kg. Fjäderdräkten slät glänsande. Ägg chokladfärgade, medelstora, finsmakande. (Svensk Fjäderfästandard.) Förekommer i två rasvarieteter: svart och vit L. Svart L. är den vanligaste, kycklingarna äro först vitfläckiga, men det vita försvinner snart utom på vingspetsarna, som vanligen bibehålla sig vita till första fällningen. Rasen är härdig och god vintervärpare men förekommer mindre allmänt i svenska hönsgårdar. Bild se Höns.

Lanius. Se Törnskata.

Lanolin, ullfett. Se Lipoider.

Lansmärke. Se Hals.

Lantarbetareförbund. Se Arbetareföreningar.

Lantbruk användes vanligen likasom lanthushållning som beteckning för lantmannanäringen i dess helhet, däri inbegripet boskapsskötsel, trädgårds- och skogsskötsel. Som l. betecknas dock knappt lantmannanäringen, om den ej omfattar brukning av odlad jord, således ej nomadisk kreatursskötsel (ss. nomadlapparnas) eller skogsskötsel utan jordbruk. Jfr Jordbruk.

Lantbruksakademien, Kungl., stiftades sökt l.; dock erfordras härför, att han är i god tro, d. v. s. ej känt eller bort känna den förre ägarens svek. Genom l. avskäres möjligheten för säljaren att bereda sina borgenärer säkerhet genom inteckning i egendomen. L. skyddar mot fastighetens utmätning för förre ägarens gäld. L. bildar utgångspunkt för »20-årig hävd» (enl. K. f. $^{22}/_{4}$ 1881, se Hävd). Har en godtroende förvärvare fått l. och innehaft en fastighet i 20 år därefter, så sitter han säker i sin äganderätt och behöver icke vika ens för fastighetens rätte ägare. Under vissa förutsättningar kan en person erhålla l. utan hinder av att hans fångesman ej haft l. I sådant fall skall rätten kungöra fånget, kungörelsen uppläsas i kyrkan och offentliggöras, allt för att varsko rätter ägare, om sådan finnes. Efter 5 år kan l. meddelas. Särskilt för dylika fall kan den 20-åriga hävden hava betydelse.E. T.

Lagring. Se Förvaring.

Lake, *Lota vulgaris* Cuv., tillhörande torskfiskarna, *Gadidæ,* har 2 ryggfenor, varav en främre kortare och en bakre mycket lång, samt en nästan lika lång analfena. Huvudet är brett, nedtryckt. Färgen är gulbrun, svartfläckig. L. är en trög bottenfisk och en glupsk rovfisk och romätare, vilken även skadar kräftbestånden. Han förekommer i nästan alla landets vattendrag utom i de översta fjällsjöarna och även i hela den östra skärgården. Honan lämnar omkring 1 miljon romkorn, som hon avsätter på 1 — få m. djup, på ler- eller sandbotten, ofta på ställen med svag ström. Leker i dec.—febr. Rommen bör ej ätas rå, emedan den vanligen innehåller larver av binnikemask. Köttet värderas högt. L. fångas mest under lektiden i ryssja, lodrätt med mynningen nedåt ställd, s. k. lakestrut, samt även på krok. Vikten når vanligen ej över 2—3 kg., men undantagsvis ända till 10 kg.G. Schn.

Laktas. Se Enzym.

Laktation. Se Mjölkavsöndring.

Laktator. Se Mjölkningsmaskin.

Laktobaciller, Laktokocker. Se Mjölkbakterier.

Laktokrit, instrument för fettbestämning i mjölk, se Butyrometer.

Laktos. Se Socker: Mjölksocker.

Laktoskop. Se Mjölkprovare, 2.

Lamhet består i att rörelseförmågan hos vissa muskler eller muskelgrupper delvis (paresi) eller fullständigt (paralysi) upphört. L. kan bero på sjukdomar eller skador i centrala nervsystemet (central) eller i därifrån utgående rörelsenerver (periferisk förlamning) och någon gång även på sjukdom i musklerna själva. Är l. inskränkt till en sida, kallas den halvsidig (hemiplegi); visar den sig i bristande samverkan mellan muskler, som tillsammans skola åstadkomma vissa rörelser, kallas den ataxi. Periferiska förlamningar gå oftast tillbaka, stundom redan efter några dagar, men vid allvarligare skador å nerverna kunna de vara flera månader till år och leda då under tiden till förtvining (atrofi) av de förlamade musklerna. Behandlingen består vanligen i massage, elektricitet, veratrin- eller strykinininsprutningar eller ingnidning av hudretande medel.E. N—m.

Lamium. Se Plister.

Lamning. Se Förlossning.

Lampsana l. Lapsana. Se Harkål.

Lamslag. Se Blodstallning, 2.

Lana. Se Fiskeredskap, I. 3.

Landbo, landbonde, betecknade i äldre tider den, som innehade jord mot lega (på arrende). Ordet har sedan använts att beteckna dels åbor på kronohemman (kronobönder), dels särskilt brukare av gårdar, för vilka skatt eller lega utgjordes helt eller delvis i naturaprestationer, ss. körningar, kolning m. m., men vanligen ej, ss. torparna, i vissa dagsverken. I denna senare betydelse har landbondebenämningen använts huvudsakligen i mellersta Sveriges bruksområden.

Landrensning. Se Flottning.

Landtimmer. Se Flottning.

Landå. Se Vagn.

Laner. Se Betsel, Huvud, Häst.

Langshan, hönsras, som härstammar från n. Kina och år 1872 infördes till England och kort därefter spreds till det övriga Europa. Ursprungligen mycket lika Cochinchinarasen, men svart, har l.-rasen senare utvecklats till en därifrån tydligt skild typ. Kroppsformen är högrest, kort med flata sidor, huvud med enkel, knappt medelstor, upprättstående kam, ansiktet rött, öronskivor röda, bröst brett, runt, djupt, lår kraftiga, ben fjädrade på yttre sidorna, likaså yttertån, under det att mellantån är fri från fjädrar. Skinn vitt. Vikt: tuppen 4 $^{1}/_{2}$, hönan 3 $^{1}/_{2}$ kg. Fjäderdräkten slät glänsande. Ägg chokladfärgade, medelstora, finsmakande. (Svensk Fjäderfästandard.) Förekommer i två rasvarieteter: svart och vit L. Svart L. är den vanligaste, kycklingarna äro först vitfläckiga, men det vita försvinner snart utom på vingspetsarna, som vanligen bibehålla sig vita till första fällningen. Rasen är härdig och god vintervärpare men förekommer mindre allmänt i svenska hönsgårdar. Bild se Höns.

Lanius. Se Törnskata.

Lanolin, ullfett. Se Lipoider.

Lansmärke. Se Hals.

Lantarbetareförbund. Se Arbetareföreningar.

Lantbruk användes vanligen likasom lanthushållning som beteckning för lantmannanäringen i dess helhet, däri inbegripet boskapsskötsel, trädgårds- och skogsskötsel. Som l. betecknas dock knappt lantmannanäringen, om den ej omfattar brukning av odlad jord, således ej nomadisk kreatursskötsel (ss. nomadlapparnas) eller skogsskötsel utan jordbruk. Jfr Jordbruk.

Lantbruksakademien, Kungl., stiftades sökt l.; dock erfordras härför, att han är i god tro, d. v. s. ej känt eller bort känna den förre ägarens svek. Genom l. avskäres möjligheten för säljaren att bereda sina borgenärer säkerhet genom inteckning i egendomen. L. skyddar mot fastighetens utmätning för förre ägarens gäld. L. bildar utgångspunkt för »20-årig hävd» (enl. K. f. $^{22}/_{4}$ 1881, se Hävd). Har en godtroende förvärvare fått l. och innehaft en fastighet i 20 år därefter, så sitter han säker i sin äganderätt och behöver icke vika ens för fastighetens rätte ägare. Under vissa förutsättningar kan en person erhålla l. utan hinder av att hans fångesman ej haft l. I sådant fall skall rätten kungöra fånget, kungörelsen uppläsas i kyrkan och offentliggöras, allt för att varsko rätter ägare, om sådan finnes. Efter 5 år kan l. meddelas. Särskilt för dylika fall kan den 20-åriga hävden hava betydelse.E. T.

Lagring. Se Förvaring.

Lake, *Lota vulgaris* Cuv., tillhörande torskfiskarna, *Gadidæ,* har 2 ryggfenor, varav en främre kortare och en bakre mycket lång, samt en nästan lika lång analfena. Huvudet är brett, nedtryckt. Färgen är gulbrun, svartfläckig. L. är en trög bottenfisk och en glupsk rovfisk och romätare, vilken även skadar kräftbestånden. Han förekommer i nästan alla landets vattendrag utom i de översta fjällsjöarna och även i hela den östra skärgården. Honan lämnar omkring 1 miljon romkorn, som hon avsätter på 1 — få m. djup, på ler- eller sandbotten, ofta på ställen med svag ström. Leker i dec.—febr. Rommen bör ej ätas rå, emedan den vanligen innehåller larver av binnikemask. Köttet värderas högt. L. fångas mest under lektiden i ryssja, lodrätt med mynningen nedåt ställd, s. k. lakestrut, samt även på krok. Vikten når vanligen ej över 2—3 kg., men undantagsvis ända till 10 kg.G. Schn.

Laktas. Se Enzym.

Laktation. Se Mjölkavsöndring.

Laktator. Se Mjölkningsmaskin.

Laktobaciller, Laktokocker. Se Mjölkbakterier.

Laktokrit, instrument för fettbestämning i mjölk, se Butyrometer.

Laktos. Se Socker: Mjölksocker.

Laktoskop. Se Mjölkprovare, 2.

Lamhet består i att rörelseförmågan hos vissa muskler eller muskelgrupper delvis (paresi) eller fullständigt (paralysi) upphört. L. kan bero på sjukdomar eller skador i centrala nervsystemet (central) eller i därifrån utgående rörelsenerver (periferisk förlamning) och någon gång även på sjukdom i musklerna själva. Är l. inskränkt till en sida, kallas den halvsidig (hemiplegi); visar den sig i bristande samverkan mellan muskler, som tillsammans skola åstadkomma vissa rörelser, kallas den ataxi. Periferiska förlamningar gå oftast tillbaka, stundom redan efter några dagar, men vid allvarligare skador å nerverna kunna de vara flera månader till år och leda då under tiden till förtvining (atrofi) av de förlamade musklerna. Behandlingen består vanligen i massage, elektricitet, veratrin- eller strykinininsprutningar eller ingnidning av hudretande medel.E. N—m.

Lamium. Se Plister.

Lamning. Se Förlossning.

Lampsana l. Lapsana. Se Harkål.

Lamslag. Se Blodstallning, 2.

Lana. Se Fiskeredskap, I. 3.

Landbo, landbonde, betecknade i äldre tider den, som innehade jord mot lega (på arrende). Ordet har sedan använts att beteckna dels åbor på kronohemman (kronobönder), dels särskilt brukare av gårdar, för vilka skatt eller lega utgjordes helt eller delvis i naturaprestationer, ss. körningar, kolning m. m., men vanligen ej, ss. torparna, i vissa dagsverken. I denna senare betydelse har landbondebenämningen använts huvudsakligen i mellersta Sveriges bruksområden.

Landrensning. Se Flottning.

Landtimmer. Se Flottning.

Landå. Se Vagn.

Laner. Se Betsel, Huvud, Häst.

Langshan, hönsras, som härstammar från n. Kina och år 1872 infördes till England och kort därefter spreds till det övriga Europa. Ursprungligen mycket lika Cochinchinarasen, men svart, har l.-rasen senare utvecklats till en därifrån tydligt skild typ. Kroppsformen är högrest, kort med flata sidor, huvud med enkel, knappt medelstor, upprättstående kam, ansiktet rött, öronskivor röda, bröst brett, runt, djupt, lår kraftiga, ben fjädrade på yttre sidorna, likaså yttertån, under det att mellantån är fri från fjädrar. Skinn vitt. Vikt: tuppen $4\ ^1/_2$, hönan $3\ ^1/_2$ kg. Fjäderdräkten slät glänsande. Ägg chokladfärgade, medelstora, finsmakande. (Svensk Fjäderfästandard.) Förekommer i två rasvarieteter: svart och vit L. Svart L. är den vanligaste, kycklingarna äro först vitfläckiga, men det vita försvinner snart utom på vingspetsarna, som vanligen bibehålla sig vita till första fällningen. Rasen är härdig och god vintervärpare men förekommer mindre allmänt i svenska hönsgårdar. Bild se Höns.

Lanius. Se Törnskata.

Lanolin, ullfett. Se Lipoider.

Lansmärke. Se Hals.

Lantarbetareförbund. Se Arbetareföreningar.

Lantbruk användes vanligen likasom lanthushållning som beteckning för lantmannanäringen i dess helhet, däri inbegripet boskapsskötsel, trädgårds- och skogsskötsel. Som l. betecknas dock knappt lantmannanäringen, om den ej omfattar brukning av odlad jord, således ej nomadisk kreatursskötsel (ss. nomadlapparnas) eller skogsskötsel utan jordbruk. Jfr Jordbruk.

Lantbruksakademien, Kungl., stiftades sökt l.; dock erfordras härför, att han är i god tro, d. v. s. ej känt eller bort känna den förre ägarens svek. Genom l. avskäres möjligheten för säljaren att bereda sina borgenärer säkerhet genom inteckning i egendomen. L. skyddar mot fastighetens utmätning för förre ägarens gäld. L. bildar utgångspunkt för »20-årig hävd» (enl. K. f. $^{22}/_{4}$ 1881, se Hävd). Har en godtroende förvärvare fått l. och innehaft en fastighet i 20 år därefter, så sitter han säker i sin äganderätt och behöver icke vika ens för fastighetens rätte ägare. Under vissa förutsättningar kan en person erhålla l. utan hinder av att hans fångesman ej haft l. I sådant fall skall rätten kungöra fånget, kungörelsen uppläsas i kyrkan och offentliggöras, allt för att varsko rätter ägare, om sådan finnes. Efter 5 år kan l. meddelas. Särskilt för dylika fall kan den 20-åriga hävden hava betydelse.E. T.

Lagring. Se Förvaring.

Lake, *Lota vulgaris* Cuv., tillhörande torskfiskarna, *Gadidæ,* har 2 ryggfenor, varav en främre kortare och en bakre mycket lång, samt en nästan lika lång analfena. Huvudet är brett, nedtryckt. Färgen är gulbrun, svartfläckig. L. är en trög bottenfisk och en glupsk rovfisk och romätare, vilken även skadar kräftbestånden. Han förekommer i nästan alla landets vattendrag utom i de översta fjällsjöarna och även i hela den östra skärgården. Honan lämnar omkring 1 miljon romkorn, som hon avsätter på 1 — få m. djup, på ler- eller sandbotten, ofta på ställen med svag ström. Leker i dec.—febr. Rommen bör ej ätas rå, emedan den vanligen innehåller larver av binnikemask. Köttet värderas högt. L. fångas mest under lektiden i ryssja, lodrätt med mynningen nedåt ställd, s. k. lakestrut, samt även på krok. Vikten når vanligen ej över 2—3 kg., men undantagsvis ända till 10 kg.G. Schn.

Laktas. Se Enzym.

Laktation. Se Mjölkavsöndring.

Laktator. Se Mjölkningsmaskin.

Laktobaciller, Laktokocker. Se Mjölkbakterier.

Laktokrit, instrument för fettbestämning i mjölk, se Butyrometer.

Laktos. Se Socker: Mjölksocker.

Laktoskop. Se Mjölkprovare, 2.

Lamhet består i att rörelseförmågan hos vissa muskler eller muskelgrupper delvis (paresi) eller fullständigt (paralysi) upphört. L. kan bero på sjukdomar eller skador i centrala nervsystemet (central) eller i därifrån utgående rörelsenerver (periferisk förlamning) och någon gång även på sjukdom i musklerna själva. Är l. inskränkt till en sida, kallas den halvsidig (hemiplegi); visar den sig i bristande samverkan mellan muskler, som tillsammans skola åstadkomma vissa rörelser, kallas den ataxi. Periferiska förlamningar gå oftast tillbaka, stundom redan efter några dagar, men vid allvarligare skador å nerverna kunna de vara flera månader till år och leda då under tiden till förtvining (atrofi) av de förlamade musklerna. Behandlingen består vanligen i massage, elektricitet, veratrin- eller strykinininsprutningar eller ingnidning av hudretande medel.E. N—m.

Lamium. Se Plister.

Lamning. Se Förlossning.

Lampsana l. Lapsana. Se Harkål.

Lamslag. Se Blodstallning, 2.

Lana. Se Fiskeredskap, I. 3.

Landbo, landbonde, betecknade i äldre tider den, som innehade jord mot lega (på arrende). Ordet har sedan använts att beteckna dels åbor på kronohemman (kronobönder), dels särskilt brukare av gårdar, för vilka skatt eller lega utgjordes helt eller delvis i naturaprestationer, ss. körningar, kolning m. m., men vanligen ej, ss. torparna, i vissa dagsverken. I denna senare betydelse har landbondebenämningen använts huvudsakligen i mellersta Sveriges bruksområden.

Landrensning. Se Flottning.

Landtimmer. Se Flottning.

Landå. Se Vagn.

Laner. Se Betsel, Huvud, Häst.

Langshan, hönsras, som härstammar från n. Kina och år 1872 infördes till England och kort därefter spreds till det övriga Europa. Ursprungligen mycket lika Cochinchinarasen, men

svart, har l.-rasen senare utvecklats till en därifrån tydligt skild typ. Kroppsformen är högrest, kort med flata sidor, huvud med enkel, knappt medelstor, upprättstående kam, ansiktet rött, öronskivor röda, bröst brett, runt, djupt, lår kraftiga, ben fjädrade på yttre sidorna, likaså yttertån, under det att mellantån är fri från fjädrar. Skinn vitt. Vikt: tuppen 4 $^1/_2$, hönan 3 $^1/_2$ kg. Fjäderdräkten slät glänsande. Ägg chokladfärgade, medelstora, finsmakande. (Svensk Fjäderfästandard.) Förekommer i två rasvarieteter: svart och vit L. Svart L. är den vanligaste, kycklingarna äro först vitfläckiga, men det vita försvinner snart utom på vingspetsarna, som vanligen bibehålla sig vita till första fällningen. Rasen är härdig och god vintervärpare men förekommer mindre allmänt i svenska hönsgårdar. Bild se Höns.

Lanius. Se Törnskata.

Lanolin, ullfett. Se Lipoider.

Lansmärke. Se Hals.

Lantarbetareförbund. Se Arbetareföreningar.

Lantbruk användes vanligen likasom lanthushållning som beteckning för lantmannanäringen i dess helhet, däri inbegripet boskapsskötsel, trädgårds- och skogsskötsel. Som l. betecknas dock knappt lantmannanäringen, om den ej omfattar brukning av odlad jord, således ej nomadisk kreatursskötsel (ss. nomadlapparnas) eller skogsskötsel utan jordbruk. Jfr Jordbruk.

Lantbruksakademien, Kungl., stiftades sökt l.; dock erfordras härför, att han är i god tro, d. v. s. ej känt eller bort känna den förre ägarens svek. Genom l. avskäres möjligheten för säljaren att bereda sina borgenärer säkerhet genom inteckning i egendomen. L. skyddar mot fastighetens utmätning för förre ägarens gäld. L. bildar utgångspunkt för »20-årig hävd» (enl. K. f. $^{22}/_4$ 1881, se Hävd). Har en godtroende förvärvare fått l. och innehaft en fastighet i 20 år därefter, så sitter han säker i sin äganderätt och behöver icke vika ens för fastighetens rätte ägare. Under vissa förutsättningar kan en person erhålla l. utan hinder av att hans fångesman ej haft l. I sådant fall skall rätten kungöra fånget, kungörelsen uppläsas i kyrkan och offentliggöras, allt för att varsko rätter ägare, om sådan finnes. Efter 5 år kan l. meddelas. Särskilt för dylika fall kan den 20-åriga hävden hava betydelse.E. T.

Lagring. Se Förvaring.

Lake, *Lota vulgaris* Cuv., tillhörande torskfiskarna, *Gadidæ,* har 2 ryggfenor, varav en främre kortare och en bakre mycket lång, samt en nästan lika lång analfena. Huvudet är brett, nedtryckt. Färgen är gulbrun, svartfläckig. L. är en trög bottenfisk och en glupsk rovfisk och romätare, vilken även skadar kräftbestånden. Han förekommer i nästan alla landets vattendrag utom i de översta fjällsjöarna och även i hela den östra skärgården. Honan lämnar omkring 1 miljon romkorn, som hon avsätter på 1 — få m. djup, på ler- eller sandbotten, ofta på ställen med svag ström. Leker i dec.—febr. Rommen bör ej ätas rå, emedan den vanligen innehåller larver av binnikemask. Köttet värderas högt. L. fångas mest under lektiden i ryssja, lodrätt med mynningen nedåt ställd, s. k. lakestrut, samt även på krok. Vikten når vanligen ej över 2—3 kg., men undantagsvis ända till 10 kg.G. Schn.

Laktas. Se Enzym.

Laktation. Se Mjölkavsöndring.

Laktator. Se Mjölkningsmaskin.

Laktobaciller, Laktokocker. Se Mjölkbakterier.

Laktokrit, instrument för fettbestämning i mjölk, se Butyrometer.

Laktos. Se Socker: Mjölksocker.

Laktoskop. Se Mjölkprovare, 2.

Lamhet består i att rörelseförmågan hos vissa muskler eller muskelgrupper delvis (pares) eller fullständigt (paralysi) upphört. L. kan bero på sjukdomar eller skador i centrala nervsystemet (central) eller i därifrån utgående rörelsenerver (periferisk förlamning) och någon gång även på sjukdom i musklerna själva. Är l. inskränkt till en sida, kallas den halvsidig (hemiplegi); visar den sig i bristande samverkan mellan muskler, som tillsammans skola åstadkomma vissa rörelser, kallas den ataxi. Periferiska förlamningar gå oftast tillbaka, stundom redan efter några dagar, men vid allvarligare skador å nerverna kunna de vara flera månader till år och leda då under tiden till förtvining (atrofi) av de förlamade musklerna. Behandlingen består vanligen i massage, elektricitet, veratrin- eller strykinininsprutningar eller ingnidning av hudretande medel.E. N—m.

Lamium. Se Plister.

Lamning. Se Förlossning.

Lampsana l. Lapsana. Se Harkål.

Lamslag. Se Blodstallning, 2.

Lana. Se Fiskeredskap, I. 3.

Landbo, landbonde, betecknade i äldre tider den, som innehade jord mot lega (på arrende). Ordet har sedan använts att beteckna dels åbor på kronohemman (kronobönder), dels särskilt brukare av gårdar, för vilka skatt eller lega utgjordes helt eller delvis i naturaprestationer, ss. körningar, kolning m. m., men vanligen ej, ss. torparna, i vissa dagsverken. I denna senare betydelse har landbondebenämningen använts huvudsakligen i mellersta Sveriges bruksområden.

Landrensning. Se Flottning.

Landtimmer. Se Flottning.

Landå. Se Vagn.

Laner. Se Betsel, Huvud, Häst.

Langshan, hönsras, som härstammar från n. Kina och år 1872 infördes till England och kort därefter spreds till det övriga Europa. Ursprungligen mycket lika Cochinchinarasen, men svart, har l.-rasen senare utvecklats till en därifrån tydligt skild typ. Kroppsformen är högrest, kort med flata sidor, huvud med enkel, knappt medelstor, upprättstående kam, ansiktet rött, öronskivor röda, bröst brett, runt, djupt, lår kraftiga, ben fjädrade på yttre sidorna, likaså yttertån, under det att mellantån är fri från fjädrar. Skinn vitt. Vikt: tuppen 4 $^1/_2$, hönan 3 $^1/_2$ kg. Fjäderdräkten slät glänsande. Ägg chokladfärgade, medelstora, finsmakande. (Svensk Fjäderfästandard.) Förekommer i två rasvarieteter: svart och vit L. Svart L. är den vanligaste, kycklingarna äro först vitfläckiga, men det vita försvinner snart utom på vingspetsarna, som vanligen bibehålla sig vita till första fällningen. Rasen är härdig och god vintervärpare men förekommer mindre allmänt i svenska hönsgårdar. Bild se Höns.

Lanius. Se Törnskata.

Lanolin, ullfett. Se Lipoider.

Lansmärke. Se Hals.

Lantarbetareförbund. Se Arbetareföreningar.

Lantbruk användes vanligen likasom lanthushållning som beteckning för lantmannanäringen i dess helhet, däri inbegripet boskapsskötsel, trädgårds- och skogsskötsel. Som l. betecknas dock knappt lantmannanäringen, om den ej omfattar brukning av odlad jord, således ej nomadisk kreatursskötsel (ss. nomadlapparnas) eller skogsskötsel utan jordbruk. Jfr Jordbruk.

Lantbruksakademien, Kungl., stiftades sökt l.; dock erfordras härför, att han är i god tro, d. v. s. ej känt eller bort känna den förre ägarens svek. Genom l. avskäres möjligheten för

säljaren att bereda sina borgenärer säkerhet genom inteckning i egendomen. L. skyddar mot fastighetens utmätning för förre ägarens gäld. L. bildar utgångspunkt för »20-årig hävd» (enl. K. f. $^{22}/_{4}$ 1881, se Hävd). Har en godtroende förvärvare fått l. och innehaft en fastighet i 20 år därefter, så sitter han säker i sin äganderätt och behöver icke vika ens för fastighetens rätte ägare. Under vissa förutsättningar kan en person erhålla l. utan hinder av att hans fångesman ej haft l. I sådant fall skall rätten kungöra fånget, kungörelsen uppläsas i kyrkan och offentliggöras, allt för att varsko rätter ägare, om sådan finnes. Efter 5 år kan l. meddelas. Särskilt för dylika fall kan den 20-åriga hävden hava betydelse.E. T.

Lagring. Se Förvaring.

Lake, *Lota vulgaris* Cuv., tillhörande torskfiskarna, *Gadidæ,* har 2 ryggfenor, varav en främre kortare och en bakre mycket lång, samt en nästan lika lång analfena. Huvudet är brett, nedtryckt. Färgen är gulbrun, svartfläckig. L. är en trög bottenfisk och en glupsk rovfisk och romätare, vilken även skadar kräftbestånden. Han förekommer i nästan alla landets vattendrag utom i de översta fjällsjöarna och även i hela den östra skärgården. Honan lämnar omkring 1 miljon romkorn, som hon avsätter på 1 — få m. djup, på ler- eller sandbotten, ofta på ställen med svag ström. Leker i dec.—febr. Rommen bör ej ätas rå, emedan den vanligen innehåller larver av binnikemask. Köttet värderas högt. L. fångas mest under lektiden i ryssja, lodrätt med mynningen nedåt ställd, s. k. lakestrut, samt även på krok. Vikten når vanligen ej över 2—3 kg., men undantagsvis ända till 10 kg.G. Schn.

Laktas. Se Enzym.

Laktation. Se Mjölkavsöndring.

Laktator. Se Mjölkningsmaskin.

Laktobaciller, Laktokocker. Se Mjölkbakterier.

Laktokrit, instrument för fettbestämning i mjölk, se Butyrometer.

Laktos. Se Socker: Mjölksocker.

Laktoskop. Se Mjölkprovare, 2.

Lamhet består i att rörelseförmågan hos vissa muskler eller muskelgrupper delvis (paresi) eller fullständigt (paralysi) upphört. L. kan bero på sjukdomar eller skador i centrala nervsystemet (central) eller i därifrån utgående rörelsenerver (periferisk förlamning) och någon gång även på sjukdom i musklerna själva. Är l. inskränkt till en sida, kallas den halvsidig (hemiplegi); visar den sig i bristande samverkan mellan muskler, som tillsammans skola åstadkomma vissa rörelser, kallas den ataxi. Periferiska förlamningar gå oftast tillbaka, stundom redan efter några dagar, men vid allvarligare skador å nerverna kunna de vara flera månader till år och leda då under tiden till förtvining (atrofi) av de förlamade musklerna. Behandlingen består vanligen i massage, elektricitet, veratrin- eller strykinininsprutningar eller ingnidning av hudretande medel.E. N—m.

Lamium. Se Plister.

Lamning. Se Förlossning.

Lampsana l. Lapsana. Se Harkål.

Lamslag. Se Blodstallning, 2.

Lana. Se Fiskeredskap, I. 3.

Landbo, landbonde, betecknade i äldre tider den, som innehade jord mot lega (på arrende). Ordet har sedan använts att beteckna dels åbor på kronohemman (kronobönder), dels särskilt brukare av gårdar, för vilka skatt eller lega utgjordes helt eller delvis i naturaprestationer, ss. körningar, kolning m. m., men vanligen ej, ss. torparna, i vissa dagsverken. I denna senare betydelse har landbondebenämningen använts huvudsakligen i mellersta Sveriges bruksområden.

Landrensning. Se Flottning.

Landtimmer. Se Flottning.

Landå. Se Vagn.

Laner. Se Betsel, Huvud, Häst.

Langshan, hönsras, som härstammar från n. Kina och år 1872 infördes till England och kort därefter spreds till det övriga Europa. Ursprungligen mycket lika Cochinchinarasen, men svart, har l.-rasen senare utvecklats till en därifrån tydligt skild typ. Kroppsformen är högrest, kort med flata sidor, huvud med enkel, knappt medelstor, upprättstående kam, ansiktet rött, öronskivor röda, bröst brett, runt, djupt, lår kraftiga, ben fjädrade på yttre sidorna, likaså yttertån, under det att mellantån är fri från fjädrar. Skinn vitt. Vikt: tuppen 4 $^{1}/_{2}$, hönan 3 $^{1}/_{2}$ kg. Fjäderdräkten slät glänsande. Ägg chokladfärgade, medelstora, finsmakande. (Svensk Fjäderfästandard.) Förekommer i två rasvarieteter: svart och vit L. Svart L. är den vanligaste, kycklingarna äro först vitfläckiga, men det vita försvinner snart utom på vingspetsarna, som vanligen bibehålla sig vita till första fällningen. Rasen är härdig och god vintervärpare men förekommer mindre allmänt i svenska hönsgårdar. Bild se Höns.

Lanius. Se Törnskata.

Lanolin, ullfett. Se Lipoider.

Lansmärke. Se Hals.

Lantarbetareförbund. Se Arbetareföreningar.

Lantbruk användes vanligen likasom lanthushållning som beteckning för lantmannanäringen i dess helhet, däri inbegripet boskapsskötsel, trädgårds- och skogsskötsel. Som l. betecknas dock knappt lantmannanäringen, om den ej omfattar brukning av odlad jord, således ej nomadisk kreatursskötsel (ss. nomadlapparnas) eller skogsskötsel utan jordbruk. Jfr Jordbruk.

Lantbruksakademien, Kungl., stiftades sökt l.; dock erfordras härför, att han är i god tro, d. v. s. ej känt eller bort känna den förre ägarens svek. Genom l. avskäres möjligheten för
säljaren att bereda sina borgenärer säkerhet genom inteckning i egendomen. L. skyddar mot fastighetens utmätning för förre ägarens gäld. L. bildar utgångspunkt för »20-årig hävd» (enl. K. f. $^{22}/_{4}$ 1881, se Hävd). Har en godtroende förvärvare fått l. och innehaft en fastighet i 20 år därefter, så sitter han säker i sin äganderätt och behöver icke vika ens för fastighetens rätte ägare. Under vissa förutsättningar kan en person erhålla l. utan hinder av att hans fångesman ej haft l. I sådant fall skall rätten kungöra fånget, kungörelsen uppläsas i kyrkan och offentliggöras, allt för att varsko rätter ägare, om sådan finnes. Efter 5 år kan l. meddelas. Särskilt för dylika fall kan den 20-åriga hävden hava betydelse.E. T.

Lagring. Se Förvaring.

Lake, *Lota vulgaris* Cuv., tillhörande torskfiskarna, *Gadidæ,* har 2 ryggfenor, varav en främre kortare och en bakre mycket lång, samt en nästan lika lång analfena. Huvudet är brett, nedtryckt. Färgen är gulbrun, svartfläckig. L. är en trög bottenfisk och en glupsk rovfisk och romätare, vilken även skadar kräftbestånden. Han förekommer i nästan alla landets vattendrag utom i de översta fjällsjöarna och även i hela den östra skärgården. Honan lämnar omkring 1 miljon romkorn, som hon avsätter på 1 — få m. djup, på ler- eller sandbotten, ofta på ställen med svag ström. Leker i dec.—febr. Rommen bör ej ätas rå, emedan den vanligen innehåller larver av binnikemask. Köttet värderas högt. L. fångas mest under lektiden i ryssja, lodrätt med mynningen nedåt ställd, s. k. lakestrut, samt även på krok. Vikten når vanligen ej över 2—3 kg., men undantagsvis ända till 10 kg.G. Schn.

Laktas. Se Enzym.

Laktation. Se Mjölkavsöndring.

Laktator. Se Mjölkningsmaskin.

Laktobaciller, Laktokocker. Se Mjölkbakterier.

Laktokrit, instrument för fettbestämning i mjölk, se Butyrometer.

Laktos. Se Socker: Mjölksocker.

Laktoskop. Se Mjölkprovare, 2.

Lamhet består i att rörelseförmågan hos vissa muskler eller muskelgrupper delvis (paresi) eller fullständigt (paralysi) upphört. L. kan bero på sjukdomar eller skador i centrala nervsystemet (central) eller i därifrån utgående rörelsenerver (periferisk förlamning) och någon gång även på sjukdom i musklerna själva. Är l. inskränkt till en sida, kallas den halvsidig (hemiplegi); visar den sig i bristande samverkan mellan muskler, som tillsammans skola åstadkomma vissa rörelser, kallas den ataxi. Periferiska förlamningar gå oftast tillbaka, stundom redan efter några dagar, men vid allvarligare skador å nerverna kunna de vara flera månader till år och leda då under tiden till förtvining (atrofi) av de förlamade musklerna. Behandlingen består vanligen i massage, elektricitet, veratrin- eller stryknininsprutningar eller ingnidning av hudretande medel.E. N—m.

Lamium. Se Plister.

Lamning. Se Förlossning.

Lampsana l. Lapsana. Se Harkål.

Lamslag. Se Blodstallning, 2.

Lana. Se Fiskeredskap, I. 3.

Landbo, landbonde, betecknade i äldre tider den, som innehade jord mot lega (på arrende). Ordet har sedan använts att beteckna dels åbor på kronohemman (kronobönder), dels särskilt brukare av gårdar, för vilka skatt eller lega utgjordes helt eller delvis i naturaprestationer, ss. körningar, kolning m. m., men vanligen ej, ss. torparna, i vissa dagsverken. I denna senare betydelse har landbondebenämningen använts huvudsakligen i mellersta Sveriges bruksområden.

Landrensning. Se Flottning.

Landtimmer. Se Flottning.

Landå. Se Vagn.

Laner. Se Betsel, Huvud, Häst.

Langshan, hönsras, som härstammar från n. Kina och år 1872 infördes till England och kort därefter spreds till det övriga Europa. Ursprungligen mycket lika Cochinchinarasen, men svart, har l.-rasen senare utvecklats till en därifrån tydligt skild typ. Kroppsformen är högrest, kort med flata sidor, huvud med enkel, knappt medelstor, upprättstående kam, ansiktet rött, öronskivor röda, bröst brett, runt, djupt, lår kraftiga, ben fjädrade på yttre sidorna, likaså yttertån, under det att mellantån är fri från fjädrar. Skinn vitt. Vikt: tuppen 4 $^{1}/_{2}$, hönan 3 $^{1}/_{2}$ kg. Fjäderdräkten slät glänsande. Ägg chokladfärgade, medelstora, finsmakande. (Svensk Fjäderfästandard.) Förekommer i två rasvarieteter: svart och vit L. Svart L. är den vanligaste, kycklingarna äro först vitfläckiga, men det vita försvinner snart utom på vingspetsarna, som vanligen bibehålla sig vita till första fällningen. Rasen är härdig och god vintervärpare men förekommer mindre allmänt i svenska hönsgårdar. Bild se Höns.

Lanius. Se Törnskata.

Lanolin, ullfett. Se Lipoider.

Lansmärke. Se Hals.

Lantarbetareförbund. Se Arbetareföreningar.

Lantbruk användes vanligen likasom lanthushållning som beteckning för lantmannanäringen i dess helhet, däri inbegripet boskapsskötsel, trädgårds- och skogsskötsel. Som l. betecknas dock knappt lantmannanäringen, om den ej omfattar brukning av odlad jord, således ej nomadisk kreatursskötsel (ss. nomadlapparnas) eller skogsskötsel utan jordbruk. Jfr Jordbruk.

Lantbruksakademien, Kungl., stiftades sökt l.; dock erfordras härför, att han är i god tro, d. v. s. ej känt eller bort känna den förre ägarens svek. Genom l. avskäres möjligheten för säljaren att bereda sina borgenärer säkerhet genom inteckning i egendomen. L. skyddar mot fastighetens utmätning för förre ägarens gäld. L. bildar utgångspunkt för »20-årig hävd» (enl. K. f. $^{22}/_{4}$ 1881, se Hävd). Har en godtroende förvärvare fått l. och innehaft en fastighet i 20 år därefter, så sitter han säker i sin äganderätt och behöver icke vika ens för fastighetens rätte ägare. Under vissa förutsättningar kan en person erhålla l. utan hinder av att hans fångesman ej haft l. I sådant fall skall rätten kungöra fånget, kungörelsen uppläsas i kyrkan och offentliggöras, allt för att varsko rätter ägare, om sådan finnes. Efter 5 år kan l. meddelas. Särskilt för dylika fall kan den 20-åriga hävden hava betydelse.E. T.

Lagring. Se Förvaring.

Lake, *Lota vulgaris* Cuv., tillhörande torskfiskarna, *Gadidæ,* har 2 ryggfenor, varav en främre kortare och en bakre mycket lång, samt en nästan lika lång analfena. Huvudet är brett, nedtryckt. Färgen är gulbrun, svartfläckig. L. är en trög bottenfisk och en glupsk rovfisk och romätare, vilken även skadar kräftbestånden. Han förekommer i nästan alla landets vattendrag utom i de översta fjällsjöarna och även i hela den östra skärgården. Honan lämnar omkring 1 miljon romkorn, som hon avsätter på 1 — få m. djup, på ler- eller sandbotten, ofta på ställen med svag ström. Leker i dec.—febr. Rommen bör ej ätas rå, emedan den vanligen innehåller larver av binnikemask. Köttet värderas högt. L. fångas mest under lektiden i ryssja, lodrätt med mynningen nedåt ställd, s. k. lakestrut, samt även på krok. Vikten når vanligen ej över 2—3 kg., men undantagsvis ända till 10 kg.G. Schn.

Laktas. Se Enzym.

Laktation. Se Mjölkavsöndring.

Laktator. Se Mjölkningsmaskin.

Laktobaciller, Laktokocker. Se Mjölkbakterier.

Laktokrit, instrument för fettbestämning i mjölk, se Butyrometer.

Laktos. Se Socker: Mjölksocker.

Laktoskop. Se Mjölkprovare, 2.

Lamhet består i att rörelseförmågan hos vissa muskler eller muskelgrupper delvis (paresi) eller fullständigt (paralysi) upphört. L. kan bero på sjukdomar eller skador i centrala nervsystemet (central) eller i därifrån utgående rörelsenerver (periferisk förlamning) och någon gång även på sjukdom i musklerna själva. Är l. inskränkt till en sida, kallas den halvsidig (hemiplegi); visar den sig i bristande samverkan mellan muskler, som tillsammans skola åstadkomma vissa rörelser, kallas den ataxi. Periferiska förlamningar gå oftast tillbaka, stundom redan efter några dagar, men vid allvarligare skador å nerverna kunna de vara flera månader till år och leda då under tiden till förtvining (atrofi) av de förlamade musklerna. Behandlingen består vanligen i massage, elektricitet, veratrin- eller stryknininsprutningar eller ingnidning av hudretande medel.E. N—m.

Lamium. Se Plister.

Lamning. Se Förlossning.

Lampsana l. Lapsana. Se Harkål.

Lamslag. Se Blodstallning, 2.

Lana. Se Fiskeredskap, I. 3.

Landbo, landbonde, betecknade i äldre tider den, som innehade jord mot lega (på arrende). Ordet har sedan använts att beteckna dels åbor på kronohemman (kronobönder), dels särskilt brukare av gårdar, för vilka skatt eller lega utgjordes helt eller delvis i naturaprestationer, ss. körningar, kolning m. m., men vanligen ej, ss. torparna, i vissa dagsverken. I denna senare betydelse har landbondebenämningen använts huvudsakligen i mellersta Sveriges bruksområden.

Landrensning. Se Flottning.

Landtimmer. Se Flottning.

Landå. Se Vagn.

Laner. Se Betsel, Huvud, Häst.

Langshan, hönsras, som härstammar från n. Kina och år 1872 infördes till England och kort därefter spreds till det övriga Europa. Ursprungligen mycket lika Cochinchinarasen, men svart, har l.-rasen senare utvecklats till en därifrån tydligt skild typ. Kroppsformen är högrest, kort med flata sidor, huvud med enkel, knappt medelstor, upprättstående kam, ansiktet rött, öronskivor röda, bröst brett, runt, djupt, lår kraftiga, ben fjädrade på yttre sidorna, likaså yttertån, under det att mellantån är fri från fjädrar. Skinn vitt. Vikt: tuppen 4 ${}^{1}/_{2}$, hönan 3 ${}^{1}/_{2}$ kg. Fjäderdräkten slät glänsande. Ägg chokladfärgade, medelstora, finsmakande. (Svensk Fjäderfästandard.) Förekommer i två rasvarieteter: svart och vit L. Svart L. är den vanligaste, kycklingarna äro först vitfläckiga, men det vita försvinner snart utom på vingspetsarna, som vanligen bibehålla sig vita till första fällningen. Rasen är härdig och god vintervärpare men förekommer mindre allmänt i svenska hönsgårdar. Bild se Höns.

Lanius. Se Törnskata.

Lanolin, ullfett. Se Lipoider.

Lansmärke. Se Hals.

Lantarbetareförbund. Se Arbetareföreningar.

Lantbruk användes vanligen likasom lanthushållning som beteckning för lantmannanäringen i dess helhet, däri inbegripet boskapsskötsel, trädgårds- och skogsskötsel. Som l. betecknas dock knappt lantmannanäringen, om den ej omfattar brukning av odlad jord, således ej nomadisk kreatursskötsel (ss. nomadlapparnas) eller skogsskötsel utan jordbruk. Jfr Jordbruk.

Lantbruksakademien, Kungl., stiftades sökt l.; dock erfordras härför, att han är i god tro, d. v. s. ej känt eller bort känna den förre ägarens svek. Genom l. avskäres möjligheten för säljaren att bereda sina borgenärer säkerhet genom inteckning i egendomen. L. skyddar mot fastighetens utmätning för förre ägarens gäld. L. bildar utgångspunkt för »20-årig hävd» (enl. K. f. ${}^{22}/_{4}$ 1881, se Hävd). Har en godtroende förvärvare fått l. och innehaft en fastighet i 20 år därefter, så sitter han säker i sin äganderätt och behöver icke vika ens för fastighetens rätte ägare. Under vissa förutsättningar kan en person erhålla l. utan hinder av att hans fångesman ej haft l. I sådant fall skall rätten kungöra fånget, kungörelsen uppläsas i kyrkan och offentliggöras, allt för att varsko rätter ägare, om sådan finnes. Efter 5 år kan l. meddelas. Särskilt för dylika fall kan den 20-åriga hävden hava betydelse.E. T.

Lagring. Se Förvaring.

Lake, *Lota vulgaris* Cuv., tillhörande torskfiskarna, *Gadidæ,* har 2 ryggfenor, varav en främre kortare och en bakre mycket lång, samt en nästan lika lång analfena. Huvudet är brett, nedtryckt. Färgen är gulbrun, svartfläckig. L. är en trög bottenfisk och en glupsk rovfisk och romätare, vilken även skadar kräftbestånden. Han förekommer i nästan alla landets vattendrag utom i de översta fjällsjöarna och även i hela den östra skärgården. Honan lämnar omkring 1 miljon romkorn, som hon avsätter på 1 — få m. djup, på ler- eller sandbotten, ofta på ställen med svag ström. Leker i dec.—febr. Rommen bör ej ätas rå, emedan den vanligen innehåller larver av binnikemask. Köttet värderas högt. L. fångas mest under lektiden i ryssja, lodrätt med mynningen nedåt ställd, s. k. lakestrut, samt även på krok. Vikten når vanligen ej över 2—3 kg., men undantagsvis ända till 10 kg.G. Schn.

Laktas. Se Enzym.

Laktation. Se Mjölkavsöndring.

Laktator. Se Mjölkningsmaskin.

Laktobaciller, Laktokocker. Se Mjölkbakterier.

Laktokrit, instrument för fettbestämning i mjölk, se Butyrometer.

Laktos. Se Socker: Mjölksocker.

Laktoskop. Se Mjölkprovare, 2.

Lamhet består i att rörelseförmågan hos vissa muskler eller muskelgrupper delvis (paresi) eller fullständigt (paralysi) upphört. L. kan bero på sjukdomar eller skador i centrala nervsystemet (central) eller i därifrån utgående rörelsenerver (periferisk förlamning) och någon gång även på sjukdom i musklerna själva. Är l. inskränkt till en sida, kallas den halvsidig (hemiplegi); visar den sig i bristande samverkan mellan muskler, som tillsammans skola åstadkomma vissa rörelser, kallas den ataxi. Periferiska förlamningar gå oftast tillbaka, stundom redan efter några dagar, men vid allvarligare skador å nerverna kunna de vara flera månader till år och leda då under tiden till förtvining (atrofi) av de förlamade musklerna. Behandlingen består vanligen i massage, elektricitet, veratrin- eller strykinninsprutningar eller ingnidning av hudretande medel.E. N—m.

Lamium. Se Plister.

Lamning. Se Förlossning.

Lampsana l. Lapsana. Se Harkål.

Lamslag. Se Blodstallning, 2.

Lana. Se Fiskeredskap, I. 3.

Landbo, landbonde, betecknade i äldre tider den, som innehade jord mot lega (på arrende). Ordet har sedan använts att beteckna dels åbor på kronohemman (kronobönder), dels särskilt brukare av gårdar, för vilka skatt eller lega utgjordes helt eller delvis i naturaprestationer, ss. körningar, kolning m. m., men vanligen ej, ss. torparna, i vissa dagsverken. I denna senare betydelse har landbondebenämningen använts huvudsakligen i mellersta Sveriges bruksområden.

Landrensning. Se Flottning.

Landtimmer. Se Flottning.

Landå. Se Vagn.

Laner. Se Betsel, Huvud, Häst.

Langshan, hönsras, som härstammar från n. Kina och år 1872 infördes till England och kort därefter spreds till det övriga Europa. Ursprungligen mycket lika Cochinchinarasen, men svart, har l.-rasen senare utvecklats till en därifrån tydligt skild typ. Kroppsformen är högrest, kort med flata sidor, huvud med enkel, knappt medelstor, upprättstående kam, ansiktet rött, öronskivor röda, bröst brett, runt, djupt, lår kraftiga, ben fjädrade på yttre sidorna, likaså yttertån, under det att mellantån är fri från fjädrar. Skinn vitt. Vikt: tuppen 4 ${}^{1}/_{2}$, hönan 3

$^{1}/_{2}$ kg. Fjäderdräkten slät glänsande. Ägg chokladfärgade, medelstora, finsmakande. (Svensk Fjäderfästandard.) Förekommer i två rasvarieteter: svart och vit L. Svart L. är den vanligaste, kycklingarna äro först vitfläckiga, men det vita försvinner snart utom på vingspetsarna, som vanligen bibehålla sig vita till första fällningen. Rasen är härdig och god vintervärpare men förekommer mindre allmänt i svenska hönsgårdar. Bild se Höns.

Lanius. Se Törnskata.

Lanolin, ullfett. Se Lipoider.

Lansmärke. Se Hals.

Lantarbetareförbund. Se Arbetareföreningar.

Lantbruk användes vanligen likasom lanthushållning som beteckning för lantmannanäringen i dess helhet, däri inbegripet boskapsskötsel, trädgårds- och skogsskötsel. Som l. betecknas dock knappt lantmannanäringen, om den ej omfattar brukning av odlad jord, således ej nomadisk kreatursskötsel (ss. nomadlapparnas) eller skogsskötsel utan jordbruk. Jfr Jordbruk.

Lantbruksakademien, Kungl., stiftades $^{28}/_{12}$ 1811 på förslag av kronprinsen Carl Johan. Akademiens första stadgar utfärdades av K. Maj:t $^{28}/_{12}$ 1811 och stadgar för akademiens inre förvaltning $^{3}/_{12}$ 1812. Förnyade stadgar hava sedan utfärdats $^{28}/_{8}$ 1841, $^{6}/_{11}$ 1857, $^{13}/_{7}$ 1883, $^{31}/_{10}$ 1890 och $^{4}/_{10}$ 1907, med ändringar $^{31}/_{12}$ 1913 och $^{9}/_{11}$ 1917. — Akademiens styrelse utgjordes först av en ständig preses, vilken befattning innehades av kronprinsen till år 1838, då den upphörde, samt en kansler och v. preses (till år 1821), en direktör, en sekreterare samt en förvaltningskommitté. Enligt 1907 års stadgar är titeln å akademiens direktör utbytt mot preses, varjämte som hans ersättare skall finnas en vice preses. Direktören och sekreteraren utnämndes till en början av konungen utan något förslag av akademien. Sedan år 1841 äger Akademien föreslå 3 personer till direktör (numera preses och vice preses) samt själv välja sekreterare. I förvaltningskommittén, som till en början utgjordes av kanslern, direktören och sekreteraren jämte förvaltaren i den avdelning, vartill förevarande ärendet hörde, samt en av preses vald 5:e ledamot, hava sedan 1841 samtliga föredragande (ordförande) å avdelningarna samt kamreraren säte. Sedan 1907 är vice preses ledamot av kommittén, och kamreraren är medlem utan rösträtt. Akademien består av: 24 hedersledamöter, vilka efter förslag av akademien utnämndes av konungen intill 1907 men sedan dess utses av akademien; arbetande ledamöter skulle enligt äldsta stadgarna vara 36 boende i Stockholm jämte vissa högre tjänstemän och ett till en början obestämt antal i landsorten, men år 1841 bortföllo de självskrivna ledamöterna och bestämdes landsortsledamöternas antal till 100, och år 1883 bestämdes hela antalet arbetande ledamöter till 150; de väljas av akademien. Utländska ledamöter, vars antal år 1813 begränsades till 12, år 1841 ökades till 36 och år 1857 till 75, väljas av akademien. Korresponderande ledamöter utsågos intill 1841. Sedan 1907 äro sekreteraren och kamreraren genom sin tjänst arbetande medlemmar. Akademiens arbete uppdelades på 7 avdelningar: lantbruks-, skogs- och trädgårds-, närings- och hushålls-, byggnads- och redskaps- eller mekaniska, vetenskaps-, statistiska och räkenskapsavdelningarna; år 1841 upphörde räkenskapsavdelningen och endast de 36 stockholmsledamöterna uppdelades på avdelningarna; sedan år 1907 äro alla de arbetande ledamöterna delade på avdelningarna, av vilka den 3:e och 4:e sedan 1841 kallas hushållnings- och slöjd- samt mekaniska avdelningen och den statistika sedan 1907 den ekonomiska.

Akademiens uppgift har allt sedan instiftelsen varit att genom upplysning om vetenskapliga rön och praktisk erfarenhet, rådgivning, uppmuntran och tävlan främja lantbruket samt utgöra en förmedlande anstalt mellan regeringen och landets odlare. Den senare uppgiften medförde, att tillsyn över vissa anstalter till lantbrukets främjande anförtroddes l., och från 1841 fick akademien i uppdrag att under civildepartementet handhava överinseende över lantbruksundervisning, statens agronomer och undervisare m. m. samt att gå departementschefen till handa som rådgivare i lantbruksärenden. Denna verksamhet överflyttades år 1889 till den då inrättade lantbruksstyrelsen (se d. o.). För att fylla sin uppgift borde l. äga förbindelser i landets alla delar, och som lokala organ angåvos hushållningssällskapen (se d. o.), vilkas bildande l. skulle befordra i de landsdelar, där sådana ej funnes. Sedan sällskapen år 1889 ställts under lantbruksstyrelsen, är akademiens förbindelse med dem blott formell. — Under första åren av sin tillvaro verkade l. för spridande av förbättrade lantbruksredskap genom spridande av modellredskap, tillverkade vid akademiens centralverkstad; denna upphörde 1825.

Försöksverksamhet. För utförande av försök uppläts år 1914 åt l. lägenheten Skeppsbroäng å k. Djurgården till Lantbruksakademiens experimentalfält. Försöken omfattade till en början huvudsakligen försöksodling av jordbruks- och trädgårdsväxter, men år 1858 beslöts utvidgning till en allmän försöksgård, till vilken år 1862 akademiens år 1856 inrättade kemiska laboratorium utflyttades. Laboratoriet kom att allt mer syssla med kontrollanalyser, men sedan kemiska stationer (se. d. o.) i början av 1880-talet inrättats för detta ändamål, har laboratoriet helt ägnats åt vetenskapliga undersökningar. Vid denna tid upptog lantbruksavdelningen frökontrollverksamhet, men även denna hänvisades efter få år till för detta ändamål inrättade frökontrollanstalter (se Frökontroll). Vid den kemiska avdelningen hade år 1877 anställts en växtfysiolog, och 1886 inrättades en fristående växtfysiologisk avdelning. Sedan år 1907 är hela denna försöksverksamhet omorganiserad och utvidgad till Centralanstalten för försöksväsendet på jordbruksområdet (se Centralanstalt). Till denna anstalt har l. upplåtit de för dess verksamhet erforderliga byggnaderna och jordområde. Endast trädgårdsavdelningen fortsätter sin verksamhet såsom en akademiens anstalt. Denna avdelning har i samband med försöksodling av trädgårdsväxter i en alltmer ökad utsträckning ägnat sig åt trädgårdsskötsel med försäljning av dess alster, ursprungligen för att sprida värdefulla sorter, men numera huvudsakligen för att underhålla avdelningen. Vid avdelningen har alltifrån 1832 meddelats undervisning i trädgårdsskötsel, och sedan 1860-talet har denna undervisning haft formen av en skola. År 1900 fick dennaLantbruksakademiens trädgårdsskola av akademien fastställda stadgar, och sedan år 1917 åtnjuter den statsanslag och är organiserad såsom statens trädgårdsskolor. Regl. $^{9}/_{11}$ 1917.

Experimentalfältet har varit upplåtet på konungens livstid, tills upplåtelsen år 1911, efter Centralanstaltens upprättande, ändrades, så att, samtidigt som skogsområdet återtogs, den gäller intill dess K. Maj:t med riksdagens samtycke förordnar om områdets användande för annat ändamål; samtidigt har l. förbundit sig till ovan nämnda upplåtelse till Centralanstalten.

Lantbruksmuseum. L. hade småningom hopbragt avsevärda samlingar av redskap och andra föremål berörande lanthushållningen. Dessa förvarades först i Akademiens hus i Stockholm, flyttades sedan till Experimentalfältet och år 1866 åter till Stockholm i särskild lokal, upplåten i samband med Akademiens år 1864 träffade överenskommelse om avstående av sitt hus därstädes. Dessutom hade ett ganska representativt fiskerimuseum, bestående av samlingar av konserverade fiskar, fiskeredskap och båtmodeller, bildats genom de samlingar, som varit utställda vid åtskilliga olika utställningar. År 1905 inflyttade alla dessa samlingar i en med statsunderstöd uppförd museibyggnad å Experimentalfältet.

Akademiens tillgångar utgöras av en grundfond, som tilldelades henne genom K. br. $^{16}/_{12}$ 1812, samt en stadsfastighet, som upplåtits åt l. med ständig besittningsrätt men utan rätt att avhända sig densamma. Därjämte hava donationer för olika ändamål av enskilda personer ställts under hennes förvaltning. L. åtnjuter även statsanslag för olika ändamål. Litt. H. Juhlin-Dannfelt. K. Lantbruksakademien 1813—1912 samt svenska lanthushållningen under 19:e århundradet. Stockh. 1913.

Lantbruksbotanik, växtkunskap tillämpad på lantbrukets område. Av dennas skilda grenar har tidigare i främsta rummet undersökning och provning av olika arter och sorter bedrivits för lantbrukets främjande. I senare tid har alltmer uppmärksamhet ägnats åt växternas skador och sjukdomar (växtpatologi), vilken företrädes av Centralanstaltens för jordbruksförsök botaniska och entomologiska avdelningar (se Centralanstalten), samt ärftlighetslära och därpå grundad växtförädling, för vilka senare områden Sveriges utsädesförenings växtförädlingsanstalt å Svalöv med filialer samt institutionen för ärftlighetsforskning å Alnarp äro de förnämsta anstalterna. Se Försöksväsen, Utsädesförening.

Lantbruksfysik, agrikulturfysik, eller fysik tillämpad på lantbrukets område, sysselsätter sig företrädesvis med jordens fysikaliska egenskaper. Dessa studerades under 1800-talets början av tysken G. Schübler, vilken tillmätte dem en avgörande inverkan på jordens fruktbarhet. Under den följande tiden blev lantbrukskemien förhärskande inom lantbruksvetenskapens område, och de fysiska forskningarna räknades vanligen dit. Från senare delen av 1800-talet började man åter ägna ökad uppmärksamhet åt jordens fysikaliska egenskaper, jordens mekaniska förhållanden, särskilt dess struktur samt dess fuktighets- och värmeförhållanden. Denna vetenskapsgren avhandlades i en särskild tysk tidskrift, Forschungen auf dem Gebiete der Agrikulturphysik, utg. av E. Wollny 1878— 1898. Under senaste tid hava jordens fysikaliska förhållanden i övervägande grad satts i förbindelse med de studier om jordens bildning och egenskaper, som numera sammanfattas under benämningen agrogeologi, agrologi eller marklära (se d. o.).

Lantbruksingenjör. Den första gången staten ställde till jordbrukarnas förfogande sakkunnigt tekniskt biträde vid jordbruk var då K. Maj:t år 1818 uppdrog åt en av Örebro läns hush.sällskap inkallad skotte, George Stephens, att uppmäta Gottlands myrar såsom förberedelse för deras odling. År 1835 anställdes Stephens och efter hans död, 1840, hans lärjunge Anders Johnsson i statens tjänst som kringresande agronom för undervisning i och planläggning av torrläggnings-, odlings- och bevattningsarbeten. Antalet dylika agronomer ökades småningom, och från 1858 blevo de fast anställda med titel lantbruksingenjör. Hos dem tjänstgjorde elever, för vilkas avlöning ett anslag funnits tillgängligt sedan 1856, och från år 1863 utgingo 3 fasta arvoden åt sådana, vilka från denna tid haft titel lantbruksstipendiat. År 1876 beviljades l. pensionsrätt. År 1886 fingo de fasta distrikt. De lydde under Lantbruksakademiens förvaltningskommitté, tills de jämte lantbruksförvaltningen i övrigt 1890 överflyttades till den nyinrättade lantbruksstyrelsen. År 1922 finnas 24 lantbruksingenjörer, 4 extra ingenjörer och 8 stipendiater. Enligt K. regl. $^{5}/_{12}$ 1914 är l. skyldig att inom sitt distrikt uppgöra planer till och leda företag, som avse jords torrläggning,

bevattning och odling, åkeromläggning, jords indelning till omloppsbruk m. m., samt lämna råd och upplysning rörande jordbruk. Han är ock skyldig att efter förordnande av lantbruksstyrelsen inspektera och avsyna torrläggnings- och odlingsarbeten, för vilka lån eller anslag beviljats. Extra l. är skyldig vikariera för ordinarie eller tjänstgöra hos lantbruksstyrelsen. Stipendiat skall efter förordnande av lantbruksstyrelsen för sin utbildning biträda l. och, sedan han vunnit kompetens för dylik befattning, på eget ansvar tjänstgöra som l. L. utnämnes av K. Maj:t, extra l. och stipendiat förordnas av Lantbruksstyrelsen, den förre t. v., de senare för 1 år i sänder.

Lantbruksakademiens trädgårdsskola av akademien fastställda stadgar, och sedan år 1917 åtnjuter den statsanslag och är organiserad såsom statens trädgårdsskolor. Regl. $^{9}/_{11}$ 1917.

Experimentalfältet har varit upplåtet på konungens livstid, tills upplåtelsen år 1911, efter Centralanstaltens upprättande, ändrades, så att, samtidigt som skogsområdet återtogs, den gäller intill dess K. Maj:t med riksdagens samtycke förordnar om områdets användande för annat ändamål; samtidigt har l. förbundit sig till ovan nämnda upplåtelse till Centralanstalten.

Lantbruksmuseum. L. hade småningom hopbragt avsevärda samlingar av redskap och andra föremål berörande lanthushållningen. Dessa förvarades först i Akademiens hus i Stockholm, flyttades sedan till Experimentalfältet och år 1866 åter till Stockholm i särskild lokal, upplåten i samband med Akademiens år 1864 träffade överenskommelse om avstående av sitt hus därstädes. Dessutom hade ett ganska representativt fiskerimuseum, bestående av samlingar av konserverade fiskar, fiskeredskap och båtmodeller, bildats genom de samlingar, som varit utställda vid åtskilliga olika utställningar. År 1905 inflyttade alla dessa samlingar i en med statsunderstöd uppförd museibyggnad å Experimentalfältet.

Akademiens tillgångar utgöras av en grundfond, som tilldelades henne genom K. br. $^{16}/_{12}$ 1812, samt en stadsfastighet, som upplåtits åt l. med ständig besittningsrätt men utan rätt att avhända sig densamma. Därjämte hava donationer för olika ändamål av enskilda personer ställts under hennes förvaltning. L. åtnjuter även statsanslag för olika ändamål. Litt. H. Juhlin-Dannfelt. K. Lantbruksakademien 1813—1912 samt svenska lanthushållningen under 19:e århundradet. Stockh. 1913.

Lantbruksbotanik, växtkunskap tillämpad på lantbrukets område. Av dennas skilda grenar har tidigare i främsta rummet undersökning och provning av olika arter och sorter bedrivits för lantbrukets främjande. I senare tid har alltmer uppmärksamhet ägnats åt växternas skador och sjukdomar (växtpatologi), vilken företrädes av Centralanstaltens för jordbruksförsök botaniska och entomologiska avdelningar (se Centralanstalten), samt ärftlighetslära och därpå grundad växtförädling, för vilka senare områden Sveriges utsädesförenings växtförädlingsanstalt å Svalöv med filialer samt institutionen för ärftlighetsforskning å Alnarp äro de förnämsta anstalterna. Se Försöksväsen, Utsädesförening.

Lantbruksfysik, agrikulturfysik, eller fysik tillämpad på lantbrukets område, sysselsätter sig företrädesvis med jordens fysikaliska egenskaper. Dessa studerades under 1800-talets början av tysken G. Schübler, vilken tillmätte dem en avgörande inverkan på jordens fruktbarhet. Under den följande tiden blev lantbrukskemien förhärskande inom lantbruksvetenskapens område, och de fysiska forskningarna räknades vanligen dit. Från senare delen av 1800-talet började man åter ägna ökad uppmärksamhet åt jordens fysikaliska egenskaper, jordens mekaniska förhållanden, särskilt dess struktur samt dess fuktighets- och värmeförhållanden. Denna vetenskapsgren avhandlades i en särskild tysk tidskrift, Forschungen auf dem Gebiete der Agrikulturphysik, utg. av E. Wollny 1878— 1898. Under senaste tid hava jordens fysikaliska förhållanden i övervägande grad satts i förbindelse med de studier om jordens bildning och egenskaper, som numera sammanfattas under benämningen agrogeologi, agrologi eller marklära (se d. o.).

Lantbruksingenjör. Den första gången staten ställde till jordbrukarnas förfogande sakkunnigt tekniskt biträde vid jordbruk var då K. Maj:t år 1818 uppdrog åt en av Örebro läns hush.sällskap inkallad skotte, George Stephens, att uppmäta Gottlands myrar såsom förberedelse för deras odling. År 1835 anställdes Stephens och efter hans död, 1840, hans lärjunge Anders Johnsson i statens tjänst som kringresande agronom för undervisning i och planläggning av torrläggnings-, odlings- och bevattningsarbeten. Antalet dylika agronomer ökades småningom, och från 1858 blevo de fast anställda med titel lantbruksingenjör. Hos dem tjänstgjorde elever, för vilkas avlöning ett anslag funnits tillgängligt sedan 1856, och från år 1863 utgingo 3 fasta arvoden åt sådana, vilka från denna tid haft titel lantbruksstipendiat. År 1876 beviljades l. pensionsrätt. År 1886 fingo de fasta distrikt. De lydde under Lantbruksakademiens förvaltningskommitté, tills de jämte lantbruksförvaltningen i övrigt 1890 överflyttades till den nyinrättade lantbruksstyrelsen. År 1922 finnas 24 lantbruksingenjörer, 4 extra ingenjörer och 8 stipendiater. Enligt K. regl. $^{5}/_{12}$ 1914 är l. skyldig att inom sitt distrikt uppgöra planer till och leda företag, som avse jords torrläggning,

bevattning och odling, åkeromläggning, jords indelning till omloppsbruk m. m., samt lämna råd och upplysning rörande jordbruk. Han är ock skyldig att efter förordnande av lantbruksstyrelsen inspektera och avsyna torrläggnings- och odlingsarbeten, för vilka lån eller anslag beviljats. Extra l. är skyldig vikariera för ordinarie eller tjänstgöra hos lantbruksstyrelsen. Stipendiat skall efter förordnande av lantbruksstyrelsen för sin utbildning biträda l. och, sedan han vunnit kompetens för dylik befattning, på eget ansvar tjänstgöra som l. L. utnämnes av K. Maj:t, extra l. och stipendiat förordnas av Lantbruksstyrelsen, den förre t. v., de senare för 1 år i sänder.

Lantbruksakademiens trädgårdsskola av akademien fastställda stadgar, och sedan år 1917 åtnjuter den statsanslag och är organiserad såsom statens trädgårdsskolor. Regl. $^{9}/_{11}$ 1917.

Experimentalfältet har varit upplåtet på konungens livstid, tills upplåtelsen år 1911, efter Centralanstaltens upprättande, ändrades, så att, samtidigt som skogsområdet återtogs, den gäller intill dess K. Maj:t med riksdagens samtycke förordnar om områdets användande för annat ändamål; samtidigt har l. förbundit sig till ovan nämnda upplåtelse till Centralanstalten.

Lantbruksmuseum. L. hade småningom hopbragt avsevärda samlingar av redskap och andra föremål berörande lanthushållningen. Dessa förvarades först i Akademiens hus i Stockholm, flyttades sedan till Experimentalfältet och år 1866 åter till Stockholm i särskild lokal, upplåten i samband med Akademiens år 1864 träffade överenskommelse om avstående av sitt hus därstädes. Dessutom hade ett ganska representativt fiskerimuseum, bestående av samlingar av konserverade fiskar, fiskeredskap och båtmodeller, bildats genom de samlingar, som varit utställda vid åtskilliga olika utställningar. År 1905 inflyttade alla dessa samlingar i en med statsunderstöd uppförd museibyggnad å Experimentalfältet.

Akademiens tillgångar utgöras av en grundfond, som tilldelades henne genom K. br. $^{16}/_{12}$ 1812, samt en stadsfastighet, som upplåtits åt l. med ständig besittningsrätt men utan rätt att avhända sig densamma. Därjämte hava donationer för olika ändamål av enskilda personer ställts under hennes förvaltning. L. åtnjuter även statsanslag för olika ändamål. Litt. H. Juhlin-Dannfelt. K. Lantbruksakademien 1813—1912 samt svenska lanthushållningen under 19:e århundradet. Stockh. 1913.

Lantbruksbotanik, växtkunskap tillämpad på lantbrukets område. Av dennas skilda grenar har tidigare i främsta rummet undersökning och provning av olika arter och sorter bedrivits för lantbrukets främjande. I senare tid har alltmer uppmärksamhet ägnats åt växternas skador och sjukdomar (växtpatologi), vilken företrädes av Centralanstaltens för jordbruksförsök botaniska och entomologiska avdelningar (se Centralanstalten), samt ärftlighetslära och därpå grundad växtförädling, för vilka senare områden Sveriges utsädesförenings växtförädlingsanstalt å Svalöv med filialer samt institutionen för ärftlighetsforskning å Alnarp äro de förnämsta anstalterna. Se Försöksväsen, Utsädesförening.

Lantbruksfysik, agrikulturfysik, eller fysik tillämpad på lantbrukets område, sysselsätter sig företrädesvis med jordens fysikaliska egenskaper. Dessa studerades under 1800-talets början av tysken G. Schübler, vilken tillmätte dem en avgörande inverkan på jordens fruktbarhet. Under den följande tiden blev lantbrukskemien förhärskande inom lantbruksvetenskapens område, och de fysiska forskningarna räknades vanligen dit. Från senare delen av 1800-talet började man åter ägna ökad uppmärksamhet åt jordens fysikaliska egenskaper, jordens mekaniska förhållanden, särskilt dess struktur samt dess fuktighets- och värmeförhållanden. Denna vetenskapsgren avhandlades i en särskild tysk tidskrift, Forschungen auf dem Gebiete der Agrikulturphysik, utg. av E. Wollny 1878— 1898. Under senaste tid hava jordens fysikaliska förhållanden i övervägande grad satts i förbindelse med de studier om jordens bildning och egenskaper, som numera sammanfattas under benämningen agrogeologi, agrologi eller marklära (se d. o.).

Lantbruksingenjör. Den första gången staten ställde till jordbrukarnas förfogande sakkunnigt tekniskt biträde vid jordbruk var då K. Maj:t år 1818 uppdrog åt en av Örebro läns hush.sällskap inkallad skotte, George Stephens, att uppmäta Gottlands myrar såsom förberedelse för deras odling. År 1835 anställdes Stephens och efter hans död, 1840, hans lärjunge Anders Johnsson i statens tjänst som kringresande agronom för undervisning i och planläggning av torrläggnings-, odlings- och bevattningsarbeten. Antalet dylika agronomer ökades småningom, och från 1858 blevo de fast anställda med titel lantbruksingenjör. Hos dem tjänstgjorde elever, för vilkas avlöning ett anslag funnits tillgängligt sedan 1856, och från år 1863 utgingo 3 fasta arvoden åt sådana, vilka från denna tid haft titel lantbruksstipendiat. År 1876 beviljades l. pensionsrätt. År 1886 fingo de fasta distrikt. De lydde under Lantbruksakademiens förvaltningskommitté, tills de jämte lantbruksförvaltningen i övrigt 1890 överflyttades till den nyinrättade lantbruksstyrelsen. År 1922 finnas 24 lantbruksingenjörer, 4 extra ingenjörer och 8 stipendiater. Enligt K. regl. $^{5}/_{12}$ 1914 är l. skyldig att inom sitt distrikt uppgöra planer till och leda företag, som avse jords torrläggning,

bevattning och odling, åkeromläggning, jords indelning till omloppsbruk m. m., samt lämna råd och upplysning rörande jordbruk. Han är ock skyldig att efter förordnande av lantbruksstyrelsen inspektera och avsyna torrläggnings- och odlingsarbeten, för vilka lån eller anslag beviljats. Extra l. är skyldig vikariera för ordinarie eller tjänstgöra hos lantbruksstyrelsen. Stipendiat skall efter förordnande av lantbruksstyrelsen för sin utbildning biträda l. och, sedan han vunnit kompetens för dylik befattning, på eget ansvar tjänstgöra som l. L. utnämnes av K. Maj:t, extra l. och stipendiat förordnas av Lantbruksstyrelsen, den förre t. v., de senare för 1 år i sänder.

Lantbruksakademiens trädgårdsskola av akademien fastställda stadgar, och sedan år 1917 åtnjuter den statsanslag och är organiserad såsom statens trädgårdsskolor. Regl. $^{9}/_{11}$ 1917.

Experimentalfältet har varit upplåtet på konungens livstid, tills upplåtelsen år 1911, efter Centralanstaltens upprättande, ändrades, så att, samtidigt som skogsområdet återtogs, den gäller intill dess K. Maj:t med riksdagens samtycke förordnar om områdets användande för annat ändamål; samtidigt har l. förbundit sig till ovan nämnda upplåtelse till Centralanstalten.

Lantbruksmuseum. L. hade småningom hopbragt avsevärda samlingar av redskap och andra föremål berörande lanthushållningen. Dessa förvarades först i Akademiens hus i Stockholm, flyttades sedan till Experimentalfältet och år 1866 åter till Stockholm i särskild lokal, upplåten i samband med Akademiens år 1864 träffade överenskommelse om avstående av sitt hus därstädes. Dessutom hade ett ganska representativt fiskerimuseum, bestående av samlingar av konserverade fiskar, fiskeredskap och båtmodeller, bildats genom de samlingar, som varit utställda vid åtskilliga olika utställningar. År 1905 inflyttade alla dessa samlingar i en med statsunderstöd uppförd museibyggnad å Experimentalfältet.

Akademiens tillgångar utgöras av en grundfond, som tilldelades henne genom K. br. $^{16}/_{12}$ 1812, samt en stadsfastighet, som upplåtits åt l. med ständig besittningsrätt men utan rätt att avhända sig densamma. Därjämte hava donationer för olika ändamål av enskilda personer ställts under hennes förvaltning. L. åtnjuter även statsanslag för olika ändamål. Litt. H. Juhlin-Dannfelt. K. Lantbruksakademien 1813—1912 samt svenska lanthushållningen under 19:e århundradet. Stockh. 1913.

Lantbruksbotanik, växtkunskap tillämpad på lantbrukets område. Av dennas skilda grenar har tidigare i främsta rummet undersökning och provning av olika arter och sorter bedrivits för lantbrukets främjande. I senare tid har alltmer uppmärksamhet ägnats åt växternas skador och sjukdomar (växtpatologi), vilken företrädes av Centralanstaltens för jordbruksförsök botaniska och entomologiska avdelningar (se Centralanstalten), samt ärftlighetslära och därpå grundad växtförädling, för vilka senare områden Sveriges utsädesförenings växtförädlingsanstalt å Svalöv med filialer samt institutionen för ärftlighetsforskning å Alnarp äro de förnämsta anstalterna. Se Försöksväsen, Utsädesförening.

Lantbruksfysik, agrikulturfysik, eller fysik tillämpad på lantbrukets område, sysselsätter sig företrädesvis med jordens fysikaliska egenskaper. Dessa studerades under 1800-talets början av tysken G. Schübler, vilken tillmätte dem en avgörande inverkan på jordens fruktbarhet. Under den följande tiden blev lantbrukskemien förhärskande inom lantbruksvetenskapens område, och de fysiska forskningarna räknades vanligen dit. Från senare delen av 1800-talet började man åter ägna ökad uppmärksamhet åt jordens fysikaliska egenskaper, jordens mekaniska förhållanden, särskilt dess struktur samt dess fuktighets- och värmeförhållanden. Denna vetenskapsgren avhandlades i en särskild tysk tidskrift, Forschungen auf dem Gebiete der Agrikulturphysik, utg. av E. Wollny 1878— 1898. Under senaste tid hava jordens fysikaliska förhållanden i övervägande grad satts i förbindelse med de studier om jordens bildning och egenskaper, som numera sammanfattas under benämningen agrogeologi, agrologi eller marklära (se d. o.).

Lantbruksingenjör. Den första gången staten ställde till jordbrukarnas förfogande sakkunnigt tekniskt biträde vid jordbruk var då K. Maj:t år 1818 uppdrog åt en av Örebro läns hush.sällskap inkallad skotte, George Stephens, att uppmäta Gottlands myrar såsom förberedelse för deras odling. År 1835 anställdes Stephens och efter hans död, 1840, hans lärjunge Anders Johnsson i statens tjänst som kringresande agronom för undervisning i och planläggning av torrläggnings-, odlings- och bevattningsarbeten. Antalet dylika agronomer ökades småningom, och från 1858 blevo de fast anställda med titel lantbruksingenjör. Hos dem tjänstgjorde elever, för vilkas avlöning ett anslag funnits tillgängligt sedan 1856, och från år 1863 utgingo 3 fasta arvoden åt sådana, vilka från denna tid haft titel lantbruksstipendiat. År 1876 beviljades l. pensionsrätt. År 1886 fingo de fasta distrikt. De lydde under Lantbruksakademiens förvaltningskommitté, tills de jämte lantbruksförvaltningen i övrigt 1890 överflyttades till den nyinrättade lantbruksstyrelsen. År 1922 finnas 24 lantbruksingenjörer, 4 extra ingenjörer och 8 stipendiater. Enligt K. regl. $^{5}/_{12}$ 1914 är l. skyldig att inom sitt distrikt uppgöra planer till och leda företag, som avse jords torrläggning, bevattning och odling, åkeromläggning, jords indelning till omloppsbruk m. m., samt lämna råd och upplysning rörande jordbruk. Han är ock skyldig att efter förordnande av lantbruksstyrelsen inspektera och avsyna torrläggnings- och odlingsarbeten, för vilka lån eller anslag beviljats. Extra l. är skyldig vikariera för ordinarie eller tjänstgöra hos lantbruksstyrelsen. Stipendiat skall efter förordnande av lantbruksstyrelsen för sin utbildning biträda l. och, sedan han vunnit kompetens för dylik befattning, på eget ansvar tjänstgöra som l. L. utnämnes av K. Maj:t, extra l. och stipendiat förordnas av Lantbruksstyrelsen, den förre t. v., de senare för 1 år i sänder.

Kompetensfordringar för stipendiat: frisk och god kroppskonstitution och syn, minst $^{1}/_{2}$ års jordbrukspraktik, 1 års kurs vid lantbr.institut, minst 1 års väl vitsordad tjänstgöring hos l. med lantbruksstyrelsens medgivande, 3 års kurs vid tekniska högskolan samt i regel ålder ej över 30 år. För 1. därutöver minst 2 års anställning som stipendiat och 2 års tjänstgöring hos lantbruksingenjör, kurs i rättskunskap, minst 1 $^{1}/_{2}$ års praktisk tjänstgöring vid lämpliga väg- och vattenbyggnadsföretag samt däröver avgiven av lantbruksstyrelsen godkänd berättelse, och minst $^{1}/_{2}$ års tjänstgöring som tekniskt biträde hos byråchefen för agrikulturtekniska ärenden i lantbruksstyrelsen.

Ansökan om biträde av l. ingives hos K. B. helst före utgången av året före det, då förrättningen skall ske, men ansökan om biträde samma år kan även ingivas till lantbruksstyrelsen, som fastställer reseplanerna. Rekvisition skall innehålla uppgift om ändamålet med och stället för förrättningen, uppgift om närmaste järnvägs-, ångbåts- eller skjutsstation samt antalet dagar, förrättningen anses kräva. Tjänstemannen äger att av rekvirent erhålla bostad med uppassning, lyse och eldning, dagtraktamente för varje förrättningsdag samt för syneförrättningar arvode, som för lantmäteriförrättningar är stadgat.

Föreningen statens lantbruksingenjörer, stiftades 1916 för att tillvarataga gemensamma intressen samt dryfta till tjänsten hörande frågor och verka för gagneliga agrikulturtekniska åtgärder. Rätt till medlemskap ha ordinarie och extra lantbruksingenjörer, stipendiater samt på vissa villkor kompetenta aspiranter till dylik befattning.

Lantbruksinstitut. 1. Högre läroanstalter i lantbruk. Förslag till inrättande av en högre läroanstalt i lantbruk framställdes först i två med anledning av ett år 1830 utsatt prisämne inkomna tävlingsskrifter, av vilka den ena, författad av Johan Theophil Nathhorst, prisbelönades och blev av betydelse därigenom, att den tjänade till ledning för en av Edvard Nonnen år 1834 å Degeberg i Skaraborgs län öppnad läroanstalt. Denna, för vilken likasom för flertalet dylika vid denna tid inrättade anstalter Albrecht Thaers berömda akademi å Möglin tjänade som mönster, kallades lantbruksinstitut och vann stort anseende samt från 1836 understöd av staten och fortgick som sådant till år 1853 samt ytterligare 10 år som lägre lantbruksskola. Ett förslag till inrättande av ett l. för Skåne ledde blott till uppkomsten år 1840 av den lägre lantbruksskolan å Orup. Likaså har den donation, som lagmannen T. L. Sylvan 1876 gjorde till ett l. för Kristianstads län å Bollerups säteri, lett till en lantbruksskola därstädes.

Ett statens 1. inrättades 1848 å Ultuna i Uppsala län (började 1849 sin första kurs) och ett andra dylikt år 1862 å Alnarp i Malmöhus län. Vid båda dessa institut inrättades en högre och en lägre kurs, den senare likställd med lantbruksskolornas (se Lantbruksskola). Den högre elevkursen var avsedd att lämna såväl teoretisk undervisning som praktisk utbildning, men den senare blev alltid en bisak, och då den utan motsvarande gagn ansågs alltför mycket inkräkta på den för den teoretiska undervisningen behövliga tiden samt därjämte institutsegendomarna, förvaltade av institutets föreståndare, ansågos giva allt för liten inkomst, hava instituten, Ultuna år 1892 och Alnarp 1902, omorganiserats så, att den teoretiska undervisningen utvidgades och elevernas praktiska arbeten upphörde samt tillika lantbruket och lantbruksskolan frånskildes med särskild föreståndare och ekonomi, men under institutets styrelse.

Enligt senaste stadgar för l. av $^{20}/_{6}$ 1918 omfattar undervisningen en 2-årig agronomkurs, avsedd att lämna den teoretiska grundvalen för skötseln av ett rationellt lantbruk, och en på agronomkursen byggd 1-årig konsulentkurs för utbildning av konsulenter, lärare och andra, som önska djupare insikter i jordbruk eller husdjursskötsel, samt, vid Alnarp, som även är mejeriinstitut, i mejerihantering. För inträde fordras: a) till agronomkursen: 18 års ålder, frihet från smittsam sjukdom, i regel minst 2 års föregående praktik samt teoretiska insikter motsvarande 2:a ringens kurs vid gymnasium med minst betyget godkänd i svenska, matematik och biologi eller realskoleexamen med minst godkänt betyg i samma ämnen samt tyska och geografi; b) till konsulentkursen: kunskap i svenska och tyska motsvarande minst gymnasiets andra ring samt genomgången agronomkurs med vissa överbetyg. I mån av utrymme kunna som extra elever antagas personer, som anses hava kunskaper erforderliga för att draga nytta av undervisningen. Elev betalar avgift för undervisning, bostad och kost, men även finnas frielevplatser. Läsåret är 1 november—24 oktober. Undervisningen meddelas av professorer och extra lärare samt (vid Alnarp) en laborator i anatomi och fysiologi. En av professorerna förordnas till rektor. Lärarna bilda för behandling av institutets ärenden ett lärareråd. Styrelsen utgöres av en ordförande och 4 andra ledamöter, för 5 år i sänder förordnade av K. Maj:t, samt institutets rektor.

Med instituten äro förenade olika anstalter: lantbruksskola och av vederb. hushållningssällskap understödd kemisk station och vid Alnarp hovbeslagsskola, lägre mejeriskola och trädgårdsskola samt vid Ultuna koskötareskola och Sveriges utsädesförenings filial. Jfr Mejeriundervisning.

2. Det internationella lantbruksinstitutet i Rom, instiftat genom en konvention den $^{7}/_{6}$ 1905. Till institutet Kompetensfordringar för stipendiat: frisk och god kroppskonstitution och syn, minst $^{1}/_{2}$ års jordbrukspraktik, 1 års kurs vid lantbr.institut, minst 1 års väl vitsordad tjänstgöring hos l. med lantbruksstyrelsens medgivande, 3 års kurs vid tekniska högskolan samt i regel ålder ej över 30 år. För 1. därutöver minst 2 års anställning som stipendiat och 2 års tjänstgöring hos lantbruksingenjör, kurs i rättskunskap, minst 1 $^{1}/_{2}$ års praktisk tjänstgöring vid lämpliga väg- och vattenbyggnadsföretag samt däröver avgiven av lantbruksstyrelsen godkänd berättelse, och minst $^{1}/_{2}$ års tjänstgöring som tekniskt biträde hos byråchefen för agrikulturtekniska ärenden i lantbruksstyrelsen.

Ansökan om biträde av l. ingives hos K. B. helst före utgången av året före det, då förrättningen skall ske, men ansökan om biträde samma år kan även ingivas till lantbruksstyrelsen, som fastställer reseplanerna. Rekvisition skall innehålla uppgift om ändamålet med och stället för förrättningen, uppgift om närmaste järnvägs-, ångbåts- eller skjutsstation samt antalet dagar, förrättningen anses kräva. Tjänstemannen äger att av rekvirent erhålla bostad med uppassning, lyse och eldning, dagtraktamente för varje förrättningsdag samt för syneförrättningar arvode, som för lantmäteriförrättningar är stadgat.

Föreningen statens lantbruksingenjörer, stiftades 1916 för att tillvarataga gemensamma intressen samt dryfta till tjänsten hörande frågor och verka för gagneliga agrikulturtekniska åtgärder. Rätt till medlemskap ha ordinarie och extra lantbruksingenjörer, stipendiater samt på vissa villkor kompetenta aspiranter till dylik befattning.

Lantbruksinstitut. 1. Högre läroanstalter i lantbruk. Förslag till inrättande av en högre läroanstalt i lantbruk framställdes först i två med anledning av ett år 1830 utsatt prisämne inkomna tävlingsskrifter, av vilka den ena, författad av Johan Theophil Nathhorst, prisbelönades och blev av betydelse därigenom, att den tjänade till ledning för en av Edvard Nonnen år 1834 å Degeberg i Skaraborgs län öppnad läroanstalt. Denna, för vilken likasom för flertalet dylika vid denna tid inrättade anstalter Albrecht Thaers berömda akademi å Möglin tjänade som mönster, kallades lantbruksinstitut och vann stort anseende samt från 1836 understöd av staten och fortgick som sådant till år 1853 samt ytterligare 10 år som lägre lantbruksskola. Ett förslag till inrättande av ett l. för Skåne ledde blott till uppkomsten år 1840 av den lägre lantbruksskolan å Orup. Likaså har den donation, som lagmannen T. L. Sylvan 1876 gjorde till ett l. för Kristianstads län å Bollerups säteri, lett till en lantbruksskola därstädes.

Ett statens 1. inrättades 1848 å Ultuna i Uppsala län (började 1849 sin första kurs) och ett andra dylikt år 1862 å Alnarp i Malmöhus län. Vid båda dessa institut inrättades en högre och en lägre kurs, den senare likställd med lantbruksskolornas (se Lantbruksskola). Den högre elevkursen var avsedd att lämna såväl teoretisk undervisning som praktisk utbildning, men den senare blev alltid en bisak, och då den utan motsvarande gagn ansågs alltför mycket inkräkta på den för den teoretiska undervisningen behövliga tiden samt därjämte institutsegendomarna, förvaltade av institutets föreståndare, ansågos giva allt för liten inkomst, hava instituten, Ultuna år 1892 och Alnarp 1902, omorganiserats så, att den teoretiska undervisningen utvidgades och elevernas praktiska arbeten upphörde samt tillika lantbruket och lantbruksskolan frånskildes med särskild föreståndare och ekonomi, men under institutets styrelse.

Enligt senaste stadgar för l. av $^{20}/_{6}$ 1918 omfattar undervisningen en 2-årig agronomkurs, avsedd att lämna den teoretiska grundvalen för skötseln av ett rationellt lantbruk, och en på agronomkursen byggd 1-årig konsulentkurs för utbildning av konsulenter, lärare och andra, som önska djupare insikter i jordbruk eller husdjursskötsel, samt, vid Alnarp, som även är mejeriinstitut, i mejerihantering. För inträde fordras: a) till agronomkursen: 18 års ålder, frihet från smittsam sjukdom, i regel minst 2 års föregående praktik samt teoretiska insikter motsvarande 2:a ringens kurs vid gymnasium med minst betyget godkänd i svenska, matematik och biologi eller realskoleexamen med minst godkänt betyg i samma ämnen samt tyska och geografi; b) till konsulentkursen: kunskap i svenska och tyska motsvarande minst gymnasiets andra ring samt genomgången agronomkurs med vissa överbetyg. I mån av utrymme kunna som extra elever antagas personer, som anses hava kunskaper erforderliga för att draga nytta av undervisningen. Elev betalar avgift för undervisning, bostad och kost, men även finnas frielevplatser. Läsåret är 1 november—24 oktober. Undervisningen meddelas av professorer och extra lärare samt (vid Alnarp) en laborator i anatomi och fysiologi. En av professorerna förordnas till rektor. Lärarna bilda för behandling av institutets ärenden ett lärareråd. Styrelsen utgöres av en ordförande och 4 andra ledamöter, för 5 år i sänder förordnade av K. Maj:t, samt institutets rektor.

Med instituten äro förenade olika anstalter: lantbruksskola och av vederb. hushållningssällskap understödd kemisk station och vid Alnarp hovbeslagsskola, lägre mejeriskola och trädgårdsskola samt vid Ultuna koskötareskola och Sveriges utsädesförenings filial. Jfr Mejeriundervisning.

2. Det internationella lantbruksinstitutet i Rom, instiftat genom en konvention den $^{7}/_{6}$ 1905. Till institutetäro så gott som alla civiliserade stater och kolonier anslutna. Institutet har sitt säte i Rom och styres av en permanent kommitté, i vilken varje ansluten stat äger insätta en medlem, och en generalförsamling, som vanligen vart annat år sammanträder för att fastställa institutets arbetsplan och stat samt granska förvaltningen; i denna församling äger varje ansluten stat rösträtt efter den klass, vari den anmält sig. Mot aritmetiskt stigande röstetal (1—5) svarar geometriskt stigande (1:2:4:8:16) penningbidrag till institutets underhåll. Till detta bidrager även konungen av Italien med ett bestämt belopp (300,000 lire); institutets budget uppgår efter kriget till 2.5 miljoner francs (i guld). Institutets uppgift är att från hela världen samla, bearbeta och snabbt offentliggöra statistiska, tekniska och ekonomiska uppgifter rörande jordbrukets produktion, världshandeln med dess produkter och produktionsmedel, prisen å dessa, om nyuppträdande växtsjukdomar och medlen att förekomma deras härjningar samt om jordbrukets tekniska, ekononiska och sociala frågor. Institutet arbetar på följande avdelningar: 1. generalsekretariatet med bibliotek och kartotek (kortkatalog) över lantbrukslitteraturens innehåll; 2. statistiska byrån; 3. byrån för underrättelser rörande lantbruk och växtsjukdomar; 4. byrån för ekonomiska och sociala ärenden.

Institutet utgiver: a) 3 månadsskrifter: Bulletin de statistique agricole, innehållande skördeförutsägelser och uppgifter om skördarnas storlek, världshandel och pris beträffande de viktigaste produkterna; Bulletin des renseignements agricoles et des maladies des plantés; samt Bulletin des institutions économiques et sociales; b. 2 årsböcker: Annuaire de la statistique agricole, innehållande årsuppgifter, motsvarande den statistiska bulletinens månadsuppgifter och rörande kreatursstockens storlek, samt Annuaire de la législation agricole, innehållande översikt över alla länders lagar och förordningar, som beröra lantbruket; c. fristående avhandlingar rörande ämnen, som falla inom institutets område. Alla dess skrifter äro avfattade på franska, och alla lämnade uppgifter skola vara grundade på officiella eller av vederbörande regeringar auktoriserade meddelanden.

Lantbrukskemi, agrikulturkemi, åkerbrukskemi, på lantbruket tillämpad kemi. Härmed har tidigare plägat betecknas alla grenar av naturläran (kemi, fysik, geologi, fysiologi) i deras tillämpning på växtodling och husdjursskötsel, men numera äro dessa vetenskapsgrenar i allmänhet särskilda forskningsområden, bland vilka, jämte egentlig lantbrukskemi, lantbruksfysik, marklära (agrogeologi, agrologi), lantbruks- och mejeribakteriologi, växtfysiologi och husdjurens näringsfysiologi äro de viktigaste (se Försöksväsen, Marklära, Lantbruksfysik).

Lantbruksklubb, förening för avhandlande av frågor rörande lantbruket. Dylika klubbar hava tid efter annan bildats i olika delar av landet, men de, som icke haft något ekonomiskt ändamål eller stöd, hava vanligen haft kort tillvaro. Åtskilliga hava emellertid varit mer livskraftiga, så t. ex. Malmöhus läns, bildad 1862, Valle härads 1871, Kinne härads 1881, Norra Södermanlands 1890 och Södra Södermanlands 1891, Uppsala 1894, Lantbruksklubben i Stockholm 1896, och de hava även i åtskilliga fall haft ett avsevärt inflytande på företag till jordbrukets fromma i sin ort.

Lantbrukskongress plägar beteckna mellanfolkliga möten för avhandlande av ämnen beträffande lantbruk. Internationella lantbrukskongresser hava tid efter annan hållits 1 europeiska huvudstäder, nämligen i Paris 1889, i Haag 1891, i Bruxelles 1895, i Budapest 1896, i Lausanne 1898, i Paris 1900, i Rom 1903, i Wien 1907, i Madrid 1911 och i Gand 1913. För deras anordnande finnes en Commission international d'agriculture i Paris.

Nordiska lantbrukskongresser för de skandinaviska länderna hava hållits i Köpenhamn 1888, i Stockholm 1897 (anordnad av en av lantbruksakademien utsedd kommitté) samt i Kristiania år 1907. Dessa kongresser torde kunna anses ersatta av allmänna sammanträden av Nordiska Jordbruksforskares förening, varav det första hölls i Köpenhamn 1921.

Lantbrukskonsulent. Se Konsulent.

Lantbrukslärareförbund, Sveriges, stiftat 1905 med benämning Sv. lantbrukslärareförening och syfte att söka främja undervisningen på lanthushållningens olika områden samt varje god strävan för jordbrukets utveckling, ävensom att tillvarataga medlemmarnas gemensamma intressen. Inträde står öppet för lärare och tjänstemän vid med statsmedel understödda lantbruksläroverk och vetenskapliga lantbruksinstitutioner samt lantbrukskonsulenter. Även andra för föreningens syften intresserade personer kunna inväljas.

Lantbruksläroverk. Se Lantbruksundervisning.

Lantbruksmuseum. Se Lantbruksakademien, Kungl.

Lantbruksmöte, allmän sammankomst för överläggning rörande lantbruksangelägenheter, vanligen i förening med utställning och prisbelöning av kreatur, alster av jordbruk, mjölkhushållning och hemslöjd samt redskap och andra hjälpmedel för lantbruket och dess binäringar. Lantbruksmöten började på 1840- talet att hållas av hushållningssällskapen, varvid utställningarna till en början voro obetydligare och huvudsakligen utgjordes av nya redskapstyper och tillika plöjningstävlingar anordnades för att verka för tegplöjnings införande. Dylika möten med utställningar ha sedan alltjämt förekommit vid äro så gott som alla civiliserade stater och kolonier anslutna. Institutet har sitt säte i Rom och styres av en permanent kommitté, i vilken varje ansluten stat äger insätta en medlem, och en generalförsamling, som vanligen vart annat år sammanträder för att fastställa institutets arbetsplan och stat samt granska förvaltningen; i denna församling äger varje ansluten stat rösträtt efter den klass, vari den anmält sig. Mot aritmetiskt stigande röstetal (1—5) svarar geometriskt stigande (1:2:4:8:16) penningbidrag till institutets underhåll. Till detta bidrager även konungen av Italien med ett bestämt belopp (300,000 lire); institutets budget uppgår efter kriget till 2.5 miljoner francs (i guld). Institutets uppgift är att från hela världen samla, bearbeta och snabbt offentliggöra statistiska, tekniska och ekonomiska uppgifter rörande jordbrukets produktion, världshandeln med dess produkter och produktionsmedel, prisen å dessa, om nyuppträdande växtsjukdomar och medlen att förekomma deras härjningar samt om

jordbrukets tekniska, ekononiska och sociala frågor. Institutet arbetar på följande avdelningar: 1. generalsekretariatet med bibliotek och kartotek (kortkatalog) över lantbrukslitteraturens innehåll; 2. statistiska byrån; 3. byrån för underrättelser rörande lantbruk och växtsjukdomar; 4. byrån för ekonomiska och sociala ärenden.

Institutet utgiver: a) 3 månadsskrifter: Bulletin de statistique agricole, innehållande skördeförutsägelser och uppgifter om skördarnas storlek, världshandel och pris beträffande de viktigaste produkterna; Bulletin des renseignements agricoles et des maladies des plantés; samt Bulletin des institutions économiques et sociales; b. 2 årsböcker: Annuaire de la statistique agricole, innehållande årsuppgifter, motsvarande den statistiska bulletinens månadsuppgifter och rörande kreatursstockens storlek, samt Annuaire de la législation agricole, innehållande översikt över alla länders lagar och förordningar, som beröra lantbruket; c. fristående avhandlingar rörande ämnen, som falla inom institutets område. Alla dess skrifter äro avfattade på franska, och alla lämnade uppgifter skola vara grundade på officiella eller av vederbörande regeringar auktoriserade meddelanden.

Lantbrukskemi, agrikulturkemi, åkerbrukskemi, på lantbruket tillämpad kemi. Härmed har tidigare plägat betecknas alla grenar av naturläran (kemi, fysik, geologi, fysiologi) i deras tillämpning på växtodling och husdjursskötsel, men numera äro dessa vetenskapsgrenar i allmänhet särskilda forskningsområden, bland vilka, jämte egentlig lantbrukskemi, lantbruksfysik, marklära (agrogeologi, agrologi), lantbruks- och mejeribakteriologi, växtfysiologi och husdjurens näringsfysiologi äro de viktigaste (se Försöksväsen, Marklära, Lantbruksfysik).

Lantbruksklubb, förening för avhandlande av frågor rörande lantbruket. Dylika klubbar hava tid efter annan bildats i olika delar av landet, men de, som icke haft något ekonomiskt ändamål eller stöd, hava vanligen haft kort tillvaro. Åtskilliga hava emellertid varit mer livskraftiga, så t. ex. Malmöhus läns, bildad 1862, Valle härads 1871, Kinne härads 1881, Norra Södermanlands 1890 och Södra Södermanlands 1891, Uppsala 1894, Lantbruksklubben i Stockholm 1896, och de hava även i åtskilliga fall haft ett avsevärt inflytande på företag till jordbrukets fromma i sin ort.

Lantbrukskongress plägar beteckna mellanfolkliga möten för avhandlande av ämnen beträffande lantbruk. Internationella lantbrukskongresser hava tid efter annan hållits 1 europeiska huvudstäder, nämligen i Paris 1889, i Haag 1891, i Bruxelles 1895, i Budapest 1896, i Lausanne 1898, i Paris 1900, i Rom 1903, i Wien 1907, i Madrid 1911 och i Gand 1913. För deras anordnande finnes en Commission international d'agriculture i Paris.

Nordiska lantbrukskongresser för de skandinaviska länderna hava hållits i Köpenhamn 1888, i Stockholm 1897 (anordnad av en av lantbruksakademien utsedd kommitté) samt i Kristiania år 1907. Dessa kongresser torde kunna anses ersatta av allmänna sammanträden av Nordiska Jordbruksforskares förening, varav det första hölls i Köpenhamn 1921.

Lantbrukskonsulent. Se Konsulent.

Lantbrukslärareförbund, Sveriges, stiftat 1905 med benämning Sv. lantbrukslärareförening och syfte att söka främja undervisningen på lanthushållningens olika områden samt varje god strävan för jordbrukets utveckling, ävensom att tillvarataga medlemmarnas gemensamma intressen. Inträde står öppet för lärare och tjänstemän vid med statsmedel understödda lantbruksläroverk och vetenskapliga lantbruksinstitutioner samt lantbrukskonsulenter. Även andra för föreningens syften intresserade personer kunna inväljas.

Lantbruksläroverk. Se Lantbruksundervisning.

Lantbruksmuseum. Se Lantbruksakademien, Kungl.

Lantbruksmöte, allmän sammankomst för överläggning rörande lantbruksangelägenheter, vanligen i förening med utställning och prisbelöning av kreatur, alster av jordbruk, mjölkhushållning och hemslöjd samt redskap och andra hjälpmedel för lantbruket och dess binäringar. Lantbruksmöten började på 1840- talet att hållas av hushållningssällskapen, varvid utställningarna till en början voro obetydligare och huvudsakligen utgjordes av nya redskapstyper och tillika plöjningstävlingar anordnades för att verka för tegplöjnings införande. Dylika möten med utställningar ha sedan alltjämt förekommit vid äro så gott som alla civiliserade stater och kolonier anslutna. Institutet har sitt säte i Rom och styres av en permanent kommitté, i vilken varje ansluten stat äger insätta en medlem, och en generalförsamling, som vanligen vart annat år sammanträder för att fastställa institutets arbetsplan och stat samt granska förvaltningen; i denna församling äger varje ansluten stat rösträtt efter den klass, vari den anmält sig. Mot aritmetiskt stigande röstetal (1—5) svarar geometriskt stigande (1:2:4:8:16) penningbidrag till institutets underhåll. Till detta bidrager även konungen av Italien med ett bestämt belopp (300,000 lire); institutets budget uppgår efter kriget till 2.5 miljoner francs (i guld). Institutets uppgift är att från hela världen samla, bearbeta och snabbt offentliggöra statistiska, tekniska och ekonomiska uppgifter rörande jordbrukets produktion, världshandeln med dess produkter och produktionsmedel, prisen å dessa, om nyuppträdande växtsjukdomar och medlen att förekomma deras härjningar samt om jordbrukets tekniska, ekononiska och sociala frågor. Institutet arbetar på följande avdelningar: 1. generalsekretariatet med bibliotek och kartotek (kortkatalog) över lantbrukslitteraturens innehåll; 2. statistiska byrån; 3. byrån för underrättelser rörande lantbruk och växtsjukdomar; 4. byrån för ekonomiska och sociala ärenden.

Institutet utgiver: a) 3 månadsskrifter: Bulletin de statistique agricole, innehållande skördeförutsägelser och uppgifter om skördarnas storlek, världshandel och pris beträffande de viktigaste produkterna; Bulletin des renseignements agricoles et des maladies des plantés; samt Bulletin des institutions économiques et sociales; b. 2 årsböcker: Annuaire de la statistique agricole, innehållande årsuppgifter, motsvarande den statistiska bulletinens månadsuppgifter och rörande kreatursstockens storlek, samt Annuaire de la législation agricole, innehållande översikt över alla länders lagar och förordningar, som beröra lantbruket; c. fristående avhandlingar rörande ämnen, som falla inom institutets område. Alla dess skrifter äro avfattade på franska, och alla lämnade uppgifter skola vara grundade på officiella eller av vederbörande regeringar auktoriserade meddelanden.

Lantbrukskemi, agrikulturkemi, åkerbrukskemi, på lantbruket tillämpad kemi. Härmed har tidigare plägat betecknas alla grenar av naturläran (kemi, fysik, geologi, fysiologi) i deras tillämpning på växtodling och husdjursskötsel, men numera äro dessa vetenskapsgrenar i allmänhet särskilda forskningsområden, bland vilka, jämte egentlig lantbrukskemi, lantbruksfysik, marklära (agrogeologi, agrologi), lantbruks- och mejeribakteriologi, växtfysiologi och husdjurens näringsfysiologi äro de viktigaste (se Försöksväsen, Marklära, Lantbruksfysik).

Lantbruksklubb, förening för avhandlande av frågor rörande lantbruket. Dylika klubbar hava tid efter annan bildats i olika delar av landet, men de, som icke haft något ekonomiskt ändamål eller stöd, hava vanligen haft kort tillvaro. Åtskilliga hava emellertid varit mer livskraftiga, så t. ex. Malmöhus läns, bildad 1862, Valle härads 1871, Kinne härads 1881, Norra Södermanlands 1890 och Södra Södermanlands 1891, Uppsala 1894, Lantbruksklubben i Stockholm 1896, och de hava även i åtskilliga fall haft ett avsevärt inflytande på företag till jordbrukets fromma i sin ort.

Lantbrukskongress plägar beteckna mellanfolkliga möten för avhandlande av ämnen beträffande lantbruk. Internationella lantbrukskongresser hava tid efter annan hållits 1 europeiska huvudstäder, nämligen i Paris 1889, i Haag 1891, i Bruxelles 1895, i Budapest 1896, i Lausanne 1898, i Paris 1900, i Rom 1903, i Wien 1907, i Madrid 1911 och i Gand 1913. För deras anordnande finnes en Commission international d'agriculture i Paris.

Nordiska lantbrukskongresser för de skandinaviska länderna hava hållits i Köpenhamn 1888, i Stockholm 1897 (anordnad av en av lantbruksakademien utsedd kommitté) samt i Kristiania år 1907. Dessa kongresser torde kunna anses ersatta av allmänna sammanträden av Nordiska Jordbruksforskares förening, varav det första hölls i Köpenhamn 1921.

Lantbrukskonsulent. Se Konsulent.

Lantbrukslärareförbund, Sveriges, stiftat 1905 med benämning Sv. lantbrukslärareförening och syfte att söka främja undervisningen på lanthushållningens olika områden samt varje god strävan för jordbrukets utveckling, ävensom att tillvarataga medlemmarnas gemensamma intressen. Inträde står öppet för lärare och tjänstemän vid med statsmedel understödda lantbruksläroverk och vetenskapliga lantbruksinstitutioner samt lantbrukskonsulenter. Även andra för föreningens syften intresserade personer kunna inväljas.

Lantbruksläroverk. Se Lantbruksundervisning.

Lantbruksmuseum. Se Lantbruksakademien, Kungl.

Lantbruksmöte, allmän sammankomst för överläggning rörande lantbruksangelägenheter, vanligen i förening med utställning och prisbelöning av kreatur, alster av jordbruk, mjölkhushållning och hemslöjd samt redskap och andra hjälpmedel för lantbruket och dess binäringar. Lantbruksmöten började på 1840- talet att hållas av hushållningssällskapen, varvid utställningarna till en början voro obetydligare och huvudsakligen utgjordes av nya redskapstyper och tillika plöjningstävlingar anordnades för att verka för tegplöjnings införande. Dylika möten med utställningar ha sedan alltjämt förekommit vid äro så gott som alla civiliserade stater och kolonier anslutna. Institutet har sitt säte i Rom och styres av en permanent kommitté, i vilken varje ansluten stat äger insätta en medlem, och en generalförsamling, som vanligen vart annat år sammanträder för att fastställa institutets arbetsplan och stat samt granska förvaltningen; i denna församling äger varje ansluten stat rösträtt efter den klass, vari den anmält sig. Mot aritmetiskt stigande röstetal (1—5) svarar geometriskt stigande (1:2:4:8:16) penningbidrag till institutets underhåll. Till detta bidrager även konungen av Italien med ett bestämt belopp (300,000 lire); institutets budget uppgår efter kriget

till 2.5 miljoner francs (i guld). Institutets uppgift är att från hela världen samla, bearbeta och snabbt offentliggöra statistiska, tekniska och ekonomiska uppgifter rörande jordbrukets produktion, världshandeln med dess produkter och produktionsmedel, prisen å dessa, om nyuppträdande växtsjukdomar och medlen att förekomma deras härjningar samt om jordbrukets tekniska, ekononiska och sociala frågor. Institutet arbetar på följande avdelningar: 1. generalsekretariatet med bibliotek och kartotek (kortkatalog) över lantbrukslitteraturens innehåll; 2. statistiska byrån; 3. byrån för underrättelser rörande lantbruk och växtsjukdomar; 4. byrån för ekonomiska och sociala ärenden.

Institutet utgiver: a) 3 månadsskrifter: Bulletin de statistique agricole, innehållande skördeförutsägelser och uppgifter om skördarnas storlek, världshandel och pris beträffande de viktigaste produkterna; Bulletin des renseignements agricoles et des maladies des plantés; samt Bulletin des institutions économiques et sociales; b. 2 årsböcker: Annuaire de la statistique agricole, innehållande årsuppgifter, motsvarande den statistiska bulletinens månadsuppgifter och rörande kreatursstockens storlek, samt Annuaire de la législation agricole, innehållande översikt över alla länders lagar och förordningar, som beröra lantbruket; c. fristående avhandlingar rörande ämnen, som falla inom institutets område. Alla dess skrifter äro avfattade på franska, och alla lämnade uppgifter skola vara grundade på officiella eller av vederbörande regeringar auktoriserade meddelanden.

Lantbrukskemi, agrikulturkemi, åkerbrukskemi, på lantbruket tillämpad kemi. Härmed har tidigare plägat betecknas alla grenar av naturläran (kemi, fysik, geologi, fysiologi) i deras tillämpning på växtodling och husdjursskötsel, men numera äro dessa vetenskapsgrenar i allmänhet särskilda forskningsområden, bland vilka, jämte egentlig lantbrukskemi, lantbruksfysik, marklära (agrogeologi, agrologi), lantbruks- och mejeribakteriologi, växtfysiologi och husdjurens näringsfysiologi äro de viktigaste (se Försöksväsen, Marklära, Lantbruksfysik).

Lantbruksklubb, förening för avhandlande av frågor rörande lantbruket. Dylika klubbar hava tid efter annan bildats i olika delar av landet, men de, som icke haft något ekonomiskt ändamål eller stöd, hava vanligen haft kort tillvaro. Åtskilliga hava emellertid varit mer livskraftiga, så t. ex. Malmöhus läns, bildad 1862, Valle härads 1871, Kinne härads 1881, Norra Södermanlands 1890 och Södra Södermanlands 1891, Uppsala 1894, Lantbruksklubben i Stockholm 1896, och de hava även i åtskilliga fall haft ett avsevärt inflytande på företag till jordbrukets fromma i sin ort.

Lantbrukskongress plägar beteckna mellanfolkliga möten för avhandlande av ämnen beträffande lantbruk. Internationella lantbrukskongresser hava tid efter annan hållits 1 europeiska huvudstäder, nämligen i Paris 1889, i Haag 1891, i Bruxelles 1895, i Budapest 1896, i Lausanne 1898, i Paris 1900, i Rom 1903, i Wien 1907, i Madrid 1911 och i Gand 1913. För deras anordnande finnes en Commission international d'agriculture i Paris.

Nordiska lantbrukskongresser för de skandinaviska länderna hava hållits i Köpenhamn 1888, i Stockholm 1897 (anordnad av en av lantbruksakademien utsedd kommitté) samt i Kristiania år 1907. Dessa kongresser torde kunna anses ersatta av allmänna sammanträden av Nordiska Jordbruksforskares förening, varav det första hölls i Köpenhamn 1921.

Lantbrukskonsulent. Se Konsulent.

Lantbrukslärareförbund, Sveriges, stiftat 1905 med benämning Sv. lantbrukslärareförening och syfte att söka främja undervisningen på lanthushållningens olika områden samt varje god strävan för jordbrukets utveckling, ävensom att tillvaratage medlemmarnas gemensamma intressen. Inträde står öppet för lärare och tjänstemän vid med statsmedel understödda lantbruksläroverk och vetenskapliga lantbruksinstitutioner samt lantbrukskonsulenter. Även andra för föreningens syften intresserade personer kunna inväljas.

Lantbruksläroverk. Se Lantbruksundervisning.

Lantbruksmuseum. Se Lantbruksakademien, Kungl.

Lantbruksmöte, allmän sammankomst för överläggning rörande lantbruksangelägenheter, vanligen i förening med utställning och prisbelöning av kreatur, alster av jordbruk, mjölkhushållning och hemslöjd samt redskap och andra hjälpmedel för lantbruket och dess binäringar. Lantbruksmöten började på 1840- talet att hållas av hushållningssällskapen, varvid utställningarna till en början voro obetydligare och huvudsakligen utgjordes av nya redskapstyper och tillika plöjningstävlingar anordnades för att verka för tegplöjnings införande. Dylika möten med utställningar ha sedan alltjämt förekommit vid äro så gott som alla civiliserade stater och kolonier anslutna. Institutet har sitt säte i Rom och styres av en permanent kommitté, i vilken varje ansluten stat äger insätta en medlem, och en generalförsamling, som vanligen vart annat år sammanträder för att fastställa institutets arbetsplan och stat samt granska förvaltningen; i denna församling äger varje ansluten stat rösträtt efter den klass, vari den anmält sig. Mot aritmetiskt stigande röstetal (1—5) svarar geometriskt stigande (1:2:4:8:16) penningbidrag till institutets underhåll. Till detta bidrager även konungen av Italien med ett bestämt belopp (300,000 lire); institutets budget uppgår efter kriget
till 2.5 miljoner francs (i guld). Institutets uppgift är att från hela världen samla, bearbeta och snabbt offentliggöra statistiska, tekniska och ekonomiska uppgifter rörande jordbrukets produktion, världshandeln med dess produkter och produktionsmedel, prisen å dessa, om nyuppträdande växtsjukdomar och medlen att förekomma deras härjningar samt om jordbrukets tekniska, ekononiska och sociala frågor. Institutet arbetar på följande avdelningar: 1. generalsekretariatet med bibliotek och kartotek (kortkatalog) över lantbrukslitteraturens innehåll; 2. statistiska byrån; 3. byrån för underrättelser rörande lantbruk och växtsjukdomar; 4. byrån för ekonomiska och sociala ärenden.

Institutet utgiver: a) 3 månadsskrifter: Bulletin de statistique agricole, innehållande skördeförutsägelser och uppgifter om skördarnas storlek, världshandel och pris beträffande de viktigaste produkterna; Bulletin des renseignements agricoles et des maladies des plantés; samt Bulletin des institutions économiques et sociales; b. 2 årsböcker: Annuaire de la statistique agricole, innehållande årsuppgifter, motsvarande den statistiska bulletinens månadsuppgifter och rörande kreatursstockens storlek, samt Annuaire de la législation agricole, innehållande översikt över alla länders lagar och förordningar, som beröra lantbruket; c. fristående avhandlingar rörande ämnen, som falla inom institutets område. Alla dess skrifter äro avfattade på franska, och alla lämnade uppgifter skola vara grundade på officiella eller av vederbörande regeringar auktoriserade meddelanden.

Lantbrukskemi, agrikulturkemi, åkerbrukskemi, på lantbruket tillämpad kemi. Härmed har tidigare plägat betecknas alla grenar av naturläran (kemi, fysik, geologi, fysiologi) i deras tillämpning på växtodling och husdjursskötsel, men numera äro dessa vetenskapsgrenar i allmänhet särskilda forskningsområden, bland vilka, jämte egentlig lantbrukskemi, lantbruksfysik, marklära (agrogeologi, agrologi), lantbruks- och mejeribakteriologi, växtfysiologi och husdjurens näringsfysiologi äro de viktigaste (se Försöksväsen, Marklära, Lantbruksfysik).

Lantbruksklubb, förening för avhandlande av frågor rörande lantbruket. Dylika klubbar hava tid efter annan bildats i olika delar av landet, men de, som icke haft något ekonomiskt ändamål eller stöd, hava vanligen haft kort tillvaro. Åtskilliga hava emellertid varit mer livskraftiga, så t. ex. Malmöhus läns, bildad 1862, Valle härads 1871, Kinne härads 1881, Norra Södermanlands 1890 och Södra Södermanlands 1891, Uppsala 1894, Lantbruksklubben i Stockholm 1896, och de hava även i åtskilliga fall haft ett avsevärt inflytande på företag till jordbrukets fromma i sin ort.

Lantbrukskongress plägar beteckna mellanfolkliga möten för avhandlande av ämnen beträffande lantbruk. Internationella lantbrukskongresser hava tid efter annan hållits 1 europeiska huvudstäder, nämligen i Paris 1889, i Haag 1891, i Bruxelles 1895, i Budapest 1896, i Lausanne 1898, i Paris 1900, i Rom 1903, i Wien 1907, i Madrid 1911 och i Gand 1913. För deras anordnande finnes en Commission international d'agriculture i Paris.

Nordiska lantbrukskongresser för de skandinaviska länderna hava hållits i Köpenhamn 1888, i Stockholm 1897 (anordnad av en av lantbruksakademien utsedd kommitté) samt i Kristiania år 1907. Dessa kongresser torde kunna anses ersatta av allmänna sammanträden av Nordiska Jordbruksforskares förening, varav det första hölls i Köpenhamn 1921.

Lantbrukskonsulent. Se Konsulent.

Lantbrukslärareförbund, Sveriges, stiftat 1905 med benämning Sv. lantbrukslärareförening och syfte att söka främja undervisningen på lanthushållningens olika områden samt varje god strävan för jordbrukets utveckling, ävensom att tillvaratage medlemmarnas gemensamma intressen. Inträde står öppet för lärare och tjänstemän vid med statsmedel understödda lantbruksläroverk och vetenskapliga lantbruksinstitutioner samt lantbrukskonsulenter. Även andra för föreningens syften intresserade personer kunna inväljas.

Lantbruksläroverk. Se Lantbruksundervisning.

Lantbruksmuseum. Se Lantbruksakademien, Kungl.

Lantbruksmöte, allmän sammankomst för överläggning rörande lantbruksangelägenheter, vanligen i förening med utställning och prisbelöning av kreatur, alster av jordbruk, mjölkhushållning och hemslöjd samt redskap och andra hjälpmedel för lantbruket och dess binäringar. Lantbruksmöten började på 1840- talet att hållas av hushållningssällskapen, varvid utställningarna till en början voro obetydligare och huvudsakligen utgjordes av nya redskapstyper och tillika plöjningstävlingar anordnades för att verka för tegplöjnings införande. Dylika möten med utställningar ha sedan alltjämt förekommit vid äro så gott som alla civiliserade stater och kolonier anslutna. Institutet har sitt säte i Rom och styres av en permanent kommitté, i vilken varje ansluten stat äger insätta en medlem, och en generalförsamling, som vanligen vart annat år sammanträder för att fastställa institutets arbetsplan och

stat samt granska förvaltningen; i denna församling äger varje ansluten stat rösträtt efter den klass, vari den anmält sig. Mot aritmetiskt stigande röstetal (1—5) svarar geometriskt stigande (1:2:4:8:16) penningbidrag till institutets underhåll. Till detta bidrager även konungen av Italien med ett bestämt belopp (300,000 lire); institutets budget uppgår efter kriget till 2.5 miljoner francs (i guld). Institutets uppgift är att från hela världen samla, bearbeta och snabbt offentliggöra statistiska, tekniska och ekonomiska uppgifter rörande jordbrukets produktion, världshandeln med dess produkter och produktionsmedel, prisen å dessa, om nyuppträdande växtsjukdomar och medlen att förekomma deras härjningar samt om jordbrukets tekniska, ekononiska och sociala frågor. Institutet arbetar på följande avdelningar: 1. generalsekretariatet med bibliotek och kartotek (kortkatalog) över lantbrukslitteraturens innehåll; 2. statistiska byrån; 3. byrån för underrättelser rörande lantbruk och växtsjukdomar; 4. byrån för ekonomiska och sociala ärenden.

Institutet utgiver: a) 3 månadsskrifter: Bulletin de statistique agricole, innehållande skördeförutsägelser och uppgifter om skördarnas storlek, världshandel och pris beträffande de viktigaste produkterna; Bulletin des renseignements agricoles et des maladies des plantés; samt Bulletin des institutions économiques et sociales; b. 2 årsböcker: Annuaire de la statistique agricole, innehållande årsuppgifter, motsvarande den statistiska bulletinens månadsuppgifter och rörande kreatursstockens storlek, samt Annuaire de la législation agricole, innehållande översikt över alla länders lagar och förordningar, som beröra lantbruket; c. fristående avhandlingar rörande ämnen, som falla inom institutets område. Alla dess skrifter äro avfattade på franska, och alla lämnade uppgifter skola vara grundade på officiella eller av vederbörande regeringar auktoriserade meddelanden.

Lantbrukskemi, agrikulturkemi, åkerbrukskemi, på lantbruket tillämpad kemi. Härmed har tidigare plägat betecknas alla grenar av naturläran (kemi, fysik, geologi, fysiologi) i deras tillämpning på växtodling och husdjursskötsel, men numera äro dessa vetenskapsgrenar i allmänhet särskilda forskningsområden, bland vilka, jämte egentlig lantbrukskemi, lantbruksfysik, marklära (agrogeologi, agrologi), lantbruks- och mejeribakteriologi, växtfysiologi och husdjurens näringsfysiologi äro de viktigaste (se Försöksväsen, Marklära, Lantbruksfysik).

Lantbruksklubb, förening för avhandlande av frågor rörande lantbruket. Dylika klubbar hava tid efter annan bildats i olika delar av landet, men de, som icke haft något ekonomiskt ändamål eller stöd, hava vanligen haft kort tillvaro. Åtskilliga hava emellertid varit mer livskraftiga, så t. ex. Malmöhus läns, bildad 1862, Valle härads 1871, Kinne härads 1881, Norra Södermanlands 1890 och Södra Södermanlands 1891, Uppsala 1894, Lantbruksklubben i Stockholm 1896, och de hava även i åtskilliga fall haft ett avsevärt inflytande på företag till jordbrukets fromma i sin ort.

Lantbrukskongress plägar beteckna mellanfolkliga möten för avhandlande av ämnen beträffande lantbruk. Internationella lantbrukskongresser hava tid efter annan hållits 1 europeiska huvudstäder, nämligen i Paris 1889, i Haag 1891, i Bruxelles 1895, i Budapest 1896, i Lausanne 1898, i Paris 1900, i Rom 1903, i Wien 1907, i Madrid 1911 och i Gand 1913. För deras anordnande finnes en Commission international d'agriculture i Paris.

Nordiska lantbrukskongresser för de skandinaviska länderna hava hållits i Köpenhamn 1888, i Stockholm 1897 (anordnad av en av lantbruksakademien utsedd kommitté) samt i Kristiania år 1907. Dessa kongresser torde kunna anses ersatta av allmänna sammanträden av Nordiska Jordbruksforskares förening, varav det första hölls i Köpenhamn 1921.

Lantbrukskonsulent. Se Konsulent.

Lantbrukslärareförbund, Sveriges, stiftat 1905 med benämning Sv. lantbrukslärareförening och syfte att söka främja undervisningen på lanthushållningens olika områden samt varje god strävan för jordbrukets utveckling, ävensom att tillvarataga medlemmarnas gemensamma intressen. Inträde står öppet för lärare och tjänstemän vid med statsmedel understödda lantbruksläroverk och vetenskapliga lantbruksinstitutioner samt lantbrukskonsulenter. Även andra för föreningens syften intresserade personer kunna inväljas.

Lantbruksläroverk. Se Lantbruksundervisning.

Lantbruksmuseum. Se Lantbruksakademien, Kungl.

Lantbruksmöte, allmän sammankomst för överläggning rörande lantbruksangelägenheter, vanligen i förening med utställning och prisbelöning av kreatur, alster av jordbruk, mjölkhushållning och hemslöjd samt redskap och andra hjälpmedel för lantbruket och dess binäringar. Lantbruksmöten började på 1840- talet att hållas av hushållningssällskapen, varvid utställningarna till en början voro obetydligare och huvudsakligen utgjordes av nya redskapstyper och tillika plöjningstävlingar anordnades för att verka för tegplöjnings införande. Dylika möten med utställningar ha sedan alltjämt förekommit vid äro så gott som alla civiliserade stater och kolonier anslutna. Institutet har sitt säte i Rom och styres av en permanent kommitté, i vilken varje ansluten stat äger insätta en medlem, och en generalförsamling, som vanligen vart annat år sammanträder för att fastställa institutets arbetsplan och
stat samt granska förvaltningen; i denna församling äger varje ansluten stat rösträtt efter den klass, vari den anmält sig. Mot aritmetiskt stigande röstetal (1—5) svarar geometriskt stigande (1:2:4:8:16) penningbidrag till institutets underhåll. Till detta bidrager även konungen av Italien med ett bestämt belopp (300,000 lire); institutets budget uppgår efter kriget till 2.5 miljoner francs (i guld). Institutets uppgift är att från hela världen samla, bearbeta och snabbt offentliggöra statistiska, tekniska och ekonomiska uppgifter rörande jordbrukets produktion, världshandeln med dess produkter och produktionsmedel, prisen å dessa, om nyuppträdande växtsjukdomar och medlen att förekomma deras härjningar samt om jordbrukets tekniska, ekononiska och sociala frågor. Institutet arbetar på följande avdelningar: 1. generalsekretariatet med bibliotek och kartotek (kortkatalog) över lantbrukslitteraturens innehåll; 2. statistiska byrån; 3. byrån för underrättelser rörande lantbruk och växtsjukdomar; 4. byrån för ekonomiska och sociala ärenden.

Institutet utgiver: a) 3 månadsskrifter: Bulletin de statistique agricole, innehållande skördeförutsägelser och uppgifter om skördarnas storlek, världshandel och pris beträffande de viktigaste produkterna; Bulletin des renseignements agricoles et des maladies des plantés; samt Bulletin des institutions économiques et sociales; b. 2 årsböcker: Annuaire de la statistique agricole, innehållande årsuppgifter, motsvarande den statistiska bulletinens månadsuppgifter och rörande kreatursstockens storlek, samt Annuaire de la législation agricole, innehållande översikt över alla länders lagar och förordningar, som beröra lantbruket; c. fristående avhandlingar rörande ämnen, som falla inom institutets område. Alla dess skrifter äro avfattade på franska, och alla lämnade uppgifter skola vara grundade på officiella eller av vederbörande regeringar auktoriserade meddelanden.

Lantbrukskemi, agrikulturkemi, åkerbrukskemi, på lantbruket tillämpad kemi. Härmed har tidigare plägat betecknas alla grenar av naturläran (kemi, fysik, geologi, fysiologi) i deras tillämpning på växtodling och husdjursskötsel, men numera äro dessa vetenskapsgrenar i allmänhet särskilda forskningsområden, bland vilka, jämte egentlig lantbrukskemi, lantbruksfysik, marklära (agrogeologi, agrologi), lantbruks- och mejeribakteriologi, växtfysiologi och husdjurens näringsfysiologi äro de viktigaste (se Försöksväsen, Marklära, Lantbruksfysik).

Lantbruksklubb, förening för avhandlande av frågor rörande lantbruket. Dylika klubbar hava tid efter annan bildats i olika delar av landet, men de, som icke haft något ekonomiskt ändamål eller stöd, hava vanligen haft kort tillvaro. Åtskilliga hava emellertid varit mer livskraftiga, så t. ex. Malmöhus läns, bildad 1862, Valle härads 1871, Kinne härads 1881, Norra Södermanlands 1890 och Södra Södermanlands 1891, Uppsala 1894, Lantbruksklubben i Stockholm 1896, och de hava även i åtskilliga fall haft ett avsevärt inflytande på företag till jordbrukets fromma i sin ort.

Lantbrukskongress plägar beteckna mellanfolkliga möten för avhandlande av ämnen beträffande lantbruk. Internationella lantbrukskongresser hava tid efter annan hållits 1 europeiska huvudstäder, nämligen i Paris 1889, i Haag 1891, i Bruxelles 1895, i Budapest 1896, i Lausanne 1898, i Paris 1900, i Rom 1903, i Wien 1907, i Madrid 1911 och i Gand 1913. För deras anordnande finnes en Commission international d'agriculture i Paris.

Nordiska lantbrukskongresser för de skandinaviska länderna hava hållits i Köpenhamn 1888, i Stockholm 1897 (anordnad av en av lantbruksakademien utsedd kommitté) samt i Kristiania år 1907. Dessa kongresser torde kunna anses ersatta av allmänna sammanträden av Nordiska Jordbruksforskares förening, varav det första hölls i Köpenhamn 1921.

Lantbrukskonsulent. Se Konsulent.

Lantbrukslärareförbund, Sveriges, stiftat 1905 med benämning Sv. lantbrukslärareförening och syfte att söka främja undervisningen på lanthushållningens olika områden samt varje god strävan för jordbrukets utveckling, ävensom att tillvarataga medlemmarnas gemensamma intressen. Inträde står öppet för lärare och tjänstemän vid med statsmedel understödda lantbruksläroverk och vetenskapliga lantbruksinstitutioner samt lantbrukskonsulenter. Även andra för föreningens syften intresserade personer kunna inväljas.

Lantbruksläroverk. Se Lantbruksundervisning.

Lantbruksmuseum. Se Lantbruksakademien, Kungl.

Lantbruksmöte, allmän sammankomst för överläggning rörande lantbruksangelägenheter, vanligen i förening med utställning och prisbelöning av kreatur, alster av jordbruk, mjölkhushållning och hemslöjd samt redskap och andra hjälpmedel för lantbruket och dess binäringar. Lantbruksmöten började på 1840- talet att hållas av hushållningssällskapen, varvid utställningarna till en början voro obetydligare och huvudsakligen utgjordes av nya redskapstyper och tillika plöjningstävlingar anordnades för att verka för tegplöjnings

införande. Dylika möten med utställningar ha sedan alltjämt förekommit vid äro så gott som alla civiliserade stater och kolonier anslutna. Institutet har sitt säte i Rom och styres av en permanent kommitté, i vilken varje ansluten stat äger insätta en medlem, och en generalförsamling, som vanligen vart annat år sammanträder för att fastställa institutets arbetsplan och stat samt granska förvaltningen; i denna församling äger varje ansluten stat rösträtt efter den klass, vari den anmält sig. Mot aritmetiskt stigande röstetal (1—5) svarar geometriskt stigande (1:2:4:8:16) penningbidrag till institutets underhåll. Till detta bidrager även konungen av Italien med ett bestämt belopp (300,000 lire); institutets budget uppgår efter kriget till 2.5 miljoner francs (i guld). Institutets uppgift är att från hela världen samla, bearbeta och snabbt offentliggöra statistiska, tekniska och ekonomiska uppgifter rörande jordbrukets produktion, världshandeln med dess produkter och produktionsmedel, prisen å dessa, om nyuppträdande växtsjukdomar och medlen att förekomma deras härjningar samt om jordbrukets tekniska, ekononiska och sociala frågor. Institutet arbetar på följande avdelningar: 1. generalsekretariatet med bibliotek och kartotek (kortkatalog) över lantbrukslitteraturens innehåll; 2. statistiska byrån; 3. byrån för underrättelser rörande lantbruk och växtsjukdomar; 4. byrån för ekonomiska och sociala ärenden.

Institutet utgiver: a) 3 månadsskrifter: Bulletin de statistique agricole, innehållande skördeförutsägelser och uppgifter om skördarnas storlek, världshandel och pris beträffande de viktigaste produkterna; Bulletin des renseignements agricoles et des maladies des plantés; samt Bulletin des institutions économiques et sociales; b. 2 årsböcker: Annuaire de la statistique agricole, innehållande årsuppgifter, motsvarande den statistiska bulletinens månadsuppgifter och rörande kreatursstockens storlek, samt Annuaire de la législation agricole, innehållande översikt över alla länders lagar och förordningar, som beröra lantbruket; c. fristående avhandlingar rörande ämnen, som falla inom institutets område. Alla dess skrifter äro avfattade på franska, och alla lämnade uppgifter skola vara grundade på officiella eller av vederbörande regeringar auktoriserade meddelanden.

Lantbrukskemi, agrikulturkemi, åkerbrukskemi, på lantbruket tillämpad kemi. Härmed har tidigare plägat betecknas alla grenar av naturläran (kemi, fysik, geologi, fysiologi) i deras tillämpning på växtodling och husdjursskötsel, men numera äro dessa vetenskapsgrenar i allmänhet särskilda forskningsområden, bland vilka, jämte egentlig lantbrukskemi, lantbruksfysik, marklära (agrogeologi, agrologi), lantbruks- och mejeribakteriologi, växtfysiologi och husdjurens näringsfysiologi äro de viktigaste (se Försöksväsen, Marklära, Lantbruksfysik).

Lantbruksklubb, förening för avhandlande av frågor rörande lantbruket. Dylika klubbar hava tid efter annan bildats i olika delar av landet, men de, som icke haft något ekonomiskt ändamål eller stöd, hava vanligen haft kort tillvaro. Åtskilliga hava emellertid varit mer livskraftiga, så t. ex. Malmöhus läns, bildad 1862, Valle härads 1871, Kinne härads 1881, Norra Södermanlands 1890 och Södra Södermanlands 1891, Uppsala 1894, Lantbruksklubben i Stockholm 1896, och de hava även i åtskilliga fall haft ett avsevärt inflytande på företag till jordbrukets fromma i sin ort.

Lantbrukskongress plägar beteckna mellanfolkliga möten för avhandlande av ämnen beträffande lantbruk. Internationella lantbrukskongresser hava tid efter annan hållits 1 europeiska huvudstäder, nämligen i Paris 1889, i Haag 1891, i Bruxelles 1895, i Budapest 1896, i Lausanne 1898, i Paris 1900, i Rom 1903, i Wien 1907, i Madrid 1911 och i Gand 1913. För deras anordnande finnes en Commission international d'agriculture i Paris.

Nordiska lantbrukskongresser för de skandinaviska länderna hava hållits i Köpenhamn 1888, i Stockholm 1897 (anordnad av en av lantbruksakademien utsedd kommitté) samt i Kristiania år 1907. Dessa kongresser torde kunna anses ersatta av allmänna sammanträden av Nordiska Jordbruksforskares förening, varav det första hölls i Köpenhamn 1921.

Lantbrukskonsulent. Se Konsulent.

Lantbrukslärareförbund, Sveriges, stiftat 1905 med benämning Sv. lantbrukslärareförening och syfte att söka främja undervisningen på lanthushållningens olika områden samt varje god strävan för jordbrukets utveckling, ävensom att tillvarataga medlemmarnas gemensamma intressen. Inträde står öppet för lärare och tjänstemän vid med statsmedel understödda lantbruksläroverk och vetenskapliga lantbruksinstitutioner samt lantbrukskonsulenter. Även andra för föreningens syften intresserade personer kunna inväljas.

Lantbruksläroverk. Se Lantbruksundervisning.

Lantbruksmuseum. Se Lantbruksakademien, Kungl.

Lantbruksmöte, allmän sammankomst för överläggning rörande lantbruksangelägenheter, vanligen i förening med utställning och prisbelöning av kreatur, alster av jordbruk, mjölkhushållning och hemslöjd samt redskap och andra hjälpmedel för lantbruket och dess binäringar. Lantbruksmöten började på 1840- talet att hållas av hushållningssällskapen, varvid utställningarna till en början voro obetydligare och huvudsakligen utgjordes av nya redskapstyper och tillika plöjningstävlingar anordnades för att verka för tegplöjnings införande. Dylika möten med utställningar ha sedan alltjämt förekommit vid äro så gott som alla civiliserade stater och kolonier anslutna. Institutet har sitt säte i Rom och styres av en permanent kommitté, i vilken varje ansluten stat äger insätta en medlem, och en generalförsamling, som vanligen vart annat år sammanträder för att fastställa institutets arbetsplan och stat samt granska förvaltningen; i denna församling äger varje ansluten stat rösträtt efter den klass, vari den anmält sig. Mot aritmetiskt stigande röstetal (1—5) svarar geometriskt stigande (1:2:4:8:16) penningbidrag till institutets underhåll. Till detta bidrager även konungen av Italien med ett bestämt belopp (300,000 lire); institutets budget uppgår efter kriget till 2.5 miljoner francs (i guld). Institutets uppgift är att från hela världen samla, bearbeta och snabbt offentliggöra statistiska, tekniska och ekonomiska uppgifter rörande jordbrukets produktion, världshandeln med dess produkter och produktionsmedel, prisen å dessa, om nyuppträdande växtsjukdomar och medlen att förekomma deras härjningar samt om jordbrukets tekniska, ekononiska och sociala frågor. Institutet arbetar på följande avdelningar: 1. generalsekretariatet med bibliotek och kartotek (kortkatalog) över lantbrukslitteraturens innehåll; 2. statistiska byrån; 3. byrån för underrättelser rörande lantbruk och växtsjukdomar; 4. byrån för ekonomiska och sociala ärenden.

Institutet utgiver: a) 3 månadsskrifter: Bulletin de statistique agricole, innehållande skördeförutsägelser och uppgifter om skördarnas storlek, världshandel och pris beträffande de viktigaste produkterna; Bulletin des renseignements agricoles et des maladies des plantés; samt Bulletin des institutions économiques et sociales; b. 2 årsböcker: Annuaire de la statistique agricole, innehållande årsuppgifter, motsvarande den statistiska bulletinens månadsuppgifter och rörande kreatursstockens storlek, samt Annuaire de la législation agricole, innehållande översikt över alla länders lagar och förordningar, som beröra lantbruket; c. fristående avhandlingar rörande ämnen, som falla inom institutets område. Alla dess skrifter äro avfattade på franska, och alla lämnade uppgifter skola vara grundade på officiella eller av vederbörande regeringar auktoriserade meddelanden.

Lantbrukskemi, agrikulturkemi, åkerbrukskemi, på lantbruket tillämpad kemi. Härmed har tidigare plägat betecknas alla grenar av naturläran (kemi, fysik, geologi, fysiologi) i deras tillämpning på växtodling och husdjursskötsel, men numera äro dessa vetenskapsgrenar i allmänhet särskilda forskningsområden, bland vilka, jämte egentlig lantbrukskemi, lantbruksfysik, marklära (agrogeologi, agrologi), lantbruks- och mejeribakteriologi, växtfysiologi och husdjurens näringsfysiologi äro de viktigaste (se Försöksväsen, Marklära, Lantbruksfysik).

Lantbruksklubb, förening för avhandlande av frågor rörande lantbruket. Dylika klubbar hava tid efter annan bildats i olika delar av landet, men de, som icke haft något ekonomiskt ändamål eller stöd, hava vanligen haft kort tillvaro. Åtskilliga hava emellertid varit mer livskraftiga, så t. ex. Malmöhus läns, bildad 1862, Valle härads 1871, Kinne härads 1881, Norra Södermanlands 1890 och Södra Södermanlands 1891, Uppsala 1894, Lantbruksklubben i Stockholm 1896, och de hava även i åtskilliga fall haft ett avsevärt inflytande på företag till jordbrukets fromma i sin ort.

Lantbrukskongress plägar beteckna mellanfolkliga möten för avhandlande av ämnen beträffande lantbruk. Internationella lantbrukskongresser hava tid efter annan hållits 1 europeiska huvudstäder, nämligen i Paris 1889, i Haag 1891, i Bruxelles 1895, i Budapest 1896, i Lausanne 1898, i Paris 1900, i Rom 1903, i Wien 1907, i Madrid 1911 och i Gand 1913. För deras anordnande finnes en Commission international d'agriculture i Paris.

Nordiska lantbrukskongresser för de skandinaviska länderna hava hållits i Köpenhamn 1888, i Stockholm 1897 (anordnad av en av lantbruksakademien utsedd kommitté) samt i Kristiania år 1907. Dessa kongresser torde kunna anses ersatta av allmänna sammanträden av Nordiska Jordbruksforskares förening, varav det första hölls i Köpenhamn 1921.

Lantbrukskonsulent. Se Konsulent.

Lantbrukslärareförbund, Sveriges, stiftat 1905 med benämning Sv. lantbrukslärareförening och syfte att söka främja undervisningen på lanthushållningens olika områden samt varje god strävan för jordbrukets utveckling, ävensom att tillvarataga medlemmarnas gemensamma intressen. Inträde står öppet för lärare och tjänstemän vid med statsmedel understödda lantbruksläroverk och vetenskapliga lantbruksinstitutioner samt lantbrukskonsulenter. Även andra för föreningens syften intresserade personer kunna inväljas.

Lantbruksläroverk. Se Lantbruksundervisning.

Lantbruksmuseum. Se Lantbruksakademien, Kungl.

Lantbruksmöte, allmän sammankomst för överläggning rörande lantbruksangelägenheter, vanligen i förening med utställning och prisbelöning av kreatur, alster av jordbruk,

mjölkhushållning och hemslöjd samt redskap och andra hjälpmedel för lantbruket och dess binäringar. Lantbruksmöten började på 1840- talet att hållas av hushållningssällskapen, varvid utställningarna till en början voro obetydligare och huvudsakligen utgjordes av nya redskapstyper och tillika plöjningstävlingar anordnades för att verka för tegplöjnings införande. Dylika möten med utställningar ha sedan alltjämt förekommit vidhushållningssällskapens sommarsammankomster likasom för mindre områden av sällskapen (distrikts-, gillesmöten), men allt mer fått till särskilt ändamål att bereda de små jordbrukarna, som icke kunna deltaga i de stora allmänna lantbruksmötena, tillfälle att framvisa sina djur och hemslöjdalster och få dem prisbelönta. Sedan nötboskapspremieringen anordnats, hava de blivit allt mindre vanliga.

Under vissa perioder hava flera närliggande läns hushållningssällskap förenat sig gruppvis om gemensamt l. Sådan samverkan ägde redan på 1850-talet rum mellan de båda skånska hushållningssällskapen, som bildat den skånska provinsens Hushållsförening för gemensamma angelägenheter (se Hushållningssällskap); senare höllo Skaraborgs, Älvsborgs och Jönköpings läns hushållningssällskap gemensamma möten i Vänersborg 1872, Mariestad 1874, Jönköping 1878 och Borås 1880; Södermanlands, Örebro och Västmanlands läns sällskap i Eskilstuna 1878, Örebro 1883 och Västerås 1889; samt de norrländska länen i Härnösand 1873, i Umeå 1874, i Luleå 1877 (för de 3 nordligaste länen) samt i Sundsvall 1882.

Allmänna svenska lantbruksmöten. Det starka intresse för framåtskridande, som framträdde från början av 1840-talet, visade sig även genom anordnande av ett för hela riket gemensamt lantbruksmöte, som hölls i Stockholm år 1846, vilket blev det första av en lång följd av dylika möten, som hållits i Stockholm 1847, Norrköping, 1848, Malmö 1849, Örebro 1850, Lidköping 1853, Uppsala 1855, Jönköping 1858, Göteborg 1860, Karlstad 1862, Malmö 1865, Stockholm 1868, Göteborg 1871, Norrköping 1876, Malmö 1881, Stockholm 1886, Göteborg 1891, Malmö 1896, Gävle 1901, Norrköping 1906, Örebro 1911, varefter det till 1916 utsatta 22:a mötet till följd av världskriget uppskjutits och är avsett att hållas i Göteborg 1923. De första mötena voro närmast diskussionsmöten med helt obetydliga utställningar, men snart, särskilt från det 12:e i Stockholm 1868, ha dessa blivit alltmer omfattande, under det att sammankomsterna och därvid hållna överläggningar blivit en bisak. Härmed har ock följt förlängning av mötena till flera dagar, starkt ökade kostnader och att mötena kunde hållas blott i större städer samt med längre mellantider. Sedan en av staten understödd, regelbunden husdjurspremiering kommit till stånd, hava dessa möten förlorat en del av sin betydelse för uppvisning och premiering av husdjuren, men de hava dock bibehållit karaktären av stora och festliga mönstringar av lantbrukets framsteg och ståndpunkt.

De vid det första mötet antagna stadgar för allmänt svenskt lantbruksmöte kompletterades år 1849 med av Lantbruksakademien uppgjorda regler för prisbelöningar för husdjur, redskap och ladugårdsprodukter, och år 1864 fastställde K. Maj:t av akademien utarbetade regler för dessa prisutdelningar. 1871 års möte godkände förändrade stadgar för mötena. Nya stadgar stadfästes av K. Maj:t d. $^{21}/_{12}$ 1906.

Enligt dessa ännu gällande stadgar äro de allm. svenska lantbruksmötena en hushållningssällskapens angelägenhet. I enlighet härmed hava sällskapen lämnat 1 % av sina brännvinsmedel till de senaste två mötena. Dessutom har staten beviljat visst årligt anslag dels till prisbelöningarna, dels till möteskostnaderna. En kommitté av ett ombud med suppleant för varje hushållningssällskap sammanträder på kallelse av det redan beslutade mötets ordförande första helgfria måndag i april det år, då möte skall hållas, och i den stad, där det skall äga rum. Kommittén bestämmer tid och plats för det därpå följande mötet, gör framställningar om för detsamma behövliga anslag och behandlar övriga förberedande ärenden rörande mötet samt utser ordförande, vice ordförande och 2 ledamöter i mötets bestyrelse, varefter dess sekreterare och skattmästare utses av de valda styrelsemedlemmarna.

Lantbruksriksdag, vanlig benämning på hushållningssällskapens ombuds möten. Se Hushållningssällskap.

Lantbruksråd. År 1890 väckte Lantbruksstyrelsen förslag om inrättande av ett l., bestående av ledamöter av hushållningssällskapen och av lantbruksstyrelsen med uppgift att lämna myndigheterna begärda yttranden samt att själv göra framställningar om önskvärda åtgärder. Kungl. proposition i ämnet avslogs emellertid av 1891 års riksdag.

Genom k. kung. $^{18}/_{9}$ 1918 har ett l. inrättats med uppgift att avgiva yttranden och tillhandagå lantbruksstyrelsen med upplysningar och praktiska uppslag. Det skall bestå av: 1. en jordbrukssektion, delad på 3 avdelningar, a. för lantbruksnäringen i allmänhet, b. undervisningen samt c. försöksväsen, kemiska stationer och frökontroll; 2. en trädgårdssektion; och 3. en fiskerisektion.

2 ledamöter i jordbrukssektionens avd. a. utses av hushållningssällskapens ombud, övriga ledamöter av K. Maj:t, vardera för 3 år. Rådet, skall i regel arbeta på sektioner, som sammanträda, då ärenden därtill föranleda, 1 gång årligen på kallelse av chefen för Lantbruksstyrelsen och under hans ordförandeskap.

Lantbruksskola, lantbruksläroanstalt med undervisningen byggd på folkskolans kunskapsmått. Med l. har särskilt betecknats de skolor, vid vilka utbildningen sker genom teoretisk undervisning i förening med jordbruksarbete å en skolegendom. De första dylika skolor, vilka inrättades av Örebro och Skaraborgs läns hushållningssällskap i början av 1800-talet, upphörde snart, men från 1840, då en l. upprättades å Orup i Malmöhus län, uppstodo sådana småningom i alla rikets län. För hushållningssällskapens sommarsammankomster likasom för mindre områden av sällskapen (distrikts-, gillesmöten), men allt mer fått till särskilt ändamål att bereda de små jordbrukarna, som icke kunna deltaga i de stora allmänna lantbruksmötena, tillfälle att framvisa sina djur och hemslöjdalster och få dem prisbelönta. Sedan nötboskapspremieringen anordnats, hava de blivit allt mindre vanliga.

Under vissa perioder hava flera närliggande läns hushållningssällskap förenat sig gruppvis om gemensamt l. Sådan samverkan ägde redan på 1850-talet rum mellan de båda skånska hushållningssällskapen, som bildat den skånska provinsens Hushållsförening för gemensamma angelägenheter (se Hushållningssällskap); senare höllo Skaraborgs, Älvsborgs och Jönköpings läns hushållningssällskap gemensamma möten i Vänersborg 1872, Mariestad 1874, Jönköping 1878 och Borås 1880; Södermanlands, Örebro och Västmanlands läns sällskap i Eskilstuna 1878, Örebro 1883 och Västerås 1889; samt de norrländska länen i Härnösand 1873, i Umeå 1874, i Luleå 1877 (för de 3 nordligaste länen) samt i Sundsvall 1882.

Allmänna svenska lantbruksmöten. Det starka intresse för framåtskridande, som framträdde från början av 1840-talet, visade sig även genom anordnande av ett för hela riket gemensamt lantbruksmöte, som hölls i Stockholm år 1846, vilket blev det första av en lång följd av dylika möten, som hållits i Stockholm 1847, Norrköping, 1848, Malmö 1849, Örebro 1850, Lidköping 1853, Uppsala 1855, Jönköping 1858, Göteborg 1860, Karlstad 1862, Malmö 1865, Stockholm 1868, Göteborg 1871, Norrköping 1876, Malmö 1881, Stockholm 1886, Göteborg 1891, Malmö 1896, Gävle 1901, Norrköping 1906, Örebro 1911, varefter det till 1916 utsatta 22:a mötet till följd av världskriget uppskjutits och är avsett att hållas i Göteborg 1923. De första mötena voro närmast diskussionsmöten med helt obetydliga utställningar, men snart, särskilt från det 12:e i Stockholm 1868, ha dessa blivit alltmer omfattande, under det att sammankomsterna och därvid hållna överläggningar blivit en bisak. Härmed har ock följt förlängning av mötena till flera dagar, starkt ökade kostnader och att mötena kunde hållas blott i större städer samt med längre mellantider. Sedan en av staten understödd, regelbunden husdjurspremiering kommit till stånd, hava dessa möten förlorat en del av sin betydelse för uppvisning och premiering av husdjuren, men de hava dock bibehållit karaktären av stora och festliga mönstringar av lantbrukets framsteg och ståndpunkt.

De vid det första mötet antagna stadgar för allmänt svenskt lantbruksmöte kompletterades år 1849 med av Lantbruksakademien uppgjorda regler för prisbelöningar för husdjur, redskap och ladugårdsprodukter, och år 1864 fastställde K. Maj:t av akademien utarbetade regler för dessa prisutdelningar. 1871 års möte godkände förändrade stadgar för mötena. Nya stadgar stadfästes av K. Maj:t d. $^{21}/_{12}$ 1906.

Enligt dessa ännu gällande stadgar äro de allm. svenska lantbruksmötena en hushållningssällskapens angelägenhet. I enlighet härmed hava sällskapen lämnat 1 % av sina brännvinsmedel till de senaste två mötena. Dessutom har staten beviljat visst årligt anslag dels till prisbelöningarna, dels till möteskostnaderna. En kommitté av ett ombud med suppleant för varje hushållningssällskap sammanträder på kallelse av det redan beslutade mötets ordförande första helgfria måndag i april det år, då möte skall hållas, och i den stad, där det skall äga rum. Kommittén bestämmer tid och plats för det därpå följande mötet, gör framställningar om för detsamma behövliga anslag och behandlar övriga förberedande ärenden rörande mötet samt utser ordförande, vice ordförande och 2 ledamöter i mötets bestyrelse, varefter dess sekreterare och skattmästare utses av de valda styrelsemedlemmarna.

Lantbruksriksdag, vanlig benämning på hushållningssällskapens ombuds möten. Se Hushållningssällskap.

Lantbruksråd. År 1890 väckte Lantbruksstyrelsen förslag om inrättande av ett l., bestående av ledamöter av hushållningssällskapen och av lantbruksstyrelsen med uppgift att lämna myndigheterna begärda yttranden samt att själv göra framställningar om önskvärda åtgärder. Kungl. proposition i ämnet avslogs emellertid av 1891 års riksdag.

Genom k. kung. $^{18}/_{9}$ 1918 har ett l. inrättats med uppgift att avgiva yttranden och tillhandagå lantbruksstyrelsen med upplysningar och praktiska uppslag. Det skall bestå av: 1. en jordbrukssektion, delad på 3 avdelningar, a. för lantbruksnäringen i allmänhet, b. undervisningen samt c. försöksväsen, kemiska stationer och frökontroll; 2. en trädgårdssektion; och 3. en fiskerisektion.

2 ledamöter i jordbrukssektionens avd. a. utses av hushållningssällskapens ombud, övriga ledamöter av K. Maj:t, vardera för 3 år. Rådet, skall i regel arbeta på sektioner, som sammanträda, då ärenden därtill föranleda, 1 gång årligen på kallelse av chefen för Lantbruksstyrelsen och under hans ordförandeskap.

Lantbruksskola, lantbruksläroanstalt med undervisningen byggd på folkskolans kunskapsmått. Med l. har särskilt betecknats de skolor, vid vilka utbildningen sker genom teoretisk undervisning i förening med jordbruksarbete å en skolegendom. De första dylika skolor, vilka inrättades av Örebro och Skaraborgs läns hushållningssällskap i början av 1800-talet, upphörde snart, men från 1840, då en l. upprättades å Orup i Malmöhus län, uppstodo sådana småningom i alla rikets län. För hushållningssällskapens sommarsammankomster likasom för mindre områden av sällskapen (distrikts-, gillesmöten), men allt mer fått till särskilt ändamål att bereda de små jordbrukarna, som icke kunna deltaga i de stora allmänna lantbruksmötena, tillfälle att framvisa sina djur och hemslöjdalster och få dem prisbelönta. Sedan nötboskapspremieringen anordnats, hava de blivit allt mindre vanliga.

Under vissa perioder hava flera närliggande läns hushållningssällskap förenat sig gruppvis om gemensamt l. Sådan samverkan ägde redan på 1850-talet rum mellan de båda skånska hushållningssällskapen, som bildat den skånska provinsens Hushållsförening för gemensamma angelägenheter (se Hushållningssällskap); senare höllo Skaraborgs, Älvsborgs och Jönköpings läns hushållningssällskap gemensamma möten i Vänersborg 1872, Mariestad 1874, Jönköping 1878 och Borås 1880; Södermanlands, Örebro och Västmanlands läns sällskap i Eskilstuna 1878, Örebro 1883 och Västerås 1889; samt de norrländska länen i Härnösand 1873, i Umeå 1874, i Luleå 1877 (för de 3 nordligaste länen) samt i Sundsvall 1882.

Allmänna svenska lantbruksmöten. Det starka intresse för framåtskridande, som framträdde från början av 1840-talet, visade sig även genom anordnande av ett för hela riket gemensamt lantbruksmöte, som hölls i Stockholm år 1846, vilket blev det första av en lång följd av dylika möten, som hållits i Stockholm 1847, Norrköping, 1848, Malmö 1849, Örebro 1850, Lidköping 1853, Uppsala 1855, Jönköping 1858, Göteborg 1860, Karlstad 1862, Malmö 1865, Stockholm 1868, Göteborg 1871, Norrköping 1876, Malmö 1881, Stockholm 1886, Göteborg 1891, Malmö 1896, Gävle 1901, Norrköping 1906, Örebro 1911, varefter det till 1916 utsatta 22:a mötet till följd av världskriget uppskjutits och är avsett att hållas i Göteborg 1923. De första mötena voro närmast diskussionsmöten med helt obetydliga utställningar, men snart, särskilt från det 12:e i Stockholm 1868, ha dessa blivit alltmer omfattande, under det att sammankomsterna och därvid hållna överläggningar blivit en bisak. Härmed har ock följt förlängning av mötena till flera dagar, starkt ökade kostnader och att mötena kunde hållas blott i större städer samt med längre mellantider. Sedan en av staten understödd, regelbunden husdjurspremiering kommit till stånd, hava dessa möten förlorat en del av sin betydelse för uppvisning och premiering av husdjuren, men de hava dock bibehållit karaktären av stora och festliga mönstringar av lantbrukets framsteg och ståndpunkt.

De vid det första mötet antagna stadgar för allmänt svenskt lantbruksmöte kompletterades år 1849 med av Lantbruksakademien uppgjorda regler för prisbelöningar för husdjur, redskap och ladugårdsprodukter, och år 1864 fastställde K. Maj:t av akademien utarbetade regler för dessa prisutdelningar. 1871 års möte godkände förändrade stadgar för mötena. Nya stadgar stadfästes av K. Maj:t d. $^{21}/_{12}$ 1906.

Enligt dessa ännu gällande stadgar äro de allm. svenska lantbruksmötena en hushållningssällskapens angelägenhet. I enlighet härmed hava sällskapen lämnat 1 % av sina brännvinsmedel till de senaste två mötena. Dessutom har staten beviljat visst årligt anslag dels till prisbelöningarna, dels till möteskostnaderna. En kommitté av ett ombud med suppleant för varje hushållningssällskap sammanträder på kallelse av det redan beslutade mötets ordförande första helgfria måndag i april det år, då möte skall hållas, och i den stad, där det skall äga rum. Kommittén bestämmer tid och plats för det därpå följande mötet, gör framställningar om för detsamma behövliga anslag och behandlar övriga förberedande ärenden rörande mötet samt utser ordförande, vice ordförande och 2 ledamöter i mötets bestyrelse, varefter dess sekreterare och skattmästare utses av de valda styrelsemedlemmarna.

Lantbruksriksdag, vanlig benämning på hushållningssällskapens ombuds möten. Se Hushållningssällskap.

Lantbruksråd. År 1890 väckte Lantbruksstyrelsen förslag om inrättande av ett l., bestående av ledamöter av hushållningssällskapen och av lantbruksstyrelsen med uppgift att lämna myndigheterna begärda yttranden samt att själv göra framställningar om önskvärda åtgärder. Kungl. proposition i ämnet avslogs emellertid av 1891 års riksdag.

Genom k. kung. $^{18}/_{9}$ 1918 har ett l. inrättats med uppgift att avgiva yttranden och tillhandagå lantbruksstyrelsen med upplysningar och praktiska uppslag. Det skall bestå av: 1. en jordbrukssektion, delad på 3 avdelningar, a. för lantbruksnäringen i allmänhet, b. undervisningen samt c. försöksväsen, kemiska stationer och frökontroll; 2. en trädgårdssektion; och 3. en fiskerisektion.

2 ledamöter i jordbrukssektionens avd. a. utses av hushållningssällskapens ombud, övriga ledamöter av K. Maj:t, vardera för 3 år. Rådet, skall i regel arbeta på sektioner, som sammanträda, då ärenden därtill föranleda, 1 gång årligen på kallelse av chefen för Lantbruksstyrelsen och under hans ordförandeskap.

Lantbruksskola, lantbruksläroanstalt med undervisningen byggd på folkskolans kunskapsmått. Med l. har särskilt betecknats de skolor, vid vilka utbildningen sker genom teoretisk undervisning i förening med jordbruksarbete å en skolegendom. De första dylika skolor, vilka inrättades av Örebro och Skaraborgs läns hushållningssällskap i början av 1800-talet, upphörde snart, men från 1840, då en l. upprättades å Orup i Malmöhus län, uppstodo sådana småningom i alla rikets län. För hushållningssällskapens sommarsammankomster likasom för mindre områden av sällskapen (distrikts-, gillesmöten), men allt mer fått till särskilt ändamål att bereda de små jordbrukarna, som icke kunna deltaga i de stora allmänna lantbruksmötena, tillfälle att framvisa sina djur och hemslöjdalster och få dem prisbelönta. Sedan nötboskapspremieringen anordnats, hava de blivit allt mindre vanliga.

Under vissa perioder hava flera närliggande läns hushållningssällskap förenat sig gruppvis om gemensamt l. Sådan samverkan ägde redan på 1850-talet rum mellan de båda skånska hushållningssällskapen, som bildat den skånska provinsens Hushållsförening för gemensamma angelägenheter (se Hushållningssällskap); senare höllo Skaraborgs, Älvsborgs och Jönköpings läns hushållningssällskap gemensamma möten i Vänersborg 1872, Mariestad 1874, Jönköping 1878 och Borås 1880; Södermanlands, Örebro och Västmanlands läns sällskap i Eskilstuna 1878, Örebro 1883 och Västerås 1889; samt de norrländska länen i Härnösand 1873, i Umeå 1874, i Luleå 1877 (för de 3 nordligaste länen) samt i Sundsvall 1882.

Allmänna svenska lantbruksmöten. Det starka intresse för framåtskridande, som framträdde från början av 1840-talet, visade sig även genom anordnande av ett för hela riket gemensamt lantbruksmöte, som hölls i Stockholm år 1846, vilket blev det första av en lång följd av dylika möten, som hållits i Stockholm 1847, Norrköping, 1848, Malmö 1849, Örebro 1850, Lidköping 1853, Uppsala 1855, Jönköping 1858, Göteborg 1860, Karlstad 1862, Malmö 1865, Stockholm 1868, Göteborg 1871, Norrköping 1876, Malmö 1881, Stockholm 1886, Göteborg 1891, Malmö 1896, Gävle 1901, Norrköping 1906, Örebro 1911, varefter det till 1916 utsatta 22:a mötet till följd av världskriget uppskjutits och är avsett att hållas i Göteborg 1923. De första mötena voro närmast diskussionsmöten med helt obetydliga utställningar, men snart, särskilt från det 12:e i Stockholm 1868, ha dessa blivit alltmer omfattande, under det att sammankomsterna och därvid hållna överläggningar blivit en bisak. Härmed har ock följt förlängning av mötena till flera dagar, starkt ökade kostnader och att mötena kunde hållas blott i större städer samt med längre mellantider. Sedan en av staten understödd, regelbunden husdjurspremiering kommit till stånd, hava dessa möten förlorat en del av sin betydelse för uppvisning och premiering av husdjuren, men de hava dock bibehållit karaktären av stora och festliga mönstringar av lantbrukets framsteg och ståndpunkt.

De vid det första mötet antagna stadgar för allmänt svenskt lantbruksmöte kompletterades år 1849 med av Lantbruksakademien uppgjorda regler för prisbelöningar för husdjur, redskap och ladugårdsprodukter, och år 1864 fastställde K. Maj:t av akademien utarbetade regler för dessa prisutdelningar. 1871 års möte godkände förändrade stadgar för mötena. Nya stadgar stadfästes av K. Maj:t d. $^{21}/_{12}$ 1906.

Enligt dessa ännu gällande stadgar äro de allm. svenska lantbruksmötena en hushållningssällskapens angelägenhet. I enlighet härmed hava sällskapen lämnat 1 % av sina brännvinsmedel till de senaste två mötena. Dessutom har staten beviljat visst årligt anslag dels till prisbelöningarna, dels till möteskostnaderna. En kommitté av ett ombud med suppleant för varje hushållningssällskap sammanträder på kallelse av det redan beslutade mötets ordförande första helgfria måndag i april det år, då möte skall hållas, och i den stad, där det skall äga rum. Kommittén bestämmer tid och plats för det därpå följande mötet, gör framställningar om för detsamma behövliga anslag och behandlar övriga förberedande ärenden rörande mötet samt utser ordförande, vice ordförande och 2 ledamöter i mötets bestyrelse, varefter dess sekreterare och skattmästare utses av de valda styrelsemedlemmarna.

Lantbruksriksdag, vanlig benämning på hushållningssällskapens ombuds möten. Se Hushållningssällskap.

Lantbruksråd. År 1890 väckte Lantbruksstyrelsen förslag om inrättande av ett l., bestående av ledamöter av hushållningssällskapen och av lantbruksstyrelsen med uppgift att lämna myndigheterna begärda yttranden samt att själv göra framställningar om önskvärda åtgärder. Kungl. proposition i ämnet avslogs emellertid av 1891 års riksdag.

Genom k. kung. $^{18}/_{9}$ 1918 har ett l. inrättats med uppgift att avgiva yttranden och tillhandagå lantbruksstyrelsen med upplysningar och praktiska uppslag. Det skall bestå av: 1. en jordbrukssektion, delad på 3 avdelningar, a. för lantbruksnäringen i allmänhet, b. undervisningen samt c. försöksväsen, kemiska stationer och frökontroll; 2. en trädgårdssektion; och 3. en fiskerisektion.

2 ledamöter i jordbrukssektionens avd. a. utses av hushållningssällskapens ombud, övriga ledamöter av K. Maj:t, vardera för 3 år. Rådet, skall i regel arbeta på sektioner, som

sammanträda, då ärenden därtill föranleda, 1 gång årligen på kallelse av chefen för Lantbruksstyrelsen och under hans ordförandeskap.

Lantbruksskola, lantbruksläroanstalt med undervisningen byggd på folkskolans kunskapsmått. Med l. har särskilt betecknats de skolor, vid vilka utbildningen sker genom teoretisk undervisning i förening med jordbruksarbete å en skolegendom. De första dylika skolor, vilka inrättades av Örebro och Skaraborgs läns hushållningssällskap i början av 1800-talet, upphörde snart, men från 1840, då en l. upprättades å Orup i Malmöhus län, uppstodo sådana småningom i alla rikets län. Förskolorna fastställdes $^{14}/_{1}$ 1851 ett gemensamt reglemente, och understöd av statsmedel beviljades åt i regel 1, undantagsvis 2—3 skolor i varje län, under det att hushållningssällskapet eller skolegendomens ägare i övrigt svarade för deras underhåll. Under 1870- och 80-talen uppgick skolornas antal till 27 utom de 2, som voro förenade med lantbruksinstituten. Skolorna voro avsedda att,under 2-årig kurs övervägande genom jordbruksarbete å skolegendomen men med teoretisk undervisning på den tid, detta arbete lämnade övrig (huvudsakligen morgnar och aftnar), utbilda unga män av arbetsklassen till egna jordbrukare eller förmän vid andras jordbruk, men alltmer övervägande utgjordes lärlingarna av sådana, som ville vinna anställning som arbetsförmän, varför skolorna vanligen kallades rättareskolor. Då antalet lärlingar allt mer avtog och anledningen därtill ansågs vara kroppsarbetets alltför stora utsträckning på den teoretiska undervisningens bekostnad, utsträcktes genom nya reglementen ($^{13}/_{7}$ 1877 och $^{11}/_{7}$ 1887) den teoretiska undervisningen och öppnades möjlighet att genomgå skolorna på 1 år. Tillika inrättades från 1889 särskilda uteslutande teoretiska skolor, lantmannaskolor (se d. o.) för sådana, som icke ansågo sig behöva vid skolan skaffa sig praktisk arbetsskicklighet. Åtskilliga lantbruksskolor upphörde nu eller förändrades till lantmannaskolor. Skolorna i de 4 nordligaste länen blevo från år 1901 blott 1-åriga, och detta utsträcktes till de 6 norra länen genom det förnyade reglementet $^{19}/_{10}$ 1911, enligt vilket vid de norrländska skolorna även skulle hållas en uteslutande teoretisk vinterkurs och vid de övriga skolorna inrättades en 1-årig kurs vid sidan av den 2-åriga, vilken skulle huvudsakligen tjäna till utbildning av arbetsförmän. Den teoretiska utbildningen utvidgades ytterligare, och för att begränsa kostnaderna inskränktes skolornas antal till högst 16, varav 2 vid lantbruksinstituten och 6 ettåriga i de norra länen, med plats för 20 elever vid varje av de norrländska och 28 vid de övriga skolorna; av dessa äro samtliga helårselever vid de norrländska skolorna och minst 20 elever vid de övriga skolorna frielever. Därjämte kan understöd tilldelas obemedlade eller mindre bemedlade.

Inträdesfordringarna äro: fyllda 18 år, med företräde för den, som fullgjort värnpliktsövningarna, för vilka ledighet ej beviljas, god frejd, hälsa och kroppsstyrka, 1 års förutgående lantbruksarbete samt godkända folkskolekunskaper i läsning, skrivning och de 4 enkla räknesätten. För inträde i ettårig kurs fordras därjämte god insikt och vana i lantmannaarbeten samt den allmänbildning, som bör meddelas under den 2-åriga kursens första år. Kurserna börja den 1 november.

Skolans föreståndare, vilken bör hava med goda betyg avlagt avgångsexamen från lantbruksinstitut och utövat praktisk lantbruksverksamhet samt vara av lantbruksstyrelsen förklarad kompetent, skall handhava skolegendomens jordbruk och vara lärare i jordbrukslära eller husdjursskötsel. Vid skolan skola dessutom finnas en förste och en andre lärare, boende vid skolan.

Styrelsen utgöres av en ordförande, utsedd av lantbruksstyrelsen och 3 ledamöter valda av hushållningssällskapets förvaltningsutskott, samtliga för 3 år, samt föreståndaren. K. reglem. $^{19}/_{10}$ 1911 med ändring $^{5}/_{12}$ 1919; om statsanslag och statsunderstöd till elever K. k. $^{29}/_{6}$ 1912 och $^{15}/_{6}$ 1922.

Jämte dessa läroanstalter, hava även en del andra helt enskilda skolor benämnts l. Sådana hava varit H. Spaaks l. å Skeppsholmen i Älvsborgs län (1858—1895) med både högre och lägre manlig samt kvinnlig kurs, J. W. Wulffs mycket talrikt besökta l. i Trälleborg (1867—1908), samt P. J. Rösiös nordiska l. å Ramsjöholm och å Hagaberg vid Jönköping (sedan 1898) och Nils Larssons »skånska l.» å Dala (sedan 1901). Båda dessa sistnämnda skolor åtnjuta statsunderstöd.

Lantbruksstipendiat. Se Lantbruksingenjör.

Lantbruksstyrelsen, Kungl., inrättades år 1889 (k. instruktion $^{13}/_{12}$ 1889). L. handhaver förvaltningen av ärenden rörande lantbruk med trädgårdsskötsel samt fiske. Undantagna från dess förvaltning äro ärenden rörande hästaveln (se Stuteriöverstyrelsen). Styrelsen, vars chef är generaldirektör, har följande avdelningar och tjänstemän på dessa: 1. administrativa byrån med en byråchef, 2. lantbruksbyrån med en byråchef, en byrådirektör för lantbruk och en för trädgårdsskötsel, 3. agrikulturtekniska byrån med en byråchef, 2 förste samt 2 extra byråingenjörer; 4. fiskeribyrån med en byråchef och en byrådirektör samt 5. en avdelning för tuberkulosärenden med en föredragande. Därjämte en sekreterare, en notarie och en kassör.

Lantbrukssällskap, Sveriges allmänna. Sedan upprepade gånger fråga väckts om bildande av ett allmänt svenskt lantbrukssällskap som ett föreningsband för landets jordbrukare och organ för deras strävanden samt som ett förberedande steg härtill anordnats en årlig lantbruksvecka (se d. o.), stiftades 27/2 1917 S. a. L. med ändamål att sammansluta landets jordbruksidkare och jordbruksföreningar till främjande av jordens produktion och jordbrukets intressen. Ledamotskap är tillgängligt för svenska jordbrukare samt föreningar och korporationer, som verka för jordbruket; även andra personer och sammanslutningar, som anses främja jordbrukets intressen, kunna bliva ledamöter. Avgift erlägges av jordbruksidkare med visst belopp i förhållande till hans odlade jord (f. n. 10 öre per ha. odlad jord intill 100 ha., men 25 öre per ha. för den, som äger eller brukar mer än 100 ha., 10 kr. för andra enskilda skolorna fastställdes $^{14}/_{1}$ 1851 ett gemensamt reglemente, och understöd av statsmedel beviljades åt i regel 1, undantagsvis 2—3 skolor i varje län, under det att hushållningssällskapet eller skolegendomens ägare i övrigt svarade för deras underhåll. Under 1870- och 80-talen uppgick skolornas antal till 27 utom de 2, som voro förenade med lantbruksinstituten. Skolorna voro avsedda att,under 2-årig kurs övervägande genom jordbruksarbete å skolegendomen men med teoretisk undervisning på den tid, detta arbete lämnade övrig (huvudsakligen morgnar och aftnar), utbilda unga män av arbetsklassen till egna jordbrukare eller förmän vid andras jordbruk, men alltmer övervägande utgjordes lärlingarna av sådana, som ville vinna anställning som arbetsförmän, varför skolorna vanligen kallades rättareskolor. Då antalet lärlingar allt mer avtog och anledningen därtill ansågs vara kroppsarbetets alltför stora utsträckning på den teoretiska undervisningens bekostnad, utsträcktes genom nya reglementen ($^{13}/_{7}$ 1877 och $^{11}/_{7}$ 1887) den teoretiska undervisningen och öppnades möjlighet att genomgå skolorna på 1 år. Tillika inrättades från 1889 särskilda uteslutande teoretiska skolor, lantmannaskolor (se d. o.) för sådana, som icke ansågo sig behöva vid skolan skaffa sig praktisk arbetsskicklighet. Åtskilliga lantbruksskolor upphörde nu eller förändrades till lantmannaskolor. Skolorna i de 4 nordligaste länen blevo från år 1901 blott 1-åriga, och detta utsträcktes till de 6 norra länen genom det förnyade reglementet $^{19}/_{10}$ 1911, enligt vilket vid de norrländska skolorna även skulle hållas en uteslutande teoretisk vinterkurs och vid de övriga skolorna inrättades en 1-årig kurs vid sidan av den 2-åriga, vilken skulle huvudsakligen tjäna till utbildning av arbetsförmän. Den teoretiska utbildningen utvidgades ytterligare, och för att begränsa kostnaderna inskränktes skolornas antal till högst 16, varav 2 vid lantbruksinstituten och 6 ettåriga i de norra länen, med plats för 20 elever vid varje av de norrländska och 28 vid de övriga skolorna; av dessa äro samtliga helårselever vid de norrländska skolorna och minst 20 elever vid de övriga skolorna frielever. Därjämte kan understöd tilldelas obemedlade eller mindre bemedlade.

Inträdesfordringarna äro: fyllda 18 år, med företräde för den, som fullgjort värnpliktsövningarna, för vilka ledighet ej beviljas, god frejd, hälsa och kroppsstyrka, 1 års förutgående lantbruksarbete samt godkända folkskolekunskaper i läsning, skrivning och de 4 enkla räknesätten. För inträde i ettårig kurs fordras därjämte god insikt och vana i lantmannaarbeten samt den allmänbildning, som bör meddelas under den 2-åriga kursens första år. Kurserna börja den 1 november.

Skolans föreståndare, vilken bör hava med goda betyg avlagt avgångsexamen från lantbruksinstitut och utövat praktisk lantbruksverksamhet samt vara av lantbruksstyrelsen förklarad kompetent, skall handhava skolegendomens jordbruk och vara lärare i jordbrukslära eller husdjursskötsel. Vid skolan skola dessutom finnas en förste och en andre lärare, boende vid skolan.

Styrelsen utgöres av en ordförande, utsedd av lantbruksstyrelsen och 3 ledamöter valda av hushållningssällskapets förvaltningsutskott, samtliga för 3 år, samt föreståndaren. K. reglem. $^{19}/_{10}$ 1911 med ändring $^{5}/_{12}$ 1919; om statsanslag och statsunderstöd till elever K. k. $^{29}/_{6}$ 1912 och $^{15}/_{6}$ 1922.

Jämte dessa läroanstalter, hava även en del andra helt enskilda skolor benämnts l. Sådana hava varit H. Spaaks l. å Skeppsholmen i Älvsborgs län (1858—1895) med både högre och lägre manlig samt kvinnlig kurs, J. W. Wulffs mycket talrikt besökta l. i Trälleborg (1867—1908), samt P. J. Rösiös nordiska l. å Ramsjöholm och å Hagaberg vid Jönköping (sedan 1898) och Nils Larssons »skånska l.» å Dala (sedan 1901). Båda dessa sistnämnda skolor åtnjuta statsunderstöd.

Lantbruksstipendiat. Se Lantbruksingenjör.

Lantbruksstyrelsen, Kungl., inrättades år 1889 (k. instruktion $^{13}/_{12}$ 1889). L. handhaver förvaltningen av ärenden rörande lantbruk med trädgårdsskötsel samt fiske. Undantagna från dess förvaltning äro ärenden rörande hästaveln (se Stuteriöverstyrelsen). Styrelsen, vars chef är generaldirektör, har följande avdelningar och tjänstemän på dessa: 1. administrativa byrån med en byråchef, 2. lantbruksbyrån med en byråchef, en byrådirektör för lantbruk och en för trädgårdsskötsel, 3. agrikulturtekniska byrån med en byråchef, 2 förste samt 2 extra byråingenjörer; 4. fiskeribyrån med en byråchef och en byrådirektör samt 5. en avdelning för tuberkulosärenden med en föredragande. Därjämte en sekreterare, en notarie och en kassör.

Lantbrukssällskap, Sveriges allmänna. Sedan upprepade gånger fråga väckts om bildande av ett allmänt svenskt lantbrukssällskap som ett föreningsband för landets jordbrukare och organ för deras strävanden samt som ett förberedande steg härtill anordnats en årlig lantbruksvecka (se d. o.), stiftades 27/2 1917 S. a. L. med ändamål att sammansluta landets jordbruksidkare och jordbruksföreningar till främjande av jordens produktion och jordbrukets intressen. Ledamotskap är tillgängligt för svenska jordbrukare samt föreningar och korporationer, som verka för jordbruket; även andra personer och sammanslutningar, som anses främja jordbrukets intressen, kunna bliva ledamöter. Avgift erlägges av jordbruksidkare med visst belopp i förhållande till hans odlade jord (f. n. 10 öre per ha. odlad jord intill 100 ha., men 25 öre per ha. för den, som äger eller brukar mer än 100 ha., 10 kr. för andra enskilda skolorna fastställdes $^{14}/_{1}$ 1851 ett gemensamt reglemente, och understöd av statsmedel beviljades åt i regel 1, undantagsvis 2—3 skolor i varje län, under det att hushållningssällskapet eller skolegendomens ägare i övrigt svarade för deras underhåll. Under 1870- och 80-talen uppgick skolornas antal till 27 utom de 2, som voro förenade med lantbruksinstituten. Skolorna voro avsedda att,under 2-årig kurs övervägande genom jordbruksarbete å skolegendomen men med teoretisk undervisning på den tid, detta arbete lämnade övrig (huvudsakligen morgnar och aftnar), utbilda unga män av arbetsklassen till egna jordbrukare eller förmän vid andras jordbruk, men alltmer övervägande utgjordes lärlingarna av sådana, som ville vinna anställning som arbetsförmän, varför skolorna vanligen kallades rättareskolor. Då antalet lärlingar allt mer avtog och anledningen därtill ansågs vara kroppsarbetets alltför stora utsträckning på den teoretiska undervisningens bekostnad, utsträcktes genom nya reglementen ($^{13}/_{7}$ 1877 och $^{11}/_{7}$ 1887) den teoretiska undervisningen och öppnades möjlighet att genomgå skolorna på 1 år. Tillika inrättades från 1889 särskilda uteslutande teoretiska skolor, lantmannaskolor (se d. o.) för sådana, som icke ansågo sig behöva vid skolan skaffa sig praktisk arbetsskicklighet. Åtskilliga lantbruksskolor upphörde nu eller förändrades till lantmannaskolor. Skolorna i de 4 nordligaste länen blevo från år 1901 blott 1-åriga, och detta utsträcktes till de 6 norra länen genom det förnyade reglementet $^{19}/_{10}$ 1911, enligt vilket vid de norrländska skolorna även skulle hållas en uteslutande teoretisk vinterkurs och vid de övriga skolorna inrättades en 1-årig kurs vid sidan av den 2-åriga, vilken skulle huvudsakligen tjäna till utbildning av arbetsförmän. Den teoretiska utbildningen utvidgades ytterligare, och för att begränsa kostnaderna inskränktes skolornas antal till högst 16, varav 2 vid lantbruksinstituten och 6 ettåriga i de norra länen, med plats för 20 elever vid varje av de norrländska och 28 vid de övriga skolorna; av dessa äro samtliga helårselever vid de norrländska skolorna och minst 20 elever vid de övriga skolorna frielever. Därjämte kan understöd tilldelas obemedlade eller mindre bemedlade.

Inträdesfordringarna äro: fyllda 18 år, med företräde för den, som fullgjort värnpliktsövningarna, för vilka ledighet ej beviljas, god frejd, hälsa och kroppsstyrka, 1 års förutgående lantbruksarbete samt godkända folkskolekunskaper i läsning, skrivning och de 4 enkla räknesätten. För inträde i ettårig kurs fordras därjämte god insikt och vana i lantmannaarbeten samt den allmänbildning, som bör meddelas under den 2-åriga kursens första år. Kurserna börja den 1 november.

Skolans föreståndare, vilken bör hava med goda betyg avlagt avgångsexamen från lantbruksinstitut och utövat praktisk lantbruksverksamhet samt vara av lantbruksstyrelsen förklarad kompetent, skall handhava skolegendomens jordbruk och vara lärare i jordbrukslära eller husdjursskötsel. Vid skolan skola dessutom finnas en förste och en andre lärare, boende vid skolan.

Styrelsen utgöres av en ordförande, utsedd av lantbruksstyrelsen och 3 ledamöter valda av hushållningssällskapets förvaltningsutskott, samtliga för 3 år, samt föreståndaren. K. reglem. $^{19}/_{10}$ 1911 med ändring $^{5}/_{12}$ 1919; om statsanslag och statsunderstöd till elever K. k. $^{29}/_{6}$ 1912 och $^{15}/_{6}$ 1922.

Jämte dessa läroanstalter, hava även en del andra helt enskilda skolor benämnts l. Sådana hava varit H. Spaaks l. å Skeppsholmen i Älvsborgs län (1858—1895) med både högre och lägre manlig samt kvinnlig kurs, J. W. Wulffs mycket talrikt besökta l. i Trälleborg (1867—1908), samt P. J. Rösiös nordiska l. å Ramsjöholm och å Hagaberg vid Jönköping (sedan 1898) och Nils Larssons »skånska l.» å Dala (sedan 1901). Båda dessa sistnämnda skolor åtnjuta statsunderstöd.

Lantbruksstipendiat. Se Lantbruksingenjör.

Lantbruksstyrelsen, Kungl., inrättades år 1889 (k. instruktion $^{13}/_{12}$ 1889). L. handhaver förvaltningen av ärenden rörande lantbruk med trädgårdsskötsel samt fiske. Undantagna från dess förvaltning äro ärenden rörande hästaveln (se Stuteriöverstyrelsen). Styrelsen, vars chef är generaldirektör, har följande avdelningar och tjänstemän på dessa: 1. administrativa byrån med en byråchef, 2. lantbruksbyrån med en byråchef, en byrådirektör för lantbruk och en för trädgårdsskötsel, 3. agrikulturtekniska byrån med en byråchef, 2 förste samt 2 extra byråingenjörer; 4. fiskeribyrån med en byråchef och en byrådirektör samt 5. en avdelning för tuberkulosärenden med en föredragande. Därjämte en sekreterare, en notarie och en kassör.

Lantbrukssällskap, Sveriges allmänna. Sedan upprepade gånger fråga väckts om bildande av ett allmänt svenskt lantbrukssällskap som ett föreningsband för landets jordbrukare och organ för deras strävanden samt som ett förberedande steg härtill anordnats en årlig lantbruksvecka (se d. o.), stiftades 27/2 1917 S. a. L. med ändamål att sammansluta landets jordbruksidkare och jordbruksföreningar till främjande av jordens produktion och jordbrukets intressen. Ledamotskap är tillgängligt för svenska jordbrukare samt föreningar och korporationer, som verka för jordbruket; även andra personer och sammanslutningar, som anses främja jordbrukets intressen, kunna bliva ledamöter. Avgift erlägges av jordbruksidkare med visst belopp i förhållande till hans odlade jord (f. n. 10 öre per ha. odlad jord intill 100 ha., men 25 öre per ha. för den, som äger eller brukar mer än 100 ha., 10 kr. för andra enskilda skolorna fastställdes $^{14}/_{1}$ 1851 ett gemensamt reglemente, och understöd av statsmedel beviljades åt i regel 1, undantagsvis 2—3 skolor i varje län, under det att hushållningssällskapet eller skolegendomens ägare i övrigt svarade för deras underhåll. Under 1870- och 80-talen uppgick skolornas antal till 27 utom de 2, som voro förenade med lantbruksinstituten. Skolorna voro avsedda att,under 2-årig kurs övervägande genom jordbruksarbete å skolegendomen men med teoretisk undervisning på den tid, detta arbete lämnade övrig (huvudsakligen morgnar och aftnar), utbilda unga män av arbetsklassen till egna jordbrukare eller förmän vid andras jordbruk, men alltmer övervägande utgjordes lärlingarna av sådana, som ville vinna anställning som arbetsförmän, varför skolorna vanligen kallades rättareskolor. Då antalet lärlingar allt mer avtog och anledningen därtill ansågs vara kroppsarbetets alltför stora utsträckning på den teoretiska undervisningens bekostnad, utsträcktes genom nya reglementen ($^{13}/_{7}$ 1877 och $^{11}/_{7}$ 1887) den teoretiska undervisningen och öppnades möjlighet att genomgå skolorna på 1 år. Tillika inrättades från 1889 särskilda uteslutande teoretiska skolor, lantmannaskolor (se d. o.) för sådana, som icke ansågo sig behöva vid skolan skaffa sig praktisk arbetsskicklighet. Åtskilliga lantbruksskolor upphörde nu eller förändrades till lantmannaskolor. Skolorna i de 4 nordligaste länen blevo från år 1901 blott 1-åriga, och detta utsträcktes till de 6 norra länen genom det förnyade reglementet $^{19}/_{10}$ 1911, enligt vilket vid de norrländska skolorna även skulle hållas en uteslutande teoretisk vinterkurs och vid de övriga skolorna inrättades en 1-årig kurs vid sidan av den 2-åriga, vilken skulle huvudsakligen tjäna till utbildning av arbetsförmän. Den teoretiska utbildningen utvidgades ytterligare, och för att begränsa kostnaderna inskränktes skolornas antal till högst 16, varav 2 vid lantbruksinstituten och 6 ettåriga i de norra länen, med plats för 20 elever vid varje av de norrländska och 28 vid de övriga skolorna; av dessa äro samtliga helårselever vid de norrländska skolorna och minst 20 elever vid de övriga skolorna frielever. Därjämte kan understöd tilldelas obemedlade eller mindre bemedlade.

Inträdesfordringarna äro: fyllda 18 år, med företräde för den, som fullgjort värnpliktsövningarna, för vilka ledighet ej beviljas, god frejd, hälsa och kroppsstyrka, 1 års förutgående lantbruksarbete samt godkända folkskolekunskaper i läsning, skrivning och de 4 enkla räknesätten. För inträde i ettårig kurs fordras därjämte god insikt och vana i lantmannaarbeten samt den allmänbildning, som bör meddelas under den 2-åriga kursens första år. Kurserna börja den 1 november.

Skolans föreståndare, vilken bör hava med goda betyg avlagt avgångsexamen från lantbruksinstitut och utövat praktisk lantbruksverksamhet samt vara av lantbruksstyrelsen förklarad kompetent, skall handhava skolegendomens jordbruk och vara lärare i jordbrukslära eller husdjursskötsel. Vid skolan skola dessutom finnas en förste och en andre lärare, boende vid skolan.

Styrelsen utgöres av en ordförande, utsedd av lantbruksstyrelsen och 3 ledamöter valda av hushållningssällskapets förvaltningsutskott, samtliga för 3 år, samt föreståndaren. K. reglem. $^{19}/_{10}$ 1911 med ändring $^{5}/_{12}$ 1919; om statsanslag och statsunderstöd till elever K. k. $^{29}/_{6}$ 1912 och $^{15}/_{6}$ 1922.

Jämte dessa läroanstalter, hava även en del andra helt enskilda skolor benämnts l. Sådana hava varit H. Spaaks l. å Skeppsholmen i Älvsborgs län (1858—1895) med både högre och lägre manlig samt kvinnlig kurs, J. W. Wulffs mycket talrikt besökta l. i Trälleborg (1867—1908), samt P. J. Rösiös nordiska l. å Ramsjöholm och å Hagaberg vid Jönköping (sedan 1898) och Nils Larssons »skånska l.» å Dala (sedan 1901). Båda dessa sistnämnda skolor åtnjuta statsunderstöd.

Lantbruksstipendiat. Se Lantbruksingenjör.

Lantbruksstyrelsen, Kungl., inrättades år 1889 (k. instruktion $^{13}/_{12}$ 1889). L. handhaver förvaltningen av ärenden rörande lantbruk med trädgårdsskötsel samt fiske. Undantagna från dess förvaltning äro ärenden rörande hästaveln (se Stuteriöverstyrelsen). Styrelsen, vars chef är generaldirektör, har följande avdelningar och tjänstemän på dessa: 1. administrativa byrån med en byråchef, 2. lantbruksbyrån med en byråchef, en byrådirektör för lantbruk och en för trädgårdsskötsel, 3. agrikulturtekniska byrån med en byråchef, 2 förste samt 2 extra byråingenjörer; 4. fiskeribyrån med en byråchef och en byrådirektör samt 5. en avdelning för tuberkulosärenden med en föredragande. Därjämte en sekreterare, en notarie och en kassör.

Lantbrukssällskap, Sveriges allmänna. Sedan upprepade gånger fråga väckts om bildande av ett allmänt svenskt lantbrukssällskap som ett föreningsband för landets jordbrukare och organ för deras strävanden samt som ett förberedande steg härtill anordnats en årlig lantbruksvecka (se d. o.), stiftades 27/2 1917 S. a. L. med ändamål att sammansluta landets jordbruksidkare och jordbruksföreningar till främjande av jordens produktion och jordbrukets intressen. Ledamotskap är tillgängligt för svenska jordbrukare samt föreningar och korporationer, som verka för jordbruket; även andra personer och sammanslutningar, som anses främja jordbrukets intressen, kunna bliva ledamöter. Avgift erlägges av jordbruksidkare med visst belopp i förhållande till hans odlade jord (f. n. 10 öre per ha. odlad jord intill 100 ha., men 25 öre per ha. för den, som äger eller brukar mer än 100 ha., 10 kr. för andra enskildapersoner samt för föreningar det belopp de själva bestämma, dock minst ioo kr. Styrelse av 24—48 personer samt arbetsutskott av 5 personer. Sällskapet har en verkställande direktör och en kamrerare samt har till lantbrukets tjänst inrättat följande byråer: 1. driftsbyrå för verkställande av bokslut, revisioner, inventeringar och skattedeklarationer; 2. byggnadsbyrå, som utför byggnadsritningar; 3. fastighetsbyrå, som förmedlar köp och försäljning av egendomar, byggnadsmaterialier, inventarier och förrådsartiklar samt utövar tillsyn över egendomars förvaltning, syner och värderingar; 4. elektriska byrån som medverkar vid organisation av elektriska distributionsföreningar samt planläggning och övervakning av elektriska anläggningar; 5. juridiska byrån för upprättande av legala handlingar och andra juridiska uppdrag; samt 6. jordbruksbyrån för upplysningar och råd rörande jordbruksförhållanden.

Sällskapet utgiver: Sveriges allm. lantbrukssällskaps medlemsblad (månadsblad, utdelas till medlemmarna); Lantmannen, Tidskrift för lantmän (veckotidskrift) samt Annonsblad till Tidskrift för lantmän.

Lantbrukstjänstemannaföreningen, Svenska, bildad 1911 för att verka för lantbrukets höjande och befordrande av lantbrukstjänstemännens intressen, består huvudsakligen av jordbrukare och vid jordbruk anställda tjänstemän. Föreningens verksamhet ledes av en centralstyrelse. Den har lokalavdelningar för flertalet län i södra och mellersta Sverige. Den förmedlar tjänsteanskaffning, har en sjuk- och begravningskassa och har arbetat för ordnande av. pensionering för tjänstemännen samt för höjandet av dessas utbildning och ställning. Föreningen har med början år 1817 utgivit en årsskrift innehållande uppsatser i lantbruksämnen.

Lantbruksundervisning. Det livliga intresse för näringarnas förkovran, som utmärkte frihetstiden, visade sig även genom omsorg om undervisning i lanthushållning. Enligt tysk förebild upptogs praktisk ekonomi bland läroämnena vid universiteten. År 1740 förordnade K. Maj:t, att en professur vid Uppsala universitet skulle avhandla rikets ekonomi, och denna lärostols innehavare ägnade vid sin undervisning uppmärksamhet även åt landets viktigaste näring, lantbruket. Den adjunktur, som kort därefter vid samma högskola inrättades genom en donation av bruksägaren Erik Eriksson Borgström, skulle till undervisning hava den praktiska ekonomien, d. v. s. lantbruket. Vid Lunds universitet inrättades år 1750 en lärostol i ekonomi, och senare lades detta ämne till professuren i nationalekonomi. Dessa första ansatser till att upptaga undervisning i lantbruk bland högskolornas läroämnen blevo dock blott föga förverkligade, och ett förslag till inrättande av undervisning i samband med en försöksgård vid Lunds universitet, vilket ledde till ett k. reglemente för en experimentalfarm därstädes, blev också utan påföljd. Under det sålunda universitetsundervisning i lanthushållning icke lyckades vinna fotfäste i Sverige, fick däremot den andra form, under vilken högre l. meddelades i Tyskland, den praktisk-teoretiska undervisningen i förening med jordbruksdrift, representerad av Thaers berömda akademi å Möglin, sin motsvarighet i de svenska lantbruksinstituten (se d. o.), vilka alltsedan förblivit vår bestående form för högre lantbruksundervisning. Dessa lida av den olägenheten att på samma gång skola meddela vetenskaplig undervisning och tillgodose blivande jordbrukares och förvaltares mindre behov av teoretiska studier, men förslag om inrättande av en skild lantbrukshögskola hava hittills icke kunnat förverkligas.

Lägre l. för utbildande av praktiska lantmän och arbetsförmän började även i början av 1800-talet kännas som ett behov. De första försöken till dess fyllande, som gjordes av Örebro läns hushållningssällskap genom inrättande av en lantbruksskola å Dyringe samt ett liknande företag av Skaraborgs läns hushållningssällskaps experimentalfarm och praktiska åkerbruksskola på Storeberg, fingo blott kort varaktighet. Först sedan lantbruksinstituten börjat sin verksamhet och ökat intresset för en på teoretiska kunskaper grundad utbildning av lantmän, kunde önskan att inrätta skolor även för allmogen och för bildande av arbetsförmän arbeta sig fram till förverkligande, och från början av 1840-talet inrättades lantbruksskolor (se d. o.) i allt flera delar av landet. Dessa skolor framkallades av behovet av arbetsförmän och fingo såväl karaktär som namn av rättareskolor, men besöktes föga av blivande bondejordbrukare. En för omorganisation av lantbruksundervisningen år 1882 tillsatt kommitté ansåg, att detta berodde därpå, att det praktiska arbetet, som upptog den mesta tiden vid lantbruksskolorna och var den viktigaste delen av en arbetsförmans utbildning, på samma gång det utgjorde lärlingens betalning för underhåll och undervisning, av allmogen ansågs mindre behövlig för bondsöner, vilka redan voro förtrogna med jordbruksarbete, och därför alltför tidsödande. Efter dess förslag har därför från senare delen av 1880-talet tillkommit uteslutande teoretiska läroanstalter lantmannaskolor (se d. o.) med undervisningen grundad på den allmänbildning, som erhålles vid folkskolan och folkhögskolan.

Även kvinnliga läroanstalter i lanthushållning hava på senare tid anordnats. Till dessa höra de lanthushållningsskolor (se d. o.), som anordnats för utbildning av lärarinnor i olika grenar av lantmannaekonomien, likasom de vid åtskilliga

personer samt för föreningar det belopp de själva bestämma, dock minst ioo kr. Styrelse av 24—48 personer samt arbetsutskott av 5 personer. Sällskapet har en verkställande direktör och en kamrerare samt har till lantbrukets tjänst inrättat följande byråer: 1. driftsbyrå för verkställande av bokslut, revisioner, inventeringar och skattedeklarationer; 2. byggnadsbyrå, som utför byggnadsritningar; 3. fastighetsbyrå, som förmedlar köp och försäljning av egendomar, byggnadsmaterialier, inventarier och förrådsartiklar samt utövar tillsyn över egendomars förvaltning, syner och värderingar; 4. elektriska byrån som medverkar vid organisation av elektriska distributionsföreningar samt planläggning och övervakning av elektriska anläggningar; 5. juridiska byrån för upprättande av legala handlingar och andra juridiska uppdrag; samt 6. jordbruksbyrån för upplysningar och råd rörande jordbruksförhållanden.

Sällskapet utgiver: Sveriges allm. lantbrukssällskaps medlemsblad (månadsblad, utdelas till medlemmarna); Lantmannen, Tidskrift för lantmän (veckotidskrift) samt Annonsblad till Tidskrift för lantmän.

Lantbrukstjänstemannaföreningen, Svenska, bildad 1911 för att verka för lantbrukets höjande och befordrande av lantbrukstjänstemännens intressen, består huvudsakligen av jordbrukare och vid jordbruk anställda tjänstemän. Föreningens verksamhet ledes av en centralstyrelse. Den har lokalavdelningar för flertalet län i södra och mellersta Sverige. Den förmedlar tjänsteanskaffning, har en sjuk- och begravningskassa och har arbetat för ordnande av. pensionering för tjänstemännen samt för höjandet av dessas utbildning och ställning. Föreningen har med början år 1817 utgivit en årsskrift innehållande uppsatser i lantbruksämnen.

Lantbruksundervisning. Det livliga intresse för näringarnas förkovran, som utmärkte frihetstiden, visade sig även genom omsorg om undervisning i lanthushållning. Enligt tysk förebild upptogs praktisk ekonomi bland läroämnena vid universiteten. År 1740 förordnade K. Maj:t, att en professur vid Uppsala universitet skulle avhandla rikets ekonomi, och denna lärostols innehavare ägnade vid sin undervisning uppmärksamhet även åt landets viktigaste näring, lantbruket. Den adjunktur, som kort därefter vid samma högskola inrättades genom en donation av bruksägaren Erik Eriksson Borgström, skulle till undervisning hava den praktiska ekonomien, d. v. s. lantbruket. Vid Lunds universitet inrättades år 1750 en lärostol i ekonomi, och senare lades detta ämne till professuren i nationalekonomi. Dessa första ansatser till att upptaga undervisning i lantbruk bland högskolornas läroämnen blevo dock blott föga förverkligade, och ett förslag till inrättande av undervisning i samband med en försöksgård vid Lunds universitet, vilket ledde till ett k. reglemente för en experimentalfarm därstädes, blev också utan påföljd. Under det sålunda universitetsundervisning i lanthushållning icke lyckades vinna fotfäste i Sverige, fick däremot den andra form, under vilken högre l. meddelades i Tyskland, den praktisk-teoretiska undervisningen i förening med jordbruksdrift, representerad av Thaers berömda akademi å Möglin, sin motsvarighet i de svenska lantbruksinstituten (se d. o.), vilka alltsedan förblivit vår bestående form för högre lantbruksundervisning. Dessa lida av den olägenheten att på samma gång skola meddela vetenskaplig undervisning och tillgodose blivande jordbrukares och förvaltares mindre behov av teoretiska studier, men förslag om inrättande av en skild lantbrukshögskola hava hittills icke kunnat förverkligas.

Lägre l. för utbildande av praktiska lantmän och arbetsförmän började även i början av 1800-talet kännas som ett behov. De första försöken till dess fyllande, som gjordes av Örebro läns hushållningssällskap genom inrättande av en lantbruksskola å Dyringe samt ett liknande företag av Skaraborgs läns hushållningssällskaps experimentalfarm och praktiska åkerbruksskola på Storeberg, fingo blott kort varaktighet. Först sedan lantbruksinstituten börjat sin verksamhet och ökat intresset för en på teoretiska kunskaper grundad utbildning av lantmän, kunde önskan att inrätta skolor även för allmogen och för bildande av arbetsförmän arbeta sig fram till förverkligande, och från början av 1840-talet inrättades lantbruksskolor (se d. o.) i allt flera delar av landet. Dessa skolor framkallades av behovet av arbetsförmän och fingo såväl karaktär som namn av rättareskolor, men besöktes föga av blivande bondejordbrukare. En för omorganisation av lantbruksundervisningen år 1882 tillsatt kommitté ansåg, att detta berodde därpå, att det praktiska arbetet, som upptog den mesta tiden vid lantbruksskolorna och var den viktigaste delen av en arbetsförmans utbildning, på samma gång det utgjorde lärlingens betalning för underhåll och undervisning, av allmogen ansågs mindre behövlig för bondsöner, vilka redan voro förtrogna med jordbruksarbete, och därför alltför tidsödande. Efter dess förslag har därför från senare delen av 1880-talet tillkommit uteslutande teoretiska läroanstalter lantmannaskolor (se d. o.) med undervisningen grundad på den allmänbildning, som erhålles vid folkskolan och folkhögskolan.

Även kvinnliga läroanstalter i lanthushållning hava på senare tid anordnats. Till dessa höra de lanthushållningsskolor (se d. o.), som anordnats för utbildning av lärarinnor i olika grenar av lantmannaekonomien, likasom de vid åtskilliga

personer samt för föreningar det belopp de själva bestämma, dock minst ioo kr. Styrelse av 24—48 personer samt arbetsutskott av 5 personer. Sällskapet har en verkställande direktör och en kamrerare samt har till lantbrukets tjänst inrättat följande byråer: 1. driftsbyrå för verkställande av bokslut, revisioner, inventeringar och skattedeklarationer; 2. byggnadsbyrå, som utför byggnadsritningar; 3. fastighetsbyrå, som förmedlar köp och försäljning av egendomar, byggnadsmaterialier, inventarier och förrådsartiklar samt utövar tillsyn över egendomars förvaltning, syner och värderingar; 4. elektriska byrån som medverkar vid organisation av elektriska distributionsföreningar samt planläggning och övervakning av elektriska anläggningar; 5. juridiska byrån för upprättande av legala handlingar och andra juridiska uppdrag; samt 6. jordbruksbyrån för upplysningar och råd rörande jordbruksförhållanden.

Sällskapet utgiver: Sveriges allm. lantbrukssällskaps medlemsblad (månadsblad, utdelas till medlemmarna); Lantmannen, Tidskrift för lantmän (veckotidskrift) samt Annonsblad till Tidskrift för lantmän.

Lantbrukstjänstemannaföreningen, Svenska, bildad 1911 för att verka för lantbrukets höjande och befordrande av lantbrukstjänstemännens intressen, består huvudsakligen av jordbrukare och vid jordbruk anställda tjänstemän. Föreningens verksamhet ledes av en centralstyrelse. Den har lokalavdelningar för flertalet län i södra och mellersta Sverige. Den förmedlar tjänsteanskaffning, har en sjuk- och begravningskassa och har arbetat för ordnande av. pensionering för tjänstemännen samt för höjandet av dessas utbildning och ställning. Föreningen har med början år 1817 utgivit en årsskrift innehållande uppsatser i lantbruksämnen.

Lantbruksundervisning. Det livliga intresse för näringarnas förkovran, som utmärkte frihetstiden, visade sig även genom omsorg om undervisning i lanthushållning. Enligt tysk förebild upptogs praktisk ekonomi bland läroämnena vid universiteten. År 1740 förordnade K. Maj:t, att en professur vid Uppsala universitet skulle avhandla rikets ekonomi, och denna lärostols innehavare ägnade vid sin undervisning uppmärksamhet även åt landets viktigaste näring, lantbruket. Den adjunktur, som kort därefter vid samma högskola inrättades genom en donation av bruksägaren Erik Eriksson Borgström, skulle till undervisning hava den praktiska ekonomien, d. v. s. lantbruket. Vid Lunds universitet inrättades år 1750 en lärostol i ekonomi, och senare lades detta ämne till professuren i nationalekonomi. Dessa första ansatser till att upptaga undervisning i lantbruk bland högskolornas läroämnen blevo dock blott föga förverkligade, och ett förslag till inrättande av undervisning i samband med en försöksgård vid Lunds universitet, vilket ledde till ett k. reglemente för en experimentalfarm därstädes, blev också utan påföljd. Under det sålunda universitetsundervisning i lanthushållning icke lyckades vinna fotfäste i Sverige, fick däremot den andra form, under vilken högre l. meddelades i Tyskland, den praktisk-teoretiska undervisningen i förening med jordbruksdrift, representerad av Thaers berömda akademi å Möglin, sin motsvarighet i de svenska lantbruksinstituten (se d. o.), vilka alltsedan förblivit vår bestående form för högre lantbruksundervisning. Dessa lida av den olägenheten att på samma gång skola meddela vetenskaplig undervisning och tillgodose blivande jordbrukares och förvaltares mindre behov av teoretiska studier, men förslag om inrättande av en skild lantbrukshögskola hava hittills icke kunnat förverkligas.

Lägre l. för utbildande av praktiska lantmän och arbetsförmän började även i början av 1800-talet kännas som ett behov. De första försöken till dess fyllande, som gjordes av Örebro läns hushållningssällskap genom inrättande av en lantbruksskola å Dyringe samt ett liknande företag av Skaraborgs läns hushållningssällskaps experimentalfarm och praktiska åkerbruksskola på Storeberg, fingo blott kort varaktighet. Först sedan lantbruksinstituten börjat sin verksamhet och ökat intresset för en på teoretiska kunskaper grundad utbildning av lantmän, kunde önskan att inrätta skolor även för allmogen och för bildande av arbetsförmän arbeta sig fram till förverkligande, och från början av 1840-talet inrättades lantbruksskolor (se d. o.) i allt flera delar av landet. Dessa skolor framkallades av behovet av arbetsförmän och fingo såväl karaktär som namn av rättareskolor, men besöktes föga av blivande bondejordbrukare. En för omorganisation av lantbruksundervisningen år 1882 tillsatt kommitté ansåg, att detta berodde därpå, att det praktiska arbetet, som upptog den mesta tiden vid lantbruksskolorna och var den viktigaste delen av en arbetsförmans utbildning, på samma gång det utgjorde lärlingens betalning för underhåll och undervisning, av allmogen ansågs mindre behövlig för bondsöner, vilka redan voro förtrogna med jordbruksarbete, och därför alltför tidsödande. Efter dess förslag har därför från senare delen av 1880-talet tillkommit uteslutande teoretiska läroanstalter lantmannaskolor (se d. o.) med undervisningen grundad på den allmänbildning, som erhålles vid folkskolan och folkhögskolan.

Även kvinnliga läroanstalter i lanthushållning hava på senare tid anordnats. Till dessa höra de lanthushållningsskolor (se d. o.), som anordnats för utbildning av lärarinnor i olika grenar av lantmannaekonomien, likasom de vid åtskilliga

folkhögskolor inrättade kvinnliga kurser, i vilka undervisning i lanthushållning meddelas. Denna undervisning har sedan år 1812 (eg. 1912 korr.anm.) organiserats som statsunderstödda lanthushållsskolor (se d. o.).

Jämte dessa fasta skolor för undervisning i lanthushållning hållas tillfälliga lantmannakurser i stort antal; i regel anordnade genom hushållningssällskapen. Till dylika lämnar staten sedan år 1913 understöd av de till höjande av det mindre jordbruket anslagna medel.

Till obemedlade och mindre bemedlade elever vid lägre lantbruksundervisningsanstalter lämnas statsunderstöd. K. k. $^{15}/_{6}$ 1922.

Utbildning av kontrollassistenter och vandringsrättare (se d. o.) är även anordnad vid kortare kurser, som med statsunderstöd hållas vid lantmanna- och lantbruksskolor.

Slutligen finnas utbildningskurser inom särskilda grenar av lanthushållningen, se Fjäderfäavelsförening, Ladugårdsskötare: svinskötare, Mejeriundervisning, Trädgårdsundervisning.

Inspektion av den statsunderstödda lägre lantbruksundervisningen inrättades år 1913 under lantbruksstyrelsen och utövas f. n. (år 1921) av en inspektör för lantmanna- och lanthushållsskolor, en för lantbruksskolor samt en inspektris för lanthushållsskolor. Instruktion för inspektörerna $^{8}/_{10}$ 1918.

Lantbruksveckan. Efter tyskt föredöme samlas årligen, hittills i mars månad, svenska föreningar på jordbrukets område att under samma vecka hålla sina sammanträden. Genom denna samling på samma tid och plats underlättas för lantmännen att deltaga i de olika föreningarnas möten, vilkas arbetsresultat därigenom spridas i vidare kretsar, och därjämte beredes tillfälle att vid några allmänna sammankomster åhöra föredrag och överlägga om ämnen av större vikt och betydelse. Den första lantbruksveckan hölls efter inbjudning av Svenska lantmännens riksförbund år 1911. För varje l. har av trycket utgivits Handlingar till lantbruksveckan. Dess angelägenheter handhavas av ombud för de anslutna föreningarna. Även i landsorten ha liknande sammanträden börjat att ordnas.

Lanterninbyggnad. Se Stallbyggnad.

Lanthushållning användes liktydigt med jordbruk och lantbruk för att beteckna lantbruksföretag i dess helhet. Se Jordbruk.

Lanthushållningsräkning. Se Bokföring.

Lanthushållningsskola kallas 2 läroanstalter för utbildande av lärarinnor vid lanthushållsskolor och skolkök, nämligen: Fredrika- Bremerförbundets l. å Rimforsa, omfattande en 2 års skolköks-, lanthushålls- och trädgårds- kurs; samt lanthushållningsskolan å Brogård, adr. Vattholma, en 1-årig lärarinnekurs i huslig ekonomi med lanthushållning, i samband med en kurs vid hushållsfackskolan i Uppsala. Båda skolorna åtnjuta statsunderstöd.

Lanthushållsskola har till uppgift att meddela unga kvinnor praktisk och teoretisk undervisning i huslig ekonomi och de lantgöromål, som pläga utföras av kvinnor. Dessa skolor infördes år 1912 i sambänd med en omorganisation av den lägre lantbruksundervisningen; f. n. är deras antal 35, en del av dessa äro förenade med folkhög- eller lantmannaskola. Kurserna, som kunna förläggas till tid som är lämplig, vanligen på sommaren, äro dels kortare på minst 105, dels längre på minst 165 dagar. Inträdesfordringar äro: fyllda 16 år, minst 1 års föregående deltagande i göromålen vid ett lantmannahem samt de kunskaper folkskolan meddelar. Hel eller halvfriplatser finnas i visst förhållande till det statsanslag skolan åtnjuter. Därjämte utdelas understöd av statsmedel till obemedlade eller mindre bemedlade lärjungar.

Föreståndarinnan och lärarinnan i huslig ekonomi böra hava med goda vitsord avlagt avgångsexamen från lärarinnekurs vid statsunderstödd lanthushållningsskola. Där l. är förlagd till samma plats som folkhög- eller lantmannaskola, kan dennas föreståndare utses till rektor för den förra.

Styrelsen skall utgöras av minst 5 personer, bland dem skolans rektor, där sådan finnes, samt föreståndarinnan. De övriga ledamöterna, bland vilka skola vara 2 i orten boende kvinnor, utses på sätt K. Maj:t bestämt första gången anslag till skolan beviljades. K. regl. $^{12}/_{12}$ 1919. Om statsanslag och understöd åt elever K. k. $^{18}/_{6}$ 1915 och $^{15}/_{6}$ 1922.

Lantmannabyggnader. Byggnaderna hava den största betydelse för lantbrukets ekonomi dels genom de stora kapital, de representera, dels genom den inverkan deras tillräcklighet, läge och beskaffenhet hava på folkets trevnad, bränsle- och arbetsåtgång och möjligheten att ändamålsenligt hysa kreaturen samt förvara och förarbeta produkterna. Det är därför

mycket viktigt, att egendomen är försedd med tillräckliga l. för den lämpligaste anordningen av lantbruket, och att dessa äro lämpligt förlagda och anordnade men på samma gång ej vålla större kostnader än nödigt för förräntning, amortering och underhåll. För vinnande av detta önskemål bör vid varje ny- eller ombyggnad plan i förväg uppgöras av sakkunnig person (se Byggnadsritning, Byggnadsentreprenad).

Byggnadskostnaderna måste bliva höga i ett land, där klimatets stränghet medför behov av rymliga och varma bostäder för folk och fä, och där i regel skördarna förvaras under tak. Några noggranna uppgifter om byggnadskapitalets vanliga storlek i vårt land finnas ej, och de uppgifter som finnas äro osäkra och knappt jämförbara, då de avse än nybyggnadskostnaden utan eller med olika folkhögskolor inrättade kvinnliga kurser, i vilka undervisning i lanthushållning meddelas. Denna undervisning har sedan år 1812 (eg. 1912 korr.anm.) organiserats som statsunderstödda lanthushållsskolor (se d. o.).

Jämte dessa fasta skolor för undervisning i lanthushållning hållas tillfälliga lantmannakurser i stort antal; i regel anordnade genom hushållningssällskapen. Till dylika lämnar staten sedan år 1913 understöd av de till höjande av det mindre jordbruket anslagna medel.

Till obemedlade och mindre bemedlade elever vid lägre lantbruksundervisningsanstalter lämnas statsunderstöd. K. k. $^{15}/_{6}$ 1922.

Utbildning av kontrollassistenter och vandringsrättare (se d. o.) är även anordnad vid kortare kurser, som med statsunderstöd hållas vid lantmanna- och lantbruksskolor.

Slutligen finnas utbildningskurser inom särskilda grenar av lanthushållningen, se Fjäderfäavelsförening, Ladugårdsskötare: svinskötare, Mejeriundervisning, Trädgårdsundervisning.

Inspektion av den statsunderstödda lägre lantbruksundervisningen inrättades år 1913 under lantbruksstyrelsen och utövas f. n. (år 1921) av en inspektör för lantmanna- och lanthushållsskolor, en för lantbruksskolor samt en inspektris för lanthushållsskolor. Instruktion för inspektörerna $^{8}/_{10}$ 1918.

Lantbruksveckan. Efter tyskt föredöme samlas årligen, hittills i mars månad, svenska föreningar på jordbrukets område att under samma vecka hålla sina sammanträden. Genom denna samling på samma tid och plats underlättas för lantmännen att deltaga i de olika föreningarnas möten, vilkas arbetsresultat därigenom spridas i vidare kretsar, och därjämte beredes tillfälle att vid några allmänna sammankomster åhöra föredrag och överlägga om ämnen av större vikt och betydelse. Den första lantbruksveckan hölls efter inbjudning av Svenska lantmännens riksförbund år 1911. För varje l. har av trycket utgivits Handlingar till lantbruksveckan. Dess angelägenheter handhavas av ombud för de anslutna föreningarna. Även i landsorten ha liknande sammanträden börjat att ordnas.

Lanterninbyggnad. Se Stallbyggnad.

Lanthushållning användes liktydigt med jordbruk och lantbruk för att beteckna lantbruksföretag i dess helhet. Se Jordbruk.

Lanthushållningsräkning. Se Bokföring.

Lanthushållningsskola kallas 2 läroanstalter för utbildande av lärarinnor vid lanthushållsskolor och skolkök, nämligen: Fredrika- Bremerförbundets l. å Rimforsa, omfattande en 2 års skolköks-, lanthushålls- och trädgårds- kurs; samt lanthushållningsskolan å Brogård, adr. Vattholma, en 1-årig lärarinnekurs i huslig ekonomi med lanthushållning, i samband med en kurs vid hushållsfackskolan i Uppsala. Båda skolorna åtnjuta statsunderstöd.

Lanthushållsskola har till uppgift att meddela unga kvinnor praktisk och teoretisk undervisning i huslig ekonomi och de lantgöromål, som pläga utföras av kvinnor. Dessa skolor infördes år 1912 i sambänd med en omorganisation av den lägre lantbruksundervisningen; f. n. är deras antal 35, en del av dessa äro förenade med folkhög- eller lantmannaskola. Kurserna, som kunna förläggas till tid som är lämplig, vanligen på sommaren, äro dels kortare på minst 105, dels längre på minst 165 dagar. Inträdesfordringar äro: fyllda 16 år, minst 1 års föregående deltagande i göromålen vid ett lantmannahem samt de kunskaper folkskolan meddelar. Hel eller halvfriplatser finnas i visst förhållande till det statsanslag skolan åtnjuter. Därjämte utdelas understöd av statsmedel till obemedlade eller mindre bemedlade lärjungar.

Föreståndarinnan och lärarinnan i huslig ekonomi böra hava med goda vitsord avlagt avgångsexamen från lärarinnekurs vid statsunderstödd lanthushållningsskola. Där l. är förlagd till samma plats som folkhög- eller lantmannaskola, kan dennas föreståndare utses till rektor för den förra.

Styrelsen skall utgöras av minst 5 personer, bland dem skolans rektor, där sådan finnes, samt föreståndarinnan. De övriga ledamöterna, bland vilka skola vara 2 i orten boende kvinnor, utses på sätt K. Maj:t bestämt första gången anslag till skolan beviljades. K. regl. $^{12}/_{12}$ 1919. Om statsanslag och understöd åt elever K. k. $^{18}/_{6}$ 1915 och $^{15}/_{6}$ 1922.

Lantmannabyggnader. Byggnaderna hava den största betydelse för lantbrukets ekonomi dels genom de stora kapital, de representera, dels genom den inverkan deras tillräcklighet, läge och beskaffenhet hava på folkets trevnad, bränsle- och arbetsåtgång och möjligheten att ändamålsenligt hysa kreaturen samt förvara och förarbeta produkterna. Det är därför mycket viktigt, att egendomen är försedd med tillräckliga l. för den lämpligaste anordningen av lantbruket, och att dessa äro lämpligt förlagda och anordnade men på samma gång ej vålla större kostnader än nödigt för förräntning, amortering och underhåll. För vinnande av detta önskemål bör vid varje ny- eller ombyggnad plan i förväg uppgöras av sakkunnig person (se Byggnadsritning, Byggnadsentreprenad).

Byggnadskostnaderna måste bliva höga i ett land, där klimatets stränghet medför behov av rymliga och varma bostäder för folk och fä, och där i regel skördarna förvaras under tak. Några noggranna uppgifter om byggnadskapitalets vanliga storlek i vårt land finnas ej, och de uppgifter som finnas äro osäkra och knappt jämförbara, då de avse än nybyggnadskostnaden utan eller med olika folkhögskolor inrättade kvinnliga kurser, i vilka undervisning i lanthushållning meddelas. Denna undervisning har sedan år 1812 (eg. 1912 korr.anm.) organiserats som statsunderstödda lanthushållsskolor (se d. o.).

Jämte dessa fasta skolor för undervisning i lanthushållning hållas tillfälliga lantmannakurser i stort antal; i regel anordnade genom hushållningssällskapen. Till dylika lämnar staten sedan år 1913 understöd av de till höjande av det mindre jordbruket anslagna medel.

Till obemedlade och mindre bemedlade elever vid lägre lantbruksundervisningsanstalter lämnas statsunderstöd. K. k. $^{15}/_{6}$ 1922.

Utbildning av kontrollassistenter och vandringsrättare (se d. o.) är även anordnad vid kortare kurser, som med statsunderstöd hållas vid lantmanna- och lantbruksskolor.

Slutligen finnas utbildningskurser inom särskilda grenar av lanthushållningen, se Fjäderfäavelsförening, Ladugårdsskötare: svinskötare, Mejeriundervisning, Trädgårdsundervisning.

Inspektion av den statsunderstödda lägre lantbruksundervisningen inrättades år 1913 under lantbruksstyrelsen och utövas f. n. (år 1921) av en inspektör för lantmanna- och lanthushållsskolor, en för lantbruksskolor samt en inspektris för lanthushållsskolor. Instruktion för inspektörerna $^{8}/_{10}$ 1918.

Lantbruksveckan. Efter tyskt föredöme samlas årligen, hittills i mars månad, svenska föreningar på jordbrukets område att under samma vecka hålla sina sammanträden. Genom denna samling på samma tid och plats underlättas för lantmännen att deltaga i de olika föreningarnas möten, vilkas arbetsresultat därigenom spridas i vidare kretsar, och därjämte beredes tillfälle att vid några allmänna sammankomster åhöra föredrag och överlägga om ämnen av större vikt och betydelse. Den första lantbruksveckan hölls efter inbjudning av Svenska lantmännens riksförbund år 1911. För varje l. har av trycket utgivits Handlingar till lantbruksveckan. Dess angelägenheter handhavas av ombud för de anslutna föreningarna. Även i landsorten ha liknande sammanträden börjat att ordnas.

Lanterninbyggnad. Se Stallbyggnad.

Lanthushållning användes liktydigt med jordbruk och lantbruk för att beteckna lantbruksföretag i dess helhet. Se Jordbruk.

Lanthushållningsräkning. Se Bokföring.

Lanthushållningsskola kallas 2 läroanstalter för utbildande av lärarinnor vid lanthushållsskolor och skolkök, nämligen: Fredrika- Bremerförbundets l. å Rimforsa, omfattande en 2 års skolköks-, lanthushålls- och trädgårds- kurs; samt lanthushållningsskolan å Brogård, adr. Vattholma, en 1-årig lärarinnekurs i huslig ekonomi med lanthushållning, i samband med en kurs vid hushållsfackskolan i Uppsala. Båda skolorna åtnjuta statsunderstöd.

Lanthushållsskola har till uppgift att meddela unga kvinnor praktisk och teoretisk undervisning i huslig ekonomi och de lantgöromål, som pläga utföras av kvinnor. Dessa skolor infördes år 1912 i sambänd med en omorganisation av den lägre lantbruksundervisningen; f. n. är deras antal 35, en del av dessa äro förenade med folkhög- eller lantmannaskola. Kurserna, som kunna förläggas till tid som är lämplig, vanligen på sommaren, äro dels kortare på minst 105, dels längre på minst 165 dagar. Inträdesfordringar äro: fyllda 16 år, minst 1 års föregående deltagande i göromålen vid ett lantmannahem samt de kunskaper folkskolan meddelar. Hel eller halvfriplatser finnas i visst förhållande till det statsanslag skolan

åtnjuter. Därjämte utdelas understöd av statsmedel till obemedlade eller mindre bemedlade lärjungar.

Föreståndarinnan och lärarinnan i huslig ekonomi böra hava med goda vitsord avlagt avgångsexamen från lärarinnekurs vid statsunderstödd lanthushållningsskola. Där l. är förlagd till samma plats som folkhög- eller lantmannaskola, kan dennas föreståndare utses till rektor för den förra.

Styrelsen skall utgöras av minst 5 personer, bland dem skolans rektor, där sådan finnes, samt föreståndarinnan. De övriga ledamöterna, bland vilka skola vara 2 i orten boende kvinnor, utses på sätt K. Maj:t bestämt första gången anslag till skolan beviljades. K. regl. $^{12}/_{12}$ 1919. Om statsanslag och understöd åt elever K. k. $^{18}/_{6}$ 1915 och $^{15}/_{6}$ 1922.

Lantmannabyggnader. Byggnaderna hava den största betydelse för lantbrukets ekonomi dels genom de stora kapital, de representera, dels genom den inverkan deras tillräcklighet, läge och beskaffenhet hava på folkets trevnad, bränsle- och arbetsåtgång och möjligheten att ändamålsenligt hysa kreaturen samt förvara och förarbeta produkterna. Det är därför mycket viktigt, att egendomen är försedd med tillräckliga l. för den lämpligaste anordningen av lantbruket, och att dessa äro lämpligt förlagda och anordnade men på samma gång ej vålla större kostnader än nödigt för förräntning, amortering och underhåll. För vinnande av detta önskemål bör vid varje ny- eller ombyggnad plan i förväg uppgöras av sakkunnig person (se Byggnadsritning, Byggnadsentreprenad).

Byggnadskostnaderna måste bliva höga i ett land, där klimatets stränghet medför behov av rymliga och varma bostäder för folk och fä, och där i regel skördarna förvaras under tak. Några noggranna uppgifter om byggnadskapitalets vanliga storlek i vårt land finnas ej, och de uppgifter som finnas äro osäkra och knappt jämförbara, då de avse än nybyggnadskostnaden utan eller med olika folkhögskolor inrättade kvinnliga kurser, i vilka undervisning i lanthushållning meddelas. Denna undervisning har sedan år 1812 (eg. 1912 korr.anm.) organiserats som statsunderstödda lanthushållsskolor (se d. o.).

Jämte dessa fasta skolor för undervisning i lanthushållning hållas tillfälliga lantmannakurser i stort antal; i regel anordnade genom hushållningssällskapen. Till dylika lämnar staten sedan år 1913 understöd av de till höjande av det mindre jordbruket anslagna medel.

Till obemedlade och mindre bemedlade elever vid lägre lantbruksundervisningsanstalter lämnas statsunderstöd. K. k. $^{15}/_{6}$ 1922.

Utbildning av kontrollassistenter och vandringsrättare (se d. o.) är även anordnad vid kortare kurser, som med statsunderstöd hållas vid lantmanna- och lantbruksskolor.

Slutligen finnas utbildningskurser inom särskilda grenar av lanthushållningen, se Fjäderfäavelsförening, Ladugårdsskötare: svinskötare, Mejeriundervisning, Trädgårdsundervisning.

Inspektion av den statsunderstödda lägre lantbruksundervisningen inrättades år 1913 under lantbruksstyrelsen och utövas f. n. (år 1921) av en inspektör för lantmanna- och lanthushållsskolor, en för lantbruksskolor samt en inspektris för lanthushållsskolor. Instruktion för inspektörerna $^{8}/_{10}$ 1918.

Lantbruksveckan. Efter tyskt föredöme samlas årligen, hittills i mars månad, svenska föreningar på jordbrukets område att under samma vecka hålla sina sammanträden. Genom denna samling på samma tid och plats underlättas för lantmännen att deltaga i de olika föreningarnas möten, vilkas arbetsresultat därigenom spridas i vidare kretsar, och därjämte beredes tillfälle att vid några allmänna sammankomster åhöra föredrag och överlägga om ämnen av större vikt och betydelse. Den första lantbruksveckan hölls efter inbjudning av Svenska lantmännens riksförbund år 1911. För varje l. har av trycket utgivits Handlingar till lantbruksveckan. Dess angelägenheter handhavas av ombud för de anslutna föreningarna. Även i landsorten ha liknande sammanträden börjat att ordnas.

Lanterninbyggnad. Se Stallbyggnad.

Lanthushållning användes liktydigt med jordbruk och lantbruk för att beteckna lantbruksföretag i dess helhet. Se Jordbruk.

Lanthushållningsräkning. Se Bokföring.

Lanthushållningsskola kallas 2 läroanstalter för utbildande av lärarinnor vid lanthushållsskolor och skolkök, nämligen: Fredrika- Bremerförbundets l. å Rimforsa, omfattande en 2 års skolköks-, lanthushålls- och trädgårds- kurs; samt lanthushållningsskolan å Brogård, adr. Vattholma, en 1-årig lärarinnekurs i huslig ekonomi med lanthushållning, i samband med en kurs vid hushållsfackskolan i Uppsala. Båda skolorna åtnjuta statsunderstöd.

Lanthushållsskola har till uppgift att meddela unga kvinnor praktisk och teoretisk undervisning i huslig ekonomi och de lantgöromål, som pläga utföras av kvinnor. Dessa skolor infördes år 1912 i sambänd med en omorganisation av den lägre lantbruksundervisningen; f. n. är deras antal 35, en del av dessa äro förenade med folkhög- eller lantmannaskola. Kurserna, som kunna förläggas till tid som är lämplig, vanligen på sommaren, äro dels kortare på minst 105, dels längre på minst 165 dagar. Inträdesfordringar äro: fyllda 16 år, minst 1 års föregående deltagande i göromålen vid ett lantmannahem samt de kunskaper folkskolan meddelar. Hel eller halvfriplatser finnas i visst förhållande till det statsanslag skolan åtnjuter. Därjämte utdelas understöd av statsmedel till obemedlade eller mindre bemedlade lärjungar.

Föreståndarinnan och lärarinnan i huslig ekonomi böra hava med goda vitsord avlagt avgångsexamen från lärarinnekurs vid statsunderstödd lanthushållningsskola. Där l. är förlagd till samma plats som folkhög- eller lantmannaskola, kan dennas föreståndare utses till rektor för den förra.

Styrelsen skall utgöras av minst 5 personer, bland dem skolans rektor, där sådan finnes, samt föreståndarinnan. De övriga ledamöterna, bland vilka skola vara 2 i orten boende kvinnor, utses på sätt K. Maj:t bestämt första gången anslag till skolan beviljades. K. regl. $^{12}/_{12}$ 1919. Om statsanslag och understöd åt elever K. k. $^{18}/_{6}$ 1915 och $^{15}/_{6}$ 1922.

Lantmannabyggnader. Byggnaderna hava den största betydelse för lantbrukets ekonomi dels genom de stora kapital, de representera, dels genom den inverkan deras tillräcklighet, läge och beskaffenhet hava på folkets trevnad, bränsle- och arbetsåtgång och möjligheten att ändamålsenligt hysa kreaturen samt förvara och förarbeta produkterna. Det är därför mycket viktigt, att egendomen är försedd med tillräckliga l. för den lämpligaste anordningen av lantbruket, och att dessa äro lämpligt förlagda och anordnade men på samma gång ej vålla större kostnader än nödigt för förräntning, amortering och underhåll. För vinnande av detta önskemål bör vid varje ny- eller ombyggnad plan i förväg uppgöras av sakkunnig person (se Byggnadsritning, Byggnadsentreprenad).

Byggnadskostnaderna måste bliva höga i ett land, där klimatets stränghet medför behov av rymliga och varma bostäder för folk och fä, och där i regel skördarna förvaras under tak. Några noggranna uppgifter om byggnadskapitalets vanliga storlek i vårt land finnas ej, och de uppgifter som finnas äro osäkra och knappt jämförbara, då de avse än nybyggnadskostnaden utan eller med olika folkhögskolor inrättade kvinnliga kurser, i vilka undervisning i lanthushållning meddelas. Denna undervisning har sedan år 1812 (eg. 1912 korr.anm.) organiserats som statsunderstödda lanthushållsskolor (se d. o.).

Jämte dessa fasta skolor för undervisning i lanthushållning hållas tillfälliga lantmannakurser i stort antal; i regel anordnade genom hushållningssällskapen. Till dylika lämnar staten sedan år 1913 understöd av de till höjande av det mindre jordbruket anslagna medel.

Till obemedlade och mindre bemedlade elever vid lägre lantbruksundervisningsanstalter lämnas statsunderstöd. K. k. $^{15}/_{6}$ 1922.

Utbildning av kontrollassistenter och vandringsrättare (se d. o.) är även anordnad vid kortare kurser, som med statsunderstöd hållas vid lantmanna- och lantbruksskolor.

Slutligen finnas utbildningskurser inom särskilda grenar av lanthushållningen, se Fjäderfäavelsförening, Ladugårdsskötare: svinskötare, Mejeriundervisning, Trädgårdsundervisning.

Inspektion av den statsunderstödda lägre lantbruksundervisningen inrättades år 1913 under lantbruksstyrelsen och utövas f. n. (år 1921) av en inspektör för lantmanna- och lanthushållsskolor, en för lantbruksskolor samt en inspektris för lanthushållsskolor. Instruktion för inspektörerna $^{8}/_{10}$ 1918.

Lantbruksveckan. Efter tyskt föredöme samlas årligen, hittills i mars månad, svenska föreningar på jordbrukets område att under samma vecka hålla sina sammanträden. Genom denna samling på samma tid och plats underlättas för lantmännen att deltaga i de olika föreningarnas möten, vilkas arbetsresultat därigenom spridas i vidare kretsar, och därjämte beredes tillfälle att vid några allmänna sammankomster åhöra föredrag och överlägga om ämnen av större vikt och betydelse. Den första lantbruksveckan hölls efter inbjudning av Svenska lantmännens riksförbund år 1911. För varje l. har av trycket utgivits Handlingar till lantbruksveckan. Dess angelägenheter handhavas av ombud för de anslutna föreningarna. Även i landsorten ha liknande sammanträden börjat att ordnas.

Lanterninbyggnad. Se Stallbyggnad.

Lanthushållning användes liktydigt med jordbruk och lantbruk för att beteckna lantbruksföretag i dess helhet. Se Jordbruk.

Lanthushållningsräkning. Se Bokföring.

Lanthushållningsskola kallas 2 läroanstalter för utbildande av lärarinnor vid lanthushållsskolor och skolkök, nämligen: Fredrika- Bremerförbundets l. å Rimforsa, omfattande en 2 års skolköks-, lanthushålls- och trädgårds- kurs; samt lanthushållningsskolan å Brogård, adr. Vattholma, en 1-årig lärarinnekurs i huslig ekonomi med lanthushållning, i samband med en kurs vid hushållsfackskolan i Uppsala. Båda skolorna åtnjuta statsunderstöd.

Lanthushållsskola har till uppgift att meddela unga kvinnor praktisk och teoretisk undervisning i huslig ekonomi och de lantgöromål, som pläga utföras av kvinnor. Dessa skolor infördes år 1912 i sambänd med en omorganisation av den lägre lantbruksundervisningen; f. n. är deras antal 35, en del av dessa äro förenade med folkhög- eller lantmannaskola. Kurserna, som kunna förläggas till tid som är lämplig, vanligen på sommaren, äro dels kortare på minst 105, dels längre på minst 165 dagar. Inträdesfordringar äro: fyllda 16 år, minst 1 års föregående deltagande i göromålen vid ett lantmannahem samt de kunskaper folkskolan meddelar. Hel eller halvfriplatser finnas i visst förhållande till det statsanslag skolan åtnjuter. Därjämte utdelas understöd av statsmedel till obemedlade eller mindre bemedlade lärjungar.

Föreståndarinnan och lärarinnan i huslig ekonomi böra hava med goda vitsord avlagt avgångsexamen från lärarinnekurs vid statsunderstödd lanthushållningsskola. Där l. är förlagd till samma plats som folkhög- eller lantmannaskola, kan dennas föreståndare utses till rektor för den förra.

Styrelsen skall utgöras av minst 5 personer, bland dem skolans rektor, där sådan finnes, samt föreståndarinnan. De övriga ledamöterna, bland vilka skola vara 2 i orten boende kvinnor, utses på sätt K. Maj:t bestämt första gången anslag till skolan beviljades. K. regl. $^{12}/_{12}$ 1919. Om statsanslag och understöd åt elever K. k. $^{18}/_{6}$ 1915 och $^{15}/_{6}$ 1922.

Lantmannabyggnader. Byggnaderna hava den största betydelse för lantbrukets ekonomi dels genom de stora kapital, de representera, dels genom den inverkan deras tillräcklighet, läge och beskaffenhet hava på folkets trevnad, bränsle- och arbetsåtgång och möjligheten att ändamålsenligt hysa kreaturen samt förvara och förarbeta produkterna. Det är därför mycket viktigt, att egendomen är försedd med tillräckliga l. för den lämpligaste anordningen av lantbruket, och att dessa äro lämpligt förlagda och anordnade men på samma gång ej vålla större kostnader än nödigt för förräntning, amortering och underhåll. För vinnande av detta önskemål bör vid varje ny- eller ombyggnad plan i förväg uppgöras av sakkunnig person (se Byggnadsritning, Byggnadsentreprenad).

Byggnadskostnaderna måste bliva höga i ett land, där klimatets stränghet medför behov av rymliga och varma bostäder för folk och fä, och där i regel skördarna förvaras under tak. Några noggranna uppgifter om byggnadskapitalets vanliga storlek i vårt land finnas ej, och de uppgifter som finnas äro osäkra och knappt jämförbara, då de avse än nybyggnadskostnaden utan eller med olika folkhögskolor inrättade kvinnliga kurser, i vilka undervisning i lanthushållning meddelas. Denna undervisning har sedan år 1812 (eg. 1912 korr.anm.) organiserats som statsunderstödda lanthushållsskolor (se d. o.).

Jämte dessa fasta skolor för undervisning i lanthushållning hållas tillfälliga lantmannakurser i stort antal; i regel anordnade genom hushållningssällskapen. Till dylika lämnar staten sedan år 1913 understöd av de till höjande av det mindre jordbruket anslagna medel.

Till obemedlade och mindre bemedlade elever vid lägre lantbruksundervisningsanstalter lämnas statsunderstöd. K. k. $^{15}/_{6}$ 1922.

Utbildning av kontrollassistenter och vandringsrättare (se d. o.) är även anordnad vid kortare kurser, som med statsunderstöd hållas vid lantmanna- och lantbruksskolor.

Slutligen finnas utbildningskurser inom särskilda grenar av lanthushållningen, se Fjäderfäavelsförening, Ladugårdsskötare: svinskötare, Mejeriundervisning, Trädgårdsundervisning.

Inspektion av den statsunderstödda lägre lantbruksundervisningen inrättades år 1913 under lantbruksstyrelsen och utövas f. n. (år 1921) av en inspektör för lantmanna- och lanthushållsskolor, en för lantbruksskolor samt en inspektris för lanthushållsskolor. Instruktion för inspektörerna $^{8}/_{10}$ 1918.

Lantbruksveckan. Efter tyskt föredöme samlas årligen, hittills i mars månad, svenska föreningar på jordbrukets område att under samma vecka hålla sina sammanträden. Genom denna samling på samma tid och plats underlättas för lantmännen att deltaga i de olika föreningarnas möten, vilkas arbetsresultat därigenom spridas i vidare kretsar, och därjämte beredes tillfälle att vid några allmänna sammankomster åhöra föredrag och överlägga om ämnen av större vikt och betydelse. Den första lantbruksveckan hölls efter inbjudning av Svenska lantmännens riksförbund år 1911. För varje l. har av trycket utgivits Handlingar till lantbruksveckan. Dess angelägenheter handhavas av ombud för de anslutna föreningarna. Även i landsorten ha liknande sammanträden börjat att ordnas.

Lanterninbyggnad. Se Stallbyggnad.

Lanthushållning användes liktydigt med jordbruk och lantbruk för att beteckna lantbruksföretag i dess helhet. Se Jordbruk.

Lanthushållningsräkning. Se Bokföring.

Lanthushållningsskola kallas 2 läroanstalter för utbildande av lärarinnor vid lanthushållsskolor och skolkök, nämligen: Fredrika- Bremerförbundets l. å Rimforsa, omfattande en 2 års skolköks-, lanthushålls- och trädgårds- kurs; samt lanthushållningsskolan å Brogård, adr. Vattholma, en 1-årig lärarinnekurs i huslig ekonomi med lanthushållning, i samband med en kurs vid hushållsfackskolan i Uppsala. Båda skolorna åtnjuta statsunderstöd.

Lanthushållsskola har till uppgift att meddela unga kvinnor praktisk och teoretisk undervisning i huslig ekonomi och de lantgöromål, som pläga utföras av kvinnor. Dessa skolor infördes år 1912 i sambänd med en omorganisation av den lägre lantbruksundervisningen; f. n. är deras antal 35, en del av dessa äro förenade med folkhög- eller lantmannaskola. Kurserna, som kunna förläggas till tid som är lämplig, vanligen på sommaren, äro dels kortare på minst 105, dels längre på minst 165 dagar. Inträdesfordringar äro: fyllda 16 år, minst 1 års föregående deltagande i göromålen vid ett lantmannahem samt de kunskaper folkskolan meddelar. Hel eller halvfriplatser finnas i visst förhållande till det statsanslag skolan åtnjuter. Därjämte utdelas understöd av statsmedel till obemedlade eller mindre bemedlade lärjungar.

Föreståndarinnan och lärarinnan i huslig ekonomi böra hava med goda vitsord avlagt avgångsexamen från lärarinnekurs vid statsunderstödd lanthushållningsskola. Där l. är förlagd till samma plats som folkhög- eller lantmannaskola, kan dennas föreståndare utses till rektor för den förra.

Styrelsen skall utgöras av minst 5 personer, bland dem skolans rektor, där sådan finnes, samt föreståndarinnan. De övriga ledamöterna, bland vilka skola vara 2 i orten boende kvinnor, utses på sätt K. Maj:t bestämt första gången anslag till skolan beviljades. K. regl. $^{12}/_{12}$ 1919. Om statsanslag och understöd åt elever K. k. $^{18}/_{6}$ 1915 och $^{15}/_{6}$ 1922.

Lantmannabyggnader. Byggnaderna hava den största betydelse för lantbrukets ekonomi dels genom de stora kapital, de representera, dels genom den inverkan deras tillräcklighet, läge och beskaffenhet hava på folkets trevnad, bränsle- och arbetsåtgång och möjligheten att ändamålsenligt hysa kreaturen samt förvara och förarbeta produkterna. Det är därför mycket viktigt, att egendomen är försedd med tillräckliga l. för den lämpligaste anordningen av lantbruket, och att dessa äro lämpligt förlagda och anordnade men på samma gång ej vålla större kostnader än nödigt för förräntning, amortering och underhåll. För vinnande av detta önskemål bör vid varje ny- eller ombyggnad plan i förväg uppgöras av sakkunnig person (se Byggnadsritning, Byggnadsentreprenad).

Byggnadskostnaderna måste bliva höga i ett land, där klimatets stränghet medför behov av rymliga och varma bostäder för folk och fä, och där i regel skördarna förvaras under tak. Några noggranna uppgifter om byggnadskapitalets vanliga storlek i vårt land finnas ej, och de uppgifter som finnas äro osäkra och knappt jämförbara, då de avse än nybyggnadskostnaden utan eller med olika folkhögskolor inrättade kvinnliga kurser, i vilka undervisning i lanthushållning meddelas. Denna undervisning har sedan år 1812 (eg. 1912 korr.anm.) organiserats som statsunderstödda lanthushållsskolor (se d. o.).

Jämte dessa fasta skolor för undervisning i lanthushållning hållas tillfälliga lantmannakurser i stort antal; i regel anordnade genom hushållningssällskapen. Till dylika lämnar staten sedan år 1913 understöd av de till höjande av det mindre jordbruket anslagna medel.

Till obemedlade och mindre bemedlade elever vid lägre lantbruksundervisningsanstalter lämnas statsunderstöd. K. k. $^{15}/_{6}$ 1922.

Utbildning av kontrollassistenter och vandringsrättare (se d. o.) är även anordnad vid kortare kurser, som med statsunderstöd hållas vid lantmanna- och lantbruksskolor.

Slutligen finnas utbildningskurser inom särskilda grenar av lanthushållningen, se Fjäderfäavelsförening, Ladugårdsskötare: svinskötare, Mejeriundervisning, Trädgårdsundervisning.

Inspektion av den statsunderstödda lägre lantbruksundervisningen inrättades år 1913 under lantbruksstyrelsen och utövas f. n. (år 1921) av en inspektör för lantmanna- och lanthushållsskolor, en för lantbruksskolor samt en inspektris för lanthushållsskolor. Instruktion för inspektörerna $^{8}/_{10}$ 1918.

Lantbruksveckan. Efter tyskt föredöme samlas årligen, hittills i mars månad, svenska föreningar på jordbrukets område att under samma vecka hålla sina sammanträden. Genom denna samling på samma tid och plats underlättas för lantmännen att deltaga i de olika föreningarnas möten, vilkas arbetsresultat därigenom spridas i vidare kretsar, och därjämte beredes tillfälle att vid några allmänna sammankomster åhöra föredrag och överlägga om ämnen av större vikt och betydelse. Den första lantbruksveckan hölls efter inbjudning av Svenska lantmännens riksförbund år 1911. För varje l. har av trycket utgivits Handlingar till lantbruksveckan. Dess angelägenheter handhavas av ombud för de anslutna föreningarna. Även i landsorten ha liknande sammanträden börjat att ordnas.

Lanterninbyggnad. Se Stallbyggnad.

Lanthushållning användes liktydigt med jordbruk och lantbruk för att beteckna lantbruksföretag i dess helhet. Se Jordbruk.

Lanthushållningsräkning. Se Bokföring.

Lanthushållningsskola kallas 2 läroanstalter för utbildande av lärarinnor vid lanthushållsskolor och skolkök, nämligen: Fredrika- Bremerförbundets l. å Rimforsa, omfattande en 2 års skolköks-, lanthushålls- och trädgårds- kurs; samt lanthushållningsskolan å Brogård, adr. Vattholma, en 1-årig lärarinnekurs i huslig ekonomi med lanthushållning, i samband med en kurs vid hushållsfackskolan i Uppsala. Båda skolorna åtnjuta statsunderstöd.

Lanthushållsskola har till uppgift att meddela unga kvinnor praktisk och teoretisk undervisning i huslig ekonomi och de lantgöromål, som pläga utföras av kvinnor. Dessa skolor infördes år 1912 i sambänd med en omorganisation av den lägre lantbruksundervisningen; f. n. är deras antal 35, en del av dessa äro förenade med folkhög- eller lantmannaskola. Kurserna, som kunna förläggas till tid som är lämplig, vanligen på sommaren, äro dels kortare på minst 105, dels längre på minst 165 dagar. Inträdesfordringar äro: fyllda 16 år, minst 1 års föregående deltagande i göromålen vid ett lantmannahem samt de kunskaper folkskolan meddelar. Hel eller halvfriplatser finnas i visst förhållande till det statsanslag skolan åtnjuter. Därjämte utdelas understöd av statsmedel till obemedlade eller mindre bemedlade lärjungar.

Föreståndarinnan och lärarinnan i huslig ekonomi böra hava med goda vitsord avlagt avgångsexamen från lärarinnekurs vid statsunderstödd lanthushållningsskola. Där l. är förlagd till samma plats som folkhög- eller lantmannaskola, kan dennas föreståndare utses till rektor för den förra.

Styrelsen skall utgöras av minst 5 personer, bland dem skolans rektor, där sådan finnes, samt föreståndarinnan. De övriga ledamöterna, bland vilka skola vara 2 i orten boende kvinnor, utses på sätt K. Maj:t bestämt första gången anslag till skolan beviljades. K. regl. $^{12}/_{12}$ 1919. Om statsanslag och understöd åt elever K. k. $^{18}/_{6}$ 1915 och $^{15}/_{6}$ 1922.

Lantmannabyggnader. Byggnaderna hava den största betydelse för lantbrukets ekonomi dels genom de stora kapital, de representera, dels genom den inverkan deras tillräcklighet, läge och beskaffenhet hava på folkets trevnad, bränsle- och arbetsåtgång och möjligheten att ändamålsenligt hysa kreaturen samt förvara och förarbeta produkterna. Det är därför mycket viktigt, att egendomen är försedd med tillräckliga l. för den lämpligaste anordningen av lantbruket, och att dessa äro lämpligt förlagda och anordnade men på samma gång ej vålla större kostnader än nödigt för förräntning, amortering och underhåll. För vinnande av detta önskemål bör vid varje ny- eller ombyggnad plan i förväg uppgöras av sakkunnig person (se Byggnadsritning, Byggnadsentreprenad).

Byggnadskostnaderna måste bliva höga i ett land, där klimatets stränghet medför behov av rymliga och varma bostäder för folk och fä, och där i regel skördarna förvaras under tak. Några noggranna uppgifter om byggnadskapitalets vanliga storlek i vårt land finnas ej, och de uppgifter som finnas äro osäkra och knappt jämförbara, då de avse än nybyggnadskostnaden utan eller med olika folkhögskolor inrättade kvinnliga kurser, i vilka undervisning i lanthushållning meddelas. Denna undervisning har sedan år 1812 (eg. 1912 korr.anm.) organiserats som statsunderstödda lanthushållsskolor (se d. o.).

Jämte dessa fasta skolor för undervisning i lanthushållning hållas tillfälliga lantmannakurser i stort antal; i regel anordnade genom hushållningssällskapen. Till dylika lämnar staten sedan år 1913 understöd av de till höjande av det mindre jordbruket anslagna medel.

Till obemedlade och mindre bemedlade elever vid lägre lantbruksundervisningsanstalter lämnas statsunderstöd. K. k. $^{15}/_{6}$ 1922.

Utbildning av kontrollassistenter och vandringsrättare (se d. o.) är även anordnad vid kortare kurser, som med statsunderstöd hållas vid lantmanna- och lantbruksskolor.

Slutligen finnas utbildningskurser inom särskilda grenar av lanthushållningen, se Fjäderfäavelsförening, Ladugårdsskötare: svinskötare, Mejeriundervisning, Trädgårdsundervisning.

Inspektion av den statsunderstödda lägre lantbruksundervisningen inrättades år 1913 under lantbruksstyrelsen och utövas f. n. (år 1921) av en inspektör för lantmanna- och lanthushållsskolor, en för lantbruksskolor samt en inspektris för lanthushållsskolor. Instruktion för inspektörerna $^{8}/_{10}$ 1918.

Lantbruksveckan. Efter tyskt föredöme samlas årligen, hittills i mars månad, svenska föreningar på jordbrukets område att under samma vecka hålla sina sammanträden. Genom denna samling på samma tid och plats underlättas för lantmännen att deltaga i de olika föreningarnas möten, vilkas arbetsresultat därigenom spridas i vidare kretsar, och därjämte beredes tillfälle att vid några allmänna sammankomster åhöra föredrag och överlägga om ämnen av större vikt och betydelse. Den första lantbruksveckan hölls efter inbjudning av Svenska lantmännens riksförbund år 1911. För varje l. har av trycket utgivits Handlingar till lantbruksveckan. Dess angelägenheter handhavas av ombud för de anslutna föreningarna. Även i landsorten ha liknande sammanträden börjat att ordnas.

Lanterninbyggnad. Se Stallbyggnad.

Lanthushållning användes liktydigt med jordbruk och lantbruk för att beteckna lantbruksföretag i dess helhet. Se Jordbruk.

Lanthushållningsräkning. Se Bokföring.

Lanthushållningsskola kallas 2 läroanstalter för utbildande av lärarinnor vid lanthushållsskolor och skolkök, nämligen: Fredrika- Bremerförbundets l. å Rimforsa, omfattande en 2 års skolköks-, lanthushålls- och trädgårds- kurs; samt lanthushållningsskolan å Brogård, adr. Vattholma, en 1-årig lärarinnekurs i huslig ekonomi med lanthushållning, i samband med en kurs vid hushållsfackskolan i Uppsala. Båda skolorna åtnjuta statsunderstöd.

Lanthushållsskola har till uppgift att meddela unga kvinnor praktisk och teoretisk undervisning i huslig ekonomi och de lantgöromål, som pläga utföras av kvinnor. Dessa skolor infördes år 1912 i sambänd med en omorganisation av den lägre lantbruksundervisningen; f. n. är deras antal 35, en del av dessa äro förenade med folkhög- eller lantmannaskola. Kurserna, som kunna förläggas till tid som är lämplig, vanligen på sommaren, äro dels kortare på minst 105, dels längre på minst 165 dagar. Inträdesfordringar äro: fyllda 16 år, minst 1 års föregående deltagande i göromålen vid ett lantmannahem samt de kunskaper folkskolan meddelar. Hel eller halvfriplatser finnas i visst förhållande till det statsanslag skolan åtnjuter. Därjämte utdelas understöd av statsmedel till obemedlade eller mindre bemedlade lärjungar.

Föreståndarinnan och lärarinnan i huslig ekonomi böra hava med goda vitsord avlagt avgångsexamen från lärarinnekurs vid statsunderstödd lanthushållningsskola. Där l. är förlagd till samma plats som folkhög- eller lantmannaskola, kan dennas föreståndare utses till rektor för den förra.

Styrelsen skall utgöras av minst 5 personer, bland dem skolans rektor, där sådan finnes, samt föreståndarinnan. De övriga ledamöterna, bland vilka skola vara 2 i orten boende kvinnor, utses på sätt K. Maj:t bestämt första gången anslag till skolan beviljades. K. regl. $^{12}/_{12}$ 1919. Om statsanslag och understöd åt elever K. k. $^{18}/_{6}$ 1915 och $^{15}/_{6}$ 1922.

Lantmannabyggnader. Byggnaderna hava den största betydelse för lantbrukets ekonomi dels genom de stora kapital, de representera, dels genom den inverkan deras tillräcklighet, läge och beskaffenhet hava på folkets trevnad, bränsle- och arbetsåtgång och möjligheten att ändamålsenligt hysa kreaturen samt förvara och förarbeta produkterna. Det är därför mycket viktigt, att egendomen är försedd med tillräckliga l. för den lämpligaste anordningen av lantbruket, och att dessa äro lämpligt förlagda och anordnade men på samma gång ej vålla större kostnader än nödigt för förräntning, amortering och underhåll. För vinnande av detta önskemål bör vid varje ny- eller ombyggnad plan i förväg uppgöras av sakkunnig person (se Byggnadsritning, Byggnadsentreprenad).

Byggnadskostnaderna måste bliva höga i ett land, där klimatets stränghet medför behov av rymliga och varma bostäder för folk och fä, och där i regel skördarna förvaras under tak. Några noggranna uppgifter om byggnadskapitalets vanliga storlek i vårt land finnas ej, och de uppgifter som finnas äro osäkra och knappt jämförbara, då de avse än nybyggnadskostnaden utan eller med olikaamortering, än brandförsäkringsvärdet, som ibland, ss. sig bör, närmar sig nuvarande nybyggnadskostnaden, ibland är ganska lågt. I en rationell bokföring, vid fortgående amortering (se d. o.) av byggnadernas värde och ett jämnt fördelat förnyande av byggnaderna, borde byggnadskapitalet vara till hälften amorterat. — I medeltal uppskattade prof. P. Fahlbeck år 1890 värdet av landets 1. till $^{2}/_{3}$ av det sammanlagda taxeringsvärdet, under det att i sydligare länder deras värde vanligen beräknas

under $^{1}/_{2}$ eller $^{1}/_{3}$ av fastighetsvärdet. De fåtaliga uppgifterna om byggnadernas värde vid svenska lantbruk visa, att de äro lägst, i medeltal 40—50% av egendomens taxeringsvärde, i södra Sveriges slättbygder, högre i mellersta landets nordligare slättbygder, och än mer så i skogsbygderna, antagligen på grund av rikligare tillgång på byggnadsvirke, och högst, ofta över taxeringsvärdet i mellersta Sveriges skogsbygder och Norrland, vartill även bidrager byggnadernas stora antal och bostadshusens ofta stora, obegagnade utrymmen.

Belägenheten. För värmen och luftväxlingens skull är önskvärt, att husen ligga i lä för hårda vindar men dock fritt mot solsidan, för arbetsbesparingens, att bostads-, stall- och magasinsbyggnader ligga centralt i förhållande till ägorna och så att förekommande transporter mellan byggnaderna så mycket som möjligt underlättas. Tillika är önskvärt, att tillsynen befordras, utan sådan sammanbyggnad och hopträngning som medför otrevnad (ladugårdslukt, flugor) eller ökad brandfara. Dessa önskemål äro i mycket växlande grad tillgodosedda vid svenska lantgårdar. I äldre tid voro i s. Sveriges slättbygder i regel, särdeles vid bondgårdarna, alla byggnaderna sammanbyggda kring en sluten gård. Denna sammanbyggnad har i senare tid i allmänhet upplösts, så till vida att de särskilda husen ligga skilda från varandra, men dock så att både bonings- och ekonomihus äro regelbundet anordnade i varandras närhet på tomten. Vid mycket små gårdar har man under senare tid stundom sammanfört boningen med stallar och förrådshus i en byggnad, uteslutande ur besparingssynpunkt, men lätt på trevnadens bekostnad. I norra Sverige, där den kringbyggda gården var mindre allmänt förekommande, äro byggnaderna, vilkas antal som nämnt vanligen är förhållandevis stort, ofta rätt oregelbundet strödda, eller, då de äro regelbundet anordnade, dock längre åtskilda. Även vid herrgårdarna äro i södra Sveriges slättbygder byggnadernas läge mer regelbundet samlat, med boningshuset och tillhörande park eller trädgård nära intill ekonomigården, under det att i landets övriga delar, särdeles i kuperade trakter, herrgårdsbyggnaden ligger mer avsides från ekonomibyggnaderna och även dessa ofta mer eller mindre spridda i terrängen, mer till förmån för trevnaden än för ekonomien.

Nära tillgång till vatten, gott avlopp samt möjlighet till trädgård intill bostadshusen är önskvärd. För kostnaden för nybyggnad och underhåll är god, torr grund utan mycken sprängning eller jordschaktning av vikt. Såvitt de ekonomiska intressena det medgiva, bör hänsyn även tagas till skönhetssynpunkten och förhållandet till den omgivande naturen, särdeles beträffande bostadshusen.

Lador eller stacktak böra finnas intill avlägsna fält, och vid egendomar med utsträckt läge byggas gärna utgårdar för att minska transporter från avlägsna delar av egendomen. Eldfarliga hus, ss. smedja och bastu, böra läggas på tryggt avstånd från övriga byggnader.

Varaktighet. Vid valet mellan solida byggnader, som medföra hög nybyggnadskostnad men mindre underhåll, och lättare, som i detta avseende förhålla sig på motsatt sätt, har utvecklingen i stort sett gått mot de senare. Detta gäller, som riktigt är, mindre om bostads-, stall- och mejeribyggnader, vars värmehållande förmåga är av vikt, och som kräva mer underhåll, utan mest förrådsbyggnader, som, om de äro byggda på torr mark och säker grund, mindre äro utsatta för försämring. Dylika byggnader kunna lika väl motsvara sitt ändamål, om de äro byggda av stolpvirke med brädklädnad. För övrigt inverkar tillgången på byggnadsmaterial, så att tegel- och stenbyggnader mera förhärska, där virke är dyrt, men trähus i skogsbygder, i senare tider även med dubbla brädväggar med isolerande mellanrum. Sådana lokaler, som medföra fukt, ss. svinstall och tvättstuga, böra förläggas i särskilda hus.

Byggnadsformen bör av såväl ekonomiska skäl som från skönhetssynpunkt vara så enkel som möjligt, helst rektangulär och samlad, ej onödigt utsträckt och utan obehövliga utsprång och vinklar, med så mycket nyttigt utrymme som möjligt på samma grund och under samma tak. Härigenom sparas virke och arbetskostnad men även bränsle, i det att värmeförlusten växer med husets ytteryta, likaså underhåll särskilt av tak, ofta byggnadens minst varaktiga del. Därför bör skulle finnas över kreatursstall, vind över boningshusen och källare under dessa. Husens skönhet bör eftersträvas genom väl avvägda former, god fördelning av dörrar, fönster och andra detaljer samt samstämmighet med den omgivande naturen och med ortens gamla byggnadssätt, i den mån detta är ändamålsenligt, men ej genom yttre, vanligen tvivelaktiga och ofta mindre hållbara prydnader och brokiga färger.

Grunden inverkar starkt på byggnaders hållbarhet. Grundläggningen bör läggas under tjälens djup och understödja huset jämnt, så att sättning och därav förorsakade sprickor undvikas, och vara väl isolerad från på densamma vilande väggar för att hindra fuktsuppstigande och därav förorsakad röta och vittring. För att utestänga råttor bör grunden läggas så tät som möjligt och på insidan fogstrykas eller ock gjutas av betong. Se vidare Grundläggning.

Taket bör väl skydda underliggande byggnadsdelar men, särskilt på kreatursstallar, vara genomsläppligt för ångor, så att ej fuktighet förtätas på undersidan. Billiga men ovaraktiga tak, ss. av hyvlad spån och asfaltpapp, bliva ofta mindre ekonomiska än dyrare och varaktiga, ss. av tegel, cementplattor o. dyl. Material, som behöver ofta återkommande underhåll, ss. svartplåt, undvikes helst. Se vidare Tak.

Höjden på rum i bostäder och kreatursstallar bör vara tillräcklig för att få ljus och frisk luft, men ej onödigt stor, varigenom behovet av värme ökas.

Fönsterytan bör i bostäder och kreatursstallar vara så stor, att rikligt solljus insläppes, men ej fördelad på många smärre fönster, som giva mer anledning till drag och söndersplittra väggytorna, som behövas för placering av möbler, ungdjursskättar m. m. Av samma skäl böra dörrarna ej vara flera än behövligt och vara lämpligt placerade. De uppvärmda lokalerna böra anordnas så, att skorstenstockarna ej bliva fler än nödigt och med minsta möjliga vinklar och dragning. Rökgångarna böra anbringas i innerväggarna och så mycket som möjligt användas för angränsande rums uppvärmning (se Arbetarebostad).

Bostadshuset bör, då det är mindre, hava en ingång till varje familjelägenhet, men, om det är större, helst även särskild köksingång. Varje ingång bör hava ett vindfång samt tambur och förbindelsen mellan rummen likasom trappan mellan våningarna ligga inom den uppvärmda delen av huset.

Rummens storlek bör avpassas efter ändamålet och beboarnas vanor. I de mindre lantbrukarehemmen intager köket kanske den förnämsta platsen bland rummen, i det att det även tjänar till mat- och dagligrum. Det bör därför vara jämförelsebis stort, minst 4 X 4 m. Kök och skafferi böra ligga mot norr. Kök och sovrum böra vara försedda med skrubbar och garderober. Där ej särskild bagarstuga finnes, bör i köket finnas murad bakugn; bostadshus för flera familjer kunna lämpligen hava en för dessa gemensam bakugn, som bör läggas så, att dess värme bäst kommer till godo för husets uppvärmning. Snickeri, ss. fönsterbågar och dörrar, anskaffas i allmänhet billigast från fabriker, och dimensionerna böra därför helst vara de vid dessas tillverkning använda; för dessa har Sveriges industriförbunds standardsnickerikommitté fastställt vissa typer, över vilka katalog år 1920 utgivits. Köket bör antingen helt, även taket, panelas med spåntade bräder (dock helst ej pärlspontade, som erbjuder onödigt mycket gömslor för smuts) och oljemålas, eller ock murväggar oljemålas, så att det lätt kan tvättas. Väggarna i övriga rum panelas och oljemålas, eller ock makuleras de eller pappspännas och tapetseras.

Lantmannaförening. Ordet har företrädesvis använts för de föreningar, som från 1880-talet bildats för gemensamt inköp av konstgödsel, utsäde och kraftfoder samt stundom även andra förbruknings var or. Se Föreningsväsen.

Lantmannaskola, teoretisk vinterskola med uppgift att bibringa grunderna för lanthushållning, särskilt med avseende på förhållandena vid medelstora och mindre jordbruk. — Vid flera folkhögskolor, tidigast vid Vilan 1876, hade anordnats högre avdelningar för meddelande av teoretisk lantbruksundervisning; dylika skolor hade också på 1880-talet inrättats i Jämtland och på Gottland i stället för lantbruksskolorna, som ej kunnat uppehållas, liksom en fristående dylik skola i Skara (fr. 1884). Då riksdagen år 1887 beviljat anslag till dylika skolor (se Lantbruksundervisning), växte snart deras antal, vilket år 1922 uppgick till 45. För inträde vid dessa skolor fordrades förr att hava genomgått folkhögskola eller andra avdelningen av teknisk elementarskola eller 5:e klassen av dimissionsberättigat läroverk, men då dessa fordringar ansågos utestänga många, som behövde och önskade den undervisning, skolorna lämnade, skedde år 1912 den förändring, att 1. kan inrättas i 2 former: A-skola med ovan anförda större inträdesfordringar och B-skola grundad direkt på folkskolekursen, den senare typen med något mindre undervisningstid i naturkunnighet och lantbruksämnen men motsvarande längre i svenska, räkning och välskrivning (vari undervisning ej lämnas i A-skolor). För inträde fordras: ålder minst 18 år, god frejd, minst 1 års föregående jordbrukspraktik samt vid A-skola kunskaper motsvarande dem som meddelas i folkhögskola eller t. o. m. 4:e kl. av allmänt eller motsvarande avdelning i enskilt eller tekniskt läroverk. Elev skall själv bekosta bostad och kost samt betala skolavgift, men friplatser finnas i visst förhållande till det statsanslag skolan åtnjuter, och därjämte kan understöd av statsmedel tilldelas obemedlade och mindre bemedlade.

Vid skolorna hålles huvudkurs under minst 125 dagar, sön- och helgdagar oräknade, men därjämte kan för därtill lämpliga elever anordnas antingen längre kurs på minst 215, andra årskurs på 125 dagar eller fortsättningskurs på minst 95 dagar. Vid 1. bör för undervisningen finnas tillgång till ett av föreståndare eller lärare skött jordbruk och, där kurs pågår under sommaren, försöks- och demonstrationsfält. Tillfälle bör beredas eleverna att bese framstående jordbruk i orten, och för eleverna vid längre eller förlängd kurs bör studieresa vara mer omfattande och om möjligt uppstigande och därav förorsakad röta och vittring. För att utestänga råttor bör grunden läggas så tät som möjligt och på insidan fogstrykas eller ock gjutas av betong. Se vidare Grundläggning.

Taket bör väl skydda underliggande byggnadsdelar men, särskilt på kreatursstallar, vara genomsläppligt för ångor, så att ej fuktighet förtätas på undersidan. Billiga men ovaraktiga tak, ss. av hyvlad spån och asfaltpapp, bliva ofta mindre ekonomiska än dyrare och varaktiga, ss. av tegel, cementplattor o. dyl. Material, som behöver ofta återkommande underhåll, ss. svartplåt, undvikes helst. Se vidare Tak.

Höjden på rum i bostäder och kreatursstallar bör vara tillräcklig för att få ljus och frisk luft, men ej onödigt stor, varigenom behovet av värme ökas.

Fönsterytan bör i bostäder och kreatursstallar vara så stor, att rikligt solljus insläppes, men ej fördelad på många smärre fönster, som giva mer anledning till drag och söndersplittra

väggytorna, som behövas för placering av möbler, ungdjursskättar m. m. Av samma skäl böra dörrarna ej vara flera än behövligt och vara lämpligt placerade. De uppvärmda lokalerna böra anordnas så, att skorstenstockarna ej bliva fler än nödigt och med minsta möjliga vinklar och dragning. Rökgångarna böra anbringas i innerväggarna och så mycket som möjligt användas för angränsande rums uppvärmning (se Arbetarebostad).

Bostadshuset bör, då det är mindre, hava en ingång till varje familjelägenhet, men, om det är större, helst även särskild köksingång. Varje ingång bör hava ett vindfång samt tambur och förbindelsen mellan rummen likasom trappan mellan våningarna ligga inom den uppvärmda delen av huset.

Rummens storlek bör avpassas efter ändamålet och beboarnas vanor. I de mindre lantbrukarehemmen intager köket kanske den förnämsta platsen bland rummen, i det att det även tjänar till mat- och dagligrum. Det bör därför vara jämförelsebis stort, minst 4 X 4 m. Kök och skafferi böra ligga mot norr. Kök och sovrum böra vara försedda med skrubbar och garderober. Där ej särskild bagarstuga finnes, bör i köket finnas murad bakugn; bostadshus för flera familjer kunna lämpligen hava en för dessa gemensam bakugn, som bör läggas så, att dess värme bäst kommer till godo för husets uppvärmning. Snickeri, ss. fönsterbågar och dörrar, anskaffas i allmänhet billigast från fabriker, och dimensionerna böra därför helst vara de vid dessas tillverkning använda; för dessa har Sveriges industriförbunds standardsnickerikommitté fastställt vissa typer, över vilka katalog år 1920 utgivits. Köket bör antingen helt, även taket, panelas med spåntade bräder (dock helst ej pärlspontade, som erbjuder onödigt mycket gömslor för smuts) och oljemålas, eller ock murväggar oljemålas, så att det lätt kan tvättas. Väggarna i övriga rum panelas och oljemålas, eller ock makuleras de eller pappspännas och tapetseras.

Lantmannaförening. Ordet har företrädesvis använts för de föreningar, som från 1880-talet bildats för gemensamt inköp av konstgödsel, utsäde och kraftfoder samt stundom även andra förbruknings var or. Se Föreningsväsen.

Lantmannaskola, teoretisk vinterskola med uppgift att bibringa grunderna för lanthushållning, särskilt med avseende på förhållandena vid medelstora och mindre jordbruk. — Vid flera folkhögskolor, tidigast vid Vilan 1876, hade anordnats högre avdelningar för meddelande av teoretisk lantbruksundervisning; dylika skolor hade också på 1880-talet inrättats i Jämtland och på Gottland i stället för lantbruksskolorna, som ej kunnat uppehållas, liksom en fristående dylik skola i Skara (fr. 1884). Då riksdagen år 1887 beviljat anslag till dylika skolor (se Lantbruksundervisning), växte snart deras antal, vilket år 1922 uppgick till 45. För inträde vid dessa skolor fordrades förr att hava genomgått folkhögskola eller andra avdelningen av teknisk elementarskola eller 5:e klassen av dimissionsberättigat läroverk, men då dessa fordringar ansågos utestänga många, som behövde och önskade den undervisning, skolorna lämnade, skedde år 1912 den förändring, att 1. kan inrättas i 2 former: A-skola med ovan anförda större inträdesfordringar och B-skola grundad direkt på folkskolekursen, den senare typen med något mindre undervisningstid i naturkunnighet och lantbruksämnen men motsvarande längre i svenska, räkning och välskrivning (vari undervisning ej lämnas i A-skolor). För inträde fordras: ålder minst 18 år, god frejd, minst 1 års föregående jordbrukspraktik samt vid A-skola kunskaper motsvarande dem som meddelas i folkhögskola eller t. o. m. 4:e kl. av allmänt eller motsvarande avdelning i enskilt eller tekniskt läroverk. Elev skall själv bekosta bostad och kost samt betala skolavgift, men friplatser finnas i visst förhållande till det statsanslag skolan åtnjuter, och därjämte kan understöd av statsmedel tilldelas obemedlade och mindre bemedlade.

Vid skolorna hålles huvudkurs under minst 125 dagar, sön- och helgdagar oräknade, men därjämte kan för därtill lämpliga elever anordnas antingen längre kurs på minst 215, andra årskurs på 125 dagar eller fortsättningskurs på minst 95 dagar. Vid 1. bör för undervisningen finnas tillgång till ett av föreståndare eller lärare skött jordbruk och, där kurs pågår under sommaren, försöks- och demonstrationsfält. Tillfälle bör beredas eleverna att bese framstående jordbruk i orten, och för eleverna vid längre eller förlängd kurs bör studieresa vara mer omfattande och om möjligt uppstigande och därav förorsakad röta och vittring. För att utestänga råttor bör grunden läggas så tät som möjligt och på insidan fogstrykas eller ock gjutas av betong. Se vidare Grundläggning.

Taket bör väl skydda underliggande byggnadsdelar men, särskilt på kreatursstallar, vara genomsläppligt för ångor, så att ej fuktighet förtätas på undersidan. Billiga men ovaraktiga tak, ss. av hyvlad spån och asfaltpapp, bliva ofta mindre ekonomiska än dyrare och varaktiga, ss. av tegel, cementplattor o. dyl. Material, som behöver ofta återkommande underhåll, ss. svartplåt, undvikes helst. Se vidare Tak.

Höjden på rum i bostäder och kreatursstallar bör vara tillräcklig för att få ljus och frisk luft, men ej onödigt stor, varigenom behovet av värme ökas.

Fönsterytan bör i bostäder och kreatursstallar vara så stor, att rikligt solljus insläppes, men ej fördelad på många smärre fönster, som giva mer anledning till drag och söndersplittra väggytorna, som behövas för placering av möbler, ungdjursskättar m. m. Av samma skäl böra dörrarna ej vara flera än behövligt och vara lämpligt placerade. De uppvärmda lokalerna böra anordnas så, att skorstenstockarna ej bliva fler än nödigt och med minsta möjliga vinklar och dragning. Rökgångarna böra anbringas i innerväggarna och så mycket som möjligt användas för angränsande rums uppvärmning (se Arbetarebostad).

Bostadshuset bör, då det är mindre, hava en ingång till varje familjelägenhet, men, om det är större, helst även särskild köksingång. Varje ingång bör hava ett vindfång samt tambur och förbindelsen mellan rummen likasom trappan mellan våningarna ligga inom den uppvärmda delen av huset.

Rummens storlek bör avpassas efter ändamålet och beboarnas vanor. I de mindre lantbrukarehemmen intager köket kanske den förnämsta platsen bland rummen, i det att det även tjänar till mat- och dagligrum. Det bör därför vara jämförelsebis stort, minst 4 X 4 m. Kök och skafferi böra ligga mot norr. Kök och sovrum böra vara försedda med skrubbar och garderober. Där ej särskild bagarstuga finnes, bör i köket finnas murad bakugn; bostadshus för flera familjer kunna lämpligen hava en för dessa gemensam bakugn, som bör läggas så, att dess värme bäst kommer till godo för husets uppvärmning. Snickeri, ss. fönsterbågar och dörrar, anskaffas i allmänhet billigast från fabriker, och dimensionerna böra därför helst vara de vid dessas tillverkning använda; för dessa har Sveriges industriförbunds standardsnickerikommitté fastställt vissa typer, över vilka katalog år 1920 utgivits. Köket bör antingen helt, även taket, panelas med spåntade bräder (dock helst ej pärlspontade, som erbjuder onödigt mycket gömslor för smuts) och oljemålas, eller ock murväggar oljemålas, så att det lätt kan tvättas. Väggarna i övriga rum panelas och oljemålas, eller ock makuleras de eller pappspännas och tapetseras.

Lantmannaförening. Ordet har företrädesvis använts för de föreningar, som från 1880-talet bildats för gemensamt inköp av konstgödsel, utsäde och kraftfoder samt stundom även andra förbruknings var or. Se Föreningsväsen.

Lantmannaskola, teoretisk vinterskola med uppgift att bibringa grunderna för lanthushållning, särskilt med avseende på förhållandena vid medelstora och mindre jordbruk. — Vid flera folkhögskolor, tidigast vid Vilan 1876, hade anordnats högre avdelningar för meddelande av teoretisk lantbruksundervisning; dylika skolor hade också på 1880-talet inrättats i Jämtland och på Gottland i stället för lantbruksskolorna, som ej kunnat uppehållas, liksom en fristående dylik skola i Skara (fr. 1884). Då riksdagen år 1887 beviljat anslag till dylika skolor (se Lantbruksundervisning), växte snart deras antal, vilket år 1922 uppgick till 45. För inträde vid dessa skolor fordrades förr att hava genomgått folkhögskola eller andra avdelningen av teknisk elementarskola eller 5:e klassen av dimissionsberättigat läroverk, men då dessa fordringar ansågos utestänga många, som behövde och önskade den undervisning, skolorna lämnade, skedde år 1912 den förändring, att 1. kan inrättas i 2 former: A-skola med ovan anförda större inträdesfordringar och B-skola grundad direkt på folkskolekursen, den senare typen med något mindre undervisningstid i naturkunnighet och lantbruksämnen men motsvarande längre i svenska, räkning och välskrivning (vari undervisning ej lämnas i A-skolor). För inträde fordras: ålder minst 18 år, god frejd, minst 1 års föregående jordbrukspraktik samt vid A-skola kunskaper motsvarande dem som meddelas i folkhögskola eller t. o. m. 4:e kl. av allmänt eller motsvarande avdelning i enskilt eller tekniskt läroverk. Elev skall själv bekosta bostad och kost samt betala skolavgift, men friplatser finnas i visst förhållande till det statsanslag skolan åtnjuter, och därjämte kan understöd av statsmedel tilldelas obemedlade och mindre bemedlade.

Vid skolorna hålles huvudkurs under minst 125 dagar, sön- och helgdagar oräknade, men därjämte kan för därtill lämpliga elever anordnas antingen längre kurs på minst 215, andra årskurs på 125 dagar eller fortsättningskurs på minst 95 dagar. Vid 1. bör för undervisningen finnas tillgång till ett av föreståndare eller lärare skött jordbruk och, där kurs pågår under sommaren, försöks- och demonstrationsfält. Tillfälle bör beredas eleverna att bese framstående jordbruk i orten, och för eleverna vid längre eller förlängd kurs bör studieresa vara mer omfattande och om möjligtutsträckas till fabriker för förädling av lantbrukets produkter och framställning av jordbrukets förnödenheter.

Föreståndare och lärare i jordbrukslära och husdjursskötsel skola hava med goda vitsord avlagt avgångsexamen från lantbruksinstitut. Om 1. ligger på samma plats som folkhögskola, skola de hava var sin särskilda föreståndare, men endera föreståndaren kan av styrelsen utses till rektor för båda.

Styrelsen skall bestå av minst 5 ledamöter, bland dem skolans rektor, där sådan finnes, samt föreståndaren. De övriga ledamöterna utses på sätt K. Maj:t bestämmer, då anslag första gången beviljas skolan. K. regl. $^{15}/_{12}$ 1919 samt K. k. om statsanslag och statsunderstöd åt elever $^{18}/_{6}$ 1915 cch $^{15}/_{6}$ 1922. Lärare vid 1. hava år 1919 sammanslutit sig till Svenska lantmannaskolelärarnas förening.

Lantmäteri. 1. Historik. Redan under förhistorisk tid användes uppmätning, »revning», äv ägor för dessas fördelning mellan delägare i by och under medeltiden även för avmätande av jordägarnes skattskyldighet. Genom instruktion år 1628 anställdes en generalmatematiker för att uppmäta och kartlägga landet och tillika handhava den geometriska avmätningen av byarna och deras ägor i och för skattläggning, ägobyten m. m. Lantmäteriet förlades till ett lantmäterikontor under kammarkollegium. Enligt en ny instruktion år 1688 skulle den geografiska och geometriska mätningen handhavas av en ordinarie lantmätare i varje län med e. o. lantmätare som biträde, och år 1696 inrättades lantmäterikontor i de särskilda

länen. Efter storskiftets påbörjande efter mitten på 1700-talet ökades arbetet allt mer med skiftesförrättningar, så att blott föga tid blev övrigt för arbete för statens räkning och arbetet å det geografiska kart arbet et i det närmaste avstannade. I samband med skiftesväsendets omläggning vid laga skiftets införande år 1827 omorganiserades lantmäteriet, och dess styrelse förlades till ett fristående ämbetsverk, general-lantmäterikontoret, samt vid varje läns lantmäterikontor en förste och en andre lantmätare samt ett antal kommissions- och vice kommissionslantmätare med auskultanter och elever till inträde. Lantmäteriet skulle handhava skiftes ver ket, justering av mått., mål och vikt, ärenden beträffande rikets statistiska indelning och jordens ekonomiska uppmätning. År 1859 frånskildes den ekonomiska kartläggningen under namn av det ekonomiska kartverket, som år 1873 skildes från lantmäteriet (se Kartor). Ny instruktion utfärdades år 1864, då den centrala styrelsen fick benämning Lant-mäteristyrelsen, samt den $^{23}/_{10}$ 1908, $^{22}/_{10}$ 1909 och $^{23}/_{12}$ 1920, vilka senare inneburo en genomgripande omorganisation. H. J. Dft.

Det svenska lantmäteriets nuvarande organisation är gällande från 1921 års ingång. Den centrala myndigheten, lantmäteristyrelsen, som utgöres av en generaldirektör och chef samt såsom ledamöter tre byråchefer, åligger att utöva tillsyn dels över jorddelningsvän sendet och övriga grenar av rikets lantmäteriväsen, varöver tillsyn ej tillkommer annan myndighet, dels över uppläggande och förande av jordregister, dels över statens reproduktionsanstalt.

I varje län finnes i residensstaden ett lantmäterikontor, varest kartor och handlingar samt jordregister rörande länets landsbygd förvaras. Lantmäterikontoret förestås av en överlantmätare, som bl. a. åligger att på domstols anmodan granska verkställda lantmäteri-förrättningar och utöva kontroll över lantmäteriverksamheten inom länet. Å kontoret skall finnas kommissionär, som har att under tjänstemannaansvar tillhandagå dem, som muntligen eller skriftligen därom framställa begäran. Utförande av lantmäteriförrättningar åligger de i länen arbetande lantmätarna, som benämnas distriktslantmätare (200 stycken inom hela riket) och extra lantmätare, de sistnämnda i regel medhjälpare hos de förra. Därjämte finnas tekniska biträden och lantmäteri-elever. Förordnande att verkställa lantmäteriförrättningar utfärdas av länsstyrelsen och meddelas i regel vederbörande distriktslantmätare. Länsstyrelsen utövar även allmän uppsikt över lantmätarna i länet. Distriktslantmätaren åligger att verkställa alla de förrättningar eller åtgärder, vartill han av länsstyrelsen förordnas, att, då han därtill kallas, såsom sakkunnig biträda domstolar eller andra myndigheter i länet samt att på sökandes begäran dels tillhandagå med åtgärder, som erfordras för avsöndring av jord, vattenfall, fiske eller annan dylik lägenhet, dels upprätta sådana kartor och meddela sådana bevis, som sökande enligt lag eller författning har att foga vid vissa ansökningar, dels utgiva bestyrkta kopior och avskrifter eller utdrag av kartor och handlingar som distriktslantmätaren har i sin vård, dels ock meddela på dylika kartor och handlingar grundade bevis.

Lantmätarnas utbildning omfattar ett års elevtid, en tvåårig geodetiskt-rättslig kurs för lantmäteriexamens avläggande samt en ettårig kulturteknisk kurs, den sistnämnda villkor för befordran till distriktslantmätare.

I fråga om lantmäteriförrättningars utförande finnas förutom i skiftesförfattningarna detaljerade föreskrifter i 1920 års mätningsförordning och av lantmäteristyrelsen utfärdade verkställighetsföreskrifter till densamma.S. H. L—ck.

Lappa. Se Kardborre.

Lapsana 1. Lampsana. Se Harkål.

Larix. Se Barrträd, Lärk.

Lasering. Se Målning.

Laserpitium. Se Spenört.

utsträckas till fabriker för förädling av lantbrukets produkter och framställning av jordbrukets förnödenheter.

Föreståndare och lärare i jordbrukslära och husdjursskötsel skola hava med goda vitsord avlagt avgångsexamen från lantbruksinstitut. Om 1. ligger på samma plats som folkhögskola, skola de hava var sin särskilda föreståndare, men endera föreståndaren kan av styrelsen utses till rektor för båda.

Styrelsen skall bestå av minst 5 ledamöter, bland dem skolans rektor, där sådan finnes, samt föreståndaren. De övriga ledamöterna utses på sätt K. Maj:t bestämmer, då anslag första gången beviljas skolan. K. regl. $^{15}/_{12}$ 1919 samt K. k. om statsanslag och statsunderstöd åt elever $^{18}/_{6}$ 1915 cch $^{15}/_{6}$ 1922. Lärare vid 1. hava år 1919 sammanslutit sig till Svenska lantmannaskolelärarnas förening.

Lantmäteri. 1. Historik. Redan under förhistorisk tid användes uppmätning, »revning», äv ägor för dessas fördelning mellan delägare i by och under medeltiden även för avmätande av jordägarnes skattskyldighet. Genom instruktion år 1628 anställdes en generalmatematiker för att uppmäta och kartlägga landet och tillika handhava den geometriska avmätningen av byarna och deras ägor i och för skattläggning, ägobyten m. m. Lantmäteriet förlades till ett lantmäterikontor under kammarkollegium. Enligt en ny instruktion år 1688 skulle den geografiska och geometriska mätningen handhavas av en ordinarie lantmätare i varje län med e. o. lantmätare som biträde, och år 1696 inrättades lantmäterikontor i de särskilda

länen. Efter storskiftets påbörjande efter mitten på 1700-talet ökades arbetet allt mer med skiftesförrättningar, så att blott föga tid blev övrigt för arbete för statens räkning och arbetet å det geografiska kart arbet et i det närmaste avstannade. I samband med skiftesväsendets omläggning vid laga skiftets införande år 1827 omorganiserades lantmäteriet, och dess styrelse förlades till ett fristående ämbetsverk, general-lantmäteriköntoret, samt vid varje läns lantmäterikontor en förste och en andre lantmätare samt ett antal kommissions- och vice kommissionslantmätare med auskultanter och elever till inträde. Lantmäteriet skulle handhava skiftes ver ket, justering av mått., mål och vikt, ärenden beträffande rikets statistiska indelning och jordens ekonomiska uppmätning. År 1859 frånskildes den ekonomiska kartläggningen under namn av det ekonomiska kartverket, som år 1873 skildes från lantmäteriet (se Kartor). Ny instruktion utfärdades år 1864, då den centrala styrelsen fick benämning Lant-mäteristyrelsen, samt den $^{23}/_{10}$ 1908, $^{22}/_{10}$ 1909 och $^{23}/_{12}$ 1920, vilka senare inneburo en genomgripande omorganisation. H. J. Dft.

Det svenska lantmäteriets nuvarande organisation är gällande från 1921 års ingång. Den centrala myndigheten, lantmäteristyrelsen, som utgöres av en generaldirektör och chef samt såsom ledamöter tre byråchefer, åligger att utöva tillsyn dels över jorddelningsvän sendet och övriga grenar av rikets lantmäteriväsen, varöver tillsyn ej tillkommer annan myndighet, dels över uppläggande och förande av jordregister, dels över statens reproduktionsanstalt.

I varje län finnes i residensstaden ett lantmäterikontor, varest kartor och handlingar samt jordregister rörande länets landsbygd förvaras. Lantmäterikontoret förestås av en överlantmätare, som bl. a. åligger att på domstols anmodan granska verkställda lantmäteri-förrättningar och utöva kontroll över lantmäteriverksamheten inom länet. Å kontoret skall finnas kommissionär, som har att under tjänstemannaansvar tillhandagå dem, som muntligen eller skriftligen därom framställa begäran. Utförande av lantmäteriförrättningar åligger de i länen arbetande lantmätarna, som benämnas distriktslantmätare (200 stycken inom hela riket) och extra lantmätare, de sistnämnda i regel medhjälpare hos de förra. Därjämte finnas tekniska biträden och lantmäteri-elever. Förordnande att verkställa lantmäteriförrättningar utfärdas av länsstyrelsen och meddelas i regel vederbörande distriktslantmätare. Länsstyrelsen utövar även allmän uppsikt över lantmätarna i länet. Distriktslantmätaren åligger att verkställa alla de förrättningar eller åtgärder, vartill han av länsstyrelsen förordnas, att, då han därtill kallas, såsom sakkunnig biträda domstolar eller andra myndigheter i länet samt att på sökandes begäran dels tillhandagå med åtgärder, som erfordras för avsöndring av jord, vattenfall, fiske eller annan dylik lägenhet, dels upprätta sådana kartor och meddela sådana bevis, som sökande enligt lag eller författning har att foga vid vissa ansökningar, dels utgiva bestyrkta kopior och avskrifter eller utdrag av kartor och handlingar som distriktslantmätaren har i sin vård, dels ock meddela på dylika kartor och handlingar grundade bevis.

Lantmätarnas utbildning omfattar ett års elevtid, en tvåårig geodetiskt-rättslig kurs för lantmäteriexamens avläggande samt en ettårig kulturteknisk kurs, den sistnämnda villkor för befordran till distriktslantmätare.

I fråga om lantmäteriförrättningars utförande finnas förutom i skiftesförfattningarna detaljerade föreskrifter i 1920 års mätningsförordning och av lantmäteristyrelsen utfärdade verkställighetsföreskrifter till densamma.S. H. L—ck.

Lappa. Se Kardborre.

Lapsana 1. Lampsana. Se Harkål.

Larix. Se Barrträd, Lärk.

Lasering. Se Målning.

Laserpitium. Se Spenört.

utsträckas till fabriker för förädling av lantbrukets produkter och framställning av jordbrukets förnödenheter.

Föreståndare och lärare i jordbrukslära och husdjursskötsel skola hava med goda vitsord avlagt avgångsexamen från lantbruksinstitut. Om 1. ligger på samma plats som folkhögskola, skola de hava var sin särskilda föreståndare, men endera föreståndaren kan av styrelsen utses till rektor för båda.

Styrelsen skall bestå av minst 5 ledamöter, bland dem skolans rektor, där sådan finnes, samt föreståndaren. De övriga ledamöterna utses på sätt K. Maj:t bestämmer, då anslag första gången beviljas skolan. K. regl. $^{15}/_{12}$ 1919 samt K. k. om statsanslag och statsunderstöd åt elever $^{18}/_{6}$ 1915 cch $^{15}/_{6}$ 1922. Lärare vid 1. hava år 1919 sammanslutit sig till Svenska lantmannaskolelärarnas förening.

Lantmäteri. 1. Historik. Redan under förhistorisk tid användes uppmätning, »revning», äv ägor för dessas fördelning mellan delägare i by och under medeltiden även för avmätande av jordägarnes skattskyldighet. Genom instruktion år 1628 anställdes en generalmatematiker för att uppmäta och kartlägga landet och tillika handhava den geometriska avmätningen av byarna och deras ägor i och för skattläggning, ägobyten m. m. Lantmäteriet förlades till ett lantmäterikontor under kammarkollegium. Enligt en ny instruktion år 1688 skulle den geografiska och geometriska mätningen handhavas av en ordinarie lantmätare i varje län med e. o. lantmätare som biträde, och år 1696 inrättades lantmäterikontor i de särskilda länen. Efter storskiftets påbörjande efter mitten på 1700-talet ökades arbetet allt mer med skiftesförrättningar, så att blott föga tid blev övrigt för arbete för statens räkning och arbetet å det geografiska kart arbet et i det närmaste avstannade. I samband med skiftesväsendets omläggning vid laga skiftets införande år 1827 omorganiserades lantmäteriet, och dess styrelse förlades till ett fristående ämbetsverk, general-lantmäteriköntoret, samt vid varje läns lantmäterikontor en förste och en andre lantmätare samt ett antal kommissions- och vice kommissionslantmätare med auskultanter och elever till inträde. Lantmäteriet skulle handhava skiftes ver ket, justering av mått., mål och vikt, ärenden beträffande rikets statistiska indelning och jordens ekonomiska uppmätning. År 1859 frånskildes den ekonomiska kartläggningen under namn av det ekonomiska kartverket, som år 1873 skildes från lantmäteriet (se Kartor). Ny instruktion utfärdades år 1864, då den centrala styrelsen fick benämning Lant-mäteristyrelsen, samt den $^{23}/_{10}$ 1908, $^{22}/_{10}$ 1909 och $^{23}/_{12}$ 1920, vilka senare inneburo en genomgripande omorganisation. H. J. Dft.

Det svenska lantmäteriets nuvarande organisation är gällande från 1921 års ingång. Den centrala myndigheten, lantmäteristyrelsen, som utgöres av en generaldirektör och chef samt såsom ledamöter tre byråchefer, åligger att utöva tillsyn dels över jorddelningsvän sendet och övriga grenar av rikets lantmäteriväsen, varöver tillsyn ej tillkommer annan myndighet, dels över uppläggande och förande av jordregister, dels över statens reproduktionsanstalt.

I varje län finnes i residensstaden ett lantmäterikontor, varest kartor och handlingar samt jordregister rörande länets landsbygd förvaras. Lantmäterikontoret förestås av en överlantmätare, som bl. a. åligger att på domstols anmodan granska verkställda lantmäteri-förrättningar och utöva kontroll över lantmäteriverksamheten inom länet. Å kontoret skall finnas kommissionär, som har att under tjänstemannaansvar tillhandagå dem, som muntligen eller skriftligen därom framställa begäran. Utförande av lantmäteriförrättningar åligger de i länen arbetande lantmätarna, som benämnas distriktslantmätare (200 stycken inom hela riket) och extra lantmätare, de sistnämnda i regel medhjälpare hos de förra. Därjämte finnas tekniska biträden och lantmäteri-elever. Förordnande att verkställa lantmäteriförrättningar utfärdas av länsstyrelsen och meddelas i regel vederbörande distriktslantmätare. Länsstyrelsen utövar även allmän uppsikt över lantmätarna i länet. Distriktslantmätaren åligger att verkställa alla de förrättningar eller åtgärder, vartill han av länsstyrelsen förordnas, att, då han därtill kallas, såsom sakkunnig biträda domstolar eller andra myndigheter i länet samt att på sökandes begäran dels tillhandagå med åtgärder, som erfordras för avsöndring av jord, vattenfall, fiske eller annan dylik lägenhet, dels upprätta sådana kartor och meddela sådana bevis, som sökande enligt lag eller författning har att foga vid vissa ansökningar, dels utgiva bestyrkta kopior och avskrifter eller utdrag av kartor och handlingar som distriktslantmätaren har i sin vård, dels ock meddela på dylika kartor och handlingar grundade bevis.

Lantmätarnas utbildning omfattar ett års elevtid, en tvåårig geodetiskt-rättslig kurs för lantmäteriexamens avläggande samt en ettårig kulturteknisk kurs, den sistnämnda villkor för befordran till distriktslantmätare.

I fråga om lantmäteriförrättningars utförande finnas förutom i skiftesförfattningarna detaljerade föreskrifter i 1920 års mätningsförordning och av lantmäteristyrelsen utfärdade verkställighetsföreskrifter till densamma.S. H. L—ck.

Lappa. Se Kardborre.

Lapsana 1. Lampsana. Se Harkål.

Larix. Se Barrträd, Lärk.

Lasering. Se Målning.

Laserpitium. Se Spenört.

utsträckas till fabriker för förädling av lantbrukets produkter och framställning av jordbrukets förnödenheter.

Föreståndare och lärare i jordbrukslära och husdjursskötsel skola hava med goda vitsord avlagt avgångsexamen från lantbruksinstitut. Om 1. ligger på samma plats som folkhögskola, skola de hava var sin särskilda föreståndare, men endera föreståndaren kan av styrelsen utses till rektor för båda.

Styrelsen skall bestå av minst 5 ledamöter, bland dem skolans rektor, där sådan finnes, samt föreståndaren. De övriga ledamöterna utses på sätt K. Maj:t bestämmer, då anslag första gången beviljas skolan. K. regl. $^{15}/_{12}$ 1919 samt K. k. om statsanslag och statsunderstöd åt elever $^{18}/_{6}$ 1915 cch $^{15}/_{6}$ 1922. Lärare vid 1. hava år 1919 sammanslutit sig till Svenska lantmannaskolelärarnas förening.

Lantmäteri. 1. Historik. Redan under förhistorisk tid användes uppmätning, »revning», äv ägor för dessas fördelning mellan delägare i by och under medeltiden även för avmätande av jordägarnes skattskyldighet. Genom instruktion år 1628 anställdes en generalmatematiker för att uppmäta och kartlägga landet och tillika handhava den geometriska avmätningen av byarna och deras ägor i och för skattläggning, ägobyten m. m. Lantmäteriet förlades till ett lantmäterikontor under kammarkollegium. Enligt en ny instruktion år 1688 skulle den geografiska och geometriska mätningen handhavas av en ordinarie lantmätare i varje län med e. o. lantmätare som biträde, och år 1696 inrättades lantmäterikontor i de särskilda länen. Efter storskiftets påbörjande efter mitten på 1700-talet ökades arbetet allt mer med skiftesförrättningar, så att blott föga tid blev övrigt för arbete för statens räkning och arbetet å det geografiska kart arbet et i det närmaste avstannade. I samband med skiftesväsendets omläggning vid laga skiftets införande år 1827 omorganiserades lantmäteriet, och dess styrelse förlades till ett fristående ämbetsverk, general-lantmäteriköntoret, samt vid varje läns lantmäterikontor en förste och en andre lantmätare samt ett antal kommissions- och vice kommissionslantmätare med auskultanter och elever till inträde. Lantmäteriet skulle handhava skiftes ver ket, justering av mått., mål och vikt, ärenden beträffande rikets statistiska indelning och jordens ekonomiska uppmätning. År 1859 frånskildes den ekonomiska kartläggningen under namn av det ekonomiska kartverket, som år 1873 skildes från lantmäteriet (se Kartor). Ny instruktion utfärdades år 1864, då den centrala styrelsen fick benämning Lant-mäteristyrelsen, samt den $^{23}/_{10}$ 1908, $^{22}/_{10}$ 1909 och $^{23}/_{12}$ 1920, vilka senare inneburo en genomgripande omorganisation. H. J. Dft.

Det svenska lantmäteriets nuvarande organisation är gällande från 1921 års ingång. Den centrala myndigheten, lantmäteristyrelsen, som utgöres av en generaldirektör och chef samt såsom ledamöter tre byråchefer, åligger att utöva tillsyn dels över jorddelningsvän sendet och övriga grenar av rikets lantmäteriväsen, varöver tillsyn ej tillkommer annan myndighet, dels över uppläggande och förande av jordregister, dels över statens reproduktionsanstalt.

I varje län finnes i residensstaden ett lantmäterikontor, varest kartor och handlingar samt jordregister rörande länets landsbygd förvaras. Lantmäterikontoret förestås av en överlantmätare, som bl. a. åligger att på domstols anmodan granska verkställda lantmäteri-förrättningar och utöva kontroll över lantmäteriverksamheten inom länet. Å kontoret skall finnas kommissionär, som har att under tjänstemannaansvar tillhandagå dem, som muntligen eller skriftligen därom framställa begäran. Utförande av lantmäteriförrättningar åligger de i länen arbetande lantmätarna, som benämnas distriktslantmätare (200 stycken inom hela riket) och extra lantmätare, de sistnämnda i regel medhjälpare hos de förra. Därjämte finnas tekniska biträden och lantmäteri-elever. Förordnande att verkställa lantmäteriförrättningar utfärdas av länsstyrelsen och meddelas i regel vederbörande distriktslantmätare. Länsstyrelsen utövar även allmän uppsikt över lantmätarna i länet. Distriktslantmätaren åligger att verkställa alla de förrättningar eller åtgärder, vartill han av länsstyrelsen förordnas, att, då han därtill kallas, såsom sakkunnig biträda domstolar eller andra myndigheter i länet samt att på sökandes begäran dels tillhandagå med åtgärder, som erfordras för avsöndring av jord, vattenfall, fiske eller annan dylik lägenhet, dels upprätta sådana kartor och meddela sådana bevis, som sökande enligt lag eller författning har att foga vid vissa ansökningar, dels utgiva bestyrkta kopior och avskrifter eller utdrag av kartor och handlingar som distriktslantmätaren har i sin vård, dels ock meddela på dylika kartor och handlingar grundade bevis.

Lantmätarnas utbildning omfattar ett års elevtid, en tvåårig geodetiskt-rättslig kurs för lantmäteriexamens avläggande samt en ettårig kulturteknisk kurs, den sistnämnda villkor för befordran till distriktslantmätare.

I fråga om lantmäteriförrättningars utförande finnas förutom i skiftesförfattningarna detaljerade föreskrifter i 1920 års mätningsförordning och av lantmäteristyrelsen utfärdade verkställighetsföreskrifter till densamma.S. H. L—ck.

Lappa. Se Kardborre.

Lapsana 1. Lampsana. Se Harkål.

Larix. Se Barrträd, Lärk.

Lasering. Se Målning.

Laserpitium. Se Spenört.

utsträckas till fabriker för förädling av lantbrukets produkter och framställning av jordbrukets förnödenheter.

Föreståndare och lärare i jordbrukslära och husdjursskötsel skola hava med goda vitsord avlagt avgångsexamen från lantbruksinstitut. Om 1. ligger på samma plats som folkhögskola, skola de hava var sin särskilda föreståndare, men endera föreståndaren kan av styrelsen utses till rektor för båda.

Styrelsen skall bestå av minst 5 ledamöter, bland dem skolans rektor, där sådan finnes, samt föreståndaren. De övriga ledamöterna utses på sätt K. Maj:t bestämmer, då anslag första gången beviljas skolan. K. regl. $^{15}/_{12}$ 1919 samt K. k. om statsanslag och statsunderstöd åt elever $^{18}/_{6}$ 1915 cch $^{15}/_{6}$ 1922. Lärare vid 1. hava år 1919 sammanslutit sig till Svenska lantmannaskolelärarnas förening.

Lantmäteri. 1. Historik. Redan under förhistorisk tid användes uppmätning, »revning», äv ägor för dessas fördelning mellan delägare i by och under medeltiden även för avmätande av jordägarnes skattskyldighet. Genom instruktion år 1628 anställdes en generalmatematiker för att uppmäta och kartlägga landet och tillika handhava den geometriska avmätningen av byarna och deras ägor i och för skattläggning, ägobyten m. m. Lantmäteriet förlades till ett lantmäterikontor under kammarkollegium. Enligt en ny instruktion år 1688 skulle den geografiska och geometriska mätningen handhavas av en ordinarie lantmätare i varje län med e. o. lantmätare som biträde, och år 1696 inrättades lantmäterikontor i de särskilda länen. Efter storskiftets påbörjande efter mitten på 1700-talet ökades arbetet allt mer med skiftesförrättningar, så att blott föga tid blev övrigt för arbete för statens räkning och arbetet å det geografiska kart arbet et i det närmaste avstannade. I samband med skiftesväsendets omläggning vid laga skiftets införande år 1827 omorganiserades lantmäteriet, och dess styrelse förlades till ett fristående ämbetsverk, general-lantmäteriköntoret, samt vid varje läns lantmäterikontor en förste och en andre lantmätare samt ett antal kommissions- och vice kommissionslantmätare med auskultanter och elever till inträde. Lantmäteriet skulle handhava skiftes ver ket, justering av mått., mål och vikt, ärenden beträffande rikets statistiska indelning och jordens ekonomiska uppmätning. År 1859 frånskildes den ekonomiska kartläggningen under namn av det ekonomiska kartverket, som år 1873 skildes från lantmäteriet (se Kartor). Ny instruktion utfärdades år 1864, då den centrala styrelsen fick benämning Lant-mäteristyrelsen, samt den $^{23}/_{10}$ 1908, $^{22}/_{10}$ 1909 och $^{23}/_{12}$ 1920, vilka senare inneburo en genomgripande omorganisation. H. J. Dft.

Det svenska lantmäteriets nuvarande organisation är gällande från 1921 års ingång. Den centrala myndigheten, lantmäteristyrelsen, som utgöres av en generaldirektör och chef samt såsom ledamöter tre byråchefer, åligger att utöva tillsyn dels över jorddelningsvän sendet och övriga grenar av rikets lantmäteriväsen, varöver tillsyn ej tillkommer annan myndighet, dels över uppläggande och förande av jordregister, dels över statens reproduktionsanstalt.

I varje län finnes i residensstaden ett lantmäterikontor, varest kartor och handlingar samt jordregister rörande länets landsbygd förvaras. Lantmäterikontoret förestås av en överlantmätare, som bl. a. åligger att på domstols anmodan granska verkställda lantmäteri-förrättningar och utöva kontroll över lantmäteriverksamheten inom länet. Å kontoret skall finnas kommissionär, som har att under tjänstemannaansvar tillhandagå dem, som muntligen eller skriftligen därom framställa begäran. Utförande av lantmäteriförrättningar åligger de i länen arbetande lantmätarna, som benämnas distriktslantmätare (200 stycken inom hela riket) och extra lantmätare, de sistnämnda i regel medhjälpare hos de förra. Därjämte finnas tekniska biträden och lantmäteri-elever. Förordnande att verkställa lantmäteriförrättningar utfärdas av länsstyrelsen och meddelas i regel vederbörande distriktslantmätare. Länsstyrelsen utövar även allmän uppsikt över lantmätarna i länet. Distriktslantmätaren åligger att verkställa alla de förrättningar eller åtgärder, vartill han av länsstyrelsen förordnas, att, då han därtill kallas, såsom sakkunnig biträda domstolar eller andra myndigheter i länet samt att på sökandes begäran dels tillhandagå med åtgärder, som erfordras för avsöndring av jord, vattenfall, fiske eller annan dylik lägenhet, dels upprätta sådana kartor och meddela sådana bevis, som sökande enligt lag eller författning har att foga vid vissa ansökningar, dels utgiva bestyrkta kopior och avskrifter eller utdrag av kartor och handlingar som distriktslantmätaren har i sin vård, dels ock meddela på dylika kartor och handlingar grundade bevis.

Lantmätarnas utbildning omfattar ett års elevtid, en tvåårig geodetiskt-rättslig kurs för lantmäteriexamens avläggande samt en ettårig kulturteknisk kurs, den sistnämnda villkor för befordran till distriktslantmätare.

I fråga om lantmäteriförrättningars utförande finnas förutom i skiftesförfattningarna detaljerade föreskrifter i 1920 års mätningsförordning och av lantmäteristyrelsen utfärdade verkställighetsföreskrifter till densamma.S. H. L—ck.

Lappa. Se Kardborre.

Lapsana 1. Lampsana. Se Harkål.

Larix. Se Barrträd, Lärk.

Lasering. Se Målning.

Laserpitium. Se Spenört.

utsträckas till fabriker för förädling av lantbrukets produkter och framställning av jordbrukets förnödenheter.

Föreståndare och lärare i jordbrukslära och husdjursskötsel skola hava med goda vitsord avlagt avgångsexamen från lantbruksinstitut. Om 1. ligger på samma plats som folkhögskola, skola de hava var sin särskilda föreståndare, men endera föreståndaren kan av styrelsen utses till rektor för båda.

Styrelsen skall bestå av minst 5 ledamöter, bland dem skolans rektor, där sådan finnes, samt föreståndaren. De övriga ledamöterna utses på sätt K. Maj:t bestämmer, då anslag första gången beviljas skolan. K. regl. $^{15}/_{12}$ 1919 samt K. k. om statsanslag och statsunderstöd åt elever $^{18}/_{6}$ 1915 cch $^{15}/_{6}$ 1922. Lärare vid 1. hava år 1919 sammanslutit sig till Svenska lantmannaskolelärarnas förening.

Lantmäteri. 1. Historik. Redan under förhistorisk tid användes uppmätning, »revning», äv ägor för dessas fördelning mellan delägare i by och under medeltiden även för avmätande av jordägarnes skattskyldighet. Genom instruktion år 1628 anställdes en generalmatematiker för att uppmäta och kartlägga landet och tillika handhava den geometriska avmätningen av byarna och deras ägor i och för skattläggning, ägobyten m. m. Lantmäteriet förlades till ett lantmäterikontor under kammarkollegium. Enligt en ny instruktion år 1688 skulle den geografiska och geometriska mätningen handhavas av en ordinarie lantmätare i varje län med e. o. lantmätare som biträde, och år 1696 inrättades lantmäterikontor i de särskilda länen. Efter storskiftets påbörjande efter mitten på 1700-talet ökades arbetet allt mer med skiftesförrättningar, så att blott föga tid blev övrigt för arbete för statens räkning och arbetet å det geografiska kart arbet et i det närmaste avstannade. I samband med skiftesväsendets omläggning vid laga skiftets införande år 1827 omorganiserades lantmäteriet, och dess styrelse förlades till ett fristående ämbetsverk, general-lantmäteriköntoret, samt vid varje läns lantmäterikontor en förste och en andre lantmätare samt ett antal kommissions- och vice kommissionslantmätare med auskultanter och elever till inträde. Lantmäteriet skulle handhava skiftes ver ket, justering av mått., mål och vikt, ärenden beträffande rikets statistiska indelning och jordens ekonomiska uppmätning. År 1859 frånskildes den ekonomiska kartläggningen under namn av det ekonomiska kartverket, som år 1873 skildes från lantmäteriet (se Kartor). Ny instruktion utfärdades år 1864, då den centrala styrelsen fick benämning Lant-mäteristyrelsen, samt den $^{23}/_{10}$ 1908, $^{22}/_{10}$ 1909 och $^{23}/_{12}$ 1920, vilka senare inneburo en genomgripande omorganisation. H. J. Dft.

Det svenska lantmäteriets nuvarande organisation är gällande från 1921 års ingång. Den centrala myndigheten, lantmäteristyrelsen, som utgöres av en generaldirektör och chef samt såsom ledamöter tre byråchefer, åligger att utöva tillsyn dels över jorddelningsvän sendet och övriga grenar av rikets lantmäteriväsen, varöver tillsyn ej tillkommer annan myndighet,

dels över uppläggande och förande av jordregister, dels över statens reproduktionsanstalt.

I varje län finnes i residensstaden ett lantmäterikontor, varest kartor och handlingar samt jordregister rörande länets landsbygd förvaras. Lantmäterikontoret förestås av en överlantmätare, som bl. a. åligger att på domstols anmodan granska verkställda lantmäteri-förrättningar och utöva kontroll över lantmäteriverksamheten inom länet. Å kontoret skall finnas kommissionär, som har att under tjänstemannaansvar tillhandagå dem, som muntligen eller skriftligen därom framställa begäran. Utförande av lantmäteriförrättningar åligger de i länen arbetande lantmätarna, som benämnas distriktslantmätare (200 stycken inom hela riket) och extra lantmätare, de sistnämnda i regel medhjälpare hos de förra. Därjämte finnas tekniska biträden och lantmäteri-elever. Förordnande att verkställa lantmäteriförrättningar utfärdas av länsstyrelsen och meddelas i regel vederbörande distriktslantmätare. Länsstyrelsen utövar även allmän uppsikt över lantmätarna i länet. Distriktslantmätaren åligger att verkställa alla de förrättningar eller åtgärder, vartill han av länsstyrelsen förordnas, att, då han därtill kallas, såsom sakkunnig biträda domstolar eller andra myndigheter i länet samt att på sökandes begäran dels tillhandagå med åtgärder, som erfordras för avsöndring av jord, vattenfall, fiske eller annan dylik lägenhet, dels upprätta sådana kartor och meddela sådana bevis, som sökande enligt lag eller författning har att foga vid vissa ansökningar, dels utgiva bestyrkta kopior och avskrifter eller utdrag av kartor och handlingar som distriktslantmätaren har i sin vård, dels ock meddela på dylika kartor och handlingar grundade bevis.

Lantmätarnas utbildning omfattar ett års elevtid, en tvåårig geodetiskt-rättslig kurs för lantmäteriexamens avläggande samt en ettårig kulturteknisk kurs, den sistnämnda villkor för befordran till distriktslantmätare.

I fråga om lantmäteriförrättningars utförande finnas förutom i skiftesförfattningarna detaljerade föreskrifter i 1920 års mätningsförordning och av lantmäteristyrelsen utfärdade verkställighetsföreskrifter till densamma.S. H. L—ck.

Lappa. Se Kardborre.

Lapsana 1. Lampsana. Se Harkål.

Larix. Se Barrträd, Lärk.

Lasering. Se Målning.

Laserpitium. Se Spenört.

utsträckas till fabriker för förädling av lantbrukets produkter och framställning av jordbrukets förnödenheter.

Föreståndare och lärare i jordbrukslära och husdjursskötsel skola hava med goda vitsord avlagt avgångsexamen från lantbruksinstitut. Om 1. ligger på samma plats som folkhögskola, skola de hava var sin särskilda föreståndare, men endera föreståndaren kan av styrelsen utses till rektor för båda.

Styrelsen skall bestå av minst 5 ledamöter, bland dem skolans rektor, där sådan finnes, samt föreståndaren. De övriga ledamöterna utses på sätt K. Maj:t bestämmer, då anslag första gången beviljas skolan. K. regl. $^{15}/_{12}$ 1919 samt K. k. om statsanslag och statsunderstöd åt elever $^{18}/_{6}$ 1915 cch $^{15}/_{6}$ 1922. Lärare vid 1. hava år 1919 sammanslutit sig till Svenska lantmannaskolelärarnas förening.

Lantmäteri. 1. Historik. Redan under förhistorisk tid användes uppmätning, »revning», äv ägor för dessas fördelning mellan delägare i by och under medeltiden även för avmätande av jordägarnes skattskyldighet. Genom instruktion år 1628 anställdes en generalmatematiker för att uppmäta och kartlägga landet och tillika handhava den geometriska avmätningen av byarna och deras ägor i och för skattläggning, ägobyten m. m. Lantmäteriet förlades till ett lantmäterikontor under kammarkollegium. Enligt en ny instruktion år 1688 skulle den geografiska och geometriska mätningen handhavas av en ordinarie lantmätare i varje län med e. o. lantmätare som biträde, och år 1696 inrättades lantmäterikontor i de särskilda länen. Efter storskiftets påbörjande efter mitten på 1700-talet ökades arbetet allt mer med skiftesförrättningar, så att blott föga tid blev övrigt för arbete för statens räkning och arbetet å det geografiska kart arbet et i det närmaste avstannade. I samband med skiftesväsendets omläggning vid laga skiftets införande år 1827 omorganiserades lantmäteriet, och dess styrelse förlades till ett fristående ämbetsverk, general-lantmäteriköntoret, samt vid varje läns lantmäterikontor en förste och en andre lantmätare samt ett antal kommissions- och vice kommissionslantmätare med auskultanter och elever till inträde. Lantmäteriet skulle handhava skiftes ver ket, justering av mått., mål och vikt, ärenden beträffande rikets statistiska indelning och jordens ekonomiska uppmätning. År 1859 frånskildes den ekonomiska kartläggningen under namn av det ekonomiska kartverket, som år 1873 skildes från lantmäteriet (se Kartor). Ny instruktion utfärdades år 1864, då den centrala styrelsen fick benämning Lant-mäteristyrelsen, samt den $^{23}/_{10}$ 1908, $^{22}/_{10}$ 1909 och $^{23}/_{12}$ 1920, vilka senare inneburo en genomgripande omorganisation. H. J. Dft.

Det svenska lantmäteriets nuvarande organisation är gällande från 1921 års ingång. Den centrala myndigheten, lantmäteristyrelsen, som utgöres av en generaldirektör och chef samt såsom ledamöter tre byråchefer, åligger att utöva tillsyn dels över jorddelningsvän sendet och övriga grenar av rikets lantmäteriväsen, varöver tillsyn ej tillkommer annan myndighet, dels över uppläggande och förande av jordregister, dels över statens reproduktionsanstalt.

I varje län finnes i residensstaden ett lantmäterikontor, varest kartor och handlingar samt jordregister rörande länets landsbygd förvaras. Lantmäterikontoret förestås av en överlantmätare, som bl. a. åligger att på domstols anmodan granska verkställda lantmäteri-förrättningar och utöva kontroll över lantmäteriverksamheten inom länet. Å kontoret skall finnas kommissionär, som har att under tjänstemannaansvar tillhandagå dem, som muntligen eller skriftligen därom framställa begäran. Utförande av lantmäteriförrättningar åligger de i länen arbetande lantmätarna, som benämnas distriktslantmätare (200 stycken inom hela riket) och extra lantmätare, de sistnämnda i regel medhjälpare hos de förra. Därjämte finnas tekniska biträden och lantmäteri-elever. Förordnande att verkställa lantmäteriförrättningar utfärdas av länsstyrelsen och meddelas i regel vederbörande distriktslantmätare. Länsstyrelsen utövar även allmän uppsikt över lantmätarna i länet. Distriktslantmätaren åligger att verkställa alla de förrättningar eller åtgärder, vartill han av länsstyrelsen förordnas, att, då han därtill kallas, såsom sakkunnig biträda domstolar eller andra myndigheter i länet samt att på sökandes begäran dels tillhandagå med åtgärder, som erfordras för avsöndring av jord, vattenfall, fiske eller annan dylik lägenhet, dels upprätta sådana kartor och meddela sådana bevis, som sökande enligt lag eller författning har att foga vid vissa ansökningar, dels utgiva bestyrkta kopior och avskrifter eller utdrag av kartor och handlingar som distriktslantmätaren har i sin vård, dels ock meddela på dylika kartor och handlingar grundade bevis.

Lantmätarnas utbildning omfattar ett års elevtid, en tvåårig geodetiskt-rättslig kurs för lantmäteriexamens avläggande samt en ettårig kulturteknisk kurs, den sistnämnda villkor för befordran till distriktslantmätare.

I fråga om lantmäteriförrättningars utförande finnas förutom i skiftesförfattningarna detaljerade föreskrifter i 1920 års mätningsförordning och av lantmäteristyrelsen utfärdade verkställighetsföreskrifter till densamma.S. H. L—ck.

Lappa. Se Kardborre.

Lapsana 1. Lampsana. Se Harkål.

Larix. Se Barrträd, Lärk.

Lasering. Se Målning.

Laserpitium. Se Spenört.

mot bröstsjukdomar. Härtill användes den ej numera, men den inköpes torkad av apoteken för beredning av gelé, som användes vid läkemedelsberedning.

Lavandula. Se Lavendel.

Lavatera, ett till kattostfamiljen, *Malvaceæ,* hörande släkte varav en sydeuropeisk i-årig art, *L. trimestris* L., en högvuxen ört med stora rosenröda eller vita blommor är en vanlig rabattväxt. Sås tidigt på våren på växtplatsen. Jfr Blomsterodling.G. L—d.

Lave. Se Drivbänk, Fröklängning.

Lavemang, egl. sköljning. Se Avförande medel.

Lavendel, *Lavandula,* ett till läppväxternas familj, *Labiatæ,* hörande släkte av örter eller halvbuskar, vilka växa vilda på torr, solig mark i södra Europa, och av vilka en art *L. vera*

DC. i sydligare länder odlas i stor utsträckning för framställning av l.-olja och i vårt land, förr mer än nu, till beredande av läkemedel och till att torkad inläggas bland kläder för att fördriva mal och sprida vällukt. L. blir omkring fotshög, har korsvis motsatta, oskaftade, jämnbreda, grågröna blad samt bär i spetsen axlikt ordnade knippen av blå blommor, vartdera stödda av ett torrt skärmblad.

Laxativ, Laxermedel. Se Avförande medel.

Laxkar, Laxkista, Laxmina. Se Fiskeredskap, 1 och 2.

Laxning. Se Hopfogning av virke.

Laxsläktet, *Salmo,* av laxfamiljen, *Salmonidæ,* är utmärkt av en tämligen långsträckt spolformig kropp, stor mun med tänder på både käkben, plogben, gom och tunga, korta och grova gälräfständer; rygg- och analfenor korta. Likasom hos övriga laxfiskar finnes en liten fettfena baktill på ryggen. De äro rovfiskar, som tillhöra det norra halvklotets kallare och tempererade delar, och leka i sötvatten, vanligen på senhösten. Deras utseende växlar med olika åldrar och levnadsförhållanden, så att av vissa arter uppstått flere raser (underarter).

De i Sverige levande formerna indelas i:

Lax.

A. Laxar: ha mörka fläckar åtminstone på ryggen, hela plogbenet tandbärande.

1. Lax, *S. salar* L., har 11—12 fjäll mellan fettfenan och sidolinjen, stjärtspole mindre hög än hos följ., stjärten kluven eller månformigt urringad, kött rött. Färgen hos den full-bildade fisken på ryggen grågrön, nedåt sidorna glänsande silvervit (blanklax). Ryggen och sidorna ungefär till sidolinjen ha strödda svarta fläckar. Då han nått könsmognad, går laxen på våren från havet upp i sötvattendrag för att leka och får där en förändrad lekdräkt, i det att silverglansen döljes av hudens yttre lager och däri avsattes svart, gult och rött färgämne och bildas gula eller röda fläckar (grålax). Samtidigt utväxer hanens underkäke till en krok (»kroklax»). Leken sker i okt.—dec. och efter någon tid därefter återvända laxarna (ofta först på våren) till havet, avmagrade och maktlösa, så att de driva med strömmen (»vraklax»). Rommen kläckes efter 4—5 månader. I Sydsveriges älvar stanna laxungarna (efter det första yngelstadiet kallade stirr) omkring 2, i de norra älvarna 3—4 år, livnärande sig huvudsakligen av insekter, såväl larver som fullbildade, och gå sedan vid en storlek av 12—15 cm. längd ned till havet, där de leva av småfisk. Då laxen i havet efter 2—3 år nått en längd av 80—100 cm., går han (4—7 år gammal) upp att leka i älvarna. Blott få laxar torde förnya lekvandringen.

I vissa sjöar ha insjöformer bildats. I Sverige är Vänerns-l. en sådan.

L. fångas huvudsakligen på våren och sommaren, i älvarna i laxpator, laxkar, tinor, mjärdar, laxhus (s. k. vrakfisken), samt dessutom med nät, not och krokredskap, i havet även med drivgarn (på eftervinter och vår). (Se Fiskeredskap.) Om fångstmängden se Fiske.

Forsarnas utbyggnad, varigenom uppgången till lekplatserna hindras, samt dessas och vattnets förorenande genom avfall från flottningsvirke och trämassefabriker samt överdrivet fiskande både i havet och älvarna ha minskat laxtillgången, trots att man genom odling sökt uppehålla stammen (se Fiskodling).

2. Laxöring, *S. trutta* L., har kortare och mer satt kropp än föreg., föga urtagen stjärtspole samt 13—16 fjäll mellan fettfenan och sidolinjen. En del öringar vandra till och från havet liksom laxen, andra stanna i djupare insjöar, så t. ex. »Vätternlaxen», och åter andra i bäckar och rännilar men alla leka i strömmande vatten. Efter olika levnadssätt mot bröstsjukdomar. Härtill användes den ej numera, men den inköpes torkad av apoteken för beredning av gelé, som användes vid läkemedelsberedning.

Lavandula. Se Lavendel.

Lavatera, ett till kattostfamiljen, *Malvaceæ,* hörande släkte varav en sydeuropeisk i-årig art, *L. trimestris* L., en högvuxen ört med stora rosenröda eller vita blommor är en vanlig rabattväxt. Sås tidigt på våren på växtplatsen. Jfr Blomsterodling.G. L—d.

Lave. Se Drivbänk, Fröklängning.

Lavemang, egl. sköljning. Se Avförande medel.

Lavendel, *Lavandula,* ett till läppväxternas familj, *Labiatæ,* hörande släkte av örter eller halvbuskar, vilka växa vilda på torr, solig mark i södra Europa, och av vilka en art *L. vera*
DC. i sydligare länder odlas i stor utsträckning för framställning av l.-olja och i vårt land, förr mer än nu, till beredande av läkemedel och till att torkad inläggas bland kläder för att fördriva mal och sprida vällukt. L. blir omkring fotshög, har korsvis motsatta, oskaftade, jämnbreda, grågröna blad samt bär i spetsen axlikt ordnade knippen av blå blommor, vartdera stödda av ett torrt skärmblad.

Laxativ, Laxermedel. Se Avförande medel.

Laxkar, Laxkista, Laxmina. Se Fiskeredskap, 1 och 2.

Laxning. Se Hopfogning av virke.

Laxsläktet, *Salmo,* av laxfamiljen, *Salmonidæ,* är utmärkt av en tämligen långsträckt spolformig kropp, stor mun med tänder på både käkben, plogben, gom och tunga, korta och grova gälräfständer; rygg- och analfenor korta. Likasom hos övriga laxfiskar finnes en liten fettfena baktill på ryggen. De äro rovfiskar, som tillhöra det norra halvklotets kallare och tempererade delar, och leka i sötvatten, vanligen på senhösten. Deras utseende växlar med olika åldrar och levnadsförhållanden, så att av vissa arter uppstått flere raser (underarter).

De i Sverige levande formerna indelas i:

Lax.

A. Laxar: ha mörka fläckar åtminstone på ryggen, hela plogbenet tandbärande.

1. Lax, *S. salar* L., har 11—12 fjäll mellan fettfenan och sidolinjen, stjärtspole mindre hög än hos följ., stjärten kluven eller månformigt urringad, kött rött. Färgen hos den full-bildade fisken på ryggen grågrön, nedåt sidorna glänsande silvervit (blanklax). Ryggen och sidorna ungefär till sidolinjen ha strödda svarta fläckar. Då han nått könsmognad, går laxen på våren från havet upp i sötvattendrag för att leka och får där en förändrad lekdräkt, i det att silverglansen döljes av hudens yttre lager och däri avsattes svart, gult och rött färgämne och bildas gula eller röda fläckar (grålax). Samtidigt utväxer hanens underkäke till en krok (»kroklax»). Leken sker i okt.—dec. och efter någon tid därefter återvända laxarna (ofta först på våren) till havet, avmagrade och maktlösa, så att de driva med strömmen (»vraklax»). Rommen kläckes efter 4—5 månader. I Sydsveriges älvar stanna laxungarna (efter det första yngelstadiet kallade stirr) omkring 2, i de norra älvarna 3—4 år, livnärande sig huvudsakligen av insekter, såväl larver som fullbildade, och gå sedan vid en storlek av 12—15 cm. längd ned till havet, där de leva av småfisk. Då laxen i havet efter 2—3 år nått en längd av 80—100 cm., går han (4—7 år gammal) upp att leka i älvarna. Blott få laxar torde förnya lekvandringen.

I vissa sjöar ha insjöformer bildats. I Sverige är Vänerns-l. en sådan.

L. fångas huvudsakligen på våren och sommaren, i älvarna i laxpator, laxkar, tinor, mjärdar, laxhus (s. k. vrakfisken), samt dessutom med nät, not och krokredskap, i havet även med drivgarn (på eftervinter och vår). (Se Fiskeredskap.) Om fångstmängden se Fiske.

Forsarnas utbyggnad, varigenom uppgången till lekplatserna hindras, samt dessas och vattnets förorenande genom avfall från flottningsvirke och trämassefabriker samt överdrivet fiskande både i havet och älvarna ha minskat laxtillgången, trots att man genom odling sökt uppehålla stammen (se Fiskodling).

2. Laxöring, *S. trutta* L., har kortare och mer satt kropp än föreg., föga urtagen stjärtspole samt 13—16 fjäll mellan fettfenan och sidolinjen. En del öringar vandra till och från havet liksom laxen, andra stanna i djupare insjöar, så t. ex. »Vätternlaxen», och åter andra i bäckar och rännilar men alla leka i strömmande vatten. Efter olika levnadssätt mot bröstsjukdomar. Härtill användes den ej numera, men den inköpes torkad av apoteken för beredning av gelé, som användes vid läkemedelsberedning.

Lavandula. Se Lavendel.

Lavatera, ett till kattostfamiljen, *Malvaceæ,* hörande släkte varav en sydeuropeisk i-årig art, *L. trimestris* L., en högvuxen ört med stora rosenröda eller vita blommor är en vanlig

rabattväxt. Sås tidigt på våren på växtplatsen. Jfr Blomsterodling.G. L—d.

Lave. Se Drivbänk, Fröklängning.

Lavemang, egl. sköljning. Se Avförande medel.

Lavendel, *Lavandula,* ett till läppväxternas familj, *Labiatæ,* hörande släkte av örter eller halvbuskar, vilka växa vilda på torr, solig mark i södra Europa, och av vilka en art *L. vera* DC. i sydligare länder odlas i stor utsträckning för framställning av l.-olja och i vårt land, förr mer än nu, till beredande av läkemedel och till att torkad inläggas bland kläder för att fördriva mal och sprida vällukt. L. blir omkring fotshög, har korsvis motsatta, oskaftade, jämnbreda, grågröna blad samt bär i spetsen axlikt ordnade knippen av blå blommor, vartdera stödda av ett torrt skärmblad.

Laxativ, Laxermedel. Se Avförande medel.

Laxkar, Laxkista, Laxmina. Se Fiskeredskap, 1 och 2.

Laxning. Se Hopfogning av virke.

Laxsläktet, *Salmo,* av laxfamiljen, *Salmonidæ,* är utmärkt av en tämligen långsträckt spolformig kropp, stor mun med tänder på både käkben, plogben, gom och tunga, korta och grova gälräfständer; rygg- och analfenor korta. Likasom hos övriga laxfiskar finnes en liten fettfena baktill på ryggen. De äro rovfiskar, som tillhöra det norra halvklotets kallare och tempererade delar, och leka i sötvatten, vanligen på senhösten. Deras utseende växlar med olika åldrar och levnadsförhållanden, så att av vissa arter uppstått flere raser (underarter).

De i Sverige levande formerna indelas i:

Lax.

A. Laxar: ha mörka fläckar åtminstone på ryggen, hela plogbenet tandbärande.

1. Lax, *S. salar* L., har 11—12 fjäll mellan fettfenan och sidolinjen, stjärtspole mindre hög än hos följ., stjärten kluven eller månformigt urringad, kött rött. Färgen hos den full-bildade fisken på ryggen grågrön, nedåt sidorna glänsande silvervit (blanklax). Ryggen och sidorna ungefär till sidolinjen ha strödda svarta fläckar. Då han nått könsmognad, går laxen på våren från havet upp i sötvattendrag för att leka och får där en förändrad lekdräkt, i det att silverglansen döljes av hudens yttre lager och däri avsattes svart, gult och rött färgämne och bildas gula eller röda fläckar (grålax). Samtidigt utväxer hanens underkäke till en krok (»kroklax»). Leken sker i okt.—dec. och efter någon tid därefter återvända laxarna (ofta först på våren) till havet, avmagrade och maktlösa, så att de driva med strömmen (»vraklax»). Rommen kläckes efter 4—5 månader. I Sydsveriges älvar stanna laxungarna (efter det första yngelstadiet kallade stirr) omkring 2, i de norra älvarna 3—4 år, livnärande sig huvudsakligen av insekter, såväl larver som fullbildade, och gå sedan vid en storlek av 12—15 cm. längd ned till havet, där de leva av småfisk. Då laxen i havet efter 2—3 år nått en längd av 80—100 cm., går han (4—7 år gammal) upp att leka i älvarna. Blott få laxar torde förnya lekvandringen.

I vissa sjöar ha insjöformer bildats. I Sverige är Vänerns-l. en sådan.

L. fångas huvudsakligen på våren och sommaren, i älvarna i laxpator, laxkar, tinor, mjärdar, laxhus (s. k. vrakfisken), samt dessutom med nät, not och krokredskap, i havet även med drivgarn (på eftervinter och vår). (Se Fiskeredskap.) Om fångstmängden se Fiske.

Forsarnas utbyggnad, varigenom uppgången till lekplatserna hindras, samt dessas och vattnets förorenande genom avfall från flottningsvirke och trämassefabriker samt överdrivet fiskande både i havet och älvarna ha minskat laxtillgången, trots att man genom odling sökt uppehålla stammen (se Fiskodling).

2. Laxöring, *S. trutta* L., har kortare och mer satt kropp än föreg., föga urtagen stjärtspole samt 13—16 fjäll mellan fettfenan och sidolinjen. En del öringar vandra till och från havet liksom laxen, andra stanna i djupare insjöar, så t. ex. »Vätternlaxen», och åter andra i bäckar och rännilar men alla leka i strömmande vatten. Efter olika levnadssätt mot bröstsjukdomar. Härtill användes den ej numera, men den inköpes torkad av apoteken för beredning av gelé, som användes vid läkemedelsberedning.

Lavandula. Se Lavendel.

Lavatera, ett till kattostfamiljen, *Malvaceæ,* hörande släkte varav en sydeuropeisk i-årig art, *L. trimestris* L., en högvuxen ört med stora rosenröda eller vita blommor är en vanlig rabattväxt. Sås tidigt på våren på växtplatsen. Jfr Blomsterodling.G. L—d.

Lave. Se Drivbänk, Fröklängning.

Lavemang, egl. sköljning. Se Avförande medel.

Lavendel, *Lavandula,* ett till läppväxternas familj, *Labiatæ,* hörande släkte av örter eller halvbuskar, vilka växa vilda på torr, solig mark i södra Europa, och av vilka en art *L. vera* DC. i sydligare länder odlas i stor utsträckning för framställning av l.-olja och i vårt land, förr mer än nu, till beredande av läkemedel och till att torkad inläggas bland kläder för att fördriva mal och sprida vällukt. L. blir omkring fotshög, har korsvis motsatta, oskaftade, jämnbreda, grågröna blad samt bär i spetsen axlikt ordnade knippen av blå blommor, vartdera stödda av ett torrt skärmblad.

Laxativ, Laxermedel. Se Avförande medel.

Laxkar, Laxkista, Laxmina. Se Fiskeredskap, 1 och 2.

Laxning. Se Hopfogning av virke.

Laxsläktet, *Salmo,* av laxfamiljen, *Salmonidæ,* är utmärkt av en tämligen långsträckt spolformig kropp, stor mun med tänder på både käkben, plogben, gom och tunga, korta och grova gälräfständer; rygg- och analfenor korta. Likasom hos övriga laxfiskar finnes en liten fettfena baktill på ryggen. De äro rovfiskar, som tillhöra det norra halvklotets kallare och tempererade delar, och leka i sötvatten, vanligen på senhösten. Deras utseende växlar med olika åldrar och levnadsförhållanden, så att av vissa arter uppstått flere raser (underarter).

De i Sverige levande formerna indelas i:

Lax.

A. Laxar: ha mörka fläckar åtminstone på ryggen, hela plogbenet tandbärande.

1. Lax, *S. salar* L., har 11—12 fjäll mellan fettfenan och sidolinjen, stjärtspole mindre hög än hos följ., stjärten kluven eller månformigt urringad, kött rött. Färgen hos den full-bildade fisken på ryggen grågrön, nedåt sidorna glänsande silvervit (blanklax). Ryggen och sidorna ungefär till sidolinjen ha strödda svarta fläckar. Då han nått könsmognad, går laxen på våren från havet upp i sötvattendrag för att leka och får där en förändrad lekdräkt, i det att silverglansen döljes av hudens yttre lager och däri avsattes svart, gult och rött färgämne och bildas gula eller röda fläckar (grålax). Samtidigt utväxer hanens underkäke till en krok (»kroklax»). Leken sker i okt.—dec. och efter någon tid därefter återvända laxarna (ofta först på våren) till havet, avmagrade och maktlösa, så att de driva med strömmen (»vraklax»). Rommen kläckes efter 4—5 månader. I Sydsveriges älvar stanna laxungarna (efter det första yngelstadiet kallade stirr) omkring 2, i de norra älvarna 3—4 år, livnärande sig huvudsakligen av insekter, såväl larver som fullbildade, och gå sedan vid en storlek av 12—15 cm. längd ned till havet, där de leva av småfisk. Då laxen i havet efter 2—3 år nått en längd av 80—100 cm., går han (4—7 år gammal) upp att leka i älvarna. Blott få laxar torde förnya lekvandringen.

I vissa sjöar ha insjöformer bildats. I Sverige är Vänerns-l. en sådan.

L. fångas huvudsakligen på våren och sommaren, i älvarna i laxpator, laxkar, tinor, mjärdar, laxhus (s. k. vrakfisken), samt dessutom med nät, not och krokredskap, i havet även med drivgarn (på eftervinter och vår). (Se Fiskeredskap.) Om fångstmängden se Fiske.

Forsarnas utbyggnad, varigenom uppgången till lekplatserna hindras, samt dessas och vattnets förorenande genom avfall från flottningsvirke och trämassefabriker samt överdrivet fiskande både i havet och älvarna ha minskat laxtillgången, trots att man genom odling sökt uppehålla stammen (se Fiskodling).

2. Laxöring, *S. trutta* L., har kortare och mer satt kropp än föreg., föga urtagen stjärtspole samt 13—16 fjäll mellan fettfenan och sidolinjen. En del öringar vandra till och från havet

liksom laxen, andra stanna i djupare insjöar, så t. ex. »Vätternlaxen», och åter andra i bäckar och rännilar men alla leka i strömmande vatten. Efter olika levnadssätt mot bröstsjukdomar. Härtill användes den ej numera, men den inköpes torkad av apoteken för beredning av gelé, som användes vid läkemedelsberedning.

Lavandula. Se Lavendel.

Lavatera, ett till kattostfamiljen, *Malvaceæ,* hörande släkte varav en sydeuropeisk i-årig art, *L. trimestris* L., en högvuxen ört med stora rosenröda eller vita blommor är en vanlig rabattväxt. Sås tidigt på våren på växtplatsen. Jfr Blomsterodling.G. L—d.

Lave. Se Drivbänk, Fröklängning.

Lavemang, egl. sköljning. Se Avförande medel.

Lavendel, *Lavandula,* ett till läppväxternas familj, *Labiatæ,* hörande släkte av örter eller halvbuskar, vilka växa vilda på torr, solig mark i södra Europa, och av vilka en art *L. vera* DC. i sydligare länder odlas i stor utsträckning för framställning av l.-olja och i vårt land, förr mer än nu, till beredande av läkemedel och till att torkad inläggas bland kläder för att fördriva mal och sprida vällukt. L. blir omkring fotshög, har korsvis motsatta, oskaftade, jämnbreda, grågröna blad samt bär i spetsen axlikt ordnade knippen av blå blommor, vartdera stödda av ett torrt skärmblad.

Laxativ, Laxermedel. Se Avförande medel.

Laxkar, Laxkista, Laxmina. Se Fiskeredskap, 1 och 2.

Laxning. Se Hopfogning av virke.

Laxsläktet, *Salmo,* av laxfamiljen, *Salmonidæ,* är utmärkt av en tämligen långsträckt spolformig kropp, stor mun med tänder på både käkben, plogben, gom och tunga, korta och grova gälräfständer; rygg- och analfenor korta. Likasom hos övriga laxfiskar finnes en liten fettfena baktill på ryggen. De äro rovfiskar, som tillhöra det norra halvklotets kallare och tempererade delar, och leka i sötvatten, vanligen på senhösten. Deras utseende växlar med olika åldrar och levnadsförhållanden, så att av vissa arter uppstått flere raser (underarter).

De i Sverige levande formerna indelas i:

Lax.

A. Laxar: ha mörka fläckar åtminstone på ryggen, hela plogbenet tandbärande.

1. Lax, *S. salar* L., har 11—12 fjäll mellan fettfenan och sidolinjen, stjärtspole mindre hög än hos följ., stjärten kluven eller månformigt urringad, kött rött. Färgen hos den full-bildade fisken på ryggen grågrön, nedåt sidorna glänsande silvervit (blanklax). Ryggen och sidorna ungefär till sidolinjen ha strödda svarta fläckar. Då han nått könsmognad, går laxen på våren från havet upp i sötvattendrag för att leka och får där en förändrad lekdräkt, i det att silverglansen döljes av hudens yttre lager och däri avsattes svart, gult och rött färgämne och bildas gula eller röda fläckar (grålax). Samtidigt utväxer hanens underkäke till en krok (»kroklax»). Leken sker i okt.—dec. och efter någon tid därefter återvända laxarna (ofta först på våren) till havet, avmagrade och maktlösa, så att de driva med strömmen (»vraklax»). Rommen kläckes efter 4—5 månader. I Sydsveriges älvar stanna laxungarna (efter det första yngelstadiet kallade stirr) omkring 2, i de norra älvarna 3—4 år, livnärande sig huvudsakligen av insekter, såväl larver som fullbildade, och gå sedan vid en storlek av 12—15 cm. längd ned till havet, där de leva av småfisk. Då laxen i havet efter 2—3 år nått en längd av 80—100 cm., går han (4—7 år gammal) upp att leka i älvarna. Blott få laxar torde förnya lekvandringen.

I vissa sjöar ha insjöformer bildats. I Sverige är Vänerns-l. en sådan.

L. fångas huvudsakligen på våren och sommaren, i älvarna i laxpator, laxkar, tinor, mjärdar, laxhus (s. k. vrakfisken), samt dessutom med nät, not och krokredskap, i havet även med drivgarn (på eftervinter och vår). (Se Fiskeredskap.) Om fångstmängden se Fiske.

Forsarnas utbyggnad, varigenom uppgången till lekplatserna hindras, samt dessas och vattnets förorenande genom avfall från flottningsvirke och trämassefabriker samt överdrivet fiskande både i havet och älvarna ha minskat laxtillgången, trots att man genom odling sökt uppehålla stammen (se Fiskodling).

2. Laxöring, *S. trutta* L., har kortare och mer satt kropp än föreg., föga urtagen stjärtspole samt 13—16 fjäll mellan fettfenan och sidolinjen. En del öringar vandra till och från havet
liksom laxen, andra stanna i djupare insjöar, så t. ex. »Vätternlaxen», och åter andra i bäckar och rännilar men alla leka i strömmande vatten. Efter olika levnadssätt mot bröstsjukdomar. Härtill användes den ej numera, men den inköpes torkad av apoteken för beredning av gelé, som användes vid läkemedelsberedning.

Lavandula. Se Lavendel.

Lavatera, ett till kattostfamiljen, *Malvaceæ,* hörande släkte varav en sydeuropeisk i-årig art, *L. trimestris* L., en högvuxen ört med stora rosenröda eller vita blommor är en vanlig rabattväxt. Sås tidigt på våren på växtplatsen. Jfr Blomsterodling.G. L—d.

Lave. Se Drivbänk, Fröklängning.

Lavemang, egl. sköljning. Se Avförande medel.

Lavendel, *Lavandula,* ett till läppväxternas familj, *Labiatæ,* hörande släkte av örter eller halvbuskar, vilka växa vilda på torr, solig mark i södra Europa, och av vilka en art *L. vera* DC. i sydligare länder odlas i stor utsträckning för framställning av l.-olja och i vårt land, förr mer än nu, till beredande av läkemedel och till att torkad inläggas bland kläder för att fördriva mal och sprida vällukt. L. blir omkring fotshög, har korsvis motsatta, oskaftade, jämnbreda, grågröna blad samt bär i spetsen axlikt ordnade knippen av blå blommor, vartdera stödda av ett torrt skärmblad.

Laxativ, Laxermedel. Se Avförande medel.

Laxkar, Laxkista, Laxmina. Se Fiskeredskap, 1 och 2.

Laxning. Se Hopfogning av virke.

Laxsläktet, *Salmo,* av laxfamiljen, *Salmonidæ,* är utmärkt av en tämligen långsträckt spolformig kropp, stor mun med tänder på både käkben, plogben, gom och tunga, korta och grova gälräfständer; rygg- och analfenor korta. Likasom hos övriga laxfiskar finnes en liten fettfena baktill på ryggen. De äro rovfiskar, som tillhöra det norra halvklotets kallare och tempererade delar, och leka i sötvatten, vanligen på senhösten. Deras utseende växlar med olika åldrar och levnadsförhållanden, så att av vissa arter uppstått flere raser (underarter).

De i Sverige levande formerna indelas i:

Lax.

A. Laxar: ha mörka fläckar åtminstone på ryggen, hela plogbenet tandbärande.

1. Lax, *S. salar* L., har 11—12 fjäll mellan fettfenan och sidolinjen, stjärtspole mindre hög än hos följ., stjärten kluven eller månformigt urringad, kött rött. Färgen hos den full-bildade fisken på ryggen grågrön, nedåt sidorna glänsande silvervit (blanklax). Ryggen och sidorna ungefär till sidolinjen ha strödda svarta fläckar. Då han nått könsmognad, går laxen på våren från havet upp i sötvattendrag för att leka och får där en förändrad lekdräkt, i det att silverglansen döljes av hudens yttre lager och däri avsattes svart, gult och rött färgämne och bildas gula eller röda fläckar (grålax). Samtidigt utväxer hanens underkäke till en krok (»kroklax»). Leken sker i okt.—dec. och efter någon tid därefter återvända laxarna (ofta först på våren) till havet, avmagrade och maktlösa, så att de driva med strömmen (»vraklax»). Rommen kläckes efter 4—5 månader. I Sydsveriges älvar stanna laxungarna (efter det första yngelstadiet kallade stirr) omkring 2, i de norra älvarna 3—4 år, livnärande sig huvudsakligen av insekter, såväl larver som fullbildade, och gå sedan vid en storlek av 12—15 cm. längd ned till havet, där de leva av småfisk. Då laxen i havet efter 2—3 år nått en längd av 80—100 cm., går han (4—7 år gammal) upp att leka i älvarna. Blott få laxar torde förnya lekvandringen.

I vissa sjöar ha insjöformer bildats. I Sverige är Vänerns-l. en sådan.

L. fångas huvudsakligen på våren och sommaren, i älvarna i laxpator, laxkar, tinor, mjärdar, laxhus (s. k. vrakfisken), samt dessutom med nät, not och krokredskap, i havet även med

drivgarn (på eftervinter och vår). (Se Fiskeredskap.) Om fångstmängden se Fiske.

Forsarnas utbyggnad, varigenom uppgången till lekplatserna hindras, samt dessas och vattnets förorenande genom avfall från flottningsvirke och trämassefabriker samt överdrivet fiskande både i havet och älvarna ha minskat laxtillgången, trots att man genom odling sökt uppehålla stammen (se Fiskodling).

2. Laxöring, *S. trutta* L., har kortare och mer satt kropp än föreg., föga urtagen stjärtspole samt 13—16 fjäll mellan fettfenan och sidolinjen. En del öringar vandra till och från havet liksom laxen, andra stanna i djupare insjöar, så t. ex. »Vätternlaxen», och åter andra i bäckar och rännilar men alla leka i strömmande vatten. Efter olika levnadssätt mot bröstsjukdomar. Härtill användes den ej numera, men den inköpes torkad av apoteken för beredning av gelé, som användes vid läkemedelsberedning.

Lavandula. Se Lavendel.

Lavatera, ett till kattostfamiljen, *Malvaceæ,* hörande släkte varav en sydeuropeisk i-årig art, *L. trimestris* L., en högvuxen ört med stora rosenröda eller vita blommor är en vanlig rabattväxt. Sås tidigt på våren på växtplatsen. Jfr Blomsterodling.G. L—d.

Lave. Se Drivbänk, Fröklängning.

Lavemang, egl. sköljning. Se Avförande medel.

Lavendel, *Lavandula,* ett till läppväxternas familj, *Labiatæ,* hörande släkte av örter eller halvbuskar, vilka växa vilda på torr, solig mark i södra Europa, och av vilka en art *L. vera* DC. i sydligare länder odlas i stor utsträckning för framställning av l.-olja och i vårt land, förr mer än nu, till beredande av läkemedel och till att torkad inläggas bland kläder för att fördriva mal och sprida vällukt. L. blir omkring fotshög, har korsvis motsatta, oskaftade, jämnbreda, grågröna blad samt bär i spetsen axlikt ordnade knippen av blå blommor, vartdera stödda av ett torrt skärmblad.

Laxativ, Laxermedel. Se Avförande medel.

Laxkar, Laxkista, Laxmina. Se Fiskeredskap, 1 och 2.

Laxning. Se Hopfogning av virke.

Laxsläktet, *Salmo,* av laxfamiljen, *Salmonidæ,* är utmärkt av en tämligen långsträckt spolformig kropp, stor mun med tänder på både käkben, plogben, gom och tunga, korta och grova gälräfständer; rygg- och analfenor korta. Likasom hos övriga laxfiskar finnes en liten fettfena baktill på ryggen. De äro rovfiskar, som tillhöra det norra halvklotets kallare och tempererade delar, och leka i sötvatten, vanligen på senhösten. Deras utseende växlar med olika åldrar och levnadsförhållanden, så att av vissa arter uppstått flere raser (underarter).

De i Sverige levande formerna indelas i:

Lax.

A. Laxar: ha mörka fläckar åtminstone på ryggen, hela plogbenet tandbärande.

1. Lax, *S. salar* L., har 11—12 fjäll mellan fettfenan och sidolinjen, stjärtspole mindre hög än hos följ., stjärten kluven eller månformigt urringad, kött rött. Färgen hos den full-bildade fisken på ryggen grågrön, nedåt sidorna glänsande silvervit (blanklax). Ryggen och sidorna ungefär till sidolinjen ha strödda svarta fläckar. Då han nått könsmognad, går laxen på våren från havet upp i sötvattendrag för att leka och får där en förändrad lekdräkt, i det att silverglansen döljes av hudens yttre lager och däri avsattes svart, gult och rött färgämne och bildas gula eller röda fläckar (grålax). Samtidigt utväxer hanens underkäke till en krok (»kroklax»). Leken sker i okt.—dec. och efter någon tid därefter återvända laxarna (ofta först på våren) till havet, avmagrade och maktlösa, så att de driva med strömmen (»vraklax»). Rommen kläckes efter 4—5 månader. I Sydsveriges älvar stanna laxungarna (efter det första yngelstadiet kallade stirr) omkring 2, i de norra älvarna 3—4 år, livnärande sig huvudsakligen av insekter, såväl larver som fullbildade, och gå sedan vid en storlek av 12—15 cm. längd ned till havet, där de leva av småfisk. Då laxen i havet efter 2—3 år nått en längd av 80—100 cm., går han (4—7 år gammal) upp att leka i älvarna. Blott få laxar torde förnya lekvandringen.

I vissa sjöar ha insjöformer bildats. I Sverige är Vänerns-l. en sådan.

L. fångas huvudsakligen på våren och sommaren, i älvarna i laxpator, laxkar, tinor, mjärdar, laxhus (s. k. vrakfisken), samt dessutom med nät, not och krokredskap, i havet även med drivgarn (på eftervinter och vår). (Se Fiskeredskap.) Om fångstmängden se Fiske.

Forsarnas utbyggnad, varigenom uppgången till lekplatserna hindras, samt dessas och vattnets förorenande genom avfall från flottningsvirke och trämassefabriker samt överdrivet fiskande både i havet och älvarna ha minskat laxtillgången, trots att man genom odling sökt uppehålla stammen (se Fiskodling).

2. Laxöring, *S. trutta* L., har kortare och mer satt kropp än föreg., föga urtagen stjärtspole samt 13—16 fjäll mellan fettfenan och sidolinjen. En del öringar vandra till och från havet liksom laxen, andra stanna i djupare insjöar, så t. ex. »Vätternlaxen», och åter andra i bäckar och rännilar men alla leka i strömmande vatten. Efter olika levnadssätt mot bröstsjukdomar. Härtill användes den ej numera, men den inköpes torkad av apoteken för beredning av gelé, som användes vid läkemedelsberedning.

Lavandula. Se Lavendel.

Lavatera, ett till kattostfamiljen, *Malvaceæ,* hörande släkte varav en sydeuropeisk i-årig art, *L. trimestris* L., en högvuxen ört med stora rosenröda eller vita blommor är en vanlig rabattväxt. Sås tidigt på våren på växtplatsen. Jfr Blomsterodling.G. L—d.

Lave. Se Drivbänk, Fröklängning.

Lavemang, egl. sköljning. Se Avförande medel.

Lavendel, *Lavandula,* ett till läppväxternas familj, *Labiatæ,* hörande släkte av örter eller halvbuskar, vilka växa vilda på torr, solig mark i södra Europa, och av vilka en art *L. vera* DC. i sydligare länder odlas i stor utsträckning för framställning av l.-olja och i vårt land, förr mer än nu, till beredande av läkemedel och till att torkad inläggas bland kläder för att fördriva mal och sprida vällukt. L. blir omkring fotshög, har korsvis motsatta, oskaftade, jämnbreda, grågröna blad samt bär i spetsen axlikt ordnade knippen av blå blommor, vartdera stödda av ett torrt skärmblad.

Laxativ, Laxermedel. Se Avförande medel.

Laxkar, Laxkista, Laxmina. Se Fiskeredskap, 1 och 2.

Laxning. Se Hopfogning av virke.

Laxsläktet, *Salmo,* av laxfamiljen, *Salmonidæ,* är utmärkt av en tämligen långsträckt spolformig kropp, stor mun med tänder på både käkben, plogben, gom och tunga, korta och grova gälräfständer; rygg- och analfenor korta. Likasom hos övriga laxfiskar finnes en liten fettfena baktill på ryggen. De äro rovfiskar, som tillhöra det norra halvklotets kallare och tempererade delar, och leka i sötvatten, vanligen på senhösten. Deras utseende växlar med olika åldrar och levnadsförhållanden, så att av vissa arter uppstått flere raser (underarter).

De i Sverige levande formerna indelas i:

Lax.

A. Laxar: ha mörka fläckar åtminstone på ryggen, hela plogbenet tandbärande.

1. Lax, *S. salar* L., har 11—12 fjäll mellan fettfenan och sidolinjen, stjärtspole mindre hög än hos följ., stjärten kluven eller månformigt urringad, kött rött. Färgen hos den full-bildade fisken på ryggen grågrön, nedåt sidorna glänsande silvervit (blanklax). Ryggen och sidorna ungefär till sidolinjen ha strödda svarta fläckar. Då han nått könsmognad, går laxen på våren från havet upp i sötvattendrag för att leka och får där en förändrad lekdräkt, i det att silverglansen döljes av hudens yttre lager och däri avsattes svart, gult och rött färgämne och bildas gula eller röda fläckar (grålax). Samtidigt utväxer hanens underkäke till en krok (»kroklax»). Leken sker i okt.—dec. och efter någon tid därefter återvända laxarna (ofta först på våren) till havet, avmagrade och maktlösa, så att de driva med strömmen (»vraklax»). Rommen kläckes efter 4—5 månader. I Sydsveriges älvar stanna laxungarna (efter det första

yngelstadiet kallade stirr) omkring 2, i de norra älvarna 3—4 år, livnärande sig huvudsakligen av insekter, såväl larver som fullbildade, och gå sedan vid en storlek av 12—15 cm. längd ned till havet, där de leva av småfisk. Då laxen i havet efter 2—3 år nått en längd av 80—100 cm., går han (4—7 år gammal) upp att leka i älvarna. Blott få laxar torde förnya lekvandringen.

I vissa sjöar ha insjöformer bildats. I Sverige är Vänerns-l. en sådan.

L. fångas huvudsakligen på våren och sommaren, i älvarna i laxpator, laxkar, tinor, mjärdar, laxhus (s. k. vrakfisken), samt dessutom med nät, not och krokredskap, i havet även med drivgarn (på eftervinter och vår). (Se Fiskeredskap.) Om fångstmängden se Fiske.

Forsarnas utbyggnad, varigenom uppgången till lekplatserna hindras, samt dessas och vattnets förorenande genom avfall från flottningsvirke och trämassefabriker samt överdrivet fiskande både i havet och älvarna ha minskat laxtillgången, trots att man genom odling sökt uppehålla stammen (se Fiskodling).

2. Laxöring, *S. trutta* L., har kortare och mer satt kropp än föreg., föga urtagen stjärtspole samt 13—16 fjäll mellan fettfenan och sidolinjen. En del öringar vandra till och från havet liksom laxen, andra stanna i djupare insjöar, så t. ex. »Vätternlaxen», och åter andra i bäckar och rännilar men alla leka i strömmande vatten. Efter olika levnadssätt mot bröstsjukdomar. Härtill användes den ej numera, men den inköpes torkad av apoteken för beredning av gelé, som användes vid läkemedelsberedning.

Lavandula. Se Lavendel.

Lavatera, ett till kattostfamiljen, *Malvaceæ,* hörande släkte varav en sydeuropeisk i-årig art, *L. trimestris* L., en högvuxen ört med stora rosenröda eller vita blommor är en vanlig rabattväxt. Sås tidigt på våren på växtplatsen. Jfr Blomsterodling.G. L—d.

Lave. Se Drivbänk, Fröklängning.

Lavemang, egl. sköljning. Se Avförande medel.

Lavendel, *Lavandula,* ett till läppväxternas familj, *Labiatæ,* hörande släkte av örter eller halvbuskar, vilka växa vilda på torr, solig mark i södra Europa, och av vilka en art *L. vera* DC. i sydligare länder odlas i stor utsträckning för framställning av l.-olja och i vårt land, förr mer än nu, till beredande av läkemedel och till att torkad inläggas bland kläder för att fördriva mal och sprida vällukt. L. blir omkring fotshög, har korsvis motsatta, oskaftade, jämnbreda, grågröna blad samt bär i spetsen axlikt ordnade knippen av blå blommor, vartdera stödda av ett torrt skärmblad.

Laxativ, Laxermedel. Se Avförande medel.

Laxkar, Laxkista, Laxmina. Se Fiskeredskap, 1 och 2.

Laxning. Se Hopfogning av virke.

Laxsläktet, *Salmo,* av laxfamiljen, *Salmonidæ,* är utmärkt av en tämligen långsträckt spolformig kropp, stor mun med tänder på både käkben, plogben, gom och tunga, korta och grova gälräfständer; rygg- och analfenor korta. Likasom hos övriga laxfiskar finnes en liten fettfena baktill på ryggen. De äro rovfiskar, som tillhöra det norra halvklotets kallare och tempererade delar, och leka i sötvatten, vanligen på senhösten. Deras utseende växlar med olika åldrar och levnadsförhållanden, så att av vissa arter uppstått flere raser (underarter).

De i Sverige levande formerna indelas i:

Lax.

A. Laxar: ha mörka fläckar åtminstone på ryggen, hela plogbenet tandbärande.

1. Lax, *S. salar* L., har 11—12 fjäll mellan fettfenan och sidolinjen, stjärtspole mindre hög än hos följ., stjärten kluven eller månformigt urringad, kött rött. Färgen hos den full-bildade fisken på ryggen grågrön, nedåt sidorna glänsande silvervit (blanklax). Ryggen och sidorna ungefär till sidolinjen ha strödda svarta fläckar. Då han nått könsmognad, går laxen på våren från havet upp i sötvattendrag för att leka och får där en förändrad lekdräkt, i det att silverglansen döljes av hudens yttre lager och däri avsattes svart, gult och rött färgämne och bildas gula eller röda fläckar (grålax). Samtidigt utväxer hanens underkäke till en krok (»kroklax»). Leken sker i okt.—dec. och efter någon tid därefter återvända laxarna (ofta först på våren) till havet, avmagrade och maktlösa, så att de driva med strömmen (»vraklax»). Rommen kläckes efter 4—5 månader. I Sydsveriges älvar stanna laxungarna (efter det första yngelstadiet kallade stirr) omkring 2, i de norra älvarna 3—4 år, livnärande sig huvudsakligen av insekter, såväl larver som fullbildade, och gå sedan vid en storlek av 12—15 cm. längd ned till havet, där de leva av småfisk. Då laxen i havet efter 2—3 år nått en längd av 80—100 cm., går han (4—7 år gammal) upp att leka i älvarna. Blott få laxar torde förnya lekvandringen.

I vissa sjöar ha insjöformer bildats. I Sverige är Vänerns-l. en sådan.

L. fångas huvudsakligen på våren och sommaren, i älvarna i laxpator, laxkar, tinor, mjärdar, laxhus (s. k. vrakfisken), samt dessutom med nät, not och krokredskap, i havet även med drivgarn (på eftervinter och vår). (Se Fiskeredskap.) Om fångstmängden se Fiske.

Forsarnas utbyggnad, varigenom uppgången till lekplatserna hindras, samt dessas och vattnets förorenande genom avfall från flottningsvirke och trämassefabriker samt överdrivet fiskande både i havet och älvarna ha minskat laxtillgången, trots att man genom odling sökt uppehålla stammen (se Fiskodling).

2. Laxöring, *S. trutta* L., har kortare och mer satt kropp än föreg., föga urtagen stjärtspole samt 13—16 fjäll mellan fettfenan och sidolinjen. En del öringar vandra till och från havet liksom laxen, andra stanna i djupare insjöar, så t. ex. »Vätternlaxen», och åter andra i bäckar och rännilar men alla leka i strömmande vatten. Efter olika levnadssättändras fiskens utseende, och sortens storlek står någorlunda i förhållande till hemvattnets. Den till havet nedvandrande öringen, även kallad börting, ockla samt i Finland och Norrbotten tajmen, blir färgad liksom laxen, men ryggen är ofta mera brunaktig och de svarta fläckarna talrikare såväl på kroppssidorna, även under mittlinjen, som på gällocken. Lekdräkten ändras också som hos laxen, men hos havslaxöringen är hanens krok mindre. Han går senare än laxen upp till lek. Insjööring är i allmänhet mindre men kan dock nå en vikt av 10 kg. och kallas stundom, då han blir större, insjölax. Bäcköring, var. *fario,* som stannar hela livet i bäckar, bibehåller ungfiskens, forellens, färgton oförändrad. Han är mörkare än unglax, med talrika mörka, av en ljus ring omgivna fläckar på hela kroppen och ryggfenan samt röda fläckar både över och under sidolinjen. Fettfenans spets är röd, köttets färg, sannolikt beroende på födans art, röd eller vit. Bäcköringar kunna vid könsmognaden ha nått blott 7 cm. längd. Även öring är på grund av sitt läckra kött eftersökt föremål för fiske, i synnerhet som sport.

Laxöring.

3. Regnbågsforell, *S. irideus* Gibb., en från N. Amerikas västra stater införd art, utmärkt av jämförelsevis hög kropp, blågrå rygg samt silverglänsande sidor översållade med små svarta fläckar och med ett purpurviolett längsband. Kött vitt. Längd intill 60 cm. Leker om våren. Inplanterades 1893 i Jämtland men synes hos oss ej gå till i vilda vatten. Odlas däremot med framgång i dammar, även i jämförelsevis varmt och mindre klart vatten.

B. Röding: har ljusare fläckar, mycket små fjäll, inga tänder på plogbenets bakre del.

1. Fjällröding, *S. alpinus* L., en tämligen små vuxen, i en del sjöar dock ända till 65 cm. lång form med bukfenorna fästa framom mitten av avståndet från nosspetsen till mellersta st järtf enstrålarnas spets. Ryggen är mörk, sidorna nedåt ljusare, nedtill liksom buken gulröda-gulvita, rygg och sidor med gulröda fläckar. Förekommer hos oss huvudsakligen i fjällsjöar från Dalarne norrut. Leker i sept.—okt. på sten- och grusgrund. Mycket läcker. Fångas med krok och nätredskap.

2. Storröding, Vätternröding, *S. salvelinus* L., 60—75 cm. lång, har större huvud än föreg, i förhållande till kroppslängden, bukfenornas fäste vanligen något bakom mitten av avståndet från nosspetsen till mellersta st järtf enstrålarnas spets. Färgen är växlande, ljusare än föreg., med blågrå rygg, silvergrå sidor, gulrödvit buk, samt vita till gulröda fläckar på sidor och rygg. Leker i okt.— nov. vid steniga stränder. Förekommer i Vättern, Sommen och några andra djupa och klara sjöar. Hans kött är utmärkt. Fångasmed krok och nät. Staten har en odlingsanstalt för arten vid Borenshult.

3. Bäckröding, *S. †ontinalis* Mitch., införd från östra Nordamerika, avviker från föregående genom ljus, marmorerad färgteckning på mörk botten på ryggen samt stjärtfenan och ett mörkare band på de undre fenorna. Väger sällan över 1.5 kg. Synes sprida sig i Jämtland, där han kallas bäcklax. Odlas i dammar.

Laxstjärt. Se Hopfogning av virke.

Laxöring. Se Laxfiskar.

Lb., förkortning av libra = skålpund, användes som beteckning för engelskt skålpund = 0.454 kg.

Lecanium. Se Sköldlöss.

Lecitalbumin. Se Äggviteartade ämnen.

Lecitin. Se Fosfatider.

Led. Se Skelett.

Ledgångarnas sjukdomar bestå oftast i inflammation i leden. Vanligast är den akuta, serösa ledinflammationen, som kännetecknas av förhöjd temperatur omkring leden, ömhet och ansvällning, beroende dels på utspänning av leden genom ökad vätskeansamling, dels på ansvällning av kringliggande vävnader. Sjukdomen beror vanligen på vrickning eller överansträngning men kan även vara av reumatisk natur. Oftast uppträder den som inflammation i bakbenens knäled (gonitis) i synnerhet hos nötkreatur och förorsakar då betydande halta och svårighet för djuret att resa sig. Behandlingen är i början isomslag i 2—3 dagar och därefter omslag med Burows lösning (se Aluminium) eller våtvärmande omslag och slutligen ingnidning av fördelande liniment eller salvor.

Vargörande (purulent) ledinflammation är en svårare sjukdomsform, som förorsakas av bakterier, vilka antingen kommit in genom sår och som lätt tränga in i leder eller tillförts genom blodet från andra delar av kroppen, där vargörande inflammationer förekomma, ss. t. ex. vid navelsträngen vid föl-(kalv-, lamm-)lamhet (se Fölsjuka) och framför allt vid vargörande inflammation i livmodern, som hos kor ofta ger anledning till purulenta inflammationer i såväl knä- som hasled. Symtomen äro häftiga med betydande smärta, upphörd foderlust och vanligen även feber. I svårare fall kan den starka varansamlingen ändras fiskens utseende, och sortens storlek står någorlunda i förhållande till hemvattnets. Den till havet nedvandrande öringen, även kallad börting, ockla samt i Finland och Norrbotten tajmen, blir färgad liksom laxen, men ryggen är ofta mera brunaktig och de svarta fläckarna talrikare såväl på kroppssidorna, även under mittlinjen, som på gällocken. Lekdräkten ändras också som hos laxen, men hos havslaxöringen är hanens krok mindre. Han går senare än laxen upp till lek. Insjööring är i allmänhet mindre men kan dock nå en vikt av 10 kg. och kallas stundom, då han blir större, insjölax. Bäcköring, var. *fario,* som stannar hela livet i bäckar, bibehåller ungfiskens, forellens, färgton oförändrad. Han är mörkare än unglax, med talrika mörka, av en ljus ring omgivna fläckar på hela kroppen och ryggfenan samt röda fläckar både över och under sidolinjen. Fettfenans spets är röd, köttets färg, sannolikt beroende på födans art, röd eller vit. Bäcköringar kunna vid könsmognaden ha nått blott 7 cm. längd. Även öring är på grund av sitt läckra kött eftersökt föremål för fiske, i synnerhet som sport.

Laxöring.

3. Regnbågsforell, *S. irideus* Gibb., en från N. Amerikas västra stater införd art, utmärkt av jämförelsevis hög kropp, blågrå rygg samt silverglänsande sidor översållade med små svarta fläckar och med ett purpurviolett längsband. Kött vitt. Längd intill 60 cm. Leker om våren. Inplanterades 1893 i Jämtland men synes hos oss ej gå till i vilda vatten. Odlas däremot med framgång i dammar, även i jämförelsevis varmt och mindre klart vatten.

B. Röding: har ljusare fläckar, mycket små fjäll, inga tänder på plogbenets bakre del.

1. Fjällröding, *S. alpinus* L., en tämligen små vuxen, i en del sjöar dock ända till 65 cm. lång form med bukfenorna fästa framom mitten av avståndet från nosspetsen till mellersta st järtf enstrålarnas spets. Ryggen är mörk, sidorna nedåt ljusare, nedtill liksom buken gulröda-gulvita, rygg och sidor med gulröda fläckar. Förekommer hos oss huvudsakligen i fjällsjöar från Dalarne norrut. Leker i sept.—okt. på sten- och grusgrund. Mycket läcker. Fångas med krok och nätredskap.

2. Storröding, Vätternröding, *S. salvelinus* L., 60—75 cm. lång, har större huvud än föreg, i förhållande till kroppslängden, bukfenornas fäste vanligen något bakom mitten av avståndet från nosspetsen till mellersta st järtf enstrålarnas spets. Färgen är växlande, ljusare än föreg., med blågrå rygg, silvergrå sidor, gulrödvit buk, samt vita till gulröda fläckar på sidor och rygg. Leker i okt.— nov. vid steniga stränder. Förekommer i Vättern, Sommen och några andra djupa och klara sjöar. Hans kött är utmärkt. Fångasmed krok och nät. Staten har en odlingsanstalt för arten vid Borenshult.

3. Bäckröding, *S. †ontinalis* Mitch., införd från östra Nordamerika, avviker från föregående genom ljus, marmorerad färgteckning på mörk botten på ryggen samt stjärtfenan och ett mörkare band på de undre fenorna. Väger sällan över 1.5 kg. Synes sprida sig i Jämtland, där han kallas bäcklax. Odlas i dammar.

Laxstjärt. Se Hopfogning av virke.

Laxöring. Se Laxfiskar.

Lb., förkortning av libra = skålpund, användes som beteckning för engelskt skålpund = 0.454 kg.

Lecanium. Se Sköldlöss.

Lecitalbumin. Se Äggviteartade ämnen.

Lecitin. Se Fosfatider.

Led. Se Skelett.

Ledgångarnas sjukdomar bestå oftast i inflammation i leden. Vanligast är den akuta, serösa ledinflammationen, som kännetecknas av förhöjd temperatur omkring leden, ömhet och ansvällning, beroende dels på utspänning av leden genom ökad vätskeansamling, dels på ansvällning av kringliggande vävnader. Sjukdomen beror vanligen på vrickning eller överansträngning men kan även vara av reumatisk natur. Oftast uppträder den som inflammation i bakbenens knäled (gonitis) i synnerhet hos nötkreatur och förorsakar då betydande halta och svårighet för djuret att resa sig. Behandlingen är i början isomslag i 2—3 dagar och därefter omslag med Burows lösning (se Aluminium) eller våtvärmande omslag och slutligen ingnidning av fördelande liniment eller salvor.

Vargörande (purulent) ledinflammation är en svårare sjukdomsform, som förorsakas av bakterier, vilka antingen kommit in genom sår och som lätt tränga in i leder eller tillförts genom blodet från andra delar av kroppen, där vargörande inflammationer förekomma, ss. t. ex. vid navelsträngen vid föl-(kalv-, lamm-)lamhet (se Fölsjuka) och framför allt vid vargörande inflammation i livmodern, som hos kor ofta ger anledning till purulenta inflammationer i såväl knä- som hasled. Symtomen äro häftiga med betydande smärta, upphörd foderlust och vanligen även feber. I svårare fall kan den starka varansamlingen ändras fiskens utseende, och sortens storlek står någorlunda i förhållande till hemvattnets. Den till havet nedvandrande öringen, även kallad börting, ockla samt i Finland och Norrbotten tajmen, blir färgad liksom laxen, men ryggen är ofta mera brunaktig och de svarta fläckarna talrikare såväl på kroppssidorna, även under mittlinjen, som på gällocken. Lekdräkten ändras också som hos laxen, men hos havslaxöringen är hanens krok mindre. Han går senare än laxen upp till lek. Insjööring är i allmänhet mindre men kan dock nå en vikt av 10 kg. och kallas stundom, då han blir större, insjölax. Bäcköring, var. *fario,* som stannar hela livet i bäckar, bibehåller ungfiskens, forellens, färgton oförändrad. Han är mörkare än unglax, med talrika mörka, av en ljus ring omgivna fläckar på hela kroppen och ryggfenan samt röda fläckar både över och under sidolinjen. Fettfenans spets är röd, köttets färg, sannolikt beroende på födans art, röd eller vit. Bäcköringar kunna vid könsmognaden ha nått blott 7 cm. längd. Även öring är på grund av sitt läckra kött eftersökt föremål för fiske, i synnerhet som sport.

Laxöring.

3. Regnbågsforell, *S. irideus* Gibb., en från N. Amerikas västra stater införd art, utmärkt av jämförelsevis hög kropp, blågrå rygg samt silverglänsande sidor översållade med små svarta fläckar och med ett purpurviolett längsband. Kött vitt. Längd intill 60 cm. Leker om våren. Inplanterades 1893 i Jämtland men synes hos oss ej gå till i vilda vatten. Odlas däremot med framgång i dammar, även i jämförelsevis varmt och mindre klart vatten.

B. Röding: har ljusare fläckar, mycket små fjäll, inga tänder på plogbenets bakre del.

1. Fjällröding, *S. alpinus* L., en tämligen små vuxen, i en del sjöar dock ända till 65 cm. lång form med bukfenorna fästa framom mitten av avståndet från nosspetsen till mellersta st järtf enstrålarnas spets. Ryggen är mörk, sidorna nedåt ljusare, nedtill liksom buken gulröda-gulvita, rygg och sidor med gulröda fläckar. Förekommer hos oss huvudsakligen i

fjällsjöar från Dalarne norrut. Leker i sept.—okt. på sten- och grusgrund. Mycket läcker. Fångas med krok och nätredskap.

2. Storröding, Vätternröding, *S. salvelinus* L., 60—75 cm. lång, har större huvud än föreg, i förhållande till kroppslängden, bukfenornas fäste vanligen något bakom mitten av avståndet från nosspetsen till mellersta st järtf enstrålarnas spets. Färgen är växlande, ljusare än föreg., med blågrå rygg, silvergrå sidor, gulrödvit buk, samt vita till gulröda fläckar på sidor och rygg. Leker i okt.— nov. vid steniga stränder. Förekommer i Vättern, Sommen och några andra djupa och klara sjöar. Hans kött är utmärkt. Fångasmed krok och nät. Staten har en odlingsanstalt för arten vid Borenshult.

3. Bäckröding, *S. †ontinalis* Mitch., införd från östra Nordamerika, avviker från föregående genom ljus, marmorerad färgteckning på mörk botten på ryggen samt stjärtfenan och ett mörkare band på de undre fenorna. Väger sällan över 1.5 kg. Synes sprida sig i Jämtland, där han kallas bäcklax. Odlas i dammar.

Laxstjärt. Se Hopfogning av virke.

Laxöring. Se Laxfiskar.

Lb., förkortning av libra = skålpund, användes som beteckning för engelskt skålpund = 0.454 kg.

Lecanium. Se Sköldlöss.

Lecitalbumin. Se Äggviteartade ämnen.

Lecitin. Se Fosfatider.

Led. Se Skelett.

Ledgångarnas sjukdomar bestå oftast i inflammation i leden. Vanligast är den akuta, serösa ledinflammationen, som kännetecknas av förhöjd temperatur omkring leden, ömhet och ansvällning, beroende dels på utspänning av leden genom ökad vätskeansamling, dels på ansvällning av kringliggande vävnader. Sjukdomen beror vanligen på vrickning eller överansträngning men kan även vara av reumatisk natur. Oftast uppträder den som inflammation i bakbenens knäled (gonitis) i synnerhet hos nötkreatur och förorsakar då betydande halta och svårighet för djuret att resa sig. Behandlingen är i början isomslag i 2—3 dagar och därefter omslag med Burows lösning (se Aluminium) eller våtvärmande omslag och slutligen ingnidning av fördelande liniment eller salvor.

Vargörande (purulent) ledinflammation är en svårare sjukdomsform, som förorsakas av bakterier, vilka antingen kommit in genom sår och som lätt tränga in i leder eller tillförts genom blodet från andra delar av kroppen, där vargörande inflammationer förekomma, ss. t. ex. vid navelsträngen vid föl-(kalv-, lamm-)lamhet (se Fölsjuka) och framför allt vid vargörande inflammation i livmodern, som hos kor ofta ger anledning till purulenta inflammationer i såväl knä- som hasled. Symtomen äro häftiga med betydande smärta, upphörd foderlust och vanligen även feber. I svårare fall kan den starka varansamlingen ändras fiskens utseende, och sortens storlek står någorlunda i förhållande till hemvattnets. Den till havet nedvandrande öringen, även kallad börting, ockla samt i Finland och Norrbotten tajmen, blir färgad liksom laxen, men ryggen är ofta mera brunaktig och de svarta fläckarna talrikare såväl på kroppssidorna, även under mittlinjen, som på gällocken. Lekdräkten ändras också som hos laxen, men hos havslaxöringen är hanens krok mindre. Han går senare än laxen upp till lek. Insjööring är i allmänhet mindre men kan dock nå en vikt av 10 kg. och kallas stundom, då han blir större, insjölax. Bäcköring, var. *fario,* som stannar hela livet i bäckar, bibehåller ungfiskens, forellens, färgton oförändrad. Han är mörkare än unglax, med talrika mörka, av en ljus ring omgivna fläckar på hela kroppen och ryggfenan samt röda fläckar både över och under sidolinjen. Fettfenans spets är röd, köttets färg, sannolikt beroende på födans art, röd eller vit. Bäcköringar kunna vid könsmognaden ha nått blott 7 cm. längd. Även öring är på grund av sitt läckra kött eftersökt föremål för fiske, i synnerhet som sport.

Laxöring.

3. Regnbågsforell, *S. irideus* Gibb., en från N. Amerikas västra stater införd art, utmärkt av jämförelsevis hög kropp, blågrå rygg samt silverglänsande sidor översållade med små svarta fläckar och med ett purpurviolett längsband. Kött vitt. Längd intill 60 cm. Leker om våren. Inplanterades 1893 i Jämtland men synes hos oss ej gå till i vilda vatten. Odlas däremot med framgång i dammar, även i jämförelsevis varmt och mindre klart vatten.

B. Röding: har ljusare fläckar, mycket små fjäll, inga tänder på plogbenets bakre del.

1. Fjällröding, *S. alpinus* L., en tämligen små vuxen, i en del sjöar dock ända till 65 cm. lång form med bukfenorna fästa framom mitten av avståndet från nosspetsen till mellersta st järtf enstrålarnas spets. Ryggen är mörk, sidorna nedåt ljusare, nedtill liksom buken gulröda-gulvita, rygg och sidor med gulröda fläckar. Förekommer hos oss huvudsakligen i fjällsjöar från Dalarne norrut. Leker i sept.—okt. på sten- och grusgrund. Mycket läcker. Fångas med krok och nätredskap.

2. Storröding, Vätternröding, *S. salvelinus* L., 60—75 cm. lång, har större huvud än föreg, i förhållande till kroppslängden, bukfenornas fäste vanligen något bakom mitten av avståndet från nosspetsen till mellersta st järtf enstrålarnas spets. Färgen är växlande, ljusare än föreg., med blågrå rygg, silvergrå sidor, gulrödvit buk, samt vita till gulröda fläckar på sidor och rygg. Leker i okt.— nov. vid steniga stränder. Förekommer i Vättern, Sommen och några andra djupa och klara sjöar. Hans kött är utmärkt. Fångasmed krok och nät. Staten har en odlingsanstalt för arten vid Borenshult.

3. Bäckröding, *S. †ontinalis* Mitch., införd från östra Nordamerika, avviker från föregående genom ljus, marmorerad färgteckning på mörk botten på ryggen samt stjärtfenan och ett mörkare band på de undre fenorna. Väger sällan över 1.5 kg. Synes sprida sig i Jämtland, där han kallas bäcklax. Odlas i dammar.

Laxstjärt. Se Hopfogning av virke.

Laxöring. Se Laxfiskar.

Lb., förkortning av libra = skålpund, användes som beteckning för engelskt skålpund = 0.454 kg.

Lecanium. Se Sköldlöss.

Lecitalbumin. Se Äggviteartade ämnen.

Lecitin. Se Fosfatider.

Led. Se Skelett.

Ledgångarnas sjukdomar bestå oftast i inflammation i leden. Vanligast är den akuta, serösa ledinflammationen, som kännetecknas av förhöjd temperatur omkring leden, ömhet och ansvällning, beroende dels på utspänning av leden genom ökad vätskeansamling, dels på ansvällning av kringliggande vävnader. Sjukdomen beror vanligen på vrickning eller överansträngning men kan även vara av reumatisk natur. Oftast uppträder den som inflammation i bakbenens knäled (gonitis) i synnerhet hos nötkreatur och förorsakar då betydande halta och svårighet för djuret att resa sig. Behandlingen är i början isomslag i 2—3 dagar och därefter omslag med Burows lösning (se Aluminium) eller våtvärmande omslag och slutligen ingnidning av fördelande liniment eller salvor.

Vargörande (purulent) ledinflammation är en svårare sjukdomsform, som förorsakas av bakterier, vilka antingen kommit in genom sår och som lätt tränga in i leder eller tillförts genom blodet från andra delar av kroppen, där vargörande inflammationer förekomma, ss. t. ex. vid navelsträngen vid föl-(kalv-, lamm-)lamhet (se Fölsjuka) och framför allt vid vargörande inflammation i livmodern, som hos kor ofta ger anledning till purulenta inflammationer i såväl knä- som hasled. Symtomen äro häftiga med betydande smärta, upphörd foderlust och vanligen även feber. I svårare fall kan den starka varansamlingen ändras fiskens utseende, och sortens storlek står någorlunda i förhållande till hemvattnets. Den till havet nedvandrande öringen, även kallad börting, ockla samt i Finland och Norrbotten tajmen, blir färgad liksom laxen, men ryggen är ofta mera brunaktig och de svarta fläckarna talrikare såväl på kroppssidorna, även under mittlinjen, som på gällocken. Lekdräkten ändras också som hos laxen, men hos havslaxöringen är hanens krok mindre. Han går senare än laxen upp till lek. Insjööring är i allmänhet mindre men kan dock nå en vikt av 10 kg. och kallas stundom, då han blir större, insjölax. Bäcköring, var. *fario,* som stannar hela livet i bäckar, bibehåller ungfiskens, forellens, färgton oförändrad. Han är mörkare än unglax, med talrika mörka, av en ljus ring omgivna fläckar på hela kroppen och ryggfenan samt röda fläckar både över och under sidolinjen. Fettfenans spets är röd, köttets färg, sannolikt beroende på födans art, röd eller vit. Bäcköringar kunna vid könsmognaden ha nått blott 7 cm. längd. Även öring är på grund av sitt läckra kött eftersökt föremål för fiske, i synnerhet som sport.

Laxöring.

3. Regnbågsforell, *S. irideus* Gibb., en från N. Amerikas västra stater införd art, utmärkt av jämförelsevis hög kropp, blågrå rygg samt silverglänsande sidor översållade med små svarta fläckar och med ett purpurviolett längsband. Kött vitt. Längd intill 60 cm. Leker om våren. Inplanterades 1893 i Jämtland men synes hos oss ej gå till i vilda vatten. Odlas däremot med framgång i dammar, även i jämförelsevis varmt och mindre klart vatten.

B. Röding: har ljusare fläckar, mycket små fjäll, inga tänder på plogbenets bakre del.

1. Fjällröding, *S. alpinus* L., en tämligen små vuxen, i en del sjöar dock ända till 65 cm. lång form med bukfenorna fästa framom mitten av avståndet från nosspetsen till mellersta st järtf enstrålarnas spets. Ryggen är mörk, sidorna nedåt ljusare, nedtill liksom buken gulröda-gulvita, rygg och sidor med gulröda fläckar. Förekommer hos oss huvudsakligen i fjällsjöar från Dalarne norrut. Leker i sept.—okt. på sten- och grusgrund. Mycket läcker. Fångas med krok och nätredskap.

2. Storröding, Vätternröding, *S. salvelinus* L., 60—75 cm. lång, har större huvud än föreg, i förhållande till kroppslängden, bukfenornas fäste vanligen något bakom mitten av avståndet från nosspetsen till mellersta st järtf enstrålarnas spets. Färgen är växlande, ljusare än föreg., med blågrå rygg, silvergrå sidor, gulrödvit buk, samt vita till gulröda fläckar på sidor och rygg. Leker i okt.— nov. vid steniga stränder. Förekommer i Vättern, Sommen och några andra djupa och klara sjöar. Hans kött är utmärkt. Fångasmed krok och nät. Staten har en odlingsanstalt för arten vid Borenshult.

3. Bäckröding, *S. †ontinalis* Mitch., införd från östra Nordamerika, avviker från föregående genom ljus, marmorerad färgteckning på mörk botten på ryggen samt stjärtfenan och ett mörkare band på de undre fenorna. Väger sällan över 1.5 kg. Synes sprida sig i Jämtland, där han kallas bäcklax. Odlas i dammar.

Laxstjärt. Se Hopfogning av virke.

Laxöring. Se Laxfiskar.

Lb., förkortning av libra = skålpund, användes som beteckning för engelskt skålpund = 0.454 kg.

Lecanium. Se Sköldlöss.

Lecitalbumin. Se Äggviteartade ämnen.

Lecitin. Se Fosfatider.

Led. Se Skelett.

Ledgångarnas sjukdomar bestå oftast i inflammation i leden. Vanligast är den akuta, serösa ledinflammationen, som kännetecknas av förhöjd temperatur omkring leden, ömhet och ansvällning, beroende dels på utspänning av leden genom ökad vätskeansamling, dels på ansvällning av kringliggande vävnader. Sjukdomen beror vanligen på vrickning eller överansträngning men kan även vara av reumatisk natur. Oftast uppträder den som inflammation i bakbenens knäled (gonitis) i synnerhet hos nötkreatur och förorsakar då betydande halta och svårighet för djuret att resa sig. Behandlingen är i början isomslag i 2—3 dagar och därefter omslag med Burows lösning (se Aluminium) eller våtvärmande omslag och slutligen ingnidning av fördelande liniment eller salvor.

Vargörande (purulent) ledinflammation är en svårare sjukdomsform, som förorsakas av bakterier, vilka antingen kommit in genom sår och som lätt tränga in i leder eller tillförts genom blodet från andra delar av kroppen, där vargörande inflammationer förekomma, ss. t. ex. vid navelsträngen vid föl-(kalv-, lamm-)lamhet (se Fölsjuka) och framför allt vid vargörande inflammation i livmodern, som hos kor ofta ger anledning till purulenta inflammationer i såväl knä- som hasled. Symtomen äro häftiga med betydande smärta, upphörd foderlust och vanligen även feber. I svårare fall kan den starka varansamlingen ändras fiskens utseende, och sortens storlek står någorlunda i förhållande till hemvattnets. Den till havet nedvandrande öringen, även kallad börting, ockla samt i Finland och Norrbotten tajmen, blir färgad liksom laxen, men ryggen är ofta mera brunaktig och de svarta fläckarna talrikare såväl på kroppssidorna, även under mittlinjen, som på gällocken. Lekdräkten ändras också som hos laxen, men hos havslaxöringen är hanens krok mindre. Han går senare än laxen upp till lek. Insjööring är i allmänhet mindre men kan dock nå en vikt av 10 kg. och kallas stundom, då han blir större, insjölax. Bäcköring, var. *fario,* som stannar hela livet i bäckar, bibehåller ungfiskens, forellens, färgton oförändrad. Han är mörkare än unglax, med talrika mörka, av en ljus ring omgivna fläckar på hela kroppen och ryggfenan samt röda fläckar både över och under sidolinjen. Fettfenans spets är röd, köttets färg, sannolikt beroende på födans art, röd eller vit. Bäcköringar kunna vid könsmognaden ha nått blott 7 cm. längd. Även öring är på grund av sitt läckra kött eftersökt föremål för fiske, i synnerhet som sport.

Laxöring.

3. Regnbågsforell, *S. irideus* Gibb., en från N. Amerikas västra stater införd art, utmärkt av jämförelsevis hög kropp, blågrå rygg samt silverglänsande sidor översållade med små svarta fläckar och med ett purpurviolett längsband. Kött vitt. Längd intill 60 cm. Leker om våren. Inplanterades 1893 i Jämtland men synes hos oss ej gå till i vilda vatten. Odlas däremot med framgång i dammar, även i jämförelsevis varmt och mindre klart vatten.

B. Röding: har ljusare fläckar, mycket små fjäll, inga tänder på plogbenets bakre del.

1. Fjällröding, *S. alpinus* L., en tämligen små vuxen, i en del sjöar dock ända till 65 cm. lång form med bukfenorna fästa framom mitten av avståndet från nosspetsen till mellersta st järtf enstrålarnas spets. Ryggen är mörk, sidorna nedåt ljusare, nedtill liksom buken gulröda-gulvita, rygg och sidor med gulröda fläckar. Förekommer hos oss huvudsakligen i fjällsjöar från Dalarne norrut. Leker i sept.—okt. på sten- och grusgrund. Mycket läcker. Fångas med krok och nätredskap.

2. Storröding, Vätternröding, *S. salvelinus* L., 60—75 cm. lång, har större huvud än föreg, i förhållande till kroppslängden, bukfenornas fäste vanligen något bakom mitten av avståndet från nosspetsen till mellersta st järtf enstrålarnas spets. Färgen är växlande, ljusare än föreg., med blågrå rygg, silvergrå sidor, gulrödvit buk, samt vita till gulröda fläckar på sidor och rygg. Leker i okt.— nov. vid steniga stränder. Förekommer i Vättern, Sommen och några andra djupa och klara sjöar. Hans kött är utmärkt. Fångasmed krok och nät. Staten har en odlingsanstalt för arten vid Borenshult.

3. Bäckröding, *S. †ontinalis* Mitch., införd från östra Nordamerika, avviker från föregående genom ljus, marmorerad färgteckning på mörk botten på ryggen samt stjärtfenan och ett mörkare band på de undre fenorna. Väger sällan över 1.5 kg. Synes sprida sig i Jämtland, där han kallas bäcklax. Odlas i dammar.

Laxstjärt. Se Hopfogning av virke.

Laxöring. Se Laxfiskar.

Lb., förkortning av libra = skålpund, användes som beteckning för engelskt skålpund = 0.454 kg.

Lecanium. Se Sköldlöss.

Lecitalbumin. Se Äggviteartade ämnen.

Lecitin. Se Fosfatider.

Led. Se Skelett.

Ledgångarnas sjukdomar bestå oftast i inflammation i leden. Vanligast är den akuta, serösa ledinflammationen, som kännetecknas av förhöjd temperatur omkring leden, ömhet och ansvällning, beroende dels på utspänning av leden genom ökad vätskeansamling, dels på ansvällning av kringliggande vävnader. Sjukdomen beror vanligen på vrickning eller överansträngning men kan även vara av reumatisk natur. Oftast uppträder den som inflammation i bakbenens knäled (gonitis) i synnerhet hos nötkreatur och förorsakar då betydande halta och svårighet för djuret att resa sig. Behandlingen är i början isomslag i 2—3 dagar och därefter omslag med Burows lösning (se Aluminium) eller våtvärmande omslag och slutligen ingnidning av fördelande liniment eller salvor.

Vargörande (purulent) ledinflammation är en svårare sjukdomsform, som förorsakas av bakterier, vilka antingen kommit in genom sår och som lätt tränga in i leder eller tillförts genom blodet från andra delar av kroppen, där vargörande inflammationer förekomma, ss. t. ex. vid navelsträngen vid föl-(kalv-, lamm-)lamhet (se Fölsjuka) och framför allt vid

vargörande inflammation i livmodern, som hos kor ofta ger anledning till purulenta inflammationer i såväl knä- som hasled. Symtomen äro häftiga med betydande smärta, upphörd foderlust och vanligen även feber. I svårare fall kan den starka varansamlingen ändras fiskens utseende, och sortens storlek står någorlunda i förhållande till hemvattnets. Den till havet nedvandrande öringen, även kallad börting, ockla samt i Finland och Norrbotten tajmen, blir färgad liksom laxen, men ryggen är ofta mera brunaktig och de svarta fläckarna talrikare såväl på kroppssidorna, även under mittlinjen, som på gällocken. Lekdräkten ändras också som hos laxen, men hos havslaxöringen är hanens krok mindre. Han går senare än laxen upp till lek. Insjööring är i allmänhet mindre men kan dock nå en vikt av 10 kg. och kallas stundom, då han blir större, insjölax. Bäcköring, var. *fario,* som stannar hela livet i bäckar, bibehåller ungfiskens, forellens, färgton oförändrad. Han är mörkare än unglax, med talrika mörka, av en ljus ring omgivna fläckar på hela kroppen och ryggfenan samt röda fläckar både över och under sidolinjen. Fettfenans spets är röd, köttets färg, sannolikt beroende på födans art, röd eller vit. Bäcköringar kunna vid könsmognaden ha nått blott 7 cm. längd. Även öring är på grund av sitt läckra kött eftersökt föremål för fiske, i synnerhet som sport.

Laxöring.

3. Regnbågsforell, *S. irideus* Gibb., en från N. Amerikas västra stater införd art, utmärkt av jämförelsevis hög kropp, blågrå rygg samt silverglänsande sidor översållade med små svarta fläckar och med ett purpurviolett längsband. Kött vitt. Längd intill 60 cm. Leker om våren. Inplanterades 1893 i Jämtland men synes hos oss ej gå till i vilda vatten. Odlas däremot med framgång i dammar, även i jämförelsevis varmt och mindre klart vatten.

B. Röding: har ljusare fläckar, mycket små fjäll, inga tänder på plogbenets bakre del.

1. Fjällröding, *S. alpinus* L., en tämligen små vuxen, i en del sjöar dock ända till 65 cm. lång form med bukfenorna fästa framom mitten av avståndet från nosspetsen till mellersta st järtf enstrålarnas spets. Ryggen är mörk, sidorna nedåt ljusare, nedtill liksom buken gulröda-gulvita, rygg och sidor med gulröda fläckar. Förekommer hos oss huvudsakligen i fjällsjöar från Dalarne norrut. Leker i sept.—okt. på sten- och grusgrund. Mycket läcker. Fångas med krok och nätredskap.

2. Storröding, Vätternröding, *S. salvelinus* L., 60—75 cm. lång, har större huvud än föreg, i förhållande till kroppslängden, bukfenornas fäste vanligen något bakom mitten av avståndet från nosspetsen till mellersta st järtf enstrålarnas spets. Färgen är växlande, ljusare än föreg., med blågrå rygg, silvergrå sidor, gulrödvit buk, samt vita till gulröda fläckar på sidor och rygg. Leker i okt.— nov. vid steniga stränder. Förekommer i Vättern, Sommen och några andra djupa och klara sjöar. Hans kött är utmärkt. Fångasmed krok och nät. Staten har en odlingsanstalt för arten vid Borenshult.

3. Bäckröding, *S. †ontinalis* Mitch., införd från östra Nordamerika, avviker från föregående genom ljus, marmorerad färgteckning på mörk botten på ryggen samt stjärtfenan och ett mörkare band på de undre fenorna. Väger sällan över 1.5 kg. Synes sprida sig i Jämtland, där han kallas bäcklax. Odlas i dammar.

Laxstjärt. Se Hopfogning av virke.

Laxöring. Se Laxfiskar.

Lb., förkortning av libra = skålpund, användes som beteckning för engelskt skålpund = 0.454 kg.

Lecanium. Se Sköldlöss.

Lecitalbumin. Se Äggviteartade ämnen.

Lecitin. Se Fosfatider.

Led. Se Skelett.

Ledgångarnas sjukdomar bestå oftast i inflammation i leden. Vanligast är den akuta, serösa ledinflammationen, som kännetecknas av förhöjd temperatur omkring leden, ömhet och ansvällning, beroende dels på utspänning av leden genom ökad vätskeansamling, dels på ansvällning av kringliggande vävnader. Sjukdomen beror vanligen på vrickning eller överansträngning men kan även vara av reumatisk natur. Oftast uppträder den som inflammation i bakbenens knäled (gonitis) i synnerhet hos nötkreatur och förorsakar då betydande halta och svårighet för djuret att resa sig. Behandlingen är i början isomslag i 2—3 dagar och därefter omslag med Burows lösning (se Aluminium) eller våtvärmande omslag och slutligen ingnidning av fördelande liniment eller salvor.

Vargörande (purulent) ledinflammation är en svårare sjukdomsform, som förorsakas av bakterier, vilka antingen kommit in genom sår och som lätt tränga in i leder eller tillförts genom blodet från andra delar av kroppen, där vargörande inflammationer förekomma, ss. t. ex. vid navelsträngen vid föl-(kalv-, lamm-)lamhet (se Fölsjuka) och framför allt vid vargörande inflammation i livmodern, som hos kor ofta ger anledning till purulenta inflammationer i såväl knä- som hasled. Symtomen äro häftiga med betydande smärta, upphörd foderlust och vanligen även feber. I svårare fall kan den starka varansamlingen ändras fiskens utseende, och sortens storlek står någorlunda i förhållande till hemvattnets. Den till havet nedvandrande öringen, även kallad börting, ockla samt i Finland och Norrbotten tajmen, blir färgad liksom laxen, men ryggen är ofta mera brunaktig och de svarta fläckarna talrikare såväl på kroppssidorna, även under mittlinjen, som på gällocken. Lekdräkten ändras också som hos laxen, men hos havslaxöringen är hanens krok mindre. Han går senare än laxen upp till lek. Insjööring är i allmänhet mindre men kan dock nå en vikt av 10 kg. och kallas stundom, då han blir större, insjölax. Bäcköring, var. *fario,* som stannar hela livet i bäckar, bibehåller ungfiskens, forellens, färgton oförändrad. Han är mörkare än unglax, med talrika mörka, av en ljus ring omgivna fläckar på hela kroppen och ryggfenan samt röda fläckar både över och under sidolinjen. Fettfenans spets är röd, köttets färg, sannolikt beroende på födans art, röd eller vit. Bäcköringar kunna vid könsmognaden ha nått blott 7 cm. längd. Även öring är på grund av sitt läckra kött eftersökt föremål för fiske, i synnerhet som sport.

Laxöring.

3. Regnbågsforell, *S. irideus* Gibb., en från N. Amerikas västra stater införd art, utmärkt av jämförelsevis hög kropp, blågrå rygg samt silverglänsande sidor översållade med små svarta fläckar och med ett purpurviolett längsband. Kött vitt. Längd intill 60 cm. Leker om våren. Inplanterades 1893 i Jämtland men synes hos oss ej gå till i vilda vatten. Odlas däremot med framgång i dammar, även i jämförelsevis varmt och mindre klart vatten.

B. Röding: har ljusare fläckar, mycket små fjäll, inga tänder på plogbenets bakre del.

1. Fjällröding, *S. alpinus* L., en tämligen små vuxen, i en del sjöar dock ända till 65 cm. lång form med bukfenorna fästa framom mitten av avståndet från nosspetsen till mellersta st järtf enstrålarnas spets. Ryggen är mörk, sidorna nedåt ljusare, nedtill liksom buken gulröda-gulvita, rygg och sidor med gulröda fläckar. Förekommer hos oss huvudsakligen i fjällsjöar från Dalarne norrut. Leker i sept.—okt. på sten- och grusgrund. Mycket läcker. Fångas med krok och nätredskap.

2. Storröding, Vätternröding, *S. salvelinus* L., 60—75 cm. lång, har större huvud än föreg, i förhållande till kroppslängden, bukfenornas fäste vanligen något bakom mitten av avståndet från nosspetsen till mellersta st järtf enstrålarnas spets. Färgen är växlande, ljusare än föreg., med blågrå rygg, silvergrå sidor, gulrödvit buk, samt vita till gulröda fläckar på sidor och rygg. Leker i okt.— nov. vid steniga stränder. Förekommer i Vättern, Sommen och några andra djupa och klara sjöar. Hans kött är utmärkt. Fångasmed krok och nät. Staten har en odlingsanstalt för arten vid Borenshult.

3. Bäckröding, *S. †ontinalis* Mitch., införd från östra Nordamerika, avviker från föregående genom ljus, marmorerad färgteckning på mörk botten på ryggen samt stjärtfenan och ett mörkare band på de undre fenorna. Väger sällan över 1.5 kg. Synes sprida sig i Jämtland, där han kallas bäcklax. Odlas i dammar.

Laxstjärt. Se Hopfogning av virke.

Laxöring. Se Laxfiskar.

Lb., förkortning av libra = skålpund, användes som beteckning för engelskt skålpund = 0.454 kg.

Lecanium. Se Sköldlöss.

Lecitalbumin. Se Äggviteartade ämnen.

Lecitin. Se Fosfatider.

Led. Se Skelett.

Ledgångarnas sjukdomar bestå oftast i inflammation i leden. Vanligast är den akuta, serösa ledinflammationen, som kännetecknas av förhöjd temperatur omkring leden, ömhet och ansvällning, beroende dels på utspänning av leden genom ökad vätskeansamling, dels på ansvällning av kringliggande vävnader. Sjukdomen beror vanligen på vrickning eller överansträngning men kan även vara av reumatisk natur. Oftast uppträder den som inflammation i bakbenens knäled (gonitis) i synnerhet hos nötkreatur och förorsakar då betydande halta och svårighet för djuret att resa sig. Behandlingen är i början isomslag i 2—3 dagar och därefter omslag med Burows lösning (se Aluminium) eller våtvärmande omslag och slutligen ingnidning av fördelande liniment eller salvor.

Vargörande (purulent) ledinflammation är en svårare sjukdomsform, som förorsakas av bakterier, vilka antingen kommit in genom sår och som lätt tränga in i leder eller tillförts genom blodet från andra delar av kroppen, där vargörande inflammationer förekomma, ss. t. ex. vid navelsträngen vid föl-(kalv-, lamm-)lamhet (se Fölsjuka) och framför allt vid vargörande inflammation i livmodern, som hos kor ofta ger anledning till purulenta inflammationer i såväl knä- som hasled. Symtomen äro häftiga med betydande smärta, upphörd foderlust och vanligen även feber. I svårare fall kan den starka varansamlingen ändras fiskens utseende, och sortens storlek står någorlunda i förhållande till hemvattnets. Den till havet nedvandrande öringen, även kallad börting, ockla samt i Finland och Norrbotten tajmen, blir färgad liksom laxen, men ryggen är ofta mera brunaktig och de svarta fläckarna talrikare såväl på kroppssidorna, även under mittlinjen, som på gällocken. Lekdräkten ändras också som hos laxen, men hos havslaxöringen är hanens krok mindre. Han går senare än laxen upp till lek. Insjööring är i allmänhet mindre men kan dock nå en vikt av 10 kg. och kallas stundom, då han blir större, insjölax. Bäcköring, var. *fario,* som stannar hela livet i bäckar, bibehåller ungfiskens, forellens, färgton oförändrad. Han är mörkare än unglax, med talrika mörka, av en ljus ring omgivna fläckar på hela kroppen och ryggfenan samt röda fläckar både över och under sidolinjen. Fettfenans spets är röd, köttets färg, sannolikt beroende på födans art, röd eller vit. Bäcköringar kunna vid könsmognaden ha nått blott 7 cm. längd. Även öring är på grund av sitt läckra kött eftersökt föremål för fiske, i synnerhet som sport.

Laxöring.

3. Regnbågsforell, *S. irideus* Gibb., en från N. Amerikas västra stater införd art, utmärkt av jämförelsevis hög kropp, blågrå rygg samt silverglänsande sidor översållade med små svarta fläckar och med ett purpurviolett längsband. Kött vitt. Längd intill 60 cm. Leker om våren. Inplanterades 1893 i Jämtland men synes hos oss ej gå till i vilda vatten. Odlas däremot med framgång i dammar, även i jämförelsevis varmt och mindre klart vatten.

B. Röding: har ljusare fläckar, mycket små fjäll, inga tänder på plogbenets bakre del.

1. Fjällröding, *S. alpinus* L., en tämligen små vuxen, i en del sjöar dock ända till 65 cm. lång form med bukfenorna fästa framom mitten av avståndet från nosspetsen till mellersta st järtf enstrålarnas spets. Ryggen är mörk, sidorna nedåt ljusare, nedtill liksom buken gulröda-gulvita, rygg och sidor med gulröda fläckar. Förekommer hos oss huvudsakligen i fjällsjöar från Dalarne norrut. Leker i sept.—okt. på sten- och grusgrund. Mycket läcker. Fångas med krok och nätredskap.

2. Storröding, Vätternröding, *S. salvelinus* L., 60—75 cm. lång, har större huvud än föreg, i förhållande till kroppslängden, bukfenornas fäste vanligen något bakom mitten av avståndet från nosspetsen till mellersta st järtf enstrålarnas spets. Färgen är växlande, ljusare än föreg., med blågrå rygg, silvergrå sidor, gulrödvit buk, samt vita till gulröda fläckar på sidor och rygg. Leker i okt.— nov. vid steniga stränder. Förekommer i Vättern, Sommen och några andra djupa och klara sjöar. Hans kött är utmärkt. Fångasmed krok och nät. Staten har en odlingsanstalt för arten vid Borenshult.

3. Bäckröding, *S. †ontinalis* Mitch., införd från östra Nordamerika, avviker från föregående genom ljus, marmorerad färgteckning på mörk botten på ryggen samt stjärtfenan och ett mörkare band på de undre fenorna. Väger sällan över 1.5 kg. Synes sprida sig i Jämtland, där han kallas bäcklax. Odlas i dammar.

Laxstjärt. Se Hopfogning av virke.

Laxöring. Se Laxfiskar.

Lb., förkortning av libra = skålpund, användes som beteckning för engelskt skålpund = 0.454 kg.

Lecanium. Se Sköldlöss.

Lecitalbumin. Se Äggviteartade ämnen.

Lecitin. Se Fosfatider.

Led. Se Skelett.

Ledgångarnas sjukdomar bestå oftast i inflammation i leden. Vanligast är den akuta, serösa ledinflammationen, som kännetecknas av förhöjd temperatur omkring leden, ömhet och ansvällning, beroende dels på utspänning av leden genom ökad vätskeansamling, dels på ansvällning av kringliggande vävnader. Sjukdomen beror vanligen på vrickning eller överansträngning men kan även vara av reumatisk natur. Oftast uppträder den som inflammation i bakbenens knäled (gonitis) i synnerhet hos nötkreatur och förorsakar då betydande halta och svårighet för djuret att resa sig. Behandlingen är i början isomslag i 2—3 dagar och därefter omslag med Burows lösning (se Aluminium) eller våtvärmande omslag och slutligen ingnidning av fördelande liniment eller salvor.

Vargörande (purulent) ledinflammation är en svårare sjukdomsform, som förorsakas av bakterier, vilka antingen kommit in genom sår och som lätt tränga in i leder eller tillförts genom blodet från andra delar av kroppen, där vargörande inflammationer förekomma, ss. t. ex. vid navelsträngen vid föl-(kalv-, lamm-)lamhet (se Fölsjuka) och framför allt vid vargörande inflammation i livmodern, som hos kor ofta ger anledning till purulenta inflammationer i såväl knä- som hasled. Symtomen äro häftiga med betydande smärta, upphörd foderlust och vanligen även feber. I svårare fall kan den starka varansamlingenföranleda ledkapselns bristning och varet sprida sig i kringliggande delar eller upptagas i blodet och framkalla varförgiftning. Behandlingen består huvudsakligen i tappning av leden och spolning med antiseptiska lösningar (Carrels lösning, vätesuperoxid). Även insprutning av antistreptokockserum visar ofta gott resultat.

Kronisk serös ledinflammation. Se Galla, 2.

Kronisk torr ledinflammation. Se Ringkota, Spatt.

Ledvrickning består i en förskjutning av ledytorna med därav följande alltför stark uttänjning och stundom bristning av ledbanden. Vrickningar kunna vara ofullständiga (distorsioner), då ledytorna ej bragts ur sitt läge, eller fullständiga (urledvridning, luxation), då ledband och ledkapsel sönderslitits och ledytorna avlägsnats från varandra. Vrickningar förekomma mest i de nedre ledgångarna, ss. i kot- och kronled samt i hasen, och kännetecknas av samma symtom som vid den akuta ledinflammationen, nämligen smärta vid böjning, sträckning eller vridning av leden, hetta och ansvällning samt halta. Behandlingen är som vid akut ledinflammation samt framför allt stillhet under tillräckligt lång tid. Vid luxationer är rörligheten i leden upphörd, och den nedanför liggande delen av lemmen antager en m. 1. m. abnorm ställning. Luxationer förekomma mest hos kor och då vanligast i lårleden, till följd av att djuren halka med benet utåt (fläka sig) på hala båsgolv. Oftast äro luxationer hos större husdjur förenade med så betydande skador å ledband och ledkapsel, att ett återförande av ledytorna i deras rätta läge (reposition) sällan lönar sig, men hos smärre djur kan efter repositionen anläggas förband, som fixerar leden, tills läkning sker. Hos hästen är föreningen av benen så stark, att luxation knappt förekommer annat än i förening med benbrott. En form av luxation, som dock stundom förekommer hos hästen, är vrickning eller rättare upphakning av knäskålen, vilket består däri, att knäskålen fastnar på den s. k. kägelprocessen på lårbenets nedre ände, varigenom böjning av knäleden omöjliggöres. Benet föres då fram i en båge utåt med tån släpande i marken. Åkomman förekommer i synnerhet hos unga hästar. Stundom återtager knäskålen av sig själv det rätta läget och rörligheten i leden återställes, men upphakningen kan upprepas, vilket i synnerhet inträffar, då hästen reser sig, och kan småningom leda till för stark uttänjning eller t. o. m. bristning av knäskålens band. Knäskålen återbringas lätt i läge, genom att knäleden av en medhjälpare sträckes, genom att nedre delen av lemmen medelst ett om kotleden lagt rep drages framåt, under det att man själv med båda händerna fattar om knäskålen och skjuter eller drager den utåt och nedåt. För att förekomma förnyad upphakning ingnides en skarpsalva omkring knäleden och hästen hålles i stillhet och hindras genom lämplig uppbindning att lägga sig under de närmaste dagarna. Vrickning av knäskålen förekommer stundom även hos kor och hundar.E. N—m.

Ledkapsel. Se Skelett.

Ledkroppsprincip. Se Smältbarhet.

Ledning. Se Energiöverföring, Vattenledning.

Ledum. Se Skvattram.

Lega. Se Arrende.

Legering. Se Metall.

Leghorn, höns av ursprungligen italiensk härkomst, benämnda efter staden Livorno (på engelska Leghorn), men först bemärkta i Förenta staterna som en framstående värpras och sedan spridd därifrån. Likasom övriga Medelhavsraser hava L.-höns smärt, upprat kroppsbyggnad, enkel kam med djupt nedskurna, regelbundna taggar, hos tuppen uppstående, hos hönan under värptiden överhängande. Ansikte och haklappar äro röda, öronskivor vita. Ben och tår äro gula. De äro mycket livliga, flyga gärna, behöva därför mycket utrymme men kunna i frihet själva samla en stor del av sin föda. De äro mycket härdiga, flitiga värpare, särdeles på eftervinter—sommar, men dåliga ruvare. Kycklingarna växa och fjädras fort och kunna, om tidigt födda, börja värpa t. o. m. före 5 månaders ålder. Dåliga slakthöns.

Finnas i flera färg varieteter. Vanligast äro vita l., rent vita med gul näbb. Rätt allmänt hållas även bruna (rapphönsfärgade) l., med rödbrun färg på huvud, halskrage, vingbåge, rygg och sadel, med svartgrön strimma på halskragens och sadelns fjädrar samt svarta och bruna vingfjädrar; hornfärgadnäbb. Är något lugnare och mer lättgödd än vit. Se fig. i art. Höns. Ancona är en varietet med svarta, vitspetsade fjädrar, bildad genom korsning av vit och svart 1. Den vita färgen blir för varje fällning mer framträdande.

Legostadga. Se Tjänstehjonsstadga.

Legumin. Se Äggviteartade ämnen.

Leguminos. Se Baljväxter.

Lejongap, *Antirrhinum majus* L., en ytterst allmänt odlad, från Sydeuropa härstammande ört av skeplingfam. *Scrophulariaceæ.* De i det oändliga växlande, maskerat läppformiga blommornas brun-, gul-rött eller vitbrokiga färgspel och dess lätta odling göra arten till en av blomsterrabatternas mest omtyckta växter. Plantorna uppdragas i bänk och utplanteras på kalljord. Vanligen blir den blott i-årig, i det att den går ut under vintern, men om den nedskäres och inplanteras samt under vintern skyddas för sträng köld, kan den följande sommar åter växa och blomma rikt. Jfr Blomsterodling: på kalljord.

Lejontand. Se Maskros.

föranleda ledkapselns bristning och varet sprida sig i kringliggande delar eller upptagas i blodet och framkalla varförgiftning. Behandlingen består huvudsakligen i tappning av leden och spolning med antiseptiska lösningar (Carrels lösning, vätesuperoxid). Även insprutning av antistreptokockserum visar ofta gott resultat.

Kronisk serös ledinflammation. Se Galla, 2.

Kronisk torr ledinflammation. Se Ringkota, Spatt.

Ledvrickning består i en förskjutning av ledytorna med därav följande alltför stark uttänjning och stundom bristning av ledbanden. Vrickningar kunna vara ofullständiga (distorsioner), då ledytorna ej bragts ur sitt läge, eller fullständiga (urledvridning, luxation), då ledband och ledkapsel sönderslitits och ledytorna avlägsnats från varandra. Vrickningar förekomma mest i de nedre ledgångarna, ss. i kot- och kronled samt i hasen, och kännetecknas av samma symtom som vid den akuta ledinflammationen, nämligen smärta vid böjning, sträckning eller vridning av leden, hetta och ansvällning samt halta. Behandlingen är som vid akut ledinflammation samt framför allt stillhet under tillräckligt lång tid. Vid luxationer är rörligheten i leden upphörd, och den nedanför liggande delen av lemmen antager en m. 1. m. abnorm ställning. Luxationer förekomma mest hos kor och då vanligast i lårleden, till följd av att djuren halka med benet utåt (fläka sig) på hala båsgolv. Oftast äro luxationer hos större husdjur förenade med så betydande skador å ledband och ledkapsel, att ett återförande av ledytorna i deras rätta läge (reposition) sällan lönar sig, men hos smärre djur kan efter repositionen anläggas förband, som fixerar leden, tills läkning sker. Hos hästen är föreningen av benen så stark, att luxation knappt förekommer annat än i förening med benbrott. En form av luxation, som dock stundom förekommer hos hästen, är vrickning eller rättare upphakning av knäskålen, vilket består däri, att knäskålen fastnar på den s. k. kägelprocessen på lårbenets nedre ände, varigenom böjning av knäleden omöjliggöres. Benet föres då fram i en båge utåt med tån släpande i marken. Åkomman förekommer i synnerhet hos unga hästar. Stundom återtager knäskålen av sig själv det rätta läget och rörligheten i leden återställes, men upphakningen kan upprepas, vilket i synnerhet inträffar, då hästen reser sig, och kan småningom leda till för stark uttänjning eller t. o. m. bristning av knäskålens band. Knäskålen återbringas lätt i läge, genom att knäleden av en medhjälpare sträckes, genom att nedre delen av lemmen medelst ett om kotleden lagt rep drages framåt, under det att man själv med båda händerna fattar om knäskålen och skjuter eller drager den utåt och nedåt. För att förekomma förnyad upphakning ingnides en skarpsalva omkring knäleden och hästen hålles i stillhet och hindras genom lämplig uppbindning att lägga sig under de närmaste dagarna. Vrickning av knäskålen förekommer stundom även hos kor och hundar.E. N—m.

Ledkapsel. Se Skelett.

Ledkroppsprincip. Se Smältbarhet.

Ledning. Se Energiöverföring, Vattenledning.

Ledum. Se Skvattram.

Lega. Se Arrende.

Legering. Se Metall.

Leghorn, höns av ursprungligen italiensk härkomst, benämnda efter staden Livorno (på engelska Leghorn), men först bemärkta i Förenta staterna som en framstående värpras och sedan spridd därifrån. Likasom övriga Medelhavsraser hava L.-höns smärt, upprat kroppsbyggnad, enkel kam med djupt nedskurna, regelbundna taggar, hos tuppen uppstående, hos hönan under värptiden överhängande. Ansikte och haklappar äro röda, öronskivor vita. Ben och tår äro gula. De äro mycket livliga, flyga gärna, behöva därför mycket utrymme men kunna i frihet själva samla en stor del av sin föda. De äro mycket härdiga, flitiga värpare, särdeles på eftervinter—sommar, men dåliga ruvare. Kycklingarna växa och fjädras fort och kunna, om tidigt födda, börja värpa t. o. m. före 5 månaders ålder. Dåliga slakthöns.

Finnas i flera färg varieteter. Vanligast äro vita l., rent vita med gul näbb. Rätt allmänt hållas även bruna (rapphönsfärgade) l., med rödbrun färg på huvud, halskrage, vingbåge, rygg och sadel, med svartgrön strimma på halskragens och sadelns fjädrar samt svarta och bruna vingfjädrar; hornfärgadnäbb. Är något lugnare och mer lättgödd än vit. Se fig. i art. Höns. Ancona är en varietet med svarta, vitspetsade fjädrar, bildad genom korsning av vit och svart 1. Den vita färgen blir för varje fällning mer framträdande.

Legostadga. Se Tjänstehjonsstadga.

Legumin. Se Äggviteartade ämnen.

Leguminos. Se Baljväxter.

Lejongap, *Antirrhinum majus* L., en ytterst allmänt odlad, från Sydeuropa härstammande ört av skeplingfam. *Scrophulariaceæ.* De i det oändliga växlande, maskerat läppformiga blommornas brun-, gul-rött eller vitbrokiga färgspel och dess lätta odling göra arten till en av blomsterrabatternas mest omtyckta växter. Plantorna uppdragas i bänk och utplanteras på kalljord. Vanligen blir den blott i-årig, i det att den går ut under vintern, men om den nedskäres och inplanteras samt under vintern skyddas för sträng köld, kan den följande sommar åter växa och blomma rikt. Jfr Blomsterodling: på kalljord.

Lejontand. Se Maskros.

föranleda ledkapselns bristning och varet sprida sig i kringliggande delar eller upptagas i blodet och framkalla varförgiftning. Behandlingen består huvudsakligen i tappning av leden och spolning med antiseptiska lösningar (Carrels lösning, vätesuperoxid). Även insprutning av antistreptokockserum visar ofta gott resultat.

Kronisk serös ledinflammation. Se Galla, 2.

Kronisk torr ledinflammation. Se Ringkota, Spatt.

Ledvrickning består i en förskjutning av ledytorna med därav följande alltför stark uttänjning och stundom bristning av ledbanden. Vrickningar kunna vara ofullständiga (distorsioner), då ledytorna ej bragts ur sitt läge, eller fullständiga (urledvridning, luxation), då ledband och ledkapsel sönderslitits och ledytorna avlägsnats från varandra. Vrickningar förekomma mest i de nedre ledgångarna, ss. i kot- och kronled samt i hasen, och kännetecknas av samma symtom som vid den akuta ledinflammationen, nämligen smärta vid böjning, sträckning eller vridning av leden, hetta och ansvällning samt halta. Behandlingen är som vid akut ledinflammation samt framför allt stillhet under tillräckligt lång tid. Vid luxationer är rörligheten i leden upphörd, och den nedanför liggande delen av lemmen antager en m. 1. m. abnorm ställning. Luxationer förekomma mest hos kor och då vanligast i lårleden, till följd av att djuren halka med benet utåt (fläka sig) på hala båsgolv. Oftast äro luxationer hos större husdjur förenade med så betydande skador å ledband och ledkapsel, att ett återförande av ledytorna i deras rätta läge (reposition) sällan lönar sig, men hos smärre djur kan efter repositionen anläggas förband, som fixerar leden, tills läkning sker. Hos hästen är föreningen av benen så stark, att luxation knappt förekommer annat än i förening med benbrott. En form av luxation, som dock stundom förekommer hos hästen, är vrickning eller rättare upphakning av knäskålen, vilket består däri, att knäskålen fastnar på den s. k. kägelprocessen på lårbenets nedre ände, varigenom böjning av knäleden omöjliggöres. Benet föres då fram i en båge utåt med tån släpande i marken. Åkomman förekommer i synnerhet hos unga hästar. Stundom återtager knäskålen av sig själv det rätta läget och rörligheten i leden återställes, men upphakningen kan upprepas, vilket i synnerhet inträffar, då hästen reser sig, och kan småningom leda till för stark uttänjning eller t. o. m. bristning av knäskålens band. Knäskålen återbringas lätt i läge, genom att knäleden av en medhjälpare sträckes, genom att nedre delen av lemmen medelst ett om kotleden lagt rep drages framåt, under det att man själv med båda händerna fattar om knäskålen och skjuter eller drager den utåt och nedåt. För att förekomma förnyad upphakning ingnides en skarpsalva omkring knäleden och hästen hålles i stillhet och hindras genom lämplig uppbindning att lägga sig under de närmaste dagarna. Vrickning av knäskålen förekommer stundom även hos kor och hundar.E. N—m.

Ledkapsel. Se Skelett.

Ledkroppsprincip. Se Smältbarhet.

Ledning. Se Energiöverföring, Vattenledning.

Ledum. Se Skvattram.

Lega. Se Arrende.

Legering. Se Metall.

Leghorn, höns av ursprungligen italiensk härkomst, benämnda efter staden Livorno (på engelska Leghorn), men först bemärkta i Förenta staterna som en framstående värpras och sedan spridd därifrån. Likasom övriga Medelhavsraser hava L.-höns smärt, upprat kroppsbyggnad, enkel kam med djupt nedskurna, regelbundna taggar, hos tuppen uppstående, hos hönan under värptiden överhängande. Ansikte och haklappar äro röda, öronskivor vita. Ben och tår äro gula. De äro mycket livliga, flyga gärna, behöva därför mycket utrymme men kunna i frihet själva samla en stor del av sin föda. De äro mycket härdiga, flitiga värpare, särdeles på eftervinter—sommar, men dåliga ruvare. Kycklingarna växa och fjädras fort och kunna, om tidigt födda, börja värpa t. o. m. före 5 månaders ålder. Dåliga slakthöns.

Finnas i flera färg varieteter. Vanligast äro vita l., rent vita med gul näbb. Rätt allmänt hållas även bruna (rapphönsfärgade) l., med rödbrun färg på huvud, halskrage, vingbåge, rygg och sadel, med svartgrön strimma på halskragens och sadelns fjädrar samt svarta och bruna vingfjädrar; hornfärgadnäbb. Är något lugnare och mer lättgödd än vit. Se fig. i art. Höns. Ancona är en varietet med svarta, vitspetsade fjädrar, bildad genom korsning av vit och svart 1. Den vita färgen blir för varje fällning mer framträdande.

Legostadga. Se Tjänstehjonsstadga.

Legumin. Se Äggviteartade ämnen.

Leguminos. Se Baljväxter.

Lejongap, *Antirrhinum majus* L., en ytterst allmänt odlad, från Sydeuropa härstammande ört av skeplingfam. *Scrophulariaceæ.* De i det oändliga växlande, maskerat läppformiga blommornas brun-, gul-rött eller vitbrokiga färgspel och dess lätta odling göra arten till en av blomsterrabatternas mest omtyckta växter. Plantorna uppdragas i bänk och utplanteras på kalljord. Vanligen blir den blott i-årig, i det att den går ut under vintern, men om den nedskäres och inplanteras samt under vintern skyddas för sträng köld, kan den följande sommar åter växa och blomma rikt. Jfr Blomsterodling: på kalljord.

Lejontand. Se Maskros.

föranleda ledkapselns bristning och varet sprida sig i kringliggande delar eller upptagas i blodet och framkalla varförgiftning. Behandlingen består huvudsakligen i tappning av leden och spolning med antiseptiska lösningar (Carrels lösning, vätesuperoxid). Även insprutning av antistreptokockserum visar ofta gott resultat.

Kronisk serös ledinflammation. Se Galla, 2.

Kronisk torr ledinflammation. Se Ringkota, Spatt.

Ledvrickning består i en förskjutning av ledytorna med därav följande alltför stark uttänjning och stundom bristning av ledbanden. Vrickningar kunna vara ofullständiga (distorsioner), då ledytorna ej bragts ur sitt läge, eller fullständiga (urledvridning, luxation), då ledband och ledkapsel sönderslitits och ledytorna avlägsnats från varandra. Vrickningar förekomma mest i de nedre ledgångarna, ss. i kot- och kronled samt i hasen, och kännetecknas av samma symtom som vid den akuta ledinflammationen, nämligen smärta vid böjning, sträckning eller vridning av leden, hetta och ansvällning samt halta. Behandlingen är som vid akut ledinflammation samt framför allt stillhet under tillräckligt lång tid. Vid luxationer är rörligheten i leden upphörd, och den nedanför liggande delen av lemmen antager en m. 1. m. abnorm ställning. Luxationer förekomma mest hos kor och då vanligast i lårleden, till följd av att djuren halka med benet utåt (fläka sig) på hala båsgolv. Oftast äro luxationer hos större husdjur förenade med så betydande skador å ledband och ledkapsel, att ett återförande av ledytorna i deras rätta läge (reposition) sällan lönar sig, men hos smärre djur kan efter repositionen anläggas förband, som fixerar leden, tills läkning sker. Hos hästen är föreningen av benen så stark, att luxation knappt förekommer annat än i förening med benbrott. En form av luxation, som dock stundom förekommer hos hästen, är vrickning eller rättare upphakning av knäskålen, vilket består däri, att knäskålen fastnar på den s. k. kägelprocessen på lårbenets nedre ände, varigenom böjning av knäleden omöjliggöres. Benet föres då fram i en båge utåt med tån släpande i marken. Åkomman förekommer i synnerhet hos unga hästar. Stundom återtager knäskålen av sig själv det rätta läget och rörligheten i leden återställes, men upphakningen kan upprepas, vilket i synnerhet inträffar, då hästen reser sig, och kan småningom leda till för stark uttänjning eller t. o. m. bristning av knäskålens band. Knäskålen återbringas lätt i läge, genom att knäleden av en medhjälpare sträckes, genom att nedre delen av lemmen medelst ett om kotleden lagt rep drages framåt, under det att man själv med båda händerna fattar om knäskålen och skjuter eller drager den utåt och nedåt. För att förekomma förnyad upphakning ingnides en skarpsalva omkring knäleden och hästen hålles i stillhet och hindras genom lämplig uppbindning att lägga sig under de närmaste dagarna. Vrickning av knäskålen förekommer stundom även hos kor och hundar.E. N—m.

Ledkapsel. Se Skelett.

Ledkroppsprincip. Se Smältbarhet.

Ledning. Se Energiöverföring, Vattenledning.

Ledum. Se Skvattram.

Lega. Se Arrende.

Legering. Se Metall.

Leghorn, höns av ursprungligen italiensk härkomst, benämnda efter staden Livorno (på engelska Leghorn), men först bemärkta i Förenta staterna som en framstående värpras och sedan spridd därifrån. Likasom övriga Medelhavsraser hava L.-höns smärt, upprat kroppsbyggnad, enkel kam med djupt nedskurna, regelbundna taggar, hos tuppen uppstående, hos hönan under värptiden överhängande. Ansikte och haklappar äro röda, öronskivor vita. Ben och tår äro gula. De äro mycket livliga, flyga gärna, behöva därför mycket utrymme men kunna i frihet själva samla en stor del av sin föda. De äro mycket härdiga, flitiga värpare, särdeles på eftervinter—sommar, men dåliga ruvare. Kycklingarna växa och fjädras fort och kunna, om tidigt födda, börja värpa t. o. m. före 5 månaders ålder. Dåliga slakthöns.

Finnas i flera färg varieteter. Vanligast äro vita l., rent vita med gul näbb. Rätt allmänt hållas även bruna (rapphönsfärgade) l., med rödbrun färg på huvud, halskrage, vingbåge, rygg och sadel, med svartgrön strimma på halskragens och sadelns fjädrar samt svarta och bruna vingfjädrar; hornfärgadnäbb. Är något lugnare och mer lättgödd än vit. Se fig. i art. Höns. Ancona är en varietet med svarta, vitspetsade fjädrar, bildad genom korsning av vit och svart 1. Den vita färgen blir för varje fällning mer framträdande.

Legostadga. Se Tjänstehjonsstadga.

Legumin. Se Äggviteartade ämnen.

Leguminos. Se Baljväxter.

Lejongap, *Antirrhinum majus* L., en ytterst allmänt odlad, från Sydeuropa härstammande ört av skeplingfam. *Scrophulariaceæ.* De i det oändliga växlande, maskerat läppformiga blommornas brun-, gul-rött eller vitbrokiga färgspel och dess lätta odling göra arten till en av blomsterrabatternas mest omtyckta växter. Plantorna uppdragas i bänk och utplanteras på kalljord. Vanligen blir den blott i-årig, i det att den går ut under vintern, men om den nedskäres och inplanteras samt under vintern skyddas för sträng köld, kan den följande sommar åter växa och blomma rikt. Jfr Blomsterodling: på kalljord.

Lejontand. Se Maskros.

föranleda ledkapselns bristning och varet sprida sig i kringliggande delar eller upptagas i blodet och framkalla varförgiftning. Behandlingen består huvudsakligen i tappning av leden och spolning med antiseptiska lösningar (Carrels lösning, vätesuperoxid). Även insprutning av antistreptokockserum visar ofta gott resultat.

Kronisk serös ledinflammation. Se Galla, 2.

Kronisk torr ledinflammation. Se Ringkota, Spatt.

Ledvrickning består i en förskjutning av ledytorna med därav följande alltför stark uttänjning och stundom bristning av ledbanden. Vrickningar kunna vara ofullständiga (distorsioner), då ledytorna ej bragts ur sitt läge, eller fullständiga (urledvridning, luxation), då ledband och ledkapsel sönderslitits och ledytorna avlägsnats från varandra. Vrickningar förekomma mest i de nedre ledgångarna, ss. i kot- och kronled samt i hasen, och kännetecknas av samma symtom som vid den akuta ledinflammationen, nämligen smärta vid böjning, sträckning eller vridning av leden, hetta och ansvällning samt halta. Behandlingen är som vid akut ledinflammation samt framför allt stillhet under tillräckligt lång tid. Vid luxationer är rörligheten i leden upphörd, och den nedanför liggande delen av lemmen antager en m. 1. m. abnorm ställning. Luxationer förekomma mest hos kor och då vanligast i lårleden, till följd av att djuren halka med benet utåt (fläka sig) på hala båsgolv. Oftast äro luxationer hos större husdjur förenade med så betydande skador å ledband och ledkapsel, att ett återförande av ledytorna i deras rätta läge (reposition) sällan lönar sig, men hos smärre djur kan efter repositionen anläggas förband, som fixerar leden, tills läkning sker. Hos hästen är föreningen av benen så stark, att luxation knappt förekommer annat än i förening med benbrott. En form av luxation, som dock stundom förekommer hos hästen, är vrickning eller rättare upphakning av knäskålen, vilket består däri, att knäskålen fastnar på den s. k. kägelprocessen på lårbenets nedre ände, varigenom böjning av knäleden omöjliggöres. Benet föres då fram i en båge utåt med tån släpande i marken. Åkomman förekommer i synnerhet hos unga hästar. Stundom återtager knäskålen av sig själv det rätta läget och rörligheten i leden återställes, men upphakningen kan upprepas, vilket i synnerhet inträffar, då hästen reser sig, och kan småningom leda till för stark uttänjning eller t. o. m. bristning av knäskålens band. Knäskålen återbringas lätt i läge, genom att knäleden av en medhjälpare sträckes, genom att nedre delen av lemmen medelst ett om kotleden lagt rep drages framåt, under det att man själv med båda händerna fattar om knäskålen och skjuter eller drager den utåt och nedåt. För att förekomma förnyad upphakning ingnides en skarpsalva omkring knäleden och hästen hålles i stillhet och hindras genom lämplig uppbindning att lägga sig under de närmaste dagarna. Vrickning av knäskålen förekommer stundom även hos kor och hundar.E. N—m.

Ledkapsel. Se Skelett.

Ledkroppsprincip. Se Smältbarhet.

Ledning. Se Energiöverföring, Vattenledning.

Ledum. Se Skvattram.

Lega. Se Arrende.

Legering. Se Metall.

Leghorn, höns av ursprungligen italiensk härkomst, benämnda efter staden Livorno (på engelska Leghorn), men först bemärkta i Förenta staterna som en framstående värpras och sedan spridd därifrån. Likasom övriga Medelhavsraser hava L.-höns smärt, upprat kroppsbyggnad, enkel kam med djupt nedskurna, regelbundna taggar, hos tuppen uppstående, hos hönan under värptiden överhängande. Ansikte och haklappar äro röda, öronskivor vita. Ben och tår äro gula. De äro mycket livliga, flyga gärna, behöva därför mycket utrymme men kunna i frihet själva samla en stor del av sin föda. De äro mycket härdiga, flitiga värpare, särdeles på eftervinter—sommar, men dåliga ruvare. Kycklingarna växa och fjädras fort och kunna, om tidigt födda, börja värpa t. o. m. före 5 månaders ålder. Dåliga slakthöns.

Finnas i flera färg varieteter. Vanligast äro vita l., rent vita med gul näbb. Rätt allmänt hållas även bruna (rapphönsfärgade) l., med rödbrun färg på huvud, halskrage, vingbåge, rygg och sadel, med svartgrön strimma på halskragens och sadelns fjädrar samt svarta och bruna vingfjädrar; hornfärgadnäbb. Är något lugnare och mer lättgödd än vit. Se fig. i art. Höns. Ancona är en varietet med svarta, vitspetsade fjädrar, bildad genom korsning av vit och svart 1. Den vita färgen blir för varje fällning mer framträdande.

Legostadga. Se Tjänstehjonsstadga.

Legumin. Se Äggviteartade ämnen.

Leguminos. Se Baljväxter.

Lejongap, *Antirrhinum majus* L., en ytterst allmänt odlad, från Sydeuropa härstammande ört av skeplingfam. *Scrophulariaceæ.* De i det oändliga växlande, maskerat läppformiga blommornas brun-, gul-rött eller vitbrokiga färgspel och dess lätta odling göra arten till en av blomsterrabatternas mest omtyckta växter. Plantorna uppdragas i bänk och utplanteras på kalljord. Vanligen blir den blott i-årig, i det att den går ut under vintern, men om den nedskäres och inplanteras samt under vintern skyddas för sträng köld, kan den följande sommar åter växa och blomma rikt. Jfr Blomsterodling: på kalljord.

Lejontand. Se Maskros.

föranleda ledkapselns bristning och varet sprida sig i kringliggande delar eller upptagas i blodet och framkalla varförgiftning. Behandlingen består huvudsakligen i tappning av leden och spolning med antiseptiska lösningar (Carrels lösning, vätesuperoxid). Även insprutning av antistreptokockserum visar ofta gott resultat.

Kronisk serös ledinflammation. Se Galla, 2.

Kronisk torr ledinflammation. Se Ringkota, Spatt.

Ledvrickning består i en förskjutning av ledytorna med därav följande alltför stark uttänjning och stundom bristning av ledbanden. Vrickningar kunna vara ofullständiga (distorsioner), då ledytorna ej bragts ur sitt läge, eller fullständiga (urledvridning, luxation), då ledband och ledkapsel sönderslitits och ledytorna avlägsnats från varandra. Vrickningar förekomma mest i de nedre ledgångarna, ss. i kot- och kronled samt i hasen, och kännetecknas av samma symtom som vid den akuta ledinflammationen, nämligen smärta vid böjning, sträckning eller vridning av leden, hetta och ansvällning samt halta. Behandlingen är som vid akut ledinflammation samt framför allt stillhet under tillräckligt lång tid. Vid luxationer är rörligheten i leden upphörd, och den nedanför liggande delen av lemmen antager en m. 1. m. abnorm ställning. Luxationer förekomma mest hos kor och då vanligast i lårleden, till följd av att djuren halka med benet utåt (fläka sig) på hala båsgolv. Oftast äro luxationer hos större husdjur förenade med så betydande skador å ledband och ledkapsel, att ett återförande av ledytorna i deras rätta läge (reposition) sällan lönar sig, men hos smärre djur kan efter repositionen anläggas förband, som fixerar leden, tills läkning sker. Hos hästen är föreningen av benen så stark, att luxation knappt förekommer annat än i förening med benbrott. En form av luxation, som dock stundom förekommer hos hästen, är vrickning eller rättare upphakning av knäskålen, vilket består däri, att knäskålen fastnar på den s. k. kägelprocessen på lårbenets nedre ände, varigenom böjning av knäleden omöjliggöres. Benet föres då fram i en båge utåt med tån släpande i marken. Åkomman förekommer i synnerhet hos unga hästar. Stundom återtager knäskålen av sig själv det rätta

läget och rörligheten i leden återställes, men upphakningen kan upprepas, vilket i synnerhet inträffar, då hästen reser sig, och kan småningom leda till för stark uttänjning eller t. o. m. bristning av knäskålens band. Knäskålen återbringas lätt i läge, genom att knäleden av en medhjälpare sträckes, genom att nedre delen av lemmen medelst ett om kotleden lagt rep drages framåt, under det att man själv med båda händerna fattar om knäskålen och skjuter eller drager den utåt och nedåt. För att förekomma förnyad upphakning ingnides en skarpsalva omkring knäleden och hästen hålles i stillhet och hindras genom lämplig uppbindning att lägga sig under de närmaste dagarna. Vrickning av knäskålen förekommer stundom även hos kor och hundar.E. N—m.

Ledkapsel. Se Skelett.

Ledkroppsprincip. Se Smältbarhet.

Ledning. Se Energiöverföring, Vattenledning.

Ledum. Se Skvattram.

Lega. Se Arrende.

Legering. Se Metall.

Leghorn, höns av ursprungligen italiensk härkomst, benämnda efter staden Livorno (på engelska Leghorn), men först bemärkta i Förenta staterna som en framstående värpras och sedan spridd därifrån. Likasom övriga Medelhavsraser hava L.-höns smärt, upprat kroppsbyggnad, enkel kam med djupt nedskurna, regelbundna taggar, hos tuppen uppstående, hos hönan under värptiden överhängande. Ansikte och haklappar äro röda, öronskivor vita. Ben och tår äro gula. De äro mycket livliga, flyga gärna, behöva därför mycket utrymme men kunna i frihet själva samla en stor del av sin föda. De äro mycket härdiga, flitiga värpare, särdeles på eftervinter—sommar, men dåliga ruvare. Kycklingarna växa och fjädras fort och kunna, om tidigt födda, börja värpa t. o. m. före 5 månaders ålder. Dåliga slakthöns.

Finnas i flera färg varieteter. Vanligast äro vita l., rent vita med gul näbb. Rätt allmänt hållas även bruna (rapphönsfärgade) l., med rödbrun färg på huvud, halskrage, vingbåge, rygg och sadel, med svartgrön strimma på halskragens och sadelns fjädrar samt svarta och bruna vingfjädrar; hornfärgadnäbb. Är något lugnare och mer lättgödd än vit. Se fig. i art. Höns. Ancona är en varietet med svarta, vitspetsade fjädrar, bildad genom korsning av vit och svart 1. Den vita färgen blir för varje fällning mer framträdande.

Legostadga. Se Tjänstehjonsstadga.

Legumin. Se Äggviteartade ämnen.

Leguminos. Se Baljväxter.

Lejongap, *Antirrhinum majus* L., en ytterst allmänt odlad, från Sydeuropa härstammande ört av skeplingfam. *Scrophulariaceæ.* De i det oändliga växlande, maskerat läppformiga blommornas brun-, gul-rött eller vitbrokiga färgspel och dess lätta odling göra arten till en av blomsterrabatternas mest omtyckta växter. Plantorna uppdragas i bänk och utplanteras på kalljord. Vanligen blir den blott i-årig, i det att den går ut under vintern, men om den nedskäres och inplanteras samt under vintern skyddas för sträng köld, kan den följande sommar åter växa och blomma rikt. Jfr Blomsterodling: på kalljord.

Lejontand. Se Maskros.

föranleda ledkapselns bristning och varet sprida sig i kringliggande delar eller upptagas i blodet och framkalla varförgiftning. Behandlingen består huvudsakligen i tappning av leden och spolning med antiseptiska lösningar (Carrels lösning, vätesuperoxid). Även insprutning av antistreptokockserum visar ofta gott resultat.

Kronisk serös ledinflammation. Se Galla, 2.

Kronisk torr ledinflammation. Se Ringkota, Spatt.

Ledvrickning består i en förskjutning av ledytorna med därav följande alltför stark uttänjning och stundom bristning av ledbanden. Vrickningar kunna vara ofullständiga (distorsioner), då ledytorna ej bragts ur sitt läge, eller fullständiga (urledvridning, luxation), då ledband och ledkapsel sönderslitits och ledytorna avlägsnats från varandra. Vrickningar förekomma mest i de nedre ledgångarna, ss. i kot- och kronled samt i hasen, och kännetecknas av samma symtom som vid den akuta ledinflammationen, nämligen smärta vid böjning, sträckning eller vridning av leden, hetta och ansvällning samt halta. Behandlingen är som vid akut ledinflammation samt framför allt stillhet under tillräckligt lång tid. Vid luxationer är rörligheten i leden upphörd, och den nedanför liggande delen av lemmen antager en m. 1. m. abnorm ställning. Luxationer förekomma mest hos kor och då vanligast i lårleden, till följd av att djuren halka med benet utåt (fläka sig) på hala båsgolv. Oftast äro luxationer hos större husdjur förenade med så betydande skador å ledband och ledkapsel, att ett återförande av ledytorna i deras rätta läge (reposition) sällan lönar sig, men hos smärre djur kan efter repositionen anläggas förband, som fixerar leden, tills läkning sker. Hos hästen är föreningen av benen så stark, att luxation knappt förekommer annat än i förening med benbrott. En form av luxation, som dock stundom förekommer hos hästen, är vrickning eller rättare upphakning av knäskålen, vilket består däri, att knäskålen fastnar på den s. k. kägelprocessen på lårbenets nedre ände, varigenom böjning av knäleden omöjliggöres. Benet föres då fram i en båge utåt med tån släpande i marken. Åkomman förekommer i synnerhet hos unga hästar. Stundom återtager knäskålen av sig själv det rätta läget och rörligheten i leden återställes, men upphakningen kan upprepas, vilket i synnerhet inträffar, då hästen reser sig, och kan småningom leda till för stark uttänjning eller t. o. m. bristning av knäskålens band. Knäskålen återbringas lätt i läge, genom att knäleden av en medhjälpare sträckes, genom att nedre delen av lemmen medelst ett om kotleden lagt rep drages framåt, under det att man själv med båda händerna fattar om knäskålen och skjuter eller drager den utåt och nedåt. För att förekomma förnyad upphakning ingnides en skarpsalva omkring knäleden och hästen hålles i stillhet och hindras genom lämplig uppbindning att lägga sig under de närmaste dagarna. Vrickning av knäskålen förekommer stundom även hos kor och hundar.E. N—m.

Ledkapsel. Se Skelett.

Ledkroppsprincip. Se Smältbarhet.

Ledning. Se Energiöverföring, Vattenledning.

Ledum. Se Skvattram.

Lega. Se Arrende.

Legering. Se Metall.

Leghorn, höns av ursprungligen italiensk härkomst, benämnda efter staden Livorno (på engelska Leghorn), men först bemärkta i Förenta staterna som en framstående värpras och sedan spridd därifrån. Likasom övriga Medelhavsraser hava L.-höns smärt, upprat kroppsbyggnad, enkel kam med djupt nedskurna, regelbundna taggar, hos tuppen uppstående, hos hönan under värptiden överhängande. Ansikte och haklappar äro röda, öronskivor vita. Ben och tår äro gula. De äro mycket livliga, flyga gärna, behöva därför mycket utrymme men kunna i frihet själva samla en stor del av sin föda. De äro mycket härdiga, flitiga värpare, särdeles på eftervinter—sommar, men dåliga ruvare. Kycklingarna växa och fjädras fort och kunna, om tidigt födda, börja värpa t. o. m. före 5 månaders ålder. Dåliga slakthöns.

Finnas i flera färg varieteter. Vanligast äro vita l., rent vita med gul näbb. Rätt allmänt hållas även bruna (rapphönsfärgade) l., med rödbrun färg på huvud, halskrage, vingbåge, rygg och sadel, med svartgrön strimma på halskragens och sadelns fjädrar samt svarta och bruna vingfjädrar; hornfärgadnäbb. Är något lugnare och mer lättgödd än vit. Se fig. i art. Höns. Ancona är en varietet med svarta, vitspetsade fjädrar, bildad genom korsning av vit och svart 1. Den vita färgen blir för varje fällning mer framträdande.

Legostadga. Se Tjänstehjonsstadga.

Legumin. Se Äggviteartade ämnen.

Leguminos. Se Baljväxter.

Lejongap, *Antirrhinum majus* L., en ytterst allmänt odlad, från Sydeuropa härstammande ört av skeplingfam. *Scrophulariaceæ.* De i det oändliga växlande, maskerat läppformiga

blommornas brun-, gul-rött eller vitbrokiga färgspel och dess lätta odling göra arten till en av blomsterrabatternas mest omtyckta växter. Plantorna uppdragas i bänk och utplanteras på kalljord. Vanligen blir den blott i-årig, i det att den går ut under vintern, men om den nedskäres och inplanteras samt under vintern skyddas för sträng köld, kan den följande sommar åter växa och blomma rikt. Jfr Blomsterodling: på kalljord.

Lejontand. Se Maskros.

föranleda ledkapselns bristning och varet sprida sig i kringliggande delar eller upptagas i blodet och framkalla varförgiftning. Behandlingen består huvudsakligen i tappning av leden och spolning med antiseptiska lösningar (Carrels lösning, vätesuperoxid). Även insprutning av antistreptokockserum visar ofta gott resultat.

Kronisk serös ledinflammation. Se Galla, 2.

Kronisk torr ledinflammation. Se Ringkota, Spatt.

Ledvrickning består i en förskjutning av ledytorna med därav följande alltför stark uttänjning och stundom bristning av ledbanden. Vrickningar kunna vara ofullständiga (distorsioner), då ledytorna ej bragts ur sitt läge, eller fullständiga (urledvridning, luxation), då ledband och ledkapsel sönderslitits och ledytorna avlägsnats från varandra. Vrickningar förekomma mest i de nedre ledgångarna, ss. i kot- och kronled samt i hasen, och kännetecknas av samma symtom som vid den akuta ledinflammationen, nämligen smärta vid böjning, sträckning eller vridning av leden, hetta och ansvällning samt halta. Behandlingen är som vid akut ledinflammation samt framför allt stillhet under tillräckligt lång tid. Vid luxationer är rörligheten i leden upphörd, och den nedanför liggande delen av lemmen antager en m. 1. m. abnorm ställning. Luxationer förekomma mest hos kor och då vanligast i lårleden, till följd av att djuren halka med benet utåt (fläka sig) på hala båsgolv. Oftast äro luxationer hos större husdjur förenade med så betydande skador å ledband och ledkapsel, att ett återförande av ledytorna i deras rätta läge (reposition) sällan lönar sig, men hos smärre djur kan efter repositionen anläggas förband, som fixerar leden, tills läkning sker. Hos hästen är föreningen av benen så stark, att luxation knappt förekommer annat än i förening med benbrott. En form av luxation, som dock stundom förekommer hos hästen, är vrickning eller rättare upphakning av knäskålen, vilket består däri, att knäskålen fastnar på den s. k. kägelprocessen på lårbenets nedre ände, varigenom böjning av knäleden omöjliggöres. Benet föres då fram i en båge utåt med tån släpande i marken. Åkomman förekommer i synnerhet hos unga hästar. Stundom återtager knäskålen av sig själv det rätta läget och rörligheten i leden återställes, men upphakningen kan upprepas, vilket i synnerhet inträffar, då hästen reser sig, och kan småningom leda till för stark uttänjning eller t. o. m. bristning av knäskålens band. Knäskålen återbringas lätt i läge, genom att knäleden av en medhjälpare sträckes, genom att nedre delen av lemmen medelst ett om kotleden lagt rep drages framåt, under det att man själv med båda händerna fattar om knäskålen och skjuter eller drager den utåt och nedåt. För att förekomma förnyad upphakning ingnides en skarpsalva omkring knäleden och hästen hålles i stillhet och hindras genom lämplig uppbindning att lägga sig under de närmaste dagarna. Vrickning av knäskålen förekommer stundom även hos kor och hundar.E. N—m.

Ledkapsel. Se Skelett.

Ledkroppsprincip. Se Smältbarhet.

Ledning. Se Energiöverföring, Vattenledning.

Ledum. Se Skvattram.

Lega. Se Arrende.

Legering. Se Metall.

Leghorn, höns av ursprungligen italiensk härkomst, benämnda efter staden Livorno (på engelska Leghorn), men först bemärkta i Förenta staterna som en framstående värpras och sedan spridd därifrån. Likasom övriga Medelhavsraser hava L.-höns smärt, upprat kroppsbyggnad, enkel kam med djupt nedskurna, regelbundna taggar, hos tuppen uppstående, hos hönan under värptiden överhängande. Ansikte och haklappar äro röda, öronskivor vita. Ben och tår äro gula. De äro mycket livliga, flyga gärna, behöva därför mycket utrymme men kunna i frihet själva samla en stor del av sin föda. De äro mycket härdiga, flitiga värpare, särdeles på eftervinter—sommar, men dåliga ruvare. Kycklingarna växa och fjädras fort och kunna, om tidigt födda, börja värpa t. o. m. före 5 månaders ålder. Dåliga slakthöns.

Finnas i flera färg varieteter. Vanligast äro vita l., rent vita med gul näbb. Rätt allmänt hållas även bruna (rapphönsfärgade) l., med rödbrun färg på huvud, halskrage, vingbåge, rygg och sadel, med svartgrön strimma på halskragens och sadelns fjädrar samt svarta och bruna vingfjädrar; hornfärgadnäbb. Är något lugnare och mer lättgödd än vit. Se fig. i art. Höns. Ancona är en varietet med svarta, vitspetsade fjädrar, bildad genom korsning av vit och svart 1. Den vita färgen blir för varje fällning mer framträdande.

Legostadga. Se Tjänstehjonsstadga.

Legumin. Se Äggviteartade ämnen.

Leguminos. Se Baljväxter.

Lejongap, *Antirrhinum majus* L., en ytterst allmänt odlad, från Sydeuropa härstammande ört av skeplingfam. *Scrophulariaceæ.* De i det oändliga växlande, maskerat läppformiga blommornas brun-, gul-rött eller vitbrokiga färgspel och dess lätta odling göra arten till en av blomsterrabatternas mest omtyckta växter. Plantorna uppdragas i bänk och utplanteras på kalljord. Vanligen blir den blott i-årig, i det att den går ut under vintern, men om den nedskäres och inplanteras samt under vintern skyddas för sträng köld, kan den följande sommar åter växa och blomma rikt. Jfr Blomsterodling: på kalljord.

Lejontand. Se Maskros.

föranleda ledkapselns bristning och varet sprida sig i kringliggande delar eller upptagas i blodet och framkalla varförgiftning. Behandlingen består huvudsakligen i tappning av leden och spolning med antiseptiska lösningar (Carrels lösning, vätesuperoxid). Även insprutning av antistreptokockserum visar ofta gott resultat.

Kronisk serös ledinflammation. Se Galla, 2.

Kronisk torr ledinflammation. Se Ringkota, Spatt.

Ledvrickning består i en förskjutning av ledytorna med därav följande alltför stark uttänjning och stundom bristning av ledbanden. Vrickningar kunna vara ofullständiga (distorsioner), då ledytorna ej bragts ur sitt läge, eller fullständiga (urledvridning, luxation), då ledband och ledkapsel sönderslitits och ledytorna avlägsnats från varandra. Vrickningar förekomma mest i de nedre ledgångarna, ss. i kot- och kronled samt i hasen, och kännetecknas av samma symtom som vid den akuta ledinflammationen, nämligen smärta vid böjning, sträckning eller vridning av leden, hetta och ansvällning samt halta. Behandlingen är som vid akut ledinflammation samt framför allt stillhet under tillräckligt lång tid. Vid luxationer är rörligheten i leden upphörd, och den nedanför liggande delen av lemmen antager en m. 1. m. abnorm ställning. Luxationer förekomma mest hos kor och då vanligast i lårleden, till följd av att djuren halka med benet utåt (fläka sig) på hala båsgolv. Oftast äro luxationer hos större husdjur förenade med så betydande skador å ledband och ledkapsel, att ett återförande av ledytorna i deras rätta läge (reposition) sällan lönar sig, men hos smärre djur kan efter repositionen anläggas förband, som fixerar leden, tills läkning sker. Hos hästen är föreningen av benen så stark, att luxation knappt förekommer annat än i förening med benbrott. En form av luxation, som dock stundom förekommer hos hästen, är vrickning eller rättare upphakning av knäskålen, vilket består däri, att knäskålen fastnar på den s. k. kägelprocessen på lårbenets nedre ände, varigenom böjning av knäleden omöjliggöres. Benet föres då fram i en båge utåt med tån släpande i marken. Åkomman förekommer i synnerhet hos unga hästar. Stundom återtager knäskålen av sig själv det rätta läget och rörligheten i leden återställes, men upphakningen kan upprepas, vilket i synnerhet inträffar, då hästen reser sig, och kan småningom leda till för stark uttänjning eller t. o. m. bristning av knäskålens band. Knäskålen återbringas lätt i läge, genom att knäleden av en medhjälpare sträckes, genom att nedre delen av lemmen medelst ett om kotleden lagt rep drages framåt, under det att man själv med båda händerna fattar om knäskålen och skjuter eller drager den utåt och nedåt. För att förekomma förnyad upphakning ingnides en skarpsalva omkring knäleden och hästen hålles i stillhet och hindras genom lämplig uppbindning att lägga sig under de närmaste dagarna. Vrickning av knäskålen förekommer stundom även hos kor och hundar.E. N—m.

Ledkapsel. Se Skelett.

Ledkroppsprincip. Se Smältbarhet.

Ledning. Se Energiöverföring, Vattenledning.

Ledum. Se Skvattram.

Lega. Se Arrende.

Legering. Se Metall.

Leghorn, höns av ursprungligen italiensk härkomst, benämnda efter staden Livorno (på engelska Leghorn), men först bemärkta i Förenta staterna som en framstående värpras och sedan spridd därifrån. Likasom övriga Medelhavsraser hava L.-höns smärt, upprat kroppsbyggnad, enkel kam med djupt nedskurna, regelbundna taggar, hos tuppen uppstående, hos hönan under värptiden överhängande. Ansikte och haklappar äro röda, öronskivor vita. Ben och tår äro gula. De äro mycket livliga, flyga gärna, behöva därför mycket utrymme men kunna i frihet själva samla en stor del av sin föda. De äro mycket härdiga, flitiga värpare, särdeles på eftervinter—sommar, men dåliga ruvare. Kycklingarna växa och fjädras fort och kunna, om tidigt födda, börja värpa t. o. m. före 5 månaders ålder. Dåliga slakthöns.

Finnas i flera färg varieteter. Vanligast äro vita l., rent vita med gul näbb. Rätt allmänt hållas även bruna (rapphönsfärgade) l., med rödbrun färg på huvud, halskrage, vingbåge, rygg och sadel, med svartgrön strimma på halskragens och sadelns fjädrar samt svarta och bruna vingfjädrar; hornfärgadnäbb. Är något lugnare och mer lättgödd än vit. Se fig. i art. Höns. Ancona är en varietet med svarta, vitspetsade fjädrar, bildad genom korsning av vit och svart 1. Den vita färgen blir för varje fällning mer framträdande.

Legostadga. Se Tjänstehjonsstadga.

Legumin. Se Äggviteartade ämnen.

Leguminos. Se Baljväxter.

Lejongap, *Antirrhinum majus* L., en ytterst allmänt odlad, från Sydeuropa härstammande ört av skeplingfam. *Scrophulariaceæ.* De i det oändliga växlande, maskerat läppformiga blommornas brun-, gul-rött eller vitbrokiga färgspel och dess lätta odling göra arten till en av blomsterrabatternas mest omtyckta växter. Plantorna uppdragas i bänk och utplanteras på kalljord. Vanligen blir den blott i-årig, i det att den går ut under vintern, men om den nedskäres och inplanteras samt under vintern skyddas för sträng köld, kan den följande sommar åter växa och blomma rikt. Jfr Blomsterodling: på kalljord.

Lejontand. Se Maskros.

föranleda ledkapselns bristning och varet sprida sig i kringliggande delar eller upptagas i blodet och framkalla varförgiftning. Behandlingen består huvudsakligen i tappning av leden och spolning med antiseptiska lösningar (Carrels lösning, vätesuperoxid). Även insprutning av antistreptokockserum visar ofta gott resultat.

Kronisk serös ledinflammation. Se Galla, 2.

Kronisk torr ledinflammation. Se Ringkota, Spatt.

Ledvrickning består i en förskjutning av ledytorna med därav följande alltför stark uttänjning och stundom bristning av ledbanden. Vrickningar kunna vara ofullständiga (distorsioner), då ledytorna ej bragts ur sitt läge, eller fullständiga (urledvridning, luxation), då ledband och ledkapsel sönderslitits och ledytorna avlägsnats från varandra. Vrickningar förekomma mest i de nedre ledgångarna, ss. i kot- och kronled samt i hasen, och kännetecknas av samma symtom som vid den akuta ledinflammationen, nämligen smärta vid böjning, sträckning eller vridning av leden, hetta och ansvällning samt halta. Behandlingen är som vid akut ledinflammation samt framför allt stillhet under tillräckligt lång tid. Vid luxationer är rörligheten i leden upphörd, och den nedanför liggande delen av lemmen antager en m. 1. m. abnorm ställning. Luxationer förekomma mest hos kor och då vanligast i lårleden, till följd av att djuren halka med benet utåt (fläka sig) på hala båsgolv. Oftast äro luxationer hos större husdjur förenade med så betydande skador å ledband och ledkapsel, att ett återförande av ledytorna i deras rätta läge (reposition) sällan lönar sig, men hos smärre djur kan efter repositionen anläggas förband, som fixerar leden, tills läkning sker. Hos hästen är föreningen av benen så stark, att luxation knappt förekommer annat än i förening med benbrott. En form av luxation, som dock stundom förekommer hos hästen, är vrickning eller rättare upphakning av knäskålen, vilket består däri, att knäskålen fastnar på den s. k. kägelprocessen på lårbenets nedre ände, varigenom böjning av knäleden omöjliggöres. Benet föres då fram i en båge utåt med tån släpande i marken. Åkomman förekommer i synnerhet hos unga hästar. Stundom återtager knäskålen av sig själv det rätta läget och rörligheten i leden återställes, men upphakningen kan upprepas, vilket i synnerhet inträffar, då hästen reser sig, och kan småningom leda till för stark uttänjning eller t. o. m. bristning av knäskålens band. Knäskålen återbringas lätt i läge, genom att knäleden av en medhjälpare sträckes, genom att nedre delen av lemmen medelst ett om kotleden lagt rep drages framåt, under det att man själv med båda händerna fattar om knäskålen och skjuter eller drager den utåt och nedåt. För att förekomma förnyad upphakning ingnides en skarpsalva omkring knäleden och hästen hålles i stillhet och hindras genom lämplig uppbindning att lägga sig under de närmaste dagarna. Vrickning av knäskålen förekommer stundom även hos kor och hundar.E. N—m.

Ledkapsel. Se Skelett.

Ledkroppsprincip. Se Smältbarhet.

Ledning. Se Energiöverföring, Vattenledning.

Ledum. Se Skvattram.

Lega. Se Arrende.

Legering. Se Metall.

Leghorn, höns av ursprungligen italiensk härkomst, benämnda efter staden Livorno (på engelska Leghorn), men först bemärkta i Förenta staterna som en framstående värpras och sedan spridd därifrån. Likasom övriga Medelhavsraser hava L.-höns smärt, upprat kroppsbyggnad, enkel kam med djupt nedskurna, regelbundna taggar, hos tuppen uppstående, hos hönan under värptiden överhängande. Ansikte och haklappar äro röda, öronskivor vita. Ben och tår äro gula. De äro mycket livliga, flyga gärna, behöva därför mycket utrymme men kunna i frihet själva samla en stor del av sin föda. De äro mycket härdiga, flitiga värpare, särdeles på eftervinter—sommar, men dåliga ruvare. Kycklingarna växa och fjädras fort och kunna, om tidigt födda, börja värpa t. o. m. före 5 månaders ålder. Dåliga slakthöns.

Finnas i flera färg varieteter. Vanligast äro vita l., rent vita med gul näbb. Rätt allmänt hållas även bruna (rapphönsfärgade) l., med rödbrun färg på huvud, halskrage, vingbåge, rygg och sadel, med svartgrön strimma på halskragens och sadelns fjädrar samt svarta och bruna vingfjädrar; hornfärgadnäbb. Är något lugnare och mer lättgödd än vit. Se fig. i art. Höns. Ancona är en varietet med svarta, vitspetsade fjädrar, bildad genom korsning av vit och svart 1. Den vita färgen blir för varje fällning mer framträdande.

Legostadga. Se Tjänstehjonsstadga.

Legumin. Se Äggviteartade ämnen.

Leguminos. Se Baljväxter.

Lejongap, *Antirrhinum majus* L., en ytterst allmänt odlad, från Sydeuropa härstammande ört av skeplingfam. *Scrophulariaceæ.* De i det oändliga växlande, maskerat läppformiga blommornas brun-, gul-rött eller vitbrokiga färgspel och dess lätta odling göra arten till en av blomsterrabatternas mest omtyckta växter. Plantorna uppdragas i bänk och utplanteras på kalljord. Vanligen blir den blott i-årig, i det att den går ut under vintern, men om den nedskäres och inplanteras samt under vintern skyddas för sträng köld, kan den följande sommar åter växa och blomma rikt. Jfr Blomsterodling: på kalljord.

Lejontand. Se Maskros.

föranleda ledkapselns bristning och varet sprida sig i kringliggande delar eller upptagas i blodet och framkalla varförgiftning. Behandlingen består huvudsakligen i tappning av leden och spolning med antiseptiska lösningar (Carrels lösning, vätesuperoxid). Även insprutning av antistreptokockserum visar ofta gott resultat.

Kronisk serös ledinflammation. Se Galla, 2.

Kronisk torr ledinflammation. Se Ringkota, Spatt.

Ledvrickning består i en förskjutning av ledytorna med därav följande alltför stark uttänjning och stundom bristning av ledbanden. Vrickningar kunna vara ofullständiga (distorsioner), då ledytorna ej bragts ur sitt läge, eller fullständiga (urledvridning, luxation), då ledband och ledkapsel sönderslitits och ledytorna avlägsnats från varandra. Vrickningar förekomma mest i de nedre ledgångarna, ss. i kot- och kronled samt i hasen, och kännetecknas av samma symtom som vid den akuta ledinflammationen, nämligen smärta vid böjning, sträckning eller vridning av leden, hetta och ansvällning samt halta. Behandlingen är som vid akut ledinflammation samt framför allt stillhet under tillräckligt lång tid. Vid luxationer är rörligheten i leden upphörd, och den nedanför liggande delen av lemmen antager en m. 1. m. abnorm ställning. Luxationer förekomma mest hos kor och då vanligast i lårleden, till följd av att djuren halka med benet utåt (fläka sig) på hala båsgolv. Oftast äro luxationer hos större husdjur förenade med så betydande skador å ledband och ledkapsel, att ett återförande av ledytorna i deras rätta läge (reposition) sällan lönar sig, men hos smärre djur kan efter repositionen anläggas förband, som fixerar leden, tills läkning sker. Hos hästen är föreningen av benen så stark, att luxation knappt förekommer annat än i förening med benbrott. En form av luxation, som dock stundom förekommer hos hästen, är vrickning eller rättare upphakning av knäskålen, vilket består däri, att knäskålen fastnar på den s. k. kägelprocessen på lårbenets nedre ände, varigenom böjning av knäleden omöjliggöres. Benet föres då fram i en båge utåt med tån släpande i marken. Åkomman förekommer i synnerhet hos unga hästar. Stundom återtager knäskålen av sig själv det rätta läget och rörligheten i leden återställes, men upphakningen kan upprepas, vilket i synnerhet inträffar, då hästen reser sig, och kan småningom leda till för stark uttänjning eller t. o. m. bristning av knäskålens band. Knäskålen återbringas lätt i läge, genom att knäleden av en medhjälpare sträckes, genom att nedre delen av lemmen medelst ett om kotleden lagt rep drages framåt, under det att man själv med båda händerna fattar om knäskålen och skjuter eller drager den utåt och nedåt. För att förekomma förnyad upphakning ingnides en skarpsalva omkring knäleden och hästen hålles i stillhet och hindras genom lämplig uppbindning att lägga sig under de närmaste dagarna. Vrickning av knäskålen förekommer stundom även hos kor och hundar.E. N—m.

Ledkapsel. Se Skelett.

Ledkroppsprincip. Se Smältbarhet.

Ledning. Se Energiöverföring, Vattenledning.

Ledum. Se Skvattram.

Lega. Se Arrende.

Legering. Se Metall.

Leghorn, höns av ursprungligen italiensk härkomst, benämnda efter staden Livorno (på engelska Leghorn), men först bemärkta i Förenta staterna som en framstående värpras och sedan spridd därifrån. Likasom övriga Medelhavsraser hava L.-höns smärt, upprat kroppsbyggnad, enkel kam med djupt nedskurna, regelbundna taggar, hos tuppen uppstående, hos hönan under värptiden överhängande. Ansikte och haklappar äro röda, öronskivor vita. Ben och tår äro gula. De äro mycket livliga, flyga gärna, behöva därför mycket utrymme men kunna i frihet själva samla en stor del av sin föda. De äro mycket härdiga, flitiga värpare, särdeles på eftervinter—sommar, men dåliga ruvare. Kycklingarna växa och fjädras fort och kunna, om tidigt födda, börja värpa t. o. m. före 5 månaders ålder. Dåliga slakthöns.

Finnas i flera färg varieteter. Vanligast äro vita l., rent vita med gul näbb. Rätt allmänt hållas även bruna (rapphönsfärgade) l., med rödbrun färg på huvud, halskrage, vingbåge, rygg och sadel, med svartgrön strimma på halskragens och sadelns fjädrar samt svarta och bruna vingfjädrar; hornfärgadnäbb. Är något lugnare och mer lättgödd än vit. Se fig. i art. Höns. Ancona är en varietet med svarta, vitspetsade fjädrar, bildad genom korsning av vit och svart 1. Den vita färgen blir för varje fällning mer framträdande.

Legostadga. Se Tjänstehjonsstadga.

Legumin. Se Äggviteartade ämnen.

Leguminos. Se Baljväxter.

Lejongap, *Antirrhinum majus* L., en ytterst allmänt odlad, från Sydeuropa härstammande ört av skeplingfam. *Scrophulariaceæ.* De i det oändliga växlande, maskerat läppformiga blommornas brun-, gul-rött eller vitbrokiga färgspel och dess lätta odling göra arten till en av blomsterrabatternas mest omtyckta växter. Plantorna uppdragas i bänk och utplanteras på kalljord. Vanligen blir den blott i-årig, i det att den går ut under vintern, men om den nedskäres och inplanteras samt under vintern skyddas för sträng köld, kan den följande sommar åter växa och blomma rikt. Jfr Blomsterodling: på kalljord.

Lejontand. Se Maskros.

föranleda ledkapselns bristning och varet sprida sig i kringliggande delar eller upptagas i blodet och framkalla varförgiftning. Behandlingen består huvudsakligen i tappning av leden och spolning med antiseptiska lösningar (Carrels lösning, vätesuperoxid). Även insprutning av antistreptokockserum visar ofta gott resultat.

Kronisk serös ledinflammation. Se Galla, 2.

Kronisk torr ledinflammation. Se Ringkota, Spatt.

Ledvrickning består i en förskjutning av ledytorna med därav följande alltför stark uttänjning och stundom bristning av ledbanden. Vrickningar kunna vara ofullständiga (distorsioner), då ledytorna ej bragts ur sitt läge, eller fullständiga (urledvridning, luxation), då ledband och ledkapsel sönderslitits och ledytorna avlägsnats från varandra. Vrickningar förekomma mest i de nedre ledgångarna, ss. i kot- och kronled samt i hasen, och kännetecknas av samma symtom som vid den akuta ledinflammationen, nämligen smärta vid böjning, sträckning eller vridning av leden, hetta och ansvällning samt halta. Behandlingen är som vid akut ledinflammation samt framför allt stillhet under tillräckligt lång tid. Vid luxationer är rörligheten i leden upphörd, och den nedanför liggande delen av lemmen antager en m. 1. m. abnorm ställning. Luxationer förekomma mest hos kor och då vanligast i lårleden, till följd av att djuren halka med benet utåt (fläka sig) på hala båsgolv. Oftast äro luxationer hos större husdjur förenade med så betydande skador å ledband och ledkapsel, att ett återförande av ledytorna i deras rätta läge (reposition) sällan lönar sig, men hos smärre djur kan efter repositionen anläggas förband, som fixerar leden, tills läkning sker. Hos hästen är föreningen av benen så stark, att luxation knappt förekommer annat än i förening med benbrott. En form av luxation, som dock stundom förekommer hos hästen, är vrickning eller rättare upphakning av knäskålen, vilket består däri, att knäskålen fastnar på den s. k. kägelprocessen på lårbenets nedre ände, varigenom böjning av knäleden omöjliggöres. Benet föres då fram i en båge utåt med tån släpande i marken. Åkomman förekommer i synnerhet hos unga hästar. Stundom återtager knäskålen av sig själv det rätta läget och rörligheten i leden återställes, men upphakningen kan upprepas, vilket i synnerhet inträffar, då hästen reser sig, och kan småningom leda till för stark uttänjning eller t. o. m. bristning av knäskålens band. Knäskålen återbringas lätt i läge, genom att knäleden av en medhjälpare sträckes, genom att nedre delen av lemmen medelst ett om kotleden lagt rep drages framåt, under det att man själv med båda händerna fattar om knäskålen och skjuter eller drager den utåt och nedåt. För att förekomma förnyad upphakning ingnides en skarpsalva omkring knäleden och hästen hålles i stillhet och hindras genom lämplig uppbindning att lägga sig under de närmaste dagarna. Vrickning av knäskålen förekommer stundom även hos kor och hundar.E. N—m.

Ledkapsel. Se Skelett.

Ledkroppsprincip. Se Smältbarhet.

Ledning. Se Energiöverföring, Vattenledning.

Ledum. Se Skvattram.

Lega. Se Arrende.

Legering. Se Metall.

Leghorn, höns av ursprungligen italiensk härkomst, benämnda efter staden Livorno (på engelska Leghorn), men först bemärkta i Förenta staterna som en framstående värpras och sedan spridd därifrån. Likasom övriga Medelhavsraser hava L.-höns smärt, upprat kroppsbyggnad, enkel kam med djupt nedskurna, regelbundna taggar, hos tuppen uppstående, hos hönan under värptiden överhängande. Ansikte och haklappar äro röda, öronskivor vita. Ben och tår äro gula. De äro mycket livliga, flyga gärna, behöva därför mycket utrymme men kunna i frihet själva samla en stor del av sin föda. De äro mycket härdiga, flitiga värpare, särdeles på eftervinter—sommar, men dåliga ruvare. Kycklingarna växa och fjädras fort och kunna, om tidigt födda, börja värpa t. o. m. före 5 månaders ålder. Dåliga slakthöns.

Finnas i flera färg varieteter. Vanligast äro vita l., rent vita med gul näbb. Rätt allmänt hållas även bruna (rapphönsfärgade) l., med rödbrun färg på huvud, halskrage, vingbåge, rygg och sadel, med svartgrön strimma på halskragens och sadelns fjädrar samt svarta och bruna vingfjädrar; hornfärgadnäbb. Är något lugnare och mer lättgödd än vit. Se fig. i art. Höns. Ancona är en varietet med svarta, vitspetsade fjädrar, bildad genom korsning av vit och svart 1. Den vita färgen blir för varje fällning mer framträdande.

Legostadga. Se Tjänstehjonsstadga.

Legumin. Se Äggviteartade ämnen.

Leguminos. Se Baljväxter.

Lejongap, *Antirrhinum majus* L., en ytterst allmänt odlad, från Sydeuropa härstammande ört av skeplingfam. *Scrophulariaceæ.* De i det oändliga växlande, maskerat läppformiga blommornas brun-, gul-rött eller vitbrokiga färgspel och dess lätta odling göra arten till en av blomsterrabatternas mest omtyckta växter. Plantorna uppdragas i bänk och utplanteras på kalljord. Vanligen blir den blott i-årig, i det att den går ut under vintern, men om den nedskäres och inplanteras samt under vintern skyddas för sträng köld, kan den följande sommar åter växa och blomma rikt. Jfr Blomsterodling: på kalljord.

Lejontand. Se Maskros.

föranleda ledkapselns bristning och varet sprida sig i kringliggande delar eller upptagas i blodet och framkalla varförgiftning. Behandlingen består huvudsakligen i tappning av leden och spolning med antiseptiska lösningar (Carrels lösning, vätesuperoxid). Även insprutning av antistreptokockserum visar ofta gott resultat.

Kronisk serös ledinflammation. Se Galla, 2.

Kronisk torr ledinflammation. Se Ringkota, Spatt.

Ledvrickning består i en förskjutning av ledytorna med därav följande alltför stark uttänjning och stundom bristning av ledbanden. Vrickningar kunna vara ofullständiga (distorsioner), då ledytorna ej bragts ur sitt läge, eller fullständiga (urledvridning, luxation), då ledband och ledkapsel sönderslitits och ledytorna avlägsnats från varandra. Vrickningar förekomma mest i de nedre ledgångarna, ss. i kot- och kronled samt i hasen, och kännetecknas av samma symtom som vid den akuta ledinflammationen, nämligen smärta vid böjning, sträckning eller vridning av leden, hetta och ansvällning samt halta. Behandlingen är som vid akut ledinflammation samt framför allt stillhet under tillräckligt lång tid. Vid luxationer är rörligheten i leden upphörd, och den nedanför liggande delen av lemmen antager en m. 1. m. abnorm ställning. Luxationer förekomma mest hos kor och då vanligast i lårleden, till följd av att djuren halka med benet utåt (fläka sig) på hala båsgolv. Oftast äro luxationer hos större husdjur förenade med så betydande skador å ledband och ledkapsel, att ett återförande av ledytorna i deras rätta läge (reposition) sällan lönar sig, men hos smärre djur kan efter repositionen anläggas förband, som fixerar leden, tills läkning sker. Hos hästen är föreningen av benen så stark, att luxation knappt förekommer annat än i förening med benbrott. En form av luxation, som dock stundom förekommer hos hästen, är vrickning eller rättare upphakning av knäskålen, vilket består däri, att knäskålen fastnar på den s. k. kägelprocessen på lårbenets nedre ände, varigenom böjning av knäleden omöjliggöres. Benet föres då fram i en båge utåt med tån släpande i marken. Åkomman förekommer i synnerhet hos unga hästar. Stundom återtager knäskålen av sig själv det rätta läget och rörligheten i leden återställes, men upphakningen kan upprepas, vilket i synnerhet inträffar, då hästen reser sig, och kan småningom leda till för stark uttänjning eller t. o. m. bristning av knäskålens band. Knäskålen återbringas lätt i läge, genom att knäleden av en medhjälpare sträckes, genom att nedre delen av lemmen medelst ett om kotleden lagt rep drages framåt, under det att man själv med båda händerna fattar om knäskålen och skjuter eller drager den utåt och nedåt. För att förekomma förnyad upphakning ingnides en skarpsalva omkring knäleden och hästen hålles i stillhet och hindras genom lämplig uppbindning att lägga sig under de närmaste dagarna. Vrickning av knäskålen förekommer stundom även hos kor och hundar.E. N—m.

Ledkapsel. Se Skelett.

Ledkroppsprincip. Se Smältbarhet.

Ledning. Se Energiöverföring, Vattenledning.

Ledum. Se Skvattram.

Lega. Se Arrende.

Legering. Se Metall.

Leghorn, höns av ursprungligen italiensk härkomst, benämnda efter staden Livorno (på engelska Leghorn), men först bemärkta i Förenta staterna som en framstående värpras och sedan spridd därifrån. Likasom övriga Medelhavsraser hava L.-höns smärt, upprat kroppsbyggnad, enkel kam med djupt nedskurna, regelbundna taggar, hos tuppen uppstående, hos hönan under värptiden överhängande. Ansikte och haklappar äro röda, öronskivor vita. Ben och tår äro gula. De äro mycket livliga, flyga gärna, behöva därför mycket utrymme men kunna i frihet själva samla en stor del av sin föda. De äro mycket härdiga, flitiga värpare, särdeles på eftervinter—sommar, men dåliga ruvare. Kycklingarna växa och fjädras fort och kunna, om tidigt födda, börja värpa t. o. m. före 5 månaders ålder. Dåliga slakthöns.

Finnas i flera färg varieteter. Vanligast äro vita l., rent vita med gul näbb. Rätt allmänt hållas även bruna (rapphönsfärgade) l., med rödbrun färg på huvud, halskrage, vingbåge, rygg och sadel, med svartgrön strimma på halskragens och sadelns fjädrar samt svarta och bruna vingfjädrar; hornfärgadnäbb. Är något lugnare och mer lättgödd än vit. Se fig. i art. Höns. Ancona är en varietet med svarta, vitspetsade fjädrar, bildad genom korsning av vit och svart 1. Den vita färgen blir för varje fällning mer framträdande.

Legostadga. Se Tjänstehjonsstadga.

Legumin. Se Äggviteartade ämnen.

Leguminos. Se Baljväxter.

Lejongap, *Antirrhinum majus* L., en ytterst allmänt odlad, från Sydeuropa härstammande ört av skeplingfam. *Scrophulariaceæ.* De i det oändliga växlande, maskerat läppformiga blommornas brun-, gul-rött eller vitbrokiga färgspel och dess lätta odling göra arten till en av blomsterrabatternas mest omtyckta växter. Plantorna uppdragas i bänk och utplanteras på kalljord. Vanligen blir den blott i-årig, i det att den går ut under vintern, men om den nedskäres och inplanteras samt under vintern skyddas för sträng köld, kan den följande sommar åter växa och blomma rikt. Jfr Blomsterodling: på kalljord.

Lejontand. Se Maskros.

Lemmel, små sorkartade gnagare, som förekomma i barrskog och fjälltrakter. Mest känd är fjäll-lemmeln, *Myodes Lemmus* L., ett omkring 15 cm. långt, gul- och svart-brokigt djur med kort (1.5 cm.) svans; förekommer i fjälltrakter, där han bor i hålor i marken och lever av växtämnen. Vissa år, då de förökat sig starkt, tåga lemlarna i otaliga skaror ned åt skogs- och slättbygder och kunna därvid göra skada genom att aväta gräset. I mellersta Sveriges granskogsområde från Jämtland—Ångermanland till Värmland—Västmanland förekommer den mindre (kroppslängd knappt 10 cm.) skogslemmeln, *Myodus (Lemmus) schisticolor* Liljeb., som är ovan svartgrå med en rödbrun fläck, under ljusare och luktar mysk. Han märkes vanligen föga, men även denna art förökas somliga år starkt och företager då vandringar.

Lepidium. Se Krasse.

Lepidosaphes. Se Sköldlöss.

Lepiota. Se Fjällskivling.

Leporider. Se Kanin.

Leptit. Se Bergart, I.

Leptosphæria. Se Stråknäckare.

Lepus. Se Hare, Kanin.

Lera. A. betecknar i dagligt tal en jordart, som i fuktigt tillstånd är smidigt formbar (plastisk), för vatten svårgenomsläpplig och vid torkning lätt hårdnar, har en egendomlig lerlukt och häftar i torrt tillstånd vid tungan: De i naturen förekommande lerorna äro dock alltid en blandning av olika beståndsdelar (se Jord), bland vilka endast de delar böra betecknas som lera, vilka vid utröring i vatten bibehålla sig uppslammade under något längre tid (se Jordanalys, mekanisk) och utfällas vid tillsats av kalk eller en saltlösning. I 1. ingå smådelar av sten, vilka inom kornstorleken 0.02—0.002 mm. diameter (enligt Atterberg) betecknas som slam, stoftsand eller mjuna, och som, fri från finare lerdelar, bildar en icke plastisk massa. Smådelar med mindre än 0.002 mm. diam. betecknas som egentlig lera eller finler och utmärkas av att de äro kolloider och bilda en plastisk massa samt under mikroskopet visa s. k. molekylarrörelse. Denna egentliga l. utgöres i de lerjordslag, som i vårt land förekomma som ytjord, dels av i saltsyra lösliga, formlösa ämnen, nämligen förvittringssilikat (zeoliter), järnoxid- (ferri-) och lerjordshydrat samt fällt kalciumkarbonat, dels av i saltsyra olösliga men i koncentrerad svavelsyra lösliga delar, som pläga betecknas som kaolin men huvudsakligen torde utgöras av glimmer-flittror och av verklig kaolin blott i leror, som bildats i varmt' klimat och i de till äldre geologiska formationer hörande eldfasta lerorna.

B. Lerjord betecknar dels aluminiums oxid (se Aluminium), dels sådan jord, som till följd av sitt innehåll av l. har dennas egenskaper. Då dessa egenskaper motverkas av andra blandningsdelar i jorden, kan lerjord ej definieras genom viss procenthalt av egentlig lera, utan lämpligen så, att lerjord kallas jord, som i fuktigt tillstånd har så stort sammanhang, att den vid plöjning av öppen åker bildar sammanhängande tiltor och i torkat skick kan bilda hårda kokor. Lerjordens sammanhang och formbarhet likasom dess övriga utmärkande egenskaper härröra av de kolloidala lerartade ämnena, men jämte dessa innehåller all lerjord även större mängd av grövre sten-flittror och stenkorn, och ju finkornigare dessa äro, desto mindre egentlig lera behöves för att giva jorden lerjordens utmärkande egenskaper (se Jord).

Till följd av lerjordens stora sammanhang, benägenhet att i fuktigt tillstånd klibba och att vid torkning hårdna kräver dess bearbetning stor kraft och mycken försiktighet, då bearbetning i alltför fuktigt tillstånd hopsmetar leran och förstör hennes kornstruktur. Dröjsmål med bearbetningen, tills jorden torkat, nödvändiggör den hårdnade jordens sönderbrytning och kokors krossning, vilket kräver mycket arbete och omöjliggör ett tillfredsställande bruk på jorden, som härvid blir en blandning av kokor med stoftfin jord, som vid nederbörd lätt sammanflyter.

Lerjorden har stor vattenhållande förmåga, sväller genom det upptagna vattnet och sammankrymper sedan vid torkning, varigenom sprickor kunna uppstå, som öppna jorden för uttorkning. Den har stor kapillär ledningsförmåga, men vattnet stiger i tät lera ytterst långsamt, varför vattnets stigning från djupt liggande grundvatten vid stark avdunstning ej hinner ersätta det bortgående vattnet, utan jorden kan starkt uttorka i ytan, trots det grundvattnet finnes inom den kapillära ledningens djup. Den starka kapillära ledningen och jordens förmåga att kvarhålla vatten gör jorden vid högt grundvattenstånd våt och kall. Dessa lerjordens egenskaper mildras i hög grad, då den har kornig struktur (se Jord: Struktur). Den håller sig då lucker, kräver mindre kraft vid bearbetningen, släpper genom vatten, så att den mindre lätt blir vatten-dränkt. Jordens behandling bör därför hava till mål att bringa den i kornstruktur och bibehålla denna. Detta vinnes huvudsakligen genom att med öppen och täckt dikning samt, om så behöves, genom vattenfåror avleda vattnet väl, så att de korn, vari jorden vid frysning uppdelas, icke vid upptinandet åter sammanflyta; höstplöjning befordrar jordens sönderfrysning, och på vår och sommar bör bearbetningen ske i rätt tid, då jorden är bekväm, samt framför allt gå ut på att hålla ytjorden lucker.

Inblandning av mullbildande ämnen samt kalk och jämte dessa ej alltför fin sand äro också ägnade att göra lerjorden lättare och mer benägen att bibehålla kornstruktur.

Lemmel, små sorkartade gnagare, som förekomma i barrskog och fjälltrakter. Mest känd är fjäll-lemmeln, *Myodes Lemmus* L., ett omkring 15 cm. långt, gul- och svart-brokigt djur med kort (1.5 cm.) svans; förekommer i fjälltrakter, där han bor i hålor i marken och lever av växtämnen. Vissa år, då de förökat sig starkt, tåga lemlarna i otaliga skaror ned åt skogs- och slättbygder och kunna därvid göra skada genom att aväta gräset. I mellersta Sveriges granskogsområde från Jämtland—Ångermanland till Värmland—Västmanland förekommer den mindre (kroppslängd knappt 10 cm.) skogslemmeln, *Myodus (Lemmus) schisticolor* Liljeb., som är ovan svartgrå med en rödbrun fläck, under ljusare och luktar mysk. Han märkes vanligen föga, men även denna art förökas somliga år starkt och företager då vandringar.

Lepidium. Se Krasse.

Lepidosaphes. Se Sköldlöss.

Lepiota. Se Fjällskivling.

Leporider. Se Kanin.

Leptit. Se Bergart, I.

Leptosphæria. Se Stråknäckare.

Lepus. Se Hare, Kanin.

Lera. A. betecknar i dagligt tal en jordart, som i fuktigt tillstånd är smidigt formbar (plastisk), för vatten svårgenomsläpplig och vid torkning lätt hårdnar, har en egendomlig lerlukt och häftar i torrt tillstånd vid tungan: De i naturen förekommande lerorna äro dock alltid en blandning av olika beståndsdelar (se Jord), bland vilka endast de delar böra betecknas som lera, vilka vid utröring i vatten bibehålla sig uppslammade under något längre tid (se Jordanalys, mekanisk) och utfällas vid tillsats av kalk eller en saltlösning. I 1. ingå smådelar av sten, vilka inom kornstorleken 0.02—0.002 mm. diameter (enligt Atterberg) betecknas som slam, stoftsand eller mjuna, och som, fri från finare lerdelar, bildar en icke plastisk massa. Smådelar med mindre än 0.002 mm. diam. betecknas som egentlig lera eller finler och utmärkas av att de äro kolloider och bilda en plastisk massa samt under mikroskopet visa s. k. molekylarrörelse. Denna egentliga l. utgöres i de lerjordslag, som i vårt land förekomma som ytjord, dels av i saltsyra lösliga, formlösa ämnen, nämligen förvittringssilikat (zeoliter), järnoxid- (ferri-) och lerjordshydrat samt fällt kalciumkarbonat, dels av i saltsyra olösliga men i koncentrerad svavelsyra lösliga delar, som pläga betecknas som kaolin men huvudsakligen torde utgöras av glimmer-flittror och av verklig kaolin blott i leror, som bildats i varmt' klimat och i de till äldre geologiska formationer hörande eldfasta lerorna.

B. Lerjord betecknar dels aluminiums oxid (se Aluminium), dels sådan jord, som till följd av sitt innehåll av l. har dennas egenskaper. Då dessa egenskaper motverkas av andra blandningsdelar i jorden, kan lerjord ej definieras genom viss procenthalt av egentlig lera, utan lämpligen så, att lerjord kallas jord, som i fuktigt tillstånd har så stort sammanhang, att den vid plöjning av öppen åker bildar sammanhängande tiltor och i torkat skick kan bilda hårda kokor. Lerjordens sammanhang och formbarhet likasom dess övriga utmärkande egenskaper härröra av de kolloidala lerartade ämnena, men jämte dessa innehåller all lerjord även större mängd av grövre sten-flittror och stenkorn, och ju finkornigare dessa äro, desto mindre egentlig lera behöves för att giva jorden lerjordens utmärkande egenskaper (se Jord).

Till följd av lerjordens stora sammanhang, benägenhet att i fuktigt tillstånd klibba och att vid torkning hårdna kräver dess bearbetning stor kraft och mycken försiktighet, då bearbetning i alltför fuktigt tillstånd hopsmetar leran och förstör hennes kornstruktur. Dröjsmål med bearbetningen, tills jorden torkat, nödvändiggör den hårdnade jordens sönderbrytning och kokors krossning, vilket kräver mycket arbete och omöjliggör ett tillfredsställande bruk på jorden, som härvid blir en blandning av kokor med stoftfin jord, som vid nederbörd lätt sammanflyter.

Lerjorden har stor vattenhållande förmåga, sväller genom det upptagna vattnet och sammankrymper sedan vid torkning, varigenom sprickor kunna uppstå, som öppna jorden för uttorkning. Den har stor kapillär ledningsförmåga, men vattnet stiger i tät lera ytterst långsamt, varför vattnets stigning från djupt liggande grundvatten vid stark avdunstning ej hinner ersätta det bortgående vattnet, utan jorden kan starkt uttorka i ytan, trots det grundvattnet finnes inom den kapillära ledningens djup. Den starka kapillära ledningen och jordens förmåga att kvarhålla vatten gör jorden vid högt grundvattenstånd våt och kall. Dessa lerjordens egenskaper mildras i hög grad, då den har kornig struktur (se Jord: Struktur). Den håller sig då lucker, kräver mindre kraft vid bearbetningen, släpper genom vatten, så att den mindre lätt blir vatten-dränkt. Jordens behandling bör därför hava till mål att bringa den i kornstruktur och bibehålla denna. Detta vinnes huvudsakligen genom att med öppen och täckt dikning samt, om så behöves, genom vattenfåror avleda vattnet väl, så att de korn, vari jorden vid frysning uppdelas, icke vid upptinandet åter sammanflyta; höstplöjning befordrar jordens sönderfrysning, och på vår och sommar bör bearbetningen ske i rätt tid, då jorden är bekväm, samt framför allt gå ut på att hålla ytjorden lucker.

Inblandning av mullbildande ämnen samt kalk och jämte dessa ej alltför fin sand äro också ägnade att göra lerjorden lättare och mer benägen att bibehålla kornstruktur.

Lemmel, små sorkartade gnagare, som förekomma i barrskog och fjälltrakter. Mest känd är fjäll-lemmeln, *Myodes Lemmus* L., ett omkring 15 cm. långt, gul- och svart-brokigt djur med kort (1.5 cm.) svans; förekommer i fjälltrakter, där han bor i hålor i marken och lever av växtämnen. Vissa år, då de förökat sig starkt, tåga lemlarna i otaliga skaror ned åt skogs- och slättbygder och kunna därvid göra skada genom att aväta gräset. I mellersta Sveriges granskogsområde från Jämtland—Ångermanland till Värmland—Västmanland förekommer den mindre (kroppslängd knappt 10 cm.) skogslemmeln, *Myodus (Lemmus) schisticolor* Liljeb., som är ovan svartgrå med en rödbrun fläck, under ljusare och luktar mysk. Han märkes vanligen föga, men även denna art förökas somliga år starkt och företager då vandringar.

Lepidium. Se Krasse.

Lepidosaphes. Se Sköldlöss.

Lepiota. Se Fjällskivling.

Leporider. Se Kanin.

Leptit. Se Bergart, I.

Leptosphæria. Se Stråknäckare.

Lepus. Se Hare, Kanin.

Lera. A. betecknar i dagligt tal en jordart, som i fuktigt tillstånd är smidigt formbar (plastisk), för vatten svårgenomsläpplig och vid torkning lätt hårdnar, har en egendomlig lerlukt och häftar i torrt tillstånd vid tungan: De i naturen förekommande lerorna äro dock alltid en blandning av olika beståndsdelar (se Jord), bland vilka endast de delar böra betecknas som lera, vilka vid utröring i vatten bibehålla sig uppslammade under något längre tid (se Jordanalys, mekanisk) och utfällas vid tillsats av kalk eller en saltlösning. I 1. ingå smådelar av sten, vilka inom kornstorleken 0.02—0.002 mm. diameter (enligt Atterberg) betecknas som slam, stoftsand eller mjuna, och som, fri från finare lerdelar, bildar en icke plastisk massa. Smådelar med mindre än 0.002 mm. diam. betecknas som egentlig lera eller finler och utmärkas av att de äro kolloider och bilda en plastisk massa samt under mikroskopet visa s. k. molekylarrörelse. Denna egentliga l. utgöres i de lerjordslag, som i vårt land förekomma som ytjord, dels av i saltsyra lösliga, formlösa ämnen, nämligen förvittringssilikat (zeoliter), järnoxid- (ferri-) och lerjordshydrat samt fällt kalciumkarbonat, dels av i saltsyra olösliga men i koncentrerad svavelsyra lösliga delar, som pläga betecknas som kaolin men huvudsakligen torde utgöras av glimmer-flittror och av verklig kaolin blott i leror, som bildats i varmt' klimat och i de till äldre geologiska formationer hörande eldfasta lerorna.

B. Lerjord betecknar dels aluminiums oxid (se Aluminium), dels sådan jord, som till följd av sitt innehåll av l. har dennas egenskaper. Då dessa egenskaper motverkas av andra blandningsdelar i jorden, kan lerjord ej definieras genom viss procenthalt av egentlig lera, utan lämpligen så, att lerjord kallas jord, som i fuktigt tillstånd har så stort sammanhang, att den vid plöjning av öppen åker bildar sammanhängande tiltor och i torkat skick kan bilda hårda kokor. Lerjordens sammanhang och formbarhet likasom dess övriga utmärkande egenskaper härröra av de kolloidala lerartade ämnena, men jämte dessa innehåller all lerjord även större mängd av grövre sten-flittror och stenkorn, och ju finkornigare dessa äro, desto mindre egentlig lera behöves för att giva jorden lerjordens utmärkande egenskaper (se Jord).

Till följd av lerjordens stora sammanhang, benägenhet att i fuktigt tillstånd klibba och att vid torkning hårdna kräver dess bearbetning stor kraft och mycken försiktighet, då bearbetning i alltför fuktigt tillstånd hopsmetar leran och förstör hennes kornstruktur. Dröjsmål med bearbetningen, tills jorden torkat, nödvändiggör den hårdnade jordens sönderbrytning och kokors krossning, vilket kräver mycket arbete och omöjliggör ett tillfredsställande bruk på jorden, som härvid blir en blandning av kokor med stoftfin jord, som vid nederbörd lätt sammanflyter.

Lerjorden har stor vattenhållande förmåga, sväller genom det upptagna vattnet och sammankrymper sedan vid torkning, varigenom sprickor kunna uppstå, som öppna jorden för uttorkning. Den har stor kapillär ledningsförmåga, men vattnet stiger i tät lera ytterst långsamt, varför vattnets stigning från djupt liggande grundvatten vid stark avdunstning ej hinner ersätta det bortgående vattnet, utan jorden kan starkt uttorka i ytan, trots det grundvattnet finnes inom den kapillära ledningens djup. Den starka kapillära ledningen och jordens förmåga att kvarhålla vatten gör jorden vid högt grundvattenstånd våt och kall. Dessa lerjordens egenskaper mildras i hög grad, då den har kornig struktur (se Jord: Struktur). Den håller sig då lucker, kräver mindre kraft vid bearbetningen, släpper genom vatten, så att den mindre lätt blir vatten-dränkt. Jordens behandling bör därför hava till mål att bringa den i kornstruktur och bibehålla denna. Detta vinnes huvudsakligen genom att med öppen och täckt dikning samt, om så behöves, genom vattenfåror avleda vattnet väl, så att de korn, vari jorden vid frysning uppdelas, icke vid upptinandet åter sammanflyta; höstplöjning befordrar jordens sönderfrysning, och på vår och sommar bör bearbetningen ske i rätt tid, då jorden är bekväm, samt framför allt gå ut på att hålla ytjorden lucker.

Inblandning av mullbildande ämnen samt kalk och jämte dessa ej alltför fin sand äro också ägnade att göra lerjorden lättare och mer benägen att bibehålla kornstruktur.

Lemmel, små sorkartade gnagare, som förekomma i barrskog och fjälltrakter. Mest känd är fjäll-lemmeln, *Myodes Lemmus* L., ett omkring 15 cm. långt, gul- och svart-brokigt djur med kort (1.5 cm.) svans; förekommer i fjälltrakter, där han bor i hålor i marken och lever av växtämnen. Vissa år, då de förökat sig starkt, tåga lemlarna i otaliga skaror ned åt skogs- och slättbygder och kunna därvid göra skada genom att aväta gräset. I mellersta Sveriges granskogsområde från Jämtland—Ångermanland till Värmland—Västmanland förekommer den mindre (kroppslängd knappt 10 cm.) skogslemmeln, *Myodus (Lemmus) schisticolor* Liljeb., som är ovan svartgrå med en rödbrun fläck, under ljusare och luktar mysk. Han märkes vanligen föga, men även denna art förökas somliga år starkt och företager då vandringar.

Lepidium. Se Krasse.

Lepidosaphes. Se Sköldlöss.

Lepiota. Se Fjällskivling.

Leporider. Se Kanin.

Leptit. Se Bergart, I.

Leptosphæria. Se Stråknäckare.

Lepus. Se Hare, Kanin.

Lera. A. betecknar i dagligt tal en jordart, som i fuktigt tillstånd är smidigt formbar (plastisk), för vatten svårgenomsläpplig och vid torkning lätt hårdnar, har en egendomlig lerlukt och häftar i torrt tillstånd vid tungan: De i naturen förekommande lerorna äro dock alltid en blandning av olika beståndsdelar (se Jord), bland vilka endast de delar böra betecknas som lera, vilka vid utröring i vatten bibehålla sig uppslammade under något längre tid (se Jordanalys, mekanisk) och utfällas vid tillsats av kalk eller en saltlösning. I 1. ingå smådelar av sten, vilka inom kornstorleken 0.02—0.002 mm. diameter (enligt Atterberg) betecknas som slam, stoftsand eller mjuna, och som, fri från finare lerdelar, bildar en icke plastisk massa. Smådelar med mindre än 0.002 mm. diam. betecknas som egentlig lera eller finler och utmärkas av att de äro kolloider och bilda en plastisk massa samt under mikroskopet visa s. k. molekylarrörelse. Denna egentliga l. utgöres i de lerjordslag, som i vårt land förekomma som ytjord, dels av i saltsyra lösliga, formlösa ämnen, nämligen förvittringssilikat (zeoliter), järnoxid- (ferri-) och lerjordshydrat samt fällt kalciumkarbonat, dels av i saltsyra olösliga men i koncentrerad svavelsyra lösliga delar, som pläga betecknas som kaolin men huvudsakligen torde utgöras av glimmer-flittror och av verklig kaolin blott i leror, som bildats i varmt' klimat och i de till äldre geologiska formationer hörande eldfasta lerorna.

B. Lerjord betecknar dels aluminiums oxid (se Aluminium), dels sådan jord, som till följd av sitt innehåll av l. har dennas egenskaper. Då dessa egenskaper motverkas av andra blandningsdelar i jorden, kan lerjord ej definieras genom viss procenthalt av egentlig lera, utan lämpligen så, att lerjord kallas jord, som i fuktigt tillstånd har så stort sammanhang, att den vid plöjning av öppen åker bildar sammanhängande tiltor och i torkat skick kan bilda hårda kokor. Lerjordens sammanhang och formbarhet likasom dess övriga utmärkande egenskaper härröra av de kolloidala lerartade ämnena, men jämte dessa innehåller all lerjord även större mängd av grövre sten-flittror och stenkorn, och ju finkornigare dessa äro, desto mindre egentlig lera behöves för att giva jorden lerjordens utmärkande egenskaper (se Jord).

Till följd av lerjordens stora sammanhang, benägenhet att i fuktigt tillstånd klibba och att vid torkning hårdna kräver dess bearbetning stor kraft och mycken försiktighet, då bearbetning i alltför fuktigt tillstånd hopsmetar leran och förstör hennes kornstruktur. Dröjsmål med bearbetningen, tills jorden torkat, nödvändiggör den hårdnade jordens sönderbrytning och kokors krossning, vilket kräver mycket arbete och omöjliggör ett tillfredsställande bruk på jorden, som härvid blir en blandning av kokor med stoftfin jord, som vid nederbörd lätt sammanflyter.

Lerjorden har stor vattenhållande förmåga, sväller genom det upptagna vattnet och sammankrymper sedan vid torkning, varigenom sprickor kunna uppstå, som öppna jorden för uttorkning. Den har stor kapillär ledningsförmåga, men vattnet stiger i tät lera ytterst långsamt, varför vattnets stigning från djupt liggande grundvatten vid stark avdunstning ej hinner ersätta det bortgående vattnet, utan jorden kan starkt uttorka i ytan, trots det grundvattnet finnes inom den kapillära ledningens djup. Den starka kapillära ledningen och jordens förmåga att kvarhålla vatten gör jorden vid högt grundvattenstånd våt och kall. Dessa lerjordens egenskaper mildras i hög grad, då den har kornig struktur (se Jord: Struktur). Den håller sig då lucker, kräver mindre kraft vid bearbetningen, släpper genom vatten, så att den mindre lätt blir vatten-dränkt. Jordens behandling bör därför hava till mål att bringa den i

kornstruktur och bibehålla denna. Detta vinnes huvudsakligen genom att med öppen och täckt dikning samt, om så behöves, genom vattenfåror avleda vattnet väl, så att de korn, vari jorden vid frysning uppdelas, icke vid upptinandet åter sammanflyta; höstplöjning befordrar jordens sönderfrysning, och på vår och sommar bör bearbetningen ske i rätt tid, då jorden är bekväm, samt framför allt gå ut på att hålla ytjorden lucker.

Inblandning av mullbildande ämnen samt kalk och jämte dessa ej alltför fin sand äro också ägnade att göra lerjorden lättare och mer benägen att bibehålla kornstruktur.

Lemmel, små sorkartade gnagare, som förekomma i barrskog och fjälltrakter. Mest känd är fjäll-lemmeln, *Myodes Lemmus* L., ett omkring 15 cm. långt, gul- och svart-brokigt djur med kort (1.5 cm.) svans; förekommer i fjälltrakter, där han bor i hålor i marken och lever av växtämnen. Vissa år, då de förökat sig starkt, tåga lemlarna i otaliga skaror ned åt skogs- och slättbygder och kunna därvid göra skada genom att aväta gräset. I mellersta Sveriges granskogsområde från Jämtland—Ångermanland till Värmland—Västmanland förekommer den mindre (kroppslängd knappt 10 cm.) skogslemmeln, *Myodus (Lemmus) schisticolor* Liljeb., som är ovan svartgrå med en rödbrun fläck, under ljusare och luktar mysk. Han märkes vanligen föga, men även denna art förökas somliga år starkt och företager då vandringar.

Lepidium. Se Krasse.

Lepidosaphes. Se Sköldlöss.

Lepiota. Se Fjällskivling.

Leporider. Se Kanin.

Leptit. Se Bergart, I.

Leptosphæria. Se Stråknäckare.

Lepus. Se Hare, Kanin.

Lera. A. betecknar i dagligt tal en jordart, som i fuktigt tillstånd är smidigt formbar (plastisk), för vatten svårgenomsläpplig och vid torkning lätt hårdnar, har en egendomlig lerlukt och häftar i torrt tillstånd vid tungan: De i naturen förekommande lerorna äro dock alltid en blandning av olika beståndsdelar (se Jord), bland vilka endast de delar böra betecknas som lera, vilka vid utröring i vatten bibehålla sig uppslammade under något längre tid (se Jordanalys, mekanisk) och utfällas vid tillsats av kalk eller en saltlösning. I 1. ingå smådelar av sten, vilka inom kornstorleken 0.02—0.002 mm. diameter (enligt Atterberg) betecknas som slam, stoftsand eller mjuna, och som, fri från finare lerdelar, bildar en icke plastisk massa. Smådelar med mindre än 0.002 mm. diam. betecknas som egentlig lera eller finler och utmärkas av att de äro kolloider och bilda en plastisk massa samt under mikroskopet visa s. k. molekylarrörelse. Denna egentliga l. utgöres i de lerjordslag, som i vårt land förekomma som ytjord, dels av i saltsyra lösliga, formlösa ämnen, nämligen förvittringssilikat (zeoliter), järnoxid- (ferri-) och lerjordshydrat samt fällt kalciumkarbonat, dels av i saltsyra olösliga men i koncentrerad svavelsyra lösliga delar, som pläga betecknas som kaolin men huvudsakligen torde utgöras av glimmer-flittror och av verklig kaolin blott i leror, som bildats i varmt' klimat och i de till äldre geologiska formationer hörande eldfasta lerorna.

B. Lerjord betecknar dels aluminiums oxid (se Aluminium), dels sådan jord, som till följd av sitt innehåll av l. har dennas egenskaper. Då dessa egenskaper motverkas av andra blandningsdelar i jorden, kan lerjord ej definieras genom viss procenthalt av egentlig lera, utan lämpligen så, att lerjord kallas jord, som i fuktigt tillstånd har så stort sammanhang, att den vid plöjning av öppen åker bildar sammanhängande tiltor och i torkat skick kan bilda hårda kokor. Lerjordens sammanhang och formbarhet likasom dess övriga utmärkande egenskaper härröra av de kolloidala lerartade ämnena, men jämte dessa innehåller all lerjord även större mängd av grövre sten-flittror och stenkorn, och ju finkornigare dessa äro, desto mindre egentlig lera behöves för att giva jorden lerjordens utmärkande egenskaper (se Jord).

Till följd av lerjordens stora sammanhang, benägenhet att i fuktigt tillstånd klibba och att vid torkning hårdna kräver dess bearbetning stor kraft och mycken försiktighet, då bearbetning i alltför fuktigt tillstånd hopsmetar leran och förstör hennes kornstruktur. Dröjsmål med bearbetningen, tills jorden torkat, nödvändiggör den hårdnade jordens sönderbrytning och kokors krossning, vilket kräver mycket arbete och omöjliggör ett tillfredsställande bruk på jorden, som härvid blir en blandning av kokor med stoftfin jord, som vid nederbörd lätt sammanflyter.

Lerjorden har stor vattenhållande förmåga, sväller genom det upptagna vattnet och sammankrymper sedan vid torkning, varigenom sprickor kunna uppstå, som öppna jorden för uttorkning. Den har stor kapillär ledningsförmåga, men vattnet stiger i tät lera ytterst långsamt, varför vattnets stigning från djupt liggande grundvatten vid stark avdunstning ej hinner ersätta det bortgående vattnet, utan jorden kan starkt uttorka i ytan, trots det grundvattnet finnes inom den kapillära ledningens djup. Den starka kapillära ledningen och jordens förmåga att kvarhålla vatten gör jorden vid högt grundvattenstånd våt och kall. Dessa lerjordens egenskaper mildras i hög grad, då den har kornig struktur (se Jord: Struktur). Den håller sig då lucker, kräver mindre kraft vid bearbetningen, släpper genom vatten, så att den mindre lätt blir vatten-dränkt. Jordens behandling bör därför hava till mål att bringa den i kornstruktur och bibehålla denna. Detta vinnes huvudsakligen genom att med öppen och täckt dikning samt, om så behöves, genom vattenfåror avleda vattnet väl, så att de korn, vari jorden vid frysning uppdelas, icke vid upptinandet åter sammanflyta; höstplöjning befordrar jordens sönderfrysning, och på vår och sommar bör bearbetningen ske i rätt tid, då jorden är bekväm, samt framför allt gå ut på att hålla ytjorden lucker.

Inblandning av mullbildande ämnen samt kalk och jämte dessa ej alltför fin sand äro också ägnade att göra lerjorden lättare och mer benägen att bibehålla kornstruktur.

Lemmel, små sorkartade gnagare, som förekomma i barrskog och fjälltrakter. Mest känd är fjäll-lemmeln, *Myodes Lemmus* L., ett omkring 15 cm. långt, gul- och svart-brokigt djur med kort (1.5 cm.) svans; förekommer i fjälltrakter, där han bor i hålor i marken och lever av växtämnen. Vissa år, då de förökat sig starkt, tåga lemlarna i otaliga skaror ned åt skogs- och slättbygder och kunna därvid göra skada genom att aväta gräset. I mellersta Sveriges granskogsområde från Jämtland—Ångermanland till Värmland—Västmanland förekommer den mindre (kroppslängd knappt 10 cm.) skogslemmeln, *Myodus (Lemmus) schisticolor* Liljeb., som är ovan svartgrå med en rödbrun fläck, under ljusare och luktar mysk. Han märkes vanligen föga, men även denna art förökas somliga år starkt och företager då vandringar.

Lepidium. Se Krasse.

Lepidosaphes. Se Sköldlöss.

Lepiota. Se Fjällskivling.

Leporider. Se Kanin.

Leptit. Se Bergart, I.

Leptosphæria. Se Stråknäckare.

Lepus. Se Hare, Kanin.

Lera. A. betecknar i dagligt tal en jordart, som i fuktigt tillstånd är smidigt formbar (plastisk), för vatten svårgenomsläpplig och vid torkning lätt hårdnar, har en egendomlig lerlukt och häftar i torrt tillstånd vid tungan: De i naturen förekommande lerorna äro dock alltid en blandning av olika beståndsdelar (se Jord), bland vilka endast de delar böra betecknas som lera, vilka vid utröring i vatten bibehålla sig uppslammade under något längre tid (se Jordanalys, mekanisk) och utfällas vid tillsats av kalk eller en saltlösning. I 1. ingå smådelar av sten, vilka inom kornstorleken 0.02—0.002 mm. diameter (enligt Atterberg) betecknas som slam, stoftsand eller mjuna, och som, fri från finare lerdelar, bildar en icke plastisk massa. Smådelar med mindre än 0.002 mm. diam. betecknas som egentlig lera eller finler och utmärkas av att de äro kolloider och bilda en plastisk massa samt under mikroskopet visa s. k. molekylarrörelse. Denna egentliga l. utgöres i de lerjordslag, som i vårt land förekomma som ytjord, dels av i saltsyra lösliga, formlösa ämnen, nämligen förvittringssilikat (zeoliter), järnoxid- (ferri-) och lerjordshydrat samt fällt kalciumkarbonat, dels av i saltsyra olösliga men i koncentrerad svavelsyra lösliga delar, som pläga betecknas som kaolin men huvudsakligen torde utgöras av glimmer-flittror och av verklig kaolin blott i leror, som bildats i varmt' klimat och i de till äldre geologiska formationer hörande eldfasta lerorna.

B. Lerjord betecknar dels aluminiums oxid (se Aluminium), dels sådan jord, som till följd av sitt innehåll av l. har dennas egenskaper. Då dessa egenskaper motverkas av andra blandningsdelar i jorden, kan lerjord ej definieras genom viss procenthalt av egentlig lera, utan lämpligen så, att lerjord kallas jord, som i fuktigt tillstånd har så stort sammanhang, att den vid plöjning av öppen åker bildar sammanhängande tiltor och i torkat skick kan bilda hårda kokor. Lerjordens sammanhang och formbarhet likasom dess övriga utmärkande egenskaper härröra av de kolloidala lerartade ämnena, men jämte dessa innehåller all lerjord även större mängd av grövre sten-flittror och stenkorn, och ju finkornigare dessa äro, desto mindre egentlig lera behöves för att giva jorden lerjordens utmärkande egenskaper (se Jord).

Till följd av lerjordens stora sammanhang, benägenhet att i fuktigt tillstånd klibba och att vid torkning hårdna kräver dess bearbetning stor kraft och mycken försiktighet, då bearbetning i alltför fuktigt tillstånd hopsmetar leran och förstör hennes kornstruktur. Dröjsmål med bearbetningen, tills jorden torkat, nödvändiggör den hårdnade jordens sönderbrytning och kokors krossning, vilket kräver mycket arbete och omöjliggör ett tillfredsställande bruk på jorden, som härvid blir en blandning av kokor med stoftfin jord, som vid nederbörd lätt sammanflyter.

Lerjorden har stor vattenhållande förmåga, sväller genom det upptagna vattnet och sammankrymper sedan vid torkning, varigenom sprickor kunna uppstå, som öppna jorden för uttorkning. Den har stor kapillär ledningsförmåga, men vattnet stiger i tät lera ytterst långsamt, varför vattnets stigning från djupt liggande grundvatten vid stark avdunstning ej hinner ersätta det bortgående vattnet, utan jorden kan starkt uttorka i ytan, trots det grundvattnet finnes inom den kapillära ledningens djup. Den starka kapillära ledningen och jordens förmåga att kvarhålla vatten gör jorden vid högt grundvattenstånd våt och kall. Dessa lerjordens egenskaper mildras i hög grad, då den har kornig struktur (se Jord: Struktur). Den håller sig då lucker, kräver mindre kraft vid bearbetningen, släpper genom vatten, så att den mindre lätt blir vatten-dränkt. Jordens behandling bör därför hava till mål att bringa den i kornstruktur och bibehålla denna. Detta vinnes huvudsakligen genom att med öppen och täckt dikning samt, om så behöves, genom vattenfåror avleda vattnet väl, så att de korn, vari jorden vid frysning uppdelas, icke vid upptinandet åter sammanflyta; höstplöjning befordrar jordens sönderfrysning, och på vår och sommar bör bearbetningen ske i rätt tid, då jorden är bekväm, samt framför allt gå ut på att hålla ytjorden lucker.

Inblandning av mullbildande ämnen samt kalk och jämte dessa ej alltför fin sand äro också ägnade att göra lerjorden lättare och mer benägen att bibehålla kornstruktur.

Lemmel, små sorkartade gnagare, som förekomma i barrskog och fjälltrakter. Mest känd är fjäll-lemmeln, *Myodes Lemmus* L., ett omkring 15 cm. långt, gul- och svart-brokigt djur med kort (1.5 cm.) svans; förekommer i fjälltrakter, där han bor i hålor i marken och lever av växtämnen. Vissa år, då de förökat sig starkt, tåga lemlarna i otaliga skaror ned åt skogs- och slättbygder och kunna därvid göra skada genom att aväta gräset. I mellersta Sveriges granskogsområde från Jämtland—Ångermanland till Värmland—Västmanland förekommer den mindre (kroppslängd knappt 10 cm.) skogslemmeln, *Myodus (Lemmus) schisticolor* Liljeb., som är ovan svartgrå med en rödbrun fläck, under ljusare och luktar mysk. Han märkes vanligen föga, men även denna art förökas somliga år starkt och företager då vandringar.

Lepidium. Se Krasse.

Lepidosaphes. Se Sköldlöss.

Lepiota. Se Fjällskivling.

Leporider. Se Kanin.

Leptit. Se Bergart, I.

Leptosphæria. Se Stråknäckare.

Lepus. Se Hare, Kanin.

Lera. A. betecknar i dagligt tal en jordart, som i fuktigt tillstånd är smidigt formbar (plastisk), för vatten svårgenomsläpplig och vid torkning lätt hårdnar, har en egendomlig lerlukt och häftar i torrt tillstånd vid tungan: De i naturen förekommande lerorna äro dock alltid en blandning av olika beståndsdelar (se Jord), bland vilka endast de delar böra betecknas som lera, vilka vid utröring i vatten bibehålla sig uppslammade under något längre tid (se Jordanalys, mekanisk) och utfällas vid tillsats av kalk eller en saltlösning. I 1. ingå smådelar av sten, vilka inom kornstorleken 0.02—0.002 mm. diameter (enligt Atterberg) betecknas som slam, stoftsand eller mjuna, och som, fri från finare lerdelar, bildar en icke plastisk massa. Smådelar med mindre än 0.002 mm. diam. betecknas som egentlig lera eller finler och utmärkas av att de äro kolloider och bilda en plastisk massa samt under mikroskopet visa s. k. molekylarrörelse. Denna egentliga l. utgöres i de lerjordslag, som i vårt land förekomma som ytjord, dels av i saltsyra lösliga, formlösa ämnen, nämligen förvittringssilikat (zeoliter), järnoxid- (ferri-) och lerjordshydrat samt fällt kalciumkarbonat, dels av i saltsyra olösliga men i koncentrerad svavelsyra lösliga delar, som pläga betecknas som kaolin men huvudsakligen torde utgöras av glimmer-flittror och av verklig kaolin blott i leror, som bildats i varmt' klimat och i de till äldre geologiska formationer hörande eldfasta lerorna.

B. Lerjord betecknar dels aluminiums oxid (se Aluminium), dels sådan jord, som till följd av sitt innehåll av l. har dennas egenskaper. Då dessa egenskaper motverkas av andra blandningsdelar i jorden, kan lerjord ej definieras genom viss procenthalt av egentlig lera, utan lämpligen så, att lerjord kallas jord, som i fuktigt tillstånd har så stort sammanhang, att den vid plöjning av öppen åker bildar sammanhängande tiltor och i torkat skick kan bilda hårda kokor. Lerjordens sammanhang och formbarhet likasom dess övriga utmärkande egenskaper härröra av de kolloidala lerartade ämnena, men jämte dessa innehåller all lerjord även större mängd av grövre sten-flittror och stenkorn, och ju finkornigare dessa äro, desto mindre egentlig lera behöves för att giva jorden lerjordens utmärkande egenskaper (se Jord).

Till följd av lerjordens stora sammanhang, benägenhet att i fuktigt tillstånd klibba och att vid torkning hårdna kräver dess bearbetning stor kraft och mycken försiktighet, då bearbetning i alltför fuktigt tillstånd hopsmetar leran och förstör hennes kornstruktur. Dröjsmål med bearbetningen, tills jorden torkat, nödvändiggör den hårdnade jordens sönderbrytning och kokors krossning, vilket kräver mycket arbete och omöjliggör ett tillfredsställande bruk på jorden, som härvid blir en blandning av kokor med stoftfin jord, som vid nederbörd lätt sammanflyter.

Lerjorden har stor vattenhållande förmåga, sväller genom det upptagna vattnet och sammankrymper sedan vid torkning, varigenom sprickor kunna uppstå, som öppna jorden för uttorkning. Den har stor kapillär ledningsförmåga, men vattnet stiger i tät lera ytterst långsamt, varför vattnets stigning från djupt liggande grundvatten vid stark avdunstning ej hinner ersätta det bortgående vattnet, utan jorden kan starkt uttorka i ytan, trots det grundvattnet finnes inom den kapillära ledningens djup. Den starka kapillära ledningen och jordens förmåga att kvarhålla vatten gör jorden vid högt grundvattenstånd våt och kall. Dessa lerjordens egenskaper mildras i hög grad, då den har kornig struktur (se Jord: Struktur). Den håller sig då lucker, kräver mindre kraft vid bearbetningen, släpper genom vatten, så att den mindre lätt blir vatten-dränkt. Jordens behandling bör därför hava till mål att bringa den i kornstruktur och bibehålla denna. Detta vinnes huvudsakligen genom att med öppen och täckt dikning samt, om så behöves, genom vattenfåror avleda vattnet väl, så att de korn, vari jorden vid frysning uppdelas, icke vid upptinandet åter sammanflyta; höstplöjning befordrar jordens sönderfrysning, och på vår och sommar bör bearbetningen ske i rätt tid, då jorden är bekväm, samt framför allt gå ut på att hålla ytjorden lucker.

Inblandning av mullbildande ämnen samt kalk och jämte dessa ej alltför fin sand äro också ägnade att göra lerjorden lättare och mer benägen att bibehålla kornstruktur.

Lemmel, små sorkartade gnagare, som förekomma i barrskog och fjälltrakter. Mest känd är fjäll-lemmeln, *Myodes Lemmus* L., ett omkring 15 cm. långt, gul- och svart-brokigt djur med kort (1.5 cm.) svans; förekommer i fjälltrakter, där han bor i hålor i marken och lever av växtämnen. Vissa år, då de förökat sig starkt, tåga lemlarna i otaliga skaror ned åt skogs- och slättbygder och kunna därvid göra skada genom att aväta gräset. I mellersta Sveriges granskogsområde från Jämtland—Ångermanland till Värmland—Västmanland förekommer den mindre (kroppslängd knappt 10 cm.) skogslemmeln, *Myodus (Lemmus) schisticolor* Liljeb., som är ovan svartgrå med en rödbrun fläck, under ljusare och luktar mysk. Han märkes vanligen föga, men även denna art förökas somliga år starkt och företager då vandringar.

Lepidium. Se Krasse.

Lepidosaphes. Se Sköldlöss.

Lepiota. Se Fjällskivling.

Leporider. Se Kanin.

Leptit. Se Bergart, I.

Leptosphæria. Se Stråknäckare.

Lepus. Se Hare, Kanin.

Lera. A. betecknar i dagligt tal en jordart, som i fuktigt tillstånd är smidigt formbar (plastisk), för vatten svårgenomsläpplig och vid torkning lätt hårdnar, har en egendomlig lerlukt och häftar i torrt tillstånd vid tungan: De i naturen förekommande lerorna äro dock alltid en blandning av olika beståndsdelar (se Jord), bland vilka endast de delar böra betecknas som lera, vilka vid utröring i vatten bibehålla sig uppslammade under något längre tid (se Jordanalys, mekanisk) och utfällas vid tillsats av kalk eller en saltlösning. I 1. ingå smådelar

av sten, vilka inom kornstorleken 0.02—0.002 mm. diameter (enligt Atterberg) betecknas som slam, stoftsand eller mjuna, och som, fri från finare lerdelar, bildar en icke plastisk massa. Smådelar med mindre än 0.002 mm. diam. betecknas som egentlig lera eller finler och utmärkas av att de äro kolloider och bilda en plastisk massa samt under mikroskopet visa s. k. molekylarrörelse. Denna egentliga l. utgöres i de lerjordslag, som i vårt land förekomma som ytjord, dels av i saltsyra lösliga, formlösa ämnen, nämligen förvittringssilikat (zeoliter), järnoxid- (ferri-) och lerjordshydrat samt fällt kalciumkarbonat, dels av i saltsyra olösliga men i koncentrerad svavelsyra lösliga delar, som pläga betecknas som kaolin men huvudsakligen torde utgöras av glimmer-flittror och av verklig kaolin blott i leror, som bildats i varmt' klimat och i de till äldre geologiska formationer hörande eldfasta lerorna.

B. Lerjord betecknar dels aluminiums oxid (se Aluminium), dels sådan jord, som till följd av sitt innehåll av l. har dennas egenskaper. Då dessa egenskaper motverkas av andra blandningsdelar i jorden, kan lerjord ej definieras genom viss procenthalt av egentlig lera, utan lämpligen så, att lerjord kallas jord, som i fuktigt tillstånd har så stort sammanhang, att den vid plöjning av öppen åker bildar sammanhängande tiltor och i torkat skick kan bilda hårda kokor. Lerjordens sammanhang och formbarhet likasom dess övriga utmärkande egenskaper härröra av de kolloidala lerartade ämnena, men jämte dessa innehåller all lerjord även större mängd av grövre sten-flittror och stenkorn, och ju finkornigare dessa äro, desto mindre egentlig lera behöves för att giva jorden lerjordens utmärkande egenskaper (se Jord).

Till följd av lerjordens stora sammanhang, benägenhet att i fuktigt tillstånd klibba och att vid torkning hårdna kräver dess bearbetning stor kraft och mycken försiktighet, då bearbetning i alltför fuktigt tillstånd hopsmetar leran och förstör hennes kornstruktur. Dröjsmål med bearbetningen, tills jorden torkat, nödvändiggör den hårdnade jordens sönderbrytning och kokors krossning, vilket kräver mycket arbete och omöjliggör ett tillfredsställande bruk på jorden, som härvid blir en blandning av kokor med stoftfin jord, som vid nederbörd lätt sammanflyter.

Lerjorden har stor vattenhållande förmåga, sväller genom det upptagna vattnet och sammankrymper sedan vid torkning, varigenom sprickor kunna uppstå, som öppna jorden för uttorkning. Den har stor kapillär ledningsförmåga, men vattnet stiger i tät lera ytterst långsamt, varför vattnets stigning från djupt liggande grundvatten vid stark avdunstning ej hinner ersätta det bortgående vattnet, utan jorden kan starkt uttorka i ytan, trots det grundvattnet finnes inom den kapillära ledningens djup. Den starka kapillära ledningen och jordens förmåga att kvarhålla vatten gör jorden vid högt grundvattenstånd våt och kall. Dessa lerjordens egenskaper mildras i hög grad, då den har kornig struktur (se Jord: Struktur). Den håller sig då lucker, kräver mindre kraft vid bearbetningen, släpper genom vatten, så att den mindre lätt blir vatten-dränkt. Jordens behandling bör därför hava till mål att bringa den i kornstruktur och bibehålla denna. Detta vinnes huvudsakligen genom att med öppen och täckt dikning samt, om så behöves, genom vattenfåror avleda vattnet väl, så att de korn, vari jorden vid frysning uppdelas, icke vid upptinandet åter sammanflyta; höstplöjning befordrar jordens sönderfrysning, och på vår och sommar bör bearbetningen ske i rätt tid, då jorden är bekväm, samt framför allt gå ut på att hålla ytjorden lucker.

Inblandning av mullbildande ämnen samt kalk och jämte dessa ej alltför fin sand äro också ägnade att göra lerjorden lättare och mer benägen att bibehålla kornstruktur.

Lemmel, små sorkartade gnagare, som förekomma i barrskog och fjälltrakter. Mest känd är fjäll-lemmeln, *Myodes Lemmus* L., ett omkring 15 cm. långt, gul- och svart-brokigt djur med kort (1.5 cm.) svans; förekommer i fjälltrakter, där han bor i hålor i marken och lever av växtämnen. Vissa år, då de förökat sig starkt, tåga lemlarna i otaliga skaror ned åt skogs- och slättbygder och kunna därvid göra skada genom att aväta gräset. I mellersta Sveriges granskogsområde från Jämtland—Ångermanland till Värmland—Västmanland förekommer den mindre (kroppslängd knappt 10 cm.) skogslemmeln, *Myodus (Lemmus) schisticolor* Liljeb., som är ovan svartgrå med en rödbrun fläck, under ljusare och luktar mysk. Han märkes vanligen föga, men även denna art förökas somliga år starkt och företager då vandringar.

Lepidium. Se Krasse.

Lepidosaphes. Se Sköldlöss.

Lepiota. Se Fjällskivling.

Leporider. Se Kanin.

Leptit. Se Bergart, I.

Leptosphæria. Se Stråknäckare.

Lepus. Se Hare, Kanin.

Lera. A. betecknar i dagligt tal en jordart, som i fuktigt tillstånd är smidigt formbar (plastisk), för vatten svårgenomsläpplig och vid torkning lätt hårdnar, har en egendomlig lerlukt och häftar i torrt tillstånd vid tungan: De i naturen förekommande lerorna äro dock alltid en blandning av olika beståndsdelar (se Jord), bland vilka endast de delar böra betecknas som lera, vilka vid utröring i vatten bibehålla sig uppslammade under något längre tid (se Jordanalys, mekanisk) och utfällas vid tillsats av kalk eller en saltlösning. I 1. ingå smådelar av sten, vilka inom kornstorleken 0.02—0.002 mm. diameter (enligt Atterberg) betecknas som slam, stoftsand eller mjuna, och som, fri från finare lerdelar, bildar en icke plastisk massa. Smådelar med mindre än 0.002 mm. diam. betecknas som egentlig lera eller finler och utmärkas av att de äro kolloider och bilda en plastisk massa samt under mikroskopet visa s. k. molekylarrörelse. Denna egentliga l. utgöres i de lerjordslag, som i vårt land förekomma som ytjord, dels av i saltsyra lösliga, formlösa ämnen, nämligen förvittringssilikat (zeoliter), järnoxid- (ferri-) och lerjordshydrat samt fällt kalciumkarbonat, dels av i saltsyra olösliga men i koncentrerad svavelsyra lösliga delar, som pläga betecknas som kaolin men huvudsakligen torde utgöras av glimmer-flittror och av verklig kaolin blott i leror, som bildats i varmt' klimat och i de till äldre geologiska formationer hörande eldfasta lerorna.

B. Lerjord betecknar dels aluminiums oxid (se Aluminium), dels sådan jord, som till följd av sitt innehåll av l. har dennas egenskaper. Då dessa egenskaper motverkas av andra blandningsdelar i jorden, kan lerjord ej definieras genom viss procenthalt av egentlig lera, utan lämpligen så, att lerjord kallas jord, som i fuktigt tillstånd har så stort sammanhang, att den vid plöjning av öppen åker bildar sammanhängande tiltor och i torkat skick kan bilda hårda kokor. Lerjordens sammanhang och formbarhet likasom dess övriga utmärkande egenskaper härröra av de kolloidala lerartade ämnena, men jämte dessa innehåller all lerjord även större mängd av grövre sten-flittror och stenkorn, och ju finkornigare dessa äro, desto mindre egentlig lera behöves för att giva jorden lerjordens utmärkande egenskaper (se Jord).

Till följd av lerjordens stora sammanhang, benägenhet att i fuktigt tillstånd klibba och att vid torkning hårdna kräver dess bearbetning stor kraft och mycken försiktighet, då bearbetning i alltför fuktigt tillstånd hopsmetar leran och förstör hennes kornstruktur. Dröjsmål med bearbetningen, tills jorden torkat, nödvändiggör den hårdnade jordens sönderbrytning och kokors krossning, vilket kräver mycket arbete och omöjliggör ett tillfredsställande bruk på jorden, som härvid blir en blandning av kokor med stoftfin jord, som vid nederbörd lätt sammanflyter.

Lerjorden har stor vattenhållande förmåga, sväller genom det upptagna vattnet och sammankrymper sedan vid torkning, varigenom sprickor kunna uppstå, som öppna jorden för uttorkning. Den har stor kapillär ledningsförmåga, men vattnet stiger i tät lera ytterst långsamt, varför vattnets stigning från djupt liggande grundvatten vid stark avdunstning ej hinner ersätta det bortgående vattnet, utan jorden kan starkt uttorka i ytan, trots det grundvattnet finnes inom den kapillära ledningens djup. Den starka kapillära ledningen och jordens förmåga att kvarhålla vatten gör jorden vid högt grundvattenstånd våt och kall. Dessa lerjordens egenskaper mildras i hög grad, då den har kornig struktur (se Jord: Struktur). Den håller sig då lucker, kräver mindre kraft vid bearbetningen, släpper genom vatten, så att den mindre lätt blir vatten-dränkt. Jordens behandling bör därför hava till mål att bringa den i kornstruktur och bibehålla denna. Detta vinnes huvudsakligen genom att med öppen och täckt dikning samt, om så behöves, genom vattenfåror avleda vattnet väl, så att de korn, vari jorden vid frysning uppdelas, icke vid upptinandet åter sammanflyta; höstplöjning befordrar jordens sönderfrysning, och på vår och sommar bör bearbetningen ske i rätt tid, då jorden är bekväm, samt framför allt gå ut på att hålla ytjorden lucker.

Inblandning av mullbildande ämnen samt kalk och jämte dessa ej alltför fin sand äro också ägnade att göra lerjorden lättare och mer benägen att bibehålla kornstruktur.

Lerjorden är vanligen i sig själv rikare än sand-och mulljord på fosforsyra och isynnerhet på kali och har stor förmåga att binda dessa ämnen i för växterna lätt åtkomligt skick. Därför kan den utan synnerlig fara för förlust genom uttvättning gödslas rikligt med såväl kreaturs- som konstgödsel, varav den förra i större mängder verkar luckrande och upplivande på mikroorganismernas verksamhet i jorden. På grund av lerjordens jämförelsevis stora behov av bearbetning är trädning av densamma vanlig, särdeles i landets mellersta delar, där en grundlig bearbetning svårligen medhinnes mellan en föregående grödas skörd och höstsådden. Styv 1. passar företrädesvis för höst vete, höstraps, kålrötter och långvarig vall, under det att den mindre styva med fördel användes för alla odlade växtslag. På grund av bland annat lerjordens lämplighet för många växtslag samt bruket att gödsla denna jord med större mängder kreatursgödsel med längre mellantid användas vanligen jämförelsevis långa växtföljder, mest 6—7-skiftes, på densamma.

Efter det geologiska ursprunget urskiljer man:

1.. Diluvial och issj ölera, avsatt i sötvattenssjöar ur av isälvarna medfört slam. I Skåne finnes en kalkrik, mullfattig diluvial-lera; inom småländska och norrländska höglandet

förekomma avlagringar av issjölera.

2. Moränlera, jökellera, kross-stenslera, uppkommen genom inlandsisens söndersmulande verkan på kalkstens- och skifferbergarter, bildar större delen av sydvästra Skånes åkerjord samt förekommer i mindre utsträckning även inom och strax söder om landets övriga siluriska områden. Den utgör en oskiktad, mer eller mindre grusig men stenfattig, kalkrik lera (märgel), som bildar en mycket fruktbar, jämförelsevis lätt bearbetad jordmån.

3. Ishavslera, glaciallera, var-vi g lera är en med mellanlagrade tunna varv av fin sand skiktad lera, bildad av det av istidens jökelälvar till havet nedförda och där avsatta fina slammet. Upp mot höjden äro de lerartade delarna delvis urtvättade, varigenom en mer sandig »backlera» uppstått. Efter en i denna lera inblandad ishavsmussla, Yoldia, kallas den stundom Yoldialera. Den finnes, där landet under istiden låg sänkt under havets yta, och den bildar inom kustlandskapen samt det tvärs över landet från Vänern österut gående låglandet ytjorden på något högre liggande mark, under det att den i lägre läge övertäckes av senare avsatta leror. Där leran bildats av slam från kalkberg, är den kalkrik, s. k. varvig märgel, med kalkhalten avtagande med avståndet från kalkområdet (se Märgel). Den kalkfattiga ishavsleran är en utmärkt tegel- och krukmakarlera (se Byggnadssten). Märgein användes som jordförbättringsmedel (se Märgel).

Som åkerjord är ishavslera genom sin sand- och i synnerhet sin kalkhalt jämförelsevis lättbrukad och är, särdeles sedan dess saknad *av mullämnen avhjälpts, en mycket fruktbar jord.

4. Postglaciallera, åkerlera, g r å 1 e r a, som härrör från avsättning efter istiden på djupare vatten av genom vågsvallet uppslammad lera ur ishavslerans övre lager, varför den är oskiktad, delas av geologerna i ancyluslera eller undre åkerlera, avsatt i det färskvatten som vid denna tid fyllde östersjön, samt litorinalera eller övre åkerlera, vilken utfallit under den tid, då östersjön åter förenats med havet och fått salt vatten. I djupare lager har denna stundom genom en stark inblandning av multnande lämningar av tång och andra strandväxter fått stinkande lukt och mörk färg och kallas svartlera eller f u c u s-lera.. Eljest kallas den djupare liggande, av luftens inverkan oberörda leran stundom blålera. Denna 1., som bildar den vanligaste åkerjorden i Mälarlänen, utgör merendels en styv, mullfattig jordmån, som vid gränsen mot högre mark blir mer sandblandad och därför något lättare samt ofta genom större rost-halt får rödbrun färg, »rödlera».

5. Alluvial- eller svämlera (vid Dalälven bricklera) kallas den under nutiden ur vattensamlingar och vid översvämningar avsatta leran, som vanligen är uppblandad med sand och organiska lämningar, som göra den till en lätt, mycket fruktbar jord.

Oavsett sin härkomst delas 1. från synpunkten av sin användning som åkerjord sålunda:

1. Mol er a, backlera, mjuna äro beteckningar för en jord, som till övervägande del består av mo eller stofts and men innehåller så mycket lerartade delar, att den i fuktigt tillstånd kan plöjas i sammanhängande tiltor. Till följd av sin stora förmåga att upptaga och kvarhålla vatten har den ofta karaktären av en flyt- eller jäslera (se Flyt jord). Särdeles vid större halt av mull och torv blir den en svår frysjord (se d. o.). Sådan jord betecknas som v e s a eller dungjord. Hit hör norra Sveriges ishavslera. Den är merendels fattig på växtnäringsämnen, då den till största delen består av kvartsstoft, men är dock till följd av sin förmåga att bibehålla fuktigheten tämligen bördig. Den är kärv att bearbeta och blir vid källossningen lätt flytande, varför öppna diken flyta samman och ytjorden lätt hopslammas. Dessa olägenheter motverkas genom djup täckdikning, kalkning och inblandning av grövre sand.

2. Lättlera, i vilken den kolloidala lerans starka sammanhang och vattenhållande förmåga motverkas genom större inblandning av sand, mo, kalk, mull och torv, så att jorden blir lucker och lätt antager och bibehåller kornig struktur. Den är därför lätt att bearbeta, lätt genomsläpplig för vatten och luftsamt mindre kall. Hit höra de flesta svämleror, vårt lands fruktbaraste jordmåner. Om den är mer sandhaltig, är den en utmärkt rågjord, eljest är den mer lämplig för vårsäd (räknas särskilt som kornjord) samt för rotfrukter och vallväxter.

3. Skör lera, mellanlera, i vilken de lerartade och sandartade blandningsdelarna så motväga varandra, att jorden väl i torrt tillstånd blir hård men blott är medelmåttigt styv och seg. Hit hör den varviga leran samt mer sandig åkerlera. Den är i allmänhet en god jord, som, om den genom gödsling får sin ringa mullhalt ökad, kan bliva mycket bördig.

4. Styv lera, i vilken halten av kolloidal lera är så hög (7.7—10 % i svavelsyrad löslig lera enl. Weibull) och halten av kalk och mull så ringa, att jorden blir mycket seg, hårdnande till kokor och svår att arbeta. Hit hör huvudsakligen åkerlera. Den förbättras genom grundlig avdikning, kalkning och inblandning av mull- och torvdelar. Den passar bäst för vete (»vetejord»), hästbönor, kålrötter och klöver.

C. Teknisk användning. Leras formbarhet och egenskap att vid upphettning hårdna till stenartad massa betingar dess användning för tillverkning av mur- och taktegel, täckdikesrör, andra tegelvaror och krukmakaregods. Eldfast 1. kallas en vanligen grå 1., som vid bränning blir gul eller gulvit och uthärdar mycket hög värmegrad utan att smälta. K 1 i n k e r-1. är ej fullt eldfast 1., som vid hög hetta sintrar och blir något glasig. Båda dessa slag finnas tillsammans med stenkolslagren i Skåne. — I blandning med sand användes lera till tegeltillverkning och till murbruk. Cement tillverkas genom bränning av en blandning av lera och kalk.

D. Lera användes även liktydigt med mugg (se d. o.).

Lerbruk. Se Mur.

Lerbränning. Förr förordades på grund av erfarenhet från England att använda bränd lera som jordförbättringsmedel till och med på lerjord. Dess fördelaktiga verkan beror därpå, att leran vid upphettningen förlorar sin sammanhållning, samt att en del av dess mineraliska beståndsdelar, särskilt kali, därvid lösliggöras, varjämte vid bränningen bildad ammoniak finnes absorberad i lerans porer. Numera torde denna jordförbättring ej förekomma.

Lerjord. Se Lera.

Leucin. Se Äggviteartade ämnen.

Leuciscus. Se Mörtsläktet.

Leucojum. Se Klocklilja.

Leukocyt. Se Blod, Mjölkprovning, A 5.

Levenehäst. Se Clydesdalehäst.

Leverflundra, Leveriglar, Levermask. Se Igelsjuka.

Levern är den största av kroppens körtlar. Den uppnår hos häst och nötkreatur en ungefärlig vikt av 5 kg., hos får och get 3/4 kg. och hos svin 1—2 $^{1}/_{4}$ kg. L. är belägen i främre delen av bukhålan, något åt högra sidan, omedelbart bakom mellangärdet, fäst vid detta med starka band (jfr Inälvor, fig.). L. är mörkt rödbrun samt genom inskärningar avdelad i 3 flikar, av vilka den högra är störst och den mellersta minst. Själva körtelsubstansen utgöres av en mängd mångkantiga, föga mer än knappnålshuvudstora lober, sammanhållna av ett bindvävsstroma, och består av från centrum radiellt ordnade leverceller eller egentliga körtelceller. I mitten på varje löb finnes ett blodkärl, central venen, dessa sammanflyta till allt större grenar, bildande slutligen de 3—4 större levervenerna, som föra blodet från 1. och inmynna i den nedre hålvenen (jfr Blodomlopp). L. är synnerligen rikt försedd med blod, som tillföres dels genom den från stora bukpulsådern kommande leverartären, dels genom portådern, som uppsamlar det från tarmarna kommande venösa blodet. Portådern förgrenar sig i 1., så att de finaste grenarna omfatta de särskilda leverloberna och sända in i dem ett fint kapillärnät, som omspinner levercellerna och slutligen övergår i centralvenen; leverartärens förgreningar följa i huvudsak portådern.

L. avsöndrar gallan, som upptages i gallkapillärerna, vilka börja mellan levercellerna och sedan förena sig till större stammar, som förlöpa mellan leverloberna och i huvudsak följa portåderns och leverartärens förgreningar för att slutligen sammanflyta till gallgången, som utmynnar i främre delen av tunntarmen, vanligen i förening med en av utförsgångarna från bukspottkörteln. Hos samtliga husdjur utom hästen står gallgången i förbindelse med en gall b lås ay som tjänar till behållare för den bildade gallan. Utom galla bildar 1. även glykogen (se d. o. och Matsmältning), som lätt övergår till socker och är av stor betydelse för ämnesomsättningen, särskilt i musklerna, där det finnes i stor mängd och förbrukas vid deras arbete. L. har dessutom till uppgift att oskadliggöra odugliga röda blodkroppar och att rena det från tarmarna genom portådern tillförda blodet från de skadliga ämnen, som kunna förekomma i detta.E. N—m.

Leversjukdomar. Se Coccidios, Gift, Fosfor, Igelsjuka.

Leverstärkelse. Se Glykogen.

Leydenerost. Se Holländsk kryddost.

Lichenin. Se Lav.

Lie har brukats i Sverige redan i förhistorisk tid och i olika landsdelar utbildats till olika former. I slättbygder äro liarna långa, 90—100 cm., i backiga och steniga trakter kortare (70—80 cm.) och mer bågböjda. Mycket långa liar brukas i Norrbotten, medellånga i Mellansverige, korta i Ångermanland och Småland, där lien vanligen har starkt böjd samt mindre kall. Hit höra de flesta svämleror, vårt lands fruktbaraste jordmåner. Om den är mer sandhaltig, är den en utmärkt rågjord, eljest är den mer lämplig för vårsäd (räknas särskilt som kornjord) samt för rotfrukter och vallväxter.

3. Skör lera, mellanlera, i vilken de lerartade och sandartade blandningsdelarna så motväga varandra, att jorden väl i torrt tillstånd blir hård men blott är medelmåttigt styv och seg. Hit hör den varviga leran samt mer sandig åkerlera. Den är i allmänhet en god jord, som, om den genom gödsling får sin ringa mullhalt ökad, kan bliva mycket bördig.

4. Styv lera, i vilken halten av kolloidal lera är så hög (7.7—10 % i svavelsyrad löslig lera enl. Weibull) och halten av kalk och mull så ringa, att jorden blir mycket seg, hårdnande till kokor och svår att arbeta. Hit hör huvudsakligen åkerlera. Den förbättras genom grundlig avdikning, kalkning och inblandning av mull- och torvdelar. Den passar bäst för vete (»vetejord»), hästbönor, kålrötter och klöver.

C. Teknisk användning. Leras formbarhet och egenskap att vid upphettning hårdna till stenartad massa betingar dess användning för tillverkning av mur- och taktegel, täckdikesrör, andra tegelvaror och krukmakaregods. Eldfast 1. kallas en vanligen grå 1., som vid bränning blir gul eller gulvit och uthärdar mycket hög värmegrad utan att smälta. K 1 i n k e r-1. är ej fullt eldfast 1., som vid hög hetta sintrar och blir något glasig. Båda dessa slag finnas tillsammans med stenkolslagren i Skåne. — I blandning med sand användes lera till tegeltillverkning och till murbruk. Cement tillverkas genom bränning av en blandning av lera och kalk.

D. Lera användes även liktydigt med mugg (se d. o.).

Lerbruk. Se Mur.

Lerbränning. Förr förordades på grund av erfarenhet från England att använda bränd lera som jordförbättringsmedel till och med på lerjord. Dess fördelaktiga verkan beror därpå, att leran vid upphettningen förlorar sin sammanhållning, samt att en del av dess mineraliska beståndsdelar, särskilt kali, därvid lösliggöras, varjämte vid bränningen bildad ammoniak finnes absorberad i lerans porer. Numera torde denna jordförbättring ej förekomma.

Lerjord. Se Lera.

Leucin. Se Äggviteartade ämnen.

Leuciscus. Se Mörtsläktet.

Leucojum. Se Klocklilja.

Leukocyt. Se Blod, Mjölkprovning, A 5.

Levenehäst. Se Clydesdalehäst.

Leverflundra, Leveriglar, Levermask. Se Igelsjuka.

Levern är den största av kroppens körtlar. Den uppnår hos häst och nötkreatur en ungefärlig vikt av 5 kg., hos får och get 3/4 kg. och hos svin 1—2 $^{1}/_{4}$ kg. L. är belägen i främre delen av bukhålan, något åt högra sidan, omedelbart bakom mellangärdet, fäst vid detta med starka band (jfr Inälvor, fig.). L. är mörkt rödbrun samt genom inskärningar avdelad i 3 flikar, av vilka den högra är störst och den mellersta minst. Själva körtelsubstansen utgöres av en mängd mångkantiga, föga mer än knappnålshuvudstora lober, sammanhållna av ett bindvävsstroma, och består av från centrum radiellt ordnade leverceller eller egentliga körtelceller. I mitten på varje löb finnes ett blodkärl, central venen, dessa sammanflyta till allt större grenar, bildande slutligen de 3—4 större levervenerna, som föra blodet från 1. och inmynna i den nedre hålvenen (jfr Blodomlopp). L. är synnerligen rikt försedd med blod, som tillföres dels genom den från stora bukpulsådern kommande leverartären, dels genom portådern, som uppsamlar det från tarmarna kommande venösa blodet. Portådern förgrenar sig i 1., så att de finaste grenarna omfatta de särskilda leverloberna och sända in i dem ett fint kapillärnät, som omspinner levercellerna och slutligen övergår i centralvenen; leverartärens förgreningar följa i huvudsak portådern.

L. avsöndrar gallan, som upptages i gallkapillärerna, vilka börja mellan levercellerna och sedan förena sig till större stammar, som förlöpa mellan leverloberna och i huvudsak följa portåderns och leverartärens förgreningar för att slutligen sammanflyta till gallgången, som utmynnar i främre delen av tunntarmen, vanligen i förening med en av utförsgångarna från bukspottkörteln. Hos samtliga husdjur utom hästen står gallgången i förbindelse med en gall b lås ay som tjänar till behållare för den bildade gallan. Utom galla bildar 1. även glykogen (se d. o. och Matsmältning), som lätt övergår till socker och är av stor betydelse för ämnesomsättningen, särskilt i musklerna, där det finnes i stor mängd och förbrukas vid deras arbete. L. har dessutom till uppgift att oskadliggöra odugliga röda blodkroppar och att rena det från tarmarna genom portådern tillförda blodet från de skadliga ämnen, som kunna förekomma i detta.E. N—m.

Leversjukdomar. Se Coccidios, Gift, Fosfor, Igelsjuka.

Leverstärkelse. Se Glykogen.

Leydenerost. Se Holländsk kryddost.

Lichenin. Se Lav.

Lie har brukats i Sverige redan i förhistorisk tid och i olika landsdelar utbildats till olika former. I slättbygder äro liarna långa, 90—100 cm., i backiga och steniga trakter kortare (70—80 cm.) och mer bågböjda. Mycket långa liar brukas i Norrbotten, medellånga i Mellansverige, korta i Ångermanland och Småland, där lien vanligen har starkt böjd samt mindre kall. Hit höra de flesta svämleror, vårt lands fruktbaraste jordmåner. Om den är mer sandhaltig, är den en utmärkt rågjord, eljest är den mer lämplig för vårsäd (räknas särskilt som kornjord) samt för rotfrukter och vallväxter.

3. Skör lera, mellanlera, i vilken de lerartade och sandartade blandningsdelarna så motväga varandra, att jorden väl i torrt tillstånd blir hård men blott är medelmåttigt styv och seg. Hit hör den varviga leran samt mer sandig åkerlera. Den är i allmänhet en god jord, som, om den genom gödsling får sin ringa mullhalt ökad, kan bliva mycket bördig.

4. Styv lera, i vilken halten av kolloidal lera är så hög (7.7—10 % i svavelsyrad löslig lera enl. Weibull) och halten av kalk och mull så ringa, att jorden blir mycket seg, hårdnande till kokor och svår att arbeta. Hit hör huvudsakligen åkerlera. Den förbättras genom grundlig avdikning, kalkning och inblandning av mull- och torvdelar. Den passar bäst för vete (»vetejord»), hästbönor, kålrötter och klöver.

C. Teknisk användning. Leras formbarhet och egenskap att vid upphettning hårdna till stenartad massa betingar dess användning för tillverkning av mur- och taktegel, täckdikesrör, andra tegelvaror och krukmakaregods. Eldfast 1. kallas en vanligen grå 1., som vid bränning blir gul eller gulvit och uthärdar mycket hög värmegrad utan att smälta. K 1 i n k e r-1. är ej fullt eldfast 1., som vid hög hetta sintrar och blir något glasig. Båda dessa slag finnas tillsammans med stenkolslagren i Skåne. — I blandning med sand användes lera till tegeltillverkning och till murbruk. Cement tillverkas genom bränning av en blandning av lera och kalk.

D. Lera användes även liktydigt med mugg (se d. o.).

Lerbruk. Se Mur.

Lerbränning. Förr förordades på grund av erfarenhet från England att använda bränd lera som jordförbättringsmedel till och med på lerjord. Dess fördelaktiga verkan beror därpå, att leran vid upphettningen förlorar sin sammanhållning, samt att en del av dess mineraliska beståndsdelar, särskilt kali, därvid lösliggöras, varjämte vid bränningen bildad ammoniak finnes absorberad i lerans porer. Numera torde denna jordförbättring ej förekomma.

Lerjord. Se Lera.

Leucin. Se Äggviteartade ämnen.

Leuciscus. Se Mörtsläktet.

Leucojum. Se Klocklilja.

Leukocyt. Se Blod, Mjölkprovning, A 5.

Levenehäst. Se Clydesdalehäst.

Leverflundra, Leveriglar, Levermask. Se Igelsjuka.

Levern är den största av kroppens körtlar. Den uppnår hos häst och nötkreatur en ungefärlig vikt av 5 kg., hos får och get 3/4 kg. och hos svin 1—2 $^{1}/_{4}$ kg. L. är belägen i främre delen av bukhålan, något åt högra sidan, omedelbart bakom mellangärdet, fäst vid detta med starka band (jfr Inälvor, fig.). L. är mörkt rödbrun samt genom inskärningar avdelad i 3 flikar, av vilka den högra är störst och den mellersta minst. Själva körtelsubstansen utgöres av en mängd mångkantiga, föga mer än knappnålshuvudstora lober, sammanhållna av ett bindvävsstroma, och består av från centrum radiellt ordnade leverceller eller egentliga körtelceller. I mitten på varje löb finnes ett blodkärl, central venen, dessa sammanflyta till allt större grenar, bildande slutligen de 3—4 större levervenerna, som föra blodet från 1. och inmynna i den nedre hålvenen (jfr Blodomlopp). L. är synnerligen rikt försedd med blod, som tillföres dels genom den från stora bukpulsådern kommande leverartären, dels genom portådern, som uppsamlar det från tarmarna kommande venösa blodet. Portådern förgrenar sig i 1., så att de finaste grenarna omfatta de särskilda leverloberna och sända in i dem ett fint kapillärnät, som omspinner levercellerna och slutligen övergår i centralvenen; leverartärens förgreningar följa i huvudsak portådern.

L. avsöndrar gallan, som upptages i gallkapillärerna, vilka börja mellan levercellerna och sedan förena sig till större stammar, som förlöpa mellan leverloberna och i huvudsak följa portåderns och leverartärens förgreningar för att slutligen sammanflyta till gallgången, som utmynnar i främre delen av tunntarmen, vanligen i förening med en av utförsgångarna från bukspottkörteln. Hos samtliga husdjur utom hästen står gallgången i förbindelse med en gall b lås ay som tjänar till behållare för den bildade gallan. Utom galla bildar 1. även glykogen (se d. o. och Matsmältning), som lätt övergår till socker och är av stor betydelse för ämnesomsättningen, särskilt i musklerna, där det finnes i stor mängd och förbrukas vid deras arbete. L. har dessutom till uppgift att oskadliggöra odugliga röda blodkroppar och att rena det från tarmarna genom portådern tillförda blodet från de skadliga ämnen, som kunna förekomma i detta.E. N—m.

Leversjukdomar. Se Coccidios, Gift, Fosfor, Igelsjuka.

Leverstärkelse. Se Glykogen.

Leydenerost. Se Holländsk kryddost.

Lichenin. Se Lav.

Lie har brukats i Sverige redan i förhistorisk tid och i olika landsdelar utbildats till olika former. I slättbygder äro liarna långa, 90—100 cm., i backiga och steniga trakter kortare (70—80 cm.) och mer bågböjda. Mycket långa liar brukas i Norrbotten, medellånga i Mellansverige, korta i Ångermanland och Småland, där lien vanligen har starkt böjd samt mindre kall. Hit höra de flesta svämleror, vårt lands fruktbaraste jordmåner. Om den är mer sandhaltig, är den en utmärkt rågjord, eljest är den mer lämplig för vårsäd (räknas särskilt som kornjord) samt för rotfrukter och vallväxter.

3. Skör lera, mellanlera, i vilken de lerartade och sandartade blandningsdelarna så motväga varandra, att jorden väl i torrt tillstånd blir hård men blott är medelmåttigt styv och seg. Hit hör den varviga leran samt mer sandig åkerlera. Den är i allmänhet en god jord, som, om den genom gödsling får sin ringa mullhalt ökad, kan bliva mycket bördig.

4. Styv lera, i vilken halten av kolloidal lera är så hög (7.7—10 % i svavelsyrad löslig lera enl. Weibull) och halten av kalk och mull så ringa, att jorden blir mycket seg, hårdnande till kokor och svår att arbeta. Hit hör huvudsakligen åkerlera. Den förbättras genom grundlig avdikning, kalkning och inblandning av mull- och torvdelar. Den passar bäst för vete (»vetejord»), hästbönor, kålrötter och klöver.

C. Teknisk användning. Leras formbarhet och egenskap att vid upphettning hårdna till stenartad massa betingar dess användning för tillverkning av mur- och taktegel, täckdikesrör, andra tegelvaror och krukmakaregods. Eldfast 1. kallas en vanligen grå 1., som vid bränning blir gul eller gulvit och uthärdar mycket hög värmegrad utan att smälta. K 1 i n k e r-1. är ej fullt eldfast 1., som vid hög hetta sintrar och blir något glasig. Båda dessa slag finnas tillsammans med stenkolslagren i Skåne. — I blandning med sand användes lera till tegeltillverkning och till murbruk. Cement tillverkas genom bränning av en blandning av lera och kalk.

D. Lera användes även liktydigt med mugg (se d. o.).

Lerbruk. Se Mur.

Lerbränning. Förr förordades på grund av erfarenhet från England att använda bränd lera som jordförbättringsmedel till och med på lerjord. Dess fördelaktiga verkan beror därpå, att leran vid upphettningen förlorar sin sammanhållning, samt att en del av dess mineraliska beståndsdelar, särskilt kali, därvid lösliggöras, varjämte vid bränningen bildad ammoniak finnes absorberad i lerans porer. Numera torde denna jordförbättring ej förekomma.

Lerjord. Se Lera.

Leucin. Se Äggviteartade ämnen.

Leuciscus. Se Mörtsläktet.

Leucojum. Se Klocklilja.

Leukocyt. Se Blod, Mjölkprovning, A 5.

Levenehäst. Se Clydesdalehäst.

Leverflundra, Leveriglar, Levermask. Se Igelsjuka.

Levern är den största av kroppens körtlar. Den uppnår hos häst och nötkreatur en ungefärlig vikt av 5 kg., hos får och get 3/4 kg. och hos svin 1—2 $^{1}/_{4}$ kg. L. är belägen i främre delen av bukhålan, något åt högra sidan, omedelbart bakom mellangärdet, fäst vid detta med starka band (jfr Inälvor, fig.). L. är mörkt rödbrun samt genom inskärningar avdelad i 3 flikar, av vilka den högra är störst och den mellersta minst. Själva körtelsubstansen utgöres av en mängd mångkantiga, föga mer än knappnålshuvudstora lober, sammanhållna av ett bindvävsstroma, och består av från centrum radiellt ordnade leverceller eller egentliga körtelceller. I mitten på varje löb finnes ett blodkärl, central venen, dessa sammanflyta till allt större grenar, bildande slutligen de 3—4 större levervenerna, som föra blodet från 1. och inmynna i den nedre hålvenen (jfr Blodomlopp). L. är synnerligen rikt försedd med blod, som tillföres dels genom den från stora bukpulsådern kommande leverartären, dels genom portådern, som uppsamlar det från tarmarna kommande venösa blodet. Portådern förgrenar sig i 1., så att de finaste grenarna omfatta de särskilda leverloberna och sända in i dem ett fint kapillärnät, som omspinner levercellerna och slutligen övergår i centralvenen; leverartärens förgreningar följa i huvudsak portådern.

L. avsöndrar gallan, som upptages i gallkapillärerna, vilka börja mellan levercellerna och sedan förena sig till större stammar, som förlöpa mellan leverloberna och i huvudsak följa portåderns och leverartärens förgreningar för att slutligen sammanflyta till gallgången, som utmynnar i främre delen av tunntarmen, vanligen i förening med en av utförsgångarna från bukspottkörteln. Hos samtliga husdjur utom hästen står gallgången i förbindelse med en gall b lås ay som tjänar till behållare för den bildade gallan. Utom galla bildar 1. även glykogen (se d. o. och Matsmältning), som lätt övergår till socker och är av stor betydelse för ämnesomsättningen, särskilt i musklerna, där det finnes i stor mängd och förbrukas vid deras arbete. L. har dessutom till uppgift att oskadliggöra odugliga röda blodkroppar och att rena det från tarmarna genom portådern tillförda blodet från de skadliga ämnen, som kunna förekomma i detta.E. N—m.

Leversjukdomar. Se Coccidios, Gift, Fosfor, Igelsjuka.

Leverstärkelse. Se Glykogen.

Leydenerost. Se Holländsk kryddost.

Lichenin. Se Lav.

Lie har brukats i Sverige redan i förhistorisk tid och i olika landsdelar utbildats till olika former. I slättbygder äro liarna långa, 90—100 cm., i backiga och steniga trakter kortare (70—80 cm.) och mer bågböjda. Mycket långa liar brukas i Norrbotten, medellånga i Mellansverige, korta i Ångermanland och Småland, där lien vanligen har starkt böjd samt mindre kall. Hit höra de flesta svämleror, vårt lands fruktbaraste jordmåner. Om den är mer sandhaltig, är den en utmärkt rågjord, eljest är den mer lämplig för vårsäd (räknas särskilt som kornjord) samt för rotfrukter och vallväxter.

3. Skör lera, mellanlera, i vilken de lerartade och sandartade blandningsdelarna så motväga varandra, att jorden väl i torrt tillstånd blir hård men blott är medelmåttigt styv och seg. Hit hör den varviga leran samt mer sandig åkerlera. Den är i allmänhet en god jord, som, om den genom gödsling får sin ringa mullhalt ökad, kan bliva mycket bördig.

4. Styv lera, i vilken halten av kolloidal lera är så hög (7.7—10 % i svavelsyrad löslig lera enl. Weibull) och halten av kalk och mull så ringa, att jorden blir mycket seg, hårdnande till kokor och svår att arbeta. Hit hör huvudsakligen åkerlera. Den förbättras genom grundlig avdikning, kalkning och inblandning av mull- och torvdelar. Den passar bäst för vete (»vetejord»), hästbönor, kålrötter och klöver.

C. Teknisk användning. Leras formbarhet och egenskap att vid upphettning hårdna till stenartad massa betingar dess användning för tillverkning av mur- och taktegel, täckdikesrör, andra tegelvaror och krukmakaregods. Eldfast 1. kallas en vanligen grå 1., som vid bränning blir gul eller gulvit och uthärdar mycket hög värmegrad utan att smälta. K 1 i n k e r-1. är ej fullt eldfast 1., som vid hög hetta sintrar och blir något glasig. Båda dessa slag finnas tillsammans med stenkolslagren i Skåne. — I blandning med sand användes lera till tegeltillverkning och till murbruk. Cement tillverkas genom bränning av en blandning av lera och kalk.

D. Lera användes även liktydigt med mugg (se d. o.).

Lerbruk. Se Mur.

Lerbränning. Förr förordades på grund av erfarenhet från England att använda bränd lera som jordförbättringsmedel till och med på lerjord. Dess fördelaktiga verkan beror därpå, att leran vid upphettningen förlorar sin sammanhållning, samt att en del av dess mineraliska beståndsdelar, särskilt kali, därvid lösliggöras, varjämte vid bränningen bildad ammoniak finnes absorberad i lerans porer. Numera torde denna jordförbättring ej förekomma.

Lerjord. Se Lera.

Leucin. Se Äggviteartade ämnen.

Leuciscus. Se Mörtsläktet.

Leucojum. Se Klocklilja.

Leukocyt. Se Blod, Mjölkprovning, A 5.

Levenehäst. Se Clydesdalehäst.

Leverflundra, Leveriglar, Levermask. Se Igelsjuka.

Levern är den största av kroppens körtlar. Den uppnår hos häst och nötkreatur en ungefärlig vikt av 5 kg., hos får och get 3/4 kg. och hos svin 1—2 $^{1}/_{4}$ kg. L. är belägen i främre delen av bukhålan, något åt högra sidan, omedelbart bakom mellangärdet, fäst vid detta med starka band (jfr Inälvor, fig.). L. är mörkt rödbrun samt genom inskärningar avdelad i 3 flikar, av vilka den högra är störst och den mellersta minst. Själva körtelsubstansen utgöres av en mängd mångkantiga, föga mer än knappnålshuvudstora lober, sammanhållna av ett bindvävsstroma, och består av från centrum radiellt ordnade leverceller eller egentliga körtelceller. I mitten på varje löb finnes ett blodkärl, central venen, dessa sammanflyta till allt större grenar, bildande slutligen de 3—4 större levervenerna, som föra blodet från 1. och inmynna i den nedre hålvenen (jfr Blodomlopp). L. är synnerligen rikt försedd med blod, som tillföres dels genom den från stora bukpulsådern kommande leverartären, dels genom portådern, som uppsamlar det från tarmarna kommande venösa blodet. Portådern förgrenar sig i 1., så att de finaste grenarna omfatta de särskilda leverloberna och sända in i dem ett fint kapillärnät, som omspinner levercellerna och slutligen övergår i centralvenen; leverartärens förgreningar följa i huvudsak portådern.

L. avsöndrar gallan, som upptages i gallkapillärerna, vilka börja mellan levercellerna och sedan förena sig till större stammar, som förlöpa mellan leverloberna och i huvudsak följa portåderns och leverartärens förgreningar för att slutligen sammanflyta till gallgången, som utmynnar i främre delen av tunntarmen, vanligen i förening med en av utförsgångarna från bukspottkörteln. Hos samtliga husdjur utom hästen står gallgången i förbindelse med en gall b lås ay som tjänar till behållare för den bildade gallan. Utom galla bildar 1. även glykogen (se d. o. och Matsmältning), som lätt övergår till socker och är av stor betydelse för ämnesomsättningen, särskilt i musklerna, där det finnes i stor mängd och förbrukas vid deras arbete. L. har dessutom till uppgift att oskadliggöra odugliga röda blodkroppar och att rena det från tarmarna genom portådern tillförda blodet från de skadliga ämnen, som kunna förekomma i detta.E. N—m.

Leversjukdomar. Se Coccidios, Gift, Fosfor, Igelsjuka.

Leverstärkelse. Se Glykogen.

Leydenerost. Se Holländsk kryddost.

Lichenin. Se Lav.

Lie har brukats i Sverige redan i förhistorisk tid och i olika landsdelar utbildats till olika former. I slättbygder äro liarna långa, 90—100 cm., i backiga och steniga trakter kortare (70—80 cm.) och mer bågböjda. Mycket långa liar brukas i Norrbotten, medellånga i Mellansverige, korta i Ångermanland och Småland, där lien vanligen har starkt böjd samt mindre kall. Hit höra de flesta svämleror, vårt lands fruktbaraste jordmåner. Om den är mer sandhaltig, är den en utmärkt rågjord, eljest är den mer lämplig för vårsäd (räknas särskilt som kornjord) samt för rotfrukter och vallväxter.

3. Skör lera, mellanlera, i vilken de lerartade och sandartade blandningsdelarna så motväga varandra, att jorden väl i torrt tillstånd blir hård men blott är medelmåttigt styv och seg. Hit hör den varviga leran samt mer sandig åkerlera. Den är i allmänhet en god jord, som, om den genom gödsling får sin ringa mullhalt ökad, kan bliva mycket bördig.

4. Styv lera, i vilken halten av kolloidal lera är så hög (7.7—10 % i svavelsyrad löslig lera enl. Weibull) och halten av kalk och mull så ringa, att jorden blir mycket seg, hårdnande till kokor och svår att arbeta. Hit hör huvudsakligen åkerlera. Den förbättras genom grundlig avdikning, kalkning och inblandning av mull- och torvdelar. Den passar bäst för vete (»vetejord»), hästbönor, kålrötter och klöver.

C. Teknisk användning. Leras formbarhet och egenskap att vid upphettning hårdna till stenartad massa betingar dess användning för tillverkning av mur- och taktegel, täckdikesrör, andra tegelvaror och krukmakaregods. Eldfast 1. kallas en vanligen grå 1., som vid bränning blir gul eller gulvit och uthärdar mycket hög värmegrad utan att smälta. K 1 i n k e r-1. är ej fullt eldfast 1., som vid hög hetta sintrar och blir något glasig. Båda dessa slag finnas tillsammans med stenkolslagren i Skåne. — I blandning med sand användes lera till tegeltillverkning och till murbruk. Cement tillverkas genom bränning av en blandning av lera och kalk.

D. Lera användes även liktydigt med mugg (se d. o.).

Lerbruk. Se Mur.

Lerbränning. Förr förordades på grund av erfarenhet från England att använda bränd lera som jordförbättringsmedel till och med på lerjord. Dess fördelaktiga verkan beror därpå, att leran vid upphettningen förlorar sin sammanhållning, samt att en del av dess mineraliska beståndsdelar, särskilt kali, därvid lösliggöras, varjämte vid bränningen bildad ammoniak finnes absorberad i lerans porer. Numera torde denna jordförbättring ej förekomma.

Lerjord. Se Lera.

Leucin. Se Äggviteartade ämnen.

Leuciscus. Se Mörtsläktet.

Leucojum. Se Klocklilja.

Leukocyt. Se Blod, Mjölkprovning, A 5.

Levenehäst. Se Clydesdalehäst.

Leverflundra, Leveriglar, Levermask. Se Igelsjuka.

Levern är den största av kroppens körtlar. Den uppnår hos häst och nötkreatur en ungefärlig vikt av 5 kg., hos får och get 3/4 kg. och hos svin 1—2 $^{1}/_{4}$ kg. L. är belägen i främre delen av bukhålan, något åt högra sidan, omedelbart bakom mellangärdet, fäst vid detta med starka band (jfr Inälvor, fig.). L. är mörkt rödbrun samt genom inskärningar avdelad i 3 flikar, av vilka den högra är störst och den mellersta minst. Själva körtelsubstansen utgöres av en mängd mångkantiga, föga mer än knappnålshuvudstora lober, sammanhållna av ett bindvävsstroma, och består av från centrum radiellt ordnade leverceller eller egentliga körtelceller. I mitten på varje löb finnes ett blodkärl, central venen, dessa sammanflyta till allt större grenar, bildande slutligen de 3—4 större levervenerna, som föra blodet från 1. och inmynna i den nedre hålvenen (jfr Blodomlopp). L. är synnerligen rikt försedd med blod, som tillföres dels genom den från stora bukpulsådern kommande leverartären, dels genom portådern, som uppsamlar det från tarmarna kommande venösa blodet. Portådern förgrenar sig i 1., så att de finaste grenarna omfatta de särskilda leverloberna och sända in i dem ett fint kapillärnät, som omspinner levercellerna och slutligen övergår i centralvenen; leverartärens förgreningar följa i huvudsak portådern.

L. avsöndrar gallan, som upptages i gallkapillärerna, vilka börja mellan levercellerna och sedan förena sig till större stammar, som förlöpa mellan leverloberna och i huvudsak följa portåderns och leverartärens förgreningar för att slutligen sammanflyta till gallgången, som utmynnar i främre delen av tunntarmen, vanligen i förening med en av utförsgångarna från bukspottkörteln. Hos samtliga husdjur utom hästen står gallgången i förbindelse med en gall b lås ay som tjänar till behållare för den bildade gallan. Utom galla bildar 1. även glykogen (se d. o. och Matsmältning), som lätt övergår till socker och är av stor betydelse för ämnesomsättningen, särskilt i musklerna, där det finnes i stor mängd och förbrukas vid deras arbete. L. har dessutom till uppgift att oskadliggöra odugliga röda blodkroppar och att rena det från tarmarna genom portådern tillförda blodet från de skadliga ämnen, som kunna förekomma i detta.E. N—m.

Leversjukdomar. Se Coccidios, Gift, Fosfor, Igelsjuka.

Leverstärkelse. Se Glykogen.

Leydenerost. Se Holländsk kryddost.

Lichenin. Se Lav.

Lie har brukats i Sverige redan i förhistorisk tid och i olika landsdelar utbildats till olika former. I slättbygder äro liarna långa, 90—100 cm., i backiga och steniga trakter kortare (70—80 cm.) och mer bågböjda. Mycket långa liar brukas i Norrbotten, medellånga i Mellansverige, korta i Ångermanland och Småland, där lien vanligen har starkt böjd samt mindre kall. Hit höra de flesta svämleror, vårt lands fruktbaraste jordmåner. Om den är mer sandhaltig, är den en utmärkt rågjord, eljest är den mer lämplig för vårsäd (räknas särskilt som kornjord) samt för rotfrukter och vallväxter.

3. Skör lera, mellanlera, i vilken de lerartade och sandartade blandningsdelarna så motväga varandra, att jorden väl i torrt tillstånd blir hård men blott är medelmåttigt styv och seg. Hit hör den varviga leran samt mer sandig åkerlera. Den är i allmänhet en god jord, som, om den genom gödsling får sin ringa mullhalt ökad, kan bliva mycket bördig.

4. Styv lera, i vilken halten av kolloidal lera är så hög (7.7—10 % i svavelsyrad löslig lera enl. Weibull) och halten av kalk och mull så ringa, att jorden blir mycket seg, hårdnande till kokor och svår att arbeta. Hit hör huvudsakligen åkerlera. Den förbättras genom grundlig avdikning, kalkning och inblandning av mull- och torvdelar. Den passar bäst för vete (»vetejord»), hästbönor, kålrötter och klöver.

C. Teknisk användning. Leras formbarhet och egenskap att vid upphettning hårdna till stenartad massa betingar dess användning för tillverkning av mur- och taktegel, täckdikesrör, andra tegelvaror och krukmakaregods. Eldfast 1. kallas en vanligen grå 1., som vid bränning blir gul eller gulvit och uthärdar mycket hög värmegrad utan att smälta. K 1 i n k e r-1. är ej fullt eldfast 1., som vid hög hetta sintrar och blir något glasig. Båda dessa slag finnas tillsammans med stenkolslagren i Skåne. — I blandning med sand användes lera till tegeltillverkning och till murbruk. Cement tillverkas genom bränning av en blandning av lera och kalk.

D. Lera användes även liktydigt med mugg (se d. o.).

Lerbruk. Se Mur.

Lerbränning. Förr förordades på grund av erfarenhet från England att använda bränd lera som jordförbättringsmedel till och med på lerjord. Dess fördelaktiga verkan beror därpå, att leran vid upphettningen förlorar sin sammanhållning, samt att en del av dess mineraliska beståndsdelar, särskilt kali, därvid lösliggöras, varjämte vid bränningen bildad ammoniak finnes absorberad i lerans porer. Numera torde denna jordförbättring ej förekomma.

Lerjord. Se Lera.

Leucin. Se Äggviteartade ämnen.

Leuciscus. Se Mörtsläktet.

Leucojum. Se Klocklilja.

Leukocyt. Se Blod, Mjölkprovning, A 5.

Levenehäst. Se Clydesdalehäst.

Leverflundra, Leveriglar, Levermask. Se Igelsjuka.

Levern är den största av kroppens körtlar. Den uppnår hos häst och nötkreatur en ungefärlig vikt av 5 kg., hos får och get 3/4 kg. och hos svin 1—2 $^{1}/_{4}$ kg. L. är belägen i främre delen av bukhålan, något åt högra sidan, omedelbart bakom mellangärdet, fäst vid detta med starka band (jfr Inälvor, fig.). L. är mörkt rödbrun samt genom inskärningar avdelad i 3 flikar, av vilka den högra är störst och den mellersta minst. Själva körtelsubstansen utgöres av en mängd mångkantiga, föga mer än knappnålshuvudstora lober, sammanhållna av ett bindvävsstroma, och består av från centrum radiellt ordnade leverceller eller egentliga körtelceller. I mitten på varje löb finnes ett blodkärl, central venen, dessa sammanflyta till allt större grenar, bildande slutligen de 3—4 större levervenerna, som föra blodet från 1. och inmynna i den nedre hålvenen (jfr Blodomlopp). L. är synnerligen rikt försedd med blod, som tillföres dels genom den från stora bukpulsådern kommande leverartären, dels genom portådern, som uppsamlar det från tarmarna kommande venösa blodet. Portådern förgrenar sig i 1., så att de finaste grenarna omfatta de särskilda leverloberna och sända in i dem ett fint kapillärnät, som omspinner levercellerna och slutligen övergår i centralvenen; leverartärens förgreningar följa i huvudsak portådern.

L. avsöndrar gallan, som upptages i gallkapillärerna, vilka börja mellan levercellerna och sedan förena sig till större stammar, som förlöpa mellan leverloberna och i huvudsak följa portåderns och leverartärens förgreningar för att slutligen sammanflyta till gallgången, som utmynnar i främre delen av tunntarmen, vanligen i förening med en av utförsgångarna från bukspottkörteln. Hos samtliga husdjur utom hästen står gallgången i förbindelse med en gall b lås ay som tjänar till behållare för den bildade gallan. Utom galla bildar 1. även glykogen (se d. o. och Matsmältning), som lätt övergår till socker och är av stor betydelse för ämnesomsättningen, särskilt i musklerna, där det finnes i stor mängd och förbrukas vid deras arbete. L. har dessutom till uppgift att oskadliggöra odugliga röda blodkroppar och att rena det från tarmarna genom portådern tillförda blodet från de skadliga ämnen, som kunna förekomma i detta.E. N—m.

Leversjukdomar. Se Coccidios, Gift, Fosfor, Igelsjuka.

Leverstärkelse. Se Glykogen.

Leydenerost. Se Holländsk kryddost.

Lichenin. Se Lav.

Lie har brukats i Sverige redan i förhistorisk tid och i olika landsdelar utbildats till olika former. I slättbygder äro liarna långa, 90—100 cm., i backiga och steniga trakter kortare (70—80 cm.) och mer bågböjda. Mycket långa liar brukas i Norrbotten, medellånga i Mellansverige, korta i Ångermanland och Småland, där lien vanligen har starkt böjd samt mindre kall. Hit höra de flesta svämleror, vårt lands fruktbaraste jordmåner. Om den är mer sandhaltig, är den en utmärkt rågjord, eljest är den mer lämplig för vårsäd (räknas särskilt som kornjord) samt för rotfrukter och vallväxter.

3. Skör lera, mellanlera, i vilken de lerartade och sandartade blandningsdelarna så motväga varandra, att jorden väl i torrt tillstånd blir hård men blott är medelmåttigt styv och seg. Hit hör den varviga leran samt mer sandig åkerlera. Den är i allmänhet en god jord, som, om den genom gödsling får sin ringa mullhalt ökad, kan bliva mycket bördig.

4. Styv lera, i vilken halten av kolloidal lera är så hög (7.7—10 % i svavelsyrad löslig lera enl. Weibull) och halten av kalk och mull så ringa, att jorden blir mycket seg, hårdnande till kokor och svår att arbeta. Hit hör huvudsakligen åkerlera. Den förbättras genom grundlig avdikning, kalkning och inblandning av mull- och torvdelar. Den passar bäst för vete (»vetejord»), hästbönor, kålrötter och klöver.

C. Teknisk användning. Leras formbarhet och egenskap att vid upphettning hårdna till stenartad massa betingar dess användning för tillverkning av mur- och taktegel, täckdikesrör, andra tegelvaror och krukmakaregods. Eldfast 1. kallas en vanligen grå 1., som vid bränning blir gul eller gulvit och uthärdar mycket hög värmegrad utan att smälta. K 1 i n k e r-1. är ej fullt eldfast 1., som vid hög hetta sintrar och blir något glasig. Båda dessa slag finnas tillsammans med stenkolslagren i Skåne. — I blandning med sand användes lera till tegeltillverkning och till murbruk. Cement tillverkas genom bränning av en blandning av lera och kalk.

D. Lera användes även liktydigt med mugg (se d. o.).

Lerbruk. Se Mur.

Lerbränning. Förr förordades på grund av erfarenhet från England att använda bränd lera som jordförbättringsmedel till och med på lerjord. Dess fördelaktiga verkan beror därpå, att leran vid upphettningen förlorar sin sammanhållning, samt att en del av dess mineraliska beståndsdelar, särskilt kali, därvid lösliggöras, varjämte vid bränningen bildad ammoniak finnes absorberad i lerans porer. Numera torde denna jordförbättring ej förekomma.

Lerjord. Se Lera.

Leucin. Se Äggviteartade ämnen.

Leuciscus. Se Mörtsläktet.

Leucojum. Se Klocklilja.

Leukocyt. Se Blod, Mjölkprovning, A 5.

Levenehäst. Se Clydesdalehäst.

Leverflundra, Leveriglar, Levermask. Se Igelsjuka.

Levern är den största av kroppens körtlar. Den uppnår hos häst och nötkreatur en ungefärlig vikt av 5 kg., hos får och get 3/4 kg. och hos svin 1—2 $^{1}/_{4}$ kg. L. är belägen i främre delen av bukhålan, något åt högra sidan, omedelbart bakom mellangärdet, fäst vid detta med starka band (jfr Inälvor, fig.). L. är mörkt rödbrun samt genom inskärningar avdelad i 3 flikar, av vilka den högra är störst och den mellersta minst. Själva körtelsubstansen utgöres av en mängd mångkantiga, föga mer än knappnålshuvudstora lober, sammanhållna av ett bindvävsstroma, och består av från centrum radiellt ordnade leverceller eller egentliga körtelceller. I mitten på varje löb finnes ett blodkärl, central venen, dessa sammanflyta till allt större grenar, bildande slutligen de 3—4 större levervenerna, som föra blodet från 1. och inmynna i den nedre hålvenen (jfr Blodomlopp). L. är synnerligen rikt försedd med blod, som tillföres dels genom den från stora bukpulsådern kommande leverartären, dels genom portådern, som uppsamlar det från tarmarna kommande venösa blodet. Portådern förgrenar sig i 1., så att de finaste grenarna omfatta de särskilda leverloberna och sända in i dem ett fint kapillärnät, som omspinner levercellerna och slutligen övergår i centralvenen; leverartärens förgreningar följa i huvudsak portådern.

L. avsöndrar gallan, som upptages i gallkapillärerna, vilka börja mellan levercellerna och sedan förena sig till större stammar, som förlöpa mellan leverloberna och i huvudsak följa portåderns och leverartärens förgreningar för att slutligen sammanflyta till gallgången, som utmynnar i främre delen av tunntarmen, vanligen i förening med en av utförsgångarna från bukspottkörteln. Hos samtliga husdjur utom hästen står gallgången i förbindelse med en gall b lås ay som tjänar till behållare för den bildade gallan. Utom galla bildar 1. även glykogen (se d. o. och Matsmältning), som lätt övergår till socker och är av stor betydelse för ämnesomsättningen, särskilt i musklerna, där det finnes i stor mängd och förbrukas vid deras arbete. L. har dessutom till uppgift att oskadliggöra odugliga röda blodkroppar och att rena det från tarmarna genom portådern tillförda blodet från de skadliga ämnen, som kunna förekomma i detta.E. N—m.

Leversjukdomar. Se Coccidios, Gift, Fosfor, Igelsjuka.

Leverstärkelse. Se Glykogen.

Leydenerost. Se Holländsk kryddost.

Lichenin. Se Lav.

Lie har brukats i Sverige redan i förhistorisk tid och i olika landsdelar utbildats till olika former. I slättbygder äro liarna långa, 90—100 cm., i backiga och steniga trakter kortare (70—80 cm.) och mer bågböjda. Mycket långa liar brukas i Norrbotten, medellånga i Mellansverige, korta i Ångermanland och Småland, där lien vanligen har starkt böjd samt mindre kall. Hit höra de flesta svämleror, vårt lands fruktbaraste jordmåner. Om den är mer sandhaltig, är den en utmärkt rågjord, eljest är den mer lämplig för vårsäd (räknas särskilt som kornjord) samt för rotfrukter och vallväxter.

3. Skör lera, mellanlera, i vilken de lerartade och sandartade blandningsdelarna så motväga varandra, att jorden väl i torrt tillstånd blir hård men blott är medelmåttigt styv och seg. Hit hör den varviga leran samt mer sandig åkerlera. Den är i allmänhet en god jord, som, om den genom gödsling får sin ringa mullhalt ökad, kan bliva mycket bördig.

4. Styv lera, i vilken halten av kolloidal lera är så hög (7.7—10 % i svavelsyrad löslig lera enl. Weibull) och halten av kalk och mull så ringa, att jorden blir mycket seg, hårdnande till kokor och svår att arbeta. Hit hör huvudsakligen åkerlera. Den förbättras genom grundlig avdikning, kalkning och inblandning av mull- och torvdelar. Den passar bäst för vete (»vetejord»), hästbönor, kålrötter och klöver.

C. Teknisk användning. Leras formbarhet och egenskap att vid upphettning hårdna till stenartad massa betingar dess användning för tillverkning av mur- och taktegel, täckdikesrör, andra tegelvaror och krukmakaregods. Eldfast 1. kallas en vanligen grå 1., som vid bränning blir gul eller gulvit och uthärdar mycket hög värmegrad utan att smälta. K 1 i n k e r-1. är ej fullt eldfast 1., som vid hög hetta sintrar och blir något glasig. Båda dessa slag finnas tillsammans med stenkolslagren i Skåne. — I blandning med sand användes lera till tegeltillverkning och till murbruk. Cement tillverkas genom bränning av en blandning av lera och kalk.

D. Lera användes även liktydigt med mugg (se d. o.).

Lerbruk. Se Mur.

Lerbränning. Förr förordades på grund av erfarenhet från England att använda bränd lera som jordförbättringsmedel till och med på lerjord. Dess fördelaktiga verkan beror därpå, att leran vid upphettningen förlorar sin sammanhållning, samt att en del av dess mineraliska beståndsdelar, särskilt kali, därvid lösliggöras, varjämte vid bränningen bildad ammoniak

finnes absorberad i lerans porer. Numera torde denna jordförbättring ej förekomma.

Lerjord. Se Lera.

Leucin. Se Äggviteartade ämnen.

Leuciscus. Se Mörtsläktet.

Leucojum. Se Klocklilja.

Leukocyt. Se Blod, Mjölkprovning, A 5.

Levenehäst. Se Clydesdalehäst.

Leverflundra, Leveriglar, Levermask. Se Igelsjuka.

Levern är den största av kroppens körtlar. Den uppnår hos häst och nötkreatur en ungefärlig vikt av 5 kg., hos får och get 3/4 kg. och hos svin 1—2 1/4 kg. L. är belägen i främre delen av bukhålan, något åt högra sidan, omedelbart bakom mellangärdet, fäst vid detta med starka band (jfr Inälvor, fig.). L. är mörkt rödbrun samt genom inskärningar avdelad i 3 flikar, av vilka den högra är störst och den mellersta minst. Själva körtelsubstansen utgöres av en mängd mångkantiga, föga mer än knappnålshuvudstora lober, sammanhållna av ett bindvävsstroma, och består av från centrum radiellt ordnade leverceller eller egentliga körtelceller. I mitten på varje löb finnes ett blodkärl, central venen, dessa sammanflyta till allt större grenar, bildande slutligen de 3—4 större levervenerna, som föra blodet från 1. och inmynna i den nedre hålvenen (jfr Blodomlopp). L. är synnerligen rikt försedd med blod, som tillföres dels genom den från stora bukpulsådern kommande leverartären, dels genom portådern, som uppsamlar det från tarmarna kommande venösa blodet. Portådern förgrenar sig i 1., så att de finaste grenarna omfatta de särskilda leverloberna och sända in i dem ett fint kapillärnät, som omspinner levercellerna och slutligen övergår i centralvenen; leverartärens förgreningar följa i huvudsak portådern.

L. avsöndrar gallan, som upptages i gallkapillärerna, vilka börja mellan levercellerna och sedan förena sig till större stammar, som förlöpa mellan leverloberna och i huvudsak följa portåderns och leverartärens förgreningar för att slutligen sammanflyta till gallgången, som utmynnar i främre delen av tunntarmen, vanligen i förening med en av utförsgångarna från bukspottkörteln. Hos samtliga husdjur utom hästen står gallgången i förbindelse med en gall b lås ay som tjänar till behållare för den bildade gallan. Utom galla bildar 1. även glykogen (se d. o. och Matsmältning), som lätt övergår till socker och är av stor betydelse för ämnesomsättningen, särskilt i musklerna, där det finnes i stor mängd och förbrukas vid deras arbete. L. har dessutom till uppgift att oskadliggöra odugliga röda blodkroppar och att rena det från tarmarna genom portådern tillförda blodet från de skadliga ämnen, som kunna förekomma i detta.E. N—m.

Leversjukdomar. Se Coccidios, Gift, Fosfor, Igelsjuka.

Leverstärkelse. Se Glykogen.

Leydenerost. Se Holländsk kryddost.

Lichenin. Se Lav.

Lie har brukats i Sverige redan i förhistorisk tid och i olika landsdelar utbildats till olika former. I slättbygder äro liarna långa, 90—100 cm., i backiga och steniga trakter kortare (70—80 cm.) och mer bågböjda. Mycket långa liar brukas i Norrbotten, medellånga i Mellansverige, korta i Ångermanland och Småland, där lien vanligen har starkt böjd samt mindre kall. Hit höra de flesta svämleror, vårt lands fruktbaraste jordmåner. Om den är mer sandhaltig, är den en utmärkt rågjord, eljest är den mer lämplig för vårsäd (räknas särskilt som kornjord) samt för rotfrukter och vallväxter.

3. Skör lera, mellanlera, i vilken de lerartade och sandartade blandningsdelarna så motväga varandra, att jorden väl i torrt tillstånd blir hård men blott är medelmåttigt styv och seg. Hit hör den varviga leran samt mer sandig åkerlera. Den är i allmänhet en god jord, som, om den genom gödsling får sin ringa mullhalt ökad, kan bliva mycket bördig.

4. Styv lera, i vilken halten av kolloidal lera är så hög (7.7—10 % i svavelsyrad löslig lera enl. Weibull) och halten av kalk och mull så ringa, att jorden blir mycket seg, hårdnande till kokor och svår att arbeta. Hit hör huvudsakligen åkerlera. Den förbättras genom grundlig avdikning, kalkning och inblandning av mull- och torvdelar. Den passar bäst för vete (»vetejord»), hästbönor, kålrötter och klöver.

C. Teknisk användning. Leras formbarhet och egenskap att vid upphettning hårdna till stenartad massa betingar dess användning för tillverkning av mur- och taktegel, täckdikesrör, andra tegelvaror och krukmakaregods. Eldfast 1. kallas en vanligen grå 1., som vid bränning blir gul eller gulvit och uthärdar mycket hög värmegrad utan att smälta. K 1 i n k e r-1. är ej fullt eldfast 1., som vid hög hetta sintrar och blir något glasig. Båda dessa slag finnas tillsammans med stenkolslagren i Skåne. — I blandning med sand användes lera till tegeltillverkning och till murbruk. Cement tillverkas genom bränning av en blandning av lera och kalk.

D. Lera användes även liktydigt med mugg (se d. o.).

Lerbruk. Se Mur.

Lerbränning. Förr förordades på grund av erfarenhet från England att använda bränd lera som jordförbättringsmedel till och med på lerjord. Dess fördelaktiga verkan beror därpå, att leran vid upphettningen förlorar sin sammanhållning, samt att en del av dess mineraliska beståndsdelar, särskilt kali, därvid lösliggöras, varjämte vid bränningen bildad ammoniak finnes absorberad i lerans porer. Numera torde denna jordförbättring ej förekomma.

Lerjord. Se Lera.

Leucin. Se Äggviteartade ämnen.

Leuciscus. Se Mörtsläktet.

Leucojum. Se Klocklilja.

Leukocyt. Se Blod, Mjölkprovning, A 5.

Levenehäst. Se Clydesdalehäst.

Leverflundra, Leveriglar, Levermask. Se Igelsjuka.

Levern är den största av kroppens körtlar. Den uppnår hos häst och nötkreatur en ungefärlig vikt av 5 kg., hos får och get 3/4 kg. och hos svin 1—2 1/4 kg. L. är belägen i främre delen av bukhålan, något åt högra sidan, omedelbart bakom mellangärdet, fäst vid detta med starka band (jfr Inälvor, fig.). L. är mörkt rödbrun samt genom inskärningar avdelad i 3 flikar, av vilka den högra är störst och den mellersta minst. Själva körtelsubstansen utgöres av en mängd mångkantiga, föga mer än knappnålshuvudstora lober, sammanhållna av ett bindvävsstroma, och består av från centrum radiellt ordnade leverceller eller egentliga körtelceller. I mitten på varje löb finnes ett blodkärl, central venen, dessa sammanflyta till allt större grenar, bildande slutligen de 3—4 större levervenerna, som föra blodet från 1. och inmynna i den nedre hålvenen (jfr Blodomlopp). L. är synnerligen rikt försedd med blod, som tillföres dels genom den från stora bukpulsådern kommande leverartären, dels genom portådern, som uppsamlar det från tarmarna kommande venösa blodet. Portådern förgrenar sig i 1., så att de finaste grenarna omfatta de särskilda leverloberna och sända in i dem ett fint kapillärnät, som omspinner levercellerna och slutligen övergår i centralvenen; leverartärens förgreningar följa i huvudsak portådern.

L. avsöndrar gallan, som upptages i gallkapillärerna, vilka börja mellan levercellerna och sedan förena sig till större stammar, som förlöpa mellan leverloberna och i huvudsak följa portåderns och leverartärens förgreningar för att slutligen sammanflyta till gallgången, som utmynnar i främre delen av tunntarmen, vanligen i förening med en av utförsgångarna från bukspottkörteln. Hos samtliga husdjur utom hästen står gallgången i förbindelse med en gall b lås ay som tjänar till behållare för den bildade gallan. Utom galla bildar 1. även glykogen (se d. o. och Matsmältning), som lätt övergår till socker och är av stor betydelse för ämnesomsättningen, särskilt i musklerna, där det finnes i stor mängd och förbrukas vid deras arbete. L. har dessutom till uppgift att oskadliggöra odugliga röda blodkroppar och att rena det från tarmarna genom portådern tillförda blodet från de skadliga ämnen, som

kunna förekomma i detta.E. N—m.

Leversjukdomar. Se Coccidios, Gift, Fosfor, Igelsjuka.

Leverstärkelse. Se Glykogen.

Leydenerost. Se Holländsk kryddost.

Lichenin. Se Lav.

Lie har brukats i Sverige redan i förhistorisk tid och i olika landsdelar utbildats till olika former. I slättbygder äro liarna långa, 90—100 cm., i backiga och steniga trakter kortare (70—80 cm.) och mer bågböjda. Mycket långa liar brukas i Norrbotten, medellånga i Mellansverige, korta i Ångermanland och Småland, där lien vanligen har starkt böjd samt mindre kall. Hit höra de flesta svämleror, vårt lands fruktbaraste jordmåner. Om den är mer sandhaltig, är den en utmärkt rågjord, eljest är den mer lämplig för vårsäd (räknas särskilt som kornjord) samt för rotfrukter och vallväxter.

3. Skör lera, mellanlera, i vilken de lerartade och sandartade blandningsdelarna så motväga varandra, att jorden väl i torrt tillstånd blir hård men blott är medelmåttigt styv och seg. Hit hör den varviga leran samt mer sandig åkerlera. Den är i allmänhet en god jord, som, om den genom gödsling får sin ringa mullhalt ökad, kan bliva mycket bördig.

4. Styv lera, i vilken halten av kolloidal lera är så hög (7.7—10 % i svavelsyrad löslig lera enl. Weibull) och halten av kalk och mull så ringa, att jorden blir mycket seg, hårdnande till kokor och svår att arbeta. Hit hör huvudsakligen åkerlera. Den förbättras genom grundlig avdikning, kalkning och inblandning av mull- och torvdelar. Den passar bäst för vete (»vetejord»), hästbönor, kålrötter och klöver.

C. Teknisk användning. Leras formbarhet och egenskap att vid upphettning hårdna till stenartad massa betingar dess användning för tillverkning av mur- och taktegel, täckdikesrör, andra tegelvaror och krukmakaregods. Eldfast 1. kallas en vanligen grå 1., som vid bränning blir gul eller gulvit och uthärdar mycket hög värmegrad utan att smälta. K 1 i n k e r-1. är ej fullt eldfast 1., som vid hög hetta sintrar och blir något glasig. Båda dessa slag finnas tillsammans med stenkolslagren i Skåne. — I blandning med sand användes lera till tegeltillverkning och till murbruk. Cement tillverkas genom bränning av en blandning av lera och kalk.

D. Lera användes även liktydigt med mugg (se d. o.).

Lerbruk. Se Mur.

Lerbränning. Förr förordades på grund av erfarenhet från England att använda bränd lera som jordförbättringsmedel till och med på lerjord. Dess fördelaktiga verkan beror därpå, att leran vid upphettningen förlorar sin sammanhållning, samt att en del av dess mineraliska beståndsdelar, särskilt kali, därvid lösliggöras, varjämte vid bränningen bildad ammoniak finnes absorberad i lerans porer. Numera torde denna jordförbättring ej förekomma.

Lerjord. Se Lera.

Leucin. Se Äggviteartade ämnen.

Leuciscus. Se Mörtsläktet.

Leucojum. Se Klocklilja.

Leukocyt. Se Blod, Mjölkprovning, A 5.

Levenehäst. Se Clydesdalehäst.

Leverflundra, Leveriglar, Levermask. Se Igelsjuka.

Levern är den största av kroppens körtlar. Den uppnår hos häst och nötkreatur en ungefärlig vikt av 5 kg., hos får och get 3/4 kg. och hos svin 1—2 $^{1}/_{4}$ kg. L. är belägen i främre delen av bukhålan, något åt högra sidan, omedelbart bakom mellangärdet, fäst vid detta med starka band (jfr Inälvor, fig.). L. är mörkt rödbrun samt genom inskärningar avdelad i 3 flikar, av vilka den högra är störst och den mellersta minst. Själva körtelsubstansen utgöres av en mängd mångkantiga, föga mer än knappnålshuvudstora lober, sammanhållna av ett bindvävsstroma, och består av från centrum radiellt ordnade leverceller eller egentliga körtelceller. I mitten på varje löb finnes ett blodkärl, central venen, dessa sammanflyta till allt större grenar, bildande slutligen de 3—4 större levervenerna, som föra blodet från 1. och inmynna i den nedre hålvenen (jfr Blodomlopp). L. är synnerligen rikt försedd med blod, som tillföres dels genom den från stora bukpulsådern kommande leverartären, dels genom portådern, som uppsamlar det från tarmarna kommande venösa blodet. Portådern förgrenar sig i 1., så att de finaste grenarna omfatta de särskilda leverloberna och sända in i dem ett fint kapillärnät, som omspinner levercellerna och slutligen övergår i centralvenen; leverartärens förgreningar följa i huvudsak portådern.

L. avsöndrar gallan, som upptages i gallkapillärerna, vilka börja mellan levercellerna och sedan förena sig till större stammar, som förlöpa mellan leverloberna och i huvudsak följa portåderns och leverartärens förgreningar för att slutligen sammanflyta till gallgången, som utmynnar i främre delen av tunntarmen, vanligen i förening med en av utförsgångarna från bukspottkörteln. Hos samtliga husdjur utom hästen står gallgången i förbindelse med en gall b lås ay som tjänar till behållare för den bildade gallan. Utom galla bildar 1. även glykogen (se d. o. och Matsmältning), som lätt övergår till socker och är av stor betydelse för ämnesomsättningen, särskilt i musklerna, där det finnes i stor mängd och förbrukas vid deras arbete. L. har dessutom till uppgift att oskadliggöra odugliga röda blodkroppar och att rena det från tarmarna genom portådern tillförda blodet från de skadliga ämnen, som kunna förekomma i detta.E. N—m.

Leversjukdomar. Se Coccidios, Gift, Fosfor, Igelsjuka.

Leverstärkelse. Se Glykogen.

Leydenerost. Se Holländsk kryddost.

Lichenin. Se Lav.

Lie har brukats i Sverige redan i förhistorisk tid och i olika landsdelar utbildats till olika former. I slättbygder äro liarna långa, 90—100 cm., i backiga och steniga trakter kortare (70—80 cm.) och mer bågböjda. Mycket långa liar brukas i Norrbotten, medellånga i Mellansverige, korta i Ångermanland och Småland, där lien vanligen har starkt böjd samt mindre kall. Hit höra de flesta svämleror, vårt lands fruktbaraste jordmåner. Om den är mer sandhaltig, är den en utmärkt rågjord, eljest är den mer lämplig för vårsäd (räknas särskilt som kornjord) samt för rotfrukter och vallväxter.

3. Skör lera, mellanlera, i vilken de lerartade och sandartade blandningsdelarna så motväga varandra, att jorden väl i torrt tillstånd blir hård men blott är medelmåttigt styv och seg. Hit hör den varviga leran samt mer sandig åkerlera. Den är i allmänhet en god jord, som, om den genom gödsling får sin ringa mullhalt ökad, kan bliva mycket bördig.

4. Styv lera, i vilken halten av kolloidal lera är så hög (7.7—10 % i svavelsyrad löslig lera enl. Weibull) och halten av kalk och mull så ringa, att jorden blir mycket seg, hårdnande till kokor och svår att arbeta. Hit hör huvudsakligen åkerlera. Den förbättras genom grundlig avdikning, kalkning och inblandning av mull- och torvdelar. Den passar bäst för vete (»vetejord»), hästbönor, kålrötter och klöver.

C. Teknisk användning. Leras formbarhet och egenskap att vid upphettning hårdna till stenartad massa betingar dess användning för tillverkning av mur- och taktegel, täckdikesrör, andra tegelvaror och krukmakaregods. Eldfast 1. kallas en vanligen grå 1., som vid bränning blir gul eller gulvit och uthärdar mycket hög värmegrad utan att smälta. K 1 i n k e r-1. är ej fullt eldfast 1., som vid hög hetta sintrar och blir något glasig. Båda dessa slag finnas tillsammans med stenkolslagren i Skåne. — I blandning med sand användes lera till tegeltillverkning och till murbruk. Cement tillverkas genom bränning av en blandning av lera och kalk.

D. Lera användes även liktydigt med mugg (se d. o.).

Lerbruk. Se Mur.

Lerbränning. Förr förordades på grund av erfarenhet från England att använda bränd lera som jordförbättringsmedel till och med på lerjord. Dess fördelaktiga verkan beror därpå, att

leran vid upphettningen förlorar sin sammanhållning, samt att en del av dess mineraliska beståndsdelar, särskilt kali, därvid lösliggöras, varjämte vid bränningen bildad ammoniak finnes absorberad i lerans porer. Numera torde denna jordförbättring ej förekomma.

Lerjord. Se Lera.

Leucin. Se Äggviteartade ämnen.

Leuciscus. Se Mörtsläktet.

Leucojum. Se Klocklilja.

Leukocyt. Se Blod, Mjölkprovning, A 5.

Levenehäst. Se Clydesdalehäst.

Leverflundra, Leveriglar, Levermask. Se Igelsjuka.

Levern är den största av kroppens körtlar. Den uppnår hos häst och nötkreatur en ungefärlig vikt av 5 kg., hos får och get 3/4 kg. och hos svin 1—2 $^{1}/_{4}$ kg. L. är belägen i främre delen av bukhålan, något åt högra sidan, omedelbart bakom mellangärdet, fäst vid detta med starka band (jfr Inälvor, fig.). L. är mörkt rödbrun samt genom inskärningar avdelad i 3 flikar, av vilka den högra är störst och den mellersta minst. Själva körtelsubstansen utgöres av en mängd mångkantiga, föga mer än knappnålshuvudstora lober, sammanhållna av ett bindvävsstroma, och består av från centrum radiellt ordnade leverceller eller egentliga körtelceller. I mitten på varje löb finnes ett blodkärl, central venen, dessa sammanflyta till allt större grenar, bildande slutligen de 3—4 större levervenerna, som föra blodet från 1. och inmynna i den nedre hålvenen (jfr Blodomlopp). L. är synnerligen rikt försedd med blod, som tillföres dels genom den från stora bukpulsådern kommande leverartären, dels genom portådern, som uppsamlar det från tarmarna kommande venösa blodet. Portådern förgrenar sig i 1., så att de finaste grenarna omfatta de särskilda leverloberna och sända in i dem ett fint kapillärnät, som omspinner levercellerna och slutligen övergår i centralvenen; leverartärens förgreningar följa i huvudsak portådern.

L. avsöndrar gallan, som upptages i gallkapillärerna, vilka börja mellan levercellerna och sedan förena sig till större stammar, som förlöpa mellan leverloberna och i huvudsak följa portåderns och leverartärens förgreningar för att slutligen sammanflyta till gallgången, som utmynnar i främre delen av tunntarmen, vanligen i förening med en av utförsgångarna från bukspottkörteln. Hos samtliga husdjur utom hästen står gallgången i förbindelse med en gall b lås ay som tjänar till behållare för den bildade gallan. Utom galla bildar 1. även glykogen (se d. o. och Matsmältning), som lätt övergår till socker och är av stor betydelse för ämnesomsättningen, särskilt i musklerna, där det finnes i stor mängd och förbrukas vid deras arbete. L. har dessutom till uppgift att oskadliggöra odugliga röda blodkroppar och att rena det från tarmarna genom portådern tillförda blodet från de skadliga ämnen, som kunna förekomma i detta.E. N—m.

Leversjukdomar. Se Coccidios, Gift, Fosfor, Igelsjuka.

Leverstärkelse. Se Glykogen.

Leydenerost. Se Holländsk kryddost.

Lichenin. Se Lav.

Lie har brukats i Sverige redan i förhistorisk tid och i olika landsdelar utbildats till olika former. I slättbygder äro liarna långa, 90—100 cm., i backiga och steniga trakter kortare (70—80 cm.) och mer bågböjda. Mycket långa liar brukas i Norrbotten, medellånga i Mellansverige, korta i Ångermanland och Småland, där lien vanligen har starkt böjd samt mindre kall. Hit höra de flesta svämleror, vårt lands fruktbaraste jordmåner. Om den är mer sandhaltig, är den en utmärkt rågjord, eljest är den mer lämplig för vårsäd (räknas särskilt som kornjord) samt för rotfrukter och vallväxter.

3. Skör lera, mellanlera, i vilken de lerartade och sandartade blandningsdelarna så motväga varandra, att jorden väl i torrt tillstånd blir hård men blott är medelmåttigt styv och seg. Hit hör den varviga leran samt mer sandig åkerlera. Den är i allmänhet en god jord, som, om den genom gödsling får sin ringa mullhalt ökad, kan bliva mycket bördig.

4. Styv lera, i vilken halten av kolloidal lera är så hög (7.7—10 % i svavelsyrad löslig lera enl. Weibull) och halten av kalk och mull så ringa, att jorden blir mycket seg, hårdnande till kokor och svår att arbeta. Hit hör huvudsakligen åkerlera. Den förbättras genom grundlig avdikning, kalkning och inblandning av mull- och torvdelar. Den passar bäst för vete (»vetejord»), hästbönor, kålrötter och klöver.

C. Teknisk användning. Leras formbarhet och egenskap att vid upphettning hårdna till stenartad massa betingar dess användning för tillverkning av mur- och taktegel, täckdikesrör, andra tegelvaror och krukmakaregods. Eldfast 1. kallas en vanligen grå 1., som vid bränning blir gul eller gulvit och uthärdar mycket hög värmegrad utan att smälta. K 1 i n k e r-1. är ej fullt eldfast 1., som vid hög hetta sintrar och blir något glasig. Båda dessa slag finnas tillsammans med stenkolslagren i Skåne. — I blandning med sand användes lera till tegeltillverkning och till murbruk. Cement tillverkas genom bränning av en blandning av lera och kalk.

D. Lera användes även liktydigt med mugg (se d. o.).

Lerbruk. Se Mur.

Lerbränning. Förr förordades på grund av erfarenhet från England att använda bränd lera som jordförbättringsmedel till och med på lerjord. Dess fördelaktiga verkan beror därpå, att leran vid upphettningen förlorar sin sammanhållning, samt att en del av dess mineraliska beståndsdelar, särskilt kali, därvid lösliggöras, varjämte vid bränningen bildad ammoniak finnes absorberad i lerans porer. Numera torde denna jordförbättring ej förekomma.

Lerjord. Se Lera.

Leucin. Se Äggviteartade ämnen.

Leuciscus. Se Mörtsläktet.

Leucojum. Se Klocklilja.

Leukocyt. Se Blod, Mjölkprovning, A 5.

Levenehäst. Se Clydesdalehäst.

Leverflundra, Leveriglar, Levermask. Se Igelsjuka.

Levern är den största av kroppens körtlar. Den uppnår hos häst och nötkreatur en ungefärlig vikt av 5 kg., hos får och get 3/4 kg. och hos svin 1—2 $^{1}/_{4}$ kg. L. är belägen i främre delen av bukhålan, något åt högra sidan, omedelbart bakom mellangärdet, fäst vid detta med starka band (jfr Inälvor, fig.). L. är mörkt rödbrun samt genom inskärningar avdelad i 3 flikar, av vilka den högra är störst och den mellersta minst. Själva körtelsubstansen utgöres av en mängd mångkantiga, föga mer än knappnålshuvudstora lober, sammanhållna av ett bindvävsstroma, och består av från centrum radiellt ordnade leverceller eller egentliga körtelceller. I mitten på varje löb finnes ett blodkärl, central venen, dessa sammanflyta till allt större grenar, bildande slutligen de 3—4 större levervenerna, som föra blodet från 1. och inmynna i den nedre hålvenen (jfr Blodomlopp). L. är synnerligen rikt försedd med blod, som tillföres dels genom den från stora bukpulsådern kommande leverartären, dels genom portådern, som uppsamlar det från tarmarna kommande venösa blodet. Portådern förgrenar sig i 1., så att de finaste grenarna omfatta de särskilda leverloberna och sända in i dem ett fint kapillärnät, som omspinner levercellerna och slutligen övergår i centralvenen; leverartärens förgreningar följa i huvudsak portådern.

L. avsöndrar gallan, som upptages i gallkapillärerna, vilka börja mellan levercellerna och sedan förena sig till större stammar, som förlöpa mellan leverloberna och i huvudsak följa portåderns och leverartärens förgreningar för att slutligen sammanflyta till gallgången, som utmynnar i främre delen av tunntarmen, vanligen i förening med en av utförsgångarna från bukspottkörteln. Hos samtliga husdjur utom hästen står gallgången i förbindelse med en gall b lås ay som tjänar till behållare för den bildade gallan. Utom galla bildar 1. även glykogen (se d. o. och Matsmältning), som lätt övergår till socker och är av stor betydelse för ämnesomsättningen, särskilt i musklerna, där det finnes i stor mängd och förbrukas vid

deras arbete. L. har dessutom till uppgift att oskadliggöra odugliga röda blodkroppar och att rena det från tarmarna genom portådern tillförda blodet från de skadliga ämnen, som kunna förekomma i detta.E. N—m.

Leversjukdomar. Se Coccidios, Gift, Fosfor, Igelsjuka.

Leverstärkelse. Se Glykogen.

Leydenerost. Se Holländsk kryddost.

Lichenin. Se Lav.

Lie har brukats i Sverige redan i förhistorisk tid och i olika landsdelar utbildats till olika former. I slättbygder äro liarna långa, 90—100 cm., i backiga och steniga trakter kortare (70—80 cm.) och mer bågböjda. Mycket långa liar brukas i Norrbotten, medellånga i Mellansverige, korta i Ångermanland och Småland, där lien vanligen har starkt böjd samt mindre kall. Hit höra de flesta svämleror, vårt lands fruktbaraste jordmåner. Om den är mer sandhaltig, är den en utmärkt rågjord, eljest är den mer lämplig för vårsäd (räknas särskilt som kornjord) samt för rotfrukter och vallväxter.

3. Skör lera, mellanlera, i vilken de lerartade och sandartade blandningsdelarna så motväga varandra, att jorden väl i torrt tillstånd blir hård men blott är medelmåttigt styv och seg. Hit hör den varviga leran samt mer sandig åkerlera. Den är i allmänhet en god jord, som, om den genom gödsling får sin ringa mullhalt ökad, kan bliva mycket bördig.

4. Styv lera, i vilken halten av kolloidal lera är så hög (7.7—10 % i svavelsyrad löslig lera enl. Weibull) och halten av kalk och mull så ringa, att jorden blir mycket seg, hårdnande till kokor och svår att arbeta. Hit hör huvudsakligen åkerlera. Den förbättras genom grundlig avdikning, kalkning och inblandning av mull- och torvdelar. Den passar bäst för vete (»vetejord»), hästbönor, kålrötter och klöver.

C. Teknisk användning. Leras formbarhet och egenskap att vid upphettning hårdna till stenartad massa betingar dess användning för tillverkning av mur- och taktegel, täckdikesrör, andra tegelvaror och krukmakaregods. Eldfast 1. kallas en vanligen grå 1., som vid bränning blir gul eller gulvit och uthärdar mycket hög värmegrad utan att smälta. K 1 i n k e r-1. är ej fullt eldfast 1., som vid hög hetta sintrar och blir något glasig. Båda dessa slag finnas tillsammans med stenkolslagren i Skåne. — I blandning med sand användes lera till tegeltillverkning och till murbruk. Cement tillverkas genom bränning av en blandning av lera och kalk.

D. Lera användes även liktydigt med mugg (se d. o.).

Lerbruk. Se Mur.

Lerbränning. Förr förordades på grund av erfarenhet från England att använda bränd lera som jordförbättringsmedel till och med på lerjord. Dess fördelaktiga verkan beror därpå, att leran vid upphettningen förlorar sin sammanhållning, samt att en del av dess mineraliska beståndsdelar, särskilt kali, därvid lösliggöras, varjämte vid bränningen bildad ammoniak finnes absorberad i lerans porer. Numera torde denna jordförbättring ej förekomma.

Lerjord. Se Lera.

Leucin. Se Äggviteartade ämnen.

Leuciscus. Se Mörtsläktet.

Leucojum. Se Klocklilja.

Leukocyt. Se Blod, Mjölkprovning, A 5.

Levenehäst. Se Clydesdalehäst.

Leverflundra, Leveriglar, Levermask. Se Igelsjuka.

Levern är den största av kroppens körtlar. Den uppnår hos häst och nötkreatur en ungefärlig vikt av 5 kg., hos får och get 3/4 kg. och hos svin 1—2 $^{1}/_{4}$ kg. L. är belägen i främre delen av bukhålan, något åt högra sidan, omedelbart bakom mellangärdet, fäst vid detta med starka band (jfr Inälvor, fig.). L. är mörkt rödbrun samt genom inskärningar avdelad i 3 flikar, av vilka den högra är störst och den mellersta minst. Själva körtelsubstansen utgöres av en mängd mångkantiga, föga mer än knappnålshuvudstora lober, sammanhållna av ett bindvävsstroma, och består av från centrum radiellt ordnade leverceller eller egentliga körtelceller. I mitten på varje löb finnes ett blodkärl, central venen, dessa sammanflyta till allt större grenar, bildande slutligen de 3—4 större levervenerna, som föra blodet från 1. och inmynna i den nedre hålvenen (jfr Blodomlopp). L. är synnerligen rikt försedd med blod, som tillföres dels genom den från stora bukpulsådern kommande leverartären, dels genom portådern, som uppsamlar det från tarmarna kommande venösa blodet. Portådern förgrenar sig i 1., så att de finaste grenarna omfatta de särskilda leverloberna och sända in i dem ett fint kapillärnät, som omspinner levercellerna och slutligen övergår i centralvenen; leverartärens förgreningar följa i huvudsak portådern.

L. avsöndrar gallan, som upptages i gallkapillärerna, vilka börja mellan levercellerna och sedan förena sig till större stammar, som förlöpa mellan leverloberna och i huvudsak följa portåderns och leverartärens förgreningar för att slutligen sammanflyta till gallgången, som utmynnar i främre delen av tunntarmen, vanligen i förening med en av utförsgångarna från bukspottkörteln. Hos samtliga husdjur utom hästen står gallgången i förbindelse med en gall b lås ay som tjänar till behållare för den bildade gallan. Utom galla bildar 1. även glykogen (se d. o. och Matsmältning), som lätt övergår till socker och är av stor betydelse för ämnesomsättningen, särskilt i musklerna, där det finnes i stor mängd och förbrukas vid
deras arbete. L. har dessutom till uppgift att oskadliggöra odugliga röda blodkroppar och att rena det från tarmarna genom portådern tillförda blodet från de skadliga ämnen, som kunna förekomma i detta.E. N—m.

Leversjukdomar. Se Coccidios, Gift, Fosfor, Igelsjuka.

Leverstärkelse. Se Glykogen.

Leydenerost. Se Holländsk kryddost.

Lichenin. Se Lav.

Lie har brukats i Sverige redan i förhistorisk tid och i olika landsdelar utbildats till olika former. I slättbygder äro liarna långa, 90—100 cm., i backiga och steniga trakter kortare (70—80 cm.) och mer bågböjda. Mycket långa liar brukas i Norrbotten, medellånga i Mellansverige, korta i Ångermanland och Småland, där lien vanligen har starkt böjd samt mindre kall. Hit höra de flesta svämleror, vårt lands fruktbaraste jordmåner. Om den är mer sandhaltig, är den en utmärkt rågjord, eljest är den mer lämplig för vårsäd (räknas särskilt som kornjord) samt för rotfrukter och vallväxter.

3. Skör lera, mellanlera, i vilken de lerartade och sandartade blandningsdelarna så motväga varandra, att jorden väl i torrt tillstånd blir hård men blott är medelmåttigt styv och seg. Hit hör den varviga leran samt mer sandig åkerlera. Den är i allmänhet en god jord, som, om den genom gödsling får sin ringa mullhalt ökad, kan bliva mycket bördig.

4. Styv lera, i vilken halten av kolloidal lera är så hög (7.7—10 % i svavelsyrad löslig lera enl. Weibull) och halten av kalk och mull så ringa, att jorden blir mycket seg, hårdnande till kokor och svår att arbeta. Hit hör huvudsakligen åkerlera. Den förbättras genom grundlig avdikning, kalkning och inblandning av mull- och torvdelar. Den passar bäst för vete (»vetejord»), hästbönor, kålrötter och klöver.

C. Teknisk användning. Leras formbarhet och egenskap att vid upphettning hårdna till stenartad massa betingar dess användning för tillverkning av mur- och taktegel, täckdikesrör, andra tegelvaror och krukmakaregods. Eldfast 1. kallas en vanligen grå 1., som vid bränning blir gul eller gulvit och uthärdar mycket hög värmegrad utan att smälta. K 1 i n k e r-1. är ej fullt eldfast 1., som vid hög hetta sintrar och blir något glasig. Båda dessa slag finnas tillsammans med stenkolslagren i Skåne. — I blandning med sand användes lera till tegeltillverkning och till murbruk. Cement tillverkas genom bränning av en blandning av lera och kalk.

D. Lera användes även liktydigt med mugg (se d. o.).

Lerbruk. Se Mur.

Lerbränning. Förr förordades på grund av erfarenhet från England att använda bränd lera som jordförbättringsmedel till och med på lerjord. Dess fördelaktiga verkan beror därpå, att leran vid upphettningen förlorar sin sammanhållning, samt att en del av dess mineraliska beståndsdelar, särskilt kali, därvid lösliggöras, varjämte vid bränningen bildad ammoniak finnes absorberad i lerans porer. Numera torde denna jordförbättring ej förekomma.

Lerjord. Se Lera.

Leucin. Se Äggviteartade ämnen.

Leuciscus. Se Mörtsläktet.

Leucojum. Se Klocklilja.

Leukocyt. Se Blod, Mjölkprovning, A 5.

Levenehäst. Se Clydesdalehäst.

Leverflundra, Leveriglar, Levermask. Se Igelsjuka.

Levern är den största av kroppens körtlar. Den uppnår hos häst och nötkreatur en ungefärlig vikt av 5 kg., hos får och get 3/4 kg. och hos svin 1—2 $^{1}/_{4}$ kg. L. är belägen i främre delen av bukhålan, något åt högra sidan, omedelbart bakom mellangärdet, fäst vid detta med starka band (jfr Inälvor, fig.). L. är mörkt rödbrun samt genom inskärningar avdelad i 3 flikar, av vilka den högra är störst och den mellersta minst. Själva körtelsubstansen utgöres av en mängd mångkantiga, föga mer än knappnålshuvudstora lober, sammanhållna av ett bindvävsstroma, och består av från centrum radiellt ordnade leverceller eller egentliga körtelceller. I mitten på varje löb finnes ett blodkärl, central venen, dessa sammanflyta till allt större grenar, bildande slutligen de 3—4 större levervenerna, som föra blodet från 1. och inmynna i den nedre hålvenen (jfr Blodomlopp). L. är synnerligen rikt försedd med blod, som tillföres dels genom den från stora bukpulsådern kommande leverartären, dels genom portådern, som uppsamlar det från tarmarna kommande venösa blodet. Portådern förgrenar sig i 1., så att de finaste grenarna omfatta de särskilda leverloberna och sända in i dem ett fint kapillärnät, som omspinner levercellerna och slutligen övergår i centralvenen; leverartärens förgreningar följa i huvudsak portådern.

L. avsöndrar gallan, som upptages i gallkapillärerna, vilka börja mellan levercellerna och sedan förena sig till större stammar, som förlöpa mellan leverloberna och i huvudsak följa portåderns och leverartärens förgreningar för att slutligen sammanflyta till gallgången, som utmynnar i främre delen av tunntarmen, vanligen i förening med en av utförsgångarna från bukspottkörteln. Hos samtliga husdjur utom hästen står gallgången i förbindelse med en gall b lås ay som tjänar till behållare för den bildade gallan. Utom galla bildar 1. även glykogen (se d. o. och Matsmältning), som lätt övergår till socker och är av stor betydelse för ämnesomsättningen, särskilt i musklerna, där det finnes i stor mängd och förbrukas vid deras arbete. L. har dessutom till uppgift att oskadliggöra odugliga röda blodkroppar och att rena det från tarmarna genom portådern tillförda blodet från de skadliga ämnen, som kunna förekomma i detta.E. N—m.

Leversjukdomar. Se Coccidios, Gift, Fosfor, Igelsjuka.

Leverstärkelse. Se Glykogen.

Leydenerost. Se Holländsk kryddost.

Lichenin. Se Lav.

Lie har brukats i Sverige redan i förhistorisk tid och i olika landsdelar utbildats till olika former. I slättbygder äro liarna långa, 90—100 cm., i backiga och steniga trakter kortare (70—80 cm.) och mer bågböjda. Mycket långa liar brukas i Norrbotten, medellånga i Mellansverige, korta i Ångermanland och Småland, där lien vanligen har starkt böjd samt mindre kall. Hit höra de flesta svämleror, vårt lands fruktbaraste jordmåner. Om den är mer sandhaltig, är den en utmärkt rågjord, eljest är den mer lämplig för vårsäd (räknas särskilt som kornjord) samt för rotfrukter och vallväxter.

3. Skör lera, mellanlera, i vilken de lerartade och sandartade blandningsdelarna så motväga varandra, att jorden väl i torrt tillstånd blir hård men blott är medelmåttigt styv och seg. Hit hör den varviga leran samt mer sandig åkerlera. Den är i allmänhet en god jord, som, om den genom gödsling får sin ringa mullhalt ökad, kan bliva mycket bördig.

4. Styv lera, i vilken halten av kolloidal lera är så hög (7.7—10 % i svavelsyrad löslig lera enl. Weibull) och halten av kalk och mull så ringa, att jorden blir mycket seg, hårdnande till kokor och svår att arbeta. Hit hör huvudsakligen åkerlera. Den förbättras genom grundlig avdikning, kalkning och inblandning av mull- och torvdelar. Den passar bäst för vete (»vetejord»), hästbönor, kålrötter och klöver.

C. Teknisk användning. Leras formbarhet och egenskap att vid upphettning hårdna till stenartad massa betingar dess användning för tillverkning av mur- och taktegel, täckdikesrör, andra tegelvaror och krukmakaregods. Eldfast 1. kallas en vanligen grå 1., som vid bränning blir gul eller gulvit och uthärdar mycket hög värmegrad utan att smälta. K 1 i n k e r-1. är ej fullt eldfast 1., som vid hög hetta sintrar och blir något glasig. Båda dessa slag finnas tillsammans med stenkolslagren i Skåne. — I blandning med sand användes lera till tegeltillverkning och till murbruk. Cement tillverkas genom bränning av en blandning av lera och kalk.

D. Lera användes även liktydigt med mugg (se d. o.).

Lerbruk. Se Mur.

Lerbränning. Förr förordades på grund av erfarenhet från England att använda bränd lera som jordförbättringsmedel till och med på lerjord. Dess fördelaktiga verkan beror därpå, att leran vid upphettningen förlorar sin sammanhållning, samt att en del av dess mineraliska beståndsdelar, särskilt kali, därvid lösliggöras, varjämte vid bränningen bildad ammoniak finnes absorberad i lerans porer. Numera torde denna jordförbättring ej förekomma.

Lerjord. Se Lera.

Leucin. Se Äggviteartade ämnen.

Leuciscus. Se Mörtsläktet.

Leucojum. Se Klocklilja.

Leukocyt. Se Blod, Mjölkprovning, A 5.

Levenehäst. Se Clydesdalehäst.

Leverflundra, Leveriglar, Levermask. Se Igelsjuka.

Levern är den största av kroppens körtlar. Den uppnår hos häst och nötkreatur en ungefärlig vikt av 5 kg., hos får och get 3/4 kg. och hos svin 1—2 $^{1}/_{4}$ kg. L. är belägen i främre delen av bukhålan, något åt högra sidan, omedelbart bakom mellangärdet, fäst vid detta med starka band (jfr Inälvor, fig.). L. är mörkt rödbrun samt genom inskärningar avdelad i 3 flikar, av vilka den högra är störst och den mellersta minst. Själva körtelsubstansen utgöres av en mängd mångkantiga, föga mer än knappnålshuvudstora lober, sammanhållna av ett bindvävsstroma, och består av från centrum radiellt ordnade leverceller eller egentliga körtelceller. I mitten på varje löb finnes ett blodkärl, central venen, dessa sammanflyta till allt större grenar, bildande slutligen de 3—4 större levervenerna, som föra blodet från 1. och inmynna i den nedre hålvenen (jfr Blodomlopp). L. är synnerligen rikt försedd med blod, som tillföres dels genom den från stora bukpulsådern kommande leverartären, dels genom portådern, som uppsamlar det från tarmarna kommande venösa blodet. Portådern förgrenar sig i 1., så att de finaste grenarna omfatta de särskilda leverloberna och sända in i dem ett fint kapillärnät, som omspinner levercellerna och slutligen övergår i centralvenen; leverartärens förgreningar följa i huvudsak portådern.

L. avsöndrar gallan, som upptages i gallkapillärerna, vilka börja mellan levercellerna och sedan förena sig till större stammar, som förlöpa mellan leverloberna och i huvudsak följa portåderns och leverartärens förgreningar för att slutligen sammanflyta till gallgången, som utmynnar i främre delen av tunntarmen, vanligen i förening med en av utförsgångarna från bukspottkörteln. Hos samtliga husdjur utom hästen står gallgången i förbindelse med en gall b lås ay som tjänar till behållare för den bildade gallan. Utom galla bildar 1. även

glykogen (se d. o. och Matsmältning), som lätt övergår till socker och är av stor betydelse för ämnesomsättningen, särskilt i musklerna, där det finnes i stor mängd och förbrukas vid deras arbete. L. har dessutom till uppgift att oskadliggöra odugliga röda blodkroppar och att rena det från tarmarna genom portådern tillförda blodet från de skadliga ämnen, som kunna förekomma i detta.E. N—m.

Leversjukdomar. Se Coccidios, Gift, Fosfor, Igelsjuka.

Leverstärkelse. Se Glykogen.

Leydenerost. Se Holländsk kryddost.

Lichenin. Se Lav.

Lie har brukats i Sverige redan i förhistorisk tid och i olika landsdelar utbildats till olika former. I slättbygder äro liarna långa, 90—100 cm., i backiga och steniga trakter kortare (70—80 cm.) och mer bågböjda. Mycket långa liar brukas i Norrbotten, medellånga i Mellansverige, korta i Ångermanland och Småland, där lien vanligen har starkt böjdhakformig spets. I utlandet finnas å ena sidan oerhört stora och breda liar, ss. å nordtyska slättlandet, å den andra ytterligt korta (50—60 cm.) och lätta (Norges fjälltrakter). De numera allmänt använda amerikanska liarna äro långa och medelbreda (omkr. 5 cm.). —Liens rygg är förtjockad och vanligen uppåtvikt och bladet vanligen böjt och skålat, varigenom bladet vinner i stadga, och denna ökas än mer hos amerikanska liar genom 1—2 längs ryggen gående veck. Bladet bildar mot fästet en 70—8o° vinkel; ju öppnare denna är, desto bredare skär kan tagas, men desto större är också kraftåtgången; det normala är att avståndet från orvets översta handtag (kagge) till liens spets är lika stort som till dess bas; om vinkeln är mindre, säges lien stå under, är den större, säges den stå över. Genom fästets böjning mot bladet i horisontalplanet och orvets längd bestämmes bladets lutning mot marken; det normala är 20° vinkel; ett starkt uppböjt fäste gör lien »jordvänd»; om böjningen-är för liten, kommer spetsen att vända uppåt, och lien vill lämna hög stubb. Lien var förr vanligen fäst vid orvet med en fast bindning; numera angöres den vanligen medelst en ring med en skruvtving, som pressar in en tapp på fästet i ett hål i orvet, samt kilar som stadga fästet.

Orvet växlar i längd och form. I norra Sverige brukas av gammalt långt orv, i övre änden utplattat till ett blad, som under arbetet vilar mot överarm och axel. Eljest är orvet kortare och slutar strax ovanför den övre »kaggen» (handtaget) samt stödes således blott med händerna. Vid mejning av säd brukades förr, men är numera mindre vanligt, att förse orvet intill lien med en »mej hand», »grind» (i Norrland en trävinge) eller en båge, stundom klädd med väv, för att säden skulle läggas jämnt i strängen.

Liar smiddes förr hemma eller av liesmeder vid vatthammare och skärptes då genom kallhamring. Numera göras de fabriksmässigt, vanligen av compoundstål, av 2 sammansvetsade skivor, av vilka den som bildar eggen är av finaste, hårt men ej sprött, stål. Vid användningen skarpes lien genom strykning mot en liesticka av ek eller björk, som bestrukits med ett bindemedel, ss. beck eller harts, vari blandats skarp fin sand eller smärgelpulver.

Liebränd säges gräsmark bliva, då dess växtlighet skadas genom att slås för tätt.

Liesticka. Se Lie.

Lie varg. Se Kärrspira.

Lig g säd. Att säd eller annan gröda bildar 1. kan medföra skada i flera avseenden. Hos växter, som behöva korsbefruktas, ss. råg, hindras bestoftningen med vindens eller insekters hjälp, och även hos självbefruktande växter blir till följd av brist på ljus i liggsäden blomning och fruktbildning svag och kärn-skörden liten. Kärnan blir också lätt och ful

i färgen till följd av angrepp av parasitsvampar, som gynnas av den höga fuktigheten i 1. Grönfoder- och halmskörden försämras ofta vid 1. starkt genom förruttnelse, mögling, rost m. m. L. kväver lätt insådda vallväxter, skörden kräver mer arbete, i synnerhet då säden ej kan skäras med skördemaskin och ej bindas med självbindare. Om maskin användes, uppstår förlust genom avklippning av ax och kvarlämnande av lång stubb. Skadans omfattning beror mycket av den tid, vid vilken 1. inträder; den blir störst, då säden lägger sig kort före blomningen, men minskar sädesskörden mindre, då 1. uppstår så tidigt, att topparna hinna resa sig i vinkel mot den liggande halmen före blomningen, och skadan på såväl säden som det insådda blir mindre, ju längre efter blomningen 1. uppstår.

Orsaken till 1. är bristande styvhet hos nedre delen av halmen. Det förr vanliga antagandet, att detta beror på låg kiselsyrehalt hos halmen, synes vara ogrundat, utan halmens svaghet beror huvudsakligen av för litet ljustillträde till dess nedre delar, vars celler därigenom bliva långsträckta, tunnväggiga och veka. L. uppkommer därför företrädesvis hos frodvuxna grödor, vars övre bladrika delar bliva tunga, särdeles i regnigt väder, och allt för mycket hindra ljuset att nedtränga till de nedre delarna. Därför uppkommer 1. i synnerhet vid rik tillgång på kvävenäring, vare sig denna härrör från hög mullhalt i jorden eller från riklig kvävegödsling. Att 1. lätt uppstår på mull- och torvjord, torde mindre bero på, att den lösa jorden ej giver rötterna nog fäste, än på den höga kvävehalten. Liggsädsbild-ningen befordras även av regnigt väder, särdeles av häftiga skurar och av fuktig jord. Olika växtslag hava ock olika anlag för 1.; lättast uppstår sådan hos råg- och trindsäd, därnäst hos korn, men även olika sorter äro till följd av olika stråstyvhet olika utsatta för denna skada. Slutligen kan angrepp av svampar, som försvaga strået, bidraga till 1.öbildningen. (Se Stråknäckare.)

L. förekommes genom följande medel: a. Val av sorter med tillräcklig stråstyvhet, vilken är dess mer behövlig, ju mer jorden är kväverik och fuktig; frambringande av stråstyva sorter är ett av sädesförädlingens viktigaste mål. b. Lagom tunn sådd, helst radsådd, vilken gör, att solljuset bättre kan nedtränga mellan raderna, c. Undvikande av för stark kvävegödsling (bättre fördelning av kreatursgödslingen) och användning av större mängd fosfat, d. Vältning av tät sädesbrodd, som därigenom uttunnas, varjämte nedersta stråleden pressas mot marken och giver plantan bättre stöd. e. Toppning av frodig säd (huvudsakligen vete), medan ännu växtämnet sitter nära jorden.

Lig g virke, liggande timmer. Se Hopfogning av virke. hakformig spets. I utlandet finnas å ena sidan oerhört stora och breda liar, ss. å nordtyska slättlandet, å den andra ytterligt korta (50—60 cm.) och lätta (Norges fjälltrakter). De numera allmänt använda amerikanska liarna äro långa och medelbreda (omkr. 5 cm.). —Liens rygg är förtjockad och vanligen uppåtvikt och bladet vanligen böjt och skålat, varigenom bladet vinner i stadga, och denna ökas än mer hos amerikanska liar genom 1—2 längs ryggen gående veck. Bladet bildar mot fästet en 70—8o° vinkel; ju öppnare denna är, desto bredare skär kan tagas, men desto större är också kraftåtgången; det normala är att avståndet från orvets översta handtag (kagge) till liens spets är lika stort som till dess bas; om vinkeln är mindre, säges lien stå under, är den större, säges den stå över. Genom fästets böjning mot bladet i horisontalplanet och orvets längd bestämmes bladets lutning mot marken; det normala är 20° vinkel; ett starkt uppböjt fäste gör lien »jordvänd»; om böjningen-är för liten, kommer spetsen att vända uppåt, och lien vill lämna hög stubb. Lien var förr vanligen fäst vid orvet med en fast bindning; numera angöres den vanligen medelst en ring med en skruvtving, som pressar in en tapp på fästet i ett hål i orvet, samt kilar som stadga fästet.

Orvet växlar i längd och form. I norra Sverige brukas av gammalt långt orv, i övre änden utplattat till ett blad, som under arbetet vilar mot överarm och axel. Eljest är orvet kortare och slutar strax ovanför den övre »kaggen» (handtaget) samt stödes således blott med händerna. Vid mejning av säd brukades förr, men är numera mindre vanligt, att förse orvet intill lien med en »mej hand», »grind» (i Norrland en trävinge) eller en båge, stundom klädd med väv, för att säden skulle läggas jämnt i strängen.

Liar smiddes förr hemma eller av liesmeder vid vatthammare och skärptes då genom kallhamring. Numera göras de fabriksmässigt, vanligen av compoundstål, av 2 sammansvetsade skivor, av vilka den som bildar eggen är av finaste, hårt men ej sprött, stål. Vid användningen skarpes lien genom strykning mot en liesticka av ek eller björk, som bestrukits med ett bindemedel, ss. beck eller harts, vari blandats skarp fin sand eller smärgelpulver.

Liebränd säges gräsmark bliva, då dess växtlighet skadas genom att slås för tätt.

Liesticka. Se Lie.

Lie varg. Se Kärrspira.

Lig g säd. Att säd eller annan gröda bildar 1. kan medföra skada i flera avseenden. Hos växter, som behöva korsbefruktas, ss. råg, hindras bestoftningen med vindens eller insekters hjälp, och även hos självbefruktande växter blir till följd av brist på ljus i liggsäden blomning och fruktbildning svag och kärn-skörden liten. Kärnan blir också lätt och ful

i färgen till följd av angrepp av parasitsvampar, som gynnas av den höga fuktigheten i 1. Grönfoder- och halmskörden försämras ofta vid 1. starkt genom förruttnelse, mögling, rost m. m. L. kväver lätt insådda vallväxter, skörden kräver mer arbete, i synnerhet då säden ej kan skäras med skördemaskin och ej bindas med självbindare. Om maskin användes, uppstår förlust genom avklippning av ax och kvarlämnande av lång stubb. Skadans omfattning beror mycket av den tid, vid vilken 1. inträder; den blir störst, då säden lägger sig kort före blomningen, men minskar sädesskörden mindre, då 1. uppstår så tidigt, att topparna hinna resa sig i vinkel mot den liggande halmen före blomningen, och skadan på såväl säden som det insådda blir mindre, ju längre efter blomningen 1. uppstår.

Orsaken till 1. är bristande styvhet hos nedre delen av halmen. Det förr vanliga antagandet, att detta beror på låg kiselsyrehalt hos halmen, synes vara ogrundat, utan halmens svaghet beror huvudsakligen av för litet ljustillträde till dess nedre delar, vars celler därigenom bliva långsträckta, tunnväggiga och veka. L. uppkommer därför företrädesvis hos frodvuxna

grödor, vars övre bladrika delar bliva tunga, särdeles i regnigt väder, och allt för mycket hindra ljuset att nedtränga till de nedre delarna. Därför uppkommer 1. i synnerhet vid rik tillgång på kvävenäring, vare sig denna härrör från hög mullhalt i jorden eller från riklig kvävegödsling. Att 1. lätt uppstår på mull- och torvjord, torde mindre bero på, att den lösa jorden ej giver rötterna nog fäste, än på den höga kvävehalten. Liggsädsbild-ningen befordras även av regnigt väder, särdeles av häftiga skurar och av fuktig jord. Olika växtslag hava ock olika anlag för 1.; lättast uppstår sådan hos råg- och trindsäd, därnäst hos korn, men även olika sorter äro till följd av olika stråstyvhet olika utsatta för denna skada. Slutligen kan angrepp av svampar, som försvaga strået, bidraga till 1.öbildningen. (Se Stråknäckare.)

L. förekommes genom följande medel: a. Val av sorter med tillräcklig stråstyvhet, vilken är dess mer behövlig, ju mer jorden är kväverik och fuktig; frambringande av stråstyva sorter är ett av sädesförädlingens viktigaste mål. b. Lagom tunn sådd, helst radsådd, vilken gör, att solljuset bättre kan nedtränga mellan raderna, c. Undvikande av för stark kvävegödsling (bättre fördelning av kreatursgödslingen) och användning av större mängd fosfat, d. Vältning av tät sädesbrodd, som därigenom uttunnas, varjämte nedersta stråleden pressas mot marken och giver plantan bättre stöd. e. Toppning av frodig säd (huvudsakligen vete), medan ännu växtämnet sitter nära jorden.

Lig g virke, liggande timmer. Se Hopfogning av virke. hakformig spets. I utlandet finnas å ena sidan oerhört stora och breda liar, ss. å nordtyska slättlandet, å den andra ytterligt korta (50—60 cm.) och lätta (Norges fjälltrakter). De numera allmänt använda amerikanska liarna äro långa och medelbreda (omkr. 5 cm.). —Liens rygg är förtjockad och vanligen uppåtvikt och bladet vanligen böjt och skålat, varigenom bladet vinner i stadga, och denna ökas än mer hos amerikanska liar genom 1—2 längs ryggen gående veck. Bladet bildar mot fästet en 70—8o° vinkel; ju öppnare denna är, desto bredare skär kan tagas, men desto större är också kraftåtgången; det normala är att avståndet från orvets översta handtag (kagge) till liens spets är lika stort som till dess bas; om vinkeln är mindre, säges lien stå under, är den större, säges den stå över. Genom fästets böjning mot bladet i horisontalplanet och orvets längd bestämmes bladets lutning mot marken; det normala är 20° vinkel; ett starkt uppböjt fäste gör lien »jordvänd»; om böjningen-är för liten, kommer spetsen att vända uppåt, och lien vill lämna hög stubb. Lien var förr vanligen fäst vid orvet med en fast bindning; numera angöres den vanligen medelst en ring med en skruvtving, som pressar in en tapp på fästet i ett hål i orvet, samt kilar som stadga fästet.

Orvet växlar i längd och form. I norra Sverige brukas av gammalt långt orv, i övre änden utplattat till ett blad, som under arbetet vilar mot överarm och axel. Eljest är orvet kortare och slutar strax ovanför den övre »kaggen» (handtaget) samt stödes således blott med händerna. Vid mejning av säd brukades förr, men är numera mindre vanligt, att förse orvet intill lien med en »mej hand», »grind» (i Norrland en trävinge) eller en båge, stundom klädd med väv, för att säden skulle läggas jämnt i strängen.

Liar smiddes förr hemma eller av liesmeder vid vatthammare och skärptes då genom kallhamring. Numera göras de fabriksmässigt, vanligen av compoundstål, av 2 sammansvetsade skivor, av vilka den som bildar eggen är av finaste, hårt men ej sprött, stål. Vid användningen skarpes lien genom strykning mot en liesticka av ek eller björk, som bestrukits med ett bindemedel, ss. beck eller harts, vari blandats skarp fin sand eller smärgelpulver.

Liebränd säges gräsmark bliva, då dess växtlighet skadas genom att slås för tätt.

Liesticka. Se Lie.

Lie varg. Se Kärrspira.

Lig g säd. Att säd eller annan gröda bildar 1. kan medföra skada i flera avseenden. Hos växter, som behöva korsbefruktas, ss. råg, hindras bestoftningen med vindens eller insekters hjälp, och även hos självbefruktande växter blir till följd av brist på ljus i liggsäden blomning och fruktbildning svag och kärn-skörden liten. Kärnan blir också lätt och ful

i färgen till följd av angrepp av parasitsvampar, som gynnas av den höga fuktigheten i 1. Grönfoder- och halmskörden försämras ofta vid 1. starkt genom förruttnelse, mögling, rost m. m. L. kväver lätt insådda vallväxter, skörden kräver mer arbete, i synnerhet då säden ej kan skäras med skördemaskin och ej bindas med självbindare. Om maskin användes, uppstår förlust genom avklippning av ax och kvarlämnande av lång stubb. Skadans omfattning beror mycket av den tid, vid vilken 1. inträder; den blir störst, då säden lägger sig kort före blomningen, men minskar sädesskörden mindre, då 1. uppstår så tidigt, att topparna hinna resa sig i vinkel mot den liggande halmen före blomningen, och skadan på såväl säden som det insådda blir mindre, ju längre efter blomningen 1. uppstår.

Orsaken till 1. är bristande styvhet hos nedre delen av halmen. Det förr vanliga antagandet, att detta beror på låg kiselsyrehalt hos halmen, synes vara ogrundat, utan halmens svaghet beror huvudsakligen av för litet ljustillträde till dess nedre delar, vars celler därigenom bliva långsträckta, tunnväggiga och veka. L. uppkommer därför företrädesvis hos frodvuxna grödor, vars övre bladrika delar bliva tunga, särdeles i regnigt väder, och allt för mycket hindra ljuset att nedtränga till de nedre delarna. Därför uppkommer 1. i synnerhet vid rik tillgång på kvävenäring, vare sig denna härrör från hög mullhalt i jorden eller från riklig kvävegödsling. Att 1. lätt uppstår på mull- och torvjord, torde mindre bero på, att den lösa jorden ej giver rötterna nog fäste, än på den höga kvävehalten. Liggsädsbild-ningen befordras även av regnigt väder, särdeles av häftiga skurar och av fuktig jord. Olika växtslag hava ock olika anlag för 1.; lättast uppstår sådan hos råg- och trindsäd, därnäst hos korn, men även olika sorter äro till följd av olika stråstyvhet olika utsatta för denna skada. Slutligen kan angrepp av svampar, som försvaga strået, bidraga till 1.öbildningen. (Se Stråknäckare.)

L. förekommes genom följande medel: a. Val av sorter med tillräcklig stråstyvhet, vilken är dess mer behövlig, ju mer jorden är kväverik och fuktig; frambringande av stråstyva sorter är ett av sädesförädlingens viktigaste mål. b. Lagom tunn sådd, helst radsådd, vilken gör, att solljuset bättre kan nedtränga mellan raderna, c. Undvikande av för stark kvävegödsling (bättre fördelning av kreatursgödslingen) och användning av större mängd fosfat, d. Vältning av tät sädesbrodd, som därigenom uttunnas, varjämte nedersta stråleden pressas mot marken och giver plantan bättre stöd. e. Toppning av frodig säd (huvudsakligen vete), medan ännu växtämnet sitter nära jorden.

Lig g virke, liggande timmer. Se Hopfogning av virke. hakformig spets. I utlandet finnas å ena sidan oerhört stora och breda liar, ss. å nordtyska slättlandet, å den andra ytterligt korta (50—60 cm.) och lätta (Norges fjälltrakter). De numera allmänt använda amerikanska liarna äro långa och medelbreda (omkr. 5 cm.). —Liens rygg är förtjockad och vanligen uppåtvikt och bladet vanligen böjt och skålat, varigenom bladet vinner i stadga, och denna ökas än mer hos amerikanska liar genom 1—2 längs ryggen gående veck. Bladet bildar mot fästet en 70—8o° vinkel; ju öppnare denna är, desto bredare skär kan tagas, men desto större är också kraftåtgången; det normala är att avståndet från orvets översta handtag (kagge) till liens spets är lika stort som till dess bas; om vinkeln är mindre, säges lien stå under, är den större, säges den stå över. Genom fästets böjning mot bladet i horisontalplanet och orvets längd bestämmes bladets lutning mot marken; det normala är 20° vinkel; ett starkt uppböjt fäste gör lien »jordvänd»; om böjningen-är för liten, kommer spetsen att vända uppåt, och lien vill lämna hög stubb. Lien var förr vanligen fäst vid orvet med en fast bindning; numera angöres den vanligen medelst en ring med en skruvtving, som pressar in en tapp på fästet i ett hål i orvet, samt kilar som stadga fästet.

Orvet växlar i längd och form. I norra Sverige brukas av gammalt långt orv, i övre änden utplattat till ett blad, som under arbetet vilar mot överarm och axel. Eljest är orvet kortare och slutar strax ovanför den övre »kaggen» (handtaget) samt stödes således blott med händerna. Vid mejning av säd brukades förr, men är numera mindre vanligt, att förse orvet intill lien med en »mej hand», »grind» (i Norrland en trävinge) eller en båge, stundom klädd med väv, för att säden skulle läggas jämnt i strängen.

Liar smiddes förr hemma eller av liesmeder vid vatthammare och skärptes då genom kallhamring. Numera göras de fabriksmässigt, vanligen av compoundstål, av 2 sammansvetsade skivor, av vilka den som bildar eggen är av finaste, hårt men ej sprött, stål. Vid användningen skarpes lien genom strykning mot en liesticka av ek eller björk, som bestrukits med ett bindemedel, ss. beck eller harts, vari blandats skarp fin sand eller smärgelpulver.

Liebränd säges gräsmark bliva, då dess växtlighet skadas genom att slås för tätt.

Liesticka. Se Lie.

Lie varg. Se Kärrspira.

Lig g säd. Att säd eller annan gröda bildar 1. kan medföra skada i flera avseenden. Hos växter, som behöva korsbefruktas, ss. råg, hindras bestoftningen med vindens eller insekters hjälp, och även hos självbefruktande växter blir till följd av brist på ljus i liggsäden blomning och fruktbildning svag och kärn-skörden liten. Kärnan blir också lätt och ful

i färgen till följd av angrepp av parasitsvampar, som gynnas av den höga fuktigheten i 1. Grönfoder- och halmskörden försämras ofta vid 1. starkt genom förruttnelse, mögling, rost m. m. L. kväver lätt insådda vallväxter, skörden kräver mer arbete, i synnerhet då säden ej kan skäras med skördemaskin och ej bindas med självbindare. Om maskin användes, uppstår förlust genom avklippning av ax och kvarlämnande av lång stubb. Skadans omfattning beror mycket av den tid, vid vilken 1. inträder; den blir störst, då säden lägger sig kort före blomningen, men minskar sädesskörden mindre, då 1. uppstår så tidigt, att topparna hinna resa sig i vinkel mot den liggande halmen före blomningen, och skadan på såväl säden som det insådda blir mindre, ju längre efter blomningen 1. uppstår.

Orsaken till 1. är bristande styvhet hos nedre delen av halmen. Det förr vanliga antagandet, att detta beror på låg kiselsyrehalt hos halmen, synes vara ogrundat, utan halmens svaghet beror huvudsakligen av för litet ljustillträde till dess nedre delar, vars celler därigenom bliva långsträckta, tunnväggiga och veka. L. uppkommer därför företrädesvis hos frodvuxna

grödor, vars övre bladrika delar bliva tunga, särdeles i regnigt väder, och allt för mycket hindra ljuset att nedtränga till de nedre delarna. Därför uppkommer 1. i synnerhet vid rik tillgång på kvävenäring, vare sig denna härrör från hög mullhalt i jorden eller från riklig kvävegödsling. Att 1. lätt uppstår på mull- och torvjord, torde mindre bero på, att den lösa jorden ej giver rötterna nog fäste, än på den höga kvävehalten. Liggsädsbild-ningen befordras även av regnigt väder, särdeles av häftiga skurar och av fuktig jord. Olika växtslag hava ock olika anlag för 1.; lättast uppstår sådan hos råg- och trindsäd, därnäst hos korn, men även olika sorter äro till följd av olika stråstyvhet olika utsatta för denna skada. Slutligen kan angrepp av svampar, som försvaga strået, bidraga till 1.öbildningen. (Se Stråknäckare.)

L. förekommes genom följande medel: a. Val av sorter med tillräcklig stråstyvhet, vilken är dess mer behövlig, ju mer jorden är kväverik och fuktig; frambringande av stråstyva sorter är ett av sädesförädlingens viktigaste mål. b. Lagom tunn sådd, helst radsådd, vilken gör, att solljuset bättre kan nedtränga mellan raderna, c. Undvikande av för stark kvävegödsling (bättre fördelning av kreatursgödslingen) och användning av större mängd fosfat, d. Vältning av tät sädesbrodd, som därigenom uttunnas, varjämte nedersta stråleden pressas mot marken och giver plantan bättre stöd. e. Toppning av frodig säd (huvudsakligen vete), medan ännu växtämnet sitter nära jorden.

Lig g virke, liggande timmer. Se Hopfogning av virke. hakformig spets. I utlandet finnas å ena sidan oerhört stora och breda liar, ss. å nordtyska slättlandet, å den andra ytterligt korta (50—60 cm.) och lätta (Norges fjälltrakter). De numera allmänt använda amerikanska liarna äro långa och medelbreda (omkr. 5 cm.). —Liens rygg är förtjockad och vanligen uppåtvikt och bladet vanligen böjt och skålat, varigenom bladet vinner i stadga, och denna ökas än mer hos amerikanska liar genom 1—2 längs ryggen gående veck. Bladet bildar mot fästet en 70—8o° vinkel; ju öppnare denna är, desto bredare skär kan tagas, men desto större är också kraftåtgången; det normala är att avståndet från orvets översta handtag (kagge) till liens spets är lika stort som till dess bas; om vinkeln är mindre, säges lien stå under, är den större, säges den stå över. Genom fästets böjning mot bladet i horisontalplanet och orvets längd bestämmes bladets lutning mot marken; det normala är 20° vinkel; ett starkt uppböjt fäste gör lien »jordvänd»; om böjningen-är för liten, kommer spetsen att vända uppåt, och lien vill lämna hög stubb. Lien var förr vanligen fäst vid orvet med en fast bindning; numera angöres den vanligen medelst en ring med en skruvtving, som pressar in en tapp på fästet i ett hål i orvet, samt kilar som stadga fästet.

Orvet växlar i längd och form. I norra Sverige brukas av gammalt långt orv, i övre änden utplattat till ett blad, som under arbetet vilar mot överarm och axel. Eljest är orvet kortare och slutar strax ovanför den övre »kaggen» (handtaget) samt stödes således blott med händerna. Vid mejning av säd brukades förr, men är numera mindre vanligt, att förse orvet intill lien med en »mej hand», »grind» (i Norrland en trävinge) eller en båge, stundom klädd med väv, för att säden skulle läggas jämnt i strängen.

Liar smiddes förr hemma eller av liesmeder vid vatthammare och skärptes då genom kallhamring. Numera göras de fabriksmässigt, vanligen av compoundstål, av 2 sammansvetsade skivor, av vilka den som bildar eggen är av finaste, hårt men ej sprött, stål. Vid användningen skarpes lien genom strykning mot en liesticka av ek eller björk, som bestrukits med ett bindemedel, ss. beck eller harts, vari blandats skarp fin sand eller smärgelpulver.

Liebränd säges gräsmark bliva, då dess växtlighet skadas genom att slås för tätt.

Liesticka. Se Lie.

Lie varg. Se Kärrspira.

Lig g säd. Att säd eller annan gröda bildar 1. kan medföra skada i flera avseenden. Hos växter, som behöva korsbefruktas, ss. råg, hindras bestoftningen med vindens eller insekters hjälp, och även hos självbefruktande växter blir till följd av brist på ljus i liggsäden blomning och fruktbildning svag och kärn-skörden liten. Kärnan blir också lätt och ful

i färgen till följd av angrepp av parasitsvampar, som gynnas av den höga fuktigheten i 1. Grönfoder- och halmskörden försämras ofta vid 1. starkt genom förruttnelse, mögling, rost m. m. L. kväver lätt insådda vallväxter, skörden kräver mer arbete, i synnerhet då säden ej kan skäras med skördemaskin och ej bindas med självbindare. Om maskin användes, uppstår förlust genom avklippning av ax och kvarlämnande av lång stubb. Skadans omfattning beror mycket av den tid, vid vilken 1. inträder; den blir störst, då säden lägger sig kort före blomningen, men minskar sädesskörden mindre, då 1. uppstår så tidigt, att topparna hinna resa sig i vinkel mot den liggande halmen före blomningen, och skadan på såväl säden som det insådda blir mindre, ju längre efter blomningen 1. uppstår.

Orsaken till 1. är bristande styvhet hos nedre delen av halmen. Det förr vanliga antagandet, att detta beror på låg kiselsyrehalt hos halmen, synes vara ogrundat, utan halmens svaghet beror huvudsakligen av för litet ljustillträde till dess nedre delar, vars celler därigenom bliva långsträckta, tunnväggiga och veka. L. uppkommer därför företrädesvis hos frodvuxna grödor, vars övre bladrika delar bliva tunga, särdeles i regnigt väder, och allt för mycket hindra ljuset att nedtränga till de nedre delarna. Därför uppkommer 1. i synnerhet vid rik tillgång på kvävenäring, vare sig denna härrör från hög mullhalt i jorden eller från riklig kvävegödsling. Att 1. lätt uppstår på mull- och torvjord, torde mindre bero på, att den lösa jorden ej giver rötterna nog fäste, än på den höga kvävehalten. Liggsädsbild-ningen befordras även av regnigt väder, särdeles av häftiga skurar och av fuktig jord. Olika växtslag hava ock olika anlag för 1.; lättast uppstår sådan hos råg- och trindsäd, därnäst hos korn, men även olika sorter äro till följd av olika stråstyvhet olika utsatta för denna skada. Slutligen kan angrepp av svampar, som försvaga strået, bidraga till 1.öbildningen. (Se Stråknäckare.)

L. förekommes genom följande medel: a. Val av sorter med tillräcklig stråstyvhet, vilken är dess mer behövlig, ju mer jorden är kväverik och fuktig; frambringande av stråstyva sorter är ett av sädesförädlingens viktigaste mål. b. Lagom tunn sådd, helst radsådd, vilken gör, att solljuset bättre kan nedtränga mellan raderna, c. Undvikande av för stark kvävegödsling (bättre fördelning av kreatursgödslingen) och användning av större mängd fosfat, d. Vältning av tät sädesbrodd, som därigenom uttunnas, varjämte nedersta stråleden pressas mot marken och giver plantan bättre stöd. e. Toppning av frodig säd (huvudsakligen vete), medan ännu växtämnet sitter nära jorden.

Lig g virke, liggande timmer. Se Hopfogning av virke. hakformig spets. I utlandet finnas å ena sidan oerhört stora och breda liar, ss. å nordtyska slättlandet, å den andra ytterligt korta (50—60 cm.) och lätta (Norges fjälltrakter). De numera allmänt använda amerikanska liarna äro långa och medelbreda (omkr. 5 cm.). —Liens rygg är förtjockad och vanligen uppåtvikt och bladet vanligen böjt och skålat, varigenom bladet vinner i stadga, och denna ökas än mer hos amerikanska liar genom 1—2 längs ryggen gående veck. Bladet bildar mot fästet en 70—8o° vinkel; ju öppnare denna är, desto bredare skär kan tagas, men desto större är också kraftåtgången; det normala är att avståndet från orvets översta handtag (kagge) till liens spets är lika stort som till dess bas; om vinkeln är mindre, säges lien stå under, är den större, säges den stå över. Genom fästets böjning mot bladet i horisontalplanet och orvets längd bestämmes bladets lutning mot marken; det normala är 20° vinkel; ett starkt uppböjt fäste gör lien »jordvänd»; om böjningen-är för liten, kommer spetsen att vända uppåt, och lien vill lämna hög stubb. Lien var förr vanligen fäst vid orvet med en fast bindning; numera angöres den vanligen medelst en ring med en skruvtving, som pressar in en tapp på fästet i ett hål i orvet, samt kilar som stadga fästet.

Orvet växlar i längd och form. I norra Sverige brukas av gammalt långt orv, i övre änden utplattat till ett blad, som under arbetet vilar mot överarm och axel. Eljest är orvet kortare och slutar strax ovanför den övre »kaggen» (handtaget) samt stödes således blott med händerna. Vid mejning av säd brukades förr, men är numera mindre vanligt, att förse orvet intill lien med en »mej hand», »grind» (i Norrland en trävinge) eller en båge, stundom klädd med väv, för att säden skulle läggas jämnt i strängen.

Liar smiddes förr hemma eller av liesmeder vid vatthammare och skärptes då genom kallhamring. Numera göras de fabriksmässigt, vanligen av compoundstål, av 2 sammansvetsade skivor, av vilka den som bildar eggen är av finaste, hårt men ej sprött, stål. Vid användningen skarpes lien genom strykning mot en liesticka av ek eller björk, som bestrukits med ett bindemedel, ss. beck eller harts, vari blandats skarp fin sand eller smärgelpulver.

Liebränd säges gräsmark bliva, då dess växtlighet skadas genom att slås för tätt.

Liesticka. Se Lie.

Lie varg. Se Kärrspira.

Lig g säd. Att säd eller annan gröda bildar 1. kan medföra skada i flera avseenden. Hos växter, som behöva korsbefruktas, ss. råg, hindras bestoftningen med vindens eller insekters hjälp, och även hos självbefruktande växter blir till följd av brist på ljus i liggsäden blomning och fruktbildning svag och kärn-skörden liten. Kärnan blir också lätt och ful

i färgen till följd av angrepp av parasitsvampar, som gynnas av den höga fuktigheten i 1. Grönfoder- och halmskörden försämras ofta vid 1. starkt genom förruttnelse, mögling, rost m. m. L. kväver lätt insådda vallväxter, skörden kräver mer arbete, i synnerhet då säden ej kan skäras med skördemaskin och ej bindas med självbindare. Om maskin användes, uppstår förlust genom avklippning av ax och kvarlämnande av lång stubb. Skadans omfattning beror mycket av den tid, vid vilken 1. inträder; den blir störst, då säden lägger sig kort före blomningen, men minskar sädesskörden mindre, då 1. uppstår så tidigt, att topparna hinna resa sig i vinkel mot den liggande halmen före blomningen, och skadan på såväl säden som det insådda blir mindre, ju längre efter blomningen 1. uppstår.

Orsaken till 1. är bristande styvhet hos nedre delen av halmen. Det förr vanliga antagandet, att detta beror på låg kiselsyrehalt hos halmen, synes vara ogrundat, utan halmens svaghet beror huvudsakligen av för litet ljustillträde till dess nedre delar, vars celler därigenom bliva långsträckta, tunnväggiga och veka. L. uppkommer därför företrädesvis hos frodvuxna

grödor, vars övre bladrika delar bliva tunga, särdeles i regnigt väder, och allt för mycket hindra ljuset att nedtränga till de nedre delarna. Därför uppkommer 1. i synnerhet vid rik tillgång på kvävenäring, vare sig denna härrör från hög mullhalt i jorden eller från riklig kvävegödsling. Att 1. lätt uppstår på mull- och torvjord, torde mindre bero på, att den lösa jorden ej giver rötterna nog fäste, än på den höga kvävehalten. Liggsädsbild-ningen befordras även av regnigt väder, särdeles av häftiga skurar och av fuktig jord. Olika växtslag hava ock olika anlag för 1.; lättast uppstår sådan hos råg- och trindsäd, därnäst hos korn, men även olika sorter äro till följd av olika stråstyvhet olika utsatta för denna skada. Slutligen kan angrepp av svampar, som försvaga strået, bidraga till 1.öbildningen. (Se Stråknäckare.)

L. förekommes genom följande medel: a. Val av sorter med tillräcklig stråstyvhet, vilken är dess mer behövlig, ju mer jorden är kväverik och fuktig; frambringande av stråstyva sorter är ett av sädesförädlingens viktigaste mål. b. Lagom tunn sådd, helst radsådd, vilken gör, att solljuset bättre kan nedtränga mellan raderna, c. Undvikande av för stark kvävegödsling (bättre fördelning av kreatursgödslingen) och användning av större mängd fosfat, d. Vältning av tät sädesbrodd, som därigenom uttunnas, varjämte nedersta stråleden pressas mot marken och giver plantan bättre stöd. e. Toppning av frodig säd (huvudsakligen vete), medan ännu växtämnet sitter nära jorden.

Lig g virke, liggande timmer. Se Hopfogning av virke. 727

Lignin, vedämne, se Cellulosa.

Liguster, Ligustrum vulgare L., fam. Olea-ceæ, en med syrenerna närbesläktad buskväxt med tätt, mörkgrönt, glänsande bladverk av små lansettlika blad, som i mildare klimat kvarsitta över vintern, toppsittande vita blomspiror och svarta bär. Förekommer vild i s. Sverige och odlad upp till Dalälven som häck- och parkväxt. Passar till häck på torr mark.

Litium. Se Lilja.

Lilja, Lilium, ett släkte, utmärkt genom 6-taliga blommor med stift med odelat märke samt fjällig lök. Vissa arter av detta och närstående släkten hava sedan forntiden hört till de allmänt odlade prydnadsväxterna. Allmänt odlas på fritt land vit 1., L. candidum L., kransl, L. Martagon L., med rödbruna blommor och tillbakarullade kalkblad, samt brandgul L, L. bulbiferum L., med små bruna knopplökar i blad vecken. De två sistnämnda äro här och var förvildade och fullt härdiga ännu i övre Norrland. Se Blomsterodling. G. L—d.

Lim beredes genom kokning av hudavfall, bindväv, ben och brosk, varvid i dessa vävnader förefintliga limgivande ämnen, kollagen, upptaga vatten och bilda 1 i m ä m n e, glutin, vilket löses i vattnet. Lösningen stelnar vid avsvalning till ett gelé, som sönder-skäres till skivor, vilka torkade bilda den vanliga handelsvaran. Efter råvarans beskaffenhet erhålles 1. av olika utseende och värde. L. berett av brosk, brosklim, skiljer sig till sin sammansättning från vanligt 1. eller b e n 1 i m, som erhålles av hudavfall och ben och är betydligt mindre bindande. Av rent råämne erhålles ett ofärgat 1., gelatin, som vanligen beredes av kalvskinn. Flytande 1., vilket icke stelnar till gelé, beredes genom tillsättning av utspädd salpetersyra eller ättiksyra till en het limlösning; även genom långvarig kokning förlorar 1. sin egenskap att gelatinera. Som 1. sväller i kallt och löses i kokande vatten, förlora hoplimmade saker sin hållbarhet, om de utsättas för inverkan av fuktighet.

L. har en sammansättning liknande äggviteämnenas och innehåller även svavel. Det kan tillgodogöras som näring av djurkroppen, men emedan det av de aminosyror, som behövas för kroppsvävnaders bildning, saknar trypto-fan, tyrosin och cystin (se Äggviteartade ämnen), kan det ej ensamt fylla kroppens behov av äggvita, men väl inskränka dess äggviteförbrukning. I blandning med hornämne, som innehåller de nämnda aminosyrorna, kan det däremot ersätta foderäggvitan, varav man begagnat sig för beredning av limfoder som nödfodermedel.

Limax. Se Sniglar.

Limgördel. Se Fångst: av skadedjur.

Limkalk, Se Foderfosfat, Präcipitat.

Linning. Se Fångst: av skadedjur.

Limsten i folkspråket liktydigt med kalksten.

Lin, i Sydsverige även kallad hör, Linum usitatissimum L., är en i-årig intill alns- till meter-hög ört av linfamiljen, Linets, med svag rot, upprat, med smalt lansettlika blad tätt besatt stjälk, som innehåller långa, starka, runda bastfibrer och i toppen bär ett knippe av femtaliga, blå blommor, varav bildas fem-rummiga kapslar med io glänsande bruna, platt hjärtlika frön. Dessa innehålla i de ytliga cellagren riklig mängd växtslem, som, om fröna läggas i vatten, starkt sväller och framtränger, samt i hjärtbladen hög halt av olja, 30—35 %, och protein, 25 % av fröets vikt. Väl utvecklat frö väger omkring 4 g. per 1,000 st. och i medeltal 68 kg. per hi.

L. har redan under förhistorisk tid odlats hos de gamla kulturfolken i västra Asien samt södra och mellersta Europa. Av i fornlämningar påträffat linfrö synes antagligt, att det i Norditalien och i Schweiz under sten- och bronsåldern odlade linet tillhörde en i Italien vildväxande, flerårig art, L. angustifolium Huds., under det att det i Orienten odlade var den nu odlade, i-åriga arten" L. usitatissimum L., vilken ej är känd som vildväxande men odlas i flera varieteter. Av dessa odlas hos oss endast det i-åriga trösklinet, var. sativum L., med icke uppspringande fröhus. Springlin, var. humile Mill. eller crepitans Bönningh, med större, elastiskt uppspringande frökapslar användes, där 1. odlas för blott frötäkt, ss. fallet är i Argentina. Den 2-åriga var. Henne Mill. 1. a†ricanum L., odlas i Medelhavstrakterna. Som prydnadsväxt odlas allmänt på kalljord den i-åriga L. grandi†lorum Desf. från Nordafrika med stora, scharlakansröda blommor, samt mindre allmänt de högvuxna, fleråriga L. perenne L. och L. sibiricum Ait. med blå eller vita blommor (jfr Blomsterodling) .

L. odlas till spånadsämne och till fröskörd. Fröet användes till oljepressning, varefter återstoden, linoljekakor, utgör ett värdefullt kraftfoder (se Oljekakor), samt till beredning av linfröslem, som erhålles genom dess kokning i 20 gånger sin vikt vatten och frönas frånsil-ning. Slemmet brukas mot rubbningar i matsmältningen, både vid förstoppning och utsot, samt till att därmed blanda skarpa eller illasmakande medikament till ingivning.

L.-o d 1 i n g för skörd av tåga har starkt gått tillbaka på grund av den billiga tillgången på bomull. Under senare tid har Ryssland varit den ojämförligt största producenten av lin, men även Irland, Belgien och Frankrike hava haft en avsevärd del av sin åkervidd (1—2 %) ägnad åt denna odling. I Ryssland skördas även mycket frö, men i det övriga Europa är stjälken huvudsaken; i Argentina och Ostindien odlas 1. uteslutande till frö, och i Nordamerika 727

Lignin, vedämne, se Cellulosa.

Liguster, Ligustrum vulgare L., fam. Olea-ceæ, en med syrenerna närbesläktad buskväxt med tätt, mörkgrönt, glänsande bladverk av små lansettlika blad, som i mildare klimat kvarsitta över vintern, toppsittande vita blomspiror och svarta bär. Förekommer vild i s. Sverige och odlad upp till Dalälven som häck- och parkväxt. Passar till häck på torr mark.

Litium. Se Lilja.

Lilja, Lilium, ett släkte, utmärkt genom 6-taliga blommor med stift med odelat märke samt fjällig lök. Vissa arter av detta och närstående släkten hava sedan forntiden hört till de allmänt odlade prydnadsväxterna. Allmänt odlas på fritt land vit 1., L. candidum L., kransl, L. Martagon L., med rödbruna blommor och tillbakarullade kalkblad, samt brandgul L, L. bulbiferum L., med små bruna knopplökar i blad vecken. De två sistnämnda äro här och var förvildade och fullt härdiga ännu i övre Norrland. Se Blomsterodling. G. L—d.

Lim beredes genom kokning av hudavfall, bindväv, ben och brosk, varvid i dessa vävnader förefintliga limgivande ämnen, kollagen, upptaga vatten och bilda 1 i m ä m n e, glutin, vilket löses i vattnet. Lösningen stelnar vid avsvalning till ett gelé, som sönder-skäres till skivor, vilka torkade bilda den vanliga handelsvaran. Efter råvarans beskaffenhet erhålles 1. av olika utseende och värde. L. berett av brosk, brosklim, skiljer sig till sin sammansättning från vanligt 1. eller b e n 1 i m, som erhålles av hudavfall och ben och är betydligt mindre bindande. Av rent råämne erhålles ett ofärgat 1., gelatin, som vanligen beredes av kalvskinn. Flytande 1., vilket icke stelnar till gelé, beredes genom tillsättning av utspädd salpetersyra eller ättiksyra till en het limlösning; även genom långvarig kokning förlorar 1. sin egenskap att gelatinera. Som 1. sväller i kallt och löses i kokande vatten, förlora hoplimmade saker sin hållbarhet, om de utsättas för inverkan av fuktighet.

L. har en sammansättning liknande äggviteämnenas och innehåller även svavel. Det kan tillgodogöras som näring av djurkroppen, men emedan det av de aminosyror, som behövas för kroppsvävnaders bildning, saknar trypto-fan, tyrosin och cystin (se Äggviteartade ämnen), kan det ej ensamt fylla kroppens behov av äggvita, men väl inskränka dess äggviteförbrukning. I blandning med hornämne, som innehåller de nämnda aminosyrorna, kan det däremot ersätta foderäggvitan, varav man begagnat sig för beredning av limfoder som nödfodermedel.

Limax. Se Sniglar.

Limgördel. Se Fångst: av skadedjur.

Limkalk, Se Foderfosfat, Präcipitat.

Linning. Se Fångst: av skadedjur.

Limsten i folkspråket liktydigt med kalksten.

Lin, i Sydsverige även kallad hör, Linum usitatissimum L., är en i-årig intill alns- till meter-hög ört av linfamiljen, Linets, med svag rot, upprat, med smalt lansettlika blad tätt besatt stjälk, som innehåller långa, starka, runda bastfibrer och i toppen bär ett knippe av femtaliga, blå blommor, varav bildas fem-rummiga kapslar med io glänsande bruna, platt hjärtlika frön. Dessa innehålla i de ytliga cellagren riklig mängd växtslem, som, om fröna läggas i vatten, starkt sväller och framtränger, samt i hjärtbladen hög halt av olja, 30—35 %, och protein, 25 % av fröets vikt. Väl utvecklat frö väger omkring 4 g. per 1,000 st. och i medeltal 68 kg. per hi.

L. har redan under förhistorisk tid odlats hos de gamla kulturfolken i västra Asien samt södra och mellersta Europa. Av i fornlämningar påträffat linfrö synes antagligt, att det i Norditalien och i Schweiz under sten- och bronsåldern odlade linet tillhörde en i Italien vildväxande, flerårig art, L. angustifolium Huds., under det att det i Orienten odlade var den nu odlade, i-åriga arten" L. usitatissimum L., vilken ej är känd som vildväxande men odlas i flera varieteter. Av dessa odlas hos oss endast det i-åriga trösklinet, var. sativum L., med icke uppspringande fröhus. Springlin, var. humile Mill. eller crepitans Bönningh, med större, elastiskt uppspringande frökapslar användes, där 1. odlas för blott frötäkt, ss. fallet är i Argentina. Den 2-åriga var. Henne Mill. 1. a†ricanum L., odlas i Medelhavstrakterna. Som prydnadsväxt odlas allmänt på kalljord den i-åriga L. grandi†lorum Desf. från Nordafrika med stora, scharlakansröda blommor, samt mindre allmänt de högvuxna, fleråriga L. perenne L. och L. sibiricum Ait. med blå eller vita blommor (jfr Blomsterodling) .

L. odlas till spånadsämne och till fröskörd. Fröet användes till oljepressning, varefter återstoden, linoljekakor, utgör ett värdefullt kraftfoder (se Oljekakor), samt till beredning av linfröslem, som erhålles genom dess kokning i 20 gånger sin vikt vatten och frönas frånsil-ning. Slemmet brukas mot rubbningar i matsmältningen, både vid förstoppning och utsot, samt till att därmed blanda skarpa eller illasmakande medikament till ingivning.

L.-o d 1 i n g för skörd av tåga har starkt gått tillbaka på grund av den billiga tillgången på bomull. Under senare tid har Ryssland varit den ojämförligt största producenten av lin, men även Irland, Belgien och Frankrike hava haft en avsevärd del av sin åkervidd (1—2 %) ägnad åt denna odling. I Ryssland skördas även mycket frö, men i det övriga Europa är stjälken huvudsaken; i Argentina och Ostindien odlas 1. uteslutande till frö, och i Nordamerika 727

Lignin, vedämne, se Cellulosa.

Liguster, Ligustrum vulgare L., fam. Olea-ceœ, en med syrenerna närbesläktad buskväxt med tätt, mörkgrönt, glänsande bladverk av små lansettlika blad, som i mildare klimat kvarsitta över vintern, toppsittande vita blomspiror och svarta bär. Förekommer vild i s. Sverige och odlad upp till Dalälven som häck- och parkväxt. Passar till häck på torr mark.

Litium. Se Lilja.

Lilja, Lilium, ett släkte, utmärkt genom 6-taliga blommor med stift med odelat märke samt fjällig lök. Vissa arter av detta och närstående släkten hava sedan forntiden hört till de allmänt odlade prydnadsväxterna. Allmänt odlas på fritt land vit 1., L. candidum L., kransl, L. Martagon L., med rödbruna blommor och tillbakarullade kalkblad, samt brandgul L, L. bulbiferum L., med små bruna knopplökar i blad vecken. De två sistnämnda äro här och var förvildade och fullt härdiga ännu i övre Norrland. Se Blomsterodling. G. L—d.

Lim beredes genom kokning av hudavfall, bindväv, ben och brosk, varvid i dessa vävnader förefintliga limgivande ämnen, kollagen, upptaga vatten och bilda 1 i m ä m n e, glutin, vilket löses i vattnet. Lösningen stelnar vid avsvalning till ett gelé, som sönder-skäres till skivor, vilka torkade bilda den vanliga handelsvaran. Efter råvarans beskaffenhet erhålles 1. av olika utseende och värde. L. berett av brosk, brosklim, skiljer sig till sin sammansättning från vanligt 1. eller b e n 1 i m, som erhålles av hudavfall och ben och är betydligt mindre bindande. Av rent råämne erhålles ett ofärgat 1., gelatin, som vanligen beredes av kalvskinn. Flytande 1., vilket icke stelnar till gelé, beredes genom tillsättning av utspädd salpetersyra eller ättiksyra till en het limlösning; även genom långvarig kokning förlorar 1. sin egenskap att gelatinera. Som 1. sväller i kallt och löses i kokande vatten, förlora hoplimmade saker sin hållbarhet, om de utsättas för inverkan av fuktighet.

L. har en sammansättning liknande äggviteämnenas och innehåller även svavel. Det kan tillgodogöras som näring av djurkroppen, men emedan det av de aminosyror, som behövas för kroppsvävnaders bildning, saknar trypto-fan, tyrosin och cystin (se Äggviteartade ämnen), kan det ej ensamt fylla kroppens behov av äggvita, men väl inskränka dess äggviteförbrukning. I blandning med hornämne, som innehåller de nämnda aminosyrorna, kan det däremot ersätta foderäggvitan, varav man begagnat sig för beredning av limfoder som nödfodermedel.

Limax. Se Sniglar.

Limgördel. Se Fångst: av skadedjur.

Limkalk, Se Foderfosfat, Präcipitat.

Linning. Se Fångst: av skadedjur.

Limsten i folkspråket liktydigt med kalksten.

Lin, i Sydsverige även kallad hör, Linum usitatissimum L., är en i-årig intill alns- till meter-hög ört av linfamiljen, Linets, med svag rot, upprat, med smalt lansettlika blad tätt besatt stjälk, som innehåller långa, starka, runda bastfibrer och i toppen bär ett knippe av femtaliga, blå blommor, varav bildas fem-rummiga kapslar med io glänsande bruna, platt hjärtlika frön. Dessa innehålla i de ytliga cellagren riklig mängd växtslem, som, om fröna läggas i vatten, starkt sväller och framtränger, samt i hjärtbladen hög halt av olja, 30—35 %, och protein, 25 % av fröets vikt. Väl utvecklat frö väger omkring 4 g. per 1,000 st. och i medeltal 68 kg. per hi.

L. har redan under förhistorisk tid odlats hos de gamla kulturfolken i västra Asien samt södra och mellersta Europa. Av i fornlämningar påträffat linfrö synes antagligt, att det i Norditalien och i Schweiz under sten- och bronsåldern odlade linet tillhörde en i Italien vildväxande, flerårig art, L. angustifolium Huds., under det att det i Orienten odlade var den nu odlade, i-åriga arten" L. usitatissimum L., vilken ej är känd som vildväxande men odlas i flera varieteter. Av dessa odlas hos oss endast det i-åriga trösklinet, var. sativum L., med icke uppspringande fröhus. Springlin, var. humile Mill. eller crepitans Bönningh, med större, elastiskt uppspringande frökapslar användes, där 1. odlas för blott frötäkt, ss. fallet är i Argentina. Den 2-åriga var. Henne Mill. 1. a†ricanum L., odlas i Medelhavstrakterna. Som prydnadsväxt odlas allmänt på kalljord den i-åriga L. grandi†lorum Desf. från Nordafrika med stora, scharlakansröda blommor, samt mindre allmänt de högvuxna, fleråriga L. perenne L. och L. sibiricum Ait. med blå eller vita blommor (jfr Blomsterodling) .

L. odlas till spånadsämne och till fröskörd. Fröet användes till oljepressning, varefter återstoden, linoljekakor, utgör ett värdefullt kraftfoder (se Oljekakor), samt till beredning av linfröslem, som erhålles genom dess kokning i 20 gånger sin vikt vatten och frönas frånsil-ning. Slemmet brukas mot rubbningar i matsmältningen, både vid förstoppning och utsot, samt till att därmed blanda skarpa eller illasmakande medikament till ingivning.

L.-o d 1 i n g för skörd av tåga har starkt gått tillbaka på grund av den billiga tillgången på bomull. Under senare tid har Ryssland varit den ojämförligt största producenten av lin, men även Irland, Belgien och Frankrike hava haft en avsevärd del av sin åkervidd (1—2 %) ägnad åt denna odling. I Ryssland skördas även mycket frö, men i det övriga Europa är stjälken huvudsaken; i Argentina och Ostindien odlas 1. uteslutande till frö, och i Nordamerika 727

Lignin, vedämne, se Cellulosa.

Liguster, Ligustrum vulgare L., fam. Olea-ceœ, en med syrenerna närbesläktad buskväxt med tätt, mörkgrönt, glänsande bladverk av små lansettlika blad, som i mildare klimat kvarsitta över vintern, toppsittande vita blomspiror och svarta bär. Förekommer vild i s. Sverige och odlad upp till Dalälven som häck- och parkväxt. Passar till häck på torr mark.

Litium. Se Lilja.

Lilja, Lilium, ett släkte, utmärkt genom 6-taliga blommor med stift med odelat märke samt fjällig lök. Vissa arter av detta och närstående släkten hava sedan forntiden hört till de allmänt odlade prydnadsväxterna. Allmänt odlas på fritt land vit 1., L. candidum L., kransl, L. Martagon L., med rödbruna blommor och tillbakarullade kalkblad, samt brandgul L, L. bulbiferum L., med små bruna knopplökar i blad vecken. De två sistnämnda äro här och var förvildade och fullt härdiga ännu i övre Norrland. Se Blomsterodling. G. L—d.

Lim beredes genom kokning av hudavfall, bindväv, ben och brosk, varvid i dessa vävnader förefintliga limgivande ämnen, kollagen, upptaga vatten och bilda 1 i m ä m n e, glutin, vilket löses i vattnet. Lösningen stelnar vid avsvalning till ett gelé, som sönder-skäres till skivor, vilka torkade bilda den vanliga handelsvaran. Efter råvarans beskaffenhet erhålles 1. av olika utseende och värde. L. berett av brosk, brosklim, skiljer sig till sin sammansättning från vanligt 1. eller b e n 1 i m, som erhålles av hudavfall och ben och är betydligt mindre bindande. Av rent råämne erhålles ett ofärgat 1., gelatin, som vanligen beredes av kalvskinn. Flytande 1., vilket icke stelnar till gelé, beredes genom tillsättning av utspädd salpetersyra eller ättiksyra till en het limlösning; även genom långvarig kokning förlorar 1. sin egenskap att gelatinera. Som 1. sväller i kallt och löses i kokande vatten, förlora

hoplimmade saker sin hållbarhet, om de utsättas för inverkan av fuktighet.

L. har en sammansättning liknande äggviteämnenas och innehåller även svavel. Det kan tillgodogöras som näring av djurkroppen, men emedan det av de aminosyror, som behövas för kroppsvävnaders bildning, saknar trypto-fan, tyrosin och cystin (se Äggviteartade ämnen), kan det ej ensamt fylla kroppens behov av äggvita, men väl inskränka dess äggviteförbrukning. I blandning med hornämne, som innehåller de nämnda aminosyrorna, kan det däremot ersätta foderäggvitan, varav man begagnat sig för beredning av limfoder som nödfodermedel.

Limax. Se Sniglar.

Limgördel. Se Fångst: av skadedjur.

Limkalk, Se Foderfosfat, Präcipitat.

Linning. Se Fångst: av skadedjur.

Limsten i folkspråket liktydigt med kalksten.

Lin, i Sydsverige även kallad hör, Linum usitatissimum L., är en i-årig intill alns- till meter-hög ört av linfamiljen, Linets, med svag rot, upprat, med smalt lansettlika blad tätt besatt stjälk, som innehåller långa, starka, runda bastfibrer och i toppen bär ett knippe av femtaliga, blå blommor, varav bildas fem-rummiga kapslar med io glänsande bruna, platt hjärtlika frön. Dessa innehålla i de ytliga cellagren riklig mängd växtslem, som, om fröna läggas i vatten, starkt sväller och framtränger, samt i hjärtbladen hög halt av olja, 30—35 %, och protein, 25 % av fröets vikt. Väl utvecklat frö väger omkring 4 g. per 1,000 st. och i medeltal 68 kg. per hi.

L. har redan under förhistorisk tid odlats hos de gamla kulturfolken i västra Asien samt södra och mellersta Europa. Av i fornlämningar påträffat linfrö synes antagligt, att det i Norditalien och i Schweiz under sten- och bronsåldern odlade linet tillhörde en i Italien vildväxande, flerårig art, L. angustifolium Huds., under det att det i Orienten odlade var den nu odlade, i-åriga arten" L. usitatissimum L., vilken ej är känd som vildväxande men odlas i flera varieteter. Av dessa odlas hos oss endast det i-åriga trösklinet, var. sativum L., med icke uppspringande fröhus. Springlin, var. humile Mill. eller crepitans Bönningh, med större, elastiskt uppspringande frökapslar användes, där 1. odlas för blott frötäkt, ss. fallet är i Argentina. Den 2-åriga var. Henne Mill. 1. a†ricanum L., odlas i Medelhavstrakterna. Som prydnadsväxt odlas allmänt på kalljord den i-åriga L. grandi†lorum Desf. från Nordafrika med stora, scharlakansröda blommor, samt mindre allmänt de högvuxna, fleråriga L. perenne L. och L. sibiricum Ait. med blå eller vita blommor (jfr Blomsterodling) .

L. odlas till spånadsämne och till fröskörd. Fröet användes till oljepressning, varefter återstoden, linoljekakor, utgör ett värdefullt kraftfoder (se Oljekakor), samt till beredning av linfröslem, som erhålles genom dess kokning i 20 gånger sin vikt vatten och frönas frånsil-ning. Slemmet brukas mot rubbningar i matsmältningen, både vid förstoppning och utsot, samt till att därmed blanda skarpa eller illasmakande medikament till ingivning.

L.-o d 1 i n g för skörd av tåga har starkt gått tillbaka på grund av den billiga tillgången på bomull. Under senare tid har Ryssland varit den ojämförligt största producenten av lin, men även Irland, Belgien och Frankrike hava haft en avsevärd del av sin åkervidd (1—2 %) ägnad åt denna odling. I Ryssland skördas även mycket frö, men i det övriga Europa är stjälken huvudsaken; i Argentina och Ostindien odlas 1. uteslutande till frö, och i Nordamerika 727

Lignin, vedämne, se Cellulosa.

Liguster, Ligustrum vulgare L., fam. Olea-ceæ, en med syrenerna närbesläktad buskväxt med tätt, mörkgrönt, glänsande bladverk av små lansettlika blad, som i mildare klimat kvarsitta över vintern, toppsittande vita blomspiror och svarta bär. Förekommer vild i s. Sverige och odlad upp till Dalälven som häck- och parkväxt. Passar till häck på torr mark.

Litium. Se Lilja.

Lilja, Lilium, ett släkte, utmärkt genom 6-taliga blommor med stift med odelat märke samt fjällig lök. Vissa arter av detta och närstående släkten hava sedan forntiden hört till de allmänt odlade prydnadsväxterna. Allmänt odlas på fritt land vit 1., L. candidum L., kransl, L. Martagon L., med rödbruna blommor och tillbakarullade kalkblad, samt brandgul L, L. bulbiferum L., med små bruna knopplökar i blad vecken. De två sistnämnda äro här och var förvildade och fullt härdiga ännu i övre Norrland. Se Blomsterodling. G. L—d.

Lim beredes genom kokning av hudavfall, bindväv, ben och brosk, varvid i dessa vävnader förefintliga limgivande ämnen, kollagen, upptaga vatten och bilda 1 i m ä m n e, glutin, vilket löses i vattnet. Lösningen stelnar vid avsvalning till ett gelé, som sönder-skäres till skivor, vilka torkade bilda den vanliga handelsvaran. Efter råvarans beskaffenhet erhålles 1. av olika utseende och värde. L. berett av brosk, brosklim, skiljer sig till sin sammansättning från vanligt 1. eller b e n 1 i m, som erhålles av hudavfall och ben och är betydligt mindre bindande. Av rent råämne erhålles ett ofärgat 1., gelatin, som vanligen beredes av kalvskinn. Flytande 1., vilket icke stelnar till gelé, beredes genom tillsättning av utspädd salpetersyra eller ättiksyra till en het limlösning; även genom långvarig kokning förlorar 1. sin egenskap att gelatinera. Som 1. sväller i kallt och löses i kokande vatten, förlora hoplimmade saker sin hållbarhet, om de utsättas för inverkan av fuktighet.

L. har en sammansättning liknande äggviteämnenas och innehåller även svavel. Det kan tillgodogöras som näring av djurkroppen, men emedan det av de aminosyror, som behövas för kroppsvävnaders bildning, saknar trypto-fan, tyrosin och cystin (se Äggviteartade ämnen), kan det ej ensamt fylla kroppens behov av äggvita, men väl inskränka dess äggviteförbrukning. I blandning med hornämne, som innehåller de nämnda aminosyrorna, kan det däremot ersätta foderäggvitan, varav man begagnat sig för beredning av limfoder som nödfodermedel.

Limax. Se Sniglar.

Limgördel. Se Fångst: av skadedjur.

Limkalk, Se Foderfosfat, Präcipitat.

Linning. Se Fångst: av skadedjur.

Limsten i folkspråket liktydigt med kalksten.

Lin, i Sydsverige även kallad hör, Linum usitatissimum L., är en i-årig intill alns- till meter-hög ört av linfamiljen, Linets, med svag rot, upprat, med smalt lansettlika blad tätt besatt stjälk, som innehåller långa, starka, runda bastfibrer och i toppen bär ett knippe av femtaliga, blå blommor, varav bildas fem-rummiga kapslar med io glänsande bruna, platt hjärtlika frön. Dessa innehålla i de ytliga cellagren riklig mängd växtslem, som, om fröna läggas i vatten, starkt sväller och framtränger, samt i hjärtbladen hög halt av olja, 30—35 %, och protein, 25 % av fröets vikt. Väl utvecklat frö väger omkring 4 g. per 1,000 st. och i medeltal 68 kg. per hi.

L. har redan under förhistorisk tid odlats hos de gamla kulturfolken i västra Asien samt södra och mellersta Europa. Av i fornlämningar påträffat linfrö synes antagligt, att det i Norditalien och i Schweiz under sten- och bronsåldern odlade linet tillhörde en i Italien vildväxande, flerårig art, L. angustifolium Huds., under det att det i Orienten odlade var den nu odlade, i-åriga arten" L. usitatissimum L., vilken ej är känd som vildväxande men odlas i flera varieteter. Av dessa odlas hos oss endast det i-åriga trösklinet, var. sativum L., med icke uppspringande fröhus. Springlin, var. humile Mill. eller crepitans Bönningh, med större, elastiskt uppspringande frökapslar användes, där 1. odlas för blott frötäkt, ss. fallet är i Argentina. Den 2-åriga var. Henne Mill. 1. a†ricanum L., odlas i Medelhavstrakterna. Som prydnadsväxt odlas allmänt på kalljord den i-åriga L. grandi†lorum Desf. från Nordafrika med stora, scharlakansröda blommor, samt mindre allmänt de högvuxna, fleråriga L. perenne L. och L. sibiricum Ait. med blå eller vita blommor (jfr Blomsterodling) .

L. odlas till spånadsämne och till fröskörd. Fröet användes till oljepressning, varefter återstoden, linoljekakor, utgör ett värdefullt kraftfoder (se Oljekakor), samt till beredning av linfröslem, som erhålles genom dess kokning i 20 gånger sin vikt vatten och frönas frånsil-ning. Slemmet brukas mot rubbningar i matsmältningen, både vid förstoppning och utsot, samt till att därmed blanda skarpa eller illasmakande medikament till ingivning.

L.-o d 1 i n g för skörd av tåga har starkt gått tillbaka på grund av den billiga tillgången på bomull. Under senare tid har Ryssland varit den ojämförligt största producenten av lin, men även Irland, Belgien och Frankrike hava haft en avsevärd del av sin åkervidd (1—2 %) ägnad åt denna odling. I Ryssland skördas även mycket frö, men i det övriga Europa är stjälken huvudsaken; i Argentina och Ostindien odlas 1. uteslutande till frö, och i Nordamerika 727

Lignin, vedämne, se Cellulosa.

Liguster, Ligustrum vulgare L., fam. Olea-ceæ, en med syrenerna närbesläktad buskväxt med tätt, mörkgrönt, glänsande bladverk av små lansettlika blad, som i mildare klimat kvarsitta över vintern, toppsittande vita blomspiror och svarta bär. Förekommer vild i s. Sverige och odlad upp till Dalälven som häck- och parkväxt. Passar till häck på torr mark.

Litium. Se Lilja.

Lilja, Lilium, ett släkte, utmärkt genom 6-taliga blommor med stift med odelat märke samt fjällig lök. Vissa arter av detta och närstående släkten hava sedan forntiden hört till de allmänt odlade prydnadsväxterna. Allmänt odlas på fritt land vit 1., L. candidum L., kransl, L. Martagon L., med rödbruna blommor och tillbakarullade kalkblad, samt brandgul L, L. bulbiferum L., med små bruna knopplökar i blad vecken. De två sistnämnda äro här och var förvildade och fullt härdiga ännu i övre Norrland. Se Blomsterodling. G. L—d.

Lim beredes genom kokning av hudavfall, bindväv, ben och brosk, varvid i dessa vävnader förefintliga limgivande ämnen, kollagen, upptaga vatten och bilda 1 i m ä m n e, glutin, vilket löses i vattnet. Lösningen stelnar vid avsvalning till ett gelé, som sönder-skäres till skivor, vilka torkade bilda den vanliga handelsvaran. Efter råvarans beskaffenhet erhålles 1. av olika utseende och värde. L. berett av brosk, brosklim, skiljer sig till sin sammansättning från vanligt 1. eller b e n 1 i m, som erhålles av hudavfall och ben och är betydligt mindre bindande. Av rent råämne erhålles ett ofärgat 1., gelatin, som vanligen beredes av kalvskinn. Flytande 1., vilket icke stelnar till gelé, beredes genom tillsättning av utspädd salpetersyra eller ättiksyra till en het limlösning; även genom långvarig kokning förlorar 1. sin egenskap att gelatinera. Som 1. sväller i kallt och löses i kokande vatten, förlora hoplimmade saker sin hållbarhet, om de utsättas för inverkan av fuktighet.

L. har en sammansättning liknande äggviteämnenas och innehåller även svavel. Det kan tillgodogöras som näring av djurkroppen, men emedan det av de aminosyror, som behövas för kroppsvävnaders bildning, saknar trypto-fan, tyrosin och cystin (se Äggviteartade ämnen), kan det ej ensamt fylla kroppens behov av äggvita, men väl inskränka dess äggviteförbrukning. I blandning med hornämne, som innehåller de nämnda aminosyrorna, kan det däremot ersätta foderäggvitan, varav man begagnat sig för beredning av limfoder som nödfodermedel.

Limax. Se Sniglar.

Limgördel. Se Fångst: av skadedjur.

Limkalk, Se Foderfosfat, Präcipitat.

Linning. Se Fångst: av skadedjur.

Limsten i folkspråket liktydigt med kalksten.

Lin, i Sydsverige även kallad hör, Linum usitatissimum L., är en i-årig intill alns- till meter-hög ört av linfamiljen, Linets, med svag rot, upprat, med smalt lansettlika blad tätt besatt stjälk, som innehåller långa, starka, runda bastfibrer och i toppen bär ett knippe av femtaliga, blå blommor, varav bildas fem-rummiga kapslar med io glänsande bruna, platt hjärtlika frön. Dessa innehålla i de ytliga cellagren riklig mängd växtslem, som, om fröna läggas i vatten, starkt sväller och framtränger, samt i hjärtbladen hög halt av olja, 30—35 %, och protein, 25 % av fröets vikt. Väl utvecklat frö väger omkring 4 g. per 1,000 st. och i medeltal 68 kg. per hi.

L. har redan under förhistorisk tid odlats hos de gamla kulturfolken i västra Asien samt södra och mellersta Europa. Av i fornlämningar påträffat linfrö synes antagligt, att det i Norditalien och i Schweiz under sten- och bronsåldern odlade linet tillhörde en i Italien vildväxande, flerårig art, L. angustifolium Huds., under det att det i Orienten odlade var den nu odlade, i-åriga arten" L. usitatissimum L., vilken ej är känd som vildväxande men odlas i flera varieteter. Av dessa odlas hos oss endast det i-åriga trösklinet, var. sativum L., med icke uppspringande fröhus. Springlin, var. humile Mill. eller crepitans Bönningh, med större, elastiskt uppspringande frökapslar användes, där 1. odlas för blott frötäkt, ss. fallet är i Argentina. Den 2-åriga var. Henne Mill. 1. a†ricanum L., odlas i Medelhavstrakterna. Som prydnadsväxt odlas allmänt på kalljord den i-åriga L. grandi†lorum Desf. från Nordafrika med stora, scharlakansröda blommor, samt mindre allmänt de högvuxna, fleråriga L. perenne L. och L. sibiricum Ait. med blå eller vita blommor (jfr Blomsterodling) .

L. odlas till spånadsämne och till fröskörd. Fröet användes till oljepressning, varefter återstoden, linoljekakor, utgör ett värdefullt kraftfoder (se Oljekakor), samt till beredning av linfröslem, som erhålles genom dess kokning i 20 gånger sin vikt vatten och frönas frånsil-ning. Slemmet brukas mot rubbningar i matsmältningen, både vid förstoppning och utsot, samt till att därmed blanda skarpa eller illasmakande medikament till ingivning.

L.-o d 1 i n g för skörd av tåga har starkt gått tillbaka på grund av den billiga tillgången på bomull. Under senare tid har Ryssland varit den ojämförligt största producenten av lin, men även Irland, Belgien och Frankrike hava haft en avsevärd del av sin åkervidd (1—2 %) ägnad åt denna odling. I Ryssland skördas även mycket frö, men i det övriga Europa är stjälken huvudsaken; i Argentina och Ostindien odlas 1. uteslutande till frö, och i Nordamerika 727

Lignin, vedämne, se Cellulosa.

Liguster, Ligustrum vulgare L., fam. Olea-ceœ, en med syrenerna närbesläktad buskväxt med tätt, mörkgrönt, glänsande bladverk av små lansettlika blad, som i mildare klimat kvarsitta över vintern, toppsittande vita blomspiror och svarta bär. Förekommer vild i s. Sverige och odlad upp till Dalälven som häck- och parkväxt. Passar till häck på torr mark.

Litium. Se Lilja.

Lilja, Lilium, ett släkte, utmärkt genom 6-taliga blommor med stift med odelat märke samt fjällig lök. Vissa arter av detta och närstående släkten hava sedan forntiden hört till de allmänt odlade prydnadsväxterna. Allmänt odlas på fritt land vit 1., L. candidum L., kransl, L. Martagon L., med rödbruna blommor och tillbakarullade kalkblad, samt brandgul L, L. bulbiferum L., med små bruna knopplökar i blad vecken. De två sistnämnda äro här och var förvildade och fullt härdiga ännu i övre Norrland. Se Blomsterodling. G. L—d.

Lim beredes genom kokning av hudavfall, bindväv, ben och brosk, varvid i dessa vävnader förefintliga limgivande ämnen, kollagen, upptaga vatten och bilda 1 i m ä m n e, glutin, vilket löses i vattnet. Lösningen stelnar vid avsvalning till ett gelé, som sönder-skäres till skivor, vilka torkade bilda den vanliga handelsvaran. Efter råvarans beskaffenhet erhålles 1. av olika utseende och värde. L. berett av brosk, brosklim, skiljer sig till sin sammansättning från vanligt 1. eller b e n 1 i m, som erhålles av hudavfall och ben och är betydligt mindre bindande. Av rent råämne erhålles ett ofärgat 1., gelatin, som vanligen beredes av kalvskinn. Flytande 1., vilket icke stelnar till gelé, beredes genom tillsättning av utspädd salpetersyra eller ättiksyra till en het limlösning; även genom långvarig kokning förlorar 1. sin egenskap att gelatinera. Som 1. sväller i kallt och löses i kokande vatten, förlora hoplimmade saker sin hållbarhet, om de utsättas för inverkan av fuktighet.

L. har en sammansättning liknande äggviteämnenas och innehåller även svavel. Det kan tillgodogöras som näring av djurkroppen, men emedan det av de aminosyror, som behövas för kroppsvävnaders bildning, saknar trypto-fan, tyrosin och cystin (se Äggviteartade ämnen), kan det ej ensamt fylla kroppens behov av äggvita, men väl inskränka dess äggviteförbrukning. I blandning med hornämne, som innehåller de nämnda aminosyrorna, kan det däremot ersätta foderäggvitan, varav man begagnat sig för beredning av limfoder som nödfodermedel.

Limax. Se Sniglar.

Limgördel. Se Fångst: av skadedjur.

Limkalk, Se Foderfosfat, Präcipitat.

Linning. Se Fångst: av skadedjur.

Limsten i folkspråket liktydigt med kalksten.

Lin, i Sydsverige även kallad hör, Linum usitatissimum L., är en i-årig intill alns- till meter-hög ört av linfamiljen, Linets, med svag rot, upprat, med smalt lansettlika blad tätt besatt stjälk, som innehåller långa, starka, runda bastfibrer och i toppen bär ett knippe av femtaliga, blå blommor, varav bildas fem-rummiga kapslar med io glänsande bruna, platt hjärtlika frön. Dessa innehålla i de ytliga cellagren riklig mängd växtslem, som, om fröna läggas i vatten, starkt sväller och framtränger, samt i hjärtbladen hög halt av olja, 30—35 %, och protein, 25 % av fröets vikt. Väl utvecklat frö väger omkring 4 g. per 1,000 st. och i medeltal 68 kg. per hi.

L. har redan under förhistorisk tid odlats hos de gamla kulturfolken i västra Asien samt södra och mellersta Europa. Av i fornlämningar påträffat linfrö synes antagligt, att det i Norditalien och i Schweiz under sten- och bronsåldern odlade linet tillhörde en i Italien vildväxande, flerårig art, L. angustifolium Huds., under det att det i Orienten odlade var den nu odlade, i-åriga arten" L. usitatissimum L., vilken ej är känd som vildväxande men odlas i flera varieteter. Av dessa odlas hos oss endast det i-åriga trösklinet, var. sativum L., med icke uppspringande fröhus. Springlin, var. humile Mill. eller crepitans Bönningh, med större, elastiskt uppspringande frökapslar användes, där 1. odlas för blott frötäkt, ss. fallet är i Argentina. Den 2-åriga var. Henne Mill. 1. a†ricanum L., odlas i Medelhavstrakterna. Som prydnadsväxt odlas allmänt på kalljord den i-åriga L. grandi†lorum Desf. från Nordafrika med stora, scharlakansröda blommor, samt mindre allmänt de högvuxna, fleråriga L. perenne L. och L. sibiricum Ait. med blå eller vita blommor (jfr Blomsterodling) .

L. odlas till spånadsämne och till fröskörd. Fröet användes till oljepressning, varefter återstoden, linoljekakor, utgör ett värdefullt kraftfoder (se Oljekakor), samt till beredning av

linfröslem, som erhålles genom dess kokning i 20 gånger sin vikt vatten och frönas frånsil-ning. Slemmet brukas mot rubbningar i matsmältningen, både vid förstoppning och utsot, samt till att därmed blanda skarpa eller illasmakande medikament till ingivning.

L.-o d 1 i n g för skörd av tåga har starkt gått tillbaka på grund av den billiga tillgången på bomull. Under senare tid har Ryssland varit den ojämförligt största producenten av lin, men även Irland, Belgien och Frankrike hava haft en avsevärd del av sin åkervidd (1—2 %) ägnad åt denna odling. I Ryssland skördas även mycket frö, men i det övriga Europa är stjälken huvudsaken; i Argentina och Ostindien odlas 1. uteslutande till frö, och i Nordamerika 727

Lignin, vedämne, se Cellulosa.

Liguster, Ligustrum vulgare L., fam. Olea-ceæ, en med syrenerna närbesläktad buskväxt med tätt, mörkgrönt, glänsande bladverk av små lansettlika blad, som i mildare klimat kvarsitta över vintern, toppsittande vita blomspiror och svarta bär. Förekommer vild i s. Sverige och odlad upp till Dalälven som häck- och parkväxt. Passar till häck på torr mark.

Litium. Se Lilja.

Lilja, Lilium, ett släkte, utmärkt genom 6-taliga blommor med stift med odelat märke samt fjällig lök. Vissa arter av detta och närstående släkten hava sedan forntiden hört till de allmänt odlade prydnadsväxterna. Allmänt odlas på fritt land vit 1., L. candidum L., kransl, L. Martagon L., med rödbruna blommor och tillbakarullade kalkblad, samt brandgul L, L. bulbiferum L., med små bruna knopplökar i blad vecken. De två sistnämnda äro här och var förvildade och fullt härdiga ännu i övre Norrland. Se Blomsterodling. G. L—d.

Lim beredes genom kokning av hudavfall, bindväv, ben och brosk, varvid i dessa vävnader förefintliga limgivande ämnen, kollagen, upptaga vatten och bilda 1 i m ä m n e, glutin, vilket löses i vattnet. Lösningen stelnar vid avsvalning till ett gelé, som sönder-skäres till skivor, vilka torkade bilda den vanliga handelsvaran. Efter råvarans beskaffenhet erhålles 1. av olika utseende och värde. L. berett av brosk, brosklim, skiljer sig till sin sammansättning från vanligt 1. eller b e n 1 i m, som erhålles av hudavfall och ben och är betydligt mindre bindande. Av rent råämne erhålles ett ofärgat 1., gelatin, som vanligen beredes av kalvskinn. Flytande 1., vilket icke stelnar till gelé, beredes genom tillsättning av utspädd salpetersyra eller ättiksyra till en het limlösning; även genom långvarig kokning förlorar 1. sin egenskap att gelatinera. Som 1. sväller i kallt och löses i kokande vatten, förlora hoplimmade saker sin hållbarhet, om de utsättas för inverkan av fuktighet.

L. har en sammansättning liknande äggviteämnenas och innehåller även svavel. Det kan tillgodogöras som näring av djurkroppen, men emedan det av de aminosyror, som behövas för kroppsvävnaders bildning, saknar trypto-fan, tyrosin och cystin (se Äggviteartade ämnen), kan det ej ensamt fylla kroppens behov av äggvita, men väl inskränka dess äggviteförbrukning. I blandning med hornämne, som innehåller de nämnda aminosyrorna, kan det däremot ersätta foderäggvitan, varav man begagnat sig för beredning av limfoder som nödfodermedel.

Limax. Se Sniglar.

Limgördel. Se Fångst: av skadedjur.

Limkalk, Se Foderfosfat, Präcipitat.

Linning. Se Fångst: av skadedjur.

Limsten i folkspråket liktydigt med kalksten.

Lin, i Sydsverige även kallad hör, Linum usitatissimum L., är en i-årig intill alns- till meter-hög ört av linfamiljen, Linets, med svag rot, upprat, med smalt lansettlika blad tätt besatt stjälk, som innehåller långa, starka, runda bastfibrer och i toppen bär ett knippe av femtaliga, blå blommor, varav bildas fem-rummiga kapslar med io glänsande bruna, platt hjärtlika frön. Dessa innehålla i de ytliga cellagren riklig mängd växtslem, som, om fröna läggas i vatten, starkt sväller och framtränger, samt i hjärtbladen hög halt av olja, 30—35 %, och protein, 25 % av fröets vikt. Väl utvecklat frö väger omkring 4 g. per 1,000 st. och i medeltal 68 kg. per hi.

L. har redan under förhistorisk tid odlats hos de gamla kulturfolken i västra Asien samt södra och mellersta Europa. Av i fornlämningar påträffat linfrö synes antagligt, att det i Norditalien och i Schweiz under sten- och bronsåldern odlade linet tillhörde en i Italien vildväxande, flerårig art, L. angustifolium Huds., under det att det i Orienten odlade var den nu odlade, i-åriga arten" L. usitatissimum L., vilken ej är känd som vildväxande men odlas i flera varieteter. Av dessa odlas hos oss endast det i-åriga trösklinet, var. sativum L., med icke uppspringande fröhus. Springlin, var. humile Mill. eller crepitans Bönningh, med större, elastiskt uppspringande frökapslar användes, där 1. odlas för blott frötäkt, ss. fallet är i Argentina. Den 2-åriga var. Henne Mill. 1. a†ricanum L., odlas i Medelhavstrakterna. Som prydnadsväxt odlas allmänt på kalljord den i-åriga L. grandi†lorum Desf. från Nordafrika med stora, scharlakansröda blommor, samt mindre allmänt de högvuxna, fleråriga L. perenne L. och L. sibiricum Ait. med blå eller vita blommor (jfr Blomsterodling) .

L. odlas till spånadsämne och till fröskörd. Fröet användes till oljepressning, varefter återstoden, linoljekakor, utgör ett värdefullt kraftfoder (se Oljekakor), samt till beredning av linfröslem, som erhålles genom dess kokning i 20 gånger sin vikt vatten och frönas frånsil-ning. Slemmet brukas mot rubbningar i matsmältningen, både vid förstoppning och utsot, samt till att därmed blanda skarpa eller illasmakande medikament till ingivning.

L.-o d 1 i n g för skörd av tåga har starkt gått tillbaka på grund av den billiga tillgången på bomull. Under senare tid har Ryssland varit den ojämförligt största producenten av lin, men även Irland, Belgien och Frankrike hava haft en avsevärd del av sin åkervidd (1—2 %) ägnad åt denna odling. I Ryssland skördas även mycket frö, men i det övriga Europa är stjälken huvudsaken; i Argentina och Ostindien odlas 1. uteslutande till frö, och i Nordamerika 727

Lignin, vedämne, se Cellulosa.

Liguster, Ligustrum vulgare L., fam. Olea-ceæ, en med syrenerna närbesläktad buskväxt med tätt, mörkgrönt, glänsande bladverk av små lansettlika blad, som i mildare klimat kvarsitta över vintern, toppsittande vita blomspiror och svarta bär. Förekommer vild i s. Sverige och odlad upp till Dalälven som häck- och parkväxt. Passar till häck på torr mark.

Litium. Se Lilja.

Lilja, Lilium, ett släkte, utmärkt genom 6-taliga blommor med stift med odelat märke samt fjällig lök. Vissa arter av detta och närstående släkten hava sedan forntiden hört till de allmänt odlade prydnadsväxterna. Allmänt odlas på fritt land vit 1., L. candidum L., kransl, L. Martagon L., med rödbruna blommor och tillbakarullade kalkblad, samt brandgul L, L. bulbiferum L., med små bruna knopplökar i blad vecken. De två sistnämnda äro här och var förvildade och fullt härdiga ännu i övre Norrland. Se Blomsterodling. G. L—d.

Lim beredes genom kokning av hudavfall, bindväv, ben och brosk, varvid i dessa vävnader förefintliga limgivande ämnen, kollagen, upptaga vatten och bilda 1 i m ä m n e, glutin, vilket löses i vattnet. Lösningen stelnar vid avsvalning till ett gelé, som sönder-skäres till skivor, vilka torkade bilda den vanliga handelsvaran. Efter råvarans beskaffenhet erhålles 1. av olika utseende och värde. L. berett av brosk, brosklim, skiljer sig till sin sammansättning från vanligt 1. eller b e n 1 i m, som erhålles av hudavfall och ben och är betydligt mindre bindande. Av rent råämne erhålles ett ofärgat 1., gelatin, som vanligen beredes av kalvskinn. Flytande 1., vilket icke stelnar till gelé, beredes genom tillsättning av utspädd salpetersyra eller ättiksyra till en het limlösning; även genom långvarig kokning förlorar 1. sin egenskap att gelatinera. Som 1. sväller i kallt och löses i kokande vatten, förlora hoplimmade saker sin hållbarhet, om de utsättas för inverkan av fuktighet.

L. har en sammansättning liknande äggviteämnenas och innehåller även svavel. Det kan tillgodogöras som näring av djurkroppen, men emedan det av de aminosyror, som behövas för kroppsvävnaders bildning, saknar trypto-fan, tyrosin och cystin (se Äggviteartade ämnen), kan det ej ensamt fylla kroppens behov av äggvita, men väl inskränka dess äggviteförbrukning. I blandning med hornämne, som innehåller de nämnda aminosyrorna, kan det däremot ersätta foderäggvitan, varav man begagnat sig för beredning av limfoder som nödfodermedel.

Limax. Se Sniglar.

Limgördel. Se Fångst: av skadedjur.

Limkalk, Se Foderfosfat, Präcipitat.

Linning. Se Fångst: av skadedjur.

Limsten i folkspråket liktydigt med kalksten.

Lin, i Sydsverige även kallad hör, Linum usitatissimum L., är en i-årig intill alns- till meter-hög ört av linfamiljen, Linets, med svag rot, upprat, med smalt lansettlika blad tätt besatt stjälk, som innehåller långa, starka, runda bastfibrer och i toppen bär ett knippe av femtaliga, blå blommor, varav bildas fem-rummiga kapslar med io glänsande bruna, platt hjärtlika

frön. Dessa innehålla i de ytliga cellagren riklig mängd växtslem, som, om fröna läggas i vatten, starkt sväller och framtränger, samt i hjärtbladen hög halt av olja, 30—35 %, och protein, 25 % av fröets vikt. Väl utvecklat frö väger omkring 4 g. per 1,000 st. och i medeltal 68 kg. per hi.

L. har redan under förhistorisk tid odlats hos de gamla kulturfolken i västra Asien samt södra och mellersta Europa. Av i fornlämningar påträffat linfrö synes antagligt, att det i Norditalien och i Schweiz under sten- och bronsåldern odlade linet tillhörde en i Italien vildväxande, flerårig art, L. angustifolium Huds., under det att det i Orienten odlade var den nu odlade, i-åriga arten" L. usitatissimum L., vilken ej är känd som vildväxande men odlas i flera varieteter. Av dessa odlas hos oss endast det i-åriga trösklinet, var. sativum L., med icke uppspringande fröhus. Springlin, var. humile Mill. eller crepitans Bönningh, med större, elastiskt uppspringande frökapslar användes, där 1. odlas för blott frötäkt, ss. fallet är i Argentina. Den 2-åriga var. Henne Mill. 1. a†ricanum L., odlas i Medelhavstrakterna. Som prydnadsväxt odlas allmänt på kalljord den i-åriga L. grandi†lorum Desf. från Nordafrika med stora, scharlakansröda blommor, samt mindre allmänt de högvuxna, fleråriga L. perenne L. och L. sibiricum Ait. med blå eller vita blommor (jfr Blomsterodling) .

L. odlas till spånadsämne och till fröskörd. Fröet användes till oljepressning, varefter återstoden, linoljekakor, utgör ett värdefullt kraftfoder (se Oljekakor), samt till beredning av linfröslem, som erhålles genom dess kokning i 20 gånger sin vikt vatten och frönas frånsil-ning. Slemmet brukas mot rubbningar i matsmältningen, både vid förstoppning och utsot, samt till att därmed blanda skarpa eller illasmakande medikament till ingivning.

L.-o d 1 i n g för skörd av tåga har starkt gått tillbaka på grund av den billiga tillgången på bomull. Under senare tid har Ryssland varit den ojämförligt största producenten av lin, men även Irland, Belgien och Frankrike hava haft en avsevärd del av sin åkervidd (1—2 %) ägnad åt denna odling. I Ryssland skördas även mycket frö, men i det övriga Europa är stjälken huvudsaken; i Argentina och Ostindien odlas 1. uteslutande till frö, och i Nordamerika 727

Lignin, vedämne, se Cellulosa.

Liguster, Ligustrum vulgare L., fam. Olea-ceœ, en med syrenerna närbesläktad buskväxt med tätt, mörkgrönt, glänsande bladverk av små lansettlika blad, som i mildare klimat kvarsitta över vintern, toppsittande vita blomspiror och svarta bär. Förekommer vild i s. Sverige och odlad upp till Dalälven som häck- och parkväxt. Passar till häck på torr mark.

Litium. Se Lilja.

Lilja, Lilium, ett släkte, utmärkt genom 6-taliga blommor med stift med odelat märke samt fjällig lök. Vissa arter av detta och närstående släkten hava sedan forntiden hört till de allmänt odlade prydnadsväxterna. Allmänt odlas på fritt land vit 1., L. candidum L., kransl, L. Martagon L., med rödbruna blommor och tillbakarullade kalkblad, samt brandgul L, L. bulbiferum L., med små bruna knopplökar i blad vecken. De två sistnämnda äro här och var förvildade och fullt härdiga ännu i övre Norrland. Se Blomsterodling. G. L—d.

Lim beredes genom kokning av hudavfall, bindväv, ben och brosk, varvid i dessa vävnader förefintliga limgivande ämnen, kollagen, upptaga vatten och bilda 1 i m ä m n e, glutin, vilket löses i vattnet. Lösningen stelnar vid avsvalning till ett gelé, som sönder-skäres till skivor, vilka torkade bilda den vanliga handelsvaran. Efter råvarans beskaffenhet erhålles 1. av olika utseende och värde. L. berett av brosk, brosklim, skiljer sig till sin sammansättning från vanligt 1. eller b e n 1 i m, som erhålles av hudavfall och ben och är betydligt mindre bindande. Av rent råämne erhålles ett ofärgat 1., gelatin, som vanligen beredes av kalvskinn. Flytande 1., vilket icke stelnar till gelé, beredes genom tillsättning av utspädd salpetersyra eller ättiksyra till en het limlösning; även genom långvarig kokning förlorar 1. sin egenskap att gelatinera. Som 1. sväller i kallt och löses i kokande vatten, förlora hoplimmade saker sin hållbarhet, om de utsättas för inverkan av fuktighet.

L. har en sammansättning liknande äggviteämnenas och innehåller även svavel. Det kan tillgodogöras som näring av djurkroppen, men emedan det av de aminosyror, som behövas för kroppsvävnaders bildning, saknar trypto-fan, tyrosin och cystin (se Äggviteartade ämnen), kan det ej ensamt fylla kroppens behov av äggvita, men väl inskränka dess äggviteförbrukning. I blandning med hornämne, som innehåller de nämnda aminosyrorna, kan det däremot ersätta foderäggvitan, varav man begagnat sig för beredning av limfoder som nödfodermedel.

Limax. Se Sniglar.

Limgördel. Se Fångst: av skadedjur.

Limkalk, Se Foderfosfat, Präcipitat.

Linning. Se Fångst: av skadedjur.

Limsten i folkspråket liktydigt med kalksten.

Lin, i Sydsverige även kallad hör, Linum usitatissimum L., är en i-årig intill alns- till meter-hög ört av linfamiljen, Linets, med svag rot, upprat, med smalt lansettlika blad tätt besatt stjälk, som innehåller långa, starka, runda bastfibrer och i toppen bär ett knippe av femtaliga, blå blommor, varav bildas fem-rummiga kapslar med io glänsande bruna, platt hjärtlika
frön. Dessa innehålla i de ytliga cellagren riklig mängd växtslem, som, om fröna läggas i vatten, starkt sväller och framtränger, samt i hjärtbladen hög halt av olja, 30—35 %, och protein, 25 % av fröets vikt. Väl utvecklat frö väger omkring 4 g. per 1,000 st. och i medeltal 68 kg. per hi.

L. har redan under förhistorisk tid odlats hos de gamla kulturfolken i västra Asien samt södra och mellersta Europa. Av i fornlämningar påträffat linfrö synes antagligt, att det i Norditalien och i Schweiz under sten- och bronsåldern odlade linet tillhörde en i Italien vildväxande, flerårig art, L. angustifolium Huds., under det att det i Orienten odlade var den nu odlade, i-åriga arten" L. usitatissimum L., vilken ej är känd som vildväxande men odlas i flera varieteter. Av dessa odlas hos oss endast det i-åriga trösklinet, var. sativum L., med icke uppspringande fröhus. Springlin, var. humile Mill. eller crepitans Bönningh, med större, elastiskt uppspringande frökapslar användes, där 1. odlas för blott frötäkt, ss. fallet är i Argentina. Den 2-åriga var. Henne Mill. 1. a†ricanum L., odlas i Medelhavstrakterna. Som prydnadsväxt odlas allmänt på kalljord den i-åriga L. grandi†lorum Desf. från Nordafrika med stora, scharlakansröda blommor, samt mindre allmänt de högvuxna, fleråriga L. perenne L. och L. sibiricum Ait. med blå eller vita blommor (jfr Blomsterodling) .

L. odlas till spånadsämne och till fröskörd. Fröet användes till oljepressning, varefter återstoden, linoljekakor, utgör ett värdefullt kraftfoder (se Oljekakor), samt till beredning av linfröslem, som erhålles genom dess kokning i 20 gånger sin vikt vatten och frönas frånsil-ning. Slemmet brukas mot rubbningar i matsmältningen, både vid förstoppning och utsot, samt till att därmed blanda skarpa eller illasmakande medikament till ingivning.

L.-o d 1 i n g för skörd av tåga har starkt gått tillbaka på grund av den billiga tillgången på bomull. Under senare tid har Ryssland varit den ojämförligt största producenten av lin, men även Irland, Belgien och Frankrike hava haft en avsevärd del av sin åkervidd (1—2 %) ägnad åt denna odling. I Ryssland skördas även mycket frö, men i det övriga Europa är stjälken huvudsaken; i Argentina och Ostindien odlas 1. uteslutande till frö, och i Nordamerika 727

Lignin, vedämne, se Cellulosa.

Liguster, Ligustrum vulgare L., fam. Olea-ceœ, en med syrenerna närbesläktad buskväxt med tätt, mörkgrönt, glänsande bladverk av små lansettlika blad, som i mildare klimat kvarsitta över vintern, toppsittande vita blomspiror och svarta bär. Förekommer vild i s. Sverige och odlad upp till Dalälven som häck- och parkväxt. Passar till häck på torr mark.

Litium. Se Lilja.

Lilja, Lilium, ett släkte, utmärkt genom 6-taliga blommor med stift med odelat märke samt fjällig lök. Vissa arter av detta och närstående släkten hava sedan forntiden hört till de allmänt odlade prydnadsväxterna. Allmänt odlas på fritt land vit 1., L. candidum L., kransl, L. Martagon L., med rödbruna blommor och tillbakarullade kalkblad, samt brandgul L, L. bulbiferum L., med små bruna knopplökar i blad vecken. De två sistnämnda äro här och var förvildade och fullt härdiga ännu i övre Norrland. Se Blomsterodling. G. L—d.

Lim beredes genom kokning av hudavfall, bindväv, ben och brosk, varvid i dessa vävnader förefintliga limgivande ämnen, kollagen, upptaga vatten och bilda 1 i m ä m n e, glutin, vilket löses i vattnet. Lösningen stelnar vid avsvalning till ett gelé, som sönder-skäres till skivor, vilka torkade bilda den vanliga handelsvaran. Efter råvarans beskaffenhet erhålles 1. av olika utseende och värde. L. berett av brosk, brosklim, skiljer sig till sin sammansättning från vanligt 1. eller b e n 1 i m, som erhålles av hudavfall och ben och är betydligt mindre bindande. Av rent råämne erhålles ett ofärgat 1., gelatin, som vanligen beredes av kalvskinn. Flytande 1., vilket icke stelnar till gelé, beredes genom tillsättning av utspädd salpetersyra eller ättiksyra till en het limlösning; även genom långvarig kokning förlorar 1. sin egenskap att gelatinera. Som 1. sväller i kallt och löses i kokande vatten, förlora hoplimmade saker sin hållbarhet, om de utsättas för inverkan av fuktighet.

L. har en sammansättning liknande äggviteämnenas och innehåller även svavel. Det kan tillgodogöras som näring av djurkroppen, men emedan det av de aminosyror, som behövas för kroppsvävnaders bildning, saknar trypto-fan, tyrosin och cystin (se Äggviteartade ämnen), kan det ej ensamt fylla kroppens behov av äggvita, men väl inskränka dess äggviteförbrukning. I blandning med hornämne, som innehåller de nämnda aminosyrorna, kan det däremot ersätta foderäggvitan, varav man begagnat sig för beredning av limfoder som nödfodermedel.

Limax. Se Sniglar.

Limgördel. Se Fångst: av skadedjur.

Limkalk, Se Foderfosfat, Präcipitat.

Linning. Se Fångst: av skadedjur.

Limsten i folkspråket liktydigt med kalksten.

Lin, i Sydsverige även kallad hör, Linum usitatissimum L., är en i-årig intill alns- till meter-hög ört av linfamiljen, Linets, med svag rot, upprat, med smalt lansettlika blad tätt besatt stjälk, som innehåller långa, starka, runda bastfibrer och i toppen bär ett knippe av femtaliga, blå blommor, varav bildas fem-rummiga kapslar med io glänsande bruna, platt hjärtlika frön. Dessa innehålla i de ytliga cellagren riklig mängd växtslem, som, om fröna läggas i vatten, starkt sväller och framtränger, samt i hjärtbladen hög halt av olja, 30—35 %, och protein, 25 % av fröets vikt. Väl utvecklat frö väger omkring 4 g. per 1,000 st. och i medeltal 68 kg. per hi.

L. har redan under förhistorisk tid odlats hos de gamla kulturfolken i västra Asien samt södra och mellersta Europa. Av i fornlämningar påträffat linfrö synes antagligt, att det i Norditalien och i Schweiz under sten- och bronsåldern odlade linet tillhörde en i Italien vildväxande, flerårig art, L. angustifolium Huds., under det att det i Orienten odlade var den nu odlade, i-åriga arten" L. usitatissimum L., vilken ej är känd som vildväxande men odlas i flera varieteter. Av dessa odlas hos oss endast det i-åriga trösklinet, var. sativum L., med icke uppspringande fröhus. Springlin, var. humile Mill. eller crepitans Bönningh, med större, elastiskt uppspringande frökapslar användes, där 1. odlas för blott frötäkt, ss. fallet är i Argentina. Den 2-åriga var. Henne Mill. 1. a†ricanum L., odlas i Medelhavstrakterna. Som prydnadsväxt odlas allmänt på kalljord den i-åriga L. grandi†lorum Desf. från Nordafrika med stora, scharlakansröda blommor, samt mindre allmänt de högvuxna, fleråriga L. perenne L. och L. sibiricum Ait. med blå eller vita blommor (jfr Blomsterodling) .

L. odlas till spånadsämne och till fröskörd. Fröet användes till oljepressning, varefter återstoden, linoljekakor, utgör ett värdefullt kraftfoder (se Oljekakor), samt till beredning av linfröslem, som erhålles genom dess kokning i 20 gånger sin vikt vatten och frönas frånsil-ning. Slemmet brukas mot rubbningar i matsmältningen, både vid förstoppning och utsot, samt till att därmed blanda skarpa eller illasmakande medikament till ingivning.

L.-o d 1 i n g för skörd av tåga har starkt gått tillbaka på grund av den billiga tillgången på bomull. Under senare tid har Ryssland varit den ojämförligt största producenten av lin, men även Irland, Belgien och Frankrike hava haft en avsevärd del av sin åkervidd (1—2 %) ägnad åt denna odling. I Ryssland skördas även mycket frö, men i det övriga Europa är stjälken huvudsaken; i Argentina och Ostindien odlas 1. uteslutande till frö, och i Nordamerika728

sker odlingen lika mycket till uteslutande fröskörd som till spånadsämne. — I Sverige var linodling förr allmän till husbehov och bedrevs i större omfattning till avsalu i synnerhet i Ångermanland och Hälsingland. År 1870 upptog den över 16,000 hektar och lämnade en skörd av över 5,000 ton frö och 4,000 ton tagor, men odlingen har sedan nedgått till en obetydlighet, tills den av världskriget framkallade avspärrningen och därmed följande brist på tåga, oljor och kraftfoder åter framlockade en ökning; år 1918 uppskattades linarealen till 3,000 ha., men har sedan åter nedgått.

L. gynnas av ett fuktigt och något svalt klimat och odlas därför mest i kusttrakter. Det går väl till i hela landet, i såväl norra som södra delarna. Utbytet av tåga har till mängd och beskaffenhet blivit bäst på lätt jord med god mullhalt, ss. sand- och lermylla. Mull-och torvjord anses lämna dåligt lin, antagligen på grund av den höga kvävehalten, som giver grov tåga, hög halt av skävor samt liggsäd, varav tågan blir ojämn, men försök av Sv. Mosskulturföreningen hava visat, att dylik jord vid riktig gödsling kan lämna stor skörd av gott 1. Styv lera och torr sand äro olämpliga för 1., som fordrar fint arbetad jord med god fuktighet, kalkrik jord giver kort och spröd tåga men däremot god fröskörd. L. odlas mest efter vallbrott och efter havre, i förra fallet blir dock jorden vanligen ej nog lucker, i det senare är den vanligen för mycket utsugen och förorenad av ogräs. Bästa plats är efter rotfrukter, som efterlämna jorden lucker, näringsrik och ren från ogräs. Om 1. återkommer förr än efter 8—10 år, blir jorden lätt lintrött. Själv är väl skött lin en god förfrukt för andra grödor. L. fordrar för god utveckling rik tillgång på växtnäring, men är ömtåligt för stark kreatursgödsling. Det anses därför gå bäst på jord »i gammal kraft» med tillförsel av konstgödsling. Om kreatursgödsel skall användas, bör den nedplöjas på hösten och givas blott i mindre mängd. Av konstgödsel förordas 150—200 kg. svavelsyrad ammoniak eller karbidkväve, 300—400 kg. kainit eller 200 kg. 37 % kalisalt samt 200—300 kg. benmjöl eller 20 % superfosfat. Chilesalpeter anses giva grova tagor och mycket skävor. Jorden bör vara djupt och fint arbetad och fuktig vid sådden samt så ogräsfri som möjligt. Till utsäde anses ryskt frö, Rigapyk, Pernau-, Pskov-frö bäst och endast första skörd av fröt odlat efter detta lämpligt till utsäde, i det att följande års skördar alltmer urarta; detta beror antagligen på att det odlade linet utgör en blandning av olika former, varav de korta och greniga mogna tidigast och därför komma att utgöra en år för år ökad andel av fröskörden. Då lin är självbefruktande, torde genom renodling av högvuxet lin fullgod sort kunna erhållas. Sådden bör ske tidigt, så fort faran för nattfrost är över; vanligen har bredsåtts för

hand och myllats med harvning, men radsådd, som numera är vanlig, anses fördelaktigare; den bör ske med minsta möjliga avstånd, emedan glest bestånd ger grov stjälk och mycket skävor. Såningsmängden av fullgott frö (omkr. 95 % grobarhet) växlar mellan 100 och 200 kg. per ha., lägre vid rad- än vid bredsådd. Myllningsdjup 2—3 cm. Linets utveckling tillbakasättes starkt av ogräs, och därför har varit vanligt, att' det rensats för hand (av kvinnor och barn, som gingo barfota), då det nått 1—2 tums höjd. Då det odlas i ogräsfri jord, ss. nu ofta är fallet, besparas detta dyra arbete. — Skörden bör ske, då de nedre bladen och fröhusen gulnat, Barthelsmässan (24 aug.) var av gammalt rätt linskördetid. Linet upp-ryckes (»ruskas») för hand (skärning medför stor förlust av tagor) och tager omkring 15 dagsverken per ha. Det skördade linet brukar i Norrland hopläggas i buntar, »hallo r», som samlas i kärvar, »1 i n s t e g», varefter det, efter knoppens avrepning, omedelbart rotes. I södra Sverige bindes det i torrväder skördade linet i små kärvar, »limmar», som upphängas till eftermognad och torkning. I utlandet sättes det merendels obundet i långskylar, »kapell», och bindes till kärvar före inbärgningen i hus eller stack. Skördemängden växlar från 2,000 till över 3,000 kg. stjälk, motsvarande 400—600 kg. berett L, samt 300—500 kg. frö per har. Efter bärgningen avrepas »knoppen» för hand på repbräden eller linkammar (med täta spetsiga järnstift); detta sker även genom att toppen bearbetas på stifttröskverk, varvid dock stjälken skadas. Halmen, som härvid bör fullständigt befrias från ogräs, bindes åter i väl ordnade buntar. Knoppen tröskas på tröskverk eller klövernötare eller med slaga.

Beredningen av lintågan inledes i regel med r ö t n i n g. Härvid sker en upplösning genom bakterier av de pektinämnen, som sammanbinda tagorna, utan att de enskilda bastceller, varav dessa bestå, vare sig lossas från varandra eller angripas av sönderdelningen; skulle detta ske, säges linet vara överrött och lämnar ett skört lin och mycket blånor. Av ålder har använts ängs- och kall vatt enrötning. Ängsrötning, vid vilken den torkade halmen utbredes på gräsvall (1,000 kg. halm fordra 1/2 hektar rötplats), tager 3—4 veckor på hösten, som är gynnsammare för rötningen än våren, vilken däremot har fördelen av att linet då torkar fort.

Vattenrötning har mest använts i Norrland och utförts så, att de i kärvar sammanlagda »hällorna» omedelbart efter skörden knoppas och åter sammanbindas till något mindre kärvar, som genast nedläggas i vatten, s. k. linsänken, till rötning, som plägar taga minst ett par veckor. I stället för denna grön-rötning brukas även att efter skörden torka linstjälken och röta den först följande sommar,729

då rötningen i det ljumma vattnet går fortare. Då skävorna (stjälkens veddelar) lossna från tagorna, bör linet genast upptagas och få torka för att ej bliva överrött.

Om ej gott torkväder inträffar, uppställes linet, vare sig det är ängs- eller vattenrött, i små trindskylar eller mot en linhässja.

Vid fabriksmässig drift brukas även var m-vattenrötning, i behållare, vilken tager blott 4—5 dagar; denna har i Sverige icke lämnat ekonomiskt fördelaktigt resultat. I utlandet förekommer även rötning med användning av renkulturer av rötningsbakterier vid för dessa gynnsam värmegrad, och då bakterier brukas, som angripa endast de tagorna sammanbindande pektinämnena men ej cellulosan, skulle det giva säkerhet mot överröt-ning. — En fullständigare torkning än luft-torkningen fick det höströtta linet före bråk-ningen på vintern genom upphettning i bastu, varigenom dess självupphettning, »bränna», hindrades.

Bråkning eller brytning följer efter det rötta linets torkning. Den skedde förr ofta för hand med tillhjälp av en handbråka av trä, bestående av en ställning med 2 långsbalkar och en kring en tapp i ena änden vridbar knivformig balk, vilken fördes upp och ned mellan de fasta balkarna och därvid bröt linstjälken mot dem. Därefter följde »dragning» av den bråkade tågan på ett liknande redskap för att avlägsna skävorna. De i norra Sverige vanliga bråkningsmaskinerna voro »linhammare», som drevos med vattenhjul och bråkade linet mot ett städ. Nyare bråknings-maskiner bearbeta vanligen linet mellan räfflade valsar, och sådana finnas som verkställa även skäktningen, så att de lämna färdig spånadsvara. En sådan maskin, kallad Hälsingen, har fått en viss spridning.

Skäktningen, genom vilken de vid bråkningen lösgjorda skävorna (bark- och veddelarna) avlägsnas samt de korta blånorna avskiljas från de långa tagorna, utföres (där det ej sker genom linets ovan nämnda dragning) antingen för hand eller med skäktverk. Det förra sker med handskäkt, som består av en lodrät s k ä k t-b o c k, ett brädstycke med en avrundad inskärning i kanten, vari den bråkade linhällan stödes och bearbetas med ett svärdliknande skäkteträ. Skäktverken utgöras vanligen av på ett roterande hjul fästa skäktvingar. Vanligen göres först en grovskäkt-ning, varvid avskiljas skävor och av sådana förorenade mindre värdefulla blånor, samt därefter finskäktning, som lämnar finare blånor och skäktat lin. Före spinningen häcklas linet, varvid det utredes och korta tagor avskiljas genom att lintotten drages över en med långa, spetsiga järnstift besatt häckla.

Utbytet vid beredningen växlar efter linets beskaffenhet och beredningssättet, men angives sålunda:

I Förlust I Utbyte av I I ioo kg. hn-

I. P '1 stjälk kg. [

Vid rötniog...... 20—2^ 75—80

> bråkning . ... . 25—35 50—65

» skäktning tagor ... — 15—20

» > blånor . . — $—10 1

Summa skörd..... — CC—60

Offentliga åtgärder för lins odling och beredning. Staten har sedan 1920 anställt en undervisare i linodling och beredning, vilkens biträde erhålles efter ansökan hos kommerskollegium. Understöd för anläggning av mindre linberedningsanstalter lämnas av statsmedel efter ansökan hos kommerskollegium. Dylika anstalter finnas nu (1921) till ett antal av omkring 40 i olika delar av landet,, varav hälften i Gävleborgs och Västernorrlands län. För att spara fraktkostnader bör helst rötningen ske hos odlaren och endast den övriga beredningen vid anstalten.

Litt.: E. O. Arenander, Linodlingsboken eller kortfattad handledning i linodling, 2:a uppl. Emil Adalberth, Linet, dess odling och beredning, Sthlm 1920.

Lina. Se Aspglansbagge.

Linbinda. Se Snärja: Linsnärjä:

Lind, Tilia av fam. Tiliaceæ, finnes i Sverige i 3 varandra närstående arter, som av Linné betraktades som en, T. europæa L. Av dessa är vanlig, småbladig 1. skogslind, T. cordata eller parvifolia Ehrh., med glatta, under blågröna blad med rostfärgade hår i nervvinklarna, 5-—7 blommiga blomkvastar och sträva, päronformade, sträva frukter, allmänt vildväxande upp till Värmland och Mälarprovinserna samt spotadiskt förekommande i södra Dalarne och i östra kusttrakterna upp till Ångermanland. Mella n-eller vanlig 1., T. vulgaris Hayne eller intermedia D.C., som har större blad, som under äro rent gröna, håren i nervvinklarna gråaktiga samt frukterna plattrunda, och stor-bladig 1. T. grandifolia Ehrh. eller platyphylla Scop., som har större, under dunhåriga blad och frukter samt 3—4 blommiga kvastar, förekomma i Sverige vilda blott på några platser i Bohuslän, men båda allmänt planterade; mellanlinden, som blir större än de övriga, har sedan länge använts som alléträd.

L. blommar i juli; blommorna lämna bien riklig mängd honung och ha på grund av hög halt av eterisk olja använts som te, för vilket ändamål de böra befrias från blomskärmarna, som innehålla sammandragande ämnen. Bladen äro ett begärligt lövfoder. Basten är lång och seg och har tidigare efter rötning använts 729

då rötningen i det ljumma vattnet går fortare. Då skävorna (stjälkens veddelar) lossna från tagorna, bör linet genast upptagas och få torka för att ej bliva överrött.

Om ej gott torkväder inträffar, uppställes linet, vare sig det är ängs- eller vattenrött, i små trindskylar eller mot en linhässja.

Vid fabriksmässig drift brukas även var m-vattenrötning, i behållare, vilken tager blott 4—5 dagar; denna har i Sverige icke lämnat ekonomiskt fördelaktigt resultat. I utlandet förekommer även rötning med användning av renkulturer av rötningsbakterier vid för dessa gynnsam värmegrad, och då bakterier brukas, som angripa endast de tagorna sammanbindande pektinämnena men ej cellulosan, skulle det giva säkerhet mot överröt-ning. — En fullständigare torkning än luft-torkningen fick det höströtta linet före bråk-ningen på vintern genom upphettning i bastu, varigenom dess självupphettning, »bränna», hindrades.

Bråkning eller brytning följer efter det rötta linets torkning. Den skedde förr ofta för hand med tillhjälp av en handbråka av trä, bestående av en ställning med 2 långsbalkar och en kring en tapp i ena änden vridbar knivformig balk, vilken fördes upp och ned mellan de fasta balkarna och därvid bröt linstjälken mot dem. Därefter följde »dragning» av den bråkade tågan på ett liknande redskap för att avlägsna skävorna. De i norra Sverige vanliga bråkningsmaskinerna voro »linhammare», som drevos med vattenhjul och bråkade linet mot ett städ. Nyare bråknings-maskiner bearbeta vanligen linet mellan räfflade valsar, och sådana finnas som verkställa även skäktningen, så att de lämna färdig spånadsvara. En sådan maskin, kallad Hälsingen, har fått en viss spridning.

Skäktningen, genom vilken de vid bråkningen lösgjorda skävorna (bark- och veddelarna) avlägsnas samt de korta blånorna avskiljas från de långa tagorna, utföres (där det ej sker genom linets ovan nämnda dragning) antingen för hand eller med skäktverk. Det förra sker med handskäkt, som består av en lodrät s k ä k t-b o c k, ett brädstycke med en avrundad inskärning i kanten, vari den bråkade linhällan stödes och bearbetas med ett svärdliknande skäkteträ. Skäktverken utgöras vanligen av på ett roterande hjul fästa skäktvingar. Vanligen göres först en grovskäkt-ning, varvid avskiljas skävor och av sådana förorenade mindre värdefulla blånor, samt därefter finskäktning, som lämnar finare blånor och skäktat lin. Före spinningen häcklas linet, varvid det utredes och korta tagor avskiljas genom att lintotten drages över en med långa, spetsiga järnstift besatt häckla.

Utbytet vid beredningen växlar efter linets beskaffenhet och beredningssättet, men angives sålunda:

I Förlust I Utbyte av I I ioo kg. hn-

I. P '1 stjälk kg. [

Vid rötniog...... 20—2^ 75—80

> bråkning . ... . 25—35 50—65

» skäktning tagor ... — 15—20

» > blånor . . — $—10 1

Summa skörd..... — CC—60

Offentliga åtgärder för lins odling och beredning. Staten har sedan 1920 anställt en undervisare i linodling och beredning, vilkens biträde erhålles efter ansökan hos kommerskollegium. Understöd för anläggning av mindre linberedningsanstalter lämnas av statsmedel efter ansökan hos kommerskollegium. Dylika anstalter finnas nu (1921) till ett antal av omkring 40 i olika delar av landet,, varav hälften i Gävleborgs och Västernorrlands län. För att spara fraktkostnader bör helst rötningen ske hos odlaren och endast den övriga beredningen vid anstalten.

Litt.: E. O. Arenander, Linodlingsboken eller kortfattad handledning i linodling, 2:a uppl. Emil Adalberth, Linet, dess odling och beredning, Sthlm 1920.

Lina. Se Aspglansbagge.

Linbinda. Se Snärja: Linsnärjä:

Lind, Tilia av fam. Tiliaceæ, finnes i Sverige i 3 varandra närstående arter, som av Linné betraktades som en, T. europæa L. Av dessa är vanlig, småbladig 1. skogslind, T. cordata eller parvifolia Ehrh., med glatta, under blågröna blad med rostfärgade hår i nervvinklarna, 5-—7 blommiga blomkvastar och sträva, päronformade, sträva frukter, allmänt vildväxande upp till Värmland och Mälarprovinserna samt spotadiskt förekommande i södra Dalarne och i östra kusttrakterna upp till Ångermanland. Mella n-eller vanlig 1., T. vulgaris Hayne eller intermedia D.C., som har större blad, som under äro rent gröna, håren i nervvinklarna gråaktiga samt frukterna plattrunda, och stor-bladig 1. T. grandifolia Ehrh. eller platyphylla Scop., som har större, under dunhåriga blad och frukter samt 3—4 blommiga kvastar, förekomma i Sverige vilda blott på några platser i Bohuslän, men båda allmänt planterade; mellanlinden, som blir större än de övriga, har sedan länge använts som alléträd.

L. blommar i juli; blommorna lämna bien riklig mängd honung och ha på grund av hög halt av eterisk olja använts som te, för vilket ändamål de böra befrias från blomskärmarna, som innehålla sammandragande ämnen. Bladen äro ett begärligt lövfoder. Basten är lång och seg och har tidigare efter rötning använts 729

då rötningen i det ljumma vattnet går fortare. Då skävorna (stjälkens veddelar) lossna från tagorna, bör linet genast upptagas och få torka för att ej bliva överrött.

Om ej gott torkväder inträffar, uppställes linet, vare sig det är ängs- eller vattenrött, i små trindskylar eller mot en linhässja.

Vid fabriksmässig drift brukas även var m-vattenrötning, i behållare, vilken tager blott 4—5 dagar; denna har i Sverige icke lämnat ekonomiskt fördelaktigt resultat. I utlandet

förekommer även rötning med användning av renkulturer av rötningsbakterier vid för dessa gynnsam värmegrad, och då bakterier brukas, som angripa endast de tagorna sammanbindande pektinämnena men ej cellulosan, skulle det giva säkerhet mot överröt-ning. — En fullständigare torkning än luft-torkningen fick det höströtta linet före bråk-ningen på vintern genom upphettning i bastu, varigenom dess självupphettning, »bränna», hindrades.

Bråkning eller brytning följer efter det rötta linets torkning. Den skedde förr ofta för hand med tillhjälp av en handbråka av trä, bestående av en ställning med 2 långsbalkar och en kring en tapp i ena änden vridbar knivformig balk, vilken fördes upp och ned mellan de fasta balkarna och därvid bröt linstjälken mot dem. Därefter följde »dragning» av den bråkade tågan på ett liknande redskap för att avlägsna skävorna. De i norra Sverige vanliga bråkningsmaskinerna voro »linhammare», som drevos med vattenhjul och bråkade linet mot ett städ. Nyare bråknings-maskiner bearbeta vanligen linet mellan räfflade valsar, och sådana finnas som verkställa även skäktningen, så att de lämna färdig spånadsvara. En sådan maskin, kallad Hälsingen, har fått en viss spridning.

Skäktningen, genom vilken de vid bråkningen lösgjorda skävorna (bark- och veddelarna) avlägsnas samt de korta blånorna avskiljas från de långa tagorna, utföres (där det ej sker genom linets ovan nämnda dragning) antingen för hand eller med skäktverk. Det förra sker med handskäkt, som består av en lodrät s k ä k t-b o c k, ett brädstycke med en avrundad inskärning i kanten, vari den bråkade linhällan stödes och bearbetas med ett svärdliknande skäkteträ. Skäktverken utgöras vanligen av på ett roterande hjul fästa skäktvingar. Vanligen göres först en grovskäkt-ning, varvid avskiljas skävor och av sådana förorenade mindre värdefulla blånor, samt därefter finskäktning, som lämnar finare blånor och skäktat lin. Före spinningen häcklas linet, varvid det utredes och korta tagor avskiljas genom att lintotten drages över en med långa, spetsiga järnstift besatt häckla.

Utbytet vid beredningen växlar efter linets beskaffenhet och beredningssättet, men angives sålunda:

I Förlust I Utbyte av I I ioo kg. hn-

I. P '1 stjälk kg. [

Vid rötniog...... 20—2^ 75—80

> bråkning . ... . 25—35 50—65

» skäktning tagor ... — 15—20

» > blånor . . — $—10 1

Summa skörd..... — CC—60

Offentliga åtgärder för lins odling och beredning. Staten har sedan 1920 anställt en undervisare i linodling och beredning, vilkens biträde erhålles efter ansökan hos kommerskollegium. Understöd för anläggning av mindre linberedningsanstalter lämnas av statsmedel efter ansökan hos kommerskollegium. Dylika anstalter finnas nu (1921) till ett antal av omkring 40 i olika delar av landet,, varav hälften i Gävleborgs och Västernorrlands län. För att spara fraktkostnader bör helst rötningen ske hos odlaren och endast den övriga beredningen vid anstalten.

Litt.: E. O. Arenander, Linodlingsboken eller kortfattad handledning i linodling, 2:a uppl. Emil Adalberth, Linet, dess odling och beredning, Sthlm 1920.

Lina. Se Aspglansbagge.

Linbinda. Se Snärja: Linsnärjä:

Lind, Tilia av fam. Tiliaceæ, finnes i Sverige i 3 varandra närstående arter, som av Linné betraktades som en, T. europæa L. Av dessa är vanlig, småbladig 1. skogslind, T. cordata eller parvifolia Ehrh., med glatta, under blågröna blad med rostfärgade hår i nervvinklarna, 5—7 blommiga blomkvastar och sträva, päronformade, sträva frukter, allmänt vildväxande upp till Värmland och Mälarprovinserna samt spotadiskt förekommande i södra Dalarne och i östra kusttrakterna upp till Ångermanland. Mella n-eller vanlig 1., T. vulgaris Hayne eller intermedia D.C., som har större blad, som under äro rent gröna, håren i nervvinklarna gråaktiga samt frukterna plattrunda, och stor-bladig 1. T. grandifolia Ehrh. eller platyphylla Scop., som har större, under dunhåriga blad och frukter samt 3—4 blommiga kvastar, förekomma i Sverige vilda blott på några platser i Bohuslän, men båda allmänt planterade; mellanlinden, som blir större än de övriga, har sedan länge använts som alléträd.

L. blommar i juli; blommorna lämna bien riklig mängd honung och ha på grund av hög halt av eterisk olja använts som te, för vilket ändamål de böra befrias från blomskärmarna, som innehålla sammandragande ämnen. Bladen äro ett begärligt lövfoder. Basten är lång och seg och har tidigare efter rötning använts 729

då rötningen i det ljumma vattnet går fortare. Då skävorna (stjälkens veddelar) lossna från tagorna, bör linet genast upptagas och få torka för att ej bliva överrött.

Om ej gott torkväder inträffar, uppställes linet, vare sig det är ängs- eller vattenrött, i små trindskylar eller mot en linhässja.

Vid fabriksmässig drift brukas även var m-vattenrötning, i behållare, vilken tager blott 4—5 dagar; denna har i Sverige icke lämnat ekonomiskt fördelaktigt resultat. I utlandet förekommer även rötning med användning av renkulturer av rötningsbakterier vid för dessa gynnsam värmegrad, och då bakterier brukas, som angripa endast de tagorna sammanbindande pektinämnena men ej cellulosan, skulle det giva säkerhet mot överröt-ning. — En fullständigare torkning än luft-torkningen fick det höströtta linet före bråk-ningen på vintern genom upphettning i bastu, varigenom dess självupphettning, »bränna», hindrades.

Bråkning eller brytning följer efter det rötta linets torkning. Den skedde förr ofta för hand med tillhjälp av en handbråka av trä, bestående av en ställning med 2 långsbalkar och en kring en tapp i ena änden vridbar knivformig balk, vilken fördes upp och ned mellan de fasta balkarna och därvid bröt linstjälken mot dem. Därefter följde »dragning» av den bråkade tågan på ett liknande redskap för att avlägsna skävorna. De i norra Sverige vanliga bråkningsmaskinerna voro »linhammare», som drevos med vattenhjul och bråkade linet mot ett städ. Nyare bråknings-maskiner bearbeta vanligen linet mellan räfflade valsar, och sådana finnas som verkställa även skäktningen, så att de lämna färdig spånadsvara. En sådan maskin, kallad Hälsingen, har fått en viss spridning.

Skäktningen, genom vilken de vid bråkningen lösgjorda skävorna (bark- och veddelarna) avlägsnas samt de korta blånorna avskiljas från de långa tagorna, utföres (där det ej sker genom linets ovan nämnda dragning) antingen för hand eller med skäktverk. Det förra sker med handskäkt, som består av en lodrät s k ä k t-b o c k, ett brädstycke med en avrundad inskärning i kanten, vari den bråkade linhällan stödes och bearbetas med ett svärdliknande skäkteträ. Skäktverken utgöras vanligen av på ett roterande hjul fästa skäktvingar. Vanligen göres först en grovskäkt-ning, varvid avskiljas skävor och av sådana förorenade mindre värdefulla blånor, samt därefter finskäktning, som lämnar finare blånor och skäktat lin. Före spinningen häcklas linet, varvid det utredes och korta tagor avskiljas genom att lintotten drages över en med långa, spetsiga järnstift besatt häckla.

Utbytet vid beredningen växlar efter linets beskaffenhet och beredningssättet, men angives sålunda:

I Förlust I Utbyte av I I ioo kg. hn-

I. P '1 stjälk kg. [

Vid rötniog...... 20—2^ 75—80

> bråkning . ... . 25—35 50—65

» skäktning tagor ... — 15—20

» > blånor . . — $—10 1

Summa skörd..... — CC—60

Offentliga åtgärder för lins odling och beredning. Staten har sedan 1920 anställt en undervisare i linodling och beredning, vilkens biträde erhålles efter ansökan hos kommerskollegium. Understöd för anläggning av mindre linberedningsanstalter lämnas av statsmedel efter ansökan hos kommerskollegium. Dylika anstalter finnas nu (1921) till ett antal av omkring 40 i olika delar av landet,, varav hälften i Gävleborgs och Västernorrlands län. För att spara fraktkostnader bör helst rötningen ske hos odlaren och endast den övriga beredningen vid anstalten.

Litt.: E. O. Arenander, Linodlingsboken eller kortfattad handledning i linodling, 2:a uppl. Emil Adalberth, Linet, dess odling och beredning, Sthlm 1920.

Lina. Se Aspglansbagge.

Linbinda. Se Snärja: Linsnärjä:

Lind, Tilia av fam. Tiliaceæ, finnes i Sverige i 3 varandra närstående arter, som av Linné betraktades som en, T. europæa L. Av dessa är vanlig, småbladig 1. skogslind, T. cordata eller parvifolia Ehrh., med glatta, under blågröna blad med rostfärgade hår i nervvinklarna, 5—-7 blommiga blomkvastar och sträva, päronformade, sträva frukter, allmänt vildväxande upp till Värmland och Mälarprovinserna samt spotadiskt förekommande i södra Dalarne och i östra kusttrakterna upp till Ångermanland. Mella n-eller vanlig 1., T. vulgaris Hayne eller intermedia D.C., som har större blad, som under äro rent gröna, håren i nervvinklarna gråaktiga samt frukterna plattrunda, och stor-bladig 1. T. grandifolia Ehrh. eller platyphylla Scop., som har större, under dunhåriga blad och frukter samt 3—4 blommiga kvastar, förekomma i Sverige vilda blott på några platser i Bohuslän, men båda allmänt planterade; mellanlinden, som blir större än de övriga, har sedan länge använts som alléträd.

L. blommar i juli; blommorna lämna bien riklig mängd honung och ha på grund av hög halt av eterisk olja använts som te, för vilket ändamål de böra befrias från blomskärmarna, som innehålla sammandragande ämnen. Bladen äro ett begärligt lövfoder. Basten är lång och seg och har tidigare efter rötning använts730

till tåg, flätverk och till bindbast i trädgårdsskötseln; härtill tagas helst 3-åriga grenar, som skördas på våren och omedelbart rötas. Veden är mjuk, lätt, vit, krymper rätt mycket utan att kasta sig eller spricka; den är värderad till möbelsnickeri, tändsticksvirke m. m. Masur-bildning är vanlig. Lind förekommer mest i lövängar, parker och hagar på god jord, har ingen betydelse som skogsträd men hör med sin runda, lummiga kröna till de vackraste parkträden. Frösättningen är sparsam, och frukterna (1,000 kornvikt av småbladig 1. omkr. 30, av storbladig 100 g.) avfalla oöppnade och gro långsamt; jordslagna på hösten gro de delvis på våren men ligga eljes över ogrodda 1 år. Förökningen sker därför mindre med frösådd utan mest med sticklingar eller avläggare. Unga trädplantor växa långsamt och hava benägenhet att förgrena sig mycket, varför de måste beskäras i trädskolorna. Utskjuta starka hjärtrötter och vitt utbredda sidorötter.

Linda brukas i norra Sverige för att beteckna insådd vall, särskilt äldre sådan.

Lindare. Se Sutare.

Lindmätare. Se Frostfjäril.

Lindådrekakor. Se Oljekakor.

Linfrökakor. Se Oljekakor.

Lingon, i Göta land kröson, Vaccinium vitis idæa L., av lingonväxternas familj, Vacci-niacece. Denna blott några tum höga, vintergröna buske med hårda, omvänt äggrunda, ' under bleka blad, samt rödletta blommor och röda (stundom vita) bär, växer i hela landet på torr, sandig mark, äv. i tallskog av hedtyp (se Skogstyper). Bären plockas i stor utsträckning till hushållsbruk och äro en stor handelsvara och exporteras i betydliga mängder; plockningen är därför en viktig inkomstkälla för befolkningen i skogstrakter. Bären hava även stor betydelse som föda för fågel vilt. De höra till de verksammaste medlen mot skörbjugg (se Vitaminer). Bladen användes under världskriget i stor utsträckning som ersättning för te.

Linhjul. Se Växel.

Liniment kallas vissa flytande eller halvflytande läkemedel, avsedda att ingnidas på huden, huvudsakligen som fördelande och hud-retande medel (se Avledande medel) men även som täckande och helande. För veterinärt bruk äro följande viktigast. A m m o n i a k-1., bestående av 1 del ammoniak och 3 del. kamferoija, användes mot svullnader. Klorofor m-1. av kamfer, kloroform och opiidroppar, 15 delar av vardera, sprit 25 och tvålliniment 30 delar, är ett gott smärtstillande och fördelande medel, särskilt vid reumatism. Sammansatt a m m o n i a k-L, av lika delar ammoniak, rå terpentinolja och denaturerad sprit, samt spanskflu g-1. med prustkåda, av pulvr. spanska flugor 5 del., prustkåda 4 del., linolja 79 del. och rå terpentinolja 12 del., äro båda starkt hudretande medel. Kal k-1. av

lika delar linolja och kalkvatten användes som täckande medel, särskilt vid brännsår.

E. N—m.

Linledning. Se Växel.

Linodlingsförening, Sveriges allmänna, bildad år 1920, har till ändamål att främja svensk linodling, särskilt genom att utgöra en sammanslutning av lokala föreningar, bevaka linodlingens intressen hos statsmakterna, samla och offentliggöra rön angående linhantering samt sprida upplysning om rationell linhantering, och därjämte att arbeta för en tidsenlig beredning av lin och avsättning av lin och linfrö. Medlemmar äro dels lokala föreningar, dels enskilda personer. Styrelsen utgöres av 12 ledamöter med 6 suppleanter, valda för 2 år. Ordinarie föreningsstämma hålles före slutet av mars.

Linota. Se Fink.

Linser, Ervum, ett baljväxtsläkte, skilt från vickersläktet genom att baljorna innehålla blott få (1—4) platt linsformiga frön. En art, E. Lens L., vilken växer vild i Medelhavsländerna, har odlats sedan urminnes tid, men i Sverige förekommer dess odling numera blott undantagsvis, huvudsakligen i Skåne och på Gottland. Den är en späd fots- till alnshög ört, med fina, mångpariga blad, små, vita blomklasar i blad vecken samt korta, flata baljor med 1—2 linsformiga frön, växlande i färg gula-röda-svartbruna. Fröna äro smakliga och ha mycket hög äggvitehalt, men avkastningen är för liten för att göra odlingen lönande.

Linslagare. Se Körning.

Linsänke. Se Lin: Vattenrötning.

Linum. Se Lin.

Liparidæ, Spinnarfjärilar Se Nunna.

Lipas, Se Enzym, Matsmältning.

Lipoider är en sammanfattande beteckning för åtskilliga till sin sammansättning vitt skilda fettliknande organiska ämnen — även fett räknas av somliga förf. till 1. De förekomma mycket spridda i såväl växt- som djurdelar men (bortsett från egentliga fettarter) blott i ringa mängder. Åtminstone vissa av dem synas hava stor men ej närmare utredd betydelse vid djurens näring. Man plägar dela dem i fosforhaltiga och fosforfria 1. Till de förra höra fosfatider och lecitiner (se Fosfatider), till de senare kolesterin, en i vatten olöslig alkohol, som förekommer allmänt spridd i växt- och djurcellers protoplasma. I gallan medverkar kolesterin vid matsmältningen och bildar i förening med fett en beståndsdel av djurens hud, som skyddar underliggande vävnader mot bakteriers inträngande. I förening med kolin finnes kolesterin i hudbildningar (hår, fjädrar) och utgör en del av ullfettet, 1 a n o 1 i n.

List betecknar dels i allmänhet en smal rabatt, dels särskilt en upphöjd smal plantbädd (ex. gurklist) för odling av mer värmebehö-vande växter; genom sitt upphöjda läge er- 730

till tåg, flätverk och till bindbast i trädgårdsskötseln; härtill tagas helst 3-åriga grenar, som skördas på våren och omedelbart rötas. Veden är mjuk, lätt, vit, krymper rätt mycket utan att kasta sig eller spricka; den är värderad till möbelsnickeri, tändsticksvirke m. m. Masur-bildning är vanlig. Lind förekommer mest i lövängar, parker och hagar på god jord, har ingen betydelse som skogsträd men hör med sin runda, lummiga kröna till de vackraste parkträden. Frösättningen är sparsam, och frukterna (1,000 kornvikt av småbladig 1. omkr. 30, av storbladig 100 g.) avfalla oöppnade och gro långsamt; jordslagna på hösten gro de delvis på våren men ligga eljes över ogrodda 1 år. Förökningen sker därför mindre med frösådd utan mest med sticklingar eller avläggare. Unga trädplantor växa långsamt och hava benägenhet att förgrena sig mycket, varför de måste beskäras i trädskolorna. Utskjuta starka hjärtrötter och vitt utbredda sidorötter.

Linda brukas i norra Sverige för att beteckna insådd vall, särskilt äldre sådan.

Lindare. Se Sutare.

Lindmätare. Se Frostfjäril.

Lindådrekakor. Se Oljekakor.

Linfrökakor. Se Oljekakor.

Lingon, i Göta land kröson, Vaccinium vitis idæa L., av lingonväxternas familj, Vacci-niacece. Denna blott några tum höga, vintergröna buske med hårda, omvänt äggrunda, ' under bleka blad, samt rödletta blommor och röda (stundom vita) bär, växer i hela landet på torr, sandig mark, äv. i tallskog av hedtyp (se Skogstyper). Bären plockas i stor utsträckning till

hushållsbruk och äro en stor handelsvara och exporteras i betydliga mängder; plockningen är därför en viktig inkomstkälla för befolkningen i skogstrakter. Bären hava även stor betydelse som föda för fågel vilt. De höra till de verksammaste medlen mot skörbjugg (se Vitaminer). Bladen användes under världskriget i stor utsträckning som ersättning för te.

Linhjul. Se Växel.

Liniment kallas vissa flytande eller halvflytande läkemedel, avsedda att ingnidas på huden, huvudsakligen som fördelande och hud-retande medel (se Avledande medel) men även som täckande och helande. För veterinärt bruk äro följande viktigast. A m m o n i a k-1., bestående av 1 del ammoniak och 3 del. kamferoija, användes mot svullnader. Klorofor m-1. av kamfer, kloroform och opiidroppar, 15 delar av vardera, sprit 25 och tvålliniment 30 delar, är ett gott smärtstillande och fördelande medel, särskilt vid reumatism. Sammansatt a m m o n i a k-L, av lika delar ammoniak, rå terpentinolja och denaturerad sprit, samt spanskflu g-1. med prustkåda, av pulvr. spanska flugor 5 del., prustkåda 4 del., linolja 79 del. och rå terpentinolja 12 del., äro båda starkt hudretande medel. Kal k-1. av

lika delar linolja och kalkvatten användes som täckande medel, särskilt vid brännsår.

E. N—m.

Linledning. Se Växel.

Linodlingsförening, Sveriges allmänna, bildad år 1920, har till ändamål att främja svensk linodling, särskilt genom att utgöra en sammanslutning av lokala föreningar, bevaka linodlingens intressen hos statsmakterna, samla och offentliggöra rön angående linhantering samt sprida upplysning om rationell linhantering, och därjämte att arbeta för en tidsenlig beredning av lin och avsättning av lin och linfrö. Medlemmar äro dels lokala föreningar, dels enskilda personer. Styrelsen utgöres av 12 ledamöter med 6 suppleanter, valda för 2 år. Ordinarie föreningsstämma hålles före slutet av mars.

Linota. Se Fink.

Linser, Ervum, ett baljväxtsläkte, skilt från vickersläktet genom att baljorna innehålla blott få (1—4) platt linsformiga frön. En art, E. Lens L., vilken växer vild i Medelhavsländerna, har odlats sedan urminnes tid, men i Sverige förekommer dess odling numera blott undantagsvis, huvudsakligen i Skåne och på Gottland. Den är en späd fots- till alnshög ört, med fina, mångpariga blad, små, vita blomklasar i blad vecken samt korta, flata baljor med 1—2 linsformiga frön, växlande i färg gula-röda-svartbruna. Fröna äro smakliga och ha mycket hög äggvitehalt, men avkastningen är för liten för att göra odlingen lönande.

Linslagare. Se Körning.

Linsänke. Se Lin: Vattenrötning.

Linum. Se Lin.

Liparidæ, Spinnarfjärilar Se Nunna.

Lipas, Se Enzym, Matsmältning.

Lipoider är en sammanfattande beteckning för åtskilliga till sin sammansättning vitt skilda fettliknande organiska ämnen — även fett räknas av somliga förf. till 1. De förekomma mycket spridda i såväl växt- som djurdelar men (bortsett från egentliga fettarter) blott i ringa mängder. Åtminstone vissa av dem synas hava stor men ej närmare utredd betydelse vid djurens näring. Man plägar dela dem i fosforhaltiga och fosforfria 1. Till de förra höra fosfatider och lecitiner (se Fosfatider), till de senare kolesterin, en i vatten olöslig alkohol, som förekommer allmänt spridd i växt- och djurcellers protoplasma. I gallan medverkar kolesterin vid matsmältningen och bildar i förening med fett en beståndsdel av djurens hud, som skyddar underliggande vävnader mot bakteriers inträngande. I förening med kolin finnes kolesterin i hudbildningar (hår, fjädrar) och utgör en del av ullfettet, 1 a n o 1 i n.

List betecknar dels i allmänhet en smal rabatt, dels särskilt en upphöjd smal plantbädd (ex. gurklist) för odling av mer värmebehö-vande växter; genom sitt upphöjda läge er- 73i

^bjuder en 1. större yta åt solvärmen, varjämte jorden blir mindre fuktig och därför förlorar mindre värme genom avdunstning.

Livmoder. Se Foster, Könsorgan.

Livmoderinflammation förekommer i synnerhet hos kor i samband med förlossningen, framkallas av smittämnen, som därvid lätt få tillträde genom sår i förlossningsvägarna, och är vanlig i synnerhet vid kvarbliven efterhörd. I lindriga fall visar sig blott en slemmig, stundom något blod- eller varblandad flytning, men i svårare fall inställa sig häftiga febersymtom och en brunaktig och stinkande flytning. Härvid uppstår alltid fara för allmän blodförgiftning genom de av bakterierna avsöndrade gifterna, s. k. puerperalfeber, som oftast leder till döden inom 4—6 dagar. •Giftet sprider sig ofta till senskidor och ledgångar, särskilt till knä- och hasleder, som an-svälla, bliva heta och ömma, så att djuret har svårt att röra sig. Från livmodern kan var sprida sig även till andra delar av kroppen •och giva upphov till varhärdar i en mängd •olika organ, s. k. allmän varf eb er (pyämi).

Behandlingen består i första hand i skölj -ningar av livmodern med svaga antiseptiska lösningar, ss. 1/2—1 % lysol- eller kreolin-lös-ning, 1—2 % therapogenlösning (se Efterhörd), och man fortsätter därmed så länge feber och flytning förekomma. I svårare fall med stor kraftnedsättning gives dessutom åt kon kamfer, kina eller antifebrin 10—15 g. per •dag. L. blir stundom kronisk med fortsatt; m. 1. m. varblandad, illaluktande flytning, som kan samla sig i större mängd i livmodern och periodvis uttömmas. Lidandet åtföljes av stark avmagring och minskad mjölkning och leder ofta till ofruktsamhet. Behandlingen består som vid den akuta inflammationen i skölj ningar av livmodern med antiseptiska, medel, tills flytningen upphör. E. N—m.

Livsträd. Se Thuja.

Livstyp. Se Variation, Ärftlighet.

Ljumske, ljumsktrakt eller 1 j u m s k-v e c k kallas den fåra, som bildar gränsen mellan buk och lår. Se Buk.

Ljung, Calluna vulgaris L., av ljungväxternas familj, Ericaceœ, en risig buske med i 4 rader tegellagda små blad, glänsande röda blommor i ensidiga klasar och stoftfina frön, växer allmänt i Sverige företrädesvis på mager, kalkfattig, sandig mark och i hedskog {se Skogstyper). Den undantränger andra växter, kanske mest genom den sura mylla, som bildas av dess till följd av sin vaxhalt svår-multnade avfall. Då den brännes, så som plägat ske å ljunghedar, för att skaffa bättre bete, återväxer den snart, och de unga skotten utgöra då huvuddelen av det bete, som uppstår, men snart blir ljungen åter för grov att bliva tjänlig till sådant. Vid foder brist är vanligt att skörda 1. till foder, vilket

i sådant fall bör ske vid början de blomning. Under nödåret 1917—18 användes 1. i stor utsträckning till foder, särskilt åt hästar, delvis efter malning till l.-mjöl. Utfodringen medförde inga olägenheter, men 1.-fodrets värde befanns vara lågt, motsvarande grov halms, särdeles då däri ingick förvedade stamdelar. Den kemiska sammansättningen var i medeltal:

	i r.amjöl	i sämre
	%	mjöl %
Vatten......•. . .	15	15
Råprotein........	5-5	5*a
Råfett..........	6.0	7.0
Kvävefria extr.ämnen . . .	46.3	37.0
Växttråd.........	21.5	32.0
Aska..........	C.7	4.0

Till foder skördad 1. bör få torka, innan den hoplägges, emedan den eljest blir brun och möglig. Vid beredning av l.-mjöl bör 1. torka och tröskas, för att de fina delarna må skiljas från de grova stjälkarna, varefter de förra malas. Härvid bör stor försiktighet iakttagas, emedan det stoftfina mjölet är ytterst eldfängt. L. lämnar bien riklig mängd honung, som dock är mörk och av sämre beskaffenhet. I skogfattiga trakter i v. Sverige användes 1. till bränsle. Tidigare har 1. använts till beredning av Växtfärger och garvämne för skirmbered-ning. — I betesmarker undanröjes 1. genom häckning, bränning och kalkning. Ljunghedarna (se d. o.) skogsodlas i stor utsträckning.

Ljunghedar förekommer i sydvästra delarna av vårt land, nämligen i Skåne, Halland, sydvästra Småland, Bohuslän och sydvästra Västergötland samt dessutom något i Blekinge. Den utmärker sig i sin typiska form genom trädlöshet, varemot ris förhärska, främst vanlig ljung (se d. o.), som giver ljungheden dess karaktär, och därjämte lingon, mjölon, kråkris och blåbär. Till ljunghedens karaktärsväxter höra också en del ginstarter, ss. Genista pilosa L. och den i vårt land mycket sällsynta G. anglica L. Av buskar förekomma på de bästa ljunghedarna enen, av ormbunkar örnbräken, Pteris aquilina (L.) Kahn.

Antalet gräs och örter, som anträffas på våra ljunghedar, är ej obetydligt. Av dem må nämnas fårs vingel, vårstarr (Carex caryophyllea Latour), kattfot (Antennaria dioeca Gærtn., Gnaphalium dioicum), hästfibla (Arnica montana L.), blodrotsört (Potentilla er eda (L.) Hampl.) m. fl. Under ljungen utgöres den levande markbetäckningen av mossor (Hylocomium) eller lavar (Cladinaaiter). Stundom saknas levande markbetäckning.

Ljunghedar förekomma i Europa huvudsakligen omkring Nordsjön och synas i sitt upp- 732

trädande vara beroende av ett havsklimat med milda, fuktiga vintrar. En del av Jyllands hedar torde vara ursprungliga, i det att man kunnat visa, att de förekommit där redan under stenåldern. Men såväl Jyllands bättre hedar som våra egna hava fordom varit bevuxna med skogar av ek, tall eller bok. I Sverige torde ljunghedar ha uppkommit redan under medeltiden såsom en följd av vårdslösa avverkningar av ekskogarna och i synnerhet under gränsstriderna mellan Sverige och Danmark, då skogarna ofta föröddes av eld, samt även genom skogsavverkningar under de stora sillfiskeperioderna. Än i dag spelar elden en stor roll för ljunghedarnas bibehållande, i det att ljungen avsvedes för frambringande av bete till boskapen, varvid unga självsådda trädplantor dödas. Tall och även gran självsår sig nämligen på dessa marker.

Man har uppgivit ljunghedsarealen i Sverige till 500,000 ha., en alldeles för hög siffra. En av statens skogsförsöksanstalt anordnad inventering och kartläggning 1913—14 gav en totalsiffra av 180,000 ha., varav 20,000 ha. redan voro skogsodlade men där skogsplantorna ännu ej stucko upp över ljungen, samt 38,000 ha. glest trädbevuxna. Av de återstående omkring 120,000 ha. kala ljunghedar har sedan en betydlig areal skogsodlats, och för närvarande torde omkring 80,000 ha. kvarstå som kala ljunghedsmarker.

Våra ljunghedar äro i regel mycket lämpliga till skogsbörd. De svårigheter i form av ortsten (al), som göra de danska kulturerna så dyrbara och vanskliga, äro så gott som okända. Allt efter hedens natur användas olika trädslag, å hedar med lav under ljungtäcket tall, i vissa fall med blandning av björk. Tall passar även bra på sådana hedar, som sakna levande marktäcke under ljungen. På hedar med husmossa (Hylocomium) under ljungen användas tall och gran, vilken senare särskilt går väl till, där örnbräken förekommer. Ljunghedar med enbuskar äro de bästa och passa för gran eller t. o. m. för ek och bok, då enen är särskilt kraftig. H. Hn.

Ljushuggning. Se Beståndsvård.

Ljuster. Se Fiskeredskap.

Lobelia, tillhörande fam. Lobeliacece, utmärkt av 2-läppig, 5-flikig blomkrona samt 5 ståndare med rörlikt hopvuxna strängar. I trädgårdar odlas mycket allmänt som prydnadsblommor varieteter av dels den lågvuxna afrikanska L. Erinus L., huvudformen med hög-blå blommor (även vita och röda varieteter finnas), ytterst vanlig som kantväxt, dels av de nordamerikanska meterhöga, fleråriga L. cardinalis L., L. fulgens L. och närstående arter och hybrider med dem, utmärkta genom scharlakansröda blommor i långt toppax. <De uppdragas i bänk av frö, de senare även av rotskott och utplanteras på kalljord. Se Blomsterodling. (G. L—d.) H. J.Dft.

Locusta. Se Gräshoppor.

Lodjur, Lo, Felts (Lynx) Lynx L., når en längd av omkring 1 m. med inemot 25 cm. lång, i spetsen svart svans, är om sommaren gulbrunt till rödgrått med svarta fläckar, om vintern vitgrått, under vitaktigt. öronen ha en hårtofs i spetsen. Föder 2—3 ungar i maj—juni. L., vårt enda vilda kattdjur, förekom ännu vid mitten av förra århundradet över nästan hela Sverige men är numera så gott som utrotat utom i de 4 nordligaste länen och är även där sällsynt och statt i avtagande. L. för ett kringströvande liv och lever

Lodjur.

huvudsakligen av harar men förgriper sig även på småkreatur och renkalvar. Bestämmelsen om skottpengar av staten för dödande av 1. upphävdes 1912, men det räknas fortfarande i lagen till skadedjur, å vilka jakten i huvudsak är fri (se Jaktlagstiftning). Det har plägat jagas med stövare på spårsnö. Hårt ansatt av hundar går det oftast upp i träd, då det blir lätt för skytten att göra slut på jakten.

T. H—1.

Logbalk. Se Loge.

Log bränna. Se Förvaring: av säd.

Loge, byggnad eller del därav, avsedd till förvaring av otröskad säd samt för dess tröskning och rengöring. I äldre tid voro logarna vanligen rektangulära och försedda med. 1— flere genomkörningar, från vilka säden inlassades i de genom en låg timmeravbalkning, 1 o g b a 1 k e n, därifrån skilda avdelningarna, »g o 1 v e n» eller »1 a d o r n a», å båda sidorna om körgången. Tröskningen skedde i ett tröskgolv, vartill en genomkörning ofta användes. Där logen var förenad med eldria, var byggnaden delad i ria, loggolv samt ofta halm- och agnbod, men stundom tröskades i själva rierummet. I norra Sverige, i de trakter, där tröskningen vanligen skedde med tröskvagn eller tröskvält (tröskbult), var logens form avpassad därefter, antingen med tröskgolvet längs huset, då tröskvälten kördes rätt fram och åter, eller byggd som rundloge (8- 733

knuts-1. i övre Norrland), i vilken tröskgolvet gick runt logen och säden inlades direkt från -den med logen förenade fasta kornhässjan (se Hässja). I sydligare delar av landet hava rundlogar endast undantagsvis förekommit, merändels byggda omkring mitten av 1800-talet. De hade inkörning på en på bjälklaget vilande inkörsbro. Numera är denna form ss. opraktisk övergiven.

I närvarande tid är den först nämnda formen, tvärloge, den vanligaste, särdeles vid mindre gårdar. Genomkörningarna läggas helst ej på större inbördes avstånd, än att säden utan längre langning kan från dem inlassas i de mellanliggande sädesgolven och åter framföras till tröskverket. Golvens eller ladornas bredd mellan två genomköra ingar bör därför ej överstiga 8, högst 10 m. Tvärlogarna bereda möjlighet att hålla olika sädespartier väl skilda i de olika golven.

Vid större gårdar med större mängd säd brukas oftare lång- eller längslogar, i vilka körbanan är lagd längs huset, antingen på nedre botten vid ena långsidan eller på bjälklaget i husets mitt. Det förra medför längre langning vid inlassningen, särdeles som ladan eller sädesgolven äro breda, då de gå över husets hela bredd från körgången, men denna anordning erbjuder fördelen att tröskverket kan uppställas i längsgången och flyttas i denna, så att transporten av säden till detsamma ur golven blir kort. Arbetsbesparing med sädens inlassning och uttagning i större logar vinnes även genom att inkörsgångar övertvära logen samt längsbanan lägges så, att från den även tvärgångarna kunna fyllas och tröskverket sedan kan uppställas däri.

Ofta är dock detta fast uppställt i en avdelning vid byggnadens mitt. Om körbanan ligger på bjälklaget eller säden inlassas med hiss, kan logen göras mycket djup, vilket däremot medför mycket arbete vid sädens uppläggning för hand från körbana vid golvet.

Å sluttande mark lägges gärna logen längs sluttningen, från vilken inkörning ledes till körbana på bjälklaget, från vilket säden bekvämt inlassas åt båda sidor utan att behöva langas uppåt. Körbanan bör göras minst 3 m. bred och helst mellan lodräta stolpar, vid vilka räcke fästes å båda sidor. Helst lägges kör-bron med in- och utkörsel på de motsatta gavlarna, men stundom, då markens lutning därtill föranleder, med blott en bro för både in- och utkörning samt en 8—10 m. bred vändbana vid den bortre gaveln.

Än bekvämare är sädens inlassning medels hiss (se Hiss: hisslogar), varvid dock säden, som störtas ned i logrummet, faller ojämnt, så att uttagningen kräver mer arbete, och dessutom olika sorter äro svåra att hålla rena från varandra, om man ej börjar i logens bortersta del och upplägger säden i noggrant skilda stötar.

Virke och konstruktion. Logar byggdes i äldre tid vanligen med timrade väggar och logbalkar, men då ingen fördel vinnes genom att väggarna äro täta, utan det tvärt om är fördelaktigt, att luftväxling kan ske genom dem, byggas de helst av stolpvirke och bräder med otäta fogar och luckor, som kunna stängas. Resningen bör vara sådan, att lodräta stolpar giva byggnaden nödig stadga utan några snedsträvor i byggnadens inre, vilka minska byggnadens rymlighet. Stolparna böra vila på stadig grundläggning, som når under tjäl-djupet men ej behöves mellan stolparna. Golvet göres av stampad lera eller (åtminstone i tröskgolvet) av plank eller betong. Taket bör göras så tätt, att ej regn eller yrsnö intränger, men ej så att från säden avgående fuktighet förtätas på undersidan: således spån eller tegel på läkt, men ej plåt på hel underpanel och helst ej asfaltpapp, som snart blir läck.

Mått. Utrymmet i väl fyllt rum kan räknas efter förhållandet mellan kärna och halm till 90—110 kg. höst- eller 100—140 kg. vårsäd per kbm. Körgångar böra vara 4—5 m., sädesgolven helst ej över 8 m. breda och portarna 3—3.5 m. breda och 3—4 m. höga.

Belägenheten bör vara på torr mark, fri och luftig, antingen i sammanhang med eller nära kreatursstallarna och i senare fallet helst något högre än dessa, för att transporten av halm

och agnar må kräva så litet arbete som möjligt.

Loka. Se Anspänning, Sele.

Lokomobil, flyttbar maskinmotor. Se Motorkultur, Ångmaskin.

Lokstad, den del av bogen, mot vilken lokan vilar.

Lolium. Se Rajgräs: repe.

Lom, Colymbus, simfågelsläkte, utmärkt av lång spolformig kropp med långt tillbakasittande fötter, föga tjänliga till gång men utmärkta som simredskap, med hel simhud mellan framtårna och en liten baktå med hudflik. Utmärkta dykare. Fjäderdräkten mycket tät och glänsande, ovan mörk, under vit. Näbb spetsig, kilformig. De leva av smärre fiskar. Häcka på marken nära vattenbrynet. Lägga 2 stora, bruna, mörkfläckiga ägg. Ungarna kläckas dunklädda och simdugliga.

S t o r 1 o m, C. arcticus L., som häckar i spridda par vid insjöar från n. Skåne till nordligaste Lappland, är nästan så stor som en gås, har askgrått huvud, svart strupe med vita, längsgående fläckar och vit undersida. Små-1 o m, C. septentrionalis 1. stellatus Pont., som huvudsakligen tillhör fjälltrakterna, är ungefär 73 mindre än föreg., från vilken han skiljes genom en klart rostbrun fläck på framhalsen. Under vår och höst sträcka båda arterna ofta i stort antal förbi landets östra kuster. De skjutas ofta för sitt vackra skinn, som användes till muffar m. m., men då de äro föga matnyttiga och icke göra någon skada, böra de 734

helst lämnas i fred vid sina häckplatser. På vattnet äro de mycket hårdskjutna.

T. H—1.

Lomme, lommeört, Capselia bursa pastoris Med., en i-årig, lågvuxen, korsblommig ört (fam. Cruciferce), utmärkt av trekantiga platta skidor, är ett ytterst vanligt ogräs i trädgårdar, men mindre i åker. Dess frömognad är tidig och fröspridning riklig. Bekämpas genom rensning.

Longera, låta en häst löpa lina. Se Motio-nering.

Lonicera* Se Caprifolium, Try.

Lophodermium. Se Skytte, 2 a.

Lophyrus. Se Tallstekel.

Loppa. Se Ohyra, 4.

Lösta, gemensamt namn på gräs tillhörande bl. a. släktena Brachypodium (spärrlosta) och Bromus. Endast det senare släktet har någon ekonomisk betydelse. Det utmärkes av flerblommiga småax i vippa eller klase, det yttre blomfjället (inneragn) 5—flernervigt, i spetsen urnupet och vanligen borstbärande.

Råglosta, B. secalinus L., i vissa orter kallad svingel, lyx a, faxe, gasse m. m., är ett högvuxet glatt, rent grönt gräs med stora småax samt det yttre blomfjället utan eller med mycket kort borst, i kanten taggigt och omböjt kring det inre. Växer som ogräs i höstråg, med vilken den har liktidig utveckling, och var förr så vanlig och nådde så riklig utveckling, då rågen gick dåligt till, att råg troddes förvandlas till 1. under ogynnsamma förhållanden. Numera är den genom utsädets rensning och bättre trädning av åkern försvunnen från välskötta jordbruk. Frukterna hava ungefär samma storlek som rågkorn och äro därför svåra att avlägsna ur rågen.

Åkeriost a 1. reniost a, B. arvensis L., är liksom föregående 2-årig och högvuxen men är luden, har en violettgrön vippa av långsmala småax och långt borst. Frukten (»fröt») är smal. Den kan på hösten efter insådden bilda en bladtuva, men följande vår skjuta alla skotten blombärande strån och rotbladen avvissna, varför den bildar ett magert slåttergräs, som icke passar i betesvallar. Efter full blomning erhålles i regel ingen återväxt, men en tidig slåtter kan framkalla en svag andra skörd. Då den lämnar stor skördemängd, är den dock av värde, särskilt i i-åriga vallar, men bör för fleråriga vallar ingå i fröblandningen till blott så stor mängd, att övriga växter kunna fylla de tomrum den lämnar. Den går väl till i hela landet och passar på torr och mager jord tillsammans med getklöver och användes även på annan jord i blandning med klöver och timotej, men där klöver går väl till, avrådes från större inblandning, emedan den lätt sätter tillbaka klövern. Utsädet, som väger omkring 2 g. per 1,000 korn, beräknas efter enbär sådd till omkring 30 kg. per ha., men i blandning med baljväxter

till 1—2 års vall användes 10—15 och i fleråriga vallar blott 2—4 kg. per ha. Fröskörd 1,200—1,500 kg. per ha. Som foder är åker-losta rätt bra, om den skördas tidigt, men blir, senare skördad, torr och föga begärlig.

Luddlosta, B. mollis L., som är lågvuxen, luden, med längre borst än föregående, växer allmänt vild på torr mark; den är torr och förtjänar ej att odlas.

Svingellosta, B. inermis L., är tämligen högvuxen, har krypande rotstock, långa, borstlösa småax i en upprat vippa. Den förekommer sällsynt vild i Sverige och förtjänar på grund av sin förmåga att föröka sig genom rotskott och därpå beroende varaktighet att odlas, där jorden behöver bindas och är för mager för att giva lönande skördar av ahdra gräs. övervintrar väl ännu i övre Norrland. Utsäde vid enbär sådd omkring 50 kg. per ha., »fröts» vikt 3.5 g. per 1,000 korn. Den lämnar ett torrt och föga begärligt foder.

Lota. Se Lake.

Lotus. Se Gigel.

Lubricator, automatisk smörjningsapparat. Se Smörj anordning.

Lucern, s m ä r e, släktet Medicago, av baljväxternas familj, Legimunosœ, utmärkes av 1-pariga blad med uddblad, blomklasar i bladvecken samt halvmån- till snäckformigt vridna baljor med frön liknande rödklövers, från vilka de skiljas genom en tydligt utböjd rotspets. De hithörande arterna äro för kreaturen smakliga foderväxter med hög halt av äggviteämnen (vanligen 12—16 %) samt hög smältbarhet. Flertalet arter äro mycket djup-rotade och varaktiga, med stor motståndskraft mot torka samt därför mycket värdefulla, särskilt i torra betesmarker.

Blå 1., M. sativa L., utmärkt av högblå blommor och snäcklikt vridna balj or samt gula, njurformigt böjda frön med 1,000-kornvikt

Blålucern. 735

omkring 2 gr. och 75 kg. per hi. Omtalas redan i forntiden som en framstående foderväxt i det inre av Asien och odlades under namn av herba medica (mediskt hö) av de gamla romarna, vilka enligt sägnen infört den från Persien och spredo den vidare i Medelhavsländerna. Sedan har den vunnit en ofantlig spridning i alla länder med torrt klimat och utgör under namn av alfalfa den växtart, som framför alla andra underhåller de stora beteshjordarna i Argentina. Även i Förenta staterna och Kanada har den nått en mycket utsträckt odling. I Europa odlas den i synnerhet i Frankrike, Italien och Ungern. I Sverige har blå 1. varit förordad till odling i väl 150 år och visat sig härdig ända upp i Mälardalen, men först på senaste tid vunnit någon större användning, t. v. huvudsakligen i Skåne.

K o s m ä r e eller skärklöver, M. faleata L., är en mer små vuxen och nedliggande gulblommig art med skärformigt vridna baljor, vilken förekommer vild i Sverige på torr, kalkrik grund från Skåne till Uppland och ofta utgör dylika markers förnämsta betesväxt, som även vid strängaste torka lämnar djuren bete. Linné, som kallade den svenskt höfrö, fäste uppmärksamheten på dess värde, men då den ej i avkastning kan tävla med övriga arter, har den ej tagits i odling. En mellanform mellan de båda nämnda arterna, uppkommen genom korsning, mellansmäre, svensk 1., eller sand-L, M. media Pers. 1. silvestris Fr., har blommornas färg växlande mellan gult, grönt och blåviolett samt nästan cirkelböjda baljor. Den växer uppstigande och är ungefär lika storvuxen som blå 1. men synes (enligt fåtaliga undersökningar) hava något lägre halt av äggvita och av växttråd; den anses vara något härdigare. — Humle-1. eller humlesmäre. Se Humlelucern.

Odling. Alla 1-arterna trivas bäst på kalkrik jord, fri från högt stående, stagnerande grundvatten samt skyddad för ytvatten och isbränna, för vilket de äro mycket ömtåliga. Blå 1. tävlar med rödklöver i värde som foderväxt. Den giver i 2—3 snitt oftast större fodermängd än denna och är tidigare, så att första skörden kan tagas i senare delen av juni. Den har högre halt av torrämne, varför den ej verkar så lösande, och av äggvita. Den är, om den odlas på lämplig jord och om den skötes rätt, mer uthållig och kan lämna full skörd i många år; dess varaktighet beror dels på dess mindre mottaglighet för parasiter (klöverröta och klöverål), varför den förordas på klövertrött jord, men dels även på dess djupa och oerhört kraftiga rot, som gör växten mycket okänslig för torka och som kan skjuta ut nya skott, om den skadas i jordytan av parasiter eller vid bearbetningen. Blå 1. är i ungt tillstånd mer känslig än klöver såväl för sur reaktion hos jorden som för ytvatten, isbränna och även ogräs. Anläggningen av 1.-vallar

misslyckas därför ofta, och de gå snart ut, om ej ogräset hålles väl tillbaka. Den sätter också mindre frö, varför utsäde hittills måst hämtas från utlandet, men försök pågå med inhemsk

fröodling av denna och svensk 1. Bestoftningen sker genom utlösning av en fjädrande sammanläsning. av kronbladen, vilken åstadkommes vid besök av humlor, men även lär kunna befordras genom att man med ett rep drager över de blommande topparna. Det pålitligaste fröet erhålles från Ungern, under det att franskt och italienskt lämna mindre härdiga plantor och turkestanskt mindre skördemängd. Blå 1. bör odlas endast på varm och väl torrlagd jord. Om jorden har sur reaktion, bör denna genom kalkning göras basisk. Den plägar vanligen odlas enbär och då oftast radsådd, med en såningsmängd av 30—40 kg. per hektar och ett radavstånd av 0.25—0.30 m. för att tillåta ogräsets bekämpande genom häckning. Den sås i regel på våren, helst utan skyddssäd. I N. Amerika förekommer även att i plantsäng uppdragna plantor planteras, varigenom ogräset, som eljest lätt undertrycker de späda plantorna, lättare kan hållas undan. Jorden bör vid sådden vara ogräsfri, och under de första åren hästhackas den radsådda 1.-vallen noga, men sedan plantorna nedskjutit djupa rötter, brukas oftast att på våren, innan växtligheten börjat, giva en skarp överharvning, och detta är det enda sättet att hålla tillbaka ogräset på bredsådda 1.-vallar. På senare tid har man även börjat att odla 1. likasom klöver i blandning med andra vallväxter, antingen så att 1. med några få, 3—5 kg., ingår i fröblandningen, eller så att den utgör huvudmassan av fröblandningen, t, ex. till 30 kg. 1. blandas 13 kg. foderlosta, 8 kg. hundäxing eller 15 kg. knylhavre (Elofson). I senare fallet bör av gräsen blott 1 sort och mindre utsädesmängder utsås, emedan eljest lucernskörden nedgår. Genom gräsinblandningen hålles ogräset tillbaka. Då l:s utveckling beror av medverkan av lämpliga baljväxtbakterier, böra sådana tillföras genom ympjord eller ympning av utsädet, om jorden ej nyligen förut burit denna växt; bakteriekulturer erhållas från Centralanstalten för jordbruksförsök. L. borttager stora mängder näring ur j., och om än denna till övervägande del hämtas ur älven av de djupt nedträngande rötterna, så är dock matjordens näringsrikedom ett villkor för de unga plantornas kraftiga utveckling, varför jorden bör erhålla en rik grundgödsling med fosfat och kalisalt före vallens anläggning, och erfarenheten har visat, att en årlig tillförsel av dessa ämnen, nedharvad på våren, åtminstone på mager jord kan behövas för att bibehålla vallen vid hög avkastning. Däremot är kvävegödsling onödig och kan skada genom att befordra ogräsets tillväxt samt bör ej förekomma annat än så till vida, att en stallgödsling kan vara fördelaktig för 736

de unga plantornas kraftiga utveckling. L. förlorar i smältbarhet och näringsvärde, sedan den kommit i full blomning, och bör därför avslås i detta utvecklingsskede och kan då, efter sommarens längd, giva 2—3, stundom i södra Sverige t. o. m. 4 skördar. En tidigare slåtter mattar plantorna mer och giver ogräset bättre villkor, då beskuggningen från 1.-plantorna minskas. Första året bör 1. knappt alls skördas, och sedan bör den ej avslås eller betas sent på hösten, emedan plantorna därigenom försvagas. Betning av 1.-vallar är över huvud taget mindre lämplig, dels emedan jorden därigenom kan bliva för mycket sammanpackad, dels därför att lucerns höga äggvitehalt bättre tillgodogöres vid utfodring i blandning med äggvitefattigare foder. Litt.: H. Witte. Blå-lucernodlingen i Nordamerika och Kort handledning i lucernodling, båda Stockh. 1921.

Fodervärdet hos 1. överensstämmer tämligen med rödklövers, men 1. har högre halt av protein och, särdeles i fullt utvuxet tillstånd, av växttråd. Dess kemiska sammansättning är i medeltal:

Råprotein .... Därav smältbar äggvita . > amider . Råfett..... Kvävefria extr. äm- Därav smältbara Växttråd .... | Därav smältbar F.enh. pr 100 kg. Kg. till 1 f.enh. . Gt. smältbar ägg- 1 vita pr f.enh. . I grön lucern Lucernhö 1 I begynnande blomning I full blomning I begynnande blomning I full blomning

4.2 2.1 1.2 O.6 9-3 6.1 7.8 3-4 2.3 13.5 7-S 160 3-9 1-7 1.0 0.6 II.3 6.9 IO.O 4-5 2.2 13-5 7-5 100 16.2 8.1 4.1 1 2.4 31.1 21.1 27.0 i3-° .7.3 45-9 2.2 178 14.2 6.2 3-5 2.6 29.2 18.1 29.5 13.2 8.0 39-7 2.5 155

under vilken tid 1. givits i en mängd motsvarande omkring 1/5 av fodervärdet, och vid gödning givit samma tillväxt som lika mängd skummjölk eller dubbla mängden vassle, men som äldre blir 1. alltför rik på växttråd och för svårsmält för svinen. (Meddelande fr. Centralanstalten N:o 123 och 206. B. Goldschmidt i Kgl. Veterinær- og Landbohoiskoles Aarsskrift 1920).

Lucioperca. Se Gös.

Luckerhet. Se Jord: sammanhang.

Luckring, jords. Se Bearbetning.

Luddtåtel, Holens lanatus L., ett mjuk-ludet flerårigt, tuvigt gräs med bladigt strå och tät, vanligen rödlätt vippa. Småaxen innehålla 1 hanblomma och 1 tvåkönad blomma, och småaxet innehåller således blott 1 frö. Handelsfröet utgöres till större delen av hela småax med omslutande axfjäll (ytteragnar) och plägar väga omkring 0.5 g. per 1,000 st. Fröet, som mest kommer från Tyskland, har oftast låg grobarhet och är vanligen sotsmittat, varför det bör avsvampas (se Avsvampning). L. förekommer, ehuru mindre allmänt, vildväxande upp till Dalälven på fuktiga ängar med torvjord eller mylla. De på hösten anlagda skotten utskjuta på försommaren hastigt blommande strån, som fort mogna, varför 1. måste slås tidigt, för att den ej skall bliva halmig. Den är dock även tidigt skördad ett rätt näringsfattigt och föga smakligt fodergräs och förtjänar därför ej att odlas, annat än på fuktig moss- och sandjord, där andra arter ej gå väl till; på sådana marker kan 1., efter erfarenhet från Tyskland, där den är en vanlig inblandning i mossvallar, lämna rätt tillfredsställande första skörd, men den lämnar blott ringa återväxt.

En annan art, vektåte 1, H. mollis L., med gulaktig vippa och sträv borst, förekommer sällsynt vildväxande i södra Sverige, men ej i odling.

Luft är en blandning av flera gaser, av vilka de viktigaste i följande mängder ingå i den atmosfäriska luftens sammansättning:

Humle-1. och svensk 1. hava något lägre halt av växttråd. L. som grönfoder och hö passar främst för nötkreatur, och då dess äggvitehalt är fullt tillräcklig för högmjölkande kors behov, kan den göra oljekakor obehövliga i utfodringen, i den mån den mängd L, djuren kunna upptaga, fyller deras näringsbehov. Den är även lämplig för hästar och får samt är, på grund av sin höga torrämnehalt och föga laxerande verkan, mer än övriga baljväxter passande till grönfoder för hästar. Ungt grönfoder har även visat sig lämpligt för ungsvin, särdeles under 2 xj%—5 månaders ålder,

Vikts- Rymdprocent procent

Kväve........... J$.6 77-1 '

Syre..........| 23.1 20.9 I

Kolsyra (koldioxid) .... I O.04 0.08

Vatten.......... o.<? 0.8 |

Kolsyre- och vattenhalten växla dock mycket.

Luftkretsen (atmosfären). Luftens mängd över en plats på jordytan uttryckes vanligen genom dess tryck, som mätes med barometern. Ett medellufttryck av 760 mm. motsvarar 1,033.3 g. på 1 cm2, yta. oCt^/^V

737

L. har den största betydelse för växter och djur dels genom sin inverkan på belysnings-, värme- och fuktighetsförhållanden, dels genom tillförsel av syre för andningen och kolsyra för växternas näring (assimilation) samt dels som källa för växternas kvävenäring (se Värme, Andning, Syre, Kolsyra, Kväve).

Mellan växter och djur å den ena sidan och luftkretsen å den andra äger ett ständigt ämnesutbyte rum. Såväl växter som djur upptaga vid andningen syre och avgiva kolsyra samt vattengas, men därjämte upptaga växterna i ljus kolsyra, som de vid assimilationen sönderdela under avgivande av fritt syre (se Andning, Näring, I). Då växternas förbrukning av syre och avgivande av kolsyra vida överväges av det motsatta gasutbytet, men djuren oavbrutet borttaga syre och avgiva kolsyra, hava växter och djur i stort sett en motsatt inverkan på luftens sammansättning: växterna rena under dagen luften från den av dem under natten och av djuren ständigt, liksom genom förbränning, multning m. m., alstrade kolsyran och återgiva luften syre, varför ock den fria luften i stort sett bibehålles vid oförändrad sammansättning. Där åter den fria luftväxlingen är hindrad, kan luften bliva förskämd av ökad halt av kolsyra, vatten m. m. genom djurs andning och utdunstning samt genom av jäsningar, multning m. m. skeende sönderdelning av organiska ämnen.

För växterna skulle en större tillgång på kolsyra (koldioxid) medföra en starkare assimilation och tillväxt, om övriga livsvillkor — ljus, värme, vatten och näring — funnes i därför tillräcklig mängd, men en verksam tillförsel av ökad mängd gasformig kolsyra synes vara i stort sett omöjlig annat än i slutna växthus (se Kolsyra). Människor och djur behöva däremot, då de leva i slutna bostäder eller stall, få den förskämda luften renad från kolsyra, fuktighet, ammoniak, svavelväte och andra av dem avgivna gaser samt stoft, vilka nedsätta djurens ämnesomsättningar och verka ohälsosamt. Detta bör ske genom särskilda åtgärder för luftning eller ventilation (se d. o.). Luftens fuktighet, i. Den atmosfäriska luften innehåller alltid vatten, som härrör från avdunstningen från hav, sjöar, vattendrag och den fasta marken likasom frän växters och djurs utandning (transpiration). Denna fuktighet är av den största betydelse för såväl den döda som den levande naturen. På luftens fuktighet beror ej blott nederbördsmängden utan även den omfattning, vari förvittring och andra kemiska omsättningar äga rum." I fuktig 1. sker förvittring, rostning och andra förändringar av metallytor samt organiska ämnens sönderdelning (förmultning m.m.) långt starkare än i torr 1.

Avdunstningen från växters yta avtager i jämnbredd med luftfuktighetens stegring. En högre fuktighet är därför ägnad att göra växterna saftiga och frod-

vuxna, en lägre att göra dem torra och fasta. Växterna anpassa sig efter den rådande luftfuktigheten, så att de genom hopkrympning av den avdunstande bladytan skydda sig mot stark avdunstning; i denna riktning verka barrträds och hedväxters smala blad; i allmänhet motstå också sådana sorter av sädesslagen, vilka hava smala blad, torka bättre än bredbladiga sorter. — Luftens fuktighet växlar till sin mängd efter olika förhållanden, bland vilka värmegraden intager ett framstående rum. Den bestämmer den mängd vatten, som ett visst mått 1. kan innehålla. Ju varmare luften är, desto mer fuktighet kan den upptaga och hålla löst i gasform. Om luften har så hög fuktighetshalt, som den vid den givna värmegraden kan upptaga, eller är mättad med fuktighet och så värmegraden sjunker, så kan luften ej kvarhålla så mycket vatten, utan överskottet utfaller i vätskeform (dagg, dimma, moln), under det att tvärt om en 1., som är mättad med fuktighet, kan upptaga mer vatten, då dess värmegrad stiger. Den punkt, vid vilken luften är mättad med fuktighet, daggpunkten, motsvarar således olika fuktighetshalt vid olika värmegrader. Luftens absoluta fuktighet eller den mängd vatten i gram, som innehålles i i kub.-m. L, framträder icke för känseln och annan direkt iakttagelse, utan härvid är den relativa fuktigheten bestämmande, d. v. s. förhållandet mellan den förefintliga fuktigheten och den vattenmängd, som luften vid den givna värmegraden innehåller vid full mättnad. En varm sommardagsmiddag kan luften kännas torr och verka uttorkande, men på aftonen, då luften avkylts, kännas fuktig och avsätta dagg, utan att dess absoluta fuktighet ökats. Att sommarluften i allmänhet känns torr men höstluften fuktig, beror också huvudsakligen på skillnad i den relativa fuktigheten, som är föranledd av temperaturskillnaden. Under det att * den absoluta fuktigheten i stort sett är högst under högsommaren och lägst under vintern, är den relativa lägst på försommaren (maj, juni) och högst under vintern. Likaså är den absoluta fuktigheten i allmänhet högst men den relativa lägst något efter middagen. På sommaren är dock den absoluta fuktigheten på slättlandet vanligen högst vid 9-tiden på morgon och kväll, beroende på luftströmningen. Luftens fuktighet påverkas även av lufttrycket, luftströmmarna, förefintligheten av avdunstande vattenytor och av växtligheten m. m. Högt lufttryck medför sålunda strömningar från högre, kallare och torrare luftlager och därmed lägre luftfuktighet; havsvindar medför fuktig men landvind torrare luft. Luftens f. är större i sump- och sjötrakter än över torrt land; den stiger med växtlighetens massa och är sålunda under i övrigt lika förhållanden högre i skogstrakter än på skoglös slätt och lägst över hedar och öknar.

Luftens fuktighet mätes för praktiska ändamål genom bestämning av den relativa fuktigheten, se Fuktighetsmätare.

Markluften, som fyller de ej av vatten upptagna hålrummen i jorden, har till följd av de där försiggående omsättningar, framför allt förmultning av organiska ämnen, en förändrad sammansättning mot luftkretsen. Syrehalten är lägre, 10—20 vol.proc; kvävehalten har ökats något litet, till omkring 80 samt kolsyrehalten starkt till 0.5—9 vol.proc, under det att vattenhalten växlar med jordens fuktighet. Markluften är en nödvändig förutsättning för de odlade växternas utveckling och trevnad. De kunna väl fylla sitt behov av kolsyra och syre ur luftkretsen och ur markvätskan, som innehålla dem lösta, men upptaga dessa ämnen även ur markluften, och denna är framför allt behövlig för förmultningen och förvittringen. Då luften är utestängd, ss. då jorden är vattendränkt, sönderdelas de organiska ämnena till syrefattiga föreningar, vilka reducera oorganiska ämnen, och de härvid bildade ämnena, ss. svavelväte, fosforväte, svaveljärn, järnvitriol m. fl., äro giftiga för växterna. Den bildade myllan blir en sur »råhumus», och jorden blir »rå». Den önskvärda genomluftningen befordras genom avdikning och alla åtgärder som befordra jordens luckerhet. Genomluftningen står ej i bestämt förhållande till jordens innehåll av luft (luftrymlighet, luftkapacitet) eller porositet (se Jord), utan, då de större hålrummen lämna luften friare tillträde än de hårfina porerna, är jordens genomsläpplighet för luft vid lika luftrymlighet mindre ju finkornigare jorden är.

Luftkapacitet. Se Luftrymlighet.

Luftning. Se Luftväxling.

Luftrymlighet, luftkapacitet. Jordens 1. eller dess innehåll av luft är av den största betydelse för jordens fruktbarhet, emedan förvittring, förmultning och andra för tillgången på växtnäring viktiga omsättningar samt oskadliggörande av giftiga ämnen genom syrsättning bero av närvaro av luftsyre i jorden. Då porerna i jorden fyllas antingen av vatten eller luft, mätes luftrymligheten genom bestämmande av luftinnehållet i torr jord. Den beror dels av jorddelarnas storlek, i det att jordens 1. och porositet stiger med dessas finkornighet, men än mer av jorddelarnas lagringsförhållande (jordens struktur) och luckerhet. Den för växtligheten fördelaktiga luftrymligheten i jorden befordras genom allt, som ökar jordens luckerhet (se Jord: sammanhang).

Luftrörskatarr. Se Lungkatarr.

Luftväxling. 1. I bostäder och stallar försämras luften oavbrutet genom människors och djurs andning (se d. o.), i det att syre, dess för livet oumbärliga beståndsdel, förbrukas och luften förorenas genom utandad kolsyra, vattengas och organiska utdunstningar,

likasom av i stallarna genom vid gödselns sönderdelning bildad ammoniak. Då luftens kolsyrehalt stigit till omkring 0.25 %, anses föroreningen hava nått en för hälsan skadlig höjd. Genom förtätning av den utandade vattengasen blir luften under den kalla årstiden lätt alltför fuktig, varmed följer högre värmeledningsförmåga och ökad värmeförlust från djuren (12.5° högre relativ fuktighet uppgives verka som i° sänkning av stailuftens värmegrad) samt ökad förstöring av byggnaden genom röta i virket och vittring av murverk. — Luftens renhållning befordras genom användning av strö (särskilt torvströ) i sådan mängd, att ammoniaks avdunstning hindras, men därjämte behöves 1. (ventilation) såväl för djurens som för byggnadens skull. Denna sker i någon mån såsom »naturlig» ventilation genom byggnadens väggar, men ej tillräckligt, om dessa äro så täta, att drag och för stark avkylning under den kalla årstiden hindrats. Särskilda åtgärder för 1. äro därför i regel behövliga. Under den varma årstiden nås tillräcklig 1. genom att öppna dörrar och fönster. De senare böra därför göras så, att de bekvämt kunna öppnas men också slutas så tätt, att drag hindras. L. genom dörrarna befordras genom att dessa göras som halvdörrar, så att övre delen kan hållas öppen men den undre stängd, eller ock genom att spjäldörrar insättas i stallbyggnader. Under de årstider, då kölden hindrar att hålla dörrar och fönster öppna, nås i allmänhet en tillfredsställande 1. genom eldning i rum, där sådan kan ske, men i rum avsedda för större mängd folk, t. ex. i skolsalar, likasom i kreatursstall behövas särskilda ventilationsanordningar.

För att dessa skola bliva möjligast verksamma, bör luften intagas i rummets nedre del och utsläppas i den övre, dit luften stiger genom uppvärmningen, och där den därför har högsta vattenhalten. Den av djuren utandade och från gödseln utvecklade kolsyran och ammoniaken blandas genom diffusionen och den uppstigande luftströmmen med den övriga stailuften och utströmmar med denna.

Den enklaste och mest använda anordningen är luftgluggar genom ytterväggarna, vanligen i dessas översta del. Då sådana finnas i tillräckligt antal å båda långsidorna, kan ventilationen bliva rätt god vid blåst, då luften drives in på vind- och suges ut på läsidan, men vid vindstilla, liksom då de äro anbragta blott på ena sidan, verka de föga, och i alla händelser lämnar luftströmmen de nedre delarna av rummet orörda. Bättre blir detta, då luften inledes närmre golvet, och får utströmma genom sidogluggar under taket. Likasom i bostadsrum har det föreslagits att inleda luften genom en i golvet löpande trumma mot rummets mitt (t. ex. i foderbordet), men dylika trummor äro svåra att hålla rena och råttfria. Den kalla luften bör ej inledas mindre än 1 m. över gol- 739

vet för att ej alltför direkt träffa djuren, och härvid är fördelaktigt, om inloppstrumman mellan det yttre inloppet och den inre mynningen drages uppåt antingen ini väggmuren eller som en tät trätrumma på väggens insida. Härigenom kan luften bliva något uppvärmd, innan den utströmmar i stallrummet. Verksammast blir 1., om inledningen av luften genom väggerna förbindes med utlopp genom taket. Is. k. lanterninhus (se Stallbyggnad) har man sökt åstadkomma detta genom fönsterna i lanterninen, men med påföljd, att drag och fukt lätt uppkommit. Ett annat sätt med från taket vid stallrummets sida snett uppåt gående kanaler, som gå ut genom skullens vägg och nedtill kunna m. 1. m.

F g. visande luftströmningen vid en rationell ventilation av kreatursstall.

slutas genom en vridbar lucka, äro mindre lämpliga, emedan luftväxlingen blir mindre verksam i de från kanalerna avlägsnare delarna av stallrummet. — Det i princip riktigaste och för fullt tillfredsställande 1. i större ladugårdar och svinhus nödvändiga är att anordna utlopp genom från taket i eller nära rummets mitt utgående lodräta taktrummor. Då draget blir starkare, ju högre dessa äro, böra de med sin övre ända nå upp över takåsen. De böra vara raka, emedan luftens friktion mot trummans väggar då blir minst; därför anordnas de helst över foderbordet i stallrummets mitt, eller, om detta hindras genom en körbana på skullen, vid sidan om denna men böra då ej gå direkt ut genom taket, utan helst med ett knä följa takets insida upp till nocken. Härigenom vinnes, att hela trumman blir skyddad för fukten och temperaturväxlingarna i fria luften. Taktrummorna böra vara fullt täta och föga värmeledande. De göras därför av dubbelt lager spontade bräder med tjärpapp emellan eller ock av lergodsrör, omklädda av en trätrumma med isolerande fyllning av torvströ. De böra nå ned något under innertaket,

för att ej fukt från dem må spridas i innertakets virke. I sin övre ända förses de med snedtak och därunder spj älgaller. Ej sällan göras de 4-delade med skiljeväggarna nående upp till trummans tak, med beräkning att luften på vindsidan skall pressas ned och på läsidan sugas upp. Även om så sker, vilket ej alltid är fallet, kan denna inströmning av luften ej ersätta luftintaget i ladugårdsrummets nedre del, vilket alltid bör finnas, varför den betydliga fördyringen av trumman, som härigenom åstadkommes, är bortkastad. För de olika kanalernas storlek ha beräkningar uppställts på grund av utandningsluftens mängd, den naturliga ventilationen genom väggarna, luftströmmens hastighet o. s. v., men dylika beräkningar bliva

föga tillförlitliga. Erfarenheten har lärt, att en sammanlagd yta av i dm2 hos taktrummorna och 3 dm2 hos väggkanalerna för varje stort djur är tillräckligt. Luftströmmens styrka bör för övrigt regleras genom vridspjäll i nedre delen av taktrumman och luckor eller spjäll i sidoinloppen.

2. I sädeslador och andra förrådshus nås önskvärd 1. genom otäta väggar och genom-släppliga tak (halm-, spån-, eller tegeltak på läkt eller ospontad underpanel, ej plåt). I magasin med täta väggar böra luftgluggar i väggarna finnas. Litt.: A. Östergren, Ventilation av kreatursstaliar. Sthlm 1913.

Luktärt, Lathyrus odoratus L., en sydeuropeisk art, vilken för sina vackra och välluktande, i rött, vitt och violett skiftande blommor allmänt odlas som prydnadsväxt. Fröet sås på våren på kalljord. Fordrar djup, varm jord för att nå önskvärd yppighet. En mängd sorter finnas, bland vilka s. k. Spencer-1. med vågkantade blad är synnerligen vacker.

G. L—d. Lumbricidæ. Se Daggmaskar.

Lump kallas den del av en stock, som på grund av rötskada avsågas, lumpas. Se Virkesdrivning.

Lumpning. Se Lump, Virkesdrivning.

Luna. En grov hävbom.

Lunga. Se Andningsorgan.

Lun g brand uppstår oftast genom att främmande kroppar inkommit i lungorna, vanligen på grund av försvårad svälj ning (ss. vid halsinflammation, stelkramp, kalvningsfeber) eller vid oförsiktig och felaktig ingivning av medicin och någon gång även genom att lunginflammation övergår i brand, ss. stundom vid svårare fall av lungröta. Symtomen äro ungefär som vid lunginflammation, men därtill kommer stinkande utandning såsom särskilt karakteristisk. Behandling är i' regel utan verkan, och vid större utbredning av brandhärden leder-sjukdomen alltid till döden. E. N—m.

Lungemfysem. Se Kvickdrag.

Lunginflammation förekommer oftast hos; häst, hund och svin och består i inflammationi 740

i själva lungvävnaden, varvid bildas ett exsu-dat, som helt eller delvis fyller de små lung-blåsorna och de finaste luftrörsgrenarna. Efter exsudatets beskaffenhet skiljer nian mellan fibrinös eller kruppös och katarralisk 1. I förra fallet är exsudatet fast (fibrinöst), i senare fallet slemmigt, varblandat, såsom vid katarrer. Den kruppösa 1., som förekommer hos hästen, är den mest typiska formen; den börjar med hög feber (400—40.50), frossbrytningar, upphörd foderlust och stor mattighet, påskyndad andning med utspärrade näsborrar, kort, smärtsam, dov hosta och stundom ett rostfärgat flöde från näsborrarna, som intorkar till gulbruna skorpor kring deras kanter; hästen står ofta med något utspärrade framben och lägger sig ogärna. På grund av att den angripna delen av lungan ej är luftförande, utan lung-blåsorna och de finare luftrörsgrenarna fyllda med fibrinöst exsudat (förtätad), erhålles vid perkussion över de sjuka delarna en matt ton, som för fackmannen utgör ett säkert kännetecken och även möjliggör bestämmande av inflammationens utbredning. Sjukdomen har ett synnerligen regelbundet förlopp, och genom att exsudatet efter 8—10 dagar upplöses och uppsuges av blodkärlen (resorberas), återställes hälsan och lungans normala beskaffenhet. Inflammationen är ofta inskränkt till endast den ena lungan (höger- eller vänster-sidig) men angriper även båda lungorna (dubbelsidig), och vid större utbredning kan den då leda till döden genom kvävning eller hjärtförlamning. Dödligheten uppgår dock i allmänhet ej till mer än 3 a 4 %. Behandlingen består huvudsakligen i användning av feberstillande och hjärtstärkande medel, såsom antifebrin, kina, brännvin och kamfer, och för övrigt frisk, ren luft och närande, lättsmält föda.

Den katarralis ka 1., som oftast förekommer hos hund och svin, har ett mindre regelbundet och karakteristiskt förlopp och kännetecknas i allmänhet av samma symtom som vid lungkatarr. " E. N—m.

Lungkatarr, bronchitis, består i en katarr i de grövre och finare luftrörsgrenarna, vanligen i förening med katarr även i luftstrupen och struphuvudet (se Halsinflammation), och kännetecknas av en i början hård, skrällande, sedan lösare, rasslande hosta, flytning från näsan av ett varblandat slem, besvärad and-• ning med pipande eller rasslande andningsljud och mer eller mindre hög feber. Sjukdomen förorsakas vanligen av förkylning eller är en följd av andra sjukdomar (valpsjuka, svinsjuka). I allmänhet sker tillfrisknandet inom en eller annan vecka, men i svårare fall kan sjukdomen övergå i katarralisk lunginflammation, ss. ofta vid valpsjuka.

För större husdjur användas för lindring av hostan sockerhaltiga fodermedel, ss. morötter eller melass, och inandning av vattenångor med terpentin eller fenol och till ingivning

salmiak, terpinhydrat, kräksalt och karlsba-dersalt samt till hundar apomorfin, kodein m. m. (se Hosta). E. N—m.

Lungmasksjuka. Se Inälvsmaskar, Rundmaskar.

Lun g röta är en blott hos häst förekommande, smittsam lunginflammation, som på vissa orter stundom antar farsotsartad karaktär. Smittämnet är ej säkert känt, men smittan upptages antagligen med den inandade luften, och sjukdomen sprides lätt både från djur till djur och med personer och föremål, som varit i beröring med sjuka djur. Inkubationstiden är i regel omkring 3 veckor, stundom längre. Symtomen äro ungefär som vid vanlig lunginflammation, varför det är svårt att säkert diagnostisera de första fallen, men om 1. förekommer i orten och en häst börjar visa sig matt och dåsig, får häftig feber med frossbrytningar, upphör att äta havre och förtär endast något hö, är det skäl att misstänka lungröta. I sådant fall bör hästen genast avskiljas från andra och platsen, där han stått, noga desinficeras. Det är av vikt, att sjukdomen observeras så tidigt som möjligt, dels för att förekomma smittans spridning, dels för att hästen genast må tagas ur arbete, då även obetydliga ansträngningar i början av sjukdomen kunna förorsaka betydande försämring. Huvudsaken, förutom en omsorgsfull isolering, är att hästen får frisk luft, och om väderleken tillåter, är därför lämpligare att ställa honom i ett öppet skjul än att stänga in honom i ett kvavt och osunt stall. Blott han skyddas mot drag, är ej fara, att kylan skall inverka menligt, men om det är kallt, bör han skyddas genom täckning. Frisk luft är nämligen det bästa botemedlet, och om inga komplikationer tillstöta, behöves ofta ingen annan behandling. I svårare fall, vid hotande hjärtsvaghet, användes dock hjärtstärkande medel, ss. digitalis, eter, kamfer, dock alltid efter veterinärs avgörande. På senare tider har med framgång använts salvar-san eller neosalvarsan, som insprutas i halsvenen i dos av 3 g. resp. 4.5.

Dödligheten växlar mycket men uppgår i medeltal knappt till mer än 4 %, men betydligt högre i svårare fall och vid tillstötande komplikationer, ss. lungbrand med åtföljande blod-och varförgiftning samt inflammation i hjärtat och njurarna. Ofta uppstå efter 1. vissa följdsjukdomar, vanligast långvariga inflammationer i senor och senskidor, varav hästen kan bliva oanvändbar under långa tider.

Då 1. förekommer inom en ort, bör man undvika att ställa in sina hästar i främmande ställar, särskilt i sådana, där hästar från olika håll bruka sammanföras (marknads- och kyrkstall m. m. där smittämnet ofta förekommer). Man bör beakta, att en häst, som varit angripen av 1., kan bära smittämnet inom sig under lång tid, sedan han synes fullt återställd, och sålunda överföra sjukdomen till andra hästar. 74i

Hasten bör därför även efter tillfrisknandet hållas isolerad i minst 4—6 veckor, vilket bör iakttagas även med friska hästar från besättning, där sjukdomen förekommit. Anledning finnes nämligen att antaga, att en häst, som upptagit smittämnet, kan sprida sjukdomen redan under inkubationstiden, innan ännu några tecken till sjukdomen visat sig hos honom själv, och faran synes t. o. m. vara störst i början av sjukdomen. E. N—m.

Lungsjuka, elakartad, är en hos nötkreatur förekommande smittsam lunginflammation i förening med lungsäcksinflammation. Inkubationstiden är i allmänhet ganska lång, 5—6 veckor. Sjukdomen har långsamt förlopp och utbreder sig långsamt i en besättning. I början märkes endast en kort, smärtsam hosta i synnerhet vid rörelse, och först efter en eller annan månad visa sig mera tydliga symtom, ss. feber, besvärad andning, flytning från mun och näsa samt stark avmagring. I 30—50 % leder sjukdomen sedan inom några få veckor till döden. Sjukdomen förekommer f. n. ej i vårt land men har uppträtt här några gånger under senare hälften av 1800-talet och hör till de smittsamma sjukdomar, mot vilka särskilda åtgärder äro föreskrivna till förekommande av deras införande och för deras bekämpande inom landet. Se Sjukdom, smittsam.

Lungsäcksinflammation. Se Brösthinnein-flammation.

Lunnefågel. Se Alkfåglar.

Lunning, Lunnväg. Se Virkesdrivning.

Lupin, Lupinus, släkte av baljväxtfamiljen, Leguminoseæ, utmärkt genom fingrade blad på en upprat stjälk, vilken i sin topp bär en enkel blomklase samt långsträckta, mångfröiga baljor med något plattade, svagt njurformiga frön. Växten har stor förmåga att med bakteriers hjälp binda luftkväve och är därför rik på äggvita i alla sina delar. På grund av sitt innehåll av bittra och giftiga ämnen, som framkalla sjukdom, lupinos (sed. o.), användas såväl örtstånd som frön mindre och blott med iakttagande av särskilda försiktighetsåtgärder (se nedan) till foder, men däremot ha lupiner sedan gammalt, redan hos den gamla tidens romare, använts till gröngödsling, vilket bruk under senare delen av 1800-talet återupptogs i Tyskland och sedan vunnit stor utsträckning. Härtill användes mest gul 1., L. lutens L., en i-årig, mer än alnshög, bladrik ört med gula blommor och gulvita, svartprickiga frön, vilka

innehålla omkring 40 % äggvita och väga omkr. 130 g. per 1,000 st. och 78 kg. per hi. Halten av kväve är i örtståndet omkring 0.5 % motsvarande 3 % råprotein i färskt och 15—18 % i torrt grönfoder. Vit 1., L. albus L., med vita blommor, är i övrigt lik föreg, men mognar senare och ger mindre skördemängd. I Sverige brukas till gröngödsling mest den blåblommiga blå 1. kaffe-lupi ne n, L. angusti†olius 11,., på grund av sin snabbare växt. Liksom de

föregående härstammar den från södra Europa. Fröna äro mera trinda, grå, brunmarmorerade, abs. v. omkr. 170 g., hi. vikt 80 kg. Som prydnadsväxter odlas flera arter, ss. den ettåriga L. hirsutus L. med vanligen blå, stundom vit- och röda blommor och den i senare tider frambragta L. Cruikshankii hybridus Hört. samt den fleråriga nordamerikanska L. poly-p hy Hus Dougl. m. fl.

Odling på åker förekommer i Sverige blott till grönfoder, då fröet ej här hinner säkert mogna och torka, och förekommer så gott som uteslutande i landets sydligaste delar, ehuru försök därmed haft framgång ännu högt uppe i Norrland, samt brukas huvudsakligen på kalkfattig sandjord. L. är nämligen kalksky-ende (se d. o.). För att framkalla rik besättning med kvävebindande rotbakterier ympas utsädet med kulturer av den på 1. specialiserade bakterieformen eller jorden med ympjord från fält, varpå nyligen med framgång odlats 1.; särdeles är detta behövligt då 1.-odling börjas. Se Baljväxtbakterier, Jordympning.

Sådden sker på våren, men till grönfoder ej alltför tidigt, emedan ogräset eljest lätt får överhand över de på våren långsamt växande lupinerna, om dessa ej hackrensas. Utsädesmängd vid bredsådd intill 200, vid radsådd med 2 5—3° cm. radavstånd omkr. 150 kg. Myllningsdjup 2—3 cm. Jorden gödslas med fosfat och kalisalt, vilket senare motverkar den ogynnsamma inverkan av högre kalkhalt i jorden. Blå 1. giver en skörd av 20—50 ton färskt grönfoder, motsvarande 5—13 ton torkat och 100—250 kg. kväve per ha.

Som trädgårdsväxter äro lupiner lätt odlade. De gå bäst till på varm, solig plats. Fröet sås på fritt land, de fleråriga, som väl tåla omplantering, även i kruka för utsättning av plantor.

Till foder användas 1. ej i Sverige, men däremot något i Tyskland, sedan de giftiga ämnena utdragits. Detta sker genom att fröna, med eller utan föregående svallning i kallt vatten, uppvärmas i 80—ioo° vatten under 1—2 timmar, så att deras innehåll av äggvita koagulerar, varefter de tvättas i kallt vatten med upprepade ombyten, tills den bittra smaken försvunnit. Utlakningen sker även med 5 % kalilut eller 1/i % saltsyra eller 5 % koksaltlösning. Genom utlakningen förloras omkr. 1/5 av frönas massa. Därefter utfodras lupinerna antingen fuktiga, krossade eller ångtorkade och skrotade. Grönfoder plägar utfodras, sedan det legat utsatt för regn för att utlakas.

Lupinos, sjukdom, som uppkommer efter utfodring av lupiner, vilka innehålla till sin art mindre kända giftämnen, yttrar sig genom brist på foderlust, feber och gulsot. Kan efter 1—2 dagar leda till döden. Botemedel är ej känt.

Lus. Se Ohyra. 742

Luxation, vrickning. Se Ledgångarnas sjukdomar.

Lycium. Se Bocktörne.

Lycoperdon. Se Röksvamp.

Lyftkrok. Lyftsax. Se Virkesdrivning.

Lygus. Se Stinkflyn.

Lykta. Se Färg, Tecken.

Lymantria. Se Nunna.

Lymfa kallas den vätska, som ur blodet intränger i och genomdränker djurkroppens vävnader samt kringföres i lymfkärlen (se d. o.).

Lymfatisk säges djurs kroppskonstitution vara, då vävnaderna äro mera vattenhaltiga och av en lösare, mindre hållbar struktur. Kroppsbyggnaden är klumpig, extremiteterna »svampiga», d. v, s. de kännas mjuka genom en rikligt utvecklad underhudsbindväv, som även gör att konturerna bliva mera utjämnade: skenbenen bliva runda, ledgångarna föga framträdande, och ofta förekomma utgjut-ningar (gallor) i ledkapslar och senskidor. Djuren äro tröga, långsamma och sakna ener-gie. Den lymfatiska konstitutionen är därför alltid att betrakta som olämplig. E. N—m.

Lymfkärl benämnes ett system av fina kanaler, som dels tillföra blodet vissa vid matsmältningen ur fodret lösta näringsämnen (mjölksaft, chylus), dels till blodet återföra den därur i vävnaderna utpressade näringsvätska (lymfa), som icke förbrukats för deras underhåll. De fina lymfkärl, som taga sin början i tarmluddet i tunntarmen och där upptaga den lösta näringen, chylus, kallas c h y 1 u s k ä r 1. (Se Matsmältningsorgan.) De egentliga lymfkärlen, som finnas förgrenade i alla kroppens vävnader, stå med sina finaste förgreningar (lymf kapi Härer) i förbindelse med små fina håligheter i vävnaderna (lymfrum) och samla sig sedan i större stammar, vilka i sitt förlopp huvudsakligen följa blodkärlen, och av vilka de grövre, liksom venerna (se Blodomlopp), äro försedda med klaffar 'valvler), som hindra lymfans återgång. De flesta grövre lymfkärlen förena sig slutligen till en kanal, mjölkbröst-gången, som går på undre sidan av ryggraden intill den stora kroppspulsådern och mynnar in i den övre hålvenen.

Under sitt förlopp passera lymfkärlen i olika delar av kroppen belägna s. k. lymfkörtlar, genom vilka lymfan liksom filtreras, så att däri förekommande fasta kroppar, ss. bakterier, kvarhållas och även andra för kroppen skadliga ämnen upptagas och oskadliggöras. Då dylika ämnen ofta verka retande, uppstå lätt sjukdomar i lymfkärl och lymfkörtlar (inflammation, bölder), men de skadliga ämnena hindras dock att föras vidare och spridas i kroppen. Större ansamlingar av lymfkörtlar, som (åtminstone då de äro svällda) kunna iakttagas, finnas t. ex. i strup-gången, i trakten av svalget och struphuvu-

det, vid bogleden, i armbågsleden, i flanken, i ljumsktrakten, i knävecket och ovan juvret. Vid inflammation i lymfkärlen (lymfangit) visa sig de ytliga kärlen som slingrande, pärl-bandslikt uppsvällda, ömmande strängar. Har inflammationen, ss. vanligen är fallet, orsakats genom upptagandet av varbildande bakterier, uppstå ofta bölder utefter lymfkärlen och i lymfkörtlarna, t. ex. vid kvarka i strupgången och svalgtrakten. Även vid andra infektionssjukdomar förekomma ofta dylika ansvällningar. Vid tuberkulos t. ex. hos svin och nötkreatur äro lymfkörtlarna ofta angripna, och de mera ytliga kännas då förstorade och ojämnt knöliga, vilket särskilt är fallet med lymfkörtlarna i trakten av struphuvudet, i flanken, ljumsktrakten och även juvret. Vid blodförgiftning, då bakterier och av dem bildade giftiga ämnen upptagits av lymfkärlen, bliva också alltid de ^angränsande lymfkörtlarna angripna, och om dessa lyckas oskadliggöra smittämnet och gifterna, kan sjukdomen snart hämmas; i motsatt fall sprides giftet vidare och kan förorsaka djurets död. En särskild form av en dylik genom sårinfektion orsakad lymfkörtelinflammation är en hos hästen förekommande åkomma, het lårsvulst, som består i en inflammation i lymfkärlen och tillhörande lymfkörtlar på insidan av bakbenet och visar sig i en het, ömmande ansvällning, som börjar på insidan av låret och knäleden och sträcker sig utefter hela benet ned mot hoven. Orsaken är sår-infektion från muggsår (se Mugg) eller andra, ofta helt obetydliga, för ögat knappt märkbara sår, och hältan är på grund av ömheten ofta så betydande, att hästen knappt stöder på foten. Behandlingen vid het lårsvulst och vid lymfkörtelinflammation i allmänhet är i början isomslag och därefter omslag eller flitig baddning med Burows lösning, antiseptisk behandling av de sår, från vilka infektionen utgått, varjämte bölder, som kunna hava uppkommit, öppnas och behandlas med vanliga sårmedel. E. N—m.

Lymfkörtel. Se Lymfkärl.

Lyng, Klockljung. Se Erica.

Lynx. Se Lodjur.

Lyonetia. Se Minerarmal.

Lysimachia. Se Lysing.

Lysin. Se Äggviteartade ämnen.

Lysing, Lysimachia, ett till vivornas familj, PrimulacecB, hörande örtsläkte, utmärkt av stora, gula, regelbundet 5-taliga blommor och motsatta eller kranssittande blad. Myntlysing, L. nummularia L., med krypande blad och blombärande revor, samt den vid stränder växande upprätta vanliga lysin g e n, L. vulgaris L., ödlas som prydnadsväxter, den förra även som ampelväxt. Se Blomsterodling.

Lysoform. Se Antiseptiska medel, Formalin. 743

Lysol. Se Antiseptiska medel, Desinfektion, I i, Kresol.

Låglandsboskap. I norra Europas kustländer finnes av gammalt nötkreatursslag, som genom sin kroppsbyggnad och mjölkrikedom starkt avvika från boskapen i det inre landets högläntare trakter. Deras kroppsbyggnad är kantig och mindre väl sluten, med anlag för högbenthet, långt huvud med korta framåt-riktade horn, lång hals, smalt bröstparti och

sluttande kors. Inom denna 1. urskiljas åtskilliga olika lokala lantraser, och bland dessa överensstämma åtskilliga, från den bretagnska i väster till Ost- och Västpreussens 1. i öster genom sin i regel svart-vit-brokiga färg. Jämte de svartbrokiga förekomma även grå- eller rödbrokiga djur, men då den svarta färgen vid förärvningen dominerar över grått och rött, hava dessa alltmer undanträngts genom användning av de mer ansedda svartbrokiga djuren till förädling. Av dessa lantraser har sedan gammalt den holländska, i de fruktbara marsktrakterna och särskilt i Friesland och Nordholland, varit ansedd som framstående i mjölkrikedom eller kroppsbyggnad. Jämte den i dessa landsdelar hemmahörande s. k. frisiska boskapen har även Groniner-slaget varit mest berömt men har mera anlag för fettbildning.

Den holländska boskapen har sedan långt tillbaka i stor utsträckning utförts till andra länder för renavel eller den inhemska boskapens förbättring. I Sverige omtalas redan under Gustav Vasas tid holländsk boskap, och av Karl IX vid Strömsholm uppställd boskap av denna ras har antagits ingå i den herrgårds -ras, som varit berömd under namn av Strömsholmsras. Den tid efter annan upprepade införseln av holländska djur liksom namnen holländare och holländeri för ladugårdsskötare och besättning av mjölkrik boskap vittna om det stora anseende, som denna ras åtnjöt. Ännu under förra delen av 1800-talet var det holländsk och holsteinsk boskap, som främst infördes till den svenska kreatursstockens förbättring, och även sedan de engelska raserna från 1840-talet funnit varma förespråkare, bibehöll den holländska, särskilt i Skåne, främsta platsen som mjölkboskap. Under senare delen av 1800-talet vände sig införseln alltmer till Ostfriesland, och den ostfrisiska boskapen har alltmer avgjort blivit det förhärskande slaget i Skånes låglänta, bördigare delar, vartill Malmöhus och i mindre mån Kristianstads läns hushållningssällskap hava medverkat genom inköp och försäljning av avelsdjur från nämnda landskap. Tidigare förekommo jämte svart brokiga även grå- och rödbrokiga stammar, men fördelen av enhetlighet i avelsriktning gjorde sig alltmer gällande, och numera torde endast svartbrokig 1. finnas i Sverige. Tack vare införseln av utmärkta avelsdjur och en målmedveten ledning av

aveln hade den skånska låglandsboskapen nått en så hög ståndpunkt, att då införselmöjligheterna alltmer försvårades till följd av i djurens hemland rådande mul- och klövsjuka, det egna avelsmaterialet ansågs vara tillräckligt så till mängd som beskaffenhet, så att det redan på 1890-talet av nötboskapspremierings-nämnden utstakade målet att bilda en svensk låglandsras kunde förverkligas. Från år 1907 har så gott som all införsel av avelsdjur av 1. upphört och anses ej längre önskvärd. Bland inhemska besättningar av 1. har under senare tid den å Näsbyholm haft anseende som det främsta avelscentret för rasen. På grund av

President Bolivar, Näsbyholm.

uppfattningen om det inhemska avelsmateria-lets tillräcklighet har denna ras icke ansetts böra deltaga i den tredje och följande avels-centertävlingen (se Avelscentrum). Till rasens framgång i Sverige har bidragit den allt strängare skärpningen av fordringarna på rasrenhet och mjölkavkastning för premiering och införande i stambok. Då stambokföring i förening med premieringen först började (Malmöhus läns stambok för låglandsboskap, i:a del 1893), voro fordringarna för inregistrering mindre stränga, emedan man önskade samla alla premievärda djur under kontroll, men sedan 1900 ha i Malmöhus län som renrasiga djur fått inregistreras blott sådana djur, vilkas båda föräldrar voro införda i länets eller annan stambok för rasrena låglandsdjur. Från år 1902 har i Malmöhus och från 1908 i Kristianstads län för premiering av hondjur fordrats, att de skola vara fallna efter premierad renrasig fader. Ytterligare har tillkommit fordran på avkastning av minst 110 kg. smörfett i mjölken hos ko och tjurs moder som villkor för premiering och stambokföring, vilken fordran sedan stegrats, så att tjurmodern skall hava lämnat minst 125 kg. smörfett på 1 normalt mjölkningsår och mjölk med minst 3 % fetthalt. För att tjur, fallen efter moder, som är införd i stamboks förberedande avdelning, 744

skall kunna stambokföras, fordras, att modern skall vara införd i kl. V (femte generationen) av nämnda avdelning och i medeltal för normala år hava lämnat minst 5,000 kg. mjölk och 150 kg. smörfett. Tillika har den skånska låglandsboskapens typ noga fastställts. De viktigaste bestämmelserna äro: härstamning från Ostfriesland eller Holland; huvud långt, jämnbrett, med utstående ögonbågar och rak näsrygg; horn korta, vita, med svarta spetsar, framåt-inåt riktade, hos tjuren kägelformiga utåt framåt riktade; hals medellång, tunn, med liten dröglapp; bogar lösa, sluttande; kroppsform öppen; kors brett, långt, ej för avfallande eller sluttande åt sidorna; svans ansatt i samma linje som ryggen, helst nående ned till hasspetsen; juver runt, högt ansatt, nående långt fram; spenar stora; mjölkådror kraftiga; mjölkspegel stor; färg svart brokig med skarpa gränser mellan bottenfärg och fläckar; ben vita, åtminstone nedom främre parets lättklövar och bakre parets has; klövar, juver och spenar helst, pung och spenspets alltid vita.

I övriga delar av landet, norr om Skåne, är rasen mindre spridd men förekommer i rätt stort antal besättningar i Halland, Göteborgs och Bohus-, södra Älvsborgs, södra Kalmar och östergötlands län.

Riksstambok utgiven av Lantbruksstyrelsen, i:a delen 1920.

Avelsfö reningen för svensk låglandsboskap stiftad år 1913 med syfte att utbilda en likformig svart brokig svensk låglandsboskap med god mjölkavkastningsförmåga, hög mjölkfetthalt, god kroppsbyggnad och tillfredsställande storlek. Föreningen för ett elitregister över i riksstamboken för svensk låglandsboskap införda djur, som fylla vissa fordringar, samt en familj estambok över de förnämsta han- och hondjurens avkomma. Föreningen skall även verka för underlättande av utbytet av avelsdjur mellan föreningens medlemmar och för export av avelsdjur. Föreningens medlemmar få till sina inregistrerade hondjur använda endast i riksstamboken införda eller därtill berättigade handjur samt skola märka sina kalvar på av föreningens styrelse bestämt sätt. De i elitregistret godkända djuren märkas å högra låret med L. E. med däröver anbragt krona. För godkännande fordras: minst 5 i riksstamboken stamboksförda led å såväl fäderne som möderne; framstående mjölkegenskaper, ädel typ och kraftig kroppsbyggnad; färg svart brokig med stjärn, vita ben till knä och has, vit pung hos tjuren, vitt juver, helst vita spenar hos kon och helst vita klövar samt svartbrokiga föräldrar i 5 led; reaktionsfrihet eller att tillhöra kliniskt undersökt besättning; tillfredsställande vikt.

Därj ämte för h a n d j u r : vissa minsta poängtal för exteriör, härstamning och ned-ärvning efter fastställd poängskala; ålder

minst 3 år; mödrar i 3 led minst 150 (för djur under 6 år 130) kg. mjölkfett och 3.30 % fetthalt i mjölken i medeltal för alla normala år; avelsduglighet.

Samt för hondjur: ålder minst 4 år; möjlkmängd och fetthalt i mjölken hos djuret och 2 föregående led såsom nyss nämnts.

Lågskogsbruk. Se Skogsbrukssätt.

Lågstammig. Se Fruktodling.

Lånefond för inköp av ädla avelsston, stiftad 1913, lämnar genom hush.sällskap räntefria lån. Till fonden fördes år 1917 200,000 kr. av hästförsäljningsmedel, som influtit till statsverket av avgifter vid hästexport. Hush.-sällskaps ansökan om lån skall, ställd till K. Maj:t, före årets utgång ingivas till Stuteri-överstyrelsen, till vilken redogörelse för lån under föregående år skall ingivas av Sällskapet före 15/x. Lån återbetalas från 2:a året med Vs årligen.

Lån utlämnas av sällskapen på samma villkor och få utgå med högst 3,000 kr. för varje sto och sammanlagt högst 6,000 kr. till samma låntagare. Lån beviljas blott för ston, som uppköpts genom Remonteringsstyrelsens försorg. Om för lån inköpt sto dör, dödas eller avyttras, skall lånet genast inbetalas och därutöver 6 % ränta å hela lånet, tills betalning skett. K. kungör. 4/7 1913 med ändringar 17/6 1906, 19/6 1917 och och a/8 1920 samt Stuteriöverstyrelsens cirkulär 7/6 1915.

Långa. Se Torskfiskar.

Långhalmsverk. Se Tröskverk.

Långrev. Se Fiskeredskap, IV Krokar.

Långrova. Se Ryssgubbe.

Långved. Se Bränsle.

Lår kallas i ytterläran den del, som till underlag har lårbenet och de muskler, som gå från bäckenet till lår- och stora skankbenet. Det begränsas uppåt av en linje mellan höft-och bärbensknölen och nedåt av knäleden (se Skelett). Låret bedömes efter längd och muskulaturens utveckling. Ett långt lårben är alltid en fördel, då det utgör hävstångsarm för de muskler, som sträcka lårleden, och längden bedömes bäst efter knäets läge: ju längre fram knäet ligger, desto bättre, och hos häst och nötkreatur bör en lodrät linje från mitten av höftknölen tangera knäet, om djuret ställes så, att skenbenen stå lodrätt. Ett stort fel är, om lårbenet är kort och rakt ställt, varigenom ställningen blir sträckt (se Benställning). Muskulaturens utveckling bedömes efter lårets djup, bredd och tjocklek. Dess djup betecknar avståndet från knäet till lårets bakre rand och beror huvudsakligen på utvecklingen av knäets yttre och inre böj are, som bilda lårets bakre rand; ju längre ned på skänken dessa muskler sträcka sig, desto kraftigare blir deras verkan och desto större lårets djup. Lårets bredd bedömes efter avståndet mellan lårets ytterkonturer, då man ser djuret bakifrån, och beror huvudsakligen på utvecklingen 745

av knäets stora sträckmuskel. Lårets tjocklek eller avståndet från dess yttre till dess inre yta beror även på de muskler, som ligga på dess insida men också i väsentlig grad på hullet. Då musklerna på insidan av låret äro av mindre betydelse för styrkan än de, som betinga dess yttre kontur, är en god bredd viktigare än tjockleken, som är av större betydelse endast

hos göddjur. • E. N—m.

Lårben. Se Lår, Skelett.

Lårsvulst. Se Lymfkärl.

Lä. Hårda vindar kunna göra skada för såväl jordbruk och trädgårdsskötsel som skogsbruk. Vinden ökar avdunstningen av markens fuktighet och växternas transpiration samt uttorkar därigenom jorden och sänker dess värmegrad. De föra med sig flygsand och torr mylla, utpiska mogen säd och blåsa ned frukt. Storm kan nedbryta skog, och ihållande hård vind, ss. vid havskuster och å fjäll, motverkar trädens höjdtillväxt, framkalla stor grenighet och missformar träden.

För att förekomma dylika skador skaffar man i trädgårdar vindskydd för ömtåligare växter genom höga granhäckar, murar och plank, och särskilt på slättbygder kunna häckar som stängsel göra nytta även genom att minska blåstens häftighet vid marken. I skogar är viktigt att föra avverkningen så, att beståndet hålles slutet och så att hyggena komma att ligga i lä om kvarvarande skog eller stormkappor. I fjälltrakter skyddas nedanförliggande och å flygsandsfält angränsande marker genom lagens påbud om bevarande av skyddsskog (se Skogslagstiftning).

Läder beredes av hudar genom garvning, så att det ej ruttnar, styvnar och hårdnar. Vid logarvning beredes lädret genom impregnering med garvämne (ur bark av ek, gran, pil m. fl trädslag), vid vitgarvning genom inverkan av mineralsalt (koksalt, alun); kromläder garvas genom impregnering med kromsalter, och sämskläder genom ingnidning av fett. Även garvade lädersorter smörjas eller ingnidas med fett eller smörjor för att bibehålla sin smidighet.

Läder har vid lantbruket en viktig användning bland annat till packningar, seltyg och maskinremmar. De största fordringarna i avseende på hållbarhet och styrka ställas på drivremmar, vilka vanligen göras av logarvat läder, men även av kromläder, som är starkare, mer elastiskt och bättre tål värme. Drivremmar böra i förväg vara så sträckta, att de under användningen blott obetydligt töja sig. För att 1. skall bibehålla sin styrka och smidighet bör det skötas väl. Det bör skyddas för väta, men dock ej heller få uttorka för hårt, och därför förvaras på ställe, som varken är fuktigt eller för torrt. För att avlägsna orenlighet böra remmar och seltyg stundom tvättas i ljumt vatten och såpa, varvid undvikes att genomblöta det, därefter torkas med en tyg-

lapp och, medan det ännu är fuktigt, ingnidas med fett. Härtill användas blandningar av talg och tran med smärre tillsatser (ex. i talg + 4 tran + 1 harts + ! trätjära) eller ricinolja, som skyddar remmarna för angrepp av råttor.

Läderlapp, fladdermus, fam. Vesper-tilionidœ, däggdjur, med framlemmarna utbildade till flygverktyg, i det att en tunn flyghud sträcker sig mellan de starkt förlängda fingrarna till bålens sidor. De äro om dagen i vila, sittande hopkrupna och hängande i dunkla skrymslen och under den varma årstiden i livlig rörelse från skymning till morgon, fångaride insekter under ljudlös flykt. Ett tiotal arter förekomma i Sverige, de flesta mer sällsynta eller blott i södra Sverige, men några arter äro m. 1. m. allmänna upp till Dalälven eller nordligare. De leva uteslutande av flygande insekter och äro sålunda nyttiga.

Lädermjöl. Djurhuden innehåller kvävehaltiga ämnen, vilka jämförelsevis lätt undergå förruttnelse och ammoniakbildning, men genom garvningen bliva de mycket motståndskraftiga mot sönderdelande bakterier. Läderavfall, som stundom genom upphettning och malning beredes till konstgödsel eller till inblandning i benmjöl, har som sådant mycket ringa värde. Dess kvävehalt plägar uppgå till 5—9 %. Dess inblandning i benmjöl för att höja dettas kvävehalt är därför en ren förfalskning.

Läge. Markens 1. eller lutning har stor inverkan på jordens fuktighet och värme. Ett sluttande läge underlättar jordens torrläggning, men då markytans lutning oftast avskär jordlagren och vattnets strömning i jorden i regel följer dessa, blir sluttande mark ofta mer och ojämnare vattenhållande än plana fält till följd av i ytan framträdande, vattenförande jordlager. Då jordens uppvärmning ökas, i samma mån den vinkel, vari solstrålarna träffa marken, närmar sig en rät, medför ett läge åt söder i den norra hemisfären (intill en viss grad) starkare uppvärmning, ju starkare lutningen är, under det att motsatsen gäller fält i nordlig lutning, östlig lutning är, vid flackt läge, något kallare, men vid brant läge något varmare än västlig. Sydöstligt läge är varmare än sydvästligt på våren, tvärt om på hösten; det förra skattas därför högre för trädgårdsodling. Skillnaden i värme mellan olika lägen är större i soligt än i mulet väder och störst vid den tid då värmegraden är högst; skillnaden mellan ost- och, västligt 1. är störst då solen står i öster eller i väster, östligt 1. anses frostömt, emedan morgonsolen medför en hastigare temperaturväxling och ett hastigare upptinande av frusna växter.

Lägenhet betecknar i kameralt hänseende dels jordegendom, som icke ingått i hemmans skattläggning men ss. självständig egendom varit upptagen i jordeboken på eget upplägg, dels sådant område, som från ett hemman 746

upplåtits med nyttjande- eller egendomsrätt och i senare fallet skall upptagas i jordeboken på stamfastighetens upplägg, samt dels ägoområden som tillhöra hemman (ss. torp, backstuga, kvarn m. m.). Jfr Fastighetsregister, Mantal.

Läkeblad, Läkegro. Se Groblad.

Läkemedels ingivning. Se Ingivning.

Läkt. Se Sågning.

Länd kallas den bakre delen av ryggen, vilken har till underlag ländkotorna och sålunda sträcker sig från sista revbensparet till korsets främre gräns. (Se Häst, fig.) En kort, bred och muskulös 1. stärker ryggen och giver en »sluten» kroppsbyggnad. Är landen lång, blir kroppsbyggnaden illa sluten, och är den på samma gång smal och muskelfattig, kallas den instucken, varg- eller r ä v-1 ä n d, som alltid angiver svaghet i ryggen. Är landen uppåtböjd, kallas den karpländ, om det beror på en böjning av själva ryggraden, eller åsneländ (-rygg), om konturavvikelsen förorsakas endast av ovanligt höga tornutskott på ländkotorna. Karpländ uppkommer vanligen genom förtidig användning i tungt dragarbete, innan ryggkotorna vunnit nödig stadga, och medför alltid en viss stelhet i ryggen och bakdelen (svårighet att »samla sig på bakbenen»). Åsnerygg, som ofta förekommer hos vissa hästraser, t. ex. den tatariska, är endast ett skönhetsfel och angiver en stark rygg. E. N—m.

Läns, Länsa. Se Flottning.

Länsjägmästare. Se Skogvårdsstyrelse.

Länsträdgårdsmästare. Se Konsulent.

Läplantering. Se Lä.

Läpp. Se Huvud.

Lärk, L a r i x, har bland de till Sverige införda främmande trädslagen vunnit den största uppmärksamheten. Redan i slutet på 1780-talet infördes europeisk lärk, L. europæa DC, i de svenska skogarna. Långt senare eller på 1890-talet fick sibirisk lärk, L. sibirica Ledeb. användning hos oss, och något senare gjordes de första försöken med japansk lärk, L. leptolepis Gord.

Europeisk 1. har sin huvudutbredning i Mellaneuropas alper, där den växer från 400 m. höjd ända upp mot trädgränsen (2,500 m.). Vidare finnes den på några smärre områden i Schlesien, Polen och Karpaterna. Den sibiriska arten finnes utbredd i nordöstra Ryssland och västliga delarna av Sibirien, där den helst förekommer å de mera friska markerna i dälderna. Japansk 1. förekommer vild i de centrala delarna av Nippon upp till 900 m. höjd och växer med förkärlek på vulkanernas sluttningar.

Hos 1. urskiljas tydligt lång- och kortskott, de förra med enstaka sittande barr, de senare med en anhopning av barr. Barren fällas årligen om hösten. L.-arterna skiljas lättast

på kottarna. Hos den europeiska arten äro de mogna kottarna brunaktiga med räfflade, föga håriga kottefjäll; den sibiriska arten har kottefjällen rostbrunmulliga och otydligt finräfflade; den japanska 1. har tillbakaböjda kottefjäll, n Den europeiska artens skotska och schlesiska raser äro rakvuxna, medan träd av frö från alptrakterna (särskilt Tyrolen) hos oss ofta få krokiga, stammar. Sibirisk 1. är i regel rakvuxen; japansk 1. blir däremot ofta krokig.

Den europeiska arten odlas med fördel ända upp i mellersta Norrland, den sibiriska går utmärkt till i hela Norrland, men bör ej gärna odlas söder om norra Västergötland och Östergötland. Den japanska torde i regel endast böra försökas i södra delarna av landet upp till Mälardalen. L. sätter visserligen värde på djup och näringsrik jord, men de europeiska och. sibiriska arterna kunna med fördel odlas på alla bättre medelgoda tallmarker. Endast de allra sämsta tallmoarna äro ej lämpliga.

^ Kottsättningen börjar redan på mycket unga träd. Redan vid 10—15 års ålder har 1. ofta grobart frö. Kött förekommer nästan årligen. Den insamlas i jan.—mars och är svår klängd. I vårt land bör man helst använda frö från våra äldre, raka lärkbestånd. Man kan också använda frö från Skottland och Schlesien, men ej från Tyrolen. Frö av sibirisk lärk är ofta svårt att erhålla, vadan all kött bör tillvaratagas i våra egna ungbestånd av denna art.

L. kan föryngras genom fröträd efter trakthuggning. Självsådd 1. börjar alltmera finnas här och var i skogarna. Vid plantering användas oftast 2-åriga omskolade plantor.

Gallringen påbörjas å bättre mark redan vid 15—20 år och måste där upprepas vart 3:dje—4:de år. L. är nämligen starkt ljusbe-hövande och måste därför ställas rätt glest för att kronorna skola väl utvecklas.

Avkastningen är stor på grund av den hastiga tillväxten. A bättre marker nås viss dimension på 2/3, på svagare marker på halva tiden av den tallen behöver.

Virket, som redan vid unga år får stark kärnbildning, är mycket elastiskt och varaktigt och användes till pålbyggnader, husbyggnader, till kraftlednings- och telefonstolpar samt till sliprar och props. På grund av sin varaktighet bör det betinga dubbelt pris mot tall virke. L. är stormfast och lider föga av snöbrott, då barren fällas om vintern. Däremot angripes 1. mycket av lärkkräftan (Dasyscypha willkommii Hart). För att förminska dess härjningar bör 1. uppdragas i blandning med andra trädslag, särskilt tall. Endast på mycket god mark bör anläggas rena bestånd. Även för kräftans skull gallras 1. starkt, då beskuggade träd lättare hemfalla åt sjukdomen. Denna härjar 747

i. ö. mest i de nederbördsrika trakterna i sydvästra Sverige. G. Sch.

Lärka. Lärkor, fam. Alaudidae, av tättingarnas ordning, äro små, gråbruna fåglar med rak näbb, fötter lämpade för att springa på marken, där de mest vistas, samt med baktån försedd med lång klo. Hit höra flera olika släkter och arter, vilka dock alla likna varandra i utseende och levnadssätt. De hålla mest till på öppna fält, flyga bra och drilla vackert, medan de liksom sväva på dallrande vingar. De häcka på marken och lägga 4—6 grå- eller vitaktiga, mörkfläckiga ägg. De leva av både insekter och frön och äro ss. nyttiga fåglar fridlysta.

Lärkträdsmal, Coleoptera laricella Hiibn., är en mycket liten malfjäril, vars larv lever inom ett omkr. 7 mm. långt, handskfinger-likt s. k. larvrör, som de bära med sig, när de förflytta sig. Larverna övervintra på grenarna av lärk och angripa på våren barren, vilkas yttre hälft de ur gnaga. Då enstaka, mindre lärkar angripits, kunna djuren lätt bekämpas genom besprutning med svavelkalkvätska före knoppsprickningen. A. T—n.

Läst. Se Mått, Rymdmått, Kolning.

Lättklövar kallas de små, över marken upphöjda klövar, som hos idisslarna avsluta de förkrympta tålederna vid mellanfotsbenets nedre ände.

Lävulos, fruktsocker. Se Kolhydrat, I., a., Socker.

Löja, Alburnus lucidus Heck & Kner, en liten sällan över 18 cm. lång karpfisk, fam. Cypvinidœ, med gula ögon, grönaktig till gråblå rygg, eljest silverglänsande samt med gröntill vitaktiga fenor. Allmän i hela landet i sötvatten och vid östersjökusten. Leker på senvåren och har vidfästande rom. Vissa tider av sommaren, då det finns gott om insekter, som flyga nära vattenytan, lever löjan till stor del av denna »luftföda», annars mest av plankton (se d. o.). Hos oss fångas 1. mest till agn; utomlands användas de silverglänsande fjällen vid tillverkning av konstgjorda pärlor. Värdefull som föda för rovfiskar. H. N.

Löjtnantshjärta, blomsterlyra, Die-lytra (Dicentra) spectabilis D.C. en till fam. Fumariaceœ hörande flerårig, från Kina härstammande ort med lyrformiga röda och vita blommor. Är en sedan gammalt omtyckt blomster växt. Förökas genom delning. Uthärdar vintern ännu uppe i Norrland. Se Blomsterodling. G. L—d.

Lök, Allium, släkte tillhörande liljeväxterna, Liliaceœ, och utmärkt av blommor i flock inom ett hinnakjigt höister, samt klocklik kalk med ståndarna vid vuxna kalkbladen. En hög halt av lökolja, allylsulfid, $(C_3H_5)_2S$, har föranlett åtskilliga arters odling till krydda, vartill även de vilda arterna förr rätt allmänt brukades. Då sådana med betesgräset förtäras av mjölkkor, giva de mjölken och därav be-

rett smör en stark löksmak, som dock kan avlägsnas genom att uppkoka och lufta mjölken, vilket kan ske på en pastöriseringsapparat. (Centralanstaltens för jordbruksförsök Meddel. N:o 154.) Däremot synes denna olägenhet ej vidlåda lökblandat hö. I ängar och betesmarker på torr mark förekommer allmänt i större delen av landet ängs-, back- eller hundlök, A. oleraceum L., en intill alnshög, tämligen späd art med trind stjälk, smala svagt rännformiga blad, blomflock med talrika knopplökar. I södra och mellersta Sverige förekommer, ehuru mindre allmänt, i lundar och ängsbackar skogslök 1. rockenboll, A. scorodoprasum L., som blir intill meterhög, har talrika smålökar samt i den fåblommiga flocken svartbruna knopplökar; dess blad äro platta, jämnbreda. Mera sällsynt och huvudsakligen i södra Sveriges kalktrakter förekommande är den lågvuxna ramslöken, A ursinum L., som har lansettlika blad och vita blommor; denna art är synnerligen skarpt smakande och användes även som råttfördri-vande medel. Sandlök, A. arenarium (1. vineale) L., utmärkt genom nästan trinda blad, mösslikt höister kring blomflocken, som innehåller talrika ljusa knopplökar samt få, blekröda eller vita blommor, förekommer på sandiga åkrar i södra Sverige; i södra Skåne och på Öland meddelar den, då den växer bland råg, genom sina knopplökar, som vid tröskningen följa med sädeskornen, mjölet och därav bakat bröd stundom stark löksmak. H. J. Dft.

Bland odlade löksorter märkas:

Vitlök, A. sativum L., med vit lök, platta, jämnbreda blad, sällan blommande, anses härstamma från Centralasien och odlades i stor utsträckning av orientens och Medelhavsländernas gamla kulturfolk, hos vilka den utgjorde en viktig del av det lägre folkets föda. I nutiden användes den mest i Sydeuropa samt hos de slaviska folken, men i Sverige numera rätt obetydligt som föda eller till tuggning. Användes även i medicin. Vid odling utplanteras på våren smålökar, »sticklök», eller klyftor av löken i rader med 15—20 cm. avstånd. Den skördas, sedan den nedvissnat, och plägar upphängas i flätor till torkning och förvaring; tål att stå kvar i jorden över vintern.

Rödlök, A. cepa L., har plattrund, röd, gul eller vit lök, runda rörformiga blad, uppblåst, rörformig stängel och vita—vitgröna blommor. Dess hemland är okänt, men den är urgammal i odling och i nutiden en mycket vanlig trädgårdsväxt, som odlas i flera varieteter. Av dessa äro de röda Braunschweiger och Zittauer, mörk och ljus holländsk, gul Wethersfield, den småvuxna, vita syltlöken och den storvuxna portugisiska steklöken de vanligaste.

Rödlök går bäst till på lermylla men är mindre säker på sandig jord och blir av sämre kvalitet på styvare lera. Fordrar näringsrik 748

jord och odlas' därför helst året efter starkt gödslade växter. Sås vanligen på våren, då även sticklökar utsättas, men kan även sås sent på hösten, varigenom tidigare skörd vinnes än efter vårsådd. Även förekommer sådd i juli eller augusti, varefter de späda lökarna täckas med granris i händelse av barvinter. Bör radsås med 6 rader på sängen; fröet myllas mycket grunt (5 mm.), ty djupare myllning giver till försäljning nästan värdelösa »halslökar». För att åstadkomma en för fröets groning önskvärd fuktighet tillklappas jorden efter sådden och täckes stundom med ett tunt lager väl multnad gödsel (vanligen från förra årets drivbänkar). Hålles noga ren från ogräs. Då lökarna nått önskvärd storlek, nedslås bladen för att fortare vissna; då så skett, skördas lökarna och läggas till torkning i vackert väder på marken samt därefter under tak i tunt lager. För försäljning putsas löken och sorteras, så att smålökar frånsorteras till sticklök samt alla halslökar, som äro mindre hållbara, borttagas för egen förbrukning.

S t e k 1 ö k (Zittauer och portugisisk) sås i bänk i mars och utplanteras på försommaren på mycket gödselkraf tig jord.

Vit syltlök, vanligen holländsk, bör vara liten och odlas därför på magrare och torrare jord samt bredsås. Bör förvaras i mörkt rum, emedan den i beröring med ljuset lätt blir grön.

Schalottenlök, A. ascalonicum L., med långrunda lökar, som bilda talrika sidoklyftor, blad och stjälk runda, rörformiga men ej uppblåsta. Odlas i vissa trakter, huvudsakligen till hemförbrukning. Odling som av rödlök; den förökas genom sticklökar och klyftor som sättas på något större avstånd, på grund av den rikliga bildningen av sidolökar. Förhindras att blomma genom framkommande blomstj älkars avskärände.

P u r j o, A. porrum L., en storvuxen art med enkel, vit lök, platta blad och en stor tät flock av ljusröda blommor. Förmodas härstamma från Medelhavstrakterna och odlades av dess gamla kulturfolk. Sås i södra Sverige på kalljord, eljest i bänk i mars, varefter plantorna med avkortade blad och rötter vid sommarens början utsättas på kalljord på starkt gödslad, helst lerhaltig jord. För att få löken blekt, varigenom smaken blir mildare, sättas plantorna i djupa fåror, som fyllas i den mån plantorna tillväxa. Sedan fårorna fyllts, kupas de. Förvaras under vintern jordslagen i gravar, bänk eller källare.

Gräslök, A. schoenoprasum L., lågvuxen, tuvig med runda rörformiga blad och täta, ljusvioletta blomhuvuden. Växer vild vid havskusten upp till Uppland. Bladen användas som krydda. Förökas vanligen genom delning och får sedan kvarstå flera år, men bör omplanteras vart 3:e—4:e år i väl gödslad jord.

(G. L—d.) H. J. Dft.

Lökfluga, Hylemyia antiqua Meig., är en grågul, medelstor fluga, som lägger smala mm.-långa, vita ägg på lök, särskilt röd- och syltlök. Larverna tränga ned i löken och förorsaka dennas förruttnelse, varvid bladen gulna. Under en gynnsam torr sommar utvecklas ända till 3—4 generationer. Angripna plantor böra snarast uppgrävas och förstöras. Djupgrävning av löklanden på hösten förordas. A. T—n.

Lökmögel, Peronospora Schleideni Unger,, är en av de vanligaste parasiterna på lök. Den framkallar gulvita, slutligen brunaktiga fläckar med violett anstrykning å blad och stjälk. Angripna delar vissna, så att lökens utveckling avstannar. Svampen övervintrar genom s. k. vilsporer i de vissnade växtdelarna.

För att förekomma angrepp av svampen bör lök odlas i öppet, luftigt läge och plantorna stå glest. Angripna växtdelar böra hopsamlas och brännas. Genom att avskära sättlöken i toppen och beta den under 1 timme i o, 25 % uspulun (se d. o.) hava goda resultat erhållits. E. H—g.

Lönn, Acer av familjen Acerineæ, träd utmärkta av motsatta, handflikiga och hand-nerviga blad och vingade 2-fröiga delfrukter. I Sverige finnes spetslönn, A. platanoides L., ett tämligen storvuxet träd med utbredda grova grenar, tät krona, tunna, något glänsande blad, gröngula blommor i kvastlika vippor nästan på bar kvist samt fruktvin garna i trubbig vinkel, vildväxande upp till Dalälven och efter ostkusten till Ångermanland, i lövängar och lundar på god jord. Planteras i alléer och parker. N a v e r -1., A. campestre L., som är mera småvuxen, med kortare, mera uppåtriktade grenar, sprickig och kork-artad bark, smärre, mörka 3—5 flikiga blad på småhåriga skaft samt blommor i smalare, småhåriga vippor, frukter rödaktiga med rätvinkligt utspärrade vingar, förekommar sällsynt i Skåne; planteras föga. S y k o m o r-.l A. pseudoplatanus L., från Mellan- och Sydeuropas bergstrakter, utmärkt av stora, 5-fli-kiga, mattgröna, under håriga blad, långa hängande blomklasar, som blomma efter det bladen slagit ut, samt frukter med vinkelrätt hornlikt ställda vingar, odlas i s. och mellersta Sverige men är mer fordrande på jordmån och värme än spetslönnen.

I parker planteras en mängd former och arter, ss. b 1 o d 1 ö n n, A. platanoides Schwed-leri med blodrött bladverk, de högvuxna buskarna eller låga träden A. spicatum Lam. från Nordamerika och den kaliforniska asklönnen, A. Negundo L.% ett snabbvuxet träd med parbladiga blad, den senare väl frostöm för Mälartrakterna.

Ingen lönnart har någon betydelse som skogsträd, men spetsi. har enligt dansk erfarenhet stor massatillväxt och utgör på fruktbar jord en prydnad för lövängar och parker. Till 749

följd av sitt täta lövverk är 1. mindre lämplig som alléträd vid vägar, som av beskuggningen hindras upptorka. Blommorna äro mycket honungsrika, veden av spets- och sykomorlönn är gulvit eller hos den senare nästan vit, tämligen tung (eg. v. 0,53—0,80), hård, svår-kluven, spetslönnens mer grovfibrig än sy-komor-lönnens, och värderas som snickerivirke. Fröt (1000-korn vikt av spetslönn 100, av näver 80 g.) gror dåligt; sått på hösten gror större delen av de grobara fröna på våren, men eljes först 1 år efter sådden. På god jord växa plantorna snabbt och med rak, föga förgrenad stam. Plantorna tåla rätt väl beskuggning.

Lönnmältat säges ett sädeskorn eller frö vara, vilkets groning börjat men upphört, utan att grodden tydligt utväxt. Lönnmältning medför i regel växtämnets död och gör således sädeskornet odugligt till utsäde och sänker även dess värde som mjölkorn, i det att stärkelsen delvis övergått till socker och dess gluten delvis sönderdelats, varför mjöl av 1. säd blir »sötigt» och därav beredd deg jäser upp dåligt. Jfr Utsäde.

Löpa i lina. Se Motionering.

Löpande räkning. Se Bokföring.

Löpare, Löpskikt, Löpsten. Se Kvarn, Mur.

Löpe. 1. Slemhinnan i åtskilliga diande djurs mage och särdeles i kalvens löpmage avsöndrar ett enzym (ferment), kallat chymo-sin, vilket kommer mjölken att koagulera (löpna). (Se Enzym, Ost, Äggviteartade ämnen.) L. framställdes förr i hemmen eller vid mejerierna efter olika recept, men så berett hade det mycket växlande styrka och egenskaper i övrigt, vilket försvårade framställningen av en jämn och felfri ost. Numera användes i Sverige så gott som uteslutande fabriksmässigt berett »konstlöpe», en beredning, som först utarbetades av dansken Chr. Hansen och tysken F. Soxhlet. Löpmagen lösskäres omedelbart efter slakten, rengöres noga utan att få ligga något längre i vattnet, emedan 1. då utlöses. Den blåses sedan upp, rengöres ytterligare från fett, sköljes, saltas och upphänges luftigt för att långsamt torka, vilket tager 2—3 månader. Ett gott löpeskinn bör vara högst 1 år gammalt, ljusgult, rikt på veck men utanpå slätt samt väga omkring 60 gr. L. beredes genom skinnens utlakning med en koksaltlösning försatt med borsyra. Löpets styrka plägar enligt Soxhlets förslag uttryckas genom den viktsmängd mjölk, som 1 del 1. bringar att koagulera på 40 minuter vid en värmegrad av 35° C, ett mått som naturligtvis ej är absolut, då löpläggningstiden är beroende ej blott av löpets mängd och styrka utan även av mjölkens surhetsgrad, halt av kasein och salter m. m. Ett fullgott 1. bör hava en styrka av 1 : 10,000, d. v. s. 1 del löpeextrakt bör under nämnda tid och värmegrad bringa 10,000 delar mjölk till normal löpning. Ur

extraktet utfälles 1. genom en större mängd koksalt och framställes i form av 1.-pulver eller -tabletter, med en betydligt större styrka än det flytande löpet. Det förlorar sin ystnings-förmåga vid upphettning till + 60—700 C, men torrt 1. tål upphettning till över + ioo°. Löpe förstöres även genom direkt solljus, varför det förvaras på flaskor av mörkt glas.

L. Fr. R.

2. Se Bark, 3, Tjärbränning.

Löpeld. Se Mossodling, Skogseld.

Löpläggning. Se Ost.

Löpmage. Se Löpe, Matsmältningsorgan.

Löpskikt, Löpsten. Se Mur.

Lösande medel. Se Avförande medel, Fod-ring.

Lös massa. Se Virkesmätning.

Lösningsrätt betr. jord se Arrende.

Lov, lövträdens blad, hava av gammalt, förr mer än nu, brukats till kreatursfoder, dels som repat löv (»stryklöv»), dels som brutna eller hamlade kvistar (»brytlöv»). Såsom följande svenska analystal vid 15 % vattenhalt

I L ö v a v Rönn Vide Asp Björk Al

Råfett..... 5.0 2.5 4.5 9.4 5.9

Råprotein . . . 10.6 12.41 12.4 14.0 15.1

Kvävefria extrakt- | |

ämnen . . . 49.6 47.0 I 38.0 43.2 I 42.4

Växttråd .... 14.9 | 15.7 23.3 [14.0 16.0

Aska..... 4.9 7.4 0.8 I 4.4 j 5.6 I

Smb. äggvita . . 5.2 5.6 6.5 5.5 3.3 |

100 kg. motsv. >

f.enh.....I 59 I 48 I 45 I 44 |.j n42 |

visa, är 1. i näringsvärde jämförligt med gott hö. Bäst är löv av rönn, asp och vissa arter sälg eller vide. Asplövets höga halt av växttråd beror på den lilla mängden blad på kvistarna. Yngre björk- samt allöv anses sämre än övriga slag, och deras smältbarhet är även jämförelsevis låg, troligen beroende på hög halt av harts (som ingår i råfett) och garvämnen, av vilka ek- och boklöv innehålla så mycket, att de äro otjänliga till foder. Till följd av sin garvämnehalt verkar lövfoder stoppande, varför det passar tillsammans med lösande foder, såsom rotfrukter, blast och surfoder. Liksom andra växtdelar äro löven mest lättsmälta i ungt tillstånd men förändras föga, förr än de börja gulna, och skördas därför helst då de äro fullt utvuxna. Björklöv är dock sämre som ungt på grund av sin höga halt av harts. Gott rislöv har ett fodervärde av omkring 15—20, stryklöv upp till 45 foderenheter per 100 kg., d. v. s. 5—6 kg. av det förra, 2.2 av det senare motsvara en foder enhet. Vid skörden bör lövet så hastigt som möjligt torkas, skyddat för sol 750

och regn. Vanligen bindes brytlöv i kärvar, som uppställas under träd eller i öppna hus till torkning. Litteratur. H. Edin i Centralanstaltens för jordbruksförsök Meddel. N:o 174.

Lövjord, jord, som bildats genom lövs förmultning, består av en mild mylla och är ett utmärkt jordförbättringsmedel. Djen användes särskilt till blandning med annan jord för krukväxtodling.

Lövkoja, Cheiranthus annuus, L. 1. Matthiola annua Sw., en i-årig ört av de korsblommigas familj, Cruci†eræ, härstammar från Medelhavsländerna och odlas i ett flertal sorter ss. blomväxt, huvudsakligen på fritt land. Plantor uppdragas under glas, varvid man söker motverka växtens benägenhet att angripas av rotbrand (»svartrot») och att »ränna» genom ljus

och luftning samt genom att använda jord fri från oförmultnade delar (sal. ej färsk godsel!). Vanligen sås fröet i drivbänk eller i lådor, som sättas nära fönstret och vattnas sparsamt. Plantorna omskolas så tidigt det kan ske och utplanteras på kalljord vid sommarens början.

G. L—d.

Lövträd skilja sig från barrträden huvudsakligen genom sina bredare, mjuka blad. I såväl tropiska som subtropiska länder finnas dock 1. med långa, kvarblivande, hårda och fasta blad. Lövträdens krona är mer oregelbundet förgrenad än barrträdens, och en genom hela kronan gående, utpräglad huvudstam kan ofta ej urskiljas, utan stammen uppdelas vanligen hos äldre 1. i ett flertal likvärdiga grenar. Veden är i anatomiskt hänseende mer komplicerat sammansatt än hos barrträden, i det att den uppbygges av både kärl och vedceller. Den är vanligen hårdare och svårare att bearbeta och har därför mindre mångsidig användning än barrträdsveden. För världens behov av tekniskt användbart trä spela barrträden därför en vida större roll.

I kalla och tempererade klimatområden tillhöra 1. den lövfällande typen. Lövfällningen på hösten sättes i samband med ett genom temperaturens sänkning försvårat vattenupptagande ur marken, men sannolikt inverkar även ljusets avtagande. Lövfällningen betraktas därför som en tillpassning till vinterns ur växtfysiologisk synpunkt torra klimatperiod. Ur den frusna eller kalla marken kunna träden endast med svårighet upptaga vatten. De mest vattenförbrukande organen, bladen, avkastas före vinterns inbrott, stammar och grenar skyddas mot avdunstning genom bark- och korkvävnad, de övervintrande knopparna genom läderartade, tätt slutna fjäll. I. tropiska trakter med utpräglade regn- och torrperioder förekomma även lövfällande 1., bildande vad Schimper kallat monsunskogar. Den^ tropiska regnskogen utgöres till övervägande* del av 1.; även här falla bladen, när de bli äldre, men en särskild lövfällningsperiod saknas. Ett träd kan helt fälla sina blad för att snart

återigen utveckla en ny bladskrud, medan omgivande träd stå fullt lövade.

De nordiska lövskogarna ha en rikare flora-än barrskogarna. Särskilt rik är ekskogen med en undervegetation av högre buskar och lägre träd samt en stor rikedom på örter och gräs. Bokskogen har genom sin starka skugga en mera artfattig flora, som utgöres till en väsentlig del av örter vilka blomma tidigt om våren, medan boken ännu är olövad, och som snart avsluta sitt assimilationsarbete, varefter de nedvissna (ex. Anemone- och Corydalis-arter). Från skoglig synpunkt ha 1. den betydelsen, att de bidraga till ett gott marktillstånd. En inblandning av bok eller ek i ett barrträdsbestånd gagnar uppkomsten av en god mull, medan rena barrträdsbestånd ofta besväras av råhumusbildning.

Den europeiska lövskogen sammansättes av ett jämförelsevis ringa antal arter, medan den nordamerikanska och den japanska floran i detta hänseende är ganska rik. De viktigaste lövträden i Europa äro ek (ett par arter), bok, björk, äkta kastanje, ask, alm, valnöt, lönn och lind. Den nordamerikanska lövskogen, som i många hänseenden visar stora likheter med den europeiska, sammansättes av ek-, alm-, ask-, bok-, björk-, kastanje-, valnöt-, lönn- och poppelarter men därjämte av många träd med subtropiskt ursprung, främmande för Nordeuropa, ss. magnolia, tulpanträd (Liriodendron), plataner, robinia och häst-kastanjearter. I tekniskt hänseende intaga hickory-arterna (Caryä) främsta rummet bland Nordamerikas 1. Även Japans lövskogar äro artrika och utgöras huvudsakligen av lövfällande ekar, bokar och lönnar jämte valnöt, ask-, björk- och hästkastanjearter. Lövskogen visar där stor likhet med Nordamerikas. Det i tekniskt hänseende viktigaste trädet är keyaki, Zelkova acuminata PL, ett med alm-arterna besläktat träd, vars ved skattas högt för många olika ändamål. På södra halvklotet förekomma lövfällande skogar i Patagonien, bildade av Nothofagus-arter.

En särskild typ bilda medelhavsflorans 1. med jämförelsevis små, fasta, torra och läderartade blad, ss. exempelvis oliv, myrten och lager. Bladformen torde vara tillpassad till ett varmt och torrt sommarklimat och en någorlunda fuktig, mild vinter. L. av denna typ träffas utom kring Medelhavet även i Australien, Chile och Californien. Tekniskt värdefulla äro en del ekarter, ss. korkek, Quercus suber L., samt i Australien Eucalyptus-axtei.

Bland tropiska 1. hava många fått användning på grund av sin ved, ss. teakträdet (Tec-tona grandis L. fil.) i Ostindien, Birma, Siam och på Java. Trädet är föremål för ordnad skogsskötsel och lämnar det bästa skeppsbygg-nadsvirket. Mahogni är i den moderna trävaruhandeln benämning på ett träslag av vissa egenskaper, ej på ett bestämt träd. Den äkta 75i

eller amerikanska mahognin lämnas av Swie-tenia mahagoni i Västindien och Peru, men även andra tropiska L, ss. eucalyptusarter, lämna en ved som går under namnet ma-hogni. H. Hn.

Lövvedborre. Se Barkborrar.

Lövvivlar, Phyllobius, äro skalbaggar med långsträckt, kullrig kropp och kort, noslikt utdraget huvud. De flesta arterna äro klädda med små stoftfina, metallglänsande, gulgröna eller kopparröda fjäll, som lätt avnötas. De vanligaste arterna äro den gröna fläck-horniga lövviveln, Ph. maculicomis Germ., samt den bronsfärgade äppellöv-v i v e 1 n, Ph. pyri L. Dessutom förekommer den avlånga 1., Ph. oblongus IL., som är svart med gulbruna vingar, stundom i stor mängd i södra Sverige. Som fullbildade angripa alla blad och unga skott på lövträd, ofta på fruktträd, och kunna ibland på grund av sin mängd bliva till stor skada, ej minst i plantskolor. Bekämpas vanligen genom insamling med lämpliga redskap. A. T—n.

Mad, sank gräsbevuxen mark. Jfr Kärr.

Magasinsbyggnad. I äldre tider uppfördes ofta särskilda bodar eller härbren till förvaring av husgeråd, kläder m. m. samt förråd av spannmål och andra livsförnödenheter. För att vara skyddade för råttor voro de ofta byggda på stolpar och hade från byggnaden fristående trappa. Från en senare tid äro de s. k. kornskruvar (se d. o.), vilka förekommo företrädesvis vid bruksgårdar. Numera äro båda dessa slag av byggnader övergivna som förvaringsrum för spannmål och fodervaror m. m., och där man ej, ss. är vanligt vid smärre gårdar, upplägger dessa förråd på loftet, vanligen i boningshus eller redskapslider, uppför man för spannmålens förvaring inrättade magasin.

Ett sådant bör inrättas så, att säden kan förvaras torrt och luftigt samt skyddad för råttor. Det bör därför ligga på torr mark, fritt (överskådligt från bostadsbyggnaderna) på hög stenfot med luft gluggar eller på stolpar, som man, för att hindra råttor att tränga upp, omgiver upptill med en nedböjd plåtkrans. För att utestänga råttorna göres yttertrappan fristående förbunden med byggnaden med en uppfällbar bräda, som hindrar dörrens tillstängning, så länge den är nedfälld. För samma ändamål göres stundom understa botten av betong på järnbalkar, och golven böra alltid vara utan trossbottnar,

Löväng. Härmed betecknas mark, glest bevuxen med ädla lövträd (lind, lönn, rönn, apel m. fl.) och buskar (ss. hassel, try, olvon, hagtorn m. fl.) samt en rik markväxtlighet av örter och gräs. Lövängar äro från skönhetssynpunkt mycket tilltalande, men från ekonomisk föga givande. Trädbeståndet är för glest att lämna en tillfredsställande avkastning, och gräsväxten för mycket bèskuggad för att vare sig genom bete eller slåtter tävla med den skördeavkastning, som kan vinnas från denna i regel mycket fruktbara jord efter odling. Därför uthuggas vanligen de till snickarvirke värdefulla träden, och antingen betas marken vanligen så hårt, att den blir en mager hagmark, eller odlas den. Genom en röjning, som lämnar kvar grupper av träd och buskar, samt genom gödsling och skonsam betning (se Betesmark) kunna dylika marker med föga minskat skönhets värde förvandlas till givande beten. Jfr. Skogstyp.

som lätt bliva tillhåll för råttor. Som spannmål är en tung vara, bör byggnadens konstruktion vara stark, men att, som förr ofta förekom, använda murade eller timmerväggar är onödigt, utan lämpligare för både den lägre kostnadens och luftighetens skull är att uppföra m. av stolp virke med utvändig brädpanel. Men virket bör vara tillräckligt grovt, bjälklaget tillräckligt bärigt och stolparna genomgående till hela byggnadens höjd.

Den invändiga inredningen bör vara enkel; säden bör ej vila mot ytterpanelen utan mot på stolpväggarnas insida spikad, hyvlad in-nerpanel, som dock ej bör nå högre än sädes-bingarna, för att ej erbjuda råttorna gömslen. Avbalkningarna mellan sädesbingarna böra vara lätta och flyttbara. Mellan bottnarna böra finnas raka, breda trappor med låga (15 cm. höga) trappsteg och för sädens transport uppåt bekväma hissanordningar och för dess nedsläppande trummor mellan de olika bottnarna. I nyare magasin, där elektrisk kraft finnes tillgänglig, användas även med denna drivna transportband, särdeles för att föra säden från med magasinet sammanbyggd trösk-loge. För ventileringen böra finnas gluggar, som med trådnät utestänga fåglar och med skjutluckor kunna utestänga fuktig luft. Höjden mellan bottnarna behöver ej vara större än att en lång karl med säck på ryggen kan gå rak, d. v. s. 2.3—2.5 m.

M. 752

Golvytan bör tillmätas så rymlig, att så gott som hela sädesskörden, även då den blir riklig, kan rymmas, för den händelse skäl att uppskjuta dess avsättning finnes. Då ny skördad säd ej bör beräknas ligga mer än 30 cm. djupt i medeltal, bör 1/9—xjz m2 golvyta räknas pr. 100 kg. säd. Då säden, sedan den blivit magasinstorr, kan ligga i djupare lager och sällan ifrågakommer att hava hela sädesskörden i magasinet, räcker nyss angivna yta även till gångar mellan bingarna och plats för sädens fläktning, rensning och sortering.

Magasinstorr. Se Förvaring: 2.

Mage. Se Matsmältningsorgan, Idisslare.

Mag-(mellangärds-)inflammation förekommer ej sällan hos nötkreatur, förorsakad av främmande, särskilt spetsiga, kroppar (nålar, spikar, järntråd), som med fodret inkommit i

förmagarna. De stanna vanligen i nätmagen, som är den djupast liggande av dessa, och vid nätmagens sammandragning kunna de tränga in i och genomborra magväggen och därifrån i mellangärdet eller genom detta i .hjärtsäcken och t. o. m. in i hjärtat. Sjukdomen är i allmänhet svår att säkert diagnostisera. Ofta visa djuren i början svaga koliksymtom eller smärta vid vissa rörelser (stöna, när de lägga sig) och ömhet vid tryck i närheten av skovelbrosket, stundom även besvärad andning, men för övrigt äro sjukdomstecknen ungefär som vid mag- eller tarm-katarr. Har den främmande kroppen trängt genom mellangärdet, förvärras symtomen väsentligt: djuren synas i hög grad lidande, stå med krökt rygg, lägga sig ogärna, andningen är stönande, ögonen djupt insjunkna, och dessutom tillstöta de för hj ärtsäcksinflammation utmärkande sjukdomstecknen. (Se Hjärtats sjukdomar.) Sjukdomen leder oftast till döden — alltid om hj ärtsäcksinf lammation tillstött —, och om diagnosen med säkerhet kunnat ställas, är därför nedslaktning att tillråda, innan djuret avmagrat för mycket. Någon gång lyckas det att åstadkomma åtminstone en tillfällig förbättring genom att ställa djuret högre med framdelen eller att lägga det på rygg och genom bultning och knådning i trakten av nätmagen få den främmande kroppen att falla tillbaka i nätmagen. Det har även lyckats att genom operation från våmmen uttaga föremålet. E. N—m.

Mag masksjuka hos får förorsakas av en i löpmagen levande inälvsmask, Strongylus con-tortus, och kännetecknas av häftig diarré, avmagring, bleka slemhinnor och bukvattusot. Ynglet upptages från sanka betesmarker, och unga får angripas mest. Behandling: kreo-lin, 5—10 g., kreosot, 1—2 g. eller arekapul-ver, 2—3 g., ingives 1—2 ggr. dagligen flera dagar efter varandra. Bäst är att förekomma sjukdomen genom utdikning och kalkning

av sanka betesmarker och inhägnande av stillastående vattensamlingar å betesmarken.

E. N—m.

Magnesium, Mg, är en metall, varav föreningar allmänt förekomma i berg och jord, åtföljande motsvarande kalciumföreningar. Sili-katet (kiselsyrat m.) bildar stenarten talk, utgör huvudmassan av bergarten täljsten och ingår i sammansättningen av fältspat, glimmer, hornblände, augit m. fl. stenarter. Karbonatet (kolsyrat m.) bildar tillsammans med kalciumkarbonat dolomit och dolomitisk kalksten. Inblandningen av m.-karbonat gör denna mindre spröd och därför mer svårarbetad än ren kornig kalksten. Från dessa bergarter har jorden fått sin halt av m., vilken oftast är lägre än kalkhalten och sällan når o.5 %, räknat som oxid, magnesia. På jordens luckerhet och reaktion samt på vittring, förmultning och andra omsättningar i jorden, verka m.-föreningarna ungefär som motsvarande kalcium-föreningar; vid kalkning av mossjord har dolomitisk kalk verkat t. o. m. bättre än m.-fri kalk. Lösliga m.-salter hava bitter smak (bittersalt). M. är en nödvändig beståndsdel av växternas näring, innehålles i bladgrönt och medverkar vid fosforsyrans upptagande och transport samt vid cellkärnans bildning, men verkar skadligt, då det förekommer i jorden i större mängd än kalk, och står i sin verkan i ett visst motsatsförhållande till detta ämne. Genom att dess difosfat (i olikhet med motsvarande kalciumsalt) är lösligt i utspädd vattenlösning, men lätt dissocierar fosforsyra under utfällning av tri-fosfat, har m. betydelse för upptagandet och transporten av fosforsyra i växten och fosforns assimilation i organiska föreningar. M.-fosfat förekommer därför alltid i större mängd i fosforrika delar, ss. i cellkärnan och särskilt i fröna. En större mängd m. verkar däremot skadligt, om ej en proportionsvis större mängd kalciumkarbonat finnes närvarande. (Om kalk-magnesiafaktorn, se Kalcium.) I jorden finnes i allmänhet nog m. för växternas behov, men i vissa fall har m.-halten i kalisalt medfört .skördeökning, särskilt av baljväxter.

2. I djurkroppen förekommer m. i mindre mängd, ss. fosfat i muskler och ben, men synes icke hava någon framträdande betydelse. Insprutade i blodbanorna verka m.-salter som gift. I matsmältningskanalen motverka de vattnets upptagande ur tarmkanalen och verka därför som avförande medel (se d. o.). Som sådant användes mest m.-sulfat, »engelskt salt».

Magnet, ett föremål, som har förmågan att draga till sig järn. Magneter äro antingen naturliga (magnetisk järnmalm) eller konstgjorda. Om dessa skola vara sådana, att de ständigt behålla sin magnetism, beständi-g a eller permanenta magneter, måste de vara av stål; tillfällig magnetism kan, såsom 753

nedan säges, framkallas i mjukt järn och genom en elektrisk ström.

Ett rum, där magnetiska krafter verka, kallas ett magnetiskt fält, och de riktningar, i vilka de inom detsamma verka, kallas magnetiska kraftlinjer. Beständiga magneter göras vanligen i form av stänger, och det är då huvudsakligen till de båda ändarna, polerna, som den magnetiska kraften är förlagd. Är magnetstången upphängd så,

Magnet med järnfilspån visande de magnetiska kraftlinjerna.

att den kan röra sig i horisontalplanet, inställer den sig så, att ena änden, och alltid densamma, pekar mot norr, nordpolen, den andra mot söder, sydpolen (kompassen).

Magneter inverka på varandra på det sätt, att oliknämniga poler draga varandra till sig, liknämniga stöta varandra bort, och detta med en styrka, som växer med magnetpolernas styrka, men hastigt avtager med deras avstånd. En m., som är vridbar och befinner sig i ett magnetiskt fält, kommer därför att inställa sig utefter den magnetiska kraftlinje, som går genom vridningspunkten. Med tillhjälp av en liten rörlig m., som man flyttade i olika punkter av ett magnetiskt fält, skulle man alltså kunna bestämma, huru kraftlinjerna förlöpa inom detsamma, men man kan på en gång och mycket tydligare bestämma det genom att samtidigt införa i fältet massor av små rörliga magneter på följande sätt. Om ett stycke mjukt järn bringas i närheten av en magnetpol, framkallas i den mot magnetpolen vända änden magnetism av motsatt slag mot den, som finnes i polen, och i den från polen vända änden magnetism av samma slag som hos denna; magnetism har framkallats genom fördelning eller influens, och det mjuka järnstycket har självt blivit en m., som dock förlorar sin magnetism, så snart det kommer bort från det magnetiska fältet. Utströr man alltså järnfilspån på en skiva, som befinner sig i ett magnetiskt fält, bli alla de särskilda spånen magneter, som ordna sig i rader utefter de magnetiska kraftlinjerna, och ju starkare det magnetiska fältet är, desto tätare lägga sig raderna, så

att man på detta sätt får kännedom även om det magnetiska fältets styrka i dess olika punkter.

Kring en elektrisk ström uppkommer alltid ^tt magnetiskt fält, och om man upplindar en med ett isoleringsämne överspunnen ledningstråd i en spiral i många varv och skickar en stark ström igenom densamma, kommer trådspiralen att verka alldeles som en kraftig m.; den drar till sig järn, den drar till sig den ena och stöter bort den andra polen på en rörlig m.; om den själv är rörlig, drages eller bortstötes den av en m. eller en annan elektrisk ström o. s. v. Trådspolens ena ände verkar som nordpol, den andra som sydpol; ändrar man aktning på strömmen, byta polerna plats. Ännu starkare blir det av strömmen alstrade magnetiska fältet, om man i trådspiralen inför en kärna av mjukt järn, ty detta blir ju självt magnetiskt och förstärker i hög grad det magnetiska fält, som alstras av strömmen ensam. Sådana magneter kallar man elektromagneter, och de ha den för många ändamål goda egenskapen att genast förlora sin magnetism, när strömmen upphör. Det är på detta sätt de kraftiga magnetiska fält åstadkommas, som fordras för alstrande av de för kraftöverföring och belysning m. m. använda elektriska strömmarna (se Induktionsström och Generator) samt för omvandling av den elektriska strömmens energi till arbete (se Elektrisk motor),

G. Tbg.

Magsaft. Se Matsmältning.

Magsjukdomar. Se Kolik, Mag-, tarmkatarr, Mångfålletorka, Trumsjuka.

Magstärkande medel benämnas sådana läkemedel, som befrämja foderlusten och matsmältningen genom att framkalla en ökad avsöndring av matsmältningsvätskor och livligare rörelser i magen och tarmarna samt på samma gång motverka abnorma sönderdel-ningar i matsmältningsorganen. Mest användas gentiana-, kalmus- och rabarberrot, kummin och fänkål, vanligen i förening med karls-badersalt, ävensom aloe i mindre dos samt kräksalt och prustrot, särskilt för att befrämja idisslingen, saltsyra för att motverka jäsning samt magnesia, krita och natriumkarbonat vid för stark syrebildning.

Dylika medel användas vid en mängd sjukdomar, som yttra sig i minskad foderlust, förlångsammad eller upphörd idissling, abnorm gasansamling i mage och tarmar. Se Aromatiska ämnen, Bittermedel, Magsjukdomar, Stoppande medel. E. N—m.

Mag-, tarm-katarr kan förekomma hos alla våra husdjur och kännetecknas av upphörd eller växlande foderlust, missfärgning och beläggning av slemhinnor i munnen och elak lukt ur denna, förlångsammad eller upphörd idissling, kräkning hos svin och köttätare, bullrande eller stundom försvagade tarmljud, vanligen grov och lös träck, stundom omväx- 754

lande med förstoppning med mörk träck i med slem överdragna bollar, lindriga koliksymtom, mattighet och i svårare fall feber. Orsaken är vanligen fel i utfodringen, ss. för hastiga ombyten, överfodring, hårdsmälta eller skämda fodermedel, ansträngande arbete för snart efter fodringen m. m., men även ofta förkylning genom kallt väder, fruset foder eller iskall dryck. Vanligen går sjukdomen över på några dagar till en vecka men blir, vid försummad behandling eller om orsakerna fortfara, lätt kronisk och visar sig då även genom stark avmagring, uppdragen buk, stripig, glanslös hårrem samt slöhet eller mattighet. — Behandling: först ordnas utfodringen, helst med svält de första dagarna och sedan lättsmält foder i små portioner. Som läkemedel gives, a) för häst: ett pulver av aloe 2.5 g., rabarberrot 5 g., natriumbikarbonat 15 g-> 2 ggr- dagligen under en veckas tid, och vid mera långvariga fall därefter karlsbader-salt (konstgjort) 2 matskedar i dricksvattnet var morgon under 3—4 veckor; b) för nötkreatur användes i början helst kräksalt i små doser för att befrämja idisslingen samt saltsyra jämte vissa magstärkande medel (ss. gentiana och kalmusrot, kummin, fänkål) i förening med karlsbadersalt (jfr Mångfålle-torka); c) för svin och hund gives helst i början ett kräkmedel, ss. apomorfin (sub-kutant), prustrot, kräkrot och därefter som tarmdesinficierande medel kalomel (för svin 0.5—2 g., för hund 3—-10 cg.) samt för att förbättra matsmältningen sammansatt gentianainfusion tillsammans med lika delar bitter alkalisk infusion eller alkalisk rabarberinfusion, te- eller matskeds vis 2—3 ggr. dagligen. E.

N—m.

Mahonia. Se Berberis.

Majbagge. Se Ollonborre.

Maj körs, en sötkörsbären närstående hybrid.

Majs, Zea mays L., ett från Amerikas varma delar härstammande stråsädesslag, vilket ej är känt i vilt tillstånd. M. var i allmän odling i såväl norra som södra Amerika vid européernas ankomst till Nya världen och infördes till Europa kort därefter samt odlas numera i alla världsdelars varma och varmt tempererade områden med ungefär samma nordgräns som vinet. I avseende på jordvidd överträffas m. med omkring 56 millioner hektar blott av vete, som odlas på omkring 110 millioner hektar, och är i avseende på världsskördens storlek ungefär jämnställd med detta med omkring 100 millioner ton. I största mängd odlas den i Förenta staterna, vars skörd i medeltal från 45 millioner hektar uppgår till 70 millioner ton. I andra rummet hava Argentina och Ungern kommit med i medeltal omkring 3 millioner hektar och 5 millioner ton. I Europa odlas m. för övrigt i något större omfattning blott i Rumänien, Sydryssland och Lombardiet. Som grönfoder odlas den i mindre skala ända upp i Nordtyskland och Skåne.

M. tillhör gräsens naturliga familj men skiljer sig från flertalet hithörande växter genom sin storvuxenhet, vanligen inemot 2 m. höjd, sitt grova, märgfyllda strå samt enkönade blommor, som sitta, hanblommorna i en yvig vippa i stjälkens topp och honblommorna i tjocka ax (kolvar) i blad vecken. Kornen, som sitta tätt packade i kolvarna, äro stora, 1,000-kornvikt 100—400 g., med den yttre ytan vanligen rundad och sidorna plattade mot närsittande korn. Deras färg är vanligen gul, men även vita, bruna, blå eller brokiga sorter finnas.

Sorter. I Amerika odlas företrädesvis s. k. hästtand-m. var. dentiformis, storvuxen, med stora tätt packade och därför 4-kantigt sammantryckta korn, vars utåtvända spets har en fördjupning påminnande om kronan på en hästtand. Denna sent mognande sort är den till grönfoder mest använda. Storkornig m., var. vulgaris, innefattar låga-medelhöga sorter med smärre kolvar och utåt runda korn. Hit höra tidiga sorter, som odlas mot majsens nordgräns, ss. i Ungern, Italien och Sydtyskland. Småkornig, pärl-, höns- m., var. microsperma, små-vuxna sorter med talrika, små, täta kolvar med små, rundspetsade korn.

Odling. M. går bäst på något lätt jord och passar hos oss vid odling till grönfoder blott på varm, starkt gödslad jord i lä för hårda vindar. Gödslas företrädesvis med brunnen kreatursgödsel, gödselvatten och annan kväverik gödsel. Utsädet, som hos oss måste hämtas från utlandet, bör provas på sin grobarhet, ty denna är ofta låg. Sås först sedan jordvärmen uppgått till omkring 90 C; vid lägre värmegrader gror den dåligt och lämnar tvinande plantor. Radsås med 30—50 cm. radavstånd eller i rutor med 30 cm. avstånd och 2—3 frön i varje kors. Myllas 5 cm. djupt. Utsädesmängd 100—200, vid rutsådd t. o. m. blott 50 kg. per hektar. Handhackas samt kupas gärna för att giva plantorna stadigare fäste. Skördemängd av grönfoder 30—60 ton per hektar.

Fodervärde. M. användes i oförarbetat skick i"stor utsträckning som foder. Införseln därav har vissa år uppnått ända till 100,000 ton. M. är genom sin höga halt av fett och kolhydrat (se nedan) samt sin höga smältbarhet ett utmärkt foder, särskilt för svin och hästar, under det att den blott medelmåttigt höga äggvitehalten icke giver den något företräde framför annan fodersäd åt mjölk- och ungdjur. I främsta rummet användes m. vid svingödning (se Svinskötsel), men mindre för hästar, vilka den anses giva mindre energi än havre. M. kan vid ensidig användning av densamma i utfodringen hava ogynnsam inverkan på djurens utveckling; den gynnar övervägande bildning av fettvävnad, under det att tillväxten av 755

muskler, njurar, lever, lunga oc;h hjärta samt ben tillbakasättes, vilket man tillskrivit, att dess viktigaste äggviteämne, zein, icke innehåller alla för bildande av djurisk äggvita nödvändiga aminosyror. M. bör därför i allmänhet givas djuren i blandning med andra äggviterikare fodermedel. Dess fodervärde är något större än andra sädesslags, i medeltal 0.95 kg. = 1 foderenhet.

Mjöl och fodervaror av m. På grund av majskärnans från annan spannmåls avvikande byggnad och sammansättning är m. föremål för olika teknisk förarbetning. M.-kornet är utmärkt för en mycket stor grodd, med hög halt av protein (omkr. 14 %) och av fett (28—30 %). Därför brukas att frånskilja groddarna för att ur dem pressa olja. Den övriga delen av kärnan, frövitan, är till sin yttre del hård, hornartad, men i det inre mjölig, och för erhållande av fint m.-mjöl skiljas kliet och dessa olika delar av kärnan och males den mjöliga delen för sig. Vid fabriksmässig användning av m. till stärkelseberedning erhållas åtskilliga fodermedel, vilka efter tillvägagångssättet få olika beskaffenhet.

H. J. Dft.

Majskakor, majsgroddkakor, g lutenfoder och gl ut en mjöl äro gula till grågula fodermedel, som uppkomma vid majsens förarbetande till stärkelsemjöl och stärkelsesocker. Vanligen utblötas majskornen härvid med vatten, som försatts med något svavelsyrlighet, varefter de yttre skaldelarna jämte grodden på maskinell väg skiljas från det övriga kornet och hela massan utröres i vatten. De oljerika groddarna, som simma på ytan, tillvaratagas, torkas samt pressas, varvid erhållas majsolja och maj sgroddkaka (ofta kallad majskaka), som är mörkgul till färgen och rik på fett och protein. Ur vätskan avlägsnas vidare stärkelsen jämte en del av gluten, därigenom att de passera genom ytterst fina siktar. Denna gluten jämte en del av den vidhängande stärkelsen bildar efter torkning glutenmjöl. Vad som stannar på sikten blir maj s k 1 i. Då detta blandas med glutenmjöl, erhålles det s. k. glutenfod-r e t. Dessutom framställas kakor av krossad och pressad majs, verkliga m a j s k a-k o r.

Jämte majsgroddkakorna är glutenfodret det mest använda av dessa fodermedel, och vid århundradets början hade detta en mycket stor marknad i Väst-Sverige, men handeln därmed har gått tillbaka. Det finnes två huvudslag av glutenfoder, engelskt och amerikanskt, som skilja sig från varandra på halten av askbeståndsdelar, fri syra samt amider, som är högre i amerikansk vara. Någon avsevärd skillnad i fodervärde förefinnes ej.

Sammansättningen på dessa fodermedel är i medeltal:

Protein . . . Fett .... Kvävefria ex- traktämnen . Växtråd . . Aska .... Vatten . . . Smb. äggvita Foderenheter pr 100 kg. . Majs Majskakor Majsgroddkakor Glutenfoder Glutenmjöl %

IO.o 4-7 67.0 2.1 1-7 13.8 6.5 106 Ö.o 62.0 3-5 5.0 11.0 8.5 100 17-5 9-5 49.0 4.0 7.0 13.0 10.5 102 25.0 2-5 6.5 16.5 104 37-5 4.0 46.0 1.5 I.o IO.o 3°-o | "5

Sin främsta användning ha dessa fodermedel, särskilt de tre sistnämnda, till mjölkkor, men även till hästar, göddjur och svin kunna de som tillskottsfoder vid en äggvitefattig utfodring vara på sin plats. Majsgroddkakornas stora fetthalt gör dock att de vid stora givor inverka på fläskets kvalitet och göra det blött. Glutenfoder befordrar mjölkavsöndringen, men sänker något mjölkens fetthalt. Vid glutenfodret bör man särskilt aktgiva på att härsken-hetsgraden och halten av syra (svavelsyra) icke är för hög; sådant förekommer ibland uti amerikansk vara. M. W.

Majsarin är namnet å en blandning av omkr. 70 % majskli och 30 % melass. Dess fodervärde är 1.1—1.2 kg. = 1 foderenhet.

Maj sjuka. Se Biens sjukdomar.

Makrill, Scomber scombrus L., en havsfisk, tillhörande de taggfeniga fiskarna, utmärkt av långsträckt spolformig kropp med mycket små fjäll, bukfenor, 2 långt åtskilda ryggfenor och bakom den bakre av dessa och analfenan 5—6 små bifenor samt med hudfållar vid basen av den djupt kluvna stjärtfenan. Ryggen är grönsvart med svarta tvärband, den mörka färgen nedåt övergående över ljusgrönt till vitt. M. lever av plankton (se d. o.) och småfisk och är en vandringsfisk, som på våren, då vattnet blir varmare, drager sig från Nordsjön in i Skagerack och Kattegatt och t. o. m. in i södra Östersjön. Under leken fångas m. vid västkusten i drivgarn och därefter från juli med ränndörj (en handlina med blysänke och 2 krokar, besatta med bete, vanligen av makrillskinn) släpande efter seglande fartyg. I augusti drager fisken sig åter ut till havs och fiskas sedan i Nordsjön med dörj (se Fiskeredskap, IV). Ungfisk fångas dessutom under eftersommaren med små vadar eller notar i skärgården. M.-fisket har under senare år uppgått till omkring 7 mill. kg. om året.

Mal. 1. Fisk, Silurus glanis L., en i s.ö. Sverige upp till Mälaren i vissa sjöar sparsamt förekommande stor (intill 3 m. lång) fisk, som saknar fjäll. Är ovan mörkt grönaktig, under 756

vitaktig. Har brett, platt huvud med 6 skäggtömmar vid munnen. Bakkroppen är hoptryckt. Är en svår rovfisk, som håller sig vid botten. H. N.

2. Insekter. Mälar, Tineœrnorpha, äro små fjärilar med lancettformiga vingar, längs bakkanten försedda med fransar, som oftast äro längre än dubbla vingbredden. Som ett typiskt exempel på dessa fjärilar kan vanlig klädes-mal tjäna, men en mängd arter finnas, som äro betydligt mindre än denna. Många arter ha stor ekonomisk betydelse, se Björksäcksmal, Kornmal, Kålmal, Körsbärsmal, Lärkträdsmal, Rönnbärsmal, Spinnmalar, Vinbärsmäl.

A. T—n.

Malacosoma. Se Ringspinnare.

Mall. För att vid grävning av diken kunna hålla de rätta måtten och riktig lutning å sidorna och till kontroll å grävnings arbetet användes vanligen en m. av sammanfogade träribbor.

Mallein. Se Rots.

Mallophaga. Se Ohyra, 2.

Malning. Se Foderberedning, Kvarn, Mjöl.

Malope, i-åriga örter tillhörande kattostfamiljen, MalvacecB. M. tri†ida Cuv., från Medelhavsländerna, är en meterhög art, som för sina stora röda eller vita blommor allmänt odlas på rabatter. Fröet sås tidigt på våren på fritt land. G. L—d.

Maltas. Se Enzym, 1 b.

Maltgroddar äro groddarna till maltet från bryggerierna. Vid mältningen får kornet (ibland även majs och vete) gro, och de sålunda utvecklade groddarna avlägsnas efter majsens torkning genom upphettning i kölnan. Beroende på temperaturen härvid få de en ljusare eller mörkare färg och innehålla en olika mängd vatten. För att groddarna skola bli hållbara, bör vattenhalten icke vara över 13 %, men å andra sidan skall upphettningen ej gå så högt, att groddarna bli alltför mörka eller brända, då proteinets smältbarhet minskas. M. är ett mycket voluminöst foder, som, när det är friskt och fritt från damm och smuts, bör äga en aromatisk, om bröd erinrande lukt. Ej sällan är det emellertid unket eller illaluktande av råttsmuts eller dylikt. Det förtäres i friskt tillstånd gärna av djuren, men vid utfodringen bör det förut genomfuktas med vatten; eljest kan det lätt skada matsmältningen. M. äro mycket fettfattiga men innehålla i stället en ganska hög halt av kvävehaltiga ämnen (mer än 20 %). Vid groningen har proteinet delvis övergått till amider, så att halten av dessa ämnen, i analysen inräknad bland proteinet, uppgår till omkring 7 %. På grund härav blir den smältbara äggvitan rätt låg. Amiderna anses emellertid äga ett visst fodervärde (se Aminoföreningar), varjämte de reta aptiten och påskynda matsmältningen. M. användas därför bland annat för att krydda illaluktande och mindre aptitliga fodermedel.

I medeltal innehålla m. 23 % protein, 1.5 % fett, 45.5 % kvävefria extraktämnen, 12 % växttråd, 6 % aska, 12 % vatten och 11.5 % smältbar äggvita. Antalet foderenheter per 100 kg. är 75.

M. hava sitt största värde vid utfodring av mjölkkor, ävensom till dragare; de kunna till dem givas i mängder ända till 3 kg. Någon särskild inverkan på djuren eller på mjölken synas de icke äga. För övriga djur äro de mindre lämpliga, undantagandes då de givas för att sätta smak på andra fodermedel.

M. W.

Maltos, maltsocker. Se Kolhydrat, I b, Socker, 4.

Malva, ett släkte tillhörande kattostfamiljen, MalvacecB, utmärkt av 3-bladigt ytterfoder, 5-delad krona samt en rund, skivformig frukt, vars många rum vid fruktmognaden falla isär till slutna delfrukter. Den i-åriga krusmalvan, M. crispa L., från Syrien, intill 2 m. hög, med små blekröda blommor och hjärtlika, 5-flikiga, krusiga blad, odlas som bladväxt. Rosenmalva, M. alcea DC, från Italien, med ljusröda blommor, grågrön, strävhårig, samt den snarlika men mindre håriga samt myskluktande myskmalvan, M. moschata L., med ljusröda eller vita blommor, äro två mångåriga arter, som förr mer allmänt än nu odlades som blomsterväxter och ofta finnas förvildade i gamla trädgårdar. Fröet sås på kalljord, och de fortplanta sig genom självsådd.

Malört. Se Artemisia, Bittermedel.

Mamestra. Se Kålfly.

Man. Manen är en prydnad för hästen och bör alltid hållas i prydligt skick och överensstämmande med det för hästslaget brukliga. Hos ädla hästar bör den vara fin och tunn, hos grövre hästar tjockare, och undre randen bör, om så behöves, klippas jämn. Hos ponnyraser samt nordsvenska och norska hästar brukas att klippa ståndman. Genom försummelse i renhållning kan manen bliva oren och hoptrasslad, s. k. mar t o'v a, tomtfläta.

Mangan, Mn, en järn närstående metall, vilken i större mängd ingår i vissa stenarter, bland vilka brunsten (mangansuperoxid, MnOa) finnes i brytvärda lager i Sverige, och därjämte åtföljer den ofta järnet i järnmalmer och andra stenarter. M. upptages i mindre mängd jämte järn av växterna, och manganföreningar hava påvisats verka som katalytiska retmedel på växter. Mangansulfat och -klorid hava på grund härav använts som indirekta gödselmedel och i mängd av 25—40 kg. per hektar ökat skördemängden avsevärt, under det i andra fall ingen eller skadlig verkan visat sig, det senare i synnerhet på lättare jord med svag absorptionsförmåga.

Mangold. Se Beta.

Manhål. Se Ångpanna. 757

Manioka, köttiga rötter av maniok-eller kassava Id usken, Iatropha Manihot L., en till törelväxternas familj, Euphor-biaceœ, hörande, i det tropiska Sydamerika vildväxande art. Dessa rötter, som äro mycket rika på stärkelse, användas, stundom även i Sverige, som råmaterial för brännvinsbränning och beredning av stärkelsemjöl. Återstoden, sedan detta frånsiktats den malda m.-roten, användes under namn av maniok a kli som foder, vilket till följd av sin höga halt av kolhydrat (ända till 80 %, varav omkr. 55 stärkelse, 6 växttråd och återstoden pentosaner) samt låga proteinhalt (2.5 %) bäst passar till gödfoder. 1.1 kg. därav motsvarar 1 foderenhet.

Mankam, övre randen av hästens hals, uppbär manen. Se Hals och fig. vid art. Häst.

Mankbrott. Se Brytsår: selbrott.

Manke har till underlag de höga tornutskotten från de första bröstkotorna (se Skelett och Häst, fig.). Dess högsta punkt bildas hos hästen av 5:e bröstkotans tornutskott; bakom detta avtaga de småningom, och där tornutskotten bliva lika långa, övergår manken i ryggen. En lång m. sträcker sig hos hästen till 15—16 bröstkotan, en kort slutar vid den 9—10. Mankens höjd över ryggens högsta punkt är i medeltal 8—10 cm. I avseende på formen skiljer man mellan en tunn eller skarp, d. v. s. från sidorna hoptryckt, och en bred eller avrundad m. Fordringarna på manken hos hästen böra rätta sig efter det ändamål, varför han hålles. Hos ridhästar bör han vara lång, hög och tunn. En lång m. stärker ryggen, som därigenom blir kortare, och sadeln får det rätta läget men kommer, om manken är kort, för långt fram, så att dess främre rand kommer i beröring med bogbladets övre ände, varav följer, att hästen lätt blir bruten, förutom att ryttarens tyngd kommer att för mycket belasta frambenen. En, tunn och hög m. ger ett gott sadelläge, och de höga tornutskotten från de främre bröstkotorna befordra verkan av de från dem utgående hals- och ryggmusklerna samt stärka därigenom ryggen och underlätta halsens rörelser. Vagnshästar, hos vilka man önskar en god resning på halsen, böra också hava en hög m., varemot dess längd och form hos dem är av mindre betydelse. Hos arbetshästar önskar man en bred, avrundad m., tydande på en fyllig muskulatur och brett bröst med väl välvda revben.

Hos nötkreatur och får bör manken vara rak, d. v. s. gå i en linje med ryggen. En hög m. förekommer oftast hos sent utvecklade, primitiva raser och betraktas hos förädlade raser som fel, tydande på en återgång till den oförädlade typen. Till mjölktypen hör en tunn, från sidorna hoptryckt m., hos gödtypen däremot en bred, avrundad på grund av den fylligare muskulaturen. Kluven kallas manken, då bogbladens övre rand skjuter ovanför rygg-

linjen, vilket stundom förekommer hos äldre mjölkkor och alltid är ett tecken till en viss slapphet i muskulaturen och konstitutionen i sin helhet. E. N—m.

Mankmått. Se Mätning av husdjur.

Mannagryne, mannagräs, Glyceria †luitans R.Br., ett i diken och andra söt vattensamlingar vanligt gräs med slaka, på vattnet flytande blad och långsmala, borstlösa ax samlade i en upprat, smal vippa. Gräset, som fått sitt namn därav, att dess frukter förr användes till beredning av mannagryn, ätes begärligt av kreaturen men förekommer sällan i sådan mängd, att det har någon ekonomisk betydelse.

Manometer. Se Ångpanna.

Man- och svans-skorv är en hos hästen förekommande särskild form av ekzem, som angriper endast mankammen och svansroten. Sjukdomen åtföljes av stark klåda, och genom hästens ständiga skubbningar blir huden på nämnda ställen sårig och småningom starkt förtjockad, och taglet avfaller (tagelmask). Lämpligaste behandlingen är, att de angripna ställena ingnidas med grönsåpa, som efter 10—15 min. borttvättas med varmt vatten, varefter tvättas med 3 % kreolinlösning, eller ock användes ingnidning med kreolinliniment, bestående av kreolin och grönsåpa, av vardera 100 g., och utspädd sprit, 50 g. Behandlingen upprepas en a två gånger dagligen, tills läkning visar sig. Ett oeftergivligt villkor för gott resultat är, att hästen genom lämplig uppbind-ning hindras från att skubba sig, vilket eljest i hög grad försvårar läkningen. E. N—m.

Mantal. Enheten för utgörande av den fastigheterna åliggande skattskyldighet utgjorde av ålder mantalet, ursprungligen alltså ett mått på en viss fastighets avkastningsförmåga och skatteförmåga. Sålunda skattlagda fastigheter benämndes hemman. I äldre tider var mantalet grunden för utgörande av de flesta skatter och besvär, som vilade på jorden, grundskatterna (se Beskattning). Med grundskatternas och indelningsverkets avskrivning har nämnda betydelse till största delen bortfallit. Fortfarande beräknas emellertid efter mantalen andelarna i vissa tillhörigheter, exempelvis allmänningar, som äro gemensamma för flera fastigheter. M. motsvaras beträffande Dalarne och Norrland ofta av andra

beteckningar, såsom öresland och penningland, seland m. m. De fastigheter, som fått m. sig åsätt, kallas hemman till motsats mot lägenheter, vilka icke ansetts nog betydande att få mantalsbeteckning. Jfr Fastighetsregister.

Marasmius. Se Brosksvamp.

Marbuske betecknar ett vanligen genom överskärmning av högre träd eller andra ogynnsamma omständigheter undertryckt och i sin utveckling hämmat träd. Både granen och tallen kunna uppträda som marbuskar eller mar-träd. Margranen har, om den ej är alltför undertryckt, stor förmåga att utveckla sig vi- 758

dare till ett ordentligt timmerträd, när de högre träden borthuggas, så att ljuset får tillträde. Margranen visar då en utomordentligt snabb tillväxt. Ett från marbuske utvecklat timmerträd igenkännes lätt på de ytterst täta årsringarna närmast kring märgen i stammens nedersta del, vilka sedan omgivas av bredare årsringar. I urskogen synes granen normalt genomgå ett marbuskstadium. Även mar-buskar av tall ha förmåga till vidare utveckling, när förhållandena för deras utveckling bli gynnsamma, dock ej i så hög grad som mar-buskar av gran. På svårföryngrade marker äro marbuskarnas bibehållande ofta av stor betydelse för uppdragning av ny skog. På bättre, lättföryngrad mark pläga de borthuggas, då de lätt vid sin vidare utveckling bli risiga och ta för stor plats i det nya beståndet. H. Hn.

Margarin, konstsmör, smörliknande fettblandning, vari ingår fett, som ej är framställt ur mjölk. Tanken att av andra, billigare fettarter bereda ersättning för smör förverkligades först i Paris under fransk-tyska kriget år 1870—71 enligt en av Mège-Mouriez utarbetad metod, på det sätt att smälta eller oljeartade fettarter kärnades tillsammans med skummjölk, varvid fettet med denna bildar ,en gräddliknande emulsion, ur vilken fettkulorna avskilja sig på samma sätt som verkligt smör. Som material användes först nöttalg, som renats genom tvättning och genom smältning skilts från fettvävnaden, grevarna, vilken renade talg benämnes premier jus, samt skirat svinister, benämnt neutral lärd, och en växtolja, vanligen jordnöt- eller bomullsfröolja. En finare vara erhålles genom att i stället för premier jus använda s. k. oleomargarin, bestående av det genom pressning av talgen vid omkring 30° erhållna lättsmälta fettet. Genom inblandning av grädde vid kärningen förbättras ytterligare varans smak; så beredd m. kallas g r ä d d-margarin. För att undvika den talgsmak, som lätt framträder i m., i vilket djurfett ingår, ersättes numera detta även med isterartat växtfett, huvudsakligen erhållet ur kokos-och andra palmers nötter; sådan vara kallas växt margarin. Även i ost ersättes det dyra smörfettet med billigt fett, i det att detta, vanligen oleomargarin, medelst en emulsor inblandas i skummjölk, varigenom en fet ostmjölk erhålles, varav m. 1. m. fet ost kan beredas. Dessa blandade varor hava samma näringsvärde som äkta smör och ost.

För att hindra försäljning av m.-varor som äkta smör och ost, varigenom fara för våra mejeri varors export befarades, har deras tillverkning och försäljning underkastats kontroll och reglementering. För att möjliggöra deras påvisande skall vid tillverkning av m. och m.-ost tillsättas något ämne, vars närvaro lätt kan påvisas, nämligen vid smörberedning

potatisstärkelse (som blåfärgas av jod) i en mängd av 1/s—710 % av den färdiga varan, och vid beredning av m.-ost sesamolja (vilken rödfargas vid tillsats av furfurol och saltsyra), minst 5 % av övrigt ingående fetts mängd. Tillverkning av m., m.-ost och konstister annat än för husbehov får ske först efter anmälan hos K. B., och tillverkningen står under tillsyn av en statens kontrollant, och i lokal, där smör eller ost tillverkas för avsalu, får ej m. eller m.-ost beredas, likasom m. eller för m.-beredning använt fett ej får förvaras i lokal, där smör ompackas eller samlas för export. M. och konstister skola förvaras i kärl av viss form, märkta med ordet margarin eller konstister samt tillverkarens eller importörens namn, och m.-ost färgas mörkröd och märkas med ordet margarinost och mejeriets namn inpressade. Vid saluhållande av m. och m.-ost skall försäljaren tydligt angiva sådant, och vid in-eller utförsel skola de vara genom ovan angivna tillsats latent färgade. K. f. 13/10 1905 med ändr. 15/10 1909, K. k. 25/2 1921, 13/l0 1921 25/2 och 13/i0 1922.

Marhalm. Se Sandrör.

Markberedning förekommer inom skogsbruket huvudsakligen vid skogens föryngring och avser att delvis avlägsna ett besvärande råhumustäcke. Markberedning verkställes genom att med spade eller hacka fläckvis avlägsna och med underliggande mineraljord blanda en del av råhumuslagret. Den kan ock verkställas med hästredskap, såsom finnplogen, Widénska och Kolmodinska kulturplogarna (se d. o.), Berglinds markberedningsmaskin, Grafströms såddharv m. fl., vilka fläck- eller randvis avflå råhumustäcket och något blanda det luckrare humuslagret med mineraljorden. Några av dem utså samtidigt fröna. Även en lätt risbränning av hygget kan tjänstgöra som en god m. Markberedningens uppgift är att bereda skogsfröet lättare tillträde till mineraljorden samt att genom att blanda humus och mineraljord med varandra åstadkomma en livligare näringsomsättning i marken. Q H. Hn.

Markegång: värde i pengar, som årligen officiellt åsattes vissa varor och tjänstbarheter. Markegång har betydelse vid beräknandet av vissa statsutgifter och för kommunala avlöningar. E. T.

Markland betecknade i äldsta tid den åkervidd, för vilken 1 mark silver erlades i avråd, vilket på olika jordmåner och olika orter kunde beteckna olika stor ytvidd. M. delades motsvarande mot mark penningar i 8 öres-, 24 örtug- och 192 penning-land.

Marklära, pedologi, agrologi, a g r o g e o 1 o g i, läran om jordmånen eller de av luften och nederbörden påverkade lösa jordlagren med avseende på deras förmåga att frambringa växtlighet, särdeles odlade grödor. Dessa olika . beteckningar hava av olika för- 759'

fattare använts i något olika betydelse, men i allmänhet innefattas under m. vetenskapen om jordmåners uppkomst och förändringar, deras kemiska och fysiska egenskaper, i dem föregående fysiologiska företeelser (jordbak-teriologi) samt jordmånernas indelning.

Markränteprincip. Se Skogsränteprincipen.

Marktrång, Markvid. Se Benställning.

Markvätska, det i jorden av hårrörskraften kvarhållna, kapillära, vattnet med däri lösta ämnen, som tjäna växterna till näring. Enligt rådande uppfattningar står en jords fruktbarhet i förhållande till markvätskans koncentration, så att en högre bördighet beror på större innehåll av växtnäring än i en magrare jord, och genom gödsling kan detta innehåll ökas. Koncentrationen regleras dock även genom jordens absorptionsförmåga, så att vid ökad tillförsel av ett ämne en del därav bindes av jorden, och tvärt om då m. utspädes en del av det absorberade åter löses; omfattningen av denna reglering beror naturligtvis av jordens absorptionsförmåga och innehåll av absorberande ämnen (se Absorption). Denna uppfattning bestrides av Whitney och andra amerikanska forskare, som anse, att markvätskan i all jord har samma sammansättning och koncentration, vilken även i den magraste jord är tillräcklig för att giva stora skördar; fruktbarhetens växling måste således bero på andra förhållanden. Denna åsikt saknar stöd av undersökningsresultat och har icke vunnit allmännare anslutning.

Marskland, det tyska Marsch, betecknar lågt liggande land vid havskust. Det jämna, fuktiga klimatet samt det högt stående grundvattnet, som bjuder växterna en jämn tillgång på fuktighet, samt en i flodernas närhet mycket fruktbar slamjord framkallar en frodig växtlighet, som till följd av vattnets salthalt blir mycket saftig. Dessa marker, som till större delen ligga som betes- och ängsmarker, lämna husdjuren ett rikt och saftigt foder, och de där hemmahörande raserna, s. k. marskraser, äro därför storvuxna och mjölkrika. Hästarna, som tillhöra de kallblodiga slagen, hava en grov och lymfatisk byggnad och stora platta hovar. Se Får: 6, marskfår, Låglandsboskap.

Marskras. Se Marskland.

Martall. Se Marbuske.

Martingal, språngrem på ridhästbetsel, avsedd att hindra hästen att sticka eller att slänga upp huvudet. Består av en rem, som i sin nedre ända år fäst i främre sadelgjorden, därifrån går mellan frambenen över bringan och i övre delen har 2 grenar, som sluta med ringar, genom vilka bridongtyglarna löpa.

Martova. Se Man.

Mask betecknar i zoologien ett antal grupper av lågt stående djur med vanligen smal, lång kropp utan inre skelett, huvud och extremiteter. För övrigt äro dessa djurgrupper

mycket olika varandra i kroppsbyggnad och levnadssätt. Från lantmannens synpunkt beaktansvärda äro av hithörande djur: ringmaskar, vartill höra daggmask och iglar, rundmaskar: trikin, nematodes samt plattmaskar: leverflundror och binnikemaskar (se d. o., Igelsjuka, Inälvsmaskar). I dagligt tal kallas även larver av insekter och en del andra djur maskar. Se Insekter.

Maskin betecknar i allmänt språkbruk ett mera sammansatt redskap. Med användning av maskiner avses oftast arbetsbesparing eller ett verksammare tillgodogörande av arbetet och ersättande av det dyra människoarbetet med dragarearbete eller av båda med det än billigare arbetet från döda kraftmaskiner. Genom maskiner kan även åstadkommas ett kraftigare arbete, än det med eljest tillgängliga medel skulle vara möjligt, ss. en djupare plöjning eller luckring av älven, och ofta kan vinsten huvudsakligen vara, att ett arbete, ex. höstplöjning, vårbruk, kan utföras på en tid, som eljest knappt skulle vara tillräcklig. Slutligen kan stundom m.-arbete vara fullkomligare än samma arbete utfört med enklare redskap eller för hand, ss. fallet är med radsådd jämförd med handsådd, frö- och sädesrensning samt triering gent emot handkastning och sållning. I sådana fall, då omdöme i högre grad erfordras, kan dock m.-arbete ej i detta avseende tävla med handarbete.

Möjligheten att med framgång och särskilt med ekonomisk fördel använda m.-arbete är i stort sett mindre vid jordbruk än vid industri, dels på grund av den mångskiftande beskaffenheten av jordbruksarbete, dels till följd av att detta till stor del skall utföras under ställför-flyttning, och än mer därför att en m. kan komma till användning blott för en ringa arbetsmängd och kort arbetstid. En sånings-, slåtter- eller skördemaskin t. ex. kan brukas blott under en eller annan vecka årligen, till följd varav kostnaden för maskinens inköp och underhåll kommer att belasta en liten arbetsmängd. Slutligen ökas underhållet och minskas användbarheten av finare m.-konstruktioner vid jordbruket, genom att maskinerna bliva utsatta för väder och vind, damm och smuts* samt handhavas av i maskiners skötsel och vård okunnigt och ovärdigt folk. Därför förstöres ofta en m. mera genom vanvård än genom nötning i arbete, och stor vikt ligger på att maskinerna vårdas väl, genom rengöring och smörjning samt förvaring under tak skyddas för förrostning samt uppkomna fel tidigt repareras. De för m.-användning ogynnsamma omständigheterna framträda mer, ju smärre jordbruken äro, d. v. s. ju mindre arbete är att utföra och ju smärre fälten äro. Det förra kan i någon mån motvägas genom sammanslutning för att hålla vissa maskiner, ss. triörer, sädessorterare, skumplog m. m., 7°

eller genom att ägare av dylika maskiner, ss. tröskverk, utföra arbetet på ackord, en utväg, som dock är mindre möjlig, då det gäller m., som alla behöva vid samma tid.

Vid val av maskiner och redskap bör avse-; ende fästas vid deras arbetsförmåga i förhållande till kraftförbrukningen, vid hållbarhet, konstruktionens enkelhet, lättskötthet och lättheten att ersätta förslitna eller skadade delar, säker tillgång till reservdelar och dessas pris,, vilket ofta har minst lika stor betydelse som maskinens inköpspris. Detta sistnämnda bör så mycket mindre vara det avgörande, som lantbruksmaskinerna till följd av ovan anförda skäl äro utsatta för stor påfrestning, varför ock deras amortering måste beräknas mycket hög, i regel ej under 10 % årligen men väl högre (se Amortering). Med stigande pris på mänsklig arbetskraft blir ej blott användning av arbetsbesparande maskiner fördelaktigare utan även deras ringa behov av mänsklig arbetskraft för arbetets utförande av större betydelse.

Maskin mjölkning. Se Mjölkningsmaskin.

Maskin- och redskapsprovning. Från år 1886 hade provningar av lantbruksredskap anställts i samband med de allmänna lantbruks-mötena och prisbelöningen vid dessa inom de redskapsklasser, som provats, grundats på dessa provningar. Sedan förslag väckts om anordnande av varje år återkommande provningar, men riksdagen år 1896 vägrat anslag för ändamålet, överlämnade ab. Separator till Lantbruksstyrelsen ett anslag av 100,000 kr. för anordnande av dylika provningar vid de båda lantbruksinstituten under 10 år. Denna verksamhet börjades enl. av Lantbruksstyrelsen fastställt reglemente av den 30/4 1897 och har sedan fortgått, från år 1907 med understöd av statsmedel.

Maskin- och redskapsprovningsanstalterna å Ultuna och Alnarp stå under en av Lantbruksstyrelsen utsedd styrelse. Vardera anstalten har en av Lantbruksstyrelsen utsedd provningsnämnd och därjämte anstalten vid Alnarp en nämnd för mejerimaskiner. Provningarna ledas av en föreståndare och 2 överassistenter. Redogörelse för provningarna lämnas i Meddelanden från Styrelsen för Maskin-och redskapsprovningsanstalterna (i:a del. 1899), som från år 1922 är ämnad att utgå i två upplagor, en utförlig och en kortfattad, hastigt utkommande.

Maskmedel. Se Inälvsmaskar.

Maskros, Taraxacum officinaleMarss., bygdenamn: smörblomster, lejontand, hajtand, svinört m. fl., en flerårig, korg-blomstrig, i hela landet på oodlad eller gräsbevuxen, solbelyst mark ytterst allmän ört. Från en intill 30 cm. djup pålrot utväxer en bladrosett och enkla blomskaft, bärande korgar med flera hundra blommor, som giva taggiga frukter med skaftad hårkrona (frukt: Se Ogräs, bild 9). Medelst dessa flygapparater

föras frukterna kring av vinden, och då de bibehålla grobarheten länge och gro lätt, sprides in. vida kring. Hela växten innehåller riklig, vit mjölksaft.

Blad och rot äro ett närande och för alla husdjur begärligt foder, och då maskrosor uppskjuta tidigt, kunna de lämna ett värdefullt bidrag till vårbetet. Tillvaratagande av rötterna vid plöjning till foder eller till kaffeersättning kan möjligen löna sig. Då växten lämnar ringa fodermängd vid slåtter men undantränger bättre växter och sålunda starkt försämrar äldre vallar samt ytterst lätt sprider sig och svårligen kan utrotas, anses den som ett besvärligt ogräs.

Detta motarbetas i smått genom 'uppryckning, stickning eller uppgrävning samt genom att avslå blommorna och bortföra dem, innan frukterna hinna mogna och sprida sig. I stort lönar sig detta ej, särskilt som varje kvarläm-nad rotbit kan utväxa till ny planta, utan vid lantbruket hämmas den vanligen blott genom vallars omplöjning, varvid rötterna lätt kunna insamlas eller uppletas av svin. Bladen dödas genom besprutning med 15—20 % järnvitriollösning.

Roten användes som ersättningsmedel för kaffe och beredes som cikoria (se Cikoria). Den uppköpes till medicinberedning och bör för detta ändamål skördas tidigt på våren, innan bladen utskjutit; roten sköljes, gnides ren från smuts och birötter och torkas i fria luften väl skyddad för väta; 5 kg. färska rötter lämna 1 kg. torra.

Bladen (och stundom även roten) brukas till sallat (fransmännens pissenlit); de skördas härtill, innan blomskaften utskjutit. Smaken blir mildare, om de blekas genom betäckning (t. ex. genom överstjälpta blomkrukor eller annat skydd). Blommorna besökas flitigt av bin.

Massaproduktion, Massatillväxt. Se Tillväxt.

Massaved. Se Pappersved.

Masteträd. Se Storverksträd.

Masurbildning i lövträds ved uppstår därigenom, att adventivknoppar (sovande knoppar) utvecklas, kring vilka årsringarna få ett sammanträngt och slingrande förlopp. M.-virke, som förekommer i synnerhet hos björk och lönn, gör veden i hög grad svår kluven och hård. Till följd av hårdheten antager virket vacker polityr och får genom vedtrådarnas slingring och olika mörka färgning ett egendomligt utseende, vilket allt gör det till eftersökt virke för maskin- och möbelsnickeri samt svarvning. Jfr Virke.

Matjord, jordens översta med lämningar av växtligheten starkt uppblandade och därför mörkt färgade lager, vari örternas rötter mest utbreda sig. Emedan detta jordlager är lättare tillgängligt för luften och är långt rikare än älven på de lägre växter (bakterier, svampar), ?61

som bereda växtnäring under utveckling av kolsyra, sker förvittringen livligare än i den senare, varför ock matjorden är rikare på färdig växtnäring. Matjorden är i allmänhet grund på ouppodlad jord, i regel mindre än i dm., men når på odlad jord så djupt, som jorden omblandas vid bearbetningen. Då det är matjorden, som bildar grobädd för fröen och som i främsta rummet förser växterna, åtminstone i spätt tillstånd, med näring, ligger största vikt på att den är djup, mullrik och lucker, men tillika med god vattenhållande och kapillär ledningsförmåga. Den bör därför fördjupas, vid bearbetningen riktas på mull, kalk och växtnäring, samt genom luckrande bearbetning och vältning bringas i god struktur.

Matricaria. Se Baldersbrå, Kamomill.

Matsmältning, fodersmältning, di-ge s t i o n, betecknar överförandet av näringsämnena till en lösning eller emulsion, som kan insugas genom mag- och tarmväggarna och upptagas i blodet. Denna förändring sker, under det att fodermassan genom matsmältningskanalens vågformiga sammandragningar (peristaltiska rörelser) omblandas och framdrives, och genom inverkan av syror och enzym, som avsöndras av matsmältningskanalen och i denna befintliga bakterier. Denna inverkan börjar i munnen, där födan finfördelas genom tuggning och blandas med den av spottkörtlarna avsöndrade s p o 11 e n (saliven), som är en slemmig, alkaliskt reagerande vätska. Härigenom blir den tuggade födan mjuk och slemmig, så att svälj ningen underlättas, vattenlösliga ämnen lösas och stärkelse börjar att av spottens enzym, p t y a-1 i n, överföras till maltsocker (se Kolhydrat). Denna förändring är dock mindre betydande, särdeles hos svinen, vars spott saknar ptya-lin. Spottavsöndringen påverkas av fodrets beskaffenhet, blir rikligare vid förtäring av smakligt och torrt foder (ända till 40 kg. per dag hos häst, 60 hos nöt), men minskas i den mån fodret är vattenhaltigt, övergången från torr till saftig fodring och tvärt om bör därför ske småningom, för att rubbningar i matsmältningen må undvikas. Hos idisslare (se d. o.) sker fodrets uppmjukning och spottens inverkan på stärkelsen till stor del i våmmen och under idisslingen. Då den spottblandade födan sedan nedkommer i idisslarnas löpmage eller hos andra djur i den enda magen, utsättes den för inverkan av den sura magsaften, som, i den mån den blandas med fodermassan, ändrar dennas reaktion till sur, varigenom ptyalinets verkan hindras. I de inre delarna av fodermassan intränger magsaften blott långsamt, varför ptyalinets stärkelselösande verkan fortgår även i magen. Magsaften, som avsöndras av körtlar i magens slemhinna, innehåller saltsyra (klorvätesyra) och flera enzym. Saltsyra och i fodermassan bildad mjölksyra

upplösa oorganiska salter i fodret. Av magsaftens enzym medför det i synnerhet hos unga djur förekommande löpefermentet, k y m o s eller k y m o s i n, ostämnets löpning och verkar även i någon mån peptiserande (d. v. s. ss. pepsin) på äggviteämnena (se Äggviteartade ämnen). Denna förändring åstadkommes dock huvudsakligen av pepsin, som vid sur reaktion spjälkar äggviteämnena (utom de svårlösliga nukleoproteiderna) till albumoser och peptoner, vilka i motsats till de oförändrade äggviteämnena lätt genomtränga matsmältningskanalens väggar. Ett tredje enzym, lipas, klyver fett i fettsyror och glycerin. Jämte dessa magsaftens enzym inverka dels sådana, som finnas i fodret, dels bakterier upplösande på dettas beståndsdelar. Bakterieverksamheten, som är livlig redan i våmmen, kan stundom i denna åstadkomma en häftig gasutveckling (Se Trumsjuka).

Från magsäcken, där fodermassan, c h y-m u s, kvarstannar flera timmar, olika länge hos olika djurslag, föres den vidare genom magmunnen ned i tunntarmen och begjutes med galla, som bildas i levern, och bukspott, som avsöndras av bukspottkörteln, pankreas. Gallan, som är starkt alkalisk, återgiver fodermassan basisk reaktion, så att ptyalinets upplösande

verkan på stärkelsen åter kan vidtaga. Däremot bringar den alkaliskt reagerande gallan pepsinets verkan att upphöra och utfäller äggviteämnena på tarmluddet, där de upplösas av andra äggvite-spjälkande enzym. Gallan påverkar dock huvudsakligen fettet, i det att den dels emul-gerar (finfördelar) detsamma, dels försåpar de av magsaftens lipas frigjorda fettsyrorna, och genom båda dessa förändringar underlättas uppsugningen genom tarmväggen. Bukspotten 1. pankreassaften är en vattenklar, alkalisk vätska, som upplöser såväl kolhydrat som fett och äggviteämnen. Genom ett diastatiskt enzym överföres stärkelse och maltsocker till glykos, fettet uppdelas av ett annat enzym, steapsin, i fria fettsyror och glycerin samt finfördelas utan sönderdelning, och äggviteämnena påverkas av tryp-s i n , som ej blott ss, pepsin överför dem till albumoser och peptoner utan även till enklare sammansatta ämnen, ss. tyrosin, leucin, asparaginsyra och andra aminosyror.

Från körtlar i tunntarmens vägg avsöndrad tarmsaft innehåller även flera upplösande enzym: invertin, mältas och läktas, som överföra rör-, malt- och mjölksocker till glykos, samt e r e p s i n, som sönder-spjälkar äggviteämnen, peptoner och albumoser till aminosyror. I grovtarmen avsöndras inga matsmältningsvätskor,men de redan inblandade fortsätta sin inverkan. Även bakterierna komma i livlig verksamhet, sedan fodermassan fått alkalisk reaktion, och överföra kvarvarande äggviteämnen till peptoner, fett till 762

fettsyror och glycerin, kolhydrat till socker och mjölksyra; tillika verka de cellulosajäsning, varvid bildas organiska syror, som kunna tillgodogöras som näring, kolsyra och Sumpgas, samt förruttnelsejäsning, som giver upphov till svavelväte och stinkande organiska föreningar. Genom dessa jäsningar går en avsevärd del av fodrets näringsämnen förlorad i tarmgaser och oanvändbara ämnen i träcken, och dessa förluster träffa även lättsmälta eller redan lösta näringsämnen, ss. socker, stärkelse, äggviteämnen och amider. Av de kvävehaltiga ämnena synas bakterierna upptaga företrädesvis de enklare sammansatta, amidartade föreningarna framför äggviteämnena. Av den organäggvita, som bakterierna härav bilda, anses en del åter komma näringen till godo efter bakteriernas död och upplösning, varigenom sålunda amider och t. o. m. ammoniumsalter kunna tillgodogöras av djuret i form av äggvita. De förluster, som bakt erie verksamheten sålunda medför, äro i synnerhet hos idisslarna stora (beräknade till i medeltal 13.7% av kolhydratens värmevärde), i det att bakterierna föröka sig starkt redan i våmmen och fortsätta sin verksamhet kraftigt i tunntarmen, under det att denna hos de enmagade djuren försiggår huvudsakligen i tjocktarmen, sedan de lättlösliga ämnena till större delen redan upptagits genom tarmväggen, och sålunda träffar huvudsakligen mera svårsmälta delar av födan. De lättsmälta kolhydraten, stärkelse och socker, tillgodogöras därför fullständigare av hästen och svinet än av idisslarna.

Avsönd ringen av matsmältningssafterna påverkas av födans beskaffenhet, så att fodrets smaklighet ökar avsöndringen, ett stärkelserikt foder medför rikligare avsöndring av diastatiska enzym, f ettrikedom mer av fettspalt ande enzym o. s. v. Härav inses vikten av att fodret är smakligt och att tvära förändringar i fodrets sammansättning undvikas, så att djurets matsmältning hinner avpassas efter fodrets ändrade beskaffenhet.

De lösta näringsämnena uppsugas i såväl mage (löpmagen) som tarmarna, men huvudsakligen i tunntarmen, till följd av dennas beklädnad med tarmludd (se Matsmältningsorganen), och övergå i de fina blod-och lymfkärl, som finnas utbredda i mag- och tarmväggen samt tarmluddet, och införas från dessa i näringsomloppet. Härvid återbildas fett och äggvita redan i tarmväggen av sina klyvningsprodukter. Den i tarmluddets lymfkärl upptagna näringslösningen bildar till följd av fint fördelat fett en mjölklik vätska, mj ölksaft (chylus), vilken genom dessa kärls förening, bröstgången, i övre hålvenen införes i blodströmmen. Den i blodådrorna direkt upptagna näringslösningen av huvudsakligen äggvita och socker föres in i blodomloppet genom portådern och passerar

levern, där överskott av socker förvandlas till glykogen och avsattes som näringsreserv, som vid behov åter övergår i blodströmmen i form av glykos.

Olika djurslags matsmältning är skiljaktig på grund av den olika grad av finfördelning, som fodret vid tuggningen får, samt matsmältningssafternas olika långvariga inverkan. Idisslarna finfördela fodret mycket väl genom omtuggning av det i våmmen uppmjukande fodret, och då dessutom dessa djurs tarmkanal är mycket lång, blir näringens upplösning och upptagning mycket fullständig, men även förlusterna genom bakterier, ss. ovan nämnts, större än hos övriga djurslag. Hästen tuggar fodret mindre fint och har en kortare matsmältningskanal; fodrets innehåll av näring upplöses och upptages därför mindre fullständigt, men förlusten av lättsmälta ämnen genom bakterieverksamheten är som nämnts mindre, varför ock hästen tillgodogör sockret fullständigare än idisslarna. Detsamma gäller även svinet, 59m tuggar födan obetydligt och har mycket liten förmåga att smälta cellulosa, men synnerligen väl tillgodogör lättsmälta ämnen, ss. stärkelse och socker.

Den tid, hela fodersmältningen tager, växlar på grund av matsmältningskanalens längd och fodrets beskaffenhet och kan hos idisslarna beräknas till 3—4, hos svinet 1 1/2 dygn.

Fodergivans mängd inverkar på fodrets smältning så, att tillgodogörandet minskas, när fodermängden väsentligt ökas, beroende på att den näringsmängd, som är att smälta, blir större i förhållande till den tillgängliga mängden av matsmältningssafter.

Fodrets sammansättning inverkar även, i det att fodret fullständigare smältes, då det innehåller de olika slagen av näringsämnen i lämpligt förhållande, än då något av dem är i alltför stor mängd i förhållande till-djurets behov. Särskilt gäller detta förhållandet mellan proteinämnen och kvävefria näringsämnen. Alltför proteinrikt foder motverkar ofta djurets matlust eller vållar utsot, och proteinet bortgår till onödigt stor del med träcken. Vid för liten halt av ägg vit eartade ämnen smältas de kvävefria ämnena mindre fullständigt, även om de, ss. stärkelse, äro lättsmälta och deras tillgodogörande förbättras genom tillskott av äggviteartade eller t. o. m. amidartade ämnen (jfr Näringsförhållande).

Vid alltför riklig tillförsel av kolhydrat synes även äggviteämnenas tillgodogörande minskas, varför ensidig fodring med stärkelse eller andra kolhydrat säges vålla en depression (nedsättning) i alla näringsämnenas men i synnerhet äggviteämnenas tillgodogörande. Denna företeelse är dock delvis skenbar, beroende därpå att den ökade mängden kolhydrat föranledet ökad avsöndring av matsmältningsvätskor, vilkas kvävehalt vid analys av träcken kommer att medräknas som osmält protein. 763

Fett i större mängd kan nedsätta fodrets smältning, om det genomdränker fodret, så att de upplösande matsmältningsvätskornas inblandning i och inverkan på fodermassan hindras. Detta inträff ar dock ej vid användning av vanliga fodermedel och anses ej vara att befara, om ej fettmängden i fodret överstiger i kg. per 1,000 kg. lev. vikt.

Matsmältningsorganen eller digestionsorganen utgöras huvudsakligen av ett långt, med en eller flera utbuktningar försett rör, matsmältnings- eller näringskanalen, samt en mängd körtlar, belägna dels i rörets väggar, dels utom detsamma, men med sina utförsgångar inmynnande i olika delar därav, och avsedda att bilda de för matsmältningen nödiga vätskorna.

Munhålan beklädes av en slemhinna, som fortsätter genom hela näringskanalen; den bildar i gommen regelbundna, tvärgående veck och är hos nötkreaturen på insidan av läppar och kinder tätt besatt med stora, koniska papiller. I slemhinnan finnes en mängd enkla, rörformiga slemkörtlar. (Se Körtel.) Tungan, som är fäst vid tung b ene t, utgöres av i olika riktningar varandra korsande muskler och får därigenom stor rörlighet. Tungans slemhinna är besatt med talrika, olikformade papiller, i vilka smaknervens finaste förgreningar ändas, och av vilka de flesta hos nötkreatur och katt äro förhornade. Om tänderna se d. o. I munhålan utmynna 3 par spottkörtlar, nämligen: a) öron-spottkörlarna, belägna vid örats rot, mellan bakre randen av underkäkens uppstigande gren och vingarna på första halskotan och med en lång utförsgång mynnande på insidan av kinden; b) underkäkskörtlarna, som ligga på insidan av underkäkens nedre rand och utmynna på 2 små papiller, strax framför ' tungbandet, samt c) undertungkört-larna på ömse sidor av tungroten och utmynnande dels med flera små utförsgångar på botten av munhålan på ömse sidor om tungans främre del (ss. hos hästen), dels även med en större utförsgång gemensamt med underkäkskörtlarna (så hos övriga husdjur utom hästen). Spottkörtlarna avsöndra spot-ten eller saliven (se Matsmältning).

Svalget skiljes från munhålan genom gomseglet, en halvmånfor mig muskelmembran. Väggarna i svalget består av muskler, som utvändigt omgivas av en fast, elastisk bindvävshinna och på insidan beklädas av en slemhinna med talrika slemkörtlar. I svalgets bakre vägg inmynna de bakre näsöppningarna, och på dess botten befinner sig den av struplocket täckta mynningen till struphuvudet, den s. k. ljudspringan. Vid svälj ningen drages gomseglet bakåt och täcker de bakre näsöppningarna och struphuvudet upplyftes under tungroten, som därvid trycker ned; struplocket över ljudspringan,

så att födan kan passera utan att komma in i luftvägarna. Genom sammandragning av svalgets muskler pressas födan in i foderstrupen.

Foderstrupen bildar ett långt rör, som går längs halskotornas undersida, mellan dessa och luftstrupen, till främre bröstöppningen, där den går in i brösthålan och fortsätter över hjärtat och lungorna till mellangärdet, där den genom en särskild öppning går in i bukhålan och inmynnar i magen. Strupväggen består av två muskellager, vars trådar i vida, varandra korsande spiraler, omgiva röret, och dess slemhinna bildar djupa, längsgående veck, varigenom en betydande utvidgning av strupen möjliggöres. Genom successiv sammandragning av strupens muskler fortskaffas födan till magen.

Bukhålans bindvävshinna, bukhinnan, viker sig från ryggen och mellangärdet in och övergår på de organ, som inneslutas i bukhålan (se Inälvor), bildande fasta band (liga-ment), genom vilka organen äro upphängda och sammanhållas med varandra,

Magen bildar hos hästen en något krökt och mot sin nedre ände avsmalnande sack och ligger längst framtill i vänstra delen av bukhålan, strax bakom mellangärdet och levern, med sin övre, blindsäckformigt utvidgade del något högre, den konvexa delen vänd bakåt och något åt vänster och den smalare delen snett nedåt åt höger. Hästens mage är jämförelsevis liten, rymmande knappt 10 liter, och sträcker sig ej bakom sista revbenet samt når ej heller ned till bukhålans botten. Foderstrupens inmynning vid övre änden av magens konkava rand kallas övre mag-munnen (cardia) och nedtill. övergår den avsmalnande delen av magen genom den nedre magmunnen (pylorus) i tunntarmen. Magens väggar utgöras av såväl längsgående som ring- och spiralformigt förlöpande muskeltrådar, och dess slemhinna är i den vänstra halvan av samma beskaffenhet som foderstrupens och liksom denna utan

körtlär men i den högra halvan tätt försedd med rörformiga körtlar, som avsöndra magsaft. Svin och köttätare hava liksom hästen en enkel mage, som dock hos svinet genom ett halvmånformigt veck av slemhinnan är ofullständigt avdelad i en mindre höger- och en något större vänsterdel, den senare även försedd med en mindre blindsäck-formig utbuktning.

Idisslarnes mage (se Idisslare) består av 4 avdelningar, våmmen, nätmagen eller huvan, bladmagen eller mångfållan och löpmagen, av vilka de tre förstnämnda, som vanligen benämnas förmagar, egentligen äro utvidgningar av foderstrupen, tjänande som behållare för fodret, och endast löpmagen motsvarar magen hos övriga djur.

Våmmen, den största av magarna, upptager nära 3/4 av bukhålan; den ligger på vänstra764

sidan, från mellangärdet och levern fram till flanken och yttre höftknölen, vilande mot bukväggens vänstra och nedre del»

Nätmagen 1. huvan, så benämnd av att dess slemhinna bildar en mängd nätformigt förenade veck, är nästan rund och ligger i trakten av skovelbrosket, något till höger om våmmens främre nedre ände, omedelbart intill mellangärdet, och står genom en halvmånfor-mig öppning i förbindelse med våmmen. Foderstrupen inmynnar i våmmen på gränsen till nätmagen och fortsättes i dennas övre vä,gg i form av en nedåt öppen ränna, f o-derstruprännan, till bladmagen, som är belägen omedelbart bakom nätmagen, mellan våmmen och högra bukväggen, ungefär från 7:de till 10:de revbenet.

Bladmagen eller mångfållan har en njurlik form med konvexiteten vänd uppåt och är i sitt inre försedd med en mängd (hos nöt 207, hos får och get 77) från den konvexa randen utgående, intill varandra liggande, bladlika veck av slemhinnan. Deras nedre fria rand når ej fullt ned till bladmagens nedre vägg, utan däremellan uppstår en kanal, som utgör en direkt fortsättning av fo-derstruprännan och leder in i löpmagen. G e-nom att bladen äro rörliga och slemhinnan klädd med en mängd i spetsen förhornade pa-piller, kan den mellan bladen inpressade, redan i förväg tämligen finfördelade fodermassan ytterligare sönderrivas, innan den övergår till löpmagen.

Löpmagen ligger bakom och något nedanför bladmagen, omedelbart på undre bukväggen och sträcker sig ungefär från 6:te revbensmellanrummet till sista revbenet. Den bildar en bakåt mot tunntarmen avsmalnande något böjd säck. Dess slemhinna bildar djupa längsgående veck och är rikt försedd med mag-saftkörtlar, vilka saknas i förmagarna. Löpmagen är hos den nyfödda kalven störst av magarna och förblir så, så länge födan huvudsakligen är mjölk, men vid övergången till fast foder utvecklas förmagarna så, att löpmagen blir den näst minsta av magarna och hos det fullvuxna djuret blott omkring 1/B av våmmen.

Tarmarna äro upphängda i bukhålan genom tarmkäxet eller tarmkröset, d. v. s. den del av bukhinnan, som från ryggen övergår på tarmarna. De indelas i tunn-och grovtarmar och bestå liksom foderstrupen och magen av 2 muskellager, ett yttre längsgående och ett inre ringformigt, utvändigt beklädda av bukhinnan och invändigt av en slemhinna.

Tunntarmen, som hos hästen är omkring 22 m. lång, ligger till största delen hopslingrad i vänstra flanken. Dess slemhinna är liksom sammetsiuden av tätt sittande smala, trådlika papiller, tarmludd eller tarmtrådar (villi). Varje sådan tarmtråd in-

nehåller en av en kapillärslinga omgiven hålighet, som utgör början till chyluskärlens-finaste förgreningar, och deras uppgift är att uppsuga de i tarmen lösta näringsämnena, som genom chyluskärlen sedan överföras till blodet. (Se Lymfkärl.) Tunntarmens slemhinna är också rikt försedd med körtlar, de Brunnerska och LieberkÜhnska, som avsöndra tarmsaft, och i tarmens främre del inmynna dessutom leverns och bukspotts-körtelns utförselgångar. Bukspottkörteln (pankreas) är en rödgrå, gaffelformigt delad körtel i övre delen av bukhålan något framför njurarna och utmynnar med 2 utförsgångar, den ena gemensamt med gallgången, 10—12 cm. bakom magen.

Grovtarmarna utgöras av blind-, tjock- och ändtarmen samt skilja sig från tunntarmen icke blott genom sin betydande grovlek, utan även genom att det yttre muskellagret bildar längsgående band, som äro kortare än tarmen, som de därför liksom hoprynka på längden, samt genom att slemhinnan saknar tarmludd, varemot den liksom tunntarmen är försedd med körtlar.

Blindtarmen, som hos hästen uppnår betydande storlek, upptager med sin övre, något utvidgade del större delen av högra flanken och sträcker sig därifrån utefter högra bukväggen snett framåt och nedåt, nående med sin avsmalnande spets fram till skovelbrosket. I tarmens övre del något till vänster inmynnar tunntarmen, och nedanför, något till höger därom, befinner sig öppningen till tjocktarmen.

Tj ocktarmen har hos hästen en längd av omkring 3 1/2 m. och går från blindtarmens övre del utefter högra bukväggen fram till mellangärdet, böjer sig där tvärt över bukhålan och fortsätter sedan på vänster sida tillbaka till flanken (sålunda bildande tjocktarmens undre läge), där den böjer sig åter tvärt om framåt och går tillbaka samma väg ovanpå det undre läget till höger sida, där den övergår i ändtarmen.

Hos idisslarna ligga tarmarna till största delen på höger sida om våmmen, förenade genom tarmkäxet till en rund skiva, i vars undre fria rand tunntarmarna, av omkring 40 m. längd, ligga hopslingrade. Blindtarmen är endast omkring 0.5 m. lång, nästan cylindrisk och belägen uppe vid ryggen i tarmskivans övre rand med den blinda änden riktad bakåt. Framåt fortsättes blindtarmen direkt i tjocktarmen, som bildar en del koncentriska slingor i tarmskivans mitt, och övergår sedan i den bakåt löpande ändtarmen. Genom att det yttre muskellagret icke är upplöst i längsgående band utan bildar ett sammanhängande lager äro idisslarnas grovtarmar liksom tunntarmarna på ytan släta.

Hos svinen har blindtarmen endast omkring 21 cm. längd och ligger tjocktarmen spiral- 765

iormigt hopslingrad, så att den först bildar 3 nedåtgående spiraler och därefter vänder och bildar lika många uppstigande utanpå de förra.

Hos köttätarna är hela tarmkanalen betydligt kortare och särskilt grovtarmarna föga utvecklade. .

Olikheten* i matsmältningsorganens utveckling hos olika djurslag framgår av att tarmkanalens längd är

gånger m. kroppslängden

hos hästen .... omkr. 29 10—13 a

> nötkreatur . . »47 20—22 \

> får..... > 28 27—29^

» svin..... > 17 15—*81

» större hund . . > 5 5—6

Hos fåglarna saknas tänder men ersättas i någon mån av näbbens hornslida, som hos t. ex. andfåglar är försedd med skarpa, tvärgående räfflor. Tungan är föga utvecklad och i spetsen vanligen förhornad, och munhålan övergår utan gomsegel direkt i svalget, i vars övre vä.gg märkes en enkel springformig öppning motsvarande de bakre näsöppningarna hos däggdjuren. Foderstrupen är försedd med en utvidgning, krävan, som är starkt utvecklad hos höns- och duvfagiar och tjänstgör liksom förmagarna hos idisslarna; dess slemhinna innehåller även en del körtlar. Magarna äro två: körtel- och muskelmagen. Den förra, vars slemhinna innehåller körtlar, motsvarar den egentliga magen hos däggdjuren, den senare, som är särskilt starkt utvecklad hos fröätande fåglar, är plattrund, och dess väggar bestå av ett tjockt muskellager, på insidan beklätt med en slemhinna, som är överdragen av en hornartad kutikula. Muskelmagens uppgift är att finfördela födan, vilket befordras genom småstenar och sandkorn, som fåglarna förtära tillsammans med födan och som stanna i denna mage. Tunntarmen bildar endast en enkel V-formig slinga, i vilken bukspottkörteln ligger; vanligen finnas 2 väl utvecklade blindtarmar, och den korta ändtarmen mynnar i den s. k. kloaken, en hålighet, i vilken även urin- och könsorganens utförsgångar leda och som har en tvärgående öppning (anus) utåt. Mellangärde saknas hos fåglarna, så att bröst- och bukhålan bilda en gemensam hålighet. Levern ligger strax bakom hjärtat och har 2 flikar samt mynnar med 2 utförsgångar, av vilka den vänstra (utom hos duvfåglar) är försedd med gallblå-sa, i tunntarmen.

Mayetiola. Se Kornmygga.

Medelskog. Se Skogsbrukssätt.

Medicago. Se Humlelucern, Lucern.

Medicin. Se Ingivning av medicin.

Medicinalväxter. En stor mängd växter innehålla ämnen, sådana som garvämnen, eteriska

oljor, alkaloider, bitterämnen m. m., vilka på ett eller annat sätt inverka på djurkroppen och därför fått användning som medicin. I äldre tider (och fortfarande hos folk på låg odlingsståndpunkt) utgjordes de flesta läkemedel av dylika växter, som insamlades bland den vilda växtligheten. Under medeltiden idkades av klosterfolket i mycket stor utsträckning odling av läkeörter, av vilka åtskilliga arter av denna anledning hit infördes från utlandet, och ännu under 1600- och 1700-talet ägnades mycket intresse åt denna odling. I nutiden har

användningen av inhemska läkeväxter betydligt minskats, delvis beroende därpå, att deras verksamma beståndsdelar framställas fabriksmässigt genom kemiska processer. Flertalet av de fortfarande använda medicinska växt-preparaten hämtas från de heta länderna. Ett avsevärt antal dylika preparat, droger, fås emellertid fortfarande av växter, som förekomma vilda eller odlade i Sverige. Till större del hava de dock under senare tid hämtats från Tyskland, men på allra senaste åren har en strävan gjort sig gällande att inom landet fylla detta behov, dels genom insamling av vilda växter, dels genom odling, och denna sak har särskilt omhändertagits av den år 1910 stiftade Svenska Medicinalväxtföreningen, vilken ställt som sin uppgift att befordra samling och odling av läkeväxter, förmedla försäljning av sådana samt i övrigt verka för denna saks främjande. Föreningen har mönsterodlingar vid Gripsholm samt kontraktsodlingar hos enskilda personer i olika delar av landet. Insamlingen är ett lätt arbete, som kan bereda åldringar, barn och annat mindre arbetsfört folk en avsevärd förtjänst, varemot torkning och inpackning lämpligast skötes av uppköpare, vartill apoteken särskilt lämpa sig.

Läkeväxter finnas tillhörande många olika växtfamiljer men framför allt de korgblomstrigas (Compositæ), nattskattor (Solanaceæ), skeplingväxter (Scrophulariaceæ), läppblommiga (Verticillatas) och flockblomstriga (Umbella-tæ). De mecidinskt verksamma ämnena finnas vanligen mest koncentrerade i vissa delar av växten, såsom roten, bladen, barken, blommorna eller frukterna; dessa delar insamlas fullt friska samt väl rengjorda från inblandningar. Växterna utbredas fortast möjligt efter insamlingen till torkning i tunna lager på skuggig och luftig plats.

Litt.: G. Lind och N. De Verdier. Våra medicinalväxter (rikt illustr.), Sthlm 1917. N. De Verdier och E. Lundström. Handbok för medicinalväxtinsamlare I. Vilka läkeväxter äro fördelaktigast att insamla, 1911. J. Henriksson, Om användningen av Sveriges medicinalväxter, 1906, J. Henriksson, Vägledning vid odling av medicinalväxter, Den mindre jordbrukarens handbok XLIII—XLIV.

Mejeri. Då anspråken på ett m. och dess ?66

utrustning kunna vara mycket olika alltefter förhållandena på platsen, efter mjölkmängden och dennas speciella behandling för ena eller andra ändamålet, efter olika krav på bekvämlighet, hygien, soliditet, ändamålsenlighet m.m., kan här endast lämnas en kort sammanfattning av de principer, som vid grundandet av ett m. böra vara de vägledande.

Platsen för mejeriet bör väljas med hänsyn till att den största möjliga mjölkmängd må kunna tillföras på kortaste möjliga väg samt till att kommunikationerna även i andra hänseenden äro bekväma, såsom då det gäller att transportera mejeriprodukter från mejeriet samt förbrukningsartiklar till detsamma, att vatten i tillräcklig mängd och av lämplig beskaffenhet kan erhållas, ävensom is, att gott avlopp finnes för spill vatten, att utvecklingsmöjligheterna tillgodoses genom anskaffandet av tillräckligt stort tomtområde m. m.

Byggnadsmaterial. Tegel är ur flera synpunkter det lämpligaste materialet för en mejeribyggnad. Det är lättarbetat och underlättar därför monteringen. För övrigt bör naturligtvis materialpriset på platsen i första hand vara det avgörande för arten av det material, som skall komma till användning. Så användas efter tillgången på platsen utom tegel även granit, kalksten, trä rn. m. Vid användningen av trä är av vikt, att detta väl prepareras och skyddas för fukt, att väggarnas innersidor beklädas med spontade och hyvlade bräder, som omsorgsfullt spacklas och oljemålas, att trämaterialet vilar på en murad eller gjuten sockel, nående 0.5—1 m. över golvytan, och att det sörjes för en god ventilering av lokalerna.

Planläggningen av ett m. måste föregås av upprättandet av en detaljerad arbetsordning för detsamma. Arbetsordningen såväl som arten och storleken av de apparater, som skola komma till användning, äro naturligtvis beroende av arten och omfattningen av mejeriets drift. Sedan apparaternas storlek och deras ändamålsenliga uppställning i förhållande till varandra blivit avgjord, äro i huvudsak även de utrymmen, som krävas för deras betjänande, givna. Vare sig det gäller att i en äldre byggnad inreda ett m. eller härför uppföra ett nytt hus, bör naturligtvis utrymmet på bästa sätt tillvaratagas och ändamålsenligheten i alla detaljer vara vägledande, för att mejeriet skall bliva »lättarbetat». I allmänhet utgöres ett m. av ett större centralt beläget rum, mejerisalen, innehållande apparater för mjölkens mottagning, vägning, pastörisering, skumning, kylning, ystning m. m. För att underlätta mjölkens av- och pålastning lägges golvet i den del av mejerisalen, där mjölken mottages, på ett något högre plan än övriga golv. På den ena sidan om mejerisalen förläggas rummen för ångpanna och ångmaskin, på den andra rum för gräddens syrning och

kärning samt kylrum. Till dessa huvudavdelr ningar i ett m. anslutas på lämpligt sätt rum för förvaring av förbrukningsartiklar, laboratorium, kontor, butik, ostlager, torkrum m. m. Tvättstuga och möjligen även bränsleförrådet förläggas under mottagningen, över mejerilokalerna inredas bostadsrum för personalen. Mindre mejerier med mjölkmängder upptill 5,000 kg. per dag monteras lämpligen med s. k. turbinmejeriaggregat, som uppställas i själva mejerisalen och göra särskilda pann-och maskinrum överflödiga. Då de härtill äro bränsle- och arbetsbesparande, bidraga de otvivelaktigt till att förbilliga mejeriets drift.

Kylrum. För att kunna bibehållas oförändrat måste smöret från tillverkningen hållas väl kylt, varför varje mejeri, som bereder smör, för dess förvaring bör hava ett kylrum eller kylskåp. Avkylningen sker med is eller kylmaskin (se d. o.). Isen inlägges i en på ett murat underlag ställd behållare, öppen nederst på framsidan och tillräckligt stor för den under 1 vecka behövliga ismängden. Vid omsorgsfull isolering utgör isförbrukningen omkring 0.16 kg. per dygn och m2 av kylrummets yta samt för varje grad, som värmegraden i kylrummet är lägre än den utanför rådande. För en tillfredsställande kylning bör ismängden i isrummet vara 3 gånger den sålunda beräknade förbrukningen. Vid användning av kylmaskin ställes refrigeratorn eller den vätskebehållare, i vilken kylan magasineras, i övre delen av rummet, och lätt tillgänglig, för den händelse den skall användas även för beredning av konstis. För en ekonomisk kylning fordras, att kylrummets väggar skola vara väl isolerade. De böra vara dubbla, med mellanrum, 10—20 cm., fyllt med väl packade risskal, agnar eller torvströ, samt. för att bliva täta och oemottagliga för fukt, olje-målas, ytterväggarna på yttre, innerväggarna på kylrummets inre sidor. Träväggar böra dessutom under brädfodringen ut- och invändigt klädas med papp, som strykes med linolja.-Taket isoleras på samma sätt som väggarna. Golvet isoleras med aska och slagg, varöver gjutes asfalt eller cement, som stålslipas. Närmast golvet klädas väggarna med klinker (se d. o.). Trävirke får ej nå ned till golvet utan bör vila på en sockel och väl konserveras mot fukt. Dörrarna göras tätt slutande och isoleras.

Vid ostberedning uppställes ostkaret, i vilket osten beredes, lämpligen i mejerisalen i närheten av mjölkmottagningen och skumningsapparaterna, enär härigenom såväl mjölkens transport till ostkaret som vasslens transport till skumningsapparaten underlättas. För att utbytet skall bliva tillfredsställande, måste nämligen vasslen åtminstone från den Jielfeta osten skummas. För ostens pressning användes lämpligen ett rum, där temperaturen/W^M.

767

kan hållas omkring 15—200 C. För smöret såväl som för osten behövas lagerrum, men under det smöret endast lagras några dagar, måste osten lagras under månader och kräver därför ett betydande lagerutrymme, som i runt tal kan beräknas till omkring 5.2 m3. per 100 kg. daglig ystad mjölkmängd vid tre månaders lagringstid. För att spara på tomtutrymme och för att utnyttja jordtemperaturens reglerande inverkan på temperaturen i lagerrummen försänkas dessa vanligen 0.5—1 m. under markytan och byggas i två över varandra liggande våningar, ostkällaren och ostkammaren, vardera dock icke högre (omkring 2.2 m.) än att osten på översta hyllan bekvämt kan nås från golvet. Hyllorna göras i allmänhet omkring 40 cm. breda på 20—25 cm. avstånd från varandra samt löst liggande. Gångarna emellan hyllstativen göras minst 60—70 cm. breda och anordnas så, att ljus inkommer i lagret och ostens transport till och från lagret i möjligaste mån underlätta^-Lagringstemperaturen bör för de i Sverige vanliga ostsorterna kunna hållas under första lagringstiden vid 15—20° C, senare vid 10-f-150 C. Då de hårda ostsorterna genom paraffinering hindras att uttorka, böra lagrångslo-kalerna hållas torra och väl ventilerade tiil underlättandet av ostens skötsel. I samband med lagringslokalerna göras därför anordningar för ostens paraffinering. De mjuka ostsorterna kräva däremot hög fuktighetsgrad och låga temperaturgrader under lagringen.

M j öl.k likvid. Mjölken likvideras i allmänhet under de första dagarna i varje månad, men efter grunder, som äro något olika vid uppköps- och andelsmejerier. Vid uppköpsmejerier kan mjölkpriset icke som vid ett andelsmejeri grundas på vad mejeriet verkligen erhållit genom försäljning av mjölk och mjölkprodukter, utan på vad mejeriet normalt bort erhålla genom att bereda och försälja produkter till gängse eller noterade priser. Det enda riktiga betalningssättet vid ett uppköpsmejeri är därför, att betalningen för helmjölken utgår efter mängden och värdet på det smör och den skummjölk den bör lämna. Smör värdet per kg. helmjölk, vilket direkt kan avläsas ur tillgängliga tabeller vid olika smörpris och fett-halter, erhålles enligt följande formel:

(F — o. 12)

-----ic^~~ 1.19. Smpr

F = kg. fett i 100 kg. helmjölk.

0.12 = kg. fett i skum- och kärnmjölken efter

100 kg. helmjölk. 1.19 = den faktor, med vilken smörfettet

(F — 0.12) skall multipliceras för att under

normala förhållanden giva säljbart smör. Smpr = smörpriset.

Skummjölksvärdet kan beräknas på grund av skummjölkens fodervärde, varvid man kan

utgå ifrån, att i medeltal 25 kg. skummjölk vid svinuppfödning kan lämna 1 kg. lev. viktsökning. Då 0,94 kg. skum- och kärnmjölk bör erhållas av 1 kg. helmjölk, bliver skum-och kärnmjölksvärdet

Svpr pr 1 kg. helmjölk =------ -0.94

Svpr = svinpriset pr. kg. lev. vikt.

Sammanläggas de på så sätt beräknade smör- och skummj ölksvärdena, erhålles bruttovärdet pr. kg. helmjölk, vilket pris sålunda måste minskas med driftskostnaderna pr. kg. Då ett uppköpsmejeri vanligen måste betala minst lika mycket som kringliggande andelsmejerier, bör naturligtvis smör- eller skummjölksvärdet modifieras därefter.

Efter liknande grunder kan betalningen utgå även vid ett andelsmejeri. Skillnaden är endast, att det här är det pris, som mejeriet erhållit för smöret, som lägges till grund för smörvärdets beräkning. (Det på lager liggande smöret och dess värde ingår naturligtvis i beräkningen.)

Skulle även grädde hava blivit försåld, reduceras denna till smör, som lägges till det försålda smöret, varefter summan delas i de sammanlagda smör- och gräddpengarna, då det medelpris erhålles, efter- vilket smörvärdet beräknas. Grädden reduceras till smör enligt följande formel:

C • F

-j^- • 1.17 = kg. smör

G = kg. grädde.

F = gräddens fetthalt.

1.17 = den faktor, med vilken gräddfettet skall multipliceras för att den mot gräddfettet svarande. smörmängden (normalt utgör smörfettet 89.5 % av gräddfettet) skall erhållas.

Försäljer andelsmejeriet mjölk och ost, fördelas den härpå uppkomna vinsten bland leverantörerna i förhållande till den av var och en lämnade mjölkmängden.

Ett mera vanligt betalningssätt vid andelsmejerier är, att medelpriset på helmjölken uträknas på så sätt, att de för mjölk och mjölkprodukter influtna penningarna, minskade med driftskostnaderna, delas med antalet kg. levererad mjölk. Medelpriset utgår då till mjölk med medelfetthalt och göres ett tillägg eller avdrag, allteftersom fetthalten över- eller underskrider medelfetthalten. Storleken på detta tillägg eller avdrag bestämmes av smörpriset (vid dettas uträkning tages såsom ovan angivits även hänsyn till mängden och värdet av den direkt försålda grädden).

Antages att smörpriset beräknats till t. ex. 3 kr. pr. kg., blir storleken av det tillägg eller avdrag som skall göras pr. kg. #ielmjölk för varje o, 1 % fett:

1.19 • 3

= 0,00357 kr. eller 0.357 öre 768

Då, såsom ofta är fallet, storleken på tilllägget eller avdraget blivit fastställt oberoende av smörprisets växlingar, måste i regel antingen den feta eller magra mjölken bliva undervärderad.

Ett annat missförhållande är, att skummjölken vanligen återlämnas till leverantörerna gratis eller till ett pris, som är lägre än dess värde (fodervärde), varigenom svinskötseln kommer att visa en vinst, som rätteligen skulle tillkommit mjölkhushållningen och varigenom lantmannen får en oriktig uppfattning om de olika driftsgrenarnas bärighet. L. Fr. R.

Mejeriavfall, huvudsakligen skummjölk och vassle, tillgodogöras, i den mån de ej användas till ost- och mesostberedning eller (skummjölk) direkt till människoföda, huvudsakligen som svinfoder. Även till nötkreatur har skummjölk försökts, som det först tycktes, med framgång, men enligt vad noggranna försök visade, tillgodogjordes mjölkens näringsvärde mindre väl, antagligen till följd därav att mjölksockret till stor del förbrukades av bakterier i matsmältningskanalen. Litt.: K. Lantbr. Akad. tidskr. 1898, sid. 3091. Se Vassla.

Mejeriförening. Se Andelsförening, Andelsmejeri, Mejerihantering.

Mejerihantering, Beredning av ost, smör och andra livsmedel av mjölk var ännu i början av 1800-talet en hushållsangelägenhet, men då vid denna tid boskapsskötsel för mjölkproduktion började taga större omfattning vid herrgårdarna, inrättades vid åtskilliga sådana »ostfabriker», »osttryckerier», »dejerier» (av dej a) eller »mejerier» (av det tyska maier = godsfogde), i vilka mjölkens förarbetning stundom tillsammans med hela ladugårdsskötseln överlämnades åt en särskild person, »holländaren» eller »holsteinaren», såsom arrendator eller förman, så att den kom att bedrivas som en från hushållet skild hantering. Särskilda byggnader, mejerier, uppfördes för densamma. Tekniken utvecklades. Den holländska eller holsteinska gräddsättningen (se d. o.) i flata bunkar blev först det vanliga, varigenom vid kärningen den förr vanliga hopsparade under gräddsättningen självsurnade grädden efterträddes av söt eller först efter skumningen metodiskt till kärnmognad syrad grädde, varigenom finare mejeriprodukter kunde erhållas. Även andra gräddsättningsmetoder, framför andra den gussanderska, syftande till samma mål, infördes, dock huvudsakligen vid den mindre hushållningen. — Den stora reformen i mejerihanteringen var dock den av J. G. Swartz i början av 1860-talet genomförda kallvattens- eller ismetoden, genom vilken det blev möjligt att förkorta gräddsättningen, få fullt frisk och söt grädde till kärning och vinna s£or besparing i kärl och utrymme. Från Danmark, där ismetoden snart blev allmänt använd, och där under Segelckes ledning en vetenskaplig noggrannhet införts i st. f.

den gamla holsteinska slentrianen, spred sig en förbättrad teknik även i Sverige, intresset särskilt för smörberedning tilltog, utförseln av smör till England växte och blev regelbunden, och antalet mejerier ökades hastigt, dels herrgårds-, dels uppköps-, dels även by-mejerier för gemensam bearbetning av delägarnas mjölk, vilken sistnämnda form för m. dock icke vann synnerlig anslutning. Särskilt anmärkningsvärt blev det av H. A. Lidholm grundade Mälareprovinsernas mejeriaktiebolag med ett år 1869 i Stockholm inrättat ångmejeri som huvudstation samt filialmejerier vida omkring i landet; där inom närmaste trakten ej nog mjölk erhölls för ett stort mejeri, mottogs mjölken vid skumningsstationer, från vilka grädden fördes till avkärnings-mejerier, en anordning, som fortfarande till-lämpas i en del glest befolkade bygder.

Mejerisal i större mejeri.

Nästa steg i utvecklingen var införandet i förra delen av 1880-talet av maskinskumning medelst centrifuger, varmed följde betydande förändringar i mejeridriften. Härigenom vanns en värdefull förkortning av tiden för produkternas beredning, besparing i arbete samt större jämnhet och säkerhet i tillverkningen, ökat utbyte och förbättrad kvalitet hos produkterna. Till följd av gräddsättningens bortfallande behövde separatorsmej eri-e r n a mindre utrymme för mjölkens förvaring och mindre ismängd och kunde mottaga och förarbeta större mjölkmängder, men å andra sidan tillkom ökad maskinell utrustning, separator med motor, förvärmare före mjölkens uppvärmning före och mjölkkylare för skummjölkens kylning efter separeringen samt senare även pastöriseringsmaskiner för mjölkens och gräddens befriande från smittfrön och skadliga jäsnings väckare. Mejerierna, särskilt de större, antogo härigenom alltmer karaktären av verkliga fabriker. Den starkt ökade tillströmningen av mjölk till dem med- w.

förde till en början stor svårighet att realisera skummjölken, vilkens fettfattigdom och ringa hållbarhet vid bristande pastörisering och avkylning medförde ett underskattande av dess näringsvärde. Mejerierna tvungos därför att använda den för svingödning vid egna svingårdar, men denna svårighet har i huvudsak bortfallit genom övergången till andelsmejeri-systemet, vid vilket mjölkleverantörerna i regel återtaga skummjölken. — Den starka konkurrensen om mjölk mellan närbelägna uppköpsmejerier medförde från föreståndarnas sida slapphet i avseende på den levererade mjölkens beskaffenhet och därmed försämring av mejeriprodukternas kvabtet och av smörutbytet. Det missnöje med uppköpsmejerierna, som härav orsakades, framkallade under 1890-talet andelsmejerier, vilka ägas av leverantörerna, som därför av eget intresse föranledas att öva kontroll över den levererade mjölken och hela driften, vilket särskilt framträder i betalning av mjölken efter fetthalten (se Andelsmejeri). — Framkomsten vid början av 1890-talet av billiga handseparatorer syntes först medföra fara för mejerihanteringen, i det att mindre jordbrukare lockades att hemma behandla sin mjölk, som därigenom undandrogs mejerierna, på samma gång utbytet av mjölken och smörets kvalitet sänktes. Denna farhåga har föga besannats, i det att hemmasepareringen funnit insteg företrädesvis där större avstånd försvårat mjölkleveransen till mejeri av smärre mjölkmängder. I glesa bygder har handsepareringen underlättat mejerirörelsen, genom att mjölken separeras hemma och grädden några gånger i veckan levereras till centralmeje-r i att där kärnas. Härigenom vinnes ej blott besparing i frakt, utan även att skummjölken kan komma till användning i fullt friskt tillstånd, och dessutom undgås faran av att smitta, särskilt av tuberkulos, sprides från sjuka besättningar genom den från mejeriet utlämnade blandade skummjölken.

Ostberedning. Under det sålunda m. för smörberedning undergått upprepade genomgripande förändringar, har osttillverkningen varit mindre berörd av sådana. Redan under början av 1800-talet omtalas jämte den simpla allmogeosten även ostsorter av högre kvalitet. En sådan var Smålands prästost, vilken bereddes i präst- och klockargårdarna, vid s. k. »ysten» eller »ystgängen» av i prästens och klockarens avlöning ingående mjölkoffer från församlingsborna. Med förändrat avlöningssätt har dock denna ostberedning så gott som fullständigt

upphört. Under 1800-talets första årtionden började vid herrgårdar genom införskrivna schweizare tillverkning av en ostsort, som genom sin storpipighet erinrade om schweizerost. Tillverkningen började i Skåne och spred sig småningom till herrgårdarna uppåt landet och kallades efter till-

4 769

verkningsorten Marsvinsholms-ost eller skånsk herrgårdsost samt östergötlands sötmjölksost m. m. Denna ostsort omtalas senare, då smörtillverkningen på 1870- och 1880-talen blivit förhärskande vid mejerierna, föga, men dess tillverkning spred sig åter från mejeriskolan å Bjärka-Säby, och sedan början av 1890-talet har den under namn av svensk eller s to r-pipig herrgårdsost (se Herrgårdsost) vunnit stort anseende. I Västergötland, med början under 1850-talet hos greve Hugo Hamilton på Österäng, har antagligen efter tyskt mönster en småpipig herrgardsost börjat tillverkas, vilken vunnit gott anseende och stor spridning. Med österängsosten som mönster införde statens undervisare Fr. Cederborgh i Västerbotten tillverkning av en ostsort, som blev enarådande vid detta läns mejerier och under namn av Västerbottens fet os t (se d. o.) eller Burträskost vunnit stor efterfrågan. Jämte dessa ostsorter, som med skäl kunna kallas svenska, hava också vissa utländska ostsorter, ss. den engelska cheddar- och de holländska gouda-och kumminostarna, upptagits till beredning vid vissa mejerier, utan att dock detta vunnit någon allmännare anslutning.

Vid smörmejerierna har mångenstädes skum-mjölken använts till beredning av skummjölks-ost, och i senare tid har blivit rätt vanligt att, efter de växlande priskonjunkturerna på smör-och ostmarknaden, mejerier omväxla med övervägande smör- och ostberedning, varvid halvfet ost (eller annat förhållande mellan den använda oskummade och skummade mjölken) i stor utsträckning beretts av samma typ som den av mejeriet tillverkade helfeta osten. Mesost av vassle har alltjämt i största mängd och av bästa kvalitet tillverkats i Norrland, särdeles i Jämtland. Högsta anseende har getmesosten haft, vilken dock numera sällan eller aldrig beredes av oblandad getmjölks vassla, utan i allmänhet av vassla efter blandad ko- och getmjölk, av den senare ofta blott så mycket, att osten fått något av getmjölkens egendomliga smak och lukt. Jämte dessa egentliga mejerivaror, smör, ost och mesost, har under tider, då ost- och särskilt skumost-prisen varit låga, vid en del mejerier skummjölken använts för beredning av k a-s e i n, som sålts till industriell användning (se Kasein).

Vetenskap tillämpad på mejerihantering. Intill mitten av 1800-talet bedrevs mejerihanteringen uteslutande enligt gängse bruk och särskilda recept, men från denna tid började rationella vetenskapliga grunder att tillämpas vid densamma. Början härtill kan anses hava skett genom införande av termometern i mejerierna för att hålla en viss värmegrad vid gräddens syrning, kärningen, ystningen och, sedan maskinskumning börjat, i mjölken vid separeringen. Denna

reform genomfördes först genom Th. Segelcke under 1870-talet i Danmark, från denna tid föregångslandet på mejerihanteringens område. Där utfördes även vid de av N. J. Fjord började och sedan vid det Landekonomiska försökslaboratoriet i Köpenhamn, ett antal för mejerihanteringens teknik och ekonomi viktiga undersökningar. I Danmark upptogs också först fabriksmässig beredning av konstgjort löpe (se d. o.) av bestämd styrka samt av renkulturer av goda raser av mjölksyrebakterier som normala sy.reväckare (se Smör: Syrning) för gräddens syrning, genom vilka båda preparat, man bättre än förut kunde behärska ystnin-gens och smörberedningens förlopp. Då dessa och andra processer vid mejerihanteringen bero av bakteriers verksamhet, kunde full klarhet på detta område nås först med bakteriologiens hjälp. Denna vetenskaps snabba utveckling sedan förra århundradets sista årtionde har ock

möjliggjort mycket viktiga forskningar rörande mjölk och förhållanden på mejerihanteringens område. Särskilt för ostberedningen hava de varit av stor praktisk betydelse, i det att de anvisat medel att leda ystningens och ostmognadens förlopp och förebygga därvid uppträdande felaktigheter. Dessa arbeten hava i de skandinaviska länderna utförts vid det danska försökslaboratoriet, vid Alnarps mejeriinstitut och Centralanstalten för jordbruksförsök (se Ost, Pasteurisering, Smör).

Mej erihanteringens framsteg under senaste halva århundrade framträder i tillgängliga uppgifter rörande mejeriernas antal och omfattningen av deras verksamhet samt storleken och värdet av exporterade mejeriprodukter.

Om mejeriernas antal och verksamhet finnas noggranna uppgifter först från 1890; de voro:

Å r Antal mejerier Därav andels- Uteslut, ostmejeri Invägd mjölk kg- Leverantörers antal Tillverkat smör kg- ost kg.

1890 .... 1900 .... 1910 .... 1919 .... 1,562 1,688 1,416 i,45o .73 430 550 555 143 287 327 490 5c6,H2,000 842,281,000 1,149,220,000 694,533,000 38,441 68,947 80,179 omkr. 90,000 16,098,400 24,926,679 32,938,444 12,433,154 6,594,180 6,9H,475 10,136,059 7,993,96i

Mejeriernas antal hade således redan på 1890-talet ungefär nått sin höjdpunkt och har sedan något avtagit, men detta beror huvudsakligen på ett fortgående samlande av rörelsen till större mejerier, ty den mottagna mjölkmängden har varit i oavbruten ökning ända till kristiden, då en tillfällig stark nedgång inträdde.

Mejeriernas fördelning på olika landsdelar är mycket ojämn. Skaraborgs län hade år 1918 436 eller omkr. 30 % av landets hela antal, och därnäst kommo Älvsborgs och Malmöhus län med vardera 109. Minsta antalet finnes i Göteborgs, Stockholms och Norrbottens län, med vartdera under 20. Däremot är antalet leverantörer och mottagen mjölkmängd något större i Malmöhus än i Skaraborgs län. I Skånelänen äro andelsmejerierna och smörtillverkningen förhärskande, under det att Västgötamejeriernas flertal är uppköpsmejerier och ägnade åt ostberedning. Skånemejerierna lämna omkring 40 % av hela rikets smörtillverkning, Västgötamejerierna omkring 2/3 av rikets ostmängd. Likaså äro mejerierna i Jämtland och Västerbotten med få undantag ostmejerier. (Mejerihanteringen i Sv. offic. statistik.)

In- och utförseln av mejeriprodukter har i medeltal pèr år utgjort i ton:

Å r Smör Ost inf. utf. inf. utf. 1800- -09. . . . f 4 376 137

1810- -19 l8l 13 258 7

1820- -29 | 990 10 313 4

1830- -39 j 735 7 172 0.8

1840- -49 ! 3IG 12 75 0.8

1850- -59 1 35i 15 336 4 I

1860- -69 1,093 433 435 47 j

1870- -79 1,821 3,38i 617 140

1880- -89 2,685 10,080 445 172

1890- -99 1 7S7 20,730 248 116 i

1900- -09 1 475 18,661 411 11

1910- -16 , 99 19,385 245 1,165 50 1

1917- -21 1 6,540 43 64 !

överskottsutförseln av smör har sålunda sedan 1860-talet starkt stigit, så att den fått en ganska stor betydelse för vårt land, ända tills den under kristiden avlöstes av överskotts- 77i

införsel. Den inhemska osttillverkningen har däremot aldrig förmått fylla det inhemska behovet.

Mejeriinstitut. Se Mejeriundervisning.

Mejerikongress. Internationella sammanträden för avhandlande av frågor rörande mjölk och mejerihantering hava hållits: i Bryssel år 1903, i Paris 1905, i Haag 1907» i Budapest 1909 och i Stockholm 1911. För kongressernas organisation verkar den år 1903 bildade Federation internationale de laiterie med säte i Bryssel.

Mejerikonsulent. Se Konsulent.

Mejerikonsulentföreningen, Svenska, stiftad 1889, har till uppgift att verka för den svenska mejerihanteringens och boskapsskötselns sunda utveckling samt att tillvaratäga medlemmarnas intressen. Självskrivna medlemmar: statens konsulenter i mejeri- och boskapsskötsel, i hushållningssällskapens tjänst anställda mejerikonsulenter samt lärare i mejerihantering vid statens mejeriskolor.

Mejeriskola. Se Mejeriundervisning.

Mejeristation. Se Mejeriundervisning.

Mejeristföreningen, Allmänna svenska, stiftad 1908, har till syfte att verka för mej eri-hanteringens främjande och medlemmarnas gemensamma intressen; den biträder vid anskaffning av mejeripersonal. Ständiga medlemmar äro statskonsulenten i mejeriskötsel samt mejerikonsulenterna och medlemmar i övrigt dels enskilda mejeriidkare dels de mejerist-föreningar, som finnas i vissa län (8 föreningar år 1922).

Mejeriundervisning. 1. Historik. Då under 1850-talet mjölkhushållningen började tillvinna sig en allmännare uppmärksamhet som ett medel att höja lantbrukets avkastning, gjorde sig även behovet av undervisning i mjölkhushållning gällande. Till en början införskrevos schweiziska och holsteinska manliga eller kvinnliga mejerister som handledare i mjölkhushållning, och år 1855 anställdes av Uppsala och Skaraborgs, 1857 av Västmanlands läns hushållningssällskap länsmejerister, men dessa befattningar indrogos snart åter. År 1859 förordnades Alfred Nathorst att vara av staten avlönad undervisare i boskapsskötsel och mjölkhushållning, en befattning som sedan bibehållits, men med år 1890 till instruktör och 1905 till statsagronom ändrad titel och med i viss mån ändrad verksamhet. År 1898 fick denne mejerihanteringen till uteslutande verksamhetsfält. Samtidigt, år 1859, inrättades med statsanslag mejeriskolor vid Ultuna och vid Bergkvara i Kronobergs län för utbildande av mejerskor. Skolan vid Bergkvara indrogs redan 1879, och anslaget överflyttades till en dylik skola vid Robertsfors i Västerbotten, där den fortgick till år 1896. En liknande av staten understödd skola var i gång vid Huså i Jämtland från år 1885 till- 1895 samt

vid Grytnäs 1894—95 och Björkfors 1895 till 1903, båda i Norrbotten. Mejeriskolan vid Ul-tuna fortsatte till år 1883, då den lämnade plats för en högre mej eriskola för manliga elever (se nedan). Även flera hushållningssällskap underhöllo under längre eller kortare tid under 1850—80-talen liknande mejeriskolor för utbildande av mejerskor. Bland dessa har den, som år 1873 öppnades på Alnarp, be^ kostad av Malmöhus läns hush.sällskap, fortgått intill 1916, då den ersatts av en lägre kvinnlig kurs, helt bekostad av staten (se nedan Mejeri institut et vid Alnarp).

Redan snart efter de första mejeriskolornas inrättande började den meningen göra sig gällande, att den hastigt ökade efterfrågan på mejerskor skulle kunna tillgodoses genom upplärande av sådana vid framstående enskilda mejerier, och sedan riksdagen beviljat medel därtill, uppgjordes år 1863 med 9 mejerier om mottagande av 1—2 elever, som under 1 års kurs skulle deltaga i alla förekommande arbeten vid mejeriet och därtill erhålla någon teoretisk undervisning. År 1866 förlängdes kursen till 2-årig, 1 år vid vartdera av2 mejerier. Denna utbildning vid s. k. mejeristationer omorganiserades år 1890 i viss mån med ökning av den teoretiska undervisningen. År

1921 ersattes dessa av kvinnliga mejeriskolor (se nedan).

För utbildning av manliga mejerister inrättades år 1883 vid Alnarp, jämte den kvinnliga kursen, en lägre mejeriskola på Malmöhus läns hushållningssällskaps bekostnad. Denna kurs fortsattes, tills år 1893 mejeriinstitutet inrättades med även en lägre manlig mejeriskola.

För den högre undervisningen i mejeriskötsel beviljade riksdagen år 1882 ett statsanslag, och följande år öppnades vid vartdera lantbruksinstitutet å Ultuna och Alnarp en i-årig högre mejerisko la. Då det ansågs olämpligt och onödigt att underhålla två dylika kurser, indrogs skolan å Ultuna år 1892 och förändrades den å Alnarp till ett med lantbruksinstitutet förenat mejeriinstitut med en högre och en lägre kurs,

I samband med strävandena på 1890-talet att höja osttillverkningen i riket inrättades år 1896 med årligt understöd vid Åtvidaberg en mejeriskola, där tillfälle skulle beredas personer, som redan praktiskt ägnat sig åt mejeristyr ket, att vinna ytterligare utbildning i detsamma.

Mejeriskolan vid Åtvidaberg (statsunderstödd) har meddelat undervisning ss. repetitionskurs för manliga och kvinnliga mejerister i 2 kurser årligen, vardera å 6 månader, börjande 1 maj och 1 nov., varjämte när som helst under året mottagas elever för att genomgå kortare kurs i ystning. Från

1922 ettårig manlig kurs som vid Alnarps mejeriskola. 77,2

Mej e riskolo r, kvinnliga, högst 7 till antalet, förlagda till enskilda mejerier i olika delar av landet. Kursen är i-årig, med början ^/k,, undervisningen teoretisk och praktisk. Inträdesfordringar 19 år, stark hälsa, fullgjord fullständig folkskolekurs och 2 års mejeripraktik, som beredes vid särskilda elevmejerier. Vid skolorna mottagas såväl fri- som betalande elever. Styrelse av 5, ledamöter varav ordf. utses av lantbruksstyrelsen, 3 led. av hush.sällsk:s förvaltn.utsk., och skolans förest. K. regl. 30/7 1921.

Mejeriinstitutet vid Alnarp består av en konsulentkurs och en lägre mejeriskola, vardera med t års kurs. För konsulentkursen gälla de inträdesfordringar, avgifter och övriga bestämmelser, som finnas anförda för övriga linjer av konsulentkursen vid lantbruksinstitutet (se d. o.). Undervisning meddelas i mejerilära, bakteriologi, husdjurslära utom hästskötsel, husdjurens hälsö- och sjukvårdslära, ångmaskinlära, byggnadslära samt pedagogik. Vid mejeriskolan omfattar undervisningen samma ämnen utom bakteriologi och pedagogik men därjämte i kemi och fysik. Plats finnes för tillsammans 12 elever, varav 2 frielever vid konsulentkursen och mejeriskolan.

Inträdesfordringar, a) vid konsulentkursen minst 18 år, frihet från smittsam sjukdom, 2 års föregående jordbrukspraktik, avgångsbetyg från agronomkurs eller motsvarande insikter, föregående mejeripraktik; b) vid mejeriskolan: folkskolans kunskapsmått, 1 års föregående mejeripraktik.

En kvinnlig mejerikurs med teoretisk och övervägande praktisk undervisning har årligen hållits under 6 månader, i huvudsak gemensamt med den manliga kursen, men skall efter mejeristätionernas omändring till mejeriskolor upphöra.

Mejhand kallas en båge eller grind, som fästes vid lien för sädens avläggning vid mej-ningen. Jfr Lie.

Mejning, i södra Sverige använt ord för sädesskärning.

Mejram, Origanum majorana L., av de läppblommigas nat. familj, Verticillatœ, en från Medelhavstrakterna härstammande, allmänt odlad, 2-årig kryddört, utmärkt genom gråludna blad och små, vita, läppformiga blommor. Plantor uppdragas av frö i drivbänk och utplanteras vid sommarens början på en varm, förra året gödslad jord; hinner ej i blom första året; avskäres på hösten och hänges bunden i knippor att torka på ett torrt och luftigt ställe. G. L—d.

Melampsora. Se Knäckesjuka, Rostsvampar: Linrost.

Melampyrum. Se Skepling.

Melass. Vid sockersaftens indunstning vid sockerfabrikerna erhåller man jämte råsockret en tjock mörkbrun vätska, vilken icke kan

kristallisera; detta är melass. M. har använts på olika sätt men de mest ekonomiska äro antingen till framställning av sprit genom jäsning eller direkt till fodermedel och i så fall enbart eller i blandning med andra fodermedel (melassfoder).

I medeltal består m. av 50 % socker, 12 % andra kvävefria extraktämnen, 8 % kvävehaltiga ämnen (råprotein), to % aska och 20 % vatten. Antalet foderenheter per 100 kg. utgör 76. M. innehåller sålunda som väsentlig beståndsdel närapå 50 % socker, övervägande rörsocker jämte något invertsocker, ungefär 8 % kvävehaltiga ämnen, varav de flesta äro amidartade, medan halten av verklig äggvita plägar uppgå till 1 %, vidare finnes något av andra kvävefria ämnen, nämligen organiska syror och humusämnen, samt slutligen 10 % mineralämnen, huvudsakligen kalisalt av organiska syror. M. har sitt fodervärde av sockerhalten, medan de övriga organiska ämnena äro utan egentligt fodervärde. Den höga halten av kali, bundet vid organiska syror, gör, att melassen verkar avförande, och att större givor än 2 kg. därav per större djur böra undvikas.

Vid inköp av m. bör man i första hand tillse att vattenhalten är så låg som möjligt eller högst 20 %; m. bör sålunda vara tjockflytande, ty fodervärdet står i direkt förhållande till halten av torrsubstans. En vattenhaltig m. råkar även på grund av sin utspädning lätt i jäsning, varvid förluster uppstå och kvaliteten förringas.

Då m. har sitt fodervärde genom sockerhalten och socker i djurkroppen är ett utmärkt ämne för alstrande av kraft, har densamma sin största betydelse i häststallet. Given i måttlig mängd har den ock för hästar ett indirekt värde därigenom, att den motverkar kolikanfall. Även till kor kan den användas vid gynnsamt prisläge och då brist råder på foderbetor, som äro rika på samma näringsämnen som m. Svin och andra gödd jur tillgodogöra sig i allmänhet sockret och därför även melassen mindre väl. Såsom krydda på mindre välsmakande fodermedel kan den emellertid givas till alla djur. För utfodring kan m. blandas med den två- till tredubbla mängden vatten, vilket sprutas över torrfodret, men ännu hellre inblandas den med det krossade eller fint fördelade kraftfodret. I handeln finnes dylik med kraftfoder blandad m. i form av melassfoder.

M, W.

Melassfoder. Melassens ensidiga sammansättning, särskilt bristen på äggvita, samt svårigheten att hantera densamma ha gjort, att man sökt förbättra den genom lämpliga tillsatser; dylikt :coder kallas melassfoder. Sådana hava en mycket växlande sammansättning, och deras värde betingas helt av ingredienserna, melassen och melassupptagaren. Med kännedom av dessas beskaffenhet och mängd är det lätt att därur beräkna värdet. 773

Om man lägger ett prov av m. på en tallrik, slår vatten därpå samt upprepade gånger avhäller det av melass färgade vattnet, utlöses melassen, och melassupptagaren står kvar och kan bestämmas till sin art. För att närmare lära känna beståndsdelarnas mängd erfordras en fullständig kemisk analys. Utan en sådan eller utan bindande garanti för vad melassfodret innehåller böra icke dylika fodermedel inköpas, då förfalskade och mindre värda m. allmänt utbjudas i handeln. De i vårt land mest vanliga melassfodren äro följande:

Normalt melassföder kallas en blandning, som håller omkring 50 % melass, 40 % vetekli och 10 % palmkärnskrot. Dess halt av verklig äggvita är kring 8 %, fett 1 %, fodervärdet omkring 78 foderenheter per 100 kg. Det tillverkas mest inom landet, importeras även och förfalskas ej sällan med de malda hylsorna av jordnöt, vilka visserligen likna vetekli i utseende men äro alldeles utan fodervärde. Värdet nedsättes därför i förhållande till halten av dessa. Ett oförfalskat normalt m. kan användas ej blott till dragare utan även till mjölkkor samt till svin, särskilt är detta fallet, om mycket palmkärnskrot däri ingår. Dock bör man vid utfodring med allt m. beakta, att icke mer därav gives, än att melass-mängden till ett stort djur uppgår till högst 2 kg. Veteklimelassfoder innehåller ungefär lika mängder melass och vetekli. Även dylikt förekommer i handeln förfalskat med jordnötshylsor, riskli, havreskal m. m. M a j s a r i n innehåller majskli och har ungefär samma värde som normalt melassfoder. Bibbyfoder och bibbykakor äro engelska fodermedel, som förts i handeln i vårt land och som innehålla en ringa mängd melass, mycket bomullsfrömjöl och något riskli. Värdet växlar efter sammansättningen, som icke är konstant. M o 1 a s i n eller t o r v-melass består av 75 till 80 % melass och resten fint torvströ eller torvmull. Melassfoder användas mycket i Tyskland till hästfoder för att göra melassen lätt transportabel. Som torven icke äger något fodervärde alls, har molasin samma värde som den däri ingående melassen, d. v. s. ungefär 3/4 av samma viktsmängd ren melass. I vårt land har detta fodermedel icke fått någon marknad, huvudsakligen på grund av att priset hållits för högt, nämligen lika högt eller högre än den rena melassens. M. W.

Melass-snitsel. Se Betmassa.

Meleagris. Se Kalkon.

Meligethes. Se Rapsbagge.

Melilotus. Se Honungsklöver.

Melioration. Se Grundförbättring.

Mellangröda, beteckning för en gröda, som inskjutes mellan 2 ordinarie grödor i växtföljden. Mellangrödor medhinnas sällan hos oss vid åkerbruket på grund av sommarens korthet. Stundom förekommer dock, att snabb-

vuxna foderväxter, ss. vit senap eller raps, i södra Sverige sås omedelbart efter tidigt skördad säd för att skördas på hösten. I länder med längre somrar äro mellangrödor vanligare, och särskilt odlas på detta sätt lupiner eller seradella till gröngödsling. Vid trädgårdsodling är rätt vanligt, att flera snabb vuxna grödor hinna tagas efter varandra under sommaren på samma jord.

Mellangärdet, diafragma, skiljeväggen mellan bröst- och bukhålan, är en tunn, senig muskelkrans, som från ländkotorna sträcker sig snett framåt-nedåt till skovelbrosket vid 'bröstbenets bakre ände, jfr Bild vid art. Inälvor. Genom detsamma gå foderstrupen, bakre kroppspulsådern och bakre hål venen. Det medverkar vid andningen på det sätt, att det vid inandningen sammandrager sig, så att dess välvning mot brösthålan minskas och bukens inälvor skjutas tillbaka, varigenom brösthålan vidgas och lungorna utspännas; då därefter m. slappas och bukmusklerna sammandragas, pressas det av bukinälvorna åter inåt brösthålan, så att denna minskas, lungorna sammanpressas och luften utandas. Om buken är starkt utspänd och m. därigenom hålles pressat in i brösthålan, ss. vid trumsjuka, blir andningen försvårad och kan t. o. m. hindras, så att djuret kväves.

Mellankultur betecknar i köksträdgårdsskötseln odling av växter, som tidigt äro färdiga till skörd, mellan raderna av andra växter, vilka, sedan de utvuxit, kräva stort utrymme. På detta sätt sås spenat, dill, rädisor, trädgårdskrasse m. fl. dyl. mellan kålplantor. Då detta medför svårighet vid markens renhållning och luckring mellan raderna, brukas m. blott i små trädgårdar, där man har anledning att noga tillvarataga utrymmet. Vanligare är, att i-åriga köksträdgårdsväxter eller jordgubbar sättes mellan raderna av fruktträd, vilket ock kan vara lönande, då träden stå så glest, att de ej skada indiankulturen genom beskuggning, och så att jordens bearbetning mellan raderna kan ske, helst med körredskap. Plantering av bärbuskar och dvärgträd mellan stamträd, vilket varit brukligt i fruktträdgårdar, ut-dömes numer ej sällan på grund av att dylik mellanplantering hindrar jordens skötsel och borttager näringen från huvudplanteringen.

Mellanras betecknar en djurras, uppkommen genom korsning mellan 2 raser; en dylik korsning företages för att förena värdefulla egenskaper hos båda. Exempel på m. är rödbrokig svensk boskapsras, som bildats av ayr-shire och korthorn.

Melolontha. Se Ollonborre.

Melon, Cucumis melo L., av gurkväxtfamiljen, Cucurbitaceæ, skiljer sig från egentliga gurkor genom klotformiga eller ovala, söta frukter med skal, som är nätådrigt (nät-m.), räf flat (cantaloupe-m.) eller slätt (orientalisk m.). . M. härstammar från de varma delarna 774

av v. Asien och odlas för sina läckra frukter i alla. länder, i Sverige blott under glas, och förekommer i åtskilliga sorter. M. fordrar mycket värme och sol, och plantorna bliva i brist därpå svaga och gängliga (»ränna»). Då de dessutom angripas av åtskilliga parasitsvampar (se Gurksjukdomar) och av spinn, kräver odlingen mycken omsorg och påpasslighet. För att få tidig skörd, vilket betalar sig bäst, lägger man kärnorna, helst 3—6 år gamla, redan i början av februari, men odlingen lyckas säkrare vid sådd först i mars—april, då de späda plantorna få mer solljus. För odling i bänk uppdragas plantorna vanligen i en liten drivbänk, m.-k u r, * med så hög ströbänk, att fröna få en groningsvärme av 25—350 C. De läggas fritt i bänkjorden eller i krukor, som nedsättas i denna. Då de börjat gro, sänkes värmegraden till omkring 200, men sedan hjärtbladen fullt utvecklats, stegras den åter till omkring 30°. Vanligen omskolas plantorna då och få sedan stå kvar i kuren, tills de fått 1—3 fullt utvecklade örtblad, 4—8 veckor efter sådden, varefter de utsättas i den bänk, där de skola stå till fruktmognaden. Bänken bör hava omkring 30° värme i jorden, och för att hindra den att stiga så högt, att den »bränner», lägges ovan det heta ströt ett lager av brunnen gödsel eller grästorv med grässvålen nedåt och däröver helst för varje år nyberedd, lerhaltig bänkjord. Denna bör bilda ett 20 cm. tjockt lager och läggas tjockare vid bänklådans norra, något högre kant. Bänklådan bör vara så hög, att glaset kommer 20 cm. över jorden för att luftens värmegrad skall kunna hållas jämn. Vanligen inlägges först blott 2/3 av jordmängden och återstoden, sedan rötterna hunnit sprida sig. Plantorna utsättas 1 under varje fönster i den djupare jorden, och värmegraden hålles genom luftning och skuggning något lägre, tills de hunnit rota sig. När plantan fått 5—6 blad, avskäres toppen över 4:e 1. 5:e bladet, för att få lämpligt antal grenar och för att befordra blombildningen; och av de framskjutande sidoskotten få blott de 3 översta utväxa, vilka i sin ordning beskäras på samma sätt, så att tillsammans blott 6 rankor få utväxa. Om dessa växa för mycket på längden, toppas de. Om blombildningen ändå dröjer, befordras den genom rotbeskärning, som utföres genom att rötterna med en spade avstickas i en krets kring plantan. Först framkomma hanblommor, vilka ej, ss. stundom brukas, böra borttagas. Vid drivning, innan de för naturlig bestoftning erforderliga insekterna framkommit, konstbefruktas blommorna genom att frömjöl med en hårpensel överföres från han- till honblommorna. Fruktämnenas kraftiga utveckling befordras, genom att, sedan de börjat utväxa, rankorna toppas och fruktämnena gallras, så att blott 1 på var ranka, d. v. s. 6 på plantan, kvarlämnas. För att förekomma röta böra plantorna hållas uppe

över jorden, vilket åstadkommes genom att litet granris utlägges i bänken före planteringen och glasskivor under frukterna. Under tillväxten hålles värmen i bänken vid 25—350 men sänkes något inemot mognaden.

(G. L—d) H. J. Dft.

Melonbrand. Se Gurksjukdomar: Gurkbrand.

Melot. Se Honungsklöver.

Melusina. Se Knott.

Memorial, minnesbok, kallas bokföringsbok, vari alla affärer antecknas i tidsföljd för att sedan införas på vederbörande räkningar.

Mentha. Se Mynta.

Menyanthes, Se Vattenklöver.

Merg us. Se Skrake.

Merinofår. Redan under det romerska väldets tid bedrevs förädling av den, spanska halvöns inhemska fårslag genom korsning

Merinofår.

med djur från Nordafrika. Genom fortsatt urval, särdeles under morernas tid, hade den spanska fårstocken nått en så hög grad av finhet hos ullen, att den stod utan medtävlare på

ullmarknaden för fina vävnader. De finulliga spanska fåren, raerinos, blevo därför mycket efterfrågade som avelsdjur, då man i det övriga Europa började sträva att förbättra fåraveln, men förbud mot utförsel av dylika får uppehölls länge i Spanien, och i Sardinien, Sicilien och Syditalien, dit rasen tidigt spritts, hade den ej hållits ren utan urartat. Då utförselförbudet småningom lättades, skall Sverige hava varit det första land, dit avelsdjur från Spanien infördes (år 1715 och 1723), men efter hand blev merinoaveln i flertalet europeiska land förhärskande vid strävandena att frambringa fin ull. Inom rasen, som utmärkes av fin, starkt krusig ull, vit färg, låga ben och hos baggarna kraftiga spiralvridna horn, skilde man på olika typer. Med 775

i n f a n t a d o betecknades stammar med bred och sluten kroppsbyggnad samt låga ben, mycket rik ullväxt, som täcker huvudet ned till ögonen och benen ned till klövarna, hud i stora veck och ullen mycket genomträngd av fett, som blandat med smuts sammanklibbar fällens yta och är svår att uttvätta. Till denna typ hörde den berömda franska Rambouillet-stammen, vilken genom kraftig fodring fått särdeles väl utvecklad kroppsbyggnad. Av denna stam var en hjord, som av kronprins Karl Johan infördes till Sverige. Negretti kallades en annan typ, som vann spridning i Österrike och var utmärkt av finare ull. Med escurial betecknades i Spanien en mer småvuxen, högbent, tunn typ, med mindre rik, kort och mycket fin ull, mindre förorenad av ullfett. Denna finare typ infördes omkring 1770 till Sachsen och utvecklades där till högsta grad av finhet. Den betecknades som elektoral (av kurfurste = elektor) och blev den förhärskande i den fina fåraveln i Tyskland, likasom även i Sverige under 1800-talets förra del. M a u c h a m p-r asen, som uppkom år 1828 genom mutation i en merino-hjord i Frankrike, var utmärkt genom en lång, glatt (ej krusig), mycket fin, mjuk och silkesglänsande ull, samlad i lösa, spetsiga, staplar, samt svag hornbildning och slutligen hornlöshet. Den förändring i produktionsriktning, som sedan mitten av 1800-talet ägt rum, till större köttrikedom, har träffat även meri-noaveln. Man har närmat sig detta mål genom urval av köttigare avelsdjur och starkare fod-ring, och på detta sätt frambragt k ö 11-merinofår, vilka, då ullen blev grövre, betecknades som k a m u 11-t y p (i motsats mot kardull, se Ull). Denna väg gick man i Frankrike, där de snabb vuxna kamulls-m. betecknas mérinos précoces. Även har man strävat mot samma mål genom korsning med grovulliga köttfår. Detta gav bra slaktdjur men till en början vid fortsatt användning av korsnings avkomman dålig ull. Senare ha dock försök i Tyskland krönts med bättre framgång, i det att man lyckats frambringa en rätt ensartad mellanras mellan franska kam-ullfår korsade med Leicesterbaggar. I Sverige finnes numera ingen merinoavel.

Merulius, Se Hussvamp.

Mes, Parus, ett tättingsläkte, utmärkt av kort, konisk näbb med näsborrar täckta av fjäderborst. Små, livliga fåglar med måttlig flygförmåga men stor skicklighet att klättra och hänga i träd. De lägga små vita Ågg med röda eller bruna, små fläckar och leva huvudsakligen av insekter men även av frö. Då de emellertid hålla till huvudsakligen i skog, några arter även kring bostäder, men ej ute på öppna fälten, göra de ingen skada men mycken nytta och räknas därför med skäl till de nyttiga fåglarna. Se Fåglar, 1.

Vanligast är talgoxen, P. major L.,

som är allmän i hela landet i lövskogar och trädgårdar. Han oroar bien under vintervilan. Se Biens fiender. Även blåmesen, P. cœruleus L., samt kärrmesen eller e n-titan, P. palustris L., äro lövskogsfåglar, under det att barrskogarna upplivas av talltitan, P. borealis L., s v a r t m e s, P. äter L., t o f s m e s, P. cristatus L., och s t j ärtmes, P. caudatus L.

Mesost, m i s s o s t, beredes genom inkokning av den efter ystningen återstående vasslan och består sålunda huvudsakligen av mjölksocker jämte mindre mängder vassle-äggvita, albumin, fett och salter. I handeln förekommande m. var förr till största delen beredd i Norrland av getmjölks vassla och var utmärkt genom getmjölkens egendomliga smak samt, till följd av att getosten (vitosten) bereddes vid hög temperatur och med häftig rörning, en hög fetthalt, vilken gav osten smidighet och motverkade dess uttorkning. Numera är vanligt att uppTplanda getmjölksvasslan med sådan efter komjölk eller ock, ss. vid mesostkokning i mejerier är vanligt, av endast komjölks vassla. För att giva m. den högt värderade smidigheten brukas stundom, då beredningen sker av skummj ölks vassla, att till denna sätta grädde; vid ystning av getm. är detta så mycket mer befogat, som m. betalas högre än vitosten och den förras kvalitet således är viktigare än den senares. I Norge skiljer man mellan grad d-m., beredd så, att under kokningen tillsättes så mycket grädde, som svarar mot den mjölk, varifrån mesosten härrör, f e t-m. av vassla efter helfet ost och mager m. av vassla efter skummj ölksost. Beredningen sker så, att vasslan kokas över stark eld eller, i mejerier, i stora flata pannor, mesostkokare eller i ostkar, upphettade medelst mellan deras dubbla väggar inledd ånga; i det senare fallet erhålles en ljusare, högre värderad m. S. k. k a s o s t, bestående av koagulerade äggviteämnen, som uppflyta till ytan, i nr öres omedelbart den bildas eller avskummas, och kokningen fortgår under jämn omröring. Då vasslan hopkokat till en sirapsliknande vätska, inröres vanligen åter kasosten, likasom grädde, om sådan skall tillsättas. Även lär förekomma, att socker tillsättes. Den slutliga inkokningen sker vid beredning i gryta vid minskad eld för att hindra vidbränning. Tiden, när upphettningen avbrytes, bör noga avpassas; fortfar den för länge, blir mesosten hård och torr, avbrytes den för tidigt, blir osten smulig. Bearbetningen fortsättes, tills massan fullt svalnat, varefter den fylles i vanligen 4-kantiga formar, stående på en slät botten, vändes i formen då och då och uttages ur densamma, då den fått önskvärd fasthet, samt inneslutes vanligen i stanniolpapper för att ej uttorka.

M.-beredning drager mycket värme och arbete och kan svårligen i ekonomiskt utbyte

„J 77^

tävla med vasslens användning till svin eller kalvar, annat än där bränslet är billigt eller kokningen kan ske med eljest obehövlig spillånga.

Metall. Härmed betecknas i industrin vanligen legeringar (blandningar) av olika enkla metaller. Sedan gammalt brukas brons, varmed förstås legeringar av minst 83 delar koppar med högst 17 tenn, samt mässing, av omkring 70 koppar och 30 zink, bådadera blandningar utmärkta av större hårdhet än blandningsdelarna, seghet, förmåga att antaga polityr samt att vid gjutning bilda tät massa. Mässing är mycket sträckbar. För olika ändamål tillverkas numera blandningar av flera olika metaller. Av dessa medför antimon och fosfor större hårdhet, under det att bly gör metallen lättare att bearbeta. Av dylika legeringar betecknas de, som innehålla större mängd koppar, r ö d-m. eller g u 1-m., och dessa äro svårsmälta och hårda. Bland sådana äro jämte brons och mässing följande mest använda: ♦Rödgods, av koppar, zink och något 'tenn, är hårdare och tätare än mässing och användes till armatur och allehanda föremål, hos vilka hållfasthet är av vikt.

Fosforbrons, som beredes genom tillsats till brons av fosfor, som avlägsnar i bronsen förefintlig oxid, är mycket hård och seg samt angripes föga av kemiska medel, varför ^en användes dels till delar, som äro utsatta för starkt tryck och nötning, ss. i ångmaskins-lager, dels där koppar skulle arga, ss. i vitriolsprutor. Deltametall, sammansatt av 56 koppar, 42 zink och 2 järn, förenar järnets styrka och seghet med bronsens motståndskraft mot inverkan av luft och fuktighet samt är billigare än brons. Användes särskilt i delar, som äro utsatta för brytning.

Vitmetall och babbits beteckna lättsmälta legeringar av huvudsakligen tenn och antimon med mindre mängd koppar och ofta något bly samt för billighets skull zink. Användes huvudsakligen som lager-m. (se Lager).

S 1 a g 1 o d är en av tenn och bly bestående legering, som smälter vid omkring 200° C. och användes för lödning av mässing, koppar och järn, då större styrka i ledningen fordras.

Säkerhetsmetall, som skyddar elektriska ledningar mot för hög spänning genom att smälta vid en viss värmegrad, utgjordes förr av blylegeringar men numera oftast av silver eller annan svårsmält metall i mycket tunna dimensioner.

Metan, Sumpgas, CH_4, ett gasformigt kolväte, som bildas genom jäsning av cellulosa vid avstängt lufttillträde. Det ingår i tarmgaserna, som bildas i djurens matsmältningskanal. Se Cellulosajäsning, Matsmältning.

Microsphæra. Se Krusbärsmjöldagg.

Midsommarblomster. Se Näva.

Midsommarsjuka. Se Fusarium.

Mikrob 1. mikroorganism, gemensam beteckning för mikroskopiska, d.. v. s. för blotta ögat osynliga, varelser. Bland dessa äro bakterier (se d. o.) de för jordbruksekonomien och naturens hushållning av största betydelse.

Mikrokock. Se Bakterier.

Mila. Se Kolning.

Milium. Se Hässlebrodd.

Millefolium. Se Achillea.

Milspett. Se Kolning: Kolningens förlopp.

Milvus. Se Glada.

Mineral. Stenart, se Bergart.

Mineralbeståndsdelar. Se Askbeståndsdelar Näring.

Mineraljord, huvudsakligen av oorganiska ämnen (sand, lera, kalk) bestående jord, till skillnad från mull- och torvjord.

Mineralteori. Se Näring.

Mineralämne. Se Askbeståndsdelar, Näring.

Minerarmal är ett gemensamt namn på sådana målar, vilkas larver leva inuti blad-vävnaden och där gnaga m. 1. m. slingrande smala gångar eller blåslika oregelbundna håligheter. Bland de mest bekanta må nämnas Clercks m., Lyonetia clerckella L., vilkens larver göra smala slingrande gångar i äpple-och körsbärsblad. Larven förpuppar sig på bladets undersida eller på grenar och stannar inom en rörformig, vit vävnad. Gör stundom betydande skada för fruktträden under eftersommaren. Avfallna blad hopkrattas och brännas. Träden besprutas på våren med 8—10 % karbolineumemulsion. A. T—n.

Minorkatupp.

Minorkahöns härstamma från de spanska medelhavstrakterna men äro sedan gammalt spridda i olika länder. De förekomma i 2 färgvarieteter: svarta, med grön metallglans, svart näbb och mörkt skifferfärgade— 777

svarta ben och tår; samt de mer sällsynta vita med dunkelt vit näbb samt vita eller rödvita ben och tår. De likna till kroppsbyggnad och egenskaper leghorns och andalusier (se d. o.) men äro större och fylligare, hava vitt skinn, större kam och vita öronskivor, äro lugnare än

Minorkahöna.

leghorns. Flitiga men något sena värpare; ägg stora (70—80 g.), rent vita. Kycklingarna utvecklas mindre hastigt. Mindre goda ruvare och slakthöns.

Minsta mängdens lag, sådan den formulerats av Justus v. Liebig, innebär, att skördens mängd bestämmes av det näringsämne, som finnes i minsta mängd i förhållande till behovet. Om således kväve finnes i mindre mängd än övriga nödvändiga näringsämnen i förhållande till en grödas behov av vartdera av dessa ämnen, kan skörden ej bliva större, än denna kvävemängd räcker till, även om övriga näringsämnen tillföras i överskott; endast en ökad tillförsel av det ämne, som finns i relativt minsta mängd kan öka skördemängden. Denna lag brukar framställas genom en av v. Dobenek uttänkt bild, en balja med olika långa stäver, vardera föreställande ett näringsämne. Lagen har utsträckts så till vida, att den gäller ej blott växtnäringsämnena, utan även övriga för växtens utveckling behövliga faktorer, ss. värme, ljus, fuktighet, och även beträffande djurens tillväxt och produktion äger den giltighet. En stegring av växtens eller djurets produktion genom en ökad tillgång av ett »i minimum» förefintligt näringsämne kan emellertid, enligt vad genom senare försök visats, icke drivas hur långt som helst och är ej enkelt proportionell till den ökade mängden av ifrågavarande ämne, utan skördeökningen efter en viss mängd av näringsämnet blir mindre, ju mer tillgången därpå stegras. Avkastningen ökas ej heller blott genom

ökning av den faktor, som är i minimum, utan bestämmes samtidigt av alla de faktorer, som ej finnas i tillräcklig mängd för största möjliga avkastning. Se Jordproduktivitetslagen. Den praktiska tillämpningen härav bör vara, att man bör söka ställa samtliga växtlighetsfaktorer så fördelaktigt och mot varandra jämnt avvägda som möjligt, utan att använda någon av dem i så stort överskott, att en ytterligare stegring icke skulle kunna medföra någon skördeökning.

Mintimmer. Se Pitprops.

Mirabell. Se Plommonträd.

Mjukfoder kallas en fuktig, men ej blöt (därför är det vanliga namnet blötfoder mindre lämpligt) foderblandning, som plägar givas fjäderfä till morgon- eller aftonfoder. M. användes särskilt för att åt värpande djur giva det tillskott av äggvita, som de behöva utöver vad de erhålla i sädesfodret, vilket är alltför äggvitefattigt för att motsvara djurens behov (för värphöna ungefär 1 del äggvita på 4.5 delar kvävefria ämnen). H. bör v därför vara äggviterikare åt värp- än åt gödd jur. Det beredes vanligen sålunda: Finskuret grönt (klöver, nässlor eller hösmål) övergjutes 12 timmar före utfodringstiden med så mycket hett vatten, att den färdiga blandningen* är fuktig men ej våtare, än att vatten knappt kan utkramas. Det fuktiga grönfodret övertäckes, så att det håller sig ljumt, och blandas någon timme före utfodringen med sädesgröpe, vetekli, köttmjöl eller råa malda ben, mosad potatis och koksalt, vilket allt noga hopröres. M. av lämplig mängd och sammansättning till 100 värphöns, som erhålla 4.5—5 kg. strid säd, beredes av exempelvis: 1.5 kg. torrt grönfoder, 4I. vatten, 1.5 kg. gröpe, 1.5 kg. kli, 1.3 kg. köttmjöl (eller dubbla mängden malda ben), 2 kg. potatis och 40 g. salt. Som fodret snart surnar, beredes blott vad som åtgår till nästa mål och gives djuren ljumt. Jfr Fjäderfä: Fjäderfäts utfodring.

Mjuna är en i norrländska folkspråket använd beteckning för en lerliknande sand, som har karaktären av flyt- eller jäs jord. Atterberg har använt ordet för att beteckna de finaste sandartade beståndsdelarna i jorden, liktydigt med siamsand, med en kornstorlek av 0.02—0.002 mm. och med egenskapen att av saltlösningar fällas ur uppslamning i vatten. Jfr Jord, Mjäla, Lera.

Mjäla, m j älgå, norrländsk beteckning för fin mo- och slamjord, liktydigt med mjölsand. Atterberg har använt ordet för att beteckna de finare mo-kornen, med en diameter av 0.06—0.02, skild från den närstående mju-nan genom att ej av saltlösningar utfällas ur uppslamningar. Jfr Jord, Mjuna, Mo.

Mjälte är en s. k. blodkörtel och med hänsyn till sin byggnad närmast att hänföra till lymfkörtlarna. Den ligger på magens vänstra sida mellan magen (hos idisslarna våmmen) 778

och bukväggen (se Inälvor fig.), är hos hästen långsträckt triangulär med basen vänd uppåt, hos övriga husdjur smalt tungformig, på ytan blå violett, inuti mörkt rödbrun. Den består av ett tätt nätverk av elastiskt bindvävsbalkar, vars maskor äro fyllda av den egentliga mjältpulpan, bestående av med röda blodkroppar starkt bemängda celler, som likna lymfceller och vita blodkroppar, Mjälten har till uppgift att bilda vita blodkroppar; man har iakttagit, att här liksom i levern en mängd röda blodkroppar sönderdelas, men huruvida den bidrager till bildandet av sådana, är omtvistat. Dess verksamhet är för övrigt mycket litet känd, men man har anledning att antaga, att den även står i samband med matsmältningen, enär den kort efter foderupptagandet, då matsmältningen är som livligast, genom riklig blodtillförsel starkt förstoras men vid slutet av. matsmältningsarbetet åter antager sin vanliga storlek. E. N—m.

Mjältbrand är en hastigt förlöpande, smittsam sjukdom, som kan angripa alla varmblodiga djur och bland husdjuren oftast förekommer hos nötkreatur, får och hästar. Den uppträder vanligen blott med enstaka fall (sporadiskt) men stundom hos flera djur i en besättning samtidigt (enzootiskt), och någon gång visar sjukdomen farsotsartad karaktär (epi-zooti). Oftast förekommer den under sommaren, särdeles då denna är het och torr, och på vissa ställen synes den vara stationär, så att den uppträder årligen med spridda fall (s. k. mjältbrandsdistrikt). Orsaken är mjältbrandbacillen, som redan 1849 påvisades av Pollen-der. Bacillerna förekomma hos det sjuka djuret särskilt i blodet och för övrigt i kroppens alla organ, där de hastigt förökas. ' Utom djurkroppen kunna de under gynnsamma villkor (tillgång på luft, lagom fuktighet och värme) utväxa till långa, hopfiltade trådar, i vilka sedan bildas sporer, vilka äro i hög grad motståndskraftiga mot alla yttre inflytelser. För sin tillväxt utom djurkroppen fordra de mellan 15 och 45° värme, bäst förökas de vid 30—370. Själva bacillerna förstöras lätt genom förruttnelse (på 1—2 dagar) och av även tämligen svaga antiseptiska lösningar, men sporerna uthärda såväl förruttnelse som intorkning i åratal, frysning vid — no0 och upphettning i strömmande vattenånga under 10 minuter utan att förlora sin grobarhet. Av antiseptiska lösningar synes den verksammaste vara subli-matlösning, som i en utspädning av 1 : 1000 dödar dem på 20 min. Smittämnet kan upptagas genom såväl huden som matsmältningsapparaten. Oftast uppkommer sjukdomen genom infektion från marken, som blivit foro- • renad av mjältbrandssporer.

Symtom: Dj uren insj ukna hastigt och synnerligen häftigt. Allt efter den hastighet, med vilken sjukdomen förlöper, skiljer man mellan slagarta d, akut och sub-

akut m. Vid den slagartade formen, som oftast förekommer hos får och nötkreatur, få djuren svår andnöd, börja vackla, störta omkull under konvulsioner, blod utränger ur näsa, mun och ändtarm, och döden inträffar inom några minuter eller högst en eller annan timme. Akut m., som varar från ett par till inemot 24 timmar, kännetecknas av hög feber, andnöd, blodblandad flytning från näsa och ändtarm, ofta även tecken till blodkongestioner åt hjärnan med raserianfall och kramp. Den subakuta , formen skiljer sig endast genom ett långsammare och mindre våldsamt förlopp. Det plötsliga insjuknandet och häftiga förloppet med i regel dödlig utgång är det för sjukdomen mest karakteristiska och bör alltid giva anledning att misstänka m. I de fall då smittan upptagits genom huden, uppstå karakteristiska svulster, mjältbrandskarbunklar, som i början kännas hårda och ömma men snart bliva brandiga och sönderfalla, efterlämnande elakartade, svårläkta sår. Denna form förekommer i synnerhet hos hundar men även hos nötkreatur och hästar.

Behandling av de sjuka djuren lönar sig föga. överspolning med kallt vatten kan företagas, och tillses för övrigt, att djuren isoleras väl och att nödig försiktighet iakttages för att hindra sjukdomens överförande till människor. Personer med sår på händer eller armar böra aldrig hantera i m. insjuknade eller döda djur. Om försiktighetsåtgärder och anmälningsplikt vid misstänkta fall, se Sjukdom, smittsam.

S kyddsympning mot m. Se Immunitet. E. N—m.

Mjärde, Se Fiskredskap I, 1.

Mjödört, Se Älggräs.

Mjöl, Malningens huvudändamål är att krossa sädeskärnan, så att dennas beståndsdelar bliva lättare åtkomliga för matsmältningsvätskorna. Detta sker redan genom grovmalning eller gröpning, varigenom erhålles g r ö p e eller skrå,, vilka dock användas blott till foder åt husdjuren; finmalningen, genom vilken m. erhålles, ökar icke smältbar -heten utan har till uppgift blott att underlätta bakning och matlagning samt göra det till människoföda avsedda näringsmedlet smakligare. M. beredes antingen genom endast malning, varvid erhålles sammalet m., som innehåller sädeskornets alla delar, eller ock genom malning med följande siktning, genom vilken skalet och det innanför liggande gluten-skiktet samt grodden frånskilj es ss. kli. Då skalet består av tomma celler med ringa näringsvärde och glutencellernas äggviteämnen (se Gluten) äro jämförelsevis svårlösliga vid människans matsmältning, vinnes ett fullständigare tillgodogörande av säden genom beredning av siktmjöl till människoföda och användning av kliet till foder åt husdjur, som hava större förmåga att smälta dess innehåll av 779

näring. Men siktmjölet blir fattigare på äggvita, salter och vitaminer (se d. o.) än hel säd eller sammalet m. och bör därför ej utgöra en alltför stor del av födan.

Stundom frånskilj es grodden särskilt dels för utvinnande av fett, varpå den är rik, dels till kreatursfoder. Detta sker företrädesvis med majs men skedde under världskriget även med vete, varigenom erhålles ett vetegrodd-k 1 i, som innehåller omkring 28 % protein, 10 % fett, 42 % kvävefria extraktämnen, 2.5 % växttråd och 5 % aska och således har högre fodervärde än vetekli.

Mainingen bör föregås av en noggrann rensning för avlägsnande av alla främmande delar, däri inräknat vid sädeskornen häftande smuts, svampsporer m. m. Denna sker vid industrikvarnarna genom fläktning och sållning på en aspirator, som är försedd med en magnet-apparat för järndelars avlägsnande, samt triering, varigenom ogräsfrö frånskilj es. Även förekommer tvättning av spannmålen, varigenom rengöringen blir än fullständigare och dessutom mycket torrt och sprött vete får en för mainingen lämpligare fuktighet. Före mainingen får säden passera en spets- 1. skalmaskin, som avlägsnar kornens spets med därå sittande hår, som mer än andra delar av kärnan äro förorenade av svampsporer och smuts, samt grodden och en del av skalet. Detta s. k. spetskli, som fullständigt frånskilj es på borstmaskin, har ringa fodervärde men tillblandas i allmänhet till kliet.

Vid malning av siktmjöl eftersträvar man att få å ena sidan klidelarna och å den andra kärnans stärkelserika inre så fullständigt som möjligt skilda från varandra. I detta syfte utföras malning och siktning vid moderna kvarnar i flera efter varandra följande omgångar, så att för varje gång endast det yttersta av de stycken, vari kärnan först sönderbräckts, avskalas och f rånsiktas, varigenom finaste mjöl erhålles av de sist återstående innersta delarna av kärnan.

Vetes utmalning, d. v. s. hur mycket av sädeskärnan medtages i siktmjölet, växlar vid olika kvarnar och efter spannmålens beskaffenhet. Utländskt, »starkt» eller hårt vete kan utmalas högre än den inhemska mjuka varan. I allmänhet males vid stor kvarnarna 3 kvaliteter vetemjöl: kärnmjöl med 30—40, bagerimjöl med 60—70 och flormjöl med 70— 77 % utmalning; omkring 15—18 % kli uttages, och återstoden blir eftermj öl, som dels säljes till foder, dels inblandas i rågmjöl.

Rågen sammales till stor del, särskilt för bakning av hårt och annat »grovt» bröd; siktmjöl utmales vanligen till 65—67 %, varjämte erhålles omkring 30 % kli.

Korn utmales vanligen till 80 % mjöl och omkring 15 % kli.

Vid mainingen uppstår genom dämning och avdunstning en svinn, som växlar efter sädens

fuktighetshalt men vanligen uppgår till omkring 3 %.

Mjölbagge, m j ö 1 b i 11, Tenebrio molitor L., en omkring 15 mm. lång, långsträckt oval, mörkbrun skalbagge med fint räfflade täckvingar, Larven, m j ö 1 m a s k, som blir 30 mm. lång, hårdhudad, starkt glänsande gul, förekommer stundom massvis i mjöl, kli o. dyl. Avlägsnas lätt genom siktning samt rengöring av förrådsrummen. Larverna användas som fågelföda. A. T—n.

Mjöldaggssvampar, Erysiphei, utgöra en stor grupp av parasitsvampar, som karakteriseras bland annat därav, att de på angripna växtdelar, huvudsakligen blad och unga skott, bilda ett mögelliknande eller mjölartat överdrag, som utgöres av svamptrådar (mycelium), som utbreda sig över växtdelens yta och endast med korta vårtlika utskott intränga i huden. M. äro till skillnad från andra parasitsvampar hudparasiter. Från vissa grenar av svampvävnaden avskiljas konidier, som bidraga att giva ett mjöligt utseende åt de angripna delarna, varav namnet mjöldagg.

Efter någon tid uppträda små bruna eller mörka punkter i det vita överdraget; dessa äro s. k. sporhus (perithecier), som innesluta sporsäckar, i vilka sporer bildas. Sporsäckarna äro svampens övervintringsorgan, men hos vissa m. fortlever även själva myceliet över vintern.

Flera m. kunna orsaka stor skada. Mest omtalade äro krusbärs-, ros- och vinmjöldagg (se. d o.). Men även flera andra odlade växter kunna angripas av m., ss. sädesslag och flera vilda gräs av sädesmjöldagg, Erysiphe graminis Lév., samt ärter, vicker, klöver, lucern, rovor, kålrötter och andra kålväxter m. fl. andra växter, tillhörande olika familjer, av vanlig mjöldagg, E.' communis Wallr. Vete och korn angripas av sädesmjöldagg i synnerhet i fuktiga lägen, korn huvudsakligen vid sen sådd. Även baljväxter skadas i synnerhet vid sen sådd. Alsikeklöver är ofta mycket svårt angripen av vanlig mjöldagg, under det att rödklöver mera sällan blir skadad.

E. H—g.

Mjöldryga, m j ö 1 ö k a, kallas de svarta eller mörkvioletta långsträckta, hårda kroppar av 20—30 mm. längd och 3—4 mm. tjocklek, vilka ej sällan förekomma hos råg och korn ävensom hos flera vilda gräs, ss. ängssvingel, knylhavre, hundäxing, rajgräs m. fl., ehuru de hos de senare äro av smärre dimensioner. Vid sädesslagens och gräsens mognad faller en del av mjöldrygorna till marken, under det att en stor del vid sädesskörden medföljer in i ladorna.

M. är ett utvecklingsstadium av en svamp, Claviceps purpurea Tul., och ligger i vila under vintern men vaknar till liv på våren, då från densamma utväxa små, omkring 20 mm. långa svampar, som bestå av ett smalt skaft med en gulröd 2 mm. lång kula i toppen. Inuti dessa kulor utvecklas i mikroskopiskt små sporsäckar 780

ett slags grobara förökningsorgan, sporer, som vid tiden för sädens blomning utkastas och föras omkring med vinden samt nedsmitta fruktämnena i blommor av vissa sädesslag och vilda gräsarter. Fruktämnena genomdragas av en vävnad av svamptrådar, och på deras yta avsöndras en söt vätska, s. k. honungsdagg, med ett slags förökningsorgan, koni-dier, som avskiljas från svamptrådarnes ändar.

Mjöldryga.

Honungsdaggen rinner utefter axet och smittar därvid nedanför sittande blommor. Den är även mycket begärlig för vissa insekter, som bidraga att sprida smitta från blomma till blomma eller från ax till ax.

Utom att mj öldrygorna minska sädesskörden, så är deras förekomst i säden farlig, enär de äro giftiga av ett ämne, ergotin (se Aminoföreningar i: Aminbaser). Av mjöldrygehaltigt mjöl bakat bröd orsakar s. k. dragsjuka, som t. o. m. kan vara livsfarlig. Mjöldrygor äro användbara mot vissa sjukdomar, varför de uppköpas på apoteken; men då mj öldrygornas medicinska egenskaper snart gå förlorade, måste apoteken årligen förnya sitt förråd av dem.

Åtgärder mot m. i säd böra bestå däri, att om råg eller korn varit svårt angripna av m., sädesstubben på hösten nedplöjes så djupt, att mj öldrygorna icke kunna komma upp i jordytan vid jordens bearbetning på våren. Endast de m. som fallit ur på fältet och övervintrat i det fria, synas utveckla sig vidare. Dessutom rengöres utsädet noga från m.

E. H—g.

Mjölighet. Se Glasighet.

Mjölk är en emulsion av uppslammade fett-droppar i en kolloidal lösning av ostämne och äkta lösning av äggviteämnen, mjölksocker och salter i vatten (jfr Kolloider).

Fettet finnes i mjölken ss. droppar eller kulor med en diameter av o.ooi—0.02 mm., omgivna av ett äggviteartat hölje, varav de hindras att sammanflyta. Deras egentliga vikt är omkring 0.93, under det att hela mjölkens eg. vikt är i medeltal 1,032; då fettkulorna således äro lättare än mjölken, stiga de upp mot ytan och samlas där som grädde. Fettet är i flytande form; dess stelningstemperatur är vid 19—2 40; fettkulorna kunna dock hålla sig i vätskeform vid lägre temperatur men bringas då att stelna genom hastig rörelse, ss. vid kärningen. Mjölk- eller smörfettet utgöres av en blandning av flera olika fettsyrors glycerider, nämligen:

Syra Formel I vatten Med vattenånga Fettet

Smör- . Kapron-Kapryl-Kaprin-Laurin- . Myristin-Palmitin-Stearin-1 Olje- . . C4H802 C6H1202 ^ioti2<»02 C12H24O2 C14H2h02 Ci8H3fj02 ^18^3402 löslig » olöslig » flyktig » icke » > » > » flytande fast » flytande

Mängdförhållandet mellan de olika fettsyrorna inverkar på smörfettets beskaffenhet. De för mjölkfettet egendomliga syrorna,, smör-och kapronsyra, giva smöret arom; de flytande fettarterna, särskilt olj esyrefettet, o 1 e-i n, giva smöret en lösare, de fasta syrornas fett en mer spröd beskaffenhet. Jfr Fett, Smör. Fettet innehåller även mindre mängder lecitin (se Fosfatider), som anses vara av stor vikt för växande djur, samt kolesterin och ett gult färgämne.

Proteinet utgöres i normal m. till 80—90 % av ostämne, bestående av kasein förenat med kalcium, vartill kommer omkring 15 % albumin samt små mängder globulin (o.o 1 %) och membranslem (omkr. 2.5 %). Ostämnet är i kolloidal, albumin och globulin i äkta lösning, samt membranslemmet och en del av albuminet fästa vid fettkulorna. Jämte dessa äggviteämnen innehåller m. obestämbara mängder av enzym.

M j ö 1 k s o c k r e'jt är fullständigt löst i mjölkvattnet.

Salterna, vilkas oorganiska beståndsdelar återfinnas i askan efter mjölkens förbränning ss. karbonat, fosfat, klorider och sulfat av kalium, natrium, kalcium, magnesium och järn, äro till större delen lösta, men delvis (huvudsakligen kalciumdifosfat) uppslammade. //If^rt-dk

781

M. innehåller även små mängder av g a-ser, nämligen kolsyra, omkring 6. volym-proc, samt syre och kväve. Dessa bortgå till största delen, då m. kokas eller centrifugeras.

Råmjölk 1. kolostrum, som avsöndras under dagarna närmast efter kalv-ningen, har gul färg, är mer tjock och simmig än normal m., har högre eg. vikt, något frän och salthaltig smak samt löpnar vid kokning. Detta beror på skiljaktighet i råmjölkens sammansättning, i det att den har mindre vattenhalt samt en del av fettkulorna samman-klumpade till mullbärslika gyttringar, k o 1 o-strum k roppar, och hög halt av albumin, som löpnar vid kokning, och av salter, men lägre halt av kasein och mjölksocker. Råmjölk innehåller strax efter kalvningen omkring 73 % vatten, 2.6 kasein, 16.7 albumin och globulin, 3.5 fett, 3 socker och 1.2 % salter. 6 dagar efter kalvningen har mjölken oftast blivit normal.

Egentliga vikten i normal oskummad m. växlar mellan 1.029 till 1.034 och är i medeltal 1.03x5 vid 150 C. Råmjölks eg. vikt är högre, upp till 1.07. Växlingen beror på förhållandet mellan halten av vatten och mjölkens övriga beståndsdelar. Fettet är visserligen lättare än vatten, men i den mån fetthalten stiger, ökas även mängden av den fettfria torrsubstansen, vars eg. vikt är omkring 1.6, och till följd härav är även oskummad mjölks eg. vikt högre, ju fetare mjölken är. Genom borttagande av fett ökas mjölkens eg. v. ytterligare; skummjölks eg. v. är 1.033 —1.036. Bestämning av mjölks eg. vikt är således ett, men enbart för sig otillräckligt, medel att bedöma mjölkens fetthalt (se Mjölkprovning) .

Mjölkens färg påverkas av fodret. Friska gröna fodermedel giva m. en gul, torrfoder och i synnerhet halm samt potatis en blekare färgton. Vissa starkt färgade fodermedel giva sin färg åt mjölken; röda morötter höja således mjölkens gula färg.

Reaktionen: nymjölkad m. är svagt sur, vilket dock ej framträder vid provning med lakmus men däremot för fenolftalein, Surhetsgraden, bestämd med 1/10 normal natronlut, är i medeltal 16, dock med ganska stora växlingar. Genom kokning eller pastörisering nedsättes mjölks surhetsgrad omkr. 1 grad till följd av att kolsyra utdrives. Vid förvaring ökas den till följd av mjölksyras bildning. Mjölks surhetsgrad mätes genom titrering och uttryckes genom det antal cm3, n — natronlut, som åtgår för neutralisering av

100 cm3, mjölk (se Mjölkprovning).

Sammansättningen av olika djurslags m. är i medeltal följande i proc:

Mjölk av	Vatten	Fett	Protein	Socker	Aska
Ko . . .	87.8	3-4	3-5	4.6	0.7
Get . . .	8^.5	4.8	C.o	4.0	07
Får ...	83.0	5-3	6.3	t	0.8
Sto ...	90.4	1.2	2.0		0.4
Sugga .	82.5	6.4	6.0	4.0	1.1
Ren . . .	67.7	17.0	II.o	2.8	1.5

Mjölkens sammansättning samt andra därmed sammanhängande egenskaper växla på grund av olika förhållanden. Av mjölkens olika beståndsdelar växlar fetthalten mest, i m. från enskilda kor från under 2 till över 5% men sällan under 2.5 eller över 4.5 %. I jämnbredd med fetthalten växlar även äggvitehalten, om än i betydligt mindre grad; socker-och salthalten äro däremot ungefär lika höga i mager och fet m. Det normala förhållandet mellan fett, torrämne- och äggvitehalt i komjölk har av Fleischmann uttryckts i följande formel:

tbrrämnehalt = 1.2 x fettproc. + 2.665 x 100 eg. v. — 100

------------------------Detta förhållande växlar

eg. v.

i medeltal sålunda:

Fett proc.	Torrämne proc.	Äggvita pToc.
2.0	IO.31	2.58
2.5	II.OI	2.76
3-°	II.72	2-93
3-5	12.46	3-n
4.0	13.16	3-*9
4-5	13.80	3-46

För varje procent stegrad fetthalt ökas sålunda äggvitehalten omkring 1j^% inom de van-.liga fetthalterna, och äggvitehalten är ungefär l/4 av torrsubstansen. Fet m. är i regel rik på stora fettkulor, varför ock grädden lätt uppstiger.

Växlingar i mjölkens beskaffenhet kunna i hög grad bero på: a. Individuella anlag. Då dessa anlag synas vara ärftliga, strävar man vid nötkreatursaveln att genom, urval av avelsdjur höja stammens anlag att lämna fet mjölk. b. Rasen, ss. följande medeltal i procent visa:

Låglandsras ... Ayrshire .... Rödbrokig, Svensk Fjällras ..... Jersey.....

88.4 3-* 3.o 0.7

8*7 <> •? 2

ö7-3 87.6 3-s 3-7 3-b 3-3 4-7 4-7 0.7 0.7

87.6 3-6 3-3 4.7 0.8

85.1 5-3 4.0 4.8 0.8

Salter

Socker

Ägg- I vita

Låglandsrasernas mjölkfett är i allmänhet oleinrikare och lösare än höglands- och Jerseyrasernas, c. Tidslängden efter kalv-ni n g e n. Efter få dagar återgår mjölken från råmjölk till normal beskaffenhet. Den höga fetthalten vid mjölkningens början sjunker i regel under ett par månader men stiger sedan åter, i den mån mjölkmängden avtager. Mot avsiningen avtaga de större fettkulorna, varför gräddsättningen och kärningen går sämre. Halten av flyktiga fettsyror är högst kort efter kalvningen men avtager sedan mot avsiningen, varför ock smöret av gammalmjölkande kor blir sämre. d. Dagliga växlingar. Middagsmjölken är fetast, morgonmjölken magrast, vilket tolkats så, att mjölken blir fetare vid oftare återkommande mjölkning (jfr Mjölkning). Vid mjölkningens början erhålles magrare, mot dess slut fetare mjölk, varför stor vikt ligger på renmjölk-ningen — den sista halvlitern m. har tätare grädde, e. Måttlig rörelse plägar minska mjölkmängden men öka dess fetthalt. Stark ansträngning minskar även fetthalten, f. Rubbningar i djurens hälsotillstånd, även brunsten samt såväl köld som stark hetta, pläga nedsätta mjölkmängd och mjölkens fetthalt, g. Utfodringens art. Vid mycket svag utfodring blir mjölken mager. Vissa fodermedel, ss. palm-, kokos-, bomullsfrö-och linfrökakor, baljväxter, betblast och gott hö höja mjölkens fetthalt, under det att den åter sänkes av vallmo- och dådrekakor, kallt och fruset foder samt vanligen risfodermjöl. En svag tendens att sänka fetthalten tillskrives sesam- och sojakakor, majs, glutenfoder, rotfrukter och sockerrika fodermedel, men då dessa i allmänhet öka mjölkmängden, blir vanligen mängden alstrat fett tämligen oförändrad. Även mjölkfettets beskaffenhet påverkas av fodret; således giva betblast, palm-nötmjöl och sockerhai tiga fodermedel fettet högre halt av flyktiga syror men sänka dess halt av olein, under det att motsatt verkan. åstadkommes av bete, jordnöt- och rapskakor, majs och oljehaltiga fodermedel i allmänhet; dessas egendomliga fettarter kunna ofta spåras i mjölkfettet; detta är i hög grad fallet vid utfodring av valköttmjöl, sill- och annat fiskavfall, som giva mjölken en tranig smak, lök-haltigt bete, som giver löksmak o. s. v.

Gräddes avskiljande. Emedan fettkulorna äro lättare än den övriga mjölkvätskan, stiga de, om m. lämnas i stillhet, uppåt och avsätta sig som ett gräddlager; för att befordra detta och kunna avskumma grädden har tidigare brukats olika sätt för g r ä d d-sättning (se d. o.), men numera begagnas vid mej erihanteringen allmänt gräddens avskiljande med centrifugalkraftens tillhjälp (se Separering), varigenom vinnes snabbare och fullständigare avskiljande av fettet. Genom skumningen nedsättes mjölkens fetthalt,

vid handskumning sällan till under o. 5 %, men vid en .tillfredsställande separering till under o. 1 %; härigenom höjes procenthalten av övriga beståndsdelar, så att skummjölk i medeltal kan beräknas innehålla:

	Hand-skummad	Separerad	Kärnmjölk
Vatten . . .	90.4	90.8	91.6
Fett	0.6	O.08	0.6
Aggviteämn.	3-6	3-7	3-i
Socker . . .	4.6	4-7	4-1
Salter . . .	0.8	0.8	0.6

Emedan halten av äggvita i m. stiger med mjölkens fetthalt, har även skummjölk något högre äggvite- och torrämnehalt, ju fetare den helmjölk varit, som skummats; vid lika grad av renskumning stiger torrämnehalten i skummjölken omkring 0.4 % för varje proc. högre fetthalt i helmjölken, en skillnad, som icke har någon avsevärd inverkan på fodervärdet.

I övrigt undergår m. ingen förändring vid eller till följd av gräddsättningen, om ej genom bakterier framkallade förändringar tillstöta. Om dylika förändringar se Mjölkbakterier.

Skinn, på mjölken, som bildas vid kokning, uppkommer genom vattnets avdunstning och är varken grädde eller löpnat ostämne utan innehåller alla mjölkens beståndsdelar.

Mjölks smörvärde, se under Mejeri.

Mjölks fodervärde. Samtliga beståndsdelar i m. äro fullständigt smältbara; härigenom och genom arten och mängdförhållandet av de ingående beståndsdelarna är m. ett utmärkt näringsämne, särdeles för de unga djuren med deras ännu föga utvecklade matsmältningsförmåga, och kan för dessa djur svårligen ersättas med annat foder utan men för djurets utveckling (se Kalv). De olika mjölkslagens relativa fodervärde framgår ock därför av deras sammansättning. Av de olika husdjurens m. är sålunda renens den värdefullaste och även svinets, fårets och getens näringsrikare än kons. Av komjölk räknas i medeltal 3 kg. helmjölk motsvara en foderenhet och 6 kg. separerad skummjölk. I medeltal åtgår vid rationell svinuppfödning 25 kg. skummjölk till 1 kg. kroppstillväxt, och skummjölkens penningvärde är då 1/25 av svinpriset per kg. 1. vikt, sedan man avdragit kostnaderna för vården, vanl. 10—20 % av foder kostnaden. Skummjölks lägre fodervärde beror, om mjölken är frisk, endast på olikheten i fetthalt, vilken med undantag för späda djur kan ersättas med andra näringsämnen (se Kalv), och smörfettets höga marknadspris gör det därför ekonomiskt fördelaktigt att driva renskumningen av till utfodring avsedd m. så långt som möjligt. Det högre pris, som fettrikare mjölk betingar 783

till människoföda, mer beroende på dess smaklighet än på dess näringsvärde, kan göra det fördelaktigare att kvarlämna mer fett i den till avsalu avsedda skummjöiken, men bättre än genom skumning vinnes detta genom separering av mjölken och därefter följande tillsättning av erforderlig mängd grädde, varigenom noggrann kontroll över fetthalten i mjölken kan hållas. — Pastörisering av m., vilken har den största betydelse för att hindra spridandet av smitta med mjölken och därför bör ske, innan m. utlämnas från mejerierna, minskar i någon mån mjölkens värde för späda djur (se Vitamin), varför det är önskvärt, att dessa få opastöriserad m., om sådan kan anskaffas från fullt friska, för tuberkulin icke reagerande kor. Om pastöriseringstvång, se Pastörisering.

Kärnmj ölk har alltid högre fetthalt än väl separerad mjölk, men något lägre halt av äggviteämnen och socker och räknas i fodervärde lika som skummjölk.

Mjölkfel: Syrning medför visserligen en sänkning i näringsvärdet, i det att mjölksyran har mindre näringsvärde än det mjölksocker, varav den bildas» men skillnaden är obetydlig; en god syrning medför fördelen, att den motverkar andra jäsningar, vilka kunna framkalla bildningen av skadliga ämnen, som kunna förorsaka matsmältningsstörningar eller sjukdom; en friskt sur m. är därför likvärdig med osyrad m., varemot blåsur m. kan verka skadligt för späda djur. Genom den lätthet, varmed bakterier upptagas och utvecklas im., blir denna lätt bärare och spridare av sjukdomar, varemot en noggrann pastörisering är förnämsta medlet (se Mjölkbakterier) .

Dålig smak och lukt härrör ofta från ämnen bildade av bakterier i m., men även genom upptagande av smak- och luktämnen ur fodret eller luften. Ladugårdssmak och -lukt komma således av oren luft i ladugården eller förorening med gödseldelar och motverkas genom luftning och god renhållning i ladugården, djurens ryktning, juvrets avtorkning före mjölkningen samt mjölk-ningspersonalens renlighet. Oren smak kan härledas av dåligt rengjorda kärl, samt därav att m. upplöst rost eller metaller ur kärlen; dylik blecksmak förekommes genom att endast rostfria, väl förtenta kärl användas för förvaring avm. Fodersmak kan härröra direkt från ämnen, som från fodret övergå i m., så löksmak från lökblandat foder, rovsmak från rovor, kålrötter och andra korsblommiga växter, men även torde smaken komma ur luften, som förorenats av luktande ämnen ur fodret eller vara en följd av jäsningar, förorsakade av bakterier, som från fodret kommit i gödseln och med gödseldelar i mjölken. En smak härrörande från flyktiga inblandningar avlägsnas genom pastörisering,

så t. ex. löksmak. Måttlig fodring, särskilt så att djuren ej få utsot, samt noggrann renlighet äro de förnämsta medlen häremot.

Salt smak på m., som stundom uppträder, är vanligen förenad med mycket låg fetthalt; dylik mjölk plägar lätt undergå rutten jäsning i st. f. syrning; den anses bero på sjukdom i juvret och bör för försiktighets skull leda till djurets nedslaktning. Även besk eller bitter smak kan härröra av sjukdom, men förorsakas även av mögligt, unket eller härsket foder, särskilt baljväxtgröpe (vilket icke i friskt tillstånd synes inverka menligt); dock kan även friskt foder, ss. potatisblast, späd eller frusen klöver m. m., giva bitter smak. Vanligt är även, att mjölken inemot sinings-tiden får bitter eller% trän smak. Samtidigt blir även dylik m. av »gammalmjölkande» kor för-. ändrad, så att grädden avsattes mycket lång-: samt och smörbildningen försvåras; att mjölken sålunda blir' »tung», »kotung», plägar förklaras därmed, att mjölken blir mer simmig och fettkulorna övervägande små. Dylik »tung» beskaffenhet framträder även, om mjölk starkt avkyles (»kalltung» m.) eller skakas, såsom vid körning på ojämn väg. Tung beskaffenhet kan i hög grad försvåra gräddsättning och kärning, inverkar mindre vid maskinskumning, men märkes stundom, även då sådan användes, genom lågt smörutbyte, då mjölken övervägande härrör från gammalmjölkande kor. Den vållar därför mest olägenhet, där mjölken kommer från blott en eller få kor, men ej då den härrör från flera kor i olika »mjölkställning». Slemmig eller lång blir mjölken vid syrning genom inverkan av vissa bakterier (se Mjölkbakterier). Dylik lång- eller tätmjölk, som har en mildare sur smak än vanlig filmjölk, föredrages i norra Sverige framför denna och åstadkommes genom smitta från redan lång mjölk eller från kärl, vari sådan beredes, eller ock genom tillsats av tätört (se d. o.). Röd färg på mjölken kan bero på inblandning av blod, härrörande från brustna blodkärl i juvret eller sår på spenarna o. dyl. Blodet levrar sig och sjunker till botten och avskiljes vid maskinskumning med separatorslemmet.

Mjölkavsöndring, laktation. Tidigare har antagits, att mjölkens beståndsdelar bildas vid näringens upptagande i blodet och sålunda finnes färdigbildade i detta och därur avsöndras i juvret. Denna teori har måst övergivas, emedan de för mjölken egendomliga ämnena, ostämne och mjölksocker, icke finnas i blodet, och vanligen antages, antingen att mjölken bildas genom förvandling och sönderfallande av juverblåsornas epitelceller eller ock att mjölkens beståndsdelar bildas i epitelcellerna av med blodet tillförda näringsämnen och avsöndras av dessa celler i ju ver blåsorna. Vid avsöndringen av den till fostrets första föda avsedda råmjölken (se Mjölk) uttränga även 7U

en mängd vita blodkroppar, leukocyter, vilka däremot blott sparsamt förekomma i normal mjölk. Från körtelblåsorna ledes mjölken genom mjölkkanalerna ned i mjölkkammaren (mjölkcisternen), som genom spenkanalerna har avlopp till spenarnes mynning (se Juver). Tillströmningen från mjölkkanalerna till mjölkkammaren påverkas av de blodådror (vener), som i riklig mängd finnas i nedre delen av juvrets och i spenarnas väggar. Då dessa ådror äro blodfyllda, sammanpressa de spen-kammaren, så att mjölkens nedströmning i spenkanalen hindras. Vid den behagliga, retning av nerverna, som diandet eller en milt utförd mjölkning medför, tömmas dessa vener, varigenom tillträdet till mjölkkammaren och spenarna öppnas och »kon släpper mjölken»; då åter kon till följd av hård behandling eller skrämsel »håller mjölken», är detta en följd av att venerna åter blodfyllts. Härav inses vikten av att mjölkningen sker så, att kon känner behag därvid. Att mjölkmängden och mjölkens fetthalt ökas vid ofta återkommande mjölkning, anses bero därpå, att av-söndringen av mjölk och särskilt av fett hämmas, då mjölkkanalerna och mjölkkamrarna, som rymma blott en mindre del av den mjölk kon kan lämna i ett mål, äro fyllda, men däremot stegras under mjölkningen, särdeles då denna utföres så, att djuret finner behag däri. Mjölken skulle således till stor del bildas under själva mjölkningen.

Mjölkavsöndringsperiod, 1 a k-tationsperiod. Mjölkavsöndringen är enligt naturens ordning periodisk, började vid förlossningen och fortgående under så lång tid, att ungen vid dess upphörande kan föda sig av samma näringsmedel som modern. Stoets m. fortsätter i 5—g, kons i 8—11, tackans och getens i 4—4 1/2 och suggans omkring 1 1/2 månader. Genom mjölkning samt riklig och lämplig fodring kan perioden förlängas, och det är ej ovanligt, att kor »mjölka mjölk i mjölk». Detta tager dock hårt på kons krafter och nedsätter gärna mjölkmängden under nästa mjölkningsperiod. Likaså händer, att kor, som ej blivit dräktiga, mjölka oavbrutet t. o. m. i över 2 år. Om en ko ej av sig själv avsinar 3 eller åtminstone 2 månader före nästa kalvning, bör hennes sinläggning framkallas genom minskning av utfodringen, särskilt med saftigt foder och andra mjölkdrivande (se d. o.) fodermedel samt genom längre mellantid mellan mjölkningarna och mindre fullständig urmjölkning.

Mjölkbakterier. Vid sin bildning i juvrets körtelblåsor är mjölken bakteriefri, men i juvrets grövre gångar och kammare tillkomma bakterier, som inträngt utifrån genom spen-kanalerna. Även vid den noggrannaste renlighet vid mjölkningen innehåller därför mjölken vid sin framkomst ur spenarna alltid bak-

terier, dock vanligen blott i ringa mängd, emedan juvrets likasom kroppens övriga vävnader innehålla bakteriedödande ämnen. Dessa redan i juvret förekommande »normala mj»., som äro dels kocker, dels kortstavar, äro i regel utan inverkan på mjölken och f. ö. alldeles oskadliga, men även sjukdomsalstrande bakterier kunna förekomma där, bland vilka främst märkas tuberkulos- och juverinflammationsbakterier. I och med att mjölken utkommer ur spenen, blir den alltid m. 1. m. starkt infekterad av bakterier från kons kropp, från den mjölkande, från mjölkningskärlen samt från luften. Bakteriehalten i mjölken växlar dock i hög grad med den renlighet, som råder i ladugården och som iakttages vid mjölkningen och mjölkens behandling. Antalet kan sålunda växla mellan några få tusen upptill flera hundra tusen och är vanligen några tiotusental per cm3 mjölk omedelbart efter mjölkningen. Då graden av mjölkens infektion är av betydelse för mjölkens hållbarhet och därav beredda produkters beskaffenhet, ligger den största vikt på att noggrann renlighet iakttages vid mjölkningen (se d. o.). Om mjölken strax efter mjölkningen hålles ren och skyddad för fortsatt infektion, avtager antalet bakterier i mjölken under de första timmarna, beroende på den friska mjölkens egenskap att döda mikroorganismer (baktericid verkan), men vid bristande avkylning ökas antalet hastigt och visa sig av dem föranledda förändringar i mjölkens beskaffenhet genom mjölkens surning och koagulering samt ibland även genom uppkomsten av illa luktande och smakande ämnen, som förorsaka fel på mjölk och smör samt vid ystningen (se Mjölk, Smör, Ost).

Bakteriefloras sammansättning påverkas av foder- och strömediens art, renhållningens stränghet och i synnerhet av i vilken mån gödseldelar, med i dem förefintliga tarmbakterier, inkomma i mjölken, samt av det vattens beskaffenhet, varmed mjölkkärlen rengjorts. De genom infektion utanför juvret tillkomna bakterierna pläga sammanföras i följande grupper på grund av de sönderdelningsprodukter de framkalla.

Förruttnelsebakterier kallas sådana, som sönderdela äggviteämnen under bildande av illaluktande ämnen. Hit höra de s. k. proteusbakterierna, den anaeroba Bac. putrificus, varjämte även till denna grupp pläga räknas de huvudsakligen från fodret härrörande hö- och potatisbakterierna (se Höbakterier), vilka bilda mot hetta mycket motståndskraftiga sporer (se Bakterier), som försvåra en fullständig sterilisering av mjölk, samt, då de nå en stark utveckling, giva mjölken en besk smak. Hit räknas även de allmänt i jord och vatten förekommande fluorescerande bakterier (Bad. fluorescens), som inleda äggviteämnenas sönderdelning genom att spjälka dem i peptoner och även för sönderdelningen 785

ända till ammoniakbildning. I mjölken inkomma de ofta med det vatten, varmed kärlen sköljas. De kunna utvecklas vid låg värmegrad och giva så förvarad mjölk dålig smak.

Som oäkta mjölksyrebakterier betecknas en del arter, som förjäsa mjölksockret under bildning av mjölksyra och andra organiska syror samt gaser (väte och kolsyra), men vid frånvaro av socker och därav bildad syra även sönderdela äggviteämnen. Sådana gasutvecklare äro Bact. coli (»kolibakterier») och Bact. aerogenes, vilka förekomma allmänt bl. a. i djurens grovtarm och med små gödseldelar inkomma i mjölken.

Efter någon tid taga de egentliga mj ölksyrebakterierna överhand, vilka överföra mjölksocker under upptagande av vatten (hydrolys) till mjölksyra utan gasutveckling och utan bildande av avsevärda mängder biprodukter. Genom denna mjölksyrebildning hämmas utvecklingen av förut nämnda arter, som dåligt fördraga sur reaktion. Av de egentliga mjölksyrebakterierna, som äro orörliga, ej spor bildande, särskiljas 2 grupper: laktokocker, vilkas verksamhet kan äga rum vid jämförelsevis låg värmegrad (+ 8 ä io°) och kraftigast utvecklas vid omkring 30°, men i allmänhet ej över 45 °, samt laktobaciller eller långstavfor-m i g a, av vilka en del utvecklas bäst vid ett par och fyrtio grader. De senare äro starkare mjölksyrebildande än de förra. Av båda dessa grupper finnas olika arter, av vilka bland laktokockerna märkas den vanliga surmjölks-bakterien (Streptococcus lactis), gräddsyrnings-bakterien (Streptococcus cremoris) (se Smör, de i djurens grovtarm vanliga mjölksyrebakterierna (Streptococcus †cecium och Str. bo-vis) m. fl. Slembildande varieteter av Streptococcus lactis äro verksamma vid framställandet av tätmjölk. Bland de långstavformiga märkes Thermobacterium helveticum, som är av särskild vikt vid beredningen av Em-menthalerost och som i stora mängder finnes i kalvarnas löpmage. Denna och andra laktobaciller, såsom Streptobact. casei, utmärka sig för att sönderspjälka äggviteämnen under bildning av aminosyror och hava därigenom stor betydelse för särskilt de hårda ostslagens mognadsprocess.

Jämte de nu nämnda luftälskande (aeroba, se Bakterier) eller fakultativt anaeroba bakterierna förekomma även strängt anaeroba, vilka i mjölk förorsaka genomgripande förändringar, men som blott ytterst sällan i oupphettad mjölk komma till utveckling, emedan deras sporer ej gro vid sur reaktion. Sådana äro den orörliga smörsyrebakterien (Bac. saccharo' butyricus immobilis) och den förut omtalade förruttnelsebakterien Bac. putrificus.

Slutligen kan i mjölken förekomma från djuret själv härrörande eller utifrån inkomna sjukdomsalstrande bakterier,

som sprida difteri, tyfus, tuberkulos, mjältbrand, juverinflammation, mul- och klövsjukä m. m.

Av mjölkbakterierna äro, som av det nämnda framgår, en del skadliga, i det att de förorsaka mjölk- och smörfel samt fel vid ystning och under ostens mognad, eller t. o. m. sjukdomar, andra åter — de egentliga mjölksyrebakterierna — dels äro nyttiga genom att de hämma skadliga bakteriers verksamhet, dels tagas direkt i tjänst vid beredning av surmjölk och speciella surmjölkspreparater (filmjölk, yoghurt), smör och ost (se Mjölk, Smör, Ost). Bakteriefloras beskaffenhet kan i väsentlig mån regleras genom värmegraden, i det att följande äro verksamma:

under 50 fluorescenta bakterier (Bact. fluorescens och andra);

5—1 o0 desamma, jämte proteusbakterier (Bact. vulgare och Bact. Zopfii), mikrokocker, alkalibildande kortstavar;

10—150 laktokocker, som undantränga de övriga, samt en del aerogenesbsfcterier;

15—30 ° huvudsakligen laktokocker, varibland övervägande Streptococcus lactis;

30—400 utom laktokocker även coli- och aerogenes-bakterier samt laktobaciller;

över 40° laktobaciller samt mjölksockerför-jäsande jästsvampar. Chr. Barthel.

Mjölkbedömning. Se Mjölkprovning.

Mjölkbedömningsförening. Efter danskt föredöme började år 1908 i vårt land införas den anordningen, att bedömandet av den till mejerier levererade mjölkens beskaffenhet och lämplighet för mejeriets verksamhet överlämnas till en särskild sakkunnig person, och för anställande och underhåll av en dylik förenade sig flera mejerier till en m. Fördelen härmed är, att jämte det stor speciell sakkunskap härigenom kan vinnas, undgås de slitningar mellan leverantörerna och mejeriföreståndaren, som lätt uppkomma, då den senares omdöme om mjölken lägges till grund för anmärkning mot leverantör. Föreningarna hava vunnit jämförelsevis liten spridning; år 1922 funnos ett tiotal föreningar, flertalet med helt län till verkningskrets och med 5—20 anslutna mejerier. Prövningen omfattar fettbestämning, smak- och luktprov samt ofta även reduktas-prov.

Mjölkbunke. Se Gräddsättning, Mjölkkärl.

Mjölkdrivande medel. Då ett fodermedel visar sig mjölkdrivande, beror detta i regel därpå, att mängden av ett näringsämne ökas, vilket i den förutvarande utfodringen funnits i alltför

liten mängd, absolut eller i förhållande till andra näringsämnen. Då mjölkalstringen kräver större äggvitehalt i fodret än blott underhåll, kraftproduktion eller gödning, och utfodringen ofta innehåller mindre äggvita, än som motsvarar kornas högsta mjölkningsförmåga, så är detta förklaring till att oljekakor och andra äggvite-

rikare fodermedel befunnits vara mjölkdrivande. Saftiga fodermedel, ss. grönfoder, dränk, rotfrukter, mäsk, pressfoder, anses även som m., vilket delvis torde bero på att de äro lättsmältare (de 2 förra även äggviterikare) än det torra grovfodret och dessutom smakligare för djuren, varigenom avsöndringen av matsmältningssafter ökas och fodrets tillgodogörande blir fullständigare.

Vissa fodermedel synas vara mjölkdrivande eller tvärt om eller inverka på mjölkens fetthalt, utan att detta kan förklaras av deras näringsinnehåll och smältbarhet. Sålunda hava glutenfoder, sesamkakor, sojakakor, majs, rotfrukter, sockersnitsel och andra sockerrika fodermedel tendens att öka mjölkmängden men samtidigt något sänka fetthalten.

Dessa verkningar pläga tillskrivas en ret-verkan på de mjölkavsöndrande organen. Jfr Kraft- och hälsofoder, Mjölk: Sammansättning.

Mjölkersättning. Se Kalv: Uppfödning.

Mjölkfeber. Se Kalvningsfeber.

Mjölkfel. Se Mjölk.

Mjölkfiltrum. Se Mjölksil.

Mjölkflaska. Se Mjölkkärl.

Mjölkförfalskning sker huvudsakligen genom utspädning, skumning och tillsats av skummjölk. Om sätten att undersöka mjölk för att påvisas m:, se Mjölkprovning.

Mjölkförsäljning. Direkt försäljning av mjölk från lantbruket sker huvudsakligen på följande olika sätt:

1. Leverans i hushållen kan inbringa högre pris, än där mellanhand av något slag förekommer, men kostnaden för kringförs-lingen överstiger, om den beräknas riktigt, lätt den skenbara vinsten, varför detta försäljningssätt passar .bäst för intill avsättningsplatsen belägna småjordbruk, vid vilka mjölkens utbärning kan göras utan användning av lejt folk. Svårighet kan uppstå att ständigt få gårdens mjölkmängd och kundernas behov att överensstämma samt att finna avsättning för överskott av mjölk. I händelse att mjölken blir smittförande (av tuberkulösa kor eller difterismitta); är faran större, än då mjölken blir utspädd med frisk mjölk genom blandning av större mängd mjölk från många besättningar.-* 1
2. F ö t s ä 1 j n i n gT W [g e n o m ^ egen m j ö 1 k b o d kan ifrågakomma endast för mycket stora gårdar, så att de stora kostnaderna fördelas på stor mjölkmängd. Kan vålla stor svårighet att realisera överbliven mjölk, då affären icke är förenad med mejeri. : jwi^^ilP',

3. Sammanslutning till1 stora mjölkförsäljningsbolag i förening med mejeribehandling av överskottsmjölk förekommer med större städer som avsättningsort och kan medföra stor säkerhet ,för avsättningen och även högt pris, särdeles om företaget behärskar mjölk-marknaden å avsättningsorten, så att priset kan hållas så högt, att de nödiga betydliga

omkostnaderna täckas. Dessa omkostnader bliva vanligen höga, huvudsakligen till följd av de höga fordringar i avseende på anordningar på mjölkens rationella och hygieniska behandling, som ställas på dylika stora företag, och den kontroll de äro underkastade. Det jämförelsevis höga priset bör därför för förbrukarna motsvaras av förmånen att få i avseende på renhet och sundhet samt i övrigt förstklassig mjölk med jämn fetthalt.

4. Försäljning till mellanhand-lare är i regel mindre fördelaktig för både producenter och konsumenter, i det att omkostnaderna bliva höga men mjölken till följd av försäljarnas okunnighet, ovårdsamhet och saknad av ändamålsenliga anordningar ofta blir av mindre god eller åtminstone av ojämn och osäker beskaffenhet.

5. Leverans till mejeri giver i allmänhet lägre nettopris än försäljning till direkt förbrukning, emedan mejeriet i regel betalar mjölken efter smörets pris, vilket plägar giva mindre än mjölk till direkt förbrukning. Men detta uppväges av fördelen av bekväm och säker avsättning och att återfå skummjölken till hushållsbruk samt kalvars och svins utfodring.

Betalning av mjölken sker vid utmi-nutering till direkt förbrukning av bekvämlighetsskäl efter rymdmått. Denna mängdbestämning är dock mycket osäker till följd av skumbildning på ytan och emedan samma rymdmått vid olika värmegrad innehåller olika mängd. För att undvika undermål åt köparen gives vanligen en påtår, och till följd härav och av spill, som aldrig kan undgås vid utmätningen, måste beräknas, att denna medför en förlust, som sällan kan räknas under 5 %. Vid försäljning av konsumtionsmjölk tages ingen hänsyn till dennas halt av närande beståndsdelar, särskilt den värdefullaste delen, fettet, annat än så till vida, att i vissa städer myndigheterna fastställt en gräns, vanligen 3 %, som saluhållen mjölks fetthalt ej får understiga. Denna bör rätta sig efter medelfetthalten hos den på orten förhärskande kreatursrasen och bör sålunda vara lägre, ej över 3 %, där låglandsras är övervägande, än där mjölken kommer från övriga raser.

Vid mejerierna betalas mjölken alltid efter viktsmängd, och därjämte började på 1880-talet även mjölkens fetthalt att medtagas i prisberäkningen, vilket dock ännu ej fullständigt genomförts. Jfr Mejeri: Mjölklikvid.

För försäljning av mjölk äro i många städer fastställda vissa bestämmelser, huvudsakligen avseende att hindra försäljning av utspädd, oren eller hälsoskadlig mjölk; därför plägar vara stadgat, att mjölk ej får säljas ss. »kontrollmjölk» eller »barnmjölk» utan hälsovårdsnämndens tillstånd och viss offentlig kontroll över mjölken samt beträffande barnmjölk även över korna, ladugården och utfodringen. 787

Mjölkhushållning. Se Mejerihantering.

Mjölkhål. Se Juver, Mjölktecken.

Mjölkkastning. Se Kalvningsfeber.

Mjölkkondensering, inkokning av mjölk under luftförtunning, varigenom mjölken befrias från större delen av sin vattenhalt och förvandlas till en tjockflytande massa, har till ändamål att framställa en hållbar och lätt transportabel vara. Dylik vara framställdes först efter en av fransmannen Francois Appert 1796 uppfunnen metod och vann snart användning för den franska marinens proviantering. Senare började dylik tillverkning efter något olika förfaringssätt i olika länder, företrädesvis i Nordamerikas Förenta stater (från år 1856), i Schweiz,(år 1867) och i Norge (år 1874). I Sverige har denna industri icke vunnit insteg (jfr Torrmjölk). Mjölk, som skall kondenseras, måste vara av bästa beskaffenhet, nymjölkad, ej syrlig samt komma från fullt friska kor, minst 45 dagar före och 8 dagar efter kalvningen. M. sker genom mjölkens indunstning under vakuum med eller utan tillsats av socker. — Vid beredning av osockrad vara uppkokas mjölken för att avskilja albuminer, som då koagulera, därefter homogeniseras mjölken, för att grädde ej skall uppstiga, och indunstas vid omkring 8o° C. till omkring 1/3 av sin rymd, avkyles och tappas på bleckburkar, som slutas hermetiskt, varefter innehållet steriliseras genom upphettning till 110—1200. Burkarna hållas sedan under längre tid i termostat vid 30—400 för att pröva steriliseringen, varvid en jäsning visar sig genom att utvecklad gas utbuktar locket. Vid beredning av sockrad kondenserad mjölk förvärmes mjölken och kokas i vakuum under fortgående tillströmning av mjölk och sockerlag eller tillsättning av fast rörsocker, 12—16 % av mjölkens mängd. När indunstningen är lagom, vilket provas genom bestämning av eg. vikten, tömmes mas- . san på cylindriska kärl, vari den avkyles till f 150 under fortsatt omröring för att hindra sockrets kristallisering, och tappas därefter på bleckdosor, som slutas hermetiskt. Kondenserad mjölk är obegränsat hållbar på sluten burk och den sockrade även länge hållbar i beröring med luften, varemot den osockrade fortare börjar skämmas. Sammansättningen i avrundade tal uppgives sålunda:

Se Kontrollförening, Mjölk-

Osockrad Sockrad Oskum- Skum- Oskum- Skum- Vatten .... mad mad mad mad . 64.0 69.0 25.0 27.0

Fett..... IO.o 0.3 IO.o 0.2

Äggvita 9.0 12.5 9.0 I2.0

Mjölksocker . . 15.0 15-7 14.0 18.8

Rörsocker . . . — 40.0 40.0

2.0 2-5 2.0 2.0

Mjölkkontroll.

provning.

Mjölkkors fodring. Näringsbehovet. Enligt Nils Hanssons i de skandinaviska länderna allmänt antagna fodernormer (se Näring) är en mjölkkos näringsbehov i medeltal:

Underhållsfoder per 100 kg. Produktionsfoder pr kg. Foderenhet G.smältb. äggvita

73 65 45

Därjämte behövas avsevärda mängder kalk och fosforsyra. Varje kg. mjölk innehåller omkring 2 g. kalk och något mer fosforsyra, och därjämte behöver en dräktig ko vissa mängder av dessa ämnen för fostrets utbildning. Under vanliga förhållanden fylles detta behov av fodrets innehåll av mineralämnen, men stundom uppstår brist på dem, som då bör fyllas genom tillskott av t. ex. foderfosfat (se d. o.). I ovan angivna medelnorm kunna vissa jämkningar göras på grund av följande förhållanden:

a. Djurens storlek. Små djur behöva mer underhållsfoder, möjligen 4/s kg. per 100 kg. lev. v.

b. Unga kor, som ännu växa, behöva näring som material för denna tillväxt.

c. Magra kor behöva något ökad mängd näring; för feta kan foder stat en inskränkas något.

d. Dräktiga kors näringsbehov bör beräknas ökat med den näring, som åtgår för fostret, och därför under dräktighetstidens senare del ökas med ungefär 10—12 g. äggvita per 100 kg. 1. v.

e. Mjölkens fetthalt. Ju fetare mjölk kon lämnar, desto mer näring åtgår till dess bildning. Till bildning av 1 kg. mjölk med 3 % fett kan 40 g. äggvita räcka, men för varje proc. högre fetthalt behöves minst 4 g. mer äggvita; normens 45 g. kan sålunda räcka till mjölk med gott 4 % fetthalt.

Med iakttagande härav har 65 g. äggvita per 100 kg. levande vikt och 45 g. per 1. mjölk angivits som en medelnorm, som i allmänhet är fullt tillräcklig, men denna kan nedsättas till 50 g. per 100 kg. 1. v. och 40 g. per 1. mjölk för kor i gott hull, med en mindre fet mjölk och under den tidigare delen av dräktigheten. Näringsbehovet kan enligt N. Hanssons år 1922 något minskade medelnorm beräknas sålunda: 788

L e v. v i kt

Daglig 375 | 450 525

mjölk- ------------------i---------;----------i---------i---------

mängd Smb. | Smb. Smb. 1Eenh. . äggv. F.enh. äggv. F.enh. äggv.

I I g' I I g* I I g 1

o kg 2.5 190 3.0 225 3.5 265

5 > 4.2 400 4.7 450 I 5.2 500

10 > I 5.8 610 6.3 665 6.8 720

15 > I 7.5 825 8.0 880 8.5 940

j 20 > I 9.2 I 1,060 I 9.7 I 1,115 I io.a, 1 1,175 I

I dessa tal kan någon sänkning ske på ovan angivna grunder. I praktiken har man kontroll på utfodringens tillräcklighet genom att tillse, att utfodringen håller mjölkmängden uppe och medelgott hull bibehålles; fetma korna under mjölkningsperioden, kan foderransonen minskas, avmagra de, är den otillräcklig; under sista delen av dräktighetstiden är dock ökning i hullet önskvärd, för att mjölkningen efter kalvningen skall kunna hållas hög; korna böra då åter »mjölka av sig» det höga hullet.

Som ovanstående tal visa, är en äggvitehalt hos fodret av 75 g. per foderenhet tillräcklig under sintiden, men med stigande mjölkning bör fodrets äggvitehalt stegras; 115 g. per foderenhet är tillräckligt vid högsta mjölkning. Fodrets massa. För att kunna väl idiss-la och smälta fodret, bör detta hava såstor massa eller volym, att våmmen blir väl fylld; först då känner djuret sig mätt. Dagsransonens massa kan i allmänhet utan olägenhet växla mellan 1.6 och 3 kg. torrämne per 100 kg. lev. vikt, men bör bibehållas någorlunda jämn utan större, plötsliga förändringar. Under senare delen av dräktighetstiden, då fostret tager stort utrymme i anspråk, bör fodervolymen något minskas. En önskvärd fodervolym ernås huvudsakligen genom lämpligt förhållande mellan det skrymmande stråfodret, särskilt halm, och det mer koncentrerade kraftfodret.

Fodrets beskaffenhet. Ss. under rubriken Mjölkdrivande medel anförts, befordras en riklig mjölkavsöndring genom fodermedel, som innehålla därför tillräcklig näring, särskilt den för mjölkbildningen erforderliga äggvitan, samt äro lättsmälta och smakliga. Dessa egenskaper får utfodringen genom efter mjölkavkastningen avpassad mängd äggviterikt foder samt saftiga fodermedel, ss. grönfoder, rotfrukter, blast, drav m. m. Tillika bör hänsyn tagas till fodrets inverkan på mj ölkens beskaffenhet. Denna kan bliva bättre eller sämre dels genom direkt inverkan av vissa fodermedel, dels genom att förorsaka lösa uttömningar, som lätt förorena mjölken och framkalla osmak och skadliga jäsningar i denna (se Mjölk: Mjölkfel). Framför allt blir detta fallet vid

stark fodring med klövergrönfoder eller rotfruktsblast samt utfodring med skämda, mögliga eller frusna fodermedel.

Sommarfodringen utgöres övervägande av grönfoder eller bete. Detta foder är i huvudsak särdeles fördelaktigt för djurens hälsa och mjölkalstring, under förutsättning att fodermängden svarar mot behovet, men kan för detta ändamål behöva kompletteras. Ofta är betet för klent, så att djuren behöva tillskottsfoder för att ej magra eller i förtid avsina. Men tillskottsfoder kan vara önskvärt även för att giva utfodringen en lämplig sammansättning. Ungt betesgräs likasom klöver, lucern samt frodigt ärt- och vickergrönfoder äro mycket saftiga och hava en hög halt av äggvita (däri inräknat amider), vilket dels gör djurens uttömningar lösa och (grönfoder av klöver och vicker) vållar osmak i mjölken, dels medför slöseri med äggvita, varav dessa foderslag kunna innehålla ända till 140—180 g. per foderenhet, d. v. s. mer än även de högst mjölkande korna behöva. Mer utvuxna vall-och grönfoderväxter hava däremot väl låg äggvitehalt och smältbarhet i förhållande till högmjölkande kors näringsbehov. I båda fallen bör således givas tillskottsfoder, vanligen under innefodring under någon del av dygnet, och detta tillskott bör i förra fallet utgöras av stråfoder, i det senare av lättsmält kraftfoder.

Vinterfodringen kräver i allmänhet mer omsorg, för att man med de tillgängliga fodermedlen skall kunna sammansätta en utfodring, som motsvarar djurens näringsbehov och är tillräckligt smaklig för att vidmakthålla en god matlust, två villkor som måste uppfyllas, för att korna skola lämna en lönande mjölkavkastning. Utfodringen bör noga avpassas efter varje särskild kos behov vid den mjölkmängd, till vilken kon för tillfället kan uppdrivas; detta kan bäst nås vid s. k. i n d i v i-d.u e 11 fodring, då utfodringen åt varje ko avpassas efter hennes behov, vilket vanligen utföres så, att stråfodret gives lika åt alla djuren eller åt grupper av sådana och skillnaden åt de olika individerna göres genom för var och en efter dess mjölkmängd avpassad kraft-fodergiva. Av praktiska skäl är dock grupputfodring mest använd i större ladugårdar, d. v. s. korna indelas på grund av sin mjölkmängd uti grupper med lika näringsbehov, och djuren i varje sådan grupp utfodras lika. På gruppindelningen får även djurens hull inverka, så att en ko, som håller sig mager, föres till en grupp med starkare fodring, än hennes mjölkning rätteligen betingar. I vinterfodret utgör stråfodret i regel huvudmängden, men genom tillskott av rotfrukter, pressfoder och annat saftfoder samt kraftfoder avpassas foderransonen så, att dess innehåll av smältbara näringsämnen svarar mot det på grund av levande vikten och den genom regelbundet återkommande mjölkprovningar' fastställda 789

mjölkmängden beräknade näringsbehovet och tillika får lämplig volym och smaklighet.

Mjölkkylare. För att hindra mjölkens syr-ning är av största vikt, att mj ölken så fort som möjligt avkyles så lågt, att bakterieverksamheten i densamma hämmas. Detta sker vid mjölkens gräddsättning efter is- eller kall-vattensmetoden genom att mjölkkärlen nedsättas i isblandat vatten eller, i brist därpå, i en kallkällas vatten.

Den mjölk, som inom ett par timmar skall separeras eller ystas, behöver i regel ej avkylas, men detta är däremot nödvändigt, om fina produkter skola erhållas, med den mjölk, kom gömmes över från en dag för att förarbetas den följande, ss. vanligt är med middags- och aftonmjölken, likasom även med skummjölken efter separeringen. Dylik mjölk behöver i allmänhet kylas blott till 10—15° C. Den mjölk åter, som skall säljas till människoföda, bör helst d j u p k y 1 a s, d. v. s. avkylas till omkring 50 C. eller lägre för att hålla sig oförändrad, tills den når förbrukarna. I alla fall är det av stor vikt, att kylningen sker fortast möjligt efter mjölkningen, så att ej bakterierna i mjölken hinna börja sin förökning och verksamhet.

En enkel kylanordning består däri, att mjölken vid mjölkningen omedelbart från silen medelst ett genom ladugårdsväggen gående rör ledes till transportflaskorna, som tomma

Cylindrisk mjölkkylare.

ställts i en behållare, fylld med krossad is och vatten, och genom tvärslåar kvarhållas stående på behållarens botten.

Vanligare är, kylning på särskilda kylappa-rater. De äldsta och allmännast använda äro

cylindriska m. av veckad plåt, eller rörkylare, bestående av en serie över varandra anbragta rör. Kallt vatten, vanligen avkylt med is eller ock stundom en kylvätska av vatten, is och

Briokylare.

koksalt, ledes inuti dessa apparater nedifrån uppåt, under det att mjölken i ett tunt lager silar över utsidan. För att det kalla vattnets kylande verkan må så fullständigt som möjligt tillgodogöras, pläga stavar insättas i rörkylarnas rör, varigenom vattnet fördelas i ett tunt skikt invid rörets insida.

Bland nyare kylare märkes: B r i o k y 1 a-r e n, uppfunnen av Axel Westman. Den utgöres av en med krossad is och vatten fylld, lutande plåtbehållare, över vars övre trapp-stegsformiga yta mjölken får framrinna. R i-mulaky lären kyler mjölken, i det att denna framrinner mellan de mot varandra svarande lodräta veckade ytorna av två i ett stativ anbragta med is och vatten fyllda plåtbehållare.

C. Holmbergs ladugårdskyla-r e utgöres av en cylindrisk behållare av korrugerad plåt, på vilken mjölken rinner över. utsidan och avkyles av isblandat vatten med eller utan koksalt, som fyller behållarens inre. Isvattnet hålles genom en omrörare i rörelse, så att hela kylvätskan hålles vid jämn temperatur.

Mjölkkärl, såväl mjölkstävor som mjölkbunkar, tunnor och andra kärl för förvaring av mjölk och mjölkprodukter, voro förr vanligen av trä, vilka ofta voro oljemålade för att hindra mjölkens inträngande i veden och för att underlätta kärlens rengöring. Med införande av de holsteinska och holländska grädd-sättningsmetoderna följde även här och var mjölkbunkar av glacerat lergods, vilka voro lättare att rengöra än träkärlen och dessutom 790

mera värmeledande, varigenom mjölkens avkylning befordrades. Från 1850-talet blev först genom P. U. Gussander förtent bleckplåt införd som material för mjölk- och mejerikärl, och genom den schwarzska ismetodens kylarecylindrar blevo bleckkärlen snart förhärskande i mejerierna.

M. av detta material hava den förtjänsten, att de äro lätta att rengöra och kunna göras starka utan att bliva alltför tunga, varjämte plåten som god värmeledare underlättar uppvärmning och avkylning av kärlens innehåll. De hava ock blivit alltmer fulländade, transportflaskorna särskilt genom tillverkning av helpressad stålplåt i ett stycke, varigenom de för stötar och temperaturväxlingar ömtåliga fogarna undgås. De moderna kärlen äro även förbättrade i det avseendet, att vinklarna avrundas, varigenom rengöringen i hög grad underlättas. De ännu kvarstående olägenheterna vid m. av förtent stålplåt, att de rosta, där förtenningen skadas, samt att de med handtagen och de beslag, som behövas för deras förstärkning, bliva tunga, har man på senaste tid med framgång undanröjt genom att göra flaskorna av aluminium, som är mycket lätt och ej angripes av mjölken. Dessa bliva emellertid dyra och hava ännu icke vunnit någon spridning. För mjölkkärls vidmakthållande och för att ej mjölk och mejeriprodukter må få metallsmak (se Mjölk: Mjölkfel) bör noggrant tillses, att förtenningen väl underhålles.

Mjölkmil. På den grund att 1 mil förr ansågs som det största avstånd, från vilket mjölk lämpligen kunde forslas till förbrukning, blev även sedan bättre samfärdsmedel betydligt ökats, m. ett vanligt uttryck för vidden av en orts mjölktillförselområde.

Mjölkmjöl. Se Torrmjölk.

Mjölkning bör utföras så, att juvret blir fullständigt urmjölkat och mjölken erhålles så ren som möjligt. Fullständig ur mjölkning medför: a. största mängd mjölk i målet; b. fet mjölk, i det att fetthalten ökas under mjölk-ningens fortgång; c. förlängning av mjölknings-perioden; genom ofullständig urmjölkning påskyndas däremot avsiningen; d. att mjölkproduktionen upparbetas, under det att slarvig urmjölkning lätt framkallar sjukdomar, som minska mjölkavsöndringsförmågan.

För att urmjölkningen skall bliva fullständig fordras, att mjölkningen utföres så, att kon finner behag däri och »släpper mjölken» (se Mjölkavsöndring). Därför bör kon behandlas vänligt, juvret strykas samt mot mjölk-ningens slut valkas och mjölkningen ske med full hand. Härvid sammantryckes först inloppet till spenkanalen mellan tummen och pekfingret, och därefter utpressas spenkanalens innehåll av mjölk med de övriga fingrarna.

Stripmj ölkning (dragning av spenen mellan tummen och pekfingret) är olämplig, emedan den vållar kon obehag, särdeles om

spenhuden är sprucken, sårig eller vårtig, samt emedan den lätt förorsakar bristningar i spenens blodkärl och vanligen har till följd, att kon blir hårdmjölkad, Mjölkningen bör, medan den pågår, ske intensivt, så att största möjliga mjölkmängd fås på kortaste tid. För kontrollens skull och för att få den mycket feta mjölk, som nedströmmar vid mjölkningens avslutande, brukas eftermj ölkning, vanligen av ladugårdsförmannen eller annan person än den, som förut mjölkat kon. För denna eftermj ölkning har en av dansken Hegelund utarbetad och en av hans landsman Söndergaard förenklad metod förordats, men då dennas olika metodiska grepp äro besvärliga och svåra att inlära, har metoden icke vunnit någon allmännare tillämpning; dess grundsats om mild mjölkning med valkning av juvret (motsvarande kalvens stötar under diandet) under eftermj ölkningen bör dock så mycket som möjligt iakttagas.

Ren mjölkning, så mycket som möj-ligt fri från såväl smuts som bakterier (se Mjölkbakterier), bör eftersträvas genom:

a. renlighet och luftning i ladugården, det senare emedan mjölken lätt upptager luktande gaser; fodring med stråfoder och mockning böra ej förekomma under eller kort före mjölkningen;

b. korna böra vara väl ryktade och juvret, buken och högra bakdelens sida avtorkas med en torr duk vid mjölkningens början för att avlägsna löst sittande smuts, hår m. m.; kons svans bindes gärna för att hindra viftning;

c. mjölkkärlen böra vara väl rengjorda; endast väl förtenta, rostfria metallkärl böra användas och dessa ej brukas till annat än mjölkkärl (se d. o.);

d. den mjölkande bör hava ren, vit tvättdräkt och (kvinnor) huvudduk samt rena händer, som tvättas före varje kos mjölkning, vilken bör ske med torra händer;

e. emedan sjukdomssmitta ytterst lätt sprides med mjölk, bör med yttersta noggrannhet vakas över att ingen, som kommer i beröring med smittsamt sjuka personer eller djur, får tjänstgöra vid m. eller mjölks skötsel.

Om kor äro hårdmj ölkade eller svåra att mjölka på grund av sår på spenarna, kan man underlätta mjölkens avtappande genom att insticka ett mjölkrör i spenkanalen; för att ej med detta införa smittalstrande bakterier i juvret bör röret desinficeras genom kokning i vatten; mjölkrör bör för övrigt ej användas annat än efter anvisning av veterinär.

Mjölkningsarbetet är ganska ansträngande, särdeles för den ovane. Även en van mjöl-kerska hinner vanligen ej mjölka mer än 12—14 kor, som lämna tillsammans 100 1.

Mjölkningen sker i regel från höger sida och så, att fram och bakspene korsvis samtidigt urmjölkas. De första tagen böra vara mera sakta för att få kon att släppa till mjölken men79i

därefter med fart och utan uppehåll, så att mjölkningen utföres på så kort tid som möjligt. Ju oftare mjölkningen återkommer, desto mer mjölk erhålles, men av praktiska skäl mjölkas högst 3 gånger om dagen, dock blott de högstmjölkande, de övriga 2 gånger. Stegringen i arbetskostnaden har gjort, att man mångenstädes inskränkt mjölkningen 3 gånger till de nykalvade kor, som nödvändigt behöva det, och vid försök har härigenom orsakats en nedgång i mjölkmängden av 0.3 och 1.6 kg. vid 12 och 20 kg. daglig mjölkmängd men ingen ändring i fetthalten. Mj ölkningarna böra vara så jämnt som möjligt fördelade på dygnet.

Om maskinmjölkning se Mjölkningsmaskin.

Mjölkningsmaskin. Problemet att vid mjölkning ersätta handarbete med maskinarbete har man sökt lösa på två olika vägar: dels att med efterliknande av kalvens diande suga ut mjölken ur juvret, dels att, som vid handmjölk-ning, pressa ut mjölken ur spenarna. På 1880-talet konstruerade skottarna Nicholson och Gray en m., kallad T h i s 11 e, efter sugprincipen på så sätt, att ett till styrkan intermittent vacuum alstrades av en luftpump och leddes till ett hermetiskt slutet mjölkkärl, som stod på golvet bredvid kon. Från mjölkkärlet fortleddes luftförtunningen genom gummislangar till spenarna, vilka således utsattes för växelvis starkare och svagare sugning.

Mj ölkningsmaskin.

Även skotten Murchlands något senare konstruerade m. verkade på samma sätt. Ganska snart visade sig, att juver och spenar genom den ständiga sugningen blevo blodfyllda, hårda och sjukligt förändrade; Först sedan skottarna Lawrence & Kennedy i början av 1890-talet konstruerat sin pulsator i förening med spenarna omgivande spenkoppar, bestående av ett metallrör, och i dessa fästa, spenarna omslutande gummihylsor, spengummi, blev vakuummaskinen praktiskt användbar. Pulsatorn är en apparat, vilken, driven av vakuum, frambringar ömsevis luftförtunning och atmosfäriskt lufttryck mellan spenkoppen och spengummit.

Verkan härav är, att spengummit växelvis utvidgas och sammantryckes kring spenen. Gummits sammanfallande kring spenen kan ej utpressa mjölken men gör, att blodströmmen blir

normal från spenen, så att denna ej blir utsatt för en skadlig blodöverfyllnad.

Systemet med mekaniskt utpressande av mjölken, ss. vid handmjölkning, s. k. tryckmaskiner, kräver mer invecklade anordningar dels för kraftens fördelande från en gemensam kraftkälla till de särskilda mjölkningsmaskinerna, dels för att giva de organ, som bearbeta spenarna, en riktig rörelse, som åstadkommer den avsedda verkan, och för att möjliggöra, att dessa organ lätt kunna inställas för alla olika spenlägen och juverformer. Detta system tillämpades vid G. De Lavals på 1890-talet konstruerade 1 a k t a t o r, vid vilken kraften utväxlades från en ovan korna anbragt roterande axel medelst spiralaxlar till mjölkningsmaskinen. Denna var upphängd under kon och utövade tryck på spenarna med tangentliknande organ.

F. & B. Ljungströms m.} som i början av 1900-talet vann någon spridning i Sverige, var också en tryckmaskin, till vilken kraften utväxlades från en över korna löpande, fram- och återgående ledning genom pressvatten till mjölkningsorganen. I. Lindström använde i maskinen Omega (tryckluft) och G. Dahlén pressluft som kraftöverföringsmedel .

Tryckmaskinerna måste dock vika för vakuummaskinerna, mest därför att de förra voro mer utsatta för slitning och voro svårare att väl anpassa till växlande juver- och spenformer än de senare. En av de mest framträdande svårigheterna med sugmaskinerna var, att i praktiken hålla dem rena och bakteriefria, i synnerhet i de mer än meterlånga gummislangar, som leda mjölken från spenarna till det på golvet stående mjölkkärlet. Denna senare olägenhet undanröjdes först genom I. Lindströms m. Omega (sug), som upphänges under kon, varigenom det blev möjligt att leda mjölken från spenarna till mjölkkärlet genom korta, raka rör av celluloid, vilka lätt effektivt rengöras. Uppslaget följdes av de svenska maskinerna Manus III och C o-m o r, hos vilka båda mjölken ledes till det ävenledes under kon upphängda mjölkkärlet genom en förening av korta gummislangar och ett kort celluloidrör. Svårigheten att få mjölkningen utförd för hand har givit mjölkningsmaskinerna alltmer ökad användning, och samtidigt hava konstruktionerna alltmer fullkomnats med hänsyn såväl till mekaniska anordningar som till hygienisk beskaffenhet. Vetenskapliga undersökningar och officiellt kontrollerade praktiska provningar i Amerika och Europa ha visat, att maskinmjölkning fullt kan ersätta handmjölkning utan att medföra varken men för kornas hälsa, en minskadmjölkavkastning eller, om maskinerna hållas väl rena, en hygieniskt underhaltig mjölk. Tvärtom är vid uppträdande epidemier, t. ex. nervfeber, risken att, mjölken blir smittspridare avsevärt mindre än vid handmjölkning. Genom mjölkningsmaskiner kan en man ersätta 5—6 mjölkare, vilket gör lantmannen mindre beroende av en alltid dyrlejd och svåranskaffbar mjölkningspersonal. Maskinmj ölkning är numera införd vid en mängd gårdar, huvudsakligen sådana, där erforderlig kraft bekvämt kan erhållas från elektrisk ledning. Vanligen utföres för säkerhets skull eftermj ölkning för hand.Ivar Lindström.

Mjölkprovare kallas enkla apparater för provning av mjölks godhet, särskilt dess fetthalt och eg. vikt. Dylika apparater användes förr rätt mycket men hava numera på grund av sin otillförlitlighet kommit ur bruk och ersatts av noggrann fettbestämning genom kemisk analys eller butyrometer (se d. o. och Fettbestämning). De vanligast använda mjölk-provarna voro:

1. Kremometer, gräddmätare, gräddglas, en graderad glascylinder, vari ett mjölkprov får stå till gräddsättning, varefter den avsatta gräddens mängd direkt avläses i procent av mjölken. Som gräddlagrets täthet i hög grad kan växla efter mjölkens olika simmighet och värmegraden, giver den så bestämda gräddhalten ingen säker upplysning om fetthalten.

2. Apparater för bestämmande av mjölkens genomskinlighet. En sådan var Fesers laktoskop, som utgöres av ett grovt glasrör, i vars nedre del finns en kropp av vitt glas, försedd med svarta trärstreck. En bestämd mängd mjölk hälles i apparaten, varvid de nämnda strecken bliva osynliga till följd av mjölkens ogenomskinlighet. Därefter tillsättes vatten, tills mjölken blir så utspädd, att strecken lysa igenom. Genom å apparaten anbragt gradering avläses direkt dels mängden tillsatt vatten, dels mjölkens ursprungliga fetthalt. Emedan mjölkens ogenomskinlighet beror ej blott av fetthalten utan även av det kolloidalt lösta kaseinet, lämnade denna apparat ej säkra resultat i avseende på fetthalten. Än mindre var det fallet med en del andra laktoskop, mjölkspeglar och pioskop grundade på fettets egenskap att göra mjölken ogenomskinlig.

3. Sänkvågar, areometrar, användas att bestämma mjölkens egentliga vikt, genom vilken man förr trodde sig kunna avgöra mjölkens fetthalt och om förfalskning förelåg. Mest brukades Quévennes laktodensimeter, som var en areometer, vars spindel var graderad från 14 i toppen till 42 nederst, motsvarande eg. v. 1.014 till 1.042. Dessa grader voro beräknade efter en värmegrad av 15°, och genom korrektionstabeller kunde vid andra temperaturer iakttagen eg. vikt rättas. Soxhlets mjölkareometer är konstruerad på samma sätt men har färre grader.

Mjölkprovning, Mjölks värde och användbarhet för olika ändamål kan blott ofullständigt bedömas efter dess utseende och smak och har därför underkastats en allt strängare kontroll. Tidigare gick denna vanligen ut på bestämning av mjölkens gräddhalt med hjälp av enkla mjölkprovare (se d. o..). Denna bedömning var mycket osäker och har numera ersatts genom direkt bestämning av mjölkens fetthalt genom kemisk analys eller med hjälp av butyrometer (se d. o. och Fettbestämning). Dylik kontroll över fetthalten är nu införd såväl vid mejerier, där mjölken betalas efter fetthalt, som mångenstädes vid handeln med mjölk för direkt förbrukning. Över övriga beståndsdelar av mjölken hålles i regel ingen kontroll, då den jämföreselvis ringa växlingen i detta avseende icke har någon praktisk betydelse. Däremot är sådan över mjölkens halt av bakterier och av dessa framkallade förändringar införd dels vid mejerier, särskilt för ostberedning, dels av kommunala myndigheter för övervakande av ej blott fetthalten utan även mjölkens hygieniska beskaffenhet.

Utom fettbestämning samt iakttagelse av mjölkens smak och lukt användas följande undersökningsmetoder:

A. Mjölkhygieniska undersökningar:

1. Smutshalten, som inverkar ej blott på mjölkens aptitlighet utan även genom de med gödseldelar och annan smuts följande bakterier på mjölkens hållbarhet, bedömes vanligen genom filtrering av en viss mängd mjölk genom ett litet bomullsfilter. Även användes sedimenteringsprovet, varvid, sedan mjölken fått stå i 2 timmar i ett glaskärl,tillses, om någon bottensats bildats. Har så ej skett, kan mjölken anses hava tillfredsställande renhet.

2. Mjölkens surhetsgrad bestämmes för att bedöma friskheten och lämpligheten för framställning av vissa ostslag, likasom för att kontrollera gräddens syrning före kärningen. Den sker på följande sätt:

a. Genom provning med lackmus undersökes, om reaktionen är tydligt sur eller möjligen alkalisk, vilket senare tyder på att mjölken härrör från kor, som lida av juversjukdom, eller är utspädd med vatten.

b. Kokprov: Om mjölken koagulerar vid kokning, är den starkt sur (innehåller minst 0.26 % mjölksyra, motsvarande 12 cm^3 fjärdedelsnormal natronlut på 100 cm^3 mjölk).

c. Alkoholprov: Om lika delar mjölk och omkring 60%-ig alkohol blandas i ett provrör och skakas, visa vita flockar på glaset, att mjölken är starkt sur, under det att fullt frisk mjölk lämnar glaset klart.

d. Titrering av mjölkens surhetsgrad brukas vid ystning samt t. ex. för att mjölkavkastning eller, om maskinerna hållas väl rena, en hygieniskt underhaltig mjölk. Tvärtom är vid uppträdande epidemier, t. ex. nervfeber, risken att, mjölken blir smittspridare avsevärt mindre än vid handmjölkning. Genom mjölkningsmaskiner kan en man ersätta 5—6 mjölkare, vilket gör lantmannen mindre beroende av en alltid dyrlejd och svåranskaffbar mjölkningspersonal. Maskinmj ölkning är numera införd vid en mängd gårdar, huvudsakligen sådana, där erforderlig kraft bekvämt kan erhållas från elektrisk ledning. Vanligen utföres för säkerhets skull eftermj ölkning för hand.Ivar Lindström.

Mjölkprovare kallas enkla apparater för provning av mjölks godhet, särskilt dess fetthalt och eg. vikt. Dylika apparater användes förr rätt mycket men hava numera på grund av sin otillförlitlighet kommit ur bruk och ersatts av noggrann fettbestämning genom kemisk analys eller butyrometer (se d. o. och Fettbestämning). De vanligast använda mjölk-provarna voro:

1. Kremometer, gräddmätare, gräddglas, en graderad glascylinder, vari ett mjölkprov får stå till gräddsättning, varefter den avsatta gräddens mängd direkt avläses i procent av mjölken. Som gräddlagrets täthet i hög grad kan växla efter mjölkens olika simmighet och värmegraden, giver den så bestämda gräddhalten ingen säker upplysning om fetthalten.

2. Apparater för bestämmande av mjölkens genomskinlighet. En sådan var Fesers laktoskop, som utgöres av ett grovt glasrör, i vars nedre del finns en kropp av vitt glas, försedd med svarta trärstreck. En bestämd mängd mjölk hälles i apparaten, varvid de nämnda strecken bliva osynliga till följd av mjölkens ogenomskinlighet. Därefter tillsättes vatten, tills mjölken blir så utspädd, att strecken lysa igenom. Genom å apparaten anbragt gradering avläses direkt dels mängden tillsatt vatten, dels mjölkens ursprungliga fetthalt. Emedan mjölkens ogenomskinlighet beror ej blott av fetthalten utan även av det kolloidalt lösta kaseinet, lämnade denna apparat ej säkra resultat i avseende på fetthalten. Än mindre var det fallet med en del andra laktoskop, mjölkspeglar och pioskop grundade på fettets egenskap att göra mjölken ogenomskinlig.

3. Sänkvågar, areometrar, användas att bestämma mjölkens egentliga vikt, genom vilken man förr trodde sig kunna avgöra mjölkens fetthalt och om förfalskning förelåg. Mest brukades Quévennes laktodensimeter, som var en areometer, vars spindel var graderad från 14 i toppen till 42 nederst, motsvarande eg. v. 1.014 till 1.042. Dessa grader voro beräknade efter en värmegrad av 15°, och genom korrektionstabeller kunde vid andra temperaturer iakttagen eg. vikt rättas. Soxhlets mjölkareometer är konstruerad på samma sätt men har färre grader.

Mjölkprovning, Mjölks värde och användbarhet för olika ändamål kan blott ofullständigt bedömas efter dess utseende och smak och har därför underkastats en allt strängare kontroll. Tidigare gick denna vanligen ut på bestämning av mjölkens gräddhalt med hjälp av enkla mjölkprovare (se d. o..). Denna bedömning var mycket osäker och har numera ersatts genom direkt bestämning av mjölkens fetthalt genom kemisk analys eller med hjälp av butyrometer (se d. o. och Fettbestämning). Dylik kontroll över fetthalten är nu införd såväl vid mejerier, där mjölken betalas efter fetthalt, som mångenstädes vid handeln med mjölk för direkt förbrukning. Över övriga beståndsdelar av mjölken hålles i regel ingen kontroll, då den jämföreselvis ringa växlingen i detta avseende icke har någon praktisk betydelse. Däremot är sådan över mjölkens halt av bakterier och av dessa framkallade förändringar införd dels vid mejerier, särskilt för ostberedning, dels av kommunala myndigheter för övervakande av ej blott fetthalten utan även mjölkens hygieniska beskaffenhet.

Utom fettbestämning samt iakttagelse av mjölkens smak och lukt användas följande undersökningsmetoder:

A. Mjölkhygieniska undersökningar:

1. Smutshalten, som inverkar ej blott på mjölkens aptitlighet utan även genom de med gödseldelar och annan smuts följande bakterier på mjölkens hållbarhet, bedömes vanligen genom filtrering av en viss mängd mjölk genom ett litet bomullsfilter. Även användes sedimenteringsprovet, varvid, sedan mjölken fått stå i 2 timmar i ett glaskärl,tillses, om någon bottensats bildats. Har så ej skett, kan mjölken anses hava tillfredsställande renhet.

2. Mjölkens surhetsgrad bestämmes för att bedöma friskheten och lämpligheten för framställning av vissa ostslag, likasom för att kontrollera gräddens syrning före kärningen. Den sker på följande sätt:

a. Genom provning med lackmus undersökes, om reaktionen är tydligt sur eller möjligen alkalisk, vilket senare tyder på att mjölken härrör från kor, som lida av juversjukdom, eller är utspädd med vatten.

b. Kokprov: Om mjölken koagulerar vid kokning, är den starkt sur (innehåller minst 0.26 % mjölksyra, motsvarande 12 cm^3 fjärdedelsnormal natronlut på 100 cm^3 mjölk).

c. Alkoholprov: Om lika delar mjölk och omkring 60%-ig alkohol blandas i ett provrör och skakas, visa vita flockar på glaset, att mjölken är starkt sur, under det att fullt frisk mjölk lämnar glaset klart.

d. Titrering av mjölkens surhetsgrad brukas vid ystning samt t. ex. för att mjölkavkastning eller, om maskinerna hållas väl rena, en hygieniskt underhaltig mjölk. Tvärtom är vid uppträdande epidemier, t. ex. nervfeber, risken att, mjölken blir smittspridare avsevärt mindre än vid handmjölkning. Genom mjölkningsmaskiner kan en man ersätta 5—6 mjölkare, vilket gör lantmannen mindre beroende av en alltid dyrlejd och svåranskaffbar mjölkningspersonal. Maskinmj ölkning är numera införd vid en mängd gårdar, huvudsakligen sådana, där erforderlig kraft bekvämt kan erhållas från elektrisk ledning. Vanligen utföres för säkerhets skull eftermj ölkning för hand.Ivar Lindström.

Mjölkprovare kallas enkla apparater för provning av mjölks godhet, särskilt dess fetthalt och eg. vikt. Dylika apparater användes förr rätt mycket men hava numera på grund av sin otillförlitlighet kommit ur bruk och ersatts av noggrann fettbestämning genom kemisk analys eller butyrometer (se d. o. och Fettbestämning). De vanligast använda mjölk-provarna voro:

1. Kremometer, gräddmätare, gräddglas, en graderad glascylinder, vari ett mjölkprov får stå till gräddsättning, varefter den avsatta gräddens mängd direkt avläses i procent av mjölken. Som gräddlagrets täthet i hög grad kan växla efter mjölkens olika simmighet och värmegraden, giver den så bestämda gräddhalten ingen säker upplysning om fetthalten.

2. Apparater för bestämmande av mjölkens genomskinlighet. En sådan var Fesers laktoskop, som utgöres av ett grovt glasrör, i vars nedre del finns en kropp av vitt glas, försedd med svarta trärstreck. En bestämd mängd mjölk hälles i apparaten, varvid de nämnda strecken bliva osynliga till följd av mjölkens ogenomskinlighet. Därefter tillsättes vatten, tills mjölken blir så utspädd, att strecken lysa igenom. Genom å apparaten anbragt gradering avläses direkt dels mängden tillsatt vatten, dels mjölkens ursprungliga fetthalt. Emedan mjölkens ogenomskinlighet beror ej blott av fetthalten utan även av det kolloidalt lösta kaseinet, lämnade denna apparat ej säkra resultat i avseende på fetthalten. Än mindre var det fallet med en del andra laktoskop, mjölkspeglar och pioskop grundade på fettets egenskap att göra mjölken ogenomskinlig.

3. Sänkvågar, areometrar, användas att bestämma mjölkens egentliga vikt, genom vilken man förr trodde sig kunna avgöra mjölkens fetthalt och om förfalskning förelåg. Mest brukades Quévennes laktodensimeter, som var en areometer, vars spindel var graderad från 14 i toppen till 42 nederst, motsvarande eg. v. 1.014 till 1.042. Dessa grader voro beräknade efter en värmegrad av 15°, och genom korrektionstabeller kunde vid andra temperaturer iakttagen eg. vikt rättas. Soxhlets mjölkareometer är konstruerad på samma sätt men har färre grader.

Mjölkprovning, Mjölks värde och användbarhet för olika ändamål kan blott ofullständigt bedömas efter dess utseende och smak och har därför underkastats en allt strängare kontroll. Tidigare gick denna vanligen ut på bestämning av mjölkens gräddhalt med hjälp av enkla mjölkprovare (se d. o..). Denna bedömning var mycket osäker och har numera ersatts genom direkt bestämning av mjölkens fetthalt genom kemisk analys eller med hjälp av butyrometer (se d. o. och Fettbestämning). Dylik kontroll över fetthalten är nu införd såväl vid mejerier, där mjölken betalas efter fetthalt, som mångenstädes vid handeln med mjölk för direkt förbrukning. Över övriga beståndsdelar av mjölken hålles i regel ingen kontroll, då den jämföreselvis ringa växlingen i detta avseende icke har någon praktisk betydelse. Däremot är sådan över mjölkens halt av bakterier och av dessa framkallade förändringar införd dels vid mejerier, särskilt för ostberedning, dels av kommunala myndigheter för övervakande av ej blott fetthalten utan även mjölkens hygieniska beskaffenhet.

Utom fettbestämning samt iakttagelse av mjölkens smak och lukt användas följande undersökningsmetoder:

A. Mjölkhygieniska undersökningar:

1. Smutshalten, som inverkar ej blott på mjölkens aptitlighet utan även genom de med gödseldelar och annan smuts följande bakterier på mjölkens hållbarhet, bedömes vanligen genom filtrering av en viss mängd mjölk genom ett litet bomullsfilter. Även användes sedimenteringsprovet, varvid, sedan mjölken fått stå i 2 timmar i ett glaskärl,tillses, om någon bottensats bildats. Har så ej skett, kan mjölken anses hava tillfredsställande renhet.

2. Mjölkens surhetsgrad bestämmes för att bedöma friskheten och lämpligheten för framställning av vissa ostslag, likasom för att kontrollera gräddens syrning före kärningen. Den sker på följande sätt:

a. Genom provning med lackmus undersökes, om reaktionen är tydligt sur eller möjligen alkalisk, vilket senare tyder på att mjölken härrör från kor, som lida av juversjukdom, eller är utspädd med vatten.

b. Kokprov: Om mjölken koagulerar vid kokning, är den starkt sur (innehåller minst 0.26 % mjölksyra, motsvarande 12 cm^3 fjärdedelsnormal natronlut på 100 cm^3 mjölk).

c. Alkoholprov: Om lika delar mjölk och omkring 60%-ig alkohol blandas i ett provrör och skakas, visa vita flockar på glaset, att mjölken är starkt sur, under det att fullt frisk mjölk lämnar glaset klart.

d. Titrering av mjölkens surhetsgrad brukas vid ystning samt t. ex. för attbestämma, om surheten är så hög, att mjölken ej tål pastörisering. Vanligen titreras med natronlut av bestämd styrka ($^1/_4$ eller $^1/_{10}$ normal) och fenolftalein som indikator. Halten av syra plägar uttryckas i Thörnergrader, motsvarande antalet cm^3 tiondelsnormal natronlut som åtgå för neutralisering av 100 cm^3 mjölk.Rättelse i boken: Efterföljande mening är tillagd. Soxhlet-Henkel grader angiva motsvarande antal cm^3 $^1/_4$ normal natronlut.

3. Enzymreaktioner ha till syfte att bedöma dels bakteriehalten, dels upphettningsgraden hos pastöriserad mjölk.

a. Reduktasprovet grundar sig på att avfärgningen av vissa färgämnen genom reducerande ämnens inverkan, blir hastigare, i samma mån bakteriehalten stiger. Således avfärgas metylenblått av frisk mjölk först på 8—12 timmar, medan detta i starkt bakteriehaltig mjölk kan ske på några få minuter. En avmätt mängd (20 cm^3) mjölk blandas med 0.5 cm^3 av en svag alkoholisk lösning av metylenblått, varefter blandningen får stå vid 38—40° värme. Om avfärgning sker inom en 20 min., innehåller mjölken minst 20 miljoner bakterier per cm^3 och anses mycket dålig, men däremot mycket god och hållbar, om den är oförändrad efter 5 $^1/_2$ timmar. Mellanliggande avfärgningstider beteckna medelgod och tämligen dålig kvalitet.

b. Katalasprovet. Enzymet katalas, som sönderdelar vätesuperoxid under frigörande av syre, bildas dels av de vita blodkropparna (leukocyterna), som alltid finnas i mjölk, dels av mikroorganismer. 15 cm^3 mjölk blandas med 5 cm^3 av en 1-proc. vätesuperoxidlösning och hålles i ett slutet och graderat rör vid 22° värme. Om den därvid utvecklade syrgasens mängd överstiger 2 cm^3, anses mjölken vara av abnorm beskaffenhet. Provet användes för undersökning av enskilda kors mjölk, men är mindre lämpligt än reduktasprovet för bedömande av mängden bakterier, emedan katalas bildas ej blott av sådana utan även av leukocyter, som i större mängd övergå i mjölken vid juversjukdomar.

c. Storchs prov. Mjölk innehåller ett enzym, peroxidas, vilket befordrar överförandet av syre från per oxider (ex. vätesuperoxid) till lätt oxiderade kroppar. Detta enzym förstöres vid upphettning till 78—8o°. Härav begagnar man sig för att kontrollera, om mjölk upphettats till dessa eller högre värmegrader (t. ex. kokats eller pastöriserats). 5 cm^3 av mjölken försättes efter uppvärmning till 35° i ett provrör med en droppe 1 % vätesuperoxid och därefter med 2 droppar 2 % parafenylendiamin. Blandningen skakas, och om den därvid under 1 minut förblir ofärgad, har mjölken varit upphettad till minst 80°. En starkt blå färg visar, att uppvärmningen ej gått över 78° och en svagare blåfärgning antyder en upphettning mellan dessa gradtal.

4. Jäsningsprov. Ett mjölkprov, helst 120—140 cm^3, fylles på ett (ex. genom sköljning med het sodalut) noga steriliserat provrör och hålles under 12—24 timmar vid 38—40° värme. Om mjölken efter denna tid är oförändrad, är den fullt normal och frisk. Om provet jämnt löpnat genom hela sin massa och har rent sur lukt, visar det, att mjölken ej var nymjölkad, men då mjölksyrebakterierna förhärska, hava de skadliga bakterierna satts ur verksamhet och mjölken är av god beskaffenhet. Om åter mjölken koagulerat ojämnt och vassle avskilts, har den antagligen ej behandlats med önskvärd renlighet, och om tillika gasblåsor utvecklas och lukten är dålig, är mjölken, otjänlig till föda och beredning av mejeriprodukter. Jäsningsprov användes i synnerhet i ostmejerier för att undersöka enskilda leverantörers mjölk.

Enligt Orla-Jensens förslag förenas reduktas-och jäsningsprov till ett jäsningsreduktasprov, som utföres vid jäsningsprovets värmegrad, 38—40°, men under 24 timmar. Det sammansatta provet giver sålunda på en gång upplysning om det relativa antalet, bakterier och om arten av de förhärskande bland dem.

5. Trommsdorffs leukocyt-prov tjänar att utröna antalet av leukocyter i mjölken. Ett prov av mjölken centrifugeras i ett rör utdraget i ett kapillärrör, i vilket då samlas de fasta delarna, till stor del bestående av leukocyter. Om bottensatsen överstiger ett märke, motsvarande 0.1 vol.proc, kan juverinflammation misstänkas. Provet användes för undersökning av enskilda kors mjölk.

B. Undersökning om förfalskning av mjölk. Mjölk förfalskas huvudsakligen antingen genom att utspäda den med vatten eller skummjölk eller ock genom partiell skumning eller genom att undantaga den sist urmjölkade, fetaste mjölken. Genom bestämning av mjölkens fetthalt kan i allmänhet ej dylik förfalskning bevisas, emedan ju fetthalten i oförfalskad mjölk kan växla högst betydligt. Ej heller genom bestämmande av mjölkens eg. vikt kan vare sig utspädning eller skumning säkert påvisas, emedan mjölkens eg. vikt växlar och de förändringar däri, som utspädning med vatten och med skummjölk (eller skumning) medföra, gå i motsatt riktning, så att den sänkning av eg. vikten, som utspädning med vatten medför, kan motverkas genom skumning. Genom jämförelse av ett mjölkprovs eg. vikt och sammansättning med motsvarande för normal mjölk kan emellertid med rätt stor visshet avgöras, om förfalskning föreligger eller ej. Normal mjölks halt av torr ämne i förhållande till fetthalt och egentliga vikt kan beräknas efter den i art. Mjölk anförda Fleisch-manns formel och växlar sålunda hos enstaka kors mjölk.

eg. vikt

1.029—1.034

fettproc.

2.5—4.5

torrämneproc. 10.3—14.7. fettfri torrämneproc. 7.8—10.2 torr ämnets fettproc. 19.9—32.1. I biandmjölk från hela besättningar växlar sammansättningen långt mindre. Om halten av såväl fett som torrsubstans och fettfri torrsubstans äro låga men torrämnets fetthalt ej i motsvarande grad nedgått, så är mjölken ganska visst utspädd med vatten. Hög eg. vikt samtidigt som låg fetthalt och låg fett-procent i torrämnet tyda på skumning eller tillsats av skummjölk. Låg fetthalt i mjölken och i dess torrämne i förening med låg torr-ämnehalt och normal eller låg eg. vikt göra troligt, att mjölken såväl utspätts med vatten som försatts med skummjölk eller skummats. Utspädning med vatten medför dessutom en höjning av mjölkens fryspunkt, vilken hos normal mjölk är ungefär —0.54, vare sig mjölken är fetare eller magrare. Likaså kan vattentillsats påvisas genom bestämning av mjölkserums brytningstal, som sker medelst refraktometer. Oförfalskad mjölk visar omkring 39 refraktometergrader, medan även en obetydlig vattentillsats medför en avsevärd sänkning härav.

Stallprov. Om undersökning av en leverantörs mjölk givit anledning att misstänka förfalskning, brukas att oförberett taga prov direkt vid mjölkningen, då en jämförelse mellan detta prov och den förut levererade mjölken bör vara avgörande. Där skummjölk återtages av leverantörerna från mejeriet, kan man även genom fördold färgning av den återlämnade skummjölken vinna upplysning, om en leverantör utspäder mjölken med skummjölk. Om till denna sättes t. ex. fenolftalein, som i normal färsk mjölk är färglöst men vid alkalisk reaktion giver starkt röd färg, kan denna tillsats påvisas genom tillsats av soda till den mjölk, som förfalskats med så behandlad skummjölk. En lämplig tillsats är 10 g. av en 5 % lösning till 50 kg. mjölk.

Provtagning av mjölk för undersökning måste göras med stor noggrannhet, för att ett verkligt medelprov skall erhållas. Innan provet tages, bör mjölken omblandas väl, för att fettet, som kan växla i olika kors mjölk och snart stiger mot ytan, må bliva jämnt fördelat. För att provet må innehålla proportionella delar av mjölkens olika lager, kan man taga prov medelst en provtagare, bestående av ett i båda ändarna öppet jämntjockt rör, som når ända ned till kärlets botten. Genom att tillsluta övre öppningen kan hela den i röret inneslutna mjölkcylindern upphämtas. På detta sätt komma ur flera kärl tagna prov att bilda ett medelprov av hela den mjölkmängd, varav proven tagits. Gäller det att uttaga prov ur flera kärl av olika storlek, så måste de tagna provens storlek stå i visst förhållande till de olika mjölkmängderna. Så tages t. ex. ur en 5o-litersflaska 1 dl., ur en 30-litersflaska 0.6 dl. o. s. v. Dessa olika prov sammanblandas sedan till ett generalprov. Chr. Barthel.

Mjölkpulver. Se Kraft- och hälsofoder.

Mjölkraser. Ordet betecknar kreatursraser, som utmärka sig för högt utvecklade anlag för riklig mjölkning; sådana äro bland nötkreatursraser framför allt den holländska, ostfrisiska och övriga låglandsraser, men samtliga i Sverige numera använda nötboskapsraser hava i de bättre stammarna utvecklats till rätt högt stående mjölkraser. Bland får stå det nordtyska marskfåret och bland getter den schweiziska Saanengeten främst i detta avseende.

Mjölkrör, metallrör, vanligen av silver, avsedda att instickas i kos juver för att vid fall av sjukdom i detta eller såriga spenar uttappa mjölken. Se Mjölkning.

Mjölksaft. 1. Benämning på den mjölkliknande näringsvätska, även kallad chylus, som genom chyluskärlen upptages ur tarmväggarna och som genom bröstgången föres in i blodströmmen. Se Matsmältning, Matsmältningsorgan, Näring.

2. En vit, stundom gul eller rödaktig saft, som hos vissa växter, t. ex. många korgblomstriga, törelväxter *(Euphorbiaceæ),* vallmo m.fl., innehålles i särskilda celler eller kärl och utflödar, när stammen eller annan växtdel såras. M. är en emulsion, innehållande socker, gummi, hartser, kautschuk m. fl. ämnen, olika för olika växter lösta eller uppslammade. Dess betydelse för växterna är okänd. Kautchuk och guttaperka vinnes av m. hos några tropiska växtarter. Ingen i Sverige odlad eller vildväxande växt har någon nyttig användning på grund av halt av m.

Mjölksil. I äldre tid användes ytterst enkla och ofullkomliga silanordningar för att befria mjölk och andra vätskor från fasta föroreningar. Sålunda brukades att sila genom enris eller en sillapp av kohår i en tratt av näver eller trä, eller genom en linneduk, som lades över ett trattformigt urtaget silträ eller över en silstege. Senare blev vanligt att använda metalltrådssilar belagda med en tunn och fin silduk. I senare tid hava mjölksilar kommit i bruk, i vilka mjölken silas genom två metallsilar med mellan dem liggande pressat filtrum av bomull, vilket användes blott vid en uppsilning och därefter bortkastas. Den äldsta dylika m., Ulax, konstruerad av J. Ulander 1902, har ett dylikt silbatteri och i silkärlets övre del en översil av metalltrådsduk för grövre föroreningars kvarhållande; den yngre kronsilen Balix har flera silbatterier över varandra, varigenom silytan och silningsmängden ökas. Genom bomullsfiltrernas större silningsförmåga och därigenom, att begagnade filtrer ej vidare begagnas, innebära dessa silar ett stort framsteg.

Mjölkskivling. Se Riska. torrämneproc. 10.3—14.7. fettfri torrämneproc. 7.8—10.2 torr ämnets fettproc. 19.9—32.1. I biandmjölk från hela besättningar växlar sammansättningen långt mindre. Om halten av såväl fett som torrsubstans och fettfri torrsubstans äro låga men torrämnets fetthalt ej i motsvarande grad nedgått, så är mjölken ganska visst utspädd med vatten. Hög eg. vikt samtidigt som låg fetthalt och låg fett-procent i torrämnet tyda på skumning eller tillsats av skummjölk. Låg fetthalt i mjölken och i dess torrämne i förening med låg torr-ämnehalt och normal eller låg eg. vikt göra troligt, att mjölken såväl utspätts med vatten som försatts med skummjölk eller skummats. Utspädning med vatten medför dessutom en höjning av mjölkens fryspunkt, vilken hos normal mjölk är ungefär —0.54, vare sig mjölken är fetare eller magrare. Likaså kan vattentillsats påvisas genom bestämning av mjölkserums brytningstal, som sker medelst refraktometer. Oförfalskad mjölk visar omkring 39 refraktometergrader, medan även en obetydlig vattentillsats medför en avsevärd sänkning härav.

Stallprov. Om undersökning av en leverantörs mjölk givit anledning att misstänka förfalskning, brukas att oförberett taga prov direkt vid mjölkningen, då en jämförelse mellan detta

prov och den förut levererade mjölken bör vara avgörande. Där skummjölk återtages av leverantörerna från mejeriet, kan man även genom fördold färgning av den återlämnade skummjölken vinna upplysning, om en leverantör utspäder mjölken med skummjölk. Om till denna sättes t. ex. fenolftalein, som i normal färsk mjölk är färglöst men vid alkalisk reaktion giver starkt röd färg, kan denna tillsats påvisas genom tillsats av soda till den mjölk, som förfalskats med så behandlad skummjölk. En lämplig tillsats är 10 g. av en 5 % lösning till 50 kg. mjölk.

Provtagning av mjölk för undersökning måste göras med stor noggrannhet, för att ett verkligt medelprov skall erhållas. Innan provet tages, bör mjölken omblandas väl, för att fettet, som kan växla i olika kors mjölk och snart stiger mot ytan, må bliva jämnt fördelat. För att provet må innehålla proportionella delar av mjölkens olika lager, kan man taga prov medelst en provtagare, bestående av ett i båda ändarna öppet jämntjockt rör, som når ända ned till kärlets botten. Genom att tillsluta övre öppningen kan hela den i röret inneslutna mjölkcylindern upphämtas. På detta sätt komma ur flera kärl tagna prov att bilda ett medelprov av hela den mjölkmängd, varav proven tagits. Gäller det att uttaga prov ur flera kärl av olika storlek, så måste de tagna provens storlek stå i visst förhållande till de olika mjölkmängderna. Så tages t. ex. ur en 5o-litersflaska 1 dl., ur en 30-litersflaska 0.6 dl. o. s. v. Dessa olika prov sammanblandas sedan till ett generalprov. Chr. Barthel.

Mjölkpulver. Se Kraft- och hälsofoder.

Mjölkraser. Ordet betecknar kreatursraser, som utmärka sig för högt utvecklade anlag för riklig mjölkning; sådana äro bland nötkreatursraser framför allt den holländska, ostfrisiska och övriga låglandsraser, men samtliga i Sverige numera använda nötboskapsraser hava i de bättre stammarna utvecklats till rätt högt stående mjölkraser. Bland får stå det nordtyska marskfåret och bland getter den schweiziska Saanengeten främst i detta avseende.

Mjölkrör, metallrör, vanligen av silver, avsedda att instickas i kos juver för att vid fall av sjukdom i detta eller såriga spenar uttappa mjölken. Se Mjölkning.

Mjölksaft. 1. Benämning på den mjölkliknande näringsvätska, även kallad chylus, som genom chyluskärlen upptages ur tarmväggarna och som genom bröstgången föres in i blodströmmen. Se Matsmältning, Matsmältningsorgan, Näring.

2. En vit, stundom gul eller rödaktig saft, som hos vissa växter, t. ex. många korgblomstriga, törelväxter *{Euphorbiaceæ),* vallmo m.fl., innehålles i särskilda celler eller kärl och utflödar, när stammen eller annan växtdel såras. M. är en emulsion, innehållande socker, gummi, hartser, kautschuk m. fl. ämnen, olika för olika växter lösta eller uppslammade. Dess betydelse för växterna är okänd. Kautchuk och guttaperka vinnes av m. hos några tropiska växtarter. Ingen i Sverige odlad eller vildväxande växt har någon nyttig användning på grund av halt av m.

Mjölksil. I äldre tid användes ytterst enkla och ofullkomliga silanordningar för att befria mjölk och andra vätskor från fasta föroreningar. Sålunda brukades att sila genom enris eller en sillapp av kohår i en tratt av näver eller trä, eller genom en linneduk, som lades över ett trattformigt urtaget silträ eller över en silstege. Senare blev vanligt att använda metalltrådssilar belagda med en tunn och fin silduk. I senare tid hava mjölksilar kommit i bruk, i vilka mjölken silas genom två metallsilar med mellan dem liggande pressat filtrum av bomull, vilket användes blott vid en uppsilning och därefter bortkastas. Den äldsta dylika m., Ulax, konstruerad av J. Ulander 1902, har ett dylikt silbatteri och i silkärlets övre del en översil av metalltrådsduk för grövre föroreningars kvarhållande; den yngre kronsilen Balix har flera silbatterier över varandra, varigenom silytan och silningsmängden ökas. Genom bomullsfiltrernas större silningsförmåga och därigenom, att begagnade filtrer ej vidare begagnas, innebära dessa silar ett stort framsteg.

Mjölkskivling. Se Riska. torrämneproc. 10.3—14.7. fettfri torrämneproc. 7.8—10.2 torr ämnets fettproc. 19.9—32.1. I biandmjölk från hela besättningar växlar sammansättningen långt mindre. Om halten av såväl fett som torrsubstans och fettfri torrsubstans äro låga men torrämnets fetthalt ej i motsvarande grad nedgått, så är mjölken ganska visst utspädd med vatten. Hög eg. vikt samtidigt som låg fetthalt och låg fett-procent i torrämnet tyda på skumning eller tillsats av skummjölk. Låg fetthalt i mjölken och i dess torrämne i förening med låg torr-ämnehalt och normal eller låg eg. vikt göra troligt, att mjölken såväl utspätts med vatten som försatts med skummjölk eller skummats. Utspädning med vatten medför dessutom en höjning av mjölkens fryspunkt, vilken hos normal mjölk är ungefär —0.54, vare sig mjölken är fetare eller magrare. Likaså kan vattentillsats påvisas genom bestämning av mjölkserums brytningstal, som sker medelst refraktometer. Oförfalskad mjölk visar omkring 39 refraktometergrader, medan även en obetydlig vattentillsats medför en avsevärd sänkning härav.

Stallprov. Om undersökning av en leverantörs mjölk givit anledning att misstänka förfalskning, brukas att oförberett taga prov direkt vid mjölkningen, då en jämförelse mellan detta prov och den förut levererade mjölken bör vara avgörande. Där skummjölk återtages av leverantörerna från mejeriet, kan man även genom fördold färgning av den återlämnade skummjölken vinna upplysning, om en leverantör utspäder mjölken med skummjölk. Om till denna sättes t. ex. fenolftalein, som i normal färsk mjölk är färglöst men vid alkalisk reaktion giver starkt röd färg, kan denna tillsats påvisas genom tillsats av soda till den mjölk, som förfalskats med så behandlad skummjölk. En lämplig tillsats är 10 g. av en 5 % lösning till 50 kg. mjölk.

Provtagning av mjölk för undersökning måste göras med stor noggrannhet, för att ett verkligt medelprov skall erhållas. Innan provet tages, bör mjölken omblandas väl, för att fettet, som kan växla i olika kors mjölk och snart stiger mot ytan, må bliva jämnt fördelat. För att provet må innehålla proportionella delar av mjölkens olika lager, kan man taga prov medelst en provtagare, bestående av ett i båda ändarna öppet jämntjockt rör, som når ända ned till kärlets botten. Genom att tillsluta övre öppningen kan hela den i röret inneslutna mjölkcylindern upphämtas. På detta sätt komma ur flera kärl tagna prov att bilda ett medelprov av hela den mjölkmängd, varav proven tagits. Gäller det att uttaga prov ur flera kärl av olika storlek, så måste de tagna provens storlek stå i visst förhållande till de olika mjölkmängderna. Så tages t. ex. ur en 5o-litersflaska 1 dl., ur en 30-litersflaska 0.6 dl. o. s. v. Dessa olika prov sammanblandas sedan till ett generalprov. Chr. Barthel.

Mjölkpulver. Se Kraft- och hälsofoder.

Mjölkraser. Ordet betecknar kreatursraser, som utmärka sig för högt utvecklade anlag för riklig mjölkning; sådana äro bland nötkreatursraser framför allt den holländska, ostfrisiska och övriga låglandsraser, men samtliga i Sverige numera använda nötboskapsraser hava i de bättre stammarna utvecklats till rätt högt stående mjölkraser. Bland får stå det nordtyska marskfåret och bland getter den schweiziska Saanengeten främst i detta avseende.

Mjölkrör, metallrör, vanligen av silver, avsedda att instickas i kos juver för att vid fall av sjukdom i detta eller såriga spenar uttappa mjölken. Se Mjölkning.

Mjölksaft. 1. Benämning på den mjölkliknande näringsvätska, även kallad chylus, som genom chyluskärlen upptages ur tarmväggarna och som genom bröstgången föres in i blodströmmen. Se Matsmältning, Matsmältningsorgan, Näring.

2. En vit, stundom gul eller rödaktig saft, som hos vissa växter, t. ex. många korgblomstriga, törelväxter *{Euphorbiaceæ),* vallmo m.fl., innehålles i särskilda celler eller kärl och utflödar, när stammen eller annan växtdel såras. M. är en emulsion, innehållande socker, gummi, hartser, kautschuk m. fl. ämnen, olika för olika växter lösta eller uppslammade. Dess betydelse för växterna är okänd. Kautchuk och guttaperka vinnes av m. hos några tropiska växtarter. Ingen i Sverige odlad eller vildväxande växt har någon nyttig användning på grund av halt av m.

Mjölksil. I äldre tid användes ytterst enkla och ofullkomliga silanordningar för att befria mjölk och andra vätskor från fasta föroreningar. Sålunda brukades att sila genom enris eller en sillapp av kohår i en tratt av näver eller trä, eller genom en linneduk, som lades över ett trattformigt urtaget silträ eller över en silstege. Senare blev vanligt att använda metalltrådssilar belagda med en tunn och fin silduk. I senare tid hava mjölksilar kommit i bruk, i vilka mjölken silas genom två metallsilar med mellan dem liggande pressat filtrum av bomull, vilket användes blott vid en uppsilning och därefter bortkastas. Den äldsta dylika m., Ulax, konstruerad av J. Ulander 1902, har ett dylikt silbatteri och i silkärlets övre del en översil av metalltrådsduk för grövre föroreningars kvarhållande; den yngre kronsilen Balix har flera silbatterier över varandra, varigenom silytan och silningsmängden ökas. Genom bomullsfiltrernas större silningsförmåga och därigenom, att begagnade filtrer ej vidare begagnas, innebära dessa silar ett stort framsteg.

Mjölkskivling. Se Riska. torrämneproc. 10.3—14.7. fettfri torrämneproc. 7.8—10.2 torr ämnets fettproc. 19.9—32.1. I biandmjölk från hela besättningar växlar sammansättningen långt mindre. Om halten av såväl fett som torrsubstans och fettfri torrsubstans äro låga men torrämnets fetthalt ej i motsvarande grad nedgått, så är mjölken ganska visst utspädd med vatten. Hög eg. vikt samtidigt som låg fetthalt och låg fett-procent i torrämnet tyda på skumning eller tillsats av skummjölk. Låg fetthalt i mjölken och i dess torrämne i förening med låg torr-ämnehalt och normal eller låg eg. vikt göra troligt, att mjölken såväl utspätts med vatten som försatts med skummjölk eller skummats. Utspädning med vatten medför dessutom en höjning av mjölkens fryspunkt, vilken hos normal mjölk är ungefär —0.54, vare sig mjölken är fetare eller magrare. Likaså kan vattentillsats påvisas genom bestämning av mjölkserums brytningstal, som sker medelst refraktometer. Oförfalskad mjölk visar omkring 39 refraktometergrader, medan även en obetydlig vattentillsats medför en avsevärd sänkning härav.

Stallprov. Om undersökning av en leverantörs mjölk givit anledning att misstänka förfalskning, brukas att oförberett taga prov direkt vid mjölkningen, då en jämförelse mellan detta prov och den förut levererade mjölken bör vara avgörande. Där skummjölk återtages av leverantörerna från mejeriet, kan man även genom fördold färgning av den återlämnade skummjölken vinna upplysning, om en leverantör utspäder mjölken med skummjölk. Om till denna sättes t. ex. fenolftalein, som i normal färsk mjölk är färglöst men vid alkalisk reaktion giver starkt röd färg, kan denna tillsats påvisas genom tillsats av soda till den mjölk, som förfalskats med så behandlad skummjölk. En lämplig tillsats är 10 g. av en 5 % lösning till 50 kg. mjölk.

Provtagning av mjölk för undersökning måste göras med stor noggrannhet, för att ett verkligt medelprov skall erhållas. Innan provet tages, bör mjölken omblandas väl, för att fettet, som kan växla i olika kors mjölk och snart stiger mot ytan, må bliva jämnt fördelat. För att provet må innehålla proportionella delar av mjölkens olika lager, kan man taga prov medelst en provtagare, bestående av ett i båda ändarna öppet jämntjockt rör, som når ända ned till kärlets botten. Genom att tillsluta övre öppningen kan hela den i röret inneslutna mjölkcylindern upphämtas. På detta sätt komma ur flera kärl tagna prov att bilda ett medelprov av hela den mjölkmängd, varav proven tagits. Gäller det att uttaga prov ur flera kärl av olika storlek, så måste de tagna provens storlek stå i visst förhållande till de olika mjölkmängderna. Så tages t. ex. ur en 5o-litersflaska 1 dl., ur en 30-litersflaska 0.6 dl. o. s. v. Dessa olika prov sammanblandas sedan till ett generalprov. Chr. Barthel.

Mjölkpulver. Se Kraft- och hälsofoder.

Mjölkraser. Ordet betecknar kreatursraser, som utmärka sig för högt utvecklade anlag för riklig mjölkning; sådana äro bland nötkreatursraser framför allt den holländska, ostfrisiska och övriga låglandsraser, men samtliga i Sverige numera använda nötboskapsraser hava i de bättre stammarna utvecklats till rätt högt stående mjölkraser. Bland får stå det nordtyska marskfåret och bland getter den schweiziska Saanengeten främst i detta avseende.

Mjölkrör, metallrör, vanligen av silver, avsedda att instickas i kos juver för att vid fall av sjukdom i detta eller såriga spenar uttappa mjölken. Se Mjölkning.

Mjölksaft. 1. Benämning på den mjölkliknande näringsvätska, även kallad chylus, som genom chyluskärlen upptages ur tarmväggarna och som genom bröstgången föres in i blodströmmen. Se Matsmältning, Matsmältningsorgan, Näring.

2. En vit, stundom gul eller rödaktig saft, som hos vissa växter, t. ex. många korgblomstriga, törelväxter *{Euphorbiaceæ),* vallmo m.fl., innehålles i särskilda celler eller kärl och utflödar, när stammen eller annan växtdel såras. M. är en emulsion, innehållande socker, gummi, hartser, kautschuk m. fl. ämnen, olika för olika växter lösta eller uppslammade. Dess betydelse för växterna är okänd. Kautchuk och guttaperka vinnes av m. hos några tropiska växtarter. Ingen i Sverige odlad eller vildväxande växt har någon nyttig användning på grund av halt av m.

Mjölksil. I äldre tid användes ytterst enkla och ofullkomliga silanordningar för att befria mjölk och andra vätskor från fasta föroreningar. Sålunda brukades att sila genom enris eller en sillapp av kohår i en tratt av näver eller trä, eller genom en linneduk, som lades över ett trattformigt urtaget silträ eller över en silstege. Senare blev vanligt att använda metalltrådssilar belagda med en tunn och fin silduk. I senare tid hava mjölksilar kommit i bruk, i vilka mjölken silas genom två metallsilar med mellan dem liggande pressat filtrum av bomull, vilket användes blott vid en uppsilning och därefter bortkastas. Den äldsta dylika m., Ulax, konstruerad av J. Ulander 1902, har ett dylikt silbatteri och i silkärlets övre del en översil av metalltrådsduk för grövre föroreningars kvarhållande; den yngre kronsilen Balix har flera silbatterier över varandra, varigenom silytan och silningsmängden ökas. Genom bomullsfiltrernas större silningsförmåga och därigenom, att begagnade filtrer ej vidare begagnas, innebära dessa silar ett stort framsteg.

Mjölkskivling. Se Riska. torrämneproc. 10.3—14.7. fettfri torrämneproc. 7.8—10.2 torr ämnets fettproc. 19.9—32.1. I biandmjölk från hela besättningar växlar sammansättningen långt mindre. Om halten av såväl fett som torrsubstans och fettfri torrsubstans äro låga men torrämnets fetthalt ej i motsvarande grad nedgått, så är mjölken ganska visst utspädd med vatten. Hög eg. vikt samtidigt som låg fetthalt och låg fett-procent i torrämnet tyda på skumning eller tillsats av skummjölk. Låg fetthalt i mjölken och i dess torrämne i förening med låg torr-ämnehalt och normal eller låg eg. vikt göra troligt, att mjölken såväl utspätts med vatten som försatts med skummjölk eller skummats. Utspädning med vatten medför dessutom en höjning av mjölkens fryspunkt, vilken hos normal mjölk är ungefär —0.54, vare sig mjölken är fetare eller magrare. Likaså kan vattentillsats påvisas genom bestämning av mjölkserums brytningstal, som sker medelst refraktometer. Oförfalskad mjölk visar omkring 39 refraktometergrader, medan även en obetydlig vattentillsats medför en avsevärd sänkning härav.

Stallprov. Om undersökning av en leverantörs mjölk givit anledning att misstänka förfalskning, brukas att oförberett taga prov direkt vid mjölkningen, då en jämförelse mellan detta prov och den förut levererade mjölken bör vara avgörande. Där skummjölk återtages av leverantörerna från mejeriet, kan man även genom fördold färgning av den återlämnade skummjölken vinna upplysning, om en leverantör utspäder mjölken med skummjölk. Om till denna sättes t. ex. fenolftalein, som i normal färsk mjölk är färglöst men vid alkalisk reaktion giver starkt röd färg, kan denna tillsats påvisas genom tillsats av soda till den mjölk, som förfalskats med så behandlad skummjölk. En lämplig tillsats är 10 g. av en 5 % lösning till 50 kg. mjölk.

Provtagning av mjölk för undersökning måste göras med stor noggrannhet, för att ett verkligt medelprov skall erhållas. Innan provet tages, bör mjölken omblandas väl, för att fettet, som kan växla i olika kors mjölk och snart stiger mot ytan, må bliva jämnt fördelat. För att provet må innehålla proportionella delar av mjölkens olika lager, kan man taga prov medelst en provtagare, bestående av ett i båda ändarna öppet jämntjockt rör, som når ända ned till kärlets botten. Genom att tillsluta övre öppningen kan hela den i röret inneslutna mjölkcylindern upphämtas. På detta sätt komma ur flera kärl tagna prov att bilda ett medelprov av hela den mjölkmängd, varav proven tagits. Gäller det att uttaga prov ur flera kärl av olika storlek, så måste de tagna provens storlek stå i visst förhållande till de olika mjölkmängderna. Så tages t. ex. ur en 5o-litersflaska 1 dl., ur en 30-litersflaska 0.6 dl. o. s. v. Dessa olika prov sammanblandas sedan till ett generalprov. Chr. Barthel.

Mjölkpulver. Se Kraft- och hälsofoder.

Mjölkraser. Ordet betecknar kreatursraser, som utmärka sig för högt utvecklade anlag för riklig mjölkning; sådana äro bland nötkreatursraser framför allt den holländska, ostfrisiska och övriga låglandsraser, men samtliga i Sverige numera använda nötboskapsraser hava i de bättre stammarna utvecklats till rätt högt stående mjölkraser. Bland får stå det nordtyska marskfåret och bland getter den schweiziska Saanengeten främst i detta avseende.

Mjölkrör, metallrör, vanligen av silver, avsedda att instickas i kos juver för att vid fall av sjukdom i detta eller såriga spenar uttappa mjölken. Se Mjölkning.

Mjölksaft. 1. Benämning på den mjölkliknande näringsvätska, även kallad chylus, som genom chyluskärlen upptages ur tarmväggarna och som genom bröstgången föres in i blodströmmen. Se Matsmältning, Matsmältningsorgan, Näring.

2. En vit, stundom gul eller rödaktig saft, som hos vissa växter, t. ex. många korgblomstriga, törelväxter *{Euphorbiaceæ),* vallmo m.fl., innehålles i särskilda celler eller kärl och utflödar, när stammen eller annan växtdel såras. M. är en emulsion, innehållande socker, gummi, hartser, kautschuk m. fl. ämnen, olika för olika växter lösta eller uppslammade. Dess betydelse för växterna är okänd. Kautchuk och guttaperka vinnes av m. hos några tropiska växtarter. Ingen i Sverige odlad eller vildväxande växt har någon nyttig användning på grund av halt av m.

Mjölksil. I äldre tid användes ytterst enkla och ofullkomliga silanordningar för att befria mjölk och andra vätskor från fasta föroreningar. Sålunda brukades att sila genom enris eller en sillapp av kohår i en tratt av näver eller trä, eller genom en linneduk, som lades över ett trattformigt urtaget silträ eller över en silstege. Senare blev vanligt att använda metalltrådssilar belagda med en tunn och fin silduk. I senare tid hava mjölksilar kommit i bruk, i vilka mjölken silas genom två metallsilar med mellan dem liggande pressat filtrum av bomull, vilket användes blott vid en uppsilning och därefter bortkastas. Den äldsta dylika m., Ulax, konstruerad av J. Ulander 1902, har ett dylikt silbatteri och i silkärlets övre del en översil av metalltrådsduk för grövre föroreningars kvarhållande; den yngre kronsilen Balix har flera silbatterier över varandra, varigenom silytan och silningsmängden ökas. Genom bomullsfiltrernas större silningsförmåga och därigenom, att begagnade filtrer ej vidare begagnas, innebära dessa silar ett stort framsteg.

Mjölkskivling. Se Riska. torrämneproc. 10.3—14.7. fettfri torrämneproc. 7.8—10.2 torr ämnets fettproc. 19.9—32.1. I biandmjölk från hela besättningar växlar sammansättningen långt mindre. Om halten av såväl fett som torrsubstans och fettfri torrsubstans äro låga men torrämnets fetthalt ej i motsvarande grad nedgått, så är mjölken ganska visst utspädd med vatten. Hög eg. vikt samtidigt som låg fetthalt och låg fett-procent i torrämnet tyda på skumning eller tillsats av skummjölk. Låg fetthalt i mjölken och i dess torrämne i förening med låg torr-ämnehalt och normal eller låg eg. vikt göra troligt, att mjölken såväl utspätts med vatten som försatts med skummjölk eller skummats. Utspädning med vatten medför dessutom en höjning av mjölkens fryspunkt, vilken hos normal mjölk är ungefär —0.54, vare sig mjölken är fetare eller magrare. Likaså kan vattentillsats påvisas genom bestämning av mjölkserums brytningstal, som sker medelst refraktometer. Oförfalskad mjölk visar omkring 39 refraktometergrader, medan även en obetydlig vattentillsats medför en avsevärd sänkning härav.

Stallprov. Om undersökning av en leverantörs mjölk givit anledning att misstänka förfalskning, brukas att oförberett taga prov direkt vid mjölkningen, då en jämförelse mellan detta prov och den förut levererade mjölken bör vara avgörande. Där skummjölk återtages av leverantörerna från mejeriet, kan man även genom fördold färgning av den återlämnade skummjölken vinna upplysning, om en leverantör utspäder mjölken med skummjölk. Om till denna sättes t. ex. fenolftalein, som i normal färsk mjölk är färglöst men vid alkalisk reaktion giver starkt röd färg, kan denna tillsats påvisas genom tillsats av soda till den mjölk, som förfalskats med så behandlad skummjölk. En lämplig tillsats är 10 g. av en 5 % lösning till 50 kg. mjölk.

Provtagning av mjölk för undersökning måste göras med stor noggrannhet, för att ett verkligt medelprov skall erhållas. Innan provet tages, bör mjölken omblandas väl, för att fettet, som kan växla i olika kors mjölk och snart stiger mot ytan, må bliva jämnt fördelat. För att provet må innehålla proportionella delar av mjölkens olika lager, kan man taga prov medelst en provtagare, bestående av ett i båda ändarna öppet jämntjockt rör, som når ända ned till kärlets botten. Genom att tillsluta övre öppningen kan hela den i röret inneslutna mjölkcylindern upphämtas. På detta sätt komma ur flera kärl tagna prov att bilda ett medelprov av hela den mjölkmängd, varav proven tagits. Gäller det att uttaga prov ur flera kärl av olika storlek, så måste de tagna provens storlek stå i visst förhållande till de olika mjölkmängderna. Så tages t. ex. ur en 5o-litersflaska 1 dl., ur en 30-litersflaska 0.6 dl. o. s. v. Dessa olika prov sammanblandas sedan till ett generalprov. Chr. Barthel.

Mjölkpulver. Se Kraft- och hälsofoder.

Mjölkraser. Ordet betecknar kreatursraser, som utmärka sig för högt utvecklade anlag för riklig mjölkning; sådana äro bland nötkreatursraser framför allt den holländska, ostfrisiska och övriga låglandsraser, men samtliga i Sverige numera använda nötboskapsraser hava i de bättre stammarna utvecklats till rätt högt stående mjölkraser. Bland får stå det nordtyska marskfåret och bland getter den schweiziska Saanengeten främst i detta avseende.

Mjölkrör, metallrör, vanligen av silver, avsedda att instickas i kos juver för att vid fall av sjukdom i detta eller såriga spenar uttappa mjölken. Se Mjölkning.

Mjölksaft. 1. Benämning på den mjölkliknande näringsvätska, även kallad chylus, som genom chyluskärlen upptages ur tarmväggarna och som genom bröstgången föres in i blodströmmen. Se Matsmältning, Matsmältningsorgan, Näring.

2. En vit, stundom gul eller rödaktig saft, som hos vissa växter, t. ex. många korgblomstriga, törelväxter *{Euphorbiaceæ),* vallmo m.fl., innehålles i särskilda celler eller kärl och utflödar, när stammen eller annan växtdel såras. M. är en emulsion, innehållande socker, gummi, hartser, kautschuk m. fl. ämnen, olika för olika växter lösta eller uppslammade. Dess betydelse för växterna är okänd. Kautchuk och guttaperka vinnes av m. hos några tropiska växtarter. Ingen i Sverige odlad eller vildväxande växt har någon nyttig användning på grund av halt av m.

Mjölksil. I äldre tid användes ytterst enkla och ofullkomliga silanordningar för att befria mjölk och andra vätskor från fasta föroreningar. Sålunda brukades att sila genom enris eller en sillapp av kohår i en tratt av näver eller trä, eller genom en linneduk, som lades över ett trattformigt urtaget silträ eller över en silstege. Senare blev vanligt att använda metalltrådssilar belagda med en tunn och fin silduk. I senare tid hava mjölksilar kommit i bruk, i vilka mjölken silas genom två metallsilar med mellan dem liggande pressat filtrum av bomull, vilket användes blott vid en uppsilning och därefter bortkastas. Den äldsta dylika m., Ulax, konstruerad av J. Ulander 1902, har ett dylikt silbatteri och i silkärlets övre del en översil av metalltrådsduk för grövre föroreningars kvarhållande; den yngre kronsilen Balix har flera silbatterier över varandra, varigenom silytan och silningsmängden ökas. Genom bomullsfiltrernas större silningsförmåga och därigenom, att begagnade filtrer ej vidare begagnas, innebära dessa silar ett stort framsteg.

Mjölkskivling. Se Riska. torrämneproc. 10.3—14.7. fettfri torrämneproc. 7.8—10.2 torr ämnets fettproc. 19.9—32.1. I biandmjölk från hela besättningar växlar sammansättningen långt mindre. Om halten av såväl fett som torrsubstans och fettfri torrsubstans äro låga men torrämnets fetthalt ej i motsvarande grad nedgått, så är mjölken ganska visst utspädd med vatten. Hög eg. vikt samtidigt som låg fetthalt och låg fett-procent i torrämnet tyda på skumning eller tillsats av skummjölk. Låg fetthalt i mjölken och i dess torrämne i förening med låg torr-ämnehalt och normal eller låg eg. vikt göra troligt, att mjölken såväl utspätts med vatten som försatts med skummjölk eller skummats. Utspädning med vatten medför dessutom en höjning av mjölkens fryspunkt, vilken hos normal mjölk är ungefär —0.54, vare sig mjölken är fetare eller magrare. Likaså kan vattentillsats påvisas genom bestämning av mjölkserums brytningstal, som sker medelst refraktometer. Oförfalskad mjölk visar omkring 39 refraktometergrader, medan även en obetydlig vattentillsats medför en avsevärd sänkning härav.

Stallprov. Om undersökning av en leverantörs mjölk givit anledning att misstänka förfalskning, brukas att oförberett taga prov direkt vid mjölkningen, då en jämförelse mellan detta prov och den förut levererade mjölken bör vara avgörande. Där skummjölk återtages av leverantörerna från mejeriet, kan man även genom fördold färgning av den återlämnade skummjölken vinna upplysning, om en leverantör utspäder mjölken med skummjölk. Om till denna sättes t. ex. fenolftalein, som i normal färsk mjölk är färglöst men vid alkalisk reaktion giver starkt röd färg, kan denna tillsats påvisas genom tillsats av soda till den mjölk, som förfalskats med så behandlad skummjölk. En lämplig tillsats är 10 g. av en 5 % lösning till 50 kg. mjölk.

Provtagning av mjölk för undersökning måste göras med stor noggrannhet, för att ett verkligt medelprov skall erhållas. Innan provet tages, bör mjölken omblandas väl, för att fettet, som kan växla i olika kors mjölk och snart stiger mot ytan, må bliva jämnt fördelat. För att provet må innehålla proportionella delar av mjölkens olika lager, kan man taga prov medelst en provtagare, bestående av ett i båda ändarna öppet jämntjockt rör, som når ända ned till kärlets botten. Genom att tillsluta övre öppningen kan hela den i röret inneslutna mjölkcylindern upphämtas. På detta sätt komma ur flera kärl tagna prov att bilda ett medelprov av hela den mjölkmängd, varav proven tagits. Gäller det att uttaga prov ur flera kärl av olika storlek, så måste de tagna provens storlek stå i visst förhållande till de olika mjölkmängderna. Så tages t. ex. ur en 5o-litersflaska 1 dl., ur en 30-litersflaska 0.6 dl. o. s. v. Dessa olika prov sammanblandas sedan till ett generalprov. Chr. Barthel.

Mjölkpulver. Se Kraft- och hälsofoder.

Mjölkraser. Ordet betecknar kreatursraser, som utmärka sig för högt utvecklade anlag för riklig mjölkning; sådana äro bland nötkreatursraser framför allt den holländska, ostfrisiska och övriga låglandsraser, men samtliga i Sverige numera använda nötboskapsraser hava i de bättre stammarna utvecklats till rätt högt stående mjölkraser. Bland får stå det nordtyska marskfåret och bland getter den schweiziska Saanengeten främst i detta avseende.

Mjölkrör, metallrör, vanligen av silver, avsedda att instickas i kos juver för att vid fall av sjukdom i detta eller såriga spenar uttappa mjölken. Se Mjölkning.

Mjölksaft. 1. Benämning på den mjölkliknande näringsvätska, även kallad chylus, som genom chyluskärlen upptages ur tarmväggarna och som genom bröstgången föres in i blodströmmen. Se Matsmältning, Matsmältningsorgan, Näring.

2. En vit, stundom gul eller rödaktig saft, som hos vissa växter, t. ex. många korgblomstriga, törelväxter *{Euphorbiaceæ),* vallmo m.fl., innehålles i särskilda celler eller kärl och utflödar, när stammen eller annan växtdel såras. M. är en emulsion, innehållande socker, gummi, hartser, kautschuk m. fl. ämnen, olika för olika växter lösta eller uppslammade. Dess betydelse för växterna är okänd. Kautchuk och guttaperka vinnes av m. hos några tropiska växtarter. Ingen i Sverige odlad eller vildväxande växt har någon nyttig användning på grund av halt av m.

Mjölksil. I äldre tid användes ytterst enkla och ofullkomliga silanordningar för att befria mjölk och andra vätskor från fasta föroreningar. Sålunda brukades att sila genom enris eller en sillapp av kohår i en tratt av näver eller trä, eller genom en linneduk, som lades över ett trattformigt urtaget silträ eller över en silstege. Senare blev vanligt att använda metalltrådssilar belagda med en tunn och fin silduk. I senare tid hava mjölksilar kommit i bruk, i vilka mjölken silas genom två metallsilar med mellan dem liggande pressat filtrum av bomull, vilket användes blott vid en uppsilning och därefter bortkastas. Den äldsta dylika m., Ulax, konstruerad av J. Ulander 1902, har ett dylikt silbatteri och i silkärlets övre del en översil av metalltrådsduk för grövre föroreningars kvarhållande; den yngre kronsilen Balix har flera silbatterier över varandra, varigenom silytan och silningsmängden ökas. Genom bomullsfiltrernas större silningsförmåga och därigenom, att begagnade filtrer ej vidare begagnas, innebära dessa silar ett stort framsteg.

Mjölkskivling. Se Riska. 795

Mjölksocker, en disackarid av formeln •CigHoaOn (se Kolhydrat), utgör en beståndsdel .av mjölk. M. är ofärgat, lösligt i vatten, kristalliserande, är mindre sött än rörsocker, verkar reducerande som druvsocker men kan icke direkt alkoholförjasas av jästsvampar; genom enzymet läktas spaltas det i druvsocker och galaktos, som därefter kunna alko-holjäsa. På samma sätt spaltas det av utspädda syror. M. utgör huvudmassan av mesost. Oenom dess jäsning på nämnt sätt framställas -de j ästa dryckerna kefir av ko- och k u-m v s av sto-mjölk. Under inverkan av mjölksyrebakterier överföres m. till mjölksyra. Se Mjölksyrejäsning. M. beredes fabriksmässigt genom indunstning av vassla under luftförtunning, den indunstade vasslans avkylning, så att mjölksockret kristalliserar, samt råsockrets rening genom omkristallisering. Av vasslans •omkring 5 % m. kan ungefär 2/3 utvinnas som

råsocker, men endast 55 % som renat m.

Mjölkspegel. Se Mjölkprovare, 2, Mjölktecken.

Mjölkställning betecknar en kos ställning i mjölkningsperioden, varmed följ er förändring i mjölkens mängd och sammansättning. Se Mjölk: Sammansättning.

Mjölksyra, oxipropionsyra, C2HA. OH.COoH, är en organisk syra, varav flera isomera modifikationer finnas. Den viktigaste av dessa, j äsningsmj ölksyran, som uppkommer genom mjölksyrejäsning (se d. o.) av kolhydrat, är en vattenklar, luktlös, starkt sur vätska, av eg. v. 1.22, löslig i vatten och alkohol, och kan icke destilleras utan sönderdelning. Dess salter kallas 1 a k t a t.

Mjölksyrebakterier. Se Mjölkbakterier.

Mjölksyrejäsning betecknar en genom bakterier förorsakad klyvning av hexos (se Kolhydrat) i 2 molekyler mjölksyra: C6H1206 = 2 C3H603. Då högre sammansatta kolhydrat (ex. mjölksocker) eller stärkelse undergå m., torde de först klyvas i enkla hexoser. M. uppkommer vid mjölks surning, vid beredning av sur- eller pressfoder, vid surdegsjäsning o. s. v. Mjölksyra kan uppkomma även vid andra jäsningar av kolhydrat, varvid även utvecklas gaser (kolsyra och vätgas). Se Mjölkbakterier.

Mjölkså. Se Mjölkkärl.

Mjölktecken benämnas i allmänhet de egendomligheter i typ och form, som vanligen utmärka goda mjölkkor. Dit hör i första hand en långsträckt eller gles kroppsbyggnad med päronformig bål, djup bakdel, fint huvud, fin benbyggnad, svagt utvecklad muskulatur, tunn hud och på grund därav mera kantiga eller markerade former. (M j ö 1 k t y p.) Till speciella m. räknas juvrets, mjölkådrornas och mj ölkhålets samt mjölkspegelns beskaffenhet. Om de förras betydelse se i artikeln Juver. Mj ölkspegel benämnes ett hårfält, som sträcker sig från juvrets bakre yta mer eller mindre långt

mellan låren, där håren äro riktade uppåt, under det att de i övrigt å juvret och lårens baksida ligga nedåt. Där de båda hårriktningarna möta, uppkommer en hårlist, som bildar gräns för mjölkspegeln. Man urskiljer hos denna kroppen, som bekläder j uvrets bakre yta, och de därifrån utgående vingar-n a, som sträcka sig ut på låren, samt halsen, den del som sträcker sig upp mellan låren. Mjölkspegeln åtnjöt i forna tider stor tilltro som grund för bedömande av kors mjölkavkastningsförmåga, och fransmannen Guénon uppgjorde ett vidlyftigt system, efter vilket man efter mjölkspegelns olika former och utveckling skulle kunna bedöma icke blott en kos årliga avkastning utan även laktations-periodens längd och mjölkens beskaffenhet. Det har dock ej lyckats påvisa något direkt samband mellan mjölkspegeln och juvrets verksamhet, och gjorda undersökningar ha även visat, att en riklig mjölkavkastning kan förekomma snart sagt vid vilken form på mjölkspegeln som helst. Fortfarande anses dock mångenstädes som ett gott m., att mjölkspegeln är stor med vingar långt ut på låren samt bred och jämn hals utan virvlar, sträckande sig ända upp till könsöppningen. Lika litet har den på vissa orter förekommande tron, att gul färg på huden å juver, mjölkspegel och blygd tyder på fet mjölk, visats vara grundad.

Samtliga speciella mjölktecken ha på senare tider alltmer förlorat sin betydelse, i samma mån som den direkta undersökningen av djurens mjölkproduktion genom mjölkkontroll vunnit allmän spridning och dess resultat alltmer kunnat läggas till grund för bedömningen. E. N—m.

Mjölktistel, m o 1 k e, Sonchus, ett till de korgblomstrigas familj, Compositæ, hörande släkte av örter med riklig mjölksaft, tegellagd holk, gula blommor samt långsträckt'äggrunda strimmiga frön (egl. frukter, se art. Ogräs bild. fig. 7). K å 1-m., 5. oleraceus L., och tistel-m., 5. asper All., den förra med parflikiga, den senare med hela, borsttandade blad, äro vanliga i-åriga ogräs i trädgårdar. Åker-m., S. arvensis L., kan genom sin fleråriga, krypande rot bliva ett besvärligt ogräs, som sprides genom såväl de fjunbärande frukterna som den bräckliga roten, vilken lätt sönderdelas vid jordens brukning. Bekämpas genom användning av rent utsäde samt rensning och häckning.

Mjölktyp. Se Exteriör, Mjölktecken.

Mjölkumlor. Se Rostsvampar.

Mjölkåder. Se Juver.

Mjölkört, duna, Epilobium, av fam. Onagrariæ, ett släkte av örter med vanligen röda blommor och långa, skidliknande fröhus, som brista längsefter, varvid de talrika med vita fjun klädda fröna komma i dagen och spridas med vinden.

Vanlig m. (hömjölke, kropp), £. {Charncenerium) angustifolium L., en mer än7S6

meterhög ört med vida kringkrypande rotstockar och uppräta, ogrenade stjälkar, som i toppen bära en praktfull klase av stora röda blommor, förekommer allmänt i stenig skogsmark, särdeles å hyggen och på sveder. Sprider sig lätt ut i mossodlingar, där den snart blir ett bemärkt men tämligen lätt bekämpat ogräs. Har sedan gammalt haft anseende som en god betesväxt och uppgives likasom f j ällrn., E. alpinum L.; som växer på fuktiga ställen i fjällen, vara mjölkdrivande. De hava också hög halt av näringsämnen (12—14 % protein och 50—60 % kvävefria extraktämnen) och hög (90 %) smältbarhet, men åtminstone den förra är föga begärlig för nötkreatur.

Mjölmask, Se Mjölbagge.

Mjölon, Arctostaphylos uva ur si L. 1. officinalis Wimm., av lingonfamiljen Vacci-niaceæ, en efter marken krypande, om lingonris påminnande, vintergrön buske med jämnbreda-vigglika, under intryckt ådriga blad, vita, upptill röda blommor och röda, torrt mjöliga bär. Växer allmänt på torr skogsmark. Hela växten är användbar för skinngarvning och färgning (svensk sumask), ger grå färg med alunbetning, svart med järnvitriol. Bladen användas som drog; insamlingen sker lättast så, att grenar på sommaren avskäras och torkas, varefter bladen avrepas. På fjällhedarna företrädes m. av samsläktingen ripbär, A. alpinus Spreng.

Mjölskivling, allmän, Clitopilus orcella Bull., skivsvamp med vit, i mitten nedtryckt hatt med vågiga kanter och rödaktiga, på foten långt nedlöpande skivor, som avsöndra rött fröstoft. Luktar nymalet mjöl. God matsvamp. Allmän i skogar och skogsängar.

Mjölöka. Se Mjöldryga.

Mo betecknar i folkspråket fin sand. I markläran har Atterberg infört ordet för att beteckna' de finaste sandpartiklarna, vilka icke som lera fällas ur uppslamningarna av saltlösningar, men äro så små, att de giva jorden en stark kapillär vattenledningsförmåga. A. satte gränserna för jordgruppens kornstorlek till 0.02—0.2 mm.

Mojord är i enlighet härmed en st of tf in sandjord med god kapillär ledning och god vattenhållande förmåga. Hit hör huvudsakligen fin glacialsand. Tack vare sin goda förmåga att kvarhålla fuktigheten kan den vara en rätt god jord.

Som mo.sand hava geologerna betecknat ur rullstensåsar och morän jorden (krosstensgruset) ursköljd fin sand, som ofta finnes utbredd till större släta sandmoar. Denna jord är dock oftast grövre än mo i här använd betydelse och därför mer uttorkande, så att den bildar en dålig åkerjord, passande bäst för råg och potatis, men är' god jordmån för tallskog (tallmo). Jfr Jord, Sand. ,

Moder, artificiell. Se Kycklinguppfödning.

Moderbeck. Se Tarmbeck.

Modergrop. Se Dikning: Dikessystem.

Moderskola. Se Trädskola.

Modifikation. Se Variation.

Mognad betecknar avslutandet av ett visst skede i en viss organisms utveckling och användes särskilt beträffande avslutandet av frukters och fröns utveckling. Med eftermognad förstås ämnesomsättningar, som inträda, sedan frukten eller fröet avslutat sin tillväxt och övergått i vilotillstånd, och som göra frukter lämpliga att förtära eller frön grobara.

Frukters mognad visar sig genom att näringssamlingen och tillväxten upphöra. Torra frukter avfalla vid mognaden eller öppna sig för fröspridningen. Saftiga frukter nå vid m. sin fulla storlek och saftighet, men under eftermognaden kunna fortgå omsättningar, varvid deras näringsinnehåll blir lättsmältare och deras smak förändras genom fortsatt bildning av socker och smakämnen, ss. fruktsyror och estrar, vilka giva frukten ärom. Sockerbildningen sker under inverkan av enzym genom hydrolys (spaltning under vattenupptagning) av cellulosa, stärkelse och andra poly-sackarider (se Kolhydrat) till rörsocker och av detta till frukt- och druvsocker. Så länge stärkelse finnes kvar i fruktköttet, ökas rörsockerhalten, men därefter minskas dettas mängd genom invertering till frukt- och druvsocker, som utgöra huvudmassan av den mogna fruktens sockerhalt. Småningom förbrukas under eftermognaden sockret och de organiska syrorna genom andning, så att frukten blir alltmer fadd och smaklös. Härvid bildas även alkohol av sockret, särdeles vid luftens

utestängande. De omsättningar, som utgöra mognaden och eftermognaden, påskyndas genom högre värmegrad; genom förvaring vid lägre värmegrad (i källare eller kylrum) hindras dessa omsättningar.

Rotfrukters och lökars mognad anses nådd med avslutning av avsättningen av stärkelse, socker och övriga reservnäringsämnen; den tillväxt, som därefter kan förekomma, består huvudsakligen i ökat upptagande av vatten.

Årsskottens m. hos träd är ofta avgörande för deras förmåga att uthärda vinterkölden. Efter kall och regnig höst, då tillväxten fortsätter, tills den avbrytes av kölden, äro skotten till stor del omogna och frysa då lätt bort under vintern.

I fröns mognad plägar man skilja mellan olika grader. Då fröets tillväxt i huvudsak avslutats men de tillförda lösliga näringsämnena, socker och aminosyror, ännu ej fullständigt övergått till fasta reservnäringsämnen, stärkelse, fett och äggvita, varför kärnan ännu är starkt vattenhaltig (50—60 % vatten) och mjölkig samt grön, säges fröet eller sädeskornet vara mjölk- eller g r ö n-moget. Halmen är då ännu, särdeles i de nedre delarna, saftig och grön. Härefter fortgår797

avsättningen av de fasta ämnena och avdunstning av vatten, varigenom kärnan blir fastare. JSTär den nått vaxartad fasthet med omkring 35 % vatten och färgen blivit gulaktig, är den guimogen, och därefter består förändringen blott i uttorkning, tills fullmognad inträtt, då vattenhalten i kärnan plägar efter väderlekens torrhet vara 15—180 och strått fullständigt gult. Förbindelsen mellan kärnan och moderplantan är nu död, axen bliva sköra och brytas lätt, och frö eller sädeskorn utfalla lätt samt bliva vid fuktig väderlek lätt angripna av allehanda parasitsvampar, som missfärga skalet. Säden eller fröt säges då vara över- eller dödmoget.

En grönmogen kärna skrumpnar vid torkning och lämnar en lätt och mindervärdig vara, som har svag och snart försvinnande groningskraft. Vid gulmognadens början är den i fröet skeende omsättningen av näring från transporttill viloformen ej avslutad, vilket visar sig däri, att en avsevärt större del av de kvävehaltiga ämnena ännu kan finnas som amider och av kolhydraten som socker, än fallet är i fullmogen kärna. Vid förmälning lämnar guimogen säd låg kli- och hög mjölprocent, men groningskraften har ej ännu nått sin fulla höjd, utan eftermognad behöves, innan dylik kärna användes till utsäde. På grund härav kan skörden av säd, som skall användas till föda, utan skada ske vid gulmognad, och bör då börja för att medhinnas, innan säden blivit övermogeh, då den är mer utsatt för spill och skada av väderleken. Till utsäde bör däremot grödan lämnas till fullmognad. Ej ens då äro emellertid de inre omsättningarna i fröet avslutade utan fortgå även under ef ter mognaden.

H. J. Dft.

Eftermognad 1. groningsmog-n a d. Vid tiden närmast efter skörden och ofta längre eller kortare tid framåt gro spannmåls- och frö varor till större 1. mindre del mycket långsamt, vare sig i groningsbädd eller i åkern, och kunna i veckor eller månader ligga friska och svällda utan att gro. Vid lämplig lagring ökas groningsförmågan för att slutligen närma sig eller uppnå det normala. Denna ökning av groningsförmågan betecknas efter-eller groningsmognad (väl att skilja från skörde-mognad) och synes bero på en förändring särskilt av skalets vävnader därhän, att detta blir mer genomsläppligt för luften. Om skalet avlägsnas eller såras, inträder merendels hos skördemogna kärnor groningen i normal tid. (Se Validén i Sveriges Utsädesförenings tidskrift 1910.)

Den tid, som behövs för den fulla groningsmognadens inträdande, växlar mycket, beroende på olika omständigheter, ss.:

a. Väderleken, särskilt under mognads-och bärgnings tiden. Efter regniga och kalla eftersomrar och höstar med regnigt bärgningsväder åtgår mycket längre tid för gronings-

mognadens inträdande än under normala årgångar, b. Klimatet: ju nordligare produktionsort, desto långsammare blir i regel groningsmognaden. c. Skördetid: ju senare mognadstiden inträder, desto sannolikare är längre ut dräkt av groningsmognaden, d. Sortegenskap: inom samma sädesslag finnas sorter, som i regel eftermogna raskt, andra långsamt, ss. t. ex.

rask eftermognad långsam eftermognad

gullkorn prinsess- och cheva-

lierkorn Thulevete solvete

gullregn- och Ligowo- seger- o. Propstejer-havre havre

e. Sädens fuktighetshalt: ju torrare säden är vid skörden och ju fortare vattenhalten nedbringas, desto fortare inträder groningsmognaden. Hos en fuktig vara inträder den långsamt.

Betecknande för groningsomogen vara är dess känslighet för yttre förhållanden vid groningen, ss. vattentillgång och temperatur och groningsbäddens förmåga att reglera den förra. Sålunda gror sådan vara bättre vid 10-—150 än vid 200, bättre vid måttlig än vid stor fuktighet, bättre i jord än i pappersbädd. Snabbaste resultat nås, om kärnorna skalas eller överskäras (jfr Groning).

Groningsmognaden är en faktor, som man bör räkna med vid bedömandet av en utsädesvaras värde. I samma mån groningsmognaden är mindre god, är säden känsligare för de yttre groningsvillkoren och uppstår risk för ojämn groningshastighet och uteblivande av groning hos en större eller mindre del kärnor. Olägenheterna härav äro givetvis mest kännbara vid höstsäden, särskilt vetet, där det ju är av stor vikt, att groningen sker snarast möjligt, och där dessutom ofta så kort tid finnes för efter-mognaden. Vårsäden har däremot hela tiden från höst till vår för denna process, men dock är ej vid vårt nordiska utsäde sällsynt, att en och annan sort vid tiden för vårsådden ej nått full groningsmognad. Detta inträffar t. ex. ofta med vårvete.

Anlag för sen groningsmognad är således en mindre önskvärd egenskap hos utsäde, men den erbjuder i annat avseende den fördelen, att den under regniga höstar innebär ett verksamt skydd mot groning i axen. De senare groningsmogna sorterna stå sig därför under sådana förhållanden bättre än de tidigt groningsmogna. J. N. W.

Mohär. Se Hirs.

Mohrenkopf. Se Färg 2, a: Stickelhåriga.

Mojord. Se Jord, Mo.

Molasin. Se Melassfoder.

Molge. Se ödla.

Molinia. Se Blåsene.

Molva. Se Torsk.

Monbretia, hybrida cyocosmiœfolia Hört., är en lökväxt, som uppkommit genom korsning798

av M. Pottsi Bak. fr. Goda Hoppsudden med Crocosmia aurea Blanch. Den är en småvuxen, om Gladiolus påminnande svärdsliljeväxt (fam. IridecB) med alnshöga stjälkar, jämnbreda blad och orangegula blommor i en grenig, toppställd klase. Lökarna förvaras frostfritt och planteras tidigt i krukor, varefter de i hus eller bänk uppdragna plantorna utplanteras på försommaren. Förökas hastigt genom riklig bildning av sidolökar. G. L—d.

Monilia. Se Fruktmögel.

Morchella. Se Murkla.

Morell, Se Körsbärsträd II.

Morfin. Se Alkaloiden

Morgen, tyskt åkermått. Se Mått.

Morkulla, Scolopax rusticola L., en vadarefågel, som liksom sina närmaste stamsläktingar beckasinerna utmärker sig för sin långa, smala, mot spetsen mjuka och böjliga näbb och sina ovanligt långt bakåt sittande ögon. Hon är något mindre. än en tamduva. Färgen ovan spräcklig av rödbrunt, svart och grått, under ljust gråaktig med bruna tvärband. I olikhet med de flesta andra vadare är m. en utpräglad skogsfågel, som träffas i fuktiga och sumpiga skogar över så gott som hela landet, dock mindre talrikt längre norrut. Hon är flyttfågel; anländer hit i början av april och drager söder ut fram på senhösten. Hennes födoämnen utgöras av maskar, insektlarver och andra smådjur, som hon med sin känsliga näbb framletar i kärrpölar och bland torra löv. Äggen, som äro fyra till antalet, ljust gulgrå med grå och bruna fläckar, läggas på marken vanligen redan i slutet av april eller början av maj. Då man

emellertid påträffar nylagda ägg även långt fram på högsommaren, synes det antagligt, att m. ibland lägger två kullar. Mest bekant är m. genom sin egendomliga parningslek, det s. k. draget, vari endast hanarna deltaga och som pågår från tiden för m:s ankomst i april och till mitten av juli. Fåglarna flyga därvid i skymningen fram och åter över samma trakt av skogen. Härav begagnar sig jägaren för att ställa sig på pass och skjuta dem i flykten. Under draget frambringar m. ett egendomligt knorrande läte: »orrt, orrt», åtföljt av ett kort visslande eller knispande: »pisit». De bästa passen äro vanligen att söka vid änden av sådana kärr, kring vilka morkullorna draga. I mera öppen skogsmark kan m. om hösten även skjutas för stående hund. Jakt å m. är enligt 1912 års jaktstadga tillåten f. o. m. den 16 maj t. o. m. den 31 dec. T. H—1.

Morot, Daucus Carota L., tillhör de flock-blomstriga växterna 1. umbellaterna, fam. Umbelli†ercB. Den är en 2-årig ört, med upprat, strävhårig stam, flerdubbelt pardelade blad, allmänt och enskilt svepe, flocken i utvuxet tillstånd starkt konkav, delfrukterna taggiga. M. förekommer sparsamt vild i s. och mellersta Sverige, men räknas i sydligare länder som ett besvärligt ogräs, vars frö är rätt vanligt i tyskt

rödklöverfrö. Den vilda sortens rot är vit, seg; och besk; fröna användes förr till beredande av aromatiskt beska drycker.

M. synes hava tagits i odling senare än övriga, rotfrukter eller åtminstone haft mindre ekonomisk betydelse. I Sverige omtalas den icke som odlad under medeltiden eller den nyare tidens början; i senare tid har m. kommit till allmän odling i köksträdgården men däremot, på grund av den besvärligare odlingen, på åker till foder mindre än andra rotfrukter.

Odlade sorter: a. Långa, jämnsmala:.

Vit belgisk 1. vit jätte, mycket lång, jämnsmal, vitköttig sort med grön topp; den når högt över jord men går dock djupt; av detta skäl och emedan den lätt avbrytes, passar den blott på djup, lätt jord. Giver mycket stor skörd och är den allmännast odlade fodermoroten.

Altringham: långsträckt, jämnsmal, mörkt rödgul, växer helt i jorden och är skör samt därför svår att taga upp. Den är mycket söt och hållbar pch på grund därav värderad som trädgårdsrot men odlas mindre än förr.

S:te Valerie lik föregående, men mindre lång och skör.

b. halvlånga, kägelformiga:

Champion 1. gul jätte: mycket storvuxen foderrotfrukt med gult kött, växer helt nere i jorden, mycket hållbar, hög torrämnehalt. Passar även på mindre lätt jord.

Vit halvlång, Vogeser lik föregående men vitköttig, anses vara mer motståndskraftig mot torka.

James, en mer småvuxen sort, kort med kägelformig, mörkt rödgul rot, som växer helt nere i jorden. Den lämnar mindre skörd och odlas huvudsakligen för hushållsbruk.

Nantes, en fin trädgårdssort med jämntjock, i spetsen tvärt avstympad, rödgul rot, med tjockt »kött» i förhållande till kärnan. Odlas såväl i bänk som på fritt land.

c. Korta s. k. karotter äro småvuxna, fina trädgårdssorter, som giva liten avkastning; Pariskarotter, Guérande m. fl. odlas företrädesvis i bänk för tidig skörd.

Odling. M. går bäst till på lätt, varm, helst mullrik jord; ler- och sandmylla äro bäst, men fodermorötter odlas även med fördel på renare mull jord. Bearbetning och gödsling som för övriga rotfrukter (se Rotfrukt: Odling). Sådden på åker kan ske tidigt, emedan plantorna ej äro särdeles frostömma. I trädgård sås m. även på hösten för tidig skörd följande vår, och för skörd redan på våren i bänk från jan.—febr. Fröet bör före användningen rivas för att avlägsna borsten, som eljest gör att det klumpar sig. Utsädesmängd 4—7 kg. fullgott frö per ha. Myllning grund, 1—2 cm. M. tål ej omplantering. Radavståndet för de storvuxna fodersorterna 35—40, för trädgårdssorter 20—30 cm. Så snart plantorna uppkommit, så att raderna synas, bör häckning och799

rensning ske, så att de fina plantorna ej lida av beskuggning. Sedan gallras de till ett avstånd av efter sortens storlek 5—12 cm. Skördemängden av stora sorter kan i s. Sverige uppgå till 50, i mellersta Sverige till 25—30 ton per har och blastmängden till 25—50 % av rotskörden. M. angripes föga av insekter, men skadas stundom mycket av bladlöss och larven av morotflugan (se d. o.).

Av svampsjukdomar märkas rotfiltsjuka och rotfruktsröta (se d. o.).

Vinterförvaring sker som av andra rotfrukter, men då morötter äro mycket begärliga för råttor, bör man vaka över att de värdefulla trädgårdsrötterna fredas för dessa. Rötterna väga omkring 60 kg. per hi.

Fröodling avm. bedrives i Skåne på såväl stora som sticklingsplantor. I förra fallet, som alltid förekommer för odling av stamfrö, gallras plantorna helst till 5 cm. avstånd, så att blott halvstora rötter erhållas till övervintring och utsättning följande vår. Till sticklingsplantor insås fröet, 7—9 kg. per ha., i korn eller havre, tvärs över sädens sånings-rader, med 40—50 cm. avstånd mellan rotfruktsraderna. Efter sädesskörden hackas jorden mellan raderna. Vid vinterns slut gives en övergödsling med chilesalpeter eller gödselvatten. Som m. korsbefruktas, tillses, att ej flera sorter fröodlas i varandras närhet, och alla vilda m.-plant or avlägsnas noga. Fröet mognar ojämnt, och flockarna skördas därför helst, i den mån de mogna. Fröet är svårtorkat, varför flockarna helst uppläggas till torkning under tak och det tröskade fröet eftertorkas vid värme. Fröets taggar böra ej avrivas förr än kort före användningen, emedan det bäst bibehåller sin grobarhet i sitt naturliga skick. Fröskörden växlar mellan 500 och 1,000 kg. per ha. Orivet frö väger omkring 1.5, rivet i—1.3 g. per 1,000 st. Gott frö bör hava en grobarhet av minst 80 %. Det bibehåller grobarheten 3—4 år.

Fodervärde. Morot hör till följd av sin jämförelsevis höga torrämnehalt, 11—15 %, till de värdefullare rotfrukterna (se d. o.). Den jämförelsevis dyrbara odlingen och lägre skördemängden göra dock, att den vanligen användes blott i mindre mängd och huvudsakligen till hästar, såväl vuxna som unghästar, för vilkas matsmältning de anses synnerligen fördelaktiga. För nötkreatur passa morötter mindre väl, så till vida som den höga sockerhalten mindre fullständigt tillgodogöres av dessa djur (se Matsmältning). För fjäderfä äro kokta morötter ett högt värderat foder, särdeles till gödning. Blasten är näringsrikare än annan rotfruktsblast — 10 kg. motsvara 1 foderenhet, med hög äggvitehalt, 3.4 % —, motsv. 150 g. äggvita per foderenhet, och då den tillika är mycket smaklig och hälsosam och ej giver någon osmak åt mjölken, är det ett förträffligt och högt värderat foder. H. J. Dft.

Odling i trädgård. För tidig skörd om våren utsås fröet sent om hösten på en varmt belägen plats med sandblandad jord. För huvudskörden på kalljord sker sådden tidigt om våren i 4 rader på sängen. Vid odling i stort utsås fröet i rader på 30 ems. avstånd mellan raderna. Vid odling i drivbänk utsås fröet redan i jan.—mars och plantorna underhållas i en temperatur av 12—150 C. För vinterbehovet odlas huvudsakligast St. Valerie och för tidig bänk Pariskarotter och Guérande. Vid höstsådd ävensom för sommarbehovet användas Londo-n e r t o r g och Nantes. G. L—d.

Morotflugan, Psila yoscb Fbr., är en mycket liten, svart fluga, som på försommaren och dessutom ett par gånger under sommarens lopp lägger ägg på morötter, stundom även på dill, persilja, palsternacka m. fl. Larverna nedtränga i jorden och angripa först rotens spets. Blasten gulnar, och morötterna få besk smak. Angripna rötter böra snarast upptagas och på ett eller annat sätt oskadliggöras. I viss mån skyddas plantorna, om dessa vid groningen och sedermera vid gallringen besprutas med fotogenemulsion. Se Insektdödande medel. A. T—n.

Morus. Se Mullbär.

Moränjord. Under istiden hopades under den mot lägre områden skridande inlandsisen ett täcke av block, stenar, sand och fint stenmjöl, som uppstått genom skridisens nötning mot berggrunden. Dessa massor, som betecknas som morän, bilda det stenblandade jordtäcke, som närmast vilar på berggrunden, och utgöra jordmånen på högre liggande mark, under det att de på lägre områden till största delen täckas av ur vatten avsatt lera och sand samt av torv- och mulljord. —- Inom urbergets område består denna m. av en hårt packad, grusig, stenig och ofta blocktäckt jord, som kallas krosstensgrus, pinnmo eller j ä t-t e r j ord, och vilken i allmänhet till följd av sin steniga och blockfyllda beskaffenhet till större delen ligger som oodlad skogsmark. Oavsett detta hinder för dess odling är denna jord till följd av sin halt av fint bergmjöl en jämförelsevis fruktbar jord, vars bördighet dock växlar med berggrundens innehåll av växtnäring., Se Berggrund.

Där åter berggrunden utgöres av lätt söndermalda kalkstenar och lerskiffrar, har bildats en lerartad och kalkrik moränlera eller moränmärgel, vilken utgör en synnerligen fruktbar jordmån. Denna har sin största utbredning i sydvästra Skåne men finnes även i alla landets övriga kalkområden.

Mosaiksjuka. Sjukdomar med detta namn angripa tobak, tomater, betor, potatis m. fl. växter. De torde emellertid icke vara identiska, ty man har icke lyckats att godtyckligt överföra angrepp från en värd växtart till en annan. Dock har det lyckats en forskare att överföra Soo

mosaiksjuka från tobak till tomat och från tomat till potatis samt i omvän driktning, men ej från tobak till potatis eller tvärtom.----Symtomen visa sig som små blekgröna eller gulaktiga fläckar å bladen i mosaikartad växling med fläckar av normal färg. I svårare fall bli bladen små och abnormt formade. Hos potatisen kunna plantorna antaga ett krusigt, om kruskål erinrande utseende; denna typ av mosaiksjuka tillhör sålunda den grupp av sjukdomar, som betecknats med namnet krussjuka (se d. o.).

M. är smittsam, men man har icke lyckats påvisa någon organism, som framkallar densamma. Man har därför måst antaga förekomsten av ett ultramikroskopiskt smittämne.

Smittoöverföringen kan äga rum på olika sätt, t. ex. genom sugande och stickande insekter. Hos tobaksplantan kan smittan intränga genom de fina håren på bladen, om de vid beröring blivit knäckta, vilket lätt kan ske vid plantornas skötsel. Mindre vana arbetare och sådana med nedsatt synförmåga bruka därför tjäna som spridare av mosaiksjukan i tobaksplantagerna. Hos potatisen går smittoöver-föringen icke så lätt. Tobakens m. förekommer i så gott som alla tobaksodlande länder. Ävenså torde m. på betor, särskilt foderbetor, vara mycket spridd. Potatisens m. är mest uppmärksammad i Förenta staterna och Nederländerna, men i övrigt är dess utbredning ej fullt känd. Den förekommer även i vårt land.

Th. Lfs.

Mosand. Se Mo.

Mossa. Mossorna hava trots sin obetydlighet och sin ringa ekonomiska brukbarhet stor betydelse i naturens hushållning. Mosstäcket, som bekläder klippor och stenar samt marken i skogarna, i synnerhet barrskogarna, bidrager mäktigt att utjämna fuktighetsförhållandena. De upptaga och kvarhålla nederbörds- och smältvatten, som eljes vid starka regn och vid snösmältningen på våren skulle vålla förödande flöden. Den fuktiga mossan utjämnar också avdunstningen från marken och luftens fuktighetsgrad, varvid mosstäcket även skyddar den underliggande marken från stark uttorkning. Därjämte bidrager mosstäcket i skogen till bildande av mylla, och ett rikt mosstäcke är därför vanligen tecken till hög produktionsförmåga hos skogsmarken. Å andra sidan visar sig dess betydelse för skogen tydligt genom att dess bortförande t. ex. till strö eller förstöring genom skogseld utmagrar skogsmarken, så att tillväxten minskas, och medför borttorkande av grundrotade träd.

Vissa fuktighetsälskande mossor medföra däremot skada, därigenom att de samla och kvarhålla vatten i så stor mängd, att marken blir försumpad, varigenom livsvillkoren för skogsträd, gräs och andra nyttiga växter försämras, i det att luftens inträngande i jorden och förvittringen hindras samt en sur torv och mylla

bildas. En dylik verkan hava b j örnmossor, Polytrichum, och brunmossor, Am-blystagium, men framför allt röd- eller v i t-mossor, Sphagnum, vilka senare bilda en tät mossbädd på fuktiga ställen och genom sin egendomliga byggnad hava så stor förmåga att uppsuga och kvarhålla fuktigheten, att de kunna växa ut från den sanka marken och täcka kringliggande mark med den våta mosspälsen och således utbreda försumpning. (Se d. o.) Vitmossorna bilda huvudmassan av växtligheten i sankmarker med kalkfattigt vatten och giva således jämte andra växtarter upphov till de bildningar, som därav kallas mossar (se Mosse). Till skillnad från flertalet övriga mossor äro vitmossorna dåliga jordbildare, i det att de multna mycket långsamt, varför de kunna bilda djupa lager av omultnad torv. Till följd av sin ringa förmultningsgrad och därav beroende voluminösa beskaffenhet är denna torv även ett dåligt material för bränntorvberedning, men däremot genom sin stora förmåga att uppsupa fuktighet och motverka ammoniak-jäsning det yppersta material till strö i kreaturs-ställarna. (Se Torvströ.)

I gräsmark är uppkomsten av m. ett tecken till att ytjorden är utsugen, varigenom den högre växtligheten försvagas och uttunnas, men mossan skadar ytterligare gräsväxten genom luftens utestängande och borttagande av näring. Mossan bör därför avlägsnas, vilket kan ske genom skarp harvning samt genom gödsling och kalkning, men än hastigare och fullständigare genom spridning av järnvitriol i pulverform eller i 10 % vattenlösning. Järn-vitriolen dödar hastigt mossan, som svartnar och torkar, varefter gräset får en livligare grönska.

Mosse, i Norrland och på Gottland myra, myr, beteckna marker, i vilka sankmarks-växter bildat avlagringar av torv (se d. o.). Dessa bildningar hava vanligen bildats antingen genom igenväxning av sjöar, s j ö-myrar, vanliga i södra och mellersta Sverige, mindre i Norrland, eller genom försumpning av fast mark. Efter växtlighetens och därav bildad torvs art skiljer man mellan:

a. Kärr, lågmossar, torvmarker, vars torv bildas av gräs, halvgräs m. fl. högre växter, fräken och brunmossor; växttäcket bildar en plan eller mot bildningens inre svagt lutande yta, varav beteckningen lågmosse. Då kärrets torvbildande växter i allmänhet äro lätt multnande, är kärrtorven under det levande växttäcket mörk och till större delen tämligen multnad och därför såväl lättodlad som ett gott material för bränntor vberedning. Kärrtorven är ofta, men långt ifrån alltid, kalkrik och icke starkt surt reagerande.

b. Egentliga mossar, högmossar, bildas av övervägande vitmossor (Sphagnum), vilka multna mycket långsamt, varför även djupare lager av vitmosstorv kunna vara8oi

föga multnade. Till sitt yttre utmärka sig dessa mossar oftast genom att ytan är m. 1. m. kullrig. Genom sin starka förmåga att uppsuga och kvarhålla vatten kan vitmossan utbreda sig över den sanka markens gränser över tillstötande fast mark, som därigenom försumpas. Vitmossan trives ej i vatten, som innehåller större mängd av kalk eller andra mineraliska ämnen; högmossar förekomma därför huvudsakligen i kalkfattiga trakter, och deras torv är kalkfattig och reagerar surt.

Dessa båda mosstyper äro ej alltid skilda, utan dels finnas övergångsformer, dels kunna kärr- och mosstorvlager omväxla i samma mosse, likasom även i övrigt växlande lager av växtlämningar förekomma, beroende på inträdda förändringar i de yttre förhållandena, särdeles fuktigheten under mossens utveckling. I mossar, uppkomna genom igenväxning av sjöar, är sålunda vanligt, att bottenlagret utgöres av gyttja (se d. o.). Däröver följer oftast brun dy (se Dy) eller torvdy med däri inblandade delar av i djupt vatten levande vattenväxter, ss. nate, näckrosor m. m. Därefter kunna följa lager av vass, fräken m. fl. i vatten växande strandväxter samt därovan torv av säv, starr, ängsull, vattenklöver och mossor samt gräs, vittnande om att sjön allt mer igen-vuxit och täckts av gungfly, och slutligen av en eller annan i torven växande kärr- eller mossväxtlighet.

De i mossarna förekommande lagren av trädstubbar och ris visa, att mossen uttorkat eller ytan höjt sig så mycket över grundvattnet, att en verklig skogsväxtlighet kunnat utvecklas, och då stubbarna och skogstorven, såsom ofta är fallet, åter överlagras av kärr- eller mosstorv, är detta ett bevis på en inträffad försumpning, vare sig nu denna orsakats av vattnets uppdämning eller av en inträdande fuktig och kall klimatperiod.

Om mossen bildats icke i ett sjöbäcken utan på fast mark, ss. i största utsträckning är fallet med de norrländska myrarna, saknas de ur sjön avsatta gyttje- och dylagren och lämningar av sjöväxter. Detsamma är även fallet med de i Norrland förekommande hängmyrarna, backmossarna, vilka bildats på sluttningar, som hållas ständigt fuktiga av nedsilan-de vatten, men till följd av den fortvarande fuktigheten saknas här skogstorv och andra lämningar från torrare perioder. Även inom dessa torvmarker följa ofta olika slags torvlager över varandra.

Om de av olika växtarter bildade olika slagen av torv, se d. o.

Mossar förekomma endast i svalt, fuktigt klimat och hava en betydande utbredning i Sverige, där deras sammanlagda yta (dock på mycket osäkra grunder) uppskattats till omkring 1/i av nela markytan. Största procenttalen ha beräknats för rikets 2 nordligaste län (över 16 %), och därnäst följa Kro-

nobergs och Jönköpings län (omkring 14 %), Gävleborgs, Kopparbergs, Jämtlands (omkring 13 %); minsta omfattning ha dessa bildningar i Malmöhus (2.5), Blekinge (1.7) och Bohuslän (0.8 %).

Kärren överväga avgjort i Norrland och på Gottland samt, om än mindre avgjort, i östra Svealandslänen, högmossarna däremot i Småland och västra Sverige från Halland till Dalarne.

Mossarnas värde för olika ändamål beror främst av tor vens art och multningsgrad, men även av mossarnas djup och torrläggningsmöjlighet samt lagrens renhet från stubbar. Till odling hava kärren det största värdet, och detta avtager i samma mån halten av vitmos-torv stiger och dennas multningsgrad är lägre, varför egentliga vitmossar endast i brist på annan odlingsjord böra komma i fråga till odling och då företrädesvis till äng och betesmark. Till bränntorv är såväl kärr- som hög-mosstorv lämplig, föga förmultnad vitmosse-torv dock blott, om den förekommer tillsammans med bättre multnad torv, som kan efter blandning verka sammanhållande på torv-massan. Med högre multningsgrad får tor ven högre bränn värde. Å andra sidan nedsättes lämpligheten för bränntorvberedning genom hög askhalt. Vid maskintillverkning har mossens djup och stubbfrihet en stor betydelse (se Bränntorv). —- Till torvströ är vitmosstorv lämpligast och bättre, ju mindre multnad den är.

Mossgödning. Härmed har betecknats en blandningsgödsel av superfosfat och kalisalt, som i Sverige sålts i 2 olika sorter:

N:r I förr 10 10 —

> 1 numera 7 13 —

> 2 förr 5 9 — » 2 numera 7 12 1

Av skäl, som finnas anförda under rubr. Biandgödsel, är denna konstgödsel icke att förorda; jordbrukarna hava också allt allmännare övergått till att använda de oblandade gödselslagen.

Mossjord. Se Mosse, Mulljord, Torvjord.

Mosskultur. Se Mossodling.

Mosskulturförening. Det allmänna intresset för odling av mossmarker (se Mossodling) har i Tyskland och de skandinaviska länderna föranlett bildandet av föreningar för främjandet

av denna odling. I Danmark har denna sak omhändertagits av det redan tidigare bildade Hedsällskapet, men i de övriga nämnda länderna hava bildats särskilda mosskulturföreningar. För Sverige skedde detta år 1886, då på initiativ av Carl von Feilitzen bildades Föreningen för mosskulturens främjande i mellersta och södra Sverige, vilken år 1888 förändrades till

Svenska mosskulturföreningen, med hela landet till verksamhetsområde. Föreningens verksamhet utgjordes till en början huvudsakligen av rådgivning av dess stiftare samt utgivandet av dess tidskrift från år 1886, för vilken statsanslag erhölls år 1888. Men snart möjliggjordes ökad verksamhet genom anställande av flere tjänstemän (den förste kulturingenjören år 1888, kemist med assistent 1890, botanist 1891), inrättande av försöksfält å Strömsberg 1889—1894 och en försöksgård å högmosse å Flahult nära Jönköping (marken arrenderades 1890, inköptes 1894), en dylik å lågmosse vid Torestorp (inköpt 1906, såld 1919) samt inrättande år 1903 av en huvudstation i Jönköping med laboratorium och andra tjänsterum tillika med försöksgård för försöksodling i kärl och fasta smårutor (början år 1887). År 1920 inköptes för statsmedel en försöksgård vid Gisselås i Hammerdal i Jämtland och ställdes under föreningens förvaltning. Föreningen har åtnjutit årligt anslag av staten (sedan 1888) och av ett flertal hush.-sällskap och landsting, vilka senare understöd minskats eller upphört, i den mån staten lämnat större bidrag. Verksamheten, som i hög grad bidragit till mossodlingens utveckling och spridning, utgöres av:

a. praktiskt-vetenskapligt arbete: fältundersökningar, laboratorieundersökningar, försök i kärl och på försöksfält samt systematisk undersökning av rikets mossmarker länsvis;

b. meddelande av biträde och råd genom kulturingenjörer (f. n. 3 med var sitt distrikt), vilka efter rekvisition undersöka mossar, giva råd och utarbeta odlingsplaner;

c. upplysningsverksamhet genom föreningens tidskrift, flygblad, sommarkurser vid huvudstationen (årligen sedan 1906), föredrag vid höstmöte i Jönköping och sommarmöte i olika delar av landet samt vid andra sammanträden;

d. inrättande av småbruk på mossjord (mosskolonat, 2 vid Flahult 1897, 3 vid Torestorp 1907).

Mossodling. Odlingen har i allmänhet först tagit i anspråk sådan mark, som av naturen var tillräckligt torrlagd, under det att sanka marker till en början lämnats oodlade. Så har ock skett i Sverige, där endast undantagsvis kärr- och mossmarker torde hava odlats förr, än den i början av 1800-talet starkt uppflammande odlingsivern i stor utsträckning vände sig till dylik jord. Framgången var dock snart övergående, i det att man med bränning, det hittills vanliga sättet att skaffa växterna tillgång till mineralämnen, och med kreatursgödsling icke länge kunde ernå lönande skördar av säd. Upprepad bränning hade sedan av gammal erfarenhet visat sig medföra, att mossjorden snart blev allt mer ofruktbar, »dödbränd», och kreatursgödsel, varav tillgången i allmänhet var knapp redan för den fasta jorden, gav väl frodig säd men

blott dålig kärna. Här och var fortsattes väl m. med framgång genom att sand- eller ler-köra jorden, varigenom mineralämnen tillfördes densamma, men det var först sedan fosfat -och kali gödselmedel under 1870-talet blivit tillgängliga, som m. i Sverige började få någon större omfattning. Sedan den tiden har nyodlingen skett framförallt på kärr- och mossjord, oftast med stor ekonomisk framgång.

Mossodlings fördelar. M. har framför annan nyodling, utom att själva odlingen och bearbetningen äro billiga, fördelen, att jorden kräver blott ringa användning av kreatursgödsel men ökar fodertillgången och därmed möjligheten att få större gödseltillgång för den fasta åkern. Den lämnar dessutom, där ej läget är frostlänt, på grund av mull-och torvjords stora vattenhållande förmåga, säkrare skördar än den fasta jorden. Gynnsamma resultat ha dock erhållits huvudsakligen på någorlunda väl multnade mossar, varemot odling av dåligt förmultnade vitmossar till åker vanligen icke är lönande. Bättre hava försöken att å dylika mossar anlägga äng eller betesmark utfallit.

Torrläggning är i regel den första åtgärden vid m. Från de grundsatser, som gälla för avdikning av annan jord (se Dikning), föranleda denna jords egendomligheter vissa avvikelser. Emedan jorden sammansjunker betydligt, då det överflödiga vattnet avledes, upptagas oftast till en början endast öppna diken, och först senare, då jorden satt sig, täckdikas den. Då markytan här ligger fullt eller i det närmaste plan, behöver mycket ringa hänsyn tagas till ytans lutningsförhållanden, utan i stället till den fasta bottens, så till vida att avloppet bör läggas, där denna ligger lägst eller där det naturliga avloppet går fram, samt dikena i övrigt så regelbundet som möjligt. Av-ledningsdikena, som böra utgå från de lägsta punkterna på laggdikena, dragas så vitt möjligt på jämna avstånd och vinkelrätt mot avloppet, så att regelbundna rätvinkliga åkerfigurer uppstå. Inuti dessa upptagas tegdiken, även dessa vinkelrätt mot avloppet och på jämna avstånd, helst avpassade så, att de lämpligen kunna fördjupade omläggas till täckdiken, d. v. s. på 10—15 m. avstånd. Dikesdjupet bör i allmänhet vara något grundare än på lerjord, emedan torvjord i allmänhet har mindre hög kapillär ledningsförmåga, och en djup avdikning därför ofta medför minskad avkastning från jorden. Detta gäller i synnerhet mindre väl multnad torv, under det att dy-och mull jord suger upp vattnet från större djup. I sammanhängande torv kunna dikesväggarna för arbetsbesparing göras ganska branta, men detta bör göras blott på de diken, som skola igenläggas till täckta; öppna diken böra helst från början få en sådan sidolutning, att dikesväggarna stå, även då multningen fortskrider. Täckdikningen sker oftast med stänger, dels803

emedan dessa oftast kunna tagas på odlingsfältet i närheten, dels emedan de bättre än rof och sten tåla sättningar i marken utan att rubbas och ej så lätt som dessa tilltäppas av utfälld järnockra. Om rör användas, böra de, där jorden är lös, läggas på underlag av virke. Se Dikning.

Odlingsmetoder. Bränning av yttorven jämte stubbar och rötter har av gammalt använts för att på ett bekvämt sätt underlätta uppodlingen av såväl fast som mull- och torvjord och var på dessa senare så mycket fördelaktigare, som med den vid bränningen uppkomna askan jorden erhöll ett tillskott av mineralämnen, varpå dessa jordar lida brist. Bränning innebär emellertid alltid förstöring av värdefullt mullbildande och kvävehaltigt material och har ofta till följd, att markytan sänkes för nära grundvattnet, så att en kostsam fördjupning av avdikningen behöves. Därför användes bränning mindre än förr och bör ej göras vidare, än att blott sådant trä-bråte, tuvor m. m. brännas, som behöva avlägsnas men ej på bättre sätt (till bränsle, strö, kompost) kunna användas. Den bör i regel icke ifrågakomma vid kärrodlingar, där dels torven är mer lättmultnad, dels ytan vanligen är låg. På högmossar, där ytan utgöres av svårmultnad vitmossa och ytan i mossens inre ligger högre än kanterna, är bränning av ej blott träbråte utan även yttorven ofta lämplig.

Odling med bränning företages helst på vår och försömmar, så att torvorna hinna torka före den ofta regniga eftersommaren. Ytan bör hackas djupt med stora torvor, med vilka en jämnare och fullständigare bränning kan åstadkommas än efter finhackning, och så att en jämn yta erhålles. Torvorna ställas vid hackningen på kant för att uttorka fort. För bränningen hopläggas de tillräckligt torra torvorna i stora högar, varigenom det är lättare att uppbränna det hela fullständigt. Förefintligt trävirke, som skall brännas, lägges i högarna som kärna, i vilken tandningen sker omedelbart efter torvens uppläggning, och sedan skötes bränningen med påläggning av torvor så, att elden ingenstädes går i dagen utan högen fullständigt uppbrinner inifrån. Askan sprides sedan noga för att giva en jämn gödsling, innan regn hinner urlaka den.

Om mossen är jämn och fri från stubbar och rötter, kan i stället brännas med löpeld, sedan ytan upprivits genom plöjning och harvning. För att elden ej må kunna gå på djupet, bör bränningen då ske på våren, innan ännu jorden upptorkat.

Odling utan bränning göres, där jorden är fri från rötter och stubbar, billigast genom plöjning (med breda tiltor) och följande harvning; eller möjligen, där ytan tillåter det, med fräsmaskin (se Motor kultur).

Vanligen måste dock ytan sönderdelas genom häckning. Förefintligt ris, rötter o. dyl.

bör därvid alltid avlägsnas, vilket lättast sker genom bränningen. Hackningen kan sedan ske olika grundligt: att, såsom förr stundom skedde, finhacka ytan till fullt plogdjup kan med nuvarande arbetspris svårligen förekomma, och även det förr vanligast brukade sättet att löshugga ytan i stora torvor, som vändas med grässidan nedåt, kräver så mycket arbete, att ett ännu mindre arbets krävande sätt får företräde. Ett sådant har av Sv. Mosskulturföreningen beskrivits så, att endast större tuvor avhackas och sedan läggas i fördjupningar i mossens yta, som ytterligare avjämnas med dikesjord. Vare sig hackningen utförts mer eller mindre fullständigt, sönderköres torven och blandas med påförd märgel, sand, lera eller kalk genom harvning, helst med tallriks- eller spadharv.

Gräsodling på mosse. Högmossar, som ej kunnat bringas till lönande avkastning av åkergrödor, hava i flere fall visat sig lättare kunna förvandlas till givande ängs- eller betesmark. Detta har vid Sv. Mosskulturföreningens försök skett på det sätt, att, efter dikning och uppbränning av ris och träbråte jorden genom påföring av sand, kalkning och gödsling med thomasslagg och kausalt samt, sedan detta nedharvats, efter tillförsel av ympjord, gråärter odlats 2 år till grönfoder. Härigenom och, där så syntes behövligt, genom stark kompostgödsling efter första grönfodergrödan förvandlades ytjorden till en fruktbar jord, och efter plöjning till fullt djup, varvid oförmultnad mossjord vändes upp, samt därpå följande förnyad kalkning och gödsling med thomasfosfat och kainit insåddes klöver- och gräsfrö samt vältades. Sedan den erhållna vallen tillvuxit, så att den kunde tåla betning, har den under årlig gödsling bibehållits som betesmark så länge som möjligt, och under denna behandling har torvens förmultning fortskridit gynnsamt.

Jordförbättring. Moss- och kärrjord är oftast alltför lös, är starkt vattenhållande och därför uppf rysande, har (särskilt mosstorv) ringa kapillär vattenledningsför-måga, varför den uttorkas i ytan, är föga värmeledande och därför frostöm, har ofta starkt sur reaktion (mosstorv), varför bakterielivet i jorden och därav beroende nyttiga omsättningar äro svaga, samt är fattig på mineraliska näringsämnen. Dessa fel avhjälpas huvudsakligen genom påförande av mineraliska jordförbättringsmedel, sand, lera eller, om jordens sura reaktion ej neutraliseras genom dessa, märgel.

Sandkörning och lerslagning, Redan 1700-talets lantbruksförfattare förordade användning av dessa medel, och de användes regelbundet vid mossodlingarna under 1800-talet, ända tills man i konstgödsel fick bekväm tillgång på mineralisk växtnäring. Härigenom kom jordförbättringen att till en tid stå tillbaka men har åter småningom mer kommit till heders.8o4

Av de nämnda jordförbättringsmedlen användas mest grus och sand. I Sverige är av gammalt brukligt att påköra och inblanda detta i ytjorden till en mängd av 50, ända upp till 300 kubm. per ha. (150—1,000 kärrlass per tunnland). Från Tyskland har hämtats den efter dess upphovsman, Rimpau på Cunrau, uppkallade Rimpaus dammkultur, vid vilken sanden bibehålles som ett täckande lager ovanpå myr jorden utan att sammanblandas med denna, varför sandtäckningen bör föregås av noggrann planering av ytjorden. Såväl inblandningen av sand som övertäckningen gör jorden fastare, giver växterna bättre fäste, motverkar uppf rysning, gör jorden varmare och förbättrar jordens värmeledningsförmåga, varigenom upptinandet på våren påskyndas och frostömheten minskas. Sandtäcket hindrar luftens inträngande i myrjorden och dennas förmultning, varför denna metod passar bäst på väl multnad jord; sammanpressningen genom sandtäcket ökar den kapillära vattenledningen, varför den ökar behovet av avdik-t ning. Sandtäckningsmetoden har i Sverige icke visat något företräde framför sandblandning och därför icke vunnit någon vidare spridning. I Finland har lera mer än sand och grus använts till förbättring av myr jord. Ler-mängden bör ej överskrida 200 kubm. per ha. Verkan av sandkörning och lerslagning beror huvudsakligen på den nyss antydda förbättringen av jordens fysikaliska beskaffenhet men även av den tillförsel av mineraliska näringsämnen, som därmed åstadkommes. Från den senare synpunkten har lera på grund av sin större halt av löslig växtnäring företräde framför sand och grus, och dessa äro bättre, ju mer de innehålla av fältspat. Fin sand är mindre fördelaktig på den grund, att den gör jorden tät. För kostnadens skull användes dock det material, som finnes närmast och bekvämast, till hands, vare sig ur närliggande höjder eller från dikesbotten. I senare fallet bör undersökas, att ej sanden eller leran innehåller svavelkis eller fri svavelsyra, som verkar giftigt på växtligheten.

Kalkning och märgling användas för att neutralisera jordens sura reaktion och möjliggöra ett kraftigt bakterieliv. I allmänhet hava mycket starka kalkningar förordats på kalkfattiga mossar (ända till 2,000—3,000 kg. kalk, motsvarande 70—100 hi. släckt kalk, per hektar, men det synes antagligt, att i de flesta fall betydligt mindre mängder äro tillräckliga.

Bakterieverksamheten i moss-j o.r d. Mull- och torvjord innehålla i allmänhet betydliga mängder kväve men i sådan form, att det blott långsamt blir tillgängligt för växterna. För att skaffa växterna behövlig tillgång på kväve bör jorden förändras till en mild mylla. Sedan blir direkt gödsling med kväve-gödsel obehövlig, om en livlig bakterieverk-

samhet i jorden åstadkommes och underhålles. Den oodlade mossjorden, särdeles om den har sur reaktion, är dock i allmänhet mycket fattig, stundom så gott som fri från bakterier, som kunna bereda kvävenäring. Om matjordens reaktion neutraliseras, så att bakterierna finna i detta avseende gynnsamma livsvillkor, sprida sig dessa i allmänhet snart till jorden utan särskild åtgärd, så att sönderdelningen av de kvävehaltiga mullämnena kommer i gång. Än säkrare befordras bakterieverksamheten i jorden genom påförande av grus eller lera. Om, som ofta är fallet, klöver, ärter och andra baljväxter ej vilja gå väl till, kan vara skäl att tillföra de felande baljväxtbakterierna, antingen genom inblandning av jord från fält, där dessa baljväxter nyligen med framgång odlats eller ock genom nitragin eller andra kulturer av dylika bakterier. Se Jordympning. För bakterielivets förnyande och underhåll är önskvärt att då och då gödsla med kreatursspillning.

Växtodling på mossar. All slags mull- och torvjord passar företrädesvis för foderodling. Säd blir lätt för frodig, lägger sig och lämnar då lätt kärna. Höstsäd övervintrar mindre säkert. Grönfoder, gräs och rovor äro därför de lämpligaste grödorna, klöver vill svårligen gå väl till, utan att mineraljord i ansenlig mängd tillförts. Anläggning av gräsvall bör ske först sedan den gamla växtligheten dödats genom åkerodling. Sedan kärr- och mossjord väl kommit i fruktbart skick, behöves i allmänhet icke någon kvävegödsling, annat än tidvis återkommande kreatursgödsling, huvudsakligen för att underhålla bakterielivet i jorden, under det att däremot fosforsyra och kali fullständigt behöva tillföras. Då dessa jordslag hava ringa förmåga att kvarhålla lösliga växtnäringsämnen, bör gödsling med dessa ämnen ske varje år. Fosforsyran gives åt surt reagerande mossjord hellre i form av thomasfosfat än som superfosfat, då det senare gödselmedlets svavelsyra ökar jordens sura reaktion, under det att det förras kalkinnehåll neutraliserar densamma.

Vid bearbetningen ligger vikt vid, att jorden medelst tung vältning hålles så fast som möjligt.

Moteld. Se Skogseld.

Motgift. Se Gift.

Motionering, rastning. Rörelse i det fria är av den största betydelse för kroppens utveckling och hälsa. Den befordrar utvecklingen av muskler, ledgångar och senor men påverkar även benstommen och framkallar de vinkelförhållanden hos denna, vilka äro fördelaktigast för rörelsen under de givna förhållandena, varför ock olikheterna i naturrasernas benstomme stå i samband med de förhållanden, varunder djuren röra sig. Rörelsen och därmed förenad ansträngning föranleder även en livligare andning samt lungornas och bröstkorgens utveckling; den medför även 8os

en fullständigare uttömning av den förskämda luften och avsöndrat slem ända ur de yttersta lungblåsorna. Hjärtverksamheten befordras, hjärtat stärkes och hela blodomloppet och ämnesomsättningen bli livligare. Genom vistelse ute bliva även djuren mindre ömtåliga mot förkylningar.

Kraftig och regelbundet återkommande m. är därför av stor betydelse, i synnerhet för de växande djuren, och ägnad att motverka exteriörfels uppkomst. Ungdjur böra därför få så mycket som möjligt röra sig i fria luften, helst i terräng, som giver anledning till ansträngning. Även under vintertid, då djuren måste tillbringa största delen av tiden i stillhet inom stall, böra de helst dagligen och då på viss tid komma ut och röra på sig. Den fara, för förkylning och för olycksfall till följd av stor livlighet, som blir en följd av att djuren blott med längre mellantider slippa ut, undgås genom den dagliga släppningen. För att framkalla en livlig rörelse böra djuren släppas ut i flock; ensamma stå de gärna och hänga. M. är naturligtvis viktigast för unghästarna, vilkas styrka och rörelse bör utvecklas, men är av gagn för alla djur utom de, som stå på gödning. Erfarenheten har visat, att ungdjuren bättre utvecklas på bete under sommaren, om de under vintern fått så mycket som möjligt röra sig i det fria.

Motokulturföreningen, Svenska, bildad 1911, verkar för användning av maskinmotorer vid lantbruket. Föreningen bildades först som avdelningen av en internationell förening, men då denna icke vann någon synnerlig tillslutning, utbröts den svenska som självständig. Meddelar genom sekreteraren och en konsulent upplysningar och råd samt utgiver »Meddelanden från Svenska Motokulturföreningen».

Motor (egl. rör are, rörelsemaskin) betecknar alla slag av kraftmaskiner för drivande av arbetsmaskiner. Se Elektrisk motor, Explosionsmotor, Ångmaskin.

Motorgenerator, en elektrisk maskin, medelst vilken transformering (omändring) av elektrisk ström äger rum, när antingen den primära eller den sekundära strömmen eller bådadera äro likriktade, d. v. s. när den vanliga transformatorn icke är användbar. I dylikt fall har man ingen annan utväg än att låta den primära strömmen driva en motor, som i sin ordning driver rotorn i en generator, vilken alstrar den sekundära strömmen, antingen genom att rotorn befinner sig på motorns axel eller får sin rörelse genom någon utväxling från denna.

Detta är ju också en transformator, vilken benämning man dock förbehållit åt den, där ingen rotation förekommer, utan där e n växelström i en stillastående trådlindning genom induktion framkallar en annan växelström i en annan, likaledes stillastående ledningstråd (se Induktionsströmmar), under

det att man stundom använder den svenska benämningen omformare för maskinerna med likriktad ström på endera eller båda sidorna. Bättre är emellertid att använda namnet motorgenerator, ty detta säger tydligt, huru maskinen är byggd och verkar. Den primära strömmen, som tillföres motorn, kan vara antingen likriktad ström eller växelström, och den av generatorn alstrade sekundärströmmen kan efter önskan fås av ena eller andra slaget och med önskad spänning. Om generatorns rotor sitter på motorns axel, blir förlusten genom friktion mindre, än om det är två axlar med utväxling mellan dem, och man kan i sådant fall göra ännu flere delar gemensamma, såsom fältmagneterna och i maskiner för omformning av likriktad ström till likriktad med annan spänning och annan strömstyrka även induktorns järnkärna, som då har två lindningar med var sin kollektor.

Det är uppenbart, att dessa maskiner bli mera invecklade än transformatorerna och få en vida mindre verkningsgrad, ty till de oundvikliga elektriska förlusterna i en motor och en generator komma de mekaniska förlusterna vid rörelsen, luftmotståndet samt friktionen i lagren och vid borstarnas anliggning mot kollektorerna. Dessa äro ömtåliga delar, som stundom vålla svårigheter och som liksom borstarna och annat slitas.

Ehuru motorgeneratorerna sålunda arbeta mycket mera oekonomiskt än transformatorerna, ha de dock rätt stor användning t. ex. i städer, där man kan få högspänd växelström från någon avlägsen generatorstation och önskar distribuera lågspänd likström inom sitt område. Sådan transformering äger i stor skala rum i Stockholm. G. Tbg.

Motorkultur (motokultur) betecknar egentligen jordens bearbetning medelst dragkraft från maskinmotor, men ordet användes även för drift av lantbruksmaskiner i allmänhet med dylik kraft.

Den första praktiska tillämpningen av m. var den strax efter mitten av 1800-talet först i England och sedan i andra länder införda ångplöj ningen och annan jordbearbetning med ångkraft. Detta arbete utföres med åkerbearbetningsredskap, som drages fram och åter medelst en kabel mellan på vardera av åkerns 2 motsatta sidor uppställda lokomobiler eller ock mellan en sådan och en ankarvagn. Ångplogen är i regel en balansplog, bestående av 2 med 4—flera kroppar försedda hälfter, som omväxlande nedfällas i jorden, så att plogen ej behöver svängas vid vändningarna. Jämte plog afvändas grubber och andra jordbeärbet-ningsredskap. Ångplöj ningen är ett synnerligen kraftigt medel för jordbearbetningens

utförande, men har i vårt land vunnit ringa användning dels på grund av redskapsuppsättningens stora kostnad, 40,000—60,000 kr., dels emedan därför fordras stora, regelbundna, från impediment8o6

fria fält. Ångplöjning kommer till följd av omständigheten vid dess anordning och utförande till användning huvudsakligen för djup bearbetning. Först då i början av innevarande århundrade de lättrörliga, lättskötta och jämförelsevis billiga explosionsmotorerna (se d. o.) blevo tillgängliga, vilka kunde köras i åkern förande arbetsredskapet med sig, varigenom man blev mer oberoende av fältets storlek och form, fick m. något större användning, vilken under senare år starkt ökats. Ännu mer kommer kanske att så bliva fallet, dä de sedan länge pågående försöken att vid m. använda elektrisk kraftöverföring synas hava lett till praktiskt användbara konstruktioner, och möjlighet således finnés att för m. använda de nu över landsbygden hastigt sig utbredande elektriska kraftledningarna.

De olika slagen av motordrivna jordbearbet-ningsredskap äro dels motorplogar, som bearbeta jorden med plogliknande redskap (eller vidhängda harvar m. m.), dels fräsmaskiner 1. frasar, vilka luckra jorden med på en snabbt roterande axel sittande hackor eller fjädrande klor. Därjämte ha försök gjorts med grävmaskiner, som arbeta med från en roterande axel drivna grepliknande redskap.

Motorplogarna indelas i: i. Bärplogar, vilkas motorvagn bär med detsamma rörligt förenade plogkroppar.

2. Traktorplogar, bestående av en motorvagn (traktor), som efter sig drager en vidhängd plog eller andra jordbearbetnings-redskap. ' .•!?

3. Kabelplogar, vid vilka en stillastående motor drager plogen (m. fl. redskap) medelst en kabel, ss. vid ångplöjning. Detta system inbesparar motorns transport, men släpningen av kabeln drager avsevärt arbete (20—40 % av motorns kraft) och medför kabelns slitning samt fordrar större, regelbundna fält. Detta senare gäller även följande. ^-4. Varpplogar, vid vilka motorn varpar sig fram efter en mellan 2 ankarvagnar spänd kätting eller lina. — Av dessa 4 typer

Bandtraktorn Styr.

hava blott de 2 första fått någon allmännare spridning och blivit använda i vårt land.

Traktorerna voro förr gentemot bärplogar behäftade med olägenheterna, att de med vidhängda redskap krävde större utrymme än dessa vid vändning och att de ej kunde backas utan redskapets löstagning, men dessa fel äro hos en del nyare konstruktioner helt

Bär plogen Avance.

eller delvis undanröjda. De gå vanligen med alla hjulen på den oplöjda marken, varigenom de mindre sammanpressa jorden men äro mer utsatta för att slira på fuktig markyta, vilket motverkas genom på hjulen anbragta gripare. Dock finnas även traktorplogar, som gå med högra hjulet i fåran. Olägenheten, att hjulen sammanpressa och nedsjunka i marken, varigenom kraftförbrukningen ökas och jordens luckerhet minskas, har man på senaste år sökt minska genom att låta mot or vagnen vila på en kring hjulen löpande bred, ändlös kedja, kallad Caterpillar, kedjebana eller krypkedj a, vilken bildar liksom ett spår under båda hjulparen. En dylik bandtraktor får maskinens tyngd fördelad på en större yta och jordens sammanpressning minskad samt säkerheten mot surning ökad, men den därigenom besparade kraften motväges dels av att en större yta gör motstånd mot motorns framskridande, dels en betydlig kraftförlust uppstår genom friktion i kedjebanan, så att kraftförlusten i allmänhet ej minskas. En dylik anordning underlättar dock motorns förmåga att8o/

taga sig fram över diken och på lös grund, varför dylika motorer äro fördelaktiga dels på myr jord, dels till körning i lös snö. De ha därför fått användning för dragning av laster vid skogsdrivning.

Plogkropparna böra vara var för sig rörliga i lodrätt led för att kunna höjas över mötande hinder, utan att övriga kroppar lyftas, och helst även i sidled. Motorn kan utan föränd-ring användas att draga andra maskiner.

Bärplogarna kunna alltid vända på litet utrymme, vilket är en fördel på små fält, samt backa. Det högra hjulet går vanligen i plogfåran, så att det oberoende av vädret får gott fäste och ej så lätt slirar. Den plöjda jorden sammanpressas starkt av hjulen vid en följande bearbetning, men faran härav synes vara ringa, och ofta uppkommer och växer säden bäst i hjulspåren, emedan jorden där håller sig fuktigare. Plogkropparna äro alltid rörliga oberoende av varandra. För att användas att draga andra maskiner måste motorn vanligen befrias från plogkropparna. Även bärplogarnas hjul äro försedda med gripare eller löstagbara fälgar. fc*:^*.

Fräsmaskiner giva jorden i ett eller ett par drag en finare bearbetning än i allmänhet kan nås genom plöjning och upprepad harvning. De äro utmärkta redskap för uppbrytning och all bearbetning av sten- och stubbfri kärr- och mossjord och av vallbrott samt för beredning till vårsådd å all slags jord.

Lanz' fräsmaskin.

Genom den starka sönderdelningen av torv och andra växtrester påskyndas dessas förmultning. Mot fräsm. kan anmärkas, att de sönderslita ogräsrötterna i jorden och därigenom kunna bidraga till rotogräsets spridning samt att de åstadkomma en så fin bearbetning av jorden, att hopslamning och skorpbildning å lerjord kan befaras, särdeles om de användas för beredning till höstsådd samt höstplöjning. Erfarenhet i detta avseende saknas dock ännu från vårt land.

Konstruktioner av motorplogar. Motorn, beträffande vars konstruktion hänvisas till art. Explosionsmotor, uppbäres av ett ställ, vanligen på 2 par hjul, men stun-

dom är det ena paret ersatt av ett ensamt hjul. Styrningen sker med framhjulen, bakhjulen äro drivhjul. Hjulen å båda axlarna böra helst gå i samma spår, varigenom motståndet minskas. Motorerna drivas av en eller flera (2—4) cylindrar, gjutna i ett block och verkande på en gemensam vévaxel. Från denna överföres rörelsen till drivaxeln över en friktionskoppling och ett transmissionssystem, i vilket motorns hastighet (500—700 hos 1—2-cylindriska, till 1,200 varv i minuten hos 4-cylindriska) nedbringas till för drivhjulet lämplig hastighet, vilken bör kunna ändras. Vanligen ha motorplogar 2—3 hastigheter framåt, liggande mellan 50 och 120 m. i min. (2—5 eng. mil i timmen), och en bakåt. Då de båda drivhjulen vid vändningar skola gå med olika hastighet, måste även de drev, som överföra rörelsen till dem, kunna gå med olika varvantal och den axel, på vilken dessa sitta, vara delad. Förbindelsen mellan dessa axeldelar förmedlas genom differentialen, ett system av kugghjul, som tillåter de båda dreven att gå med samma eller olika hastighet; genom en differentialspärr böra de även kunna samman-låsas, så att de följas åt, vilket förebygger surning av endera drivhjulet, överföringen av rörelsen till drevhjulen sker med kugghjul, ändlös skruv eller kedja. Alla utväxlingar böra vara dammfritt inneslutna och ständigt väl smorda, vilket säkrast vinnes genom att växlarna gå i olja eller såpartad smörja innesluten i omgivande kåpa. — Styrningen sker från förarens plats medelst en ratt, från vilken antingen det eller de främre hjulen eller den axel, på vilka de sitta, vrides. Det ensamma framhjulet sitter vanligen å en upprättriktad axel, som vrides. De 2 framhjulen kunna antingen sitta på en axel, som vrides kring en tapp, eller ock är axeln orörligt förenad med vagnsramen, och hjulen sitta på axeltappar, som genom en lodrät tapp äro vridbart förenade med framaxeln (s. k. automobilstyrning). Vridningen av framaxeln eller hjulen förmedlas genom hävstänger eller kedjor.

De i Sverige använda motorplogarna ha i l allmänhet 2 eller 3 plogkroppar för arbete till fullt djup. Plogkropparna äro vanligen 35 eller 30 cm. (14 eller 12 tum) breda. De böra vara försedda med såväl cirkelrist som breda skum-ristar.

Motorns styr ka och tyngd. Under det att kraftförbrukningen vid plöjning med hästplogar plägar uppgå på lätt jord till 20—30 och å styv jord till 40—60 kg. per kvdm. av plogtiltans genomskärningsyta, så kräver en motorplog vid omkring 35 cm. arbetsbredd per kropp och 20 cm. djup vanligen 70—150 kg. per kvdm. av tutans" genomskärningsyta eller 5—8, undantagsvis upp till 10 hkr. för varje plogkropp,. Denna stora skillnad förklaras dels därav, att motorn mindre än hästen kan vid behov tillfälligt öka sin8o8

kraftutveckling, dels av den stora kraft, som transporten av den tunga motorn drager, ända till över */3 av hela arbetsåtgången. För att maskinen skall kunna övervinna mötande starkare påkänning, böra därför motorplogar av nu vanliga slag helst hava en kraft av omkring i o hkr. per plogkropp. För att öka maskinens användbarhet väljes ofta styrkan så, att motorn kan användas även för dragning av andra arbetsmaskiner, dels flera vidhängda harvar, kultivatorer, skördemaskiner m. m., dels tröskverk. Större motorer ställa sig trots sin större anskaffningskostnad i regel i bruket fördelaktigast, emedan deras pris per hästkraft är lägre och de lämna större säkerhet för att kunna utföra förekommande arbeten, och de äro billigare i driften, emedan bränsle- och smörjoljeåtgången i allmänhet är mindre i förhållande till utförd arbetsmängd, i synnerhet om överansträngning av maskinen skall undvikas, samt underhållskostnaden och kostnaden för plogkarl lägre, i samma mån arbetsbredden är större. Den befarade olägenheten, att en stor tyngd på maskinen skulle allt för mycket sammanpacka jorden till men för den följande grödan, har icke besannats av erfarenheten. Den större tyngden medför ju större, arbetsåtgång för maskinens transport under arbetet, särskilt vid körning på redan luckrad jord, men vid hittills anställda prövningar har dock bränsleåtgången i förhållande till bearbet-tad jordmängd i regel varit mindre för de tyngre än för de lättare maskinerna. Den på senare tiden rådande benägenheten för lätta maskiner är därför ej avgjort fördelaktig, särdeles ej i vårt land, där den fuktiga väderleken vid tiden för höstplöjningen och den här vanliga djupare bearbetningen medföra behov av större tyngd för att motverka hjulens surning än i Förenta staterna, men en så stor skillnad i tyngd som mellan den hos svenska motorplogar vanliga, över 200 kg. per hästkraft eller 1,300—; 1,400 kg. per plogkropp mot nyare amerikanska maskiners 60—150 kg. per hkr. och 600—

900 kg. per kropp, torde ej hava skäl för sig. Minskningen i vikt får dock ej ske genom att göra motorns eller arbetsredskapens delar klenare, så mycket mindre, som de tillfälliga påfrestningarna äro stora, maskinernas livslängd dock är kort och kostnaderna för reparationer ofta utgöra en mycket stor del av driftskostnaderna samt uppkommande fel högst olägligt kunna hindra arbetets fortgång. Denna sista omständighet talar för att trots de större maskinernas fördelar hava 2 mindre maskiner i stället för en stor, i det att skada på en av dessa ej behöver medföra arbetets fullständiga upphörande. Dessutom vinnes härigenom, att motorns kraft kan bliva bättre avpassad för smärre kraftbehov. Behovet av motor för övriga arbeten utom jordbearbetning, särskilt för tröskverkets drift, blir därför lämpligen avgörande för valet av motorplogens styrka.

Maskiner på 15—20 hkr., som kunna draga 2 plogkroppar, torde därför vara mest användbara. Maskiner lämpade för 1 plogkropp med blott några få hästkrafters styrka äro däremot för svaga för en djup bearbetning av jorden och passa blott för trädgårdsbruk.

Körhastigheten bör lämpas efter olika förhållanden. Där större motstånd i jorden möter, bör den minskas för att undvika maskinens överansträngning och därmed följande större relativ bränsleförbrukning och fara för skada å maskinen. Om än körhastigheten ej inverkar på arbetets utförande vid djupare plöjning, så blir harvning och i allmänhet allt ytbruk bättre utfört vid hastigare än vid långsammare takt. Då svenska maskiner i allmänhet hava en högsta hastighet av knappt 60 m. i minuten — föga överstigande takten vid plöjning med hästar — under det att den hos amerikanska är ända till 125 m. i min., är detta en fördel hos de senare.

Arbetsmängd. Vid sakkunnig skötsel medhinnas med motorplog med 3 kroppar med svenska maskiner 1.5—3, i medeltal i8/4—2, men med snabbare gående amerikanska maskiner ända till 3—31/2 hektar på 10 timmar, och vid harvning med 3 st. 9 pinnars kultivatorer omkring 2 1/i—4 gånger så mycket. I medeltal kan sålunda med en 3-skärig motorplog medhinnas lika mycket som med 3—4 par hästar.

Varaktigheten växlar naturligtvis med maskinens styrka och den påkänning den är utsatt för, men är i allmänhet låg. Den beräknas från 3,500—6,000 timmars arbete. Stor vikt ligger på kropparnas anfästning med säkerhetsanordning, sådan att de vid stark påfrestning kunna vika undan.

Arbetskostnaden. Dennas största del utgöres av amortering och förräntning av anskaffningskostnaden, särdeles där, ss. i Sverige är vanligt, motorplogen har blott ringa användning, ofta blott 50 dagar om året. Då anskaffningskostnaden måste amorteras på kort tid, högst 10 år, medföra amortering och 6 % förräntning för en motorplog på 8,000 kr. 1,280 kr. för år eller vid 75 dagars bruk 18 kr. per dag. Därtill kommer underhållskostnaden, som oftast är hög och i detta fall kan räknas till 500 kr. per år eller 7 kr. per dag. Enligt danska beräkningar bör amortering och förräntning beräknas till 25 % av anskaffningskostnaden, vilket i detta fall skulle göra 2,000 kr. eller vid 75 dagars arbete 27 kr. per dag. Vid en antagen arbetsmängd av 2 hektar per dag skulle dessa kostnader således utgöra 10— 15 kr. per hektar. Då härtill komma kostnaden för bränsle, 20—30 kg. fotogen per hektar, benzin, smörjolja, trassel och arbetslön, kan motorplöjningen lätt bliva dyrare eller åtminstone ej avsevärt billigare än hästplöjningen. Amortering och underhållskostnad bero dock i hög grad på den sakkunskap och omsorg, var-809

med maskinen skötes. Genom större användning av motorn samt nedgång i övriga kostnader kunna förhållandena ställa sig gynnsammare för m., men å andra sidan kan ej beräknas, att det därigenom besparade hästarbetet kan möjliggöra en motsvarande minskning av dragarestyrkan. Detta kan vanligen ske endast där denna för vår- och höstbrukets skull är större än under övriga arbetsperioder erfordras, men ej där dragarestyrkan finner någorlunda jämn sysselsättning med grödans inkörning, gödselkörning och andra transporter, som icke kunna ske med hjälp av plogmotorn. Fördelen av m. ligger därför i allmänhet ej i direkt besparing, utan huvudsakligen i större säkerhet att oberoende av väderleken i tid och utan dragarnas överansträngning medhinna jordens bearbetning samt även i möjligheten att införa mer arbetskrävande, intensivare och mer inkomstbringande växtodling.

Motståndskraft och oemottaglighet mot sjukdom. Se Disposition, Immunitet.

Mucin, slemämne. Se Äggviteartade ämnen.

Mucor. Se Mögel.

Muff. Se Koppling.

Mugg, förr även kallad lera, är en form av ekzem, som har sitt säte i karleden och stundom sträcker sig upp på baksidan av skenbenet. I lindrigare fall märkes endast rodnad i huden med blåsor och smärre vätskande sår. I svårare fall uppstå djupa, tvärgående sprickor i den starkt förtjockade, svåliga huden. Stundom blir huden brandig och bortfaller i större eller mindre stycken, efterlämnande djupa, svårläkta sår, s. k. brandig mugg. Då sjukdomen sträcker sig över karleden upp på skenbenet, kallas den rasp och åtföljes då vanligen av en stark förstoring av hudpa-pillerna med avsöndring av hornartade massor eller en smörjig materia, som gör håren stripiga (»stripfot») eller föranleder deras bortfallande.

Orsaken till m. är vanligen fukt och orenlighet i förening med kyla, och sjukdomen uppträder därför mest höst och vår, då väglaget är slaskigt. Oftast angripas tyngre hästar, i synnerhet sådana med långt hovskägg (ex. Clydesdalerasen); somliga individer synas ock vara särskilt mottagliga och angripas gång efter annan vid minsta anledning.

Behandlingen består i lindrigare fall blott i användning av torkande pulver (stärkelse och zinkoxid lika delar, eller jodoform i del och garvsyra 3 delar) och torrt förband eller ingnidning av torkande salvor (pyacta-ninsalva eller en salva av zinkoxid och stärkelse, vardera 10 g., vaselin 20 g. och salicylsyra ig.). I svårare fall med stark förtjockning av huden användes först våtvärmande omslag på så sätt, att såren täckas med vadd, doppad i Burows lösning, och därutanpå ett stycke vaxtaft, som kvarhålles av en stark linda och ytterst en yllebinda. Omslaget lägges

om morgon och afton under några dagar, tills huden är väl uppmjukad, varefter ett vanligt fuktigt sårförband anlägges. För att förekomma uppkomsten av m. böra benen noga avtorkas, då hästarna komma in efter att ha gått i vått och smutsigt väglag. E. N—m.

Mukoid. Se Äggviteartade ämnen.

Muldjur. Korsningsavkomman mellan åsnehingst och sto kallas mula och mellan hingst och åsnesto mulåsna. I synnerhet den förra, som övervägande liknar hästen, under det att åsnans kännetecken framträda huvudsakligen i de långa öronen och den tagelfattiga svansen, har fått stor användning som dragare vid jordbruket, huvudsakligen i länder med varmt och torrt klimat, ss. i Spanien och södra Frankrike, men även i kallare klimat, särskilt i Förenta staterna. Enstaka djur hava även införts till Sverige, utan att dock företaget lett till efterföljd, huvudsakligen kanske på grund av svårigheten att anskaffa bra åsnehingstar, vilka i de länder, där denna avel bedrives, framför allt i Poitou i västra Frankrike, stå i mycket högt pris. Mulan utmärker sig för synnerlig stor förnöjsamhet, seghet, uthållighet och lång livstid.

Mule. Se Huvud.

Mulgedium. Se Tolta.

Mull. Mörka, jordartade lämningar efter växt- och djurdelars multning. M. användes likasom humus (se d. o.) för att beteckna dels i allmänhet multnande ämnen, dels till skillnad från ofullständigt sönderdelade växtdelar 1. torv (se d. o.) särskilt de delar, vilkas sönderdelning fortskridit så, att de bilda en pulverformig massa utan spår av cellbyggnad.

M. har en växlande kemisk sammansättning, beroende på arten av de organismer, varav den bildats, och på multnings-graden. Kolhalten växlar från omkring 50 til^ inemot 70 %, stigande med framskridande multning. Kvävehalten är lägre i m, bildad av växt- än av djurlämningar, i vitmossjord ofta under 1 %, i myllan i de fasta jordlagren vanligen omkring 4 % och i m. bildad av djurämnen ända till 8 %. Likaså växlar halten av askbeståndsdelar. Försöken att särskilja de kemiska föreningar, varav m. består, hava blott ofullständigt lyckats. Man har uppdelat densamma i vattenlösliga mullämnen (gein-syror), i vatten olösliga men i alkalier lösliga mullsyror (humin- och ulminsyra) och i vatten och alkalier olösliga indifferenta m u 11-kroppar (humin och ulmin tillsammans benämnda humuskol). Med ulmin och ulminsyra har man betecknat mindre långt multnade ljusbruna, med humin ochhuminsyra mer multnade svartbruna ämnen. Då mullsyror-na lösas i alkalier bildas lösliga salter, huraat; kalcium- och järnhumat äro däremot olösliga i vatten och utfalla därför som bruna fällningar ur m.- och kalkhaltigt vatten och utgöra en väsentlig beståndsdel av dy och brun gyttja. 8io

Även dessa mullämnesgruppers sammansättning växlar, och man har t. o. m. förnekat mullsyrorna som bestämda kemiska föreningar samt förklarat deras sura reaktion som en verkan av deras kolloidala natur (se t. ex. Sv. Mosskulturfören. tidskr. 1910—1912). M. i egentlig bemärkelse bildar ett svartbrunt pulverformigt ämne, som har stor förmåga att upptaga och kvarhålla vatten, samt vid större vattenhalt bildar en kolloidal massa. Den har rätt god förmåga att binda kalk och fosforsyra men kvarhåller kali svagare (se Absorption).

M. gynnar mikroorganismernas förökning och verksamhet i jorden och sönderdelas småningom av dessa, varigenom dess innehåll av kväve kan bliva tillgängligt för växterna.

Inverkan på jordmånen. M. har på grund av nu antydda egenskaper stor inverkan på ytjordens bildning (se Humus) samt jordens egenskaper och fruktbarhet. Den gör jorden lätt och befordrar lerjordens korniga struktur, ökar jordens förmåga att upptaga och kvarhålla fuktighet samt den kapillära vattenledningen i jorden, ökar genom sin mörka färg jordens värmeupptagning, men minskar dess värmeledande förmåga (se Jord). Mull-ämnen verka genom sin närvaro (katalytiskt) befordrande på bakterieomsättningar i jorden. Vid deras fortgående sönderdelning bildas för växterna tillgänglig kvävenäring (ammoniak, nitrat) samt kolsyra, som själv är växtnäring och befordrar förvittringen av jordens mineraliska

beståndsdelar. M. har härigenom samt genom sin absorberande verkan och sin gynnsamma inverkan på bakterieverksamheten i jorden stor betydelse för jordens fruktbarhet.

I allmänhet ökas mineralisk jords fruktbarhet med dess mullhalt, och man har i den i ammoniak lösliga delen av myllan (»det svarta ämnet» enl. Grandeau) velat se den huvudsakliga bäraren av den fruktbarhet, som plägar utmärka jord med hög mullhalt (ex. den ryska »svarta jorden»). Huvudmassan av m. sönderdelas däremot mycket långsamt och är sålunda en mycket svåråtkomlig reserv av växtnäring i jorden. Därför kan visserligen en hög m.-halt göra kvävegödsling mindre behövlig, men mullrika jordblandningar (kompostgödsels) höga kvävehalt motsvaras dock icke av en i samma mån stor mängd av tillgängligt kväve.

Mulljord, mylla. På grund av mulls stora inverkan på jordens beskaffenhet särskiljas jordarter med hög m.-halt under namn av mull] ord eller mylla (se d. o.). Under det att en måttlig m.-halt är fördelaktig, medför en hög halt av organiska ämnen alltför stor luckerhet och andra fel, som utmärka mull- och torvjord. I medeltal är en m.-halt under 1 viktsproc. för låg, 2—3 % kan anses medelmåttig och 3—10 a 12 % fördelaktig. Vid 15—20 % bliva mulls egenskaper förhärskande. M.-halten bestämmes vanligen av glödgningsförlusten, men då denna härrör

även av kemiskt bundet vatten och kolsyra, som bortgå vid glödgning, beräknas m.-halten utgöra blott hälften av glödgningsförlusten i lera, 3/4 av densamma i sand, men hela förlusten i mull- och torvjord.

Jordförbättringsmedel. M. och mullbildande ämnen höra till de kraftigaste medlen att förbättra åkerjordens fysikaliska förhållanden och struktur, fuktighets- och värmeförhållanden och absorptionsförmåga. Dy, torv och kompostgödsel användas därför som förbättringsmedel på mullfattig jord, såväl sand som lerjord. Om dylik jord upptages ur djupare lager i kärr eller mossar, där den legat avstängd från luften, bör den före användningen ligga någon tid utsatt för luftens och nederbördens inverkan för att genom syrsättning och urlakning befrias från skadliga ämnen. Är jorden starkt sur, ofta beroende på halt av svavelsyra eller järnvitriol, bör den blandas med kalk, som neutraliserar dessa ämnen. Jfr. Dy, Kompostgödsel, Kreatursgödsel.

Mullbär, Morns, ett släkte av låga träd eller (i Norden alltid) buskar, tillhörande fam. Moraceæ. De i Persien och China inhemska svarta och vita mullbärsträden, M. nigra L. och alba L., odlas huvudsakligen för bladens skull, vilka användas som föda för silkesmasken (se d. o.), men deras hallonliknande frukter (svartröda hos den förra, vanligen vitaktiga hos den senare arten) användas även till förtäring. Utom på bärens färg skilja de båda arterna sig genom håriga blad hos den förra, glatta hos den senare. Till silkesmaskföda användes huvudsakligen blad av den vita arten, vilken tidigare för detta ändamål odlats ända uppe vid Stockholm. Svart m. odlas här och var i Skåne och på Gottland men uthärdar ej vintern annat än på särskilt gynnsamma platser.

Mulljord. Ordet användes ofta för att beteckna all jord, som till övervägande del består av organiska lämningar, men bör rätteligen brukas blott för jord, i vilken verklig mull (se d. o.) utgör den utmärkande beståndsdelen. Gränsen mellan torv- och mulljord är dock svävande. En blandning av mull med mineraliska jordblandningsdelar kallas även mylla. Den gräns, vid vilken en sand- eller lerjord skall räknas som mylla, kan ej heller bestämmas genom vissa procenttal, i synnerhet som mullens luckrande egenskaper förr framträda hos sanden än hos leran. Vanligen kallas en jord med lägst 3—5 % mull ler- eller sandmylla, med 6—15 % svartmylla och kan vid än högre halt lämpligen kallas mulljord, om ej halten av torv föranleder benämningen torvjord. Alltefter som reaktionen är starkt sur eller svagt sur till svagt basisk, kallas m. sur eller mild. Sur m. innehåller ofta så mycket järn, att dess aska blir rostbrun.

M. är en lätt jord med ringa sammanhang och är därför ytterst lätt att bearbeta, men i torrt8n

tillstånd skjutes den lätt framför redskapen och yr för vinden. Den är öppen för lufts och vattens inträngande och har stor förmåga att kvarhålla fuktighet och genomsläpper i vått och packat skick vatten så föga, att den kan bilda täta dammar. Den har, tätt packad, rätt hög kapillär ledningsförmåga men leder i luckert tillstånd vatten dåligt, varför det är av vikt, att denna jord vid odling hålles sammanpackad och ej avdikas djupt, desto mer som den vid uttorkning blir pulverformig och förlorar förmågan att kvarhålla vatten. Den mörka färgen gör, att m. upptager mycket solvärme, och då den har svag värmeledningsförmåga, särdeles i luckert skick, blir den i solsken ytvarm men uppvärmes långsammare i djupare lager. Den upptinar och uppvärmes därför sent på våren och är, särskilt i fuktigt läge, frostöm och kall, så att grödorna långsamt mogna.

M. innehåller vanligen 2—-3 % kväve, till största delen bundet i organiska ämnen och ej för växterna direkt tillgodogörbart, men dessa ämnen sönderdelas särskilt i mild m. under bakteriers inverkan, så att växternas kvävebehov vanligen kan tillgodoses därmed utan kvävegödsling. Däremot är halten av mineralämnen, särskilt kali och allra mest fosforsyra, så ringa, att dessa ämnen böra tillföras genom årlig gödsling. På grund av markvätskans sura beskaffenhet har fosforsyra i thomasslagg och, på sur m., även benmjöl lika god verkan som i superfosfat.

Genom inblandning av sand 1. lera förbättras mulljordens fasthet, fuktighets- och värmeförhållanden samt ökas tillgången på mineraliska näringsämnen. Inom märgelområden finns m. med fullt tillräcklig kalkhalt, men ofta är kalkning nyttig.

Sand- och lermyllor äro i regel goda jordarter; likaså den milda mulljorden, som dock behöver förbättras genom sand- eller ler körning. Sur m. förvandlas genom torrläggning och kalkning till mild.

M. passar på grund av sin benägenhet för uppfrysning mindre väl för höstsäd men väl för vårsäd, som dock mognar sent och lämnar mycket halm men, om ej tillräcklig tillförsel av mineralämnen sker, lätt kärna och därför bäst skördas till grönfoder. Även är den lämplig för odling av gräs, rovor och morötter.

Mullskopa användes för kortare körning av jord, ss. för utspridning av dikes jord, jämnande av åkerytan, för igenfyllande av svackor o. dyl. Den köres med 1—2 hästar och styres med ett handtag. Den fylles genom att körkarlen under körningen lyfter handtaget, så att den skarpa framkanten pressas mot jorden, och tömmes genom att handtaget lyftes så mycket, att den stjälper över. Den gamla svenska m., som har fast handtag, måste sedan stjälpas tillbaka, men den engelska, som har draget fäst kring ett par sidotappar, kring

vilka även handtagen äro rörliga, vändes genom motståndet mot jorden ytterligare 1/2 varv och kommer åter i arbetsläge, utan att man behöver stanna.

Mullsyra. Se Mull.

Mullvad, Talpa europæa L., av insektätarnas ordning, utmärkt av en svartgrå, sammetsluden, tjock, cylindrisk kropp med trynlik nos, svagt utvecklade ögon, utan ytteröron, framfötterna utbildade till breda, skovelformade, utåtvända grävredskap, mycket kort svans. Längd knappt 15 cm. Gräver gångar i jorden, i vilka han så gott som ständigt vistas. Lever av insekter,

Mullvad.

maskar och små ryggradsdjur, och är därför nyttig för jordbruket men besvärlig genom de jordhögar han gör på de odlade fälten. Årfall-män i Skåne och avtagande norrut till Väster- och östergötland (möjligen Södermanland). De jordhögar, som i mellersta Sverige ofta kallas mullvadshögar äro i regel uppkastade av vattensorken (se Sorkar).

Mullvadssyrsa, Gryllotalpa gryllotalpa L., en till rätvingarna, Orthoptera, och syrsornas familj, Gryllidæ, hörande, intill 5 cm. lång insekt, utmärkt genom till breda, taggiga grävredskap utbildade framben. Gräver gångar i jorden, varvid växtrötterna skadas. Finnes i Sverige blott i landets sydligaste delar och där tämligen sällsynt.

Mullämnen. Se Mull.

Mul- och klövsjuka är en hos idisslare (särdeles nötkreatur) och svin förekommande ytterst smittsam sjukdom, som visar sig huvudsakligen i ett blåsutslag i munnen- och omkring klövarna. Sjukdomen börjar med lindrig feber, stark spottflytning och rodnad av slemhinnan i munnen, där efter ett par dagar uppstår en mängd vita blåsor, som inom kort brista, efterlämnande röda, oregelbundna sår. Huden omkring klövarna och i klövspalten svullnar, rodnar och känns het och ömmande, och även där uppstå liknande blåsor och sårnader. Djuren avmagra starkt, mjölken minskar i mängd och antager en råmjölksliknande beskaffenhet.u?,

Sjukdomsorsaken är ett smittämne, som dock ännu ej kunnat påvisas (s. k. ultra-visibelt). Inkubationstiden är 2—7 dagar. Smittämnet förekommer företrädesvis i blåsornas innehåll och i flytningen från munnen. Smittan sprides ytterst lätt från djur till djur men även på många andra sätt, ss. genom personer, som varit i beröring med sjuka djur (kreatursskötare, slaktare, kreatursuppköpare m. fl.), eller genom djur, som utan att själva angripas föra smittan med sig från gård till gård (hundar, kattor, råttor, duvor och andra fåglar), ävensom genom föremål, som upptagit smittämnet, ss. mjölkkärl från smittad ladugård, fodermedel, säckar och annat förpackningsmaterial från land, där sjukdomen förekommer.

M. o. k. är visserligen i och för sig ingen särdeles farlig sjukdom, då hälsan ofta kan återställas inom 1—2 veckor och dödsprocenten bland vuxna djur i vanliga.fall knappast överstiger 1/8 %, men på grund av dess stora smittsamhet, som gör att den på kort tid kan sprida sig över stora områden, samt den starka av-magringen och minskningen i mjölkavkastning för lång tid framåt räknas den bland de mest förlustbringande sjukdomarna.

M. o. k. är ej stationär i Sverige, men smittan har tid efter annan införts hit, då sjukdomen som farsot härjat i Danmark och Tyskland, och har då uppträtt företrädesvis i Skåne, men

genom myndigheternas energiska ingripande har en större utbredning inom landet hittills kunnat hindras. Den tillhör de sjukdomar, mot vilka särskilda åtgärder äro föreskrivna mot såväl deras införande som deras spridning inom landet. (Se Sjukdom, Smittsam). Samtliga djur inom de angripna besättningarna ha på statens bekostnad ned-slaktats och stränga avspärrnings- och desin-fektionsåtgärder vidtagits. (Se Desinfektion.) Denna metod anses trots de stora kostnader den-medför dock fortfarande lämpligast såsom den mest verksamma för att hindra sjukdomens spridning. Någon behandling av de sjuka djuren kan under sådana förhållanden ej ifrågakomma i vårt land. E. N—m.

Mumie. Se Frukträdmögel.

Mun. Se Huvud, Matsmältningsorgan.

Munk. Se Damm: Fiskdamm.

Munlag 1. bett. Se Betsel.

Munläsa. Se Kramp.

Munstege kallas ett instrument, som är avsett att hålla munnen öppen på djur vid undersökning av munhålan. Den utgöres av två från ett gemensamt skaft gaffelformigt utgående järnstavar förenade genom två tvärgående järntenar, som vid användningen skola vila mot lanerna. Hos s. k. fasta munstegar äro tvärstavarna fixa; mellanrummet mellan dem bör då vara så stort, att man bekvämt kan föra in handen därigenom. Bättre äro rörliga

m., hos vilka den undre tvärstaven genom en skruv är rörlig, så att mellanrummet kan förändras. En förändring av denna m. är den Guntherska, vars tvärarmar äro försedda med halvmånformiga, blyklädda plattor, avsedda att vila mot framtänderna. Vid användning av munstegar, som vila mot lanerna, böra tvärstavarna omlindas med blånor eller förses med gummiöverdrag till skydd mot skada å tandköttet. E. N—m.

Mur. M. av naturlig sten. Härför användes vanligen sprängd eller kilad sten av oregelbunden, i vissa fall även regelbunden form (huggen sten). Den oregelbundna stenen bör dock hava två någorlunda plana byggytor med skarpa kanter. Kullerstenar o. dyl., som förekommer ute på fälten, äro därför icke lämpliga för användning till murar, förrän de genomgått någon bearbetning. M. av oregelbundna stenar utföres dels såsom k a 11 m u r, då fogarna få stå öppna och endast fogstrykas ut- och invändigt, dels såsom bruksmur, då fogarna fyllas med bruk. Då tuktad sten användes, lägges den vanligen i bruk, men detta blir dyrbart och förekommer sällan för lantbruksbyggnader. Vid murningen skall iakttagas, att goda förband erhållas. De stenar, som därvid användas, böra hava goda byggytor, som passa väl emot varandra. M. av stenar med oregelbunden form utföres sällan under 80—90 cm. tjocklek och lägges av minst två block i bredd. För sammanhållning av de yttre och inre blocken inlägges här och var något större stenar (bindstenar), vilka dock icke få gå igenom hela murens tjocklek. I större fogar anbringas s. k. s k o 1, men stenblock få icke underskolas utefter hela sin längd. Mur av naturlig sten användes mest för grundläggningsarbeten o. d., se Grundläggning. För boningshus bör dylik mur icke användas över första bjälklaget. Till hus-djursstallar användas ofta gråstensmurar, men efter nuvarande arbetslöner bliva de för dyra. Då isoleringsförmågan hos gråstensmur icke är särskilt hög, kan muren för höjande av densamma utföras som hålmur, men blir härigenom mindre stark. Kallmur får nästan betraktas som hålmur; enär alla fogar inuti muren stå öppna, isolerar den bättre mot temperaturväxlingar än bruksmur. Till i muren förekommande valv över dörr- och fönsteröppningar användas väl tillhuggna kilformiga stenar, över mindre öppningar kan läggas ett långsträckt block. Murarnas tjocklek är beroende av deras höjd och utförande; m. av oarbetad sten kan icke göras smalare upptill än 80—90 cm. Beträffande material jmfr. Byggnadssten. Gjutmurar: För b e-tongmurar hänvisas till Grundläggning. Kalksandsmur, som användes mycket i vårt land, särskilt för kreatursstallar, utföres av släckt kalk och sand i proportionerna 1 del kalk till 5—10 delar strid sand. Till massan8i3

skall tillsättas endast så mycket vatten, att den blir söm fuktig jord. Därpå stampas den hårt var v vis i flyttbara träformar. När muren fått torka avputsas den med kalkbruk. P i-£ év ä. g g, som helt obetydligt använts hos oss, gjutes på samma sätt som den föregående, men som gjutmassa användes enbart lerhaltig jord. Metoden får dock anses vara av mera primitiv beskaffenhet och är icke att förorda, utom där brist på annat lämpligare material förefinnes. Tegelmur är det vanligaste över grundmuren såväl till boningshus som ekonomivarmhus. Beträffande material jmfr. Byggnadssten. Till tegelmurning användes utom hela stenar även x/4-, 1/8- eller 3/4-sten, s. k. koppstycken, för åstadkommande av förband, vartill de vanligen tillhuggas av muraren på byggnadsplatsen. Efter det läge, som stenen eller skiktet intar i muren, få de olika benämningar, såsom löpskikt, då stenarna ligga längs efter muren med långsidan synlig, eller koppskikt och b i n d-skikt, då de ligga tvärs över muren med kortsidan utåt, och rullskikt, då stenarna stå på kant. Förbandet bör alltid vara sådant, att stötfogar i ett skikt täckas av sten i det följande och bindskikt omväxla med löpskikt. Av murförband äro de vanligaste: skorstensförband, då endast löpsten förekommer, användes i en halv stens mur, blockförband, då vartannat skikt är koppskikt och vartannat löpskikt samt alla löpstenar ligga över varandra, kryssförband, som i huvudsak är lika med närmast föregående, utom att löpstenarna ligga mitt över varandra i vartannat löpskikt, samt polska eller götiska förband, då löpare och bindare omväxlande användas i samma skikt (användas i hålmur och vid murs beklädnad med fasadsten). Tegelmurens t j o c k 1 e k bör i varje speciellt fall göras så stor, att den lämnar erforderligt skydd mot temperaturväxlingar. Yttermurar till boningshus o. dyl. böra, om muren göres massiv, ej understiga i 1/2 stens tjocklek. Till byggnader av flera våningars höjd bör muren i de nedre våningarna göras tjockare. För att öka isoleringsförmågan mot temperaturväxlingar utföres ofta för lägre byggnader hålmur, varigenom tegel inbespares. 2 st. 1/2 stens tegelmurar med ett 8 cm. brett luftskikt ha ungefär samma isoleringsförmåga som en massiv 1 x/2 stens mur. Då hålmur utföres i 1 1/i stens mur, göres luftskiktet närmast innersidan.

Murning. Alla fogar fyllas väl med bruk, och stenen lägges i goda förband. När murarna skola fogstrykas, måste under murningen noga iakttagas, att stenarna under motsvarande skikt komma mitt över varandra. Alla skikt skola muras vågräta och alla hörn uppföras i lod. Vid bjälkändar skola små nischer ut-sparas, vilka lämnas öppna utåt och igenmuras vid murens putsning eller fogstrykning. Alla

bjälkändar, som ligga in i mur, skola på ett betryggande sätt isoleras. Till 1 m3 mur åtgå

3" 2V2" sten

tegel st....... 270 440

kalk, osl. hi.....V*—8/4 2/3—x

Murbruk. Kalkbruk beredes av släckt kalk och sand. Vanligen tages 2—3 volymdelar sand till 1 del kalk; till fet kalk intill 4 delar sand. Sanden skall vara ren, strid och framför allt saltfri. Till gråstensmur är omkring 3 mm. kornstorlek lämplig, till vanlig tegelmur 2 mm. och till finputs 1 mm. Blandningen av bruket bör ske med stor omsorg antingen för hand i en lave eller också i murbrukskvarn. Massan skall bearbetas, tills den bildar en seg murbrukskonsistens. Till mur på fuktig plats användes hydrauliskt murbruk, dels cementbruk (se Cement), dels bastardbruk. Det senare beredes som kalkbruk, men omedelbart före användandet tillsättes cement, t. ex. 1 del cement till 5 delar kalkbruk.

Lerbruk av lera med eller utan sand men utan kalk användes i eldstäder och rökgångar.

Förankring (se d. o.) av allt murverk bör utföras så, att erforderlig styrka erhålles. I tegelmurar läggas vanligen ankar järnen omedelbart över eller i valvbågarna och dragas runt yttermurarna, stundom även i innermu-rarna. Till ankar järn kan användas 1,2 x 5 cm. plattjärn, vid hörn med 30—50 cm. långa slutar av 2,5 cm. fyrkantjärn.

Putsning och fogstrykning. Puts får icke anbringas på mur, förrän denna är tillräckligt torr och hunnit »sätta sig». Först avlägsnas allt löst bruk, varefter väggen rengöres från damm och fuktas därefter med vatten. Murbruket påslås i minst två lager. Till första påslaget tages magert bruk med grov sand. Då detta hunnit torka, påslås ett nytt lager av finare och fetare bruk, vilket upprepas ännu en gång, varefter ytan finputsas med rivbräde. Till putsning kan användas kalkbruk, bastardbruk eller cementbruk. Då mur ytorna skola fogstrykas, sker detta i allmänhet efteråt, då muren hunnit torka. Först utkratsas fogarna till 1—2 cm. djup, varefter teglet, där så behöves, tvättas med vatten tillsatt med något saltsyra. Fogarna utfyllas omsorgsfullt med kalk- eller cementbruk. Fogningen utföres med särskilda fogslevar, med vilka man kan giva fogen olika form.

Puts å trä (revetering). Den vanligaste underbehandlingen är numera rörning med skalade vassrör. De läggas tvärs över träets längdriktning på 10—15 mm. avstånd från varandra och fästas med spik. Galvaniserad järntråd spännes därpå över rören med 15-— 20 cm. mellanrum och fasthålles med platt-hu vad spik på var 12 cm. Där putsen är ut-8*4

satt för skakning eller temperaturväxlingar, såsom å tak och fasader, böra rören anbringas i två lag i motsatt riktning över varandra (dubbelrörning) för erhållande av större styrka. Härpå utföres putsningsarbetet i enlighet med föregående. Ofta anbringas å fasader reveteringstegel av omkring 2,5 cm. tjocklek, vilka fas t spikas å ytterväggen, varpå putsen anbringas å dem. Då särskilt stabil puts skall utföras å träytor e. dyl., användes r a b i t z-p u t s. Murbruket härtill beredes av sand, kalk, gips, limvatten och nöthår. Putsen anbringas på galvaniserat järntrådsnät, som spännes å vägg eller takytor med rund- eller vinkeljärn. Dylik puts är mycket stark och därjämte eldsäker. L. N. Gramén.

Toppmurkla.

Murförband. Se Mur.

Murgröna, Hedera Helix L., fam. Araliacece, en ständigt grön, buskartad växt, som slingrar efter marken och med sugrötter kan fästa sig vid och klänga uppför träd, husväggar m. m.

Förekommer vild i Sverige upp till Södermanland, i synnerhet i kusttrakterna. Det vackra, mörkt gröna, läderartade bladverket, bestående av 3—5-hörnade blad på de, blomlösa, men hjärtformiga på blombärande grenar, gör m. till en mycket omtyckt beklädnads växt på väggar. M. tål ej vinterkölden väl annat än i södra Sverige, och endast där utbildas blom-

bärande grenar; blommorna äro små, grönaktiga. Förökas lätt genom avläggare.

Murkla. Med detta namn betecknas ett antal disksvampar, d. v. s. svampar med på utsidan sittande sporsäckar. De äro ätliga. De läckraste och mest använda äro:

Stenmurkla, Gyromitra esculenta Fr., har en oregelbundet bucklig brun mössa på vit fot och förekommer i barrskog; den framskjuter på våren, ofta i stora massor.

Toppmurkla, Morchella esculenta L., har en kägelformig, nätlikt gropig mössa på en vit fot. Växer mest i lövträdslundar, framkommer på våren.

Hattmurklor, Helvella, likna sten-oiurklan, men hatten är djupt sadelformigt 2- eller flerkluven men föga bucklig.

Brun hattm., H. inf ula Schaeff., växer i barrskog och framkommer på hösten.

Murklor förorsaka stundom förgiftningstecken, då de förtäras tillagade i färskt tillstånd; detta inträffar ej, om de färska svamparna förvällas eller torkas.

Mus. Se Råttor och Möss.

Muscari. Se Druvhyacint.

Museicapa. Se Flugsnappare, Fåglar.

Muskarin. Giftigt ämne i en del svampar, synnerligen flugsvamp. Se Ammoniumbas.

Muskler äro kroppens organ för rörelsen, som åstadkommes genom att de under nervernas inverkan sammandraga sig. De äro av 2 slag: glatta (vegetativa, ovillkorliga) och tvärstrimmiga (animala, villkorliga).

De glatta musklerna äro oberoende av viljan och stå endast under det sympatiska nervsystemets ledning. De förekomma blott i inre organ och bilda vanligen sammanhängande hinnor, ss. näringskanalens, könsorganens och blodkärlens väggar, och utgöras av långa, spolformiga, med en kärna försedda celler. Deras sammandragning sker långsamt och fortplantas vanligen vågformigt utefter de organ, som muskelhinnan omsluter och åstadkomma därigenom s. k. peristaltiska rörelser.

Tvärstrimmiga m. stå (alla med undantag av hjärtat) under viljans inflytande genom från det centrala nervsystemet utgående nerver och äro fästa på skelettet, utgörande vad vi i dagligt tal kalla kött. De bestå av långa, trådlika med flera kärnor försedda celler, sammansatta av omväxlande mörkare och ljusare substans, så att de under mikroskopet synas tvärstrimmiga. Dessa muskelceller eller fibriller omgivas av en tunn, elastisk hinna och förenas till större knippen, muskeltrådar, vilka i sin ordning omslutas och sammanhållas av en bindvävshinna, och genom förening av en mängd sådana muskeltrådar bildas en muskel, som ytterst omslutes av en något fastare hinna (fascia). Alla dessa bindvävshinnor förena sig vid /f£d4&&Msi~

muskelns ändar till en sena. De fästa musklerna vid skelettet på det sätt, att senorna direkt övergå i den hinna, benhinnan, som omsluter benen.

Musklernas verksamhet beror på deras sammandragning, och då skelettmusklerna alltid äro fästa så, att minst en ledgång befinner sig mellan musklernas bägge ändar, sättas skelettdelarna vid sammandragningen i rörelse och verka som hävstänger för den

kraft, som musklerna utveckla. De m., som härvid närma ändarna till varandra och förminska ledvinklarna, kallas böj muskler, de, som avlägsna benändarna och förstora ledvinklarna, kallas sträckmus k-1 e r. Musklerna äro även tänjbara och elastiska, och genom att de äro fästa på skelettet, så att de även i vila äro något uttänjda över sin normala längd, hålla de i olika riktningar verkande musklerna varandra i en viss spänning, som i hög grad bidrager att giva stadga åt ledgångarna. Vid största möjliga sammandragning kan en muskel förkortas ända till 1/i, t. o. m. x/5 av sin ursprungliga längd, men vanligen sker den ej till mer än omkring 1/2 av muskelns längd i vila. Storleken av den rörelse, en muskel kan åstadkomma, beror därför på muskeltrådarnas längd, men muskelns styrka på antalet muskeltrådar eller muskelns tvärsnitt.

M us kelns mekaniska arbete åstadkommes, genom att den kemiska spännkraft (potentiella energi), som innehålles i de organiska näringsämnena (se Näring), genom dessas sönderdelning frigöres och omsättes i levande kraft. Materialet härtill är företrädesvis kolhydratet glykogen (se d. o.), som förekommer i musklerna till 0,6—1 %, och vid vars sönderdelning och oxidation som slutprodukter bildas mjölksyra och kolsyra. Genom förbrukning av kraftmaterialet och anhopning av sönderdelningsprodukterna i den arbetande muskeln försvagas dennas

arbetskraft och muskeltrötthet inträder. Genom de tillförande blodkärlen (artärerna), som upplösa sig i ett fint kapillärnät omkring de särskilda muskeltrådarna, förses muskeln åter med nytt kraftmaterial, och genom de avförande blodkärlen (venerna) och lymfkärlen bortföras sönderdelningsprodukterna, och arbetsförmågan återställes och underhålles. Då glykogen lättast bildas av andra kolhydrat, särskilt av socker, är en kolhydratrik föda också lämpligast för arbetsdjur. (Se Näring II.) På grund av den livliga ämnesomsättningen i musklerna verka dessa vid arbetet som ett attraktionscentrum för blodet, och arbetet medför en hastigare blodcirkulation, med påskyndad andning, som möjliggör den genom arbetet ökade förbränningen.

Skelettmuskulaturen utgöres av en mängd muskler (för hästen uppgivna till 463 och för idisslarna till 420), av vilka de för rörelsen viktigaste och på kroppens yttre former mest bestämmande äro följande (se fig.):

1. Frambenens m. äro dels sådana, som huvudsakligen tjäna till att fästa extremiteterna vid bålen, dels sådana, som röra de särskilda ledgångarna. Till de förra höra bo g bladets stora tandade m., som är solfjäderformigt utbredd, utgår från revbenen och halskotorna och fäster sig på insidan av bogbladet, bildande med motsvarande muskel på motsatta sidan en bred gördel, i vilken bålen är upphängd mellan frambenen (i och i'), bo g bladets triangulära m., som går från bogbladets övre ända till manken och nackbenet (a och a') och håller bogbladet intill manken; bröst-musklerna, den stora (h) och den lilla (g), gå från bröstbenet till insidan av bogleden och hålla denna intill bålen; bogens framåt fö ra nd e m. från överarmbenets övre ände till de främre halskotorna, (c, c') samt breda ryggmuskeln (k), som från länd- och bröstkotornas tornutskott går in under bogen till överarmens insida och drager överarmen bakåt och böjer bogleden.

Ledgångarnas m.:

Bogledens m., som bekläda bogbladet, nämligen på utsidan främre (z) och bakre kammuskeln och yttre bogmuskeln (e, e'), utgående från bogblads-kammen, och på insidan inre bogblads-muskeln från bogbladets insida, samtliga fästande på överarmbenets övre ände.

Armbågsledens m., som bekläda överarmen och utfylla det trekantiga rummet mellan denna och bogbladet, äro: armbågsledens (eller underarmens) raka och skeva bojar e, som ligga på främre, yttre sidan av överarmbenet, samt armbågens stora sträckmuskel (f, f), som fyller mellanrummet mellan bogbladet och överarmen och utgör större delen av bogens

Muskeltrådar.8i6

Hästens muskulatur. (Teckenförklaring i texten.)

köttiga parti, gående från bogbladets bakre rand och övre änden av överarmbenet till arm-bågsutskottet (8).

Knäets m. bekläda underarmen och ligga, sträckmusklerna på dess främre och böjmusklarna på dess bakre sida. De viktigaste äro: knäets raka sträckare (i), som bildar underarmens främre kontur, utgår från nedre änden av överarmbenet och fäster sig på skenbenets övre ände, samt knäets yttre och inre böjare (2, 3) som utgå från yttre och inre sidan av överarmbenets nedre ände och fästa sig på ärt-benet och knäringen samt omsluta fotens böj-muskler.

Fotens m. ligga liksom knäets på underarmen och övergå vid knäleden i långa senor, som fortsätta utefter skenbenet till

fotens ledgångar och utgöras av fotens långa och korta sträckare, (5,5'), som utgå från överarmbenets nedre ände, armbågsbenet och underarmbenets övre ände, bakom knäets raka sträckare på underarmens utsida, och fästa sig, den förra på hov- (eller klöv-) benets kronutskott, den senare på framsidan av kotbenets övre ände; fotens y 11-r e och inre böjare ligga på baksidan av underarmen mellan knäets böjare och övergå vid knäleden ides. k. böjsenorna (ytliga och djupa, 7), av vilka den förra med 2 grenar fäster sig på kronbenets övre ände (7') och den senare på hov- (klöv-) benets sulyta; gaffelbandet, som egentligen är endast en mellan skenbenet och böjsenorna belägen stark sena, utgår från knäets bakre sida och delar sig vid mitten av skenbenet gaffelföfmigt i817

2 grenar, som fästa sig vid kotsenebenen, (io) och tjänar till att giva kotleden stadga, hindra för stark genomtrampning och bära upp kroppstyngden, varigenom fotens böj muskler sparas.

2. Bakbenens viktigaste m. äro: Korsmusklerna (den yttre, stora

och inre), som bekläda höftbenet och bilda större delen av korsets övre yta (kruppan) (p', o"), utgå från höft- och korsbenet och fästa sig på lårbenets övre ände samt tjäna till att sträcka lårleden;

lårfascians spännare (o), som utgår från höftknölen och över knäet övergår i en bred senhinna (fascia), som omsluter lårets och skänkens muskler;

skänkens yttre bojar e, som bildar större delen av lårets yttre och en del av dess bakre kontur, utgår från korskotorna, breda bäckenbandet och bärbensknölen samt fäster sig på knäledens yttersida och skank-benets kam (q, q', q');

skänkens inre böjare (r), bildar tillsammans med stora bär-lårbens-muskeln större delen av lårets bakre kontur, och båda utgå från bärbenet och fästa sig på inre sidan av lårbenets nedre och skankbenets övre ände. Dessa m. utgöra tillsammans med knäets stora sträckmuskel, som ligger på lårbenets framsida och fäster sig på knäskålen, bakbenens kraftiga sträckmuskler för såväl lår- som knäleden.

H a s e n s m. äro främre skänk-muskeln och tvillingmuskeln. Den förra (ii), som ligger på skankbenets främre yta, utgår från lårbenets nedre ände och skankbenets kam och fäster sig på övre änden av skenbenet och med en särskild gren, spattsen an (ii), på insidan avhasen vid pyramidbenet och böjer hasleden. Tvillingmuskeln (12), som ligger på baksidan av skankbenet, utgår från lårbenets nedre ände och övergår något ovanför hasspetsen i en stark sena, som tillsammans med fotens ytliga böjare bildar den s. k. achillessenan (hälsenan) (12) och fäster sig på hasbenets spets samt bidrager till att sträcka hasen.

Fotens m.: Fotens sträckare ligger på skankbenets främre och yttre sida, delvis utanpå främre skankmuskeln, bildande skänkens främre, yttre kontur (13). Fotens (yttre och inre) böjare ligga på baksidan mellan skankbenet och tvillingmuskeln (14). Deras senor förhålla sig på samma sätt som motsvarande muskler på frambenen.

3. R y g gens och halsens m. utfylla mellanrummet mellan ryggkotornas torn-och tvärutskott och bekläda halsen. De viktigaste äro: långa ryggmuskeln (m'), som utgör huvudmassan av det köttiga partiet från korset till manken, samt halsens rem- eller mj ält formade muskel (n), går från trakten av manken till ^rämre halskotornas tvärutskott och nackbenet

<J2—213320. Lantmannens uppslagsbok.

samt täcker större delen av halsens sidoytor, halsens och huvudets" stora sträckmuskel, som ligger på ömse sidor om nackbandet, till större delen täckt av föregående, samt slutligen halsens långa böj muskel, som ligger på halskotornas undersida och täckes till större delen av bogens framåtförande muskel.

4. Bukmusklerna, som bilda bukväggarna, utgöras av den yttre skeva bukmuskeln, som bildar det yttre muskellagret och som går från de 4 sista äkta och samtliga falska revbenen (1) snett nedåt-bakåt, den inre skeva bukmuskeln, som utgående från yttre höft knölen korsar den föregående, den tvärgående bukmuskeln, som bildar det inre muskellagret utgående från ländkotornas tvärutskott (samtliga tre i bukens mittlinje förenande sig med motsvarande muskel från andra sidan), samt slutligen raka bukmuskeln, som i bukens mittlinje sträcker sig från främre bäckenranden till skovelbrosket och de sista revbensbrosken. E. N—m.

Musseron, Tricholoma, ett släkte av hattsvampar med hatt och fot fast förenade, skivorna skilda från foten genom en runt om gående urtagning, foten utan ring, fröstoftet vitt. Hit höra flera arter, flertalet ätliga; de bästa äro:

Vårmusseron, läcker m. 1. hovsvamp, T. gambosum Fr., med tjock, vit, köttig, kullrig hatt, som från vitaktig blir ljusgul, dess kant i början flockullig. Luktar nymalet mjöl. Vanligen växa 2—flera tillsammans, varigenom hattarna bliva oregelbundna. Växer i alltjämnt vidgade kretsar, s. k. älvdansa r. Framkommer på försommaren. En mycket läcker matsvamp.

Blåmusseron, höstmusseron, T. personatum Fr., är en på hösten i gräsmark allmänt förekommande god matsvamp, som till en början är violettblå, senare violett brun. Lukten påminner om kokt kött.

Mustela. Se Vessla.

Musärt. Se Vicker.

Mutation. Se Variation.

Mycelium. Svampvävnad, svampars trådlika vegetativa delar.

Mycoderma. Se Jästsvampar.

Myelophilus. Se Barkborrar.

Myggor (se Tvåvingar) utvecklas i sött, stillastående eller rinnande vatten, t. o. m. i de allra minsta vattensamlingar. Genom torrläggning av sådana minskas de. Deras larver och puppor dödas, om vattenytan täckes med ett tunt oljelager, t. ex. genom besprutning av fotogen, 20 g. pr. kvm. Till skydd mot m. användes utom myggnät ingnidning med björkolja, perubalsam, citronsyra, tjärolja, ättika, citronellaolja (som ingår i preparatet »mosquitin») m. m. Myggbett8i8

lindras genom salmiaksprit, ammoniak, glycerin m. m. A. T—n.

Åtskilliga myggarters larver ha stor betydelse som fiskföda, så i synnerhet de röda larverna av släktet Chironomus, som finnas i sjöars bottenslam.

Mykorrhiza. Härmed betecknas en svampvävnad, som växer i intim förening med vissa växters rötter. Den omkläder rotspetsarna, som sakna rothår, och intränger i somliga fall, men ej alltid, i en zon av rotens barkvävnad samt utskjuter i den omgivande jorden svamptrådar, som synas ersätta de felande rottrådarna. M.-bildningar förekomma i jord, som är rik på i sönderdelning stadda växtämnen, s. k. råhumus (se Humus), och upplösa dess för de högre växternas rötter oanvändbara organiska föreningar, under det att värdplantan i sin ordning antages hämta näring av parasitens beredda närings vätska. M. är iakttagen hos många växter och anses vara av stor betydelse för åtskilliga skogsträd (björk, bok, poppel, tall och gran).

Mylla betecknar rätteligen mullrik jord (se Mulljord) men användes ofta, mindre egentligt, som beteckning för lös jord i allmänhet.

Myllning, i. M. av utsäde. I den fria naturen blir det mesta fröet liggande på ytan och går till följd därav till stor del förlorat. Vid jordbruket, där sådant vore ett oförsvarligt slöseri, myllas eller nedbringas utsädet i regel i jorden, vilket bör ske så, att förutsättningarna för dess groning bliva så väl som möjligt uppfyllda. Myllningsdjupet bör vara så stort, att fröet får och kvarhåller för groningen tillräcklig fuktighet, men ej djupare, än att det får tillgång på luft-syre och att dess upplagrade näringsförråd räcker, tills groddplantan nått upp i ljuset och kan börja assimilera de ur jorden och luften upptagna näringsämnena. Myllningsdjupet kan också hava betydelse för plantans rotfäste i jorden. Myllningsdjupet bör därför avpassas efter jordens beskaffenhet och vara grundare i en styv och vattenkvar-hållande än i en lätt och uttorkande jord; det kan vara grundare på hösten, då fuktigt väder kan påräknas, än på våren, då jorden vanligen starkt uttorkar. Framför allt bör myllningsdjupet rätta sig efter fröets storlek: i regel bör det myllas grundare, ju smärre det är, ty ju mindre frö, desto mindre fuktighet behövs för dess groning, och desto mindre är dess förråd av växtnäring och förmåga att växa upp genom ett täckande jordlager. En vanlig regel angiver det lämpliga myllningsdjupet till 5 ggr fröets största genomskärning. Vallfrö myllas ofta alls ej eller blott genom en vältning, men erfarenheten visar, att en ordentlig myllning giver en jämnare och tätare uppkomst, i synnerhet då sådden sker på varen, då ytjorden merendels uttorkar starkt, och samtidigt med skyddssäden, under det att på ytan liggande frö har större utsikt att gro, när det täckes av

sädesbrodd, som skyddar ytan för uttorkning. Svagt myllat utsäde är även utsatt för att bortplockas av fåglar och andra djur.

En för djup myllning medför fara för att fröet ej gror av brist på för groningen behövligt luftsyre och för att groddplantan ej når upp till ytan, i synnerhet om denna blivit hård och hopslammad. Den gör ock, att plantorna bliva svaga, stamdelen mellan fröet och markytan tunn och svag och lätt förstörd av insekter eller svampar (rotbrand), plantans näringsupptagande ur luften fördröjes och utvecklingen försenas. En ojämnt djup myllning giver därför även en ojämnt utvecklad och mognande gröda. Fordom blev utsädets m. till följd av saknaden av lämpliga redskap mycket ofullkomlig, varför ock betydligt större utsädesmängder erfordrades. Då utsädet såddes på öppen plogfåra och myllades medelst sladdning eller med harv eller myllharv (se Harv), kom större delen därav för djupt. Då åter på slät-harvad åker bredsått utsäde myllades med harv eller skumplog, kom en del för djupt, en del blev liggande på ytan. Numera får utsädet en synnerligen jämn och lagom m., då utsädet med radsåningsmaskin nedlägges i genom billarnas lämpliga inställning lagom djupa så-fåror. Stort utsäde, ss. åkerhönor och potatis, kan sättas i öppen plogfåra och myllas med följande plogtilta. Även smått frö, ss. vallfrö, myllas numera helst, och endast det

frö, som insås i skyddssädesbrodd, måste bliva i saknad av m. (se Vall).

2. Kreatursgödsel myllas i regel genom plöjning, helst med brant plog, som omblandar gödseln med jorden, och så att denna fullständigt täcker gödseln. Kalk och konstgödsel myllas genom grund plöjning med efterföljande grundlig harvning eller ock vid spridning på nyplöjd jord genom blott harvning.

Mynta, Mentha, till de läppblomstrigas familj, Labiatœ, hörande mångåriga, starkt doftande örter, med krypande rotstock, täta kransar av små, trattlikt klocklika, 5-delade blommor i de parvis motsatta bladens veck eller i ax.

Åker- 1. h ä s t m y n t a, M. arvensis L., en 20—30 cm. hög ört, med skaftade och violetta blommor i nästan klotrunda blad veckskransar, växer allmänt på fuktig gräsmark. Den meddelar höet en stark doft, som gör det mindre begärligt för kreaturen, och anses; då den förekommer i stor mängd i fodret, kunna göra, att mjölken löpnar dåligt.

Krusmynt a, M. crispa L., har oskaftade blad och rödvioletta blommor, samlade i täta toppställda ax. Växer vild i mellersta Europa och odlas som medicinalväxt. Odlas på något skuggig plats. Förökas på hösten genom delning av plantorna. Växtens övre, blommande delar skördas med vidsittande blad och torkas på skuggig plats. 5 kg. färsk vara lämna 1 kg. torr, 8i8

lindras genom salmiaksprit, ammoniak, glycerin m. m. A. T—n.

Åtskilliga myggarters larver ha stor betydelse som fiskföda, så i synnerhet de röda larverna av släktet Chironomus, som finnas i sjöars bottenslam.

Mykorrhiza. Härmed betecknas en svampvävnad, som växer i intim förening med vissa växters rötter. Den omkläder rotspetsarna, som sakna rothår, och intränger i somliga fall, men ej alltid, i en zon av rotens barkvävnad samt utskjuter i den omgivande jorden svamptrådar, som synas ersätta de felande rottrådarna. M.-bildningar förekomma i jord, som är rik på i sönderdelning stadda växtämnen, s. k. råhumus (se Humus), och upplösa dess för de högre växternas rötter oanvändbara organiska föreningar, under det att värdplantan i sin ordning antages hämta näring av parasitens beredda närings vätska. M. är iakttagen hos många växter och anses vara av stor betydelse för åtskilliga skogsträd (björk, bok, poppel, tall och gran).

Mylla betecknar rätteligen mullrik jord (se Mulljord) men användes ofta, mindre egentligt, som beteckning för lös jord i allmänhet.

Myllning, i. M. av utsäde. I den fria naturen blir det mesta fröet liggande på ytan och går till följd därav till stor del förlorat. Vid jordbruket, där sådant vore ett oförsvarligt slöseri, myllas eller nedbringas utsädet i regel i jorden, vilket bör ske så, att förutsättningarna för dess groning bliva så väl som möjligt uppfyllda. Myllningsdjupet bör vara så stort, att fröet får och kvarhåller för groningen tillräcklig fuktighet, men ej djupare, än att det får tillgång på luft-syre och att dess upplagrade näringsförråd räcker, tills groddplantan nått upp i ljuset och kan börja assimilera de ur jorden och luften upptagna näringsämnena. Myllningsdjupet kan också hava betydelse för plantans rotfäste i jorden. Myllningsdjupet bör därför avpassas efter jordens beskaffenhet och vara grundare i en styv och vattenkvar-hållande än i en lätt och uttorkande jord; det kan vara grundare på hösten, då fuktigt väder kan påräknas, än på våren, då jorden vanligen starkt uttorkar. Framför allt bör myllningsdjupet rätta sig efter fröets storlek: i regel bör det myllas grundare, ju smärre det är, ty ju mindre frö, desto mindre fuktighet behövs för dess groning, och desto mindre är dess förråd av växtnäring och förmåga att växa upp genom ett täckande jordlager. En vanlig regel angiver det lämpliga myllningsdjupet till 5 ggr fröets största genomskärning. Vallfrö myllas ofta alls ej eller blott genom en vältning, men erfarenheten visar, att en ordentlig myllning giver en jämnare och tätare uppkomst, i synnerhet då sådden sker på varen, då ytjorden merendels uttorkar starkt, och samtidigt med skyddssäden, under det att på ytan liggande frö har större utsikt att gro, när det täckes av

sädesbrodd, som skyddar ytan för uttorkning. Svagt myllat utsäde är även utsatt för att bortplockas av fåglar och andra djur.

En för djup myllning medför fara för att fröet ej gror av brist på för groningen behövligt luftsyre och för att groddplantan ej når upp till ytan, i synnerhet om denna blivit hård och hopslammad. Den gör ock, att plantorna bliva svaga, stamdelen mellan fröet och markytan tunn och svag och lätt förstörd av insekter eller svampar (rotbrand), plantans näringsupptagande ur luften fördröjes och utvecklingen försenas. En ojämnt djup myllning giver därför även en ojämnt utvecklad och mognande gröda. Fordom blev utsädets m. till följd av saknaden av lämpliga redskap mycket ofullkomlig, varför ock betydligt större utsädesmängder erfordrades. Då utsädet såddes på öppen plogfåra och myllades medelst sladdning eller med harv eller myllharv (se Harv), kom större delen därav för djupt. Då åter på slät-harvad åker bredsått utsäde myllades med harv eller skumplog, kom en del för djupt, en del blev liggande på ytan. Numera får utsädet en synnerligen jämn och lagom m., då utsädet med radsåningsmaskin nedlägges i genom billarnas lämpliga inställning lagom djupa så-fåror. Stort utsäde, ss. åkerhönor och potatis, kan sättas i öppen plogfåra och myllas med följande plogtilta. Även smått frö, ss. vallfrö, myllas numera helst, och endast det frö, som insås i skyddssädesbrodd, måste bliva i saknad av m. (se Vall).

2. Kreatursgödsel myllas i regel genom plöjning, helst med brant plog, som omblandar gödseln med jorden, och så att denna fullständigt täcker gödseln. Kalk och konstgödsel myllas genom grund plöjning med efterföljande grundlig harvning eller ock vid spridning på nyplöjd jord genom blott harvning.

Mynta, Mentha, till de läppblomstrigas familj, Labiatœ, hörande mångåriga, starkt doftande örter, med krypande rotstock, täta kransar av små, trattlikt klocklika, 5-delade blommor i de parvis motsatta bladens veck eller i ax.

Åker- 1. h ä s t m y n t a, M. arvensis L., en 20—30 cm. hög ört, med skaftade och violetta blommor i nästan klotrunda blad veckskransar, växer allmänt på fuktig gräsmark. Den meddelar höet en stark doft, som gör det mindre begärligt för kreaturen, och anses; då den förekommer i stor mängd i fodret, kunna göra, att mjölken löpnar dåligt.

Krusmynt a, M. crispa L., har oskaftade blad och rödvioletta blommor, samlade i täta toppställda ax. Växer vild i mellersta Europa och odlas som medicinalväxt. Odlas på något skuggig plats. Förökas på hösten genom delning av plantorna. Växtens övre, blommande delar skördas med vidsittande blad och torkas på skuggig plats. 5 kg. färsk vara lämna 1 kg. torr,Pepparmynta, *M. piperita* L., lik föregående men med slätare, svagt naggsågade, äggrunda, skaftade blad. Odlas som denna som medicinalväxt.

Myosin. Se Äggviteartade ämnen.

Myosotis. Se Förgät mig ej.

Myr. Se Mosse.

Myrica. Se Pors.

Myriopoda l. myriapoda. Se Tusenfotingar.

Myronsyra, Myrosin. Se Oljekakor: Rapskakor.

Myror, fam. *Formicidæ,* äro samhällsvis levande insekter av steklarnas ordning, *Hymenoptera.*

Några, t. ex. röda stackmyran, *Formica rufa* L., bygga stora stackar av löst hopsamlat material, t. ex. barr och kvistar, vanligen över murkna trädstubbar eller intill spruckna, delvis murkna träd, stockar o. dyl. Andra leva inuti skadade träd eller stockar, t. ex. den stora s. k. hästmyran, *Camponotus herculeanus* L. Åter andra, såsom *Lasius*-arterna, (svart- och gulmyror), ha sina samhällen i jordbon, vilka ofta växa upp kring och över grästuvor. *Formica-* och *Lasius*-arterna, gå ofta upp i träd, buskar och på örter, där bladlöss, sköldlöss eller bladloppor finnas, för att tillgodogöra sig dessa djurs söta exkrementer. Tillfälligtvis bita de även sönder blommor och blomknoppar (på fruktträd och bärbuskar) för att komma åt honung. Under sådana förhållanden kunna de göra avsevärd skada. M. äro ofta besvärliga, då de intränga i byggnader och där anlägga sina bostäder i trossbottnar, sågspånsfyllda väggar o. s. v. Jordmyrorna underminera marken och kunna, då de slagit sig ned i bänkar eller blomsterrabatter, skada växternas underjordiska delar. I den mån det är möjligt, bör man handgripligen bortskaffa samhällena. Resterna av dessa behandlas med hett vatten, lut fotogen, klorkalk ei. dyl. ämnen. Vanligt gödselvatten sky de. Då myrornas samhällen äro svåråtkomliga (t. ex. i byggnader), kan man, under förutsättning att deras tillhåll kan något så när lufttätt avstängas, använda insprutning av kolsvavla, se Insektdödande medel. Genom att bjuda myrorna på svagt arsenikförgiftad melass el. sirup har man stundom erhållit goda resultat.A. T—n.

Myrrhis. Se Körvel.

Myrtillus. Se Blåbär, Odon.

Mytilaspis. Se Sköldlöss.

Myzus. Se Bladlöss.

Måbär, *Ribes alpinum* L., en samsläkting till krus- och vinbär, fam. *Ribesiaceæ,* en meterhög buske med oväpnad stam, blad glatta, mörkgröna, 3-kluvna, blommorRättelse i boken: ', blommor' istället för 'blommor,'. gröngula, i uppräta klasar, röda bär med äckligt sött, slemmigt innehåll. Växer allmänt vild i skogsbackar till Ångermanland i norr. Förtjänar beaktande sopi en vacker, anspråkslös, och härdig prydnadsbuske, söm häckväxt på skuggig, torr och mager mark. Som prydnadsväxt odlas också allmänt den närstående amerikanska m., *R. aureum* Persh., med höggula blommor, svarta, röda eller gula bär, även den fullt här-» dig upp i södra Norrland.

Målla, gemensamt namn för arter av släktena *Chenopodium* och *Atriplex* av mållefamiljen, *Chenopodiaceæ.* Det förra av dessa släkten har huvudsakligen 2-könade blommor och frukterna omslutna av blomkalken, det senare 1-könade och 2-könade blommor på samma stånd och frukten omgiven av 2 mot,varandra platt tryckta skärmblad.

Svinmålla el. vitmäll, *Chenopodium album* L., en 1-årig, fotshög ört med mjölhåriga blad och glänsande svarta frön. Som namnet svinmålla antyder, ätes den gärna av svin, och vuxen på fet jord kan den lämna en god ersättning för spenat. Vägmålla, *Atriplex patula* L., som är glatt, med de övre bladen lancettlika, de nedre spjutlika, förekommer på mer mager och hård jord, såsom vägkanter och gångar. De föröka sig starkt genom riklig fröspridning öch bekämpas som andra fröogräs genom häckning men äro icke ömtåliga för besprutning. Övriga vildväxande arter hava ingen betydelse. En från Centralasien härstammande, 1-årig, högvuxen art, trädgårdsmålla, *Atriplex hortensis* L., med stora, ofta röda eller gula blad odlas, numera dock mindre än förr, att användas som spenat. Självsår sig lätt.

Målning utföres för att skydda materialet mot förstöring genom luftens och vätans inflytande, men även av hygieniska skäl för att underlätta rengöring och dessutom för att giva ytan ett fördelaktigare utseende. Till m. och bestrykning användes många olika ämnen och sammansättningar, vilka alltid skola avpassas efter förhållandena. Om olika slags färg och deras beredning, se Färg 4.

Kalkfärg fäster bättre, när torkningen sker långsamt. Därför bör väggytan före påstrykningen, sedan den rengjorts, tvättas med vatten. Träpanelade väggar, som skola strykas med kalkfärg, böra vara ohyvlade, eljest har färgen benägenhet att falla av.

Slamfärg användes endast på ohyvlat trä och huvudsakligen för utvändig målning.

Limfärg kan användas endast till invändiga ytor och brukas särskilt för målning av tak. För att ej färgen skall flaga av, böra nya vägg- eller takytor först bestrykas med starkt såpvatten och sedan få torka före målningen.

Oljefärg för invändig målning beredes i regel med kokt linolja, som torkar fortare, men till utvändig blandas gärna kokt och rå linolja, varigenom färgen blir mera motståndskraftig mot väderleken. Utspädning med terpentin, som göres för att få färgen mer Pepparmynta, *M. piperita* L., lik föregående men med slätare, svagt naggsågade, äggrunda, skaftade blad. Odlas som denna som medicinalväxt.

Myosin. Se Äggviteartade ämnen.

Myosotis. Se Förgät mig ej.

Myr. Se Mosse.

Myrica. Se Pors.

Myriopoda l. myriapoda. Se Tusenfotingar.

Myronsyra, Myrosin. Se Oljekakor: Rapskakor.

Myror, fam. *Formicidæ,* äro samhällsvis levande insekter av steklarnas ordning, *Hymenoptera.*

Några, t. ex. röda stackmyran, *Formica rufa* L., bygga stora stackar av löst hopsamlat material, t. ex. barr och kvistar, vanligen över murkna trädstubbar eller intill spruckna, delvis murkna träd, stockar o. dyl. Andra leva inuti skadade träd eller stockar, t. ex. den stora s. k. hästmyran, *Camponotus herculeanus* L. Åter andra, såsom *Lasius*-arterna, (svart- och gulmyror), ha sina samhällen i jordbon, vilka ofta växa upp kring och över grästuvor. *Formica*- och *Lasius*-arterna, gå ofta upp i träd, buskar och på örter, där bladlöss, sköldlöss eller bladloppor finnas, för att tillgodogöra sig dessa djurs söta exkrementer. Tillfälligtvis bita de även sönder blommor och blomknoppar (på fruktträd och bärbuskar) för att komma åt honung. Under sådana förhållanden kunna de göra avsevärd skada. M. äro ofta besvärliga, då de intränga i byggnader och där anlägga sina bostäder i trossbottnar, sågspånsfyllda väggar o. s. v. Jordmyrorna underminera marken och kunna, då de slagit sig ned i bänkar eller blomsterrabatter, skada växternas underjordiska delar. I den mån det är möjligt, bör man handgripligen bortskaffa samhällena. Resterna av dessa behandlas med hett vatten, lut fotogen, klorkalk ei. dyl. ämnen. Vanligt gödselvatten sky de. Då myrornas samhällen äro svåråtkomliga (t. ex. i byggnader), kan man, under förutsättning att deras tillhåll kan något så när lufttätt avstängas, använda insprutning av kolsvavla, se Insektdödande medel. Genom att bjuda myrorna på svagt arsenikförgiftad melass el. sirup har man stundom erhållit goda resultat.A. T—n.

Myrrhis. Se Körvel.

Myrtillus. Se Blåbär, Odon.

Mytilaspis. Se Sköldlöss.

Myzus. Se Bladlöss.

Måbär, *Ribes alpinum* L., en samsläkting till krus- och vinbär, fam. *Ribesiaceæ,* en meterhög buske med oväpnad stam, blad glatta, mörkgröna, 3-kluvna, blommorRättelse i boken: ', blommor' istället för 'blommor,'. gröngula, i uppräta klasar, röda bär med äckligt sött, slemmigt innehåll. Växer allmänt vild i skogsbackar till Ångermanland i norr. Förtjänar beaktande sopi en vacker, anspråkslös, och härdig prydnadsbuske, söm häckväxt på skuggig, torr och mager mark. Som prydnadsväxt odlas också allmänt den närstående amerikanska m., *R. aureum* Persh., med höggula blommor, svarta, röda eller gula bär, även den fullt här-» dig upp i södra Norrland.

Målla, gemensamt namn för arter av släktena *Chenopodium* och *Atriplex* av mållefamiljen, *Chenopodiaceæ.* Det förra av dessa släkten har huvudsakligen 2-könade blommor och frukterna omslutna av blomkalken, det senare 1-könade och 2-könade blommor på samma stånd och frukten omgiven av 2 mot,varandra platt tryckta skärmblad.

Svinmålla el. vitmäll, *Chenopodium album* L., en 1-årig, fotshög ört med mjölhåriga blad och glänsande svarta frön. Som namnet svinmålla antyder, ätes den gärna av svin, och vuxen på fet jord kan den lämna en god ersättning för spenat. Vägmålla, *Atriplex patula* L., som är glatt, med de övre bladen lancettlika, de nedre spjutlika, förekommer på mer mager och hård jord, såsom vägkanter och gångar. De föröka sig starkt genom riklig fröspridning öch bekämpas som andra fröogräs genom häckning men äro icke ömtåliga för besprutning. Övriga vildväxande arter hava ingen betydelse. En från Centralasien härstammande, 1-årig, högvuxen art, trädgårdsmålla, *Atriplex hortensis* L., med stora, ofta röda eller gula blad odlas, numera dock mindre än förr, att användas som spenat. Självsår sig lätt.

Målning utföres för att skydda materialet mot förstöring genom luftens och vätans inflytande, men även av hygieniska skäl för att underlätta rengöring och dessutom för att giva ytan ett fördelaktigare utseende. Till m. och bestrykning användes många olika ämnen och sammansättningar, vilka alltid skola avpassas efter förhållandena. Om olika slags färg och deras beredning, se Färg 4.

Kalkfärg fäster bättre, när torkningen sker långsamt. Därför bör väggytan före påstrykningen, sedan den rengjorts, tvättas med vatten. Träpanelade väggar, som skola strykas med kalkfärg, böra vara ohyvlade, eljest har färgen benägenhet att falla av.

Slamfärg användes endast på ohyvlat trä och huvudsakligen för utvändig målning.

Limfärg kan användas endast till invändiga ytor och brukas särskilt för målning av tak. För att ej färgen skall flaga av, böra nya vägg- eller takytor först bestrykas med starkt såpvatten och sedan få torka före målningen.

Oljefärg för invändig målning beredes i regel med kokt linolja, som torkar fortare, men till utvändig blandas gärna kokt och rå linolja, varigenom färgen blir mera motståndskraftig mot väderleken. Utspädning med terpentin, som göres för att få färgen mer Pepparmynta, *M. piperita* L., lik föregående men med slätare, svagt naggsågade, äggrunda, skaftade blad. Odlas som denna som medicinalväxt.

Myosin. Se Äggviteartade ämnen.

Myosotis. Se Förgät mig ej.

Myr. Se Mosse.

Myrica. Se Pors.

Myriopoda l. myriapoda. Se Tusenfotingar.

Myronsyra, Myrosin. Se Oljekakor: Rapskakor.

Myror, fam. *Formicidæ,* äro samhällsvis levande insekter av steklarnas ordning, *Hymenoptera.*

Några, t. ex. röda stackmyran, *Formica rufa* L., bygga stora stackar av löst hopsamlat material, t. ex. barr och kvistar, vanligen över murkna trädstubbar eller intill spruckna, delvis murkna träd, stockar o. dyl. Andra leva inuti skadade träd eller stockar, t. ex. den stora s. k. hästmyran, *Camponotus herculeanus* L. Åter andra, såsom *Lasius*-arterna, (svart- och gulmyror), ha sina samhällen i jordbon, vilka ofta växa upp kring och över grästuvor. *Formica-* och *Lasius*-arterna, gå ofta upp i träd, buskar och på örter, där bladlöss, sköldlöss eller bladloppor finnas, för att tillgodogöra sig dessa djurs söta exkrementer. Tillfälligtvis bita de även sönder blommor och blomknoppar (på fruktträd och bärbuskar) för att komma åt honung. Under sådana förhållanden kunna de göra avsevärd skada. M. äro ofta besvärliga, då de intränga i byggnader och där anlägga sina bostäder i trossbottnar, sågspånsfyllda väggar o. s. v. Jordmyrorna underminera marken och kunna, då de slagit sig ned i bänkar eller blomsterrabatter, skada växternas underjordiska delar. I den mån det är möjligt, bör man handgripligen bortskaffa samhällena. Resterna av dessa behandlas med hett vatten, lut fotogen, klorkalk ei. dyl. ämnen. Vanligt gödselvatten sky de. Då myrornas samhällen äro svåråtkomliga (t. ex. i byggnader), kan man, under förutsättning att deras tillhåll kan något så när lufttätt avstängas, använda insprutning av kolsvavla, se Insektdödande medel. Genom att bjuda myrorna på svagt arsenikförgiftad melass el. sirup har man stundom erhållit goda resultat.A. T—n.

Myrrhis. Se Körvel.

Myrtillus. Se Blåbär, Odon.

Mytilaspis. Se Sköldlöss.

Myzus. Se Bladlöss.

Måbär, *Ribes alpinum* L., en samsläkting till krus- och vinbär, fam. *Ribesiaceæ,* en meterhög buske med oväpnad stam, blad glatta, mörkgröna, 3-kluvna, blommorRättelse i boken: ', blommor' istället för 'blommor,'. gröngula, i upprätta klasar, röda bär med äckligt sött, slemmigt innehåll. Växer allmänt vild i skogsbackar till Ångermanland i norr. Förtjänar beaktande sopi en vacker, anspråkslös, och härdig prydnadsbuske, söm häckväxt på skuggig, torr och mager mark. Som prydnadsväxt odlas också allmänt den närstående amerikanska m., *R. aureum* Persh., med höggula blommor, svarta, röda eller gula bär, även den fullt här-» dig upp i södra Norrland.

Målla, gemensamt namn för arter av släktena *Chenopodium* och *Atriplex* av mållefamiljen, *Chenopodiaceæ.* Det förra av dessa släkten har huvudsakligen 2-könade blommor och frukterna omslutna av blomkalken, det senare 1-könade och 2-könade blommor på samma stånd och frukten omgiven av 2 mot,varandra platt tryckta skärmblad.

Svinmålla el. vitmäll, *Chenopodium album* L., en 1-årig, fotshög ört med mjölhåriga blad och glänsande svarta frön. Som namnet svinmålla antyder, ätes den gärna av svin, och vuxen på fet jord kan den lämna en god ersättning för spenat. Vägmålla, *Atriplex patula* L., som är glatt, med de övre bladen lancettlika, de nedre spjutlika, förekommer på mer mager och hård jord, såsom vägkanter och gångar. De föröka sig starkt genom riklig frösprídning öch bekämpas som andra froogräs genom häckning men äro icke ömtåliga för besprutning. Övriga vildväxande arter hava ingen betydelse. En från Centralasien härstammande, 1-årig, högvuxen art, trädgårdsmålla, *Atriplex hortensis* L., med stora, ofta röda eller gula blad odlas, numera dock mindre än förr, att användas som spenat. Självsår sig lätt.

Målning utföres för att skydda materialet mot förstöring genom luftens och vätans inflytande, men även av hygieniska skäl för att underlätta rengöring och dessutom för att giva ytan ett fördelaktigare utseende. Till m. och bestrykning användes många olika ämnen och sammansättningar, vilka alltid skola avpassas efter förhållandena. Om olika slags färg och deras beredning, se Färg 4.

Kalkfärg fäster bättre, när torkningen sker långsamt. Därför bör väggytan före påstrykningen, sedan den rengjorts, tvättas med vatten. Träpanelade väggar, som skola strykas med kalkfärg, böra vara ohyvlade, eljest har färgen benägenhet att falla av.

Slamfärg användes endast på ohyvlat trä och huvudsakligen för utvändig målning.

Limfärg kan användas endast till invändiga ytor och brukas särskilt för målning av tak. För att ej färgen skall flaga av, böra nya vägg- eller takytor först bestrykas med starkt såpvatten och sedan få torka före målningen.

Oljefärg för invändig målning beredes i regel med kokt linolja, som torkar fortare, men till utvändig blandas gärna kokt och rå linolja, varigenom färgen blir mera motståndskraftig mot väderleken. Utspädning med terpentin, som göres för att få färgen mer Pepparmynta, *M. piperita* L., lik föregående men med slätare, svagt naggsågade, äggrunda, skaftade blad. Odlas som denna som medicinalväxt.

Myosin. Se Äggviteartade ämnen.

Myosotis. Se Förgät mig ej.

Myr. Se Mosse.

Myrica. Se Pors.

Myriopoda l. myriapoda. Se Tusenfotingar.

Myronsyra, Myrosin. Se Oljekakor: Rapskakor.

Myror, fam. *Formicidæ,* äro samhällsvis levande insekter av steklarnas ordning, *Hymenoptera.*

Några, t. ex. röda stackmyran, *Formica rufa* L., bygga stora stackar av löst hopsamlat material, t. ex. barr och kvistar, vanligen över murkna trädstubbar eller intill spruckna, delvis murkna träd, stockar o. dyl. Andra leva inuti skadade träd eller stockar, t. ex. den stora s. k. hästmyran, *Camponotus herculeanus* L. Åter andra, såsom *Lasius*-arterna, (svart- och gulmyror), ha sina samhällen i jordbon, vilka ofta växa upp kring och över grästuvor. *Formica-* och *Lasius*-arterna, gå ofta upp i träd, buskar och på örter, där bladlöss, sköldlöss eller bladloppor finnas, för att tillgodogöra sig dessa djurs söta exkrementer. Tillfälligtvis bita de även sönder blommor och blomknoppar (på fruktträd och bärbuskar) för att komma åt honung. Under sådana förhållanden kunna de göra avsevärd skada. M. äro ofta besvärliga, då de intränga i byggnader och där anlägga sina bostäder i trossbottnar, sågspånsfyllda väggar o. s. v. Jordmyrorna underminera marken och kunna, då de slagit sig ned i bänkar eller blomsterrabatter, skada växternas underjordiska delar. I den mån det är möjligt, bör man handgripligen bortskaffa samhällena. Resterna av dessa behandlas med hett vatten, lut fotogen, klorkalk ei. dyl. ämnen. Vanligt gödselvatten sky de. Då myrornas samhällen äro svåråtkomliga (t. ex. i byggnader), kan man, under förutsättning att deras tillhåll kan något så när lufttätt avstängas, använda insprutning av kolsvavla, se Insektdödande medel. Genom att bjuda myrorna på svagt arsenikförgiftad melass el. sirup har man stundom erhållit goda resultat.A. T—n.

Myrrhis. Se Körvel.

Myrtillus. Se Blåbär, Odon.

Mytilaspis. Se Sköldlöss.

Myzus. Se Bladlöss.

Måbär, *Ribes alpinum* L., en samsläkting till krus- och vinbär, fam. *Ribesiaceæ,* en meterhög buske med oväpnad stam, blad glatta, mörkgröna, 3-kluvna, blommorRättelse i boken: ', blommor' istället för 'blommor,'. gröngula, i uppräta klasar, röda bär med äckligt sött, slemmigt innehåll. Växer allmänt vild i skogsbackar till Ångermanland i norr. Förtjänar beaktande sopi en vacker, anspråkslös, och härdig prydnadsbuske, söm häckväxt på skuggig, torr och mager mark. Som prydnadsväxt odlas också allmänt den närstående amerikanska m., *R. aureum* Persh., med höggula blommor, svarta, röda eller gula bär, även den fullt här-» dig upp i södra Norrland.

Målla, gemensamt namn för arter av släktena *Chenopodium* och *Atriplex* av mållefamiljen, *Chenopodiaceæ.* Det förra av dessa släkten har huvudsakligen 2-könade blommor och frukterna omslutna av blomkalken, det senare 1-könade och 2-könade blommor på samma stånd och frukten omgiven av 2 mot,varandra platt tryckta skärmblad.

Svinmålla el. vitmäll, *Chenopodium album* L., en 1-årig, fotshög ört med mjölhåriga blad och glänsande svarta frön. Som namnet svinmålla antyder, ätes den gärna av svin, och vuxen på fet jord kan den lämna en god ersättning för spenat. Vägmålla, *Atriplex patula* L., som är glatt, med de övre bladen lancettlika, de nedre spjutlika, förekommer på mer mager och hård jord, såsom vägkanter och gångar. De föröka sig starkt genom riklig fröspridning öch bekämpas som andra fröogräs genom häckning men äro icke ömtåliga för besprutning. Övriga vildväxande arter hava ingen betydelse. En från Centralasien härstammande, 1-årig, högvuxen art, trädgårdsmålla, *Atriplex hortensis* L., med stora, ofta röda eller gula blad odlas, numera dock mindre än förr, att användas som spenat. Självsår sig lätt.

Målning utföres för att skydda materialet mot förstöring genom luftens och vätans inflytande, men även av hygieniska skäl för att underlätta rengöring och dessutom för att giva ytan ett fördelaktigare utseende. Till m. och bestrykning användes många olika ämnen och sammansättningar, vilka alltid skola avpassas efter förhållandena. Om olika slags färg och deras beredning, se Färg 4.

Kalkfärg fäster bättre, när torkningen sker långsamt. Därför bör väggytan före påstrykningen, sedan den rengjorts, tvättas med vatten. Träpanelade väggar, som skola strykas med kalkfärg, böra vara ohyvlade, eljest har färgen benägenhet att falla av.

Slamfärg användes endast på ohyvlat trä och huvudsakligen för utvändig målning.

Limfärg kan användas endast till invändiga ytor och brukas särskilt för målning av tak. För att ej färgen skall flaga av, böra nya vägg- eller takytor först bestrykas med starkt såpvatten och sedan få torka före målningen.

Oljefärg för invändig målning beredes i regel med kokt linolja, som torkar fortare, men till utvändig blandas gärna kokt och rå linolja, varigenom färgen blir mera motståndskraftig mot väderleken. Utspädning med terpentin, som göres för att få färgen mer Pepparmynta, *M. piperita* L., lik föregående men med slätare, svagt naggsågade, äggrunda, skaftade blad. Odlas som denna som medicinalväxt.

Myosin. Se Äggviteartade ämnen.

Myosotis. Se Förgät mig ej.

Myr. Se Mosse.

Myrica. Se Pors.

Myriopoda l. myriapoda. Se Tusenfotingar.

Myronsyra, Myrosin. Se Oljekakor: Rapskakor.

Myror, fam. *Formicidæ,* äro samhällsvis levande insekter av steklarnas ordning, *Hymenoptera.*

Några, t. ex. röda stackmyran, *Formica rufa* L., bygga stora stackar av löst hopsamlat material, t. ex. barr och kvistar, vanligen över murkna trädstubbar eller intill spruckna, delvis murkna träd, stockar o. dyl. Andra leva inuti skadade träd eller stockar, t. ex. den stora s. k. hästmyran, *Camponotus herculeanus* L. Åter andra, såsom *Lasius*-arterna, (svart- och gulmyror), ha sina samhällen i jordbon, vilka ofta växa upp kring och över grästuvor. *Formica*- och *Lasius*-arterna, gå ofta upp i träd, buskar och på örter, där bladlöss, sköldlöss eller bladloppor finnas, för att tillgodogöra sig dessa djurs söta exkrementer. Tillfälligtvis bita de även sönder blommor och blomknoppar (på fruktträd och bärbuskar) för att komma åt honung. Under sådana förhållanden kunna de göra avsevärd skada. M. äro ofta besvärliga, då de intränga i byggnader och där anlägga sina bostäder i trossbottnar, sågspånsfyllda väggar o. s. v. Jordmyrorna underminera marken och kunna, då de slagit sig ned i bänkar eller blomsterrabatter, skada växternas underjordiska delar. I den mån det är möjligt, bör man handgripligen bortskaffa samhällena. Resterna av dessa behandlas med hett vatten, lut fotogen, klorkalk ei. dyl. ämnen. Vanligt gödselvatten sky de. Då myrornas samhällen äro svåråtkomliga (t. ex. i byggnader), kan man, under förutsättning att deras tillhåll kan något så när lufttätt avstängas, använda insprutning av kolsvavla, se Insektdödande medel. Genom att bjuda myrorna på svagt arsenikförgiftad melass el. sirup har man stundom erhållit goda resultat.A. T—n.

Myrrhis. Se Körvel.

Myrtillus. Se Blåbär, Odon.

Mytilaspis. Se Sköldlöss.

Myzus. Se Bladlöss.

Måbär, *Ribes alpinum* L., en samsläkting till krus- och vinbär, fam. *Ribesiaceæ,* en meterhög buske med oväpnad stam, blad glatta, mörkgröna, 3-kluvna, blommorRättelse i boken: ', blommor' istället för 'blommor,'. gröngula, i uppräta klasar, röda bär med äckligt sött, slemmigt innehåll. Växer allmänt vild i skogsbackar till Ångermanland i norr. Förtjänar beaktande sopi en vacker, anspråkslös, och härdig prydnadsbuske, söm häckväxt på skuggig, torr och mager mark. Som prydnadsväxt odlas också allmänt den närstående amerikanska m., *R. aureum* Persh., med höggula blommor, svarta, röda eller gula bär, även den fullt här-» dig upp i södra Norrland.

Målla, gemensamt namn för arter av släktena *Chenopodium* och *Atriplex* av mållefamiljen, *Chenopodiaceæ.* Det förra av dessa släkten har huvudsakligen 2-könade blommor och frukterna omslutna av blomkalken, det senare 1-könade och 2-könade blommor på samma stånd och frukten omgiven av 2 mot,varandra platt tryckta skärmblad.

Svinmålla el. vitmäll, *Chenopodium album* L., en 1-årig, fotshög ört med mjölhåriga blad och glänsande svarta frön. Som namnet svinmålla antyder, ätes den gärna av svin, och vuxen på fet jord kan den lämna en god ersättning för spenat. Vägmålla, *Atriplex patula* L., som är glatt, med de övre bladen lancettlika, de nedre spjutlika, förekommer på mer mager och hård jord, såsom vägkanter och gångar. De föröka sig starkt genom riklig fröspridning öch bekämpas som andra fröogräs genom häckning men äro icke ömtåliga för besprutning. Övriga vildväxande arter hava ingen betydelse. En från Centralasien härstammande, 1-årig, högvuxen art, trädgårdsmålla, *Atriplex hortensis* L., med stora, ofta röda eller gula blad odlas, numera dock mindre än förr, att användas som spenat. Självsår sig lätt.

Målning utföres för att skydda materialet mot förstöring genom luftens och vätans inflytande, men även av hygieniska skäl för att underlätta rengöring och dessutom för att giva ytan ett fördelaktigare utseende. Till m. och bestrykning användes många olika ämnen och sammansättningar, vilka alltid skola avpassas efter förhållandena. Om olika slags färg och deras beredning, se Färg 4.

Kalkfärg fäster bättre, när torkningen sker långsamt. Därför bör väggytan före påstrykningen, sedan den rengjorts, tvättas med vatten. Träpanelade väggar, som skola strykas med kalkfärg, böra vara ohyvlade, eljest har färgen benägenhet att falla av.

Slamfärg användes endast på ohyvlat trä och huvudsakligen för utvändig målning.

Limfärg kan användas endast till invändiga ytor och brukas särskilt för målning av tak. För att ej färgen skall flaga av, böra nya vägg- eller takytor först bestrykas med starkt såpvatten och sedan få torka före målningen.

Oljefärg för invändig målning beredes i regel med kokt linolja, som torkar fortare, men till utvändig blandas gärna kokt och rå linolja, varigenom färgen blir mera motståndskraftig mot väderleken. Utspädning med terpentin, som göres för att få färgen mer Pepparmynta, *M. piperita* L., lik föregående men med slätare, svagt naggsågade, äggrunda, skaftade blad. Odlas som denna som medicinalväxt.

Myosin. Se Äggviteartade ämnen.

Myosotis. Se Förgät mig ej.

Myr. Se Mosse.

Myrica. Se Pors.

Myriopoda l. myriapoda. Se Tusenfotingar.

Myronsyra, Myrosin. Se Oljekakor: Rapskakor.

Myror, fam. *Formicidæ,* äro samhällsvis levande insekter av steklarnas ordning, *Hymenoptera.*

Några, t. ex. röda stackmyran, *Formica rufa* L., bygga stora stackar av löst hopsamlat material, t. ex. barr och kvistar, vanligen över murkna trädstubbar eller intill spruckna, delvis murkna träd, stockar o. dyl. Andra leva inuti skadade träd eller stockar, t. ex. den stora s. k. hästmyran, *Camponotus herculeanus* L. Åter andra, såsom *Lasius*-arterna, (svart- och gulmyror), ha sina samhällen i jordbon, vilka ofta växa upp kring och över grästuvor. *Formica*- och *Lasius*-arterna, gå ofta upp i träd, buskar och på örter, där bladlöss, sköldlöss eller bladloppor finnas, för att tillgodogöra sig dessa djurs söta exkrementer. Tillfälligtvis bita de även sönder blommor och blomknoppar (på fruktträd och bärbuskar) för att komma åt honung. Under sådana förhållanden kunna de göra avsevärd skada. M. äro ofta besvärliga, då de intränga i byggnader och där anlägga sina bostäder i trossbottnar, sågspånsfyllda väggar o. s. v. Jordmyrorna underminera marken och kunna, då de slagit sig ned i bänkar eller blomsterrabatter, skada växternas underjordiska delar. I den mån det är möjligt, bör man handgripligen bortskaffa samhällena. Resterna av dessa behandlas med hett vatten, lut fotogen, klorkalk ei. dyl. ämnen. Vanligt gödselvatten sky de. Då myrornas samhällen äro svåråtkomliga (t. ex. i byggnader), kan man, under förutsättning att deras tillhåll kan något så när lufttätt avstängas, använda insprutning av kolsvavla, se Insektdödande medel. Genom att bjuda myrorna på svagt arsenikförgiftad melass el. sirup har man stundom erhållit goda resultat.A. T—n.

Myrrhis. Se Körvel.

Myrtillus. Se Blåbär, Odon.

Mytilaspis. Se Sköldlöss.

Myzus. Se Bladlöss.

Måbär, *Ribes alpinum* L., en samsläkting till krus- och vinbär, fam. *Ribesiaceæ,* en meterhög buske med oväpnad stam, blad glatta, mörkgröna, 3-kluvna, blommorRättelse i boken: ', blommor' istället för 'blommor,'. gröngula, i upprätа klasar, röda bär med äckligt sött, slemmigt innehåll. Växer allmänt vild i skogsbackar till Ångermanland i norr. Förtjänar beaktande sopi en vacker, anspråkslös, och härdig prydnadsbuske, söm häckväxt på skuggig, torr och mager mark. Som prydnadsväxt odlas också allmänt den närstående amerikanska m., *R. aureum* Persh., med höggula blommor, svarta, röda eller gula bär, även den fullt här-» dig upp i södra Norrland.

Målla, gemensamt namn för arter av släktena *Chenopodium* och *Atriplex* av mållefamiljen, *Chenopodiaceæ.* Det förra av dessa släkten har huvudsakligen 2-könade blommor och frukterna omslutna av blomkalken, det senare 1-könade och 2-könade blommor på samma stånd och frukten omgiven av 2 mot,varandra platt tryckta skärmblad.

Svinmålla el. vitmäll, *Chenopodium album* L., en 1-årig, fotshög ört med mjölhåriga blad och glänsande svarta frön. Som namnet svinmålla antyder, ätes den gärna av svin, och vuxen på fet jord kan den lämna en god ersättning för spenat. Vägmålla, *Atriplex patula* L., som är glatt, med de övre bladen lancettlika, de nedre spjutlika, förekommer på mer mager och hård jord, såsom vägkanter och gångar. De föröka sig starkt genom riklig fröspridning öch bekämpas som andra fröogräs genom häckning men äro icke ömtåliga för besprutning. Övriga vildväxande arter hava ingen betydelse. En från Centralasien härstammande, 1-årig, högvuxen art, trädgårdsmålla, *Atriplex hortensis* L., med stora, ofta röda eller gula blad odlas, numera dock mindre än förr, att användas som spenat. Självsår sig lätt.

Målning utföres för att skydda materialet mot förstöring genom luftens och vätans inflytande, men även av hygieniska skäl för att underlätta rengöring och dessutom för att giva ytan ett fördelaktigare utseende. Till m. och bestrykning användes många olika ämnen och sammansättningar, vilka alltid skola avpassas efter förhållandena. Om olika slags färg och deras beredning, se Färg 4.

Kalkfärg fäster bättre, när torkningen sker långsamt. Därför bör väggytan före påstrykningen, sedan den rengjorts, tvättas med vatten. Träpanelade väggar, som skola strykas med kalkfärg, böra vara ohyvlade, eljest har färgen benägenhet att falla av.

Slamfärg användes endast på ohyvlat trä och huvudsakligen för utvändig målning.

Limfärg kan användas endast till invändiga ytor och brukas särskilt för målning av tak. För att ej färgen skall flaga av, böra nya vägg- eller takytor först bestrykas med starkt såpvatten och sedan få torka före målningen.

Oljefärg för invändig målning beredes i regel med kokt linolja, som torkar fortare, men till utvändig blandas gärna kokt och rå linolja, varigenom färgen blir mera motståndskraftig mot väderleken. Utspädning med terpentin, som göres för att få färgen mer Pepparmynta, *M. piperita* L., lik föregående men med slätare, svagt naggsågade, äggrunda, skaftade blad. Odlas som denna som medicinalväxt.

Myosin. Se Äggviteartade ämnen.

Myosotis. Se Förgät mig ej.

Myr. Se Mosse.

Myrica. Se Pors.

Myriopoda l. myriapoda. Se Tusenfotingar.

Myronsyra, Myrosin. Se Oljekakor: Rapskakor.

Myror, fam. *Formicidæ,* äro samhällsvis levande insekter av steklarnas ordning, *Hymenoptera.*

Några, t. ex. röda stackmyran, *Formica rufa* L., bygga stora stackar av löst hopsamlat material, t. ex. barr och kvistar, vanligen över murkna trädstubbar eller intill spruckna, delvis murkna träd, stockar o. dyl. Andra leva inuti skadade träd eller stockar, t. ex. den stora s. k. hästmyran, *Camponotus herculeanus* L. Åter andra, såsom *Lasius*-arterna, (svart- och gulmyror), ha sina samhällen i jordbon, vilka ofta växa upp kring och över grästuvor. *Formica*- och *Lasius*-arterna, gå ofta upp i träd, buskar och på örter, där bladlöss, sköldlöss eller bladloppor finnas, för att tillgodogöra sig dessa djurs söta exkrementer. Tillfälligtvis bita de även sönder blommor och blomknoppar (på fruktträd och bärbuskar) för att komma åt honung. Under sådana förhållanden kunna de göra avsevärd skada. M. äro ofta besvärliga, då de intränga i byggnader och där anlägga sina bostäder i trossbottnar, sågspånsfyllda väggar o. s. v. Jordmyrorna underminera marken och kunna, då de slagit sig ned i bänkar eller blomsterrabatter, skada växternas underjordiska delar. I den mån det är möjligt, bör man handgripligen bortskaffa samhällena. Resterna av dessa behandlas med hett vatten, lut fotogen, klorkalk ei. dyl. ämnen. Vanligt gödselvatten sky de. Då myrornas samhällen äro svåråtkomliga (t. ex. i byggnader), kan man, under förutsättning att deras tillhåll kan något så när lufttätt avstängas, använda insprutning av kolsvavla, se Insektdödande medel. Genom att bjuda myrorna på svagt arsenikförgiftad melass el. sirup har man stundom erhållit goda resultat.A. T—n.

Myrrhis. Se Körvel.

Myrtillus. Se Blåbär, Odon.

Mytilaspis. Se Sköldlöss.

Myzus. Se Bladlöss.

Måbär, *Ribes alpinum* L., en samsläkting till krus- och vinbär, fam. *Ribesiaceæ,* en meterhög buske med oväpnad stam, blad glatta, mörkgröna, 3-kluvna, blommorRättelse i boken: ', blommor' istället för 'blommor,'. gröngula, i upprätа klasar, röda bär med äckligt sött, slemmigt innehåll. Växer allmänt vild i skogsbackar till Ångermanland i norr. Förtjänar beaktande sopi en vacker, anspråkslös, och härdig prydnadsbuske, söm häckväxt på skuggig, torr och mager mark. Som prydnadsväxt odlas också allmänt den närstående amerikanska m., *R. aureum* Persh., med höggula blommor, svarta, röda eller gula bär, även den fullt här-» dig upp i södra Norrland.

Målla, gemensamt namn för arter av släktena *Chenopodium* och *Atriplex* av mållefamiljen, *Chenopodiaceæ.* Det förra av dessa släkten har huvudsakligen 2-könade blommor och frukterna omslutna av blomkalken, det senare 1-könade och 2-könade blommor på samma stånd och frukten omgiven av 2 mot,varandra platt tryckta skärmblad.

Svinmålla el. vitmäll, *Chenopodium album* L., en 1-årig, fotshög ört med mjölhåriga blad och glänsande svarta frön. Som namnet svinmålla antyder, ätes den gärna av svin, och vuxen på fet jord kan den lämna en god ersättning för spenat. Vägmålla, *Atriplex patula* L., som är glatt, med de övre bladen lancettlika, de nedre spjutlika, förekommer på mer mager och hård jord, såsom vägkanter och gångar. De föröka sig starkt genom riklig fröspridning öch bekämpas som andra fröogräs genom häckning men äro icke ömtåliga för besprutning. Övriga vildväxande arter hava ingen betydelse. En från Centralasien härstammande, 1-årig, högvuxen art, trädgårdsmålla, *Atriplex hortensis* L., med stora, ofta röda eller gula blad odlas, numera dock mindre än förr, att användas som spenat. Självsår sig lätt.

Målning utföres för att skydda materialet mot förstöring genom luftens och vätans inflytande, men även av hygieniska skäl för att underlätta rengöring och dessutom för att giva ytan ett fördelaktigare utseende. Till m. och bestrykning användes många olika ämnen och sammansättningar, vilka alltid skola avpassas efter förhållandena. Om olika slags färg och deras beredning, se Färg 4.

Kalkfärg fäster bättre, när torkningen sker långsamt. Därför bör väggytan före påstrykningen, sedan den rengjorts, tvättas med vatten. Träpanelade väggar, som skola strykas med kalkfärg, böra vara ohyvlade, eljest har färgen benägenhet att falla av.

Slamfärg användes endast på ohyvlat trä och huvudsakligen för utvändig målning.

Limfärg kan användas endast till invändiga ytor och brukas särskilt för målning av tak. För att ej färgen skall flaga av, böra nya vägg- eller takytor först bestrykas med starkt såpvatten och sedan få torka före målningen.

Oljefärg för invändig målning beredes i regel med kokt linolja, som torkar fortare, men till utvändig blandas gärna kokt och rå linolja, varigenom färgen blir mera motståndskraftig mot väderleken. Utspädning med terpentin, som göres för att få färgen mer Pepparmynta, *M. piperita* L., lik föregående men med slätare, svagt naggsågade, äggrunda, skaftade blad. Odlas som denna som medicinalväxt.

Myosin. Se Äggviteartade ämnen.

Myosotis. Se Förgät mig ej.

Myr. Se Mosse.

Myrica. Se Pors.

Myriopoda l. myriapoda. Se Tusenfotingar.

Myronsyra, Myrosin. Se Oljekakor: Rapskakor.

Myror, fam. *Formicidæ,* äro samhällsvis levande insekter av steklarnas ordning, *Hymenoptera.*

Några, t. ex. röda stackmyran, *Formica rufa* L., bygga stora stackar av löst hopsamlat material, t. ex. barr och kvistar, vanligen över murkna trädstubbar eller intill spruckna, delvis murkna träd, stockar o. dyl. Andra leva inuti skadade träd eller stockar, t. ex. den stora s. k. hästmyran, *Camponotus herculeanus* L. Åter andra, såsom *Lasius*-arterna, (svart- och gulmyror), ha sina samhällen i jordbon, vilka ofta växa upp kring och över grästuvor. *Formica*- och *Lasius*-arterna, gå ofta upp i träd, buskar och på örter, där bladlöss, sköldlöss eller bladloppor finnas, för att tillgodogöra sig dessa djurs söta exkrementer. Tillfälligtvis bita de även sönder blommor och blomknoppar (på fruktträd och bärbuskar) för att komma åt honung. Under sådana förhållanden kunna de göra avsevärd skada. M. äro ofta besvärliga, då de intränga i byggnader och där anlägga sina bostäder i trossbottnar, sågspånsfyllda väggar o. s. v. Jordmyrorna underminera marken och kunna, då de slagit sig ned i bänkar eller blomsterrabatter, skada växternas underjordiska delar. I den mån det är möjligt, bör man handgripligen bortskaffa samhällena. Resterna av dessa behandlas med hett vatten, lut fotogen, klorkalk ei. dyl. ämnen. Vanligt gödselvatten sky de. Då myrornas samhällen äro svåråtkomliga (t. ex. i byggnader), kan man, under förutsättning att deras tillhåll kan något så när lufttätt avstängas, använda insprutning av kolsvavla, se Insektdödande medel. Genom att bjuda myrorna på svagt arsenikförgiftad melass el. sirup har man stundom erhållit goda resultat.A. T—n.

Myrrhis. Se Körvel.

Myrtillus. Se Blåbär, Odon.

Mytilaspis. Se Sköldlöss.

Myzus. Se Bladlöss.

Måbär, *Ribes alpinum* L., en samsläkting till krus- och vinbär, fam. *Ribesiaceæ,* en meterhög buske med oväpnad stam, blad glatta, mörkgröna, 3-kluvna, blommorRättelse i boken: ', blommor' istället för 'blommor,'. gröngula, i upprätа klasar, röda bär med äckligt sött, slemmigt innehåll. Växer allmänt vild i skogsbackar till Ångermanland i norr. Förtjänar beaktande sopi en vacker, anspråkslös, och härdig prydnadsbuske, söm häckväxt på skuggig, torr och mager mark. Som prydnadsväxt odlas också allmänt den närstående amerikanska m., *R. aureum* Persh., med höggula blommor, svarta, röda eller gula bär, även den fullt här-» dig upp i södra Norrland.

Målla, gemensamt namn för arter av släktena *Chenopodium* och *Atriplex* av mållefamiljen, *Chenopodiaceæ.* Det förra av dessa släkten har huvudsakligen 2-könade blommor och frukterna omslutna av blomkalken, det senare 1-könade och 2-könade blommor på samma stånd och frukten omgiven av 2 mot,varandra platt tryckta skärmblad.

Svinmålla el. vitmäll, *Chenopodium album* L., en 1-årig, fotshög ört med mjölhåriga blad och glänsande svarta frön. Som namnet svinmålla antyder, ätes den gärna av svin, och vuxen på fet jord kan den lämna en god ersättning för spenat. Vägmålla, *Atriplex patula* L., som är glatt, med de övre bladen lancettlika, de nedre spjutlika, förekommer på mer mager och hård jord, såsom vägkanter och gångar. De föröka sig starkt genom riklig fröspridning öch bekämpas som andra fröogräs genom häckning men äro icke ömtåliga för besprutning. Övriga vildväxande arter hava ingen betydelse. En från Centralasien härstammande, 1-årig, högvuxen art, trädgårdsmålla, *Atriplex hortensis* L., med stora, ofta röda eller gula blad odlas, numera dock mindre än förr, att användas som spenat. Självsår sig lätt.

Målning utföres för att skydda materialet mot förstöring genom luftens och vätans inflytande, men även av hygieniska skäl för att underlätta rengöring och dessutom för att giva ytan ett fördelaktigare utseende. Till m. och bestrykning användes många olika ämnen och sammansättningar, vilka alltid skola avpassas efter förhållandena. Om olika slags färg och deras beredning, se Färg 4.

Kalkfärg fäster bättre, när torkningen sker långsamt. Därför bör väggytan före påstrykningen, sedan den rengjorts, tvättas med vatten. Träpanelade väggar, som skola strykas med kalkfärg, böra vara ohyvlade, eljest har färgen benägenhet att falla av.

Slamfärg användes endast på ohyvlat trä och huvudsakligen för utvändig målning.

Limfärg kan användas endast till invändiga ytor och brukas särskilt för målning av tak. För att ej färgen skall flaga av, böra nya vägg- eller takytor först bestrykas med starkt såpvatten och sedan få torka före målningen.

Oljefärg för invändig målning beredes i regel med kokt linolja, som torkar fortare, men till utvändig blandas gärna kokt och rå linolja, varigenom färgen blir mera motståndskraftig mot väderleken. Utspädning med terpentin, som göres för att få färgen mer Pepparmynta, *M. piperita* L., lik föregående men med slätare, svagt naggsågade, äggrunda, skaftade blad. Odlas som denna som medicinalväxt.

Myosin. Se Äggviteartade ämnen.

Myosotis. Se Förgät mig ej.

Myr. Se Mosse.

Myrica. Se Pors.

Myriopoda l. myriapoda. Se Tusenfotingar.

Myronsyra, Myrosin. Se Oljekakor: Rapskakor.

Myror, fam. *Formicidæ,* äro samhällsvis levande insekter av steklarnas ordning, *Hymenoptera.*

Några, t. ex. röda stackmyran, *Formica rufa* L., bygga stora stackar av löst hopsamlat material, t. ex. barr och kvistar, vanligen över murkna trädstubbar eller intill spruckna, delvis murkna träd, stockar o. dyl. Andra leva inuti skadade träd eller stockar, t. ex. den stora s. k. hästmyran, *Camponotus herculeanus* L. Åter andra, såsom *Lasius*-arterna, (svart- och gulmyror), ha sina samhällen i jordbon, vilka ofta växa upp kring och över grästuvor. *Formica*- och *Lasius*-arterna, gå ofta upp i träd, buskar och på örter, där bladlöss, sköldlöss eller bladloppor finnas, för att tillgodogöra sig dessa djurs söta exkrementer. Tillfälligtvis bita de även sönder blommor och blomknoppar (på fruktträd och bärbuskar) för att komma åt honung. Under sådana förhållanden kunna de göra avsevärd skada. M. äro ofta besvärliga, då de inträngа i byggnader och där anlägga sina bostäder i trossbottnar, sågspånsfyllda väggar o. s. v. Jordmyrorna underminera marken och kunna, då de slagit sig ned i bänkar eller blomsterrabatter, skada växternas underjordiska delar. I den mån det är möjligt, bör man handgripligen bortskaffa samhällena. Resterna av dessa behandlas med hett vatten, lut fotogen, klorkalk ei. dyl. ämnen. Vanligt gödselvatten sky de. Då myrornas samhällen äro svåråtkomliga (t. ex. i byggnader), kan man, under förutsättning att deras tillhåll kan något så när lufttätt avstängas, använda insprutning av kolsvavla, se Insektdödande medel. Genom att bjuda myrorna på svagt arsenikförgiftad melass el. sirup har man stundom erhållit goda resultat.A. T—n.

Myrrhis. Se Körvel.

Myrtillus. Se Blåbär, Odon.

Mytilaspis. Se Sköldlöss.

Myzus. Se Bladlöss.

Måbär, *Ribes alpinum* L., en samsläkting till krus- och vinbär, fam. *Ribesiaceæ,* en meterhög buske med oväpnad stam, blad glatta, mörkgröna, 3-kluvna, blommorRättelse i boken: ', blommor' istället för 'blommor,'. gröngula, i upprätа klasar, röda bär med äckligt sött, slemmigt innehåll. Växer allmänt vild i skogsbackar till Ångermanland i norr. Förtjänar beaktande sopi en vacker, anspråkslös, och härdig prydnadsbuske, söm häckväxt på skuggig, torr och mager mark. Som prydnadsväxt odlas också allmänt den närstående amerikanska m., *R. aureum* Persh., med höggula blommor, svarta, röda eller gula bär, även den fullt här-» dig upp i södra Norrland.

Målla, gemensamt namn för arter av släktena *Chenopodium* och *Atriplex* av mållefamiljen, *Chenopodiaceæ.* Det förra av dessa släkten har huvudsakligen 2-könade blommor och frukterna omslutna av blomkalken, det senare 1-könade och 2-könade blommor på samma stånd och frukten omgiven av 2 mot,varandra platt tryckta skärmblad.

Svinmålla el. vitmäll, *Chenopodium album* L., en 1-årig, fotshög ört med mjölhåriga blad och glänsande svarta frön. Som namnet svinmålla antyder, ätes den gärna av svin, och vuxen på fet jord kan den lämna en god ersättning för spenat. Vägmålla, *Atriplex patula* L., som är glatt, med de övre bladen lancettlika, de nedre spjutlika, förekommer på mer mager och hård jord, såsom vägkanter och gångar. De föröka sig starkt genom riklig fröspridning öch bekämpas som andra fröogräs genom häckning men äro icke ömtåliga för besprutning. Övriga vildväxande arter hava ingen betydelse. En från Centralasien härstammande, 1-årig, högvuxen art, trädgårdsmålla, *Atriplex hortensis* L., med stora, ofta röda eller gula blad odlas, numera dock mindre än förr, att användas som spenat. Självsår sig lätt.

Målning utföres för att skydda materialet mot förstöring genom luftens och vätans inflytande, men även av hygieniska skäl för att underlätta rengöring och dessutom för att giva ytan ett fördelaktigare utseende. Till m. och bestrykning användes många olika ämnen och sammansättningar, vilka alltid skola avpassas efter förhållandena. Om olika slags färg och deras beredning, se Färg 4.

Kalkfärg fäster bättre, när torkningen sker långsamt. Därför bör väggytan före påstrykningen, sedan den rengjorts, tvättas med vatten. Träpanelade väggar, som skola strykas med kalkfärg, böra vara ohyvlade, eljest har färgen benägenhet att falla av.

Slamfärg användes endast på ohyvlat trä och huvudsakligen för utvändig målning.

Limfärg kan användas endast till invändiga ytor och brukas särskilt för målning av tak. För att ej färgen skall flaga av, böra nya vägg- eller takytor först bestrykas med starkt såpvatten och sedan få torka före målningen.

Oljefärg för invändig målning beredes i regel med kokt linolja, som torkar fortare, men till utvändig blandas gärna kokt och rå linolja, varigenom färgen blir mera motståndskraftig mot väderleken. Utspädning med terpentin, som göres för att få färgen mer Pepparmynta, *M. piperita* L., lik föregående men med slätare, svagt naggsågade, äggrunda, skaftade blad. Odlas som denna som medicinalväxt.

Myosin. Se Äggviteartade ämnen.

Myosotis. Se Förgät mig ej.

Myr. Se Mosse.

Myrica. Se Pors.

Myriopoda l. myriapoda. Se Tusenfotingar.

Myronsyra, Myrosin. Se Oljekakor: Rapskakor.

Myror, fam. *Formicidæ,* äro samhällsvis levande insekter av steklarnas ordning, *Hymenoptera.*

Några, t. ex. röda stackmyran, *Formica rufa* L., bygga stora stackar av löst hopsamlat material, t. ex. barr och kvistar, vanligen över murkna trädstubbar eller intill spruckna, delvis murkna träd, stockar o. dyl. Andra leva inuti skadade träd eller stockar, t. ex. den stora s. k. hästmyran, *Camponotus herculeanus* L. Åter andra, såsom *Lasius*-arterna, (svart- och gulmyror), ha sina samhällen i jordbon, vilka ofta växa upp kring och över grästuvor. *Formica*- och *Lasius*-arterna, gå ofta upp i träd, buskar och på örter, där bladlöss, sköldlöss eller bladloppor finnas, för att tillgodogöra sig dessa djurs söta exkrementer. Tillfälligtvis bita de även sönder blommor och blomknoppar (på fruktträd och bärbuskar) för att komma åt honung. Under sådana förhållanden kunna de göra avsevärd skada. M. äro ofta besvärliga, då de inträngа i byggnader och där anlägga sina bostäder i trossbottnar, sågspånsfyllda väggar o. s. v. Jordmyrorna underminera marken och kunna, då de slagit sig ned i bänkar eller blomsterrabatter, skada växternas underjordiska delar. I den mån det är möjligt, bör man handgripligen bortskaffa samhällena. Resterna av dessa behandlas med hett vatten, lut fotogen, klorkalk ei. dyl. ämnen. Vanligt gödselvatten sky de. Då myrornas samhällen äro svåråtkomliga (t. ex. i byggnader), kan man, under förutsättning att deras tillhåll kan något så när lufttätt avstängas, använda insprutning av kolsvavla, se Insektdödande medel. Genom att bjuda myrorna på svagt arsenikförgiftad melass el. sirup har man stundom erhållit goda resultat.A. T—n.

Myrrhis. Se Körvel.

Myrtillus. Se Blåbär, Odon.

Mytilaspis. Se Sköldlöss.

Myzus. Se Bladlöss.

Måbär, *Ribes alpinum* L., en samsläkting till krus- och vinbär, fam. *Ribesiaceæ,* en meterhög buske med oväpnad stam, blad glatta, mörkgröna, 3-kluvna, blommorRättelse i boken: ', blommor' istället för 'blommor,'. gröngula, i uppräta klasar, röda bär med äckligt sött, slemmigt innehåll. Växer allmänt vild i skogsbackar till Ångermanland i norr. Förtjänar beaktande sopi en vacker, anspråkslös, och härdig prydnadsbuske, söm häckväxt på skuggig, torr och mager mark. Som prydnadsväxt odlas också allmänt den närstående amerikanska m., *R. aureum* Persh., med höggula blommor, svarta, röda eller gula bär, även den fullt här-» dig upp i södra Norrland.

Målla, gemensamt namn för arter av släktena *Chenopodium* och *Atriplex* av mållefamiljen, *Chenopodiaceæ.* Det förra av dessa släkten har huvudsakligen 2-könade blommor och frukterna omslutna av blomkalken, det senare 1-könade och 2-könade blommor på samma stånd och frukten omgiven av 2 mot,varandra platt tryckta skärmblad.

Svinmålla el. vitmäll, *Chenopodium album* L., en 1-årig, fotshög ört med mjölhåriga blad och glänsande svarta frön. Som namnet svinmålla antyder, ätes den gärna av svin, och vuxen på fet jord kan den lämna en god ersättning för spenat. Vägmålla, *Atriplex patula* L., som är glatt, med de övre bladen lancettlika, de nedre spjutlika, förekommer på mer mager och hård jord, såsom vägkanter och gångar. De föröka sig starkt genom riklig fröspridning öch bekämpas som andra fröogräs genom häckning men äro icke ömtåliga för besprutning. Övriga vildväxande arter hava ingen betydelse. En från Centralasien härstammande, 1-årig, högvuxen art, trädgårdsmålla, *Atriplex hortensis* L., med stora, ofta röda eller gula blad odlas, numera dock mindre än förr, att användas som spenat. Självsår sig lätt.

Målning utföres för att skydda materialet mot förstöring genom luftens och vätans inflytande, men även av hygieniska skäl för att underlätta rengöring och dessutom för att giva ytan ett fördelaktigare utseende. Till m. och bestrykning användes många olika ämnen och sammansättningar, vilka alltid skola avpassas efter förhållandena. Om olika slags färg och deras beredning, se Färg 4.

Kalkfärg fäster bättre, när torkningen sker långsamt. Därför bör väggytan före påstrykningen, sedan den rengjorts, tvättas med vatten. Träpanelade väggar, som skola strykas med kalkfärg, böra vara ohyvlade, eljest har färgen benägenhet att falla av.

Slamfärg användes endast på ohyvlat trä och huvudsakligen för utvändig målning.

Limfärg kan användas endast till invändiga ytor och brukas särskilt för målning av tak. För att ej färgen skall flaga av, böra nya vägg- eller takytor först bestrykas med starkt såpvatten och sedan få torka före målningen.

Oljefärg för invändig målning beredes i regel med kokt linolja, som torkar fortare, men till utvändig blandas gärna kokt och rå linolja, varigenom färgen blir mera motståndskraftig mot väderleken. Utspädning med terpentin, som göres för att få färgen mer Pepparmynta, *M. piperita* L., lik föregående men med slätare, svagt naggsågade, äggrunda, skaftade blad. Odlas som denna som medicinalväxt.

Myosin. Se Äggviteartade ämnen.

Myosotis. Se Förgät mig ej.

Myr. Se Mosse.

Myrica. Se Pors.

Myriopoda l. myriapoda. Se Tusenfotingar.

Myronsyra, Myrosin. Se Oljekakor: Rapskakor.

Myror, fam. *Formicidæ,* äro samhällsvis levande insekter av steklarnas ordning, *Hymenoptera.*

Några, t. ex. röda stackmyran, *Formica rufa* L., bygga stora stackar av löst hopsamlat material, t. ex. barr och kvistar, vanligen över murkna trädstubbar eller intill spruckna, delvis murkna träd, stockar o. dyl. Andra leva inuti skadade träd eller stockar, t. ex. den stora s. k. hästmyran, *Camponotus herculeanus* L. Åter andra, såsom *Lasius*-arterna, (svart- och gulmyror), ha sina samhällen i jordbon, vilka ofta växa upp kring och över grästuvor. *Formica*- och *Lasius*-arterna, gå ofta upp i träd, buskar och på örter, där bladlöss, sköldlöss eller bladloppor finnas, för att tillgodogöra sig dessa djurs söta exkrementer. Tillfälligtvis bita de även sönder blommor och blomknoppar (på fruktträd och bärbuskar) för att komma åt honung. Under sådana förhållanden kunna de göra avsevärd skada. M. äro ofta besvärliga, då de intränga i byggnader och där anlägga sina bostäder i trossbottnar, sågspånsfyllda väggar o. s. v. Jordmyrorna underminera marken och kunna, då de slagit sig ned i bänkar eller blomsterrabatter, skada växternas underjordiska delar. I den mån det är möjligt, bör man handgripligen bortskaffa samhällena. Resterna av dessa behandlas med hett vatten, lut fotogen, klorkalk ei. dyl. ämnen. Vanligt gödselvatten sky de. Då myrornas samhällen äro svåråtkomliga (t. ex. i byggnader), kan man, under förutsättning att deras tillhåll kan något så när lufttätt avstängas, använda insprutning av kolsvavla, se Insektdödande medel. Genom att bjuda myrorna på svagt arsenikförgiftad melass el. sirup har man stundom erhållit goda resultat.A. T—n.

Myrrhis. Se Körvel.

Myrtillus. Se Blåbär, Odon.

Mytilaspis. Se Sköldlöss.

Myzus. Se Bladlöss.

Måbär, *Ribes alpinum* L., en samsläkting till krus- och vinbär, fam. *Ribesiaceæ,* en meterhög buske med oväpnad stam, blad glatta, mörkgröna, 3-kluvna, blommorRättelse i boken: ', blommor' istället för 'blommor,'. gröngula, i uppräta klasar, röda bär med äckligt sött, slemmigt innehåll. Växer allmänt vild i skogsbackar till Ångermanland i norr. Förtjänar beaktande sopi en vacker, anspråkslös, och härdig prydnadsbuske, söm häckväxt på skuggig, torr och mager mark. Som prydnadsväxt odlas också allmänt den närstående amerikanska m., *R. aureum* Persh., med höggula blommor, svarta, röda eller gula bär, även den fullt här-» dig upp i södra Norrland.

Målla, gemensamt namn för arter av släktena *Chenopodium* och *Atriplex* av mållefamiljen, *Chenopodiaceæ.* Det förra av dessa släkten har huvudsakligen 2-könade blommor och frukterna omslutna av blomkalken, det senare 1-könade och 2-könade blommor på samma stånd och frukten omgiven av 2 mot,varandra platt tryckta skärmblad.

Svinmålla el. vitmäll, *Chenopodium album* L., en 1-årig, fotshög ört med mjölhåriga blad och glänsande svarta frön. Som namnet svinmålla antyder, ätes den gärna av svin, och vuxen på fet jord kan den lämna en god ersättning för spenat. Vägmålla, *Atriplex patula* L., som är glatt, med de övre bladen lancettlika, de nedre spjutlika, förekommer på mer mager och hård jord, såsom vägkanter och gångar. De föröka sig starkt genom riklig fröspridning öch bekämpas som andra fröogräs genom häckning men äro icke ömtåliga för besprutning. Övriga vildväxande arter hava ingen betydelse. En från Centralasien härstammande, 1-årig, högvuxen art, trädgårdsmålla, *Atriplex hortensis* L., med stora, ofta röda eller gula blad odlas, numera dock mindre än förr, att användas som spenat. Självsår sig lätt.

Målning utföres för att skydda materialet mot förstöring genom luftens och vätans inflytande, men även av hygieniska skäl för att underlätta rengöring och dessutom för att giva ytan ett fördelaktigare utseende. Till m. och bestrykning användes många olika ämnen och sammansättningar, vilka alltid skola avpassas efter förhållandena. Om olika slags färg och deras beredning, se Färg 4.

Kalkfärg fäster bättre, när torkningen sker långsamt. Därför bör väggytan före påstrykningen, sedan den rengjorts, tvättas med vatten. Träpanelade väggar, som skola strykas med kalkfärg, böra vara ohyvlade, eljest har färgen benägenhet att falla av.

Slamfärg användes endast på ohyvlat trä och huvudsakligen för utvändig målning.

Limfärg kan användas endast till invändiga ytor och brukas särskilt för målning av tak. För att ej färgen skall flaga av, böra nya vägg- eller takytor först bestrykas med starkt såpvatten och sedan få torka före målningen.

Oljefärg för invändig målning beredes i regel med kokt linolja, som torkar fortare, men till utvändig blandas gärna kokt och rå linolja, varigenom färgen blir mera motståndskraftig mot väderleken. Utspädning med terpentin, som göres för att få färgen mer Pepparmynta, *M. piperita* L., lik föregående men med slätare, svagt naggsågade, äggrunda, skaftade blad. Odlas som denna som medicinalväxt.

Myosin. Se Äggviteartade ämnen.

Myosotis. Se Förgät mig ej.

Myr. Se Mosse.

Myrica. Se Pors.

Myriopoda l. myriapoda. Se Tusenfotingar.

Myronsyra, Myrosin. Se Oljekakor: Rapskakor.

Myror, fam. *Formicidæ,* äro samhällsvis levande insekter av steklarnas ordning, *Hymenoptera.*

Några, t. ex. röda stackmyran, *Formica rufa* L., bygga stora stackar av löst hopsamlat material, t. ex. barr och kvistar, vanligen över murkna trädstubbar eller intill spruckna, delvis murkna träd, stockar o. dyl. Andra leva inuti skadade träd eller stockar, t. ex. den stora s. k. hästmyran, *Camponotus herculeanus* L. Åter andra, såsom *Lasius*-arterna, (svart- och gulmyror), ha sina samhällen i jordbon, vilka ofta växa upp kring och över grästuvor. *Formica*- och *Lasius*-arterna, gå ofta upp i träd, buskar och på örter, där bladlöss, sköldlöss eller bladloppor finnas, för att tillgodogöra sig dessa djurs söta exkrementer. Tillfälligtvis bita de även sönder blommor och blomknoppar (på fruktträd och bärbuskar) för att komma åt honung. Under sådana förhållanden kunna de göra avsevärd skada. M. äro ofta besvärliga, då de intränga i byggnader och där anlägga sina bostäder i trossbottnar, sågspånsfyllda väggar o. s. v. Jordmyrorna underminera marken och kunna, då de slagit sig ned i bänkar eller blomsterrabatter, skada växternas underjordiska delar. I den mån det är möjligt, bör man handgripligen bortskaffa samhällena. Resterna av dessa behandlas med hett vatten, lut fotogen, klorkalk ei. dyl. ämnen. Vanligt gödselvatten sky de. Då myrornas samhällen äro svåråtkomliga (t. ex. i byggnader), kan man, under förutsättning att deras tillhåll kan något så när lufttätt avstängas, använda insprutning av kolsvavla, se Insektdödande medel. Genom att bjuda myrorna på svagt arsenikförgiftad melass el. sirup har man stundom erhållit goda resultat.A. T—n.

Myrrhis. Se Körvel.

Myrtillus. Se Blåbär, Odon.

Mytilaspis. Se Sköldlöss.

Myzus. Se Bladlöss.

Måbär, *Ribes alpinum* L., en samsläkting till krus- och vinbär, fam. *Ribesiaceæ,* en meterhög buske med oväpnad stam, blad glatta, mörkgröna, 3-kluvna, blommorRättelse i boken: ', blommor' istället för 'blommor,'. gröngula, i uppräta klasar, röda bär med äckligt sött, slemmigt innehåll. Växer allmänt vild i skogsbackar till Ångermanland i norr. Förtjänar beaktande sopi en vacker, anspråkslös, och härdig prydnadsbuske, söm häckväxt på skuggig, torr och mager mark. Som prydnadsväxt odlas också allmänt den närstående amerikanska m., *R. aureum* Persh., med höggula blommor, svarta, röda eller gula bär, även den fullt här-» dig upp i södra Norrland.

Målla, gemensamt namn för arter av släktena *Chenopodium* och *Atriplex* av mållefamiljen, *Chenopodiaceæ.* Det förra av dessa släkten har huvudsakligen 2-könade blommor och frukterna omslutna av blomkalken, det senare 1-könade och 2-könade blommor på samma stånd och frukten omgiven av 2 mot,varandra platt tryckta skärmblad.

Svinmålla el. vitmäll, *Chenopodium album* L., en 1-årig, fotshög ört med mjölhåriga blad och glänsande svarta frön. Som namnet svinmålla antyder, ätes den gärna av svin, och vuxen på fet jord kan den lämna en god ersättning för spenat. Vägmålla, *Atriplex patula* L., som är glatt, med de övre bladen lancettlika, de nedre spjutlika, förekommer på mer mager och hård jord, såsom vägkanter och gångar. De föröka sig starkt genom riklig fröspridning öch bekämpas som andra fröogräs genom häckning men äro icke ömtåliga för besprutning. Övriga vildväxande arter hava ingen betydelse. En från Centralasien härstammande, 1-årig, högvuxen art, trädgårdsmålla, *Atriplex hortensis* L., med stora, ofta röda eller gula blad odlas, numera dock mindre än förr, att användas som spenat. Självsår sig lätt.

Målning utföres för att skydda materialet mot förstöring genom luftens och vätans inflytande, men även av hygieniska skäl för att underlätta rengöring och dessutom för att giva ytan ett fördelaktigare utseende. Till m. och bestrykning användes många olika ämnen och sammansättningar, vilka alltid skola avpassas efter förhållandena. Om olika slags färg och deras beredning, se Färg 4.

Kalkfärg fäster bättre, när torkningen sker långsamt. Därför bör väggytan före påstrykningen, sedan den rengjorts, tvättas med vatten. Träpanelade väggar, som skola strykas med kalkfärg, böra vara ohyvlade, eljest har färgen benägenhet att falla av.

Slamfärg användes endast på ohyvlat trä och huvudsakligen för utvändig målning.

Limfärg kan användas endast till invändiga ytor och brukas särskilt för målning av tak. För att ej färgen skall flaga av, böra nya vägg- eller takytor först bestrykas med starkt såpvatten och sedan få torka före målningen.

Oljefärg för invändig målning beredes i regel med kokt linolja, som torkar fortare, men till utvändig blandas gärna kokt och rå linolja, varigenom färgen blir mera motståndskraftig mot väderleken. Utspädning med terpentin, som göres för att få färgen mer Pepparmynta, *M. piperita* L., lik föregående men med slätare, svagt naggsågade, äggrunda, skaftade blad. Odlas som denna som medicinalväxt.

Myosin. Se Äggviteartade ämnen.

Myosotis. Se Förgät mig ej.

Myr. Se Mosse.

Myrica. Se Pors.

Myriopoda l. myriapoda. Se Tusenfotingar.

Myronsyra, Myrosin. Se Oljekakor: Rapskakor.

Myror, fam. *Formicidæ,* äro samhällsvis levande insekter av steklarnas ordning, *Hymenoptera.*

Några, t. ex. röda stackmyran, *Formica rufa* L., bygga stora stackar av löst hopsamlat material, t. ex. barr och kvistar, vanligen över murkna trädstubbar eller intill spruckna, delvis murkna träd, stockar o. dyl. Andra leva inuti skadade träd eller stockar, t. ex. den stora s. k. hästmyran, *Camponotus herculeanus* L. Åter andra, såsom *Lasius*-arterna, (svart- och gulmyror), ha sina samhällen i jordbon, vilka ofta växa upp kring och över grästuvor. *Formica*- och *Lasius*-arterna, gå ofta upp i träd, buskar och på örter, där bladlöss, sköldlöss eller bladloppor finnas, för att tillgodogöra sig dessa djurs söta exkrementer. Tillfälligtvis bita de även sönder blommor och blomknoppar (på fruktträd och bärbuskar) för att komma åt honung. Under sådana förhållanden kunna de göra avsevärd skada. M. äro ofta besvärliga, då de intränga i byggnader och där anlägga sina bostäder i trossbottnar, sågspånsfyllda väggar o. s. v. Jordmyrorna underminera marken och kunna, då de slagit sig ned i bänkar eller blomsterrabatter, skada växternas underjordiska delar. I den mån det är möjligt, bör man handgripligen bortskaffa samhällena. Resterna av dessa behandlas med hett vatten, lut fotogen, klorkalk ei. dyl. ämnen. Vanligt gödselvatten sky de. Då myrornas samhällen äro svåråtkomliga (t. ex. i byggnader), kan man, under förutsättning att deras tillhåll kan något så när lufttätt avstängas, använda insprutning av kolsvavla, se Insektdödande medel. Genom att bjuda myrorna på svagt arsenikförgiftad melass el. sirup har man stundom erhållit goda resultat.A. T—n.

Myrrhis. Se Körvel.

Myrtillus. Se Blåbär, Odon.

Mytilaspis. Se Sköldlöss.

Myzus. Se Bladlöss.

Måbär, *Ribes alpinum* L., en samsläkting till krus- och vinbär, fam. *Ribesiaceæ,* en meterhög buske med oväpnad stam, blad glatta, mörkgröna, 3-kluvna, blommorRättelse i boken: ', blommor' istället för 'blommor,'. gröngula, i uppräta klasar, röda bär med äckligt sött, slemmigt innehåll. Växer allmänt vild i skogsbackar till Ångermanland i norr. Förtjänar beaktande sopi en vacker, anspråkslös, och härdig prydnadsbuske, söm häckväxt på skuggig, torr och mager mark. Som prydnadsväxt odlas också allmänt den närstående amerikanska m., *R. aureum* Persh., med höggula blommor, svarta, röda eller gula bär, även den fullt här-» dig upp i södra Norrland.

Målla, gemensamt namn för arter av släktena *Chenopodium* och *Atriplex* av mållefamiljen, *Chenopodiaceæ.* Det förra av dessa släkten har huvudsakligen 2-könade blommor och frukterna omslutna av blomkalken, det senare 1-könade och 2-könade blommor på samma stånd och frukten omgiven av 2 mot,varandra platt tryckta skärmblad.

Svinmålla el. vitmäll, *Chenopodium album* L., en 1-årig, fotshög ört med mjölhåriga blad och glänsande svarta frön. Som namnet svinmålla antyder, ätes den gärna av svin, och vuxen på fet jord kan den lämna en god ersättning för spenat. Vägmålla, *Atriplex patula* L., som är glatt, med de övre bladen lancettlika, de nedre spjutlika, förekommer på mer mager och hård jord, såsom vägkanter och gångar. De föröka sig starkt genom riklig fröspridning öch bekämpas som andra fröogräs genom häckning men äro icke ömtåliga för besprutning. Övriga vildväxande arter hava ingen betydelse. En från Centralasien härstammande, 1-årig, högvuxen art, trädgårdsmålla, *Atriplex hortensis* L., med stora, ofta röda eller gula blad odlas, numera dock mindre än förr, att användas som spenat. Självsår sig lätt.

Målning utföres för att skydda materialet mot förstöring genom luftens och vätans inflytande, men även av hygieniska skäl för att underlätta rengöring och dessutom för att giva ytan ett fördelaktigare utseende. Till m. och bestrykning användes många olika ämnen och sammansättningar, vilka alltid skola avpassas efter förhållandena. Om olika slags färg och deras beredning, se Färg 4.

Kalkfärg fäster bättre, när torkningen sker långsamt. Därför bör väggytan före påstrykningen, sedan den rengjorts, tvättas med vatten. Träpanelade väggar, som skola strykas med kalkfärg, böra vara ohyvlade, eljest har färgen benägenhet att falla av.

Slamfärg användes endast på ohyvlat trä och huvudsakligen för utvändig målning.

Limfärg kan användas endast till invändiga ytor och brukas särskilt för målning av tak. För att ej färgen skall flaga av, böra nya vägg- eller takytor först bestrykas med starkt såpvatten och sedan få torka före målningen.

Oljefärg för invändig målning beredes i regel med kokt linolja, som torkar fortare, men till utvändig blandas gärna kokt och rå linolja, varigenom färgen blir mera motståndskraftig mot väderleken. Utspädning med terpentin, som göres för att få färgen mer Pepparmynta, *M. piperita* L., lik föregående men med slätare, svagt naggsågade, äggrunda, skaftade blad. Odlas som denna som medicinalväxt.

Myosin. Se Äggviteartade ämnen.

Myosotis. Se Förgät mig ej.

Myr. Se Mosse.

Myrica. Se Pors.

Myriopoda l. myriapoda. Se Tusenfotingar.

Myronsyra, Myrosin. Se Oljekakor: Rapskakor.

Myror, fam. *Formicidæ,* äro samhällsvis levande insekter av steklarnas ordning, *Hymenoptera.*

Några, t. ex. röda stackmyran, *Formica rufa* L., bygga stora stackar av löst hopsamlat material, t. ex. barr och kvistar, vanligen över murkna trädstubbar eller intill spruckna, delvis murkna träd, stockar o. dyl. Andra leva inuti skadade träd eller stockar, t. ex. den stora s. k. hästmyran, *Camponotus herculeanus* L. Åter andra, såsom *Lasius*-arterna, (svart- och gulmyror), ha sina samhällen i jordbon, vilka ofta växa upp kring och över grästuvor. *Formica*- och *Lasius*-arterna, gå ofta upp i träd, buskar och på örter, där bladlöss, sköldlöss eller bladloppor finnas, för att tillgodogöra sig dessa djurs söta exkrementer. Tillfälligtvis bita de även sönder blommor och blomknoppar (på fruktträd och bärbuskar) för att komma åt honung. Under sådana förhållanden kunna de göra avsevärd skada. M. äro ofta besvärliga, då de intränga i byggnader och där anlägga sina bostäder i trossbottnar, sågspånsfyllda väggar o. s. v. Jordmyrorna underminera marken och kunna, då de slagit sig ned i bänkar eller blomsterrabatter, skada växternas underjordiska delar. I den mån det är möjligt, bör man handgripligen bortskaffa samhällena. Resterna av dessa behandlas med hett vatten, lut fotogen, klorkalk ei. dyl. ämnen. Vanligt gödselvatten sky de. Då myrornas samhällen äro svåråtkomliga (t. ex. i byggnader), kan man, under förutsättning att deras tillhåll kan något så när lufttätt avstängas, använda insprutning av kolsvavla, se Insektdödande medel. Genom att bjuda myrorna på svagt arsenikförgiftad melass el. sirup har man stundom erhållit goda resultat.A. T—n.

Myrrhis. Se Körvel.

Myrtillus. Se Blåbär, Odon.

Mytilaspis. Se Sköldlöss.

Myzus. Se Bladlöss.

Måbär, *Ribes alpinum* L., en samsläkting till krus- och vinbär, fam. *Ribesiaceæ,* en meterhög buske med oväpnad stam, blad glatta, mörkgröna, 3-kluvna, blommorRättelse i boken: ', blommor' istället för 'blommor,'. gröngula, i uppräta klasar, röda bär med äckligt sött, slemmigt innehåll. Växer allmänt vild i skogsbackar till Ångermanland i norr. Förtjänar beaktande sopi en vacker, anspråkslös, och härdig prydnadsbuske, söm häckväxt på skuggig, torr och mager mark. Som prydnadsväxt odlas också allmänt den närstående amerikanska m., *R. aureum* Persh., med höggula blommor, svarta, röda eller gula bär, även den fullt här-» dig upp i södra Norrland.

Målla, gemensamt namn för arter av släktena *Chenopodium* och *Atriplex* av mållefamiljen, *Chenopodiaceæ.* Det förra av dessa släkten har huvudsakligen 2-könade blommor och frukterna omslutna av blomkalken, det senare 1-könade och 2-könade blommor på samma stånd och frukten omgiven av 2 mot,varandra platt tryckta skärmblad.

Svinmålla el. vitmäll, *Chenopodium album* L., en 1-årig, fotshög ört med mjölhåriga blad och glänsande svarta frön. Som namnet svinmålla antyder, ätes den gärna av svin, och vuxen på fet jord kan den lämna en god ersättning för spenat. Vägmålla, *Atriplex patula* L., som är glatt, med de övre bladen lancettlika, de nedre spjutlika, förekommer på mer mager och hård jord, såsom vägkanter och gångar. De föröka sig starkt genom riklig fröspridning öch bekämpas som andra fröogräs genom häckning men äro icke ömtåliga för besprutning. Övriga vildväxande arter hava ingen betydelse. En från Centralasien härstammande, 1-årig, högvuxen art, trädgårdsmålla, *Atriplex hortensis* L., med stora, ofta röda eller gula blad odlas, numera dock mindre än förr, att användas som spenat. Självsår sig lätt.

Målning utföres för att skydda materialet mot förstöring genom luftens och vätans inflytande, men även av hygieniska skäl för att underlätta rengöring och dessutom för att giva ytan ett fördelaktigare utseende. Till m. och bestrykning användes många olika ämnen och sammansättningar, vilka alltid skola avpassas efter förhållandena. Om olika slags färg och deras beredning, se Färg 4.

Kalkfärg fäster bättre, när torkningen sker långsamt. Därför bör väggytan före påstrykningen, sedan den rengjorts, tvättas med vatten. Träpanelade väggar, som skola strykas med kalkfärg, böra vara ohyvlade, eljest har färgen benägenhet att falla av.

Slamfärg användes endast på ohyvlat trä och huvudsakligen för utvändig målning.

Limfärg kan användas endast till invändiga ytor och brukas särskilt för målning av tak. För att ej färgen skall flaga av, böra nya vägg- eller takytor först bestrykas med starkt såpvatten och sedan få torka före målningen.

Oljefärg för invändig målning beredes i regel med kokt linolja, som torkar fortare, men till utvändig blandas gärna kokt och rå linolja, varigenom färgen blir mera motståndskraftig mot väderleken. Utspädning med terpentin, som göres för att få färgen mer Pepparmynta, *M. piperita* L., lik föregående men med slätare, svagt naggsågade, äggrunda, skaftade blad. Odlas som denna som medicinalväxt.

Myosin. Se Äggviteartade ämnen.

Myosotis. Se Förgät mig ej.

Myr. Se Mosse.

Myrica. Se Pors.

Myriopoda l. myriapoda. Se Tusenfotingar.

Myronsyra, Myrosin. Se Oljekakor: Rapskakor.

Myror, fam. *Formicidæ,* äro samhällsvis levande insekter av steklarnas ordning, *Hymenoptera.*

Några, t. ex. röda stackmyran, *Formica rufa* L., bygga stora stackar av löst hopsamlat material, t. ex. barr och kvistar, vanligen över murkna trädstubbar eller intill spruckna, delvis murkna träd, stockar o. dyl. Andra leva inuti skadade träd eller stockar, t. ex. den stora s. k. hästmyran, *Camponotus herculeanus* L. Åter andra, såsom *Lasius*-arterna, (svart- och gulmyror), ha sina samhällen i jordbon, vilka ofta växa upp kring och över grästuvor. *Formica-* och *Lasius*-arterna, gå ofta upp i träd, buskar och på örter, där bladlöss, sköldlöss eller bladloppor finnas, för att tillgodogöra sig dessa djurs söta exkrementer. Tillfälligtvis bita de även sönder blommor och blomknoppar (på fruktträd och bärbuskar) för att komma åt honung. Under sådana förhållanden kunna de göra avsevärd skada. M. äro ofta besvärliga, då de intränga i byggnader och där anlägga sina bostäder i trossbottnar, sågspånsfyllda väggar o. s. v. Jordmyrorna underminera marken och kunna, då de slagit sig ned i bänkar eller blomsterrabatter, skada växternas underjordiska delar. I den mån det är möjligt, bör man handgripligen bortskaffa samhällena. Resterna av dessa behandlas med hett vatten, lut fotogen, klorkalk ei. dyl. ämnen. Vanligt gödselvatten sky de. Då myrornas samhällen äro svåråtkomliga (t. ex. i byggnader), kan man, under förutsättning att deras tillhåll kan något så när lufttätt avstängas, använda insprutning av kolsvavla, se Insektdödande medel. Genom att bjuda myrorna på svagt arsenikförgiftad melass el. sirup har man stundom erhållit goda resultat.A. T—n.

Myrrhis. Se Körvel.

Myrtillus. Se Blåbär, Odon.

Mytilaspis. Se Sköldlöss.

Myzus. Se Bladlöss.

Måbär, *Ribes alpinum* L., en samsläkting till krus- och vinbär, fam. *Ribesiaceæ,* en meterhög buske med oväpnad stam, blad glatta, mörkgröna, 3-kluvna, blommorRättelse i boken: ', blommor' istället för 'blommor,'. gröngula, i upprätta klasar, röda bär med äckligt sött, slemmigt innehåll. Växer allmänt vild i skogsbackar till Ångermanland i norr. Förtjänar beaktande sopi en vacker, anspråkslös, och härdig prydnadsbuske, söm häckväxt på skuggig, torr och mager mark. Som prydnadsväxt odlas också allmänt den närstående amerikanska m., *R. aureum* Persh., med höggula blommor, svarta, röda eller gula bär, även den fullt här-» dig upp i södra Norrland.

Målla, gemensamt namn för arter av släktena *Chenopodium* och *Atriplex* av mållefamiljen, *Chenopodiaceæ.* Det förra av dessa släkten har huvudsakligen 2-könade blommor och frukterna omslutna av blomkalken, det senare 1-könade och 2-könade blommor på samma stånd och frukten omgiven av 2 mot,varandra platt tryckta skärmblad.

Svinmålla el. vitmäll, *Chenopodium album* L., en 1-årig, fotshög ört med mjölhåriga blad och glänsande svarta frön. Som namnet svinmålla antyder, ätes den gärna av svin, och vuxen på fet jord kan den lämna en god ersättning för spenat. Vägmålla, *Atriplex patula* L., som är glatt, med de övre bladen lancettlika, de nedre spjutlika, förekommer på mer mager och hård jord, såsom vägkanter och gångar. De föröka sig starkt genom riklig fröspridning öch bekämpas som andra fröogräs genom häckning men äro icke ömtåliga för besprutning. Övriga vildväxande arter hava ingen betydelse. En från Centralasien härstammande, 1-årig, högvuxen art, trädgårdsmålla, *Atriplex hortensis* L., med stora, ofta röda eller gula blad odlas, numera dock mindre än förr, att användas som spenat. Självsår sig lätt.

Målning utföres för att skydda materialet mot förstöring genom luftens och vätans inflytande, men även av hygieniska skäl för att underlätta rengöring och dessutom för att giva ytan ett fördelaktigare utseende. Till m. och bestrykning användes många olika ämnen och sammansättningar, vilka alltid skola avpassas efter förhållandena. Om olika slags färg och deras beredning, se Färg 4.

Kalkfärg fäster bättre, när torkningen sker långsamt. Därför bör väggytan före påstrykningen, sedan den rengjorts, tvättas med vatten. Träpanelade väggar, som skola strykas med kalkfärg, böra vara ohyvlade, eljest har färgen benägenhet att falla av.

Slamfärg användes endast på ohyvlat trä och huvudsakligen för utvändig målning.

Limfärg kan användas endast till invändiga ytor och brukas särskilt för målning av tak. För att ej färgen skall flaga av, böra nya vägg- eller takytor först bestrykas med starkt såpvatten och sedan få torka före målningen.

Oljefärg för invändig målning beredes i regel med kokt linolja, som torkar fortare, men till utvändig blandas gärna kokt och rå linolja, varigenom färgen blir mera motståndskraftig mot väderleken. Utspädning med terpentin, som göres för att få färgen mer820

flytande, gör den också mindre stark och bör därför undvikas för utvändig målning.

Oljemålning på trä. Innan denna verkställes skall träet vara väl torrt. Först överstrykas alla befintliga kvistar och kådfläckar med stark schellacklösning (polityr). Sedan grundas träet med tunn, vanligen ljus oljefärg en gång. När detta väl torkat, utföres, då en fullständigt jämn yta önskas, späck-1 i n g, varvid alla ojämnheter i träet utfyllas med spackelfärg, som beredes av vete-mjölsklister, slammad krita och linolja. Spikhål och andra större ojämnheter utjämnas med linoljekitt. Då spacklingen hunnit torka, avslipas ytan med pimpsten. Härefter utföras 2 eller flera strykningar med i—2 dagars mellanrum, varvid varje strykning bör väl torka, innan ny strykning företages. Mellan strykningarna avslipas ytan med fint sandpapper. Vid finare, invändiga arbeten spacklas och slipas de målade ytorna flera gånger. Skall den färdiga ytan göras blank, tillsättes fernissa i den färg, som användes för sista strykningen. För utvändiga arbeten bör helst spackling undvikas, enär denna i längden icke motstår väderlekens inflytande. O 1 j e m å 1-ning å puts. Kalkputsad vägg måste vara väl torr, innan oljemålning verkställes å densamma. Först befrias väggen från damm och dylikt, och därpå överstrykes ytan en gång med kokt linolja, varefter målningen sker i likhet med oljefärg å trä, med spackling etc. Å cementputs får icke anbringas oljemålning förrän efter 1 l/2 ä 2 år. Ytan skall då först indränkas med en svag lösning av vatten och svavelsyra eller järnvitriol. Först när detta torkat, kan oljemålning utföras, vilket sker i likhet med föregående (kalkputs). O 1 j emål-ning å metaller förekommer så gott som uteslutande på järn. Först rengöras ytorna genom skrapning och borstning. Utvändigt järn, som är utsatt för temperaturens inverkan, skall först grundas med tunn mönje-färg, och därpå verkställes målningen i likhet med föregående. Lasering och fernissning å trä bör användas endast å trä av god beskaffenhet och helst kvistfritt. Först påstrykes kokt linolja 1—2 gånger, varefter strykes en gång med tunn oljefärg, varvid träets struktur lyser igenom, och därefter med matt- eller lackfernissa en eller två gånger. Stenkolstjära användes huvudsakligast som bestrykningsmedel för papptak. För isolering mot fukt såväl för trä som mur är stenkolstjära ett utmärkt bestrykningsmedel. Den bör i allmänhet påstrykas varm. Kar bolineum användes endast för trä och för yttre arbeten. Den har ej så stor motståndsförmåga mot väderlekens inflytande som tjära och bleknar snart mot direkt solljus. Karbolineum bör påstrykas 2 gånger. Den ger träet en gulbrun ton, men genom tillsättande av färgstoff kan mörkare

ton erhållas. Trätjära är ett utmärkt bestrykningsmedel för trä och förtjänar komma till användning i stor utsträckning för dörrar m. m. till ekonomibyggnader. Den bör helst påstrykas varm, särskilt vid kall väderlek. Påstrykningen bör ske sparsamt, så att inga feta kanter e. dyl. uppstå, enär trätjära icke är någon torkande olja. För att få en jämnare ton bör trätjäran utspädas med annan olja, t. ex. karbolineum.

L. N. Gr amen.

Mångfålla. Se Idisslare, Matsmältningsorgan.

Mång fålletorka benämnes en svårare form av mag-tarm-katarr hos nötkreaturen, vilken visar sig i hårdnackad förstoppning med hård, mörk, ofta med slem överdragen träck, upphörd idissling och minskad eller helt upphörd mjölkavkastning; vanligen tillstöter feber, hårremmen blir stripig, ögonen insjunka, och ofta höres djuret skära tänder. Sjukdomen utvecklar sig vanligen ur en lindrig mag- och tarmkatarr, börjande med minskad foderlust, förlångsammad idissling, vanligen åtföljd av uppdriven flank till följd av gasansamling i våmmen, s. k. indigestion eller dyspep s i.

Orsaken är vanligen felaktig utfodring, ss. alltför stor mängd vattniga och slappande eller skämda fodermedel eller allt för hastiga ombyten i utfodringen.

Behandlingen är i början lämpligast svält den första dagen och därefter endast gott hö och vatten, tills normal idissling inställer sig, samt till ingivning bäst kräksalt, 2.5 g. i dosen, varav gives första dagen 5, den andra 4, den tredje 3 pulver dagligen; eller prustrot, 4 g. 2 ggr dagligen, samt dessutom rå saltsyra, 1 dessertsked i 1/2 1. vatten 2 ggr. om dagen. Därefter gives lämpligen följande pulver: kalmus- och gentianarot av vardera 100 g., karlsbader salt 300 g., 2 matskedar på fodret 2 gånger dagligen.

Försummas behandlingen eller få orsakerna fortfara att verka, förvärras lidandet snart, och har mångfålleförstoppning inträtt, äro utsikterna till förbättring väsentligt minskade. Behandlingen bör även då i första hand ha till ändamål att återställa idisslingen, och användes därtill lämpligast massage å våmmen genom knådning eller upprepat tryck med knutna handen i vänstra flanken och nedåt buken, som fortsättes i 10—15 min. och upprepas ett par gånger i timmen, samt ingivning av prustrot, 6—10 g. på en gång. Dessutom gives som avföringsmedel 300 g. glaubersalt löst i vatten jämte 20—30 1. linfröslem. Vid inträdande förbättring iakttages försiktighet med utfodringen och tillses noga, att endast fullt friska fodermedel användas. E. N—m.

Måra, Galium, ett till fam. kräpp växter, Rubiaceœ, hörande örtsläkte, utmärkt av krans-sittande blad, små, 4-delade, hjullika blommor 820

flytande, gör den också mindre stark och bör därför undvikas för utvändig målning.

Oljemålning på trä. Innan denna verkställes skall träet vara väl torrt. Först överstrykas alla befintliga kvistar och kådfläckar med stark schellacklösning (polityr). Sedan grundas träet med tunn, vanligen ljus oljefärg en gång. När detta väl torkat, utföres, då en fullständigt jämn yta önskas, späck-1 i n g, varvid alla ojämnheter i träet utfyllas med spackelfärg, som beredes av vete-mjölsklister, slammad krita och linolja. Spikhål och andra större ojämnheter utjämnas med linoljekitt. Då spacklingen hunnit torka, avslipas ytan med pimpsten. Härefter utföras 2 eller flera strykningar med i—2 dagars mellanrum, varvid varje strykning bör väl torka, innan ny strykning företages. Mellan strykningarna avslipas ytan med fint sandpapper. Vid finare, invändiga arbeten spacklas och slipas de målade ytorna flera gånger. Skall den färdiga ytan göras blank, tillsättes fernissa i den färg, som användes för sista strykningen. För utvändiga arbeten bör helst spackling undvikas, enär denna i längden icke motstår väderlekens inflytande. O 1 j e m å 1-ning å puts. Kalkputsad vägg måste vara väl torr, innan oljemålning verkställes å densamma. Först befrias väggen från damm och dylikt, och därpå överstrykes ytan en gång med kokt linolja, varefter målningen sker i likhet med oljefärg å trä, med spackling etc. Å cementputs får icke anbringas oljemålning förrän efter 1 l/2 ä 2 år. Ytan skall då först indränkas med en svag lösning av vatten och svavelsyra eller järnvitriol. Först när detta torkat, kan oljemålning utföras, vilket sker i likhet med föregående (kalkputs). O 1 j emål-ning å metaller förekommer så gott som uteslutande på järn. Först rengöras ytorna genom skrapning och borstning. Utvändigt järn, som är utsatt för temperaturens inverkan, skall först grundas med tunn mönje-färg, och därpå verkställes målningen i likhet med föregående. Lasering och fernissning å trä bör användas endast å trä av god beskaffenhet och helst kvistfritt. Först påstrykes kokt linolja 1—2 gånger, varefter strykes en gång med tunn oljefärg, varvid träets struktur lyser igenom, och därefter med matt- eller lackfernissa en eller två gånger. Stenkolstjära användes huvudsakligast som bestrykningsmedel för papptak. För isolering mot fukt såväl för trä som mur är stenkolstjära ett utmärkt bestrykningsmedel. Den bör i allmänhet påstrykas varm. Kar bolineum användes endast för trä och för yttre arbeten. Den har ej så stor motståndsförmåga mot väderlekens inflytande som tjära och bleknar snart mot direkt solljus. Karbolineum bör påstrykas 2 gånger. Den ger träet en gulbrun ton, men genom tillsättande av färgstoff kan mörkare

ton erhållas. Trätjära är ett utmärkt bestrykningsmedel för trä och förtjänar komma till användning i stor utsträckning för dörrar m. m. till ekonomibyggnader. Den bör helst påstrykas varm, särskilt vid kall väderlek. Påstrykningen bör ske sparsamt, så att inga feta kanter e. dyl. uppstå, enär trätjära icke är någon torkande olja. För att få en jämnare ton bör trätjäran utspädas med annan olja, t. ex. karbolineum.

L. N. Gr amen.

Mångfålla. Se Idisslare, Matsmältningsorgan.

Mång fålletorka benämnes en svårare form av mag-tarm-katarr hos nötkreaturen, vilken visar sig i hårdnackad förstoppning med hård, mörk, ofta med slem överdragen träck, upphörd idissling och minskad eller helt upphörd mjölkavkastning; vanligen tillstöter feber, hårremmen blir stripig, ögonen insjunka, och ofta höres djuret skära tänder. Sjukdomen utvecklar sig vanligen ur en lindrig mag- och tarmkatarr, började med minskad foderlust, förlångsammad idissling, vanligen åtföljd av uppdriven flank till följd av gasansamling i våmmen, s. k. indigestion eller dyspep s i.

Orsaken är vanligen felaktig utfodring, ss. alltför stor mängd vattniga och slappande eller skämda fodermedel eller allt för hastiga ombyten i utfodringen.

Behandlingen är i början lämpligast svält den första dagen och därefter endast gott hö och vatten, tills normal idissling inställer sig, samt till ingivning bäst kräksalt, 2.5 g. i dosen, varav gives första dagen 5, den andra 4, den tredje 3 pulver dagligen; eller prustrot, 4 g. 2 ggr dagligen, samt dessutom rå saltsyra, 1 dessertsked i 1/2 1. vatten 2 ggr. om dagen. Därefter gives lämpligen följande pulver: kalmus- och gentianarot av vardera 100 g., karlsbader salt 300 g., 2 matskedar på fodret 2 gånger dagligen.

Försummas behandlingen eller få orsakerna fortfara att verka, förvärras lidandet snart, och har mångfålleförstoppning inträtt, äro utsikterna till förbättring väsentligt minskade. Behandlingen bör även då i första hand ha till ändamål att återställa idisslingen, och användes därtill lämpligast massage å våmmen genom knådning eller upprepat tryck med knutna handen i vänstra flanken och nedåt buken, som fortsättes i 10—15 min. och upprepas ett par gånger i timmen, samt ingivning av prustrot, 6—10 g. på en gång. Dessutom gives som avföringsmedel 300 g. glaubersalt löst i vatten jämte 20—30 1. linfröslem. Vid inträdande förbättring iakttages försiktighet med utfodringen och tillses noga, att endast fullt friska fodermedel användas. E. N—m.

Måra, Galium, ett till fam. kräpp växter, Rubiaceœ, hörande örtsläkte, utmärkt av krans-sittande blad, små, 4-delade, hjullika blommor821

och frukter bestående av 2 smånötter. De allmänt förekommande fleråriga, mer storvuxna arterna v i t m å r a, G. boveale L., stormåra, G. Mollugo L., och gulmåra, G. verum L., de båda förra med vita, den sistnämnda med gula blommor, förekomma i ängar och betesmarker och äro där skäligen betydelselösa, då de icke undantränga andra, bättre foderväxter och icke nedsätta fodrets smaklighet men bidraga till höets goda lukt. De hava av gammalt använts som färgväxter. Roten ger röd, gulmårans blommor gul färg. Snärjmåra, G. Aparine L., är ett vanligt ogräs i sädesåkrar, där den med sin slankiga, krokborstiga stjälk klänger upp i säden och befordrar liggsädesbildningen. Dess krokborstiga frukter mogna tidigt och avfalla till stor del före sädesskörden, varför den bibehåller sig, även om utsädet är rent från dess frukter, vilket ej alltid är fallet. Som den är i-årig, bekämpas den liksom andra fröogräs. vSe Ogräs, fig. 10.

Mård. Den i Sverige förekommande mårdarten, skogsmården, Mårtes mårtes L., är ett särdeles vackert och smidigt djur med en kroppslängd av inemot 5 dm., vartill kommer den över 2 dm. långa, yviga svansen. Till färgen

\

Gång- Hopp- Språng-spår. Mårdspår.

är skogsm. vackert brun med ljusare bottenull och en klart gul fläck på strupe och bringa. Den förekommer i större skogar över så gott som hela landet, dock numera överallt tämligen sällsynt. M. är ett skarpbitet och blodtörstigt rovdjur, som lever av varjehanda varmblodiga djur, isynnerhet ekorrar och skogsfågel, ävensom fågelägg. Dock förtär den stundom även bär och andra växtämnen. Utomordentligt skicklig klättrare, tillryggalägger den ofta långa sträckor, hoppande från träd till träd. Om dagen ligger den vanligen, stilla i ett sten-gryt, ett ihåligt träd eller ett gammalt ekorrbo. På något dylikt ställe föder honan i april 3—4 ungar. Marden jagas ivrigt för skinnets skull, som vintertiden utgör ett av våra värdefullaste pälsverk. Ju mörkare det är, desto bättre anses det vara. Lättast skjutes mården vid

nyfallen spårsnö, då det gäller att ringa in spåret och traktvis undersöka alla träd, där m. kan antagas hålla sig gömd. Sökandet underlättas i hög grad, om man till hjälp har en hund, som är van att »skälla träd» på ekorre. Mårdens spår äro till storleken närmast jämförliga med kattens men äro mera långsträckta än dessa, varjämte de visa tydliga märken efter klorna. Mårdens hastiga avtagande har föranlett utfärdande av under vissa år gällande totalförbud mot jakt å mård inom Uppsala, Gävleborgs, Västernorrlands och Jämtlands län. T. H—1.

Mås, Larus, simfågelsläkte, varav finnas 6 inhemska arter. Den största av dem är havs-truten, L. marinus L., vit med gråsvarta vingar, gul näbb och vitgrå fötter. Han häckar i spridda par bland de yttre skären utmed kusterna ävensom i Vänern. Han är en stark och rovlysten fågel, som jämte fisk även förtär ägg och ungar av andra sjöfåglar. G r å t r u-t en, L. ar gentatus Brunn, vit med ljust blågrå vingar, gul näbb och vitgrå fötter, kommer havstruten närmast i storlek och förgriper sig liksom denne stundom på ägg och fågelungar. Häckar kolonivis, talrikare på väst- än på ostkusten. Sillmåsen, L. fuscus L., överensstämmer till färgteckningen med havstruten utom i fråga om fötterna, som äro gula. Är dessutom avsevärt mindre än denne. Lever av småfisk, maskar, insekter och varjehanda avfall. Häckar koloni vis i de yttre skärgårdarna, talrikast på ostkusten. Fiskmåsen, L. canus L., har ungefär samma färgteckning som gråtruten men är mer än en tredjedel mindre samt har gulgröna fötter. Är den ojämförligt allmännaste måsarten och träffas såväl vid kusterna som vid insjöar

över hela landet. Skrattmåsen, L. ridibundus L., är av en duvas storlek och igenkännes lätt på sitt brunfärgade huvud, sin röda näbb och dito fötter. Förekom tidigare endast i landets sydöstra delar men har på senare tider spritt sig norrut till Mälareprovinserna. Dvärgmåsen, L. minutus Pall., är nästan en avbild av skrattmåsen, ehuru i betydligt förminskad skala. Mycket sällsynt, häckar han endast på några få ställen på Öland och Gottland. Såväl skrattmåsen som dvärgmåsen leva huvudsakligen av insekter och andra smådjur. Då måsarna icke göra någon skada på fisket men å andra sidan äro till oförliknelig prydnad för våra havs- och sjöstränder, förtjäna de ätt skyddas. Endast havstruten kan det ibland vara skäl att hålla efter på grund av den skada, han tillfogar häckande ejdrar och andra mera värdefulla simfåglar. T. H—1.

Mått, mål och vikt. Äldre mätnings- och vägningsenheter voro i regel grundade på jämförelse med kroppsdelar, t. ex. tum, fot, aln (= armbågslängd), famn, eller andra vanliga föremål, t. ex. stång, tunna, skäppa, kanna, spann, korn. Åkermåtten angåvos i den yta,822

som motsvarade ett dagsverke (ruta = i dags nyodling, plogland = i dags plöjning) eller viss utsädesmängd (tunnland, spannland, kappland) eller viss skördemängd (snesland). Dylika måttenheter hade på olika håll, även i samma land, växlande storlek (ex. olika storlekar på tunna och vedfamn), varför man inom de särskilda länderna sökt genom påbud fastställa deras storlek att gälla i hela landet. Till följd av ökade förbindelser folken emellan blevo internationellt överenskomna mått- och viktsystem mycket önskvärda, och detta önskemål har allt mer allmänt förverkligats genom att det först i Frankrike (år 1791) införda metersystemet antagits i de flesta civiliserade länder. Av dessa är det egentligen blott Storbritannien, Ryssland och Förenta staterna, som bibehålla sina gamla irrationella mått- och viktsystem. I de länder, där metersystemet är lagligt gällande, förekomma dock till viss del ännu de gamla måtten i dagligt tal, varför de, som för lantmannen hava någon betydelse, här nedan anföras.

För Sverige påbjöds metersystemet genom k. f. 22/11 1878. Metersystemets grundval är längdmåttet 1 meter, som skulle motsvara en tiomilliondel av jordens meridiankvadrant (1/4 av omkretsen över polerna), och som viktsenhet 1 gram (g.), motsvarande vikten av 1 kubikcentimeter (cm3. 1. kbcm.) vatten vid 4° C och vid havets yta. Metern blev ej fullt riktigt bestämd, men det internationella m.-måttet är fastställt efter ett i Paris förvarat normalmått.

Längdmått:

1 meter (m.) = 10 decimeter (dm.) — 100 centimeter (cm.) = 1,000 millimeter (mm.) = 3.3681 sv. fot. 1,000 m. = 1 kilometer (km.). 10,000 m. = 10 km. = 1 nymil.

Äldre svenska mått:

svenskt decimalmått: 1 fot (f.) = 10 tum (t.) = 100 linjer (1.) =0.2969 m. 1 stång = 10 f. 1 rev = 100 1; svenskt verkmått: 1 aln = 2 f. = 4 kvarter = 24 verktum. 1 famn = 3 alnar = 1.7814m. 1 mil = 36,000f. = 10.689 m.

Engelsk (amerikansk, rysk) fot = 0.305 m. ä 12 tum (inches, in) = 2.57 cm. Yard = .3 eng. fot. Hand = 4 in. = 10.16 cm. Mil = 1,609,3 m.

Dansk (preussisk) f. å 12 tum ä 12 linjer = 0.3139 m.

Norsk f. = 0,31375 m. 1 mil = 11,299 m.

Ytmått:

1 kvadratmeter (kvm. 1. m2.) = 100 dm2, (kvdm.) = 10,000 cm2, (kvcm.) = 11.344 kv.-fot (fa j. 1 hektar (ha.) = 100 ar = 10,000 m2. = 2.026 tunnland.

Äldre svenska ytmått: 1 kv.fot (fa.) = 100 kvtum (t2.) = 0.088 m2. 1 kvadrataln .,= 4 f2. 1 k vädrat famn = 9 kv. alnar 5=3.173 m2., 1 kvadratrev = 10,000 f2. = 8.815 ar.

Tunnland (tld.) = 32 kappland = 56 kann-land = 56,000 f2. = 49.3 6 5 ar. Kappland = 154.3 m2. Spannland = 16 kpl. = 1/2 tld. =. 20 snesland a 10 bandland. Mäling (i Jämtland) = 9,216 f2. = 8.11 ar.

Danskt tld. = 1.12 svenskt tld. = 55.16 ar. Norskt maal = 10 ar.

Engelsk (amerikansk) acre = 40.46 ar.

Preussisk morgen ä 180 kv. ruthen = 25.532 ar.

Rysk deciatin a 2 tschetvert = 1.0925 ha.

Rymdmått:

1 kubikmeter (kbm. 1. m3.) = 1,000 kbdm. (dm3.) eller liter (1.) = 38.207 kft. 1 1. = 0.382 kannor. Hektoliter (hi.) = 100 1. = 3.82 kft.= 0.61 tunna fast mål. Meterfamn = 3.6 m3.

Äldre svenska mål: kubikfot (kft.) a 10 kannor (k:or) a 100 kubiktum = 26.17 1. Kanna (k: a) = 2 stop a 8 kvarter a 4 jum-frur = 2.617 1.

Tunna: a) fast mål = 36 kappar (kpr.) = 63 k:or =1.65 hi. Kappe = 5.15 1. b) löst mål = 32 kpr. = 56 k:or =1.47 hi. Kappe 4.59 1. Fjärding = 1/ti t:a = 18.3 1. 1 skäppa i Skåne Vs, eljes 1/5—1/i t:a.

c) Våta och salta varor, rotfrukter: tunna == 48 k:or = 1.26 hi. Fjärding = 1/i t:a = 31.4 1. Hö: pärm (9.5 x 9.5 x 7.5 f.) = 677 kft. = 17.72 m3.

Virke: Petersburger standard: sågat virke 165 eng. kft. = 4.672 m3.; rundtimmer 120 eng. kft. = 3.397 m3.; 4-kant. balkar 150 eng. kft. = 4.247 m3.

Göteborgs standard f. pitprops = 180 eng. kft. = 5.097 m3.

Ved: kub.famn (6 x 6 x 6 f.) =216 kft. = 5.65 m3.; storfamn 6 kvarters (6 x 8 x 3 f.) = 144 kft. = 3.77 m3.; storfamn 5 kv4 (6 x 8 x 2.5 f.) = 120 kft. = 3,14 m3.; skogsfamn 6 kv. (6x6x3 f.) = 108 kft. = 2.83 m3.; skogsfamn 5 kv. (6 x 6 x 2.5 f.) = 90 kft. = 2.36 m3.; kas 6 kv. (6 + 4 + 3 f.) =72 kft. = 1.88 m3.

Träkol: stig 1. läst a 12 t:or = 75.6 kft. = 1.98 m3.; storstig = 2 stigar.

Dansk spannm.tunna = 8 skäppor =1.39 hi. Kanna = 2 potter =1.93 1.

Engelsk quarter (spannmål) = 8 bushels = 64 gallons = 2.908 hi. Bushel (skäppa) =

36.35 1.

10 pounds per bushel är ungefär = 12.5 kg. per hi. 1 quarter vanl. vikt vete = 480 pounds (lbs.) = 218 kg.; havre = 312 lbs. = 142 kg.

Gallon (imper., för våta varor) a 8 pints =

4-543 1.

Amerikansk quarter 2.819 hi. Bushel: = 35.24 1. Gallon = 3.785 1.

Vikt:

1 gram (g.) = 100 centigram (cg.) = 1,000 milligram (mg.) =0.00235 skålpund ((Ü>).323

Kilogram (kg.) = lo hektogram (hg.) = 1,000 g. = 2.35 <tb.

Meterton = 10 deciton (dt.) = 1,000 kg.

Äldre svenska vikter: skålpund (&) a 100 ort a 100 korn = 425.8 g. Centner = 100 U = 42.58 kg.

Nyläst = 100 ctr. — 4.26 ton. Lispund (LU) = 20 <& = 8.5 kg.

Skeppund = 20 LU. Lod = Vas II =' 13.3 g.

Danskt pund — 100 kvint = 500 g.

Norskt pund = 498 g.

Tyskt pfund = 500 g. Centner = 50 kg.

Engelskt, amerik, pound (Ib.) ä 16 uns — 453-6 g- Hundredweight = 4 quarters = 8 stones = 112 pounds = 50.8 kg. 1 stone = 6.36 kg.

1 ton = 1,016.025 kg.

Ryskt pud. = 40 pund — 16.38 kg.

Litt.: L. B. Falkman. Om mått, mål och vikt i Sverige.

Mältning. Då stärkelsehaltiga ämnen, såsom säd eller potatis, skola användas för beredning av alkohol (se Alkoholjäsning), måste stärkelsen först förvandlas till jäsbart socker (se Kolhydrat). Detta sker vanligen genom inverkan av ett enzym, diastas eller amylas, som alstras i groende frön. För detta ändamål tillsättes malt, som beredes genom mältning (groning) av säd. Till m. användes i främsta rummet korn, mindre ofta råg eller havre, vilkas diastatiska kraft är blott omkring 90 och 30 % av kornets. Säden stöpes i vatten, varvid den befrias från slökorn, som flyta upp, och tvättas från föroreningar, och sedan den efter omkring 3 dygn blivit stöpmogen, d. v. s. mjuk, så att skalet lätt lossnar vid tryckning, avtappas stöpvattnet, och säden lägges i maltkällaren till groning, vid vilken temperaturen noga regleras genom sädeslagrets tjocklek och dess vändning, så att värmen ej stiger över 17.5° C, emedan en mältning vid högre värmegrad medför lägre halt av diastas och mindre löslighet hos maltet samt gynnar utvecklingen av jäsningsstörande organismer. Under mält-ningen ökas halten av diastas, socker och det för jästens växt viktiga asparaginet oavbrutet, men genom utveckling av rot och bladgrodd åtgå socker och asparagin, och tillika ökas faran för utvecklingen av mögel och andra skadliga mikroorganismer. Det gäller därför att låta mältningen fortgå länge, utan att bladgrodden får växa för lång. Där man har mindre fullkomliga anordningar, såsom vid hemmältning, avbryter man därför denna, då grodden efter omkring 1 vecka nått ungefär 3/4 av kornens längd, och får då ett mindre dia-st asrikt »kortmalt». Fabriksmässig mältning får däremot helst fortgå i 20 dagar, varvid erhålles ett mer utvuxet »1 å n g m a 11». Härvid förloras mera av sädens organiska ämnen genom andning, så att av viktsutbytet av långmalt blir blott omkring 90 % mot av kort-

malt, men i diastasverkan motsvara 70 delar långmalt 100 delar kortmalt. Det vid mältningen erhållna grönmaltet användes vanligen direkt vid brännvinsbränning och jästberedning, men torkas eljest i luften eller genom upphettning, varvid den diastatiska kraften dock minskas, mer ju högre torkningstemperaturen varit. Torrmaltet befrias på putsningsapparater från maltgroddarna, som äro ett värderat fodermedel. Vid mältningen förloras genom tvättningen i medeltal 1.3 och vid groningen av kortmalt omkring 5, men av långmalt omkring 15 % av kornets vikt. Av 1 hi. korn erhålles ungefär 2.25 hi. grönmalt men 1 hi. torrmalt och 1.3 hi. maltgroddar.

Litt.: M. Mærcker. Handledning i brännvinsbränning, övers. Sthlm 1899.

Människogödsel, latrin, har stort innehåll av växtnärande ämnen och förtjänar därför att med noggrannhet tillvaratagas och användas för gödsling, vilket ock noga iakttages i åtskilliga andra länder, främst i Kina och Japan, där i tätt befolkade trakter en intensiv växtodling underhålles trots nästan fullständig frånvaro av husdjursskötsel. I vårt land tillvaratages blott en liten del av denna gödsel, och det som samlas skötes vanligen så, att dess näringshalt till stor del går förlorad. Mängden av uttömningar från en människa växlar betydligt efter mängden förtärd näring men uppskattas i medeltal till 50 kg. träck och 450 kg. urin för år och fullvuxen person.

Halten av växtnärande beståndsdelar växlar även betydligt men i medeltal innehåller

	Urin	Träck
Vatten	94—99	74—77
Kväve.......	O.8—1.0	1.5—1.8
Fosforsyra . . , , .	o. 15	1.2—1.4
Kali	0.2	0.4—0.6
Kalk	0.02	0.6—O.o

Latrin väger 900—1,000 kg. per m3.

Människans uttömningar äro på grund av arten av hennes föda en mer koncentrerad samt kväve- och fosforrikare gödsel än husdjurens spillning. Likasom denna är latrinen mycket utsatt för förlust aV de växtnärande ämnena genom bristfällig tillvaratagande av urinen samt genom kvävets övergång till flyktiga föreningar.

För ett så vitt möjligt fullständigt tillgodogörande av de stora tillgångar i växtnäring, som människogödsel innehåller, ligger främst vikt på att den upptages i täta behållare, så att urinen ej kan bortrinna. Vidare bör latrinen antingen direkt användas för gödsling eller ock blandas med sådana ämnen, som göra gödselmassans brinning jämn och kvarhålla därvid uppkommande ammoniak. Direkt gödsling med latrin utföres bäst så, att den blandas med vatten till en vätska, som sprides824

jämnt över jorden före sådden eller mellan de växande plantorna, såsom med största framgång göres i trädgårdsskötseln, eller ock användes till översilning av ängsmark. Däremot är gödsling med oblandad latrin i fast form mindre lämplig på grund av svårigheten att i jorden jämnt fördela denna starkt koncentrerade gödsel, som lätt verkar brännande på de växtrötter, vilka träffa osönderdelade klumpar. Därför utblandas latrinen helst med dy eller torv, som gör den lättare att hantera och fördela samt kvarhåller bildad ammoniak.

Då latrinen fabriksmässigt beredes till en pulverformig gödsel, pudrett, bör samma hänsyn till kvävets bevarande iakttagas. Pudrett har tillverkats genom gödselmassans intorkning genom upphettning och malning, s. k. pariserpudrett, men vid denna beredning, som icke numera torde förekomma, bortdunstar den redan förefintliga ammoniaken. Samma fel vidlåder beredningen av kal k-pudrett genom latrinens uppblandning med osläckt kalk, varvid massan självupphet-tas, så att det överflödiga vattnet bortdunstar. Genom hettan och falkens desinficierande verkan dödas förefintliga mikrober, varigenom smittas spridning, fortsatt jäsning och bildning av stinkande ämnen hindras, men uppstår betydlig förlust av kväve, om ej beredningen sker med fullt färsk latrin, i vilken ammoniak ännu ej bildats, vilket är praktiskt outförbart, då ammoniakj äsningen inträder mycket hastigt. Av förhållandet mellan halten av kväve och av kali och fosforsyra i kalkpudrett i förhållande till samma förhållande i färsk latrin framgår den kväveförlust, som inträtt vid pudrettberedning. Under det att kvävehalten i träck plägar vara omkring 1/3 högre än fosforsyre- och 3 gånger högre än kalihalten, är den i nedanstående medelanalys av kalkpudrett ungefär 40.% av.den förra och lika med den senare, vilket tyder på att 2/3 av kvävet gått förlorat.

Bäst tillvaratages latrinen genom blandning med torvmull, helst försatt med ett par proc. svavelsyra som desinfektionsmedel. Så beredd torvmullspudrett bildar ett mörkt, mullformigt, så- gott som luktlöst pulver, som visserligen, då det ligger i hög, först tager hetta, varvid ammoniak bildas, vilket även lukten då tillkännagiver, men om högen hålles tillpackad, blir kväveförlusten rätt obetydlig, särdeles om mullen varit blandad med svavelsyra. Vid renhållningsverk tillsättes ej mer mull, än som behöves för vätskans upptagande, vanligen 1 viktsdel på 8—10 delar latrin (1 bal på 5—7 hi. pudrett). Om så mycket inblandas, att massan blir torr, får luften större tillträde, varigenom jäsningen blir häftigare och kväveförlusten större. Torvmullspudretts sammansättning växlar efter blandningsdelarnas mängdförhållande. Medeltalen av ett stort antal svenska analyser voro följande:

	Kalk-pudrett	Torv-mullpudrett
Vatten.......	12.0	80.0
Kväve.......	0.4	1.o
Fosforsyra.....	I.o	0.3
Kali........	O.45	0.4
Kalk........	58.0	—

1 hi. kalkpudrett väger omkring 80 kg. och 1 hi. fuktig torrmullpudrett omkring 75 kg.

Att kvävehalten i torvmullspudrett är högre i förhållande till fosforsyran och kali än i den färska latrinen, beror på den stora inblandningen av kväverik torv, och då dennas kväve ytterst långsamt kommer växterna till godo, bör vid bestämning av pudrettens gödselvärde hänsyn tagas blott till innehållet av lätt tillgängligt kväve, vilket plägar utgöra omkring hälften av hela kvävemängden.

Det lätt lösliga kvävet är i latrin och pudrett ytterst lätt upptagbart av växterna och kan i värde räknas föga underlägset ammoniak-kväve. Verkan av torvmullspudretts kväve har vid försök varit på första grödan intill 60 och på 3 grödor 72 % av salpeterkväves (se Kvävegödsel) och fosforsyrans ungefär lika med superfosfatfosforsyras.

Latrin och pudrett böra till följd av sin höga halt av lätt tillgängligt kväve företrädesvis användas på kväve- (mull-)fattig jord och för fodergrödor och trädgårdsväxter, som behöva mycket kväve. De böra användas blott i mindre mängder, torvmullspudrett blott V 3 så mycket som kreatursgödsel, latrin ännu mindre. I större mängder gör latrin till följd av sin

stora halt av salter och ringa mullbildande förmåga lerjord kärv och svårarbetad och kan på torr jord verka brännande. Gräs och grönfoder få genom latrin och pudrett i större mängder för stor frodighet, lägga sig och bliva mindre smakliga för kreaturen.

Människourin är mycket rik på kväve men fattigare på kali än nötkreatursurin. Den bör därför tillvaratagas, vilket bäst sker i torvströ eller -mull, varmed lådor i pissoarer fyllas. Den urindränkta massan (»urat») är en ensidig kvävegödsel.

Marg. Se Ben, Virke.

Märg b orre. Se Barkborrar.

Märgel betecknar i geologien berg- och jordarter, bestående av en blandning av lera och kalcium-(magnesium-) karbonat; i jordbruksläran brukas ordet för att beteckna jordarter, som innehålla större halt av kalciumkarbonat (kolsyrad kalk), varvid någon bestämd gräns mot andra jordarter på grund av kalkhalten ej kan angivas, utan som m. eller märgeljord i allmänhet betecknas en jord, som innehåller så mycket kalcium- (och magnesium-) karbonat, att synbar fräsning av frigjord koldioxid (kolsyra) uppstår vid jordens fukt-ning med syra, eller hos vilken kalkens inverkan på jordens egenskaper tydligt framträder 825

(se Kalcium). Dylik jord förekommer inom de märgelområden, där jorden bildats genom söndergrusning av kalkberg och kalkrika lerskiffrar, huvudsakligen tillhörande silurformationen, i Skåne- och Blekinge även kritkalk. Dylika områden finnas i Skåne och angränsande del av Halland, i Blekinge och S. Kalmar läns kusttrakter, på Öland och Gottland, s.v. östergötland, mellersta Västergötland, södra Närke, Uppland och östra Södermanland, Nedansiljans fögderi i Dalarne, jämtländska och sydlappländska sjödistrikten. Inom dessa områden avtager kalkhalten i jorden med avståndet från den berggrund, genom vars sönderdelning jorden uppkommit, d. v. s. i allmänhet mot söder; kalkhalten är också till följd av urlakning lägre i de ytliga delarna av jorden. Av märgel skiljer man mellan:

i. Kalkmärgel 1. kalkmo, som består huvudsakligen av fint fördelad, ur vatten utfälld kolsyrad kalk, ofta blandad med snäck-och musselskal, samt dy, s.k. snäckgyttja, förekommer som bottensats i kärr och sjöar inom m.-områdena, särdeles i Gottland och Jämtland; består till huvudsaklig del, ofta 80—90 % av kalciumkarbonat och användes som jordförbättringsmedel men finnes knappt som åkerjord.

2. Sand- och grusmärgel. I Skåne förekommer kalkhaltig glacial- och diluvial-sand, i Skåne och Halland en grusmärgel av söndergrusad kritkalk samt här och var i landets förr under havsytan nedsänkta delar bankar av grusig s n ä c k- och mussel-märgel, som stundom hava en betydande mäktighet. Dylika bildningar ha sedan länge tillbaka använts till förbättring av kalkfattig jord, undantagsvis även till vägfyllnad. Rent skalgrus, fritt från lera och sand, består till övervägande del av kolsyrad kalk med en kalkhalt av omkring 50 %. Försök hava visat, att det grova gruset giver mycket liten verkan som kalkrikt jordförbättringsmedel, under det att det i finmalet skick (finare än 0.2 m.m) var ungefär likvärdigt med samma mängd kalk i fint kalkstensmjöl av silurkalk. Till hönsfoder användes kalkgruset grovmalet (med en kornstorlek av 0.5—7 mm.).

3. Grusig lermärgel, morän-m. 1. kalkhaltig moränlera förekommer i största utsträckning i s.v. Skåne men även i Småland, Östergötland, Roslagen m. fl. m.-områden, där den bildar en utmärkt åkerjord; i Skåne är det huvudmassan av den m., varmed jorden märglats.

4. Finkornig lermärgel utgöres huvudsakligen av den varviga glacialmärgel, som i stor utsträckning förekommer i s. och mellersta Sveriges lerområden och vanligen täckes av kalkfattigare lera.

Mär gelprov. Se Kalkning. Märgeljord. Märgellera är på grund av kalkens inverkan mer lättbrukad, drivande

och fruktbar än kalkfattig lera av i övrigt likartad beskaffenhet. Sand- och grusmärgel hava däremot mindre företräde än motsvarande kalkfattiga jordslag, emedan dessa redan i och för sig äro luckra och varma.

M. har tidigare haft stor användning som jordförbättringsmedel, ett bruk som numera starkt avtagit på grund av att bränd eller mald kalk numera är så lätt tillgänglig och så billig, att därmed utförd kalkning blir billigare än märgling. Märgelns fördelaktiga verkan beror huvudsakligen på dess innehåll av kalk, varför mängden använd märgel bör beräknas efter kalkmängden. Den innehåller stundom en avsevärd mängd fosforsyra, dock ej mer än åkerjorden i allmänhet innehåller (högst 0.2 %), varför någon verkan därav knappt kan påräknas. Påförd mull- och torvjord, har märgein utom kalkverkan, även samma förbättrande inflytande som annan mineralisk jord på de fysikaliska egenskaperna (gör jorden fastare, ökar den kapillära vattenledningsförmågan och värmeledningsförmågan).

Marg lin g. Se Kalkning, Märgel.

Märgstråle. Se Virke.

Märkning av djur plägar ske på följande sätt:

1. Bränning kan hos nötkreaturen göras å hornen och på hästar för tillfällig stämpling å hovarna, men sker vanligen å huden på halsen, bogen eller lårets utsida. Dylik m. sker vanligen för att beteckna, att djur tillhör viss ras eller grupp (stuteri-,, stamboks-, pre-mieringsmärken) men blir vanligen med tiden för otydlig att utgöra säkra individuella kännetecken.

2. Klippning i öronen. Ett vanligt system för värdering av de olika klippen är följande: ett trekantigt klipp i spetsen av vänstra örat = 100, i högra 200, i undre kanten på vänster 1, i den övre 3 och på motsvarande ställen å högra örat 10 och 30 samt ett runt hål i vänstra örat 400 och i det högra 800. Vid märkningen användas särskilda skarpslipade tänger, som böra vara väl rengjorda. Efter klippningen böra såren tvättas med lysollösning och bestrykas med j odof orm-bor-syresalva eller j odof ormkollodium för att påskynda läkning utan varbildning.

3. Nummer märken, som fästas i örat. Lämpliga sådana äro de s. k. nitbara Crotaliamärkena, som utgöras av en U-formigt böjd numrerad plåtremsa, vars ändar trädas genom ett upptaget hål i örat och med en särskild tång hopnitas utanför örats kant. Även de schweiziska öronmärkena, system D, äro praktiska och mycket använda;, de utgöras av en knapp försedd med ett vertikalt stift, som trädes genom ett i örat klippt hål och med en särskild tång fästes i en platta på örats baksida. Öronmärkena system Hink-Drawert utgöras av en knapp försedd med ett hålstift med skarpslipad kant, som med ett enda tryck826

av den tillhörande fixertången kunna direkt fästas i örat utan att hål först klippes. Märkena fästas bäst i örats övre kant vid öronroten; fästas de i örats yttre kant, kunna de lättare lösslitas.

4. Tillfällig märkning kan ske genom att med lämplig sax klippa nummer i hårfällen, vilka rätt länge hålla sig synliga, eller genom att med lätt torkande oljefärg och schabloner anbringa märken direkt på huden, ss. brukas vid märkning av djur för export.

5. Höns märkas genom kring benen fästa, breda, numrerade aluminiumringar eller onumrerade, smala ringar, som genom olika antal angiva numret, eller, än lämpligare genom celluloidringar, vars olika färger beteckna 1—9, varvid ringarna på vänster ben kan beteckna enhet och på höger 1 o-tal. E. N—m.

Mäsk. Se Alkoholjäsning, Brännvinsbränning, Drav.

Mässing. Se Metall.

Mässingsvatten. Se Salpetersyra.

Mätare är namnet på vissa rjärilfamiljer, vilkas larver blott äga två par vårtfötter i kroppens bakända. Till följd härav krökes kroppen starkt vid gåendet. Hit hör en mängd ekonomiskt viktiga arter, såsom frostfjäril, krusbärsmätare, tallmätare m. fl. A. T—n.

Mätning av djur användes dels för att bestämma djurens storlek eller vikt, dels ss. hjälpmedel för bedömande av proportionerna i deras yttre form. En svårighet i att få noggranna mått ligger däri, att man för många mått ej kan få tillräckligt bestämda punkter för måttens tagande, varför samma mått ej alltid erhålles, om mätningen utföres av olika personer. De vid mätning av olika djur tagna måtten få ej heller, då det gäller att bedöma proportionerna, direkt jämföras, utan böra på ett eller annat sätt uttryckas i förhållande till djurens storlek. Man bör därför använda vissa grundmått, till vilka de övriga reduceras. Dessa böra först och främst kunna tagas med tillräcklig säkerhet och även vara av betydelse för djurets värde och tillräckligt stort, för att övriga mått skola kunna angivas i delar därav. För hästar är höjden över manken ett lämpligt grundmått, för nötkreatur hellre bålens längd, som för deras värde är av större betydelse än höjden. Huvudets längd är däremot olämpligt som grundmått för att bedöma de övriga kroppsdelarnas utveckling, likaså vikten, som en del föreslagit, då det ju från matematisk synpunkt är oriktigt att direkt jämföra lineära mått och kubikmått.

Mätningen utföres dels med ett vanligt måttband eller en graderad kedja, dels med en måttstång, försedd med tvä vinkelräta, förskjutbara tvärarmar och graderad så, att avståndet såväl från stångens ena ände till en , av tvärarmarna (för höjdmått) som mellan

båda armarna (för breddmått) kan avläsas. Mätningarna göras bäst på vänstra sidan, och tillses, att djuret står på jämn mark och intager en naturlig och regelrätt ställning.

De vanligaste använda måtten äro:

För hästar: höjden över manken, som helst mätes med stångmått och över mankens högsta punkt. Vid användning av band- (kedje-)mått börjas vid marken och lägges bandet (kedjan) efter frambenet över bogen till mankens högsta punkt, men detta mått blir beroende icke blott på hästens verkliga höjd utan även på bredden genom revbenens större eller mindre värvning.

Höjden över ryggen eller bakom sadeln mätes vid mitten av näst sista revbenet och höjden över korset på korsets högsta punkt. Sättes höjden över manken = 100, är (enl. Nathusius) höjden över korset i medeltal: hos engelskt fullblod 100.2, hos lättare halvblod 99.9 och hos ardenner 102.8.

Bröstets djup är skillnaden mellan höjden över manken och avståndet från bröstbenet till marken strax bakom frambenen och utgör (enl. Nathusius) i procent av höjden:

Hingst Sto

Hos fullblod . . . 4<5.5 48.2

» ostpreussare . 47-5 48.0

» hannoveranare 47-3 48.9

» oldenburgare 47-i 48.8

» ardenneT . . 48.9 51.1

» shire 49.1 50.6

Bålens längd mätes från bogleden till bärbens-knölen och utgör i procent av höjden:

Hingst Sto

[os fullblod . . . IOI.5 100.1

» ostpreussare . IOI IOI.2

» hannoveranare 100.5 100.2

> oldenburgare i°3-3 104.6

» ardenner . . 106.2 107.3

» shire 105.0 ICO.4

Bröstbredden mätes vid bakre skulderbladsvinkeln och utgör i procent av höjden:

Hingst Sto

Hos fullblod . . . 26.5 25.0 26.7

» ostpreussare . 27.4 » hannoveranare 28.3 26.2

» oldenburgare 29.7 28.4

» ardenner . . 33-4 31-5

» shire 37-4 30-5

Bröstets bredd är således i allmänhet större hos hingstar men dess djup större hos ston.

Bröstomfånget mätes med måttband på samma ställe som bredden och utgör i procent av höjden:/y^^^^^^-v.* asv~~ (tptes^

827

Hingst Sto

Hos fullblod 113.7 116.5

» ostpreussare . . 116.4 H9-9

t> hannoveranare . 116.7 120.6

» oldenburgare . 119-4 122.9

» ardenner . . . 126.3 128.6

» shire..... 122.9 124.2

» nordsvenska . . 122.9 121.6

Framknäets omfång ävensom bredden mätes över ärtbenet och skenbensomfånget vid mitten av skenbenet. Det senare ut-

gör:

i % av höjden medeltal cm.

Hingst Sto Hingst Sto

Hos fullblod . . . 12.7 I t.9 20.3 19.0

» ostpreussare . . 13.0 12.1 21.o 19.9

> hannoveranaTe . 13.3 12.6 21.7 20.4 » oldenburgare . I4.0 13.1 22.9 20.6 » ardenner ... 15.4 14.4 24.9 23.4

> shire..... 15.5 15.0 26.6 24.6

» nordsvenska . 14.3 I 3.4 22.3 20.5

För nötkreatur: Bålens längd, som mätes antingen som hos hästen eller ock så, att måttstången lägges utefter ryggen med den ena tvärarmen tvärs över halsen mot i:a bröstkotans tornutskott och den andra fälld nedåt mot bärbens knöl en. Därigenom erhålles ett rättare uttryck för bålens verkliga längd, än om till utgångspunkt väljes bogleden, som dels är en alltför rörlig punkt, dels ej heller tillhör bålen.

Huvudets längd mätes med band-mått från mitten av hornkammen till övre randen av mulen, och för att få förhållandet mellan hjärnskålens och ansiktsregionens (nos-partiets) utveckling mätes hjärnskålen från hornkammen till en linje, som sammanbinder inre ögonvinklarna och nospartiet därifrån till mulen.

För att få ett uttryck för förhållandet mellan framdel, mellankropp och b a k-d e 1 mätes framdelen från bogleden till en lodrät linje från bakre skulderbladsvinkeln (= bo g p a r t i e ts bredd), mellankroppen därifrån och till en lodrät linje från yttre höftknölen och bakdelen från höftknölen till sittbensknölen (— korsets längd). Enligt Sette-ga§ts metod uttryckes proportionerna mellan bålens olika delar på så sätt, att bålen indelas i 24 lika delar, och i ett bråk angives genom tälj aren, hur många sådana delar komma på framdelen, och genom nämnaren på bakdelen. Den mest önskvärda typen skulle enligt Sette-gasts mening angivas genom 8/8 form, d. v. s. en lika utveckling av framdel, mellankropp och bakdel, något som möjligen kan stämma för utpräglade göddjur, men ingalunda är önskvärt för mjölktypen.

Rygglinjens form angives genom höjden: över manken, tagen på dess högsta

punkt, höjden över ryggen vid sista bröstkotan, höjden över korset på dess högsta punkt och höjden vid svansroten mittöver spetsen för den inskärning, som bildas mellan svansroten och bärbenet, eller på högsta punkten, om denna ligger högre än korsets högsta punkt.

Bröstets djup bedömes antingen som hos hästen eller hellre efter mätning direkt från rygglinjen till bröstbenet utefter en lodrät linje från bakre skulderbladsvinkeln, då måttet därigenom blir mindre beroende av mankens höjd, som ju ej är av någon betydelse för brösthålans rymlighet, vilket bedömandet av bröstdjupet huvudsakligen avser att utröna. Bröst djupet är (enl. Kræmer) i medeltal 46 % av längden och utgör t. ex. hos svenska ayrshire-rasen 45,6 % (eller 68.5 cm.) hos kor och 46 % (eller 76 cm.) hos tjurar.

Bröstets bredd mätes på så sätt, att måttstången lägges vinkelrätt över ryggen, så att de bägge lodrätt ställda armarna tangera bakre skulder blads vinkeln. Bröstbredden är (enl. Kræmer) hos typiska gödraser omkr. 33.3 % av längden och bör hos djur av mjölktyp vara omkr. 28 %; hos svenska ayrshire-rasen utgör den i medeltal för kor 26.9 % av längden (och 32.9 % av höjden eller 40.5 cm.) och hos tjurar 29.8 % (eller 37 % av höjden) samt hos den rödbrokiga svenska rasen i medeltal 40.9 cm. eller 32 % av höjden hos kor och 49.9 cm. eller 36.7 % av höjden hos tjurar.

Höftbredden eller främre korsbredden mätes över yttre höftknölarna, b ä c k e n b redden eller mellersta korsbredden över lårledernas yttre kontur och b ä r b e n s-b redden över de yttre hörnen av de bakifrån sett triangulära bärbensknölarna. Höftbredden utgör i allmänhet omkr. 1/3 av bålens längd: hos svenska ayrshirerasen 33.3 % av längden (eller 40.5 % av höjden och 50.1 cm.) hos kor, men blott 31.9 % av längden (eller 39.6 % av höjden) hos tjurar och hos den rödbrokiga svenska 40.9 % av höjden eller i medeltal 51.9 cm. hos kor, och hos tjurar 39.9 % av höjden eller 54.2 cm. Bärbensbredden bör (enl. Kræmer) ej understiga 20 % av längden och utgör hos sv. ayr-shire 21.1 % hos såväl tjurar som kor eller i cm. 31.8 hos kor och 35 hos tjurar (25.7 % och 26.1 % av höjden) och hos den rödbr. svenska 32.6 cm. hos kor och 35.5 cm. hos tjurar (= 25.6 % och 26.1 % av höjden).

Bröstomfånget eller främre omfånget mätes med måttband på samma ställe som bröstets djup och bredd och utgör för .sv. ayrshire i medeltal 176.5 cm. för kor och 208.3 cm. för tjurar (eller 110.8 % och 125.4 % av längden och 134.8 % och 156.2 % av höjden), och hos den rödbr. svenska 182 cm. hos kor och 209.2 cm. hos tjurar (eller 143.3 % Och 154.2 % av höjden).

Buk o m f ånget eller bakre o m-e t mätes så, att måttbandet lägges828

omedelbart framför juvret och bakom yttre hof t knölarna.

Om måttband för uppskattning av djurs levande vikt, se Kreaturs viktmått band.

E.N—m.

Mätning av virke. Se Virkesinmätning, Vir-kesmått.

Mögel är en allmän benämning på svampar, vilkas vegetativa delar, svamptrådar eller hyfer, bilda ett överdrag på eller genomväva organiska ämnen. De föröka sig genom av-snörning av vegetativa förökningsceller, koni-dier, vissa av dem även med egentliga sporer, och föröka och sprida sig därigenom lätt. Då dylika förökningsceller alltid finnas i luften, uppträder m. varhelst döda organiska ämnen äro i beröring med luften. De kunna utvecklas vid vare sig sur, neutral eller basisk reaktion hos näringsmediet, och under det att bakterier företrädesvis trivas vid basisk eller neutral reaktion, tager m. vanligen överhand vid sur reaktion.

Då m.-svampar leva av de organiska ämnena och sönderdela dessa, kunna de i allmänhet räknas som skadliga; m.-dam från foder och strö kan framkalla inflammation i lungor och lungsäck, och hos fjäderfä uppträder av m. förorsakad inflammation i luftvägarna ofta mycket svårartat och med dödlig utgång, då djuren hållas i instängda, kvava och mögliga rum. Utfodring av mögligt foder förorsakar stundom kastning, varför det ej bör givas åt dräktiga djur.

I mejerihanteringen gör m. skada genom att från kärl och smörpapper sprida sig in i smöret, vilket motverkas genom ångning av drittlarna. Vid vissa ostsorters (ex. Roquefort, Stilton, Gorgonzöla) beredning och mognad är ostmassans genomvävning med m. av betydelse för ostens kvalitet; m.-svamparna avsöndra enzym, som sönderdela äggvita under bildning av ammoniak och andra ämnen, som giva för ostslaget egendomlig smak.

Bland vanliga m-svampar märkas:

Kolvmögelsvamp, Aspergillus glau-cus Link och candidus Link, med kolvlikt uppsvällda konidiebärare, är vanlig på allehanda i sönderdelning stadda men jämförelsevis torra växtämnen.

Penselmögel, Penicillium lactis Fres., vilken utgör det på allehanda organiska ämnen allmänna grönmöglet. Dess namn härleder sig från, att det från myceliet utvecklar upprättstående, skaftade, penselformigt förgrenade konidiebärare, som giva ett sammetslikt utseende åt m.-täcket, som förekommer på grädden på sur mjölk, på bröd, foder, gödsel m..m. Vissa närstående arter bidraga, ss. ovan sagts, till mognaden av vissa ostsorter.

Mj ölkmögel, Oidium lactis Fres., utgör den vita, silkesglänsande beläggningen på sur grädde, men växer även på gödsel m. m. Konidiebärarna äro greniga och konidierna avsnöras i spetsen såsom leder.

K o p p m ö g e 1. Se d. o.

Sotmögel, Cladqsporium herbarum Link, är ett på sädeskorn samt på torra blad och stjälkar förekommande svart m., som på samma sätt som föregående avsnöra konidier, som dock äro svarta.

Snömögel. Se Fusarium.

Kulmögel, Mucor mucedo IL., race-mo sus Fres. m. fl. arter, förekommer allmänt på multnande växtdelar, gödsel m. m.; den senare arten förorsakar på samma sätt som jästsvampar alkoholjäsning. Från ett vitt, senare brunaktigt mycelium, utbildas skaftade, klotformiga sporhus, ur vilka talrika sporer utkomma.

B 1 a d m ö g e 1 är ett gemensamt namn på flera svampar, som bilda m.-flackar på blad. Se t. ex i. Potatissjuka, Gurksjukdomar.

Mögelröta å lagrad frukt. På frukt, som vid skörden blir stött, bildas snart bruna fläckar, å vilka utvecklas olika slag av mögelsvampar, tillhörande släktena Mucor, Penicillium, Botrytis m. fl. Genom svamparnas angrepp inträder förruttnelse, och om luften i lagerrummet är fuktig, kunna även de oskadda frukterna angripas av mögelarter.

För att förekomma m. bör frukten nedtagas mycket varsamt, får således ej skakas ned och bör omedelbart efter skörden under ungefär 3 veckor ligga i ett rum vid omkring + 12° C. för att avdunsta överflödigt vatten. Innan frukten inlägges i källare, bör i denna förefintliga mögelsporer förstöras, genom att pulvriserat svavel, blandat med litet träull, brännes i en järngryta, under det att fönster och dörrar hållas väl stängda i dygn. Under vintern bör ett par gånger i månaden tillses, att all mögelskadad frukt avlägsnas. Se Fruktodling: Fruktför väring. E. H—g.

Mönja. Se Bly, Färg: Målarfärg, Kitt.

Mörtsläktet, Leuciscus, av karpfiskarnas familj, Cyprinidœ, utmärker sig genom tämligen långsträckt kropp, medelstora—stora, silverglänsande fjäll, korta rygg- och analfenor utan någon hård stråle, samt kluven stjärtfena. De äro vårlekande fiskar med anfästande rom. Leva av smådjur och vissa arter även av växtämnen, huvudsakligen alger.

Mört, IL. rutilus L., har bukfenorna fästa mitt under ryggfenans början, rygg- och stjärtfenor olivgröna, bröstfenor grågula, buk- pch analfenor delvis röda. Ögon röda. Förekommer i hela landet i insjöar* och vid Östersjökusten. Leker vid grunda sjöstränder eller i strömmande vatten, på stenbotten eller vattenväxter, tidigt på våren, »när björklövet är stort som råttöron», och fångas då i massor i nät och ryssjor. Storvuxen m. begagnas till mat, små-mört mest till agn.

Stämmen, L. grislagine L., är långsträck-tare och smalare än mört, har buk- och analfenor gulaktiga, ögon silver vita—gulaktiga. Lever mest i strömmar och förekommer i östra829

Sverige söderut till Dalälven samt i vissa vattendrag i mellersta Sverige till Dalälven i norr.

Id, L. idbarus L., är också långsträckt men storvuxnare, tjockare och mer bredryggad. Bröstfenor gråröda, buk-analfenor röda. Når en vikt av 2—3 kg. Lever vid östersjökusten och däri utfallande vattendrag, särdeles i strömmar, samt i Vänerns vattensystem. Leker i rinnande vatten vid begynnande vår, »när videt blommar». Fångas i nät, not, ryssjor och på krok. Är grov i köttet och benig.

Farna, L. cephalus L., som når idens storlek, igenkännes på analfenans avrundade nedre

rand samt därpå, att huvudet är ganska stort, med mycket bred panna. Buk- och analfenor hos äldre fiskar röda. Förekommer i en del vatten i s. och mellersta Sverige, men är liksom följande av ringa värde som matfisk.

Sarv 1. rudmört, L. erythrophthalmus L., som förekommer spridd i s. och mellersta Sveriges sjöar och östersjökust, har mer hög och hoptryckt kropp, med ryggfenan börjande längre bakut än bukfenorna. Fenor och ögon ofta starkt röda. Kroppens sidor något guldglänsande. Leker under senvåren på vattenväxter. H. N.

N.

Nackben Se Skelettet.

Nacke. Se Hals.

Nackkam. Se Kullig.

Nackstycke. Se Betsel,

Namn å kreatur. I äldre tid och fortfarande hos allmogen gav man i allmänhet husdjuren namn efter färgen, t. ex. brunte, svarten, rölla, gullros, brunlin, eller efter tecken å bottenfärgen, såsom bläsen, snoppen, rosa, stjärna, eller efter hornlöshet, ss. kulla, snuva, eller ock slutligen smeknamn utan hänsyftning på någon särskild djurets yttre egenskap, ss. hjärta, gulla, fröken, ädla. Sedan det för avelns planmässiga ledning blivit av vikt att känna djurens härstamning och införande av djuren i stambok blivit vanlig, har det blivit rätt allmänt att vid djurens namngivning följa vissa regler, som giva upplysningar i detta avseende. Djuren få således gärna familjenamn, handjuren fadrens och hondjuren modrens namn med tillagt ordningsnummer, således t.ex. de rödbrokiga tjurarna från Stjärnsund Hero I, Hero II o. s. v., eller ock vid sitt namn fogat födelsegårdens namn, ss. Kungen II av Aranäs.

Även förekommer, att stamfadrens eller stammodrens namn går igen i avkomlingarnas blott genom begynnelsebokstäverna.

Narciss, Narcissus, lökväxter av narcissfamiljen, AmavyllidacecB, utmärkt genom starkt välluktande blommor, som hava en 6-delad trattformig blomkrona, vars pipmynning är besatt med en ringformig bikrona. Under odling hava dubbelformiga sorter utan bikrona uppkommit. Dessa växter, som i massor förekomma i Alpernas och medelhavsländernas ängar, vilkas förnämsta fägring på våren de utgöra, odlas mycket allmänt hos oss till drivning i krukor eller lådor, några av dem också på kalljord, såväl i rabatter som gräsmattor. Vid drivning äro de senare än de tidigaste

hyacinterna, på kalljord höra de till de tidigaste blommorna.

Pingstliljan, N. poèticus L., med vita blomkalkar och rödkantad bikrona, samt den tidigare blommande, gulblommiga påskliljan, N. pseudonarcissus L., äro de härdigaste och odlas allmänt i kruka och på fritt land och förekomma även förvildade. Mindre allmänt och blott i kruka odlas t a z e 11 e n, N. tazetta L., som har stora lökar och höga mångblommiga stjälkar med vita—ljusgula blommor, samt jonquillen, N. jonquilla L., små vuxen med smala blad och höggula, starkt doftande blommor. Dessa båda uthärda hos oss vintern på kalljord endast under gynnsammaförhållanden. (G. L—d.) H. J.Dft.

Nardus. Se Borstgräs.

Narkotiska ämnen äro sådana, som i mindre dos verka lugnande på nervsystemet och i större dos åstadkomma bedövning med känslolöshet och fullständig förlamning. De användas dels vid vissa sjukdomar i nervsystemet, som yttra sig i häftig oro, raseri anfall eller kramp och konvulsioner, dels som smärtstillande medel vid en del svårare sjukdomar och särskilt som bedövningsmedel vid operationer för att upphäva känsel och rörelseförmåga. De vanligaste äro:

Opium, den intorkade saften av opie-vallmo Papaver somni†erum L., användes mest för att stilla tarmrörelserna vid häftig diarré samt svårare tarmkatarr och tarmin-flammation. Ingives helst tillsammans med slemmiga medel i dos för häst av 5—20, nöt 10—30 g. För smärre, djur brukas hellre opie-droppar (10 % lösning av opium i en blandning av sprit och kanel vatten), för diföl och kalv 5—20, hund 1—5 g.

Morfin, en alkaloid, som är den egentligen verksamma beståndsdelen av opium, användes mest som klorvätesyrad morfin i 830

2—4 % vattenlösning till insprutning under huden, särskilt som bedövningsmedel vid operationer på hundar (2—10 cg.), såsom lugnande och smärtstillande medel (för hästar 0,3—0,6 g.) och såsom krampstillande medel, särskilt vid eklampsi hos hundar (2—10 cg.).

Kloroform till inandning (inhalation) är det mest använda bedövningsmedlet vid operationer på större djur (häst och nöt 50— 150 g.) samt ss. krampstillande, t. ex. vid stelkramp, strykninförgiftning, häftiga kryst-ningar (vid livmoder- eller ändtarmframf all). Dess verkan är först exciterande men därefter förlamande på hjärnans centra för känselförnimmelser med därav följande medvets-och känslolöshet samt slutligen även förlamande på rörelsecentra.

Eter användes mest subkutant (under huden) tillsammans med kamfer (1:4—5) som kraftigt upplivande medel vid nerv- och hjärtsvaghet (häst och nöt 10—25 g., får och svin 5—10 g., hund 0,5—2 g.) och invärtes tillsammans med rov- eller ricinolja (1:10) såsom gott smärtstillande medel vid krampkolik (häst 25—30 g. eter på 250—300 g. olja, hund 2—5 g. eter med 25—30 g. olja). Bör ej användas för slaktdjur, om nedslaktning befaras, ty det meddelar lätt köttet smak.

Kloralhydrat användes starkt utspätt med slemmiga ämnen (50 g. på 1,000 g. gummi eller linfröslem) till insprutning i ändtarmen ss. lugnande medel, särskilt på ilskna och svårhanterliga eller nervösa hästar, t. ex. vid undersökningar, skoning, till förekommande av olycksfall vid kastning o. s. v. (i dos av 60—80 g.), ävensom vid vissa hjärnsjukdomar, eklampsi och epilepsi (häst 60—80 g., nöt 40-—60 g., svin 10—20 g., hund 0,5—2 g.).

E. N—m.

Nasturtium. Se Krasse, Pepparrot.

Natrium, Na, ett i naturen ytterst allmänt utbrett ämne, som vanligen åtföljer motsvarande föreningar av kalium. Dess oxid kallas natron, hydroxiden natronhydrat, i lösning natronlut, och dess salter ofta natronsalter. Av dessa äro klornatrium, koksalt (se d. o.), och nitratet (se Salpeter) de viktigaste. I berggrunden förekommer n. i flera stenarter, i synnerhet i fältspat och glimmer ss. silikat, och vid dessas förvittring övergår det till jorden, i vilken det förekommer i små mängder som silikat, som karbonat och klorid (koksalt). Det sista i något större mängd i närheten av havet. Havsvattnets sälta beror huvudsakligen på dess halt av koksalt.

Det upptages av växterna, vilka vid större mängd därav bliva saftiga eller köttiga, ss. fallet är med havsstrands- och ruderatväxter (växter på »fet» jord, ss. på tomter, vid gödselhögar o. dyl.). (Jfr Koksalt). Växter, som härstamma från havsstränder, ss. sparris och betor, gynnas av gödsling med natronsalter, ss. chile-

salpeter och koksalt, men eljest synes n. sakna större betydelse för växters näring.

Djuren innehålla ungefär lika mycket n. som kalium, huvudsakligen som koksalt, övervägande i näringsvätskan (blodplasma, lymfa, kylus), varför det är av stor betydelse för djurens näringsprocess.

Natriumnitrat. Se Salpeter.

Natron. Se Natrium.

Nattflyn, Noctuæ, en grupp av fjärilar med kort och klumpigt byggd kropp och tämligen små vingar, som i viloställning hållas liggande platt eller takformigt över kroppen. Fram vingarna hava i allmänhet en veckad tvärgående linje nära ytterkanten och därinnanför några fläckar. Larverna, som i allmänhet äro nakna och ha 16 (några arter 12—14) fötter, förpuppas i jorden. Såväl fjärilar som larver hålla sig dolda om dagarna. Hit höra åtskilliga arter, som göra skada å odlade växter. Se Gräs-, Jord-, Kål-, Potatisstam-, Slökorn-, Vitax- och Ärt-fly.

Nattskärra, Caprimulgus europœus IL., är en till kl ätt er fåglarnas ordning hörande liten fågel, föga större än en trast, men långsträckt, med långa spetsiga vingar och ett stort gap, färgen är svart-, brun- och gråspräcklig. Är i rörelse under natten, fångande insekter under flykten; har ett egendomligt surrande läte; sitter tryckt längs efter en trädgren. Lägger sina vita, tätt fläckiga ägg på marken utan rede. "Flyttfågel. Allmän i södra och mellersta Sverige.

Nattviol, Hesperis matronalis L., en flerårig, högvuxen, korsblommig (fam, Cruci†eræ) ört med violettröda, om natten starkt välluktande blommor i täta klasar. Har sedan gammalt allmänt odlats i parker och trädgårdar och förtjänar att ihågkommas som en mycket härdig och lättodlad prydnadsväxt. Åtskilliga nya sorter, en del med dubbla blommor, finnas. Går bäst till på ej nygödslad eller mullrik lera. De enkla sorterna självså sig, de dubbla förökas genom sticklingar, som tagas av de sidoskott, som framskjuta, om blomstiälkarna nedskäras.

G L—d.

Naturahushållning. Se Hushållningssystem.

Naturalisering. Se Acklimatisering.

Naturskydd. I senaste tid har i Sverige likasom i ett flertal andra länder införts fridlysning av områden med egendomlig natur eller enstaka föremål, ss. klippblock, träd m. m.. som på grund av sällsynthet, egendomligt utseende eller därvid fästa minnen eller sägner anses böra bibehållas. Genom lag om naturminnesmärkens fredande ^/g 1009 äro bestämmelser om n. fastställda. Sedan visst område, växt- eller djurart el^er enskilt föremål genom länsstyrelse förklarats fridlyst samt naturminnesmärket blivit inhägnat eller utmärkt, är dess borttagande eller åverkan därå förbjudet vid böter. Naturminnesmärke kan ej831

fridlysas utan efter ansökan av ägaren eller med hans medgivande.

Navare. Se Borr.

Navel. Navelsträng benämnes den strängformiga förbindelsen mellan fostret och fosterhinnorna. Den utgöres ytterst av fårhinnan (amnion) samt omsluter dels den sista resten av ägget, äggblåsan, dels den sträng (urachus), som förbinder urinhinnan (allantois) med fostrets urinblåsa, dels slutligen de blodkärl, som föra blodet från fostret till den yttre fosterhinnan (navelartärerna) och tillbaka därifrån till fostret (navelvenerna). Vid förlossningen avslites nervsträngen; det märke, som sedan visar, var navelsträngen utgått, kallas navel. (Jfr. Foster.)

Navelinflammation eller inflammation i navelsträngen uppkommer stundom hos nyfödda djur, särskilt kalvar men även föl och lamm, och beror på smitta av bakterier. Navelsträngen intorkar ej som vanligt utan blir ansvälld och ömmande, och ofta uppstå bölder, från vilka var lätt kan spridas till andra organ, ss. lungor, lever och ledgångar, och föranleda varförgiftning. (Se Fölsjuka.) Till förekommande av sjukdomen bör största renlighet iakttagas vid förlossningen, navelsträngen avbindas med en väl desinfekterad ligatur några cm. från buken och bestrykas med jodsprit eller renad, outspädd karbolsyra.

E." N—m,

Nectria. Se Fusarium, Kräfta.

Nedbrytning. Se Bockbenthet.

Nederbörd. Se Klimat.

Nedärvning. Se Ärftlighet.

Nejlika, Dianthus, växtsläkte av fam. Caryophyllaceœ, utmärkt av ledad stjälk med jämnbreda blad samt sambladigt foder och fria kronblad. På grund av blommornas lysande färg och behagliga, kryddartade doft odlas flera arter. D. chinensis L., en ettårig art, odlas allmänt i en stor mängd varieteter, vanligen sammanfattade under namnet D. Hedde^ wigt. Trädgårdsnej likan, D. cary-ophyllus L., som egentligen är flerårig men i odling vanligen 2-årig, samt den fleråriga fjädernejlikan, D. plumarius L., höra till de allmännast, både på fritt land och i varmhus i en mängd enkla och dubbla sorter odlade blomväxterna. Bland dubbla sorter av den senare märkes särskilt den aprikosgula Comtesse Knuth, en härdig och utomordentligt rikblommande sort. Borstnejlikan, D. barbatus L., är en gammaldags flerårig kalljordsblomma, som bibehåller sig genom självsådd. — De ettåriga förökas genom frösådd, vanligen i bänk, varefter plantorna utsättas på fritt land; de fleråriga förökas även genom frö men företrädesvis genom delning eller sticklingar.. Förökning av den 2-åriga trädgårdsnejlikan sker vanligen genom sticklingar. För frösådd måste utvalt, dyrare frö användas, om man skall "få vackra och dubbla sorter. De

unga plantorna utskolas, när: de fått 3, blad, i flata krukor eller på en förra hösten gödslad säng och utplanteras på våren på den plats, där de skola blomma. (G. L—d.) H. J. Dft.

Nejonögon, Hyperoartia, äro lagt stående ryggradsdjur av rundmunnarnas klass, Cyclostomata, förr räknad som en ordning under fiskklassen. Kroppen är långsträckt, cylindrisk (ålliknande), utan bröst- eller bukfenor men med opariga vertikala fenor. Munnen är en rund sugmun utan käkar. Huden saknar fjäll. Gälarna, 7 på var sida, äro inneslutna i säcklika bildningar, som utåt ha-särskilda öppningar men inåt mynna i ett gemensamt, i munhålan sig öppnande rör.

Endast 1 släkte, Petromyzon, med 3 arter:

Hav s-n., P. marinus L., som blir 70—80 cm. långt och därutöver, förekommer vid västkusten och skall stundom intränga i östersjön. Vanligt n., P. fluviatilis L., nätting, som blir 35 —45 cm. långt, förekommer vid alla Sveriges kuster och stiger från havet upp i älvarna, där det tillbringar vintern för att leka på våren. Det genomgår i sin utveckling ett larvstadium utan sugmun och fullt utvecklade ögon; det kallas då 1 i n å 1 (Ammo-cœtes) och lever nedgrävt i bottensanden. B ä c k-n., P. planeri Bloch, som anses som en förkrympt form av vanliga nejonögat, blir ej längre än 20—25 cm. Det förekommer uteslutande i sötvatten, spritt i hela landet, men saknas i många trakter, framför allt i fjällen. Det leker på våren i rinnande vatten och genomgår samma utveckling som det vanliga nejonögat. EN.

Nek. Se Skylning.

Nekros. Se Brand 3.

Nematod. Se Rundmaskar.

Nemophila, ett till fam. Hydrophyllacece hörande släkte av små, nedliggande, i-åriga örter med stora, skålformiga blommor. Flera arter, framför allt den blåblommiga N. insignis Benth., stundom kallad Prins Gustafs öga, samt N. atomaria F. et M. med vita, svartprickiga blommor, odlas allmänt som rabattväxter Fröet sås på kalljord på varen. Se Blomsterodling. G. L—d«

Nerver äro ledningsbanor för förbindelsen mellan nervsystemets centralorgan (hjärnan, ryggmärgen, ganglier) och kroppens olika delar. De leda intryck utifrån till centralorganen, och från dessa reglera de samtliga organs verksamhet. De utgöras av vita eller svagt genomskinliga strängar, som bestå av knippen av ytterst fina trådar, nervfibriller, sammanhållna av bindväv. Varje nervtråd utgöres av en enkel sträng, axelcylindern, omgiven av ett fetthaltigt lager, 'märgsk i-d a n, och ytterst av en tunn bindvävshinna, neurilemma. Från de sålunda sammansatta nervstammarna utgrena sig enskilda knippen eller nervtrådar till kroppens olika delar.832

N. äro dels animala eller centro-s p i n a 1 a, dels vegetativa eller s y m-p a t i s k a, vilka dock ej äro fullständigt skilda från varandra, utan trådar gå ofta från det ena nervsystemet till det andra. De förra utgå från hjärnan och ryggmärgen och ha till uppgift att förmedla sinnesintrycken och leda alla av viljan behärskade funktioner, de senare besörja alla utan viljans inflytande försiggående förrättningar inom kroppen, såsom matsmältning, körtelsekretioner, reglering av blodkärlen och alla ofrivilliga rörelser.

De från hjärnan och ryggmärgen utgående nerverna äro dels rörelse- (motoriska), dels känsel- (sensibla och sinnes-) nerver. De förra förgrena sig i de tvärstrimmiga musklerna och behärska deras rörelser, de senare sluta med särskilda ändapparater av olika slag (känselkroppar) i kroppens alla delar. För att ledning mellan de centrala och periferiska organen skall komma till stånd, fordras omedelbart sammanhang; avskäres en nerv, upphör därför dess funktion utanför (perifert om) avskärningsstället.

Från hjärnan utgå 12 par n., vilka förutom de egentliga sinnesnerverna (lukt-, syn-, smak-och hörsel-n.) huvudsakligen förse huvudets hud och muskler med såväl känsel- som rörel-se-n., men av dem sträcker ett par, det io:e, sitt utbredningsområde även till lungorna, hjärtat, magen och tunntarmen och inverkar därigenom reglerande på andningen och hjärtverksamheten samt magens och tarmarnas rörelser. Ryggmärgnerverna utgå parvis från ryggmärgen ett par för varje kota och börja med 2 rötter, en övre bestående av känsel-och en undre av rörelsenervtrådar, och äro sålunda blandade n. Halsnerverna förgrena sig i halsens hud och muskler och de 3 sista paren bilda tillsammans med de 2 första ryggnerverna ett nervnät, från vilket frambenens nerver utgå. De övriga ryggnerverna samt ländner-verna förse huvudsakligen bålens hud och muskler med nerver, och av korsnerverna och av de sista ländnerverna bildas likaledes ett nervnät, från vilket bakbenens nerver utgå.

Det sympatiska nervsystemet består av två på ömse sidor om ryggraden belägna nervsträngar, som sträcka sig ända från huvudet till svansen och jämte en del i bröst-och bukhålan belägna g a n g 1 i e r, med från dem utgående nerver, förse dessa kroppshålors organ jämte körtlar och blodkärl med nerver. I regel finnes å de sympatiska nervsträngarna ett par ganglier för varje kota, och där bilda från ryggmärgen utgående n. förbindelse mellan det cerebrospinala och det sympatiska nervsystemet. De sympatiska nerverna sakna märgskida och äro till färgen gråaktiga. De äro såväl känsel- som rörelse-n., ehuru de genom det sympatiska nervsystemet förmedlade sinnesintrycken äro mera obestämda och dunkla. De motoriska trådarna gå till de

glatta musklerna. Dessutom förekomma särskilda sekretoriska n., som behärska körtlarnas verksamhet, och vasomotoriska, som förgrena sig i blodkärlens väggar och reglera

spänningen i dessa och därigenom blodtrycket. E, N—m.

Nervsjukdomar. Se Lamhet.

Nervsnitt är en operation, som består i avskärande av en känselnerv, varigenom den nedanför (perifert) belägna delen blir känslolös. Operationen användes på hästar vid vissa kroniska hältor, som ha sitt säte i nedre delen av extremiteterna, och som ej genom andra behandlingsmetoder kunnat avhjälpas. Genom nervsnittet botas emellertid ej åkomman, utan hältan försvinner endast emedan hästen ej längre känner smärtan, och det kan därför också inträffa, att sjukdomsprocesserna fortsätta, eller att den genom nervsnittet okänsliggjorda foten angripes av svårartade åkommor, såsom spiktramp, sömstick, var-givande stengalla m. fl., utan att hästen låter förmärka någonting, och det har t. o. m. många gånger hänt, att de sjukliga förändringarna, innan någonting observerats, gått så långt, att hornhoven lossnat och fallit av. Nervsnitt bör därför användas endast i nödfall, då andra behandlingsmetoder visat sig overksamma. Foten bör därefter noga observeras, så att möjligen förekommande sjukligheter i tid upptäckas. E. N—m.

Netto, ital. ord betydande ren, användes för att beteckna en vinst eller förlust efter vederbörliga avdrag, vikt efter avdrag av omslag o. s. v. Jfr Brutto, Bokföring.

Nettoenergi. Se Fodervärde 3 c.

Neurin. Se Ammoniakbas.

Nicotiana. Se Tobak.

Nikotin, en flyktig alkaloid, tobaksplantans verksamma ämne. Se Alkaloider, Insekt-dödande medel.

Nigelia, till fam. Ranunculaceœ hörande i-åriga örter med mörkgröna, findelade blad och stora, vackra, vanligen ljusblå eller vita blommor med strutformiga kronblad, omgivna av findelade svepeblad. Även sorter med dubbla blommor odlas. De gå vanligen under namnet jungfrun i det gröna. N. da-mascena L., fr. Berberiet, och JV. hispanica L., från s. Europa, odlas rätt allmänt som rabattväxter. Fröet sås på kalljord. G. L—d.

Nitragin, det av F. Nobbe och L. Hiltner införda namnet på preparat innehållande renkulturer av kvävebindande baliväxtbakterier och avsedda att användas för ympning av utsäde eller jord. Dylika kulturer hava under olika namn bragts i handeln; i Sverige beredas och utlämnas de av den bakteriologiska avdelningen av Centralanstalten för försöksväsendet på jordbruksområdet. Se Azotogen, Baljväxtbakterier, Jordympning.

Nitrammonkalk, avfallsvara erhållen vid beredning av ammoniak ur latrin. Enligt en833

av ingenjör Knut Fryklind utarbetad metod blandas latrin med pulverformig osläckt kalk, och blandningen omröres. Därvid släckes kalken av latrinens vatten, och genom den därvid uppkomna hettan avdunstas vatten jämte ammoniak, som av kalken utdrivits ur de lätt-sönderdelade organiska ämnena. Ammoniaken tillvaratages i svavelsyra och återstoden, som är en gulvit massa, har man sökt sälja som konstgödsel. N. kan dock ej anses som sådan, då den icke innehåller någon avsevärd mängd av för växterna tillgängligt kväve och blott små mängder (omkr. 1/2 %) fosforsyra och kali samt därför har mycket litet gödsel värde. Den är användbar som jordförbättringsmedel likasom kalk.

Nitrat. Se Salpeter. Nitrering. Se Salpeterbildning. Nitrifikation. Se Salpeterbildning. Nitrit, salpetersyrligt salt, bildas som övergångsstadium vid salpeterbildning (se d. o.). Det förekommer även som inblandning i salpeter, men i allmänhet i små mängder och övergår så hastigt i jorden till salpeter, att den giftverkan, som det i större mängder har på växterna, ej framträder. Jfr Salpeter. Nivellering, avvägning (se d. o.). Njure. Se Urinorgan.

Njursjukdomar hos husdjuren kunna i allmänhet med säkerhet diagnosticeras endast genom noggranna undersökningar av urinen. Vanligast förekomma följande.

Akut njurinflammation förekommer oftast hos häst, hund och nöt och kännetecknas av att urinen avgår endast droppvis, är tjock och innehåller äggvita samt i bottensatsen njurepitelceller och s. k. urincylindrar. Djuren visa ömhet vid tryck i njurtrakten, och i svårare fall uppstå ödematösa svullnader under bröst och buk. Genom att urinens beståndsdelar kvarstanna i blodet, uppstår även urinförgiftning, som yttrar sig i kräkningar (hos hund), urinlukt av svetten, muskeldarrning, kramp och konvulsioner, medvetslöshet och sjunkande kroppstemperatur. Utgången av sjukdomen är i allmänhet ogynnsam och vid urinförgiftning så gott som alltid dödlig. Behandlingen består i allmänhet i användning av svettdrivande och lindrigt laxerande medel.

Kronisk njurinflammation visar sig i början genom mattighet, minskad foderlust, ödematös ansvällning i lemmarna och under bröst och buk, något tjockflytande urin och minskad urinavgång, ökad puls och slutligen urinförgiftning. Behandlingen är som vid den akuta, och dessutom givas järnpreparat och hjärtstärkande medel, ss. digitalis. Sjukdomen leder dock i regel till döden. Bakteriell eller vargörande

nj urinflammation (pyelonefrit) förekommer nästan endast hos nötkreatur och förorsakas av mikrober, som genom blodet

föras till njurarna från varhärdar i olika delar av kroppen. Sjukdomen förlöper i regel mycket långsamt och visar sig egentligen endast genom långsam avmagring och att urinen, som avföres under krystningar i små mängder och med täta mellanrum, innehåller slem, riklig äggvita, varklumpar och en stor mängd bakterier. Något verksamt botemedel finnes ej, varför djuren, sedan diagnosen är ställd, böra nedslaktas, innan deras slaktvärde alltför mycket sjunkit. E. N—m.

Nj urslag. Se Blodstallning 2.

Nock. Se Tak.

Noctuæ. Se Nattflyn.

Nordiska jordbruksforskares förening. Se Jordbruksforskares fören.

Nordiskt frö. Se Härkomst.

Nordsvensk häst. Sedan långt tillbaka har Norrland, men även Dalarna och Värmland, haft en häststam, som genom jämförelsevis grova former och samtidigt härdighet och förnöjsamhet tydligt skilj t sig från de sydligare landsdelarnas lättare hästar med spinkigare former. Ännu på 1860-talet fylldes huvudstadens behov av grövre arbetshästar med sådana från Jämtland, Ångermanland och Hälsingland. Denna häststam var m. 1. m. påverkad av Gudbrandsdalska avelsdjur, och alltjämt ställas nordsvenska och Gudbrandsdalska hästar i jämnbredd vid den officiella ledningen av aveln. (Se Norska hästar.) Med början av innevarande sekel kom aveln av denna häst under fullt målmedveten ledning, och den stödes nu genom statsunderstödda hingstuppfödningsanstalter (den största vid Vången i Jämtland sedan 1903), genom premiering, rasstambok (år 1909 »Stambok för nordsvenska hästar i 5:e och 6:e premi-eringsdistrikten», år 1915 »Rasstambok för n. h.», R. ndsv.), anslag till travtävlingar m. m. Till införande i R.ndsv. äro hästar av nordsvensk eller Gudbrandsdalsk ras och typ berättigade, vilka på såväl fäderne som möderne hava känd, likartad härstamning, fölston i 2, hingstar i 3 led (t. v. högst under 10 år 1 och 2 led), samt äro som fölsto eller beskällare premierade av statens premieringsnämnd.

Nordsvenska hästar mäta 150—159 cm. vinkelmått över manken. De äro mest bruna utan tecken, därnäst komma svarta, fuxar och gulblacka. De äro rörliga, härdiga och förträffliga brukshästar, särskilt där skogskörslor förekomma, och som träng- och arj^Uerihästajr idealiska. Wilh. H—r.

Norfolktravare. Se Hackney.

Normandisk häst. Se Ang] onormandisk häst.

Noror. Se Krut jord.

Norrlandslagstiftning är en vanlig beteckning för de huvudsakligen på grund av utredning och förslag av den år 1901 tillsatta »Norrlandskommittén» stiftade lagarna, vilka ha till syfte att motverka bondeklassens undanträngande genom de stora skogs- och sågverksbola-

gens oerhört ökade jordbesittning och jordbrukets förfall under deras välde. Hit höra: Lag om förbud för bolag och föreningar att förvärva fast egendom, Norrländska arrendelagen och Uppsikts- eller vanhävdslagen. Se Arrende, Förbudslagen, norrl. och Vanhävd.

Nors, Osmerus eperlanus L., av laxfiskarnas i familj, Salrnonidce, har långsträckt, halvt genomlysande kropp med tunna, lätt avfallande fjäll, stor mun med långt framskjutande underkäke och spetsiga tänder på käkar, gom och tunga. Långa gälräfständer. Analfenan längre än ryggfenan, stjärtfenan kluven. Kan bli ända till 40 cm. lång men förekommer i insjöar ofta blott i dvärgform. Finns efter hela Östersjökusten och i många sötvatten i mellersta samt enstaka sjöar i södra Sverige. N. leker i sött vatten vid grunda grus- och

stenstränder tidigt på våren och fångas då i massor med håv. Har en obehaglig, stark lukt men anses mycket välsmakande. H. N.

Norska fårraser. Norges ursprungliga får-ras är det nordeuropeiska kortsvansade lant-fåret (se Får), som dock numera finnes rent endast i avlägsna dal- och skogsbygder samt i landets nordligaste trakter (finnfår), men eljes är starkt uppblandat med åtskilliga utländska raser. Den rena rasen är små vuxen (lev. v. 35—50 kg.), hornlös eller med korta horn, kort, kortullig svans. Pälsen är vit eller svart och består av en blandning av kort och lång ull, samt är därför tät i botten men gles och grov i ytan. Rasen värderas för sin förnöjsamhet, fruktsamhet och snabb vuxenhet (lammen äro fullvuxna vid omkring 9 mån.) och goda sammanhållning på betet. Staten har numera två avelsstationer för rasen. I

Av korsningarna märkes T a u t r-r a s e n, som på sin tid bildades i klostret på Tautra i Tröndelagen genom korsning med flera utländska raser, framför allt merino, vilken starkt påverkat dess yttre. Den har sin medelpunkt i Tröndelagen och är spridd i omgivande landsdelar. Den är något större än lantfåret, lev. v. 45—60 kg., högbent, långsvansad, har i allmänhet vit, sällan grå ei]er svart, fin ull, som täcker huvud och ben. Fruktsamhet och mjölkrikedom goda. Den värderas för sin fina ull men är rätt fordrande och ej lättgödd. I nyare tid har cheviotrasen vunnit en avsevärd spridning i landets sydligare och den skotska svarthuvade (blackfaced) något i nordligare trakter.

Norska hästar. Norge har följande två från varandra skarpt skilda hästraser: r. Fjordhästen eller Västlandshästen, som är en avkomling av landets äldsta hästar och förekommer i de 4 västlandsfylkena, särdeles primitiv i sönderfjordsdistrikten. Sedan premie-ring och stamboksf öring av rasen införts (Stambog över Fjordhesten I, 1010), har den tilltagit i storlek och fått bättre former. Höjden växlar mellan 130—145 cm., hos hingstar

intill 150 cm., över manken. Benbyggnaden är späd, huvudet vackert med bred panna och stora, »kloka» ögon samt jämförelsevis små öron. Manken är markerad, kruppan ej sällan kort och stupande, haslederna ofta väl mycket vinklade, frambensställningen vanligen korrekt, rörelserna raska och vinnande. Färgen är vanligen gulblack, gul eller musblack med ål och ofta mörka strimmor på benen. Numera föredrages brun färg. Skyddshåren äro svagt utvecklade. Rasen är synnerligen lämplig för Västlandets bergstrakter, lättfödd, rörlig, säker på foten, stark och energisk. Den utföres i rätt stor mängd till England och Danmark, förr även till de svenska timmerskogarna, men numera har införseln hit nästan upphört.

2. östlands-, Dole- eller Gudbrands-dalshästen, som hör hemma i hela östlandet och Tröndelagen samt vunnit insteg även i övriga fruktbarare delar av landet, är praktiskt taget samma ras som den nordsvenska hästen (se d. o.) och har under lång tid införts till Sverige, ej minst till avel. östlandshästar få införas i rasstambok för nordsvenska hästar, om de i typ och övrigt fylla gällande villkor, och nordsvensk häst får ingå i de gudbrands-dalska stamböckernas härkomstled. Den har säkert tidigare korsats med jutska hästar, och ej minst de bästa exemplaren av våra dagars Gudbrandsdaling erinra starkt om den gamla jutska hästen. Våra dagars förnämsta östlandshästar äro en produkt av en rätt långt driven släktskapsavel, utgående från hingsten Dovre N:o 130 (i stamboken för Gudbrands-dalska hingstar) och stoet Galdebruna; Dale-gudbrand N:o 466, hans son Draupner 613 och dennes avkomlingar Bamsen N:o 704 och Bri-min N:o 825 äro nu starka namn i stamtavlorna. Dessa hingstar voro alla svarta, varför ock den svarta färgen numera börjar att förhärska över den bruna, som förr var vanligast. Rasen har i senare tid avsevärt tilltagit i storlek och styrka. Medelstora hingstar mäta nu 156—158, många nå över 160 cm. över manken. Huvudet är ofta något grovt och halsen kort. Benen äro starka och torra, frambenen med anlag för bockbenthet. Kruppan är något stupande, haserna ofta något raka och kotorna något blöta. Kraftig skyddshårväxt, ej minst å lemmarna, ses gärna, östlandshästen är en god lättare arbetshäst, med goda rörelser särdeles i trav, vilken ock uppmuntras genom travtävlingar. Vid den årliga utställningen i Lillehammer i slutet av april fordras, att häst, som skall upptagas till bedömning, skall gå kilometerbanan på mindre än 3 minuter. Stambog över Heste av gudbrandsdalsk Race (Bd I, 1902), som utgives genom statens försorg, skall år 1925 bliva sluten, så att endast avkomlingar i i:a eller 2:a led efter stamboksförda föräldrar därefter få införas. Wilh. H—r.

Nordlandshästen anföres stundom som särskild ras. Det i denna landsdel ursprung- 835

liga lilla (120—125 cm. höga), grovhuvade, kortbenta, raggiga hästslaget, som rätt allmänt gick ute året om, är nu mestadels försvunnet och ersatt av blandning med östlands-och västlands-, i Finnmarken även med finskt och ryskt blod. Den av staten ledda förädlingen sker genom både östlands- och västlandshingstar.

Norsk nötboskap. Norge har av gammalt i sina av naturen skarpt åtskilda landsdelar olika lokala nötboskapsraser, som, om än delvis blandade med varandra och med den införda Ayrshirerasen, i allmänhet bibehållits rätt väl skilda. Sedan långt tillbaka hade utländska raser införts till herregårdar och boställen, och från 1850-talet började särskilt arbete för att genom Ayrshirerasen förbättra den inhemska, småvuxna och i allmänhet föga givande boskapen, men de utländska raserna trängde föga ut i bygderna, och bland de med offentliga medel uppställda stamhjordarna funnos jämte Ayrshireras och blandning av denna med Telemarksras även sådana av inhemska, lokala raser: Telemarks-, Vestlands- och rödkulleras. Senare har den allmänna meningen allt mer avgjort vänt sig till att grunda förädlingsarbetet på renavel inom de särskilda bygdernas egna raser. Dessa indelas (av Isaachsen) i följande grupper: 1. Vestlandsboskap i västra kustlandet upp till Romsdals fylke. Hit höra småvuxna (omkr. 300 kg. 1. v.), torra, kulliga, enfärgade slag av olika färg, ss. Lyng-dalsboskap (vanligen ljusröd, även svart-strimmig, mörkstrimmig eller grå), svart vestlandsboskap kring Bergen, röd boskap i Sogn och grå i Romsdalen. I hela detta område förekommer inblandning av Telemarksrasen, som medför hornighet och brokighet, med de mörka fläckarna mest samlade å sidorna (si-det fä).

2. Upplandets dal-boskap, vartill räknas österdals-, Gudbrandsdals-, Ringsakers- och Hedemarksboskapen, utmärkt genom djup och sluten kroppsbyggnad, korta ben; kons lev. vikt 300—380 kg.; färg enbart.svart svartbrun eller röd, mer sällan grå eller strim-mig, med fina, små horn eller kulliga. Mycken inblandning finnes av såväl Telemarks- som den rödkulliga rasen.

3. Mellan-Norges sidede boskap, vars förnämsta gren är Telemark s-rasen, som sedan 1850-talet varit föremål för planmässig förädling, har djup, kort bål med rakt kors, korta, torra, välställda ben, långa, fina, lyrformade horn, kroppens sidor med sammanhängande eller fläckig röd färg, ofta med mörka strimmor, mindre ofta grå eller svart (Hallingdals-fä), rygg, buk och halsens undre sida vit; lev. vikt 330—400 kg.; ganska mjölkrik.

4. Vit eller sided fjällras, överensstämmande med den svenska fjällrasen

(se Fjällras), finnes i Tryssil, Tröndelagen och Nordland; kroppsstorleken 200—300 kg.

5. Rödkullig östlandsboskap, även kallad Romeriks- och Smålens-fä, i landsdelarna kring Kristianiafjorden. Sedan 1890-talet har man kraftigt arbetat på rasens förbättring genom renavel och till stor del undanträngt de mycket allmänna inblandningarna av andra raser, ss. Holländsk och Ayrshire. Kroppen är lång, öppen och torr, revbenen något flata, bröstet fullt medeldjupt. Djuren äro ofta något högbenta, korset muskelfattigt, ofta sluttande, bakbenen ko- och krokhasiga. Rasen är kullig eller med lösa hornnabbar, färg blackröd till mörkröd; lev. vikt 350—500 kg.; god mjölkningsförmåga. Sedan 1899 föres i Akershus och östfold fylken stambok över tjurar och sedan 1906 även av kor.

Av Ayrshireb] andningar omtalas rött Trönderfä i Tröndelagen och M a a 1 s e 1 v-f ä i södra Tromsö fylke.

Nos. Se Huvud.

Nosema. Se Biens sjukdomar.

Nosrem. Se Betsel.

Nosring. Se Fängsling.

Not. 1. Se Fiskeredskap II. 2. Fåra i kanten av sågat virke för dess sammanfogning. Se Hopfogning av virke: Breddskarv.

Notering. Se Prisnotering.

Nubb. Se Spik.

Nuklein, Nukleoalbumin, Nukleoproteider, Se Äggviteartade ämnen.

Numida. Se Pärlhöns.

Numrering. Se Märkning av djur.

Nunna, gemensamt namn för:

1. Barrskogsnunnan, Lymantria monacha L., en spinnarefjäril, vars larver äro för-

Barrskogsnunna.

härjande skadedjur på skog, företrädesvis gran. Fjärilen är vit, på ryggen m. 1. m. rosenröd med svarta fläckar, framvingarna med 4 svarta tvärgående sicksackband. Bredd mellan vingspetsarna 36—50 mm. Efter övervintring kläckas äggen i maj. Larven blir omkring 5 cm. lång, är brungul-grå, marmorerad av brunt ^1-ler svart, med sex rader hårbevuxna

vårtor. Längs ryggen löper ett mörkt band, avbrutet av en Ijus fläck på 8:de kroppsleden. Larven förpnp- 835

liga lilla (120—125 cm. höga), grovhuvade, kortbenta, raggiga hästslaget, som rätt allmänt gick ute året om, är nu mestadels försvunnet och ersatt av blandning med östlands-och västlands-, i Finnmarken även med finskt och ryskt blod. Den av staten ledda förädlingen sker genom både östlands- och västlandshingstar.

Norsk nötboskap. Norge har av gammalt i sina av naturen skarpt åtskilda landsdelar olika lokala nötboskapsraser, som, om än delvis blandade med varandra och med den införda Ayrshirerasen, i allmänhet bibehållits rätt väl skilda. Sedan långt tillbaka hade utländska raser införts till herregårdar och boställen, och från 1850-talet började särskilt arbete för att genom Ayrshirerasen förbättra den inhemska, småvuxna och i allmänhet föga givande boskapen, men de utländska raserna trängde föga ut i bygderna, och bland de med offentliga medel uppställda stamhjordarna funnos jämte Ayrshireras och blandning av denna med Telemarksras även sådana av inhemska, lokala raser: Telemarks-, Vestlands- och rödkulleras. Senare har den allmänna meningen allt mer avgjort vänt sig till att grunda förädlingsarbetet på renavel inom de särskilda bygdernas egna raser. Dessa indelas (av Isaachsen) i följande grupper: 1. Vestlandsboskap i västra kustlandet upp till Romsdals fylke. Hit höra småvuxna (omkr. 300 kg. 1. v.), torra, kulliga, enfärgade slag av olika färg, ss. Lyng-dalsboskap (vanligen ljusröd, även svart-strimmig, mörkstrimmig eller grå), svart vestlandsboskap kring Bergen, röd boskap i Sogn och grå i Romsdalen. I hela detta område förekommer inblandning av Telemarksrasen, som medför hornighet och brokighet, med de mörka fläckarna mest samlade å sidorna (si-det fä).

2. Upplandets dal-boskap, vartill räknas österdals-, Gudbrandsdals-, Ringsakers- och Hedemarksboskapen, utmärkt genom djup och sluten kroppsbyggnad, korta ben; kons lev. vikt 300—380 kg.; färg enbart.svart svartbrun eller röd, mer sällan grå eller strim-mig, med fina, små horn eller kulliga. Mycken inblandning finnes av såväl Telemarks- som den rödkulliga rasen.

3. Mellan-Norges sidede boskap, vars förnämsta gren är Telemark s-rasen, som sedan 1850-talet varit föremål för planmässig förädling, har djup, kort bål med rakt kors, korta, torra, välställda ben, långa, fina, lyrformade horn, kroppens sidor med sammanhängande eller fläckig röd färg, ofta med mörka strimmor, mindre ofta grå eller svart (Hallingdals-fä), rygg, buk och halsens undre sida vit; lev. vikt 330—400 kg.; ganska mjölkrik.

4. Vit eller sided fjällras, överensstämmande med den svenska fjällrasen

(se Fjällras), finnes i Tryssil, Tröndelagen och Nordland; kroppsstorleken 200—300 kg.

5. Rödkullig östlandsboskap, även kallad Romeriks- och Smålens-fä, i landsdelarna kring Kristianiafjorden. Sedan 1890-talet har man kraftigt arbetat på rasens förbättring genom renavel och till stor del undanträngt de mycket allmänna inblandningarna av andra raser, ss. Holländsk och Ayrshire. Kroppen är lång, öppen och torr, revbenen något flata, bröstet fullt medeldjupt. Djuren äro ofta något högbenta, korset muskelfattigt, ofta sluttande, bakbenen ko- och krokhasiga. Rasen är kullig eller med lösa hornnabbar, färg blackröd till mörkröd; lev. vikt 350—500 kg.; god mjölkningsförmåga. Sedan 1899 föres i Akershus och östfold fylken stambok över tjurar och sedan 1906 även av kor.

Av Ayrshireb] andningar omtalas rött Trönderfä i Tröndelagen och M a a 1 s e 1 v-f ä i södra Tromsö fylke.

Nos. Se Huvud.

Nosema. Se Biens sjukdomar.

Nosrem. Se Betsel.

Nosring. Se Fängsling.

Not. 1. Se Fiskeredskap II. 2. Fåra i kanten av sågat virke för dess sammanfogning. Se Hopfogning av virke: Breddskarv.

Notering. Se Prisnotering.

Nubb. Se Spik.

Nuklein, Nukleoalbumin, Nukleoproteider, Se Äggviteartade ämnen.

Numida. Se Pärlhöns.

Numrering. Se Märkning av djur.

Nunna, gemensamt namn för:

1. Barrskogsnunnan, Lymantria monacha L., en spinnarefjäril, vars larver äro för-

Barrskogsnunna.

härjande skadedjur på skog, företrädesvis gran. Fjärilen är vit, på ryggen m. 1. m. rosenröd med svarta fläckar, framvingarna med 4 svarta tvärgående sicksackband. Bredd mellan vingspetsarna 36—50 mm. Efter övervintring kläckas äggen i maj. Larven blir omkring 5 cm. lång, är brungul-grå, marmorerad av brunt ^1-ler svart, med sex rader hårbevuxna vårtor. Längs ryggen löper ett mörkt band, avbrutet av en Ijus fläck på 8:de kroppsleden. Larven förpnp-836

pas i mitten av juli. Denna insekt, som anställt svåra härjningar i Tyskland, ödelade åren 1898 r—1902 omkring 3,000 hektar granskog på Kolmården. Tack vare larvernas utpräglade samhörighetsinstinkt, som tager sig uttryck bland annat i stora massvandringar, kan insektens utbredning begränsas genom uthuggningar samt anbringande på enstaka träd eller större bestånd av limringar, som hindra larverna att krypa upp i träden. Insektens förökning hindras vid masshärjningar dels genom angrepp av parasitiskt levande flugor och steklar, dels genom utbrott av en smittosam sjukdom, »toppsjuka», genom vilkens spridning man i väsentlig grad torde kunna bidraga till härjningars hejdande. 2. Mindre viktig i vårt land är lövskogsnunnan, Lymantria dispar L. Hanen är övervägande brungrå med mörkare teckningar, honan smutsigt vit eller gulvit med mörkbruna, tandade tvär strimmor. Lar^ vens 5 främre par ryggvårtor äro blå, de övriga röda. Honan lägger på sensommaren talrika ägg, högvis och övertäckta av gulbrun ull från bakkroppsänden. De anträffas i regel på undersidan av löst liggande stenar, i stenrös, murar m. m., och kläckas i maj. Som larv, under omkr. 2 månader, angriper insekten lövträd, särskilt ek, sälg, björk och rönn. Den svåraste härjningen inträffade 1898 i n. Blekinge och s. Kalmar län. Bekämpas genom att uppsöka och bestryka äggsamlingarna med t. ex. tjära. A. T—u.

Nybyggen. I Svea- och Götaland, där den mesta skogsmarken redan tidigt tagits i besittning av de samfälligheter, som brukade den odlade jorden, och de avlägset belägna ödeskogarna räknades som häradets eller landskapets allmänningar, var upptagande av n. reglerat genom i landskapslagarna intagna bestämmelser, vilka i det stora hela mindre voro ägnade att befordra utflyttningen än snarare att motverka det besittningstagande för enskild nytta av allmän mark, som nybyggesanläggningen innebar. I Norrland, där den tillsynes omätliga tillgången på skogsmark gjorde ett dylikt skydd för samfällighet ens gemensamma utmark obehövlig, ansågs allt land utom den intill bygden liggande byallmänningen som allas egendom, å vilken det stod var och en fritt att genom odling och bebyggande taga mark i besittning, vilken efter 3 år medförde laga hävd för innehavet. Under medeltidens senare del började kronan göra anspråk på äganderätten till den jord, som icke tagits i bruk, och myndighet över härads- och landsallmänningar, och genom ett öppet brev till menige man i Gästrikland, Hälsingland, Medelpad och Ångermanland den 20/4 1542 formulerade Gustaf Vasa detta anspråk i förklaringen, att »sådana ägor som obygda ligga höra Gud, oss och Sveriges krona till och ingen annan». Härmed gjordes dock ingen inskränkning i rätten att anlägga n., utan tvärt om utsädes, att den

gamla bygden icke ägde förhindra nybyggesanläggningar annat än på byarnas eller gårdarnas egna bolstäder, ängar och fäbeten. Nybyggesanläggningen gynnades ock under den närmast följande tiden, och nybyggaren ägde behålla jorden som skatte. Med bruksrörelsens ökade betydelse började dock från 1600-talet på grund av omsorgen om skogen betänkligheter framkomma mot n. på kronans jord och allmänningarna. I den första skogsordningen, 22/31647, och den följande, 29/8 1664, förbjöds anläggande av n. å allmänningar, utom där de voro stora och öde, en allmän rannsakan av lands-, härads- och sockenallmänningar skulle göras, och de torp, som i åker och äng kunde göra skäl för minst 1/i hemman, skulle få bestå, hemman och torp skulle rörläggas och förbjudas att över sina råmärken inkräkta på allmänningen; alla de torp och backstugor, som hade mindre åker och äng än 1/i hemman, och de, som byggts utan tillstånd, skulle rivas och åter utläggas till allmänningen. Torp och backstugor skulle därefter få upptagas blott på lands-, härads- och sockenallmänningar, som vore så stora, att nybyggena utan skada kunde där byggas och brukas, och blott efter å laga ting skett godkännande och utfärdat brev. I skogsordningen av 19/i2 1683 utsträcktes denna omsorg om skogärna även till Norrland och befalldes landshövdingarna att tillse, att, sedan byars och gårdars rågångar bestämts och skälig mängd skog tillagts dem, det återstående skulle avvittras såsom kronan tillhörigt. Samma grundsats om övervakande, att inga n. eller torp fingo anläggas, vilka kunde motverka bergsbrukets intressen i skogen, vidhölls fortfarande, och inskränktes rätten för allmänningsintressenternas rätt till skogen i de k. brev och förordningar, som utfärdades under senare delen av 1600- och förra delen av 1700-talet, bland dem även skogsordningen 12/i2 I734- I K. f. 25/ll 1740 om landskulturen visade sig åter intresset för odlingens vidgande genom nyodlingen, i det att där stadgades, att alla på härads- och sockenallmänningarna förefintliga kärr och mossar, som ej bure eller kunde bära stor och duglig skog och ej kunde göras till

äng, skulle delas mellan hemmanen och skattläggas; nybyggare på dylika lägenheter skulle åtnjuta 50 frihetsår. Genom skogsordningen 10/i21793 bekräftades dessa bestämmelser och tillika stadgades, dels att sådana på större skogar befintliga torp och andra besittningar, som kunde bestå som hemman, skulle skattläggas, dels att landshövdingarna borde befordra anläggningar av nybyggen på hedar och större skogar, varvid lägenheterna skulle avrösas och nybyggarna åtnjuta frihetsår och evärdlig besittningsrätt. På allmänningar ägde landshövding ej tillåta någon nedsätta sig eller odla.

I den nästa skogsordningen, av 1/8 1805, fullföljdes samma grundsatser. Nybyggen å all-

pas i mitten av juli. Denna insekt, som anställt svåra härjningar i Tyskland, ödelade åren 1898 r—1902 omkring 3,000 hektar granskog på Kolmården. Tack vare larvernas utpräglade samhörighetsinstinkt, som tager sig uttryck bland annat i stora massvandringar, kan insektens utbredning begränsas genom uthuggningar samt anbringande på enstaka träd eller större bestånd av limringar, som hindra larverna att krypa upp i träden. Insektens förökning hindras vid masshärjningar dels genom angrepp av parasitiskt levande flugor och steklar, dels genom utbrott av en smittosam sjukdom, »toppsjuka», genom vilkens spridning man i väsentlig grad torde kunna bidraga till härjningars hejdande. 2. Mindre viktig i vårt land är lövskogsnunnan, Lymantria dispar L. Hanen är övervägande brungrå med mörkare teckningar, honan smutsigt vit eller gulvit med mörkbruna, tandade tvär strimmor. Lar^ vens 5 främre par ryggvårtor äro blå, de övriga röda. Honan lägger på sensommaren talrika ägg, högvis och övertäckta av gulbrun ull från bakkroppsänden. De anträffas i regel på undersidan av löst liggande stenar, i stenrös, murar m. m., och kläckas i maj. Som larv, under omkr. 2 månader, angriper insekten lövträd, särskilt ek, sälg, björk och rönn. Den svåraste härjningen inträffade 1898 i n. Blekinge och s. Kalmar län. Bekämpas genom att uppsöka och bestryka äggsamlingarna med t. ex. tjära. A. T—u.

Nybyggen. I Svea- och Götaland, där den mesta skogsmarken redan tidigt tagits i besittning av de samfälligheter, som brukade den odlade jorden, och de avlägset belägna ödeskogarna räknades som häradets eller landskapets allmänningar, var upptagande av n. reglerat genom i landskapslagarna intagna bestämmelser, vilka i det stora hela mindre voro ägnade att befordra utflyttningen än snarare att motverka det besittningstagande för enskild nytta av allmän mark, som nybyggesanläggningen innebar. I Norrland, där den tillsynes omätliga tillgången på skogsmark gjorde ett dylikt skydd för samfällighet ens gemensamma utmark obehövlig, ansågs allt land utom den intill bygden liggande byallmänningen som allas egendom, å vilken det stod var och en fritt att genom odling och bebyggande taga mark i besittning, vilken efter 3 år medförde laga hävd för innehavet. Under medeltidens senare del började kronan göra anspråk på äganderätten till den jord, som icke tagits i bruk, och myndighet över härads- och landsallmänningar, och genom ett öppet brev till menige man i Gästrikland, Hälsingland, Medelpad och Ångermanland den 20/4 1542 formulerade Gustaf Vasa detta anspråk i förklaringen, att »sådana ägor som obygda ligga höra Gud, oss och Sveriges krona till och ingen annan». Härmed gjordes dock ingen inskränkning i rätten att anlägga n., utan tvärt om utsädes, att den

gamla bygden icke ägde förhindra nybyggesanläggningar annat än på byarnas eller gårdarnas egna bolstäder, ängar och fäbeten. Nybyggesanläggningen gynnades ock under den närmast följande tiden, och nybyggaren ägde behålla jorden som skatte. Med bruksrörelsens ökade betydelse började dock från 1600-talet på grund av omsorgen om skogen betänkligheter framkomma mot n. på kronans jord och allmänningarna. I den första skogsordningen, 22/31647, och den följande, 29/8 1664, förbjöds anläggande av n. å allmänningar, utom där de voro stora och öde, en allmän rannsakan av lands-, härads- och sockenallmänningar skulle göras, och de torp, som i åker och äng kunde göra skäl för minst 1/i hemman, skulle få bestå, hemman och torp skulle rörläggas och förbjudas att över sina råmärken inkräkta på allmänningen; alla de torp och backstugor, som hade mindre åker och äng än 1/i hemman, och de, som byggts utan tillstånd, skulle rivas och åter utläggas till allmänningen. Torp och backstugor skulle därefter få upptagas blott på lands-, härads- och sockenallmänningar, som vore så stora, att nybyggena utan skada kunde där byggas och brukas, och blott efter å laga ting skett godkännande och utfärdat brev. I skogsordningen av 19/i2 1683 utsträcktes denna omsorg om skogärna även till Norrland och befalldes landshövdingarna att tillse, att, sedan byars och gårdars rågångar bestämts och skälig mängd skog tillagts dem, det återstående skulle avvittras såsom kronan tillhörigt. Samma grundsats om övervakande, att inga n. eller torp fingo anläggas, vilka kunde motverka bergsbrukets intressen i skogen, vidhölls fortfarande, och inskränktes rätten för allmänningsintressenternas rätt till skogen i de k. brev och förordningar, som utfärdades under senare delen av 1600- och förra delen av 1700-talet, bland dem även skogsordningen 12/i2 I734- I K. f. 25/ll 1740 om landskulturen visade sig åter intresset för odlingens vidgande genom nyodlingen, i det att där stadgades, att alla på härads- och sockenallmänningarna förefintliga kärr och mossar, som ej bure eller kunde bära stor och duglig skog och ej kunde göras till äng, skulle delas mellan hemmanen och skattläggas; nybyggare på dylika lägenheter skulle åtnjuta 50 frihetsår. Genom skogsordningen 10/i21793 bekräftades dessa bestämmelser och tillika stadgades, dels att sådana på större skogar befintliga torp och andra besittningar, som kunde bestå som hemman, skulle skattläggas, dels att landshövdingarna borde befordra anläggningar av nybyggen på hedar och större skogar, varvid lägenheterna skulle avrösas och nybyggarna åtnjuta frihetsår och evärdlig besittningsrätt. På allmänningar ägde landshövding ej tillåta någon nedsätta sig eller odla.

I den nästa skogsordningen, av 1/8 1805, fullföljdes samma grundsatser. Nybyggen å all-"tfw*

männingar skulle tillåtas, blott om det gällde kärr eller mossar, till vilkas uppodling tillstånd skulle utfärdas av K. B., med företräde för delägarna i allmänningen att inom natt och år anmäla sig till utförande av odlingen, men beträffande lägenheter, vara minst 1/8 mantal kunde upptagas, skulle odlingstillstånd och villkor fastställas av konungen. Om nyodling å kronopark voro bestämmelserna i huvudsak desamma. Å kronoskogarna, d. v. s. de större skogarna och ödemarkerna i Norrland, Dalarne och Värmland, vilka utom bygdelagen tillhörde kronan, borde vid deras avmätning och kartläggning föreslås det antal nybyggen om ungefär 1/s mtl ägovidd, som där kunde anläggas, varefter K. Ma:jt skulle bestämma, huru och under vilka villkor n. där finge upplåtas. Genom K. brev 4/9 1822 förklarades, att någon prövningsrätt om nya uppodlingars beviljande å kronskogar och allmänningar ej tillkomme K. B., och genom K. brev 16/3 1824 har stadgats, att tillstånd för enskilde till odling av sankmarker å kronoparker och allmänningar ej finge lämnas, emedan det ej kunde ske utan olägenhet för dessas vård och ändamålsenliga förvaltning. Därefter var nybyggesanläggning sålunda medgiven blott å kronomarker, som överblevo vid avvittring i de 6 norra länen, där dylika marker på grund av brist på folk och samfärdsmedel hade föga värde och icke kunde användas med större fördel än till landets uppodling och befolkning.

Beträffande nybyggesanläggning i Lappmarkerna hava särskilda bestämmelser utfärdats. Bebyggandet inom dessa områden gynnades sedan gammalt genom särskilda skattefriheter och förmåner, de s. k. lappmarksfriheterna, bland annat 15 års fullständig skattefrihet och därefter frihet från mantalspenningar och knektskrivning. Genom det s. k. lappmarksreglementet M/n I749 bestämdes, att för nybyggen i lappmarkerna skulle fordras tillstånd att K. B. efter syn rörande platsens beskaffenhet, markens lämplighet för odling och förhållandet till äldre n. Skattefrihet skulle beviljas för högst 15 år, och därefter skulle nybygget avmätas och skattläggas, varvid till detsamma skulle läggas sådan mark, som nybyggaren verkligen genom ut dikning samt träns barkande och rothuggning gjort duglig till åker eller äng. I verkligheten kom avmätningen av ägorna och skattläggningen att ske först vid avvittringen, då ock visst skogsområde tilldelades nybygget. F. n. pågår eft er a v vittring i vissa delar av lappmarkerna för upplåtelse av nybyggen å krono-överloppsmarker samt för återvinnande till staten av ströängar.

Nybyggesanläggningar ha i allmänhet i de norrländska länen skett i samband med avvittringen. Sedan tillåtelse till n. lämnats av K. B., skall enligt avvittringsstadgan den 3% 1873 vid avvittringen utstakas område av högst 1

och minst 1/s mantal, under det att mindre lägenheter utlämnas som odlingslägenheter (krontorp, skogstorp). Området av inägor och skogsmark bestämmes, varefter K. B. fastställer nybyggets ränta, kronotionde och mantal. Nybyggaren är skyldig att inom vissa år fullgöra byggnad och odling men åtnjuter vissa frihetsår. Han innehar området med samma rätt som åbo å vanligt kronohemman, tills han fullgjort byggnads- och odlingsskyldighet, varefter nybygget får skattenatur utan erläggande av köpeskilling.

Kolonisation å kronans mark genom upplåtelse av i förväg avdikade och i vissa fall bebyggda lägenheter började försöksvis genom anordnande enligt riksdagens beslut 1909 av en koloni å Alträsks kronopark i Norrbotten. Dessa lägenheter få efter 15 års försökstid övertagas av brukaren som enskild egendom. Försökskoloniseringen har sedan under ledning av en år 1916 tillsatt kolonisationskommitté utsträckts till alla de 6 nordligaste länen. Se Kolonisation. Litt.: Egnahemssakkunniges betänkande 1914, I. samt Betänkande av kolonisationskommittén 1917 och 1922.

Ströängar. Vid de norrländska nybyggena har man, särskilt till en början, tills åkern blivit uppodlad, varit hänvisad att från naturliga slåttermarker hämta större delen av fodret till kreaturen, av vilka nybyggaren hämtar sitt huvudsakliga uppehälle. Därför har i regel i tillståndet till nybyggesanläggning inbegripits upplåtelsen av ängar huvudsakligen å myrmarker, som ofta legat vitt kringspridda, stundom på mils avstånd från boplatsen. Dylika ängar benämnas därför u t- eller ströängar. Enligt »lapplandsreglementet» (se ovan) var meningen, att nybyggaren skulle få behålla dessa ströängar blott tills han hunnit uppodla nybyggets odlingsjord och därefter a*Fstå -dem till kronan eller andra nybyggare, som bättre behövde dem. Enligt avvittringsstadgan för lappmarken av 1873 skulle de enskilda fastigheternas ägor sammanföras till ett ägoskifte och, om så ej vore möjligt utan verklig skada, i regel ej i fler än 4, och därav följde, att de. spritt liggande ströängarna skulle avhändas nybyggena genom ägoutbyte eller utan vederlag, om de vore för fastighetens bestånd obehövliga. Emellertid har vid avvittringen i allmänhet medgivits, att nybyggare tills vidare fått behålla sina utägor inom kronoparker, överloppsmarker och allmänningar, utan att de genom rågång avskildes från kronans mark.

Härigenom var avvittringen beträffande dessa blott uppskjuten, och genom K. kung. 30/12 1916 om ef ter avvittring i Västerbottens lappmark hade bestämmelser fastställts rörande sättet för återförvärvande till statens förfogande av ströängar ovan odlingsgränsen i nämnda lappmark, vilket skall ske mot penningersättning, vilken skall användas för odlingoch

förbättring å fastigheten, dit ströängarna hört. Genom lag $^{22}/_{6}$ 1921 har förordnats, att ströängar med vissa undantag skola indragas till kronan mot vederlag, som skall utgå genom bekostande av odling å den fastighet, vartill ängarna höra till den utsträckning, som motsvarar deras höavkastning. Frågor härom skola handläggas av ströängsnämnder.

Myrslogar. Inom Dalarne finnes ett stort antal slåttermarker å myr jord, vilka liksom ströängarna äro spridda i skogen, m. l. m. avlägset från inägorna. Vid storskiftet och den därmed förenade avvittringen kom en del av dessa s. k. myrslogar att ligga inom annan hemmansdels område eller å den skog, som förbehölls kronan. Beträffande sådana har genom för de olika socknarna givna särskilda K. brev bestämts, att varje jordägare, som innehar myrslog på mark, som tilldelats annan, skulle äga behålla den i 20 år efter storskiftet och därefter mot lösen avstå den till skogsmarkens ägare. Jfr Avvittring.

Om odlingslägenheter och skogstorp se Skogstorp.

Nybyggeslånefond, Norrbottens, inrättad år 1919. Byggnadslån utlämnas från fonden av K. B. i Norrbottens län åt innehavare av krononybyggen å överloppsmarker nedanför odlingsgränsen inom Arjeplougs, Jockmocks och Gällivare socknar. Lån får utgå med $^{3}/_{4}$ av byggnadskostnaden utöver värdet av virke från nybyggets skog, dock högst 2,000 kr. Byggnadsritning och -beskrivning fastställas vid lånets beviljande. Lånet uppdelas i en stående och en amorteringsdel och om återbetalning, skyldighet att brandförsäkra m. m. gäller detsamma som för egnahemslån (se Egnahem: Egnahemslån) för bostadslägenhet. Nybygge, för vilket byggnadslån erhållits, får ej omföras till skatte, med mindre innehavaren medgivit inteckning i fastigheten till säkerhet för lånet och fullgörande av villkoren för detsamma. K. f. $^{19}/_{6}$ 1919.

Nyckelost. Se Holländsk kryddost.

Nyckelpiga. Gullhöna. De egentliga nyckelpigorna, släktet *Coccinella* (i vidstr. bemärkelse), äro ovala, under platta, ovan kullriga, glänsande, släta skalbaggar, med mycket växlande färg och teckning, enfärgade eller prickiga, gula — röda eller svarta. Larverna äro klumpigt byggda med 3 par ben. Mest känd är 7-prickig n., *C. septempunctata* L., vars röda täckvingar ha 7 svarta punkter och vars larver äro omkring 15 mm. långa, blågrå med svart huvud och 4 gula fläckar på ryggen. N. göra stor nytta som bladlusätare, träffas i snart sagt varje bladluskoloni och avsätta i dessas närhet gruppvis sina gula, nästan sockertoppformiga ägg. Vid svåra bladlushärjningar uppträda de ej sällan så talrikt, att åtminstone på eftersommaren besprutning med bladlusdödande medel bör undvikas, för att ej nyckelpigorna skola taga skada. De övervintra fullbildade.A. T—n.

Nyodling till åker eller äng i syfte att öka jordens avkastning (stundom att förbättra formen på redan odlade ägor) kräver betydliga direkta kostnader samt ökar dessutom behovet för framtiden av arbetskraft, gödsel och stundom även av byggnader, kostnad för vägars anläggning och underhåll m. m. Varje dylikt företag bör därför föregås av noggrann planläggning och kostnadsberäkning, som visar, om företaget kan bliva lönande, samt om de behövliga medlen för dess utförande och fortfarande brukning kunna anskaffas. Härvid bör avseende särskilt fästas vid jordmånens beskaffenhet och naturliga bördighet, för vars bedömande den fria växtligheten giver god ledning, och särskilt vid jordens mullhalt och därav beroende behov av stallgödsling, vid möjligheten av och kostnaden för en tillfredsställande torrläggning, vid markens läge i förhållande till solbelysning och frostländighet samt avståndet från och förbindelse med ekonomibyggnaderna. Dessa omständigheter böra vara avgörande för frågan, ej blott om odlingen bör komma till stånd, utan även om marken bör odlas till åker eller äng, vilken senare kräver mindre odlings- och driftskostnad, därav främst arbetskostnad, samt tillskott av gödsel.

Nyodlingens omfattning i Sverige under gångna tider framgår av statistikens rätt osäkra siffror om vidden av odlad jord sålunda:

År	Odlad jord ha.	Ökning ha pr år under föreg. tid
1750	600,000	
1800	850,000	1,750
1850	2,025,000	23,500
1860	2,500,000	47,500
1870	2,831,000	33,100
1880	3,097,000	26,600
1890	3,306,000	20,700
1900	3,558,000	25,200

1910

3,691,000

14,700

1915

3,754,000

12,600

1919

3,876,000

30,500

N. har sålunda under 1800-talet skett i sådan omfattning, att den odlade jorden fyrdubblats, men detta arbete har under senaste halva århundrade med undantag för senaste kristid, då betydliga understöd för odling gåvos, varit statt i oavbrutet avtagande, vilket väsentligen torde bero på de stigande arbetskostnaderna och sädesodlingens avtagande räntabilitet på grund av den ökade möjligheten att från andra länder skaffa spannmål till jämförelsevis billigt pris. Därtill kommer även insikten om, att under nuvarande arbetspris ökade skördar vanligen vinnas säkrare och billigare och förbättring å fastigheten, dit ströängarna hört. Genom lag $^{22}/_{6}$ 1921 har förordnats, att ströängar med vissa undantag skola indragas till kronan mot vederlag, som skall utgå genom bekostande av odling å den fastighet, vartill ängarna höra till den utsträckning, som motsvarar deras höavkastning. Frågor härom skola handläggas av ströängsnämnder.

Myrslogar. Inom Dalarne finnes ett stort antal slåttermarker å myr jord, vilka liksom ströängarna äro spridda i skogen, m. l. m. avlägset från inägorna. Vid storskiftet och den därmed förenade avvittringen kom en del av dessa s. k. myrslogar att ligga inom annan hemmansdels område eller å den skog, som förbehölls kronan. Beträffande sådana har genom för de olika socknarna givna särskilda K. brev bestämts, att varje jordägare, som innehar myrslog på mark, som tilldelats annan, skulle äga behålla den i 20 år efter storskiftet och därefter mot lösen avstå den till skogsmarkens ägare. Jfr Avvittring.

Om odlingslägenheter och skogstorp se Skogstorp.

Nybyggeslånefond, Norrbottens, inrättad år 1919. Byggnadslån utlämnas från fonden av K. B. i Norrbottens län åt innehavare av krononybyggen å överloppsmarker nedanför odlingsgränsen inom Arjeplougs, Jockmocks och Gällivare socknar. Lån får utgå med $^{3}/_{4}$ av byggnadskostnaden utöver värdet av virke från nybyggets skog, dock högst 2,000 kr. Byggnadsritning och -beskrivning fastställas vid lånets beviljande. Lånet uppdelas i en stående och en amorteringsdel och om återbetalning, skyldighet att brandförsäkra m. m. gäller detsamma som för egnahemslån (se Egnahem: Egnahemslån) för bostadslägenhet. Nybygge, för vilket byggnadslån erhållits, får ej omföras till skatte, med mindre innehavaren medgivit inteckning i fastigheten till säkerhet för lånet och fullgörande av villkoren för detsamma. K. f. $^{19}/_{6}$ 1919.

Nyckelost. Se Holländsk kryddost.

Nyckelpiga. Gullhöna. De egentliga nyckelpigorna, släktet *Coccinella* (i vidstr. bemärkelse), äro ovala, under platta, ovan kullriga, glänsande, släta skalbaggar, med mycket växlande färg och teckning, enfärgade eller prickiga, gula — röda eller svarta. Larverna äro klumpigt byggda med 3 par ben. Mest känd är 7-prickig n., *C. septempunctata* L., vars röda täckvingar ha 7 svarta punkter och vars larver äro omkring 15 mm. långa, blågrå med svart huvud och 4 gula fläckar på ryggen. N. göra stor nytta som bladlusätare, träffas i snart sagt varje bladluskoloni och avsätta i dessas närhet gruppvis sina gula, nästan sockertoppformiga ägg. Vid svåra bladlushärjningar uppträda de ej sällan så talrikt, att åtminstone på eftersommaren besprutning med bladlusdödande medel bör undvikas, för att ej nyckelpigorna skola taga skada. De övervintra fullbildade.A. T—n.

Nyodling till åker eller äng i syfte att öka jordens avkastning (stundom att förbättra formen på redan odlade ägor) kräver betydliga direkta kostnader samt ökar dessutom behovet för framtiden av arbetskraft, gödsel och stundom även av byggnader, kostnad för vägars anläggning och underhåll m. m. Varje dylikt företag bör därför föregås av noggrann planläggning och kostnadsberäkning, som visar, om företaget kan bliva lönande, samt om de behövliga medlen för dess utförande och fortfarande brukning kunna anskaffas. Härvid bör avseende särskilt fästas vid jordmånens beskaffenhet och naturliga bördighet, för vars bedömande den fria växtligheten giver god ledning, och särskilt vid jordens mullhalt och därav beroende behov av stallgödsling, vid möjligheten av och kostnaden för en tillfredsställande torrläggning, vid markens läge i förhållande till solbelysning och frostländighet samt avståndet från och förbindelse med ekonomibyggnaderna. Dessa omständigheter böra vara avgörande för frågan, ej blott om odlingen bör komma till stånd, utan även om marken bör odlas till åker eller äng, vilken senare kräver mindre odlings- och driftskostnad, därav främst arbetskostnad, samt tillskott av gödsel.

Nyodlingens omfattning i Sverige under gångna tider framgår av statistikens rätt osäkra siffror om vidden av odlad jord sålunda:

År

Odlad jord
ha.

Ökning ha
pr år under
föreg. tid

1750

600,000

1800

850,000

1,750

1850

2,025,000

23,500

1860

2,500,000

47,500

1870

	2,831,000	33,100
1880	3,097,000	26,600
1890	3,306,000	20,700
1900	3,558,000	25,200
1910	3,691,000	14,700
1915	3,754,000	12,600
1919	3,876,000	30,500

N. har sålunda under 1800-talet skett i sådan omfattning, att den odlade jorden fyrdubblats, men detta arbete har under senaste halva århundrade med undantag för senaste kristid, då betydliga understöd för odling gåvos, varit statt i oavbrutet avtagande, vilket väsentligen torde bero på de stigande arbetskostnaderna och sädesodlingens avtagande räntabilitet på grund av den ökade möjligheten att från andra länder skaffa spannmål till jämförelsevis billigt pris. Därtill kommer även insikten om, att under nuvarande arbetspris ökade skördar vanligen vinnas säkrare och billigare och förbättring å fastigheten, dit ströängarna hört. Genom lag $^{22}/_{6}$ 1921 har förordnats, att ströängar med vissa undantag skola indragas till kronan mot vederlag, som skall utgå genom bekostande av odling å den fastighet, vartill ängarna höra till den utsträckning, som motsvarar deras höavkastning. Frågor härom skola handläggas av ströängsnämnder.

Myrslogar. Inom Dalarne finnes ett stort antal slåttermarker å myr jord, vilka liksom ströängarna äro spridda i skogen, m. l. m. avlägset från inägorna. Vid storskiftet och den därmed förenade avvittringen kom en del av dessa s. k. myrslogar att ligga inom annan hemmansdels område eller å den skog, som förbehölls kronan. Beträffande sådana har genom för de olika socknarna givna särskilda K. brev bestämts, att varje jordägare, som innehar myrslog på mark, som tilldelats annan, skulle äga behålla den i 20 år efter storskiftet och därefter mot lösen avstå den till skogsmarkens ägare. Jfr Avvittring.

Om odlingslägenheter och skogstorp se Skogstorp.

Nybyggeslånefond, Norrbottens, inrättad år 1919. Byggnadslån utlämnas från fonden av K. B. i Norrbottens län åt innehavare av krononybyggen å överloppsmarker nedanför odlingsgränsen inom Arjeplougs, Jockmocks och Gällivare socknar. Lån får utgå med $^{3}/_{4}$ av byggnadskostnaden utöver värdet av virke från nybyggets skog, dock högst 2,000 kr. Byggnadsritning och -beskrivning fastställas vid lånets beviljande. Lånet uppdelas i en stående och en amorteringsdel och om återbetalning, skyldighet att brandförsäkra m. m. gäller detsamma som för egnahemslån (se Egnahem: Egnahemslån) för bostadslägenhet. Nybygge, för vilket byggnadslån erhållits, får ej omföras till skatte, med mindre innehavaren medgivit inteckning i fastigheten till säkerhet för lånet och fullgörande av villkoren för detsamma. K. f. $^{19}/_{6}$ 1919.

Nyckelost. Se Holländsk kryddost.

Nyckelpiga. Gullhöna. De egentliga nyckelpigorna, släktet *Coccinella* (i vidstr. bemärkelse), äro ovala, under platta, ovan kullriga, glänsande, släta skalbaggar, med mycket växlande färg och teckning, enfärgade eller prickiga, gula — röda eller svarta. Larverna äro klumpigt byggda med 3 par ben. Mest känd är 7-prickig n., *C. septempunctata* L., vars röda täckvingar ha 7 svarta punkter och vars larver äro omkring 15 mm. långa, blågrå med svart huvud och 4 gula fläckar på ryggen. N. göra stor nytta som bladlusätare, träffas i snart sagt varje bladluskoloni och avsätta i dessas närhet gruppvis sina gula, nästan sockertoppformiga ägg. Vid svåra bladlushärjningar uppträda de ej sällan så talrikt, att åtminstone på eftersommaren besprutning med bladlusdödande medel bör undvikas, för att ej nyckelpigorna skola taga skada. De övervintra fullbildade.A. T—n.

Nyodling till åker eller äng i syfte att öka jordens avkastning (stundom att förbättra formen på redan odlade ägor) kräver betydliga direkta kostnader samt ökar dessutom behovet för framtiden av arbetskraft, gödsel och stundom även av byggnader, kostnad för vägars anläggning och underhåll m. m. Varje dylikt företag bör därför föregås av noggrann planläggning och kostnadsberäkning, som visar, om företaget kan bliva lönande, samt om de behövliga medlen för dess utförande och fortfarande brukning kunna anskaffas. Härvid bör avseende särskilt fästas vid jordmånens beskaffenhet och naturliga bördighet, för vars bedömande den fria växtligheten giver god ledning, och särskilt vid jordens mullhalt och därav beroende behov av stallgödsling, vid möjligheten av och kostnaden för en tillfredsställande torrläggning, vid markens läge i förhållande till solbelysning och frostländighet samt avståndet från och förbindelse med ekonomibyggnaderna. Dessa omständigheter böra vara avgörande för frågan, ej blott om odlingen bör komma till stånd, utan även om marken bör odlas till åker eller äng, vilken senare kräver mindre odlings- och driftskostnad, därav främst arbetskostnad, samt tillskott av gödsel.

Nyodlingens omfattning i Sverige under gångna tider framgår av statistikens rätt osäkra siffror om vidden av odlad jord sålunda:

År	Odlad jord ha.	Ökning ha pr år under föreg. tid
1750		

600,000

1800

850,000

1,750

1850

2,025,000

23,500

1860

2,500,000

47,500

1870

2,831,000

33,100

1880

3,097,000

26,600

1890

3,306,000

20,700

1900

3,558,000

25,200

1910

3,691,000

14,700

1915

3,754,000

12,600

1919

3,876,000

30,500

N. har sålunda under 1800-talet skett i sådan omfattning, att den odlade jorden fyrdubblats, men detta arbete har under senaste halva århundrade med undantag för senaste kristid, då betydliga understöd för odling gåvos, varit statt i oavbrutet avtagande, vilket väsentligen torde bero på de stigande arbetskostnaderna och sädesodlingens avtagande räntabilitet på grund av den ökade möjligheten att från andra länder skaffa spannmål till jämförelsevis billigt pris. Därtill kommer även insikten om, att under nuvarande arbetspris ökade skördar vanligen vinnas säkrare och billigare och förbättring å fastigheten, dit ströängarna hört. Genom lag $^{22}/_{6}$ 1921 har förordnats, att ströängar med vissa undantag skola indragas till kronan mot vederlag, som skall utgå genom bekostande av odling å den fastighet, vartill ängarna höra till den utsträckning, som motsvarar deras höavkastning. Frågor härom skola handläggas av ströängsnämnder.

Myrslogar. Inom Dalarne finnes ett stort antal slåttermarker å myr jord, vilka liksom ströängarna äro spridda i skogen, m. l. m. avlägset från inägorna. Vid storskiftet och den därmed förenade avvittringen kom en del av dessa s. k. myrslogar att ligga inom annan hemmansdels område eller å den skog, som förbehölls kronan. Beträffande sådana har genom för de olika socknarna givna särskilda K. brev bestämts, att varje jordägare, som innehar myrslog på mark, som tilldelats annan, skulle äga behålla den i 20 år efter storskiftet och därefter mot lösen avstå den till skogsmarkens ägare. Jfr Avvittring.

Om odlingslägenheter och skogstorp se Skogstorp.

Nybyggeslånefond, Norrbottens, inrättad år 1919. Byggnadslån utlämnas från fonden av K. B. i Norrbottens län åt innehavare av krononybyggen å överloppsmarker nedanför odlingsgränsen inom Arjeplougs, Jockmocks och Gällivare socknar. Lån får utgå med $^{3}/_{4}$ av byggnadskostnaden utöver värdet av virke från nybyggets skog, dock högst 2,000 kr. Byggnadsritning och -beskrivning fastställas vid lånets beviljande. Lånet uppdelas i en stående och en amorteringsdel och om återbetalning, skyldighet att brandförsäkra m. m. gäller detsamma som för egnahemslån (se Egnahem: Egnahemslån) för bostadslägenhet. Nybygge, för vilket byggnadslån erhållits, får ej omföras till skatte, med mindre innehavaren medgivit inteckning i fastigheten till säkerhet för lånet och fullgörande av villkoren för detsamma. K. f. $^{19}/_{6}$ 1919.

Nyckelost. Se Holländsk kryddost.

Nyckelpiga. Gullhöna. De egentliga nyckelpigorna, släktet *Coccinella* (i vidstr. bemärkelse), äro ovala, under platta, ovan kullriga, glänsande, släta skalbaggar, med mycket växlande färg och teckning, enfärgade eller prickiga, gula — röda eller svarta. Larverna äro klumpigt byggda med 3 par ben. Mest känd är 7-prickig n., *C. septempunctata* L., vars röda täckvingar ha 7 svarta punkter och vars larver äro omkring 15 mm. långa, blågrå med svart huvud och 4 gula fläckar på ryggen. N. göra stor nytta som bladlusätare, träffas i snart sagt varje bladluskoloni och avsätta i dessas närhet gruppvis sina gula, nästan sockertoppformiga ägg. Vid svåra bladlushärjningar uppträda de ej sällan så talrikt, att åtminstone på eftersommaren besprutning med bladlusdödande medel bör undvikas, för att ej nyckelpigorna skola taga skada. De övervintra fullbildade.A. T—n.

Nyodling till åker eller äng i syfte att öka jordens avkastning (stundom att förbättra formen på redan odlade ägor) kräver betydliga direkta kostnader samt ökar dessutom behovet för framtiden av arbetskraft, gödsel och stundom även av byggnader, kostnad för vägars anläggning och underhåll m. m. Varje dylikt företag bör därför föregås av noggrann planläggning och kostnadsberäkning, som visar, om företaget kan bliva lönande, samt om de behövliga medlen för dess utförande och fortfarande brukning kunna anskaffas. Härvid bör avseende särskilt fästas vid jordmånens beskaffenhet och naturliga bördighet, för vars bedömande den fria växtligheten giver god ledning, och särskilt vid jordens mullhalt och därav beroende behov av stallgödsling, vid möjligheten av och kostnaden för en tillfredsställande torrläggning, vid markens läge i förhållande till solbelysning och frostländighet samt avståndet från och förbindelse med ekonomibyggnaderna. Dessa omständigheter böra vara avgörande för frågan, ej blott om odlingen bör komma till stånd, utan även om marken bör odlas till åker eller äng, vilken senare kräver mindre odlings- och driftskostnad, därav främst arbetskostnad, samt tillskott av gödsel.

Nyodlingens omfattning i Sverige under gångna tider framgår av statistikens rätt osäkra siffror om vidden av odlad jord sålunda:

År	Odlad jord ha.	Ökning ha pr år under föreg. tid
1750	600,000	
1800	850,000	1,750
1850	2,025,000	23,500
1860	2,500,000	47,500
1870	2,831,000	33,100
1880	3,097,000	26,600
1890	3,306,000	20,700
1900	3,558,000	25,200
1910	3,691,000	14,700
1915	3,754,000	12,600
1919	3,876,000	30,500

N. har sålunda under 1800-talet skett i sådan omfattning, att den odlade jorden fyrdubblats, men detta arbete har under senaste halva århundrade med undantag för senaste kristid, då betydliga understöd för odling gåvos, varit statt i oavbrutet avtagande, vilket väsentligen torde bero på de stigande arbetskostnaderna och sädesodlingens avtagande räntabilitet på grund av den ökade möjligheten att från andra länder skaffa spannmål till jämförelsevis billigt pris. Därtill kommer även insikten om, att under nuvarande arbetspris ökade skördar vanligen vinnas säkrare och billigare och förbättring å fastigheten, dit ströängarna hört. Genom lag $^{22}/_{6}$ 1921 har förordnats, att ströängar med vissa undantag skola indragas till kronan mot vederlag, som skall utgå genom bekostande av odling å den fastighet, vartill ängarna höra till den utsträckning, som motsvarar deras höavkastning. Frågor härom skola handläggas av ströängsnämnder.

Myrslogar. Inom Dalarne finnes ett stort antal slåttermarker å myr jord, vilka liksom ströängarna äro spridda i skogen, m. l. m. avlägset från inägorna. Vid storskiftet och den därmed förenade avvittringen kom en del av dessa s. k. myrslogar att ligga inom annan hemmansdels område eller å den skog, som förbehölls kronan. Beträffande sådana har genom för de olika socknarna givna särskilda K. brev bestämts, att varje jordägare, som innehar myrslog på mark, som tilldelats annan, skulle äga behålla den i 20 år efter storskiftet och därefter mot lösen avstå den till skogsmarkens ägare. Jfr Avvittring.

Om odlingslägenheter och skogstorp se Skogstorp.

Nybyggeslånefond, Norrbottens, inrättad år 1919. Byggnadslån utlämnas från fonden av K. B. i Norrbottens län åt innehavare av krononybyggen å överloppsmarker nedanför odlingsgränsen inom Arjeplougs, Jockmocks och Gällivare socknar. Lån får utgå med $^{3}/_{4}$ av byggnadskostnaden utöver värdet av virke från nybyggets skog, dock högst 2,000 kr. Byggnadsritning och -beskrivning fastställas vid lånets beviljande. Lånet uppdelas i en stående och en amorteringsdel och om återbetalning, skyldighet att brandförsäkra m. m. gäller detsamma som för egnahemslån (se Egnahem: Egnahemslån) för bostadslägenhet. Nybygge, för vilket byggnadslån erhållits, får ej omföras till skatte, med mindre innehavaren medgivit inteckning i fastigheten till säkerhet för lånet och fullgörande av villkoren för detsamma. K. f. $^{19}/_{6}$ 1919.

Nyckelost. Se Holländsk kryddost.

Nyckelpiga. Gullhöna. De egentliga nyckelpigorna, släktet *Coccinella* (i vidstr. bemärkelse), äro ovala, under platta, ovan kullriga, glänsande, släta skalbaggar, med mycket växlande färg och teckning, enfärgade eller prickiga, gula — röda eller svarta. Larverna äro klumpigt byggda med 3 par ben. Mest känd är 7-prickig n., *C. septempunctata* L., vars röda täckvingar ha 7 svarta punkter och vars larver äro omkring 15 mm. långa, blågrå med svart huvud och 4 gula fläckar på ryggen. N. göra stor nytta som bladlusätare, träffas i snart sagt varje bladluskoloni och avsätta i dessas närhet gruppvis sina gula, nästan sockertoppformiga ägg. Vid svåra bladlushärjningar uppträda de ej sällan så talrikt, att åtminstone på eftersommaren besprutning med bladlusdödande medel bör undvikas, för att ej nyckelpigorna skola taga skada. De övervintra fullbildade.A. T—n.

Nyodling till åker eller äng i syfte att öka jordens avkastning (stundom att förbättra formen på redan odlade ägor) kräver betydliga direkta kostnader samt ökar dessutom behovet för framtiden av arbetskraft, gödsel och stundom även av byggnader, kostnad för vägars anläggning och underhåll m. m. Varje dylikt företag bör därför föregås av noggrann planläggning och kostnadsberäkning, som visar, om företaget kan bliva lönande, samt om de behövliga medlen för dess utförande och fortfarande brukning kunna anskaffas. Härvid bör avseende särskilt fästas vid jordmånens beskaffenhet och naturliga bördighet, för vars bedömande den fria växtligheten giver god ledning, och särskilt vid jordens mullhalt och därav beroende behov av stallgödsling, vid möjligheten av och kostnaden för en tillfredsställande torrläggning, vid markens läge i förhållande till solbelysning och frostländighet samt avståndet från och förbindelse med ekonomibyggnaderna. Dessa omständigheter böra vara avgörande för frågan, ej blott om odlingen bör komma till stånd, utan även om marken bör odlas till åker eller äng, vilken senare kräver mindre odlings- och driftskostnad, därav främst arbetskostnad, samt tillskott av gödsel.

Nyodlingens omfattning i Sverige under gångna tider framgår av statistikens rätt osäkra siffror om vidden av odlad jord sålunda:

År	Odlad jord ha.	Ökning ha pr år under föreg. tid
1750	600,000	
1800	850,000	1,750
1850	2,025,000	23,500
1860	2,500,000	47,500
1870	2,831,000	33,100
1880	3,097,000	26,600
1890	3,306,000	20,700
1900	3,558,000	25,200
1910	3,691,000	

14,700

1915

3,754,000

12,600

1919

3,876,000

30,500

N. har sålunda under 1800-talet skett i sådan omfattning, att den odlade jorden fyrdubblats, men detta arbete har under senaste halva århundrade med undantag för senaste kristid, då betydliga understöd för odling gåvos, varit statt i oavbrutet avtagande, vilket väsentligen torde bero på de stigande arbetskostnaderna och sädesodlingens avtagande räntabilitet på grund av den ökade möjligheten att från andra länder skaffa spannmål till jämförelsevis billigt pris. Därtill kommer även insikten om, att under nuvarande arbetspris ökade skördar vanligen vinnas säkrare och billigaregenom den odlade jordens djupare och intensivare brukning än genom att lägga nya vidder under plog. Nyodlingsarbetet har också så till vida förändrats, att det företrädesvis ägnats åt den jämförelsevis lättodlade och kreatursgödsel mindre fordrande moss- och kärrjorden.

Odlingsarbetets utförande inledes vanligen med den förberedande torrläggning, som behöves för röjningen och brytningen, som därefter vidtaga med rothuggning, stubb-och stenbrytning samt ytjordens vändning och luckring med allt efter markens beskaffenhet plog, hacka eller spade samt harv. Härvid har bränning förr haft stor användning men numera minskats, sedan insikten om myllans värde för jordens fortvaran de fruktbarhet blivit mer spridd (se Bränning 1., Mossodling). För att befordra den förefintliga växtlighetens multning och lätta bearbetningen, bör yttorven så fullständigt som möjligt jordtäckas, och därför bör den vändas platt nedåt, vilket bäst vinnes genom plöjning i breda tiltor, eller, om häckning måste användas, upptagande av sammanhängande, stora torvor, varefter ytan avjämnas och täckes med jord ur dikesrenar eller plogfåror. Vid plöjning av seg grässvål köres stundom före plogen med en rist. Tuvor, som ej kunna jordtäckas, avhuggas före jordens brytning med flåhacka och uppläggas i hög att multna. I övrigt växlar arbetssättet efter markens beskaffenhet. Se Hed, Mossodling, Äng.

Kostnadens bokföring. Då nyodling bör vara en förblivande ökning i egendomens avkastningsförmåga och värde, bör kostnaden för den bokföras som en höjning av grundkapitalet eller, om man icke vill förändra detta, som en grundförbättring, vars värde amorteras genom regelbunden årlig avskrivning.

Nyodlingsfond. För främjande av uppodling av till åker lämplig jord utlämnas genom landsting eller hush.-sällskap lån från Norrländska nyodlingsfonden (sedan 1906) för Norrland och Dalarna och från allmänna nyodlingsfonden för landets övriga delar. Ansökan om lån insändes av landstinget eller hush.-sällskapet till Lantbruksstyrelsen jämte uppgift å de odlingsföretag, för vilka lån sökts, jämte förslag till lånebelopp och lånetid för varje samt övriga erforderliga upplysningar. Lantbruksstyrelsen besluter om lånen och tiden för varje företags påbörjande och avslutande. Vid ansökan hos landstinget eller hush.-sällskapet skall vara bifogad plan, kostnadsförslag och karta över företaget samt yttrande om markens odlingsvärde, uppgjorda av lantbruksingenjör, länsagronom eller annan som kompetent erkänd person. Lån få beviljas ägare och brukare,Rättelse i boken: 'ägare och brukare,' är tillagt. oberoende av egendomens storlek och upplåtelsetid åt brukare, men lånens belopp få ej överstiga $^{3}/_{4}$ av uppskattad kostnad, vara högst 500 kr. per ha. och uppgå till högst 1,500 kr. på ett år och en sammanlagd skuldsumma av högst 5,000 kr. för samma låntagare. Kostnaden skall avse odlingsarbetet och avdikningen, om ej statsbidrag redan erhållits för det senare arbetet, dock ej omfattande upprensningar och fördjupningar av avlopp och ej täckdikning (jfr Avdikningsanslag). Lånen äro räntefria och amorteringsfria i 2 år; därefter amorteras $^{1}/_{7}$ årligen och betalas ränta med 3 % till den norrländska, 4 till den allmänna fonden. Försummad amortering medför räntans höjning till 6 %. K. kung. $^{17}/_{6}$ 1921.

Nypon. Se Ros.

Nystning. Se Gångart.

Nyttjanderätt till jord. Se Arrende.

Nyttjanderättshavares rätt att inlösa under nyttjanderätt upplåtet område. Lag $^{26}/_{3}$ 1920, med ändring $^{15}/_{6}$ 1922 (»ensittarelagen»), som avser att bereda möjlighet till friköpande av torp och andra smålägenheter och dymedelst befordra egnahemssträvandena. Har en för viss tid till brukande eller till bostadslägenhet upplåten del av lantfastighet över 20 år innehafts av annan än ägaren och har så bebyggts, att därå den $^{1}/_{1}$ 1919 fanns och vid upplåtelsetidens slut fortfarande finnes nöjaktig bostad för brukaren och hans familj, skall brukaren vid upplåtelsetidens slut vara berättigad lösa området, under förutsättning dock att minst $^{1}/_{4}$ av det värde, området med därå befintliga byggnader äger, belöper å brukaren tillhöriga byggnader. Är området upplåtet för brukarens livstid, skall, evad änka njuter brukanderätten till godo eller ej, vid brukningsrättens upphörande delägarna i brukarens bo äga lösningsrätt. Lösningsrätt äger j ämväl rum, utan att avtal om upplåtelse för viss tid eller livstid visas föreligga, nämligen för det fall att någon den $^{1}/_{1}$ 1919 innehaft området sedan mer än 20 år till brukande eller till bostadsändamål och jordägaren icke före nämnda dag för innehavarens skiljande från området vidtagit åtgärd, som därefter leder tih sådan påföljd. Den som vill utöva lösningsrätten, är pliktig även lösa befintlig byggnad, som tillhör jordägaren.

Lösningsrätt äger ej rum, om enligt avtal byggnaderna vid upplåtelsetidens slut skola tillfalla jordägaren, eller om området skall frånträdas på grund av att nyttjanderätten förverkats. Om jordägaren å huvudfastigheten eller därmed sambrukad fastighet den $^{1}/_{1}$ 1919 ägde och, då lösningsrätt skulle inträda, fortfarande äger boningshus, tomtplats eller trädgård inom 200 m. från området, eller dettas inlösen skulle vålla jordägarens ifrågavarande fastighet avsevärd olägenhet, kan jordägaren avvärja inlösningen genom att själv lösa innehavarens å området uppförda byggnader. Jordägaren är då tillika skyldig att gälda ersättning för sådan förbättring, som under upplåtelsetiden utförts, utöver vad avtalats eller genom den odlade jordens djupare och intensivare brukning än genom att lägga nya vidder under plog. Nyodlingsarbetet har också så till vida förändrats, att det företrädesvis ägnats åt den jämförelsevis lättodlade och kreatursgödsel mindre fordrande moss- och kärrjorden.

Odlingsarbetets utförande inledes vanligen med den förberedande torrläggning, som behöves för röjningen och brytningen, som därefter vidtaga med rothuggning, stubb-och stenbrytning samt ytjordens vändning och luckring med allt efter markens beskaffenhet plog, hacka eller spade samt harv. Härvid har bränning förr haft stor användning men numera minskats, sedan insikten om myllans värde för jordens fortvaran de fruktbarhet blivit mer spridd (se Bränning 1., Mossodling). För att befordra den förefintliga växtlighetens multning och lätta bearbetningen, bör yttorven så fullständigt som möjligt jordtäckas, och därför bör den vändas platt nedåt, vilket bäst vinnes genom plöjning i breda tiltor, eller, om häckning måste användas, upptagande av sammanhängande, stora torvor, varefter ytan avjämnas och täckes med jord ur dikesrenar eller plogfåror. Vid plöjning av seg grässvål köres stundom före plogen med en rist. Tuvor, som ej kunna jordtäckas, avhuggas före jordens brytning med flåhacka och uppläggas i hög att multna. I övrigt växlar arbetssättet efter markens beskaffenhet. Se Hed, Mossodling, Äng.

Kostnadens bokföring. Då nyodling bör vara en förblivande ökning i egendomens avkastningsförmåga och värde, bör kostnaden för den bokföras som en höjning av grundkapitalet eller, om man icke vill förändra detta, som en grundförbättring, vars värde amorteras genom regelbunden årlig avskrivning.

Nyodlingsfond. För främjande av uppodling av till åker lämplig jord utlämnas genom landsting eller hush.-sällskap lån från Norrländska nyodlingsfonden (sedan 1906) för Norrland och Dalarna och från allmänna nyodlingsfonden för landets övriga delar. Ansökan om lån insändes av landstinget eller hush.-sällskapet till Lantbruksstyrelsen jämte uppgift å de odlingsföretag, för vilka lån sökts, jämte förslag till lånebelopp och lånetid för varje samt övriga erforderliga upplysningar. Lantbruksstyrelsen besluter om lånen och tiden för varje företags påbörjande och avslutande. Vid ansökan hos landstinget eller hush.-sällskapet skall vara bifogad plan, kostnadsförslag och karta över företaget samt yttrande om markens odlingsvärde, uppgjorda av lantbruksingenjör, länsagronom eller annan som kompetent erkänd person. Lån få beviljas ägare och brukare,Rättelse i boken: 'ägare och brukare,' är tillagt. oberoende av egendomens storlek och upplåtelsetid åt brukare, men lånens belopp få ej överstiga $^{3}/_{4}$ av uppskattad kostnad, vara högst 500 kr. per ha. och uppgå till högst 1,500 kr. på ett år och en sammanlagd skuldsumma av högst 5,000 kr. för samma låntagare. Kostnaden skall avse odlingsarbetet och avdikningen, om ej statsbidrag redan erhållits för det senare arbetet, dock ej omfattande upprensningar och fördjupningar av avlopp och ej täckdikning (jfr Avdikningsanslag). Lånen äro räntefria och amorteringsfria i 2 år; därefter amorteras $^{1}/_{7}$ årligen och betalas ränta med 3 % till den norrländska, 4 till den allmänna fonden. Försummad amortering medför räntans höjning till 6 %. K. kung. $^{17}/_{6}$ 1921.

Nypon. Se Ros.

Nystning. Se Gångart.

Nyttjanderätt till jord. Se Arrende.

Nyttjanderättshavares rätt att inlösa under nyttjanderätt upplåtet område. Lag $^{26}/_{3}$ 1920, med ändring $^{15}/_{6}$ 1922 (»ensittarelagen»), som avser att bereda möjlighet till friköpande av torp och andra smålägenheter och dymedelst befordra egnahemssträvandena. Har en för viss tid till brukande eller till bostadslägenhet upplåten del av lantfastighet över 20 år innehafts av annan än ägaren och har så bebyggts, att därå den $^{1}/_{1}$ 1919 fanns och vid upplåtelsetidens slut fortfarande finnes nöjaktig bostad för brukaren och hans familj, skall brukaren vid upplåtelsetidens slut vara berättigad lösa området, under förutsättning dock att minst $^{1}/_{4}$ av det värde, området med därå befintliga byggnader äger, belöper å brukaren tillhöriga byggnader. Är området upplåtet för brukarens livstid, skall, evad änka njuter brukanderätten till godo eller ej, vid brukningsrättens upphörande delägarna i brukarens bo äga lösningsrätt. Lösningsrätt äger j ämväl rum, utan att avtal om upplåtelse för viss tid eller livstid visas föreligga, nämligen för det fall att någon den $^{1}/_{1}$ 1919 innehaft området sedan mer än 20 år till brukande eller till bostadsändamål och jordägaren icke före nämnda dag för innehavarens skiljande från området vidtagit åtgärd, som därefter leder tih sådan påföljd. Den som vill utöva lösningsrätten, är pliktig även lösa befintlig byggnad, som tillhör jordägaren.

Lösningsrätt äger ej rum, om enligt avtal byggnaderna vid upplåtelsetidens slut skola tillfalla jordägaren, eller om området skall frånträdas på grund av att nyttjanderätten förverkats. Om jordägaren å huvudfastigheten eller därmed sambrukad fastighet den $^{1}/_{1}$ 1919 ägde och, då lösningsrätt skulle inträda, fortfarande äger boningshus, tomtplats eller trädgård inom 200 m. från området, eller dettas inlösen skulle vålla jordägarens ifrågavarande fastighet avsevärd olägenhet, kan jordägaren avvärja inlösningen genom att själv lösa innehavarens å området uppförda byggnader. Jordägaren är då tillika skyldig att gälda ersättning för sådan förbättring, som under upplåtelsetiden utförts, utöver vad avtalats eller genom den odlade jordens djupare och intensivare brukning än genom att lägga nya vidder under plog. Nyodlingsarbetet har också så till vida förändrats, att det företrädesvis ägnats åt den jämförelsevis lättodlade och kreatursgödsel mindre fordrande moss- och kärrjorden.

Odlingsarbetets utförande inledes vanligen med den förberedande torrläggning, som behöves för röjningen och brytningen, som därefter vidtaga med rothuggning, stubb-och stenbrytning samt ytjordens vändning och luckring med allt efter markens beskaffenhet plog, hacka eller spade samt harv. Härvid har bränning förr haft stor användning men numera minskats, sedan insikten om myllans värde för jordens fortvaran de fruktbarhet blivit mer spridd (se Bränning 1., Mossodling). För att befordra den förefintliga växtlighetens multning och lätta bearbetningen, bör yttorven så fullständigt som möjligt jordtäckas, och därför bör den vändas platt nedåt, vilket bäst vinnes genom plöjning i breda tiltor, eller, om häckning måste användas, upptagande av sammanhängande, stora torvor, varefter ytan avjämnas och täckes med jord ur dikesrenar eller plogfåror. Vid plöjning av seg grässvål köres stundom före plogen med en rist. Tuvor, som ej kunna jordtäckas, avhuggas före jordens brytning med flåhacka och uppläggas i hög att multna. I övrigt växlar arbetssättet efter markens beskaffenhet. Se Hed, Mossodling, Äng.

Kostnadens bokföring. Då nyodling bör vara en förblivande ökning i egendomens avkastningsförmåga och värde, bör kostnaden för den bokföras som en höjning av grundkapitalet eller, om man icke vill förändra detta, som en grundförbättring, vars värde amorteras genom regelbunden årlig avskrivning.

Nyodlingsfond. För främjande av uppodling av till åker lämplig jord utlämnas genom landsting eller hush.-sällskap lån från Norrländska nyodlingsfonden (sedan 1906) för Norrland och Dalarna och från allmänna nyodlingsfonden för landets övriga delar. Ansökan om lån insändes av landstinget eller hush.-sällskapet till Lantbruksstyrelsen jämte uppgift å de odlingsföretag, för vilka lån sökts, jämte förslag till lånebelopp och lånetid för varje samt övriga erforderliga upplysningar. Lantbruksstyrelsen besluter om lånen och tiden för varje företags påbörjande och avslutande. Vid ansökan hos landstinget eller hush.-sällskapet skall vara bifogad plan, kostnadsförslag och karta över företaget samt yttrande om markens odlingsvärde, uppgjorda av lantbruksingenjör, länsagronom eller annan som kompetent erkänd person. Lån få beviljas ägare och brukare,Rättelse i boken: 'ägare och brukare,' är tillagt. oberoende av egendomens storlek och upplåtelsetid åt brukare, men lånens belopp få ej överstiga $^{3}/_{4}$ av uppskattad kostnad, vara högst 500 kr. per ha. och uppgå till högst 1,500 kr. på ett år och en sammanlagd skuldsumma av högst 5,000 kr. för samma låntagare. Kostnaden skall avse odlingsarbetet och avdikningen, om ej statsbidrag redan erhållits för det senare arbetet, dock ej omfattande upprensningar och fördjupningar av avlopp och ej täckdikning (jfr Avdikningsanslag). Lånen äro räntefria och amorteringsfria i 2 år; därefter amorteras $^{1}/_{7}$ årligen och betalas ränta med 3 % till den norrländska, 4 till den allmänna fonden. Försummad amortering medför räntans höjning till 6 %. K. kung. $^{17}/_{6}$ 1921.

Nypon. Se Ros.

Nystning. Se Gångart.

Nyttjanderätt till jord. Se Arrende.

Nyttjanderättshavares rätt att inlösa under nyttjanderätt upplåtet område. Lag $^{26}/_{3}$ 1920, med ändring $^{15}/_{6}$ 1922 (»ensittarelagen»), som avser att bereda möjlighet till friköpande av torp och andra smålägenheter och dymedelst befordra egnahemssträvandena. Har en för viss tid till brukande eller till bostadslägenhet upplåten del av lantfastighet över 20 år innehafts av annan än ägaren och har så bebyggts, att därå den $^{1}/_{1}$ 1919 fanns och vid upplåtelsetidens slut fortfarande finnes nöjaktig bostad för brukaren och hans familj, skall brukaren vid upplåtelsetidens slut vara berättigad lösa området, under förutsättning dock att minst $^{1}/_{4}$ av det värde, området med därå befintliga byggnader äger, belöper å brukaren tillhöriga byggnader. Är området upplåtet för brukarens livstid, skall, evad änka njuter brukanderätten till godo eller ej, vid brukningsrättens upphörande delägarna i brukarens bo äga lösningsrätt. Lösningsrätt äger j ämväl rum, utan att avtal om upplåtelse för viss tid eller livstid visas föreligga, nämligen för det fall att någon den $^{1}/_{1}$ 1919 innehaft området sedan mer än 20 år till brukande eller till bostadsändamål och jordägaren icke före nämnda dag för innehavarens skiljande från området vidtagit åtgärd, som därefter leder tih sådan påföljd. Den som vill utöva lösningsrätten, är pliktig även lösa befintlig byggnad, som tillhör jordägaren.

Lösningsrätt äger ej rum, om enligt avtal byggnaderna vid upplåtelsetidens slut skola tillfalla jordägaren, eller om området skall frånträdas på grund av att nyttjanderätten förverkats. Om jordägaren å huvudfastigheten eller därmed sambrukad fastighet den $^{1}/_{1}$ 1919 ägde och, då lösningsrätt skulle inträda, fortfarande äger boningshus, tomtplats eller trädgård inom 200 m. från området, eller dettas inlösen skulle vålla jordägarens ifrågavarande fastighet avsevärd olägenhet, kan jordägaren avvärja inlösningen genom att själv lösa innehavarens å området uppförda byggnader. Jordägaren är då tillika skyldig att gälda ersättning för sådan förbättring, som under upplåtelsetiden utförts, utöver vad avtalats eller genom den odlade jordens djupare och intensivare brukning än genom att lägga nya vidder under plog. Nyodlingsarbetet har också så till vida förändrats, att det företrädesvis ägnats åt den jämförelsevis lättodlade och kreatursgödsel mindre fordrande moss- och kärrjorden.

Odlingsarbetets utförande inledes vanligen med den förberedande torrläggning, som behöves för röjningen och brytningen, som därefter vidtaga med rothuggning, stubb-och stenbrytning samt ytjordens vändning och luckring med allt efter markens beskaffenhet plog, hacka eller spade samt harv. Härvid har bränning förr haft stor användning men numera minskats, sedan insikten om myllans värde för jordens fortvaran de fruktbarhet blivit mer spridd (se Bränning 1., Mossodling). För att befordra den förefintliga växtlighetens multning och lätta bearbetningen, bör yttorven så fullständigt som möjligt jordtäckas, och därför bör den vändas platt nedåt, vilket bäst vinnes genom plöjning i breda tiltor, eller, om häckning måste användas, upptagande av sammanhängande, stora torvor, varefter ytan avjämnas och täckes med jord ur dikesrenar eller plogfåror. Vid plöjning av seg grässvål köres stundom före plogen med en rist. Tuvor, som ej kunna jordtäckas, avhuggas före jordens brytning med flåhacka och uppläggas i hög att multna. I övrigt växlar arbetssättet efter markens beskaffenhet. Se Hed, Mossodling, Äng.

Kostnadens bokföring. Då nyodling bör vara en förblivande ökning i egendomens avkastningsförmåga och värde, bör kostnaden för den bokföras som en höjning av grundkapitalet eller, om man icke vill förändra detta, som en grundförbättring, vars värde amorteras genom regelbunden årlig avskrivning.

Nyodlingsfond. För främjande av uppodling av till åker lämplig jord utlämnas genom landsting eller hush.-sällskap lån från Norrländska nyodlingsfonden (sedan 1906) för Norrland och Dalarna och från allmänna nyodlingsfonden för landets övriga delar. Ansökan om lån insändes av landstinget eller hush.-sällskapet till Lantbruksstyrelsen jämte uppgift å de odlingsföretag, för vilka lån sökts, jämte förslag till lånebelopp och lånetid för varje samt övriga erforderliga upplysningar. Lantbruksstyrelsen besluter om lånen och tiden för varje företags påbörjande och avslutande. Vid ansökan hos landstinget eller hush.-sällskapet skall vara bifogad plan, kostnadsförslag och karta över företaget samt yttrande om markens odlingsvärde, uppgjorda av lantbruksingenjör, länsagronom eller annan som kompetent erkänd person. Lån få beviljas ägare och brukare,Rättelse i boken: 'ägare och brukare,' är tillagt. oberoende av egendomens storlek och upplåtelsetid åt brukare, men lånens belopp få ej överstiga $^{3}/_{4}$ av uppskattad kostnad, vara högst 500 kr. per ha. och uppgå till högst 1,500 kr. på ett år och en sammanlagd skuldsumma av högst 5,000 kr. för samma låntagare. Kostnaden skall avse odlingsarbetet och avdikningen, om ej statsbidrag redan erhållits för

det senare arbetet, dock ej omfattande upprensningar och fördjupningar av avlopp och ej täckdikning (jfr Avdikningsanslag). Lånen äro räntefria och amorteringsfria i 2 år; därefter amorteras $^{1}/_{7}$ årligen och betalas ränta med 3 % till den norrländska, 4 till den allmänna fonden. Försummad amortering medför räntans höjning till 6 %. K. kung. $^{17}/_{6}$ 1921.

Nypon. Se Ros.

Nystning. Se Gångart.

Nyttjanderätt till jord. Se Arrende.

Nyttjanderättshavares rätt att inlösa under nyttjanderätt upplåtet område. Lag $^{26}/_{3}$ 1920, med ändring $^{15}/_{6}$ 1922 (»ensittarelagen»), som avser att bereda möjlighet till friköpande av torp och andra smålägenheter och dymedelst befordra egnahemssträvandena. Har en för viss tid till brukande eller till bostadslägenhet upplåten del av lantfastighet över 20 år innehafts av annan än ägaren och har så bebyggts, att därå den $^{1}/_{1}$ 1919 fanns och vid upplåtelsetidens slut fortfarande finnes nöjaktig bostad för brukaren och hans familj, skall brukaren vid upplåtelsetidens slut vara berättigad lösa området, under förutsättning dock att minst $^{1}/_{4}$ av det värde, området med därå befintliga byggnader äger, belöper å brukaren tillhöriga byggnader. Är området upplåtet för brukarens livstid, skall, evad änka njuter brukanderätten till godo eller ej, vid brukningsrättens upphörande delägarna i brukarens bo äga lösningsrätt. Lösningsrätt äger j ämväl rum, utan att avtal om upplåtelse för viss tid eller livstid visas föreligga, nämligen för det fall att någon den $^{1}/_{1}$ 1919 innehaft området sedan mer än 20 år till brukande eller till bostadsändamål och jordägaren icke före nämnda dag för innehavarens skiljande från området vidtagit åtgärd, som därefter leder tih sådan påföljd. Den som vill utöva lösningsrätten, är pliktig även lösa befintlig byggnad, som tillhör jordägaren.

Lösningsrätt äger ej rum, om enligt avtal byggnaderna vid upplåtelsetidens slut skola tillfalla jordägaren, eller om området skall frånträdas på grund av att nyttjanderätten förverkats. Om jordägaren å huvudfastigheten eller därmed sambrukad fastighet den $^{1}/_{1}$ 1919 ägde och, då lösningsrätt skulle inträda, fortfarande äger boningshus, tomtplats eller trädgård inom 200 m. från området, eller dettas inlösen skulle vålla jordägarens ifrågavarande fastighet avsevärd olägenhet, kan jordägaren avvärja inlösningen genom att själv lösa innehavarens å området uppförda byggnader. Jordägaren är då tillika skyldig att gälda ersättning för sådan förbättring, som under upplåtelsetiden utförts, utöver vad avtalats eller genom den odlade jordens djupare och intensivare brukning än genom att lägga nya vidder under plog. Nyodlingsarbetet har också så till vida förändrats, att det företrädesvis ägnats åt den jämförelsevis lättodlade och kreatursgödsel mindre fordrande moss- och kärrjorden.

Odlingsarbetets utförande inledes vanligen med den förberedande torrläggning, som behöves för röjningen och brytningen, som därefter vidtaga med rothuggning, stubb-och stenbrytning samt ytjordens vändning och luckring med allt efter markens beskaffenhet plog, hacka eller spade samt harv. Härvid har bränning förr haft stor användning men numera minskats, sedan insikten om myllans värde för jordens fortvaran de fruktbarhet blivit mer spridd (se Bränning 1., Mossodling). För att befordra den förefintliga växtlighetens multning och lätta bearbetningen, bör yttorven så fullständigt som möjligt jordtäckas, och därför bör den vändas platt nedåt, vilket bäst vinnes genom plöjning i breda tiltor, eller, om häckning måste användas, upptagande av sammanhängande, stora torvor, varefter ytan avjämnas och täckes med jord ur dikesrenar eller plogfåror. Vid plöjning av seg grässvål köres stundom före plogen med en rist. Tuvor, som ej kunna jordtäckas, avhuggas före jordens brytning med flåhacka och uppläggas i hög att multna. I övrigt växlar arbetssättet efter markens beskaffenhet. Se Hed, Mossodling, Äng.

Kostnadens bokföring. Då nyodling bör vara en förblivande ökning i egendomens avkastningsförmåga och värde, bör kostnaden för den bokföras som en höjning av grundkapitalet eller, om man icke vill förändra detta, som en grundförbättring, vars värde amorteras genom regelbunden årlig avskrivning.

Nyodlingsfond. För främjande av uppodling av till åker lämplig jord utlämnas genom landsting eller hush.-sällskap lån från Norrländska nyodlingsfonden (sedan 1906) för Norrland och Dalarna och från allmänna nyodlingsfonden för landets övriga delar. Ansökan om lån insändes av landstinget eller hush.-sällskapet till Lantbruksstyrelsen jämte uppgift å de odlingsföretag, för vilka lån sökts, jämte förslag till lånebelopp och lånetid för varje samt övriga erforderliga upplysningar. Lantbruksstyrelsen besluter om lånen och tiden för varje företags påbörjande och avslutande. Vid ansökan hos landstinget eller hush.-sällskapet skall vara bifogad plan, kostnadsförslag och karta över företaget samt yttrande om markens odlingsvärde, uppgjorda av lantbruksingenjör, länsagronom eller annan som kompetent erkänd person. Lån få beviljas ägare och brukare,Rättelse i boken: 'ägare och brukare,' är tillagt. oberoende av egendomens storlek och upplåtelsetid åt brukare, men lånens belopp få ej överstiga $^{3}/_{4}$ av uppskattad kostnad, vara högst 500 kr. per ha. och uppgå till högst 1,500 kr. på ett år och en sammanlagd skuldsumma av högst 5,000 kr. för samma låntagare. Kostnaden skall avse odlingsarbetet och avdikningen, om ej statsbidrag redan erhållits för

det senare arbetet, dock ej omfattande upprensningar och fördjupningar av avlopp och ej täckdikning (jfr Avdikningsanslag). Lånen äro räntefria och amorteringsfria i 2 år; därefter amorteras $^{1}/_{7}$ årligen och betalas ränta med 3 % till den norrländska, 4 till den allmänna fonden. Försummad amortering medför räntans höjning till 6 %. K. kung. $^{17}/_{6}$ 1921.

Nypon. Se Ros.

Nystning. Se Gångart.

Nyttjanderätt till jord. Se Arrende.

Nyttjanderättshavares rätt att inlösa under nyttjanderätt upplåtet område. Lag $^{26}/_{3}$ 1920, med ändring $^{15}/_{6}$ 1922 (»ensittarelagen»), som avser att bereda möjlighet till friköpande av torp och andra smålägenheter och dymedelst befordra egnahemssträvandena. Har en för viss tid till brukande eller till bostadslägenhet upplåten del av lantfastighet över 20 år innehafts av annan än ägaren och har så bebyggts, att därå den $^{1}/_{1}$ 1919 fanns och vid upplåtelsetidens slut fortfarande finnes nöjaktig bostad för brukaren och hans familj, skall brukaren vid upplåtelsetidens slut vara berättigad lösa området, under förutsättning dock att minst $^{1}/_{4}$ av det värde, området med därå befintliga byggnader äger, belöper å brukaren tillhöriga byggnader. Är området upplåtet för brukarens livstid, skall, evad änka njuter brukanderätten till godo eller ej, vid brukningsrättens upphörande delägarna i brukarens bo äga lösningsrätt. Lösningsrätt äger j ämväl rum, utan att avtal om upplåtelse för viss tid eller livstid visas föreligga, nämligen för det fall att någon den $^{1}/_{1}$ 1919 innehaft området sedan mer än 20 år till brukande eller till bostadsändamål och jordägaren icke före nämnda dag för innehavarens skiljande från området vidtagit åtgärd, som därefter leder tih sådan påföljd. Den som vill utöva lösningsrätten, är pliktig även lösa befintlig byggnad, som tillhör jordägaren.

Lösningsrätt äger ej rum, om enligt avtal byggnaderna vid upplåtelsetidens slut skola tillfalla jordägaren, eller om området skall frånträdas på grund av att nyttjanderätten förverkats. Om jordägaren å huvudfastigheten eller därmed sambrukad fastighet den $^{1}/_{1}$ 1919 ägde och, då lösningsrätt skulle inträda, fortfarande äger boningshus, tomtplats eller trädgård inom 200 m. från området, eller dettas inlösen skulle vålla jordägarens ifrågavarande fastighet avsevärd olägenhet, kan jordägaren avvärja inlösningen genom att själv lösa innehavarens å området uppförda byggnader. Jordägaren är då tillika skyldig att gälda ersättning för sådan förbättring, som under upplåtelsetiden utförts, utöver vad avtalats eller genom den odlade jordens djupare och intensivare brukning än genom att lägga nya vidder under plog. Nyodlingsarbetet har också så till vida förändrats, att det företrädesvis ägnats åt den jämförelsevis lättodlade och kreatursgödsel mindre fordrande moss- och kärrjorden.

Odlingsarbetets utförande inledes vanligen med den förberedande torrläggning, som behöves för röjningen och brytningen, som därefter vidtaga med rothuggning, stubb-och stenbrytning samt ytjordens vändning och luckring med allt efter markens beskaffenhet plog, hacka eller spade samt harv. Härvid har bränning förr haft stor användning men numera minskats, sedan insikten om myllans värde för jordens fortvaran de fruktbarhet blivit mer spridd (se Bränning 1., Mossodling). För att befordra den förefintliga växtlighetens multning och lätta bearbetningen, bör yttorven så fullständigt som möjligt jordtäckas, och därför bör den vändas platt nedåt, vilket bäst vinnes genom plöjning i breda tiltor, eller, om häckning måste användas, upptagande av sammanhängande, stora torvor, varefter ytan avjämnas och täckes med jord ur dikesrenar eller plogfåror. Vid plöjning av seg grässvål köres stundom före plogen med en rist. Tuvor, som ej kunna jordtäckas, avhuggas före jordens brytning med flåhacka och uppläggas i hög att multna. I övrigt växlar arbetssättet efter markens beskaffenhet. Se Hed, Mossodling, Äng.

Kostnadens bokföring. Då nyodling bör vara en förblivande ökning i egendomens avkastningsförmåga och värde, bör kostnaden för den bokföras som en höjning av grundkapitalet eller, om man icke vill förändra detta, som en grundförbättring, vars värde amorteras genom regelbunden årlig avskrivning.

Nyodlingsfond. För främjande av uppodling av till åker lämplig jord utlämnas genom landsting eller hush.-sällskap lån från Norrländska nyodlingsfonden (sedan 1906) för Norrland och Dalarna och från allmänna nyodlingsfonden för landets övriga delar. Ansökan om lån insändes av landstinget eller hush.-sällskapet till Lantbruksstyrelsen jämte uppgift å de odlingsföretag, för vilka lån sökts, jämte förslag till lånebelopp och lånetid för varje samt övriga erforderliga upplysningar. Lantbruksstyrelsen besluter om lånen och tiden för varje företags påbörjande och avslutande. Vid ansökan hos landstinget eller hush.-sällskapet skall vara bifogad plan, kostnadsförslag och karta över företaget samt yttrande om markens

odlingsvärde, uppgjorda av lantbruksingenjör, länsagronom eller annan som kompetent erkänd person. Lån få beviljas ägare och brukare,Rättelse i boken: 'ägare och brukare,' är tillagt. oberoende av egendomens storlek och upplåtelsetid åt brukare, men lånens belopp få ej överstiga $^{3}/_{4}$ av uppskattad kostnad, vara högst 500 kr. per ha. och uppgå till högst 1,500 kr. på ett år och en sammanlagd skuldsumma av högst 5,000 kr. för samma låntagare. Kostnaden skall avse odlingsarbetet och avdikningen, om ej statsbidrag redan erhållits för det senare arbetet, dock ej omfattande upprensningar och fördjupningar av avlopp och ej täckdikning (jfr Avdikningsanslag). Lånen äro räntefria och amorteringsfria i 2 år; därefter amorteras $^{1}/_{7}$ årligen och betalas ränta med 3 % till den norrländska, 4 till den allmänna fonden. Försummad amortering medför räntans höjning till 6 %. K. kung. $^{17}/_{6}$ 1921.

Nypon. Se Ros.

Nystning. Se Gångart.

Nyttjanderätt till jord. Se Arrende.

Nyttjanderättshavares rätt att inlösa under nyttjanderätt upplåtet område. Lag $^{26}/_{3}$ 1920, med ändring $^{15}/_{6}$ 1922 (»ensittarelagen»), som avser att bereda möjlighet till friköpande av torp och andra smålägenheter och dymedelst befordra egnahemsssträvandena. Har en för viss tid till brukande eller till bostadslägenhet upplåten del av lantfastighet över 20 år innehafts av annan än ägaren och har så bebyggts, att därå den $^{1}/_{1}$ 1919 fanns och vid upplåtelsetidens slut fortfarande finnes nöjaktig bostad för brukaren och hans familj, skall brukaren vid upplåtelsetidens slut vara berättigad lösa området, under förutsättning dock att minst $^{1}/_{4}$ av det värde, området med därå befintliga byggnader äger, belöper å brukaren tillhöriga byggnader. Är området upplåtet för brukarens livstid, skall, evad änka njuter brukanderätten till godo eller ej, vid brukningsrättens upphörande delägarna i brukarens bo äga lösningsrätt. Lösningsrätt äger j ämväl rum, utan att avtal om upplåtelse för viss tid eller livstid visas föreligga, nämligen för det fall att någon den $^{1}/_{1}$ 1919 innehaft området sedan mer än 20 år till brukande eller till bostadsändamål och jordägaren icke före nämnda dag för innehavarens skiljande från området vidtagit åtgärd, som därefter leder tih sådan påföljd. Den som vill utöva lösningsrätten, är pliktig även lösa befintlig byggnad, som tillhör jordägaren.

Lösningsrätt äger ej rum, om enligt avtal byggnaderna vid upplåtelsetidens slut skola tillfalla jordägaren, eller om området skall frånträdas på grund av att nyttjanderätten förverkats. Om jordägaren å huvudfastigheten eller därmed sambrukad fastighet den $^{1}/_{1}$ 1919 ägde och, då lösningsrätt skulle inträda, fortfarande äger boningshus, tomtplats eller trädgård inom 200 m. från området, eller dettas inlösen skulle vålla jordägarens ifrågavarande fastighet avsevärd olägenhet, kan jordägaren avvärja inlösningen genom att själv lösa innehavarens å området uppförda byggnader. Jordägaren är då tillika skyldig att gälda ersättning för sådan förbättring, som under upplåtelsetiden utförts, utöver vad avtalats eller840

uppenbarligen förutsatts och som ej uppenbarligen är främmande för det med upplåtelsen avsedda ändamålet. Denna ersättning skall beräknas efter det ökade värde, området därigenom erhållit, dock ej över den för arbetets utförande nödiga kostnaden. I fall ej före nyttjanderättens utgång blir avgjort, att ägaren ämnar begagna sin lösningsrätt, äger brukaren .kvarsitta till den fardag för arrenderad fastighet, som infaller näst efter det lösningsfrågan slutligt avgjorts, varvid jordägaren har rätt till ersättning för den tid brukaren kvarsuttit efter upplåtelsetidens utgång.

Kan ej, då jordägaren vill lösa, överenskommelse träffas om villkoren, eller bestrides jordägarens lösningsrätt, skall tvisten avgöras av skiljemän, från vilkas dom kan vädjas till domstol. Frågan om innehavarens lösningsrätt samt om löseskillingen skall däremot på ansökning av innehavaren avgöras vid förrättning, till vars företagande K. Bfhde utser lantmätare med gode män. Talan mot förrättningen fullföljes hos ägodelningsrätten. — Kommer inlösen till stånd, skall området anses såsom en avsöndrad lägenhet. Området bliver i den nye ägarens hand fritt från inteckning för fordran och för rätt till avkomst eller annan förmån. — Kommer icke inlösen till stånd, och är tiden för bortförande av innehavarens byggnader m. m. enligt avtal eller lag begränsad till viss tid efter nyttjanderättens upphörande, skall tiden för bortförandet räknas från den dag, då området skall avträdas eller rätten till inlösen upphört. Kostnaden för förrättningen gäldas av den lösande, men i ömmande fall av allmänna medel, se K. k. därom den 26/3 1020.

E. T.

Nåltapp kallas ändtapp på en liggande axel.

Näbbmus, mycket små råttliknande djur, tillhörande insektätarnas ordning, utmärkta av spetsigt utdragen nos och spetsknöliga kindtänder. De äro mycket glupska rovdjur, som om dagen mest hålla till i sina jordhål men på kvällen framkomma för att söka föda.

Vanlig n., Sorex vulgaris L., omkring 10 cm. lång, varav svansen 1/3, svartbrun, under ljusgrå, samt den än mindre d v ä r g-n.? S. minutus L., som har jämförelsevis längre huvud och svans samt ljusare färg, leva av maskar och insekter men angripa även smärre däggdjur. De äro oskadliga.

Vätte n-n., Crossopus fodiens Pall., omkring 12 cm. lång, varav svansen omkring hälften, med hårfransade fötter, förekommer i hela landet invid vattendrag, ur vilka han, som hastigt rör sig simmande ^ller dykande, hämtar sin föda av vatteninsekter, grodor och fiskar, samt fiskrom. Kan göra stor skada i fiskdammar. Fångas i musfällor gillrade med fisk eller kött som bete.

Näckros, vattenväxter, tillhörande fam. Nymphceaoeœ, med på ytan flytande blommor och blad. Såväl gul n., å kan na, Nuphar

luteum Sm., som vit n., Nymphœa alba Presl., hava en köttig rotstock, som är rik på stärkelse och är ett gott nödfoder för svin.

Näktergal, Luscinia philomela B., en liten gråbrun fågel av trastfamiljen, bekant för sin vackra sång, förekommer i de sydliga landskapen; lever av insekter. Se Fåglar 3.

Näring. Såväl växter som djur upptaga utifrån vissa näringsämnen, som bilda deras kroppsbeståndsdelar och i vilka energi är bunden. Livsprocesserna i växt- och djurkroppen bestå i assimilation eller näringsämnenas ombildning till kroppsbeståndsdelar, omsättningar av dessa ämnen och vid dem bunden energi samt frigörande av energi (kraft, värme) och avskiljande av förbrukade ämnen.

Dessa livsprocesser äro olika hos växter och djur, mellan vilka därigenom en växelverkan äger rum i naturens hushållning. De gröna växterna upptaga nämligen oorganiska ämnen och bilda av dem organiska föreningar under frigörande av syre och bindning av energi, som hämtas från solens ljus, och upplagras i de bildade organiska ämnena. Däremot synes solvärmet, så nödvändigt det än är för växternas och djurens liv, icke bindas i de av växtcellen bildade organiska ämnena. Ej heller den elektriska energien, som kan hämtas från omgivningarna, synes lämna någon märkbar del av det i växtcellen vid assimilationen samlade energiförrådet; försök att låta starka elektriska strömmar inverka på växterna hava dock ofta åtföljts av stegrad assimilation (se Elektrokultur).

De i växten assimilerade näringsämnena sönderdelas åter delvis under frigörande av energi vid växtens livsprocesser, särdeles andningen, under det att återstoden kan tjäna till olika ändamål, bland annat till näring för djuren, och slutligen genom andning, jäsning eller förbränning åter sönderdelas till oorganiska ämnen under frigörande av energi. De gröna växternas livsverksamhet är sålunda en förutsättning för djurlivet, i det att de förra bilda näringsämnen åt djuren och samla den energi, som behöves för dessas livsverksamhet, frigöra det syre, som de behöva för sin andning, samt befria luften från det överskott av för djuren skadlig kolsyra, som bildas vid andningen (se Andning).

De icke gröna växterna kunna däremot i regel icke bilda organiska ämnen av oorganiska och binda energi utan leva liksom djuren av organisk näring, som de ss. parasiter hämta från andra levande organismer eller som saprofyter från döda organiska lämningar.

I. Växternas näring.

Historik. Mot den äldre tidens uppfattning, att vatten var växternas enda n., gjordes redan vid nyare tidens början den åsikten gällande, att växterna även upptaga fasta ämnen ur jorden. Enligt J. G. Vallerius: »Åkerbrukets kemiska grunder» (1761) upptaga växterna 840

uppenbarligen förutsatts och som ej uppenbarligen är främmande för det med upplåtelsen avsedda ändamålet. Denna ersättning skall beräknas efter det ökade värde, området därigenom erhållit, dock ej över den för arbetets utförande nödiga kostnaden. I fall ej före nyttjanderättens utgång blir avgjort, att ägaren ämnar begagna sin lösningsrätt, äger brukaren .kvarsitta till den fardag för arrenderad fastighet, som infaller näst efter det lösningsfrågan slutligt avgjorts, varvid jordägaren har rätt till ersättning för den tid brukaren kvarsuttit efter upplåtelsetidens utgång.

Kan ej, då jordägaren vill lösa, överenskommelse träffas om villkoren, eller bestrides jordägarens lösningsrätt, skall tvisten avgöras av skiljemän, från vilkas dom kan vädjas till domstol. Frågan om innehavarens lösningsrätt samt om löseskillingen skall däremot på ansökning av innehavaren avgöras vid förrättning, till vars företagande K. Bfhde utser lantmätare med gode män. Talan mot förrättningen fullföljes hos ägodelningsrätten. — Kommer inlösen till stånd, skall området anses såsom en avsöndrad lägenhet. Området bliver i den nye ägarens hand fritt från inteckning för fordran och för rätt till avkomst eller annan förmån. — Kommer icke inlösen till stånd, och är tiden för bortförande av innehavarens

byggnader m. m. enligt avtal eller lag begränsad till viss tid efter nyttjanderättens upphörande, skall tiden för bortförandet räknas från den dag, då området skall avträdas eller rätten till inlösen upphört. Kostnaden för förrättningen gäldas av den lösande, men i ömmande fall av allmänna medel, se K. k. därom den 26/3 1020.

E. T.

Nåltapp kallas ändtapp på en liggande axel.

Näbbmus, mycket små råttliknande djur, tillhörande insektätarnas ordning, utmärkta av spetsigt utdragen nos och spetsknöliga kindtänder. De äro mycket glupska rovdjur, som om dagen mest hålla till i sina jordhål men på kvällen framkomma för att söka föda.

Vanlig n., Sorex vulgaris L., omkring 10 cm. lång, varav svansen 1/3, svartbrun, under ljusgrå, samt den än mindre d v ä r g-n.? S. minutus L., som har jämförelsevis längre huvud och svans samt ljusare färg, leva av maskar och insekter men angripa även smärre däggdjur. De äro oskadliga.

Vätte n-n., Crossopus fodiens Pall., omkring 12 cm. lång, varav svansen omkring hälften, med hårfransade fötter, förekommer i hela landet invid vattendrag, ur vilka han, som hastigt rör sig simmande ^ller dykande, hämtar sin föda av vatteninsekter, grodor och fiskar, samt fiskrom. Kan göra stor skada i fiskdammar. Fångas i musfällor gillrade med fisk eller kött som bete.

Näckros, vattenväxter, tillhörande fam. Nymphceaoeæ, med på ytan flytande blommor och blad. Såväl gul n., å kan na, Nuphar

luteum Sm., som vit n., Nymphœa alba Presl., hava en köttig rotstock, som är rik på stärkelse och är ett gott nödfoder för svin.

Näktergal, Luscinia philomela B., en liten gråbrun fågel av trastfamiljen, bekant för sin vackra sång, förekommer i de sydliga landskapen; lever av insekter. Se Fåglar 3.

Näring. Såväl växter som djur upptaga utifrån vissa näringsämnen, som bilda deras kroppsbeståndsdelar och i vilka energi är bunden. Livsprocesserna i växt- och djurkroppen bestå i assimilation eller näringsämnenas ombildning till kroppsbeståndsdelar, omsättningar av dessa ämnen och vid dem bunden energi samt frigörande av energi (kraft, värme) och avskiljande av förbrukade ämnen.

Dessa livsprocesser äro olika hos växter och djur, mellan vilka därigenom en växelverkan äger rum i naturens hushållning. De gröna växterna upptaga nämligen oorganiska ämnen och bilda av dem organiska föreningar under frigörande av syre och bindning av energi, som hämtas från solens ljus, och upplagras i de bildade organiska ämnena. Däremot synes solvärmet, så nödvändigt det än är för växternas och djurens liv, icke bindas i de av växtcellen bildade organiska ämnena. Ej heller den elektriska energien, som kan hämtas från omgivningarna, synes lämna någon märkbar del av det i växtcellen vid assimilationen samlade energiförrådet; försök att låta starka elektriska strömmar inverka på växterna hava dock ofta åtföljts av stegrad assimilation (se Elektrokultur).

De i växten assimilerade näringsämnena sönderdelas åter delvis under frigörande av energi vid växtens livsprocesser, särdeles andningen, under det att återstoden kan tjäna till olika ändamål, bland annat till näring för djuren, och slutligen genom andning, jäsning eller förbränning åter sönderdelas till oorganiska ämnen under frigörande av energi. De gröna växternas livsverksamhet är sålunda en förutsättning för djurlivet, i det att de förra bilda näringsämnen åt djuren och samla den energi, som behöves för dessas livsverksamhet, frigöra det syre, som de behöva för sin andning, samt befria luften från det överskott av för djuren skadlig kolsyra, som bildas vid andningen (se Andning).

De icke gröna växterna kunna däremot i regel icke bilda organiska ämnen av oorganiska och binda energi utan leva liksom djuren av organisk näring, som de ss. parasiter hämta från andra levande organismer eller som saprofyter från döda organiska lämningar.

I. Växternas näring.

Historik. Mot den äldre tidens uppfattning, att vatten var växternas enda n., gjordes redan vid nyare tidens början den åsikten gällande, att växterna även upptaga fasta ämnen ur jorden. Enligt J. G. Vallerius: »Åkerbrukets kemiska grunder» (1761) upptaga växternafttt**"!

84I

som näring jämte vatten även de organiska ämnen, som utgöra beståndsdelar av växten och som finnas i luften i dunst- eller stoftform, i jorden och i vattnet. Denna oklara föreställning undanträngdes vid 1800-talets början av Albrecht Thaers humusteori, enligt vilken växternas n. utgöres av vatten och humus (mull), det mörka pulver, som återstår efter djur- och växtämnens multning. Växterna upptaga visserligen enligt Thaer även oförbränneliga mineralämnen, men utan att dessa hava någon väsentlig betydelse. I motsats härtill fäste flere av Thaers samtida stor vikt vid mineralämnena, vilka redan Th. de Saussure år 1804 bevisade vara nödvändiga för växten, och slutligen bröt J. von Liebig omkring år 1840 avgjort med humusteorin, i det att han uttalade, att växternas n. utgöres endast av oorganiska ämnen, kolsyra och ammoniak i gasform ur luften och mineralämnen i vattenlösning ur jorden. Då de gasformiga ämnena finnas i luften i obegränsade mängder, men jorden småningom genom odlingen utsuges på mineraliska näringsämnen, är av största vikt att genom gödsling återgiva dessa åt jorden. Denna mineralteori undanträngde humusteorin, men efter bittra strider mot J. B. Lawes, J. A. Stöckhardt, Em. Wolff m. fl., som framhöllo, att luftens halt av ammoniak är för ringa för att fylla grödornas kvävebehov, varför gödslingens verkan i främsta rummet ansågs bero på dess kväveinnehåll, blev Liebigs ytterliga mineralteori jämkad, så att växtlighetens beroende av tillgången i jorden på oorganiska kväveföreningar och behovet av dessas ersättning genom gödsling blev erkänd. Uppfattningen beträffande växternas kvävenäring har senare i viss mån ändrats. Den på 1870-talet av Louis Grandeau framställda läran (se Lantbr.ak. tidskr. 1880, sid. 108), att jordens fruktbarhet huvudsakligen beror av de vid mullens i ammoniak lösliga del (matière noire) bundna näringsämnena, har visserligen ej bekräftats, men mullens betydelse som bärare av den tillgängliga växtnäringen dels genom i densamma absorberade ämnen (se Absorption), dels som material för bildning av upptagbara kväveföreningar, har ådagalagts, likasom även visats, att organiska ämnen av enkel sammansättning, t. ex. urinämne, kunna direkt upptagas av växterna som n. Liebigs uppfattning om ammoniak som växternas enda eller viktigaste kvävenäring efterföljdes av en annan överdrift, som tilldelade salpetersyran samma uteslutande betydelse. Det har emellertid visats, att om än nitrat äro de kväveföreningar, som växterna lättast tillgodogöra sig och till vilka övriga kväveföreningar till större delen övergå, innan de upptagas av växterna, så kunna även am-moniumsalter direkt användas som växtn., särskilt av vissa växtslag (se Ammoniak). Kväve ur luften. Den urgamla er-

farenheten, att vissa växter, särskilt baljväxter,, snarare öka än minska jordens fruktbarhet, förklarades redan av humusteoriens förfäktare därmed, att dessa växter upptaga fritt kväve ur luften och därav bilda kväveföreningar, som med rotrester kvarstanna i jorden. Denna åsikt ansågs slutligt vederlagd av Boussingault genom på 1860-talet utförda odlingsförsök. Senare visade dock Schultz-Lupitz, att odling av baljväxter till gröngödsling, som införlivades med jorden, verkligen höjde dennas kvävehalt, och år 1886 ådagalade Hellriegel och Wilfarth, att baljväxter tillgodogöra luftens fria kväve, genom att detta upptages av bakterier, vilka leva i symbios med baljväxterna som parasiter i knölar på deras rötter. Härigenom har baljväxtodling fått stor betydelse för anskaffande av kväve-n. åt grödorna. (Se Baljväxter, Baljväxtbakterier.)

Senare har man närmare lärt känna det redan tidigare förmodade förhållandet, att även fritt i jorden levande bakterier kunna binda luftens kväve till organiska föreningar och därigenom öka jordens kväveförråd (se Kvävebindning).

Bakteriers medverkan vid växtnäringen har visats äga rum även därigenom, att de genom jäsningar, förmultning och förruttnelse sönderdela organiska ämnen, varvid för växterna användbara oorganiska föreningar uppstå (se Jord, Förmultning, Förruttnelse); härvid uppkommer kolsyra, som giver markvätskan förmåga att upplösa svårlöslig växt-n. Jordbakterierna medverka även genom att upptaga i jordvätskan lösta ämnen, som efter deras död återgivas till jorden. Jfr Jordbakterier.

Assimilationen eller bildningen av organiska växtämnen av oorganiska beståndsdelar försiggår så, att växterna ur luften och markvätskan upptaga kolsyra och vatten, varav under medverkan av bladgrönt (klorofyll) och bindning av solljusets energi bildas organisk substans. Denna omsättning är en reduktionsprocess och är sålunda förenad med frigörande av syre. Av vattnets och kolsyrans element anses först bildas formaldehyd och genom sammanslutning därav kolhydrat (6CH20 = C6H12Oö = druvsocker). Genom omsättning av de bildade kolhydraten med de genom växt-rötterna upptagna kväveföreningarna och askbeståndsdelarna bildas sedan äggviteämnen och övriga växtbeståndsdelar. Assimilationens omfattning beror under förutsättning av tillräcklig värme och näringstillgång i hög grad av belysningens styrka. Växtlighetens snabba utveckling i nordliga landsdelar förklaras sålunda av det långvariga dagsljuset. Om växterna ur luften kunna upptaga vatten och gasformiga kväveföreningar (ammoniak), är ej utrett.

Näringslösningens i markvätskans reglering. Växterna kunna ur jorden upptaga endast lösta ämnen. Tidi-842

gare antog man, att växtrötterna härvid kraftigt medverkade genom sura ämnens avsöndring. Numera anses rötterna utsöndra endast kolsyra, vilken likasom den i jorden vid mikrobers verksamhet bildade kolsyran kraftigt bidrager att upplösa jordens fasta mineralämnen. Å andra sidan har man utrett jordens förmåga att binda lösliga ämnen och hindra deras uttvättning ur jorden, varigenom åstadkommes en verksam reglering av markvätskans innehåll av löst n. (se Absorption). På senaste tiden har M. Whitney m. fl. amerikanska agro-geologer framställt läran, att denna reglering av näringens upplösning och absorption är så verksam, att markvätskan alltid har så gott som oförändrad sammansättning och

innehåller tillräcklig n. för rika skördar, i det att förvittringen kan fullt ersätta, vad skördarna borttaga. Skördarnas avtagande vid fortgående utsugning av jorden skulle enligt deras mening bero ej på minskad näringstillgång utan därpå, att växternas rötter avsöndra ämnen, som äro giftiga för samma växtart, men som oskadliggöras genom tillförsel av konstgödsel och genom växelbruk (se Växtföljd: Växelbruk). Denna uppfattning har icke vunnit tilltro.

Näringsupptagandet ur jorden sker genom rotspetsarnas och de dem beklädande rothårens cellväggar.

Olika växter hava olika förmåga att tillgodogöra sig och trivas vid olika utspädd näringslösning, vilket även är uttryckt såsom växternas olika fordran på näringstillgång i jorden. Sålunda kräva t. ex. raps, betor, vete och korn riklig tillgång på lättlöslig näring i jorden, d. v. s. en bördig och väl gödslad jord, för att lämna rik skörd, under det att havre och råg nöja sig med ringare näringstillgång och svagare näringslösning. Dennas styrka regleras i väsentlig mån genom jordens absorptionsförmåga, men då denna är svag, blir å ena sidan lösningen lätt utspädd vid starkare nederbörd och å den andra för stark och t. o. m. »brännande» vid torka efter stark gödsling med lättlösliga gödselmedel.

Upptagandet av vattnet och de särskilda däri lösta ämnena synes icke ske i samma mängdförhållanden, som de förekomma i markvätskan, utan i den mån näringslösningen i växten blir fattigare på de särskilda ämnena, i det att halten i lösningen å vardera sidan av varje, cellvägg utjämnas, genom att varje ämne suges till den sida, där det förekommer i minsta mängd, en strömning, som betecknas som o s-m o s. Således beror vattnets upptagning genom rötterna på den hastighet, varmed det förbrukas i växten genom assimilationen och framför allt genom avdunstningen från växtens yta, transpirationen (sed. o.). Då denna blir starkare, ju torrare och varmare luften är, och ökas genom blåst, kommer vattenupptagningen genom rötterna också att påverkas av dessa yttre omständigheter. På

samma sätt bestämmes upptagningen av de särskilda näringsämnena av den omfattning, vari de förbrukas, varvid synes vara antagligt, att de upptagas i form av de salter, som markvätskan innehåller, och att växten åter avsöndrar den del av dessa, som ej behöves; allt efter som denna avsöndrade del är syran (anionen) eller basen (kationen), få näringssalterna karaktär av fysiologiskt sura eller basiska (se Reaktion). Sålunda sammansluta sig, enl. Hedlund, de upptagna nitraten, så att kvävet med från de gröna delarna tillfört socker bildar en amid-artad förening, varav sedan äggvita uppstår, under det att nitratets bas avsöndras som bikarbonat, och till följd härav verka nitraten som basiska salter. Sulfat, klorider m. fl. salter, ur vilka växten kvarhåller saltets bas, verka däremot på jorden som sura föreningar.

Näringens ledning. De i rötterna upptagna ämnena strömma sedan på samma sätt genom osmos från cell till cell och kärl till kärl huvudsakligen i växtens veddel upp till de gröna delarna, där färdigbildandet av de organiska ämnena synes huvudsakligen ske och vattnet avdunstar. De där bildade organiska ämnena föras sedan som en nedåtgående saftström, huvudsakligen i stammens bastdel, till alla delar av växten, där tillväxt äger rum. Reservnäring. De organiska ämnen, som ej för tillfället behövas som byggnadsmaterial i växten, avsättas som reserv- eller upplagsnäring för kommande behov. Hos fleråriga växter sker detta i övervintrande delar, ss. frö, rot och stam, särdeles underjordiska stamdelar (ex. potatis). De kvävefria ämnena avsättas huvudsakligen som stärkelse, vilken finnes som övergående avlagring redan i de gröna cellerna, men därjämte även som fett (särdeles i frön), socker (ex. i betor) eller cellulosa (ex. i palmkärnor). Äggviteämnen avsättas som äggvitekorn (aleuron) i fröna. Där dessa upplagrade ämnen senare skola användas, övergå de under inverkan av enzym till löslig form, i vilken de kunna genomtränga cellväggarna.

Näringsämnen. Alla växter upptaga samma enkla ämnen, nämligen kol, syre, väte, kväve, fosfor, svavel, kisel, klor, kalium, natrium, kalcium, magnesium och järn. Därjämte finnas stundom även smärre mängder arsenik, brom, jod, aluminium och mangan i växter, men saknas vanligen. Av dessa ämnen bortgå de 4 första i gasform vid förbränning och hämtas även delvis ur luften, varför de pläga kallas atmosfäriska näringsämnen; de övriga återstå efter förbränning i askan och kallas därför askbeståndsdelar eller mineralämnen. Bland de i växterna alltid förekommande ämnena hava kisel, klor och natrium ansetts ej vara strängt taget nödvändiga för växterna. Om än växter kunna uppdragas till full utveckling, utan att dessa ämnen tillföras dem, saknas de dock/ra*L4+*4>

843

aldrig i den näring, växterna upptaga i den fria naturen, och åtminstone klor och kisel synas hava vissa uppgifter att fylla vid växternas livsprocesser. Detta gäller än bestämdare alla de övriga ämnena, som alltid finnas i växterna. Dessa betecknas därför som nödvändiga näringsämnen. Om dessa de särskilda ämnenas uppgifter hänvisas till artiklarna under ämnenas namn. Emedan de nödvändiga näringsämnena ej kunna ersätta varandra, måste vart och ett av dem finnas i en viss, minsta mängd i förhållande till den växtmassa, som skall kunna bildas av näringen, ett förhållande, som betecknats som minsta mängdens lag (se d. o.)

För växternas fulla utveckling är emellertid ej tillräckligt, att alla de nödvändiga ämnena finnas tillgängliga i den mängd, som för vart av dem är det minsta nödvändiga, utan växterna innehålla alltid tillsammans större mängd än summan av de minsta nödvändiga mängderna och behöva sålunda upptaga mer än den minsta mängden av ett eller flere av näringsämnena. Detta behov, som betecknats som växternas allmänna salthunger, kan emellertid fyllas av det ena eller det andra av näringsämnena, som således så till vida kunna ersätta varandra. Det är därför önskvärt, att billiga ämnen av lämplig beskaffenhet, t. ex. kalk eller natron, finnas i så riklig mängd, att ej de dyrbarare ämnena behöva förbrukas i större mängd än nödigt.

Flertalet av de nämnda ämnena finnas i luftkretsen och i jorden tillgängliga för växterna i långt större mängd, än de behövas för alstrande av även de största skördar. Endast av 4 av dem, nämligen kväve, fosfor, kali och kalk, innehåller jorden stundom alltför små mängder för tillfredsställande skörd, och endast dessa ämnen komma därför i fråga att tillföras växterna genom gödsling.

Växternas val av n. De särskilda växterna hava, oavsett av yttre förhållanden beroende växlingar i deras sammansättning, olika halt av de särskilda växtnäringsämnena, och olika växtarter upptaga ur samma näringslösning de särskilda ämnena i olika mängdförhållanden, beroende på växtartens naturliga fordringar. Således upptaga t. ex. baljväxter jämförelsevis stora mängder kalk, rotfrukter mycket kali och åter andra, ss. betor, nässlor och andra ruderatväxter, mycket salpeter, varför man talar om kalk-, kali-, salpeterväxter o. s. v.

Förklaringen till att växterna kunna ur näringslösningen på detta sätt så att säga välja olika mängder av de särskilda näringsämnena är, att, ss. ovan nämnts, upptagandet av varje ämne ur markvätskan i växtsaften beror av förbrukningen av det upptagna inom växten. Således upptager växten blott jämförelsevis mindre mängder av natron än av kali ur jorden, även då denna är rik på det förra ämnet,

emedan växten behöver långt mer kalium än natrium för sin utveckling.

Närings- och gödslingsbehov. Skiljaktigheten i olika växters näringsupptagande eller deras näringsbehov visas av deras normala kemiska sammansättning. Det är emellertid i stort sett en allmän regel, att ju mer en växt behöver upptaga av ett visst ämne, desto större är växtens förmåga att tillgodogöra sig jordens förråd av samma ämne, d. v. s. växtens behov av tillförsel av detsamma eller gödslingsbehovet överensstämmer ej med näringsbehovet. Försök att efter växternas sammansättning bestämma deras lämpligaste gödsling hava därför icke lämnat tillfredsställande resultat (se Gödsling).

Då olika växter visa större förmåga än andra att upptaga näring ur jorden, ss. då en klövergröda upptager mer näring än en sädesgröda, beror det ej blott på den mängd av n., som de särskilda växterna behöva, och på deras olika starkt utbildade rotsystem och den olika starka avsöndringen av kolsyra från rothåren utan även på den olika tidslängd, under vilken växten måste upptaga sin n. Detta förklarar i viss mån, varför vete och korn hava större behov av tillförsel av näring, d. v. s. gödsling, än baljväxter och havre, som längre fortsätta sitt näringsupptagande.

Den mängd, vari det ena eller andra näringsämnet upptages, beror även av närvaron av andra ämnen, så att t. ex. tillgång på kalk i näringsvätskan minskar upptagandet av magnesia och överskott av kalk kan försvåra upptagandet av kali.

De olika växternas normala innehåll av de särskilda växtnäringsämnena finnes för de viktigare åkerväxterna angivet i de artiklar, vari de särskilda växterna behandlas. H. J. Dft.

II. Djurens näring.

1. Historik. I äldre tiders lantbruks-skrifter ägnas knappt någon uppmärksamhet åt frågor rörande djurens näring, och i alla händelser gingo ännu på 1700-talet förekommande uttalanden i detta ämne ej utöver uppgifter över de mängder av hö eller motsvarande mängder halm, som de särskilda djuren enligt erfarenheten fordrade. Först sedan med den moderna kemiens uppkomst kännedom började vinnas om de ämnen, som sammansätta fodermedlen och djurkroppen, blevo även frågor rörande näringsförloppet och djurens foder behov föremål för undersökningar. Albrecht Thaer, som räknas som den rationella lanthushållningens grundläggare, sammanfattade den då vunna erfarenheten om idisslarnas näringsbehov, så att de behöva 1/60 av sin kroppsvikt i hö eller motsvarande fodervärde och den dubbla mängden vid full produktion. Dessutom uppskattade han, delvis på grund av kemiska analyser, stråfoders och foderrotfrukters näringsvärde i hövärdeenheter (se Fodervärde) .844

Emellertid började man under förra hälften av 1800-talet att ägna uppmärksamhet åt betydelsen och värdet i näringen av de olika ämnen, som man på kemiens dåvarande ståndpunkt

kunde urskilja i födan. Genoih fodrings-försök påvisades de kvävehaltiga ämnenas oumbärlighet, och dessa ansågos hava så övervägande betydelse, att t. ex. Boussingault lade fodermedlens kvävehalt till grund för en reformerad hövärdeuppskattning, så att ersättningstalen i förhållande till hö stego i samma mån som kvävehalten var lägre.

Först J. von Liebig gav år 1843 en klar framställning av näringsförloppet och betydelsen därvid av fodrets särskilda beståndsdelar. Även han fäste övervägande betydelse vid kvävehalten, i det att han delade näringsämnena i kvävehaltiga och kvävefria, men efter deras uppgift vid näringsförloppet: i plastiska (kött- och blodbildande) beståndsdelar, vartill endast de kvävehaltiga äggviteämnena hörde, samt respirations medel (kolhydrat och fett), vilka tjäna till att underhålla den genom andningen ständigt fortgående förbränningen och värmealstringen i kroppen, och som, då de tillföras denna i större mängd, än det tillfälliga behovet kräver, ansättas som fett, som bildar ett reservnäringsförråd av respirationsmedel. Kroppsfett kunde således enligt Liebig bildas^ av både fett i näringen och av kolhydrat. Även äggvita användes vid den inre förbränningen, men, så länge tillgång på egentliga respirationsmedel finnes, blott i mindre mängd, nämligen så mycket som behöves för kraftalstringen, vilken enligt Liebig åstadkommes blott genom äggviteämnenas förbränning.

Liebigs läror vunno allmän anslutning och bekräftades genom undersökningar över matsmältningen och därvid skeende omsättningar, som utfördes framför allt medels talrika utfodringsförsök vid de försöksanstalter, som från'denna tid uppstodo i stort antal, framför allt i Tyskland. Härvid blev Liebigs lärobyggnad fullständ;gad och i vissa delar rättad. Sålunda gåvo de av Th. Bischoff och C. Voit (fr. 1865) vid det djurfysiologiska institutet vid universitetet i Munchen samt av W. Henneberg och Fr. Stohmann (1861—74) vid försöksstationen i Weende utförda undersökningarna över idisslarnas näring en fullständigare belysning av äggviteämnenas omsättning och över köttbildningen. Vid dylika undersökningar kunde med hjälp av den av Pettenkofer konstruerade respirationsapparaten (Jmf. Andning: Respirationsförsök) en fullständig redovisning av den kvävefria näringens omsättning göras. Den fullständigare kännedom, som småningom vunnits om de särskilda näringsämnenas betydelse vid näringsförloppet, voro i huvudsak följande.

Kolhydrat. Sådan växttråden bestämmes vid foderanalys, betraktades den från början

som fullständigt osmältbar och medräknades sålunda ej i fodringsnormerna. Visserligen visade redan Henneberg och Stohmann, att över hälften av densamma kunde smältas av i dissiarna, men enligt undersökningar av Zuntz (1879) går den till synes smälta delen av växt-tråden förlorad genom Sumpgas-(metan-)jäsning i idisslarnas matsmältningskanal. Emellertid började en del förf. att räkna 50 % (Kuhn senare t. o. m. 80 %) av den smälta växttråden som upptagen näring, och sedan Kellner visat, att såväl den rena cellulosan som de i cellväggarna ingående pentosanernas smältbara delar äro ungefär likvärdiga med stärkelse, räknas den smältbara delen av växttråden i sin helhet tillsammans med de smältbara kolhydraten. Dessa ämnen hava genom undersökningar, framför allt av M. Rubner,. visats i underhållsfodret hava ett näringsvärde, som står i direkt förhållande till deras fysiologiska värmevärde (se nedan), d. v. s. socker något lägre värde än stärkelse och smältbar cellulosa (rörsocker 97, druvsocker 90% av stärkelses värde). Vid gödning har däremot enligt undersökningar fiamför allt av O. Kellner stärkelse ett avsevärt högre näringsvärde än socker. Vid gödning av nötkreatur fann Kellner sålunda att 1 kg. stärkelse kunde giva upphov till 24$ g. fett men rörsocker till blott 188 g., d. v. s. det senare blott 76 % av det förra, och vid gödning av svin blev vid försök av Schneidewind och Nils Hansson resultatet ungefär detsamma.. Vid mjölkproduktionen har däremot sockrets tillgodogörande visat sig något litet bättre (enligt Nils Hansson omkring 90 % av stärkelsens värde), och vid utfodring åt arbetshästar har socker visat sig hava t. b. m. något högre värde än stärkelse. Dessa olikheter anses bero dels därpå, att socker i högre grad än stärkelse är utsatt för förstöring genom bakterier vid matsmältningen (se d. o.) och dess verkan därför nedsättes hos idisslare, vid vilkas matsmältning bakterieverksamheten är synnerligen omfattande, dels därpå att sockret, som är direkt upptågbart i blodomloppet, under det att stärkelse först skall överföras till socker, verkar hastigare och fullständigare såväl vid avsöndring av mjölkens socker, som vid den genom andningen underhållna kraftproduktionen.

Fett. Även vad som vid foderanalysen räknas som fett (det i eter lösliga) visades snart bestå av olikartade ämnen, delvis sådana, som icke äro fett utan hava ett lägre eller alls intet näringsvärde, ss. organiska syror, harts, vax m.- m. Man började därför snart att skilja mellan totalhalten i eter lösliga ämnen, »råfett», och egentligt fett och medräkna blott det senare i näringsvärdet. Beträffande fettets bildning i djurkroppen hade redan Liebig visat, att det uppkom såväl av näringsfett som av kolhydrater, och antagit, att det kunde bildas även av äggviteämnen. Detta bekräftades genom Voits ^Cfc%VWA

845

undereökningar (1879), som visade, att detta skedde genom äggvitans sönderdelning, varvid en kvävehaltig del avskiljes ss. urinämne, hippursyra m. fl. föreningar, som avsöndras med urinen. Den mängd fett, som bildas av de olika näringsämnena, har sedan noggrant bestämts (se nedan: Nybildning).

Protei n. Sedan det visats, att de kvävehaltiga ämnena i födan till en, stundom avsevärd, del utgöras av icke. äggviteartade föreningar, blev den rådande uppfattningen, att dessa icke kunde i näringsvärde likställas med äggviteämnen, varför det vid analysen beräknade »råproteinet» plägade uppdelas i egentlig äggvita och icke äggviteartade kvävehaltiga ämnen, betecknade a m i d e r. Då dessa till huvudsaklig del äro lösliga i vatten-, blev det vanligt att likställa dem med de »kvävefria extraktämnena» (se Foderanalys). Sedan visades emellertid (av Kellner m. fl.), att en del av »amiderna», särskilt i idisslarnäs föda, kunna ersätta äggviteämnen eller skydda dem för sönderdelning, vilket funnit sin förklaring, då Abderhaldens m. fl. undersökningar visat, att äggviteämnena vid fodrets smältning sönderdelas i enklare ämnen, bl. a. aminosyror, av vilka äggviteämnena återbildas, samt att även i näringen förekommande dylika, till »amider» vid analysen räknade ämnen kunna användas till bildning av äggvita och för att lämna tarmbakterierna kvävehaltig näring, varigenom äggviteämnena skyddas för dessa (se Matsmältning och nedan Näringsämnenas omsättning).

För tillfredsställande av kroppens äggvitebehov genom amider i födan fordras dock, att av dessa finnas för handen alla de föreningar, varav äggviteämnena i kroppen och dennas avsöndringar (mjölk, matsmältningsvätskor) äro sammansatta samt tillika svavel, fosfor och kalk, vilka ingå i en del äggviteämnen men ej i amiderna (se Aminoföreningar).

Kraftalstring. Den av Liebig uttalade uppfattningen (se ovan), att kraftalstringen vore nödvändigt beroende av äggviteämnenas sönderdelning, varför strängare arbete skulle kräva i samma mån ökad äggvitehalt i fodret, har i senare tid visat sig ohållbar. Grandeau visade genom omfattande försök (1882—1897), att draghästar vid strängt arbete lika väl bibehöllo sina krafter vid en mycket äggvitefattig som vid en äggviterikare fodring, blott denna innehöll större mängder av lättsmält kolhydrat (socker). Senare har också visats, att kraftalstringen är en sida av energiutvecklingen vid de organiska ämnenas förbränning (vid andningen), varvid kolhydrat och fett i första rummet tagas i. anspråk. Genom undersökningar av Wolff, Armsby och Zuntz har visats, att omkring 1/3 av fodrets energiinnehåll kan omsättas i arbete.

Energiomsättningen. Under senare årtionden har allt mer fullständigt, genom undersökningar av G. Kuhn, Rubner, Atwater,

Kellner m. fl., visats, att näringsämnenas värde, såväl för livsprocesserna som för arbete och bildning av kvävefria ämnen i kroppen och dess avsöndringar, i stort sett står i förhållande till deras energiinnehåll, som mätes i värmeenheter (kalorier). Härmed hava ock resultaten av de utfodringsförsök, genom vilka djurens näringsbehov och olika fodermedels fodervärde utrönts, bragts i samklang och näringens omsättning i kroppen fått en rationell tolkning (se nedan).

Fodringsnormer. Härigenom har också den praktiska tillämpningen av näringsfysiologiens läror på utfodringens praktik förenklats. Redan år 1860 uppställde Grouwen normer för olika djurs behov av torrämne som mått på foderransonens volym samt av protein, fett och kolhydrat, allt i förhållande till djurets levande vikt (per 1,000 <tb). På grund av den stora vikt man tillmätte äggviteämnena, kontrollerades fodringens lämpliga sammansättning genom angivande av mängden kvävefria näringsämnen i förhållande till proteinämnen eller näringsförhållandet (se d. o.), som betraktades som en mätare på foderransonens kraft. Dessa normer vunno en mycket stor spridning genom litteraturen, men deras tillämpning hindrades genom deras stora antal noga angivna men mindre säkert grundade siffror. Sedan ovan antydda utveckling av uppfattningen om näringsämnenas olika uppgift vid näringsförloppet och den därpå grundade uppskattningen av fodervärdet, uttryckt i ett enhetligt fodervärde (foderenheter eller stärkelsevärde) och mängden smältbar äggvita, blivit gällande,v hava härpå grundade, jämförelsevis enkla och lätt tillämpade fodringsnormer vunnit allmän användning, se Fodringsnorm.

2. Djurens näringsämnen äro dels och huvudsakligen organiska ämnen, dels till mindre del oorganiska salter (askbeståndsdelar, mineralämnen). För att kunna upptagas i kroppen genom matsmältningskanalens väggar och införas i blodet, som kringför näringen till alla kroppens delar, måste näringsämnena lösas. Detta sker vid matsmältningen (se d. o.), varefter återstoden av födan, vari ännu en större eller mindre del av dennas närande ämnen kan finnas olöst, bortgår som träck. En noggrann kännedom om fodrets innehåll av n. och om hela näringsförloppet bör utgöra grundvalen för husdjurens fodring.

Organiska näringsämnen. De huvudsakliga av dessa tillhöra de 3 ämnesgrupperna kolhydrat, fett och äggviteartade ämnen (proteinämnen), men därjämte kunna även en del andra ämnen, ss. organiska syror, alkoholer, amidartade föreningar m. fl., tjäna som n. Dessa senare äro i allmänhet antingen uppkomna genom sönderdelning av ämnen, tillhörande förstnämnda ämnesgrupper, eller tjäna de som material för dessas bildning. Järn-846

te dessa egentliga näringsämnen har i senaste tid påvisats behovet för djurens normala utveckling och hälsa av vissa ännu föga utforskade ämnen, vitaminer, vilka även kallas accessoriska näringsämnen, emedan de i olikhet med de egentliga näringsämnena ej hava betydelse som material för kroppens uppbyggande och underhåll, se Vitaminer.

De organiska näringsämnenas omsättning, a. Vid näringsupptagandet. Vissa av dessa ämnen kunna i den form, vari de innehållas i födan, genomtränga matsmältningskanalens väggar; flertalet undergå däremot härvid mer eller mindre ingripande förändringar. Av kolhydraten kunna de vattenlösliga sockerarterna oförändrade (eller överförda till hexoser)

upptagas ur födan och införas i näringsströmmen, de övriga, såväl hexos- som pentosföreningar, däremot först sedan de vid fodrets smältning under inverkan av enzym övergått till lösliga sockerarter, huvudsakligen druvsocker. Under sin vidare transport övergår sockret i levern och i mindre mängd i andra kroppsorgan till glykogen, en övergående reservnäringsform, som vid behov åter övergår till druvsocker. En del av kolhydraten undergår under matsmältningen jäsningar, varigenom uppkomma dels mjölksyra m. fl. organiska syror, som upptagas i blodet, dels gaser, ss. Sumpgas, kolsyra, m.m., vilka bortgå som tarmgaser. I synnerhet en stor del av cellulosan men även andra, lättsmältare kolhydrat gå härigenom förlorade (se Matsmältning) . Av fodrets fett sönderdelas en del vid matsmältningen till glycerin och fettsyror, vilka senare med gallans alkaliska ämnen bilda såpartade föreningar, av vilka i blodet återbildas de i djurkroppen och mjölken förekommande fettarterna. En del av fodrets fett blir vid matsmältningen blott finfördelat och upptages i blodet i emulgerad form utan någon kemisk förändring. Härav förklaras enklast, att för vissa fodermedel egendomliga fettarter (t. ex. fiskmjöls och majs' flytande fettarter) återfinnas i djurkroppens och mjölkens fett och påverka dettas fasthetsgrad och smak (se Fodring: Fodrets inverkan på produkterna) . De äggviteartade ämnena, vilka icke kunna passera genom djuriska hinnor, överföras av vid matsmältningen verksamma enzym till enklare föreningar, som kunna genomtränga mag- och tarmväggarna och sålunda inkomma i blodet. Denna förändring kan gå olika långt. Dels når sönderdelningen endast till mindre sammansatta äggviteartade föreningar, albuminoser och peptoner, dels till de enklare föreningar, huvudsakligen aminosyror, som så att säga bilda de enkla byggnadsstenar, varav äggvitemolekylen är sammansatt. Likasom dessa sönderdelningsprodukter av äggviteämnena kunna även i fodret förekommande aminoföreningar upptagas genom mag-

och tarmväggarna. Av dessa genom äggviteämnens sönderdelning eller ur fodret direkt härstammande föreningar återbildas antingen redan i tarmväggarna eller enligt en senare mening först i de särskilda organen egentliga äggviteämnen, passande för de olika uppgifter, som dessa skola fylla i djurkroppen, ss. muskler, bindväv, nerver, blodets och lymfans äggviteämnen, således av helt andra slag än dem, som fodret innehöll. En del av de återbildade äggviteämnena åtgå ej för bildning av dylika organ (organäggvita) samt av mjölk, matsmältningsvätskor och andra avsöndringar utan cirkulera likasom ej till äggvitebildning använda aminoföreningar i blodet. Denna s. k. cirkulationsäggvita utgör blott en mindre del av kroppens hela äggvitemängd.

b. Vid näringens användning. De näringsämnen, som sålunda upptagits i blodet, användas i främsta rummet för den för livets vidmakthållande nödiga värme- och kraft a Istringen, vilken sker genom de organiska ämnenas syrsättning under bildning av kolsyra och vatten, som avsöndras genom andningen. Härtill användes i första rummet i blodet förefintligt socker (jämte alkoholer) och organiska syror, som kunna hava upptagits ur födan.

I den mån dessa ämnen ej äro tillräckliga för denna s. k. inre andning, användas därför övriga slag av i blodet förefintliga eller organiserade näringsämnen. Härtill har fett genom sitt höga energiinnehåll, omkring 2.2 gånger kolhydratens och äggviteämnenas (se nedan) största värde. Även äggviteämnena och aminoföreningar kunna förbrukas till detta ändamål men hava härvid hos de växtätande djuren den minsta betydelsen, emedan de i regel finnas i jämförelsevis liten mängd i dessa djurs näring och de i kroppsorganen ansatta äggviteämnena äro så beständiga, att de blott i ringa mån åter frigöras. För att på detta sätt användas sönderdelas äggvitemolekylen i en kvävehaltig del, urinämne, urinsyra, hippursyra m. fl., som avsöndras med urinen, och en kvävefri, som tjänar som kraft -och värmekälla vid andningen. Av de i blodet cirkulerande näringsämnena bildas även djurens kroppsavsöndringar, ss. matsmältningssafter, huvudsakligen av äggviteämnen, samt mjölk av såväl socker som fett och äggviteämnen.

c. För nybildning av kr öpps vävnader för kroppens tillväxt och förbrukade vävnadsdelars ersättning samt av blod, lymfa och övriga delar av kroppen användas de upptagna näringsämnena, huvudsakligen de äggviteartade.

Då mer näring tillföres djuret, än det behöver för livsprocessernas och kroppens underhåll, kan överskottet bevaras i kroppen som reservnäring för kommande behov. Denna utgöres huvudsakligen av fett, i mindre mån av kolhydrat i form av glykogen och avMO,

A^vc^ftfl

äggviteämnen, lösta i kroppsvätskorna (c i r-kulationsäggvita). Fettet, som avsattes i bindväv (fettvävnad) och i benen, kan bildas av såväl kolhydrat som fett och även av den kvävefria återstoden vid äggviteämnenas sönderdelning. Av näringens fett har vid O. Kell-ners försök med nötboskap från 47.4 till nära 60 % ansatts som kroppsfett, under det att stärkelse och smältbar växttråd givit upphov till omkring 25 och rörsocker omkring 19 % av sin vikt kroppsfett. Det sistnämnda låga talet beror väsentligen på sockrets förjäsning i tarmkanalen, vilken är mer omfattande hos nötkreatur än hos icke idisslare. Hos svin, som hava särskilt hög förmåga att bilda fett av kolhydrat, har vid försök fettbildningen uppgått ända till 35.5 % av stärkelsens och 28 % av sockrets mängd i födan. Äggviteämnen (smältbara) hava vid försök med idisslare givit en mängd kroppsfett motsvarande 23.5 % av deras viktsmängd.

överskottet av näringsäggvita över vad djuret kan använda för kroppstillväxt och mjölkbildning kan, särskilt hos magra djur, avsevärt öka kroppens förråd av äggvita. Blodmängden ökas, och i de äggviterika organen samlas äggvita, som åter användes vid knappare tillförsel av föda. En stegrad tillförsel av näringsäggvita medför dock huvudsakligen en ökad sönderdelning av denna, vilket röjer sig genom ökad avsöndring av dess kvävehaltiga sönderdelningsprodukter i urinen, så att djuret snart åter når kvävejämvikt, d. v. s avsöndrar lika mycket kväve, som det mottager i födan. Den kvävefria delen användes dels vid andningen, dels till fettbildning, vilken dock äger rum till följd av rik äggvitenäring huvudsakligen hos kött- och all ätande djur, under det att växtätare långt mindre fördraga så stort äggviteöverskott, att någon avsevärd fettbildning inträder. Jfr Fodring, Näringsförhållande.

Otillräcklig näringstillförsel har till följd, att djuret använder kroppens beståndsdelar för livsunderhållet och den pågående produktionen (av foster, mjölk, hår m. m.). Härvid förbrukas först kroppsfettet och cirkulationsäggvitan men sedan även i någon mån organäggvitan, så att djuret allt mer magrar och minskar i vikt. Om djuret härigenom drives att leva på bekostnad av nedbruten kroppsäggvita, medför detta vanligen en hastig förstöring av kroppen.

Näringens energiomsättning. Sedan det visats, att näringsämnenas verkan och värde för livsprocesserna, bortsett från bildningen av äggviteartade ämnen, står i förhållande till deras värmevärde eller energiinnehåll, har det blivit vanligt att beräkna djurens näringsbehov och näringens omsättning i värmeenheter eller kalorier. Hätvid betecknas näringsämnenas hela energiinnehåll som brutto e n e r g i och den del, som kan komma till

847

godo för alstring av värme, kraft, kroppsmassa och mjölk, som fysiologiskt bruksvärde eller netto energi.

De olika näringsämnenas bruttoenergivärden äro följande i gramkalorier.

Äggviteartade ämnen:

gluten......5-99 äggalbumin . . .5.71

växtfibrin.....$.89 konglutin .... 5-4^

legumin.....5.79 pepton . . . . 5-3&

ostämne (kasein) . . 5-75 lim 5-15

medeltal 5.71.

Aminoföreningar:

leucin......5-59 asparaginsyra . . 2.32,

alanin......3.50 glykokoll . . . . I.n

asparagin.....2.36

Fett :

i djurvävnaden . . . 9-5° i sädeskärna . . . 8.80

i smör......9-23 x stråfoder o.

i oljekakor . . 9-3°—9-5° rotfrukter 8.30

Kolhydrat:

enkla sockerarter . . 3.74 växttråd.....4.20

sammans. » . . 3-96 pentosaner . . . 4-°°

stärkelse.....4.18

medeltal 4.18.

Fodrets bruttoenergi kommer aldrig fullständigt till godo för kroppens underhåll och i de bildade produkterna. En stundom betydande del bortgår alltid med de osmälta delarna som träck. Ytterligare en del förloras med de under fodrets smältning genom jäsning uppkomna tarmgaserna, en förlust, som för idisslarna beräknats till i medeltal 13.7 % av kolhydratens värme värde, varigenom kolhydratens, nettoenergi i dessa djurs utfodring reduceras med

4.18 x I3'7 = 0.57 till 3.61, Hos icke-idissiare

100 är denna förlust mindre, d. v. s. de tillgodogöra, ss. redan nämnts, de lättsmälta kolhydraten bättre. Av den i blodet upptagna näringens energi bortgår en del med de avsöndrade matsmältningssafterna, vilka till stor del medfölja träcken. Slutligen förloras även en del av äggviteämnenas energiinnehåll med de aminoföreningar, som vid dessa ämnens sönderfallande bortgå med urinen; denna förlust har beräknats till 1.29 v.e. per g. äggvita, varigenom dennas energiinnehåll reduceras till ungefär samma belopp som kolhydratens. Då foderäggvitan användes för produktionen utan föregående sönder klyvning, ss. vid bildning av kött eller mjölk, bör man däremot räkna den i blodet upptagna äggvitan till hennes fulla energivärde. Av näringens nettoenergi åtgår alltid en del för inre arbete i kroppen, särskilt för tuggnings-och matsmältningsarbetet. För ett så lättsmält foder som majs har denna energiförbrukning visat sig uppgå till minst 22 % av energiinnehållet, för det mer hårdtuggade och mindre848

smältbara timotej höet till det dubbla och för halm till än mer. Denna förlust kan vid utfodring av sågspån och andra hårdsmälta växtämnen uppgå till hela energiinnehållet eller mer, så att dessa ämnen icke lämna någon näring för livsunderhållet och produktionen. Denna energiförbrukning kommer dock till synes såsom värme och kallas därför termisk energi, under det att återstoden, som kan användas till alstring av kraft, kroppsmassa och mjölk, betecknas som dynamisk energi.

Oorganiska näringsämnen. Alla djurens kroppsbeståndsdelar och avsöndrin-gar innehålla mineraliska eller askbeståndsdelar, och dessa äro därför lika väl som de organiska näringsämnena nödvändiga för kroppens tillväxt och underhåll samt livsprocesserna. Särskilt är behovet av dylika ämnen stort hos växande djur för kroppens tillväxt, hos dräktiga för fostrets bildning och för mjölkbildningen. Djurkroppens mineralämnen äro i huvudsak de samma som växtkroppens, men i andra mängdförhållanden och för andra fysiologiska uppgifter. De upptagas med födan och drycken samt överföras vid behov vid matsmältningen till sådana former, att de kunna upptagas i näringsomloppet, ingå i kroppsvätskorna och cellerna, vilkas innehåll av dessa ämnen växlar högst obetydligt, i det att överskottet avlagras i benen (huvudsakligen kalk och fosforsyra) och avsöndras genom urinen. Askbeståndsdelarnas uppgifter äro blott ofullständigt kända. Koksalt (klornatrium, som i största mängd finnes i matsmältningsvätskorna blodet och lymfan, lämnar material till magsaftens saltsyra, reglerar det osmotiska trycket, och i överskott inverkar det även stegrande på ämnesomsättningen i kroppen (se Koksalt). Kalium finnes däremot i mindre mängd, erfordras för cellbildningen och finnes därför mest i muskel- och nervsubstanserna, särskilt i växande delar.

I största mängd behövas kalk och fosforsyra, vilka tillsammans utgöra omkring 80 % av djurkroppens mineralämnen. Alkalifosfat finnas i alla kroppens vätskor och har genom sin förmåga att upptaga kolsyra och avlämna densamma vid andningen en betydelse för bortförande av den vid organiska ämnens syrsättning bildade kolsyran. Kalcium ingår i cellkärnan och i större mängd i den grå nervsubstansen, och fosfat och karbonat av kalcium utgöra huvudmassan av benen (se Ben), varjämte kalcium även avsöndras i förening med kasein i mjölken, överskott av kalk och fosforsyra avlagras i benbyggnaden, under det att å andra sidan de åter hämtas därifrån vid behov, ss. t. ex. för neutralisering av syran i sura fodermedel. Bristande kalktillförsel medför därför bensvaghet. Brist på mineralämnen medför även matsmältningsstörningar och minskad mjölkavsöndring. Dylika rubbningar motverkas bäst genom utfodring av

normalt sammansatt hö (hö från näringsrik hårdvall) och grönfoder, fosforsyrerikt kraftfoder, ss. kli, maltgroddar, raps- och bomulls-frökakor, samt i nödfall foderfosfat och kalk (se Benskörhet, Foderfosfat).

Av övriga mineralämnen hava järn betydelse som beståndsdel av blodets röda färgämne, och svavel och fosfor för bildningen av nukleo-proteider, lecitiner och fosfatider, men behövas blott i små mängder. Magnesium åtföljer kalk som benbildande ämnen.

Näringens kemiska reaktion. Då spottens och tarmarnas matsmältningsvätskor äro verksamma blott vid neutral eller basisk reaktion, kan en starkt sur reaktion hos födan motverka fodrets smältning och därmed leda till dess sämre tillgodogörande samt kan, som nyss nämnts, föranleda sjukliga tillstånd hos djuren. Erfarenheten har också visat, att djuren utvecklas väl vid uppfödning på kalkrik grund och vid utfodring av foder från dylik mark. Beträffande den praktiska tillämpningen av ovan anförda näringsförhållanden vid husdjurens fodring, se Fodring, Gödning och under de särskilda djurens namn. (N. H.) H. J. Dft.

Näringsförhållande. I djurens näring har varit vanligt att sätta de kvävefria organiska näringsämnena (fett och kolhydrat) i ett visst motsatsförhållande till de kvävehaltiga (proteinämnen) , i det att de förra i stor utsträckning ersätta varandra för alstring av värme och kraft (vid andningen) och för fettbildning, under det att endast proteinämnena kunna lämna material för bildning av äggviteämnena i muskler och andra vävnader, kroppsvätskorna och avsöndringarna(matsmältningssafter, mjölk). För ett så fullständigt tillgodogörande som möjligt av födan fordras därför, att denna innehåller åtminstone en viss mängd kvävehaltiga ämnen i förhållande till de kvävefria. Detta har betecknats som näringsförhållande. Varje större avvikelse från ett sådant lämpligaste n. medför en nedsättning i näringens tillgodogörande. Då proteinämnena (om än hos växt-ätarna i mindre grad än hos köttätarna) kunna ersätta de kvävefria ämnena såsom material för kraft-, värme- och fettalstring (se Näring), så visar sig en sådan avvikelse mindre vid ett relativt överskott av proteinämnen, vilket betecknas som ett trångt n.

Olämpligheten av en alltför proteinrik utfodring framträder dock än genom djurens motvilja mot densamma, än genom att den framkallar utsot, och till följd av proteinämnenas högre pris än kolhydratens blir en dylik fodring onödigt kostsam. Då åter, som ofta förekommer, fodret innehåller förhållandevis mycket kvävefria ämnen eller näringsförhållandet är för vitt, minskas proteinets tillgodogörande för ansättning i kroppen därigenom, att det till allt större del åtgår till bildning av matsmältningsvätskorna. Då dessa bortgå849

med träcken och vid beräkning av näringsbalansen medräknas i det osmälta, kommer en relativt alltför stor halt av kvävefria ämnen i fodret att skenbart nedsätta proteinets smältbarhet. I samma mån en ringa tillgång på protein medför minskning av avsöndringen av matsmältningsvätska, kan också smältningen av de kvävefria ämnena, särskilt kolhydraten, komma att verkligen nedsättas och dessa ämnen utan gagn bortgå med träcken. Detta kan dock även bero på ogynnsam dietisk inverkan av ett överskott av dessa ämnen.

Det har varit vanligt att uttrycka näringsförhållandet genom förhållandet mellan protein som enhet och summan av kvävefria ämnen (kolhydrat + 2.4 ggr fetthalten) och använda detta förhållande som norm för utfodring av olika djurslag och för olika produktion. Så t. ex. beräknades ett gynnsamt n. i nötkreaturens underhållsfoder till 1 : 8—10 och för mjölkkor trängre, ju högre kornas mjölkmängd var, upp till 1:5, för gödsvin till 1 : 12 o. s. v.

Den klarare insikt, som man numera vunnit över äggviteämnenas betydelse för livsprocesserna och olika produktion, varav framgått, att behovet av näring enklast uttryckes genom den ttotala energimängden samt den minsta mängd smältbar äggvita, som erfordras för livets underhåll och för den ifrågakommande produktionen (se Näring), har haft till följd, att man upphört att använda n. som uttryck för fodrets tillräcklighet och lämpliga sammansättning. Däremot uttryckes stundom enskilda fodermedels och hela utfodringens sammansättning genom gr. smältbar äggvita per foderenhet.

Näringsmedel. Varor, som innehålla näringsämnen. Se Näring.

Näringsomsättning. Se Näring.

Näringsrymd, det område i jorden, ur vilket växten upptager näring. Denna ökas genom djupare bearbetning av jorden, vilken därför är ägnad att öka jordens avkastning. Se Bearbetning av jorden, Matjord.

Näringsvärde. 1. Fodermedels näringsvärde, se Fodervärde. 2. N. med fråndragning av förlusten i tarmkanalen räknat i kalorier (fysiologiskt värmevärde) är för de viktigaste mänskliga födoämnena enl. prof. J. E. Johansson:

netto kalorier

1 lit. mjölk, oskummad 650

1 » > skummad......... 400

i > grädde.............2,J30

1 kg. smör.............7?72o

1 > margarin............7,72o

i > fett och flott., ...8,940

1 » ost (helfet) 3,980

1 ^> » (mager)...........2,760

1 st. ägg............... 70

netto kalorieT

kg. ärter, (gula, gröna) 3,000

> bruna bönor........... 3,000

» potatis............. 780

> grönsaker och rotfrukter...... 330

> frukt, bär (färska)......... 400

> > » (torkade)........ 2,080

> mjöl, vete siktat......... 3,360

» » rågsikt........... 3,220

» » råg, sammalet........ 2,900

> > annat........... 3,300

» gryn (havre-, risgryn, andra) 3,300

» bröd, rågbröd, hårt........ 3,020

> > » mjukt....... 2,180

> > vetebröd och annat matbröd . 2,500

> > skorpor.......... 3,300

» » kaffebröd, bakelser..... 2,5°°

» kött, färskt nötkött, benfritt 1,900

» > .> » med ben . . . 1,570

> > > kalvkött 1,550

> > » får- och lammkött . . . 1,930.

> > annat, (färskt)........ 1,55°

» > salt, rökt, torkat 2,200

» fläsk, färskt (med ben)...... 4,70°

> > salt (med ben)....... 5,200

» ' > » benfritt......... 8,000

> charkuterivaror, korv....... 2,500

> > uppskuret..... 3,000

> konserver............ 2,500

> fisk, färsk sill.......... 1,060

» > strömming (färsk)...... 900

> > annan fisk > 600

> » sill (salt).......... 1,550

> » strömming (salt)....... 1,660

> » kabeljo........... 1,030

> > torkad fisk......... 2,650

> kaffe............. . —

> te.............. —

> . chokolad (osockrad)....... 5?50o

> socker 3,920

» siraP • • • • '.......... 2,530

» kryddor............. —

lit. brännvin, 40 vol. %....... 2,224

» » 50 >#...... . 2,780

» öl, 5.4 vol. %.......... 575

> svagdricka 2.8 vol. %....... 281

» måltidsdricka 1 vol. %....... 125

Näsblödning förekommer stundom hos häst och beror vanligen på häftig ansträngning, t. ex. vid kapplöpningar, men kan även förorsakas av sår genom inträngande fasta kroppar (hö- eller halmstrån) eller svulster i näshålan. N. skiljer sig från blödning från lungorna, genom att blodet ej är skummande och att blödningen ej är förenad med hosta. I lindrigare fall kräves ingen behandling, men vid starkare eller ihållande blödning användas kalla omslag och insprutning av iskallt vatten eller 10 % alun- eller järnkloridlösning och, om ej detta hjälper, tamponering med i järnklorid- eller suprareninhy drokloridlösning doppade vadd.

tamponer; genom uppbindning tvingas hästen att hålla huvudet högt. Vid upprepade blödningar utan påvisbar anledning kan misstänkas s. k. silbenssvulst, en från sil-benet utgående smittsam svulstbildning, som förekommer hos häst och nötkreatur och på senare år tilldragit sig stor uppmärksamhet. Smittämnet är ej känt, men upprepade gånger har ett enzootiskt uppträdande påvisats. Symtomen äro i början endast som vid vanlig näskatarr (se d. o.), men senare tillstöta upprepade näsblödningar och besvärad andning med väsande andningsljud, och vid starkare tillväxt av svulsten blir vanligen det ena ögat (stundom båda) mer utstående och näs- och pannbenen något utbuktade. Sjukdomen är, så vitt man känner, obotlig, och då den även är smittsam, böra de angripna djuren snarast möjligt utgallras. E. N—m.

Näskatarr, snuva, är en ytlig inflammation i näsans slemhinna och visar sig genom en i början klar, sedan slemmig och varblandad flytning. Ofta sprider sig katarren till struphuvudet och svalget och medför då även hosta och försvårad sväljning (se Halsinflammation). Orsaken är förkylning eller inandning av retande ämnen (damm, rök, mögelsporer, ammoniakångor m. m.). Behandling av enbär n. är i allmänhet obehövlig.

N. hos häst är stundom kronisk och står då i regel i samband med katarr i näsans bihålor, pann- och käfthålekatarr, eller svulster i övre delen av näsan och kräver då operation (trepanation) av pann- och käkhålorna för avlägsnande av den primära orsaken. E. N—m.

Nässelfeber, knututslag (urticaria), är ett särskilt hos häst men stundom även hos hund förekommande hudutslag, bestående av större och mindre, vanligen över hela kroppen spridda, platta, avrundade svullnader i huden. Orsaken tillskrives i allmänhet rubbningar i matsmältningen, ss. jäsningar i magens och tarmarnas fodermassa med därvid bildade giftiga ämnen eller förtärande av vissa otjänliga foderämnen. N. uppkommer vanligen helt plötsligt och försvinner oftast inom några timmar. Om behandling synes behövlig, användes baddning med Burows lösning och ingivning av avförande medel. E. N—m.

N. hos svin. Se Rödsjuka i.

Nässelfjäril, Vanessa urticœ L., en röd, svartkantad, med svarta och vita fläckar å vingarna tecknad dagfjäril, som gärna övervintrar inomhus på vindar o. s. v. Flyger tidigt på våren. Två generationer. Larver taggiga, svarta, gultecknade, allmänna på brännässlor.

A. T—n.

Nässla, Urtica, tillhörande nässlefamiljen, Urticacece, äro. örter med små, gröna blommor och oftast klädda med brännhår. Av de 2 svenska arterna är bräii n-n., U. dioica L., som har han- och honblommor på skilda stånd

samt mångåriga krypande rotstockar, visserligen ett besvärligt ogräs på tomter och i trädgårdar (växer även vid vägar, i lundar och skogar) men är även användbar för olika ändamål. Växten har ett fodervärde, som fullt motsvarar rödklövers, med omkring 20 % protein, varav 12—15 % smältbar äggvita, smb. extraktämnen omkring 30 % och växttråd 14 % i torkat skick. Den lämnas orörd av betesdjuren, men torkad ätes den gärna av nötkreatur och får. Framför allt äro nässlor och deras frön ett högt skattat foder för värp-höns, för vilka deras höga halt av äggvita och kalk (4—5 %) gör dem lämpliga. De unga skotten värderas högt till människoföda, »nässelkål». Rotstockarna lämna vid kokning gul färg. Stjälkarna innehålla en lång, stark och smidig, grönaktig, efter blekning vit, silkesglänsande tåga, som tidigare använts till spånad och vävnad (nättelduk). De innehålla ända till 30 % tåga, men enligt under världskriget vunnen erfarenhet lämna de vid odling icke stor skörd och av färdig tåga blott 4—5 % av den torra stjälken. Tågan frigöres lätt från veden genom rötning och behandling ss. lin eller genom behandling med kemiska medel, alkalier, hypoklorit m. m. eller genom direkt bråkning och skäktning. Tågan bearbetas direkt helst genom sönderdelning till en bomullsliknande vara (kotonisering) och spinning som bomull, varför dess bearbetning bäst sker vid bomullsfabriker, där även den kemiska upplösningen kan ske medelst där förefintliga avfallslutar. På grund av svårigheten att anskaffa större massor av råvara för låg kostnad samt det ringa utbytet av tåga, anses n. icke kunna bliva föremål för fabriksmässig beredning men lämplig för hemslöjd. — Den andra vanliga arten, e 11 e r-n., U. urens L., är i-årig och uteslutande ett obehagligt ogräs i trädgårdar.

Nät. Se Fiskeredskap III.

Nätting. Se Nejonögon.

Näva, Geranium, av nävefamiljen, Gera-niaceœ, örter med talrika handflikiga blad, violetta-röda blommor, 10 ståndare och 5 nötlika delfrukter kring en sprötlik mittpelare. Av dess arter utgör skogsnävan (skogsnäbb a) eller midsommarblomster, G. silvaticum L., en intill alnshög, bladlik ört med stora rödvioletta blommor, ofta en avsevärd del av markväxtligheten i lundar och lövängar och värderas i Norrland som foderväxt. Den hör också till dessa markers vackraste prydnader.

Näver av björk användes förr mycket som mot fuktighet isolerande material, ss. under takved och torvtak (se Tak), under fyllningen i trossbottnar, kring bjälkändar vilande på mur, i skobottnar eller i Norrland t.' o. m. till näverskor (flätade av tumsbreda n.-remsor), till dosor m. m. N. avflänges helst under eftersommaren och hoplägges i buntar om 20 % (8.5 kg.). Näverns avtagande berövar trädet85i

en del av dess skydd mot avdunstning och anses skada virket. Se Rödved.

Nödfoder. Se Barris, Cellulosafoder, Fräken, Lav, Löv, Ljung, Hästkastanje, Ek: Ekollon. Nötboskap, släktet Bos, av idisslarnas grupp inom de partåiga hovdjurens ordning, hör i den gamla världen till de äldsta tamdjuren, av vilka lämningar påträffats i fornfynd redan från den yngre stenåldern. Amerika och Australien saknade däremot n., tills den infördes av européer. Om härstamningen av tam n. har man ej full visshet. Som särskilda arter anses den vanliga nötboskapen, B. taurus L., buffeln, B. bubalus L., och möjligen puckeloxen 1. zebu, B. indicus L., Buffeln, som finnes vild i s. Asien och Afrika samt tam såväl där som i Europa, utmärkes bl. a. av kullrig panna och nedtill plattade, bakåt riktade mot spetsen runda, framåtrik-tade horn. Zebu, som har puckelformig manke, är vanlig tamboskap i s. Asien.

Vanlig n. härstammar enligt C. Keller antagligen från 2 ursprungliga raser: uroxen, B. primigenius Riitim., som varit ursprungligen vild i Europa, och den asiatiska b a n t e n g, B. sondaicus Schleg., zebu-boskapens stamform.

Type r. Den europeiska nötboskapen plägar på grund av skelettets och i synnerhet skallens form hänföras till följande typer: i. Uroxe, B. t. primigenius Riitim., storvuxen, grovt byggd, med stora horn, lång skalle med rät profil, platt panna och rät mellanhorns-linje. Av denna typ hava lämningar träffats i fornfynd från bronsåldern, och den fanns vild i Europas skogar ända in i 1500-talet. Till densamma hänföres den östeuropeiska stepp-boskapen, låglandsboskapen i Nord- och Östersjöländerna samt de norska Telemarks- och Halling-raserna. 2. Korthornad n., B. t. brachyceros Riitim. 1. longi†rons Owen, en småvuxen typ med lång panna, bakåt övergående i en hög och smal pannknöl och korta starkt uppåtböjda horn. Hit räknas t o r v-boskapen, som av Keller anses härstamma från zebu och under sten- och bronsåldern synes hava varit Europas allmännaste tama n., samt de nutida schweiziska gråbruna, Jersey-, norska österdals-, Gudbrandsdals- och Västlandsraserna och möjligen den svenska rödgula lantrasen (Smålands- och Gottlandsboskap). 3. K o r t h u v a d n., B. t. brachycephalus Wilckens, en småvuxen bergsboskap med kort huvud och bred, framför hornen inknipt panna. Till denna hava några nutida föga spridda alpraser, bland dem den i Sverige en gång införda Voigtländerrasen (se Stamhol-länderi) räknats. 4. Bredpannad n., B. t. †rontosus Nilss., en grovt byggd typ med bred, upptill välvd panna, övergående i en starkt framträdande pannknöl samt utåt-nedåt böjda horn; av denna typ hava lämningar påträffats i Skandinavien och England. Till den-

samma föras Schweiz' skäckiga raser och möjligen Gottlandsrasen. 5. Obehornad, kullig n., B. t. åker atos Arenander, hornlös, med toppformig nackkam, förekom redan i förhistorisk tid i Egypten samt östra Europa, från Svarta havet till Skandinavien. Hit höra de finska, svenska, norska och engelska kulliga raserna. De nuvarande rasernas uppdelning på dessa typer är mycket osäker och i praktiken betydelselös.

Nutida raser. Bland den stora mängden nötboskapsraser hava följande större intresse från det svenska lantbrukets synpunkt.

Västra Europas svartbrokiga marsk- eller låglandsraser, som finnas i kontinentens kustländer från Bretagne i väster till Ostpreussen och övriga baltiska länder i öster och Arkangelsk i norr, där en avläggare av densamma kallad Holmgårds-eller Cholmogoryrasen finnes. I Sverige har låglandsrasen (se d. o.) vunnit en hög utveckling.

Röd 1. rödbrokig låglandsras. Inom samma område som föregående finnes ett antal med dessa närbesläktade raser, som skilja sig genom röd- eller rödbrokig färg. Inom det egentliga låglandet, marskerna, äro de storvuxna och med goda anlag för köttbildning» inom det högre liggande, torrare området, geesten, äro djuren smärre, mer ensidigt utbildade till mjölkdjur. Till de förra höra bl. a. de rödbrokiga breitenburgerdjuren, och till de senare de helbruna angier- och tönder- och schleswigska raserna samt den från dessa härstammande röda danska boskapen (se Dansk nötboskap). Fristående från dessa rasgrupper är de engelska kanalöarnas för sin fettrika mjölk berömda boskap (se Jerseyboskap). Bland Englands nötkreatursraser är korthornsrasen, som delvis härstammar från Hollands låglandsboskap, främst i betydelse, ej minst därför att densamma använts som förädlingsmaterial för förbättrande av ett stort antal andra raser, bland dem den skotska ayrshirerasen (se d. o. och den ur denna härledda rödbrokiga svenska rasen (se d. o.). Tyskland har jämte de nämnda och ännu andra låglandsraser ett stort antal höglands- eller bergsraser, vilka dock haft betydelse huvudsakligen för hemlandet. Till de senare raserna hör algauerrasen (se d. o.), vilken försökts i Sverige, men numera här fullständigt övergivits. Denna ras står mycket nära Schweiz' gråbruna alpboskap, vilken likasom landets rödbrokiga ras (Simmenthaler-) har högt anseende som mjölkboskap och har vunnit en avsevärd spridning i grannländerna. Mindre bemärkt är däremot Schweiz' svartbrokiga eller freiburgerras. — Kulliga (horn^ lös)

boskapsraser finnas i England (Norfolk-, och Suffolk red polis samt i Sverige, Norge och852

Finland, dels vita, dels röda (se Fjällras, Finsk nötboskap, Norsk nötboskap, Rödkullig svensk boskap). Närstående men horniga lantraser finnas även i dessa länder.

Nötboskapspremiering. För att öka intresset för nötkreatursavelns förbättring och giva djurägarna ledning därvid införde Göteborgs läns hushållningssällskap år 1882 regelbundet återkommande uppvisningar och prisbelöning av avelsboskap. Denna upphörde år 1885, men under tiden hade samma tanke med bestående fullföljd upptagits av Skaraborgs 1. hush.-sällskap, som år 1882 införde premiering efter ett av kaptenen Sigge Flach föreslaget system. Dess grundtanke var, att genom höga penningpris och diplom utmärka de tjurar, som anses lämpliga för avelns förbättring, samt att genom utdelning av betäckningsfri-sedlar, som inlösas av hush.-sällskapet, förmå mindre jordbrukare att låta sina vid premieringen som avelsdjur godkända hondjur betäckas av premierad tjur av lämplig ras, för att de bästa korna skulle paras med de bästa tjurarna och för att göra det lönande att hålla bra tjurar. Penningpris och frisedlar borde utdelas blott för hondjur, som tillhöra mindre jordbrukare, och prisen borde vara högre för djur av ren än för sådana av blandad ras. Detta premieringssystem antogs av flera hush.-sällskap, och från 1892 har staten beviljat medel för dess allmänna tillämpning enligt fastställda regler. Denna n. vann hastigt användning i rikets alla län och har kraftigt bidragit till nötboskapsavelns förbättring. Vissa jämkningar hava tid efter annan införts i reglerna för densamma, särskilt genom att huvudvikten allt mer lagts på premieringen av handjuren, under det att hondjurspremieringen allt mer trätt tillbaka, likasom även premiering av djur av blandad ras.

N. skall handhavas av varje hush.-sällskap i dess distrikt och i regel återkomma minst vart annat år i varje del av detta, där intresse för avelns höjande finnes. I trakt, där allmän n. ej för året hålles, får, om så anses lämpligt, hållas särskild tjurpremiering samt besiktning av redan premierade tjurar för erhållande av tilläggs-, tjänstgörings- och bevaringspris och godkännande för upplåtelse till tjänstgöring mot frisedlar. Undantagsvis kan efter begäran av tjurägare enskild premiering hållas.

Premieringsnämnden skall bestå av en ordförande med ersättare, utsedda av Lantbruksstyrelsen efter hörande av hush.-säll-skapets förvaltningsutskott, och en av detta vaid ledamot med ersättare, alla för 3 år, varjämte för varje premieringsplats må utses ett ortsombud, som skall ordna premierings-mötet. Tjurbesiktning (se ovan) må förrättas av ordföranden ensam eller av husdj urs konsulent, som är ledamot av nämnden och deltagit i dennas arbete minst 5 år. Nämnden skall utsätta och kungöra tid och plats för möte,

verkställa premieringen, för allmänheten förklara syftet med premieringen samt giva råd rörande nötkreaturens skötsel och avelns förbättrande.

Föremål för premieringen äro de raser och typer, som Lantbruksstyrelsen på förslag av förv. utskottet bestämmer för varje distrikt eller del därav, dels handjur, dels hondjur i flock; på framställning av hush.-sällskap kan, där vägande skäl finnas, Lantbruksstyrelsen medgiva även premiering av enskilda hondjur.

Penningpris tilldelas i regel endast tjurförening, bildad efter av Lantbruksstyrelsen fastställda grunder, samt djurägare, som tillhör dylik förening eller kontrollförening, och vilken såsom huvudnäring eller väsentlig binäring idkar jordbruk å högst 40 ha. odlad jord (arealbegränsningen kan jämkas nedåt av Lantbruksstyrelsen). Intill år 1927 få även efter hush.-sällskapets förvaltn.-utskotts bestämmande jordbrukare, som ej tillhöra nämnda slag av föreningar, men med anförda begränsning i övrigt, tävla om penningpris.

Premiering av handjur omfattar blott renrasiga tjurar, som äro stamboksförda eller stamboksberättigade, och sker i 2 klasser: I. tjurar över 31/2 år och kl. II. tjurar i1/2—3V2 år. Bedömningen verkställes efter av Lantbruksstyrelsen fastställd poängskala, med penningpris av 3 grader. Penningpris får icke utdelas för tjur, som ej tillhör tjurförening, med mindre tjuren, i den mån så kan ske, ställes till förfogande för betäckning av andras hondjur, varvid sådana djur, för vilka frisedel lämnas, skola hava företräde. För att tjur, som sålunda står till förfogande, skall få ånyo premieras och mottagna frisedlar inlösas, fordras, att tjurens ägare för språngrulla enligt av premieringsnämnden fastställt formulär samt lämnar hondjurets ägare bevis om betäckningen (avelsbevis). Varje tjur, som premieras, skall förses med fastställt märke med provinsvapnets krona samt prisgrad, vilket märke anbringas genom bränning hos djur av klass I å högra sidan av korset eller högra hornet, hos djur av klass II på motsvarande sätt å vänstra sidan. Jämte dessa premieringspris förekomma:

a. statspris, utdelade av Lantbruksstyrelsen för tjurar, som visat sig som framstående avelsdjur, genom att minst 5 hanliga avkomlingar efter honom premierats med i:a pris och minst 10 samtidigt uppvisade honliga avkomlingar äga utmärkt kroppsbyggnad och genom kontrollföreningssiffror styrkt framstående avkastningsförmåga;

b. avelspris för tjurar, vilkas avels-värde visas genom samtidig uppvisning av minst 10 avkomlingar, varav handjuren minst

1 1/2 år gamla och hondjuren minst 8 av lägst

2 års ålder, varjämte för minst 5 av hondjuren853

skall företes minst i års kontrollsiffror samt alla de uppvisade djuren hava utmärkt kroppsbyggnad; stats- och avelspris utgöras av diplom och få ej för samma tjur utdelas mer än i gång;

c. tilläggspris, penningpris för föreningstjurar, av vilka, om de varit minst 3 år i samma tjurförenings ägo, skall uppvisas minst 5 honliga avkomlingar av lägst 1 1/2 års ålder;

d. tjänstgöringspris för premierad tjur, med belopp i förhållande till antalet under föregående kalenderår enligt språngrulla av tjuren betäckta hondjur (betr. andra än före-ningstjurar blott de hondjur, som tillhöra annan än tjurägaren);

e. bevaringspris, penningbelöning för föreningstjur belönad med i:a eller 2:a pris, utdelas åt tjurar, från fyllda 5 och till 12 år, som äro väl bibehållna till exteriör och avelsduglighet. Bevaringspris kan utgå även till ny ägare av tjuren. Om villkor för, att tjurförening skall kunna få pris för tjur, se Tjurförening.

Premiering av hondjur i flock: Villkor äro att flocken skall bestå av 3—12 år gamla, till typen ensartade kor, fallna efter premierad tjur samt utgörande minst 1/A av besättningen och lägst 3 kor. Djurens goda avkastningsförmåga skall styrkas. Penningpris kunna utdelas av 3 grader, första pris i förening med diplom dock endast för kor, vars goda avkastningsegenskaper visats genom kontrollföreningssiffror. Flockpris av viss grad får ej tilldelas flock, om över halva antalet av däri ingående djur förut tillhört flock, som belönats med samma eller högre pris.

Premiering av enskilda hondjur, som endast i undantagsfall (se ovan) medgives, sker av djur från 3 (efter särskilt medgivande av Lantbruksstyrelsen lägst 2 1/2) till 12 år, fallna efter premierad tjur (varifrån. undantag kan medgivas). De anmälas i kl. III, stamboksförda eller stamboksberättigade djur, och kl. IV, djur av blandad ras. Hondjur premieras blott vid första uppvisandet men kan sedan uppvisas och godkännas ss. fortfarande prisgillt. Premieringen sker i 3 grader, i den första endast om djurets framstående mjölkegenskaper styrkas. Prisbelöningen består blott i märkning och tilldelning av frisedel, gällande för betäckning av tjur av angiven ras. Sådan utdelas även, då djur vid förnyad uppvisning fortfarande godkännes, och får lämnas en för vart av de år, som det dröjer, tills premiering nästa gång återkommer. För förut premierad ko tillhörig medlem av tjurförening får frisedel å nyo utdelas utan uppvisning, om kons goda skick intygas av föreningens styrelse. Frisedel; som består av ett språngintyg jämte födelsebevis, inlöses av hush.-sällskapet med fästställt penningbelopp, om det är försett med intyg av såväl tjurens som kons ägare

om tiden för betäckningen. Om denna skett av tjur, som blivit premierad eller godkänd inom klass 2 mer än 3 år tidigare, inlöses ej frisedeln, om ej tjuren ånyo uppvisas och premieras eller vid besiktning godkännes.

Varje hondjur, som premieras, skall på högra sidan av korset eller på högra hornet förses med fastställt märke; om djuret tillhör kl. III (ren ras) skall över märket anbringas provinsvapnets krona, vilken dock anbringas först sedan djuret godkänts till intagande i riksstam-bok, om sådan finnes upplagd för rasen.

Stambokföring av djur av fjäll-, ayrshire- eller svartbrokig låglandsras skall äga rum i samband med premieringen; premierings-nämnden skall dels föra förberedande avdelning av stamboken dels hos Lantbruksstyrelsen anmäla därtill berättigade djur till införande i riksstambok (se vidare Nötkreatursstambok).

Berättelse om premieringen ingives före 1 februari till Lantbruksstyrelsen, som offentliggör översikt över denna verksamhet. (K. reglem. för med statsmedel understödd premiering och stambokföring av nötboskap, den 15/6 1922.)

Statsbidrag till n. utdelas av K. M:t till hushållningssällskapen efter hos Lantbruksstyrelsen före ingången av det år, för vilket understöd sökes, inlämnad ansökan. K. k. 15/e 1922.

Premieringens omfattning: 19*3 1918

nyuppvisade djur 36,007 21,828

ånyo uppvisade djur...... 17,295 16,082

djur tavl. om särsk, pris 3,405 2,552

» från större gårdar..... H?37i —

Summa 68,078 40,462 därav prem. och godk. 61,290 38,805

Nötkreatur. Se Nötboskap.

Nötkreatursenhet. Då nötkreaturen i regel utgöra huvudmängden och de ekonomiskt viktigaste av husdjuren, brukar man i statistiken uttrycka hela antalet husdjur av däggdjursklassen i n.; som 1 n. räknas: 1 vuxet nötkreatur, 2 ungnöt, 2/3 häst, 4/3 unghäst, 4 svin, 10 får samt 12 getter.

Nötkreatursgödsel. Om den mängd gödsel, som nötkreatur lämna, och dess innehåll av växtnäring, se Kreatursgödsel. Till följd av fodrets noggranna sönderdelning vid idisslingen och den långvariga inverkan av matsmältningssafter och bakterier under dess smältning, är nötkreaturens träck mer finfördelad och fattigare på växtnäring än övriga gödselslag. Den tager därför ej så fort värme (»kall» gödsel) och upplöses mindre fort i jorden. Använd enbär är n. därför lämpligare på lätt jord än annan, »hetare» gödsel. Jfr Fårgödsel, Hästgödsel.854

Nötkreatursskötsel, i. Historik. Nötkreatur hava i Sverige likasom i andra länder hållits som husdjur allt ifrån den yngre stenåldern, och sagor likasom de äldsta historiska underrättelserna samstämma däri, att n. i äldsta tid intog en viktig plats i hushållningen. Att så fortfarande förblev händelsen, visas bl. a. därav, att ännu under medeltiden kreatur och husdjursalster tjänade som värdören (betalningsmedel) och allmänt ingingo i gärder och löner, samt att en betydande utförsel av boskap, talg, hudar och smör ägde rum. Gustav Vasa ägnade nitisk omsorg åt ladugårdsskötselns främjande, varom hans talrika brev till allmogen och till fogdarna för. hans många avelsgårdar samt räkenskaperna för dessa vittna. Konungen sökte förbättra kreatursstammen på kronans eller konungens gods genom införsel av holländska och jutska kreatur, vilka ofta på dessa gårdar likasom senare på adelns ställdes under tillsyn av samtidigt införskrivna vårdare, vanligen holländare, varav den senare gängse benämningen holländare för föreståndaren för ladugården och mjölkhushållningen samt holländeri för denna gren av hushållningen. Han manade också allmogen mot den gängse svältfodringen, som var naturlig, då betestillgången i regel var bestämmande för kreatursantalet; de borde beräkna det vinterfoder, som behövdes för innefodringen från martens- till valborgsmässa. Djurens beskaffenhet visas därav, att slaktutbytet under 1500-talet utgjorde omkring 10 lispund = 85 kg., motsvarande en levande vikt av omkring 200. Fodring och avkastning var därefter: 2—3 lispund hö och obetydlig mängd halm för 28 veckors innefodring, d. v. s. 1 1/2 kg. hö per dag, samt 2—3 lispund smör om året av en ko, vilket, då 3 kannor mjölk gav 1 U smör, motsvarar enmedelmjölkningav 300— 450 1. Kreatursantalet har beräknats för år 1571 till mer än dubbelt så stort som nu i förhållande till folkmängden, då 90, nu 35 vuxna nötkreatur på 100 innebyggare. Trots en efter nuvarande förhållanden stark inhemsk förbrukning var smörutförseln fortfarande betydande, omkring år 15 71 i inedeltal 680,000 kg., och likaså utfördes stora mängder ox- och kohudar samt kalvskinn. Till långt större del än nu bestod kreatursstocken av oxar, år 1571 55,000 st. mot 420,000 kor, och på kungsgårdar och säterier var oxarnas antal ofta föga mindre än kornas, stundom större. På det hela taget synes dessa gårdars n. mera haft till uppgift att lämna slaktdjur än mjölk och därav beredda produkter, varav herrskapets behov i övrigt fylldes genom godsböndernas avråd.

Efter Gustav Vasas tid avtog intresset för n., och en tid av tillbakagång vidtog, som varade ända till 1800-talets början. Härtill bidrogo flere omständigheter. Adelns tilltagande makt och rikedom medförde ingen framgång i bo-

skapsskötseln, snarare tvärt om, i det att det blev vanligt, att sätesgårdarnas eget kreaturshåll inskränktes och såväl mjölkkor som i synnerhet stalloxar bortsattes hos underlydande bönder på fodring. Den ruin, som genom reduktionen träffade högadeln, försämrade ytterligare hushållningen på deras gårdar. De långvariga krigen och därmed följande tyngande skatter samt upprepade förhärjande kreatursfarsoter — svårast den från 1745 under flere årtionden fortvarande boskapspesten — bidrogo ytterligare till tillbakagången. Det intresse, som sedan under frihetstiden ägnades näringarna, kom n. föga till del, utan denna fick stå tillbaka för fårskötseln, som lämnade råmaterial för industrien. Införsel av bättre boskap förekom väl, huvudsakligen av holsteinskt och holländskt slag, men därjämte även engelska djur; den storvuxna, rödbruna skånska boskapen började också att föras uppåt landet till kreatursstammens förbättrande. Utförseln av ladugårdsprodukter upphörde redan under senare delen av 1600-talet. Utfodringen och avkastningen förblevo i allmänhet lika svaga som förut, även om lärdomar om en rikligare fodrings fördelar framkommo. Under senare delen av 1700-talet åstadkoms förbättring i fodringen genom den starkt ökade brännvinsbränningen och därmed följande tillgång på dränk, som gick till ladugarden och där var desto mer behövlig, som ängarna i allt större utsträckning upplöjdes och hötillgången sålunda minskades.

Under förra delen av 1800-talet fortgick införsel till enskilda gårdar av avelsdjur av utländska slag. Jämte holländska och holsteinska förekommo numera även djur av den nya engelska korthornsrasen allt mer, och samtidigt började ansatser visa sig till användning av en kraftigare utfodring, huvudsakligen genom odling av klöver, men även genom att hålla djuren på stallfodring även under sommaren för att undvika den utmagrande betesgången. Då intresset för nötkreatursskötselns förbättring ökades i samband med den allmänna framgångsperiod, som började på 1840-talet, var övertygelsen om den inhemska boskapens underlägsenhet under de bättre utländska raserna rotfast hos de ledande. Då dessutom tron på korsning som medel att öka ett djurslags livs- och alstringskraft var förhärskande och syntes bekräftad därigenom, att de berömdaste engelska raserna uppstått genom denna avelsmetods användning, och även de herrgårdsstammar, som i vårt land utmärkte sig framför den oblandade lantrasen, hade korsning med utländska raser att tacka för sin överlägsenhet, var anskaffande av utländska avelsdjur den enda utväg, som ifrågasattes, då man vid denna tid sökte statens bistånd för nötkreatursskötselns höjande. Förslag om anslag till upprättande av ett antal stamhjordar vann riksdagens bifall år 1844 och f(y£Åd4x>sé*ias^+^^ £

855

under närmast följande år inköptes sådana av 4 raser, Ayrshire, Pembrokeshire, Voigtländer och Algau, vilka ansågos i första rummet böra prövas, då korthomsdjur ansågos för dyra och holländska djur ej kunde erhållas på grund av i deras hemland rådande lungsjukefarsot.

Huru dessa statens stamholländerier här motsvarade förväntningarna, är närmare skildrat i art. Stamholländerier. Resultatet av försöket blev, att Ayrshirerasen, ehuru alltför ofta svårt angripen av tuberkulos, ensam av de 4 nämnda raserna ansågs lämplig för landets förhållanden och allt mer vunnit spridning, så att kreatursstammen i större delen av landet söder om Dalälven kommit att alltmer övervägande utgöras av denna ras, dels fullt rasren, dels såsom genomförd korsning av den inhemska boskapen med densamma. Jämsides med statens stamholländerier bildades även ett avsevärt antal enskilda stamhjordar, bestående dels av Ayrshire, dels av andra raser, ss. angier och tönder, vilka dock från 1890-talet kunna anses som fullständigt undanträngda, dels av korthorn och av holländsk och ostfrisisk låglandsras. Korthornsrasen fann, särskilt på grund av den påbörjade exporten av slaktdjur till England, till en tid rätt stor användning för att genom korsning tillföra övriga raser bättre egenskaper som gödboskap, och ett stamholländeri av rasen uppställdes vid Alnarp. Då korthornskorsningen i allmänhet visade sig nedsätta avkommans mjölkningsförmåga, minskades intresset för denna ras allt mer, och numera är den så gott som fullständigt undanträngd i Sverige. Låglandsrasen, vilken länge och i stor utsträckning införts till landet dels från Holland, dels från n. v. Tyskland och verksamt bidragit till bildande av flertalet av landets bättre herrgårdsstammar samt var rätt mycket spridd i Skåne, tillvann sig alltmer anseende för sin stora mjölkproduktionsförmåga. Införseln ökades alltmer, först från Holland, sedan övervägande från Ostfriesland, och ett stort antal framstående besättningar bildades, och ett stamholländeri därav uppsattes vid Alnarp. Det var framför allt i Skåne, som rasen vann spridning, men ända upp till Uppland bildades åtskilliga besättningar av densamma. Det visade sig emellertid, att rasens stora fordringar på jämnt, rikt underhåll sällan kunde tillfredsställas annat än i de bördigare delarna av Skåne och närliggande provinser, och endast där har rasen numera fått allmän användning (se Låglandsboskap). De båda raser, som sålunda blivit förhärskande i södra och mellersta Sverige, Ayrshire- och låglandsras, visade sig här nå en så god utveckling, att de bättre stammarna stodo fullt på jämnhöjd med de bästa i rasernas hemland, och då svårighet ofta på grund av smittosamma kreatursjukdomar uppstod för införseln, och dessutom kontrollen över kornas avkastning i allmänhet

var mindre pålitlig i rasernas hemland än i Sverige, minskades från början av 1900-talet införseln av avelsdjur alltmer och har numera så gott som fullständigt upphört, så att aveln inom dessa båda raser nu sker självständigt och i för de svenska raserna fastställda typriktningar. — I Norrland hade försöken med de förut nämnda raserna, vare sig i renavel eller i korsning med den inhemska lantrasen, i allmänhet slagit mindre väl ut. Man började därför från början av 1880-talet att ägna ökad uppmärksamhet åt denna landsdels inhemska boskap, vilken genom sin förmåga att föda sig väl på magrare beten syntes bättre avpassad efter norrländska "förhållanden och därtill var mycket härdig och frisk. Försök visade, att den vid god fodring kunde giva en i förhållande till fodermängden god avkastning av en i allmänhet fet mjölk. Rasen var mycket blandad, men sedan man överenskommit om den typ, som borde anses såsom den för rasen ursprungliga, och vid aveln börjat konsekvent eftersträva denna typ, har denna vanl. s. k. fjällras (se d. o.) snart vunnit önskvärd konstans och blivit förhärskande i Norrland, under det att däremot försöken att överflytta den till sydligare trakter övergivits.

Den gulröda ras, som förr torde hava varit allmän i södra Sverige, särskilt i Småland samt på Öland och Gottland, fanns längst kvar på den sistnämnda ön. Även denna inhemska ras sökte man från 1880-talet att genom renavel och god fodring utveckla till en nationell ras, som skulle passa för sitt hemlands förhållanden. Dessa ansträngningar visade sig dock hava ringa framgång i tävlan med den redan på ön mycket spridda Ayrshirerasen och hava därför uppgivits. Se Gottlandsboskap.

Slutligen har under innevarande århundrade även de återstoder av röd kullig boskap, som funnos företrädesvis i Dalarne och Dalsland-Bohuslän, börjat tillvaratagas och utvecklas genom renavel. Se Rödkullig sv. boskap.

Som ovan antytts, hade genom korsning med utländska raser uppkommit åtskilliga herrgårds-stammar, vilka på grund av det använda förädlingsmaterialet och riklig utfodring nått en god kroppsutveckling och på samma gång även oftast tillfredsställande mjölkavkastning. Bland dessa voro några, uppkomna huvudsakligen genom korsning med Ayrshire- och kort-

hornsdjur, i det hela lika den förstnämnda rasen men mer storvuxna och köttrikare. Av dessa har man sedan 1891 med avgjord framgång sökt utveckla en konstant ras, vilken under namn av rödbrokig svensk boskap (se d. o.) vunnit stor spridning inom Ayrshireboskapens område.

Som av det nu anförda framgår, har man numera inom nötboskaps- likasom vid övrig husdjursavel avgjort övergått till renavel ss. säkrast ledande till likformighet och säker förärvning och använder korsning blott för856

att överföra förefintliga blandade stammar till ren ras.

Premiering, tjurföreningar och stamtjurar. Till den framgång nötkrea-tursaveln haft i Sverige har den premiering, som sedan 1890-talets början varit organiserad, kraftigt bidragit, i det att den dels uppmuntrat till en planmässig förädling av kreaturen och lämnat ledning vid denna, dels föranlett hållandet av gott tjurmaterial och gjort detta lönande (se Nötboskapspremiering). Tjurhållningen för de mindre jordbrukarnas besättningar har i största utsträckning nåtts genom tjurföreningar och underhållet av stamtjurar (se d. o.), varigenom vunnits, att lämpliga tjurar över allt i landet finnas att tillgå.

Utfodring. Samtidigt med förädlingen har även nötboskapens utfodring gått starkt framåt. Detta har åstadkommits genom utveckling av kännedomen om de fysiologiska grunderna för djurens näring och sätten för dessas tillämpning (se Fodring, Näring II), men framgången har i hög grad berott därpå, att dessa teorier blivit lättare tillgängliga och tillämpliga för den stora allmänheten. Så var blott föga fallet, så länge utfodringsnormerna voro beräknade i vissa mängder av de särskilda näringsämnena och med visst näringsförhållande (se Fodringsnorm, Näringsförhållande), men sedan de börjat beräknas i foderenheter med fordran på viss lägsta äggvitehalt såsom korrektiv, hava normerna blivit så lätt tilllämpliga, att de kunnat bliva allmänt använda. Detta har även i hög grad befordrats genom kontrollföreningarna (se d. o.), genom vilka djurens ägare och vårdare blivit invanda vid hithörande beräkningar och vid deras tillämpning. Framgången på detta område har också möjliggjorts genom den ökade tillgången på olika fodermedel, dels kraftfoder av olika slag, främst de äggviterika oljekakorna, dels saftiga fodermedel genom den starkt ökade rotfruktsodlingen och avfall från betsockerfabrikerna samt pressfoder, vilka fodermedel möjliggöra ett verkningsfullare avpassande av foderrationens sammansättning efter djurens slag och produktionsförmåga samt produktionssyftet, än vid äldre tiders fodring med endast hö och halm var möjligt. Det ökade intresse, som senaste 3/4 århundrade visats för nötkreatursskötseln och den inträdda stora höjningen av djurens avkastning och värde, står i samband med en förändrad betydelse av denna hushållning. Under det att under föregående två århundraden kreaturshållet rätt allmänt inskränkts till det nödvändiga för att lämna behövlig mängd köttföda, mjölk, smör och ost för djurägarens hushåll och honom åliggande skatt och avråd i dessa varor samt dragkraft och gödsel för åkern, så vidtog efter mitten på 1800-talet en hastigt växande utförsel av kreatur och smör. Ladugården fick

i allt högre grad till uppgift att till lätt säljbara produkter förvandla jordens grödor, åkern, som tidigare använts huvudsakligen för odling av brödsäd, upptogs mer och mer av foderodling, försäljningen av havre inskränktes och i stället kom en betydlig användning av köpt utländskt kraftfoder. Nötkreatursskötseln blev sålunda den gren av hushållningen, som lämnade den huvudsakliga kontanta inkomsten, men bidrog även genom därmed följande ökning av kreatursgödselns mängd och förbättring av dess gödselkraft till höjande av åkerns avkastning.

2. N:s nuvarande omfattning. Nötkreaturens antal har under tiden, sedan regelbundna statistiska siffror började offentliggöras, förändrats sålunda:

1865 1919

Oxar...........282,844 53,344

Tjurar.......... 38,791 28,987

Kor...........1,185,556 1,607,060

Ungnöt........\ . 432,129

Kalvar.........J 417>1D3 429,308

Summa djur 1,924,354 2,550,828

Summa nötkreatursenh. . . . 1,716,772 2,120,110

> > pr 100 inb. . 41 44

> > > 100 ha åker

och äng........ 40 42

De relativa kreaturstalen ha sålunda endast obetydligt ökats under senare tid, under det att de absoluta talen för hela kreaturs-antalet varit stadda i jämn ökning och endast för oxar nedgått, vilket senare beror på oxens fortgående undanträngande av hästen som dragare.

Jämfört med andra europeiska länder står Sverige som det tredje i avseende på kreatursantal i förhållande till folkmängd, överträffat blott av Danmark med 71 och det europeiska Ryssland (före kriget) med 51 nötkreatursenheter per 100 inb.

I produktion och djurens därpå beroende värde har framgången varit långt större än ovan anförda antal angiva. Vid mitten av 1870-talet beräknades årsmedelmjölkningen för korna i riket till 1,200 kg., år 1900 till omkring 1,900 och år 1913 2,150 kg. Landets olika delar förete dock i dessa avseenden stor olikhet. Antalet djur i förhållande till folkmängd är störst på Öland (104) samt Smålands och Västergötlands skogsområde (60—75) och angränsande bygder, lägst i Göteborgs och Bohus läns slättbygd (17) samt övriga fruktbara slättbygder i riket, ss. i Stockholms läns (37), Skånes (30—40) och Skaraborgs läns (20—30) per 100 inb. I förhållande till arealen odlad jord stå Småland, Västergötland, Värmland och mellersta Norrland främst (med 60— 70) samt Väster- och Norrbotten (27—29) och Gottland (med 39 per 100 ha.) lägst. I avseendeiW+Ædyi *^tt»v« *•¥&*'(-$>&£

på produktionen står Skåne obestritt främst, övre Norrland och Öland lägst.

Likaså växlar kreatursskötseln i omfattning och betydelse efter jordbrukens storlek. Nötkreaturens antal i förhållande till den odlade jord vidden är i regel större, ju mindre denna senare är, ss. följande avrundade siffror för år 1919 visa:

Åker På 100 ha. På 100 ha. st. nöt. ungdj. tjurar oxar

V4— 2 här . «. 2—10 > . . 10—50 > . . över 50 > . . 154 56 45 33 60 1 63 0.3 0.6 2.5 4.2 0.5 2.2 I.i I.i I

Skillnaden i antal nötkreatur är dock mindre i s. Sveriges slättbygder med dess intensiva kreatursskötsel, än ovanstående medeltal visa. Vid de mindre gårdarna hållas kreaturen huvudsakligen som gagndjur, medan avelsdjur och uppfödning och livdjur ökas med gårdarnas storlek. Oxar användas som dragare huvudsakligen vid smärre gårdar, där underhållet av häst blir för betungande, under det att uppfödning av stutar giver tillfälle att bruka dessa som dragare utan kostnad, då värdeökningen genom tillväxten täcker underhållskostnaden.

3. Avel. Likasom vid all husdj ursavel bör vid val av avelsdjur avseende fästas dels vid ändamålet med aveln, dels vid de yttre förhållanden, varunder den skall ske. Allt efter det övervägande ändamålet äro sålunda djur av mjölk-, göd- eller dragaretyp (se d. o.) fördelaktigast, och endast i viss mån kunna dessa typer förenas. Då övervägande syftet är mjölk, ss. i Sverige, ställer sig saken något olika allt efter som mjölken betalas efter fetthalt eller ej. I förra fallet utväljas djur, som ha Va anlag att lämna fet mjölk och stor mängd smörfett, men i det senare är huvudsaken, att djuren lämna mycken, om än magrare mjölk, dess mer som mindre mängd näring åtgår för att alstra en sådan än en fetare mjölk. Fodertillgången och särskilt betets beskaffenhet bör inverka så, att där fodertillgången ej ständigt är riklig, och särdeles där djuren måste hänvisas till vidsträckta eller svagare beten, böra småvuxna djur föredragas framför stora och mer krävande.

Samma synpunkter böra ock beaktas vid val av de enskilda avelsdjuren. Endast de bästa böra därvid ifrågakomma, och särskilt gäller detta, där aveln avser försäljning av avelsdjur. Då ligger den största vikt på, att djuren äro typiska för rasen, under det att vid avel av egna gagndjur, mindre avseende behöver fästas vid fel i exteriören, som icke inverka på djurens produktionsförmåga. Avelsdjuren böra vara friska och starka, och särskilt gäller det senare i mjölkstammar tjuren, vilkens

857

kraftiga konstitution är av betydelse för att motverka den försvagande inverkan, Isbm en intensiv mjölkning ofta medför. Djurens härstamning i ju flere led dess bättre från föräldra-djur, som visat sig hava starka anlag för produktion av avsedd art, är av största betydelse för djurens avelsvärde, och likaså att djuret själv redan visat god produktionsförmåga — tjuren således att lämna snabbvuxen ochlätt-gödd eller mjölkrik avkomma. Största vikten ligger på tjurens avelsvärde, då ju han bör lämna många fler avkomlingar efter sig än kon.

Såväl ungtjurar som kvigor bliva avelsdugliga vid 1 x/4—1 V2 års ålder, tidigare ju mer snabb-vuxet djuret är, vare sig detta är rasegenskap, ss. ex. hos korthornsdjur, eller beror på kraftig uppfödning. Tidig användning till avel kan dock medföra hämmad utveckling och därmed följande mindre kroppsstorlek, svaghet och kortare tjänst duglighet. Därför bör tjuren ej alls eller blott sparsamt användas till betäckning, förrän han är någorlunda utvuxen, omkring 2 år, och även sedan ej överansträngas, således ej betäcka flere gånger om dagen och varje gång få göra blott 1 språng; om detta •iakttages och betäckningstiden är längre utsträckt, kan en tjur räcka till för ända till 100 kor. I samma mån hans tjänstgöring är sträng, bör även utfodringen göras starkare med mer lättsmält och äggviterikt foder. På samma gång hålles tjuren vid gott hull utan fetma, vilket säkrast ernås genom daglig motion som dragare. Om tjuren sålunda skötes väl, kan han bibehålla sin avelsduglighet till 10 år och mer, och så länge denna varar, finnes intet skäl att slå ut en bra tjur. Då, såsom oftast sker, tjuren bibehålles i tjänst blott ett eller ett par år, blir den kostnad, som uppfödning eller inköp av tjuren drager utöver hans slaktvärde, att fördela på få kor eller kalvar. Ju längre tjuren kan behållas, desto billigare blir tjurhållet, och dessutom vinnes visshet om tjurens avelsvärde först sedan avkomma efter honom uppvuxit.

Kvigan bör ej överansträngas genom tidig dräktighet; därmed följer ofta för henne svag utveckling och ej sällan nedsatt produktionsförmåga och kortare livslängd. En tidig första dräktighet medför emellertid mindre uppfödningskostnad, i det att djurets avkastning börjar vid lägre ålder, samt därjämte bättre utveckling av mjölkningsanlagen och en säkrare dräktighet. Därför betäckas starka kvigor, särskilt de som ha anlag för fetmande, tidigt, t. o. m. före 1 */2 års ålder, och kunna, för att ej sättas tillbaka i sin utveckling sedan få dröja något längre att betäckas efter första kalvningen.

Brunsten plägar återkomma var 3:e vecka, tills hondjuret blivit befruktat,- och vara i 1—1 1/2 dygn. Dräktigheten varar i omkring 9 1/2 månad, 285 dygn.

Den naturliga kalvningstiden är på varen,858

men av ekonomiska skäl förskjutes den vanligen till höst och förvinter, dels för att mjölktillgången må bli jämn hela året eller störst under den tid, då mjölken betalas högst, eller vintern, och dels emedan kalvarnas uppfödning sker bäst och billigast, då deras mjölkdrick-ning infaller under vintern, så att de kunna draga full nytta av hela betestiden.

Om brunst, betäckning, kalvning med kalvuppfödning, se d. o. Om n:s utfodring, se Fodring, Gödning, Kalv, Mjölkkors fodring.

4. Uppfödning.] Om kalvens fodring och vård, se art. Kalv. I den mån ungdjuren bliva äldre, avtager deras behov såväl av näring i förhållande till deras levande vikt som av äggvitemängd per foderenhet. Vid rikligare fodring, än djurets behov för normal tillväxt kräver, ökas dennas hastighet till en viss gräns men därjämte även djurets hull huvudsakligen genom f ettans ätt ning. Då med högt hull under uppväxten ofta följer ett tillbakaträngande av könsdriften och av anlagen för mjölk-avsöndring, bör ungdjurens fodring avpassas efter djurets bestämmelse, så att mjölkboskap uppf ödes mindre rikligt än gödboskap. Som belysning av dessa förhållanden anföras följande av Nils Hansson uppställda fodrings-normer:

Ungdjur av Pr 100 kg. lev. v. Pr f.enh.

f.enh. smb.äggvita gr. smb. äggvita gr.

a. mjölkboskap i 2— 3 mån. . . i 3— 4 > • • j i 4— 6 > i i 6—12 > . . i 12—18 » . . I i 18—24 ' • • 1 över 24 > b. gödboskap 1 i i:a—2:a året . . 3 2-7 2.1 1-7 1.4 1.1 1.0 2.0 330 300 220 170 140 110 IOO 200 no no i°5 100 100 100 100 ' 100

Såväl för ungdjurets utveckling som för att nå en billig uppfödning utan tillbakasättande av djurets produktionsförmåga ligger stor vikt på ungdjurens betesgång. Denna bör utsträckas så länge som väderleken tillåter utan skada för djurets välbefinnande, särdeles genom att börjas tidigt på våren, och vara rikt närande. Däremot kan vinterfodringen gärna vara knappare. Erfarenheten har lärt, att djurens förmåga att tillgodogöra betet därigenom befordras. Ungdjur, som komma något magra ut på betet, utveckla sig bättre än de feta, och om än viktsökningen under vintern är obetydlig, blir dock tillväxten på hela året vid god betestillgång större än efter stark vinterfodring.

Med iakttagande av ovan anförda fodrings-normer blir foderåtgången i medeltal för en kalvfärdig kviga:

av låglandsras vid 2T/a år . . 3,600 f.enh. » ayrshireras » 2V4 » . . 3,500 > > fjällras > 2V3 » • • 2,200 >

5. Gödning. Om de allmänna grunderna vid gödning, se d. o. Gamla, magra mjölkkor, utkörda oxar och djur, som äro starkt nedsatta till följd av tuberkulos eller andra sjukdomar, betala i allmänhet icke någon g., under det att friska kvigor eller yngre kor samt .stutar höra till det bästa materialet för g. Mjölkkor, som skola slås ut, kunna med fördel börja gödas, medan de ännu lämna mjölk.

Näringsbehovet motsvarar djurens behov av underhållsfoder och vad som åtgår för viktsökningen och de ännu mjölkande kornas mjölkbildning. Mängden näring, som djuren kunna väl tillgodogöra, om den gives i form av lämpliga, lättsmälta fodermedel, uppgår till omkring 2 foderenheter för 100 kg. lev. v. Äggvitemängden behöver för fullvuxna, icke mjölkande djur ej överstiga 150 g. för 100 kg. lev. v. eller 75 g. per foderenhet, men bör för växande djur uppgå till 100 och för mjölkande kor, efter mjölkmängden ända till 115 g. per foderenhet. Foderåtgången kan för övrigt växla rätt starkt efter foderlusten, som har benägenhet att avtaga mot gödningens slut.

I valet av foder har man rätt stor frihet. Dess huvudmassa bör utgöras av billiga, därför vanligen hémmaalstrade fodermedel, som tillika böra vara lättsmälta och smakliga, för att foderupptagningen och ansättningen av fett och kött må bliva så stora som möjligt. Dessa önskemål fyllas synnerligen väl av ungt betesgräs, och ett rikt bete giver därför vanligen ett gott resultat även utan tillskottsfoder. Sådant behöver dock oftast givas för full gödning, isynnerhet om betet är mindre frodigt eller, ss. på hösten, mindre näringsrikt. Vanligt är därför också, att med innefodring avsluta en på bete började gödning. Tillskottsfodret till bete eller grönfoder bör på grund av dettas jämförelsevis höga äggvitehalt utgöras av billigare, mindre äggviterika fodermedel, ss. sädesgröpe (majs, korn), klimelassfoder samt linfrö-, palm- och kokosoljekakor, om deras pris ej är för högt. Under vintern bör fodrets huvudmassa utgöras av rotfrukter, betmassa, potatis, dränk, drav och andra lättsmälta saftiga fodermedel i så stora mängder, som djuren kunna förtära, utan att utsot uppkommer. Av rotfrukter och betmassa kan ett stort djur utan olägenhet dagligen förtära ända till 40—50 kg., av potatis 15—20 kg. Hö är visserligen ett gott gödfoder, men djuren kunna svårligen förtära så mycket därav, att en snabb g. nås, och stråfodrets8S9

mängd vid g. inskränkes därför vanligen till det, som behöves för en god matsmältning, som visar sig genom lagom fasta uttömningar. Vid stark utfodring med saftfoder gives därför sällan över 5—6, ofta blott 3—4 kg. hö eller halm i dagsfodret åt ett stort djur. Kraftfoder-mängden kan inskränkas till vad som behöves för att komplettera utfodringens närings- och äggvitehalt, för vuxna djur vanligen 2—4 kg. om dagen. Då äggvitebehovet vid gödning av vuxna djur är jämförelsevis litet, ligger mindre vikt vid kraftfodrets äggvitehalt, men då de äggviterika oljekakorna utgöra det mest koncentrerade fodret och foderenheten i dem stundom köpes fullt så billigt som i annat köpfoder, samt de tillika äro begärliga och aptitretande, användas de, särskilt då det gäller att hålla uppe foderlusten, med fördel, varigenom ock en kraftigare gödsel erhålles. Vid gödning av ungdjur och mjölkande kor kunna kakornas höga äggvitehalt behövas för att fylla djurens större äggvitebehov.

Gödningens ekonomiska resultat beror, utom av djurens beskaffenhet och inköpspris och av utfodringen, i hög grad på, hur långt den drives. Viktsökningen .är störst i början, då den kan uppgå till över 2 kg. om dagen per stort djur, men avtager småningom så att den för samma djur mot slutet kan nedgå till mindre än hälften och i medeltal ej överstiger 1 kg. per djur och dag och för 8—-10 foderenheter. Den fortgående kvalitetsförbättringen av köttet och ökad procent slaktvikt kan emellertid göra även en mindre viktsökning lönande. Väl gödda djur tåla också bättre transporten. Tiden, när gödningen bör sluta, beror därför även på marknadsläget, varvid dock bör beaktas, att priset på väl gödda djur växlar mindre än på mindre feta. Inhemsk erfarenhet har visat, att värdeökningen på grund av kvalitetsförbättringen ej bör understiga 5 öre per kg., om gödningen skall vara lönande, men bör uppgå till mer än det dubbla. (N. H.) H. J. Dft.

Om mjölkkors utfodring, se d. o»

Nötkreatursstambok. Enligt K. reglem. för nötboskapspremieringen av 15/6 1922 skola genom Lantbruksstyrelsens försorg uppläggas särskilda riksstamböcker över nötboskap av olika raser, varjämte hushållningssällskap är skyldigt att för den eller de raser (fjällras, ayrshire och låglandsras), som inom sällskapets distrikt få premieras, låta genom vederbörande premieringsnämnd dels föra förberedande avdelning till stambok, dels anmäla djur av ras, för vilken riksstambok föres, till införande i denna, dels föra stambok för sådan. ras, för vilken riksstambok ej finnes. Inregistreringen i stambok sker i samband med nötboskapspremieringen (se d. o.) men kan ock ske vid särskild uppvisning av djuren för nämnden; handjur skall dock vara premierat enligt gällande grunder. Besiktningen kan efter beslut av hush.-sällskaps förv.-utskott verkställas av premieringsnämndens ordförande ensam eller av husdjurskonsulent, som är ledamot av nämnden och deltagit i dennas arbeten under minst 5 år. Riksstambok finnes för Ayrshirerasen från 1902, för låglandsras sedan 1920 och för fjällras sedan 1922.

Nötkråka. Se Kråkfåglar.

Nötmask. Se Nötvivel.

Nötskrika. Se Kråkfåglar.

Nötvivel, Balaninus nucum L., en 10—12 mm. lång, grågul skalbagge med starkt utdraget, snabellikt huvud. Larverna äro de bekanta, vita, brunhuvade, omkr. 12 mm. långa »nötmaskarna», som stundom i stor mängd angripa hasselnötter, av vars kärnor de leva.

A. T—n.

Nötväcka, Sitta europæa L., är en liten i s. o. mell. Sverige vanlig fågel, vilken lever i träden, klättrande upp och ned, letande efter insekter. Hon är ovan blågrå, med stjärt och vingar svartbruna och ett svart streck genom ögat, under vit, sidor och undergump bruna. Stjärten är kort. Som huvudsakligen insektätare är den nyttig; äter dock även nötter och div. frön; fastkilar ollon och nötter i barkspringor för att hacka hål på dem.

o.

Ockla. Se Laxsläktet.

O dalj ord är den gamla benämningen på självständig jordegendom, som innehaves med full och fri äganderätt, i motsats till torp och andra ofria egendomar samt län och allmänning. Ägaren, odalbonde eller odalman, åtnjöt fulla medborgerliga rättigheter, inbegripet stämma å tinget.

Odling. Se Nyodling.

Odlingsersättning. Se Jorddelning: Skifte.

Odlingsgräns, kulturgräns, vanlig benämning på den gränslinje mellan fjällbygden och de till odling lämpliga delarna av Väster-och Norrbottens lappmarker, som jämlikt K. b. 13/i2 1867 och 8/s !868 genom statens försorg utstakats i förväntan på avvittringens slutförande.

Odlingskommitté. Se Odlingsorganisation. 86o

Odlingslånefond. Allt sedan 1840-talet hade riksdagen årligen beviljat anslag till lån för torrläggning av sank mark för dess odling. År 1883 bildades för detta ändamål en särskild o., till skillnad från de äldre lånemedlen kallad den nya o., från derisamma skulle utdelas lån för odling av sanka marker med högst 1 million kr. årligen. År 1914 sammanslogos båda fonderna. Bestämmelserna för fonden, som upprepade gånger lindrats, äro enl. K. k. 9/10 1914 i huvudsak följande. Lån anvisas av K. M. till utförande av vattenavlednings- och avdik-ningsföretag, vilka avse odling av sanka marker eller förbättring på annat sätt än genom täckdikning av åker eller äng eller vinnande av ny äng. Ansökan om lån skall vara åtföljd dels av genom sakkunnig person uppgjord fullständig arbetsplan, som innefattar utredning angående jordens naturliga beskaffenhet och lämplighet för odling, uppskattning av beräknat jordförbättrings v är de genom torrläggningen och genom odling, då sådan förekommer, samt kostnadsförslag, dels vitsord av Lantbruksstyrelsen, att laga hinder ej möter företagets utförande. Lån kan uppgå till hela den beräknade kostnaden, utom för teg- eller täckdikning, med avdrag dock för de bidrag, som för samma företag eller samma område lämnats från avdikningsanslagen (se d. o.), och ej över 70 % av det förbättringsvärde, som Väg-öch vattenbyggnadsstyrelsen och Lantbruksstyrelsen vitsorda.

Lånet är räntefritt under 3 år, under de 3 följande beräknas 3.6 % ränta, som lägges till kapitalet, och därefter betalas å det sålunda uppkomna beloppet årligen 6 %, varav 3.6 % räknas som ränta och återstoden som avbetalning. Innan någon del av lånet utbetalas av Statskontoret, skall där företes: a. kontrakt om utförande av såväl torrläggnings-söm odlingsarbetet enligt den fastställda arbetsplanen och under statens kontroll samt av Lantbruksstyrelsen godkänd säkerhet för odlingsarbetets utförande; b., intyg att arbetet börjats; c. av statskontoret godkänd skuldförbindelse med åtagande att ansvara för lånets betalning, tills det fördelats på de fastigheter, som skola ansvara för återbetalningen, och inskrivits i jordboken. Sedan utbetalas lånet i mån av arbetets fortgång, så att före varje utbetalning skall styrkas, att så mycket av arbetet utförts, som motsvarar redan lyfta delar av lånet, och att en del därav innestår till torrläggningsarbetet är avsynat och godkänt. — Alla med lån från fonden utförda arbeten skola, så länge någon del av lånet är ogulden, underhållas av dem det åligger. Kontrollen över arbetets utförande och underhåll utövas av Lantbruks-styrelsen. Sedan lånet fördelats på däri delaktiga fastigheter och antecknats i jordebokeri, äger jordägare här som helst under lånetiden efter 6 månaders uppsägning inbetala/"' hela sin del av lånet jämte därå upplupen ränta.

Odlingslägenhet. Se Nybyggen, Skogstorp.

Odlingsnämnd. Se Odlingsorganisation.

Odlingsorganisation. För att verka för jordens utnyttjande på bästa sätt tillsattes år 1918 en statens o., bestående av en av K. M. tillsatt statens odlingskommitté, ett i varje hushållningssällskaps område av sällskapets förvaltningsutskott valt odlingsråd för hela området samt en odlingsnämnd för varje socken, vald av socknens jordbrukare. Odlingskommittén handhade ledningen av de under kristiden vidtagna, med särskilda statsmedel understödda åtgärderna för nyodling och jordförbättring samt fördelning av därför beviljade anslag. Verksamheten började våren 1918 och upphörde år 1920— 1921.

Odlingspremiering. Se Jordbrukspremie-ring.

Odlingsråd. Se Odlingsorganisation.

Odlingsvärde. Ordet har använts som enhetlig beteckning för utsädesvaras grobarhet och renhet och beräknades genom multiplikation av procenttalen för grobarheten och rent frö. Ett dylikt uttryckssätt kan vara missvisande, emedan ej vare sig en hög grobarhet eller en hög ogräsfrihet kan fullt motväga ett lågt procenttal av den andra egenskapen, som gör varan otjänlig sorri utsäde. Jfr Frökontroll, Utsäde.

Odon, Myrtillus uliginosa Drej., en i hela landet i kärr och mossiga skogar allmän, till iam. Vacciniacece hörande, alnshög buske. Skiljer sig från sin samsläkting blåbärsbusken genom mer utstående, brunaktiga grenar, omvänt äggrundade, blågröna blad samt längrunda bär, dubbelt större men mindre smakliga än blåbären. Bären äro en omtyckt föda för skogsfågel.

Odontites. Se Rödtoppa.

Odört, Conium maculatum L., en 2-årig, högvuxen flockblomstrig växt, fam. Umbelli-†erœ, med glatt, rödbrunfläckig stjälk, dubbelt parbladiga, glätta, persiljeliknande blad med «parkluvna flikar samt talrika, vitblommiga blomflockar med allmänna och enskilda svepeblad. Frukter rundat äggrunda. Luktar obehagligt, örten, som förekommer vildväxande i södra och mellersta Sverige, företrädesvis på gödd men torr mark, innehåller i såväl rot som örtstånd en giftig alkaloid, k o n i i n, men anses dock i norden vara föga giftig annat än för smådjur.

Oemottaglighet. Se Disposition, Immunitet.

Oenanthe. Se Stäkra. .\rOéstriiS; Se Styng;.

Ofrukbarhet, sterilitet, växters, se Fruktbarhet; Jords, se Gift, J ordanalys.. • ~ Ofruktsamhet, sterilitet, kan vara medfödd, beroende på abnormiteter i själva .köriskörtlarna (testiklar och äggstockar), så att dessa avsöndra blott ofullständigt utvecklade eller inga könsceller (ss. fallet i regel är86*

med hanliga bastarder) eller på ofullständig utveckling av andra delar av könsorganen, ss. saknad av livmoder hos hondjuren eller förkrympta parningsorgan hos handjuren (ss. hos olikkönade tvillingar). Oftast är dock o. förvärvad, och en minskad fruktsamhet åtföljer i allmänhet den högre förädlingen, antagligen beroende såväl på det mera onaturliga levnadssätt, som de förädlade djuren oftast nödgas föra, som i synnerhet på den rubbning i de olika organens ömsesidiga förhållande, som en allt för ensidig utveckling medför, i det att somliga organ utvecklas så att säga på bekostnad av andra, och den känsliga fortplantningsapparaten störes då lätt i sina funktioner. Även en allt för långt driven släktskapsavel synes inverka menligt på fruktbarheten och t. o. m. kunna leda till fullständig o. Det vanligaste torde dock vara, att o. beror på sjuklighet i könsorganen, vilket mest är fallet hos hondjuren, särskilt hos nötkreaturen. De vanligaste hithörande sjukligheterna hos kor och kvigor äro kvarsittande gula kroppar, cystor i äggstockarna och katarr i livmodern och skidan. De gula kröp p a r n a (se d. o.) anses hava till uppgift att under digivningstiden hindra äggavgång från äggstockarna, och bliva de kvarsittande över normal tid, uteblir även äggavsöndringen och brunsten. C y s t o r äro hassel- till valnötstora blåsor i äggstockarna, fyllda med en slemmig vätska, och anses som abnormt ombildade Graafska folliklar (se Könsorgan), vilka även hämma äggbildningen och dessutom vanligen giva anledning till en stark stegring av könsdriften med ständiga brunstsymtom (s. k. brum-mare, nymfomani). Katarr i livmodern och skidan verka dels så, att befruktningen hindras genom att det vid katarren bildade sekretet förlamar eller dödar spermatozoerna, dels genom att den förändrade slemhinnan icke kan giva nödig näring åt ägget, och möjligen även genom att katarren" sprider sig till äggstockarna och där giver anledning såväl till de gula kropparnas kvarstannande som uppkomsten av cystor och sålunda är att betrakta som den primära orsaken till ofruktsamheten. Permanenta gula kroppar kunna misstänkas, då brunsten efter förlossningen under längre tid uteblir, och behandlingen består numera i en operation, varvid man inför handen genom ändtarmen och därifrån fattar äggstocken mellan fingrarna och pressar ut den gula kroppen och på samma sätt spränger förefintliga cystor. Vid livmoderkatarr sköljes livmodern grundligt med sodalösning och därefter med antiseptiska lösningar. Hos sto användes samma behandling av äggstockarna, och i vissa fall har utvidgning av livmodermunnen och spolning omedelbart före betäckningen med 1/2—2 %

bikarbonatlösning givit gott resultat.,

O. kan bero även på andra sjukdomar i

könsorganen, ss. svulstbildningar i testiklarna, samt tuberkulos i livmodern och äggstockarna, som naturligtvis äro obotliga. iä E. N-^-m.

Ogräs, vätter, som utan odlarens avsikt förekomma bland odlade växter och där göra skada. Som o. kunna således ej blott vilda utan även odlade växter räknas, då de uppträda som icke avsedd inblandning i grödor, vare sig de härröra från oavsiktlig inblandning i utsädet eller de kvarvarit från föregående odling. Särskilt i grödor avsedda till utsäde äro dylika inblandningar, som äro svåra att avlägsna, ss. råg i vete, havre i korn, humlelucern i rödklöver, rajgräs i ängsvingel skadliga. Man skiljer mellan fröogräs, som uteslutande eller huvudsakligen föröka sig genom frö, ss. fallet är med alla i- och 2-åriga o., samt rotogräs, vilka förökas genom underjordiska stam- och rotskott. Till de senare höra blott fleråriga växter. Åtskilliga av dem hava svag frösättning eller lämna föga grobara frön. Av rotogräs hava många mycket livskraftiga rötter eller rotstockar, vilka än, ss. hos tistel och hästhov, gå djupt i jorden, än, ss. kvickrot och mjölktistel, hålla sig i matjorden.

Parasitiska o. hämta helt och hållet (ss. klöver snar ja) eller delvis (ss. ögontröst m.fl.) sin näring ur gagnväxter.

Skada av o. a. De minska skördemängden av gagnväxten genom att borttaga näring, fuktighet och plats från denna samt beskugga densamma och marken, varigenom dennas värmegrad nedsättes; man har iakttagit ända till 40 lägre värmegrad i ogräsfylld jord än i. närliggande väl rensad. Då o. oftast bättre än gagnväxten fördrager beskuggning och lägre jordvärme, medför ogräsets överhandtagande särskilt på våren fara för den förras undertryckande.

b. Parasitiska o. suga näring ur värdplantorna.

c. Vissa o., ss. åkervinda, åkerbinda och snärj måra, slingra sig kring säden och befordra därigenom liggsädsbildning och försvåra skörden.

d. Saftigt o. i säd hindrar dennas torkning vid skörden och kan tvinga* till att låta säden stå längre ute till torkning samt förorsaka dess mögling efter inbärgningen.

e. Giftiga eller illasmakande o. eller frö av sådant göra säd eller foder osmakliga eller t. o, m. skadliga, så t. ex. sprängört och mynta i hö, skärvfrö och klintfrö i säd.

f. O. som äro tillhåll för parasitsvampar eller skadeinsekter, som angripa även odlade växter, utgöra, då de växa i åkrar, på dikeskanter och renar, en plantskola, från vilken dylik ohyra sprides till den odlade grödan, så t. ex. mjöldrygor och rost från vilda grässlag, skinnarebaggar från målla till betor, klumprot-sjuka från senap och andra korsblommiga växteri862

•a o. b. 2. a. ö. • i b. 4. 1 tv a. b.

i.1' f b. a. 11. M a. 6. a. 12. «. 0.

17. 1 •* a. b. 18. a. % a. l 0, 20. ___

t 25, a, # ♦ a. b. 26. a. o. 27. ^^ ♦t a.w 28. * _______a._________|

i. Gullkrage.

2. Prästkrage.

3. Baldersbrå.

4. Åkerkulla.

5. Blåklint.

6. Åkertistel.

7. Åkermjölktistel.

8. Harkål.

Ogräsfrö.

9. Maskros.

10. Snärj måra.

11. Spetsgroblad.

12. Höskallra.

13. Nässeldå.

14. Åker vinda.

15. Klöversnärja.

16. Luddvicker.

g. Vilda växter kunna skada fröodling genom frivillig korsning, så t. ex. korsas kålrot och röva med åkerkål och åkersenap, odlad palsternacka och morot med de vilda formerna (se Fröodling: Korsningsfara).

h. Inblandning av o.-frö i utsädesvaror nedsätter dessas värde och förorsaka arbete för deras rensning.

i. O. kunna hindra redskapens (ex. sånings-maskinens billars) nedträngande i jorden och dennas luckring, släpa med redskapen samt hindra sädens bindning (ex. tistel).

Ogräsets spridning sker på åtskilliga sätt. En del föres med vinden från kringliggande marker, vilket befordras genom flygapparater på fröna (frukterna), ss. hos maskros, tistel, hästhov m. fl., eller genom att frukterna medelst vidhäftningsapparater föras kring med djur och människor (så kardborre, morot,

snärj måra m. fl.). Åtskilliga o.-fr ön förtäras av husdjuren och gå oskadda genom dessas matsmältningskanal och spridas sedan med gödseln; så är fallet med frön av svinmålla, kamomill, knäa m. fl. Med utsäde följa frön av o., som skördats samtidigt med gagn växten, och på detta sätt hava utländska arter införts till landet, ss. ryssgubbe, guldkrage, klöver-snärja. De o., som mogna före skörden, självså sig i åkern.

Kampen mot o. bör därför utföras på olika sätt, gående ut på dels att hindra fröspridning, dels att förstöra o.-plantor och deras övervintrande delar, dels genom att göra livsvillkoren gynnsamma för de odlade växterna, så att de få kraft att undertrycka ogräsen.

1. Utsädet bör vara rent; detta år lätt att genomföra beträffande storfröiga arter ss.863

5.

13.

t

21.

t.

a. 6.

29.

♦

6.

I

t j*

a. b.

a. 6.

15.

•

a, b.

23.

*

/*;

IG.

a. b.

24.

^^^^ 0

i.

6.

[-*7-18.-]

{+*7- 18.+}

19. 20.

Åkersenap. Vinterkrasse. Åkerr ättika. Ryssgubbe.

21. Skärvfrö.

22. Revranunkel.

23. Åker klätt.

24. Våtarv.

Ogräsfrö.

25. Svinmålla.

26. Rödknäa.

27. Åker binda.

28. Krussyra.

29. Rödsyra.

30. Råglosta.

31. Flyghavre.

32. Purrhävre.

strå- och trindsäd, ehuru undantag kunna förekomma; så äro tranärt-, klint- och snärj mårefrö svåra att bortrensa ur vete, råglosta ur råg, flyghavre ur havre. Rengöringen är framför allt svår av småfröigt utsäde, ss. det mesta vallfröet, emedan ogräsfröet mindre synes däri och är svårare att frånskilja; så t. ex. frön av baldersbrå, prästkrage, styvmorsviol, backsyra ur timotej frö. För att få dylikt frö rent, bör rensningen hava skett på fältet före skörden. 2. O.-f rö i gödseln motverkas, genom att frånrensning aldrig gives djuren till foder eller kastas i gödselstad eller komposthög utan att först hava kokats. 3. O.-p låntor bortrensas eller toppas, innan de fröat av sig. Radsådda växter böra därför hackrensas; ogräsplantor, t. ex. senap och skärvfrö, toppas, när de nå över sädesbrodden; trädan bearbetas upprepade gånger, så att frösättning av o.

hindras; dikeskanter, åkerrenar, järnvägsbankar m. m. dylikt avslås tidigt, och det avslagna bortföres; ogräsrika vallar och sädesgrödor skördas före frösättningen, det senare är enda sättet att utrota flyghavre och råglosta, som fröa av sig före den mogna sidens skörd. 4. O.-f r ö, som finnes på eller i jorden, lockas att gro, varefter de späda plantorna förstöras. Detta sker genom skumplöjning av stubbåkern på hösten samt, sedan ogräsplantor uppkommit, höstplöjning och genom att någon vecka före sådden giva jorden ett fint ytbruk, som lockar fram o.-plantor, vilka förstöras genom harvning före sådden, samt genom brodd-harvning, sedan säden kommit upp. 5. Segt rotogräs, ss. kvickrot, ängsgröe m. fl., avlägsnas genom djup luckring och därefter följande harvning, som drager upp de underjordiska delarna, vilka därefter hopräfsas och864

avlägsnas. Detta går däremot dåligt med sådana arter, som t. ex. mjölktistel, som hava sköra rötter eller rotstockar, vilka lätt sönderrivas i bitar, som var för sig kunna utväxa till nya plantor. 6. D j u p r o t a t o., ss. hästhov, åkertistel och gråbo, mattas och dödas genom att de överjordiska delarna, som bereda plantan näring, gång på gång avlägsnas genom skumplöj -ning, knivharvning, stickning eller uppryckning.

7. G r u n d r o t a d e o., ss. kvickrot och mjölktistel, kvävas genom djup nedplöjning.

8. Odling av tjockt grönfoder efter stark gödsling är ägnat att fullständiga förutnämnda åtgärder, i det att den frodiga grödan kväver de svagare o.-plantorna. 9. Ändamålsenlig bearbetning, finluckrad såbädd med bibehållen god must, sådd vid lämplig tid, sedan jordvärmen ökats på våren, gödsling, avdikning och andra åtgärder, som gynna grödornas utveckling, giva dem förmåga att motstå och övervinna ogräset; särdeles motverkar avdikning fuktighetsälskande o. (ss. knäa, fräken, hästhov), kalkning kalksky ende arter (se Kalksky ende). io.Växt-följden kan giva en god hjälp; trädning och odling av hackrensade växter giva tillfälle till o.-rensning, valläggning kväver åtskilliga åker-o., och upplöjning av vall förstör vall-o. 11. Salter, som verka giftigt på växterna, användas med fördel mot vissa o.-arter. Mest brukas besprutning med järnvitriollösning (15—20 % i vatten), varvid 600—800 1. åtgå per ha. Utfällning av järnoxid, som förorsakas av luftens inverkan, hindras genom tillsats av svavelsyra (1 kg. på 500 l. lösning). Lösningen dödar flertalet i-åriga växter med breda blad, ss. senap, åkerkål, åkerrättika, skärvfrö, korsört, dån, blåklint, kamomill, snärja, vallmo, mossa m. fl. Svinmålla, spärgel, våtarv, knäa, baldersbrå och i allmänhet växter, vars blad hava vaxöverdrag, skadas föga. Av odlade växter skadas stråsädesbrodd föga men trindsäd, klöver, morot, beta, röva, kålrot, raps, bovete och* potatis starkt av järnsaltet. På samma sätt användas chilesalpeter, svavelsyrad ammoniak, kalkkväve och kalisalt samt 3.5 % svavelsyrelösning. Besprutning (eller bestörtning) med ogräsdödande medel bör ske, medan plantorna äro späda, den förra i torrt väder, den senare, då plantorna äro daggvåta, så saltet fastnar på bladen.

Om särskilda ogräsväxter, se deras namn.

Lagstiftning till motverkande av ogräs finnes införd i åtskilliga länder (se Lantbruksakademiens tidskrift 1919, sid. 176).

Litt.: Pehr Bolin. Våra vanligaste åkerogräs och deras bekämpande, 1903 och 1912, samt Om ogräsplågan och dess bekämpande, 1920.

Ogräsrensningsmaskin. För förstöring av ogräs i en växande sädesgröda hava apparater och maskiner konstruerats, vilkas verksamma del är en kam av tätt sittande järntänder, mellan

vilka ogräset fastnar, då kammen föres

fram genom den ännu högst halvhöga säden. Dels har man haft handredskap, bestående av en dylik kam på ett långt skaft (P. Roeds ogräsrensningsapparat), dels en av 2 hjul uppburen o., med en ihålig cylinder, i vars längdöppningar 3 dylika kammar genom excentriska banor föras ut och in, avrivande ogräset, som avstrykes mot kanten av den tillsammans med kammarna roterande cylinderns längdöppningar. Sedan man i besprutning (se Ogräs) funnit ett verksammare medel att förstöra ogräs, hava dylika maskiner så gott som försvunnit.

Ohm. Se Elektricitet: Elektriska mått.

Ohyra hos människor och djur tillhör flere olika grupper av insekter och spindeldjur.

1. Egentliga löss, Anoplura, äro mycket små, plattryckta, m. 1. m. halvgenomskinliga insekter med mycket litet huvud och med sugmun, förhållandevis mycket stor och bred bakkropp samt åt sidorna riktade ben med en infällbar klo i spetsen. Larver och full-bildade likna varandra. De lägga små vita ägg, g n e 11 e r, enstaka, fastklibbade på hårstrån eller kläder. De kläckas på omkring 1 vecka. Lössen bliva under gynnsamma förhållanden fullvuxna på omkring 1 månad. Tre arter besvära människan: huvudlusen, Pediculus capitis N., som mest förekommer i håret, särskilt på barn, klädeslusen, P, vestimenti N., som liknar den föreg, men mest håller till i människans kläder, i vars veck och sömmar den lägger sina ägg och gömmer sig, samt flatlusen, Phthirius pubis Burm., som har rundad kropp och uppehåller sig företrädesvis kring könsdelarna. Alla löss suga blod och framkalla därvid sårnader, som i sin tur kunna framkalla sjukliga symtom, t. ex. bölder, eller bilda ingångsporten för tuberkulos. Klädeslössen kunna även överföra den farliga fläckfebern och s. k. återfallsfeber. Förutom omsorgsfull' hygien anbefalles i svårare fall användning av vissa desinfektionsmedel, bland vilka sabadillättika och sublimatlösning höra till de bästa. Kläder renas från o. genom att tvättas eller kokas i starkt såphaltigt vatten, ingnidas med sprit, ättika, ammoniak eller benzin m. m., men sändas helst till desinfek-tionsanstalt, särdeles om de äro starkt inpyrda med löss.

Av löss, som angripa husdjur, må nämnas: s v i n 1 u s, Hœmatopinus suis L., och hundlus, Linognathus piliferus Burm. Den förra, som är viktigast, blir ända till 6 mm. lång och är gråblå till vit. Parasiterna sitta vanligen bakom öronen på svinen, men torde vara jämförelsevis sällsynta i Sverige, tack vare svinskötselns höga ståndpunkt. Löss utrotas lätt genom ingnidning med såpa, maskinolja, ben-zinemuision o. dyl., som därefter borttvättas; ingnidningen förnyas för att döda efteråt ur ägg framkomna djur.

2. Pälsätare eller s. k. f å g e 11 ö s s, Mallophaga, erinra i storlek och utseende om 865

egentliga löss, men ha i regel ett stort och brett huvud, som genom det smala och korta bröstet sticker av från bakkroppen. De flesta arterna leva på fåglar och lägga om gnetter påminnande ägg mellan fjädrarnas fan eller på dun, t. ex. vid näbbroten. Utvecklingen går om möjligt snabbare än hos de egentl, lössen. På höns är Menopon pallidum N. allmännast och förekommer även på andra fåglar. Förnämsta medlet mot dem är en god vård av djuren och omsorgsfull renhållning i hönsgården. Färskt insektpulver, som inblåses med gummiboll mellan fjädrarna, är ett gott utrotningsmedel. Dunet vid t. ex. näbbroten kan ingnidas med benzin- eller karbolsyrehaltig olja.

3. Vägglus, Cimex lectularius L., är en vinglös skinnbagge, som utom människor angriper vissa fåglar. Med sin fina sugapparat sticker den och suger människans blod, varvid särskilt hos barn sår med allvarliga sjukdomsföljder kunna uppstå. Dessutom kunna de överföra smittosamma sjukdomar. De lägga vita, ovala ägg, gärna under tapeter, på baksidan av tavelramar, i träsängars finaste skrymslen o. s. v. Efter omkring 3 veckor kläckas ungarna, som till en början äro vita, men fyllda med blod bliva röda. I regel torde 3—4 generationer födas årligen. Fullvuxna honor träffas oftast i mars, maj, juli och september. Utom personlig snygghet och god renhållning måste ofta andra åtgärder tillgripas för ohyrans bekämpande. I enklare fall räcker kanske nymålning, omtapetsering o. dyl., men vida säkrare är att låta desinficiera det infekterade rummet med cyanväte, för vilket den enskilde enl. lag är hänvisad till av Medicinalstyrelsen godkända personer. Ehuru cyanväte är ytterst giftigt för människor och djur ävensom för vissa växter, är desinfektion av boningsrum därmed ej att frukta, om den utföres av vant folk och med iakttagande av föreskrivna försiktighetsåtgärder.

4. Loppor, Suctoria, förekomma på människor och åtskilliga husdjur, särskilt hunden. De lägga sina ägg i allsköns orenlighet i golvspringor, under mattor, i hundkorgar, bland kläder o. s. v., där också de trådsmala, vita, fotlösa larverna leva. Hela deras utveckling tager ungefär 1 månad. De äro ej blott besvärliga genom sina styng utan kunna även sprida vissa smittosamma sjukdomar. En loppart, som lever på råttor, är spridare av pest. Loppor dödas av färskt insektpulver, naftalin m. m. Framför allt bör dock uppkomsten av utvecklingshärdar för larverna omöjliggöras genom omsorgsfull rengöring i hemmet.

A. T—n. Ohyra hos husdjuren äro dels blodsugande insekter, företrädesvis av lussläktet Hœmato-pinus (hos häst, nöt, svin och hund, se ovan) samt den vanliga loppan, Pulex irritans L., som ofta förekommer hos hund och katt, dels fjällätande insekter av släktet Trichodectes,

näml. T. pilosus hos häst, T. scalans N. hos nöt, T. latus N. hos hund och T. sphœrocephalus hos får. — O. uppehåller sig mest i halskammen, på ryggen och svansroten samt hos nötkreaturen även i hornkammen och hos svin på insidan av låren. Då o. förekommer i större mängd, kan den besvära djuren, så att den förorsakar avmagring, hämmad utveckling hos unga djur och minskad avkastning. Utom att parasiterna kunna iakttagas, giva de sig tillkänna genom kläda samt glanslös och liksom dammig hårrem, och ofta uppkomma genom djurens skubb-ning ytliga sår, som kunna övergå till ekzem-liknande hudutslag.

Då ohyran förekommer i större mängd och över hela kroppen, böra djuren först klippas, vilket bör ske utanför stallet, och det avklippta håret uppbrännas. Stallet rengöres därefter grundligt genom skurning med het sodalut, överspolning med en 3 % lösning av kresolsåpa tillsatt med Vg fotogén och kalkstrykning. Det verksammaste medlet mot o. är gråsalva (se Kvicksilver), som till följd av sin stora giftighet bör användas endast med den största försiktighet och enligt veterinärs föreskrift. Vanligen brukas att tvätta med para-sitdödande medel, ss. en blandning av kreolin och sabadillättika, av vardera 100 g., och grönsåpa, 600 g., med riklig mängd varmt vatten. Då detta dödar endast de fullbildade parasiterna men ej äggen, måste tvättningen upprepas 3 gånger med omkring 1 veckas mellantid, för att möjligen av befintliga ägg kläckta insekter vid senare tvättning må oskadliggöras. Förstöringen av parasiterna underlättas genom tvättning med ättika, som upplöser deras kalkhaltiga skal. Ett gott och ofarligt medel, isynnerhet mot o. hos svin, är ingnidning med bomolja. Se vidare Kvalster.

E. N—m.

Oidemia. Se Dykand.

Oidium. Se Mögel, Vinmjöldagg.

Ok användes förr allmänt som dragtyg i främsta rummet för oxar, mindre allmänt för hästar. För häst användes b u k o k jämte vanlig loksele med däckel; det var ett vid dragringarna upphängt trästycke, som löpte under de båda hästarna och var böjt efter deras bukar; på detsamma fästes stångplogens eller årdrets stång. Det är numera fullständigt ur bruk. För oxar har i Sverige vanligen använts nåck- eller h a 1 s o k, som består av en träbom, som vilar på nacken eller halskammen och med horntömmar är fäst vid dragarens horn, med vilka dragningen sker; det finnes för enbet eller par, det senare med en för båda dragarna gemensam träbom; dragstången är angjord vid en rmg på parokets mitt. Denna anspänning är ytterst enkel och billig, men emedan dragningen sker med huvudet, anses oxen icke kunna utveckla lika stor dragkraft, som ined bogarna, mot yilkéö selens bogträn vila, och därjämte vållar paföket up-

55—213320. Lantmannens uppslagsbok.866

penbarligen djuret obehag genom det på halskammen vilande okträt. Det har därför till stor del ersatts av oxsele, men anställda försök ha icke bekräftat dennas företräde (se Redskapsprovn.-anstalternas Meddel. N:r 7). I sydligare länder användes mest p a n n o k, som alltid är för enbet, och som vilar över pannan, upphängt framför hornen.

Okulering. Se Förökning.

Oldenburgsk häst är en tyngre vagnshästras, på gränsen mellan ädel och kallblodig, en produkt av gynnsamma betes- och foderförhållanden och en sedan länge målmedveten avels-ledning och sammanhållning mellan uppfödarne. Rasen är så gott som undantagslöst brun utan tecken, har högt buret huvud, ej sällan något svängd näsrygg (ramskopf), vackert bogläge, jämförelsevis låg manke och lång rygg, samt ej sällan de bakre revbensparen korta (vilket allt mer bortarbetas), melonformad kruppa och tämligen högt ansatt svans. Rörelserna äro höga och kraftiga. Rasen har försökts i Sverige för avelsändamål men utan gott resultat. Den är en alltför utpräglad »produkt av torvan». Wilh. H—r.

Oljekakor äro kraftfoder, vilka erhållas som biprodukt vid oljefabrikationen. De framställas av oljerika frön, såsom raps-, lin- och solros-, vilka krossas och sedan pressas för erhållande av olja. De ha först under senare årtionden allmänt kommit i bruk i våra ladugårdar och stallar. På 1860-talet började raps- och linfrökakor här och var användas vid mjölkkors och ungdjurs utfodring, men under de sista årtiondena av förra århundradet har en stor mängd o. kommit i handeln, och förbrukningen steg årligen till krigsåret 1914, då den utgjorde omkring 150,000 ton, av vilka dock endast tiondelen tillverkades inom landet. Anledningen till den ökade förbrukningen kan sökas däri, att de hemmaalstrade fodermedlen, där utsträckt rotfruktsodling drives, lämna tillräckligt av kolhydrater, medan det i dessa fattas äggvita och fett, vilka näringsämnen i riklig och lättsmält form förefinnas

i o. Användningen av sådana har därför på många håll varit ett villkor för utvecklingen av vår husdj ursskötsel.

I första hand användas o. därför till mjölkdjur, men även för uppfödandet av ungdjur och för de övriga husdjuren hava de en stor betydelse. För göddjur, dragare och svin har flertalet o., de äggviterika, betydelse i så måtto, att de tjäna att höja äggvitehalten i fodret, och man kan alltså genom ett mindre tillskott av dylika fodermedel reglera behovet av detta ämne. Ett överskott av sådana kakor lönar sig emellertid icke härvid, ty djuren kunna då icke fullt utnyttja dessa dyrbara fodermedel.

Oljeväxterna innehålla en ganska växlande mängd fett eller från omkring 48 % i jordnötter och palmkärnor till mindre än 20 % i sojabönor.

Av oljeväxtfrön användas hos oss någon gång linfrön och hampfrön, som hålla-omkring 25 % fett, direkt till foder. Vanligen pressas emellertid fröna till kakor eller extraheras de till mjöl.

Vid fabrikationen rensas fröna först från främmande inblandningar, skalas, om så behöves, och krossas. Den därefter följande pressningen kan försiggå vid vanlig temperatur (kallpressning), om oljan skall användas till mat; sedan varmpressas återstoden. Genom dylik upprepad pressning erhålles mer olja, men kakorna bli fattiga på fett, och om varmpressningen sker vid en högre temperatur, få de en mörk färg och fodervärdet minskas. Om kakorna efter pressning malas, kallas produkten olj ekakmj öl.

Stundom utbringas oljan icke genom pressning utan utdrages med eter, bensin, flytande svavelsyrlighet och andra vätskor, vari fettet är lösligt; man erhåller då extraherat mjöl, vanligen blott kallat mjöl, eller vid grövre form skrot. I allmänhet föredragas i vårt land, utom i Norrland, kakorna framför mjölet och kakmjölet, även om sammansättningen är densamma, ty mjölet tuggas och inblandas ej så väl med saliv som kakorna och det tager lättare fukt och blir fördärvat. Vid vissa mycket hårda kakor, t. ex. bomullsfrö-kakor, kan dock mjölet vara att föredraga. Man kan f. ö. med blotta ögat bättre bedöma, om en kaka är ren från främmande partiklar än ett mjöl. Bäst sker detta, om kakan klyves efter längdytan.

Ej sällan förekomma inblandningar i kakor, vilka äro skadliga för djuren. Dels kunna nämligen främmande frön däri ingå, såsom lindådra i linfrö, senap i rapsfrö- och ricinus-frön i jordnötskakor, varvid dylika kakor vid utfodringen kunna förorsaka sjukdom och död; dels inträffar, att vid slarvig fabrikation järntråd, spik, glasbitar m. m. inkomma i kakorna. Mest förekomma sådana i solros- och jordnötskakor.

Även skalhalten hos kakorna kan vara betydelsefull, då den inverkar på sammansättningen och därmed på fodervärdet. Lin-, hamp-, raps-, senaps-, sesam- och sojafrön, som samtliga hava tunna skal, pressas direkt utan föregående skalning, och de framställda kakorna av dessa hålla därför alltid skäl. Andra frön, t. ex. av jordnöt, bomull, solros, palm-och kokosnöt, böra däremot vara skalade, innan de pressas. Emellertid händer det ej sällan, att skalningen är ofullständig, varigenom-kakornas värde blir betydligt nedsatt, då skalen ofta äro osmältbara.

Om de inköpta kakorna ha samma färg som de frön, varav de äro framställda, är detta ett tecken till att de äro friska, likaså framgår varans friskhet av lukten. Gamla, illa förvarade kakor kunna ibland vara genomsätta av mögel och andra svampar. En rätt god mätare på ett fodermedels friskhet har man i här-^

'/is™ -*~&~€r

86?

sken hetsgraden, se (Foderanalys). Vidare fordrar man, att kakorna ej hålla för hög vattenhalt. 10 % därav kan betecknas som normalt, men uppgår denna till inemot 13 % eller mera, äro de utsatta för att snart bli fördärvade eller skämda.

Då större mängder o. utfordras, bör man använda olika slag; de komplettera nämligen varandra både i smak och andra egenskaper. Särskilt bör så vara fallet, om man använder sådana kakor som hampfrö- och rapskakor, vilka ha en specifik verkan på djuren eller deras produkter (mjölk, smör och fläsk).

Vid inköp av o. tager man hänsyn till deras halt av protein och fett, då dessa beståndsdelar i första hand äro bestämmande för värde och pris. Fetthalten vid kakorna liksom vid kak-mjölet ligger omkring 8 %, medan verkligt mjöl och skrot vanligen blott hålla ett par procent fett. Man kan indela o. efter deras proteinhalt i följande grupper: 1) de med hög halt av protein, eller över 40 %, t. ex. jordnöts-, bomullsfrö- och sojakakor, 2) de med medelhög halt eller 25—40 %, t. ex. raps-, solros-och lin frökakor, 3) de lågprocentiga, som vanligen hålla mindre än 20 %, t. ex. kokos- och palmkakor.

Vid användningen av oljekakor bör man ock beakta, att de, på grund av sin höga proteinhalt samt sina askbeståndsdelar, göra gödsein värdefullare än vid utfodring utan o. Det allra mesta av det i askan befintliga kalit och fosforsyran, eller bort emot 90 %, och större delen av kvävet, eller omkring 2/3, återfinner man i gödseln. Skämda eller på annat sätt odugliga kakor kunna därför användas som gödselmedel, och beroende huvudsakligen på protein- och kvävehalten, äga de omkring 1/i—1/3 så stort värde till gödsling som till foder.

Bomulls frökakor: I Nordamerikas sydstater har bomullsbusken länge odlats, av vars fröhår bomull tillverkas. Vid fröskörden bortkastades till en början fröna såsom värdelösa eller användes till bränsle och gödsel. Men efter hand som man lärde sig att ur dem framställa olja, tillvaratogs även återstoden vid oljefabrikationen eller kakorna, vilka visat sig vara ett förträffligt fodermedel. Senare har bomullsbuskens odling spritt sig till andra trakter, såsom Indien, Egypten och Turkestan, vilka länder numera jämte Amerika utföra bomullsfrökakor. Vid fabrikationen av dessa plägar man i Amerika förut avskala de mörkbruna skalen, men ibland pressas även oskalade frön, och så är. nästan alltid fallet i Egypten och i Indien, där huvudproduktionsorten är Bombay. De ryska kakorna från Turkestan likna de amerikanska. Emellertid erbjuder skalningen av fröna vissa svårigheter, varför kakor av helt skalade frön äro sällsynta. Ibland underkastas kakorna malning och siktning samt därefter förnyad pressning, då bättre skalade' kakor eller mjöl erhålles. Kakor av

mycket olika .skalhart komma därför i handeln: väl skalade, mindre väl skalade och oskalade, varjämte även skalen själva i Amerika användas till foder åt göddjur. Som en följd av den stora efterfrågan, som uppstått efter dessa kakor, har kvaliteten år efter år försämrats. Under senare tid ha följande sorter förts i handeln: Texas och brasilianska, som äro de bästa, New-Orleans och de ungefär likvärdiga Turkestans, oskalade kakor från Egypten och från Bomba}^. Medelsammansättningen å dessa kakor under senaste år jämte å bomullsfröskal har varit:

De skalhaltiga sorterna äro sålunda betydligt underlägsna de skalade i värde. Skalen hava ungefär samma fodervärde som en bättre halm. Närvaron av skal ger sig tillkänna genom deras mörkbruna färg. Särskilt böra skalen vara fria från hår (bomull), ty om dylika finnas i avsevärd mängd, kunna de åstadkomma störningar i matsmältningen.

Goda bomullsfrökakor böra ha gul färg, utan bruna fläckar av skal; är kakan mycket mörk i färgen, beror detta antingen på att den är gammal eller på en hög skalhalt. Som dessa kakor ibland äro mycket hårda, plägar detta fodermedel ej sällan säljas såsom mjöl; man kan därigenom lättare avlägsna järnpartiklar, som ej äro ovanliga däri. Men närvaron av en större mängd skal är svårare att upptäcka i mjölet. För övrigt kunna dylika kakor till sitt värde icke närmare bestämmas, utan efter en kemisk analys.

I allmänhet förtäras bomullsfrökakorna gärna av djuren, och då priset åtminstone under vissa tider varit gynnsamt, ha de under senaste år haft en stor efterfrågan inom hela landet. Använda i större mängder hava de visat sig äga stoppande egenskaper, vilket kan vara särskilt gynnsamt, då utfodringen till väsentlig

I Skalade , , | |

I T New- Bom- | Bom-

, Orleans bay j ullsfrö- j

i „ . och och j skal !

Brasi- „ , „ i i

,. 1 urke- Fgyp- \

lien , \ ? \ i

stan ten ; j

\ % \ % I % i % i

! ' ' '• '

; | i I i I

Protein.....j 43.5 | 36.0 2A.o j 4.0 j

: Fett......j 10.0 j 8.5 I 0.5 I 2.0 I

Kvävefria extrakt- lill

ämnen .... 24.0 - 26.5 | 28.0 I 34.0 i

I Växttråd .... 7.5 ! 14.0 i 25.5 | 45.0 !

; Aska...... 6.0 j 6.0 6.0 | 3.0 ;

I Vatten.....j 9.0 j 9.0 l 10.0 j 12.0 |

i Smältbar äggvita j 36.0 | 29.5 i 17-° | 2-o |

I Foderenheter pr | j | j j

; 100 kg. . . . ! 119.0 ! 105.0 72.0 I 26.0 I863

grad består av blast. Sin största betydelse äga de för kornas utfodring, då de kunna användas i mängder av ända till 2 kg. per vuxet djur; likaså kunna de brukas till göddjur. Däremot bör man ej använda dem till kalvar, ty de verka mindre gynnsamt på dessa djurs matsmältning, och förgiftningsfall hava ibland därvid iakttagits. Ej heller till svin passa dessa kakor.

Hampfrökakor kommo förr mest från Ryssland. Hampfröna äro omgivna av ett ganska grovt skal, som icke plägar avlägsnas vid pressningen av kakor. Denna försiggår dels i större fabriker, då tunna, fasta kakor, rätt lika rapskakor, erhållas, dels på bondgårdarna, då lösa, små tjocka kakor uppstå. De förra hålla visserligen mindre fett, men äro på grund av sin fasthet rätt hållbara; de senare, som äro lösa, upptaga lätt fuktighet och bli då härskna eller mögliga. Dylika skämda hampfrökakor kunna förorsaka sjukdom hos djuren, då vid sönderdelning av protein giftiga ämnen uppstå. Härpå bör man aktgiva vid inköp och vid utfodring.

I vårt land ha dessa kakor vissa tider till följd av billigt pris haft en rätt stor avsättning. Ehuru den kemiska sammansättningen endast i' avseende på halt av växttråd något avviker från linfrökakorna, ha de dock ett betydligt lägre fodervärde än dessa, beroende dels på den höga skalhalten, dels på att näringsämnena i hampfrökakor äro betydligt mindre smältbara.

Även hampfröna användas till foder, men mest till fjäderfän. I utlandet brukar man någon gång inblanda krossade hampfrön bland fodret till husdjurens honor, då man ämnar framkalla brunst hos dessa; i fröna finnes nämligen ett kvävehaltigt ämne, som inverkar på fortplantningsorganen.

Sammansättningen på hampfrö och hamp-frökakor är i medeltal:

I tt i Hamp- ;

i tron i , ,

I kakor j

| •. % j % |

Protein......... 18.0 30.5 j

Fett........... 32.5 8.0 i

Kvävefria extraktärhnen . ..; 21.o 26.0 \

Växttråd..........• 15.0 17.5 i

Aska.......... 4.5 9.0

Vatten.......... 9.0 9.0 I

Smältbar äggvita..... 13.0 23.5 1

Foderenheter pr 100 kg . . i 136.0 | 86.0 j

Goda hampfrökakor böra äga en frisk lukt och en gröngrå färg, vidare bör frönas naturliga glans framträda på kakornas yta och i avkluvna stycken. Sådana kakor lämpa sig för utfodring av göddjur och dragare, ävenså, fast i

mindre mängder, till de mjölkande korna; til 1 dräktiga djur böra de icke gärna användas. Jordnötskakor erhållas vid pressning av fröna till jordnötväxten (Arachis hypo-gœa L.), vilken odlas i de tropiska länderna, mest i Afrika. Jordnöten har sitt namn därav, att fruktskaften söka sig ned i jorden och fröna utvecklas där, vilket är anledningen till den ovanligt stora halt av sand, som ofta finnes i dessa kakor. Frukterna äro baljor med en eller flera frön uti. Fröna, som innehålla omkring 46 % fett och 28 % protein, ätas på många håll såsom nötter (»peanuts»). Vid fabrikationen av kakor avlägsnas både de gula baljorna (vanligen kallade »skal») och helst även de- omkring fröna sittande bruna skalen. Vid fullständig skalning bli dessa vita till ljust gulvita, men vid närvaro av skal äro de mera mörka, ja, ända till bruna. I handeln finnas både väl och dåligt skalade och alldeles oskalade kakor; särskilt under senare år ha dessa sistnämnda blivit vanliga. Av de skalade finnas flera olika kvaliteter, av vilka de franska märkena r u f i s k och Coromandel äro de vanligaste. I senaste tid ha även Argentina- och Laplata- samt indiska kakor införts till oss. Medelsammansättningen på de båda vanligaste slagen av jordnötskakor, de skalade och de oskalade, framgår av nedanstående tabell, medan de dåligt skalade hava en sammansättning som ligger mellan dessa.

Skalade I O skalade

I % I % 1

Protein.........j 45.5 31.0 j

Fett.........' . I 8.0 i 9.0 I

Kvävefria extraktämnen . . 26.0 x9-5

Växttråd.........| 5.0 ! 23.5

Aska.......... 7*° ' 6.0 I

Vatten.........I IO.o ; 11.o

Smältbar äggvita..... 40.0 24.0

I Foderenheter pr 100 kg . . 1 125.0 J$.o I

Under senaste år hava kakor med under 30 % protein och över 25 % växttråd och ett fodervärde omkring 75 f.enh. per 100 kg. varit vanliga.

De i Sverige använda kakorna tillverkas mest i Marseille i Frankrike, i mindre mängd i Hamburg och i Holland. Man bör vid inköp tillse, att kakorna ha en ljus färg och äro av frisk lukt och smak. Mögliga kakor böra endast med stor försiktighet användas. Härskenhets-graden är även i goda kakor hög, men i regel är det ingen fara att även använda dylika kakor, om den icke allt för mycket överstiger det normala, och om icke mögel och dylikt förefinnes. Sandhalten plägar särskilt i Coro-mandelkakor vara mycket hög, nämligen ända till 3 % och mera. Ej sällan kan förekomma, att djuren envist vägra att föitära vissa jord-[Mjj^^-^ir^

869

nötskakor. Vanligen torde detta bero på närvaron av vissa sönderdelningsprodukter. Egendomligt nog händer emellertid, att djur i andra besättningar utan olägenhet förtära av samma kakor. När sjukdomsfall inträffat vid utfodring med jordnötskakor, har det vanligen kunnat visas, att kakorna antingen varit skämda eller innehållit de giftiga ricinusfröna. Förekomma dessa i någon större mängd, bli kakorna starkt giftiga och kunna framkalla dödsfall. Vid inga andra oljekakor bör därför en föregående undersökning av den kemiska och botaniska beskaffenheten vara så påkallad som vid dessa.

Eljes äro dessa oljekakor mycket smakliga, dietiskt gynnsamma samt ägnade att fylla djurens äggvitebehov, då de varken inverka ogynnsamt på djuren eller på deras produkter (mjölk, smör och fläsk). De lämpa sig bäst till mjölkkor och ungdjur, äro de mest använda av alla kraftfodren och hava funnit marknad i hela landet. Under normala år pläga de utgöra

omkring hälften av den förbrukade mängden oljekakor.

Jordnötsmj öl: Jordnötsmjöl är antingen de malda kakorna (eller kakmjölet) eller ock den återstod, som blir kvar, då oljan utvinnes genom extraktion av de krossade fröna (eg. jordnötsmjöl). Det förra har ungefär samma sammansättning som kakorna, det senare skiljer sig från dessa genom sin ringa fetthalt. Inom vårt land har jordnötsmjölet fått någon användning i Norrland.

Jordnötskli (jordnötsskal) kallas vanligen hylsorna till jordnöten, sedan de blivit malda. De innehålla i medeltal omkring 8 % råprotein, 4 % fett, 15 % kvävefria extrakt-ämnen, 57 % växttråd, 7 % aska och 9 % vatten. På grund av den höga halten av växttråd och dennas vedartade beskaffenhet hava dessa skal alls intet fodervärde. Ej sällan utbjudas de emellertid i handeln under ovannämnda felaktiga namn, oftare användas de som förfalskningsmedel för melassfoder, kli med flera fodermedel. Det verkliga jordnötskliet eller de bruna fröskalen till jordnötterna äger en något bättre sammansättning än de nyssnämnda hylsorna, men har en bitter smak och torde icke förekomma i den svenska marknaden.

Kokoskakor, också kallade kopraka-k o r, framställas av frukterna till kokospalmen, Cocos nucifera IL. Efter avlägsnandet av de tjocka ytterskalen till frukten återstår kärnan, som på produktionsorten torkas och sedan föres i handeln under namnet k o p r a. Sker torkningen i solen, blir kopran mycket ljus eller nästan vit, men sker den genom konstgjord upphettning, blir den mörkare, vilket inverkar på kakornas färg, som antingen är gulvit eller mörkare ända till brun. Vid pressning eller genom extraktion utdrages fettet, som användes till beredning av margarin och tvål. Press-

återstoden (omkring 40 %) är kokoskakor, liknande palmkakor, och extraktionsåterstoden kokosmjöl. Kakorna äro rätt porösa och härskna därför lätt liksom palmkakor. Kokoskakor-na ha en med dessa kakor överensstämmande sammansättning, dock är proteinhalten några procent högre. Kokoskakor och mjöl tillverkas numera i rätt stora mängder inom landet. Sammansättningen å dessa här i landet tillverkade varor: '

	Kokos- kakor	Kokos- mjöl
	%	%
Råprotein........	19.7	22.3
Råfett........ . .	7.5	3.4
Kvävefria extraktäinnen . .	38.6	44.9
Växttråd.........	16.3	12.2
Aska..........	6.1	6.0
Vatten.........	11.8	11.2
Smb. äggvita.......	16.9	19-4
Foderenh. per 100 kg. . .	117.0	IIO.o

Utfodrade åt mjölkkor ha de samma gynnsamma inverkan på mjölkmängden som vete-kli och jordnötkakor och höja mjölkens fetthalt, mer ju fettrikare de äro. Även till svinfoder skattas de högt, särdeles som de giva fläsket fasthet och anses förebygga benmjukhet. (Centralanst. Meddel. 236.)

Linfrökakor ha varit ett av våra mest använda kraftfoder och äro ännu ett högt skattat fodermedel för kalvar och andra ungdjur. De pressas av fröna till lin. Av fröet erhålles, utom omkring 70 % kakor, den till målarfärg, kitt m. m. använda linoljan. Av gammalt odlades linfrön och tillverkades efter hand även kakor i vårt land, men numera importeras de mesta av dessa, och endast en mindre del framställes vid inhemska fabriker. De mesta kakorna kommo förr från Ryssland och Tyskland, nu från Holland. Linfröet är redan vid odlingen rätt förorenat av andra frön; därför bliva alldeles rena linfrökakor ytterst sällsynta. Då kakorna stå i högt pris, lönar sig deras uppblandande med billigare frön, såsom av lindådra, senap, spärgel, åker vinda m. m. Närvaron av dylika frön ändrar visserligen icke i nämnvärd mån den kemiska sammansättningen, men kakornas betydelse för ungdjursuppfödningen förryckes härigenom. Man bör därför vid inköp tillse; att dylika främmande frön icke förekomma till mer än högst ett par procent; ej heller böra kakorna före pressningen upphettas så starkt med ånga, att de slembildande ämnena förstöras. Uti linets fröskal finnes nämligen ett lager slemceller, vilka vid behandling med vatten svälla upp, och som åstadkomma, att dessa kakor liksom krossat linfrö är ett dietiskt synnerligen lämpligt medel för kalvar, andra 870

ungdjur och i matsmältningsorganen sjuka kreatur.

En god linfrökaka bör ha en gulbrun till ljusbrun färg samt vid utrörning med varmt vatten lämna en riklig slemmig massa av mild, något nötartad smak. Finnas föroreningar, ge de sig tillkänna dels genom smaken, dels genom framträdande av främmande, vanligen svarta, fröskal. Ibland framställes även linfrömjöl, vilket är ännu mer utsatt för förfalskningar än kakorna. I Norrland har dylikt mjöl fått en viss användning. Även krossade linfrön ha efter gammalt brukats till utfodring. De hava samma dietiska verkan som kakorna samt äro svagt avförande. I vissa kalvfoder, såsom »k i s s o», äro dylika krossade linfrön huvudbeståndsdelen.

Linfröna liksom kakorna växla betydligt i sammansättning på grund av närvarande föroreningar, växtstället och mognadsgraden. I medeltal innehålla de:

Linfrö % Linfrökakor %

Protein......... 2A.o 30.5 23.O 5-5 4.0 7.0 18.0 30.0 9-5 34-o V 0.0 II.O 24.0

Fett........... Kvävefria extraktämnen . . Vatten........ Foderenheter pr 100 kg .

171.0 ! 113.0

fetthalt. De äro därför användbara endast till göddjur.

Ogräsfrökakor voro allmänt i bruk under kristiden men böra under normala förhållanden icke ingå i utfodringen. De innehålla mest frön av målla, åkervinda, senap, spärgel, blåklint m. m., som erhållas vid sädesslagens rensning på kvarnarna och under vanliga tider helt böra oskadliggöras. Dessa fodermedel ha sålts dels i form av kakor, dels såsom okrossade, hela frön. Den stora mängden av hela frön även i kakorna gör, att dessa fodermedel före utfodringen alltid böra finkrossas och kokas för att bättre kunna tillgodogöras och för att så vitt möjligt befrias från skadliga beståndsdelar. Sammansättningen växlar givetvis mycket efter frönas art och efter mängden av andra beståndsdelar, såsom stjälk, sand och dylikt. Sandhalten är alltid hög och kan uppgå till mer än 20 %. Husdjuren förtära ogärna detta foder, vartill kommer att den risk alltid förefinnes, att för hälsan skadliga ämnen kunna ingå. I medeltal innehålla dylika frön och kakor följande sammansättning, varjämte här angivas beståndsdelarnas växlingar:

Linfrökakor och krossade linfrön äro i friskt och oförfalskat tillstånd ett förträffligt foder för ungdjur samt ett dietiskt medel för sjuka djur. De kunna även användas som kraftfoder för göddjur, men här ställer priset sig vanligen alldeles för högt jämfört med andra oljekakor. Till mjölkkor passa dessa kakor icke i större mängd, då smöret får en obehaglig smak av dem.

Lindådrekakor, som erhållas genom pressning av lindådrefrön, komma under eget namn nästan aldrig i handeln. De likna i utseende rätt mycket linfrökakor och säljas ej sällan under detta namn, vilket är att stämpla som förfalskning, då de alls icke kunna ersätta dessa i dietisk verkan. Ibland äro linfrökakor-nas frön till en ganska stor del bestående av lindådra. Dessa frön skilja sig från linfröna därpå, att de äro betydligt mindre och alls icke glänsande, samt därpå att de icke svälla upp i vatten men i stället giva vätskan en lök-artad smak och lukt. Den kemiska sammansättningen liknar mycket raps- och linfrökakor, och fodervärdet ^ligger mitt emellan dessas. De hava varken någon gynnsam dietisk verkan på djuren, ej heller inverka de förmånligt på produkterna. Vid användning till mjölkdjur sänka de både mängden av mjölk och dennas

	Medel- tal	Väx- lingar
	#	*'
Protein........	1$.5	30— 8

Fett..........j 9.0 I 14— 4 !

Kvävefria extraktämnen . . ; 32.0 39— 25 i

Växttråd.........! 17.5 21— II |

Aska.......... IO.o I 38— 5 !

Vatten.........I IO.o I 13— 7 |

Foderenheter pr 100 kg . . | c:a JO \ 50—100 I

P a 1 mk a k o r eller palmkärnkakor erhållas genom pressning av frukterna av oljepalmen, Elœis guineensis Jacq., vilken i stor skala odlas i mellersta Afrika och Brasilien. Vid fruktens pressning erhålles palmolja eller palmin, som fått användning för framställning av växtmargarin, samt omkring 55 % kakor. Genom extraktion av de krossade frukterna erhålles ock palmolja, som brukas för framställning av tvål, och återstoden blir palmkärn-mjöl eller s k r o t. Detta senare användes antingen direkt som foder eller som melassupp-tagare i normalt melassfoder.

Kärnan av palmfrukten är vit, men den är omgiven av ett svart ytterskal, vilket gör, att kakorna, som äro rätt lösa, till färgen äro ljusgrå med svarta fläckar eller prickar. Halten av dessa mörka skaldelar växlar i olika kakor, vilket inverkar på färg och även på sammansättningen, ty ju mer skaldelar, desto mer växttråd.

I övrigt avvika palmkakorna från övriga oljekakor dels genom en låg proteinhalt, dels genom en hög halt av växttråd. Denna senare0-&pAs&4*<**~G%^

871

är emellertid icke vedartad, vilket gör, att smältbarheten såväl av detta ämne som av kakans samtliga beståndsdelar är hög. Sammansättningen är i medeltal:

Palm- Palm-

kakor kärnskrot

Protein........ \ % %

: 17.0 8.0 18.5 1-5

Fett.......... Kvävefria ex traktämnen . 36.0 39-°

Växttråd........ 24.0 25-5

4.0 4-5

Vatten......... II.0 II.o

! H-5 ^•5

Foderenheter pr 100 kg . 99-o 98.5

De ifrågavarande kakorna ha en angenäm fruktliknande lukt, som emellertid, då de bli äldre, övergår i en mera tvålartad. De förtäras i allmänhet gärna av husdjuren och kunna med fördel användas som kraftfoder till alla djur. På mjölkkornas avkastning inverka de fördelaktigt både vid mjölkens mängd och fetthalt. För svin lämpa de sig väl, särskilt därigenom att fläsket blir fast, då den s. k. palmoljan är ett fast växtfett. Priset är dock i allmänhet högt i förhållande till fodervärdet. Jfr ovan Kokoskakor.

Rapskakor äro våra först använda oljekakor, då rapsen förr allmänt odlades här i landet, och de kommo redan på 1860-talet i bruk. De äro synnerligen gynnsamma som foder åt mjölkkor, dels genom sin lösande förmåga vid avföringen, dels därigenom att de göra smöret mjukt, något som särskilt vid vinterutfodring med enbart hö är av betydelse. Man ansåg därför länge, att de voro ett nödvändigt villkor för en rationell utfodring av mjölkdjur. Med tiden hava de alltmer undanträngts av andra kraftfoder. De framställas mest av raps- och rybsfrön, vilka senare äro något mindre samt brunare i färgen. Men även frön av andra korsblommiga växter användas vid framställning av de oljekakor, som gå under namnet rapskakor. Tillgången har minskats, emedan rapsoljans användning till belysning avtagit. En annan anledning till vår tids mindre efterfrågan efter rapskakor är den, att de ofta äro uppblandade med närstående frön, som icke äga rapskakornas värdefulla egenskaper, ja ofta äro skadliga. De s. k. rapsfrön och rapskakor, som härstamma från Indien och Syd-Ryssland, innehålla olika slag av senapsarter (Sinapis glauca, juncea etc). Dessa giva visserligen vid pressning rovolja och kakor av samma utseende och allmänna kemiska sammansättning som när fröna av raps och rybs användas, men de innehålla vissa svavel- och kvävehaltiga ämnen, varur den skarpa eteriska oljan, senapsoljan, lätt nog kan ut-

vecklas. Bildas dylik senapsolja (allyl-senaps-olja) i större mängd i djurens-magar, kan inflammation av slemhinnorna med åtföljande sjukdom och död bliva följden.

Alla raps- och senapsartade frön innehålla nämligen ett ämne, som kallas s i n i g r i n eller myronsyra t kali och som vid närvaro av ett ferment m y r o s i n (vilket framkommer vid dessa fröns behandling med ljumt vatten) spaltas bland annat i ovannämnda senapsolja. I vissa senapsarter, t. ex. ovannämnda Sinapis glauca, som icke förekommer bland den vanliga europeiska rapsen men väl i den indiska, finnes det nämnda ämnet i så stor mängd, att halten av utvecklad senapsolja blir farlig för djuren. En prövning härå verkställes bäst på ett kemiskt laboratorium, men man kan själv på ett enkelt sätt tillse, om de inköpta »rapskakorna» innehålla nämnda ämnen i avsevärd mängd och alltså äro farliga: en mindre mängd rapskaka pulvriseras och utröres med ljumt vatten och får därefter stå i slutet kärl under ett par timmar. Skulle en stark senapslukt härvid utvecklas, är den ifrågavarande kakan misstänkt och bör användas endast i smärre mängder eller till en början högst 1/2 kg. till mjölkkor, men mängden kan möjligen senare ökas. — Rapsmjöl och rapskakmjöl förekomma sällsynt hos oss.

Sammansättningen av vanliga rapskakor är i motsats till jordnöts-, solros- och bomulls-frökakor ganska konstant, även om fröna härstamma från rybs eller indiska frön. Protein 32 %, fett 8.5 %, kvävefria extraktämnen 31.5 %, växttråd 12.7 %, aska 7 %, vatten 9 % och smältbar äggvita 23.3 % äro vanliga halter. Motsvarande fodervärdet per 100 kg. är 104. Rapskakor framställas så gott som alltid av oskalade frön, men på senare tid hava s. k. italienska kakor någon gång förts i handeln, och i dessa, voro de mesta skalen avlägsnade. De innehålla 4 till 5% mindre protein och ungefär lika mycket mindre av växttråd än de vanliga rapskakorna. Då senapshalten är mycket hög, torde de vara framställda av indiska eller likartade senapshaltiga frön.

Vid oljepressning beräknas i medeltal 65 % kakor. Friska rapskakor äga en gulgrön färg, medan äldre bli allt mer och mer brunaktiga. Färgen påverkas dock i så mån av frpna, att rybskakorna i allmänhet redan i friskt tillstånd äro brunaktiga och de skalade kakorna gula. Även kan den gröna färgen, som av köparna ofta föredrages, på konstgjort sätt framkallas, genom att fröna behandlas med alkaliska ämnen, såsom kalk, då kakorna pressas. Rapskakorna hava sitt huvudsakliga värde för mjölkdjuren; de verka lösande, öka mjölkmängden och ha som nämnts en betydelsefull inverkan på smörets konsistens. Till ungdjur och till andra djur än mjölkkor böra de icke användas.872

Senapskakor och senapsfoder. Under kristiden har vitsenapen odlats som olje-växt i vårt land, och vid dess fabriksmässiga behandling erhålles dels en fet olja av samma egenskaper som rovoljan, dels senapskakor eller senapsskrå, vanligen kallat senapsfoder. Som vitsenapen innehåller ett skarpt och icke ofarligt ämne, sinalbin, måste detta vid fabrikationen avlägsnas genom behandling med vattenånga och upphettning. Av fröna framställas därefter genom pressning senapskakor eller genom extraktion senapsmjöl. Dessa fodermedel äro grågula till bruna i färgen; och beror växlingen i färg huvudsakligen på, huru högt upphettningen drivits. Vid högre temperatur blir nämligen färgen mörkare. Fodrets smältbarhet minskas vid denna upphettning. Vid inköp bör man tillse, att det är så ljust som möjligt. Medelsammansättningen och värdet hos ljusa kakor och skrå är:

Senaps-kakor % Senapsskrå %

Protein . . . Fett........... 29.5 8.0 32.0 II.5 8.5 IO.O 24.0 IO2.0 31.0 3-° 32.0 13.0 8.c 25.0 96.0

Kvävefria extraktämnen . . Yäxttråd......... Aska.......... Vatten......... Smältbar äggvita..... Foderenheter pr 100 kg . . Dessa fodermedel ha använts till kor och vid utfodring med 1 kg. per ko icke visat någon ogynnsam verkan, vare sig i dietiskt avseende eller på mjölken. I fodervärde ha de visat sig jämförliga med medelgoda solroskakor. Jfr Senap.

Sesamkakor framställas av fröna till den ettåriga sesamväxten (se Sesam), av vilka flera olika sorter finnas i de tropiska länderna. Den vid pressningen erhållna oljan är välsmakande och har fått stor användning för margarinfabrikationen, såväl på grund av sin smak som den lätthet, varmed den till följd av en bekant färgreaktion, den s. k. baudouinska reaktionen, kan upptäckas; man kan alltså på grund av denna reaktion lätt visa, om smör är förfalskat med margarin. Sesamfröna äro små och ljusgula med tunna skal och i det närmaste av samma sammansättning som jordnöten. Vid pressning av de oskalade fröna erhållas omkring 70 % kakor, som bliva lösa till sin konsistens och till färgen ljust gulgrå.

Sammansättningen är i medeltal: protein 38 %, fett 13 %, kvävefria extraktämnen 22 %. växttråd 6 %, aska 11 %. vatten 10 % och smältbar äggvita 33.5 %. Antalet foder enheter på 100 kg. är 125.

Utom den höga protein- och fetthalten är

den stora mängden aska anmärkningsvärd, och ingå däribland fosforsyra och kalk ända till 6 %. Dessa kakor lämpa sig därför som tillskott till mineralfattiga fodermedel samt även till foder åt ungdjur. De mesta sesamkakorna komma från Marseille, men de införas sällan till vårt land. Vid användning förhålla de sig ungefär som jordnötskakor, men synas hava någon tendens att sänka fetthalten i mjölken men öka mjölkmängden.

Soj akakor framställas av sojabönan, Soja hispida Moench., en ärtblommig växt, som i stor skala till födoämne odlas i Asien, särskilt i Kina och Japan. Fröna skilja sig från övriga ärtväxter genom sin rätt höga halt av fett (17 %) samt protein (36 %). De lämna 88 % kakor. Dessa kommo först år 1909 i den europeiska marknaden, men ha sedan dess på grund av billigt pris, jämn sammansättning och god kvalitet fått en rätt stor spridning. De komma till oss ifrån England, men även från inhemska fabriker. Till färgen äro de gula, ibland med en dragning i grönt, och av rätt stor fasthet. I handeln förekomma såväl sojakakor som extraherat sojamjöl, ibland kallat bönfoder-mjöl. Då dylikt fodermjöl är mycket grovt, kallas det s o j a s k r å.

	Soja-kakor	Sojamjöl och sojaskrå
	%	%
Protein	42.0	45.0
Fett	6.0	2.0
Kvävefria extraktämnen	30.0	31.0
Växttråd	5.0	5.0
Aska	6.0	6.0
Vatten	11.0	11.0
Smältbar äggvita	36.5	37.5
Foderenheter pr 100 kg	123.0	120.0

På grund av den högre fetthalten äro kakorna som synes något mer värdefulla än mjölet. Sammansättningen är mycket konstant, och föroreningar äro icke observerade, vadan dessa fodermedel i regeln icke behöva kontrollunder-sökas. Användas de icke i allt för stora mängder, bekomma de djuren väl och hava inga ogynnsamma verkningar på produkterna.

Solroskakor erhållas av den i Ryssland, Polen m. fl. länder allmänt odlade solrosen, Helianthus annuus L., vilken såsom prydnadsväxt även odlas i vårt land. Den ur fröna pressade oljan användes i dessa länder till människoföda, medan den erhållna pressåterstoden, solroskakorna, i stor skala utföres. I vårt land har under århundradets början stora mängder solroskakor använts som kraftfoder, så att näst jordnötskakorna voro de vid den tiden de allmännast begagnade. Fröna omgivas av ett tjockt, cellulosarikt skal, och873

bör detta därför vara frånskalat, om kakorna skola få största möjliga värde. Så är emellertid icke fallet, utan en del av skalen är kvar, och ofta äro de alls icke skalade. Till en del beror detta på, att fabrikationen sker rätt primitivt på de ryska bondgårdarna. Därmed sammanhänger både att järnpartiklar ofta inkomma i dessa kakor och att kvaliteten i samma skeppslast kan växla oerhört, då kakorna uppsamlas i hamnstäderna från olika håll och endast ytligt sorteras. Kakor från Sydryssland äro äggvitehaiti gare än de från Nordryssland och av dessa äro de, som exporteras från Petrograd, sämst. Under de sista årtiondena har en ständig nedgång uti kvaliteten förmärkts, så att medan dessa kakor vid sekelskiftet innehöllo omkring 46 % fett och protein, uppgick halten av dessa värdefulla ämnen vid världskrigets början i medeltal till omkring 40 %. Efter världskriget har exporten upphört. Försämringen beror på en nedgång både i fett och protein. Förr voro nämligen solroskakorna våra fettrikaste kakor, med över 12 % fett, sedan har halten nedgått i medeltal till omkring 9 %. De växla uti sitt format: runda och fyrkantiga, tjocka och tunna förekomma i samma sändning. Färgen är i regel mörkgrå, • med ljusare eller någon gång svarta fläckar av de antingen ljusa eller svarta skalen. På de senare åren ha alldeles oskalade kakor, med en mycket låg halt av protein och en stor mängd av växttråd, varit vanliga. Dylika kakor äro till sin konsistens lösa och bli därför mycket fort härskna, medan de vanliga solroskakorna äro fasta och därför hålla sig friska ovanligt länge. Så gott som alla solroskakor ha kommit hit från Ryssland, men under senare år före kriget ha undantagsvis även svenska kakor funnits i marknaden; dessa likna i sammansättning de oskalade ryska. För närvarande finnes utom svenska huvudsakligen bulgariska, rumäniska och argentina-solroskakor i handeln.

Sammansättningen växlar betydligt, men i medeltal har densamma under de senare åren varit:

Fett........... Kvävefria extraktämnen . . Växttråd .... Vatten......... Skalade % Oskalade \ %

34-° 9-5 23.5 19-5 5-5 8.0 28.7 103.0 19.0 | II.5 j 24.0 32.0 !

Smältbar äggvita..... Foderenheter pr 100 kg . . 16.0 i 85.0 l

Utom de förut nämnda föroreningarna har på senare tid koksalt ofta nog ingått i växlande mängder i dessa kakor, eller från ett par pro-

cent ända till närmare hälften. När halten härav är större, ger det sig lätt tillkänna genom smaken och den större rymdvikten. —-Solroskakor ätas med begärlighet av alla djur, och de äga en gynnsam dietisk inverkan. Sålunda kunna de med framgång användas även till ungdjur och hästar, vilka eljest icke äro synnerligen glada åt dylikt kraftfoder. Endast till svin äro de mindre lämpliga, då fläsket blir mjukt. På grund av den ojämna pressningen och den starkt växlande skalhalten böra dessa kakor före inköp analyseras.

Vallmokakor erhållas av fröna från vallmoväxten, vilken odlas för frambringande av opium och dess alkaloiden Små mängder av dessa ingå i vallmofröna, varför de av dem framställda kakorna, vilka i sammansättning närmast likna solroskakorna, ej böra användas annat än till göddjur och då i smärre mängder. Vid användning till mjölkdjur nedsätta de avsevärt mjölkens fetthalt. M. W.

Oljerättika, kinesisk, Raphanus oleiferus L. 1. chinensis L., en bladrik korsblommig (av fam. Cruciferce) ört med gula blommor och, likasom trädgårdsrättikan, uppblåsta, tvärdelade skidor, som icke öppna sig vid mognaden. Fröna, som äro ljust rödbruna, runda, abs. v. omkr. gg., innehålla ända till 50 % fet olja. O. odlas i ringa utsträckning i s. Europa som oljeväxt och i'nordligare trakter, på grund av sin frodighet och snabba utveckling, till grönfoder. Utsädesmängd 30 kg. per ha. Den har även odlats hos oss och visat sig lämna stor skörd, ända till 50 ton grönfoder per ha., och har den fördelen framför den snarlika vitsenapen, att den förblir längre duglig till grönfoder, men då den fordrar längre växttid, har dess odling icke fått vidare utbredning. O. plägar vara färdig till grönfoderskörd 8—9 veckor efter sådden.

Oljesyra, C17H33.COOH, en fet organisk syra, vilken är oljeartad (smp. + 140), olöslig i vatten men löslig i varm alkohol och eter. O. förekommer som olein, en triglycerid (förening av 1 molekyl glycerin med 3 mol. o.), som beståndsdel i naturliga fettarter, i största mängd i de oljeartade. Dess alkalisalt, som är lösligt i vatten, ingår som beståndsdel av såpa och tvål. Se Fett, Såpa, Tvål.

Ollon. Se Bok: Bokollon, Ek: Ekollon.

Ollonborrar är det gemensamma namnet på en grupp skalbaggar, vilkas yttre antenndelar äro ensidigt och bladlikt utvidgade, bildande ett slags klubba, som kan spännas ut som en solfjäder. Larverna, som alla leva i jorden, äro krumböjda, feta, baktill ofta ansvällda, vita med brunt huvud samt försedda med tre par ben och käkar, som i spetsen äro snett avskurna och mejselformiga (ej tandade). Den allmännaste arten, vanliga ollonborren eller majbaggen, Melolontha vulgaris F., är svart med rödbruna täckvingar och trekantiga vita fläckar längs bakkropps-874

sidorna. Bakkroppsspetsen är långt och spetsigt utdragen. Längd omkr. 25 mm. Denna art förekommer huvudsakligen i vårt lands allra sydligaste provinser. Längre norrut, upp till Värmland och Ångermanland, går den närbesläktade, ävenledes allmänna kastanj e-borren, M. hippocastani F.; som skiljer sig från den förra genom svartkantade täckvingar, kortare,

mera tvärhuggen bakkroppsspets och i regel rikare, kort, tilltryckt grå behåring.

<Puppa.________Z&rV

Ollon borren.

Båda arterna äro svåra skadedjur, särskilt i Skåne, Blekinge och södra Halland, där de dock på senare tid avtagit i antal. Djuren svärma i maj i lövträdens kronor och skada då bladverk, knoppar och blommor. Efter parningen läggas äggen i lös, lucker jord, på åkrar och i trädgårdar. Samma'sommar framkläckas larverna, vilka behöva tre år, innan de förpuppas. Större svärmningar inträffa vart fjärde år, men svärmåren kunna vara olika på olika platser. Först under andra levnadsåret göra larverna skada, angripa då underjordiska växtdelar av de mest olika slag, gräsrötter, rotfrukter, t. o. m. barrträdens rötter. Mot dessa skadedjur har man ej något annat medel än insamling av larver och fullbildadc De förra bringas vid jordens bearbetning lätt i dagen och plockas då flitigt av kråkfåglar och måsar. Under svärmperioden kunna de

fullbildade lätt insamlas tidigt på morgonen, då de sitta sovande i träd och buskar. De skakas då ned på utbredda dukar. I vårt land har insamling enligt denna metod skett på statens och de intresserade kommunernas i Sydsverige bekostnad. — Allmänna äro vidare p i n g-borren, Rhizotrogus solstitialis F., omkr. 18 mm. lång, ler gul, rikt hårig, samt trädgårdsborren, Phyllopertha horticola L., omkr. g mm. 1., svart med grön- eller blåglänsande halssköld och mörkt gulbruna täckvingar. Den-förra har två-, den senare ettårig utveckling. Båda arterna förekomma ofta talrikt i trädgårdar över hela södra delen av vårt land.

A. T—n.

Olvon, Viburnum opulus L., en till tryväxternas familj, Capvifoliaceœ, hörande hög buske, med 3—5-flikiga blad samt flata knippen av vita blommor, av vilka de i kanten sittande äro sterila och hava större kronbräm än de övriga. De röda bären hava äcklig smak, vilken försvinner, då de frysa. I trädgårdar odlas som prydnadsväxt en form, vilken på grund av sina klotrunda, vita blomknippen kallas snöbollsbuske. Förökas genom sticklingar eller avläggare.

Olycksfallsförsäkring. Se Arbetareförsäkring.

Omdrev, liktydigt med omloppstid, se d. o.

Omkastning. Se Tegläggning.

Omlopp. Se Växtföljd.

Omloppstid betecknar inom skogsbruket den tid, som förflyter från ett bestånds uppkomst till dess med föryngring förenade slutavverkning, eller den genomsnittliga ålder, vid vilken skogsbestånden i medeltal I böra slutavverkas. Omloppstidens längd bestämmes såväl av markens godhetsgrad och klimatiska förhållanden — å en karg ståndort fordras i regel längre o. än å en växtlig -— som även av trädslagets art och hushållningens ändamål. Så t. ex. fordra asp och björk kortare o. än tall och gran; granen i sin tur, speciellt å goda marker, i regel kortare o. än tallen. En lång o. giver sålunda grovt och dyrbart virke, varvid dock ett stort och värdefullt virkeskapitai måste nedläggas i skogsbruket. Då detta kapital dessutom i regel giver låg ränta, emedan det äldsta och dyrbaraste virket oftast tillväxer långsamt, föredrager man vanligen en något kortare o. med mindre virkeskapital, lägre avkastning men bättre räntabilitet.

M. J. Dft.

Omlöpning benämnes brunstens återuppträdande trots upprepad parning. Orsaken är vanligen sjukdom i könsorganen (se Ofruktsamhet) men kan även vara olämplig kondition (för feta eller för magra), olämplig tid för eller oriktigt eller ofullständigt utförd betäckning. Feta hondjur böra utfodras knappare och motioneras, grundligt, och lämpligt är även att några dagar innan man väntar brunstens återuppträdande giva ett kraf- 875

tigt laxermedel. Magra eller överansträngda djur åter böra utfodras kraftigare och och sparas från arbete. Att låta djuren få två språng eller låta betäcka dem två gånger (morgon och afton) samma dag har stundom visat sig verksamt, ävensom överhoppande av en eller annan brunstperiod, och hondjur, som icke bliva dräktiga vid betäckning på vintern eller våren, bliva det ofta, om betäckningen sker på sommaren. Ett vanligt fall är att betäckningen företages för sent, så att ägget ej längre är mottagligt för befruktning, Meller att parningen försiggår allt för hastigt eller sker ofullständigt, så att säd ej avgår, såsom stundom är fallet med vissa hingstar. För ston har det visat sig lämpligt för undgående av omlöpning, att parning företages vid första tecken till brunst och sedan förnyas på tredje dagen därefter. E. N—m.

Omplantering brukas i trädgårdsskötseln och i skogsplantskolor - vid uppdragning av växter, som senare skola utplanteras på annan plats, dels för att giva dem bättre utrymme, dels för att deras rotmassa skall bliva mer samlad, varigenom flyttningen underlättas och sker med mindre störning av tillväxten. Sålunda bruka plantor, som uppkommit efter tät frösådd, vare sig i bänk eller på fritt land, u tskolas för att kunna utveckla sig bättre och kunna ytterligare omskolas. Likaså bruka smultronplantor och andra örtartade plantor samt träd- och buskplantor i trädskolor omskolas. G. L—d.

Omskolning. Se Omplantering.

Omslag, såväl kalla som varma, användas i allmänhet vid inflammationer.

Kalla o. verka sammandragande på blodkärlen och minska därigenom blodtilloppet till den inflammerade delen. De användas därför lämpligast vid alla akuta inflammationer i yttre delar (kontusioner, vrickningar, sensträckningar) och begagnas därtill bäst is, som anbringas genom särskilt förfärdigade bandage (av vaxduk eller linneväv) med fickor på utsidan, vari isen lägges.

Varma eller våtvärmande o. (Priessnitz o.) befrämja företrädesvis uppsugningen av inflammatoriska utgjutningar och minska därigenom spänningen och smärtan, befordra fördelningen och återställa sålunda vävnadernas normala beskaffenhet. Vid anbringandet lägges först en i Burows lösning eller endast i vatten fuktad och väl urvriden vaddplatta eller linneduk och därutanpå ett stycke vaxduk eller vaxtaft, som kvarhålles med en gasbinda, och ytterst ett stycke filt eller tjock yllebinda. Noga tillses, att bandaget sluter tätt till i kanterna; det bör omläggas 2—3 gånger dagligen. Se Avledande medel. E. N—m.

Onobrychis. Se Esparsett.

Opium. Se Alkaloiden

Or. Se Kvalster.

Organisk substans. Härmed brukar vid foderanalysen och i utfodringsläran betecknas summan av fodrets innehåll av organiska ämnen, vilken likasom torrsubstansen angiver fodrets massa, vilkens storlek är av vikt vid beräkning av foderransoner. Se Foderanalys, Fodernorm.

Organtvång. Se Slakteri.

Origanum. Se Mejram.

Orleana, ett till smör- och ostfärg ~> använt gulrött färgämne, som erhålles av fröna av en i de heta länderna växande buske, Bixa arellanaL,. Av färgämnet beredes smörfärg genom lösning i olja, ostfärg genom lösning i alkoholisk natronlut. Jfr Ostfärg, Smörfärg.

Ormar äro fotlösa kräldjur med rörligt förenade käkbenshalvor och spetsiga tänder i käkar och gom; de sakna bröst- och skulderben. Äro talrika i varmare länder, men i Sverige finnas endast följande:

Vanlig eller vattensnok, Coluber {Tropidonotus) natvix L., har huvudet täckt av större plåtar, med ljusa, vitgrå eller gula, fläckar i nacken. Kroppsfärgen ovan svart eller grå, under huvud och hals vit, buk svartblå med ljusa fläckar vid sidorna! Stundom är han olivgrå med 4—6 rader svarta fläckar, helsvart utan nackflackar eller grönaktig. Kring kroppens mitt kölade fjäll. Har endast giftfria tänder. Är i södra och mellersta landsdelarna vanlig, mest på fuktiga ställen, simmar bra och lever av småfisk, vattenödlor och grodor. Lägger vita av pergamentliknande skal omgivna ägg i löv- och gödselhögar, där de kläckas av vid multningen frigjord värme. Är alldeles oskadlig.

Slät snok, Coluber (Coronella) aitstriaca Laur., är lik föreg, men är brun med en mörk fläck i nacken, fortsatt av ett par band efter ryggen. Undersidan rödgul eller stålgrå. Har släta fjäll. Förekommer på torra platser. Föder levande ungar. Lever av ödlor, möss m. m. Ofarlig.

Huggorm, Vipera beyns L., har brett, platt huvud täckt av små fjäll, två rörformiga gifttänder i överkäken. Kroppsfärgen är Pregel ovan silvergrå, gråbrun eller rödbrun med ett mörkt, åt båda sidor tandat band, under gråblå-svart eller spräcklig. Unga honor rödbruna, pläga kallas äsping. Kroppens fjäll kölade. Föder på eftersommaren levande ungar. H. förekommer

i hela landet, mest i dess södra delar, älskar soliga platser. Lever av små däggdjur, ödlor, insekter m. m. Fångas och ätes av igelkottar, svin, ormvråk, korp, kråka m. fl. Dess bett är mycket giftigt och häftigt verkande, särdeles för barn. Vid bett är bäst att genast skära ett snitt vid såret och söka utpressa blodet därur, innan giftet hunnit spridas. Om behandling av ormbett, se Gift.

Kopparorm är en fotlös ödla. Se Ormslå.876

Ormbett. Se Gift, Ormar.

Ormbunkar, bräkenväxter, förekomma allmänt i skog, särdeles på skuggig och stenig mark. De ätas ej av kreaturen. Till strö avslås stundom den å öppen skogs- och hagmark massvis växande örnbräken, Pteris aquilina L., vilken angiver näringsrik jord och är mycket kalirik, men sämre till strö än halm, emedan den upptager långt mindre mängd urin. — Som prydnadsväxter odlas åtskilliga o. och passa bäst på skuggig och något fuktig mark. Som frilandsväxt intages kanske främsta platsen av foderbräken, Struthiopteris ger-manica Willd., en på fuktiga och skuggiga platser växande ståtlig ormbunke med sporbärande blad i plantans mitt. Roten av träjon (se d. o.) användes som apoteksvara.

Ormslå, kopparorm, Anguis fragils L., är en fotlös, ovan rödbrun till gråbrun, under grå till blåsvart ödla. Föder levande ungar. Lever i skogs- och buskmark. Dess föda utgöres av sniglar och daggmaskar. Är alldeles ofarlig.

Orne. Se Svinavel.

Ornithopus. Se Serradella.

Orpingtonhöns, en engelsk korsningsras av höns, som på senare tid vunnit rätt stor spridning i landets södra delar. Kroppsbyggnaden är tät, lågbent, med särdeles hos tupparna starkt framträdande bröstben, huvud med de ofjädrade delarna röda. Kam enkel, upprat, regelbundet taggad, slät, livligt röd. Fjäderskrud rik. Färgen var ursprungligen svart, men numera förekommer mest en gul samt även en vit och en svart sort. Hud och kött vita. Ben och tår nakna. (Fig., se Höns.) Vikt: tupp 4—4.5, höna 3—3.5 kg. Är övervägande göddjur men även rätt god värpare av bruna, medelstora ägg (omkr. 60—70 g.). Har lugnt lynne, varför den icke fordrar stort utrymme. God ruvare. Kycklingarna växa långsamt men fjädras tidigt, varför de böra kläckas i god tid på våren.

Orre, Tetrao tetrix L., av hönsfåglarnas ordning och orrfagiarnas familj, skiljes från närstående arter lättast på den kluvna stjärten, vars yttre pennor hos tuppen äro lyrfor-migt utåtböjda. Tuppen är svart med blåaktig metallglans på huvud, hals, bröst och bakrygg, vit undergump och två vita band över vingarna, vilka även äro vita på undersidan. Hönan är nära 1/3 mindre än tuppen och spräcklig av brunt, rostgult, svart och vitt. Gamla sterila hönor antaga ibland i det närmaste tuppens färg.

O. träffas i glesare lövskogsblandad barrskog, lövängar och hagmarker samt på ljunghedar från norra Skåne till Norrbotten och går på fjällen upp till björkskogsbältet. Han lever av insektlarver samt bär, frön och andra växtämnen, om vintern företrädesvis av björkknopp. Han tillbringar sin mesta tid, även nätterna, på marken men sitter även ofta i

träd. Vid starkt snöfall låter han ofta snöa ned sig. O. lever i utpräglat månggifte. Redan i slutet av febr. eller början av mars höres tuppens kuttrande spel, men den egentliga parningsleken försiggår först fram i april, då fåglarna, stundom i stort antal, samlas ute på en mosse, ett kärr eller en Sjöstrand, där tupparna under spel och »blåsningar» utkämpa häftiga strider med varandra. Enstaka tuppar fortsätta att spela till långt fram på försommaren. Även om hösten under vackra da-

Orrtupp.

gar kan man få höra orrspel. Äggen, vanligen 8—9, grågula med mörkbruna fläckar och prickar, läggas merendels i maj i en fördjupning i marken och kläckas efter omkring 3 veckors ruvning. Ungarna äro sällan utvuxna förrän fram i september. O. har benägenhet att para sig med närstående hönsfågelarter. Så finnas bastarder mellan o. och tjäder (se Rackelhane), mellan o. och dalripa (riporre) samt mellan o. och järpe (j ä r p-orre). O. skjutes i början av jakttiden såväl för stående som för skällande hund. Längre fram på hösten, då orrarna samla sig i flock, kunna de med fördel fällas från skjutkoja på avmejade havreåkrar eller för bulvan, som uppsattes i någon högt belägen björkdunge, dit fåglarna tidigt på morgnarna bruka komma för att äta björkknopp. I början av jakttiden användas lämpligen hagel n:r 2—3, längre fram n:r 4—5 (svensk numrering). Om vintern, när orrtupparna sitta i topp, kunna de även skjutas med finkalibriga kulstudsare.

O. har på senare tid avtagit starkt i de flesta delar av landet. För att vårda orrstammen bör tillses, att skogen, där fåglarna vistas, icke röjes allt för strängt från buskar och annan underväxt, samt att hönorna, särdeles gamla sådana med stora kullar, sparas så mycket som möjligt.

Jakttider enligt 1912 års jaktstadga: i de 4 nordligaste länen f. o. m. 21/s t. o. m. 28/2, i övriga delar av riket orrtupp f. o. m. 21/8 t. o. m. 31/12 och örrhöna 21/8 t. o. m. 15/io (till-877

fälliga ändringar, se Domänstyrelsens kungörelser). Enligt jaktstadgan får bulvan för^orr-skytte ej utan lov uppsättas närmare annans jaktområde än 200 m. T. H—1.

Ortoklas. Se Fältspat.

Ortsten. Hårda skikt av genom järnockra och mullämnen sammankittad sand. Se Al 2., Förmultning.

Oryza. Se Ris.

Oscinella, Oscinis. Se Fritfluga.

Oskift mark. Enligt 10 kap. byggningabalken äga jordägare i by att i byns oskifta skog och mark taga torv och skogsprodukter, som till hus och jord i samma by tarvas, men ej föra det från jorden eller sälja eller upplåta åt annan. Då skifte skall ske och förordnande för lantmätare utfärdas, skall i förordnandet förbud göras för delägare att efter verkställd gradering å ägor, som skola skiftas, bränna jorden eller bortföra matjorden likasom ock att nyttja skog till avsalu eller svedjande eller torvmosse annat än till husbehov, innan skiftet avslutats och lotterna tillträtts.

O smerus. Se Nors.

Ost. Vid ostberedning eller ystning kan ostämnet bringas att koagulera eller skära sig genom löpeextrakt eller syra, varför man skiljer mellan 1 ö p e o s t och surmj ölksost. Den utfällda ostmassan utgöres i förra fallet av parakaseinkalk, i det senare av kasein (se Äggviteartade ämnen). I båda fallen innesluter ostmassan även största delen av mjölkens olösta delar, bland dem i främsta rummet fettet. Då huvudsakligen löpeost beredes i Sverige, avhandlas endast denna i detta sammanhang (jfr Surmj ölksost, Mesost).

Osts sammansättning växlar mycket efter beredningssättet och mjölkens fetthalt. I stort sett utgöres hård o., beredd av mjölk med omkring 3 % fetthalt, av x/3 vatten, 1/3 fett och 1/3 andra ämnen, huvudsakligen äggviteämnen, som utgöra ungefär 1/i av ostens massa. Mjuka ostsorter framställas med högre vattenhalt. Med mjölkens fetthalt ändras även ostens.

Yst mjölkens beskaffenhet inverkar i hög grad på osten. Mjölken skall först och främst vara frisk, men dessutom bero ostens beskaffenhet och mognadens förlopp ytterst av de bakterier, som inkommit i mjölkeri, och dessas art åter av utfodringen. Någon fullt tillförlitlig och praktiskt användbar metod att kontrollera arten av bakterier i mjölken finnes ej, men av erfarenhet känner man, hur olika fodermedel inverka på mjölken och på ostmognaden, och man kan sålunda på grund av de fodermedel, som användas, bedöma mjölkens användbarhet för framställning av den ena eller andra ostsorten. Sålunda lämnar mjölken vid utfodring av jästa (ex. pressfoder) eller skämda fodermedel en våldsamt jäsande, svampigt storpipig, sötbesk ost. Stark utfodring med baljväxter, såsom grönfoder av vicker,

ärter eller färsk klöver, förorsaka även våldsam jäsning hos osten, som blir svampig men små-pipig. Spätt grönfoder, såsom bete på försommaren eller återväxten på vallarna på eftersommaren, gör, att osten blir mycket mjuk, hastigt mognar och får benägenhet att flyta ut. Den jämnaste men också långsammast mognande osten erhålles under vinterfodring med torra, friska, välbärgade fodermedel och friska rotfrukter.

Man kan emellertid,, även då för ostens beskaffenhet mindre lämpligt foder användes, bereda en fullt normal, ja, t. o. m. en mycket lyckad o., om man blott känner arten av de använda fodermedlen och härefter lämpar valet av ostsort och beredningssätt. Alla ost-

Sönderjäst ost.

fel, som bestå i för stark jäsning och som vanligen äro de mest förlustbringande, härleda sig i allmänhet av bakterier från fodret och kunna förebyggas genom att pastörisera mjölken och genom att strax före löpläggningen till mjölken sätta salpeter, högst 70 g. per 100 1. mjölk. Är ystmjölken en blandning från flere besättningar, där man ej kan kontrollera utfodringen eller där i någon av besättningarna mindre lämpliga fodermedel användas, bjuder försiktigheten att alltid tillsätta salpeter. Av mjölk, som icke längre är frisk utan m. 1. m. syrlig eller eljes förändrad, erhålles nästan alltid felaktig, vanligen sur o., om icke särskilda försiktighetsmått vidtagits. Friskhetsgraden hos mjölken kan kontrolleras med hjälp av reduktasprovet (se Mjölkprovning). Till ystmjölk, som vid detta avfärgas inom 1/2 timme, användes 60—70 g. salpeter per 100 1. mjölk, men ringa eller ingen renkultur, det senare

om även surhetsgraden hos mjölken är mycket hög. Ännu bättre är att pastörisera dylik mjölk till 65, högst 700 C. Håller mjölken mer än 24 surhetsgrader (Thörner-grader, se Mjölkprovning), bör överskottet av syra omedelbart före pastöriseringen neutraliseras med natronlut (eller soda, ej med kalk eller magnesia, vilka lätt föranleda mjölkens koaguleringSyS

vid pastöriseringen), så att surhetsgraden sänkes till omkring 22°. Genom pastörisering och tillsats av salpeter samt stundom av renkultur av för ostsortens mognad karakteristiska bakteriearter kan en felfri o. framställas även av en mycket förändrad mjölk, om lämplig ostsort väljes. Även vid ystning av normal, frisk mjölk är pastörisering, vare sig momentan eller långtids- (se Pastörisering), dock ej högre än till 65°, ett medel att erhålla o. av jämn beskaffenhet. Efter pastöriseringen fordras vid löpläggning och brytning särskilda åtgärder för att få en tillräcklig fast ostmassa och för att ej för mycket fett skall övergå i vasslan. Pastöriseringen plägar även öka ostens vattenhalt något (se Meddel. fr. Centralanst. N:r 215 och 223.)

Ostsorter. Efter mjölkslaget skiljer man mellan ko-, får-, get-mjölksost. Efter fetthalten indelas o. i:

i ' Fett % i i **"* 'l

, ... ostens torr- ; ystmiolk ;

i ämne

i Gräddost .... minst 4 —•

Helfet ost . . . . (omkr. 3 minst 4^ j

I Halvfet ost ... . > 1.5 > 25 i

i Kvartsost .... 1 omkr. 0.5 -0.7 » 12 .i

I Skummjölksost . . j omkr. O. $ under 12 j

Efter beredningssättet:

a. Hårda sorter, vilka hava lägre vattenhalt, mogna likformigt genom hela massan och oberoende av luftens tillträde, även då luften är fullständigt avstängd (ss. efter paraffinering.

b. Mjuka sorter, som ha högre vattenhalt, äro för sin typiska mognad beroende av mikroorganismer, som för sin utveckling behöva luft.

Mognaden fortskrider från ostens yta inåt eller sker i varje fall ej likformigt genom hela ostmassan. En del mjuka ostsorter förtäras färska utan föregående lagring eller mognad.

Bland hårda ostslag märkas:

A. I vasslan pastöriserade (uppvärmda till 55—65° C):

Emmenthaler. Renkultur av Bader, c as ei e.

Storpipig herrgårdsost eller svensk schweizer os t. Renkultur av Streptococc. lacticus.

B. I vasslan icke pastöriserade, d. v. s. uppvärmda till högst 500 C:

a. saltade i lake:

1. alltid helosttextur: Småpipig herrgårdsost;

2. än helost-, än smulost-textur: G o u d a, Edamer, hushållsost m. fl.;

3. alltid smulosttextur: Västgötaost, efterrörd 30—60 min. Västerbottensost, efterrörd omkr. 2 tim.

b. Saltade i massan: pipig textur: Prästost; tät textur: Cheddarost. Bland mjuka ostslag märkas:

a) ost, som förtäres utan föregående lagring eller mognad: G e r v a i s, Weisskäse m. fl.;

b) mognad genom att vitmögel (Penicillum Camemberti) växer på ytan: Camembert, B r i e ;

c) mognad genom grönmögel (Penic. Ro-queforti) inuti osten: S t i 11 o n, G or g on-zola, Roquefort;

d) mognad genom organismer, som leva i det kitt, som bildas och underhålles på ostens yta: Port du Salut m. fl.

På övergången mellan hårda och mjuka ostsorter stå sådana hårda ostar, som behandlas så, att på ytan bildas och underhålles ett kitt, som framkallar en mognadsprocess även från ytan men ej nående till ostens inre: T i 1 -siter, dansk exportost m. fl.

Ystningskärl. Ystningen utföres i baljor och ostkittlar eller ostkar, de senare numera försedda med en inre plåtbeklädnad, under vilken ånga inledes för mjölkens uppvärmning.

Löpläggningstemperatur. Ystmjölken uppvärmes till lämplig värmegrad under ständig omröring, så att ingen del överhettas (över 700). Överhettning nedsätter mjölkens löpningsförmåga, på samma gång ostmassan blir lös och långsamt avgiver vasslan. Pastörisering gör också löpningen långsammare och ostmassan lösare, vilket motverkas genom höjning av löpläggmngstemperaturen eller tillsats av syra (ex. saltsyra). Ostmassan efter mager mjölk sammandrager sig hastigare och lättare under avskiljande av vasslan än ostmassan efter fet mjölk. Därför löpläggs den förra vid 27—28° och mycket fet mjölk vid 32—340, under det att normal löpläggningstemperatur är ungefär 300. Vid användning av större mängd renkultur bör även löpläggningen ske vid ett par grader under den normala värmegraden, enär en större syremängd underlättar och påskyndar löpningen.

Löpläggning. Till den uppvärmda mjölken sättes efter vart annat salpeter, färg, renkultur och löpe. Salpeter användes endast, när för stark jäsning befaras (se ovan). Mängden, högst 70 g. per 100 1. mjölk men vanligen mindre, bestämmes på grund av erfarenheten. Till mjölk, som är pastöriserad eller försatt med mycket renkultur, användes mindre salpeter. För stor mängd salpeter giver ostens massa ett flammigt utseende och oren smak. Under lagringen försvinner salpetern snart mer eller mindre fullständigt. Till Emmenthalerost kan ej salpeter användas.

Färg tillsättes i mängd av 1—5 g. per 100 kg. mjölk, beroende på önskad färgstyrka hos0^£

879

osten, men alls ej vid betesgång eller utfodring av grönfoder. Färgen utgöres av orleana löst i alkoholisk natronlut.

Renkultur av surmjölksbakterier(Strep-tococcus lacticus) eller vanlig surmjölk tillsättes i olika mängd, 0.5—5 % eller mer, efter ost-sorten, större mängd till magrare än till fetare ostslag. Denna tillsats har till ändamål att reglera mognadsprocessen samt förbättra smaken, konsistensen och texturen hos osten. Utan mjölksyrebakterier blir osten vanligen seg, men med lämplig mängd smörig och smidig. Med mängden av tillsatt renkultur ökas ostens amper het. För stor mängd renkultur gör osten sur, torr, spröd och ofta orent besk till smaken. Till Emmenthalerost användes renkultur (100 •—150 cm3, per 100 kg. mjölk) av en långstav-formig bakterie, Bact. casei e.

Löpe (se d. o.) användes vanligen i en mängd av 50 cm3, löpeextrakt av normal styrka per 100 kg. mjölk. Stor vikt ligger på att löpet fördelas väl i mjölken, så att löpningen må bliva jämn.

Efter tillsatsen bringas den omrörda mjölken till stillastående och täckes med ett lock för att motverka mjölkens avkylning uppifrån.

Ostmassans brytning. Den löp-nade ostmassan (koaglet) underkastas olika operationer i främsta rummet för att till lämplig grad befria densamma från vassla, stundom även, ss. vid i vasslan pastöriserade ostsorter, för att genom pastörisering av ostmassan döda eller försvaga en del bakterier och därigenom få till stånd en långsammare gasbildning i osten. För att åstadkomma vasslans avskiljande sönderdelas eller brytes den löpande massan till korn av lämplig storlek, vanligen som små bönor eller stora ärtor, mager ostmassa i större korn än fet. Sönderdelningen skedde förr dels med händerna, dels med olika redskap, såsom ostsablar, skopor, slevar, ostgrepar, ostlyror m. fl., men numera mest och bäst med en amerikansk ostkniv, bestående av ett antal lodräta, skarpslipade klingor, innefattade i en ram på 0.5—0.75 cm. inbördes avstånd. Brytningen bör ske med den största försiktighet, så att så litet fett som möjligt må övergå i vasslan och slambildning undvikas. Särdeles är detta fallet, då ostmassan är lös, ss. fallet lätt blir efter pastörisering (se ovan). Före sönderdelningens slut

böra alla ostpartiklar, som häfta vid ostkarets väggar, lossas, så att de ej vid en följande uppvärmning må överhettas, ty därigenom förlorar ostmassan egenskapen att draga sig tillsammans och avskilja vasslan. Dylika överhettade ostpartiklar, »ostsäckar», giva upphov till felaktigt jästa partier i osten. Efter brytningen avöses en del av vasslan, i fall ostkarets fyllning är stor. Ost massans eftervärmning. Efter slutad brytning får ostmassan sätta sig under 5—10 minuter och uppröres sedan försiktigt med en ost grep. När alla ostkornen väl

skilts från varandra, uppvärmes, vanligen genom att inleda ånga i mellanrummet mellan ostkarets väggar. Uppvärmningen, som sker under 30 minuter med stor försiktighet och under ständig omrörning, så att ostkornen ej sjunka till bottnen, har till ändamål att påskynda ostkornens sammandragande under avskiljande av vassla. Uppvärmningen sker till 40—440 C. för helfet, 30—38° för halvfet och 30—330 för mager ost. Sedan lämplig värmegrad nåtts, fortsättes rörningen, s. k. efter-rörning, tills ostkornen blivit fasta och elastiska, vartill åtgår 10—60 minuter eller längre (Västerbottens ost t. o. m. 120 minuter), olika efter mjölkens beskaffenhet och ostsorten. För lång. efterrörning är ett mindre fel än för kort. De i vasslan pastöriserade sorterna undergå sedan en skållning eller pastörisering, genom att värmegraden under kraftig omrörning höjes på 5—10 minuter 52—560, varefter rörningen ännu fortsättes några minuter och ostmassan sedan får ligga i den varma vasslan omkring 20 minuter.

Ostmassans upptagning och formning. Härvid förfares antingen så, att ostmassan, efter att hava legat i vasslan omkring 20 minuter efter efterrörningens slut, samlas under denna till en klump, som direkt överföres i formen, eller ock så, att vasslan omedelbart efter rörningen avtappas och ostmassan söndersmulas före ifyllningen i formen. I förra fallet erhålles ost med s. k. hel-osttextur, d. v. s. ovala, regelbundna och jämförelsevis få och stora pipor, i det senare »s m u 1 o s 11 e x t u r», d. v. s. oregelbundna, kantiga, jämförelsevis små och talrika pipor. Det senare är särskilt lämpligt, då ost skall beredas av mindre godartad mjölk, emedan porerna mellan kornen verka fördelande på de under jäsningen bildade gaserna, så att förjäst eller svampig textur undgås. Vid beredning av Cheddarost, till skillnad från andra ostsorter, får ostmassan efter vasslans avlägsnande undergå en syrningsprocess under 3—6 timmar och först därefter malas, saltas och formas. Därvid förjäses största delen av mjölksockret, och de bildade gaserna utdrivas vid ostmassans malning och pressning, så att en tät ost utan pipor uppkommer.

O^s tens pressning. De i formarna inlagda ostkornen hoppressas till en sammanhängande massa, varvid större delen av den inneslutna vasslan utdrives. För att vasslans avgång från ostens inre ej må hindras, bör pressningen först vara lindrig och småningom ökas samt vara mindre i varma lokaler än i kallare. Under pressningen, som fortgår, tills osten blivit lagom torr, omgives denna med en duk, som med vissa mellantider ombytes'. Skulle duken vilja fastna vid osten, ombytes den oftare och pressas mindre hårt. Vid för stark pressning kan fett utpressas, i synnerhet om värmegraden är hög och ostmassan mald. 88o

I massan saltade ostar kräva längre pressning än andra. Pressningen sker genom direkt belastning av ostarna eller i särskilda ostpressar (se d. o.).

Ostens saltning har till syfte att befordra avskiljandet av en del av ostens fuktighet, reglera jäsningen och giva osten salt smak, samt verkar även, i lämplig mängd, lösande på ostmassan, så att denna får en smöraktig konsistens. En för stor salthalt (över 2 %) kan dock göra osten torr och spröd samt är ägnad att hindra eller fördröja mognaden. Antingen inblandas saltet, vanligen 150— 200 g. per 100 kg. mjölk, i den söndersmulade ostmassan före formningen, eller lägges osten •efter pressningen i stark saltlake, under längre tid, ju större osten är. Den i massan saltade osten får alltid en jämnare textur, fetare och smidigare konsistens och hastigare mognad än den i lake saltade, vilken vanligen blir något segare och får finare, men ofta något besk smak. Den i lake saltade visar ofta stor skillnad mellan ostens yttre och inre delar på grund av den från början olika fördelningen av saltet, vilkets jämna fördelning i osten tager 2—3 månader. Magra ostsorter saltas vanligen i massan för att motverka dessa sorters benägenhet att bliva sega och läderartade. Den för saltningen i lake behövliga tiden ökas med ostens vikt, men den ofta följda regeln: 1 dygn för vartannat kg. ost giver små ostar väl låg, stora en för hög salthalt. Vid saltning i massan med 100 g. salt på 100 kg. mjölk får osten omkring

1 % salthalt. För att få samma salthalt skola

2 kg. ostar ligga 1.6, 10-kiloostar 5 och 15-kilo-ostar 5.5 dygn i lake. (Meddel. N:o 196 fr. Centr.anst.)

Paraffinering och lagring. Så snart osten efter pressningen blivit torr, bör den neddoppas under 10—15 sekunder i ett paraffinbad med 1500 eller minst 1300 värme. Den paraffinhinna, som härigenom erhålles kring osten, skyddar, om den underhålles, denna för uttorkning, så att lagringsförlusten kan nedbringas till omkring 5 %, och på samma gång får osten en fylligare och bättre smak. Paraffinhinnan skyddar också osten mot or och mögel.

Ostens mognad, som försiggår under lagringen, består i en del ganska genomgripande förändringar i ostens inre. Den färska ostmassan, som åtminstone hos hårda ostslag har en torr, något seg konsistens, mager, fadd smak samt m. 1. m. vit färg, får i den mån mognaden fortskrider en smörig, fettaktig konsistens, utpräglad, kraftigt framträdande smak och arom samt en något gulare och mörkare färg. Av ostmassans beståndsdelar övergår mjölksockret inom få dagar nästan helt och hållet till mjölksyra, och vid mjölksyrejäsningen uppstå som biprodukter mindre mängder av kolsyra, ättiksyra, propionsyra, myrsyra m. fl. Kolsyran giver upphov till de

små pipor, som bildas i osten under närmaste tiden efter tillverkningen. Mjölksyran förenar sig med tillgängliga baser, varigenom uppstå mjölksyrad kalk, surt kalciumfosfat (av neutrala och alkaliska), monokalciumparakaseinat och fri parakasein, av vilka sistnämnda det förra men ej det senare är lösligt i koksaltlösning. Genom en väl avvägd syrning och saltning får osten en smidig konsistens genom bildning och lösning av monokalciumpara -kaseinatet, men genom översyrning blir osten torr och spröd, enär det då bildade parakaseinet är olösligt. Den bildade mjölksyrade kalken sönderdelas i propionsyrad kalk jämte kolsyra och vatten. Den sålunda bildade kolsyran anses förorsaka piporna hos Emmenthaler-osten. Ostar med rikliga och väl utbildade pipor äro även rika på propionsyra. Sönderdelningen tillskrives propionsyrebakterier, som finnas i riklig mängd i gödseln. De hämmas i sin utveckling av större mängd koksalt och syra, varför för mycket saltade och sura ostar få ringa eller inga pipor och obetydlig halt av propionsyra. Den färska ostmassans huvudbeståndsdel är parakaseinkalk, och med ost-mognad menas framför allt dennas proteolys eller sönderdelning under vattenupptagande i enklare dels äggviteartade, dels andra ämnen. Fettet i osten sönderdelas mer eller mindre i glycerin och fria fettsyror (se Fett), och denna spaltning träffar företrädesvis de flyktiga fettsyrornas glycerider. De frigjorda fettsyrorna förena sig delvis med ur parakaseinkalk bildad ammoniak till i eter olösliga salter, dels sönderdelas de eller förflyktigas. Fettets sönderdelningsprodukter giva vissa ostslag deras ärom och smak.

Vid ostmognaden samverka olika enzym. Vissa av dem finnas i mjölken eller avskiljas av i denna levande mikroorganismer, andra tillföras med löpet. Även kunna mikroorganismer verka direkt sönderdelande utan att avskilja enzym. För ostens normala mognad fordras ej blott närvaron av vissa mikroorganismer och enzym utan ock att för dessas verksamhet gynnsamma villkor i avseende på graden av fuktighet, surhet, värme m. m. äro för handen. Dessa för ostens beskaffenhet så betydelsefulla faktorer skola regleras genom ystningens ändamålsenliga tekniska utförande.

Ostutbyte. Av 100 kg. helmjölk med 3 % fetthalt bör erhållas 8.5 kg. mogen ost, 0.3 kg. vasslesmör och 85 kg. vassla. För varje o. 1 % högre fetthalt kan beräknas ett ökat ostutbyte av 0.16 kg. Vid en jämförelse av smör- och ostberednings räntabilitet bör märkas, att driftskostnaderna i senare fallet äro något högre till följd av större personalbehov, dyrare lokaler och ostens längre lagringstid.

L. Fr. R.

Osteomalachi. Se Benskörhet.

Ostfluga, Piophila casei L., en 4—5 mm. lång, glänsande svart fluga med delvis rödgult881

ansikte och smutsgula ben. Larven, »ostmask», blir 8 mm. lång, är fotlös, vitgul och avsmalnande mot framänden. Hoppar genom att hastigt räta ut sin starkt krökta kropp. Pupporna 4—5 mm. långa, gulröda. Utvecklingen kräver omkring 3 veckor. Larverna uppträda i håligheter i ost, men även på andra matvaror, särdeles på feta ämnen. Larverna göra att osten blir blöt. Inmundigade kunna de framkalla illamående. Vid massuppträdande böra förrådsrummen noggrant rengöras med t. ex. fotogenblandat såpvatten. A. T—n.

Ostformar, vari ostar pressas, gjordes förr mest av trä, bestående av med band sammanhållna stäver eller av en tunn, böjlig träskiva, så att formens storlek kunde ändras genom inspänning. I Sverige begagnas numera så gott som uteslutande cylindriska formar av förtent järnplåt med lock, som kan sjunka ned i formen, då osten sammanpressas. Alla o. böra lämna vasslan avlopp, vilket vid plåtformarna sker genom hål i formens sidor.

Ostgrep. Ostform. Ostkniv.

Ostfrisisk boskap. Se Låglandsboskap.

Ostfärg. Av orleana (se d. o.) beredd o., som är den i norra Europa använda, ger rödgul färg och utgör en lösning av färgämnet i alkoholisk natronlut. Beredes fabriksmässigt, men numera aldrig i mejerierna. Av saffran (se d. o.) genom extraktion med brännvin beredd o, giver guldgul färg och användes i Sydtyskland och Schweiz.

Ostgrep, handredskap för ostmassans Törning! Se Ost.

Ostharpa, ostkniv, ostlyra, hand-redskap lör ostmassans brytning (se Ost). Numera användas huvudsakligen amerikanska ostknivar, bestående av i en ram infattade, lodrätt stående skarpa knivblad. Knivens längd växlar efter ostkarets djup, bredden plägar vara 15 cm. och avståndet mellan bladen 5—-8 mm.

56—213320. Lantmannens uppslagsbok.

Ostkar för ostberedning utgöres numera av ett träkar, invändigt försett med en beklädnad av förtent koppar- eller järnplåt, så att mellan

ytter- och innerväggen finnes~"ett mellanrum, i vilket ånga kan inledas för ystmjölkens pch ostmassans uppvärmning. Plåtbeklädnaden bör helst nå upp till karets övre rand. I bottnen finnes avlopp med en ventil antingen i den skålformiga bottnens mitt eller, om bottnen är kupig, vid dess sida. Ventilen bör sitta i plan med bottnen, så att den varken är i vägen vid rörningen eller lämnar något rum, vari ostmassa kan samlas. För ystning i stor skala brukas

Ost press.

Ostkar.8S?

även rektangulära ostvannor, i övrigt inrättade lika som ostkaren.

Ostkitt. Se Ost: Ostsorter.

Ostkniv. Se Ostharpa.

Ostkräkla, gammaldags redskap för ostmassans rörning. Se Ost grep.

Ostlyra. Se Ostharpa.

Ostmask, larver av ostflugan eller vanliga husflugan. Se Ostfluga.

Ostpress, vari osten pressas för att avlägsna vasslan och giva den sammanhang och form utgjordes förr mest av anordningar, i vilka osten sammanpressades genom pålagda tyngde^ eller genom hävstänger. I nutida mejerier användas fabrikstill ver kade pressar, dels enkla eller dubbla hävstångspressar med stativ, vari flere ostar kunna ställas över varandra och sammanpressas genom belastade hävstänger dels liggande pressar, i vilkas stativ ett flertal på kant liggande ostar pressas med en hävstång eller en skruv. (Fig. å föreg, sida.)

Ostpreussisk häst, ostpreussare. För Tyskland var Ostpreussen framför rikets övriga delar hästlandet och hade vid sekelskiftet 16

Ostpreussisk häst.

hästar på varje km2. På dess hästtam hade ryska orden under medeltiden utövat starkt inflytande i riktning mot ökad tyngd och grovlek. Därefter infördes lättare nästar. Medelpunkten för landets hästavel bildar det år 1732 av konung Fredrik Wilhelm I grundade stuteriet Trakehnen, vid vilket som föräd-hngsmaterial använts dels orientaliskt, dels (och senare uteslutande) engelskt fullblod Tack vare stuteriets ledning och målmedvetna åtgärder från statens sida har o. nått en storartad likformighet och jämnhet i typ och räknas som Tysklands ädlaste halvblod. Ar 1887 infördes hingstbesiktningstvång, och år 1882 utkom i:a bandet av Ostpreussisches Stutbuch

SS. edle*Halbblut Trakehner At>stammung. Efter olika orientaliska och engelska full-Dlodshmgstar, som använts, hava vid Tra kehnen bildats olika stammar, med skilda färger och olika typer, men i regel har ostpreussaren ett ädelt, vackert huvud, välfor-mad hals stark rygg, god revbensvälvning kraftiga, torra ledgångar, eleganta men jämförelsevis laga, vinnande rörelser, gott lvnne och stor uthållighet. En god soldathäst, men aven en uthållig, rask vagnshäst. Under världskriget har Trakehner-stuteriet skövlats av ryssarna och provinsens hästavel lidit men energiska åtgärder hava vidtagits för skadans avhjälpande. O. hava sedan tiden omkring sekelskiftet införts som förädlingsmaterial till Sverige. Av 146 statens avelshingstar voro 1920 blott 15 o. Wilh5 H__r

Ostamne har av gammalt betecknat ostens, mjölkens, karakteristiska äggviteämne ^ a s e* n' ™:en betecknar numera den i mjölken förefintliga föreningen av kasein med kalk, kaseinkalk eller basiskt kalcium-ämnent (MJÖlk' °St' Ä^vite^tade

Ottenbyras. Se Herrgårdsras.

Q ^IVf (u.n,s)' engelsk vikt, 716 eng. skålpund, be Mått, mal och vikt. Ovis. Se Får.

Ovoyitellin. Se Äggviteartade ämnen, I. 4 Oxalsyra, en organisk syra av sammansättningen 2COJH, kristalliserar i vita i vatten lättlösliga kristaller. Syrans kalcium-och kaliumsalt, oxalat, förekomma allmänt i växter Den ogynnsamma inverkan, som ensidig utfodring med blast, särdeles av betor har på kreaturen, har man tillskrivit dennas höga halt av o. (ända till 3—4 proc). Dels har syran direkt giftig verkan och framkallar utsot dels berövar den kroppen kalk, varmed den forenar sig till olösligt oxalat, varigenom benskörhet kan uppkomma. Dessa ogynnsamma verkningar motverkas genom blastens tvättning samt genom tillskott av foderfosfat som tillför kalk, liksom genom ökad utfodring av hö, halm och stoppande kraftfoder Oxe. Se Dragare, Nötkreatursskötsel Oxel, Sorbus, av kärnfruktväxternas familj, Pomaceæ, samsläkting med rönn från vilken den skiljer sig genom enkla blad. V a n-11 g o., S. scandica Fr., med inskuret flikiga under gråludna blad samt vita blommor o^ch röda, bärlika frukter, växer vild huvudsak-hgen pa kalkgrund (mest i Skåne och på Gottland) samt planterad och här och var förvildad litet varstädes i Göta-, Svea- och södra Norrland. Norsk o., 5. aria Crantz, skiljer sig från föreg, genom brett äggrunda, oflikade, under vitludna blad, växer sällsynt 1 Skåne, på Dal och Gottland. Finsko S hybnda L. 1. fennica Fr., utmärkt genom vid basen parbladigt delade blad, en mellanform mellan oxels och rönns bladform före-883

kommer vild i några skärgårdstrakter, särdeles i Roslagen, och i Finland. Dessa arter lämna ett mycket hårt, tungt virke (sp. v. 0,78), som är värderat för tillverkning av kuggar, träskruvar, block m. m.

Som parkväxter odlas även några utländska arter. En sådan är dvärg-o., 5. chamœmespilus Crantz, från Alperna, en vid Stockholm fullt härdig buske med rödaktiga blommor och röda bär. Oxel är även lämplig till häckväxt, särdeles utefter vägar, emedan den väl tål beskäring och damm, men den växer långsamt. Frö av vanlig o., sått på hösten, gror på våren, men eljes ligger oxelfrö vanligen ett år ogrott i jorden.

Oxelbär äro begärlig fågelföda och för-tjäna att tillvaratagas till hönsfoder.

Oxfordshiredown 1. Oxforddow n-ras, en engelsk fårras, som framgått av korsning mellan långulliga och kortulliga engelska slag, antagligen Cotswold- x Hampshiredown-raserna, möjligen med någon inblandning av Southdowns, samt därefter följande inavel. Dylika korsningsprodukter hade ådragit sig uppmärksamhet på slaktdjursmarknaden under beteckningen Down-Cotswold, men sedan 1850 hava de haft ovanstående benämning och år 1862 erkänts som egen ras, ehuru det dröjde ett tiotal år framåt, innan den vann önskvärd likformighet. Rasen är tämligen storvuxen, hornlös, vit utom å huvud och ben, som äro mörkbruna, ullen vit, medellång, grov, bildar en lugg i pannan, köttet gott, ehuru ej fint. Ullavkastningen av en vuxen tacka omkring 3 kg. pr. år. — Till Sverige infördes rasen först 1858, då en flock uppställdes på Alnarp, och har sedan vunnit spridning huvudsakligen i Skåne, där Jordberga-stammen varit dess förnämsta avelscentrum. Den når ej fullgod utveckling annat än där kraftigt

bete, ss. å klövervall, bjudes densamma och har därför utom Skåne mestadels ersatts av den något anspråkslösare Shropshirerasen.

Oxforddownbagge.

För godkännande vi'd den statsunderstödda premieringen fordras sedan år 1919 fen vikt av 75 kg. hos bagge och 60 kg. hos tacka.

Oxidas. Se Enzym.

Oxspilta. Se Skostall.

Oxtunga, tungras t. Se Rast.

Oxtungssvamp, Fistulina hepatica L., en på ekar växande tunglik svamp med brunröd knottrig överyta, köttrött inre och på undersidan tätt packat, först vitt, senare brunaktigt skägg av fria rör. Är en god matsvamp.

Oxycoccus. Se Tranbär.

Oxygenol. Se Antiseptiska medel.

p.

Packning av frukt. Se Fruktodling.

Padda. Se Groddjur.

Paddy. Se Ris.

Pæonia. Se Pion.

Palæmon. Se Räka.

Palmærfosfat framställes enligt av Wilh. Palmaer utarbetad metod på det sätt, att na-triumperklorat genom elektrolys uppdelas i syra, med vilken fosforsyran utlöses ur rå-fosfat, samt natriumhydrat, med vilket fosforsyran åter utfälles som två- eller trebasisk kalk med 36—38 proc. fosforsyra. (Se Präci-pitat.) Metoden har hittills icke kunnat användas med ekonomisk framgång, och gödselmedlet finnes därför ej i marknaden. Fosforsyrans löslighet är densamma som i annat kalciumdifosfat. Se Fosfat.

Palmett. Se Form träd.

Palmitin, Palmitinsyra. Palmitinsyra, $C_{15}H_{31}COOH$, en fet organisk syra, kristalliserar i vita, i vatten olösliga, i varm alkohol och eter lättlösliga fjäll, smälter vid + 620., Dess triglycerid (förening av 1 molekyl glycerin med 3 mol. palmitinsyra) eller palmitin utgör jämte stearin och olein huvudmassan i flertalet naturliga fettarter och jämte stearin massan i de vanliga stearinljusen. Alkalisalter ingå i såpa och tvål. Se Fett, Såpa, Tvål.

Palmkärnmjöl, avfallet efter fetts extraktion ur oljepalmens kärnor. Användes som kraftfoder. Se Oljekakor: Palmkakor.

Palsternacka, Pastinaca sativa L.; av de884

flockblomstriga växternas familj, Umbelli†eræ, utmärkes av enkelt parbladiga, glatta blad, blomflockar utan svepen, blommor gula, delfrukter platta med smala lister, 1,000 st. väga omkring 5 g. Växer vild i södra Sverige, liksom i allmänhet i Europa, på torr mark, vägkanter o. s. v. och odlas allmänt för sin köttiga, välsmakande rots skull, i Sverige så gott som endast till människoföda, men den är även en

utmärkt foderrotfrukt. Utsädesmängd omkr. 10 kg. pr ha. Sås sent på hösten eller tidigt på våren i rader med omkr. 30 cm. avstånd, myllas grunt. Skötes och skördas som andra rotfrukter (se Rotfrukter: Odling). Rötterna tåla vinterkölden och kunna därför för vårbehovet lämnäs kvar i jorden på hösten. I köks-trädgärden odlas 1 n. mest de korta, platt-runda och Jersey-p. samt de halvlånga stu-dent-p:, på- åker mest stora långa, vilka kunna lämna omkring 25 ton rötter och 2,5 ton blast pr ha. Fröodling förekommer föga i Sverige men möter inga hinder. Fröna odlas helst på sticklingplantor; frukterna böra skördas i den mån de mogna, ty de avfalla lätt. Skördemängd 1,200—1,400 kg. frö pr ha.

Panachering. Se Brokbladighet.

Panaritium. Se Klövsjukdomar.

Pandalus. Se Räka.

Pandion. Se Fiskgjuse.

Panel, anbringas å väggar, tak etc. för åstadkommande av en jämn och vacker yta samt för höjande av isolationsförmågan. Den utföres vanligen av 1—2,4 cm. hyvlade bräder. På takstolar anbringas dylik p. vanligen av 2.4 cm. spontade bräder som underlag för en del taktäckningsmaterial, såsom papp etc. Under bjälklagen i boningshus anbringas vanligen p. (underpanel). Skola bräderna vara synliga, användas hyvlade och spontade sådana, skola taken däremot kalkputsas, anbringas s. k. spräckpanel. Härtill användas vanligen 2,4 cm. ohyvlade bräder, som anbringas med 1 cm. mellanrum. Överstiger brädernas bredd 10 cm., skola de spräckas på mitten. De måste nämligen ha säll-mån, ty under putsningen draga de till sig fuktighet från bruket och svälla ut. Har icke svällmån beräknats, uppstå då sprickor i putsen. Även som inklädnad av timmer-och plankväggar användes p. För erhållande av jämna ytor och för större isolationsförmåga mot temperaturen panelas dylika väggar vanligen såväl in- som utvändigt. Då väggen är tillräckligt hoptorkad och alla hop-fogningar väl diktade, anbringas p. liksom för tak; bräderna kunna antingen lämnas synliga eller förses med kalkputs. Utvändig panel bör helst anbringas i stående riktning och med så få utsprång som möjligt. Utspringande paneldelar, särskilt sådana, som komma i horisontell led, angripas jämförelsevis snart av röta. Fotpanel (golvsockel) anbringas i alla boningsrum eller därmed jämförliga lokaler. Härtill användes vanligen en 2.4 cm. bräda, profilerad i överkanten. Bröstpanel anbringas liksom föregående, men endast i lokaler med större anspråk. Den består vanligen av ramstycken och fyllningar samt sträcker sig upp till fönstrets underkant. Bröstpanel anbringas stundom endast i fönsternischer. Jfr Brädfodring. L. N. Gramén.

Panicum. Se Hirs.

Panna. Se Huvud.

Pannor, fyllda. Se Galla 2., Spatt.

Pannsten. Se Ånglokomobil 1: Ångpannan.

Panoiis. Se Tallfly.

Papaver. Se Vallmo.

Papp. Den för byggnadsändamål viktigaste pappsorten är a s f a 11 p a p p, d. v. s. papp indränkt med stenkolstjära. Denna övergår så småningom genom oxidation till asfalt, varigenom pappen blir eldsäker. God takpapp skall vara seg och fri från ytbeläggningar. Asfaltpapp tillverkas i banor om 15 m. längd och 0,6—1,25 m. bredd samt föres i marknaden i rullar. Den användes huvudsakligast till taktäckning samt till isolering å grunder. Då takpapp användes som undertak för an-

nat taktäckningsmaterial, såsom tegel o. dyl., brukas en tunnare sort, underlagstakpapp, vilken föres i marknaden i likhet med föregående. Luktfri impregnerad papp användes huvudsakligast till träväggar och anbringas under panelen samt till trossning. Den föres i marknaden i rullar innehållande 15 m. i längd och vanligen 1,20 m. bredd. Dessutom förekommer vanlig spännpapp, som användes för underberedning vid tapetsering av träväggar samt för pappspända tak. Alla pappslag förekomma i en del olika tjocklekar. För takpapp jfr Tak: Taktäckningsmaterial.

L. N. Gramén.

Pappersved (trämasseved, massa v e d) av gran eller tall är råmaterial för pappersmassefabrikation. Bägge trädslagen användas till sulfat- och mekanisk massa, medan sulfitmassa framställes endast av gran. Prima p. bör vara i möjligaste mån fri från blånad och röta, ej för storkvistig och krokig, samt jämnkapad i ändarna och vanligen randbar kad. Den säljes antingen per Im3, i vilket fall den avmätes i 2,3 eller 4 m. längder, eller per kubikfamn i 6 eller 12 fots längder eller per verklig kubikfot i vanliga timmerlängder, då kubikmassan för varje klamp vanligen utrönes genom mätning av längd och mittdiameter. Toppdiametern bör ej understiga 3 eng. tum. Grövre klampar än 7 a 9 tum betalas i regel bättre som timmer. èf M. J. Dft.

Paradisäpple. Se Dvärgträd, Äpple.

Paraffin, blandning av fasta kolväten, erhållen genom utkristallisering av den tjockaste återstoden vid destillation av bergolja. (Se d. o.) En vit, vaxlik, smak- och luktlös massa, som smälter vid 450 eller högre gradtal och vid stelnandet bildar ett för luft och vatten ogenomträngligt lager. Användes därför att smälta över sylt och andra konserver för att utestänga luft samt mögel och bakterier liksom även för att skydda ost för mögel och avdunstning. Se Ost.

Parakasein. Se Ost, Äggviteartade ämnen.

Paralysi. Se Lamhet.

Parasit, snyltare, betecknar växt eller djur, som hämtar sin näring från annan levande organism, som då betecknas som värdväxt eller värddjur.

1. Parasiterande växter utmärkas därav, att de sakna bladgrönt (se d. o.) och därför ej kunna själva bereda sin näring. Jämte sådana helparasiter finnas även halvparasiter, vilka innehålla bladgrönt och själva assimilera oorganisk näring men därjämte även hämta näring från andra växter. Sådana äro misteln, som växer på en del lövträds stammar, samt några till skeplingväxterna hörande örter, ss. skepling, höskallra, rödtoppa och ögontröst (se d. o.). Helparasiter förekomma i mycket litet fåtal bland

de högre växterna i Sverige, blott den här sällsynta misteln och snärj arter (se Snärja), utan huvudsakligen bland svampar och bakterier. Dessa förorsaka i regel skada på värden genom att beröva honom näring, framkalla sjukliga bildningar eller förstöra de angripna vävnaderna och förorsaka därigenom sjukdom och död. Flertalet smittsamma växt-och djursjukdomar förorsakas av dylika parasitiska svampar eller bakterier. Som allmänna och bemärkta dylika parasitära sjukdomar må nämnas, hos växter: rost, sot, strimsjuka, potatissjuka, klöverröta, mjöldagg, frukträdmögel; hos djur: pest, kolera, kvarka, strålsvampsjuka, smittsam kastning, rödsjuka, tuberkulos m. fl.

Åtskilliga växtparasiter kunna även leva som saprofyter (se d. o.), d. v. s. hämta sin näring även från döda växt- och djurämnen. Sådana fakultativa parasiter äro t. ex. fusarier, sot- och sotdaggsvampar m. fl. Det finnes dock även parasiter, som gagna värdplantan genom att bereda henne näring. Hit höra synibiotiskt levande svampar och bakterier och lavar, som äro föreningar mellan alger och svampar. Mykor-r h i z a-bildningarna eller närings beredande svampvävnader på träds rötter samt framför allt baljväxtbakteriers symbios med baljväxter i dessas rotknölar äro ock dylika bolag mellan parasit och värdplanta.

2. Parasiterande djur. Bland den stora mängd djurarter, som leva som parasiter i djur, framkalla åtskilliga verkliga sjukdomar hos värddjuret; sådana äro binnikemaskar, leveriglar, som förorsaka igelsjuka, de protozoer som förorsaka frossa och sommarsjuka m. fl. (Se d. o.) Andra parasiter göra skada blott genom att leva på andra djur eller växter och av safter, som de suga ur dessa, ss. skabb, fästing, bromslarver, loppor, löss hos djur samt sköld- och bladlöss m. fl. hos växter. Vissa parasiter, som angripa skadeinsekter, bidraga verksamt att inskränka dessas härjningar. Se Insekter, Tvåvingar, Steklar. Om de olika slagen av parasiter, deras sätt att uppträda, de sjukdomar de förorsaka och medlen att bekämpa dem, se deras namn samt Desinfektion och Insektdödande medel.

Parasitflugor. Se Tvåvingar.

Paratuberkulos är en sjukdom hos nötkreatur, förorsakad av en med tuber kelbacillen närbesläktad bakterie. Sjukdomen, som är lokaliserad till tarmarna, yttrar sig företrädesvis i stark avmagring och häftig diarré. Den är i allmänhet långvarig och kan vara i flere månader. Sjukdomen är stationär på de normandiska öarna och har även uppträtt i vårt land bland därifrån importerade djur (Jerseyboskap). E. N—m.

Pärer stån g. Se Betsel.

Paré si. Se Lamhet.

Parisergrönt. Se Insektdödande medel.886

Pärm, gammalt hömått. Se Mått: Rymdmått..

Parmän. Se Äpple.

Parning. Se Betäckning.

Parus. Se Mes.

Passer. Se Fink.

Passgång. Se Gångart.

Passiva. Se Bokföring, Balansräkning.

Pastinaca. Se iPalsternacka.

Pastörisering betecknar en uppvärmning av en vätska till en sådan temperatur, att en större eller mindre del av de i densamma ingående bakterierna dödas. Med mjölkpastörisering avses sålunda att döda dels sjukdoms-alstrande bakterier, dels sådana, som äro till hinder för mjölkens och de av densamma beredda produkternas hållbarhet. Man skiljer emellan h ö g- eller korttidspastörisering samt 1 å g- eller långtidspastörisering. Den förra består i en kort uppvärmning till minst 80° C, den senare i en uppvärmning till 630 C. under 30 min. Högpastörisering har hittills varit allmännast, därför att den är bekvämast, minst tidsödande och kan kontrolleras med Storchska provet (se Mjölkprovning). Då högpastöriserad mjölk förändras, så att den blir mindre användbar för yst-ning, och även får kokt och bränd smak och därigenom blir mindre användbar som konsumtionsmjölk, har man, där nämnda förändringar äro till olägenhet, på senare åren börjat övergå till långtidspastörisering. Genom det senare pastöriseringssättet dödas också alla smittsamma bakterier och ökas hållbarheten hos mjölken, utan att den förändras till smak och gräddsättningsförmåga och utan att dess ystningsförmåga menligt påverkas.

I mindre omfattning kan uppvärmning av mjölken försiggå i ett kärl, som sättes direkt över en fyr eller nedsänkes i varmt vatten eller, där en mindre vattenutspädning icke är oläglig, genom direkt inledande av ånga. I mejeridriften användas dock numera allmänt för ändamålet konstruerade apparater, i vilka ånga användes för uppvärmningen, men icke kommer i direkt beröring med mjölken. De numera mest brukliga pastörise-ringsapparatern a eller pastorer bestå av ett cylindriskt eller paraboloidformat kärl av förtent kopparplåt, omgivet och förbundet med ett yttre kärl av järnplåt, utåt beklädd med isolering. I mellanrummet emellan kärlen inledes ånga. Mjölken inledes genom innerkärlets botten, sättes i roterande rörelse av en i kärlets botten lagrad omrörare, uppvärmes under sitt lopp upp mot avloppet, anbringat upptill och på sidan av det inre kärlet. I avloppet anbringas en termometer för temperaturens kontrollering. Liknande apparater användas även vid lågpastö-riseringen, men uppvärmningen sker då endast till 630 C. För att denna temperatur skall kun-

na bibehållas under 30 min., samlas och omröres mjölken i ett kärl, långtidspastöriserings-vannan, som är isolerad och även försedd med anordningar för uppvärmning, ifall temperaturen skulle nedgå. Först 30 min. efter det den sista mjölken inletts i denna, får tömning och kylning börja. Då det vid pastö-

Pastor.

risering av större mjölkmängder skulle vara alltför tidsödande att använda ett enda kärl, framställes detta numera delat i 3—4 celler, som efter varandra fyllas och tömmas, dock så, att ingen cell tömmes förr än 30 min. efter det dess fyllning avslutats, öppnandet och slutandet av till- och avloppen från de olika cellerna sker ännu vanligen för hand, men automatiskt öppnande och slutande vannor ha även blivit konstruerade. • Regenerativapparater. En betydande värmebesparing, omkring 50 %, kan göras vid pastörisering därigenom, att en del887

Yttermantel. Ångdom.

Baltics regenerativpastör isärtjagen,

av den värme, den pastöriserade mjölken innehåller, uttages för uppvärmning av den kalla mjölken, innan denna ingår i pastören. Apparater konstruerade för detta ändamål kallas regenerativapparater. Regenerativet kan vara skilt från pastören, s. k. regenerativförvärmare, eller sammanbyggt med densamma, s. k. regenerativpastö-r e r. Av förra slaget användes företrädesvis det s. k. rörregenerativet, bestående av ett större eller mindre antal över varandra lagda rör, vid ändarna förbundna, så att mjölken kan ledas från det ena till det andra. Den kalla opastöriserade mjölken ledes, innan den insläppes i pastören, uppifrån nedåt på rörens yttersidor och efter att i pastören hava blivit uppvärmd till pastöriseringstemperaturen tillbaka till regenerativet, men nu ini rören nedifrån uppåt, och avgiver här en del av sin värme till den utanpå rören nedrinnande kalla mjölken. Såsom exempel på en regenerativpastör, av vilka det numera finnes en mängd olika fabrikat, kan anföras Baltics regenerativpastör. Denna består av en på ett stativ fastgjord ångdom, genom vars centrum är ledd en vertikal axel. Denna uppbär upptill en klockformad, ångdomen omgivande del, som roterar under pastöriseringen och ej når Anda ned till stativet. Utanför omrör arklockan är anbringad en klockformad yttermantel, med tvingskruvar fastgjord vid stativet. Mjölken insläppes i den upptill på ytter-

manteln anbringade tilloppstratten, ledes härifrån till den med hål försedda trattfor-

Omrörar klocka.

miga fördjupningen ovanpå omrörar klockan, inkommer ji rummet emellan denna och ångdomen, uppvärmes så, att den, då den viker om omrörärklockans undre kant, har antagit pastöriseringstemperaturen. Härifrån ledes mjölken uppåt emellan omrörar klockan och yttermanteln samt avgiver härunder en del av sin värifcie till den på insidan om omrörar-klockan nejdrinnande mjölken, innan den avgår genom utloppet upptill på yttermanteln.

L. Fr. R.

Lagstadgande om pastörisering. Genom K. K. 12/8 1915, ändrad 17/3 1922, är utlämning från mejeri i Kristianstads och Malmöhus län av mjölk, kärnmjölk eller vassle till I kreatursföda, som icke uppvärmts till minst 8o° C, förbjuden samt stadgas, att separatorslammet skall brännas. Provtagning skall ske minst 2 ggr. i månaden genom allm. åklagarens försorg eller av annan på uppdrag av K. B. Enligt lag 17/s 1921 kan K. Maj:t efter framställning av hush.-sällskap och landsting utfärda förbud för visst hush.-sällskaps område att

från mejeri till föda för nötkreatur eller svin utlämna mjölk eller kärnmjölk, som icke uppvärmts till minst 80° C. Om tillfälligt hinder för p. uppkommer, skall mottagare av mjölken underrättas.

Pastöriseringsprov. Se Mjölkprovning, 3. c.

Påta. Se Fiskeredskap, I. 2.888

Paternosterverk, uppf ordrings verk, som består av ett ändlöst band eller en ändlös kedja med därå fästa skopor eller medbringare. Bandet eller kedjan löper över ett övre och ett nedre hjul, vid vilket senare dess skopor passera genom en behållare med den vara, som skall uppfordras. Härvid fyllas skoporna efter varandra och tömmas åter, när de passera banans övre vändpunkt. P. användes vid mudderverk, för transporter t. ex. av spannmål inom hus samt i tröskverk m. m.

Pavo. Se Påfågel.

Pedicularis. Se Kärrspira.

Pediculus. Se Ohyra.

Pedigree, stamtavla, upptagande ett föräldrapars avkomma genom flera släktled. Jfr Antavla. Med p.-förädling betecknas förädlingen av en växtsort, då den utvalda stammen utgör en renodling av avkomman från en enda växtindivid, varigenom sj älv-befruktande homozygota sorter kunna erhållas fullt ensartade. Som pedigreedj ur betecknas vanligen djur av fullt ren ras, vars härstamning är styrkt genom stambok. >

Pedologi, marklära. Se d. o.

Pegomyia. Se Betfluga.

Pektas. Se Enzym 2., Pektinämnen. ,

Pektin. Se Pektinämnen.

Pektinjäsning. Genom inverkan av olika bakteriearter, såväl aeroba som anaeroba (se Bakterier), sönderdelas pektinämnena, som i växtvävnaderna sammankitta cellulosafibrerna, varvid dessa frigöras från varandra. Denna process använder man sig av vid rötning av lin och hampa (se d. o.). Chr. Barthel.

Pektinämnen äro amorfa kolhydrat, som ingå i växternas cellväggar, särskilt i saftiga rötter, men även finnas lösta i mogna frukters saft. De hava slemmig eller geléartad beskaffenhet (växtslem) eller övergå efter kokning eller inverkan av ett enzym, pektas, till sådan och utfällas i sådan form av alkohol, och kalksalter. De sönderdelas (hydrolyseras) lätt till sockerarter (pentoser). Betor, morötter och linfrö innehålla mycket p., vilka även äro de karakteristiska beståndsdelarna i fruktgelé. Vid foderanalysen medräknas de bland de kvävefria extraktämnena.

Pektos, pektinämne, som innehålles i växternas cell mellanväggar och vid fruktmognaden övergår i lösning.

Pelargonium, ett till nävornas familj, Geraniaceæ, hörande släkte, som skiljer sig från det närstående nävesläktet bL a. genom något olikformigt ställda kronblad. P. zonale W., med runda, grunt inskurna blad, som på översidan hava en mörkare gör delfor mig rand, odlas i en mängd olika former, bland vilka de s. k. scharlakanspelargonierna höra till de vanligaste rabattväxterna. De tåla ej frost, varför de förökas (genom sticklingar) och övervintras inne och utplanteras på försommaren.

G. L—d.

Peluschken (pelusker). Se Ärter.

Pembrokeshire-ras. Se Nötkreatursskötsel.

Peritficillium. Se Mögel.

Pennisetum. Se Hirs.

Pen se. Se Viola.

Pentas. Se Pentosaner.

Pentosaner, kolhydrat, bestående av en sammanslutning av enkla kolhydrat med 5 kolatomer, pentoser, $C_5H_{10}Ö_5$. Likna cellulosa men sönderdelas lättare i motsvarande enkla kolhydrat. P. förekomma allmänt jämte cellulosa i växternas cellväggar, i ved- och bastceller (xylan, vedgummi, halmgummi), i kli och åtskilliga andra, äldre växtdelar. De bestämmas vid kemisk analys genom att de vid destillation med utspädd saltsyra övergå till furfurol. En mindre del kvarstannar vid foderanalys i växttråden, men det mesta upplöses och medräknas i de kvävefria extraktämnena. Deras värde i näringen är ej utredd. P. utgöra-i halm omkring 20, i hö 17, i vetekli 15, i blandsäd 11 och i oljekakor 6—13 % (enl. Storch).

Pepparling, liktydigt med riska, se d. o.

Pepparrot, Nasturtium 1. Cochlearia armo-racia Fr., en mångårig korsblommig ört, fam. Cruciferæ, utmärkt genom en lång, jämntjock, köttig rot, långsträckta blad, hög, räfflad, stjälk med talrika vita blommor. Odlas för sin rot, vilken har skarp smak och lukt, och förekommer här och var förvildad. Går bäst till på en djup, starkt gödslad, mullrik jord. Omkring 40 cm. långa rotstycken, s. k. strängar, som kvarlämnats vid föregående skörd, nedläggas med 25 cm. avstånd antingen tvärsöver 60 cm. breda sängar eller i längsrader. Strängarna böra vara jämntjocka och släta; förefintliga smårötter avgnidas med en ylletrasa, och ändarna avskäras snett. Fårorna i tvärraderna göras något sluttande, och strängarna läggas med storändarna högst, vända skiftes vis åt ena och andra sidan av sängen, 5 cm. från kanten och täckta av jord till ungefär 4 cm. djup. Därefter avmätes en alnsbred gång, varur jorden användes att förhöja nästa rad, som planteras på samma sätt. Under sommaren hålles landet väl rent från ogräs. I början av juli sker s. k. tjuv.ning, d. v. s. strängarna blottas, alla överflödiga bladskott samt sidorötter bortputsas med kniv eller genom gnidning med en ylletrasa, och blott de vid strängens nedre ändar sittande rötterna lämnas orörda för att lämna plantan näring; därefter täckas åter strängarna. I oktober skördas p., som därvid lösskäres från sina sidorötter, strängar, som lämnas i jorden till nästa vår att då användas till förökning. Roten kan utan skada ligga i jorden över vintern, och vad som ej behöves förr än på varen, kan därför lämnas i jorden. Vid grävningen' för den nya planteringen på våren borttagas noga alla rötter; de kvarblivna uppväxa och889

bliva ett besvärligt ogräs. Rötterna förvaras som andra rotfrukter under vintern.

(G. L—d.) H. J. Dft.

Pepsin. Se Enzym, Matsmältning.

Peptid. Se Äggviteartade ämnen.

Pep t on. Se Äggviteartade ämnen.

Percheron-häst, en tung, kallblodig fransk hästras, benämnd efter grevskapet Le Perche, väster om Paris. Han är en grov arbets- och omnibushäst, men av ädlare typ än Ardenner-hästen. Rasen infördes till Sverige på 1840—50-talen och vann ej så liten användning som förädlingsmaterial, särskilt i Närke och Västergötland. Ehuru resultatet härav ansågs vara gott, fortsattes ej denna avel.

Perdix. Se Rapphöns. Vaktel.

Perenn, flerårig. Perenna blomsterörter, som kunna uthärda vintern i det fria, hava på senare tider börjat att i allt större utsträckning användas på blomsterrabatter, delvis av det skäl, att de kunna kvarstå år efter år. De äro billigare, kosta mindre arbete och gå säkrare till än i-åriga blomväxter. Se Blomsterodling.

Peridermium, blåsrost. Se Rostsvampar, Törskat e.

Perilla, ett till de läppblommigas familj, Labiatæ, hörande örtsläkte, hemmahörande i Asien, odlas på rabatter som bladväxter. Vackrast och mest använd är P. nanhinensis Dec, med bruna—brunvioletta, metallglänsande, ofta brokiga blad. Plantor uppdragas av frö i bänk och utplanteras på försommaren på kalljord. G. L—d.

Periodhygge, beteckning för i vissa perioder indelad avverkning.

Peritonit. Se Bukhinneinflammation.

Peronospora. Se Bladmögel, Lökmögel.

Peroxidas. Se Enzym 4.

Perrisia. Se Gallmygga.

Persilja, Petroselinum sativitm Hof fm., av de flockblomstrigas familj, Umbelliferæ, utmärkt genom glänsande, 3-dubbelt pardelade blad, allmänna och enskilda svepen (jfr Vildpersilja) under de sammansatta flockarna, gröngula blommor samt rundade delfrukter med låga åsar. Hela växten har svag kryddlukt. P. är inhemsk i s. Europa och har sedan gamla tiden odlats som kökskryddväxt. Den odlas i 2 huvud varieteter:

a. Rotpersilja, vilkens rot användes likasom palsternackor; även bladen användas; odlas mindre allmänt.

b. Bladpersilja, odlas i flere sorter, dels med släta, dels med krusiga blad.

P. bör, för att lämna rik och frodig skörd, odlas på näringsrik, helst förra året gödslad jord. Sås vanligen på våren men för tidig skörd även på hösten, helst i rader med 20 cm. avstånd. Rotpersilja övervintrar uppåt landet ej säkert utan täckning och vinterförvaras i stuka eller källare. Till fröskörd utplanteras rötter på våren. Blad-p. är något vintersäkrare men bibehåller ej bladen väl annat än under betäckning, t. ex.

med bänkfönster. Odlas numera i stor skala i hus för vinterbehov. Den lämnar frö andra sommaren. Fröet bibehåller grobarheten rätt väl i 2—3 år. (G. L—d.) H. J. Dft.

Petroleum. Se Bergolja, Insektdödande medel: fotogenemulsion.

Petromyzon. Se Nejonögon.

Petroselinum. Se Persilja.

Petunia ett till nattskattornas familj, Sola-naceæ, hörande växtsläkte, utmärkt av helbräddade blad, klibbig behåring och stora, trattlika ensamma blommor i bladvecken. Av detta släkte, som härstammar från Amerika, odlas en hybridform, P. hybrida Hört, med praktfulla enkla eller dubbla blommor, vilkas färg växlar från vitt till mörkt violett. Plantor uppdragas i bänk och utplanteras på försommaren. G. L—d.

Phædon. Se Senapsbagge.

Phalaris. Se Rörflen.

Phaseolus. Se Böna.

Phasianus. Se Fasan.

Philadelphus. Se Schersmin.

Phleum. Se Timotej.

Phlox, amerikanskt växtsläkte av fam. Polemoniaceæ, utmärkes av helbräddade, motsatta blad samt blommor med tallriksformigt utbrett bräm och smal pip, samlade i stjälkens topp. För sina vackra blommor odlas flera arter, mest följande: hös t flo x, höstsyren, P. hybrida Hört, vartill höra under odling uppkomna hybrider, som även gå under namnen P. perennis, decussata och paniculata, äro mångåriga, mycket härdiga, på eftersommar och höst blommande sorter med stora blommor i från vitt till rött och violett växlande färg. Förökas lätt genom sticklingar pä försommaren eller genom delning på eftersommaren. P. divaricata L. är också en flerårig men lågvuxen, blåblommig art, som blommar rikt på varen. P. verna Sw. är en likaledes låg, vårblommande art med röda blommor. Sommarflo x, P. Drummondi Hook., är en i-årig art, som odlas i en mängd låga eller medelhöga sorter i växlande färgtoner från vitt till rött och violett. De båda senare arterna sås i bänk.

G. L—d.

Phragmites. Se Bladvass.

Phyllobius. Se Lövvivlar.

Phyllopertha. Se Ollonborre.

Phyllotreta. Se Jordloppor.

Phytophtora. Se Bladmögel, Potatissjuka.

Pica. Se Kråkfåglar.

Picea. Se Barrträd, Gran.

Picus. Se Hackspett.

Pieris. Se Kålfjärilar.

Pik. Se Fiskeredskap, V.

Pil, vide, sälg, Salix, ett ytterst artrikt släkte av träd och buskar, hörande till pilfamiljen, Salicineæ, och utmärkt av nakna, enköniga blommor med hela skärmfjäll, samlade i han- och honhängen på olika stånd. Deras små, fjunbärande frön förlora snart sin gro- &90

barhet, men förökningen sker lätt genom sticklingar. Flertalet arter växa företrädesvis på fuktig mark.

Pil- och sälgarter äro snabbväxande med vit och lös ved av ringa virkes- och bränslevärde, men åtskilliga växa med långa, smidiga vidjor, som äro tjänliga till korgflätning eller tunnband. Många odlas också som prydnads- eller häckväxter. Alla lämna de bien riklig tillgång på honung och frömjöl på våren. Som korgpil odlas de grov vuxna 5. viminalis L. (egentlig korgpil), 5. dascylados Wimm. och S. grandifolia Ser., vilka även passa till häckar, den gulbar-kiga mandelpilen, S. triandra L., det blå-daggiga daggvidet, 5. daphnoides Vill., och purpurvide, 5. purpurea L., -som lämnar de finaste vidjorna. Som alléträd odlas (särdeles i Skåne) v i t p i 1, 5. alba L., vars grenar skördas till bränsle, samt dess varietet silverpil, var. splendens sibirica, m. fl. Jämte flertalet av dessa odlas många andra som parkträd; bland vilka 5. alba vitellina pendula, S. elegantissima Koch, S. daphnoides angustifolia Wimm. äro vackra hängträd.

Odlingen av korgpil, som i åtskilliga av kontinentens länder drives i stor omfattning och fått stor ekonomisk betydelse, har trots åtskilliga försök icke fått någon avsevärd utveckling i Sverige, som till största delen fyller sitt behov av korgvaror och korgvidjor genom införsel. Försök hava dock visat, att pilodlingen kan med framgång bedrivas även hos oss. Den bör ske på lös jord, där grundvattenståndet kan hållas på omkring 1/2 m. djup, vartill jorden avdikas — och bearbetas. För att giva lönande skörd bör jorden gödslas före planteringen med kreatursgödsel samt under beståndets växttid årligen eller med några års mellantid med konstgödsling med kalisalt på hösten och kvävegödsling på våren. Planteringen sker med sticklingar, som skäras något kortare än den bearbetade jordens djup, sättas på våren helt ner i jorden eller med blott toppen nående över denna, i rader på omkr. 40 cm. avstånd och med 20 cm. avstånd i raden. Odlingen hålles genom häckning väl ren från ogräs. Vidjorna skäras, till korgflätning 1 år, till tunnband 2—3 år gamla, på hösten efter bladfällningen; första gången invid markytan, sedan varje år något högre än förra gången. Åtminstone i sydligare länder kan man vid rationell skötsel skörda vidjor av en pilplantering i en mansålder. Litt. J. Berzelius, Handbok i pilodling. Vadstena 1888.

Pilaster, mur- 1. väggpelare. Se Strävpelare.

Pilbladsstekel, Pteronidea salicis L., är en stekel, vars nära tumslånga, gröna, delvis gula, tätt svartprickiga, svarthuvade larv ibland förekommer i oerhörda massor på vanl. glatt-bladig pil och poppel. Larverna bekämpas lätt genom besprutning med arsenikgifter, se Insektdödande medeL A. T—n.

Pilglansbaggen, Phyllodecta vitellina L., en 4—5 mm. lång, bronsgrön, oval skalbagge, som jämte de svarta larverna skada pil- och poppel bl ad; larverna alltid koloni vis på bladens

undersida. Besprutning med arsenikgifter, se Insektdödande medel. A. T—n.

Pilk. Se Fiskeredskap, IV.

Pilokarpin. Se Alkaloiden

Pilört. Se Knäa.

Pimpelkrok. Se Fiskeredskap, IV., Pimpling.

Pimpernell, Poterium Sanguisorba L., en till rosenfamiljen, Rosaceæ, hörande mångårig, väl fotshög, rödaktig ört med parbladiga blad med rundade småblad, runda grönröda blomax med karmosinröda märken och hängande ståndarknappar. Förekommer här och var i södra och mellersta Sverige sparsamt på torra backar. Bladens smultronartade lukt har tidigare kommit dem att användas som sallat och vinkrydda, örten ätes gärna av kreaturen, och då bladen hålla sig gröna över vintern, lämnar den både tidigt och sent bete, varför den ock förordats till insådd i betesmarker -— vilket dock icke blivit verklighet.

Pimpinella. Se Anis, Backanis.

Pimpling, vintermete med pimpelkrok. Genom vakar på isen nedsläppes reven med den i form av en liten fisk av metall med vidfäst krok gjorda blinken eller pimpelkroken till nära botten, och med små svängningar av det omkr. 1/2 m. långa pimpelspöt hålles pimpelkroken i rörelse.

Pincering. Se Fruktodling: Beskärning.

Pingborre. Se Ollonborrar.

Pingstlilja. Se Narciss.

Pinguicula. Se Tätört.

Pinnhöftat. Se Kors.

Pinnmo. Se Grusjord.

Pinus. Se Barrträd, Tall.

Pion, Pœoniat (ett till sippväxterna, fam. Ranunculaceæ, hörande släkte, utmärkt av stora blommor med 5 kvarsittande foderblad, och 2—5 baljkapslar. Flera arter och hybrider odlas som prydnadsväxter i en mängd sorter, dels enkla, dels oftast starkt fyllda. Gamla i odling äro den sydeuropeiska P. officinalis Retz, »b o n d p i o n», »b o n d r o s», >>p i n g s t r o s», vilken har lansettlika blad-flikar och vita eller ljusröda blommor, samt P. tenuifolia L., »d i 11 p i o n», från S. Europa och tillgränsande delar av Asien, igenkänd på jämnbreda bladflikar och scharlakansröda blommor." I senare tid har införts luktpion, P. chinensis 1. hybrida Hört., omfattande en mängd sorter, .som anses härstamma från P. albiflora Pall. från Ostasien. Den har vita-gula-ljusröda, välluktande blommor. Dillpionen blommar tidigt på försommaren, den sistnämnda något senare. Pioner äro mycket vinterhärdiga och förökas lätt genom delning. Frösådd ger enkelblommiga exemplar.

(G. L—d.) H. J. Dft.

Pionea. Se Kålmott.891

Piophila. Se Ostfluga. ,

Pioskop, laktoskop. Se Fettbestämning, Mj ölkpro vning.

Pipa. Ordet användes för att beteckna hästens skenben.

Pipbildning. Se Ost.

Piperin. Se Alkaloid.

Piphas kallas en ansvällning på själva hasspetsen, förorsakad av en genom tryck eller slag framkallad inflammation i en på hasspetsen liggande slemsäck. Har trycket eller slaget verkat hårdare, kan en akut inflammation uppstå och hasen uppsvälla starkt och en böld bildas i slemsäcken. Betydlig halta kan då uppstå, tills bölden öppnats, men försvinner sedan snart. Vanligen är inflammationen kronisk, varvid vätskeansamlingen småningom ökas och svulsten kännes mjuk och föga ömmande. Den medför i sådant fall ingen olägenhet utan är att betrakta endast som ett skönhetsfel. Till en början användes isomslag eller Burows lösning och i långvariga fall ingnidning av jodtinktur eller hudretande salvor; vid böldbildning dessutom vanlig sårbehandling, sedan bölden öppnats. Jfr Stolls vamp. E. N—m.

Pipkrake, isbildning i jordytan, varigenom ytjorden upplyftes och däri befintliga rötter avslitas. Inträffar vid nattfroster på våren i starkt vattenhållande jord. Förhindras eller åtminstone inskränkes genom jordens avdikning.

Pipranka. Se Aristolochia.

Piroplasma. Se Blodstallning.

Pissodes. Se Tallkottvivel.

Pisum. Se Ärter.

Pitprops, props, mintimmer, gruv-stolpar, gruvstöttor, varav en betydlig utförsel äger rum till England till stöttor i kolgruvor, tillverkas av såväl tall som gran och i växlande längder med en minsta toppdiameter av 3 (sällan 21/2) eng. tum (=-. 7.6—6.4 cm). P. bör vara fri från utpräglad röta, rak, jämnka-pad i ändarna och levereras vanligen rundbar-kad. Vid friska kvistar fästes intet avseende. Den avverkas, köres och flottas i långa längder (1 å n g p r o p s) men kapas vanligen före utförseln till kortprops i längder av 3—10 eng. f. (0.915 —3.05 m). Propsklampens längd i fot får ej understiga toppdiametern i tum. P. säljes vid exporten per engelsk kubfamn om 216 eng. kubf. (= 6.1 m3) men inom landet även pr löpfot med olika pris för olika toppmått. Priset avviker vanligen föga från pappersmassevedens. M. J. Dft.

Pi ty og enes. Se Barkborrar.

Plagioklas, natron-kalkfältspat, se Fältspat.

Plank. Se Sågning.

Plankrust. Se Grundförstärkning.

Plankton, gemensam benämning på i vatten fritt svävande växt- och djurformer.

1. Sötvattens-p. (1 i m n o p 1 a n k t o n) är starkast utvecklat i näringsrika (eutrofa) sjöar, som företrädesvis förekomma i fruktbara, väl odlade låglandstrakter, och består då

till övervägande del av små växter (blågröna alger, kiselalger m. fl.), som ofta om sommaren uppträda i sådan mängd, att s. k. vegetations-färgningar eller grumlingar av vattnet uppstå (»vattnet blommar»). I sjöar av denna typ är det i främsta rummet av vissa lägre kräftdjur (hinnkräftor, cladocerer, vattenhoppare, copepoder) och hjuldjur (ro tatorier) bestående djur planktonet till mängden mindre betydande. I näringsfattiga (oligotrofa) sjöar, karakteristiska särskilt för högre belägna urbergsområden, är däremot växt planktonproduktionen obetydlig, och typiska vegetations-färgningar och »vattenblomning» komma ej till stånd. Djurplankton är däremot här av större betydelse, och i vissa varma, av humusämnen något brunfärgade urbergsvatten kan dess mängd om sommaren även absolut taget vara ganska betydlig, om också icke jämförlig med de näringsrika sjöarnas ofta väldiga alstring av växtplankton, De viktigaste djur-planktonformerna äro i oligotrofa sjöar om sommaren olika hinnkräftor och vattenhoppare. Om vintern, då p.-mängden brukar vara helt obetydlig, förhärska i regel vissa vattenhoppare. De växt- och djurformer, som sväva fritt i vattnet i de delar av smärre vattensamlingar, som sakna rotfast växtlighet, bruka kallas dammplankton (he-lo-p.). Detta avviker till sin artsammansättning ofta betydligt från sjö-p. och (åtminstone djurplanktonet) består oftast huvudsakligen av arter, som i sjöar pläga anträffas endast i närheten av stränderna. — Av landets Sötvattensfiskar leva jämförelsevis få (siklöja och vissa mindre sikformer, nors, löja, gösyngel) företrädesvis av p. Även för huvudsakligen botten djurätande fiskslag är emellertid planktonet (i synnerhet de eutrofa sjöarnas växt-p.) därigenom av stor betydelse, att det, när det dör bort och sjunker till

botten, bereder riklig näring för bottendjuren. Därför finnes det rikaste bottendjurlivet och i regeln även den största fiskproduktionen i de växtplanktonrika eutrofa vattnen.

2. Havs-p. (h a l i p l a n k t o n) är mycket formrikare än sötvattens-p., och i detsamma finnas de flesta grupper av ryggradslösa djur företrädda och dessutom ägg och larver av olika fiskarter. Av för sött vatten helt främmande djurgrupper i havs-p. må särskilt nämnas: radiolarier och foraminiferer bland urdjuren, medusor, sipho-nophorer och ctenophorer bland coelentera-terna, pteropoder och heteropodèr bland blöt-djuren, chætognater och salpor. Av djurformer, som äro besläktade med de för sötvattens-p. viktiga djuren, äro vissa vattenhoppare, copepoder, de viktigaste. Många havsplanktondjur bliva mycket större (mer än meterlånga planktoniska djurkolonier finnas) än de söta vattnens små djurplankton-former. Synnerligen utmärkande för havs-p.892

är, att det innehåller en stor mängd larvformer av som fullt utbildade vid stränderna eller på bottnen levande djur. I havets växt-p. framträda diatomaceer 1. kiselalger, särdeles i kalla hav, och peridineer (utmärkande för de varma haven) starkast, men även vissa blå gröna alger kunna spela en viktig roll. Havsplanktonet är av stor betydelse som föda för många ekonomiskt viktiga fiskar (ex. sill och makrill) och bardvalar.

De minsta i vatten fritt svävande organismerna (företrädesvis mycket lågt stående växtformer), som ofta äro så små, att de ej kunna fångas ens i de tätaste håvar av sidengas utan hopsamlas genom vattnets centrifugering, bruka benämnas nanoplankton. Det förekommer i både salt och sött vatten och kan i näringsrika dammar finnas i sådan mängd, att starka, i regeln grågröna eller gråbruna vegetationsfärgningar uppstå. Nanoplankto-net betecknas ofta som urnäringen i vattnet och har, trots att andra näringskällor finnas, mycket stor betydelse såsom direkt eller indirekt näring för den lägre djurvärlden och därmed för fiskproduktionen. H N.

Plantagen, ett namn på för trädgårdsodling avsedda blandningar av konstgödsel.

Plantag o. Se Groblad.

Plantering av växter medför lätt avbrott eller nedsättning i deras tillväxt, därigenom att de fina sugrötterna förstöras eller rubbas, varigenom upptagandet av näring och vatten avbrytes eller minskas. Om avdunstningen genom de överjordiska delarna, särskilt bladen, fortgår, blir följden, att växten torkar. P. går därför lättast av övervintrande 1 ö-k ar, rotstockar, stam- och rotknölar (ex. potatis) och rötter (ex. rotfrukter), vilka sakna överjordiska delar och som hava upplag av reservnäring, varav de vid den nya växttidens början' bilda nya rötter och överjordiska delar.

P. av örtartade växter under växttiden är vanligen förenad med avbrott eller nedsättning i tillväxten, om ej plantan förflyttas på sådant sätt, att rötternas förbindelse med den omgivande jorden ej rubbas. Bäst lyckas detta, om plantan växt i kruka, och, om den växt i fri jord, bättre om den flyttas med jordklimp, varvid det är fördelaktigt, om rotmassan är tät och rikt förgrenad. För att åstadkomma detta böra plantor, som skola utplanteras, uppdragas i näringsrik och lucker jord samt omskolas, varigenom en vid utbredning av rötterna hindras. Olika örtartade växter fördraga omplantering olika lätt. Härvid inverkar rotformen, i det att i allmänhet en djup, föga förgrenad pålrot är ogynnsam, en grund rikt förgrenad rot fördelaktig vid planteringen. I allmänhet fördrager växten p. lättast, dels dä den ännu är späd med föga utbredda rötter och liten avdunstande bladyta samt stark

livskraft, ss. då blom- och köksväxtsplantor utsättas på våren, dels då tillväxten mattats, och reservnäring samlats i växten, ss. fallet är då fleråriga blomplantor omplanteras på eftersommaren. För att hindra uttorkning av plantorna är fördelaktigt, om bladmassan minskas; i detta syfte pläga rotkålsplantor-nas blad avskäras till hälften; plantornas rötter skyddas för torkning genom att doppas i lervälling. Även är skuggning av de utplanterade plantorna fördelaktig. Vid utplan-teringen tilltryckes jorden kring plantornas rötter för att befordra jordfuktighetens ledning. Vissa arter fördraga planteringen lätt, så t. ex. kål, kålrot, selleri., tobak och flertalet i-åriga blomplantor, andra, ss. röva och reseda, äro däremot praktiskt taget omöjliga att med framgång omplantera.

P. av sticklingar av såväl ved-som örtartade växter sker även företrädesvis på våren, men av vissa arter lika väl eller ?ex. röda vinbär) bättre på hösten. Pil och poppel blott på våren. De böra sättas på våren, så fort jorden reder sig, och på hösten helst så tidigt, att en valk (callus) hinner bildas på snittytan och t. o. m. rötter utskjuta före vintern. Jorden bör vara lös och näringsrik men ej ny gödslad. Sticklingarna böra helst vara mogna årsskott, som avsku-rits strax före sättningen, eller om de avsku-rits på hösten för vår-p., förvaras över vintern jordslagna eller hopbuntade, nedlagda i sand, så att de ej uttorka. De tillskäras 15—20 cm. långa med en knopp i vardera ändan; sidoskott skäras så att dess klack medföljer. De nedläggas vanligen i en fåra, lutande mot dennas ena sida, så djupt, att blott toppen når över jorden, varefter jord föres över och tillpackas kring dem och fåran fylles med lös jord.

P. av träd och buskar sker också bäst, om de flyttas med så stor orubbad jordklump, att i densamma varande sugrötter äro tillräckliga för att tillföra växterna så mycket vatten, som de överjordiska delarna avdunsta. Större träd kringgrävas därför på hösten och flyttas med den sålunda lossade jordklumpen, sedan denna tjälat, så att den håller samman kring rotmassan. Omplantering av mindre träd och buskar lyckas bäst, om plantorna genom uppdragning i lucker jord och genom omskolning förmås att bilda en samlad och tät rotmassa. Deras p. bör ske, sedan växtligheten på hösten avslutats och skotten mognat samt växterna inträtt i vintervila, eller innan tillväxten på våren kommit i gång och bladen utspruckit Vid valet mellan höst- och vårplantering bör gälla, att det är fördelaktigt att plantera på hösten, om träd med väl mognade årsskott då kunna erhållas, men eljes är bättre att dröja till våren; i de norra delarna av landet, där marken tjä-las tidigt, kommer sålunda vår-p. att vara regel men eljes höstplantering, som bör ske.893

först sedan träden fällt bladen, men ej så tidigt, att plantorna skola hinna rota sig på hösten. På våren kan vara svårt att medhinna p., innan knopparna spruckit ut. Genom att på hösten eller tidigt på våren upptaga och jordslå träd fördröjes dessas knoppsprickning, så att planteringen kan framskjutas. Trädsortens större eller mindre härdighet bör icke inverka på valet av planteringstid annat än så till vida, att då den mindre härdigheten beror på sen mognad av årsskotten, vår-p. som nämnt är att föredraga. Trädens och buskarnas uttorkning bör hindras genom rötternas doppning i lervälling, noggrann inpackning för transporten, blötning före sättningen samt hård tillpackning av jorden kring rötterna; fördelaktigt är även att efter deras p. omlinda träden med mossa för att hindra stammens torkning. Vattning i planteringsgropen behöves endast om jorden är torr och bör ske dels före trädets nedsättning, dels sedan omkring 2/3 av jorden påfyllts över rötterna, varefter gropen fylles med lös jord. Träden böra planteras så, att de, sedan jorden satt sig, stå lika djupt som förut. Vanligen sättas de i en i förväg grävd grop, så vid, att rötterna kunna utbredas i sitt naturliga läge. Om matjorden är grund och vilar på hård eller styv alv veller grundvattnet står högt, är p. i grop olämplig, emedan rötterna, då de växa ut från gropfyllnaden, komma i olämplig jord och träden vantrivas. Då planteras träden hellre ovanpå markytan och jord upplägges över rötterna i en kupa, ur vilken de sedan kunna nedtränga och utbreda sig i matjorden. För att hållas upprätt bindes trädet vid en i förväg i jorden stadigt nedslagen stör, vars i jorden varande del bör hava kolats eller dränkts med kopparvitriol för att skyddas mot röta. Trädet bindes löst vid stören, som bör stå vid trädets sydsida och med sin övre ända bör sluta nedanför kronan. (Se fig. vid Fruktodling, jfr Skogsodling.)

Planteringsborr, Planteringshacka, Plantering spik, Planteringsspett. Se Skogsodling.

Plantlave. Se Drivbänk,

Plantskola. Se Trädskola.

Plasmodiophora. Se Klumprotsjuka.

Plasticitet, jords, betecknar dennas egenskap att kunna knådas eller pressas till viss form, utan att brista sönder eller smulas, och att bibehålla denna form, även sedan trycket upphört. Den beror på jordens halt av kolloider (se d. o.), särskilt lera, och minskas genom allt som koagulerar kolloiderna och kommer jorden att övergå till kornigt tillstånd. En jords p. är snarast till skada vid jordens brukning som åker, i det att den gör jorden styv, men till gagn vid dess användning till beredning av tegel och lergods. Åtskilliga sätt att bestämma och gradera jords p. hava föreslagits. Atterberg uttryckte en leras p. genom skillnaden i lerans vattenhalt, då den

torkat, så att den börjar smula sig vid utrull-ning (utrullgränsen), och då den är så fuktig, att den börjar klibba (klibbgränsen); detta tal betecknade han som plasticitetskoefficient.

Platlonge. Se Fängsling, Hovbeslag.

Platthov. Se Hovsjukdomar, r.

Plattmaskar. Av dessa äro endast binnikemaskarna av ekonomisk betydelse. Se d. o.

Plattärt. Se Vial.

Pleurit. Se Brösthinneinflammation.

Pleuropneumoni, lungröta. Se d. o.

Plister, blindnässla, Lamium, ett till de läppblomstrigas familj, Labiatce, hörande örtsläkte, utmärkt genom parbladiga, hjärtlika blad, 2-läppiga, öppna blommor med mycket små sidoflikar på underläppen, samlade i de övre bladvecken. V i t p., L. album L., med vita blommor, r ö d p., L. pur-pureum L., med röda blommor, samt m j u k-p., L. amplexicaule L., med små blommor och de övre bladen stj älkomfattande, äro vanliga ogräs i trädgårdar.

Plockhuggning. Se Skogsbrukssätt.

Plog, redskap, vilket skär jorden i tiltor och vänder dessa. De plogliknande redskapen synas i äldsta tid hava saknat vändskiva och således hava endast luckrat men ej vänt jorden och därför egentligen böra räknas som årder. Dessa gamla redskap kunna hänföras till 2 typer: s u 1 p 1 o g och k r o k-eller spadplog. Till den förra hörde de gamla semitiska folkens plog och romarnas aratrum med en i jorden arbetande vågrät sula, vars främre tillspetsade ände inträngde i och luckrade jorden. Den senare, som anses hava uppkommit av ett enkelt hackformigt redskap eller av en krökt trädgren, bearbetade jorden med spetsen av en lutande, ofta båg-böjd trädstam. Båda redskapen voro försedda med en ås, vid vilken anspänningen skedde, samt 1 eller 2 handtag, varmed redskapet styrdes. Dessutom omtalas hos romarna en från Rhätien (n. v. Bajern) härstammande plog med 2 hjul och ett spadformigt utvidgat ploghuvud.

Från dessa ursprungliga former hade plogen i olika länder och trakter utvecklats till olika former eller typer. I Sverige brukades sålunda ännu i början av 1800-talet övervägande årder för jordens luckring och egentliga plogar med vändskiva huvudsakligen för upplöj-ning av äng. I Skåne och angränsande landsdelar användes mest tunga årder och plogar med ås vilande på en förställarkärna; plogen krävde i allmänhet flere par dragare. I norra Sverige och mellersta Sveriges skogsbygder brukades korta plogar med åsen understödd av en tass, och i landet i övrigt brukades dels korta svängplogar, dels, i synnerhet på slättbygderna, årder och plogar med lång ås, som anspändes vid dragarnas ok (stång-p., stång-årder). Plogarna voro försedda med en knivrist, fastkilad i åsen och, i norra Sverige,894

i sin nedre ända fäst vid billen. Vändskivan (mullfjölen) bestod av en på kant -ställd, stundom något buktigt svängd bräda. Hela plogarna voro vanligen av trä med undantag av kniv och bill samt järnbeslag å vändskiva och sula. I finnmarkerna förekommo s. k. gaffel- eller svedjeplogar.

Vid början av 1800-talet gjordes ett stort framsteg genom införsel av skotten James Smalls plog, i det att denna hade en bågböjd ås samt vändskiva av järn, vilken var svängd så, att den hjälpligt omvände tiltan, vilket med de kantställda trämullfj ölarna kunnat göras endast genom tillhjälp av trampning av plogkarlen. Denna plogtyp vann allt större användning, och vid de redskapsverkstäder, som under tiden före århundradets mitt uppstodo, utbildades med densamma och andra engelska plogar som mönster en svensk sväng-

Åkersplog med bastardrist.

plogtyp med skruvformig vändskiva. Jämte denna medellånga plogtyp kommo även i bruk dels långsträckta engelska plogar, vanligen med åsen understödd av vid densamma anbragta hjul, dels en kort och tvär amerikansk modell, med helgjuten plogkropp, ofta försedd med bastardrist (s. k. Åkers- och Furudalsplogar). På 1880-talet började att från Tyskland införas tyska kärrplogar och ramplogar med konkav cylindrisk vändskiva, och under 1890-talet amerikanska plogar, utmärkta av en ävenså cylindrisk men mera svängd vändskiva med ytlager av glashårt härdat stål samt vanligen försedda med skumrist. (Se fig. Oliverplog.) Den svenska plogtillverkningsindustrien, som under 1800-talets senare del nått stor utveckling och övergått till att som material använda endast järn och stål, utvecklade den svenska svängplogen till åtskilliga olika modeller av olika storlek och avpassade för olika jordmåner och upptog även de anförda utländska typerna, så att den för närvarande har.att bjuda på ett stort antal plogar, lämpade för olika förhållanden, och även vunnit en avsevärd avsättning på utlandet.

Plogens delar. Hos den äldre svenska träplogen bestod kroppen av ett vågrätt trästycke, hunden ei. visen, som var förenad med åsen, framtill genom en snett nedåt framåtriktad bröstpelare och därbakom genom en annan snett löpande

ståndare, vargen. Främre spetsen av detta ställ, ploghuvudet, var fäste för den ensidiga billen eller skäret, och bakom detta vidtog mullfj ölen, ett på kant ställt trästycke, som oftast liksom plogens sula och bröst skoddes med järnplåt. Den mot det oplöjda landet vända sidan av kroppen slöts genom en landsida, som även stundom skoddes med plåt. Från kroppen utgick framåt en rak å s, vid vilkens främre ände anspänningen skedde i en dragkrok eller ett betsel, och i vilken r i s t e n eller kniven satt inkilad. Bakåt avslutades åsen av 1—2 styren. Åsen var, som redan nämnts, stundom utdragen till en stång, stundom understödd av en tass. Då trät i plogkroppen ersattes av järn, göts stället, vid vilket de arbetande delarna voro fästa, i ett stycke.

Hos de nuvarande plogarna återfinnas i huvudsak samma delar men mycket växlande till form och beskaffenhet. Billen eller skäret, som är fäst vid ställets främre, nedre kant och noga ansluter sig till vändskivan, är än, liksom hos de äldre plogarna, trekantig, än hos plogar med cylindrisk vändskiva trapetsformig, hos plogar med amerikansk typ ofta med en mejselformig spets; denna liksom hela skäret kan stundom vändas och slitas på 2 sidor. Förr voro billarna vanligen smidda och härdade i den skärande kanten och så tjocka, att nytt skär kunde utsmidas, då det blivit avnött. Numera äro de av stål eller gjutjärn. Genom att billen skarpes hårt på undersidan, under det att den övre sidan är mjukare, blir den självskärpande. De amerikanska billarna äro vanligen helt av stål eller av en sorts härdat gjutjärn, chilled iron, som är mycket hårt mot slitning.

Vändskivan är antingen, som hos engelska och de äldre svenska plogarna, konvex, skruvformig eller, som hos amerikanska och vissa tyska modeller, konkav, cylindrisk. Långsträckta, skruvformiga vändskivor vända tiltan småningom och bryta den föga, varför de användas på plogar för styv jord och gräsvall, vallplogar, där man önskar väl lagda, obrutna tiltor. Ju kortare och brantare vändskivan är, desto mer bryter den tiltan; i högsta grad sker detta vid de branta, cylindriska tyska störtplogarnas vändskivor, under det att de amerikanska, som även hava cylindrisk yta men baktill äro något svängda, vända tiltan fullständigt, på samma gång de luckra den starkt. Numera användas mest valsade stålskivor, vilka hos de amerikanska plogarna bruka göras av compoundstål, bestående av tre sammansvetsade skivor, en mjuk mellan två hårdare, av vilka den som bildar slitytan är spegelblänk och glashård.

Landsidan, som sluter plogens mot det oplöjda landets vända sida, har till uppgift att hindra lös jord att falla in i fåran och 895

bör därför vara så hög som det avsedda plogdjupet.

Sulan, som bildar undersidan under landsidan, och på vilken plogen skall glida, bör därför vara av hårt gods och så bred, att den ej skär ned i jorden. Hos svängplogarna bör den vara lång för att giva plogen en stadig gång, men hos hjul och tassplogar, som äro understödda, är detta onödigt. Stundom har även vändskivan hos svängplogar i sin bakre del en sula eller klack för att stadga plogens gång.

Risten, som lossar tutan med ett lodrätt snitt, utgöres vanligen av en kniv, som är rörligt fäst i en knivhållare mellan en dubbelås' båda skänklar eller med en skruvbygel vid en enkelås. Genom olika inställning av risten påverkas plogens gång. (Se Plöjning: Reglering av plogens gång.) På amerikanska plogar är kniven ofta ersatt av en cirkelrist, en roterande skarpslipad stålskiva, som är lagrad i en vid åsen fäst gaffel. Den är fördelaktig vid nedplöjning av halmig gödsel, blast o. dyl., emedan dessa ej släpa med, såsom lätt händer vid kniven. Skumris ten, som ofta finnes på amerikanska plogar jämte eller i stället för kniven (se figg. Oliver- och Sacks universalplogar), utgöres av en liten plogkropp, som avskalar ytjorden och nedlägger den i. fårans botten. Denna gör god nytta vid plöjning av vall eller åker med lång stubb, högt ogräs eller blast, men kan ej ersätta den egentliga risten vid plöjning av sammanhållande jord. B as. tardrist, ett vid insidan av billen fäst, upprättstående skär (se fig. Åkersplog), förekommer ej hos nu använda plogar. I stället för bill, vändskiva och rist hava s. k. diskplogar i—2 mot dragriktningen snett ställda, kupiga skarpkantiga stålskivor, vilka vid sin rotation lösskära och vända jorden. De uppgivas göra ett mycket gott arbete på ej alltför styv jord, men passa antagligen blott för jämförelsevis grund plöjning'.

Åsen, med de vid densamma fästa styrena tjänar hos svängplogen som en hävstång, genom vilken å ena sidan dragkraften och å den andra plogkarlens kraft verka på plogens gång. Längden av ås och hävstänger å båda sidor om anfästningen vid kroppen bör därför hos svängplogen avpassas så, att dessa båda krafter motväga varandra. Kort ås och styren göra plogen ostadig och svårstyrd, större längd gör den lättstyrd och gången lugn. "Understöd under åsen giver plogens gång stor stadga Hjul- och tassplogar erfordra därför knappt någon styrning, sedan plogen blivit väl inställd. För att ytterligare förstärka åsen och på samma gång föra draglinjen närmare motståndspunkten plägar ett koppel anbringas mellan åsens framända och en punkt nära plogkroppen; vid detta koppels främre ända angöres draget. För att undgå förstoppning av vidhängande torvor, blast, halm o. dyl. göres asen vanligen uppåtsvängd framför

kroppen. Hos lättare plogar göres den aven enkel järnbalk, hos tunga plogar dubbel.

För att dragets anfästningspunkt må komma rätt framför motståndets centrum vid billen är åsen något svängd åt höger.

Överums svängplog N:o 9.

Plog typer. Efter sin konstruktion indelas plogarna sålunda:

A. Egentliga plogar:

I. Åsplogar med 1—flere kroppar fästa vid en ås, som är försedd med dragkrok eller betsel samt styren.

a. Ensidiga plogar med bill och vändskiva vanligen vända åt höger.

1. Stångplogar med ås utdragen till en stång, som uppbäres av dragarnas ok; förekomma ej mera.

2. Svängplogar med en kort, ej understödd ås.

3. Tass plogar med ås understödd av en medformig tass (brukas ej numera) eller

Oliverplog.

ett tasshjul (vanligt hos amerikanska plogar. ss. Oliver, Deere m. fl.).

4. Hjul plogar, vars ås understödes av 2 på densamma fästa hjul eller vilar på en förställar kärra (kärrplogar). Det högra hjulet går i fåran (får hj ui), det vänstra (landhjulet) på det oplöjda. Se fig. Sacks universalplog;.

b. Vänd- eller växelplogar, som hava antingen en vänster- och en högervänd kropp, som växelvis nedsättas i jorden, eUer en dubbelsidig kropp, som kan svängas,, så att den verkar växelvis som vänster- och som högerplog. Härigenom kan man med samma plog köra fram och åter, ständigt läggande tilr tan mot den senast upplöjda,vilket användes dels vid plöjning tvärs över lutningen i backig mark, dels för att eljes plöja jorden utan tegläggningw896

c. Kup- eller drillplogar, som hava 2-sidig bill och en vändskiva åt vardera sidan; de lägga således jorden åt båda sidor

Sacks universal plog.

och användas för att upplägga drillar, kupa jorden och köra upp vattenfåror.

II. Ramplogar. Plogkroppar äro fästa på en ram. Dessa plogar äro i regel 2—flerskäriga, uppburna av 3 hjul. . Se fig. Överums skumplog.

Överums skumplog.

III. B a 1 a n s p To"g a"r hava en omgång av vänster- och en av högerplogkroppar anbragta på ett ställ, som är vinkelböjt, så att då den ena sidans kroppar arbeta i jorden, är den andra upplyft över denna. Plogen föres utan vändning fram och åter, varvid de båda plogomgångarna ömsevis nedsänkas i och upplyftas ur jorden (jfr ovan vändplog).

B. D i s k p 1 o g a r. (Se ovan.)

C. G a f f e 1- 1. svedjeplogar; som arbeta i jorden med en gaffelformig del, ofta med en mellan dessa sittande rörlig spadfor-mig bill. Användas numera endast något litet för markberedning i skog.

Jämte plogar avsedda att arbeta till vanligt djup finnas även skumplogar, som vanligen äro 4-skäriga ramplogar med mycket tvära plog-

kroppar, och djup- eller rajolplogar, vilka vanligen bestå av 2 plogkroppar, dubbelplogar, som arbeta till olika djup och antingen äro anbragta efter varandra på åsen till en kärrplog eller ock på en ramplog.

Plombering. Se Frökontroll: Sorteringsgrad.

Plommonmögel, stenfruktsmögel. Se Frukträdsmögel.

Plommonpung. Se Pungsjuka.

Plommonstekeln, Hoplocampa minuta Chr., en liten s. k. växtstekel, vars gulvita larv lever inuti kärnan på plommon och någon gång även i ung päronkart. Larven luktar starkt likt vägglöss. Angripna plommonkartar, som igenkännas på ett litet, vanl. exkrement-fyllt maskhål., avfalla i regel, då de nått en hasselnöts storlek, varefter larven går ut och förpuppar sig i jorden. Mot detta i vissa av landets sydliga provinser mycket allmänna skadedjur har man ej annat att göra än att insamla den angripna karten, innan den fallit,, t. ex. genom nedskakning på utbredda dukar, varefter den oskadliggöres. A. T—n.

Plommonträd, släktet Prunus, tillhörande kärnfruktfamiljen, Drupaceæ, anses härstamma från Orienten och kom i odling i Grekland och det romerska riket redan omkring Kristi födelse. Odlingen har sedan spritt sig över alla länder med tempererat klimat. I Sverige odlades p. åtminstone under medeltiden. Odlingen förekommer mest i de södra landsdelarna och är till följd av plommonens sena mognad föga utsträckt norr om Mälaren.

Odlade p. anses tillhöra företrädesvis e-g e n 11 i g a p., P. domestica L;, som har glatta grenar och äggrunda frukter med långsträckt, platt kärna, samt krikon, P. insititia L., med ludna grenar och runda, hängande frukter med mindre plattad kärna. Ett fåtal sorter anses härstamma från andra arter, framför allt körsbärsplommon, P. cer asi fera Ehrh., en amerikansk art med glatta grenar och blomskaft samt långskaftade, runda, röda frukter. Efter formen indelas egentliga p. i följande grupper:

s v i s k o n, med långsträckta frukter och flat. i båda ändar spetsad kärna samt glatta skott, och damascener-p., med rundade frukter, kortare och mera trubbig- kärna samt ludna eller glatta skott.

Av i Sverige sedan länge odlade sorter må nämnas: vanliga gulplommon, tidiga medelstora; mirabeller, mycket små, gula, och Reine Claude, runda, gulgröna, samt bland i senare tid införda: s v i s k o n, långsträckta, svartblå; en utmärkt sort är Exper'mentalfältets, som mogna säkert i Mälardalen. Detta gäller även de ytterst rikbärande ovala, röda Victoria och de gula Reine Claude d'Oul-1 i n s samt de gulgröna Hackmans och Washington, de tre senare fina dessertsorter. Jefferson med mycket fina, sto-897

ra runda, gula? rödprickiga frukter passar till följd av sin sena mognad bäst i södra Sverige. C z a r är ett mycket bördigt, tidigt, blått plommon. Aprikosplommon är en fin sort med röda frukter, för sin tidighet högt skattat uppåt landet.

Läge och jordmån. Jorden bör vara fruktbar, mullrik, något fuktig, men för sorter, vars skott och frukter mindre säkert hinna mogna; helst i torrare, varmt läge. Förökning. Gamla sorter, ss. gulplommon och mi-rabeller, förökas vanligen genom rotskott, men nyare sorter i regel genom förädling på grundstammar av plommon (s. k. St. Julien-stammar) .

P. bliva ej synnerligen höga och odlas vanligen med omkring i m. hög stam. Beskärning användes blott sparsamt. (G. L—d.) H. J. Dft

Plommonvecklare, Laspeyresia (Grapho-litha) †unebrana Tr., är en fjäril, vars larv lever i plommon, som äldre intill plommonstenen. Larvens utseende, utveckling och levnadssätt i övrigt överensstämmer i hög grad med äpplevecklaren, varför hänvisas till detta ord. Skadedjuret förekommer rätt sparsamt i vårt land. A. T—n.

Plutella. Se Kålmal.

Plymouth röck, hönsras, som på 1860-talet bildades i Förenta Staterna genom korsning, enligt somliga uppgifter av lanthöns med Cochinchina, enligt andra av svart Java- och grå Dominique-höns, två raser, som numera äro så gott som försvunna. Rasen spreds på 1890-talet över England, bl. a. till Sverige, där den liksom i sitt hemland blivit mycket omtyckt som en lyckad förening av kött- och värphöns, särskilt som en härdig, jämn vin-térvärpare och goda ruvhöns. P. (fig. se Höns) äro storvuxna; en fullvuxen tupp bör väga drygt 4, en höna 3 kg.; de hava enkel, liten, upprättstående kam, rött ansikte, öronski-vor och haklappar, en tät kroppsb}>'ggnad med små vingar och kort stjärt, ben och tår fria från fjäder, gula. Fjäderdräkten är rik, vanligen grå med växelvisa vita och mörka tvärränder. Även en vit och en gul varietet finnas men pläga icke förekomma i Sverige. Äggen äro medelstora, 60—70 g., brunskaliga och mycket välsmakande. Fetma lätt, varför de böra fodras försiktigt under värptiden. Kycklingarna fjädras något långsamt, varför de böra kläckas först på våren.

Plåt. De vanligaste plåtslagen äro svart-, galvaniserad och korrugerad plåt. Svartplåten tillverkas i 1.2 X 0.6 m. storlek och 0,74 mm. tjockl. Den föres i marknaden i klove om 48 st. plåtar, som väger 200 kg. Plåten skall väl skyddas mot rost. G a 1-vaniserad plåt har betydligt större hållbarhet än föregående och förekommer i flera olika tjocklekar. Plåtens storlek är 1,2 X 0,6 m., och den som vanligen användes för taktäckning väger 3,4 kg. pr. st., (s. -k. 8

skalp. plåt). Man bör noggrant tillse, att felfri plåt erhålles och gärna svensk. Diverse plåtbeslag, såsom takvinklar, takrännor, stuprör etc, utföras av nämnda plåt eller också av något tjockare sådan. Korrugerad plåt (veckad plåt). Plåtstorlek 2,1 X 0,82 m. Den sort som vanligen användes för taktäckning är av 0,71 mm. tjocklek och väger 10,8 kg. pr. st. L. N. Gramén.

Plöjning användes huvudsakligen för att genom jordens luckring och vändning växelvis utsätta matjordens alla delar för luftens inverkan, varigenom förmultning och förvittring befordras, samt för att mylla gödsel och utsäde, giva jordytan lämplig form, bereda lämplig såbädd och förstöra ogräs. P. brukar därför förekomma mellan varje grödas skörd och den följandes sådd liksom vid jordens trädning.

Plöjningens dj\ip rättas efter dess syfte. Skumplöjning till 5—10 cm. djup användes för att luckra ytan, förstöra ogräs samt någon gång för att mylla utsäde eller gödsel. P. till fullt

plogdjup, 15—25 cm., brukas för matjordens årliga vändning och luckring. Djupplöjning förekommer undantagsvis för matjordens fördjupning.

Plöj ningssätt. För att så mycket som möjligt utsätta tiltans yta för luftens inverkan plöjde man i regel förr så, att tiltan lades obruten i 450 vinkel, vilket blir fallet, då dess bredd och djup stå i förhållandet = 10: 7, men vid omvändning av seg vall togos bredare tutor, för att dessa skulle lägga sig mera platt och torvor ej skulle så lätt upprivas vid harv-ning. Numera plöjer man vanligen öppen jord med brantare plogar, som söndersmula tiltan, så att luften intränger i hela dess massa, och endast styv jord, som av dylika plogar brytes i grova balkar, som fort uttorka, eller, om den luckras fint, lätt på våren sammanflyta, anses fortfarande böra plöjas i rediga, sammanhängande tiltor, mellan vilka vattnet kan nedsjunka, så att ytan ej hopslammas.

Vanligen plöjes jorden i tegar, vilkas m. 1. m. kullriga form befordrar ytvattnets avrinning. Tegarna giva även en god indelning av plöjningsarbetet samt gödselns och utsädets fördelning. Se Tegläggning. Undantagsvis förekommer balkplöjning (se d. o.) vid höstplöjningen, varigenom stor arbetsbesparing vinnes och dessutom vattnet synnerligen väl avledes. P. utan tegläggning förekommer, dels då man kör med växelplog (se Plog), läggande fåra intill fåra oavbrutet åt samma håll, vilket vid p. av backig mark medför fördelen, att alla tiltorna kunna fällas nedåt, dels vid figur- eller carréplöjning (se Figurplöjning), då man kör runt åkerstycket, läggande tiltorna

oavbrutet inåt mot dettas mitt eller utåt mot dess kant. Vid dessa senare plöjningssätt bildas inga slutfåror för att avleda ytvattnet.

Vid trädesbruket är vanligt, att göra en plöjning i breda tegar tvärs över den vanliga tegriktningen, för att genom dylik tvärplöjning utjämna såväl botten under plogfårorna som markytan.

Vid drillplöjning lägges en tilta åt vartdera hållet, så att två tiltor tillsammans bilda en upphöjd drill (se d. o.).

Plöjning utfördes i äldre tid helst med oxar, vilkas långsamma gång och sega dragning göra dem lämpligare för en tung plöjning än de oftast livligare och hetare hästarna. I den^mån jorden bragts i gott skick samt redskap och anspånning blivit bättre, har detta arbete blivit lättare för hästar, vilka numera äro de vanligaste dragarna. (Se d. o.) På senare tid hava maskinmotorer i allt större utsträckning kommit i användning vid plöjning. (Se Motor-kultur.)

Tiden för p. bör avpassas så, att jorden är lagom fuktig och motståndet mot redskapet blir det minsta möjliga, utan att jorden smetar. Detta är viktigt på lerjord, vars bruk kan bliva i hög grad försämrat genom otidig p. Jfr Bearbetning av jorden. Vårplöjning av den jord, som skall vårsås, undvikes så vitt möjligt, emedan den uttorkar jorden starkt.

Reglering av plogens gång sker:

a. genom inställning av knivrist en; genom att denna ställes litet utanför landsidans plan, sättes plogen in emot denna, varjämte friktionen mellan landsidan och det oplöjda minskas; härigenom får plogen en stadigare gång; för att lätta plogens gång ställes kniven i svagare lutning vid plöjning på styv än på lätt jord;

b. vid anspänningen, i det att betslet inställes såväl i sidled som i lodrät riktning så, att anspänningspunkten kommer att ligga i en rät linje från motståndets tyngdpunkt till dragpunkten på selen. Avvikelse från den ideala draglinjen medför ökad kraftåtgång, varför en riktig inställning är av största vikt för kraftförbrukningen men även för plogens stadiga gång. Dragkrokens anfästning bör hos hjul- och tassplogar i lodled avpassas så, att trycket på hjulen blir obetydligt.

Kraftåtgången beror dels av jordens sammanhållning, dels av plogkroppens form, och detta så, att en plog går lättast, då den köres till den bredd och det djup, för vilka den är avsedd. Kraftåtgången växer mera vid ökning av tiltans djup än av dess bredd, men brukar mätas i kg. pr. ytenhet a V tiltans genomskärning.

Vid grund plöjning åtgår kraften huvudsakligen för tiltans lösskärning genom billen och

risten men blott obetydligt för dess vändning, under det att denna tager allt större del av kraften, ju djupare plöjningen sker. Därför beror kraftåtgången mer av plogens konstruktion vid djup än vid grund plöjning. Följande tal angivas på grund av kraftmätning vid försök:

i-skäriga plogai: Kg pr kvdm av tiltans genomskära. Kg pr. tilta

pr. 20X25 cm

på lätt jord . . . > medelstyv jord > styv jord . . . 20—30 30-40 40—60 1OO—150 150—200 2O0—300

2-skäriga plogar:

stubbplöjn. på klibbig lera .... plöjn. på klibbig 1 4-skälig skumpl. . 33-5 36.0 21.5 pr 16X53 cm 290 pr 20X53 cm 380 pr 13X80 cm 226

P. med i-skärig plog 20 cm. djupt på lätt jord liksom 4-skärig skumplöjning till omkring 10 cm. djup motsvarar ungefär 1 par medelstora hästars arbetsförmåga vid 1 m. hastighet i sek. (raskt skritt) och 8 timmars arbetsdag. Enkel plöjning på stubbåker av fastare jord 20 cm. djupt eller plöjning till 15—20 cm. med 2-skärig plog med 1 par nedsätter hastigheten till omkring c.6 m. i sek. För djupare plöjning eller på styv jord böra helst 3 hästar användas.

Poa. Se Gröe.

Podiceps. Se Dopping.

Podsol, en från ryskan i markläran införd beteckning för en jordmån, bestående av ett täcke av råhumus underlagrat av blekjord och rostjord. Jfr Humus, Jord: Bildning. P. förekommer i länder med kallt, fuktigt klimat, i synnerhet i skogsmark, där markväxtligheten blott långsamt multnar.

Pointer. Se Hund.

Polemonium coeruleum L., b 1 å g u 11, är en i norra Sverige vildväxande, alnshög ört med parbladiga blad och blå, undantagsvis vita blommor. Den användes stundom som prydnadsväxt, är flerårig, blommar i juli och självsår sig. Jfr Blomsterodling.

Polhemsknut. Se Koppling.

Polygonum. Se Knäa, Trampgräs, Åkerbinda.

Polyporus. Se Ticka.

Polystichum. Se Träjon.

Polytrichum, björnmossa. Se Mossa.

Pomologi, kännedom om de odlade kärnfrukterna, särskilt ;äpj>len och päron.899

Pomologiska förening, Sveriges, stiftad 1900, har till syfte att verka för den svenska fruktodlingens och pomologiens främjande. Enskilda personer och föreningar kunna vara medlemmar. Föreningen, som åtnjuter statsunderstöd, anordnar försök, ledda av en föreningens försöksledare, beträffande fruktodling och fruktsorter, samt fruktutställningar och bestämning av fruktsorter samt har utarbetat och genomfört noggranna regler för frukts sortering och packning, infört ett fruktmärke som garanti för salubjuden frukts beskaffenhet samt utgiver en årsskrift i 4 häften.

Pony, ponny, betecknar i allmänhet små-vuxna hästslag. I England räknas hästar under 13 hands — 1,32 m. som ponyer, till vilka sålunda även den norska fjordhästen (se Norska hästar) skulle höra. Vanligen räknas dock blott hästar mindre än 1.25 m. som egentliga ponyer. Dylika småvuxna hästslag finnas i åtskilliga länder i bergiga trakter med karg växtlighet, så på Island (se Islandshäst), de skotska öarna och höglandet (Shetlands-, Orkney-, höglands-p.), Wales och södra England (Exmoor-, Dartmoor-, New-forest-p.),. på Corsika, Sardinien o. s. v. I Sverige funnos p.-hästar tidigare både på Öland och Gottland, men finnas numera kvar blott på den senare ön. Se Skogsruss. P.-hästar utmärka sig genom litenhet, spenslig men hård kroppsbyggnad, tålighet och godmodighet samt stor energi och äro därför utanför sina hemtrakter, där de användas till allt arbete, eftersökta som gruvhästar och lyxhästar för barn. I senaste tid hava Islandshästar införts till Danmark och i liten skala även till Sverige för att användas till dragare vid små jordbruk, där man ej kan underhålla en stor häst, men de kunna naturligtvis ej räcka till annat än på mycket lätt jord.

Poppel, trädsläkte tillhörande pilfamiljen, Salicineæ, utmärkt av långa slaka, på bar kvist blommande hängen, med han- och honblommor på skilda träd. Blomman har 1 pistill eller 8 —flere ståndare; fröna äro fjunbärande. Den i Sverige allmänt vildväxande arten asp (se d. o.) har ekonomisk betydelse som tändsticksvirke, men övriga i vårt land odlade arter hava

till följd av den för hela släktet utmärkande lösa veden värde huvudsakligen som parkträd och som sådana särdeles för sin snabba växt, men flertalet arter äro besvärliga genom sina vitt omkring uppskjutande rotskott. Allmänt odlas: Bal-sa m - p., P. balsamifera L., från Nordamerika, utmärkt av gles, grenig krona, äggrunda eller hjärtlika, ovan mörkgröna, på undre sidan bleka blad samt starkt kådiga knoppar. K a-n a d a - p., P. canadensis Moench, från Nordamerika och den europeiska svart- p., P. nigra L., mycket storvuxna träd med å båda sidor rent gröna blad, den förra vanl. med körtlar vid de nedtill breda bladens bas.

Pyramid- P-> P- nigra var. italica Duroi, ett mypket högt och smalt växande träd med alla grenar uppräta, finnes i Europa blott som han träd. Lager-p., P. laurif olia Ledeb., från Sibirien, med gulgrå, kantiga kvistar och lansettlika blad, skjuter föga rotskott, i Sverige blott hanträd. Silver-p. 1. v i t - p., P. alba L., från s. Europa, med grå bark, ungskott och de nedtill hjärtlika bladen vitludna. Flertalet p..-arter förökas lätt genom sticklingar; med asp och silver-p. lyckas detta dock sämre än förökning genom rotskott*

Population, egentl. befolkning, användes i förädlingsläran för att beteckna en blandning {ett bestånd) av om än till det yttre likformiga, så dock ej ärftligt likartade (ho-mozygota) individ. Se Art, Förädling, Variation. Våra gamla lantsorter av sädesslagen-äro populationer men ej enhetliga sorter.

Populus. Se Asp, Poppel.

Porfyr. Se Bergart.

Porositet, jordens. Se Jord.

Pors, Myrica gale L., en till egen familj, Myricaceæ, hänförd, tvåbyggande buske med grågröna, starkt hartsluktande blad, röda hanax och slutligen gröna honax. Växer allmänt i mossar, kärr och vid sanka sjöstränder.. Använder förr som bittermedel vid brygd av mjöd;och öl, men är numera fullständigt undanträngd av humle för detta ändamål.

Porslinsblomma. Se Saxifraga.

Portionsfisk. Se Sutare.

Portlak, Portulaca oleracea L., en till fam. Portulacaceæ, hörande, i-årig ört från Ostindien. P. är lågvuxen, slankig, glatt, med köttiga blad och samlingar av obetydliga blommor. P. odlas, fast numera rätt obetydligt, för att användas söm spenat, sallat eller soppgrönt. Fröet sås på kalljord höst eller vår, eller bänk mot slutet av vintern, varefter plantorna utsättas på försommaren på fet jord. Frö kan skördas av tidigt utvecklade plantor,

Portulaca. Se Portlak.

Porvolym. Se Jord; Porositet.

Possessionat, egl. ägare, användes företrädesvis att beteckna ägare av medelstor egendom.

Post, svärd. Se Hopfogning av virke.

Postning. Se Sågning: inpostning.

Potatis, jordpäron, Solanum tubero sunt L., tillhörande nattskattornas familj, Solanaceæ, härstammar från Chile och Peru, där den växer vild och odlats redan i förhistorisk tid. Till Europa infördes p. på 1500-talet och odlades här länge som en sällsynthet och en delikatess, innan den lyckades över* vinna den misstro, som till en början i alla länder hindrade dess allmänna odling och användning, en misstro, som delvis grundade sig pä frukternas giftighet. I Sverige hade p. redan före" år 1700 "från" Uppsala botaniska trädgård spritts till en del nerrgårdar, men som 900

folkföda fick den betydelse, först sedan franska arbetare, som Jonas Alström (senare Alströmer) år 1723 införskrivit till sina manufakturverk i Alingsås, medfört p.-knölar och vanan vid dess odling, varom det i Västergötland länge brukade namnet n o 1 o r (av gården Nolhaga vid Alingsås) vittnar. Alströmer och efter honom hans son verkade energiskt för spridning av kännedomen om den nyttiga växten ^och dess odling, och yttermera befordrades detta genom de från det pommerska kriget (1756—62) hemvändande soldaterna, som i Tyskland lärt uppskatta p. som föda. Men först sedan man omkring sekelskiftet 1800 lärt känna p. som en utmärkt råvara för brännvinsbränning, blev dess odling allmän. — Sedan denna tid var p.-arealen i jämn stegring till mitten av 1880-talet, varefter den hållit sig tämligen oförändrad. I förhållande till rikets hela åker vidd har p.- jorden under senaste 40 år något nedgått, tills senastej kristids livsmedelsbrist åter framkallat någon ökning.

Å r Potatisodling i Sverige ha. proc. av åkern Skörd dt. dt. pr ha. dt. pr inb.

l8oi—IO . . l8ll—20 . . 1821—30 . . 1831—40 . . 1841—50 . . 1851—60 . . 1761—70 . . 1871—80 . . 1881—90 . . 1 1891 —1900 . 1901—10 . . 1 1911—20 . . 7,800 16,900 44,900 63,700 1 85,000 106,500 149,000 150,200 155,000 157,600 153,200 1 155,400 0.9 1.7 1.8 4.0 4-7 4.8 5.6 5.8 5.0 4.6 4-3 4.2 770,000 1,554,000 4,242,000 5,418,000 7,070,000 8,869,000 9,800,000 11,662,040 12,015,680 12,699,340 14,633,860 17,660,000 97 92 5 g 84 96 115 O.32 O.63 1-54 I.80 2.14 2.44 2.82 2.66 2-57 2-57 2.75! 3-iol

Om utsädesmängden, omkring 1,250 kg. pr. ha., avräknas från skörden, har återstoden under senaste 2 årtionden motsvarat 2,40 och 2,80 dt. pr. innebyggare.

K P. odlas vid varje jordbruk i hela landet, vid de minsta som vid de större, så långt mot norr och över havet, som odling över huvud taget når. Den odlas mest för husbehov och upptager därför större del av jorden, ju mindre egendomens åker vidd är. Enligt 1919 års arealinventering intog p.-odling

Vid gårdar med r°^v

intill 2 ha. åker........ 12.2

2—lo » » 5-7

10—50 » »........ 3-7

över 50 > > 2.6

Därför äro ock procenttalen för potatisodling högre i de landsdelar, där mindre jordbruk äro förhärskande, än i herrgårdsbygder, väl även beroende därpå, att de förra överväga i trakter med lätt, för p. lämplig jord, de större jordbruken däremot på slätterna med lerjord, som är mindre passande för p.-odling. Endast i Skåne, Blekinge och Småland överstiger p.-skörden betydligt ortens behov av matpotatis; p. odlas i Blekinge län på omkring 15, i Kristianstads och Kronobergs på 7—8 och i Jönköpings län på 5 % av åkerarealen. Överskottet har använts till brännvins- och stärkelseberedning samt svingödning (se Svinskötsel: Gödsvin).

Då brännvinsbränningen starkt inskränktes, gjordes 1917 ett försök att genom torkning bereda en lätt transportabel och hållbar vara, men denna industri har såsom ej ekonomiskt bärig åter upphört. (Se Torrpotatis.)

I andra orter, företrädesvis i Stockholm och folkrika norrländska industrisamhällen, är den lokala p.-odlingen ej tillräcklig för folkets behov; bristen täcktes efter senare delen av 1890-talet till världskriget genom införsel från Tyskland, uppgående till högst omkring 25,000 ton. F. n. fylles behovet genom inhemsk odling.

Fortplantning. Potatisväxten är en flerårig art, som överlever från år till år genom de från de underjordiska stamgrenarna, å 1 a r-n a, utväxande stamknölarna men även fortplantas genom frön, som innehållas i de bärlika frukterna, »p.-äpplen», »p.-knopp». Åtskilliga odlade sorter utbilda emellertid inga eller blott få blommor, och ej sällan äro dessa ofruktsamma, varför sådana sorter kunna förökas blott på vegetativ väg. Frösådd lämnar första året blott små knölar, men genom dessas användning som sättpotatis erhållas efter ett eller ett par år knölar av sortens vanliga storlek. Från de knoppar, »ö g o n», som finnas på p.-knölen, övervägande samlade vid knölens stamspets, kronänden, motsatt naveländen, vid vilken knölen varit fäst vid moderplantans utlöpare, utväxa rötter samt stam med blad, liksom nya utlöpare. Sådana kunna utväxa även från stjälkens nedre bladveck, och genom att uppkupa jord kring stjälkens nedre del kan knölarnas antal sålunda ökas. I potatisens blast och i knölarnas skal finnes en giftig alkaloid, so-lanin, vilken vid utfodring av färsk blast eller större mängd knölar kan förorsaka ut-sot men synes förstöras vid torkning, kokning eller syrning.

P.-s orter. Under odlingens inflytande har en stor mängd p.-sorter uppkommit, avvikande från varandra genom blastens riklighet, form och färg, blommornas färg (vita 1. violetta), knölarnas mängd, storlek och form samt köttets och skalets färg, stärkelsehalt, motståndskraft mot sjuka m. m. Ständigt901

framkomma nya sorter som frukt av föräd-lares arbete, huvudsakligen genom korsning och användning av därefter erhållet frö till utsäde. Härvid erhållas oftast knölar, som giva upphov till olika former, och genom sär-odling av dessa erhållas olika sorter rena. Vid förökning genom knölar förärvas nämligen sortegenskaperna i regel fullt troget, men stundom förekomma även härvid förändringar, mutationer, som giva upphov till nya sorter.

I avseende på sorternas lämplighet för olika ändamål skiljer man ofta på delikatess- och bordspotatis samt f o-d e r- och fabriks p. De förras knölar utmärka sig för fin smak, vacker form (jämn, slät, med få och grunda ögon), men äro vanligen mindre givande och ha låg stärkelsehalt. Dylika sorter, som ofta äro svagt växande, utan eller med sterila blommor, frambringas övervägande i England och Frankrike. Foder- och fabrikspotatis äro alltid kraftigt växande, vanligen rikt blommande samt med talrika, stora, stärkelserika knölar, men ofta med grov smak.

De storvuxna, rikt givande sorterna kräva i allmänhet längre, de mer småvuxna, finare sorterna kortare växttid, men talrika avvikelser från denna regel finnas.

F. n. odlas i Sverige något mer allmänt följande sorter:

1. Matpotatis.

a. tidiga: Juli, Paulsens, blommor violetta, knölar

njurformiga, vita, gulköttiga, fina; bördig.

Perle von Erfurt, Schmidts, knölar njurformiga, gula; fin drivbänkssort.

Victor, Sharpes, knölar avlånga, gula, fin drivbänks- och trädgårdssort.

Harbinge r, Suttons, vita blommor, knölar rundplatta, vita; mycket bördig, hållbar.

Kaiserkrone, blommor få, vita, knölar platt-ovala, vita; mycket bördig men föga motståndskraftig mot sjuka.

Early puritan, Hendersons, vitblom., knölar platt-ovala, vita, svagt rödlätta; lätt sjuk.

Early röse, amerik, brådpotatis, Bresees, vitblom., knölar ovala, röda; lätt sjuk.

King Edward, knölar runda-avlånga, gula, rödögda; mycket bördig.

Royal kidney, knölar avlånga, vita; mycket bördig.

b. medelsena:

Magnum bonum, Suttons, violett-blommig, knölar avlånga, ljusgula, vitköttiga.

Up to date, Findlays, lik föreg., men ,, kraftigare, bördigare och motståndskraftig mot sjuka.

British Queen, knölar runda—avlånga, vita; mycket bördig.

Jämtlands, Dalarnas m. fl. norrländska, vitblom., vita, gulköttiga; mycket bördiga, men mycket lätt sjuka (utom i Norrland).

2. Foder- och fabrikspotatis.

a. medelsena:

Up to date, se ovan. Professor Maercker, Richters,

blom. Ijus-viol., knölar stora, runda, vita; rikt givande, frisk.

Imperator, Richters, som föreg., men mindre hållbar.

b. sena: Silesia, Cimbals, liusgrön blast, vitblom.,

knölar runda, vita; mycket bördig, stärkelserik och frisk.

Wohltmann, Cimbals, blast upprat, mörk, violett blom., knölar runda, mörkröda, vitkött.; bördig, mycket hög stärkelsehalt, mycket hållbar.

Furst Bismarck, Cimbals, viol.-blom., knölar platt-ovala, röda, vitgulköttiga; mycket bördig, mycket hög stärkelsehalt.

Blaue Riesen, svartpotatis m. fl. sorter hava sedan gammalt på vissa orter gott anseende såsom sorter passande på fuktig jord och mycket hållbara, men odlas numera föga.

S u m p-p., en från den vanliga p. skild art, So tanum Commersoni Dunal, har även förordats för fuktig jord och ss. motståndskraftig mot köld, men har icke vunnit någon spridning.

Odling. P. går bäst till på lättare, väl torrlagd jord; på styv lera erhålles oftast mindre skörd, på torv och mull jord kan skörden bliva stor, men i båda fallen blir p. i händelse av riklig fuktighet mycket utsatt för röta samt lös och grov i smaken. För rik skörd fordras stor näringstillgång, i främsta rummet kväve men även fosforsyra och kali. Hög kalkhalt i jorden är däremot icke fördelaktig och gynnar angrepp av skorv. Vanligen gödslas med kreatursgödsel, och p. fördrager bättre än flertalet andra ny gödsling på våren, t. o. m. i fåran intill sättpotatisen. Helst ned-plöjes dock kreatursgödseln på hösten. Därjämte gives, där man önskar stor skörd, kväve å våren i konstgödsel, 15—45 kg., vare sig i salpeter, ammoniumsalt eller karbidkväve (vilka senare p. tillgodogör ungefär lika bra som salpeter) samt superfosfat eller thomasfosfat och 37 % kalisalt intill 200 kg. pr. ha. P. sättes i rader, vanligen i varannan plog-eller årderfåra, men även användas vid odling i stort p.-sättningsmaskiner (se d. o.). Utsädesmängden växlar efter utsädets storlek, jordens näringskraft och fordran på skördemängd från 1,000 ända upp till 3,000 kg. pr. ha. Där man vill spara på utsäde, skäres sättpotatisen, vilket icke är att förorda annat än då knölarna äro stora; i regel medför skärning minskad skörd. Skärningen bör ske längs ef-902

ter, så att styckena få ungefär lika nianga ögon, och utföras någon dag fore sättningen, så att snittytan hinner skinna sig före sättningen. För att förkorta växttiden brukas (i Norrland i regel) att låta sättpotatisen gro ut fore sättningen. Knölarna läggas 6—8 veckor före sådden i lådor, som få stå i varmt rum och i fullt dagsljus, för att groddarna må bliva stadiga, och sättningen sker direkt ur lådorna, för att ej groddarna må avbrytas. På torr jord händer, att för groningen, som medför vattenförlust ur knölarna, har minskad skörd till följd. P. bör sättas grunt, så att den kommer snart upp och har matjord under sig att nedsänka rötterna i. Vid sättning på vallbrott förekommer därför, att sättpotatisen lägges i en grund fåra och täckes med en följande tjockare tilta. — Under växttiden hålles jorden ständigt lucker och ren från ogräs. Vanligen över harvas, då blasten börjar komma upp, och sedan kupas vanligen i—2 gånger. På lätt uttorkande jord är gagnet av kupning ovisst. —• Skörden bör ske, innan fara för köld, som kan nedtränga i jorden,, finnes, men helst ej förr än blasten nedvissnat. — Göres skörden, förr än tillväxten och avsättning av stärkelse i knölarna avslutats, äro dessa ej mogna och bliva då mindre hållbara vid förvaring. Upptagningen sker genom plockning för hand, vanligen i fåran efter årder men stundom efter potatis-upptagningsmaskin (se d. o.). Helst bör till hjälp vid plockningen användas en kort p.-hacka.

Skördemängden växlar mycket efter jordens bördighet, gödslingen och sorten, varjämte sjukdom ofta i hög grad nedsätter skördemängden. I medeltal för hela riket har skörden under senare år uppgått till io—13 ton pr. hektar, men med stora olikheter för olika län. Högsta skördemängderna pläga erhållas i Skåne, Småland, Jämtland och Västerbotten. På enskilda, gårdar kan skörden uppgå till 20 ton och mer. Vikten växlar mellan 65—70 kg. pr. hi., högre ju högre stärkelsehalten är; denna plägar i södra Sverige vara 17—20 proc. i fabrikspotatis, i matpotatis i mellersta och norra Sverige vanligen 12—-15 %.

P. är mycket utsatt för skada och sjukdom. Av insekter är coloradoskalbaggen (se d. o.) mest förödande, men den har hittills hindrats sprida sig i Sverige, där största skadan göres av larver av knäppare och ollonborrar (se d. o.), vilka äta sig in i knölarna, mindre av sniglar, bladlöss m. fl. Av parasitsvampar göres största skadan av bladmögel (se Potatissjuka), som förstör blasten och framkallar torröta ä knölarna. Mindre skada göra åtskilliga svampar, som förstöra blasten, ss, stjälk-och ringbakt erios m. fl., eller även framkalla torröta hos knölarna, ss. Fusarium, Verticil-liurh (se d. o., Vissnesjuka). Bladrullsjuka (se d. o.), som först under senare tid iakttagits, ocli i synnerhet potatiskräfta, som hit-

tills hindrats sprida sig, äro i hög grad för-härjande. Jämförelsevis oskyldiga äro de sjukdomar, söm betecknas som sko r v (se d. o.). Knölarnas förruttnelse, b 1 ö t r ö t a, som förorsakas av bakterier, kan få stor omfattning på fältet, i blot jord, och i synnerhet under förvaringen. Se Potatissjuka.

Potatis förvaras dels i källare och dels, huvudsakligen i de sydligaste landsdelarna och vid odling i stort, i stuka. Härvid gäller liksom vid rotfrukters förvaring att så rnycket som möjligt motverka förluster genom förskämning, andning och i viss mån vattenavdunstning. Om värmegraden nedgår till eller något under o°, minskas andningen och förbränningen av socker mera än den alltjämt fortgående stärkelsebildningen av detta ämne, varför potatisen får söt smak, som dock åter försvinner, om potatisen förvaras i varmt rum, varigenom andning och sockrets förbränning ökas. Först vid flera grader under ö° sker verklig frysning av knölarnas växt-saft, i det att denna blir underkyld. Frysningen befordras då av skador på potatisens skal eller om den blir utsatt för skakning, ss. om den köres på ojämn väg. Frusen p. ruttnar fort efter upptinandet. Vid all förvaring av p. beror framgången i hög grad av att den vid inläggningen är frisk, oskadad och torr. Av sjukdom angripna knölar ruttna fort och sprida lätt sjukdomen till förut friska. Skador på skalet öppna potatisens inre för

sjukdomsangrepp, och öka vattenavdunstningen, varigenom förorsakas viktförlust och fuktighet i förvaringsrummet; p. bör därför vid upptagning, harpning och lossning behandlas skonsamt och körning på ojämn väg om möjligt undvikas. Upptagningen bör ske i torrt Väder och potatisen så vitt möjligt få ligga öppet till torkning före inlagringen.

Vid förvaring i källare eller i uti jorden nedgrävda potatisgropar böra knölarna ej läggas i djupare lager än 1, högst 1,5 m. och helst i lådor eller i bingar, som på alla sidor ligga fritt. Om potatisen vid upptagningen direkt lägges i lådor och forslas i dessa, kunna skadorna på knölarna i hög grad minskas — men också besväret och kostnaden vid skörden ökas.

Vid stukning ligger än större vikt på att potatisen vid inläggningen är frisk och torr, då ju ej tillfälle till förrådets granskning och bortplockning av de skämda gives under föryar ingen. Potatisens ömtålighet för frost gör särskild omsorg mot denna nödig. (Se Stuka.)

Om p. är frisk och väl lagrad, bliva förlusterna vanligen små, 4—7 %, ända till fram mot våren, men ökas, då groddarna börja utväxa. Om sjuka knölar funnits inblandade eller frost inträngt, bliva förlusterna ofta betydliga. Genom att inlägga p. i torrt torvströ motverkas spridningen av röta i förrådet. För försäljning bör p. sorteras, så att jordfri903

och jämnstor vara kan utbjudas. Likaså bör till sättpotatis utsorteras jämna, medelstora knölar. (Se Potatissorteringsmaskin.)

Nä r i ngsvärde. P. har en torrämne-hait, som kan växla mellan 18—28 % och i mogna foderpotatis plägar uppgå till omkring 25 %. Härav utgör stärkelsehalten huvudmängden eller omkring 4 % lägre än torr ämnehalten, och av återstoden ungefär 2 % råpro-tein, o, 1 % råiett, 0,7 proc. växttråd, 1,2 % salter. Hela torr ämnemängden är i det närmaste lika lättsmält som i egentliga rotfrukter, och omkr. 1 kg. därav kan således räknas som en foderenhet, och 100 kg. foderpotatis med 25 % torrämne motsvarar 25—27 fod er enheter, men av p. med lägre torrämnehalt blott omkring 20 f.-enh. Till en f.-enh. åtgår således 5 kg. mat- och 3.6—4 kg. foderp. Genom kokning ökas lättsmältheten, i det att cellväggarna sprängas av stärkelsen, som därigenom fortare nås av matsmältningsvätskorna.

Den höga kolhydrat- och låga äggvitehalten gör p. lämplig särskilt för göd- och dragdjur. Göds vin förtära kokt p. begärligt i mängder upp till 6—8 kg. för djur och dag eller intill 50—60 %av fodrets näringsinnehåll. P. lämnar ett fast fläsk men sänker på grund av sin skrymmande beskaffenhet slaktutbytet något. Av stärkelserik potatis har under gynnsamma förhållanden så litet som 3,6 kg. motsvarat 1 f.-enh. Rå potatis är mindre lämplig för svin, som kunna förtära blott mindre mängd därav, och lämnar lägre kroppstillväxt. På grund av potatisens låga askhalt bör man vid stark fodring med densamma med annat foder fylla djurens behov av kalk.

At hästar har med fördel utfodrats ända till 15 kg kokt p., och även här har 3,6 kg. p. med 25 % torr ämne motsvarat 1 f.-enh., d. v. s. 1 kg. korn, och 3 kg. fullt ersatt 1 kg. havre. Kokt potatis har kunnat väl ersätta intill 1/3 av kärnfodret.

För mjölkkor och ungdjur kan p. på grund av sin låga äggvitehalt ej passa annat än om äggvitebehovet fylles med annat foder. Ända till 15 kg. ha utan olägenhet givits i stället för annat kraftfoder. Kor tillgodogöra rå p. ungefär lika bra som kokt.

För fjäderfä är kokt p. en vanlig och mycket lämplig del av den dagliga kosten, men under förutsättning att äggvitebehovet tillgodoses.

Potatisblast innehåller något mer näring än rotfruktsblast men är mindre smältbar och är dessutom i färskt tillstånd på grund av sin halt av det giftiga solaninet mindre lämplig till föder samt även mindre begärlig för djuren. Då den dessutom vid potatisens upptagande vanligen är vissnad och till stor del förstörd, användes den föga till foder men kan, skördad frisk och torkad till hö, användas som sådant åt nötkreatur och får. Den har då ett fodervärde ungefär motsvaran-

de ängshös. P. bör ej skördas förr, än potatisen är färdig att upptagas, emedan skörden av knölar ej sedan vidare ökas. Jfr Bl äst.

Potatisflingor. Se Torrpotatis.

Potatisgödning, begagnas som namn på biandgödsel, innehållande superiosfat, ammoniumsulfat och kalisalt ss. verksamma beståndsdelar. Se Biandgödsel, Rotfruktsgödning.

Potatisinspektion. Redan för snart 50 år sedan vidtogo flere europeiska länder åtgärder för att hindra spridningen av den för potatisodlingen i Amerika så fördärvbringande Coloradoskalbaggen (se d. o.). Under senare år har, först i Förenta staterna 1912 och sedan i flere europeiska länder, inrättats p. för att hindra spridningen från det ena landet till det andra av vissa förhärjande potatissjukdomar, huvudsakligen korkskabb och potatiskräfta (se d.o.), men även för att övervaka, att exportpotatisen i övrigt företer ett tillfredsställande sundhetstillstånd. Lagstiftningen i de olika länderna har uppställt bestämda villkor för in- och utförsel av potatis. För införsel av potatis, fordras intyg, att den i produktions -landet inspekterats av där tillsatta tjänstemän, och i vissa stater är potatisinförsel förbjuden frän länder, där potatiskräfta förekommer. Sedan korkskabb år 1915 uppträtt i Förenta staterna, hava däremot de stränga bestämmelserna mot denna sjukdom upphävts, men sjukdomen får dock icke i regel förekomma i högre grad än 0.5 %. Däremot får icke spår av potatiskräfta förekomma.

Genom K. k. 12/9 och 4/xl 1921 utfärdades bestämmelser för vårt land om in- och utförsel av potatis, och för dessas övervakande hava 12 potatisinspektörer tillsatts. E. H—g.

Potatiskokare. Se Kokare.

Potatiskräfta, sjukdom å potatis framkallad av en mikroskopisk parasitsvamp, Synchytrium (Chrysophlyctis) endobioticum Perc, upptäcktes i Ungern 1896, Den hade troligen redan förut uppträtt men förväxlats med skorv -eller någon annan potatissjukdom. Dess härjningar ha i vissa länder varit så omfattande, att man i olika stater vidtagit kraftiga åtgärder mot dess spridning. Se Potatisinspektion.

Sjukdomen kännetecknas av svulstlika utväxter på potatisens knölar, utlöpare och rötter. Dessa utväxter likna först små, vita vårtor, som snart tillväxa intill en valnöts storlek, samt antaga mörkbrun färg. Vid genomskärning av en dylik svulst märkes närmast under ytan en mörk ring, i vilken svampens förröknings-organ äro belägna. Å blasten förekomma icke några sjukdomstecken, varigenom sjukdomen skulle kunna märkas före skörden. Detta är en olägenhet, så till vida som kräftsvulsterna snart ruttna och smittan således redan före skörden kan spridas i jorden, där den kan fortfara i flere år, även om icke potatis odlas å densamma.904

Med sättpotatis från kräftsmittade åkrar sprides sjukdomen lätt över stora arealer.

Hittills har sjukdomen härjat svårast i England och v. Tyskland, särdeles i industridistrikten i koloniträdgårdar, där potatis odlas år efter år på samma jord och där det gödslas med sopor och latrin. Under senare tid har den emellertid uppträtt även i det stora jordbruket. I Holland har sjukdomen hittills kunnat begränsas till landets nordligaste del, i Norge förekommer den endast i trakten av Kristiansand och Arendal, i Österrike och Danmark har den ännu icke iakttagits. I Sverige uppträdde den på ett par ställen i Stockholmstrakten år 1912 men blev genom statligt ingripande genast utrotad, i det att skörden å de angripna gårdarna inköptes och förstördes samt de angripna åkrarna indränktes med formalin. Senare års erfarenheter tyda på att vissa sorter (t. ex. de skotska King George och Great Scot, de engelska Röde står och Ceres samt de tyska Richters Jubel och Paulsens Juli) äro oemottagliga mot sjukdomen, en uppgift som dock bör mottagas med en viss försiktighet, då det ofta visat sig, att en växtsorts motståndskraft mot en sjukdom plötsligt försvagas, vilket ock i Tyskland visat sig vara fallet beträffande potatiskräfta. E. H—g.

Potatismjöl eller potatisstärkelse har sedan gammalt beretts i hemmen genom att riva potatis på rivjärn och därefter genom upprepade uttvättningar med rent vatten avlägsna potatisrevet eller pulpan, d. v. s. de sönderslitna cellväggarna, och cellernas övriga innehåll från stärkelsen, vilken sjunker till botten samt, sedan den sålunda rengjorts, torkas i fria luften eller vid lindrig värme. Numera sker beredningen av p. huvudsakligen vid fabriker, vilkas antal år 1922 utgjorde omkring 140, varav omkring 60 i Blekinge och 50 i Kristianstads län, med en årlig tillverkning av tillsammans inemot 150,000 säckar om 100 kg. Flertalet av dessa fabriker äro jämförelsevis primitivt anordnade, tillhöra andelsföreningar eller bolag av odlare och hava en årlig tillverkning av några hundra upp till 2,000 säckar mjöl, under det att ett fåtal äro från jordbruket fristående industriella företag med fullt modern utrustning och en betydande avverkningsförmåga. Se Stärkelse.

Potatismögel. Se Potatissjuka.

Potatisodlarförening. De svårigheter, som efter kristiden, till följd av starkt höjda frakter, inskränkt brännvinsbränning och andra förhållanden, uppstått för lönande avsättning av potatis från orter med överskott av denna vara, framkallade sammanslutningar av potatisodlare för gemensam försäljning och i övrigt främjande av gemensamma intressen. En p. bildades år 1919 i Mälarprovinserna och en år 1920 i Skåne.

Potatispest. Se Potatissjuka.

Potatisplog. Se Potatisupptagningsmaskin.

Potatisrev. Se Pulpa.

Potatissjuka, allmän benämning å sjukdomar å potatis, brukad sedan den tid, då man ej urskilde olika slag av sjukdom å p., och fortfarande använd huvudsakligen för den allmännaste, som framkallas av potatis-b 1 a d m ö'g e 1, Phytophtora infestans de Bary.

Efter att redan förut ha gjort sig bemärkt i potatisens hemland, blev sjukdomen bekant i Europa år 1845, då den uppträdde förhärjande i alla Europas potatisodlande länder, och härjningen fortgick till 1850. Troligen hade sjukdomen funnits i Frankrike redan före epidemiens början på 1840-talet. Sjukdomen angriper både örtståndet och knölarna. På stjälk och blad bildas mörka strimmor eller fläckar, och vid varm och fuktig väderlek kan blasten

på några få dagar bliva alldeles svart. Under torrår förekommer sjukdomen blott i fuktiga lägen. Omkring de mörka fläckarna finnes å bladens undersfda en vit rand av mögel, varav man kan övertyga sig om att sjukdomens orsak är bladmögel. Mögeltrådarna avsnöra en mängd sporer (konidier), som med vinden spridas från planta till planta, så att smitta från blott några få plantor vid lämplig väderlek kan spridas över stora fält. Mögelsporer, som falla till marken, kunna med regn sköljas ned till de unga knölarna och angripa dem. Om ett av potatisbladmögel angripet blad lägges på en frisk, fuktig potatis, så inträder efter några dagar en karakteristisk brunfärgning på denna, där bladet legat. På skördad potatis visar sig angreppet genom något insjunkna fläckar med gråblå färgton. Köttet under fläckarna är brunfärgad Man har även framkallat sjukdomen å knölar genom att utströ smittämnet å fuktig jord, vari på några cm, djup nedlagts friska knölar.

Sjukdomen å knölarna kan övergå på friska under vinterförvaringen, och angripna knölar

Potatisbladmögel. giva upphov till sjuka plantor. De av svampar förorsakade fläckarna å knölarna, som i dagligt tal pläga kallas t o r r ö t a, bilda utgångspunkten för en förruttnelse av potatisen, varvid både parasitiska och saprofytiska svampar medverka. Genom bakteriers inverkan upplösas cellväggarna i potatisen, så att dennas innehåll blir grötlikt, med en obehaglig lukt av smörsyra. Detta tillstånd har blivit kallat blötröta. Under för hög värme i stukor och källare sprider sig blötrötan hastigt under förvaringen.

För att förekomma p. bör potatis odlas på torrt belägen eller väl avdikad jord och så vitt möjligt tillses, att inga sjuka knölar användas till utsäde. Med framgång har sjukdomen även bekämpats genom besprutning av potatisblasten med s.k. Bordeaux-lösning (se d. o.). Första besprutningen bör ske ungefär vid mitten av juli, innan sjukdomen börjat framträda, och en andra 2—3 veckor senare. Den beläggning med kopparhydrat och gips, som härvid uppkommer på bladen, skyddar dem mot angrepp av svampen, och genom att ytjorden blir indränkt med vätskor, skyddas även knölarna. Omkring 800 1. 2% vätska (d. v. s. 2 kg. bränd kalk och 2 kg. kopparvitriol till 100 liter vatten) per ha. beräknas åtgå. Man bör med lackmuspapper pröva, att vätskan ej är sur. Skulle så vara, tillsättes mera kalk. Till besprutning kan även användas neutral eller svagt alkalisk 2 % bur-gundervätska, som beredes av soda och kopparvitriol. För att förekomma sjukdomens spridning och uppkomsten av blötröta under förvaringen bör skörden så vitt möjligt ske i torrt väder och därvid all på något sätt skadad potatis avlägsnas. Temperaturen på förvarings-stället bör icke stiga högre än till 7—8°.

Vissa potatissorter ha visat sig ganska motståndskraftiga mot sjukdomen. Sådana äro Magnum Bonum, Rikskansler, Silesia, Våter Rhein, Imperator och Professor Wohltmann. Andra, synnerligen tidiga sorter (ss. amerikansk rosen-), äro mycket mottagliga. E. H—g.

Potatissnitsel. Se Torrpotatis.

Potatissorteringsmaskin för sortering av potatis efter knölarnas storlek. Sorteringen sker med roterande sållcylinder eller plana såll. Den förra konstruktionen, hos vilken cylindern utgöres av en järntrådsspiral, som kan inställas till olika avstånd mellan trådvarven, eller av 2 olika grova trådcylindrar ini varandra, är mindre lämplig än de plana sorterarna, emedan potatisknölarna täcka blott en mindre del av sållytan och trådvarven lätt förskjutas till ojämna avstånd. Sorteringen bör medelst 2 olika sållgrovlekar ske till 3 olika storlekar, den minsta, intill 30 mm. diam., av endast till foder lämpliga småpotatis, en mellanstorlek, lämplig till såväl utsäde som andra ändamål, samt en största över 40 1. 50 mm., mindre passande till utsäde och mat. Maskinen bör vara försedd med en så

905

stadig inmatningstratt, att en fylld sack kan stödas mot densamma vid ifyllningen, samt ej vara högre, än att ifyllningen kan ske bekvämt (ej över 1,3, högst 1,4 m.).

Maskiner med plana såll hava dessa löst inlagda i ramar, som äro i svagt framåtlutande ställning upphängda i fjädrar eller kedjor, så att de kunna sättas i fram- och återgående rörelse, vilken åstadkommes genom en vev och en vevstake fäst vid ramens (eller om 2 ramar) vid den undres bakre kant. Maskinen arbetar med de 2 sällen fästa i en och samma ram i ett plan eller i var sin ram, den ena över den andra; i senare fallen överföres rörelsen från den undre ramen till den övre i motsatt riktning, genom att ramarna äro fästa vid var sin ända av en likarmad hävstång. I båda fallen nedfaller potatisen först på ett rensgaller för avlägsnande av jord och glider därifrån ned på det första sållet, som hos maskiner med en ram är det finare, genom vilkets hål småpotatisen frånsorteras, under det att hos 2-ramiga maskiner det grövre sållet ligger överst. De genomfallande potatissortimenten upptagas å var sin botten med utlopp, från vilka de, liksom de största knölarna från det grövsta sållets nedre ända, kunna mottagas i särskilda behållare. Sorteringens noggrannhet växer med sållytornas storlek och i synnerhet deras längd och med mindre längd på sållens rörelse, vilket senare däremot minskar avverkningsmängden. Vid en längd av 60—70 cm. och en bredd av 40—50 cm. på vartdera sållet sorterades vid danska provningar (år 1920) 3,500—-4,500 kg. pr. timme, under det att betydligt lägre avverkning tidigare uppgivits. Litt. Statens Redskapspröver, 25 Beretning, Köbenhavn 1921.

Potatisstamfly, Hydvoecia micacea Esp., är ett nattfly, vars larv är köttröd med svart huvud. Larven träffas stundom i potatisstjälkar men vida oftare i rothalsen på unga betplantor eller i jordgubbsplantors stamdel. Då larverna vanligen förekomma blott enstaka och leva underjordiskt eller i varje fall väl dolda, äro de oåtkomliga för besprutning. Angripna plantor kunna ibland räddas genom vattning med nikotinhaltiga vätskor (se In-sektdödande medel). A. T—n.

Potatissättningsmaskin. Där potatis odlas i stor skala, utföres helst sättningen med hjälp av maskiner, vilka äro av följande 2 huvudslag.

a. H å 1 m a s k i n e r, vilka göra hål i marken, i vilka potatisen sättes för hand. De bestå vanligen av en av 3—4 hjul uppburen ram, vari är lagrad en axel, vilken uppbär flera hjul med i deras ring fästa spadformiga järn. Då maskinen köres framåt, rotera spadhjulen, och spadarna upptaga på bestämda avstånd sätthål för potatisen. Genom spadhjulens inställning till vissa avstånd och avpassande av spadskaftens längd kan avståndet906.

mellan raderna och mellan plantorna i raden regleras.

b. Egentliga sät t ni n g smaski-n e r pläga vila på 2 hjul och vara försedda med för stallare. Utmatningen sker ur matar elå-dan antingen genom ett matarehjul med skopor i omkretsen eller ock genom skopor på en ändlös elevatorkedja, varifrån de i skoporna uppfångade knölarna falla genom ett utmatningsrör ned i en fåra i marken, vilken upptagits antingen av en bill eller snett ställda, roterande tallriksskivor. Mataraxeln drives genom kedjeutväxling från transporthjulaxeln, och genom olika växelhjul regleras utmatningens hastighet och därmed avståndet mellan knölarna i raden. Sättfårorna igen-myllas vanligen genom bakom ledningsrören sittande, snett ställda tallriksskivor. Dessa maskiner göras vanligen för sättning av 2—flera rader. För att ej mistor må uppkomma, bör sättpotatisen vara noga sorterad till jämn storlek motsvarande skopornas diameter. Om provningar av sådana se Meddelande nr. 30 o. 33 från Maskin- och redskapsprovningsan-stalterna samt Beretninger nr. 4, 9, 14 och 18 fra- (danska) Statens Redskabsudvalg.

Potatisupptagningsmaskin. Flera typer finnas. Den enklaste är potatis upptagningsplogen, som liksom kupplogen har vändskivor åt båda sidor, men dessa antingen bestående av stavar, mellan vilka jör- . den faller genom, under det att knölarna bliva liggande på ytan, eller ock baktill förlängda med ett galler, som sättes i skakande rörelse för att frånsålla jorden. Dessa p. arbeta ofullkomligt och ha ej fått större spridning. Elevatormaskiner, först konstruerade av amerikanaren E. Smith (år 1868), hava en bred bill, som inställes att gå under potatisraden, samt där bakom en lutande kedjeelevator, som genom utväxling från körhjulaxeln sättes i skakande rörelse, varigenom jorden finfördelas och frånsållas, under det att potatisen över den bakre kanten faller i en sträng på markytan eller i en roterande rensnings- och sorteringscylinder. Även denna p. användes föga i Sverige. Mera förekommer den typ, som år 1855 konstruerades av engelsmannen John Hanson. Maskinen uppbäres av 2 hjul och har en bred bill, som luckrar jorden i potatisraden, samt där bakom ett från hjulaxeln drivet roterande hjul med gafflar, som genomarbeta jorden, gripa potatisknölarna och kasta dem åt sidan. Genom en vidhängd skärm kan spridningen begränsas. Genom att göra gafflarnas anfästning fjädrande har man gjort deras rörelse mjukare, så att maskinen blivit mer hållbar och potatisen mindre skadas. Än fullständigare är detta nått genom den av G. Hårder gjorda ändringen (se fig.) att göra gafflarna vridbart fästa vid den roterande axeln, antingen försedda med träskaft, som styras genom en dem gemensamt omfattande ring,

inom vilken de glida upp och ned, eller ock anbragta mellan två excentriskt lagrade hjul. I båda fallen få gafflarna en sparkande rörelse tiksom gafflarna på en amerikansk hövän-dare.

Potatisupptagningsmaskinen Herkules V.

Upptagningen underlättas i hög grad, om blasten i förväg borttagits. Gaffelhj ui maskinerna pläga på sandjord taga 300—400 kg. kraft och kräva sålunda 3—4 hästar. Omkring o, 15 hektar kunna medhinnas pr. timme, eller 1,2—1,5 hektar pr. dag, varvid omkring 15 hjon behövas för upptagningen, under det att för plockning efter plog eller årder beräknas 25—30 hjondagsverken pr. hektar (5—8 hi. pr. hjon). Elevatormaskinerna lägga potatisen mer samlad, men de gå tyngre och äro utsatta för än starkare nötning än gaffelmaskinerna och arbeta än sämre än dessa på lerig jord.

Om provning av p. se Meddelande N:o 4, 13 och 30 från Maskin- och redskapsprov-ningsanstalterna.

Potentilla, ett till rosenfamiljen, Rosa-ceæ, hörande släkte med gula blommor. Av en art, blodrot, P. Tormentilla Scop., användes rotstocken som drog. Den på Ölands älvar växande

ölandstoken, P. fru-ticosa L., är en vacker buske, som rätt allmänt odlas som prydnadsväxt; är härdig långt uppe i Norrland. G å s ö r t, P. anserina L., en flerårig, krypande ört med parbladiga, under silvervita blad, är ett besvärligt ogräs på mull- och torr jord.

Poterium. Se Pimpernell.

Pottaska, kaliumkarbonat, K2CÖ3, är ett vitt, i vatten lätt lösligt salt, som förr framställdes genom urlakning av aska samt den vunna lutens indunstning och återstodens glödgning, kalcinering. Numera beredes p. till största delen av kalisalt ur berg-907

saltlager, men även ur »dranken» efter vit-betsockermelass, vars socker tillgodogjorts vid brännvinsbränning. Detta salt är jämte kaustik kalk den verksamma beståndsdelen i av aska beredd byklut. Dess verkan vid bykning beror därpå, att det upplöser (för-såpar) i smutskläder förefintligt fett, som binder smutsen.

Poulard, kastrerad hane av tamhöns. Se Kas trering.

Pound (avoirdupois), engelsk (amerikansk) vikt = 0,454 kg. Se Mått.

Pracka. Se Skrake.

Premielån. Se Jordbrukspremiering.

Premiering. Se Får-, Häst-, Jordbruks-, Nötboskaps-, Svinpremiering.

Pressfoder. Sedan länge tillbaka har brukats att sammanpacka saftiga fodermedel, ss. rotfrukts- och kålblad, majs m.m., i gravar eller i uti jorden nedsänkta behållare (silos) för att genom inträdande jäsning erhålla ett länge hållbart foder. Från 1870-talet började denna foderberedning att i stor utsträckning användas i Frankrike, England och Förenta Staterna, och särskilt i sistnämnda lands östra och •Centrala stater har den fått en så allmän användning, att en eller flera foderbehållare där anses som ett oumbärligt tillbehör till varje lantgård. I Sverige, där nedläggning av blast i jordgravar redan tidigare förekommit, vann den moderna p.-beredningen någon spridning från mitten av 1880-talet men har först på senaste tid, sedan stegrade arbetslöner fördyrat odlingen av rotfrukter, som p. ersätter i utfodringen, ådragit sig mer beaktande av lantmännen, varvid förbättrade metoder för fodrets beredning kommit till användning.

Vanligen användes beteckningen pressfoder eller ensilage endast om sammanpressat, genom jäsning bevarat, saftigt stråfoder, under det att sådana i gravar och behållare hoplagda och jästa saftiga fodermedel som blast, rotfrukter m. m. betecknas som surfoder.

Jäsningens förlopp. I friskt tillstånd hoplagt grönfoder tager snart hetta, beroende dels på det värme, som utvecklas vid de ännu levande växtcellernas andning, dels framför allt på inträdande jäsningar. Dessas art och omfattning bero i främsta rummet på lufttillträdet, den alstrade värmegraden samt det hoplagda fodrets kemiska sammansättning och beskaffenhet. Om luften har fritt tillträde och värmegraden ej blir hög, såsom förhållandet är i ytlagret av en fritt liggande fodermassa, inträder mögling, och sönderdelningen får karaktären av förmultning eller förruttnelse, varav fodret hastigt förstöres. Om åter luften är avstängd, ss. i det inre av en hoplagd fodermassa, uppstå egentliga jäsningar av olika slag, vilka ändras, allt efter som värmegraden stegras. Vid en låg värmegrad blir det övervägande ättik-

syrejäsning, mellan 30 och 400 mjölksyrejäsning, under det att vid än högre värme smörsyrejäsningen och andra jäsningar taga överhand och vid en värmegrad över 60° de organiska ämnena bliva hårdsmälta, mörka och slutligen kolnade.

Vid dessa jäsningar förändras fodrets innehåll av näringsämnen, så att de smältbara kolhydraten övergå huvudsakligen till kolsyra och de för de nämnda jäsningarna utmärkande organiska syrorna samt äggviteämnena till enklare aminoföreningar, i första hand peptoner och aminosyror. Ju högre värmegraden stiger, desto mer omfattande bliva dessa sön-derdelningar och därmed följande förluster i fodrets näringsvärde. Då dessa jäsningar till större delen äro aeroba, avtaga de i häftighet, i den mån tillgången på luft minskas. Redan genom andningen i det friskt hoplagda fodrets celler, varvid den instängda luftens syre förbrukas, minskas jäsningen, men särskilt genom sammanpressning, varigenom luft utdrives ur fodermassan, kan man inskränka jäsningen och begränsa värmestegringen. Härvid inverka även fodrets mjukhet och fuktighetsgrad. Vekt foder sammanpackas tätare än hårt och strävt foder, och om fodret därtill är så saftigt eller vått, att saft utpressas och fyller alla mellanrum i fodermassan, så ätt luften fullständigt utestänges, blir jäsningen och temperaturstegringen långsam, men därmed uppstår även fara för anaeroba jäsningar, som giva illaluktande och för djuren osmakliga sönderdelningsprodukter. Detta kan i synnerhet bliva fallet vid hopläggning av saftigt och mycket äggviterikt foder, ss. grönfoder av ärter eller vicker. — Om fodrets celler redan vid hopläggningen äro döda, uppstå i allmänhet mögling och förruttnelse i stället för de nämnda önskvärda jäsningarna.

F o d e r m a t e r i a l e t s art och

tillstånd vid hopläggningen. Fodret bör sålunda vid hopläggningen vara friskt eller blött något vissnat, men ej torkat, så att cellerna dött, i vilket fall det lätt möglar och förstöres. Om det är ungt, vekt och saftigt, så att det låter packa sig tätt, bör det sammanpressas mindre hårt, så att saft ej utpressas, men vid inläggning av mer utvuxet, torrare och hårdare foder bör sammanpackningen vara hårdare för att utdriva luften så mycket som önskvärt. Lämpligast till inläggning är kolhydratrikt foder, ss. gräs och blandning av sådant med 30—50 % äggviterikt foder, ss. vicker eller ärter blandade ined stråsäd. I packat tillstånd bibehåller sig p. väl, men så fort det utsättes för den fria luftens tillträde, börjar det hastigt förstöras.

Beredningens utförande. Fodret hoplägges och sammanlägges friskt och levande och sammanpressas vanligen genast, varefter den inträdande jäsningens förlopp i viss mån kan regleras genom pressningens908

styrka. Hotar värmegraden att stiga över den önskvärda, omkring 40°, varom man övertygar sig medels instickande av en i ett järnspjut insatt termometer, motverkas en ytterligare stegring genom starkare pressning. Vid en värmegrad av 30—40 ° får man ett måttligt surt p. med aromatisk lukt och väl bibehållen smältbarhet.

Inläggning i öppen stack. För att undvika den betydliga kostnaden för uppförande av behållare brukades förr mest att lägga fodret i en öppen stack. Lämpligast sker detta inom en stackställning av i de 4 hörnen resta, vanligen 6—8 m. höga stolpar, upptill och nedtill förenade genom tvärslag, som bilda en rektangulär ram, och med ett bottenplan av på tvärstockar vilande plankor, såvida ej fodret lägges direkt på marken. Fodret ifylles i ställningen under oavbruten jämn, stark hoptrampning, särdeles vid kanterna, och upprepad påfyllning, tills önskad höjd nåtts, och därefter påläggas plankor. Dessa nedtyngas antingen genom pålagda stenar, jord m. m. eller medels belastade hävstänger, som, när de närma sig marken, åter upplyftas genom hängslenas förkortande medels en skruv eller på annat sätt. P.-beredning i öppen stack medför alltid betydlig förlust, i det att värmegraden svårligen kan hållas inom önskvärd gräns, 30—40°, utan vanligen går upp högre, och större förbränning av organisk substans inträffar, men framför allt därigenom att det för luften utsatta ytlagret till 10 cm. eller större djup förstöres. Då ytan och förstöringen i denna är större, ju mindre stacken är, böra smärre stackar än 5 m. i kvadrat undvikas.

Inläggning i jordgrav är sedan gammalt bruklig beträffande rotfruktsblast, vilken icke lämpligen kan läggas i stack och vanligen icke anses värd att föranleda byggande av särskild behållare. Blasten jämte frusna eller eljes skadade rotfrukter, betsnitsel o. a. saftiga fodermedel nedpackas så hårt som möjligt — stundom genom tramp av en häst — i en omkring meterdjup grav, som, om man önskar bibehålla den flera år, lämpligen göres med lodräta väggar skodda med bräder. Fodret bör fylla graven med råga, emedan det sammansj unker starkt, och täckes med jord för att utestänga luften. Jordtäcket hålles oavbrutet väl tillpackat, så att uppstående sprickor tätas. I dylika gravar sker jäsningen vid så låg värmegrad, att fodret blir starkt surt, varför det vanligen benämnes surfoder, men är ett hälsosamt och för de därvid vana djuren begärligt foder, som bibehåller sig väl över vintern, om det alltjämt hålles täckt samt graven har avlopp, så att utsipprande saft avledes. Förlusten kan här bliva mindre, då ingen yta ligger tillgänglig för fria luften.

Silobyggnader. I utlandet och fram-

för allt i Förenta Staterna har man i allmänhet föredragit att inlägga fodret i en särskild behållare, s. k. silo, för att så mycket som möjligt inskränka jäsningen och i synnerhet förstöringen i den för luften utsatta ytan. Efter mönster från detta land ha också silobyggnader börjat uppföras i Sverige. De uppföras helst i form av runda torn, emedan denna form giver minsta yta i förhållande till! innehållet och mest gynnar en jämn sammanpackning, vilken gärna blir sämre i vinklar av behållaren. Höjden bör vara minst 8 m.,. för att fodret må sammanpackas av egen tyngd. De läggas i regel intill eller sammanbyggda med ladugården, så att fodret bekvämt kan införas i denna, och för dess uttagande göras helst lätt slutbara luckor i silons sida. De byggas alltid ovan jord men stundom med nedre delen något nedsänkt i denna för att sålunda minska den höjd, till vilken fodret vid inläggningen skall befordras över behållarens överkant. Nedre delen till 1 m. över och under markytan plägar alltid gjutas i betong, och därovan uppföres silo väggen stundom av armerad betong men vanligen av trä, vilket ss. mindre värmeledande är fördelaktigare, där vintern är kall. Göras väggarna av betong, böra de isoleras mot kölden genom en yttre brädbeklädnad. I den mest brukliga av King konstruerade silon, som plägar hava 5 m. diameter, uppföras väggarna av en stomme av på 30 cm. avstånd lodrätt och radiellt ställda 5 X 10 cm. plankor, på vilkas båda sidor spikas liggande 1/2 tums halvspontade och hyvlade bräder, invändigt i 3 och utvändigt i 2 lager med mellanlägg av tjärpapp mellan varje lager, så att hela denna beklädnad, som följer silotornets rundning, blir lufttät. Tack vare det 4 tum breda luftlagret i väggens mitt blir denna vägg synnerligen väl isolerande mot köldens inträngande. Luftrummet mellan plankorna sättes i förbindelse med luften genom ett borrat hål utåt vid nedre och inåt vid övre kanten, och den sålunda åstadkomna luftväxlingen håller väggen

torr, varigenom dess hållbarhet ökas. Upptill täckes tornet av ett tak, vari finnes en lucka, som hålles stängd i köld, då ventilationen genom luftrummen i väggarna bör vara avstängd, samt en öppning för införande av det plåtrör, genom vilket det till hackelse skurna fodret inblåses. Längs hela den intill ladugården varande sidan är för fodrets uttagande en öppning, som vid ifyllningen slutes genom över varandra ställda luckor, som lufttätt sluta mot öppningens ram. — För att hindra virkets angripande bör innersidan dränkas med linolja, vilket förnyas efter varje tömning av silon, sedan den noga renborstats.

Skärningen av fodret till hackelse underlättar en jämn packning och är nödvändig, då, såsom i Amerika är vanligt, hårdare och torrare foder, ss. halvmogen majs eller sol-f^sioa

rosor, inläggas. Vid inläggningen utbredes det jämnt och sammantrampas väl av i—2 man, särskilt vid kanterna, där friktionen mot väggen motverkar sjunkningen. Alltefter som iodret stiger i tornet, insättas luckorna i uttagningsöppningen och tätas fogarna med våt lera. Vid dessa höga amerikanska silos användes vanligen ingen belastning för att sammanpressa fodret utom vad som sker genom sammantrampningen och fodrets egen tyngd. Dock förekomma även anordningar för ytans täckning och ytterligare sammanpackning, varigenom förskämning i ytan hindras och värmegraden kan regleras genom ytterligare sammanpressning. Detta sker vanligen i Tyskland, och då fodermassan i sådant fall ej för tryckets åstadkommande behöver vara så djup, göras dylika behållare vanligen lägre, ej över 5 m.

Sött p. I England uppfann George Fry på 1880-talet en metod för p.-beredning, som i senaste tid återupptagits i Schweiz. Det utmärkande för densamma är, att fodret inlägges halvvisset i ett omkr. 1—2 m. tjockt lager i sänder, så att varje lager hinner taga hetta, innan det sammanpressas vid inläggningen av följande lager, som genom uppluckring av det undre lagrets yta bringas i nära förbindelse med denna. På detta sätt sprider sig en häftig jäsning från lager till lager, och hela fodermassan upphettas till 50 ° eller något högre. Genom hård sammanpressning hindras upphettningens ytterligare stegring, och vid den höga värmegraden synes jäsningen till största delen upphöra. Detta sålunda beredda »s ö t a» p. luktar mindre surt och mera aromatiskt. Metoden erbjuder svårigheter, dels därigenom att inläggningen ej kan fortgå i regnigt väder, och dels emedan värmeregleringen är vansklig.

Elektrisk pressfoderbered-

n i n g. I Tyskland har på senaste tid förordats att genom ledning av en elektrisk ström genom den i en behållare inlagda fodermassan reglera dennas jäsning. Det goda resultat, som erhållits såväl genom det sura fodrets goda kvalitet som den ringa förlusten, förklaras genom att den elektriska strömmen dels dödar växtcellerna, så att ämnesförlusten genom andning upphör, och dels hastigt åstadkommer upphettning till en för mjölksyrejäsning lämplig värmegrad. Metoden är ännu ej provad i Sverige.

P.-b erednings fördelar, a. Ett gott foder kan beredas av alla slag av friska växter, även sådana som äro mindre begärliga vare sig som grönfoder eller hö, emedan jäsningen giver fodret en för djuren tilltalande smak. Växter från sankmarker, ss. jättegröe, starr m. m., kunna, om de skördas tidigt, giva ett gott p. Ogräs, som ännu är friskt, försämrar ej fodret märkbart, och de frön, som redan bildats, förstöras vid jäsningen.

909

b. En mycket hög vattenhalt är visserligen ej lämplig, emedan foder, som ligger i utpressad växtsaft, undergår mindre goda jäsningar, men inläggningen kan utan skada ske även under regnigt väder; särdeles i ostadigt väder, som hindrar höbärgning, samt för efterslåttern på hösten har p.-beredningen företräde framför höbärgning. Foder, som börjat torka till hö, men som sedan blivit vått, duger dock ej till inläggning, ty det möglar och ruttnar, emedan dess Växtceller redan äro döda.

c. Mindre spill genom avsmulade blad och blommor uppstår än vid höberedning.

d. Fodret bibehåller sig, sedan det jäst, länge oförsämrat, om det ej utsättes för luften, och kan därför användas även sedan rotfrukterna på våren tagit slut.

Pressfoders egenskaper och fodervärde. Näringsinnehållet i p. beror naturligtvis av sammansättningen av de växter, varav det beredes, samt av de förluster, som jäsningen medför. Det bästa pressfodret erhålles därför av ungt hårdvallsgräs, klöver- och gräsblandning, samt grön fodersäd, medan oblandat baljväxtgrönfoder, ss. ovan nämnts, är mindre lämpligt Fördelaktigast anses, att jäsningen huvudsakligen varit mjölksyre jäsning, d. v. s. att värmegraden ej överstigit 400. Mjölksyran giver nämligen fodret en frisk, syrlig, för djuren tilltalande smak och lukt, under det att den vid en värmegrad av 40 ° eller mer alstrade smörsyran har en vidrig lukt. Då jäsningen alltid innebär en förbränning av organiska ämnen till kolsyra och lättsmälta kolhydrats förvandling till organiska syror med lägre näringsvärde, medför p.-beredning alltid en minskning i organisk massa och i näringsinnehåll. De organiska syrorna inräknas vid den kemiska analysen (se Foderanalys) i råfettet, varav halten i p. därför i regel är högre än i det inlagda grönfodret. Likaså ökas halten av växttråd, då denna föga angripes vid jäsningen, som minskar övriga organiska beståndsdelar. Råproteinhalten minskas vanligen föga eller intet, men äggviteämnena sönderdelas alltid till större eller mindre del, dels till peptoner och aminosyror, vilka dock kunna räknas nästan likvärdiga med smältbar äggvita, men dels i mån av starkare upphettning även till ammoniakaliska föreningar, vilkas näringsvärde är tvivelaktigt. Fodrets smältbarhet nedgår också, till väsentlig del till följd därav att de lättsmälta kolhydraten förbrännas långt mer än den svårsmälta växt-tråden, men även genom att äggvitans smältbarhet minskas vid högre upphettning. Å andra sidan kan detta i någon mån motvägas genom fodrets ökade smaklighet, som medför dess bättre tillgodogörande. (Se Matsmältning.) 9io

Om förlusternas storlek finnas mycket växlande uppgifter. Under gynnsamma omständigheter skola de hava inskränkts ända ned till omkring 10 proc. av fodrets mängd, men ofta har minskningen i fodrets mängd gått över l/3 av dess ursprungliga massa. Som exempel må anföras följande vid Centralanstaltens försök i amerikanskt silo-torn erhållna resultat:

Pressf. av efterslåtter Frisk efterslåtter

jäsn.- förlust % smältb. % smältb. %

Organ, subst. Räf ett . . . -18.3 — 31.7 — 24.1 — 21.9 -78.'i + 180.2 52 68 68 51 76 75 52

Råprotein . . Kvävefri extr. Växttråd . . Smb. äggv. . Förlusten i massa och genom nedsatt smältbarhet beräknas i detta fall av lyckad press-foderberedning tillsammans hava utgjort omkring 33 %. Av ett välberett p. av efterslåtter från odlad vall beräknas 7—7,5 kg. och av ett sådant av grönfoder med 30—50 baljväxter 6,5 kg. (i båda fallen omkring 1,8 kg. torrsubstans) motsvara 1 foderenhet. Under jäsningen minskas vattenhalten olika mycket beroende på värmestegringens höjd.

Användning P. är, givet i måttliga mängder, ett hälsosamt, något avförande foder, som huvudsakligen användes för nötboskap. Närmast gives det som ersättning för rotfrukter eller annat saftigt foder men kan genom sin högre torrämnehalt även ersätta en del av stråfodret och genom sin högre äggvitehalt än rotfrukterna även minska behovet av ägg-viterikt foder. Till mjölkkor givas helst ej över 20—25 kg. om dagen för att ej giva mjölken osmak. För att förekomma detta bör ladugården efter fodring med p. väl utluftas, för att skydda mjölken för luften. Mjölk efter utfodring av p. passar mindre väl för ystning, särskilt av högt eftervärmda ostslag, emedan häftig jäsning med gasutveckling lätt inträder. För ungdjur är p. mindre lämpligt, emedan dess halt av syra binder kalk, varigenom benbildande material berövas djuren.

Pricksjuka, som på senare tid rätt allmänt förekommit hos äpplen, består däri, att vid mognaden eller t. o. m. efteråt under lagring av frukten små, mörkt färgade fläckar uppstå i skalet, särdeles mot fruktens övre ände. Närmast under skalet blir fruktköttet i fläckarna brunt och dött, till följd varav »prickarna» bliva något insjunkna. Fruktens utseen-

de skäms, och till följd av hög halt av garvämnen i de döda delarna blir smaken besk. Om orsaken till p. råder ovisshet, men den antages vara för stark avdunstning, varigenom cellsaften i ytligt liggande delar av fruktköttet blir för koncentrerad. Sjukdomen anses framträda mest under eftersomrar med plötsliga, starka temperaturväxlingar och skadar somliga sorter, med tunt fruktskal, mer än andra. För att förebygga uppkomsten av p. under lagringen bör denna ske i sval lokal.

(G. L—d.) H. J. Dft.

Primula. Se Blomsterodling, Viva.

Prisnotering, som angiver gällande pris för viss vara vid viss tid, giver lantmannen, som i regel genom sin avlägsenhet från marknadsplatsen har svårt att följa prisens växlingar, ledning vid bedömande av vad han kan begära vid försäljning eller behöva betala vid inköp samt av den lämpliga tidpunkten för inköp och försäljning.

P. är vanligen en berättelse om marknadsläget viss dag, men angiver i vissa fall det pris, som kan väntas under närmast följande dagar. I båda fallen kan den inverka på utbud och efterfrågan och därigenom på priset men har icke till uppgift att bestämma detta. Den brukar ofta vid uppgörelse om varuleverans, t. ex. mejeris med smörhandlande, läggas till grund för betalningen. (Se Smör-export.) Prisnoteringar hava stor betydelse som grund för statistiskt påvisande av prislägets förändringar och för jämförelse mellan priser å olika orter och å olika varor eller varugrupper.

P. kan gälla:

1. Pris vid producentens närmaste leveransplats (järnvägs- eller ångbåtsstation). Då detta pris måste starkt växla på grund av olikhet i avstånd och frakt till större avsättningsort, begagnas den föga men förekommer t. ex. för smör, ost och ägg. Producenter i gynnsamt läge böra då erhålla högre pris än noteringen.

2. Pris, som betalas av uppköparen för vara fraktfritt vid större avsättningsort, noteras för de flesta lantbruksprodukter.

3. Grosshandlares försäljningspris till detaljisten (partipris) noteras för kött, fläsk, Ågg, smör och ost. Vid försäljning direkt till detaljist kunna producenter tillgodogöra sig en del av grosshandlarens vinst.

4. Minutpris, som betalas i detaljhandeln, på torg eller i hemmen.

Angivande av den kvalitet, för vilken noteringen gäller, är av stor betydelse, emedan de bättre kvaliteterna därigenom framhållas. För en och samma kvalitet kan angivas högsta och lägsta pris samt medelpris eller endast ettdera av dessa. Vid de av Sy. Allm. Lantbrukssällskapet satta noteringarna söker man för lantmannaprodukter angiva högsta pris, som lantmannen kan er-fi*y0*l**+<rL4nA**u8Ê

hålla, men för förnödenheter lägsta pris, vartill de kunna köpas. Lantmannen kan dock ofta avsluta affärer till förmånligare pris, än denna på uppgifter från handelsvärlden grundade p. angiver.

Spannmål. Offentlig notering av betalda pris å spannmål har sedan länge funnits i Stockholm, Malmö, Norrköping och Göteborg. I Stockholm började den i mitten av i8oo-talet och sattes på börsen av stadsmäklare, sedan 1912 under medverkan av representanter för köpmän och kvarnar. I de övriga städerna lämnades p. av enskilda firmor. Från 1919 har Sveriges Allm. Lantbrukssällskap satt notering under medverkan först av köpmän och centralföreningar, sedan 1921 även av representanter för kvarnar och bryggerier. Noteringarna sättas varje tisdag och-fredag och gälla de viktigaste avsättningsörterna för större odlingsområden, näml. Malmö för Skåne, Kalmar för s.ö. Sverige, Göteborg för s.v. Sverige, Norrköping för Östergötland och s. Södermanland samt Stockholm för Mälartrakten, samt dessutom Halmstad och Örebro, enär dessa orter äro av intresse för vissa spannmålsslag och förete avvikelser från närliggande noteringsplatser. Det pris angives, som noteringsdagen betalats direkt till lantbrukare för spannmål av ren oskadad vara med viss rymdvikt s. k. n o r m a 1-vikten. (Se Spannmålshandel.) Noxmalvik-ten samt prisskala för över- och undervikt fastställes för varje års skörd av representanter för Lantbrukssällskapet, Kvarnföreningen, Föreningen Sveriges Spannmålsintressenter och Svenska Bryggareföreningen. Enligt prisskalan göras vissa procentiska tillägg till eller avdrag från det noterade priset, allt efter som spannmålens rymdvikt över- eller understiger normalvikten.

Representanter för vardera av ovan nämnda sammanslutningar samt lantmännens centralföreningar insända varje noteringsdag till Lantbrukssällskapet uppgifter om de å de olika orterna gällande prisen, och med ledning härav fastställer en av sällskapet utsedd person noteringen, varvid vanligen högsta för varje ort och spannmålsslag uppgivna pris blir notering. Samtidigt noteras importpriset för utländsk spannmål av motsvarande kvalitet till den svenska, enligt dagens noteringar i utlandet.

Frö. P. å timotej, röd- och alsikeklöver började år 1-912 offentliggöras av Skånes Fröodlareförening och har fortsatts av det sedan bildade Sveriges Fröodlareförbund, vars noteringskommitté varje lördag under frö-handelssäsongen offentliggör partipris, som enligt uppgift från större fröfirmor betalats till odlare. Vid kontraktsodlingar plägar betalningen utgå i visst förhållande till noteringen.

911

K räf t foderprisen hava offentliggjorts på grundval av uppgifter från enskilda köpmän och lantmannaföreningar, men sedan 1919 meddelar Lantbrukssällskapet dylika noteringar för ett flertal orter i södra och me-lersta Sverige, på grundval av meddelanden från i allmänhet ett par firmor på varje ort. Noteringarna skola angiva lägsta försäljningspris direkt till lantmän. Riksmedelpriset för varje noterat foderslag uträknas och på grund därav priset pr. foderenhet, för underlättandet av jämförelse mellan olika foderslag. Ofta kunna dock fodermedlen köpas till lägre pris än noteringarna. Försäljarna offentliggöra nämligen ofta ej sina lägsta pris.

S 1 a k t d j ur. Vid de offentliga kreatursmarknaderna i Stockholm, Göteborg, Malmö, Hälsingborg, Norrköping, Linköping och Eskilstuna fastställas av en noteringskommitté, utsedd av slakthusstyrelsen (i Malmö av hush.-sällskapet), en notering av de högsta och lägsta pris, som en viss dag i veckan betalats för djur av olika kvalitetsklasser. Prisen beräknas pr. kg. lev. vikt eller (för mindervärda djur) pr. st.

Smågrisar. Sedan 1918 offentliggör Sv. Allm. Lantbrukssällskap marknadsberättelser från några av de sydsvenska länen. Prisen, räknade pr. kg. lev. vikt, grunda sig på uppgifter om de pris, som betalats vid grisauktioner, avelsstationer och] av grisuppköpare.

Kött och fias k. Vid de offentliga slakthusen i Stockholm, Malmö, Göteborg, Linköping och Norrköping noteras under medverkan av slakteriidkare och kommissionshandlande de partipriser för hela kroppar, som noteringsdagen betalats vid försäljning till detaljister. Sedan 1919 offentliggör Sv. Allm. Lantbrukssällskap en särskild f 1 ä s k n o-tering för Stockholm. Denna angiver de pris, som kommissionshandlande och slakterier erhållit vid försäljning i Stockholm och till Norrland av fläsk från syd- och mellansvenska slakterier, och grundar sig på uppgifter från ett par större firmor samt ett mellansvenskt slakteri.

Hudar och skinn noteras sedan 1920 av Lantbrukssällskapet på grund av uppgifter från offentliga slakthus och slakterier samt några större hudhandlare ang. de pris, som betalats för uppsamlade partier på större uppköpsplatser. Prisen äro därför högre, än enskilda lantbrukare kunna nå.

Smör. Denna p. har stor betydelse som grund för uppgörelsen mellan mejerierna å den ena samt mjölkleverantörerna å den andra sidan. Till en början köptes mjölk och smör vanligen till fast pris, avtalat för halvt eller helt år, vilket emellertid till följd av de ständiga prisväxlingarna vållade stor osäkerhet i dessa affärer. Det hade därför stora fördelar att rätta betalningen efter en notering, som912

registrerade prisförändringarna. Denna roll fick en notering av den löpande veckans pris, som under 1850-talet börjats av Berlingske Tidende i Köpenhamn och från 1880 övertogs av Köpenhamns Grosserersocietet; representanter för lantbruket fingo senare inträde i noteringskommissionen. Priset för i:a klass smör offentliggjordes som Köpenhamns toppnotering. Mycket missnöje yppades mot denna noterings opålitlighet, som visade sig särdeles däri, att den alltmera sjönk, så att allt högre överpris kunde betalas av smörhandlarna och toppnoteringen kom att bliva priset för allt lägre kvaliteter, vilket både var ägnat att leda till försämring av smöret och förorsaka förlust för de mejerier, som hade kontrakt, grundade på toppnoteringen. Då missnöjet slutligen 1894 framkallade beslutet att höja toppnoteringen, så att inga överpris skulle kunna betalas, blev denna höjning så stor, att svårighet mötte att vid försäljningarna nå detta pris, och stora förluster vållades de smörhandlare, som slutit nya kontrakt utan att tillräckligt beakta den bebådade höjningen. Denna framkallade också en vägran från de engelska köparna att, såsom förut allmänt skett, köpa smöret f. o. b. efter noteringen. Småningom började dock åter noteringen att sjunka och överpris att förekomma, och ändringar i noteringen företogos upprepade gånger.

Missnöjet med dessa förhållanden framkallade en självständig svensk notering. Den svenska mejerikonsulentföreningen började 1895 att offentliggöra en veckonotering, grundad på uppgifter från statens mejeriagent i England över de pris, som där betalats på de 4 största marknaderna för bästa skandinaviska smör. År 1896 efterträddes denna notering av en officiell svensk marknadsberättelse. Under namn av Svensk notering för första klassens exportsmör sattes varje torsdag ett pris för smörets värde i exporthamn. Noteringen beräknades på uppdrag av Lantbruksstyrelsen på grund av rapporter om den gångna veckans pris i England samt om de pris, smörexportörerna i Malmö och Göteborg erhållit. Noteringen handhades av en kommitté av 5 personer, varav 2 utsedda av Hush.sällskapens ombudsmöte, 2 av smörexportörerna och 1 av Mejerikonsulentföreningen. Den svenska noteringen låg i regel ett par öre under den danska, beroende på dels att den var en medel- och ej en toppnotering, dels att den grundade sig på de pris, som betalades i den öppna marknaden, men ej på dem, som erhöllos vid försäljning i fast räkning, och lågo avsevärt högre. På grund av missnöje härmed beslöts att från början av 1908 göra ett tillägg av 3 öre till den på nämnt sätt beräknade noteringen. Till följd av krav från producenthåll ändrades dock i stället sättet för noteringens beräknande, så

att till grund lades den nu införda smörprisstatistikens (se nedan) medeltal och medelpriset för svenskt smör i England, med avdrag av transport- och försäljningskostnaden samt med tillägg av 1 öre till det förra, motsvarande fraktkostnaden till exporthamnen, och 3 öre till det senare. Kontrollen överlämnades 1911 till de Svenska smörprovningarnas förvaltningsutskott.

Efter världskrigets slut har en ny smörnotering införts under namn av Svensk smörnotering utgiven i Malmö. Den sättes varje torsdag och utgör den grund, efter vilken det under den gångna veckan levererade smöret skall betalas fritt mejeriets järnvägsstation. Noteringen grundar sig på uppgifter från ett flertal större smörfirmor i Malmö. Göteborg och Stockholm. Ett medeltal uträknas för vardera av dessa städer,och i Malmö uträknas sedan noteringssiffran enligt särskilda av firmorna fastställda grunder. Noteringen avser att följa marknadsläget ej endast beträffande den inhemska handeln, utan även vid affärer på utlandet. Även den danska noteringen offentliggöres alltjämt i svenska tidningar.

Svensk smörprisstatistik kan också betraktas som en marknadsberättelse. Sedan den satts i gång av statsagronom Lilj hagen i början av 1900-talet och därjämte av ett par hushållningssällskap, har från 1907 dess upprättande för hela landet uppdragits åt denne med anslag av statsmedel. Uppgifter insamlas varje vecka från ett par hundra runmärkes-berättigade (se Smörprovning) mejerier rörande av dem erhållna pris för smör, netto vid mejeriets järnvägsstation. Av veckoprisen beräknas för varje mejeri ett månadsmedeltal och av dessa månadsmedeltal ett riksmedeltal, beräknat med hänsyn till de särskilda mejeriernas smörmängd. Riksmedeltalet av de olika mejeriernas veckopris är det s. k. avräkningstalet,

avsett att tjäna till ledning vid uppgörelse av mjölklikviderna. Vid dess beräkning tages dock ej hänsyn till mejeriernas smörmängd. Även för särskilda hush.-sällskaps områden ha dylika medeltal offentliggjorts till ledning för mejeriernas inom området smörförsäljning.

Partipris å smör, d. v. s. grosshandlarnas försäljningspris till minuthandlarna i vissa större förbrukningsorter, offentliggöres flerstädes. I Stockholm sker detta sedan 1922 genom Lantbrukssällskapet.

Ost. P. av parti- och minutpris har redan tidigare funnits i större städer. Sedan Stockholms slakthus- och saluhallsstyrelse med utgången av år 1921 upphört att sätta sådana noteringar, har Lantbrukssällskapet fortsatt att en gång i veckan offentliggöra partiprisen i Stockholm för de viktigaste ostsorterna. Detta bidrager att åstadkomma enhetliga priser på avsättningsorten och tjänar till ledning913

för mejerier, som sälja osten direkt till minuthandlare eller allmänheten. Sedan år 1920 har Lantbrukssällskapet också offentliggjort Svensk ostnotering, angivande till mejerierna betalda partipris. Den sättes första vardagen i månaden av en kommission bestående av 2 personer, varav en utses av Lantbrukssällskapet och en av Ostengrossistför-eningen, på grund av medeltalen dels av uppgifter, som av Lantbrukssällskapet insamlats från mejerier och konsulenter, dels av uppgifter, som Ostengrpssistföreningen insamlar från sina medlemmar. Uppgifterna avse de pris, som gälla vid tiden för noteringens sättande. Då ostsorterna hava mycket växlande kvalitet, låter man noteringen upptaga pris för ett flertal olika ostsorter och varor med olika lagringstid, för att sålunda prisen så vitt möjligt må kunna hänföra sig till enhetliga kvaliteter.

Ägg. Oavsett de meddelanden om äggpris, som sedan början av 1900-talet funnits i lantbrukstidskrifterna, fanns ingen svensk äggnotering förr än 1915, då dels Stockholms Ägghandlareförening, dels Sveriges Fjäderfä-avelsförening började sätta var sin notering. Dessa efterföljdes år 1918 av en notering, som varje torsdag sättes av Sveriges Allm. Lantbrukssällskaps noteringskommission, bestående av en representant för Lantbrukssällskapet, en för Ägghandlareföreningen och en för Fjäderfä-avelsföreningen. Noteringen, som skall angiva det pris. varmed ny värpta ägg böra betalas under kommande 7 dagar vid köp direkt från producenterna, grundas på minst 8 förslag från ägghandlare, bland dem äggförsäljningsf öreningarna, men med beaktande av marknadsläget, varom meddelande åtföljer noteringen. Genom uppgifter från producenter om under den gångna veckan faktiskt betalda pris erhålles en kontroll över noteringens riktighet. Vid en del leveranser till större konsumenter kontraheras betalningen i visst förhållande till denna p. Då den hänför sig till ägg, som uppköpas i de viktigaste produktionsområdena (Skåne, Gottland samt öster- och Västergötland) för försäljning i större konsumtionsorter, ss. Stockholm, kunna överpris i regel beräknas vid direkt försäljning och vid kortare frakter. En partiprisnotering för ägg i Stockholm, påbörjad av Stockholms slakthus-och saluhallsstyrelse, fortsättes sedan 1922 av Lantbrukssällskapet och angiver pris betalade av detaljhandlarna.

Trädgårdsalster. Stockholms slakthus- och saluhallsstyrelse har under en del år t. o. m. 1921 lämnat regelbundna marknadsberättelser om parti- och minutpris för viktigare trädgårdsalster i Stockholm. Sedan 1918 meddelar Lantbrukssällskapet genom en särskild noteringkommission, bestående av representanter för sällskapet och för såväl trädgårdsmästare som handlande, varje onsdag partiprisen å Stockholms torg. Även denna

noteringTanvändes stundom som grund för priset vid leveransavtal. Prisen noteras mestadels pr. viktenhet och avse, då kvaliteten ej angives, god vara. A. H. Stensgård.

Proberbagge. Se Fåravel.

Produktionsfoder. Se Fodring.

Produktionsförening, Se Förenings väsen.

Produktionsriktning. Lantbruket och dess särskilda grenar voro förr i allmänhet anordnade i huvudsak för att frambringa de för brukaren och hans hushåll behövliga produkterna. Numera har en sådan naturahushållning frångåtts och jordbruk och husdjursskötsel speciellt inriktats på frambringande av något eller några vissa slag av produkter till försäljning. Man säger sålunda, att ett lantbruks p. är övervägande spannmåls-, frö- eller trädgårdsodling, hästuppfödning, nötkreatursskötselns p. mjölk- eller köttproduktion o. s. v.

Prolin. Se Äggviteartade ämnen.

Props. Se Pitprops.

Protamin. Se Äggviteartade ämnen I, 5.

Proteid. Se Äggviteartade ämnen IV.

Protein. Se Foderanalys, Äggviteartade ämnen I, 4.

Proteolys, sönderdelning av äggviteartade ämnen i enklare sammansatta föreningar. Se Aminoföreningar, Enzym, Äggviteartade ämnen.

Protozoer. I jorden finnas talrika till urdjuren, protozoerna, hörande arter, såsom rhi-zopoder, ciliater och flagellater. De äro encelliga, rörliga och livnära sig huvudsakligen av bakterier. Enligt' Russels och Hutchinsons m. fl. undersökningar skulle de genom förtärande av jordbakterierna nedsätta jordens bördighet och den ökning i denna, som framkallas genom jordens desinfektion (med kol-svavla m. m.), bero på minskningen av protozoerna. Någon större inverkan på jordens bakteriehalt torde p. dock kunna ha endast vid ovanligt hög fuktighetshalt, emedan, då denna är normal, de flesta p. befinna sig i inkapslat tillstånd. I allmänhet växlar mängden p. i jorden mellan 1,000 och 10,000 pr. gram. Chr. Barthel.

Vissa elakartade husdjurssjukdomar, ss. blod-stallning och coccidios, liksom frossa orsakas av p., som inträngt i blodet och kr öpps vävnaderna.

Provmjölkning, bestående i mätning eller vägning samt anteckning av de enskilda kornas mjölk, är det vanligaste och enklaste medlet att lära känna djurens mjölkproduktion. Vägning giver noggrannare resultat än mätning, emedan vid den senare fradga lätt verkar missvisande.

För mjölkens vägning finnas åtskilliga olika slags vågar; av dessa äro fjädervågar bekväma men opålitliga, emedan fjäderns styrka med tiden ändrar sig; därför äro besmansvågar att föredraga, och dylika synnerligen bekväma och pålitliga mjölkvågar finnas i handeln. —

58—213320. Lantmannens uppslagsbok.914

Mjölken bör alltid vägas i en spann, vars egen vikt är känd och uppgår till jämna kg., för att bekvämt kunna fråndragas bruttovikten. P. bör företagas med bestämda, lika mellantider, 7—i o dagar, och mjölkningarna på prov-mjölkningsdagarna ske på samma tider som övriga dagar. P. är desto viktigare, som dess resultat även bör tjäna som kontroll över djurens hälsotillstånd och fodring samt vara grundläggande för foderransonens storlek. Provmjölkningens resultat bör för varje mål omedelbart i ladugården införas i en prov-mjölkningslista och sedan från denna i en provmjölkningsbok, jfr Kontrollförening.

Provtagning. Se Foderhandel, Gödselhandel, Utsädeshandel.

Prunella. Se Brunell.

Prunus, Se Hägg, Körsbärsträd, Plommonträd, Slån.

Präcipitat, fällt fosfat, beredes genom upplösning av ett trikalciumfosfat i en stark syra, varefter till lösningen sättes kalkmjölk i sådan mängd, att vätskan är blott svagt sur; den härvid uppkommande fällningen består huvudsakligen av dikalciumfosfat, CaH . P04, men vid större kalktillsats utfaller även trikalciumfosfat. Under det att p. bestående av rent dikalciumfosfat med 2 molekyler kristallvatten skulle innehålla 41.3 % fosforsyra, är halten därav i fullgod handelsvara 36—38 %.

P., som erhålles som biprodukt vid beredning av lim och gelatin ur ben, ur vilka därvid kalksalten utlöses, användes företrädesvis till foderfosfat (se d. o.).

Enligt en av W. Palmaer utarbetad metod framställes p., efter uppfinnaren benämnt Palmærfosfat. Sed. o.

Prästkrage, arter av släktet Chrysanthe-mum av de korgblomstrigas familj, Compositæ, utmärkta av flata blomkorgar med vanligen gula diskblommor och platt utstrålande, vita eller gula kantblommor. Vit p. eller kragblomma, Chr. leucanthemum L., en mångårig ört med vita kantblommor, nästan jämnbreda, sågade blad samt små räfflade frukter (se Ogräs, fig. 2), förekommer i hela landet ytterst allmänt i gräsbevuxen mark i öppet, helst torrare läge. Den hinner ingen synnerlig utveckling i kortvariga vallar, varför den är ett jämförelsevis oskyldigt ogräs. Motarbetas på samma sätt som baldersbrå (se d. o.). Frukterna äro vanlig förorening i timotej frö. Gul p., gullkrage, solsick a, Chr. segetum L., en ettårig, glatt ört med blågröna blad och helt gula blomkorgar, förekommer huvudsakligen i Skåne och Halland, där den är ett rätt vanligt ogräs i vårsäd. Frukterna (se Ogräs, fig. 1) äro gula, med rundade åsar, större än vit prästkrages. Bekämpas som andra fröogräs (se Ogräs) men dessutom med kalkning, då arten är kalkskyende.

Som prydnadsväxter odlas en stor-blommig form, grandi florum, av vanlig p.,

den intill alnshöga, ettåriga Chr. carinatum Schousb. från Afrika med dubbelt parflikiga blad, vita, röda eller gula kantblommor och bruna diskblommor, den likaså i-åriga, sydeuropeiska Chr. coronarium L., med gula och vita blommor, samt den fleråriga /»marguéri-ten», Chr. frutescens L., med dubbelt parflikiga blad och blommor liknande vanliga prästkragar, Chr. indicum, som odlas i en mängd sorter, samt röd p., Chr. (Pyrethrum) roseum Lindi, (se Bertram).

Prästost, gammal svensk ostsort, som förr bereddes i de småländska prästgårdarna (se Mejerihantering) och numera vid en del mejerier. Den göres med 35—38 cm. diam., 10—14 cm. tjocklek och 12—15 kg. vikt. Den har fet och smidig konsistens samt amper smak, som blir starkare, ju mer syra tillsättes och ju längre osten lagras. Löpläggningstemperatu-ren är 28—300, lägre ju större syretillsatsen är; denna är vanligen 2—3 %, om den uppgår till 5—6 %, blir osten sur och död. Ostmassan brytes, medan den är tämligen lös, och röres till ärtstora korn, varefter den får sätta sig till botten, åter uppröres försiktigt och efter-värmes till 42—44° under 30 min. och därefter efterröres i omkring 1 timme. Genast efter efterröringen avtappas vasslan, ostmassan söndersmulas, blandas med salt (100—200 g. mot 100 kg. mjölk) och-fylles på formen. Osten står under första dygnet utan press, men med vändning och ombyte av duk, för att saltet må jämnt fördelas och överflödig lake och vassla må avgå, innan skorpa hindrar det. Från andra dygnet fortgår pressningen, tills osten känns torr. För att osten må väl bibehålla sin form, omgives den, sedan den tagits ur press och innan paraffinering sker, med en linda kring ostens buktiga kant. Skumost och magra ostsorter beredas i allmänhet närmast efter denna metod, därför att de, beredda efter andra metoder, lätt få en alltför seg och läderartad konsistens. L. Fr. R.

Psalliota. Se Champinjon.

Psamma. Se Sandrör.

Pseudococcus. Se Sköldlöss.

Pseudotuberkulos användes dels som sammanfattande benämning på vissa sjukliga förändringar, som likna tuberkulos, utan att bero på tuberkelbaciller, dels även för att beteckna vissa specifika infektionssjukdomar, som förete en sjukdomsprocess liknande tuberkulos. De pseudotuberkulösa förändringarna, vilka synas som gråvita knappnålshuvud- till hampfröstora eller större knutor i lungor, lever och njurar, kunna förorsakas av främmande kroppar, mögel- och jästsvampar, zooparasiter eller bakterier av olika slag. Till hithörande specifika infektionssjukdomar hör p. förorsakad av en specifik bakterie, Bacterium pseudotuber-culosis rodentium, som ofta uppträder farsots-artat bland marsvin, kaniner och harar och visar sig som små fasta, gråvita härdar, inne- 9i5

hållande den nämnda bakterien, i lever, mjälte och stundom även i lungorna. Sjukdomen har iakttagits även hos höns och någon gång hos häst och nötkreatur. Fårets p., som förekommer även hos geten, förorsakad av en annan form (ovis) av samma bakterie, yttrar sig i ärt-till hönsäggstora bölder, innehållande ett tjockt, ostigt, gröngult var, i lungorna och mindre sådana i levern, mjälten, njurarna och en del lymfkörtlar. Även hos möss förekommer en liknande sjukdom. — Utmärkande för samtliga p.-former är benägenheten att bilda strödda tuberkelliknande bildningar i inre organ, som ofta föra till uppkomsten av bölder med tjockt, ostigt, ofta brandigt var; likheten med tuberkulos är således endast ytlig.

E. N—m.

Psila. Se Morotflugan.

Psykrometer. Se Fuktighetsmätare.

Psylla. Se Bladloppor.

Pteris, örnbräken. Se Ormbunkar.

Pteronus. Se Krusbärsstekel.

Ptinus. Se Tjuvbaggar.

Ptyalin. Se Matsmältning.

Puccinia. Se Rostsvamp.

Pttcciniastrum. Se Rostsvampar.

Pudel. Se Hund.

Pudrett. Se Människogödsel.

Pulpa, potatisrev, är avfallet vid fabrikationen av stärkelse ur potatis. Den innehåller huvudsakligen cellväggarna och kvarblivande stärkelsekorn, vilka utgöra hälften och mera av dess torrsubstans. Pulpan består därför huvudsakligen av kolhydrater, medan halten av protein, fett och mineralämnen är ytterst ringa. Därtill kommer en mycket hög vattenhalt, vanligen betydligt över 90 %, vadan fodervärdet är ringa. Som vid alla dylika fodermedel beror detta i första hand på mängden av torrsubstans och kan räknas proportionellt mot denna. På grund av den höga vattenhalten är den dåligt hållbar och tål icke längre transport. Under förutsättning att vattenhalten är 93 %, blir sammansättningen i medeltal den nedanstående. Numera torkas p. ibland hos oss, då den blir hållbar och får ungefär samma fodervärde som vetekli, men den har en betydligt lägre äggvitehalt.

Fett........... Kvävefria extraktämnen . . Växttråd......... Foderenheter pr 100 kg . . Våt pulpa % Torkad pulpa %

0.4 5-3 1-3 0.2 92.8 O. I 6.5 2.0 1 0.5 68.5 4.0 I.o 78.0 |

P. bör på grund av sin ensidiga sammansättning användas i blandning med mera äggvite-och askrika fodermedel. Till följd av den höga stärkelsehalten lämpar den sig bäst till svin, men tillgodogöres av dessa bäst, sedan den kokats, vilket numera vanligen sker på fabriken. Även till mjölkdjur och dragare kan detta fodermedel användas, men de tillgodogöra det ej så väl som svinen. M. W.

Puls. 1. Se Blodomlopp. 2. Se Fiskeredskap, V, 7.

Pump. De i lantbruket vanligaste pumparna äro antingen sug- och lyftpumpar eller sug- och tryckpumpar samt efter sättet för sugningens åstadkommande kolv- eller klaff -pumpar.

1. Sug- och lyftpumpen, vanligen kallad sugpump, består av en övre vidare del, pumpstöyeln, ett från denna ned under vattenytan nående sugrör, en i pumpstöveln rörlig och mot densamma lufttätt slutande, genomborrad kolv, pumpkannan, samt en ventil mellan pumpstöveln och sugröret och en dylik i kannan. Sugröret är också stundom, särdeles vid större sughöjder, försett med en bott en ventil. När kannan medelst en hävstång, pumpstången, eller en vev höjes, suges vattnet till följd av det yttre lufttrycket upp genom sugröret och pumpstöveln, lyftande ventilen mellan dem. Denna faller åter igen, när sugningen upphör, och hindrar tillbakarinningen av vattnet, som, då kannan åter sänkes, strömmar genom dennas ventil, som därvid lyftes. Vid följande kolvslag lyftes det över kannan stående vattnet och utströmmar genom avloppsröret. Vid vanligt lufttryck skulle vattnet teoretiskt kunna sugas upp 10.3 m., men till följd av otätheter, som aldrig kunna fullt undvikas, nås i praktiken ej större sughöjd än 6, högst 8 m., och kannans övre vändpunkt får därför aldrig sättas högre; då vattnet skall uppfordras högre, sättes pumpen så mycket lägre under markytan, varigenom ock skydd mot frysning vinnes. En pump göres fullt frostfri genom att vid botten av stöveln upptages ett litet hål, genom vilket vattnet efter slutad pumpning avrinner, så att intet därav blir kvarstående och fryser.

2. Sug- och tryckpumpar, ofta kallade tryckpumpar, skilja sig från de förra därigenom, att kannan ej är genomborrad och försedd med ventil utan trycker upp det ur sugröret uppsugna vattnet genom ett vid stövelns nedre del utgrenat stigrör, varefter en vid övergången till detta sittande ventil hindrar vattnet att rinna tillbaka. Dessa pumpar förekomma även dubbelverkande, vanligen så, att kolven verkar på samma gång sugande på ena och tryckande åt andra sidan och sålunda vid varje kolvslag trycker upp vattnet i det enda stigröret. Härigenom sker utströmningen ej stötvis somgi6

ur den enkla pumpen, och än jämnare blir den genom anbringande i ledningen av luft klocka, i vilken en utjämning av trycket sker.

Ventilerna i såväl sug- som tryckpumpar böra vara tätt slutande och tunga, så att de hastigt falla igen. De äro därför vanligen av metall, antingen skivformiga, koniska eller kulformiga och liksom motsvarande ventilsäten finslipade i anliggningsytan. Även förekomma klaffventiler, vridbara kring gångjärn, vilka passa blott för låga tryck. Kulventiler användas mest för med slam blandade vätskor.

3. Klaffpumpar hava pumpstöveln ersatt av ett dosformigt pumphus och kannan av •en mot dettas väggar tätt slutande skiva (a i fig.), som med en hävstång vrides fram och åter. Härvid suger skivan som en dubbelverkande kolv på ena sidan vattnet från sugröret och pressar det samtidigt å den andra upp i stigröret. De båda sugventilerna d såväl som ventilerna b å skivans båda sidor utgöras av på ett gångjärn vridbara mässingsklaffar. Dessa pumpar gå vanligen lätt, men slitas fort

Klaff pump.

och bliva därför ej så täta, varför de användas blott vid lägre (4—5 m.) sughöjd. De släppa också vattnet lätt, varefter sådant måste påfyllas i stigröret, för att de skola verka. K 4- Rotation s- eller kapsel pum-p a r skilja sig från klaff pumparna däri, att i det plattcylindriska pumphuset roterar en excentrisk cylinder (c) med tre radierande spår, i vilka lösa stålskivor glida, så att de vid cylinderns rotation ständigt ligga an mot pumphusets insida och sålunda föra meci sig vätskan, varvid centrifugalkraften och av-

smalningen av utrymmet mellan den excentriska cylindern och pumphusets insida götfa, att vätskan drives in i tryckröret. De kun^ia därför gå i vilkendera riktningen som hel£t,

Kapsel pump.

varvid det ena röret (d vid den i fig. angivna riktningen) tjänstgör som sugrör, det andra (f) som tryckrör. De drivas med ånga och användas i mejerier som mjölkpumpar. > h

5. Centrifugalpumpar bestå av ett med krökta skövlar försett hjul, som med stor hastighet roterar ini ett omgivande pumphus och därvid medels centrifugalkraften suger vattnet från sugröret och driver upp det i stigröret. Dessa pumpar måste vid igångsättningen fyllas med vätska. De äro användbara blott vid en uppfordringshöjd av högst 15 m., varav 3—4 m. sughöjd, men kunna uppfordra stora mängder vätska och böra sålunda hava vida ledningsrör. De användas vid torrläggning av gravar o. dyl.

6. Kedjepumpar bestå av ett vanl. 6—7 cm. vitt, 3—4 m. långt järnrör, vari en med runda brickor besatt kedja medels ett vevhjul röres hastigt uppåt, förande med sig vätskan upp till avloppet vid rörets övre mynning. Emedan brickorna ej sluta tätt intill rörets insida, måste deras hastighet vara stor, för att ej alltför mycket av vätskan skall rinna ned i mellanrummet. Den bristfälliga anslutningen gör, att pumpen ej stoppas av medföljande fasta delar, varför dessa pumpar passa för gödselvatten. Se Gödselvattenpump.

Verkningsgrad. För att pumpar skola lämna största möjliga effekt, bör ledningsrörens diameter vara tillräckligt stor och avpassas efter den vattenmängd, som bör uppfordras. Den kan beräknas efter följande

h . Tid2 \I~4V

formel V —--------eller d = \ —r, däri V

4 Tin

är vattenmängden i m3 pr. minut, h vattnets hastighet i rören i m. pr. minut och d rörets diameter i m. Den sålunda vunna vattenmängden nås aldrig i praktiken, utan verkningsgraden plägar i goda kolvpumpar vara högst 0.8—0.9 men är vanligen, enligt resultaten av svenska provningar, vanligen avsevärt lägre, vid handpumpar blott 0.3—0.5.917

I klaffpumpar nedgår den, i den mån klaf-farna slitas otäta, och i centrifugalpumpar med stigande uppfordringshöjd, men kan, då denna är lagom, räknas till 0.6—0.7. Vid kedjepumpar kan vid omkr. 3 m. uppfordringshöjd och en så stor hastighet, som kan uppnås i praktiken (35—40 varv på veven i minuten), verkningsgraden bliva omkring 0.5 (vid vanl. dimensioner 70--80 1. i min.), men sjunker vid större uppfordringshöjd eller långsammare takt.

Pumpa, Cucurbita, släkte av gurkväxternas familj, skilt från gurkorna genom greniga klangen, rörformigt sammanvuxna ståndarknappar och frön med uppsvälld rand. Hithörande arter, som ej äro kända i vilt tillstånd, men anses härstamma dels från Orienten, dels från Amerika, äro mycket storvuxna, saftiga, med stora handnerviga, strävhåriga blad och gula blommor i blad vecken. I vårt land odlas dels vanlig p., även kallad kurbits, C. pepo L., med långsträckta frukter, dels j ä 11 e - p., C. maxima Duch., som har plattrunda frukter. Den förra, som förekommer i en stor mängd sorter, växlande till frukternas form och storlek, odlas hos oss huvudsakligen som prydnadsväxt för att med sitt stora bladverk skyla jord- och komposthögar, men stundom även för användning av frukterna, växt-märg, till föda. I sydliga länderna odlas båda formerna till människöföda och till foder, i synnerhet åt svin. (G. L —d.) H. J. Dft.

Pumpstång. Se Betsel: Stångbett.

Pund. Se Mått, mål och vikt.

Pungsjuka hos plommon, en för varje fruktodlare bekant sjukdom, igenkännes lättast därpå, att frukten blir ungefär 4 gånger längre än vanligt och tillika m. 1. m. tillplattad samt på ytan överdragen av ett vitt eller gulaktigt stoft. Inuti de sjuka frukterna utbildas ej någon sten. Redan 14 dagar efter plommonträdens blomning plägar sjukdomen framträda, och »pungarna» tillväxa mycket hastigt. P. orsakas av en svamp, Exoascus pruni Tul. Svampen fortlever i grenarna under vintern och växer om våren ut i de nya skotten och genom blomskaften in i fruktämnena. Den kan även angripa bladskotten, i synnerhet rotskott, som bliva uppsvällda, vridna och blekgula.

Skyddsåtgärderna mot sjukdomen bestå i att snarast möjligt bortplocka och bränna angripna frukter samt att beskära angripna grenar in till den äldre friska veden. Som det är ovisst, om på slån och hägg förekommande p. är av samma art som på plommon, är säkrast att ej tåla dessa i närheten av plommonträd. E. H—g.

Purgator. Se Rensningsmaskin.

Purgermedel, laxermedel. Se Avförande medel.

Purinämnen. Se Åggviteartade ämnen.

Purjo. Se Lök.

Putorius. Se Iller.

Puts. Se Mur.

Pyramid. Se Hässja.

Pyrethrum. Se Bertram.

Pyrrhula. Se Fink.

Pyrus. Se Päronträd, Äppleträd.

Pythium, groddbrand. Se Gurksjukdomar.

Pyämi. Se Varfeber.

Påfågel, Pavo cristatus L., tillhör hönsfåglarna och utmärkes genom fjäderbuske på hjässan samt en platt stjärt med långa täckfjädrar, som hos hanen hava metallglänsande ögonf lackar; stjärten kan slås ut som en solfjäder. Tuppen är övervägande blå till grön med metallglans, hönan gråbrun. P. härstammar från Ostindien men har hållits som husfågel i Europa sedan tiden före Kristi födelse. P. är att betrakta endast som prydnadsdjur. Han lever av såväl växt- som djurföda och förtär gärna maskar och insekter. Parningen sker på våren eller sommaren; honan lägger 8—• 15 ägg, som kläckas efter 28—30 dygns ruvning. Unga fåglars kött lär vara gott, de äldres dåligt. P. är så litet ömtålig för köld, att han i södra Sverige kan bo i öppna skjul även under vintern.

Pålning. Se Grundförstärkning.

Påsklilja. Se Narciss.

Pärlhyacint, druvhyacint, Muscari botryoides Mill., en liten liljeväxt med lök, från vilken uppskjuta jämnbreda rännformiga blad och en stängel med en klase av blå, stundom vita, klotformiga blommor. Härstammar från mellersta och s. Europa, men är fullt härdig åtminstone till Dalälven; den odlas som prydnadsväxt i rabatter och gräsmattor och förekommer ofta förvildad i parker och trädgårdar.

Pärlhöns, Numida meleagris L., hönsfågel, utmärkt genom en upprat hornartad hjälm på hjässan, hängande hudflikar på underkäken, fjäder klädnad mörkgrå med vita prickar. Härstammar från Afrika och hålles sedan gammalt i Europa tam blott som prydnadsdjur. Köttet skall emellertid vara smakligt.

Pärlsot. Se Tuberkulos.

Päronträd, Pyrus communis L., av kärnfruktväxternas familj, Pomacece, skiljer sig från sin samsläkting äppleträdet genom spetsigare krona, först småludna, sedan glänsande glatta blad samt frukter, vars bas ej är intryckt kring skaftet utan vanligen där avsmalnande. Förekommer vild i lundar i s. och mellersta Sverige. Vilt p. har tät krona med torn-spetsade smågrenar samt små, hårda, oätliga frukter, som stundom lära brukas till svinfoder. Veden är rödaktig, mycket hård, tung, fint ådrig och lämnar ett eftersökt virke, som låter väl polera

och betsa sig.

P. har odlats sedan urminnes tid och var redan under den romerska kejsartiden förädlat till ett flertal sorter. Deras odling spreds av romarna till det övriga Europa och sedan vidare, särskilt av munkar. I Sverige odlades9i8

p. i klosterträdgårdarna under medeltiden. P. är mer värmefordrande än äppleträdet, och dess odling lämnar därför ädlare frukter i varmare trakter, ss. i södra Europa, Frankrike, Belgien och i synnerhet Förenta staternas varmare delar (Kalifornien). I Sverige odlas p. mest och i de finaste sorterna inom södra Sveriges kusttrakter (i:a fruktodlingszonen, se Fruktodling), men i mindre utsträckning och med mindre framgång, ju nordligare och högre orten är belägen, och föga norr om Vänern och Dalälven. För värmens skull odlas päron ofta på spaljé mot åt söder vettande murar eller väggar. Som p. hava djupgående rot, böra de planteras på djup jord, vilken bör vara näringsrik och snarare något styv och fuktig än tvärt om. Som fuktigt läge försenar mognaden, har dock torrare jord företräde på nordliga platser. P. kunna på grund av sitt upprätta växtsätt planteras tätare än äppleträdet eller med minst 8 m. mellan stamträd och 4 m. mellan dvärgträd. Många päronsorter äro självsterila (se Fruktbarhet), varför flera sorter böra odlas i blandning.

P. odlas företrädesvis som stamträd, förädlade på päronvildstam, vissa sorter även på kvitten. Om deras odling, förädling och vård se Fruktodling.

I Sverige mera allmänt odlade sorter:

i. Sommarfrukt. a. Lämpliga i Mälardalen:

Augustipäron. Under detta namn odlas åtskilliga tidiga sorter, bl. dessa det gamla, numera föga planterade larsmässpäro-n e t. Frukten är liten, kort, kägelformig, gröngul. Smak god, sötsyrlig. Härdigt och bördigt.

Gråpäron, grällor, beurré gris. Frukt medelstor, kägelformig, grön med gråbrunt rost över drag. Smak fin. Trädet kraftigt. Mognar i september, föga hållbart.

Hovstapäron. Frukt väl medelstor, gul med gröna prickar, kött grovt men saftigt. Hållbart någon vecka. Trädet bär tidigt och rikt.

Sommarbergamott. Frukt liten, plattrund, grön, gulnande. Mognar mycket tidigt men blir hastigt mjölig. Trädet är storvuxet och starkt. Odlas numera ej så allmänt som förr.

b. Lämpliga företrädesvis i södra Sverige:

Amanlis, beurré d' Amanlis. Fransk sort. Frukt medelstor, rundat kägelformig, gröngul, något rostfärgad och svagt brunflammig på solsidan. Mognar i sept.— okt. Ej synnerligt hållbart. Trädet starkt och bördigt.

Clapps favorit. Amerikansk sort med stora, kägelformiga, något knöliga (bonchré-tienform), gula frukter med karminröda flammor på solsidan. Fin sort, mognar i september, föga hållbar.

Göteborgs diamantpäron, gammal västgötasort, som allmänt odlas på väst-

kusten. Frukt medelstor, gröngul med svagt brunröda strimmor. Avplockad före mognaden är den hållbar någon vecka, blir eljes ofta mjölig.

Williamspäron, engelsk sort, med stora, ljust vaxgula frukter, rödaktiga på solsidan, kött fint, vitt. Bästa sort för kompott-beredning. Mognar i sept., föga hållbar. Träd medelstarkt, bördigt.

2. Höst frukt. a. Lämpliga i Mälardalen :

Bonchrétien. Under detta namn (»bun-katiner») odlas i Stockholmstrakten något olika sorter, utmärkta av stora, knöligt kägelformiga, gulnande frukter med gröna prickar och brunröd flammighet på solsidan. Köttet är grovt. Skördas före mognaden till inkokning. Planteras numera föga.

Esperens herrepäron, en äldre belgisk sort, med medelstora, rundat kägelformiga, gröna, mycket fina frukter, som dock i varmt rum lätt svartna i skalet. Trädet något spensligt men bär rikt. En av Sveriges bästa päronsorter.

Höstbergamott. Frukt liten, platt-rund, grön, finsmakande. Trädet blir stort och kraftigt men börjar sent bära.

Moltke päron, en äldre dansk sort, med stora, ovalt äggrunda, gula frukter med mycket fint, smältande kött. Kan endast på varm växtplats odlas i Mälardalen.

b. Lämpliga företrädesvis i södra Sverige:

Bonne Louise d' Avranches, gammal fransk sort, med medelstora, gröngula, å solsidan rödbruna, mycket finsmakande frukter. Trädet icke starkt, bär mycket tidigt. Eftersökt handelsfrukt.

Nouveau Poiteau, belgisk sort, med stora, långsträckta, gröna, ej synnerligt fina frukter. Trädet kraftigt och rikt bärande. Odlas allmänt i Skåne.

3. Vinterfrukt.

Grännapäron, en i Gränna i stor utsträckning odlad, men eljest föga odlingsvärd sort med stora, gula, starkt rödflammiga, mindre hållbara frukter med sträv smak.

L i e g. e 1 (även kallad amur etter) importeras i stor mängd från Böhmen. Frukt medelstor, klumpig, grön med välsmakande kött. Sen vinterfrukt, som på gynnsam växtplats kan gå upp till Kolmården.

Alexander Lucas, en ursprungligen fransk, från Tyskland införd sort med stora, kägelformiga, gröngula, kanelfärgat punkterade frukter med vitgult, smältande kött med vinaktig kryddsmak. Mognar i november. Mycket hållbar. Uthärdar åtminstone vid spaljé vintrar ända upp i Mälardalen.

Päronträdet och dess frukter skadas jämförelsevis litet av parasiter. Bland sådana, som pläga göra större skada, märkas fruktskorv, fruktträdmögel samt nedanstående insekter.

(G. L—d.) H. J. Dft. **Pärongallmygga,** *Contarinia pyrivora* Ril., en mycket liten mygga, som lägger ägg i päronblommor. De små gulvita larverna tränga genom blombotten in i päronkarten, vars övre hälft snart urätes och fylles med en svart massa. Angripna kartar få även snart svarta fläckar på skalet och avfalla, då de nått ungefär en hasselnöts storlek. Vid den tiden lämna också larverna karten för att förpuppas i jorden. Skadedjuret är vanligt i Sydsverige och gör vissa år stor skada. Myggans flygtid är mycket kort, varför ibland blott enstaka, vid flygtillfället blommande träd bli angripna, ibland så starkt, att alla kartar förstöras. Kan t. v. bekämpas endast genom nedskakning och insamling av angripen kart, som förstöres. Den av sig själv fallande karten innehåller sällan larver. Marken under angripna träd bör spadvändas och tillpackas. A. T—n.

Päronspinnarstekel, *Neurotoma flaviventris* Retz., en växtstekel, vars larv är gul med svart huvud, tre par korta ben framtill och ett par trådformiga, mycket korta spröt i bakändan. Larven lever inom glesa, rödbruna vävnader på hagtorn eller på päronträd. Förekommer blott i enstaka kolonier och kan lätt bekämpas genom besprutning med arsenikhaltiga medel (se Insektdödande medel), för så vitt den ej kunna bortplockas för hand. A. T—n.

Q.

Quarter, engelskt och amerikanskt rymdmått för torra varor, motsvarande i England 290.78, i brittiska kolonier och Nordamerikas Förenta stater 281.9 l. Se Mått. Q. är vanligt enhetsmått för spannmål. Normal handelsvara beräknas vid notering i England väga vete 480, korn 400 och havre 312 eng. pund. Q. betecknar även ¼ eng. centn. = 12.7 kg.

Quercus. Se Ek.

R.

Rabarber, *Rheum*, till syreväxternas familj, *Polygonaceæ*, hörande släkte av stora mångåriga örter, med kraftig, djupväxande rotstock, som innehåller ett gult färgämne, stora hjärtlika blad och stora samlingar av små blommor med enkelt hylle, 9 ståndare och 1 pistill, som utvecklas till en nöt med 3 hinnkanter. R.-rot, som sedan gammalt varit använd i

medicin, erhålles från *Rh. palmatum* L. och *officinale* Baill.

Av vanlig mat-rabarber äro äldre sorter former av *Rh. raponticum* L., som härstammar från Svarta-havs-trakterna, men nyare sorter, av vilka den rödstjälkiga Victoria-r. står högst i anseende, från den asiatiska *Rh. undulatum* L.

R. förökas lätt genom frösådd, men för att bevara förädlade modersorters goda egenskaper användes i trädgårdsskötseln i regel förökning genom delning av rotstockarna och genom sidoskott. För att få frodiga bladskaft — den del som huvudsakligen begagnas —, bör man odla r. på djup, starkt gödslad jord. R. planteras på hösten eller tidigt om våren. Den är fullt härdig ännu i övre Norrland och kan bibehållas på samma växtplats i många år med oförminskad godhet, om den blott varje höst gödslas rikligt med kreaturs- eller latringödsel. Det är huvudsakligen bladskaften, som användas till matlagning (mos och sylt), och för att få dem mjällare och läckrare brukas stundom att bleka dem genom plantans betäckning på våren med en omstjälpt låda l. dyl. (G. L—d.) H. J. Dft.

Bladen användas stundom som spenat, vilket icke bör ifrågakomma, emedan de kunna verka giftigt genom sin höga halt av oxalsyra. Denna kan dock till större delen avlägsnas genom förvällning, varvid syran utlakas i vattnet, som därav blir svagt giftigt.

Rabies. Se Vattuskräck.

Rabitzputs. Se Mur.

Rachitis. Se Benskörhet: Benmjukhet.

Rackelhane(-höna), *Tetrao tetrix* L. ♂ × *Tetrao urogallus* L. ♀, bastard mellan orrtupp och tjäderhöna. Tuppen är något mindre än en tjädertupp. Stjärten är i spetsen kluven men rak. Till färgen är hanen sotsvart med purpurviolett anstrykning, särskilt på bröstet, en vit fläck i vingvecket samt med fina bruna

Pärongallmygga, *Contarinia pyrivora* Ril., en mycket liten mygga, som lägger ägg i päronblommor. De små gulvita larverna tränga genom blombotten in i päronkarten, vars övre hälft snart urätes och fylles med en svart massa. Angripna kartar få även snart svarta fläckar på skalet och avfalla, då de nått ungefär en hasselnöts storlek. Vid den tiden lämna också larverna karten för att förpuppas i jorden. Skadedjuret är vanligt i Sydsverige och gör vissa år stor skada. Myggans flygtid är mycket kort, varför ibland blott enstaka, vid flygtillfället blommande träd bli angripna, ibland så starkt, att alla kartar förstöras. Kan t. v. bekämpas endast genom nedskakning och insamling av angripen kart, som förstöres. Den av sig själv fallande karten innehåller sällan larver. Marken under angripna träd bör spadvändas och tillpackas. A. T—n.

Päronspinnarstekel, *Neurotoma flaviventris* Retz., en växtstekel, vars larv är gul med svart huvud, tre par korta ben framtill och ett par trådformiga, mycket korta spröt i bakändan. Larven lever inom glesa, rödbruna vävnader på hagtorn eller på päronträd. Förekommer blott i enstaka kolonier och kan lätt bekämpas genom besprutning med arsenikhaltiga medel (se Insektdödande medel), för så vitt den ej kunna bortplockas för hand. A. T—n.

Q.

Quarter, engelskt och amerikanskt rymdmått för torra varor, motsvarande i England 290.78, i brittiska kolonier och Nordamerikas Förenta stater 281.9 l. Se Mått. Q. är vanligt enhetsmått för spannmål. Normal handelsvara beräknas vid notering i England väga vete 480, korn 400 och havre 312 eng. pund. Q. betecknar även ¼ eng. centn. = 12.7 kg.

Quercus. Se Ek.

R.

Rabarber, *Rheum*, till syreväxternas familj, *Polygonaceæ*, hörande släkte av stora mångåriga örter, med kraftig, djupväxande rotstock, som innehåller ett gult färgämne, stora hjärtlika blad och stora samlingar av små blommor med enkelt hylle, 9 ståndare och 1 pistill, som utvecklas till en nöt med 3 hinnkanter. R.-rot, som sedan gammalt varit använd i

medicin, erhålles från *Rh. palmatum* L. och *officinale* Baill.

Av vanlig mat-rabarber äro äldre sorter former av *Rh. raponticum* L., som härstammar från Svarta-havs-trakterna, men nyare sorter, av vilka den rödstjälkiga Victoria-r. står högst i anseende, från den asiatiska *Rh. undulatum* L.

R. förökas lätt genom frösådd, men för att bevara förädlade modersorters goda egenskaper användes i trädgårdsskötseln i regel förökning genom delning av rotstockarna och genom sidoskott. För att få frodiga bladskaft — den del som huvudsakligen begagnas —, bör man odla r. på djup, starkt gödslad jord. R. planteras på hösten eller tidigt om våren. Den är fullt härdig ännu i övre Norrland och kan bibehållas på samma växtplats i många år med oförminskad godhet, om den blott varje höst gödslas rikligt med kreaturs- eller latringödsel. Det är huvudsakligen bladskaften, som användas till matlagning (mos och sylt), och för att få dem mjällare och läckrare brukas stundom att bleka dem genom plantans betäckning på våren med en omstjälpt låda l. dyl. (G. L—d.) H. J. Dft.

Bladen användas stundom som spenat, vilket icke bör ifrågakomma, emedan de kunna verka giftigt genom sin höga halt av oxalsyra. Denna kan dock till större delen avlägsnas genom förvällning, varvid syran utlakas i vattnet, som därav blir svagt giftigt.

Rabies. Se Vattuskräck.

Rabitzputs. Se Mur.

Rachitis. Se Benskörhet: Benmjukhet.

Rackelhane(-höna), *Tetrao tetrix* L. ♂ × *Tetrao urogallus* L. ♀, bastard mellan orrtupp och tjäderhöna. Tuppen är något mindre än en tjädertupp. Stjärten är i spetsen kluven men rak. Till färgen är hanen sotsvart med purpurviolett anstrykning, särskilt på bröstet, en vit fläck i vingvecket samt med fina bruna

Pärongallmygga, *Contarinia pyrivora* Ril., en mycket liten mygga, som lägger ägg i päronblommor. De små gulvita larverna tränga genom blombotten in i päronkarten, vars övre hälft snart urätes och fylles med en svart massa. Angripna kartar få även snart svarta fläckar på skalet och avfalla, då de nått ungefär en hasselnöts storlek. Vid den tiden lämna också larverna karten för att förpuppas i jorden. Skadedjuret är vanligt i Sydsverige och gör vissa år stor skada. Myggans flygtid är mycket kort, varför ibland blott enstaka, vid flygtillfället blommande träd bli angripna, ibland så starkt, att alla kartar förstöras. Kan t. v. bekämpas endast genom nedskakning och insamling av angripen kart, som förstöres. Den av sig själv fallande karten innehåller sällan larver. Marken under angripna träd bör spadvändas och tillpackas. A. T—n.

Päronspinnarstekel, *Neurotoma flaviventris* Retz., en växtstekel, vars larv är gul med svart huvud, tre par korta ben framtill och ett par trådformiga, mycket korta spröt i bakändan. Larven lever inom glesa, rödbruna vävnader på hagtorn eller på päronträd. Förekommer blott i enstaka kolonier och kan lätt bekämpas genom besprutning med arsenikhaltiga medel (se Insektdödande medel), för så vitt den ej kunna bortplockas för hand. A. T—n.

Q.

Quarter, engelskt och amerikanskt rymdmått för torra varor, motsvarande i England 290.78, i brittiska kolonier och Nordamerikas Förenta stater 281.9 l. Se Mått. Q. är vanligt enhetsmått för spannmål. Normal handelsvara beräknas vid notering i England väga vete 480, korn 400 och havre 312 eng. pund. Q. betecknar även ¼ eng. centn. = 12.7 kg.

Quercus. Se Ek.

R.

Rabarber, *Rheum*, till syreväxternas familj, *Polygonaceæ*, hörande släkte av stora mångåriga örter, med kraftig, djupväxande rotstock, som innehåller ett gult färgämne, stora hjärtlika blad och stora samlingar av små blommor med enkelt hylle, 9 ståndare och 1 pistill, som utvecklas till en nöt med 3 hinnkanter. R.-rot, som sedan gammalt varit använd i medicin, erhålles från *Rh. palmatum* L. och *officinale* Baill.

Av vanlig mat-rabarber äro äldre sorter former av *Rh. raponticum* L., som härstammar från Svarta-havs-trakterna, men nyare sorter, av vilka den rödstjälkiga Victoria-r. står högst i anseende, från den asiatiska *Rh. undulatum* L.

R. förökas lätt genom frösådd, men för att bevara förädlade modersorters goda egenskaper användes i trädgårdsskötseln i regel förökning genom delning av rotstockarna och genom sidoskott. För att få frodiga bladskaft — den del som huvudsakligen begagnas —, bör man odla r. på djup, starkt gödslad jord. R. planteras på hösten eller tidigt om våren. Den är fullt härdig ännu i övre Norrland och kan bibehållas på samma växtplats i många år med oförminskad godhet, om den blott varje höst gödslas rikligt med kreaturs- eller latringödsel. Det är huvudsakligen bladskaften, som användas till matlagning (mos och sylt), och för att få dem mjällare och läckrare brukas stundom att bleka dem genom plantans betäckning på våren med en omstjälpt låda l. dyl. (G. L—d.) H. J. Dft.

Bladen användas stundom som spenat, vilket icke bör ifrågakomma, emedan de kunna verka giftigt genom sin höga halt av oxalsyra. Denna kan dock till större delen avlägsnas genom förvällning, varvid syran utlakas i vattnet, som därav blir svagt giftigt.

Rabies. Se Vattuskräck.

Rabitzputs. Se Mur.

Rachitis. Se Benskörhet: Benmjukhet.

Rackelhane(-höna), *Tetrao tetrix* L. ♂ × *Tetrao urogallus* L. ♀, bastard mellan orrtupp och tjäderhöna. Tuppen är något mindre än en tjädertupp. Stjärten är i spetsen kluven men rak. Till färgen är hanen sotsvart med purpurviolett anstrykning, särskilt på bröstet, en vit fläck i vingvecket samt med fina bruna

Pärongallmygga, *Contarinia pyrivora* Ril., en mycket liten mygga, som lägger ägg i päronblommor. De små gulvita larverna tränga genom blombotten in i päronkarten, vars övre hälft snart urätes och fylles med en svart massa. Angripna kartar få även snart svarta fläckar på skalet och avfalla, då de nått ungefär en hasselnöts storlek. Vid den tiden lämna också larverna karten för att förpuppas i jorden. Skadedjuret är vanligt i Sydsverige och gör vissa år stor skada. Myggans flygtid är mycket kort, varför ibland blott enstaka, vid flygtillfället blommande träd bli angripna, ibland så starkt, att alla kartar förstöras. Kan t. v. bekämpas endast genom nedskakning och insamling av angripen kart, som förstöres. Den av sig själv fallande karten innehåller sällan larver. Marken under angripna träd bör spadvändas och tillpackas. A. T—n.

Päronspinnarstekel, *Neurotoma flaviventris* Retz., en växtstekel, vars larv är gul med svart huvud, tre par korta ben framtill och ett par trådformiga, mycket korta spröt i bakändan. Larven lever inom glesa, rödbruna vävnader på hagtorn eller på päronträd. Förekommer blott i enstaka kolonier och kan lätt bekämpas genom besprutning med arsenikhaltiga medel (se Insektdödande medel), för så vitt den ej kunna bortplockas för hand. A. T—n.

Q.

Quarter, engelskt och amerikanskt rymdmått för torra varor, motsvarande i England 290.78, i brittiska kolonier och Nordamerikas Förenta stater 281.9 l. Se Mått. Q. är vanligt enhetsmått för spannmål. Normal handelsvara beräknas vid notering i England väga vete 480, korn 400 och havre 312 eng. pund. Q. betecknar även ¼ eng. centn. = 12.7 kg.

Quercus. Se Ek.

R.

Rabarber, *Rheum*, till syreväxternas familj, *Polygonaceæ*, hörande släkte av stora mångåriga örter, med kraftig, djupväxande rotstock, som innehåller ett gult färgämne, stora hjärtlika blad och stora samlingar av små blommor med enkelt hylle, 9 ståndare och 1 pistill, som utvecklas till en nöt med 3 hinnkanter. R.-rot, som sedan gammalt varit använd i medicin, erhålles från *Rh. palmatum* L. och *officinale* Baill.

Av vanlig mat-rabarber äro äldre sorter former av *Rh. raponticum* L., som härstammar från Svarta-havs-trakterna, men nyare sorter, av vilka den rödstjälkiga Victoria-r. står högst i anseende, från den asiatiska *Rh. undulatum* L.

R. förökas lätt genom frösådd, men för att bevara förädlade modersorters goda egenskaper användes i trädgårdsskötseln i regel förökning genom delning av rotstockarna och genom sidoskott. För att få frodiga bladskaft — den del som huvudsakligen begagnas —, bör man odla r. på djup, starkt gödslad jord. R. planteras på hösten eller tidigt om våren. Den är fullt härdig ännu i övre Norrland och kan bibehållas på samma växtplats i många år med oförminskad godhet, om den blott varje höst gödslas rikligt med kreaturs- eller latringödsel. Det är huvudsakligen bladskaften, som användas till matlagning (mos och sylt), och för att få dem mjällare och läckrare brukas stundom att bleka dem genom plantans betäckning på våren med en omstjälpt låda l. dyl. (G. L—d.) H. J. Dft.

Bladen användas stundom som spenat, vilket icke bör ifrågakomma, emedan de kunna verka giftigt genom sin höga halt av oxalsyra. Denna kan dock till större delen avlägsnas genom förvällning, varvid syran utlakas i vattnet, som därav blir svagt giftigt.

Rabies. Se Vattuskräck.

Rabitzputs. Se Mur.

Rachitis. Se Benskörhet: Benmjukhet.

Rackelhane(-höna), *Tetrao tetrix* L. ♂ × *Tetrao urogallus* L. ♀, bastard mellan orrtupp och tjäderhöna. Tuppen är något mindre än en tjädertupp. Stjärten är i spetsen kluven men rak. Till färgen är hanen sotsvart med purpurviolett anstrykning, särskilt på bröstet, en vit fläck i vingvecket samt med fina bruna

Pärongallmygga, *Contarinia pyrivora* Ril., en mycket liten mygga, som lägger ägg i päronblommor. De små gulvita larverna tränga genom blombotten in i päronkarten, vars övre hälft snart urätes och fylles med en svart massa. Angripna kartar få även snart svarta fläckar på skalet och avfalla, då de nått ungefär en hasselnöts storlek. Vid den tiden lämna också larverna karten för att förpuppas i jorden. Skadedjuret är vanligt i Sydsverige och gör vissa år stor skada. Myggans flygtid är mycket kort, varför ibland blott enstaka, vid flygtillfället blommande träd bli angripna, ibland så starkt, att alla kartar förstöras. Kan t. v. bekämpas endast genom nedskakning och insamling av angripen kart, som förstöres. Den av sig själv fallande karten innehåller sällan larver. Marken under angripna träd bör spadvändas och tillpackas. A. T—n.

Päronspinnarstekel, *Neurotoma flaviventris* Retz., en växtstekel, vars larv är gul med svart huvud, tre par korta ben framtill och ett par trådformiga, mycket korta spröt i bakändan. Larven lever inom glesa, rödbruna vävnader på hagtorn eller på päronträd. Förekommer blott i enstaka kolonier och kan lätt bekämpas genom besprutning med arsenikhaltiga medel (se Insektdödande medel), för så vitt den ej kunna bortplockas för hand. A. T—n.

Q.

Quarter, engelskt och amerikanskt rymdmått för torra varor, motsvarande i England 290.78, i brittiska kolonier och Nordamerikas Förenta stater 281.9 l. Se Mått. Q. är vanligt enhetsmått för spannmål. Normal handelsvara beräknas vid notering i England väga vete 480, korn 400 och havre 312 eng. pund. Q. betecknar även ¼ eng. centn. = 12.7 kg.

Quercus. Se Ek.

R.

Rabarber, *Rheum*, till syreväxternas familj, *Polygonaceæ*, hörande släkte av stora mångåriga örter, med kraftig, djupväxande rotstock, som innehåller ett gult färgämne, stora hjärtlika blad och stora samlingar av små blommor med enkelt hylle, 9 ståndare och 1 pistill, som utvecklas till en nöt med 3 hinnkanter. R.-rot, som sedan gammalt varit använd i medicin, erhålles från *Rh. palmatum* L. och *officinale* Baill.

Av vanlig mat-rabarber äro äldre sorter former av *Rh. raponticum* L., som härstammar från Svarta-havs-trakterna, men nyare sorter, av vilka den rödstjälkiga Victoria-r. står högst i anseende, från den asiatiska *Rh. undulatum* L.

R. förökas lätt genom frösådd, men för att bevara förädlade modersorters goda egenskaper användes i trädgårdsskötseln i regel förökning genom delning av rotstockarna och genom sidoskott. För att få frodiga bladskaft — den del som huvudsakligen begagnas —, bör man odla r. på djup, starkt gödslad jord. R. planteras på hösten eller tidigt om våren. Den är fullt härdig ännu i övre Norrland och kan bibehållas på samma växtplats i många år med oförminskad godhet, om den blott varje höst gödslas rikligt med kreaturs- eller latringödsel. Det är huvudsakligen bladskaften, som användas till matlagning (mos och sylt), och för att få dem mjällare och läckrare brukas stundom att bleka dem genom plantans betäckning på våren med en omstjälpt låda l. dyl. (G. L—d.) H. J. Dft.

Bladen användas stundom som spenat, vilket icke bör ifrågakomma, emedan de kunna verka giftigt genom sin höga halt av oxalsyra. Denna kan dock till större delen avlägsnas genom förvällning, varvid syran utlakas i vattnet, som därav blir svagt giftigt.

Rabies. Se Vattuskräck.

Rabitzputs. Se Mur.

Rachitis. Se Benskörhet: Benmjukhet.

Rackelhane(-höna), *Tetrao tetrix* L. ♂ × *Tetrao urogallus* L. ♀, bastard mellan orrtupp och tjäderhöna. Tuppen är något mindre än en tjädertupp. Stjärten är i spetsen kluven men rak. Till färgen är hanen sotsvart med purpurviolett anstrykning, särskilt på bröstet, en vit fläck i vingvecket samt med fina bruna

Pärongallmygga, *Contarinia pyrivora* Ril., en mycket liten mygga, som lägger ägg i päronblommor. De små gulvita larverna tränga genom blombotten in i päronkarten, vars övre hälft snart urätes och fylles med en svart massa. Angripna kartar få även snart svarta fläckar på skalet och avfalla, då de nått ungefär en hasselnöts storlek. Vid den tiden lämna också larverna karten för att förpuppas i jorden. Skadedjuret är vanligt i Sydsverige och gör vissa år stor skada. Myggans flygtid är mycket kort, varför ibland blott enstaka, vid flygtillfället blommande träd bli angripna, ibland så starkt, att alla kartar förstöras. Kan t. v. bekämpas endast genom nedskakning och insamling av angripen kart, som förstöres. Den av sig själv fallande karten innehåller sällan larver. Marken under angripna träd bör spadvändas och tillpackas. A. T—n.

Päronspinnarstekel, *Neurotoma flaviventris* Retz., en växtstekel, vars larv är gul med svart huvud, tre par korta ben framtill och ett par trådformiga, mycket korta spröt i bakändan. Larven lever inom glesa, rödbruna vävnader på hagtorn eller på päronträd. Förekommer blott i enstaka kolonier och kan lätt bekämpas genom besprutning med arsenikhaltiga medel (se Insektdödande medel), för så vitt den ej kunna bortplockas för hand. A. T—n.

Q.

Quarter, engelskt och amerikanskt rymdmått för torra varor, motsvarande i England 290.78, i brittiska kolonier och Nordamerikas Förenta stater 281.9 l. Se Mått. Q. är vanligt enhetsmått för spannmål. Normal handelsvara beräknas vid notering i England väga vete 480, korn 400 och havre 312 eng. pund. Q. betecknar även ¼ eng. centn. = 12.7 kg.

Quercus. Se Ek.

R.

Rabarber, *Rheum*, till syreväxternas familj, *Polygonaceæ*, hörande släkte av stora mångåriga örter, med kraftig, djupväxande rotstock, som innehåller ett gult färgämne, stora hjärtlika blad och stora samlingar av små blommor med enkelt hylle, 9 ståndare och 1 pistill, som utvecklas till en nöt med 3 hinnkanter. R.-rot, som sedan gammalt varit använd i medicin, erhålles från *Rh. palmatum* L. och *officinale* Baill.

Av vanlig mat-rabarber äro äldre sorter former av *Rh. raponticum* L., som härstammar från Svarta-havs-trakterna, men nyare sorter, av vilka den rödstjälkiga Victoria-r. står högst i anseende, från den asiatiska *Rh. undulatum* L.

R. förökas lätt genom frösådd, men för att bevara förädlade modersorters goda egenskaper användes i trädgårdsskötseln i regel förökning genom delning av rotstockarna och genom sidoskott. För att få frodiga bladskaft — den del som huvudsakligen begagnas —, bör man odla r. på djup, starkt gödslad jord. R. planteras på hösten eller tidigt om våren. Den är fullt härdig ännu i övre Norrland och kan bibehållas på samma växtplats i många år med oförminskad godhet, om den blott varje höst gödslas rikligt med kreaturs- eller latringödsel. Det är huvudsakligen bladskaften, som användas till matlagning (mos och sylt), och för att få dem mjällare och läckrare brukas stundom att bleka dem genom plantans betäckning på våren med en omstjälpt låda l. dyl. (G. L—d.) H. J. Dft.

Bladen användas stundom som spenat, vilket icke bör ifrågakomma, emedan de kunna verka giftigt genom sin höga halt av oxalsyra. Denna kan dock till större delen avlägsnas genom förvällning, varvid syran utlakas i vattnet, som därav blir svagt giftigt.

Rabies. Se Vattuskräck.

Rabitzputs. Se Mur.

Rachitis. Se Benskörhet: Benmjukhet.

Rackelhane(-höna), *Tetrao tetrix* L. ♂ × *Tetrao urogallus* L. ♀, bastard mellan orrtupp och tjäderhöna. Tuppen är något mindre än en tjädertupp. Stjärten är i spetsen kluven men rak. Till färgen är hanen sotsvart med purpurviolett anstrykning, särskilt på bröstet, en vit fläck i vingvecket samt med fina bruna

Pärongallmygga, *Contarinia pyrivora* Ril., en mycket liten mygga, som lägger ägg i päronblommor. De små gulvita larverna tränga genom blombotten in i päronkarten, vars övre hälft snart urätes och fylles med en svart massa. Angripna kartar få även snart svarta fläckar på skalet och avfalla, då de nått ungefär en hasselnöts storlek. Vid den tiden lämna också larverna karten för att förpuppas i jorden. Skadedjuret är vanligt i Sydsverige och gör vissa år stor skada. Myggans flygtid är mycket kort, varför ibland blott enstaka, vid flygtillfället

blommande träd bli angripna, ibland så starkt, att alla kartar förstöras. Kan t. v. bekämpas endast genom nedskakning och insamling av angripen kart, som förstöres. Den av sig själv fallande karten innehåller sällan larver. Marken under angripna träd bör spadvändas och tillpackas. A. T—n.

Päronspinnarstekel, *Neurotoma flaviventris* Retz., en växtstekel, vars larv är gul med svart huvud, tre par korta ben framtill och ett par trådformiga, mycket korta spröt i bakändan. Larven lever inom glesa, rödbruna vävnader på hagtorn eller på päronträd. Förekommer blott i enstaka kolonier och kan lätt bekämpas genom besprutning med arsenikhaltiga medel (se Insektdödande medel), för så vitt den ej kunna bortplockas för hand. A. T—n.

Q.

Quarter, engelskt och amerikanskt rymdmått för torra varor, motsvarande i England 290.78, i brittiska kolonier och Nordamerikas Förenta stater 281.9 l. Se Mått. Q. är vanligt enhetsmått för spannmål. Normal handelsvara beräknas vid notering i England väga vete 480, korn 400 och havre 312 eng. pund. Q. betecknar även ¼ eng. centn. = 12.7 kg.

Quercus. Se Ek.

R.

Rabarber, *Rheum*, till syreväxternas familj, *Polygonaceæ*, hörande släkte av stora mångåriga örter, med kraftig, djupväxande rotstock, som innehåller ett gult färgämne, stora hjärtlika blad och stora samlingar av små blommor med enkelt hylle, 9 ståndare och 1 pistill, som utvecklas till en nöt med 3 hinnkanter. R.-rot, som sedan gammalt varit använd i medicin, erhålles från *Rh. palmatum* L. och *officinale* Baill.

Av vanlig mat-rabarber äro äldre sorter former av *Rh. raponticum* L., som härstammar från Svarta-havs-trakterna, men nyare sorter, av vilka den rödstjälkiga Victoria-r. står högst i anseende, från den asiatiska *Rh. undulatum* L.

R. förökas lätt genom frösådd, men för att bevara förädlade modersorters goda egenskaper användes i trädgårdsskötseln i regel förökning genom delning av rotstockarna och genom sidoskott. För att få frodiga bladskaft — den del som huvudsakligen begagnas —, bör man odla r. på djup, starkt gödslad jord. R. planteras på hösten eller tidigt om våren. Den är fullt härdig ännu i övre Norrland och kan bibehållas på samma växtplats i många år med oförminskad godhet, om den blott varje höst gödslas rikligt med kreaturs- eller latringödsel. Det är huvudsakligen bladskaften, som användas till matlagning (mos och sylt), och för att få dem mjällare och läckrare brukas stundom att bleka dem genom plantans betäckning på våren med en omstjälpt låda l. dyl. (G. L—d.) H. J. Dft.

Bladen användas stundom som spenat, vilket icke bör ifrågakomma, emedan de kunna verka giftigt genom sin höga halt av oxalsyra. Denna kan dock till större delen avlägsnas genom förvällning, varvid syran utlakas i vattnet, som därav blir svagt giftigt.

Rabies. Se Vattuskräck.

Rabitzputs. Se Mur.

Rachitis. Se Benskörhet: Benmjukhet.

Rackelhane(-höna), *Tetrao tetrix* L. ♂ × *Tetrao urogallus* L. ♀, bastard mellan orrtupp och tjäderhöna. Tuppen är något mindre än en tjädertupp. Stjärten är i spetsen kluven men rak. Till färgen är hanen sotsvart med purpurviolett anstrykning, särskilt på bröstet, en vit fläck i vingvecket samt med fina bruna

Pärongallmygga, *Contarinia pyrivora* Ril., en mycket liten mygga, som lägger ägg i päronblommor. De små gulvita larverna tränga genom blombotten in i päronkarten, vars övre hälft snart urätes och fylles med en svart massa. Angripna kartar få även snart svarta fläckar på skalet och avfalla, då de nått ungefär en hasselnöts storlek. Vid den tiden lämna också larverna karten för att förpuppas i jorden. Skadedjuret är vanligt i Sydsverige och gör vissa år stor skada. Myggans flygtid är mycket kort, varför ibland blott enstaka, vid flygtillfället blommande träd bli angripna, ibland så starkt, att alla kartar förstöras. Kan t. v. bekämpas endast genom nedskakning och insamling av angripen kart, som förstöres. Den av sig själv fallande karten innehåller sällan larver. Marken under angripna träd bör spadvändas och tillpackas. A. T—n.

Päronspinnarstekel, *Neurotoma flaviventris* Retz., en växtstekel, vars larv är gul med svart huvud, tre par korta ben framtill och ett par trådformiga, mycket korta spröt i bakändan. Larven lever inom glesa, rödbruna vävnader på hagtorn eller på päronträd. Förekommer blott i enstaka kolonier och kan lätt bekämpas genom besprutning med arsenikhaltiga medel (se Insektdödande medel), för så vitt den ej kunna bortplockas för hand. A. T—n.

Q.

Quarter, engelskt och amerikanskt rymdmått för torra varor, motsvarande i England 290.78, i brittiska kolonier och Nordamerikas Förenta stater 281.9 l. Se Mått. Q. är vanligt enhetsmått för spannmål. Normal handelsvara beräknas vid notering i England väga vete 480, korn 400 och havre 312 eng. pund. Q. betecknar även ¼ eng. centn. = 12.7 kg.

Quercus. Se Ek.

R.

Rabarber, *Rheum*, till syreväxternas familj, *Polygonaceæ*, hörande släkte av stora mångåriga örter, med kraftig, djupväxande rotstock, som innehåller ett gult färgämne, stora hjärtlika blad och stora samlingar av små blommor med enkelt hylle, 9 ståndare och 1 pistill, som utvecklas till en nöt med 3 hinnkanter. R.-rot, som sedan gammalt varit använd i medicin, erhålles från *Rh. palmatum* L. och *officinale* Baill.

Av vanlig mat-rabarber äro äldre sorter former av *Rh. raponticum* L., som härstammar från Svarta-havs-trakterna, men nyare sorter, av vilka den rödstjälkiga Victoria-r. står högst i anseende, från den asiatiska *Rh. undulatum* L.

R. förökas lätt genom frösådd, men för att bevara förädlade modersorters goda egenskaper användes i trädgårdsskötseln i regel förökning genom delning av rotstockarna och genom sidoskott. För att få frodiga bladskaft — den del som huvudsakligen begagnas —, bör man odla r. på djup, starkt gödslad jord. R. planteras på hösten eller tidigt om våren. Den är fullt härdig ännu i övre Norrland och kan bibehållas på samma växtplats i många år med oförminskad godhet, om den blott varje höst gödslas rikligt med kreaturs- eller latringödsel. Det är huvudsakligen bladskaften, som användas till matlagning (mos och sylt), och för att få dem mjällare och läckrare brukas stundom att bleka dem genom plantans betäckning på våren med en omstjälpt låda l. dyl. (G. L—d.) H. J. Dft.

Bladen användas stundom som spenat, vilket icke bör ifrågakomma, emedan de kunna verka giftigt genom sin höga halt av oxalsyra. Denna kan dock till större delen avlägsnas genom förvällning, varvid syran utlakas i vattnet, som därav blir svagt giftigt.

Rabies. Se Vattuskräck.

Rabitzputs. Se Mur.

Rachitis. Se Benskörhet: Benmjukhet.

Rackelhane(-höna), *Tetrao tetrix* L. ♂ × *Tetrao urogallus* L. ♀, bastard mellan orrtupp och tjäderhöna. Tuppen är något mindre än en tjädertupp. Stjärten är i spetsen kluven men rak. Till färgen är hanen sotsvart med purpurviolett anstrykning, särskilt på bröstet, en vit fläck i vingvecket samt med fina bruna

Pärongallmygga, *Contarinia pyrivora* Ril., en mycket liten mygga, som lägger ägg i päronblommor. De små gulvita larverna tränga genom blombotten in i päronkarten, vars övre hälft snart urätes och fylles med en svart massa. Angripna kartar få även snart svarta fläckar på skalet och avfalla, då de nått ungefär en hasselnöts storlek. Vid den tiden lämna också larverna karten för att förpuppas i jorden. Skadedjuret är vanligt i Sydsverige och gör vissa år stor skada. Myggans flygtid är mycket kort, varför ibland blott enstaka, vid flygtillfället blommande träd bli angripna, ibland så starkt, att alla kartar förstöras. Kan t. v. bekämpas endast genom nedskakning och insamling av angripen kart, som förstöres. Den av sig själv fallande karten innehåller sällan larver. Marken under angripna träd bör spadvändas och tillpackas. A. T—n.

Päronspinnarstekel, *Neurotoma flaviventris* Retz., en växtstekel, vars larv är gul med svart huvud, tre par korta ben framtill och ett par trådformiga, mycket korta spröt i bakändan. Larven lever inom glesa, rödbruna vävnader på hagtorn eller på päronträd. Förekommer blott i enstaka kolonier och kan lätt bekämpas genom besprutning med arsenikhaltiga medel (se Insektdödande medel), för så vitt den ej kunna bortplockas för hand. A. T—n.

Q.

Quarter, engelskt och amerikanskt rymdmått för torra varor, motsvarande i England 290.78, i brittiska kolonier och Nordamerikas Förenta stater 281.9 l. Se Mått. Q. är vanligt enhetsmått för spannmål. Normal handelsvara beräknas vid notering i England väga vete 480, korn 400 och havre 312 eng. pund. Q. betecknar även ¼ eng. centn. = 12.7 kg.

Quercus. Se Ek.

R.

Rabarber, *Rheum*, till syreväxternas familj, *Polygonaceæ*, hörande släkte av stora mångåriga örter, med kraftig, djupväxande rotstock, som innehåller ett gult färgämne, stora hjärtlika blad och stora samlingar av små blommor med enkelt hylle, 9 ståndare och 1 pistill, som utvecklas till en nöt med 3 hinnkanter. R.-rot, som sedan gammalt varit använd i medicin, erhålles från *Rh. palmatum* L. och *officinale* Baill.

Av vanlig mat-rabarber äro äldre sorter former av *Rh. raponticum* L., som härstammar från Svarta-havs-trakterna, men nyare sorter, av vilka den rödstjälkiga Victoria-r. står högst i anseende, från den asiatiska *Rh. undulatum* L.

R. förökas lätt genom frösådd, men för att bevara förädlade modersorters goda egenskaper användes i trädgårdsskötseln i regel förökning genom delning av rotstockarna och genom sidoskott. För att få frodiga bladskaft — den del som huvudsakligen begagnas —, bör man odla r. på djup, starkt gödslad jord. R. planteras på hösten eller tidigt om våren. Den är fullt härdig ännu i övre Norrland och kan bibehållas på samma växtplats i många år med oförminskad godhet, om den blott varje höst gödslas rikligt med kreaturs- eller latringödsel. Det är huvudsakligen bladskaften, som användas till matlagning (mos och sylt), och för att få dem mjällare och läckrare brukas stundom att bleka dem genom plantans betäckning på våren med en omstjälpt låda l. dyl. (G. L—d.) H. J. Dft.

Bladen användas stundom som spenat, vilket icke bör ifrågakomma, emedan de kunna verka giftigt genom sin höga halt av oxalsyra. Denna kan dock till större delen avlägsnas genom förvällning, varvid syran utlakas i vattnet, som därav blir svagt giftigt.

Rabies. Se Vattuskräck.

Rabitzputs. Se Mur.

Rachitis. Se Benskörhet: Benmjukhet.

Rackelhane(-höna), *Tetrao tetrix* L. ♂ × *Tetrao urogallus* L. ♀, bastard mellan orrtupp och tjäderhöna. Tuppen är något mindre än en tjädertupp. Stjärten är i spetsen kluven men rak. Till färgen är hanen sotsvart med purpurviolett anstrykning, särskilt på bröstet, en vit fläck i vingvecket samt med fina bruna

tecken på vingarna. Hönan påminner såväl till färg som utseende i övrigt mest om orr-hönan, men har tvär stjärt. Rackelhanen, som1 förr troddes vara en särskild art, träffas, ehuru sällan, i olika delar av landet.T. H—l.

Radiator, en av E. G. N. Salenius i början av 1890-talet konstruerad kombination av separator och kärna. Grädden strömmade från separatorskulan upp i en ovan anbragt cylindrisk kärna och avkyldes därvid till lämplig kärningstemperatur genom kylvatten, som strömmade mellan en veckad koppar cylinder och kärnans vägg. Grädden inströmmade i ett skalrör, som vreds så, att dess skarpkantiga mynning skar in i gräddlagret, och utpressades genom fina hål på detta rör. Härvid bearbetades grädden så häftigt, att fettkulorna övergingo till smör, vilka tillsammans med den återstående mjölken bildade en grynig välling, som utrann i ett omgivande plåtbäcken, från vilket den genom roterande skövlar utfördes i ett samlingskärl, där smörmassan bearbetades, så att den samlade sig till större smörkulor. Kärnmjölken blev så fet, att den måste omsepar eras. Smörberedning med r. medförde fördelen av en förkortad behandling i mejeriet och borde därför lämna ökad säkerhet för en fin beskaffenhet av smöret, men då endast sött smör kunde tillverkas och dess bearbetning var omständlig samt kraftförbrukningen stor, har r. icke kunnat bibehålla sig i bruk vid landets mejerier.

Radioaktiva ämnen. De egendomliga strålar, som utsändas av grundämnet radium och andra r. ä., hava på levande växter en upplivande och tillväxten befordrande inverkan, som dock'lätt kan bliva för stark och då verka förstörande. Man har försökt tillgodogöra denna verkan dels genom att i jorden inblanda r. ä., vanligen avfall från radiumframställning, dels genom att fukta frön eller vattna plantor med vatten, som aktiverats genom inverkan av dylika ämnen. Försöken hava ännu ej lett till praktisk tillämpning.

Radrensning. Se Bearbetning av jorden, Häckning, Ogräs.

Raffinos. Se Kolhydrat I, c.

Rajgräs, r e p e, Lolium, grässläkte, som utmärker sig genom glesa, sammansatta ax, som äro platta, därigenom att småaxen vända kanten mot strået. För de odlade arterna har det gamla svenska namnet repe undanträngts av det från England hämtade rajgräs (rye-grass = rågräs).

1. Engelskt r., renrep e, L. perenne L., är mångårigt med en från den trådiga roten uppskjutande tuva av mörka, glänsande glatta blad och omkring fotshöga, bladfattiga strån. Axen äro borstlösa eller hava korta borst. Frukten (»fröet») liknar ängssvingeins, men skiljer sig genom kortare, något plattad, korthårig basaistjälk. 1,000 korn väga 1.9— 2.8 g., 1 hl. omkring 30 kg., 1 kg. innehåller

370,000—670,000 frön. Grobarhet hos god handelsvara bör vara omkring 90 och renheten närma sig 100 %.

R. har i England odlats sedan 1600-talet, och därifrån har odlingen utbrett sig till andra länder. I Sverige odlas r. i södra landsdelarna, men föga i mellersta och norra länen, där det till stor del snart går ut. Bladtuvan övervintrar väl, men sedan på våren alla dess skott samtidigt skjutit strå, avvissna rot bladen snart, så att vid skörden erhålles mest blott strån med föga av blad; efter slåttern återväxer gräset långsamt och avtager starkt i avkastning från andra året. Om r. åter avbetas, så att det hindras utskjuta blommande strån, återväxer det alltjämt och bildar, särdeles i fuktigt klimat och läge, en uthållig gräsmatta.

Detta gräs växtsätt gör det till ett utmärkt betesgräs under nyss nämnda förhållanden, men däremot mindre lämpligt till inblandning i slåttervallar. Det utvecklas något sent och bör avbetas ofta, så att inga strån uppskjuta, vilka ratas av djuren och matta plantan. Fröet införes huvudsakligen från Skottland; även Danmark alstrar frö till avsalu, jämngott med eller bättre än det skotska. Fröet gror mycket fort och säkert och lämnar fort ett tätt bestånd. Vid försök har därför en låg utsädesmängd, ända ned till 9 kg. pr. ha., visat sig giva gott

resultat, men vanligen sås omkring 30 kg. vid rensådd; i blandningen medtages vanligen blott 3—4 kg. pr. hektar. I Danmark och s. Sverige anses det särskilt lämpligt till blandning med rödklöver i 1-eller 2-års vall. Det har förordats till efter-sådd vid misslyckad vallanläggning, varvid det helst sås på eftersommaren men eljes på våren. En norsk sort, jäderskt r., har berömts som mycket givande, synnerligen på mossjord, om än något sen, men har vid försök i Sverige icke visat sin överlägsenhet. En ny Svalövssort, Victoria-r., angives ock som senare men givande.

2. Italienskt r., L. multiflorum Lam. 1. italicum A. Br., är mer högvuxet, frodigare och bladrikare, med borstbärande småax. Fröets vikt och kvalitet ungefär som hos föreg. Arten växer vild i Italien, där den är en viktig beståndsdel av beståndet i de lombardiska bevattningsängarna. Därifrån har odlingen spritt sig norrut och är rätt utsträckt i England och Danmark; i Sverige odlas det blott i landets sydligaste delar. Det utväxer tidigt på våren och kan under hela sommaren igenom utskjuta nya skott, som omedelbart utväxa till blombärande strån; det är därför ett tacksamt både slåtter- och betesgräs, som återväxer mycket hastigt. Det är emellertid ömtåligt för vinter- och i synnerhet vårköld och passar blott för södra Sverige samt är föga uthålligt, så att det även där till största delen försvinner redan andra året. Det är 920

tecken på vingarna. Hönan påminner såväl till färg som utseende i övrigt mest om orr-hönan, men har tvär stjärt. Rackelhanen, som1 förr troddes vara en särskild art, träffas, ehuru sällan, i olika delar av landet.T. H—l.

Radiator, en av E. G. N. Salenius i början av 1890-talet konstruerad kombination av separator och kärna. Grädden strömmade från separatorskulan upp i en ovan anbragt cylindrisk kärna och avkyldes därvid till lämplig kärningstemperatur genom kylvatten, som strömmade mellan en veckad koppar cylinder och kärnans vägg. Grädden inströmmade i ett skalrör, som vreds så, att dess skarpkantiga mynning skar in i gräddlagret, och utpressades genom fina hål på detta rör. Härvid bearbetades grädden så häftigt, att fettkulorna övergingo till smör, vilka tillsammans med den återstående mjölken bildade en grynig välling, som utrann i ett omgivande plåtbäcken, från vilket den genom roterande skövlar utfördes i ett samlingskärl, där smörmassan bearbetades, så att den samlade sig till större smörkulor. Kärnmjölken blev så fet, att den måste omsepar eras. Smörberedning med r. medförde fördelen av en förkortad behandling i mejeriet och borde därför lämna ökad säkerhet för en fin beskaffenhet av smöret, men då endast sött smör kunde tillverkas och dess bearbetning var omständlig samt kraftförbrukningen stor, har r. icke kunnat bibehålla sig i bruk vid landets mejerier.

Radioaktiva ämnen. De egendomliga strålar, som utsändas av grundämnet radium och andra r. ä., hava på levande växter en upplivande och tillväxten befordrande inverkan, som dock'lätt kan bliva för stark och då verka förstörande. Man har försökt tillgodogöra denna verkan dels genom att i jorden inblanda r. ä., vanligen avfall från radiumframställning, dels genom att fukta frön eller vattna plantor med vatten, som aktiverats genom inverkan av dylika ämnen. Försöken hava ännu ej lett till praktisk tillämpning.

Radrensning. Se Bearbetning av jorden, Häckning, Ogräs.

Raffinos. Se Kolhydrat I, c.

Rajgräs, r e p e, Lolium, grässläkte, som utmärker sig genom glesa, sammansatta ax, som äro platta, därigenom att småaxen vända kanten mot strået. För de odlade arterna har det gamla svenska namnet repe undanträngts av det från England hämtade rajgräs (rye-grass = råggräs).

1. Engelskt r., renrep e, L. perenne L., är mångårigt med en från den trådiga roten uppskjutande tuva av mörka, glänsande glatta blad och omkring fotshöga, bladfattiga strån. Axen äro borstlösa eller hava korta borst. Frukten (»fröet») liknar ängssvingeins, men skiljer sig genom kortare, något plattad, korthårig basaistjälk. 1,000 korn väga 1.9— 2.8 g., 1 hl. omkring 30 kg., 1 kg. innehåller

370,000—670,000 frön. Grobarhet hos god handelsvara bör vara omkring 90 och renheten närma sig 100 %.

R. har i England odlats sedan 1600-talet, och därifrån har odlingen utbrett sig till andra länder. I Sverige odlas r. i södra landsdelarna, men föga i mellersta och norra länen, där det till stor del snart går ut. Bladtuvan övervintrar väl, men sedan på våren alla dess skott samtidigt skjutit strå, avvissna rot bladen snart, så att vid skörden erhålles mest blott strån med föga av blad; efter slåttern återväxer gräset långsamt och avtager starkt i avkastning från andra året. Om r. åter avbetas, så att det hindras utskjuta blommande strån, återväxer det alltjämt och bildar, särdeles i fuktigt klimat och läge, en uthållig gräsmatta.

Detta gräs växtsätt gör det till ett utmärkt betesgräs under nyss nämnda förhållanden, men däremot mindre lämpligt till inblandning i slåttervallar. Det utvecklas något sent och bör avbetas ofta, så att inga strån uppskjuta, vilka ratas av djuren och matta plantan. Fröet införes huvudsakligen från Skottland; även Danmark alstrar frö till avsalu, jämngott med eller bättre än det skotska. Fröet gror mycket fort och säkert och lämnar fort ett tätt bestånd. Vid försök har därför en låg utsädesmängd, ända ned till 9 kg. pr. ha., visat sig giva gott
resultat, men vanligen sås omkring 30 kg. vid rensådd; i blandningen medtages vanligen blott 3—4 kg. pr. hektar. I Danmark och s. Sverige anses det särskilt lämpligt till blandning med rödklöver i 1-eller 2-års vall. Det har förordats till efter-sådd vid misslyckad vallanläggning, varvid det helst sås på eftersommaren men eljes på våren. En norsk sort, jäderskt r., har berömts som mycket givande, synnerligen på mossjord, om än något sen, men har vid försök i Sverige icke visat sin överlägsenhet. En ny Svalövssort, Victoria-r., angives ock som senare men givande.

2. Italienskt r., L. multiflorum Lam. 1. italicum A. Br., är mer högvuxet, frodigare och bladrikare, med borstbärande småax. Fröets vikt och kvalitet ungefär som hos föreg. Arten växer vild i Italien, där den är en viktig beståndsdel av beståndet i de lombardiska bevattningsängarna. Därifrån har odlingen spritt sig norrut och är rätt utsträckt i England och Danmark; i Sverige odlas det blott i landets sydligaste delar. Det utväxer tidigt på våren och kan under hela sommaren igenom utskjuta nya skott, som omedelbart utväxa till blombärande strån; det är därför ett tacksamt både slåtter- och betesgräs, som återväxer mycket hastigt. Det är emellertid ömtåligt för vinter- och i synnerhet vårköld och passar blott för södra Sverige samt är föga uthålligt, så att det även där till största delen försvinner redan andra året. Det är921

därför lämpligt blott för i-års vallar, i vilka det är bästa gräs jämte tidig klöver. Dess kraftiga och tidiga växt gör, att det, inblandat med något större mängd, undertrycker andra växter, och det bör därför i fleråriga vallars fröblandning ingå med blott 3—5 kg. pr. ha. För rensådd uppgives utsädesmängden som av föreg. Fröet kommer huvudsakligen från Skottland och Irland men även från Danmark. Utsädet är ofta förorenat av frö av engelskt r., som har borstlöst frö, men då även äkta frö innehåller en del borstlösa småax, är halten av sådana endast en relativ mätare på inblandningen. Fröodling förekommer ej i Sverige.

3. Dårrepe, L. temulentum L., är ett i-årigt gräs, utan bladskott vid basen, med blekgröna, vänstervridna blad, stora småax med långa ytteragnar och långa borst. Fröet är kortare, bredare och tjockare än föregående, är giftigt, varför det räknats som en skadlig inblandning i säd. Arten är sällsynt i Sverige.

4. Linrep e, L. linicola L., ett småvuxet gulgrönt gräs, som växer i linåkrar och, skördat med linet, utgör en skadlig förorening i detta.

Rajolering, luckring av älven. Se Bearbetning av jorden.

Rakhasig. Se Has.

Rambouillet. Se Merinofår.

Ramskopf. Se Huvud: Huvudets form.

Råna. Se Groddjur.

Randgräs. Se Rörflen.

Rankspenat, klätterspenat, kaukasisk spenat, Hablitzia thamnoides Bieb., av mållefamiljen, är en flera m. högt klättrande, mångårig art med hjärtlika blad och talrika små, grönaktiga blommor i toppen. Går bra till på all slags jord, mycket givande och utskjuter tidigt på våren rankor, vars blad äro en rätt användbar ersättning för spenat. Den kan även användas som beklädnad av väggar, verandor m. m. Självsår sig.

Ranunculus. Se Smörblomma.

Raphanus. Se Rättika.

Rapp. Se Färg 2 a.

Rapphöns, Perdix perdix L., utmärker sig för en kort och undersätsig kroppsform, kort stjärt och korta, kupiga vingar. Färgteckning: huvud och hals ljust rostbruna; rygg och vingar gråbruna med svarta, rostbruna och gulvita fläckar; stjärten till större delen rödbrun; bröstet ljusgrått med mörk vattring samt, hos tuppen, med en stor, hästskoformig, kastanj ebrun fläck; hos hönan är denna fläck obetydlig eller saknas helt och hållet. Hönan har dessutom vingtäckare och bakrygg tecknade med svarta tvärband, vilket gör, att hon verkar mörkare än tuppen. Gamla fåglar skiljas lättast från yngre sådana på fötternas färg, som hos de förra är blågrå, hos de senare gulaktig.

Rapphönan, som för en mansålder sedan träffades mera allmänt endast i våra sydligare slättlandsprovinser, har på senare tider spritt sig allt längre norrut och finnes nu nästan över allt, där jordbruk idkas, t. o. m. så långt uppe i norr som vid Kalix och Boden. Hon är en utpräglad fältfågel, som icke annat än rent tillfälligtvis träffas inne i skogen och högst sällan, om ens någonsin, sätter sig i träd. Bäst trivs hon på sådana marker, där odlade fält omväxla med små skogsdungar eller en-

backar. Vid fara trycker hon i det längsta och löper ofta undan långa stycken på marken. Hon lyfter tungt och bullrande men flyger, då hon väl kommit i gång, ganska skarpt, dock sällan någon längre sträcka åt gången. R. lever av larver och insekter, frön och varjehanda mjuka växtdelar, vintertiden huvudsakligen av rågbrodd, som hon uppsöker under snön. Hon lever i engifte. Parningen försiggår tidigt om våren, och äggen läggas vanligen under senare hälften av maj i en enkel båle i något busksnår eller bland högt gräs. De äro enfärgat olivgrå och växla i antal mellan 9 och 22 (vanliga antalet 16—18). Tuppen hjälper hönan att uppföda ungarna, och kullen håller tillsammans under hela vintern. Rapphönsens vanliga lockläte är ett skarpt visslande Dgirrick».

R. jagas uteslutande med stående hund. En vittsökt och livlig hund anses lämpligare för denna jakt än en långsam och försiktig med kort sök. Bäst lyckas jakten mitt på dagen, i vackert men icke för torrt väder. I regn och blåst samt efter skarp nattfrost hålla hönsen dåligt för hunden och flyga längre än eljest. Mot slutet av oktober och början av november bliva de allt mer skygga och svåra att komma inom håll. Lämpligaste hagel-storlek är n:r 1—2 (svensk sortering).

Rapphöna.Jakttid började enligt 1912 års jaktstadga den $^{16}/_{9}$ och räckte i de 4 nordligaste länen t. o. m. $^{15}/_{10}$, i Skåne, Halland, Blekinge, Göteb. och Bohuslän samt på Gottland t. o. m. $^{15}/_{11}$ och i övriga delar av landet t. o. m. $^{3l}/_{10}$ (se vidare Domänstyrelsens årliga kung.). Då r. äro mycket känsliga för vårt hårda klimats växlingar, behöva de mer än andra vilda fåglar skydd och omvårdnad. Särskilt under vintrar med omväxlande blid och kall väderlek, då hård skare hindrar dem att komma åt rågbrodden, bör man hjälpa dem genom att skotta bort skaren fläckvis på åkrarna eller genom att anordna foderplatser åt dem, vilket lämpligast sker vid kanten av något tätt busksnår, där fåglarna bruka söka skydd. I saknad av naturliga busksnår anordnas ett konstlat sådant av några granruskor eller i snön nedstuckna enbuskar eller smågranar, under vilka man utbreder litet halm. Här utfodras hönsen dagligen, så länge kölden varar, med några nävar slösäd eller annat avfall från logen. För att förekomma, att sent häckande r., som ha sina bon i klöver- och gräsvallar, få sina ägg förstörda vid slåttern, bör man, före dennas början söka reda på rapphönsbona, antingen med hjälp av en fågelhund eller på det sätt, att ett par personer traktvis gå fram över vallen, släpande mellan sig ett rep med en påhängd tyngd. Bona utmärkas därpå med i marken nedstuckna käppar, och en liten fläck kring varje rede lämnas oslagen, tills rapphönsen hunnit kläcka. Vid jakten bör minst 1/3 av varje kull sparas för att bilda stam till ett kommande år.T. H—l.

Rappning, puts. Se Mur.

Raps. Ordet användes dels som gemensam beteckning för de till fröskörd odlade formerna, var. *oleifera,* av *Brassica Napus* L., varav kålroten är en annan form, och av *B. campestris* L., rovans stamform, dels särskilt för den förra, även kallad kålraps, under det att den senare, rovraps, även kallas rybs.

R. skiljer sig från motsvarande rotfruktsformer huvudsakligen genom träig, icke uppsvälld rot samt rikare frösättning. Sins emellan skiljas de genom samma kännetecken som rotfruktsformerna, d. v. s. kål-r. har blågröna blad, orangegula blommor och svartbruna frön, rov-r. rent gröna blad, ljusgula blommor och smärre, rent bruna frön. Frönas 1,000-kornvikt är hos den förra i medeltal något över, hos den senare något under 2.5 g., hl.-vikten hos båda knappt 70 kg. — R. odlas övervägande som höstsäd, men även sådd på våren, varigenom den kan odlas även där den ej uthärdar vintern; vårraps giver dock betydligt mindre skörd. R.-odling vann mot mitten av 1800-talet någon utsträckning i Sverige, huvudsakligen höst-r. i Skåne, Halland och på Gottland, i mindre mån vårraps i mellersta delarna av landet; landets hela fröskörd beräknades på 1860-talet till högst 3 millioner kg., motsvarande omkring 1500Rättelse i boken: '1,500' istället för '15,000' hektar, men upphörde sedan, till stor del på grund av insekthärjningar. Kristidens olje- och kraftfoderbrist framkallade å nyo odling, vilken dock icke synes komma att fortsättas.

R. fordrar en djup, väl avdikad, kalk- och näringsrik jord, men går ej bra på lös sandjord. Är en förträfflig förfrukt för efterföljande säd. Höst-r. sås vanligen på tidigt stallgödslat trade i början av aug., vår-r., då faran för nattfrost är förbi, på jord, som plöjts och gödslats på hösten, så att gödseln är väl sönderdelad före sådden. Jämte kreatursgödsel förordas även kali-, fosfat- och kväve-konstgödsel. Fröet, 6—7 kg. pr. ha., sås helst i rader med 0.5 m. radavstånd och myllas grunt. Bredsådd säges dock giva bättre utsikter mot jordloppshärjningar men fordrar dubbla utsädesmängden. Radsådd r. hackas 1 gång, och den höstsådda kupas därefter på hösten. Om det bredsådda beståndet synes för tätt på våren, uttunnas det med en lätt harvning. Fröet mognar ojämnt, varför skörden bör noga avpassas och ske, då fröna börja bliva bruna, vanligen kring mitten av juli. För tidig skörd giver låg avkastning, men hårt mogen dröser r. starkt. Skörden sker med rapskniv, lie eller med skördemaskin, numera även med självbindare, men bör ske med stor försiktighet och, om grödan är väl mogen, helst medan den är daggvåt. Den skurna rapsen lägges i små högar eller bindes och ställes i små skylar, stundom täckta med hattar, att torka och eftermogna, vilket tager 1—2 veckor, och tröskas antingen genast, ofta ute på fältet, eller sedan den legat inbärgad någon tid. I förra fallet måste fröet snart sagt dagligen omskovlas för att ej taga hetta. Tröskningen måste ske mycket försiktigt, på tröskverk med frånlagd sko, så att inga frön krossas, ty därmed följer mögling och härskning. Höstraps beräknas vid god skörd giva omkring 30 hi. om 68 kg. pr. hektar och omkring hälften mer halm. Vårraps giver mindre. Fröens oljehalt bör uppgå till minst 40 proc. men är vid mindre god mognad avsevärt lägre. Äggvitehalten uppgår till omkring 14 %. På mull- och torvjord är oljehalten lägre men i stället vanligen äggvitehalten högre. Vattenhalten i välbärgat frö bör ej överstiga 10 proc.

Fröet användes som material för oljepressning.

Skidorna duga till foder och givas mest åt får. De innehålla omkring 3.5 % råprotein, varav 1 % smältbar äggvita, 0.7 smältbart råfett och 35 % kvävefria extr. ämnen samt ungefär lika mycket växttråd.

Halmen är torr och sträv och användes vanligen till strö eller bränsle.

Rapsodling är synnerligen förmånlig, på grund dels av dess goda inverkan på jorden för efterföljande gröda, dels av den tidigaskörden, som inverkar fördelaktigt på arbetsfördelningen och lämnar en betydande inkomst redan på sommaren, då inkomsterna eljes äro små. Tyvärr är faran för angrepp av insekter (jordloppor, rapsbaggar, rapsvivlar, rapssteklar) samt svårigheten att finna avsättning för oljan, som tidigare användes huvudsakligen till lampolja, ett hinder [för en mer utsträckt odling.

Rapsbagge, rapsglansbagge, Me-ligethes ceneus Fbr., en oval, svagt kullrig 2 mm. lång, svartblå skalbagge. Larven är dubbelt så lång, grågul med svart huvud och

Rapsbaggen.

a fullbildad, b larv, c huvudet av larven,

d puppor, e rapsblommor med skalbaggar.

små svarta prickar på ryggen. Är ytterst allmän och träffas som fullbildad i allehanda blommor, på fruktträd och korgblomstriga växter, men mest på de korsblommiga, vilka även lämna föda åt larverna. Fröplantor av kål växter, raps m. fl. skadas därför mycket dels genom de fullbildades gnag på blommor och knoppar, dels genom larverna, som företrädesvis angripa skidorna. Särskilt på Gottland har rapsbaggen bidragit till rapsodlingens upphörande. Bekämpas måhända bäst genom insamling medels apparater, bestrukna med klibbiga ämnen, i vilka djuren fastna.

A. T—n.

Rapsfjäril. Se Kålfjärilar.

Rapsfördärvare, Sporidesmium exitiosum Kuhn., är en parasitsvamp, som bildar svarta fläckar på stjälk, blomskaft och skidor av varjehanda kål växter, men sällan å bladen. Från de svarta fläckarna utväxa svamptrådar, som avsnöra långsträckta sporer (konidier). På döda växtdelar bildas sedan små spör hus, som äro klotformiga med en kort utdragen mynning. Detta stadium kallas Leptosphceria napi Fuckel. Sjukdomen gör största skadan å frukterna, varigenom fröskörden slår fel. Det har förordats att så tidigt som möjligt skörda rapsen och låta fröna eftermogna.

E. H—g.

Rapsjordloppa, Psylliodes chrysocephala L., en omkr. 4 mm. lång, oval, kullrig, glänsande svartblå eller grönskimrande skalbagge. Larverna, som bliva omkr. 7 mm. långa, smutsvita med rödbrunt huvud, leva inuti bladskaft och stjälkar på rapsplantor. Torde i vårt land icke hava någon större ekonomisk betydelse. A. T—n.

Rapskakor. Se Oljekakor.

Rapsstekel, Athalia spinarum F., är 7—8 mm. lång, gul med svart huvud och svart-tecknat bröst. Larven, som är grön med svart huvud, angriper stundom i s. Sverige korsblommiga växter, kålrötter, rovor m. m., men förekommer sällan i större mängd. Plockas eller besprutas med arsenikmedel. A. T—n.

Rapssugare, Eurydema oleracea L., en oval, 7—8 mm. lång, platt, glänsande mörkgrön, vit- eller rödfläckig skinnbagge, besläktad med bärfisen. Larverna erinra om de full-bildade men sakna vingar och äro mera vit-tecknade på bakkroppen. Lever på korsblommiga växter. Från vildsenap och andra besläktade ogräs vandra de stundom över på t. ex. kålrotsfält, där de på kort tid kunna göra stor skada, då de massvis uppehålla sig på plantornas spädaste delar, som snabbt vissna. Upprepad besprutning med 4 % lysollösning har visat god verkan. A. T—n.

Rapsvivel, 4-tandad, Ceutorrhynchus quadridens Pz.. en omkring 3 mm. lång, blågrå, nästan klotformig skalbagge med snabelliknande huvud. Larven 5—6 mm. lång, vit med brungult huvud, träffas ofta i bladskaft på korsblommiga växter. Har någon gång gjort stor skada på rovor. A. T—-n.

Ras. Se Art, Avel, Ärftlighet.

Raseri. Se Hjärnans sjukdomar.

Rasp. Se Mugg.

Rast, Anchusa, ett släkte av till de sträv-bladigas familj, Asperifoliæ, hörande örter, utmärkta av trattlika, blåröda blommor, med pipens svalg slutet av en tjock bikrona. Åker-rast, A. arvensis M. B., ett obetydligt ogräs i sädesåkrar, och tungras t, tung ört, A. officinalis L., en storvuxen ört med vackra högblå blommor, vanlig på torr grusig mark, hava ådragit sig uppmärksamheten såsom bära^924

re av en skålrostart. Då denna tillhör den å råg förekommande brunrosten (se Rostsvampar), vilken i vårt land icke gör märkbar skada, pläga inga särskilda åtgärder mot detta ogräs här vidtagas.

Rastning. Se Motionering.

Ratin, preparat för dödande av råttor och möss, innehåller bakterier, som hos dessa djur framkallar en dödande tarminflammation och blodförgiftning. Det är oskadligt för människor och husdjur, undantagandes spädkalvar. R. bereddes först i Danmark, men beredes numera även i Sverige. Ratts kallas ett liknande svenskt preparat. Under namn av Ratin II utlämnas ett preparat, som ej innehåller bakteriekultur utan den giftiga havslöken (Scilla), och som är avsett att döda de råttor och möss, som ej dödats av egentligt ratin. R. användes mest i flytande form så, att därmed brödbitar indränkas, vilka utläggas åt djuren.

Ratts. Se Ratin.

Ravisonkakor och -mjöl är avfall efter oljepressning ur ogräsfrö, huvudsakligen åkersenap. Förekomma sällan i svenska handeln och kunna vara farliga till följd av hög halt av senapsolja. Jfr Oljekakor: Raps-, Senapskakor.

Reaktion, jordens (dennas aciditet eller basicitet), förorsakas av fria syror samt surt eller alkaliskt reagerande salter. En surt reagerande jord har i markvätskan ett överskott av fria väteioner, en alkaliskt reagerande av fria hydroxylioner. Rent destillerat vatten innehåller fria väte- och hydroxylioner i mycket ringa, men för båda lika koncentration: vid 18° C. finns i g. väteioner i 10

i

millioner liter vatten eller-------------- g. i i 1.

10,000,000 °

vatten; koncentrationen är således 10—7 och av hydroxylioner densamma. Vattnets ion-produkt (produkten av väte- och hydroxylio-nernas koncentration) är sålunda 10—14. I utspädda lösningar är ionprodukten konstant, varför man kan bestämma en dylik lösnings reaktion genom bestämning av endera väte-eller hydroxylionens koncentration. Det är emellertid lättare att bestämma väteionens koncentration, varför man karakteriserar en lösning genom denna. Väteionkoncentrationer uttryckas numera vanligen genom logaritmen för densamma med ombytt tecken, kallad Ph. Den är, som nämnt, i rent vatten 10—7, och logaritmen härför med ombytt tecken är Y 7. Ph = 7 betecknar sålunda en neutral lösning. PH-värden lägre än 7 beteckna sura, högre än 7 alkaliskt reagerande lösningar. Ju mer Ph understiger 7, desto surare är lösningen, och ju mer den överstiger 7, desto mer alkalisk. Den mesta mineraliska jorden i Sverige är bildad av sura silikatbergarter och har svagt sur r. Aven den mesta mull-

och torvjorden är sur, mest den råa hedmyllan och högmossejorden. I allmänhet har endast jord, som har större halt av kalciumkarbonat, basisk reaktion, men även där sådan jord är förhärskande, är marken ofta fläckvis sur. Reaktionen är i svenska jordmåner oftast sur men växlar mellan 3.4—8 Ph.

I jordmånsforskningen har på senaste tid bestämningen av jordens r. kommit att få stor betydelse, och olika metoder för densamma ha utarbetats.

a. Lackmusmetoden, varvid reaktionen bestämmes antingen genom blått (eller rött) lackmuspapper, som anfuktas mot jordprovet, eller också genom att hälla en lack-muslösning över det torra eller fuktiga jordprovet, varvid sur r. visar sig genom röd, alkalisk genom blå färg.

b. Crombers rodankaliumprov. Omkr. 5 g. av jorden (helst lufttorr) skakas i ett provrör med en lösning av 40 g. rodanka-lium i en liter 95 % alkohol. Av sur jord bildas härvid järnrodanid, som färgar lösningen röd. Blir lösningen ofärgad, är jordens r. neutral-alkalisk; svag rödfärgning angiver neutral-svagt sur, tydlig färgning sur r. och kraftig rödfärgning starkt sur r.

c. Hasenbäumers metylrött-metod. Omkr. 30 g. lufttorr jord skakas i en kolv under 1 timme med 100 ccm. 7.5 % klorkaliumlösning, varefter lösningen filtreras. Av filtratet avmätes omkr. 10 ccm. i ett provrör, 4—5 droppar metylrött (0.5 g. metyl-rött i 100 ccm. 90 % alkohol) tillsättas, lösningen omskakas, varefter färgen angiver reaktionen sålunda: ljusgredelin = mycket starkt sur, högröd = starkt sur, ljusröd = sur, rödgul = svagt sur, rent gul = neutral-alkaliskt r.

d. Azotobacterprov (se Azotobacter).

e. För en mera noggrann vetenskaplig bestämning av jordens r. användas dels åtskilliga olika indikatorer eller färglösningar, som vid bestämda PH-värden antaga en karakteristisk färg, dels en mera rent fysikalisk metod, grundande sig på uppmätningen av den elektromotoriska kraft, som uppstår, då ett med väte laddat platinableck neddoppas i en lösning med väteioner.

Av de nu nämnda metoderna torde den Cromber'ska vara lämpligast för praktiskt fältbruk.

Betydelsen av jordens reaktion. Våra kulturväxter trivas i regel bäst i neutral eller svagt sur till svagt alkalisk jord. Hasenbäumer angiver som lämplig reaktion: sandjord svagt sur eller neutral; lerblandad sandjord neutral; lättlera, mellanlera, styv lera svagt alkalisk. Reaktionen synes inverka dels direkt på växterna, dels också på de mikrobiologiska omsättningar, som försiggå i marken, ss. nitrifikation och kvävets assimilation. Båda synas hava gynnsammaste villkor i svagt sur eller neutral jord, ehuru nitri- fikation kan förekomma även i starkt surt reagerande jord. Även gödslings verkan kan påverkas av markens r.; gödsling med kali-•eller ammoniumsalter kan förorsaka skörde* minskning på starkt sur jord genom att dennas surhetsgrad ökas genom frigörande av den starka syran ur saltet. Ett salt, som sålunda ökar jordens halt av syra, säges vara fysiologiskt surt, och tvärtom det, som i jorden kvarlämnar sin bas, fysiologiskt basiskt. Det senare är fallet med chilesalpeter, vars salpetersyreion förbrukas mera än natriumionen av växterna. En sur jord är i regel kalkbehövande, men även en alkalisk r. kan verka skadligt. (Se Gråfläck-sjukan, Skor v på potatis.) I ett land som vårt, där näringsämnena starkt uttvättas ur jordens översta lager, föreligger alltid fara, att marken skall bliva för sur, men i länder med mycket torrt klimat är faran den motsatta, inverkan blir där lätt för alkalisk. H. H—n.

Rede. Se Hönshus.

Redskap. Vid de minsta jordbruken, ss. vid trädgårdsskötsel och odling av småtäp-por, är man ofta inskränkt till uteslutande eller huvudsakligen hand-redskap, ss. spade, grep, hacka, yxa m. m., men eljes brukas i regel alltid även körredskap, och ju mer utvecklat jordbruket är, användas desto mångfaldigare och mer specialiserade r. Mer invecklade r. kallas vanligen maskiner, utan att någon bestämd gräns kan uppdragas. Jordbrukets framsteg har medfört och även befordrats genom konstruktion och användning av mer olikartade och fulländade r. Dessas större fulländning ligger i deras större effektivitet, eller att med dem kan utföras ett verksammare och bättre arbete, med mindre kraftåtgång i förhållande till utförd arbetsmängd, samt i att de äro hållbarare i jämförelse med äldre r. för samma ändamål. Arbetsbesparingen ligger dels däri, att arbetet till större del blir nyttigt och till mindre del åtgår utan gagn, ss. genom friktion, dels däri att med redskapets hjälp den dyra människokraften kan ersättas av dragares kraft och denna av än billigare maskinkraft. I den mån människoarbetet blivit dyrare, är en dylik mekanisering av jordbruket av större betydelse. Den större hållbarheten har vunnits därigenom, att starkare material användes, stål och järn i stället för trä, samt därigenom att bättre konstruktion minskat påkänning genom brytning, slitning genom nötning, t. ex. plogskivans mot jorden, friktion i lager o.s. v. I avseende på hållbarhet ställas i medeltal större fordringar på jordbrukets än på industriens r. och maskiner, emedan de till stor del hava att övervinna stora motstånd och emedan körredskapen

användas på dåliga vägar samt flertalet redskap äro utsatta för vädrets skadliga inverkan och bristande omvårdnad, särskilt som de mest handhavas av

i maskiners skötsel och vård okunniga och vårdslösa grovarbetare.

Vid redskapens utveckling ha försök att till ett förena r. med olika uppgifter, t. ex. gödselspridare med såningsmaskin, ofta visat sig mindre ändamålsenliga. Den fördel, som skulle vinnas genom att flere arbeten skulle kunna utföras samtidigt med samma arbetare och dragare, vilkas kraft ej fullt utnyttjas av det enkla redskapet, motväges lätt därav, att kombinationen gör redskapet mera invecklat, svårskött och utsatt för störningar. Dessutom medför skada på det ena av de förenade redskapen, att det hela blir för tillfället obrukbart även för dess övriga uppgifter. Därtill kommer, att det händer, att alla delar, även de som för tillfället ej behöva arbeta, måste medföras i arbete och draga kraft. Kombinationer av olika r. förekomma dock ofta med avgjord fördel, dels en enkel sammanställning av enkla r., ss. sladd och harv, avläggare på slåttermaskin, dels huvudsakligen av sådana mer sammansatta r., som äro stillastående, ss. tröskverk med rensnings- och sorteringsmaskiner och körnare, kvarn med siktverk.

Utvecklingen av lantbrukets r. till större fulländning har allt mer inskränkt hemmatillverkningen, och den flesta redskapen är numera fabriksvara. Härmed har redskapsinventariets anskaffning och underhåll blivit en så betungande utgiftspost, att lantbrukaren bör väl efterräkna, om denna kostnad för ett dyrt r. motsvaras av vinsten av dess användning med hänsyn tagen till mängden av det arbete, som därmed kan komma att uträttas. Ju mindre ett jordbruk är, desto större försiktighet i detta avseende är på sin plats, och å andra sidan utgör möjligheten att bekosta och förränta ett mångsidigt, verksamt och arbetsbesparande redskapsinventarium en stor fördel för större jordbruk. I allmänhet är värdet och årliga kostnaden för r. lägre vid de stora egendomarna än vid de medelstora och smärre. Handredskapen, vilka äro jämförelsevis billiga, måste dock finnas i ungefär samma mängd i förhållande till jordarealen, oberoende av egendomens storlek. Anskaffning av körredskap och mer sammansatta och dyra r., som vanligen hava blott kortare tids användning, måste däremot inskränkas vid mindre jordbruk, där kostnaden för amortering, förräntning och underhåll kan fördelas på mindre arbetsmängd. Före kristiden växlade det döda inventariets värde mellan 75—150 kr. pr. hektar och amortering, underhåll och förräntning mellan 10 och 20 procent av inventariets värde. Vid avgörandet av frågan om anskaffning av ett visst r. bör dock hänsyn tagas ej blott till, om för deUfcimma finnes nog arbete, för att därmed vunnen arbetsbesparing skall täcka ränta, amortering och underhållskostnad, utan även till det bättre arbete, som därmed kan utföras, och den trygghet,

som därmed vinnes att under bråd tid medhinna det, som bör utföras. (Se Motorkultur.)

En inskränkning i denna kostnad är dock en viktig ekonomisk angelägenhet, vilken i avsevärd mån vinnes genom noggrann vård av redskapen, deras förvaring under tak, rengöring efter arbetet, skyddande insmörj ning, noggrann smörjning av lager samt de mer invecklade maskinernas skötsel av kunnigt folk. Järndelar rengöras med fotogen och skyddas under förvaringen genom insmörj -ning med fett eller vaselin. Delar som varit i beröring med frätande eller fuktande ämnen, ss. gödselspridningsmaskiner, vitriolspridare m. fl., rensköljas och torkas, sammansatta trädelar, särskilt hjul, skyddas genom målning eller tjärning mot väta och uttorkning o. s. v. Vid inköp böra de provningar, som skett vid maskin- och redskapsprovningsanstalterna (se d. o.), beaktas och avseende fästas vid säkerheten att hava tillgång på reservdelar samt dessas pris.

Redskapsförening. För att skaffa sig tillgång till redskap, som den enskilde jordbrukaren ej anser sig kunna bekosta ensam, hava här och var bildats r., särskilt för anskaffande av dyrbarare redskap, i främsta rummet ång-tröskverk. I Norrbotten ha med hushållningssällskapets understöd bildats föreningar för anskaffande även av andra redskap, som synas väl dyrbara för den enskilde mindre odlaren och som hava användning blott kortare tid, ss. skumplog, ringvält, sädesrensningsmaskiner m. m. För dylika föreningar finns i allmänhet föga benägenhet, bl. a. emedan det är svårt att enas om tiden för de olika delägarnas användning av redskapet. De enda dylika föreningar av denna art, som finnas i något större antal, äro tröskverks- och stenkrossföreningar, huvudsakligen i de sydligaste länen.

Redskapsprovning har tidigare från 1885 skett som grund för prisbelöning av redskap vid de allmänna lantbruksmötena, men är numera förlagd till de år 1897 inrättade Maskin- och redskapsprovningsanstalterna. Se Maskin- och redskapsprovning.

Reduktas. Se Enzym.

Reduktasprov. Se Mjölkprovning.

Regel, virkesdel, som användes som stödjande förbindelse mellan 2 poster.

Regenerativapparat, Se Pastörisering.

Reglering av vattendrag. Se Vattenrätt.

Regn. Se Klimat.

Regnmask. Se Daggmaskar.

Reichert-Meissls tal. Se Fettbestämning: 3.

Reine Claude. Se Plommonträd.

Rekignitionsheinman, r.-skog. Till uppmuntran och understöd av bergsbruket anvisade konungen i äldre tid skogar till begagnande av bergverk och bruk. Härför skulle dessa enligt K. brev "/, 1689 till kronan er-

lägga en viss avgift, kallad rekognitionsav-gift (recognitio = erkännande, av kronans äganderätt), vilken avgift var bestämd till ett lågt belopp efter mängden avverkade skogsprodukter. Då dessa upplåtelser ofta voro till omfånget obestämda och ofta betydligt större, än som motsvarade behovet, bestämdes genom K. k. 4/2 1811, att de skulle undersökas och kartläggas samt att det skulle bestämmas, huru mycket av den upplåtna marken finge såsom behövlig för bruksrörelsen behållas; tillika tillerkändes innehavaren rätt att skatteköpa det sålunda tillerkända området, sedan det blivit till hemman indelat och skattlagt. I enlighet härmed hava de rekognitionsskogar, som fingo behållas under bruken, blivit skatte-köpta. Däremot äro en del skogar, som utan avgift varit upplåtna till järngruvor, fortfarande anslagna till dessas stod mot rekogni-tionsavgift, som redovisas bland skogsmedlen. Hemman, som vid avvittring å rekognitionsskog skattlades med rätt till skatteköp, kallas för r.-hemman.

Rem. 1. För överföring av kraft och rörelse mellan två axlar användas ändlösa remmar. Dessa göras vanligen av läder och måste då i regel sammansättas av flera stycken, men vävas även av bomull, hampa lin, angoraget-ull och kamelhår och kunna då framställas i ett stycke av obegränsad längd. Bomullsremmar, som äro mycket billigare än läderremmar, äro mycket känsliga för fukt och skyddas ofta däremot genom impregnering med gummi eller b a 1 a t a, ett guttaperkaliknande ämne. Alla vävda remmar slitas och uppluddas i kanten, vilket i synnerhet sker genom nötning av gaffeln vid överförande från noliskiva till fast remskiva och tvärt om. Om remmars mått och användning se Växel. Remmarnas hållbarhet och tjänlighet beror av deras skötsel, vilken främst bör bestå i att de hålas väl rena. Läderremmar böra tid efter annan renborstas i ljumt vatten med såpa i eller i varm sodalut, utan att genomblötas, samt därefter väl avtorkas och slutligen, medan de ännu äro fuktiga, ingnidas med fett. Bomullsremmar ingnidas då och då med fett till skydd mot fuktighet; fettet gör visserligen remmen till en början glattare, men sedan det dragit sig in i remmen, drager den bättre. Påströning av harts, som brukas för att öka friktionen, gör lädret sprött och bör sålunda ej förekomma.

2. Remmar i betsel och sele, se d. o.

Remledning, -lås, -skiva, -skruv. Se Växel.

Remont betecknar egentligen en för krigsbruk anskaffad häst, som ännu är under dressyr, men användes ofta i dagligt tal för alla för detta ändamål uppfödda hästar. Då för krigshästar fordras ett högre mått av energi och snabbhet, vilket företrädesvis finnes hos de varmblodiga eller ädla hästslagen, under det att jordbruket fäster större vikt vid större

kroppstyngd och dragkraft, som utmärka de kallblodiga hästslagen, är r.-uppfödningens ekonomi väsentligen beroende av utsikten att få avsättning till härens remontering, under det att de djur, som icke bliva inköpta som remonter, i de flesta fall finna avsättning blott till låga pris. Den ädla hastavelns vidmakthållande är därför i hög grad beroende av det antal remonter, som årligen inköpas, och det pris, som betalas för dem. R.-avel bör företrädesvis förekomma i högländta områden med kalkrik grund, vilken gynnar åstadkommandet av torra, energiska nästar med stark benbildning. I Sverige bedrives den huvudsakligen i Skåne, Kalmar län och Östergötland, och de remonter som inköpas äro fallna huvudsakligen efter statens depåhingstar. Remont-uppköpen verkställas av en remonte-ringsstyrelse, sammansatt av en ordförande och 2 ledamöter med 4 suppleanter. K. kung. 8/6 1904. För godkännande som r. fordras, att hästen är stark, frisk, utan fel eller synliga åkommor, höjd hos oskodd häst bakom sadeln minst 1.47 m. samt ålder 3—6 år. Remonterande sägas växtsorter vara, vilka efter den för arten normala blomningen fortsätta densamma eller efter någon tids uppehåll blomma om.

Remskiva. Se Växel.

Remstycke, liggande virkesdel i en byggnad till fäste för stående virkesdelar (poster) och reglar. Således uppbäras takstolar .av på muren och bjälklaget liggande längsgående remstycken, vari taksparren och tassen inhuggas; i överbyggnad av stolpvirke på en mur intappas stolparna i ett på muren liggande r.; i korsvirkeshus sammanbindas posterna upptill av ett r. o. s. v.

Ren. 1. Åkerrenar eller de av vild växtlighet bevuxna åkerkanterna böra avslås före växternas frösättning för att förekomma spridning av ogräs och på detta levande parasiter till den odlade marken. I det senare syftet är även fördelaktigt att på våren avbränna den torra förnan (se d. o.).

2. Renen, Rangif er Tarandus (L), hör till hjortdjuren inom idisslarnas avdelning av de partåiga djurens ordning. Båda könen bära horn med talrika släta grenar och föga utbildad rosenkrans. Mulen är luden. Parningen sker i sept.—okt. och kalvning i maj. Renen har sedan istiden levat vild i jordens kalla delar och hålles som husdjur hos de nomadiska invånarna i Sveriges fjälltrakter och närliggande skogsområden. I Sverige förekommer ej längre vildren. Tamrenarnas antal uppskattades år 1921 till 168,246, varav i Jämtlands län 16,089, i Västerbottens 35,433 och i Norrbottens 116,724. Man skiljer mellan skogsrenar, som äro mörkare och större samt leva i skogen året om, och de mindre och ljusare fjällrenarna, som om sommaren draga till fjälls. Deras huvudsakliga föda är lavar,

i synnerhet renlav, men de äta även begärligt löv och gräs och göra ofta åverkan å höhäss jör, en vanlig anledning till stridigheter mellan de bofasta och nomadlapparna. Renen gör också stor skada på tall- och granskog genom att vid hornf ej ningen avskava barken å unga stammar och genom att förstöra trädplantor, då han på vintern skrapar fram lav under snön.

Renbetesland. Till följd av den med ny-byggaranläggningens utsträckning allt mer ökade intressemotsatsen mellan de nomadiserande lapparna och de bofasta jordbrukarna har i Norr- och Västerbottens län fastställts en odlingsgräns, ovanför vilken inga nybyggen få anläggas, utan landet undantagits för lapparna. 1 avvittningsstadgan för lappmarkerna 80/5 1873 är förordnat, att lapparna både sommar och vinter för bete åt sina renar äga använda all mark ovan denna gräns samt av de nedanför denna liggande delarna av lappmarkerna till lapparnas särskilda bruk upplåtna renbetesland, varemot de icke under sommaren få beta sina renar utanför <letta område. Även i Jämtland äro renbetesfjäll avsatta, vilka skogsområden utgöra omkring 975,000 hektar. Avkastningen av dessas skogar går till de jämtländska renbetesfjällens skogsfond, vilkens medel användas till inköp av mark för renbetesfjällens utvidgning. Lag om de svenska lapparnas rätt till renbete i Sverige */7 1904.

Renett. Se Äppleträd.

Renfana, Tanacetum vulgare L., en flerårig, högvuxen, korgblomstrig ört (fam. Com-positce) med pardelade blad och gula blomkorgar med endast diskblommor. Växer vid tomter, dikesrenar m. m. och ätes ej av kreaturen. De torkade blomkorgarna köpas å apoteken för beredning av en drog, som användes till maskmedel.

Renfanebagge, a fullbildad, b puppa, c larv, d äggsamling.928

Renfanebagge, Galleruca (Adimonia) ta-naceti L., är en helsvart, 8—10 mm. lång skalbagge med nästan äggformig, bakåt bredare kropp och fint rynkigt punkterade täckvingar. Larven är ävenledes, åtminstone ovan, svart samt försedd med längsrader av borstbärande små vårtor. Lever på en mängd olika växter, mest ogräs, men gör ibland på eftersommaren skador på potatis, rovor, klöver m. m. På hösten läggas ägg (andra generationen) på stjälkar och blad i små, oregelbundna högar, varvid de gula äggen övertäckas av ett tjockt, svart, stelnande slem. Bekämpas med arsenikgifter. Fig. å föreg. sida. A. T—n.

Renfluga, Cephenomyia trompe L., 14— 15 mm. lång, med tät, pälslik hårbeklädnad, som i övervägande grad är svart. Panna mässingsgul, mellankropp framtill och på sidorna, bakkropp vid basen, spetsen och på buken m. 1. m. gul. Utbredning lika med renens. Larverna leva, ofta i stort antal, i näshålan och svalget på renen, varvid m. 1. m. svårartad inflammation av slemhinnan uppkommer. Larven når en längd av över 30 mm., lämnar värddjuret som fullvuxen och förpuppas på marken. A. T—n.

Rengöring bör utföras så, att alla förorenade ämnen avlägsnas och tillika mikroorganismer, som förorsaka förskämning, jäsning och sjukdomar, dödas. För avlägsnande av fasta föroreningar användas först ämnen, som upplösa dessa och de ämnen (företrädesvis fett), som binda och fästa smutsen. Valet av dylikt lösningsmedel bör därför avpassas efter arten av det, som skall lösas, men även med hänsyn till att de ej skada de föremål, som skola rengöras. Flertalet av dessa lösningsmedel äro svagt desinficerande, men där syftet särskilt är förgörande av sjukdomsalstrande bakterier, användas även särskilda starka desinfektionsmedel. Slutligen böra de upplösande och desinficerande ämnena i allmänhet noga bortsköljas.

Som rengöringsmedel användas:

Vatten, helst mjukt, emedan kalk i vattnet minskar lösligheten för fett och ökar åtgången av såpa eller tvål, då sådan användes. Hårt vatten göres mjukt genom kokning och tillsats av soda. Varmt vatten verkar kraftigare upplösande än kallt; kokhett vatten eller ånga verkar dessutom desinficerande.

A s k 1 u t verkar genom sitt innehåll av kaliumkarbonat (pottaska) upplösande på fett; användes förr allmänt vid klädtvätt, men är numera mestadels ersatt av tvättpulver och soda. Helst användes lut av björkaska; alaska undvikes på grund av sin halt av rost.

Soda (kolsyrat natron) verkar som asklut och användes för r. av förtenta och kopparkärl; stark sodalösning upplöser målarfärg och gör trä löst och mörkt.

Tvål och såpa äro mildare lutaktiga ämnen och användas huvudsakligen för kläd tvätt.

Natronlut, natriumhydrat, är ett frätande, lutaktigt ämne. Det användes i mejerierna för rengöring av pastorer, emedan det upplöser både fett och äggviteämnen, som fastnat på metallytan. Då det fräter på förtenningen, bör det dock användas med försiktighet och blott där rengöring med soda ej är tillräckligt verksam.

Kalk, släckt, är bästa rengöringsmedel för trä, som därigenom blir hårt och vitt. Det verkar även rätt starkt desinficerande. Användes för tvättning av redskap och kärl av trä i mejerier samt vid rengöring i krea-tursstallar.

Fettfläckar borttvättas med fotogen, bensin, kolsvavla m. fl. fettlösande ämnen*

Rostfläckar avlägsnas genom be-strykning med fuktigt bläckpulver (surt oxal-syrat kalium).

Metallytor rengöras från rost, ärg och annan anlöpning genom skurning med slammad krita och sur mjölk. Koppar blankas med saltsyra. Järn och zink frätas starkt av syror, och deras skurning med syror bör därför vara mycket kortvarig. Jfr Desinfektion. Aluminium skuras med utspädd salpetersyra men ej med saltsyra eller lutaktiga ämnen, som lösa metallen.

Renhet. Se Frökontroll, Utsäde.

Rensning och sortering av säd och frö. Sedan kärnan vid tröskningen lösgjorts ur axen, baljorna eller andra fröhus, skall den skiljas från halm, agnar, boss och ogräsfrö. Detta skedde i äldre tid mest för hand. Säden kastades med skovel, varvid blandningen uppdelade sig efter tyngden, så att de lättaste delarna, agnar, boss och halmstump, hejdades av luftens motstånd och föllo närmast arbetaren, under det att det tyngre, kärnan och ogräsfrö, föll längre bort, ju tyngre det var i förhållande till storleken. Härigenom erhölls redan en lindrig sortering, i det att de väl matade kärnorna föllo längre bort än mindre väl matad säd och slösäd. Därjämte användes även sållning på handsåll, dels grövre r i s s e 1, pä vilka halmstump, tistelknopp och annan grövre förorening skildes från de smärre delarna, säd eller frö, agnar och boss, före kastningen, dels finare såll, på vilka säd och gagnfrö efter kastningen skildes från inblandade ogräsfrön och sönderslagna kärnor samt även en sortering efter grovleken kunde göras.

Numera utföras r. o. s. huvudsakligen med maskiner; handsåll förekomma dock vid rensning och sortering av smärre partier frö. De maskiner, som användas för r. o. s., uppdela i allmänhet sädes- eller frövaran, liksom då arbetet utföres för hand, efter tyngden eller efter storleken, stundom efter bådadera, och i vissa redskap efter kärnans form. Arbetet sker vanligen i följande avdelningar:929

i. Frånsortering av halmstump, ax, tistelknopp och andra grövre föroreningar sker på rissel eller grova såll. Detta sker i sammansatta tröskverk på det grova boss-sållet samt vid rengöring av på enkla tröskverk tröskad säd med särskilda risselapparater samt genom boss-sållet i kastmaskiner.

2. Rengöring genom kastning på kastmaskiner eller sädesharpor samt förensnings-maskiner, i vilka säden eller frövaran medels fläkt befrias från lättare föroreningar och medelst såll dels från grövre föroreningar, ss. tistelknopp, ax m. m., dels från smärre ogräsfrö. En kompletterande rengöring samt luftning göres på fläktvannor, vars enda verksamma del är ett fläkthjul, som genom en luftström sorterar varan efter tyngd och vindfång.

3. Sortering av den rengjorda varan efter kornens tyngd sker rätt ofullständigt medelst fläktvanna, men fullständigare efter kornens storlek på sädessorterare, vilka bestå av en cylindrisk sålltrumma eller ett plansåll, vilka kunna antingen bestå av flera efter varandra följande såll av olika grovlek eller vara ställbara till olika grovlek.

4. Sortering efter kornens form sker på triörer, som bestå av en sluten cylinder med fördjupningar i väggen. Sorterare och triörer äro stundom vid inmatningen försedda med en liten fläkt och ett skaksåll för avlägsnande av kvarvarande lätta och grova föroreningar.

Se Fläkt, Såll, Rensningsmaskin, Sädessor-teringsmaskin, Trior, Tröskverk.

Rensningshuggning. Se Beståndsvård.

Rensningsmaskin för säd och frö. Dessa maskiner bestå vanligen av fläkt och såll. Även enbär fläkt användes som r., men då sådana maskiner ej från sädes- eller frövaran kunna avskilja tyngre föroreningar, ss. tistelknopp, halmstump m. m., äro de lämpliga endast för slutlig rengöring och luftning samt i någon mån sortering av redan från dylika föroreningar rengjord vara. (Se Fläkt.)

Allmännast användas s. k. kastmaskiner (så kallade därför att de ersätta den gamla kastningen med skovel) eller sädes-och fröharpor (harpa = grovt såll). Dessa maskiner, som arbeta med fläkt och såll, sägas ursprungligen ha varit en kinesisk eller japansk konstruktion, som på 1600-talet införts till Holland och därifrån till Storbritannien. Från Skottland infördes de första dylika rensningsmaskinerna till Sverige och blevo här inemot och efter mitten på 1800-talet föremål för en rätt omfattande tillverkning. En stor tillverkning av enkla kastmaskiner uppstod i Valla, och Vallaharpor spredos över hela landet och blevo först förhärskande, tills på 1860-talet överums bruk och J. Th. Thermænius, först i Torshälla, sedan i Hallsberg, förde förbättrade modeller i marknaden.

Kastmaskinen är försedd med en inmatningstratt, som är något olika, allt efter som bossblandad säd, sådan den kommer från det enkla tröskverket, skall rengöras eller redan kastad skall luftas och befrias från mindre mängd föroreningar. I det förra fallet, på logharpor, befordras den bossblan-

Vallaharpa.

dade sädens utströmning vanligen genom att tratten är öppen framtill och fäst på sållställningen, så att den deltar i dennas skakande rörelse, eller ock faller säden från tratten på en överst i sållställningen anbragt kam av kvarterslånga järntrådar, som fördela säden över sällen. Hos magasinsharpor, för säd, som redan är befriad från boss och agnar, brukar tratten vara orörlig, fäst på maskinens stomme, och utloppets storlek regleras genom en ställbar lucka. Sällen äro anbragta i en sållställning, som är rörligt upphängd i maskinens stomme och sättes i skakande rörelse medels en vevstake och vevskiva från den axel, varmed även fläkten drives. Genom vevstakens anfästning på olika avstånd från vevskivans axel bör skakningen kunna regleras till olika hastigheter i förhållande till fläktens omloppshastighet. De i sållställningen inskjutna sällen äro vanligen ett övre skum- eller boss-såll med grövre hål samt 1—flera undre såll, av vilka det understa och finaste, f r ö s å 1 1 e t, vanligen sitter i ett fast plan under sållställningen. Under det säden strömmar från inmatningstratten och över sällen, påverkas den av luftströmmen från fläkten. Denna är innesluten i ett fläkthus och består av 4—6 vingar. Luftströmmens styrka regleras genom skjutluckor för inströmningsöppningen på fläkthuset och

bör medels vridbara spjäll kunna riktas antingen mer uppåt, så att den med större styrka träffar den från tratten fallande dråsen, då starkt bossblandad säd kastas, eller i annat fall mer rätt fram över sällen. Genom luftströmmen utdrivas boss, agnar, slökorn och andra lättare delar framom maskinen, varvid slösäd och lättare kärnor, som utdrivas från sällen, pläga upptagas innanför en skjutbar gavelbräda i ett slösädesrum längst fram i maskinen. Smått och tungt ogräsfrö faller genom frösållet i ett under varande förum, och den fullmatade säden faller från nedre kanten av frösållet under fläkthuset på golvet eller i ett särskilt rum. Härvid sorteras säden hos en del kastmaskiner, ss. Thermænius', genom att den från frösållets plan faller framför fläkten, som driver de lättare kärnorna in i ett särskilt rum för 2:a säd. Förr användes uteslutande trådsåll, numera äro dessa oftast ersatta av plåtsåll, boss-sållet stundom av kragsåll-typen. Se Såll.

I konstruktionen av sädesrensningsmaskiner av denna typ förekomma även andra olikheter än de nu antydda.

Avverkningen av bossblandad säd plägar uppgå till 500—600 kg. säd i timmen, vid magasinsharpning intill hälften mera.

Rensnings- och sorteringsmaskiner för frö äro vanligen i huvudsak byggda efter kastmaskinernas typ, men då rengöring av de finare fröslagen är svårare, hava sällen vanligen större längd och hållas öppna genom mot deras undersida verkande på en ändlös kedja fästa borstar.

Dylika rensningsmaskiner för säd och frö med långa såll äro Thermænius' $ u r-gator och Grönqvists Primus-sorterare.

Därjämte finnas även rensningsmaskiner av helt annan konstruktion för särskilda fröslag. En sådan typ, avsedd att rengöra större runda frön, ss. trindsäd och betfrö, har- en över två valsar löpande ändlös duk, utför vars lutande yta de runda fröna rulla och samlas vid dukens nedre ände, under det att halva frön och icke runda föroreningar följa med duken och avlämnas, där duken vänder över ena rullen. Duken rör sig antingen uppåt mot sädens rörelseriktning eller åt sidan. — Jfr. Harpa, Sädessorteringsmaskin.

Repe. Se Rajgräs.

Res. Se Kolning.

Reseda, ett till fam. Resedaceœ hörande örtsläkte, utmärkt av små, gröngula, i klase sittande blommor med talrika ståndare samt ett upptill öppet fröhus. Vanlig, vällukt a n d e v., R. odorata L., från n. Afrika, har sedan forntiden odlats för sin vällukt och är en av våra allmännast odlade blomsterväxter. Den blir i milt klimat eller vid odling i hus flerårig, men uthärdar ej vår vinterköld utan blir vid odling på fritt land i-årig. Åt-

skilliga sorter med kraftigare växt, större blommor och något olika blomfärg finnas. R. sås på växtplatsen och tål ej omplantering. I södra delarna av landet fortplantar r. sig från år till år genom självsådd. V a u 1. färgreseda, R. luteola L., med hela blad och gula blommor, innehåller i alla sina delar ett gult färgämne, luteolin, varför den, förr mer än nu, odlats som färgväxt.

Reservnäring. Den beredda näring, som växterna ej direkt förbruka för sin tillväxt eller förbränningen vid andningen, avlagras för kommande behov. Denna upplagring av r. äger rum i största omfattning inemot slutet av en växtperiod. I alla frön och sporer äro således de näringsämnen upplagrade, vilka skola tjäna växtämnet till första näring; i fröt finnes r. upplagrad företrädesvis i fröviten, då sådan finnes, ss. hos stråsäd och andra grässlag. och eljest i de tjocka hjärtbladen . (ss. hos baljväxter, olje växter, ek, bok, hassel m. fl.). Reservnäringen i fröna utgöres av stärkelse, (undantagsvis cellulosa), fett, äggviteämnen (aleuron) samt oorganiska ämnen. Dessa ämnen finnas i olika mängder hos olika växter; så äro stråsädesslag och ekollon mycket stärkelserika, korsblommiga växters (ex. raps, senap), barrträdens, linets m. fl. frön starkt oljehaltiga, baljväxternas äggviterika. Hos fleråriga växter avlagras r. även i de övervintrande delarna, hos träd och buskar i stammen, särdeles i märgen, märgstrålarna och vedparenkymet, hos fleråriga örter i de underjordiska delarna, lökar, stamknölar, rotstockar och rötter, vilka då ofta bliva köttigt uppsvällda. De i dessa vegetativa delarna avsatta reservnäringsämnena utgöras huvudsakligen av kolhydrat, stärkelse (i stor mängd i potatis och i rotfrukter), rörsocker (i största mängd i sockerrör och sockerbeta, i mindre mängd i övriga rotfrukter och lökar), inulin (i jordärtskocka och cikoria) samt pektinämnen (i morot och övriga rotfrukter). Dessa upplag av reservnäring göra de delar, vari de avsatts, till värdefulla födoämnen för människor och husdjur.

I djurkroppen utgöres den r., som sparas för kommande behov, huvudsakligen av i särskild vävnad avsatt fett (se d. o.) samt därjämte av i blodet cirkulerande äggvita.

Reskontra, avräkningsbok. Se Bokföring.

Respiration. Se Andning.

Respirationsmedel. Se Näring.

Resvirke. Se Vd,gg.

Rev. 1. Äldre längdmått = 100 fot. Se Mått.

2. Fiskeredskap. Se d. o. IV.

Revben. Se Skelett.

Revetering. Se Brädfodring, Mur.

Revir. Se Domänstyrelsen.

Rhamnus. Se Brakved, Brågon.

Rheum. Se Rabarber.

Rhinanthus. Se Höskallra.93i

Rhizoctonia. Se Rotfiltsjuka.

Rhizotrogus. Se Ollonborrar.

Rhode Island höns, en i Förenta Staterna under senare delen av 1800-talet genom korsning av lanthöns med kochinchina och stridshöns uppkommen ras. R. utmärkas av enkel, upprättstående kam, rött ansikte, röda ögon och fjädrar, utom stjärten, som är svart eller hos tuppen svartgrön, och vingarna, som likaledes äro svarta. Ben och skinn, gula. Fig. se Höns. Rasen är medelstor. Vid århundradets början infördes den till Sverige och har här vunnit anseende som rätt flitig värpare av stora ägg (intill 70 gr.) och god ruvare. Kycklingarna växa bra, men som de börja värpa rätt sent, böra de påläggas tidigt.

Rhododendron. Se Alpros.

Ria, för torkning av fuktig säd.

I.Eldrior, i vilka den otröskade säden torkas med tillhj älp av de heta förbränningsgaserna och den varma luften från den upphettade rieugnen, hava sedan gammalt brukats i Sveriges skogrika bygder och i synnerhet i Finland. Den vanliga finska eldrian är en byggnad, vari finnes en oftast i grunden något nedsänkt rösugn, så kallad emedan valvet antingen är bildat av uppstaplad kullersten eller murat och ovanpå täckt av sådan sten. Eldningen skedde fordom inne i rian, men i nyare rior utifrån. Från ugnen strömmar het luft blandad med rök genom valvet ut i rummet, som därigenom upphettas och torkar säden, som i kärvar är uppställd i vanl. 2—3 lavar över varandra på stänger, som äro lagda på bjälklagen. Sedan säden nått lämplig värmegrad, vilken ej bör överstiga 50 eller högst 6o° C., ventileras genom en im-skorsten och genom luckor på sidor och gavlar, så att den fuktiga luften ersättes av torr. Torkningen i dessa rior kunde ske omedelbart efter skärningen och lämnade en synnerligen torr och hållbar spannmål, som vanligen genast efter torkningen, vilken tog 2—4 dygn, avtröskades i ett med rian förenat loggolv. Röken gav säden en rätt stark lukt men bidrog till att skydda den för insekter och att bibehålla dess grobarhet, varför riad spannmål hade mycket gott anseende som utsäde. Då torkningen gick långsamt och krävde mycket bränsle samt röklukten var obehaglig hos brödspannmål och gjorde halmen mindre begärlig till foder, anställdes under förra delen av 1800-talet åtskilliga försök att förbättra den finska konstruktionen, gående ut på dels att genom bättre ventilation påskynda torkningen, dels att avleda röken, så att säden kom att torkas blott genom rökfri varmluft. Torkningens långsamhet och den stora bränsleåtgången, då även all halmen skulle torkas, har emellertid gjort, att eldrior för otröskad spannmål numera i vårt land äro * fullständigt ur bruk.

2. Torkugnar för tröskad spannmål. För att undgå de nu nämnda, den gamla rie-torkningen vidlådande olägenheter, hava åtskilliga försök gjorts att konstruera torkugnar, i vilka tröskad säd kunde hastigt och med möjligast ringa bränslekostnad torkas utan fara att skadas av för stark hetta. Om dylika ugnar. Se Torkning.

3. Väderrior utgöras av på sidorna öppna, höga skjul, i vilka den i kärvar bundna säden uppsattes på lavar eller glesa golv, bestående av stänger, lagda på tvärreglar mellan motstående väggstolpar. Golvet bör vara fast och jämnt, helst av cementbetong; taket bör vara platt, så att luftdraget ej hindras att tränga upp till översta varvet av kärvar, samt skjuta ut åt sidorna, så att det skyddar väl för regn, som drives in från sidorna. Byggnaden bör ligga öppet och vara långsmal. V. hava på grund av det myckna arbetet med sädens uppsättning och uttagning numera så gott som fullständigt kommit ur bruk. Jfr. Hässja: Västerbottens.

Ribb. Se Bränsle: Ribbved, Sågning.

Ribes, ett släkte av buskar, som bildar nat. familjen Ribesiaceæ, utmärkt av 5-delat foder 5 kronblad, 5 ståndare samt bärfrukter med talrika frön. Hit höra den allmänt odlade krusbärs- och vinbärs- samt den allmänna, vilda måbärsbusken (se d. o.) samt åtskilliga som prydnadsbuskar odlade arter. Bland dessa odlas mest: amerikanska måbär eller gullribs, R. aureum Purch., och vanliga måbär, R. alpinum L. (se Måbär); blodribs, R. sanguineum Purch., från Kalifornien, med praktfulla, hängande röda blomklasar och ludna blad. De förra äro mycket härdiga, den senare något mer ömtålig för vinterköld. De blomma på våren och förökas lätt genom sticklingar eller avläggare.

(G. L—d.) H. J. Dft.

Ribs (rips) ett i senare tid infört svenskt namn på Ribes.

Ribston. Ss Äpple.

Ricinolja. Se Ricinus.

Ricinus communis L., en till törelfamiljen, Euphorbiaceæ, hörande växtart, som härstammar från Afrika och är allmänt odlad i varma länder för vinnande av den i fröt förekommande feta oljan, ricinolja, som används som avförande medel (se d.o.). I varma länder blir r. trädartad, men hos oss, där arten odlas som bladväxt, en 1—2 m. hög i-årig ört med stora mörkgröna eller rödbruna, glatta, sköldformiga, flikade blad. Plantorna uppdragas av frön i kruka och utplanteras på försommaren.

Ricinuskakor äro avfallet vid pressningen av fröna från r. Fröet innehåller ett starkt gift, r i c i n i n, som däri ingår till omkring 3 % och som gör, att ricinuskakor icke direkt kunna brukas till foder. Dock kan man genom upphettning av pressåterstoden med932

överupphettad vattenånga oskadliggöra giftet, som därvid sönderdelas. Kakorna innehålla omkring 30 % protein och 5 % fett. Dylika från gift befriade kakor böra emellertid icke brukas till utfodring, utan att man med visshet vet, att giftet är borta. Ricinusfrön inblandas icke sällan tillfälligt eller avsiktligt i andra fodermedel och kunna då åstadkomma svåra förgiftningsfall. Vid flera tillfällen har man observerat dem uti jordnötskakor, s. k. indiska ärter och andra fodermedel. M. W.

Riddarsporre, Delphinium, örter tillhörande sippeväxternas familj, Ranunculaceæ, och utmärkta av upprat stjälk, handnerviga blad samt toppställd spira av oftast blå blommor med oregelbundet, 5-bladigt foder med en sporre, i vilken det enda kronbladets sporre inskjuter. D. consolida L. är ett vanligt men skäligen oskadligt, 1—2 årigt ogräs i höstsäd och följande i:a års vall. Dess svartbruna liksom fjälligt skrynkliga frö förorenar säden men avlägsnas lätt vid trie-ring. Fröna av alla r.-arter äro giftiga. Åtskilliga arter och hybrider mellan dessa höra till trädgårdarnas ståtligaste och på samma gång mest lättodlade blomväxter. D. Ajacis L. från orienten är en sedan gammalt allmänt odlad, i-årig ört, som finnes även i dubbelblommiga sorter. De fleråriga, låga D. cash-mirianum Royle samt högvuxna D. elatum L. och D. grandiflorum L., från Sibirien, samt D. formosum Hört., från Kaukasien och D. hybridum Hört., varav odlas ett stort antal praktfullt blommande sorter, äro mycket härdiga och förökas genom frö eller delning. (G. L—d.) H. J. Dft.

Rietorkninq. Se Ria.

Rigapyk. Se Lin: Odling.

Riksföreningen för landsbygdens elektrifiering. Se Distribution av elektrisk energi.

Riktstång. Se Kolning: Ingörning.

Ringbakterios. Se Ringröta.

Ringblomma, Calendula officinalis L., en från S. Europa stammande korgblomstrig, i-årig ört med hela, stjälkoinfattande blad och stora, höggula blomkorgar, odlas sedan gammalt som prydnadsväxt, förr även som färgväxt, varav bereddes smörfärg och som även användes till förfalskning av saffran. Självsår sig rikligt. Se Blomsterodling.

Ringkota (stundom kallad skålen) är en kronisk torr inflammation i kron- och hovleden, åtföljd av m. 1. m. betydande benavsättningar omkring lederna. Orsaken är vanligen vrickning eller överansträngning av leden med därav följande inflammation i ledkapsel och ledband, som sedan övergår till benhinnan och föranleder benavsättningarna. R. förorsakar i regeln långvarig halta, och utgången är i allmänhet ogynnsam. Behandlingen består i allmänhet i stillastående och ingnidning

med skarpa salvor och i svårare fall bränning eller nervsnitt. E. N—m.

Ringning av tjur. Se Fängsling.

Ring orm, h e r p e s, är en hudsjukdom hos husdjuren, särdeles hos nötkreatur, förorsakad av en i hårsäckarna levande svamp, Herpes tonsurans. Den visar sig däri, att på spridda ställen av kroppen uppstå runda eller ringformiga, hårlösa fläckar, betäckta av tjocka, torra, grågula sårskorpor, som vid borttagandet efterlämna röda, fuktande sårytor. Sjukdomen är smittsam, även för människor, varför försiktighet bör iakttagas. De angripna djuren böra därför ställas för sig själva och särskilda ryktdon, täcken o. dyl. användas för dem. Behandlingen består däri, att sår-skorporna avskrapas med en träkniv, särskilt noga i fläckarnas kanter, och sårytan ingnides med kreosotsalva (1 del kreosot på 10 delar vaselin) eller kreolinliniment (1 kreolin: 1 såpa: 10 sprit) ett par gånger dagligen, då läkning plägar snart inträda. E. N—m.

Ringröta, ringbakterios. Av bakterier förorsakad sjukdom hos potatisplantan, karakteriserad av mörkfärgning av kärlsträngarna såväl i knölar som i ovan jordiska stam-och bladdelar. Växande plantors skott bli glasartat genomskinliga, bladen små och tidigt bortdöende. Knölbildningen blir mer eller mindre nedsatt. Th. Lfs.

Ring spinnare, Malacosoma (Bombyx) neu-stria L., en klumpigt byggd, medelstor, övervägande gulröd fjäril; fram vingarna med ett m. 1. m. tydligt, mörkare, av gula kanter begränsat tvärband. Larven, som blir omkring 5 cm. lång, är finluden och lätt igenkännlig på sin brokiga teckning av vita, svarta, rödgula och blågrå längsränder. Äggen läggas i en tät spiral kring kvistar och hop klibbas till en liten cylinderformig ring, som ofta sitter löst på kvisten och kan skjutas fram och åter. R. gör i Sydsverige vissa år skada på fruktträd och allehanda lövträd. Larverna leva åtminstone som unga kolonivis, sammanväva blad och kvistar eller göra t. ex. i grenvinklar av en slöj artad vävnad smärre bon, inom vilka de uppehålla sig, särskilt under mulna och regniga dagar. Bekämpas lätt med arsenikgifter. Se Insektdödande medel.

A. T—n.

Ripa. Riporna, hönsfå gelsläkt et Lagopus, äro av naturen väl utrustade för livet i ett kallt och snöigt klimat. De ha både tarser och tår tätt fjäderklädda, och klorna, som om sommaren äro små och trinda, växa vintertiden ut till skovelformiga grävverktyg, lämpade att genombryta den hårda skaren. Deras fjäderdräkt, som ombytes tre gånger om året, är om vintern vit. De träffas på fjäll och hedar, mera sällan i skog, och uppehålla sig på marken, där de livnära sig av bär, dvärgbjörk- och videknopp samt blad och frön av933

andra fjällväxter, ungarna även av insekter. Liksom rapphönsen leva de i engifte, och kullarna hålla hop över vintern för att först på våren parvis skiljas åt. Parningen inledes med ett slags spel. Äggen, 8—12, rostgula med svarta fläckar, kläckas först vid eller efter mitten av juli, men ungarna äro merendels fullvuxna redan i mitten av augusti.

Ripa.

I vårt land finnas 2 inhemska arter: dal-och fjällripan. Dalripan, L. lagopus L., är om vintern vit med svarta, vitkantade stjärtfjädrar, om sommaren och hösten spräcklig av svart, brunt, rostgult och vitt, vingpennor och fötter året om vita, tuppen med huvud, hals och bröst vackert kastanjebruna. Tillhör egentligen fjällens björkskogsbälte men träffas även långt nere i skogslandet, och förekommer, ehuru sparsamt, så långt söderut som i mellersta Dalarna och Värmland.

Fjällripan, L. mutus Montin, är något mindre och har svagare och mindre kupig näbb än dalripan. Vinterdräkten som hos denna, utom att fjällripstuppen har ett svart streck genom ögat, från näbbroten till tinningen. Sommardräkten är ovan svart med rostgrå teckning, höstdräkten mera stötande i askgrått. Fjällripans hemvist är de egentliga fjällen,-företrädesvis de mer västligt belägna, där hon träffas i videbältet och bland de kala stenuren. Bastarder förekomma mellan dalripa och orre, »riporre» (se Orre), liksom även med tjäder, »riptjäder», och järpe, »ripjärpe».

Dalripa skjutes i början av jakttiden för stående hund, om vintern under smygjakt. Fjällripan håller dåligt för hund, emedan växtligheten, där hon uppehåller sig, sällan erbjuder en tryckande fågel tillräckligt skydd. Det största antalet döda ripor, som vintertiden från Norrland skickas söderut, har fångats i snaror och giller, vilka fångstmedel fortfarande äro tillåtna i Jämtlands län ovan skyddsskogsgränsen samt i Väster- och Norr-

bottens läns lappmarker. I övrigt gäller för jakt å ripa 1912 års jaktstadga med däri gjorda ändringar. Till ripjakt begagnas hagel n:r 2—3, svensk sortering. T. H—1.

Ripbär. Se Mjölon.

Ris, Oryza sativa L., är en stråsäd med gles vippa av små, runda, vanligen av 2 små ytteragnar (risskal) omgivna småax med 1 sammantryckt korn. R. härstammar från Indien och har under årtusenden före Kristi födelse varit i odling. Ostindien är fortfarande dess förnämsta produktionsland, men därjämte intager det mycket stort (men till sin omfattning okänt) område i Kina och odlas för övrigt i stor utsträckning i Japan och andra varma delar av Ostasien, Australien, Afrika, Nord- och Centralamerika, men i Europa blott i mindre utsträckning i Spanien (dit infört av araberna), Italien, Grekland och Ungern. Den av statistiken angivna världsskörden, vari Kinas och Afrikas (und. Egyptens) skörd ej ingår, plägar uppgå till 70—80 millioner ton och understiger sålunda blott skörden av vete och majs (vardera omkring 100 millioner ton). Europas och Amerikas risskörd är blott omkring 0.7 millioner ton vardera. R. finnes i en mängd sorter. Vanligast odlas det på sanka marker, som under växttiden sättas under vatten (sumpris); i mindre utsträckning odlas även b e r g r i s på översilad mark; denna art har kortare växttid. I Ostasien, Ostindien, Afrika och Västindien är r. folkets viktigaste födoämne och användes även för beredning av spritdrycker (risbrännvin, arrak) och stärkelse R. kommer i handeln dels som oskalat (paddy), dels som skalat. 1 Europa användes det mest som gryn, varvid som biprodukt erhålles risskal och riskli. De förra, agnarna, äro nästan osmältbara och hava därför mycket ringa fodervärde. RiskH, som bör bestå av det hinn-artade fruktskalet, »silverhuden», och gluten-lagret, är ett värdefullt fodermedel, som mest går under namn av risfodermjöl, men förfalskas genom tillblandning av malda risagnar. Jfr. Kli.

Risfodermjöl. Se Ris.

Rishag. Se Hägnad.

Riska, mjölkskivling, Lactarius, skivsvampar med sprött (icke tradigt) kött i hatt och fot, vitt eller gulaktigt fröstoft samt riklig mjölksaft. Vissa arter ha mild smak och äro goda matsvampar, andra ha skarp smak men kunna användas till mat, om de först urvattnas eller förvällas. Hela svampen användes, utan att skivorna avlägsnas. Den bästa matsvampen är blodrisk an, L. deririosus Fr., en rödgul svamp, lätt igenkänd på sin brandgula mjölksaft, som utflyter ur sårade ställen och å dessa .kvarlämnar gröna fläckar. Den är allmän på gräsbevuxen mark i skogar och lundar men skadas fort934

av insekter. Skäggriskan, L. tormi-nosus Fr., påminner om den förra men skiljes lätt på sin blekt rödaktiga hatt, med ljusare eller mörkare ringar samt skäggig kant och vit, skarp saft. Den är allmän särdeles i björkskog. Måste för vällas eller väl urlakas före användningen. En utmärkt, men mindre vanr lig, i lövskog växande matsvamp är m a n-delriska 1. mild brötling, L. vole-mus Fr., vilken har stor, köttig, brandgul eller rödbrun, slät hatt och ymnig, mandelsmakande vit mjölksaft. Övriga arter, varav flera äro allmänna, användas föga som matsvamp.

Rissel, grovt såll, använt för första rengöring av den tröskade säden från agnar, halmstump m. m. Se Rensn^ngsmaskin, Såll.

Risskal. Se Kli, Ris.

Rist, redskap genom vilket plogtiltan lodrätt avskäres från det oplöjda. I äldre tid användes en knivformig rist, som kördes före plogen, och ännu förekommer, särskilt vid nyodling och plöjning av seg grässvål, ett sådant redskap för att rista före plöjningen. I allmänhet är dock risten anbragt på plogen, mestadels som en på åsen fäst kniv, stundom även som ett från billen utgående skarpt järn, bastardrist, eller en skarpkantad rund, roterande plåtskiva, cirkelrist, eller en liten plogkropp, s k u m r i s t, som på åkerytan avskalar en tunn til ta, vilken nedfaller i plogfåran. Cirkel- och skumrist en äro fästa på ett från åsen utgående skaft. Jfr Plog.

Ristugg. Se Bränsle.

Risvase, risvål, syre, fiskvase. Risvasar äro avsedda att utgöra fäste för klibbig, s. k. antastande rom av en del i sötvatten vårlekande fiskslag (mört, braxen och gös) och för abborrens i ett långt band sammanhängande rommassa, att bereda skydd åt det späda fiskynglet, som finner rik föda i de smådjur, som trivas bland ris vasens multnande avfall, samt att giva fiske-, framförallt metplatser. Till r. användes därför helst buskar med yviga, utspärrade grenar, t. ex enris. De få icke vara kompakta, utan fisken bör lätt kunna komma in i dem och finna största möjliga vidfästningsytor för rommen. För mört, abborre och braxen avsedda vasar böra i regel icke utsättas på större djup än 2, högst 3 m. Ett enkelt sätt att göra en r. är att nedslå en påle i botten och på denna träda enrisbuskar vid rotändan, så att de riktas strålformigt ut åt olika håll, ända upp till vattenytan och överst lägga 2 med ett vidjerep förenade stenar för att hålla dem under vattenytan. Kan man befara, att vattnet skall sjunka, innan ynglet blivit kläckt, är det ändamålsenligt att göra vasen på det sätt, att några enrisbuskar fästas vid en lagom stor sten, så att topparna riktas utåt och kunna sänka sig i samma mån, som vattenståndet sjunker. Med ett vid stenen fäst rep med en

korkskiva, som håller sig flytande på ytan, kan man vid behov upplyfta vasen för att inspektera den. Detta är nyttigt, i synnerhet då vasen är avsedd för gös, emedan denna fisk mest förekommer i lergrumligt vatten, som avsätter mycket slam, vilket helst bör avsköljas från gamla vasar kort före leken. Dessutom kan det vara nödvändigt att flytta en r., om man finner, att gosen ej avsatt rom på den. Det är nämligen av vikt, att gös vasar utsättas på sådana ställen, där gösen brukar leka.

Anläggning av risvasar förordas i de flesta länsstadgar för fiske. De äro dock ej under alla förhållanden lika lämpliga. För abborr-och braxenfiske anses de göra gagn, endast där en god men fåtalig stam av dessa fiskar finnes, men där stammen är småvuxen till följd av vare sig degeneration eller brist på föda, är det snarare skadligt, att dess förökning på detta sätt befordras. Likaså är det ofta skadligt att inrätta r. och sålunda gynna abborrstammen, där annan, värdefullare fisk, t. ex. röding, förekommer. Däremot kan nyttan av vasar vara mer avgjord i sjöar med rikt gäddbestånd för att öka dess tillgång på föda. Det utlagda riset kan också vara till hinder för notfiske. För frågan om nytta eller skada av risvasar bör sålunda förhållandena i varje sjö för sig vara avgörande. O. Nordqvist.

Risvivel. Se Spannmåls vi vel.

Risvål. Se Risvase.

Robinia. Se Akacia.

Ron. Se Hässja.

Ros i. Rosa, buskskläkte av rosenfamiljen, Rosaceæ, utmärkt av taggig stam, parbladiga blad, regelbundet 5-taligt hylle, talrika ståndare och pistiller, inneslutna inom den flask-lika blombottnen, som mognar till en köttig skenfrukt, nypon. Av detta släkte finnas i vårt land flera vilda arter, vars nypon användas till föda. Framför allt hava rosor dock betydelse som prydnadsväxter, vartill de sedan förhistorisk tid odlats. Även odlas de i södra Europa (Balkanländerna) för ut-dragning av blommornas välluktande »r o-s e n o 1 j a». Av arter, som odlas i oförädlad eller under odlingen föga förändrad form, • märkas:

Pimpinell-r, R. pimpinellifolia L., en starkt rotskottskjutande, med raka taggar tätt besatt art, med små, glänsande, glatta blad och vita blommor. Växer vild vid Sveriges västkust. Odlas såväl enkel- som dubbel-blommig.

B u k e 11 - r., R. cinnamomea L. Av denna i Sverige vildväxande art, som har tämligen taggfattiga äldre stammar men med raka taggar tätt besatta rotskott samt högröda blommor, finnas odlade dubbla sorter, som dock numera sällan ses.

K a p u c i n - r., R. lutea Mill., från s. Europa, har på rotskotten raka, på grenarna böjda taggar, blad på båda sidor livligt gröna, blom- 935

mor gula eller orangeröda, nypon svarta. Blommornas lukt är obehaglig.

Damascener- r., R. damascena Mill., införd från orienten under korstågen, har glatta, glänsande, enkelsågade blad, röda eller vita blommor i flerblommig kvast. Den art, av vilken rosenolja beredes.

Centif olia-r., R. centifolia L., med ljusgröna blad med mjuka glandelhår, blommor röda, dubbla. Denna från Persien härstammande art odlades redan av gamla tidens romare och är en av de arter, från vilka de otaliga moderna sorterna uppkommit. En varietet av densamma är Mossros, R. c. muscosa Ser., vars blomskaft och foder äro tätt klädda med glandelhår.

Provinsros, R. gallica L., från s. Europa, har stora, ovan glatta, under blågröna eller vitludna blad, taggar av 2 slag, dels grövre, dels finare; blommor röda i olika schatteringar, ensamma på glandelhåriga skaft.

Vitros, R. alba L., från s. Europa med blågröna under bleka blad, klolika taggar, vita blommor, röda, äggformiga nypon.

R ö d b 1 a d i g r., R. rubrifolia Vill., hela växten rödaktig, bladen smala med blådaggig anlöpning, blommor enkla röda. Genom sitt mörka bladverk dekorativ buske.

Japanska nypon 1. vres-r., R.vu-gosa Thunb., från Japan, en i senare tid införd ros, tätt besatt med raka taggar, bladen stora, mörkgröna, glänsande, blommor stora, röda eller vita, nypon klotrunda. Härdig ännu långt upp i Norrland.

Klang-r., R. repens Scop., med långa vidjelika grenar.

Alla dessa arter, med undantag för klangrosen, äro så härdiga, att de tåla vinterkölden i mellersta Sverige utan betäckning. Då de blomma blott en gång och då ganska kort tid, hava de numera undanträngts av förädlade sorter med mer långvarig eller upprepad blomning, s. k. remonterande sorter, vilka mindre ofta äro rotäkta utan vanligen förädlade.

Hit höra de fina och ömtåliga te (a) rosorna, R. indica fragrans Th. & R., spensliga sorter med långskaftade, spetsiga blommor i alla färgnyanser, med en fin doft av te. De voro ursprungligen mycket ömtåliga och odlades mest i kruka, men många nyare sorter uthärda, åtminstone under lämplig betäckning, vintern ännu i mellersta Sverige. Bourbon-r., R. indica bourbonica, kraftigt växande sorter, som blomma rikt, synnerligen på sensommaren. De äro något ömtåliga och kräva vinterbetäckning.

Noisette-r., R.noisettiana Réd., i N.Amerika uppkommen form, med rik och långvarig blomning och kraftigt bladverk. Mindre vinterhärdiga sorter. Endast få sorter odlas numera.

Månadsrosor, R. chinensis Jacq. semper-florens Curt., svaga sorter med små, talrika, i knippen sittande blommor.

Småblommiga r., R. polyantha, korsning av R. indica Ldl. och den klängande R. multiflora Thunb. m. fl. sorter med små blommor i rika klasar.

Genom korsning mellan te- och månadsros med centifolia- och damascener-rosor ha sedan senare delen av 1800-talet en mängd tehybrid- och remontant-sorter frambragts, vilka förena de förras ihållande blomning och fina växtsätt med de senares kraft.

Odling. Rosor gå bäst till i lerblandad jord, som, för att de skola nå en rik utveckling, bör vara djupgrävd och näringsrik. De böra vid planteringen sättas djupt, de förädlade så, att förädlingsstället kommer ett par tum under jord. Jorden bör vid planteringen packas mycket hårt kring rötterna, och efter planteringen böra de nedskäras till 5—10 cm. över jord. Detta bör varje vår upprepas med de sorter, som toppfrusit. De förädlade sorterna förökas genom okulering, någon gång genom ympning på grundstammar, uppdragna av frö. Som grundstammar användas mest vanlig R. canina L. och R. rugosa. Rosorna odlas dels låga, dels som stamrosor, vilka senare till största delen införas från Holland och Tyskland. Stamrosorna äro mindre härdiga än de lågstammiga och måste i allmänhet i mellersta Sverige på hösten böjas ned till marken och jordtäckas över kronan för att övervintra.

Beskärning av remonterande rosor sker ganska skarpt. Å starka årsskott kvarlämnas sålunda i regel blott 4—6 knoppar. Långa skott bortskäras antingen helt och hållet eller inskäras på ett par knoppar när. Vissa mera storväxande te- och noisetterosor ävensom klangrosor beskäras ej så starkt. Ofta kan det vara nog att i dessa skara bort det, som blivit skadat av kölden.

(G. L—d.) H. J. Dft.

Rosenskottstekel, Ar dis bipunctata Klg., är en 5 mm. lång, svart stekel, vars larver ofta träffas i märgen på unga skott å, särskilt remonterande, rosor. De angripna skotten avklippas och brännas, innan larverna lämnat dem för att förpuppas i jorden. A. T—n.

Rosenstri t, Typhlocyba rosœ L., en gulgrön, omkring 4 mm. lång strit, vilken lägger ägg under huden särskilt på årsskott av rosor, fruktträd m. m. Såväl larver som fullbildade uppehålla sig företrädesvis på bladens undersida, och genom deras sugning bliva bladen på översidan vit- eller gulfärgade. Vid starkt angrepp kunna blad och skott snabbt vissna (vanligast på klangrosor i varmt läge på våren). Bekämpas lätt genom besprutning med kontaktgifter. Se Insektdödande medel.

A. T—n.

Rosmjöldagg, Sphœrotheca pannosa (Wallr.) Lév., är en för rosenodlingen synnerligen farlig parasitsvamp. Den bildar på blad och unga skott av odlade rosor ett vitt, mögel-936

liknande överdrag, som hämmar tillväxten och även kan förstöra blomknopparna och t. o. m. döda grenarna.

Bekämpas vanligen genom inpudring med svavelpulver. På senare tid har mot denna som andra mj öldaggssvampar använts kolloidalt svavel. Detta säljes under namn av C o s a n av E. de Maen, Seelre vid Hannover, i kg. därav lämnar vid utspädning ungefär 2,000 1. besprutnings vätska. E. H—g.

Rost. 1. Järnrost, järnoxidhydrat, Fe2(OH)6f uppstår, då järn är utsatt för inverkan av fuktig luft. Under den först bildade rostskorpan har förrostningen benägenhet att vidare angripa järnet, varför det är av stor vikt att avlägsna bildad rost, t. ex. genom gnidning med sandpapper, och genom mot luft och fukt skyddande medel, ss. insmörj -ning med fett eller vaselin, oljemålning 1. fernissning, hindra rostens uppkommande. Hos mjölkkärl är r. skadlig även därigenom, att den giver upphov till oren smak hos mjölken. Se Mjölk: Mjölkfel.

2. Eldstadsrost, ett genombrutet underlag, på vilket bränslet lägges i eldstaden för att befordra luftens tillträde till bränslet och därmed en jämn och fullständig förbränning. Rostens täthet och beskaffenhet i övrigt bör därför rättas efter bränslets art och den hastighet, varmed förbränningen bör ske. I avseende på formen skiljer man mellan planrost, som utgöres av parallellt liggande järnstänger, samt trapprost, bestående av trappformigt efter varandra följande järnplattor, nedtill vanligen avslutad med en kort planrost för askans nedfallande.

3. Se Rostsvampar. Rostjord. Se Jord: Bildning. Rostsvampar, Uredinei, utgöra en mycket

stor grupp av parasitiska svampar, av vilka flera arter, framkalla svåra härjningar på olika slag av odlade och vilda växter. Namnet syftar på att de under någon tid av sitt liv bilda ett rostbrunt eller rostgult, lätt lossnande pulver på ytan av de angripna växterna. Detta * pulver, som utgöres av otaliga rostsporer, kringföres med vinden och sprider vid lämplig väderlek smittan. Vissa r. genomgå olika utvecklingsstadier, antingen på samma eller på helt olika värdväxter (värdskiftande arter). Mest fruktade äro svart- och g u 1 r o s t, som angripa sädesslagen.

Svartrost, Puccinia graminis Pers., har fått sitt namn därav, att den vid skördetid på sädens stråblad och agnar bildar fasta skorpor av svart färg. Dessa bestå av en otalig mängd s. k.

vintersporer, som icke lossna från de angripna växtdelarna, men på våren utskjuta bleka groddslangar, vilka avskilja mycket små sporer, s. k. sporidier. Om dessa komma på späda blad eller fruktämnen av berberis, gro de vid tillgång på fuk-

tighet och- insända groddslangar in i cellvävnaderna. Efter 2—3 veckor utvecklas på bladen eller frukterna gruppvis ordnade små skålar, i vilka bildas ett gult pulver, skålrost, som i sin ordning föres kring med vinden. Om dessa sporer fastna på fuktiga sädesplantor, insända de groddslangar i dessa, och efter om-.kring 10 dagar frambryter på de smittade ställena ett svartbrunt pulver, s. k. sommarsporer. Dessa föras kring med vinden och kunna sprida smitta till andra sädesplantor eller vissa gräs. Denna smittoöver-

Svartrost. Sporfläckar Skålrost på på havre. berberis.

föring kan ske blott mellan vissa bestämda växtarter. Sommarsporer från vete kan sålunda smitta endast veteplantor, de från havreplantor jämte havre även hundäxing och ängshavre, de från råg smitta råg, korn och kvickrot. Då svartrostens sommarsporer icke kunna övervintra i vårt land, kan skada av denna fruktade parasit motverkas genom att så fullständigt som möjligt utrota berberisbusken, varom ock lag.finnes utfärdad. (Se Berberis.) Svartrosten gör också största skadan inom de delar av landet, där berberis förekommer allmänt, såsom i Mälarprovinserna, vissa delar av Närke, östergötland, Småland och Blekinge.

G u 1 r o s t, P. glumarum Erikss. & Henn., har gula sommarsporer, och rostsåren sitta i rader på bladskivorna eller på bladslidornas insida, men av denna art är intet skålroststadium känt. Den angriper vete, korn och några vilda gräs. Gulrosten uppträder ofta redan i början av juni, under det att svartrost visar sig först i juli eller t. o. m. i början av augusti. Olika vetesorter visa olika mottaglighet. Tätaxiga, förädlade sorter, ss. pansar-, standard-, sol- och Thule-II, äro motstånds-/Stro^^*"*-/™*^

937

kraftiga eller angripas obetydligt, lantvetena (sammets-, Dala vår-vete) äro däremot mycket mottagliga. Av kornsorterna äro i allmänhet de 2-radiga mindre mottagliga än de 6-radiga. I Norrland har gulrost under senare år anställt stor skada å korn, men då 2-radskorn icke kan odlas i de övre delarna av Norrland, har man f. n. intet annat att göra än att se till, att ej kornet odlas så, att det bildar liggsäd, eller där jorden ej är väl avdikad, emedan stark fuktighet befordrar rosthärjningen.

B r u n r o s t, Puccinia disper sa Erikss. & Henn., bildar å blad av råg spridda små rundade, bruna sporhopar. Dess skålrost förer-kommer på rastarterna (se Rast). Denna art gör obetydlig skada.

Kronrost, Puccinia coronifera Kleb., bildar spridda, gula sommarsporhopar på blad av havre och skålrost på vägtorn (se Brågon).

1 vårt land har denna art gjort jämförelsevis liten skada, beroende antagligen därpå, att vägtorn är tämligen sällsynt och nästan aldrig bildar täta snår.

A r t r o s t, Uromyces pisi de Bary, som förekommer på blad av ärtplantan och bildar skålrost på törel-(Euphorbia-) arter, har hittills i vårt land gjort ringa skada.

B ö n r o s t, Uromyces jabes Schr., är allmännare på bondbönor, men har i allmänhet mindre ekonomisk betydelse. I händelse av svårare angrepp böra de rostiga plantorna brännas efter skörden.

Klöverrost, U. tri†olii Sév., förekommer på klöverarter och bildar mycket sällan skålrost.

B e t r o s t, U. betœ Tul., förekommer stundom på betor och bildar på våren gula fläckar på groddplantor och på späda blad av fröplantor (skålrost) samt senare på sommaren bruna fläckar av sommarsporer. Man bör så tidigt som möjligt bortplocka de med skålrost besatta bladen.

L i n r o s t, Melampsora lini (Pers) Wtr., angriper lin, vars stjälk därigenom blir skör. Har även kallats skorprost.

På trädgårdsväxter förekommer ett rätt stort antal rostsvampar, bland vilka följande må anföras:

Sparrisrost, Puccinia asp ar agi D. C, kan bliva rätt elakartad på sparris. På hösten böra rostiga plantor avskäras vid jordbrynet och brännas.

På äppleträdens blad uppträder ej sällan en art skålrost, som hör tillsammans med en rostsvamp, Gymnosporangium tremelloides Hart., som om våren på grenar av enbuskar bildar mörkbruna, rundade gelémassor.

Filtrost å vinbärsblad utvecklas från en rostart, Cronartium ribicolum Dietr., som bildar b 1 å s r o s t, Peridevmium Strö bi, å Weymouthtallen. På vinbärsbladen bildar svampen först små, livligt röda vårtor och senare

2 mm. långa, i början gula, sedan bruna ut-

växter. Där vinbär odlas, bör man därför icke odla nämnda tallart.

Vinbärsbrunrost, Puccinia ribis D. C, är en annan på vinbär förekommande art, som på blad och bär bildar bruna rostfläckar, omgivna av en gul rand. Den saknar skålrost. På hösten böra nedfallna blad och bär noga hopkrattas och brännas.

Skålrost på krusbär, Puccinia Pringsheimiana Kleb., bildar på bär, blomskaft och blad små, gula rostsår, omgivna av en vit rand. Bären kunna bliva alldeles övervuxna av denna rostart och falla därvid lätt av. Svampens andra utvecklingsstadier förekomma på starr (starrost). Om starr förekommer i närheten av en trädgård, bör den avslås 2—3 gånger på sommaren. På bladen av krusbär, mera sällan å själva bären, förekommer en gulfärgad rostart, Melampsora ribesii-viminalis Kleb., som har ett annat utvecklingsstadium på korgpil (Salix viminalis), vilken således ej bör odlas i trädgårdar, där man odlar bärbuskar. E. H—g.

R. på svenska skogsträd.

På gran förekomma i Sverige 5 olika arter av r. Allmänna grankotterosten, Pucciniastrum Padi Diet, utvecklar sina skålrostgömmen på grankottefjällens insida, som m. 1. m. fullständigt täckas av små, tätt ställda, bruna, grynliknande bildningar. Skålrostgömmena övervintra, öppna sig på våren och sprida sporerna, som gro p£ häggens blad, där sommar- och vintersporer utbildas. Grankottens gulrost, Chrysomyxa Pyrolœ D. C, utvecklar sina skålrostgömmen på grankottens undersida såsom blåsliknande, av orangegula sporer fyllda upphöjningar. Sommar- och vintersporstadiet utbildas på blad av Pyrola-arter. Nämnda svampar kunna, då de stundom uppträda epidemiskt, göra en avsevärd skada, emedan de kottar, som angripas av dem, ej utbilda mogna frön. Granbarren angripas av följande arter, vilka dock sakna ekonomisk betydelse: Granens gulrost, Chrysomyxa abietis Unger, utvecklar sina vintersporer på årets barr, vilka på hösten bliva gulfläckiga därav, varefter på våren sporerna frambryta i små hopar som ett gult pulver. Sporerna smitta direkt nya barr. Granens vitrost, Chrysomyxa ledi De Bary, utvecklar på granbarren sitt skålroststadium, som i juli—augusti framträder som små, av gula sporer fyllda blåsor på de yngsta barren. Sommar- och vintersporer bildas på skvattram. Gransk o 11 r o s t, Aecidium corruscans Fr., bildar sitt skålroststadium på unga granbarr. Samtliga barr i det unga skottet bliva angripna, varigenom detta förkrympes och får utseende av en liten gul kotte. De angripna skotten äro rika på stärkelse, kallas mjölkumlor och ätas av barn. Svampens utvecklingshistoria är ofullständigt känd.938

Tallen angripes utom av vridrost eller knäckesjukesvampen (se Knäckesjuka) och törskatesvampen (se Tör-skate), av tallbarrsrost, Coleosporium senecionis Lev., som utbildar skålrost på barren som små av gula sporer fyllda blåsor. Sommar-och vintersporerna utvecklas på flera örter, ss. Senecio silvaticus L. samt Melampyrum- och Campanula-arter. Skadan av densamma är av underordnad betydelse.

En är värdplanta för Gymnosporangium-arterna, vars skålrost förekommer på kärnfrukt-träd. (Se ovan.) H. Hn.

Rot. Växtämnet i fröet innehåller ett rotämne, lillroten, vilken vid groningen utskjuter och nedtränger i marken. Hos gräs och andra enhj ärtbladiga växter förgrenar sig lillroten omedelbart, så att flera rottrådar utskjuta genast vid groningen. Eljest fortväxer lillroten vanligen till en huvudrot, som mer eller mindre rikt förgrenar sig. Hos gräsen och med dessa närbesläktade växter bortdö vanligen snart de först utvecklade frörötterna och ersättas av från stamleden under jordbrynet utbrytande kron-rötter. Hos många växter ersättes den ursprungliga huvudroten med dess förgreningar av från underjordiska stamdelar, ss. rotstockar, lökar m. m., utgående ad ven ti v- eller bi rötter, och även från överjordiska stam delar och t. o. m. blad kunna dylika birötter utväxa. (Se Förökning b. och c, Plantering.) Från rotliknande underjordiska stamdelar eller rotstammar skilja sig verkliga rötter därigenom, att de senare ej ss. de förra bära blad eller lämningar av sådana, i det att blad utbildas blott från stammen, ej från roten.

Till formen kunna rötterna starkt växla. Än fortväxer huvudroten rakt nedåt som en p å 1 r o t och kallas, då den är rak och starkt utvecklad i förhållande till birötterna, ss. hos rotfrukter, t a p p r o t, hos andra växter bildar den en närmare ytan utbredd flackrot. Denna olikhet är av betydelse i flera viktiga avseenden. En djupgående pålrot skaffar växterna tillgång till älvens förråd av näring och fuktighet och gör dem därför mindre känsliga för torka liksom för näringstillgången i matjorden; lucern och andra fleråriga baljväxter med djupgående pålrot skiljer sig i detta avseende starkt från de grundrotade gräsen. Rotens djupgående inverkar på skogsträdens motståndskraft mot storm; ek, ask, tall m. fl., som hava

djupgående pålrötter, äro stormfasta, under det att granen, som har flackrot, lättare fälles av stormen. Där högt grundvatten eller jordens beskaffenhet hindrar rotens nedträngande, få de växter, som normalt bilda pålrot, grund rot, om de över huvud kunna förekomma där; på mossar, där grundvattnet står högt eller oförmultnad sur torv hindrar rötternas nedträngande, blir tallen flackrotad. Rötternas utbredning åt

sidan hos vissa träd och buskar gör att de utsuga jorden på rätt stort avstånd; dylika träd och buskar, t. ex. asp, alm, sibiriskt ärtträd m. fl., böra därför ej planteras intill åkrar eller trädgårdsland. Emedan blott rotspetsarna upptaga näring, måste gödsling av träd med vitt utskjutande rötter ske på. ett större avstånd från stammen, om den skall göra nytta.

Roten upptager växtnäringen blott genom sina yttersta spetsar, där överhuden ännu är lätt genomtränglig för näringslösningen, samt genom de fina rothår, vilka som ett tätt ludd bekläda dessa delar. Rothår saknas hos en del växter, som växa i vatten, liksom även hos barrträd, ek, bok, björk m. fl. hängeväxter, vilkas rötter äro omspunna med en svampväv-nad, mykorrhiza (se d. o.), vilken synes i viss mån ersätta rothåren. Då det sålunda är rotens finare förgreningar, som upptaga näringen, är växtens förmåga att upptaga näring och därmed att bilda växtmassa i hög grad beroende av mängden birötter, och denna beror i sin ordning av jordens luckerhet och tillgång på fuktighet och växtnäring. I en styv eller torr och mager jord blir rotmassan och dess förgreningar mindre än i en lucker och näringsrik jord. Hos två- och fleråriga växter upplagras reservnäring liksom i jordstammar även i roten. Härpå beror rotfrukternas värde som födoämne.

Rotabaggar, kålrötter (se d. o.).

Rotation. Se Växtföljd.

Rotbrand. Hos unga betplantor visar sig ofta en brun eller mörk färgning vid rothalsen eller t. o. m. å de späda hjärtbladen, varefter plantorna snart vissna ned. Denna sjukdom, som kallats rot brand, verkar stora luckor i beståndet och räknas till betans farligaste fiender. Orsaken är omtvistad; 3 olika svampar anses kunna framkalla den: Phoma betce F., Pythium de Baryanum Hesse och Aphanomyces lœvis de By. Den förstnämnda sprides huvudsakligen med utsädet, i det att sporfrukterna (pyknider) sitta på »betfröet», men den kan också fortleva på växtrester i jorden. Man har därför icke kunnat erhålla några pålitliga resultat genom betning av utsädet. De bägge andra svamparna förekomma i jorden och angripa groende betfrön. Sjukdomen uppträder även på andra växter, ss. rovor, kålrötter, gurkor m. fl. Skadans storlek beror i hög grad av yttre förhållanden. Enligt erfarenheter både från Skåne och Halland samt från utlandet trives sjukdomen i synnerhet på surt reagerande jord. Sådan jord bör därför kalkas. Sjukdomen befordras även av skorpbildning på jorden, och denna bör därför hållas lucker genom upprepade hackningar. En god avdikning av betfälten är även av vikt. E. H—g.

Rotdödare benämnas ett par svamparter, Ophiobolus graminis Sacc. och O. herpotrichus939

(Fr.) Sacc, vilka jämte stråknäckaren (se d. o.) och Fusarium-arter (se Fusarium) framkalla ett slags röta i stråbasen och rötterna av våra sädesslag. Vid angrepp av rotdödare genomdragas de nämnda växtdelarna av mörka svamptrådar, vilka också tränga ut mellan strået och den nedersta bladslidan samt på ytan av rötterna. Det sistnämnda förhållandet har till följd, att j/orden hänger mycket fast vid de sjuka rötterna. Angripna plantor hämmas i sin utveckling, så att brådmognad och dålig utbildning av kornen bli följden; vid tidiga, svåra angrepp försvåras axgången. På senhösten eller tidigt följande vår utvecklas på stubben svampens sporhus, vilkas byggnad överensstämmer med den för kärnsvamparna egendomliga typen. — Vete angripes mest av r,, men ej heller råg och korn gå fria. Angreppet är mycket starkt beroende av yttre förhållanden, men åsikterna härom liksom även om sjukdomens bekämpande äro mycket växlande, ofta stridiga. Följande uppgifter kunna dock betraktas som någorlunda säkra. Sålunda uppträder sjukdomen mest efter milda vintrar och under kyliga, regnrika somrar samt i fall, då brodden på hösten blivit synnerligen kraftig. Stallgödsel synes gynna, fosforsyregödning motverka densamma. Den uppträder mindre efter träda än efter stråsäd. Man bör sträva efter att erhålla få, men kraftiga plantor genom att undvika för tät sådd och genom att använda stor kornigt, friskt utsäde med god groningskraft. Är beståndet efter övervintringen för tätt, bör fältet harvas och övergödslas med salpeter. Tidig nedplöjning av stubben på angripna åkrar är tillrådlig. Th. Lfs.

Rotfiltsjuka framkallas av en svamp, Hy-pochnus (Rhizoctonia) violaceus (Tul.). Den förekommer på rötter av flera olika växtarter som violetta, filtartade bälten på olika delar av rötterna, vilka därigenom hämmas i sin växt. Ovanjordiska växtdelar gulna. Sjukdomen är iakttagen på morötter, betor, rovor, kålrötter, lucern och klöver. Den förekommer i synnerhet på dåligt avdikad jord eller efter användning av stallgödsel. Som åtgärder mot densamma förordas god avdikning, lämplig växtföljd och sjuka plantors oskadliggörande. E. H—g.

Rotfrukter, gemensam benämning för till människo- eller djurföda odlade, saftiga rötter (stundom nedre delen av stammen) samt de växter, som lämna dessa rötter. Ofta räknas till r. även odlade växter med saftiga underjordiska stamdelar, ss. potatis och jordärtskockor. Rotfruktsväxterna äro vanligen 2-åriga, så att första året endast roten med rot blad utbildas och stjälk med blommor och frukter först det andra, men dels finnas sorter, ss. rädisan, vilka första året bilda blommor och frukter, dels är vanligt, att en del stånd av 2-åriga rotfruktsväxter uppskjuta

blomstjälkar redan första året. Denna s. k. stocklöpning, varmed följer, att reservnäringen i roten förbrukas och denna blir hård och näringsfattig, förekommer i synnerhet hos betor och föranledes dels av stark värme, dels av att avbrott i utvecklingen förorsakas av frost, torka eller annat dyl., men anlaget för denna oart synes vara ärftligt. Förädlaren bör odla fröbetor under sådana förhållanden, som framkalla stocklöpning, ss. på starkt gödslad jord, med stort plantavstånd och tidig sådd, för att framdriva stocklöpning hos alla de individer, som hava anlag därför, och taga frö blott av de övriga, som sålunda äro fria från detta anlag. Rotfrukternas näringshalt ökas under växttiden, intill dess tillväxten upphör på hösten, och därför äro de små, ej fullt utvuxna rötterna vat-tenhaltigare och mindre näringsrika än de fullt utvuxna, mogna rötterna. Däremot äro vid lika mognad större rötter i allmänhet vat-tenhaltigare och näringsfattigare än smärre, vare sig den större storleken beror av yttre omständigheter, ss. stor växtplats, stark gödsling, särskilt med kvävegödsel o. dyl., eller av ärftliga anlag. Olika sorter och stammar kunna skilja sig från varandra rätt mycket i avseende på anlag för storvuxenhet och torrämnehalt.

Förädling av rotfrukter har därför lämnat värdefulla resultat. Hittills har denna skett så gott som uteslutande genom massurval. Detta skedde till en början så, att ur rotfruktsskörden uttogos välformade, typiska rötter, och ur dessa utvaldes de till frörötter, vilka vid undersökning befunnos hava tillfredsställande torrämne- eller sockerhalt. Numera brukas s. k. familjeurval: dylika elitrötter utplanteras var för sig, isolerade för att hindra korsbefruktning, varefter hela avkomman efter enskilda plantor fortsättningsvis odlas som en familj för vidare observation och bibehållande av de bästa familjerna. Även har förädling genom planmässig pedigreeodling och korsning börjats. (Se Förädling.)

Rotfruktsodlingens betyde 1-s e: a. R. kunna lämna större massa av näring än några andra växter. Foderrotfrukter och sockerbetor pläga lämna 5,000—7,500 kg. smältbara näringsämnen pr. ha., foder vallar grönfoder och stråsäd, däremot blott 2,000— 3,500. b. R. lämna, då de skötas rätt, jorden efter sig starkt uppgödslad och rensad från ogräs samt luckrad till det djup, vartill rötterna nedtränga, och deras odling medför därför ökade och säkrare skördar även av efterföljande grödor, c. De bidraga till en god arbetsfördelning, i det att gallring och häckning kan ske på tiden mellan sådd, slåtter och sädesskörd; skörden infaller efter sädesskörden, men kan lätt komma att framskjuta höstplöjningen. Där rotfruktsodling 940

sker i större utsträckning, behöves i regel särskild lejd arbetskraft, vilken kan komma till nytta för sädesskörd och andra brådskande arbeten mellan rotfrukternas sista häckning och deras skörd. För lantbefolkningen medför rotfruktsodlingen rikt arbetstillfälle för kvinnor och barn. d. R. utgöra ett utmärkt kreatursfoder, med hjälp varav även vinter-fodringen kan göras saftig och smaklig för alla djurslag, vilket gynnsamt påverkar tillgodogörandet även av övriga delar av utfodringen. Då r. för att lämna hög avkastning fordra mycket arbete, men detta ej stiger i samma mån som skördemängden, är det av största vikt, att odlingen skötes så, att stor skördemängd erhålles.

Rotfruktsodlingens omfattning, som i viss mån kan tjäna som mått för åkerbrukets och kreatursskötselns ståndpunkt, har under senaste halvsekel starkt ökats.

År Areal ha Procent av åkern Skörd ton ton pr ha

1870 . . . 1900 . . . 1920 . . . 11,380 48,930 I36,752 0.4 1-4 3-6 122,819 1*163,349 4402,773 II 24 33

Odlingens omfattning växlar mycket i olika län. I Malmöhus län intager den f. n. omkring 10 proc, i Kristianstads 7.5, i Hallands, Blekinge och Gottlands län 4—6, i Småland, östergötland och Skaraborgs län omkring 2, i övriga delar av landet söder om Vänern och Dalälven omkring 1 procent och i landet norr om denna gräns än mindre del av åkern. Skördemängden på 1 hektar växlar däremot mindre; av foderrotfrukter var den i medeltal för år 1916 —1920 högst i Malmöhus län 38.7 ton, i Stockholms, Jämtlands och Norbottens län 35—37, i Dalarna 34, i Kristianstads län 33, i övriga Norrland, Uppsala län, öster- och Västergötland mellan 30 och 32.5, i övriga delar av landet 25—30 utom på Gottland med blott 21 ton pr. ha. Härvid är hänsyn dock ej tagen till rötternas hi. vikt, som är lägre, i samma mån rovor utgöra större del av skörden.

Odlingsvärdet av olika rotfruktsslag beror mest av deras halt av torrämne men därjämte även av deras avkastningsförmåga, hållbarhet och mottaglighet för skador och sjukdomar. I södra Sverige, där lång växttid kan påräknas, odlas mest de näringsrikaste sorterna, socker- och foderbetor samt kålrötter, av vilka de senare på styvare jord och under svala och fuktiga somrar kunna tävla med foderbetor, som eljest äro överlägsna i skörd och oftast även i torrämnehalt. I östergötland kunna ännu betor tävla med kål-

rötter men äro nordligare avgjort underlägsna både dessa och rovor, av vilka de förra passa på styvare, de senare på lättare jord. I Norrland bliva rovorna allt mer enarådande, ju

kortare somrarna äro. Morötter äro i allmänhet de övriga underlägsna i skördemängd och odlas företrädesvis på lätt jord. I avseende på skördemängd och fodervärde är stor skillnad mellan olika sorter av samma art. Rovor äro mer utsatta för parasitangrepp och mindre hållbara än övriga slag. Rotens form inverkar även på odlingsvärdet, i det att de korta, grunt växande sorterna ha mindre fordran på matjordens djup och taga mindre arbete vid skörden.

Odling. Rotfrukterna passa i allmänhet bäst för en lucker, djup, lagom fuktig och näringsrik jord, dock med något olika fordringar för olika arter. Sålunda passa kålrötter bättre än övriga slag för den mer utpräglade lerjorden, morötter för en lätt och varm sandmylla och rovor för mull- och torvjord. Styv lera och torr sandjord passa ej för denna odling.

Platsen i växtföljden bör för dessa växter, som under gynnsamma förhållanden kunna lämna större skörd än andra växter, vara den bästa möjliga. Vanligen bruka rotfrukter i södra Sverige följa efter höstsäd, vilken lämnar jorden jämförelsevis lucker, näringsrik och fri från ogräs. Detta medför, att vallen insås i vårsäd, men där detta ej lyckas väl, ss. på den styva leran i Mellansveriges slättbygder, få r. vanligen följa 1—2 år efter vallbrottet, närmast efter vårsäd. Då är jorden vanligen mer utsugen, ogräs-fylld och mindre lucker än i början av omloppet, och desto viktigare är, att jorden genom skumplöjning efter föregående gröda, kreatursgödsling på hösten, bästa möjligaste vårbruk med bibehållen vårmust samt riklig användning av konstgödsel bringas i bästa möjliga skick.

Jorden bör vara höstplöjd, så att bearbetningen på våren må kunna inskränkas så mycket som möjligt och därigenom vårmusten bevaras, vilken så väl behöves för de grunt myllade frönas groning. Sådden bör ske tidigt, för att förlänga växttiden, men i synnerhet för att plantorna må hinna bliva så stora som möjligt, innan angreppen av skadeinsekter — jordloppor m. fl. — komma. Sådden sker alltid i rader, och emedan skördemängden i regel blir störst, när plantorna stå så tätt, att blasten hos de full växt a plantorna fullständigt skyler marken, samt rötternas storlek blir mindre och därmed inom vissa gränser deras torrämnehalt högre vid mindre utrymme mellan plantorna, göres avståndet mellan raderna av smärre rotfruktslag ej större än som behöves för hackningens utförande, d. v. s. där hästhackning skall användas omkring 40 cm./6

S^twXAv-

941

Gödslingen bör giva växterna riklig tillgång på alla växtnäringsämnen i lätt löslig form. Ingen annan gröda betalar en stark gödsling så väl som rotfrukterna. Mängden av de särskilda gödselmedlen bör därför rätta sig efter jordens innehåll av näring och den mängd kreatursgödsel som gives. På mull-och väl multnad torvjord, vilken är jämförelsevis rik på tillgängligt kväve, ligger huvudvikten på fosforsyra och kali, varav 40—60 kg. pr. hektar av vartdera ämnet böra givas, fosforsyran helst i superfosfat. På lerjord fordras framför allt kväve, 30—50 kg. i form av salpeter, jämte superfosfat i nämnda mängder, under det att mindre behov av kali finnes, där ej jorden utarmats på detta ämne genom mycket utsträckt rotfruktsodling. På sandjord behövas alla de tre nämnda ämnena. Superfosfat och kalisalt inbringas i jorden före sådden genom djup harvning, men salpetern delas ofta så, att hälften omedelbart före sådden myllas grunt och hälften gives som övergödsling strax efter gallringen.

Rensning och gallring böra ske tidigt, helst innan plantorna fått mer än 2 örtblad. Genom minskning av plantornas antal minskas vattenförbrukningen, d v. s. jordens uttorkning, och ju förr plantorna friställas, desto kraftigare utvecklas de, under det att tätt stående plantor »ränna» och bliva gängliga, vilket fel de ej sedan fullt växa från. Varje veckas uppskov med hackningen medför betydlig minskning av skördemängden. Faran för härjning av jordloppor kan dock vara ett skäl att uppskjuta gallringen något av r., som äro begärliga för dessa insekter. Under hela sommaren hålles jorden fri från ogräs och lucker i ytan genom hackningar, varav en sker, så snart plantraderna tydligt synas, en efter gallringen samt sedan efter behov en eller flera, tills blastens utväxande hindrar detta arbete. Den första hackningen bör ske helt .grunt, den andra 8—10 cm. djupt, båda med knivformiga skär, och de följande allt djupare med billformiga skär. Genom skyddshjul på hästhackan skyddas de späda plantorna från att överhöljas av jord.

Skörden bör ej företagas förr, än avsättningen av reservnäringen i rötterna avslutats, vilket visar sig genom att bladen börja gulna. Sedan avtager blastmängden, och rötternas tillväxt består blott i ökad vattenhalt. Tidigare skörd av blast minskar näringsupptagandet och skördemängden av torrämne. Skörden bör vara fullbordad, innan starkare frost inträder. Råka r. att frysa medan de stå i jorden, böra de lämnas orörda, tills de åter tinat upp, då de vanligen bliva oskadade. Hotar frost de upptagna rötterna, innan de hunnit inläggas till vinterförvaring, hopläggas de i högar och täckas väl med blast. Frost-skadade rotfrukter inläggas ej med de oskadade, utan vad som ej hinner genast uppfodras,

instampas omedelbart tillsammans med blast till surfoder. (Se Pressfoder.) Skörden sker vanligen för hand men kan beträffande grunt växande rötter, ss. kålrot, utföras med rotfrukts-upptagningsmaskin (se d. o.), varigenom stor arbetsbesparing vinnes. Vid skörden bör blasten, som har omkring 2/3 så högt fodervärde som rötterna, tillvaratagas så fullständigt som möjligt till direkt utfodring och till surfoderberedning. (Se Blast.) Härvid söker man hålla blasten så fri som möjligt från jord. Skämd och smutsig blast lämnas jämnt spridd kvar på fältet till jordens gods1 ing. Om rotfrukters förvaring, se Förvaring, 3, Stuka.

Fröodling. I äldre tid odlade oftast varje jordbrukare själv frö till sin rotfruktsodling, men med dennas ökning, varvid utländska förbättrade sorter kommo till användning, följde även ökad införsel av frö från utlandet, först i synnerhet rovfrö från Skottland och, sedan betodlingen ökats, detta frö till större delen från Tyskland. På 1860-talet uppgick den årliga införseln till omkring 70,000 kg., men den hade år 1914 stegrats till nära 3 millioner kg. Under tiden hade emellertid även den inhemska fröproduktionen stegrats, och, antagligen under påverkan av den i Danmark starkt uppblomstrande på tävlan mellan olika stammar grundade fröodlingen, tog omkring sekelskiftet rotfruktsfröodlingen stark fart i Skåne. Denna odling utfördes till större delen som kontraktsodling åt Weibulls utsädesfirma i Landskrona och Utsädesbolaget i Svalöv samt, för sockerbetsfröets vidkommande, åt Sv. Sockerfabriks a. b. Den inhemska skörden av rotfruktsfrö år 1914 uppskattades till 80,000 kg. rov-, 20,000 kg. kålrots-, 10,000 kg. morots-, 100,000 kg. foderbets-och nära 200,000 kg. sockerbetsfrö. Vid fröodling är av största vikt, att utsädet är av god stam. Man skiljer dock härvid på odling av stamfrö och bruksfrö. Det förra sker hos förädlarna under årligen upprepat urval av frörötterna, som således alltid måste vara fullt utvuxna. Bruksfrö odlas även vid det vanliga jordbruket, och därvid bör utsädet alltid utgöras av nyanskaffat stamfrö, för att förekomma urartning, men i allmänhet utan undersökning och urval av frörötterna, vilket skulle medföra för stor kostnad. Urvalet av frörötter vid stamfröodling börjar redan på fältet vid rotskörden, i det att endast fullt utvecklade, typiska rötter undantagas till moderrötter för stamfrö. Dessa jordslås i stukor med rötterna i upprätt ställning och skilda genom lös jord. Under vintern underkastas dessa utvalda undersökning på sin torrämnehalt, vanligen genom prövning av roten eller ur denna uttagna 2—3 proppar i en saltlösning av sådan styrka, att de rötter, som hava tillfredsställande egentlig vikt, sjunka i lösningen. Av sockerbetor provas rötterna först på sin egentliga vikt och de, som därvid942

visat sig tillfredsställande, sedan på sockerhalt, varpå de i allo bästa uttagas för stammens bibehållande och ytterligare förbättring.

Fröodlingen bör ske blott på lätt jord, som är i hög växtkraft, men första året, då frörötterna frambringas, bör jorden icke få stark kvävegödsling, utan helst ingen eller blott mindre mängd kreatursgödsel på hösten samt högst 200 kg. chilesalpeter under vår och sommar. Däremot gives stark gödsling med superfosfat och, där så behöves, kalisalt. Andra året, då blomning och frösättning skall ske, gives stark gödsling med kväve åt frörötterna. Då fröavkastningen under sådana förhållanden ej behöver bliva mindre på smärre än på stora frörötter, så utväljas mindre rötter till fröodling, och dessa odlas därför med mindre utrymme pr planta. De till fröodling avsedda rötterna skötas och förvaras över vintern ss. vanliga rötter och utplanteras på våren. Bruks-eller handelsfrö, vilket odlas utan urval av rötterna, odlas. numera för ytterligare besparing av utrymme och arbete till större delen på s. k. sticklingsrötter. Sådden sker då först i augusti och med ej större radavstånd, än som behöves för hackningens utförande. Rötterna böra tack vare jordens goda beredning och rikliga gödsling utvecklas kraftigt men nå på hösten tjockleken blott av ett finger eller ett hönsägg. På hösten lämnas plantorna orörda i jorden, om sorten tål vinterkölden, eljest upptagas de och förvaras i stack. Sticklingodling användes dock ej vid odling av stamfrö, vilket bör tagas efter noga utvalda rötter, utan blott för skörd av bruksfrö. Utsättningen av frörötter, som förvarats över vintern, sker för hand i räta rader, helst i kors, så att man kan köra med hästhacka mellan dem i två riktningar. Skörden av fröstjälkarna måste, för att undvika förlust genom spillning, noga avpassas efter mognaden och utföras med stor försiktighet. De avskurna fröstjälkarna få stå hopsatta på fältet att eftermogna och torka, men vanligen behöves ytterligare torkning av det tröskade fröet av betor och morötter i torkapparat.

Skötsel av r. kräver mycket arbete men kan till största delen utföras av kvinnor och barn och utlämnas därför oftast på ackord, av sockerbetor, där odlingen har större omfattning, vanligen så, att gallring, rensning och upptagning lämnas mot betalning i ett för allt.

Om arbetsmängd vid rotfrukters skötsel och skörd se Arbetsmängd.

Sockerbetors skötsel och skörd utlämnas vanligen på ackord i Skåne efter visst pris pr. tunnland, varvid 36 % plägar betalas för skötseln och 64 % för skörden, en proportion som är oriktig,, om ej skörden blir synnerligen svår, men som motiveras av nödvändigheten att hava säkerhet för att hela ackordet, även skörden, fullföljes.

Fodervärde. Rotfrukters vattenhalt växlar efter arten och sorten, från lägst omkring 75 % hos sockerbetor och högst omkring 93 % hos vita rovor, men är även olika hos olika stammar av samma sort, varför det är av vikt att skaffa frö av torrämnerik stam, samt är större hos stora än hos smärre rötter vid samma mognad. Torrämnets sammansättning är ganska lika hos olika slag av foderrotfrukter. Huvudmassan är kvävefria extraktämnen, som pläga utgöra 65—85 % av torrämnet, och utgöres hos sockerbetor till omkring 3/.t, hos morötter och foderbetor till mer än hälften och hos kålrötter och rovor omkring 1/1Q av socker. Proteinhalten uppgår till 5—11 % av torrämnet och omkring 1 % av rotvikten och utgöres till 1/2—2/3 av ami-der. Även växttråd och askhalten är låg, omkring 1 % av rot vikten.

Rotfrukters proc. medelsammansättning.

Sockerbetor . . Fodersockerbetor Eckendorffer » Barres » Morötter .... Kålrötter ... |Rovor..... Torrämne Aska Smältbara 8 C/q il a> B p*

> C/q Cfq öl E3 * < p: & po Cu 25 II 12 13 12 9 0.7 I.o I.o I.o I.o 0.9 0.8 o-5 0.5 0.4 0.4 0.5 0.5 0.4 0.7 0.7 0.6 0.6 0.4 0.5 0.5 O.I O.I O.I O.I O.I O.I O.I 2O.3 IO.o !:? 5.4 o-5 0.7 0.7 0.7 0.7 0.8 0.7 25.2 13-5 IO.3 II.5 I2.I II.3 8.0

Alla r. hava hög smältbarhet, och då torrämnets sammansättning är mycket likartat, står fodervärdet i nära förhållande till proc. torrämne, och för såväl nötkreatur som svin och hästar har 1.1 kg. rotfruktstorrämne visat sig motsvara 1 foderenhet. • R. äro ett synnerligen begärligt och hälsosamt foder för alla husdjursslag, och mängderna i utfodringen begränsas huvudsakligen av behovet att genom andra fodermedel giva foderransonen ett tillräckligt närings- och isynnerhet äggviteinnehåll. Sålunda kunna gödd jur av nötboskap förtära ända till 50—65 kg., gödfår om 50—60 kg. 1. v. 5—6 kg. foderbetor pr. dag; i mjölkkors utfodring äro rotfrukter särskilt av värde som mjölkdrivande, men kornas större behov av äggvita gör det nödvändigt att inskränka rotfruktsgivan, för att djuret skall kunna upptaga det behövliga tillskottet av äggvitevikt foder; mjölkkor på 500 kg. lev. v. få intill 35—45 kg. foderrotfrukter. För svinen måste rotfruktsgivan inskränkas på grund av deras mindre rymliga mage och tarmar, så att de av okokta rotfrukter ej böra få mer än motsvarande 1/5—1/6 av foderransonens näringsvärde, eller 5—6 kg.

ioo kg. = f enh. I

Växttråd

g I Extr. rg ämnen I

1 Fett

Amid. 1 Äggv. Aska j

Torrämne |943

pr. dag och stort djur, men torrämnerika eller kokta rötter kunna givas i mängder motsvarande V3—1/i av fodrets värde.

Endast åt svinen kokas r., och detta brukas huvudsakligen med kålrötter. Då så ej sker, sönderskäras de till tunna skivor; åt övriga djur givas de oftast hela.

Sönderskärning eller mosning användes för att underlätta blandningar av r. med hackelse och kan även underlätta tuggningen men har ingen inverkan på smältbarheten. Söndermosning har därför intet företräde framför skärning och förekommer därför nu föga. Även skärning begagnas mindre än förr och huvudsakligen åt smärre djur, under det att fullvuxna nötkreatur och hästar oftare få förtära r. hela.

På grund av rotfrukternas låga halt av kalk och fosforsyra kan en stark rotfruktsutfodring, särskilt vid brist på gott hö, göra tillskott av foderfosfat (se d. o.) eller krita nödvändigt.

Om rotfruktsblasts värde och användning till foder se Blast.

Rotfruktsgödning, beteckning för biandgödsel, bestående av ammoniak, superfosfat och kalisalt. Betecknar även kaliammoniak-superfosfat. Jfr. Blandgödsel.

Rotfruktsröta, svampsjukdom, som angriper dels växande plantor av rovor, kålrötter, olika slag av kål, morötter (särskilt fröstockar av dessa växter), ärter, bönor, gurkor, potatis, jordärtskockor m. fl., dels lagrade rotfrukten framför allt morötter. Orsaken är Sclerotinia sclerotiorum (Lib.) Bref., vars mycel genomtränger växtdelar och på ytan av dem eller i hålrum inuti dem bildar s. k. vilknölar eller sklerotier av växlande, intill en valnötskärnas storlek. I början vita, bli sklerotierna senare svarta. De angripna växtdelarna, oftast de nedersta stamdelarna, synas vattendränkta och kännas vid beröring slemmiga eller feta. Plantorna börja sloka med bladen och vissna ned. Genom i jorden kvarliggande sklerotier hålles svampen vid liv år från år. Sklerotier kunna lätt spridas med frö från sjuka plantor, då de ofta bildas i det inre av baljor och skidor. Under lämpliga förhållanden (stark fuktighet) utväxa från sklerotierna trumpetformade fruktkroppar, som i trumpetens inre bilda sporsäckar. Genom sår, bladärr och vissna, vid plantan kvarhängande blad intränger svampen i värdväxten. I förvaringsrum kan svampens mycel direkt växa över från den ena rotfrukten till den andra. — Till bekämpande av denna sjukdom bör sörjas för god dränering, att beståndet icke blir alltför tätt och att icke alltför mycket kvävegödning tillföres. Man bör bränna eller på riskfri plats nedgräva sjuka växtdelar. Angripna rotfrukter frånskiljas omsorgsfullt före inläggningen till vinterförvaring. Stukor böra ej läggas på plats, där sjukdomen förekommit.

Krypbönor, gurkor o. d. böra under fuktiga år genom lämpliga anordningar hållas upplyfta över marken. Frö bör ej tagas från sjuka plantor. — Se även Stjälkmögel. Th. Lfs.

Rotfruktsskärningsmaskin. För sönderskärning eller mosning av rotfrukter finnas maskiner konstruerade, vilka pläga utgöras av en inmatningstratt med sned botten och en vid dess sida eller botten roterande skärapparat. Tratten bör helst hava genombrutna sidor, genom vilka vid rotfrukterna häftande jord kan utfalla. I maskiner för skärning av skivor eller strimlor består skärapparaten vanligen av en på en vågrät axel anbragt lodrätt stående rund skiva L hjul, besatt med radiellt ställda knivar, som vid hjulets kringvridning skära intill den öppna bakväggen av tratten. För skärning av skivor hava knivarna en jämn egg, som något litet utskjuter utanför hjulets plan. Strimlor skäras antingen med knivar med tandad egg eller ock med 2 olika efter varandra följande knivar, av vilka den ena medels korta tänder, som stå vinkelrätt mot hjulets plan, göra snitt i rotfrukten, varefter den följande i hjulets plan stående kniven lösskär strimlorna. Skivornas tjocklek kan regleras genom förändring av knivarnas ställning. För mosning eller raspning- av rotfrukterna äro knivarna eller hjulets hela slutna yta besatta med låga tänder. Även förekommer, att skärapparaten utgöres av en mot trattens öppna botten roterande trumma med längsgående enkla knivar (jfr. Hackelsemaskin) eller med sin slutna yta besatt med tänder eller vinkelböjda knivar. Även förekomma r. med kägelformig skärapparat. Maskiner med cylindrisk eller konisk skärapparat uppgivas hava större avverkningsförmåga än de med knivskiva.

Planet Junior rotfruktssåningsmaskin.

Rotfruktssåningsmaskin. Rotfruktsfrö sås i det större jordbruket mestadels med vanliga radsåningsmaskiner eller för rotfruktsfrösådd särskilt avsedda maskiner, vilka i huvud-944

s ak likna dessa. För odling i smått finnes åtskilliga väsentligen annorlunda byggda maskiner eller apparater, vanligen för sådd av blott i rad. En sådan är den rätt allmänt använda Planet Juniors, som består av ett ställ, liknande det till samma firmas skjuthackor hörande (se Hacka), och en sålåda, ur vilken fröet genom en reglerbar öppning i bottnen faller ned i en av en bill uppdragen såfåra, som igenmakas av 2 tillstry käre järn, varefter jorden till tryckes genom en bakom dessa anbragt vält. En än enklare r. är den av Överums bruk tillverkade rovfrösåningsmaskin, vilken består av en linsformig bleck-kapsel, vari fröet inlägges, och vid vars rotation det utfaller genom hål anbragta i kapselns rand. Hålens storlek och därmed utmatningsmängden regleras genom förskjutning av ett omgivande med motsvarande hål försett bleckband, så att hålen till större eller mindre del eller helt motsvara varandra. Framför kapseln sitter i stället en liten bill och bakom en vält. G. Janssons såningskäpp består av en rörformig fröbehållare, ur vars nedre del fröt utmatas med borstar och nedfaller i en fåra, som upptages av två vid behållarens nedre del fästa, framåt hoplöpande skivor, som rotera, då apparaten skjutes framåt. Dessa båda senare såningsapparater äro användbara endast för småkornigt runt frö, ss. rov- och kålrotsfrö.

Rotfruktsupptagningsmaskin. I försöken att ersätta det dyrbara handarbetet vid rotfrukters upptagning har man beträffande betor och andra till större delen i jorden växande rötter ej hunnit längre än till maskiner, som blott lossa, men ej upptaga och avblasta rötterna. Dessa s. k. betlyftare 1. bet-lo s s a r e arbeta i jorden med 1 eller vanligen 2 billar, som i senare fallet tillsammans bilda en gaffel och som med sina något ned- och utåtböjda spetsar omfatta rötterna och lyfta dem, så att de lossas från jorden, varefter de upptagas för hand. Enradiga betlossare kunna dragas av 2 hästar, men 2-radiga kräva 2 par. Vid försök medhanns med de förra omkring 0.15, med de senare 0.20 ha. i timmen. Då dessa maskiner sönderköra jorden, så att bortkörningen av rötterna, särdeles i regnigt väder, kan mycket försvåras, och då arbetsbesparingen är obetydlig, hava de icke vunnit någon avsevärd användning i Sverige.

För upptagning av korta, ytligt växande rotfrukter ss. kålrötter och runda rovor, finnes r., som både fullständigt upptaga och avblasta rötterna. Mest använda i Sverige äro 2 danska maskiner, Morsö och Buchtrup, avsedda för 2 rader; de kunna inställas till olika djup och för olika radavstånd. Maskinen bör lämna rotfrukterna liggande i rader på marken och blasten i andra rader emellan de upptagna rotraderna. Under gynnsamma förhållanden medhinnes 1.5—2 hektar med 2-

radsmaskin dragen av 2 hästar, hälften med 1-radsmaskin för 1 häst.

Rotmask. Se Knäppare.

Rots (snip) och spring orm (hud-rots) är en smittsam, kroniskt förlöpande sjukdom, som företrädesvis angriper djur av hästsläktet, men även kan överföras på andra djur, såsom hundar och kattor, och även på människor. Sjukdomen är känd sedan äldsta tider och påvisades redan av Vegetius 400 år f. Kr., men först i 17—i8:e århundradet kom den att betraktas såsom en verkligt infektiös sjukdom. Rotsbacillen, som genom exakta djurförsök (1886) fastställdes såsom den rätta orsaken till rots, påvisades först af Löffler och Schutz

1882.

Symptom: Flytning oftast endast från ena men stundom även från båda näsborrarna av ett från början gråaktigt slem, sedermera uppblandat med klumpar av ett gult eller grönaktigt, klibbigt var, som delvis intorkar omkring näsborrarna. På nässlemhinnan iakttages dels små gråvita, hampfröstora knölar, dels större och mindre rötsår med späckig botten och upphöjda, oregelbundna kanter, dels även st j ärnf ormiga ärr efter rötsårens läkning och i käftgropen hårda, oömma ansvällningar av lymfkörtlarna samt dessutom hosta, småningom besvärad andning och stark avmagring. Vid springorm eller hudrots förekomma slingrande, strängformiga svulster i och under huden, på vilka uppstå bölder, som öppna sig och efterlämna kraterformiga rötsår, som sällan läkas.

Sjukdomen har ett långsamt förlopp och kan vara från några månader till över ett år, och utgången är alltid dödlig. Smittämnet förekommer företrädesvis i näsflödet och varet från hudsåren och överföres vanligen genom foder och dricksvatten, som förorenats av rotssjuka djur, eller genom föremål såsom grimmor, seldon, rykt borstar m. m., som varit i beröring med sådana. Rotsbacillen är föga t motståndskraftig mot yttre inflytanden, men kan dock bibehålla sin virulens även utom djurkroppen i fuktigt tillstånd 15—30 dagar och såsom intorkad i 1—2 veckor eller högst 3 månader. Av desinfektionsmedel förstöres den lätt, nämligen av 3—5 % karbolsyrelösning eller 1 % kaliumpermanganat-lösning på 5 min., av sublimatlösning, 1:5,000, på 2 min. och av salvarsanlösning, 1:4000, redan inom 1 minut.

Då sjukdomen är obotlig, förekommer ingen behandling, men till förekommande av smittans spridning är det av vikt, att sjukdomen så fort som möjligt upptäckes, och som diagnostiska metoder användas numera dels den s. k. mallein-reaktionen, dels serodiagnosen. Mallein, som först framställdes av Hellman i S:t Petersburg (1890) och Kalning i Dorpat, utgöres av de i rotsbacillkulturer bildade toxinerna och framkallar vid insprutning un- 945

der huden hos rotssjuka hästar en efter 4—8 timmar börjande och intill 14—16 tim. tilltagande temperaturstegring, som anses med säkerhet utvisa förekomsten av rots. Av sero-diagnoserna anses den av SchÜck och Schubert påvisade komplementbindningsmetoden såsom den säkraste.

Vid utbrott av rots inom Sverige är nedslagning av de angripna djuren föreskriven, så snart sjukdomen med säkerhet fastställts.

E. N—m.

Rotskott, egentligen skott, som utskjuta från rötter, men i dagligt tal räknas härtill även skott;, som utskjuta från underjordiska stamdelar. Bildning av r. eller uppslag är hos åtskilliga växtarter ett viktigt sätt för förökning. Så uppkomma nya stånd av uppskjutande r. hos åtskilliga träd, ss. poppel-arter, asp, surkörs, plommonträd, och likaså föröka sig åkertistel, hästhov, ryssgubbe genom r., kvickrot, mjölktistel m. fl. genom skott från rotstockar. R. användas i stor utsträckning för förökning av träd och buskar, men å andra sidan vållar vissa träds benägenhet att uppskjuta r. stor olägenhet. Efter avverkning av dylika träd plägar denna skott-alstring starkt framträda, och för att förekomma detta böra träden, några år innan de skola fällas, ringbarkas, d. v. s. barken avskalas i en ring intill veden. Då härigenom den beredda näringsströmmen, som går genom stammens bastdel, hindras att nå de nedanför ringen befintliga delarna, uttömmes roten på reservnäring och förlorar förmågan att utskjuta r.

Rotstock kallas en underjordisk stam; den bär till skillnad från rötter lämningar av bladslidor eller ärr efter avfallna blad. Jfr Reservnäring.

Rotuppslag. Se Rotskott.

Rotyxa, rothacka. Se Hacka.

Röva, Brassica rapa L. var rapifera, tillhörande de korsblommiga växternas familj, Crucifene, skiljer sig från den närstående kålroten (se d. o.) genom att bladen, åtminstone hos de späda plantorna, äro håriga och rent gröna; fröna äro rödbruna med en 1,000-korn-vikt ej över 2 g.

Såväl vitköttiga som gulköttiga sorter finnas, och formen är mycket växlande: flata, runda, päron- och tappformiga. R. var en urgammal kulturväxt hos såväl greker och romare som slaver, germaner och kelter, dock, som det antages, blott vitköttig r., under det att den gulköttiga tros vara uppkommen i senare tid, antagligen genom korsning med kålrot. I de skandinaviska länderna odlades r., antagligen små, vitköttiga, redan under hednatid. I senare tid hava följande sorter varit i odling i Sverige:

1. Vitköttiga med 7—9 % torrämnehalt: Stubb rov a, liten, snabbvuxen, så att den hinner full utveckling vid sådd i stubben

efter grönfoder eller tidig sädesskörd. De förr som första gröda å svedjeland vanliga platta svedj erovorna (tallriksrovor) odlas knappt mer i Sverige, och andra hithörande tyska sorter odlas endast sällan och blott som grönfoderrovor, d. v. s. till utfodring med blasten.

östersundom, en halvlång, snabbvuxen, med röd topp, härstammar från en skotsk sort, red top tankar d, till Sverige införd från Finland. Är tämligen små-vuxen, med liten blast, låg torrämnehalt och besk i smaken, men har blivit rätt mycket odlad på grund av sin tidiga mognad och rätt goda hållbarhet.

Vit pommersk, white globe, nästan klotrund, mycket snabbvuxen och stor, men lös i köttet och föga hållbar, mycket blastrik, söt. Förtjänar odlas blott till utfodring som grönfoderrova under hösten före den egentliga rotfruktsskörden.

Gråsten, greystone, en engelsk över Danmark hitkommen rund, något tillplattad sort med rödgrå topp och rik blast. Odlas som föregående men är hållbarare.

2. Gu lköttiga, torrämnehalt 8—10 %.

Bortfelder, långsträckt toppformig, vit, med vanligen grön topp, växer högt över jord men är dock rätt djuprotad, och då den är tämligen skör, går den lätt av vid upptagning. Mycket hållbar. Härstammar från Nordtyskland men har ytterligare förädlats i Danmark och Sverige.

Sekel, centenary yellow, en skotsk rund, något plattad sort, med gröngrå nätådrig topp och liten blast. Är snabbvuxen, lös i köttet med låg torrämnehalt och är föga hållbar. Bör odlas blott för uppfodring under höst och förvinter.

Dales hybrid, en skotsk, rund sort med grön topp, grundrotad och lätt att skörda, hög torrämnehalt (intill 11 %) och rätt hållbar.

Jordmån. R. går bra till på all jord men har i södra och mellersta Sverige sin plats egentligen på mull- och torvjord; i Norrland har den på grund av sin snabba växt företräde framför andra rotfrukter.

Odlingen sker på samma sätt som av kålrot (se d. o.), men snabb vuxna vitköttiga sorter sås stundom så sent som efter midsommar, varigenom vinnes, att de bliva mindre utsatta för angrepp av jordloppor och mindre svampiga. Emedan fröet är mindre än av kålrot, användes mindre mängd, vanligen 5—7 kg. pr. ha. Skördemängden av storvuxna sorter växlar mellan 50 och 100 ton pr. hektar, blastskörden, då r. skördas mogen, då redan en del blast nedvissnat, knappt över 1/10 och av den blastfattiga östersundom blott 1/20 av rotskörden.

Om fröodling gäller vad därom anförts om kålrotsfröodling, men sådd till sticklingrovor sker senare, i augusti.946

Skador och sjukdomar. R. angripes av samma insekter och parasitsvampar som kålrot (se d. o.).

Fodervärde. Rovorna hava till följd av sin lägre torrämnehalt mindre fodervärde än övriga rotfrukter, synnerligen som en procentiskt högre halt av växttråd antyder en något lägre smältbarhet. Därtill kommer deras egenskap att lätt meddela sin skarpa smak och lukt åt mjölken (jfr Kålrot). Till följd härav givas rovor företrädesvis åt nötboskap, vars rymliga matsmältningskanal bäst kan mottaga det skrymmande fodret, men vid utfodring åt mjölkkor iakttages samma försiktighet, som är nämnd under kålrot. För svinen, som hava trång matsmältningskanal, passa de mindre och böra åt dessa djur helst givas kokta.

Rovdrift betecknar ett jordbruk, vid vilket jordens näringsinnehåll ej underhålles genom gödsling, utan skördarna vinnas genom fortgående utsugning av jorden. Härmed följer minskning av skördarna, vilken till en början är hastig, men sedan det lättlösliga näringsförrådet bortförts, sker nedgången i skördemängd mycket långsamt. Då odlingskostnaderna ej avtaga i samma mån som skördemängden, kan r. löna sig endast så länge jordens lätt tillgängliga näringsförråd (den jungfruliga jordens bördighet) är tillräcklig för frambringande av medelstora skördar, men blir sedan alltid förlustbringande.

Rovfjäril. Se Kålfjärilar.

Rovflugor. Se Tvåvingar.

Rovfrösåningsmaskin. Se Rotfruktssånings-maskin.

Rovfåglar. Se Falk, Fiskgjuse, Glada, Hök, Kärrhök, Ugglor, Vrak, Örn.

Rovsmak. Se Mjölk: Mjölkfel.

Roxne. Se Fräken.

Rubus. Se Björnbär, Hallon, Hjortron, Åkerbär.

Ruchadlo, en från tjecker och andra slaviska folkslag härrörande plogform med mycket brant, spadliknande vändskiva. Jfr Plog.

Ruda, Carassius vulgaris Nilss., en karpfisk (fam. Cypvinidœ), som står karpen ganska nära men skiljes från denne bl. a. genom högre och kortare kroppsform samt saknad av skäggtömmar vid munnen. Sidornas färg skiftar vanligen i mässingsgult, fenornas något i rött. Man brukar skilja på 2 former: S j ö r u d a n, som i vissa vatten skall kunna nå en vikt av ända till 3.5 kg., förekommer i sjöar spridd över hela landet upp till norra Hälsingland, men saknas på många håll inom detta område. Hon trives bäst i grunda vegetationsrika sjöar. Leker i slutet av maj och i juni. D a m m r u-dan förekommer i dammar och smärre sjöar upp till Norrbottens lågland, dit hon troligtvis införts av människan. Köttet av större sjörudor är medelmåttigt, av dammrudor dy-

smakande. Som matfisk hava de ringa betydelse. H. N.

Rudbeckia. Se Guldbollar.

Ruggning, fåglars årliga fjäderfällning, som inträffar under eftersommaren, medför trots upphörd äggläggning ökat behov av äggviterik näring för de nya fjädrarnas bildning samt kraftnedsättning och ömtålighet för yttre inflytelser, om detta behov ej fylles. Se Höns: Utfodring.

Rullskikt. Se Mur.

Rullvivel, si. Rhynchites, små bredryggade skalbaggar med långt snabellikt utdraget huvud, av vilka flera ha för vana att hoprulla blad på lövträd för att däri avlägga ä,gg. Ej sällsynt är päronrullviveln, Rh. betuleti F., som hoprullar ett flertal päronblad till en cigarettstor rulle. I denna läggas ägg, varefter bladskaften helt eller delvis avbitas, så att bladrullen torkar och erbjuder larverna passande föda. En annan vanlig art, Rh. betulœ L., hoprullar strutlikt yttre hälften av björkblad, sedan de uppskurits till mittnerven. Arr terna göra sällan synnerlig skada. A. T—n.

Rumex. Se Syra, 2.

Rumpning. Se Flottning.

Rundmaskar, nematoder, mikroskopiskt små, trådsmala maskar, vilka allmänt träffas bland eller i för multnande växtdelar eller i jorden. Vissa av dem äga ett sylformigt redskap i munnen, med vars hjälp de kunna sön-dersticka och intränga även i levande växt-vävnader. De äro ofta mycket betydelsefulla skadedjur. Bestämningen av de olika arterna är mycket svår. Med ett mikroskop, vilket förstorar några hundra gånger, kan närvaron av dessa parasiter ofta lätt påvisas. Den misstänkta växtvävnaden, som vid ett angrepp snart inträder i förruttnelse, öppnas med en spetsig kniv, varefter man avskrapar något av den inre vävnaden och lägger den i en droppe vatten mellan ett s. k. objekt- och ett täckglas. Nematoderna, som äro nästan genomskinliga, uppenbara sig snart och simma under ormlika rörelser kring i vattnet. Ofta finnas tillsammans med de parasitiskt levande arterna även saprofyter, d. v. s. sådana som inkommit sekundärt i den multnande vävnaden. Dessa sakna alltid den ovannämnda muntaggen. Hanarna äro mindre än honorna samt ofta i bakändan krokiga. Honorna fortplanta sig ofta utan föregående befruktning. En hona kan giva upphov till en oerhört stor avkomma. Bland de arter, som uppträda härjande i vårt land, må följande nämnas: Stj älkålen, Tylenchus devastatrix Kuhn, lever företrädesvis på klöver och uppehåller sig huvudsakligen i de över marken befintliga delarna, särskilt i stjälken. Invandra från den omgivande jorden, där de även i brist på lämpliga näringsväxter mycket lång tid kunna hålla sig vid liv. En infekterad klövermark blir med åren »klövertrött», d. v. s. klöver angripes allt starkare947

och starkare med åren, slutligen bli plantorna förkrympta och gå ut. V e t e å 1 e n, T. tritici Duj., har några få gånger iakttagits hos oss. Djuren vandra in i kornen, som bli runda, bruna och hårda, erinrande om pepparkorn. Havreålen, Heterodera Schachti Schmidt, angriper alla stråsädesslag, men helst havre. Samma art, ehuru som man förmodar en särskild ras, angriper betor. Nematodlarverna intränga i rötterna, där honorna efter befruktningen svälla så starkt, att rottrådarnas barklager sprängas och djuren bli synliga. De nå småningom ett halvt knappnålshuvuds storlek samt äro vita och citronformade. De synas alltså lätt för blotta ögat. Angripna sädesplantor få ett abnormt rikt rotsystem, och småningom bli deras o van jordiska delar tynande, stråna bli korta och blomställningen mager. Betplantorna bli vid starkt angrepp små vuxna, och oftast sloka och vissna bladen. Nematoderna bekämpas genom att växtföljden ändras så, att de under flera år å rad sakna lämplig värd växt art. God växtkraft i jorden och gott utsäde giver plantorna en viss motståndskraft. Då angrepp befaras eller konstaterats, bör jordbrukaren hänvända sig till sakkunniga personer (t. ex. Centralanstaltens entomolog, avdelning) om råd. A. T—n.

Runga, Rungbalk. Se Vagn.

Runmärke. Se Smörprovning.

Ruppelslog, norrländsk beteckning för slåttermark i snårskog.

Russula. Se Krämla.

Rustbädd. Se Grundförstärkning.

Ruta, ytmått för åtskilliga betingsarbeten, ss. nyodling, rotfrukters skötsel och upptagning m. m.; räknades av gammalt till 10 famnar i kvadrat = 3,600 kv.f. = 1/16 tld, ungefär 1/32 hektar.

Rutsådd. Se Skogsodling.

Ruvning. Se Höns.

Rybs. Se Raps.

Ry99« I- R- nos däggdjuren har till underlag länd- och flertalet av bröstkotorna; den gränsar framåt till manken och en lodrät linje från bakre skulderbladsvinkeln och bakåt till en linje mellan de yttre höftknölarna. (Se Häst, fig.) Ryggen bör vara stark, så att den kan bära upp bukinälvorna utan att sänkas eller på annat sätt ändra form. En rak r. betraktas därför alltid som en förtjänst. Ryggens styrka beror mest på den bakre delen, länden (sed.o.), som är det svagaste partiet. En något större längd på den främre delen, bröstportionen, betyder däremot mindre, emedan ryggen där är starkare, dels genom att underlaget, bröstkotorna, äro kortare med längre tornutskott, som ligga tätare intill varandra och fastare sammanbindas än i landen, dels emedan ryggen här understödes av revbenen. De vanligaste avvikelserna från den raka ryggen äro att ryggen är böjd nedåt, svankrygg, eller uppåt, å s n e- eller

k'a r p r y g g. Det förra beror oftast på en lång, smal, muskelfattig r. och är därför alltid hos hästar att betrakta som ett väsentligt fel. Hos nötkreatur förekommer det oftast hos äldre, utpräglade mjölkkor, beroende dels på det tunga, ofta vattenhaltiga foder, som användes för mjölkdjur, och fostrets tyngd vid upprepad dräktighet, dels på den för mjölktypen utmärkande långa ryggen och svagt utvecklade muskulaturen. Hos unga djur är svankrygg alltid ett fel, som oftast tyder på för svag utfodring och bristande rörelse under uppväxten och därför vanligen åtföljes av svagt bröst och högbenthet, som ytterligare förvärrar felet. Även hos tjurar är svankrygg ett allvarligt fel, då den alltid visar, att ryggen saknar den kraft och spänstighet, som fordras för att tjuren ej skall bliva för tung och ovig vid betäckningen. Hos ungdjur kan svankrygg framkallas av högt sittande foder krubbor eller häckar, i det att ryggen genom halsens starka resning sjunker ned, vilket lätt blir bestående, då ryggkotorna ännu ej vunnit tillräcklig stadga utan kunna anpassa sin form efter ryggens sänkning. Bästa medlet mot en begynnande sänkning av ryggen är betning eller att låta djuren äta sitt foder från golvet.

Karprygg består i en uppåtböjning av ryggraden i ländtrakten, vanligen beroende på en för tidig användning i strängt arbete, innan ryggen vunnit tillräcklig stadga. Den medför alltid en viss stelhet i rörelserna och svårighet att få bakbenen tillräckligt in under kroppen och därav följande kort steg. Åsnerygg utmärkes därav att uppåtböjningen beror blott på höga tornutskott på ländkotorna, vilket är ett skönhetsfel men i regel angiver en stark rygg. E. N—m.

2. Tegrygg. Se Tegläggning.

Ryggbyggnad. Se Bevattning: 2. översilning.

Ryggmärg är den strängformiga del av det centrala nervsystemet, som ligger innesluten i den av kotorna i ryggraden bildade ryggmärgskanalen (se Skelett) och genom förlängda märgen står i förbindelse med hjärnan. Från ryggmärgen utgår en mängd nerver (se d. o.), och genom densamma förmedlas sambandet mellan dem och hjärnan. E. N—m.

Ryggning, den översta avslutade delen av taktäckningen, bör utföras med särskild omsorg, emedan den är mest utsatt för skada och för vattnets inträngande. Se Tak.

Ryggrad. Se Skelett.

Ryggås, kroppas, den på gavelspetsar-, na vilande ås eller stock, som, då takstolar ej begagnas, utgör övre fästet för taksparrarna. Se Tak.

Rykt, ryktning. Se Hudvård.

Ryss, kolryss. Se Kolning.

Ryssgubbe, hundrättika, .lång-., röva, ryssrova, Bunias orientalis L., en från Ryssland härstammande korsblommig; ört, fam. Cvuci†erœ, utmärkt av en .mycket-,948

stark och djupgående pålrot, meterhög stjälk med lansettlika, nedtill flikiga, något håriga blad samt en rikt förgrenad klase av gula blommor och knottriga, nötliknande skidor. R. uppgives hava införts med råg på 1700-talet och förekommer numera rätt allmänt i mellersta och vissa delar av södra Sverige. Den ätes som ung av boskapen men är till följd av sin djupa, livskraftiga rot ett ytterst svårutrotat ogräs, vars spridning bör hindras genom att i utsäde förekommande frukter noga bortrensas och plantorna avhuggas före fruktsättningen.

Ryssja. Se Fiskeredskap 1.

Ryssrova. Se Ryssgubbe.

Råanalys, kemisk undersökning, varigenom ett ämnes hela halt av de särskilda beståndsdelarna bestämmes utan hänsyn till deras tillgodogörbarhet. Jfr Foderanalys, Jordanalys.

Rådjur, (Cervus) Capreolus capreolus L., som ännu i början av förra århundradet var inskränkt till Skåne, träffas numera tämligen allmänt i hela Götaland, mera sparsamt i de sydligare landskapen av Svealand. Strövande exemplar ha iakttagits ända uppe i Norrbotten. Någon fast stam torde dock knappast finnas norr om Dalälven. R. når en kroppslängd av i1/2 meter. Mulen är naken, svansen förkrympt, icke synlig. Bocken bär horn, som äro upprättstående, utan ögontagg, och årligen fällas. Den ettåriga bocken har horn med endast en eller två taggar; sedan får han vanligen tretaggiga horn. Till färgen är r. om sommaren rödbrunt, om vintern gråbrunt, året om med vit »akterspegel»; lammen äro rödbruna med vita fläckar. Rådjurets vanliga läte är ett svagt, stötvis upprepat bölande eller grymtande; medan lammen äro små, får man stundom höra dessa och modern locka på varandra med ett klagande skri eller vissling. Spåren likna sådana av får och getter, från vilka de dock av ett vant öga kunna skiljas på den spetsigare och elegantare formen. Rådjuren trivas bäst i bruten terräng, där kullar och dälder, täta skogsdungar och odlade fält omväxla med varandra. De hålla tillsamman familjevis eller i flockar och äro mest i rörelse morgnar och aftnar. Deras födoämnen utgöras av gräs, blad och knoppar av lövträd samt andra saftiga växtämnen. Om vintern beta de rågbrodd på åkrarna. Den skada, de ibland sommartiden åstadkomma på växande gröda, är sällan av någon betydenhet. Parningen försiggår vanligen i slutet av juli, och i maj eller juni följande år sätter rået eller rågeten 1—2, sällan 3—4 lamm. Jakt å rådjur får enligt 1912 års jaktstadga (med ändr.) äga rum f. o. m. den 16 sept. t. o. m. den 31 dec. I Skåne och i andra trakter, där rådjur förekomma i större antal, skjutas de antingen på drev- eller klappjakt *eller under s. k. pyrschjakt, varvid skytten, be-

väpnad med kulgevär, smyger sig inom håll för de betande djuren. Vid jakt med stövare, som eljest är det vanliga jaktsättet, göra rådjuren i allmänhet stora och oregelbundna bukter, varför det ofta blir svårt för jägaren att komma till skott. Vid jakt på r. hava hagel mr 7—8 visat sig fullt tillräckliga, förutsatt att hållet icke är för långt och skottet träffar de ädlare delarna. Vill man använda kulgevär, torde ett sådant av omkring 9 mm. kaliber vara lämpligast. Under stränga vintrar äro rådjuren ofta i behov av hjälputfodring för att icke gå under. Till hjälpfoder användes hö, som upphänges i gransnår och låga buskar på sådana ställen, där rådjursflockarna bruka hålla till. q T. H—1.

Råg, Secale cereale L., utmärkes av att kornen vid groningen utskjuta 4 groddrötter, broddplantan har rödbrun bladslida och till höger vridna blad, bladen ha kort snärp och små bortvissnande bladöron; småaxen äro i regel 2-blommiga och sitta ett och ett vid axspin-delns leder, bildande ett jämnsmalt, sammansatt ax; småaxen ha 2 smala axfjäll; det yttre blomfjället är spetsigt och borstbärande, det inre tvånervigt, glatt; kärnan (hinnfrukten) är löst omgiven av blomfjällen (inner agnar na). R. blommar med öppna blommor och utlångande ståndare, som plötsligt uppspringa, utkastande frömjölet som ett stoftmoln (»rågen ryker»).

R. härstammar från Svartahavstrakterna, och som dess vilda stamformer har man antagit de i dessa länder vildväxande S. montanum Guss, S. anatolicum Boiss., S. dalma-ticum Vis och S. serbicum Panc. R. synes hava sedan urminnes tid odlats i s.ö. Europa och v. Asien hos såväl germanska som slaviska folk, men odlades ej hos de gamla kulturfolken och infördes i Europas inre, norra och västra länder under folkvandringarna. I Sverige anses r. hava införts med de söderifrån invandrande götarna; den infördes senare än vete och korn men fanns rätt allmänt odlad under 1200-talet och utgjorde på 1500-talet ungefär 1/3 av rikets sädesskörd, överträffad i mängd endast av korn. Sedan har odlingen ökats men gått tillbaka i förhållande till hela sädesskörden, huvudsakligen genom havreodlingens starka tilltagande.

Utbredning. R. utgör den viktigaste brödsäden hos de slaviska och nordgermanska folken, och då den är mindre värmefordrande och tidigare mognande än vete, är det företrädesvis i nordligare och högre belägna trakter, som r. överväger över vete, varjämte även jordmånen inverkar, i det att r. går till bättre än vete på sandjord. R.-odlingen förekommer i största omfattning i Ryssland, n.ö. Tyskland, de skandinaviska länderna och de slaviska delarna av det forna Österrike-Ungern, men även ej obetydligt i vissa delar av Frankrike, Nederländerna och Belgien, Spanien och/&3

N. Amerika. Hela världsskörden plägade uppgå till omkring 40 millioner ton, varav gott hälften i Ryssland, vilket jämte Tyskland varit de förnämsta rågexportörerna. I Sverige har r.-odlingen icke ökats i samma mån som åkervidden utan har från över 20 proc. av denna i början av 1800-talet inskränkts till f. n. omkring 10 % eller 370,000 ha., men samtidigt har skördemängden pr. hektar stigit från omkring 10 till omkring 15 dt. pr. ha". Hela skördemängden har under senare normala år uppgått till omkring 580,000 ton, varav blott 11,000—20,000 ton vårsäd. R.-odling intager största utsträckningen inom sydöstra Sverige: högst i Blekinge å 23 proc. av åkern och därnäst i Småland, Gottland, Halland och Kristianstads län (13—19 %), öster- och Västergötland, Värmland samt Mälarprovinserna omkring 10 proc, men i Norrland blott 1—2.5 proc, avtagande norrut, huvudsakligen beroende på obenägenhet att av dessa landsdelars lilla åkerareal offra någon del till rent trade, vilket där är en nödvändig förutsättning för höstsädesodling.

Sorter. R. är en utpräglad korsbefruk-tare, i det att frömjölet sprides med vindens tillhjälp och bestörtning med frömjöl från samma stånd medför ringa verkan (självsterilitet). Till följd därav finnas blott föga utpräglade sorter, och renodling av särskilda sorter och dessas bibehållande möta svårigheter. I stort sett utmärker sig den nordsvenska (och finska, Vasa-) höstrågen genom mer långsmal kärna och lång halm, under det att sydsvenska och tyska sorter (Östgöta gråråg, probesteier-, Pet ku s-råg) hava tyngre och kubbig kärna samt kortare och styvare halm. Bland äldre svenska sorter märkas även: midsommar-r., svedje-1. f a 11 - r., latmans-r.f vilken sås i lat-manssommaren och utvecklar endast blad första sommaren samt följande år ger en tidig skörd; den bildar en starkt utgrenad tuva (t u v- 1. t o v - r.) och långa ax med små korn, omkring 20 g. pr. 1,000 korn; s e n r å g, som numera är sällsynt, kunde sås på senhösten, utbildade nedliggande skott och små, mörka kärnor; vårråg, späd, med små ax och medelstora korn. Av nyare sorter märkas den på 1890-talet införda Petkus-r., förädlad av v. Lochow, utmärkt av korta, uppåt avsmalnande ax och blågrå korn, samt de vid Svalöv därur framställda stjärn-råg, som skiljer sig genom kortare och tätare ax; rödaktig kornfärg, högre avkastning och hektolitervikt, och stålr., med mindre avsmalnande ax och kortare, styvare, blådaggig halm. Petkus- och stjärn-r. hava fått rätt stor spridning i s. och mellersta Sverige. För norra Sverige har vid Svalöv genom urval framställts en mer givande förädlad Vasa-r. Svalövs jättevår-r. är mer givande än den äldre vårrågen.

949

Stjärnråg.

Kärnans vikt är i medeltal hos:

	1000-k.	hl.
	g-	kg-
Vasa- och Norrlands-r.......	22	72
Förädlad Vasa-..........	28	72
Petkus-, stjärn-, stål-.......	30	72
Midsommar-...........	23	72
Vår-.......•.......	25	70

Normal handelsvikt plägar vara 72 kg., motsvarande 120 % holländsk vikt.

Odling R. är föga anspråksfull beträffande jord och odlas därför på all slags jord, särdeles på lättare och magrare jord, där vete ej lämnar tillfredsställande avkastning. Passar särdeles väl på sandjord, där r. lämnar en tung kärna; på mull- och torvjord, där brodden av höstråg har benägenhet att frysa upp, liksom på all »frysjord», odlas hellre mid- 95Q

sommar- eller vår-r.; på denna jord blir kärnan lätt och mörk. R. odlas mest som höstsäd efter rent trade, ofta även efter grönfoder, och kan utan olägenhet odlas flera år i följd. Vårråg giver så mycket mindre skörd, att den ej odlas annat än på sådan jord, där höstråg ej går bra till (mager sand-, mossjord). Vanligen gödslas starkt med kreatursgödsel, vilket dock bidrager till att r. vanligen bildar liggsäd; för att minska denna olägenhet bör mängden kreatursgödsel inskränkas (till 10—20 ton pr. hektar) och därjämte givas 40—50 kg. fosforsyra samt på sand-, torv- och mull-jord 50—60 kg. kali pr. hektar, övergödsling med salpeter på våren gives med större försiktighet än åt vete på grund av faran för liggsäd. Bearbetningen på lerjord bör vara rätt fin och^avslutad så tidigt, att jorden hinner väl sammansjunka före sådden. Sand-och myr jord sammanpackas väl genom vältning. Till ^dd användes i-års eller nytt utsäde; det nya gror fortare och kan sås senare. Sådden bör säp så tidigt, att brodden hinner bliva väl rotää' före vintern. Gammalt bruk var att så gammal r. mellan Ols- och Lars-mässan (29 juli — 10 augusti) och ny r. till Bartelsmässa (24 aug.), men numera sås i mellersta Sverige vanligen mellan 20 aug. och 10 sept., i Skåne före slutet av september. Tidig sådd är i allmänhet fördelaktigast, men kan vid gynnsamt och fuktigt höstväder göra, att brodden blir för tjock och ruttnar på våren. Då detta framför allt förorsakas av snömögel-(Fusarium-) angrepp, är särskilt vid tidig sådd viktigt, att utsädet ej blir för tjockt och att det är fritt från smitta av denna svamp. Därför böra även småkorn bortgallras, då i synnerhet dessa bära Fusarium-smitta. Utsädets mängd växlar i hög grad efter dess grovlek, från 100 kg. riad Vasaråg till 150—200 kg. av storkorniga förädlade sorter. 'Bredsådd har länge vidhållits men har nu i allmänhet avlösts av radsådd, vid vilken dock bör tillses, att myllningsdjupet blir blott 3—5 cm.

Skörden bör ske, då kärnan blivit gul-mogen, vaxartad, och säden bör genom omsorgsfull skylning (hattskylar eller hässjning) skyddas mot regn, emedan den lätt gror i axen.

Skördemängden bör, om ej rågen blir svårt skadad, uppgå till 15 dt. pr hektar, men av vårråg erhållas vanligen ej mer än 8—11 dt. Halmskörden uppgår hos höst- och midsommarråg till ända till dubbel, hos vårråg vanligen blott till lika vikt som kärnan.

Skador. R. är i hög grad utsatt för skador. Brodden angripes mycket av Fusarium (se d. o.) dels redan på hösten, dels och isynnerhet under snötäcket på vintern (snömögel), och faran härför är större, ju mindre väl tjä-lad jorden är och ju längre snön ligger kvar; skadan förebygges dels genom användning av smittfritt eller betat utsäde (se Fusarium),

dels genom snötäckets avlägsnande (utskott-ning av snödrivor) och avräfsning av mögel, som liksom en fäll kan täcka och kväva brodden. På våren är brodden mycket utsatt för uppf rysning, vilket motverkas genom vältning. Nattfrost under och efter axskjutningen dödar ofta blommorna eller de späda kornen, i vilket fall säden bör omedelbart skäras till grönfoder. Då säden, som ofta händer, nedslås av regn kort före eller vid blomningen, hindras bestoftningen och kärnans utveckling, så att axen bliva glest kärnbesatta, »skåriga», eller tomma eller svagt matade. Av insekter är rotmasken (se Knäppare) den värsta skadegöraren och förstör ofta, särdeles vid torka, en stor del av brodden. Även rågbrodd-flugan gör stundom betydlig skada. Parasitsvampar göra — frånsett Fusarium — jämförelsevis mindre skada. Svartrost finnes så gott som alltid på r., men gör tack vare detta sädesslags tidiga mognad mindre skada; denna kan dock bliva stor på mullrik och fuktig jord, då säden lagt sig hårt. Mjöldrygor förekomma allmänt, särdeles i våta år, men förstöra vanligen blott en ringa del av skörden.

Fodervärdet hos r. är ungefär lika som hos vete och obetydligt högre än kornets; 1 kg. motsvarar i medeltal 1.01 foderenhet. Halten av råprotein är ungefär 12 proc, av råfett knappt 2 och av kvävefria extraktäm-nen 69 %, huvudsakligen stärkelse. Växttråd-halten är låg, knappt 2 proc, och smältbar-heten därför så gott som fullständig. Grodd råg, som ej sällan kommer till användning efter dålig bärgning av säden, har något minskad halt av kolhydrat, och av äggviteämnena har en mindre del övergått till amider, vilket dock föga inverkar på fodervärdet, men då dylik skadad säd är mindre smaklig, bör den helst givas blandad med annat, mer begärligt foder, ss. melass, sockersnitsel o. dyl. Även irisk råg blandas gärna med annat foder, emedan den i dietiskt hänseende anses mindre god än övriga av våra sädesslag; i hästars foder låter man ej gärna r. utgöra mera än hälften av kraftfoderblandningen.

Rågbroddflugan, Hylemyia coarctata Fall., erinrar i storlek och utseende något om den vanliga husflugan. Ben ljusfärgade, ögon rödbruna, vingrot gul. Larven är vit och blir omkring 7 mm. lång. På sensommaren läggas ägg i öppen, lös jord. Följande vår kläckas äggen, och de små larverna äta sig in i sädesplantorna, vanligen råg och vete, där hjärtskottet förtäres. I maj äro larverna i regel fullvuxna och gå då vanligen ut i jorden och förpuppas. Efter omkring en månad kläckas flugorna. Rågbrodd- eller rågflugan är i södra Sverige ett svårt skadedjur på höstsäden. Höstsäden bör sås tidigt samt på våren erhålla övergödsling med chilesalpeter, om angrepp befaras. Om möjligt bör före höstsådden jorden hållas beväxt med t. ex. grön-9Si

foder och plöjas först efter flugornas äggläggning., d. v. s. i början av augusti (i Skåne). Insektätande fåglar böra skyddas.

A. T—n.

Rågfluga. Se Rågbroddflugan.

Rågfodermjöl. Se Kli.

Rågång kallas med vissa märken å marken betecknad gränslinje, som omsluter ett skifteslag och som sålunda från varandra skiljer fastigheter, som tillhöra olika skifteslag. Råmärken äro: i. Rå och rör, som utgöras av femstensrör: en hjärtsten i mitten vilar å en häll 2 fot under jorden och når 3 fot ovan jord samt omgives av 4 mindre stenar; å hällen under hjärtstenen skall rågångens väderstreck vara inhugget, varjämte rågångens riktning från femstensröret utmärkes genom en sten, s. k. utliggare, som sättes på ett avstånd av högst 20 fot därifrån. 2. Fasta märken, som av gammalt erkänts för laga skillnad och som äro av den natur, att de icke kunna av människohand rubbas eller av sig själva försvinna, räknas i saknad av laga rå och rör såsom laga gränsmärken. De fasta märkena (berg, åar, sjöar m. m.) förses med-utuggare på högst 60 fots avstånd. 3. Rågata upphuggen genom skogsmark, 6 fot bred, med visare på högst 1,000 f. avstånd från varandra. Jordabalken 12 kap., Skiftesstadgan 5 kap. E. T.

Råka. Se Kråkfåglar.

Råmärke. Se Rågång.

Råolja. Se Bergolja.

Råsten. Se Byggnadssten, Rågång.

Råttgift. Som råttgift användes mest fosformos, vilket på apoteken beredes av rågmjöl och gul fosfor. Som fosfor är ett dödligt gift för alla djur, bör dylikt mos utläggas blott där det ej är åtkomligt för andra djur. Ett annat mycket verksamt gift är en blandning av mjöl och socker med bränd gips eller baryt.

I äldre tid användes allehanda växter som r. eller för att förjaga råttor, vilka ansågos sky den. Sådana äro: hundtunga, Cy-noglossum, blad av hägg samt ramslök, Allium ursinum.

Råttor och möss, gnagaresläktet Mus, förblandas ofta med sorkar (se d. o.) men skiljas lätt från dessa genom spetsigt utdraget huvud, stora ur fällen framskymtande ytteröron och förhållandevis stora ögon samt m. 1. m. tilltryckt päls. Den allmänna, stora, bruna husråttan, M. norvegicus Erxl. (decuma~ nus Pall.), den största arten, har i historisk tid invandrat till Skandinavien och numera därstädes i det närmaste utträngt den förut allmänna svarta råttan, M. rattus L., vilken är något mindre och mörkare. Båda äro bundna vid människan och träffas blott tillfälligtvis i det fria annat än i närheten av bostäder och kreatur ss tallar. Den förra är genom sin glupskhet och förmåga att gräva

gångar och gnaga hål i träväggar och golv ett ytterst besvärligt skadedjur, som endast genom cementgrunder samt cementgolv kan utestängas från källare, ladugårdar och svinhus. Lilla husråttan eller husmusen, M. musculus L., som blir blott omkr. 9 cm. lång, är likaså vanlig i boningshus och ställar, men träffas även långt ute på fälten och kan göra stor skada på rotfrukter, potatis samt säd och frövaror i skylar, stackar, logar och magasin samt i bikupor. Något större är skogsråttan, M. sylvaticus L., vilken mest lever i det fria, i skog och på åkrar, men även går in i hus och liksom den förra kan göra stor skada på säd.

Förutom med fällor bekämpas råttor medels lockmat, som antingen förgiftats (se Råttgift) eller impregnerats med sjukdomsalstran-de bakterier. Mest omtalad bland sådana är den av Loeffler 1892 upptäckta råttyfusbacillen, som i utlandet använts i stor skala men ej angriper den stora bruna råttan. Av dylika preparat säljas hos oss ratin (se d. o.) och rattoxin. A. T —n.

Rädisa, Raphanus sativus L. var. radicula, antages vara en kulturform av rättika (se d. o.), från vilken den skiljer sig genom sin rots litenhet och mildare smak. Odlas i en mängd sorter, skilda i rotens form, färg och smak. Bland de f. n. allmännast odlade märkas: för odling i bänk Rapide och Non plus ultra (runda) och Amager (lång), samt för odling på kalljord, Runda rosenröda, med vita spetsar, samt Istappar, en lång, smal, vit sort, som bibehåller sig saftig även vid odling i full sommarvärme.

R. fordra en fet, lös, helst något fuktig jord. De odlas företrädesvis i bänk och sås redan i de först lagda bänkarna samt sedan ånyo varannan vecka för att hava tillgång till lagom stora rötter hela våren. Under högsommaren bliva de vanligen träiga och alltför skarpa. Plantorna böra stå på 4—5 cm. avstånd. Fröet myllas 2 cm. djupt. Frö kan tagas av på kalljord odlade plantor.

Räfs. De efter sädens bindning och skyl-ning å marken kvarvarande korta strådelarna och axen förfaras ofta till stor del eller bliva till mindre nytta, i det att de längre tid få kvarligga på marken, utsatta för att taga skada av fuktighet och söndertrampas samt användas till utfodring utan att tröskas. Detta är ett slöseri, desto mer som r. till följd av halmens korthet

oftast innehåller procentiskt mer kärna än den mogna säden med halm och övervägande väl mogna ax, som avbrutits vid skörden. Räf set bör därför omedelbart efter sädens uppsättning noga hopräfsas samt uppläggas på skylarna eller hässjorna, varigenom det bidrager att täcka den bundna säden.

Räfsa, redskap för sammanrafsande av hö, säd m. m. Hand räfsans kam eller kale bör göras av ett segt träslag, ss. ask eller952

björk, och pinnarna av möjligast hårda trä, ss. syren, oxel, rönn eller i brist därav björk, skaftet, som bör vara 2—2.5 m. långt, av rakt trä, merendels fur. Räfsans bredd är vanligen 0.5—0.6 m. Om hästräfsa sed. o.

Räka, släktet Palœmon bland kräftdjuren, skiljer sig från vanliga kräftor genom mindre storlek, smal kroppsform och tunt skal. De två varandra närstående arterna P. squilla L. och P. Fabricii Rathke leva i tångbältet vid kusten och finnas, den förra på västkusten, den senare från öresund utefter östersjökusten, i avtagande mängd ända upp till Stockholms skärgård. De fångas i ryssjor (räkrusor) och med håv till människoföda och till agn. Den mer storvuxna ishavs- eller rättare nordhavsräkan, Pandalus borealis Kr., som lever i saltare vatten på djupet, är föremål för en givande fångst på västkusten.

Räkenskap. Se Bokföring.

Ränta. Se Bankräkning, Bokföring, Slakt.

Rättare. Se Förvaltningspersonal.

Rättika. 1. Trädgårds-r. Raphanus sativus L. var. vulgaris, en 1—2-årig kors-blommig ört, fam. Cruciferæ, utmärkt av lilafärgade till vita blommor, runda, uppblåsta ledskidor med svagt insnörda, icke isärfallande leder samt rödbruna, runda frön. Härstammar från Asien och odlas allmänt i flera sorter, vilka vanligen indelas i sommar- och vinter-rättikor, allt efter som de skjuta blomstjälkar redan samma sommar, då de satts, eller först efter vinterförvaring. Liksom andra rotfrukter bör r. odlas på förra året stallgöds-lad jord, helst lös lerjord. För sommar behovet sås fröet på våren, av vinterrättikor under juni — början av juli. Plantorna böra gallras till 15 cm. avstånd. Till vinterbehovet och till frörötter förvaras rötterna i stuka eller källare. G. L—d.

2. Å k e r-r., R. raphanistrum L., en 1—2-årig art, med lyrformigt flikade blad, ljusgula blommor och stora, pärlbandslikt ledade skidor. Allmänt ogräs i vårsäd i mellersta och södra Sverige. Om dess bekämpande gäller det, som sagts om åkerkål. Se Kål.

Rätvingar, se Insekter, Gräshoppor, Mullvadssyrsa.

Räv. Av vanliga skogsräven (Cants) Vulpes vulpes L., som är spridd inom alla mera odlade trakter av vårt land från Skåne till Norrbotten, förekomma flera färgvarieteter. Bland dessa, av vilka var och en fått sitt särskilda namn, må nämnas »k o r s r ä v e n», som har ett mörkt band längs ryggen, bildande kors med ett liknande band över bogarna, svart nos och svart undersida samt mörk svans med stor vit spets, och »svarträven» eller »s i 1-v e r r ä v e n», som är svart med vita hårspetsar och vit svansspets. Skinn av svartråv stå mycket högt i pris.

R. uppehåller sig med förkärlek i bergiga och steniga trakter, där höglänta skogsdungar

omväxla med småkärr och odlade fält. Han sover om dagen och går om natten ut på proviantering, huvudsakligen livnärande sig av sorkar, råttor och möss, grodor, sniglar, insekter, maskar samt bär och andra mjuka växtdelar. Endast under den tid han har ungar fångar han i någon större utsträckning

Räv.

harungar samt ungar av skogsfågel och annat fågel vilt. Vissa individer av rävar förgripa sig ibland på fjäderfä, ja, t. o. m. på lamm. Den skada, r. sålunda stundom kan förorsaka, uppväges dock i viss mån av den icke obetydliga nytta han gör jordbruket genom att efterhålla de skadliga gnagarna. Lägger man härtill, att rävskinnen numera utgöra ett ganska värdefullt pälsverk, finnes icke någon anledning att anställa något utrotningskrig mot r. Parningstiden inträffar i februari—mars, och räv-honan föder i slutet av april eller början av maj i ett grävlingsgryt, mera sällan i en lya, som hon själv grävt, 5—6 ungar. Dessa, som födas blinda, äro i början svartgrå eller blågrå med vit svansspets. Först fram i november, då så väl äldre som yngre rävar anlagt sin vinterdräkt, bliva rävskinnen användbara som pälsverk.

Jakt. R. jagas merendels med stövare på spårsnö, varvid han ofta löper undan betydliga sträckor utan att bukta. Bäst brukar jakten lyckas i sådan terräng, där fält och ängar skjuta in mellan smärre skögbevuxna backar. På sådana ställen, där två backar närma sig varandra, brukar man då finna säkra pass. I större sammanhängande skogsmarker får man söka passa upp på bergiga och steniga ställen, på åssluttningar, vid smala myrhalsar, vid sjöstränder och på smala stigar i snårmarkerna. I olikhet med haren går r. däremot sällan eller aldrig fram över öppna ställen, undviker med flit korsvägar och följer sällan en öppen väg något längre stycke. Då rävens hörsel och väderkorn äro ytterst skarpa, måste jägaren förhålla sig fullkomligt tyst och stilla på passet, om han icke skall bli upptäckt av r. Trött jagad eller skadskjuten, uppsöker r. vanligen närmaste gryt. För jägaren återstår då möjligheten att söka gräva ut honom eller953

driva fram honom med grythundar. Om vintern skjutes r. för åtel, utlagd vid någon avsides belägen uthusbyggnad, i vilken skytten håller vakt vid en i väggen anbragt glugg. Åteln utlägges inom lagom skotthåll från gluggen och övergjutes med vatten, så att den fryser fast och icke kan bortföras av r. Vaktandet vid gluggen börjas, först sedan man av spår i snön fått visshet om att någon räv en eller flera nätter varit framme vid åteln. Efter skymningens inbrott kan räven väntas när som helst under kvällens eller nattens lopp, dock sällan under de allra mörkaste timmarna. R. är tämligen hår dsk juten. Vid skott från sidan dör han visserligen ganska lätt för en kraftig laddning av hagel n:r 7—8, men påskjuten rakt framifrån eller bakifrån stannar han sällan på platsen, såvida hållet icke är mycket kort. Fjällräven, Vulpes lagopus L., tillhör, såsom namnet angiver, fjälltrakterna men strövar vintertiden stundom nedåt sydligare trakter. Han är avsevärt mindre än skogsräven, från vilken han utom i avseende på färgen skiljer sig bl. a. genom sin välvda panna, sina tämligen korta, rundade öron och sin jämförelsevis korta svans. Färgen är om sommaren gråsvart med brun- eller blåaktig anstrykning, stundom med ljusare stickelhår, om vintern vanligen helt vit, sällan blåaktigt brun (»blåräv») eller nästan helt mörkbrun (»mörkbrun fjällräv»). De vita skinnen stå icke i något högt pris, varemot de blå och bruna äro mycket eftersökta. Fjällräven lever huvudsakligen av fjällemlar och ripor. Ungarna, som vanligen äro 5—8, födas i maj eller början av juni. Fjällräven, som är föga skygg, skjutes mera tillfälligtvis under smygjakt men kan även jagas med stövare, där snöförhållandena tillåta dylik jakt.

T. H—1. Rävkaka. Se Alkaloiden Rödbrokig svensk boskap. Då vissa av de stammar, som bildats genom korsning mellan svensk boskap och införda utländska raser samt efterföljande inavel, nått en sådan grad av förädling, likformighet och avkastningsförmåga, att dessa s. k. herrgårdsraser (se d. o.) väl kunde tävla med och även överträffade åtskilligt av den starka införsel, särskilt av Ayrshireras, som ägde rum, framhölls vid det allmänna lantbruksmötet i Göteborg 1891 som ett önskemål, att detta avelsmaterial borde användas för bildande av en svensk boskapsras, lämplig särskilt för de delar av mellersta och södra Sverige, där den i Skåne redan förhärskande låglandsrasen ej finner tillräckligt gynnsamma levnadsvillkor. Särskilt framhöllos de vid Göteborgsutställningen framvisade stammarna från de lika benämnda egendomarna Stjärnsund i Närke och i Dalarna, båda till väsentlig del härstammande från den fordom berömda Valaholmsstammen och med varandra mycket överensstämmande i typ,

som lämplig grundval för den föreslagna rasbildningen. Samma år bildades A v e 1 s-föreningen för rödbrokig svensk boskap (vanligen betecknad R. S. B.) för att (enligt stadgar av år 1892) genom systematiskt urval av förefintligt svenskt avelsmaterial frambringa en nationell rödbrokig boskapsras av bestämd typ (Stjärnsundsdjurens), förenande hög mjölkavkastning med kraftig, bred och djup kroppsbyggnad. Den närkingska Stjärnsundsstammen, som blev och alltjämt förblivit den förnämsta grundvalen för den nya rasen, hade bildats av djur från olika håll: av herrgårds-ras, vari även den gamla, rödbruna skånska rasen ingick, samt av ayrshire- och korthornsras, och

[Rödbrokig svensk tjur. 73 Hero.

på stammens förädling anses särskilt en kort-hornstjur, 20 Windsor, och en av Ayrshireras, 28 Hero (denna troligen jkorthornsblandad), hava haft stort inflytande.-' Till en början intogos i föreningens stambok såväl blandningsdjur med korthorns- och ayrshire-blod som rena djur av dessa raser, men småningom hava fordringarna på härstamning och typ skärpts. Från 1898 ha endast djur av »föreningens typ» (ftp) och »övervägande föreningens typ» (öftp) fått stambokföras, de senare till en början endast i den lägsta av stambokens klasser (kl. IV), men då 1916 fordringarna på härstamning skärptes, i det att för hondjur ännu en förberedande klass (kl. V) infördes, även i denna; sedan 1902 registreras tjurar blott av föreningens typ. År 1909 upphörde stamboksföring av tjurar i kl. IV, 1914 i kl. III, och då sedan stadgats, att tjurar, som på grund av härstamning äro berättigade till kl. II, måste vara födda före 1918, och senast att tjurar, härstamningsberättigade till kl. I, måste vara födda före 1923 för att kunna stambokföras, kommer föreningen inom kort att i aveln använda endast renrasiga tjurar. Avkomman av stambokförda föräldrar införes i klassen närmast högre än moderns, men blott954

om den fyller vissa fordringar på typ, storlek, färg, avkastning m. m. Han- och hondjur av föreningens typ och fallna efter föräldrar införda i klass I få sålunda intagas i klassen för ren R. S. B. (klass R.). Hondjur, på grund av härstamning berättigat till klasserna R—III, nedflyttas vid brist i typ till kl. IV eller kasseras vid urvalet. Storleken för tjurar vid 18 månaders ålder (den tidigaste för deras stambokföring) ävensom för hondjur måste vara minst 122 cm. mankhöjd; färgen mellan-brun, stötande i rött, med skarpt begränsade vita fläckar eller

fält, men ej övervägande vit och ej stickelhårig; i mjölkavkastning fordras i medeltal för normala år minst 100 kg. smörfett i mjölk med lägst 3.2 % fett; för tjurar fordras, att modern lämnat i medeltal minst 120 kg. smörfett.

R.S.B.-djuren äro mycket lika ayrshirerasen, men i allmänhet större (mankhöjd hos registrerade kor och 18—20 månaders ungtjurar år 1917 i medeltal 126.5 cm.) och. köttigare. Stambokföringen handhaves av en urvalsnämnd. Sedan 1903 sker årligen a v e 1 s-dj urspremieringar (numera kallade avelsdjursbedömning, enär belöningar ej utdelas), varvid fordras för tjur att vara fallen i 2 släktled efter ko med framstående mjölkavkastning och minst 3.5 % fetthalt i mjölken och för hondjur bl. a. rätt att införas i lägst klass III. Avelsdj ursauktioner hållas sedan 1904 på djur, som godkänts vid omedelbart före auktionen utförd bedömning och därvid erhållit visst minsta antal poäng, äro reaktionsfria vid 1 månad före auktionen gjord tuberkulinundersökning samt tillhöra besättning, som är berättigad till undersökning med tuber kuhn på statens bekostnad. (Se Tuberkulos.) R. S. B. är mest spridd i Södermanland men förekommer i alla län utom Malmöhus, Gottlands, Göteborgs o. Bohus och Norrbottens.

Avelsföreningen för R. S. B., som leder avelsåtgärderna, registreringen och premieringen under ledning av en sekreterare och en konsulent, åtnjuter statsunderstöd.

Litt. K. Thésen, Diverse anteckningar, etc. och I. Lindström, Avelsföreningen R. S. B. 1891—1916, i Handlingar till Lantbruksveckan, den förra 1914, den senare 1916. I. Lindström, H. Funkqvist och K. Åderman, Avelsföreningens för R. S. B. utveckling och verksamhet 1891—1911.

Rödgods. Se Metall.

Röding. Se Laxsläktet, B.

Rödklocka, Heucheva sanguinea Englm., en i trädgårdar och i krukor allm. odlad prydnadsväxt från Nordamerika, med blodröda blommor i klaseliknande ställningar. (Fam. Saxi-fragaceæ.)

Rödkulla. Se Rödtoppa.

Rödkullig svensk boskap. I åtskilliga länder har av gammalt funnits röd hornlös

boskap, vilken i allmänhet i senare tid undanträngts av större raser men även på sina håll bibehållits och genom planmässigt ledd avel och vård utbildats till rena raser. Så har varit fallet med Red polled cattle i de engelska landsdelarna Norfolk och Suffolk, vilken ras antages hava dit införts med den skandinaviska invandringen, och med Rödkol-rasen i Akershus och Smålenenes fylken i s.v. Norge. I Sverige hava nötkreatur av denna typ tidigare varit rätt mycket spridda, liksom de förekommit i s.v.-Finland, men hade här allt mer fullständigt undanträngts av införd utländsk, mer storvuxna slag. År 1908 började av brukspatron M. W. Rhedin och d. v. lek-

Rödkullig tjur. Sigurd II.

torn E. O. Arenander ett försök att av de lämningar av denna boskapsras, som påträffades i Bohuslän och på Dalsland, samla material [för rasens återställande och förbättring. Senare fästes uppmärksamheten på, att den fanns rätt talrikt spridd och jämförelsevis väl bibehållen i sydöstra Dalarna, särskilt Svärdsjö socken, och sedan år 1912 avelsföreningen för Rödkullig svensk 1 a n t r a s bildats, är det inom dessa två områden, Bohuslän-Dalsland samt Dalarna, som arbetet på rasens tillvaratagande, renavel och förbättring ägt rum. Rasen kännetecknas som rödfärgade, kulliga (hornlösa) kreatur med hög nackknöl. Den berömmes såsom lättfödd och således lämplig, där mindre rika beten skola tillgodogöras, samt mjölkvillig. Kornas lev. vikt växlar mellan 300 och 450 kg.

Avelsföreningen har börjat utgiva Stambok för rödkullig svensk lantras, i:a delen 1917.

Litt. Arenander, E. O., Berättelser om rödkullorna på Ellesbo gård, 1911.

Rödsjuka. 1. En hos svin förekommande smittsam sjukdom vars verkliga natur påvisades först år 1885, då Löffler upptäckte röd-sjukebacillen. R. uppträder i synnerhet under sommaren, oftast enzootiskt men stundom 955

även som farsot (epizooti), och förorsakar ofta betydande förluster. Sjukdomen uppträder i följande 3 former:

Akut rödsjuka kännetecknas av hög feber, ända till 41—42 °, stor mattighet, ansvällning och stark rödfärgning av ögonlocken, kräkningar och i början förstoppning, sedermera diarré. Mest utmärkande är på huden, särskilt under buken och på insidan av benen, uppkommande röda fläckar, först ljusröda sedan mörkare rödblå, oömma och föga upphöjda. Sjukdomen förlöper hastigt, och döden inträffar stundom redan inom 24 timmar, vanligen dock först på 2:a—3:e dagen, och dödsprocenten växlar mellan 50 och 85.

Nässelfeber visar sig genom uppkomsten i huden, särskilt på bålens sidor, Tyggen och benens utsida," av större och mindre, platta, oftast fyrkantiga eller romboidiska, först ljusröda, sedan blåvioletta till bruna upphöjningar. Utslaget åtföljes av feber, dåsighet och upphörd foderlust men har i allmänhet ett godartat förlopp, och djuren tillfriskna efter 2—6 dagar.

Kronisk rödsjuka består huvudsakligen i en hjärtsjukdom, förorsakad av genom rödsjukebacillerna framkallade svulstbildningar på hjärtats klaffar (kronisk endo-kardit), och uppträder hos djur, som genomgått den akuta formen. 6—12 veckor efter det synbara tillfrisknandet börja djuren visa sig matta, ligga mest och då alltid vilande på bröstet och armbågarna, andningen är besvärad, och stundom inställer sig hosta, hjärtslagen äro bultande, och rodnad i huden uppstår, särskilt å öron och hals, men även på andra kroppsdelar. Djuren avmagra starkt, och svaghet, stundom t. o. m. lamhet i bakdelen, inställer sig. Stundom yttrar sjukdomen sig blott i långsam avmagring, besvärad andning och störd matsmältning samt smärre blödningar i huden med avfall av borsten. Utgången är alltid dödlig.

Smittan upptages vanligen genom foder och dryck, som förorenats genom träck och urin från sjuka djur, eller genom förtärande av avfall från i rödsjuka döda eller slaktade djur. Smittämnet är mycket hållbart och kan intorkat bevara sin virulens i 30 dagar och utsatt för solljus i 12 dagar. I fläsk efter sjul^a djur dödas bacillerna först efter minst 2*f2 timmars kokning. Efter nedsaltning i 30 dagar eller rökning ha dock levande baciller påvisats i fläsket.

Behandlingen vid den akuta formen bör bestå i ingivning av kräkmedel (se d. o.) och tarmdesinficerande ämnen, ss. kalomel, 2.5 g., efter djurets storlek och ålder. Av behandlingen är dock ej mycket att vänta, och viktigast är därför att förekomma sjukdomens spridning genom isolering av de sjuka djuren och desinfektion i enlighet med K. k. den 3/n 1906 ang. åtgärder mot svinpest, svinsjuka

och rödsjuka. Det säkraste medlet till sjukdomens bekämpande är dock ympning och serovaccination, som kan användas såväl till sjukdomens botande som till dess förekommande. (Se Immunitet.)

2. Blodstallning, se d. o. E. N—m.

Rödstjärt, Luscinia, ett småfågelsläkte, av trastfåglarnas familj, Turdidce, med lång stjärt och yttre stjärtpennorna röda. Flyttfåglar.

Vanlig r., L. (Phoenicurus) phoenicurus L., förekommer allmänt i trädgårdar och lundar. Hanen har askgrå rygg, vit panna, svart strupe, bruna vingar och är för övrigt askgrå; honan är brungrå. Båda könen hava rostbrun stjärt, som de hålla i dallrande rörelse. Lägger 7—8 grönblå ägg i hål i träd m. m.

Rödhaken eller r o t g e 1 n, L. (Bandalus) rubecula L., är även grå till gråbrun men har gulrött bröst. Han lever i barrskog och i täta lövträdslundar. Häckar i hål nära marken och lägger omkring 5 gulvita Ågg med gulbruna fläckar. Närbesläktad är även näktergal, se d. o. Som insektätare äro de nyttiga och lagligt skyddade. Se Fåglar.

Röd toppa, rödkulla, Odontites rubra Pers., i-årig kvartershög, grenig ört av skeplingfamiljen, Scrophulariaceæ, med motsatta, smala blad och i grenarnas toppar ensidiga klasar av röda blommor. Åkerogräs i s. Sverige. Arten synes till följd av sin litenhet vara rätt oskadlig, men då den är halvparasit på de odlade växternas rötter, gör den dock skada.

Rödved betecknar mörkare delar av veden hos lövträd; den börjar invid märgen och utgör början till röta. Avflangning av näver samt kvistning är ofta orsak till r. hos björk. Nedsätter virkets värde och gör bok otjänlig till drittelstäver.

Röjning. Se Beståndsvård, Markberedning.

Rök. 1. Rökskada på växter. Från vissa industriella anläggningar, såsom hyttor och kemiska fabriker utströmma gaser (svavelsyrlighet, klor, fluorväte), som skada omgivande vegetation. Träd och buskar pläga i synnerhet lida härav och stundom helt och hållet dödas. Sjukdomen börjar å de delar, som vetta mot fabriken. Bladen få vanligen ^bruna fläckar mellan nerverna. Skada av ' ^or plägar förstv visa sig i bladkanterna och sedan sprida sig inåt. Det är ofta vanskligt att avgöra, om rökskada föreligger, då andra omständigheter än giftiga gaser kunna framkalla liknande sjukdomstecken. Av vanliga träd är eken mest motståndskraftig, men björk, bok och barrträd synnerligen känsliga för giftiga gaser. E. H—g.

2. Skydd mot frostskada. Se d. o.

3. I vissa orter använd beteckning för sä-desskylar och småstackar. Se Skylning.

Rökgång. Se Eldstad.

Rökning. 1. R. är ett av ålder jämte saltning använt sätt att bevara kött, fläsk och fisk mot förskämning. Särdeles anses röken956

av ek- eller bokved eller enris giva de rökta varorna god smak. R. verkan beror av de i röken ingående antiseptiska ämnena (se d. o.), vilka döda de mikroorganismer, som vålla förskämningen. I senare tid har det brukats att impregnera kött med trättika, vilken innehåller vid torrdestillation av trä uppkomna antiseptiska ämnen; denna behandling brukar kallas snällrökning.

2. R. för desinfektion. Se desinfektion, Insektdödande medel.

3. R. som medel mot nattfrost. Se Frostskada.

Rökskada. Se Rök.

Röksvamp, gemensam benämning på några släkten av Duksvamparna, Gasteromycetes, vilkas fröstoft bildas i svampkroppens inre och sedan uttömmes som en rök efter omhöljets sprängning. Av egentj. röksvampar, si. Lyco-perdon, som äro päronformiga med fröstoft blott i den övre rundade delen, förekomma flera arter rätt allmänt i gräsmarker och skogar. De äro alla ätliga men måste användas som unga, emedanköttet förändras, då fröstoftet börjar bildas. Äggs vampar skilja sig från de förra genom klotformig, vit svampkropp, vars hela inre bildar fröstoft. Jättestor äggsvamp, B ovista gigantea (Battsch), som är vit och når ett kålhuvuds storlek, är en god matsvamp.

Rölleka. Se Achillea.

Rönn, Sorbus aucuparia L., tillhörande kärnfruktväxternas familj, Pomaceæ, förekommer i hela landet vildväxande i backar och kring gårdar.

Virket, som är tämligen hårt, har ingen ekonomisk betydelse. Genom sitt vackra växtsätt och bladverk samt sina röda, efter blad-

fällningen kvarsittande »bär» är den vanliga rönnen ett verkligt prydnadsträd; som värdplanta för den på äpplen förhärjande rönnbärs-målen kan den med skäl betraktas med någon misstro, men möjligen kan den, de år då frukten ej felslår, anses vara nyttig genom att skydda fruktträden för denna insekt, som föredrager rönnens frukter. Dessa förtjäna tillvaratagas till hönsfoder — om man vill beröva de vilda fåglarna denna läckerhet. S ö t-r., en form av vanlig rönn, vars frukter hava renare syrlig smak, odlas här och var för bärens användning till sylt.

Rönnbärsmal, Argyresthia conjugella Zeil., är en liten malfjäril, omkr. 7 mm. lång, som, när den sitter, trycker huvudet mot underlaget och håller kroppen snett uppåtriktad. Vid denna ställning är ryggen (framvingarnas bakkanter) vitgul med en svart fläck tvärsöver och sidorna mörkt spräckliga. Fjärilen flyger från mitten av juni minst en månad och lägger ägg på den unga rönnbärskarten. Larven utvecklas inuti rönnbären, når 7 mm. längd och är ljusröd med brunt huvud. Den lämnar bären i aug. och sept. samt förpuppas på eller i marken inom en tunn, vit kokong. Följande år kläckas fjärilarna och lägga då, om rönnbär (eller oxelbär) ej stå till buds, ägg på den unga äpplekarten. Larverna gnaga sig sedermera in under äpplets hud, varvid ofta fruktsaft sipprar ut och stelnar till en vit, av regn och dagg lättlöslig materia. Larven lever en tid omedelbart under äpplehuden, varigenom små svarta, oregelbundna fläckar uppkomma på fruktskalet. Efter en tid går larven in i fruktköttet, där den gör oregelbundna gångar, förutsatt att den ej på grund av den ofta olämpliga dieten dukar under. Vissa äpplesorter,

Rönnbärsmalen.957

bland dem melon-, ha visat sig särskilt starkt locka fjärilarna till sig. Andra, t. ex. tjockskaliga renetter, angripas ej alls. R. är utan tvivel vårt svåraste skadedjur på äpplen. Allmän som den är, kan den vissa år, då rönnbären slå fel, i hög grad förstöra frukten. Visserligen stryka vid sådana tillfällen en betydande mängd larver med, men djuret har visat sig äga stark förökningsförmåga, varför det på några år med god tillgång på rönnbär återvinner sin förlorade numerär. På grund av fjärilens säregna levnadsförhållanden har man ännu ej lyckats utfinna något praktiskt bekämpningsmedel. Genom att en följd av år avplocka och förstöra rönnbären, medan dessa ännu innehålla larver, bör man inom begränsade områden kunna utrota eller åtminstone minska skadedjuret. I vad mån ett sådant arbete praktiskt och ekonomiskt låter sig utföras, är emellertid ännu ej utrönt. A. T—n.

Rör, Calamagrostis, grova; mångåriga gräs med torra, bladiga strån, vippa av i-blommiga småax, med spetsiga, hinnartade agnar, yttre blomfjället med rygg- eller toppborst och blomman omgiven av hår. Av detta släktes 12 svenska arter förekommer halva antalet rätt allmänt, men de äro föga beaktade som fodergräs, väl huvudsakligen på grund av sin glesa förekomst och torra och grova beskaffenhet, vissa arter även på grund av sin förekomst på blockmark samt bland träd och buskar, där skörden är besvärlig. De få undersökningar, som gjorts över hithörande arters näringshalt (Lantbr. Akadem, tidskr. 1893, sid. 13, 135), hava givit mycket olika resultat, i det att det på sankmark växande kärröret, C. stricta Hn., visade sig mycket näringsfattigt men vassrör, C. phragmitoides Hn., som är mycket allmänt i snår på fuktig ängsmark i norra Sverige, hade en halt av omkring 10 % rå-protein med 80 % smältbarhet samt 40 % kvävefria extraktämnen och omkring 30 % växttråd, d. v. s. tävlande med de bästa grässlagen. Bland övriga arter må nämnas bergrör, C. epigeios Roth., ett mycket stort och grovt gräs, som växer på allehanda mark både vid stränder och i skogsmark, skogsrör, C. arundinacea Roth., ävenså ett stort, rör-likt gräs växande å torr skogsmark, och dess motsvarighet i det övre Norrland, lapp-röret, C. lapponica Hn., vilket omtalas som begärligt för ren och andra kreatur, samt å n g s r ö r, C. lanceolata Roth., en spädare art, som är allmän i hela landet på fuktiga ängar. Jfr. Sandrör.

Rörelser, hästens. Se Benställning, Gångart.

Rörflen, flen, Baldingera (PhalarisL.) arundinacea (L.) Dumort., ett mångårigt, väl meterhögt, grovt gräs med upprätta strån med långa breda blad och vitgröna, slutligen sammandragna vippor, agnar spetsade men utan borst. Fröet glänsande, vikt 0.75 gr. pr. 1,000

st. Allmän på söt vattensstränder i hela landet. Trots sin grovlek ätes r. gärna som ung av kreaturen, och den har då en sammansättning, som antyder väl så högt fodervärde som timotejs. För att komma till full nytta bör den skördas tidigt och kan då åtminstone i södra och mellersta Sverige skördas 2 gånger på sommaren. Arten förtjänar således odling, vilket kan ske genom sådd av frö eller, säkrare, genom plantering på våren av de krypande rotstockarna. En varietet med vitrandiga blad, randgräs, användes som prydnadsväxt i trädgårdar. Förökas genom delning.

Rörkrok, ett redskap för täckdikesrörs nedläggande, består av en på ett långt skaft sittande jämten, som stickes in i dikesröret.

Körning. Se Mur.

Rörsopp, Boletus, hattsvampar med å hattens undersida sittande rör, vari fröstoftet bildas. Av den stora mängden arter är flertalet ätligt, några bittert smakande och några få giftiga; de giftiga arterna igenkännas därpå, att de hava röda eller rödbruna rörmynningar, samt genom att de blåna vid tumning eller brytning. Den mindre goda strävsoppen, B. scaber Bull., svartnar i köttet, men blånar ej. Alla arter, som hava mild smak och ej förändra köttets färg, kunna utan tvekan användas till föda. En av de till smaken bästa och den genom sin storlek främsta är s t e n s o p-p e n, p i e d de b o e u f, ei. Karl-Jo-hans svampen, B. edulis Bull, med brun hatt, vita, senare gula rör, äggrund fot och vitt kött, allmän i löv- och blandskog. En annan mycket använd art är smörsoppen, B. luteus L., en i gräsmark vanlig, liten svamp med hatten överdragen med en slemmig, brun hud, rören gula, foten försedd med ring.

Röta betecknar i allmänhet av svampar eller bakterier förorsakad sönderdelning av växtdelar. Dylika skador förekomma hos många olika växter förorsakade av olika parasiter. Bland dylika skador på åkerbruks växter märkas de av Fusariumarter orsakade stråröta hos sädesslagen, stj älkröta hos ärter, potatis, gurkväxter m. fl., torröta hos potatis, förorsakad av Fusarium- (se d. o.) och av bladmögelsvampen (se Potatissjuka), av bakterier förorsakade skador (bakterioser), ss. stjälk- och ringröta samt blötröta (se Potatissjuka) hos potatis samt mögelröta hos frukter, klöverröta hos klöver, hjärtröta hos betor, rotfruktsröta m. fl. Om dessa se under deras namn.

I levande träd förorsakas r. framför allt av arter av svampsläktet ticka, vars skadegörelse betecknas med ring-, kärn-, rot-, stubbröta m. m. (se Ticka), men även av andra svampar, ss. h o n u n g s s k i v 1 i n g (se d. o.) m. fl.

I virke förorsakas r. av hussvamp (se d. o.). Röta är i övre Norrland vanlig beteckning för torv och torvdy.958

S.

Sabadilla. Se Alkaloider.

Sabelbent benämnes en felaktig form å frambenen, i det att underarm och skenben icke ligga i en rät linje utan bilda en framåt öppen vinkel. Orsaken är en felaktig form på ledytorna i knäleden, d. v. s. ett s. k. byggnadsfel, men ej en sjuklig förändring. Förekommer felet i mindre grad, är det utan betydelse för en hästs bruksvärde, men i högre grad och i förening med sänkta kotor föranleder det en starkare spänning i knäets bakre förstärkningsband och fotens böj senor, som därigenom lättare överansträngas. Felet förekommer ofta hos

ardennerhästar och går lätt i arv, varför det i synnerhet hos avelshingstar bedömes strängt. E. N—m.

Sackaros, rörsocker. Se Socker.

Sadel, det bakersta ryggstycket hos får, rådjur m. fl. djur. Se Slakt.

Sadelbrott. Se Brytsår.

Sadeltryck. Se Brytsår.

Saffran, Crocus, till fam. Iridaceæ hörande släkte av lågvuxna lökväxter, med jämnbreda, rännformiga blad och trattlika blommor med lång pip och stora 3-kluvna märken, vilka användas som krydda. Hos oss är en art med violetta, vita eller gula blommor allmänt odlad i gräsmattor och värderad som en av vårens första blommor.

Saftfoder, gemensam benämning på saftiga fodermedel, ss. grönfoder, press- och surfoder, rotfrukter och blast, samt saftigt fabriksavfall, ss. betmassa, pulpa, drav, dränk och melass. Emedan s. äro begärliga för djuren och lättsmälta samt bidraga att hålla träcken lagom fast, användas de gärna som tillsats till det torra vinterfodret. Givna i större mängd kunna de till följd av sin höga halt av vatten och av lättsmälta ämnen göra träcken alltför lös eller t. o. m. förorsaka utsot, vilket motverkas genom stoppande fodermedel, ss. kornhalm och bomullsfrökakor. Bäst passa de vattenrika och skrymmande saftfodermedlen åt idisslare, som hava den rymligaste matsmältningskanalen, särdeles för mjölk- och göddjur, som hava föga rörelse. Svinen kunna till följd av sin mindre rymliga matsmältningskanal upptaga mindre mängd s., men framför allt bör mängden därav begränsas i utfodringen av hästar, vilka dessutom i sina rörelser och arbetet hindras av fodrets skrymmande beskaffenhet och höga vattenhalt, vilken ökar svettningen.

Salicylsyra, vars kemiska sammansättning angives genom namnet ort 0-0 x i b e n-z o e s y r a och formeln C6H4 ÖH. C02H, bildar färg- och luktlösa, sötsyrligt smakande

kristaller, som lätt lösas i varmt vatten, alkohol och eter. Framställes fabriksmässigt ur fenol (se Karbolsyra). S. är ett starkt antiseptiskt ämne och användes liksom dess natriumsalt och åtskilliga derivat (ex. acetyl-salicylsyra = aspirin m. fl.) i medicin som feber- och smärtstillande medel. Likaså användes det stundom som konserveringsmedel i matvaror, vilket dock på grund av dess giftverkningar bör undvikas.

Saliv. Se Matsmältning.

Salix. Se Pil.

Sallat eller sallad betecknar i allmänhet till människoföda i rått tillstånd använda blad. Som s. användas åtskilliga olika växter, ss. maskros, cikoria, trädgårdskrasse,, endivia och framför allt: 1. Lactuca sativa, L., som särskilt kallas sallad. Denna, som tillhör de korgblomstriga, fam. Compositœ, antages av somliga vara en särskild art, härstammande från Asien, av andra en under odlingen förändrad form av den i Europa (i Sverige sällsynt i Skåne) vildväxande taggsallaten, Lactuca scariola L., en fotshög ört med-stjälkomfattande blad och små, gula blomkorgar. Vanlig s. odlas på fet jord. Fröet, som gror lätt och fort, myllas grunt. Plantorna omplanteras lätt. Som s. måste användas genast den är färdig, bör sådd företagas med korta mellantider. Denna art odlas i olika former:

a. Blad-, snitt- eller plocksallat, f. †oliosa prœcox, bildar icke huvud och skördas, då den nått några tums höjd; den sås dels på hösten eller vintern, dels tidigt på våren, då ej annan s. finnes att tillgå, i regel under glas. Kalifornisk och tidig gul äro vanliga sorter.

b. Huvud-sallat, f. capitata, bildar huvud. Sås i bänk hela året om, och plantorna utskolas helt späda med omkring 20 cm. avstånd mellan plantorna eller på blott halva avståndet för att skörda varannan planta tidigare och varannan sedan de utvuxit. Då de planteras tillsammans med andra växter, sättas de helst i bänkens nedre del. I gurk- och melonbänkar utsättas de ofta i övre och nedre kanten. Fram mot varen uppdragas plantor till utplantering på fritt land, men man kan även så direkt på fritt land. För drivning berömmas: Gulddrottningen, Kejsaren, Pariser torg-, Stenhuvudet m. fl., för frilandsodling Berliner, Maj kungen, Rudolfs Liebling m. fl.

c. Bindsalla t, romersk s., som-marendivia, f. romana, bildar icke huvud utan utväxer omedelbart med tät bladig stjälk; bladen i toppen sammanbindas ett par veckor959

före skörden, för att bliva blekta. På grund av sin höjd passar den blott för odling å fritt land och är särskilt av värde under högsommaren, då huvudsallaten ej bildar så täta huvuden. Plantor till utsättning på våren uppdragas i bänk; senare sås även direkt på fritt land. Avståndet mellan plantorna bör vara 20—25 cm. På hösten inslås stånd i bänk eller kast och skyddas genom täckning mot frost, så att de kunna bibehållas till fram mot jul. Romaine blanche och Bangholm äro erkänt goda sorter.

Av sallat, sådd i god tid på varen, mognar fröet i augusti—september, varför fröodling är ganska säker. Fröplantorna utsättas på lucker, fet jord, i soligt läge, på 25 cm. avstånd. När de på frukterna sittande fjunen lätt avfalla, avskäras stjälkarna tätt över marken, helst i fuktigt väder för att hindra drösning, och buntas samt upphängas luftigt till torkning och eftermognad.

2. E n d i v i a, v i n t e r e"n d i v i a, Ci-chorium endivia L., en cikorian närstående art eller möjligen en form av denna, skild genom brett äggrunda blad med hjärtlik stjälkomfattande bas. Blomkorgar stora, blå. De till garnering av maträtter använda krus-bladiga sorterna sås i upprepade omgångar från tidiga våren till i augusti på kalljord, och plantorna utskolas på 20 cm. avstånd. Till sallat användes endivia huvudsakligen för vinterbehovet och sås för detta ändamål i juli och inslås på hösten i sand i källare eller kast. För eftersommarens behov sås endivia i juni och blekes under ett par veckor genom att bladen sammanbindas, emedan smaken eljest är för skarp. Fröodling försvåras därav, att den vanliga sorten sätter frö först 2:a året och rötterna äro svåra att övervintra, under det att den ettåriga formen, som i sydligare trakter mest odlas till frö, oftast knappt hinner lämna moget frö under våra korta somrar. (G. L—d.) H. J. Dft.

Salmiak, klorammonium, H4NC1, framställes genom bindning av ammoniak i saltsyra, det råa saltets kristallisering och dess rening genom sublimering (förflyktigande genom upphettning). Bildar ofärgade, i vatten lättlösliga kristaller, som efter sublimering bilda en seg massa. S. användes i medicin (se Ammoniak), som lödsalt och på senaste tid även som konstgödsel, men är som sådant t. f. av sin klorhalt mindre lämplig än svavelsyrad ammoniak. S. innehåller 25 % kväve.

Salmo. Se Laxsläktet.

Salpeter, allmän benämning å nitrat eller salpetersyrade salter av alkalier och av kalk. De äro färglösa, i vatten ytterst lättlösliga salter, som förekomma allmänt i jorden. De bildas där av ammoniak, uppkommen av organiska kvävehaltiga ämnen (se Salpeterbildning), men då de hastigt upptagas av växterna och lätt uttvättas av genomsipprande vatten,

är s.-halten i jorden alltid ringa, vanligen blott 1— några få, men efter kvävegödsling upp till 20 milliondelar av jordens vikt = 3—60 kg. pr. ha. till 20 cm. djup (räknat som kväve). S. är växternas huvudsakliga kvävenäring, och redan en kvävemängd av 2 milliondelar av matjordens vikt skyddar, enligt M. Weibull, växterna för kvävebrist. — I varma, torra och därför växtfattiga områden; kan s. hopas i större mängder i jorden, så att dess framställning genom jordens urlakning lönar sig.

Till följd av sin höga halt av vid kväve löst bundet syre bildar s. i blandning med lätt för-bränneliga ämnen explosiva föreningar och har sedan krutets uppfinnande haft användning för tillverkning av detta och andra sprängämnen. För detta ändamål bereddes s. tidigare huvudsakligen genom kvävehaltiga organiska ämnens jäsning (se Salpeterbildning) och den bildade salpeterns utlakning och utkristallisation (salpetersjudning). Även till gödsling har s. redan tidigt använts, och på detta sätt hava redan i förhistorisk tid i Sydamerika befintliga lager av natronsalpeter begagnats. Sedan dessa börjat att brytas för export och denna efter ursprungsorten s. k. Chilesalpeter blivit tillgänglig i Europa, har den undanträngt den gamla salpeterberedningen för såväl industriell användning som gödsling. I senaste tid har en storartad salpeterindustri uppstått genom elektrisk bindning av luftens syre och kväve och den bildade salpetersyrans förening företrädesvis med kalk. (Se Kväve.)

S. som gödselmedel. S. är färdigbildad växtnäring, som lätt löses och upptages av växterna och därför verkar mycket fort. Redan få dagar efter gödsling med s. få växterna en friskare färg och livligare tillväxt. Den behöver därför ej givas i förväg och ned-myllas i jorden utan kan även, om blott något regn kommer, med fördel givas strax före sådden eller som övergödsling och bör på grund av sin lättlöslighet ej givas i förråd för flere grödor, emedan höst- och vinternederbörden i regel uttvätta återstoden av s. i jorden. S.-gödsling bör därför företrädesvis givas på våren, då jorden är utlakad, samt som övergödsling under växttiden, och om s.-halten i jorden tid efter annan undersökes, kan tillförseln rätt noga avpassas efter grödans behov. Däremot bör s. ej givas mot slutet av växt-tiden, emedan den mest befordrar de vegetativa delarnas tillväxt och medför frodighet och försenad mognad. S.-gödsling passar därför bäst för sådana växter, som under en kortare tid i början av sin tillväxt upptaga den huvudsakliga delen av sin näring, men kan för växter med långsammare tillväxt fullt ersättas av andra kväveföreningar (ammoniumsalt, kalkkväve). — Åt höstsäd, som får sitt kvävebehov tillfredsställt av under sommaren i t rädes jorden samlad s. och av kreatursgödsel, 960

gives s. därför huvudsakligen som övergödsling på våren. Åt vårsäd gives s.-gödsling omedelbart före sådden men sällan som övergödsling, då saltet till följd av för- och högsommarens oftast torra väderlek lätt blir liggande olöst på ytan och kommer växterna till godo så sent, att deras mognad försenas. Åt rotfrukter och andra hackrensade växter nedmyllas vanligen s.-gödslingen i jorden strax före sådden men gives även till en del som övergödsling, vilken myllas genom följande häckning. I landsdelar med torra somrar anses

dock säkrast att giva hela s.-mängden före sådden. För slåttervallar anses s. vanligen vara för dyrbar gödsel, men för framkallande av ett tidigt bete är den ovärderlig. I köksträdgårdsodlingen, där det gäller att frambringa tidig och frodig skörd, är även s.-gödsling mycket lämplig.

Av den givna s.-mängden pläga vete, råg och korn upptaga blott 50—60 proc, de långsammare växande havre, potatis och rotfrukter mera, ända till 90 proc. Att stundom skörden efter s.-gödslingen ökas mer, än som motsvarar dennas kväveinnehåll, kan förklaras därmed, att s.-gödslingen framkallar en kraftigare, djupare gående rotmassa, som sålunda bättre tillgodogör jordens eget förråd av kväve. Ensidig eller i överskott given, framkallar s. liksom annan kvävegödsel en frodig strå- och bladbildning, som kan förorsaka liggsäd, försenar fruktsättningen och mognaden samt gör rotfrukter vattenhaltigare.

S.-gödsling anses utsuga jorden. Detta är fallet, om det genom de stegrade skördarna ökade bortförandet av näring ur jorden ej motväges genom ökad gödsling med övriga näringsämnen utom kväve.

S. bör ej blandas med superfosfat, emedan dennas fria svavelsyra kan frigöra salpetersyra, som är frätande. Se Blandgödsel.

Vid övergödsling bör tillses, att s. ej fastnar på bladen, på vilka den verkar frätande. S. bör därför spridas mellan plantraderna med maskin. Se Gödselspridningsmaskin.

Följande salpeterarter användas vid jordbruket.

Kalisalpeter, kaliumnitrat, KNOj med 13.9 % kväve och 47 % kali, ett ofärgat, i långa prismor kristalliserande salt med bitter, kylande smak. Förekommer i naturliga lager i Indien, Sydafrika och Bolivia och beredes av chilesalpeter genom omsättning med klorkalium, men är så dyrt, att det icke kan användas för åkerns gödsling. Det användes i trädgårdsgödselsalt samt i hushållsbruk för köttsaltning i mindre mängder tillsammans med koksalt. Vid ystning tillsättes salpeter för att motverka häftig jäsning av osten. Se Ost.

Natronsalpeter, natriumni-

trat, Na N03, ett färglöst, i vatten mycket lättlösligt salt, som upptager vatten ur luften,

så att det blir allt fuktigare och slutligen kan bortsippra, om det ej förvaras torrt. I rent, torrt tillstånd innehåller det 1.6.5 % kväve. Det är giftigt för människor och djur och kan verka så starkt oxiderande, att det kan förorsaka självantändning av salpeter dränkta säckar. Dessa böra därför uttvättas.

Saltet förekommer i vidsträckta lager i de regnlösa delarna av Chile, och därifrån kommande s. kallas därför vanligen Chilesalpeter. Avlagringen, benämnd c a 1 i c h e, innehåller s. blandad med koksalt, kalcium-, magnesium- och alkalisulfat, -jodat, -perklorat och -borat, allt salter, som finnas i havsvatten, varför det antages, att det bildats av tång eller möjligen guano, som undergått s.-jäsning och därefter omsatt sig med koksalt ur havsvatten i instängda havsbukter, ur vars vatten saltet vid vattnets avdunstning utkristalliserat. Råsaltet renas genom upplösning i varmt vatten, ur vilket det vid avsvalning utkristalliserar. Handelsvaran plägar innehålla omkring 95 % rent nitrat, motsvarande 15.5 % kväve, 2 proc. koksalt, något litet kaliumnitrit och något över 2 % vatten, varav halten kan stiga genom vattenupptagning ur luften. Tidigare har förekommit, att saltet innehållit så mycket giftigt alkaliper-klorat, att med salpeter gödslade växter skadats därav och, särdeles råg, blivit sjukligt förkrympta. En halt ej överstigande 1 % gör dock ingen skada, och numera avlägsnas föroreningen, så att all fara är avlägsnad.

N a t r o n-s. tillverkas numera i Norge av ur luften framställd salpetersyra samt soda (natriumkarbonat). Denna norska natronsalpeter är renare än Chilesalpeter och innehåller 15.6—16.1 (i medeltal 15.9) % kväve, varav högst o. 1 % nitrit kväve samt 1—7 % vatten och små mängder koksalt, kalcium- och magnesiumnitrat, natriumnitrit m. m. Det norska saltet är mer finkristalliserat än Chilesalpeter (likt kristallsocker) och är ljust gulbrunt till färgen; mycket hygroskopiskt, så att det i fuktigt tillstånd bakar hop sig.

Den årliga brytningen av Chilesalpeter hade stigit från 850 ton år 1830 till omkring 3 millioner ton årligen under åren 1916—1918, och tid efter annan har lagrens uttömmande förebådats, men från Chilenska regeringen har kungjorts, att minst 300 millioner ton finnas kvar i lätt brutna lager.

Till Sverige har den årliga införseln varit 1867—71 350 ton 1891—1900 10,025 ton

1871—80 810 » 1901—1910 23,830 »

1881—90 1,644 * 1911—^9J9 28,400 »

Som gödselmedel är chilesalpeter en ensidig kvävegödsel. Dess natronhalt torde bidraga till att den verkar så avgjort fördelaktigare än annan kvävegödsel på natron-älskande växter, såsom betor. Vid närvaro av tillräcklig mängd av alla andra växtnäringsämnen961

och i övrigt gynnsamma förhållanden har 100 kg. Chilesalpeter vid fältförsök visat sig kunna medföra en skördestegring av 180 kg. raps, 300—350 kg. vete och råg, 400 kg. havre, 3,000 kg. potatis, 4,000 kg. morötter, 5,500 kg. foderbetor, 6,400 kg. sockerbetor och 1,000 kg. hö — resultat, som sällan torde

kunna uppnås i det vanliga jordbruket.----

Om Chilesalpeters verkan gäller för övrigt vad ovan sagts om salpeter i allmänhet. En olägenhet vid dess användning är, att rikligare användning på lera giver denna benägenhet att slamma hop och bilda skorpa. Litteratur: A. Stutzer. Der Chilisalpeter. Berlin 1886.

Ammoniaksalpeter, ammoniumnitrat, NH4N03, beredes vid salpeterfabriken vid Notodden i Norge genom neutralisering av salpetersyra med ammoniak. Den bildar ett vitt salt med inemot 35 proc. kväve, nitrat- och ammoniak-kväve, vartdera ungefär hälften. För att undanröja dess starkt hygroskopiska (fuktande) beskaffenhet blandas saltet med kiselgur. Detta gödselsalt har ännu ej kommit i den svenska marknaden.

Kalksalpeter, kalciumnitrat, Norgesalpet.er, Ca(N03)2 framställes enligt av norrmännen Birkeland och Eyde samt av tysken Schönherr utarbetade metoder i en ugn, i vilken en väldig elektrisk låga alstrar en hög hetta, vid vilken kvävet och syret i en luftström, som drives fram genom ugnen, förenas till kvävoxid, N202. Sedan denna avkylts och genom ur luft upptaget syre oxiderats upp till salpetersyra, HN03, bindes denna vid kalk. För att minska den erhållna kalksalpeterns höga hygroskopicitet (vattenupptagning), som försvårar dess förvaring och spridning, smältes saltet, så att det efter stelnandet och krossning bildar en torr, grynig massa. Denna packas i tunnor, invändigt klädda med papper, som skyddar saltet mot fukt. Salpeterkärlen böra dock ej få stå öppna eller förvaras på fuktig plats, och salpetern bör ej blandas med andra, fuktiga gödselmedel.

Denna vara innehåller inemot 80 % rent salt, motsvarande 13 % kväve. En mindre del av detta finnes i form av nitrit (salpeter-syrligt salt), men denna tillgodogöres i så liten mängd av växterna lika bra som nitratet. Kalksalpeter verkar som chilesalpeter, stundom t. o. m. något bättre på kalkfattig jord och åstadkommer mindre än det senare saltet jordens hopslamning. För betor, som gynnas av det natronhaltiga saltet, torde det vara något sämre.

Salpeterbakterier. Se Salpeter bildning.

Salpeterbildning, salpeterj äsning, nitrifikation. Sedan långt tillbaka har varit känt, att vid kvävehaltiga organiska ämnens sönderdelning bildas salpeter. Fordom bereddes detta salt genom hopläggning av dylika ämnen tillsammans med aska och

den småningom bildade salpeterns utlakning och kristallisation (salpetersjudning). År 1878 visade Schloesing och Miintz, att s. förorsakas av mikrober, och omkring 1890 lyckades Winogradski renodla vid denna omsättning verksamma bakterier.

Dylik salpeter bildning sker så, att den först vid de organiska ämnenas ammoniakj äsning (se Ammoniak: bildning) uppkomna ammoniaken av vissa bakterier oxideras till nitrit (salpetersyrligt salt), och detta senare av andra bakterier till nitrat (salpetersyrat salt). Nitritbakterierna, Nitrosomonas, äro kocker, i ett visst stadium rörliga medelst en cilie (svingtråd), nitratbakterie r-n a, Nitrobacter, äro korta, orörliga stavar. (Se Bakterier.) S. är en aerob jäsning, d. v. s. den äger rum endast vid tillgång på luftsyre. Salpeterbakterierna äro autotrofa (se Bakterier), d. v. s. de hämta ej, som andra kloro-fyllösa växter, för deras livsverksamhet nödig energi från organiska ämnen utan erhålla denna genom syresättningen av ammoniak och Salpetersyrlighet. De fördraga ej närvaron av lättlösliga organiska ämnen, men deras livsverksamhet synes gynnas av mullämnen. Nitrit jäsningen hämmas i början av ammoniak, men sedan jäsningen väl kommit i gång, fortgår den obehindrat.

Salpeterbakterier förekomma i allmänhet i jord, som innehåller kvävehaltiga organiska ämnen, vilka lämna dem material för deras livsverksamhet, och luftsyre, som behöves för nitrifikationen, samt förekomma vanligen i större antal, ju mer dessa förutsättningar förefinnas. I slutna mossrika barrskogar är salpeterbildningen vanligen obetydlig men blir livlig efter ljushuggning, bränning oQh markberedning, vilken sistnämnda ökar lufttillträdet till marken. I sura högmossar saknas salpeter bakterier ofta, men efter jordens bearbetning och kalkning blir s. vanligen livlig.

Denitrifikation. Även en motsatt omsättning, salpeterförstöring eller denitrifikation kan ske, genom vilken först salpeter reduceras av vissa bakterier till nitrit och sedan detta salt till fritt kväve. Denna omsättning sker vid brist på fritt syre, som tvingar bakterierna att för sin andning förbruka nitratens och nitritens syre.

För växternas näring har s. den största betydelse. Växterna använda i stort sett ej organiska ämnen som näring, och om än ammoniakföreningar kunna tjäna vissa växter till kvävenäring (se Ammoniak), så äro dessa föreningar för andra växter mindre användbara, under det att salpeter är begärlig för alla växter och i allmänhet är den lättast tillgodogör bara kvävenäringen. S. av organiskt avfall från växtbeståndet eller tillförd gödsel är därför ett villkor för jordens fruktbarhet. Denna omsättning fortgår också alltjämt i fruktbar jord, så snart dennas värmegrad är9Ö2

över + 2°, och blir livligare med stigande värmegrad intill omkring 370 — en högre temperatur än som brukar förekomma i jorden. De av Winogradski och Omelianski studerade salpeterbakterierna trivas ej i surt närings -medium (i kulturer). Man har därför antagit, att s. motverkas av sur och gynnas av basisk reaktion hos jorden. Det har emellertid i flera fall visats, att en kraftig s. äger rum även i utpräglat sur jord, liksom även att kalkning av sur jord icke märkbart befordrat nitrif i -kation av gödselkväve. Denna fråga om salpeterbildningens förhållande till jordens reaktion sammanhänger med jordens fysikaliskkemiska beskaffenhet.

Emedan salpeter ej kan bindas i jorden (se Absorption), är vad därav ej snart upptages av växtrötterna utsatt för att gå förlorat genom uttvättning. Salpeterhalten i jorden är därför i trakter, där regn falla, alltid obetydlig. För skördarnas normala utveckling synes en mängd av salpeterkväve av 2 miljondelar av jordens vikt behövas, men en lägre halt, d. v. s. kvävebrist, är ej ovanlig under växttiden liksom ock vid vinterns slut, då salpeterbildningen varit avbruten av den låga värmegraden samt det på hösten förefintliga förrådet uttvättats av neder börds vattnet. På våren ökas åter nitrifikationen och salpeterhalten, och under trädningen, då s. gynnas av jordens bearbetning men ingen gröda borttager salpetern, kan halten av dennas kväve stiga till 20—30 miljondelar.

I kreatursgödseln äger s. alls ej eller i blott mycket ringa grad rum, utan sönderdelningen av de kvävehaltiga organiska ämnena stannar vid ammoniak. S. hindras där av den höga halten av lösliga organiska ämnen och av ammoniak samt än mer av bristen på luftsyre. Om gödseln utsättes för luften, kan dock s. inträda i gödseln, men den bildade salpetern är då utsatt för att, sedan den sjunkit ned i djupare syrefattigare lager, förstöras av denitrifikation. Det är därför ej skäl att genom ökat lufttillträde söka befordra s. i kreatursgödseln. (Se d. o.) Då gödseln utspritts och myllats i jorden, inträder däremot en livlig nitrifikation i första hand av gödselns ammoniakkväve, och lufttillträdet i matjorden är så öppet, att någon fara för denitrifikation icke synes förefinnas. Chr. Barthel.

Salpetersyra, HNO_3, stundom kallad skedvatten (silver skedas eller skiljes därmed från det däri olösliga guldet), är en färglös starkt sur och frätande vätska, kokp. + 86°. Förekommer i handeln som koncentrerad och som utspädd s., den förra 65, den senare 12—13 % vattenlösning. S. ryker i luften, och då gasen är frätande, bör s. förvaras i glaskärl med inslipäd glaspropp. Flertalet metaller lösas av s. under bildning av nitrat, och organiska ämnen sönderfrätas av syran, hud och naglar under gulfärgning. S. bör där-

för hanteras med försiktighet. I hushållet användes utspädd s. för polering av mässing, vilken därvid befrias från oxidanlöpning, och därför kallas mässingsvatten. Jfr Salpeter.

Salpiglossis. Se Trumpet blomma.

Salt betecknar i allmänhet förening av en metall och en syra. I regel äro salter av de tunga metallerna (järn, koppar, kvicksilver, bly, zink) m. fl. avgjorda gifter för såväl växter som djur, och åtskilliga av dem användas som insekt- och svampdödande eller desinfektionsmedel (se Antiseptiska medel, Desinfektion, Insektdödande medel). S. av alkali-metaller och alkaliska jordartmetaller samt magnesium verka även i starka lösningar som gift och kunna därför användas som desinfektionsmedel (ex. koksalt, salpeter), men åtskilliga av dem kunna även tillgodogöras som näring för djur (ex. koksalt, kalciumfosfat) och växter (ex. de nämnda samt salpeter och kalisalt). Åtskilliga salter användas i medicin (se glaubersalt, alun m. fl.).

Saltning, tillsättande av koksalt (stundom även något kalisalpeter), är ett allmänt känt medel att bevara livsmedel mot förruttnelse. Koksaltet verkar knappt alls bakteriedödande, men vid en viss koncentration hindrar det bakteriernas utveckling och sönderdelande verksamhet. Förruttnelsebakterierna göras overksamma redan vid en salthalt av 10—12 proc, andra bakterier först vid högre salthalt. Smör saltas vanl. med endast i1/2—2 proc. salt. I hö inströs stundom omkring 1 % salt för att motverka dess brinning och öka dess smaklighet. Se Hö: Förvaring. Smör: Behandling.

Saltsyra, lösning av klorväte, HCl, i vatten, utgör en ofärgad, starkt sur och vid starkare koncentration frätande vätska. Koncentrerad s. innehåller 37 proc. klorväte och har eg. v. 1.19. S. upplöser järn, zink, tenn och aluminium men angriper vid vanlig temperatur ej koppar. Det kan därför användas vid skurning av koppar och mässing men ej föremål av de 4 först nämnda metallerna.

Salvarsan, ett organiskt arsenikpreparat (dioxidiamidoarsenobenzolklorid), är ett verksamt medel mot vissa smittsamma sjukdomar, i det att det dödar eller försvagar de sjukdoms-alstrande mikroorganismerna. Jfr Antiseptiska medel.

Salvia, Salvia officinalis L., en flerårig läppblomstrig (labiat) halvbuske med gråludna blad och violetta blommor. Har sedan gammalt odlats i kryddgårdar som krydd-, lukt-och läkeört. De före blomningen avrepade och torkade bladen användas som drog. Dess verkan, använd som te mot halsfluss, tillskrives en flyktig olja, salvia-olja, och garvsyra.

Sambucus. Se Fläder.

Samfällighet. Se Oskift mark.

Samlingsjournal. Se Bokföring.03

Sammandragande (adstringerande) medel

verka sammandragande på blodkärlen och vävnaderna i allmänhet och användas därför företrädesvis vid akuta inflammationer i ytliga delar (kontusioner, heta svullnader) för att minska blodtilloppet och häva svullnaden. Mest användas Burows lösning och bly vatten (2 delar blyättika, 8 d. brännvin och 90 d. vatten) som kompresser och omslag samt järnklorid i 5—10 % vattenlösning såsom blodstillande medel. Till invärtes bruk användas garvsyra (tan-nin) och j ärnvitriol, som verka sammandragande på slemhinnorna och minska av-söndringen från dem. De användas därför företrädesvis vid katarr i allmänhet (diarré, tarm-, blåskatarr); av garvsyra gives för häst 5—15 g., nöt 10—25 g., kalvar och svin 1—2 g., hund 0.1—0.5 g.; och av järnvitriol för häst och nöt 10—25 g., får och svin 1—5 g. (Om garvsyra mot förgiftning, se Gift). I stället för garvsyra användes ofta t a n n a 1-b i n, som består av garvsyra bunden vid äggvita; det är ett gott medel mot diarré hos unga djur, i dos för föl och kalv 8—15 g., gris 1—5 g., hund o. 5—3 g.; samt tannoform, som består av formalin och garvsyra och därför verkar både desinficerande och sammandragande. Tannoform passar därför särskilt vid på smittämnen beroende tarmsjukdomar med diarré, ss. kalvdiarré, valpsjuka och rödsjuka, och gives för föl och kalv 5—10, hund 0.5— 2 g. Det är även ett utmärkt ströpulver mot ytliga, vätskande sår. E. N—m.

Sammanläggning. Se Tegläggning.

Sammanplöjning. Se Tegläggning.

Sammetsblomster, Tagetes, ett släkte av korgblomstriga örter, fam. Compositce, med gula-bruna blomkorgar och pardelade blad. Flera arter och varieteter av dessa, härstammande från Mexiko, ss. T. erecta L. var nana, T. patula L., T. ludda Cav., odlas ss. prydnadsväxter och äro tacksamma genom sin rika och långt in på hösten fortsatta blomning, men hava en stark, ej synnerligen behaglig kryddlukt. Plantor uppdragas i bänk och utplanteras på försommaren.

Sand, oförvittrade, smärre stendelar. Om dess indelning som jordbeståndsdel se Jord, Jordanalys. Inverkan på jordens beskaffenhet. S. gör till följd av ringa sammanhang jorden lös och lucker. Ju grövre sanden är, dess mer ökar den jordens genomsläpplighet, minskar dess vattenhållande förmåga och vattnets kapillära stighöjd, men ökar den hastighet, varmed det kapillära vattnet i jorden stiger. Fin sand och mo hava däremot en så betydlig vattenhållande förmåga, att de kunna göra jorden till en flyt jord. Genom stor värmeledningsförmåga gör s. jorden i torrt tillstånd varm men i vått skick, där avdunstningen är stark, kall. En hög s.-halt befordrar såväl tjälens nedträngande som tidigt

upptinande. S. har ringa absorptionsförmåga för växtnäring.

S. användas som jordförbättringsmedel för att genom sin större tyngd sammanpacka lös mull- och torvjord, öka dennas kapillära ledningsförmåga och värmeledningsförmåga samt tillföra jorden mineraliska växtnäringsämnen. (Se Mossödling.) Även styv lera kan förbättras genom inblandning av sand, som minskar lerans sammanhang, underlättar vattnets inträngande i jorden och kapillära stigning samt motverkar lerjordens hopslamningi (Se Jordblandning.) Om sands användning i cement- och murbruk se d. o.

Sandelm. Se Strandråg.

Sandhavre. Se Strandråg.

Sandjord. Som s. bör betecknas sådan jord, som till följd av sin halt av sand har så ringa sammanhang, att den vid plöjning ej lämnar sammanhållande tiltor. Den mängd sand, som härtill erfordras, är mindre, ju grövre sanden är; är denna fin, kunna redan några få proc. lera eller mull giva jorden ler- eller mulljords egenskaper. Enligt Atterbergs indelning av jordslagen efter deras mekaniska egenskaper räknas som s. icke plastiska jordslag med fasthetstal intill 7.

Utmärkande egenskaper. S. är lös och lätt att bearbeta men sliter redskapen mycket, är genomsläpplig för luft och vatten, har kraftigt men till ringa höjd verkande kapillär ledningsförmåga och är till följd därav torr, då grundvattnet står lägre än den kapillära stighöjden, men eljest fuktig. Den har stark värmeledningsförmåga men i luckert skick låg värmerymlighet och är därför i torrt skick en varm men fort avkyld jord. S. är fattig på löslig växtnäring och har ringa ab sorptionsförmåga för sådan. Den är därför i allmänhet en mager jord, särdeles gäller det s., som består huvudsakligen av kvartskorn (k a 1 k m o, v i t m o), under det att större halt av fältspatkorn, ss. i mången älvsand, mullämnen och kalk gör jorden bördigare.

Indelning av s, 1. På grund av tiden och sättet för jordens uppkomst skiljer man mellan:

a. Diluvialsand, bildad av ur inlandsisen ursköljt slam, förekommer i Skåne, b. Moran- 1. krosstenssand, en föga stenhaltig moränjord, som ofta är så finkornig, att den har god förmåga att upptaga och kvarhålla vatten och t. o. m. kan bliva en flytjord (se d. o.). Dylik s., kallad mo, mjäla eller mjuna, förekommer i stor utsträckning i norra Sverige och kan vara en god åkerjord, c. Rullstenssand, en urtvättad, ytterst mager, merendels något grövre sand, förekommande i grusåkrar, flod- och strandbäddar, oduglig till åkerjord, Utmärkt mursand. d. Mosand ur grusåsar och moräner ursvämmad, vanligen finkornig, mager s., bäst passande till skogsböfd. e. G 1 a c i a 1-964

1. i s ä 1 v s s a n d, en finkornig, vanligen mager sand, avsatt ur istidens älvar, f. A 11 u-vialsand, bildad av slam och sand ur vattendrag efter istiden, än ren och medel-fin ä 1 v s a n d, avsatt i de strida vattendragen, än med mineraliskt och organiskt slam mer blandad svämsand, avsatt ur saktare flytande vatten; är vanligen ganska fruktbar, g. Flygsand, en finkornig, urskölјd sand, som av havsvågorna drives upp på stranden och till följd av sin finhet och torrhet kan fattas av vinden. Passar endast till skogsbörd.

2. Från jordbrukssynpunkt urskiljer man:

a. Egentlig sandjord, som består av grövre och medelfin sand, med låg kapillär ledningsförmåga (vattnets stighöjd under 34 cm.). Hit hör rullstens-, mo-, älv- och flygsand. Då den är grövre och ren, har den sandjordens karakteristiska fel starkt utpräglade, men en inblandning av finare delar samt tillgång på fuktighet, ss. i älvdalar är vanligt, kan göra den till en medelgod åkerjord, b. Mo-jord, bestående huvudsakligen av mo (0.2 —0.02 mm. diam., se Jordanalys), har god kapillär lednings- och vattenbehållande förmåga samt kan därför vara ganska fruktbar men har benägenhet att slamma hop i ytan och att bilda en flyt-, jäs- och frysjord (se Flyt jord), vilket fel motverkas genom avdik-ning och kalkning. Hit höra bl. a. Norrlands mjälor och mjunor. c. Lerblandad s. med 1.3—2.5 % i svavelsyra löslig lerjord samt mullblandad s. med intill 3 % mull äro vanligen svämsand och bilda rätt fruktbara jordarter.

Jordförbättring. S. kan varaktigt förbättras genom inblandning av mullbildande ämnen, lera och framför allt lermärgel. Av-dikningen bör ej ske djupare än den kapillära stighöjden; vanligen är 0.6—0.8 m. djup fördelaktigast.

Vid bearbetningen bör stor vikt läggas på jordens sammanpressning för att öka dess förmåga att uppsuga vatten från djupare lager och luckringen inskränkas till det för utsädets och gödselns myllning samt ogräsets förstörande nödiga. Trädning av jorden är därför vanligen obehövlig.

Gödslingen med stallgödsel bör till följd av gödsels egenskap att luckra jorden och dennas ringa förmåga att kvarhålla växtnäringen ske blott med smärre men ofta återkommande mängder samt kreatursgödsel givas blott i väl brunnet skick och helst blandad med torvströ. Gödslingen sker med största fördel genom grön- och konstgödsling, och endast mindre lättlösliga konstgödselmedel, ss. Thomasfosfat och benmjöl, böra givas i större mängd som förrådsgödsling.

Odling å s. - Till följd av sin torrhet och magerhet passar s. företrädesvis för råg och potatis, lupiner, spärgel och bovete samt, där den är av bättre beskaffenhet, för 6-radskorn

och morötter. Vallodling är fördelaktig för att giva jorden ökad fasthet, men slåttervallar äro föga givande på torr s. Sandlucern, humlelucern, getväppling, hård- och fårs vingel, ängsgröe och knylhavre äro de vanligaste vallväxterna. På mindre starkt uttorkande s. kunna även röd-, alsike- och vitklöver, käringgigel, timotej, hundäxing och ängssvingel giva goda skördar. Bättre än slåtter- är betesvall på s.

Växtfölj den bör rättas efter nu anförda förhållanden. Som exempel på lämpliga växtföljder må anföras:

a. Pa torr s.

i. Potatis. i. Potatis.

2. Råg. 2. Råg.

3. Potatis. 3. Flerårig vall.

4. Lupiner t. grönfoder. 4. Havre, på torraste

5. Råg. jord blandad med

vårråg.

b. På bättre sandjord.

1. Potatis. 1. Potatis. 1. Rotfrukter.

2. Råg. 2. Gråärter. 2. Korn.

3. Klöver eller 3. Råg. 3. Klöver (1—2

grönfoder. års).

4. Råg. 4. Klöver. • 4. Råg.

Ekonomiska förhållanden. Sandjordens lägre pris, ringa behov av bearbetning och därför även av uppsättning av arbetare, dragare och redskap gör, att behovet av kapital blir lägre än för lerjord, synnerligen som den ringa foderproduktionsförmågan vanligen gör, att kreatursbesättningen är fåtalig. Brukningen blir därför vanligen j ämförelsevis både kapital- och arbetsextensiv. Fördelaktigast såväl för jordens bibehållande i fruktbart skick som för hushållningens intensitet är en utsträckt potatisodling med brännvinsbränning, särdeles där dranken behålles, med hjälp av vilken en större kreatursuppsättning kan hållas och således gödseltillgången ökas.

Sandklöver, sandväppling. Se Getväppling.

Sandkultur. 1. Odling å sandjord. Se d. o.

2. För undersökning av växters näringsbehov odlas de stundom i kärl fyllda med ytterst näringsfattig sand samt vattnade med näringslösning av bestämd sammansättning. Genom tillsats av det ena eller ändra ämnet till näringslösningen kan det tillsatta ämnets betydelse för växten utrönas. Se Gödslingsförsök.

Sandmare. Se Sandrör.

Sandrör, marhalm, sandmare, Ammophila (Psamma) arenaria R. S., ett blekt blågrått, gulnande, grovt, inemot meterhögt gräs med vitt krypande, starkt förgrenad rotstock, vars utlöpare uppskjuta tuvbildande skott, som bära styva blad och i toppen en tät, smal vippa av enblommiga småax med långa, sega agnfjäll. Växer allmänt på flygsand vid och i närheten av södra Sveriges 965

havskust. Dess växtsätt gör den till en av de lämpligaste växter att dämpa sandflykten, för vilket ändamål skott av densamma utsättas på eftersommaren omkring 15 cm. djupt, varefter planteringen vanligen skyddas för vinden genom påläggande av tång eller ris.

Sandsten bildad av sammankittade sandkorn, huvudsakligen bestående av kvarts, förekommer huvudsakligen som bottenlager i de siluriska bergen och endast undantagsvis som berggrund direkt under de lösa jordlagren. Den giver genom söndergrusning en näringsfattig grusjord. Se vidare Byggnadssten.

Sandväppling. Se Getväppling.

Sankmarker. Vid rik tillgång på fuktighet blir växtligheten frodig, och då tillika förmultningen går långsamt, där fuktigheten hindrar lufttillträdet, uppkommer vanligen ett mullrikt ytlager på sanka marker, vilka därför oftast utgöra värdefulla odlingsmarker, om det överflödiga vattnet kan avledas. I senare tid har nyodlingen också framför allt omfattat dylika marker, såsom, mossar, kärr, och mader, och för en beräkning av tillgången å odlingsmark hava uppskattningar av landets areal av sanka marker utförts. Enligt H. Steinmetz (1897) skulle i hela riket finnas 51,g86 km2, vattensjuk mark, motsvarande 12.6 proc. av den fasta ytvidden, och ungefär V3 därav vara odlingsbar. Kolonisationskommittén uppskattar (1922) den odlings värda torvmarken å kronoparkerna i de 6 norra länen till 191,838 ha. Jfr Mosse, Äng.

Saperda. Se Vedbockar.

Saponafia. Se Såpört.

Saponifikation, försåpning. Se Fett.

Saprofyt kallas en växt, som hämtar sin näring från multnande växtämnen. Liksom helparasiter sakna även helsaprofyter bladgrönt. Åtskilliga parasitsvampar, som leva som snyltare på levande växter, kunna även leva saprofytiskt, varigenom de kunna bibehålla sig även under tider, då de ej hava tillgång till sin vanliga värdplantar t. Växter finnas även som hava bladgrönt och sålunda kunna assimilera luftens kolsyra men på samma gång hämta näring av multnande ämnen, t. ex. Skepling (se d. o.).

Sarcinæ. Se Bakterier.

Sarcoptes. Se Kvalster, 3., Skabb.

Sarv. Se Mörtsläktet.

Satureja. Se Kyndel.

Sav, savning. Med sav 1. kambium betecknas den lösa vävnad, som hos träd och buskar ligger mellan veden och barken och som är härden för tjocklekstillväxten, i det att ur saven bildas ved inåt och bark utåt. Den näring, växterna upptaga genom rötterna, strömmar uppåt genom stammens veddel upp till bladen, där större delen av vattnet avdunstar och en del av näringen användes för nybildning, och från bladen går åter en ström av näring nedåt genom barkens innersta de-

lar, underhållande tillväxten i saven. Denna strömning är särdeles livlig på våren, då de företrädesvis i de underjordiska delarna upplagrade näringsämnena upplösas och föras till de delar, där tillväxten skef. Denna saftströmning plägar kallas savning och visar sig, om stammen såras, genom en m. 1. m. stark avrinning av saft, blödning, vilken, om stammen såras på våren, kan i hög grad matta växten. Beskärning av träd och buskar bör därför ej ske på våren, om ej så tidigt, att såren hinna sluta sig före savningens början. Om hål på våren borras in till den unga veden, utflyter näringssaft, som är söt av socker (ex. björklake), tills lövet slår ut och genom avdunstning minskar, saftspänningen.

Sax. Se Jakt: Fångst.

Saxicola. Se Skvättesläktet.

Saxifraga, ett företrädesvis i bergstrakter förekommande släkte av örter med regelbundna 5-taliga blommor i lysande färger, tillhörande fam. Saxijvagaceæ. Av de talrika arterna odlas åtskilliga fleråriga, ständigt gröna, företrädesvis i klippartier och stenrösen, ss. den storvuxna, sibiriska S. crassijolia L. med äggrunda, köttigt läderartade blad och rosenröda blommor, den lappländska S. caespitosa L., som bildar mossiga tuvor med stora vita blommor, den sydeuropeiska, S. umbrosa L., »porslinsblomman», med rosettlikt ställda, brett tunglika, mörkgröna, glatta blad och klasar av små, vita röd- och gulpunkterade blommor. De förökas lätt genom delning.

Scabiosa. Se Vadd.

Scantling. Se Sågning: Sortiment.

Schaktning, sänkning av mark genom jordens undankaffande, sker vanligen genom grävning och den därvid upptagna jordens bortkörning med häst- eller skottkärra eller på utlagd fältbana, men vid mindre arbeten vid jordbruket, ss. utspridning av dikessträngar medelst mullskopa och för av jämnande av mindre ojämnheter, även med planer-sladd. Se Mullskopa, Sladd.

Schersmin, Philadelphias, ett till sten-bräckefamiljen, Saxi†vagaceœ, hörande släkte av buskar med motsatta, ovala blad och stora, vita, 4-taliga blommor. Ett flertal arter odlas som prydnadsväxter. Vanligast är den sydeuropeiska P. coronarius L., en gammal prydnadsbuske i hela södra och mellersta Sverige, omtyckt på grund av sitt vackra växtsätt och sina starkt doftande, vackra blommor. En dvärgform, var. nanus Mill., blommar sällan. En form med gulfläckiga blad, var. jol. aureis, . förekommer även. Kungsschersmin, P. pubescens Lois. eller latijolius Schrad från Nordamerika, är mycket högvuxen, blommar senare och har svagare doft. J ätteschers-m i n, P. grandijlorus W. från Nordamerika, med stora, luktlösa blommor är härdigare än vanlig s. N a n c y s c h e r s m i n, P. Le-966

moinei Lem., en trädgårdssort av franskt ursprung, har små men mycket välluktande blommor, övervintrar ännu i mellersta Norrland.

Schweinfurtergrönt, Schweinfurtergriin. Se Insektdödande medel.

Schweizerost. Se Emmenthalerost.

Schäferi (av det tyska Schäfer = fåraherde), en förr vanlig beteckning för en större fårahjord och får huset. Statens stamhjordar av får kallades stamschäferier. Se Fårskötsel.

Scilla, ett till liljefamiljen, Liliaceœ, hörande släkte med bladig lök och 6-taliga, regelbundna, vanligen blå blommor. De sydeuropeiska 5. amoena L. och S. bifolia L. samt den sibiriska S. sibirica Andr. odlas i kruka och på fritt land och höra till våra täckaste och tidigaste vårblommor, föga senare än blåsippan. De uthärda vintrarna ännu upp i Mälardalen.

Scirpus. Se Säv.

Sciurus. Se Ekorre.

Sclerotinia. Se Fruktträdmögel, Gurksjukdomar, Klöverröta, Rotfruktsröta.

Scolecotrichum. Se Gråfläcksjuka.

Scolytus. Se Barkborrar.

Scomber. Se Makrill.

Scorzonera. Se Svartrötter.

Secale. Se Råg.

Seland, ångermanlänskt åkermått, 1/24 gärdemantal.

Selbrott. Se Brytsår.

Seldon, Sele. Hästselen förekommer av två olika typer: bog- eller 1 o k s e 1 e samt bröst- eller bringsele. Vid den förra överföres kraften genom två på bogbladens främre rand vilande sidostycken, lokor, vid den senare genom en över bringan liggande rem, bröstrem eller brösta, som uppehälles med en smalare över mankammen löpande rem och baktill direkt fortsättes av draglinorna. Med den förra kan hästen utveckla större kraft, emedan kraftens utgångs-och överföringspunkter nära sammanfalla och emedan lokorna få en större anliggningsyta än bröstan och vila mot ett till sin anatomiska byggnad därför mera lämpat kroppsparti. Bröstan åter erbjuder fördelen, att den passar till olika hästar utan omspänning.

Bogselar finnas av olika typer, allt efter som de äro försedda med 2 lokor (bogträn), upp- och nedtill sammanhållna medelst remmar eller kedjor, eller med halvkoller, som äro lokor med övre ändarna inböjda och förenade med en ledgång, eller med helkoller, bestående av en stadig ringbossa med sidostycken av järnbyglar. Lokselarna äro det för tung körning mest passande och vid lantbruket allmänt använda seltyget. De hava framför övriga typer den fördelen, att de genom omspänning upp- och nedtill tillåta en betydande förändring med anpassning i storlek, vidd och ställning efter hästens kroppsform och hull. Koller användes huvudsakligen

på lyxseldon. Brösta används i stället för loksele, då hästen blivit bruten i lokstaden, men den hindrar bogens rörelse och anbringar ej dragkraften i den fördelaktigaste punkten. Den bör användas endast vid körning med draglinor och svängel, aldrig med fasta skälmar eller skaklar. Lokornas form skall svara mot lokstadens. Sedd framifrån skall lokans insida förete en vulst svarande mot fördjupningen i halsens sidokontur samt därnedanför en kraftig utsvängning för att giva plats för de vid halsens nederkant löpande musklerna och

bogleden. Nedtill svänges lokan in för att

Lokor klädda med oljeduk.

genom sammanspänningen medels lokremmen med den andra lokan hindras att vrida sig på lokstaden. Mot bakkanten bör vulsten övergå i en mera rak linje, för att passa efter bogbladskammens främre längdmuskel, och vara lägre, för att ej trycka bogleden och bogbladets övre del. Lokornas form bör naturligtvis i viss mån tillpassas efter hästarnas olika kroppsbyggnad. En lös bössa har fördelen, att den småningom noga formar sig efter hästens former. Dragkrampan, från vilken draglädret eller draglinan utgår, skall sitta över vulstens mitt. Det stundom gjorda påståendet, att denna utgångspunkt för draget är för låg och bör vara mitt på bogbladet, den punkt kring vilken bogbladet vrider sig, är oriktigt, emedan bogbladet ej vrider sig kring denna punkt utan pendlar från övre sin ände. Kraftens utgångspunkt är något nedom mitten och dragkrampans vanliga plats därför riktig.

Lokorna kunna, om de äro väl skurna, vara mycket användbara även oklädda, ty »ett gott hull är bästa bossan». Vanligen brukaJfc/*4^

967

de dock vara försedda med stoppning eller vila på en lös, underliggande h e 1- eller ringbos s a, såsom är fallet med de mycket brukade värmlandsselarna. En viss glidning kan i senare fallet äga rum mellan- lokan och bossan, så att den senare blir mer stillaliggande på huden. På samma sätt verkar ett 1 o k-underlägg eller bogskyddare, gjord som en bred lösbossa av fast och stadigt läder, fodrad med vaxduk och fasthållen dels genom en martingal, dels genom sidremmar till däckein. Likaså brukas bringskyddare under bröstan. Klädseln över stoppningen eller bos-

Värmlandssele.

san anses av många böra vara av sådant material, att svetten uppsuges, emedan huden därigenom skulle hålla sig torrare, men detta medför ock olägenhet, ty den med svetten följande smutsen fastnar på ytan av beklädnadsmaterialet, som alltid är svårt att rengöra. Av skinn användas kalv- och fårskinn mest till över klädnad. Oljeduk har på senaste tid kommit mycket i bruk, dels på fastsittande bössor, dels översydd på vojlockfilt, och har visat sig hållbarare än man kunnat tro. Av vävnader är s. k. sadelmakare väv av fyrskaft linne bäst. Buldan är så gles, att stoppning, särdeles av svinhår eller tagel, lätt sticker ut. Till stoppning är tagel eljest bra, liksom välkardat »rykthår», och halm är ett utmärkt stoppningsmedel i lösa helbossor. För att förekomma tryck och skavning av övre lokremmen på mankammen bör remmen sättas tillräckligt högt och förses med m a n s k y d-d a r e av zinkplåt.

Draglädret bör ligga så nära kroppen som möjligt. Därigenom ökas effekten av dragkraften och minskas brytningen i lokan. Draglädrets »inskärning» genom ett hål i

lokan, sAsom på värmlandsselen (se fig.) är mycket bra.

Mellandelen av selen förekommer i 2 huvudtyper: selkrok och d ä c k e 1. Båda vila mot sadelstaden med en puta på vardera sidan av ryggen, sammanhållna genom en båge av järn. Selkrokens båge vilar genom ett par järnstolpar på putorna, de s. k. s e 1 k 1 ä p-p a r n a; då anfästningen, såsom är vanligt, sker genom en enkel charnier-led, kan anpassning ske blott i kroppens längdriktning, ej efter olika mankform eller hull. På värmlandsselen sker det däremot genom anfästning med en »spolled». D ä c k e 1 n har putorna antingen fästa på en platt j ärnbåge eller fästade med en charnierled, leddäckel. Bågen bör alltid vara så hög, att den ej kan trycka eller skava på ryggkammen. Om putornas klädsel och stoppning gäller vad ovan sagts om lokorna. De böra hava en form utan alla kanter eller hörn, »så att man knappt kan säga, var beröringen med huden börjar». Däckein fortsättes nedåt av däckelklaffarna. Selkroken medför fördelen, att den vid tvåhjulsåkdon i viss grad håller selringarna från bröstkorgen, så att slängningen av skälmarna ej blir så kännbar.

Från däckeins sidor eller selkrokens ändar utgå de med stroppar och söljor försedda upphäftorna eller upphållsremmarna, som uppbära drag- (s e 1-) r i n-garna, i vilka även dragläd ren äro fästa. Genom dem kan draglädrets riktning ändras och en del av lastens motstånd överföras till ryggen. I dragringarna fästas ock på vanliga verkselar dragtamparna av järn eller remmar (s kakelhållar e) för åkdonets anfästning vid selen. Skälmarna fästas vid dragtampen vanligen med selpinnar. En mängd inrättningar för denna anfästning ha på senare tid patenterats men synas alla vara lika onödiga som opraktiska eller t. o. m. farliga.

Mellanselen hålles i läge genom en eller två bukgj ordar samt de till bakselen hörande ryggstycket med svanskappa eller hintertyget, vilket senare, för att fylla sin uppgift att giva hästen större kraft vid mothållning, bör placeras tämligen högt och ej i knävecket. För mothållningen användes vid parkörning med lång tistelstång s. k. stångkappor eller koppel, fästa vid förselen. Genom deras sneda riktning och stångens längd ökas ryckarna från vagnen, varför sådan anspänning ej bör användas i jordbrukskörning.

För att uppbära och hålla lokorna i läge användas snedremmar från däckel eller selkrok, s. k. travar e remmar. På selkroken böra de fästas i en ring på stolpen, ej på kläppens framkant. Jfr Anspänning, Betsel.

A. P—n.968

Oxselar för körning av nötkreatur bestå av samma delar som hästselar, men vanligen av enklare beskaffenhet. Bogens stora rörlighet och den hos oxar ofta tunnare muskulaturen på bogen göra dock fördelen av selen mindre, och då därtill kommer, att selen är mycket dyrare än ok, användes detta fortfarande mer än sele.

Selkammare. Se Häststall.

Selleri, Apium graveolens L., av fam. Umbelliferce, är en på europeiska kontinenten vildväxande ört med parbladiga eller tre-fingrat delade, mörka, glatta blad, sammansatta flockar av vita blommor och nästan klotrunda delfrukter med upphöjda åsar och oljekanaler. Har stark lukt. S. har sedan gammalt odlats som köks- och läkedomsväxt och finnes i 2 varieteter, rot- 1. knöl-s., var. rapaceum och blek- 1. bia d-s, var. dulce. S.-plantor uppdragas i bänk och omskolas där till sådant avstånd, att plantorna utvecklas kraftigt, samt utplanteras vid sommarens början på djup, fet, helst fuktig jord, varvid rötter och blad pläga avkortas något. Rot-s. planteras med 30—45 cm. avstånd mellan plantorna. I augusti makas jorden undan något och sidorötterna avskäras, för att rotknölen må bliva slätare, varjämte de små ytterbladen avlägsnas och jorden sedan åter föres intill rötterna. Detta upprepas helst efter några veckor. Innan starkare frost inträtt på hösten, företages skörden, varvid rötterna och de yttre bladen avputsas. Sedan kunna plantorna förvaras jordslagna i källare, bänk eller sval kast. — Ble k-s. brukar planteras i gravar med starkt gödselblandad jord, med 60 cm. avstånd mellan plantorna. På högsommaren gödslas ytterligare med salpeter. När plantorna i augusti nått önskvärd storlek, föres jord upp mot dem till 10 cm. höjd, vilket upprepas ett par gånger med en veckas mellanrum. Jordbetäckningen gör bladstjälkarna möra och bleka. Efter skörden på hösten inplanteras plantorna och kring-bäddas med jord i sval källare eller kast och kunna så bevaras fram på eftervintern. Bladen av s. angripas av en parasitsvamp, Sep' toria apii, Chest., som framkallar bruna fläckar.

Seltryck. Se Brytsår.

Sena. Se Muskler, Skelett.

Senap, Sinapis, ett släkte av korsblommiga växter, Cruciferæ, ett-åriga örter med gula blommor, långa skidor och klotrunda frön. Fröna innehålla fet olja, som kan användas som matolja, samt en glukosid, sinigrin 1. myronsyrat kali, som vid inverkan av ljumt vatten och ett i fröna förefintlig enzym, m y r o s i n, sönderdelas i den starkt luktande och retande senapsoljan (se d. o.). Svart- eller brun s., S. (Melanosinapis) nigra L. från s.ö. Medelhavstrakterna, utmärkt av släta, 4-kantiga skidor och små, svart bruna frön, varav 1,000

väga 1 gr., odlas i s. Sverige i smått för beredning av kryddsenap. Fröet bred- eller radsås (15 cm. radavstånd) på våren, och plantorna gallras till 30 cm. avstånd. Skörden sker, då skidorna gulnat, och plantorna upphängas för torkning och eftermognad. Vid hemberedning endast malas fröna; vid fabriksmässig beredning skalas de först, varefter oljan utpressas och återstoden males till mat- eller medicinalbruk.

Gul 1. vit s., S. alba L., har håriga, trinda skidor och ljusgula, större frön (1,000 frön väga omkr. 5 g.). Odlas dels till fröskörd för erhållande av en mildare s., som vanligen inblandas i svart-s., dels till grönfoder. För det förra ändamålet odlaå den som föreg. Som grönfoder har s. värde huvudsakligast genom sin snabba utveckling, i det att skörden kan ske redan 6 veckor efter sådden. Grönfodret motsvarar ungefär i näringsvärde vickerhavre men blir vid senare skörd strävt och föga begärligt för kreaturen, varjämte frön då utfalla, som giva upphov till efterhängset ogräs. Passar bäst på sandjord. Utsädesmängd vid radsådd med 30 cm. avstånd 20, vid bredsådd 25—30 kg. pr. ha. Skördemängd intill 6—8 ton grönfoder, motsvarande 1.5—2 ton torr massa, fröskörd 10—20 hi. = 0.7—1.3 ton med 25 -^30 % olja. Fröet kan i mindre mängd givas som kraftfoder.

Å k e r -s., 5. ärvensis IL., som har glatta, knöliga baljor och bruna frön, är ett vanligt ogräs i s. och mell. Sverige, särdeles i säd på fruktbar jord. Dess egenskaper som ogräs och sättet att bekämpa densamma äro som hos åkerkål (se Kål), varmed s. of ta förblandas. Fröet, som erhålles som frånrensning ur säd, kan användas till oljepressning, men återstoden, »ravison-kakor», är på grund av stark utveckling av senapsolja farlig till foder (se Senapsolja).

Senapsbagge, Phœdon Cochleaviœ F., en 3.5 mm. lång, oval, kullrig, starkt glänsande, mörkt grön eller blå skalbagge, vilken jämte de omkr. 5 mm. långa, grå, svarthuvade, om gråsuggor påminnande larverna stundom svårt härja på korsblommiga växter, särskilt pepparot. Två generationer årligen. Bekämpas med arsenikhaltiga besprutningsmedel med tillsats av gelatin. (Se Insektdödande medel.) A. T—n.

Senapsolja, isorodanallyl, C_3H_5CNS, är en flyktig olja, som verkar starkt retande och ej sällan förorsakar inflammation i våm-mens vägg hos nötboskap, som utfodrats med senapshaltiga oljekakor. (Se Oljekakor: Rapskakor.)

Senecio. Se Korsört.

Sengsvin. Se Danskt lånts vin.

Senklapp, böjseneförsträckning. Se Kota.

Senskidor tjäna till att minska friktionen och underlätta senornas glidning, där senorna gå över ledgångar eller framspringande ske-969

lettdelar, och bestå av en bindvävshinna, som omsluter senan och på insidan är beklädd med en tunn hinna (synovialhinna), som avsöndrar en slemmig vätska, varigenom rörelsen väsentligt underlättas. E. N—m.

Sensträckning. Se Försträckning.

Separator är en apparat konstruerad för att med tillhjälp av centrifugalkraften ur helmjölken skilja skummjölk och grädde från varandra. Att medelst centrifugering ur en blandning skilja kroppar av olika tyngd från varandra har varit bekant och använt sedan äldsta tider, men att på samma väg skilja fettkulorna ur mjölken tillämpades först år 1857 av professor C. J.' Fuchs i Karlsruhe och hans son Th. Fuchs, närmast i avsikt att kontrollera fetthalten i mjölken. Fuchs idé upptogs år 1864 av den bayerske bryggeriteknikern An-tonin Prandtl, vilken konstruerade en s. k. spanncentrifug, bestående bland annat av en lodrät axel, försedd med vertikala armar, å vilka ett större eller mindre antal med mjölk fyllda spannar upphängdes och centrifugera-des. När spannarna efter centrifugeringens slut åter intagit sin lodräta ställning, borttogs den i varje spann avskilda grädden med tillhjälp av en skumsked. Då centrifuger av detta slag icke medförde några fördelar framför äldre gängse skumningsmetoder, övergick man till centrifuger försedda med ett enda kärl, vilket roterade kring sin egen axel och rymde mjölkmängder upp till 100—200 liter. Av detta slag var den av den tyske ingenjören W. Lefeldt år 1876 konstruerade mjölkcentri-fugen. Denna var emellertid icke heller kontinuerligt arbetande. Visserligen kunde grädden under apparatens gång bringas att rinna över kärlets bräddar, därigenom att detta överfylldes. Men för att en ny portion skulle kunna behandlas, måste apparaten stoppas och tömmas. Anmärkningsvärt är, att experimenten med dylika ej kontinuerligt arbetande centrifuger pågingo ännu några år, trots det att patent blivit uttaget redan år 1874 i Frankrike av La Compagnie de Fives Lille på en kontinuerligt arbetande centrifug, som visserligen icke var avsedd för mjölkskumning, men dock angav den riktiga principen för ett samtidigt uttagande av den tyngre och lättare delen av vätskan, medan ny blandning kontinuerligt tillfördes. Detta såväl som ett i Amerika år 1877 av Houton & Thomson uttaget patent på en kontinuerligt skummande mjölkcentrifug blevo emellertid utan betydelse, enär de ej fullföljdes och ej blevo bekanta. Större framgång hade vår landsman d:r G. de Laval och dansken L. C. Nielsen, vilka nästan samtidigt och oberoende av varandra och obekanta med de franska och amerikanska uppfinningarna lyckades konstruera var sin kontinuerligt arbetande skumningsmaskin. För att exploatera sin uppfinning ingick de Laval kompaniskap med bergs-

ingenjören Oscar Lamm, och 1883 övertogs tillverkningen av Lavalseparatorerna av det då bildade A.-B. Separator. L. C. Nielsen samarbetade med maskinfirman O. Petersen & Co. i Maglekilde vid Roskilde för att förbättra den av honom uppfunna separatorn, men sålde 1881 patentet till maskin- och skeppsbyggnadsfirman Burmeister & Wain i Köpen -hamn, varefter apparaten kallades Burmeister & Wains centrifug. Emellan denna och de Lavals separator uppstod efter hand en mycket livlig konkurrens, ända tills A.-B. Separator,

Genomskärning av Alfa separatorkula.

1889 lyckades förvärva det s. k. alfapatentet, genom vars utnyttjande skumningsförmågan hos Lavalseparatorerna till den grad förbättrades, att konkurrensen från andra separatorer blev föga framgångsrik. Alfainsatsens uppfinnare friherre C. v. Bechtolsheim utgick från den erfarenheten vid gräddsättning i öppna kärl, att ju lägre gräddsättningskärlen voro och ju kortare väg fettkulorna sålunda hade att passera vid avskiljandet, desto hastigare och fullständigare skedde gräddsättningen. Denna erfarenhet tillämpade han på centrifugeringskärlet genom att indela mjölken i detsamma i tunna, radien snett skärande skikt medels plåtar, som antingen ställdes vertikalt och voro spiralformigt böjda eller lades över varandra och voro koniska. Endast det senare sättet för mjölkens uppdelning användes av A.-B. Separator. De första Lavalseparatorerna med alfainsats utsläpptes 1890, och 20 år därefter hade icke mindre än omkring 3/4 mill. stycken blivit sålda. För att belysa, i vilken grad skumningsförmågan hos separatorerna förbättrats ifrån det de först utsläpptes i 97°

marknaden intill 1907, kunna följande tal anföras

Separatorns olika delar. Bortsett från mindre väsentliga olikheter emellan olika fabrikat och storlekar består en separator av ett stativ, medelst vilket apparaten fastgöres vid sitt underlag och i vilket de övriga delarna, locken, kulan och drivanordningarna, äro inpassade. Upptill är stativet skålformat, omslutande kulan och uppbärande locken. Av locken är det översta format till en skål, i botten försett med en pip. tilloppstratten, för helmjölkens upptagande och ledande till kulan. De underliggande grädd- och skummjölks-locken äro försedda med pipar och ha till uppgift att mottaga och avleda grädden och skummjölken. Centrifugeringskärlet, kallat kulan efter den form, de Laval till en början gav detta, är cylindriskt och försett med ett koniskt lock, huven. Kulan, som hos äldre separatorer är fast förbunden med sin axel, spindeln, upphänges numera löst på denna, så att tyngdpunkten ligger under upphängningspunkten och kulan därigenom blir mer eller mindre självbalanserande. Kulans olika delar utgöras av kulkroppen, huven och insatsen, jämte packnings- och låsanordningar. Kulkroppen har på insidan vertikala lister till styrning för insatsplåtarna. Huven, upptill utdragen till en cylindrisk hals med utlopp för grädden och skummjölken, fastgöres vid kulkroppen medelst en gängad låsring, kulmuttern. Kulinsatsen består av centrumröret och insatsplåtarna. Det förra tjänar som inloppsledning för helmjölken och som styrning för plåtarna, är i botten försett med horisontella kanaler, som kommunicera med vertikala kanaler, bildade av över varandra anbringade öppningar eller hål i plåtarna. Från dessa kanaler fördelar sig mjölken till plåtmellanrummen, i vilka åter gräddpartiklarna vandra mot centrum över plåtarnas innerkanter och uppåt längs centrumrörets yttersidor, skummjölks-

partiklarna mot periferien över plåtarnas ytterkanter och uppåt längs kulans väggar. Plåtarna ha formen av stympade koner, lagda över varandra, och skiljas åt genom tunna plåtremsor, anbringade på plåtarna. Till antalet växla de efter separatorernas storlek och uppgå hos högskummande kulor till 80— 90 eller flera. Den översta plåten är tjockare

Seperator Alfa Laval. Genomskärning av skruvväxelseparator.

än de övriga, utan hål på den koniska delen, och upptill förlängd till en cylindrisk hals, omgivande centrumröret och omgiven av huvhalsen, överplåten tjänar som skiljevägg emellan å ena sidan den på dess över- och yttersidor avgående skummjölken, å andra den på dess under- och innersidor avgående grädden och har därför i sin hals en öppning för den senare ledande till gräddlocket. Hos äldre separatorer avleddes skummjölken ge-

Mo- ™

j- dell TyP

' I

I

i

Kraftförbrukning Pris

Skummjölkens fetth enl. Röse-Gottlieb

Uppgiven avverkninc liter pr tim.

I liter I % I kr. hkr.

1

1879 j Laval AI . . . . . 130 0.30 I tfo 0.7

I 1890 j Alfa Laval AI . .1 800 0.15 850 0.9

I 1907 I Alfa Laval AI . . 2,000 O.08 900 | 1.3

! 1887 ! Laval Baby . . . . 50 O.25 260 I 0.12

I 1890 I Alfa Laval Baby . 125 O.20 275 I 0.10

nom de s. k. skummjölksrören, anbringade på undersidan av huven och med den ena ändan nående till kulans periferi, med den andra fastgjord i öppningar i huvhalsen. Förhållandet emellan grädd- och skummjölksmängderna regleras medelst skruvar, som påverka skummjölkens utströmningshastighet eller verka förskjutande på gräddnivån, så att denna kommer mer eller mindre långt innanför gräddens utströmningsöppning.

Hos såväl maskin- som handdrivna separatorer överföres kraften till kulaxeln numera allmänt medelst en skruvväxel. Kulaxeln

Alfa handseparator.

består a^ en övre del, spindeln, som upptill är lagrad i bottnen på den skålformade delen av stativet i det s. k. halslagret och nedtill är kopplad till snäckskruvaxeln eller överdubben. Denna är lagrad i tvenne lager, nämligen överbussningen, ovanför skruven, och under-bussningen, nedanför skruven, samt vilar med sin nedre ända, dubbspetsen, på ett rullager, anbringat i en fördjupning i underdubben, som underifrån ingängas och fastlåses med en kontramutter.

Halslagret smörjes av olja från en oljkopp, anbringad utanpå stativets skålformade del. Oljan samlas i skruvväxelhuset, där den av skruvhjulet kastas omkring och smörjer övriga lager.

Vid snördrivna separatorer ersättes skruven av en snörskiva och vid turbindrivna av en turbinskiva. Dessa olika drivanordningar förutsätta naturligtvis en något förändrad konstruktion även av stativet. Vid turbinmotor-separatorerna är snäckskruvaxeln förlängd och lagrad i tre lager, över-, mellan- och under-bussningarna, emellan de två förstnämnda är snäckskruven belägen, emellan de sistnämnda turbinskivan. Skruvhjuls- och turbin-

husen äro slutna och från varandra helt skilda.

Ehuru separatorn till sin konstruktion är en jämförelsevis enkel apparat, kräver den dock stor noggrannhet såväl med hänsyn till uppställning som hopsättning, skötsel och behandling av de olika delarna, för att den skall arbeta tillfredsställande. Den bör ha en jämn, nästan ljudlös gång. Skakar den, tyder detta på felaktig hopsättning, slitna lager eller annan skadegörelse, och bör den då stoppas och felet uppsökas. Med nutida separatorer kan fetthalten i skummjölken nedbringas till 0.06—0.07 % då skumningstemperaturen är omkring 50 C. och till 0.08—0.1 % då den är omkring 30—35 C. För en dylik renskumning kräves emellertid, att separatorn drives med uppgiven hastighet och att avverkningen icke överskrider den uppgivna.

När giltighetstiden för alfapatentet utgick, blevo efter hand alla separatorer försedda med alfainsats och i följd därav konkurrensen emellan olika fabrikat mycket livlig. De förnämsta tillverkarna av separatorer i vårt land äro för närvarande, utom A-B Separator och dess dotterbolag Svenska Centrifugaktiebolaget och A-B Rotator, även A-B Baltic och A-B Pumpseparator.

A-B Separator tillverkar för närvarande separatorer, som skumma från 60 till 5,000 lit. pr. tim. och som med hänsyn till drivanordningens konstruktion indelas i snör-, skruvväxel-, ångturbin-, ångturbinmotor- och handseparatorer. Utmärkande för ångturbinmo-torseparatorerna är, att turbinen tjänar som motor icke endast för själva separatorn utan även för andra apparater, såsom pastor, mjölk- och vattenpump samt kärna. Kombinationen av på så sätt drivna apparater kallas turbinmej er i, vartill idén först givits av ingenjör J. Risberg vid A-B Baltic. L. Fr. R.

SeparatQrsslam. Ur mjölken avskiljes under separeringen tyngre beståndsdelar, såsom kasein, olösta salter, vita och röda blodkroppar samt smutspartiklar av olika slag, vilka tillsamman bilda ett mer eller mindre tjockt och segt slamlager kring separatorkulans innerväggar. Vid^ skumning av syrlig eller oren mjölk kan siamavsättningen hastigt nog få en sådan mäktighet, att separatorns skumningsförmåga nedsättes och separeringen därför måste avbrytas och kulan rengöras. Som i slammet utom smuts samlats även bakterier, bör det ej användas utan alltid uppbrännas.

L. Fr. R.

Separering, mjölkens skumning medels centrifugskumningsmaskin (separator) bör utföras så, att mjölkens fett så fullständigt som möjligt avskiljes i grädden. Under det att renskumningen vid handskumningen i allmänhet ej kan drivas längre, än att skummjölken innehåller omkring 0.5 % fett, kan972

skummjölkens fetthalt vid skumning med maskinseparator nedbringas till omkring 0.07 % och t. o. m. än lägre, och med handseparator till 0.08—o. 1 %. Vinsten härav ligger i en ökning i smörutbytet, uppgående för 100 kg. mjölk till omkring 10 g. smör för varje o.01 % lägre fetthalt i skummjölken. Renskumnings-graden i proc. beräknas enligt följande formel mfU mfi

f:(f ——--- = 100 : x och är sålunda = 100 — —=-

v 100/ f

varvid m betecknar procenten skummjölk, f helmjölkens och f1 skummjölkens fetthalt. Renskumningsgraden beror ej blott på separatorns konstruktion (se Separator) utan även på separeringens utförande. I detta avseende är huvudsakligen att iakttaga följande.

1. Emedan fettkulornas, särdeles de smärres, avskiljande blir fullständigare, ju mer lättflytande mjölken är (ju mindre dess viskositet är), och viskositeten minskas med stigande värmegrad, bör mjölken vid separeringen vara uppvärmd till 35—400, tung mjölk (se Mjölk) till och med till omkring 60°.

2. I samma mån mjölktilloppet minskas, ökas under i övrigt lika förhållanden renskum-ningen, intill dess den nedgått till omkring 0.07—-0.06 %. Då mjölken är svårskumm ad, ss. mot sintidens början, bör således mindre mjölkmängd påsläppas.

3. Kulan bör hava en jämn gång utan alla skakningar; sådana öka maskinens förslitning och minska rensku mningen. Går kulan ojämnt eller skakande, bör dess användning upphöra, tills felet avhjälpts, om så behöves, med sakkunnig hjälp.

4. Separatorns omloppshastighet bör hållas vid den för maskinen angivna; sjunker denna, ökas skummjölkens fetthalt som kvadraten på varvantalet.

5. Genom att uttaga en större procent grädde än 15 % kan renskumningen något ökas, men minskas, om gräddprocenten går under 10 %. Smärre ändringar inom den vanliga gräddprocenten, 10—15 %, medföra ingen märkbar skillnad.

För att få tjock grädde minskas sålunda tilloppet av mjölk till separatorn, under det denna får gå med full hastighet. En fettrikare skummjölk, sådan som vanligen säljes till direkt förbrukning, erhålles genom att låta separatorn gå något saktare och separera mjölken mindre varm, t. ex. vid + io°.

Efter varje skumning rengöres separatorn noga, allt siam, som avsatt sig, avlägsnas och brännes. (Se Separatorslam.) L. Fr. R.

Septikämi. Se Blodförgiftning.

Septoria, svampsläkte tillhörande gruppen Fungi imperfecti (ofullständigt kända svampar), utmärkes av långsträckta, ofta trådlika konidier, vilka bildas i det inre av små, runda, meden öppning försedda behållare, pyknider. Arterna av detta släkte leva pa-

rasitiskt på bladdelar av ett stort antal växter. Några äro konidieformer till släktet My-cosphaerella av kärnsvamparnas grupp, några ha förmodats äga samhörighet med andra kärnsvampar (jfr Svartpricks ju ka); för det stora flertalet har ingen samhörighet med högre fruktformer påvisats. Bland mera betydande parasiter på kulturväxter märkas 5. piricola Desm. (tillh. Mycosphaerella sentina (Fuck.) Schröt.) på päronblad, S. ribis Desm. (tillh. M. ribis (Fuck.) Feltg.) på ribesarter, 5. apii Chest. på selleri samt S. lycopersici Speg. på tomat. Th. Lfs.

Serradelia, Ornithopus sativus L., en sydeuropeisk baljväxt, intill 1/2 m. hög, slankig, luden, i-årig, med mångpariga blad, täta klasar av små, ljusröda blommor samt ledade baljor, som sitta 2—4 tillsammans liksom tårna på en fågelfot. Baljlederna avfalla oöppnade och utgöra utsädet. De väga 3.5 g pr. 1,000 och 45 kg. pr. hi. S. odlas i Tyskland, Holland m. fl. länder till foder eller grön gödsling på sandjord (»sandjordens klöver») men har i Sverige vid försök lämnat osäker och oftast för liten skörd. Blommorna äro honungsrika.

Serum betecknar i allmänhet en kroppsvätska, varur dess fasta eller kolloidalt uppslammade beståndsdelar avskilts.

B 1 o d - s. är alltså »blodvattnet», ur vilket b odkropparna och fibrinet avskilts genom blodets levring eller vispning 1. på annat sätt. Var-s. och 1 y m f-s. äro återstoden av varet eller lymfan, sedan deras innehåll av celler avskilts.

Mjöl k-s. är liktydigt med vassla, varur det 1 öpnade ostämnet avskilts. Jfr Immunitet.

Serumterapi. Se Immunitet. *

Servitut innebär rättighet för innehavaren av en fastighet att utöva ett visst begränsat förfogande över en annan fastighet; till förmån för den förra, härskande, fastigheten är, ss. lagen uttrycker sig, lagt last eller besvär å den senare, t j anande, fastigheten. Ex. ås. är, att ägaren av en fastighet äger taga körväg över en annan fastighet eller dämma upp vatten på annan fastighets strand. Härvid förutsättes, att rätten i fråga är anknuten till själva den härskande fastigheten, ej till dennas ägare personligen; i detta senare fall föreligger nyttjanderätt. Om den härskande fastigheten överlåtes, äger den nye ägaren utan vidare rätt att utöva servitutet, och den förre ägaren kan således ej förbehålla sig servitutet. För att gälla mot. ny ägare av den tjänande fastigheten, fordras regelmässigt, att servitutet intecknas. (Se Inteckning.) Har s. uppkommit icke genom avtal utan på grund av urminnes hävd (Jordabalken 15:4) eller tillkommit vid laga jorddelning, så gäller det utan inteckning mot ny ägare; så anses även vara förhållandet med s., som genom avtal upp-973

kommit före år 1876. S. anses, där ej annat säges, upplåtet för alltid. E. T.

Serös hinna är en med ett enkelt lager platta, polygonala epitelcéller beklädd, tunn bindvävshinna, som bekläder väggarna i en kroppshålighet och utsidan av de däri inneslutna organen samt avsöndrar en vätska, som håller ytorna glatta och underlättar organens rörelser. Sådana hinnor äro bröst-och bukhinnan samt synnovialhinnan i ledgångar och senskidor. E. N—m.

Sesam, Sesamuin, ett till fam. Sesameœ 1. Pedalaceœ hörande örtsläkte, som är inhemskt i de tropiska delarna av Afrika och Asien, och varav flera former där sedan gammalt odlas för vinnande av de oljerika fröna. S. odlas numera i alla heta länder för beredning av s.-o 1 j a, varav fröna innehålla omkring 50 %, varefter återstoden, s.-k a k o r, användes som kraftfoder. Se Oljekakor: Sesamkakor.

Sesia. Se Hallonglas vinge.

Sesleria. Se Blåälving.

Setaria. Se Hirs.

Setter. Se Hund: Jakthundar 3.

Shirehäst, tung engelsk lanthäst, anses härstamma från de tunga hästar, normannerna medförde och som även senare införts från Flandern. Den utvecklades till en mycket tung och grov draghäst, som förr på grund av den då vanliga färgen ofta kallades »svart kärrhäst» men numera, sedan den blivit föremål för planmässig renavel, shirehäst, på grund av att den företrädesvis uppfödes i mellersta Englands shires.' S. är Englands grövsta, största och tyngsta hästslag, , står mycket nära Clydesdalehästen men är i regel djupare och mäktigare, med än större hovskägg och bättre exteriör. Brun färg med bias och vita fötter är övervägande, men svart färg och fux ej så sällsynt som hos Clydesdalehästen. Den började år 1878 stambokföras av The english carthorse Society, som 1884 ändrade sitt namn till The shire horse Society. Rasen har icke införts till Sverige.

Wilh. H—r.

Shropshirefår, en i västra delarna av mellersta England hemmahörande fårras. Dessa trakters lantfår hava förädlats genom korsning med Southdown- och undantagsvis med Leicesterra_sen och erkändes först 1860 som särskild ras. Rasen är något större och mer långsträckt än Southdownrasen, vilken den även överträffar i snabbvuxenhet, och anses jämngod med densamma i köttets kvalitet, med fettet väl insprängt i musklerna. Vuxna tackor nå en vikt av intill 70 kg. Huden är rosenfärgad. Ullen är vit, tät, fin och medellång samt lämnar blott nosen och benen nedanför has och knä fria. Nosen och öronens översida, mule och fötter äro mörka. Rasen är mycket fruktbar och härdig samt har med framgång spritts i många länder. Stambok över rasen föres i England sedan 1882.

Till Sverige infördes S. först 1880 till Barsebäck i Skåne och har sedan vunnit en rätt stor spridning i rikets mellersta och södra delar, undanträngande den tidigare införda South-

Shropshire-bagge.

downrasen. För godkännande vid premieringen i Sverige fordras en lev. v. av 80 kg. hos bagge och 50 kg. hos tacka.

Sickativ. Se Färg: Målarfärg, 2. Oljefärg.

Sickator, torkställning för hö, bestående av en grov stör med intappade sidopinnar. Brukas i Finland.

Sig g. Se Klapphingst.

Sik. Siksläktet (Coregonus) hör till laxfamiljen (Salmonidœ). Kroppen är långsträckt med medelstora, på kroppssidorna silverglänsande fjäll. Siksläktet delas i två undersläkten, nämligen siklöj orna (Argyrosomus), som ha underkäken framskjutande förbi nosen, och de egentliga sikarna (Coregonus s. str.), hos vilka detta icke är fallet. Siklöjorna äro oftast mindre än de egentliga sikarna.

Siklöj a, Coregonus (Argyrosomus) albula L., förekommer dels i östra skärgården från norra delen av Kalmar län och norrut, dels också i många sjöar (företrädesvis i tämligen stora och djupa sådana med klart vatten) från Skåne upp till Lappland. I låglandets grunda och varma sjöar med grumligt vatten trivs den ej. Siklöjan lever i stim ute i det fria vattnet av plankton. Leker på senhösten, vanl. från mitten av oktober till mitten av december, ofta på djupt vatten. Är en god matfisk, som huvudsakligen fångas med nät och not.

De egentliga sikarna äro ytterst variabla och ha stor benägenhet att utbilda 1 okala raser. Om dessas indelning i arter har ännu ingen enighet bland forskarna uppnåtts. Här må därför endast framhållas, att vissa,974

företrädesvis små vuxna sikformer ha jämförelsevis långa, tättsittande gälräfständer och leva av plankton, medan andra, i allmänhet större, former ha kortare, grövre och glesare gälräfständer samt leva av bottendjur (snäckor, musslor, insektslarver m. m.). Till de förra höra des. k. gråsikarna och Ringsjöns b 1 å s i k, till de senare den s. k. näbb- eller fetsiken och andra i Vänern, Vättern m. fl. stora sjöar, ävensom i östersjön förekommande stora sikformer.

De i Östersjön levande sikarna stiga upp i älvarna för att leka. Insjösikarna leka mestadels på fast grus- eller stenbotten vid sjöstränderna, olika former dock på något olika djup. Leken inträffar vanligen på senhösten (oktober—december). Vissa lokalformer leka dock först i januari, undantagsvis t. o. m. ännu längre fram på vintern. Liksom siklöjan föredraga också de egentliga sikarna något djupare sjöar med klart (färglöst) vatten. De höra till våra ekonomiskt värdefullaste sötvattens-fiskar och fångas mångenstädes — isynnerhet under lektiden — i stor mängd med nät, not och på vissa håll med storryssja. I de norrländska älvarna fångas sik också i olika slag av fasta fisken. För fångst av i sjöarnas fria vatten levande, planktonätande sikformer — även siklöja — brukar man ofta flöt a näten, så att de icke komma att stå vid botten utan vid ytan eller mer eller mindre djupt under denna. H. N.

Siklöja. Se Sik.

Sil, samling av sten eller grus, genom vilken dagvatten får sila före inloppet i täckdike. Se Dikning IL: Brunn, sil. Mjölksil (se d. o.).

Silikat, kiselsyrat salt. Se Kiselsyra.

Silkesmask, vanlig benämning på vissa fjärilsarters larver, som omspinna sig med en kokong av fina trådar, vilka på lämpligt sätt upphasplade bilda spånadsämnet silke. Den förnämsta och allmännaste s. är larven av den sydasiatiska mull bä rsspinnaren 1. mullbärssilkesmasken, Bom-byx Mori L., en omkring tumslång, klumpig, gulvit fjäril med mörkare tvär lin jer över fram vingarna; larven blir omkring 6 cm. lång, är gråvit, något brunfläckig och lever av vita mullbärsträdets blad. Av övriga silkesspin-nande arter har japanska e k-s., Bombyx Yarna May även försöksodlats i Sverige. Se Silkesodling.

Silkesodling är urgammal i Kina och vissa andra delar av östra och södra Asien och anses hava införts till Europa år 555 e. Kr., då två munkar skola hava fört med sig silkesmaskägg från Indien till Konstantinopel, varifrån odlingen sedan spred sig över Medelhavsslälder-na och där fick stor omfattning och gav upphov till en stor industri. Maskarna uppföddes huvudsakligen på bladen av vita mullbärsträdet, Morus alba L., som även är av östasiatiskt ursprung, och blev föremål

för omfattande odling, under det att maskarna mindre väl trivas på det från Persien införda svarta mullbärsträdet, Morus nig-ra L. Särskilt i Italien och södra Frankrike har s. fått mycket stor omfattning och blivit en viktig näringsgren men har även spritts till övriga Medelhavs- och sydeuropeiska länder. Även i Tyskland och t. o. m. Skandinavien har s. försökts men med mindre framgång, beroende dels därpå, att den vita mullbärsväxten där i regel fryser ned under vintern, och dels på att maskuppfödningen måste ske inomhus, varvid passningen är besvärlig och maskarna bliva ömtåliga för sjukdom.

I Sverige gjordes de första försöken med s. på 1730-talet av kapten-mekanikus Mårten Triewald, vilken infört silkesmaskägg samt svarta och vita mullbärsbuskar, som sedan odlades på åtskilliga ställen i landet. Under beskydd av drottning Lovisa Ulrika och med belöningar av statsmedel tog s. en rätt stor utsträckning under frihetstiden, men med statsunderstöden försvunno åter mullbärsplanteringen och silkesodlingen snart så gott som fullständigt. Under 1820-talet upptogs saken ånyo, och ett år 1830 bildat Sällskap för inhemsk silkesodling verkade under kungligt beskydd och med statsanslag för sakens främjande, mullbärsbuskar planterades, odlingsanstalter, magnanerier, anlades vid Stockholm, Visby, Borgholm, Lund m. fl. platser och försök gjordes att som föda för maskarna använda den vildväxande svartrotens blad. Då den kinesiska'silkesmasken visade sig ömtålig, gjordes försök med eksilkesmasken. Allt var emellertid förgäves, s. visade sig ej kunna vidmakthållas. Det nämnda sällskapet upphörde 1898 med sin verksamhet, och det å Alnarp med offentligt understöd underhållna magnaneriet har nedlagts.

' Även i södra Europa visade sig inemot mitten på 1800-talet den odlade stammen av silkesmaskar allt mer angripas av 2 förhärjande sjuk-mar: stelsjuka 1. muskardin, som består däri, att en svamp, Botrytis bassiana Bals. angriper och dödar larven, samt fläcksjuka 1. pébrine, som framkallas av en bakterie, vilken fyller insektens kropp och även övergår i äggen, så att sjukdomen med dem förtplantas till larven. Sedan Pasteur upptäckt dessa sjukdomars natur, motverkas stelsjukan genom desinfektion av äggen och fläcksjukan genom att använda ägg endast efter sådana fjärilar, som vid undersökning efter äggläggningen visat sig vara fria från sjukdomen. Tillika har man skaffat sig motståndskraftigare stammar genom korsning av europeiska fjärilar med sådana av härdiga japanska stammar och underhåller friska stammar genom fortgående urval av starka och friska avelsdjur. Detta sker vid särskilda centralanstalter för avel av silkesmaskägg i de förnämsta silkesodlande länderna i södra 975

Europa, från vilka kontrollerade friska ägg utlämnas till odlarna.

För närvarande idkas s. i Europa i största utsträckning i Italien, som uppgives alstra 35—40 millioner kg. kokonger årligen, i andra rummet följer Frankrike med 3—6 millioner kg. och därnäst Spanien och de förra österrikiska länderna med omkring 1.5 millioner kg. Odlingen tillgår i huvudsak på följande sätt. Äggen, som avsatts på små tyg- eller papperslappar, förvaras svalt och torrt, tills de blad, som skola användas till maskarnas föda, finnas tillräckligt utvecklade. Då inläggas äggen till kläckning vid hög rumsvärme. Efter 10—20 dagar framkomma larverna, som överföras till avplockade blad, varav sedan friska inläggas, i den mån de uppätas eller börja torka, vanligen 4—6 gånger om dagen. Larverna fullborda sin utveckling, under 4 hudömsningar, på 30—38 dygn, varvid de vid varje hudömsning hålla sig stilla utan att äta under 2—3 dagar. De fullvuxna, omkring 6 cm. långa maskarna uppsöka en lämplig plats för förpuppningen, vartill ljung eller halm inlägges, och omspinna sig inom en rund, gul kokong av ett duväggs storlek. De kokonger, som skola användas för alstring av fjärilar för äggläggning inläggas i ett varmt, halvmörkt rum, och efter omkring 3 veckor framkomma fjärilarna. Dessa flyttas parvis in i ett mörkt rum, och sedan hanen avlägsnats, flyttas varje hona för sig till en avstängd ram med tyg eller papper, varpå äggen avläggas.

De kokonger, varav silke skall tagas, upphettas med ånga för att döda insekten, varefter kokongen torkas. För att tillvarataga ' silket uppblötas kokongerna i hett vatten, som upplöser det ämne, som sammanbinder trådarna. Dessa lossas ytterligare från varandra genom att 3—10 kokonger lagda i ljumt vatten piskas med en visp eller borste, varefter de upphasplas som en 3—1 o-dubbel silkestråd.

Sillfiskar, Clupeidce, mjukfeniga fiskar med simblåsa, som står i förbindelse med tarmkanalen, med stora, lätt avfallande fjäll, en ryggfena och bukfenorna långt bakåt, ungefär under ryggfenan. De leva av plankton (se d. o.).

Hit hör världens i ekonomiskt avseende viktigaste fiskar, framför allt den vanliga sillen, Clupea harengus L. Den förekommer från Biscayabukten i söder upp till Spetsbergen i norr, vid Nordamerikas ostkust, Grönland, Island och Japan. Dels lever han ute i öppna havet, varifrån han tidvis i stora stim går in till västkusten i oktober—novem-be, dels håller han sig i mindre mängd ständigt nära kusten. Sillen uppträder på skilda områden i olika raser. De, som leva i östersjön norr om Kalmar, gå under det gemensamma namnet strömming.

Sillen fångas med not (vad) vid stranden

(landnot) eller ute på öppna havet, såsom i Kattegat och Skagerack (med snörpvad, se Fiskeredskap II. 3.) och med nät (garn), som antingen förankras eller få driva med fiskebåten (drivgarn). Det största sillfisket bedrives i Nordsjön och vid Norges västkust. I Sverige idkas det längs hela kusten och gav under år 1920 omkr. 66 millioner kg. sill till ett värde av omkr. 14 1/2 mill. kr. Viktigast är sillfisket i Göteborgs och Bohus län, där fångsten för samma år utgjorde 42 mill. kg., motsvarande ett värde av 5.5 mill. kr. Vissa perioder är fångsten så riklig, att den icke kan i sin helhet tillgodogöras till människoföda, utan användes även till kreatursfoder, gödsel eller beredning av tran och guano. Vanligen saltas betydande mängder, huvudsakligen för export, liksom även en betydande del av den färska sillen exporteras.

Till sillfiskarna hör också skarpsillen eller vassbuken, Clupea sprattus L., vilken skiljer sig från sillen bl. a. genom skarpt kölade bukfjäll, som göra bukkanten skarp. Den förekommer både på västkusten och i östersjön men är endast på det förra stället föremål för något mer betydande fiske, med landvadar och snörpvadar i skärgården. Den inlägges med kryddor i burkar och går i handeln under namn av ansjovis. Saltad kallas den b r i s 1 i n g. K. A. Andersson.

Man skiljer på slosill eller storsill, mellan-sill och fetsill (mindre sill). Slosillen och fetsillen äro fetast och bäst. I handeln förekomma allmänt tre olika slag av sill med tunnorna märkta med ett, två eller tre K och vänligen kallade 1 K, 2 K och 3 K. Av dessa är 3 K bäst men även dyrast.

Sillen har ett högt näringsvärde (se Näringsvärde), och bland fiskslagen överträffas den i detta hänseende endast av ål, lax och makrill. Ehuru salt sill f. n. betingar ett ganska högt pris, utgör den dock på grund av rikedom på fett och äggvita ett av våra billigaste livsmedel. Fetthalten hos salt sill uppgår till 16.9 proc. — samma fettmängd i#det närmaste som hos får kött (17 proc). Äggvitehalten hos salt sill utgör 18.2 proc. (mot respektive 17 och 20 proc. hos får- och oxkött). För den fattigare befolkningen är salt sill det huvudsakligaste, i vissa trakter snart sagt det enda sovlet.

Sill som kreatursfoder. Salt s. kan under vissa förutsättningar användas som foder. Enligt norsk erfarenhet kan den bäst och i största mängd givas åt nötboskap, åt vilken den lämpligen gives grovhackad tillsammans med halm (t. ex. blandningen skuren på hackelsemaskin), efter att blandningen under 16—18 timmar legat sammanpackad och tagit hetta. Dagsgivan kan utan olägenhet uppgå till 2 kg. salt eller intill 5 kg. urlakad s. Getter äter gärna sillen utan urvattning; åt övriga husdjur bör den urvattnas eller kokas.976

Åt hästar bör den urvattnas minst i, åt svin och höns 2 dygn, varunder urlakas omkring hälften av varans 40 % salt. Åt svin och höns bör den sedan kokas. Hästar kunna förtära i1/2—2 kg. pr. dag, åt svin över 1/2 Ar gives ej över 1 kg. och åt höns 50 g.

Även beredes s. fabriksmässigt till fodermjöl, dels av färsk, lättsaltad s., dels starkt salt avfall från saltad sill, huvudsakligen huvud, buk och inälvor, dels blandning av båda. Sammansättningen angives i runda tal sålunda:

Sillmjöl av färsk av salt s. bländning

Vatten..... • II.0 II.o 112

II.8 23.1 —

Smb. äggvita . . 52.8 39-o \"

> amider . . 3-4 3-4 > fett ... 13-7 12.8 1

Kg. till I f.enh. 0.7 0.8c

F.enh. pr. IOO kg. . 145 116 —

Sillguano. Se Fiskguano.

Sillake kan med fördel användas till att döda ogräs i trädgårdsgångar. Jfr Koksalt. Till foders saltning bör endast frisk lake användas.

Sillmjöl av god, icke skämd eller härsken beskaffenhet har i mängd av 1—1.5 kg. pr. större djur utan olägenhet utfodrats åt nötkreatur, men mängden bör från en obetydlighet blott så småningom ökas, i den mån djuren vänja sig vid den starka lukten.

Silo. Se Pressfoder: Silobyggnader.

Silpha. Se Skinnarbaggar.

Siläng. Se Bevattning, 2.

Silvernitrat, salpetersyrat silver, AgNOs, är ett vitt, i vatten lättlösligt salt, som i beröring med ljus sönderdelas och svartnar. Det användes som antiseptiskt medel (se d. o.).

Simmenthalerboskap. Se Alpboskap.

Simpa, Cottus, ett släkte av taggfeniga fiskar, ordn. Acanthopterygii, utmärkt genom stort, brett huvud, koniskt avsmalnande fjällös kropp, stora rundade bröstfenor, 2 ryggfenor, av vilka den bakre liksom analfenan är stor. Hit hörande arter äro små fiskar, som hålla sig dolda under stenar. Den i Bottniska viken och i Östersjön ned till Gottland samt i Vänern och Vättern förekommande hornsimpan, C. quadricornis L., ätes, men i övrigt hava simporna ingen ekonomisk betydelse.

Sin. Se Mjölkavsöndring.

Sinalbin, Sinapis, Sinigrin. Se Senap, Oljekakor: Senapskakor, Rapskakor.

Sinkning. Se Hopfogning av virke: Tvärskarv.

Sippranka. Se Clematis.

Siska. Se Fink.

Sitodrepa. Se Brödbagge.

Sitona 1. Sitones. Se Ärtvivel.

Sitta. Se Nötväcka.

Sium. Se Sockerrot, Strätta.

Sjukbeslag. Se Hovbeslag.

Sjukdomar, smittsamma, bekämpas genom att man söker hindra smittämnets spridning och om möjligt tillintetgöra detsamma. De åtgärder, som därvid kunna ifrågakomma, äro:

isolering av de smittade djuren eller hela den besättning, vari smitta förekommer;

behandling av de smittade djuren, tills de bliva friska och fria från smittämne, eller ock nedslaktning och oskadliggörande av desamma;

skyddsympning eller serumbehandling av de för smitta utsatta djuren, t. ex. vid rödsjuka hos svin (se Immunitet), eller nedslaktning även av dessa, ss. ofta sker vid mul- och klövsjuka, samt desinfektion (se d. o.).

Statsåtgärder mot s. Smittsamma kallas sjukdomar, som bero på en specifik sjukdomsorsak och genom denna kunna överföras från ett djur till ett annat. Smittämnet finnes hos det sjuka djuret, t. ex. i blodet, i flytningar från sår eller naturliga könsöppningar, i upphostningar eller i den utandade luften samt i djurens uttömningar, och kan överföras på olika sätt, t. ex. genom direkt beröring med sjuka djur eller föremål, som blivit förorenade av snittämnet, såsom grimmor, seldon, täcken, ryktborstar, stallredskap, foder, strö, gödsel m. m., genom personer, som varit i beröring med sjuka djur (slaktare, djurskötare m. fl.), och genom djur, som utan att vara sjuka föra smittämnet med sig genom vidhängande damm, jord, gödsel m. m. (t. ex. kringlöpande hundar, kattor, fåglar, råttor och t. o. m. genom flugor eller med luften).

Många smittsamma sjukdomar kunna medföra stora förluster, genom att djur dö eller de angripna djurens produktionsförmåga under sjukdomen och lång tid därefter nedsättes, _ och somliga även genom att överföras till människor.

För bekämpande av dylika sjukdomar och förekommande av deras införande med import av djur hava vissa förordningar utfärdats, näml. beträffande följande sjukdomar: b o-skapspest, elakartad lungsjuka hos nötkreatur, rots, fårkoppor, smittsam mul- och klövsjuka, skabb hos får och djur tillhörande hästsläktet, elakartad klövsjuka hos får och getter, mjältbrand, vattuskräck, svinpest, svinsjuka och r ö d s j u k a samt hönskolera och hönspest.

Vid utbrott av någon av dessa sjukdomar har djur agar en skyldighet att noga iakttaga sålunda givna föreskrifter och i första hand att hos ordf. i kommunal- eller hälsovårdsnämnd ofördröjligen och senast inom 24 timmar anmäla misstänkt sjukdomsfall och genast avskilja de angripna djuren från friska och i övrigt följa av vederb. myndighet eller veterinär givna föreskrifter.977

Författningar i nämnda syfte äro följande:

K. kung. 9/12 1898 ang. vad iakttagas bör till förekommande och hämmande av smittsamma sjukdomar bland husdjuren, med ändringar och tillägg 1/5 1903, 28/9 1906, 3/n 1906, 31/5 1918, 13/6 1919 och19/3 1920. K. kung. 9/i2 1898 ang. vad iakttagas bör till förekommande av smittsamma sjukdomars införande i riket, med ändringar och tillägg 11/3 1919 och 26/5 1922.

K. kung. 8/ii I912 an§- villkoren för transport av idisslande djur samt djur av hästsläktet och svin medelst ångf arj a mellan Sverige och utlandet.

K. kung. 28/9 1906 ang. vad iakttagas bör vid införsel sjöledes till riket av levande höns, gäss, ankor och duvor, med tillägg 3/8 1914.

K. kung. 22/6 1911 ang. införsel av vissa varor från land eller del därav, som förklarats smittat av smittsam mul- och klövsjuka, med ändringar av 2/s I9I5 ocn 2V? I9I7-

K. kung. 22/i 1915 med bestämmelser betr. införsel av fodermedel från land eller del därav, som förklarats smittat av smittsam mul- och klövsjuka, samt

K. kung. av samma dag ang. handel med sådana fodermedel.

K. kung. 19/2 1915 ang. desinfektion av järnvägsvagnar, som ankomma med ångfärja från utlandet.

K. kung. 19/i 1912 ang. desinfektion av järnvägsvagn, vari fraktats saltade hudar.

K. kung. 17/i2 1920 ang. desinfektion av järnvägsvagn, vari fraktats levande djur.

E. N—m.

Självavläggare. Se Skördemaskin.

Självbindare. Se Skördemaskin.

Självfertil. Se Befruktning, Fruktbarhet.

Självgallring kallar man inom skogshushållningen det avskiljande av de svagare individer, som äger rum i slutna skogsbestånd. Det ena svagare individet efter det andra överväxes och förkväves av starkare individ i beståndet. De sålunda överskärmade träden torka så småningom samt falla slutligen till marken. Självgallringen inträder tidigare, ju tätare beståndet uppväxt från början, och den är störst hos starkt Ij usbehövande trädslag såsom tall och björk. På kraftig mark är också självgallringen större än på magrare mark. Störst är självgallringen under tiden för trädens hastigare höjdtillväxt, d. v. s. intill dess träden nått medelåldern. G. Sch.

Självsteril. Se Befruktning, Fruktbarhet.

Självupphettning. Se Hö: Förvaring, Jäs-foder, Kreatursgödsel, Pressfoder.

Sjöjord, jord som vunnits genom sänkning eller avtappning av sjö, är i regel genom sin sammansättning mycket fruktbar, men stundom ofruktbar till följd av innehåll av giftiga ämnen, ss. fri svavelsyra och svavel-syrade salter (järnvitriol eller alun). Felet avhjälpes genom god avdikning, som bortför

de med genomsipprande vatten utlakade ämnena, samt inblandning av kalk, som med svavelsyran bildar oskadlig gips.

Sjöorre. Se Dykand.

Sjöreglering. Se Vattenrätt: Vattenreglering.

Sjösänkning. Se Torrläggning.

Skabb. 1. Hudsjukdom hos djur, förorsakad av k vals t er art er. Om förekomsten av s. hos olika husdjur och om de arter, som förorsaka sjukdomen, se Kvalster.

Behandlingen går i första hand ut på att döda skabbdjuren. För detta ändamål användes först tvättning eller ingnidning med såpa (enbär eller försatt med 5 % kreolin) för att uppmjuka och avlägsna sårskorporna, och därefter ingnides något parasitdödande medel (skabbsalva), avpassat efter den särskilda skabbformen.

Mot Sarcoptesskabb hos häst användes lämpligen en blandning av tjära och svavelblomma (av vardera en del), såpa och sprit (av vardera 2 delar). Denna ingnides över * hela kroppen och avtvättas efter 6 dygn; kuren upprepas 3—4 ggr. Även användes kreo-linliniment, bestående av kreolin och såpa (av vardera 1 del) samt sprit (8 delar), varmed dock högst halva kroppen i sänder ingnides. Verksammaste medlet anses dock numera att innesluta hela hästen med undantag av huvudet under 2 timmar i en gaskammare, vari inledes svavelsyrlighet till den mängd, att luften innehåller 4 % av gasen.

Mot fårskabb (för vilkens bekämpande särskilda föreskrifter äro utfärdade (se Sjukdom, smittsam), användes dels en smörj kur bestående i ingnidning av kreolinliniment, dels bad, som utföres så, att djuren neddoppas under 3 minuter i ett till 37° uppvärmt 2x/2 % kr eolinbad.

Dermatophagus- och Derma-tocoptes-skabb hos häst och nöt botas vanligen lätt genom tvättning med kreo-linsåpa eller ingnidning av fotogen- eller kreolinliniment.

Kraftigt men tämligen dyrbart skabbmedel är peru- och styrax-balsam, antingen upplöst i lika delar sprit eller såsom salva med 6— 10 delar vaselin, vilket efter sårskorpornas avlägsnande penslas eller ingnides på de angripna fläckarna, en behandling, som särskilt lämpar sig vid s. hos mindre djur (öronskabb hos kanin, kalkben hos höns).

Vid Acarus-skabb hos hund användes företrädesvis kreolin, antingen utspädd eller såsom 5—10 % kr eolinsprit, med iakttagande av att ögonen noga skyddas, eller också daglig ingnidning av perubalsam, en behandling, som kräver lång tid, ofta en månad eller mer.

Då alla skabbformer äro i hög grad smittsamma, böra de angripna djuren noga isoleras och behandlingen alltid göras i samband med rengöring och desinfektion av den plats, där djuren vistats, liksom av de föremål, med978

vilka de varit i beröring. Se även Kvalster: benskorv hos höns. E. N—m.

2. Sjukdom hos potatis. Se Korkskabb, Skorv.

Skabbsalva. Se Skabb.

Skadade frön. Se Frökontroll, Utsäde.

Skadedjur. Se Jaktlagstiftning, Fångst.

Skakel. Se Anspänning, Vagn.

Skala. Se Byggnadsritning, Kartor.

Skalade frön. Se Frökontroll, Utsäde.

Skalbaggar. Se Insekter och resp. artnamn.

Skalgrus. Se Märgel.

Skalhalt. Med skal betecknas de vid frukten (kärnan) fastvuxna blomfjällen hos korn, havre och ris; då dessa skal till sin sammansättning och smältbarhet starkt avvika från kärnan och närmast överensstämma med halm, så inverkar skalets tjocklek avsevärt på fodersädens näringsvärde; de vid grynberedning avskilda skalen hava obetydligt näringsvärde och böra ej kallas kli (jfr. d. o.). Skalhalten växlar mycket hos olika sorter, i synnerhet av havre, och är i allmänhet högre, ju mer kornet är långsträckt och tunt. (Se Havre och Korn.) Likaså äro fruktskalen hos oljeväxter av mycket litet fodervärde och de oljekakor, som pressas av oskalade frön, mycket underlägsna kakor av skalade frön. Se Oljekakor.

Skall. Se Jakt.

Skallerört. Se Höskallra.

Skälm, skakel. Se Anspänning, Vagn.

Skänk kallas den del av bakre extremiteten, som ligger mellan knäet och hasen och har till underlag stora och lilla skankbenet (se Skelett). Dess längd bedömes hos hästen efter en lodrät linje från sittbensknölen; om denna linje, då skenbenet står lodrätt, tangerar hasspetsen, är s. av medellängd, faller den framför, är s. lång, och hästen blir krokhasig, faller den bakom, kallas s. kort, och hasen blir rak . (se Has). Skänkens bredd beror huvudsakligen på akillessenans läge, som åter bestämmes av hasbenets längd. En bred s. betraktas därför som en förtjänst, då den angiver en god utveckling av hasbenet. E. N—m.

Skåp kallas ett dubbelt hudveck, vars yttre blad omsluter och det inre bekläder främre delen av hanlemmen och som vid urinrörets mynning övergår i dess slemhinna.

E. N—m.

Skarifikator, äldre benämning för redskap med skarpa, knivformiga billar för att avskära ogräsrötter, ss. hästhacka, exstirpator o. dyl.

Skarpsalva. Se Avledande medel.

Skarv. Se Hopfogning av virke. Skata. Se Kråkfåglar.

Skate, toppända på fällda träd, ej användbar till sågvirke eller annat gagn virke, utan blott till kol- och brännved.

Skattefrälse, Skattejord. Se Jordnatur.

Skattlåda. Vid binas beskattning utvidgas bikuporna dels bakåt, dels uppåt, i senare fallet medelst s. k. skattlådor. I dessa äro ramar med början till nybygge insatta, vilka bina nedbygga och därefter fylla med honung. A—r L—n.

Skattning. Allt eftersom bisamhället utvecklas under våren och försommaren, insättas nya kakor utöver det antal, som omfattar äggläggningsområdet. Så snart det undre rummet är fyllt, påsättas skattlådor med ramar eller kakor, i vilka bina fortsätta att upplagra honungsöverskottet. För att drottningen ej skall använda även skattlådorna till äggläggningsområde, brukar man lägga ett spärrgaller (se d. o.) mellan yngelrummet och skattlådorna. Så snart en kaka är fylld och cellerna av bina förseglats med vaxlock, är honungen mogen och uttages ur kakan medelst honungsslungare (se d. o.). För att spara tid brukar man dock i allmänhet låta lådan stå, tills samtliga kakor äro fyllda, varefter kakorna slungas och åter insättas till bina, som på nytt draga dem fulla, om blommorna fortfarande giva nektar. När honungsdraget är slut, beskattas samhället även på de honungskakor, som befinnas bakom och framom yngelklotet nere i yngelrummet, samhällets utrymme förminskas till det minsta möjliga och vinterförrådet gives (se Bins fodring).

Halmkuporna kunna beskattas medelst skattlådor på samma sätt som ramkuporna. En annan form för beskattning är att på halmkuporna sätta en annan tom kupa, i vilken bina upplagra den indragna nektarn, sedan de därför uppfört nödigt vaxbygge. För att utvinna honungen ur dessa »påkupor» måste kakorna kramas sönder, vilket är mycket oekonomiskt, då man betänker att kakorna, om de varit omslutna av träramar och placerade i skattlådor, kunnat användas flera gånger och binas arbete med uppförande av nytt vaxbygge inbesparats. A—r L—n. Skavgräs. Se Fräken: Skavfräken. Skedvatten. Se Salpetersyra. Skeftstång. Se Vagn.

Skelettet eller benbyggnaden tjänar dels som skydd för inre organ, dels som en stomme, som uppbär kroppen och bildar de hävstänger, på vilka musklerna verka. Det utgöres av en mängd olika ben, som bruka indelas i platta, korta och rörformiga. De platta benen (ss. huvudets ben, bogbladet, bäckenbenen och revbenen) utgöras egentligen av två skivor av fast barksubstans, åtskilda av ett tunt lager porösare benvävnad (märg-substans). De korta benen (kotorna i ryggraden) utgöras nästan uteslutände av porös vävnad med endast ett tunnare lager barksubstans på ytan. I de rörformiga benen (de flesta av extremiteternas ben), i vilkas inre finnes en längsgående kanal (märgkanalen), omslutes denna av den porösa benvävnaden,som bildar huvudmassan i de något förtjockade benändarna. Barksubstansen åter bildar den rörformiga delen av benet och bekläder som ett ytlager benändarna. Hos unga djur, vars tillväxt ej är avslutad, skiljas benändarna å de rörformiga benen från mittstycket genom brosk, varifrån benens längdtillväxt utgår, och först sedan förbeningen av detta brosk är fullständig, är de rörformiga benens längdtillväxt avslutad.

Skelettets ben äro antingen orörligt förenade med varandra genom suturer eller sömmar eller rörligt genom falska eller äkta ledgångar eller endast genom muskler (bogbladet med bålen). Vid suturerna gripa benen i kanterna in i varandra med oregelbundna taggar eller tänder (t. ex. flertalet av huvudets ben) eller äro fullständigt sammanvuxna (ss. bäckenbenen) . Falska ledgångar åstadkommas på så sätt, att benen sammanhållas genom elastiska broskskivor, varigenom en viss rörlighet uppstår (ss. mellan kotorna i ryggraden). En äkta

ledgång bildas av två mot varandra svarande broskklädda ledytor, sammanhållna genom en runt om benändarna fäst bindvävshinna, ledkapseln. Den av ledytorna och ledkapseln omgivna ledhålan är fylld av en slemmig ledvätska, som håller ledytorna glatta och minskar friktionen. Efter ledytornas form skiljer man mellan k u 1-leder eller fria leder, vars ena ledyta är m. 1. m. halvklotformad och den andra skålformig, så att rörelsen kan ske i flera olika riktningar (ss. bog- och höftleden), samt gångj ärns- eller hängselleder, där den ena ledytan är valsformig och den andra bildar en motsvarande hålcylinder (ss. de flesta av extremiteternas ledgångar); rörelsen sker här endast kring en axel såsom i ett vanligt gångjärn, och ledytorna hava vanligen framskjutande åsar, som gripa in i motsvarande fördjupningar, avsedda att hindra ledytornas förskjutning åt sidorna. Utom genom ledkapseln sammanhållas benändarna även genom förstärknings- eller ledband, fästa vid benutskott, b a n d f ä s-t e n, som ofta äro synliga utifrån eller åtminstone kunna kännas, om huden ej är alltför tjock eller de ej döljas av muskulaturen.

Huvudskallen eller kraniet indelas i hjärnskålen, som omsluter hjärnan, hörselapparaten och ögat, samt a n-siktsregionen, som utgöres av näshålan och käkarna. Hjärnskålen (se fig.) består av de pariga pann- (15, 15', 12) och hjässbenen (14), som bilda hjärnskålens tak, nackbenet (13), som bildar bakväggen och har en öppning, nackhålet (13"), för förlängda märgen, omgivet av två ledknappar, medelst vilka kraniet är rörligt förenat med första halskotan (32), kilbenet, som utgör hjärnskålens botten och med sina utskott, kilbensvingar-

979

n a, även ingår i dess sidoväggar, vilka dock till största delen bildas av de pariga tinningbenen (9), som hava ett starkt utskott, okbensutskottet med en ledyta på undre sidan för underkäken. Framtill skiljes hjärnskålen från näshålan genom silbenet, som är genomborrat av en mängd fina hål för luktnerverna.

Ansiktsregionen utgöres av följande ben: Näsbenen (22) bilda taket i näshålan och stöta uppåt till pannbenen. Tårbenen (21) ligga inklämda mellan pann-, näs-, överkäks- och okbenen och bilda jjd ei vis j ögon-

Skalle av häst.

hålorna. Okbenen (20) förena sig bakåt med pannbenen och tinningbenens okutskott och bilda med dessa o k- eller ögonbågen. överkäksbenen (26) utgöra större delen av ansiktsregionen och bilda näshålans sidoväggar och större delen av taket (gommen) i munhålan; de bära kindtänderna och fortsättas av mellankäksbenen (23) som bära framtänderna (24) och tillsammans med näsbenen omgiva ingången till näshålan, den främre näsöppningen. Gombenen bilda bakre delen av gommen och omsluta tillsammans med kilbenet den bakre näsöppningen, som genom plogbenet, ett långsträckt, rännformigt ben, sträckande sig från kilbenet till gommen, delas i två kanaler. Plogbenet utgör stöd för den broskartade nässkilj eväg-g e n, som delar näshålan i två hälfter. Underkäksbenet (281, 30), som ensamt är rörligt förenat med skallens övriga ben, utgöres av två framtill sammanvuxna grenar. Den vinkelformigt uppstigande grenen (30) ledar upptill med en ledknapp (31) mot den förut nämnda ledytan på tinningbenets okbensutskott.

Bålens ben: Ryggraden utgöres av de i rad efter varandra ordnade kotorna. Varje kota består av kroppen och därifrån utgående utskott, som tjäna dels till skydd för ryggmärgen, nämligen kotbågar-n a, som omsluta ryggmärgshålet och bilda ryggmärgskanalen, dels till fäste för muskler och för att stärka sam- 980

bandet mellan kotorna, nämligen det från bågarna utgående, opariga tornutskottet och de från kroppen utgående t v ä r-och ledutskotten.

Ryggraden (se fig.) indelas i hals-, bröst-, länd-, kors- och svansportionen. H a 1 s p o r-t i o n e n (E) utgöres av 7 kotor, av vilka blott den andra och sista hava tornutskott, och som äro förenade av verkliga ledgångar, i det att kotkroppens främre del bildar qtt halvklotformigt ledhuvud och den bakre en skålformig ledpanna. Den första halskotan, atlas (C), utgöres av en benring med två vågformiga tvärutskott och har framtill två ledytor för nackbenets ledknappar. Den 2:a hals-' kotan, tappkotan (epistropheus

Skelett av häst.

(D), har tornutskottet utbildat till en längsgående kam, och kroppen fortsätter framtill j|i ett trappformigt utskott, som mot atlas bildar den led, i vilken huvudets vridning sker. Utom genom sina ledgångar sammanhållas halskotorna av nackbandet (f), en bred, elastisk bindvävsplatta, som utgår från ryggkotornas tornutskott och är fäst på nackbenet och samtliga halskotor samt även tjänar till att bära upp halsen och huvudet. — Bröstportionen (F) utgöres hos hästen av 18, hos idisslare 13 och hos svin äv 14—17 kotor, som hava långa tornutskott, av vilka de främre bilda underlaget för manken. Deras jämförelsevis obetydliga tvärutskott äro ombildade till ledytor för revbenen.' — Ländportionen (G) består av 6 (stundom 5, hos svin 6—8) kotor, som lätt igenkännas på sina långa, platta tvärutskott. — Korsportionen (H) utgöres av 5 (hos får och svin vanligen 4) kotor, sammanvuxna till korsbenet, som bildar den övre väggen i bäckenhålan och framtill har vingformiga utskott till fäste för bäckenbenen. — Svansportionen (I) består vanligen av 18—20 (hos olika får-

raser 3—24, hos get 12—16) kotor, vilka bakåt allt mer reduceras, så att blott de 3—4 första hava kotornas vanliga delar tydligt utbildade men från den io:e—I7:e endast själva kot-kroppen.

Bröstkorgen utgöres av revbenen, som upptill äro rörligt förenade med bröstkotorna och nedtill sammanhållas av bröstbenet. Deras antal är hos hästen 18, hos idisslare och svin 13 par, av vilka endast de 8 första, s. k. äkta, revbenen äro fast förenade med bröstbenet men de övriga, s. k. falska, nedtill övergå i revbensbrosken, som endast genom bindväv sammanhållas med varandra. Bröstbenets främre från sidorna sammantryckta del kallas handtaget eller bröstbensspetsen, dess bakre del slutar med det spadformiga skovelbrosket.

Extremiteternas ben. De främre extremiteternas ben (se fig.) utgöras av: Skulderbladet eller bogbladet (J), ett platt, långsträckt, triangulärt ben, som på utsidan har en längsgående ås, bogblad s-kammen, och nedtill en skålformig ledyta för överarmbenet (K), som därmed bildar bogleden. Underarmen består av de hos hästen fullständigt sammansmälta, hos idisslare och svin även fast förenade, men hos de köttätande husdjuren rörligt förenade underarm- och armbågsbe-nen (L), som med överarmens nedre ända bildar armbågsleden. Nedtill ledar underarmbenet mot k n ä e t s (mötsv. handlovens) ben (M), som äro ordnade i 2 rader med hos hästar 3 ben i vardera (hos idisslarna 3 i den övre men 2 i den nedre raden, och hos svin 4 i vardera), och på baksidan det s. k. hak- eller ärtbenet (N), som huvudsakligen tjänar till fäste för vissa muskler. Skenbenet (motsv. mellanhandsbenen) utgöres hos hästen av det s. k. kanonbenet (O), motsv. det 3:e mellanhandsbenet, och de på dess baksida belägna florett- eller griffelbenen (rudiment av 2*.a och 4:e tån). Hos idisslarna består skenbenet av 2 sammanvuxna ben (motsv. 3ie och 4:e mellanhandsbenen) och ett obetydligt griffelben, fäst vid yttersidan av skenbenets övre ände. Hos svinet består skenbenet av 4, två främre något större och 2 bakre mindre ben. Tårna äro hos hästen reducerade till blott 1, som består av 3 ledstycken, kot-, kron- och hovben. Kotbenet (P) bildar med den nedre änden av skenbenet k o t-leden, som bakåt förstärkes av 2 s. k. sesamben, kotsenebenen, samt med kronbenets övre ände k r o n 1 ed en. Kronbenet (R) bildar med hovbenet (S) hovleden, som likaledes förstärkes av ett baktill beläget sesamben, strålbenet (se Hov.) Hos idisslarna äro 3:e och 4:e tån fullt utvecklade och skenbenets nedre98 r

ände därför kluven, med 2 ledknappar motsvarande de två sammanvuxna skenbenen; dessutom ha idisslarna två s. k. lättklövar, som endast äro löst fästa utan samband med övriga skelettdelar och blott innehålla 2 ben, kron- och klövbenet. Svinet har 4 fullt utvecldade tår, ehuru de 2 bakre äro betydligt kortare.

Bakre extremiteternas ben: Bäckenet (U) består av två halvor, förenade i mitten i bäckensömmen. Vardera halvan utgöres av höft-, blygd- och sitt- eller bärbenet. Höftbenet är i sin främre, spadlikt plattade del utdraget i två vinklar, yttre och inre höftvinkeln, och fäst vid korsbens vingarna. S i 11-eller bärbenen bilda bäckenets bakre del och äro i sin bakre ända något förtjockade till de s. k. sit t- eller bärbenskno-larna. Blygdbenen bilda främre bäc-kenranden, och alla 3 bäckenbenen förena sig i de s. k. h ö f t p a n n o r n a, som utgöra ledytor för lårbenen. Bäckenbenen omsluta tillsammans med ko r s b e n e t bäckenhålan, vars sidoväggar kompletteras av det breda bäckenbandet, en fast bindvävshinna, som går från korsbenet till höft- och bärbenens övre rand. Lårbenet (V) bildar med sitt halvklotformiga, från benet nästan vinkelrätt avsatta ledhuvud med höftpannan i bäckenet 1 å r-eller höftleden och har i sin nedre ände på framsidan en ledyta för knäskålen (X) och baktill 2 ledknappar för stora skankbenet, med vilket det bildar knäleden. Underbenet eller skänken utgöres av stora och lilla skankbenet (motsv. människans sken-och vadben), det förra på framsidan med en stark, något utåtböjd benkam, skänk-benskammen, och nedåt 2 djupa ledytor för rullbenet i hasen. Lilla skankbenet är hos såväl häst som idisslare starkt reducerat och finnes hos nötkreaturen blott som små benutskott vid det stora skankbenets övre och nedre ändar. Om hasens ben hos hästen se Has. Hos nötkreatur äro båt- och tärningbenen sammanvuxna, och rullbenet har en ledrulle även i sin nedre ände för det underliggande båt-tärningbenet samt en ledyta på baksidan för hasbenet, varigenom rörligheten i hasen ökas.

De övriga benen i bakre extremiteterna likna motsvarande i de främre. E. N—m.

Skelört, Chelidonium majus L., en till vallmofamiljen, Papaveraceæ, hörande ört med gula blommor och gul mjölksaft. Växer på torr, skuggig mark. Mjölksaften innehåller alkaloider (se d. o.).

Sken. Se Körning.

Skena, Skenben. Se Skelett.

Skepling, Melampyrum, ettåriga örter tillhörande skeplingväxternas familj, Scrophularian^, äro utmärkta av 4-kantig stjälk med motsatta, helbräddade, odelade, vanligen smala

blad, gula blommor i de övre bladvecken,, läppformig krona med uppvikt överläpp och 3-flikig underläpp samt stora, trinda frön (»kovete», pukvete). Av de 5 svenska arterna äro

åkerskepling, M. arvense L., och kamskepling, M. cristatum L., rätt vanliga ogräs, den förra i åkern, den senare i magra ängar. De i lundar och skogar växande lundskepling, M. nemorosum L., med gula blommor inom blåvioletta högblad, koskepling (kovete, kovall), M. pratense IL., med blekgula och skogsskepling, M. silvaticum IL., med höggula blommor äro mycket begärliga för husdjuren, men förorsaka lösa uttömningar. De ha anseende för att öka mjölken och giva den gul färg. Enligt L. F. Nilssons undersökningar visade koskepling visserligen hög proteinhalt, 12 %, men blott 59 % smältbarhet.

Skevhov. Se Hovsjukdommar 1.

Skibord. Se Damm 3.

Skidgård. Se Hägnad.

Skiffer, en bergart, som lätt klyves i tunna skivor. Vissa mot förvittring motståndskraftiga skiffrar användas som material för taktäckning m. fl. byggnadsändamål. Se Bergart, Byggnadssten, Tak.

Skifferaska, skifferkalk. * Se Cement.

Skifte. 1. Jordområde, del av en egendom, t. ex. inägo-, skogsskifte och särskilt andel av ett ägoområde, som uppdelas, skiftas på olika ägare.

2. De delar, vari åkerjorden vid en egendom uppdelas för att i tur och ordning bära vissa grödor; en ordnad växtföljd betecknas därför som skiftesbruk.

3. Skifte* av jord, ägoskifte. Se Jorddelning.

Skifteslag, Skifteslagstiftning. Se Jorddelning.

Skifteslinje. Gränslinje mellan ägoskiften.

Skiftesläggning, Skiftesstadga, Skiftesvitsord. Se Jorddelning.

Skiftvirke. Se Vägg.

Skiktförmåga. I skogsbestånden utveckla sig hos olika trädslag de olika trädklasserna och kronskikten (se Beståndsvård) helt olika. De olika trädindividens förmåga att arbeta sig fram i det härskande kronskiktet kallas för skiktförmåga. Ibland användes i facklitteraturen härför även ett från danskan lånat uttryck, spridningsförmåga. Skiktförmågan är starkare, i den mån ett mindre antal individ förekomma i högsta kronskikten, men svagare då ett större antal individ förekomma i dessa skikt. Tallen har en stark skiktförmåga, granen en svagare. Frö från jämna och likartade moderträd ge upphov till bestånd med svag skiktförmåga, medan frön från moderträd av växlande beskaffenhet skapa bestånd med stark skiktförmåga. G. Sch.

Skimmel. Se Färg 2.982

Skinn. Se Hudar och skinn.

Skinnarbaggar äro skalbaggar av oval, plattad form,- med i spetsen förtjockade antenner och med fina längsgående asar å täckvingarna. Larverna äro glänsande kolsvarta, med platt buk, kullrig rygg och åt sidorna skiv-formigt avtunnade leder, varigenom de något erinra om gråsuggor. De äro ljusskygga och mycket snabba. Arterna leva i regel av döda djurkroppar, men en, den gulhåriga skinnarbaggen, Oiceoptoma (Silpha)

Skinnarbaggar, a fullbildad, b larver i naturlig storlek, c förstorad larv, d puppa från ryggsidan och e underifrån, f ägg förstorat och i naturlig storlek.

opaca L., lever av växtnäring. På våren göra såväl den övervintrande skalbaggen som den nya generationens larver stundom stor skada på ett flertal växter, framför allt betor. Bekämpas genom besprutning med arsenikhaltiga vätskor, se Insektdödande medel. A. T—n. fife Skinnbagge. Se Insekter, Bladloppor, Bladlöss, Sköldlöss, Stinkflyn, Stritar.

Skjutgevär. Se Jaktgevär.

Skjutkraft. Se Frökontroll.

Skjutmask. Se Slakt.

Skjutsskyldighet, skjutsväsen. Se Gäst-giveri.

Sklerotier kallas hårdnade svampbildningar, som utgöra ett svampens vegetativa vilosta-

dium, och varifrån vanligen efter vilotidens slut fruktkroppar utväxa. Se t. ex. Klöverröta, Mjöldryga, Rotfruktsröta.

Sko. i. Hovbeslag, se d. o. 2. Redskapsdel, som omgiver eller utgör en släpa för en redskapets (maskinens) arbetande del, se t. ex. Kvarn, Slåttermaskin, Tröskverk.

Skoffa, träskovel för skövling av spannmål m. m. Se Skovel.

Skog. Utvecklingshistoria. Då vid istidens slut landet åter blev tillgängligt för växtlighet, invandrade söderifrån björk, asp och tall, vilka spredo sig norrut, i den mån isen avsmälte och klimatet mildrades. Senare kommo från samma håll ek under Litorinatiden och än senare vid nämnda tidsperiods slut bok, vilka mer värmefordrande trädslag dock kunde bilda skogar blott i landets sydliga delar, eken norrut till Mälartrakterna och boken i de sydvästra delarna av landet. (Se Ek, Bok.) Samtidigt med att boken kom söderifrån, invandrade granen från norr och öster och har sedan spritt sig över hela den skogbevuxna delen av landet, så att den för närvarande saknas blott i en mindre del av sydvästra Sverige.

På detta sätt hava de viktigaste skogsträden kommit att spridas över landet, där de på grund av klimatiska och jordmånsförhållanden bilda olika växtsamhällen eller skogstyper (se d. o.). Efter de förhärskande arterna av skogsträd brukar man urskilja följande skogsområden (regioner):

Bj örkregionen, där fjällbjörk, blandad med asp och rönn, bildar den lågvuxna skogsväxtligheten, vilken saknar annat virkesvärde än till bränsle men skyddar tillgränsande barrskog för de hårda fjäll vindarna.

Norra barrskogsregionen med tall och gran som förhärskande skogsträd samt asp och björk dels inblandade i barrskogen, dels bildande egna, mindre bestånd. Av dessa trädslag hava tall och gran även den ojämförligt största ekonomiska betydelsen, och björk större värde endast som bränsle och slöjd virke intill tätare befolkade trakter. Tall är övervägande på torr mark och bildar ren tallskog huvudsakligen på forna brandfält. Mest förekommer, särskilt i mellersta delen av landet, tall-gran-blandskog, i vilken granen på frisk och fuktig mark allt mer undantränger den mer Ijusbehövande tallen. Detta områdes södra del, Nederbotten, Dalarna och norra Värmland, lämna det mesta och bästa sågtimret.

Södra barrskogsregionen räknas från ekens nordgräns (Vänern—Dalälven) till bokskogens gräns och är till barrskogens natur likt föregående, men därjämte finnas ek, björk, asp, ask m. fl. lövträd allmänt bildande lundar.

Bokregionen i södra och sydvästra landet, där jämte tall och den invandrade^Jy^4r-i

983

eller planterade granen även ek, bok, ask, alm m. fl. lövträd bilda skogsbestånd av avsevärd ekonomisk betydelse. Till följd av skogsskövling och skogseldar hava vidsträckta ljunghedar uppkommit på förutvarande skogsmark. Se Ljunghedar.

Naturliga förutsättningar för skogsväxt. I den mån odlingen fortskridit har den undanträngt skogen, så att denna numera är inskränkt till s. k. absolut skogsmark, varmed förstås jord, huvudsakligen sten- och blockrik morän, sandmoar och åsar, som icke lämpar sig för odling. Till skogsbörd äro dock dessa jordmå-ner i allmänhet mycket lämpliga, i det att de till större delen bestå av stenmaterial, som lämnar skogsträden rik tillgång på mineralisk näring och till stor del äro täckta av en godartad mylla, vilken gynnar bakterielivet i jorden, som tillhandahåller träden en lämplig kvävenäring. Även näringsfattigare skogsmark finnes, särdeles inom rikets höglända västra gränstrakters svårvittrade kvartsiters och fjällskiffrars område; ävenså finnas inom de norra kallare områdena marker, som för-sumpats och täckas av en sur, för bakterielivet och skogsträden ogynnsam »råhumus» (se Humus), vilket senare fel dock i väsentlig mån kan avhjälpas genom markvårdsåtgärder. Den mindre tillväxten i massa, som blir en följd av försumpningen, det kallare klimatet och den kortare växttiden i landets norra delar, motväges dock genom en fastare beskaffenhet och en större procent kärnved än på södra Sveriges bördigare skogsmark.

Skogens ytvidd uppskattas i Sverige till omkring 24,550,000 ha. eller nära 60 proc. av landets fasta mark 41,049,266 ha., vartill kommer till sin omfattning icke närmare beräkneliga

hagmarker, som jämte bete även lämna avkastning av virke, samt ljunghedar och andra skoglösa marker, som äro eller kunna bliva föremål för skogsodling. Skogsarealen i förhållande till folkmängden, omkring 4 ha. pr. person, är större än i något annat europeiskt land utom Finland. Skogsarealen, som huvudsakligen utgöres av landets moränmark, är naturligtvis mycket olika stor i landets olika delar.

Landets största skogsområde sammanfaller i stort sett med norra Sveriges moränområde från Dalarna och Värmland norrut med över 70, i vissa trakter ända upp till 90 proc. skogsmark. För hela länen visa Västerbottens med omkring 58 och Norrbottens med omkring 40 proc. lägre tal på grund av de vidsträckta fjälltrakterna. I södra och mellersta Sverige intager skogen liksom moränmarken ett betydligt mindre område, särskilt Öland, de mest uppodlade delarna av Skåne, Halland och Skaraborgs län samt Bohusläns kusttrakt med 25 % skogsmark eller lägre (för hela

Malmöhus län 16 %), under det att Småland, Blekinge, östergötland och Mälarprovinserna tack vare sina betydliga moränområden hava omkring 65—70 % skogsmark för hela län räknat.

Av landets skogar tillhörde vid början av år 1920 något omkring 6 mill. hektar staten (se Domäner), under det att hela arealen allmänna skogar samtidigt uppgick till nära 8,750,000 ha., och således över 15 millioner hektar tillhörde enskilda.

Inverkan på klimatet. Med stöd därav, att åtskilliga länder, som fordom, då skogen täckte deras bergshöjder, voro fruktbara, i nutiden, sedan skogarna försvunnit, ha ett för landets fruktbarhet ogynnsamt klimat, är en allmän uppfattning, att skogen utövar ett stort, gynnsamt inflytande på klimatet. Meteorologiska undersökningar hava visserligen lett till det resultatet, att någon avsevärd klimatförändring icke inträtt i länder, där skogsskövling pågått i väl ett århundrade, men denna tid är uppenbarligen för kort för att medföra några större förändringar. Även om icke skogen utövar något dylikt inflytande, sträckande sig över vida områden, så hava lokala verkningar av skogen på de klimatiska förhållanden i flera avseenden påvisats. Under vintern är värme graden i skogen enligt gjorda iakttagelser obetydligt högre, men under sommaren något lägre än på närgränsande skogfri slätt. Viktigare är skogens inverkan som vindskydd; den hejdar hårda vindar och gör därigenom vinterkölden och uttorkningen mindre kännbar. Särskilt framträder gagnet härav vid skogsgränsen mot fjällen och vid flygsandsfält, där därför skogens bevarande är av stor vikt och tryggas genom lagen om skyddsskogar. (Se Skogslagstiftning.) Skogen har också en betydelsefull inverkan på fuktighetens fördelning. Träden avdunsta genom sin stora bladmassa mer fuktighet än växttäcket på skoglös mark, och genom det vid bladen häftande nederbördsvattnet liksom den jämnare fuktighet hos marken, som är en följd av beskuggningen och det vattenuppsugande mosslagret, blir luften i skogen jämnare fuktig. Jämte det att därför en större del av neder-bördsmängden kommer att avdunsta, gör också mosstäckets och skogsmyllans stora vattenkvarhållande förmåga, att avrinningen blir långsammare och jämnare, varför snösmältningen och störtregn ej i skog vålla vattendragens överfyllande, översvämningar och bortsvämning av jord, så som ofta inträffar i kuperade skoglösa trakter.

Mulltäcket ökas i skogsmark genom löv- och barr fällningen, vars fullständiga förmultning fördröjes genom beskuggningen i skogen. Vid dennas kalavverkning påskyndas humustäckets sönderdelning, och föryngringen984

underlättas. I ovarsamt glesställda skogar taga däremot risen lätt överhand och försvåra föryngringen. Sådana skogar övergå i norra Sverige lätt till svårföryngrade råhumusmarker, i sydligaste Sverige till ljunghedar (se d. o.).

Den ekonomiska betydelsen av skogen. Denna lämnar huvudmassan av husbehovsbränslet och annat husbehovsvirke, större delen av bergsbrukets och en del av den övriga industriens bränsle samt underhåller en export av trä och produkter därav, vars värde år 1913 uppgick till omkring 358 millioner kr. eller 44 proc. av landets hela exportvärde.

över den årliga virkesförbrukningen ha åtskilliga beräkningar gjorts, med rätt olika resultat. Enligt den år 1911 av skogslag-

stiftningskommittén offentliggjorda framställningen beräknades

husbehovsvirket till 20,756,650 m3

exporterade trävaror.......8,588,800 *

pappersmassetillverkn.......9,157,100 >

bergsbrukets bränsle m. m..... 5,626,900 »

tjärberedning......... 199,900 >

Summa 44,329,350 m3

Beräkningen av husbehovsvirket är antagligen för hög, emedan därtill användes en betydlig mängd i skogsavkastningen vanligen ej inräknat avfall.

Den nuvarande och möjliga årliga tillväxten i landets skogar beräknades av nämnda kommitté sålunda:

i) N. och V.-botten: inre landet........... Produktiv skogsmark ha. Nuv. tillväxt ms Möjlig tillväxt m3 pr ha. årligen pr ha. årligen

2,561,465 3,842,198 8,457,178 6,960,365 579,989 O.80 I.25 2.00 2.50 3.00 2,049,170 4,802,750 16,914,360 17,400,910 1,730,970 I.oo 1-75 2.50 3-5o 4.00 2,561,470 6,723,850 21,142,950 24,361,280 2,307,960

nedre landet........... 3) Landet s. därom (utom nedanst.) . . . Summa 22,401,195 — 42,898,160 — 57,097,510

Härav bör frånräknas avfallet, som beräknas i i:a området till 25, i 2:a 15, i 3:e 8, i 4:e 5 %, vadan

"3 återstår m3

Avverkningens storlek och sammansättning av olika sortiment har beräknats sålunda:

av nuv. tillväxt . > möjlig >

avgår m°

5,728,750 37,169,410

7,557P70 49,540,440

. Den stora mängden avfall förklaras därav, att i trakter med långa och besvärliga drivningar det ej lönar sig att tillvaratаga toppar och klenare virke. En betydande överavverkning skulle således f. n. äga rum, som genom en rationell skötsei borde kunna undvikas.

Skogens avkastning av bete, biprodukter och jakt undandrager sig en noggrannare beräkning. Genom skogsodling å kalmarker samt de fortgående framstegen i skogens föryngring och skötsel bör virkesproduktionen kunna avsevärt ökas, och genom utsträckning av kommunikationer och flottleder bör den n.v. avfallsvirkesprocenten kunna betydligt minskas.

Skogstyp och Omlopps- Avkastning r+ ^5 Ui

trakt tid år m3 pr ha. ^B '< B

" P-

God mellan-

svensk bland-

skog .... 90—100 3-5-4 45 40 15

Bättre krono-

park i Dal. 0.

nedre Norrl. 120—130 2—2.5 50 32 18

1 Medelgoda kro-

nop. i Norrl. I3O—I4O 1-5 45 35 20

Sämre kronop.

1 i övre Norrl. 150 i 37 41 22

För den enskilda skogsägarens ekonomi har skogen en stor betydelse ej blott genom den avkastning, den lämnar i byggnads- och hägnadsvirke samt bränsle och 985

virkesförsäljning, utan även därigenom att inkomsten av skogen kan uttagas till olika storlek efter behovet, varigenom det ekonomiska resultatet av hela lanthushållningen kan utjämnas vid det egentl, lantbrukets växlande avkastning. Dessutom är det en fördel, att skogen kan lämna lönande arbete för dragare och arbetare under vintern, då dessa mindre behövas vid jordbruket. Detta framträder också i det stora antalet arbetshästar i förhållande till åkerarealen i skogstrakterna. (Se Dragare.) Å andra sidan gör tillgången på väl avlönat skogsarbete i Norrland, att arbetslönerna där i regel äro högre än i landets övriga delar.

Skogsaccis, avgift, som enligt lag, först utfärdad 18/<> 1909, senare ersatt av lag om s. och om virkestaxering 11/10 1912, skall av av-verkare erläggas för virke (inbegripet vindfälle och avfallsvirke), som avverkats för annat än husbehov eller senare avyttrats eller använts för annat ändamål. S. erlägges till den kommun, där skogen är belägen, och utgår, för 100 kr. skogs värde å rot efter av kommunalnämnden verkställd taxering, med hälften av sammanlagda kommunal- och kyrkskatten för 100 kr. skattepliktig inkomst, dock högst 2 proc. av virkets taxerade värde. Virkes värde intill 150 kr. värde taxeras icke. Där skogs-accismedlen ej komma till användning för kommunens behov, skola de avsättas till en skogsaccisfond, som förvaltas av kommunalnämnden. S. utgår ej för virke, som använts för fullgörande av fastigheten åliggande byggnadsskyldighet och som från allmän skog på grund av särskild föreskrift utlämnas kostnadsfritt, men väl för virkesutdelning från allmänningsskog till delägare.

Skogsavverkning. Se Beståndsvård, Skogsbrukssätt, Virkesdrivning.

Skogsavverkningsförbud. Se Skogslagstiftning.

Skogsavverkningsrätt. Se Arrende III.

Skogsbrandförsäkring åsyftar att ersätta genom brand orsakade skador å skog. Oaktat denna försäkrings stora ekonomiska betydelse — särskilt i vårt land, där skog för ofantliga värden förstöres genom skogseld —, har den dock hittills vunnit jämförelsevis ringa utbredning. Flera försök ha utan framgång gjorts att lösa frågan på ömsesidighetens grund. Ej heller ett förslag av försäkringsinspektionen om obligatorisk skogsbrandförsäkring i en statsanstalt har lett till resultat. Vissa av våra vanliga brandförsäkringsbolag hava sedan länge haft skogsbrandförsäkringen upptagen i sina tariffer, men med ringa anslutning. På grundval av en utav professorn vid Skogshögskolan T. W. Jonsson verkställd utredning har emellertid Svenska Försäkringsaktiebolaget Veritas år 1919 upptagit skogsbrandförsäkringen bland sina försäkringsformer. För närvarande lär bolaget

hava omkr. 4,000 försäkringstagare med en försäkringssumma av omkr. 70 mill. kr. (Areal mer än 250,000 ha.) Försäkringen är hos detta bolag icke byggd på ömsesidighet. Den kan omfatta skog av alla slag och åldrar. För ren lövskog utgör premien kr. 0.75, för barrskog över 15—20 cm. i brösthöjd kr. 0.50, för klenskog under detta mått kr. 2, för plant-skog kr. 3, för skog i allmänhet innefattande viss blandning av klenskog och grovskog kr. 1:50, allt för 1,000 kronors försäkringssumma. Finnes järnväg, trafikled för vedeldande båt eller annan eldfarlig inrättning än kolmila å skogen, höjas premierna med 2 kr. per 1,00a för areal inom 100 meters avstånd från den eldfarliga inrättningen. Ersättning utgår med intill 8/4 av skadans värde. Dock utgår ej ersättning för skada å skogsmarken, stubbar, fällda träd och upphugget virke m. m. Däremot ersättes skada, som har uppkommit genom hämmande av brand (exempelvis brandgator, tandning av moteld). Försäkringssumman äger jordägaren själv bestämma, men i fall försäkring sker under värdet, reduceras ersättningen enligt förhållandet mellan försäkringsbeloppet och skogens verkliga värde. (Litt.: Försäkringsföreningens tidskrift, hftn 6—7, 1915.) A. E—n.

Skogsbruk. Se Skog, Skogshushållning.

Skogsbrukssätt. I och för skogens planmässiga utnyttjande finnas olika avverkningsmetoder för skogens föryngring, vilka karakterisera hela skogsskötseln och därför benämnas skogsbrukssätt. Man delar skogsbrukssätten i två huvudgrupper, trakthuggning och blädning. Vid trakthuggning avverkas en större eller mindre* trakt, trakt-hygge. Härvid kalavverkas antingen hygget i sin helhet, varvid återväxt vanligen måste anskaffas genom skogsodling, såvida ej hygget göres smalt (k u 1 i s s h y g g e) och gränsar till fröbar skog, då en del självsådd kan beräknas; eller ock kvarlämnas å hygget fröträd (se d. o.) för att beså marken och även i någon mån lämna skydd åt uppspirande späda plantor. Blädningen förekommer i flera olika former, bland vilka de viktigaste äro: 1. luckhuggning och rationell blädning (enl. Wallmo), 2. Kantblädning (enl. Wagners system), 3. ren blädning eller plockhuggning och 4. ordnad timmerblädning.

Vid luckhuggning uttages avverkningen å små luckor (ej gärna över 10—15 ar), som utvidgas, allteftersom återväxt uppkommer i luckorna. Vid kantblädning skrider avverkningen fram bältesvis från norr mot söder för att hindra den uppspirande återväxten att alltför mycket utsättas för solstrålarnas uttorkande verkan. Bältena göras från början smala men fördjupas inåt beståndet, i den mån återväxt uppkommer.

Vid ren blädning eller plock-huggning, som endast bör utföras i olik-986

åldrig skog, tillgodogöras enstaka träd eller smärre grupper, som utväxt tillräckligt eller trycka andra växtliga träd. Vid den rena blädningen böra de olika kronskikten förekomma stam vis blandade så mycket som möjligt. Den ordnade timmerblädningen är närmast att betrakta som en kombinering av trakthuggning med fröträd och luckhugg-ning samt har tillämpats särskilt på kronoskogarna i Norrland. Härvid har man skilt på förhuggning (uttagande av överåriga, oväxtliga eller skadade träd, varvid även beräknas, att den kvarstående skogens frösättning skall befordras), föryngring s-huggning (upptagande av smärre f ör-yngringsluckor och ställande av fröträd) samt efterhuggning eller slutavverk-n i n g (avlägsnande av den huvudsakligaste delen av moderbeståndet).

De fördelar, som de båda huvudskogsbruks-sätten erbjuda, har man sökt förena genom föryngring under skärm eller mycket täta fröträdsställningar.

Åsikterna växla starkt, huruvida i stort trakthuggning eller blädning är att föredraga. På senare tiden har dock blädningen vunnit ökad användning i alla länder. Gamla utvuxna eller av ålder skadade bestånd måste i regel trakthuggas. För trakthuggning lämpar sig i övrigt de ljusälskande trädslagen (tall, ek, björk, asp och lärk), medan blädningsbruket mera är avpassat för de skugg-fördragaride trädslagen (gran, silvergran och bok) samt blandskogar. Ren blädning eller plockblädning bör med fördel utföras endast på de allra bästa markerna.

Alla de nu nämnda skogsbrukssätten förutsätta, att bestånden skötas intensivt även under uppväxttiden (se Beståndsvård), därest man skall kunna tala om rationellt skogsbruk. Såväl trakthyggesmetoden som blädningsbruket äro avsedda för högskogsbruk, varvid en avsevärd del av produktionen uttages först sedan träden nått mera försigkommen ålder. I motsats härtill talas i skogslitteraturen om lågskogs- eller skottskogsskötsel, varvid virkesskörden uttages från de skott, som uppstå från vare sig trädens rötter eller de efter avverkningen kvarstående stamdelarna. Virkesavkastningen från de i rader förekommande pilarna i Skåne är sålunda en skottskogsskötsel. En kombinering av högskogsbruk och skottskogsbruk kallas medelskogsskötsel. G. Sch.

Skogsdrivning. Se Virkesdrivning.

Skogseld härjar, särdeles under år med intensiv torka på högsommaren, betydliga områden och värden. Dessa skadors omfattning visas vad angår de allmänna skogarna i Dpmänsty-relsens årsberättelser och sedan 1914 för övriga skogar i vissa skogsvårdstyrelsers berättelser. Enligt de förra härjades under åren 1876—

1919 av de allmänna skogarna 135,880 ha. eller i medeltal pr. år över 3,000 ha. I äldre tider synes s. hava ödelagt än större områden och ha orsakat vidsträckta ödemarker och ljunghedar, vilka man i våra dagar åter börjat genom odling göra skogbärande. S. uppkommer såväl på våren, då sol och vind upptorkat markens betäckning av torrt gräs och ris, som i synnerhet under högsommarens torkperioder, då jämväl skogens moss- och lavtäcke är lättantändliga

Orsakerna till s. äro oftast antändning från järnväg, åskslag utan större samtidig nederbörd samt oförsiktighet med eld i skogsmark.

S. börjar vanligen som y t- eller löpeld, vilken går fram huvudsakligen i den torra markbetäckningen, men som vid hård vind och andra för densamma gynnsamma omständigheter kan övergå till topp- eller k r o n e 1 d, vilken alltid är åtföljd av löpeld och utbreder sig i trädens kronor. Den framgår vida hastigare än löpeld och förekommer huvudsakligen i barrskog, varemot lövträdens saftiga lövbeklädnad utgör ett kraftigt hinder för dess framträngande. Jord- och torvbrand uppstår vid s. lätt å avdikade torvmarker.

Skadan av löpeld inskränker sig ofta därtill, att plantor och det tunna matjordlagrets mylla förstöras, varjämte granar till stor del dödas av hettan, under det att av tallar, som hava tjockare bark, de äldre alls ej skadas och yngre och medelålders ofta endast få barklagret dödat på stammens läsida strax ovan marken (se Brandljud). Vid toppeld förbrännes däremot kronan, och träden ej blott dödas utan brinna ofta till så stor del, att återstoden duger blott till bränsle eller kol ved.

Åtgärder till förebyggande av s. omfatta: Försiktighet med eld i skog och mark, i synnerhet vid torka och stark blåst. Stora, s ammanhängande skogskomplex uppdelas genom å åsar

eller höjdsträckningar anlagda, öppna, minst 5 m. breda brandgator eller, än bättre, genomgående lövskogsbälten, vilka, om de göras tillräckligt breda (20—30 m.), kunna hindra även en häftig toppeld. Utefter järnvägslinjer anläggas stundom kala eller med lövträd bevuxna, noggrant uppkvistade och renröjda skyddsbälten, som genom diken, vägar o. dyl. avskilts från angränsande skogsmark. Vanligen får man av kostnadshänsyn inskränka sig till att på för antändning utsatta ställen, ss. starka stigningar, tidigt om våren avsvedja föman och utsätta vattenfyllda tunnor, varjämte lokomotiven förses med s. k. gnistsläckare. I vidsträckta, glest befolkade skogstrakter anordnas ett system av högt belägna brandtorn, inbördes förbundna med telefon för bestämmande av brandplatsens läge och uppbådande av släckningsmanskap.987

Lag om förekommande och släckning av s.; den u/10 1914, föreskriver försiktighetsåtgärder vid kolning, tjärbränning och annan bränning i eller nära skog och förbjuder uppgörande av eld i skog under stark torka eller blåst. Där föreskrives även indelning i brandrotar (i regel sammanfallande med socknen), var och en med en å kommunalstämma för 3 år i sänder vald brandfogde med ersättare, vilken det åligger att vaka över de antydda bestämmelsernas efterlevnad samt att vid s. leda släckningsarbetet. Den, som varsnar s. eller fara därför, är skyldig att, om han ej genast kan släcka den, genast underrätta i närheten varande släckningsskyldiga, brandfogde, kronobetjänt eller vid skogsstaten anställd person, vilka omedelbart skola sammankalla släckningsmanskap. Varje i trakten boende arbetsför man, mellan 18—60 år, är skyldig att deltaga i släckning samt att infinna sig med tillgänglig släckningsredskap och att ej avlägsna sig från s. utan hemlov.

Släckningsmetoder. Mindre omfattande löpeld »slås ut» med risruskor doppade i vatten, kväves genom påkastad sand eller jord eller släckes med vatten. Svårare löpeld och toppeld angripas i flankerna på nämnda sätt i förening med uppröjande av brandgator, varigenom fronten blir allt smalare, så att elden helt kan stoppas vid vattendrag, mossar, lövskogsbälten, inägor eller andra naturliga skyddslinjer. Stundom anlägges m o t e 1 d, d. v. s. man fäller träden i riktning mot elden och avbränner avsiktligt ett område intill en naturlig skyddslinje, där eldens front väntas gå fram, för att branden där må slockna av brist på näring. När mot aftonen vinden lugnar av, övergår toppelden i regel i löpeld, som då bör energiskt bekämpas runt brandfältets yttergränser. Jordbrand släckes med sand eller grus eller, än bättre, genom grävning av isoleringsdiken kring brandstället. Noggrann och ihållig ef tersläckning är nödvändig.

M. J. Dft.

Skogsfrö. Se Skogsodling.

Skogsförsöksanstalt, statens, inrättad 1902 (först och till 1905 kallad Förstliga försöksanstalten) och förlagd i samband med skogshögskolan utanför Stockholm, har till uppgift att lösa för landets skogshushållning grundläggande frågor, ss. utredning rörande skogsträden, deras samhällen, raser, sjukdomar och skador, verkan av olika föryngring och skötsel av skogen, olika omloppstider, olika behandling och vård av skogsmarken m. m. för ernående av största möjliga uthålliga avkastning av skogen. För dessa ändamål anläggas i skilda delar av landet försöksytor å kronans skogar, liksom å enskilda, där säkerhet kan antagas finnas för platsens disposition under erforderlig tid.

Styrelsen är gemensam för s. och skogshögskolan. Anstalten omfattar en skogsav-

delning för skogsskötsel och skogsuppskattning samt en naturvetenskaplig avdelning för i huvudsak skogsbotanik och marklära, vardera med en föreståndare (professor), av vilka den ene är chef för anstalten. Därjämte finnes en professor för skogsentomologiska undersökningar, en försöksledare för t. v. särskilt anordnade undersökningar rörande norrländska skogsfrågor, samt assistenter. — Från anstalten utgives Meddelanden från Statens Skogsförsöksanstalt (del 1—18 [1921]) samt flygblad.

Skogsföryngring betecknar det avverkade skogsbeståndets ersättande med en ny trädväxtlighet. En hastig s. är av stor betydelse, dels emedan tiden till nästa avverkning därigenom förkortas, dels emedan föryngringen blir svårare, ju längre marken ligger obevuxen, utsatt för solen, som påskyndar mullens förstöring och gynnar gräsväxten. Naturlig föryngring genom självsådd går av flera skäl vanligen långsamtv Hos barrträden sker frösättning med längre eller kortare mellantider, och dessutom sker skogsfröets groning långsamt och motverkas ofta genom torka och därigenom, att en markbetäckning av mossor, lavar eller gräs hindrar fröet att komma ned i den fuktiga jorden. Självföryngringen bör därför befordras genom lämplig anordning av avverkningen och särskilda åtgärder efter denna. Sådana åtgärder äro: f ö r y n g-ringshuggning eller avverkning av smärre ytor, som skyddas för sol genom beskuggning från kvarlämnade träd, från vilka ock frö sprides (fröträd); avdikning som hämmar eller hindrar försumpning och påskyndar sönderdelning av råhumus genom ökat lufttillträde; markberedning genom stubbrytning, markbetäckningens och markytans luckring med harv eller kulturplog, varigenom tillträde till jorden öppnas för fröet, samt stundom bränning av kvarvarande avfall. (Se Markberedning.) En hastigare och säkrare föryngring kan vanligen vinnas genom skogsodling. (Se d. o. och Skogsbrukssätt.)

Skogshushållning betecknar läran om skogsbruket eller om det mest fördelaktiga sättet att använda skogsmarken och den därifrån erhållna skogsavverkningen. S. delas i tre skilda ämnesgrupper: skogsskötsel, skogsteknologi och skogsindelning. Skogsskötseln är läran om skogens uppdragande och dess vård och föryngring. Till skogsskötseln räknas ej blott den rena skogsskötseln, som behandlar alstrandet av enbart skogsprodukter, utan även hagmarksskötsel, som skall frambringa både virkesprodukter och gräs, och skyddskogsskötsel, som huvudsakligen har att bevara skogsbeståndet mot vissa naturföreteelser såsom hårt klimat i fjälltrakterna eller flygsand vid kusterna, men även att lämna virkesskörd. — Skogsteknologien är läran om själva skogs-

„«mä988

produkterna, deras tillvaratagande och förädling. Hit föres virkeskännedom samt trädens avverkning och drivning samt flottning. Vidare virkets förädling genom sågning och hyvling samt läran om vissa biprodukters tillgodogörande, såsom kol, tjära, pottaska m. m. — Skogsindelningen är läran om skogsbrukets planläggning. Hit hör främst skogens uppmätning, uppskattning samt upprättande av avverknings- eller skogsindel-ningsplaner. Se Skogstaxation, Virkesdrivning. Om skogshushållningens betydelse för jordbruket se Skog. G. Sch.

Skogshögskola. Se Skogsundervisning.

Skogsindelning. För att kunna skötas väl måste en större skogstrakt vara uppdelad i mindre enheter, som för olika ändamål kunna göras av växlande storlek, liksom också fordringarna på att varje enhet är inom sig likartad, kunna vara olika stränga. En stor kronopark indelas t. ex. i block, dessa i skiften, och skiftena kunna innehålla ett antal avdelningar, vilka senare vanligen utgöras av likartade bestånd, innehållande vart och ett samma trädslag eller trädslagsblandning av enhetlig typ. Dylik skogsindelning till ordnad hushållning förutsätter taxation (se Skogstaxation) och kartläggning, varefter en avverkningsberäkning (se d. o.) kan uppgöras med hjälp av de erhållna uppgifterna om skogens beskaffenhet.

Skogskartorna upprättas i södra och i mellersta Sverige i skalan 1:8000, i Norrland vanligen i 1:20000. Härvid är tillvägagångssättet i princip överensstämmande med det vid fältmätning använda (se d. o.). Först uppmätas rågångarnas längder, och ett linjenät utstakas på marken, bestående av en bas, samt på visst avstånd från varandra vinkelrätt från basen utgående paralleller. Vid utsättningen av de vinkelräta linjerna begagnas något instrument, teodolit eller diop-ter. En lång och rak rågångslinje kan ofta lämpa sig som bas; eljest förlägges basen helst mitt genom skogskomplexet. Avståndet mellan parallellerna växlar i olika skogskomplex mellan 200—500 m., stundom upp till 1 km. Basen uppålas i jämna 100-tal meter, i parallellerna utsättas pålar på var 60:e (i Norrland ioo:e) m. Då alla linjer blivit uppmätta och man noterat, var staklinjerna träffa de särskilda rågångarna, uppkonstrueras i den skala, som skall användas, en stomkarta, som omfattar endast yttergränserna och linjenätet. Vid kartläggningen av skogsmarken, då en kopia av stomkartan eller en del därav medföres ute i skogen, utgår man från en viss punkt i en av parallellerna, t. ex. i första parallellen 60 m. från basen. Med ledning av kompassen flyttar man sig vinkelrätt mot parallellen och uppmäter den sträcka, som tillryggalägges. Det bestånd, som växer kring utgångspunkten, kallas avdelning 1, och då en

ny skogstyp möter, bildar man därav avd. 2, och gränsen inlägges på kartan. De olika avdelningarna beskrivas i en anteckningsbok. Då man nått fram till nästa parallell och inlagt alla gränser som passerats, utgår man från nästa påle i denna parallell och går tillbaka till den första parallellen, bestämmande gränserna även i detta tvärsnitt. Genom att förena de sålunda erhållna gränspunkterna kunna undan för undan avdelningarnas gränser utmärkas på kartan. På samma sätt fortfar man, tills hela skogen är uppdelad i avdelningar. Dessa bruka i vårt land växla mellan 1/2—20 hektars storlek, och gränserna utmärkas sällan på marken utan endast på kartan. Vid kartläggningen upptagas även alla gränser och föremål av intresse (floder, sjöar, mossar, hyggen, vägar, kolbottnar etc). Skäl till gräns mellan skogsbestånd är bl. a. olika trädslag, olika ålder, markens olika produktionsförmåga, den olika behandling skogen på de särskilda områdena bör underkastas-o. s. v.

Sedan kartan är färdig, arealräknas avdelningarna å densamma, så att man lär känna dels skogens hela ytvidd, dels den yta, som varje avdelning upptager på marken. Genom taxering utrönes kubikmassa och tillväxt för skogens olika delar, och på grund av detta samlade material kan man överblicka förhållandena och uppgöra en plan för en tidsperiod framåt för skogens skötsel, vilka delar skola underkastas slutavverkning och gallring, vilka vägar skola anläggas, vilka dik-ningar och skogsodlingar böra utföras o. s. v.

En dylik skogsindelningsplan kan ej slutgiltigt uppgöras för all framtid, utan vart efter skogen undergår förändringar, måste revisioner utföras. Vanligen utarbetas planen för 40 år framåt, vilken tidrymd plägar indelas i två 20-års-perioder. Revisioner utföras emellertid i regel vart 10:de år. Icke desto mindre har det stor betydelse att vid planens uppgörande en lång tid tages i sikte, ty i skogsbruket måste man alltid se långt fram i tiden, om förhållandena skola kunna regleras tillfredsställande, emedan arbetenas art är sådan, att deras verkan ofta nog visar sig först efter en mansålder. Målet är att uppnå ett normalt tillstånd, så att de olika åldersklasserna bliva så jämnt som möjligt fördelade på skogen, varigenom en

någorlunda jämn avkastning kan vinnas.

Fackverk är en gammal term, som ibland användes i fråga om skogsindelning. Man skiljer på ytfackverk, då indelningen sker på så sätt, att en lika stor yta avverkas varje år, och på massafackverk, då planen .uppgöres enligt principen, att lika stor kubikmassa skall skördas varje år. Ytfackverket har den olägenheten, att avkastningen under den första omloppstiden blir ojämn; med massafackverket återigen989

avstår man från att införa en normal fördelning av åldersklasserna på skogen. Därför användes helst s. k. kombinerad fackverksmetod, varvid först avverkningsytan för en 40-årsperiod beräknas enligt ytfackverksmetoden, d. v. s. utgående från att årshyggets storlek skall vara lika med skogens areal dividerad med omloppstiden. Därefter uppdelas 40-årsperioden i tvenne 20-åriga perioder, varvid tillses, att avverkningens kubikmassa blir lika för dessa båda perioder. S. P.

För indelning av kronoskogarna gäller Domänstyrelsens indelningscirkulär 1916.

Skogslagstiftning. Redan i de gamla, från den historiska tidens början härrörande lands-skapslagarna och de på dem grundade medeltida landslagarna funnos bestämmelser rörande rätten att tillgodogöra sig skogens avkastning, ss. förbud att avverka skog eller jaga å annans mark, att hugga ek, bok, apel och andra »bärande träd» o. s. v. Under Gustav Vasas för kronans fördel ivrande regering hävdades kronans rätt till alla de marker, som lågo obyggda och fjärran från bygdelagen. (Se Domäner.) Redan under följande århundradet började omsorg för motverkande av befarad skogsbrist att göra sig gällande och fick uttryck i Sveriges första skogsordning, den 22/3 1647, vari stadgades dels om vården av allmänningsskogarna, dels även om enskildas rätt att använda sin skog, förbud mot svedjande annat än för varaktig odling, o. s. v., bestämmelser, som upprepades, preciserades och delvis skärptes i nya skogsordningar (29/8 1664, 12/i2 1734, 10/i2 1793 och 1/8 1805), liksom i kap. 10—16 av byggningabalken av 1734 års allmänna lag. I dessa skogsordningar och särskilda förordningar, i vilka skattebondes rätt att till avsalu begagna sin skog i princip begränsades, så att »skogen ej finge utödas och hemmanet fördärvas», stadgades även om avskiljande av skog, som icke tillhörde enskilda eller samfälligheters allmänningar, som kronoparker och dessas gränsreglering. För övrigt växlade bestämmelserna mycket mellan den noggrannaste kontroll och större frihet.

Sedan enligt riksdagens beslut 1810, 1818 och 1823 de allmänna skogarna i stor utsträckning börjat avyttras (se Domäner), inträdde en hänsynslös avverkning, som ansågs hota skogens bestånd, och härav framkallades från mitten av århundradet en ändrad skogspolitik med vittgående inskränkningar i den fria förfoganderätten till skog, först för vissa delar av landet och slutligen med början av 1900-talet för hela riket. Förslag om hela skogslagstiftningens revision föreligger f. n. (år 1922) till granskning.

Utöver kvarstående allmänna bestämmelser i den allmänna lagens byggningabalk gälla följande lagar och förordningar rörande en-

skildas skogar. Om allmänna skogar se Allmänning, Arrende: IV. Kronoarrende, Domäner och Nybyggen.

Lag om vård av enskildas skogar inom Gottlands län, utfärdad 1869 och senast förnyad 13/6 1908, förbjuder avverkning å enskilds skog annat än för gårdens behov för uppodling eller till byggnadstomt, såvida ej tillstånd erhållits av länets skogsvårdsstyrelse. Denna äger då föreskriva åtgärder för återväxtens betryggande inom viss tid. Även för avyttring av virke, avverkat för nämnda ändamål, fordras skogsvårdsstyrelsens medgivande. Liknande bestämmelser utfärdades för Öland, i avvaktan på skogsvårdslagstiftningens revidering,- provisoriskt 20/6 1913 och ha sedermera förnyats.

För Väster- och Norrbottens län utom lappmarkerna gäller sedan 29/9 1874 för det förra och 23/6 1882 för det senare länet en senast genom K. f. till förekommande av överdriven avverkning av ungskog i nämnda län den 18/6 I9I5 förnyad dimensions-1 a g, genom vilken förbjudits att utan särskild utsyning avverka barrträd, som ej är torrt och ej håller 21 cm. diameter inom barken vid brösthöjd, 4.75 m. ovan storändan, annat än till husbehov inom det skifteslag, där fastigheten är belägen, eller angränsande skifteslag. Undermåligt virke får ej försågas å exportsåg, så framt det ej stämplats av vederbörande skogstjänsteman med särskilt märke. Avverkning av undermålig skog för annat än husbehov kan dock efter av vederb. skogstjänsteman utförd undersökning tillåtas, om avverkningen överensstämmer med god skogshushållning och ej förorsakar brist på virke för oundgängligt husbehov eller eij est ej laga hinder möter. Träden skola då stämplas som ovan sagts. Även för avverkning för husbehov är vederb. skogstjänsteman skyldig att giva anvisningar enligt rationell skogsvårds fordringar samt att stämpla dylikt virke, om det skall sågas å exportsåg. För avverkning av undermåliga träd över husbehov för odling till åker och äng fordras medgivande av K. B. efter föregående undersökning.

Inom Väster- och Norrbottens lappmarker får enligt avvittringsstad-gan 30/5 1873 och i Särna socken i Dalarna enligt K. b. 27/e 1879 avverkning å enskild skog ske fritt endast till husbehov, men till avsalu blott efter utsyning. Vid a v vittring i lappmarkerna skall, enligt lag 6/6 1909 ang. husbehovsskogar, av skogsanslaget utläggas dels särskild husbehovsskog för varje brukningsdel, dels samfälld husbehov sskog gemensamt för 2 till flera hemman eller nybyggen, då de icke få den därför avsedda delen av skogsanslaget till fullo utlagd i särskild husbehovsskog. I särskild husbehovsskog fordras utsyning och stämpling för avverkning utöver husbehovet, som 990

får förekomma, endast om så kan ske med tillämpning av uthållig skogshushållning, och för dylik avverkning i och för nyodling fordfas besiktning av den tillämnade odlingsmarken och medgivande av K. B. Å samfälld husbehovsskog fordras alltid utsyning och stämpling för avverkning; avverkning och avyttring skall där ske för gemensam räkning, med rätt dock för delägare att uttaga den del av det utsynade virket, som faller på hans andel.

Även å vissa efter den 29/6 1866 upplåtna, utom lappmarkerna belägna skattehemman, vissa till enskilda sålda överloppsmarker samt å kronohemman och lägenheter, upplåtna med åborätt, inom de norra länen, får avverkning av barrträd annat än för husbehov ske allenast efter utsyning och efter upprättad avverk-ningsplan. Senaste förordning härom 18/6 !9i9-

Lag om skyddsskogar den 24/7 1903 stadgar, att till skydd mot flygsand och mot fjällgränsens nedgående Konungen äger förordna, att annan avverkning än till husbehov må äga rum endast efter utsyning och i sådan utsträckning, som är förenlig med omsorgen om skogens återväxt och framtida bestånd. Om ytterligare inskränkning i ägarens förfoganderätt över skogen fordras, har ägaren rätt att fordra, att kronan inlöser marken, vilket dock icke gäller mark inom område i Väster- och Norrbottens lappmarker, beträffande vilket avvittring icke fastställts före 1/7 1909. (Lag 24/7 1903, ändr. 5/e 1909) Dylika skyddsskogar finnas avsatta huvudsakligen i Jämtlands län, mindre områden även i Ångermanlands och Kopparbergs län.

Lag ang. vård av enskildas skogar d. 24/7 1903 införde som allmänt gällande grundsats, att vid avverkning skogens bibehållande skall tryggas. Denna lag, som gäller för hela landet utom Gottland, Öland, N. och V.-botten, fjälltrakter i Jämtland samt Särna och Idre i Dalarna, där ovan anförda särskilda skogsskyddslagar gälla, stadgar, att å skogsmark, tillhörig enskilda, avverkning för annat än husbehov eller uppodling eller markens användning till byggnadstomt ej må så bedrivas eller efter avverkningen med marken så förfaras, att skogens återväxt uppenbarligen äventyras. Om sådan van vård ägt rum, är den, som låtit den komma sig till last, pliktig att vidtaga för återväxtens betryggande åtgärder, varvid jordägaren är ansvarig för a v ver kar es skyldighet i detta avseende. Efterlevnaden av lagen övervakas av landstingsområdets skogsvårdsstyrelse och kommunernas skogsvårdskommitté-e r (se Skogsvårdsstyrelse). Skogsvårdsstyrelse äger att hos K. B. påkalla undersökning samt avgiva, förslag om åtgärder för markens återförsättande i skogbärande skick. Om överenskommelse om härför nödiga åtgärders vidtagande ej kan träffas med den för åter-

växtens betryggande ansvarige eller denne eftersatt därför avtalade åtgärder, äger styrelsen åtala vid domstol, som föreskriver nödiga åtgärder och tid för deras fullgörande, vid äventyr att de eljest . utföras av skogsvårdsstyrelsen på den försumliges bekostnad. Även kan avverkningsförbud på sätt och å så stor del av ägarens skogsområde, som synes skäligt, utfärdas av domstolen eller av överexekutor. (Se Avverkningsförbud.) För bestridande av skogsvårdsstyrelsernas kostnader upptages en skogsvårdsavgift av 1.3 procent av värdet av det avverkade virket, som taxeras jämlikt lagen om skogsaccis (se d. o.), där detta värde uppgår till minst 150 kr. K. F. n/10 1912.

För att avvärja den under kristiden särskilt hotande skogsskövlingen utfärdades den 28/6 1918 en provisorisk ungskogslag, vilken sedan år för år förnyats (senast 1922). Inom de delar av landet, där lag ang. vård av enskildas skogar äger tillämpning, får å fastighet i enskild ägo avverkning i ungskog ej ske annorledes än genom för beståndets utveckling ändamålsenlig gallring, så framt ej skogsvårdsstyrelsen med hänsyn till skogens tillstånd medgiver annan avverkningsform. Har fastighet efter den 14 maj 1918 övergått till annan ägare, som ej står i nära släktskapsförhållande till föregående ägaren, får ej heller annan avverkning av skog äga rum, därest den strider mot grunderna för god skogsvård eller medför brist för fastigheten på behövlig skog.

Har avverkningsrätt upplåtits efter den 14 maj 1918, gäller sistnämnda inskränkning i förfoganderätten, även om fastigheten ej bytt ägare efter nämnda dag. Enahanda bestämmelse kan K. B. förordna beträffande avverkning i kustskogsområdena. Ovan anförda inskränkningar i rätten till avverkning gälla ej inägor eller för fastigheten till bete erforderlig och lämplig hagmark, ej heller för marks uppodling till trädgård, åker eller äng eller till byggnadstomt o. dyl. Skogsvårdsstyrelse äger genom avverkningsförbud förekomma överträdelse.

Skogsmärke. Se Flottning.

Skogsodling. För bedrivande av skogsodlingar, som för framtiden skola utveckla sig väl, krävs ett för skogsodlingsplatsen lämpligt frö. Detta bör helst ha skördats å en plats med liknande klimat som skogsodlingsfältet. Detta gäller i synnerhet tall och ek. Däremot anser man numera, att gran med fördel kan förflyttas från ett mildare klimat till ett barskare.

Härigenom erhållas i regel kraftigare växande granbestånd. Sålunda torde utan olägenhet kunna användas granfrö från Mellaneuropa i södra och mellersta delarna av vårt land och är t. o. m. att rekommendera för södra Sverige. För att förhindra importen av utländskt frö, framför allt tallfrö, ha höga^J^-Æ&. p& &-rg£&-*"-<

^p&ê

991

tullsatser ej visat sig vara fullt effektiva, varför sedan 1910 färgning av barrträdsfrö, som importeras, är föreskriven. (Se Härkomst, Utsädeshandel: Lagstiftning.) Planteringar av tall från Mellaneuropa, vanligen här kallad tysk tall, ha i södra Sverige vid omkr. 20 års ålder visat starkt krokig växt och sjuklighet, varf öre de småningom gått ut. I Norrland har ofta sydländsk tall dött ut redan vid 10 års ålder. — I övre Norrland kan enl. undersökningar vid Skogsförsöksanstalten ej användas tallfrö från södra och mellersta delarna av Norrland. I Särna och Idre i norra Dalarna med deras barska klimat har det exempelvis visat sig, att man väl kan använda tallfrö från Orsa finnmark, men ej från de lägre delarna av Medelpad.

Skogsodling sker dels genom sådd, dels genom plantering. Sådd utföres på vår eller försommar vid den tidpunkt, då marken ännu är fuktig, eller vid tider, då rikare nederbörd i regel brukar inträffa. För södra och mellersta delarna är bästa såddtiden strax efter sedan tjälen gått ur marken, d. v. s. april månad. Den sådd, som då ej medhinnes, bör uppskjutas till framåt midsommar, då starkare regn vanligen är att vänta. Vår vanligaste såddmetod är rutsådd eller fläcksådd, då fröet sprides i på 1—2 m. inbördes avstånd till 5—15 cm. djup upphackade rutor. Rutsådden utföres antingen som vanlig rutsådd, där markbetäckningen borthackas på 30—40 cm. i fyrkant, eller sträcksådd med längre men smalare rutor, eller ock som gropsådd i djupt luckrade rutor. I varje ruta nedmyllas 10—20 frön helt grunt. Ibland utsås fröet i upphackade rader (r a d s å d d), såsom vid ek- och boksådd. På mossar brukas vanligen bredsådd, varvid fröet sprides med en s. k. såddfiol (se d. o.). Vid rutsådd användes helst såddkanna, i vilken fröet förvaras och från vilken det med ett enkelt handgrepp sprides jämnt i rutan. Å uppf rysningsmark sås i oluckrade rutor, men i övrigt är gropsådd att rekommendera. Sträcksådden har företräden å platser, där beteskreaturen uppehålla sig, då de ej här få tillfälle att trampa ned plantorna på samma sätt som i den vanliga rutsådden. Med ett dagsverkspris av 4 kr. för karl och 2 kr. för hjon kan såddkostnaden beräknas till omkr. 25 kr. pr. hektar, vid djupare häckning 30 kr., allt utom kostnaden för utsäde 0.5—1 kg. tall- och granfrö pr. ha. vid rutsådd. För skogssådd har konstruerats flera såddmaskiner, bland vilka Widéns kulturplog (se d. o.) är den bästa. Den både tager upp såddgroparna och besår dem.

På flera lokaler, såsom å mager mark, å särskilt näringsrik mark med benägenhet för stark gräsväxt samt å mera fuktig-syrlig mark, lyckas en skogsodling bättre genom plantering än genom sådd. Detsamma

är förhållandet i trakter med ringa nederbörd om våren, såsom i östra Sverige. Vid dessa förhållanden är det således att anskaffa plantor, varav mest användas 1—2 års av tall, 2—4 års av gran. Sådana erhållas i regel liksom frö från skogsvårdsstyrelserna till lågt pris eller gratis. I kataloger och vid rekvisitioner angives plantornas ålder medelst ett bråk, där tälj aren betecknar det antal år, som plantan stått i frösängen, och nämnaren det antal år, som plantan varit omskolad i plantskolan. Summan av talet i tälj aren och det i nämnaren blir plantans sammanlagda ålder. I betecknar således ettåriga oomskolade plantor, I fyraåriga plantor, som omskolats vid

två år, y^\ treåriga plantor, omskolade både som 1- och 2-åriga, f en stickling, som aldrig varit fröplanta etc.

En fördel med plantering framför sådd anses vidare vara, att på så sätt skogsodlade bestånd i regel växa något fortare än de sådda bestånden under de första växtåren. För skogsplantering i stor skala ha utbildat sig flera skogsplanteringsmetoder. Dessa delas i två huvudgrupper, allteftersom plantorna utsättas med vidhängande jordklimp eller med bara rötter. Vid klimpplantering kunna användas både omskolade och oomskolade plantor. För den vanliga klimpplanteringen anläggas smärre plantskolor på hyggena, där plantorna omskolas och sedan efter ett par år upptagas med spade och utbäras å bår på hygget för nedsättning i förut upphackade gropar. För ek och bok kunna ur såddränderna upptagas block med flera plantor, som utsättas å skogsodlingsplatsen direkt, s. k. blockplantering. För klimpplantering av smärre plantor finnas konstruerade särskilda borrar, varmed plantorna upptagas ur de i så fall glest sådda frösängarna. På sista tiden har också av jägm. Berner utexperimenterats en metod, varigenom frösådd sker i små i frösängar nedgrävda papphylsor, som sedan upptagas och utfrak-tas till skogsodlingsplatsen. Barrotsplantering sker enklast och billigast genom s. k. spettplantering, varvid gropen upptages med spett och plantan nedsättes däri med hjälp av en pinne samt fy 11 jord sedan nedföres försiktigt i hålet. Spettet bör vara tämligen grovt och cylindriskt format i spetsen, för att tillräckliga spetthål skola erhållas. Vid slarvigt utförd spettplantering bli rötterna lätt vikta, vilket kommer särskilt tallplantorna att vantrivas; i stenig mark är dock spettplantering den enda metod, som kan användas. Den vanligaste planteringsmetoden är annars plantering i öp uen grop invid en rak vägg i gropen. Äro plantorna stora, omskolade, sättas de mitt i gropen. En god men dyr metod är plantering i fyllda gropar, där plantorna sättas som i en liten992

plantskola. Å fuktig mark uppläggas planteringsjorden i små kupor, kupplante-ring. Vid dagsverkspris av 4 kr. för man och 2 kr. för hjon blir planteringskostnaden i öppna gropar och små plantor omkring 60—-65 kr., med omskolade plantor 100 kr., spettplantering 50 kr., allt per hektar,

De äldsta skogsodlingarna utfördes i vårt land i Skåne och å flygsandsfälten redan under 1700-talet. Å kronoskogar i Västergötland samt å Visingsö och Omberg utfördes skogsodlingen i stor omfattning på 1830-talet. År 1870 påbörjades skogsodling å sydvästra Sveriges ljunghedar. Sedan år 1905 liar den största arealen skogsodlats av skogsvårdsstyrelserna, till 1919 nära 280,000 hektar. Årligen skogsodlas nu i Sverige 30—40,000 hektar. G. Sch.

Skogsplantering. Se Skogsodling. För utbildande av skogsplantörer pläga skogsvårdsstyrelserna var i sitt län anordna ett par veckors kurser på våren.

Skogsreva. Se Clematis.

Skogsruss, urgammal gottländsk ponny-ras (se Ponny), vilken intill vår tid, om än i ringa antal, bevarats på ön och på senaste tid blivit föremål för omvårdnad och planmässig

Skogsruss.

avel, under det att tidigare de halvvilda utgångshästarna varit så gott som fullständigt lämnade åt sig själva. Tidigare lära de i någon mån hava korsats med klippare från Östersjöprovinserna och under 1800-talet även med norska hästar, men i huvudsak har rasen fortplantats utan inblandning av främmande blod. Då rasens litenhet och spinkiga kroppsbyggnad anses delvis bero på alltför tidig parning, har man under senare tid ej tillåtit

yngre hingstar än 2-åriga att gå på utgångarna. För en förbättrad avel av s. verkade under åren 1887—97' ett ponnystuteri på Klintebys och under senare år Ab. Gotlands Ponnystuteri och Gottlands russavelsförening.

Skogsrussen är mycket liten, vanligen blott omkring 1 m. i höjd, utmärkt av spinkig kroppsbyggnad, ofta med svag rygg, felaktiga ledgångar och benställningar, men med ytterst hårda ben och hovar samt en otrolig energi, ihärdighet och uthållighet som tra vare.

Skogsränteprincipen eller högsta avkastningsprincipen är en av de teorier, enligt vilka man beräknar den lämpligaste omloppstiden i skogsbruket. Man utgår från att skogen bör skötas på ett sådant sätt, att största möjliga nettoinkomst uppstår pr ytenhet i medeltal pr år. Så länge tillväxten i kubikmassa pr ha. årligen överstiger medeltillväxten (se Tillväxt), får slutavverkning ej ske, och omloppstiden måste utsträckas ännu längre, om kvalitetstillväxt därefter äger rum. Principen innebär alltså, att slutavverkningen får ske först vid den ålder, då årliga tillväxten i penningevärde pr ha. räknat är lika stor eller lägre än värdet av beståndets hela produktion, dividerat med åldern. Denna princip för till mycket höga omloppstider och stora sparade virkesförråd. Dess anhängare anse, att detta är en fördel, i det att ett stort virkeskapital är detsamma som en stor förmögenhet, och att man ju bör sörja för att landets förmögenhet ej minskas. En stor värdestegring kan ju också förutspås på grund av stegrad efterfrågan på virke samtidigt med att världens förråd snabbt minskas. Skogshanteringen är vidare den av Sveriges näringar, där förutsättningarna äro bättre än för de flesta andra länder, och virket har en avgörande betydelse för vår handelsbalans. Därför är, enligt anhängarna av s., skogen så viktig för hela vårt nationella välstånd, att vi böra sträva att producera det mesta möjliga, så att varje ha. skogsmark ger så hög avkastning som möjligt.

Markränteprincipen eller penningränteprincipen står i skarp motsats härtill. Den senare lärans anhängare, till vilka nationalekonomerna i princip ansluta sig, göra gällande, att den som i skogsbruket endast strävar efter högsta möjliga avkastning pr. ytenhet resonerar, som om skogen vore den enda produktion, vari vi kunna placera vårt kapital. Det avgörande för om ett företag är mer lönande än ett annat är räntefoten, d. v. s. hur många procents ränta företaget giver på det däri bundna kapitalet. Det, som bör eftersträvas inom skogsbruket såväl som inom andra företag är därför en sådan produktionsform — i detta fall den omloppstid —, som giver den högsta procentiska räntabiliteten. Om vi ha ett skogsbruk, som är försett med ett stort sparat kapi-993

tal, som giver lägre procent, än industrien eller bankerna kunna giva, så är det ekonomiskt att taga ut så mycket av kapitalet, att normal ränta erhålles på det kvarvarande, och placera det uttagna i andra näringar, som giva bättre ränta. Eftersom i skogsbruket omkring 80 % av allt kapital består av den rotstående skogen själv, så betyder ett sådant kapitaluttag detsamma som avverkning.

Svårigheten med denna senare princips tillämpning består egentligen i att bestämma den faktiska räntabiliteten inom skogsbruket. På grund av stigande priser t. ex. kan räntabiliteten bliva avsevärt förhöjd. Därtill kommer, att en god del av industriens ränta i allmänhet utgöres av s. k. riskpremie, på grund av företagens mindre säkerhet, under det att skogsbruket är

en synnerligen säker penningplacering. Dessa och flera omständigheter äro skäl till att man i skogsbruket kan nöja sig med en lägre räntefot än inom andra näringar i allmänhet är fallet. S. P.

Skogssjuka sommarsjuka. Se Blod-st allning.

Skogsskola. Se Skogsundervisning.

Skogsskötsel. Se Skogsbrukssätt.

Skogsstat. Se Domänstyrelsen.

Skogsströ, den barr blandade markbetäckningen, bestående huvudsakligen av mossa och lavar, användes stundom till strö under kreaturen. Härtill är mossrikt s. i lufttorrt skick rätt lämpligt, emedan mossan uppsuger mycken fuktighet, men markbetäckningen har stor betydelse för bibehållande av markens fuktighet, och dess borttagande förorsakar därför lätt, att skogen lider av torka.

Skogssådd. Se Skogsodling.

Skogssällskap. 1. Skogssällskapet har enl. av Kungl. Maj:t den 1 okt. 1920 fastställda stadgar att främja skogshushållningen, huvudsakligen genom praktisk verksamhet. I sådant syfte skall sällskapet såsom ett medel att bringa allt större områden under en ordnad och intensiv hushållning verka för bildandet av skogsallmänningar genom sammanförande av skogsmarkskomplex i landstings och kommuners ägo (kommunala skogsallmänningar), ävensom befrämja tillkomsten av andra skogskomplex av allmän natur. Verksamheten skall särskilt inriktas på att ljunghedar eller eljest vanhäv-dade marker genom bildande av allmänningar bliva tillvaratagna för skogsbruk. Sällskapet söker i samband härmed främja den ändamålsenliga skötseln och förvaltningen av till sällskapet anslutna skogsallmänningar i samverkan med vederbörande skogsallmännings-föreningar och deras organ samt i förbindelse med skogsvårdsstyrelserna. Sällskapet har sitt säte i Göteborg. Det räknar omkr. 1,200 medlemmar, däribland till sällskapet år 1921 anslutna 13 landsting, 176 kommuner och 14 hushållningssällskap. Sällskapets skogsall-

männingsfonder uppgingo 1 jan. 1921 till omkr. 300,000 kr. Sällskapets grundfond, som hopbragts genom stora donationer av enskilda skogsintresserade, utgör omkr. 1 million kronor. Till 1 jan. 1921 hade sällskapet åstadkommit bildandet av 66 allmänningar med en areal av 24,800 hektar. I synnerlig stor omfattning har sällskapet utfört skogsodlings-, luknings- och vägarbeten. Detta har delvis skett i samarbete med Statens Arbetslöshetskommission.

2. Skogsägareförb un d, Sveriges, sammanslutning mellan landets skogsägare, bildad år 1916, i syfte att tillvarataga deras intressen i skogs- och jordfrågor samt att i övrigt verka för skogshanteringens befrämjande och utveckling efter sunda ekonomiska principer. Föreningen har sitt säte i Stockholm. Medlemmarnas sammanlagda skogsmark uppgick 1921 till över 5 millioner hektar. Årsavgiften består av viss för varje år särskild bestämd avgift per hektar skogsmark. Förbundet, som har anställt en särskild ombudsman, sysslar huvudsakligen med lagstiftningsfrågor och skattefrågor samt har även upptagit en del praktiska skogsfrågor, varjämte föreläsningskurser anordnats för enskilda skogstjänstemän. G. Sch.

Sveriges häradsallmänningsförbund har till uppgift att åstadkomma samarbete mellan landets häradsallmänningar för att främja utvecklingen av dessa allmänningars skogsbruk efter sunda ekonomiska, administrativa och skogliga riktlinjer samt därvid också tillvarataga allmänningsdelägarnas intressen. Förbundet har sitt säte i Stockholm. Genom förbundets tjänstemän lämnas till förbundet anslutna allmänningar råd och biträde i skogliga, administrativa och rättsliga frågor. Jfr Skogsvårdsförening. G. Sch.

Skogstaxation, sko gsuppskattning, har till uppgift att fastställa virkesmängden hos ett enskilt träd eller ett skogsbestånd. Detta kan ske antingen genom direkt, okular-, taxering (= uppskattning efter ögonmått) eller genom mätning av en eller flera av de faktorer, som bestämma kubikmassan. Uppskattning kan även ske av de stockdimensioner, som vid avverkning kunna beräknas bliva uttagna av ett eller flera träd, i vilket fall det ej direkt gäller kubikmassan.

De faktorer, som bruka användas för att bestämma ett träds kubikinnehåll, äro diameter vid brösthöjd (1.3 m. över marken), trädets höjd och dess formklass (se d. o.). Det form-klassbegrepp, som numera användes i Sverige, är uppställt av prof. Tor Jonson, vilken utarbetat en tabell, upptagande 12 formklasser, allt efter som trädets diameter på halva avståndet mellan brösthöjd och topp utgör 50, 55> 57-5 °- s- v- ända till 80 % av brösthöjddiametern. Om t. ex. ett träds brösthöjddiameter är 21 cm., dess höjd 18 m. och dess formklass 0.625 (= 62.5 %), så är dess kubikmassa994

enligt tabellen 0.286 m8. Den enda svårigheten härvid är att bestämma stammens formklass. Om trädet är fällt, kan såväl totala längden som formklassen utrönas genom mätning, men om trädet står på rot, kan endast brösthöjden direkt uppmätas. Höjden kan lätt med en noggrannhet av 1/2 m. bestämmas med Christens höjdmätare (se Höjdmätning 2), och med samma instrument kan även formklassen bedömas. Härvid bestämmes först f o r m p u n k t e n (se d. o.), så som i tabellen finnes angivet, och med hjälp av formpunkten kan man. i tabellen få reda på, vilken formklass denna i medeltal motsvarar.

För beräkning av kubikinnehållet av ett helt skogsbestånd behöves först kännedom om antalet träd av olika grovlek vid brösthöjd. Detta utrönes genom att medels klave mäta varje träd vid brösthöjd och räkna dem i klasser om t. ex. 2 cm., så att uppgift erhålles om antalet träd i varje 2-cm.-klass, t. ex. 500 träd med diam. 11—12.9, som räknas vara 12 cm., 450 med diam. 13—14.9, som räknas vara 14 cm., o. s. v. Av ett lämpligt antal provstammar fastställes medellängden på träd av 12, 14 o. s. v. cm., och slutligen bestämmer man beståndets genomsnittliga formpunkt, varefter man för varje diameter klass i tabellen slår upp medelträdets kubikmassa och multiplicerar denna med antalet träd i klassen. Summan av alla diameterklassernas kubik-massor ger hela beståndets kubikmassa.

Då det gäller en större skogstrakt, skulle det, åtminstone för skogsindelningsändamål, bliva för dyrbart att räkna alla träd i skogen (vilket däremot kan vara önskligt, om det gäller en försäljning, då man begär stor noggrannhet). Därför brukar man i förra fallet taxera endast en tiondel av skogens ytvidd och därefter beräkna för hela skogen. Vid en sådan procentuell taxering söker man antingen taxera varje särskilt bestånd till 10 % av dess ytvidd, i vilket fall man först måste hava en karta upprättad, efter vilken man kan beräkna varje avdelnings areal, eller också planlägges taxeringen så, att den kommer att omfatta 10 % av hela skogens areal, varvid kartläggningen sker samtidigt med taxeringen. I båda fallen går man linjer genom skogen och mäter upp linjernas längd samt räknar alla träd, som finnas på 5 m, avstånd å ömse sidor om linjen, och tager provträd för bestämmande av höjden inom olika diameterklasser, formklasserna och tillväxten (se d. o.). Litt. Skogsvårdsfören. Folkskr. n:r 15. S. P.

Skogstaxator. Se Domänstyrelsen.

Skogstorp och odlingslägenheter å kronoparker. Å kronoparkerna i övre Norrland hade vid avvittringen de »inhysingar», som redan i förväg nedsatt sig där, odlat och byggt, samt åbor å sådana nybyggen, som till följd av vanhävd återfallit till kronan, i regel för sin livstid fått kvarsitta å lägenheterna

såsom skogstorpare med skyldighet enligt skriftligt avtal att biträda vid skogens bevakning och skogsarbeten mot skälig dagspenning. År 1891 beslöt riksdagen, att till skogstorp tjänliga lägenheter i Norrbottens län skulle, där för kronoparkernas vård och bevakning vore gagneligt, få upplåtas på viss tid, högst 20 år, med skyldighet för torparna att utöva tillsyn och bevakning å anvisad del av kronoparken och mot ersättning utföra där behövligt arbete samt med rätt att efter utsyning få byggnads- och hägnadsvirke samt bränsle av vindfälld och torr skog samt frihet från avgäld under första upplåtelsetiden. Sedan föreskrivna åbyggnader uppförts, skulle torparen erhålla byggnadsersättning med 500 kr., men utan rätt till ersättning för å byggnaderna nedlagt arbete, om han bleve skild från lägenheten. Efter frihetsårens slut skulle torpare, som väl odlat och bebyggt torpet, ha företrädesrätt att mot avgäld få förnyad upplåtelse därav. (K. brev 29/5 1891.) Senare utsträcktes dessa upplåtelser till Västerbottens län och bestämdes, att torparens arbete på kronoparken skulle bero på frivillig överenskommelse och avgälden bestämmas i penningar, ej i dagsverken. (K. k. 27/5 1904.) Efter den s. k. Norrlandskommitténs förslag upphävdes år 1909 bestämmelserna om skogstorp och beslöts, att i stället skulle inom de norrländska länen och Kopparbergs län upplåtas odlingslägenheter å kronoparker och överloppsmarker, där så vore tjänligt för skogens bevakning och vård eller odlingsjord funnes i närheten av odlad bygd, på 50 års arrende med 15 frihetsår och därefter mot avgäld av 3.6 proc. av den ouppodlade och obebyggda lägenhetens värde; åbon skulle erhålla 750 kr. i odlings- och byggnadshj älp samt rätt till förnyat upplåtelsekontrakt men icke hava rätt att överlåta detsamma. (K. k. 16/6 1909.) Odlingsmarken borde ej överstiga 6 ha., men närbelägna, odisponerade slåttermyrar borde t. v. kunna därutöver få begagnas under frihetsåren. (Domänstyr. P. M. 21/9 1909.) Senare hava åtskilliga smärre förändringar skett, innebärande dels en begränsning av det kapitalvärde, varefter avgälden skulle beräknas, till 20 kr. pr. ha. + odlingsbidraget, dels jämkningar i avseende på detta bidrag (K. k. 17/io 1913, V10 I9i4> 20/e J918 och 4/e 1920), dels att upplåtelser av odlingslägenheter ej få ske över odlingsgränsen i Norr- och Västerbottens län i annan ordning, än som stadgas i lag om de svenska lapparnas renbete av x/7 1898 (K. k. 8/6 1915). Vid slutet av 1920 var antalet skogstorp 502 samt odlingslägenheter och på 50 år arrende upplåtna skogstorp 1,385. Arealen upplåten odlingsmark utgjorde vid dessa

under 2 ha. vid 1.9 % av lägenheterna

2—3.99. > » 31.3 % » »

» 4—4.99 » » 35.7 % >

över 5 > > 31.1 % ». » . 995

Ansökan om upplåtelse ingives till vederb. revirförvaltare.

Litt. Kolonisationskomm. Förslag till kolonisation av kronoparker i Norrland och Dalarna 1922.

Skogstyper. Med hänsyn till markens vegetation och trädbeståndets artsammansättning plägar mån urskilja olika s. Vegetationen giver inom vissa gränser en ganska god ledning för slutsatser rörande markens och framför allt humustäckets beskaffenhet. Förhärskande örter och bredbladiga gräs angiva, att humustäcket är mullartat, och att i marken försiggår en mer eller mindre livlig omsättning av de i densamma befintliga växtnäringsämnena. Risartade växter, ss. blåbär, lingon, odon och ljung, visa åter, att humustäcket är utpräglat surt, och att förmultningen av det organiska avfallet är m. 1. m. hämmat. En yppig utveckling av risen med frånvaro av örter angiver en råhumusartad markbetäckning. Somliga författare sammanfatta skogar med örter och gräs i markbetäckningen till en serie, ängsseriens skogar, medan de med ris hänföras till hedseriens, och tala således om ängs- och hedbarrskogar etc. I vårt land brukar man urskilja följande s.:

örtrika bokskogar. Markvegetationen utgöres av bredbladiga, mjuka örter, huvudsakligen vårväxter, ss. blå- och vitsippor, myskmadra (Asperula odorata L.), bingel (Mercurialis perennis L.), harsyra, Corydalisaxtev, mjukbladiga gräs m. fl. Mossor saknas eller äro mycket sparsamma, marken täckes av ett löst lager av multnande boklöv. Humustäcket är mullartat, väl genomarbetat av maskar och insekter.

Hedbokskogar eller risrika bokskogar. I markvegetationen uppträda åtskilliga mossor. Skogsstjärna eller duvkulla (Trientalis europæa L.) och kruståtel (Aira flexuosa L.) samt blåbär äro karaktärsväxter. Humustäcket är råhumusartat, bokbladen multna långsamt och samla sig på marken till ett segt täcke. Hedbokskogarna producera mindre virke än örtrika bokskogar och äro svårare att föryngra.

Ekskogar utmärkas i sitt ursprungliga tillstånd av en rik underväxt av buskar, ss. hassel, hagtorn och slån, samt ymniga gräs och örter. Genom röjning och bete har den svenska ekskogen oftast övergått till en öppen, ganska torr ekbacke. Humustäcket är mullartat. Besläktad med ekskogen är lövängen, i vilken träffas de flesta av våra lövträd, ss. ek, alm, lönn, lind och ask. Genom röjning får lövängen ofta ett parkartat utseende, ört- och gräsväxten är vanligen rik och yppig. En viss likhet med Syd- och Mellansveriges lövängar ha de gråal- och bj örkskogar, som kanta floder och bäckar i Norrland.

Björkskogar i mellersta och södra Sverige äro i sitt uppträdande beroende av människans ingrepp i skogarnas utveckling, överlämnade åt sig själva övergå de förr eller senare till barrskog. De finnas såväl ängsartade, med örter och gräs, som hedartade, med bärris och ljung, de förra användas vanligen till beteshagar. Den översta skogsgränsen i vårt lands fjälltrakter bildas av fjällbjörkskogar av annan karaktär än låglandets. I dem invandra ej barrträden, och skogstypen är rent ursprunglig.

Barrskogarna höra i vårt land vanligen till hedserien, endast på mera kalkrik mark till ängsserien. På Gottland finnas sålunda örtrika, ängsartade tallskogar, där dock tallen blir mindre vacker, kort och grovgrenig, örtrika granskogar, granlundar, finnas på kalkrik mark i såväl södra som norra Sverige och utmärkas av hög virkesproduktion. De nordliga utmärkas av högvuxna, bredbladiga örter, ss. stormhatt och tolta (se d. o.). Av hedseriens barrskogar urskiljer man följande efter den förhärskande markbetäckningen: Tallhedar utmärkas av att marken täckes av ett vitt täcke av renlav och liknande lavarter; bland risen förekomma mest ljung och lingon, mindre ofta blåbär. Det är en nordlig skogstyp på torr och mager mark, som förekommer även i södra Sverige men blott på särdeles torr och mager sandmark. Mossrik tallskog utmärkes av en mer eller mindre tät markbetäckning av skogsmossor (främst väggmossa, Hylocomium parietinum L.); av risen är kanske lingon det vanligaste. Granen invandrar lätt, och skogstypen övergår till den föga avvikande mossrika barrblandskogen, vårt lands mest karakteristiska och ekonomiskt viktigaste s. Tall och gran förekomma blandade, och i markbetäckningen förhärska mossor, blåbär, lingon, linnéa och en del örter, ss. ekorrbär (Majanthemum bi†olium L.) och duvkulla (Trientalis europæa L.). Virkesproduktionen kan i denna s. nå mycket höga belopp. Den moss rika granskogen avviker med hänsyn till markbetäckning föga från barr blandskogen. I nordliga Sverige når genom den långsamma förmultningen humustäcket i granskogen ofta en betydande mäktighet, vilket i hög grad försvårar skogens växt och föryngring. Dylika råhumusskogar ha i högre lägen en ganska vidsträckt utbredning.

En skogstyp utgör i biologiskt hänseende ett växtsamhälle, där de olika växtarterna påverka och i viss mån bliva beroende av varandra. Skogstypens karaktär beror såväl av klimat och jordmån som av skogens utvecklingshistoria och behandling. I vissa hänseenden, såsom föryngringsförmåga, visa skogsbestånd av samma typ stor överensstämmelse med varandra, men med hänsyn till produktionsförmågan är växlingen större, i det att996

olika skogstyper i detta avseende övergå i varandra. Se även Försumpning. H. Hn.

Skogsundervisning meddelas vid följande anstalter.

i. Skogshögskolan (1820—191 6 skogsinstitutet), invid Stockholm, omfattar:

a. Jägmästarekurs med uppgift att utbilda skogshushåll are för självständig större skogsförvaltning och utveckla skogsvetenskapen på nationell grund. Kursen, vartill ansökan ingives på försommaren, inledes med en förberedande avdelning på Garpenberg från 5/7 till 15/i2 och för dem som då antagits till fortsatt utbildning (ett bestämt antal) från 15/i—25/B- Därefter vidtager samma eller följande års höst efter därom före den 1/10 hos rektor gjord anmälan den avslutande delen av kursen, vilken fortgår från början av oktober i omkring 2 1/i år och omfattar 5 föreläsningsterminer i Stockholm samt 2 sommarterminer med praktiska övningar och resor. De, som vid förberedande kursens hösttermin godkänts men ej antagits till kursens fortsättande, liksom de, som av sjukdom o. dyl. nödgats avbryta kursen, kunna efter ny ansökan ånyo vinna inträde vid förberedande kursen. Inträdesvillkor: ålder ej över 24 år, friskbetyg (normal syn), studentexamen å reallinjen, borgen för vissa avgifter. Till elev kan antagas även den, som med högt vitsord i vissa ämnen genomgått forstmästarekursen eller fortsättningsskolan å Kloten. Även mottagas tillfälliga elever och sådana, som önska idka skogs veten skapliga studier. Avgångsexamen berättigar till inträde vid domänverket.

b. Forstmästarekurs för meddelande av insikt och färdighet i skogshantering, erforderlig för biträdande vid större skogsförvaltning eller handhavande av mindre krävande sådan. Kursen varar från den 1/2 till den 31/8 följande år. Inträdesfordringar: ålder ej över 26 år, friskbetyg (normal syn), antingen realskoleexamen eller avgångsexamen med vissa höga vitsord från en statens skogsskola eller från fortsättningsskolan å Kloten, minst 22 månaders skogsarbete samt borgen för vissa avgifter.

Undervisningen är vid båda kurserna kostnadsfri, varemot avgift erlägges för kosthåll samt för resor, i den mån därtill anslagna medel ej räcka. Åt behövande elever, som med nit och framgång bedrivit sina studier, utdelas stipendier. K. stadgar 14/12 1917 med ändr. 81/i2 192° ocn 16/i2 1921.

2. Fortsättningsskolan vid Kloten meddelar, jämte nödiga tekniska kunskaper, praktisk insikt och färdighet i skogshanteringen till den utsträckning, som erfordras för vissa förmansanställningar inom skogsbruket. Kursen varar från 1/10—u/q

följande år. Egenhändigt skriven ansökan till skolans föreståndare före 15/8 med prästbetyg (ålder ej över 33 år), friskbetyg (normal syn), avgångsbetyg från skogsskola med vackra vitsord, intyg om minst 1 års praktiskt skogsarbete efter genomgången skogsskola samt borgen för vissa avgifter för exkursioner och resor. Husrum och undervisning åtnjutas avgiftsfritt. Varje lärjunge erhåller stipendium. Skolan anskaffar icke platser för avgående lärjungar.

3. Skogsskolor, statens, f. n. vid Kolleberga, adr. Ljungbyhed i Skåne, Hammar-sebo, adr. Möckhult i Småland, Omberg, adr. Alvastra i östergötland, Grönsinka, adr. Horndal i Gästrikland, Bjurfors, adr. Avesta, och Baggå i Västmanland, Bispgården i Jämtland och Hällnäs i Västerbotten. Skolornas uppgift är att jämte nödiga teoretiska kunskaper meddela den praktiska insikt och färdighet i skogshantering, som fordras för kronojägare eller skogvaktare. Kursen varar från 1/10 till 15/9 följande år. Undervisningen omfattar kompletterande allmänbildning och teoretisk och praktisk fackutbildning. Egenhändigt skriven ansökan till Domänstyrelsen före 1 juli med prästbetyg (ålder 20—30 år), friskbetyg (normal syn), intyg om värnpliktstjänstgöring samt av folkskollärare om kunskaper vid ansökningstiden, motsvarande avgångsbetyg från folkskola (A eller B) med minst betyget ab i innanläsning, rättskrivning och räkning, minst 2 års väl vitsordat skogsarbete. Husrum och undervisning kostnadsfritt; för läroböcker m. m. erlägges avgift, men varje lärjunge får stipendium, varmed kostnaderna delvis täckas. Stadgar 11/2 1921. — Jämte dessa statens skogsskolor finnes en enskild dylik vid Gammalkroppa i Värmland, underhållen av Järnkontoret för utbildning av skogvaktare för enskild tjänst.

Skogsuppskattning. Se Skogstaxation.

Skogsvård. Se Beståndsvård, Skogsbrukssätt, Skogslagstiftning, Skogsodling.

Skogsvårdsavgift. Se Skogslagstiftning: Lag om vård av enskildes skogar.

Skogsvårdsföreningar. 1. Svenska

skogsvårdsföreningen, bildad 1902 (under åren 1902—1914 hade föreningen namnet »Föreningen för Skogsvård»), har till uppgift att verka för skogshushållningens främjande i landet, främst genom anordnande av möten, diskussioner och exkursioner samt utgivande av publikationer. Föreningen kan även ägna jaktvården sin uppmärksamhet. Föreningen har sitt säte i Stockholm samt utgiver skriften »Skogen» (12 häften årligen) samt Skogsvårdsföreningens tidskrift (12 större häften per år). Härjämte har Svenska Skogsvårdsföreningen utgivit ett stort antal andra publikationer, såsom 36 folkskrifter och 5 strö-skrifter i skogsvård och en del tabeller m. m.997

rörande skog och skogshantering. Föreningen anordnar årligen exkursioner till olika delar av landet eller till främmande länder.

2. Norrlands skogsvårdsförbund, en fortsättning på den 1882 stiftade föreningen »Skogskultur i Norrland», vilken år 1890 förändrat sitt namn till »Föreningen för skogsvård i Norrland». Förbundet har till uppgift att främja god vård och skötsel av skogarna i Norrland och Dalarna. Föreningen utgiver Norrlands Skogsvårdsförbunds tidskrift (4 häften per år) och Skogsvännen (4 smärre häften per år). Dessutom har föreningen utgivit en del icke periodisk litteratur, bland vilken särskilt må framhållas »Kort handledning i Skogshushållning». G. Sch.

Skogsvårdsstyrelse handhar enl. lag 24/-1903 om vård av enskilda skogar uppsikt över efterlevnad av nämnda lag samt har att i övrigt främja den enskilda skogshushållningen genom spridande av kunskap i skogsskötsel, understödjande av arbeten för skogsodling, tillhandahållande av frö och plantor o. s. v. En s. skall finnas inom varje landstingsområde, där lagen om vård av enskildas skogar gäller, och bestå av 3 med skogsförhållandena i orten förtrogna män, utsedda för 3 år, en (ordf.) av K. Majt, en av landstinget och en av hush.-sällskapet. Där flera hush.sällskap än ett finnas inom området, utser vartdera hush.sällskapet 1 medlem och landstinget lika många som sällskapen äro. Styrelsens verkställande tjänsteman kallas länsjägmästare. För att samverka med skogsvårdsstyrelsen äger kommun att tillsätta en skogsvårdskommitté av 3 personer, valda för 3 år.

För bestridande av sina utgifter åtnjuta skogsvårdsstyrelserna ett statsanslag (f. n. av sammanlagt 160,000 kr.), anslag av landsting och hushållningssällskap (f. n. tillsammans omkring 100,000 kr.) samt skogsvårdsavgifter, 1.3 % av rotvärdet å avverkat virke (år 1919 över 4 mill. kr.).

Skogvaktare, lägre bevaknings- och förmanspersonal vid skogarna. Tidigare var deras uppgift huvudsakligen att bevaka mot olaga jakt och åverkan, numera i främsta rummet att vara förmän vid skogsvårds- och avverkningsarbeten. De för bevakning av häradsallmänningarna m. fl. allmänna skogar anställda pläga kallas kronoskogvaktare, de hos skogsvårdsstyrelsen länsskogvaktare. Jfr Domänstyreisen.

Skohammare. Se Hovbeslag.

Skolning, omskolning. Se Omplantering.

Skomakare. Se Sutare.

Skorv. 1. Sjukdom å potatisknölar, förorsakad avs. k. strålsvampar (Actino-myces-axter). Dessa framkalla i potatisskalet fläckar med skrovlig, fjällig yta. I större fläckar ser man ofta flera koncentriska, av hudrester bildade ringar, i andra fall äro fläckarna kantiga eller stjärnformiga. Man har ur-

skilt olika skorvtyper: ytskorv, djupskorv och puckelskorv. Vid den förstnämnda ligger skorvf lacken i ungefär samma nivå som den oskadade huden; djupskorv karakteriseras av en eller annan mm. djupa, ofta kraterformade insänkningar, puckelskorv däremot av vårtlika upphöjningar. Olika Actinomyces-arter framkalla olika skorvtyper. Skorven angriper endast den växande potatisen, men sprider sig icke under lagringen. Smittan kan följa med sättpotatisen eller på förhand finnas i jorden, varest den kan kvarleva under flera år, även om potatis ej odlas där. Den kan också spridas genom gödsel från kreatur, som utfodrats med skorvig potatis. Skorvorganismerna trivas endast i alkaliskt reagerande jord, varför kalkning och märgling samt tillförsel av alkaliskt reagerande gödselsalter främja skorvbildningen, vilken däremot hålles tillbaka genom surt verkande gödselmedel, såsom svavelsyrad ammoniak och kainit, samt genom gröngödsling. På starkt alkalisk jord kan man förebygga skorvangrepp genom svavling. Somliga potatissorter äro mera motståndskraftiga mot s., t. ex. den tyska sorten Jubel och avkomlingar efter densamma. — Som s. betecknas även skador, som framkallats av vissa kvalster och tusenfotingar eller av rent fysiologiska orsaker. Lackskorv kallas de mörka skorpor, som filtsjukans svamp bildar på potatisknölarna (se Filtsjuka).

2. På rotfrukter, såsom betor, kålrötter och rovor, förekommer skorv under olika former, ofta starkt erinrande om potatisskorven: runda, platta vårtor med skrovlig yta eller mer eller mindre djupa sår. Som orsak har angivits dels bakterier, dels stråls vampar. S. uppträder på rotfrukter mest där potatisen varit mycket skorvig. Th. Lfs.

3. Frukt skor v. Se d. o. Skorzonera. Se Svartrötter.

Skostall. Härmed betecknas dels ett vid större hovbeslagssmedjor vanligt rum för hästarnas uppbindande under skoningens verkställande, dels en tvångsspilta (även kallad oxspilta), som användes vid skoning av oxar. A. P—n.

Skötare. Se Skotning.

Skotning av virke avser i allmänhet dettas hopläggning i buntar av lagom storlek för vidare transport. Sålunda skotas t. ex. det färdigsågade virket på trallor — vanligen i samband med en mer eller mindre noggrann sortering — för att på dessa forslas till brädgården, där det, hoplagt i lagom stora skot, uppforslas på brädstaplarna (jfr Sågning).

M. J. Dft.

Skotkälke. Se Virkesdrivning: Virkets transport.

Skottkärra. Redskap för körning av smärre laster med handkraft, vare sig hemmagjorda eller tillverkade vid fabrik, mycket växlande 997

rörande skog och skogshantering. Föreningen anordnar årligen exkursioner till olika delar av landet eller till främmande länder.

2. Norrlands skogsvårdsförbund, en fortsättning på den 1882 stiftade föreningen »Skogskultur i Norrland», vilken år 1890 förändrat sitt namn till »Föreningen för skogsvård i Norrland». Förbundet har till uppgift att främja god vård och skötsel av skogarna i Norrland och Dalarna. Föreningen utgiver Norrlands Skogsvårdsförbunds tidskrift (4 häften per år) och Skogsvännen (4 smärre häften per år). Dessutom har föreningen utgivit en del icke periodisk litteratur, bland vilken särskilt må framhållas »Kort handledning i Skogshushållning». G. Sch.

Skogsvårdsstyrelse handhar enl. lag 24/-1903 om vård av enskilda skogar uppsikt över efterlevnad av nämnda lag samt har att i övrigt främja den enskilda skogshushållningen genom spridande av kunskap i skogsskötsel, understödjande av arbeten för skogsodling, tillhandahållande av frö och plantor o. s. v. En s. skall finnas inom varje landstingsområde, där lagen om vård av enskildas skogar gäller, och bestå av 3 med skogsförhållandena i orten förtrogna män, utsedda för 3 år, en (ordf.) av K. Majt, en av landstinget och en av hush.-sällskapet. Där flera hush.sällskap än ett finnas inom området, utser vartdera hush.sällskapet 1 medlem och landstinget lika många som sällskapen äro. Styrelsens verkställande tjänsteman kallas länsjägmästare. För att samverka med skogsvårdsstyrelsen äger kommun att tillsätta en skogsvårdskommitté av 3 personer, valda för 3 år.

För bestridande av sina utgifter åtnjuta skogsvårdsstyrelserna ett statsanslag (f. n. av sammanlagt 160,000 kr.), anslag av landsting och hushållningssällskap (f. n. tillsammans omkring 100,000 kr.) samt skogsvårdsavgifter, 1.3 % av rotvärdet å avverkat virke (år 1919 över 4 mill. kr.).

Skogvaktare, lägre bevaknings- och förmanspersonal vid skogarna. Tidigare var deras uppgift huvudsakligen att bevaka mot olaga jakt och åverkan, numera i främsta rummet att vara förmän vid skogsvårds- och avverkningsarbeten. De för bevakning av häradsallmänningarna m. fl. allmänna skogar anställda pläga kallas kronoskogvaktare, de hos skogsvårdsstyrelsen länsskogvaktare. Jfr Domänstyreisen.

Skohammare. Se Hovbeslag.

Skolning, omskolning. Se Omplantering.

Skomakare. Se Sutare.

Skorv. 1. Sjukdom å potatisknölar, förorsakad avs. k. strålsvampar (Actino-myces-axter). Dessa framkalla i potatisskalet fläckar med skrovlig, fjällig yta. I större fläckar ser man ofta flera koncentriska, av hudrester bildade ringar, i andra fall äro fläckarna kantiga eller stjärnformiga. Man har ur-

skilt olika skorvtyper: ytskorv, djupskorv och puckelskorv. Vid den förstnämnda ligger skorvf lacken i ungefär samma nivå som den oskadade huden; djupskorv karakteriseras av en eller annan mm. djupa, ofta kraterformade insänkningar, puckelskorv däremot av vårtlika upphöjningar. Olika Actinomyces-arter framkalla olika skorvtyper. Skorven angriper endast den växande potatisen, men sprider sig icke under lagringen. Smittan kan följa med sättpotatisen eller på förhand finnas i jorden, varest den kan kvarleva under flera år, även om

potatis ej odlas där. Den kan också spridas genom gödsel från kreatur, som utfodrats med skorvig potatis. Skorvorganismerna trivas endast i alkaliskt reagerande jord, varför kalkning och märgling samt tillförsel av alkaliskt reagerande gödselsalter främja skorvbildningen, vilken däremot hålles tillbaka genom surt verkande gödselmedel, såsom svavelsyrad ammoniak och kainit, samt genom gröngödsling. På starkt alkalisk jord kan man förebygga skorvangrepp genom svavling. Somliga potatissorter äro mera motståndskraftiga mot s., t. ex. den tyska sorten Jubel och avkomlingar efter densamma. — Som s. betecknas även skador, som framkallats av vissa kvalster och tusenfotingar eller av rent fysiologiska orsaker. Lackskorv kallas de mörka skorpor, som filtsjukans svamp bildar på potatisknölarna (se Filtsjuka).

2. På rotfrukter, såsom betor, kålrötter och rovor, förekommer skorv under olika former, ofta starkt erinrande om potatisskorven: runda, platta vårtor med skrovlig yta eller mer eller mindre djupa sår. Som orsak har angivits dels bakterier, dels stråls vampar. S. uppträder på rotfrukter mest där potatisen varit mycket skorvig. Th. Lfs.

3. Frukt skor v. Se d. o. Skorzonera. Se Svartrötter.

Skostall. Härmed betecknas dels ett vid större hovbeslagssmedjor vanligt rum för hästarnas uppbindande under skoningens verkställande, dels en tvångsspilta (även kallad oxspilta), som användes vid skoning av oxar. A. P—n.

Skötare. Se Skotning.

Skotning av virke avser i allmänhet dettas hopläggning i buntar av lagom storlek för vidare transport. Sålunda skotas t. ex. det färdigsågade virket på trallor — vanligen i samband med en mer eller mindre noggrann sortering — för att på dessa forslas till brädgården, där det, hoplagt i lagom stora skot, uppforslas på brädstaplarna (jfr Sågning).

M. J. Dft.

Skotkälke. Se Virkesdrivning: Virkets transport.

Skottkärra. Redskap för körning av smärre laster med handkraft, vare sig hemmagjorda eller tillverkade vid fabrik, mycket växlandetill form och material, delvis beroende på huru de äro avsedda att användas. För deras ändamålsenlighet kunna följande allmänna regler uppställas.

Hjulet göres än av trä, än av gjutjärn. I förra fallet bör det vara byggt efter samma grunder som ett vagnshjul (se Hjul), men det bör hava liten diameter (omkr. 40 cm.) för att ilassningen skall bli så bekväm som möjligt, och 4 ekrar giva därför nödig styrka. Då navet är av trä, har det vanligen 2 axeltappar, vilka äro lagrade i stället, men då dessa lätt äta sig loss i trät, är det bättre, att en 4-kantig axel går genom navet eller att detta är av järn. Löt ar och ring böra vara breda, helst 10 cm. på s. som skall köras på mjuk mark. På s., avsedd att köras på plankgång, brukas mest gjutjärnshjul. Ställets långsbalkar och skälmar böra göras av segt och hållbart trä, helst ek eller björk, överbyggnadens beskaffenhet rättas efter den slags last, för vilken s. är ämnad. Då denna är avsedd att skjutas på plankgång eller eljest på hård botten, bör lasten vila över hjulet, för att så litet som möjligt behöva uppbäras av armarna, men på mjuk bana är det fördelaktigare, att lasslådan ligger längre bakåt, så att tyngden ej alltför mycket nedpressar hjulet utan fördelas mellan detta och körkarlen. Benen böra för styrkans skull nedtill vara förenade med ett stadigt tvärstycke och sitta tämligen långt tillbaka, så att man genom nedtryckning av skälmarnas handtag kan höja hjulet och vrida kärran. Genom att lastlådan göres av järnplåt, kan tyngden minskas och hållbarheten ökas.

Skottpengar. Se Jaktlagstiftning.

Skottskog. Se Skogsbrukssätt.

Skotväg.Rättelse i boken: 'Skotväg' istället för 'Skotvägg'. Se Virkesdrivning.

Skovel, stundom orätt kallad skyffel (se d. o.), handredskap för skottning och lassning av lös jord, spannmål, gödsel o. a. lösa ämnen. Bladet, som är 20—30 cm. brett, d. v. s. bredare än spadens, göres av trä, platt med järnskoning eller av järnplåt, med inåtböjda sidokanter eller skopformigt. Skaftet är vid sin förening med bladet böjt, emedan det skall föras nästan vågrätt, än långt (ss. hos ballastskovel) för jordschaktning och lassning, än kortare med handtag. För skövling av potatis och rotfrukter finnes s. med genombrutet blad för att låta jord utfalla.

Skrake. *Mergus.* Skrakarna äro andartade fåglar med tämligen lång hals och långsträckt kropp. Näbben är smal och trind med krokformigt böjd näbbnagel och bakåtriktade horntänder i kanterna. Bakhuvudets fjädrar äro mer eller mindre förlängda. I Sverige finnas två inhemska skrakarter, storskraken *(M. merganser* L.), som häckar dels vid sjöar och vattendrag inuti landet, dels i våra östra skärgårdar, samt småskraken eller prackan *(M. serrator* L.), som träffas såväl runt våra kuster som vid insjöar i landets nordligare delar. Storskrakhanen har svart huvud, svart och grå rygg, svarta vingar med vita vingspeglar och vit undersida, skiftande i laxfärg. Honan är ovan askgrå med rödbrunt huvud ocli vita vingspeglar, under vit med gul anstrykning. Småskraken är nära $^{1}/_{3}$ mindre men har proportionsvis längre näbb än storskraken. Till färgteckningen påminner han mycket om denne, ehuru de olika färgerna äro mindre avgränsade och den gulaktiga skiftningen på undersidan saknas. Skrakarna leva uteslutande av fisk. De äro särdeles skickliga dykare. Som ungar rädda de sig undan förföljaren genom att springa på vattnet. Storskraken lägger sina 10—15 grönvita ägg i ihåliga träd eller i de holkar, man i vissa trakter uppsätter åt honom. Småskraken häckar på marken eller i stengryt och lägger 10—12 smutsgula ägg. Under vårsträcket skjutas skrakarna för vättar, om hösten mera tillfälligt medelst smygjakt. Köttet av ungfåglarna är ganska smakligt. Vid kusten av östergötlands län är tills vidare jakt efter skrake förbjuden under tiden 21 april— 20 maj.T. H—l.

Skravelsjuka, folklig benämning för benskörhet (se d. o.).

Skriftning. Att skrifta säd, d. v. s. att vid sädens inläggning i trösklogen slå kärvens axända i logbalken, så att de mognaste och bäst utbildade kornen föllo ur, var i äldre tid vanligt för att avskilja dessa korn till utsäde.

Skrinda, arbetsvagn med rede av grindar, för körning av stråfoder. Betecknar också särskilt överredet. Se Vagn.

Skritt. Se Gångart.

Skruv. Skruvar äro i allmänhet högergängade.

1. Skruvar för sammanhållande av virkes- eller metalldelar hava liten stigning för att friktionsytan må bliva stor. Skruvar att in-skruva i trä, s. k. träskruvar, äro skarpgängade och avsmalnande mot änden för att lättare kunna intränga i trät.

2. Transmissionsskruvar för överförande av kraft och rörelse böra hava starkare stigning för att minska friktionsytan och kraftförlusten. Dylika »skruvar utan ände» användas i förbindelse med snäck- eller kugghjul för att överföra rörelser mellan axlar som korsa varandra, varvid för friktionens minskning transmissionen bör rotera i olja (ex. vid en del explosionsmotorer och elektromotorer). Även användes skruven i förbindelse med en kuggstång -(ex. domkraft). Se Växel.

3. Transportskruvar, snäckor. Se Transportanordningar, Vattenuppfordringsverk.

Skrädning. Se Bilning.

Skränkning. Se Hjul: lötar.

Skräppa. Se Syra 2.

till form och material, delvis beroende på huru de äro avsedda att användas. För deras ändamålsenlighet kunna följande allmänna regler uppställas.

Hjulet göres än av trä, än av gjutjärn. I förra fallet bör det vara byggt efter samma grunder som ett vagnshjul (se Hjul), men det bör hava liten diameter (omkr. 40 cm.) för att ilassningen skall bli så bekväm som möjligt, och 4 ekrar giva därför nödig styrka. Då navet är av trä, har det vanligen 2 axeltappar, vilka äro lagrade i stället, men då dessa lätt äta sig loss i trät, är det bättre, att en 4-kantig axel går genom navet eller att detta är av järn. Löt ar och ring böra vara breda, helst 10 cm. på s. som skall köras på mjuk mark. På s., avsedd att köras på plankgång, brukas mest gjutjärnshjul. Ställets långsbalkar och skälmar böra göras av segt och hållbart trä, helst ek eller björk, överbyggnadens beskaffenhet rättas efter den slags last, för vilken s. är ämnad. Då denna är avsedd att skjutas på plankgång eller eljest på hård botten, bör lasten vila över hjulet, för att så litet som möjligt behöva uppbäras av armarna, men på mjuk bana är det fördelaktigare, att lasslådan ligger längre bakåt, så att tyngden ej alltför mycket nedpressar hjulet utan fördelas mellan detta och körkarlen. Benen böra för styrkans skull nedtill vara förenade med ett stadigt tvärstycke och sitta tämligen långt tillbaka, så att man genom nedtryckning av skälmarnas handtag kan höja hjulet och vrida kärran. Genom att lastlådan göres av järnplåt, kan tyngden minskas och hållbarheten ökas.

Skottpengar. Se Jaktlagstiftning.

Skottskog. Se Skogsbrukssätt.

Skotväg.Rättelse i boken: 'Skotväg' istället för 'Skotvägg'. Se Virkesdrivning.

Skovel, stundom orätt kallad skyffel (se d. o.), handredskap för skottning och lassning av lös jord, spannmål, gödsel o. a. lösa ämnen. Bladet, som är 20—30 cm. brett, d. v. s. bredare än spadens, göres av trä, platt med järnskoning eller av järnplåt, med inåtböjda sidokanter eller skopformigt. Skaftet är vid sin förening med bladet böjt, emedan det skall föras nästan vågrätt, än långt (ss. hos ballastskovel) för jordschaktning och lassning, än kortare med handtag. För skövling av potatis och rotfrukter finnes s. med genombrutet blad för att låta jord utfalla.

Skrake. *Mergus.* Skrakarna äro andartade fåglar med tämligen lång hals och långsträckt kropp. Näbben är smal och trind med krokformigt böjd näbbnagel och bakåtriktade horntänder i kanterna. Bakhuvudets fjädrar äro mer eller mindre förlängda. I Sverige finnas två inhemska skrakarter, storskraken *(M. merganser* L.), som häckar dels vid sjöar och vattendrag inuti landet, dels i våra östra skärgårdar, samt småskraken eller prackan *(M. serrator* L.), som träffas såväl runt våra kuster som vid insjöar i landets nordligare delar. Storskrakhanen har svart huvud, svart och grå rygg, svarta vingar med vita vingspeglar och vit undersida, skiftande i laxfärg. Honan är ovan askgrå med rödbrunt huvud ocli vita vingspeglar, under vit med gul anstrykning. Småskraken är nära $^{1}/_{3}$ mindre men har proportionsvis längre näbb än storskraken. Till färgteckningen påminner han mycket om denne, ehuru de olika färgerna äro mindre avgränsade och den gulaktiga skiftningen på undersidan saknas. Skrakarna leva uteslutande av fisk. De äro särdeles skickliga dykare. Som ungar rädda de sig undan förföljaren genom att springa på vattnet. Storskraken lägger sina 10—15 grönvita ägg i ihåliga träd eller i de holkar, man i vissa trakter uppsätter åt honom. Småskraken häckar på marken eller i stengryt och lägger 10—12 smutsgula ägg. Under vårsträcket skjutas skrakarna för vättar, om hösten mera tillfälligt medelst smygjakt. Köttet av ungfåglarna är ganska smakligt. Vid kusten av östergötlands län är tills vidare jakt efter skrake förbjuden under tiden 21 april— 20 maj.T. H—l.

Skravelsjuka, folklig benämning för benskörhet (se d. o.).

Skriftning. Att skrifta säd, d. v. s. att vid sädens inläggning i trösklogen slå kärvens axända i logbalken, så att de mognaste och bäst utbildade kornen föllo ur, var i äldre tid vanligt för att avskilja dessa korn till utsäde.

Skrinda, arbetsvagn med rede av grindar, för körning av stråfoder. Betecknar också särskilt överredet. Se Vagn.

Skritt. Se Gångart.

Skruv. Skruvar äro i allmänhet högergängade.

1. Skruvar för sammanhållande av virkes- eller metalldelar hava liten stigning för att friktionsytan må bliva stor. Skruvar att in-skruva i trä, s. k. träskruvar, äro skarpgängade och avsmalnande mot änden för att lättare kunna intränga i trät.

2. Transmissionsskruvar för överförande av kraft och rörelse böra hava starkare stigning för att minska friktionsytan och kraftförlusten. Dylika »skruvar utan ände» användas i förbindelse med snäck- eller kugghjul för att överföra rörelser mellan axlar som korsa varandra, varvid för friktionens minskning transmissionen bör rotera i olja (ex. vid en del explosionsmotorer och elektromotorer). Även användes skruven i förbindelse med en kuggstång -(ex. domkraft). Se Växel.

3. Transportskruvar, snäckor. Se Transportanordningar, Vattenuppfordringsverk.

Skrädning. Se Bilning.

Skränkning. Se Hjul: lötar.

Skräppa. Se Syra 2.

till form och material, delvis beroende på huru de äro avsedda att användas. För deras ändamålsenlighet kunna följande allmänna regler uppställas.

Hjulet göres än av trä, än av gjutjärn. I förra fallet bör det vara byggt efter samma grunder som ett vagnshjul (se Hjul), men det bör hava liten diameter (omkr. 40 cm.) för att ilassningen skall bli så bekväm som möjligt, och 4 ekrar giva därför nödig styrka. Då navet är av trä, har det vanligen 2 axeltappar, vilka äro lagrade i stället, men då dessa lätt äta sig loss i trät, är det bättre, att en 4-kantig axel går genom navet eller att detta är av järn. Löt ar och ring böra vara breda, helst 10 cm. på s. som skall köras på mjuk mark. På s., avsedd att köras på plankgång, brukas mest gjutjärnshjul. Ställets långsbalkar och skälmar böra göras av segt och hållbart trä, helst ek eller björk, överbyggnadens beskaffenhet rättas efter den slags last, för vilken s. är ämnad. Då denna är avsedd att skjutas på plankgång eller eljest på hård botten, bör lasten vila över hjulet, för att så litet som möjligt behöva uppbäras av armarna, men på mjuk bana är det fördelaktigare, att lasslådan ligger längre bakåt, så att tyngden ej alltför mycket nedpressar hjulet utan fördelas mellan detta och körkarlen. Benen böra för styrkans skull nedtill vara förenade med ett stadigt tvärstycke och sitta tämligen långt tillbaka, så att man genom nedtryckning av skälmarnas handtag kan höja hjulet och vrida kärran. Genom att lastlådan göres av järnplåt, kan tyngden minskas och hållbarheten ökas.

Skottpengar. Se Jaktlagstiftning.

Skottskog. Se Skogsbrukssätt.

Skotväg.Rättelse i boken: 'Skotväg' istället för 'Skotvägg'. Se Virkesdrivning.

Skovel, stundom orätt kallad skyffel (se d. o.), handredskap för skottning och lassning av lös jord, spannmål, gödsel o. a. lösa ämnen. Bladet, som är 20—30 cm. brett, d. v. s. bredare än spadens, göres av trä, platt med järnskoning eller av järnplåt, med inåtböjda sidokanter eller skopformigt. Skaftet är vid sin förening med bladet böjt, emedan det skall föras nästan vågrätt, än långt (ss. hos ballastskovel) för jordschaktning och lassning, än kortare med handtag. För skövling av potatis och rotfrukter finnes s. med genombrutet blad för att låta jord utfalla.

Skrake. *Mergus.* Skrakarna äro andartade fåglar med tämligen lång hals och långsträckt kropp. Näbben är smal och trind med krokformigt böjd näbbnagel och bakåtriktade horntänder i kanterna. Bakhuvudets fjädrar äro mer eller mindre förlängda. I Sverige finnas två inhemska skrakarter, storskraken *(M. merganser* L.), som häckar dels vid sjöar och vattendrag inuti landet, dels i våra östra skärgårdar, samt småskraken eller prackan *(M. serrator* L.), som träffas såväl runt våra kuster som vid insjöar i landets nordligare delar. Storskrakhanen har svart huvud, svart och grå rygg, svarta vingar med vita vingspeglar och vit undersida, skiftande i laxfärg. Honan är ovan askgrå med rödbrunt huvud ocli vita vingspeglar, under vit med gul anstrykning. Småskraken är nära $^{1}/_{3}$ mindre men har proportionsvis längre näbb än storskraken. Till färgteckningen påminner han mycket om denne, ehuru de olika färgerna äro mindre avgränsade och den gulaktiga skiftningen på undersidan saknas. Skrakarna leva uteslutande av fisk. De äro särdeles skickliga dykare. Som ungar rädda de sig undan förföljaren genom att springa på vattnet. Storskraken lägger sina 10—15 grönvita ägg i ihåliga träd eller i de holkar, man i vissa trakter uppsätter åt honom. Småskraken häckar på marken eller i stengryt och lägger 10—12 smutsgula ägg. Under vårsträcket skjutas skrakarna för vättar, om hösten mera tillfälligt medelst smygjakt. Köttet av ungfåglarna är ganska smakligt. Vid kusten av östergötlands län är tills vidare jakt efter skrake förbjuden under tiden 21 april— 20 maj.T. H—l.

Skravelsjuka, folklig benämning för benskörhet (se d. o.).

Skriftning. Att skrifta säd, d. v. s. att vid sädens inläggning i trösklogen slå kärvens axända i logbalken, så att de mognaste och bäst utbildade kornen föllo ur, var i äldre tid vanligt för att avskilja dessa korn till utsäde.

Skrinda, arbetsvagn med rede av grindar, för körning av stråfoder. Betecknar också särskilt överredet. Se Vagn.

Skritt. Se Gångart.

Skruv. Skruvar äro i allmänhet högergängade.

1. Skruvar för sammanhållande av virkes- eller metalldelar hava liten stigning för att friktionsytan må bliva stor. Skruvar att in-skruva i trä, s. k. träskruvar, äro skarpgängade och avsmalnande mot änden för att lättare kunna intränga i trät.

2. Transmissionsskruvar för överförande av kraft och rörelse böra hava starkare stigning för att minska friktionsytan och kraftförlusten. Dylika »skruvar utan ände» användas i förbindelse med snäck- eller kugghjul för att överföra rörelser mellan axlar som korsa varandra, varvid för friktionens minskning transmissionen bör rotera i olja (ex. vid en del explosionsmotorer och elektromotorer). Även användes skruven i förbindelse med en kuggstång -(ex. domkraft). Se Växel.

3. Transportskruvar, snäckor. Se Transportanordningar, Vattenuppfordringsverk.

Skrädning. Se Bilning.

Skränkning. Se Hjul: lötar.

Skräppa. Se Syra 2.

till form och material, delvis beroende på huru de äro avsedda att användas. För deras ändamålsenlighet kunna följande allmänna regler uppställas.

Hjulet göres än av trä, än av gjutjärn. I förra fallet bör det vara byggt efter samma grunder som ett vagnshjul (se Hjul), men det bör hava liten diameter (omkr. 40 cm.) för att ilassningen skall bli så bekväm som möjligt, och 4 ekrar giva därför nödig styrka. Då navet är av trä, har det vanligen 2 axeltappar, vilka äro lagrade i stället, men då dessa lätt äta sig loss i trät, är det bättre, att en 4-kantig axel går genom navet eller att detta är av järn. Löt ar och ring böra vara breda, helst 10 cm. på s. som skall köras på mjuk mark. På s., avsedd att köras på plankgång, brukas mest gjutjärnshjul. Ställets långsbalkar och skälmar böra göras av segt och hållbart trä, helst ek eller björk, överbyggnadens beskaffenhet rättas efter den slags last, för vilken s. är ämnad. Då denna är avsedd att skjutas på plankgång eller eljest på hård botten, bör lasten vila över hjulet, för att så litet som möjligt behöva uppbäras av armarna, men på mjuk bana är det fördelaktigare, att lasslådan ligger längre bakåt, så att tyngden ej alltför mycket nedpressar hjulet utan fördelas mellan detta och körkarlen. Benen böra för styrkans skull nedtill vara förenade med ett stadigt tvärstycke och sitta tämligen långt tillbaka, så att man genom nedtryckning av skälmarnas handtag kan höja hjulet och vrida kärran. Genom att lastlådan göres av järnplåt, kan tyngden minskas och hållbarheten ökas.

Skottpengar. Se Jaktlagstiftning.

Skottskog. Se Skogsbrukssätt.

Skotväg.Rättelse i boken: 'Skotväg' istället för 'Skotvägg'. Se Virkesdrivning.

Skovel, stundom orätt kallad skyffel (se d. o.), handredskap för skottning och lassning av lös jord, spannmål, gödsel o. a. lösa ämnen. Bladet, som är 20—30 cm. brett, d. v. s. bredare än spadens, göres av trä, platt med järnskoning eller av järnplåt, med inåtböjda sidokanter eller skopformigt. Skaftet är vid sin förening med bladet böjt, emedan det skall föras nästan vågrätt, än långt (ss. hos ballastskovel) för jordschaktning och lassning, än kortare med handtag. För skövling av potatis och rotfrukter finnes s. med genombrutet blad för att låta jord utfalla.

Skrake. *Mergus.* Skrakarna äro andartade fåglar med tämligen lång hals och långsträckt kropp. Näbben är smal och trind med krokformigt böjd näbbnagel och bakåtriktade horntänder i kanterna. Bakhuvudets fjädrar äro mer eller mindre förlängda. I Sverige finnas två inhemska skrakarter, storskraken *(M. merganser* L.), som häckar dels vid sjöar och vattendrag inuti landet, dels i våra östra skärgårdar, samt småskraken eller prackan *(M. serrator* L.), som träffas såväl runt våra kuster som vid insjöar i landets nordligare delar. Storskrakhanen har svart huvud, svart och grå rygg, svarta vingar med vita vingspeglar och vit undersida, skiftande i laxfärg. Honan är ovan askgrå med rödbrunt huvud ocli vita vingspeglar, under vit med gul anstrykning. Småskraken är nära $^1/_3$ mindre men har proportionsvis längre näbb än storskraken. Till färgteckningen påminner han mycket om denne, ehuru de olika färgerna äro mindre avgränsade och den gulaktiga skiftningen på undersidan saknas. Skrakarna leva uteslutande av fisk. De äro särdeles skickliga dykare. Som ungar rädda de sig undan förföljaren genom att springa på vattnet. Storskraken lägger sina 10—15 grönvita ägg i ihåliga träd eller i de holkar, man i vissa trakter uppsätter åt honom. Småskraken häckar på marken eller i stengryt och lägger 10—12 smutsgula ägg. Under vårsträcket skjutas skrakarna för vättar, om hösten mera tillfälligt medelst smygjakt. Köttet av ungfåglarna är ganska smakligt. Vid kusten av östergötlands län är tills vidare jakt efter skrake förbjuden under tiden 21 april— 20 maj.T. H—l.

Skravelsjuka, folklig benämning för benskörhet (se d. o.).

Skriftning. Att skrifta säd, d. v. s. att vid sädens inläggning i trösklogen slå kärvens axända i logbalken, så att de mognaste och bäst utbildade kornen föllo ur, var i äldre tid vanligt för att avskilja dessa korn till utsäde.

Skrinda, arbetsvagn med rede av grindar, för körning av stråfoder. Betecknar också särskilt överredet. Se Vagn.

Skritt. Se Gångart.

Skruv. Skruvar äro i allmänhet högergängade.

1. Skruvar för sammanhållande av virkes- eller metalldelar hava liten stigning för att friktionsytan må bliva stor. Skruvar att in-skruva i trä, s. k. träskruvar, äro skarpgängade och avsmalnande mot änden för att lättare kunna intränga i trät.

2. Transmissionsskruvar för överförande av kraft och rörelse böra hava starkare stigning för att minska friktionsytan och kraftförlusten. Dylika »skruvar utan ände» användas i förbindelse med snäck- eller kugghjul för att överföra rörelser mellan axlar som korsa varandra, varvid för friktionens minskning transmissionen bör rotera i olja (ex. vid en del explosionsmotorer och elektromotorer). Även användes skruven i förbindelse med en kuggstång -(ex. domkraft). Se Växel.

3. Transportskruvar, snäckor. Se Transportanordningar, Vattenuppfordringsverk.

Skrädning. Se Bilning.

Skränkning. Se Hjul: lötar.

Skräppa. Se Syra 2.

till form och material, delvis beroende på huru de äro avsedda att användas. För deras ändamålsenlighet kunna följande allmänna regler uppställas.

Hjulet göres än av trä, än av gjutjärn. I förra fallet bör det vara byggt efter samma grunder som ett vagnshjul (se Hjul), men det bör hava liten diameter (omkr. 40 cm.) för att ilassningen skall bli så bekväm som möjligt, och 4 ekrar giva därför nödig styrka. Då navet är av trä, har det vanligen 2 axeltappar, vilka äro lagrade i stället, men då dessa lätt äta sig loss i trät, är det bättre, att en 4-kantig axel går genom navet eller att detta är av järn. Löt ar och ring böra vara breda, helst 10 cm. på s. som skall köras på mjuk mark. På s., avsedd att köras på plankgång, brukas mest gjutjärnshjul. Ställets långsbalkar och skälmar böra göras av segt och hållbart trä, helst ek eller björk, överbyggnadens beskaffenhet rättas efter den slags last, för vilken s. är ämnad. Då denna är avsedd att skjutas på plankgång eller eljest på hård botten, bör lasten vila över hjulet, för att så litet som möjligt behöva uppbäras av armarna, men på mjuk bana är det fördelaktigare, att lasslådan ligger längre bakåt, så att tyngden ej alltför mycket nedpressar hjulet utan fördelas mellan detta och körkarlen. Benen böra för styrkans skull nedtill vara förenade med ett stadigt tvärstycke och sitta tämligen långt tillbaka, så att man genom nedtryckning av skälmarnas handtag kan höja hjulet och vrida kärran. Genom att lastlådan göres av järnplåt, kan tyngden minskas och hållbarheten ökas.

Skottpengar. Se Jaktlagstiftning.

Skottskog. Se Skogsbrukssätt.

Skotväg.Rättelse i boken: 'Skotväg' istället för 'Skotvägg'. Se Virkesdrivning.

Skovel, stundom orätt kallad skyffel (se d. o.), handredskap för skottning och lassning av lös jord, spannmål, gödsel o. a. lösa ämnen. Bladet, som är 20—30 cm. brett, d. v. s. bredare än spadens, göres av trä, platt med järnskoning eller av järnplåt, med inåtböjda sidokanter eller skopformigt. Skaftet är vid sin förening med bladet böjt, emedan det skall föras nästan vågrätt, än långt (ss. hos ballastskovel) för jordschaktning och lassning, än kortare med handtag. För skövling av potatis och rotfrukter finnes s. med genombrutet blad för att låta jord utfalla.

Skrake. *Mergus.* Skrakarna äro andartade fåglar med tämligen lång hals och långsträckt kropp. Näbben är smal och trind med krokformigt böjd näbbnagel och bakåtriktade

horntänder i kanterna. Bakhuvudets fjädrar äro mer eller mindre förlängda. I Sverige finnas två inhemska skrakarter, storskraken *(M. merganser* L.), som häckar dels vid sjöar och vattendrag inuti landet, dels i våra östra skärgårdar, samt småskraken eller prackan *(M. serrator* L.), som träffas såväl runt våra kuster som vid insjöar i landets nordligare delar. Storskrakhanen har svart huvud, svart och grå rygg, svarta vingar med vita vingspeglar och vit undersida, skiftande i laxfärg. Honan är ovan askgrå med rödbrunt huvud ocli vita vingspeglar, under vit med gul anstrykning. Småskraken är nära $^1/_3$ mindre men har proportionsvis längre näbb än storskraken. Till färgteckningen påminner han mycket om denne, ehuru de olika färgerna äro mindre avgränsade och den gulaktiga skiftningen på undersidan saknas. Skrakarna leva uteslutande av fisk. De äro särdeles skickliga dykare. Som ungar rädda de sig undan förföljaren genom att springa på vattnet. Storskraken lägger sina 10—15 grönvita ägg i ihåliga träd eller i de holkar, man i vissa trakter uppsätter åt honom. Småskraken häckar på marken eller i stengryt och lägger 10—12 smutsgula ägg. Under vårsträcket skjutas skrakarna för vättar, om hösten mera tillfälligt medelst smygjakt. Köttet av ungfåglarna är ganska smakligt. Vid kusten av östergötlands län är tills vidare jakt efter skrake förbjuden under tiden 21 april— 20 maj.T. H—l.

Skravelsjuka, folklig benämning för benskörhet (se d. o.).

Skriftning. Att skrifta säd, d. v. s. att vid sädens inläggning i trösklogen slå kärvens axända i logbalken, så att de mognaste och bäst utbildade kornen föllo ur, var i äldre tid vanligt för att avskilja dessa korn till utsäde.

Skrinda, arbetsvagn med rede av grindar, för körning av stråfoder. Betecknar också särskilt överredet. Se Vagn.

Skritt. Se Gångart.

Skruv. Skruvar äro i allmänhet högergängade.

1. Skruvar för sammanhållande av virkes- eller metalldelar hava liten stigning för att friktionsytan må bliva stor. Skruvar att in-skruva i trä, s. k. träskruvar, äro skarpgängade och avsmalnande mot änden för att lättare kunna intränga i trät.

2. Transmissionsskruvar för överförande av kraft och rörelse böra hava starkare stigning för att minska friktionsytan och kraftförlusten. Dylika »skruvar utan ände» användas i förbindelse med snäck- eller kugghjul för att överföra rörelser mellan axlar som korsa varandra, varvid för friktionens minskning transmissionen bör rotera i olja (ex. vid en del explosionsmotorer och elektromotorer). Även användes skruven i förbindelse med en kuggstång -(ex. domkraft). Se Växel.

3. Transportskruvar, snäckor. Se Transportanordningar, Vattenuppfordringsverk.

Skrädning. Se Bilning.

Skränkning. Se Hjul: lötar.

Skräppa. Se Syra 2.

till form och material, delvis beroende på huru de äro avsedda att användas. För deras ändamålsenlighet kunna följande allmänna regler uppställas.

Hjulet göres än av trä, än av gjutjärn. I förra fallet bör det vara byggt efter samma grunder som ett vagnshjul (se Hjul), men det bör hava liten diameter (omkr. 40 cm.) för att ilassningen skall bli så bekväm som möjligt, och 4 ekrar giva därför nödig styrka. Då navet är av trä, har det vanligen 2 axeltappar, vilka äro lagrade i stället, men då dessa lätt äta sig loss i trät, är det bättre, att en 4-kantig axel går genom navet eller att detta är av järn. Löt ar och ring böra vara breda, helst 10 cm. på s. som skall köras på mjuk mark. På s., avsedd att köras på plankgång, brukas mest gjutjärnshjul. Ställets långsbalkar och skälmar böra göras av segt och hållbart trä, helst ek eller björk, överbyggnadens beskaffenhet rättas efter den slags last, för vilken s. är ämnad. Då denna är avsedd att skjutas på plankgång eller eljest på hård botten, bör lasten vila över hjulet, för att så litet som möjligt behöva uppbäras av armarna, men på mjuk bana är det fördelaktigare, att lasslådan ligger längre bakåt, så att tyngden ej alltför mycket nedpressar hjulet utan fördelas mellan detta och körkarlen. Benen böra för styrkans skull nedtill vara förenade med ett stadigt tvärstycke och sitta tämligen långt tillbaka, så att man genom nedtryckning av skälmarnas handtag kan höja hjulet och vrida kärran. Genom att lastlådan göres av järnplåt, kan tyngden minskas och hållbarheten ökas.

Skottpengar. Se Jaktlagstiftning.

Skottskog. Se Skogsbrukssätt.

Skotväg.Rättelse i boken: 'Skotväg' istället för 'Skotvägg'. Se Virkesdrivning.

Skovel, stundom orätt kallad skyffel (se d. o.), handredskap för skottning och lassning av lös jord, spannmål, gödsel o. a. lösa ämnen. Bladet, som är 20—30 cm. brett, d. v. s. bredare än spadens, göres av trä, platt med järnskoning eller av järnplåt, med inåtböjda sidokanter eller skopformigt. Skaftet är vid sin förening med bladet böjt, emedan det skall föras nästan vågrätt, än långt (ss. hos ballastskovel) för jordschaktning och lassning, än kortare med handtag. För skövling av potatis och rotfrukter finnes s. med genombrutet blad för att låta jord utfalla.

Skrake. *Mergus.* Skrakarna äro andartade fåglar med tämligen lång hals och långsträckt kropp. Näbben är smal och trind med krokformigt böjd näbbnagel och bakåtriktade

horntänder i kanterna. Bakhuvudets fjädrar äro mer eller mindre förlängda. I Sverige finnas två inhemska skrakarter, storskraken *(M. merganser* L.), som häckar dels vid sjöar och vattendrag inuti landet, dels i våra östra skärgårdar, samt småskraken eller prackan *(M. serrator* L.), som träffas såväl runt våra kuster som vid insjöar i landets nordligare delar. Storskrakhanen har svart huvud, svart och grå rygg, svarta vingar med vita vingspeglar och vit undersida, skiftande i laxfärg. Honan är ovan askgrå med rödbrunt huvud ocli vita vingspeglar, under vit med gul anstrykning. Småskraken är nära $^1/_3$ mindre men har proportionsvis längre näbb än storskraken. Till färgteckningen påminner han mycket om denne, ehuru de olika färgerna äro mindre avgränsade och den gulaktiga skiftningen på undersidan saknas. Skrakarna leva uteslutande av fisk. De äro särdeles skickliga dykare. Som ungar rädda de sig undan förföljaren genom att springa på vattnet. Storskraken lägger sina 10—15 grönvita ägg i ihåliga träd eller i de holkar, man i vissa trakter uppsätter åt honom. Småskraken häckar på marken eller i stengryt och lägger 10—12 smutsgula ägg. Under vårsträcket skjutas skrakarna för vättar, om hösten mera tillfälligt medelst smygjakt. Köttet av ungfåglarna är ganska smakligt. Vid kusten av östergötlands län är tills vidare jakt efter skrake förbjuden under tiden 21 april— 20 maj.T. H—l.

Skravelsjuka, folklig benämning för benskörhet (se d. o.).

Skriftning. Att skrifta säd, d. v. s. att vid sädens inläggning i trösklogen slå kärvens axända i logbalken, så att de mognaste och bäst utbildade kornen föllo ur, var i äldre tid vanligt för att avskilja dessa korn till utsäde.

Skrinda, arbetsvagn med rede av grindar, för körning av stråfoder. Betecknar också särskilt överredet. Se Vagn.

Skritt. Se Gångart.

Skruv. Skruvar äro i allmänhet högergängade.

1. Skruvar för sammanhållande av virkes- eller metalldelar hava liten stigning för att friktionsytan må bliva stor. Skruvar att in-skruva i trä, s. k. träskruvar, äro skarpgängade och avsmalnande mot änden för att lättare kunna intränga i trät.

2. Transmissionsskruvar för överförande av kraft och rörelse böra hava starkare stigning för att minska friktionsytan och kraftförlusten. Dylika »skruvar utan ände» användas i förbindelse med snäck- eller kugghjul för att överföra rörelser mellan axlar som korsa varandra, varvid för friktionens minskning transmissionen bör rotera i olja (ex. vid en del explosionsmotorer och elektromotorer). Även användes skruven i förbindelse med en kuggstång -(ex. domkraft). Se Växel.

3. Transportskruvar, snäckor. Se Transportanordningar, Vattenuppfordringsverk.

Skrädning. Se Bilning.

Skränkning. Se Hjul: lötar.

Skräppa. Se Syra 2.

till form och material, delvis beroende på huru de äro avsedda att användas. För deras ändamålsenlighet kunna följande allmänna regler uppställas.

Hjulet göres än av trä, än av gjutjärn. I förra fallet bör det vara byggt efter samma grunder som ett vagnshjul (se Hjul), men det bör hava liten diameter (omkr. 40 cm.) för att ilassningen skall bli så bekväm som möjligt, och 4 ekrar giva därför nödig styrka. Då navet är av trä, har det vanligen 2 axeltappar, vilka äro lagrade i stället, men då dessa lätt äta sig loss i trät, är det bättre, att en 4-kantig axel går genom navet eller att detta är av järn. Löt ar och ring böra vara breda, helst 10 cm. på s. som skall köras på mjuk mark. På s., avsedd att köras på plankgång, brukas mest gjutjärnshjul. Ställets långsbalkar och skälmar böra göras av segt och hållbart trä, helst ek eller björk, överbyggnadens beskaffenhet rättas efter den slags last, för vilken s. är ämnad. Då denna är avsedd att skjutas på plankgång eller eljest på hård botten, bör lasten vila över hjulet, för att så litet som möjligt behöva uppbäras av armarna, men på mjuk bana är det fördelaktigare, att lasslådan ligger längre bakåt, så att tyngden ej alltför mycket nedpressar hjulet utan fördelas mellan detta och körkarlen. Benen böra för styrkans skull nedtill vara förenade med ett stadigt tvärstycke och sitta tämligen långt tillbaka, så att man genom nedtryckning av skälmarnas handtag kan höja hjulet och vrida kärran. Genom att lastlådan göres av järnplåt, kan tyngden minskas och hållbarheten ökas.

Skottpengar. Se Jaktlagstiftning.

Skottskog. Se Skogsbrukssätt.

Skotväg.Rättelse i boken: 'Skotväg' istället för 'Skotvägg'. Se Virkesdrivning.

Skovel, stundom orätt kallad skyffel (se d. o.), handredskap för skottning och lassning av lös jord, spannmål, gödsel o. a. lösa ämnen. Bladet, som är 20—30 cm. brett, d. v. s. bredare än spadens, göres av trä, platt med järnskoning eller av järnplåt, med inåtböjda sidokanter eller skopformigt. Skaftet är vid sin förening med bladet böjt, emedan det skall föras nästan vågrätt, än långt (ss. hos ballastskovel) för jordschaktning och lassning, än kortare med handtag. För skövling av potatis och rotfrukter finnes s. med genombrutet blad för att låta jord utfalla.

Skrake. *Mergus.* Skrakarna äro andartade fåglar med tämligen lång hals och långsträckt kropp. Näbben är smal och trind med krokformigt böjd näbbnagel och bakåtriktade horntänder i kanterna. Bakhuvudets fjädrar äro mer eller mindre förlängda. I Sverige finnas två inhemska skrakarter, storskraken *(M. merganser* L.), som häckar dels vid sjöar och vattendrag inuti landet, dels i våra östra skärgårdar, samt småskraken eller prackan *(M. serrator* L.), som träffas såväl runt våra kuster som vid insjöar i landets nordligare delar. Storskrakhanen har svart huvud, svart och grå rygg, svarta vingar med vita vingspeglar och vit undersida, skiftande i laxfärg. Honan är ovan askgrå med rödbrunt huvud ocli vita vingspeglar, under vit med gul anstrykning. Småskraken är nära $^{1}/_{3}$ mindre men har proportionsvis längre näbb än storskraken. Till färgteckningen påminner han mycket om denne, ehuru de olika färgerna äro mindre avgränsade och den gulaktiga skiftningen på undersidan saknas. Skrakarna leva uteslutande av fisk. De äro särdeles skickliga dykare. Som ungar rädda de sig undan förföljaren genom att springa på vattnet. Storskraken lägger sina 10—15 grönvita ägg i ihåliga träd eller i de holkar, man i vissa trakter uppsätter åt honom. Småskraken häckar på marken eller i stengryt och lägger 10—12 smutsgula ägg. Under vårsträcket skjutas skrakarna för vättar, om hösten mera tillfälligt medelst smygjakt. Köttet av ungfåglarna är ganska smakligt. Vid kusten av östergötlands län är tills vidare jakt efter skrake förbjuden under tiden 21 april— 20 maj.T. H—l.

Skravelsjuka, folklig benämning för benskörhet (se d. o.).

Skriftning. Att skrifta säd, d. v. s. att vid sädens inläggning i trösklogen slå kärvens axända i logbalken, så att de mognaste och bäst utbildade kornen föllo ur, var i äldre tid vanligt för att avskilja dessa korn till utsäde.

Skrinda, arbetsvagn med rede av grindar, för körning av stråfoder. Betecknar också särskilt överredet. Se Vagn.

Skritt. Se Gångart.

Skruv. Skruvar äro i allmänhet högergängade.

1. Skruvar för sammanhållande av virkes- eller metalldelar hava liten stigning för att friktionsytan må bliva stor. Skruvar att in-skruva i trä, s. k. träskruvar, äro skarpgängade och avsmalnande mot änden för att lättare kunna intränga i trät.

2. Transmissionsskruvar för överförande av kraft och rörelse böra hava starkare stigning för att minska friktionsytan och kraftförlusten. Dylika »skruvar utan ände» användas i förbindelse med snäck- eller kugghjul för att överföra rörelser mellan axlar som korsa varandra, varvid för friktionens minskning transmissionen bör rotera i olja (ex. vid en del explosionsmotorer och elektromotorer). Även användes skruven i förbindelse med en kuggstång -(ex. domkraft). Se Växel.

3. Transportskruvar, snäckor. Se Transportanordningar, Vattenuppfordringsverk.

Skrädning. Se Bilning.

Skränkning. Se Hjul: lötar.

Skräppa. Se Syra 2.

till form och material, delvis beroende på huru de äro avsedda att användas. För deras ändamålsenlighet kunna följande allmänna regler uppställas.

Hjulet göres än av trä, än av gjutjärn. I förra fallet bör det vara byggt efter samma grunder som ett vagnshjul (se Hjul), men det bör hava liten diameter (omkr. 40 cm.) för att ilassningen skall bli så bekväm som möjligt, och 4 ekrar giva därför nödig styrka. Då navet är av trä, har det vanligen 2 axeltappar, vilka äro lagrade i stället, men då dessa lätt äta sig loss i trät, är det bättre, att en 4-kantig axel går genom navet eller att detta är av järn. Löt ar och ring böra vara breda, helst 10 cm. på s. som skall köras på mjuk mark. På s., avsedd att köras på plankgång, brukas mest gjutjärnshjul. Ställets långsbalkar och skälmar böra göras av segt och hållbart trä, helst ek eller björk, överbyggnadens beskaffenhet rättas efter den slags last, för vilken s. är ämnad. Då denna är avsedd att skjutas på plankgång eller eljest på hård botten, bör lasten vila över hjulet, för att så litet som möjligt behöva uppbäras av armarna, men på mjuk bana är det fördelaktigare, att lasslådan ligger längre bakåt, så att tyngden ej alltför mycket nedpressar hjulet utan fördelas mellan detta och körkarlen. Benen böra för styrkans skull nedtill vara förenade med ett stadigt tvärstycke och sitta tämligen långt tillbaka, så att man genom nedtryckning av skälmarnas handtag kan höja hjulet och vrida kärran. Genom att lastlådan göres av järnplåt, kan tyngden minskas och hållbarheten ökas.

Skottpengar. Se Jaktlagstiftning.

Skottskog. Se Skogsbrukssätt.

Skotväg.Rättelse i boken: 'Skotväg' istället för 'Skotvägg'. Se Virkesdrivning.

Skovel, stundom orätt kallad skyffel (se d. o.), handredskap för skottning och lassning av lös jord, spannmål, gödsel o. a. lösa ämnen. Bladet, som är 20—30 cm. brett, d. v. s. bredare än spadens, göres av trä, platt med järnskoning eller av järnplåt, med inåtböjda sidokanter eller skopformigt. Skaftet är vid sin förening med bladet böjt, emedan det skall föras nästan vågrätt, än långt (ss. hos ballastskovel) för jordschaktning och lassning, än kortare med handtag. För skövling av potatis och rotfrukter finnes s. med genombrutet blad för att låta jord utfalla.

Skrake. *Mergus.* Skrakarna äro andartade fåglar med tämligen lång hals och långsträckt kropp. Näbben är smal och trind med krokformigt böjd näbbnagel och bakåtriktade horntänder i kanterna. Bakhuvudets fjädrar äro mer eller mindre förlängda. I Sverige finnas två inhemska skrakarter, storskraken *(M. merganser* L.), som häckar dels vid sjöar och vattendrag inuti landet, dels i våra östra skärgårdar, samt småskraken eller prackan *(M. serrator* L.), som träffas såväl runt våra kuster som vid insjöar i landets nordligare delar. Storskrakhanen har svart huvud, svart och grå rygg, svarta vingar med vita vingspeglar och vit undersida, skiftande i laxfärg. Honan är ovan askgrå med rödbrunt huvud ocli vita vingspeglar, under vit med gul anstrykning. Småskraken är nära $^{1}/_{3}$ mindre men har proportionsvis längre näbb än storskraken. Till färgteckningen påminner han mycket om denne, ehuru de olika färgerna äro mindre avgränsade och den gulaktiga skiftningen på undersidan saknas. Skrakarna leva uteslutande av fisk. De äro särdeles skickliga dykare. Som ungar rädda de sig undan förföljaren genom att springa på vattnet. Storskraken lägger sina 10—15 grönvita ägg i ihåliga träd eller i de holkar, man i vissa trakter uppsätter åt honom. Småskraken häckar på marken eller i stengryt och lägger 10—12 smutsgula ägg. Under vårsträcket skjutas skrakarna för vättar, om hösten mera tillfälligt medelst smygjakt. Köttet av ungfåglarna är ganska smakligt. Vid kusten av östergötlands län är tills vidare jakt efter skrake förbjuden under tiden 21 april— 20 maj.T. H—l.

Skravelsjuka, folklig benämning för benskörhet (se d. o.).

Skriftning. Att skrifta säd, d. v. s. att vid sädens inläggning i trösklogen slå kärvens axända i logbalken, så att de mognaste och bäst utbildade kornen föllo ur, var i äldre tid vanligt för att avskilja dessa korn till utsäde.

Skrinda, arbetsvagn med rede av grindar, för körning av stråfoder. Betecknar också särskilt överredet. Se Vagn.

Skritt. Se Gångart.

Skruv. Skruvar äro i allmänhet högergängade.

1. Skruvar för sammanhållande av virkes- eller metalldelar hava liten stigning för att friktionsytan må bliva stor. Skruvar att in-skruva i trä, s. k. träskruvar, äro skarpgängade och avsmalnande mot änden för att lättare kunna intränga i trät.

2. Transmissionsskruvar för överförande av kraft och rörelse böra hava starkare stigning för att minska friktionsytan och kraftförlusten. Dylika »skruvar utan ände» användas i förbindelse med snäck- eller kugghjul för att överföra rörelser mellan axlar som korsa varandra, varvid för friktionens minskning transmissionen bör rotera i olja (ex. vid en del explosionsmotorer och elektromotorer). Även användes skruven i förbindelse med en kuggstång -(ex. domkraft). Se Växel.

3. Transportskruvar, snäckor. Se Transportanordningar, Vattenuppfordringsverk.

Skrädning. Se Bilning.

Skränkning. Se Hjul: lötar.

Skräppa. Se Syra 2.

till form och material, delvis beroende på huru de äro avsedda att användas. För deras ändamålsenlighet kunna följande allmänna regler uppställas.

Hjulet göres än av trä, än av gjutjärn. I förra fallet bör det vara byggt efter samma grunder som ett vagnshjul (se Hjul), men det bör hava liten diameter (omkr. 40 cm.) för att ilassningen skall bli så bekväm som möjligt, och 4 ekrar giva därför nödig styrka. Då navet är av trä, har det vanligen 2 axeltappar, vilka äro lagrade i stället, men då dessa lätt äta sig loss i trät, är det bättre, att en 4-kantig axel går genom navet eller att detta är av järn. Löt ar och ring böra vara breda, helst 10 cm. på s. som skall köras på mjuk mark. På s., avsedd att köras på plankgång, brukas mest gjutjärnshjul. Ställets långsbalkar och skälmar böra göras av segt och hållbart trä, helst ek eller björk, överbyggnadens beskaffenhet rättas efter den slags last, för vilken s. är ämnad. Då denna är avsedd att skjutas på plankgång eller eljest på hård botten, bör lasten vila över hjulet, för att så litet som möjligt behöva uppbäras av armarna, men på mjuk bana är det fördelaktigare, att lasslådan ligger längre bakåt, så att tyngden ej alltför mycket nedpressar hjulet utan fördelas mellan detta och körkarlen. Benen böra för styrkans skull nedtill vara förenade med ett stadigt tvärstycke och sitta tämligen långt tillbaka, så att man genom nedtryckning av skälmarnas handtag kan höja hjulet och vrida kärran. Genom att lastlådan göres av järnplåt, kan tyngden minskas och hållbarheten ökas.

Skottpengar. Se Jaktlagstiftning.

Skottskog. Se Skogsbrukssätt.

Skotväg.Rättelse i boken: 'Skotväg' istället för 'Skotvägg'. Se Virkesdrivning.

Skovel, stundom orätt kallad skyffel (se d. o.), handredskap för skottning och lassning av lös jord, spannmål, gödsel o. a. lösa ämnen. Bladet, som är 20—30 cm. brett, d. v. s. bredare än spadens, göres av trä, platt med järnskoning eller av järnplåt, med inåtböjda sidokanter eller skopformigt. Skaftet är vid sin förening med bladet böjt, emedan det skall föras nästan vågrätt, än långt (ss. hos ballastskovel) för jordschaktning och lassning, än kortare med handtag. För skövling av potatis och rotfrukter finnes s. med genombrutet blad för att låta jord utfalla.

Skrake. *Mergus.* Skrakarna äro andartade fåglar med tämligen lång hals och långsträckt kropp. Näbben är smal och trind med krokformigt böjd näbbnagel och bakåtriktade horntänder i kanterna. Bakhuvudets fjädrar äro mer eller mindre förlängda. I Sverige finnas två inhemska skrakarter, storskraken *(M. merganser* L.), som häckar dels vid sjöar och vattendrag inuti landet, dels i våra östra skärgårdar, samt småskraken eller prackan *(M. serrator* L.), som träffas såväl runt våra kuster som vid insjöar i landets nordligare delar. Storskrakhanen har svart huvud, svart och grå rygg, svarta vingar med vita vingspeglar och vit undersida, skiftande i laxfärg. Honan är ovan askgrå med rödbrunt huvud ocli vita vingspeglar, under vit med gul anstrykning. Småskraken är nära $^{1}/_{3}$ mindre men har proportionsvis längre näbb än storskraken. Till färgteckningen påminner han mycket om denne, ehuru de olika färgerna äro mindre avgränsade och den gulaktiga skiftningen på undersidan saknas. Skrakarna leva uteslutande av fisk. De äro särdeles skickliga dykare. Som ungar rädda de sig undan förföljaren genom att springa på vattnet. Storskraken lägger sina 10—15 grönvita ägg i ihåliga träd eller i de holkar, man i vissa trakter uppsätter åt honom. Småskraken häckar på marken eller i stengryt och lägger 10—12 smutsgula ägg. Under vårsträcket skjutas skrakarna för vättar, om hösten mera tillfälligt medelst smygjakt. Köttet av ungfåglarna är ganska smakligt. Vid kusten av östergötlands län är tills vidare jakt efter skrake förbjuden under tiden 21 april— 20 maj.T. H—l.

Skravelsjuka, folklig benämning för benskörhet (se d. o.).

Skriftning. Att skrifta säd, d. v. s. att vid sädens inläggning i trösklogen slå kärvens axända i logbalken, så att de mognaste och bäst utbildade kornen föllo ur, var i äldre tid vanligt för att avskilja dessa korn till utsäde.

Skrinda, arbetsvagn med rede av grindar, för körning av stråfoder. Betecknar också särskilt överredet. Se Vagn.

Skritt. Se Gångart.

Skruv. Skruvar äro i allmänhet högergängade.

1. Skruvar för sammanhållande av virkes- eller metalldelar hava liten stigning för att friktionsytan må bliva stor. Skruvar att in-skruva i trä, s. k. träskruvar, äro skarpgängade och avsmalnande mot änden för att lättare kunna intränga i trät.

2. Transmissionsskruvar för överförande av kraft och rörelse böra hava starkare stigning för att minska friktionsytan och kraftförlusten. Dylika »skruvar utan ände» användas i förbindelse med snäck- eller kugghjul för att överföra rörelser mellan axlar som korsa varandra, varvid för friktionens minskning transmissionen bör rotera i olja (ex. vid en del explosionsmotorer och elektromotorer). Även användes skruven i förbindelse med en kuggstång -(ex. domkraft). Se Växel.

3. Transportskruvar, snäckor. Se Transportanordningar, Vattenuppfordringsverk.

Skrädning. Se Bilning.

Skränkning. Se Hjul: lötar.

Skräppa. Se Syra 2.

till form och material, delvis beroende på huru de äro avsedda att användas. För deras ändamålsenlighet kunna följande allmänna regler uppställas.

Hjulet göres än av trä, än av gjutjärn. I förra fallet bör det vara byggt efter samma grunder som ett vagnshjul (se Hjul), men det bör hava liten diameter (omkr. 40 cm.) för att ilassningen skall bli så bekväm som möjligt, och 4 ekrar giva därför nödig styrka. Då navet är av trä, har det vanligen 2 axeltappar, vilka äro lagrade i stället, men då dessa lätt äta sig loss i trät, är det bättre, att en 4-kantig axel går genom navet eller att detta är av järn. Löt ar och ring böra vara breda, helst 10 cm. på s. som skall köras på mjuk mark. På s., avsedd att köras på plankgång, brukas mest gjutjärnshjul. Ställets långsbalkar och skälmar böra göras av segt och hållbart trä, helst ek eller björk, överbyggnadens beskaffenhet rättas efter den slags last, för vilken s. är ämnad. Då denna är avsedd att skjutas på plankgång eller eljest på hård botten, bör lasten vila över hjulet, för att så litet som möjligt behöva uppbäras av armarna, men på mjuk bana är det fördelaktigare, att lasslådan ligger längre bakåt, så att tyngden ej alltför mycket nedpressar hjulet utan fördelas mellan detta och körkarlen. Benen böra för styrkans skull nedtill vara förenade med ett stadigt tvärstycke och sitta tämligen långt tillbaka, så att man genom nedtryckning av skälmarnas handtag kan höja hjulet och vrida kärran. Genom att lastlådan göres av järnplåt, kan tyngden minskas och hållbarheten ökas.

Skottpengar. Se Jaktlagstiftning.

Skottskog. Se Skogsbrukssätt.

Skotväg.Rättelse i boken: 'Skotväg' istället för 'Skotvägg'. Se Virkesdrivning.

Skovel, stundom orätt kallad skyffel (se d. o.), handredskap för skottning och lassning av lös jord, spannmål, gödsel o. a. lösa ämnen. Bladet, som är 20—30 cm. brett, d. v. s. bredare än spadens, göres av trä, platt med järnskoning eller av järnplåt, med inåtböjda sidokanter eller skopformigt. Skaftet är vid sin förening med bladet böjt, emedan det skall föras nästan vågrätt, än långt (ss. hos ballastskovel) för jordschaktning och lassning, än kortare med handtag. För skövling av potatis och rotfrukter finnes s. med genombrutet blad för att låta jord utfalla.

Skrake. *Mergus.* Skrakarna äro andartade fåglar med tämligen lång hals och långsträckt kropp. Näbben är smal och trind med krokformigt böjd näbbnagel och bakåtriktade horntänder i kanterna. Bakhuvudets fjädrar äro mer eller mindre förlängda. I Sverige finnas två inhemska skrakarter, storskraken *(M. merganser* L.), som häckar dels vid sjöar och vattendrag inuti landet, dels i våra östra skärgårdar, samt småskraken eller prackan *(M. serrator* L.), som träffas såväl runt våra kuster som vid insjöar i landets nordligare delar. Storskrakhanen har svart huvud, svart och grå rygg, svarta vingar med vita vingspeglar och vit undersida, skiftande i laxfärg. Honan är ovan askgrå med rödbrunt huvud ocli vita vingspeglar, under vit med gul anstrykning. Småskraken är nära $^1/_3$ mindre men har proportionsvis längre näbb än storskraken. Till färgteckningen påminner han mycket om denne, ehuru de olika färgerna äro mindre avgränsade och den gulaktiga skiftningen på undersidan saknas. Skrakarna leva uteslutande av fisk. De äro särdeles skickliga dykare. Som ungar rädda de sig undan förföljaren genom att springa på vattnet. Storskraken lägger sina 10—15 grönvita ägg i ihåliga träd eller i de holkar, man i vissa trakter uppsätter åt honom. Småskraken häckar på marken eller i stengryt och lägger 10—12 smutsgula ägg. Under vårsträcket skjutas skrakarna för vättar, om hösten mera tillfälligt medelst smygjakt. Köttet av ungfåglarna är ganska smakligt. Vid kusten av östergötlands län är tills vidare jakt efter skrake förbjuden under tiden 21 april— 20 maj.T. H—l.

Skravelsjuka, folklig benämning för benskörhet (se d. o.).

Skriftning. Att skrifta säd, d. v. s. att vid sädens inläggning i trösklogen slå kärvens axända i logbalken, så att de mognaste och bäst utbildade kornen föllo ur, var i äldre tid vanligt för att avskilja dessa korn till utsäde.

Skrinda, arbetsvagn med rede av grindar, för körning av stråfoder. Betecknar också särskilt överredet. Se Vagn.

Skritt. Se Gångart.

Skruv. Skruvar äro i allmänhet högergängade.

1. Skruvar för sammanhållande av virkes- eller metalldelar hava liten stigning för att friktionsytan må bliva stor. Skruvar att in-skruva i trä, s. k. träskruvar, äro skarpgängade och avsmalnande mot änden för att lättare kunna intränga i trät.

2. Transmissionsskruvar för överförande av kraft och rörelse böra hava starkare stigning för att minska friktionsytan och kraftförlusten. Dylika »skruvar utan ände» användas i förbindelse med snäck- eller kugghjul för att överföra rörelser mellan axlar som korsa varandra, varvid för friktionens minskning transmissionen bör rotera i olja (ex. vid en del explosionsmotorer och elektromotorer). Även användes skruven i förbindelse med en kuggstång -(ex. domkraft). Se Växel.

3. Transportskruvar, snäckor. Se Transportanordningar, Vattenuppfordringsverk.

Skrädning. Se Bilning.

Skränkning. Se Hjul: lötar.

Skräppa. Se Syra 2.

till form och material, delvis beroende på huru de äro avsedda att användas. För deras ändamålsenlighet kunna följande allmänna regler uppställas.

Hjulet göres än av trä, än av gjutjärn. I förra fallet bör det vara byggt efter samma grunder som ett vagnshjul (se Hjul), men det bör hava liten diameter (omkr. 40 cm.) för att ilassningen skall bli så bekväm som möjligt, och 4 ekrar giva därför nödig styrka. Då navet är av trä, har det vanligen 2 axeltappar, vilka äro lagrade i stället, men då dessa lätt äta sig loss i trät, är det bättre, att en 4-kantig axel går genom navet eller att detta är av järn. Löt ar och ring böra vara breda, helst 10 cm. på s. som skall köras på mjuk mark. På s., avsedd att köras på plankgång, brukas mest gjutjärnshjul. Ställets långsbalkar och skälmar böra göras av segt och hållbart trä, helst ek eller björk, överbyggnadens beskaffenhet rättas efter den slags last, för vilken s. är ämnad. Då denna är avsedd att skjutas på plankgång eller eljest på hård botten, bör lasten vila över hjulet, för att så litet som möjligt behöva uppbäras av armarna, men på mjuk bana är det fördelaktigare, att lasslådan ligger längre bakåt, så att tyngden ej alltför mycket nedpressar hjulet utan fördelas mellan detta och körkarlen. Benen böra för styrkans skull nedtill vara förenade med ett stadigt tvärstycke och sitta tämligen långt tillbaka, så att man genom nedtryckning av skälmarnas handtag kan höja hjulet och vrida kärran. Genom att lastlådan göres av järnplåt, kan tyngden minskas och hållbarheten ökas.

Skottpengar. Se Jaktlagstiftning.

Skottskog. Se Skogsbrukssätt.

Skotväg.Rättelse i boken: 'Skotväg' istället för 'Skotvägg'. Se Virkesdrivning.

Skovel, stundom orätt kallad skyffel (se d. o.), handredskap för skottning och lassning av lös jord, spannmål, gödsel o. a. lösa ämnen. Bladet, som är 20—30 cm. brett, d. v. s. bredare än spadens, göres av trä, platt med järnskoning eller av järnplåt, med inåtböjda sidokanter eller skopformigt. Skaftet är vid sin förening med bladet böjt, emedan det skall föras nästan vågrätt, än långt (ss. hos ballastskovel) för jordschaktning och lassning, än kortare med handtag. För skövling av potatis och rotfrukter finnes s. med genombrutet blad för att låta jord utfalla.

Skrake. *Mergus.* Skrakarna äro andartade fåglar med tämligen lång hals och långsträckt kropp. Näbben är smal och trind med krokformigt böjd näbbnagel och bakåtriktade horntänder i kanterna. Bakhuvudets fjädrar äro mer eller mindre förlängda. I Sverige finnas två inhemska skrakarter, storskraken *(M. merganser* L.), som häckar dels vid sjöar och vattendrag inuti landet, dels i våra östra skärgårdar, samt småskraken eller prackan *(M. serrator* L.), som träffas såväl runt våra kuster som vid insjöar i landets nordligare delar. Storskrakhanen har svart huvud, svart och grå rygg, svarta vingar med vita vingspeglar och vit undersida, skiftande i laxfärg. Honan är ovan askgrå med rödbrunt huvud ocli vita vingspeglar, under vit med gul anstrykning. Småskraken är nära $^1/_3$ mindre men har proportionsvis längre näbb än storskraken. Till färgteckningen påminner han mycket om denne, ehuru de olika färgerna äro mindre avgränsade och den gulaktiga skiftningen på undersidan saknas. Skrakarna leva uteslutande av fisk. De äro särdeles skickliga dykare. Som ungar rädda de sig undan förföljaren genom att springa på vattnet. Storskraken lägger sina 10—15 grönvita ägg i ihåliga träd eller i de holkar, man i vissa trakter uppsätter åt honom. Småskraken häckar på marken eller i stengryt och lägger 10—12 smutsgula ägg. Under vårsträcket skjutas skrakarna för vättar, om hösten mera tillfälligt medelst smygjakt. Köttet av ungfåglarna är ganska smakligt. Vid kusten av östergötlands län är tills vidare jakt efter skrake förbjuden under tiden 21 april— 20 maj.T. H—l.

Skravelsjuka, folklig benämning för benskörhet (se d. o.).

Skriftning. Att skrifta säd, d. v. s. att vid sädens inläggning i trösklogen slå kärvens axända i logbalken, så att de mognaste och bäst utbildade kornen föllo ur, var i äldre tid vanligt för att avskilja dessa korn till utsäde.

Skrinda, arbetsvagn med rede av grindar, för körning av stråfoder. Betecknar också särskilt överredet. Se Vagn.

Skritt. Se Gångart.

Skruv. Skruvar äro i allmänhet högergängade.

1. Skruvar för sammanhållande av virkes- eller metalldelar hava liten stigning för att friktionsytan må bliva stor. Skruvar att in-skruva i trä, s. k. träskruvar, äro skarpgängade och avsmalnande mot änden för att lättare kunna intränga i trät.

2. Transmissionsskruvar för överförande av kraft och rörelse böra hava starkare stigning för att minska friktionsytan och kraftförlusten. Dylika »skruvar utan ände» användas i förbindelse med snäck- eller kugghjul för att överföra rörelser mellan axlar som korsa varandra, varvid för friktionens minskning transmissionen bör rotera i olja (ex. vid en del explosionsmotorer och elektromotorer). Även användes skruven i förbindelse med en kuggstång -(ex. domkraft). Se Växel.

3. Transportskruvar, snäckor. Se Transportanordningar, Vattenuppfordringsverk.

Skrädning. Se Bilning.

Skränkning. Se Hjul: lötar.

Skräppa. Se Syra 2.

till form och material, delvis beroende på huru de äro avsedda att användas. För deras ändamålsenlighet kunna följande allmänna regler uppställas.

Hjulet göres än av trä, än av gjutjärn. I förra fallet bör det vara byggt efter samma grunder som ett vagnshjul (se Hjul), men det bör hava liten diameter (omkr. 40 cm.) för att ilassningen skall bli så bekväm som möjligt, och 4 ekrar giva därför nödig styrka. Då navet är av trä, har det vanligen 2 axeltappar, vilka äro lagrade i stället, men då dessa lätt äta sig loss i trät, är det bättre, att en 4-kantig axel går genom navet eller att detta är av järn. Löt ar och ring böra vara breda, helst 10 cm. på s. som skall köras på mjuk mark. På s., avsedd att köras på plankgång, brukas mest gjutjärnshjul. Ställets långsbalkar och skälmar böra göras av segt och hållbart trä, helst ek eller björk, överbyggnadens beskaffenhet rättas efter den slags last, för vilken s. är ämnad. Då denna är avsedd att skjutas på plankgång eller eljest på hård botten, bör lasten vila över hjulet, för att så litet som möjligt behöva uppbäras av armarna, men på mjuk bana är det fördelaktigare, att lasslådan ligger längre bakåt, så att tyngden ej alltför mycket nedpressar hjulet utan fördelas mellan detta och körkarlen. Benen böra för styrkans skull nedtill vara förenade med ett stadigt tvärstycke och sitta tämligen långt tillbaka, så att man genom nedtryckning av skälmarnas handtag kan höja hjulet och vrida kärran. Genom att lastlådan göres av järnplåt, kan tyngden minskas och hållbarheten ökas.

Skottpengar. Se Jaktlagstiftning.

Skottskog. Se Skogsbrukssätt.

Skotväg.Rättelse i boken: 'Skotväg' istället för 'Skotvägg'. Se Virkesdrivning.

Skovel, stundom orätt kallad skyffel (se d. o.), handredskap för skottning och lassning av lös jord, spannmål, gödsel o. a. lösa ämnen. Bladet, som är 20—30 cm. brett, d. v. s. bredare än spadens, göres av trä, platt med järnskoning eller av järnplåt, med inåtböjda sidokanter eller skopformigt. Skaftet är vid sin förening med bladet böjt, emedan det skall föras nästan vågrätt, än långt (ss. hos ballastskovel) för jordschaktning och lassning, än kortare med handtag. För skövling av potatis och rotfrukter finnes s. med genombrutet blad för att låta jord utfalla.

Skrake. *Mergus.* Skrakarna äro andartade fåglar med tämligen lång hals och långsträckt kropp. Näbben är smal och trind med krokformigt böjd näbbnagel och bakåtriktade horntänder i kanterna. Bakhuvudets fjädrar äro mer eller mindre förlängda. I Sverige finnas två inhemska skrakarter, storskraken *(M. merganser* L.), som häckar dels vid sjöar och vattendrag inuti landet, dels i våra östra skärgårdar, samt småskraken eller prackan *(M. serrator* L.), som träffas såväl runt våra kuster som vid insjöar i landets nordligare delar. Storskrakhanen har svart huvud, svart och grå rygg, svarta vingar med vita vingspeglar och vit undersida, skiftande i laxfärg. Honan är ovan askgrå med rödbrunt huvud ocli vita vingspeglar, under vit med gul anstrykning. Småskraken är nära $^1/_3$ mindre men har proportionsvis längre näbb än storskraken. Till färgteckningen påminner han mycket om denne, ehuru de olika färgerna äro mindre avgränsade och den gulaktiga skiftningen på undersidan saknas. Skrakarna leva uteslutande av fisk. De äro särdeles skickliga dykare. Som ungar rädda de sig undan förföljaren genom att springa på vattnet. Storskraken lägger sina 10—15 grönvita ägg i ihåliga träd eller i de holkar, man i vissa trakter uppsätter åt honom. Småskraken häckar på marken eller i stengryt och lägger 10—12 smutsgula ägg. Under vårsträcket skjutas skrakarna för vättar, om hösten mera tillfälligt medelst smygjakt. Köttet av ungfåglarna är ganska smakligt. Vid kusten av östergötlands län är tills vidare jakt efter skrake förbjuden under tiden 21 april— 20 maj.T. H—l.

Skravelsjuka, folklig benämning för benskörhet (se d. o.).

Skriftning. Att skrifta säd, d. v. s. att vid sädens inläggning i trösklogen slå kärvens axända i logbalken, så att de mognaste och bäst utbildade kornen föllo ur, var i äldre tid vanligt för att avskilja dessa korn till utsäde.

Skrinda, arbetsvagn med rede av grindar, för körning av stråfoder. Betecknar också särskilt överredet. Se Vagn.

Skritt. Se Gångart.

Skruv. Skruvar äro i allmänhet högergängade.

1. Skruvar för sammanhållande av virkes- eller metalldelar hava liten stigning för att friktionsytan må bliva stor. Skruvar att in-skruva i trä, s. k. träskruvar, äro skarpgängade och avsmalnande mot änden för att lättare kunna intränga i trät.

2. Transmissionsskruvar för överförande av kraft och rörelse böra hava starkare stigning för att minska friktionsytan och kraftförlusten. Dylika »skruvar utan ände» användas i förbindelse med snäck- eller kugghjul för att överföra rörelser mellan axlar som korsa varandra, varvid för friktionens minskning transmissionen bör rotera i olja (ex. vid en del explosionsmotorer och elektromotorer). Även användes skruven i förbindelse med en kuggstång -(ex. domkraft). Se Växel.

3. Transportskruvar, snäckor. Se Transportanordningar, Vattenuppfordringsverk.

Skrädning. Se Bilning.

Skränkning. Se Hjul: lötar.

Skräppa. Se Syra 2.

till form och material, delvis beroende på huru de äro avsedda att användas. För deras ändamålsenlighet kunna följande allmänna regler uppställas.

Hjulet göres än av trä, än av gjutjärn. I förra fallet bör det vara byggt efter samma grunder som ett vagnshjul (se Hjul), men det bör hava liten diameter (omkr. 40 cm.) för att ilassningen skall bli så bekväm som möjligt, och 4 ekrar giva därför nödig styrka. Då navet är av trä, har det vanligen 2 axeltappar, vilka äro lagrade i stället, men då dessa lätt äta sig loss i trät, är det bättre, att en 4-kantig axel går genom navet eller att detta är av järn. Löt ar och ring böra vara breda, helst 10 cm. på s. som skall köras på mjuk mark. På s., avsedd att köras på plankgång, brukas mest gjutjärnshjul. Ställets långsbalkar och skälmar böra göras av segt och hållbart trä, helst ek eller björk, överbyggnadens beskaffenhet rättas efter den slags last, för vilken s. är ämnad. Då denna är avsedd att skjutas på plankgång eller eljest på hård botten, bör lasten vila över hjulet, för att så litet som möjligt behöva uppbäras av armarna, men på mjuk bana är det fördelaktigare, att lasslådan ligger längre bakåt, så att tyngden ej alltför mycket nedpressar hjulet utan fördelas mellan detta och körkarlen. Benen böra för styrkans skull nedtill vara förenade med ett stadigt tvärstycke och sitta tämligen långt tillbaka, så att man genom nedtryckning av skälmarnas handtag kan höja hjulet och vrida kärran. Genom att lastlådan göres av järnplåt, kan tyngden minskas och hållbarheten ökas.

Skottpengar. Se Jaktlagstiftning.

Skottskog. Se Skogsbrukssätt.

Skotväg.Rättelse i boken: 'Skotväg' istället för 'Skotvägg'. Se Virkesdrivning.

Skovel, stundom orätt kallad skyffel (se d. o.), handredskap för skottning och lassning av lös jord, spannmål, gödsel o. a. lösa ämnen. Bladet, som är 20—30 cm. brett, d. v. s. bredare än spadens, göres av trä, platt med järnskoning eller av järnplåt, med inåtböjda sidokanter eller skopformigt. Skaftet är vid sin förening med bladet böjt, emedan det skall föras nästan vågrätt, än långt (ss. hos ballastskovel) för jordschaktning och lassning, än kortare med handtag. För skövling av potatis och rotfrukter finnes s. med genombrutet blad för att låta jord utfalla.

Skrake. *Mergus.* Skrakarna äro andartade fåglar med tämligen lång hals och långsträckt kropp. Näbben är smal och trind med krokformigt böjd näbbnagel och bakåtriktade

horntänder i kanterna. Bakhuvudets fjädrar äro mer eller mindre förlängda. I Sverige finnas två inhemska skrakarter, storskraken *(M. merganser* L.), som häckar dels vid sjöar och vattendrag inuti landet, dels i våra östra skärgårdar, samt småskraken eller prackan *(M. serrator* L.), som träffas såväl runt våra kuster som vid insjöar i landets nordligare delar. Storskrakhanen har svart huvud, svart och grå rygg, svarta vingar med vita vingspeglar och vit undersida, skiftande i laxfärg. Honan är ovan askgrå med rödbrunt huvud ocli vita vingspeglar, under vit med gul anstrykning. Småskraken är nära $^1/_3$ mindre men har proportionsvis längre näbb än storskraken. Till färgteckningen påminner han mycket om denne, ehuru de olika färgerna äro mindre avgränsade och den gulaktiga skiftningen på undersidan saknas. Skrakarna leva uteslutande av fisk. De äro särdeles skickliga dykare. Som ungar rädda de sig undan förföljaren genom att springa på vattnet. Storskraken lägger sina 10—15 grönvita ägg i ihåliga träd eller i de holkar, man i vissa trakter uppsätter åt honom. Småskraken häckar på marken eller i stengryt och lägger 10—12 smutsgula ägg. Under vårsträcket skjutas skrakarna för vättar, om hösten mera tillfälligt medelst smygjakt. Köttet av ungfåglarna är ganska smakligt. Vid kusten av östergötlands län är tills vidare jakt efter skrake förbjuden under tiden 21 april— 20 maj.T. H—l.

Skravelsjuka, folklig benämning för benskörhet (se d. o.).

Skriftning. Att skrifta säd, d. v. s. att vid sädens inläggning i trösklogen slå kärvens axända i logbalken, så att de mognaste och bäst utbildade kornen föllo ur, var i äldre tid vanligt för att avskilja dessa korn till utsäde.

Skrinda, arbetsvagn med rede av grindar, för körning av stråfoder. Betecknar också särskilt överredet. Se Vagn.

Skritt. Se Gångart.

Skruv. Skruvar äro i allmänhet högergängade.

1. Skruvar för sammanhållande av virkes- eller metalldelar hava liten stigning för att friktionsytan må bliva stor. Skruvar att in-skruva i trä, s. k. träskruvar, äro skarpgängade och avsmalnande mot änden för att lättare kunna intränga i trät.

2. Transmissionsskruvar för överförande av kraft och rörelse böra hava starkare stigning för att minska friktionsytan och kraftförlusten. Dylika »skruvar utan ände» användas i förbindelse med snäck- eller kugghjul för att överföra rörelser mellan axlar som korsa varandra, varvid för friktionens minskning transmissionen bör rotera i olja (ex. vid en del explosionsmotorer och elektromotorer). Även användes skruven i förbindelse med en kuggstång -(ex. domkraft). Se Växel.

3. Transportskruvar, snäckor. Se Transportanordningar, Vattenuppfordringsverk.

Skrädning. Se Bilning.

Skränkning. Se Hjul: lötar.

Skräppa. Se Syra 2.

till form och material, delvis beroende på huru de äro avsedda att användas. För deras ändamålsenlighet kunna följande allmänna regler uppställas.

Hjulet göres än av trä, än av gjutjärn. I förra fallet bör det vara byggt efter samma grunder som ett vagnshjul (se Hjul), men det bör hava liten diameter (omkr. 40 cm.) för att ilassningen skall bli så bekväm som möjligt, och 4 ekrar giva därför nödig styrka. Då navet är av trä, har det vanligen 2 axeltappar, vilka äro lagrade i stället, men då dessa lätt äta sig loss i trät, är det bättre, att en 4-kantig axel går genom navet eller att detta är av järn. Löt ar och ring böra vara breda, helst 10 cm. på s. som skall köras på mjuk mark. På s., avsedd att köras på plankgång, brukas mest gjutjärnshjul. Ställets långsbalkar och skälmar böra göras av segt och hållbart trä, helst ek eller björk, överbyggnadens beskaffenhet rättas efter den slags last, för vilken s. är ämnad. Då denna är avsedd att skjutas på plankgång eller eljest på hård botten, bör lasten vila över hjulet, för att så litet som möjligt behöva uppbäras av armarna, men på mjuk bana är det fördelaktigare, att lasslådan ligger längre bakåt, så att tyngden ej alltför mycket nedpressar hjulet utan fördelas mellan detta och körkarlen. Benen böra för styrkans skull nedtill vara förenade med ett stadigt tvärstycke och sitta tämligen långt tillbaka, så att man genom nedtryckning av skälmarnas handtag kan höja hjulet och vrida kärran. Genom att lastlådan göres av järnplåt, kan tyngden minskas och hållbarheten ökas.

Skottpengar. Se Jaktlagstiftning.

Skottskog. Se Skogsbrukssätt.

Skotväg.Rättelse i boken: 'Skotväg' istället för 'Skotvägg'. Se Virkesdrivning.

Skovel, stundom orätt kallad skyffel (se d. o.), handredskap för skottning och lassning av lös jord, spannmål, gödsel o. a. lösa ämnen. Bladet, som är 20—30 cm. brett, d. v. s. bredare än spadens, göres av trä, platt med järnskoning eller av järnplåt, med inåtböjda sidokanter eller skopformigt. Skaftet är vid sin förening med bladet böjt, emedan det skall föras nästan vågrätt, än långt (ss. hos ballastskovel) för jordschaktning och lassning, än kortare med handtag. För skövling av potatis och rotfrukter finnes s. med genombrutet blad för att låta jord utfalla.

Skrake. *Mergus.* Skrakarna äro andartade fåglar med tämligen lång hals och långsträckt kropp. Näbben är smal och trind med krokformigt böjd näbbnagel och bakåtriktade
horntänder i kanterna. Bakhuvudets fjädrar äro mer eller mindre förlängda. I Sverige finnas två inhemska skrakarter, storskraken *(M. merganser* L.), som häckar dels vid sjöar och vattendrag inuti landet, dels i våra östra skärgårdar, samt småskraken eller prackan *(M. serrator* L.), som träffas såväl runt våra kuster som vid insjöar i landets nordligare delar. Storskrakhanen har svart huvud, svart och grå rygg, svarta vingar med vita vingspeglar och vit undersida, skiftande i laxfärg. Honan är ovan askgrå med rödbrunt huvud ocli vita vingspeglar, under vit med gul anstrykning. Småskraken är nära $^1/_3$ mindre men har proportionsvis längre näbb än storskraken. Till färgteckningen påminner han mycket om denne, ehuru de olika färgerna äro mindre avgränsade och den gulaktiga skiftningen på undersidan saknas. Skrakarna leva uteslutande av fisk. De äro särdeles skickliga dykare. Som ungar rädda de sig undan förföljaren genom att springa på vattnet. Storskraken lägger sina 10—15 grönvita ägg i ihåliga träd eller i de holkar, man i vissa trakter uppsätter åt honom. Småskraken häckar på marken eller i stengryt och lägger 10—12 smutsgula ägg. Under vårsträcket skjutas skrakarna för vättar, om hösten mera tillfälligt medelst smygjakt. Köttet av ungfåglarna är ganska smakligt. Vid kusten av östergötlands län är tills vidare jakt efter skrake förbjuden under tiden 21 april— 20 maj.T. H—l.

Skravelsjuka, folklig benämning för benskörhet (se d. o.).

Skriftning. Att skrifta säd, d. v. s. att vid sädens inläggning i trösklogen slå kärvens axända i logbalken, så att de mognaste och bäst utbildade kornen föllo ur, var i äldre tid vanligt för att avskilja dessa korn till utsäde.

Skrinda, arbetsvagn med rede av grindar, för körning av stråfoder. Betecknar också särskilt överredet. Se Vagn.

Skritt. Se Gångart.

Skruv. Skruvar äro i allmänhet högergängade.

1. Skruvar för sammanhållande av virkes- eller metalldelar hava liten stigning för att friktionsytan må bliva stor. Skruvar att in-skruva i trä, s. k. träskruvar, äro skarpgängade och avsmalnande mot änden för att lättare kunna intränga i trät.

2. Transmissionsskruvar för överförande av kraft och rörelse böra hava starkare stigning för att minska friktionsytan och kraftförlusten. Dylika »skruvar utan ände» användas i förbindelse med snäck- eller kugghjul för att överföra rörelser mellan axlar som korsa varandra, varvid för friktionens minskning transmissionen bör rotera i olja (ex. vid en del explosionsmotorer och elektromotorer). Även användes skruven i förbindelse med en kuggstång -(ex. domkraft). Se Växel.

3. Transportskruvar, snäckor. Se Transportanordningar, Vattenuppfordringsverk.

Skrädning. Se Bilning.

Skränkning. Se Hjul: lötar.

Skräppa. Se Syra 2.

Skuggning är ett i trädgårdsskötseln vanligt medel att skydda plantor från upphettning och stark avdunstning genom starkt direkt solljus. I drivbänkar skuggas plantorna genom lövruskor, spjälramar, kritade fönster o. s. v. S. är i synnerhet önskvärd för nyplan-terade växter, vilkas rötter ännu ej så införlivats med jorden, att de kunna upptaga så mycket vatten, som bladen kunna avdunsta.

Skulderblad, b o g b 1 a d. Se Skelett.

Skulle för stråfoderförvaring anordnas i allmänhet över husdj ursstallar, och härmed vinnes ej blott att utrymmet under taket tillgodogöres, utan även att det där förvarade fodret hindrar värmeförlusten genom taket samt att fodret ligger bekvämt till för utfodring. För att få ökat utrymme för foder böra ytterväggarna dragas upp över yttertaket i—3 m., där de kunna utföras på enklaste sätt av stolpverk med enkel panel. Å byggnadens gavlar och långsidor böra anordnas luckor eller portar, genom vilka fodret upptages under inbärgningen. För större och medelstora egendomar är det viktigt att antingen högt liggande körbana eller också hiss anordnas för underlättande av foderintagningen. För fodrets nedtagning anordnas luckor på lämpliga ställen i mellantaket. Jfr Stallbyggnad. Stundom utföras husdj ursstallar utan skulle, med en upp över yttertaket uppskjutande lanternin. Om dylika lanterninbyggnader se Stallbyggnad. L. N. Gramén.

Skumdämpare. Då skummjölken vid sin avgång från separatorn utgöres till omkring 1/s av skum och detta vållar både obehag och förlust, har man även sökt avlägsna detsamma. Detta sker vanligen med tillhjälp av för ändamålet konstruerade centrifugalpumpar och fläktar av olika slag, s. k. skumdämpare.

L. Fr. R.

Skumning. Se Gräddsättning, Mjölk, Separator.

Skumplöjning, plöjning av ytan till högst i o cm. djup, har till syfte

a. att luckra ytjorden för att befordra luftens inträngande och avbryta det kapillära vattnets uppstigande från underliggande jord och avdunstning, för att sålunda hindra jordens uttorkning;

b. att förstöra ogräs; samt

c. att mylla utsäde (ärter) och gödsel.

S. användes mest vid trädesarbetet, men även omedelbart efter sädens skörd för att luckra ytan, hindra jordens uttorkning och befordra ogräsfrös groning.

Skumskopa, skumslev, handredskap för avskumning av grädde. Se Gräddsättning.

Skvadronshingst. Se Hästavel.

Skvallerkål, kirskål. Se Kväller.

Skvattram, getpors, Ledum palustre L., av ljungväxternas familj, Ericaceae, en i hela landet på mossar vanlig, väl alnshög, ständigt grön, starkt narkotiskt doftande buske med

rostbrun färg å stammen och de jämnbreda bladens undersida samt i grenarnas toppar kvastar av vita blommor. Ätes ej av husdjuren, utom av geten. Användes förr dels som bitterämne i mjöd, dels som dekokt mot skabb och utslag. Inlagd mellan kläder anses den skydda dem mot mal och råttor. Till medicinskt bruk insamlas topparna, som torkas i tunt lager och skugga.

Skvättesläktet. Saxicola, av trastfåglarnas familj, är insektätande småfåglar med svag, rak näbb och borsthår i mungiporna. De båda svenska arterna äro flyttfåglar, som förekomma över hela landet. Stenskvätta n, 5. oenanthe L., som är grå (honan något brungrå) med vit panna samt stjärt, vingar och en fläck under ögat svarta, håller till på öppna, steniga platser och häckar i stenrösen, murar m. m. Buskskvättan, S. rubetra L., är ovan längsfläckig i rostgrått och svart, under ljusare med gult bröst, hanen med vita fläckar, honan med dunklare färgton. Håller till på öppna fält och häckar under tuvor.

Skyddsanordning. Jämlikt lag om arbetarskydd 29/g !912 stadgas, att:

a. å ställen, där fara för fall eller nedstörtande föremål finnes, skall anbringas hägnad samt ledstång i trappor;

b. motor skall, där den är uppställd i arbetslokalen, inhägnas eller anbringas så, att de som sköta den ej utsättas för att komma i beröring med dess rörliga delar;

c. maskiner och transmissioner skola kringgärdas, så . att fara för beröring med dem un-danröjes; således bör exempelvis fritt liggande remskivor och växlar omgivas med kåpa, tröskverk förses med s., som hindrar mataren att få in händerna i verket, hackelsemaski-ners knivhjul täckas med skärm, rullharv vid körningen alltid vara täckt av en huv, liggande hästvandrings på marken liggande koppejhjul och knut vara övertäckta med en bro o. s. v.;

d. elektriska apparater och ledningar skola vara så anordnade, att fara för skada av ström är förebyggd;

e. innan transmission sättes i gång, skall på känt sätt tecken därtill givas i arbetsrummet;

f. transmissioner och arbetsmaskiner skola vara försedda med anordning att genast kunna stannas.

Skyddsrulle. Se Hacka.

Skyddsskog. Se Skogslagstiftning.

Skyddssäd. Syftet med det vanliga bruket att insä utsädet av vissa grödor, huvudsakligen vallfrö, i säd har, som ordet s. antyder, varit, att de späda plantorna av det förra växtslaget skulle skyddas av säden mot hårda och kalla vindar samt mot att uttorkas av solhettan, men även att därigenom få skörd av de insådda vallväxterna fortare efter föregående gröda, i det att vid sådd av vallfrö IOOO

utan s. en sommar förgår, under vilken ingen eller blott obetydlig skörd erhålles av jorden. Det är emellertid vanligt, att s. alltför mycket beskuggar och m. 1. m. undertrycker den insådda grödan, och att denna ofta starkt försvagas eller alldeles går ut, där säden lagt sig. Därför brukar fröet sås utan s., då man önskar ett kraftigt vallbestånd.

Då insådd i s. sker, böra dock de olägenheter, det medför, så vitt möjligt är, undvikas genom val av sådan s., varav minsta skadan på det insådda kan förväntas, och sådana åtgärder, som minska skyddssädens undertryckande verkan på det insådda.

Följande synpunkter äro härvid att beakta:

a. Den insådda växtens utsäde bör helst myllas, så att groningen blir så jämn och säker som möjligt.

b. Det insådda utsädets groning och uppkomst befordras genom en sädesbrodd, som skyddar jordytan för uttorkning.

c. Den uppvuxna skyddssäden bör så litet som möjligt avstänga solljuset från den insådda grödan, som genom stark beskuggning får svag och gänglig växt och sedan sämre motstår friställandet vid skyddssädens skörd.

d. Skyddssäden bör skördas tidigt, för att den insådda grödan skall få tid att under eftersommaren vinna i kraft, så att plantorna bliva vinterhärdiga.

e. Skyddssäden bör vara styvstråig, så att den ej lägger sig.

Höstsäd är enligt gammal erfarenhet på vissa orter bättre än vårsäd till s. Detta kan i viss mån bero därpå, att den förras brodd på varen skyddar markytan från uttorkning, under det att groningen av det på våren insådda och mycket grunt myllade fröet försvåras genom den obetäckta jordens uttorkning; detta förklarar, varför höstsäd, särskilt i trakter med torra vårar, har företräde i synnerhet på styv lera, vilken starkt uttorkar på våren, under det att insådd i vårsäd föredrages på lättare och mullhaltigare jord, vilken bättre motstår uttorkningen, och särdeles på jord i fuktigt läge. Fördelen av gynnsammare groningsförhållanden vid insådd i höstsäd begagnas i synnerhet, när insådden sker redan på hösten, då fuktighet i jorden alltid kan påräknas; i större delen av landet kan dock blott gräsfrö, särskilt timotej, men ej klöverfröet sås på hösten. Höstsäden erbjuder även den fördelen, att den i allmänhet mognar och skördas tidigare än vårsäden, så att den insådda grödan får längre tid på eftersommaren att tillväxa fri från beskuggning. Däremot är insådd i höstsäd förenad med olägenheten av att dels insådden på våren ej blir myllad och därför till stor del alls ej eller först sent kommer att gro, dels beskuggningen råder ända från de insådda plantornas

spädaste ålder, så att de från början bliva svaga och gängliga. Denna senare olägenhet är svårare, ju mer bladrik

skyddssäden är, vilket torde vara anledningen, att råg i allmänhet anses fördelaktigare som s. än det bladrikare vetet.

Då detta är styvstråigt, så att det ej lägger sig, kan det vara fördelaktigare än rågen, som till följd av sin långa och veka halm oftast lägger sig. Därför äro ock lantvetesorterna bättre s. än de mer frodvuxna förädlade sorterna. Framför allt inverkar dock mognaden och skördetiden; i detta avseende har råg företrädet framför vete och tidigare mognande vetesorter, ss. lånt- och Thulevete, framför de senare mognande, ss. Sol-, Pansar- m. fl. sorter.

Däremot har sädens bestockning icke, ss. det antagits, visat sig äga något inflytande på dess lämplighet till s., vilket ju ej heller bör bliva fallet, då utsädesmängden av mera rikt skottalstrande sorter minskas, så att ej beståndet blir för tätt.

Liknande synpunkter göra sig gällande i avseende på olika vårsädessorters lämplighet som skyddssäd, så att i allmänhet korn till följ d av sin tidigare mognad är bättre än havre samt baljväxt blandsäd minst lämplig på grund av sin bladrikedom och benägenhet att bilda liggsäd.

Skyddsympning. Se Immunitet.

Skyffel användes dels liktydigt med skovel (se d. o.), dels som beteckning för ett handredskap för avskärande av ogräsrötter och ytjordens luckring. Det senare består av ett vågrätt liggande eggjärn, fäst på ett så långt skaft, att den arbetande under dess begagnande kan gå upprätt. Brukas i trädgårdsskötseln och motsvaras vid jordbruket av häst-och handhackor. Även finnes s. för hästkraft, bestående av ett 1.5 m. långt skyffeljärn, fäst på ett enkelt dragställ. Mindre vanliga äro harvar, vars billar utgöras av skyffeljärn, tistel- eller skyffelharvar, liksom tistelkniv, som består av en i skarp vinkel böjd skärpt järnskena, fäst i ett harvliknande ställ.

Skygghet. Se Körning.

Skygglapp. Se Betsel.

Skyl. Se Skylning.

Skyinin g, uppsättning av sädes- eller frögröda i samlingar av kärvar på åkern för att befordra dess torkning. S. bör företagas omedelbart efter grödans mejning och bindning, emedan den då är vekare och avbrytning av ax och drösning mindre inträffar, än sedan den torkat. S. bör så vitt möjligt dels befordra grödans snabba torkning, dels skydda den för nederbördens inträngande i kärvarna, vilka båda ändamål dock svårligen låta fullt förena sig. En mängd olika skylningssätt användas i Sverige, åtskilliga av dem företrädesvis i vissa särskilda landsdelar. Lång- eller kam-skyl, i södra Sverige kallad trave, mer sällan rök 1. stuka, består av två på marken ställda, mot varandra svagt lutande raderav kärvar (neker, band). Långskylarna uppsättas vanligen till obestämd längd, men i södra Sverige brukades förr mest 24 (20) eller 12 (10) kärvar i skylen (hel- eller naivtra ve). Kärvarna ställas med bandets knut inåt, för att den må vara skyddad för väta. Denna s. är den fortast utförda och minst arbetskrävan-de samt lämnar säden mycket öppen för uttorkning genom vind och sol men också för regnets inträngande i kärvarna. Den användes därför företrädesvis i slättbygder, där vinden vanligen fort blåser bort vätan. Långskylarna äro också mycket utsatta för att blåsa kull. Dessa brister söker man stundom motverka genom att luta kärvraderna mot en hässjeställning (se Hässja) eller att vid skylens mitt eller ändar sätta kärvarna i 4 rader — det senare fördröjer dock torkningen. Räf set bör uppläggas som tak på skylen genast vid skyinin gen, medan halmen är så vek, att räf set faller tätt intill kärvarna; härigenom beredes ett visst skydd mot regn; omvända kärvar hängda som betäckning över skylen giva än bättre skydd men fördröja uttorkningen, i synnerhet om regnet intränger i takkärvarnas rotända. Stukor (iÖstergötland), rökar (i Västergötland), bornholmska stackar (i Danmark) kallar man små stackar på 60— 80 kärvar, vari de någorlunda torra kärvarna i nämnda landsdelar stundom sammanställas från de öppna långskylarna för att skyddas för hotande regn. I dylika stackar, tätt hopsatta och väl täckta genom en kuller av kärvar och räfs, kan säden stå väl skyddad mot väta, men torkar långsamt.

Hattskyl. Närkesskyl.

Trindskylar bildas av ett fåtal kärvar, som upptill sammanhållas av ett om dem lagt toppband. Små trindskylar av 3—9 band utan betäckning användas i södra och mellersta Sverige i synnerhet för råg och havre samt fröklöver och gräsfrö. De äro bekväma att inlassa men lämna föga skydd mot regn och uttorka långsamt, om regnet inträngt. Därför

^~3 IOOI

täckas de ofta med räfs, men helst med en hatt av en eller flera kärvar. Dylika hat t-' s k y 1 a r gjordes förr i allmänhet så, att över en fot av 8—12, vanligen 9, kärvar, upptill sammanhållna av ett toppband, hängdes en hatt, oftast bildad av en stor vid rotändan till en spets sammanvirad kärve, men stundom av en krängd hatt av en tätt under axändan sammanbunden och därefter ut- och invänd kärve. Då • dessa hattar kräva rätt mycket arbete, användas numera oftare s. k. släng-hattar 1. Närkeshattar, bestående av 2 ovanpå skylen vid axändarna korslagda kärvar, som äro bundna nära axändan och med den nedhängande rotändan fastbundna med skylens fotband genom ur dessa utvikta och snodda lockar. Trindskylarna sättas stundom vid bärgning av långhalmig säd kring en stör, på vilken hatten trädes. Hattskylarna skydda säden synnerligen väl, men torkningen går i vackert väder långsammare än i otäckta.

Kräkning (sed. o.) 1. uppsättning på krakstör användes i olika former i olika delar av landet. I Norrland uppsattes vårsäd allmänt så, att 4 kärvar sättas kring stören och sammanhållas med ett toppband, och därovan trädas på stören band i liggande ställning med axen hängande mot söder. Skylens namn, snes, och uppsättningens, snesning, förklaras därav, att stören jämte de 4 fotkärvarna bör rymma 6 liggande kärvar eller tillsammans 10 = 1/2 snes. Stundom stödas de liggande banden av en i stören inslagen spik eller ett påspikat eller löst ställt stöd. I södra och mellersta Sverige, särdeles i skogstrakter, sker kräkning på olika sätt; halmens längd och de liggande kärvarnas därav beroende förmåga att täcka är bestämmande för fotkärvarnas antal, så att av kort-halmig säd sättas vanligen 8—9 kärvar i foten men av långhalmig, ss. råg, ända till 12, under det att taket göres av vanligen 4 kärvar, som i Smålands »röka r» vändas med axändarna åt olika håll, den översta åt söder. I de söder-manländska nittonbindningarna

sättas 12 kärvar i foten, 6 trädas på stören, på vilken överst sättes en hattkärve. Krakad säd torkar fort, särdeles då flertalet kärvar äro skilda från den fuktiga marken, och regnet avrinner lätt, så att egentligen blott den översta kärven kan taga skada av ihållande regn.

Skytte. 1. Se Jakt.

2. Svampsjukdom på barr (det tyska Schiit-te, av schiitten = ösa) yttrar sig däri, att barren vissna, bliva bruna och i förtid avfalla.

a. Tallskytte förorsakas av en till ascomyceterna hörande svamp, Lophodermium pinastri (Schrad.) Chev., och är utan tvivel den farligaste sjukdomen för kulturer av tall, varav såväl årsplantor som äldre plantor angripas. Hos årsplantorna visar sig sjukdomen redan på hösten däruti, att prim är barr en bliva brunfläckiga med små mörka punkter eller streck, ett slags1002

fruktkroppar1 hos svampen. En violettröd färg hos barren behöver däremot icke angiva s.-angrepp, utan en sådan färgförändring är normal och står i samband med den om hösten sjunkande temperaturen. Hos äldre plantor visar sig sjukdomen på våren, då snön smält undan och solen börjat verka med större kraft. Barren bliva då bruna, nedböjda och avfalla längre fram på sommaren. I på marken liggande barr utvecklas de egentliga fruktkropparna, apothecierna, som äro upphöjda, elliptiska, glänsande svarta. I fuktigt väder öppna de sig genom en längdspringa, varvid sporerna spridas. De angripna barren igenkännas, utom på apothecierna, även lätt därigenom, att de genom tvärgående eller mindre regelbundet förlöpande streck äro avdelade i skarpt begränsade fält. Spormognaden inträder redan i slutet av juli men pågår huvudsakligen i augusti—september, varvid fuktig och varm väderlek i hög grad gynnar sjukdomens utveckling och spridning. Efter fuktiga, milda höstar kan man vanligen följande år vänta en skytteepidemi.

Sjukdomen uppträder svårast i plantskolor; angripna årsplantor dö i regel följande vår, varför dylika plantor redan på hösten böra uppgrävas och brännas för att hindra sjukdomens spridning. I nya kulturer är sjukdomen ofta svårartad; genom upprepade angrepp kunna plantorna dö; lyckas de överleva, visa sig angreppets följder genom minskad höjdtillväxt. Äldre träd skadas föga.

Åtgärder. Sjukdomen kan motarbetas genom besprutning med i % Bordeauxlösning (se d. o.). Första besprutningen bör ske i slutet av juli och förnyas under augusti och september. Plantskolor böra ej läggas i fuktiga lägen. Genom god gödsling bör sörjas för att plantorna bliva kraftiga, och under sporspridnings-tiden böra de täckas t. ex. med granris (tallris får ej användas).

Hos oss skadar s. mest i sydvästra Sverige men förekommer även norrut. Olika tallraser visa olika motståndskraft; vår svenska tall hör i detta avseende till de bästa, men någon fullständig motståndskraftig ras finnes ej. På Jylland har s. omöjliggjort odling av tall, vilket torde sammanhänga med vinterns milda fuktiga klimat. Hos oss utgör sjukdomen ingenstädes ett avgörande hinder för uppdragning av tallskog men kan stundom vara rätt besvärlig.

b. Granskytte förorsakas av Lopho-dermium abietis, som angriper granens års-gamla barr, så att de bliva gulflammiga och dö. Senare framträda bruna sporfläckar och svartgrå

sporhus på barrens undersida, vanligen först sedan dessa avfallit. Förekommer mest i landets södra och västra delar.

En något liknande sjukdom äro granbarrsrost (se Rostsvampar) och Snöskytte (se d. o.).

H. Hn.

Skålen. Se Ringkota.

Skålrost. Se Rostsvampar.

Skäck. Se Färg i. a.

Skäfte. Se Fräken.

Skäktning. Se Lin.

Skäl, gammalt spannmålsmått = Ys tunna = 4 kappar.

Skälsland, gammalt västerbottniskt ytmått för åker = 20 x 5 famnar a 3 1/t alnar = Ys västerbottniskt markland (tunnland).

Skär. Se Plog.

Skära var det äldsta redskapet för skärning av säd, vilket småningom undanträngdes av lien men ännu efter mitten på 1800-talet brukades i avlägsna trakter, synnerligen i backiga och bergiga trakter, där åkrarna voro små och ojämna. Skäran utgöres av en kort, kretsböjd kniv med kort skaft. Den fördes med höger hand, och vid varje snitt avskars en med vänster hand omfattad bunt av strån. Säden blev på detta sätt skördad med minsta möjliga förlust av avbrutna ax eller ur fallna korn.

Skärning. Se Foderberedning, Hackelse, Rotfrukter, Rotfruktsskärningsmaskin, Sädesskörd.

Skärpning av hovbeslag. Se d. o.: Vinterskor.

Skärvfrö, penninggräs, Thlaspi arvense L. ,en 1—2-årig, korsblommig ört, fam. Cruci†erœ, med pillika blad, vita blommor och platta, nästan kretsrunda*, i spetsen smalt urnupna skidor med talrika platta, bruna, njurlika, strimmiga frön. Är ett mycket allmänt ogräs, isynnerhet i höstsädesåkrar. Hela växten har skarp löksmak och lukt och ätes ej av kreaturen. Dess frömognad är så tidig, att fröet till största delen sprides före sädesskörden, och förnämsta medlet att hindra dess spridning är därför dels att skära säden grön, förr än ogräsets frö mognat, dels att avslå blommorna på försommaren, då ogräset når över sädesbrodden.

Sköldbaggar, Cassida, små rundat ovala skalbaggar med halsskölden och täckvingarnas sidokanter starkt skivlikt utvidgade, så att djurets kropp i övrigt fullständigt döljes. S. sitta tätt tryckta mot underlaget, påminnande om sköldlöss. Larverna äro taggiga och gömma sig under på ändtaggarna fastsittande gamla larvskinn. Djuren avgnaga fläckvis översidan på blad av bl. a. betor och göra ibland stor skada. Bekämpas med arsenikhaltiga vätskor, se Insektdödande medel. A. T—n.

Sköldlöss, Coccidœ, äro närmast besläktade med bladlössen och bladlopporna inom ordningen . skinnbaggar. Hanarna, som äro ytterst sällsynta och i regel mycket små, hava ett par vingar och likna myggor. Honorna hava ofta ett från alla andra insekter mycket avvikande yttre. De i växthus på tjockbladiga växter allmänna s. k. bomulls- eller ullössen äga ben och äro hela sitt liv rörliga. Till skydd ej minst för ägghoparna av-ico3

söndra de ett vitt, bomullsliknande sekret, som även täcker den ovala, kullriga kroppen. Om ullössen påminnande arter träffas stundom i det fria på träd eller gräs. Allmännare äro representanterna för si. Lecanium m. fl., vilka stundom massvis sitta orörliga på grenar av trädartade växter, hassel, krusbärs- och vinbärsbuskar, fruktträd m. fl. Dessa sköldlöss förlora tidigt förmågan att fritt röra sig, svälla småningom och antaga form och storlek som en kluven liten ärta. Fullvuxna äro de m. 1. m. bruna. Äggen läggas under kroppen, som efter hand förtunnas till ett kullrigt skal. Andra dölja sig och sina ägg under ett särskilt avsöndrat skal. Mest bekant bland dessa är kommasköldlusen, Lepidosaphes (My-tilaspis) ulmi L. (pomorum). Dennas s. k. sköld antar formen av ett kommatecken och når en längd av omkr. 3 mm. Förekommer ofta i sådan mängd på fruktträd, unga lövträd m. m., att barken nästan fullständigt täckes av djuren. Sköldlössen utsuga växterna och bidraga till uppkomsten av barksprickor, i vilka sjukdomsalstrande mikroorganismer lätt finna fäste. Bekämpas bäst genom vinter-besprutningar med svavelkalkvätska, se In-sektdödande medel. A. T—n.

Skönhetsöga, Calliopsis (Coreopsis), ett korgblomstrigt örtsläkte, fam. Compositœ, från Amerika, med grenig stjälk och i grenarnas toppar gula-bruna blomkorgar. Flere arter, ss. de alnshöga, ettåriga C. Undoria Nutt med mörkgula, vid basen purpurfärgade blomblad, C. cardaminifolia DC. med gula, ofta i brunt punkterade eller strimmiga blomblad, m. fl. Plantor uppdragas vanligen i sval bänk av frö och utplanteras på kalljord vid sommarens början. G. L—d.

Skördeapparat. Se Skördemaskin.

Skördeberäkning, skördeuppskattning. Sädes- och potatisskörd har av gammalt brukat beräknas i korntal, d. v. s. i förhållande till utsädesmängden. Då detta kan vara mycket missvisande (se Korntal), angiver man numera vanligen skörden i vikt på arealenheten. Av rotfrukter liksom av grönfoder, vars torrämnes- och vattenhalt mycket växla, uttryckes uppenbarligen den verkliga skördemängden rättast genom mängden torrämne.

På senaste tid har E. Höijer vid statistiska beräkningar infört en uppskattning i skördeenheter, närmast motsvarande foderenheter, och som en skördeenhet räknat 1 kg. råg, vete, korn, trindsäd, klöver- och gräsfrö, 1.1 kg. blandsäd, 1.2 kg. havre och rotfruktsfrö, 2 kg. tobak, 2.5 kg. hö, 3.5 kg. halm av baljväxter, 4 kg. av vårstråsäd och 5 av höstsäd, 4 kg. potatis och sockerbetor, 10 kg. foderrotfrukter och trädgårdsväxter, 12 kg. blast av sockerbetor och 15 kg. av foderrotfrukts-blast.

Skördeenhet. Se Skördeberäkning.

Skördemaskin. Tanken att ersätta skäran och lien vid sädens skörd med en med dragare förspänd maskin är mycket gammal, men grundtypen för den nutida skördemaskinen uttänktes först av skotten Patrick Bell år 1826, och 25 år senare var den i fullt praktiskt användbar form tillämpad i 2 tävlande maskiner av amerikanarna O. Hussey och C. Mc Cormick. Sedermera har konstruktionen allt mer fullkomnats, tillverkningen upptagits vid ett växande antal verkstäder och maskinerna vunnit allmän användning vid det stora och medelstora jordbruket. Redan den första av de nämnda skördemaskinerna var anordnad så, att den skurna säden fördes till sidan på en ändlös duk, varifrån den avlades i en sträng. Hos Husseys maskin föll den skurna säden på ett vridbart bord, vid vars vickning den samlade sädeshopen avlades; hos Mc Cormicks maskin åter var bordet fast och säden avlades i hopar medels en handräf sa. Senare infördes den av amerikanaren Johnston uppfunna anordningen med automatiskt rörliga avläggareräfsor, som allmänt användas vid de självavläggande maskinerna. Även de självbindande maskinernas konstruktion går tillbaka till ungefär samma tid. Således konstruerade bröderna Marsh 1858 en maskin, på vilken den skurna säden medelst en ändlös duk fördes upp till ett bord, där den bands för hand. År 1873 konstruerades en självbindaremekanism av S. D. Locke.

Skär apparaten utgöres hos alla skör-de- såväl som slåtterapparater av en med fastnitade trapetsformade, 2-eggade knivblad besatt knivstång, vilken från en genom utväxling från körhjulaxeln driven vevskiva och vevstake föres i fram- och återgående rörelse intill en fingerstån g, vid vilken skyddsklor eller fingrar äro fastskruvade, som dels skydda knivarna mot skada av stenar m.m., dels bilda de fasta kanter, mot vilka de rörliga knivarna avklippa säden. Fingrarna äro därför urtagna med en slits, genom vilken knivarna röra sig, och undersidan av denna slits bildar eller är skodd med ett skarpt skär, mot vilket knivarna skära; knivarna hållas genom t i 11-hållare tätt intill dessa skär. Knivstången är vid sin inre del, knivhuvudet, ledbart förenad med vevstaken och glider där mot en slitskena. För att knivarna skola skära skarpt, fordras ej blott, att de och fingrarnas skär äro skarpa, utan även att knivarnas vändpunkter ligga mitt i fingrarna. Vevstakens slaglängd är vanligen så avpassad, att knivbladen röra sig mellan 2 närsittande fingrar, men hos självbindare och en del självavläggare är vevslaget så långt, att knivarna röra sig mellan 3 fingrar, d. v. s. över 2 fingeravstånd. Knivarna hava vanligen släta kanter och slipas helst på därför särskilt avsedda apparater. Även förekomma knivar med räfflad egg, vilka skära skarpare, en fördel vid skärning av styvhalmig säd, menioo4

Slåttermaskin med avläggareapparat.

de äro svårslipade, och eggen skadas lätt av stenar.

Körhjul och utväxling. Skördemaskiner uppbäras i regel av ett stort körhjul, från vars axel rörelsen överföres till både vevaxeln och avläggare- och bindapparat. Ut-växlingen plägar bestå av 2 i maskinens stomme lagrade kuggväxlar, av vilka den ena stundom utgöres av en vid ena körhjulet fäst kuggkrans med motsvarande kugghjul. Dessutom uppbäras skärapparaten och avläggarebordet vid yttre sidan av ett mindre bärhjul. För att förekomma surning är körhjulet försett med friktionslister. Lagren äro vanligen rull- eller kullager. Utväxlingsförhållandet är vanligen 18 och antalet snitt vanligen 14—16 per körd meter.

H a n d a v 1 ä g g a n d e skördemaskiner, hos vilka säden samlas på ett bord och avlägges från detta för hand, förekomma ej som särskilda maskiner utan endast i form av

slåttermaskiner kombinerade med en skördeapparat. Denna utgöres av ett av träspjälor eller ståltenar bildat bord, som fästes vridbart vid slåttermaskinens skärapparat. Då så mycket säd, som motsvarar en kärve, samlats på bordet, vickas detta bakåt medels en trampa, så att stubben skjuter upp mellan spjälorna och för den skurna säden med sig,

under det att en på maskinen sittande man med en han draf sa håller tillbaka den under avlägg -ningen fallande säden. Behovet av en särskild man utom körkarlen till avläggningens utförande har gjort, att denna maskintyp kommit ur bruk.

Haspelavläggande slåttermaskiner hava i stället fått ej ringa användning hos mindre jordbrukare. Hos dessa sker avläggningen medels en haspel med 2—flere vingar, driven medels kedjeutväxling från slåttermaskinens högra körhjul. Haspeln verkar huvudsakligen så, att den för säden mot skärapparaten, under det att avläggningen, som nyss nämnts, huvudsakligen sker genom spjäl-bordets vickning, men genom att förse en av haspelns vingar med en räfsa, kan den verksamt befordra avläggningen.

Sj älvavläggare. Hos dessa är ett helt avläggarebord fast förenat med skärapparaten och stödjes vid sin yttre, högra sida av ett mindre bärhjul, under det att skördemaskinen i övrigt har blott 1 körhjul. Körstången är fäst mellan detta hjul och skärapparaten, och kusksitsen sitter på andra, vänstra, sidan om körhjulet, så att körkarlens tyngd i viss mån motväger skär- och avläggningsapparaten och sålunda minskar trycket på bärhjulet och sidotrycket på dragarna. Stubbhöjden kan ändras såväl vid bärhjulet som vid rämen i förhållande till körhjulet; det senare höjes eller sänkes genom en skruv från kusksätet. Skärapparaten bör vidare kunna ställas i olika lutning mot

Självavläggande skördemaskin. ico5

marken, så att knivarna komma att skära vinkelrätt mot halmen, även då det gäller liggsäd; denna »kippning» sker genom att körstången med en hävstång vrides i sin anfäst-ningspunkt.

Räfsapparat till självavläggare.

Avläggarebordet, som bildar en cirkelsektor och för transport kan fällas upp i lodrät ställning, bär vid ytterkanten en skärm, som framtill avslutas med lång spets, strå-skilj aren, som avskiljer säden i maskinens stråk från den utanför stående; vid inre sidan begränsas också bordet av en skärm och stundom en därvid fäst strålyftare, för att hålla säden från utväxlingen och upplyfta liggande strån.

Räfsapparaten, som har till uppgift att föra säden in mot knivarna, ordna det skurna på bordet och avstryka det i hopar, avpassade att bilda kärvar, består av 4, stundom 5 räf svingar, vars skaft äro med gångjärn fästa vid övre änden av en lodrät axel, som kringvrides genom utväxling från körhjulet. Då räfsorna således föras i kretsgång, ledes deras rörelse genom att en vid skaftet fäst rulle löper i en räfsbana, så formad, att räfsan står upprätt, då den passerar intill kusksitsen och därefter sänker sig till vågrät ställning, då den föres över skärapparaten. Därefter kan räf san antingen upplyftas, genom att rullen följer ett högre spår i räfsbanan, eller ock stryka tätt intill bordet och avlägga, genom att rullen följer ett annat, lägre spår i banan. Denna in växling på det ena eller andra spåret sker genom en växeltunga, som kan ställas med en trampa, eller ock kan inställningen automatiskt regleras så, att räfsorna i bestämd ordning, var annan, var tredje o. s. v., följa avläggarebordet, varigenom således kärvarnas storlek kan bestämmas.

Sj älvbindare skära säden, binda den i kärvar och avlassa dessa. Maskinen uppbäres likasom sj äl vavläggaren av ett stort kör hj ui, från vilket rörelsen överföres till såväl kniven som bordet, elevatorn och bindapparaten, vanligen medelst kedjeutväxling. Som körhjulet är stort, blir utväxlingen till skärapparaten låg, vanligen blott 11, men för att kniven skall få önskvärd hastighet, göres vevslaget långt, så att knivarna skära över 3 fingrar. Medelst en från kusksätet ställbar h a s p e 1 med 5—6 vågräta ribbor föres säden in mot skärapparaten och in över plattformen, som i sin yttre kant stödes av ett bär hj ui. För att lyfta liggande säd och hindra axens avklippning finnas likasom hos självavläggare stråskiljare och strålyftare, men dessutom fästas stundom vid fingrarna några, vanligen 4, axlyftare, bestående av en utefter marken framskjutande skena,

Självbindare.ioo6

försedd med en bakåt uppstigande gren, efter vilken stråna glida. Plattformen består av en med träribbor besatt, ändlös vävbana, som rör sig över 2 valsar och för den skurna säden åt sidan. Här mottages den hos de vanliga högbindarna av elevatorn, som utgöres av 2 dylika ändlösa vävbanor, som föra säden mellan sig till bindarbordet, men hos s. k. lågbindare direkt till den på samma höjd som plattformen befintliga bindappåraten. Låg-bindarna hava konstruerats för att undvika sädens upptransporterande mellan elevator-dukarna, vilka draga kraft och förändra sin längd vid fuktigt väder, men de arbeta sämre i tjock säd och hava därför icke vunnit någon allmännare användning. I bindappåraten samlas säden till kärvar, sammanpackas av 2 armar, packarna, och när kärven härigenom nått en viss storlek och hårdhet, vartill apparaten är inställd, tillkopplas bindappåraten, kärven ombindes med skördegarn, som avskäres utanför den bildade knuten, varefter kärvarna direkt avläggas, i den mån de bliva färdiga, eller samlas i en kärvsamlare, som tömmes av körsvennen med hjälp av en trampa.

Skördemaskinerna äro numera mycket fullkomliga, men deras användning inskränkes genom deras dyrhet och kraftbehov, i det att de kräva 2—3 starka hästar. De hava vanligen 1.5 skärbredd, men hos självbindarna tillåter elevatorns och skördeapparatens arbetsförmåga svårligen att i tjock säd uttaga hela arbetsbredden. Kraftåtgången hos självav-läggare plägar vara 80—100 kg., hos självbindare omkring 150—160 kg. per m. skärbredd. Med en självavläggare medhinnes 4—5, med självbindare 3—4 hektar på 10 timmars dag. Maskinernas användbarhet och det utförda arbetets beskaffenhet beror i synnerhet på om säden står eller ej. Liggande och hoptrasslad • säd är svår att skära med fullt skar och utan avklippning av ax samt orediga kärvar. För tillfredsställande arbete av självbindare fordras gärna, att säden skall vara torr och ej för frodig eller lång. Är den fuktig, töja sig självbindarnas dukar och urtorka kärvarna dåligt, emedan halmen ligger så redigt, att den packar sig tätt, även om bindappåraten inställts till lös bindning. Råg är till följd av halmens längd och vekhet svår att skörda med självbindare.

Skördemaskiner lämna efter sig föga eller intet av lös säd, varför räfsning vanligen är obehövlig. De bespara mycket handarbete, men detta motväges vid självbindarna av en avsevärd kostnad för bindgarn, varav åtgår 4—6 kg. per ha.

Sköt. Se Fiskeredskap, III.

Skötsel av bin. För binas kuvande användes rök från torvströ, trasor, murket trä, trassel e. d. Brännämnet lägges i därför avsedda apparater, rökpustar eller rökblåsare, och antändes. Genom tryck å rökpusten eller blåsning i rökblåsarens munstycke utdrives

röken, som vid binas behandling riktas mot dessa. Så snart bina känna lukten härav, rusa de undan till matförråden och mätta sig, uppstämma ett muntert surr som vid svärm-ning och låta behandla sig.

När man ämnar arbeta i en bikupa, bör man hava rökapparaten tänd och i ordning. Att först störa bina och sedan tända apparaten retar dem.

Man bör, innan man öppnar en kupa, lätta något på en täckbräda med en lämplig kup-kniv eller ett bräckjärn och blåsa in något rök samt därefter vänta några sekunder, innan man vidare öppnar. Under arbetet gives rök i mån av behov. Detta behov får man ej tro vara för handen, när biskötaren känner sig orolig, utan först när bina visa sig oroliga, vända sina huvuden mot sin vårdare och häftigt flyga upp. Med en svag portion rök drivas bina undan, och arbetet fortsättes. Företages arbetet i en halmkupa, bör man lätta något på proppen i topphålet och blåsa in något rök, innan man går vidare. Skall kupan lyftas från sitt fluster, inblåses en god mängd rök genom flyghålet, varefter bina böra få tid att rusa till honungsförråden. Därefter lossas kupan från flustret, en ny rökportion gives, och omvälvning, byte av bottnar eller dylikt kan ske.

Att arbeta nervöst och oroligt i en kupa, göra hastiga rörelser eller stöta i här och där, retar bina. Man skall vara »stadig på hand»., föra händerna lugnt ner bland bina och lika lugnt draga dem tillbaka, ty dragas de hastigt undan, följa bina med för att stickas. Man börjar med de enklaste handgrepp, och så går man undan för undan med aktgivande på att rökapparaten håller eld för att vid behov användas.

Allt onödigt arbete i en kupa skall sorgfälligt undvikas. Ett ingrepp i ett samhälle, huru nödvändigt det än är, förorsakar en stagnation i binas arbete. Nybörjaren och även många äldre biskötare underlåta mången gång att göra, vad som skall göras, men utföra däremot ofta arbeten, som kunna och t.o.m. bort vara ogjorda. Man bör därför, innan ett ingrepp göres i en kupa, ha fullt klart för sig, vad som skall göras, och därefter alltid gå rakt på sak.

När en ram upptages, skall den alltid- hållas över kupan, så att ej drottning och ungbin må falla till marken och omkomma. Skall den göras fri från bin, tages den i vänster hand med ett stadigt grepp. Med den högra knutna handen gives ramen ett kraftigt slag på överlisten, så att bina falla ned i kupan eller skattlådan. Bin, som ändå finnas kvar å ramen, avlägsnas med en borste eller viska. A—r L—n.

Sladd är ett urgammalt redskap i mellersta Sveriges lertrakter. I sin ursprungliga form var det en slätsladd, bestående av två fyrkantiga balkar, som på tvären släpades över marken och därvid krossade och tilltryckteioo7

plogtiltan. Senare har den främre eller båda balkarna försetts med järnpinnar, medels vilka den sålunda uppkomna pinnsladden även luckrade jorden. I slutet av förra århundradet

utbildades pinnsladden ytterligare till sladdharven, som består av en främre på kant ställd planka, vilken tilltrycker och krossar jorden, samt vid den bakre balken skarpt framåt bågböjda pinnar, som kunna giva mat-jordlagret en mycket kraftig luckring. Sladdharven har numera försetts med regleringsanordning, genom vilken plankan kan ställas i olika vinkel till marken samt släpmedar tryckas mot marken, så att pinnarna ställas olika djupt och bearbetningen kan göras mer eller mindre kraftig. Pinnarna äro ofta försedda med särskilda spetsar, som kunna vändas och utbytas, då de bliva slitna. Arbetsbredden för i häst är 1.2—1.5 m. med 7—9 pinnar, för 2—flere dragare 1.5—2.7 m. med 9—13 pinnar.

För planering av jordytan är sladden utbildad till planersladd, bestående av en främre skarpt framåtlutande och en bakre upprätt stående planka.

Sladdarnas bredd växlar från omkring 1.2 upp till 3—4 meter, sladdharven till högst 2.7 m. Vid större bredd bör sladden vara ledad för att forma sig efter tegens kuller. För att kunna göra ett kraftigt arbete böra de vara tunga och kräva därför också stor dragkraft. Endast den minsta bredden passar för ett par dragare, över 2 m. bredd kräver 2 och över 3 m. tre par dragare. Körkarlarna böra stå på redskapet för att öka dess tyngd och verkan. I medeltal medhinnes intill 1 hektar per meter arbetsbredd. Sladden bör inleda luckringsarbetet på den plöjda jorden; första draget bör köras längs med tegarna, för att ej dragarna skola ryckas och pinnsladden ej rycka upp torvor vid vallplöjning. Vanligen användes sladdningen blott som förberedelse för harvningen, men med sladdharven kan också hela bearbetningen av den plöjda jorden ske, ja t. o. m. oplöjd jord beredas till sådd. Sladdharvning uttorkar jorden mindre än upprepade harvningar.

Sladdharv. Se Sladd.

Sladdning. Se Sladd.

Slag. Se Art.

Slag a, för tröskning av säd och frö, består av en si än g, som med en läderrem är fäst vid ett skaft. Slängen göres vanligen av en liten ekstam, vars uppsvällda rothals bildar slagans nedre del. Vid tröskningen slänges slagan över arbetarens huvud och får med slängens hela längd träffa den på loggolvet utbredda säden. Slagtröskning användes numera blott undantagsvis och då för att skona halmen, så att hel långhalm, duglig till taktäckning, erhålles.

Slagg från järns beredning i masugn har visat sig fördelaktig som förbättrings- eller gödslingsmedel på mossjord, vilket huvudsakligen torde bero av slaggens halt av löslig

kalk, vilken kan växla mycket. Helst bör slaggen vara granulerad eller finstampad, »s 1 a g g m u 11». Jfr Thomasfosfat. Martinslagg, som kan innehålla 30—40 proc. kalk och 2—3 proc. fosforsyra, varav en del löslig i citronsyra och markvätskan, har visat sig vara ett gott kalkningsmedel (Sv. Mosskultur-fören:s tidskr. 1914, sid. 212). I utlandet användes fosforsyrerik martinslagg, s. k. basisk slagg, som fosforsyregödsel; fosforsyrans mängd och löslighet äro i denna mindre än hos thomasslagg.

Slaglod. Se Metall.

Slagruta, en kvist, vanligen i form av en klyka, som användes för att påvisa malm-streck, vattenådror — förr även dolda skatter m. m. Klykans båda smala grenar hållas en i vardera handen, så att huvudgrenen pekar rätt framåt; om denna ända vrider sig nedåt, då slagrutan bäres fram över marken, skall detta angiva, att den bärande då är rätt ovan det sökta. Tron härpå anses numera troligen av flertalet bildade vara vidskepelse, men av många vara väl grundad, beträffande påvisande av vattenådror.

Slakt bör utföras så, att djuren ej plågas samt slaktprodukterna tillvaratagas så fullständigt och renligt som möjligt och behandlas på ett sådant sätt, att de bliva hållbara och styckade enligt marknadens fordringar.

Djuren böra bedövas, vilket bäst sker antingen genom ett skott genom hjärnan, vilket säkrast utföres med hjälp av en skjutmask, eller ock genom användning av en slaktmask, försedd med en järnsprint, som med ett slag indrives i hjärnan. Dylika slaktmasker kunna erhållas genom de olika djurskyddsföreningarna. (Se Djurskydd.)

Smådjur dödas på sätt, som finnas angivna i art. Anka, Gås, Höns, Kaniner.

Sedan djuret dövats eller dödats, avskäras genast de stora halspulsådrorna, så att blodet så fort som möjligt avrinner, vilket har stor betydelse för köttets utseende och hållbarhet. Blodet upptages i ett kärl och vispas därvid oavbrutet, tills det kallnat, för att hindra det att levra sig. (Se Blod.) Levringen kan motverkas genom tillsats av litet koksalt eller snö eller is, som påskyndar avkylningen.

Hästar, nötkreatur, får, getter och kaniner flås härefter omedelbart, innan djuret kallnat, varvid förfares så, att huden blir ren från bindväv, fett och kött samt icke sönderskäres. Sedan en skåra gjorts på kroppens buksida från nosen till svansen och från denna tvärskåror ut på lemmarna, lossas huden genom dragning och slag med en klubba èl. dyl. utan användning av kniv.

Därefter öppnas bröst- och bukhålan med ett längdsnitt, och inälvorna uttagas, varvid ändtarmen avknytes, så att intet av dess innehåll kan uttränga och förorena köttet. Efter inälvornas uttagning upphänges kroppen tillioo8

avsvalning och klyves efter större djur genom sågning längs genom ryggraden. Svin, vilka ej flås, skållas, sedan blodet avrunnit, i 60 —80 ° varmt vatten för att kunna renskrapas från borst och smuts. Om vattnet är kallare, lossnar ej borsten, om det är varmare, gulnar svalen. Därefter upphänges kroppen och öppnas.

Vid inälvornas uttagning lossas tarmen från käxet, vilket går lätt utan kniv, medan tarmarna äro varma, och allt fett bortplockas noga från tarmarna. Därefter tager man reda på räntan (inälvor, huvud och fötter). Tarmarna frånskiljas, vändas, rengöras och läggas i ljumt vatten, varefter tunntarmen skrapas men tjocktarmen (fettskinnen) endast skuras med salt och (om så finnes) snö. Hj ärtslaget (strupar, lungor, hjärta och mellangärde) samt huvud och fötter liksom de rengjorda magarna läggas i vatten, som ombytes, tills blod ej mer avgår. Lever och lunga endast sköljas, då de skola användas.

Styckning av det slaktade djuret sker i vissa delar, olika för olika djurslag och även något växlande på olika orter. För Stockholms marknad är följande styckning vanlig:

Proc.

Kvalitet av slakt-

Nötkreatur: vikt

Hals .... V 3.5

Bogstek och märgpipa (överarm) IV IO

Bringa (nedre del av bröstväggen) IV IO

Reven (rygg- och revbensstek): . 20

a. Tjocka reven (främre delen under bogen)......IV

b. Tunna reven 1. högreven (bakre delen)...... II

Slaksida eller kållapp (det nedre

tunna bukköttet) . ... V 3 Biffen (ryggsteken från sista revbenet till höftbenet) styckas sålunda: .... I 6.5

Dubbelbiff, den bakre delen, vars under ryggraden sittande rena kött kallas filet . . I Enkelbiff, den främre delen 1. tunna fransyskan ... III Rostbiff (ryggsteken å främre delen av landen)....... II }

Fransyskan (ryggsteken å bakre

delen av landen)...... II 7

Oxsteken: utanlår.......III $.5

Innanlår,..........II 5-5

Rullad (bakre rand) .... II 3

Skänk och läggar...... V O

Kalv och får styckas vanligen i 3 delar:

1. Steken eller låret, kallas påkaiven även kyl.

2. Sadel, mellanstycket från låret till sista revbenet, utgörande ryggen och båda sidorna; den övre hälften kallas njurstek.

3. B r i n g a, den främre delen från halsen till sista revbenet; den övre delen kallas kotlettraden, den nedre bogen.

Proc. av slakt-Svin: vikt

Skinka.............17.5

Kotlettrad eller fläskkarré. . II.5 Sidfläsk (nedanför kottl ettrad en) . . 20.0

Bog eller böste......... 8.0

Huvud............. 8.0

Läggar............. 2.5

Fötter.............. 1.5

69,0 Avfall:

Ister............... 3.0

Småfläsk............16.5

Späck............. . 8.0

Ben.............. . 3.5

31.0

Kött i proc. av

Slaktvikten är i medeltal följande: Nötkreatur:

Kl. 1. Yngre, feta kvigor, tjurar, oxar 52—55 > 2. Äldre, feta kor och oxar, mindre feta kvigor och stutar . . 45—53 » 3. Mindre feta äldre djur ... 40—50

» 4. MagTa simpla djur..... 37—44

Därtill kommer talg I—IO kg. och hud 23—25

kg-

Fläsk proc. av Svin: lev- v-

Fullgödda späcksvin .... —85

Unga, lättfeta späcksvin...... 75—8°

Unga, medelmått, feta ...... ^ 73—78

Magra.............JO—JJ

Undervisning i slakt. Kostnadsfria slaktkurser ha sedan 1909 anordnats av Svenska allmänna djurskyddsföreningen vid vissa kommunala slakthus.

Slakteri. Slakthus. I och för export av fläsk började under 1880-talet svinslakterier anläggas i södra Sverige, först som bolagsaffärer och från 1890-talet som andelsföretag (se Andelsslakterier) eller kommunala inrättningar.

De enskilda slakterierna hava fortfarande huvudsakligen varit avsedda för slakt av svin men hava, särdeles i mellersta och norra Sverige, även slaktat övriga djurslag och äro försedda med anordningar för att tillgodogöra allt slakteriavfall och att handhavasJ-sCfoWL*/t*t^.

1009

försäljningen till utlandet eller inom landet av slaktprodukterna. I K. f. den 10/io *9i3 äro föreskrifter givna rörande slakteriers ställande (efter ansökan av innehavaren) under kontroll av veterinär samt deras belägenhet, byggnadssätt, anordning, utrustning och verksamhet, för att göra dem tillfredsställande från hälsovårdssynpunkt. Besiktningsmannen skall undersöka slaktdjuret inom 24 timmar före slakten och snarast möjligt efter denna, fläsk även beträffande förekomst av trikiner. Kött (och fläsk) samt huvud med tunga, lungor, hjärta, lever och njurar samt juver skola, om de vid besiktning befinnas utan vidare vara tjänliga till människoföda, stämplas som godkända med en cirkelrund stämpel, innehållande slakteriets nummer och ort, men, om de anses först efter särskild behandling kunna godkännas till människoföda, under besiktningsmannens kontroll underkastas dylik behandling och därefter förses med en stämpel av triangulär form med ovan nämnda uppgifter, såvida ej slakteriets innehavare begär, att det skall behandlas som till människoföda otjänlig vara. Sådan skall under besiktningsmannens kontroll användas till tekniskt bruk eller på annat sätt oskadliggöras. Stämplarna anbringas med blå färg, eller ock, om så ej kan ske, inbrännas de.

Kommunala slakthus blevo först tidsenligt anordnade i Tyskland (genom lag den 18/3 1868) men i Sverige först genom lag angående köttbesiktning och slakthus den 22/i2 1^97» vilken senare ändrats, senast genom lag den 10/io 1913, innehållande stadgar rörande köttbesiktnings- och slakthustvång.

Köttbesiktningstvång innefattar förbud att inom stad eller annat samhälle, där hälsovårdsstadgans föreskrifter beträffande stad gälla, försälja, utbjuda eller vid beredning av födoämnen för försäljning eller utspisning å offentligt näringsställe använda färskt, rått kött av nötkreatur, får, get, svin eller häst, därest köttet ej är efter undersökning av förordnad besiktningsman godkänt till människoföda och försett med i lagen föreskrivna stämplar. Köttbesiktningstvång kan påbjudas av K. B. efter framställning av stadsfullmäktige eller motsvarande kommunala myndighet, under villkor att köttbesiktning blir tillfredsställande ordnad inom samhället. Denna besiktning skall utföras å minst halv kropp, som beträffande häst samt nötboskap större än kalv må vara styckad i fram- och bakdel. Enligt K. k. den 10/io 19*3 får icke någon del av köttet eller tillhörande bröstell er bukhinna, njure och ben vara borttagna, ej heller får någon del av lungor, hjärta, lever, njurar eller juver och tillhörande lymfkörtlar vara bortskurna eller dessa inälvor vara an-skurna, annat än att snitt får vara gjort i hjärtat för blodets avtappande.

O r g a n t v å n g, d. v. s. fordran, att vid

besiktningen lungor, hjärta, lever samt koj uv er jämte tillhörande lymfkörtlar skola finnas i organisk förening med köttet samt att därjämte kött av svin och häst skall vara åtföljt av huvud och kött av nötboskap större än kalv av underkäkar med tuggmuskler, kan efter K. Maj:ts beprövande föreskrivas för samhälle, där köttbesiktningstvång gäller.

Köttbesiktningsst ampeln för utan vidare godkänt kött är 4-kantig, röd eller, om besiktningstvång gäller, blå; för sådant, som före utlämnandet skall underkastas särskild behandling, trekantig, blå.

Om en utanför ett samhälle, där köttbesiktningstvång gäller, bedriven slakterirörelse synes medföra hälsolära, äger K. B. på framställning av samhällets hälsovårdsnämnd ställa rörelsen under särskild tillsyn och påbjuda åtgärder för farans undanröjande. K. k. 18/6

1915.

Slakthustvång eller förbud att slakta djur av nämnda slag annat än i till allmänt begagnande upplåtet slakthus kan jämte köttbesiktningstvång påbjudas ss. om köttbesiktningstvång är sagt, men endast för stad, som uppfört av Medicinalstyrelsen godkänt offentligt slakthus. Nedslaktning utom slakt- ' huset må dock ske dels som »nödslakt», d. v. s. med anledning av hastigt inträffad sjukdom eller olyckshändelse, i vilket fall köttet skall ostyckat jämte alla tillhörande inälvor utom tarmar föras till slakthuset för att besiktigas, dels av inom staden

men utom dess planlagda område boende person för husbehov. Vid slakt i slakthuset skall djuret besiktigas före och köttet efter slakten. Beträffande stämpling och oskadliggörande gäller vad under slakteri är sagt, utom att stämpeln för utan vidare godkänt kött är oval.

Taxa för köttbesiktning samt användning av slakthus eller därmed förenad kreatursmarknad fastställes av Konungen efter av K. B. uppgjort förslag, varvid avgifterna ej få sättas högre, än som motsvarar kostnaderna, däri inbegripet skälig ränta å slakthusets anläggningskostnad. Å kreatursmarknaden äger den enskilde själv försälja sina djur, eller kan detta ske genom offentlig kommissionär. Offentliga slakthus finnas i Stockholm, Malmö, Göteborg, Eskilstuna och Norrköping. Deras tillkomst har huvudsakligen skett för att tillgodose hälsovårdens fordringar, vilket man söker vinna genom slaktdjurens och slaktets besiktning och stämpling eller oskadliggörande samt genom noggrann renlighet vid slaktningen och en ändamålsenlig förvaring av produkterna. För slaktarna hava de medfört tillgången på bekväma lokaler och övad personal, varigenom deras kapitalbehov kan inskränkas. Även för djuruppfödarna medföra slakthusen med därmed förenade kreatursmarknad och kommissionärer fördelen av ständigt tillgängligt avsättningstillfälle IOIO

och redbar behandling. Omkostnaderna kunna väl ställa sig högre än vid direkt försäljning av kreatur eller kött, men förnämsta anledningen till det missnöje, som stundom höres över slakthustvånget, torde bero på minskad möjlighet att avsätta kött av sjuka eller eljest mindervärda djur.

Kontroll vid utförsel av kött är påbjuden genom K. f. d. 10/10 1913. Kött och övriga till människoföda brukliga delar av nötkreatur, får, get, svin eller häst (med undantag av tarmar, och kött inneslutet i lufttäta kärl) få ej i färskt, rått eller konserverat skick utföras ur riket, utan att köttet eller dess emballage är på föreskrivet sätt märkt eller stämplat samt åtföljt av vederbörande besiktningsmans intyg, att varje till sändningen hörande kolli är märkt eller stämplat, samt av de uppgifter, som i destinationslandet äro föreskrivna för köttets godkännande till införsel.

Utförselstämpel (eller -märke) erhålles endast under följande villkor:

1. Djuret, varifrån exportvaran härrör, skall vara slaktat i offentligt slakthus eller i under offentlig kontroll ställt exportslakteri.

2. Köttet skall vid där skedd besiktning ha befunnits tjänligt till människoföda.

3. Köttet får ej vara konserverat på annat sätt än genom rökning eller torkning eller medelst koksalt, salpeter eller socker eller andra enligt kungörelse av Medicinalstyrelsen godkända ämnen.

4. De särskilda fordringar, som i destinationslandet gälla för godkännande till införsel, skola vid besiktningen hava befunnits uppfyllda. Stämpel må åsattas fläsk, endast då djuret befunnits fullt fritt från varje spår av tuberkulos.

Slakteriavfall. Härtill räknas dels inälvorna (räntan), dels blod, huvud, ben och det fett och småkött, som frånskiljas inälvor och kroppen vid dennas beredning till salufärdigt skick, samt dels huden. I slakterierna tillvaratagas dessa delar med större eller mindre noggrannhet. Större delen bör finna avsättning till människoföda, vartill de så mycket mer äro lämpade, då slakten sker under sträng kontroll av de hygieniska förhållandena. En del, särskilt blodet, beredes även till fodermedel åt djur. (Se Blodmjöl.) Tarmarna tillvaratagas till korvskinn, varav en avsevärd utförsel ägt rum till Tyskland. Hudarna säljas färska eller saltade till garverier. Talg och ister säljas även till människoföda eller, i synnerhet det som kommer från till människoföda odugliga djur, till såpberedning. Det s., som icke är tjänligt till människo- eller djurföda, bör eljest tillgodogöras som gödslingsmedel. Lämpligast göres detta genom dess kompostering, varvid det för att påskynda sönderdelningen och förstöra smittoämnen bör blandas med osläckt kalk. Då s. är övervägande rikt på

kväve, kan det vara skäl att vid komposteringen inblanda fosfat.

Slaktmask. Se Slakt.

Slaktvikt. Se Slakt.

Slam, jord som medförts av rinnande vatten och avsatts därur. Inom markläran betecknas särskilt som s. de lerdelar, som vid slamningsanalys hålla sig svävande i vatten men hava den grovlek (0.02—0.002 mm. diam.), att de ej bilda en plastisk jord. Se Jord, Jordanalys, Lera.

Siamkula, siamseparator. Då alla tyngre föroreningar avskiljas ur mjölken vid dess passage genom en separatorskula, har man begagnat sig härav för att rena mjölk, avsedd för konsumtion. Mjölken ledes sålunda genom en s. k. siamkula, som skiljer sig från en separatorskula huvudsakligen därigenom, att grädden och skummjölken icke skiljas från varandra vid utträdet ur kulan.

L. Fr. R.

Slana, klen spira, som användes till bär-lingar. Se Virke.

Slantkrok. Se Fiskeredskap IV; Slantning.

Slantning kallas ett fiskesätt, huvudsakligen för gädda, vid vilket fiskaren stående i aktern av båten, som sakta backas, begagnar en vid ett långt spö fäst och på en rulle upplindad rev med en slantkrok, vars tafs är trädd genom den döda men färska betesfisken. Reven utkastas, och sedan betet sjunkit, indrages det långsamt, så att det kommer till ytan, varefter »doppandet» förnyas. När gäddan huggit, lossas reven från spöt och indrages sakta, sedan gäddan kan väntas hava svalt betet.

Sleke, blandning av salt, mjöl och stundom krossade enbär med beska ämnen, vanligen malört, och trätjära, brukades förr allmänt i koladugård och fähus ss. magstärkande medel, som kreaturen fingo slicka på. Dylikt s. brukas numera sällan, men särskilt i fårhusen förekommer rätt allmänt, att saltsten inlägges för fåren att slicka på. Se Koksalt.

Sleksot. Se Benskörhet.

Slemhinna kallas den hinna, som bekläder alla de djurkroppens håligheter eller kanaler, som direkt eller indirekt stå i förbindelse med det yttre, ss. andnings-, matsmältnings-, urin-, och könsorgan, och som vid de naturliga kroppsöppningarna övergå i huden. En s. utgöres innerst av ett bindvävslager, vanligen bemängt med elastiska trådar och stundom även med glatta muskeltrådar, och beklädes på ytan av ett epitellager. Slemhinnorna avsöndra en slemmig vätska, som alltid håller dess yta fuktig och glatt, och äro allt efter blodrikedomen mer eller mindre livligt röda. E. N—m.

Slemmiga medel, ss. linfröslem, bom- och linolja, användas i djurmedicin ss. lindrigt laxerande medel, i det att de uppmjuka tarminnehållet, men även som medel mot utsot,IOII

emedan de lindra retningen på tarmväggen, samt mot förgiftning, i det att de omsluta det giftiga ämnet och minska dess verkan på tarmväggen. De begagnas även för att uppblanda pulverformiga eller skarpa läkemedel och underlätta dessas intagning.

Slemmögel. Se Fusarium.

Slid. Se Ånglokomobil 2.

Slida. Se Könsorganen.

Slidkatarr förekommer oftast i samband med inflammation eller katarr i livmodern och visar sig genom rodnad och ansvällning av slidans slemhinna, vanligen i förening med flytning. Åkomman är i allmänhet ofarlig och behandlas liksom livmoderinflammation. S. k. smittsam s., som på vissa orter (Tyskland och Schweiz) anses som vanlig orsak till ofruktsamhet, förekommer rätt ofta, i synnerhet hos unga kor, och visar sig genom små röda knutor i slemhinnan, särskilt i slidans undre vägg, från könsöppningen kring kitt]aren (se Könsorganen) ett stycke inåt slidan. Utslaget, som ofta åtföljes av rodnad och lindrig flytning, medför i början en viss retning, och djuren visa ofta urinträngningar och stå med krökt rygg och lyftad svans, men efter några veckor försvinna dessa symtom, och åkomman synes knappast medföra någon olägenhet. Slidan sköljes med ljum sodalösning och därefter med 2—3 % alun- eller tanninlösning eller 1—2 % kreolin- eller lysollösning. Ett gott medel är även pensling med jodsprit eller inläggning i slidan av ichtyolstavar (1 del ichtyol och 10 d. kakaosmör). E. N—m.

Slidsjuka. Härmed har betecknats den sjukliga företeelsen hos vete, att strået ej utskjuter ur bladslidan samt axskjutning och matning upphör och hela plantan förtorkar. Skadans orsak har ansetts vara än angrepp på bladslidorna av en svamp eller en insekt (dvärgstrit), än stark transpiration med åtföljande brist på saftspänning i cell vävnaden. S. har stundom gjort betydlig skada.

Slingerväxter, växter, som växa upp efter andra, upprätta växter eller andra stöd genom att med sin stam slingra sig runt dem. Härigenom får växten ökad tillgång till ljuset, varmed följer rikare blomning och fruktsättning. Flertalet s. slingra åt vänster (motsols), somliga, t. ex. humle och kaprifolium, åt höger. Av odlade s. märkas jämte humle och störbönor åtskilliga blom- och bladväxter, som liksom klängväxter (se d. o.) användas som prydande betäckning av väggar och murar, t. ex. de mångåriga pipranka, Lonicera, vinda, Ipo-mæa

m. fl. Till stod användas bäst störar av en tjocklek, som ej bör överskrida ett visst för arten lämpligt mått, men även snören eller järntråd. Bland s. växa somliga som ogräs, så t. ex. åkervinda och åker binda. Jfr Klängväxter.

Sunnen. Se Blåbär.

Sliper. Se Syll, Virke.

Slipsten. För vässning av eggverktyg användas vid lantbruket slipstenar, tillverkade av vanligen ljusgrå eller rödgrå, medelgrov silurisk sandsten, som brytes på Gottland, Visingsö, i Orsa i Dalarna m. fl. ställen. För slipning av slåtter- och skördemaskinsknivblad brukas även små, för ändamålet särskilt tillverkade slipmaskiner med av smärgelmassa konstgjord sten. Brynstenar göras i Sverige (i synnerhet i Dalarna) av kvartshaltig lerskiffer.

Slipved, virke avsett att användas till beredning av slipad trämassa.

Slog, nords venskt uttryck för naturlig slåttermark, ss. myrslog, ruppelslog (se d. o.).

Slokörad betecknar, att öronen hållas slappt utåtriktade. Detta är alltid ett skönhetsfel hos hästar.

Slutenhet. Se Beståndsvård.

Slutfåra. Se Tegläggning.

Slya. Se Fiskeredskap V.

Slyland, norrländsk beteckning för försumpad skogsmark.

Slå i sko eller smida, säges om en häst, som slår samtidigt fram- och bakhov mot varandra. Detta fel i rörelsen kan bero på kort kropp, överbyggdhet eller trötthet. Hopslagningen kan ske på olika sätt, och behandlingen rättas därefter, så att den del av skon, som träffar eller träffas, drages in. Eller ock kan man med viktskor söka ändra rörelsen eller med kappa skydda det träffade stället. A. P—n.

Slån, Prunus spinosa L., en i södra och mellersta Sverige i torra backar allmän buske, tillhörande stenfruktfamiljen, Drupacece. Busken är på våren genom sina på bar kvist utslående vita blommor en verklig prydnad, och de stora, runda blådaggiga stenfrukterna äro en eftersökt föda för småfåglar, liksom ock de torngreniga buskarna äro eftersökta häckplatser för vissa nyttiga småfåglar. Mot dessa förtjänster står olägenheten, att buskarna, som starkt utbreda sig genom rotskott, inkräkta på betesmarkerna. Där detta ej gör buskarnas undanröjande särdeles önskvärd, böra de lämnas som fågelskydd.

Slåsskämpar. Se Groblad.

Slåtter av hö har av ålder skett med lie, men denna har numera till kanske största delen undanträngts av slåttermaskinen på all sådan mark, där sådan kan användas. Härigenom göres en stor arbetsbesparing, då en van slåtterkarl med lie ej medhinner mer än 0.5 högst 0.75 hektar å klövervall men med en 2 hästars slåttermaskin om 1.5 m. skärbredd 4 hektar på 10 timmars arbetsdag. Om slåttertid och höberedning, se Hö.

Slåttergubbe, hästfibla, bergfib-1 a, Arnica montana L., en omkring fotshög, flerårig, korgblomstrig ört, fam. Compositæ, med klibbhårig stjälk och holk, brett avlånga rotblad och stora brandgula blomkorgar. Växer på magra ängsbackar allmänt i södra och härIOI2

Slåttermaskin Nya Herkules.

och var i mellersta Sverige. Den ätes ej av kreaturen men har sedan gammalt anseende som läkemedeisväxt. Blomstren samlas, innan de fullt utslagit, och befrias omedelbart från den gröna holken samt torkas utbredda på luftig plats. 4 kg. färska blommor lämna i kg. torr vara. De inköpas på apoteken.

Slåttermaskin. Konstruktionen av maskiner för ersättande av skäran och lien riktades till en början på sädesskörd, och först sedan skördemaskinens huvudprinciper utarbetats, tillämpades de även på maskiner för slåtter av gräs; slåttermaskinerna kommo därför i bruk först vid slutet av 1850-talet. De hava en av hjul uppburen stomme, utväxling och skärapparat, som i huvudsak likna skördemaskinens (se d. o.) men skilja sig från denna huvudsakligen i följande avseenden. Maskinen uppbäres alltid av 2 likstora kör hj ui med 75 —80 cm. diam., mellan vilka kusksitsen och draget äro anbragta. Kusksitsen bör kunna flyttas, så att körkarlen med sin tyngd motväger körstången. Körhjulen löpa fritt på axeln, som de driva medels en spärrhake blott då maskinen går framåt. Ut växlingen, som är lagrad i stommen, är vanligen dubbel, en cylindrisk och en konisk, och får sin rörelse från hjulaxeln. Ked je växel i st. f. den cylindriska kuggväxeln har visat sig medföra en mjuk och tyst gång, men icke kraftbesparing. Ut växlingen är vanligen 26, d. v. s. betydligt högre än hos skördemaskinen, vilket beror därpå, att kniven behöver större hastighet för att skära det mjuka och sega gräset än det hårda och sprödare sädesstrået. Sned kuggning i

växlarna, som införts i Arvikaverkens slåttermaskiner, giver ett jämnare kuggingrepp och tystare gång. Vevstaken, som oftast är av trä, bör vara lång och ligga så nära vågrätt som möjligt för att undvika brytning. Skärapparaten och dess förbindelse med vevstaken ligga numera i regel framför körhjulet, men tidigare förekommo även bakskär a-r e med skärapparaten bakom hjulaxeln. Skärapparaten stöder i båda ändar på en släpsko, stundom vid indre ändan i stället på ett litet bär hj ui, vilket dock gör mera motstånd på tuvig mark än släpskon. Vid innerskon har den vanligen ett rensspröt för att avhålla gräset från att fastna i skon samt vid ytterskon en rensbräda med rensspröt, som föra in det avskurna gräset från den oskurna kanten. Skärapparaten är vridbart förenad med stommen medelst ett hänge och ett vinkelstag. Den bör genom skruvning kunna noga inställas i rät linje med vevstaken, och så att knivarna vända mitt i fingrarna, samt från körsitsen kunna lyftas över mötande ojämnheter och för transporten vikas upp i lodrät ställning. Reglering av stubbhöjden sker genom släpskenorna samt genom vridning av skärapparaten till olika vinkel mot marken.

Slåttermaskiner tillverkas dels för en häst med 1.05 skärvidd, dels som 2-hästmaskiner med 1.3, 1.5 och 1.6 m. skärvidd. Arbetsåtgången växlar ej blott med skärvidden utan även med gräsets tjocklek och markens jämnhet. I medeltal kan den under gynnsamma förhållanden beräknas till 70 kg. pr. m. skärbredd, d. v. s.ioi3

vid IOO cm. skär JO kg. » 130 > » 90 » » 150 » » IOC; * » IOO > » 112 > .

Är kniven mindre skarp och sätter sig smuts mellan knivbladen och fingrarna, ökas kraftbehovet avsevärt. För att skära väl bör s. köras i rask takt, ej under 1.2 m. i sek. På en 10 timmars dag kan medhinnas 2.5—3 hektar pr. meter skärvidd.

Slåttermaskiner böra ej hava alltför liten vikt, emedan hjulens friktion mot marken kan bliva så liten, att de vid större motstånd, ss. i tjockt gräs, slira, så att mekanismen avstannar. En lämplig vikt är 210—220 kg. pr. m. skär vidd.

Slädar, fordon på medar, erbjuda framför hjuldon vissa fördelar, ss. att de äro enklare och billigare, nedsjunka mindre i lös mark, glida lätt över snö och gräsbotten samt äro lägre, varigenom lassningen blir lättare. De hava företräde framför allt på snötäckt mark, tuviga ängar, ojämn skogsmark och för forsling av tunglastat gods, ss. virke och större stenar. Då släpfriktionen är större än hjulens rull- och tappfriktion, inskränkes deras användning i huvudsak till de fall, då de få glida mot ett underlag, mot vilket medens friktionsmotstånd är litet, såsom på snö och gräsbotten. Till skoning av vinterslädar användes numera mest stål, till timmerkälkar t. o. m. uteslutande fjäderstål. Träskenor användas på höslädar, drögar och släpor, som skola dragas korta sträckor, företrädesvis på gräsbevuxen mark. I avseende på medens form bör iakttagas, att den uppböjda framändan, »sno-ken», bör med en långsam böjning övergå i medens underrede, och att den göres med en efter medens längd rättad konvexitet av en eller annan mm. stigning på mitten, så att medens bakända lätt släpper marken.

Enkelslädar med s. k. långme-d a r gå lättare, emedan lastens tryck mot marken blir fördelad på större yta och släden blir mera oberoende av vägbanans ojämnheter. De gräva ej heller ned sig i denna så mycket, varigenom den ej blir så gropig (dälpig).

Kälkslädar hava två smärre kälkar fästa under överredet ungefär som hjulparen på en vagn. De erbjuda framför enkelslädar fördelen att vändningar gå lättare, och för detta ändamål äro de förenade med en kätting eller skeftstång och den ena eller båda försedd med kring en tapp rörlig överbank. (Jfr Vagn.)

överredet växlar för olika ändamål, ss. blott sidostakar för forsling av långt virke, stegar för kastved, rede (råder) med hel låda för gödsel, jord o. dyl., korg för kolryssar, skrinda för stråfoder m. m. Jfr Vagn. Vanligen finnas olika överreden till samma under-

rede. Verkslädar liksom enklar ;:i;s adar ha lågt underrede, vilket dock bör vara så högt, att låga stenar och andra ojämnheter gå fria. Finare åkslädar äro vanligen högre, särskilt kuskbocken eller baksitsen (hundsfotten) för att öka kuskens utsikt över vägbanan.

Slädens bredd i gången inverkar på samma sätt som vagnens. I skogstrakter, särdeles i norra Sverige, brukas mycket liten bredd i gången för att underlätta framkomsten på smala

vägar och i oländig mark. Malmslädarna i mellersta Sveriges bergslager äro ända ned till 25—20 cm. smala i gången. För att få dem stadigare äro dylika slädar mot bakre delen av korgen i underkant försedda med stj äl pmedar, som vid lutning taga stöd mot marken. A. P—n.

Kälke, skogs-, användes vid virkets transport från skogen till flottled, järnvägsstation eller annan lastageplats och förekommer i ettflertal olika sorter, såsom getdoning, bordsläde och timmerdoningar av skilda slag. Av dessa är getdoningen den mest ändamålsenliga och högst utvecklade formen och består av 2 kälkar: en vanligen 2 m. lång framkälke (stötting, bock), huvudsakligen avsedd för styrningen, och en 2 1/2 a 3 1/2 m. lång, kraftigare byggd bakkälke (get), som uppbär huvudparten av lassets tyngd. Bägge kälkarna ha kraftiga uteliggare (stjälp-medar, avvisare), som dels hindra lasset från att stjälpa eller från att fastna i stenar och stubbar, dels möjliggöra ett ökat lass på grund av större underlag. Bocken är försedd med en fast bank och en mot denna, omkring en sprint, rörlig lösbank, som underlättar styrningen och giver lasset en jämnare gång. Geten har 2—3 fasta bankar, av vilka den bakre (eller mellersta) göres något högre än de övriga, för att kälken må kunna leda mot lasset. Virket fasthålles vid kälken medelst grova kättingar, som vanligen åtspännas medelst s. k. björnbindsle (se Bindsle). Släp- eller lunnkälke är en liten, lätt, ofta oskodd stötting, som vanligen saknar lösbanke och användes för timrets hopsläpning i skogen (lun ning), se Virkesdrivning. M. J. Dft.

Slända, namn, som användes för flera ej närmare samhörande insektsläkten. En del av dessa lägga ägg i vatten, där deras larver tjäna till fiskföda. Så är förhållandet med dagsländan, Ephemeva vulgata L., vilkens små med 3 långa ändspröt- utrustade larver simma kring i vattnet, n a 11 s 1 ä n-d a n eller laxflugan, Phryganea rom-bica L., vars larver leva på botten, omgivna av en klädnad av hopkittade sandkorn m. m., s. k. husmaskar, samt flick-, jungfru- och trollsländor, fam. Libellulinœ. Larverna göra skada genom att förtära rom, trollsländornas angripa även yngel.

Släpräf sa. Se Hästräfsa.

Slökornfluga. Se Fritfluga.ioi4

Slökornfly, Hadena tritici Bjerk., är en nattfjäril, vars larv når en längd av nära 3 cm. Ovan är den svartgrå med tre smala, vitaktiga rygglinjer, under är den ljusare. På sensommaren gå dessa larver upp i sädesaxen och angripa kornen. På hösten träffas de på höstsädesfälten. Stundom uppträda de i sådan mängd, att betydande skador uppkomma. Djuren äro ljusskygga, dölja sig på dagen och äta efter mörkrets inbrott. Vid skördetiden införas de med säden på logen. Äro de talrika, bör man utbreda skynken eller dyl. på golvet. Under dessa samla sig de oroliga larverna gärna och kunna då hopsopas och dödas. På fältet utbreda sig larverna långsamt och i samlad skara, varför man torde kunna hejda deras framfart genom att köra över den angripna zonen med tung vält, vilket då helst bör ske i skymningen. Även besprutning med arsenikhaltiga vätskor torde kunna användas. Se Insekt dödande medel.

A. T—n.

Slör, nakna hudveck och hudutväxter på huvud och hals hos vissa fåglar, ex. kalkon.

Slösäd, ej fullt matade sädeskorn, har på grund av kärnans svaga utbildning ett lägre värde till såväl föda som utsäde och bör därför så fullständigt som möjligt avskiljas från den strida säden genom den tröskade sädens kastning och sortering. Den bör användas som foder, men med beaktande av dess lägre fodervärde. Om s. gives åt hönsen, böra de därjämte erhålla tillräckligt av strid säd eller annat fullvärdigt kraftfoder för att kunna uppehållas vid full varpning.

Smaklighet hos näringen är av stor betydelse för dess tillgodogörande, i det att den inverkar dels på den mängd av fodret, djuren upptaga, dels på födans smältning. Känslan av begär efter fodret och behag vid dess förtärande framkallar nämligen en ökad avsöndring av matsmältningssafter (»det vattnas i munnen»). Såväl människans som djurens födoämnen böra därför beredas så, att de bliva så smakliga som möjligt, ex. genom press-foderberedning, blandning av grovt och mindre smakligt foder med begärligt kraftfoder, koksalt m. m. Om så sker, är särskild anskaffning av smakmedel, varav åtskilliga slag utbjudas i handeln, onödig. Se Kraftfoder.

Smidning. Se Slå i sko.

Smitta. Se Desinfektion, Sjukdomar, smittosamma.

Smultron, Fragaria, av rosenväxternas familj, Rosaceœ, utmärkes från närstående växter genom bärliknande skenfrukter, bestående av det saftigt uppsvällda fruktfästet med därå sittande små, torra fröliknande frukter. I Sverige förekomma som ursprungligt vilda vanliga s., F. vesca L., samt b a c k-s., F. collina Ehrh., vilket senare skiljer sig från det förra genom det »bäret» fast omslutande blomfodret. Plockning av den förra artens läckra frukter

har som bekant en viss betydelse som inkomstkälla för lantbefolkningen. En art jordgubbar, F. elatior Ehrh., en högvuxen, utstående hårig form med vanligen sterila blommor förekommer förvildad i parker.

I trädgårdar odlas dels skogs- och a 1 p-eller månads-s.,!7, alpina Per., en högvuxen form av F. vesca, dels en mängd olika sorter jordgubbar, vilka uppkommit genom korsning mellan ett flertal arter, ss. F. elatior Ehrh., F. virginia Ehrh., ananassmult-r o n, F. grandiflora Ehrh., samt F. chilensis Ehrh.

Sorter. Då en s.- eller jordgubbssort år efter år förökas endast genom revor, få blommorna småningom ofullständigt utvecklade befruktningsdelar, och sorten blir alltmer steril. Därför bliva sorterna föråldrade, och nya frambringas oupphörligt. Av något äldre sorter, som ännu allmänt odlas, märkas den mörkröda, söta, men mindre rikt givande Vicomtesse Héricart de Thury, den syrliga, mycket bördiga Abundance samt den mindre allmänt odlade White pineapple med vita. mycket söta bär. Av nyare sorter förordas f. n. de tidiga Deutsch Ewern med hjärtformiga, finsmakande bär, Laxtons noble med mycket stora, spetsiga, röda bär och Sieger med mycket stora, runda, högröda bär med ljusrött kött, den medeltidiga Kaisers Samling, en mycket härdig och bördig sort, med hj ärtformiga lysande röda bär, samt den senare J u c u n d a med stora, livligt röda bär.

Odling på fritt land. Jordgubbs-plantan fördar en fritt belägen, mot nordliga vindar skyddad, ej frostlänt växtplats. Jorden bör vara lucker, väl gödslad och djupt bearbetad, eljest lida plantorna lätt av torka. Planteringen sker lämpligast under aug. månad, då man använder å revorna under sommaren utvuxna plantor. Planteringen kan också ske om våren, men i detta fall först då plantorna börjat komma i växt. Omskolade plantor användas i regel endast om våren, men det går vanligen lika bra att även då använda oskolade sådana. Jordgubbsplantor utsättas vanligen i rader med 60 cm. avstånd mellan plantorna i alla riktningar. I större odlingar beräknas dock ofta avståndet mellan raderna till 80 cm. och mellan plantorna i raden till 35 cm. Skötseln av jordgubbslanden består uti att hålla ogräset borta, luckra jorden samt avlägsna revorna, i den mån sådana framkomma. På hösten påföres gärna halmig stallgödsel längs raderna till skydd mot frost och starkt solsken. Den urlakade gödseln nedhackas på våren eller lämnas kvar till efter fruktskörden för att hindra bären att bliva jordiga.

Jordgubbsplantor kunna bliva mycket gamla, men det lönar sig i allmänhet ej att behålla en plantering mer än högst 4 år, emedan jorden lätt blir alltför sammanpackad, utsugen och ogräsmängd. Fristående plantor med större avstånd, som tillåter noggrann årlig bearbetning och gödsling, kunna dock bibehållas bördiga längre tid. (G. L—d.) H. J. Dft.

Jordgubbsplantor skadas av s t j ä 1 k m ö-gel, hallonjordloppor, jordgubbs-kvalster, jordgubbsstekel, potatisstamfly och en rundmask, jordgubbsålen.

Smuts i mjölk. Se Mjölk: Mjölkfel; Mjölkning.

Småbruk. Se Jordbruk 2.

Småbrukareförening. I samband med den från slutet av 1800-^alet uppkomna livliga rörelsen för småbruk och den stora nybildningen av sådana genom egnahemslån hava föreningar bildats av småbrukare, med uppgift att befordra det mindre jordbrukets intressen i ekonomiskt och socialt hänseende, att arbeta för upplysnings spridande inom denna klass av jordbrukare, anskaffa tekniskt biträde (av konsulenter m. fl.), anskaffa utsäde och andra förbrukningsartiklar och redskap, ordna avsättningen av produkter o. s. v. Föreningarna hava än hela län till verkningskrets, än lokal karaktär.

Smältbarhet, foders, är jämte fodrets innehåll av näringsämnen vad som huvudsakligen bestämmer dess närings- eller fodervärde. Smält-barheten växlar i hög grad hos olika fodermedel och även hos samma fodermedel på grund av åtskilliga förhållanden. Således äro mjölk och vass-la fullständigt, den nakna sädeskärnan och därav beredda fodermedel samt andra kraftfoderslag liksom rotfrukter i allmänhet till 80 % eller mer smältbara; även blast och ungt grönfoder äro till största delen smältbara, under det att i övrigt de vegetativa delarnas, särdeles stråets (och andra stammars), s. avtager med deras framskridande utveckling, särdeles efter blomningen. Denna förändring beror huvudsakligen på tilltagande halt av växttråd och dennas fortgående förvedning. Härigenom blir den mindre smältbar och hindrar tillika matsmältningssafternas inverkan på de övriga näringsämnena, vilkas s. därigenom också nedsättes. Med stigande växttrådhalt sjunker därför i regel ett fodermedels s. (Se Fodervärde: Stärkelsevärde.) Till följd härav kan smältbar-heten hos halm nedgå så lågt, att djuret ur densamma knappt kan tillgodogöra mer näring än som åtgår för livets uppehållande, d. v. s. till underhållsfoder, eller »bliva negativ», varmed förstås, att det tillgodogjorda ej räcker till att täcka för fodrets tuggning och smältning behövlig energi. Det är således fodrets kemiska sammansättning, som huvudsakligen avgör dess s. Däremot inverkar dess fysiska beskaffenhet föga eller alls ej. Sönderdelning (skärning, häckning, mosning) kan göra fodret mer lätt att förtära och tugga men ändrar ej dess s., torkning vid

måttlig värmegrad ej heller; att färskt foder synes bättre tillgodogöras än torkat (t. ex. hö), kan bero dels därpå, att vid och efter torkningen lättsmälta delar (blad,

IOI5

blommor) avfalla och gå förlorade, dels därpå, att närande ämnen uttvättas genom regn eller förstöras vid jäsning och mögling (t. ex. under höets torkning), dels även på minskad smaklighet (se d. o.). Genom upphettning minskas ofta smältbarheten, i det att äggviteämnena koagulera och olika organiska ämnen förstöras av hettan. Då kokning gör potatis mer lättsmält, beror det på att stärkelsen sväller och spränger cellväggarna samt därigenom blir mer åtkomlig för matsmältningsvätskorna. Eljes medför ej kokning eller självupphettning någon ökad s. Utan att fodrets s. är förändrad, kan däremot smältningen bliva m. 1. m. fullständig på grund av djurens olika fodersmältningsförmåga, utfodringens mängd och sammansättning o. s. v. (Se Matsmältning.)

Smältbarheten bestämmes dels genom utfodringsförsök, dels genom fodrets behandling med lösande ämnen å laboratoriet.

Vid utfodringsförsök gives försöksdjuren en till mängd och innehåll av de särskilda näringsämnena bestämd fodring, och sedan så lång förberedelsetid förgått, att alla rester av tidigare utfodring hava avgått ur kroppen och träcken härrör blott av försöksfodret, tillvaratages träcken och bestämmes dess innehåll av torr ämne och de särskilda näringsämnena. Vad som sålunda återfunnits i träcken avdrages från det som givits med fodret, och återstoden räknas som smält och beräknas i procent av fodrets innehåll, vilket tal kallas smältbarhetskoefficient. Vid dessa försök är en svårighet, att träcken ej avgår regelbundet, varför den måste uppsamlas under en följd av dagar, 6 för svin, 8 för övriga husdjur, för att få säkert mot utfodringen svarande mängd. Denna svårighet undgås genom att enligt av Harald Edin utarbetad metod i fodret inblanda en bestämd procentisk mängd av ett ämne (t. ex silversulfid), som icke löses eller förändras i matsmältningskanalen. Genom att i prov av träcken bestämma halten av denna 1 e d -kropp kan man utröna träckmängden i förhållande till den mängd foder, av vilken den uppkommit, och därigenom lätt bestämma minskningen av de olika näringsämnena. Den genom utfodringsförsök beräknade mängden smälta ämnen motsvarar dock ej noga vad djuret upptagit ur den förtärda födan, utan däri blir inräknat även de ämnen, som gått förlorade genom jäsning i matsnältningskana-len, under det att å andra sidan som osmält kommer att räknas de matsmältningsvätskor och andra avsöndringar, som avgå med träcken. Vid smältbarhetsundersökningar bestämmes vanligen organisk substans, råprotein, råfett, kvävefria extraktämnen och växttråd (se Foderanalys). För att även bestämma renproteinets s. bestämmes halten av amider i födan och avdrages mängden av dessa ämnen, som räknas som fullständigt smältbara, frånioi6

råproteinet, som förtärts och som smälts, varefter återstoderna räknas som renprotein.

Genom laboratorieundersökningar enligt av A. Stutzer utarbetad metod kan man bestämma fodrets smältbara kvävehaltiga beståndsdelar. Fodret behandlas under 48 timmar med viss mängd magsaft eller i dess ställe vanligen blandning av pepsin och saltsyra; det av de kvävehaltiga ämnena, som löses i dessa vätskor, motsvarar ganska noga vad som upptages av kroppen under matsmältningen.

Smältbarhetskoefficient. Se Smältbarhet.

Smäre. Se Lucern.

Smör, berett av komjölk, torde hos de gamla kulturfolken icke varit känt eller använt annat än som medel att insmörja kroppen, men var däremot ett vanligt födoämne hos de germanska folken redan i äldsta tid. Även i nutiden är det hos de nordliga folken en mycket viktig del av fettfödan, men ersättes hos sydligare folk delvis eller helt av oljor. Dess beredning utgör numera en av lantbrukets förnämsta inkomstkällor. Se Mejerihantering.

Smör innehåller samma beståndsdelar som mjölk, men i annat mängdförhållande, och är vanligen försatt med koksalt. Sammansättningen kan växla efter olika beredningssätt och den mängd salt, som inblandas; den ungefärliga medelsammansättning är fett 81.3, vatten 15.8, äggviteämnen 0.6, mjölksocker och mjölksyra 0.4, mjölksalter 0.1, koksalt 1.8 %.

Förr, då den tidsödande gräddsättningen och handskumningen användes för gräddens avskiljande, förekom, att mjölken direkt kärnades till smör, särdeles under sådana förhållanden, att mjölken vid gräddsättning ofullständigt avskilde fettet. Numera beredes s. uteslutande av grädde. Allt efter som smöret beredes av osyrad eller syr ad grädde, erhålles osyrat (även kallat sött) eller syrat s. Färskt s. är vanligen liktydigt med nykärnat men betecknar även särskilt syrat, starkt tvättat och osaltat s. Allt efter fordringarna på olika marknader beredes syrat, osyrat eller färskt s.

Det svenska exportsmöret är till största delen syrat. Att företrädesvis syrat s. beredes, torde bero därpå, att smöret sedan gammalt beretts av sur grädde, så att man vant sig vid och alltjämt föredrager sådant s., men även att den syrade grädden fullständigare renkärnas än den osyrade. Det senare skälet saknar dock betydelse, enär man genom separering av kärnmjölken efter den osyrade grädden kan nå ett lika gott utbyte vid kärning av osyrad som av syrad grädde. Genom kärning av osyrat s. undgår man smörfel, som uppträda hos det syrade, ss. oljighet (Meddel. fr. N:o 216 Centr.-anst. f. jordbr.försök).

S y r n i n g. I äldre tid lät man grädden självsurna, varvid syrningsresultatet blev mycket växlande. En förbättring var tillsats av s y r e v ä c k a r e, d. v. s. sur kärnmjölk, sur grädde eller sur mjölk för att påskynda och

reglera gräddens syrning. Dessa syreväckare voro emellertid av mycket växlande beskaffenhet, varför ock smöret blev ojämnt och ofta mindre gott. Dessa brister motverkas kraftigt, genom att man från början av 1890-talet pastöriserar grädden och som syreväckare använder renkulturer av mjölksyrebakterier. Dylika renkulturer, »handelssyreväckare», beredas fabriksmässigt i form av pulver (blandning med stärkelse, kasein m. m.) eller i vätskeform i näringsmediet (steriliserad mjölk). De förra äro mer hållbara men orena, de senare rena men mindre hållbara. Renkulturer beredas också med fördel till syreväckare i mejerierna av god självsurnad mjölk omplanterad i pastö-riserad skummjölk. Även handelssyre väckare måste förökas genom inplantering i pastörise-rad skummjölk och de pulverformiga även renas genom upprepade omplanteringar, innan de kunna användas för gräddens syrning. Omplanteringstemperatur för syre väckare är 20— 300, och så snart mjölken, i vilken omplanteringen sker, koagulerat, måste den nedkylas för att hindra ö v e r s y r n i n g, d. v. s. bildande av för mycket syra, varigenom mjölksyrebakteriernas livskraft försvagas och förorenande organismer, bl. a. jästsvampar, lätt få insteg. För att alltid trygga mejeriets tillgång på en god syreväckare bruka 2 eller 3 olika »modersyror» fortplantas vid sidan av varandra, vanligen i små glacerade lerkrukor. Den bästa av modersyrorna förökas, och på sådant sätt erhålles »brukssyran», som direkt användes för gräddens syrning.

Vid syrningen användas 1—2 % syreväckare, om syrsättningstemperaturen är 20—22°, men 8—10 %, om syrningen sker vid låg värmegrad. I vårt land användes numera vanligen den låga syrsättningstemperaturen, d. v. s. en sådan begynnelsetemperatur vid syrningen, att värmegraden vid syrningens slut är passande kärningstemperatur, varigenom den tids- och arbetskrävande kylningen av den syrade grädden före kärningen undgås. För att grädden skall hinna vid så låg värmegrad bliva färdig-syrad på normal tid (omkring 18 timmar), bör den under syrningen noga omröras. Om syr-ningskärl, se Syrtunna.

Smörbildningen. Vid den bearbetning, som grädden vid lämplig temperatur undergår vid kärningen (se Kärning), övergå de förut snälta fettkulorna till fast form och klibba fast vid varandra under bildande av smör korn. Vid låg kärningsvärme bliva fettkulorna vid steiningen så fasta, att de ej så lätt bilda smörkorn, och detsamma blir fallet, om grädden är fettfattig, så att avståndet mellan fettkulorna är stort. Är åter grädden alltför fettrik eller kärningstemperaturen för hög, går smör bildningen för hastigt och inträffar innan alla fettkulorna hunnit stelna, varför en stor del av dem övergår i kärnmjölken och renkärningen blir mindre god. För att nå bästa möjliga smör-'/?1v0^-

utbyte bör gräddens fetthalt vara 20—30 %. Kärningstemperaturen är normalt 10—130, men behöver avpassas efter följande olika förhållanden. 1. Om smörfettet innehåller större mängd fasta fettsyror och sålunda har fast konsistens, bör kärningstemperaturen hållas jämförelsevis hög och tvärt om. 2. Om grädden före kärningen hållits vid så låg temperatur, att fettet stelnat, bör kärningen ske vid jämförelsevis hög värmegrad. 3. Om gräddens fetthalt är hög och fettkulorna därför fort sammanklibbas, motverkas det genom låg kärningstemperatur, för att så stor del av fettkulorna som möjligt må hinna stelna, innan smörbildningen avslutas.

Smörets färgning. Smörfettets färg är olika stark under olika årstider, beroende på de använda fodermedlens art, mer gul under sommaren, s. k. sommarsmör, grässmör, då kreaturen gå på bete eller få grönfoder. Då det anses önskvärt, att smöret alltid har samma färg, brukas att färga smöret under de tider, då dess naturliga färg är svagare. Smör färgen (se d. o.) inblandas i grädden före kärningen, och dess mängd beräknas efter gräddens fettinnehåll eller efter motsvarande mjölkmängd men ej efter mängden av grädde, vars fetthalt kan starkt växla.

Kärningstiden är normalt omkring 30 minuter, längre vid låg kärningstemperatur och mager grädde, men kortare, ju kraftigare grädden bearbetas under kärningen, och tvärt om. Då smör kornen nått gryns eller mindre ärtors storlek, avbrytes kärningen, avtappas kärnmjölken och tages smöret under behandling.

Smörets behandling omfattar sköljning med rent, kallt vatten för att avlägsna .kärnmjölken, kylning för att giva smöret en för bearbetningen lämplig fasthet, saltning med 1.5—2 % rent, finkornigt salt, ältning för att sammanarbeta smörkornen, fördela saltet och laken samt reglera vattenhalten. Efter slutad ältning bör smöret vara lakefritt.

Saltets, jämna fördelning är viktig, ty en större saltmängd drager till sig mera vatten och samlar laken i stora droppar och gör därigenom smöret mera genomskinligt, mindre

ljusbrytande och starkare färgat än en mindre saltmängd. En ojämn fördelning av saltet giver därför smöret en ojämn, brokig färg. Av stor vikt är även, att bearbetningen utföres så, att smörets vattenhalt ej blir onödigt låg, varigenom smörmängden minskas, men ej heller över 16 %, vilket är den högsta för exportsmör till-låtna vattenhalten (K. kung. 26/5 1911). För att höja vattenhalten bearbetas smöret, medan det ännu innehåller en större mängd vatten, oavbrutet, kraftigt och på sådant sätt, att det under bearbetningen hålles samlat i stora stycken, se Smörältning. Före bearbetningens slut bör vattenhalten kontrolleras (se Smörprovning, Smörundersökning).

IOI7

Smörs packning sker i fjärdingar, s.k. drittlar, av bok, rymmande 1 engelsk centner (50.8 kg.). Dritteln bör vid avsändning hava en netto vikt av 51Y4 kg. Drittlarna rengöras väl (utblötas ej!), ångas och ingnidas omedelbart därefter medels en borste med en gröt-liknande massa av salt utrört med vatten. Saltlösningen insuges under träets avsvalning i dess porer och skyddar mot mögel, för vilket ändamål drittlarna även klädas invändigt med pergamentpapper.

Smörets märkning. Som ursprungs-och kvalitetsbeteckning äga mejerier, vilkas smör uppfyller vissa av Svenska Smörprovningarna (se Smörprovning) kontrollerade fordringar med hänsyn till smörets kvalitet, att använda ett inregistrerat smörmärke, det s. k. runmärket, vilket åsattes en av drittelns stäver och betecknar svenskt export-värdigt smör. På samma stav instansas även mejeriets nummer; andra märken angivande tillverkare utplånas eller förändras vanligen av exportören.

Renkärningen, uttryckt med den mängd fett, som kvarstannar i kärnmjölken efter 100 kg. helmjölk, anses tillfredsställande, då denna mängd ej är över 50 g. Ehuru kärnmjölkens fetthalt stiger eller faller med gräddens, är hela fettmängden i kärnmjölken i allmänhet större efter mager än efter fet grädde, och renkärningen kan därför ej kontrolleras enbart av fetthalten i kärnmjölken, utan därtill fordras även kännedom om gräddprocenten. Om man ej känner denna på grund av förhållandet mellan helmjölkens och gräddens mängd, beräknas den efter formeln: gräddproc. = 100 (/—Z1) —-p ,t —, där f betecknar helmjölkens, f1

skummjölkens och F gräddens fetthalt. Härvid behövs bestämning av gräddens fetthalt, då hel- och skummjölkens äro kända och blott föga växla från dag till dag. Om t. ex. gräddprocenten beräknats till 15 och smörutbytet av 100 kg. helmjölk'till 4.15 kg., erhålles av grädde från 100 kg. helmjölk 15—4.15 = 10.85 kg. kärnmjölk, och om dennas fetthalt funnits

10.85 x 0.4 vara 0.4 %, erhålles----------------- = 0.043 kg. =

43 g. fett i kärnmjölken, och om därtill lägges °-°9 % fett i 85 kg. skummjölk = 76.5 g. fett, har sammanlagt 139.5 g. fett stannat i skum-och kärnmjölk efter 100 kg. helmjölk.

Smörutbytet beror av mjölkens fetthalt, renskumningen, renkärning och smörets vattenhalt, vilka var för sig böra kontrolleras. Om renskumning och renkärning äro tillfredsställande, bör av fettet i 100 kg. helmjölk ej kvarstanna^ i skum- och kärnmjölk mer än 0.12 kg. Är sålunda helmjölkens fetthalt 3.5 %, övergår 3.5—0.12 = 3.38 kg. fett i smöret, och då dettas fetthalt är 81.3 % eller 1 del fett motsvarar 1.23 delar smör, blir utbytetioi8

3.38 xi.23 = 4.15 kg. smör. Detta smörutbyte förutsätter en vattenhalt i smöret av 15.8 proc, då övriga beståndsdelar, såsom salt, äggviteämnen, mjölksocker och mjölksyra, utgöra omkring 3 proc. Sänkes vattenhalten, minskas smörutbytet. Från på detta sätt beräknade utbytet bör avdragas »godvikt» vid försäljningen och andra oundvikliga förluster tillsammans uppgående till omkring 1 % av smörets vikt. Med dessa avdrag bör vid tillfredsställande skötsel av skumning och kär-ning beräknas 1.19 kg. smör pr. 1 kg. mjölkfett.

S m ö r f e 1. Bland fel, som nedsätta smörs handelsvärde, äro följande de vanligaste. Utfodring av rovor föranleder rovsmak, foder innehållande lökväxter löksmak, färskt grönfoder av klöver eller lucern i större mängd giver en fadd, obehaglig smak. Blåsur smak uppträder ofta i samband med utfodring av rovor men orsakas ej av dessa utan av bakterier, vilka uppträda vid denna utfodring. Stallsmak förorsakas av gödseldelar, som inkomma i mjölken vid orenlig mjölkning av smutsiga djur. Då mjölk förvaras i bristfälligt rengjorda mjölkkärl eller i kärl med bristfällig förtenning, eller om mjölken ej kyles, undergår den snart förändringar, som medföra allehanda smakfel. Stark pastörisering kan såväl direkt medföra smakfel, ss. kokt, bränd, flottliknande smak, som även indirekt metallsmak, i det att sönderdelningsprodukter, som bildas vid stark upphettning av mjölk, mer än den oförändrade mjölken påverkas av järn och koppar och får smak av dem. Metall- eller blecksmak härrör av järn och uppkommer särdeles i syrad mjölk eller grädde. Koppar giver »oren», flottig eller kopparsmak (»disktrasesmak»). I båda fallen framträdde vid försök felet vid gräddens upphettning till 90 °, men ej vid 63 ° (Centralanst. Meddel. n:r 197). Det är sålunda viktigt, att de metallytor, som komma i beröring med den högtpastöriserade mjölken eller grädden, äro väl förtenta. Genom översyring eller användning av oren syra uppkommer maltsmak, jästsur, oljig (sillig, tranig) smak m. fl. fel (Centralanst. Meddel. N:o 232). Vid otillräcklig sköljning fås oklar lake och ej sällan jästsur smak på smöret. Bakterieföroreningar i skölj vattnet göra smöret ohållbart, så att det får »gammal» eller härsken smak. Järnhaltigt skölj vatten föranleder metallsmak.

Användes grovt smörsalt, återfinnes ofta osmält salt i smöret. Flammig, brokig, ojämn färg, varmed ofta följer för mycket lake, uppkommer vid ojämn fördelning av saltet, sal. till följd av otillräcklig bearbetning av smöret. Vid för stark bearbetning av detta,' blir det segt, tjockt och torrt. Spröd och smulig beskaffenhet uppkommer, då mycket vatten inarbetats eller smörfettet innehåller större mängd fasta fettsyror. Färgsmak härrör av gammal smörfärg. Till följd av mindre om-

sorgsfull packning eller lagring i fuktiga, otillräckligt kylda lagerrum angripes smöret, isynnerhet under sommaren, av mögel som förorsakar stora förluster. L. Fr. R.

Smörbedömning. Se Smörprovning, Smörutställning.

Smörblomma. Detta namn betecknar i folkspråket i olika trakter åtskilliga arter med gula blommor, men användes allmännast för det till sippväxternas familj, Ranunculaceæ, hörande släktet Ranunculus, vilket även kallas ranunkel och solöga. Hithörande växter äro örter med spridda blad, regelbundna, gula blommor med 5-taligt dubbelt hylle samt talrika ståndare och pistiller, vilka senare utbildas till smånötter (se Frukt). Dessa växter innehålla skarpt smakande ämnen, varför de ej ätas av kreaturen, utan då de förekomma i åker eller äng räknas som ogräs. Det besvärligaste av dessa, särdeles på fuktig jord, är revranunkel, R. repens L., en flerårig ört med 3-fingrat delade blad, räfflade blomskaft och talrika på ytan krypande örtrevor, genom vilka den starkt sprider sig. Den förökar sig även genom de plattade, runda, spetsiga smånötterna (»fröna»), se Ogräs fig. 22, vilka äro en vanlig förorening i klöver-och gräsfrö. Motverkas genom användning av rent vallfrö samt jordens torrläggning, tätt vallbestånd och omplöjning av äldre vallar, ty den förekommer föga i sädesåker. I södra Sverige är åker-ranunkel, R. arvensis L., en upprat, glatt, i-årig ört med 3-delade blad och smalt 2—3-delade småblad, ett allmänt ogräs, som sprider sig i sädesåkrarna genom sina flata taggiga frukter. Förekommer mest i mindre väl avdikade magra lerjordsåkrar och motverkas genom jordens avdikning och gödsling samt i övrigt såsom andra fröogräs. (Se Ogräs.) Den dödas genom besprutning med järnvitriol.

De på sank mark växande tiggarmöj a, R. sceleratus L., en i-årig ört med djupt 3-kluvna blad och små blommor, och ä 11-ranunkel, R. flammula L., flerårig, med jämnbreda blad, samt den i vattnet vid insjöars och åars stränder växande, högvuxna sjö-ranunkel, R. lingua L., med långa, lansettlika blad, äro så skarpa, att de verka som giftiga, men äro oskadliga, emedan de ej ätas av kreaturen i friskt tillstånd och synas bliva oskadliga efter torkning.

Smörbord. Se Smörältningsmaskin.

Smörborr, ett redskap, bestående av ett öppet rör, varmed prov upptages ur smörkärl för bedömning.

Smördrittel. Se Smör: Packning.

Smörexpert. Se Smörprovning.

Smörexport ägde i äldre tid rum från Sverige i en på handelsutbytet starkt inverkande utsträckning men synes hava så gott som upphört under 1700-talet och överträffades oftast betydligt av införseln. Först påioi9

1860-talet, sedan den Swartzska ismetoden börjat tillämpas och ett gott smör därigenom kunde tillverkas, började utförseln, numera allt mer övervägande till England, att ökas och nådde år 1868 till samma mängd som införseln (ungefär 1.5 mill. kg.) samt steg sedan oavbrutet, under det att införseln från slutet av 1880-talet avtog. Största utförselmängden, 24,781,000 kg., nåddes år 1888, varefter mängden något nedgick till följd av ökad inhemsk förbrukning. Under kristiden från 1917 upphörde utförseln så gott som fullständigt och ersattes av en betydande införsel. (Se Mejerihantering.) Exporten har, sedan den började få något större omfattning, skett genom ett fåtal större exportfirmor, till en början delvis i Danmark, sedan före 1800-talets utgång så gott som uteslutande inom landet. Försök ha gjorts att förbigå dessa mellanhänder och sälja direkt till de engelska köparna, men med framgång blott så till vida, att som mellanhand inträtt smörexportföreningar (se d. o.). Från mitten av 1870-talet anordnades regelbunden utförsel 1 gång i veckan, först från Malmö och sedan även från Göteborg, Hälsingborg och Halmstad. Från mitten av 1880-talet ha kylvagnar insatts för smörtransporten å statens järnvägar till exporthamnarna. Av-räkningen mellan exportören och mejeriet har sedan 1880-talet i regel skett efter notering. (Se Prisnotering.) Priset beräknas fritt ombord (fob) i exporthamnen. År 1887 anställdes en mejeriagent i Manchester för att gå svenska exportörer till handa. Sedan år 1903 är han ersatt med en statens lantbrukskonsulent i England.

Smörexportförening. År 1905 stiftades Skånska s m ö r e x p o r t f ö r e n i n g e n u. p. a. med syfte att för medlemmarnas räkning försälja smör och andra mejeriprodukter samt

inköpa mejeriförnödénheter o. dyl. Till medlem kan antagas mejeriföreningar samt bolag 1. enskilda, som driva mejerirörelse. Föreningen är andelsföretag med andelar och insatser i förhållande till mängden under året förut sålt exportsmör. Medlem har skyldighet att till föreningen lämna hela sin smörtillverkning med undantag av vad mejeridelägarna uttaga för egen förbrukning och det som säljes i den lokala handeln. Gottlands smör- och äggexportförening u. p. a., stiftad 1915, försäljer anslutna mejeriers smör och medlemmars ägg. S. Sveriges s. u. p. a., stiftad 1916, har till ändamål att försälja medlemmarnas smör och åt dem inköpa för mejeridrift behövliga varor o. dyl.

Smörfel. Se Smör.

Smörfärg. För smörets färgning, för att giva det utfeeende av »grässmör», har använts åtskilliga gula färgämnen, såsom extrakt av saffran, safilor, ringblommor, gurkmeja eller morotssaft, iptien framför allt orleana (annatto). Numera anyändes uteslutande det sistnämnda,

ofta blandat med litet gurkmeja, men därjämte i utlandet även en t järf ärg, benämnd smörgult. Smörfärg beredes fabriksmässigt, genom färgämnets upplösning i en olja, vanligen rapsolja, och upptages därför blott av smörfettet men icke i kärnmjölken, som således icke märkbart färgas. S. bör förvaras skyddat för luft och ljus, d. v. s. i väl slutna flaskor av mörkt glas, för att ej färgen skall blekna och oljan härskna; den bör ej utsättas för köld, emedan färgämnet då avskiljes som grums; före användningen bör allt grums från-silas. Om tillsats av s., se Smör.

Smörhandel. Se Mejerihantering, Smörexport.

Smörjanordningar för en jämn tillförsel och kvarhållande av smörjmedel i lager kunna utan större olägenhet undvaras endast vid mycket långsamt rörliga axlar och ringa tryck, ss. i lantbruksfordons hjulnav, där fasta smörjmedel användas. Ju hastigare rörelsen och ju starkare trycket är, desto rikligare bör smörjningen vara. S. böra sålunda i främsta rummet avse en jämn och tillräcklig tillförsel av smörja, och tunnflytande oljors benägenhet att utslungas ur lagren bör motverkas genom anordningar, som återföra oljan till smörj behållaren. Därjämte böra damm och smuts så fullständigt som möjligt vara utestängda. Dessa fordringar fyllas mycket ofullständigt av vare sig öppna eller med lock eller en kork slutna smörj - hål, enär smörjningen ofta måste upprepas och lagren lätt förorenas, men bättre genom slutna behållare, från vilka smörja oavbrutet tillföres lager gången. Sådana s. äro:

Vekkoppar, i vilka olja oavbrutet suges ned i lagret av en från oljerummet genom ett rör gående veke.

Droppkoppar, ur vilka oljan droppvis faller ned i lagret; dropparnas antal i minuten kan noga bestämmas genom en reglerbar ventil. Dylika koppar äro dyra och användas t. ex. till smörjning av separatorspindelns halslager och av cylindern i explosionsmotorer. Nål- eller stiftkoppar, bestående av en upp- och nedvänd glasflaska, i vars propp finnes ett hål och ett genom detta gående stift, som stöder mot axeln och leder olja till denna; oljetillförseln ökas med axelns hastighet och upphör, då den stannar. Ringsmörjning: oljerummet finnes i lagrets nedre del, varifrån oljan drages upp medels 1—2 på axeln löst hängande ringar, vilka doppa i oljan och rotera med axeln (se fig. vid art. Lager); den uppdragna oljan fördelar sig i spår i lagerskålen och återrinner till oljerummet. Emedan oljerummet är slutet, bortrinner ingen olja, utan samma fyllning kan brukas i månadstal. Tid efter annan tömmes lagret och rensas med fotogen från de fasta partiklar, som satt sig till botten, innan ny olja påfylles. Dylik smörjning användes i maskiner med hastig rörelse, t. ex. i elektriska 1020

maskiner. I ångmaskiner öch explosionsmotorer användas av maskinen drivna reglerbara smörj pumpar, som trycka oljan in i cylinder och lager. Centralsmör j-ningsapparater för olja bestå av en gemensam behållare, från vilken oljan genom en eller annan mekanisk anordning fördelas i till de olika smörjningsställena ledande rör i mängder, som kunna regleras för varje smörj rör efter behovet. Smörjningen kan medels dessa anordningar inställas till minsta erforderliga mängd och automatiskt avbrytas, då maskinen stannar. För fasta eller salvartade smörjmedel användas k o n-sistensfettkoppar, ur vilka smörjan nedtryckes i smörj röret antingen genom tidvis återkommande till-skruvning av locket för hand eller automatiskt genom trycket av en av en fjäder påverkad kolv, varigenom sålunda tillsynen av smörjningen kan inskränkas till tidvis skeende påfyllning. K. F. A., H. J. Dft. Smörj kopp. Se Smörj anordningar. Smörjmedel användas för att minska friktionen i lager och mellan andra glidande ytor och därav orsakad arbetsförlust. Genom smörjningen ersättes friktionen mellan de glidande ytorna av sådan mellan de fasta ytorna och smörjan samt av den inre friktionen i denna. S. böra därför hava stark vidhäftningsförmåga vid de ytor, som skola smörjas, samt god inre sammanhållning, kohesion, vilken framträder däri, att det kännes fett som en verklig olja men ej kärvt som fotogen; tillika bör den inre friktionen, som visar sig genom den grad, vari det är lättflytande, vara så stor, som omständigheterna tillåta. Den lättflytande beskaffenheten är särdeles av vikt vid hastig rörelse, men vid starkt lagertryck och hög värme pressas sådana smörjmedel lättare ut än mer tjockflytande, vilka därför i sådant fall hava företräde, för att ett tillräckligt tjockt smörjeskikt må hålla sig kvar mellan de glidande ytorna. Om rörelsen är långsam, kunna även fasta ämnen, ss. grafit, ingå i smörjmedlet. Efter dessa olika förhållanden äro fordringarna på lämpliga s. olika. Vid hastigt roterande axlar och litet tryck, ss. vid separatorspindeln och ångturbinen, äro lättflytande oljor lämpligast, vilka därför kallas spindelolj or. Mer tjockflytande oljor, som tåla upphettning, passa i ångmaskinernas och explosionsmotorernas varma cylindrar och kallas därför c y-linderoljor. Fasta, smältande s., ss. konsistensiett, användas där behovet av s. är jämförelsevis ringa eller tillräcklig smörjning kan åstadkommas genom smörjans ned-

pressning i lagret för hand då och då eller automatiskt. En fördel med denna smörjning är, att om anledning till varmgång förekommer, denna hindras genom att smörjan smälter och smörjningen ökas. — S. böra alltid vara kemiskt neutrala, så att de ej angripa metallytor. De böra även så litet som möjligt påverkas av luften och av värme växlingar; oljor böra således ej hårdna eller becka sig i beröring med luften, s. som användas i motorers cylindrar ej avdunsta, sönderdelas eller utveckla antändbara ångor vid förekommande högre temperatur, och oljor, som brukas i lager i kalla rum, ej stelna eller bliva tjockflytande vid köld.

Allmänt använda s. äro:

Glycerin, utmärkt s. i finare maskindelar, ss. urverk.

Feta växtoljor: bom- 1. olivolja stelnar vid + 2°, men är över denna värmegrad ett utmärkt s., särdeles som den föga förändras i luften samt är lättflytande och mycket vidhäftande; dess höga pris gör, att den plägar uppblandas med andra oljor. Detsamma gäller ricinolja. Rov- 1. rapsolja användes mera men har felet, att den efter raffinering ofta innehåller något fri syra, som angriper metaller. Sämre är bomullsfröolja, som torkar något i beröring med luften.

Djurfett. Talg, som smälter först vid omkr. 35 °, har som cylindersmörja till stor del undanträngts av andra ämnen, emedan den efter härskning innehåller fria fettsyror. Den användes, vanligen sammansmält med tran eller växtoljor, till salvartade s., t. ex. vagnssmörja.

Mineraloljor, som framställas ur bergolja (petroleum) och bestå av kolväten, förändra sig ej i luften och angripa ej metall och hava därför vunnit stor användning som s. De igenkännas från egentliga fettarter genom ett blåaktigt skimmer i infallande ljus. De finnas av olika konsistens (tjocklek) och förändra denna eller förflyktigas vid temperaturändringar och måste därför väljas efter den värmegrad, vid vilken smörjan skall användas, och, om anledning därtill finnes, mer lättflytande om vintern än om sommaren. Av denna klass finnas sålunda såväl spindel-och cylinderoljor (se ovan) som maskinoljor och fast fett för vanliga lager.

Vaselin är en dylik salvartad, ganska beständig smörja, som smälter vid 35—-40°. Konsistensfett, som även är salvar-tat och därför måste inpressas i lagren, erhålles genom blandning av förtvålat fett och mineralolja.

T r ä t j ära användes förr mycket enbär eller blandad med talg m. m. som vagnssmörja. Dess fel att becka sig motverkas genom blandning med talg eller såpa. Harts- och tjäroljor becka sig än mer och äro därför mindre lämpliga som s.

Konaiatcnafcfrfc' kopp.1021

Svenska Smörprovningarnas smörmärke, det s. k. runmärket, tryckt på en drittelstav.

Grafitpulver användes enbart till smörjning av öppna kugghjul m. m.. där oljor skulle samla damm, samt blandat med fasta fett eller oljor i lager med stort tryck och ringa hastighet. K. F. A., H. J Dft.

Smörklämma, räfflad vals å smörältnings-maskin (se d. o. och Smörältning).

Smörko. Ordet användes för att beteckna ko, som lämnar en stor mjölkmängd med hög fetthalt. Efter danskt mönster upptogs i programmet för de allmänna svenska lantbruksmötena i Norrköping 1906 och i Örebro 1911 en klass för smör kor, vari fingo tävla kor, för vilka kunde företes intyg från kontrollförening eller därmed jämförlig undersökning över mjölkmängd, dennas fetthalt och foderförbrukning under 2 (år 1911 3) närmast föregående räkenskapsår. Denna anordning har haft till syfte att särskilt utmärka kor, som hava ärftliga anlag att avsöndra mycket smörfett.

Smörkärning. Se Smör, Kärning.

Smörmärke. Se Smör: Märkning; Smörprovning.

Smörnotering. Se Prisnotering.

Smörprisstatistik. Se Prisnotering.

Smörprovning. Allt ifrån det smörberedning började få en större betydelse, har man sökt höja smörets kvalitet. Detta skedde till en början huvudsakligen genom smörets bedömning och prisbelöning på utställningar, men år 1894 organiserades de alltjämt fortgående Svenska Smörprovningarna. De understödjas av stat och hushållningssällskap, stå under inseende av Lantbruksstyrelsen och en styrelse bestående av ombud för varje hushållningssällskap, som lämnar anslag till provningarna. Närmaste ledningen handhaves av ett förvaltningsutskott och den av Lantbruksstyrelsen tillsatta smörexperten. På grund av smörprovningarna utdelas rätt att använda de Svenska Smörprovningarnas smörmärke, det s. k. runmärket, enligt regler och villkor fastställda av Lantbruksstyrelsen den 4 dec. 1904. Sådana villkor äro: 1. Smöret skall vara pastöriserat till minst 8o° C.

2. Smörets vattenhalt får ej överstiga 16 %.

3. Smöret skall vid provningen hava erhållit minst 10 points. Pointskalan är 1—-15. Runmärkta stäver rekvireras av mejerierna från Svenska Smörprovningarna. Smör uttages till bedömning, mejeriet ovetande, av dess sändning till exportören minst 3 gånger under året. Uppfyller smöret vid en provning ej kraven för runmärket, uttages det till förnyad provning. Skulle vid en sådan omprövning smöret ej hava förbättrats, förloras run-

märkesrätten, tills förbättring inträtt, vilket kontrolleras genom ytterligare provning.

Smöret bedömes anonymt av en nämnd, bestående av 6 personer, bland vilka finnas 2 fasta bedömare, en konsulent och en smörhandlare, vid vardera provningsplatsen (Malmö och Göteborg), och de övriga i tur och ordning tagas bland konsulenter och smörhandlare. Svenska Smörprovningarna ombesörja tillverkningen och fördelningen av runmärkta stäver och smörpapper och kontrollera deras användning. L. Fr. R.

Smörpulver. Under detta namn utbjudas stundom saltblandningar, vanl. av soda, bikarbonat m. m., vilka uppgivas påskynda smör bildningen vid kärningen men äro värdelösa för detta ändamål.

Smörsalt, finkristalliniskt rent salt för saltning av smör.

Smörsopp, smörsvamp. Se Rörsopp.

Smörsyra, acidum butyricum, C3H7. COOH, en organisk, i-atomig syra, vilkens glycerid ingår i smörs sammansättning och som för övrigt finnes i svett och träck. Den frigöres ur smör vid härskning och bildas genom smörsyrejäsning av kolhydrat vid en värmegrad över 25° C. S. är en färglös, sur och härsket luktande, svårflyktig vätska (kokp. -f 155-5°) och är liksom flertalet dess salter, butyrater, löslig i vatten. Se Pressfoder.

Smörsyrebakterier kallas en grupp av stav-formiga, strängt anaeroba bakterier (se d. o.), vilkas namn härrör därav, att de sönderdela kolhydrat, mjölksyrade salter och glycerin under bildning av bl. a. smörsyra. (Se Smörsyrejäsning.) Två hithörande arter, Bacillus amylobacter (rörlig) och Bac. saccharobutyricus immobilis (orörlig), förekomma sparsamt i mjölk men ha ringa betydelse i mjölkhushållningen. (Se Mjölkbakterier.) Dessa arter förekomma för övrigt allmänt i naturen, bl. a. i jorden. Winogradsky, som kallade den rörliga arten Clostridium Pasteurianum, påvisade dess förmåga att binda luftens fria kväve. Denna luftskyende bakteries verksamhet i den väl , genomluftade ytjorden möjliggöres genom dess samliv med andra bakterier, som upptaga luftens syre. Se Kvävebindning. Chr. Barthel.

Smörsyrejäsning, sönderdelning av kolhydrat, mjölksyrade salter och glycerin genom bakterier, varvid uppkommer smörsyra (och i mindre mängd andra lågmolekylära fettsyror och alkoholer) samt kolsyra och vätgas: C6H12Oe = 2 C3H603 = C4H802 + 2 C02 + 2H2

druvsocker mjölksyra smörsyra

J1022

Två arter smörsyrebakterier (se d. o.) förekomma i mjölk, där dock deras utveckling hindras genom vid mjölksyrejäsning bildad mjölksyra, varför s. icke har någon betydelse vid vanlig mjölkbehandling. Men om mjölkbakterierna dödas genom mjölkens kokning eller pastörisering på flaskor, så kunna smörsyrebakterierna, som tack vare sporbildning kunna överleva upphettningen, vid lämplig temperatur, över 25 °, komma i livlig verksamhet, till följd varav mjölken får en vidrig smak och lukt av smörsyra (och andra jäsningsprodukter) Jfr Smörsyra. Chr. Barthel.

vSmörtråg.

Smörtråg, ett träträg., vari smörets ältning (se Smör) för saltets inblandning, avlägsnande av kärnmjölk och inarbetning av önskvärd vattenhalt sker för hand. Detta arbete utföres numera i mejerierna i regel med smör-ältningsmaskin.

Smörundersökning, vattenhaltsbestämning i smör. Då utbytet av smör delvis beror av dettas vattenhalt (se Smör) och för exportsmör högst 16 proc. vattenhalt bör förekomma, bör man vid smörberedningen söka hålla sig blott föga under denna gräns och vattenhalten noga kontrolleras i mejeriet. Härför finnas numera små, enkla vågar med tillhörande tarerade avdunstningsskålar och omrörare. I skålen, som utgöres av metall, avväges 5—8 gr. smör, varefter skålen ställes över en spritlåga och vattnet försiktigt bort-kokas under omsorgsfull omröring med omrörarestaven. När efter omkring 5 minuters upphettning äggviteämnena, svagt brunfärgad, flyta kring i det klara fettet, ställes skålen att svalna och väges. Skillnaden mellan den före och efter upphettningen erhållna vikten utgör vikten av det bortdunstade vattnet. Om 8 gr. smör avvägts och vikten efter upphettningen är 6.8 gr. och sålunda 1.2 gr.

bortdunstat, utgjorde vattenhalten 1.2 x -^

8 = 15 proc. av smörets vikt.

Om bestämning av smörets fetthalt och fettets art, se Fettbestämning. L. Fr. R.

Smörutställning. Vid lantbruksmöten, de stora allmänna såväl som läns- och lokala möten, hava tidigare även utställning av smör

plägat äga rum. Enär dessa möten i regel hållas på sommaren, då det är svårt och förenat med stora omkostnader att bibehålla smöret i ett gott skick, ha hållandet av dylika smörutställningar numera i stort sett upphört. I stället ha kommit de Svenska Smörprovningarna (se d. o.), omfattande hela landet, samt s. k. bytteprövningar. Dylika mindre smörutställningar av blott smärre smörprov, omkr. 3 kg. packade i byttor, pläga ordnas 3—4 ggr på året, länsvis, vanligen av länets mejeristför-ening med eller utan understöd av länets hushållningssällskap. Bedömningen plägar utföras av länets konsulent och en smörhandlare samt mejeriföreståndare och -föreståndarskor i tur och ordning. Vid dessa tillfällen pläga förekomma demonstrationer av smöret samt föredrag i viktiga mejerifrågor. L. F. R.

Smörältning. Efter kärningens avslutande och sedan kärnans innehåll något avkylts, sammanarbetas smörkornen till en massa av önskad konsistens. Sedan därefter på smöret strötts en avpassad mängd salt, fortsättes ältningen, tills detta blivit jämnt inblandat i smöret och detta börjar synas torrt. Sedan smöret därefter fått ligga under avkylning och saltet med fuktigheten i smöret bildat lake, företages en slutältning för att i smöret inarbeta en önskvärd mängd av laken och få det överflödiga av densamma att avgå. Ältningen skedde förr vanligen genom smörets bearbetning för hand i ett smörtråg; detta förekommer numera blott vid hemmaberedning av smör,

Smörältningsmaskin.

varvid dock även användes ältning med smörspadar, smörklämma, ältbräde o. dyl. I den större mejeridriften sker s. antingen på en smörältningsmaskin eller i kärnältare (se Kärna).

S. bör ske med försiktighet, så att smöret, som därvid blir mjukt, ej blir smetigt och överarbetat.

Smörältningsmaskin. Innan kärnältarna kommo i bruk, verkställdes smörets ältning (se Smörältning) i mejerierna i allmänhet på1023

den i Förenta Staterna först konstruerade smörältningsmaskinen, som utgöres av ett cirkelrunt, åt periferien sluttande, i sin mitt på en lodrät tapp upphängt bord och en i samma stativ omkring 2 cm. över bordet anbragt konisk, räfflad vals. Genom en hand ve v eller en remskiva vridas bordet och valsen med samma hastighet, och smöret bearbetas mellan dem.

Snara. Se Jakt och djurfångst.

Snarpe, snömögel. Se Fusarium.

Snarreva. Se Snärja.

Sneddning. Jordens körning med årder eller plog snett över tegarna. Se Träda.

Snes. Se Skylning.

Snesland, gammalt åkermått i Dalarna och andra mot Norge gränsande delar = 360 kv.alnar = 1/20 spannland = 1/40 tunnland = 1.2694 ar.

Sniglar äro under nederbördsrika år ofta svåra skadedjur på de flesta av våra örtartade odlade växter. Den kanske allmännaste, grå åkersnigeln, Limax 1. Agriolimax agrestis L., träffas stundom massvis på sädes- och rotfruktsåkrarna. Äggen, som äro vita och påminna om fiskrom, läggas under sommaren i jorden. Till följd av sitt tjocka slemhölje kunna sniglarna uthärda stark torka. Beströs de med nysläckt kalk, framtvingas en kraftig slemavsöndring, som om den upprepas dödar djuren. Även genom att beströ sniglarna med pulverformiga ämnen ei. dyl. framkallas abnorm slemavsöndring. Växter kunna också i viss mån skyddas, om marken kring dem beströs med t. ex. sågspån, aska, granbarr ei. dyl., som lätt fastnar i slemmet. Angripna höstsädesfält böra överköras med tung vält, varigenom massor av djur krossas. A. T—n.

Snitsel. Se Betmassa.

Snip. Se Rots.

Snok. Se Ormar.

Snopp. Se Färg: 2. Tecken.

Snuva. Se Näskatarr.

Snytbaggen, Hylobius abietis L., en omkr. 12 mm. lång skalbagge med snabellikt förlängt huvud, svart med gulvita, tvärbandslikt ordnade hårfläckar å täckvingarna. Allmän i barrskogar, där larven lever i stubbar och rötter av barrträd. De fullbildade djuren gnaga på barken av plantor och unga träd och göra därigenom stor skada vid skogsföryngring. Oskadliggörandet av larvernas utvecklings-härdar är ett förebyggande medel. Djuren lockas lätt till på marken utlagda s. k. fångstbarkar, under vilka de kunna insamlas. Även andra fångst medel ha med växlande resultat kommit till användning.

A. T—n.

Snäcka. 1. Blötdjur av bukfotingar-nas klass, Gastropoda, likna sniglarna till utseende och levnadssätt, men bära ett spiral-vridet skal. Åtskilliga arter, bland dem den vanliga trädgårdssnäckan, Helix hor-

tensis Mill., lundsnäckan, H. nemoralis L., och i södra och mellersta Sverige den fordom inplanterade stora vinbergssnäckan, H. pomatia L., vilken ätes i s. Europa, leva på land, men huvudsakligen i träd- och buskbevuxen mark, och göra knappt någon skada på de odlade växterna.

2. Transportsnäcka. Se Vattenuppfordrings-verk.

Snäppa. Se Vadare.

Snärja, snarreva, Cuscuta, ett till egen familj, Cuscutacece, hörande släkte av parasitiska örter, som bestå av en gulvit-rödlett, trådlik, bladlös stam, som slingrar efter värdplantan, ur vilken den suger näring medels sugvårtor. Sedan plantan på detta sätt sörjt för sin näring, bortvissnar vanligen roten. På den trådlika stammen sitta runda, färglösa—rödletta blomhuvuden, i vilka utbildas mycket små, nästan klotrunda frön (fig. 15 i art. Ogräs).

Den i Sverige upp till Ångermanälven förekommande n ä s s e 1- eller humlesnär-jan, C. vulgaris Pers., snyltar på nässlor m. fl. vilda växter samt på humle och hampa men gör ingen avsevärd skada. Linsnärj a, C. epilinum Whe, gör skada på lin men är sällsynt i Sverige. Klöversilke eller klöver-snärja, C. trifolii Bab., och den sydamerikanska men i Europa acklimatiserade s m ä-resnärjan, C. racemosa Mart., införas då och då med utländskt rödklöver- och lucernfrö och kunna vålla svåra härjningar på de klöver- och lucernfält, vari de uppträda, i det att de utsuga och döda värdplantorna och sprida sig från stånd till stånd. Fröet avlägsnas till följd av sin litenhet lätt genom sållning från rödklöverfrö, men mindre lätt från det småkornigare -alsike- och vitklöverfröet. Smä-resnärjans frön, som äro större, äro också svårare att bortrensa ur rödklöverfrö. Om snärja uppträder i en vall, böra de angripna fläckarna ofördröjligen omgrävas eller de angripna plantorna bortföras under aktsamhet, att inga" bitar av parasiten spillas. För säkerhets skull besprutas de angränsande fläckarna med 5 % järnvitriollösning, som dödar snärj an.

Snärjgräs, snärjmåra. Se Måra.

Snö är en för lantbruket mycket fördelaktig form av nederbörd. Oavsett snötäckets stora betydelse för transporter å släddon, har det stor betydelse som skydd för den övervintrande växtligheten mot stark köld och mot skadliga omväxlingar mellan milt och kallt väder. Snöns ringa värmeledande förmåga, som i detta avseende är gagnelig, kan å andra sidan medföra skada, då den faller och kvarligger på otjälad mark, emedan åtskilliga skadesvampar (ss. snömögel, klöver -rötare) gynnas av fuktigheten under snötäcket och angriper de odlade växterna. Likaså skadas höstsädesbrodd och nya vallar på våren av länge kvarliggande tillpackade snö-1024

drivor, som utestänga luften. Särskilt anser gammal uppfattning snöfall på våren vara nyttiga för grödorna (»aprilsnö är farago»), vilket torde bero huvudsakligen på att nederbörden hindrar stark frost och att snöfallet giver jorden en vid denna tid ofta väl behövlig väta utan att som häftigt regn sammanslamma jorden; även har man velat tillskriva snöfall direkt gödslande verkan genom att det ur luften nedför ammoniak till jorden.

Snöbollsbuske. Se Olvon.

Snöbrott uppkommer genom snöbelastning av trädstammarna. När snön faller blöt och lös, hopas den lätt i stora massor på trädkronorna. Fryser den sedermera fast, kan belastningen lätt ökas vid följande snöfall, så att stammarna böjas (snötryck) eller avbrytas. S. inträffar ofta vid blåst men även vid alldeles lugnt väder, helst då temperaturen sjunker eller stiger. I förra fallet gör kölden stammen spröd, så att den lätt bräckes; vid temperaturstegring kondenseras vatten i de kalla snömassorna på träden, vilkas belastning härigenom ökas, tills bristningsgränsen överskrides.

Genom gallringar i bestånden kunna träden härdas mot s. Vårt lands nordliga trakter lida mindre därav än skogarna i Mellaneuropas bergstrakter, såväl på grund av klimatet, i det att snön här vanligen faller vid låg temperatur, så att den-är lös och lätt blåser bort, som på grund av tall- och grankronornas form. De för Norrland karakteristiska smala tall- och grankronorna uppsamla ej snön så som de mera breda trädkronorna i Mellaneuropa. Vissa år förekomma dock omfattande s. Särskilt bekant i detta avseende var vintern 1910 —1911, och i fjällskogarna skadas granen ofta av upprepade s. Jfr Toppröta. Meddel. Häft. 16 N:o 5. Statens Skogsförsöksanst. H. Hn.

Snöbärsbuske, Symphoricarpus racemo-sus Mich., en till tryfamiljen, Capri†oliaceæ, hörande, storvuxen nordamerikansk buske, utmärkt av små motsatta blad, små vitrödletta blommor och stora vita bär, som kvarsitta in på vintern. Den utbreder sig genom rotskott och förökas lätt genom sådana samt genom sticklingar och avläggare. Den är mycket vinterhärdig och odlas som prydnadsbuske i hela landet.

Snödroppe, Galanthus nivalis L., en välkänd, sydeuropeisk, liten lökväxt, tillhörande narcissfamiljen, Amaryllidaceæ. Dess täcka, lutande blommor med 3 stora, helvita yttre och 3 smärre, grönrandade inre kalkblad, äro högt värderade som vårens första förebud. Den är fullt vinterhärdig och förökar sig genom sidolökar. Även en dubbelblommig sort finnes.

Snömögel. Se Fusarium.

Snöskata. Se Trast.

Snöskytte är en i Norrland på tall uppträdande barrsjukdom, som visar sig däri, att

barren efter snösmältningen få en rödbrun färg. De avfalla dock ej ss. vid angrepp av vanlig skytte (se d. o.) utan kvarsitta hela sommaren och antaga småningom en ljusare — blekgrå färg. Under juli framkomma på de vissna barren fruktkropparna av en svamp, Phacidium infestans Karsten, ss. små genomskimrande, svarta punkter. De höja sig småningom och sönderspränga barrets överhud i oregelbundna flikar. Under augusti—september spridas sporerna vid fuktigt väder. Svampen anses vara den direkta orsaken till s., men endast sådana grenar angripas, som legat under vinterns snötäcke (varav namnet). Sjukdomen har därför icke någon betydelse för äldre träd men kan bliva mycket ödesdiger för såväl unga tallkulturer som plantskolor, i det att starkt angripna plantor dö. Somliga år uppträder s. svårt epidemiskt, som det synes, antagligen mest efter vintrar, då djup snö fallit på otjälad mark. Den har visat sig vara den svåraste fienden för tallkulturer i Norrland. Något dugligt botemedel är ej känt, men sjukdomen synes uppträda mindre för-härjande på smärre än på större kulturytor. Plantor, uppdragna ur för orten främmande frö, synas vara mera känsliga än de av traktens frö. H. Hn.

Sockel är den vanliga benämningen för den nedre delen av väggar etc.

Stensockel (sockelmur) vidtager vid markhöjd och bildar ytterväggens nedersta del. Liksom grundmurarna skall den utföras av hållbart material av naturlig eller konstgjord sten. Ofta

utföres sockelmur av huggen granit. För byggnader på landet utföres den dock vanligen av sprängd eller kilad sten med något avjämnade byggytor. Då stenen är av sämre beskaffenhet eller då grundmurarna gjutas av betong, cementputsas densamma. Härvid kan användas såväl vanlig slätputs som spritputs, men det senaste behandlingssättet är att förorda. Stensockelns höjd bör icke tagas för liten. Den lägsta höjden bör egentligen vara 45 cm. I annat fall förstöres väggmaterialet i förtid, särskilt då detta är trä, på grund av svårigheten att skydda detsamma mot fuktighet från snö under vintern samt stänkvatten vid regn o. dyl. Då tomrum finnes under bjälklaget, få icke ventilationsgluggar bortglömmas. Dessa skola förses med ventiler e. dyl., så att de om vintern kunna tillstängas, jfr Byggnadsgrund. Å väggar i rum etc. anbringas fotsockel (sockelbräda) nedtill vid golvet för att skydda väggmaterialet. Härtill användes vanligen en hyvlad bräda av 15 cm. bredd, profilerad i överkanten. Fotsocklar kunna även göras bredare, då de sammansättas av flera bräder. De kunna även rikt profileras. Jfr Panel.

L. N. Gramén.

Socker, ofärgade, i vatten lösliga, vanligen kristalliserande, sött smakande kolhy- 1025

drat (se d. o.) De flesta i naturen förekommande sockerarterna äro hexoser, d. v. s. ha 6 kolatomer eller ett flertal av detta tal, och kunna i senare fallet lätt sönderfalla till enkla hexoser under upptagande av vatten (hydrolys). De viktigaste äro:

i. Druvsocker, glykos, C6H 12Oe, den i naturen allmännaste sockerarten, är lösligt i vatten, kristalliserar i korniga massor, är mindre sött än rörsocker, från vilket det även avviker däri, att det är direkt jäsbart och verkar starkt reducerande på vissa salter, t. ex. den som reagens på druvsocker använda Fehlings lösning (vinsyrat kopparoxidkali). Det i naturen förekommande druvsockret vrider polarisationsplanet till höger, varav dess benämning d e x t r o s. Det är den form, vari kolhydrat först bildas i växten och vari kolhydraten transporteras i dennas cellvävnader. Det finnes därför i varje levande växt-cell. I större mängd förekommer det i söta frukter och i blommornas nektar, varur det övergår i honung. Vid djurens matsmältning övergå övriga kolhydrat till druvsocker, vilket lätt upptages i kroppen och användes i denna till förbränning för bildande av kraft och värme, under det att tillfälligt överskott därav övergår till reservnäring (fett, glykogen). (Se Matsmältning.) I djurkroppens vätskor finnes det därför blott i obetydlig mängd.

Fabriksmässigt beredes druvsocker, glykos, av stärkelse genom inverkan av syror.

2. Fruktsocker, fru k t os, lävu-1 o s, C6H1206, vänster vridande, lätt lösligt, svårkristalliserbart, starkt sött socker, som åtföljer druvsockret i växtcellerna, finnes i större mängd i söta fruktsafter samt i honung. Är direkt jäsbart till alkohol.

3. Rörsocker, sackaros, en di-sackarid (dubbel sockerart) av glykos och fruktos, C^H^On, finnes huvudsakligen som upplagsnäring i vissa växters rötter (beta, morot, kålrot) eller stamdelar (sockerrör, sockerhirs, sockerlönn), varur det fabriksmässigt beredes. Höger vridande, starkt sött, lätt lösligt i vatten, varur det lätt kristalliserar. Kristallerna smälta vid upphettning till 1600 och bilda vid högre värmegrad'under avgivande av vatten en formlös, brunaktig massa, karamell. Kan ej direkt undergå alkoholjäsning men sönderdelas lätt under upptagande av vatten (hydrolyseras) till de enkla jäsbara sockerarter, druv- och fruktsocker, av vilka det är sammansatt. Den vid denna »inver-tering» uppkommande blandningen av dessa båda sockerarter kallas invertsocker.

4. Maltsocker, maltos, disacka-rid av 2 molekyler glykos, C12H22On) uppkommer, när stärkelse i groende frön eller andra växtdelar under inverkan av enzym (diastas) upplöses. Likt druvsocker, men mindre sött. Icke direkt jäsbart. Se Alkoholjäsning, Mält-ning.

5. Mjölksocker, laktos, en.disac-karid, C^H^Ou, utgörande en sammanslutning av 2 molekyler galaktos, bildar i vatten lätt lösliga, svagt söta kristaller.

Är en beståndsdel i mjölk och utgör huvudmassan av mesost. Undergår mycket lätt mjölksyre jäsning, varvid under inverkan av mjölksyrebakterier bildas mjölksyra. Se Mjölksyrejäsning.

Alla sockerarter äro ytterst lätt och fullständigt smältbara. Deras näringsvärde är något lägre än stärkelses, se tabell sid. 847. Foder med större mängd socker verkar lösande på avföringen. I största mängd innehålles socker i melass, som vid normal vattenhalt innehåller 50 proc, huvudsakligen rörsocker, i mindre mängd raffinos. Sockersnitsel har genom den däri upptagna melassen en sockerhalt av omkring 30 och normalt melassfoder omkring 25 proc. Av skördeprodukterna är det endast rotfrukterna, som innehålla någon avsevärd mängd socker, nämligen sockerbetor 14—18, fodersockerbetor 7—11, övriga foderbetor fullt utvecklade 6—9 och morötter 6—7 procent.

Sockerberedning skedde redan långt tillbaka i tiden i Indien av det där inhemska sockerröret, vars saft är rik på rörsocker. Senare spreds sockerrörets odling och sockerberedningen av araberna till de av dem erövrade länderna. Sedan européerna under korstågen lärt känna sockret, blev det snart en viktig vara i handelsutbytet mellan orienten och Europa. Snart efter Amerikas upptäckande överfördes sockerröret dit, och dess odling vann tack vare ett gynnsamt klimat och billigt slavarbete en mycket stor utbredning i den nya världens heta delar. Från dessa länder försågs sedan Europa med råsocker, .som renades i europeiska raffinaderier. I Sverige anlades den första dylika fabriken år 1647. Sockerrör odlas numera i alla varma länder, i största utsträckning i Västindien och Centralamerika samt Brittiska Indien. I Nordamerika hade infödingarna redan före européernas ankomst berett socker av sockerlönnens saft, en beredning, som, om än i mindre skala, fortgått i de trakter, där sockerröret ej kunde odlas.

I Europa har s. grundats på vitbetan. År 1747 iakttog den tyske apotekaren S. Marggraf, att denna rotfrukt var söt, och gjorde lyckade försök att ur densamma framställa socker. Denna upptäckt kom till praktisk användning, då Napoleon I:s kontinentalsystem stängde tillförseln av kolonialsocker, och den första tidens- svaga utbyte har sedan förbättrats, i den mån betorna förädlats till högre sockerhalt — nu i medeltal över 16 % — och tekniken utvecklats till fullständigare utvinnande av sockerhalten. Sockerberedningen av betor har småningom vuxit, så att den till huvudsaklig del fyller Europas socker-1026

behov. I Sverige gjordes vid 1800-talets början försök med betsockerberedning, och de första fabrikerna därför anlades i Malmö 1837, Landskrona 1838 och Lund 1839 men nedlades snart åter. År 1851 upptogs åter fabriken i Landskrona, och sedan dess har tillverkningen fortgått i Sverige. Försöken- att utsträcka sockerbetsodlingen till mellersta Sverige misslyckades, och de sockerbruk, som 1869—73 anlades norr om Skåne (nordligast i Stockholm), nedlades åter, men fabriker hava sedan åter anlagts ända upp i Öster- och Västergötland. (Se Beta.) Betsockertillverkningen i Sverige har haft följande omfattning.

År Antal fabri- keT Betor ton Bet-areal ha Råsocker ton proc. av betor

1854-55 1870—71 1880—81 1890—91 1900—OI 1910—II I920—21 I 3 1 6- 20l 241 231 2,847 21.620 19,290 218,228 875,912 I,I05,H3 1,007,449 1,000? 9,000? 28,513 45,686 I20 i,433 M55 20,632 "4,735 173,920 164,211 4,5 5,6 7,5 9^5 I3,i 15,7 1*5,99

Sockerbetarealen har uppgått till högst 8.9 % av åkerjorden i Malmöhus, 3.0 i Kristianstads, 2.7 i Gottlands, 1.4 i Kalmar, omkring 1 % i Halland, Blekinge och östergötland samt omkring 0.15 % i Skaraborgs län. Priset för betorna, beräknat för viss sockerhalt, uppgick före kriget till omkring 2.50 pr. dt rena betor, men stegrades till väl det 3-dubbla under kriget för att sedan åter nedgå. Fabrikerna betala ett grundpris för betor levererade direkt vid upptagningen, med visst tillägg för leverans under senare delen av kampanjen. Dessutom ha fabrikerna betalt hälften av betfrakterna för att således utsträcka odlingsområdet. För att tillförsäkra sig betor och förekomma överproduktion pläga fabrikerna varje år överenskomma med jordbrukarna om viss areal, vara var och en åtar sig att odla betor, och om det pris, som skall betalas, samt lämna frö för odlingen. Jämte det sockerbetsodlingen tillfört jordbruket betydliga inkomster och kraftigt bidragit till åkerbrukets och (genom betavfallet som foder) även kreatursskötselns höjande, har den även givit staten betydliga skatteinkomster. Då nämligen den inhemska sockerberedningen minskade statens inkomst av sockertullen, pålades från år 1873 en tillverkningsskatt, först motsvarande 1/5 av tullen, å sockerutbytet räknat till 6.25 proc. av betornas vikt. Detta beskattningssätt var ägnat att sporra till åstadkommande av högre

1 Därav 3 saftstationer.

sockerhalt hos betorna och bättre utvinning av sockret ur dem, men i den mån detta skett, har det till grund för skatteberäkningen bestämda utbytet upprepade gånger höjts och hade nått 12 % av betornas vikt, då år 1906 övergång skedde till s. k. konsumtionsskatt, d. v. s. att skatten påföres sockret, då det utlämnas till förbrukning. Statens skatteinkomst av betsockerindustrien hade från 111,000 kr. år 1882 stigit till omkr. 27 millioner kr. år 1922. Litt. om Sveriges sockerindustri. Utg. av Sv. Sockerfabriks A.B. Stockh. 1912. Om olika beskattningsmetoders fördelar. Lantbr. Akad. handl. o. tidskr. 1905, sid. 238.

Sockertillverkningen tillgår i huvudsak på följande sätt. Betorna mottagas vid fabriken och föras i en svämränna av rinnande vatten till ett paternosterverk, medels vilket de föras in i tvätten för att befrias från vidhängande jord, samt därifrån genom ett uppf or dings verk upp till den i övre våningen uppställda självregistrerande vågen. Därifrån falla de ned i bet krossen, där de skäras till snitsel. Denna inrinner i de flaskformade diffusörerna, i vilka den urlakas av 500 varmt vatten, som pressas från den ena diffusören till den andra, från den mest urlakade snitsein till den sist ifyllda, varigenom vatten sparas: Genom upphettningen dödas växtcellerna, så att sockerutlösningen underlättas. Sockersaften silas sedan från betmassan och utpressas ur denna, vilken säljes till kreatursfoder. Betlevarantörerna pläga hava rätt att till visst lågt pris köpa betmassa till viss mängd i .förhållande till mängden

levererade betor. Vid 2 fabriker urlakas betmassan enligt Stef-fens förvällningsmetod med het sockersaft, varigenom erhålles en sockerrik s. k. sockersnitsel (se d. o.), vars mängd uppgår till omkring 1/i0 av bet vikten. Sockersaften försättes sedan med 2.5 proc. bränd kalk, som binder dess innehåll av syror, vilka eljest skulle förorsaka rörsockrets övergång till invertsocker (se Socker: 3. Rörsocker). De bildade kalksalterna sjunka till botten, därvid medtagande det mesta av saftens föroreningar. Saften befrias därefter i saturationspannor från kvarvarande kalk genom inledd kolsyra, och det därvid bildade kalciumkarbonatet avlägsnas i filtrer-pressar och användes under namn av siam-kalk till jords kalkning. Den renade »tunnsaften» indunstas i en följd av vakuumpannor, varefter den i en särskild vakuumpanna »kokas på korn», tills den bildar en tjock kornig sirap, »fyllmassa», vilken på en centrifug delas i råsocker och melass, som användes till kreatursfoder (se Melass) eller och till ytterligare »utsockring», varefter den återstående till foder otjänliga melassen användes till brännvinsbränning.

Utbytet ur 1 ton betor med 16 proc. socker kan beräknas till 135 kg. råsocker I, 12 kg. råsocker II, 20 kg. melass med 50 %I027

socker samt 500 kg. betmassa och 100 kg. siamkaik. Bränsleåtgången har nedbragts ända till 7 kg. stenkol för 100 kg. betor.

Sockerrot, Sium sisarum L., en från Altai härstammande till flockväxternas familj, Umbelliferce, hörande ört, som för sina sött smakande rötters skull odlas som köks växt. S. fodrar lös, förra året gödslad jord. Fortplantas genom frösådd eller plantering av ' sidorötter. Sådden sker helst på hösten, ty-fröet gror dåligt på våren. Vid skörden frånskiljas sidorötterna och förvaras i jord till våren, då de utplanteras. Säkrare bevaras rötterna till vårplantering genom att lämnas orörda i jorden till våren. Odlas i rader med 20 cm. avstånd mellan raderna och 15 cm. mellan plantorna i raden. Fröet mognar vanligen ej i Sverige.

Sockersnitsel, vilken erhålles som biprodukt vid råsockerberedning efter Steffens förvällnings metod (se Sockerberedning), skiljer sig från vanlig torkad betmassa genom en betydlig sockerhalt (25—30 %). Vid 12 % vattenhalt innehåller den av smältbara näringsämnen något mindre än 3 % verklig äggvita, omkring 1 % amider, 60 % kvävefria extrakt -ämnen och 9 % växttråd. Det är således ett äggvitefattigt men kolhydratrikt foder, med blott omkring 30 gr. smältbar äggvita pr. foderenhet. 100 kg. motsvarar 91 foderenheter, och en foderenhet 1.1 kg. snitsel; dennas fodervärde är sålunda lika med medeltalet för rotfrukters torrämne. Den är ett värdefullt och begärligt fodermedel, som särskilt passar för hästar, åt vilka den med fördel gives i dags-givor av 2—3 kg., vanligen torr, inblandad i kraftfodret. At övriga djur utblötes den med så mycket vatten, den kan upptaga, 12—18 timmar före utfodringen. Även åt mjölkkor och göddjur gives den med fördel, men vid gödning av svin har den vid försök tillgodogjorts mindre väl, varvid 1.3—1.4 kg. erfordrades för att ersätta 1 kg. korn. Åt vuxna nötkreatur kan givas 3—5 kg., åt får och svin helst ej över 1 kg. pr dag. På grund av dess ringa halt av askbeståndsdelar bör vid utfodring av något större mängder tillses, att djurens behov av sådana tillgodoses genom det övriga fodret.

Sockertillverkning. Se Sockerberedning.

Sockerämnen, stundom använd populär beteckning för kolhydrat.

Soda, natriumkarbonat, k o 1-syrat natron, Na2C03, ett ofärgat, i vatten lättlösligt salt, som kristalliserar i stora kristaller med 10 mol. kristall vatt en (mötsv. ungefär 65 % vatten). Kristalliserad s. vittrar lätt, under avgivande av kristallvatten, till ett vitt pulver. I handeln förekommer även kalcinerad, d. v. s. upphettad, vattenfri s.

S. tillverkas fabriksmässigt av koksalt eller natriumsulfat och användes på grund av sin

egenskap att upplösa fettämnen som tvättmedel, i mejerierna för att befria kärl och andra inventarier från fett. Jfr Desinfektion.

Av s. beredes genom inverkan av kolsyra på kristallsoda natriumbikarbonat, NaHCO 3,. även kallat bikarbonat eller dubbelt kolsyrat natron, vilket användes som medicin, jästpulver m. m.

Soja, Soja hispida Moen ch., en ettårig baljväxt, som odlas i Ostasien och under senare tid även i andra länder med varmt klimat. Fröna användas för oljepressning och återstoden till kraftfoder. Se Oljekakor: Sojakakor.

Sojakakor. Se Oljekakor.

Solanin, en giftig glukosid (se d. o. och Alkaloid), som finnes i frukterna och i mindre mängd i andra delar av potatis och andra arter av släktet Solanum (se d. o.). Hos potatis finnes s. i största mängd i de från knölarria utväxande groddarna, och även i vävnaderna under skalen, men föga i knölarnas inre. Det utlakas vid kokning. Solanin vållar förgiftningssymtom eller i mindre mängd störningar i matsmältningen. Därför verkar färsk potatisblast laxerande, och grodd potatis eller potatisskal böra ej utfodras okokta.

Solanum, ett artrikt till nattskattornas familj, Solanacece, hörande släkte, »utmärkt av 5-taliga blommor med sambladig, hjulformigt utbredd krona och bärlika frukter. Som vanliga ogräs förekomma den vitblommiga nattskattan, S. nigrum L., i trädgårdar och den gredelinblommiga besksötan eller k v e s a n, 5. Dulcamara L., vilkens grenar användas till beredning av läkemedel. Hit höra även potatis, S. tuberosum L., samt tomaten, S. lycoper-

Besksöta.1028

sicum L. Som prydnadsbladväxter odlas åtskilliga arter, ss. 5. atropurpureum Hört., laciniatum Ait., marginatum L. m. fl.

Solbrand. Se Barkbrand.

Solidago. Se Guldris.

Sollave. Se Fröklängning.

Solros, Helianthus, ett korgblomstrigt (fam. Compositœ) släkte, med tungformiga, könlösa kantblommor och 2-könade, rörformiga diskblommor i flata blomkorgar. Frukterna äro plattade. Av detta släkte, som härstammar från Amerika, äro den vanliga solrosen och jordärtskockan (se d. o.) viktiga odlade gagnväxter, och jämte den förra odlas några arter som prydnadsväxter.

Vanlig s., H. annuus L., som redan före Amerikas upptäckt där odlades och år 1569 överfördes till Europa, är en 1—2 m. hög ört med hjärtformiga blad och stora (intill 0.3 m. diam.) blomhuvuden. Odlas i stort framför allt i s. Ryssland för de oljerika frönas skull, vilka innehålla 15—30 % fet olja, som utvinnes genom pressning, varefter återstoden bildar ett värdefullt kraftfoder. (Se Olje-kakor.) Försök att odla växten i Sverige för oljevinning hava icke lett till lovande resultat. I Förenta Staterna har s. på senare tid fått en rätt stor användning för beredning av pressfoder, vartill den genom sin stora skördemassa och sitt näringsinnehåll är närmast jämförligt med majs, men s. har ännu lägre proteinhalt. Till pressfoder skördas s., då fröna nått mjölk-mognad. Fodret skäres till hackelse före inläggningen.

Som prydnadsväxter odlas vanlig s. i flera former för sina stora, länge varande blomkorgars skull. Fröplantor uppdragas i kruka och utplanteras vid sommarens början. Fordrar riklig näring och fuktighet. En allmänt odlad rabatt-blomma är den i-åriga, meterhöga, spädare H. cucumeri†olius L., av vilken också utplanteras under glas uppdragna plantor, och den mångåriga H. multiflorus L. och rigidus Desf., som starkt utbreda sig genom utlöpare, med vilka de liksom genom väva de rabatter, vara de odlas.

Solsicka. Se Prästkrage.

Solstyng. Se Hjärnans sjukdomar.

Solveol, en som antiseptiskt medel använd vattenlösning av kresoler. Se Antiseptiska medel.

Solöga. Se Smörblomma.

Sommargyllen, annat namn för vinterkrasse. Se Krasse.

Sommarsjuka. Se Blodstallning.

Sommarstallfodring. De olägenheter, den förr vanliga under hela sommaren oavbrutna betningen plägar medföra, nämligen att djuren vid otillräcklig fodertillgång magra och mjölkmängden nedgår, samt att gödseln går förlorad för åkern, hade till följd, att man vid över-

gången till större intensitet i såväl åkerbruk som kreatursskötsel rätt allmänt började fodra nötkreaturen på stall under hela eller större delen av sommaren. Härigenom vinnes, jämte en jämnare utfodring och avkastning och ökad gödselmängd för åkern, även att fodret kan fullständigare tillgodogöras än vid betning, då en del därav lätt nedtrampas eller ratas av djuren. Vissa växter, ss. lucern, tåla också avslagning bättre än betning. Djuren äro också i ladugården bättre än på betet skyddade såväl för solhetta som för kallt och ruskigt väder.

Mot den allt allmännare sommarstallfod-ringen har på senaste tid en reaktion inträtt på den grund, att den berövar djuren den som motvikt mot instängningen under den långa vintern

väl behövliga vistelsen och rörelsen i det fria under sommaren. Därtill kommer, att fodrets skörd, hemkörning och utfodring, djurens vård, ladugårdens renhållning m. m. medför arbete, som inbesparas, då djuren gå på bete. Slutligen har även insikten om önskvärdheten av att de bättre betesmarkerna gödslas gjort, att den gödsel, som faller på betesmarken och där sprides, ej anses förlorad. S. har därför numera i allmänhet inskränkts till de högst mjölkande korna, under det att övriga djur så mycket som möjligt få gå på bete.

Sonchus. Se Mjölktistel.

Sopor från hushållet och städer utgöras till stor del av ämnen, som innehålla växtnäring och mullbildande ämnen, och som därför bör tillvaratagas för att användas till jordens gödsling. Så sker ock numera rätt allmänt med städernas s. och bör även ske vid varje lantgård. Allt till gödsel odugligt, ss. glas och porslinsbitar, bleckburkar och andra metalldelar, bör omsorgsfullt frånsorteras, synnerligen som de inblandade i åkern kunna göra skada, t. ex. genom att sönderskära hästars och folks fötter eller följa med fodret vid dettas skörd och utfodring. Liksom annat avfall, som innehåller växtnäring i icke för växterna upptagbart skick, böra s. genom kompostering beredas till en jämn och väl sönderdelad gödselmassa. (Se Kompostgödsel.) Sopgödsel, sådan den försäljes från Stockholms stads renhållningsverk, har vid undersökningar befunnits innehålla: vatten omkring 50 %, kväve 0.5, fosforsyra o. 1—0.3, kali 0.3—0.8 och kalk 1.3—3 proc. Med ett näringsinnehåll, som kan tävla med kreatursgödsels, är sop-gödsel antagligen oftast långsammare verkande.

Sorbus. Se Oxel, Rönn.

Sorex. Se Näbbmus.

Sorghum, mor hirs. Se Hirs.

Sorkar. Microtus (Arvicola) äro om råttor påminnande gnagare, vilka hava ett trubb-nosigt huvud, små ögon och i fällen m. 1. m. dolda ytter öron samt jämförelsevis kort svans. Den största är vattensorken, M. terrestris L. (amphibius L.), som också plägar1029

kallas j ordråtta. Den blir något mindre än den allm. husråttan. Gör armsvida gångar i jorden, helst nära vatten, men går även långt bort från detta. Den är ett betydande skadedjur därigenom att den angriper rötter på träd, särskilt fruktträd. Dessa avgnagas så starkt, att träden falla omkull. Mest angripas träd av 5—15 års ålder. För vintern samlar vattensorken ofta betydande förråd av rotfrukter, potatis m. m. Den bekämpas genom att i gångarna utlägga s. k. ratin eller med bariumkarbonat förgiftat bröd. På platser, där vattensorkar äro allmänna, kunna träd skyddas genom plantering inom i jorden nedgrävda cylindrar av galvaniserat stängselnät med maskor av högst 2 cm. vidd. V. fångas i fällor och förföljas gärna av råtthundar. En annan art är åkersorken, M. agrestis L., som är ungefär av mössens storlek. Lever på åkrar och gräsvallar, där den gör grunt belägna gångar i jorden eller grästorven. Då snön ligger djup kring unga träd och buskar, gnaga de gärna på barken, ofta till obotlig skada. Genom att bortskaffa eller nedtrampa snön förhindras lätt sådan åverkan. Något lämpligt medel till förhindrande av skada på åker och vair känner man ej, och i vårt land torde sådana skador vara sällsynta. A. T—n.

Sort. Se Art.

Sortering av skördeprodukter för frånskiljande av det mindervärdiga är en viktig åtgärd för att framställa bästa möjliga varor till försäljning, till utsäde o. s. v. Det från-sorterade användes vanligen till förbrukning i eget hushåll, till foder o. s. v. eller till försäljning till lägre pris. I regel ökas värdet av den utsorterade bästa varan, vare sig till försäljning eller till utsäde, så att det blir högre än den osorterade blandningens. S. är en åtgärd, som tillhör en högre ståndpunkt inom jordbruk och trädgårdsskötsel och ännu i allmänhet är allt för mycket försummad. Se Flottning, Fruktodling, Potatis, Potatissorte-ringsmaskin, Sågning, Sädessorteringsmaskin, Utsäde.

Sorteringsbom. Se Flottning: Sorteringsverk.

Sortrenhet. Se Frökontroll, Utsäde.

Sot. Se Sotsvampar.

Sotdagg benämnes ett svart, sotliknande hölje på blad och andra växtdelar, vilket utgöres av det mörkbruna mycelet av en mängd olika svampar, t. ex. arter av släktena Clado-sporium, Capnodium, Alternaria, Dematium m. fl. Särskilt yppigt utveckla sig sotdaggs-svamparna i exkrementerna av bladlöss (»honungsdagg»). De äro icke parasiter, utan leva endast på ytan. Genom att avstänga ljuset nedsätta de bladens assimilationsverksamhet; skadan är dock i vårt klimat ringa, men kan i varmare länder bli betydande. Th. Lfs.

Sothöna, Fulica air a L., är en vadare av sumphönsens familj, till storlek som en ordinär kyckling. Näbben är hoptryckt och spet-

sig, till färgen vitaktig, bakåt förlängd till en likaledes vit pannplåt. Fjäderdräkten ovan sotsvart, under gråaktig, benen grå. Tårna försedda med breda hudflikar, som göra fötterna lämpade för simning. S. för också en simfågels levnadssätt bland täta insjövassar, där hon livnär sig av varjehanda växtämnen, vatteninsekter o. d. Sina 7—14 ljust gulgrå, svartprickiga ä,gg lägger hon vanligen i ett på vattnet flytande bo av torra sävstänglar. S. förekommer talrikt i de flesta vassrika insjöar inom Göta- och Svealand och tyckes alltjämt sprida sig norrut. Som jaktbart villebråd har hon ingen egentlig betydelse; dock är köttet av yngre fåglar tämligen användbart. En närstående art, rör hönan eller grönfotade sumphönan (Gallinula chloropus L.), är liksom s. svartaktig till färgen men något mindre samt har röd och gul näbb med röd pannplåt. Fötterna äro gröna och sakna hud- . flikar på tårna. Hon är tämligen allmän i södra Sverige, där hon företrädesvis träffas i smärre sjöar och dammar, och har på senare tid spritt sig norrut till Uppland. T. H—1.

Sotsvampar kallas en stor grupp av parasitsvampar, som förekomma hos en mängd olika växter (varje svampart på viss art av värdplanta), på vilka de bilda ett i regel brunt eller svart pulver, bestående av deras sporer, varav namnet s. kommit. De arter, som angripa sädesslagen, kunna göra stor -skada. Sotsmittan följer med utsädet i jorden. Hos flertalet sotarter sker detta så, att sporerna sitta på ytan av utsädeskornen och gro samtidigt med utsädet, varvid smittämnet intränger i den groende sädesplantan; dessa arter sägas vara groddinfekterande. Andra sotarters sporer smitta fruktämnet vid blomningstiden, och svampens mycelium finnes då i kornens inre. De sägas då vara blominfekterande. De groddinfekterande arterna äro i regel lättare att bekämpa än de blominfekterande. Stinkbrand eller s t i n k s o t, Tilletia tritici (Bjerk) Winter, som angriper vete, är den mest omtalade och fruktade sotsvampen. De angripna plantorna utbilda inga normala, stärkelse-fyllda vetekorn, utan i stället små, mörka, runda s. k. brandkorn, som innehålla ett löst sporpulver, som luktar sillake. Om veteskörden innehåller någon större mängd angripna plantor, så meddelar sig lukten genom vid tröskningen sönderslagna brandkorn åt den tröskade varan och kan göra den osäljbar, och säden blir inpudrad med sporer, vilka följa med utsädet i jorden.

Stråbrand, Urocystis occulta (Wallr.) Bab., angriper råg, men sporerna utbildas på strå och blad. 'Angripna rågplantor bli förkrympta, krökta eller på annat sätt missbildade, utbilda i regel icke ax, eller ock blir detta kärnlöst. På grund av att de sjuka rågplantorna äro förkrympta, undandrager sig denna sjuk- 1030

dorn vanligen lantmannens uppmärksamhet, men den är också ej på långt när så allmän och farlig som stinkbrand. Då rågen tröskas, bliva kornen inpudrade med sporer, som sålunda komma att medfölja utsädet.

Hårdbrand, Ustilago hordei (Pers.) K. et S., å korn, även kallad täckt kornsot, liknar stinksot däri, att sädeskärnan förstöres och dess innehåll består av sotsporer,

Stinksot å vete.

Täckt Naket kornsot.

som omslutas av inneragnarna. Vid tröskningen sönderslås sotaxen och smittämnet (sporerna) fastnar på den tröskade varan och följer med utsädet i jorden. Hos korn förekommer även en annan sot-art kornflyg-sot eller naket kornsot, Ustilago nuda (Jens.) K. et S. Denna förstör även agnarna, så att sotsporerna bliva fria och flyga omkring med vinden, medan säden ännu står på rot, och vid skördetiden endast den nakna ax-spindeln står kvar. Då sporerna spridas under kornets blomningstid, kunna de lätt inkomma i öppna kornblommor. Där gro de omedelbart vid tillgång på fuktighet och insända grodd-slangar i fruktämnet, i vilket de utbilda en svampvävnad (mycelium), som fortlever i kärnan och fortsätter sin tillväxt samtidigt med det angripna kornets groning. Vetefly g s o t, Ustilago tritici Pers., förhåller sig på väsentligen samma sätt som föregående art.

Å havre finnas liksom å korn två olika sotarter: Havreflygsot, Ustilago avenœ (Pers.) Jens., och täckt havresat, U. levis (K. et S.) Magn, den förra den vanligaste. De skilja sig i det yttre därpå, att den förra arten helt förstör även inneragnarna, vilka däremot vid den senares angrepp sitta kvar som en tunn hinna kring spormassan. Den förras sporer,spridas redan under sommaren och kunna då inkomma i havreblomman, där de dock ligga

ogrodda, tills säden kommer i jorden. Täckt havresot förhåller sig i avseende på sporernas utbildning och smittans spridning som täckt kornsot. Groddinfekterande arter' bekämpas säkrast med formalinbetning, de blominfekte-rande med varmvattenbetning. (Se Avsvamp-ning.) Det tätaxiga tvåradskornet (se Korn), som icke öppnar sina blommor, behöver naturligtvis icke betas mot kornflygsot. E. H—g.

Southdownfår, en från södra Englands kalkrika kullar (downs) härstammande fårras, har sedan gammalt haft största anseende bland lantraserna i landets slättbygder. Den förädlades först av John och Thomas Elimän på Glynde i Sussex under slutet av 1700- och början av 1800-talet och därefter av Jonas Webb på Brabraham. Rasen förädlades genom renavel men

har sedan själv i stor utsträckning använts till förbättring av övriga kortulliga engelska raser. Den är medelstor, tämligen lågbent, kroppsbyggnaden tät och bred, med kort hals, rak rygglinje, litet, horn-t huvud, vit eller gråvit färg. Fläckar i ansiktet, som förr ansågos tillhöra rasen, gillas ej numera. Ullen är kort, tät och fin, täcker pannan, kinderna och nedre delen av öronen samt benen ned till knä och has. Djuren äro livliga, ha rundade former, lämna ett gott kött. Vikten uppgives i England för avelsbaggar till 60—75, för tackor till omkring 60 kg. Rasen passar väl för korta beten men har i sitt hemland liksom i de länder, dit den införts, ansetts väl småvuxen för bördig jord med rik fodertillgång och där mest undanträngts av något storvuxnare raser.

Till Sverige började s. införas, då man övergick från de finulliga merinofåren till de mer grovulliga och köttrika engelska raserna. År 1828 bildades ett stamschäferi av s. å Mälsåker och 1833 ett hos E. Nonnen på Degeberg; år 1837 fördelades en hjord mellan Visborg å Gottland och Ottenby på Öland, och under den följande tiden spreds rasen till en mängd gårdar i olika delar av landet. Då den emellertid ej tillfredsställde fordringarna på snabbvuxenhet och kroppsvikt, har den dels korsats, dels helt ersatts' av andra raser, ss. Oxforddown-och Shropshire-raserna, och har numera ingen betydelse för den svenska fåra vein.

Spackling. Se Målning.

Spade, handredskap för grävning. Bladet, som plägar vara 19—25 cm. brett och 30—40 cm. långt, gjordes förr av trä med en skarp skoning av järn, men är numera alltid av järnplåt. Skaftet, omkring 75 cm. långt och svagt böjt vid sin förening med bladet, bör vara av segt trä, ss. ask eller björk, och är nedtill förenat med bladet genom en från detta utgående hylsa eller skenor (falar), som äro fästa vid detsamma med nitar, vilka dock försvaga skaftet mot brytning. Bladet är platt eller oftast något skålformigt, i nedre delen antingen tillspetsat eller med rätlinigi03i

egg; den förra formen underlättar grävningen i hård jord och brukas för dikesspadar, den senare användes för spadvändning av lös jord, ss. vid trädgårdsarbeten. För täckdikning användas särskilda spadar med långt blad och avtagande bredder, avpassade efter de nedåt avsmalnande dikena; den smalaste, varmed bottenrännan upptages, kallas stickspa-d e. För torvupptagning göras särskilda spadar av olika former (stickjärn, skärjärn).

Spaljé. Se Formträd, Fruktodling.

Spann i. Anspann av flera hästar efter varandra. Se Anspänning.

2. Äldre svenska mått, dels ett längdmått = i kvarter = 14.8 cm., dels ett spannmåls-mått = 1/2 tunna löst mått = 28 kannor = 73-5 1.

Spannkrok, krok i främre ändan av vagnsstången för vidhäktning av de främre hästarnas i ett spann dragvåg.

Spannland, gammalt åkermått, som användes i Dalarna och andra orter, där man ej räknade i tunnland, = 7,200 kv.alnar = ungefär V2 tunnland = 25.39 ar.

Spannmål betecknar i allmänhet säd (se d. o.).

Spannmålshandel. På grund av spannmåls stora betydelse som människornas viktigaste livsmedel har den i de flesta länder varit det förnämsta föremålet för, handel och har denna varit underkastad en mängd bestämmelser i syfte dels att tillförsäkra det egna landet eller samhället tillräcklig tillgång på säd, dels att trygga den inhemska sädesodlingen mot utländsk konkurrens. I äldre tid var det förra syftet övervägande, och i Sverige såväl som andra länder gällde en mängd bestämmelser avseende att förbehålla landet och de särskilda orterna den där inom alstrade spannmålen genom förbud mot dess utförsel ur landet eller orten samt tvång för lantmännen att sälja sin spannmål inom städerna (förbud mot lanthandel). I Sverige är s. sedan år 1775 i princip frigiven, men efter rådande nationalekonomisk uppfattning och växlande inhemsk tillgång i förhållande till behovet har denna frihet varit inskränkt av tidvis växlande införseltullar till den inhemska odlingens skydd och av tillfälliga utförselförbud för att bevara knappa tillgångar åt landets egen befolkning.

In- och utförsel av spannmål. Den inhemska sädesodlingen synes under medeltiden och början av nyare tiden i stort sett hava fyllt folkets behov. Vissa delar av Sverige, särskilt Mälarlandskapen, hade regelbundet överskott, varmed de fyllde de spannmålsfattigare landsdelarnas behov, och därutöver utfördes spannmål till utlandet. Stundom måste utförselförbud utfärdas vid missväxtår, och även under vanliga skördeår förekom införsel av spannmål. Under Sveriges stormaktstid försämrades förhållandena, vil-

ket tillskrives dels Karl XI :s reduktion, som hade till följd, att de stora godsens ägare, i ovisshet om äganderättens bestånd, försummade jordens odling, dels missväxtår och krigen. Efter jordbrukets svåra förfall under Karl XII:s krigstid ökades åter spannmålsproduktionen i landet, men ända till krigstidens slut i början av 1800-talet behövdes de flesta år införsel av spannmål, vartill den tilltagande användningen av säd till brännvinsbränning bidrog. Från denna tid ökades sädesodlingen, så att införseln endast undantagsvis översteg utförseln. Med spannmålstullarnas avskaffande i slutet av 1850-talet började exportöverskottet avtaga och avlösas av ett växande införsel överskott, först av vete och råg, från 1890-talet även av korn och med 1900-talets början av havre, och detta införselöverskott har, bortsett från tiden för världskriget, plägat uppgå till omkring 200,000 ton vete och 90,000 ton råg, under det att av korn och havre in- och utförsel någorlunda motsvarat varandra.

Spannmålshandelns organisation. Handeln med den inhemska spannmålen har sedan länge tillgått så, att jordbrukaren, så snart tröskning och rengöring skett, sökt avyttra sitt överskott direkt eller genom mäklare, antingen till kvarnarna eller dessas agenter eller till självständiga spannmålshandlande, eller — huvudsakligen de mindre jordbrukarna i från handelscentra mer avlägsna orter — till lanthandlande. Den spannmål, som självständiga köpmän uppköpte, lagrade dessa, tills de kunde försälja den till kvarnarna, som i sista hand äro köpare av landets spannmål, och som allt mer övergått till att direkt uppköpa spannmålen av jordbrukarna. (Nils Wohlin, Det svenska jordbrukets avsättningsförhållanden. 1914.)

Denna gång av handeln är behäftad med stora olägenheter, särskilt för jordbrukarna. På hösten, då de av penningbehov eller till följd av brist på magasinsutrymme äro tvungna att avyttra sin spannmål, sjunka prisen regelbundet för att mot våren, då flertalet jordbrukare sålt sina förråd, åter stiga, varigenom kvarnarna och mellanhänderna göra en konjunktur vinst, som kunnat komma jordbrukarna till godo, om de kunnat dröja med sina försäljningar. Lantmännen, särskilt de smärre, voro ofta bundna vid vissa handlande, som på kredit lämnat dem utsäde, konstgödsel och kraftfoder och därför kunde betinga sig fördelaktigare pris, än som gällde i den fria marknaden, särskilt som opartisk officiell notering av marknadens pris saknades. Jordbrukarnas stora massa sakna medel till spannmålens torkning, fullständiga rengöring och sortering, varför de försålda partierna i stor utsträckning ofta äro av underhaltig kvalitet, som kan väsentligt förbättras genom lämplig behandling, och den värdestegring,1032

som denna medför, ökar mellanhändernas eller kvarnarnas vinst.

I dessa förhållanden ha på senaste åren förbättring inträtt. Det första framsteget var, att jordbrukarnas sammanslutningar, särskilt Centralföreningarna (se Föreningsväsen), börjat att förmedla försäljningen av medlemmarnas spannmål, varvid dock en hämsko är föreningarnas brist på rörelsekapital och magasin. En bättre kännedom om på större marknader gällande priser har åstadkommits, genom att Sv. Allmänna lantbrukssällskap sedan år 1919 offentliggör från ett antal olika platser införskaffade pålitliga noteringar (se Prisnotering). Slutligen medförde den av världskriget framkallade kristiden uppförande genom statens försorg av spannmålslagerhus, varigenom tillfälle beretts jordbrukaren att där få sin spannmål lagrad, skött och beredd till jämna, likformiga partier samt belånad, varigenom han kan avvakta för försäljningen lämplig tid (se Spannmålslagerhus). Ännu återstår bildandet av föreningar för handhavande av lagerhusen och försäljningen av där deponerad spannmål. (Se Lagerförening.)

Spannmålsgradering. I vårt land är vanligt, att spannmålen försäljes antingen efter direkt värdering, då varan levereras, eller ock enligt prov. Den spannmål, som införes från transmarina länder, förhandlas däremot efter vissa fastställda kvaliteter eller grader, en anordning som medför stor enkelhet och säkerhet i handeln. Förslag om införande av en dylik på rymd vikten grundad svensk gradering i spannmålshandeln har framställts men ännu ej lett till påföljd annat än så till vida, att de noterade prisen på brödsäd hänföra sig till en av delegerade för svensk spannmålsnotering för året som normal fastställd hektoliter vikt. (Se Prisnotering.)

Spannmåls vikt. Sedan gammalt har vikten av visst mått säd använts som uttryck för dess värde och plägar därför betecknas som kvalitets vikt. Detta är ej fullt riktigt, ty sädens rymdvikt beror ej blott på sädeskornens fulla utvecklingsgrad och kärn-halt utan även av deras storlek, form, fuktighet m. m., så att stundom en sämre kvalitet kan hava högre rymd vikt än en bättre. Då rymdvikten i hög grad beror av hur tätt säden packar sig i måttet samt små och korta korn falla tätare tillsammans än stora och långa, är t. ex. vanligt, att en osorterad sädes vara har större rymdvikt än den sorterade grovkorniga varan, ur vilken små och avbrutna korn frånskilts. Skillnaden i rymdvikt överensstämmer därför ofta ej med olikheten i absolut vikt (1,ooo-kornvikten), vilken är ett riktigare uttryck för sädes- och frövarors kvalitet och därför bestämmes vid frökontrollen (se d. o.). Då rymdvikten dock giver ett användbart uttryck för kvaliteten och kan bekvämt be-

stämmas, användes den allmänt som kvalitetsvikt.

I de skandinaviska länderna vann den holländska vikten i troy-pfund (492.2 g.) pr. zak (83.44 1.) rätt allmän användning i spannmålshandeln. Numera har vikten i kg. pr. hi. blivit den vanligaste i de länder, där metersystemet införts, men den holländska vikten användes dock fortfarande i spannmålshandeln i länderna kring Östersjön, i Sverige huvudsakligen i landets södra delar, för vete och råg. I världsmarknaden är eljest det vanliga uttrycket för spannmåls vikt pounds pr. engelsk (imperial) bushel eller amerikansk bushel. Förhållandet mellan dessa rymdvikter är i avrundade tal:

IOO kg. pr. hi. motsv. 169,6 fö höll.

80.2 eng, lbs pr. imper. bushel

JJ.6 » » > amer > IOO fö holländsk vikt motsv.

?9 kg. pr. hi.

47-3 enê- ^s pr. eng. bushel

45.8 » » amer. »

Vid en vid Redskapsprovningsanstarterna (Meddelande N:o 57) utförd provning av olika bestämning av rymdvikten visade sig, att de på kvalitetsvågar funna, justerade talen ej alltid stämde med den vid vägning av fyllda hi.-mått erhållna, och att vågarnas begagnande krävde övning, men att de i van persons hand gåvo mindre växlande utslag än direkt vägning av fyllt hektolit er mått. Tillika fästes uppmärksamheten på att kubiska plåtkärl äro tillförlitligare än måttkärl av trä, emedan de senare förändra sig genom svallning och torkning. De olika sädesslagens rymdvikter återfinnas under Utsäde och sädesslagens namn.

Rymdvikten bestämmes riktigast genom vägning av större mått (vanligen hi.), som ifyllts utan att säden blivit mer packad än vanligt, och tillvägagångssättet härvid är bestämt genom K. F. 9/io *%%5 § 17 och 18. Den, som ifyller kärlet, skall stå invid detta men utan att vidröra det och ur den fyllda skovelns ända inösa säden, hållande skoveln invid kärlet och utan att säden kastas eller kärlet skakas. Kärlets råga avstrykes med en strykbräda med runda kanter utan att säden tillpackas. Om så av någondera parten fordras, skall vid inmätning i kronans magasin samt vid in- och urlastning i fartyg och vid handel i bod eller magasin ifyllningen ske genom ett till måttkärlet påpassat galler.

För bekvämlighets skull användas åtskilliga s. k. kvalitets vågar, i vilka rymd vikt en (holländsk eller hektoliter-) bestämmes på en viss mindre mängd säd (vanl. 1 eller 1/i 1.), ss. i Thieles våg och den tyska normalvågen, eller ock genom mätning av en viss viktmängd (Valentins våg).

Bland sådana spannmåls-kvalitets vågar an-1033

vändes hos oss mest Thieles lilla börsvåg, men tillförlitligare är den tyska normalvågen. Dessa vågar lämna alltid lägre rymdvikt än vid vägning av hel hektoliter, varför de direkt funna talen rättas efter för varje våg angiven justeringsskala. Förhållandet mellan de i skålpund holländsk vikt enl. Thieles börsvåg angivna kvalitetsvikterna och hektolitervikten är för vete, råg och korn följande:

Skalp. höll. kg.

enl. Thiele pr hi.

79-4

130 78.8

129 78.2

128 77-6

127 77.0

120 76.4

125 75.8

Råg: .... 124 75»*

123 74.6

122 74.0

121 73-4

120 72.8

ll<2 72.2

118 71.6

117 71.0

Il6 70.4

"5 69.8

Korn: ... 114 69,1

113 68.5

112 67.9

Spannmålslagerhus för mottagande av spannmål från jordbrukarna, dennas beredning till stora likartade partier samt för dess försäljning hava tidigast inrättats i Nordamerikas Förenta Stater, först (sedan före 1850) i spannmålshandelns stora centralpunkter och senare, i den mån järnvägsnätet spred sig västerut, vid järnvägsstationerna i jordbruksdistrikten. Dessa stora s. k. elevatormagasin utgöras av väldiga, lodräta magasinsschakt, silos, i vilka säden mottages och omlastas med elevator (paternosterverk) och uttappas ur silons botten. Genom elevator magasinen ute vid järnvägslinjerna beredes tillfälle för jordbrukarria, vilka i regel sakna egna magasin, att omedelbart efter skörden få avlämna sin spannmål, som vid elevatorerna väges och graderas och beredes till stora likartade partier. Dessa uppsamlingsmagasin ägas antingen av en lokal handlande eller av stora elevatorbo-lag eller ock av lokala sammanslutningar av jordbrukare, vilka därigenom söka trygga sig mot beroende av de stora spannmålsaffärernas övermakt.

I Europa hava s. efter amerikanskt mönster först inrättats i Tyskland, där från 1880-talets början jordbrukarna distriktvis sammanslutit sig för inrättande av kooperativa s., i vilka säden mot bevis mottages, skötes och, om så önskas, försäljes.

I Sverige förefanns samma behov som i Tyskland, att dels göra jordbrukarna mer oberoende av den lokala handeln — här till stor del de stora kvarnbolagens uppköpare —, dels få den vid skörden ofta fuktiga säden bättre skött och sorterad, än den enskilde odlaren kunde åstadkomma, dels de små partierna sammanförda till och sålda som stora likartade partier. De förslag, som från början av 1900-talet framkommit om inrättandet av kooperativa s. för jordbrukarnas egen räkning hade icke lett till något resultat, då kristiden och statens övertagande under densamma av införseln av och handeln med spannmål, föranledde 1917 års riksdag att bevilja medel för byggande av s. (j ämte fryshus). Med detta anslag hava 9 s. uppförts i Eslöv, Klägstorp, Tomelilla, Åstorp, Linköping, Vara, Hallsberg, Eskilstuna och Roma, rymmande 2,000 —5,000 ton vartdera och kostande 400,000— 700,000 kr. De äro uppförda i 7 våningar och 7 av dem försedda vartdera med 2 silos rymmande vardera 175 ton spannmål.

Tills vidare, tills såsom beräknats, lagerhusen kommit att övertagas av sammanslutningar av jordbrukare, skötas de av den av K. M:t tillsatta Lagerhus- och fryshusstyrelsen. I dem mottagas spannmål och vid tillgång på utrymme undantagsvis även andra lämpliga varor till lagring och vård. Ansökan om lagring skall göras skriftligt hos lagerhusföreståndaren. Endast torr, välrensad, sotfri samt eljest oskadad spannmål mottages, men tillfälle finnes mot särskild avgift att få mindre torr och dåligt rensad spannmål torkad och rensad vid mottagandet, varvid uppkommande avfall tillfaller lagerhuset. Minsta mängd, som mottages, är 100 kg. Mottagandet och uttagning, skötsel och vård av spannmålen utföres i regel av lagerhusets folk. Då ej de mottagna partierna kunna lagras vart för sig, graderas spannmålen vid mottagandet efter vikten i 3 klasser, vilka var för sig sammanlag-ras.

Å den mottagna och graderade spannmålen lämnas ett lagringsbevis angivande sort, mängd och klass. Inlämnar en är skyldig att inom en månad efter tillsägelse uttaga inlämnad spannmål, och vid uttagningen erhålles spannmål av i beviset angiven sort, klass och mängd med avdrag av 3 %; därigenom uppkommet överskott försäljes vid säsongens slut, och de influtna medlen fördelas på spannmålens ägare. Den inlagrade spannmålen försäkras genom styrelsens försorg. Vid säsongens slut kvarvarande överskott av spannmål äger styrelsen

försälja, varefter försäljningsbeloppet fördelas mellan inlagrarna i förhållande till inlämnad spannmåls mängd och lagringstiden. Avgifterna äro fastställda till 20 öre för in- och uttagning samt 10 öre lagerhyra pr. månad, allt pr. 100 kg. I lagerhus inlagd spannmål kan belånas, och i lagringsbeviset förbinder sig1034

styrelsen att tillhandahålla långivare inlagrad spannmål som pant. Riksbanken har lämnat å i lagerhusen lagrad stråsäd av klasserna A och B mot lagrings- och försäkringsbevis lån på högst 3 månader mot ränta motsvarande diskonto på 3-månaders växlar. För belåning äro vissa värden av riksbanken fastställda för de särskilda sorterna och klasserna.

Spannmålsvivlar, Calandra, långsträckta, cylindriska med lång snabel försedda skalbaggar, vilka jämte sina fotlösa, vita larver träffas i spannmål av olika slag. De utvecklas inuti kornen. Den enfärgat mörkt rödbruna, omkring 4 mm. långa kornvi-v e 1 n, C. granaria L., är allmännast. Liksom den mycket liknande risviveln införes den ofta till Sverige med spannmålslaster, övervintrar hos oss lätt, åtminstone i Sydsverige, och har därför mångenstädes blivit ett plågoris i magasin eller andra byggnader, där spannmål förvaras. Ju tätare väggar och golv förvarings-lokalerna ha, ju oftare spannmålen skyfflas eller luftas, desto mindre trivas djuren. I besvärliga fall kan desinfektion med kol-svavla tillgripas, varvid med denna giftiga, eldfarliga vätska genomdränkt bomull förvarad i perforerade bleckaskar nedläggas i säden. Torde dock endast kunna användas i mindre och täta rum och under förutsättning att dessa ej gränsa till bebodda lägenheter, ladugårdar eller stallar. A. T—n.

Spannmålsvåg. Se Spannmålshandel: Vikt.

Spanska höns, vitkindade, äro en sedan långt tillbaka i vårt land hållen hönsras. De likna i huvudsak den svarta minorka-rasen (se Minorkahöns) men hava mindre kam och vita kinder. De äro liksom minorka rätt flitiga vär-pare med stora, rent vita ägg, men äro mindre härdiga, vilket framträder i att uppfödningen lyckas mindre väl. Äro hos oss mindre vanliga Jfr Andalusiska höns, Minorkahöns.

Spanskflugsalva, Se Avledande medel.

Sparassis. Se Blomkålssvamp.

Sparbank. Se Bankräkning, I 5.

Sparkassa. Se Bankräkning, I 4, Jordbrukskassa.

Sparre. Se Virke.

Sparris, Asparagus, ett till liljeväxternas familj, Liliaceœ, hörande örtsläkte, utmärkt av bladliknande smågrenar (de egentliga bladen äro vid dessas bas sittande små fjäll), 6-taliga blommor och bärfrukt. Den som köksväxt allmänt odlade sparrisen, A. o††icinalis L., växer vild vid havsstränder, i Sverige dock sällsynt. Olika odlade sorter finnas, utmärkta av bl. a. olika färg på toppen av de köttiga skotten, vilka användas som läckerhet. Hos oss föredrages s. med bleka, i toppen violett-färgade skott; i sydliga länder odlas däremot mest gröntoppig s.

Odlingen sker huvudsakligen å kalljord, stundom även med drivning på vintern i sängar, som överbyggas och uppvärmas ge-

nom mellan sängarna löpande rökkanaler från murade ugnar. Efter drivning behöva sängarna vila i 3 år. För en lyckad s.-odling fordras en rikt gödslad sandjord. Där den naturliga jordmånen är av annan art, brukas att upplägga sängar av tillförd sjösand. Sedan jorden under en sommar noga befriats från ogräs, täckes den på hösten med riklig kreatursgödsel, som nedmyllas. Påföljande vår planteras i förväg uppdragna, 1—2 års plantor i fåror på 1.5 m. avstånd med 15—30 cm. avstånd mellan plantorna, varvid rötterna noga utbredas och plantorna täckas 5 cm. tjockt med jord. Jorden måste hållas fuktig, vilket befordras genom ett tunt gödseltäcke. Allt efter som de uppkomna stjälkarna växa, kupas jorden upp mot dem, så att den på hösten bildar en list. Skötseln fortsätter på samma sätt, varvid gödseln varje år bör nedgrävas i gångarna mellan listerna. På dessa fylles på vintern fin sjösand, då så behöves, så att över plantorna alltid finnes ett sandlager av tillräckligt djup, för att långa bleka skott må erhållas.

Skörden bör kunna börjas tredje våren efter planteringen och aldrig fortsättas så länge, att plantorna mattas. De svagare skotten kvarlämnas, och skärningen upphör vid midsommar, varefter de utväxande skotten under sommaren få fortväxa för att samla näring och avskäras på hösten. Varje vår omgrävas och krattas listerna, men försiktigt, så ej rötterna skadas, och ständigt hålles väl rent för ogräs. Vid sådan skötsel kunna s.-sängar hålla sig givande i en mansålder. (G. L—d.) H. J. Dft.

Sparrisärt, Tetragonolobus purpureusMœnch., en från Sydeuropa härstammande baljväxt, fam. Legurninosœ, utmärkt av mörkröda blommor och baljor, som genom vingkanter hava 4-kantig form. Odlas, ehuru hos oss mer sällan, som köksträdgårdsväxt. De omogna baljorna ätas som sparris, de spritade fröna som vanliga ärter. Odlas som lågvuxna ärter och bönor.

Sparv. Se Fink.

Spatt, en av de vanligaste och på hästens värde mest inverkande sjukdomarna,' består i en kronisk, torr inflammation i de s. k. glidbenen i hasen, företrädesvis mellan båt-, pyramid-, sken- och inre griffelbenet (se Has, Skelett). Inflammationen utgår antingen direkt från dessa ben eller från utom leden liggande delar, ss. senor och ledband, och sprides därifrån till småbenen i leden. Genom benavsättning på hasens insida och mellan småbenen uppstår oftast en bensvulst på hasens inre kontur vid övergången i skenbenet, s. k. spattknöl, ett av de mest i ögonen fallande tecknen på s. Inflammationen kan dock även hålla sig endast till själva ledytorna, utan att visa sig genom ytliga bennybildningar, s. k. dold spatt. i°35

Orsaken till s. är vrickning eller överansträngning av leden, och hästar med svaga eller felaktigt byggda hasar (smala, knipta, skeva, för raka eller krokiga) angripas lättare; då dylika felaktiga hasformer ofta gå i arv, kan anlaget sägas vara ärftligt, ehuru själva sjukdomen ej är det. Första tecknet på s. är halta, och egendomligt för spatthälta är, att den alltid är starkast i början och kan i lindriga fall alldeles försvinna, då hästen varit i rörelse en stund. Man brukar därför vid undersökning för s. hålla upp hästens bakben ett par minuter och därefter låta honom trava, då hältan även i lindrigaste fall brukar tydligt framträda vid de första stegen. Finner man därjämte vid jämförelse mellan hasar-na någon ojämnhet å hasens inre kontur, är diagnosen tämligen säker. Hos hästar, som länge lidit av s., märkes dessutom ofta, att korset på ena sidan är något lägre på grund av förtvining (atrofiering) av musklerna, till följd av att hästen sparat det sjuka benet. Då benbildningen lett till fullständig samman växning av småbenen, kan hältan helt och hål let försvinna, och man kan därför finna hästar med betydande spattknölar utan halta. Stundom finnes, särskilt hos ädla hästar, en skarp avsats vid hasens övergång i skenbenet, utan att konturstöringen är beroende på sjuklighet; hasen säges då vara markerad, vilket icke bör förväxlas med spatt.

Behandlingen vid s. går ut på att åstadkomma sammanväxning mellan småbenen och består i användning av skarpa salvor eller, som verksammaste medel, bränning. Hästen bör därefter hållas i stillhet under minst 4—6 veckor.

Blodspatt benämnes en åkomma som består i en utvidgning av en blodåder (åderbrock) , spattådern, som går snett över hasen, där spattknölen brukar ha sitt säte, och kan till det yttre förväxlas med en sådan, men den är mjuk och medför ingen olägenhet för hästen. Se Bråck.

Harspatt visar sig i en utbuktning på hasens bakre kontur. Orsaken är ofta endast ett byggnadsfel, beroende på att nedre änden av hasbenet eller övre änden av yttre griffelbenet är mer än vanligt utstående, och är i sådant fall endast ett skönhetsfel utan betydelse för hästens användning. Konturstöringen kan även bero på, att hasbenet och skenbenet ej gå i fullt samma riktning utan bilda en m. 1. m. tydlig vinkel, s. k. felaktig inskening, som alltid anger en svagt byggd has. Harspatt är dock ofta även en rent sjuklig process, beroende på inflammation i benhinnan på hasens bakre yta, förorsakad av slag eller stötar och åtföljd av en m. 1. m. riklig benavsättning (överbens- eller exo-stosbildning), s. k. hård harspatt. Konturstöringen kännes då hård och ojämn. Så snart inflammationen i benhinnan och exo-

stos- (överben-)bildningen är avslutad, medför den hårda harspatten ingen olägenhet. Stundom beror utbuktningen på försträckning av hasens bakre förstärkningsband. Ansvällningen är dä mera jämn, kännes mjuk, stundom även ömmande och förorsakar då även halta. Ansvällningen kan också utgå från böj-senorna eller djupa böj senans senskida eller förstärkningsband vid hasen och föranleder även då halta, som dock vid lämplig behandling plägar försvinna efter 2—6 veckor. Ofta kvarstår dock ansvällningen, även sedan hältan försvunnit, och är då mera att betrakta som ett skönhetsfel, men man kan dock befara, att sjukdomen och hältan vid ansträngning skola återkomma. Hos nyfödda föl förekommer en sådan upphöjning på hasens baksida normalt, men försvinner, då hasen vuxit ut och leden vunnit tillräcklig stadga. Behandling förekommer naturligtvis endast vid de former av harspatt, som bero på inflammation, och består då till en början i användning av isomslag eller andra kylande medel och därefter skarpa salvor eller i svåra fall bränning.

Oxspatt (k ospatt, skakel-

spatt) består i en ansvällning på hasens yttre sida, vanligen en följd av slag (t. ex. mot skaklarna), som framkallat inflammation i benhinnan med därav följande benavsättning. Så länge inflammationen kvarstår, kan halta förekomma, men i regel medför åkomman ingen olägenhet. Ofta beror upphöjningen endast därpå, att griffelbenshuvudet och tärningbenet eller nedre änden av hasbenet är mer än vanligt utstående, ett byggnadsfel utan betydelse.

Vattenspatt består i en ökad vätskeansamling i hasleden (kronisk serös ledinflammation, se Ledgångarnas sjukdomar, Galla 2.), med därav följande utspänning av ledkapseln, och

visar sig därför som en utbuktning å hasens inre främre kontur (i hasvecket över spattkammaren, se Has). Åkomman, som även kallas hasledgalla eller i lindriga fall fyllda pannor, förekommer oftast hos tyngre hästar och medför i allmänhet ingen direkt olägenhet, men angiver alltid ett visst svaghetstillstånd i hasen, som gör den mera mottaglig för akuta inflammationer, t. ex. vid lindriga vrickningar eller överansträngning, och gör, att halta därvid lätt kan uppstå. Hos ädlare hästar med torrare konstitution bör felet alltid anses vara av större betydelse; ävenså om kapseln är starkt utspänd och förtjockad, då en viss stelhet i leden uppstår. Jfr Galla 2. E. N—m.

Spattknöl. Se Spatt.

Spattåder. Se Bråck, Spatt.

Spenar. Se Juver.

Spenat, Spinacia, av målleväxternas familj, Chenopodiaceæ, är en ettårig ört med breda, saftiga blad, små, gröna, enkönade blommor, han- och honblommor på skilda stånd1036

och enfröiga frukter, som tillsammans med en omgivande, av 2 skärmblad bildad »fruktkalk» utgöra vad i dagligt tal kallas spenatfrö.

Vanlig trädgård s-s., 5. oleracea L., från orienten, odlas i 2 varieteter: tag g-s., var. spinosa, med tornbärande »frön» och smärre, pillika blad, samt rundbladig eller rundfröig s., var. inermis, med släta, runda »frön» och större rundade blad. Den förra anses härdigare mot köld.

Under namn av spenat odlas även några andra, till samma familj hörande arter. Sådana äro nyzeeländsk s., Tetragonia expansa L., från N. Zeeland och Japan, en ettårig, i 2—5 fot långa rankor växande art, och rank- eller klätterspenat (se Rankspenat) .

Odling. S. bör odlas på starkt gödslad, helst något fuktig jord. Sås i bänk eller från våren till hösten på kalljord. Sent på hösten sådd s. lämnar skörd tidigt på våren. Då plantorna gå i blom, bliva bladen mindre saftiga, och därför lyckas odlingen mindre väl på sommaren, då utvecklingen går hastigt. Bredsås tunt eller sås i 6 rader på sängen. Av nyzeeländsk s. uppdragas plantor i bänk och utplanteras på fritt land. (G. L—d.) H. J. Dft.

Spenört. Laserpitium latifolium L., en mångårig, väl meterhög flockblomstrig ört, fam. Umbelli†eræ, utmärkt av glatta, blågröna, 2—3-dubbelt 3-fingrade blad med rundade småblad, stora vita blomflockar och 8-vingade delfrukter. Växer vild i södra och mellersta Sverige på torra ängar och i lundar; ätes begärligt av kreaturen. Roten användes förr som magstärkande medel.

Spergula. Se Spärgel.

Spets. Se Hund.

Sphærotheca. Se Krusbärsmjöldagg.

Sphagnum. Se Mossa, Mosse, Torvströ.

Spigg, Gasterosteus, ett släkte av mycket små fiskar, utmärkta bl. a. av framför ryggfenan sittande, fristående taggar, som kunna nedfällas, samt en tagg i bukfenan. S., som förekommer i såväl sött som salt vatten, förtär med glupskhet rom och fiskyngel och räknas därför som mycket skadlig. S. har tidigare fångats massvis vid Östersjökusten för ut-kokning av s p i g g o 1 j a, en torkande olja, som använts som fernissa. Denna fångst och beredning förekommer numera sällan.

Spik, varav smärre sorter intill 2.5 cm. längd vanligen kallas nubb eller, då de tillverkas av tråd, stift, bör göras av segt järn, vara fri från sprickor eller flagor samt utan att krokna kunna slås in i sådant virke, för vilket den är avsedd. Efter tillverkningssätt, storlek och ändamål skiljer man på åtskilliga olika slag avs. Smidd s., som tillverkas för hand (numera föga) eller på spikhammare, användes vid byggnadsarbeten i olika grov-

lekar, ss. g o 1 v s p i k, 9—11 cm., läkt-spik, 7—9 cm., b r ä d s p i k, 5—7 cm., nubb, 2.5 cm., eller kortare. Numera användes mest klippspik, som tillverkas av plåt och har m. 1. m. ojämna kanter samt mindre skarp spets och ofta något sprött huvud; storlekar av minst 12.5 cm. längd pläga kallas e k s p i k, mindre storlekar furuspik. Trådspik och trådstift tillverkas av hårddragen järn- eller mässingstråd. Spik utan huvud kallas d y c k e r t och användes för fästande av golvtiljor. För hovbeslag avsedd spik kallas söm, se Hovbeslag.

Spikklubba, Dalur a Stramonium L., en från orienten härstammande till nattskatte-familjen, Solanacece, hörande, storvuxen, i-årig ört med stora äggrunda, glatta blad, långsträckt trattformiga, vita blommor och stora taggiga fröhus. S. odlas för bladens skull, vilka innehålla alkaloider (se d. o.), huvudsakligen hyoscyamin, och därför användas i medicin. För att giva god skörd fordrar s. en varm, solig växtplats samt bördig och fuktig jord. Fröna stöpas i vatten före sådden; plantorna gallras till omkring 1 fots avstånd. Blommorna avnypas för att befordra bladens utveckling. Till drog skördas bladen under växtens blomningstid och torkas på luftig plats.

Spiktramp. Se Hovsjukdomar 2.

Spilkråka. Se Hackspett.

Spiller. Se Tak: Spån.

Spillning. Se Kreatursgödsel.

Spilta. Se Häststall.

Spilträ, laggkärl för torra varor och tillika ett rymdmått om 48 kannor — 1.26 hi. Användes för salt och torrsaltade livsmedel, beck och tjära.

Spinacia. Se Spenat.

Spindeldjur, Arachnida, äro besläktade med insekterna, men avvika bl. a. därigenom, att de som fullvuxna oftast äga 4 benpar. Hit höra de egentliga spindlarna, Araneæ, hos vilka huvud och mellankroppen äro förenade till ett stycke, som alltid är mycket mindre än den starkt, vanl. äggformigt ansvällda bakkroppen. I dennas spets sitta de s. k. spinn vårtorna, som avsöndra materialet till djurens vävnader. Spindlarna leva av rov och äro därför ofta till en viss nytta. Bett av spindlar äro i regel för människan ofarliga. Den ojämförligt största delen av spindeldjuren utgöres av de för det mesta mikroskopiskt små kvalstren, se d. o. A. T—n.

Spindelbent säges en häst vara, om skenbenen äro allt för smala såväl från sidan som framifrån sett, beroende på ett spensligt skelett med små, svaga ledgångar och fina senor. Har hästen också en tung kropp, bliva benen snart överansträngda, och spindelbenthet anses därför alltid som ett svaghetstecken.

E. N—m.

Spinn. Se Kvalster.io37

Spinnmalar. Hyponomeuta, äro små, fjärilar med vita, svartprickiga framvingar. Larverna leva kolonivis inom tunna vävnader på fruktträd, hägg, hagtorn, benved m. m. Allmännast är häggspinnmalen, H. evonymellus L. Vissa år kan den praktiskt taget spinna över häggar av betydande storlek. Alla spinnmalar lägga ägg på eftersommaren på trädens eller buskarnas kvistar. Äggen kläckas på hösten, men larverna stanna vintern över under de till ett »fjäll» hopklib-bade äggskalen. Besprutas ett angripet träd före knoppsprickningen på varen med karbo-lineumemulsion eller senare med arsenikhaltiga vätskor (se Insektdödande medel), dödas larverna lätt. A. T—n.

Spira. Se Virke.

Spiræa, ett till de rosenblommiga växternas familj, Rosaceæ, hörande släkte, utmärkt av greniga ax eller blomspira av regelbundet 5-tåliga blommor med många ståndare och 5 pistiller, som utbildas till baljkapselar-tade. frukter. Den i fuktiga snår allmänna arten, älggräs, S. ulmaria L., ätes av kreaturen och kan lämna ett avsevärt bidrag till höskörden från dylika marker. Under samma släktnamn odlas som prydnadsväxter ett stort antal utländska arter, av vilka åtskilliga av botanisterna avskilts under andra släktnamn. Bland dessa märkas: S. Aruncus L., en högvuxen mångårig ört med parbladiga blad och rika gulvita blomspiror, samt bl. a. följande buskar: 5. salici†olia L., från s. Europa, med upprätta skott, tätt klädda av små, hela blad och med en liten ljust rosenröd blomspira i toppen; S. opuli†olia L., från Nordamerika, en storvuxen yvig buske med enkla blad och små kvastar av vita blommor med röda ståndarknappar; 5. chamœdry†olia L. från Sibirien, S. ulmi†olia Scop. från s. Europa, S. hy-perici†olia D. C. från Ural, S. trilobata L. fr. Kina, S. lœvigata L. från Sibirien och 5. avice†olia Sm. från Nordamerika, den sistnämnda med stora, luftiga blomspiror och liksom de närmast föregående med enkla blad och vita blommor, samt den parbladiga S. sorbi†olia L., från Sibirien, alla mycket härdiga och på för- eller högsommaren rikt blommande arter.

Dessa (och åtskilliga flera mindre allmänt odlade arter) äro föga nogräknade på jordmån och särdeles lättodlade, men flertalet kunna bliva besvärliga genom sin stora benägenhet att sprida sig genom rotskott. De fortplantas lätt genom dessa eller avläggare eller sticklingar.

Spirillus. Se Bakterie.

Spis. Se Eldstad.

Splint, vitved, den yttre, vita, lösa delen av trädens ved. Se Virke.

Splintborre. Se Barkborrar.

Splitved. Se Sågning: Sortiment.

Spongospora. Se Korkskabb.

Spontning. Se Hopfogning av virke: Breddskarv.

Spontpålning. Se Grundförstärkning.

Sporidesmium. Se Rapsfördärvare.

Sporre, i. Fruktsporre kallas hos fruktträd de kortgrenar, som utbilda blommor och frukt. 2. Hornartad utväxt på hönsens ben. Se Höns: Exteriör.

Sports. Se Variation, c).

Spott. Se Matsmältning.

Spottkörtel. Se Körtel, Matsmältningsorgan.

Springorm. Se Rots.

Sprit. Se Alkohol.

Språkbom, med tvärslåar (språkar) fast hopfogade, 4-skrädda ledbommar i flottled, å vilka flottningsmanskapet kan gå under arbetet. Se Flottning.

Språnglina. Se Fängsling.

Sprängbom, vid en vagn fast anbragt tvärstycke, vid vilket draglinor eller skaklar äro fästa. Se Anspänning.

Sprängd. Se Kvickdrag.

Sprängning. Det tidigast kända sprängämnet är svartkrutet, vilket användes redan på 1300-talet. I mitten av 19:de århundradet upptäcktes såväl bomullskrutet som nitroglycerinen och i slutet av samma århundrade dynamiten. Sprängämnestekniken har sedan under sista årtiondena utvecklats väsentligt. För sprängningen borras först ett djupt hål, sedan detta väl rengjorts, nedföres den erforderliga spräng-satsen, till vilken numera nästan enbart förekommer dynamit, utom när det gäller att uttaga byggnadssten, då svartkrutet lämpar sig bäst, enär det på grund av sin låga detonationshastighet sönderspräcker men ej splittrar berget. Vid borrningen måste noga iakttagas, att spräckningen av bergen sker i viss riktning, vilket beror på borrhålens placering. Man kan sätta flera borrhål i rad efter varandra och avfyra skotten samtidigt. Laddningen måste företagas med den allra största försiktighet, och de dynamitpatroner, som skola användas, måste avpassas efter borrhålets storlek, så att de utan svårighet kunna glida ned. Dynamitpatronerna nedföras en i sänder och sammantryckas med en laddstake. Därpå anbringas tändsatsen, vilken består av stu-bintråd. Denna avskäres jämnt, varefter en tändhatt försiktigt påsättes. Den med tänd-hatt försedda änden av stubintråden nedstickes något i sprängämnet. I detta bör i förväg, medelst en träpinne e. dyl., åstadkommas ett hål för tändhatten. Stubintråden bör tagas så lång, att den sticker något upp över borrhålet, över sprängämnessatsen fylles hålet med lera e. dyl. s. k. förladdning. Vid skottlossningen antändes den över borrhålet uppstickande stubintråden. Det bör taga någon tid, innan elden når tändhatten, så att arbetaren hinner avlägsna sig före skottlossningen. Sprängning användes för många olika ändamål. Även sprängning av stubbar förekommer1038

ofta. Härvid erhålles bästa resultatet, om laddningen placeras under stubbens mitt. Där pålrot förekommer, bör laddningen placeras så tätt intill denna som möjligt.

S. har på senare tid efter amerikanskt föredöme börjat användas för jords brytning och luckring, upptagande av gravar m. m. Verkan är bäst på torr, fast eller tjälad jord, mindre i samma mån jorden är våt och mjuk. För jords luckring och stubbrytning äro långsammare verkande (mindre brisanta sprängämnen, ss. agridynamit, ammoncahiicit och Carlsonit) bäst. Litt. Sv. Mosskulturfören. Tidskr. 1915, sid. 59. L. N. Gramén.

Sprängört, Cicuta virosa L., är en till flockväxternas familj, Umbelli†erœ, hörande mångårig ört, som växer i sank mark och igenkännes på sin uppsvällda, ihåliga och genom tvärväggar avdelade rot, 2—3-dubbelt parbladiga blad med lansettlika, skarpt sågade småblad, mångbladiga enskilda svepen, saknad av allmänna svepen, stora flockar av vita blommor samt delfrukter med breda, låga åsar. S. luktar likt dill och liknar i smaken persilja, men innehåller ett ytterst giftigt, hartsartat ämne, cicutoxin. Särskilt är roten starkt giftig, så att dess förtäring ofta medfört djurs hastiga död; även örtståndet är giftigt, om än mindre, S. bör därför utrotas, där den förekommer i betes- eller slåttermarker.

Spån. Se Tak.

Spalt. Se Vete. \ Spännverk. (hängverk) användes vid byggnader för uppbärande av bjälklag, ytter-

1. Enkelt spännverk.

tak e. dyl., då den fria längden för bär linan (se d. o.) är för stor. Detta förutsätter dock, att erforderlig plats finnes över eller under den byggnadsdel, som skall uppbäras. Skall ett underliggande bjälklag uppbäras, inlägges antingen en särskild bär bjälke under bjälklaget, vilken

2. Sammansatt spännverk.

medelst bultar fastgöres i hängverket, eller också fastgöres varje bjälke direkt i detta medelst bultar. Spännverkets form får bestämmas med avseende på dess användning och fria längd och kan antingen göras enkelt enligt fig. 1, som kan användas upp till 10 m. spännvidd, eller också sammansatt, då man kan komma upp till en betydande spännvidd. Fig. 2 visar ett för en bro lämpligt spännverk. Det är av synnerligen stor vikt, att spännverk sammanfogas omsorgsfullt och ändamålsenligt, och att erforderliga förbindningar och förstärkningar av bultar, järnband etc. anbringas till erforderligt antal och av tillräcklig styrka. Spännverk utföras vanligen av trä med erforderliga järnförstärkningar. De kunna även utföras helt av järn, vilket dock endast förekommer för utvändiga konstruktioner. L. N. Gramén.

Spärgel, Sp er gula arvensis L., en ettårig ört, tillhörande nej like växternas familj, Ca-ryophyllaceæ, har en späd stjälk med krans-ställda, trådsmala blad, små, vita blommor och

Spärgel.1039

fröhus med talrika linsformiga frön, omgivna av en vit hinnkant. Frönas vikt 0.8 (av jättespärgel 1.4) g. pr. 1,000 st., 60 kg. pr. hi. Förekommer som ogräs på kalkfattig, lätt jord, där den kan bliva besvärlig genom sin rika fröspridning. Motverkas genom kalk-ning, ogräsharvning och övriga vanliga åtgärder mot ogräs (se d. o.). Odlas i 2 former: åkerspärgel, f. sativa, som ärklibbhårig och har prickiga frön, samt den storvuxnare jättespärgel n, f. maxima, som är nästan glatt och har släta frön. Odlas huvudsakligen i södra Sverige, företrädesvis på något fuktig sandjord, till grönfoder, i utlandet även till gröngödsling, men förtjänar till följd av sin ringa skördemassa ingen uppmärksamhet, utom möjligen som trädes växt, då den är färdig att skörda redan 7—8 veckor efter sådden. Sås 20—30 kg. pr. ha. och myllas helt grunt, varefter vältas. Lämnar 1.5—3 ton grönfoder pr. ha. Skördad mogen, vilket medför fara för fröspridning, kan den lämna 4—5 hi. frö pr. ha.

Fodervärdet är ungefär som hos gott ängsgräs. Anses som gott mjölkfoder. Omkring 8 kg. färskt och 2.5 kg. torrt grönfoder = 1 foderenhet. Dess frö dödas ej vid fodersmältningen utan kan spridas med gödseln till åkern- i grobart skick.

Spärr. För att hindra rörelse i en viss riktning, liksom för att sätta en koppling i verksamhet vid rörelse i en riktning men ur-koppla den, om rörelsen blir den motsatta, användas olika slags spärranordningar. Så är förhållandet vid axeln till vindspel och andra uppfordringsverk, vid förbindelsen mellan självavläggande hästräfsor eller slåttermaskins drivande kör hj ui och arbetsmekanismen m. m. Dylika spärranordningar utgöras vanligen av ett tandat spärrhjul med sneda tänder, i vilka en rörlig spärrhake eller klinka ingriper, då rörelsen sker i önskvärd riktning, under det att den släpar över tänderna vid motsatt rörelse. Se fig. vid art. Koppling.

Spärrgaller är ett galler, med vilket drottningen avstänges från det i kupan avsedda honungsrummet eller från skattlådorna. Hålen äro c:a 4 5 mm. breda, varigenom arbetsbina fritt kunna passera men ej drottning och drönare, då dessa äro större än arbetsbina. Spärrgaller tillverkas av zink, trä eller impregnerad papp. Zinkgallren äro de hållbaraste och mest

praktiska. A—r L—n.

Stabbläggning. Se Sågning.

Stachys. Se Knölsyska.

Stackning av skördeprodukter, ss. hö, otröskad säd och halm, är ett verksamt medel att minska behovet av hus för dylika förråds förvaring och kan även, åtminstone för tillfället, spara arbete, i det att körning från fältet kan undvikas under den bråda skördetiden, som därigenom kan förkortas. S. i fria luften kan också kräva mindre arbete än grödans inlägg-

ning i hus. I fristående stack kan en i mindre torrt tillstånd hoplagd gröda bättre än i hus vara bevarad mot självupphettning och mögling genom den starkare luftväxling och avdunstning av fuktighet, som i förra fallet äger rum. Däremot är den i fria luften stäcka -de grödan mer än den i hus inbärgade utsatt för skada av nederbörd. Detta motverkas genom att med presenningar skydda grödan under stackningen samt genom att täcka den färdiga stacken med halm, dels ss. ryggning kvarhållen genom pålagda hängslen, dels ss. i stackens takfall instuckna lockar. Bäst skyddad är stacken under ett stacktak (se Lada). Dess sidor skyddas för regnet genom upp-åtvidgad form på stacken.

Den stackade grödan är desto mindre utsatt för regn, ju större dess innehåll är i förhållande till ytan. Detta talar till fördel för runda stackar framför rektangulära, men då de förra ej böra läggas med större diameter än 4.5—5 meter, lägger man större stackar 4-kantiga, i vilka mera kan inläggas, då de lämpligen kunna hava nämnda bredd men betydligt större längd; smärre stackar böra däremot läggas runda. Stackar läggas vanligen direkt på marken på en torr plats, sädesstackar dock stundom på en bädd av halm eller störar eller på en stackfot för att isolera säden från marken och hindra råttors inträngande. En stackfot bygges av ett nödigt antal grova stolpar, stadigt nedsatta i marken, över vilken de böra höja sig minst 60 cm., och upptill förenade med mellanslag. Kring stolparnas övre ände fästes en fastspikad plåtkrans, som hindrar råttor att taga sig upp. S. bör utföras så, att överytan ständigt halles kupig, så att halmen ligger sluttande utåt från mitten, varigenom regns nedträngande hindras. Denna form åstadkommes vid s. av bunden säd från början därigenom, att det första varvet av kärvar ställes upprätt i mitten och sedan i starkare lutning, ju närmare man kommer kanten; de följande varven börjas utifrån och läggas så, att varje inre rad kärvar täcker den utanför liggande till kärvens halva längd, varigenom kärvarna binda varandra och ej glida utåt. Alltjämt bibehålles ytans lutning ch packar man så hårt och jämnt som möjligt. Då höet eller säden gärna blir hårdare hoptrampad, där upplassningen sker, bör denna äga rum på 2 motsatta sidor; eljest händer lätt, att stacken senare sätter sig snett. När stacken nått en höjd av 4—5 meter, »dragé s» den, i det att kanten i varje varv drages in något innanför det förut lagda, så att ett roste bildas. Om stacken är väl lagd och rostet täckes med halm, kan dragningen göras tvär, d. v. s. rostet lågt, men i motsatt fall bör stacken läggas med högt, starkt sluttande roste. Detta avslutas med långhalm, som bildar en ås på den 4-kantiga och en spets på den runda stacken. Helst täckes rostet med pålagda korrugerade 1040

plåtar, som fästas med långa järnnålar, eller med halmlockar, som man, börjande nedifrån, insticker i rostets sidor, innan ännu stacken satt sig, för att de skola fästa bättre vid sammanpressningen .

Stackfot. Se Stack.

Stacksättare. Det av gammalt och ännu rätt allmänt använda sättet att vid stackning av stråfoder och otröskad säd upplassa dessa med handredskap kräver mycket tidsödande och dyrbart människoarbete. För att spara detta användes olika mekaniska stackningsapparater. En sådan av amerikansk modell, avsedd att användas vid hös stackning ute på fältet direkt från hösträngen, består av en bred lyftram, som upptill är försedd med en spj älgaff ei för höets mottagande och nedtill är med tappar svängbart fästad vid en stadig bottenram. Medels en släpräf sa av samma bredd som lyftramen föres höet upp på dennas på marken liggande spj älgaff ei, och därefter svänges gaffeln medels en över block löpande lina upp, så att höet avlassas över stacken. Dessa apparater, som börjat tillverkas vid Helliden i Västergötland, hava ännu icke fått någon vidare användning i Sverige.

Vanligare äro elevatorer, som utgöras av en av två kedjor och tvärlister bestående ändlös 1.2—1.4 m. bred bana, löpande ovanpå en botten, som ställes lutande mot stacken. Dylika elevatorer kunna vara anbragta vid tröskverk, från vilkas skakare halmen då direkt föres upp på stacken, eller ock vara fristående och drivas med en vandring.

Stag g. Se Borstgräs.

Stakegård. Se Fiskeredskap, III.

Stall. Se Häststall, Stallbyggnad.

Stallapotek. Då en tidig behandling alltid är till fördel för sjukdomars utgång oGh vissa sjukdomar förlöpa så hastigt, att ett omedelbart ingripande kan vara nödvändigt, böra vissa läkemedel och instrument alltid finnas till hands. Ett lämpligt s., beräknat för en mindre besättning, bör innehålla följande: terpentinolja 500 g., glaubersalt 800 g., eter 30 g., tillsammans med rovolja 300 g.; kräksalt 12 pulver på 2.5 g. vartdera; en pulverblandning av gentiana- och kalmusrot, 100 g. vardera, och karlsbadersalt (konstgjort) 300 g.; krita (slammad) 200 g.; antifebrin 3 pulver a 10 g.; svavelsyra t kinin 3 pulver a 10 g.; sublimat 10 pastiljer ä 1 g.; kresolsåpa 300 g.; borsyresalva 100 g.; blytannatsalva 100 g.; jodoformborsyrepulver 20 g.; alun 200 g.; blysocker 100 g.; jodsåpa 100 g.; kamferli-niment 150 g.; samt följande instrument: febertermometrar, struprör, trokar, kroksax, 2 mjölkrör, skölj kanna rymmande omkr. 5 1., ett par paket renad bomull, några kambrik-lindor och 1 m. vaxtaft eller oljeduk, några ligaturnålar och ligätursilke. E. N—m.

Stallbyggnad. De viktigaste ekonomibyggnaderna vid en lantgård äro djurstallarna. Man måste därför, när det gäller nybyggnader, tillse, att de erhålla ett efter rådande förhållanden lämpligt läge med hänsyn till befintliga byggnader, terrängförhållanden etc. Framför allt måste djurstallarna erhålla ett torrt och friskt läge och helst ligga på en mindre höjd samt om möjligt ha skydd mot nordanvind. Sumpiga, vattensjuka eller lågt belägna platser böra noga undvikas. Då körbana anordnas till skullen, händer det dock ofta att byggnaderna, för att bekvämare uppfarts-broar skola erhållas, just förläggas till en låg plats. I dylika fall får man ofta se djurstallarna förlagda mellan ett par berg, så att grund-och dagvatten rinner mot byggnaden, och då ofta blir svårt att avlägsna därifrån. Djurstallarna äro de ekonomibyggnader, som äro mest krävande beträffande det mänskliga arbetet. Här utföres ett dagligt arbete under största delen av året, varför det är synnerligen viktigt att här få anordningar, som i möjligaste utsträckning inbespara eller underlätta den mänskliga arbetskraften. Varje onödigt långt avstånd eller obekväm väg för transport av foder, produkter etc. åstadkommer tidspillan och ökad kostnad. Därför bör framför allt ladugården, där det mesta stråfodret förbrukas, sammanbyggas med logbyggnad eller foderlada, där stråfoder förvaras. S. k. lånter-n i n h u s, med öppet rum upp till yttertaket och lanternin vid takåsen, kommo något i bruk på 1880-talet, men då de visat sig svåra att hålla varma och fuktfria samt ha en onödigt invecklad takkonstruktion, byggas sådana icke numera. Dessutom måste även tillses, att utgödslingen blir så bekväm som möjligt.

Mot sammanbyggnad av djurstall och foderlada göres ofta den anmärkningen, att eldfaran härigenom ökas. Detta kan ju visserligen icke förnekas, men med hänsyn till nuvarande höga arbetskostnader måste man framförallt ordna det så, att det från driftsynpunkt blir fördelaktigt, och då härtill kommer, att man numera bygger solidare och följaktligen mera eldsäkert än förr, är risken icke så stor, som den kan förefalla. Vid större anläggningar kan man mellan djurstall och foderlada som säkerhetsanordning uppföra en brandmur. De öppningar, som på grund av fodertransporten måste finnas i muren, förses med plåtbeslagna portar. En synnerligen viktig sak vid förebyggande av eldfara, som dock mycket ofta förbises, är ytterdörrarnas anordning. Dessa placeras icke sällan felaktigt, vilket i högsta grad försvårar, ja till och med omöjliggör stallets snabba utrymmande. Om djurstall t. ex. uppföras i kuperad terräng, blir lätt följden, att vid ena sidan blir ett stup, varför djurens utsläppande icke kan försiggå från denna sida, utan endast från den motsatta. Det kan då lätt vid inträffad eldsvåda

1041

hända, att vindförhållanden e. dyl. omöjliggör djurens utsläppande på den enda väg, som finnes anordnad härför. Det är därför från eldsäkerhetssynpunkt viktigt, att ytterdörrar anbringas å båda långsidor, och att marken planeras härefter, så att djurens utsläppande lätt kan försiggå.

Grundläggning för stallbyggnader försiggår på samma sätt som för övriga byggnader, jfr Grundläggning. Dock bör noggrant tillses, att marken blir väl dränerad under hela byggnaden. Då gråsten användes för undergrund, erhålles härigenom erforderlig dränering, men härvid bör tillses, att grundgravarnas botten har lutning åt en bestämd riktning. Från denna plats bortledes sedan det samlade grundvattnet. Om icke detta noggrant bortledes, utan fuktigheten får tillfälle att i större utsträckning upptränga i stengolvet, blir detta kallt och osunt för djuren. Då trä användes för väggar, böra grundmurarna uppdragas 10—15 cm. över det invändiga golvet, så att träet blir skyddat mot fuktighetens direkta inflytande. Då cement användes för grundmurar (sockelmurar), kan, för att hindra kylan att slå igenom desamma, en bräda ingjutas i den del, som skjuter upp över golvet. Golv i djurstallar kunna utföras av flera olika slag av material, men stengolv av ena eller andra slaget böra användas, utom möjligen där djuren skola stå, där golvet kan beklädas med plank e. dyl. Det är ytterst viktigt, att alla golv göras fullkomligt ogenomträngliga, så att den flytande spillningen kan tillvaratagas. Otäta och dåliga golv medföra mycket stora olägenheter,, såsom dålig luft, åstadkommen genom urinens jäsning och förruttnelse. Dessutom går ett värdefullt gödselämne förlorat. Som allmän regel för golv i husdj ursstallar kan sägas, att de delar, som äro utsatta för djurens spillning, läggas av cement eller motsvarande material, samt att lämplig lutning göres å desamma för den flytande spillningens bortledande. I nötkreatursstall bör i sin helhet inläggas cementgolv. Detta bör stålslipas endast i gödselrännor och foderbord med krubbor, för övrigt blott grovt avjämnas med putsbräda, för att icke djuren skola halka å detsamma. I båsplatser inläggas ofta trägolv, vilket är behagligare för djuren att stå på, men icke uppfyller nutidens krav på god hygien. Cementgolv är visserligen hårt för

djuren att stå på, men de vänja sig snart härvid, och detta material är dock att förorda. Man kan även inlägga tegel med cementfogar å båsplatserna, vilket icke är så hårt för djuren att stå på som cementgolv. I kalvkättar bör dock trägolv i allmänhet inläggas. I häststall är cementgolv icke lämpligt i gångar där djuren skola gå, enär detta efter några år blir sönderhackat av djurens skarpa skonad och hästarna även ha lätt att halka å detsamma. Cementgolv kan dock användas även här, om

66—213320. Lantmannens uppslagsbok.

småsten nedtryckas i ytan, vilken härigenom blir motståndskraftigare och genom sin ojämnhet erbjuder hästarna bättre fotfäste. I stall äro även golv av fältsten eller tuktad sten lämpliga. I gången bakom hästarna kan med fördel inläggas ett 8—10 cm. tjockt lager sand och sågspån e. dyl., vilket är behagligt för hästarna att gå på och hindrar dem att halka. Detta lager bör vid behov helt eller delvis förnyas. I svinstall inlägges i sin helhet golv av cement, men å djurens liggplats bör å detsamma inläggas trägolv. Jfr Golv.

Väggarna kunna göras av vilket material som helst, men för prisbillighetens skull bör det väljas, som lättast och billigast kan anskaffas på platsen. Materialet för ytterväggar måste framför allt vara av sådan beskaffenhet, att det isolerar tillräckligt mot kyla. Stenmaterial av ena eller andra slaget är att föredraga, om dylikt kan anskaffas till antagligt pris. Luften i djurstallar är alltid fuktighetsmättad, varför trämaterial förr eller senare angripes av röta. Detta kan dock i viss mån förebyggas genom effektiv ventilation. (Se Luftväxling.) Väggarnas innersida bör vara möjligast slät, så att rengöring underlättas och desinfektion möjliggöres. För väggarnas uppförande jfr Brädfodring, Byggnadssten, Hopfogning av virke, Mur, Panel, Yägg.

Innertaket består vanligen av bjälklag, vilket avdelar skullen från stallet. Å skullen inlägges alltid golv. Detta bör vara tätt, så att det förhindrar ångor att tränga igenom detsamma och skada fodret samt även hindrar hö-smolk e. dyl. att falla ned på djuren. I kallare trakter i landets nordligare delar bör bjälklaget (mellantaket) göras starkt värmeiso-lerande, om icke stallrummet skall bliva för kallt. Härför böra bjälkarna underpanelas med spontade bräder, men trossbotten med fyllning bör icke gärna inläggas, enär denna drar fuktighet till sig och förorsakar rötbild-ning i bjälklaget. Jfr Panel. Ett lämpligt isoleringssätt är att lägga ett omkring 8 cm. tjockt lager lera å skullgolvet, vilket jämväl skyddar för eldfara uppifrån. Jfr Bjälklag.

Yttertak jfr Tak. Dörrar skola i husdj ursstallar alltid anbringas av erforderlig storlek och i tillräckligt antal. För större nötkreatur böra räknas högst 20—25 djur på varje dörr av omkring 2 m. bredd.m Dörrarna skola placeras på lämpliga ställen, så att djuren med lätthet kunna ut- och insläppas. För större nötkreatur och hästar böra de tagas av omkring 2 m. bredd. För gödselkörning o. dyl. kunna de tagas av 1.2 m. bredd. Dörrar till husdj ursstallar skola för utestängande av kylan utföras av ett dubbelt lag spontade bräder med mellanliggande papp. De skola beslås med kraftiga smidda gångjärn och förses med solid låsanordning. För luftväxlingen under varm årstid är fördelaktigt, att dörrarna äro1042

delade i en övre och en nedre halva eller ock spjäldörrar kunna insättas.

Fönstren skola i djurstallar tagas tillräckligt stora. Ljus och frisk luft spela en ofantligt stor roll för djurens välbefinnande, vilket bör beaktas mera, än vanligen är fallet. Det direkta solljuset har den största betydelsen, varför det är viktigast att få rikligt med fönster åt solsidan. Den sammanlagda fönsterytan i hus-djursstallar bör vara omkring 8—10% av golvytan. Fönstren skola sättas högt upp mot innertaket, varigenom ljuset bättre strömmar in i byggnaden och fönstren äro mera skyddade mot sönderslagning. De skola dessutom alltid göras så, att de helt eller delvis kunna öppnas för ökad luftväxling. De kunna utföras av trä eller järn. I stenbyggnader insättas vanligen järnfönster. Jfr Fönster. Ventilation jfr Luftväxling. L. N. Gramén.

Stallgödsel. Se Får-, Häst-, Kreaturs-, Nötkreaturs- och Svingödsel.

Stam. Se Art.

Stamanalys användes för att man i detalj skall kunna studera ett träds tillväxtförhållanden. Härvid undersökas på visst avstånd från varandra på stammen avsågade trissor. Genom att räkna och mäta årsringarna på varje trissa och därvid hålla reda på vilka årsringar som motsvara varandra på olika höjd över marken' kan man konstruera upp trädets utseende vid olika ålder, varigenom erhålles en noggrann bild av stammens utveckling under hela dess levnad. Stamanalysmetoden har grundläggande betydelse för studiet av det normala förloppet av tillväxten i diameter och höjd samt av de formförändringar hos stammen, som äga rum med stigande ålder. S. P.

Stambok, förteckning över avelsdjur, tillhörande viss ras, upptagande djurens namn eller nummer, födelseår, den stam djuret tillhör, dess härstamning (antavla) och igenkänningstecken samt ofta även uppgifter om dess mått och produktion m. m., som äro av vikt för bedömande av djurens egenskaper och värde. S. är av stor betydelse för aveln och utgör i regel ett led i åtgärderna för dennas rationella förbättring. S. över viss ras föres vanligen av för denna bildade föreningar.

Har stamboksföring av en djurras ägt rum så länge, att alla eller flertalet av de mer framstående, renrasiga familjerna inom rasen äro införda, kan det vara skäl att sluta den, d. v. s. därefter medgiva införande endast av sådana djur, vilkas föräldrar redan finnas införda. Härigenom vinnes trygghet mot främmande inblandning. Sådana slutna stamböcker äro den engelska fullblodsstamboken.

I Sverige, där s.-föring sker i samband med premiering, hava stamböckerna i regel förberedande avdelningar, i vilka djur av ej fullt ren ras införas, och i vilka avkomman av i dessa förberedande avdelningar införda hondjur

och renrasiga handjur kunna uppflyttas i en högre klass för varje generation och slutligen i den renrasiga avdelningen; dylika så registrerade djur pläga därför kallas generationsdjur. Se Avel och artiklar om de olika husdjursraserna, samt Får-, Häst-, Nötboskaps- och Svinpremiering.

Stamboksföreningen för svenska arden-nerhästen. Se Belgisk häst.

Stamfrö. Se Rotfrukter: Fröodling.

Stamholländeri. Då på 1840-talet ett allmänt intresse för nötboskapens förbättring i Sverige uppstod och den ursprungligen inhemska boskapen ansågs avgjort underlägsen de bättre utländska raserna, med vilka den redan i stor utsträckning var korsad, föreslogs att med hjälp av statsmedel skulle anskaffas stamhjordar av ädel, utländsk härkomst och uppställas hos enskilda jordbrukare mot skyldighet att av deras avkomma tillhandahålla avelsdjur. Riksdagen beviljade år 1844 ett anslag av 70,000 rdr banko för ändamålet, dock så att även stamhjordar av svensk ras skulle kunna inköpas. För de anslagna medlen anskaffades under åren 1846 och 1847 16 tjurar och 160 kor, vilka uppdelades på 8 hjordar, kallade stamholländerier, vartdera bestående av 2 tjurar och 20 kor och fördelade sålunda:

4 stamholländerier av Ayrshireras, utsta-tionerade i Malmöhus, Skaraborgs, Örebro och Uppsala län;

2 av Pembrokeshireras i Blekinge och Kronobergs län;

1 av Algauerras i Södermanland; samt

1 av Voigtländerras i Medelpad.

Vartdera stamholländeriet skulle tillgodose 1 av de 8 distrikt, vari riket delades, med avelsdjur, och inseendet över stamhjordarna uppdrogs åt en K. Stamholländeristyrelse. Innehavare av s. var skyldig att bibehålla rasen ren och sköta den efter för dess utveckling lämpliga, fastställda regler. All avkomma skulle påläggas samt granskas av styrelsen, och av de därvid godkända ungdjur, som icke behövdes för stammens vidmakthållande, skulle ett ställas till styrelsens förfogande som arrende-djur och de övriga utbjudas på auktion. Av de införskaffade stamhjordarna visade sig de av Ayrshireras bäst motsvara förväntningarna, ehuru även de gåvo anledning till missnöje, därigenom att de i oroväckande grad angrepos av tuberkulos. Av stamholländeri-hjordarna av denna ras användes arrendedjuren att jämte ytterligare importerade djur bilda nya stamholländerier, vilka 1860 uppgingo till 8. År 1864 inköptes en stam av mjölkrik korthornsras och uppställdes å Alnarp. Även inköptes 2 korthornstjurar som tilldelades 2 ayrshireholländerier för att förbättra dessa stamhjordar. Av arrendedjuren från holländerierna utstationerades även enstaka tjurar hos enskilda jordbrukare för att1043

hållas tillgängliga för betäckning. Sedan tillgången på avelsdjur av ayrshireras i rätt stort antal spritts från statens stamholländerier, och från enskildas stamhjordar och dessutom flertalet av de förra visade sig svårt angripna av tuberkulos, sammanfördes de djur, som ansågos friska, till ett mindre antal nolländerier, och de lindrigt angripna försåldes till enskilda personer att fortfarande användas till avel; men då sjukdomen visade sig fortgå även i de nybildade, som friska ansedda hjordarna, försåldes i början av 1870-talet alla stamhollän-derierna med undantag av korthornsstammen å Alnarp, och Stamholländeristyrelsen upphörde år 1871. De för försäljningen av djuren influtna medlen användes till lån åt enskilda för inköp av utländska avelsdjur och sammanfördes år 1881 med de genom försäljning av statens stam-Schäferier influtna till fonden för svenska hornboskapens och fåravelns förädling. Sed. o.

Stamschäferi. Redan under 1700-talet hade på olika platser inom landet uppställts stamhjordar av från utlandet införda får för den inhemska — delvis redan med utländska raser korsade — fårstammens förädling, och under 1800-talet fingo dessa åtgärder större omfattning. Sålunda hade år 1805 vid Stugun i Jämtland inrättats ett statens s. av från Norge

införda får av isländsk ras, och under följande år bildades av avkomman från denna hjord flera dylika stamhjordar i Norrland. Efter krigets slut stationerades en av kronprinsen Karl Johan från Belgien införd Merino-.hj ord av 68 djur på Flyinge. Antalet stamschäferier ökades dels genom avkomlingar från Flyingehjorden, vilken år 1823 och 1825 delades och flyttades till enskilda personer som arrendatorer, dels genom inköp av avelsdjur från utlandet, huvudsakligen fina me-rinofår, av s. k. elektoralslag, från Tyskland, och dels genom inköp från enskilda svenska hjordar av Merinoras samt från år 1828 även av Southdownras. Intresset för fåravelns höjande minskades emellertid åter, då ullprisen till följd av konkurrens från transoceana länder nedgingo, och då därjämte åtskilliga av statens stamhjordar gått tillbaka i ullens kvalitet och avkastning, delvis på grund av sjuklighet, beslöts år 1863, att stamschäferihjordarna skulle säljas och medlen användas till anskaffning av avelsdjur åt enskilda på avbetalning av kostnaden, och år 1871 beslöts försäljning av de 2 återstående stamschäfe-rierna. De influtna schäferimedlen sammanslogos år 1881 med de på liknande sätt uppkomna stamholländerimedlen (se Stamhollän-deri) till fonden för svenska hornboskapens och fåravelns förädling. Se d. o. Tillsynen över statens schäferiväsen tillhörde först kommerskollegium och överflyttades år 1863 till Lantbruksakademiens förvaltningskommitté.

Stamtavla. Se Antavla.

Stamtjur. För att skaffa tillgång på tjurar av tillfredsställande beskaffenhet träffades under första tiden, sedan den statsunderstödda premieringen börjats, i de norrländska länen överenskommelse med ägare till vissa godkända tjurar att mot en särskild premie enligt föreskrift sköta tjuren och tillhandahålla honom för de med frisedel försedda korna. T jur hållar en erhöll därjämte av hushållningssällskapet lösesumman för den frisedel, som koägaren lämnade som kvitto för betäckningen. Då emellertid kor i avsevärd utsträckning fördes till icke godkända tjurar, vilka funnos bekvämare till hands än stamtjuren, övergick.man till att befordra bildningen av tjurföreningar, genom vilka koägarna blevo delägare i tjuren och således hade direkt intresse av att använda honom för sina hondjur. Jfr Tjurföreningar.

Stamträd. Se Fruktodling: Trädformer.

Standard. Se Mått: Virkesmått.

Stapel. Se Ull.

Stare, Sturnus vulgaris L., av tättingarnas ordning, igenkännes på lång, gul näbb, svart fjäderdräkt med metallskimmer och gulbruna fjäder kanter eller fläckar och gula fötter. Staren är en flyttfågel, som i Sverige häckar ända upp i Jämtland och om våren, under häckningstiden, håller till i lundar och vid gårdarna men, sedan ungarna blivit flygfärdiga, i skaror ute på öppna fälten. Honan lägger 4—7 blågröna ägg i ihåliga träd, i hål i murar och i vid gårdarna uppsatta bon, stunkor. S. lever av insekter, maskar samt bär. Om än plundringarna i körsbärsträden kunna väcka misshag, är staren dock allmänt omhuldad som en trevlig och nyttig fågel.

Starr. 1. Halvgrässläktet Carex, av fam. Cypevaceæ, fleråriga växter med tätt strå, som uppbär ax av enkönade blommor, med han-och honax på samma stånd hos flertalet arter. Blomman består av ett fjäll samt 3 ståndare eller en pistill inom ett fruktgömme. Starrarter förekomma på alla slags jordmåner, men endast ett antal i kärr samt vid sjöars och vattendrags stränder förekommande storvuxna arter hava någon avsevärd betydelse som foder. I södra och mellersta Sverige anses de som ett mindervärdigt foder, men i Norrland har starrhö stor användning och rätt gott anseende. Dessa växter hava vid tidig skörd ungefär lika hög halt av näring som goda hö-växter, men de bliva snart hårda, mindre smältbara och mindre smakliga för djuren. I Norrland få de dock en högre näringshalt och bibehålla sin smältbarhet bättre än i sydligare trakter; av norrländskt starrhö räknas 2.5—3.5 kg. till en foderenhet.

Främst som foderväxter förtjäna nämnas de storvuxna, långbladiga vatten- eller Norrlands-starr, C. aquatilis Wahlenb., som i stora massor växer i vattnet vid norr-I044

ländska älv- och sjöstränder, samt b 1 å-eller vass-starr, C. acuta L., som i hela landet är allmän på våta ängar, i kärr och vid stränder. De närstående och snarlika arterna rakstarr, C. strida Good., som har kortare blad, och tuvstarr, C. cæspitosa L., med nästan bladlösa strån, äro ytterst allmän-manna i södra och mellersta Sveriges kärr och sanka ängar, där den senare bildar stora tuvor. Flaskstarr, C. ampullacea Good., med trubbkantigt strå och smala rännformiga blad, samt den närstående blåstarren, C. vesicaria L., med skarpkantigt strå och kölade blad, räknas till de bättre norrländska starrarterna och användas där även till stoppning i skodonen, varför de kallas skostarr. — Sandstarr, C. arenaria L., är en lågvuxen art med vitt krypande rotstock, som bidrager att binda flygsand.

2. Ögonsjukdom. Se ögats sjukdomar.

Stassfurtersalt. Se Kalium: Kalisalter.

Stat, Statare. Sedan början av 1800-talet har vid herrgårdarna blivit allt mer vanligt, att gifta arbetare bliva fast anställda mot avlöning, utgående dels i kontant lön, dels i stat, bestående av vissa mängder livsförnödenheter, huvudsakligen av sådana varor, som alstras å egendomen, ss. mjölk, spannmål och mjöl, men ofta även av sådana större förbrukningsartiklar, som lämpligen köpas i större partier, än den enskilda familjen under kortare tid förbrukar, ss. salt, sill och strömming. Jämte dyl. statare förekomma torpare med stat, s. k. stattorpare. Antalet torpare och stattorpare har varit:

År 1825 1870 1900 1910

Män.....9,239 31,218 33,351 25,423

Övriga personer ? 96,467 112,996 113,130

Statare förekomma mest i de 4 Mälarlänen, Östergötland och Malmöhus län, föga i Norrland, där större jordbruk äro sällsynta. Statkarlar äro i regel lagstadda med skyldighet att hos husbonden arbeta alla arbetsdagar; endast sällan förekomma s. k. halvstatar e, som för sin avlöning arbeta blott vissa dagar i veckan, vilket är regel beträffande stattorpare. Avlöningen har från början varit avpassad så, att arbetaren skulle i statpersedlar få så mycket, som av dessa efter ortens levnadssätt erfordras för hans hushåll, och därjämte i äldre tid även vissa klädespersedlar, samt återstoden i kontant lön. Därjämte har han haft fri bostad med bränsle samt läkarevård och medicin. Statens värde har i regel utgjort större delen av avlöningen.

I senare tid har antalet i staten ingående persedlars antal allt mer inskränkts, så att det t. o. m. förekommit, att den utgjorts av endast mjölk och råg (jämte bostad och bränsle), och samtidigt statens värde utgjort en allt mindre del av avlöningen, omkring år 1900 60 %. Enligt kollektivavtal av år 1920, ut-

gjorde den kontanta lönen större del av avlöningen. Som ex. anföres avlöning för en statdräng i Uppland

1900 1920 Stat:

Vete kg.....IOO 300

Råg » 600 600

Korn » 300 200

Blandsäd kg. . . IOO 200

Ärter > . . 50 50

Potatisland, ar . . 15 15

Trädgårdsland . . — 3

Ull kg...... I —

Sill »..... 34 —

Strömming, fjärd:g I —

Salt 1. „..... 25 —

Mjölk, oskum. 1. 912 1,460

> skum. 1. . 730 —

\t j Di I Behov,

Ved......Behov <,.. . „^ , ,

[högst 20 kbm.

Bostad.....Förefintl. Kök+I^rum1

Lön, kontant kr. .225 !?°75

Städsel...... 10 —

Vanligen är kvalificerade arbetares, ss. ladugårdsskötares, rättares, trädgårdsmästarens, slöjdarens, stat något större.

I regel har statare rätt att hålla gris. Stattorpare har vanligen stat av endast spannmål. Vid antagandet erhåller statare i regel städja samt städjebevis, vari uppgift om lönevillkor, däribland statlistan, ingår. Vanligen åligger det statares hustru att mot viss lön utföra mjölkning. Jämförda med ogifta drängar äro statare i regel äldre och därför mer pålitliga, värj ämte husbonden är fri från besväret och obehaget med deras hushåll. Men med den högre åldern följer även oftast mindre rask arbetstakt och ej sällan slöhet i arbetet. Då statarens kontanta lön vanligen är densamma som en arbetares i husbondens kost, men staten är beräknad för en medelstor familj, är statarens ekonomiska ställning vanligen god, så länge han har blott liten familj. Men då staten och lönen ej växa med familjens ökning, medför denna ofta sämre ekonomi och nödvändighet för hustrun att skaffa ökad inkomst genom dagsverken. Härigenom försummas lätt hushållets omvårdnad, och statare äro därför i stort sett de sämst ställda av jordbruksarbetarna och därför även benägna för täta tjänstebyten. Till vantrevnaden bidrager ock ofta, att flera familjer äro inhysta i samma hus, »statarekasern», som ofta är mycket litet tilltalande och i hög grad vanvårdas av innehavarna. Där åter, ss. numera blir allt mer vanligt, blott 1—2 familjer inhysas i samma hus samt detta lägges i trevlig omgivning och förses med trädgårdstäppa, samt

1 Bostaden bör innehålla 35 kvm. golvyta, utom garderoben och skafferiet; understigande utrymme ersättes med 10 kr. pr 3 kvm. pr år. 1045

staten jämkas med familjens ökade behov av livsmedel, är statareanställningen en lämplig tjänsteform för såväl husbonde som tjänare, särdeles då, ss. ofta är fallet, utsikt gives för stataren att få övertaga ett gott torp.

Statdräng. Se Stat.

Stathus. Se Arbetarebostad.

Statik, egl. jämn viktslära, betecknar inom lantbruksvetenskapen läran om jämnvikten mellan den av grödorna bortförda och den genom gödsling eller på annat sätt tillförda växtnäringen. Den förste, som med skärpa fäste uppmärksamheten på vikten av att jordens alstringskraft vidmakthålles eller helst ökas samt sökte att uppskatta denna alstringskraft samt dess minskning genom grödorna och förlustens ersättning genom gödsling m. fl. åtgärder, var Albrecht Thaer. Han uppskattade jordens naturliga kraft i grader, efter den skördemängd, jorden kunde lämna utan gödsling, och uppskattade kraftminskningen genom en sädesgröda till vissa, för olika sädesslag olika, grader; om övriga åkerbruksväxters jordmattande kraft var han oviss; han ansåg trindsäd snarast som jordförbättrande men räknade, att den i en lämplig växtföljd tillförde jorden lika mycken kraft, som den bortförde. Ett lass blandad kreatursgödsel samt i års betning, klöver eller trädning ansågs öka jordens kraft lika mycket. På dessa grunder skulle man kunna beräkna en jords krafttillstånd och mängden av den gödsling, som behövdes för att ersätta utsugningen genom en gröda eller hel växtföljd.

Med den insikt, som under förra delen av 1800-talet vanns om växternas näring, vilken visades bestå av vissa oorganiska näringsämnen, förändrades även grunderna för jordbrukets statik. Justus v. Liebig, som först gav en sammanhängande framställning av den nya läran om växtnäringen, uttalade, att jordens alstringskraft beror av dess innehåll av nödvändiga näringsämnen, och att vad med grödorna borttages av dessa bör återgivas jorden genom gödsling (ersättningsteorien). Till en tid anslöt sig den nya beräkningen till den av Thaer använda, i det att man använde en (av Pabst uppställd) skala för den mängd gödsel, som de olika åkerväxterna alstrade, och den mängd gödsel, som på grund av växternas och gödselns innehåll av växtnäringsämnena erfordrades för att ersätta vad grödorna borttagit. Snart övergick man dock till att låta de statiska beräkningarna bestå av en beräkning av de mängder av de särskilda växtnäringsämnena, kväve, fosforsyra, kali och kalk, som borttogos ur jorden och tillfördes densamma, för att få en översikt över jordens näringstillstånd och ledning för dess gödsling. Emellertid är bestämningen av dessa mängder av näringsämnen i såväl grödorna som gödseln mycket osäker, i det att det är svårt att noga fastställa viktsmängderna av skördarna och

den till fälten utförda gödseln och dessas halt av växtnäring, men dessutom å ena sidan en del av näringsämnena och särskilt av kvävet i gödseln går förlorad och å den andra obestämbara mängder kväve upptagas ur luften, varför jordens verkliga förlust eller vinst av växtnäring ej kan tillförlitligt beräknas. Statiska beräkningar över de näringsmängder, som-tillföras och berövas jorden, kunna därför icke tjäna till någon säker ledning för bedöma-de av en jords fruktbarhet och för gödslingen, men kunna dock hava ett visst intresse vid uppgörandet av en hushållningsplan eller växtföljd för att få en överblick i stort av om och i vilken mån densamma kan komma att verka utsugande eller riktande på jordens näringsförråd, varvid beräkningen kan inskränkas till de mängder av de särskilda näringsämnena, särskilt fosforsyra och kali, som bortföras med- avyttrade produkter och tillföras med inköpta foder- och gödselmedel.

Statistik. Se Jordbruksstatistik.

Statlista, vanlig benämning på en sta-tares städjebevis, innehållande uppgift om den överenskomna staten. Se Stat.

Statstuga. Se Arbetarebostad.

Stattorpare. Se Stat.

Stauder, en i trädgårdsskötseln använd benämning på stånd av fleråriga, örtartade, på kalljord odlade växter. De kunna utgöras av enkla stånd eller tuvor av flera, uppkomna genom förökning av ett stånd. S. omplanteras och delas bäst under den vilotid, som följer efter blomning och fruktsättning, innan en livligare tillväxt åter börjat, sal. vårblommande växter på hög- eller eftersommaren, senare blommande på eftersommaren eller tidigt på våren.

Stav (flertal stäver), ämnen till laggkärl, hava förr utkluvits för hand, men tillverkas numera även fabriksmässigt vid sågverken av avfall av furu- och granvirke. Virket bör vara friskt, fritt från röta, blå yta, större kvistar och vankant. Se Sågning.

Stavrum, skogsfamn. Se Virkesmått.

Stearin. Se Stearinsyra.

Stearinsyra, C17H?5. COOH, en fet organisk syra, som kristalliserar i vita kristallblad, är olöslig i vatten men lätt löslig i varm alkohol och eter, smälter vid omkr. 70°. Dess triglycerid (förening av 1 molekyl glycerin med 3 molekyler s.) ingår i sammansättningen av de flesta fettarter och utgör huvudmassan av de hårdare. Dess alkalisalter, som äro lösliga i vatten och som i lösning dissocieras i fritt alkali och surt salt, ingå i sammansättningen av tvål och såpa. Stearinljus utgöras av en blandning av s. och palmitinsyra. Jfr Fett, Såpa, Tvål.

Steglitsa. Se Fink.

Steklar, Hymenoptera, se Insekter. En av våra allra största insektsgrupper. Mest1046

representativa äro gaddsteklarna, bin, humlor, getingar, myror, vilkas äggläggnings-apparat är omdanad till ett stickverktyg, förbundet med en giftkörtel. »Gadd» saknas dock hos de flesta myror. Steklarna hava stor ekonomisk betydelse därigenom, att så många arter äro nyttiga. Ett j ämförelsevis ringa antal lever av rov, insekter av varjehanda slag, t. o. m. stora insektlarver, vilka användas som proviant åt avkomman. De flesta leva emellertid parasitiskt på eller inuti andra insekter, vanligen i larvstadiet. Dessa s. k. parasitstek-1 a r spela en utomordentligt viktig roll genom att verksamt bidraga till insektshärjningarnas stävjande. De allra flesta parasitsteklarna äro så små, att de näppeligen observeras utan förstoringsglas. Somliga leva som parasiter t. o. m. i de allra minsta insektsägg. Ibland förpuppas de inuti värddjuren, som avtyna, i samma mån parasiterna växa, och dö först, när de senare äro färdiga till förpuppning. Många arter förpuppas först sedan de lämnat värddjuren och då vanligen inom ovala, pergamentlika, ibland med en lucker, bomullslik yttervävnad klädda kokonger. Stundom ligga dessa i stora hopar över de döda värddjuren, såsom t. ex. Micro-gaster glomeratus' svavelgula kokonger på kalfjärillarver. A. T—n.

Stelfot, styltfotad, benämnes en felaktig benställning hos hästar, som visar sig i att kotan ställes rakt eller t. o: m. något framåtlutande, så att en lodrät linje från kotledens främre kontur faller framför hovkronan (överkotning, se Kota). Orsaken är sammandragning av böj senorna, vanligen såsom följd av långvarig böj seneinflammation eller genom ärrbildning efter sår i senorna.

E. N—m.

Stelkramp, tetanus, är en infektionssjukdom, framkallad av stelkramps- (tetanus-) bacillen, som särskilt förekommer i mullrik, väl gödslad jord (trädgårdsjord). Sjukdomen är vanligast hos häst, men kan angripa husdjur av alla slag. Stelkrampsbacillen är en anaerob bacill, och sjukdomen uppkommer vanligen genom att bacillerna inkommit i sår, särskilt sticksår, som sedan sluta sig, så att luften ej får tillträde (t. ex. spiktramp hos hästar). Bacillerna spridas ej i kroppen utan kvarstanna vid infektionsstället, men de genom deras vegetation bildade gifterna upptagas i blodet och framkalla de för sjukdomen karakteristiska symtomen. Inkubationstiden är därför tämligen lång, omkring 14 dagar eller mera, och sjukdomen kännetecknas av kramp, som vanligen börjar i huvudet och halsen och småningom sprider sig över hela kroppen. Huvudet hålles stelt framåtsträckt, och genom kramp i tuggmusklerna, tungan och svalget (munläsa, trismus) försvåras eller omöjliggöres upptagande av foder och dryck; halsens muskler äro krampaktigt sammandragna

och kroppsställningen stel, med utspärrade extremiteter och något lyftad svans. Särskilt karakteristiskt är, att blinkhinnan är framskjuten, vilket i synnerhet framträder, om huvudet höjes; näsborrarna äro vitt utspärrade och andningen och pulsen påskyndad; hästen är till ytterlighet nervös, och allt som på minsta sätt oroar honom förvärrar krampen; temperaturen stiger småningom och kan gå upp till 42 ä 43 °C. Prognosen är alltid ogynnsam, och dödsprocenten beräknades förr till 75—90 %, men har på senare tider genom användning av serum betydligt nedbringats; tillfrisknandet sker dock alltid långsamt och kan taga flera månader. Ingivning av läkemedel bör alltid undvikas, då det på grund av den försvårade svälj ningen lätt kan inträffa, att läkemedlet kommer ned i lungorna och framkallar lunginflammation, vilket även därförutan är en rätt vanlig komplikation genom att foderpartiklar kommit ned. Därigenom förorsakad lunginflammation med lungbrand blir därför ofta dödsorsaken. Behandlingen består huvudsakligen i användning av serum, som, om det gives i tid, visat sig synnerligen verksamt, samt dessutom antiseptisk behandling av det sår, från vilket infektionen utgått, om det låter sig göra, utan att djuret allt för mycket oroas. Av vikt är nämligen, att djuret så mycket som möjligt lämnas i ro, och det bör därför ställas på avskild, helst tämligen mörk plats, och man bör sörja för ständig tillgång till friskt vatten samt lämpligt foder, såsom grönfoder, kli välling, mjölk etc. Tager sjukdomen dödlig utgång, inträffar döden vanligen inom 8—10 dagar, men har den varat mer än 14 dagar, är alltid utsikt för att hälsan kan återställas.

Hos nötkreatur förekommer s. även. Den vanligaste orsaken är kvarbliven efterhörd. Även får synas vara tämligen lätt mottagliga, och en vanlig anledning till infektion är särskilt en mindre omsorgsfullt utförd kastration av bagglammen. E. N—m.

Stellage. Se Växthus.

Stenar utgöra så till vida en onyttig eller skadlig beståndsdel av jorden, som de icke lämna något bidrag till växternas näring annat än i den mån de vittra, men minska det utrymme, inom vilket växterna kunna hämta näring (växternas näringsrymd) samt försvåra jordens bearbetning och slita redskapen. Att småsten, klapper, dock anses som en nyttig inblandning i jorden, beror därpå, att de hindra fuktighetens avdunstning ur underliggande jord samt leda solvärmen ned i denna mer än den lösa jorden. Därtill kommer, att stenarna genom sin tyngd giva lös jord större fasthet och giva växtr ött erna säkrare fäste.

Stenbjörn, en låg, grovt byggd vagn för forsling av större stenar.

Stenbrand, stinksot. Se Sotsvampar.1047

Stenbrytning. Jordfasta stenar, vilka äro hinderliga för jordens bearbetning, böra uppbrytas ur åker och äng. Detta sker helst i samband med jordens uppodling men fullföljes sedan i den mån tillfälle gives, särskilt under trädesåret. Vid höstplöjning böra jordfasta stenar utmärkas samt blottas genom grävning och uppbrytas eller sprängas för att bortköras under vintern. De, som ej åtgå till broar, hägnad, väggrund m. m., nedgrävas i jorden under plogdjup och helst så djupt, att de ej komma i vägen vid dikning.

Stenbränning. Om stenar upphettas, söndersprängas de till följd av den ojämna upphettningen av deras olika delar. Härav begagnade man sig förr, då sprängämnen voro dyrare än nu, för sprängning av sten, och fortfarande kan detta med fördel användas, där större jordfasta stenar skola sönderdelas för att underlätta deras bortforslande.

Stenfruktmögel. Se Fruktträdmögel.

Stengalla. Se Hovsjukdomar 2.

Stenkol. Se Bränsle.

Stenmjöl eller finmald sten har då och då utbjudits och rekommenderats som gödselmedel under framhållande av dess innehåll av växtnärande ämnen. Dess värde för detta ändamål beror dock på dessa ämnens löslighet i markvätskan. Denna kan visserligen befordras genom stenens malning till stoftfint mjöl, men även i denna form äro de flesta stenarter ytterst svårlösliga. Särskilt gäller detta silikatstenar, och inga urbergarter hava genom finmalning kunnat bringas till sådan löslighet, att de givit någon gödselverkan. Lösligare äro vissa vulkaniska stenarter (t. ex. f onoli t), men inga sådana hava hittills kunnat tävla med de vanliga konstgödselmedlen i gödsel ver kan i förhållande till priset. Däremot kan landsvägsävja verka fördelaktigt som jordförbättringsmedel på mull och torvjord. Kalksten kan genom finmalning bliva ett gott kalkningsmedel. Se Fältspat, Kalk.

Stensalt. Se Koksalt.

Stenskvätta. Se Skvättesläktet.

Stenyngel. Se Biens sjukdomar.

Sterilisering betecknar ett föremåls eller ämnes fullständiga befrielse från mikroorganismer, vilket i allmänhet åstadkommes genom så stark upphettning, att dylika organismer såväl som deras sporer dödas. Genom s. är all jäsning eller annan av mikroorganismer förorsakad sönderdelning omöjliggjord, så länge ny tillförsel av sönderdelande mikroorganismer är förhindrad (t. ex. genom hermetisk tillslutning av förvaringskärlet kring steriliserade konserver). S. är därför säkraste medlet att förekomma födoämnens jäsning eller förskämning, men emedan i vissa fall därtill fordras upphettning till så hög värmegrad, att födoämnens färg, smak och andra egenskaper förändras, nöjer man sig ofta med mindre stark upphettning. Se Pastöriserings Chr. Barthel.

Sterilitet. Se Fruktbarhet, Ofruktsamhet.

Sterna. Se Tärna.

Sticka med nosen. Se Hals,

Stickelbar. Se Krusbär.

Stickelhårig. Se Färg: 2. a Hos hästar.

Stickling. Se Fortplantning B) e., Förökning b., Plantering.

Stift. Se Spik.

Stig. Se Kolning, Mått.

Stiltonost är en engelsk ostsort, 15—18 cm. i diam. och 24—30 cm. i höjd. Den beredes av syrad, söndersmulad och saltad ostmassa, som efter formningen lindrigt pressas. Det mest utmärkande är, att ostmassan under lagringen genomväxes av grönmögel, som giver upphov till de mognadsprodukter, av vilka osten erhåller sin pikanta och berömda smak. Mognadstiden är omkring 6 mån.

Stockkumla stilton har samma format som den engelska stiltonosten och beredes i väsentliga delar på samma sätt som denna. På grund av hårdare pressning och sålunda mindre lucker konsistens kräves i allmänhet längre tid, 12—14 mån., för att möglet skall hinna genomväxa osten och bringa den till mognad. L. Fr. R.

Stinkbrand. Se Sotsvampar.

Stinkflyn, en grupp insekter bland skinnbaggarna, som utmärka sig därigenom att de avsöndra en illaluktande vätska. De påminna något om skalbaggarna, men täckvingarna äro i spetsen hinnlika och täcka vanligen varandra bortom den på ryggens mitt belägna, stora trekantiga plåten (skuteilen). Hit hör den vanl. bärfisen, rapssugaren, vägglusen (se Ohyra) m. fl. Flertalet s. lever av växtsafter. Styngen av deras sugrör medföra på späda blad och frukter döda punkter i vävnaderna. När växtdelarna sedermera tillväxa, uppkomma på sådana ställen större eller mindre sår. På frukterna hämmas ofta tillväxten starkt, och groplika, med sårkork täckta punkter uppkomma. Vissa små, ofta gröna arter av släktet hy gus, t. ex. L. pr atensis L., ängsstinkflyet, kunna på så sätt åstadkomma stor skada på äpple, päron samt många andra träd och buskar. De kunna även skada vissa örtartade växter, t. ex. Chrysanthemum indicum, dahlior m. fl., genom att sticka i toppskottens ömtåligaste delar. Mot dessa skadedjur användes tidig besprutning med ni-kotinhaltiga vätskor, se Insekt

dödande medel. A. T—n.

Stinkröta. Se Biens sjukdomar.

Stipendiat i boskapsskötsel och mejerihushållning antages av Lantbruksstyrelsen för att vinna den för befattningarna som konsulent i boskapsskötsel och mejerihushållning erforderliga kompetens. I detta syfte skall han på av styrelsen bestämd tid undergå föreskriven prövning i husdjurens anatomi, fy-1048

siologi och ytterlära samt i mekanik och byggnadslära och efter förordnande av styrelsen följa statskonsulenterna samt i övrigt genom närvaro vid djurpremieringar och utställningar, provning av smör och ost, vid sammanträden rörande husdj ursavel, avelsdjursauktioner m. m. söka vinna noggrann kännedom om landets boskapsskötsel och mejerihushållning. Han skall i övrigt fullgöra honom av Lantbruksstyrelsen lämnade uppdrag inom nämnda fack och årligen före den J/s till styrelsen avgiva berättelse om föregående års verksamhet. För antagande som s. fordras genomgången konsulentkurs vid ettdera av rikets lantbruks-(mejeri-)institut. Instr. 30/8 1919. Jfr Lantbruksinstitut.

Stirr. Se Laxsläktet Ä. 1.

Stjälkmögel, svampsjukdom, som i frå a om angreppssättet, valet av värdväxter och förekomsten av svarta sklerotier visar stor likhet med rotfruktsrötan (se d. o.), men avviker från denna genom förekomsten av koni-dier, medan egentliga fruktkroppar ej säkert påvisats. Konidierna bildas såväl på sjuka växtdelar som på sklerotier och alstras av särskilda, druvklaselikt förgrenade bärare (»druvmögel»). Svampens vetenskapliga namn är Botrytis cinerea Pers. Den angriper ofta saftiga frukter, t. ex. baljor av ärter och bönor, gurkor, jordgubbar och andra bär; den tränger därvid ofta in i fröna, som kunna bli helt förstörda, men i flertalet fall visa endast obetydliga fläckar, som t. ex. hos mörkfärgade bönor kunna vara omöjliga att med ögat urskilja. Plantor, som växa upp ur sådana frön, angripas oftast på groddplantstadiet och förstöras. Jordgubbar, särskilt av sorter med lösa, söta frukter, äro mycket utsatta för angrepp av denna svamp (»jordgubbsmögel»). Den framkallar stundom också förruttnelse å lagrad kärnfrukt. Som orsak till röta å lagrade rotfrukter torde den vara minst lika vanlig som den egentliga rotfruktsrötan. Den bekämpas på samma sätt som sistnämnda sjuk-dom. ,. Th. Lfs.

Stjälkål. Se Rundmaskar.

Stjälpmede. Se Slädar.

Stjärn. Se Färg: 1. a. Tecken.

Stjärnhjul. Se Växel 1. a.

Stock. Se Årder.

Stockblånad. Se Blåyta.

Stockfångstskog. Sågverk i Norrland, Dalarna och Värmland hava i äldre tid fått rätt att från kronans skogar hämta sågtimmer mot viss årlig stubböresavgift. Sedermera hava (år 1824 för Jämtland och 1826 för de 3 nordligaste länen) sågverken fått åt sig upplåtna med vanlig besittningsrätt och skattelagda så stora områden, som utan äventyr för skogens framtida bestånd alltid kunde lämna det antal träd, som sågverket fått rätt att avverka, men där det område, som sålunda upplåts

icke var tillräckligt stort för den medgivna stockfångsten, medgavs genom K. b. 29/5 1852 att från återstående överloppsmark få därför erforderligt område mot skogsränta i st. f. stubböresavgift. Dessa områden, som år 1875 utgjorde 257,275 hektar, hava numera (1918 fullständigt) återlämnats till staten.

Stockholms gartnersällskap. Se Trädgårdsförening.

Stockkumlaost. Se Stiltonost.

Stocklöpning. Se Rotfrukter.

Stockros, A Ithaea rosea Cav., en från orienten härstammande, 2—flerårig växt av familjen Malvacecs, sedan gammalt odlad som prydnadsväxt. Under första året bildas blott en rosett av rundat hjärtlika blad, från vilken följande år uppskjuter en hög, rak stam med små, flikiga blad, stödjande stora blommor, vanligen dubbla, ljusröda, men hos en del sorter vita, gula eller m. 1. m. mörkt röda. Blomningen börjar på eftersommaren och varar långt in på hösten. Förökas på högsommaren genom frösådd, stundom även med sticklingar. Äldre plantor kunna övervintra på kalljord, om de täckas med granris och däröver löv; unga frö- och sticklingplantor böra övervintras på växtplatsen i torr, genomsläpplig jord. Frön giva mer högvuxna plantor än sticklingar. Odlingen av s. har numera mycket avtagit till följd av en överhandtagande rostsvampsjukdom. (G. L—d.) H. J. Dft.

Stod. Se Hästavel.

Stoftsand. Se Jord, Sand.

Stogång. Se Hästavel.

Stollsvamp kallas en ansvällning på arm-bågsspetsen hos häst, vanligen beroende på en genom tryck framkallad inflammation i en där belägen slemsäck. Benämningen härleder sig därav, att orsaken antagits vara tryck av haken (på tyska Stolle) på skon, då hästen ligger. Liksom vid den analoga åkomman piphas (se d. o.) kan inflammationen ibland vara mera akut med stark svullnad, hetta och ömhet och efter någon tid varbildning, varvid en böld bildas på armbågsspetsen. Vanligen är inflammationen kronisk, varvid uppstår en mjuk, öom svulst, innehållande en tunnflytande vätska. Svulstens väggar kunna med tiden förtjockas, så att den får en mera fast, fibrinös konsistens. Vid akut inflammation och böldbildning kan s. medföra betydande halta, tills bölden öppnats, varemot den vanliga, kroniska formen icke förorsakar någon olägenhet utan kan betraktas blott som ett skönhetsfel.

Behandling: isomslag anlägges, tills hettan och ömheten försvunnit, eller ock, vid befarad böldbildning, ingnides fördelande salvor, ss. jodsåpa eller spanskflugsalva, varefter bölden vid mognad öppnas med kniv eller hellre med brännjärn och såret behandlas med vanliga antiseptiska medel. Även vid den vanliga, kroniska formen kan operation användas för att uttömma vätskan och sålunda förminska1049

svulsten. För att förekomma förnyad uppkomst av s. brukar man spänna en stoppad, ringformig puta kring underarmen för att hindra en så stark böjning av knäet, då hästen ligger, att skon därvid kan komma i beröring med armbågsspetsen, men då orsaken nog oftare är tryck mot hårda och ojämna spiltgolv, är det verksammare att låta hästen stå på s. k. permanent ströbädd. Se Strö. E. N—m.

Stoppande medel benämnas läkemedel, som motverka diarré och göra avföringarna fastare, antingen genom att de minska tarmrörelserna eller verka sammandragande och befordra uppsugningen av vatten i tarmarna, eller genom att de motverka jäsnings- och förruttnelseprocesser i tarmarna, vid vilka uppkomma ämnen, som reta slemhinnan, eller i vissa fall endast genom att de täcka och skydda slemhinnan mot dylika retningar, som eljest öka tarmrörelserna och framkalla diarré. För att minska tarmrörelserna användes företrädesvis opium, helst tillsammans med slemmiga medel, i dos för häst 5—20 g., nöt 10—30 g., kalv och föl 1—3 g. Åt smärre djur gives hellre opiidroppar, för diföl och kalv 5—20 g., hund 1—5 g. Mot jäsning gives mest krita (siam-, mad), för får, kalv och föl 4—6 g., och magnesia (lätt magnesiumoxid), för får, kalv och föl 2—10 g., svin 2—5 g.; samt såsom täckande medel althæarot, för häst och nöt 30—100 g., får 20—30, svin 10—20 g., och linfröslem i stora mängder, 10—20 1. för häst och nötkreatur. Jfr Magstärkande och Sammandragande medel. E. N—m.

Stoppning. Se Höns: Gödning.

Stoppring. Se Axel.

Stoppvax, (Propolis) är det kittämne, varmed bina kitta sina kupor och göra dem dragfria, fylla ojämnheter etc. Stoppvaxet hemföres av bina å deras bakben från barr- och andra kådförande träd. A—r L—n.

Stork, Ciconia, stora vadarefåglar med lång, tjock, kägelformig näbb och långa ben. Vit s., C. alba Bchst., vit med svarta vingar, röda ben och näbb, kroppslängd 11 o cm. Flyttfågel, som häckar i Skåne och Halland och bygger sitt bo på hustak, skorstenar och större avstympade träd. Lägger 3—5 ägg. Lever av grodor, sorkar, insekter m. fl. smådjur. Är i starkt avtagande i vårt land och bör såsom ett nyttigt och omtyckt djur på allt sätt skyddas.

Stormhatt, Aconitum, ett till familjen Ranunculaceæ hörande storvuxet släkte av fleråriga örter, med 1—1.5 m. hög, rak stjälk, handdelade, glatta blad, och toppställda, upprätta klasar med vanligen blå eller blåvioletta oregelbundna blommor och 3—5 mångfröiga baljkapslar. Hithörande arter innehålla en giftig alkaloid, akonitin. Hos nordisk s., A. septentrionale Koell., som förekommer allmänt i norra Sveriges fjälltrakters dalsluttningar och är klibbhårig, finnes giftet

huvudsakligen i roten, vilken i Norrland plägat användas till kokning av extrakt till fluggift och mot ohyra. Bladen kunna utan olägenhet ätas av husdjuren, medan de äro späda, samt

torkade till hö. Vanlig s., A. Napellus L., som är endast upptill klibbhårig, med mörkblå, småludna blommor, samt A. variegatum L., med blåvit-brokiga blommor, varg-s., A. lycoctonum L., med gula blommor m. fl., odlas som prydnadsväxter. De äro ståtliga och mycket härdiga växter, vilka fortplantas genom fröspridning eller delning.

(G. L—d.) H. J, Dft.

Storverksträd eller grova till skepps- och bergverksbyggnad tjänliga furu träd. Mastträd var enligt allm. lagens byggn.balk kap. 10 § 3 förbjudet hugga på kronomark. Genom K. f. 26/i 3[S94 ang. hushållningen med de allmänna skogarna, kap. 7 § 37, äro s. på häradsallmänning, boställe, kronohemman och kronans utarrenderade jordbruksdomäner kronan förbehållna. Till s. räknades här mastträd och mastspiror, de förra minst 20.7 m. (60 fot) långa, de senare under detta mått. Detta stadgande vidmakthålles ej längre.

Strandhavre. Se Strandråg.

Strandkrypa, Glaux maritima L., en liten, mångårig, saftig ört av vivefamiljen, Primu-laceœ, med små, korsvis motsatta blad, i vars veck sitta små, skära blommor. Växer allmänt på havsstränder intill vattenlinjen, stundom även längre in i landet på sank, salthaltig mark. Förtäres gärna av hästar och kor och anses som en värdefull ört i strandbeten.

Strandråg, sandel m, sandhavre, strandhavre, Ely mus arenarius L., ett mycket högvuxet och styvt, blekt blåaktigt gräs med långt krypande, skottalstrande rotstock, växer på sandiga havsstrandmarker, där den bidrager att binda sanden. Se Flygsand. Kornen, som likna råg, lära fordom hava använts till mjöl och gryn.

Strandsittare, vanlig beteckning för vid kusten boende lägenhetsinnehavare på ofri grund; förekomma i synnerhet på västkusten på Huitfeldtska stipendiefondens jordområden. Dessa hava enligt K. Maj:ts beslut 14/2 1908 fått rätt att köpa äganderätten till sina lägenheter.

Stranguri, urinstämma. Se Urinorganens sjukdomar.

Stratifiering, egentl, inläggning lagervis, betecknar i trädgårdsskötseln nedläggning av frö lagervis med sand eller torvmull för att hindra deras uttorkning och hårdnande samt för att därigenom bibehålla deras grobarhet. Se Förökning.

Streptokocker. Se Bakterier.

Strigel, en järnskrapa med fintandade lister, för hästens ryktning. Striglingeii, som sker längs med håren, avser att skarpare än som med blott ryktborste kan ske lossa hudfjällen. Jfr Hudvård. 1050

S trim sju ka kallas en sjukdom på korn, förorsakad av en parasitsvamp, Helminthospo-riunt gramineum Rbh., som alldeles förstör de angripna plantorna. S. visar sig därigenom, att bladslidor och bladskivor å unga plantor få gula strimmor mellan nerverna, vilka strimmor småningom antaga brun färg. Slutligen rispas bladen sönder, så att endast bladnerverna återstå. Agnarna antaga liksom bladen brun färg, och i axen utvecklas inga kärnor. I de bruna strimmorna bildas sporer, vilka, om de inkomma mellan inneragnarna (blomfjällen) och fruktämnet å friska plantor, gro därstädes och utbilda svampvävnad (mycelium) i agnar och fruktämnen, varefter smittan innebor i de sålunda angripna kornen.

På stubb efter angripna plantor träffas stundom ett annat utvecklingsstadium, sklero-t i e r, med sporhus (perithecier), som på våren utbilda grobara sporer. Smittämnet kan sålunda någon gång komma från stubben av fjolårsplantor. Denna smitthärd torde emellertid hava mindre betydelse.

S. uppträder svårast efter sådd i kall jord, under det att sen sådd i varm jord motverkar sjukdomen. Säkrast bekämpas den genom betning. (Se Avsvampning.) Goda resultat ha erhållits av varmvattenbetning, men dennas utförande på fullt riktigt sätt är förenat med svårigheter. Betning under i timme med 0.25 % lösning av det nya betningsmedlet u s p u 1 u n (se d. o.) är bekvämare och har givit lika god verkan. Än bättre resultat ha erhållits av ett nyare betningsmedel, germisan, som dock på grund av sin giftighet icke kan förordas till allmänt bruk. E. H—g.

Stripfot. Se Mugg.

Stripning kallas den operation, varigenom det i drittlar packade smöret befrias från emballage, kontrollväges och undersökes med hänsyn till den omsorg, med vilken det packats och lagrats, samt emballaget därefter ånyo Påsättes och iordningsställes. Stripningen företages vanligen av smörexportören omedelbart efter det han mottagit smöret.

L. Fr. R.

Stritar, Cicadidœ, äro ett slags skinnbaggar, som vanligen ha långsträckt kropp, korta, nästan omärkliga antenner, 2 par vingar, av vilka de främre äro något läderartade. Alla kunna hoppa. Hit hör spottstriten, Philœnus spumarius L., mest bekant därför att larverna gömma sig inom ett skum- eller spottliknande hölje. De förekomma allmänt på en stor mängd vanl. örtartade växter och kunna genom sina sugningar framkalla förkrympning eller annan missbildning på de angripna växtdelarna. Om skummet avskölj es med vatten och besprutning med nikotinhal-tiga vätskor (se Insektdödande medel) äger rum, dödas djuren. Hit höra också dvärgstri-te n (se d. o.). A. T—n.

Strix. Se Ugglor.

Struktur. Se Jord. ♦

Strumpor. Se Färg: 2. a. Tecken.

Strupe. Se Andningsorgan, Matsmältningsorgan.

Strupens sjukdomar förorsakas vanligen av att främmande kroppar, ss. rotfrukter, benbitar (hos hundar), stundom även spikar, järntrådsbitar m. m., som särskilt nötkreatur pläga sluka med fodret, satt sig fast, varigenom fodrets passage m. 1. m. fullständigt hindras. Symtomen visar sig i att djuren sträcka fram huvudet, hosta, skaka på huvudet och visa sig oroliga. Är foderstrupen helt tilltäppt, såsom är vanligt, då rotfrukter fastnat, flyter spotten ut ur munnen, och foder, som djuren försöka förtära, hostas åter upp. Behandlingen går ut på att avlägsna den fastnade kroppen, vilket kan ske genom munnen eller genom att den skjutes ned i magen eller genom att utifrån öppna strupen. Hos nötkreatur sitter den främmande kroppen vanligen strax bakom svalget och kan då avlägsnas genom att man, medan munnen hålles öppen med en munstege, för in handen genom svalget och söker fatta kroppen, under det att en medhjälpare söker att med båda händer utifrån skjuta den framåt. Lyckas ej detta, kan man försöka att skjuta ned föremålet med en s. k. strupsond, ett sätt som dock får användas blott beträffande föremål, som ej äro vassa eller skarpkantade. Hos hästen, där föremålen vanligen fastna i strupens bröstportion, är detta den enda behandling, som kan ifrågakomma. Att genom operation öppna foderstrupen för att uttaga den fastnade kroppen kan göras, då den sitter i strupens halsportion, men operationen är ej ofarlig och fordrar noggrann kännedom om de anatomiska förhållandena. Ofta glider den fastnade kroppen efter en eller annan dag ned av sig själv, vilket kan underlättas genom ingivning av slemmiga ämnen, t. ex. linfröslem. Hos nötkreatur samla sig, då foderstrupen är tilltäppt, betydliga mängder gas i våmmen, vilka kunna behöva avlägsnas, om det dröjer länge, innan passagen blir fri. (Se Trumsjuka.) Hos hundar och svin, där det fastnade föremålet ofta är skarpa benbitar, använder man särskilda instrument, svalgtänger och svalgkorgar. E. N—m.

Strupgång. Se Huvud.

Struprand, undre kanten av halsen.

Stryknin, C2lH22N202, en ytterst giftig alkaloid, som finnes hos arter av det i länder med tropiskt klimat hemmahörande släktet Strychnos. S. ingår i rävkakor, angosturabark m. fl. från Strychnos-arter härrörande giftiga droger. (Se Alkaloider.) S. användes för förgiftning av bete, som utlägges för dödande av rovdjur. S. och ämnen, som innehålla detsamma, får enligt gällande giftstadga från apotek utlämnas för detta ändamål endast1051

åt den, som erhållit tillstånd av K. B. att använda sådant. Se Gift.

Strykning betecknar det fel i hästens rörelser, att de pariga benen träffa varandra. S. kan bero på felaktig benställning eller ben-föring eller på trötthet. Felet kan man söka motverka genom att ändra antingen benställningen genom att använda beslag med hög innerarm eller vid traktdel, eller ock ben-föringen genom sido viktsko. Ett palliativ är att hugga av eller draga in det ställe på skon, varmed strykningen sker. I svårare fall skyddas det ställe, där strykningen träffar, med strykvalkar, strykläder eller strykkappor.

A. P—n.

Stråbrand. Se Sotsvampar.

Stråkhäckare, Leptosphaeria herpotrichioi-des De Not., är en svamp tillhörande kärnsvamparnas grupp och uppträder å våra sädesslag, hos vilka den åstadkommer angrepp liknande de av rot dödaren framkallade. Som särskilt utmärkande för stråknäckaren betraktas den ofta framträdande bristningen vid basen av de sjuka stråna, vilken dock även ofta följer med Fusarium- eller mera sällan med rotdödare-angrepp. S. lever på vete och råg, mindre ofta på korn. Beträffande de yttre förursättningarna för sjukdomens uppträdande och möjligheterna att motverka densamma gäller det för rotdödaren sagda. Olika vetesorter visa olika grad av mottaglighet för stråknäckaren.

Th. Lfs.

Strålben. Se Hov.

Stråle. Se Hov.

Strålkräfta. Se Hovsjukdomar 3.

Strålputa. Se Hov.

Strålröta. Se Hovsjukdomar 2.

Strålsvamp, Actinomyces, en svampgrupp, som anses stå mellan bakterier och mögelsvampar; i likhet med de senare bilda de förgrenade svamptrådar, som avsnöra ko-nidier (förökningsceller). Strålsvampar förekomma allmänt i jorden, till vars egendomliga lukt de bidraga. (Se Jordbakterier.) Likaså förekomma de allmänt på växter och därför även på foder och spridas från detta i ladugårdsluften. Jfr Skorv. Detta förklarar även deras förekomst i mjölk och i smör, i vilket senare de kunna föranleda jordlukt. En form, A. bovis, framkallar hos människor och djur strålsvampsjuka (se d. o.). Denna form bildar från ett centrum utstrålande svamptrådar, varav svampens namn.

Strålsvampsjuka, aktinomykos, är en oftast hos nötkreatur men stundom även hos andra husdjur och människan förekommande sjukdom, beroende på en svampart, strålsvamp, (Actinomyces), som antagligen upptages med fodret. Svampen anses förekomma i synnerhet i sanka eller nyligen torrlagda trakter och överföres företrädesvis med sädesagnar, på vilkas borst den iakttagits. Genom sår i munslemhinnan eller genom körtlarnas ut-

försgångar intränger smittämnet och giver sedan upphov till egendomliga svulstbildningar, oftast i strupgången eller trakten av svalget, eller i tungan eller käkbenen men stundom även i andra organ, ss. lungorna, juvret och någon gång i huden. Svulsterna kännas i början hårda och innehålla en mängd större och mindre håligheter, fyllda med ett tjockt, segt, grönaktigt var, i vilket svamparna förekomma i talrika, klotformiga kolonier, som ofta för blotta ögat synas som små, något ljusare prickar, bestående av en mängd klubbformiga svampceller, strålformigt ordnade med den tjockare änden mot koloniens utkant. De smärre härdarna sammansmälta till större håligheter, svulsten mjuknar och öppnar sig slutligen och varet uttömmes. Då svulsterna förekomma i tungan, blir denna till en början betydligt förstorad och antager sedan en allt fastare konsistens, blir hård och orörlig (»trätunga»), och på dess yta uppstå skarpt begränsade böldliknande upphöjningar. På grund av tungans orörlighet försvåras foderupptagningen och kan slutligen helt och hållet omöjliggöras.

Vid s. i käkbenen bliva dessa uppdrivna och ojämna och sönderfrätas inifrån, så att tänderna lossna. I svalget bildas ofta svulster, som kunna försvåra svälj ningen och stundom även lägga sig över ljudspringan, så att andningen besväras och blir väsande eller rosslande:

Minsta olägenheten medför s., då den sitter i ytligare lymfkörtlar i strupgången eller svalgtrakten, där svulsterna kunna förefinnas i månader och år utan märkbar olägenhet. På senaste tiden har den åsikten framkastats, att aktinomykos ej skulle vara någon i etio-logiskt avseende fullt enhetlig sjukdom utan kunna framkallas av flera olika slags mikroorganismer, då vid bakteriologisk undersökning påträffats även olika bakterier, ss. Strep-tococcus och Staphylococcus pyogenes, vilka dock av andra förklaras blott som en sekundär infektion vid de av actinomycessvampen förorsakade sjukdomsprocesserna. ,

Behandlingen bör rättas efter sjukdomens art. Vid ytliga, skarpt begränsade svulster är utskalning lämpligast eller vid mera tunnväggiga svulster (abscesser) öppnande och utspolning av varhålan med starka antiseptiska lösningar. För att påskynda svulsternas mognad och för att underlätta öppnandet kan även användas ingnidning av en salva, bestående av lika delar spanskflugsalva och jodsåpa. Även frätmedel kunna användas för att förstöra svulster, ss. inläggning av arsenik eller ingnidning av arseniksalva, vilket dock ej bör utföras annat än efter veterinärs närmare föreskrift. Vid tungaktinomykos användes slevning av härdarna och pensling med jodlösning, och samma behandling brukas vid s. i käkbenen, som i regeln är den mest1052

svårbotliga formen. Ett gott medel, som bör användas vid alla former av s. och som i synnerhet i början av sjukdomen kan göra mycket god verkan, är ingivning av jodkalium, 8—10 g., i 3 dagar å rad, vilket förnyas 3 gånger med 3 dagars mellantid. E. N—m.

Strålyftare. Se Skördemaskin.

Stråröta, sjukdom i stråbasen hos sädesslagen, framkallad av svampar. Se Fusarium, Rotdödare, Stråknäckare. Th. Lfs.

Stråskiljare. Se Skördemaskin.

Sträcksten, löpsten. Se Mur.

Strätta, Sium lati†olium L., en mångårig flockblomstrig ört, fam. Umbelli†erœ, med parbladiga stjälkblad med smala småblad, meterhög, rak, kantig stjälk, i toppen bärande stora vita blomflockar med 5-bladiga enskilda svepen, delfrukter kort avlånga med trådlika åsar. S. växer i hela landet allmänt i stillastående eller sakta rinnande vatten och blommar på högsommaren. Den har en något harts-artad lukt men ätes av kreaturen; roten uppgives vara giftig.

Sträva är en vanlig benämning på en stolpe, snett uppställd mot någon byggnadsdel som stöd åt denna. Den försträvar vanligen byggnaden i horisontell led. För takkonstruktioner och stolpverksbyggnader äro strävor en synnerligen viktig detalj. Att denna viktiga byggnadsdel icke tillräckligt beaktas, framgår tydligt av de många sneda hus, som man får se lite varstädes på landsbygden. Jfr Tak.

L. N. Gramén.

Strävpelare, vid en mur eller en vägg anbragt murpelare eller timmer (följ are), som har till uppgift att motverka tryck i horisontal riktning och därav framkallad förskjutning. Se Vägg.

Strö i. Ämnen, som läggas under djuren som bädd och för att upptaga urinen och som sedan ingå i kreatursgödseln. Ett gott s. bör därför bereda djuren ett mjukt läger, hava stor förmåga att uppsupa och kvarhålla urinen samt hava en god inverkan på gödseln. I sist nämnda avseende är önskvärt, att det snart multnar, men motverkar en häftig brinning med därav följande ammoniakförlust, samt att det är fritt från skadliga ämnen men rikt på växtnäring. — De allmänt använda s.-medlen hava följande uppsugningsförmåga samt kväve- och askhalt (enl. Hj. v. Feilitzen)

r.. oö ' aska kväve lormaga

% % %

Vetehalm ,..... 360 4.3 0.7

Råg 5 ...... 45° 3-7 0.5

Korn » 390 5.9 0.4

Havre > 370 9.1 0.7

Granris....... 40 2.6 0.8

Ljung....... 300 2.5 0.8

Ormbunkar..... 250 6.7 1.6

Björnmossa . '. . . . 140 4.1 I.i

Uppsugn. , , ..

förmåga aska kvave

% % %

Skogsmossa..... 680 5-3 *«4

Dyjord, multnad . . . 320 22.8 2.2 Torvströ av omultnad

vitmossa . . . . 1.435 **5 °-6

Torvströ av tuvdun . 73° °-7 °«8

Torvmull, väl multn. . 455 lo O-7

Sågspån av tall . . . 490 0.4 0.07

» > gran . . . 390 C 3 O.03

Torvströ och torvmull beräknade med 20 % fuktighet, övriga s.-medel väl lufttorra.

Vanligast användes halm, som utgör ett gott strö, men dels har rätt liten förmåga att kvarhålla urinen, dels i hög grad befordrar dennas jäsning med därmed följande ammoniakförlust. Skärning av halmen till hackelse ökar dess uppsuningsförmåga. Mot halm som strö anmärkes även, att den kan bidraga till inträdande av denitrifikation och förlust av fritt kväve. (Se Kreatursgödsel: Brinning.)

Granris, som rätt mycket använts i skogstrakter och ansetts genom sin kådhalt motverka rotmaskhärjningar, giver ett rätt gott läger men har mycket liten förmåga att kvarhålla urinen och gör genom sina utspärrade barr gödselmassan öppen för luftens inträngande, varigenom en hastig brinning och ammoniakförlust uppkommer. Detsamma gäller ljung, om den än kan kvarhålla mer vätska (omkring 3 gånger sin vikt och föga mindre än halm). Av skogsströ är skogsmossa bäst, men bör ej borttagas från marken, emedan denna därefter uttorkar, så att skogsträden lida därav. Sågspån brukar användas, där den kan erhållas billigt. Den lämnar ett snyggt läger men har ej större absorptionsförmåga än halm och multnar långsamt i jorden samt är fattig på växtnärande ämnen. Dyjord har ej heller stor absorptionsförmåga och nedsmutsar i vått tillstånd djuren, men innehåller mycket växtnäring, ökar jordens mullhalt och hämmar en för stark brinning och förlust av ammoniak, passar därför bäst till s. i gödselrännorna.

Främst som s.-medel står torvströ, vilket också på senare tid fått en mycket stor användning därtill och givit upphov till en omfattande beredning vid torvströfabriker. Det uppfyller i hög grad alla önskemålen om ett gott s., utom att det innehåller blott föga askbeståndsdelar. Det står främst i förmåga att kvarhålla urinen och att genom sin sura reaktion fördröja den av bakterier framkallade brinningen och göra denna jämn samt kvarhålla bildad ammoniak, varför ock spillningens gödselvärde bättre bibehålles i blandning med torvströ än med något annat strömedel. ^Absorptionsförmågan är större, ju mer övervägande det består av vitmossa och ju mindre multnad denna är; sämre är torv av tuvdun, starr m. fl. moss- och kärrväxter. Jfr Torvströ.io53

2. S; användes i trädgårdsskötseln som beteckning för den halmblandade stallgödsel, företrädesvis hästgödsel, som användes som sj älvupphettande bädd under varmbänkar. Se Drivbänk.

3. Mellanlägg mellan sågat virke i brädstap-1 ar. Se Sågning.

Ströläggning. Se Sågning.

Strömming. Se Sillfiskar.

Strömserumsras. Se Herrgårdsras.

Strömsholmsras. Se Herrgårdsras.

Ströpall. Se Drivbänk.

Ströängar eller u t ä n g a r kallas i Väster-och Norrbottens lappmarker ängar belägna utanför fastighetens egentliga område. Se Nybyggen.

Stuage. Se Sågning: Sortiment.

Stubb, som är kvar efter sädesskörden, innehåller växtnäring och mullbildande ämnen, som böra tillföras till jorden, men är även ofta besatt med skadesvampar och puppägg av skadeinsekter. Är det senare fallet i något högre grad, kan vara skäl att då så kan ske avbränna den på eftersommaren genom löpeld. Eljest bör den nedmyllas. Se Stubbplöjning.

Stubbe. Avverkning av träd bör ske så nära marken som möjligt, då den del av stammen, som kvarlämnas som s., utgör en direkt förlust av virke. Stubbarna äro till hinder för vare sig markens uppodling eller skogsodling och innehålla en betydlig mängd ved med högt brännvärde. Kådrika tallstubbar äro ett värdefullt material för tjärbränning. Stubbrytning har tidigare skett huvudsakligen för detta senare ändamål, men i senare tid, sedan prisen å bränsle stigit, även till sådant, men detta tillgodogörande av stubbarna kräver rätt mycket arbete och motverkas därför genom arbetslönernas stegring. Stubbrytning sker antingen med hjälp av stubbrytare eller med sprängning eller bådadera i förening. Se Bränsle, Sprängning.

Stubbrytare. Se Bränsle.

Stubbplöjning. Nedmyllning av sädesstubb snarast möjligt efter skörden förordas av följande skäl: 1. stubben bör införlivas med jorden för att tillföra denna växtnäring och mullbildande ämnen samt näring för jordbakterierna; 2. på ytan liggande ogräsfrön böra myllas för att bringas att gro, så att de uppkomna plantorna förstöras vid följande höstplöjning och genom vinterkölden; 3. rotogräs avskäres och hämmas i sin tillväxt, vilken eljest blir livlig, sedan den överskuggande säden borttagits; 4. genom ytjordens luckring ökas luftens nedträngande, och därmed befordras förmultning och förvittring samt minskas jordens uttorkning genom avdunstning, så att höstplöjningen blir mindre ar-betskrävande. S. göres vanligen grunt, med skumplog, men om den ej kan utföras så tidigt, att en ordentlig trädning kan medhinnas, kan

skäl för plöjning till fullt djup finnas. S. bör i alla händelser efterföljas av en vältning, helst med ring- eller Cambridgevält, för att giva jorden den sammanhållning, som är önskvärd för att kvarhålla den för de biologiska omsättningarna önksvärda fuktigheten.

Stubbröta, sjukdom hos barrträd, oftast förorsakad av rotticka och honungsskivling, som framkalla röta i rot- och stamveden å gran, vanl. från 30—40 års åldern. Se Honungsskivling, Ticka.

Stubbören, avgift beräknad efter antalet avverkade träd. Jfr Stockfångstskog.

Stuka, jordtäckt hög av potatis eller rotfrukter, stundom även av surfoder, för vinterför-varing. Om en s. är lagd så, att den är skyddad för frost och självupphettning, kan den vara lika god eller bättre förvaringsrum än källare, i det att det är lättare att hålla nere värmegraden och sålunda motverka rotfrukternas groning och förruttnelse. Då täckningen måste vara tjockare, ju större vinterkölden är, och då svårigheten att uttaga de nedlagda skördeprodukterna under vintern är större, ju långvarigare denna är, användes stukning huvudsakligen i södra och mellersta Sverige, och företrädesvis vid odling i större skala, men föga eller alls ej i Norrland.

En s. göres i allmänhet i form av en sträng av så små mått, att självupphettning icke behöver befaras, vanligen 1—1 1/2 m. för potatis och högst 2 m. bredd för foderrotfrukter, med en motsvarande höjd av 0.6 och 1 m. Matjorden undangräves helst, så att stukans botten blir något nedsänkt under markytan; efter hopläggningen täckes strängen omedelbart med jord till sin nedre del, under det att toppen, för att vattenavdunstningen må fortgå, lämnas öppen och blott med pålagd halm skyddas mot frost. Då stadigvarande köld tvingar därtill, täckes även övre delen med jord. För att ernå en bättre isolering mot kölden brukas att för täckning använda både jord-och halmlager; vanligen lägges ett halmlager — i packat skick 10—12 cm. tjockt — närmast rötterna och däröver jord till erforderlig tjocklek, men även förekommer dubbel täckning med 10—12 cm. halm, däröver 10 cm. jord, så åter 5—10 cm. halm och ytterst jord. I stället för halm användes även mjukt granris. Även brukas 1 st. f. det yttre halmlagret eller som en yttersta betäckning blast eller tång; potatisblast bör dock aldrig läggas närmast potatis, emedan den då lätt smittar knölarna med potatismögel och befordrar röta. Betäckningens tjocklek bör rätta sig efter lrostfaran; kall blåst verkar härvid lika mycket eller mer än stark köld, varför, där vinden under vintern övervägande kommer från ett håll, betäckningen på vindsidan av stukan bör göras tjockare än på läsidan. 10 cm. halm + 25 cm. jord är i regel tillräckligt i södra Sverige, och även i nordliga trakter, om snötäcke sä-io54

kert kan påräknas. Värme och fuktighet äro lika farliga som köld, i det att de framkalla utväxande av blad och rötter samt utveckling av parasitsvampar och förruttnelse; den därvid alstrade värmen ökar ytterligare dessa skador. Därför brukas stundom att anordna ventilering av stukorna, för att avgående varm luft eller undersökning med termometer må visa, om värmegraden hotar att stiga för högt. Luftning sker dels med en bottentrumma längs stukans hela längd, dels med en längstrumma nära toppen, och dels med lodräta lufttrummor, som från botten gå upp genom betäckningen å toppen. Bottentrumman liksom topptrumman göras vanligen av 2 takformigt i vinkel sammanspikade bräder men kunna även bestå av 3—4 intill varandra lagda hässjestänger; de lodräta trummorna av glest hopspikade 4-kantiga skorstenar, upptill täckta av ett snedtak, eller ock av på varandra ställda grova täckdikesrör. De lodräta trummorna böra alltid gå ned till botten eller stå på bottentrumman, men ej stå på rötterna, emedan förtätat vatten då rinner ned på dessa och orsakar röta. Lodräta trummor medföra alltid fara för frost omkring dem och böra därför helst undvikas. Om potatisen eller rötterna inlagts torra och stukan fått stå öppen i toppen, tills svettningen upphört, synes all ventilering vara obehövlig. Stor vikt lägges på att rötterna och i synnerhet potatisen vid inläggningen är fullt frisk och oskadad; förekomsten av sjuka knölar eller rötter eller skador på

skalet gör lätt, att förruttnelse sprider sig.

Stut, ung kastrerad oxe, i den ålder att han kan användas som dragare men icke är fullvuxen, ungefär från 1 1/2 till 3—4 år. I äldre tider, då oxar voro jordbrukets enda eller huvudsakliga dragare samt även gödningen av »slaktoxar» utgjorde en viktig gren av kreatursskötseln, var uppfödningen och handeln med stutar av stor betydelse för jordbruket. Vanligen pålades stutarna vid bondgårdarna och stannade där, tills de vid ett par års ålder såldes till större gårdar. Redan i sitt andra år tämjdes de till dragarbete, och som 2—3 åriga fingo de gå i fullt arbete, såvida de ej som foderstutar fingo rikare fodring för att senast som 4-åriga stalloxar gödas till slakt. Detta bruk att uppföda stutar vid smågårdar för att under deras uppväxt draga nytta av dem som dragare har ända in till vår tid bibehållits i Småland och bereder uppfödarna tillgång till dragare utan kostnad, då stutens värdeökning under uppväxten betalar foder kostnaden.

Stuteri, anstalt för hästuppfödning, Se Hastavel: Allmänna åtgärder.

Stuterikommission. Se Stuteriöverstyrelsen.

Stuteriöverstyrelsen. För åstadkommande av enhet och planmässighet i statens åtgärder

för hästaveln uppdrogs år 1818 åt en ensam beslutande chef för stuteriöverstyrelsen (oavlönad) att handhava ledningen av stuteri-väsendet. År 1872 ställdes vid hans sida som rådgivande en stuterikommission av 2 ledamöter. Genom instruktionen för s. av 31/12 1909 blev chefsposten för s. avlönad tjänsteman och ersattes kommissionen av 2 ledamöter i s. jämte en suppleant. År 1921 ändrades styrelsens organisation, så att den utgöres av en överdirektör, en byrådirektör samt 2 fullmäktige för behandling av vissa frågor.

S., som tillhör jordbruksdepartementet, skall följa hästavelns utveckling och handhava högsta ledningen av landets hästväsen, så att såväl lantförsvarets och näringarnas som enskildas behov av hästar blir tillgodosett. S. skall i detta syfte stå i förbindelse med hushållningssällskapen, hästuppfödarna och re-monteringsstyrelsen samt till gemensamma överläggningar högst 1 gång årligen sammankalla ordförandena i hästpremieringsnämn-derna och chefen för remonteringsstyrelsen. Under s. höra statens hingstdepåer och ledningen av hästpremieringen.

Stybbe. Se Kolning.

Styltfotad. Se Stelfot.

Styng är gemensamt namn på en grupp stora, brokigt tecknade flugor, vilka som larver leva parasitiskt på däggdjur. Mest bekant är oxstynget, Hypoderma bovis L. Äggen läggas på nötkreaturens kropp, och larverna tränga sedermera in i densamma genom munnen eller direkt genom huden. Larverna vandra genom kroppens vävnader och stanna till sist under huden, vanligen på bakre delen av djurets rygg. Här uppkomma småningom knölformiga ansvällningar, »styngbulor», inuti vilka larverna sitta. För att larverna skola få luft, uppstår i toppen på bulan en liten öppning, genom vilken slutligen de fullvuxna larverna tränga sig ut, för att på marken eller ladugårdsgolvet förpuppa sig. Oxstyngen föranleda minskning i mjölkavsöndringen och andra sjukdomssymtom samt skada hudarna, enär stynghålen vid hudarnas beredning starkt vidga sig. Parasiten har därför synnerligen stor ekonomisk betydelse. Larverna bli fullvuxna på våren och kunna då vanligen utan operativt ingrepp lätt med fingrarna klämmas ut ur styngbulorna genom det lilla lufthålet i huden. Till levnadssättet mycket lik denna art är renstynge t, Oedemagena tarandi L., som är ytterst allmän överallt där renar förekomma. Fårstynge t, Oestrus ovis L., är en mindre art, vilkens larver träffas i fårens näshålor, ja, långt in i huvudets håligheter. De föranleda djuren ofta svåra lidanden, som taga sig uttryck i nysningar, blodig slemflytning, tårflöde o. s. v. Ej sällan kan ett djur vara besvärat av ett mycket stort antal parasiter. De fullvuxna larverna lämna värddjuren på våren, då nyssjukssymptomen äro som 1055

starkast, och förpuppas på marken. Häst-st y n g e t, Gastrophilus equi L., lever som larv i hästens magsäck, där det ofta i stort antal sitter fasthakat i magväggen. I regel torde häststynglarverna ej medföra annan skada än en lätt rubbning i digestionen. De fullvuxna larverna lämna sina värddjur genom tarmen.

De fullbildade styngen äga svagt utvecklade mundelar och kunna varken med dessa eller på annat sätt åstadkomma några »styng» i däggdjurshuden. Icke desto mindre framkallar deras närvaro, som ger sig tillkänna genom ett starkt surrande, stor förskräckelse hos de av flugorna hemsökta djuren. Dessa »kesa» eller söka i vild flykt undkomma fienderna, vilkas fruktansvärda egenskaper de instinktivt ana.

A. T—n.

Styrdamm. Se Flottning.

Styvhet, jords. Se Jord: Sammanhang, Lera.

Styvmorsblomma. Se Viola.

Stål. Se Järn.

Stang. Se Anspänning, Betsel, Mått: Längdmått, Sele, Vagn.

Stångkappa Stångkoppel. Se Anspänning.

Städja, städjebevis. Se Statlista, Tj änst eh j onsavt al.

Stäkra, Oenanthe Phellandrium Lam., en fotshög, tvåårig flockblomstrig ört, fam. Um-belliferœ, med uppblåst pipig, utstående grenig stjälk, nästan 3-dubbelt parbladiga blad med inskurna, äggrunda småblad, vita blomflockar, till utseendet utgående på sidan av stjälken motsatta bladen. Växer rätt allmänt i stillastående eller sakta flytande vatten.^ S. har en stark lukt och skarp, äcklig smak. Ätes ej av kreaturen och har ansetts giftig, vilket dock kanske beror på förblandning med sprängört (se d. o.).

Stäm. Se Mörtsläktet.

Stämpelyxa, Stämpling. Se Virkesdrivning.

Stängsel. Se Hägnad.

Stängselskyldighet, Stängselvitsord. Se Hägnadsskyldighet.

Stärkelse, amylum, $(C_6H_{10}O_5)_n H_2O$, ett vitt, icke kristalliserbart, icke sött kolhydrat som blåfärgas av jod. S. förekommer hos växter som organiserade korn, med hos olika växter olika form, varför man under mikroskopet kan bestämma mjöls härkomst efter stärkelsekornens form. S. utgör en blandning av a m y 1 o s, som vid upphettning löses i vatten och lätt övergår till malt- och druvsocker samt färgas starkt blått av jod, samt a m y-lopektin, som blott sväller i vatten, av maltenzym överföres till dextrin och icke blåfärgas av jod. Denna blandning, varav stärkelsekornen bestå, förändras ej i kallt vatten, men övergår i hett till klister. Av hett vatten under tryck överföres s. till dextrin och under inverkan av vissa enzym, ss. ptyalin i spott, bukspottens stärkelselösande enzym, diastas i groende frön, klyves det till dextrin, maltsocker och slutligen druvsocker (hydrolys).

Även vid inverkan av utspädda syror sker klyvning till druvsocker. S. kan icke direkt undergå alkoholjäsning, som kan inträda först efter stärkelsens övergång till druvsocker.

S. avsattes i växtcellerna som reservnäring och kan åter upplösas till druvsocker för transport inom växten. Den avsattes i större mängd i övervintrande delar (frön, rötter, stamdelar) för att bevaras till näring för nästa växtperiod. Rika på s. äro i synnerhet sädeskornen (vete, råg, korn majs hålla över 60, havre omkring 45 %) samt potatis (13—20 %) och andra övervintrande stamknölar.

Vid fodrets smältning upplöses s. fullständigt till druvsocker och inräknas vid foder-analysen bland smältbara extraktämnen. Späda djur tillgodogöra sig dock s. mindre fullständigt, varför man vid användning av sådan i kalvsoppor (se Kalv) stundom försockrar s. genom tillsats av malt och uppvärmning av blandningen. Redan vid 3—4 veckors ålder synes dock kalven kunna smälta s. ganska fullständigt.

S. användes som födoämne, inblandning i pressjäst, till klister och stärkning av vävnader samt som råmaterial för beredning av glykos och för brännvinsbränning.

Tillverkning. S. beredes genom dess frigörande ur åtskilliga växtdelars cellvävnad, ss. vete, majs, ris, potatis, maniok m. m. I Sverige har beredning av potatis-s. (potatismjöl) tidigare skett i hushållen och är nu en stor industri, som drives huvudsakligen i de starkt potatisodlande delarna av Blekinge och Kristianstads län. S.-fabrikernas antal var 1922 145, till större delen andelsföreningar av potatisodlare.

I stärkelsefabriken kommer potatisen först i en tvätt, där den medelst roterande skövlar omröres i rinnande vatten, och därifrån in i rivmaskinen, en 1,000—1,500 gånger i minuten roterande cylinder, vars insida är klädd med skarpa tänder, vilka sönderriva potatisen till ett mos. Den rivna, vattenblandade massan får strömma över flera siktar, på vilka skaldelar

och grövre föroreningar avskiljas från stärkelsen. Dessa återstoder, potatisrev eller pulpa, innehålla vanligen så mycket i hela celler innesluten s., att en andra bearbetning på efterrivare lönar sig. Stärkelsen får sedan avsätta sig till botten i stora kar, varefter »f r u k t v a 11 n e t» avtappas och stundom användes till en gödslande övervattning av fälten. Den först avsatta stärkelsen renas ytterligare genom att utröras i och avsätta sig ur rent vatten, varvid ytlagret av oren stärkelse, g r å m j öl, avskiljes från den under liggande rena stärkelsen. Denna användes delvis i vått tillstånd för beredning av glykos m. fl. produkter, under det att den, som skall föras i handeln, torkas till en vattenhalt av omkring 20 %. Vid väl skött tillverkning kan man av 100 kg. potatis erhålla1056

lika mycket så torkat potatismjöl som mängden ren stärkelse i potatisen, varav 5 % gråmjöl (beräknat som torr vara), samt omkring 1.5 hi. pulpa med 3—4 % torr ämne. Som i:a mjöl räknas vara med en stärkelsehalt av 97 %, 2:amed 95—97'> allt av torrämnet, och som gråmjöl vara med lägre stärkelsehalt. Gråmj ölet eller gråstärkelsen plägar i otorkat skick, med 50—75 % vatten, användas till foder, företrädesvis åt svin. Den innehåller kvävefria extraktämnen till omkring 95 %, 0.7 % smältbar äggvita och amider 0.4 % samt 0.8 % salter, allt av torrämnet. Fodervärdet av 100 kg. motsvarar lika många foderenheter som procenthalten stärkelse. Den kokas vanligen före utfodringen, för att stärkelsen må för klistras. Pulpan användes som foder. Se Pulpa.

Stärkelsevärde. Se Fodervärde.

Stödskog betecknar i lag ang. förbud i vissa fall för bolag och föreningar att förvärva fast egendom d. 4/s 1906 skogsmark som anses behövlig som ekonomiskt stöd för jordbruket och därför ej får förvärvas av bolag. I de delar av Kopparbergs län, där lagen gäller, räknas hemskog och fäbodskog som s., och inom Norrland viss för olika områden pr mantal angiven areal till skogsbörd duglig och till inägorna bekvämt belägen mark. Se Förbudslagen, norrländsva.

Stöpling, gren av träd, använd som sättkvist.

Stöpning, uppblötning av sädesvara i vatten, användes stundom för att påskynda groningen. Har stundom förordats beträffande långsamt groende fröslag, t. ex. av morötter och betor, men medför faran, att den påbörjade groningen åter avbrytes och grodden dör, om jorden är för torr, eller möglar och ruttnar, om jorden är kall. S. användes även som förberedelse för avsvampning av säd genom varmvattenbehandling. Se Avsvampning. Om stöpning av foder, se Foderberedning.

Stor för såväl skylning av säd, krak-s t ö r, som för hägnad, gärdsgårdsstör, göras mest av unga granar. Gammalt dagsbeting för en van arbetare var rensning och väss-ning av 100 par stör, vilket numera knappt torde nås.

Stöt. Se Kolning.

Stötting. Se Slädar.

Stövel. Se Färg.

Suberin ei. korkämne. Se Kork.

Sublimat. Se Kvicksilver.

Succisa. Se Vadd.

Sugbrunn. Se Dikning.

Sula. Se Hov.

Sulfat, svavelsyrat salt. Se Gips, Glaubersalt, Kalium, Koppar, Superfosfat, Svavelsyra, Vitriol.

Sulfit, svavelsyrligt salt.

Sumpgas. Se Metan.

Sumphöns, Rallidœ, familj av vadarefåglar. Sakna ekonomiskt värde. Se Sothöna, Ängsknarr.

Superfosfat. Sedan J. v. Liebig kommit till den uppfattningen, att växternas näring utgöres av deras askbeståndsdelar och ammoniak, och bland de förra fosforsyra, föreslog han år 1840, att göra fosforsyran i ben lättlöslig genom benens behandling med svavelsyra. Denna tanke upptogs i England till praktisk tillämpning först av en lantman, Flemming, och därefter, 1843, av den som grundare av försöksanstalten å Rothamsted berömde J. B. Lawes. Tillverkning av upplöst benmjöl (snart även med guano och apatit som råmaterial) spred sig snart till andra länder, och produkten, kallad upplöst benmjöl, upplöst guano, sur fosforsyrad kalk och superfosfat (vilket sistnämnda namn blev förhärskande), blev det viktigaste fosforsyregödselmedlet.

I Sverige började s.-tillverkning först vid Gäddviken invid Stockholm år 1871, och sedan ha tillkommit fabriker i Hälsingborg .1875, Göteborg 1880, Landskrona 1882 samt Malmö och Limhamn 1903.

S.-tillverkningen utgjorde år 1914 10,800,000 ton, varav största mängden i Förenta Staterna, Frankrike och Tyskland. I Sverige har den nått 150,000—190,000 ton, varav högst 50,000 ton exporterats.

Som råmaterial användes huvudsakligen rå-fosfat (se Fosfat), som males och blandas med svavelsyra. Denna förenar sig med 2/3 av det 3-basiska fosfatets kalcium, under bildning av kali cumsulfat (gips) och 1-basiskt surt fosfat:

Ca3(P04)2 + 2H2S04 = 2 CaS04 + CaH4. (POJ,

Den bildade gipsen upptager förefintligt vatten och kristalliserar, så att en torr, porös, massa bildas, vilken males till det pulverformiga s., som kommer i handeln. Detta innehåller huvudsakligen 1-basiskt surt fosfat. Om jämnt den behövliga mängden svavelsyra tillsatts till rent fosfat, skulle produkten innehålla 23.8 proc. fosforsyra, men råmaterialet är alltid förorenat av kolsyrad kalk, järn- och alumi-niumf öreningar m. m., och därför blir fosfor-syrehalten alltid lägre; vanligen tillverkas s. k. högprocentisk 18—20 proc. s., men vid användning av orenare råfosfat erhålles lågprocentisk vara, med ända ned till 10 proc. fosforsyra. I regel köper man fosforsyran fördelaktigast i högprocentiskt s.

De föroreningar, som finnas i s., särdeles osönderdelat fosfat samt aluminium- och järn-(ferri-) föreningar, omsätta sig under superfosfatets lagring med det 1-basiska vattenlösliga fosfatet, så att tvåbasiskt, i vatten olösligt fosfat uppstår, vilket betecknas med att fosforsyra »återgår». Den återgångna fosforsyran är emellertid, i den mån den utgöres av 2-basiskt kalkfosfat, »citratlöslig» (se Fos-io57

fat) och så lättlöslig i markvätskan, att den har samma gödslingsvärde som den vattenlösliga, under det att större halt av järn-och aluminiumfosfat, som förekommer i lågprocentiska fosfat, kan binda fosforsyran i svårlösliga föreningar. Därför användes ej gärna råfosfat med mer än 3 proc. järnoxid och lerjord till superfosfatberedning. Då svavelsyra ofta är arsenikhaltig, finnes arsenik aven som förorening i s., men aldrig i sådan mängd, att den skadar växtligheten.

Genom att behandla råfosfat med så mycket svavelsyra, att all kalken bindes av denna, kan fosforsyran överföras till fri form. Denna fria fosforsyra, utpressad i vätskeform, kan användas i stället för svavelsyra för upplösning av råfosfat. Därvid erhålles mycket högpro-centiskt s. k. dubbelsuperfosfat, vanligen med över 40 proc. vattenlöslig fosforsyra, men dess pris ställer sig så högt, att det fått mycket liten användning. S. ingår i en del blandade konstgödselslag, ss. ammoniaksuper-fosfat, mossgödning, rotfruktsgödning och plantagen. (Se Blandgödsel.)

Superfosfatets vattenlösliga fosforsyra upptages lätt av växterna, varför det verkar hastigare och fullständigare än andra fosfat. Det bör därför, vid lika prisläge, föredragas på jord, där fosforsyrans upplösning går trögt, ss. på styv lera och mullfattig sandjord, samt för sådana växter, som behöva upptaga näringen fort, ss. höstsäd, korn och rotfrukter. På surt reagerande jord, ss. mossjord, passar s., som själv är surt, mindre väl, utan där bör det billigare thomasfosfatet hellre användas; likaså på järnrik men kalkfattig jord, där superfosfatets men ej thomasfosfatets fosforsyra lätt övergår till svårlösligt järnfosfat.

S.-mängden bör avpassas efter den närmast följande grödans behov och ej givas i förråd för senare grödor, ty då den vattenlösliga fosforsyran snart i jorden övergår till samma löslighetsgrad som fosforsyran i t. ex. thomasfosfat, bör detta billigare fosfat hellre användas som förrådsgödsling.

Då, superfosfatets fosforsyra är lättlöslig, behöver det icke tillföras jorden förr än kort före sådden, men bör utströs jämnt och väl inblandas i jorden, för att gödslingen skall bliva jämn, ty fosforsyran har mycket ringa förmåga att sprida sig med markvätskan i jorden.

Superfosfatgips, eller fosfat gips, erhålles som avfall vid beredning av dubbelsuperfosfat. Den består av gips jämte någon liten halt av fosforsyra. Den har tidigare ivrigt förordats som inströmedel i kreatursgödsel för att binda där utvecklad ammoniak, men då denna verkan huvudsakligen beror på gipsen, som är mycket billigare, har s. icke funnit någon vidare efterfrågan.

Surfoder. Saftiga födoämnen, såväl för människor (ex. surkål) som för djur, bevaras

mot förruttnelse genom att i friskt tillstånd sammanpackas, så att luften utestänges. I den fuktiga massan uppstå snart jäsningar, varvid bildas sura ämnen, och när denna syr-ning nått en viss grad och den i massan instängda luften därvid förtärts, avstanna jäsningarna eller bliva mycket svaga, så att det bildade surfodret bibehåller sig dugligt till foder, så länge lufttillträdet är hindrat. Om åter surfodret blir tillgängligt för luften, inträder hastigt mögling och förruttnelse.

Det vanligaste surfodret beredes genom nedläggning av betmassa från sockerfabrikerna. Massan, vanligen försatt med omkring 0.3 % koksalt, nedlägges färsk antingen i murade behållare eller vanligast i jordgravar, 1—1.5 m. djupa, och övertäckes närmast med ett lager halm och däröver med jord, som genom halmlagret hindras att förorena massan. Jordtäcket skall sammanpressa fodret och utestänga luften för att göra jäsningen svagare och förlusten av fodervärde mindre, varför det noga tillklappas, då sprickor däri visa sig. Jäsningen, som visar sig genom självupphettning, medför sönderdelning av en del av de organiska ämnena, vilken blir större, ju starkare lufttillträdet och ju kraftigare jäsningen blir. Den härigenom förorsakade förlusten kan i täta behållare hållas inom tämligen måttliga gränser och minskas vid hastig och tät sammanpackning, varigenom värme-graden bör hindras stiga över 35 °, men blir i jordgravar större och torde under en vinter i allmänhet uppgå till minst 1/i av torrämne-mängden. (Se danska Fors0gslaboratoriets 65;te Beretning.) Förlusten drabbar huvudsakligen kolhydraten, som delvis återfinnas i form av i näringsvärde underhaltiga organiska syror. Även äggviteämnena sönderdelas, men i mindre grad, och övergå därvid till stor del till amider, och då dessa inräknas i råpro-teinet, blir halten därav större i förhållande till de kvävefria ämnena än i den friska massan. Som medeltal för betmassas sammanställning och fodervärde angiver Nils Hansson:

ärsk % lagrad %

Torrämne 9.0 10

Aska...... 0.5 0.6

Smältbar äggvita . 0.4 0.5

Amider..... O.i 0.2

Kvävefria extr.ämn. 4.9 5.2

Växttråd..... 0.5 0.6

100 kg. motsv. f.enh. 7—9 9—12

Till 1 f.enh. . . . 10—14 8—II

Tillsammans med betmassan inlägges ofta rotfruktsblast. På samma sätt kan enbär blast, sammanstampade rotfrukter, kokt potatis m. m. bevaras, och härigenom finnes en utväg att till dugligt foder rädda även av insekter och svampar angripna eller frusna rotfrukter.1058

Surfoder är ett värdefullt saftigt foder, som användes för mjölkkor, gödkreatur och göds vin, men helst ej till avels- eller ungdjur och ej till hästar, Då det är ytterst fattigt på mineralämnen och för sin neutralisation binder kalk, som vid brist därpå i fodret hämtas från djurens benbyggnad, bör vid starkare utfodring med surfoder denna brist fyllas genom tillskott av krita eller foderkalk till utfodringen. Jfr Pressfoder.

Surkullor. Se Baldersbrå.

Surmjölksost beredes genom självsurning av mjölken, vanligen skummjölk, och den avskilda ostmassans pressning och jäsning. Därefter arbetas vanligen den mogna ost massan under inblandning av salt och kryddor samt formas och lagras för eftermognad. I Sverige beredes s. huvudsakligen i hushållet till »aptit s o s t» eller »skarpost»; norsk p u 11 -och gammelost är en dylik ost.

Surröta. Se Biens sjukdomar.

Sutare, Tinca vulgaris Cuv., även kallad 1 i n d a r e och skomakare, av karpfa-miljen, Cyprinidæ, har spolformig, än tämligen hög, än mera långsträckt kropp, med tjock, slemmig hud och små fjäll. Färgen är mörkt brungrön, på ryggen nästan svart, buksidan gul eller vitaktig. Hos hanen äro bukfenorna större än hos honan, starkt kupigt böjda och med näst främsta fenstrålen starkt förtjockad. —• S. förekommer vild i spridda trakter av mellersta och södra Sverige, i insjöar och östersjöns inre skärgårdsvikar, och har, sedan han på senare åren blivit föremål för odling i dammar i södra Sverige, där vunnit mycket ökad spridning genom i stor skala företagna inplanteringar. S. torde också hava blivit införd på vissa platser i Norrland.

Den trives bäst i små, grunda, varma sjöar med rik växtlighet, uppehåller sig mest vid botten och i växtbestånden samt lever av allehanda smådjur (insektlarver, snäckor, små kräftdjur m. m.). Leker i juni—juli vid grunda stränder, där rommen, som är anfästande, lägges på vattenväxter, ris m. m. Är mycket seglivad och har ringa syrebehov.

S. är synnerligen välsmakande med tämligen fett, föga benigt kött, men har i Sverige hittills knappt varit tillräckligt uppskattad. Före kriget såldes huvudmassan av den här i dammar odlade sutaren till Tyskland, där i synnerhet små s. k. portionssutare (150—200 g.) stodo högt i pris. Sedan denna export numera upphört, vore det för den svenska dammkulturen av stor betydelse, att den inhemska förbrukningen kunde ökas. Om dess odling, se Dammkultur. Inplantering i sjöar av ovan angiven art brukar giva gynnsamt resultat. Därtill lämpa sig bäst små 2-somriga fiskar på 8—15 g., vilka kunna erhållas från dammhushållningar i s. Sverige. H. N.

Sval, norrländsk beteckning för vallar i omloppsbruk.

Svala, Hirundo, fågelsläkte, utmärkt genom svag, platt näbb, stort gap, långa, spetsiga vingar, svaga tår med mittan längre än innertån. De äro flyttfåglar och leva uteslutande av insekter, som de fånga under sin oerhört snabba flykt.

Ladusvala n, H. (Chelidon) rustica L., som igenkännes på sin saxlikt kluvna stjärt och glänsande svarta färg med rostbrun panna och bröst, är allmän och bygger öppet bo av lera, helst inomhus, i ladugårdar och logar.

Hussvalan, H. urbica L., som skiljer sig från föreg, genom grunt kluven stjärt och vit undergump, fäster slutna, klotformiga lerbon på husens yttersida, vanligen under taklisten. Denna art har i vårt land starkt avtagit, kanske därför att man förstört dess bon.

Backsvalan eller sandsvalan, H. (Cotile) riparia L., som är mindre än de föreg, och ovan brunaktig, under vit, bygger i gångar, som hon gräver i sandbrinkar.

På grund av sitt utseende och levnadssätt räknas vanligen hit tornsvalan, Cypselus apus L., som dock ej är närbesläktad med svalorna. Hon är skiffergrå, har mycket långa och spetsiga vingar, mycket korta ben med små fötter, vars alla 4 tår äro framåtriktade, lämpade för att klamra fast med, men ej för gång. Hon slår sig därför ej gärna ned på marken, om så skett, har hon svårt att åter flyga upp. Alla dessa arter äro som flitiga insekt -fångare uteslutande nyttiga. Jfr Fåglar.

Svalg, sjukdomar i. Se Matsmältningsorgan, Halsinflammation.

Svalgkorg, Svalgtång. Se Strupens sjukdomar.

Svaljord, Se Sval.

Svallkött kallas en alltför riklig vävnadsnybildning vid sårläkning, bestående av en lös, kärlrik, lätt blödande bindväv, som skjuter upp över sår kant en. S. bildas i synnerhet vid sår å sådana delar, där huden ligger nära intill ben, ss. på framsidan av kotan och skenbenet. (Se för övrigt Sår.)

Rätt vanligt är att med s. mena en ansvällning av tandköttet och gommen hos hästen, vars foderupptagning därigenom skulle försvåras eller hindras. Någon sådan sjukdom förekommer emellertid ej. E. N—m.

Svampar är en allmän beteckning för sporväxter (kryptogamer), som sakna bladgrönt och således ej kunna assimilera kolsyra och därav bilda sina organiska beståndsdelar utan äro hänvisade att som näring upptaga organiska näringsämnen antingen som parasiter från andra levande organismer (växter eller djur) eller som saprofyter ur multnande organiska lämningar. Vanligen särskiljas bakterier från de egentliga svamparna.io59

De vegetativa delarna hos de egentliga svamparna utgöra ett mycelium av fina mögel- eller spindelvävslika trådar, som genomväva jord, gödsel eller cellvävnaderna i de växter eller djur, på vilka de parasitera. För blotta ögat iakttagas företrädesvis de från myceliet utväxande fortplantningsorganen — könlösa sporer (konidier), könliga sporer (oosporer) m. m. — och de fläckar (t. ex. rost, strimsjuka, bladmögel) eller fruktkroppar (ex. hattsvampar), från vilka dessa avsöndras. Ofta röja sig parasitiska svampar genom de missbildningar, sår, färgförändringar m. m., som de förorsaka hos den angripna plantan. En del svamparter utbilda på myceliet hårdnade vävnader, sklerotier, vilka tjäna som viloorgan, från vilka ett nytt mycelium efter vilotiden åter utväxer (t. ex. mjöldryga, klöverröta). (Se Sklerotier.)

Parasitsvampar som sjukdomsorsak. Parasit-s. hämta sin näring från den organism, växt eller djur, på eller i vilken svampen lever. Genom den direkta näringsförlusten och genom den förstöring av vävnader, som parasiten förorsakar, framkallas svaghet och sjukdomar hos värdorganismen. Ett stort antal sjukdomar hava sålunda sitt upphov i parasitsvampars angrepp, och då sjukdomsväckaren sprides från den ena organismen till den andra, får sjukdomen smittsam karaktär. Se t. ex. Klöverröta, Potatissjuka, Ringorm, Rosts vampar, Sjukdomar, smittsamma, Skorv, Sotsvampar, Strålsvampsjuka.

Stundom kunna s., som leva parasitiskt på andra växter, giva dessa giftiga egenskaper; så är t. ex. fallet med mjöldryga, sotsvamp på jättegröe.

Nyttiga svampar. Bland s., som leva på andra växter, intaga de s. k. raykor-r h i z a-bildningarna, eller svampvävnader, på på vissa trädslags rötter en särställning, i det att de förmedla värdplantans upptagande av näring och på visst sätt ersätta dennas rothår. Se Mykorrhiza.

Som direkt för hushållningen nyttiga svampar bör även erinras om j ästsvampar, som framkalla alkoholjäsning och användas vid brännvinsbränning, vinjäsning, ölbrygd och bröddegs jäsning; ättikmodern, som åstadkommer ättiks yre jäsning; mögelsvampar, som medverka vid vissa ostslags mognad.

Matsvamp. Åtskilliga svamparters fruktkroppar äro lämpliga till föda och användas därtill i stor omfattning hos vissa folk, t. ex. ryssar, men hos oss jämförelsevis litet annat än som läckerheter på de mera bemedlade klassernas bord. Vissa arter uppsökas och förtäras också begärligt av nötkreaturen och svinen. Näringsvärdet är visserligen ej så stort, som stundom uppgives, ty vattenhalten är vanligen ungefär som i rotfrukter, d. v. s. 80—90 proc, och svamparnas innehåll av

näringsämnen, huvudsakligen äggviteämnen och kolhydrat, är mindre lättsmält än motsvarande ämnen i människans vanliga födoämnen. De passa därför ej att utgöra den huvudsakliga födan, men kunna med fördel utgöra ett avsevärt tillskott till denna, särdeles som de hava en m. 1. m. stark kryddsmak, som höjer födans smaklighet. S. förtjäna därför att tillvaratagas till föda och kunna lätt bevaras för vinterbehovet, vare sig inkokta, torkade eller insaltade. Vissa allmänt kända sorter, ss. champinjoner, murklor, kantareller, Karl-Johanssvamp och smörsopp, finna en lätt och så högt betald avsättning i städerna, att deras insamling till försäljning kan bliva mycket lönande.

De viktigare matsvamparna äro i detta arbete omtalade under sina särskilda namn.

Giftiga svampar. En orsak till svamparnas ringa användning som föda är fruktan för förgiftning. Åtskilliga svampar innehålla giftiga ämnen, somliga i så hög grad, att de kunna framkalla allvarlig sjukdom och t. o. m. dödsfall (se t. ex. Flugsvamp, Krämla, Rörsopp), och av vissa släkten finnas såväl ätliga som giftiga arter, vilkas utseende föga skiljer dem. I allmänhet utmärka sig dock de giftiga arterna genom skarp eller eljest obehaglig smak, somliga även genom att de förändra färgen efter brytning. Sådana svampar böra därför undvikas, om man ej känner dem som ätliga. Genom förvällning och kokvattnets avhällande kan det skarpa ämnet i många fall så fullständigt avlägsnas, att en giftig svampart utan olägenhet kan förtäras.

Fodervärde. Åtskilliga vilda svampar ätas med begärlighet av betesdjuren; särskilt äro de milt smakande rörsopparna (»kosvamp») kända härför. Vid tyska försök har man funnit, att svampar gärna förtäras av hästar, getter, svin, kaniner och höns, även giftiga arter (t. ex. flugsvamp) efter kokning utan någon olägenhet, och att torkad svamp hade ett stärkelsevärde av 50 %, motsv. 80 f.enh. pr 100 kg., d. v. s. lika med havre.

Svamptegel, Svampyngel. Se Champinjon.

Svan. Av svansläktet, Cygnus, ha vi i vårt land två inhemska arter, k n ö 1 s v a-n e n, även kallad t a m s v a n, C. olor L., som kännetecknas därav, att den i pannan har en utstående svart knöl, fortsättande i en mot ögat gående hudflik, och sångsvanen eller vildsvanen, C. musicus Bscht., som har platt panna utan knöl. Dessutom är stjärten hos knölsvanen spetsig, hos sångsvanen avrundad. Äldre fåglar av båda arterna hava rent vit fjäderdräkt. Ungfåglarna äro under de båda första åren brungrå eller askgrå. Knölsvanen frambringar intet annat läte än ett svagt väsande, när han blir retad, sångsvanen däremot låter vår och höst höra en stark, melodiskt klingande lockton, varav namnet. Då knöl svanen simmar, håller han merendels io6o

halsen böjd i s-form och vingarna till hälften upplyftade, sångsvanen för halsen rak och ter sig mindre ståtlig på vattnet. Svanarna leva av växtämnen och smärre vattendjur. De bygga av vattenväxter stora bon bland sävtuvor och vassruggar. Knölsvanen lägger 5—7, stundom ända till 11 vitgrå eller grågröna, sångsvanen 6—8 i smutsbrunt stötande ägg. Båda arternas ägg äro betydligt större än gåsägg.

Knölsvanen har av gammalt häckat i några skånska insjöar, i Tåkern i östergötland samt Hjälstaviken av Mälaren, varifrån den på senare tider spritt sig till angränsande trakter. Sångsvanen, som häckar ytterst sparsamt i ödsliga sjöar och träsk i nordöstra Lappland, uppträder under flyttningstiden i större antal utmed våra sydligare kuster samt i Tåkern, Hornborgasjön, Hjälstaviken och en del andra insjöar.

Jakt å svan är enligt 1912 års jaktstadga tillåten undertiden 1 sept.—31 dec. Total fridlysning under vissa år har emellertid stadgats för Stockholms, Uppsala, Södermanlands, Örebro, Västmanlands, Kopparbergs, Malmöhus och Kristianstads län ävensom vidBoren, Roxen och Glan, Kungs-Norr bysjön samt Bråviken v. om Kvarsebo och Häradshammars socknars östra gräns inom östergötlands län. Slutligen har under vissa år jakttiden i sjön Tåkern i sistnämnda län inskränkts till 1 okt.—15 nov. Förr idkades svanjakt på sina håll ganska ivrigt. Numera börjar man mer och mer komma till insikt om, att svanarna hava vida större värde som levande prydnader i landskapet än som jaktbart villebråd. Köttet, särskilt av äldre fåglar, är föga användbart som människo föda.

Tamsvanen hålles som en ståtlig prydnad i kanaler och dammar, men saknar all ekonomisk betydelse. T. H—1.

Svans. Se Skelett.

Svansansättning. Se Kors.

Svansrem. Se Seldon.

Svartfläcksjuka. 1. Hos betor framkallas s. av svampen Cercospora beticola Sacc, som förorsakar bruna, rödkantade, senare svartnande fläckar på bladen, i vilka bladvävnaden förtorkar och ofta slutligen faller bort, så att hål uppstå. Vid svåra angrepp vissnar hela bladet. På fläckarna framkomma långa, smala, flercelliga konidier, som bildas fritt på mycelgrenar.

2. På ett flertal kålartade växter förekommer en s., förorsakad av svampen Sporides-mium exitiosum Kuhn, vilken sannolikt är konidieform till Leptosphaeria napi Sacc. På stamdelar, frukter och blad uppkomma svartbruna fläckar, på vilka svampens konidier bildas fritt på mycelet; konidierna äro klubblika, bruna, försedda med talrika tvärväggar. I de döda bladen bildas sporhus av Leptosphaeria. — Sjukdomen har betydelse som skadegörare på skidorna, som missbildas och lämna dåliga frön. Th. Lfs.

Svarthuvade får, skotsk bergras. Se Får.

Svartkavle. Se Ängskavle.

Svartpricksjuka. Under denna benämning gå flera olika slag av svampangrepp å sädesslagen, framkallade av Leptosphaeria-, MycoSphœrella- och Septoria-avter. Gemensamt kännetecken för dessa angrepp är uppträdandet av små mörka prickar i fläckar på de sjuka delarna, mestadels bladskivor och -slidor. Leptosphaeria tritici Pass. har uppgivits kunna förorsaka stark nedsättning i skörden genom att framkalla brådmognad och skrumpning av kornen. Det har dock på senare tid antagits, att den verkliga orsaken varit angrepp av andra svampar i stråbasen. Septoria graminum Desm., som kan göra skada på vetebrodden tidigt på varen, är möjligen endast en utvecklingsform av Leptosphaeria tritici. Septoria avenæ Frank uppträder på havre under högsommaren, men synes icke göra nämnvärd skada. Th. Lfs.

Svartrötter, Scorzonera hispanica L., en 2—flerårig korgblomstrig ört, fam. Compositæ, som växer vild i Spanien m. fl. länder. Har köttig tapprot, upprätt stjälk med långa, lan-

settlika blad och gula blomkorgar, som framkomma andra växtåret. Fordrar, för att bliva frodig och välsmakande, en lös bördig jord, helst gödslad föregående år. Sås på hösten 1. tidigt på våren i 6 rader på en säng av vanlig bredd; plantorna gallras till 15 cm. avstånd. Rötterna bliva brukbara på hösten första året men kunna stå att tillväxa det 2:a året och även längre och förbliva dugliga, så länge de innehålla mjölksaft. De försämras ej genom att plantan går i frö. Rötterna upptagas försiktigt, så de ej såras och förlora saft, emedan de då bliva mindre smakliga. Skördas på hösten men tåla vinterkölden. Den i södra Sverige vildväxande 5. humilis L. lär begärligt ätas av svin, varför den i vissa orter kallas svinrot. (G. L—d.) H. J. Dft.

Svavel, kem. tecken S., är ett i naturen allmänt grundämne, som i fri form förekommer huvudsakligen i vulkaniska trakter, men i föreningar finnes i bergarter, i jorden samt i växt- och djurämnen. Av s.-haltiga stenarter finnas i Sverige huvudsakligen föreningar av s. med metaller (sulfider), ss. kopparkis, blyglans, zinkblände, silverglans, vilka brytas som malmer, samt svavelkis. I jord förekommer ofta svart, amorft svaveljärn. Av saltartade föreningar äro åtskilliga svavel-syrade salter allmänt kända och använda (gips, kalium-, natrium- och magnesiumsulfat i de till konstgödsel använda kalisalterna). I den organiska naturen ingår s. i en mängd viktiga föreningar, främst i vissa äggviteartade ämnen.

I fri form är s. en fast, gul, spröd, lukt- och smaklös kropp, eg. v. 2, olöslig i vatten men löslig i kols va via samt mindre lätt i terpentin,ic6i

bensin och feta oljor. S. är dålig ledare för värme och elektricitet. Smältpunkt 114.50, kokpunkt 444.5°. Vid destillation avsätter s. sig som ett gult pulver, svavelblomma. S. brinner under bildning av en stickande sur gas, svavelsyrlighet (svaveldioxid) S02, som verkar dödande på organismer och därför är ett kraftigt desinfektionsmedel. Även vid vanlig värmegrad undergår s. en långsam oxidation, varför ock svavelblomma har svag lukt av svavelsyrlighet och verkar svamp-dödande.

S. upptages i jorden av vissa bakterier, som därav bilda svavelsyra. Denna omsättning, sulfofikation, befordras av närvaron av vissa salter, ss. järn-(ferro-)sulfat och aluminiumfosfat, men hindras av större mängd salpetersyra och lösliga kvävehaltiga organiska ämnen. Man har särskilt i Amerikas Förenta stater sökt draga gagn av denna omsättning, dels för bekämpande av potatisskorv, i det att en tillförsel av svavel (400—1,200 kg. pr. hektar) genom svavelsyrebildning framkallar en sur reaktion i jorden, vilken hindrar skorvsvampens utbildning, dels för upplösning av mineralfosfat, i det att svavel kompos-terat tillsammans med råfosfat och jord, med eller utan ympning med svavelbindande bakterier, övergår till svavelsyra, som upplöser råfosfatets fosforsyra.

S. som gödselmedel. Emedan s. är en viktig beståndsdel av växterna, har man även hållit före, att tillförsel av detta ämne i fri form eller som svavelsyra till jorden skulle öka skördarna genom direkt gödselverkan. Utförda gödslingsförsök med s. (vanligen i form av s.-blomma) ha även stundom stegrat skördemängden — lika ofta ha de dock blivit utan verkan eller medfört skördeminskning. Noggranna försök, där svavel kunnat verka endast som växtnäring, ha visat, att någon gödslingsverkan ej inträtt, vilket är naturligt, då all fruktbar jord innehåller mer av s. än växterna behöva och detta ämne dessutom tillföres i såväl kreatursgödsel som konstgödsel (ex. superfosfat, svavelsyrad ammoniak, kalisalter). Den gynnsamma verkan av s.-gödsling, som stundom visat sig, kan däremot förklaras av svavlets desinficerande verkningar i jorden samt därav, att s. liksom andra desinfektionsmedel synes befordra am-moniakbildning i jorden. Litt. H. G. Söderbaum. Meddel. N:o 189 fr. Centralanstalten f. jordbr.försök 1920. H. J. Dft.

Som läkemedel användes svavel i form av svavelblomma och i svavellever. Svavelblomma ingives vid kroniska hudsjukdomar, avmagring och mjölksining för att öka ämnesomsättningen och hud verksamheten, och gives för häst och nöt 2—5 g., får och svin o. 5—1 g., hund 0.05—-o. 2 g. Utvärtes användes svavelblomma mot vissa parasiter, särskilt skabb, i förening med såpa och pottaska eller

fett såsom salva, t. ex. s. k. s k a b b s a 1 v a av kaliumkarbonat 10 g., svavelblomma och tjära 15 g. vardera samt såpa och svinister 30 g. vardera. Svavellever användes också mot parasiter, i 5—10 % lösning till tvättning mot ohyra eller såsom salva vid kroniska eksem samt (liksom svavelblomma) invärtes som motgift vid metallförgiftningar. Svavelpreparaten böra ej användas för slaktdjur, ty köttet kan lätt få lukt och smak därav.

E. N—m.

Svaveljärn, FeS, uppkommer ofta genom reduktion av järnsulfat i ytjorden, där luften ej får tillträde, ss. då grundvattnet står högt i jorden, och visar sig då som en mörk rand närmast under det genomluftade jordlagret. Som s. är giftigt för växterna, nedtränga växtrötterna svårligen genom en dylik »stålrand». Om luften får tillträde, syrsättes det. Detta fel avhjälpes därför genom djupare av-dikning. S. förekommer även jämte fri svavelsyra i bottenlagret i kärr och mossar, varför dylik jord ej bör påföras åker eller äng, förr än dessa giftiga ämnen oskadliggjorts genom luftning och kalkning.

Svavelkalkvätska. Se Insektdödande medel.

Svavelsyra, H2 S04, är en ofärgad, i koncentrerad form (96 %, sp. v. 1.84) oljeartad, tung vätska, som i dagligt tal kallas vitriololja. Den upptager med stor begärlighet vatten, varför den kan användas att hålla luften torr i ett avstängt rum (såsom mellan innan- och ytterfönster), och löser sig under stark upphettning i vatten; vid utspädning bör därför syran i en tunn stråle hällas i vattnet, men ej vatten i syran, emedan då så stark värme uppstår, att syran stänker. S. är starkt frätande, angriper vid vanlig temperatur koppar föga, men löser järn och zink, varför den ej kan förvaras i kärl av dessa metaller, utan i kärl av bly, glas eller, i utspätt tillstånd, av trä. S. binder ammoniak starkt och har därför förordats till sprutning på golv och gödsel i stallet och att blandas i urin för att förekomma ammoniakavdunstning, men bör därvid på grund av sin frätande beskaffenhet behandlas med varsamhet.

Svavelsyrans salter, sulfat, äro i allmänhet lättlösliga i vatten, kalciumsulfat dock mindre lättlösligt och blysulfat olösligt. Zink-, järn- och kopparsulfaten kallas vit, grön och blå vitriol.

I jorden finnas alltid sulfat, dels uppkomna vid sönderdelning av svavelhaltiga organiska ämnen och av svavelkis (svaveljärn), dels tillförda med vissa konst gödselmedel (kalisalt, superfosfat, svavelsyrad ammoniak). Mängden sulfat i jorden är dock i allmänhet mycket ringa, sällan överstigande o. 1 proc. svavelsyra; efter gödsling kan halten bliva något högre. Undantagsvis, särdeles i sankt belägen jord, såsom i torrlagda sjöbottnar och botten jorden i mossar, kan svavelsyra förekomma i så storIOÖ2

mängd, och delvis i fri form, att den verkar giftigt på växtligheten och gör jorden ofruktbar; detta avhjälpes vid dylik jord, som upptages till jordförbättring/genom att jorden får ligga utbredd i beröring med luften samt genom blandning med kalk, som med svavelsyran bildar gips. Växterna behöva blott små mängder svavelsyra för bildande av de svavelhaltiga föreningar, som ingå i deras sammansättning.

S. har föreslagits att i 3 1/2 proc. lösning användas till besprutning för dödande av ogräs, men dess frätande egenskaper gör dess användning för detta ändamål mindre bekväm än av järnvitriol. (Jfr Ogräs.)

Svavelsyrad ammoniak, ammoniumsulfat, erhålles genom att vid lysgas- och koksberedning samt vid destillation av urin bildad eller direkt framställd ammoniak (se d. o.) upptages i svavelsyra, varefter det bildade saltet får utkristallisera. I Sverige beredes saltet så gott som uteslutande som biprodukt vid lysgasverk. Landets hela årsproduktion har under senare tid varit 1,300—1,500 ton; in- och utförsel ha varit obetydliga och ungefär lika. S. a. bildar ett i vatten lättlösligt vitt eller till följd av inblandade tjärämnen gråvitt salt. Det innehåller i rent tillstånd 21.2, i handelsvaran något över 20 % kväve. Stundom (men numera sällan) är det förorenat av rodan- (eller sulfocyan-) ammonium, H4N. CNS, ett för växterna giftigt ämne, som lätt påvisas genom den röda färgning, som uppstår vid tillsats av en droppe järnklorid i saltsur lösning.

Ammoniumsaltet kan direkt upptagas som näring av växterna, men upptages till större del först sedan ammonium övergått till salpetersyra. Det verkar därför något långsammare som växtnäring än salpeter. Från denna skiljer det sig även därigenom, att ammoniaken bindes starkt av jorden och ej sprider sig i denna och ej kan uttvättas med nederbördsvattnet, förr än det övergått till salpeter. På grund härav användes s. a. till gödsling företrädesvis för växter, som ej behöva upptaga sin näring hastigt (ss. vete, råg, korn) utan som fortsätta därmed längre tid (ss. potatis, havre, gräs). S. a. användes bäst på kalkrik, lucker jord, där ammoniakens övergång till salpetersyra går fortast, särdeles som den vid nitreringen frigjorda svavelsyran där kan neutraliseras av kalken i jorden. Men mycket hög kalkhalt i jorden kan möjligen utdriva ammoniak, så att den går förlorad genom avdunstning. Vidare bör ihågkommas, att vissa växter (ex. havre, gräs och potatis) kunna tillgodogöra ammoniaken lika bra som salpetersyra, under det att den för andra (vete, korn, baljväxter) har giftverkan (se Ammoniak) redan vid gödsling med omkring 100 kg. pr. ha. Verkan av detta salt som gödselmedel växlar därför mycket, men i allmänhet uppskattas dess kväve till

ett värde av 90 proc. av kväve i salpeter. En blandning med koksalt plägar öka dess gödselverkan. Jämte direkt kväveverkan åstadkommer det även ett ökat tillgodogörande av fosfat.

S. a. bör icke givas i större mängd, än som motsvarar årets behov; visserligen bindes ammoniaken i jorden, men då den övergått till salpeter, uttvättas den lätt, och efterverkan ett följande år kan icke med visshet påräknas. Liksom annan kvävegödsel bör s. a. huvudsakligen givas på våren och är som övergödsling mindre snabbt verkande och därför mindre lämplig än salpeter; desto mindre som fara för bortdunstning av ammoniak av det på jordytan liggande saltet kan befaras. Det bör därför nedmyllas grunt omedelbart sedan det ut-spritts.

Svavelsyrlighet, svaveldioxid, SOa, en färglös gas av stickande lukt, uppkommer vid förbränning av svavel. Den löses i vatten till en sur vätska. S. verkar starkt desinficerande. Se Svavling.

Svavelväte 1. vätesvavla, H_2S, är en färglös, stinkande, lätt antändlig, giftig gas, som i vulkaniska trakter utströmmar ur jor4en och finnes i vattnet i s. k. svavelkällor samt bildas vid förruttnelse av kvävehaltiga organiska ämnen (den luktar ruttna ägg).

Svavling ei. svavelrökning för desinfektion utföres så, att svavel brännes i slutet rum, vilket hålles stängt så länge, tills den bildade svavelsyrligheten hinner verka. Svavelröknings användning inskränkes därav, att svavelsyrligheten bleker organiska ämnen och dödar växter. På växter åstadkommes en för dem oskadlig men mot parasitsvampar verksam s. genom pudring med pulverformigt svavel (svavelblomma). Se Svavel.

Sved, svedjad mark. Se Svedjande.

Svedjande» svedjebruk, var ett fordom i skogstrakter vanligt sätt att bereda skogsbe-vuxen mark för tillfällig odling. Vanligen fälldes skogen samma år, som svedjandet skulle ske, eller förut, stundom några år i förväg, för att riset skulle barra av sig och sålunda öka myllan (»syrfällning»). Antingen avkvistades och bortfördes de grövre stammarna före svedjandet eller ock först efter (s. k. smetstockar). Riset utbreddes jämnt och avbrändes, medan marken var fuktig, för att skona myllan. Efter bränningen bearbetades marken ytligt med gaffel- eller svedj e-p 1 o g (se Gaffelplog) och lätt harv eller för hand med svedj ekrattor, varefter såddes rov-frö eller råg. Sedan en eller några få grödor tagits, fick »fällan» gräsväxa och begagnades till bete, tills skogen åter uppväxte. Efter något tiotal år förnyades svedjandet.

Ännu i senare tid har s. förekommit på ljunghedar, för att askan skulle verka som en gödsling och ett rikare gräsbete framlockas.1063

S. utgör ett rovbruk, genom vilket marken utsuges, och är därför numera i viss mån förbjudet och till största del bortlagt. (Se Bränning.) S. är en god förberedelse för skogsväxt, och gamla rågsveder och brandfält bära därför ofta vacker tallskog.

Svenska allmänna djurskyddsföreningen. Se Djurskydd.

Svenska avelsdjursexportföreningen. Se Avelsd j ursexportföreningen.

Svenska Ayrshireföreningen. Se Ayrshi-reföreningen.

Svenska betes- och vallföreningen. Se Betes- och vallföreningen.

Svenska Fiskareförbundet. Se Fiskeriföre-ning.

Svenska fullblodsavelsföreningen. Avels-förening för främjande av fullblodshästaveln.

Svenska fåravelsföreningen. Se Fåravels-förening.

Svenska jägareförbundet, stiftat 1830, för att direkt och genom anslutna jakt- och skytteföreningar i landets olika delar främja jaktyrkets anseende, jaktlagarnas efterlevnad, ändamålsenlig jakthushållning och skjutskickligheten. Förbundet omorganiserades år 1904 och har omkring 30 lokalavdelningar. På förbundets initiativ utgavs Tidskrift för jägare och naturforskare 1832— 34, och år 1907 övertog förbundet den sedan 1863 av enskild utgivare men i samarbete med förbundet utgivna Sv. Jägareförbundets nya tidskrift.

Svenska kaninavelsföreningen. Se Kanin.

Svenska lantarbetsgivareföreningen. Se Arbetsgivareförening.

Svenska lantbrukarnas olycksfallsförsäkringsaktiebolag började sin verksamhet 1918 och har till uppgift att bereda lantbrukare tillfälle att i egen anstalt fullgöra den genom olycksfallsförsäkringslagen 17/6 1916 påbjudna försäkringen.

Svenska lantbrukstjänstemannaföreningen. Se Lantbrukstjänstemannaföreningen.

Svenska lantmannaskolelärareföreningen. Se Lantmannaskola.

Svenska lantmännens kvarnförening. Se K varnf ör enin g.

Svenska lantmännens riksförbund m. b. p. a., stiftat 1905. Medlemmar: länssammanslutningar — föreningar för ekonomisk verksamhet eller aktiebolag — med huvudsakligt ändamål att för medlemmarnas räkning anskaffa lantmannaförnödenheter. Anslutna 17 föreningar och 2 bolag omfatta år 1921 1,353 lokalföreningar i rikets samtliga län med 363 magasin. Varje medlem deltager med 1 insats av 100 kr. och ansvarar intill högst det sammanlagda beloppet av hans vinstutdelningar under senaste 10 år. Medlem är skyldig att genom förbundet inköpa hela sitt behov av fosforsyre-, kväve- och kaligödsel och av importerade fodermedel. Varje medlem har 1 röst men vid

beslut om användning av förbundets medel 1 röst för varje fullt 100,ooo-tal kronor, för vilket han under näst föregående år från förbundet inköpt varor. Utgiver sedan 1906 Svenska lantmännens föreningsblad. På förbundets initiativ ha bildats Sv. Lantmännens bank, Rederibolag, Fastighetsbolag och Kvarnförening.

Svenska medicinalväxtföreningen. Se Medicinalväxter.

Svenska mejerikonsulentföreningen. Se Mejerikonsulentföreningen.

Svenska mosskulturföreningen. Se Mosskulturförening.

Svenska motokulturföreningen. Se Moto-

kulturf öreningen

Svenska skogsvårdsföreningen. Se Skogsvårdsföreningar.

Svenska svinavelsföreningen. Se Svin-avelsförening.

Svenska Travsällskapet. Se Trav. Svenska Trädgårdsföreningen. Se Trädgårdsförening.

Svenska trädgårdsodlareförbundet. Se

Trädgårdsförening.

Svenska trädskoleägareföreningen. Se

Trädgårdsförening.

Svenska vägföreningen. Se Vägföreningen.

Sveriges agrarförbund. Se Agrar.

Sveriges agronomförbund. Se Agronomförbund.

Sveriges Allmänna biodlareförening. Se Biodlareförening.

Sveriges allmänna fjäderfäav elsförening. Se Fj äderfäavelsförening.

Sveriges allmänna lantbrukssällskap. Se Lantbrukssällskap.

Sveriges allmänna linodlingsförening. Se Linodlingsförening.

Sveriges allmänna trädgårdsförbund. Se Trädgårdsförening.

Sveriges biodlares riksförbund. Se Biodlareförening.

Sveriges frostförsäkringsbolag. Se Frostförsäkring.

Sveriges FröodlarefÖrbund. Se Fröodlare-föreningar.

Sveriges handelsträdgårdsmästareförbund. Se Trädgårdsförening.

Sveriges jordbrukskonsulenter, föreningen. Se Konsulent.

Sveriges lantbrukslärareförening. Se Lantbrukslärareförening.

Sveriges lantmannaförening. Se Agrar.

Sveriges pomologiska förening. Se Pomologiska förening, Sveriges.

Sveriges utsädesförening. Se Utsädesförening.

Svett är en utsöndringsprodukt (exkret), genom vilket en del omsättningsavfall avlägs-1064

nas från kroppen samt blodets vattenhalt och kroppsvärmen i viss mån regleras. Om dess avsöndring, se Hud. S. består av 97.5— 99.5 proc. vatten, och av dess fasta beståndsdelar utgöres ungefär 1/3 av oorganiska salter, företrädesvis klornatrium, samt något fosforsyrade alkalier och alkaliska jordarter. Av organiska ämnen innehåller s. mest urinämne samt en del flyktiga fettsyror, som giva s. dess egendomliga lukt. S. hos husdjuren har i allmänhet alkalisk reaktion, och då den kommer i beröring med det från talgkörtlarna i huden avsöndrade fettet, bildas såpa, vilket är orsaken till det vita lödder, som visar sig hos hästen vid stark svettning. Då svetten vid avdunstningen från kroppen binder värme, kan svettningen bidraga till kroppens värme-reglering. Mellan svettkörtlarna och njurarna råder alltid en viss växelverkan, så att om urinavsöndringen genom njurarna (t. ex. vid njursjukdomar) minskas, ökas i stället av-söndringen av förbrukningsprodukter genom svettning. Vid låg temperatur, då avdunstningen från huden måste minskas, avgår vattnet huvudsakligen med urinen och tvärtom vid hög värme. E. N—m.

Svettdrivande medel äro i allmänhet sådana, som öka blodtilloppet till huden, ss. fuktig värme, ång- eller varmluftsbad samt vissa ämnen, som verka direkt stegrande på svettkörtlarnas verksamhet, ss. kamomill-och fläderte, för häst och nöt 25—50 g., får 5—10 g., svin 2—5 g. och hund 1—5 g. För särskilt hastig verkan användes insprutning av pilokarpin eller arekolin under huden.

E. N—m.

Svettkniv. handredskap av trä, gummi eller metall, varmed man avstryker svett på hästar före den slutliga torkningen med halmviskor.

Svettkörtlar. Se Hud, Körtel, Svett.

Svettning. 1. Djurs. Se Svett.

2. Med självupphettning förenat avgivande av vatten från hoplagda fuktiga fodermedel. Vattenavdunstningen är i allmänhet fördelaktig, emedan de hoplagda fodermedlens hållbarhet därigenom ökas, men de biologiska omsättningar, som förorsaka upphettningen, medföra alltid förlust av organiska ämnen, som förbrukas vid värmebildningen, och kunna dessutom minska fodrets hållbarhet, näringsvärde och smaklighet samt sädens grobarhet, varför åtgärder mot dylik s. äro önskvärda. Det sker huvudsakligen genom torkning före hopläggningen samt luftning, varigenom värmegraden sänkes och de biologiska omsättningarna motverkas. Se Förvaring, Hö: Förvaring.

Svin, släktet Sus, tillhöra de tjockhudade, partåiga hovdjuren Artiodactyla; de hava 4 tår, varav de 2 yttersta, s. k. bitarna, äro smärre; nosen bildar ett tryne, varmed djuren böka i marken; tänderna hos de fullvuxna

djuren äro 44, varav 3 framtänder, 1 hörntand och 7 kindtänder i vardera käkhalvan; kindtänderna äro knöliga, vilket sammanhänger med att djuren äro allätare; hörntänderna äro i synnerhet hos galten stora, uppåtböjda betar. Svinen hava 1 mage.

Svinsläktet företrädes av olika vilda arter i olika delar av världen. Det tama svinet anses hava uppkommit av följande arter: det europeiska vildsvinet, 5. scrofa L., som utmärker sig genom långsträckt huvud och parallellt ställda kindtänder, samt det i n-diska svinet, S. indicus Gray, som vilt kallas 5. vittatus Mill. & Schleg., vilket har kort, hög, bred skalle och de främre kindtänderna starkt utåtriktade. Till sistnämnda art räknas vanligen även det kinesiska svinet, en småvuxen art med brett huvud.

S. synes i allmänhet hava börjat hållas som tamdjur redan under den yngre stenåldern, men senare än nöt, får och get. Benlämningar visa, att det tidigaste europeiska tamsvinet var småvuxet; det betecknades av Riitimeier som t o r v s v i n e t, 5. palustris. Senare uppträdde en mer storvuxen ras, av samme förf. benämnd hussvinet, 5. domesticus. Den förra formen anses i sin kroppsbyggnad påminna om det indiska svinet, men numera hyllas uppfattningen, att det var en genom ogynnsamma näringsförhållanden under tamtillståndet förkrympt form av det europeiska vildsvinet, från vilket det större hussvinet i Europa avgjort härstammar. I Asien och Egypten har tamsvinet från förhistorisk tid tillhört den indiska och kinesiska typen, vilken senare även använts vid den förädling av hussvinet, som frambragt flertalet nutida raser.

Raser. De europeiska svinraserna pläga sammanföras till följande grupper:

1. Det krushåriga svinet utmärkt genom långt, smalt huvud med framåt-riktade öron, lång, krusig borst, gulröd-svart färg, bågböjd rygg och höga ben. Anses hava uppkommit genom korsning av avkomlingar av det europeiska vildsvinet med kinesiska svin; hit höra sydöstra Europas, Ungerns och Balkanländernas svin.

Det romanska svinet, småvuxet, fint byggt, med litet huvud, kort och spetsigt tryne, lång, trind kropp med rak rygg och mycket svag borstbeklädnad, korta och fina ben. Färg gul, grå, röd till svart. Denna rastyp, som förekommer i Italien, södra Frankrike, Spanien och Portugal, anses hava fått sin kroppsform och stora kött- och fettansätt-ningsförmåga från korsning med kinesiska svin. Den lämnar ett mycket fint fläsk.

Det kortörade europeiska lantsvinet, utmärkt av ett spetsigt huvud, korta uppstående öron, krum rygg, höga ben, rak borst. Färg ofta svart, grå eller grå-röd. Hit hörde det i Sverige förr vanliga J^/lr&H-

IC65

skogssvinet samt lantrassvin i höglända trakter av Tyskland och Polen.

Det långörade europeiska lantsvinet, större än föreg., med långt huvud och långa, framåthängande öron, tunn, grov borst, vitt eller fläckigt, med medelhöga ben. Hit höra lantraserna företrädesvis i norra Europas lågland, ss. sydsvenska och danska lantsvinet, det nordtyska marsksvinet, det normandiska lantsvinet, liksom Englands forna lånt svin.

De förädlade engelska raserna hava uppkommit genom korsning av de inhemska långörade raserna med neapolitanska, portugisiska och kinesiska svin, vilka tillfört korsningsavkomman snabbvuxenhet och stark fettbildningsförmåga. De olika lokala raserna hava på detta sätt givit upphov till åtskilliga olika förädlade raser, ss. Essex, Berkshire, Cumberland, Yorkshire m. fl. Numera delas de förädlade engelska raserna vanligen i vita och annorlunda färgade samt av vardera stora, medelstora och små. Av dessa har den stora vita, förr mest betecknad som stor Yorkshire-ras (särskild som egen ras sedan 1851), vunnit stort anseende och vidsträckt användning för korsning med andra raser. Den har stort huvud med bred panna, bågböjd ansiktslinje, tämligen långt tryne och breda, framåtriktade öron, lång, jämnbred, djup bål, rak rygg, föga sluttande kors, djupa, köttiga skinkor, korta, starka ben, mjuk, rosenröd hud, stundom med blåaktiga fläckar, men uteslutande vita hår.

^M^^^yW^^^W^J^": "T*

rw?

Gält av stora, vita engelska rasen.

Rasen är mindre fruktsam. Bland övriga raser hava deri lilla vita (Yorkshire-) rasen med mopshuvud, den medelstora svarta Berkshire-rasen (se Berkshiresvin), den gulröda, tätborstiga T a m w o r t h- och den i Nordamerikas

Förenta stater uppkomna, storvuxna, svarta vitfläckiga P o 1 a n d-chinarasen prövats även i Sverige men finnas ej numera här.

Även i Sverige liksom i Danmark och Tyskland har lantrasen förädlats genom korsning, huvudsakligen med stor, vit engelsk (York-

Sugga av förädlad lantras.

shireras), varigenom bättre kroppsbyggnad och större snabbvuxenhet vunnits, på samma gång lantrasen lämnat den förädlade korsningsavkomman sin större fruktsamhet. Det sålunda förädlade lantsvinet i Sverige och Danmark är stort, långt, med jämn* bredd, brett kors och ganska väl utbildade skinkor, men stundom något flata sidor. Huvudet är långsträckt med något bågböjd ansiktslinje, spetsigt tryne och stora hängande öron.

Svinavel. Svinet blir tidigt könsmoget. Könsdriften vaknar redan. vid 3—4 månaders ålder, och svin av förädlad ras kunna i regel börja användas till avel vid 8—10 månaders ålder men användas sällan därtill mer än 2—3 år. Ofta bliva de redan tidigt odugliga till avel på grund av fetma. Goda galtar böra dock bibehållas så länge de äro avelsdugliga, vilket vid förståndig skötsel kan vara till 6—7 års ålder. Därför bör avelsdjurens hull hållas nere genom daglig rörelse i det fria och ej för mycket fettgivande foder. Fruktsamheten är i regel svagare hos de till stark fettansätt-ning förädlade än hos lantraserna. En god sugga bör från andra kullen lämna 10—12 grisar i varje kull. Galten (ornen) kan vid väl fördelad tjänstgöring samt förståndig fod-ring och motion räcka för ända till 50 suggor men bör aldrig få betäcka mer än 2 suggor på samma dag.

Suggan går dräktig i omkring 114 dygn (3 månader, 3 veckor 3 dagar). Då grisarna be->io66

höva dia blott 6—8 veckor, kunna suggorna bära 2 gånger årligen. Brunsten återkommer, sedan grisarna a v vänj ts, och sedan var 3:e vecka samt varar 3 dagar.

Då yttre tecken, svullnad av blygden och juvret, visa, att grisning förestår, släppes suggan in i en rymlig katte att där grisa. Allt efter som grisarna födas, med omkring 10—15 minuters mellantid, böra de tagas undan och släppas tillbaka till suggan, först då grisningen är över. Även efterbörden bör genast tagas bort, ty eljest plägar suggan äta upp den och får sedan begär att äta upp även grisarna. En fruktsam sugga bör få minst 8 grisar, men antalet uppgår ofta till 12—13. Hon bör ej få behålla flera än antalet av hennes spenar. De återstående dödas vanligen, om de ej kunna införlivas med en annan samtidigt född, fåtalig kull. Vid 2—3 veckors ålder böra grisarna få söt komjölk i en avdelning, dit de men ej suggan kunna komma. (Se vidare Svinhus.) Om grisar, som äro ömtåliga eller till följd av moderns död ej kunna få dia, skola uppfödas med komjölk, bör denna spädas med x/4 vatten, försatt med litet socker, och till en början givas ur flaska med napp var annan timme och småningom med längre mellantider, men dylik uppfödning är mycket besvärlig och giver ofta dåligt resultat. Galtgrisar, som ej skola användas till avel, böra kastreras vid 3—4 veckors ålder. (Se Kastrering.) Grisarna avvänjas vid 6—8 veckors ålder och böra i förväg få tillskott av mjölk och mjöl. Då könsdriften vaknar, vid omkring 4 månaders ålder, böra könen skiljas åt. Från omkr. 1 kg. vikt vid födelsen böra friska grisar öka till 6—7 vid 1 månad, 15—20 vid 2, 40—50 vid 3 och 80—90 kg. vid 6—7 månaders ålder.

Allmänna åtgärder för höjande avsvinaveln.

1. Statskonsulent i svinavel är anställd sedan år 1903, lydande under lantbruksstyrelsen. Han lämnar biträde och råd angående vad till svinskötsel hör. Se Konsulent.

2. Premiering av avelssvin med understöd av statsmedel. Se Svinpremiering.

3. Statsbidrag åt hushållningssällskap till bildande och upprättande av svinavelssta-tion (se d. o.).

4. Statsbidrag till hushållningssällskap för bildande av svinavelsföreningar (se d. o.).

Se vidare art. Svinskötsel.

Svinavelsförening. För svinavelns höjande genom anskaffande av avelsdjur av lämpliga stammar och genom arbete för ändamålsenlig svinskötsel har sedan 1900-talets början i alla delar av landet bildats svinavelsföreningar, vilka, sedan premieringarna 1911 förlagts till dem, fått grundläggande betydelse för landets svinavel. S., vars stadgar fastställts av vederb. hush.sällskaps förvaltningsutskott, kan erhålla understöd av staten och hush.sällskapet (statsanslaget högst 50 kr. och högst lika myc-

ket som sällskapets) till föreningens organisation samt rätt att deltaga i svinpremieringen (se d. o.). Härför fordras: att s. består av minst 8 medlemmar med minst 20 inregistrerade modersuggor och minst 1 fargalt för varje börjat 50-tal suggor, samt att minst 75 proc. av modersuggorna skola tillhöra brukare av högst 50 ha. odlad jord och som ej i större omfattning driva svinskötsel för tillgodogörande av fabriksavfall. (K. k. 18/io 1911.)

Föreningarnas antal var år 1921 655 med 713 fargaltar och 23,081 suggor.

Dessa lokala föreningar äro i 12 län sammanslutna i länsföreningar, vilka hava sitt centrala föreningsband i Svenska svin-avelsföreningen, bildad 1907. Föreningen åtnjuter sedan 1908 statsunderstöd och utger sedan 1910 en tidskrift, som utkommer en gång i månaden och utdelas till anslutna föreningars medlemmar.

Svinavelsstationer för tillhandahållande av avelsdjur av lämpligt slag finnas inrättade i flertalet län, år 1921 i 20 län 14 stationer för lantras och 24 för stora, vita engelska rasen. För bildande och upprätthållande av s. erhåller hushållningssällskap bidrag av statsmedel med högst hälften av det anslag sällskapet själv beviljat, högst 250 kr. till vardera av 2 stationer i länet, och med följande villkor:

a. besättningen skall förutom ungdjur bestå av minst 1 galt och 5 modersuggor, alla friska, snabb vuxna och av ens artad typ, inrymda i lämpliga svinhus;

b. alla avelsdjuren, som nått därför erforderlig ålder, skola kunna införas i riksstam-boken över avelssvin;

c. innehavaren skall ställa sig av Lantbruksstyrelsen lämnade föreskrifter om stationen till efterrättelse, föra kontrollräkenskaper samt på anf ordran lämna grisar till försök för utrönande av stammens gödningsegenskaper. (K. k. 19/io I911 ocn 16/s I9I7-)

Svinfoder, Se Kli: Kornkli.

Svingel, Festuca, grässläkte, utmärkt av en spetsig m. 1. m. i-sidig vippa av flerblommiga, jämnbreda småax, vars yttre blomfjäll äro borstspetsiga. Följande arter förekomma allmänt och höra till de bättre fodergräsen.

Ängs-s., F. elatiov L. 1. F. pratensis Huds., är ett flerårigt gräs med glänsande glatta blad, svagt ensidig vippa med jämnbreda, vanligen borstlösa småax. Frukterna (»fröna») äro lika engelska rajgräsets, skilda blott genom längre och smalare basalstjälk; de väga omkr. 2 g. pr. 1,000. Växer allmänt på ängar och annan, ej torr mark och är ett gott fodergräs, som användes för insådd i fleråriga vallar. Det giver vanligen rätt god skörd första skördeåret av blombärande strån; därefter avtager oftast avkastningen, men en rikare utveckling av sterila skott vidtager, vilka från 3:e året och flera år framåt åter giva högre skörd. Tål väl vid betning. Fröodling förekommer fögaioö;

i Sverige. Fröet införes mest från Danmark och Amerika; den förra härkomsten är bättre.

Rör-s. 1. strand-s., F. arundinacea Schreb., är en till föreg, närstående, mer grov-vuxen art, vilken förekommer i södra och mellersta Sveriges kusttrakter. Den kan lämna stor avkastning av ett grovt foder och bildar lätt stora tuvor.

Röd-s., F. rubra L., är spädare, har glest tuvig eller krypande rotstock med bladrika skott; rotbladen äro trådlika, stjälkbladen platta eller något sammanrullade. Vippan är mager, under blomningen öppen. Yttre blomfjället borstbärande. »Fröets» abs. vikt om-

kring i g. pr. 1,000. Växer på ungefär liknande mark som föregående. Dess förmåga att sprida sig genom utlöpare, varigenom den lätt bildar en tät matta, gör den till en värdefull betesväxt. I södra och mellersta Sverige har den mindre betydelse, men i Norrlands fjällbeten är den där förekommande starkt skott-alstrande formen synnerligen värdefull. Den lämnar dock till följd av sin något torra och styva beskaffenhet ett blott medelmåttigt foder.

Hård-s., F. duriuscula L., som är magrare och har kölat hoprullade stråblad och förekommer på torr mark, kan lämna ett gott bidrag till betet.

Får- s., F. ovina L., utgör det bästa betesgräset på mycket torr mark. Den bildar små, täta tuvor med borstlika blad och smal, i-sidig, upprat vippa. »Fröet» är likt rödsvingels men har kortare borst och väger blott omkr. 0.5 g. pr. 1,000. Båda dessa senare arter förtjäna avseende blott för torra marker, där bättre gräs ej kan erhållas.

Svingödning. Se Svinskötsel.

Svingödsel. Mängden och beskaffenheten av s. växlar mycket till följd av olikheter i fodringen; stundom utgör t. ex. vassla och pota-

tis huvudmassan av fodret, i andra fall skummjölk och säd; den förra giver såväl mindre som näringsfattigare gödsel än den senare. Emedan svinen huvudsakligen fodras med vattenrikt och lättsmält foder, som tuggas väl, blir deras gödsel blöt och fint fördelad; den råkar därför ej lätt i brinning och säges vara en kall gödsel. Mängden s. plägar i medeltal beräknas till 4 kg. i dygnet, vartill kommer strö, som kan uppgå till 1—1.5 kg., eller pr. år och djur 1.8—2 ton färsk eller omkring 1.5 ton halvbrunnen gödsel. Dess sammansättning angives sålunda:

träck urin blandad

vatten 82 97 80

kväve .... O.50 0.45 O.45—O.65

fosforsyra . . 0.60 0.15 0,13-0.30

0.70 O.25—O.60

Den blandas vanligen i gödselstacken med annan gödsel; enbär passar den bäst på lättare jord.

Svinhus. Vad i art. Stallbyggnad anförts om husdj ursstallar har även tillämpning på svinhus, men hänsyn bör härvid särskilt tagas till att svinens övervägande flytande föda lätt gör s. fuktigt, och att svinen böra hava varmare än övriga husdjur, helst omkr. 180. S. bör därför så vitt möjligt läggas torrt och i lä. Intill detsamma bör finnas rastplats, torrt belägen, bevuxen med träd samt om möjligt med tillgång till vatten, så att djuren under heta dagar kunna få skugga och bada. I närheten av mejeri bör s. ligga så, att mejeriavfallet i rörledning kan rinna till behållare i detsamma. Avträde bör aldrig läggas intill löpgården, emedan svinen med latrinen kunna få binnikemask (se d. o.). För den önskvärda värmens och torrhetens skull bör utrymmet i s. ej vara större, än att djuren kunna värma upp det, rumshöjden därför ej över 2.4 m., samt väggarna väl isolerade från den 1—2 dm. över marken upphöjda grunden och föga värmeledande. Trä är eljest bra men alltför litet varaktigt i den ofta rådande fuktiga luften. Bäst äro tegelväggar, helst med J/2 stens luftrum. En verksam ventilation är högst önskvärd. (Se Luftväxling.) Golvet göres i regeln av cement för att vara ogenomträngligt för den ymniga urinen och spill av flytande foder samt för råttor, men detta material är olämpligt i stiorna, ss. alltför kallt för svinen. Därför lägges det helst i stiorna av klinker, som på ett underlag av betong i magert cementbruk (1:12) lägges i ett 1 1/2—2 cm. tjockt lager av starkt cementbruk (1:2 —3); i varje stia bör finnas en lega av bräder, upphöjd över golvet. Detta bör över allt luta mot de rännor, som avleda fuktigheten, i gångarna svagt men i stiorna med ett fall av minst ' 3:100, för att hastigt avleda urinen. Rännorna böra alltid ligga utanför stiorna,

.»sal

så att grisarna ej kunna följa sin benägenhet att dricka urin.*

S. bör vara indelat i stior, skilda genom omkring i m. höga mellanväggar av järngaller eller trä; murade mellanväggar göra stiorna fuktiga. Mot fodergången bör foderhon anbringas så, att den kan fyllas utifrån gången, och helst vara av glacerat lergods, som varken som trä super i sig den flytande födan eller som cement uppfrätes av dennas syra. Utrymmet i stian kan beräknas sålunda: för orne 5—6, för modersugga med grisar 7—8 m2, för svin, som gå flera tillsammans, vuxna svin 2, gödsvin 1.5 och grisar (1—4 mån.) 0.8—1 m2 och 35 cm. plats vid krubban. Anordningen av stian kan växla, men legan bör icke vara intill yttervägg, och runt kring väggarna av modersuggornas stior bör vara fäst en stång eller ett järnrör 18—20 cm. från golv och vägg för att skydda digrisar att klämmas ihjäl av suggan, då hon lägger sig. Avels-svinens och grisarnas kättar böra hava bekväm anordning för att släppa ut djuren i det fria, och smågrisarna böra kunna fritt löpa ut till plats, där för dem men ej för suggan avsett foder finnes.

Genom tillräckliga fönsterytor sörjes för ljus; mörka s. bliva i regel fuktiga och smutsiga. Allt trävirke i s. bör i förväg impregneras med trätjära, karbolineum eller träsyra. Hela svinhusets inre bör kalkstrykas minst 2 ggr årligen.

Svinhusen byggas ofta med små mått och utan skulle, vilken naturligtvis alltid saknas, då de täckas med ett enkelt snedtak; i sådant fall är viktigt att innertaket är täckt med torvströ, halm eller annat värmeisolerande material, som hindrar takets avkylning.

Svinpest är en ytterst smittsam sjukdom, som.huvudsakligen har sitt säte i svinets tarmar och framkallas av en specifik bakterie. S. uppträder dels i en akut form såsom en häftig tarminflammation med blodiga avföringar, hög feber (40.5—42°), med häftiga frossbrytningar och död stundom inom ett par dagar, i andra fall först efter 2—3 veckor, dels såsom kronisk, som vanligen varar 4—8 veckor men stundom flera månader. Den kroniska utvecklas vanligen ur den akuta och yttrar sig i stark avmagring, stinkande diarré med grönaktiga avföringar och ett skorvigt hudutslag. De viktigaste sjukliga förändringarna äro djupa rötsår i grovtarmarna, betäckta med tjocka, gulaktiga skorpor av ostig beskaffenhet. Smittämnet sprides dels genom sjuka djur, dels genom foder, foderhoar, stallredskap, skötares skodon och kläder samt råttor. In-kubationstid 5—20 dagar.

Sjukdomen, som sedan länge är känd i Amerika och England, uppträdde 1887 första gången i Sverige, där den fick en oroande spridning, men blev då genom myndigheternas energiska åtgärder (nedslaktning av alla smit-

tade besättningar) snart utrotad och har sedan uppträtt endast på enstaka ställen i landet. S. uppträder ofta, tillsammans med en annan smittsam svinsjukdom, s v i n s j u k a (se d. o.), med vilken den ofta förväxlas. Till förekommande av dess införande är genom K. kung. 9/i2 I898 stadgat, att utifrån införda svin skola hållas i karantän 60 dagar, och för dess bekämpande inom landet gäller bestämmelsen i K. kung. 3/n IQ°6. E. N—m.

Svinpremiering. Sedan år 1912 anordnas årligen s. med understöd av statsmedel enligt av K. Maj:t fastställda bestämmelser. (K. regl. 19/i0 1911 och 7/9 1917.) S. omfattar avelssvin tillhörande godkänd svinavelsför-ening (se d. o.) eller medlemmar av dylika föreningar. S. anordnas av hush.-sällskap för dess distrikt minst vartannat år inom området för varje svinavelsförening, som därtill anmält sig, och verkställes av en nämnd av en av Lantbruksstyrelsen utsedd ordförande och en av hush.-sällskapets förv.-utskott vald ledamot, vardera med en ersättare. Svinavelsförening äger att på egen bekostnad för premieringen inom föreningens område utse en föreningen ej tillhörande medlem. Alla valen gälla för 3 år. Premieras må endast till avel lämpliga djur, minst 9 månader gamla, av fargaltar blott sådana av stora, vita engelska rasen och den förädlade svenska rasen, vilka uppfylla villkoren för intagande i nedan nämnda riksstamböcker. Premieringsnämnden äger bestämma, till vilken ras fargalt med hänsyn till suggornas slag bör höra för att kunna premieras. Endast fargaltar tillhörande svinavelsförening kunna erhålla pris, vilket utgår i 3. grader. Hondjur, som godkännas, erhålla endast frisedlar, vilka efter av premierad galt skedd betäckning inlösas av hushållningssällskapet. Ungsugga, som efter föregående premieringstillfälle uppnått ålder av 9 månader och därefter betäckts av premierad galt, erhåller, om hon godkännes, betäckningsbevis, som inlöses liksom frisedel. Frisedlar och betäckningsbevis tilldelas ej djurägare, som äger eller brukar över 50 hektar åker eller driver svinskötsel i större skala för tillgodogörande av industriellt avfall. Hushållningssällskap äger besluta, om hondjur skola inom distriktet premieras.

Stamböcker. Genom Lantbruksstyrelsens försorg föras riksstamböcker för avelssvin av den stora, vita engelska rasen och förädlad svensk ras. I dessa stamböcker få införas: a. avelsdjur vid hushållningssällskapens svinavelsstationer; b. fargaltar tillhörande svinavelsförening, inom vars område svinpremiering äger rum, eller medlemmar av dylik förening; c. avelsdjur från enskilda besättningar, som av Lantbruksstyrelsen förklarats därtill berättigade; d. efter medgivande av K. Maj:t på framställning av vederbörande hush.-sällskap avelssuggor tillhörande svin-1069

avelsförening eller medlemmar av sådan, i senare fallet under förutsättning, att alla avelsdjur inom besättningen kunna införas i riksstamboken. Hushållningssällskapet skall hos Lantbruksstyrelsen till införande i stambok anmäla de svinavelsförening eller medlem av sådan tillhörande djur, som därtill av premieringsnämnden godkänts. K. K.16/3i9i7.

Svinrot. Se Svartrötter.

Svinsjuka är en av en särskild bakterie förorsakad, synnerligen smittsam svinsjukdom, som oftast angriper unga svin under 3 månader men även äldre, om sjukdomen får större utbredning i. en besättning. Den förekommer dels som blodförgiftning (septikämisk form), dels i brösthålans organ (i lungor, hjärta och lungsäck, pektoral form). Den förra, som är mer sällsynt, visar sig i hög feber (40—420) och stor mattighet med vacklande gång; huden på buken, insidan av låren, på halsen och öronen är ofta rödfärgad, andningen är kort och ansträngd, och döden följer vanligen inom 24 timmar. Den pektorala formen uppträder, både akut och kronisk. De första sjukdomstecknen äro, att smågrisarna vid 3—4 veckors ålder stanna i växten, visa sig slöa och .matta, andningen är besvärad, ryggen uppåtböjd, huden och synliga slemhinnor bleka; vanligen få de diarré, någon gång förstoppning, och djuren visa ofta onaturligt foderbegär och förtära urin, träck och smutsigt strö. På rygg, huvud och sidor uppstå röda fläckar med svag utsvettning, som efter någon tid intorkar till svartaktiga skorpor (hudskorv), och i sjukdomens mera framskridna skede inställer sig en svår hosta, påminnande om kikhosta. Stundom angripas även inner-örat och hjärnan, varmed följer krampanfall och svaghet eller förlamning av bakdelen. De flesta djur i 3—5 veckors ålder dö, vid den akuta formen redan efter 5—8 dagar; den kroniska varar 3—4 veckor, stundom flera månader. Dödligheten är för smågrisarna 50— 80 %, för äldre knappt mer än 1—2 %. De djur, som tillfriskna, bliva dock förkrympta och öka föga i vikt, varför det sällan lönar sig att behålla dem. Av sjukdomen en gång angripna djur vid 3—4 månaders ålder eller mer kunna, fast de synas fullt friska, sprida smitta och bidraga därför oftast till sjukdomens utbredning. Angående åtgärder till sjukdomens bekämpande och förhindrande av dess införande i riket, se Svinpest. E. N—m.

Svinskötare. Se Ladugårdsskötare.

Svinskötseln var hos flera av de gamla kulturfolken undanträngd, i det att svin ansågos som orena djur; så hos indier, egypter och judar. Hos greker och romare var däremot s. högt utvecklad och liksom hos de germanska folken fläsket ett högt skattat livsmedel (galten Särimner). I de skandinaviska folkens fornlämningar ända från den yngre stenåldern hava ben av båda de i art. Svin nämnda

typerna påträffats. Vid den historiska tidens början synes s. ha intagit en framstående plats i folkets hushållning, och så var förhållandet även under medeltiden. Svinen voro små vuxna; av ett slaktat dj ur beräknades blott 2—3 lispund (17—25 kg.) fläsk. Svinen gingo mestadels fritt ute och fingo själva söka sin föda, varför ock de gamla lagarna innehålla

bestämmelser om att hägnaden skulle vara sådan, att svinen utestängdes. Svinantalet var i synnerhet stort, där bok- och ekskogar funnos, och ollonbetet och avgälden för dess användning voro länge dessa skogars förnämsta avkastning, varför noggranna lagbestämmelser därom funnas. I den mån dessa skogar uthöggos, gick också svinskötseln tillbaka. Trädesåkern lämnade också bete åt svinen, vilket ännu sent in i nyare tid motverkade införandet av en ordentlig bearbetning av densamma. (»Svinträda» = en försummad träda.) Under nyare tid har svinens antal visserligen ökats (se nedan), men de blevo senare än vad fallet var beträffande andra husdjursslag föremål för förbättring i fråga om beskaffenhet och omvårdnad. Ännu inemot mitten av 1800-talet voro fritt kringströvande svin av skogssvinrasen (se Svin) vanliga, men från denna tid fingo förädlade engelska raser allt mer insteg, och härmed inträdde en rask ökning av svinstocken. Det var egentligen mjölkhushållningens framsteg och koncentrering till mejerier, vars avfall av skummjölk och vassla var svår att avsätta annat än till svinfoder, som gav svinskötseln någon större framgång, ss. följande siffror för antalet svin i Sverige visa:

pr pr

År st. I,000 inb. Ar st. 1,000 inb.

IS71 227,000 _ 1890 645,000 103

1805 400,000 170 1900 806,000 155

1850 555,000 159 1910 957,000 173

1870 354,000 «5 1916 1,065,000 185 1

1 1880 419,000 92 1 1920 717,000 122 1

Den starka nedgången efter 1916 berodde av foderbristen under kristiden, vilken minskade antalet med 40 %. Den förr vanliga överskottsinförseln av fläsk efterträddes vid tiden kring sekelskiftet av en växande överskottsutförsel. På 1860-talet infördes i medeltal för år omkr. 900 svin och 1,234,000 kg. fläsk och utfördes 6,400 svin och 81,000 kg. fläsk. Under senare år voro motsvarande tal: ? Införsel Utförsel

svin kg. fläsk kg. svin kg. fläsk kg.

1913 5,428 2,613,728 463,313 7,908,593

1916 216 1.690,215 ^ 166 14,113,488

1921 792769 4,392,137 4°o 14.221,364 1070

Antalet svin i landets olika delar växlar starkt, såsom följande avrundade tal för år 1919 visa:

Svinavelns förbättring blev först i England föremål för omsorg. Redan på 1700-talet började man där planmässigt förädla de inhemska lantraserna. Förädlingen skedde dels genom förbättrad utfodring och urval av avelsdjur, dels och framför allt genom korsning med djur av svarta neapolitanska och vita kinesiska svin, som tillförde snabbvuxenhet och stark gödningsförmåga.

Även till Sverige infördes väl i förra delen av 1800-talet enstaka djur av kinesisk ras, men då man här vid denna tid började ägna intresse åt svinrasens förbättring, til]grep man framför allt de nu redan förädlade engelska raserna. På 1860-talet började hushållningssällskapen anskaffa och sprida dylikt avels-material, huvudsakligen av den stora vita Yorkshire- och Cumberland-, den vid denna tid stora, svartfläckiga Berkshire- och den lilla svarta Essex-rasen. Från denna tid fick svinskötseln ett starkt uppsving genom mejeriskötselns framsteg, vilkens avfall utgjorde ett utmärkt svinfoder, och med den starka koncentrationen av mejerirörelsen, som separatorns införande medförde, blev det vanligt att i samband med mejerierna hålla stora svinbesättningar för detta avfalls tillgodogörande. Denna sammanhopning av djur i osunda svinhus och med en ensidig utfodring framkallade emellertid svåra utbrott av smittsamma sjukdomar (rödsjuka, svinsjuka, svinpest) samt benmjukhet, varför man snart åter började återgå till att förlägga svinskötseln till de enskilda lantgårdarna, dit skummjölk och vassla efter pastörisering återgår.

Under denna tid omlades svinskötseln också så till vida, att man övergick från gödning av stora »späcksvin» på 125—150 kg. lev. v., vilka dels avsatts inom landet, dels utförts till Tyskland, till avsättning av yngre, lättare

gödda svin på 80—100 kg., först kallade sengsvin (av sengen = sveda), numera slakterisvin, vilken förändring närmast föranleddes av övergången från den tyska till den engelska marknaden, vilken senare fordrade dessa smärre fläsk. Svinskötseln efter denna linje befordrades ock från senare delen av 1880-talet genom anläggningen av exportslakterier. (Se Andelsslakteri.)

Till en början riktades svinstammens förädling huvudsakligen på förbättring av djurens snabbvuxenhet, och efter försök med jämte ovannämnda raser även med Tamworth-rasen övergick man från 1890-talet till att så gott som uteslutande använda den stora Yorkshire- eller »stora, vita engelska» rasen. Då denna visade sig mindre fruktsam och suggorna mindre goda mödrar och de dessutom hade anlag att ansätta väl mycket späck, övergick man efter danskt mönster att för frambringande av slakterisvin para suggor av den fruktsammare och köttigare lantrasen med galtar av den engelska rasen, av vilka båda raser renavel drives och korsning användes blott för produktion av bruksdjur. Avelsstationer av vardera rasen inrättades, vartill djur av lant-ras delvis hämtats från Danmark (företrädesvis från Jylland, som sedan gammalt hade ett stort slag). Dylika svinavelsstationer (se d. o.) liksom bildande av svinavelsf ören ingar (se d. o.) samt premiering och stambokföring understödjas med allmänna medel.

Svinskötselns ekonomiska betydelse för lanthushållningen har alltid framför allt varit att tillvarataga och till ett värdefullt födoämne förvandla allehanda avfall och andra ämnen, som eljest äro svåra att tillgodogöra, i äldre tid ollonen och köksavfallet (till »hushållsgrisen») samt i senare tid mejeriavfall och potatis i de trakter, där denna odling idkas till större mängd över husbehov (Småland, Kristianstads län). Där dessa fodermedel kunna utgöra den större delen av fodret, finnas de största förutsättningarna för en lönande svinavel och svingödning, under det att densamma lätt blir förlustbringande, där den skall grundas på säd och andra dyrbarare fodermedel. Svinskötseln är därför mycket ojämnt fördelad i riket, mest omfattande i mejeri- och potatisområden och avtagande norrut, såsom ovan meddelade siffror visat.

I än högre grad än beträffande övriga husdjur avtager antalet svin med egendomarnas tilltagande storlek, beroende delvis därpå, att flertalet svin underhållas med köksavfall, vars mängd beror mer av personernas antal än av ägoområdets storlek, dels därpå att potatisodlingen är mer omfattande vid små än vid större gårdar och de förra mer övervägande i trakter med lätt jord, passande för potatisodling, än på lerslätterna, där större gårdar finnas i större antal. År 1919 var antalet svin pr 100 ha. åker vid gårdar:

Område st. Lf ' o-, I.OOO

ha. åker .' , inb.

Kristianstads län . . 86,OOo| 34 | 359

Malmöhus » . . I07,OOOl 30 222

Blekinge » . \ 19,300! 30 130

Smal., Öland • • • 100,300 23 163

Halland, Boh. . . . 56.200 22 IOO

Östergötland .... 44,6oo IJ l±J

Västergötl., Dal. . . 89,000 16 165

I Gotland...... 12.400 15 221 |

Mälarprovins. . . 116,700 J4 86

Kopparb., Gävlb. län 31,900 14 61

Värmland.....| 24,900 12 93

Västernorrl., Jämtl, län 18,400 17 4"

I Västerb., Norrbotten . I IO?000| 7 | 27 |4-

1071

med O.26—I ha. åker .... 52 » I— 2 > > 30

» 2— IO > > 21

> 10— 50 » > 18

> 50— IOO » > .... 12 över IOO » » II

Därigenom att dessa siffror omfatta även Norrland, där jordbruken genomgående äro små men svinskötseln i hög grad inskränkt, äro de skiljaktigheter, som talen angiva, mindre, än de i verkligheten äro inom de trakter, där svinskötseln har större omfattning.

Av hela svinantalet var år 1919 omkring 14 % avelssvin, 26 % gödsvin och 60 % grisar under 4 månader. För gårdar av olika storlek ställer sig förhållandena mellan avelssvin och grisar mycket olika, i det att avelssvinens antal är långt mindre vid småbruken än vid de medelstora och större gårdarna, beroende på att de förra i större utsträckning än de senare köpa grisar till gödning och icke driva egen svinavel. Vid vissa gårdar, i synnerhet i Skåne, är svinskötseln övervägande inriktad på försäljning av smågrisar.

Svinens utfodring. Svinens näringsupptagande följer visserligen samma lagar som övriga husdjurs, men utfodringens art blir dock rätt skilj aktig, dels därför att animala fodermedel kunna användas i större grad än åt de egentliga växtätarna, dels på grund av svinens mindre rymliga matsmältningskanal och svagare matsmältningsförmåga, som göra användning av skrymmande och mindre lättsmälta (växttrådrika) fodermedel olämplig, samt dels på grund av svinens stora fettan-sättning och förmåga att bilda fett av kolhydrat, varav följer övervägande utfodring av foder, som är rikt på lättsmälta kolhydrat och fattigt på äggvita.

Äggvita fordras för tillväxten av ung- och avelsdjur av svin föga mindre än betr. andra djurslag, liksom för bildning av mjölk och matsmältningssafter; dräktiga och di givande suggor och spädgrisar behöva 110—120 g. smb. äggvita pr. foderenhet, men äggviteminimum nedgår för de senare med tilltagande ålder. En lägre äggvitemängd försenar grisarnas utveckling. För gödningen, som övervägande består i fettansättning, fordras däremot knappt mer äggvita än för kroppsunderhållet. Gödsvin liksom fullvuxna avelssvin, med undantag av galtar under betäckningstiden samt suggor under framskriden dräktighet och digivning, kunna därför nöja sig med mycket äggvite-fattig föda, och den nedgång i tillgodogörandet av övriga näringsämnen, som är en följd av för vitt näringsförhållande (se d. o.), inträder hos svinen först vid lägre äggvitehalt i fodret än hos övriga husdjur. För gödsvin ligger äggviteminimum lika lågt som för dragare, eller vid omkring 70 g. äggvita pr. foderenhet. Svinen hava dock stor förmåga att använda

även äggvita för fettbildning, men tillgodogöra amider mindre väl, varför amidrika fodermedel äro mindre lämpliga för dem.

Fett har den största vikt i spädgrisars liksom övriga ungars föda och vid ringa tillgång på modersmjölk, varför under tiden närmast efter avvänj ningen tillskott av oskummad komjölk är önskvärd. Fettbrist i födan gör, att grisarna växa dåligt. Sedan grisarna nått 11/3—2 månaders ålder, hava de allt mindre behov av fett och tillgodogöra detta sämre, om fetthalten överstiger 70—100 g. pr. 100 kg. lev. v., utom det att fetthaltigare foder kan försämra fläskets beskaffenhet.

Kolhydrat äro till följd av svinens stora förmåga att av dem bilda fett de viktigaste av deras näringsämnen, och särskilt tillgodogöra svin stärkelse väl, sämre däremot socker, smältbar cellulosa och pentosaner. (Se Kolhydrat.)

Då mineralämnefattiga fodermedel, ss. potatis, rotfrukter, majs, pulpa m. m., utgöra en större del av födan, och särdeles då denna är sur, komma svin, särskilt ungdjur, lätt att lida av benmjukhet, vilket motverkas genom att djuren under sommaren få tillfälle att rota i jorden samt under innefodringen ha tillgång till jord, aska, murbruk o. dyl., samt att med fodret gives krita, klorkalcium eller foderfosfat. (Se Benskörhet.)

Av sädesslagen har korn det bästa anseendet som svinfoder. Det befordrar grisarnas utveckling och giver ett fast och gott fläsk. Det betraktas därför som det normala svinkraftfodret, och övriga fodermedels värde uppskattas i kornenheter. (Se Fodervärde.) Havre passar på grund av sina mjölkdrivande egenskaper särskilt för digivande suggor. På grund av sin höga skalhalt bör havre givas fingröpad och helst ej som enbart kraftfoder. Helt vete är utmärkt grisfoder och liksom råg i gröpat tillstånd som gödfoder likvärdigt med korn. Grodd eller eljest vid skörden skadad brödsäd kan därför med fördel utfodras till svin men bör ej utgöra mer än 1/i—1/3 av kraftfodret. Majs är ett utmärkt gödfoder men bör på grund av sin egenskap att giva ett löst, oljigt fläsk ej utgöra mer än 1/2 av kraftfodret, som då i övrigt bör bestå av korn eller palmoljekakor, samt helst alls icke givas under den avslutande gödningen. Ärter bidraga att giva fläsket fasthet, men därav bör ej givas mer än 1/2—3/4 kg. pr djur och dag. Vetekli användes föga, då det, ehuru ett gott foder, icke har något företräde framför säd. Det är fördelaktigt i fodret åt digivande suggor. Slösäd och ogräsfrö kunna med fördel användas, men ogräsfröet bör då vara krossat, så att grobarheten förstörts. Ek- och bokollon förtjäna också att användas (se Bok, Ek). Oljekakor förekomma föga> som svinfoder, då de därtill ej ha högre värde än säd, men kokos- och palmkakor kunna med fördel brukas för att giva fläsket önskvärd fasthet.1072

Köttfoder- och b 1 o d m j ö 1 äro bra svinfoder men böra ej givas i större mängd än 0.3—0.5 kg- Pr- dJur ocn dag- Störtade djurs kött kan, om det kokas väl, inblandas i svinfodret. Köksavfall (skulor) växlar naturligtvis mycket i värde. Det bör givas friskt eller syrat, noga befriat från glas, metall och andra till föda odugliga ämnen, ävensom från starkt salta ämnen, ss. salt sill. Skum-och kärnmj ölk samt vassla höra till de bästa fodermedlen för svin.

Potatis hör till de bästa gödfodermed-len men bör vara kokad. Rotfrukter böra till följd av sin lägre torrämneshalt givas i mindre mängd än potatis. Kålrötter böra kokas, under det att övriga rotfrukter blott behöva vara rivna eller skurna. Starkt sockerhaiti ga foderslag, ss. sockerbetor, sockersnitsel och melass, tillgodogöras mindre väl.

Agnar användas rätt mycket inblandade i svinens kraftfoder, huvudsakligen åt fullvuxna avelssuggor under sintiden samt åt ungsvin under tillväxtperioden före gödningens början. Bäst äro klöveragnar till följd av sin högre äggvitehalt.

Bete och grönfoder, som på senare tid efter engelskt föredöme börjat användas för avelssvin och ungsvin före gödningen, äro blott i spätt skick tjänliga för djur med så litet rymlig matsmältningskanal och så svag fodersmältningsförmåga som svin, men mindre

lämpligt, sedan det utvuxit, så att växttråd-halten ökats. Största betydelsen har bete från hälsosynpunkt för avelssvinen, vilka böra få gå på gott, fint gräsbete men därvid alltid få så stort tillskott av kraftfoder, att näringsbehovet väl tillgodoses. För göds vin har bete mindre betydelse, i samma mån gödningen skall pådrivas. Betesgång på stubbåker efter sädesskörden kan dock inskränka behovet av kraftfoder. Svinens bökande i jorden hindras genom att de ringas och förekommer för övrigt mindre, om de blott släppas ut kortare stunder i sänder. Av grönfoder är lucern bäst, särdeles som den återväxer fort, så att den vid upprepade tidiga skördar kan giva spätt grönfoder under större delen av sommaren. 7 kg. späd lucern kunna ersätta 1 kg. korn. (Centralanst. Meddel. N:o 123.) Späd klöver har ungefär samma fodervärde som lucern, men då den återväxer långsamt, kommer den lätt att givas mer utvuxen och mindre smältbar. Vickerhavre liksom betesgräs ha lägre fodervärde och bliva snart för mycket utvuxna och växttrådrika.

Avelssvins utfodring bör avpassas så, att den utvecklar och vidmakthåller en sund och kraftig kroppskonstitution med undvikande av fetma, som minskar parningslusten och fruktsamheten.

På grund av danska och svenska erfarenheten har prof. Nils Hansson uppställt följande utfodringsnorm:

Pr diur och dag. Pr IOO kg. I. v. t-v- i aggv. pr

Durens-lev. v.____ r i

ko- -----------------\~----------------1---------------------------------1------------------ f.enh.

ö' torrämne r , smb. äggv. r -, \ smb. äggv. g.

i f.enh. ö** f.enh. *>*> & ,

I I S* gr* gr* I

j io— 15.......... I 0.4—0.6 0.6 70 6.0 700 115

I 15—20.......... 0.6—0.8 0.8 90 5.5 600 110 I

20— 30.........I 0.8—I.O I.o I HO I 5.0 I 550 I HO

30—40 .... 1.1—1.5 1.3 135 I 4.5 450 100

40— 50......... 1.4—1.8 1.6 J?0 4-o 380 95

50— 60..........I 1.7—2.1 1.9 160 3.8 330 88

60— 70 ....i 1.9—2.3 2.1 I 165 3.5 275 80 I

70— 80.......... 2.1—2.5 2-3 I l7° 3-3 24° 75

80— 90.......... 2.2—2.7 2.4 175 3.0 215 72

90—100 . . .. 2.3—2.9 2.6 180 2.9 200 70

I 100—110..........j 2.4—3.0 2.7 190 2.7 190 70 I

110—120..........I 2.6—3.2 I 2.9 200 2.6 180 70 I

över 120.......... 2.7—3.3 3.0 205 2.5 . 170 68

Modersuggor, digiv....... 3-5~5-5 4-5—6.0 $00— 600 3—4 300—400 IOO

1 » siniagda . . . . | 2.0—3.0 | 1.5—2.3 | IOO—160 | I—1.5 | 70—HO | 70 |^J-*>%r%^x. ^-m^t^€' si4s£>&k.

Redan under digivningen kunna grisarna behöva ett tillskott av foder, som då gives dem i form av oskummad komjölk, vilken bör vara fullt frisk, emedan blåsur mjölk lätt framkallar utsot, som starkt sätter tillbaka utvecklingen. Även böra de redan under digivningen få hel säd i en ho tillsammans med kalkgrus, vilket bidrager till att hålla magen i stånd. Småningom sker övergång till skummjölk eller än hellre sur kärnmjölk jämte gröpe. Från omkring 3 månaders ålder kunna tillgängliga fodermedel av alla för s. lämpliga slag givas, såsom skummjölk, vassla, säd, rotfrukter och potatis. Under sommaren kan ungt grönfoder av lucern eller klöver utgöra en avsevärd del av fodret. De olika foderslagen kunna givas var för sig, men ofta brukas att koka dem och blanda det fasta fodret med mjölk eller vassla och låta blandningen stå att surna; syrningen befordras och blir mest godartad, genom att mjölken tillblandas ljum, så som den kommer från separatorn. Gräs-och klöverbete liksom även ollon äro fördelaktiga för ungsvinens utveckling. Inemot gristiden bör suggan, för att matsmältningen skall hållas i god ordning, få övervägande lättsmält foder, såsom rotfrukter eller ungt grönfoder i måttliga mängder, mj ölk och bland-sädsgröpe, och därmed fortsättes under digivningen, under vilken fodringen, ss. fodernormen visar, bör vara starkare. Om suggan, är medtagen av digivningen, fortsättes med den kraftiga utfodringen någon tid efter grisarnas från vänj ning, men sedan kan en svagare utfodring enligt ovanstående sintidsnorm vidtaga, tills mot dräktighetens slut näringstillförseln åter måste ökas.

Även galtarna böra hållas i gott hull och fodringen vara kraftig med kärnfoder under betäckningstiden, men alltid tillses, att de ej få bli feta, vilket motverkas genom daglig rörelse i det fria.

G ö d s v i n. Svinens förmåga att tillgodogöra näringen genom kroppstillväxt avtager med tilltagande ålder mer än hos andra dj ur, vilket framgår såväl av de ovan och nedan anförda fodernormerna som av följande svenska försökssiffror för foderåtgången pr kg. tillväxt.

.j , , kg. korn värde

vid levande ö ,

vikt kg. -i?1"»! fa'

ö viktsokning

20—30........ 3.26

30—40........ 3-70

40—50........ 3-74

50—60........ 3.97

60—70........ 4.50

70—80........ 4.82

80—90........ 5.21

Då sålunda tillväxten drager mindre foder, ju hastigare särdeles dess senare del försiggår, gäller som allmän regel, att fodringen

bör vara riklig särdeles mot gödningstidens slut. Till en början behandlas gödgrisarna liksom de till avel avsedda, d. v. s. få ett jämförelse äggviterikt foder och mycken rörelse i fria luften för att utbilda en frisk och muskulös kropp, men drivas sedan genom rikligare, lättsmält och mer ensidigt kolhydratrikt foder till starkare fettansättning. Under gödningens förra del behöver sålunda hänsyn föga tagas till fodermedlens art, utan vid valet mellan sådana tages företrädesvis hänsyn till billigheten, dock alltid så, att näringsinnehållet och smältbarheten äro sådana, att en stark tillväxt befordras. Skummjölk, kärnmjölk, vassla, köksavfall, rotfrukter och i synnerhet potatis samt på sommaren ungt bete och grönfoder äro huvudmassan med så mycket tillskott av kärnfoder, som behöves för att väl fylla behovet av näring. Av vassla gives ej gärna över 15 kg. Potatis kan, om den är kokt, utgöra gott hälften av fodret eller 6—7 kg. pr dag, men egentliga rotfrukter, särskilt rovor, äro alltför näringsfattiga och skrymmande för att kunna ingå däri i större mängd. Redan vid en vikt av 30—40 kg. stegras fodermängden utöver vad avelsgrisarna erhålla, och vid ålder av 5 månader och en levande vikt av 60—70 kg. börjas den egentliga gödningen. Prof. Nils Hanssons normer för göds vin äro följande:

Lev. vikt Pr djur och dag Pr IOO kg. levande vikt äggv.

pr

kg. torr- smb. smb. f.enh.

ämne kg- f.enh; aggv. g- f.enh. äggv. g- g-

IO— 15 0.4—0.6 0.6 70 6.0 700 115

15-20 0.6—O.8 0.8 90 5-S OOO IIO

20— 30 O.8 — I.0 I.o IIO 5.0 550 IIO

30— 40 1.1—1.5 1-5 150 4-9 500 IOO

40- 50 1.4—2.1 1-9 IÖO 4-7 450 25

co— 60 I.7—2.3 2.3 200 4-5 400 88

60— 70 2.0—2.5 2.6 205 4-3 340 80

70— 80 2.2—2.6 2.8 2IO 4.0 300 75

80— 90 2.4—2.7 3-o 220 3-8 270 72

90—100 2.6—2.9 3-2 23O 3-5 250 70

100—110 2.8—3.1 3-4 24O 3-4 240 1 70

110—120 2.9—3.2 3-5 250 3-2 230 70

120—130 3-o—3-3 3-7 260 3-i 220 70

lover 130 3-1-3-5 3-9 260 3-o 200 67

Mot slutet av gödningen måste större hänsyn tagas till fläskets beskaffenhet. Majs, som gör fläsket löst, bör ej längre givas som större del av kärnfodret, utan korn eller ärter utgöra minst hälften av kraftfodret och palm-eller kokoskakor högst x/4 därav.

Gödning med köksavfall förekommer allmänt vid de enskilda hushållen på landet samt i stor skala vid vissa städers renhållningsverk. Erfarenheten har visat, att om köksavfal-1074

et befrias från skadliga ämnen (salt sill m. m.) och steriliseras väl, kan det utgöra det huvudsakliga fodret för grisarna från en ålder av omkring 2 1/2 månader. Tidigare böra ej grisarna få köksavfall, och sedan utfodring därmed börjat, har ett tillskott av kraftfoder (huvudsakligen sädesgröpe) samt potatis en mycket stor betydelse för djurens utveckling. I allmänhet har ett tillskott av i medeltal 1/3 kg. eller något mer kraftfoder pr dag och gris visat sig behövligt för att trygga gödsvinens hälsa och snabba utveckling. Däremot bör köksavfall ej givas digivande suggor. Utfodringen med köksavfall lämnar ett fullgott fläsk. Det har ett fodervärde av 1/3—1/5 foder-enhet pr. kg. Från städerna uppgives mängden köksavfall intill 50 kg. pr invånare.

Gödsvinen böra hållas i lugn och stillhet, i varmt och mindre ljust rum, och hållas därför helst skilda från avelssvinen, med mindre utrymme för varje djur, och få icke rörelse i fria luften. Där s. sker i större omfattning, sättas jämnstora djur tillsammans i gemensam katte och följas åt utan ombyte, tills de gå till slakteriet.

Liksom vid all gödning är viktigt, att foder-lusten hålles uppe, och fodringen bör därför vara smaklig, lättsmält och vid varje mål ej givas i större mängd, än att djuren äta hon tom. Djurens välbefinnande och goda hälsotillstånd främjas genom god renhållning samt lugn och mild behandling. Om djurets slakt och slaktutbyte, se Slakt.

Val av svin till gödning. Då svinen icke lämna andra produkter än sin till människoföda värdefulla kropp, är det av större vikt än beträffande andra husdjur, att göddjuren ha framstående förmåga att tillgodogöra fodret och lämna tidigt, stort och till kvaliteten gott slaktutbyte med stark utbildning särskilt av de värdefullaste delarna av kroppen. I detta avseende kan skillnaden vara stor mellan olika raser, stammar och djur. Ett huvudsakligt ändamål för förädlingen under senare tider har därför varit urval av djur, som hava framstående göddjursegenskaper som ärftligt anlag. Det är därför olämpligt att till gödning, åtminstone där den sker i något större skala, köpa marknadsgrisar, utan största möjliga omtanke bör ägnas åt valet av göddj ur.

Produktionskostnad. Foderåt-

gången kan enligt vid utfodringsförsök erhållna resultat under synnerligen gynnsamma förhållanden begränsas till 4 foderenheter pr kg. lev. viktstillökning och bör för en välordnad svingödning räknas till i medeltal högst 5 foderenheter för 1 kg. viktsökning. Foderåtgången för en gris, som från 15 kg. framfötts till 100 kg. lev. v., d. v. s. för 85 kg. lev. viktsökning, blir sålunda 425 foderenheter i medeltal. Till foder kostnaden kommer grisens ingångsvärde, skötsel och övriga kostna-

der. Härifrån avgår gödselns värde (se Gödselvärde) . Om den sålunda erhållna nettokostnaden multipliceras med slaktutbytesprocen-ten, som bör uppgå till minst 70, erhålles kostnaden pr kg. slaktvikt, då avfallets värde antages betala slaktkostnaden.

Svinstall. Se Svinhus.

Svinstia. Se Svinhus.

Svintistel. Annat namn på tistelmolke. Se Mjölktistel.

Svinträ. Se Fängsling.

Svinuppfödning. Se Svinavel, Svinskötsel.

Svinögon. Svinöron. Se Huvud.

Svirvel. Se Fiskeredskap: IV. Krokar.

Sviskon. Se Plommonträd.

Svullnad kan dels vara blott ett symtom vid inflammation, dels beroende på blödning eller luft- och gasansamlingar i underhudsbindväven, dels även på hinder i blodomloppet. Den inflammatoriska svullnaden beror på ansamling i vävnaderna av från blodkärlen utsvettade ämnen (se Inflammation) och kännes då vanligen het, tämligen fast och ömmande. S. genom blödningar under huden uppstå genom bristning av blodkärl på grund av stötar eller slag, utan att huden skadats, varvid blod tränger ut i underhudsbindväven, bildande en s. k. blodsvulst (härna t om). Såväl inflammatoriska svullnader som blodsvulster kunna genom att innehållet småningom förändras till en tunnflytande serös vätska övergå is. k. hygrom, som till det yttre fullkomligt likna blodsvulster men skilja sig därifrån, förutom genom sitt serösa innehåll, genom att de äro kalla och alldeles oömma. Luft- eller gasansamling i underhudsbindväven (e m f y s e m) kan uppstå, dels genom att luft intränger från smärre sår i huden, foderstrupen eller luftstrupen eller genom gasbildning av vissa bakterier, såsom vid frasbrand. Luftsvulsterna äro i allmänhet tämligen utbredda och igenkännas på att vid tryck på dem alstras ett knastrande eller frasande ljud. Svullnader, som bero på hinder i blodomloppet (ödem), t. ex. vid sjukdomar i hjärta, lever eller njurar eller tryck av svulster, äro mer utbredda och förekomma mest i nedre delen av extremiteterna samt under bröst och buk och igenkännas på sin degiga (ödematösa) beskaffenhet.

Inflammatoriska svullnader behandlas med is eller kalla omslag med Burows lösning och därefter, om så behöves, med ingnidning av fördelande liniment eller salvor (ammoniakliniment, jodsåpa, blister). Vid övergång i vargöring, se Bulnad.

Vid blodsvulster kan i början även användas köldbehandling, men vid större blodutgjutningar, liksom om innehållet ej därigenom bringas till resorption, måste svulsten öppnas med ett tillräckligt stort snitt i dess lägst belägna del, innehållet uttömmas och håligheten renspolas med antiseptiska io75

lösningar. Hygromen behandlas även operativt, men då de vanligen ej vålla någon olägenhet, är behandlingen ofta obehövlig. Såväl inflammatoriska som blodsvulster och hygrom kunna med tiden genom väggarnas förtjockande och innehållets resorption övergå i fasta bindvävssvulster (fibrom), för vilkas avlägsnande operation (utskalning) är enda botemedlet.

Luftsvulste r n a kräva i regel ingen behandling, då gasen vanligen snart resorberas.

De mera. utbredda ödematösa svullnaderna kräva vanligen ingen lokal behandling, utan behandlingen bör riktas mot det primära lidande, som är orsaken till svullnaden. En del dylika svullnader, ss. den kort före kalvningen ofta förekommande starka ansvällningen av juvret, som ofta sträcker sig långt fram under buken (juverödem), ävensom den hos hästar vid långvarigt stillastående ofta förekommande ansvällningen av extremiteterna, särskilt de bakre, vilken svullnad icke kan sägas vara beroende på någon särskild sjuklighet, försvinna ofta redan genom lindrig motionering. Mot svullnad i benen hos hästen kan även, användas lindning nedifrån uppåt med starka linnebindor, då hästen står inne. E. N—m.

Sväng ei, på en vagn rörligt anbragt bom, vid vilken draglinorna fästas. Jfr Anspänning.

Svänghjul. Se Vev.

Svärd. Se Hopfogning av virke.

Svärdslilja, Iris, till fam. Iridaceæ hörande örtsläkte, utmärkt av grov, sig utgrenande rotstock, från vilken uppskjuta stjälkar omgivna av de jämnbreda bladens plattade slidor, blommor stora, regelbundna, med kronlik kalk, 3 ståndare, 3-rummigt, mångfröigt fröhus. Ett artrikt släkte, varav åtskilliga arter och trädgårdshybrider odlas för sina stora praktfulla blommors skull. De fortplantas lätt genom delning av rotstockarna, och flertalet arter och sorter äro ytterst förnöjsamma i avseende på jordmån.

Svärmning. När bisamhället under försommaren nalkas sin högsta utveckling, vaknar bisamhällets brunst, svärmningsdriften. Då drönarna, hanarna, behöva 24 dagar för sin utveckling från Ågg, tills de fullt utbildade utkrypa ur cellen, men drottningarna endast 16 ä 17 dagar, och då drönarna dessutom icke kunna flyga de första 14 dagarna, då däremot en nyfödd drottning kan flyga genast, bestiftar drottningen drönarcellerna före de nya drottningcellerna. Fastän bisamhället icke har bruk för mer än 2 a 3 drottningceller, anläggas sådana dock till ett antal av 10— 20, ibland många fler. Först när samhället försäkrat sig om manlig avkomma, bestiftas drottningcellerna. Svärmningen är således icke en tillfällig impuls utan har förberetts veckor i förväg.

När den äldsta drottningcellen, på gie dagen täckes och icke ogynnsamt väder inträffar,

utgår den gamla drottningen med de äldsta bina i »förstesvärm». Efter 7 ä 8 dagar är den äldsta ungdrottningen färdig. Hon finner då andra drottningceller i kupan och utstöter ett ängsligt pipande ljud: »yt, yt, yt», som besvaras av den av bina skyddade och i cellen instängda, okläckta drottningen med ett dovare ljud: »kva, kva, kva». Detta »manande» höres tydligare på kvällarna och nätterna. Efter ett par tre dagar, i regel på g:e eller io:e dagen efter försvärmens utgång, utgår den äldsta ungdrottningen och med henne de då äldsta bina i »andresvärm». Ha bina härmed tillfredsställt sitt svärmbehov för året, övertager den andra ungdrottningen moderskapet i kupan, annars kunna flera e f-tersvärmar följa påföljande dagar. Ett samhälle kan t. o. m. så avfolka sig genom för många svärmar, att möjlighet för de kvarvarande att uppehålla detsamma saknas. Har den sista drottningen följt sista svärmen, är samhället dömt till undergång, såvida icke ägg, drottningcell eller drottning tillföres detsamma.

En tidig svärm av svärmlysten ras kan redan samma sommar lämna svärm, om den nya bostaden varit för trång. En sådan svärm kallas jungfrusvärm.

Så snart en svärm satt sig, skall man genast taga in den i kupa eller därför avsedd låda. Får svärmen sitta en stund och sammandraga sig i klunga, kan sedan en vindpust störa den, varvid den kan upplösa klungan och rymma, En svärm, som oroas, under det den håller på att sätta sig, rymmer icke därunder utan är tvärtom mycket envis att få behålla den plats den valt.

En ungdrottning flyger ut på parningsflykt 3—5 dagar efter födseln, såvida ej parning sker under svärmningen, och börjar äggläggningen 4 a 5 dagar efter parningen. A—r L-r-n.

Svärta. Se Dykand.

Svävflugor, blomflugor, Syrphidce, äro smärre, i gult och svart tecknade flugor, som ofta synas orörligt sväva i luften framför blommor på solrosor, tistlar, flockblomstriga växter m. fl. Larverna äro fotlösa och leva av bladlöss, i vilkas kolonier de ofta anträffas. A. T—n.

Syll. 1. Bjälke i virkeskonstruktioner, särdeles sådan som bildar underlag. Se Yägg. 2. Järnvägssyll, sliper, se Virke: Skrätt och bilat virke.

Symbios, egl. betydelse samliv; ordet användes i motsats till parasitism för att be* teckna, att 2 organismer leva med varandra i en förening, som gagnar båda. Från jordbrukets synpunkt märkes särskilt vissa bakteriers s. med baljväxters rötter (se Baljväxtbakterier) samt svamphyfers s. med vissa trädslags rötter. (Se Mykorrhiza.)

Symphoricarpus. Se Snöbärsbuske.

Symphytum. Se Vallört.

Synchytriuin. Se Potatiskräfta.**Syra.** 1. Med s. betecknas i allmänhet ämnen, som hava sur smak och som förena sig med basiska ämnen till saltartade föreningar. De bestå enligt den moderna kemiens uppfattning av en eller flera väteatomer i förening med en negativ (sur) ion, och saltbildningen består däri, att syrans väte utbytes mot en positiv (basisk) ion. Syror påvisas genom tillsats av vissa ämnen, som vid närvaro av s. giva en egendomlig färgning (sur reaktion), vars styrka kan angiva surhets graden. (Se Reaktion.) Sura ämnen verka i starkare koncentration som gift på växt- och djurcellen, och även en svagt sur reaktion i jorden är ogynnsam såväl för åtskilliga högre växters utveckling som för det för jordens fruktbarhet så viktiga bakterielivet i jorden.

Även svaga syror och svaga lösningar av de starka angripa de vanliga metallerna, varför sura ämnen ej böra förvaras i metallkärl. (Se Metall.)

Oorganiska syror (utom kolsyra) förekomma i naturen sällan fria (se Jordanalys) utan huvudsakligen såsom beståndsdel av salter, vilka bilda huvudmassan av berg- och stenarter samt av jordarternas oorganiska delar.

Som växtnäring hava blott kolsyra (koldioxid) samt salter av salpetersyra (nitrat), fosforsyra (fosfat), svavelsyra (sulfat) och klorvätesyra (klorider) någon större betydelse.

Organiska syror förekomma allmänt, huvudsakligen såsom alkali- och kalksalter, i växterna, särdeles i frukter (äpple-, vin-, citron-), oxalsyra även ofta i avsevärda mängder i blad. Dessutom uppkomma vissa dylika syror vid jäsningar av kolhydrat (mjölksyra, smörsyra, ättiksyra m. fl.) samt vid sönderdelning av fett. Vid råanalys av foder inräknas de bland de kvävefria extraktämnena, men bestämmas stundom särskilt och pläga då beräknas som mjölksyra. De i foder förekommande syrorna och deras salter äro till stor del smältbara och hava då ett näringsvärde motsvarande deras värmevärde, vilket alltid är lägre än kolhydratens., med vilka de vid analysen sammanräknas. Vid mindre halt behöver detta mindervärde blott ringa beaktande.

2. Växtsläkte, *Rumex,* tillhörande syreväxternas familj, *Polygonaceæ,* och utmärkt av toppställd spira eller ax med obetydliga, grönaktiga blommor, enkelt 6-bladigt hylle och 6 ståndare samt 3-kantiga nötter (»frön»). Inga av släktets arter hava något värde som foder, men de av dem, som förekomma i åker eller äng, äro besvärliga ogräs. De äro fleråriga och föröka sig starkt genom sina frukter, vilka dels avfalla före skörden av den gröda, vari de växa, dels skördas med denna och följa antingen med den uttröskade kärnan (i synnerhet med vallfrö) eller med bosset. Då detta utfodras, passera fröna djurens matsmältningskanal med bibehållen groningskraft samt återföras med gödseln till åkern. De större arterna böra därför helst bortrensas ur grödorna före frömognaden och före skörden, och därjämte bör från deras frukter rent utsäde väljas.

Rödsyra, *R. acetosella* L., en småvuxen, mångårig, rödaktig ört med spjutlika blad och röda blomklasar, växer allmänt i synnerhet på mager, torr och surt reagerande jord. Förökar sig genom skottalstrande, krypande rotstockar och riklig fruktsättning. Frukterna äro vanlig förorening i timotej-, alsike- och vitklöverfrö, varur de äro svåra att avlägsna på grund av lika storlek med dessa fröslag. Den gör till följd av sin litenhet föga skada men vittnar om att jorden är mager och kalkfattig. Motarbetas genom kalkning och gödsling samt trädning.

Krussyra, skräppa, *R. crispus* L., är intill meterhög, grovvuxen, med långsträckta, i kanten krusiga blad, och stora greniga klasar, som bilda en först grön, sedan mot mognaden brun spira. Frukterna äro röda, trekantiga nötter, ungefär av rödklöverfrös grovlek. Den förekommer som ogräs företrädesvis i vallar men även i efter vallen följande vårsädesfält. Förökas ej genom utlöpare, men synnerligen rikligt genom frukterna, vilka äro en vanlig förorening i rödklöverfrö. Motverkas bäst genom att uppdragas med rot före fruktmognaden, vilket särskilt är önskvärt i vallar avsedda till frötäkt.

3. Syra, syreväckare. Se Smör: Syrning.

Syre. 1. Syre, kemiskt tecken O, är i fritt tillstånd en färg-, lukt- och smaklös gas och utgör i detta tillstånd den verksamma blandningsdelen i luften (se d. o.), liksom även i mindre mängd löst i vatten. I kemiskt bundet tillstånd ingår det som beståndsdel av vatten och i flertalet av de oorganiska ämnen, som bilda bergen och jorden, liksom av de flesta organiska ämnen, som bilda växter och djur, samt sönderdelningsprodukter av dessa.

Vid förbränning förenas det brinnande ämnet med s. (syrsättes ei. oxideras). Andningen är likaså en förbränning eller syrsättning av kol och väte till koldioxid (kolsyra) och vattenRättelse i boken: '(kolsyra) och vatten' istället för '(kolsyra och vatten)'.. Likaså försiggår vid åtskilliga kemiska omsättningar, som röja sig genom självupphettning, syrsättning av kol och väte.

Tillgång på syre är således en förutsättning för förbränning, andning och andra oxidationer. I vatten levande djur äro för sin andning beroende av det i vatten lösta syret. Se Andning.

2. Se Risvase.

Syren, *Syringa,* ett till liguster växt erna, *Oleaceæ,* hörande släkte med motsatta, hela blad, 4-delad, sambladig krona och 2-rummiga fröhus. Som prydnadsväxter odlas allmänt vanlig s., *S. vulgaris* L., med blå- eller rödvioletta eller vita blommor, och persisks.,*S. persica* L., båda från Asien härstammande buskar med välluktande blommor, samt mindre allmänt ungersk s., *S. Josikæa* Jacq., med små, upprätta, violetta, luktlösa blomklasar. Syrenerna tillhöra våra bästa prydnadsbuskar, synnerligen som de lövas tidigt på våren och bibehålla bladen länge på hösten och icke skadas av insekter. Fortplantas genom frö, rotskott, avläggare och sättkvistar, vilka sistnämnda dock rota sig långsamt på kalljord, bättre i bänk. De ympas även på vanlig syren eller, för att få dvärgbuskar, på liguster.

Syrenmal, Gracilaria syringelia F., lever som larv inuti stora, blåslika håligheter i syren- eller liguster blad och förfular därför ofta buskarna. På hösten avfallna blad förstöras, och marken spadvändes under buskarna för att oskadliggöra övervintrande puppor.

A. T—n.

Syreväckare. Se Smör: Syrning.

Syrfällning, fällning av blad-(barr-) bärande träd, som därefter få ligga med riset, brukas, för att veden skall uttorka hastigare, än om stammen uppkvistas. Genom s. kan på våren fällt bränslevirke bliva tillräckligt torrt till följande höst, ja under gynnsamma förhållanden på en månad. S. brukades vid svedjebruk, så att träden fingo ligga orörda, tills barr och blad avfallit, för att de skulle öka myllan och ej uppbrännas med riset. Se Svedjande.

Syring a. Se Syren.

Syrkalk. Se Kalk: Släckt kalk; Mur: Murbruk.

Syrning. i. Sur jäsning av saftiga fodermedel användes dels för att bevara dessa mot förstöring, dels för att göra dem smakliga för djuren. (Se Foderberedning.) Syrning användes huvudsakligen för beredning av svinfoder. För att förvara potatis till vinterförbrukning åt svin kokas potatisen och nedstampas tätt i en sluten behållare, t. ex. i tunnor eller i nödfall i en jordgrav, varefter den hoppackade massan täckes väl, så att luften utstänges. Den råkar då i mjölksyrejäsning, och den bildade syran hindrar vidare sönderdelning. På detta sätt inlagd håller sig potatisen vintern över som ett för svinen begärligt foder. Även av sjukdom angripna (dock ej ruttna) och frusna potatis och rotfrukter kunna tillvaratagas på detta sätt.

Det är även vanligt att låta svinfoder av mejeriavfall och kokta rotfrukter få jäsa före utfodringen. Att såsom stundom brukas låta mejeriavfallet dag för dag samlas i en behållare, som alltid innehåller surt foder, är mindre lämpligt, emedan jäsningen blir av dålig art (smörsyre-, ättiksyrejäsning, förruttnelse) och fodret mindre närande och smakligt. Rättare är att dagligen blanda kokt mejeriavfall, sur kärn- och skummjölk, kokta rotfrukter, kraftfoder m. m. i en behållare, som efter varje tömning noga rengöres. Behållaren hålles

lagom varm, så att blandningen efter i dygn fått en lagom mild syra, den är då färdig att utfodras. Jfr Foderberedning, Svinskötsel: Svinens utfodring.

2. S. av grädde. Se Smör: Syrning.

Syrsättning. Se Smör.

Syrtunna, gräddtunna. Syrningen av grädde före kärningen skedde förr vanligen i tunnor av ek eller bok, vilka voro lämpliga, därigenom att det föga värmeledande materialet fördröjde den uppvärmda gräddens avkylning, och därför att syran föga inträngde i trät, om tunnan omsorgsfullt rengjordes, kalkades, ångades och torkades. Numera användas mest syreväckar ek ä r 1, i vilka värmen kan regleras med ånga och kallt vatten samt omröring kan ske utan lockets avtagande, så att förorening genom främmande bak'terier hindras. De utgöras vanligen av en tunna eller vanna av förtent koppar eller aluminium, omgiven av en yttre behållare, så att ånga eller varmt eller kallt vatten kan inledas i mellanrummet. Syreväckarekärl av förtent järnplåt "äro mindre lämpliga, emedan förtenningen fort skadas, varefter järnet angripes av syran.

Sådd. i. Framgång av sådden beror i hög grad av utsädets beskaffenhet och de yttre omständigheter, varunder sådden sker. Emedan utsädet i de flesta fall förlorar i grobarhet, användes i allmänhet helst sådant av närmast föregående skörd. Även av höstsäd sås i södra Sverige mest nytt utsäde, och i nordligare landsdelar föredrages det på grund av sin hastiga groning, särdeles vid sen sådd och å styvare jord, där groningen går långsammare. Förr var rätt vanligt att låta säden ligga otröskad till kort före sådden och använda höstutsäde av förra årets skörd. Dättill är dock skäl egentligen blott beträffande sorter, som ej nå full groningsmognad vid tiden för skörden, vilket är särskilt utmärkande för vissa sorter (se Mognad), samt efter fuktigt skördeväder. Av ärter, bönor och vicker, som vid god förvaring väl bibehålla eller t. o. m. öka i grobarhet, föredrages gärna något äldre utsäde. Såningstiden beror främst av växtsortens fordran på groningsvärme och broddplantornas frostömhet, men i allmänhet är tidig sådd inom den för växtarten lämpliga perioden av flera skäl fördelaktigast. Därigenom vinnes, att jorden på våren ej hunnit uttorka, att broddplantorna, innan jordloppor, ärtvivel m. fl. insekter framkomma, nå en sådan utveckling, att de mindre skadas av dessas angrepp, samt att växttiden förlänges och skörden kommer tidigare, vilket är av större betydelse, ju kortare sommaren och ju regnigare skördetiden är. En tidig sådd anses medföra ej blott större skördemängd utan även jämnare mognad och matning samt mer kärna i förhållande till halmmängden. Även för höstsäd är tidig s. i allmänhet fördelaktig för1078

broddens övervintring. En något senare vårsådd kan dock vara att förorda på ogräsfylld jord, emedan ogräset då kan hinna motarbetas genom en harvning före sådden och dessutom sädesplantorna efter senare sådd utvecklas hastigare och mindre lätt undertryckas av ogräset. Då såningstiden således i viss mån lämpligen avpassas efter väderleken, förklarar det de gamla reglerna om märken i den fria naturens utveckling som hållpunkter för densamma, ss. att så havre när björklövet är så stort som musöron o. s. v.

Utsädesmängden beräknas säkrare i vikt än i rymdmått. I allmänhet erhålles, under i övrigt lika förhållanden, största skörd, då plantorna täcka marken utan att trängas, och därför bör utsädesmängden vara mindre, ju mer storvuxen och bladrik sorten är, mindre av säd, som tu var sig, ss. midsommarråg,' än av sorter, som utveckla blott i eller få strån, samt därför mindre vid tidig än vid sen sådd. Mycket tätt bestånd är ej fördelaktigt, emedan det komirfer plantorna att bliva veka och lätt lägga sig. Utsädesmängden Bör därför också i allmänhet vara mindre av småkorniga sorter än av storkorniga av samma växtslag, emedan de förra på viss vikt eller rymdmått innehålla flera frön. Utsädesmängden bör även rätta sig efter utsikterna att fröet skall gro och lämna utvecklingsdugliga plantor. Ju lägre groningsenergi frövaran har och ju ogynnsammare de yttre villkoren för groning (låg jordtemperatur, torr jord) och för plantornas utveckling (hopslammande, mager, ogräsfylld jord), desto större bör utsädesmängden vara. Härav följer även, att bättre skötsel och avdikning av jorden samt bättre och jämnare myllning av utsädet medgiver minskning av utsädesmängden, som därför ock kan vara mindre vid radan vid bredsådd.

Myl lningsdj up. Allt frö bör helst myllas, så att fröet kan upptaga den för groningen nödiga fuktigheten ur jorden och hindras att uttorka, men ej djupare, än att groddplantan kan nå upp i beröring med ljuset, innan fröets förråd av reservnäring är uttömt. Därför kunna och böra större fröslag myllas djupare än smärre; som allmän regel brukar sägas, att frön böra myllas till 5 ggr sin diameter eller lika många centimeter djupt som kvadratroten av fröets reservnäringsmängd i milligram, dock minst 1 cm., regler som dock kunna-anses blott som en ungefärlig ledning, På grund av fröets behov av luft vid groningen bör myllningen vara grundare i en tät än i en för luften mer genomsläpplig jord.

S å n i n g s s ä 11. S. av säd och frö sker såsom bredsådd, radsådd eller gruppsådd. Vid bredsådd sprides utsädet så jämnt som möjligt över jordytan och nedmyllas efteråt med harv (i trädgård med kratta) eller, beträffande smått frö, genom vältning. Vid r a d s å d d, som sker i rader vare sig på slätt

land eller på drill, liksom vid gruppsådd eller dibbling, där utsädet lägges gruppvis med jämna avstånd i raden, myllas utsädet vid själva sådden. Vid bredsådden blir myllningen alltid ojämn, en del korn bliva liggande ovanpå eller så grunt, att de ej gro, andra kanske för djupt, och därigenom bortslösas en del av utsädet, varjämte grödan uppkommer och utvecklas ojämnt. Detta undgås vid rad-och gruppsådd, som sålunda medför besparing .av utsäde, omkr. 10 % vid radsådd och ända till 30 % vid gruppsådd, och lämnar jämnare mognande grödor. Rad- och gruppsådd göra även att groddplantorna, som uppkomma flera tillsammans, hava lättare än de enstaka plantorna efter bredsådd att bryta upp genom ytskorpan i hopslammad jord. Däremot synes antagandet, att den radsådda säden blir styvstråigare än den bredsådda och mindre lätt bildar liggsäd, emedan den förra blir bättre belyst av de mellan raderna nedträngande solstrålarna, icke vara grundat. Rad- och gruppsådd medföra arbetsbesparing jämfört med bredsådd och giva möjlighet att genom häckning bekämpa ogräset och hålla jordytan lucker, något som dock sällan kommer till användning vid sädesodling. Vid gruppsådd blir arbetsbesparingen större även därigenom, att gallringen underlättas. Slutligen är en indirekt fördel med rad- och gruppsådd, att man, för att såningsmaskinen skall arbeta obehindrat, tvingas att hålla jorden väl ren från stenar och ogräs.

Arbetsmängd. Bredsådd utföres vanligen för hand ur en såskäppa. Sådden bör ske med båda händerna, varvid en van såningsman bör medhinna 1 hektar i timmen. Bredsådd med maskin förekommer sällan annat än av vallfrö, varvid med en för hand skjuten maskin och 2 man medhinnes 0.25—0.30 hektar pr timme och meter arbetsbredd (10 hektar pr dag med 3.5 m. bred maskin). Vid radsådd med maskin medhinnes likaså ungefär 0.25 hektar pr timme och m. arbetsbredd (8—10 hektar pr dag med 3.5—4 m. bred maskin, 5 hektar med 2 meters maskin).

2. Skogssådd. Se Skogsodling.

Såddfiol, en apparat för bredsådd, bestående av en i en rem om halsen buren så-skäppa, i vars botten är anbragt en reglerbar lucka, genom vilken utsädet ur skäppan strömmar ned på en turbinskiva, som medels en stråke sättes i roterande rörelse, varvid fröet utkastas. Användes huvudsakligen för sådd av skogsfrö.

Såddflaska, en liten behållare, varur skogsfrö i små portioner utsläppas i såddrutor.

'Såddkäpp. Se Rotfruktssåningsmaskin.

Sådor. Se Kli.

Såg. Sågblad böra vara förfärdigade av-bästa stål, vara tunna för att skära skarpt och ej förspilla mer trä i sågspån än nödigt, vara väl och jämnt härdade samt glatta.1079

För att hindra s.-bladet att fastna i skåret brukar det avtunnas något från tandraden mot ryggen. Tandningen har olika form; vanligast användes A-modell med enkel, symmetrisk tandgång med likbenta tänder med skär åt båda sidor, men även tänder med 2 (C-modell), 3 (B-modell) eller någon gång 4 (D-modell) spetsar, liksom enkel tandgång med blott tändernas ena, mot sågens längdriktning vinkelräta sida skärande. Sågspånens utförande ur spåret underlättas genom mellanrum mellan tänderna liksom genom skränkning eller läggning av varannan tand ömsevis åt ena eller andra sidan med en vikning av tandens spets av ungefär hälften av bladets tjocklek. Skränkningen bör vara större för sågning av löst, segt trä än för hårt. Tänderna skärpas genom filning mot den sida, varåt de äro vikta.

För fällning av grövre träd använda sågar kallas stocksågar. Dessa äro vanligen avsedda för 2 man och hava då 1.5—1.8 m. långt (drygt dubbla stubbdiametern) och 10 —15 cm. brett blad, med bågböjd rygg och tandgång, så att bladet blir bredast på mitten, där påfrestningen är störst. Härigenom underlättas också sågningen. För fällning av timmer har sedan

gammalt använts 2-mans stocksågar med ett handtag i vardera ändan, vinkelrätt instucket i en pånitad hylsa. I senare tid hava i-mans stocksågar eller fogsvansar allt mer börjat användas för fällning av timmer och för kapning. Dessa ha handtag blott i ena ändan och avsmalna mot den andra samt äro något kortare än 2-mans. Med dylika blir arbetsmängden större för varje man räknat än med 2-manssågar, men de passa dock ej för fällning av mycket grovt timmer och grövre ädlare lövträd. Genom användning av en s. k. s å g k a m r a t, en spiralfjäder, som med ena änden fästes i trädet och med den andra hakas i sågens handtag underlättas arbetet, i det att den spända fjädern drager sågen tillbaka. Fogsvans eller stick såg kallas också små handsågar med styvt, vid handtaget brett blad, som användas för avsågning av grenar m. m. Handsågar med ett jämnbrett, symmetriskt enkeltandat blad, spänt i en träställning eller båge av elastiskt gren virke (en eller gran) eller av järnrör, användas för kapning av smärre virke, vedsågning, snickeri m. m. De amerikanska bågsågarna med båge av järnrör och med en excenterspännanordning äro numera inom skogsbruket snart sagt enarådande vid avtrumning av timmer och klenare virke.

Sågning av virke utföres i sin mest primitiva form medelst s. k. kransågning, men numera huvudsakligen i sågverk drivna av vatten, ånga eller elektricitet. Ett dylikt bör vara förlagt så, att gott utrymme finnes för upplag av såväl timmer som sågat virke, helst vid järnväg och samtidigt vid vattendrag, vilket senare underlät-

tar timmertransporten (jfr Flottning) samt timrets lagring och uppfordring till sågverket. Timmermagasinet, upplagsplatsen

för sågtimret, bör helst vara anordnat i vattnet framför såghuset, i form av ett medelst länsar (se Flottning) avgränsat område, där timret förvaras och sorteras. Skola större timmermängder lagras, t. ex. för vintersågning, sker detta antingen på land is. k. högvaltor eller i vattnet hopdragna s ä n k v ä 1-t o r (se Välta). Från timmermagasinet föras stockarna upp till såghuset å en bågformig timmerspelsbana, helst anordnad enligt »kerattbanesystem», där stockarna en och en uppfordras medelst en ändlös, grov kätting, som på jämna mellanrum är försedd med skarptandade järn, s. k. medbringare. Ett större sågverk är uppfört i 2 våningar, av vilka den undre innesluter transmissioner och spån-ledningar, den övre arbetsmaskinerna. I en rationell ångsågsanläggning användes ej annat bränsle än vid sågning och hyvling uppkommande spån och klenare avfall, som i spån-ledningar föras direkt från arbetsmaskinerna till eldstaden.

Sågningen kan ske medelst klinga eller i ram. Vid det förstnämnda sättet, som på grund av billiga anläggnings- och arbetskostnader användes vid mindre, stundom flyttbara, s. k. cirkelsågverk, sönderdelas stocken av en hastigt roterande klinga, mot vilken stocken upprepade gånger frammatas, liggande å en å rullar rörlig bänk. Cirkel klingor användas dessutom vid större sågverk vid det sågade virkets kantning och jämnkapning samt vid klyvning av tunnare virkessortiment. Vid ramsågning föres stocken, vilande på å räls löpande stockvagnar, fram mot de i en upp- och nedgående ram fästade sågbladen, som därvid sönderdela stocken i såggods, vars antal och tjocklek bestämmas genom bladens inpassning i ramen, den s. k. i n p o s t n i n g e n. Vissa dimensioner, t. ex. 3" x 9", äro särskilt begärliga (kuranta) och betalas därför högt, medan, andra, t. ex. 3" x 8", äro föga efterfrågade och stå lågt i pris. Man bör därför beräkna in-postningen så, att man ur stocken, efter såg-godsets kantning (se nedan), om möjligt erhåller endast kuranta dimensioner, varvid sågskärens bredd och virkets krympning vid dess torkning tagas i beräkning. Ramsågningen kan ske såsom genomskärning eller fyrskärning. I förra fallet sönder-skäres stocken av ett stort antal blad i de önskade tjocklekarna, medan man enligt den senare metoden först avskär sidobräderna och därefter i samma eller en- efterföljande ram uppskär det återstående s. k. blocket i önskade dimensioner, som därvid direkt utfalla skarpkantiga. Fyrskärning, som alltid bör användas för grövre stockar, 12" och däröver, och stundom användes även för klenare,io8o

är mera arbetskrävande och därför dyrbar men medför i gengäld ökat utbyte och säkrare utfall av önskade bredder.

I kantverket, som består av 2 parallella cirkelklingor, vilkas inbördes avstånd regleras medelst en spak, skarpkantas såggod-set, där detta ej redan skett vid fyrskärning i ramen.

Sågverket är i största utsträckning försett med mekaniska transportanordningar för virke och avfall, såsom transportband av olika slag samt drivna rullar. Å dylika, anordnade i sågens längdriktning, föres utfallande virke till den utanför såghuset anordnade sorteringen, där det skiljes med hänsyn till bredd, tjocklek och stundom kvalitet och därvid lastas på vagnar, som föra det till brädgården för förvaring och torkning, vilket senare stundom sker i s. k. torkhus (se Torkning). Vid ramar och kantverk uppkommande bakar och ribb böra i största möjliga utsträckning medelst klyvsågar och kaptrissor bearbetas till små virke av olika slag, såsom stav, läkt, lådbrä-der, kvastämnen, laths (revete-ringsribb) o. d., varefter återstoden användes vid kolning eller pappersmassefabrikation.

Till ett större sågverk hör även ett h y v-1 e r i med maskiner för såväl bräd- som list-hyvling med därtill hörande klyvverk och kap-sågar. En modern hyvelmaskin hyvlar en bräda samtidigt på bägge sidor och förser den därjämte med spön t, fas eller list. Virket skall före hyvlingen vara torrt och lagras efter hyvlingen i särskilda skjul.

I brädgården upplägges virket till torkning i staplar (stabbar), vilka för transportens och utluftningens skull anordnas i regelbundna kvarter, skilda åt medelst längs-och tvärgående gator, försedda med rälsspår. Vanligen läggas 4 staplar i bredd mellan varje spårsystem, så att virket från varje spår endast behöver bäras 2 staplar i djupled. I större brädgårdar sker staplingen stundom medelst elektriskt drivna kranar. För ernående av en god uttorkning upplägges virket å stadigt byggda 2' höga stabbfötter samt inlägges i den 20'—30' breda stabben med noga avpassade 3—4 tum stora mellanrum i sidled (s. k. särning), varjämte varje lager skiljes åt medelst strö, som antingen utgöres av den dimension, som för tillfället staplas, eller ock av särskilt sågat virke av 1"—1 1/2" x 2" gran, vilken i betydligt mindre utsträckning än tallen är utsatt för angrepp av blåyta. Vid stabbläggningen tillses, att alla plankändar sticka lika långt ut, emedan de enstaka utskjutande taga stor skada genom sönderspruckning. Då stabben nått en höjd av omkring 20', förses den med tak av sämre bräder eller särskilt hopsatta lämmar. När virkets fuktighet nedgått till omkring 30 % (skeppningstorrt virke), vartill sommartid

åtgår 3—4 veckor, kan det skeppas eller eljest, för vinnande av utrymme, klossläggas i bunkar utan särning eller strö. Före skeppning undergår det noggrann j u s t*e-r i n g, varvid för stor v a n k a n t, röta, sprickor, kvistar och andra tekniska felaktigheter, där så ske kan, bortkapas samt virket i övrigt noggrant kapas i jämna längdmått. Samtidigt undergår det en sista noggrann sortering och förses i ändarna med kvalitetsmärken i röd färg.

Sågutfall. Mängden färdigjusterat virke brukar uppgå till 65 ä 70 % av timrets topp-mätta kubikmassa. Återstoden fördelar sig ungefär sålunda: Justeringsändar 12 %, virkets krympning 5 %, sågspån 9 %, och resten annat sågavfall såsom ribb och bakar.

Sortiment. Sågat virke uppdelas med hänsyn till tjocklek och bredd i

plankor, med minst 2 tums tjockl. och 9 tums bredd, battens, > > 2 » > » 4—8 > > ,

bräder > >1/i> * » 4 . > ».

Förutom dessa huvudgrupper förekomma ett flertal speciella benämningar, såsom scantlings, varmed egentligen förstås dimensioner under 4 tum, t. ex. 2" x 3", 3" x 3"> 3" x 3 1U"> 3V2" x 3 1U"'> men stundom avses härmed dimensioner av 2 tums tjocklek med bredderna 3—5 1/2 tum. Plan-c h e 11 e r äro bräder av 4, 4 1/2, 5 tums bredd. D e a 1 s är en annan benämning för plankor. Förskalningsbräder äro vankantiga, sämre ytbräder. Med läkt, list, ribb o. d. menas virke om mindre dimensioner än de ovannämnda.

Såggodsets tjocklek och bredd mätas alltid i engelskt mått och vanligen även längden, som kan variera mellan 6 och 25 å 27 fot. Vid virkesförsäljning stipuleras vanligen en viss medellängd av omkring 16' för plankor och 14'—16' för battens och bräder. 6—8 fots längder benämnas s t u a g e och betinga blott 2/s Pr^s- Försäljning sker per standard (std) om 165 e. kbf. = 4.672 m3. Detaljförsäljning sker per kbf., löpfot eller löpmeter.

Med hänsyn till förekomsten av vankant, röta, kvistar, sprickor, blåyta och annan missfärgning sorteras virket i 6 kvalitetsklasser.

I. första sort) 1

IIL tredje > [osorterat, (o/s.)} sågfallande. IV. fjärde y |

V. femte > , utskott J

VI. sjätte * , sämre utskott eller vrak, skeppas ej.

Hyvlat virke får vara 1/8" tunnare och 1/4" smalare än det nominella måttet, varigenom man trots spånförlust kan klyva t. ex. en ohyvlad 1 tums bräda till 2 st. hyvlade 1/2". Det sorteras i 3 klasser I, II, III, av vilka I—II sammanslås för gran. De vanligasteio8i

slagen äro slätkantade, spontade, pärlspontade och spontade med fas. Längd, bredd och tjocklek äro i stort sett desamma som för sågat virke. Försäljning sker per std. eller m3 och i detalj såsom sågat virke. Hyvlat listverk säljes per löpmeter eller löpfot.

Stav (stäver) till tunnor av skilda slag tillverkas av det avfall, som uppstår vid sågningen av tall- och granvirke. De vanligaste dimensionerna äro: för sidostav 1/2" x 2"—4" med en längd av 24"—29" och för bottenstav 1J2" x 2"—7" med en längd av 17" eller 34".

Lådbräder, ohyvlade eller hyvlade och av snart sagt alla tänkbara dimensioner, tillverkas av såväl tall som gran och försäljas vanligen hopbuntade per låda; eljest per 100 eller i;ooo bräder.

L a t h s (reveteringsribb) av dimensionerna 1"—1 1/8" x Vie"—1/i" med en längd av 2 1/2'—5' tillverkas av tall och gran och säljas per bunt om 500 löpfot.

S p 1 i t v e d utgöres av de vid justeringen avkapade plank-, battens- och brädändarna av 1—5 1/2 fots längd. Den sorteras i prima och sekunda och säljes per eng. kubikfamn (216 e. kbl).

Käppämnen, utgörande råmaterial till gardin- och kvastkäppar, tillverkas av tall och gran i följande dimensioner: 1" x 1", 1" x 1 V,"» 1 Vi" x ll/tt- M- J- Dft-

Sågspån. Mängden s., som uppstår vid sågning, kan i medeltal uppskattas till 9 %. Den mesta s. vid sågverken användes till bränsle; den är även efterfrågad som isoleringsmaterial (ex. kring ishögar, till täckning av kolmilor), till trossfyllning i golv samt användes något till strö i ladugården, Se Strö.

Sågsteklar, bladsteklar, Tenthvedinidœ, familj av steklar utmärkta av ett sågtandat äggläggningsrör, varmed honan gör inskärningar i blad och knoppar för att däri lägga ägg. Vissa arters larver, »lövmaskar», äro svåra skadedjur på träd och buskar. Se Fruktblad-, Granspinnare-, Krusbärs-, Plommon-, Raps-, Rosenskotts- och Tallspinnar-stekel.

Sågutfall. Se Sågning.

Såll hava sedan gammalt använts för rengöring av säd och frö. Dels användas stora såll eller r i s s e 1, vanligen flätade av spån eller vidjor, för frånrensning av halmstump och andra grövre föroreningar, dels smärre såll, vanligen av järntrådduk för den finare rengöringen. Handsåll brukas numera blott hos fröhandlare för rensning och sortering av smärre fröposter, men eljest har handsållning ersatts av maskinsållning i tröskverk, kastmaskiner, frörensningsmaskiner, sorterare och triörer, i vilkas sammansättning s. ingå.

a. Flata trådduksssåll av metall-(järn- eller mässing-) tråd, med 4-kantiga öpp-

ningar. De hava den fördelen, att öppningarna utgöra största delen av sållytan, varför deras yta kan göras jämförelsevis liten, men olägenheter äro, att de ej äro glatta, varför de lätt tillstoppas, samt att en noggrann bestämning av öppningarnas storlek är omöjlig, i synnerhet som trådarna lätt förskjuta sig, så att maskvidden blir ojämn.

b. Flata p 1 å t s å 11, vanligen av zinkplåt med utstansade hål, hava den olägenheten, att sållets yta till stor del upptages av plåten mellan hålen, varför större sållyta behöves, men de med maskin stansade hålen hava noga samma storlek och avstånd och säden eller frö varan glider lätt över sållet, varför de hava företräde vid sållning av säd blandad med boss och halmstump, som lätt fastnar i trådsållen. De förekomma med såväl runda som kvadratiska eller rektangulära hål. Det förra är lämpligast vid rensningsmaskiner, där sållets rörelser har till huvudsakligt uppgift att sprida dråsen över sållytan och därför gå tvärs för sädens rörelseriktning. Rektangulära hål äro lämpligare vid sållning av långsträckta delar, då dessa lättare än runda eller kvadratiska släppa igenom, långsträckta föremål, dock under förutsättning att hålens längdsträckning sammanfaller med rörelseriktningen. Såll med rektangulära sållhål begagnas på skumsåll för avlägsnande av halmstump samt i sädesharpor och sorterare.

c. Träsåll med runda hål användas som bossåll i tröskverk, där de anses fördelaktiga, därigenom att halmstump lättare glider över dem än på trådduks- och plåtsåll.

d. Kragsåll kallas av firman Thermænius patenterade plåtsåll, vid vilka plåten på 3 sidor om de rektangulära hålen nedpressats till en »krage», som driver en del av luftströmmen upp genom hålet och lättar upp den över sällen framglidande dråsen. De användas vid tröskverk och sädesrensningsmaskiner.

e. Såll av parallella järntrådar eller tenar, ställbara till olika avstånd, användas för sortering av säd. Se Sädessor-teringsmaskin.

Cylindriska (eller prismatiska) såll bilda en liggande trumma, genom vilken säden framströmmar till följd av trummans lutning eller frammatas medelst en snäcka. Emedan säden täcker blott den undre delen av sållytan, är avverkningen liten och behövas jämförelsevis långa såll. Dessa användas blott för en sista rengöring och sortering av redan rengjorda sädes- eller frö varor.

De cylindriska sällen kunna vara klädda med trådduk, ställbar järntrådsspiral eller bestå av en plåtcylinder med försänkningar (triör-cylinder). Se Rensningsmaskin, Sädessorteringsmaskin, Trior, Tröskverk.

Sållanalys. Se Frökontroll.1082

Sångare, Sylviidœ, en småfågelfamilj av tättingarnas ordning, utmärkt genom tunn näbb med ett hak bakom överkäkens spets. Små, oansenliga, insektätande flyttfåglar, som leva i lundar och trädgårdar eller bland vass;

äro utmärkta sångare. Samtliga äro fridlysta. Se Fåglar: 3, Fågelskydd.

Såningsapparat. Se Såningsmaskin. • Såningsmaskin. Redan i förhistorisk tid användes i Syrien och närliggande länder radsådd, i det att på plogen fanns anbragt en behållare, från vilken säden utmatades i plogfåran. Den nutida såningsmaskinskonstruktionen, liksom radsåddens införande i åkerbruket, tillskrives dock engelsmannen Jethro Tull, vilken år 1730 konstruerade en radsåningsmaskin, medelst vilken utsädet ur en sålåda utmatades genom försänkningar i en under lådan roterande vals, varefter det myllades av en efterföljande harv. Denna grundkonstruktion har sedan vidare gradvis utvecklats. Sålunda ersatte engelsmannen James Cook år 1785 fördjupningarna i såval-sen med på denna sittande skaftade skopor, och R. Garret gjorde omkring 1850 matarapparaten av roterande plåtskivor, från vars kant skopor utgingo åt båda sidor. Tysken Rud. Sack har på 1880-talet ersatt skopskivor-na med cellhjul, d. v. s. gjutjärnsskivor med fördjupade celler i omkretsen. En annan typ för utmatningsapparaten, där utsädet nedfaller genom sålådans botten på en under densamma roterande matarapparat, framträdde först i Duckets s., där denna utgjordes av räfflade valsar, och Albans, i vilken utsädet upptogs i fördjupningar på valsar, som voro förskjutbara på axeln. I Förenta staterna ändrades detta system så, att säden får nedfalla i under sålådan sittande matarhus, ur vilka den utmatas medelst roterande räfflade valsar, vilka senare ersatts av tallrikformade matar-hjul med medbringarlister på kantens insida. Andra utmatningsanordningar äro den först i England brukade, för vallfrö avsedda, som

utmatar utsädet med i sålådan roterande borstar, som utföra det genom hål på lådans baksida, och Williamsons för rotfruktsfrö använda kapselapparat, som består av en linsformad bleckdosa, vid vars rotation fröet utfaller genom hål i omkretsen.

I de äldsta såningsmaskinerna föll den utmatade säden fritt ned på jordytan. I Cooks s. föll den från så valsarna till jorden genom trattar, vilka senare ersattes dels av Smith med teleskopiska plåtrör, dels av Hornsby med kautschukslangar, som ledde ned till på rörliga armar fästa billar, som upptogo fåror, vari utsädet nedföll från ledningsrören. Slutligen må erinras om den av R. Garret uppfunna dibblingsapparaten, som utsläpper utsädet stötvis ur ledningsrören.

De nu brukliga såningsmaskinerna tillhöra följande huvudtyper:

A. Bredsåningsmaskiner.

1. Gräsfrösåningsmaskin utgöres av en vanligen på en skottkärra anbragt, 3.5 m. lång sålåda, i vilken roterar en genom kedja från körhjulet driven axel, besatt med borstar, som utsopa fröet genom hål på lådans baksida. Hålen äro samlade i grupper, och genom förskjutning av en skena eller en rund plåt vid varje i lådans vägg anbragt grupp av hål regleras utsädesmängden. Sådden bör ej ske med blandning av olika stort och tungt frö, emedan det tyngre fröet då sjunker nedåt och först utmatas. Stundom anbringas maskinen på en vält, varigenom vinnes, att arbete besparas och fröet omedelbart blir något myllat.

2. Bredsåningsmaskiner för säd användas föga. De kunna antingen vara lika radsåningsmaskiner men utan myllnings-apparat (senedan), eller ock sker utmatningen genom räfflade hjul, som föra säden ut genom ställbara öppningar i eller nära sålådans botten, Sädens spridning åstadkommes genom att den faller på en undersittande, lutande spridningsbräda med 3-kantiga klotsar eller genom i nedre öppningen av lednings-rören anbragta kupiga bleckbrickor. Dessa maskiner uppbäras vanligen av 2 sido- och 1 framhjul och dragas av en häst.

3. C e n t r i f u g a 1 s å n i n g s a p p a r a t för hand, se Såddfiol.

B. Radsåningsmaskiner för säd uppbäras oftast av 2 hjul, varjämte de ofta äro försedda med förställarkärra med 2 hjul, vilket möjliggör den noggranna styrning i räta rader, som behöves för en följande häst-hackning, men även medför behovet av 1 man för styrningen. Sålådan, som bör rymma minst 1 hi., är hos maskiner, vari utmatningen sker med skop- eller cell-hjul, rörligt upphängd på tappar i båda gavlarna, så att den ställer sig vågrätt även vid körning på lutande mark. Sålådan bör kunna bekvämt tömmas. Ut-

Sångare.io83

matningen sker vanligen antingen med skop- eller cellhjul på en axel, som roterar i ett matar-rum under den egentliga sädesbehållaren, eller ock medelst ma-tarvalsar, som arbeta i matar-hus under öppningar i sålådans botten. Skop- och cellhjul rotera i motsatt riktning mot körhjulen och upplyfta således säden, så att den från övre delen av hjulets bana nedfaller i såtrattarna. Matar hjulen äro än utvändigt räfflade, rakt eller snett, med vilken senare anordning avses att få en jämnare utmatning, så att ej avbrott uppstår i sädesraderna, »grupp-1. trappsådd», än äro de tallrikformiga med räfflor eller knaggar på insidan. Matarhjul en röra sig i samma riktning som körhjulen och medföra den i matarhusen inrinnande säden, så att den utfaller ur dessas öppning.

Utmatning med snett räfflade matarhjul.

Utsädesmängdens reglering sker än genom olika stark utväxling från körhjulen, än genom matarhjul med olika stora celler eller skopor (hos Melichars så-ningsmaskin kunna skoporna ändras till olika

Radsåningsmaskin.

storlek), än genom förskjutning av räfflade matarhjul, så att »en större eller mindre del-av deras yta verkar. Dessutom regleras tillströmningen till den nedre delen av sålådan, då denna är delad, genom förskjutning av plåtluckor. Från matarapparaterna faller säden i trattar, vilka fortsättas ned till billarna

Engelska billar.

av ledningsrör; dessa utgöras i regel antingen av 3 i varandra teleskopiskt inskjutbara plåtrör eller av plåtspiraler, i De förra måste vara upphängda fritt rörliga' vid tratten för att brytning skall undgås. Billarna äro av 2 olika typer; de engelska hava bakåt svängd

Matarhus med tallrikformiga matarskivor.

Amerikanska billar.

nedre rand, varför de vid maskinens gång hava benägenhet att flyta ovanpå markytan, i synnerhet då ogräs möter, och med vidhängda tyngder måste nedpressas i jorden till önskat såningsdjup. Amerikanska billar äro däremot

*d1084

framåt spetsiga eller hava åtminstone rak framkant och draga sig därför nedåt i marken; de behöva således ej belastas och hålla sig rena från ogräs. De senare hava därför kommit i allmän användning på maskiner, som användas på jord i mindre hög kultur. Deras djupgång begränsas genom upphängningen och regleras även genom deras inställning i olika vinkel till markytan.

C. Radsåningsmaskiner för rotfruktsfrö. Även rotfruktsfrö sås vid det större jordbruket oftast med vanliga med förställare försedda sädessåningsmaskiner, helst sådana som utmata fröet med skopor eller cellhjul. Av matar apparaterna avstängas och av billarna borttagas så många, att önskat radavstånd erhålles. Ofta förses billarna med dibblingsanordning, bestående av en fjädrande klaff, som tillsluter utloppet ur billen och öppnar det, då en med fjädern förenad hävstång nedtryckes av tänderna i ett hjul, som utväxlas från drivhjulet. Stundom hänges bakom varje bill en tryckrulle, som tillpackar jorden kring fröet.

Även särskilda för sådd av rotfruktsfrö avsedda smärre maskiner eller såningsapparater finnas. Maskiner liknande de stora maskinerna med utmatning med cellhjul göras för i eller 2 rader. Om en del vid odling i smått använda rotfruktssåningsmaskiner, se Rotfrukts-såningsmaskin.

Såningstid. Se Sådd.

Såpa utgöres av kalisalt av feta organiska syror jämte glycerin och vatten. S. framställes genom kokning av kalilut och olika slags oljor, ss. hampolja (ger grön såpa), bomullsfrö-, lin-, rovolja m. fl., varvid kalium inträder i förening med den organiska syran i st. f. glycerin, som frigöres. Blandningen inkokas till lagom konsistens, då såpan innehåller omkring 50 % vatten. Jfr Rengöring. S. löst i vatten 1. sprit (s å p s p r i t) användes för rengöring av huden vid sårbehandling och operationer. Det vid såpans upplösning frigjorda alkalit liksom spriten upplösa hudfettet, vari smutsen är inblandad, och verka svagt desinficerande. (Se Antiseptiska medel.)

Såpört, Saponaria, ett till fam. Cavyophyl-laceæ hörande släkte, av vilket flera arter odlas som prydnadsväxter; allmännast är vanlig s. 1. s å p n e j 1 i k a, 5. o††icinalis L., vilken även förekommer förvildad, en meterhög, glatt, något grågrön ört, med stora, ljust rosenröda, svagt doftande blommor. Förökas genom rotskott.

Sår. Behandlingen börjas med att såret riktigt rentvättas, söndertrasade vävnadsdelar bortklippas och främmande kroppar (jord, träflisor m. m.) avlägsnas. Förekommer stark blödning, bör denna först stillas. I lindrigare fall kan detta ske genom sammantryckning av sårkanterna eller genom att mot såret trycka

en bomullstapp, antingen torr eller doppad 5—10 % iärnklorid- eller alunlösning. Vid starkare blödning och större sår användes t a m p o n e r i n g, d. v. s. såret fylles med hårt sammanpackad, renad bomull, som kvarhålles med en linda. Är en pulsåder avskuren, så att blodet sprutar fram stötvis, kan blödningen, om såret förekommer på nedre delen av en extremitet, där pulsådern lättast skadas, hämmas genom att benet ovan såret om-bindes med en repstump eller hopvirad näsduk, som sedan tilldrages genom att en stark träpinne stickes in mellan repet och benet och omvrides. Ett dylikt förband får dock kvarligga blott en kort stund (högst ett par timmar), tills sakkunnig hjälp hinner komma och under binda kärlet, vilket vid blödning från större kärl är det enda tillförlitliga. Friska sår av större dimensioner böra helst sys ihop, vilket i väsentlig grad kan påskynda läkningen. Då detta i regel måste överlämnas åt fackman, förbigås här sättet för dess utförande.

Sårbehandlingen bör i övrigt gå ut på att hålla sårkanterna i stillhet, att skydda såret och hålla det rent. Renhållningen sker genom tvättning eller helst spolning med en skölj -kanna med antiseptiska lösningar, t. ex. sublimat (1:1000) eller 3 % kresolsåplösning, och för att skydda såret anlägges förband. För större sår med stark varbildning eller flytning bör helst användas s. k. fuktigt förband, som anlägges på det sätt, att det renskrapade såret täckes med renad bomull, doppad i 1—2 % kresolsåplösning, och där-utanpå växt af t och en binda. För renhållningen kan man även före omläggningen av förbandet bestryka såret med en lämplig sårsalva, t. ex. jodoform-borsyre-salva (av 1 del jodoform, 1 del borsyra och 10 delar vaselin). Ett sårmedel, som ej är att förakta, är lazarol eller lazarinsalva. Vid alltför riklig nybildning av vävnader, s. k. svallkött, bör man använda något frätande eller sammandragande medel, t.ex. tvättning med en lösning av 15 g. zinkklorid och 9 g. karbolsyra i 300 g. vatten. Då vargöringen från såret upphört eller väsentligt minskats, kan i stället anläggas ett torrt förband, som vid mindre sår eller obetydlig flytning kan anläggas redan från början. Efter renspolning beströs såret då med en blandning av lika delar jodoform och borsyra eller xeroform och täckes med torr renad bomull eller behandlas öppet. Sårförbandet måste vid stark vargöring eller flytning ombytas, så snart det blivit genomdränkt av flytningen, men eljest bör läkningen så litet som möjligt störas och förbandet få ligga, så länge det är rent. Visar sig svullnad eller tilltagande ömhet, är det tecken till att förbandet bör omläggas. Om bry tsar se d. o.

E. N—m.

Sate liktydigt med vålm. Se Hö. io8'5

Säckhållare, avsedd att hålla säcken öppen under ifyIlningen, utgöres av en enkel ställning, som upptill bär en ring, vid vilken säckens övre rand fastgöres. Sparar en person, som håller säcken.

Säd eller cerealier kallas växter med torra, tunnskali ga frukter eller frön, som, med eller utan malning till mj öl, användas till människo- eller djurföda. De höra huvudsakligen till gräsfamiljen, stråsäd, några äro baljväxter, vilka betecknas som trindsäd, och ett fåtal tillhör andra familjer. I Sverige odlas av stråsäd havre, korn, råg och vete samt undantagsvis majs, i andra länder även ris, hirs m. fl., av baljväxter i Sverige bönor, vicker och ärter samt mer sällan linser. Dessutom odlas något litet bo vete, tillhörande syrefamiljen. — Efter såningstiden skiljer man mellan höstsäd och vårsäd. Som höstsäd odlas i Sverige huvudsakligen råg och vete, i Skåne stundom något korn, men i sydligare länder även, ehuru blott i mindre utsträckning, havre, ärter och vicker.

Sädens frukter, »kärna n» eller spannmål, utgöra på grund av sin höga halt av lättsmält näring de förnämsta vegetabiliska näringsmedlen för människor och husdjur. Halmen och agnarna äro jämförelsevis näringsfattiga och till följd av hög halt av växttråd hårdsmälta men hava stor betydelse som foder, särskilt för att giva utfodringen lämplig volym (»fyllnadsfoder»).

Odlingens omfattning. På grund av spannmålens betydelse som den civiliserade människans förnämsta födoämne intager den i allmänhet främsta platsen bland de odlade växterna. Vid lågt stående odling upptager den nästan hela den odlade jord vidden, så t. ex. i det europeiska och asiatiska Ryssland över 90 %. Endast i ett fåtal länder, där klimatet är fördelaktigare för andra odlingar, intager sädesodlingen avsevärt mindre än hälften av den odlade jorden (i Schweiz omkr. 11, i Norge 23 %). Framför allt höra länder med torra somrar och höstar till de övervägande spannmålsproducerande länderna, och Ryssland, Nordamerikas slätter, Argentina, Ostindien och Australien samt de sump-ris odlande ostasiatiska länderna äro världens förnämsta sädesproducenter. I den mån odlingen når en högre utveckling och ängarna uppodlas, inskränkes spannmålsarealen till förmån för odling av rotfrukter och olika slags fodersamt trädgårdsväxter. Den största omfattningen har odlingen av vete (100), majs (65), havre (57), ris (inemot 50), råg (40) och korn (32 millioner ha.).

I Sverige upptager odlingen av mogen säd i medeltal ungefär 45 proc. av åkern. De högsta procenttalen har det sydsvenska höglandet och Öland, med 52—57 procent

spannmålsareal, beroende på att foderbehovet här till största delen fylles från naturliga ängs-

och betesmarker. På den sydsvenska och östgötska slättbygden intager spannmålsodlingen ännu omkring 50 proc. av åkern, men denna inskränkes sedan allt mer mot norr och utgör i Västergötlands och Mälar- och Hjälmaredalens slättbygder omkring 45, i mellersta Sveriges skogsbygder under 40 proc. och sjunker sedan i Norrland med breddgraden och höjden över havet till omkring 20 proc. (17— 18 i Jämtland), huvudsakligen beroende på sommarens korthet, som är mer ogynnsam för odling av mogen säd än av grönfoder och vallväxter.

I allmänhet kan även en inverkan av jordegendomarnas storlek på sädesodlingens omfattning spåras, i det att denna är något mindre vid de minsta jordbruken, där potatis och foder till kreaturen upptaga större del av åkern än vid de större jordbruken. S. intager omkr. 40 proc. av åkern vid jordbruk med högst 1 ha. åker, 46—47 proc. vid gårdar med 20—50 ha. åker och obetydligt mindre (44—45 proc.) vid än större jordbruk, allt i medeltal för hela riket. I södra och mellersta Sveriges skogs- och bergsbygder samt västra Sveriges slättbygder hava dock småbruken den mest utsträckta sädesodlingen, och än mer är så fallet med mellersta och övre Norrland, där de mindre jordbruken mer än de större hava kvar ouppodlade ängsmarker att fylla sitt foderbehov från, och där därför ofta all åker användes till säd och potatis.

Brödsäd, vete och råg, har i Sverige i samband med övergången från 2- och 3-skiftesbruket till koppel- och växelbruk kommit att intaga en mindre del av åkern än tidigare. Från 15.6 % av rikets åker 1870 hade dess areal nedgått till 13.1 % åren 1911—15. Största andelen av åkern (18—20 %) upptager brödsäden på Gottland, Öland och sydöstra kustlandet, vars torra försommarklimat mindre hämmar höst- än vårsädens utveckling. Därnäst följa Skåne och Halland med omkr. 20 %. Inom västra Götalands starkt havreodlande län liksom i hela Svealand intaga råg och vete 10—14 % men avtaga sedan från och med Värmlands och Dalarnas skogstrakter hastigt norrut, så att den icke har någon större betydelse norr om Dalarnas mellanbygd och Gästrikland (5—6 %). För landets försörjning med brödsäd intager Malmöhus läns slättbygd främsta rummet, där skörden efter avdrag av utsädet uppgår till omkring 1,000 kg. pr. inb., mot en medelförbrukning av omkring 225 kg.

Malmöhus län lämnar ensamt över 1/6 av rikets hela vete- och rågskörd och 1/8 av rikets hela sädesskörd. Avgjorda överskottsområden för brödsäd äro i övrigt hela Götaland med undantag för Jönköpings, Kronobergs, Göteborgs och Bohus län samt Västergötlands och Dals skogs- och bergsbygd. I Svealand alstra alla slättbygderna brödsäd över behovet, men alla skogs- och bergsbygder under detta, vilketio86

ock är förhållandet med hela Norrland. Hela landets skörd av brödsäd, i medeltal 745,230 ton, beräknas lämna ett överskott över jordbruksbefolkningens behov av omkring 167,500 ton eller 22.5 proc. men täcker blott till omkring 75 % hela befolkningens behov.

(E. Höijer, Det sv. jordbrukets produktion och saluöverskott av spannmål. Tull- och traktatkommitténs utredningar III. Stockh. 1921.)

Sädesodlingens betydelse vid lantbruket har så till vida förändrats, att den i allmänhet ej såsom förr är den viktigaste saluvaran, som lämnar den största kontanta inkomsten, utan i detta avseende har trängts tillbaka av husdjursskötselns alster och till större delen användes som foder. Försäljningen av råg och vete samt i vissa landsdelar av kornet har dock fortfarande en stor betydelse i lantbrukets ekonomi. På denna har sädesodlingen en stor inverkan, därigenom att skördar av mogen säd starkt suga jorden och sålunda medföra stort behov av gödsling. Dessutom är sädesodlingen mycket arbetskrävande, särskilt under vissa årstider, och inverkar därför mycket på behovet av arbetare, dragare och redskap. Sädesodlingen gynnar också spridningen av ogräs och medför därför behov av jordens rensning, vilken, i den mån den ej kan ske genom rotfruktsodling, medför utsträckt användning av träda.

Om odling av särskilda sädesväxter se under deras namn.

Sädesbroddfly. Se Jordfly.

Sädesbruk. Se Växtföljd.

Sädesbärgning. Se Sädesskörd.

Sädescentrifug. Se Sädessorteringsmaskin 3.

Sädesharpa. Se Rensningsmaskin för säd.

Sädeskross, maskin för krossning av sädeskorn, består vanligen av 2 släta valsar, som vridas mot varandra. Valsarna böra hava en jämförelsevis stor diameter för att sädeskornen lätt skola infalla mellan dem, vilket i s. med liten diameter på valsarna befordras genom att dessa äro räfflade. Krossar finnas för såväl hand- som motor kraf t. Handkrossar kunna avverka 25—80 kg. säd i timmen, motorkrossar finnas med ända till 5-dubbla avverkningsförmågan.

Sädesrensningsmaskin. Se Rensningsmaskin för säd och frö.

Sädesskörd utfördes förr för hand med skära (se d. o.) företrädesvis i trakter med liten sädesodling och steniga åkrar, eljest med lie. Denna fördes i vissa trakter inåt mot den oskurna säden, varvid denna sammanfördes genom en vid liorvet fäst båge eller grind (mejhand, mejespetor, boll); då säden var gles och kort, underlättade detta arbetet för upp-tagerskan, som då gick baklänges vid upptagningen, men detta sätt har mestadels fått vika för skärning utåt, vid vilken mer arbete medhinnes.

Numera skäres säden med lie huvudsakligen

där liggsäd hindrar användning av maskin, och i ett första slag vid kanten för att bereda plats för maskinen. Maskinskärning sker dels med självavläggande, dels med självbindande skördemaskin (se Skördemaskin), dels vid smärre jordbruk med slåttermaskin försedd med skördeapparat. Fördelen med maskinskärning är huvudsakligen besparing av arbete och tid, varigenom vinnes, att skörden kan bättre avpassas efter mognadstid och gynnsamt väder. Däremot blir spillet av kärna minst vid användning av skära, men blir vid användning av skördemaskin, särdeles självbindare, ofta avsevärt, genom att säden slås ur och genom att ax avklippas eller avbrytas. Besparingen av arbete för bindning och räfsning vid användningen av självbindare motsvaras vanligen fullt ut av kostnaden, för bindgarn, och därtill kommer den större amorteringskostnaden för självbindaren, vilken dessutom ej kan användas för så fuktig säd som, självavläggaren. Det är därför svårigheten att skaffa tillräckligt arbetsfolk för skördens hastiga utförande, som talar för användning av självbindare. Skörden av säden bör i vårt osäkra klimat under skördetiden börjas, så snart säden nått tillräcklig mognad (se d. o.). Självbindare bör användas endast i torr säd, emedan de maskinbundna kärvarna bliva för täta att snart torka. Vid skärning för hand bör 1 man hinna skära 1/2—V* na-> om säden står, men av liggsäd medhinnes stundom ej mer än x/4 ha. Med själv-avläggare (1.5 m. skärbredd) 3.5—4.5 ha. höstsäd och något mer vårsäd, med självbindare något mindre. För upptagning och bindning vid skärning med lie räcker ett hjon nätt för varje lie, om säden står, men väl vid skärning av liggsädd. Vid skörd med själv-avläggare böra upptagarna med jämna avstånd följa maskinen runt fältet, och åtgå vanligen 5 —7 bindare efter var maskin.

Bindning och skylning bör ske omedelbart efter skärningen, emedan den på skar liggande säden är långt mer än den bundna och skylade utsatt för att blötas av regn och dagg. Om sätten för sädens uppsättning, se Hässja, Hässjning, Skylning. Om arbetsåtgången därvid, se Arbetsmängd. Valet av skylningssätt bör bero av fältens belägenhet och sädens art. I öppna slättbygder, där uttorkande vind kan påräknas, användas med skäl mest öppna skylar, vilka kosta minst arbete och i vilka säden torkar jämförelsevis lätt. I samma mån förhållandena äro ogynnsamma för torkning, böra skylningssätt användas, som skydda säden för vätan (kräkning, hässjning, uppsättning i täckta skylar och rökar), fastän arbetet härigenom ökas. Särskilt bör omsorg härvid ägnas åt den dyrbara och lätt skadade brödsäden. Om stackning, se d. o.

Sädessorteringsmaskin För sortering av från grövre föroreningar rengjord säd och fröio87

i olika kvaliteter eller särskiljande av olika sorter ur en blandning användas olika konstruktioner, bland vilka följande äro de vanligaste.

i. Sorterar cylindrar. Säden (fröet) inmatas i den ena, något högre änden av ett liggande cylindriskt eller prismatiskt såll, vid vars kringvridning säden (fröet) rinner utefter sållets inre ytå, varvid de korn, som äro smalare än sållöppningarna, falla genom. Sållytan kan utgöras av trådduk, ss. hos Tidaholmssorteraren, som har

form av en lång, 6-sidig pelare. Denna sorterare plägar hava 2 dukvåder av olika grovlek, den finare åt den högre änden, så att säden uppdelas i 3 grovlekar. Den är försedd med ett grövsta såll för korn och havre, ett finare för vete och råg samt ett finaste för klöverfrö o. a. finare frösorter. Denna sorterare gör ett ganska ofullkomligt arbete men förtjänar beaktande för sin billighet. På densamma kan sorteras 4—5 hi. säd pr timme. Sorteraresåll av plåt med vanligen rektangulära hål pläga förekomma som beståndsdel av triörer.

Sädes sorterare. Den vanligast använda är Penneys modell, en liggande cylinder, vars vä.gg utgöres av en trådspiral, som kan regleras till större eller mindre av-

stånd mellan tråd varven. Denna likaväl som den snarliknande, Coleman & Mortons modell, hos vilkens prismatiska såll spiraltråden motsvaras av metallstavar, som äro fästa vid en stomme av 12 längsgående skenor, av vilka 6 kunna förskjutas, tillåta en mycket fin inställning av sållöppningens storlek efter den önskade grovleken å den sorterade varan. De kunna sortera omkring 300 kg. havre och 500 kg. vete eller råg pr timme.

2. Plansåll. Ett enkelt ställbart sor-terarsåll är ärtharpan, som består av en ram med i densamma spända järnsträngar, vilka genom ramstyckenas vridning i olika vinkel till varandra spännas mer eller mindre tätt. Harpan uppställes lutande, och ärterna ösas' mot den, varvid små och halva ärter falla genom och avskiljas.

Bobys sorterare är ett lutande plansåll av jämnlöpande järnstavar, mellan vilka smala korn falla genom. Mellanrummens

förstoppning hindras genom i dem löpande små rensskivor.

Tisells utsädessåll består av 2 tätt på varandra liggande fullständigt lika

Tisells utsädessåll.

plåtsäll, genom vilkas förskjutning i förhållande till varandra hålen komma att m. 1. m. svara mot varandra och öppningarna sålunda förstoras eller förminskas. Sållet upphänges och sättes för hand i skakning. Kan sortera omkring 2 hi. säd pr timme.

3. Centri f.u galsorter ingsma-skiner. Åtskilliga olika redskap hava konstruerats för sortering av sädesvaror efter tyngden medelst centrifugalkraften. Den enklaste användbara av dessa är den s. k. skruv-trioren, som består av en i en lodrät ställning anbragt skruvformig bana. Då en blandning av trind- och stråsäd från den överst anbragta matartratten faller ned på skruvbanan, rulla de tyngre och rundare kornen ut åt dennas yttre kant, under det att de lättare och långsträckta kornen rinna vid inre sidan, så att de vid skruvens ända kunna samlas i 3 olika avlopp, av vilka dock det mellersta lämnar blandning. Jfr Trior.

Säl. Sälarna äro rovdjursartade däggdjur, till hela sin byggnad anpassade att leva i vattnet. Kroppen är spolformig och lemmarna korta, fenlika, de bakre riktade bakåt. Under den korthåriga huden finnes ett späcklager. Ytteröron saknas, och näsborrarna kunna slutas, när djuren dyka. De leva av fisk, kräftdjur m. m., tillbringa sin mesta tid i vattnet och gå upp på land eller på isen egentligen endast för att vila.

Vid våra kuster förekomma tre arter: Gråsälen, Halichœrus grypus Fab., som tillhö de s. k. havssälarna, blir ända till 2 meter lång

och år till färgen ljusare eller mörkare grå, silverglänsande med spridda svarta fläckar, under smutsigt gulvit. Från de båda andra arterna skiljes han säkrast därpå, att kindtänderna äro kägelformiga och enspetsade.' Han förekommer runt om våra kuster, allmännast i Bottniska viken och angränsande delar av östersjön. Honan ynglar ute på havsisen i februari eller början av mars. K n u b b-sälen eller spräckliga sälen, Phoca vitulina L., kan uppnå en längd av 1.8 m. Till färgen är han ljusgrå eller gulgrå, tecknad med på ryggen sammanflytande mörka fläckar. Kindtänderna äro hoptryckta från sidorna och flerspetsade som hos rovdjuren, de främre i olikhet mot andra sälarters snett ställda. Han är allmännast vid våra västra och södra kuster och går i östersjön upp endast till Södermanlands skärgård. Ynglar i juni. Vikaren eller ringlade sälen, Phoca hispida L., blir omkring halvannan meter lång. Han är gråbrun eller svartgrå med vitaktiga tecken i form av samnanhängande ringar. Kindtänderna likna nyssnämnda arts men äro rätt ställda. Han tillhör Bottniska viken och norra delen av Östersjön. Liksom knubbsälen träffas han mera inomskärs och går sällan ut till havs. Ynglar vanligen i mars eller april.

Sälarna göra icke obetydlig skada på fisket genom att vittja och sönderslita strömmings-skotar och andra fiskeredskap. På senare tider ha skottpremier för dödande av säl börjat utbetalas av landstingen. Sälar jagas dock även för späckets och skinnets skull. Det senare är dock föga värdefullt. Förr i tiden utrustades i våra östra skärgårdar hela expeditioner, som tidigt om våren gåvo sig ut bland driv-isarna i Bottniska viken för att jaga säl. Numera skjutas sälar vanligen mera tillfälligtvis under smygjakt eller för lock, eller också fångas de i s. k. sälnät eller under vattnet gillrade saxar. Smygjakt på säl lyckas bäst i islossningen eller under lugna dagar på för- och högsommaren, då sälarna gå upp för att vila och sola sig på stenar och grund. Till sälskytte användes vanligen kulgevär av medelgrov kaliber; på nära håll dödas emellertid sälen lättare med grova hagel än med kula. Dödsskjuten i vattnet, sjunker sälen merendels till botten och går på så sätt ofta förlorad för jägaren, om vattnet är djupt. T. H—1.

Sälg. Se Pil.

Sälting, Triglochin, halvgräsliknande, fleråriga örter, av svaltingfamiljen, Juncaginaceæ, med 6-taliga, gröna blommor i smal, axliknande klase och trådlika, saftiga blad. De två svenska arterna, havssälting, Tr. maritimum L., med äggrunda frukter, och kärr-sälting Tr. palustre L., vars frukter äro jämnsmala, förekomma allmänt, den förra i havsstrandängar, den senare i kärrängar. De smaka salt, förtäras begärligt av kreaturen och anses bidraga till godheten av betesdjurens

mjölk, smör och kött samt räknas till strandbetenas bästa växter.

Sämjedelning, delning av jordegendom utan iakttagande av lagstadgade former (se Jorddelning, Skifte). Som s. betecknas även en hemmansklyvning, som verkställts av lantmätare å mark, som ej undergått enskifte eller laga skifte, och som därför ej kan vinna laga fastställelse. S. har i vissa trakter (t. ex. i Dalarna) förekommit i mycket stor utsträckning och vållar då stora svårigheter vid ifrågakommande laga skifte.

Särning. Se Sågning.

Sättgarn. Se Fiskeredskap, III.

Sättkvist, stickling. Se Fortplantning, Förökning, Plantering.

Säv, Scirpus, halvgräs, med ax av tegel-lagda skärmfjäll och tvåkönade blommor med hårlik eller ingen kalk, 3 ståndare och 1 pistill. Växa i vatten eller påfuktig mark. Hit hörande arter hava, efter de få tillgängliga analyserna att döma, ett innehåll av näringsämnen, som fullt går upp mot gräsens, men lägre smältbarhet, och ratas i allmänhet av husdjuren, varför de ej förtjäna räknas som foderväxter.

S j ö s ä v eller k å 1 v a s s, Se. lacustris L., som växer ute i vattnet vid insjöars och, i en mindre form, vid Östersjöns stränder, har flera m. höga, trinda, mörkgröna, alldeles bladlösa strån och i dessas topp en gles vippa av bruna ax. Den bildar ofta täta och djupa bestånd och användes stundom till flätning av (mycket förgängliga) mattor samt till taktäckning i stället för halm.

K ä r r s ä v, Se. (Eleocharis) palustris L., n å 1 s ä v, Se. acicularis L., m. fl. äro små-vuxna arter, som ofta bildar huvudmassan av växtligheten vid sjöstränder och andra sankmarker. Liksom den i skogskärr och på mossar allmänna tuvsäven, Se. (Triehophorum) cœspitosus L., vilken har vita, ängsullliknande kalkborst, sakna de all ekonomisk betydelse.

Sävenbom, Juniperus Sabina L., en i bergstrakter i södra och mellersta Europa vildväxande buskartad barrväxt, fam. Coni-†erœ, skild från sin samsläkting enen genom att de fjällika bladen äro tätt tryckta intill kvistarna. Dess unga grenar innehålla en eterisk olja, som retar huden och användes i salvor samt verkar giftigt och användes som foster-fördrivande medel. Odlas stundom hos oss som .prydnadsbuske.

Söm. Se Hovbeslag.

Sömnsjuka, hönspest. Se Hönssjukdomar.

Sömstick, sömtryck. Se Hovsjukdomar.

Sörpa, bressel (i norra Sverige), kallas en fuktad blandning av »småfoder» (hackelse, agnar, hösmål) med gröpe. Utfodrades vanligen efter självupphettning. Se Jäsfoder.

Sötblomster, sötkullor. Se Kamomill.

Sötost kalläs en maträtt beredd av oskummad mjölk genom löpläggning och omedelbart därpå skeende inkokning.T.

Tabanus. Se Broms.

Tænia. Se Binnikemask.

Tagetes. Se Sammetsblomster.

Taggsvamp, Hydnum, utmärkes av tagglika utväxter, från vilka sporerna avsöndras, på hattens undersida. Jämte en del sega, läderartade arter finnas några ätliga arter m. 1. m. allmänt i våra skogar. F 3 ä 11 i g t., H. imbricatum L., ovan brunfjällig, och den mindre allmänna slät t., H. lævigatum Sw., lik föregående men med slät översida, samt blek t., H. repandum L., och dess rödgula form, rufescens, de båda senare blekt rödgula, med sprött kött, förtjäna användas som matsvampar.

Tak (yttertak). Detta utgör en viktig del av byggnaden och har till uppgift att skydda densamma mot nederbörd och temperaturväxlingar samt även i viss mån mot yttre eldfara. Taken hava fall mot sidorna, för att vattnet skall kunna avrinna. Taklutningen, som kan vara större eller mindre, är beroende av taktäckningsmaterialet och byggnadens ändamål. Takfallen måste alltid ordnas så, att vattnet får fritt avlopp och att snösamlingar å taket så mycket som möjligt hindras. Med hänsyn till takens yttre huvudformer hava de olika benämningar såsom: pulpettak, som endast har ett fall, sadel- eller g a-v e 11 a k, som har två olika fall, ett å varje sida, mansardtak (brutet tak), som har två fall åt varje sida, vilka med varandra bilda utåt-gående vinkel, samt v a 1 m t a k, som har fall mot fyra sidor.

T a k 1 a g kallas den bärande stommen, varpå huvudfordringarna äro: stadga såväl mot det lodräta trycket av taktäckning och snö som mot vindtryck från sidan och för övrigt sådan konstruktion, att de uppbärande väggarna icke få för starkt sidotryck. Taklaget består i huvudsak av takstolar, som göras av lätt, elastiskt virke, vanligen gran, och uppställas på bestämda avstånd från varandra, 0.9—1.5 m. efter takresningens styrka och täckningsmaterialets tyngd. Taktäckningen kan läggas antingen direkt å sparrarna eller också å särskilda mindre åsar, som uppbäras, på små hus blott av gavelröste-na, på större även av kraftigare takstolar, vilka kunna ställas med 3—4 m. mellanrum. Den översta åsen kallas rygg- eller kropp-å s. Takstolarnas form kan växla, beroende på byggnadens ändamål etc. Dock bestå takstolarna vanligen av två mot varandra lutande sparrar, upptill hopfogade med varandra och nedtill med golvbjälkarna samt direkt eller indirekt med bjälklaget. Fig. å följ. sida visa tre olika konstruktioner för takstolar. Vid små

spännvidder kunna de båda taksparrarna vara förenade blott genom bjälklaget, men vanligen sammanbindas de något under nocken av en hanbjälke (fig. 1, 2), stundom av 2 korsade sådana (fig. 3), och infällas med sin nedre ände i en vågrät tass, som vilar på ett remstycke på väggen och på ett på bjälklaget. Sparren undestödes även av en sned sträva, högben eller takstolsben, som stöder på det inre remstycket. Härigenom kommer takets tyngd att verka lodrätt och ej skjutande utåt på väggarna. Dimensioner å takstolar måste helt bestämmas med hänsyn till takstolens konstruktion, huvudsakligast den fria bärvidden. Dimensioner, som ofta användas, äro 5" x 5" och 6" x 6". Dock användes i allmänhet för grovt virke för takstolar, och sammansättningarna göras ej sällan oriktigt. Så förekommer t. ex. ofta, att taksparren och hanbjälken infällas halvt i halvt, och dessutom borras ett hål för träpinnen. En sådan sammansättning försvagar virket till hälften. I allmänhet försvaga infällningar i samma mån som infällningen göres. Med nuvarande virkes-priser måste man i största möjliga utsträckning spara på materialet och använda tidsenliga sammansättningar. Infällningar i virket skola företagas så sparsamt som möjligt, vanligen blott till 1 cm. djup. Numera användes i större utsträckning skruvbultar i stället för träpinnar. Lämpligt takfall är vid täckning med

taktegel 1 : 1—1 : 1 1/2

skiffer 1:1 */2—1 : 2 1/2

spån minst 1 : 2

plåt » 1:6

halm » 1:1

papp »

1 : 3—1 : 5

1 är lodräta höjden från nock till takfot. Förhållandet 1 : 1 x/2 betecknar sålunda, att takresningens bredd från takfoten till mitt under nocken är 1 1/2 gånger höjden.

Innertak. Se Bjälklag, Panel.

Taktäckningsmaterial förekommer i en mångfald olika slag och utgör byggnadens egentliga skydd uppifrån mot nederbörd. Taktäckningen kan vara av eldsäkert eller icke eldsäkert material. Brandförsäkringsavgiften för byggnader med eldsäkert täckningsmaterial är i regel lägre än för byggnader med icke eldsäkert sådant. Till eldsäkert taktäckningsmaterial räknas i allmänhet takplattor av konstgjord eller naturlig sten, metallplåt och asfaltpapp. Till icke eldsäkra material höra: bräder, spån, näver, strå och torv. Taktäckningsmaterialen hava olika tyngd, till vilket måste hänsyn tagas vid be- 1090

Takstolskonstruktioner.

stämmande av dimension å taklaget. Ävenså fordra täckningsmaterialen olika taklutningar på grund av sina speciella egenskaper. (Se ovan.)

Taktegel är ett av de bästa, om icke de allra bästa täckningsmaterialet. Tegeltak kosta i allmänhet något mera än tak av enklare täckningsmaterial, men i gengäld behöva de praktiskt taget icke någon underhållskostnad, utom möjligen utbytande av ett eller annat tegel, som skadats av vind eller frost. Anser man sig icke vid nybyggnadsföretag ha råd att med detsamma påkosta ett tegeltak, kan man först pålägga t. ex. spån och sedan efter en del år upplägga taktegel å detsamma. Taktegel förekomma i olika former. Den vanligaste formen å svenska taktegel är enkupigt, då teglet är försett endast med en våg, samt tvåkupigt, då det är försett med två vågor. Det kan göras helt slätt utan falsar vid ändarna, s. k. strängtaktegel, eller ined falsar vid sidor och ändar, s. k. 'falstaktegel. Den vanligaste färgen är röd eller rödgul. Taktegel framställes även glacerat, varvid olika färger kunna åstadkommas, men detta tegel ställer sig i allmänhet betydligt högre i pris än det förra. Teglet utlägges på läkt, som spikas parallellt med takfoten, och pannorna överskjuta varandra 4—8 cm. vid ändar och sidor. Tegeltak fordrar nästan alltid undertak, enär man eljest icke kan utestänga yrsnö och stormregn. Till undertak användes i allmänhet bräder och papp, vilket är det bästa och alltid bör användas för boningshus o. dyl. Dessutom användes till undertak bräder på lock i takfallets riktning, spån m. m. Cementtakplattor, som tillverkas av cement och sand, hava liknande egenskaper som vanligt taktegel, men de äro tyngre, och sällan erhålles fullt frostbeständigt cementtaktegel. De tillverkas i olika former, men förses vanligen med falsar vid såväl sidor som ändar. De framställas såväl i cementets naturfärg som färgade. Täckningen härmed tillgår på samma sätt som föregående.

Skiffer. I allmänhet brukas lerskiffer, som lätt låter klyva sig i tunna skivor. Dessa huggas till plattor, vanligen av kvadratisk eller

rektangulär form, och är storleken å desamma mycket varierande. Undertaket är bräder och papp. Eternitskiffer är ett nyare taktäckningsmaterial, som tillverkas av asbest och portlandscement. Det framställes i kvadratiska eller rektangulära plattor av 3—4 mm. tjocklek. Färgen är grå eller röd. Undertaket i likhet med föregående.

Plåt för taktäckning är vanligen av järn, antingen galvaniserad eller svartplåt. Såväl slät som korrugerad (veckad) plåt användes för detta ändamål. Slät plåt lägges på underlag av bräder och falsas vid ändar och sidor. Svartplåt måste å båda sidor väl skyddas mot rost. Den bör därför före uppläggningen å taket strykas med linoljefärg å undre sidan och i falsarna. Efter påläggningen målas taket två gånger. Galvaniserad plåt, som har betydligt större varaktighet än svartplåt, strykes dock även den efter påläggningen en eller tvenne gånger. Korrugerad plåt kommer ofta till användning för ekonomibyggnader. Den lägges på klenare åsar, varvid plåtarna överskjuta vårandra 15 cm. å längden och 1 i/2 våg å bredden. Plåtarna fästas med galv. skruvar och brickor. Korrugerad plåt målas icke. Jfr. Plåt.

Asfaltpapp är som täckningsmaterial icke tillräckligt, motståndskraftig för våra klimatiska förhållanden. Den brister jämförelsevis snart och är svår att reparera. Dessa tak hava överskattats betydligt. Man har dock på senare tiden kommit till kännedom om, att papptak, oaktat de ha något lägre uppf öringskostnad än en del bättre täcknings-material, dock i längden bliva dyra på grund av sina ständiga reparationskostnader. Dessutom hava de ett mindre fördelaktigt utseende. Papp, som användes för taktäckning, skall vara av god beskaffenhet, den skall vara seg, så att den kan böjas utan att brytas, samt fri från ytbeläggningar. Underlaget är bräder, vilka helst böra vara späntade. Täckningen kan dels vara slättäckning, då pappvåderna läggas parallellt med takfoten och skarvarna övertäcka varandra omkring 5 cm., dels listtäckning, då pappbanorna utläggas i takfal-1091

lets riktning. Vid skarvarna lägges en trekantlist, som i sin tur ytterligare täckes med en smal pappremsa. Papptaken böra omedelbart efter påläggningen strykas en gång med "tjära och därefter vartannat eller vart tredje år. Jfr. Papp.

Spån är ett .täckningsmaterial, som i skogstrakter kommer till mycket stor användning för lantmannabyggnader. Spånens längd är vanligen i 1/2 fot (45 cm.). Tak härav äro lätta, och bliva de omsorgsfullt utförda av handkluven spån (spiller) av kådrik torrfura, uttagen i radiens riktning (för att ej spånen skall kasta sig), äro de rätt varaktiga. Hyvlad spån (part) är billig men ovaraktig. Spåntak äro lätta och fordra således ej starkt underlag, men resningen bör göras så stark, att den kan bära tegelpannor, som ofta påläggas, då spånen blir upprött. Underlaget utgöres av på sparrarna spikade läkt eller bräder. Vid takfoten utlägges först ett skikt tjockare, kil-formiga spån, och härpå utläggas de tunnare spånen i lag över varandra och i förband%. Vid sidorna skola spånen överskjuta varandra omkring J/4—1/2 på bredden och omkring a/3 på längden. Spånen lägges »med 5—8 tums bläck», så att den överallt ligger minst 3-dubbel. Den fästes med trådspik, som inslås i varje spån för varje nytt skikt. Vid inåtgående takvinklar bör underlaget alltid vara bräder e. dyl., vilket ordnas så, att vinkeln icke blir för skarp. Täckningen utföres sedan här i likhet med å plan yta, För att bliva varaktigare bör spånen före inläggningen impregneras (betas). Härtill kan användas en omkring 10 % lösning av järn- eller kopparvitriol, helst i tjärvatten, vari spånen neddoppas. Den kan även efter täckningen strykas med rödfärg eller trätjära. Spån förekommer även s å g a d av 20—40 cm. längd, och täckningen härmed tillgår i huvudsak på samma sätt som föregående. Emedan träets fibrer vid sågningen avskäras, intränga vatten och röta lätt, om

ej dylik s. k. s t a v-s p å n strykes väl med tjock trätjära.

Bräder som enbart taktäckningsmaterial förekommer numera högst sällan. De hava dock i äldre tider varit vanliga i skogstrakter. Bräderna utläggas i tredubbelt lag över varandra samt på förvandring i takfallets riktning.

Näver är ett gammalt känt taktäckningsmaterial, som dock numera sällan kommer till användning. Nävern lägges väl ordnad i flera lag på varandra, på underlag av bräder, över nävern lägges s. k. takved av kluvet eller helrunt virke.

Strå- eller halmtak, vanligen av råghalm, i vassrika trakter även ofta av vass, äro i allmänhet omtyckta' till ekonomibyggnader. De äro billiga, då materialet erhålles på egendomen, och väl lagda kunna de även bli ganska varaktiga. En större olägenhet med halmtak är. dock, att de icke äro eldsäkra, en olägenhet, som de dela med spån-

taken. Stråtak användas numera sällan för nybyggnader. De gamla taken omläggas nog i allmänhet vid behov, men mycket ofta utbytas de mot ett mera eldsäkert material. Vid utförandet lägges halmen på grövre . läkt, r ä n g e r, skiktvis nedifrån och fastbindes medelst bindkäpp, räf t och vidja eller glödgad järntråd.

Torvtak användas praktiskt taget icke numera utan till mindre viktiga byggnader, fristående källare o. dyl. Torven utlägges i dubbla lag med underlag av bräder, näver eller asfaltpapp.

Takbeslag. En del taktäckningsmaterial, såsom täktegel, takplattor etc, fordra särskilda plåtbeslag å inåtgående vinklar, vid skorstenar, takkupor m. fl. ställen. Härför bör användas prima galv. plåt. Dessutom uppsattes vid takfoten vattenrännor för upptagande av takvattnet, vilket medelst stuprör eller en lodrätt hängande stång ledes till önskad plats. L. N. Gramén.

Takfall, Taklag, Taknock, Takstol, Takved» Se Tak.

Talg, fastare fett (till skillnad från ister, som är mjukare), avsatt i bindväven kring inälvor, under huden o. s. v. hos idisslare. T. består av flera olika fettarter, huvudsakligen dubbelglycerider av stearin-, palmitin- och oljesyra och har därför på grund av olika mängdförhållanden mellan dessa syror olika fasthet och lättsmälthet. Smältpunkten växlar mellan 43 och 50° C. och är något högre hos får- än hos nöttalg. T. löses i eter och. överskott av kokande alkohol. T. avskiljes vid slakten så noga som möjligt från bindväv och befrias fullständigt därifrån genom att smältas i vatten, »skiras». De avskilda bindvävsdelarna, f e 11 g r e v a r n a (se d. o.), användas som höns- och svinfoder. I beröring med luften härsknar t., men kan befrias från de därvid uppkomna illaluktande ämnena, huvudsakligen smörsyra, genom smältning i utspädd sodalösning. Används till beredning av föda, margarin, stearin, glycerin, smörjmedel, salvor och plåster. (Se d. o. och Fett.)

Talgkörtlar. Se Hud 2.

Talgoxe. Se Mes.

Tall, till fam. Pinaceœ hörande släkte. Vanlig tall, Pinus silvestris L., som har 2 barr på varje kortskott, plattat halvtrinda, spetsiga, mer eller mindre blågröna barr, anses ha invandrat både söderifrån, den sydsvenska formen (f. septentrionales Schött.)/ och eventuellt från nordost, den nordsvenska formen, (f. lapponica (Fr.) Hn.). Gränsen mellan dessa tallformers utbredning går från norska gränsen vid Lekvattnet i Värmland, norr om Frykensjöarna, över Siljanstrakten i Dalarna genom Gästrikland, över Dellensjöarna i Hälsingland mot Sundsvall. Den nordsvenska formen har kortare och styvare barr, som kvarsitta 4—-6 år å grenarna, som äro korta.1092

Stammen är påfallande rak och växtfyllig med pyramidformig krona och tunn bark. Kottarna gulgröna och lätta. Den sydsvenska formen har längre och mjukare barr, som kvarsitta blott 2—3 år, längre grenar, mindre växtfyllig stam, tjockare bark samt får vid högre ålder avrundad krona. Kottarna gråbruna. Av andra former finnas mera sällsynt ormtall, f. viv gata Casp., vitbarriga former (med försenad klorofyllbildning), f. variegata Carr, och kortbarriga former, f. brachyphylla Wittr. Former med rik förgrening äro klot-, busk-, bord- eller paraplytall.

T. växer dels i rena och dels i med gran blandade bestånd. De rena tallskogarna förhärska å marker, där skogseld gått fram, särskilt i hedland (se Skogstyper). T. får sin bästa utveckling i kontinentalt klimat med hög och torr luft.

Fruktsättningen inträffar tidigt å fristående träd; god kottsättning först hos medelålders träd. Fröår med oregelbundna mellanrum, vart 4—6 år i södra och mellersta Sverige samt norrländska kustlandet, vart 8—-io år eller ännu mera sällan i inre övre Norrland; i övre fjälltrakterna t. o. m. blott vart 50—100 år.

Fröet mognar i jan. ei. febr. och sprides ur kotten vid stark solvärme på våren. Det är antingen enfärgat (svart, brunt eller vitt) ei. marmo-rerat. Frövingen omsluter fröet som en klo. 1,000 frön väga i Norrland 2—3 gr. (330—500,000 frö per kg.), i Mellansverige 4—5 gr. (200— 250,000).

Föryngringen sker bäst genom fröträd å trakthyggen (se Skogsbrukssätt) eller vid utebliven självsådd genom sådd eller plantering. Vid skogsodling bör frö användas, som skördats å en trakt med likvärdigt klimat med skogsodlingsplatsens, således ej i övre Norrland frö från nedre Norrland och icke i inre delarna av Norrland frö från norrländska kusten. Gallringen utföres första gången genom borttagande av en del »vargtyper» eller förväxande träd. Sedan behöver gallring ske först i 30—40-åriga (i Norrland 60-åriga) bestånd och upprepas helst vart io:e år. Första gallringen göres som svag krongallring, de senare som starka låggallringar (se Beståndsvård).

Avkastningen. Jämna, väl vårdade tallbestånds totalproduktion uppgår vid 100-årig omloppstid till 300—750 m3, vid 130-årig till 325—900 m3, varav omkring hälften bör ha skördats genom upprepade gallringar. Vid 50 års ålder bör man beräkna ett stamantal av 1,200, vid 100 år cirka 400 per hektar.

Sjukdomar. Största skadan vållar tallens blåsrost, Peridermium (se Törskate), vilken särskilt härjar i 40—80-åriga bestånd.

4éÉmÊÈÈiâ

<2P>

<y

Tallfrö.

Bland rötorna märkas hos äldre träd ringrötan, Polyporus pini Thore., och t o r r ö-t a n, P. vaporarius Pers. (se Ticka). Yngre träd och plantor härjas ofta av skyttesvampar (se Skytte 2.).

Virket är gulvitt med vid äldre år tydligt begränsad rödaktig kärnved, soni börjar vid 30—40 års ålder. Det är av god beskaffenhet och har gott bränslevärde (se Bränsle).

Bland främmande tallarter, som införts i landet, äro de allmännast odlade:

Bergtall, P. montana Mill. /. uncinata Ram., från mellersta och södra Europas bergstrakter; den liknar i viss mån vanlig t. men har vanligen mer buskartat växtsätt samt mer gröna och trubbiga barr. Blommar som helt ung och sätter tidigt kött med grobart frö. Honblommorna liksom kottarna äro oskaftade och därför rätt utstående. Förekommer i en flerstämmig form, /. germanica, och med enkel stam, /. gallica, den senare härstammande från Pyreneerna. Bergtall användes å flygsandsfält och på för havsvindar starkt utsatta hedar* som läbälten och skyddsbestånd och på grund av sina markförbättrande egenskaper till förkultur för att därefter uppdraga värdefullare skog. Bestånden gallras tidigt och ofta. I Danmark beräknas för dem en omloppstid av 40—60 år. Vid 50 år böra de hava givit en samlad avkastning av omkring 200 m3 pr. ha., varav omkring hälften bör ha utfallit genom gallringarna. Sås eller planteras. Kotten insamlas redan på hösten, i okt.—nov.; senare faller fröet ur kottarna. Fröet är större än av vanlig t., 130,000—170,000 pr. kg. = 6—7.7 g. pr. 1,000 st., och mer gulbrunt till färgen. Veden är tät och tung, kådrik, varaktig och svårkluven; den används till bränsle, hägnads-stolpar, kol- och tjärbränning. Planteras i parker i stenpartier.

Svarttall, P. nigra Arnold /. Laricio Poir., från södra Europa och västra Asien, bildar ett vackert träd med kandelaberformad krona. Barr 2 i knippet, långa, styva, vasspetsade. Stora kottar. Trivs bäst i södra Sveriges kalktrakter men planteras ännu i Norrland som prydnadsträd.

Weymouthtall, P. Strobus L., från sin hemort i östra Nordamerika införd redan i början av 1700-talet som prydnadsträd och odlad som sådant ända långt upp i Norrland, har till stor del gått ut till följd av angrepp av blåsrost, Peridermium Strobi (Cronartium ribicola Dietr.). Den är ett vackert träd med blanka och glatta, först gröna, sedan bruna årsskott. Barr 5 i knippet, långa, fina, veka, blågröna. Kottar långa.

Brödtall, P. Cembra L., vild i Alperna och Sibirien, införd under senare delen av 1800-talet för sina ätliga fröns skull. Ett vackert prydnadsträd med pyramidformig växt, tätt brunfiltade årsskott, 5 barr i knippet och stora, runda kottar. Mycket spridd som parkträd.1093

Den sibiriska formen är härdig långt upp i Norrland. Fröet bör sås omedelbart efter skörden. G. Sch.

Tallflyet, Panoiis griseovariegana Goeze, är ett nattfly, vars larv är grön med 3 breda, vita ryggstrimmor och en gulkantad sidostrimma. Den förflyttar sig som mätarlar-ver och blir över 3 cm. lång. Fjäriln, som har rödbruna, vitådriga framvingar, flyger i maj och fäster äggen radvis på tallbarr. Stundom uppträda larverna massvis i medelålders tallbestånd och göra då skada på knoppar och fjolårsskottens barr. Larver insamlas och förhindras genom limringar att gå upp i oangripna träd. Pupporna anträffas på hösten i mosstäcket och kunna där insamlas.

A. T—n.

Tallhed. Se Skogstyp, Tall.

Tallklöver. Se Getväppling.

Tallkottviveln, Pissodes validirostris Gyll., lever som larv inuti tallkottar och torde därför skada fröproduktionen. A. T—n.

Tallmätaren, Bupalus piniarius L., är en medelstor mätarfjäril. Hanen har svarta vingar med vit, oregelbunden mittfläck, honan bruna vingar med otydliga svarta tvärstrimmor. Larven, som blir omkr. 3 cm. lång, är grön med smala, vita längsstrimmor. T. flyger på sommaren och lägger ägg på fjolårsbarren. På eftersommaren göra larverna stundom svår skada på tallarna. En betydande härjning ägde 1889—90 rum i Närke. Vid sådana tillfällen har skadedjuret bekämpats bl. a. på så sätt, att det lösa marktäcket under angripna träd hopkrattats i stora komposter, vari de övervintrande pupporna sedermera omkommit genom självupphettningen.

A. T—n.

Tallris. Se Barris.

Tallspinnaren, (Lasiocampa) Dendrolimus pini L., en stor fjäril med rödbruna och skiffergrå framvingar med en liten vit s. k. månfläck. Larven, som är starkt luden och blir omkr. 8 cm. lång, har 2 stålblå tvärstrimmor bakom nacken men växlar i övrigt mellan ljust skiffergrå och rödaktig färgton. Den förpuppas inom stora, bruna kokonger på grenar och kvistar. Äggen kläckas på hösten. Efter övervintringen kunna larverna göra betydlig skada å skogsbestånden. Först i juni året därpå sker förpuppningen. Är utomlands känd som ett svårt skadedjur, men har hos oss blott en gång uppträtt i större mängd, i Värmland och Dalarna. A. T—n.

Tallspinnarstekeln, Lyda stellata Christ., 11—15 mm. lång, svart med blekgula teckningar. Larv blågrön med rödbruna längslin-jer, lever enstaka i rörformiga, glesa vävnader på tall. A. T—n.

Tallsteklar. Medelstora steklar, svarta, gula eller delvis gulgröna. Hanar med dubbel-kammade, fjäderlika antenner. Larver 22-

fotade, gröna med mörkare teckningar, leva i individrika kolonier på företrädesvis fjolårsbarren. Sitta ofta samlade i stora klungor. Oroas de, resa de hastigt fram- och bakändan, vilket föranlett namnet »sprittmask». Synnerligen allmän är röda tallstekeln, Lophyrus serti†er Geoffr., hanen svart, honan rödgul. Larv med kolsvart huvud och grågrön kropp med ljus ryggstrimma och längs sidorna en rad av m. 1. m. tydliga svarta fläckar. Äggen läggas radvis på barren på hösten, larverna äta under försommaren och förpuppas i juli vanligen på marken. I vårt land ha flera gånger betydande härjningar ägt rum. Rätt allmän är även den vanliga tallstekeln, L. pini L., vars larv har ljusbrunt, m. 1. m. svarttecknat huvud. Även denna art har åtskilliga gånger uppträtt massvis. Vid svåra härjningar böra de angripna områdena på lämpligt sätt isoleras för att hindra larvernas spridning. I andra fall kan insamling av larver anordnas, om de angripna träden äro unga. A. T—n.

Tallstrunt, torkade toppknoppar av tall. På grund av sin halt av terpentinolja, harts, bitterämne m. m. har t. använts ss. urindrivande dekokt mot gikt och reumatism. Insamlas tidigt på våren, förrän knopparna börja utväxa.

Talltita. Se Mes.

Tallvivel. Se Tallkottvivel.

Talpa. Se Mullvad,

Tanacetum. Se Renfana.

Tandem, anspann av 2 hästar efter varandra. Se Anspänning.

Tandfel förekomma oftast hos hästar och giva sig tillkänna genom försvårad tuggning samt genom att djuren hålla sig i dålig kondition.

Hos unghästar är orsaken i dylika fall oftast oregelbundenheter i tandfällningen, bestående i att mjölktänderna blivit kvarsittande för länge och antingen själva kommit att intaga eller givit ersättningständerna felaktiga ställningar, som hindra tuggningen. Felet avhjälpes då lätt, genom att mjölktänderna snarast möjligt avlägsnas.

De vanligaste avvikelserna från den riktiga ställningen är i fråga om framtänderna över-eller karpbett, då överkäkens framtänder gå utanför underkäkens, samt under- eller gäddbett, då underkäken är för lång, samt korsbett, då tänderna slitas snett mot varandra på grund av en vridning av käkarnas främre del. Samtliga dessa fel äro naturligtvis obotliga men medföra i regel ingen annan olägenhet, än att hästar med dylika fel ha svårt att föda sig på bete.

Felaktighet i kindtändernas ställning äro: S a x b e 11, då kindtänderna i underkäken gå innanför dem i övre, så att tänderna slitas snett och slutligen komma att gå emot varandra som skänklarna på en sax; därigenom1094

hindras sidorörelserna vid tuggningen, som äro nödvändiga för fordrets fullständiga söndermalande, och inre kanten av underkäkens kindtänder kan slutligen bliva så hög, att den stöter mot gommen och tuggningen omöjliggöres. Felet kan för någon tid avhjälpas, genom att de för höga kanterna, den inre på underkäkens och den yttre .på överkäkens tänder, avklippas med en tandsax eller i lindriga fall avjämnas med en rasp. H a k b e 11 uppkommer, då kindtänderna i de båda käkarna ej stå mitt över varandra utan den främre kindtanden i den ena käken står framför motsvarande i den andra. Genom att tanden sålunda saknar motsvarighet i den andra käken och på grund därav ej nötes, kommer den småningom att skjuta upp som en hake och hindra käkrörelsen framifrån och bakåt och kan slutligen bliva så hög, att den sårar gommen eller tandköttet i den andra käken. Vid en dylik förskjutning av tandraderna bildas ofta även en liknande hake av sista kindtanden i endera käken. Felet avhjälpes som i föregående fall, genom att den för långa tanden avklippes eller i nödfall utdrages. Trappbett bildas genom att kindtänderna äro olika långa, så att tuggytan bildar trapp-formiga avsatser. I lindriga fall kunna tänderna avjämnas genom en raspning, men vid större ojämnhet är föga att uträtta. Är övergången mellan de olika långa tänderna avrundad, uppstår v å g b e 11, och är tändernas tuggyta mera jämn och slät, benämnes felet glattbett, som uppkommer därigenom, att emaljen är för lös, så att de därav bildade åsarna på tuggytan slitas lika mycket som själva tandsubstansen. Något botemedel mot de två sistnämnda felen finnes naturligtvis ej.

Den vanligaste orsaken till svårigheter vid tuggningen är, att genom oregelbunden slitning bildas spetsar eller taggar på tänderna, vilka såra kinderna eller tungan, ett fel som lätt avhjälpes, genom att tänderna avjämnas med tandraspen. Sjukdom i själva tänderna är mer sällsynt. Den består i att vid fodrets sönderdelning i munnen bildade syror sönderfräta tänderna, s. k. tandkaries. Vanligare är inflammation i tandhålorna (a 1 v e o-1 ar-caries), framkallad av att foderdelar intränga mellan tanden och käkbenet och orsaka inflammation till följd varav tanden lossnar. Dessa olika slag av tandröta förorsaka utom svårigheter vid tuggning även en stinkande lukt ur munnen. Enda botemedlet är utdragning eller vid alveolar-caries möjligen avklippning av de angripna tänderna.

E. N—m.

Tankard, engelskt ord för krus, används som benämning för oval form på rotfrukter.

Tannalbin, Tannin, Tannoform. Se Sammandragande medel.

Taphrinä. Se Häxkvast.

Tapp. Se Hopfogning av virke.

Tappningsapparater. Då mjölk skall distribueras i mindre portioner, sker avmätningen ofta med s. k. tappningsapparater, som automatiskt avmäta o. 5—2 liter, varigenom vinnes tid samt en noggrannare och mera hygienisk utmätning, än då denna sker medelst öppna mått för hand ur öppna mjölkbehållare. En i mjölkbutiker numera ganska allmänt använd mjölkutmätningsapparat är Eok.

L. Fr. R.

Tara, emballage för varor och avdrag för detsamma från en varas vikt. Ss Brutto, Bokföring.

Taraxacum. Se Maskros.

Tarm, tarmkanal. Se Matsmältningsorgan, Slakt.

Tarmbeck kallas den grönbruna, smörjiga massa, som under fosterutvecklingen samlats i fostrets tarmar. Dess avlägsnande, som är av betydelse för ungens matsmältning, befordras genom råmjölkens lösande inverkan.

Tarmgas. Se Matsmältning.

Tarmkrös, Tarmkäx. Se Matsmältningsorgan.

Tarmsaft. Se Matsmältning.

Tarpan. Se Hästraser.

Tass. oSe Plog, Tak.

Tautrfår. Se Norska fårraser.

Tavlacka, prutgås. Ss Gås.

Tax. Se Hund.

Taxation. Se Skogstaxation, Ägogradering.

Taxus. Se Idegran.

Tecken. Ss Färg 2.

Teg. Se Tegläggning.

Tegel. Se Byggnadssten 2., Mur.

Tegfåra. Se Tegläggning.

Tegklyvning. Se Tegläggning.

Tegläggning. Jord, som är avdikad genom jämnlöpande öppna diken, har sedan gammalt plägat plöjas så, att man s a m-manplöj er tiltorna in mot landets eller tegens mitt, som därigenom blir högre än kanterna, men för att ej tegen skulle bliva alltför kullrig och blottad på matjord vid kanterna, var vanligt att vid jordens trädning åter isärplöj a, genom att lägga tiltorna utåt kanterna. Även sedan jorden vare sig med eller utan täckdikning igenlagts till större sammanhängande åkrar, har man i allmänhet bibehållit dess plöjning i tegar, dels för att få en redig anordning av plöjningen utan onödig tomkörning, dels för att underlätta ytvattnets avrinning. För att undvika större kuller på tegarna än nödigt brukas dock ej upprepad sammanplöjning utan i stället omkastning, i det att tegryggen lägges i slutfåran mellan föregående plöjning, d. v. s. isärplöjning kommer att omväxla med sammanplöjning.

Tegarnas riktning bör helst gå jämnlöpande med fältets långsidor eller, om fältet är oregelbundet, längs en långsida; härigenom erhålles långa körningar och få vändningar samt vid oregelbundna fält en sned teg blott vid fältets ena sida. Om marken är lutande, böra tegarna följa markens lutning, för att ytvattnets avrinnande må befordras.

/ Q

I r-r---i--T--r--r- -1-T--J--.--T -t

/ .' i ; : ; ; J / ' * i ' i • i ' } • i •

Ii' ! i * I ' I •

/ J I 1 ' I ! I ' I '

';];';;•! ajl c : i ic • j ;a

ÜJJJljliiilj

Fig. i. Teglagd åker. a. vändteg, b. tegrygg, c. slutfåra.

Om lutningen är så skarp, att utskärning genom det nedströmmande vattnet kan befaras, böra dock tegarna läggas snett emot lutningen, men i sådan riktning, att tutorna fällas nedåt vid plöjning uppför lutningen. Då tegarna äro kullriga, är nord-sydlig riktning fördelaktig, J emedan den giver tegens båda sidor jämnt; belysning.

Tegbredden bör rätta sig efter jordens beskaffenhet. På styv och ogenomsläpplig jord äro smalare och kullrigare tegar (t. o. m. 3—4 famnar — 5.4—7-2 m-) fördelaktiga för ytvattnets avrinning, men då uppkörning av tegryggar och slutfåror kosta mest arbete, samt en plan yta med få slutfåror är fördelaktig för redskaps användning vid bearbetning och skörd, används helst ej smalare tegar än nödigt utan på genomsläpplig och täckdikad jord en tegbredd av 6—8 famnar (11—14.5 m.), på lös sandjord än bredare.

V ä n d t e g. För vändning vid tegarnas båda ändar behöves en vändteg, vilken uppköres efter tegarna. Vanligen lägges en sammanhängande vändteg runt fältet och uppköres, i ett sammanhang runt om. Vändtegen bör hava så stor bredd, att man kan köra ut till tegens slut, utan att dragarna behöva gå ned i diket; vid användning av korta redskap äro 3 famnar (5.4 m.) tillräcklig bredd, men då långsträckta hjulplogar, såningsmaskiner med förställare, traktor-motorer m. fl. långa maskiner brukas, behöver vändtegen vara 4 famnar (7.2 m.) eller än bredare.

Uppfar ning. Till ledning för plöjningen uppköres först en vändtegsfåra som gräns för vändtegen, jämnlöpande med åkerkanten och därefter, med hjälp av korstavla

ock stakning vinkelrätt mot vändtegfåran eller annan baslinje, de blivande tegryggarna.

Tegryggarna uppköras vid den vanliga omkastningen i regel i den förra plöjningens slutfåror, varvid sålunda den första tegryggen kommer varannan gång på en heltegs, varannan på en halvtegs avstånd från åkerkanten. Då sammanplöjning å ett sammanhängande fält med körning runt tegryggen, vändande åt höger, är förenad med den olägenheten, att körkarlen ej utan särskild uppmätning vet, när fulla tegbredden är upplöjd, föredrages isärfällning, d. v. s. plöjning mot 2 angränsande tegryggar med vändning åt vänster. För att denna plöjning skall kunna användas, då helteg skall ligga ytterst, lägges i sådant fall vanligen första tegryggen på */* tegbredds avstånd och sammanplöjes kring denna, så att en halvteg uppkommer, varefter denna halvteg räknas som tegrygg och den följande}ryggen uppköres på 1 tegbredds avstånd från dess kant. Tegryggarna uppläggas på öppen åker på sådant sätt, att en öppen fåra uppköres antingen med enkel körning med kupplog eller med körning fram och åter med en enkelplog, så att jorden lägges lika åt båda sidor. Därefter fälles en halv djup tuta från vardera sidan i den öppna fåran, och sedan ökas de följande tutornas djup, så att den 5:e når fullt plogdjup. (Fig. 1). Ofta försummas att uppköra mittfåran (b 1 i n, d f å r a n) utan de

Fig. 2. Tegrygg. vid omkastning, i.Tpå öppen åker, 2. vid vallbrott.

första tutorna fällas i den förra slutfåran, men i denna bliva då ogräs och* insekter orubbade och jorden oluckrad. Vid ** plöjning av^vall skulle däremot ej löna sig att uppköra en blindfåra, emedan de upplagda tutorna skulle komma att obrutna falla tillbaka i denna, utan här uppläggas de första tutorna med kanten över varandra ovanpå en oplöjd rand och genom att hålla plogen utåtlutande ökas plogtiltor-nas tjocklek småningom och erhålles en jämnt kullrig tegrygg (fig. 2).

Slutfårorna mellan 2 angränsande tegar uppköras så, att den näst sista fåran tages till halft djup för att lämna stöd för plogen vid sista fårans uppkörande, vilken plöjes till1096

fullt djup, varefter man kör tillbaka i tömning för att från samma håll uppköra den kvarstående balken, som sålunda lägges åt samma håll som sista tiltan.

Vattenfåror. De sålunda uppkörda slutfårorna skola tjäna som vattenfåror för ytvattnets avledning, varför de och de vänd-tegfåror, vari de utmynna, liksom avlopp från dessa upprensas före vinterns inbrott. Vid en följande bearbetning för en vårgröda, som icke kräver vattenfåror, igenplöjas slutfårorna eller utjämnas genom sladdning och harvning.

För särskilda fall förekommer uppläggning och plöjning av tegar på annat sätt, än nu nämnts. Således plöjes i tegar av dubbel eller fyrdubbel bredd, partegar och dubbla partegar, då man vill lägga jorden i plan yta, ss. t. ex. vid tvärplöjning (se Plöjning). För att härvid undgå de långa tomkörningarna vid de breda tegarnas ändar brukas att först sammanplöja kring tegryggarna till halva tegbredden och sedan plöja de återstående mellanrummen med isärfällning. Isärklyvning av breda tegar sker på det sätt, att man i st. f. uppläggning av varannan rygg fäller de 2 första tutorna intill kanten på slutfåran, så att en fåra kvarstår. Om balkplöjning, se d. o.

Telegoni. Se Avel.

Telemarksras. Se Norsk nötboskap.

Temperatur. Se Klimat.

Tenebrio. Se Mjölbagge.

Tenn, kemiskt tecken Sn, är en vit metall, med eg. vikt 7.29, smältpunkt 232°, kokpunkt 2,270°. T. angripes föga av luft, vatten och organiska syror, varför det används till förtenning, d. v. s. att som ett tunt överdrag skydda föremål av andra metaller. Salpetersyra och saltsyra lösa däremot t., varför dessa syror ej få användas vid rengöring av förtenta saker. Se Rengöring.

Tepla. Se Vårtor.

Terpentin, allmän beteckning för företrädesvis av barrträd avsöndrad kåda (se d. o.). T., som finnes av olika slag allt efter sin härkomst från olika växter, utgör en blandning (balsam) av harts och flyktig olja. Vanlig t. uppdelas genom destillation med vattenånga i terpentinolja och harts (bryggeriharts, kolofonium). Terpentinoljan är en tunnflytande, i vatten föga, i alkohol lätt löslig, vattenklar vätska, som utgöres av en blandning av terpener, kolväten av formeln nC10H16. Oljans eg. v. är 0.86, kokp. 155—162. Den används för beredning av fernissor, plåster och salvor samt som hudretande medel (terpentinduk) och invärtes som ånga eller emulsion mot bröstsjukdomar. Jfr. Harts.

Testikel. Se Könsorgan.

Tetragonia. Se Spenat.

Tetranychus. Se Kvalster 1.

Texasfeber. Se Blodstallning 1.

Textur, osts, betecknar förekomsten eller frånvaron i ost av håligheter samt dessas storlek, form och fördelning. Prof. Rosengren skiljer mellan helosttextur, då osten har regelbundet ovala och glesa pipor, smul-osttextur, med talrika, små pipor, och tät t., då pipor saknas. Se Ost: Ostsorter och Ostmassans upptagning och formning.

Thlaspi. Se Skärvfrö.

Thomasfosfat. Vid järns framställning ur apatithaltig malm (se Råfosfat) ingår fosforsyran förening med järnet, som därigenom blir mer lättsmält men skört. Vid stålberedning genom dylikt järns färskning (förbränning av dess kol- och kiselhalt m. m.) enligt den av engelsmännen Gilchrist och Thomas förändrade s. k. basiska Bessemermetoden övergår fosforn i den kalkrika slaggen i form av ett kalkfösfat. Slaggen kallas efter den ena av uppfinnarna Thomasslagg. Dess fosfat är ganska lättlöslig även i svagt sura vätskor, särdeles om till slaggen satts kiselsyra. Det anses vara ett fyrbasiskt kalkfosfat (tetra-kalciumfosfat) Ca4P209 eller möjligen kalk-saltet av kisel-fosforsyra i växlande förhållanden mellan bas och syra, men huvudsakligen motsvarande formeln Ca4P209 .CaSi03. Slaggen innehåller 43—49 proc. kalk, 15—23 järnoxidul och järnoxid, 14—20 fosforsyra och 7—10.5 proc. kiselsyra jämte mindre mängder magnesium, aluminium och mangan-föreningar, metalliskt järn m. m. Den males på kulkvarnar och siktas till ett stoftfint mjöl, vars finhet starkt inverkar på lösligheten. Vanligen fordras, att minst 75 proc. av slaggmjölet skall gå genom sikt av A. Kahls tillverkning N:o 100 med 0.16 mm. hål. Då det visat sig, att Thomasslaggens fosforsyra även vid samma finhetsgrad löses och tillgodogöres av växterna mycket olika fullständigt, har man sökt finna ett lösningsmedel, genom vilket fosforsyrans tillgodogörbarhet och värde kunde bestämmas. Vanligen användes härtill 2 proc. citronsyra enligt visst behandlingssätt, och den »citronsyrelösliga» fosforsyrehalten användes som norm för T:s betalning eller värdering. I Sverige är vanligt att garantera viss, vanligen 14 proc, halt av citronsyrelöslig fosforsyra. Det engelska slaggmjölet innehåller oftast blott 11—12 proc.

I Sverige tillverkas t. vid 2 järnverk, Domnarvet och Bångbro, till en årlig mängd av inemot 20,000 ton, vartill kommer en vanligen något större mängd importerad vara.

Liksom andra, i rent vatten olösliga fosfats gödselverkan beror denna hos Thomasfosfatet på jordens reaktion. På sur mossjord är den ofta lika god som superfosfatets men på neutralt eller basiskt reagerande jord betydligt mindre. Det giver i allmänhet bättre resultat på lätt jord, där förmultningen är livligare och kolsyrehalten större, än på styv jord. Det verkar långsammare än superfosfat, varför detio97

mindre passar för sådana grödor, som behöva upptaga fosforsyran fort under tidig del av sin växttid, ss. höstsäd, korn och rotfrukter, än för sådana växter, som fördela näringsupptagandet under längre tid, såsom havre, baljväxter och potatis. T. anses i stället lämna en större efterverkan på 2—3 följande grödor, vilkens storlek dock beror av jordens beskaffenhet, fuktigheten och grödans art. T:s fosforsyra övergår ej fort i jorden i svårlösligan form; den kan därför givas i god tid före sådden och i mängd beräknad att verka även på följande grödor. Nedmyllning på hösten för vårsäd har dock icke visat sig öka dess gödslingsverkan. Då T. innehåller fri kalk, vilken utdriver ammoniak, bör den icke komma i beröring med kreatursgödsel över jord. Av samma skäl bör T. ej blandas med svavelsyrad ammoniak; och ej heller med superfosfat, vars fosforsyra då förlorar sin vattenlöslighet.

Vid spridning för hand bör T. helst vara blandad med mull eller kalisalt, för att ej damma, men blandningen bör ske omedelbart före spridningen, ty om den får ligga i hög, tager den hetta och slaggar ihop.

Som T. till följd av sitt innehåll av kaustik kalk angriper slemhinnor, bör försiktighet iakttagas, att djur ej få beta på gräsmark, som gödslats därmed, förr än fosfatmjölet bortsköljts av nederbörden.

Thuja, ett släkte av ständigt grönskande barrträd. Har utstående barr på groddplantorna men får sedan små, tegellagda, fjällika barr på de plattryckta grenarna. Kottefjällen tegellagda kring den äggformiga kotten. I södra och mellersta Sverige odlas ej sällan som prydnadsträd eller buske T. occidentalis L., från Nordamerika, stundom kallad lifsträd, samt i södra Sverige jättethuja, T. gigantea Nutt., från Californien.

Thymallus. Se Harr.

Thymus. Se Timjan.

Tibast, källarhåls, Daphne Mezereum L., till fam. Thymelceacece hörande låg buske med lancettlika blad, blekt rosenröda blommor med högröda stenbär. Blommar tidigt på våren på bar kvist. Hela växten men särdeles bark och frukt äro skarpt giftiga och hudretande. Dessa ha tidigare använts i medicin och stammen som gult färgmedel för ylle. Växer sparsamt vild i lundar och förekommer odlad som prydnadsbuske.

Ticka, Polyporus, artrikt släkte av hattsvampar med sporredning av under hatten sittande hopväxta rör. 1. Många arter t. leva på trädstammar av såväl löv- som barrträd. Svamp vävnaden {mycelet) utbreder sig i veden, vari det förorsakar »r ö t a», och från detsamma utväxa fruktkropparna på stammens yta. Somliga arter leva på levande träd, andra angripa stubbar eller redan avverkat virke. Några av de viktigaste äro:

Tallticka, P. pini Pers., även benämnd Trametes pini (Bröt). Fr., angriper mest tall men även gran och lärk. Hos tallen ever svampvävnaden i kärnveden, förorsakande ring- eller kärnröta, som igenkännes på små, vita, av ren cellulosa bestående fläckar. Förorsakar stor teknisk skada på äldre tallskog. Svampen intränger i stammen på ställen, där grövre grenar avbrutits.

Rotticka, »rotfördärvare», P. annosus Fr., även kallad Trametes radiciperda Hart., angriper mest gran men även andra barrträd, minst dock silvergran. Mycelet angriper veden i nedre delen av stammen (stubbröta), och de vita, tunna, utbredda fruktkropparna utvecklas vanligen på rotgrenarnas undersida. Rötan har, liksom talltickans, små, vita fläckar, men inuti dem finnas större eller mindre svarta fläckar. Förorsakar stor skada på granskog, särdeles på sådan, som uppdrages på gammal åker eller annan särdeles kraftig mark (ex. Omberg). Starkt angripna bestånd böra kalhuggas och lövträd eller silvergran i stället uppdragas.

Björkticka, P. betulinus (Bull.), med vita fruktkroppar, förekommer vanlig på björk. Asp skadas mycket av e 1 d t i c k a n, P. igniarius (L.) Fr., som angriper de centrala delarna av veden, som därigenom blir oduglig till tändsticksvirke.

Fnöskticka, P. †omentarius (L), Fr., förekommer på bok och förorsakar en ljust färgad röta. Dessa två senare arter uppträda även på andra lövträd.

Tickornas skadegörelse består mest däri, att de nedsätta virkets kvalitet. Endast några av dem, såsom rot- och björktickan, kunna döda de angripna träden. Mån har föreslagit att bekämpa de farligare på stammarna uppträdande tickorna, t. ex. talltickan, genom att avslå och uppbränna fruktkropparna och bestryka hålen med tjära. Detta torde dock endast undantagsvis kunna genomföras med ekonomisk framgång. H. Hn.

2. Som matsvamp är den vita f år-ticka n, P. ovinus Fr., mycket omtyckt. Förekommer allmänt i bergig barrskog. T u-v i g eller bröd-ticka, P. con†luens Fr., vilken är blekt tegelröd, med oregelbundna, med varandra sammanvuxna hattar, nästan utan fot, är också allmän i barrskog men är till följd av sin kärva smak mindre begärlig.

Av fnösktickan och andra arter med segt, torrt svampkött beredes fnöske.

Tidöras. Se Herrgårdsras.

Tilia. Se Lind.

Tilletia. Se Sotsvamp.

Tillträdessyn. Se Arrende.

Tillväxt, skogens. Träden växa dels på längden, höj d -1., dels på bredden, diameter- eller g r u n d y t e-t., och resultatet av båda i förening utgör kubikmas-se t i 11 v ä x t e n. Denna beräknas för en1098

viss tidrymd, t. ex. 10 år, av skillnaden mellan trädets kubikmassa vid slutet och vid början av perioden. Under förutsättning, att trädstammens form icke förändrats under perioden, kan man utgående från trädet vid periodens slut undersöka dess höjd såväl som dess diameter för 10 år sedan. Höjden erhålles genom att draga från 10 toppskotts längd, diametern genom att avdraga de sista 10 årsringarnas dubbla bredd. Årsringarna mätas med en t ill väx t borr (se d. o.). Genom att kubera trädet vid periodens början och slut med hjälp av Tor Jonsons tabell (se Skogstaxation) får man reda på tillväxten, som är lika med skillnaden mellan dessa båda värden.

På alldeles samma sätt kan ett helt bestånds t. beräknas: man tar reda på dess kubikmassa vid början och vid slutet av perioden, och tillväxten är skillnaden. Kubikmassetillväxten pr. hektar i skogen är olika allt efter åldern och markens produktionsförmåga eller bonitet (se d. o.). Räknas tillväxten i procent, kommer man till mera regelbundna förhållanden, i det att boniteten mycket litet inverkar på den procentuella tillväxten, som inom en viss trakt blir beroende endast av trädslag, ålder och behandling. Vid samma ålder på skogen plägar tillväxtprocenten för gran vara högre än för tall i normala bestånd.

Värdetillväxt. Om man jämför ett normalt bestånds värde vid 50 års ålder med värdet av samma bestånd 10 år senare, så har det 60-åriga beståndet högre värde, först och främst på grund av 10 års kubikmassetillväxt, men även genom att det 60-åriga beståndet har bättre kvalitet (grövre dimensioner, större längder, större kvistrenhet), varför värdet pr m3 är högre, vilket betecknas med kvalitetstillväxt. Det kan också inträffa, att marknadsläget har förskjutit sig under de 10 åren, så att till följd av inträdd virkesknapphet även samma dimensioner, som det 50-åriga beståndet innehöll, äro mer värda än 10 år tidigare. Denna höjning av själva prisskalan kallas dvrhetstillväxt.

S. P.

Tillväxtborr användes för att bestämma träds ålder och tillväxt. Borren är så konstruerad, att spånet blir helt, och genom en med hullingar försedd särskild utdragare tager man fram det cylinderformiga spånet ur borren, medan instrumentet sitter kvar i trädet. Man borrar ett hål i riktning mot trädets märg. och på det utdragna spånet kan man räkna årsringarnas antal från tiden för borrningen och tillbaka samt sålunda få reda på trädets ålder. Borrningen sker vanligen vid brösthöjd, varvid man måste till de räknade årsringarnas antal 1 ägga 5 —15, motsvarande de år, som åtgått, t ills trädet uppvuxit till brösthöjd. Tillväxten mätes vanligen i 1 o-års perioder. Härvid räknar man av de 10 yttersta årsringarna och mäter

deras sammanlagda bredd. Trädets diameterökning under de 10 åren är tydligen lika med dubbelt denna bredd. Diametern för 10 år sedan finnes genom att avdraga denna ökning från den nuvarande diametern. Härav beräknas den procentuella grundytetillväxten, som ligger till grund för beräkning av kubikmassetillväxten enligt Jonsons tabell. Se Skogstaxering. S. P.

Til ta. Se Plöjning.

Timjan, Thymus, ett släkte av de läppblommiga växternas familj, Labiatce 1. Verti-cillatœ. Lågvuxna örter med 2-läppigt foder och krona, dofta starkt av flyktig olja.

B a c k-t., Th. serpyllum L., är en mångårig ört med små, rödvioletta blommor, som växer allmänt på solig, torr och mager mark, där den bildar sammanhängande mattor. Ätes gärna av fåren. Blommorna lämna bien honung. På grund av halten av flyktig olja, Oleum Serpylli, finna de blommande grenarna användning som medicinalväxt och till beredning av the.

Trädgård s-t., Th. vulgaris L., växer upprätt, 20 cm. hög, har avlånga, spetsiga blad och ljusröda blommor. Växer vild i s. Europa och har av gammalt odlats i trädgårdar ss. kryddört och som medicinalväxt och för beredning av timjanolja, Oleum Thymi. Går bäst till på grus- och sandblandad mylla på solig växtplats. Fröet sås i södra Sverige tidigt på våren i rader med 20 cm. avstånd och plantorna gallras till 10 cm. avstånd. I mellersta Sverige måste plantor uppdragas i bänk och utplanteras vid sommarens början. De blommande grenarna avskäras och torkas på skuggig plats.

Timmer eller sågtimmer, rundvirke, vanligen av tall eller gran, med en längd av omkring 13 (sällan 10) —26 engelska fot (3.9— 7.8 m.) och med en toppdiameter inom bark av 5 engelska tum (12.5 cm.) och däröver, avsett att genom sågning förädlas till plank, battens, bräder eller annan sågad vara. Jfr. Virke, Virkes drivning, Virkesinmätning, Sågning.

M. J. Dft.

Timmerdoning, Se Slädar.

Timmerdrivning. Se Virkes drivning.

Timmerhake. Se Virkesdrivning.

Timmervälta. Se Välta.

Timotej, ängskamp e, Phleum pratense L., ett flerårigt gräs, utmärkt av en sammansatt, cylindrisk axvippa, som till skillnad från den snarlika ängskavlens kännes sträv av de tvärhuggna axfjällens hårda borst. Frukterna (»fröet») äro omgivna av det silvervita blomfjället, som dock lätt lossnar, varför t.-frö, särdeles det hårt mogna, delvis blir »skalat». Fröet väger ungefär 0.4 g. pr. 1,000 korn och omkring 60 kg. pr. hi.

Växer vilt i hela landet men odlades föga i Sverige, förr än uppmärksamheten fästes på det från utlandet, varför dess gamla svenskaio99

namn, ängskampe, kommit att undanträngas av det utländska timotej, efter en amerikansk odlare, Timothew Hanson.

T. odlas över hela landet som det enda eller huvudsakliga gräset jämte klöver i slåttervallar. Denna dess framstående ställning i odlingen förklaras av dess begärlighet som foder, stora härdighet, lämplighet för alla jord-måner utom torr sand, rika avkastning som

slåttergräs, samtidiga blomning med rödklöver i början av juli samt dess rika frösättning och därpå beroende jämn och billig tillgång på frö av hög grobarhet, 95—100 %. Mot t. kan anmärkas, att dess rot bildning, en lökformigt uppsvälld rotstock med svaga, grunda rötter, gör gräset ömtåligt för torka. Det uppryc-. kes också lätt vid betning och utbreder sig icke genom rot- eller sidoskott, varför det giver obetydlig och sen återväxt. T. förtjänar framför andra gräs att användas i 2—4-åriga vallar men bör i mångåriga slåtter- och betesvallar till stor del ersättas av andra för dessa lämpligare arter. Förädling av t. för frambringande av mer bladrika och givande sorter år började.

T. lämnar vid sådd på eftersommaren vid höstsädessådden väl övervintrande plantor men sås dock mest på våren även vid insådd i höstsäd. Fröet gror lätt och hastigt och är således mindre i behov av myllning, som lämpligen gives blott genom en ringvältning. Utsädet är mest av inhemsk odling, men infört frö förekommer också. Det amerikanska är småkornigt, har hög kornvikt och lämnar bladfattiga plantor. Fröet är mycket förorenat av ogräsfrö (baldersbrå, åkerkullor, prästkragar, rölleka, styvmorsviol, brunört m. fl.). Utsädesmängden, beräknad för enbär sådd, bör vara I2:—20 kg. pr ha. Vid radsådd för fröskörd med 40 cm. radavstånd behöves blott 10 kg. pr ha. Frö skördas huvudsakligen av

insådda blandvallar, helst sedan klövern till stor del gått ut; medelskörd kan beräknas till 300—500 kg. pr ha. (Om förbrukning, in- och uttörsel samt odling av timotej frö, se Fröodling.) T. skadas av timotej fluga, timotej vecklare och kolvsjuka.

Timotejfluga tillhör 2 arter Amaurosoma (Cleigastra) armillata Zett. och †lavipes Fall,, båda små, oansenliga flugor, som lägga ägg på våren på timotej plantornas översta blad.

Larverna intränga till det i bladslidan inne-, slutna axet, som de avgnaga längs ena sidan eller runt om. Då axet framskjuter, äro larverna fullvuxna och begiva sig ned i marken, där de förpuppas. Gör stor skada för fröodlingen. A. T—n.

Timotej vecklare, Tortrix p aleana Hb., en liten fjäril med enfärgat halmgula framvingar. Larven, 15 mm. lång, svart med talrika, små, vita vårtprickar, lever på många grässlag och hopspinner av gräsbladen ett rörformigt bo, vari han uppehåller sig i vila och förpuppas. Då han någon gång uppträder massvis på gräsvallar, kan han göra avsevärd skada genom sitt gnag och genom att hopväva blad, vippor och ax. A. T—n.

Timring. Se Hopfogning av virke, Yägg.

Tina. Se Fiskeredskap.

Tinca. Se Sutare.

Tinea. Se Kornmal.

Tinning. Se Huvud.

Tionde, en skatt, som förekommit hos flertalet folk och som i Sverige under den katolska tiden utgick till kyrkans och prästerskapets underhåll från jordbruket av de viktigaste av jordens alster, av kreatur (»kvicktionde») samt av fiskets och jaktens byte. Vid reformationen fick prästen bibehålla den tredjedel (»tertialtionde»), han i regel åtnjutit, under det att det övriga indrogs till kronan (»krontionde») och småningom sammanfördes med grundskatten, vilken numera avskrivits. Även prästtiondet har förvandlats till en fast avgift och indrages, i den mån ny lönereglering blir gällande, till statsverket och avskrives.

Tipulidæ. Se Harkrankar.

Tistel, gemensamt namn för flera släkten av de korgblomstriga växternas familj, Com-positæ, utmärkta för taggiga blad och stjälkar. Av betydelse för jordbruket i Sverige äro blott arter av släktena Cirsium och Carduus, det förra med fjäderlikt greniga, det senare med hårlika fruktfjun. Till följd av sin taggiga beskaffenhet obehagliga ogräs äro den på åkrar och tomter växande krustisteln, Carduus crispus L., samt den vid vägkanter vanliga vägtisteln, Cirsium lanceolatum Scop., . och framför allt åkertisteln, Cirsium arvense Scop. Den sistnämnda är en mångårig, skildkönad ört med violetta blomkorgar, hanståndens runda och hon-

ståndens cylindriska, samt taggiga bladflikar, vilka försvåra sädens skörd och tröskning. Genom skott från djupt liggande underjordiska rotstockar samt genom talrika kringflygande frukter förökar sig åkertisteln starkt och är svår att utrota. Det verksammaste medlet är att gång på gång genom skumplöjning, häckning, stickning eller uppryckning avlägsna tistelstånden, så snart de uppskjuta över jorden, för att sålunda utmatta de underjordiska delarna genom ny skottbildning, under det att de bladbärande delarnas förstöring hindrar assimileringen av näring. Detta sker bäst genom ett energiskt trädesbruk, men kan mindre åstadkommas genom rotfruktsodling, om ej fältet ytterst noga befrias från tistelskotten, genast de uppskjuta. Avhuggning av tisteln före fruktsättningen hindrar blott fröspridning men ej förökningen genom skott. Besprutning med 15—20 % järnvitriollösning dödar blott groddplantor och späda blad. En på tisteln vanlig rostsvamp angriper inga odlade växter.

Den 2-åriga krustisteln sprides blott genom frö och kan lätt utrotas på samma sätt som annat fröogräs. Se Ogräs.

Några tagglösa eller mindre stickande arter kunna så till vida räknas som foderväxter, som de ätas av husdjuren, åtminstone som inblandning i hö, varav de stundom utgöra en avsevärd del. Så är fallet med den på fuktiga ängar, särdeles i Norrland, vanliga, vackra och näringsrika borsttisteln, Cirsium heterophyllum All., och kåltisteln, C. oleraceum Scop., i södra Sverige samt den i hela 1 andet å sanka ängar vanliga, något taggiga kärrtisteln, Cirsium palustre Scop. ' Tistelstång, vagnsstång. Se Anspänning.

Tistron. Se Vinbär, svarta.

Tjuder, bindsel för betande husdjur, består aven grimma eller en om kotan anbragt hälla (det senare olämpligt) samt en lina eller kedja och en t.-p å 1 e av hårt trä eller järn, vilken neddrives i marken. Se Grimma.

Tjudring av djur på bete är ett utmärkt sätt att få fodret fullständigare tillgodogjort, än då djuren gå fritt, men besväret med djurens flyttning gör, att t. är ändamålsenlig blott, då betet är så rikligt, att djuren ej behöva flyttas mer än 2—3 gånger om dagen. T. förekommer därför huvudsakligen på rikt givande vallar och grönfoder åkrar. T. användes vanligen ej för ungdjur, vilka böra gå fritt på bete för att få önskvärd rörelse. Jfr. Fängsling.

Tjur. 1. Se Nötkreatursskötsel: Avel.

2. Tjurved. Se Töre, Virke: Oregelbundenheter.

Tjurförening. Då användande av i avseende på ärftliga egenskaper framstående tjurar är en av de nödvändiga förutsättningarna för nötkreatursavelns framgång, men anskaffning och underhåll av en sådan är mycket betungande för ägare av smärre kreatursbesätt-

ningar, särdeles då dessas koantal är mindre, än som motsvarar tjurens betäckningsförmåga, har allt sedan 1890-talet i samband med nötboskapspremieringen bildandet av tjurföreningar bland smärre jordbrukare uppmuntrats och understötts av hushållningssällskapen genom amorteringslån, räntefria eller mot billig ränta. Härigenom hava ock jordbrukarna visat sig få större intresse för tjuren, än då denne, som tidigare försökts, tillhörde hushållningssällskapet eller var enskild egendom och som stamdjur (jfr stamtjur) upplåten till begagnande. Genom lösen för frisedlar, lämnade för betäckning av premierade hondjur, samt vid premiering utdelade penningpris kunna föreningens kostnader för tjurens amortering och underhåll nedbringas till en obetydlighet. T. bildas av smärre jordbrukare inom ett inskränkt område med tillsammans så stort antal kor, att detta räcker för 1 tjur eller helst 2, emedan i senare fallet släktskapsavel lättare kan undvikas utan täta ombyten av tjurar.

För att vid premieringarna kunna tävla skola föreningarna hava av hushållningssällskapet fastställda stadgar, bestå av minst 5 medlemmar och av deras kor minst hälften tillhöra jordbrukare brukande högst 40 ha. odlad jord, vilken senare gräns kan jämkas av Lantbruksstyrelsen.

Tjuren är föreningens gemensamma egendom, och medlems delaktighet grundar sig vanligen på det antal kor, för vilket han anmält sig önska begagna tjuren. Bland dessa kor bruka vissa utväljas till stamkor, efter vilka medlemmarna äro skyldiga att taga avel, som skall erbjudas föreningen i den mån ägaren ej själv vill behålla dem till livdjur. Ägaren är även skyldig föra anteckningar över dessa kors betäckning, kalvning och rrjjölkning. Tjuren är i regel uppställd hos en medlem mot bestämd ersättning. Tjurföreningar funnos år 1922 i alla rikets län till ett antal av 1,262 med 1,304 tjurar och omkring 20,000 kobesättningar med sammanlagt nära 124,000 kor. K. regl. om med statsmedel understödd premiering av nötboskap 2ö/e 1922.

Tjurring. Se Fängsling.

Tjurved. Se Virke: Oregelbundenheter.

Tjuvbaggar äro små skalbaggar med starkt kullrig bakkropp och liten, från densamma avsnörd framkropp. Antenner och ben äro långa och smala. Allmänna äro vanliga tj uvbillen, Ptinus fur L., och gul-håriga tj., Niptus hololeucus Falderm., båda omkr. 4 mm. långa. Den förra är brun med små vita hårfläckar eller tvärband på täckvingarna, den senare är starkt hårig, mässingsgul. Larverna äro fotlösa. vita med brunt huvud samt krumböjda. Fullbildade och larver göra inomhus skada på ämnen av skilda slag, bröd och andra matvaror, kläder, pälsverk, droger, spannmål m. m. Bekämpas genom omsorgsfull renhållning, luftning m. m.

samt genom de mot klädes mal m. fl. brukliga medlen. A. T—n.

Tjuvbin. Ett starkt samhälle söker alltid att stjäla från ett svagt under honungs-fattig tid. De bin, som därunder söka tränga in till andra för att stjäla, kallas t j u v b i n. Bästa sättet att skydda sig mot dessa är att minska flyghålet å de svagare kuporna, så att in- och utgående bin alltid fylla flyghålsöppningen. Misstänkes tjuveri, minskas flyghålet, så att endast ett å två bin åt gången kunna passera därigenom. Att stryka fotogén på flustret och omkring det förminskade flyghålet plägar hjälpa mot anfallande tjuvbin, om ej fullt röveri utbrutit. Är däremot så fallet, hjälper ej annat än att med galler stänga kupan och bära ned den i en mörk källare.

A—r L—n.

Tjäder, Tetrao urogallus L., är den största av våra vilda hönsfåglar. Stjärten är i spetsen avrundad, tarserna liksom hos orren fjädrade ända ned till tårna. Tuppens huvud, hals och bakrygg äro askgrå med svarta tecken, fram-rygg och vingar bruna med en vit fläck på vingleden, bröstet svartgrönt, metallglänsande, stjärten svart med vita tvärband och undersidan

spräcklig. Hönan, som är 1/9 mindre än tuppen, är spräcklig av rostbrunt, svart och vitt. Gamla, sterila hönor antaga ibland en färgteckning liknande tuppens.

T. förekommer över så gott som hela landet, så långt tallskog finnes. Han tillhör egentligen de stora barrskogarna men träffas även i mindre, lövskogblandade marker. Synes vara stadd i avtagande, dock ej i sådan grad som orren. Så snart snön börjat smälta på våren, börjar tjädertuppen sitt spel, som fortsättes till slutet av april eller början av maj. Under själva parningstiden, i mitten av april, utkämpa tupparna häftiga strider med varandra. Själva spelet, under vilket tuppen sitter i träd, och som börjar i första gryningen, inledes med några knäppande ljud, varpå följer ett hårt smackande, den s. k. »klunken», och slutligen »sissningen», ett svagt visslande. Under denna sista del av spelet råkar tjädern i extas och är blind och döv för vad som försiggår omkring honom. Härav begagnade man sig förr, då det var tillåtet att skjuta t. på spel.

Tjäderhönan lägger i maj 8—9 smutsgula, brunprickiga ägg. Tuppen lever i månggifte och tager ingen befattning med ungarna, som under uppväxttiden leva huvudsakligen av myrägg, larver och maskar. Tjäderns föda utgöres i övrigt av bär, frön och andra växtdelar, om vintern företrädesvis av tall- och granbarr.

Tjädern lyfter tungt och bullrande men flyger ganska skarpt, när han kommit i gång. Natten tillbringar han alltid i träd.

Hybrid mellan t. och orre kallas rackelhane (se d. o.) och mellan t. och dalripa riptjäder.

Enligt 1912 års jaktstadga är jakt å t. tilllåten i de 4 nordligaste länen 21/8—28/2* I övriga delar av riket får tjädertupp skjutas 21/8—31/i2> men hönan däremot endast 21/8—15/io- Förändringar häri, se Domänstyrelsens årliga kung. T. jagas i början av jakttiden dels med stående, dels med skällande hund. Fram på vintern, då snö fallit och tjädrarna ofta sitta i topparna av gles furuskog, är tiden inne för tjäderskytte på topp. Härtill användas vanligen kulstudsare av 7—9 mm. kaliber, skottställda på 100 —200 m. avstånd. Lämpliga hagelnummer äro i början av jakttiden 3—4, längre fram n:r 5—6. T. H—1.

Tjäle. Markvätskans frysning till is, varigenom jorden tjälas, inträder ej omedelbart, då jordvärmet nedgår till o°, utan det kapillära vattnet underkyles först utan att stelna, och då detta inträffar, motverkas och fördröjes tjälningen av det vid vattnets frysning frigjorda värmet. Hydrostatiskt vatten underkyles däremot föga. Jordens värmegrad är därför, medan tjälningen fortgår, högre än luftens, och ju luckrare och mindre vattenhai -tig samt därför mindre värmeledande jorden är, desto långsammare nedtränger tjälen och till desto lägre värmegrad underkyles jorden, innan den t j alar. Torrläggning av jorden och särdeles dess täckdikning fördröjer därför tjälningen och minskar dennas djup. Jordens sammansättning, som inverkar på dess värmeledande förmåga, har även inflytande på tjälningen, vilken går fortare och djupare i sand än i lera och minst i mull- och torvjord. Ett löst, mindre värmeledande ytlager, ss. levande växttäcke, döda växter eller snö, fördröja tjälningen. I samma mån som denna går även upptinandet fortare eller långsammare: en sandig, torr jord upptinar fortast, mull- och torvjord långsammast, gräsvall långsammare än öppen jord.

Tjälning av ytjorden är nyttig dels därigenom, att jorden sönderfryser, d. v. s. luckras av det vid frysningen utvidgade vattnet, dels genom att den hämmar parasiters ur växt-och djurvärlden angrepp på övervintrande grödor. Då snö fallit på otjälad mark, befordras tjälens nedträngande genom att med snöplog eller skovel bana vägar, i vilka kölden kan nedtränga genom det tunnare snölagret och sprida sig åt sidorna. Har skare bildats på den lösa snön, befordrar man köldens nedträngande genom harvning.

Tjälharvning, harvning på våren, sedan blott ytjorden upptinat men tjälen sitter kvar nere i jorden, brukas stundom på mossjord dels för att tidigare hinna undan med vårbruket, dels och i synnerhet för att medhinna bearbetningen, medan den lösa och sanka mossjorden bär upp dragarna. Detta brukningssätt medför dock, särskilt om våren blir kall, att sädens groning går så långsamt, att ogräset växer över och tillbakasätter sädesbrodden.1102

Tjänstehjonsavtal reglerar de 1 a g s t a d-da tjänarnas anställning i enlighet med bestämmelserna i Legostadgan för husbönder och tjänare 23/n 1833. Här är fråga om personer anställda i hushållen och i lantbruket på ett mera stadigvarande sätt och så att de anställda äro förpliktade att ställa hela sin arbetskraft till husbondens förfogande. Ingåendet av avtalet sker därigenom, att husbonden till tjänaren överlämnar den s. k. städjan eller städjepenningen, vanligen några kronor; beloppet är beroende på avtal. Om tjänaren kommer från en annan tjänst, skall han till den nya husbonden överlämna den orlovsedel han av sin förre husbonde mottagit till bevis, att han är från den tjänsten fri. Husbonden har att lämna tjänaren städj obevis, som innehåller kvitto å orlovssedeln samt uppgift å den avtalade lönens storlek. Tjänare kan antagas när som helst, men flyttningsdagen är på landet den 24/io, uppsägning skall ske 2 a 3 månader förut, eljest förlänges avtalet utan vidare. Vid uppsägningen skall tjänaren få sin orlovssedel (inom 8 dagar om tjänaren uppsäger), som innehåller bl. a. betyg över tjänarens förhållande i tjänsten samt intyg om hans ledighet att söka ny plats. Husbonden är skyldig att härjämte lämna tjänaren avskedsbetyg, som avser tiden efter utfärdandet av orlovssedeln; detta betyg har särskilt betydelse vid tjänarens avflyttning till annan församling, då pastor först efter det avskedsbetyget uppvisats får utfärda flyttningsbetyg för tjänaren.

Iijänaren är skyldig att på avtalad tid inställa sig i tjänsten; den nye husbonden gäldar därvid erforderlig resekostnad. Tjänaren är skyldig att stanna åtminstone till nästa flyttningsdag. Han är skyldig utföra det arbete och de sysslor husbonden »skäligen föresätter». Husbonden äger tillrättavisa och från tjänsten skilja tjänare, som är försumlig, gen-strävig eller i sitt leverne oordentlig, eller tjänare, som är otrogen, okunnig, eller eljest oduglig i tjänsten. Kan ej överenskommelse uppnås, äger husbonden att anlita polismyndighet för tjänarens vräkning ur tjänsten.

Gentemot tjänarens förpliktelser, som äro strängare än vid annat arbetsavtal, stå ock skärpta skyldigheter å arbetsgivarens sida. Han måste behålla tjänaren ända till den bestämda flyttningsdagen, även om tjänaren skulle insjukna. Därvid åligger husbonden att vårda tjänaren, som tillika uppbär full avlöning. — Husbonden kan antingen låta tjänaren äta vid husbondfolkets bord, eller ock åtnjuta s. k. stat, d. v. s. vissa myckenheter varor enligt avtal.

Legostadgans bestämmelser äro i mångt och mycket föråldrade, även efter den utrensning av otidsenliga stadganden, som tid efter annan vidtagits. Men mängden av de avtal,

som allt fortfarande ingås enligt denna stadga, visar otvivelaktigt, att den alltjämt har en viktig uppgift att fylla, i all synnerhet i fråga om landsbygden. E. T.

Tjära, tjockflytande, mörk vätska, som jämte kol, vatten och gasformiga ämnen bildas vid torrdestillation av organiska ämnen, utgör alltid en blandning av olika organiska föreningar och har efter materialets art och den värmegrad, vid vilka t. bildas, olika sammansättning och egenskaper. Genom avdestil-lation av tjärans lättflyktiga delar erhålles beck som återstod.

T r ä t j ära, som erhålles vid torrdestillation av trä, utgöres av en blandning av fenoler, aromatiska kolväten och hartsartade ämnen jämte organiska syror, träsprit m. m. Användes mest som skyddande anstrykning och impregnering av trä samt i medicin, vanligen blandad med sprit, olja eller såpa, som desinficerande hudläkemedel, mot parasitiska hudsjukdomar, ss. skabb m. m. Ur trätjära berett beck är olösligt i petroleumeter. Om dess beredning, se Tjärbränning. 1 tunna tjära = 126 1. räcker vid strykning till 100—150 ma yta.

Stenkoist j ära, som erhålles vid upphettning av stenkol, ss. vid lysgas- och koksberedning, är nästan svart till följd av inblandning av fritt kol. Dess eg. vikt plägar vara 1.1—1.3. Den innehåller ammoniak och reagerar därför alkaliskt. Den innehåller i största mängd aromatiska kolväten (benzol, toluol, xylol, naftalin, antracen m. fl.) samt därjämte fenol, kressol och av basiska föreningar anilin, pyridin m. fl. Genom fraktionerad destillation uppdelas stenkolstjära i lättare och tyngre oljor samt fast asfaltbec k, vilka användas för impregnering av virke, skyddande anstrykning på murverk och metallytor, isolering i byggnader mot fukt, desinfektion m. m. Jmf. Asfalt, Karbolineum, Karbolsyra, Kreolin, Lysol, Papp.

Tjärbränning, framställning av tjära ur kådrik ved, s. k. töre (se d. o.), genom kolning i tjärdal eller ugn. Törveden utgöres oftast av gamla tallstubbar (jfr. Bränsle: Stubbrytning). Tjärdalen består av en rund, trattformig botten, 5—12 m. i diam., delvis timrad, delvis ingrävd i en backsluttning. Den timrade delen uppbygges av från trattens spets solfjäderformigt, i 25° vinkel mot horisontalplanet, utgående asar, vilka uppbäras av stöttor. På åsarna vilar ett lag av klöv (s. k. f a r v e d) eller bräder, som täckes med näver. Härpå lägges ett tjockt lager jord, varefter hela dalens sidor bestrykas med lera. I trattens spets anbringas tjärut-taget, skon, varifrån tjäran i en ränna ledes till uppsamlingskärlen (tjärtunnor). Den på sommaren eller hösten upphuggna tj arveden finklyves följande vår i 1—2 fots längder, varvid ytved och murkna delar frånrensas. Ve-1103

den sorteras samt upplägges i travar för torkning. Vid midsommartiden »i n g ö r e s» dalen, varvid dess sidor taktegelformigt täckas med färsk granbark (s. k. g r a n 1 ö p e) eller takspån. Omedelbart därefter inlägges veden i kullformiga skikt, så att varje vedstycke riktas mot skon. Den sämsta veden lägges närmast dalens sidor och överst på kullen, den bättre i dalens mitt. över kullen, vars storlek beror på vedtillgången, stjälpes avfallet från upphuggningen, s. k. s p i n k, varefter den täckes med torvor och ett tunt lager stybb, utom å en rand runt foten, där tandning sker vid lugn och stadig väderlek, vanligen på aftonen. Sedan elden spritt sig över hela det yttersta tjärvedslagret, täckes även foten, varefter kolningen koncentriskt drager sig nedåt skon. Efter 5 ä 6 timmar börjar t j ä r v a 11 e n, s. k. parma, att rinna ur uttaget, men därefter en allt renare tjära, tills dalen är slutkolad, vilket för en medelstor dal, givande 6o—70 tunnor tjära, plägar taga 3—5 dygn. Utbytet växlar, beroende på vedens kvalitet och dalens skötsel, men uppgår vanligen till 30 1. tjära pr. 1 Im3 väl travad ved. Samtidigt erhålles 5—10 volymsprocent kol, vilka äro av särdeles god kvalitet.

Tjärans behandling. Sedan tjäran hunnit »sätta sig», avskiljes vattnet (tjäran v r ä k e s), varefter tunnorna forslas till en gemensam upplagsplats, tj ärhovet, där de mottagas av edsvurna »t j ä r v r ä k a-r e», som ha att än en gång vräka tjäran, därefter påfylla tunnorna (packning), sortera tjäran i 3 kvaliteter: fin, ordinär och grov, samt att kontrollera

tunnornas rymd.

Medräknas allt arbetet med vedens och tjärans behandling och tunnornas tillverkning och transport till tj ärhovet, erfordras i medeltal 9 dagsverken för framställning av 1 tunna tjära. Tjärbränning i dal bedrives huvudsakligen i Norrland.

Kolning av töre i ugn giver en större mängd kolningsprodukter: av 1 Im3 töre ungefär 35 kg. tjära, 6—8 kg. terpentinolja och 3 1/2 hi. träkol. Den sålunda erhållna tjäran är dock av vida lägre kvalitet än den dalbrända. Ett flertal ugnskonstruktioner förekomma: I milugnar med direkt värmetillförsel sker drivningen enligt samma princip som i en tjärdal. Bättre utbyte erhålles i retortugnar med indirekt värmetillförsel, stundom anordnade såsom kontinuerligt drivna vagnugnar, där järnretorter, vanligen rymmande omkring 30 m3, a vagnar införas i ett murat rum, där de omspolas av förbränningsprodukterna från en eldstad. Gaserna från retorten uttagas i bottnen och ledas till kylare, där destillationsprodukterna avskiljas. Tjära erhålles även vid vanlig u g n s k o 1-ning (se Kolning). M. J. Dft.

Tjärdal. Se Tjärbränning.

Tjärgadd, tjärskate, torsk äte, se Törs käte.

Tjärkrans. Se Fångst av skadedjur.

Tobak, släktet Nicotiana, av nattskattornas familj, Solanaceæ, utmärkes av hela, skiftesvis sittande blad, blommor med klockfor-migt foder, tratt- eller bägarlik krona samt 2-rummig, torr frukt, som öppnar sig med 2 skal och innehåller ett stort antal mycket små frön. Av hithörande från Amerika härstammande arter odlas virginsk t., N. tabacum L., och dess storbladiga varietet, mary-1 a n d s-t., var. macrophylla Spr., i många länder för beredning av rök- och tuggtobak samt snus. Dessa två former äro ända till 1.5 m. höga, klibbhåriga örter med oskaftade blad, rosenröda, trattlika blommor med spetsiga kronflikar; de skiljas genom att huvudarten har smalare blad och mer utbredd blomställning än varieteten. Den förr hos oss ej sällan, numera så gott som ej alls odlade b o n d-t., N. rustica L., är ej så högvuxen, mindre klibb-hårig med skaftade, äggrunda, trubbiga blad samt gulgröna blommor med trubbiga flikar.

Som prydnadsväxter (blom- och bladväxter) odlas några arter, ss. den gulblommiga, stora N. glauca Grah., samt de vit blommiga, välluktande N. affinis Hört. och silvestris Spegg & Comes.

T. fordrar milt klimat och är mycket ömtålig för frost, men har dock odlats i vårt land alltsedan 1700-talet, då dess odling mycket uppmuntrades. Numera är odlingen mycket inskränkt och förekommer huvudsakligen i Skånes kusttrakter, i trakten av Åhus och Landskrona samt i Stockholm. T. fordrar en mot hård vind väl skyddad, mullrik, helst kalkrik jord, som varje år bör gödslas med väl brunnen nötkreatursgödsel eller tång; häst-, får- och svingödsel, latrin och gödselvatten giva sämre vara. Gödsling med rena, klor-fattiga kalisalter anses fördelaktig, emedan tobaken brinner bättre, men klorhaltiga salter nedsätta dess förmåga att brinna med jämn, långvarig glöd. Plantor uppdragas i varm bänk och utplanteras, sedan faran för frost är över, på 1.2 m. avlägsna drillar med 0.5 m. plant-avstånd. Till plantor för 1 ar räcker 1.5—2 gram frö. Jorden hålles hela sommaren ren från ogräs, och vid ogräsrensningen iakttages stor försiktighet, så att ej bladen skadas, vilket lätt inträffar, i synnerhet då de äro våta. Blomknopparna på de stånd, av vilka frö ej skall tagas, samt bladskott 1. tjuvar i bladvecken avnypas, för att bladens tillväxt skall befordras. Skörden, som bör ske, då bladen blivit mogna, sker vanligen i 2 omgångar. Då blomningen börjar, skördas de nedersta, ofta av jord förorenade bladen, sandgodset, och senare vid höstens början, innan frostskada inträffar, det övriga, s. k. storgodset. Vid skörden avplockas (»brytas») bladen fullt fria från regn och dagg samt läggas packade1104

i små högar, vari de få ligga, tills de vissnat (»slagit sig»), varefter de trädas på käppar och upphängas i luftiga lador till torkning, som befordras genom att bladens huvudnerv genomskäres. När bladen torkat och till följd av en jäsning blivit bruna, avstrykas de, bunt-tas och försäljas till Tobaksmonopolet som har ensam rätt till tobakens beredning och försäljning (K. f. 15/i2 1914)- T. skadas stundom svårt av mosaiksjuka (se d. o.).

Tobaksextrakt. Se Insektdödande medel.

Tolta, Mulgedium, korgblomstriga örter (fam. Compositæ) med vit mjölksaft, blott tunglika, blå blommor och frukter med skör, vit hårkrona. Den mångåriga, på fuktig mark i Norrlands lägre fj älltrakter vanliga fjälltoltan, M. alpinum Cass., utgör en av dessa trakters förnämsta foderväxter; den når nära manshöjd men är dock mjuk och begärlig för kreaturen. Den visade vid undersökning hög halt av äggvita (upp till 14 % råprotein i torrämnet och därav y4 amider) samt mycket hög smältbarhet. (Lantbr. Akad. Tidskr. 1893, sid. 150.)

Tomasfosfat. Se Thomasfosfat.

Tomat, kärleksäpple, Lycopersicum esculentum Mill., en från Sydamerika härstammande i-årig ört av nattskattornas familj, Solanaceæ, med pardelade blad, små gula blommor i klasar, samt stora röda eller gula bär, som äro ett eftersökt trädgårdsalster. T. har sedan gammalt odlats i Amerika och infördes till Europa redan på 1500-talet. På senare tid har dess odling starkt ökats i Sverige, mest i växthus, men särdeles i södra delarna av landet även på fritt land, i varmt, starkt solbelyst läge. Fröet fås i tidig varmbänk eller i varmhus. Då groddplantorna fått sina första örtblad, utskolas de till 10—12 cm. avstånd eller i krukor och omplanteras sedan ytterligare vid behov. För att giva rik avkastning måste t. få mycket stark gödsling och tillräcklig fuktighet, varför deras odling går bäst i växthus. Kväverik gödsel gives även under tillväxten. Plantorna uppbindas vid stöd. För att få väl utbildade frukter beskär man plantorna, olika allt efter växttiden och värmetillgången. Då en blomklase utvecklats, av-nypes det ena av de två under densamma framkomna skotten, och det andra får utvecklas och uppbindas. Härmed fortsättes vid varje ny blomklase, tills så många klasar utvecklats, som man kan beräkna få väl utbildade, varefter såväl toppskottet som övriga framkommande skott avlägsnas. På kalljord få 2—5 blomklasar utvecklas, men i växthus få nya blomklasar utväxa hela sommaren.

Tomicus. Se Barkborrar.

Tomtfläta. Se Man.

Toppeld. Se Skogseld.

Toppröta är en sjukdom, som uppträder hos granar, vilkas toppar avbrutits, vanligen genom snöbrott. Veden i den stympade

toppen angripes lätt av svampar, vilka med sina mycelietrådar tränga ned i stammen och m. 1. m. förstöra veden. Enligt nyare undersökningar kan den härigenom uppkomna rötan snabbt sprida sig nedåt, hastigare hos frodvuxen än senvuxen skog. Som medeltal för frodvuxen skog kan angivas 1 fot om året, men över 1 m. pr. år har iakttagits. Hos senvuxen skog kan man räkna med 1/2 fot om året. Med tiden torde hastigheten avtaga. Grövre stammar med vida brottytor angripas lättare än klena med små brottytor. För att förekomma nedsättning av virkets kvalitet böra därför toppbrutna granar snarast möjligt avverkas.

H. Hn.

Toppsjuka. Se Nunna.

Topptorka. Se Törskate.

Tordmule. Se Alkfåglar.

Tordyvel, Geotvupes, släkte av stora, breda, kullriga, ovan svarta, under metallglänsande skalbaggar med benen utbildade för grävning. Flertalet arter leva i högar av på marken fallen kreatursspillning, en i skogen levande art mest i ruttnande svampar. Oskadliga.

Torkning är ett mycket använt medel att bevara organiska ämnen för ämnesförlust, förskämning och förstörelse. Om vattenhalten nedbringas till en viss, men för olika ämnen och förhållanden olika grad, upphör andning och ämnesförlust i levande celler, som vanligen dödas genom torkningen, så t. ex. vid höbärg-ning, och tillika hämmas verksamheten hos mikroorganismer, som förorsaka jäsning, förskämning, multning o. dyl. omsättningar i organiska ämnen. T. befordras dels genom luftväxling i fria luften, ss. vid hö-, sädes- och torvbärgning, dels genom upphettad luft i särskilda torkhus eller -apparater. Härvid bör beaktas, att luftens förmåga att upptaga vattenånga, d. v. s. verka uttorkande, avtager i samma mån luftens fuktighet närmar sig mättningspunkten, samt att denna stiger med värmegraden. Sålunda kan 1 m3 luft vid värmegraden upptaga g. vatten:

0........• • 4-9

20.......... 17.2

o.......... 82.4

o.......... 129.3

70.......... 196.8

80.......... 290.7

T. bör således ske genom en luftström, som vid intaget är så torr som möjligt och tillika så varm, som den kan vara, utan att torkvaran skadas av hettan, samt har så stor genomströmningshastighet, att den vid utströmningen ej hunnit bliva mättad med fuktighet, så att vatten åter avsattes ur densamma. Bränsleåtgången vid t. genom upphettning blir i allmänhet lägst, då förbränningsgaserna direkt ledas genom torkgodset, men då detta därvid lätt skadas genom vidbränning eller smutsas av sot eller aska, används hellre upphettad

nos

luft vid t. av varor, som i detta avseende äro ömtåliga. Torkvarans hållbarhet ökas ej blott genom uttorkningen utan även genom att i densamma förefintliga skadegörare (insekter, svampar, bakterier och deras sporer m. m.) dödas av hettan och av rökgasernas desinficerande ämnen. Även då t. sker vid en värmegrad, som ej är nog hög att döda de motståndskraftigare sporerna, ss. vid t. av utsäde, kan ökad hållbarhet vinnas därigenom, att sporerna lätt avnötas och bort damma från den torra varan. Torkluften kan inledas antingen tillsammans med den otorkade varan och strömma i samma riktning som denna, i medström, eller ock i motsatt riktning, motström, då den inledes i den torra, varan och når allt fuktigare. I senare fallet kan luftens uttorkande förmåga fullständigare utnyttjas men tillika fara för vidbränning lättare uppstå vid användning av hög värmegrad, emedan de organiska ämnena lättare brännas i torrt än i fuktigt tillstånd. Där hög hetta kan användas, brukas därför medström hellre än. motström.

i. T. av säd och frö har av gammalt skett av otröskad säd i r i a (se d. o.) och av tröskad i k ö 1 n a, i vilken säd (eller malt), upplagd på genombrutna plåtbottnar eller trådnät, genomströmmas av varm luft. Numera användas särskilda torkhus eller fristående torkapparater. Dessa kunna vara fasta eller roterande.

I fasta torkhus eller torkapparater rinner sädes- eller frövaran vanligen genom ett lodrätt schakt över genombrutna bottnar och genomströmmas därvid av torkluften, som inledes från en ugn eller en värmekammare, som uppvärmes av en eldstad, och utsuges, sedan den genomströmmat sädesmassan. Om motström (se ovan) användes, kan luften vara hetare än i medström, emedan torr säd utan skada på grobarheten tål starkare upphettning än i fuktigt tillstånd. Vid torkning av utsäde eller maltkorn bör värmegraden dock ej överstiga 60—70° C, under det att brödspannmål utan skada kan torkas till 200—3000. Innan säden lämnar torkrummet, bör den åter hava avkylts, vilket vanligen sker genom att kall luft insuges i den nedre delen av sädesmassan. — För torkning av mindre mängder spannmål, ss. förekommer hos jordbrukare, hava under senare tid förts i marknaden Hults bruks Viktoriaria samt Eriksson & Wallers torkapparat, vilka båda bestå av en särskild ugn, vari torkluften upphettas, samt ett torkschakt, i vilket säden inmatas upptill och utströmmar nedtill samt därvid genomtränges av den inledda heta luften. I sin nyaste form består den senare modellens av en trätrumma omgivna torkschakt av en yttre och en inre plåttrumma, mellan vilka säden strömmar. På båda finnas växelvis anbragta i mellanrummet

inskjutande plåtkragar, under vilka finnas hål för den mellan 50—60° heta luftens inledning ur den inre och utströmning i den yttre cylindern. I schaktets nedre del kan kall luft inledas för sädens avkylning. Dylika torkapparater finnas i handeln, i vilka 400— 500 kg. säd i timmen kunna torkas med en sänkning av fuktigheten omkr. 4 %, varvid avdunstningen av 1 kg. vatten, enl. offentl. provning, tog 1,600—1,750 kal., vartill åtgick omkring 1/2 kg. ved. (Meddel. fr. Redsk.-pr. N:o 27 och 51.)

Roterande torkapparater, vilka användas vid torkning av spannmål och frövaror i stort, bestå av en stor liggande, roterande plåtcylinder, genom vilken sädes-eller frövaran samt den heta luftströmmen ledas. Emedan torkvaran är i ständig rörelse och därför jämnare påverkas av torkluften och endast korta ögonblick är i beröring med de heta metalldelarna, kan högre värmegrad användas än i fasta torkschakt.

Bränsleåtgången för torkningen beror företrädesvis av den avdunstade vattenmängden och uttryckes därför lämpligast i förhållande till denna. Vid torkning av utsäde kan i gynnsamt fall bränsleåtgången nedbringas till 1/3 kg. koks pr. kg. avdunstat vatten men är vanligen avsevärt högre. — Litt. K. Vik. Meddelelse fra Landbrukshöiskolens Korn-forsök I, Kristiania 1920.

Enligt dansken Dinesens system pressas i en ugn upphettad luft medelst en fläkt genom rörledningar in i säckstativ, i vilka säden i säckar ställes. Den varma luften genomströmmar och torkar den i säcken inneslutna spannmåls- eller frövaran, som ej bör fullt fylla säcken. Denna anordning, som funnit användning företrädesvis i Danmark, uppgives verka bra men är dyr i anläggning.

2. T. av fodervaror, som icke kunna torkas blott med fria luftens tillhjälp, kan vid åtskilliga fabriker utan större kostnad ske genom upphettning med överloppsånga. Så torkas vanlig snitsel och sockersnitsel vid bet-sockerfabriker, drav, maltgrodd och jäst vid bryggerier, dränk vid brännerier, och härigenom förvandlas dessa lätt fördärvade och tunga fodermedel till lätta och fullständigt hållbara varor utan minskning av deras fodervärde. Där åter särskild uppvärmningsanläggning erfordras, blir torkningen vanligen för dyrbar i förhållande till fodrets värde. T. av grönfoder, blast o. dyl. billigare fodermedel har därför icke fått någon praktisk användning, och även t. av potatis till kreatursfoder blir lönande blott vid låga bränslepriser. Se Torrpotatis. Vid torkning av foderrotfrukter, potatissnitsel och andra fodervaror användas vanligen roterande cylinderapparater, i vilka torkgodset upphettas direkt av genomströmmande eldstadsgaser. Som bränsle bör då användas koks för att få så sotfri gas som möj-

ligt* men förorening av torkgodset kan dock ej fullt undvikas. Härvid användes medström (Se ovan) och kan användas en upphettning av ända till 400—500 Y utan att torkvaran blir bränd, emedan torkgasens värmegrad avkyles så, att den i beröring med det färdigtorkade godset knappt överstiger ioo°. Värmegraden regleras genom insläppning av frisk luft samt genom inställning av torktrumman i olika lutning, varigenom torkningstiden förkortas.

3. T. av grönsaker och frukt sker i hushållet ofta i murad bakugn, sedan den efter brödets gräddning avsvalnat tillräckligt. I spisugn går detta ej utan fara för vid-bränning men sker bekvämt i en på spisen stående torkapparat bestående av en ställning med över varandra stående, lösa ramar (o 11 o r) av lövträ med botten av finmaskigt trådnät, vanligen av förtent eller förzinkad järntråd. Även kunna ramarna staplas direkt på varandra med den understa vilande på några tegelstenar, för att trät ej skall brännas. Vid fabriksmässig torkning användas vanligen stora kölnetorkapparater, bestående av ett plåtskåp försett med mekaniska anordningar för värmets reglering och bottnarnas flyttning. Såväl med- som motström användes; det senare är nödvändigt, då den färska tork-varan ej tål upphettning så väl som den torra; så är förhållandet med bär, som i friskt tillstånd sönderbrista vid stark upphettning. Denna hålles då vanligen vid 70—80 °. — Mera sällan användas roterande cylindrar (trum-torkningsapparater), i vilka rökgaserna inledas (se ovan). För att underlätta torkningen förvällas vanligen grönsaker i förväg, emedan döda växtdelar fortare avgiva vattnet än levande, varjämte den gröna färgen bättre bevaras; bär få först vissna och lufttorka före ugnstorkningen, även emedan de sedan tåla hettan utan att brista. Frukt och potatis skalas och skäras i skivor. Av äpplen beredas dels s k i v ä p p 1 e n, i det att de skäras i skivor, utan att kärnhusen borttagas, och vanligen även utan skalning, dels ringäpplen, då frukten skalas och kärnhusen uttagas (med hjälp av maskin). För att bevara fruktköttets ljusa färg brukas stundom att omedelbart efter skärningen nedlägga dem i vatten, vari litet citronsyra lösts. Päron skalas och skäras längsefter i 2—flera klyftor. Den lämpliga torkningsgraden beror på fruktens sockerhalt; ju högre denna är, desto mindre stark t. behöves. Utbytet av ringäpplen växlar efter sortens saftighet mellan 5 och 11 proc, men bör av till torkning lämpliga sorter vara omkring 10 proc. av den färska frukten och av päron omkring 15 proc. H. J. Dft.

Tork ni n g av virke i s. k. torkugn sker stundom vid de större sågverken i syfte att sänka räntekostnaderna vid det sågade virkets eljest långvariga lagring i brädgård eller för att säkerställa särskilt värdefulla

dimensioner mot s. k. blåyta eller för ätt hastigt kunna få ett virkesparti i skeppningstörrt eller hyvlingsbart tillstånd. I mindre förhållanden uppreses det sågade virket stundom mot bockar, för att sol och vind under, några dagar må uttorka ytan, varigenom risken för angrepp av blåyta nedsättes. Härefter upplägges virket i staplar på vanligt sätt. — Torkugnen består vanligen av ett avlångt rum, där virket, lastat å vagnar, införes i ena änden och uttages färdigtorkat i motsatt ände. Uppvärmningen sker oftast medelst i bottnen belägna, ån gupp värmda kamflänsrör, som sitta tätare i ugnens bortre ända, varigenom hettan blir störst mot slutet av torkningsprocessen och luften bringas i välbehövlig cirkulation. Omsorgsfullt ugnstorkat virke spricker, eller »slår sig», ej mer än brädgårds-torkat. Är temperaturen för hög, torkningstiden för lång, eller staplas virket för glest å vagnarna, kan dess kvalitet betydligt nedsättas genom sprickor, utfallna kvistar, missfärgning, skevhet och kådutgjutning.

M. J. Dft.

Tornsvala. Se Svala.

Torp betecknade i äldre tid nybyggen, som upptogos på allmänningar eller på enskilda hemmans mark men voro självständigt brukade lägenheter, som, då ökningen av den odlade jorden föranledde deras skattläggning, skattlades som särskilda hemman (vanligen X/A eller 78 hemman, fjärdings-, åttingsbönder) eller ökade moderhemmanets skatt. I Norrland betecknades även avsöndringar med evärdlig äganderätt som t. (Jfr Nybyggen.) Omsorgen om skogarna föranledde bestämmelser mot torpanläggning på allmänningarna, och enligt

1734 års skogsordning skulle endast de redan skattlagda allmänningstorpen få förbliva men de övriga utrivas och nya torpanläggningar i regel ej tålas. På enskildas ägor tilläts visserligen upptagande av torp, där det kunde ske till hemmanets nytta, men sedan 1700-talets lagstiftning frikallat torpupplåtelser från ny skattläggning och bestämt, att de skulle anses som osjälvständiga delar av stamhemmanet, gjordes torpanläggningarna allt mer övervägande till arbetarelägenheter för hemmanet, så att de upplätos mot arbetsskyldighet vid detta.

Dylika dagsverkstorp, , med arbetsskyldighet 1—6 dagar i veckan, och s m å-t o r p, som hade att utgöra blott ett mindre antal dagsverken på året eller annan däremot svarande arbetsskyldighet, blevo allt talrikare, men därjämte blev även vanligt, att upplåtelser på längre tid mot städja och årlig avgäld i penningar, d. v. s. avsöndringar, lämnades under namn av t.

Antalet torp var i ständig tillväxt till på 1860-talet, då de enligt den officiella statistiken voro 99,815 (år 1860), men ha^r sedan varit i oavbruten nedgång, så att de år 1910no;

uppgåvos till endast 59,650. Denna nedgång började först i slättbygderna, där jämförelsevis stora jordbruk förhärska oeh torpen voro talrikast, men har sedan varit starkast i Götalands skogsbygder och Värmland.

Denna förändring avspeglar en ändring i uppfattningen av torp-inrättningens lämplighet som form för arbetareanställning. Tidigare var den allmänna meningen bland såväl jordägarna som arbetarna, att torpareanställningen var gynnsam för jordbrukarna, som därigenom erhöllo om än ej alltid särdeles arbetsduglig, så dock säkert påräknelig arbetshjälp utan synnerliga direkta kostnader, och för arbetarna genom att bereda dem eget hem och en tryggad tillvaro, samt även för det allmänna genom att minska den lösa befolkningen och behovet av fattigvård.

Med den starka ökning, som under 1800-talets förra hälft ägde rum av spannmålsodlingen, uppstod en allmän benägenhet hos jordbrukarna att vidga sina inägor och under eget bruk taga torpjorden, vilken på detta sätt kom att giva en större avkastning, än som motsvarade värdet av torparedagsverkena. Därtill kom, att torpen genom skiftets genomförande mångenstädes kommo att ligga obekvämt till, som enklaver inuti gårdens inägor eller alltför avlägset, så att väl mycken tid spilldes på vägen till och från arbetet, övergången till penninghushållning och därmed följande noggrannare beräkning av kostnader och inkomster kom också jordbrukaren att finna underhållet av t. och för detsamma behövliga hägnader betungande. Skogens stigande värde väckte också missnöje med torparnas starka förbrukning av bränsle och deras kreaturs åverkan på ungskogen. Härtill kom slutligen missnöjet med torpardrängarnas underlägsenhet under vid gården lagstadda tjänare, vilket medförde en alltmer* ökad benägenhet att ersätta torpare med statare. Å andra sidan började också missnöje uppstå hos torparna, i det att de stigande dagsverksprisen, vilka icke i allmänhet medförde motsvarande förbättring av torparnas villkor, kommo dessa att anses tryckande, och därtill kom en stigande självkänsla, som gjorde arbetet hos andra mindre tilltalande, en uppfattning som starkt understöddes genom de rådande sociala reformsträvandena. Den »flykt från landet», som allt mer grep omkring sig, gjorde sig naturligtvis även gällande inom denna folkklass, och dessa omständigheter förenade hade till följd, att den förut vanliga indragningen av t. för att öka jorden under eget bruk mot slutet av 1800-talet efterträddes av allt större svårighet att få dagsverkstorpen besatta.

Enligt lag 14/« 1907 om nyttjanderätt till fast egendom är t.-upplåtelse mot dagsverksskyldighet att betrakta som arrende och föreskrives att, där ej i avtalet är bestämt, huru dagsverkena skola fördelas på året, denna

fördelning skall ske så jämnt som möjligt på årets veckor, samt att jordägaren bör i god tid för varje arrendeår, eller för varje tid, för vilken visst antal dagsverken angivits i avtalet, meddela torparen uppgift å de dagar, då dagsverkena skola utföras. Även om avtalet innehåller annan bestämmelse, är torparen ej skyldig att infinna sig till dagsverke förr än å andra dagen efter det dylik uppgift lämnats, liksom han ej är skyldig att utgöra överdagsverken över det i avtalet bestämda antalet.

Torpare. Se Arbetare, Jordbruksbefolkning.

Torrfodring. För att göra de torra fodermedlen smakligare och mera lika sommarens fodermedel har tidigare rätt mycket brukats att uppblöta såväl strå- som kraftfoder med vatten och giva dem som sörpa. Detta bruk anses icke ändamålsenligt, emedan det blöta fodret mindre än torrt framkallar spottav-söndringen och dessutom utspäder magsaften och sålunda försvagar matsmältningen. T. anses sålunda fördelaktigast, dock helst i förbindelse med saftiga fodermedel, ss. rotfrukter, drav, melass, dränk m. m.

Torrkvistning. Se Beståndsvård.

Torrläggning omfattar enl. 7 kap. av gällande vattenlag dels dikning, dels vattenavled-ning, däri inbegripet sänkning eller uttappning av sjö, samt dels in vällning för torrläggning av mark. T. kan hava till ändamål att möjliggöra jords uppodling eller åstadkomma en för växtodlingen gynnsam fuktighetsgrad i jorden eller ock att motverka frostländighet. (Se Frost.) Sådana företag hava ss. allmännyttiga sedan gammalt främjats av staten genom lagstiftning, understöd genom anslag och lån samt tillhandahållande av sakkunniga biträden. (Se Konsulent, Lantbruksingenjör,)

Lagstiftning. Redan i Sveriges gamla landskapslagar och landslagarna funnos bestämmelser om dikningsskyldigheten och jordägares rätt till avlopp för sin jords t., och dessa bestämmelser hava sedan småningom vidare utformats. Genom en k. f. 2% 1764 fastställdes skyldigheten att vidmakthålla upprensningen av vattendrag för att möjliggöra odlad jords t. De nu gällande bestämmelserna om t. sammanfördes i lag om dikning och annan avledning av vatten 20/6 1879 (»Dikningslagen») och hava med några ändringar införts Som kap. 7 i Vattenlagen av zo/s 1918 med ändringar *°/6 1920. Denna lags bestämmelser om t. äro i huvudsak följande.

1. Dikning. Rätt till avlopp för vattnet över annans mark, som möter, äger den, som för torrläggning av sin mark vill utvidga eller eljest förändra dike, men ägaren av den jord, över vilken dike drages, äger att för skada och intrång, som vållas av dikningen, få ersättning. Härvid får vatten inledas till annans dike, men ersättning skall lämnas för nödig fördjupning eller annan förändring av detta, liksom för ökad kostnad föriio8

dikets underhåll. Vållas genom dikningen olägenhet för nedanför liggande mark, dit vattnet ledes, skall företaget utföras så, att olägenheten avhjälpes, men om kostnaden härför blir avsevärt större än olägenhetens värde, må i stället skadan ersättas med penningar. Dikning skall i övrigt utföras så, att ändamålet utan oskälig kostnad vinnes med minsta intrång och olägenhet för annan, och om granne så önskar och så utan väsentligt ökad kostnad eller svårighet för vattnets avlopp kan ske, skall dike läggas i råskillnad till hälften å vardera grannens mark. Jordägare, över vars mark dikning skall göras, äger att, om han så önskar, själv utföra arbetet, men inom tid och på sätt som genom åsämjande eller eljest i laga ordning bestämmes. För torrläggningen nödigt vattenavlopps upptagande genom väg eller dylikt avlopps fördjupning äger vägens ägare att utföra på bekostnad av den dikande, men om vägen påbörjats efter 1/l 1880, skall arbetet utföras av de väghållningsskyldiga för torrläggning intill 1.2 m. djup av åker och äng, som vid tiden för vägens tillkomst voro att hänföra till dessa ägoslag. Vattenavlopp genom järnvägs banvall åligger järnvägens ägare, men med rätt till ersättning i vissa fall för sådant arbete, som ej behöves för torrläggning till nämnda djup av åker och äng. Likaså skall i regel vid byggande av allmän väg på landet eller järnväg och därtill hörande bro eller vägtrumma på markägares påfordran hänsyn tagas till behovet av avlopp för framtida torrläggning. Om kostnaden för arbete, som för ifrågasatt torrläggning enligt lagens bestämmelser skall utföras utan ersättning, är avsevärt större än värdet av skadan, om arbetet icke utföres, äger den skyldige rätt att i stället för arbetets bekostande ersätta skadan.

Dikningssamf ällighet. Den, som för sin marks torrläggning önskar att deltaga i dikningsföretag, är, om det är förenligt med dikningens ändamål och hinder ej möter till följd av markens belägenhet eller därav att kostnaden skulle oskäligt ökas, berättigad fordra, att dikningen utföres så, att största möjliga båtnad beredes hans mark. Om åter dikning, som någon vill utföra, är till båtnad även för annans mark, är denne skyldig att deltaga i företaget, och all den mark, som har båtnad av dikningen och vars ägare skall däri deltaga, utgör en dikningssamf ällighet. Som båtnad anses den ökade alstringsförmåga, som vinnes genom torrläggning till 1.2 m. djup eller det större djup, jordägaren äskat, eller den värdeökning, som mark eljest vinner genom torrläggning, liksom ock den ökade möjligheten till ökning av jordens värde, dock ej minskning av frostländighet eller annan ändring av klimatiska förhållanden.

Delägare i dikningssamfällighet är i regel skyldig deltaga i kostnaden i mån av värdet

av den båtnad, som därigenom beredes hans mark. Där kostnaden i förhållande till båtnadsvärdet för torrläggning av någon del av området skulle bliva mindre, om annat område icke ingått i samfälligheten, skall den till samfälligheten hörande marken hänföras till skilda avdelningar och å sådan avdelning icke komma större andel av kostnaden för företaget, än som svarar mot förhållandet mellan kostnaden för torrläggningen av endast avdelningens mark och hela torrläggningskostnaden. Sker dikningen till större djup än för torrläggning till 1.2 m. djup, skall den överskjutande kostnaden liksom båtnaden av densamma samt bidragen därtill beräknas särskilt. Likaså skall jämkning i delaktigheten göras, så att den svarar mot den lägre kostnad, vartill torrläggning av enskild delägares mark för sig skulle uppgått. Delägare i dikningssamfällighet, som ej sökt företaget eller är med honom likställd genom att han förenat sig med sökanden eller krävt större anläggning, än sökanden äskat, är ej skyldig vidkännas större bidrag, än som motsvarar värdet av den båtnad, som beredes hans mark, samt är berättigad att få erläggandet av sitt bidrag fördelat på visst antal år. För annan båtnad än av jordförbättring eller värdeökning av tomtmark, byggnadsplats m. m. är delägare icke skyldig deltaga i kostnaden, förr än han begagnar sig av båtnaden.

Om utvidgning eller förändring av dike å förut avdikad jord gäller detsamma som om ny dikning. Beträffande fördelningen av underhållsskyldighet av dike, som upptagits av

samfällighet, gäller detsamma som om dikets upptagande.

Ansökan om dikning, som berör annans mark eller skall ske i samfällighet, göres hos K. B. i länet.

2. Vattenatledning betecknar sänkning eller uttappning av vattensamling och reglering av vattendrag för torrläggning av mark. För dylika företag gäller stadgandena om dikning, dock gäller skyldighet att taga del i dem icke sänkning eller urtappning av sjö eller reglering av vattenavlopp från sådan, om ej den beräknade båtnaden av företaget med mer än hälften faller å egendom, tillhörig den, som sökt företaget, eller dem, som förenat sig med honom därom. Rätt att utföra dylikt företag, som kan förnärma allmän eller enskild rätt eller vari två eller flera skola taga del med skilda andelar; skall sökas hos K. B. Sedan syn skett, skall, där företaget berör sjö eller vattendrag, där kungsådra eller allmän far- eller flottled finnes, synemännens utlåtande underställas vattendomstolens prövning. För rensning, som för bibehållande av vattens läge och djup tarvas, fordras ej föregående prövning, men jordägare, inom vars område arbetet därför fordras, skall i förväg tillsägas.•110$

Vattenavledningsf öretag, som kräver, att annans vattenkraft borttages eller minskas eller vattenförhållandena eljest ändras till men för annans egendom, är ej tillåtet, om ej nyttan därav efter avdrag av kostnaden för dess verkställande överstiger skadan och intrånget å annans egendom. Skada eller intrång genom förlust av vattenkraft för befintlig eller under anläggning varande anläggning eller av annan förmån av vattnet skall beräknas dubbelt. Företaget får ej medgivas, om det skulle hava till följd, att större anläggning, varav många hava uppehälle, måste nedläggas eller dess drift väsentligt minskas, eller fiske av större betydenhet lider väsentligt förfång, eller att förändring av naturförhållandena komme att inträda, som medför vantrevnad eller betydande förlust för djur- eller växtvärlden. Från dessa hinder för företaget äger dock Konungen dispensera, när företaget är av synnerlig betydelse för jordbruk eller från allmän synpunkt. För företaget behövlig anläggning av damm, väg, vattenledning m. m. å annans grund är ägare av fastighet, som därav beröres, skyldig tåla mot ersättning; dock må ej tomt, trädgård eller park tagas i anspråk, där det utan synnerlig olägenhet kan undvikas.

3. Invallning för marks torrläggning. För dylika företag gäller i tillämpliga delar bestämmelserna om vattenavledning, men delägare däri, som ej är sökande eller likställd med denne, äger fordra, att all honom tillhörig mark, som ingår i samfälligheten, skall lösas för företagets räkning.

Om statsunderstöd till torrläggningsföretag se Avdikningsanslag, Dräneringsfond, Frostminskningsanslag, Nyodlingsfond, Odlingslånefond, Täckdikningslånefond.

Torrmjölk 1. mjölkmjöl beredes genom avdunstning av mjölk utan någon främmande tillsats. Den är pulverformig och blott delvis löslig i vatten till en mjölkliknande vätska, vilken dock avviker från mjölk genom mindre god smak. Den passar därför företrädesvis som ersättning för mjölk vid matlagning. T. beredes fabriksmässigt medelst en av Martin Ekenberg konstruerad apparat, e x s i c k a-t o r. Denna består av en gjutjärnscylinder, inuti vilken roterar en med ånga upphettad cylinder, över vars yta mjölk sprides och under luftförtunning intorkas vid en värme av 40— 450; den intorkade mjölken bildar ett pappers-tunt lager, som avskrapas och avlägsnas ur cylindern samt efter avsvalning males till mjöl. Efter amerikansk metod beredes t. genom att mjölken i stoftfint fördelat skick insprutas i ett uppvärmt, luftförtunnat rum, vari den träffas av en mötande varm och torr luftström och nedfaller som ett stoftfint pulver; detta är mera lösligt i vatten än-det efter ekenbergska metoden beredda. T. beredes vanligen av skummjölk; mjöl berett av oskum-

mad mjölk får snart en härsken smak. 100 kg. skummjölk med 9 proc. torrämne lämnar 8—8.5 kg. t.

Torrpotatis. För att förebygga de stora förluster, som vid förvaring av potatis uppstå genom knölarnas andning och genom förskämning, började man under 1890-talet i Tyskland göra försök med torkning av potatis för att därav bereda en lätt transportabel och obegränsat hållbar vara. Sedan genom pristävlan år 1902 konstruktion av lämpliga apparater framkallats, har potatistorkningen i Tyskland utvecklats till en stor industri. I Sverige gjordes under tiden för världskriget ett försök att införa densamma, och med stöd av ettbe-tydligt statsanslag inrättades något över 30 torkerier, men då varan icke efter kristidens slut vann avsättning till mänhiskoföda och blev för dyr som fodermedel, har tillverkningen numera fullständigt nedlagts.

T. beredes efter potatisens tvättning dels genom skärning till s n i t s e 1 och dennas torkning i roterande torktrumma genom inverkan av het luft på samma sätt som åtskilliga andra fodermedel och trädgårdssaker (se Torkning), dels och företrädesvis genom potatisens kokning och mosning samt mosets utbredning på upphettade järn valsar, på vilka det torkar och sedan avskrapas som papperstunna blad, vilka malas till flingor, mjöl eller gryn.

Det senare torkningssättet, på valstorkap-parater, lämnar en vitare vara än snitsel-tdrkningen, men båda varorna hava samma sammansättning, då de beretts av lika råmaterial, och även ungefär samma smältbarhet.

Torkapparater finnas av olika storlek. Valstorkapparaternas avverkningsförmåga är vanligen 600—1,000 kg. potatis i timmen. Utbytet av t. bör svara emot den rentvättade råvarans och den färdiga torkproduktens torrämnehalter; den senare bör hålla sig omkring 12 %; en för hög fuktighetshalt medför fara för minskad hållbarhet. Av 100 kg. potatis med 18 % stärkelsehalt (möts v. 23.8 % torr ämne) bör således erhållas drygt 26 kg. t. med 12 % fuktighet. I goda apparater tillgodogöras 72—75 % av bränslets värmevärde, och för torkning av 100 kg. potatis med 18 % stärkelsehalt åtgår 90 ä 100 kg. ånga, däri inbegripet ångmaskinens drift, och 14—16 kg. koks (80,000—90,000 v. e.). Bränslekostnaden utgör därför en mycket stor del av driftskostnaden och var den post, som främst bidrog att göra potatistorkningen oräntabel i Sverige. Potatisens torrämnehalt inverkar naturligtvis även. Den bör ej understiga 23—24% (mot-sv. omkr. 18 % stärkelse).

Användning. T. användes huvudsakligen till kreatursfoder och passar på grund av sin höga halt av stärkelse och ringa äggvite-halt bäst för utfodring av dragare och svin. 11IO

Sammansättningen är i medeltal:

vatten.........12 proc.

kvävefria extr.......75.7 >

växttråd........2 >

råfett ... . 0.3 »

råprotein .... 6 »

aska....... . _L_-__4___» 100

smb. äggv........1.8 >

100 kg. motsvara 110 f. enh.

Som människoföda passar t. bäst till inblandning i bröd samt till beredning av soppor och puddingar. — Litt. H. Juhlin-Dannfelt och K. E. Mårtensson, Potatistorkning. Reseberättelse 1917.

Torröta kallas i allmänhet sjukdom hos rotfrukter och potatis, bestående däri, att rötternas eller knölarnas vävnader förstöras av parasitsvampar under bibehållande av fast, ofta intorkad beskaffenhet. Jfr Bladmögel, Filtsjuka, Fusarium, Potatissjuka.

Torrsubstans. Se Torrämne.

Torrved. På rot torkade stammar av furu och gran förekomma i stor mängd i skogarna i Norrland, företrädesvis på brändor och försumpad mark. Äldre stammar bestå huvudsakligen av kärnved och äro därför mycket varaktiga. Användes huvudsakligen till bränsle eller kolning men även till hustimmer och takspån. På grund av sin sprick-fullhet duger den ej till sågning.

Torrvikt. Se Frökontroll.

Torrämne, torrsubstans, den vattenfria återstoden av ett ämne, sedan fuktigheten avlägsnats, vilket vanligen sker genom det fint pulvriserade ämnets upphettning vid 100 ° C. eller dess inneslutning tillsammans med starkt vattenupptagande ämnen, ss. koncentrerad svavelsyra, tills konstant vikt uppnåtts.

Torskfiskar, Gadidcs, äro mjukfeniga fiskar med simblåsa utan luftutgång och långt fram sittande bukfenor. De viktigaste hithörande arterna äro: torsk, Gadus callarias L., med vit sidolinje och skäggtöm, kolj a, G. œgle†inus L., med svart sidolinje och en stor svart fläck på vardera sidan under den främsta ryggfenan, vitling, G. merlangus L.,

med en svart fläck vid bröstfenornas bas, alla dessa med 3 rygg- och 2 analfenor, samt kummel, Merluccius merluccius (vulgaris) Flem., och långan, Molva vulgaris Flem., båda med 2 ryggfenor och en analfena, den förra utan, den senare med skäggtöm.

Torsken har stor utbredning på norra halvklotet och finnes runt Skandinaviens kuster, i östersjön upp till norra Kvarken. Fisket är av stor betydelse och sker såväl helt nära land som

ute på öppna havet, huvudsakligen med långrev och trål. Den minsta torsken går vissa tider på västkusten alldeles intill land och erhålles då även i landnot. Torsk ätes i Sverige färsk men även som saltad och torkad till kabeljo eller klippfisk. Koljan, som hos oss finnes endast på västkusten, är också en mycket matnyttig fisk. Den håller sig mer ute på djupet, och nära land fångas den blott undantagsvis, i djupare fjordar. Vitlingen går visserligen in i södra östersjön men har betydelse endast för västkusten, där den fångas såväl ute på havet som inne i skärgårdarna. Kummel har mindre betydelse i vårt fiske och fångas blott i mindre mängd vid trålfiske ute i Skagerack. Även långan fångas vid detta trålfiske, men större betydelse för det bohuslänska fisket har dess fångst vid fiskebankarna i norra delen av Nordsjön och i Atlanten n.v. om Shetlandsöarna, där den under våren och sommaren fångas i stora mängder med backor (långrev) på djupt vatten, 100—400 m. Den saltas och torkas till saltlånga eller kabeljo, eller ock fläkes den, spännes ut med träspjälor och torkas mycket starkt till spillånga, som användes till lutfisk.

Dessa torskfiskar leka vanligen på efter-• vintern eller försommaren ute i öppna havet. I Bottniska viken synes dock torsken leka mest i juli—augusti. Torskfiskarnas rom flyter omkring i vattnet. K. A. Andersson.

Tortrix, Tortricidae. Se Vecklare.

Torv, i förmultning stadda, grövre växt-(och i mindre mängd djur-) lämningar, vilkas form och cellbyggnad ännu är så bibehållen, att deras härkomst därav kan utrönas. Genom fortgående sönderdelning övergår t. till mull. Jfr Förmultning, Humus, Jord, Mull.

I tempererat eller kallt klimat, där förmultningen fortgår långsamt, uppkommer t. i så

Torsk.IIII

stora mängder, att den bildar särskilda jordlager på fuktiga platser, där den ständiga vattentillgången framkallar en rik växtlighet men vattnet hindrar det för multningen erforderliga luftsyrets tillträde och multningen därigenom blir mer eller mindre inskränkt. Även bildas t., om än oftast i mindre mängd, på tidvis torra hedar, vars växtlighet (företrädesvis ljung men även mjölon, lingon m. fl.) multnar långsamt dels på grund av tidtals rådande väta, tidtals stark uttorkning, dels till följd av växternas stora halt av vax. Där vattnet och växtligheten äro kalkfattiga, få de organiska sönderdelningsprodukterna sur reaktion, och då denna motverkar de sönderdelande bakteriernas verksamhet, minskas multningen än mer och kan så gott som upphöra, så att torvlagren under århundraden ligga så gott som oförändrade. En dylik långsamt skeende, ofullständig förmultning betecknas som förtorvning. De i naturen förekommande mäktigare torvsamlingar-na kallas efter arten av de t.-bildande växterna kärr eller mosse (se d. o.).

Torvens beskaffenhet, dess förmultnings- (humifierings-) grad, kemiska sammansättning och lämplighet för odling eller beredning av bränntorv, torvströ m. m. beror i väsentlig mån på arten av den växtlighet, varav den bildats. Torvens härkomst brukar därför användas som grund för dess indelning och benämning. Följande äro de vanligaste förekommande t.-slagen:

i. Mosstorv bildas i högmossar (se Mosse) huvudsakligen av vitmossa, Sphagnum, då den kallas vitmosstorv, eller ock till stor del av tuvdun, Eriophorum vaginatum L., mer eller mindre blandad med vitmossa, och kallas då tuvdun- eller fibertor v. Jämte dessa huvudsakliga beståndsdelar kunna även andra högmosseväxter, ss. pors, skvatt-ram, ljung, odonris och starr m. fl., ingå i torvens sammansättning. Den innehåller vanligen 90 % eller än högre halt av organiska ämnen samt väger i torrt tillstånd ej över 200 kg. pr. m3. Vitmosstorv har utpräglat sur reaktion och är därför fattig på bakterier och mycket långsamt multnande. Dess kväve är därför föga tillgängligt för växterna, och då den är mycket fattig på askbeståndsdelar, är den föga odlingsvärd, men genom sin stora förmåga att uppsuga vätskor ett utmärkt material för beredning av torvströ. Om dess mult-ning fortskridit något längre, är den lämplig till bränntorvberedning. Detta gäller än mer tuvduntorven, vilken multnar lättare och är mindre sur. . Denna finnes i synnerhet i sydvästra .landsdelarna.

2. Kärrtorv och ängstor v, som bildar jorden i kärr (lågmossar, se Mosse) och mader, är bildad av. starr, gräs, fräken, vass, säv och örter. Flertalet av dessa växter multnar fort, och denna torv bildar därför en god

åkerjord, särskilt då den är rik på kalk och slam. Den innehåller vanligen 70—80 % organiska ämnen och väger i torrt tillstånd 200 —300 kg. pr. m8. Efter den övervägande beståndsdelen skiljer man mellan: grästorv, som bildar mader eller torvängar; starr-t o r v, vilken har sin största utbredning i Norrland, båda utmärkt odlingsjord och den senare även gott material för torvberedning^ om ej askhalten är för hög; detsamma gäller den huvudsakligen på Gottland förekommande ag-torven, som dock är segare och mer svårmultnad; tuvsävtorv, bildad av Sär* pus ccespitosus L., som är allmän i Norrland, en blekt nötbrun, mycket svårmultnad t., lätt igenkänd på den nämnda sävartens starka slidor; brunmos-s-tor v, bildad av vatten-älskande bladmossor (Hypnum, Amblystegium) och förekommande inom kalkrika trakter i hela landet, är genom sin höga ask- och kvävehalt och snabba multning utmärkt till odling, utom då den har hög halt av fri svavelsyra, men är till följd av ringa sammanhållning mindre lämplig till bränntorvberedning.

3. S j ö t o r v, bildad av strandväxtligheten i sjöar. Den överensstämmer i halt av organ, substans och rymd vikt med föreg. Hit hör den i trakterna kring de stora sjöarna i större mängder förekommande vasstor-ven, bestående huvudsakligen av de hopflätade rotstockarna av bladvass, Phragmites, samt den blott i mindre massor förekommande, ofta med starrtorv blandade, svarta, långsamt multnande fräkentorven, bildad av lämningar av dy- och kärrfräken (se Fräken), båda näringsrika och oftast mycket uppblandade med dy, gyttja och slam, varför de äro lämpliga till odling men ofta genom för hög askhalt mindre passande till bränntorv.

4. Skogstor v, bildad av lämningar av växtligheten i skogskärr, är i allmänhet väl multnad och mycket fruktbar, men lämningar av de träd, som vuxit i kärret, kunna försvåra odlingen och än mer bränntorvberedningen. Detta gäller särskilt barrträdslämningar, vilka till följd av sin kådhalt motstå multningen, under det att lövkärrtorv, där björk-och al-lämningar förhärska, är mera lättodlad och användbar till bränntorv.

5. Hedtor v, bildad av hed växter och oftast starkt sandblandad, utgör en starkt sur, mycket lätt uttorkande och sedan svår-fuktad, näringsfattig, till odling mindre lämplig jord.

Torvdy. Se Dy.

Torving enjör, statens. Till biträde och rådgivare beträffande beredning av bränntorv och torvströ finnas anställda 5 torvingenjörer och 3 torvassistenter, vilkas biträde rekvireras hos den överordnade myndigheten, kommerskollegium.

Torvjord. Härmed bör till skillnad från mulljord betecknas jord, som till övervägande1112

del består av växtlämningar, vilka "ännu ej sönderdelats mer, än att deras cellbyggnad bibehållits (se Torv). Vanligen förstås med t. blott sådan jord, som bildats av mossor och kärrväxter och som i sitt naturliga skick bildar en sammanhängande massa, under det att dy och gyttja, som bildats huvudsakligen av lämningar av små alger och vattendjur och därför bilda en lös, såpig massa, vid jordbruket räknas till mulljord. T. övergår genom m. 1. m. hastigt fortskridande multning till mulljord, och dess egenskaper som odlingsjord överensstämma i huvudsak med dennas. Se Mulljord.

Torvlånefond, bildad år 1902 till understöd för torvindustri, ursprungligen utgörande 1 1/2 millioner kronor och sedan upprepade gånger ökad, så att den år 1919 utgjorde omkring 5 millioner. Lån till högst 2/3 av anläggningskostnaden, dock högst 300,000 kr. för bränntorvs- och 100,000 kr. till torvströfabrik, mot 4 proc. ränta och skyldighet att efter 4 år återbetala 1/1, årligen. Lån sökas hos K. Maj:t.

Torvmark. Se Mosse.

Torvmull. Se Torvströ.

Torvskola, statsunderstödd, inrättades 1902 vid Emmaljunga i Kristianstads län och flyttades år 1905 till Markaryd i Kronobergs län. Skolan har till uppgift att utbilda instruktörer och förmän för bränntorv- och torvströtillverkning och omfattar 2 avdelningar, för torvförvaltare och för torvmästare. Kursen pågår i 5 månader, maj—oktober.

Torvströ. Torv har sedan gammalt använts till strö i ladugårdarna och inblandning i gödseln, särskilt i Norrland (där torven kallas röta) och i Dalarna. Sedan fabriksmässig beredning av rivet torvströ på 1880-talet efter tyskt mönster börjats, har denna tillverkning vuxit till en stor industri och torvströ blivit allmänt använd i alla delar av landet. År 1919 uppgavs t.-fabrikernas antal till 116 med en årstillverkning av omkring 245,000 ton, motsvarande ungefär 4 millioner balar och omkr. 127,000 m3 opressat strö. Därutöver beredes strö till husbehov och vid åtskilliga små-fabriker.

Materialet bör helst vara vitmosstorv, så ren och omultnad som möjligt. Vitmossor, Sphagnum, ha nämligen öppna, luftfyllda celler, som giva dem stor förmåga att uppsuga vätska (se Strö) och kvarhålla den skyddad för beröring med luften, varigenom i densamma insugen urin är skyddad för ammoniak-jäsning. Genom mossans multning förstöres denna cellbyggnad och nedsättes dess värde som vätskeuppsugande medel. Under det att omultnad vitmossa kan uppsuga ända till 20 gånger sin vikt vätska, kan multnad brun-mosstorv ofta ej kvarhålla mer än 4—5 gånger tor vens vikt. Av tuvdun bildad torv kan uppsuga ända till 7 gånger sin vikt fuktighet, men inblandning därav nedsätter dock vitmoss-

torvs uppsugningsförmåga, och än mer är detta fallet med övriga torvslag.

Uppsugningsförmågan ökas genom torvens finfördelning genom rivning, liksom även genom den luckring, som frysning av våt torv orsakar. Däremot minskas den genom torvens multning och dess fuktighet, som dock svårligen kan nedbringas under 20 % genom lufttorkning och i torvströ av god kvalitet ej bör överstiga 25—30 %.

Reaktionen it. är alltid sur till följd av halten av fria mullsyror, vilket bidrager till torvströets egenskap att binda ammoniak, men då t. blivit genomdränkt med ammoniak-haltig urin, följer ammoniak dock med vid vattenavdunstningen. Torvströs påstådda desinficerande verkan har ej bekräftats.

Beredning. Mossen, varur strötorv skall upptagas, bör avdikas 1—2 år i förväg för att nedbringa torvens vattenhalt och därigenom minska arbetsåtgången vid dess upptagning och behovet av lufttorkning. Genom avdik-ningen kan utbytet av t. pr. m3 uppgrävd torv ökas från 1 till 2 balar (från 50 till 100 kg.). Men avdikningen bör ej ske längre tid i förväg, emedan torvens multning därigenom påskyndas. — Vid beredning för husbehov är vanligt att antingen upphacka torven i större stycken, som torkas på hässja eller utbredda på torr mark, eller ock att sönderharva mossytan och direkt inbärga den finfördelade torven, sedan den torkat på platsen. Vid fabriksmässig beredning, då en jämn och fullständigare torkning erfordras, uppgräves torven, sedan mossytan avjämnats, i tegelformiga stycken, vanligen av 33 x 25 x 10 cm. storlek. Upptagningen sker ur regelbundet utstakade torvgravar, vanligen på 20—25 m. inbördes avstånd.

Upptagningen sker helst på hösten, dels emedan arbetsprisen då vanligen äro lägre, dels för att torven skall bliva luckrad av frosten och dess torkning skall kunna börjas genast på våren, då ihållande torka vanligen råder. Vid upptagningen utläggas torvstyckena vid sidan om torvgraven, varvid 1 man under gynnsamma förhållanden kan upptaga och utlägga 20 kbm. fast torvmassa. Vid torktidens början reses torven i rader lutade 2 och 2 mot varandra, och sedan den halvtorkat, »kuvas» eller »kullas» den, d. v. s. uppstaplas i högar. Där förhållandena äro ogynnsamma för torkning, brukas även att upplägga torven på hässjor, vilka stundom byggas fasta och takade. Sedan torven torkat, inbärgas den i enkla lador, helst, för en bekväm urlast-nings skull, blott 4 m. breda men 4—4.5 m. höga, och vanligen så långa, att de rymma 150—200 kbm.; under torven lägges en botten av ris eller slanor för att hindra fuktigheten från marken att uppstiga. I fria stackar, som stundom användas, är yttorven utsatt för att förstöras av regn, varför de äro lämpliga blott för torv, som redan samma sommar skall bort-iii3

föras. Den torkade strötorven sönderdelas på rivare. Dessa böra drivas med måttlig hastighet, för att kraftåtgången ej må bliva större än nödigt och för att inskränka bildningen av torvmull. Denna avskiljes genom siktning, varefter det siktade ströet och torvmullen, för transportens lättande, vanligen pressas var för sig i bålar, sammanhållna av ribbor och järntråd. Bålarnas storlek växlar, men de bruka oftast vara i x 0.5 x 0.7 m. = 0.35 kbm. och väga torvströet 55—75, torvmullen 80—95 kg. Endast om bålarna hålla nämnda normalstorlek, får varan säljas pr bal (K. F. 20/6 1918). Av 1 kbm. torv i mossen erhålles i medeltal 70 kg. strö och mull med en vattenhalt av 20 %. Då såväl hård pressning som högre förmultningsgrad och högre vattenhalt ökar balens vikt, är denna i och för sig intet mått på balens innehåll av nyttig vara och dess värde, utan uppgift om fuktighetshalten är önskvärd för ett sådant bedömande.

Användning. T. användes lämpligen i ladugård, stall och hönshus, men ej i fårhus annat än som bädd täckt med halm, emedan ullen eljest förorenas, och ej i svinhus, emedan svinen äta det, varigenom matsmältningsstörningar kunna befaras. I häststall användes det som dagligt förnyad bädd i spiltorna eller som en 10—15 cm. tjock bädd, som kvarligger längre tid och dagligen befrias från den fallna spillningen. Åtgången vid dagligen förnyad ströning i häststall är 1—2 kg. pr. djur, och i ladugård 2—3 kg., om blott det som blivit blött dagligen neddrages i gödselrännan och bortföres.

Torvmull bör i kreatursstallarna användas blott i gödselrännorna och kan med fördel brukas i hönshus, men användes huvudsakligen till uppblandning med latrin till beredning av pudrett (se Människogödsel). Såväl t. som torvmull äro utmärkta isoleringsmedel och kunna användas till att däri inlägga rotfrukter, ägg, frukt m. m., till fyllning i trossbottnar och väggar, betäckning av ishögar, kring vattenlednings- och ångrör för att hindra i förra fallet frysning, i det senare värmeförlust, till vintertäckning av växter m. m. Litt. Hj. v. Feilitzen och And. Bauman, Om torvströ, dess egenskaper, tillverkning för mindre behov och användning, 1904, 4:e uppl. 1908.

Torvströförening. Från tiden omkring senaste sekelskifte har sammanslutning ägt rum mellan lantmän för gemensam tillverkning av torvströ. Av dylika föreningar funnos år 1920 9, omfattande större områden, vanligen ett ' eller flera län, samt omkring 60 med mindre, lokal omfattning, i de flesta fallen andelsföreningar, med mindre insatsbelopp per andel. Föreningen verkställer oftast fullständig beredning och pressning av torvströet, vissa lokala föreningar blott upptagning, torkning och inbärgning av torven, som hämtas och

rives av medlemmarria; i vissa fall levereras ströet rivet, men opressat. Rätten att erhålla strö är vanligen bestämd till viss mängd pr andel; hos en del större föreningar finnes även motsvarande köpeplikt. Det som ej åtgår till medlemmarna försäljes.

Torvsyra, i bergslags trakterna brukad beteckning för den vid vallbrott nedvända och därefter multnade valltorvan, samt för det skifte, då denna åter plöjes upp, d. v. s. 2:a året efter vallbrottet.

Torvtj än Sternan. Se Torvingenjör.

Torvtäkt från mosse å utarrenderad egendom äger arrendator rätt till blott i den mån arrendeavtalet bestämmer. (Nya jordabalken kap. 2, 20 §.) Att, såsom stundom sker, avflå grästorv för att inblanda i gödseln är i allmänhet olämpligt, då fruktbarheten starkt nedsättes å den mark, där torven tages. Den åsyftade mullinblandningen i gödseln kan med mindre arbete och utan skada hämtas från mossar eller icke odlingsbara sankmarker.

Toste. Se Brakved.

Toxin betecknar i allmänhet i levande celler bildade gifter, men vanligen förstås därmed de giftämnen, som bildas vid av bakterier förorsakad sönderdelning av organiska ämnen och som äro orsaken till av bakterier orsakade sjukdomar. Toxinerna äro i vatten lösliga ämnen; deras kemiska sammansättning är okänd, men de antagas vara närstående till äggviteämnen; de äro känsliga för ljus, oskadliggöras genom upphettning till 75—8o° och mildras till sina verkningar genom svagare uppvärmning. De hava en ytterst stark giftverkan i djurkroppen men föranleda där bildningen av antikroppar, antitoxi-n e r, som neutralisera deras verkningar.

Tragopogon. Se Havrerot.

Traktbrosk. Se Hov.

Trakter. Se Hov.

Trakthuggning. Se Skogsbrukssätt.

Traktor. Se Motorkultur.

Traktvinkel. Se Hov.

Trametes. Se Ticka.

Trampgräs, fågel k nä a, Polygonum aviculare L., en till syrefamiljen, Polygonaceœ, hörande, ettårig ört med smal, mycket grenig, efter marken nedliggande stjälk, med smala blad, obetydliga vitröda blommor samt fint punkterade frön. Växer ytterst allmänt på vägar och stigar, där den är ett besvärligt ogräs, under det att den föga förekommer i åker och är rätt oskadlig som ogräs i betesmarker, så mycket mer som den ätes av kreaturen. Fröna äro en eftersökt spis för fåglar, varom dess namn aviculare och fågelknäa erinra.

Tran. Se Fett.

Trana, Grus cinerea L., den största svenska vadarefågeln, utmärkt genom grå fjäder-1114

klädnad men svart nacke och hals samt röd hjässa, vingar med yviga armtäckfjädrar, kort men yvig stjärt, långa ben, baktån högre än framtårna. Häckar i hela landet på ödsliga myrar och lägger i en båle på en tuva 2 gråbrunfläckiga ägg. T. är en flyttfågel, lätt igenkännlig under flyttningsflykten, som sker i snöplogform. Lever av växtämnen och större insekter och är således uteslutande nyttig.

Tranbär, t r ä n j on, Oxy eocens palustris Pers., en till lingon växt ernås familj, Vaccinia-ceœ, hörande, späd, krypande, örtlik buske, med små, äggrunda, under askgrå blad, lutande, röda, långskaftade blommor från grenspetsarna samt stora, röda, mycket sura bär. T. växer allmänt på vitmossar. Bären mogna sent, bliva ätbara först sedan de frusit och samlas bäst på våren; de kunna användas som lingon, men äro surare; de ätas med begärlighet av trastar, orrar m. fl. fåglar.

Transformator. Se Induktionsström.

Traitsmission betecknar i allmänhet överföring av kraft eller rörelse och de maskindelar eller ledningar, genom vilka överföringen sker, men användes särskilt för överföringen av

kraft från en motor till en från densamma skild arbetsmaskin.

En roterande rörelses överföring från en axel till en annan utan ändring i rörelsens riktning eller hastighet sker genom koppling (se d. o.),v men om ändring i något av dessa avseenden sker, genom växel (se d. o.). Om åter rörelsen förvandlas från roterande till fram- och återgående eller tvärt om, sker t. genom vev med vevstake eller excenter och excenterstång (se Vev).

Transparente blanche. Se Äpple.

Transpiration. 1. Växterna använda blott en mindre del av det med rötterna upptagna vattnet som näring och cellsaft, under det att det överflödiga avdunstar, huvudsakligen genom de andhål, klyvöppningar, som finnas i synnerhet på bladens undersida, men till mindre del även genom överhuden. Denna utdunstning, transpiration, beror till sin omfattning på följande:

1. Bladytans storlek och skyddsanordningar mot avdunstningen. Växter, som förekomma på fuktig mark, där stor vattentillgång finnes, och på skuggig växtplats, där de äro skyddade för stark solhetta, hava vanligen breda blad med tunn ytterhud, vilket gynnar en stark t. På torra växtplatser äro växterna däremot ofta skyddade för stark avdunstning genom smala eller t. o. m. borstliknande blad (t. ex. fårsvingel, stagg, barr), eller genom att bladytan är täckt av hår eller ett vax- eller hartsöverdrag (ex. ljung), som hämmar avdunstningen, somliga (t. ex. fetknopp, taklök, kaktus m. fl.) genom att cellsaften är rik på slemmiga ämnen, som kvarhålla fuktigheten. Av samma växtart finnas varieteter, som i detta

avseende äro olika varandra och därför olika lämpliga för sådana förhållanden, där en stark transpiration kan skada. Sålunda äro smalbladiga sädessorter (t. ex, guldregnhavre) mer än bredbladiga lämpliga för torr jord, och brodden av smalbladiga höstsädessorter står bättre än av bredbladiga mot uttorkande blåst på barmark.

2. Yttre förhållanden. Högre värmegrad och solbelysning, som föranleder klyvöppningarnas öppnande, samt torr luft och blåst öka avdunstningen. Vattenbrist i jorden inskränker växtens vattenupptagning och därmed även dess transpiration, men skyddar ej växten för uttorkning och vissnande.

Däremot är den vanliga uppfattningen ej grundad, att styrkan av växternas t. beror av deras behov av vatten och näringslösningens (markvätskans) koncentration, och att sålunda en rik näringstillgång i jorden minskar växternas vattenförbrukning och gör dem mindre känsliga för torka. Den r e 1 a t i va transpirationen eller den mängd vatten, som växten förbrukar i förhållande till mängden bildad organisk substans, är därför intet säkert uttryck för växtens vattenbehov. Den relativa transpirationen plägar för sädesslagen växla mellan 300 och 500 men kan nedgå till 200 och stiga till 700 och kan i medeltal för en sädesåker uppskattas till 1,500 m3 pr. ha. = 150 mm. nederbörd. Att den ofta är större på lätt jord än på en styv, kan bero därpå, att den kapillära vattenledningen är hastigare i den förra jorden med dess ej alltför små kapillärer, samt därpå att den oftast är näringsfattigare och bildningen av organisk substans (tillväxten) mindre. Om en riklig näringstillgång tvärtom nedsätter den relativa transpirationen, förklaras det av den starkare tillväxten, och om gödslingen synes göra växterna mer motståndskraftiga mot torka, så beror det ej på minskat vattenbehov, utan därav att den djupare och rikare rotbildning, som gödslingen framkallar, giver växten större förmåga att tillgodogöra sig fuktigheten i jorden.

Transportanordningar inom byggnader och i maskiner användas vid lantbruket av olika slag. De vanligaste äro:

Transportskruvar eller snäckor bestå av skruvformigt vridna plåtar, sammanfogade och fästa på en axel och roterande i en ränna, varvid i rännan liggande gods flyttas framåt; användas för fortskaffande av finfördelat gods, ss. spannmål (ex. i magasin, i körnaren i tröskverk), sågspån m. m.

Transportband utgör ett brett band eller en rem utan ända, vars övre bärande part uppbäres av rullar, helst formade så, att bandets mitt är något fördjupad, så att transportgodset kvarligger. Vid bandets ändar löper bandet över 2 större rullar, en drivrulle, som ii 15

sätter bandet i rörelse, och en spännrulle, som spänner det. Banden äro av hamp-, bomulls-, kamelhårs-eller annan väv eller av stålband eller gummi med vävinlägg. Banden, som passa för transport i vågrätt eller föga lutande plan, användas för förflyttning av spannmål i log-och magasinsbyggnader, där elektrisk kraftledning finnes.

Skopel evatore r, paternosterverk, utgöras av skopor på jämna avstånd fästa på en ändlös kedja eller rem löpande över skivor. Då en skopa vid remmens rörelse passerar den nedre vändpunkten i elevatorns fot, fylles den med det därvarande transportgodset, t. ex. spannmål, som uttömmes vid den övre vändpunkten. Användas för åtskilliga ändamål, ss. för sädens transport inom ett tröskverk från stora harpan till körnaren.

Blås- eller pneumatisk transportör, bestående av ett slutet rör, vari löst gods genom en fläkt framdrives och utfaller vid rörets mynning. Användes stundom för transport av halm, agnar och boss från tröskverk samt av hackelse för fyllande av silotorn.

Tranärter. Se Vicker.

Trappor. Förbindelsen mellan en byggnads olika våningar m. fl. ställen förmedlas medelst trappor. Dessa kunna utföras såväl av stenmaterial som trä. Yttertrappor, som äro utsatta för väderlekens inflytande, böra för varaktighetens skull helst utföras av stenmaterial. Särskilt gäller detta första trappsteget, som ligger på marken. Stentrappor (yttertrappor) skola vila på stadig grund. De kunna utföras av naturlig sten, vilken dock måste huggas till lämplig form, men de kunna även utföras i cement. Yttertrappor skola alltid hava svag lutning framåt, så att regnvatten kan avrinna. Sista steget framför dörrar (trapplanet) skall göras brett, så att dörren bekvämt kan öppnas, utan att man behöver stiga ned från trappan. Yttertrappor, som ju i allmänhet äro helt korta, förses med raka steg. Då stegantalet är fyra eller flera, bör barriär e. dyl. anbringas vid sidorna. Innertrappor växla mycket i form, beroende på planordningen. De kunna göras raka eller svängda och utföras i allmänhet av trä. Man går också lättare i en trätrappa än i en dylik av sten. Till vangstycken och gångsteg tagas vanligen 2" plank och till sättsteg (den stående brädan mellan stegen) 1" bräda. Gångstegets främre kant göres utskjutande och profileras. Trappstegens storlek skola beträffande höjd och bredd alltid stå i ett visst förhållande till varandra och motsvara en persons normala steglängd. Lämp-1 iga stegproportioner erhållas genom formeln 2 h + b = 60; h. betyder steghöjd och b. s tegbredd.

Steghöjd 14 cm. Stegbredd 32 cm.

» 15 > > 30 »

» 16 > >' 28 >

» 17 > > 26 >

> 18 > » 24 >

> 19 > »22 »'

> 20 > > 20 >

Dock kunna trätrappor i allmänhet göras något obekvämare än stentrappor. Yttertrappor göras också i allmänhet bekvämare än innertrappor. Den sida av innertrappan, som icke ligger intill ^ägg, bör förses med räcke. Å väggen uppsattes ledstång. L. N. Gramén.

Taltrast.

Trast, Tur dus, ett småfågelsläkte av trastfamiljen, Turdidce, utmärkt genom stark, något böjd näbb, lång stjärt och hel hud på tarsens framsida. De äro livliga fåglar, som mest leva i lundar och skogsdungar, häcka i öppna bon i träd och buskar och lägga vanligen blågröna, fläckiga ägg. De äro i allmänhet flyttfåglar. Den grå och bruna bj örktrasten eller snöskatan, T. pilaris L., håller till i stora skaror nära gårdarna och stannar över vintern. Den bruna, under ljusa, svartfläckiga sångtrasten (taltrasten, vakan, k 1 å d r a n), T. musicus L., och den snarlika men dubbelt större dubbeltrasten, T. viscivora L., samt den brun- till kolsvarta, gulnäbbade k ol t r a s t e n, T. merulaL.., höra till våra bästa1116

sångfåglar. Trastarna leva mest av insekter, men om vintern av bär (rönnbär), frön och knoppar. De äro därför att räkna som nyttiga fåglar; dock kan snöskatan, som mycket tycker om bär, vara en besvärlig snyltgäst i körsbärsträden; och även koltrasten är en misstänkt gäst i trädgårdarna. Alla trastar hava läckert kött och räknas som de bästa kramsfåglarna.

Trattskivling, Clitocybe, ett släkte av hattsvampar, utmärkta av vitt fröstoft och skivor, som löpa ned på den ringlösa foten (till skillnad från de närbesläktade musseronerna, se d. o.). Flera allmänna arter äro ätliga; bland dem märkes främst den stora pudrade t., Cl. nebu-laris Batsch., med grå eller gulgrå, delvis mjölig hatt och vita skivor. Den är vanlig i trädgårdar och i skogsbryn.

Trav. Se Gångart. Tävlingar i travkörning ha i Norden använts ända sedan 1500-talet för att pröva avelshästars kraft, energi och uthållighet, d. v. s. brukbarhet. I Sverige anordnas sådana genom Svenska travsällskapet med statsunderstöd för hästar av nordsvensk ras. Vid dessa tävlingar utdelas statsanslaget i form av avelspris i lopp för premierade djur och

unghästar av 3—4 års ålder. Härvid användes handicap-ning (utjämning) efter vikt, för att de tyngre och grövre hästarna ej skola överflyglas *av mindre och lättare typer. A. P—n.

Trave, sydsvensk benämning på långskyl. Se Skylning.

Tredingsbruk, treskiftesbruk. Se Växtföljd.

Tredjedagssjuka. Se Blodstallning 2,

Treskiftesbruk. Se Växtföljd.

Trichera. Se Vadd.

Trichina. Se Trikin.

Tricholoma. Se Musseron.

Trieririg. Se Trior.

Trifolium. Se Klöver.

Triglochin. Se Sälting.

Trikin, Trichina spiralis, en liten rundmask, som förekommer som parasit hos. svin, hund, katt, råttor och människan. De könsmogna trikinerna, som äro 1.5—4 mm. långa, leva i djurens tarmkanal, där de para sig och hastigt föröka sig genom att föda levande ungar, yilka intränga genom tunntarmen in i lymfkärlen och från dessa in i blodströmmen, med vilken de spridas i musklerna. Här stanna de och bibehålla sig som i spiral hoprullade larver, inkapslade i en citronformig bindvävskapsel, som småningom förkalkas. Under det att t. icke synes förorsaka svinet någon olägenhet, framkallar den hos människan en smärtsam

sjukdom, trikin os, som kort efter den trikinhaltiga födans förtärande yttrar sig i underlivssmärtor, kväljningar, bristande matlust diarré och feber, senare genom muskelsmärtor. Sjukdomen varar 1—2 månader men kan lämna spår efter sig genom giktartade smärtor. Till människan sprids t. i regel genom förtäring av trikinöst fläsk. Svinen få dem oftast från råttor och genom att förtära köttavfall. Trikinsjukdom motverkas således dels genom att utrota råttor i svinhusen och koka allt köttavfall, som gives svinen, dels genom kokning och stekning av fläsket före dess förtäring. Allt fläsk bör undersökas på t., varför särskilda besiktningsbyråer finnas anordnade i städerna.

Trilla. 1. Se Vagn. 2. Drivhjul. Se Vandring.

Trindsäd. Se Baljväxter.

Trioza. Se Bladloppor 3.

Tripleurospermum. Se Baldersbrå.

Trips. Se Blåsfotingar, Vitax.

Triticum. Se Vete, Kvickrot.

Fig. 1. Mayers trior.

Trior, redskap, med vilket säd och frö sorteras på grund av kornens form. Den består av en liggande plåtcylinder, vars vägg på insidan har äggformiga fördjupningar. Från inmatningstratten faller säden vanligen först på ett med trioren förenat plant skaksåll (fig. 1 A), medels vilket grövre föroreningar avskiljas, och därefter genom en liten fläkt samt rinner sålunda rensad in i triörcylindern, vid vars kringvridning de sädeskorn, som äro kortare än fördjupningarnas diameter, upptagas i dessa och medföras, tills de högre upp utfalla i en långsgående plåtränna (fig. 2 C), ur vilken de

Trikin.111/

medelst en snäckskruv (fig. 2 D) utföras ur cylindern. Genom avstrykare (fig. 2 A,[B) hindras de korn, som ej fullt rymmas i fördjupningarna, att medfölja. Det, som sålunda ej frånskilts, utrinner vid cylinderns nedre ända. Oftast är triörcylindern omgiven av en med långsträckta hål försedd sorterarecylinder (fig. 1 M, N, O), som sorterar den från triörcylinderns botten utströmmande säden efter grovleken. T. användas mest för att rengöra säden från sådant ogräsfrö och söndriga korn, som ej från-

Fig. 2. Genomskärning av triörcylindern.

skilts med fläkt eller såll, och för att skilja trindsäd från stråsäd, vete från råg och andra sädesslag, men även för rengöring och sortering av gräsfrö. T. är därför vanligen försedd med olika t.-cylindrar. Vanlig sädes-t. kan dock användas för storfröiga grässlag, ss. rajgräs, ängssvingel och åkerlosta, varemot för kortare frö, ss. hundäxing, behöves t. med smärre hål. T. bör vridas långsamt. Avverkningsmängden växlar efter sädes varans beskaffenhet och redskapets storlek. Jfr Sädessorteringsmaskin.

Trokar (troakar) kallas ett instrument, som användes för att ur mage, tarmar eller kroppshålor uttömma gaser eller vätskor. Den består av en rund, i änden trekantigt tillspetsad stålstilett, försedd med ett trähandtag och innesluten i en metallhylsa, som lämnar spetsen fri och i den till handtaget stötande änden är försedd med en platta, som hindrar hylsan att vid trokarens införande glida helt in under huden. Trokarer finnas av olika storlek för olika ändamål och djurslag. Vid användningen tillses, att t. är noga rengjord genom kokning eller genom att under en stund ligga i 3 % kreolin-lösning, T. användes företrädesvis för att uttömma gas vid trumsjuka och väder kolik samt för tappning vid vätskeansamlingar i buk- eller brösthålan (brösthinneinflammation, bukvattusot). # E. N—m.

- Trollius. Se Ängsbollar.

Tromb. Se Blodpropp.

Tropæolum. Se Krasse.

Trossbotten, trossfyllning. Se Bjälklag, Golv, Isolering.

Trumla, skånskt ord för vält.

Trumpetblomma, Salpiglossis, ett till nattskattornas familj, Solanaceæ, hörande sydame-

rikanskt släkte av väl alnshöga örter med upprätt, klibbhårig stjälk och stora, trattlika blommor i åtskilliga färgtoner i vittr gult, rött och violett. 5. sinuata R. et P. samt korsningar med andra arter, sammanfattade under namnet S. variabilis Hört., odlas allmänt som i-åriga rabattväxter. Fröet sås oftast i kruka, och plantorna utplanteras med jordklimp (de äro ömtåliga för omplantering), eller ock sås direkt på växtplatsen.

Trumsjuka är en särskilt hos nötkreatur, men även hos får, rätt ofta förekommande sjukdom, som består i en genom jäsning i fodermassan framkallad stark gasutveckling i våmmen. Buken är starkt utspänd, särskilt i vänstra flanken, som kännes spänd som en trumma, djuret visar oro, ögonen bliva utstående, blodsprängda, och svår andnöd inträder. Sjukdomen har i regeln ett häftigt förlopp och kan inom 1/2 till några få timmar medföra döden genom kvävning.

Orsaken är vanligen förtärandet av större mängd grönfoder, särskilt om detta varit regndier daggvått, eller rotfrukter, i synnerhet skämda, men någon gång, att de bildade gasernas uppstötning hindras av främmande kroppar i foderstrupen (se Strupens sjukdomar) eller av svulster i dennas närhet (se Tuberkulos). Oftast förekommer t. under betesgången, varför bör iakttagas, att djuren, tills de hunnit fullt vänja sig vid bete, få ett torrfoder före utsläppningen, och att de på frodig klövervall få beta blott en kort stund, 10—15 minuter, och ej då gräset är vått. Vid stallfodring bör grönfodret under första tiden blandas med halm och bör ej få ligga i hög och taga hetta före utfodringen, utan slås kort i förväg och ej då det är vått.

Behandlingen bör i första hand gå ut på att avlägsna gasen. I lindrigare fall kan detta åstadkommas genom upprepat tryck i flanken, varvid uppstötningen kan befordras genom att i djurets mun lägga ett grovt halmrep som samman vrides i nacken. I svårare fall uttömmes gasen medelst ett genom munnen och foderstrupen till våmmen infört s t r u p-r ö r, eller vid svår andnöd genom att i vänstra flanken instöta en trokar (se d. o.), som riktas snett framåt nedåt, varefter stiletten utdrages ur hylsan, som får kvarsitta, tills gasen utströmmat genom denna. För jäsningens hämmande gives invärtes 20—-30 g. saltsyra eller 10—15 g. ammoniak i 1/2 1. vatten, eller 1/2—1 liter kalkvatten (15—30 g. nysläckt kalk i V2 1- vatten), för får 1/l så stor dos, en gång i halvtimmen under 2—3 timmar.

E. N—m.

Trut. Se Mås.

Try, arter av det till familjen Caprifoliaceae hörande släktet Lonicera. De äro buskar med motsatta hela blad, trattlika, oftast tvåläppigt 5-delad krona, blommor i bladvecken eller i rruvudlikt knippe samt bärfrukter. En StorIii8

mängd arter odlas som prydnadsbuskar, framför allt r o s e n t r y, L. tatarica L., en sibirisk art med helt, vita, röda eller vit-röd-randiga blommor och röda bär, den snarlika, L.jiigra L., från Pyrenéerna, med obetydligare, blekröda blommor och svarta bär, samt de i Sverige vildväxande b e n t r y, L. xylosteum L., med vitgula blommor, röda bär och mycket hård ved, och b 1 å t r y, L. coerulea L., med vitgula Blommor och blå bär, m. fl. De förökas genom frön och avläggare, de flesta även lätt genom sätt kvist ar.

Tryckrullar. Se Såningsmaskin.

Tryne. Se Huvud.

Tryneträ. Se Fängsling.

Trypanblått, anilinfärgämne, som användes till insprutning under huden mot den organism, som förorsakar blodstallning.

Trypsin, äggvitespaltande enzym i bukspotten. Se Matsmältning.

Tryptofan. Se Aminoföreningar, Äggvite-artade ämnen.

Trål (trawi). Se Fiskeredskap II.

Trånghasad. Se Benställning.

Trånghov. Se Hovsjukdomar i.

Trä. Se Virke.

Träck. Se Kreatursgödsel, Människogödsel.

Träda eller trade, åkerskifte, som underkastas grundligare bearbetning som förberedelse för följande grödor för att åter försätta jorden i ett gott skick i avseende på lucker-het och därav beroende fuktighetsförhållanden, befordra nyttiga omsättningar i densamma (vittring, multning, salpeterbildning, kvävebindning) samt bekämpa ogräset. Trädestiden begagnas även för utförande av sådana jordförbättringsarbeten, såsom täckdikning, jordblandning, stenbrytning och djupkultur, som ej medhinnas vid den årliga bearbetningen, samt för stark gödsling med kreatursspillning. Fordom ansågs den av föregående sädesgrödor mattade jorden behöva vila och lämnades därför att ligga obrukad i flera års trade, som även hade sin stora betydelse i hushållningen genom det bete, ogräs växtligheten lämnade. Genom denna »vila» vanns trädningens ovan angivna ändamål blott i ringa grad, och detta brukningsrätt, som numera förekommer endast i trakter med efterblivet jordbruk, har i allmänhet ersatts av regelbundet, vanligen vart 6:e—y:e år, återkommande, i-årigt trädesbruk, under vilket man söker nå trädningens ändamål genom ändamålsenliga bearbetningar, som befordra de företrädesvis av bakterier framkallade önskvärda omsättningarna i jorden. Härvid bör bearbetningen ske efter samma grundsatser- som den årliga bearbetningen, med höstplöjning, över-harvning på våren för att bibehålla jordens fuktighet samt sådana bearbetningar under sommaren, som erfordras (för ogräsets förstöring, grundförbättringsarbeten, dikesrensning samt jordens luckring, så att en kraftig

bakterieverksamhet i jorden och en god så-bädd ernås. Förr användes härför allmänt 4 körningar till fullt djup med plog eller årder (höstplöjning; tvärplöjning eller sneddning på varen samt gödselns ned- och upplöj ning) med mellankommande sladdning, harvning och vältning. Numera inskränkes vanligen den djupa bearbetningen och ersättes till större delen med ytbruk, varigenom vinnes, att arbete sparas och jordens fuktighet bättre bevaras, så att de av bakterielivet framkallade omsättningarna kunna oavbrutet fortgå även under sommartorka. På styvare eller av ogräs mycket besvärad jord och där tiden för jordens bearbetning under sommaren är kort kräver trädesbearbetningen ett helt år, så att jorden ligger obevuxen en hel sommar, helträda, svartträd a. Som en mycket intensiv dylik trädning har förordats jordens höstplöjning i drillar, som sedan vid varje ny körning klyvas och omläggas. På lättare jord och då inga jordförbättringar behöva förekomma kan helträdan ersättas av halvträd a, vid vilken trädesbearbetningen kan inskränkas till en del av sommaren och jorden under den återstående tiden bära en gröda. Trädningen kan då ske på mellantiden mellan en valls upplöj ning och sådden av efterföljande säde, s. k. vallträda. Härvid sprides gödseln på vallen, som därefter omplöjes till fullt djup, helst med användande av skumrist, för att valltorven må nedläggas i plogfåran och fullständigt myllas, varefter omedelbart den omvända tiltan tilltryckes genom' en tung vältning, så att den kapillära ledningen av fuktigheten från underliggande lager återställes. I den mån så visar sig önskvärt och tiden det medgiver, bearbetas sedan jorden, intill dess sådden skall ske, varvid tiltan bör lämnas orubbad, tills torvan multnat, och denna sedan luckras och blandas med matjorden genom djup harvning. Dylik vallträda användes med framgång efter 1—2 års klövervall som förberedelse för höstsådd och brukas allmänt i södra Sverige, men mindre i övriga delar av landet, där dels vallarna vanligen få ligga flera år, så att valltorvans sönderdelning går mindre lätt, dels tiden för jordens bearbetning före höstsådden är kortare. Även efter tidigt skördat grönfoder kan jorden hinna få en grundlig bearbetning före följande höstsådd, och då grönfoder tages på det skifte i omloppet, som eljest skulle trädats, brukar detta betecknas som grönfoderträda, liksom också rotfruktsskiftet stundom benämnes r o t-fruktsträda, emedan jordens bearbetning mellan raderna har samma syfte och verkan som egentlig trädning. Plöjningen av grönfoderskiftet bör ske i den mån grönfodret skördas, för att jorden ej må hinna torka och för att multning och jäsning omedelbart bör komma i gång. Grönfoderträda användes mest i södra, men även i mellersta Sverige, där1119

dock framgången på styvare jord är mer oviss, i det att den korta tiden ofta ej medgiver en tillräcklig bearbetning för höstsäden och .dessutom ofta ej tillräcklig gödsling gives som ersättning för den lättlösliga växtnäring, grönfodret borttagit. På det hela taget kan sägas, att ren träda för höstsäd är obehövlig på lätt jord, då ej kampen mot ogräset, gör trädningen önskvärd, men är desto svårare att undvara utan minskning i höstsädens avkastning, ju mer jorden är styv, matjorden grund och avdikningen dålig, samt ju kortare tiden för bearbetningen är. Att utvecklingen alltmer går i riktning mot den rena trädans inskränkning visas av den officiella statistikens siffror för trädesarealen, vilken för hela riket sjunkit från 15. i proc. av åkern år 1870 till 11.7 proc. år 1900 och 8.5 proc. år 1921. Låga tal för procenten trädesjord visa län med högt stående jordbruk, lättare jord och lång sommar såsom Skåne, det inre Småland och Blekinge med 2—3 och Halland med 3.5. Likaså Norrland, med 0.6—2.3 proc, beroende på att vallar där intaga stor, men höstsäd, för vilken trädningen sker, mycket liten del av åkerjorden. Största trädesarealen hava de län, där mycket höstsäd odlas, särdeles där jorden är styv; sålunda intog den rena trädan år 1918 på Gottland 13 samt i Mälarprovinserna och Kalmar län 10.2—12.5 proc. av åkern.

Trädestillation. Se Kolning, Tjärbränning.

Trädform. Se Formklass, Formträd.

Trädgård. Se Trädgårdsskötsel.

Trädgårdsbofre. Se Ollonborrar.

Trädgårdsförbund. Se Trädgårdsförening.

Trädgårdsförening. Bland de talrika sammanslutningar, som i Sverige bildats för befordrande av trädgårdsodlingen och dess idkares intressen, har Svenska trädgårdsföreningen länge stått främst ss. den först stiftade och emedan den hade hela riket till verkningskrets. Den bildades år 1832 och hade trädgård med trädskolor, växthus och andra för verksamheten behövliga lokaler i Stockholm, 1838—61, och därefter vid Rosendal till 1911, då föreningen upplöstes. Den var en sammanslutning mindre av trädgårdsyrkesmän än av för trädgårds- och blomsterodling intresserade inom de s. k. högre klasserna men hade ett rätt stort inflytande genom sin trädgårdsskola (1840—1911), en betydlig spridning av trädgårdsplantor och träd från dess trädskolor, av densamma föranstaltade utställningar samt genom att föreståndarna för dess trädgård och trädgårdsskola (Dan. Muller 1841—50, Olof Eneroth 1857 —-61, N. U. Blomberg 1861—72 och Ax. Pihl 1872—1911) i viss mån intogo en ledareställning inom trädgårdsskötselns offentliga kretsar. Har utgivit en årsskrift 1869—72 och Svenska trädgårdsföreningens Tidskrift 1878

—I905-

I viss mån efter denna förenings föredöme

bildades lokala föreningar i olika delar av landet. Bland sådana må nämnas: S k å n s k a t., 1833 och ånyo bildad 1875, vilken utgivit Skånska trädgårdsföreningens tidskrift 1877-— 1915 och Täppan sedan 1916; Göteborgs t., bildad 1842, vilken innehar en mycket förnämlig park med växthus i Göteborg och dri* ver en omfattande handel med trädgårdsväxter och frö; Sällskapet D. B. V. (De badande vännerna) i Visby, stiftad 1856 med liknande verksamhet därstädes; Linköpings läns och stifts t., 1859; Uppsala läns t., 1862; Örebro läns t.,

1864; Sällskapet Hortikulturens vänner, i Göteborg 1873; Norrbottens läns t., 1875; Västernorrlands länst., 1884, vilka samtliga varit sin orts halvt officiella centralhärdar för arbetet för trädgårdsskötselns främjande i orten, bland annat genom spridning av träd och buskar till folkskolors och enskildas, särskilt mindre jordbrukares trädgårdar, varjämte det sistnämnda sällskapet haft trädgårdsskola (se Trädgårdsundervisning). S v e-riges allmänna trädgårdsför-buÜd, bildat år 1909, är avsett att vara en sammanslutning mellan samtliga lokala trädgårdsföreningar. För fruktodlingens främj ande verkar Sveriges pomologiska förening (se Pomologiska förening, Sveriges). Föreningar mer uteslutande av yrkesträdgårdsmän äro Stockholms gartnersällskap, bildat 1848, Svenska trädgårdsodlare f ö r b u n d o t, 1885, samt Västra Sveriges t r ä d g å r d s m a n n a sä 11-s k a p, 1905.

Därj ämte finnes ett antal speciella föreningar för trädgårdsyrkesmän: Sveriges h andelsträdgård smästareför-b u n d, stiftat 1902; Svenska trä d-s k o leägare före ningen, 1906; Fören ingen Sveriges trädgårdskon-s u len te r, 1908; Föreningen Svpri-ges konditionerande trädgårdsmästare, 1918.

•: Trädgårdsgödsel. För gödsling av trädgårds- och krukväxter tillredas oéh föras i handeln åtskilliga blandningar av konstgödsel. Dessa säljas vanligen utan uppgift om deras innehåll av växtnärande ämnen och till mycket höga pris jämfört med de priser på de ingående beståndsdelarna, som betalas för konstgödsel för jordbruket. Det av de stora konstgödselfirmorna till salu hållna märket T. G. (= trädgårdsgödsling) uppgives vara sammansatt av: 180 kg. 20 proc. superfosfat 100 » 37 » kalisalt 100 » svavelsyrad ammoniak 10 » chilesalpeter ...'".-

motsvarande 9 proc. fosforsyra, 9 proc. kali och 5 proc. kväve.

Trädgårdskonsulent. Se Konsulent. De hos hushållningssällskapen anställda träd- ti20

gårdskonsulenterna hava år 1908 bildat Föreningen Sveriges Trädgårdskonsulenter för att genom samarbete höj a institutionens och medlemmarnas ställning. Berättigad till inträde är varje statens eller hushållningssällskapens t. Föreningen utgiver ett periodiskt flygblad.

Trädgårdsodling. Se Trädgårdsskötsel.

Trädgårdsskola. Se Trädgårdsundervisning.

Trädgårdsskötarekurser. Se Trädgårdsundervisning.

Trädgårdsskötsel. 1 Historik. Trädgårdsväxter hava i allmänhet högre fordringar på jordmån, näringstillgång och omvårdnad än egentliga jordbruksväxter, och detta särskilt i ett kallare klimat än deras hemlands. Därtill kommer, att de i allmänhet mindre odlas för att fylla människans näringsbehov än för att utgöra njutningsmedel. Av dessa skäl är t. i regel yngre än det egentliga jordbruket och har i allmänhet ej nått någon starkare utveckling, förr än kulturen i övrigt nått en högre ståndpunkt. Men redan hos forntidens kulturfolk stod t. högt under deras blomstringstid; så var fallet hos babylonier, greker, och i synnerhet romare och morer, vilkas t. först den senaste tiden överträffat.

I Sverige kan t. ej säkert spåras tillbaka längre än till medeltiden. Kristendomens förkunnare medförde från sydligare länder såväl frön av trädgårdsväxter som förtrogenhet med deras odling, och klostren blevo plantskolor, från vilka odlingen spred sig. Att den redan tidigt vunnit en avsevärd spridning och betydelse, visa landskapslagarnas straffbestämmelser för skadegörelse eller stöld i frukt- och köksträdgårdar. Under den nyare tidens början synes t. hava gått framåt, ej minst genom det intresse, som visades densamma av Vasakonungarna. Vid mitten av 1500-talet odlades äpplen, päron, körsbär, kål, lök, morötter, palsternackor, rödbetor, pepparot, persilja, ärter, gurkor, pumpor, meloner och åtskilliga kryddväxter. Omkring år 1600 omtalas även krusbär ss. odlade. Deltagandet i det 30-åriga kriget anses hava medfört en höjning av t., i det att den ståt, som de hemvändande adliga krigarna älskade att utveckla vid sina slott, även omfattade präktiga trädgårds- och parkanläggningar. De följande tiderna med frälsemännens ruinerande genom reduktionen, det allmänna nödläget under Karl XII och, till råga på allt, den oerhört stränga vintern 1708—09, som dödade de flesta fruktträd i landet, satte landets t. svårt tillbaka. Under den följande tiden inträdde väl åter framgång; vetenskapsakademien ägnade även t. sin omvårdnad. Akademiens ledamot P. J. Bergius skänkte sin malmgård i Stockholm till den efter honom benämnda Bergianska stiftelsen för anordnande av utbildning av trädgårdsmästare, och det rådande intresset för inhemskt näringsliv omfattade

även odlingen av utländska, »grannlaga» växter. På det hela synes dock trädgårdsskötseln ej ännu vid 1800-talets börj an hava nått någon högre ståndpunkt och framför allt ej någon avsevärd spridning hos den stora massan av landets jordbrukare. Under detta århundrade ägnades ett livligt intresse åt trädgårdsskötseln. Lantbruksakademien inrättade plant-och trädgårdsskolor, från vilka nya sorter spredos, och anordnade en elevskola. Svenska trädgårdsföreningen och talrika lokala trädgårdsföreningar (se Trädgårdsförening) utövade en livlig verksamhet. Hushållningssällskapen skaffade riklig tillgång på fruktträd åt mindre jordbrukare och folkskolorna, som enligt 1842 års folkskolestadga skulle meddela undervisning i t. och fruktplantering, och anställde länsträdgårdsmästare till rådgivare och biträde. Först från senare delen av århundradet kan emellertid någon större framgång räknas. Från denna tid har förbrukningen av trädgårdsalster starkt tilltagit. Under det att t. förut idkats huvudsakligen vid herr- och prästgårdar och mestadels blott till eget husbehov, börjar nu odling mera allmänt till försäljning, dels vid många herrgårdar, dels vid handelsträdgårdar, som numera uppstodo i stort antal för produktion ej blott av köksträdgårdsalster utan kanske än mer av blomväxter; år 1919 beräknades de uppgå till minst 500. Även fruktodlingen fick ett stort uppsving, liksom avsättningen av dess produkter blev bättre organiserad. (Se Fruktodling.) Härvid har den affärsmässigt drivna trädgårdsodlingen, särskilt i handelsträdgårdarna, allt mer ägnats åt någon viss specialitet, vanligen några få blomväxter, eller vissa slag av köksträdgårdsväxter, ss. jordgubbar, sparris, eller tomater och gurkor, de senare båda slagen i särskilda hus. Framgången har även visat sig genom ökad trädgårdsareal, vilken från omkring 26,400 ha. år 1870 vid sekelskiftet vuxit till 37,700 och år 1920 nått 50,000 ha. Den ökade odlingen har däremot ej motsvarat den stegrade inhemska förbrukningen, utan införseln av ej blott frukt utan även blommor och köksväxter har starkt tilltagit; den lättade tillförseln från avlägsna länder av färsk frukt i fartyg med kylrum samt av inlagd frukt har kommit den förr å herrgårdar vanliga odlingen under glas av vin, ananas, persikor och andra finare frukter att till allra största delen upphöra, under det att å andra sidan avspärrningen under världskriget medfört en inhemsk odling av trädgårdsfrö, varav behovet förr så gott som fullständigt fylldes genom införsel. Undervisningen i t. har även på senare tid utvidgats och omorganiserats (se Trädgårdsundervisning). Även har studiet och urval av fruktsorter samt förädling av trädgårdsväxter på senaste tid börjats.

Trädgårdsskötselns utbredning. Vid lämpligt val av växter kan t. med/

II2I

framgång bedrivas snart sagt i alla delar av landet, men då flertalet trädgårdsväxter för sin fulla utveckling ställa större fordringar på värme, fuktighet och jordens beskaffenhet än de vanliga åkerbruksväxterna, är skillnaden mellan olika landsdelar i avseende på t. än större än beträffande åkerbruk. Den förra står därför i såväl omfattning som intensitet och alstrens kvalitet ojämförligt högst i de sydsvenska slättbygderna. Jordens kalkhalt gynnar trädgårdsväxternas och i synnerhet fruktträdens utveckling, varför de kalkrika områdena i t. stå framför de kalkfattiga. Tillika inverkar lätt avsättning starkt på t., vilkens alster till större delen äro föga hållbara, delvis även verkliga lyxvaror, och den är därför särskilt utvecklad i närheten av större städer och andra goda avsättningsorter. Således utgör trädgårdsjorden i Malmöhus län ej mindre än 1.2 proc. av den odlade ägovidden, i Kristianstads och östergötlands län omkring o. 5 proc, i övriga delar av Svea- och Götaland omkring 0.3, utom i Värmland med o. 1 och Dalarna med mindre än 0.04 proc, och är ännu långt mindre i Norrland.

Offentliga åtgärder för t. Statens åtgärder för trädgårdsskötselns främjande handhavas av Lantbruksstyrelsen, där hithörande ärenden skola företrädas av en byrådirektör, och bestå bl. a. i anslag till trädgårdsundervisning (se d. o.), till resestipendier för trädgårdsmäns studier i utlandet samt understöd till Sveriges pomologiska förening (se d. o.). Lantbruksakademien har en trädgårdsavdelning å akademiens Experimentalfält med en trädgårdsskola och trädgård med stora trädskolor och växthus, varifrån växter försäljas samt där försök skola utföras. Vid den till Experimentalfältet förlagda Centralanstalten för jordbruksförsök lämna de botaniska och entomologiska avdelningarna upplysningar och råd angående bekämpande av parasiter ur växt- och djurvärlden. Hushållningssällskapen lämna genom trädgårdskonsulenter eller länsträdgårdsmästare biträde och råd åt trädgårdsodlare, understödja fruktodlareföreningar samt utlämna till billigt pris eller gratis träd och buskar till mindre jordbrukare och folkskoleträdgårdar.

Trädgårdsskötselns betyde 1-s e ligger kanske mera däri, att den bidrager till trevnaden och dragningen till hemmet och bereder tillfälle till att där nyttigt använda lediga stunder, än i direkt ekonomisk avkastning. Trädgårdens produkter äro i allmänhet icke synnerligt näringsrika (se Bär, Frukt, Grönsaker) men bidraga till att göra mathållningen mer omväxlande och smaklig.' Därför har man under senare tid sökt befordra t. särskilt bland stads- och industribefolkningen. (Se Koloniträdgård.) T. kräver alltid mycket mer mänskligt arbete och mer gödsling än det egentliga jordbruket och kan lämna betydligt

större avkastning men är mindre år viss. Särskilt växla fruktskördarna mycket från år till år, och trädgårdsalstrens lätt förgängliga beskaffenhet gör deras ekonomiska resultat i hög grad beroende av en säker avsättning av dem, genast de äro färdiga. Denna deras beskaffenhet och den omständigheten, att flertalet av dem snarare äro lyx- än egentliga nödvändighetsvaror, göra ock, att marknaden lätt överfylles. Yrkesträdgårdsodlaren, som ligger väl till och har en upparbetad avsättning, kan visserligen uttaga mycket hög vinst av sin verksamhet, synnerligen på odlingen av tidiga varor (primörer), men t. som binäring vid jordbruket har i allmänhet anseende snarare som ett kostbart nöje än som en inkomstbringande gren av hushållningen. I detta avseende har dock en förändring inträtt så till vida, att vid åtskilliga jordbruk trädgårdsodlingen starkt utsträckts och flyttats ut på åkern samt kan lämna en avkastning, som kan betydligt överstiga den, som samma jord skulle lämna i egentligt jordbruk. Skördarnas och prisens växling göra det dock i regel säkrast

att vid jordbruket räkna t. blott som en binäring, om ock en under gynnsamma förhållanden mycket givande sådan. Då t. kräver mycket arbete i rätt tid, mycket gödsel samt lätt och säker avsättning, passar den bäst att idkas i mindre omfattning, dels av små jordbrukare, vilka icke hava lika goda ekonomiska förutsättningar som de större för egentligt jordbruk (se Jordbruk) , och som i huvudsak kunna åstadkomma den med familjens eget arbete, dels som särskild affär, samt under förhållanden, som trygga en lätt avsättning.

Trädgårdens läge bör vara sådant, att växternas stora behov av värme, näring och vatten kan tillgodoses. Den bör således anläggas i skydd för hårda och kalla vindar, vilket i någon mån kan vinnas genom skyddsmurar och häck (helst av gran), i varmt, frostfritt läge, helst mot söder eller sydväst, aldrig i nordlig sluttning, på fruktbar, fuktighetshållande jord, som vid behov förses med önskvärd mull- och kalkhalt. Den bör vara fri från stora träd, som skugga, och vars rötter sprida sig i landen och utsuga jorden. Som mycket vatten kan åtgå, är bekväm tillgång på till vattning lämpligt vatten (helst å- eller sjövatten) av vikt.

Anläggningen bör följa en sakkunnigt uppgjord plan för jordens användning och torrläggning. Härvid bör tillses, att täckdiken helst läggas under gångar och ej så nära träd, att dessas rötter kunna tillstoppa dikesrören. Redan före och i samband med anläggningen bör jorden arbetas djupt, gödslas väl och befrias från rotogräs, särdeles där buskar skola planteras, ur vilka ogräsrötterna sedan svårligen kunna borttagas. Fördelningen och anordningen av de olika växtslagen böra rätta sig efter utrymmet, trädgårdsskötselns uppgift,

ägarens tillgångar, markens belägenhet och jordens beskaffenhet. Som en allmän regel bör gälla, att prydnadsväxter böra närmast omgiva boningshusen, under det att egentliga gagnväxter, frukt- och köksväxter, få plats, där jord och läge i förhållande till sol och vind äro lämpligast. Vid mindre jordbruk och bostadslägenheter, där den till t. använda jordvidden är liten och odlingen huvudsakligen sker till husbehov, bliva de olika odlingarna gärna blandade, men även där bör man söka på ändamålsenligt sätt skilja dem. Närmast kring boningshusen böra finnas gräsplaner samt prydnadsbuskar, träd (dock ej så tätt, att det blir skuggigt och instängt) samt blomrabatter; för plockning av blommor böra dock gärna blomväxter även odlas något mer avsides. Fruktträd planteras helst på ett särskilt jordstycke, som bör vara öppet för sol men i lä för hårda vindar. Härtill kan stenig mark användas. De sättas i räta rader, för att man skall kunna bekvämt bearbeta jorden med kör-redskap. Mellan träden kunna köksväxter och jordgubbar odlas, så länge de förra ej skugga för mycket, men ej hallon, vilka hindra den önskvärda bearbetningen och i djupare, svårgöds-lade jordlager borttaga näringen för trädrötterna. Även bärbuskar böra enligt nu rådande åsikter odlas å särskilda land, krusbär särskilt för att smitta av mjöldagg ej må spridas av förbigående, men för det gamla bruket att plantera fruktträd och bärbuskar invid gångarna talar vid husbehovs- och nöjesträdgården trevnaden att kunna plocka frukten utan att gå upp i landen. — Köksträdgården indelas helst i kvarter (vanl. 4), å vilka gödsling och de särskilda växtslagen följa i viss ordning. (Se Köksträdgårdsodling.) Fleråriga växter, ss. rabarber, sparris, jordärtskockor (varav knölar alltid kvarbliva efter skörden), jordgubbar samt hallon få sina särskilda land med förflyttning med lämpliga mellantider. För drivbänkar undantages en starkt solbelyst plats med nära vattentillgång. Om särskilda växters odling, se Blomsterodling, Fruktodling, Köksträdgårdsodling, Trädskola och de särskilda växternas namn. Till hägnad användas helst häckar (se d. o.).

Trädgårdssällskap. Se Trädgårdsförening.

Trädgårdsundervisning. Yrkesutbildning i trädgårdsodling har i äldre tid huvudsakligen skett genom praktiskt arbete i yrket, och fortfarande anses detta vara huvudsaken, dels som förberedelse för kurser vid nu förefintliga skolor, dels för specialutbildning efter dessa. Den första ordnade undervisningen i vårt land torde hava lämnats av Svenska-trädgårdsföreningen, som från år 1845 erhöll statsanslag till sin trädgårdsskola, vilken fortgick till 1911, samt vid Lantbruksakademiens Experimentalfält, där troligen redan på 1830-talet elever mottogos, vilkas undervisning dock huvudsakligen torde utgjorts av praktiskt trädgårds-

arbete, tills på 1860-talet en planmässig teoretisk undervisning där ordnades. År 1900 omorganiserades undervisningen till en K. Lantbruksakademiens trädgårdsskola, som arbetade efter av akademiens förvaltningskommitté fastställd läroplan. Vid Alnarps lantbruksinstitut inrättades år 1876 med anslag från Malmöhus läns hushållningssällskap en skola för utbildande av trädgårdsmästare från länet; detta anslag upphörde år 1887, men skolan fortgick sedan på institutets bekostnad, tills den år 1908 erhöll särskilt statsanslag.

Sedan år 1910 finnas 4 av staten underhållna eller understödda trädgårdsskolor i riket, för vilka gälla likartade bestämmelser.

Dessa skolor äro statens trädgårdsskola å Alnarp, Lantbruksakademiens trädgårdsskola å Experimentalfältet samt de enskilda skolorna å Adelsnäs i Östergötland och i Härnösand. Kursen vid dessa skolor är tvåårig från den 1/11. För inträde fordras: ålder minst 21 år, fullgjord första värnpliktsövning, god frejd, sund och stark kropp, godkända folkskolekunskaper samt minst 3 års föregående praktik. Även kvinnliga elever mottagas. Undervisningen omfattar dels allmänbildande ämnen och naturkunnighet, dels de speciella fackämnen, som krävas för en trädgårdsmästare, samt övning genom skötseln av skolträdgårdarna och växthusen. Undervisning, kost och bostad med lyse och värme erhållas kostnadsfritt. Utom de 2-åriga lärokurserna anordnas årligen dels specialkurser för personer, som icke tillhöra trädgårdsyrket, dels repetitionskurser för träd-gårdsmän. — Styrelse för Lantbruksakademiens skola är akademiens förvaltningskommitté men utses för övriga skolor av Lantbruksstyrelsen.

Utom i dessa 4 efter samma plan arbetande statsunderstödda trädgårdsskolor lämnas undervisning i tvåårig kurs vid Bergianska trädgårdsskolan vid Vetenskapsakademien. Enskilda kvinnliga trädgårdsskolor finnas vid Båstad och Önnestad i Skåne samt Torshäll i Leksand, vid vilka i allmänhet blott kortare kurser förekomma.

Dessutom lämnas undervisning i trädgårdsskötsel vid folkskollärareseminarier samt vid kortare kurser, mestadels hållna av hush.-sällskapens trädgårdskonsulenter, samt under senare år vid kortare kurser för trädskötare, anordnade av Lantbruksstyrelsen, bekostade av statsmedel. Fortsatt högre utbildning i trädgårdsskötsel understödes av staten genom utrikes resestipendier, vilkas innehavare skola vistas 2—3 år i utlandet, varav 1 år vid högre, av Lantbruksstyrelsen godkänd läroanstalt. K. regl. för de statsunderstödda trädgårdsskolorna 10/6 I9°9> f°r Lantbruksakademiens trädgårdsskola 9/n 1917i *or statsstipendierna 15/e 1922.1123

Trädkrypare, Certhia familiavis L., en klätterfågel, som igenkännes på ovan brun-spräcklig, vitfläckig, under vitaktig fjäderdräkt, smal, spetsig, nedåtböjd näbb samt styv stjärt, på vilken han stöder, då han klättrar uppåt trädstammarna; han kan däremot ej gå nedför. Lever i hela landet i skogar, lundar och trädgårdar av insekter, som han uppletar på trädstammarna i barkspringor och under lavar och mossa. Häckar i ihåliga träd och lägger 5—8 vita ägg med bruna prickar. Stannar över vintern. Är såsom insektsätare nyttig samt därför fridlyst. Se Fåglar, 3.

Trädmätning. Se Höjdmätning, Skogs-taxation.

Trädning. Se Träda.

Trädsalva för att täcka sår på trädstammar. En vanlig sådan beredes genom sammanblandning av fuktig lera, färsk, halmfri kogödsel samt tjära, vilket omedelbart före användningen väl sammanbrukas med en stöt eller murbrukspiska. Forsyths t. beredes av 32 delar färsk kogödsel, 16 delar sållad träaska, 16 delar sönderstött kalkbruk och 1 del fin, ren sand; sedan .denna salva påstrukits, glättas den och beströs med aska. Aven användes en-bar trä- eller stenkolstjära, vilka dock ej få komma utanför såret på ungbarken, emedan denna skadas därav.

Trädskola, plantskola för förökning och uppdragande av plantor av träd och buskar. I äldre tid fylldes det ringa behovet av träd- och buskplantor i regel genom dessas uppdragande för eget bruk eller genom införsel från utlandet, där yrkesmässig trädskole-skötsel började tidigare än i vårt land. Först under förra hälften av 1800-talet uppkommo de första trädskolorna för försäljning, först den Bergianska stiftelsens och senare Lantbruksakademiens å Experimentalfältet. Under århundradets senaste del tog trädskole-skötseln stor omfattning, och antalet handels-trädskolor tillväxte, så att de vid tiden före världskriget voro omkring 30 och till största delen gjort den förut betydande införseln av trädskolealster (huvudsakligen från Holland och Tyskland) onödig. En avsevärd införsel av prydnadsväxter och grundstammar för förädling äger dock fortfarande rum, till väsentlig del på grund av de lägre produktionskostnaderna i utlandet.

Trädskoleskötseln fordrar för att bedrivas med framgång speciell fackkunskap och tillika mycket arbete vid jordbrukets brådaste tid, vår och höst, och passar därför mindre väl söm binäring vid jordbruket, men kan, rätt skött och med god belägenhet, nära till god avsättningsort och med goda kommunikationer, vara mycket lönande.

Förutsättningarna för framgång äro större i södra och mellersta än i norra delarria av landet på grund av det mindre antal växt-

sorter, som i de senare landsdelarna kunna uppdragas, och framför allt till följd av svårigheten att där åstadkomma felfria och kraftiga plantor. Denna senare svårighet gäller i viss mån även mellersta Sverige, varför där belägna trädskolor i regel anskaffa en del av sina för försäljning avsedda varor söderifrån. I södra Sverige förekomma även trädskolor med massodling av vissa sorter som specialitet, varigenom större intensitet och lägre produktionskostnader kunna nås.

Läget får icke vara frostlänt och ej sankt, emedan årsskotten då mogna mindre väl, och ej heller starkt uttorkande. Det bör vara öppet men ej utsatt för starka, ensidiga vindar, som lätt giva trädkronorna sned form» Bekväm tillgång på vatten, helst vattenledning över hela området, och riklig tillgång på naturlig gödsel äro önskemål.

Jordmånen bör vara djup och bördig. Bäst är en lätt ler- eller sandmylla, som giver ett rikt och tätt rotsystem och gör jordens bearbetning och plantornas upptagning lätta. Även mull- och torvjord äro fördelaktiga, särdeles för förökning med frö och sticklingar. Däremot äro styv lera och mager sand otjänliga.

Stängsel till skydd mot rådjur, harar och vildkaniner förekomma stundom i södra Sverige, bestående av stängselnät, som för att freda mot de sistnämnda skadedjuren bör nedgrävas 20—30 cm. djupt i jorden.

För att jorden skall kunna bearbetas med häst- eller dragkraft, vilket från arbetsbesparingssynpunkt är önskvärt, böra fälten vara stora, regelbundna och utan impediment samt plantraderna sättas så glest, att redskap kan köras mellan dem. Fruktträdsstammar sättas därför vanligen på 1 m. avstånd mellan raderna och 30, högst 40 cm. mellan plantorna i raden. Där förädling, ympning, okulering, idkas, bör man hava fruktträdgård och en moderskola av prydnadsträd och buskar med säkert namnbestämda sorter, och som. denna bör vara beständig, bör den ligga vid sidan om förökningslanden, så att den ej är till hinder för förekommande arbeten.

Om förädling och förökning, se dessa ord och de särskilda växternas namn.

För övervintring av mindre vinterhärdiga plantor bör vid handelsträdgårdsskola finnas ett övervintringshus, som utestänger strängare köld.

Litt.: G. Lind & J. Gréen, Trädskoleskötsel (1915), (G. L—d.) H. J. Dft. :

2. För skogsbruket anläggas vanligen större fasta plantskolor vid skogsbevakarens bostad samt mindre, tillfälliga plantskolor å hyggen. Sådd sker å plantsängarna i ränder, gående i öster—väster, då man härigenom lättast kan utefter södra kanten uppresa skärmar eller ris till skydd mot solen. Rändernas djup göres 3-—5 gånger fröets tjocklek. Avståndet mellan såddränderna 10—13 cm. Frö-1124

åtgång av tall och gran 3—4 kg. pr 1000 m. såddrand eller per ar. Av 1 kg. frö erhållas 30—50,000 dugliga plantor. Tallplantorna få stå ett år, granplantorna 2 år i frösängen, innan de utplanteras i skogen eller omskolas i plantskolan. Tallplantorna omskolas på 10 x 6 cm. avstånd, granplantorna på 10 x 12 cm. De förra kvarhåller man blott ett år efter omskolningen, de senare 2 år.

Till plantskolor, som flera år använts för barrträdsplantor, bör tillföras kompostjord med aska och kalk eller ock stallgödsel, varvid dock först tages en skörd kål eller potatis, innan skogsplantorna uppdragas. G. Sch.

Trädskoleägareföreningen, Svenska. Se

Trädgårdsförening.

Träfjärilar kallas ett par större fjärilar, vilkas larver leva i veden på lövträd. Allmännast är vanliga träfjäriln, Cossus cossus (ligniperda) L., vars larv blir fingertjock, omkr. 8 cm. lång, och är på ryggen mörkt köttröd, på buken gul. Den gnager i genomskärning ovala gångar särskilt i pil, poppel och fruktträd. Den mera sällsynta blåfläckiga träfjäriln, Zeuzera pyrina L., larv är gul med svart huvud och små svarta prickar, blir tjock som en blyertspenna och gör i tvärsnitt cylindriska gångar eller oregelbundna rum under barken på fruktträd.

A. T—n.

Träförbindning. Se Hopfogning av virke.

Trägnagare, Anobium m. fl., äro små, m. 1. m. cylindriska, kortbenta skalbaggar av brun eller svart färg. De leva i splinten på

Trägnagare.

gammalt trä, och deras närvaro förråder sig genom det fina »maskmjöl», som faller ur hålen i virkets yta. Finnas allmänt i gamla trähus. Skalbaggarna framkalla ett tickande ljud genom att skrapa med halssköldens framkant mot träet. Härav har namnet »d ö d s u r» uppkommit. Såväl fullbildade som larver träffas ofta talrikt i gamla möbler, särskilt av fur eller gran, och ofta äro skadorna betydligt svårare, än man kan döma efter ytligt påseende. Angripet virke kan desinficeras medelst kolsvav-la (se Insektdödande medel) eller cyanväte (se Ohyra), och nytt virke skyddas genom im-

pregneringsvätskor av skilda slag, eldfärg m. m. A. T—n.

Trähack. Se Bränsle.

Träjon, Polystichum filix mas Roth., en' ormbunke med intill 1 m. höga, enkelt parbladiga blad med trubbiga flikar och rundad skaftbas. Rotstocken köpes på apoteken för beredning av medel mot inälvsmaskar. Den skördas på hösten, befrias från bladen och torkas med kvarsittande bladbaser.

Träkol. Se Bränsle, Kolning.

Tränjon. Se Tranbär.

Träns. Se Betsel.

Träsprit. Se Alkohol.

Trästock. Se Årder.

Trätugg, trähack. Se Bränsle.

Träätning. Se Benskörhet.

Tröske. Se Brakved.

Tröskning skedde i äldre tider på åtskilliga enkla och ofullkomliga sätt. Ett sådant, som var vanligt i de gamla kulturländerna kring Medelhavet och senare använts vid t. av raps, men aldrig torde hava förekommit i Sverige, var att över den på tröskplatsen utbredda säden rida eller driva hästar, som därvid ut-trampade säden. Ett annat var att köra över den utbredda säden med en tröskvagn eller tröskvält, bult, vilket först kort före vår tid upphört i Norrland. Ännu ett även i Sverige brukat enkelt sätt var att slå säden mot ett hårt underlag, ss. en grind, (»bösta» säden) eller mot logbalken (»skrifta» säden) för att till utsäde särskilja de bäst-mogna kornen. Det vanligaste var dock att tröska säden eller fröhalm med käpp eller med slaga. T. med slaga bibehölls i det längsta för att skaffa redig och obruten långhalm till taktäckning och till försäljning av lägerhalm, liksom t. med käppar ända i senaste tid använts för t. av gräsfrö, vilket därigenom erhölls renare från boss och halmstump. Numera sker all t. på tröskverk (se d. o.), varigenom vinnes stor tids- och kraftbesparing, Övergången till maskintröskningen har medfört, jämte arbetsbesparing, en betydlig förkortning av tiden för tröskningen, vilken i södra delarna av landet delvis sker direkt på fältet. Härigenom har vinterns arbete, som förr till större delen utgjordes av t... lättats, men därmed även följt en betydlig avkortning av vinterarbetsdagen. Med tröskningens tidiga avslutande har även följt en tidig realisation av den spannmål, som skall avyttras, vilket dock medfört den olägenheten, att utbudet av spannmål på hösten blir så stort, att priset då nedpressas. En given vinst av den tidiga tröskningen är att förlusten genom råttfrat blir betydligt mindre, än då säden och fröet lågo länge otröskade. Genom t. på helrensande och sorterande verk erhålles en bättre saluvara än

L 1125

förr var vanligt, men däremot anses, att säden bibehåller sin grobarhet och groningsenergi mindre väl, då den förvaras tröskad varför även förekommer att låta den höstsäd, som skall användas till utsäde följande år, ligga otröskad över vintern. En mera bestämd olägenhet är, att vid tröskning på tröskverk med stor omloppshastighet en stor del sädeskorn och frön sönderslås och andra spräckas eller skalas, varigenom värdet som utsädes-och maltvara nedsättes. Särskilt uppstå dylika tröskskador vid användning av nya verk med skarpa slaglister eller stift och körnarduk. Utsäde bör därför tröskas med mindre hastighet på tunnan och kornas mindre hårt. (Se Utsäde: Tröskskada.) Även halmen sönderslås mycket vid de stora ångtröskverken med stor cylinderhastighet, vilket dock icke inverkar på dess värde eller användbarhet till foder.

Tröskning av frö bör ske med större försiktighet än vid t. av säd är nödigt Vid maskintröskning av ömtåliga och lättröskade sorter, ss. timotej, böra helst träslagor utan järnlister användas eller ock slagornas eller stiftens antal minskas. Klöver, humlelucern och getväppling, som äro hårdtröskade, böra först gå genom verket med föga åtlagd sko för att avskilja halmen. Därefter frånsållas de frön, som härvid uttröskats, samt boss och ogräsfrö, och de oöppnade hylsorna tröskas sedan om eller nötas omedelbart eller hellre sedan vinterkölden inträtt, då urtröskningen går lättare. Denna senare behandling sker antingen som vanligt men med tätt tillagd sko och efter frånsållning av det uttröskade fröet, med upprepad tröskning av de onötta hylsorna, eller ock nötas de på klövernötare.

Vid t. med slaga brukade förr medhinnas tröskning och rengöring av 1 tunna (110 kg.) råg pr dag och man. Med tröskverk växlar avverkningen mellan 3,000—3,500 kg. otröskad säd med halm pr meter cylinderlängd och timme. Kraftbehovet är: 4.5—5 hkr. pr m. cylinderlängd för tomgång och därtill omkring 1—1.5 hkr. för tröskning och 0.25 hkr. för körning,

allt för varje 1,000 kg. hel säd med halm, som tröskas pr timme. För ett 120 cm. verk åtgår således vid tröskning av 3,000 kg. säd i timmen 10—11.25 hkr.

Tröskvagn, tröskvält var ett fordom i olika länder och i olika former använt enkelt tröskningsredskap, bestående av i en ram anbragta valsar eller hjul, under vilka den å tröskbanan utbredda säden uttröskades. Den i Norrland vanligaste formen, kallad trösk-b u 11, utgjordes av, vanligen 2, genom ut-huggningar eller indrivna pluggar ojämna valsar i en ram; allt efter som banan var rak eller kretsformig, voro valsarna cylindriska eller koniska och ramen rektangulär eller trapetsformig med böjda ytter- och inner-balkar.

Tröskverk. Efter föregående försök att

konstruera maskiner, som uttröskade säden med slagor, framkom i senare delen av 1700-talet den konstruktion med roterande cylindrar och en omgivande sko, som utgör den arbetande delen i nutida t. Dess konstruktion tillskrives skotten A. Meikle. Denna modell vann snart spridning, och i Sveiige tillverkades t. under början på 1800-talet i en form, som vann erkännande i utlandet under namn av svenska t. Säden inmatades mellan ett par räfflade valsar och fasthölls av dessa, under det att den piskades av den med ett antal slaglister besatta cylindern eller tunnan i mellanrummet mellan denna och den omgivande skon, som i Meikles t. var slät men i det svenska räfflad och fast anbragt i tröskstolen. I Förenta Staterna konstruerade N. Turner år 1831 den andra av de 2 vanliga t.-typerna, stifttröskverk, vars tunna och sko äro besatta med järnstift, mellan vilka säden utpiskas. Dessa båda konstruktioner hava sedan vidare utvecklats och fullständigats med olika delar

Man skiljer fortfarande mellan slag- och stift* tröskverk, varjämte en mellanform finnes, Thermænii universal-1., vilka hava tunna med stift på slaglisterna men sko med vågiga slaglister. Skillnaden i arbetsresultat mellan dessa typer i deras nuvarande form är obetydlig; stiftverken anses sönderslå halmen mer än slagverken, vilket dock ej alltid är fallet, skada även vanligen kärnan något mera, varemot den vanliga meningen, att de fordra mindre kraft, icke alltid är grundad. Stiftverken användas övervägande i mindre storlekar.

Slagtröskverk. Tunnan eller cylindern utgöres av en axel, på vilken äro anbragta 2—flera hjul, kallade ringar på vilka slagorna äro fästa. Ringarna äro vanligen av järn, antingen med fastgjorda ekrar eller helgjutna, av mitisgods; avståndet mellan dem är högst 30 cm., deras diameter vanligen 40—55 cm. och slagornas antal 4—8, det senare antalet regel på större verk. Slagorna gjordes förr av trä, skodda med slaglister av järn, men äro numera vanligen vid större verk helt av järn. Slaglisterna äro antingen flata järnskenor eller vinkeljärn eller, enligt John Gouchers modell, en skena med sneda räfflor, som hos närsittande slagor gå växelvis åt höger och vänster, en form som visat sig minska sönderslagningen av sädeskärnor. Omloppshastigheten växlar från 800—900 varv i minuten hos smärre t. till 1,100—1,200 eller än mer hos större, motsvarande en periferihastighet av 17—20 och 28"—30 m. i sekunden. Skon (i Skåne vanl. bron), som hos de vanliga verken ligger under cylindern och täcker 1/3 av dennas omkrets, består vanligen av ett galler av med cylindern jämnlöpande, kantställda plattjärnslister och genom dem dragna 6—7 mm. tjocka järntrådar. Övre delen av skon är ofta sluten medi 126

Dubbelrensande slagtröskverk.

en plåt. Skons avstånd från cylindern skall vara störst vid inmatningslinjen och minskas nedåt; det regleras genom skruvar, och för att inställningen av övre och nedre delen skall kunna ske oberoende av vart annat, är skon vanligen tudelad och ledad. Genom att lägga till skon tätare åstadkommes en starkare påverkan på säden, vilket är nödigt, då säden är rå eller mindre väl mogen och därför hård-tröskad, men även ökar kraftåtgången och sönderslagningen av säden, varför tillägg-ningen ej bör göras hårdare, än för rentröskning är nödigt.

S t i f t - t. Tunnan utgöres antingen av en sluten cylinder, besatt med i spiral ordnade, omkr. 5 cm. långa järnstift eller av en öppen slagtunna med stift å slagorna. Skon utgjordes förr vanligen av en över tunnan sittande plåt, besatt med stift, men numera ofta av lister med stift eller av veckade slaglister. I senare fallet plägar skon sitta under tunnan; övérsittande sko täcker vanligen blott 1/6— */5 av tunnans omkrets, undersittande något mera. Skon inställes till lagom avstånd medelst ett par ställskruvar. Stiften fästas med kontramuttrar för att ej skaka loss.

T. av båda dessa huvudtyper förekomma av olika förmåga i avseende på avverkad mängd och arbetets fulländning. Avverkningsmängden beror huvudsakligen på bredden, d. v. s. cylinderns längd, som hos smärre verk växlar

mellan i—2 1/2 fot (30—75 cm.) och hos större t. för vatten, ång- eller elektrisk kraft vanligen är 4 fot (120 cm.) och stundom än större. Den större bredden gör, att säden kan inmatas m. 1. m. längs med tunnan, varmed följer en bättre uttröskning och mildare behandling av halmen samt, genom halmskakarnas och sållens större bredd, en fullständigare rensning. T. av sådan bredd, att säden kan inmatas fullt längs med tunnan, s. k. långhalmsverk, äro av särskilt värde, då halmen önskas så hel som möjligt, ss. till taktäckning eller försäljning till lägerhalm.

Efter arbetets fullständighet skiljer man mellan: enkla t., som endast tröska säden, men ej rengöra kärnan, och som kunna vara försedda med eller sakna halmskakare, i vilket senare fall halmskakningen sker för hand; enkelrensande t., vanligen med intill 70 cm. lång tunna och försedda med enkla anordningar för avskiljande av agnar och boss, lämna en för hemförbrukning tillräckligt rengjord sädes vara; samt dubbelrensan-d e t., som hava 90—120 cm. lång tunna (3—4 fot) och anordningar för dubbel rengöring av säden samt för dess sortering och körning och stundom även en del andra anordningar, som saknas hos de enkla verken.

Enkla t. utan halmskakare, vanligen stiftverk av 25—35 cm. bredd, finnas för handkraft, men då de kräva mycken kraft i förhållande till1127

Stifttröskverk.

den avverkade mängden (2 man, omkr. 100 kg. kärna i timmen), drivas de oftast med mekanisk drivkraft; vanligen göras de då bredare, omkr. 50 cm. lång tunna, och förses med halmskakare.

Tröskverkens delar. Stora t. förses numera stundom med automatisk matareanordning, varav årskilliga olika konstruktioner finnas; denna tager visserligen rätt mycket kraft men kan vid nuvarande höga arbetspris vara lönande genom besparing av människoarbete för sädens fram-iorsling till verket, uppskärning av kärvarnas band samt inmatningen, som kan bliva jämnare, än i regel kan påräknas vid matning för hand. — Matarbordet, som användes vid smärre tröskverk, bör vara så långt, att det hindrar mataren att nå in med händerna i verket och så att plats finnes för kärvarnas uppläggning på detsamma. Stora t. hava en försänkning ovanpå verket, vari mataren står, och böra då vara försedda med en självverkande säkerhetsanordning, som hindrar honom att falla in i mataröppningen. Denna bör vara så vid och i sådant läge i förhållande till tunna och sko, att verket tar säden väl till sig och icke utkastar kärnor mot mataren. — Då säden passerat mellan tunnan (fig. å följ. sida, A) och skon (B), bör större delen av den .uttröskade kärnan, agnar och boss hava fallit genom denna senare, och vad därav följt med halmen skiljes från denna genom skakning.

Halmskakarna (C), på vilka detta sker,

pläga bestå av 3—5 långa, bakom skon uppåt lutande ramar, på översidan försedda med hak och stift samt täckta av tvärgående ribbor eller av sållplåt. Genom 1—2 vevaxlar sättas de i bakåt-uppåt och framåt-nedåtgående rörelse, som för halmen ut ur verket. Hos stora amerikanska t., vilka dock knappt fått någon användning i Sverige, utblåsas halm, boss och agnar tillsammans genom ett stort plåtrör, som är vridbart, för att kunna avlämna det utblåsta jämnt över hela ytan av halmladan eller stacken. T. med skakare äro ej sällan förenade med en halmpress och bana, på vilken halmen bortföres. Kärna, agnar och boss falla genom skakarna ned på ett inåt verket lutande återföringsplan (D) och från dettas inre ända på det bakåt lutande stora bossållet (D'), som antingen är trappformigt av trä eller ock ett plåtsåll. Från bossållet blåses huvudmassan av halmstump, boss och agnar ut bakom verket, under det att säden faller genom och av ett annat återföringsplan föres in på den stora harpans (E) såll, där med fläktens hjälp säden får den renhet, som de enkelverkande verken giva. Återföringsplanen och sällen få sin rörelse antingen genom förbindelse med skakare eller från särskild axel, som driver harpan, och dessa rörelsers riktning och styrka avpassas så, att de olika delarna noga motväga varandra. Harpan är byggd i huvudsaklig överensstämmelse med vanliga kastmaskiner (se Rensningsmaskin för säd och frö) och utgöres1128

WI fih.

§p..... 'w*\i\ fia

VI]} i/r'1-, 1 Genomskärning av dubbelrensande slagtröskverk.

stundom av en dylik maskin, som kan uttagas och brukas särskilt. Den på detta sätt rengjorda säden upptages hos de enkelrensande verken ofta av en elevator för att från på lagom höjd anbragta utlopp mottagas i säck, men föres hos dubbelrensande verk genom elevator, skruv eller kasthjul till den bakom slagtunnan sittande körnaren (J). I denna kornas eller tinas sädeskärnan, d. v. s. befrias från vidhängande agnar, borst och spetsar genom att bearbetas av roterande knivar eller slagor och nötas mot körnarens skrovliga innersida, som kan vara bildad av en skarp körnarduk eller räfflad järnyta. Från körnaren eller, om körning ej behöves, genom omställning av en lucka, direkt från stora harpan, föres säden till lilla harpan (I), där föroreningar avlägsnas medelst 2 såll och fläkt, samt slutligen till den på verkets framsida sittande sorteraren (M), vanligen Penneys trådspiral (se Sädessorteringsmaskin).

Stagning och balansering av t. äro viktigare, ju större de och de rörliga delarnas hastighet äro. För verkets hållbarhet och lugna gång är det viktigt, ej blott att ramen är starkt byggd

och stagad, bland annat genom helst mot rämen snett liggande brädbeklädnad samt stag och bultar, utan även att de rörliga delarna äro ytterst väl balanserade. Tunnan bör vara i noggrann jämnvikt i alla lägen, och de fram- och återgående delarna, skakarna, återföringsplan och rensverkens delar, i sina rörelser noga motväga varandra. Endast om så är fallet, blir gången jämn, slitningen i lager och kraftåtgång så ringa samt verkets hållbarhet så stor som möjligt.

T. för klöverfrönötning. Se Klöverfrö-nötare.

Tröskvält. Se Tröskvagn.

Trötthet. Se Jordtrötthet.

Tuberkulin. Se Tuberkulos.

Tuberkulos är en tärande, smittsam sjukdom, som kan förekomma hos människan och alla våra husdjursslag men bland dessa är vanligast hos nötkreatur och svin. Orsaken är tuberkelbaciller, som kunna upptagas såväl med den inandade luften som med foder och dryck. De giva upphov till en mängd större och mindre, pärlliknande svulster (tuber kier), vilkas form givit sjukdomen namnet p ä r 1 s o t. Den angriper företrädesvis lungorna (omkr. 95 % av fallen) och dithörande lymfkörtlar men kan förekomma i alla kroppsdelar. Bacillerna förstöra direkt de angripna organen och alstra giftiga sönderdelningsprodukter, som småningom förgifta kroppen. De förökas dock jämförelsevis långsamt, och sjukdomen har därför ett långsamt, smygande förlopp. Av t.-bacillen finnas olika raser, skilda genom att de övervägande eller uteslutande angripa vissa djurarter (människo-, boskaps-, fågel- och kallblodiga ryggradsdjurs tuberkelbacill). Här avhandlas boskapstuberkulosens bacill, som även angriper människan, företrädesvis orsakande körteltuberkulos hos barn.

Sj ukdomstecken hos nötkreatur. I början märkas egentligen inga sjukliga förändringar: djuren kunna vara i gott hull, med glänsande hårrem, god foderlust och produktionsförmåga men dock hysa sjukdomen och även vara smittspridare — en av de största svårigheterna vid sjukdomens bekäm-1129

pande. Då sjukdomen framskridit mera, börja djuren avmagra, huden blir hård och torr, hårremmen stripig och glanslös, och då sjukdomen angripit lungorna, inställer sig en dov, rasslande hosta, som märkes särskilt om morgnarna, då djuren resa sig, och i allmänhet efter ansträngningar eller då kall luft insläppes, ävensom sedan djuren ätit eller druckit. Genom trycket av lymfkörtlar i närheten av struphuvudet, vilka angripits och svullnat, kan andningen försvåras, varav orsakas ett väsande andningsljud, vilket alltid ger anledning att misstänka sjukdomen, och genom tryck på foderstrupen av en ofta angripen lymfkörtelgrupp, som ligger ovanpå foderstrupen mellan lungorna, kan uppstötning av gas från våmmen försvåras, och upprepad trum-sjuka kan därför också vara ett tecken till sjukdomen. Om sjukdomen angripit tarmarna, uppkommer diarré. T. i livmodern framkallar en seg, illaluktande flytning och, liksom vid bukhinnetuberkulos, ständig brunst; kon blir »brummare». Se Brunst.

En särskild form är juvertuberkulos, som igenkännes därpå, att en del av juvret synes förstorad, kännes hård och knö-lig men ej ömmande, och att de baktill ovan juvret belägna lymfkörtlarna svullna. Förhårdnaden tilltager småningom. Mjölken synes till en början fullt normal men kan innehålla massor av tuberkelbaciller, och mjölk från en enda ko kan, även om den blandas med sådan från hundratals friska, räcka till att smitta kalvar och svin, som utfodras därmed. Senare blir mjölken vattnig med i vasslan simmande flockar av koagulerad äggvita.

T. förekommer dels i en smittfarlig form (öppen t.), dels i en form, vid vilken djuret icke sprider smitta (dold t.). Genom sönderfall (smältning) av tuberklerna bliva nämligen bacillerna fria, och om tuberklerna förekomma i organ, som stå i direkt förbindelse med yttervärlden, kan smittämnet sedan lätt spridas till omgivningarna. Tuberkel-bacillerna kunna sålunda avgå genom näsa, mun, ändtarm samt med mjölk, urin och flytning från livmodern. Luften i ladugården liksom gödseln blir därigenom bemängd med bacillerna, och då såväl djuren själva som foder och alla föremål i ladugården ofta förorenas av gödseln, kan smittan lätt spridas och med gödseldelar eller förorenat foder och strö lätt komma i mjölken, även om juver-t. ej föreligger.

Om åter tuberklerna förekomma blott i organ, som ej stå i förbindelse med det yttre, eller om bacillerna ej förmå bryta sig ut ur de till organismens skydd bildade tuberklerna, kunna inga baciller avskiljas. Tuberkulosen är dold, och någon fara för smitta finnes ej, så länge detta förhållande fortfar. Kraftiga djur övervinna ofta sjukdomen genom att i blodet småningom bilda* motgifter, som för-

svaga bacillerna, hindra deras förökning och slutligen med hjälp av de vita blodkropparna döda dem, varefter tuberklerna förkalkas. T. motverkas därför, om djurens motståndskraft ökas genom ett mera naturligt levnadssätt med i möjligaste mån utsträckt betesgång, särskilt under uppväxten, men även för de vuxna djuren, ljusa, rymliga, väl ventilerade ställar och daglig motionering även under den kallare årstiden.

Tuberkulosens betydelse för kreatursskötseln ligger huvudsakligen däri, att en mängd djur måste utgallras alltför snart, och den nedgång i djurens medelålder, som ofta påvisats i trakter, där husdjursskötseln bedrives mera intensivt, beror till stor del på denna av t. föranledda utgallring. De utgallrade djuren hava också i regel lågt saluvärde* då köttet alltid är av sämre kvalitet och ofta delvis eller helt och hållet måste kasseras som människoföda. Genom mjölk och mejeriprodukter från tuberkulösa besättningar nedsmittas också en mängd svin, vilkas värde därigenom nedsättes eller går förlorat.

Tuberkulin är det säkraste medlet för påvisande av t. Det beredes genom odling, av tuberkelbaciller i glycerinhaltig buljong under 6 veckors tid, varefter bacillerna dödas genom upphettning och frånfiltreras. Vid insprutning av tuberkulin under huden (för nöt över 2 år 0.50, mellan 1—2 år o. 3 o, under 1 år 0.15 och för spädkalvar o. 10 g.) utspädd med 1/2 % karbolsyrelösning i förhållandet 1 : g inträder efter 8—10 timmar hos djur, behäftade med t., en småningom fortgående temperaturstegring intill 20 och därefter skeende nedgång — djuren sägas reagera (s u b-kutan metod). Även brukas att indrypa några droppar tuberkulin i ögat, vilket hos tuberkulösa djur efter 7—8 timmar framkallar en inflammation i ögat, vars slemhinna blir röd och svälld, och från inre ögonvinkeln avsöndras ett vitt eller gulaktigt var (ö g o n-eller oftalmo-reaktion). En tredje undersökningsmetod är insprutning i själva huden, då reaktionen visar sig genom ansvällning av denna, vilket fastställes genom mätning av ett hudveck före och efter insprutningen (kutan-reaktion). Den sub-kutana metoden användes mest och anses tillförlitligast, och tuberkulinets värde ligger däri, att man genom densamma kan påvisa smittan även i tidigare stadier, innan några yttre tecken förefinnas.

Sjukdomens bekämpande sker i vårt land sedan 1897 enligt ett av prof. B. Bang angivet system. Genom tuberkulinun-dersökning påvisas, vilka djur äro smittade,, och om de äro få, avyttras de genast till slakt,, men eljest avskiljas »de från de friska i särskilt hus eller helst på en från den övriga besättningen skild utgård. Ladugården desinfekteras, all direkt förbindelse mellan de friskat ii30

och reagerande avdelningarna undvikes, och kalvarna uppfödas med pastöriserad mjölk eller mjölk från friska kor.

Statsåtgärder. Tuberkulin tillhandahålles kostnadsfritt genom Lantbruksstyrelsen, och enligt K. kung. 25/2 1919 äger varje djurägare rätt till kostnadsfri undersökning av sin ladugårdsbesättning under villkor, att första undersökningen avser antingen hela besättningen eller ock blott samtliga ungdjur, och att för erhållande av förnyad undersökning iakttages, att omedelbart efter den första undersökningen de friska och de reagerande djuren på betryggande sätt åtskiljas, ladugården desinfekteras och kalvarna uppfödas med pastöriserad mjölk. Dessutom kan en gång årligen erhållas en partiell undersökning, avseende förut ej undersökta kalvar eller nyinköpta djur, som ännu ej införlivats med besättningen, under villkor att verksamma åtgärder till sjukdomens bekämpande underhållas och besättningen huvudsakligen rekryteras genom eget pålägg. För bemödanden till tuberkulosens bekämpande utdelas belöningar intill 300 kr. (K. kung. 20/i2 1912.) Sedan 1912 är en statskonsulent anställd för att kostnadsfritt lämna djurägare råd och anvisningar; hans biträde rekvireras hos Lantbruksstyrelsen. Djur, som är behäftat med juvertuberkulos, skall mot ersättning av allmänna medel nedslaktas. Det tillkommer därför djurägare, som misstänker denna sjukdom, att till statens veterinärbakteriologiska anstalt för undersökning insända ett prov (1/2—1 1.) på mjölk från den angripna juverdelen (K. kung. x/5 1903).

En särskild metod vid bekämpande av t. är den av prof. Ostertag anvisade, enligt vilken man tager reda på och utgallrar de egentliga smittospridarna. Djuren underkastas noggrann klinisk undersökning 1—2 ggr. årligen, varvid upphostnings- och mjölkprov mikroskopiskt undersökas på tuberkelbaciller och ympning på marsvin göres, och med ledning därav utgallras snarast möjligt alla djur med öppen tuberkulos. Genom undersökning av kalvarna med tuberkulin och påläggning blott av de reaktionsfria, vilka sedan uppfödas särskilt i från den övriga besättningen väl isolerat hus, söker man skaffa sig en reaktionsfri stam.

Djur som införas sjöledes till riket skola i karantänsanstalt undersökas med tuberkulin, såvida ej genom intyg av svensk veterinär eller statskonsulent i boskaps- eller mejeriskötsel styrkts, att djuren omedelbart före utförseln undersökts och befunnits reaktionsfria. (K. kung. Vi2 1898.)

Hos svin förekommer t. i vissa trakter ganska allmänt, i synnerhet där djuren utfodras huvudsakligen rried mejeriavfall, vilket därför alltid bör kokas eller pastöriseras före utfodringen. E. N—m.

Tuggning. Se Matsmältning.

Tulipa. Se Tulpan.

Tulpan, Tulipa, ett släkte av liljefamiljen, Liliaceœ, utmärkt genom en av en brun hinna omgiven lök, upprätt, fåbladig stjälk, i sin spets bärande en stor blomma med 6 lysande kalkblad utan honung. De odlade tulpanerna hava i en mängd olika former med enkla och dubbla blommor utbildats av den högvuxna trädgårdstulpanen T. gesneriana L., som härstammar från Asien och på 1500-talet infördes till Europa, samt den låga, välluktande T. suaveolens Roth från Medelhavstrakterna. De bruka delas i flera grupper, ss. av trädgårdstulpaner: flamländska med vit grundfärg och teckningar i olika färger, de sena och enfärgade Darwin-t., bizarder med gul grundfärg och mörkare teckningar och papegoj-t. med fransade blomblad; samt av de välluktande tulpanerna: lågvuxna, tidiga sorter, mest använda för drivning. T. är mycket lättodlad och går bäst i bördig, lucker, sandblandad jord. Lökarna utplanteras helst tidigt på hösten. De uthärda väl vinterkölden och kunna således år efter år kvarstå på samma plats, men anses för att nå sin fulla skönhet böra upptagas, sedan bladen gulnat, och förvaras torrt, samt åter utplanteras i ny jord. De förökas genom sidolökar, vilkas bildning befordras genom tidig avskärning av blommorna.

Tumlett. Se Duva.

Tumning. Se Virkesdrivning.

Tunga. Se Matsmältningsorganen.

Tungört. Se Rast.

Tunna. Tunnland. Se Mått.

Tuppkam, Celosia, ett till fam. Amarantaceœ hörande asiatiskt släkte av örter, som odlas för sina lysande blomställningars skull. En sådan är C. cristata IL., som har lysande röda tuppkamlika blomställningar. Även former med pyra-midformiga, greniga, röda eller gula blomställningar finnas. En annan art, C. ar gentea L., har pärlemovit eller svagt rödlett blomställning. Plantor uppdragas under glas och drivas genom gödselvattning till frodig utveckling samt utplanteras först då kammarna äro utvecklade.

Tuppspatt är en åkomma (icke spatt), som består däri, att hästen vid steget nästan krampaktigt rycker upp bakbenen, med stark böjning av såväl knä som hasled. Detta egendomliga rörelsefel beror antagligen på en skrump-ning av den s. k. främre skankfascian och se-nan till fotens korta sträckmuskel; en normal rörelse har nämligen i vissa fall kunnat återställas genom avskärning av nämnda sena och fascia. E. N—m.

Turbinmejeri kallade ing. John Risberg en av honom gjord sammanställning av de till ett separator mejeri hörande maskinerna till ett sammanhängande aggregat. Hans t., tillverkat av a. b. Baltic, bestod av ångpanna och av ångan från denna driven turbinsepara-tor, regenerativpastör och pumpar samtii3i

drivanordning för kärnan, allt sammanbyggt på ett stativ av järn. Sedermera har en liknande sammanställning av mejerimaskiner gjorts av Aktiebol. Separator under namn av Alf a-Laval turbinmejeri, vars ingående, maskiner dock äro fristående från varandra. Genom en dylik sammanställning vinnes en stor besparing i utrymme, förenklad montering samt minskning i bränsle; då maskineriet arbetar automatiskt, krävs även mindre personal. Dylika mejeriaggregat passa därför vid mindre mejerier. Meddel. n:o 31 och 59 fr. Maskin- och Redskapsprovn. anstalt erna.

Turdus. Se Trast.

Turnips, engelskt ord för rovor.

Tusenbröder. Se Abborre.

Tusenfotingar, Myriapoda, göra ibland skada på rötter av örtartade växter eller på större frön, ärter, bönor m. m. genom att gnaga sönder hjärtbladen. De skadliga arterna äro alla »dubbelfotingar», d. v. s. hava 2 par fötter på varje kroppsled. Särskilt viktig är den lilla fläckiga t., Blanjulus guttula-tus Gerv., 10—18 mm., blekgul med små röda sidofläckar. Medels med arsenik förgiftade potatisbitar kan man förgöra dem i trädgårdslanden. Stark kalkning av jorden anses även vara till en viss nytta. A. T—n.

Tusensköna, Bellis perennis L., en liten mångårig, korgblomstrig ört, fam. Compositœ, med omvänt äggrunda blad och bladlösa stänglar, uppbärande en blomkorg med vita eller rödletta strålblommor och gula diskblommor. Den odlade formen har oftast fyllda blommor, d. v. s. endast strålblommor. Växer i gräsmarker, i synnerhet på något fuktiga ställen, i Skåne och på Öland och Gottland och odlas mycket allmänt som kantväxt på rabatter. Går bäst på fet, något fuktig jord och bör under vintern helst skyddas med granristäcke. Förökas lätt genom delning, varvid de nya plantorna böra utsättas i juli—augusti för att hinna röta sig till vintern. Även brukas sådd av frö, som erhålles av halvfyllda blomkorgar (de helt fyllda lämna ej frö, emedan de ej innehålla några pistiller). Av plantorna utväljas sedan de mest fyllda.

Tussilago. Se Hästhpv.

Tuvbildning, som uppstår genom att talrika skott utväxa från roten, är ogynnsam i ängar och vallar, därigenom att dessa bliva ojämna och besvärliga att slå. T. förekommer i synnerhet hos på sank mark växande gräs och halvgräs, vilka äro grova och mindervärdiga som foder, under det att de vekare och som foder begärliga arterna undertryckas. Men även på torrare mark växande gräsarter, t. ex. tuvtåtel, hundäxing och knylhavre, hava benägenhet för t. Denna motverkas genom tidig avbetning och slåtter och även i viss mån genom att gräset avslås tätt vid marken, varigenom de mellan tuvorna växande finare gräsen få ökad belysning, som

gynnar deras tillväxt. Tuviga betesmarker på fuktig jord återställas till bättre skick genom att tuvorna på våren rothuggas med flåhacka eller avskäras med tuvkniv (se d. o.) och bortföras, varefter frö av bättre gräs insås och myllas genom harvning med ängsharv och vältning.

Tuvkniv eller tuvskärare är ett för avskärning av tuvor avsett redskap, bestående av två i spetsig vinkel med varandra förenade skär, anbragta i en enkel harvram.

Tvestjärtar, For†icula, insekter av rätvingarnas klass, utmärkta genom långsträckt plattad form, korta täckvingar samt en tång i bakkroppens spets. De leva av frukter och andra saftiga växtdelar, men även av smådjur, ss. bladlöss. De göra sålunda både skada och nytta, men antagligen ingendera av någon avsevärd betydelse. Folktron, att t. kryper in i öronen på folk, vilket föranlett den vanliga tvestjärtens namn örontvist och F. auri-cularia L., har säkerligen ej mer skäl för sig än beträffande andra ljusskygga små kryp.

Tvesäde, två stråsädesgrödor å rad, ansågs förr mer än tillbörligt utsuga jorden och förbjöds därför stundom i arrendekontrakt. Denna uppfattning är naturligtvis ogrundad, om tillräcklig gödsling tillföres jorden.

Tvilling. Enligt gammal erfarenhet blir kvigkalv, vilken fötts som tvilling med tjurkalv, oftast ofruktsam. Kvigan blir vanligen grovt byggd, tjurliknande, visar icke brunst och har förkrympta äggstockar. Han-tvillingen säges däremot i regel bliva normalt avelsduglig.

Tvåkorn. Se Vete.

Tvål utgöres av natronsalter av fettsyror, varjämte den innehåller vatten samt olika tillsatser, ss. parfymer och färger, samt stundom s. k. fyllnadsämnen, vilka utgöras av till större delen onyttiga inblandningar eller förfalskningsmedel. Jfr Såpa, Rengöring.

Tvåskiftesbruk. Se Växelbruk.

Tvåvingar, Diptera, se Insekter. ' En av de allra största insektgrupperna. Omfattar två huvudgrupper: myggor och flugor, de förra med trådformiga, mångledade antenner, de senare med vanligen 3-ledade, ytterst korta sådana. Myggorna äro i allmänhet mycket spensligt byggda, t. ex. stickmyggor och harkrankar, men om flugorna påminnande, klumpigt byggda former finnas även, t. ex. knott (se d. o.). Harkrankar och gall-myggor angripa kulturväxter. Bland de övriga finnas många blodsugare (bekämpningsmedel, se Myggor). Flugorna utgöra den största gruppen. Hit höra talrika arter, vilkas larver angripa odlade växter, men också många som äga betydelse som smittspridare. Dessutom finnas bland flugorna sådana, som leva av rov eller parasitera i andra insekter, varvid de kunna verksamt bidraga till insekthärjningars stävjande. Åtskilliga arter1132

eva på matvaror o. dyl. Se i övrigt Myggor och Flugor. A. T—n.

Tygel. Se Betsel.

Tylenchus. Se Rundmaskar.

Typ. Se Art.

Typhlocyba. Se Rosenstrit.

Tyroglyphus, ostor. Se Kvalster 2. n Tyrosin. Se Aminoföreningar: 3. Aminosyror; Äggviteartade ämnen.

Tåg, Juncus, ett släkte av halvgräsliknande örter, tillhörande fam. Juncaceœ, utmärkt av 6-bladig, fjällik kalk, 6 ståndare och-1 pistill. Hithörande arter förekomma företrädesvis på

sank mark och äro liksom säv utan all betydelse som foder, emedan de ej ätas av kreaturen. Efter tillgängliga analyser att döma innehålla de dock fullt så mycket näring som goda fodergräs men med mindre smältbarhet.

Tang betecknar i folkspråket åtskilliga slags havsvattenväxter, dels alger, dels bandtång, Zosteva. T. användes stundom som foder, och åtskilliga arter synas genom sin höga halt av äggviteämnen, fett och kolhydrater böra hava ett näringsvärde, som motsvarar gräsens, men detta har vid försök icke bekräftats. Anledningen härtill synes vara, att algerna innehålla dels vissa syror, algin- och fucin-syra, som nedsätta äggviteämnenas smältbarhet, dels hög halt av salter, särskilt jodföreningar, som verka skadligt på djuren. Den bäst.a fodertången är s^allattång, Viva lactuca L., som förekommer i siamrika havsbukter, i synnerhet där kloakvatten uttömmes; den är i torrt tillstånd likvärdig med gott hö. Även gräs- eller bandtång, Zosteva mavina L., som växer i mindre salt vatten, ss. i Öresund och Östersjön, synes närma sig gott hö i fodervärde. Brunalger äro näringsfattigare och mindre smältbara samt jodrikare och därför sämre till foder. Bäst bland dessa är den på djupet i havsvatten växande t a r e eller bladtång, Laminavia digitata Lam., och g r i s t å n g, Ascophyllum nodosum (L.), vilka regelbundet användas till foder i Norge; den senare är rik på fett. De på grundare havsvatten vanliga blås-eller klövertång, Fucus vesiculosus L., och s å g t å n g, F. sevvatus L., vilka bilda huvudmassan av den vid kusterna uppkastade tången, hava däremot blott ringa fodervärde.

Däremot har dylik tång betydande användning och värde som gödsel och har sedan gammalt därtill använts, särskilt vid Skånes, Gottlands och Ölands kuster. T. innehåller i friskt tillstånd omkring 25, men efter lufttorkning omkring 85 proc. torrämne. I friskt tillstånd innehåller t. omkring 0.3 proc. kväve, 0.8 kali och 0.1 proc. fosforsyra och sålunda som torr drygt 3 gånger så mycket, d. v. s. är betydligt rikare på kväve och kali än kreaturens gödsel, under det att fosforsyrehalten är jämförelsevis låg, varför jämte tång bör givas

fosforsyregödsel och det varit vanligt att blanda den med benmjöl. T. användes som gödsel antingen färsk eller sedan den fått ligga upplagd i vanligen 1—1 1/2 m. höga strängar, i vilka dess brinning befordras genom hoppackning, som plägar åstadkommas, genom att man vid dess hopkörning kör upp på strängen. Bandtång bör dock ej nedplöjas färsk i torr jord, emedan den där multnar mycket långsamt. T. kan som gödsel ersätta kreatursgödsel, men passar genom sin höga kväve- och, kalihalt särskilt bra till gödsling av potatis samt foderbetor och sparris, för vilka senare även dess salthalt är nyttig. Den är lämpligast för sand- och grusjord, som genom t.-gödslingen få ett väl behövligt tillskott av kali, kväve och mull.

Tåtel betecknar i folkspråket flera grässläkten (jfr Blåsene, Luddtåtel), men särskilt släktet Aiva, vilket utmärkes av yvig vippa av små, oftast 2-blommiga småax med hinnaktiga agnar och ett hårfint ryggborst på yttre blomfjället.

Tuvtåtel, tuvtada, A. cœspitosa L., är ett grovt, som äldre starkt tuvbildande, gräs med talrika långa rotblad och en stor pyramidformig vippa med bruna, sidenglänsande småax med rak borst. Det är allmänt i hela landet, särdeles å sidlänt mark, där det kan bilda så gott som rent bestånd, därigenom att det undertrycker alla spädare arter, och förekommer även rätt allmänt i äldre, utmag-rade hårdvallar. Trots sin storlek lämnar det liten skörd vid slåtter, emedan stråen äro mycket bladfattiga, och är som betesväxt mycket litet begärligt annat än tidigt på försommaren, innan det hunnit utväxa. Lämnar ett torrt och antagligen mindre näringsrikt hö. Dess inträngande i vallar är därför en avgjord försämring. Tu viga gräsmarker böra betas tidigt och förbättras genom tuvhack-ning och isåning av bättre gräs.

Kruståtel, A. flexuosa- L., är ett å torr skogsmark allmänt gräs med tuva av trådsmala rotblad, ett fint bladlöst strå och en gles vippa med utspärrade, krusiga grenar och småax med knäböjt, vridet borst. Ätes gärna av kreaturen men lämnar till följd av sin spensliga växt och glesa bestånd mycket litet foder. Fodervärdet hös ungt gräs som hos timotej.

Tåtrång, Tåvid. Se Benställning.

Täckdikningsförman. Till biträde åt jordbrukare vid täckdikningsarbeten anställde Östergötlands läns hushållningssällskap år 1865 täckdikningsforman, som ställdes under tillsyn av lantbruksingenjören i länet. Senare hava andra hushållningssällskap följt exemplet. De stå i allmänhet under lantbruksingenjörens tillsyn, skola biträda vid planens utstakning på marken och rörens nedläggning, men få ej uppgöra planer. Statsbidrag lämnas sedan 1921 till avlöning åt t., anställda i 1132

eva på matvaror o. dyl. Se i övrigt Myggor och Flugor. A. T—n.

Tygel. Se Betsel.

Tylenchus. Se Rundmaskar.

Typ. Se Art.

Typhlocyba. Se Rosenstrit.

Tyroglyphus, ostor. Se Kvalster 2. n Tyrosin. Se Aminoföreningar: 3. Aminosyror; Äggviteartade ämnen.

Tåg, Juncus, ett släkte av halvgräsliknande örter, tillhörande fam. Juncaceæ, utmärkt av 6-bladig, fjällik kalk, 6 ståndare och-1 pistill. Hithörande arter förekomma företrädesvis på sank mark och äro liksom säv utan all betydelse som foder, emedan de ej ätas av kreaturen. Efter tillgängliga analyser att döma innehålla de dock fullt så mycket näring som goda fodergräs men med mindre smältbarhet.

Tang betecknar i folkspråket åtskilliga slags havsvattenväxter, dels alger, dels bandtång, Zosteva. T. användes stundom som foder, och åtskilliga arter synas genom sin höga halt av äggviteämnen, fett och kolhydrater böra hava ett näringsvärde, som motsvarar gräsens, men detta har vid försök icke bekräftats. Anledningen härtill synes vara, att algerna innehålla dels vissa syror, algin- och fucin-syra, som nedsätta äggviteämnenas smältbarhet, dels hög halt av salter, särskilt jodföreningar, som verka skadligt på djuren. Den bäst.a fodertången är s^allattång, Viva lactuca L., som förekommer i siamrika havsbukter, i synnerhet där kloakvatten uttömmes; den är i torrt tillstånd likvärdig med gott hö. Även gräs- eller bandtång, Zosteva mavina L., som växer i mindre salt vatten, ss. i Öresund och Östersjön, synes närma sig gott hö i fodervärde. Brunalger äro näringsfattigare och mindre smältbara samt jodrikare och därför sämre till foder. Bäst bland dessa är den på djupet i havsvatten växande t a r e eller bladtång, Laminavia digitata Lam., och g r i s t å n g, Ascophyllum nodosum (L.), vilka regelbundet användas till foder i Norge; den senare är rik på fett. De på grundare havsvatten vanliga blås-eller klövertång, Fucus vesiculosus L., och s å g t å n g, F. sevvatus L., vilka bilda huvudmassan av den vid kusterna uppkastade tången, hava däremot blott ringa fodervärde.

Däremot har dylik tång betydande användning och värde som gödsel och har sedan gammalt därtill använts, särskilt vid Skånes, Gottlands och Ölands kuster. T. innehåller i friskt tillstånd omkring 25, men efter lufttorkning omkring 85 proc. torrämne. I friskt tillstånd innehåller t. omkring 0.3 proc. kväve, 0.8 kali och 0.1 proc. fosforsyra och sålunda som torr drygt 3 gånger så mycket, d. v. s. är betydligt rikare på kväve och kali än kreaturens gödsel, under det att fosforsyrehalten är jämförelsevis låg, varför jämte tång bör givas

fosforsyregödsel och det varit vanligt att blanda den med benmjöl. T. användes som gödsel antingen färsk eller sedan den fått ligga upplagd i vanligen 1—1 1/2 m. höga strängar, i vilka dess brinning befordras genom hoppackning, som plägar åstadkommas, genom att man vid dess hopkörning kör upp på strängen. Bandtång bör dock ej nedplöjas färsk i torr jord, emedan den där multnar mycket långsamt. T. kan som gödsel ersätta kreatursgödsel, men passar genom sin höga kväve- och, kalihalt särskilt bra till gödsling av potatis samt foderbetor och sparris, för vilka senare även dess salthalt är nyttig. Den är lämpligast för sand- och grusjord, som genom t.-gödslingen få ett väl behövligt tillskott av kali, kväve och mull.

Tåtel betecknar i folkspråket flera grässläkten (jfr Blåsene, Luddtåtel), men särskilt släktet Aiva, vilket utmärkes av yvig vippa av små, oftast 2-blommiga småax med hinnaktiga agnar och ett hårfint ryggborst på yttre blomfjället.

Tuvtåtel, tuvtada, A. cœspitosa L., är ett grovt, som äldre starkt tuvbildande, gräs med talrika långa rotblad och en stor pyramidformig vippa med bruna, sidenglänsande småax med rak borst. Det är allmänt i hela landet, särdeles å sidlänt mark, där det kan bilda så gott som rent bestånd, därigenom att det undertrycker alla spädare arter, och förekommer även rätt allmänt i äldre, utmag-rade hårdvallar. Trots sin storlek lämnar det liten skörd vid slåtter, emedan stråen äro mycket bladfattiga, och är som betesväxt mycket litet begärligt annat än tidigt på försommaren, innan det hunnit utväxa. Lämnar ett torrt och antagligen mindre näringsrikt hö. Dess inträngande i vallar är därför en avgjord försämring. Tu viga gräsmarker böra betas tidigt och förbättras genom tuvhack-ning och isåning av bättre gräs.

Kruståtel, A. flexuosa- L., är ett å torr skogsmark allmänt gräs med tuva av trådsmala rotblad, ett fint bladlöst strå och en gles vippa med utspärrade, krusiga grenar och småax med knäböjt, vridet borst. Ätes gärna av kreaturen men lämnar till följd av sin spensliga växt och glesa bestånd mycket litet foder. Fodervärdet hös ungt gräs som hos timotej.

Tåtrång, Tåvid. Se Benställning.

Täckdikningsförman. Till biträde åt jordbrukare vid täckdikningsarbeten anställde Östergötlands läns hushållningssällskap år 1865 täckdikningsforman, som ställdes under tillsyn av lantbruksingenjören i länet. Senare hava andra hushållningssällskap följt exemplet. De stå i allmänhet under lantbruksingenjörens tillsyn, skola biträda vid planens utstakning på marken och rörens nedläggning, men få ej uppgöra planer. Statsbidrag lämnas sedan 1921 till avlöning åt t., anställda ihush.sällsk:s tjänst, under villkor, att de genomgått för deras

utbildning anordnad kurs eller av lantbruksingenjör eller jordbrukskonsulent förklarats kompetenta. K. k. $^{28}/_{10}$ 1921.

Täckdikningslånefond, inrättad år 1813, då 200,000 kr. årligen beviljades för täckdikningslån åt mindre jordbrukare, och genom K. k. $^{22}/_{6}$ 1920, $^{17}/_{6}$ 1921 och $^{9}/_{6}$ 1922 ändrad så, att 2 millioner kr. årligen få utlämnas som lån. Lån utlämnas till hushållningssällskap efter ansökan hos Lantbruksstyrelsen, varvid sällskapet skall uppgiva de företagRättelse i boken: 'företag' istället för 'förslag'., för vilka lån hos sällskapet sökts, samt förslag till tid och belopp m. fl. uppgifter för varje särskilt företag. Styrelsen äger bevilja lånen och fastställa den tid, vid vilken varje företag skall vara börjat och avslutat. Täckdikningslån få tilldelas ägare eller brukare av jord oberoende av storleken och av tiden för upplåtelsen av den fastighet, där arbetet skall utföras. Om ägare till utarrenderad fastighet enligt lag är skyldig bekosta dikesrören, kan lån beviljas både honom och brukaren i förhållande till värderas kostnader. Lån till ett företag får ej överstiga 5,000 kr., och samma låntagare får ej samtidigt häfta i skuld för täckdikningslån å sammanlagt mer än 10,000 kr., eller enl. K. Maj:ts särskilda medgivande efter framställning av Lantbruksstyrelsen 15,000 kr. Lånet får för täckdikning med rör uppgå till hela den beräknade kostnaden, dock högst 500 kr. pr hektar av den täckdikade jorden, men vid användning av annat ledningsmaterial blott $^{3}/_{4}$ av kostnaden och högst 350 kr., och för sådan täckdikning blott om marken är synnerligen lämpad därför eller hinder för rördikning finnes. Vid beräkning av kostnaden skall upptagas såväl kostnaden för planens uppgörande som för täckdikningsarbetet, ersättning till använd täckdikningsförman och materialier. För upptagande av öppet avlopp får kostnaden inräknas, endast då arbetet utgöres av mindre omfattande upprensning eller fördjupning av redan förefintlig grav samt statsbidrag ss. anslag eller lån ej redan därför utgått. Plan och kostnadsförslag för täckdikning skola vara uppgjorda av länets jordbrukskonsulent eller annan kompetent person, och skall denne även avgiva yttrande om den föreslagna täckdikningsmetodens lämplighet för marken i fråga.

Till biträde vid dikningsarbetet skall låntagaren använda i hushållningssällskapets tjänst anställda och av förvaltningsutskottet godkända täckdikningsförman.

Lånesökanden har att för lånets återbetalande ställa säkerhet genom borgen av två personer med styrkt vederhäftighet.

Hush.sällskapet äger bestämma de närmare villkoren för lånen men skall innehålla minst $^{1}/_{4}$ av lånebeloppet, tills företaget är avsynat och godkänt, samt äger handhava ledningen och övervakandet av företag, för vilket lån beviljats.

För oguldet lån betalar såväl låntagare som hush.sällskap 4 % årlig ränta från lyftningsdagen samt efter 2 år en årlig amortering av $^{1}/_{7}$ av det ursprungliga beloppet. Försummas inbetalningen, skall därå erläggas 6 % ränta från förfallodagen.

Täckdikningsmaskin. Se Dikesgrävningsmaskin.

Täckning av växter. Se Övervintring.

Täcksko, hästsko med en skiva av järnplåt, som täcker hovens sula, användes vid spiktramp (se Hovsjukdomar 3.) för att skydda såret mot smuts.

Täkt betecknar i Dalarna en inhägnad äga (intaga), som omväxlande brukas till öppen åker och vall.

Täljsten. Se Bergart I.

Tämjning. Se Körning: Inkörning av unghästar.

Tänder bestå av en tät benvävnad, kallad dentin, som på tandens krona är överdragen av en ännu hårdare substans, emalj, vilken särskilt hos växtätarna bildar en mängd i tandbenet inskjutande veck, varigenom den för dessa djur egendomliga strecktecknade tandformen uppkommer. På varje tand kan man skilja mellan roten, som sitter fäst i käkbenet, halsen, som omgives av tandköttet, och kronan, den ovan tandköttet synliga delen. Roten beklädes av cement, som avsöndras från tandhålans väggar, och som fäster tanden vid käkbenet. Inuti tanden finnes en hålighet, rotkanalen, som, så länge tanden är i tillväxt, är fylld med en kärlrik vävnad, tandpulpan, från vilken tanden utvecklas och får sin näring.

Tänderna indelas i framtänder, som sitta fästa i mellankäksbenen, hörntänder eller betar, som utgå från gränsen mellan mellankäks- och överkäksbenen, och kindtänder, som äro fästa i överkäksbenen, med motsvarande i underkäken. Antalet tänder är hos hästen 44 hos hingsten och 42 hos stoet, nämligen 6 framtänder, 2 betar (saknas hos stoet), 14 kindtänder i vardera käken; den första kindtanden, vargtanden, genombryter dock i regeln ej tandköttet. Idisslarna ha 32 tänder, nämligen 8 framtänder i under- och 12 kindtänder i vardera käken, varemot framtänder i överkäken, betar och vargtand saknas. Svinen hava 44 tänder, liksom hingsten, men hunden 42, emedan kindtänderna i överkäken äro endast 12. Tänderna indelas efter tiden för sin framkomst och sin varaktighet i mjölk-, ersättnings- och beständiga t. Mjölktänder äro de, som först framkomma och efter viss tid bortfalla och ersättas av érsätt-ningständerna. De utgöras hos häst och idisslare av framtänderna och de 3 första kindtänderna på vardera sidan i båda käkarna hush.sällsk:s tjänst, under villkor, att de genomgått för deras utbildning anordnad kurs eller av lantbruksingenjör eller jordbrukskonsulent förklarats kompetenta. K. k. $^{28}/_{10}$ 1921.

Täckdikningslånefond, inrättad år 1813, då 200,000 kr. årligen beviljades för täckdikningslån åt mindre jordbrukare, och genom K. k. $^{22}/_{6}$ 1920, $^{17}/_{6}$ 1921 och $^{9}/_{6}$ 1922 ändrad så, att 2 millioner kr. årligen få utlämnas som lån. Lån utlämnas till hushållningssällskap efter ansökan hos Lantbruksstyrelsen, varvid sällskapet skall uppgiva de företagRättelse i boken: 'företag' istället för 'förslag'., för vilka lån hos sällskapet sökts, samt förslag till tid och belopp m. fl. uppgifter för varje särskilt företag. Styrelsen äger bevilja lånen och fastställa den tid, vid vilken varje företag skall vara börjat och avslutat. Täckdikningslån få tilldelas ägare eller brukare av jord oberoende av storleken och av tiden för upplåtelsen av den fastighet, där arbetet skall utföras. Om ägare till utarrenderad fastighet enligt lag är skyldig bekosta dikesrören, kan lån beviljas både honom och brukaren i förhållande till värderas kostnader. Lån till ett företag får ej överstiga 5,000 kr., och samma låntagare får ej samtidigt häfta i skuld för täckdikningslån å sammanlagt mer än 10,000 kr., eller enl. K. Maj:ts särskilda medgivande efter framställning av Lantbruksstyrelsen 15,000 kr. Lånet får för täckdikning med rör uppgå till hela den beräknade kostnaden, dock högst 500 kr. pr hektar av den täckdikade jorden, men vid användning av annat ledningsmaterial blott $^{3}/_{4}$ av kostnaden och högst 350 kr., och för sådan täckdikning blott om marken är synnerligen lämpad därför eller hinder för rördikning finnes. Vid beräkning av kostnaden skall upptagas såväl kostnaden för planens uppgörande som för täckdikningsarbetet, ersättning till använd täckdikningsförman och materialier. För upptagande av öppet avlopp får kostnaden inräknas, endast då arbetet utgöres av mindre omfattande upprensning eller fördjupning av redan förefintlig grav samt statsbidrag ss. anslag eller lån ej redan därför utgått. Plan och kostnadsförslag för täckdikning skola vara uppgjorda av länets jordbrukskonsulent eller annan kompetent person, och skall denne även avgiva yttrande om den föreslagna täckdikningsmetodens lämplighet för marken i fråga.

Till biträde vid dikningsarbetet skall låntagaren använda i hushållningssällskapets tjänst anställda och av förvaltningsutskottet godkända täckdikningsförman.

Lånesökanden har att för lånets återbetalande ställa säkerhet genom borgen av två personer med styrkt vederhäftighet.

Hush.sällskapet äger bestämma de närmare villkoren för lånen men skall innehålla minst $^{1}/_{4}$ av lånebeloppet, tills företaget är avsynat och godkänt, samt äger handhava ledningen och övervakandet av företag, för vilket lån beviljats.

För oguldet lån betalar såväl låntagare som hush.sällskap 4 % årlig ränta från lyftningsdagen samt efter 2 år en årlig amortering av $^{1}/_{7}$ av det ursprungliga beloppet. Försummas inbetalningen, skall därå erläggas 6 % ränta från förfallodagen.

Täckdikningsmaskin. Se Dikesgrävningsmaskin.

Täckning av växter. Se Övervintring.

Täcksko, hästsko med en skiva av järnplåt, som täcker hovens sula, användes vid spiktramp (se Hovsjukdomar 3.) för att skydda såret mot smuts.

Täkt betecknar i Dalarna en inhägnad äga (intaga), som omväxlande brukas till öppen åker och vall.

Täljsten. Se Bergart I.

Tämjning. Se Körning: Inkörning av unghästar.

Tänder bestå av en tät benvävnad, kallad dentin, som på tandens krona är överdragen av en ännu hårdare substans, emalj, vilken särskilt hos växtätarna bildar en mängd i tandbenet inskjutande veck, varigenom den för dessa djur egendomliga strecktecknade tandformen uppkommer. På varje tand kan man skilja mellan roten, som sitter fäst i käkbenet, halsen, som omgives av tandköttet, och kronan, den ovan tandköttet synliga delen. Roten beklädes av cement, som avsöndras från tandhålans väggar, och som fäster tanden vid käkbenet. Inuti tanden finnes en hålighet, rotkanalen, som, så länge tanden är i tillväxt, är fylld med en kärlrik vävnad, tandpulpan, från vilken tanden utvecklas och får sin näring.

Tänderna indelas i framtänder, som sitta fästa i mellankäksbenen, hörntänder eller betar, som utgå från gränsen mellan mellankäks- och överkäksbenen, och kindtänder, som äro fästa i överkäksbenen, med motsvarande i underkäken. Antalet tänder är hos hästen 44 hos hingsten och 42 hos stoet, nämligen 6 framtänder, 2 betar (saknas hos stoet), 14 kindtänder i vardera käken; den första kindtanden, vargtanden, genombryter dock i regeln ej tandköttet. Idisslarna ha 32 tänder, nämligen 8 framtänder i under- och 12 kindtänder i vardera käken, varemot framtänder i överkäken, betar och vargtand saknas. Svinen hava 44 tänder, liksom hingsten, men hunden 42, emedan kindtänderna i överkäken äro endast 12. Tänderna indelas efter tiden för sin framkomst och sin varaktighet i mjölk-, ersättnings- och beständiga t. Mjölktänder äro de, som först framkomma och efter viss tid bortfalla och ersättas av érsätt-ningständerna. De utgöras hos häst och idisslare av framtänderna och de 3 första kindtänderna på vardera sidan i båda käkarna hush.sällsk:s tjänst, under villkor, att de genomgått för deras utbildning anordnad kurs eller av lantbruksingenjör eller jordbrukskonsulent förklarats kompetenta. K. k. $^{28}/_{10}$ 1921.

Täckdikningslånefond, inrättad år 1813, då 200,000 kr. årligen beviljades för täckdikningslån åt mindre jordbrukare, och genom K. k. $^{22}/_{6}$ 1920, $^{17}/_{6}$ 1921 och $^{9}/_{6}$ 1922 ändrad så, att 2 millioner kr. årligen få utlämnas som lån. Lån utlämnas till hushållningssällskap efter ansökan hos Lantbruksstyrelsen, varvid sällskapet skall uppgiva de företagRättelse i boken: 'företag' istället för 'förslag'., för vilka lån hos sällskapet sökts, samt förslag till tid och belopp m. fl. uppgifter för varje särskilt företag. Styrelsen äger bevilja lånen och fastställa den tid, vid vilken varje företag skall vara börjat och avslutat. Täckdikningslån få tilldelas ägare eller brukare av jord oberoende av storleken och av tiden för upplåtelsen av den fastighet, där arbetet skall utföras. Om ägare till utarrenderad fastighet enligt lag är skyldig bekosta dikesrören, kan lån beviljas både honom och brukaren i förhållande till värderas kostnader. Lån till ett företag får ej överstiga 5,000 kr., och samma låntagare får ej samtidigt häfta i skuld för täckdikningslån å sammanlagt mer än 10,000 kr., eller enl. K. Maj:ts särskilda medgivande efter framställning av Lantbruksstyrelsen 15,000 kr. Lånet får för täckdikning med rör uppgå till hela den beräknade kostnaden, dock högst 500 kr. pr hektar av den täckdikade jorden, men vid användning av annat ledningsmaterial blott $^{3}/_{4}$ av kostnaden och högst 350 kr., och för sådan täckdikning blott om marken är synnerligen lämpad därför eller hinder för rördikning finnes. Vid beräkning av kostnaden skall upptagas såväl kostnaden för planens uppgörande som för täckdikningsarbetet, ersättning till använd täckdikningsförman och materialier. För upptagande av öppet avlopp får kostnaden inräknas, endast då arbetet utgöres av mindre omfattande upprensning eller fördjupning av redan förefintlig grav samt statsbidrag ss. anslag eller lån ej redan därför utgått. Plan och kostnadsförslag för täckdikning skola vara uppgjorda av länets jordbrukskonsulent eller annan kompetent person, och skall denne även avgiva yttrande om den föreslagna täckdikningsmetodens lämplighet för marken i fråga.

Till biträde vid dikningsarbetet skall låntagaren använda i hushållningssällskapets tjänst anställda och av förvaltningsutskottet godkända täckdikningsförman.

Lånesökanden har att för lånets återbetalande ställa säkerhet genom borgen av två personer med styrkt vederhäftighet.

Hush.sällskapet äger bestämma de närmare villkoren för lånen men skall innehålla minst $^{1}/_{4}$ av lånebeloppet, tills företaget är avsynat och godkänt, samt äger handhava ledningen och övervakandet av företag, för vilket lån beviljats.

För oguldet lån betalar såväl låntagare som hush.sällskap 4 % årlig ränta från lyftningsdagen samt efter 2 år en årlig amortering av $^{1}/_{7}$ av det ursprungliga beloppet. Försummas inbetalningen, skall därå erläggas 6 % ränta från förfallodagen.

Täckdikningsmaskin. Se Dikesgrävningsmaskin.

Täckning av växter. Se Övervintring.

Täcksko, hästsko med en skiva av järnplåt, som täcker hovens sula, användes vid spiktramp (se Hovsjukdomar 3.) för att skydda såret mot smuts.

Täkt betecknar i Dalarna en inhägnad äga (intaga), som omväxlande brukas till öppen åker och vall.

Täljsten. Se Bergart I.

Tämjning. Se Körning: Inkörning av unghästar.

Tänder bestå av en tät benvävnad, kallad dentin, som på tandens krona är överdragen av en ännu hårdare substans, emalj, vilken särskilt hos växtätarna bildar en mängd i tandbenet inskjutande veck, varigenom den för dessa djur egendomliga strecktecknade tandformen uppkommer. På varje tand kan man skilja mellan roten, som sitter fäst i käkbenet, halsen, som omgives av tandköttet, och kronan, den ovan tandköttet synliga delen. Roten beklädes av cement, som avsöndras från tandhålans väggar, och som fäster tanden vid käkbenet. Inuti tanden finnes en hålighet, rotkanalen, som, så länge tanden är i tillväxt, är fylld med en kärlrik vävnad, tandpulpan, från vilken tanden utvecklas och får sin näring.

Tänderna indelas i framtänder, som sitta fästa i mellankäksbenen, hörntänder eller betar, som utgå från gränsen mellan mellankäks- och överkäksbenen, och kindtänder, som äro fästa i överkäksbenen, med motsvarande i underkäken. Antalet tänder är hos hästen 44 hos hingsten och 42 hos stoet, nämligen 6 framtänder, 2 betar (saknas hos stoet), 14 kindtänder i vardera käken; den första kindtanden, vargtanden, genombryter dock i regeln ej tandköttet. Idisslarna ha 32 tänder, nämligen 8 framtänder i under- och 12 kindtänder i vardera käken, varemot framtänder i överkäken, betar och vargtand saknas. Svinen hava 44 tänder, liksom hingsten, men hunden 42, emedan kindtänderna i överkäken äro endast 12. Tänderna indelas efter tiden för sin framkomst och sin varaktighet i mjölk-, ersättnings- och beständiga t. Mjölktänder äro de, som först framkomma och efter viss tid bortfalla och ersättas av érsätt-ningständerna. De utgöras hos häst och idisslare av framtänderna och de 3 första kindtänderna på vardera sidan i båda käkarna hush.sällsk:s tjänst, under villkor, att de genomgått för deras utbildning anordnad kurs eller av lantbruksingenjör eller jordbrukskonsulent förklarats kompetenta. K. k. $^{28}/_{10}$ 1921.

Täckdikningslånefond, inrättad år 1813, då 200,000 kr. årligen beviljades för täckdikningslån åt mindre jordbrukare, och genom K. k. $^{22}/_{6}$ 1920, $^{17}/_{6}$ 1921 och $^{9}/_{6}$ 1922 ändrad så, att 2 millioner kr. årligen få utlämnas som lån. Lån utlämnas till hushållningssällskap efter ansökan hos Lantbruksstyrelsen, varvid sällskapet skall uppgiva de företagRättelse i boken: 'företag' istället för 'förslag'., för vilka lån hos sällskapet sökts, samt förslag till tid och belopp m. fl. uppgifter för varje särskilt företag. Styrelsen äger bevilja lånen och fastställa den tid, vid vilken varje företag skall vara börjat och avslutat. Täckdikningslån få tilldelas ägare eller brukare av jord oberoende av storleken och av tiden för upplåtelsen av den fastighet, där arbetet skall utföras. Om ägare till utarrenderad fastighet enligt lag är skyldig bekosta dikesrören, kan lån beviljas både honom och brukaren i förhållande till värderas kostnader. Lån till ett företag får ej överstiga 5,000 kr., och samma låntagare får ej samtidigt häfta i skuld för täckdikningslån å sammanlagt mer än 10,000 kr., eller enl. K. Maj:ts särskilda medgivande efter framställning av Lantbruksstyrelsen 15,000 kr. Lånet får för täckdikning med rör uppgå till hela den beräknade kostnaden, dock högst 500 kr. pr hektar av den täckdikade jorden, men vid användning av annat ledningsmaterial blott $^{3}/_{4}$ av kostnaden och högst 350 kr., och för sådan täckdikning blott om marken är synnerligen lämpad därför eller hinder för rördikning finnes. Vid beräkning av kostnaden skall upptagas såväl kostnaden för planens uppgörande som för täckdikningsarbetet, ersättning till använd täckdikningsförman och materialier. För upptagande av öppet avlopp får kostnaden inräknas, endast då arbetet utgöres av mindre omfattande upprensning eller fördjupning av redan förefintlig grav samt statsbidrag ss. anslag eller lån ej redan därför utgått. Plan och kostnadsförslag för täckdikning skola vara uppgjorda av länets jordbrukskonsulent eller annan kompetent person, och skall denne även avgiva yttrande om den föreslagna täckdikningsmetodens lämplighet för marken i fråga.

Till biträde vid dikningsarbetet skall låntagaren använda i hushållningssällskapets tjänst anställda och av förvaltningsutskottet godkända täckdikningsförman.

Lånesökanden har att för lånets återbetalande ställa säkerhet genom borgen av två personer med styrkt vederhäftighet.

Hush.sällskapet äger bestämma de närmare villkoren för lånen men skall innehålla minst $^{1}/_{4}$ av lånebeloppet, tills företaget är avsynat och godkänt, samt äger handhava ledningen och övervakandet av företag, för vilket lån beviljats.

För oguldet lån betalar såväl låntagare som hush.sällskap 4 % årlig ränta från lyftningsdagen samt efter 2 år en årlig amortering av $^{1}/_{7}$ av det ursprungliga beloppet. Försummas inbetalningen, skall därå erläggas 6 % ränta från förfallodagen.

Täckdikningsmaskin. Se Dikesgrävningsmaskin.

Täckning av växter. Se Övervintring.

Täcksko, hästsko med en skiva av järnplåt, som täcker hovens sula, användes vid spiktramp (se Hovsjukdomar 3.) för att skydda såret mot smuts.

Täkt betecknar i Dalarna en inhägnad äga (intaga), som omväxlande brukas till öppen åker och vall.

Täljsten. Se Bergart I.

Tämjning. Se Körning: Inkörning av unghästar.

Tänder bestå av en tät benvävnad, kallad dentin, som på tandens krona är överdragen av en ännu hårdare substans, emalj, vilken särskilt hos växtätarna bildar en mängd i tandbenet inskjutande veck, varigenom den för dessa djur egendomliga strecktecknade tandformen uppkommer. På varje tand kan man skilja mellan roten, som sitter fäst i käkbenet, halsen, som omgives av tandköttet, och kronan, den ovan tandköttet synliga delen. Roten beklädes av cement, som avsöndras från tandhålans väggar, och som fäster tanden vid käkbenet. Inuti tanden finnes en hålighet, rotkanalen, som, så länge tanden är i tillväxt, är fylld med en kärlrik vävnad, tandpulpan, från vilken tanden utvecklas och får sin näring.

Tänderna indelas i framtänder, som sitta fästa i mellankäksbenen, hörntänder eller betar, som utgå från gränsen mellan mellankäks- och överkäksbenen, och kindtänder, som äro fästa i överkäksbenen, med motsvarande i underkäken. Antalet tänder är hos hästen 44 hos hingsten och 42 hos stoet, nämligen 6 framtänder, 2 betar (saknas hos stoet), 14 kindtänder i vardera käken; den första kindtanden, vargtanden, genombryter dock i regeln ej tandköttet. Idisslarna ha 32 tänder, nämligen 8 framtänder i under- och 12 kindtänder i vardera käken, varemot framtänder i överkäken, betar och vargtand saknas. Svinen hava 44 tänder, liksom hingsten, men hunden 42, emedan kindtänderna i överkäken äro endast 12. Tänderna indelas efter tiden för sin framkomst och sin varaktighet i mjölk-, ersättnings- och beständiga t. Mjölktänder äro de, som först framkomma och efter viss tid bortfalla och ersättas av ersätt-ningständerna. De utgöras hos häst och idisslare av framtänderna och de 3 första kindtänderna på vardera sidan i båda käkarna hush.sällsk:s tjänst, under villkor, att de genomgått för deras utbildning anordnad kurs eller av lantbruksingenjör eller jordbrukskonsulent förklarats kompetenta. K. k. $^{28}/_{10}$ 1921.

Täckdikningslånefond, inrättad år 1813, då 200,000 kr. årligen beviljades för täckdikningslån åt mindre jordbrukare, och genom K. k. $^{22}/_{6}$ 1920, $^{17}/_{6}$ 1921 och $^{9}/_{6}$ 1922 ändrad så, att 2 millioner kr. årligen få utlämnas som lån. Lån utlämnas till hushållningssällskap efter ansökan hos Lantbruksstyrelsen, varvid sällskapet skall uppgiva de företagRättelse i boken: 'företag' istället för 'förslag'., för vilka lån hos sällskapet sökts, samt förslag till tid och belopp m. fl. uppgifter för varje särskilt företag. Styrelsen äger bevilja lånen och fastställa den tid, vid vilken varje företag skall vara börjat och avslutat. Täckdikningslån få tilldelas ägare eller brukare av jord oberoende av storleken och av tiden för upplåtelsen av den fastighet, där arbetet skall utföras. Om ägare till utarrenderad fastighet enligt lag är skyldig bekosta dikesrören, kan lån beviljas både honom och brukaren i förhållande till värderas kostnader. Lån till ett företag får ej överstiga 5,000 kr., och samma låntagare får ej samtidigt häfta i skuld för täckdikningslån å sammanlagt mer än 10,000 kr., eller enl. K. Maj:ts särskilda medgivande efter framställning av Lantbruksstyrelsen 15,000 kr. Lånet får för täckdikning med rör uppgå till hela den beräknade kostnaden, dock högst 500 kr. pr hektar av den täckdikade jorden, men vid användning av annat ledningsmaterial blott $^{3}/_{4}$ av kostnaden och högst 350 kr., och för sådan täckdikning blott om marken är synnerligen lämpad därför eller hinder för rördikning finnes. Vid beräkning av kostnaden skall upptagas såväl kostnaden för planens uppgörande som för täckdikningsarbetet, ersättning till använd täckdikningsförman och materialier. För upptagande av öppet avlopp får kostnaden inräknas, endast då arbetet utgöres av mindre omfattande upprensning eller fördjupning av redan förefintlig grav samt statsbidrag ss. anslag eller lån ej redan därför utgått. Plan och kostnadsförslag för täckdikning skola vara uppgjorda av länets jordbrukskonsulent eller annan kompetent person, och skall denne även avgiva yttrande om den föreslagna täckdikningsmetodens lämplighet för marken i fråga.

Till biträde vid dikningsarbetet skall låntagaren använda i hushållningssällskapets tjänst anställda och av förvaltningsutskottet godkända täckdikningsförman.

Lånesökanden har att för lånets återbetalande ställa säkerhet genom borgen av två personer med styrkt vederhäftighet.

Hush.sällskapet äger bestämma de närmare villkoren för lånen men skall innehålla minst $^{1}/_{4}$ av lånebeloppet, tills företaget är avsynat och godkänt, samt äger handhava ledningen och övervakandet av företag, för vilket lån beviljats.

För oguldet lån betalar såväl låntagare som hush.sällskap 4 % årlig ränta från lyftningsdagen samt efter 2 år en årlig amortering av $^{1}/_{7}$ av det ursprungliga beloppet. Försummas inbetalningen, skall därå erläggas 6 % ränta från förfallodagen.

Täckdikningsmaskin. Se Dikesgrävningsmaskin.

Täckning av växter. Se Övervintring.

Täcksko, hästsko med en skiva av järnplåt, som täcker hovens sula, användes vid spiktramp (se Hovsjukdomar 3.) för att skydda såret mot smuts.

Täkt betecknar i Dalarna en inhägnad äga (intaga), som omväxlande brukas till öppen åker och vall.

Täljsten. Se Bergart I.

Tämjning. Se Körning: Inkörning av unghästar.

Tänder bestå av en tät benvävnad, kallad dentin, som på tandens krona är överdragen av en ännu hårdare substans, emalj, vilken särskilt hos växtätarna bildar en mängd i tandbenet inskjutande veck, varigenom den för dessa djur egendomliga strecktecknade tandformen uppkommer. På varje tand kan man skilja mellan roten, som sitter fäst i käkbenet, halsen, som omgives av tandköttet, och kronan, den ovan tandköttet synliga delen. Roten beklädes av cement, som avsöndras från tandhålans väggar, och som fäster tanden vid käkbenet. Inuti tanden finnes en hålighet, rotkanalen, som, så länge tanden är i tillväxt, är fylld med en kärlrik vävnad, tandpulpan, från vilken tanden utvecklas och får sin näring.

Tänderna indelas i framtänder, som sitta fästa i mellankäksbenen, hörntänder eller betar, som utgå från gränsen mellan mellankäks- och överkäksbenen, och kindtänder, som äro fästa i överkäksbenen, med motsvarande i underkäken. Antalet tänder är hos hästen 44 hos hingsten och 42 hos stoet, nämligen 6 framtänder, 2 betar (saknas hos stoet), 14 kindtänder i vardera käken; den första kindtanden, vargtanden, genombryter dock i regeln ej tandköttet. Idisslarna ha 32 tänder, nämligen 8 framtänder i under- och 12 kindtänder i vardera käken, varemot framtänder i överkäken, betar och vargtand saknas. Svinen hava 44 tänder, liksom hingsten, men hunden 42, emedan kindtänderna i överkäken äro endast 12. Tänderna indelas efter tiden för sin framkomst och sin varaktighet i mjölk-, ersättnings- och beständiga t. Mjölktänder äro de, som först framkomma och efter viss tid bortfalla och ersättas av ersätt-ningständerna. De utgöras hos häst och idisslare av framtänderna och de 3 första kindtänderna på vardera sidan i båda käkarna hush.sällsk:s tjänst, under villkor, att de genomgått för deras utbildning anordnad kurs eller av lantbruksingenjör eller jordbrukskonsulent förklarats kompetenta. K. k. $^{28}/_{10}$ 1921.

Täckdikningslånefond, inrättad år 1813, då 200,000 kr. årligen beviljades för täckdikningslån åt mindre jordbrukare, och genom K. k. $^{22}/_{6}$ 1920, $^{17}/_{6}$ 1921 och $^{9}/_{6}$ 1922 ändrad så, att 2 millioner kr. årligen få utlämnas som lån. Lån utlämnas till hushållningssällskap efter ansökan hos Lantbruksstyrelsen, varvid sällskapet skall uppgiva de företagRättelse i boken: 'företag' istället för 'förslag'., för vilka lån hos sällskapet sökts, samt förslag till tid och belopp m. fl. uppgifter för varje särskilt företag. Styrelsen äger bevilja lånen och fastställa den tid, vid vilken varje företag skall vara börjat och avslutat. Täckdikningslån få tilldelas ägare eller brukare av jord oberoende av storleken och av tiden för upplåtelsen av den fastighet, där arbetet skall utföras. Om ägare till utarrenderad fastighet enligt lag är skyldig bekosta dikesrören, kan lån beviljas både honom och brukaren i förhållande till värderas kostnader. Lån till ett företag får ej överstiga 5,000 kr., och samma låntagare får ej samtidigt häfta i skuld för täckdikningslån å sammanlagt mer än 10,000 kr., eller enl. K. Maj:ts särskilda medgivande efter framställning av Lantbruksstyrelsen 15,000 kr. Lånet får för täckdikning med rör uppgå till hela den beräknade kostnaden, dock högst 500 kr. pr hektar av den täckdikade jorden, men vid användning av annat ledningsmaterial blott $^{3}/_{4}$ av kostnaden och högst 350 kr., och för sådan täckdikning blott om marken är synnerligen lämpad därför eller hinder för rördikning finnes. Vid beräkning av kostnaden skall upptagas såväl kostnaden för planens uppgörande som för täckdikningsarbetet, ersättning till använd täckdikningsförman och materialier. För upptagande av öppet avlopp får kostnaden inräknas, endast då arbetet utgöres av mindre omfattande upprensning eller fördjupning av redan förefintlig grav samt statsbidrag ss. anslag eller lån ej redan därför utgått. Plan och kostnadsförslag för täckdikning skola vara uppgjorda av länets jordbrukskonsulent eller annan kompetent person, och skall denne även avgiva yttrande om den föreslagna täckdikningsmetodens lämplighet för marken i fråga.

Till biträde vid dikningsarbetet skall låntagaren använda i hushållningssällskapets tjänst anställda och av förvaltningsutskottet godkända täckdikningsförman.

Lånesökanden har att för lånets återbetalande ställa säkerhet genom borgen av två personer med styrkt vederhäftighet.

Hush.sällskapet äger bestämma de närmare villkoren för lånen men skall innehålla minst $^{1}/_{4}$ av lånebeloppet, tills företaget är avsynat och godkänt, samt äger handhava ledningen och övervakandet av företag, för vilket lån beviljats.

För oguldet lån betalar såväl låntagare som hush.sällskap 4 % årlig ränta från lyftningsdagen samt efter 2 år en årlig amortering av $^{1}/_{7}$ av det ursprungliga beloppet. Försummas inbetalningen, skall därå erläggas 6 % ränta från förfallodagen.

Täckdikningsmaskin. Se Dikesgrävningsmaskin.

Täckning av växter. Se Övervintring.

Täcksko, hästsko med en skiva av järnplåt, som täcker hovens sula, användes vid spiktramp (se Hovsjukdomar 3.) för att skydda såret mot smuts.

Täkt betecknar i Dalarna en inhägnad äga (intaga), som omväxlande brukas till öppen åker och vall.

Täljsten. Se Bergart I.

Tämjning. Se Körning: Inkörning av unghästar.

Tänder bestå av en tät benvävnad, kallad dentin, som på tandens krona är överdragen av en ännu hårdare substans, emalj, vilken särskilt hos växtätarna bildar en mängd i tandbenet inskjutande veck, varigenom den för dessa djur egendomliga strecktecknade tandformen uppkommer. På varje tand kan man skilja mellan roten, som sitter fäst i käkbenet, halsen, som omgives av tandköttet, och kronan, den ovan tandköttet synliga delen. Roten beklädes av cement, som avsöndras från tandhålans väggar, och som fäster tanden vid käkbenet. Inuti tanden finnes en hålighet, rotkanalen, som, så länge tanden är i tillväxt, är fylld med en kärlrik vävnad, tandpulpan, från vilken tanden utvecklas och får sin näring.

Tänderna indelas i framtänder, som sitta fästa i mellankäksbenen, hörntänder eller betar, som utgå från gränsen mellan mellankäks- och överkäksbenen, och kindtänder, som äro fästa i överkäksbenen, med motsvarande i underkäken. Antalet tänder är hos hästen 44 hos hingsten och 42 hos stoet, nämligen 6 framtänder, 2 betar (saknas hos stoet), 14 kindtänder i vardera käken; den första kindtanden, vargtanden, genombryter dock i regeln ej tandköttet. Idisslarna ha 32 tänder, nämligen 8 framtänder i under- och 12 kindtänder i vardera käken, varemot framtänder i överkäken, betar och vargtand saknas. Svinen hava 44 tänder, liksom hingsten, men hunden 42, emedan kindtänderna i överkäken äro endast 12. Tänderna indelas efter tiden för sin framkomst och sin varaktighet i mjölk-, ersättnings- och beständiga t. Mjölktänder äro de, som först framkomma och efter viss tid bortfalla och ersättas av érsätt-ningständerna. De utgöras hos häst och idisslare av framtänderna och de 3 första kindtänderna på vardera sidan i båda käkarna hush.sällsk:s tjänst, under villkor, att de genomgått för deras utbildning anordnad kurs eller av lantbruksingenjör eller jordbrukskonsulent förklarats kompetenta. K. k. $^{28}/_{10}$ 1921.

Täckdikningslånefond, inrättad år 1813, då 200,000 kr. årligen beviljades för täckdikningslån åt mindre jordbrukare, och genom K. k. $^{22}/_{6}$ 1920, $^{17}/_{6}$ 1921 och $^{9}/_{6}$ 1922 ändrad så, att 2 millioner kr. årligen få utlämnas som lån. Lån utlämnas till hushållningssällskap efter ansökan hos Lantbruksstyrelsen, varvid sällskapet skall uppgiva de företagRättelse i boken: 'företag' istället för 'förslag'., för vilka lån hos sällskapet sökts, samt förslag till tid och belopp m. fl. uppgifter för varje särskilt företag. Styrelsen äger bevilja lånen och fastställa den tid, vid vilken varje företag skall vara börjat och avslutat. Täckdikningslån få tilldelas ägare eller brukare av jord oberoende av storleken och av tiden för upplåtelsen av den fastighet, där arbetet skall utföras. Om ägare till utarrenderad fastighet enligt lag är skyldig bekosta dikesrören, kan lån beviljas både honom och brukaren i förhållande till värderas kostnader. Lån till ett företag får ej överstiga 5,000 kr., och samma låntagare får ej samtidigt häfta i skuld för täckdikningslån å sammanlagt mer än 10,000 kr., eller enl. K. Maj:ts särskilda medgivande efter framställning av Lantbruksstyrelsen 15,000 kr. Lånet får för täckdikning med rör uppgå till hela den beräknade kostnaden, dock högst 500 kr. pr hektar av den täckdikade jorden, men vid användning av annat ledningsmaterial blott $^{3}/_{4}$ av kostnaden och högst 350 kr., och för sådan täckdikning blott om marken är synnerligen lämpad därför eller hinder för rördikning finnes. Vid beräkning av kostnaden skall upptagas såväl kostnaden för planens uppgörande som för täckdikningsarbetet, ersättning till använd täckdikningsförman och materialier. För upptagande av öppet avlopp får kostnaden inräknas, endast då arbetet utgöres av mindre omfattande upprensning eller fördjupning av redan förefintlig grav samt statsbidrag ss. anslag eller lån ej redan därför utgått. Plan och kostnadsförslag för täckdikning skola vara uppgjorda av länets jordbrukskonsulent eller annan kompetent person, och skall denne även avgiva yttrande om den föreslagna täckdikningsmetodens lämplighet för marken i fråga.

Till biträde vid dikningsarbetet skall låntagaren använda i hushållningssällskapets tjänst anställda och av förvaltningsutskottet godkända täckdikningsförman.

Lånesökanden har att för lånets återbetalande ställa säkerhet genom borgen av två personer med styrkt vederhäftighet.

Hush.sällskapet äger bestämma de närmare villkoren för lånen men skall innehålla minst $^{1}/_{4}$ av lånebeloppet, tills företaget är avsynat och godkänt, samt äger handhava ledningen och övervakandet av företag, för vilket lån beviljats.

För oguldet lån betalar såväl låntagare som hush.sällskap 4 % årlig ränta från lyftningsdagen samt efter 2 år en årlig amortering av $^{1}/_{7}$ av det ursprungliga beloppet. Försummas inbetalningen, skall därå erläggas 6 % ränta från förfallodagen.

Täckdikningsmaskin. Se Dikesgrävningsmaskin.

Täckning av växter. Se Övervintring.

Täcksko, hästsko med en skiva av järnplåt, som täcker hovens sula, användes vid spiktramp (se Hovsjukdomar 3.) för att skydda såret mot smuts.

Täkt betecknar i Dalarna en inhägnad äga (intaga), som omväxlande brukas till öppen åker och vall.

Täljsten. Se Bergart I.

Tämjning. Se Körning: Inkörning av unghästar.

Tänder bestå av en tät benvävnad, kallad dentin, som på tandens krona är överdragen av en ännu hårdare substans, emalj, vilken särskilt hos växtätarna bildar en mängd i tandbenet inskjutande veck, varigenom den för dessa djur egendomliga strecktecknade tandformen uppkommer. På varje tand kan man skilja mellan roten, som sitter fäst i käkbenet, halsen, som omgives av tandköttet, och kronan, den ovan tandköttet synliga delen. Roten beklädes av cement, som avsöndras från tandhålans väggar, och som fäster tanden vid käkbenet. Inuti tanden finnes en hålighet, rotkanalen, som, så länge tanden är i tillväxt, är fylld med en kärlrik vävnad, tandpulpan, från vilken tanden utvecklas och får sin näring.

Tänderna indelas i framtänder, som sitta fästa i mellankäksbenen, hörntänder eller betar, som utgå från gränsen mellan mellankäks- och överkäksbenen, och kindtänder, som äro fästa i överkäksbenen, med motsvarande i underkäken. Antalet tänder är hos hästen 44 hos hingsten och 42 hos stoet, nämligen 6 framtänder, 2 betar (saknas hos stoet), 14 kindtänder i vardera käken; den första kindtanden, vargtanden, genombryter dock i regeln ej tandköttet. Idisslarna ha 32 tänder, nämligen 8 framtänder i under- och 12 kindtänder i vardera käken, varemot framtänder i överkäken, betar och vargtand saknas. Svinen hava 44 tänder, liksom hingsten, men hunden 42, emedan kindtänderna i överkäken äro endast 12. Tänderna indelas efter tiden för sin framkomst och sin varaktighet i mjölk-, ersättnings- och beständiga t. Mjölktänder äro de, som först framkomma och efter viss tid bortfalla och ersättas av érsätt-ningständerna. De utgöras hos häst och idisslare av framtänderna och de 3 första kindtänderna på vardera sidan i båda käkarna hush.sällsk:s tjänst, under villkor, att de genomgått för deras utbildning anordnad kurs eller av lantbruksingenjör eller jordbrukskonsulent förklarats kompetenta. K. k. $^{28}/_{10}$ 1921.

Täckdikningslånefond, inrättad år 1813, då 200,000 kr. årligen beviljades för täckdikningslån åt mindre jordbrukare, och genom K. k. $^{22}/_{6}$ 1920, $^{17}/_{6}$ 1921 och $^{9}/_{6}$ 1922 ändrad så, att 2 millioner kr. årligen få utlämnas som lån. Lån utlämnas till hushållningssällskap efter ansökan hos Lantbruksstyrelsen, varvid sällskapet skall uppgiva de företagRättelse i boken: 'företag' istället för 'förslag'., för vilka lån hos sällskapet sökts, samt förslag till tid och belopp m. fl. uppgifter för varje särskilt företag. Styrelsen äger bevilja lånen och fastställa den tid, vid vilken varje företag skall vara börjat och avslutat. Täckdikningslån få tilldelas ägare eller brukare av jord oberoende av storleken och av tiden för upplåtelsen av den fastighet, där arbetet skall utföras. Om ägare till utarrenderad fastighet enligt lag är skyldig bekosta dikesrören, kan lån beviljas både honom och brukaren i förhållande till värderas kostnader. Lån till ett företag får ej överstiga 5,000 kr., och samma låntagare får ej samtidigt häfta i skuld för täckdikningslån å sammanlagt mer än 10,000 kr., eller enl. K. Maj:ts särskilda medgivande efter framställning av Lantbruksstyrelsen 15,000 kr. Lånet får för täckdikning med rör uppgå till hela den beräknade kostnaden, dock högst 500 kr. pr hektar av den täckdikade jorden, men vid användning av annat ledningsmaterial blott $^{3}/_{4}$ av kostnaden och högst 350 kr., och för sådan täckdikning blott om marken är synnerligen lämpad därför eller hinder för rördikning finnes. Vid beräkning av kostnaden skall upptagas såväl kostnaden för planens uppgörande som för täckdikningsarbetet, ersättning till använd täckdikningsförman och materialier. För upptagande av öppet avlopp får kostnaden inräknas, endast då arbetet utgöres av mindre omfattande upprensning eller fördjupning av redan förefintlig grav samt statsbidrag ss. anslag eller lån ej redan därför utgått. Plan och kostnadsförslag för täckdikning skola vara uppgjorda av länets jordbrukskonsulent eller annan kompetent person, och skall denne även avgiva yttrande om den föreslagna täckdikningsmetodens lämplighet för marken i fråga.

Till biträde vid dikningsarbetet skall låntagaren använda i hushållningssällskapets tjänst anställda och av förvaltningsutskottet godkända täckdikningsförman.

Lånesökanden har att för lånets återbetalande ställa säkerhet genom borgen av två personer med styrkt vederhäftighet.

Hush.sällskapet äger bestämma de närmare villkoren för lånen men skall innehålla minst $^{1}/_{4}$ av lånebeloppet, tills företaget är avsynat och godkänt, samt äger handhava ledningen och övervakandet av företag, för vilket lån beviljats.

För oguldet lån betalar såväl låntagare som hush.sällskap 4 % årlig ränta från lyftningsdagen samt efter 2 år en årlig amortering av $^{1}/_{7}$ av det ursprungliga beloppet. Försummas inbetalningen, skall därå erläggas 6 % ränta från förfallodagen.

Täckdikningsmaskin. Se Dikesgrävningsmaskin.

Täckning av växter. Se Övervintring.

Täcksko, hästsko med en skiva av järnplåt, som täcker hovens sula, användes vid spiktramp (se Hovsjukdomar 3.) för att skydda såret mot smuts.

Täkt betecknar i Dalarna en inhägnad äga (intaga), som omväxlande brukas till öppen åker och vall.

Täljsten. Se Bergart I.

Tämjning. Se Körning: Inkörning av unghästar.

Tänder bestå av en tät benvävnad, kallad dentin, som på tandens krona är överdragen av en ännu hårdare substans, emalj, vilken särskilt hos växtätarna bildar en mängd i tandbenet inskjutande veck, varigenom den för dessa djur egendomliga strecktecknade tandformen uppkommer. På varje tand kan man skilja mellan roten, som sitter fäst i käkbenet, halsen, som omgives av tandköttet, och kronan, den ovan tandköttet synliga delen. Roten beklädes av cement, som avsöndras från tandhålans väggar, och som fäster tanden vid käkbenet. Inuti tanden finnes en hålighet, rotkanalen, som, så länge tanden är i tillväxt, är fylld med en kärlrik vävnad, tandpulpan, från vilken tanden utvecklas och får sin näring.

Tänderna indelas i framtänder, som sitta fästa i mellankäksbenen, hörntänder eller betar, som utgå från gränsen mellan mellankäks- och överkäksbenen, och kindtänder, som äro fästa i överkäksbenen, med motsvarande i underkäken. Antalet tänder är hos hästen 44 hos hingsten och 42 hos stoet, nämligen 6 framtänder, 2 betar (saknas hos stoet), 14 kindtänder i vardera käken; den första kindtanden, vargtanden, genombryter dock i regeln ej tandköttet. Idisslarna ha 32 tänder, nämligen 8 framtänder i under- och 12 kindtänder i vardera käken, varemot framtänder i överkäken, betar och vargtand saknas. Svinen hava 44 tänder, liksom hingsten, men hunden 42, emedan kindtänderna i överkäken äro endast 12. Tänderna indelas efter tiden för sin framkomst och sin varaktighet i mjölk-, ersättnings- och beständiga t. Mjölktänder äro de, som först framkomma och efter viss tid bortfalla och ersättas av érsätt-ningständerna. De utgöras hos häst och idisslare av framtänderna och de 3 första kindtänderna på vardera sidan i båda käkarna hush.sällsk:s tjänst, under villkor, att de genomgått för deras utbildning anordnad kurs eller av lantbruksingenjör eller jordbrukskonsulent förklarats kompetenta. K. k. $^{28}/_{10}$ 1921.

Täckdikningslånefond, inrättad år 1813, då 200,000 kr. årligen beviljades för täckdikningslån åt mindre jordbrukare, och genom K. k. $^{22}/_{6}$ 1920, $^{17}/_{6}$ 1921 och $^{9}/_{6}$ 1922 ändrad så, att 2 millioner kr. årligen få utlämnas som lån. Lån utlämnas till hushållningssällskap efter ansökan hos Lantbruksstyrelsen, varvid sällskapet skall uppgiva de företagRättelse i boken: 'företag' istället för 'förslag'., för vilka lån hos sällskapet sökts, samt förslag till tid och belopp m. fl. uppgifter för varje särskilt företag. Styrelsen äger bevilja lånen och fastställa den tid, vid vilken varje företag skall vara börjat och avslutat. Täckdikningslån få tilldelas ägare eller brukare av jord oberoende av storleken och av tiden för upplåtelsen av den fastighet, där arbetet skall utföras. Om ägare till utarrenderad fastighet enligt lag är skyldig bekosta dikesrören, kan lån beviljas både honom och brukaren i förhållande till värderas kostnader. Lån till ett företag får ej överstiga 5,000 kr., och samma låntagare får ej samtidigt häfta i skuld för täckdikningslån å sammanlagt mer än 10,000 kr., eller enl. K. Maj:ts särskilda medgivande efter framställning av Lantbruksstyrelsen 15,000 kr. Lånet får för täckdikning med rör uppgå till hela den beräknade kostnaden, dock högst 500 kr. pr hektar av den täckdikade jorden, men vid användning av annat ledningsmaterial blott $^{3}/_{4}$ av kostnaden och högst 350 kr., och för sådan täckdikning blott om marken är synnerligen lämpad därför eller hinder för rördikning finnes. Vid beräkning av kostnaden skall upptagas såväl kostnaden för planens uppgörande som för täckdikningsarbetet, ersättning till använd täckdikningsförman och materialier. För upptagande av öppet avlopp får kostnaden inräknas, endast då arbetet utgöres av mindre omfattande upprensning eller fördjupning av redan förefintlig grav samt statsbidrag ss. anslag eller lån ej redan därför utgått. Plan och kostnadsförslag för täckdikning skola vara uppgjorda av länets jordbrukskonsulent eller annan kompetent person, och skall denne även avgiva yttrande om den föreslagna täckdikningsmetodens lämplighet för marken i fråga.

Till biträde vid dikningsarbetet skall låntagaren använda i hushållningssällskapets tjänst anställda och av förvaltningsutskottet godkända täckdikningsförman.

Lånesökanden har att för lånets återbetalande ställa säkerhet genom borgen av två personer med styrkt vederhäftighet.

Hush.sällskapet äger bestämma de närmare villkoren för lånen men skall innehålla minst $^{1}/_{4}$ av lånebeloppet, tills företaget är avsynat och godkänt, samt äger handhava ledningen och övervakandet av företag, för vilket lån beviljats.

För oguldet lån betalar såväl låntagare som hush.sällskap 4 % årlig ränta från lyftningsdagen samt efter 2 år en årlig amortering av $^{1}/_{7}$ av det ursprungliga beloppet. Försummas inbetalningen, skall därå erläggas 6 % ränta från förfallodagen.

Täckdikningsmaskin. Se Dikesgrävningsmaskin.

Täckning av växter. Se Övervintring.

Täcksko, hästsko med en skiva av järnplåt, som täcker hovens sula, användes vid spiktramp (se Hovsjukdomar 3.) för att skydda såret mot smuts.

Täkt betecknar i Dalarna en inhägnad äga (intaga), som omväxlande brukas till öppen åker och vall.

Täljsten. Se Bergart I.

Tämjning. Se Körning: Inkörning av unghästar.

Tänder bestå av en tät benvävnad, kallad dentin, som på tandens krona är överdragen av en ännu hårdare substans, emalj, vilken särskilt hos växtätarna bildar en mängd i tandbenet inskjutande veck, varigenom den för dessa djur egendomliga strecktecknade tandformen uppkommer. På varje tand kan man skilja mellan roten, som sitter fäst i käkbenet, halsen, som omgives av tandköttet, och kronan, den ovan tandköttet synliga delen. Roten beklädes av cement, som avsöndras från tandhålans väggar, och som fäster tanden vid käkbenet. Inuti tanden finnes en hålighet, rotkanalen, som, så länge tanden är i tillväxt, är fylld med en kärlrik vävnad, tandpulpan, från vilken tanden utvecklas och får sin näring.

Tänderna indelas i framtänder, som sitta fästa i mellankäksbenen, hörntänder eller betar, som utgå från gränsen mellan mellankäks- och överkäksbenen, och kindtänder, som äro fästa i överkäksbenen, med motsvarande i underkäken. Antalet tänder är hos hästen 44 hos hingsten och 42 hos stoet, nämligen 6 framtänder, 2 betar (saknas hos stoet), 14 kindtänder i vardera käken; den första kindtanden, vargtanden, genombryter dock i regeln ej tandköttet. Idisslarna ha 32 tänder, nämligen 8 framtänder i under- och 12 kindtänder i vardera käken, varemot framtänder i överkäken, betar och vargtand saknas. Svinen hava 44 tänder, liksom hingsten, men hunden 42, emedan kindtänderna i överkäken äro endast 12. Tänderna indelas efter tiden för sin framkomst och sin varaktighet i mjölk-, ersättnings- och beständiga t. Mjölktänder äro de, som först framkomma och efter viss tid bortfalla och ersättas av érsätt-ningständerna. De utgöras hos häst och idisslare av framtänderna och de 3 första kindtänderna på vardera sidan i båda käkarna"34

(mjölkbetarna hos hästen bli aldrig synliga över tandköttet), hos svin av framtänderna, betarna och de 3 första kindtänderna, och hos hund likaledes av framtänder och betar samt av de 4 första kindtänderna. De kindtänder, som föregåtts av mjölktänder, kallas prä-m o 1 a r e r och de beständiga molarer. Tändernas framkomst och fällning samt form kan användas som grund för åldersbestämning. Se Hästar. E. N—m.

Tärna, Sterna, jämförelsevis små simfåglar, skilda från måsarna genom rak näbb utan hake och i övrigt utmärkta av lång stjärt, långa spetsiga vingar och korta ben. De flyga mycket snabbt, tillbringa sin mesta tid i flykt och störta sig ned till vattenytan på småfisk, insekter och kräftdjur m. m., varav de leva. De häcka mest kolonivis och lägga sina grå-olivbruna, mörkfläckiga ägg, 3—4 st., på marken utan att reda någon båle. Vanligast är f i s k-t., T. hirundo L., vilken som äldre har röd näbb med svart spets, röda fötter och kluven stjärt, ej längre än vingspetsarna; hon är allmän i södra Sverige vid både salt- och sötvatten och flyttar på hösten söderut. Rödnäbbad 1. silve r-t., 5. paradisea Briinnich, lik föreg, i levnadssätt och utseende, har dock helt röd näbb och stjärtpennor nående långt bakom vingspetsarna och är liksom denna flyttfågel. Skräntärnan, 5. caspia Pall., som blir större än en fiskmås, har stark, eldröd näbb, svart hätta och svarta fötter, häckar här och var efter östkusten från Gävle till Östergötlands skärgård och i Vänern. Sakna all ekonomisk betydelse.

Tätört, Pinguicula vulgaris L., ett till fam. Lentibulariaceæ hörande släkte av små-vuxna, i-åriga örter med ensamma, tvåläppiga, blå blommor med sporre i toppen på bladlösa

stänglar, som utgå från en rosett av rotblad. Dessa avsöndra slem, vari insekter fastna, vilka upplösas däri och tillgodogöras av växten som föda. I detta slem finnas bakterier, som framkalla slemmig mjölksyre jäsning. Genom be-strykning av mjölkkärl med bladen av t.framkallar man i norra Sverige tätmjölksbildning. Se Mjölk, Mjölkbakterier.

Tönderras, övervägande röd nötboskapsras från trakten kring den holsteinska staden Tönder. Rasen var sedan gammalt, liksom den snarlika men finare byggda angierboskapen, känd som framstående mjölkboskap och infördes förr, ännu så sent som på 1870-talet, till Sverige för boskapsstammens förbättring. Den har liksom angierboskapen bidragit till bildande av den röda danska boskapsrasen.

Töre, törved, t j ur, hartsrikt furu virke. Den rikliga hartsbildningen förorsakas av skador på trädet, ss. genom hugg eller svampangrepp. T. förekommer därför i gamla stubbar, där träden bläckats, eller i toppar angripna av törskatesvampen, men även där stammens normala växt störts, ss. då träden

blivit utsatta för olika spänning till följd av växtplatsen, t. ex. i älvbrinkar eller i myrkanter. (Jfr Virke: Oregelbundenheter.)

Törnskata, Lanius collurio L., en småfågel av tättingarnas ordning med rödbrun färg å rygg och vingar, undersidan ljus, hos honan med mörka våglinjer; näbben kraftig och krökt nästan som en rovfågels, med ett hak bakom spetsen. Flyttfågel, som är allmän i södra och mellersta Sverige i buskar och snår i lundar, där hon lever av insekter, som hon spetsar på tornar och taggar. Lägger 4—7 ägg med grå till bruna fläckar på ljus botten. Den närbesläktade vårfågeln, L. excu-bitor L., som är större och har ljusgrå rygg, häckar företrädesvis i Lappland men övervintrar i landets sydligare slättbygder; han lever som törnskatan men dödar även möss och småfåglar.

Törskate benämnes den genom angrepp av rostsvampen, Peridermium pini Kleb., dödade och med kåda impregnerade talltoppen eller tallstammen. Svampen utbreder sina mycelietrådar i barken, framkallande sjukliga förändringar och ofta ett rikligt kådflöde. När den nått runt stammen eller grenen, dör den ovanför angreppet befintliga delen. Stamdelen blir genom impregneringen med kåda med tiden hård och motståndskraftig mot yttre inflytelser och kvarstår länge som en mörk spets ovanför den friska, gröna kronan. Den skada, svampen förorsakar, beror därför på dess angreppspunkt; ofta dödas endast själva toppen, men stundom en större del av kronan. Unga träd, som angripas, dödas vanligen inom 1-2 år.

Svampen är ytterst vanlig i våra skogar och förorsakar betydande skador. Vid taxeringen av Värmlands läns skogar visade det sig, att 7.8 % av tallar med en brösthöjdsdiameter av 20 cm. och därutöver hade torra toppar; i övervägande antalet fall berodde säkerligen denna skada på törskatesvampens angrepp. Sjukdomen plägar motarbetas genom att ur bestånden borthugga träd med Peridermiumsår.

Svampen utbildar sitt skålroststadium på tallen; de gulröda sporerna alstras i små, runda blåsor, som genombryta barken. Den form av Peridermium pini, som är vanligast hos oss, synes av utförda försök att döma kunna direkt övergå från tall till tall. En annan form, som också förekommer hos oss, Cronartium ascle-piadeum Willd., har sitt sommar- och vinter-sporstadium på tulkört, Cynanchum vince-toxicum L., och pion.

På Weymouth-tall, Pinus Strobus L., förekommer en närbesläktad art, Peridermium Strobi Kleb. eller Cronartium ribicola Dietz., som angriper nedre delen av stammen. Den har sommar- och vintersporer på Ribesarter och har länge i Europa varit en farlig fiende till nämnda tallart och i senare tid spritt sig till Nordamerika, där den uppträder ytterst förhärjande. H. H—n. "34

(mjölkbetarna hos hästen bli aldrig synliga över tandköttet), hos svin av framtänderna, betarna och de 3 första kindtänderna, och hos hund likaledes av framtänder och betar samt av de 4 första kindtänderna. De kindtänder, som föregåtts av mjölktänder, kallas prä-m o 1 a r e r och de beständiga molarer. Tändernas framkomst och fällning samt form kan användas som grund för åldersbestämning. Se Hästar. E. N—m.

Tärna, Sterna, jämförelsevis små simfåglar, skilda från måsarna genom rak näbb utan hake och i övrigt utmärkta av lång stjärt, långa spetsiga vingar och korta ben. De flyga mycket snabbt, tillbringa sin mesta tid i flykt och störta sig ned till vattenytan på småfisk, insekter och kräftdjur m. m., varav de leva. De häcka mest kolonivis och lägga sina grå-olivbruna, mörkfläckiga ägg, 3—4 st., på marken utan att reda någon båle. Vanligast är f i s k-t., T. hirundo L., vilken som äldre har röd näbb med svart spets, röda fötter och kluven stjärt, ej längre än vingspetsarna; hon är allmän i södra Sverige vid både salt- och sötvatten och flyttar på hösten söderut. Rödnäbbad 1. silve r-t., 5. paradisea Briinnich, lik föreg, i levnadssätt och utseende, har dock helt röd näbb och stjärtpennor nående långt bakom vingspetsarna och är liksom denna flyttfågel. Skräntärnan, 5. caspia Pall., som blir större än en fiskmås, har stark, eldröd näbb, svart hätta och svarta fötter, häckar här och var efter östkusten från Gävle till Östergötlands skärgård och i Vänern. Sakna all ekonomisk betydelse.

Tätört, Pinguicula vulgaris L., ett till fam. Lentibulariaceæ hörande släkte av små-vuxna, i-åriga örter med ensamma, tvåläppiga, blå blommor med sporre i toppen på bladlösa stänglar, som utgå från en rosett av rotblad. Dessa avsöndra slem, vari insekter fastna, vilka upplösas däri och tillgodogöras av växten som föda. I detta slem finnas bakterier, som framkalla slemmig mjölksyre jäsning. Genom be-strykning av mjölkkärl med bladen av t.framkallar man i norra Sverige tätmjölksbildning. Se Mjölk, Mjölkbakterier.

Tönderras, övervägande röd nötboskapsras från trakten kring den holsteinska staden Tönder. Rasen var sedan gammalt, liksom den snarlika men finare byggda angierboskapen, känd som framstående mjölkboskap och infördes förr, ännu så sent som på 1870-talet, till Sverige för boskapsstammens förbättring. Den har liksom angierboskapen bidragit till bildande av den röda danska boskapsrasen.

Töre, törved, t j ur, hartsrikt furu virke. Den rikliga hartsbildningen förorsakas av skador på trädet, ss. genom hugg eller svampangrepp. T. förekommer därför i gamla stubbar, där träden bläckats, eller i toppar angripna av törskatesvampen, men även där stammens normala växt störts, ss. då träden

blivit utsatta för olika spänning till följd av växtplatsen, t. ex. i älvbrinkar eller i myrkanter. (Jfr Virke: Oregelbundenheter.)

Törnskata, Lanius collurio L., en småfågel av tättingarnas ordning med rödbrun färg å rygg och vingar, undersidan ljus, hos honan med mörka våglinjer; näbben kraftig och krökt nästan som en rovfågels, med ett hak bakom spetsen. Flyttfågel, som är allmän i södra och mellersta Sverige i buskar och snår i lundar, där hon lever av insekter, som hon spetsar på tornar och taggar. Lägger 4—7 ägg med grå till bruna fläckar på ljus botten. Den närbesläktade vårfågeln, L. excu-bitor L., som är större och har ljusgrå rygg, häckar företrädesvis i Lappland men övervintrar i landets sydligare slättbygder; han lever som törnskatan men dödar även möss och småfåglar.

Törskate benämnes den genom angrepp av rostsvampen, Peridermium pini Kleb., dödade och med kåda impregnerade talltoppen eller tallstammen. Svampen utbreder sina mycelietrådar i barken, framkallande sjukliga förändringar och ofta ett rikligt kådflöde. När den nått runt stammen eller grenen, dör den ovanför angreppet befintliga delen. Stamdelen blir genom impregneringen med kåda med tiden hård och motståndskraftig mot yttre inflytelser och kvarstår länge som en mörk spets ovanför den friska, gröna kronan. Den skada, svampen förorsakar, beror därför på dess angreppspunkt; ofta dödas endast själva toppen, men stundom en större del av kronan. Unga träd, som angripas, dödas vanligen inom 1-2 år.

Svampen är ytterst vanlig i våra skogar och förorsakar betydande skador. Vid taxeringen av Värmlands läns skogar visade det sig, att 7.8 % av tallar med en brösthöjdsdiameter av 20 cm. och därutöver hade torra toppar; i övervägande antalet fall berodde säkerligen denna skada på törskatesvampens angrepp. Sjukdomen plägar motarbetas genom att ur bestånden borthugga träd med Peridermiumsår.

Svampen utbildar sitt skålroststadium på tallen; de gulröda sporerna alstras i små, runda blåsor, som genombryta barken. Den form av Peridermium pini, som är vanligast hos oss, synes av utförda försök att döma kunna direkt övergå från tall till tall. En annan form, som också förekommer hos oss, Cronartium ascle-piadeum Willd., har sitt sommar- och vinter-sporstadium på tulkört, Cynanchum vince-toxicum L., och pion.

På Weymouth-tall, Pinus Strobus L., förekommer en närbesläktad art, Peridermium Strobi Kleb. eller Cronartium ribicola Dietz., som angriper nedre delen av stammen. Den har sommar- och vintersporer på Ribesarter och har länge i Europa varit en farlig fiende till nämnda tallart och i senare tid spritt sig till Nordamerika, där den uppträder ytterst förhärjande. H. H—n. "34

(mjölkbetarna hos hästen bli aldrig synliga över tandköttet), hos svin av framtänderna, betarna och de 3 första kindtänderna, och hos hund likaledes av framtänder och betar samt av de 4 första kindtänderna. De kindtänder, som föregåtts av mjölktänder, kallas prä-m o 1 a r e r och de beständiga molarer. Tändernas framkomst och fällning samt form kan användas som grund för åldersbestämning. Se Hästar. E. N—m.

Tärna, Sterna, jämförelsevis små simfåglar, skilda från måsarna genom rak näbb utan hake och i övrigt utmärkta av lång stjärt, långa spetsiga vingar och korta ben. De flyga mycket snabbt, tillbringa sin mesta tid i flykt och störta sig ned till vattenytan på småfisk, insekter och kräftdjur m. m., varav de leva. De häcka mest kolonivis och lägga sina grå-olivbruna, mörkfläckiga ägg, 3—4 st., på marken utan att reda någon båle. Vanligast är f i s k-t., T. hirundo L., vilken som äldre har röd näbb med svart spets, röda fötter och kluven stjärt, ej längre än vingspetsarna; hon är allmän i södra Sverige vid både salt- och sötvatten och flyttar på hösten söderut. Rödnäbbad 1. silve r-t., 5. paradisea Briinnich, lik föreg, i levnadssätt och utseende, har dock helt röd näbb och stjärtpennor nående långt bakom vingspetsarna och är liksom denna flyttfågel. Skräntärnan, 5. caspia Pall., som blir större än en fiskmås, har stark, eldröd näbb, svart hätta och svarta fötter, häckar här och var efter östkusten från Gävle till Östergötlands skärgård och i Vänern. Sakna all ekonomisk betydelse.

Tätört, Pinguicula vulgaris L., ett till fam. Lentibulariaceæ hörande släkte av små-vuxna, i-åriga örter med ensamma, tvåläppiga, blå blommor med sporre i toppen på bladlösa stänglar, som utgå från en rosett av rotblad. Dessa avsöndra slem, vari insekter fastna, vilka upplösas däri och tillgodogöras av växten som föda. I detta slem finnas bakterier, som framkalla slemmig mjölksyre jäsning. Genom be-strykning av mjölkkärl med bladen av t.framkallar man i norra Sverige tätmjölksbildning. Se Mjölk, Mjölkbakterier.

Tönderras, övervägande röd nötboskapsras från trakten kring den holsteinska staden Tönder. Rasen var sedan gammalt, liksom den snarlika men finare byggda angierboskapen, känd som framstående mjölkboskap och infördes förr, ännu så sent som på 1870-talet, till Sverige för boskapsstammens förbättring. Den har liksom angierboskapen bidragit till bildande av den röda danska boskapsrasen.

Töre, törved, t j ur, hartsrikt furu virke. Den rikliga hartsbildningen förorsakas av skador på trädet, ss. genom hugg eller svampangrepp. T. förekommer därför i gamla stubbar, där träden bläckats, eller i toppar angripna av törskatesvampen, men även där stammens normala växt störts, ss. då träden

blivit utsatta för olika spänning till följd av växtplatsen, t. ex. i älvbrinkar eller i myrkanter. (Jfr Virke: Oregelbundenheter.)

Törnskata, Lanius collurio L., en småfågel av tättingarnas ordning med rödbrun färg å rygg och vingar, undersidan ljus, hos honan med mörka våglinjer; näbben kraftig och krökt nästan som en rovfågels, med ett hak bakom spetsen. Flyttfågel, som är allmän i södra och mellersta Sverige i buskar och snår i lundar, där hon lever av insekter, som hon spetsar på tornar och taggar. Lägger 4—7 ägg med grå till bruna fläckar på ljus botten. Den närbesläktade vårfågeln, L. excu-bitor L., som är större och har ljusgrå rygg, häckar företrädesvis i Lappland men övervintrar i landets sydligare slättbygder; han lever som törnskatan men dödar även möss och småfåglar.

Törskate benämnes den genom angrepp av rostsvampen, Peridermium pini Kleb., dödade och med kåda impregnerade talltoppen eller tallstammen. Svampen utbreder sina mycelietrådar i barken, framkallande sjukliga förändringar och ofta ett rikligt kådflöde. När den nått runt stammen eller grenen, dör den ovanför angreppet befintliga delen. Stamdelen blir genom impregneringen med kåda med tiden hård och motståndskraftig mot yttre inflytelser och kvarstår länge som en mörk spets ovanför den friska, gröna kronan. Den skada, svampen förorsakar, beror därför på dess angreppspunkt; ofta dödas endast själva toppen, men stundom en större del av kronan. Unga träd, som angripas, dödas vanligen inom 1-2 år.

Svampen är ytterst vanlig i våra skogar och förorsakar betydande skador. Vid taxeringen av Värmlands läns skogar visade det sig, att 7.8 % av tallar med en brösthöjdsdiameter av 20 cm. och därutöver hade torra toppar; i övervägande antalet fall berodde säkerligen denna skada på törskatesvampens angrepp. Sjukdomen plägar motarbetas genom att ur bestånden borthugga träd med Peridermiumsår.

Svampen utbildar sitt skålroststadium på tallen; de gulröda sporerna alstras i små, runda blåsor, som genombryta barken. Den form av Peridermium pini, som är vanligast hos oss, synes av utförda försök att döma kunna direkt övergå från tall till tall. En annan form, som också förekommer hos oss, Cronartium ascle-piadeum Willd., har sitt sommar- och vinter-sporstadium på tulkört, Cynanchum vince-toxicum L., och pion.

På Weymouth-tall, Pinus Strobus L., förekommer en närbesläktad art, Peridermium Strobi Kleb. eller Cronartium ribicola Dietz., som angriper nedre delen av stammen. Den har sommar- och vintersporer på Ribesarter och har länge i Europa varit en farlig fiende till nämnda tallart och i senare tid spritt sig till Nordamerika, där den uppträder ytterst förhärjande. H. H—n. "34

(mjölkbetarna hos hästen bli aldrig synliga över tandköttet), hos svin av framtänderna, betarna och de 3 första kindtänderna, och hos hund likaledes av framtänder och betar samt av de 4 första kindtänderna. De kindtänder, som föregåtts av mjölktänder, kallas prä-m o 1 a r e r och de beständiga molarer. Tändernas framkomst och fällning samt form kan användas som grund för åldersbestämning. Se Hästar. E. N—m.

Tärna, Sterna, jämförelsevis små simfåglar, skilda från måsarna genom rak näbb utan hake och i övrigt utmärkta av lång stjärt, långa spetsiga vingar och korta ben. De flyga mycket snabbt, tillbringa sin mesta tid i flykt och störta sig ned till vattenytan på småfisk, insekter och kräftdjur m. m., varav de leva. De häcka mest kolonivis och lägga sina grå-olivbruna, mörkfläckiga ägg, 3—4 st., på marken utan att reda någon båle. Vanligast är f i s k-t., T. hirundo L., vilken som äldre har röd näbb med svart spets, röda fötter och kluven stjärt, ej längre än vingspetsarna; hon är allmän i södra Sverige vid både salt- och sötvatten och flyttar på hösten söderut. Rödnäbbad 1. silve r-t., 5. paradisea Briinnich, lik föreg, i levnadssätt och utseende, har dock helt röd näbb och stjärtpennor nående långt bakom vingspetsarna och är liksom denna flyttfågel. Skräntärnan, 5. caspia Pall., som blir större än en fiskmås, har stark, eldröd näbb, svart hätta och svarta fötter, häckar här och var efter östkusten från Gävle till Östergötlands skärgård och i Vänern. Sakna all ekonomisk betydelse.

Tätört, Pinguicula vulgaris L., ett till fam. Lentibulariaceæ hörande släkte av små-vuxna, i-åriga örter med ensamma, tvåläppiga, blå blommor med sporre i toppen på bladlösa stänglar, som utgå från en rosett av rotblad. Dessa avsöndra slem, vari insekter fastna, vilka upplösas däri och tillgodogöras av växten som föda. I detta slem finnas bakterier, som framkalla slemmig mjölksyre jäsning. Genom be-strykning av mjölkkärl med bladen av t.framkallar man i norra Sverige tätmjölksbildning. Se Mjölk, Mjölkbakterier.

Tönderras, övervägande röd nötboskapsras från trakten kring den holsteinska staden Tönder. Rasen var sedan gammalt, liksom den snarlika men finare byggda angierboskapen, känd som framstående mjölkboskap och infördes förr, ännu så sent som på 1870-talet, till Sverige för boskapsstammens förbättring. Den har liksom angierboskapen bidragit till bildande av den röda danska boskapsrasen.

Töre, törved, t j ur, hartsrikt furu virke. Den rikliga hartsbildningen förorsakas av skador på trädet, ss. genom hugg eller svampangrepp. T. förekommer därför i gamla stubbar, där träden bläckats, eller i toppar angripna av törskatesvampen, men även där stammens normala växt störts, ss. då träden

blivit utsatta för olika spänning till följd av växtplatsen, t. ex. i älvbrinkar eller i myrkanter. (Jfr Virke: Oregelbundenheter.)

Törnskata, Lanius collurio L., en småfågel av tättingarnas ordning med rödbrun färg å rygg och vingar, undersidan ljus, hos honan med mörka våglinjer; näbben kraftig och krökt nästan som en rovfågels, med ett hak bakom spetsen. Flyttfågel, som är allmän i södra och mellersta Sverige i buskar och snår i lundar, där hon lever av insekter, som hon spetsar på tornar och taggar. Lägger 4—7 ägg med grå till bruna fläckar på ljus botten. Den närbesläktade vårfågeln, L. excu-bitor L., som är större och har ljusgrå rygg, häckar företrädesvis i Lappland men övervintrar i landets sydligare slättbygder; han lever som törnskatan men dödar även möss och småfåglar.

Törskate benämnes den genom angrepp av rostsvampen, Peridermium pini Kleb., dödade och med kåda impregnerade talltoppen eller tallstammen. Svampen utbreder sina mycelietrådar i barken, framkallande sjukliga förändringar och ofta ett rikligt kådflöde. När den nått runt stammen eller grenen, dör den ovanför angreppet befintliga delen. Stamdelen blir genom impregneringen med kåda med tiden hård och motståndskraftig mot yttre inflytelser och kvarstår länge som en mörk spets ovanför den friska, gröna kronan. Den skada, svampen förorsakar, beror därför på dess angreppspunkt; ofta dödas endast själva toppen, men stundom en större del av kronan. Unga träd, som angripas, dödas vanligen inom 1-2 år.

Svampen är ytterst vanlig i våra skogar och förorsakar betydande skador. Vid taxeringen av Värmlands läns skogar visade det sig, att 7.8 % av tallar med en brösthöjdsdiameter av 20 cm. och därutöver hade torra toppar; i övervägande antalet fall berodde säkerligen denna skada på törskatesvampens angrepp. Sjukdomen plägar motarbetas genom att ur bestånden borthugga träd med Peridermiumsår.

Svampen utbildar sitt skålroststadium på tallen; de gulröda sporerna alstras i små, runda blåsor, som genombryta barken. Den form av Peridermium pini, som är vanligast hos oss, synes av utförda försök att döma kunna direkt övergå från tall till tall. En annan form, som också förekommer hos oss, Cronartium ascle-piadeum Willd., har sitt sommar- och vinter-sporstadium på tulkört, Cynanchum vince-toxicum L., och pion.

På Weymouth-tall, Pinus Strobus L., förekommer en närbesläktad art, Peridermium Strobi Kleb. eller Cronartium ribicola Dietz., som angriper nedre delen av stammen. Den har sommar- och vintersporer på Ribesarter och har länge i Europa varit en farlig fiende till nämnda tallart och i senare tid spritt sig till Nordamerika, där den uppträder ytterst förhärjande. H. H—n. "34

(mjölkbetarna hos hästen bli aldrig synliga över tandköttet), hos svin av framtänderna, betarna och de 3 första kindtänderna, och hos hund likaledes av framtänder och betar samt av de 4 första kindtänderna. De kindtänder, som föregåtts av mjölktänder, kallas prä-m o 1 a r e r och de beständiga molarer. Tändernas framkomst och fällning samt form kan användas som grund för åldersbestämning. Se Hästar. E. N—m.

Tärna, Sterna, jämförelsevis små simfåglar, skilda från måsarna genom rak näbb utan hake och i övrigt utmärkta av lång stjärt, långa spetsiga vingar och korta ben. De flyga mycket snabbt, tillbringa sin mesta tid i flykt och störta sig ned till vattenytan på småfisk, insekter och kräftdjur m. m., varav de leva. De häcka mest kolonivis och lägga sina grå-olivbruna, mörkfläckiga ägg, 3—4 st., på marken utan att reda någon båle. Vanligast är f i s k-t., T. hirundo L., vilken som äldre har röd näbb med svart spets, röda fötter och kluven stjärt, ej längre än vingspetsarna; hon är allmän i södra Sverige vid både salt- och sötvatten och flyttar på hösten söderut. Rödnäbbad 1. silve r-t., 5. paradisea Briinnich, lik föreg, i levnadssätt och utseende, har dock helt röd näbb och stjärtpennor nående långt bakom vingspetsarna och är liksom denna flyttfågel. Skräntärnan, 5. caspia Pall., som blir större än en fiskmås, har stark, eldröd näbb, svart hätta och svarta fötter, häckar här och var efter östkusten från Gävle till Östergötlands skärgård och i Vänern. Sakna all ekonomisk betydelse.

Tätört, Pinguicula vulgaris L., ett till fam. Lentibulariaceæ hörande släkte av små-vuxna, i-åriga örter med ensamma, tvåläppiga, blå blommor med sporre i toppen på bladlösa stänglar, som utgå från en rosett av rotblad. Dessa avsöndra slem, vari insekter fastna, vilka upplösas däri och tillgodogöras av växten som föda. I detta slem finnas bakterier, som framkalla slemmig mjölksyre jäsning. Genom be-strykning av mjölkkärl med bladen av t.framkallar man i norra Sverige tätmjölksbildning. Se Mjölk, Mjölkbakterier.

Tönderras, övervägande röd nötboskapsras från trakten kring den holsteinska staden Tönder. Rasen var sedan gammalt, liksom den snarlika men finare byggda angierboskapen, känd som framstående mjölkboskap och infördes förr, ännu så sent som på 1870-talet, till Sverige för boskapsstammens förbättring. Den har liksom angierboskapen bidragit till bildande av den röda danska boskapsrasen.

Töre, törved, t j ur, hartsrikt furu virke. Den rikliga hartsbildningen förorsakas av skador på trädet, ss. genom hugg eller svampangrepp. T. förekommer därför i gamla stubbar, där träden bläckats, eller i toppar angripna av törskatesvampen, men även där stammens normala växt störts, ss. då träden

blivit utsatta för olika spänning till följd av växtplatsen, t. ex. i älvbrinkar eller i myrkanter. (Jfr Virke: Oregelbundenheter.)

Törnskata, Lanius collurio L., en småfågel av tättingarnas ordning med rödbrun färg å rygg och vingar, undersidan ljus, hos honan med mörka våglinjer; näbben kraftig och krökt nästan som en rovfågels, med ett hak bakom spetsen. Flyttfågel, som är allmän i södra och mellersta Sverige i buskar och snår i lundar, där hon lever av insekter, som hon spetsar på tornar och taggar. Lägger 4—7 ägg med grå till bruna fläckar på ljus botten. Den närbesläktade vårfågeln, L. excu-bitor L., som är större och har ljusgrå rygg, häckar företrädesvis i Lappland men övervintrar i landets sydligare slättbygder; han lever som törnskatan men dödar även möss och småfåglar.

Törskate benämnes den genom angrepp av rostsvampen, Peridermium pini Kleb., dödade och med kåda impregnerade talltoppen eller tallstammen. Svampen utbreder sina mycelietrådar i barken, framkallande sjukliga förändringar och ofta ett rikligt kådflöde. När den nått runt stammen eller grenen, dör den ovanför angreppet befintliga delen. Stamdelen blir genom impregneringen med kåda med tiden hård och motståndskraftig mot yttre inflytelser och kvarstår länge som en mörk spets ovanför den friska, gröna kronan. Den skada, svampen förorsakar, beror därför på dess angreppspunkt; ofta dödas endast själva toppen, men stundom en större del av kronan. Unga träd, som angripas, dödas vanligen inom 1-2 år.

Svampen är ytterst vanlig i våra skogar och förorsakar betydande skador. Vid taxeringen av Värmlands läns skogar visade det sig, att 7.8 % av tallar med en brösthöjdsdiameter av 20 cm. och därutöver hade torra toppar; i övervägande antalet fall berodde säkerligen denna skada på törskatesvampens angrepp. Sjukdomen plägar motarbetas genom att ur bestånden borthugga träd med Peridermiumsår.

Svampen utbildar sitt skålroststadium på tallen; de gulröda sporerna alstras i små, runda blåsor, som genombryta barken. Den form av Peridermium pini, som är vanligast hos oss, synes av utförda försök att döma kunna direkt övergå från tall till tall. En annan form, som också förekommer hos oss, Cronartium ascle-piadeum Willd., har sitt sommar- och vinter-sporstadium på tulkört, Cynanchum vince-toxicum L., och pion.

På Weymouth-tall, Pinus Strobus L., förekommer en närbesläktad art, Peridermium Strobi Kleb. eller Cronartium ribicola Dietz., som angriper nedre delen av stammen. Den har sommar- och vintersporer på Ribesarter och har länge i Europa varit en farlig fiende till nämnda tallart och i senare tid spritt sig till Nordamerika, där den uppträder ytterst förhärjande. H. H—n. "34

(mjölkbetarna hos hästen bli aldrig synliga över tandköttet), hos svin av framtänderna, betarna och de 3 första kindtänderna, och hos hund likaledes av framtänder och betar samt av de 4 första kindtänderna. De kindtänder, som föregåtts av mjölktänder, kallas prä-m o 1 a r e r och de beständiga molarer. Tändernas framkomst och fällning samt form kan användas som grund för åldersbestämning. Se Hästar. E. N—m.

Tärna, Sterna, jämförelsevis små simfåglar, skilda från måsarna genom rak näbb utan hake och i övrigt utmärkta av lång stjärt, långa spetsiga vingar och korta ben. De flyga mycket snabbt, tillbringa sin mesta tid i flykt och störta sig ned till vattenytan på småfisk, insekter och kräftdjur m. m., varav de leva. De häcka mest kolonivis och lägga sina grå-olivbruna, mörkfläckiga ägg, 3—4 st., på marken utan att reda någon båle. Vanligast är f i s k-t., T. hirundo L., vilken som äldre har röd näbb med svart spets, röda fötter och kluven stjärt, ej längre än vingspetsarna; hon är allmän i södra Sverige vid både salt- och sötvatten och flyttar på hösten söderut. Rödnäbbad 1. silve r-t., 5. paradisea Briinnich, lik föreg, i levnadssätt och utseende, har dock helt röd näbb och stjärtpennor nående långt bakom vingspetsarna och är liksom denna flyttfågel. Skräntärnan, 5. caspia Pall., som blir större än en fiskmås, har stark, eldröd näbb, svart hätta och svarta fötter, häckar här och var efter östkusten från Gävle till Östergötlands skärgård och i Vänern. Sakna all ekonomisk betydelse.

Tätört, Pinguicula vulgaris L., ett till fam. Lentibulariaceæ hörande släkte av små-vuxna, i-åriga örter med ensamma, tvåläppiga, blå blommor med sporre i toppen på bladlösa stänglar, som utgå från en rosett av rotblad. Dessa avsöndra slem, vari insekter fastna, vilka upplösas däri och tillgodogöras av växten som föda. I detta slem finnas bakterier, som framkalla slemmig mjölksyre jäsning. Genom be-strykning av mjölkkärl med bladen av t.framkallar man i norra Sverige tätmjölksbildning. Se Mjölk, Mjölkbakterier.

Tönderras, övervägande röd nötboskapsras från trakten kring den holsteinska staden Tönder. Rasen var sedan gammalt, liksom den snarlika men finare byggda angierboskapen, känd som framstående mjölkboskap och infördes förr, ännu så sent som på 1870-talet, till Sverige för boskapsstammens förbättring. Den har liksom angierboskapen bidragit till bildande av den röda danska boskapsrasen.

Töre, törved, t j ur, hartsrikt furu virke. Den rikliga hartsbildningen förorsakas av skador på trädet, ss. genom hugg eller svampangrepp. T. förekommer därför i gamla stubbar, där träden bläckats, eller i toppar angripna av törskatesvampen, men även där stammens normala växt störts, ss. då träden

blivit utsatta för olika spänning till följd av växtplatsen, t. ex. i älvbrinkar eller i myrkanter. (Jfr Virke: Oregelbundenheter.)

Törnskata, Lanius collurio L., en småfågel av tättingarnas ordning med rödbrun färg å rygg och vingar, undersidan ljus, hos honan med mörka våglinjer; näbben kraftig och krökt nästan som en rovfågels, med ett hak bakom spetsen. Flyttfågel, som är allmän i södra och mellersta Sverige i buskar och snår i lundar, där hon lever av insekter, som hon spetsar på tornar och taggar. Lägger 4—7 ägg med grå till bruna fläckar på ljus botten. Den närbesläktade vårfågeln, L. excu-bitor L., som är större och har ljusgrå rygg, häckar företrädesvis i Lappland men övervintrar i landets sydligare slättbygder; han lever som törnskatan men dödar även möss och småfåglar.

Törskate benämnes den genom angrepp av rostsvampen, Peridermium pini Kleb., dödade och med kåda impregnerade talltoppen eller tallstammen. Svampen utbreder sina mycelietrådar i barken, framkallande sjukliga förändringar och ofta ett rikligt kådflöde. När den nått runt stammen eller grenen, dör den ovanför angreppet befintliga delen. Stamdelen blir genom impregneringen med kåda med tiden hård och motståndskraftig mot yttre inflytelser och kvarstår länge som en mörk spets ovanför den friska, gröna kronan. Den skada, svampen förorsakar, beror därför på dess angreppspunkt; ofta dödas endast själva toppen, men stundom en större del av kronan. Unga träd, som angripas, dödas vanligen inom 1-2 år.

Svampen är ytterst vanlig i våra skogar och förorsakar betydande skador. Vid taxeringen av Värmlands läns skogar visade det sig, att 7.8 % av tallar med en brösthöjdsdiameter av 20 cm. och därutöver hade torra toppar; i övervägande antalet fall berodde säkerligen denna skada på törskatesvampens angrepp. Sjukdomen plägar motarbetas genom att ur bestånden borthugga träd med Peridermiumsår.

Svampen utbildar sitt skålroststadium på tallen; de gulröda sporerna alstras i små, runda blåsor, som genombryta barken. Den form av Peridermium pini, som är vanligast hos oss, synes av utförda försök att döma kunna direkt övergå från tall till tall. En annan form, som också förekommer hos oss, Cronartium ascle-piadeum Willd., har sitt sommar- och vinter-sporstadium på tulkört, Cynanchum vince-toxicum L., och pion.

På Weymouth-tall, Pinus Strobus L., förekommer en närbesläktad art, Peridermium Strobi Kleb. eller Cronartium ribicola Dietz., som angriper nedre delen av stammen. Den har sommar- och vintersporer på Ribesarter och har länge i Europa varit en farlig fiende till nämnda tallart och i senare tid spritt sig till Nordamerika, där den uppträder ytterst förhärjande. H. H—n. "34

(mjölkbetarna hos hästen bli aldrig synliga över tandköttet), hos svin av framtänderna, betarna och de 3 första kindtänderna, och hos hund likaledes av framtänder och betar samt av de 4 första kindtänderna. De kindtänder, som föregåtts av mjölktänder, kallas prä-m o 1 a r e r och de beständiga molarer. Tändernas framkomst och fällning samt form kan användas som grund för åldersbestämning. Se Hästar. E. N—m.

Tärna, Sterna, jämförelsevis små simfåglar, skilda från måsarna genom rak näbb utan hake och i övrigt utmärkta av lång stjärt, långa spetsiga vingar och korta ben. De flyga mycket snabbt, tillbringa sin mesta tid i flykt och störta sig ned till vattenytan på småfisk, insekter och kräftdjur m. m., varav de leva. De häcka mest kolonivis och lägga sina grå-olivbruna, mörkfläckiga ägg, 3—4 st., på marken utan att reda någon båle. Vanligast är f i s k-t., T. hirundo L., vilken som äldre har röd näbb med svart spets, röda fötter och kluven stjärt, ej längre än vingspetsarna; hon är allmän i södra Sverige vid både salt- och sötvatten och flyttar på hösten söderut. Rödnäbbad 1. silve r-t., 5. paradisea Briinnich, lik föreg, i levnadssätt och utseende, har dock helt röd näbb och stjärtpennor nående långt bakom vingspetsarna och är liksom denna flyttfågel. Skräntärnan, 5. caspia Pall., som blir större än en fiskmås, har stark, eldröd näbb, svart hätta och svarta fötter, häckar här och var efter östkusten från Gävle till Östergötlands skärgård och i Vänern. Sakna all ekonomisk betydelse.

Tätört, Pinguicula vulgaris L., ett till fam. Lentibulariaceæ hörande släkte av små-vuxna, i-åriga örter med ensamma, tvåläppiga, blå blommor med sporre i toppen på bladlösa stänglar, som utgå från en rosett av rotblad. Dessa avsöndra slem, vari insekter fastna, vilka upplösas däri och tillgodogöras av växten som föda. I detta slem finnas bakterier, som framkalla slemmig mjölksyre jäsning. Genom be-strykning av mjölkkärl med bladen av t.framkallar man i norra Sverige tätmjölksbildning. Se Mjölk, Mjölkbakterier.

Tönderras, övervägande röd nötboskapsras från trakten kring den holsteinska staden Tönder. Rasen var sedan gammalt, liksom den snarlika men finare byggda angierboskapen, känd som framstående mjölkboskap och infördes förr, ännu så sent som på 1870-talet, till Sverige för boskapsstammens förbättring. Den har liksom angierboskapen bidragit till bildande av den röda danska boskapsrasen.

Töre, törved, t j ur, hartsrikt furu virke. Den rikliga hartsbildningen förorsakas av skador på trädet, ss. genom hugg eller svampangrepp. T. förekommer därför i gamla stubbar, där träden bläckats, eller i toppar angripna av törskatesvampen, men även där stammens normala växt störts, ss. då träden

blivit utsatta för olika spänning till följd av växtplatsen, t. ex. i älvbrinkar eller i myrkanter. (Jfr Virke: Oregelbundenheter.)

Törnskata, Lanius collurio L., en småfågel av tättingarnas ordning med rödbrun färg å rygg och vingar, undersidan ljus, hos honan med mörka våglinjer; näbben kraftig och krökt nästan som en rovfågels, med ett hak bakom spetsen. Flyttfågel, som är allmän i södra och mellersta Sverige i buskar och snår i lundar, där hon lever av insekter, som hon spetsar på tornar och taggar. Lägger 4—7 ägg med grå till bruna fläckar på ljus botten. Den närbesläktade vårfågeln, L. excu-bitor L., som är större och har ljusgrå rygg, häckar företrädesvis i Lappland men övervintrar i landets sydligare slättbygder; han lever som törnskatan men dödar även möss och småfåglar.

Törskate benämnes den genom angrepp av rostsvampen, Peridermium pini Kleb., dödade och med kåda impregnerade talltoppen eller tallstammen. Svampen utbreder sina mycelietrådar i barken, framkallande sjukliga förändringar och ofta ett rikligt kådflöde. När den nått runt stammen eller grenen, dör den ovanför angreppet befintliga delen. Stamdelen blir genom impregneringen med kåda med tiden hård och motståndskraftig mot yttre inflytelser och kvarstår länge som en mörk spets ovanför den friska, gröna kronan. Den skada, svampen förorsakar, beror därför på dess angreppspunkt; ofta dödas endast själva toppen, men stundom en större del av kronan. Unga träd, som angripas, dödas vanligen inom 1-2 år.

Svampen är ytterst vanlig i våra skogar och förorsakar betydande skador. Vid taxeringen av Värmlands läns skogar visade det sig, att 7.8 % av tallar med en brösthöjdsdiameter av 20 cm. och därutöver hade torra toppar; i övervägande antalet fall berodde säkerligen denna skada på törskatesvampens angrepp. Sjukdomen plägar motarbetas genom att ur bestånden borthugga träd med Peridermiumsår.

Svampen utbildar sitt skålroststadium på tallen; de gulröda sporerna alstras i små, runda blåsor, som genombryta barken. Den form av Peridermium pini, som är vanligast hos oss, synes av utförda försök att döma kunna direkt övergå från tall till tall. En annan form, som också förekommer hos oss, Cronartium ascle-piadeum Willd., har sitt sommar- och vinter-sporstadium på tulkört, Cynanchum vince-toxicum L., och pion.

På Weymouth-tall, Pinus Strobus L., förekommer en närbesläktad art, Peridermium Strobi Kleb. eller Cronartium ribicola Dietz., som angriper nedre delen av stammen. Den har sommar- och vintersporer på Ribesarter och har länge i Europa varit en farlig fiende till nämnda tallart och i senare tid spritt sig till Nordamerika, där den uppträder ytterst förhärjande. H. H—n. u.

"35

Ugglor igenkännas på stort huvud och stora av en fjäderkrets omgivna, framåtriktade ögon samt både tarser och tår fjäderklädda. Fjäderdräkten är yvig och mjuk, vilket gör, att de flyga nästan ljudlöst. De jaga om natten eller i skymningen och hålla sig merendels stilla om dagen.

Av våra 11 inhemska ugglearter är berguven, Bubo bubo L., den största och kraftigaste. Den är av en tjädertupps storlek, med stora svarta fjäderöron och stora ögon med orangeröd regnbågshinna och omgivna av gulgrå, ofullständiga ögonkretsar. Fjäderdräkten är i övrigt spräcklig av svart, rostgult, grått och vitt. Den är en stannfågel, som träffas, ehuru numera tämligen sällsynt, över hela barrskogsområdet från södra Småland till Norrbotten. Sina ägg lägger den på marken i bergsskrevor o. d.

Den i södra och mellersta Sverige vanligaste ugglearten är kattugglan, Syrnium aluco L., en av grått, rostbrunt och vitt spräcklig art, av en orrhönas storlek, med hel ögonkrets och brun regnbågshinna. Den är stannfågel och häckar i ihåliga träd. Den snarlika men drygt 1/z större slagugglan, 5. uralense (L.) Pall., som skiljer sig genom jämförelsevis lång stjärt, lever i norra och mellersta Sveriges barrskogar, stannar över vintern och häckar i träd.

H o r n u g g 1 a n, A sto otus (L.), som genom sina örontofsar och i färgen liknar berguven men knappt är av en kråkas storlek och har hela ögonkretsar och gul iris, är en flyttfågel, som är rätt allmän i landets södra och mellersta delar, men sparsammare norrut. Häckar i gamla kråk- och ekorrbon. Mindre allmänt i jordbrukstrakter förekomma följande: sparvugglan, Glaucidium passerinum (L.), vår minsta uggleart, stor som en domherre, ovan mörkbrun, med gulvita tecken, under vit med längsgående, bruna fläckar. Iris gul. För under sommaren mest ett undangömt liv i skogarna över hela landet. Häckar i ihåliga träd. Tornugglan, Strix flammea L., stor som en duva, en flyttfågel, som förekommer blott i sydvästra Skåne och häckar i gamla torn och murar. Pärlugglan, Nydala †unerea (L.), som är något större än en trast, ovan mörkbrun med droppformiga fläckar, under vit med gråbruna fläckar, häckar i ihåliga träd, allmännast i mellersta och norra Sverige. I övre Norrlands och Lapplands barrskogar leva 1 a p p u g g-1 a n, Syrnium lapponicum (L.), som stundom uppnår berguvens storlek och är spräcklig av grått, vitt och mörkbrunt, med de gula ögonen omgivna av stora, skålformiga ögonkretsar med mörka koncentriska kretsar, samt h ö k u g g-

1 a n, Surnia ulula (L.), stor som en skata, vit-och svartspräcklig med smala tvärband på undersidan samt upptill ofullständiga ögonkretsar. Till fjälltrakterna höra slutligen den helt eller övervägande vita f j ä 11 u g g 1 a n, Nyctea scandiaca (L.), som är något mindre än berguven, samt j o r d u g g 1 a n, Asio brachy-otus (L.), lik hornugglan men med för en uggla, ovanligt långa vingar samt föga framträdande fjäderöron. Båda dessa häcka på marken. Visa sig vid flyttningen om vintern ofta nedåt landet. Samtliga ugglor ha helvita, starkt rundade ä,gg, vanligen 2 till 6. De leva huvudsakligen av råttor, sorkar och lemlar och äro sålunda synnerligen nyttiga djur. Horn-, jord- och tornugglan äro därför också fridlysta 1/3 —15/9 (se Fåglar, 3.). En del av de större arterna, särskilt berguven, kunna dock vara farliga för det matnyttiga villebrådet. T. H—1.

Ulex. Se Ärttörne.

Ull. Fårens fäll består hos de oförädlade raserna av 2 slags hår: glatta, grova fäll- 1. täckhår och finare, krusiga botten- eller ullhår. Båda slagen hava fjälliknande barkceller, men hos täckhåren äro dessa tryckta intill hårets yta, som därför blir mera jämn än hos botten-håren, vars barkcellers kanter äro mer utstående; detta gör, att de senare hava en mattare glans och mer sammanfilta sig än de förra. I de varma länderna hava de oförädlade fårslagen en tunn beklädnad av endast korta täckhår eller ock finns under dessa en botten av fina ullhår. I hårdare klimat bliva dessa senare hos lant-raserna mer utvecklade och skjuta under vintern upp över täckhåren, men under inverkan av den svaga näringen under vintern upphöra de att växa och lossna på våren, så att denna finare ull då kan avplockas för hand, s. k., lödja. Så är förhållandet med de isländska fåren och våra oförädlade lan trasfår, t. ex. Gottlands utegångsfår. Där åter djuren ej äro utsatta för ett hårt klimats växlingar och få en jämn näring, försvinna de grova täckhåren och fortsätter ullen alltjämt sin tillväxt och fälles ej på våren. I länder med torrt klimat bliva ullhåren mer eller mindre starkt krusiga, ss. hos Merinofåren, under det att ett fuktigt klimat gör ullhåren långa och raka eller svagt vågiga, ss. hos de förädlade engelska fårraserna. I fällen äro ullhåren sammanslutna till buntar, staplar, vilkas, likasom de enskilda hårens, form giva ullen vissa för olika användning betydelsefulla egenskaper.

Ullens längd är det avgörande, för vilket av de två förberedande behandlingssätten ullen är lämpligast. Kort u., högst 5 cm., passar för kardning av ullen, varigenom erhålles gärn*. u.

"35

Ugglor igenkännas på stort huvud och stora av en fjäderkrets omgivna, framåtriktade ögon samt både tarser och tår fjäderklädda. Fjäderdräkten är yvig och mjuk, vilket gör, att de flyga nästan ljudlöst. De jaga om natten eller i skymningen och hålla sig merendels stilla om dagen.

Av våra 11 inhemska ugglearter är berguven, Bubo bubo L., den största och kraftigaste. Den är av en tjädertupps storlek, med stora svarta fjäderöron och stora ögon med orangeröd regnbågshinna och omgivna av gulgrå, ofullständiga ögonkretsar. Fjäderdräkten är i övrigt spräcklig av svart, rostgult, grått och vitt. Den är en stannfågel, som träffas, ehuru numera tämligen sällsynt, över hela barrskogsområdet från södra Småland till Norrbotten. Sina ägg lägger den på marken i bergsskrevor o. d.

Den i södra och mellersta Sverige vanligaste ugglearten är kattugglan, Syrnium aluco L., en av grått, rostbrunt och vitt spräcklig art, av en orrhönas storlek, med hel ögonkrets och brun regnbågshinna. Den är stannfågel och häckar i ihåliga träd. Den snarlika men drygt 1/z större slagugglan, 5. uralense (L.) Pall., som skiljer sig genom jämförelsevis lång stjärt, lever i norra och mellersta Sveriges barrskogar, stannar över vintern och häckar i träd.

H o r n u g g 1 a n, A sto otus (L.), som genom sina örontofsar och i färgen liknar berguven men knappt är av en kråkas storlek och har hela ögonkretsar och gul iris, är en flyttfågel,

som är rätt allmän i landets södra och mellersta delar, men sparsammare norrut. Häckar i gamla kråk- och ekorrbon. Mindre allmänt i jordbrukstrakter förekomma följande: sparvugglan, Glaucidium passerinum (L.), vår minsta uggleart, stor som en domherre, ovan mörkbrun, med gulvita tecken, under vit med längsgående, bruna fläckar. Iris gul. För under sommaren mest ett undangömt liv i skogarna över hela landet. Häckar i ihåliga träd. Tornugglan, Strix flammea L., stor som en duva, en flyttfågel, som förekommer blott i sydvästra Skåne och häckar i gamla torn och murar. Pärlugglan, Nydala †unerea (L.), som är något större än en trast, ovan mörkbrun med droppformiga fläckar, under vit med gråbruna fläckar, häckar i ihåliga träd, allmännast i mellersta och norra Sverige. I övre Norrlands och Lapplands barrskogar leva 1 a p p u g g-1 a n, Syrnium lapponicum (L.), som stundom uppnår berguvens storlek och är spräcklig av grått, vitt och mörkbrunt, med de gula ögonen omgivna av stora, skålformiga ögonkretsar med mörka koncentriska kretsar, samt h ö k u g g-

1 a n, Surnia ulula (L.), stor som en skata, vit-och svartspräcklig med smala tvärband på undersidan samt upptill ofullständiga ögonkretsar. Till fjälltrakterna höra slutligen den helt eller övervägande vita f j ä 11 u g g 1 a n, Nyctea scandiaca (L.), som är något mindre än berguven, samt j o r d u g g 1 a n, Asio brachy-otus (L.), lik hornugglan men med för en uggla, ovanligt långa vingar samt föga framträdande fjäderöron. Båda dessa häcka på marken. Visa sig vid flyttningen om vintern ofta nedåt landet. Samtliga ugglor ha helvita, starkt rundade ä,gg, vanligen 2 till 6. De leva huvudsakligen av råttor, sorkar och lemlar och äro sålunda synnerligen nyttiga djur. Horn-, jord- och tornugglan äro därför också fridlysta 1/3—15/9 (se Fåglar, 3.). En del av de större arterna, särskilt berguven, kunna dock vara farliga för det matnyttiga villebrådet. T. H—1.

Ulex. Se Ärttörne.

Ull. Fårens fäll består hos de oförädlade raserna av 2 slags hår: glatta, grova fäll- 1. täckhår och finare, krusiga botten- eller ullhår. Båda slagen hava fjälliknande barkceller, men hos täckhåren äro dessa tryckta intill hårets yta, som därför blir mera jämn än hos botten-håren, vars barkcellers kanter äro mer utstående; detta gör, att de senare hava en mattare glans och mer sammanfilta sig än de förra. I de varma länderna hava de oförädlade fårslagen en tunn beklädnad av endast korta täckhår eller ock finns under dessa en botten av fina ullhår. I hårdare klimat bliva dessa senare hos lant-raserna mer utvecklade och skjuta under vintern upp över täckhåren, men under inverkan av den svaga näringen under vintern upphöra de att växa och lossna på våren, så att denna finare ull då kan avplockas för hand, s. k., lödja. Så är förhållandet med de isländska fåren och våra oförädlade lan trasfår, t. ex. Gottlands utegångsfår. Där åter djuren ej äro utsatta för ett hårt klimats växlingar och få en jämn näring, försvinna de grova täckhåren och fortsätter ullen alltjämt sin tillväxt och fälles ej på våren. I länder med torrt klimat bliva ullhåren mer eller mindre starkt krusiga, ss. hos Merinofåren, under det att ett fuktigt klimat gör ullhåren långa och raka eller svagt vågiga, ss. hos de förädlade engelska fårraserna. I fällen äro ullhåren sammanslutna till buntar, staplar, vilkas, likasom de enskilda hårens, form giva ullen vissa för olika användning betydelsefulla egenskaper.

Ullens längd är det avgörande, för vilket av de två förberedande behandlingssätten ullen är lämpligast. Kort u., högst 5 cm., passar för kardning av ullen, varigenom erhålles gärn*. u.

"35

Ugglor igenkännas på stort huvud och stora av en fjäderkrets omgivna, framåtriktade ögon samt både tarser och tår fjäderklädda. Fjäderdräkten är yvig och mjuk, vilket gör, att de flyga nästan ljudlöst. De jaga om natten eller i skymningen och hålla sig merendels stilla om dagen.

Av våra 11 inhemska ugglearter är berguven, Bubo bubo L., den största och kraftigaste. Den är av en tjädertupps storlek, med stora svarta fjäderöron och stora ögon med orangeröd regnbågshinna och omgivna av gulgrå, ofullständiga ögonkretsar. Fjäderdräkten är i övrigt spräcklig av svart, rostgult, grått och vitt. Den är en stannfågel, som träffas, ehuru numera tämligen sällsynt, över hela barrskogsområdet från södra Småland till Norrbotten. Sina ägg lägger den på marken i bergsskrevor o. d.

Den i södra och mellersta Sverige vanligaste ugglearten är kattugglan, Syrnium aluco L., en av grått, rostbrunt och vitt spräcklig art, av en orrhönas storlek, med hel ögonkrets och brun regnbågshinna. Den är stannfågel och häckar i ihåliga träd. Den snarlika men drygt 1/z större slagugglan, 5. uralense (L.) Pall., som skiljer sig genom jämförelsevis lång stjärt, lever i norra och mellersta Sveriges barrskogar, stannar över vintern och häckar i träd.

H o r n u g g 1 a n, A sto otus (L.), som genom sina örontofsar och i färgen liknar berguven men knappt är av en kråkas storlek och har hela ögonkretsar och gul iris, är en flyttfågel,
som är rätt allmän i landets södra och mellersta delar, men sparsammare norrut. Häckar i gamla kråk- och ekorrbon. Mindre allmänt i jordbrukstrakter förekomma följande: sparvugglan, Glaucidium passerinum (L.), vår minsta uggleart, stor som en domherre, ovan mörkbrun, med gulvita tecken, under vit med längsgående, bruna fläckar. Iris gul. För under sommaren mest ett undangömt liv i skogarna över hela landet. Häckar i ihåliga träd. Tornugglan, Strix flammea L., stor som en duva, en flyttfågel, som förekommer blott i sydvästra Skåne och häckar i gamla torn och murar. Pärlugglan, Nydala †unerea (L.), som är något större än en trast, ovan mörkbrun med droppformiga fläckar, under vit med gråbruna fläckar, häckar i ihåliga träd, allmännast i mellersta och norra Sverige. I övre Norrlands och Lapplands barrskogar leva 1 a p p u g g-1 a n, Syrnium lapponicum (L.), som stundom uppnår berguvens storlek och är spräcklig av grått, vitt och mörkbrunt, med de gula ögonen omgivna av stora, skålformiga ögonkretsar med mörka koncentriska kretsar, samt h ö k u g g-

1 a n, Surnia ulula (L.), stor som en skata, vit-och svartspräcklig med smala tvärband på undersidan samt upptill ofullständiga ögonkretsar. Till fjälltrakterna höra slutligen den helt eller övervägande vita f j ä 11 u g g 1 a n, Nyctea scandiaca (L.), som är något mindre än berguven, samt j o r d u g g 1 a n, Asio brachy-otus (L.), lik hornugglan men med för en uggla, ovanligt långa vingar samt föga framträdande fjäderöron. Båda dessa häcka på marken. Visa sig vid flyttningen om vintern ofta nedåt landet. Samtliga ugglor ha helvita, starkt rundade ä,gg, vanligen 2 till 6. De leva huvudsakligen av råttor, sorkar och lemlar och äro sålunda synnerligen nyttiga djur. Horn-, jord- och tornugglan äro därför också fridlysta 1/3—15/9 (se Fåglar, 3.). En del av de större arterna, särskilt berguven, kunna dock vara farliga för det matnyttiga villebrådet. T. H—1.

Ulex. Se Ärttörne.

Ull. Fårens fäll består hos de oförädlade raserna av 2 slags hår: glatta, grova fäll- 1. täckhår och finare, krusiga botten- eller ullhår. Båda slagen hava fjälliknande barkceller, men hos täckhåren äro dessa tryckta intill hårets yta, som därför blir mera jämn än hos botten-håren, vars barkcellers kanter äro mer utstående; detta gör, att de senare hava en mattare glans och mer sammanfilta sig än de förra. I de varma länderna hava de oförädlade fårslagen en tunn beklädnad av endast korta täckhår eller ock finns under dessa en botten av fina ullhår. I hårdare klimat bliva dessa senare hos lant-raserna mer utvecklade och skjuta under vintern upp över täckhåren, men under inverkan av den svaga näringen under vintern upphöra de att växa och lossna på våren, så att denna finare ull då kan avplockas för hand, s. k., lödja. Så är förhållandet med de isländska fåren och våra oförädlade lan trasfår, t. ex. Gottlands utegångsfår. Där åter djuren ej äro utsatta för ett hårt klimats växlingar och få en jämn näring, försvinna de grova täckhåren och fortsätter ullen alltjämt sin tillväxt och fälles ej på våren. I länder med torrt klimat bliva ullhåren mer eller mindre starkt krusiga, ss. hos Merinofåren, under det att ett fuktigt klimat gör ullhåren långa och raka eller svagt vågiga, ss. hos de förädlade engelska fårraserna. I fällen äro ullhåren sammanslutna till buntar, staplar, vilkas, likasom de enskilda hårens, form giva ullen vissa för olika användning betydelsefulla egenskaper.

Ullens längd är det avgörande, för vilket av de två förberedande behandlingssätten ullen är lämpligast. Kort u., högst 5 cm., passar för kardning av ullen, varigenom erhålles gärn*.1136

som giver ett tyg med lugg, ss. kläde eller filt. Längre ull, minst 10 cm., behandlas bäst genom kamning för tillverkning av lätta, glatta s. k. kamgarnsvävnader. Den förra kallas därför k a r d u 11, den senare k a m u 11. — Ullens finhet beror av de enskilda hårens tjocklek, vilken växlar mellan 0.015 och 0.04 mm. Därpå beror längden av den tråd, som kan spinnas av en viss mängd ull, och dennas och tygets finhet. Ju finare ullen är, desto krusigare är den i regel, ehuru undantag för vissa raser, stammar (ex. Mauchamp-fåren av Merinorasen) eller enskilda djur förekomma. Den finaste och krusigaste ullen finnes hos Merinofår, särskilt av elektoraltypen, grövre är de långulliga •engelska rasernas och marskfårens ull och grövst täckhåren hos islands- och andra lant-rasfår. På grund av finheten och krusigheten har en särdeles förr bruklig indelning och benämning av ull-kvaliteter grundats:

Kvalitet Ullhårens diam. i Viooo mm. Antal b agar 1 på 25 mm.

| Super-superclekta . . Superclekta .... 1 Elekta...... i Sekunda ..... -~i6.5 17.75—i9-o 22.45—25.4 2?-4 —31.75 31-75—37.0 över 36.0 över 30 28—30 24—28 20—24 17—20 14—16 1 under 13 j

Ullens mjukhet, vilken framträder i tygets mjukhet, beror huvudsakligen på dess finhet, men förändras oberoende därav av djurens näringstillstånd, i det att riklig näring medför mjukhet, svält likasom sjukdom en hård beskaffenhet. Likaså giver riklig avsöndring av ullfett ullen en lenare beskaffenhet, under det att den av väta och efterföljande torkning blir mer hård. Med mjukheten följer ock i regel styrka eller hållfasthet mot avslitning. Särdeles gör sjukdom och svält ullen spröd.

Elasticiteten beror huvudsakligen av krusigheten och likaså glansen, i det att finkrusig ull är matt och den obetydligt krusiga har starkare glans. Framför allt är viktigt, att ullen är ensartad och jämn. Olikheter i de enskilda hårens grovlek och krusighet likasom inblandning av raka hår med krusiga eller hår av olika längd och finlek, vilket förekommer i synnerhet hos djur av blandad ras, nedsätta ullens värde.

Staplarnas form har även stort inflytande på fällens utseende och ullens egenskaper. Ju tätare fällen är och ju mer lika i växt och finlek håren äro, desto mindre framträdande och skilda äro staplarna, och fällen visar en jämn yta. Det kan även förekomma, att håren ej bilda särskilda strängar utan ullen är kräppartad. Då ytan är ojämn, så att

vissa strängar framskjuta högre än de övriga, säges fällen hava öppna staplar. Dessas spetsar bliva då också mer utsatta för smuts och skadlig inverkan av regn. Ullen på olika delar av kroppen är av skiljaktig beskaffenhet. Den är rikast och finast på de stora kroppsytorna, ryggen och sidorna, men grövre, där olika hårströmmar mötas, och tunnare och kortare under buken, på låren och halskammen. Klippningen bör därför ske så, att dessa olika kvaliteter ej hopblandas.

Förorening med hösmål, damm, gödsel m. m. nedsätter ullens värde. Taket mot skullen bör därför vara tätt och ströbädden av riklig och ren halm.

Ullens tvättning brukade förr ske genom badning av djuren före klippningen, men så tidigt, att ullen före denna hann att återfå den mjukhet, som alltid går förlorad vid tvättningen. I vårt land brukas mest, att fåren klippas otvättade och ullen tvättas vid fabrikerna, vilket giver jämnare ull samtidigt med att ullfettet tillvaratages. Se Får klippning och Fårskötsel: Tvättning.

Ullens avsättning är oftast trög, huvudsakligen därför, att den svenska ullen utbjudes i små och olikartade partier, vilka ej kunna tävla med den i stora jämna partier tillgängliga utländska ullen. Dessutom står fåra vein jämförelsevis lågt i Sverige och kan i allmänhet ej lämna vare sig fin kardull eller lång kamull av bästa kvalitet. För en tillfredsställande avsättning är av stor vikt, att u. föres i handeln i stora ensartade partier. För att ordna insamling, sortering och avsättning av svensk ull bildades år 1919 aktiebolaget Svensk ull.

Ullens sammansättning. Ull består av hornämne och innehåller omkring 16 % kväve. Den är mycket motståndskraftig mot sönderdelning genom mikroorganismers inverkan, varför ullavfall har ringa värde som material för gödselberedning.

Ull-lus. Se Sköldlöss.

Ullätning är en sjuklighet hos får, som liksom sleksot hos nötkreatur angiver brist i fodret på något för djuret behövligt näringsämne. U. kan förekomma både hos lamm och äldre får och visar sig hos lammen redan under digivningstiden genom att de gnaga ullen av mödrarna. Det förefaller, som om det sjukliga begäret, likasom krubbitning hos hästar och ägg-ätning hos höns stundom sprides genom efter-härmning och bliver en ovana. Får, som visa denna benägenhet, böra därför skiljas från hjorden, och tillika bör man giva djuren närande och omväxlande utfodring samt tillgång på salt och bittra, aromatiska ämnen (se Sleke).

Ulmin. Se Mull.

Ulmus. Se Alm.

Ultuna, kronogods, 12 8/8 mtl, 6 km. söder om Uppsala, i Trefaldighets (Bondkyrka) och Danmarks s:nar av Uppsala län, består av 1136

som giver ett tyg med lugg, ss. kläde eller filt. Längre ull, minst 10 cm., behandlas bäst genom kamning för tillverkning av lätta, glatta s. k. kamgarnsvävnader. Den förra kallas därför k a r d u 11, den senare k a m u 11. — Ullens finhet beror av de enskilda hårens tjocklek, vilken växlar mellan 0.015 och 0.04 mm. Därpå beror längden av den tråd, som kan spinnas av en viss mängd ull, och dennas och tygets finhet. Ju finare ullen är, desto krusigare är den i regel, ehuru undantag för vissa raser, stammar (ex. Mauchamp-fåren av Merinorasen) eller enskilda djur förekomma. Den finaste och krusigaste ullen finnes hos Merinofår, särskilt av elektoraltypen, grövre är de långulliga •engelska rasernas och marskfårens ull och grövst täckhåren hos islands- och andra lant-rasfår. På grund av finheten och krusigheten har en särdeles förr bruklig indelning och benämning av ull-kvaliteter grundats:

Kvalitet Ullhårens diam. i Viooo mm. Antal b agar 1 på 25 mm.

| Super-superclekta . . Superclekta .... 1 Elekta...... i Sekunda ..... -~i6.5 17.75—i9-o 22.45—25.4 2?-4 —31.75 31-75—37.0 över 36.0 över 30 28—30 24—28 20—24 17—20 14—16 1 under 13 j

Ullens mjukhet, vilken framträder i tygets mjukhet, beror huvudsakligen på dess finhet, men förändras oberoende därav av djurens näringstillstånd, i det att riklig näring medför mjukhet, svält likasom sjukdom en hård beskaffenhet. Likaså giver riklig avsöndring av ullfett ullen en lenare beskaffenhet, under det att den av väta och efterföljande torkning blir mer hård. Med mjukheten följer ock i regel styrka eller hållfasthet mot avslitning. Särdeles gör sjukdom och svält ullen spröd.

Elasticiteten beror huvudsakligen av krusigheten och likaså glansen, i det att finkrusig ull är matt och den obetydligt krusiga har starkare glans. Framför allt är viktigt, att ullen är ensartad och jämn. Olikheter i de enskilda hårens grovlek och krusighet likasom inblandning av raka hår med krusiga eller hår av olika längd och finlek, vilket förekommer i synnerhet hos djur av blandad ras, nedsätta ullens värde.

Staplarnas form har även stort inflytande på fällens utseende och ullens egenskaper. Ju tätare fällen är och ju mer lika i växt och finlek håren äro, desto mindre framträdande och skilda äro staplarna, och fällen visar en jämn yta. Det kan även förekomma, att håren ej bilda särskilda strängar utan ullen är kräppartad. Då ytan är ojämn, så att

vissa strängar framskjuta högre än de övriga, säges fällen hava öppna staplar. Dessas spetsar bliva då också mer utsatta för smuts och skadlig inverkan av regn. Ullen på olika delar av kroppen är av skiljaktig beskaffenhet. Den är rikast och finast på de stora kroppsytorna, ryggen och sidorna, men grövre, där olika hårströmmar mötas, och tunnare och kortare under buken, på låren och halskammen. Klippningen bör därför ske så, att dessa olika kvaliteter ej hopblandas.

Förorening med hösmål, damm, gödsel m. m. nedsätter ullens värde. Taket mot skullen bör därför vara tätt och ströbädden av riklig och ren halm.

Ullens tvättning brukade förr ske genom badning av djuren före klippningen, men så tidigt, att ullen före denna hann att återfå den mjukhet, som alltid går förlorad vid tvättningen. I vårt land brukas mest, att fåren klippas otvättade och ullen tvättas vid fabrikerna, vilket giver jämnare ull samtidigt med att ullfettet tillvaratages. Se Får klippning och Fårskötsel: Tvättning.

Ullens avsättning är oftast trög, huvudsakligen därför, att den svenska ullen utbjudes i små och olikartade partier, vilka ej kunna tävla med den i stora jämna partier tillgängliga utländska ullen. Dessutom står fåra vein jämförelsevis lågt i Sverige och kan i allmänhet ej lämna vare sig fin kardull eller lång kamull av bästa kvalitet. För en tillfredsställande avsättning är av stor vikt, att u. föres i handeln i stora ensartade partier. För att ordna insamling, sortering och avsättning av svensk ull bildades år 1919 aktiebolaget Svensk ull.

Ullens sammansättning. Ull består av hornämne och innehåller omkring 16 % kväve. Den är mycket motståndskraftig mot sönderdelning genom mikroorganismers inverkan, varför ullavfall har ringa värde som material för gödselberedning.

Ull-lus. Se Sköldlöss.

Ullätning är en sjuklighet hos får, som liksom sleksot hos nötkreatur angiver brist i fodret på något för djuret behövligt näringsämne. U. kan förekomma både hos lamm och äldre får och visar sig hos lammen redan under digivningstiden genom att de gnaga ullen av mödrarna. Det förefaller, som om det sjukliga begäret, likasom krubbitning hos hästar och ägg-ätning hos höns stundom sprides genom efter-härmning och bliver en ovana. Får, som visa denna benägenhet, böra därför skiljas från hjorden, och tillika bör man giva djuren närande och omväxlande utfodring samt tillgång på salt och bittra, aromatiska ämnen (se Sleke).

Ulmin. Se Mull.

Ulmus. Se Alm.

Ultuna, kronogods, 12 8/8 mtl, 6 km. söder om Uppsala, i Trefaldighets (Bondkyrka) och Danmarks s:nar av Uppsala län, består av 1136

som giver ett tyg med lugg, ss. kläde eller filt. Längre ull, minst 10 cm., behandlas bäst genom kamning för tillverkning av lätta, glatta s. k. kamgarnsvävnader. Den förra kallas därför k a r d u 11, den senare k a m u 11. — Ullens finhet beror av de enskilda hårens tjocklek, vilken växlar mellan 0.015 och 0.04 mm. Därpå beror längden av den tråd, som kan spinnas av en viss mängd ull, och dennas och tygets finhet. Ju finare ullen är, desto krusigare är den i regel, ehuru undantag för vissa raser, stammar (ex. Mauchamp-fåren av Merinorasen) eller enskilda djur förekomma. Den finaste och krusigaste ullen finnes hos Merinofår, särskilt av elektoraltypen, grövre är de långulliga •engelska rasernas och marskfårens ull och grövst täckhåren hos islands- och andra lant-rasfår. På grund av finheten och krusigheten har en särdeles förr bruklig indelning och benämning av ull-kvaliteter grundats:

Kvalitet Ullhårens diam. i Viooo mm. Antal b agar 1 på 25 mm.

| Super-superclekta . . Superclekta .... 1 Elekta...... i Sekunda ..... -~i6.5 17.75—i9-o 22.45—25.4 2?-4 —31.75 31-75—37.0 över 36.0 över 30 28—30 24—28 20—24 17—20 14—16 1 under 13 j

Ullens mjukhet, vilken framträder i tygets mjukhet, beror huvudsakligen på dess finhet, men förändras oberoende därav av djurens näringstillstånd, i det att riklig näring medför

mjukhet, svält likasom sjukdom en hård beskaffenhet. Likaså giver riklig avsöndring av ullfett ullen en lenare beskaffenhet, under det att den av väta och efterföljande torkning blir mer hård. Med mjukheten följer ock i regel styrka eller hållfasthet mot avslitning. Särdeles gör sjukdom och svält ullen spröd.

Elasticiteten beror huvudsakligen av krusigheten och likaså glansen, i det att finkrusig ull är matt och den obetydligt krusiga har starkare glans. Framför allt är viktigt, att ullen är ensartad och jämn. Olikheter i de enskilda hårens grovlek och krusighet likasom inblandning av raka hår med krusiga eller hår av olika längd och finlek, vilket förekommer i synnerhet hos djur av blandad ras, nedsätta ullens värde.

Staplarnas form har även stort inflytande på fällens utseende och ullens egenskaper. Ju tätare fällen är och ju mer lika i växt och finlek håren äro, desto mindre framträdande och skilda äro staplarna, och fällen visar en jämn yta. Det kan även förekomma, att håren ej bilda särskilda strängar utan ullen är kräppartad. Då ytan är ojämn, så att

vissa strängar framskjuta högre än de övriga, säges fällen hava öppna staplar. Dessas spetsar bliva då också mer utsatta för smuts och skadlig inverkan av regn. Ullen på olika delar av kroppen är av skiljaktig beskaffenhet. Den är rikast och finast på de stora kroppsytorna, ryggen och sidorna, men grövre, där olika hårströmmar mötas, och tunnare och kortare under buken, på låren och halskammen. Klippningen bör därför ske så, att dessa olika kvaliteter ej hopblandas.

Förorening med hösmål, damm, gödsel m. m. nedsätter ullens värde. Taket mot skullen bör därför vara tätt och ströbädden av riklig och ren halm.

Ullens tvättning brukade förr ske genom badning av djuren före klippningen, men så tidigt, att ullen före denna hann att återfå den mjukhet, som alltid går förlorad vid tvättningen. I vårt land brukas mest, att fåren klippas otvättade och ullen tvättas vid fabrikerna, vilket giver jämnare ull samtidigt med att ullfettet tillvaratages. Se Får klippning och Fårskötsel: Tvättning.

Ullens avsättning är oftast trög, huvudsakligen därför, att den svenska ullen utbjudes i små och olikartade partier, vilka ej kunna tävla med den i stora jämna partier tillgängliga utländska ullen. Dessutom står fåra vein jämförelsevis lågt i Sverige och kan i allmänhet ej lämna vare sig fin kardull eller lång kamull av bästa kvalitet. För en tillfredsställande avsättning är av stor vikt, att u. föres i handeln i stora ensartade partier. För att ordna insamling, sortering och avsättning av svensk ull bildades år 1919 aktiebolaget Svensk ull.

Ullens sammansättning. Ull består av hornämne och innehåller omkring 16 % kväve. Den är mycket motståndskraftig mot sönderdelning genom mikroorganismers inverkan, varför ullavfall har ringa värde som material för gödselberedning.

Ull-lus. Se Sköldlöss.

Ullätning är en sjuklighet hos får, som liksom sleksot hos nötkreatur angiver brist i fodret på något för djuret behövligt näringsämne. U. kan förekomma både hos lamm och äldre får och visar sig hos lammen redan under digivningstiden genom att de gnaga ullen av mödrarna. Det förefaller, som om det sjukliga begäret, likasom krubbitning hos hästar och äggätning hos höns stundom sprides genom efter-härmning och bliver en ovana. Får, som visa denna benägenhet, böra därför skiljas från hjorden, och tillika bör man giva djuren närande och omväxlande utfodring samt tillgång på salt och bittra, aromatiska ämnen (se Sleke).

Ulmin. Se Mull.

Ulmus. Se Alm.

Ultuna, kronogods, 12 8/8 mtl, 6 km. söder om Uppsala, i Trefaldighets (Bondkyrka) och Danmarks s:nar av Uppsala län, består av 1136

som giver ett tyg med lugg, ss. kläde eller filt. Längre ull, minst 10 cm., behandlas bäst genom kamning för tillverkning av lätta, glatta s. k. kamgarnsvävnader. Den förra kallas därför k a r d u 11, den senare k a m u 11. — Ullens finhet beror av de enskilda hårens tjocklek, vilken växlar mellan 0.015 och 0.04 mm. Därpå beror längden av den tråd, som kan spinnas av en viss mängd ull, och dennas och tygets finhet. Ju finare ullen är, desto krusigare är den i regel, ehuru undantag för vissa raser, stammar (ex. Mauchamp-fåren av Merinorasen) eller enskilda djur förekomma. Den finaste och krusigaste ullen finnes hos Merinofår, särskilt av elektoraltypen, grövre är de långulliga •engelska rasernas och marskfårens ull och grövst täckhåren hos islands- och andra lant-rasfår. På grund av finheten och krusigheten har en särdeles förr bruklig indelning och benämning av ull-kvaliteter grundats:

Kvalitet Ullhårens diam. i Viooo mm. Antal b agar 1 på 25 mm.

| Super-superclekta . . Superclekta .... 1 Elekta...... i Sekunda ..... -~i6.5 17.75—i9-o 22.45—25.4 2?-4 —31.75 31-75—37.0 över 36.0 över 30 28—30 24—28 20—24 17—20 14—16 1 under 13 j

Ullens mjukhet, vilken framträder i tygets mjukhet, beror huvudsakligen på dess finhet, men förändras oberoende därav av djurens näringstillstånd, i det att riklig näring medför mjukhet, svält likasom sjukdom en hård beskaffenhet. Likaså giver riklig avsöndring av ullfett ullen en lenare beskaffenhet, under det att den av väta och efterföljande torkning blir mer hård. Med mjukheten följer ock i regel styrka eller hållfasthet mot avslitning. Särdeles gör sjukdom och svält ullen spröd.

Elasticiteten beror huvudsakligen av krusigheten och likaså glansen, i det att finkrusig ull är matt och den obetydligt krusiga har starkare glans. Framför allt är viktigt, att ullen är ensartad och jämn. Olikheter i de enskilda hårens grovlek och krusighet likasom inblandning av raka hår med krusiga eller hår av olika längd och finlek, vilket förekommer i synnerhet hos djur av blandad ras, nedsätta ullens värde.

Staplarnas form har även stort inflytande på fällens utseende och ullens egenskaper. Ju tätare fällen är och ju mer lika i växt och finlek håren äro, desto mindre framträdande och skilda äro staplarna, och fällen visar en jämn yta. Det kan även förekomma, att håren ej bilda särskilda strängar utan ullen är kräppartad. Då ytan är ojämn, så att

vissa strängar framskjuta högre än de övriga, säges fällen hava öppna staplar. Dessas spetsar bliva då också mer utsatta för smuts och skadlig inverkan av regn. Ullen på olika delar av kroppen är av skiljaktig beskaffenhet. Den är rikast och finast på de stora kroppsytorna, ryggen och sidorna, men grövre, där olika hårströmmar mötas, och tunnare och kortare under buken, på låren och halskammen. Klippningen bör därför ske så, att dessa olika kvaliteter ej hopblandas.

Förorening med hösmål, damm, gödsel m. m. nedsätter ullens värde. Taket mot skullen bör därför vara tätt och ströbädden av riklig och ren halm.

Ullens tvättning brukade förr ske genom badning av djuren före klippningen, men så tidigt, att ullen före denna hann att återfå den mjukhet, som alltid går förlorad vid tvättningen. I vårt land brukas mest, att fåren klippas otvättade och ullen tvättas vid fabrikerna, vilket giver jämnare ull samtidigt med att ullfettet tillvaratages. Se Får klippning och Fårskötsel: Tvättning.

Ullens avsättning är oftast trög, huvudsakligen därför, att den svenska ullen utbjudes i små och olikartade partier, vilka ej kunna tävla med den i stora jämna partier tillgängliga utländska ullen. Dessutom står fåra vein jämförelsevis lågt i Sverige och kan i allmänhet ej lämna vare sig fin kardull eller lång kamull av bästa kvalitet. För en tillfredsställande avsättning är av stor vikt, att u. föres i handeln i stora ensartade partier. För att ordna insamling, sortering och avsättning av svensk ull bildades år 1919 aktiebolaget Svensk ull.

Ullens sammansättning. Ull består av hornämne och innehåller omkring 16 % kväve. Den är mycket motståndskraftig mot sönderdelning genom mikroorganismers inverkan, varför ullavfall har ringa värde som material för gödselberedning.

Ull-lus. Se Sköldlöss.

Ullätning är en sjuklighet hos får, som liksom sleksot hos nötkreatur angiver brist i fodret på något för djuret behövligt näringsämne. U. kan förekomma både hos lamm och äldre får och visar sig hos lammen redan under digivningstiden genom att de gnaga ullen av mödrarna. Det förefaller, som om det sjukliga begäret, likasom krubbitning hos hästar och äggätning hos höns stundom sprides genom efter-härmning och bliver en ovana. Får, som visa denna benägenhet, böra därför skiljas från hjorden, och tillika bör man giva djuren närande och omväxlande utfodring samt tillgång på salt och bittra, aromatiska ämnen (se Sleke).

Ulmin. Se Mull.

Ulmus. Se Alm.

Ultuna, kronogods, 12 8/8 mtl, 6 km. söder om Uppsala, i Trefaldighets (Bondkyrka) och Danmarks s:nar av Uppsala län, består av 1136

som giver ett tyg med lugg, ss. kläde eller filt. Längre ull, minst 10 cm., behandlas bäst genom kamning för tillverkning av lätta, glatta s. k. kamgarnsvävnader. Den förra kallas därför k a r d u 11, den senare k a m u 11. — Ullens finhet beror av de enskilda hårens tjocklek, vilken växlar mellan 0.015 och 0.04 mm. Därpå beror längden av den tråd, som kan spinnas av en viss mängd ull, och dennas och tygets finhet. Ju finare ullen är, desto krusigare är den i regel, ehuru undantag för vissa raser, stammar (ex. Mauchamp-fåren av Merinorasen) eller enskilda djur förekomma. Den finaste och krusigaste ullen finnes hos Merinofår, särskilt av elektoraltypen, grövre är de långulliga •engelska rasernas och marskfårens ull och

grövst täckhåren hos islands- och andra lant-rasfår. På grund av finheten och krusigheten har en särdeles förr bruklig indelning och benämning av ull-kvaliteter grundats:

Kvalitet Ullhårens diam. i Viooo mm. Antal b agar 1 på 25 mm.

| Super-superclekta . . Superclekta .... 1 Elekta...... i Sekunda ..... -~i6.5 17.75—i9-o 22.45—25.4 2?-4 —31.75 31-75—37.0 över 36.0 över 30 28—30 24—28 20—24 17—20 14—16 1 under 13 j

Ullens mjukhet, vilken framträder i tygets mjukhet, beror huvudsakligen på dess finhet, men förändras oberoende därav av djurens näringstillstånd, i det att riklig näring medför mjukhet, svält likasom sjukdom en hård beskaffenhet. Likaså giver riklig avsöndring av ullfett ullen en lenare beskaffenhet, under det att den av väta och efterföljande torkning blir mer hård. Med mjukheten följer ock i regel styrka eller hållfasthet mot avslitning. Särdeles gör sjukdom och svält ullen spröd.

Elasticiteten beror huvudsakligen av krusigheten och likaså glansen, i det att finkrusig ull är matt och den obetydligt krusiga har starkare glans. Framför allt är viktigt, att ullen är ensartad och jämn. Olikheter i de enskilda hårens grovlek och krusighet likasom inblandning av raka hår med krusiga eller hår av olika längd och finlek, vilket förekommer i synnerhet hos djur av blandad ras, nedsätta ullens värde.

Staplarnas form har även stort inflytande på fällens utseende och ullens egenskaper. Ju tätare fällen är och ju mer lika i växt och finlek håren äro, desto mindre framträdande och skilda äro staplarna, och fällen visar en jämn yta. Det kan även förekomma, att håren ej bilda särskilda strängar utan ullen är kräppartad. Då ytan är ojämn, så att

vissa strängar framskjuta högre än de övriga, säges fällen hava öppna staplar. Dessas spetsar bliva då också mer utsatta för smuts och skadlig inverkan av regn. Ullen på olika delar av kroppen är av skiljaktig beskaffenhet. Den är rikast och finast på de stora kroppsytorna, ryggen och sidorna, men grövre, där olika hårströmmar mötas, och tunnare och kortare under buken, på låren och halskammen. Klippningen bör därför ske så, att dessa olika kvaliteter ej hopblandas.

Förorening med hösmål, damm, gödsel m. m. nedsätter ullens värde. Taket mot skullen bör därför vara tätt och ströbädden av riklig och ren halm.

Ullens tvättning brukade förr ske genom badning av djuren före klippningen, men så tidigt, att ullen före denna hann att återfå den mjukhet, som alltid går förlorad vid tvättningen. I vårt land brukas mest, att fåren klippas otvättade och ullen tvättas vid fabrikerna, vilket giver jämnare ull samtidigt med att ullfettet tillvaratages. Se Får klippning och Fårskötsel: Tvättning.

Ullens avsättning är oftast trög, huvudsakligen därför, att den svenska ullen utbjudes i små och olikartade partier, vilka ej kunna tävla med den i stora jämna partier tillgängliga utländska ullen. Dessutom står fåra vein jämförelsevis lågt i Sverige och kan i allmänhet ej lämna vare sig fin kardull eller lång kamull av bästa kvalitet. För en tillfredsställande avsättning är av stor vikt, att u. föres i handeln i stora ensartade partier. För att ordna insamling, sortering och avsättning av svensk ull bildades år 1919 aktiebolaget Svensk ull.

Ullens sammansättning. Ull består av hornämne och innehåller omkring 16 % kväve. Den är mycket motståndskraftig mot sönderdelning genom mikroorganismers inverkan, varför ullavfall har ringa värde som material för gödselberedning.

Ull-lus. Se Sköldlöss.

Ullätning är en sjuklighet hos får, som liksom sleksot hos nötkreatur angiver brist i fodret på något för djuret behövligt näringsämne. U. kan förekomma både hos lamm och äldre får och visar sig hos lammen redan under digivningstiden genom att de gnaga ullen av mödrarna. Det förefaller, som om det sjukliga begäret, likasom krubbitning hos hästar och äggätning hos höns stundom sprides genom efter-härmning och bliver en ovana. Får, som visa denna benägenhet, böra därför skiljas från hjorden, och tillika bör man giva djuren närande och omväxlande utfodring samt tillgång på salt och bittra, aromatiska ämnen (se Sleke).

Ulmin. Se Mull.

Ulmus. Se Alm.

Ultuna, kronogods, 12 8/8 mtl, 6 km. söder om Uppsala, i Trefaldighets (Bondkyrka) och Danmarks s:nar av Uppsala län, består av 1136

som giver ett tyg med lugg, ss. kläde eller filt. Längre ull, minst 10 cm., behandlas bäst genom kamning för tillverkning av lätta, glatta s. k. kamgarnsvävnader. Den förra kallas därför k a r d u 11, den senare k a m u 11. — Ullens finhet beror av de enskilda hårens tjocklek, vilken växlar mellan 0.015 och 0.04 mm. Därpå beror längden av den tråd, som kan spinnas av en viss mängd ull, och dennas och tygets finhet. Ju finare ullen är, desto krusigare är den i regel, ehuru undantag för vissa raser, stammar (ex. Mauchamp-fåren av Merinorasen) eller enskilda djur förekomma. Den finaste och krusigaste ullen finnes hos Merinofår, särskilt av elektoraltypen, grövre är de långulliga •engelska rasernas och marskfårens ull och

grövst täckhåren hos islands- och andra lant-rasfår. På grund av finheten och krusigheten har en särdeles förr bruklig indelning och benämning av ull-kvaliteter grundats:

Kvalitet Ullhårens diam. i Viooo mm. Antal b agar 1 på 25 mm.

| Super-superclekta . . Superclekta .... 1 Elekta...... i Sekunda ..... -~i6.5 17.75—i9-o 22.45—25.4 2?-4 —31.75 31-75—37.0 över 36.0 över 30 28—30 24—28 20—24 17—20 14—16 1 under 13 j

Ullens mjukhet, vilken framträder i tygets mjukhet, beror huvudsakligen på dess finhet, men förändras oberoende därav av djurens näringstillstånd, i det att riklig näring medför mjukhet, svält likasom sjukdom en hård beskaffenhet. Likaså giver riklig avsöndring av ullfett ullen en lenare beskaffenhet, under det att den av väta och efterföljande torkning blir mer hård. Med mjukheten följer ock i regel styrka eller hållfasthet mot avslitning. Särdeles gör sjukdom och svält ullen spröd.

Elasticiteten beror huvudsakligen av krusigheten och likaså glansen, i det att finkrusig ull är matt och den obetydligt krusiga har starkare glans. Framför allt är viktigt, att ullen är ensartad och jämn. Olikheter i de enskilda hårens grovlek och krusighet likasom inblandning av raka hår med krusiga eller hår av olika längd och finlek, vilket förekommer i synnerhet hos djur av blandad ras, nedsätta ullens värde.

Staplarnas form har även stort inflytande på fällens utseende och ullens egenskaper. Ju tätare fällen är och ju mer lika i växt och finlek håren äro, desto mindre framträdande och skilda äro staplarna, och fällen visar en jämn yta. Det kan även förekomma, att håren ej bilda särskilda strängar utan ullen är kräppartad. Då ytan är ojämn, så att

vissa strängar framskjuta högre än de övriga, säges fällen hava öppna staplar. Dessas spetsar bliva då också mer utsatta för smuts och skadlig inverkan av regn. Ullen på olika delar av kroppen är av skiljaktig beskaffenhet. Den är rikast och finast på de stora kroppsytorna, ryggen och sidorna, men grövre, där olika hårströmmar mötas, och tunnare och kortare under buken, på låren och halskammen. Klippningen bör därför ske så, att dessa olika kvaliteter ej hopblandas.

Förorening med hösmål, damm, gödsel m. m. nedsätter ullens värde. Taket mot skullen bör därför vara tätt och ströbädden av riklig och ren halm.

Ullens tvättning brukade förr ske genom badning av djuren före klippningen, men så tidigt, att ullen före denna hann att återfå den mjukhet, som alltid går förlorad vid tvättningen. I vårt land brukas mest, att fåren klippas otvättade och ullen tvättas vid fabrikerna, vilket giver jämnare ull samtidigt med att ullfettet tillvaratages. Se Får klippning och Fårskötsel: Tvättning.

Ullens avsättning är oftast trög, huvudsakligen därför, att den svenska ullen utbjudes i små och olikartade partier, vilka ej kunna tävla med den i stora jämna partier tillgängliga utländska ullen. Dessutom står fåra vein jämförelsevis lågt i Sverige och kan i allmänhet ej lämna vare sig fin kardull eller lång kamull av bästa kvalitet. För en tillfredsställande avsättning är av stor vikt, att u. föres i handeln i stora ensartade partier. För att ordna insamling, sortering och avsättning av svensk ull bildades år 1919 aktiebolaget Svensk ull.

Ullens sammansättning. Ull består av hornämne och innehåller omkring 16 % kväve. Den är mycket motståndskraftig mot sönderdelning genom mikroorganismers inverkan, varför ullavfall har ringa värde som material för gödselberedning.

Ull-lus. Se Sköldlöss.

Ullätning är en sjuklighet hos får, som liksom sleksot hos nötkreatur angiver brist i fodret på något för djuret behövligt näringsämne. U. kan förekomma både hos lamm och äldre får och visar sig hos lammen redan under digivningstiden genom att de gnaga ullen av mödrarna. Det förefaller, som om det sjukliga begäret, likasom krubbitning hos hästar och äggätning hos höns stundom sprides genom efter-härmning och bliver en ovana. Får, som visa denna benägenhet, böra därför skiljas från hjorden, och tillika bör man giva djuren närande och omväxlande utfodring samt tillgång på salt och bittra, aromatiska ämnen (se Sleke).

Ulmin. Se Mull.

Ulmus. Se Alm.

Ultuna, kronogods, 12 8/8 mtl, 6 km. söder om Uppsala, i Trefaldighets (Bondkyrka) och Danmarks s:nar av Uppsala län, består avhuvudgården, Kungsängsfarmen, Stora och Lilla djurgården och Damhagen, samtliga intill Fyrisån, samt Graneberg vid Mälaren. Godset omfattar 306.4 hektar åker, 105 ha. äng, 20.6 ha. betesmark och 113 ha. skog under eget bruk samt 50 ha. åker och 42.5 ha. äng utarrenderad jord, därav 4 torp. Av skogen är Stora djurgården, 34.4 ha., under Domänstyrelsens förvaltning. Egendomen var tidigare kungsladugård och landshövdingeboställe, men är sedan 1848 upplåtet till lantbruksinstitut. Av huvudgårdens byggnader är huvudbyggnaden en herrgårdsbyggnad av tegel, troligen från 1700-talet; flertalet av övriga byggnader är uppfört efter institutets uppkomst. Jordbruket förvaltas under samma styrelse som läroverket av en förvaltare, som även är föreståndare för den till U. förlagda lantbruksskolan, och brukas i 3 rättarelag. — Jordmånen är till allra största delen lera, en lätt svämlera utefter Fyrisån, men i övrigt styv glaciallera och åkerlera; dessutom finnes intill den genom huvudgården löpande grusåsen en mindre areal av lätt mosand. Åkern brukas i följande växtföljder:

huvudgården:

1. ren träda,

5. vete,

2. höstsäd,

6. trindsäd,

3—4. vall,

7. blandsäd,

b. Kungsängen:

α.

1. rotfrukter l. grönfoder,

β.

1. ren träda,

2. korn,

2. råg,

3. blandsäd,

3—5. vall,

6. korn,

7. blandsäd.

c. Graneberg:

1. ren träda,

6. blandsäd,

2. råg,

7. rotfrukter o. grönfoder,

3—5. vall,

8. blandsäd.

Arbetsstyrkan utgöres av lantbruksskolans 28 lärlingar under den från studier lediga tiden samt 15 drängar, jämte djurskötare. Kreatursbesättningen utgjorde vid slutet av 1921: 1 ardennerhingst, 51 ston och vallacker, 19 unghästar; 4 tjurar, 5 ungtjurar, 121 kor, 69 kvigor och 35 kalvar av Ayrshireras; 64 får av Shrop-shireras samt 57 svin, varav 11 modersuggor av övervägande stora vita engelska rasen.

Undantag. Se Födoråd.

Underarm. Se Skelett.

Underdikning användes stundom liktydigt med täckdikning.

Underfallshjul. Se Vattenhjul.

Underhållsfoder. Se Fodring.

Underlag, liktydigt med grundstam för ympning eller okulering. Se Förökning.

Understående. Se Benställning.

Ungdjur. Vid all uppfödning är viktigt, att ungdjuren få en för en snabb tillväxt tillräcklig och lämpligt sammansatt föda samt en för kraftig utveckling av såväl benbyggnad, muskler, senor och band som andningsorgan samt för deras hälsa över huvud nyttig rörelse i fria luften. Ju snabbare tillväxt, desto större del av födan tillgodogöres som produktionsfoder, och desto förr erhålles i avkastningen ersättning för uppfödningskostnaden. För djur, som uppfödas för annat än slakt, får utfodringen dock ej vara alltför drivande, emedan fara då uppstår, att en jämn fodring ej kan vidmakthållas, utan djuren t. ex. på bete falla av, likasom ock för att djuren bliva för feta och såväl fruktsamhet som anlag för annan produktion än av kött och fett bliva tillbakaträngda.

I avseende på utfodringens lämpliga art och sammansättning åt späda u. lämnar deras naturliga föda, mjölken, ledning: fodret bör vara tillräckligt lättsmält för djurets ännu outvecklade matsmältningsförmåga och bör jämte en äggvitemängd, motsvarande önskad tillväxt av kroppsvävnaderna, innehålla för underhållet av livsverksamheten och ett gott hull erforderlig mängd kvävefria beståndsdelar, av vilka fettet har särskilt stor betydelse för det späda djuret. Snart får dock djuret större förmåga att smälta fodret och mindre behov av fett. Sålunda kan helmjölken redan efter några veckor delvis ersättas av fettfattigare föda, vari de kvävefria ämnena ersättas av kolhydrat, till en början helst det lättast smälta, socker, men småningom även stärkelse (se Kalv) och de svårsmältare kolhydraten i hö och grönfoder. U. behöva även riklig tillgång till askbeståndsdelar, särskilt fosforsyra och kalk för benbildningen; härav får djuret fullt tillräckligt i mjölken, men i och med övergången till andra fodermedel bör uppmärksamheten vara riktad på att detta behov blir tillfredsställt, om så behöves genom tillskott av foderfosfat (se Benskörhet, FoderfosfatRättelse i boken: 'Foderfosfat' istället för 'Fosfat'.). Ungdjurens utveckling befordras mycket genom betning, dels genom vistelsen därunder i fria luften, dels antagligen till följd av de späda växternas höga halt av lecitin (se Fosfatider) och vitaminer (se d. o.). De böra därför så tidigt och så länge

som möjligt få gå på bete, helst fritt, så att de få önskvärd rörelse, varvid alltid bör tillses, att de ständigt hava tillräcklig tillgång på föda, så att tillväxten fortgår jämnt. Även under vintern böra djuren få tillfälle till rörelse i det fria, och särskilt för hästarnas utveckling är detta av vikt.

Vid större gårdar brukas ofta att hava u. i särskilda stall skilda från de äldre djuren för att bekvämt kunna släppa ut dem, dess hellre som värmegraden i ladugården för mjölkkorna bör vara högre än behövligt och önskligt för u. Undantagsvis förekommer t. o. m., att dessa få gå fritt med frihet att gå ut och in efter behag, varigenom deras härdning och hälsa befordras. Vanligen uppbindas ungnöt, så snart de avvänjts från mjölken, för besparing av foder och strö, men desto viktigare är det då, att de helst huvudgården, Kungsängsfarmen, Stora och Lilla djurgården och Damhagen, samtliga intill Fyrisån, samt Graneberg vid Mälaren. Godset omfattar 306.4 hektar åker, 105 ha. äng, 20.6 ha. betesmark och 113 ha. skog under eget bruk samt 50 ha. åker och 42.5 ha. äng utarrenderad jord, därav 4 torp. Av skogen är Stora djurgården, 34.4 ha., under Domänstyrelsens förvaltning. Egendomen var tidigare kungsladugård och landshövdingeboställe, men är sedan 1848 upplåtet till lantbruksinstitut. Av huvudgårdens byggnader är huvudbyggnaden en herrgårdsbyggnad av tegel, troligen från 1700-talet; flertalet av övriga byggnader är uppfört efter institutets uppkomst. Jordbruket förvaltas under samma styrelse som läroverket av en förvaltare, som även är föreståndare för den till U. förlagda lantbruksskolan, och brukas i 3 rättarelag. — Jordmånen är till allra största delen lera, en lätt svämlera utefter Fyrisån, men i övrigt styv glaciallera och åkerlera; dessutom finnes intill den genom huvudgården löpande grusåsen en mindre areal av lätt mosand. Åkern brukas i följande växtföljder:

huvudgården:

1. ren träda,

5. vete,

2. höstsäd,

6. trindsäd,

3—4. vall,

7. blandsäd,

b. Kungsängen:

α.

1. rotfrukter l. grönfoder,

β.

1. ren träda,

2. korn,

2. råg,

3. blandsäd,

3—5. vall,

6. korn,

7. blandsäd.

c. Graneberg:

1. ren träda,

6. blandsäd,

2. råg,

7. rotfrukter o. grönfoder,

3—5. vall,

8. blandsäd.

Arbetsstyrkan utgöres av lantbruksskolans 28 lärlingar under den från studier lediga tiden samt 15 drängar, jämte djurskötare. Kreatursbesättningen utgjorde vid slutet av 1921: 1 ardennerhingst, 51 ston och vallacker, 19 unghästar; 4 tjurar, 5 ungtjurar, 121 kor, 69 kvigor och 35 kalvar av Ayrshireras; 64 får av Shrop-shireras samt 57 svin, varav 11 modersuggor av övervägande stora vita engelska rasen.

Undantag. Se Födoråd.

Underarm. Se Skelett.

Underdikning användes stundom liktydigt med täckdikning.

Underfallshjul. Se Vattenhjul.

Underhållsfoder. Se Fodring.

Underlag, liktydigt med grundstam för ympning eller okulering. Se Förökning.

Understående. Se Benställning.

Ungdjur. Vid all uppfödning är viktigt, att ungdjuren få en för en snabb tillväxt tillräcklig och lämpligt sammansatt föda samt en för kraftig utveckling av såväl benbyggnad, muskler, senor och band som andningsorgan samt för deras hälsa över huvud nyttig rörelse i fria luften. Ju snabbare tillväxt, desto större del av födan tillgodogöres som produktionsfoder, och desto förr erhålles i avkastningen ersättning för uppfödningskostnaden. För djur, som uppfödas för annat än slakt, får utfodringen dock ej vara alltför drivande, emedan fara då uppstår, att en jämn fodring ej kan vidmakthållas, utan djuren t. ex. på bete falla av, likasom ock för att djuren bliva för feta och såväl fruktsamhet som anlag för annan produktion än av kött och fett bliva tillbakaträngda.

I avseende på utfodringens lämpliga art och sammansättning åt späda u. lämnar deras naturliga föda, mjölken, ledning: fodret bör vara tillräckligt lättsmält för djurets ännu outvecklade matsmältningsförmåga och bör jämte en äggvitemängd, motsvarande önskad tillväxt av kroppsvävnaderna, innehålla för underhållet av livsverksamheten och ett gott hull erforderlig mängd kvävefria beståndsdelar, av vilka fettet har särskilt stor betydelse för det späda djuret. Snart får dock djuret större förmåga att smälta fodret och mindre behov av fett. Sålunda kan helmjölken redan efter några veckor delvis ersättas av fettfattigare föda, vari de kvävefria ämnena ersättas av kolhydrat, till en början helst det lättast smälta, socker,

men småningom även stärkelse (se Kalv) och de svårsmältare kolhydraten i hö och grönfoder. U. behöva även riklig tillgång till askbeståndsdelar, särskilt fosforsyra och kalk för benbildningen; härav får djuret fullt tillräckligt i mjölken, men i och med övergången till andra fodermedel bör uppmärksamheten vara riktad på att detta behov blir tillfredsställt, om så behöves genom tillskott av foderfosfat (se Benskörhet, FoderfosfatRättelse i boken: 'Foderfosfat' istället för 'Fosfat'.). Ungdjurens utveckling befordras mycket genom betning, dels genom vistelsen därunder i fria luften, dels antagligen till följd av de späda växternas höga halt av lecitin (se Fosfatider) och vitaminer (se d. o.). De böra därför så tidigt och så länge som möjligt få gå på bete, helst fritt, så att de få önskvärd rörelse, varvid alltid bör tillses, att de ständigt hava tillräcklig tillgång på föda, så att tillväxten fortgår jämnt. Även under vintern böra djuren få tillfälle till rörelse i det fria, och särskilt för hästarnas utveckling är detta av vikt.

Vid större gårdar brukas ofta att hava u. i särskilda stall skilda från de äldre djuren för att bekvämt kunna släppa ut dem, dess hellre som värmegraden i ladugården för mjölkkorna bör vara högre än behövligt och önskligt för u. Undantagsvis förekommer t. o. m., att dessa få gå fritt med frihet att gå ut och in efter behag, varigenom deras härdning och hälsa befordras. Vanligen uppbindas ungnöt, så snart de avvänjts från mjölken, för besparing av foder och strö, men desto viktigare är det då, att de helst huvudgården, Kungsängsfarmen, Stora och Lilla djurgården och Damhagen, samtliga intill Fyrisån, samt Graneberg vid Mälaren. Godset omfattar 306.4 hektar åker, 105 ha. äng, 20.6 ha. betesmark och 113 ha. skog under eget bruk samt 50 ha. åker och 42.5 ha. äng utarrenderad jord, därav 4 torp. Av skogen är Stora djurgården, 34.4 ha., under Domänstyrelsens förvaltning. Egendomen var tidigare kungsladugård och landshövdingeboställe, men är sedan 1848 upplåtet till lantbruksinstitut. Av huvudgårdens byggnader är huvudbyggnaden en herrgårdsbyggnad av tegel, troligen från 1700-talet; flertalet av övriga byggnader är uppfört efter institutets uppkomst. Jordbruket förvaltas under samma styrelse som läroverket av en förvaltare, som även är föreståndare för den till U. förlagda lantbruksskolan, och brukas i 3 rättarelag. — Jordmånen är till allra största delen lera, en lätt svämlera utefter Fyrisån, men i övrigt styv glaciallera och åkerlera; dessutom finnes intill den genom huvudgården löpande grusåsen en mindre areal av lätt mosand. Åkern brukas i följande växtföljder:

huvudgården:

1. ren träda,

5. vete,

2. höstsäd,

6. trindsäd,

3—4. vall,

7. blandsäd,

b. Kungsängen:

α.

1. rotfrukter l. grönfoder,

β.

1. ren träda,

2. korn,

2. råg,

3. blandsäd,

3—5. vall,

6. korn,

7. blandsäd.

c. Graneberg:

1. ren träda,

6. blandsäd,

2. råg,

7. rotfrukter o. grönfoder,

3—5. vall,

8. blandsäd.

Arbetsstyrkan utgöres av lantbruksskolans 28 lärlingar under den från studier lediga tiden samt 15 drängar, jämte djurskötare. Kreatursbesättningen utgjorde vid slutet av 1921: 1 ardennerhingst, 51 ston och vallacker, 19 unghästar; 4 tjurar, 5 ungtjurar, 121 kor, 69 kvigor och 35 kalvar av Ayrshireras; 64 får av Shrop-shireras samt 57 svin, varav 11 modersuggor av övervägande stora vita engelska rasen.

Undantag. Se Födoråd.

Underarm. Se Skelett.

Underdikning användes stundom liktydigt med täckdikning.

Underfallshjul. Se Vattenhjul.

Underhållsfoder. Se Fodring.

Underlag, liktydigt med grundstam för ympning eller okulering. Se Förökning.

Understående. Se Benställning.

Ungdjur. Vid all uppfödning är viktigt, att ungdjuren få en för en snabb tillväxt tillräcklig och lämpligt sammansatt föda samt en för kraftig utveckling av såväl benbyggnad, muskler, senor och band som andningsorgan samt för deras hälsa över huvud nyttig rörelse i fria luften. Ju snabbare tillväxt, desto större del av födan tillgodogöres som produktionsfoder, och desto förr erhålles i avkastningen ersättning för uppfödningskostnaden. För djur, som uppfödas för annat än slakt, får utfodringen dock ej vara alltför drivande, emedan fara då uppstår, att en jämn fodring ej kan vidmakthållas, utan djuren t. ex. på bete falla av, likasom ock för att djuren bliva för feta och såväl fruktsamhet som anlag för annan produktion än av kött och fett bliva tillbakaträngda.

I avseende på utfodringens lämpliga art och sammansättning åt späda u. lämnar deras naturliga föda, mjölken, ledning: fodret bör vara tillräckligt lättsmält för djurets ännu outvecklade matsmältningsförmåga och bör jämte en äggvitemängd, motsvarande önskad tillväxt av kroppsvävnaderna, innehålla för underhållet av livsverksamheten och ett gott hull erforderlig mängd kvävefria beståndsdelar, av vilka fettet har särskilt stor betydelse för det späda djuret. Snart får dock djuret större förmåga att smälta fodret och mindre behov av fett. Sålunda kan helmjölken redan efter några veckor delvis ersättas av fettfattigare föda, vari de kvävefria ämnena ersättas av kolhydrat, till en början helst det lättast smälta, socker, men småningom även stärkelse (se Kalv) och de svårsmältare kolhydraten i hö och grönfoder. U. behöva även riklig tillgång till askbeståndsdelar, särskilt fosforsyra och kalk för benbildningen; härav får djuret fullt tillräckligt i mjölken, men i och med övergången till andra fodermedel bör uppmärksamheten vara riktad på att detta behov blir tillfredsställt, om så behöves genom tillskott av foderfosfat (se Benskörhet, FoderfosfatRättelse i boken: 'Foderfosfat' istället för 'Fosfat'.). Ungdjurens utveckling befordras mycket genom betning, dels genom vistelsen därunder i fria luften, dels antagligen till följd av de späda växternas höga halt av lecitin (se Fosfatider) och vitaminer (se d. o.). De böra därför så tidigt och så länge som möjligt få gå på bete, helst fritt, så att de få önskvärd rörelse, varvid alltid bör tillses, att de ständigt hava tillräcklig tillgång på föda, så att tillväxten fortgår jämnt. Även under vintern böra djuren få tillfälle till rörelse i det fria, och särskilt för hästarnas utveckling är detta av vikt.

Vid större gårdar brukas ofta att hava u. i särskilda stall skilda från de äldre djuren för att bekvämt kunna släppa ut dem, dess hellre som värmegraden i ladugården för mjölkkorna bör vara högre än behövligt och önskligt för u. Undantagsvis förekommer t. o. m., att dessa få gå fritt med frihet att gå ut och in efter behag, varigenom deras härdning och hälsa befordras. Vanligen uppbindas ungnöt, så snart de avvänjts från mjölken, för besparing av foder och strö, men desto viktigare är det då, att de helst huvudgården, Kungsängsfarmen, Stora och Lilla djurgården och Damhagen, samtliga intill Fyrisån, samt Graneberg vid Mälaren. Godset omfattar 306.4 hektar åker, 105 ha. äng, 20.6 ha. betesmark och 113 ha. skog under eget bruk samt 50 ha. åker och 42.5 ha. äng utarrenderad jord, därav 4 torp. Av skogen är Stora djurgården, 34.4 ha., under Domänstyrelsens förvaltning. Egendomen var tidigare kungsladugård och landshövdingeboställe, men är sedan 1848 upplåtet till lantbruksinstitut. Av huvudgårdens byggnader är huvudbyggnaden en herrgårdsbyggnad av tegel, troligen från 1700-talet; flertalet av övriga byggnader är uppfört efter institutets uppkomst. Jordbruket förvaltas under samma styrelse som läroverket av en förvaltare, som även är föreståndare för den till U. förlagda lantbruksskolan, och brukas i 3 rättarelag. — Jordmånen är till allra största delen lera, en lätt svämlera utefter Fyrisån, men i övrigt styv glaciallera och åkerlera; dessutom finnes intill den genom huvudgården löpande grusåsen en mindre areal av lätt mosand. Åkern brukas i följande växtföljder:

huvudgården:

1. ren träda,

5. vete,

2. höstsäd,

6. trindsäd,

3—4. vall,

7. blandsäd,

b. Kungsängen:

α.

1. rotfrukter l. grönfoder,

β.

1. ren träda,

2. korn,

2. råg,

3. blandsäd,

3—5. vall,

6. korn,

7. blandsäd.

c. Graneberg:

1. ren träda,

6. blandsäd,

2. råg,

7. rotfrukter o. grönfoder,

3—5. vall,

8. blandsäd.

Arbetsstyrkan utgöres av lantbruksskolans 28 lärlingar under den från studier lediga tiden samt 15 drängar, jämte djurskötare. Kreatursbesättningen utgjorde vid slutet av 1921: 1 ardennerhingst, 51 ston och vallacker, 19 unghästar; 4 tjurar, 5 ungtjurar, 121 kor, 69 kvigor och 35 kalvar av Ayrshireras; 64 får av Shrop-shireras samt 57 svin, varav 11 modersuggor av övervägande stora vita engelska rasen.

Undantag. Se Födoråd.

Underarm. Se Skelett.

Underdikning användes stundom liktydigt med täckdikning.

Underfallshjul. Se Vattenhjul.

Underhållsfoder. Se Fodring.

Underlag, liktydigt med grundstam för ympning eller okulering. Se Förökning.

Understående. Se Benställning.

Ungdjur. Vid all uppfödning är viktigt, att ungdjuren få en för en snabb tillväxt tillräcklig och lämpligt sammansatt föda samt en för kraftig utveckling av såväl benbyggnad,

muskler, senor och band som andningsorgan samt för deras hälsa över huvud nyttig rörelse i fria luften. Ju snabbare tillväxt, desto större del av födan tillgodogöres som produktionsfoder, och desto förr erhålles i avkastningen ersättning för uppfödningskostnaden. För djur, som uppfödas för annat än slakt, får utfodringen dock ej vara alltför drivande, emedan fara då uppstår, att en jämn fodring ej kan vidmakthållas, utan djuren t. ex. på bete falla av, likasom ock för att djuren bliva för feta och såväl fruktsamhet som anlag för annan produktion än av kött och fett bliva tillbakaträngda.

I avseende på utfodringens lämpliga art och sammansättning åt späda u. lämnar deras naturliga föda, mjölken, ledning: fodret bör vara tillräckligt lättsmält för djurets ännu outvecklade matsmältningsförmåga och bör jämte en äggvitemängd, motsvarande önskad tillväxt av kroppsvävnaderna, innehålla för underhållet av livsverksamheten och ett gott hull erforderlig mängd kvävefria beståndsdelar, av vilka fettet har särskilt stor betydelse för det späda djuret. Snart får dock djuret större förmåga att smälta fodret och mindre behov av fett. Sålunda kan helmjölken redan efter några veckor delvis ersättas av fettfattigare föda, vari de kvävefria ämnena ersättas av kolhydrat, till en början helst det lättast smälta, socker, men småningom även stärkelse (se Kalv) och de svårsmältare kolhydraten i hö och grönfoder. U. behöva även riklig tillgång till askbeståndsdelar, särskilt fosforsyra och kalk för benbildningen; härav får djuret fullt tillräckligt i mjölken, men i och med övergången till andra fodermedel bör uppmärksamheten vara riktad på att detta behov blir tillfredsställt, om så behöves genom tillskott av foderfosfat (se Benskörhet, FoderfosfatRättelse i boken: 'Foderfosfat' istället för 'Fosfat'.). Ungdjurens utveckling befordras mycket genom betning, dels genom vistelsen därunder i fria luften, dels antagligen till följd av de späda växternas höga halt av lecitin (se Fosfatider) och vitaminer (se d. o.). De böra därför så tidigt och så länge som möjligt få gå på bete, helst fritt, så att de få önskvärd rörelse, varvid alltid bör tillses, att de ständigt hava tillräcklig tillgång på föda, så att tillväxten fortgår jämnt. Även under vintern böra djuren få tillfälle till rörelse i det fria, och särskilt för hästarnas utveckling är detta av vikt.

Vid större gårdar brukas ofta att hava u. i särskilda stall skilda från de äldre djuren för att bekvämt kunna släppa ut dem, dess hellre som värmegraden i ladugården för mjölkkorna bör vara högre än behövligt och önskligt för u. Undantagsvis förekommer t. o. m., att dessa få gå fritt med frihet att gå ut och in efter behag, varigenom deras härdning och hälsa befordras. Vanligen uppbindas ungnöt, så snart de avvänjts från mjölken, för besparing av foder och strö, men desto viktigare är det då, att de helst huvudgården, Kungsängsfarmen, Stora och Lilla djurgården och Damhagen, samtliga intill Fyrisån, samt Graneberg vid Mälaren. Godset omfattar 306.4 hektar åker, 105 ha. äng, 20.6 ha. betesmark och 113 ha. skog under eget bruk samt 50 ha. åker och 42.5 ha. äng utarrenderad jord, därav 4 torp. Av skogen är Stora djurgården, 34.4 ha., under Domänstyrelsens förvaltning. Egendomen var tidigare kungsladugård och landshövdingeboställe, men är sedan 1848 upplåtet till lantbruksinstitut. Av huvudgårdens byggnader är huvudbyggnaden en herrgårdsbyggnad av tegel, troligen från 1700-talet; flertalet av övriga byggnader är uppfört efter institutets uppkomst. Jordbruket förvaltas under samma styrelse som läroverket av en förvaltare, som även är föreståndare för den till U. förlagda lantbruksskolan, och brukas i 3 rättarelag. — Jordmånen är till allra största delen lera, en lätt svämlera utefter Fyrisån, men i övrigt styv glaciallera och åkerlera; dessutom finnes intill den genom huvudgården löpande grusåsen en mindre areal av lätt mosand. Åkern brukas i följande växtföljder:

huvudgården:

1. ren träda,

5. vete,

2. höstsäd,

6. trindsäd,

3—4. vall,

7. blandsäd,

b. Kungsängen:

α.

1. rotfrukter l. grönfoder,

β.

1. ren träda,

2. korn,

2. råg,

3. blandsäd,

3—5. vall,

6. korn,

7. blandsäd.

c. Graneberg:

1. ren träda,

6. blandsäd,

2. råg,

7. rotfrukter o. grönfoder,

3—5. vall,

8. blandsäd.

Arbetsstyrkan utgöres av lantbruksskolans 28 lärlingar under den från studier lediga tiden samt 15 drängar, jämte djurskötare. Kreatursbesättningen utgjorde vid slutet av 1921: 1 ardennerhingst, 51 ston och vallacker, 19 unghästar; 4 tjurar, 5 ungtjurar, 121 kor, 69 kvigor och 35 kalvar av Ayrshireras; 64 får av Shrop-shireras samt 57 svin, varav 11 modersuggor av övervägande stora vita engelska rasen.

Undantag. Se Födoråd.

Underarm. Se Skelett.

Underdikning användes stundom liktydigt med täckdikning.

Underfallshjul. Se Vattenhjul.

Underhållsfoder. Se Fodring.

Underlag, liktydigt med grundstam för ympning eller okulering. Se Förökning.

Understående. Se Benställning.

Ungdjur. Vid all uppfödning är viktigt, att ungdjuren få en för en snabb tillväxt tillräcklig och lämpligt sammansatt föda samt en för kraftig utveckling av såväl benbyggnad, muskler, senor och band som andningsorgan samt för deras hälsa över huvud nyttig rörelse i fria luften. Ju snabbare tillväxt, desto större del av födan tillgodogöres som produktionsfoder, och desto förr erhålles i avkastningen ersättning för uppfödningskostnaden. För djur, som uppfödas för annat än slakt, får utfodringen dock ej vara alltför drivande, emedan fara då uppstår, att en jämn fodring ej kan vidmakthållas, utan djuren t. ex. på bete falla av, likasom ock för att djuren bliva för feta och såväl fruktsamhet som anlag för annan produktion än av kött och fett bliva tillbakaträngda.

I avseende på utfodringens lämpliga art och sammansättning åt späda u. lämnar deras naturliga föda, mjölken, ledning: fodret bör vara tillräckligt lättsmält för djurets ännu outvecklade matsmältningsförmåga och bör jämte en äggvitemängd, motsvarande önskad tillväxt av kroppsvävnaderna, innehålla för underhållet av livsverksamheten och ett gott hull erforderlig mängd kvävefria beståndsdelar, av vilka fettet har särskilt stor betydelse för det späda djuret. Snart får dock djuret större förmåga att smälta fodret och mindre behov av fett. Sålunda kan helmjölken redan efter några veckor delvis ersättas av fettfattigare föda, vari de kvävefria ämnena ersättas av kolhydrat, till en början helst det lättast smälta, socker, men småningom även stärkelse (se Kalv) och de svårsmältare kolhydraten i hö och grönfoder. U. behöva även riklig tillgång till askbeståndsdelar, särskilt fosforsyra och kalk för benbildningen; härav får djuret fullt tillräckligt i mjölken, men i och med övergången till andra fodermedel bör uppmärksamheten vara riktad på att detta behov blir tillfredsställt, om så behöves genom tillskott av foderfosfat (se Benskörhet, FoderfosfatRättelse i boken: 'Foderfosfat' istället för 'Fosfat'.). Ungdjurens utveckling befordras mycket genom betning, dels genom vistelsen därunder i fria luften, dels antagligen till följd av de späda växternas höga halt av lecitin (se Fosfatider) och vitaminer (se d. o.). De böra därför så tidigt och så länge som möjligt få gå på bete, helst fritt, så att de få önskvärd rörelse, varvid alltid bör tillses, att de ständigt hava tillräcklig tillgång på föda, så att tillväxten fortgår jämnt. Även under vintern böra djuren få tillfälle till rörelse i det fria, och särskilt för hästarnas utveckling är detta av vikt.

Vid större gårdar brukas ofta att hava u. i särskilda stall skilda från de äldre djuren för att bekvämt kunna släppa ut dem, dess hellre som värmegraden i ladugården för mjölkkorna bör vara högre än behövligt och önskligt för u. Undantagsvis förekommer t. o. m., att dessa få gå fritt med frihet att gå ut och in efter behag, varigenom deras härdning och hälsa befordras. Vanligen uppbindas ungnöt, så snart de avvänjts från mjölken, för besparing av foder och strö, men desto viktigare är det då, att de helst huvudgården, Kungsängsfarmen, Stora och Lilla djurgården och Damhagen, samtliga intill Fyrisån, samt Graneberg vid Mälaren. Godset omfattar 306.4 hektar åker, 105 ha. äng, 20.6 ha. betesmark och 113 ha. skog under eget bruk samt 50 ha. åker och 42.5 ha. äng utarrenderad jord, därav 4 torp. Av skogen är Stora djurgården, 34.4 ha., under Domänstyrelsens förvaltning. Egendomen var tidigare kungsladugård och landshövdingeboställe, men är sedan 1848 upplåtet till lantbruksinstitut. Av huvudgårdens byggnader är huvudbyggnaden en herrgårdsbyggnad av tegel, troligen från 1700-talet; flertalet av övriga byggnader är uppfört efter institutets uppkomst. Jordbruket förvaltas under samma styrelse som läroverket av en förvaltare, som även är föreståndare för den till U. förlagda lantbruksskolan, och brukas i 3 rättarelag. — Jordmånen är till allra största delen lera, en lätt svämlera utefter Fyrisån, men i övrigt styv glaciallera och åkerlera; dessutom finnes intill den genom huvudgården löpande grusåsen en mindre areal av lätt mosand. Åkern brukas i följande växtföljder:

huvudgården:

1. ren träda,

5. vete,

2. höstsäd,

6. trindsäd,

3—4. vall,

7. blandsäd,

b. Kungsängen:

α.

1. rotfrukter l. grönfoder,

β.

1. ren träda,

2. korn,

2. råg,

3. blandsäd,

3—5. vall,

6. korn,

7. blandsäd.

c. Graneberg:

1. ren träda,

6. blandsäd,

2. råg,

7. rotfrukter o. grönfoder,

3—5. vall,

8. blandsäd.

Arbetsstyrkan utgöres av lantbruksskolans 28 lärlingar under den från studier lediga tiden samt 15 drängar, jämte djurskötare. Kreatursbesättningen utgjorde vid slutet av 1921: 1 ardennerhingst, 51 ston och vallacker, 19 unghästar; 4 tjurar, 5 ungtjurar, 121 kor, 69 kvigor och 35 kalvar av Ayrshireras; 64 får av Shrop-shireras samt 57 svin, varav 11 modersuggor av övervägande stora vita engelska rasen.

Undantag. Se Födoråd.

Underarm. Se Skelett.

Underdikning användes stundom liktydigt med täckdikning.

Underfallshjul. Se Vattenhjul.

Underhållsfoder. Se Fodring.

Underlag, liktydigt med grundstam för ympning eller okulering. Se Förökning.

Understående. Se Benställning.

Ungdjur. Vid all uppfödning är viktigt, att ungdjuren få en för en snabb tillväxt tillräcklig och lämpligt sammansatt föda samt en för kraftig utveckling av såväl benbyggnad, muskler, senor och band som andningsorgan samt för deras hälsa över huvud nyttig rörelse i fria luften. Ju snabbare tillväxt, desto större del av födan tillgodogöres som produktionsfoder, och desto förr erhålles i avkastningen ersättning för uppfödningskostnaden. För djur, som uppfödas för annat än slakt, får utfodringen dock ej vara alltför drivande, emedan fara då uppstår, att en jämn fodring ej kan vidmakthållas, utan djuren t. ex. på bete falla av, likasom ock för att djuren bliva för feta och såväl fruktsamhet som anlag för annan produktion än av kött och fett bliva tillbakaträngda.

I avseende på utfodringens lämpliga art och sammansättning åt späda u. lämnar deras naturliga föda, mjölken, ledning: fodret bör vara tillräckligt lättsmält för djurets ännu outvecklade matsmältningsförmåga och bör jämte en äggvitemängd, motsvarande önskad tillväxt av kroppsvävnaderna, innehålla för underhållet av livsverksamheten och ett gott hull erforderlig mängd kvävefria beståndsdelar, av vilka fettet har särskilt stor betydelse för det späda djuret. Snart får dock djuret större förmåga att smälta fodret och mindre behov av fett. Sålunda kan helmjölken redan efter några veckor delvis ersättas av fettfattigare föda, vari de kvävefria ämnena ersättas av kolhydrat, till en början helst det lättast smälta, socker, men småningom även stärkelse (se Kalv) och de svårsmältare kolhydraten i hö och grönfoder. U. behöva även riklig tillgång till askbeståndsdelar, särskilt fosforsyra och kalk för benbildningen; härav får djuret fullt tillräckligt i mjölken, men i och med övergången till andra fodermedel bör uppmärksamheten vara riktad på att detta behov blir tillfredsställt, om så behöves genom tillskott av foderfosfat (se Benskörhet, FoderfosfatRättelse i boken: 'Foderfosfat' istället för 'Fosfat'.). Ungdjurens utveckling befordras mycket genom betning, dels genom vistelsen därunder i fria luften, dels antagligen till följd av de späda växternas höga halt av lecitin (se Fosfatider) och vitaminer (se d. o.). De böra därför så tidigt och så länge som möjligt få gå på bete, helst fritt, så att de få önskvärd rörelse, varvid alltid bör tillses, att de ständigt hava tillräcklig tillgång på föda, så att tillväxten fortgår jämnt. Även under vintern böra djuren få tillfälle till rörelse i det fria, och särskilt för hästarnas utveckling är detta av vikt.

Vid större gårdar brukas ofta att hava u. i särskilda stall skilda från de äldre djuren för att bekvämt kunna släppa ut dem, dess hellre som värmegraden i ladugården för mjölkkorna bör vara högre än behövligt och önskligt för u. Undantagsvis förekommer t. o. m., att dessa få gå fritt med frihet att gå ut och in efter behag, varigenom deras härdning och hälsa befordras. Vanligen uppbindas ungnöt, så snart de avvänjts från mjölken, för besparing av foder och strö, men desto viktigare är det då, att de helst huvudgården, Kungsängsfarmen, Stora och Lilla djurgården och Damhagen, samtliga intill Fyrisån, samt Graneberg vid Mälaren. Godset omfattar 306.4 hektar åker, 105 ha. äng, 20.6 ha. betesmark och 113 ha. skog under eget bruk samt 50 ha. åker och 42.5 ha. äng utarrenderad jord, därav 4 torp. Av skogen är Stora djurgården, 34.4 ha., under Domänstyrelsens förvaltning. Egendomen var tidigare kungsladugård och landshövdingeboställe, men är sedan 1848 upplåtet till lantbruksinstitut. Av huvudgårdens byggnader är huvudbyggnaden en herrgårdsbyggnad av tegel, troligen från 1700-talet; flertalet av övriga byggnader är uppfört efter institutets uppkomst. Jordbruket förvaltas under samma styrelse som läroverket av en förvaltare, som även är föreståndare för den till U. förlagda lantbruksskolan, och brukas i 3 rättarelag. — Jordmånen är till allra största delen lera, en lätt svämlera utefter Fyrisån, men i övrigt styv glaciallera och åkerlera; dessutom finnes intill den genom huvudgården löpande grusåsen en mindre areal av lätt mosand. Åkern brukas i följande växtföljder:

huvudgården:

1. ren träda,

5. vete,

2. höstsäd,

6. trindsäd,

3—4. vall,

7. blandsäd,

b. Kungsängen:

α.

1. rotfrukter l. grönfoder,

β.

1. ren träda,

2. korn,

2. råg,

3. blandsäd,

3—5. vall,

6. korn,

7. blandsäd.

c. Graneberg:

1. ren träda,

6. blandsäd,

2. råg,

7. rotfrukter o. grönfoder,

3—5. vall,

8. blandsäd.

Arbetsstyrkan utgöres av lantbruksskolans 28 lärlingar under den från studier lediga tiden samt 15 drängar, jämte djurskötare. Kreatursbesättningen utgjorde vid slutet av 1921: 1 ardennerhingst, 51 ston och vallacker, 19 unghästar; 4 tjurar, 5 ungtjurar, 121 kor, 69 kvigor och 35 kalvar av Ayrshireras; 64 får av Shrop-shireras samt 57 svin, varav 11

modersuggor av övervägande stora vita engelska rasen.

Undantag. Se Födoråd.

Underarm. Se Skelett.

Underdikning användes stundom liktydigt med täckdikning.

Underfallshjul. Se Vattenhjul.

Underhållsfoder. Se Fodring.

Underlag, liktydigt med grundstam för ympning eller okulering. Se Förökning.

Understående. Se Benställning.

Ungdjur. Vid all uppfödning är viktigt, att ungdjuren få en för en snabb tillväxt tillräcklig och lämpligt sammansatt föda samt en för kraftig utveckling av såväl benbyggnad, muskler, senor och band som andningsorgan samt för deras hälsa över huvud nyttig rörelse i fria luften. Ju snabbare tillväxt, desto större del av födan tillgodogöres som produktionsfoder, och desto förr erhålles i avkastningen ersättning för uppfödningskostnaden. För djur, som uppfödas för annat än slakt, får utfodringen dock ej vara alltför drivande, emedan fara då uppstår, att en jämn fodring ej kan vidmakthållas, utan djuren t. ex. på bete falla av, likasom ock för att djuren bliva för feta och såväl fruktsamhet som anlag för annan produktion än av kött och fett bliva tillbakaträngda.

I avseende på utfodringens lämpliga art och sammansättning åt späda u. lämnar deras naturliga föda, mjölken, ledning: fodret bör vara tillräckligt lättsmält för djurets ännu outvecklade matsmältningsförmåga och bör jämte en äggvitemängd, motsvarande önskad tillväxt av kroppsvävnaderna, innehålla för underhållet av livsverksamheten och ett gott hull erforderlig mängd kvävefria beståndsdelar, av vilka fettet har särskilt stor betydelse för det späda djuret. Snart får dock djuret större förmåga att smälta fodret och mindre behov av fett. Sålunda kan helmjölken redan efter några veckor delvis ersättas av fettfattigare föda, vari de kvävefria ämnena ersättas av kolhydrat, till en början helst det lättast smälta, socker, men småningom även stärkelse (se Kalv) och de svårsmältare kolhydraten i hö och grönfoder. U. behöva även riklig tillgång till askbeståndsdelar, särskilt fosforsyra och kalk för benbildningen; härav får djuret fullt tillräckligt i mjölken, men i och med övergången till andra fodermedel bör uppmärksamheten vara riktad på att detta behov blir tillfredsställt, om så behöves genom tillskott av foderfosfat (se Benskörhet, FoderfosfatRättelse i boken: 'Foderfosfat' istället för 'Fosfat'.). Ungdjurens utveckling befordras mycket genom betning, dels genom vistelsen därunder i fria luften, dels antagligen till följd av de späda växternas höga halt av lecitin (se Fosfatider) och vitaminer (se d. o.). De böra därför så tidigt och så länge som möjligt få gå på bete, helst fritt, så att de få önskvärd rörelse, varvid alltid bör tillses, att de ständigt hava tillräcklig tillgång på föda, så att tillväxten fortgår jämnt. Även under vintern böra djuren få tillfälle till rörelse i det fria, och särskilt för hästarnas utveckling är detta av vikt.

Vid större gårdar brukas ofta att hava u. i särskilda stall skilda från de äldre djuren för att bekvämt kunna släppa ut dem, dess hellre som värmegraden i ladugården för mjölkkorna bör vara högre än behövligt och önskligt för u. Undantagsvis förekommer t. o. m., att dessa få gå fritt med frihet att gå ut och in efter behag, varigenom deras härdning och hälsa befordras. Vanligen uppbindas ungnöt, så snart de avvänjts från mjölken, för besparing av foder och strö, men desto viktigare är det då, att de helst huvudgården, Kungsängsfarmen, Stora och Lilla djurgården och Damhagen, samtliga intill Fyrisån, samt Graneberg vid Mälaren. Godset omfattar 306.4 hektar åker, 105 ha. äng, 20.6 ha. betesmark och 113 ha. skog under eget bruk samt 50 ha. åker och 42.5 ha. äng utarrenderad jord, därav 4 torp. Av skogen är Stora djurgården, 34.4 ha., under Domänstyrelsens förvaltning. Egendomen var tidigare kungsladugård och landshövdingeboställe, men är sedan 1848 upplåtet till lantbruksinstitut. Av huvudgårdens byggnader är huvudbyggnaden en herrgårdsbyggnad av tegel, troligen från 1700-talet; flertalet av övriga byggnader är uppfört efter institutets uppkomst. Jordbruket förvaltas under samma styrelse som läroverket av en förvaltare, som även är föreståndare för den till U. förlagda lantbruksskolan, och brukas i 3 rättarelag. — Jordmånen är till allra största delen lera, en lätt svämlera utefter Fyrisån, men i övrigt styv glaciallera och åkerlera; dessutom finnes intill den genom huvudgården löpande grusåsen en mindre areal av lätt mosand. Åkern brukas i följande växtföljder:

huvudgården:

1. ren träda,

5. vete,

2. höstsäd,

6. trindsäd,

3—4. vall,

7. blandsäd,

b. Kungsängen:

α.

1. rotfrukter l. grönfoder,

β.

1. ren träda,

2. korn,

2. råg,

3. blandsäd,

3—5. vall,

6. korn,

7. blandsäd.

c. Graneberg:

1. ren träda,

6. blandsäd,

2. råg,

7. rotfrukter o. grönfoder,

3—5. vall,

8. blandsäd.

Arbetsstyrkan utgöres av lantbruksskolans 28 lärlingar under den från studier lediga tiden samt 15 drängar, jämte djurskötare. Kreatursbesättningen utgjorde vid slutet av 1921: 1 ardennerhingst, 51 ston och vallacker, 19 unghästar; 4 tjurar, 5 ungtjurar, 121 kor, 69 kvigor och 35 kalvar av Ayrshireras; 64 får av Shrop-shireras samt 57 svin, varav 11 modersuggor av övervägande stora vita engelska rasen.

Undantag. Se Födoråd.

Underarm. Se Skelett.

Underdikning användes stundom liktydigt med täckdikning.

Underfallshjul. Se Vattenhjul.

Underhållsfoder. Se Fodring.

Underlag, liktydigt med grundstam för ympning eller okulering. Se Förökning.

Understående. Se Benställning.

Ungdjur. Vid all uppfödning är viktigt, att ungdjuren få en för en snabb tillväxt tillräcklig och lämpligt sammansatt föda samt en för kraftig utveckling av såväl benbyggnad, muskler, senor och band som andningsorgan samt för deras hälsa över huvud nyttig rörelse i fria luften. Ju snabbare tillväxt, desto större del av födan tillgodogöres som produktionsfoder, och desto förr erhålles i avkastningen ersättning för uppfödningskostnaden. För djur, som uppfödas för annat än slakt, får utfodringen dock ej vara alltför drivande, emedan fara då uppstår, att en jämn fodring ej kan vidmakthållas, utan djuren t. ex. på bete falla av, likasom ock för att djuren bliva för feta och såväl fruktsamhet som anlag för annan produktion än av kött och fett bliva tillbakaträngda.

I avseende på utfodringens lämpliga art och sammansättning åt späda u. lämnar deras naturliga föda, mjölken, ledning: fodret bör vara tillräckligt lättsmält för djurets ännu outvecklade matsmältningsförmåga och bör jämte en äggvitemängd, motsvarande önskad tillväxt av kroppsvävnaderna, innehålla för underhållet av livsverksamheten och ett gott hull erforderlig mängd kvävefria beståndsdelar, av vilka fettet har särskilt stor betydelse för det späda djuret. Snart får dock djuret större förmåga att smälta fodret och mindre behov av fett. Sålunda kan helmjölken redan efter några veckor delvis ersättas av fettfattigare föda, vari de kvävefria ämnena ersättas av kolhydrat, till en början helst det lättast smälta, socker, men småningom även stärkelse (se Kalv) och de svårsmältare kolhydraten i hö och grönfoder. U. behöva även riklig tillgång till askbeståndsdelar, särskilt fosforsyra och kalk för benbildningen; härav får djuret fullt tillräckligt i mjölken, men i och med övergången till andra fodermedel bör uppmärksamheten vara riktad på att detta behov blir tillfredsställt, om så behöves genom tillskott av foderfosfat (se Benskörhet, FoderfosfatRättelse i boken: 'Foderfosfat' istället för 'Fosfat'.). Ungdjurens utveckling befordras mycket genom betning, dels genom vistelsen därunder i fria luften, dels antagligen till följd av de späda växternas höga halt av lecitin (se Fosfatider) och vitaminer (se d. o.). De böra därför så tidigt och så länge som möjligt få gå på bete, helst fritt, så att de få önskvärd rörelse, varvid alltid bör tillses, att de ständigt hava tillräcklig tillgång på föda, så att tillväxten fortgår jämnt. Även under vintern böra djuren få tillfälle till rörelse i det fria, och särskilt för hästarnas utveckling är detta av vikt.

Vid större gårdar brukas ofta att hava u. i särskilda stall skilda från de äldre djuren för att bekvämt kunna släppa ut dem, dess hellre som värmegraden i ladugården för mjölkkorna bör vara högre än behövligt och önskligt för u. Undantagsvis förekommer t. o. m., att dessa få gå fritt med frihet att gå ut och in efter behag, varigenom deras härdning och hälsa befordras. Vanligen uppbindas ungnöt, så snart de avvänjts från mjölken, för besparing av foder och strö, men desto viktigare är det då, att de helst huvudgården, Kungsängsfarmen, Stora och Lilla djurgården och Damhagen, samtliga intill Fyrisån, samt Graneberg vid Mälaren. Godset omfattar 306.4 hektar åker, 105 ha. äng, 20.6 ha. betesmark och 113 ha. skog under eget bruk samt 50 ha. åker och 42.5 ha. äng utarrenderad jord, därav 4 torp. Av skogen är Stora djurgården, 34.4 ha., under Domänstyrelsens förvaltning. Egendomen var tidigare kungsladugård och landshövdingeboställe, men är sedan 1848 upplåtet till lantbruksinstitut. Av huvudgårdens byggnader är huvudbyggnaden en herrgårdsbyggnad av tegel, troligen från 1700-talet; flertalet av övriga byggnader är uppfört efter institutets uppkomst. Jordbruket förvaltas under samma styrelse som läroverket av en förvaltare, som även är föreståndare för den till U. förlagda lantbruksskolan, och brukas i 3 rättarelag. — Jordmånen är till allra största delen lera, en lätt svämlera utefter Fyrisån, men i övrigt styv glaciallera och åkerlera; dessutom finnes intill den genom huvudgården löpande grusåsen en mindre areal av lätt mosand. Åkern brukas i följande växtföljder:

huvudgården:

1. ren träda,

5. vete,

2. höstsäd,

6. trindsäd,

3—4. vall,

7. blandsäd,

b. Kungsängen:

α.

1. rotfrukter l. grönfoder,

β.

1. ren träda,

2. korn,

2. råg,

3. blandsäd,

3—5. vall,

6. korn,

7. blandsäd.

c. Graneberg:

1. ren träda,

6. blandsäd,

2. råg,

7. rotfrukter o. grönfoder,

3—5. vall,

8. blandsäd.

Arbetsstyrkan utgöres av lantbruksskolans 28 lärlingar under den från studier lediga tiden samt 15 drängar, jämte djurskötare. Kreatursbesättningen utgjorde vid slutet av 1921: 1 ardennerhingst, 51 ston och vallacker, 19 unghästar; 4 tjurar, 5 ungtjurar, 121 kor, 69 kvigor och 35 kalvar av Ayrshireras; 64 får av Shrop-shireras samt 57 svin, varav 11 modersuggor av övervägande stora vita engelska rasen.

Undantag. Se Födoråd.

Underarm. Se Skelett.

Underdikning användes stundom liktydigt med täckdikning.

Underfallshjul. Se Vattenhjul.

Underhållsfoder. Se Fodring.

Underlag, liktydigt med grundstam för ympning eller okulering. Se Förökning.

Understående. Se Benställning.

Ungdjur. Vid all uppfödning är viktigt, att ungdjuren få en för en snabb tillväxt tillräcklig och lämpligt sammansatt föda samt en för kraftig utveckling av såväl benbyggnad, muskler, senor och band som andningsorgan samt för deras hälsa över huvud nyttig rörelse i fria luften. Ju snabbare tillväxt, desto större del av födan tillgodogöres som produktionsfoder, och desto förr erhålles i avkastningen ersättning för uppfödningskostnaden. För djur, som uppfödas för annat än slakt, får utfodringen dock ej vara alltför drivande, emedan fara då uppstår, att en jämn fodring ej kan vidmakthållas, utan djuren t. ex. på bete falla av, likasom ock för att djuren bliva för feta och såväl fruktsamhet som anlag för annan produktion än av kött och fett bliva tillbakaträngda.

I avseende på utfodringens lämpliga art och sammansättning åt späda u. lämnar deras naturliga föda, mjölken, ledning: fodret bör vara tillräckligt lättsmält för djurets ännu outvecklade matsmältningsförmåga och bör jämte en äggvitemängd, motsvarande önskad tillväxt av kroppsvävnaderna, innehålla för underhållet av livsverksamheten och ett gott hull erforderlig mängd kvävefria beståndsdelar, av vilka fettet har särskilt stor betydelse för det späda djuret. Snart får dock djuret större förmåga att smälta fodret och mindre behov av fett. Sålunda kan helmjölken redan efter några veckor delvis ersättas av fettfattigare föda, vari de kvävefria ämnena ersättas av kolhydrat, till en början helst det lättast smälta, socker, men småningom även stärkelse (se Kalv) och de svårsmältare kolhydraten i hö och grönfoder. U. behöva även riklig tillgång till askbeståndsdelar, särskilt fosforsyra och kalk för benbildningen; härav får djuret fullt tillräckligt i mjölken, men i och med övergången till andra fodermedel bör uppmärksamheten vara riktad på att detta behov blir tillfredsställt, om så behöves genom tillskott av foderfosfat (se Benskörhet, FoderfosfatRättelse i boken: 'Foderfosfat' istället för 'Fosfat'.). Ungdjurens utveckling befordras mycket genom betning, dels genom vistelsen därunder i fria luften, dels antagligen till följd av de späda växternas höga halt av lecitin (se Fosfatider) och vitaminer (se d. o.). De böra därför så tidigt och så länge som möjligt få gå på bete, helst fritt, så att de få önskvärd rörelse, varvid alltid bör tillses, att de ständigt hava tillräcklig tillgång på föda, så att tillväxten fortgår jämnt. Även under vintern böra djuren få tillfälle till rörelse i det fria, och särskilt för hästarnas utveckling är detta av vikt.

Vid större gårdar brukas ofta att hava u. i särskilda stall skilda från de äldre djuren för att bekvämt kunna släppa ut dem, dess hellre som värmegraden i ladugården för mjölkkorna bör vara högre än behövligt och önskligt för u. Undantagsvis förekommer t. o. m., att dessa få gå fritt med frihet att gå ut och in efter behag, varigenom deras härdning och hälsa befordras. Vanligen uppbindas ungnöt, så snart de avvänjts från mjölken, för besparing av foder och strö, men desto viktigare är det då, att de helst"3»

dagligen rastas i det fria. Se vidare Får-, Häst-avel, Nötkreatursskötsel, Svinavel.

Unkenhet beror på sönderdelningar av organiska ämnen, förorsakade av bakterier eller mögelsvampar. Den medför därför förlust av näringsämnen och försämrad smak hos födoämnen och nedsatt groningskraft eller förstörd grobarhet hos utsäde.

Uppbindning av träd. Se Fruktodling..

Uppblåsning. Se Trumsjuka.

Uppfordringsverk. Se Pump, Transportanordningar, Vattenuppfordringsverk.

Uppfrysning. Se Frost, Jord: rymdförändring, Övervintring.

Uppfödning. Se de olika djurslagens namn, Kalv och Ungdjur.

Uppkvistning. Se Bestånds vård.

Upp- och avskrivning. Se Bankräkning.

Uppodling. Se Nyodling.

Uppsiktslagen. Se Vanhävd.

Uppskattning av skog. Se Skogstaxation.

Uppslag, rotskott, Se Beståndsvård.

Uppvärmning. För att ersätta den värmeförlust, som uppstår genom strålning och ledning genom golv, väggar och tak samt med den vid eldning eller ventilering bortgående luften, kräves i vårt klimat u. av människobostäderna. Denna sker vid lantgårdarna i regel genom eldning i eldstäder i de särskilda rummen, lokal uppvärmning (se Eldstad), men undantagsvis medelst centraluppvärmning genom eldning i en enda eldstad och värmeledning från denna till husets olika delar. Utom en jämnare u. ernås härigenom besparing av bränsle, i det att eldstaden vid dylik u. vanligen är mer ekonomiskt anordnad än de vanliga kakelugnarna eller spisarna, och än större, blir besparingen i arbete. Av värmeledningar användas vid så små byggnader som lantbostadshus så gott som uteslutande varmvattenledningar, där vatten, som uppvärmes i varmvattenpannan, genom ledningar till alla rum och där anbragta kamflänsrör eller andra värmeelement kringför värmet. Genom regulator på lufttillströmningen i pannan hålles önskad värmegrad på vattnet, och genom, kran på de särskilda elementen regleras vattnets cirkulation i dessa och därmed deras värmegrad.

Växthus uppvärmdes förr vanligen genom murade tegelkanaler, som från en vanligen utanför växtrummen varande eldstad förde de heta eldstadsgaserna genom växthusets hela längd. Detta sätt medförde dock olägenheten, att sprickor kunde uppstå på kanalen och rökgaser genom dem uttränga. Numera användes i regel varmvattenledning, men stundom för växthus, där luften bör hållas j ämförelsevis torr, lågtrycksångledning, vilken senare är billigare, men kräver en mycket noggrann passning.

I kreatursstallar bör ej u. genom eldning ske; den är onödig, om stallrummets rymd ej är större, än att djurens egen värmealstring kan vidmakthålla en lämplig värme-

grad, och förorsakar onödig kostnad och arbete, varjämte djuren genom onödigt hög värmegrad bliva ömtåliga och lätt förkylda. Kreaturs-ställarnas höjd och golvyta bör således avpassas efter djurens antal och förmåga att alstra värme, och om djurantalet tillfälligt om vintern är mindre än behövligt för värmens vidmakthållande, kan det rätta förhållandet återställas genom att fylla en del av stallrummet med strö-halm eller dylikt. För jämn värmes bibehållande är av största vikt, att väggar och tak äro tillräckligt värmeisolerande och framför allt dragfria, och att stallrummen äro väl ventilerade. För låg värmegrad röjer sig genom fukt, och där sådan visar sig, böra sålunda åtgärder vidtagas däremot genom åstadkommande av lämpligt förhållande mellan djurantal och utrymme, genom avhjälpande av drag och genom reglering av ventilationen. Ej heller i ank- eller hönshus är särskild uppvärmning önskvärd, utan djuren trivas väl, hålla sig bäst friska och värpa bra i oeldade hus, blott de äro dragfria och torra. Endast i svinhus kan u. vara mer befogad, emedan dessa djur av förädlat slag så gott som sakna hårbetäckning och deras övervägande våta föda lätt gör luften fuktig och rå.

Urartning, degeneration. Detta uttryck användes för att beteckna en ärftlig försämring av en art, sort eller släkte, ofta en återgång till den oförädlade, naturliga artens egenskaper, d. v.

s. en motsats till förädling (se d. o.). Den vanliga uppfattningen, att u. alltid, om än olika lätt och fort, inträder hos förädlade växt- och djurstammar, är icke hållbar som allmän regel.

Orsaker. Då ogynnsamma yttre förhållanden (liten näringstillgång, mager jord, kallt klimat o. s. v.) framkalla u., kan detta bero därpå, att utvecklingen hämmas av de ogynnsamma förhållandena. Detta är dock lika litet en egentlig u., som en av gynnsamma förhållanden framkallad kraftigare eller frodigare utveckling är en verklig förädling. Däremot kunna dylika förhållanden framkalla u. av en sort eller stam därigenom, att bland de alltid framträdande ärftliga variationerna de för odlingens ändamål mindrevärda bättre passa för eller bättre tåla de ogynnsamma livsvillkoren. En kreatursstam kan sålunda urarta därigenom, att de mindre produktiva individerna bättre motstå t. ex. den svaga utfodringen och därför föredragas till avel, liksom förädlade sorter av odlade växter urarta genom att tidigare men mindre givande variationer småningom få överhand (se t. ex. Lin). Uppkomsten av mutationer kan sålunda leda till u. Ävenså visar sig sådan efter korsning, som ju framkallar nya former genom olika kombinationer av föräldrarnas ärftliga egenskaper. Väl kända exempel härpå äro u. av råg och andra korsbefruktande växter. Se Bakslag: atavism. Å andra sidan är faran för u. stor vid långt driven släktskapsavel, "3»

dagligen rastas i det fria. Se vidare Får-, Häst-avel, Nötkreatursskötsel, Svinavel.

Unkenhet beror på sönderdelningar av organiska ämnen, förorsakade av bakterier eller mögelsvampar. Den medför därför förlust av näringsämnen och försämrad smak hos födoämnen och nedsatt groningskraft eller förstörd grobarhet hos utsäde.

Uppbindning av träd. Se Fruktodling..

Uppblåsning. Se Trumsjuka.

Uppfordringsverk. Se Pump, Transportanordningar, Vattenuppfordringsverk.

Uppfrysning. Se Frost, Jord: rymdförändring, Övervintring.

Uppfödning. Se de olika djurslagens namn, Kalv och Ungdjur.

Uppkvistning. Se Bestånds vård.

Upp- och avskrivning. Se Bankräkning.

Uppodling. Se Nyodling.

Uppsiktslagen. Se Vanhävd.

Uppskattning av skog. Se Skogstaxation.

Uppslag, rotskott, Se Beståndsvård.

Uppvärmning. För att ersätta den värmeförlust, som uppstår genom strålning och ledning genom golv, väggar och tak samt med den vid eldning eller ventilering bortgående luften, kräves i vårt klimat u. av människobostäderna. Denna sker vid lantgårdarna i regel genom eldning i eldstäder i de särskilda rummen, lokal uppvärmning (se Eldstad), men undantagsvis medelst centraluppvärmning genom eldning i en enda eldstad och värmeledning från denna till husets olika delar. Utom en jämnare u. ernås härigenom besparing av bränsle, i det att eldstaden vid dylik u. vanligen är mer ekonomiskt anordnad än de vanliga kakelugnarna eller spisarna, och än större, blir besparingen i arbete. Av värmeledningar användas vid så små byggnader som lantbostadshus så gott som uteslutande varmvattenledningar, där vatten, som uppvärmes i varmvattenpannan, genom ledningar till alla rum och där anbragta kamflänsrör eller andra värmeelement kringför värmet. Genom regulator på lufttillströmningen i pannan hålles önskad värmegrad på vattnet, och genom, kran på de särskilda elementen regleras vattnets cirkulation i dessa och därmed deras värmegrad.

Växthus uppvärmdes förr vanligen genom murade tegelkanaler, som från en vanligen utanför växtrummen varande eldstad förde de heta eldstadsgaserna genom växthusets hela längd. Detta sätt medförde dock olägenheten, att sprickor kunde uppstå på kanalen och rökgaser genom dem uttränga. Numera användes i regel varmvattenledning, men stundom för växthus, där luften bör hållas j ämförelsevis torr, lågtrycksångledning, vilken senare är billigare, men kräver en mycket noggrann passning.

I kreatursstallar bör ej u. genom eldning ske; den är onödig, om stallrummets rymd ej är större, än att djurens egen värmealstring kan vidmakthålla en lämplig värme-

grad, och förorsakar onödig kostnad och arbete, varjämte djuren genom onödigt hög värmegrad bliva ömtåliga och lätt förkylda. Kreaturs-ställarnas höjd och golvyta bör således avpassas efter djurens antal och förmåga att alstra värme, och om djurantalet tillfälligt om vintern är mindre än behövligt för värmens vidmakthållande, kan det rätta förhållandet återställas genom att fylla en del av stallrummet med strö-halm eller dylikt. För jämn värmes bibehållande är av största vikt, att väggar och tak äro tillräckligt värmeisolerande och framför allt dragfria, och att stallrummen äro väl ventilerade. För låg värmegrad röjer sig genom fukt, och där sådan visar sig, böra sålunda åtgärder vidtagas däremot genom åstadkommande av lämpligt förhållande mellan djurantal och utrymme, genom avhjälpande av drag och genom reglering av ventilationen. Ej heller i ank- eller hönshus är särskild uppvärmning önskvärd, utan djuren trivas väl, hålla sig bäst friska och värpa bra i oeldade hus, blott de äro dragfria och torra. Endast i svinhus kan u. vara mer befogad, emedan dessa djur av förädlat slag så gott som sakna hårbetäckning och deras övervägande våta föda lätt gör luften fuktig och rå.

Urartning, degeneration. Detta uttryck användes för att beteckna en ärftlig försämring av en art, sort eller släkte, ofta en återgång till den oförädlade, naturliga artens egenskaper, d. v.
s. en motsats till förädling (se d. o.). Den vanliga uppfattningen, att u. alltid, om än olika lätt och fort, inträder hos förädlade växt- och djurstammar, är icke hållbar som allmän regel.

Orsaker. Då ogynnsamma yttre förhållanden (liten näringstillgång, mager jord, kallt klimat o. s. v.) framkalla u., kan detta bero därpå, att utvecklingen hämmas av de ogynnsamma förhållandena. Detta är dock lika litet en egentlig u., som en av gynnsamma förhållanden framkallad kraftigare eller frodigare utveckling är en verklig förädling. Däremot kunna dylika förhållanden framkalla u. av en sort eller stam därigenom, att bland de alltid framträdande ärftliga variationerna de för odlingens ändamål mindrevärda bättre passa för eller bättre tåla de ogynnsamma livsvillkoren. En kreatursstam kan sålunda urarta därigenom, att de mindre produktiva individerna bättre motstå t. ex. den svaga utfodringen och därför föredragas till avel, liksom förädlade sorter av odlade växter urarta genom att tidigare men mindre givande variationer småningom få överhand (se t. ex. Lin). Uppkomsten av mutationer kan sålunda leda till u. Ävenså visar sig sådan efter korsning, som ju framkallar nya former genom olika kombinationer av föräldrarnas ärftliga egenskaper. Väl kända exempel härpå äro u. av råg och andra korsbefruktande växter. Se Bakslag: atavism. Å andra sidan är faran för u. stor vid långt driven släktskapsavel,"39

emedan denna lätt medför minskad livskraft och fruktbarhet. (Se Avel.) Slutligen kan u. även bero därpå, att ärftliga sjukdomar allt mer få insteg i en stam eller sort.

U. motverkas allt efter sin olika art på olika sätt, framför allt genom noggrant urval av friska, starka och produktionskraftiga föräldradjur till avel, och genom att taga utsäde av friska grödor och tid efter annan ersätta urartade växtstammar genom nytt, fullgott utsäde. Jfr Avel, Utsädesväxling, Variation.

Urat har ett gödselmedel kallats, som bereddes av blandning av i torvmull upptagen människourin med superfosfat, kalisalt m. m. och blandningens torkning i värme. Finnes ej numera i handeln.

Urdjur. Se Protozoer.

Ureas. Se Enzym c.

Uredineæ. Se Rostsvampar.

Urfjäll är en gammal beteckning för en i mantal ej satt ägolott, som ligger skild från det hemman, vartill den hör, och omgiven av främmande ägares mark men avskild genom gränsmärken. Jfr Ut jord.

Urin avsöndras av njurarna, och med densamma avskiljes ur blodet vatten med däri lösta salter, huvudsakligen klornatrium, samt de för kroppen onyttiga i vatten lösliga slutprodukterna av ämnesomsättningen, huvudsakligen spaltningsprodukter av äggviteämnen och amider. Urinmängden stegras genom ökad förtäring av vatten ss. dryck eller vattenrika fodermedel samt salter; dess halt av kvävehaltiga ämnen ökas i samma mån, som mängden äggviteämnen eller amider ökas i födan, se Kvävebalans. U.-mängden kan för vuxna individer beräknas till ungefär: hästens 4—6, nötkreaturs 20—25, får 0.2—0.5 samt människans 1.5 kg. pr dag.

Urins sammansättning växlar således efter fodringen men utgör i medeltal och procent

i hästurin . . » nötkr.urin . . » fårurin . . . > svinurin . . > människourin Vatten Kväve Fosforsyra Kali Kalk

87—92 90—95 85-90 95-98 94-97 1.5 O.5—I.5 1.6 0.2 0.6—I.o spår > O.O9 0.2 I.o 0.4 1.2 0.2 0.2 5-5 O.I 1 0.2 0.02! 0.02

Köttätares u. har sur, växtätares neutral eller alkalisk reaktion, det senare till följd av halt av alkalibikarbonat. De kvävehaltiga beståndsdelarna utgöras av övervägande urinämne samt huvudsakligen i köttätares och diande djurs u. urinsyra och kreatinin, och i växtätares hippursyra. Under sjukliga

tillstånd kan u. innehålla osönderdelad äggvita samt socker.

Urinen råkar under inverkan av bakterier snart i jäsning (se Kreatursgödsel: Brinning, samt Urinjäsning), varvid dess kvävehaltiga ämnen giva upphov till ammoniak. För att förekomma förorening av luften i kreaturs-ställarna och förlusten av det för växternas gödsling viktiga kvävet, bör man söka fördröja jäsningen, tills den kan ske utan am-moniakförlust; detta sker dels genom att direkt leda urinen till gödselvattenbrunnen (se d. o.), dels genom användning av torvströ (se d. o.) och den urinhaltiga spillningens sammanpackning, så att det för u.-jäsningen nödvändiga luft kvävet blir utestängt.

Urinblåsa. Se Urinorganen.

Urinbrunn. Se Gödselvattenbrunn.

Urindrivande medel användas företrädesvis för att befordra uppsugningen av vissa sjukliga vätskesamlingar i kroppen och för att påskynda avlägsnandet av skadliga ämnen samt skölja ren urinvägarna vid sjukdomar i urinorganen. De vanligaste u. m. äro vissa salter, ss. kolsyrade alkalier, karlsbadersalt, salpeter, engelskt salt och glaubersalt, samt dessutom en del läkemedel, som innehålla vissa retande ämnen eller eteriska oljor, ss. enbär, terpentin, spansk fluga m. m. Som u. m. verka även alla ämnen, som öka hjärtverksamheten och stegra blodtrycket, ss. digitalis och koffein. För ätt önskad verkan skall följa, fordras, att djuret skall förtära riklig mängd dricksvatten. E. N—m.

Urinförgiftning. Se Njursjukdomar.

Urinjäsning. Under inverkan av åtskilliga bakterier råkar urin lätt i jäsning, varvid under hydrolys (spjälkning under upptagande av vatten) uppkommer ammoniumkarbonat av urinämne enligt formeln $CO(NH_2)_2 + 2HaO = (NH_4)_2C03$ urinämne ammoniumkarbonat

och av hippursyra genom dennas klyvning i benzoesyra och glykokoll, som sönderdelas genom en med nyssnämnda reaktion analog klyvning. U. åstadkommes av åtskilliga allmänt förekommande bakterier, bland dem många vanliga jordbakterier (se d. o.), och sker såväl vid som utan lufttillträde. Sönderdelningen anses ske under inverkan av ett enzym, ureas, och befordras genom katalytisk inverkan av mullämnen. Genom u. blir urinens kvävehalt i jorden lätt tillgänglig som näring för växterna. Chr. Barthel.

Urinorganen utgöras av njurarna med deras utförsgångar, urinledarna, urinblåsan och urinröret.

Njurarna äro två större körtlar, belägna i övre delen av bukhålan på ömse sidor om ryggraden, ungefär på gränsen mellan bröst- och ländportionen (se Skelett). Den högra ligger alltid något längre fram än den1140

vänstra. De äro bönformiga med den konkava, djupt inskurna sidan vänd- inåt mot medellinjen. Genomskäres en njure på längden, synes ett yttre, mörkare lager, barksubstansen, och ett inre ljusare, märgsubstansen, samt närmast den konkava sidan en hålighet, njurbäckenet, i vilket märgsubstansen inskjuter som en konisk papill, njurpapillen. Njursubstansen består av en mängd fina, tätt liggande rör, u r i n k a-n a 1 e r, som samla sig till grövre stammar, vilka utmynna på njurpapillen. Njurkanalerna bestå av en tunn hinna, på insidan beklädd med ett epitel-lager, och avslutas i sin övre ända med blåsformiga utbuktningar, i vilka inmynna de finaste förgreningarna av njurartärerna, som omspinna njurkanalerna. Dessa upplösa sig där i en kapillärslinga, som bildar des. k. Malpighiska kropparna, i vilka urinavsöndringen egentligen försiggår. Sedan blodet passerat dessa kroppar och där avlämnat de ämnen, som skola avsöndras, samlas det åter till de från njurarna avledande njurvenerna. Hos idisslarna bestå njurarna av flera koniska eller pyramidformiga delar, vända med basen utåt och med spetsarna inskjutande i njurbäckenet, så att där finnas flera njurpapiller; den del av njurbäckenet, som omfattar dessa, kallas njur-bägare.

Urinorganens uppgift är att ur blodet bortföra överflödigt vatten och överskott av lösliga oorganiska salter samt i blodet upptagna främmande ämnen och vissa vid ämnesomsättningen bildade förbrukningsprodukter, särskilt de vid de kvävehaltiga näringsämnenas sönderdelning avskilda urinämne, urinsyra och hippursyra, som endast på denna väg kunna bortföras ur kroppen.

Urinens mängd växlar ej blott hos de olika djurslagen utan även hos samma djur, beroende huvudsakligen på den yttre temperaturen och mängden upptaget vatten i fodret och i dryck. Vid hög temperatur avgår nämligen mera vatten genom avdunstning från kroppens yta och lungorna och blir urinen mera koncentrerad. Vid låg temperatur regleras däremot kroppens vattenhalt mer övervägande genom urinen, vars mängd då ökas.

Den avsöndrade urinen samlas först i njurbäckenet och avledes därifrån genom urin-ledarna, två långa rör (hos hästen ungefär av en gåspennas tjocklek), som gå på insidan av landen till bäckenhålan, där de inmynna i urinblåsan, som tid efter annan tömmes.

Urinblåsan ligger hos han djuren omedelbart under ändtarmen men hos hondjuren under livmodern och slidan, sträckande sig i fyllt tillstånd ungefär till främre bäckenranden, och rymmer hos hästen 3—4 1. Både blåsan och urinledarna bestå av en muskelmembran av såväl ringformigt som längsgående glatta muskeltrådar och bekládas på in-

sidan av en slemhinna och utvändigt av bukhinnan, som även bildar en del band, vilka hålla urinblåsan i sitt läge. Bakåt övergår urinblåsan med sin avsmalnande del, blåshalsen, i urinröret, vilket utmynnar hos handjuren i spetsen på hanlemmen och hos hondjuren i botten på slidan. Urinröret omgives i sin främre, närmast blåsan liggande del, av en villkorlig muskel, den Wilsonska muskeln, som tjänstgör som slutmuskel för blåsan. E. N—m.

Urinorganens sjukdomar hava sitt säte dels i njurarna (se Njursjukdomar), dels i de avledande urinvägarna, ss. blåskatarr, urinstenar och urinstämma.

Blåskatarr kännetecknas av urin-trängningar, urinen avgår i små mängder, är grumlig och mer tjockflytande, slemmig och stundom blodblandad. Behandlingen består i användning av urindrivande medel, ss. pottaska, karlsbadersalt, kamomillte, eller sådana som verka desinficerande på urinen, ss. salicylsyra eller hexametyléntetramin, och vid långvariga fall sköljning av blåsan med 2—3 % borsyrelösning eller 1/2 % tanninlösning.

Urinstenar uppstå genom att vissa av urinens beståndsdelar till följd av för stark koncentration, stagnation i blåsan, vissa jäsningsprocesser m. m., utfällas och bilda fasta partiklar, som bestå huvudsakligen av kolsyrad, fosforsyrad, urinsyrad och oxalsyrad kalk. Genom att dylika stenar fastna i urinröret, kan urinavgången försvåras eller hindras och s. k. urinstämma, stranguri, uppstå. Symtomen därvid visa sig i stor oro, koliksymtom, djuren intaga ofta ställningar som för att urinera, utan att urin alls kommer, eller avgår den blott droppvis. Vid undersökning genom ändtarmen kännes blåsan starkt utspänd. Urinstämma på grund av urinstenar förekommer egentligen endast hos handjur, och i synnerhet hos tjurar och oxar, vilkas urinrör är betydligt trängre än hästens, och vilkas hanlem i sitt normala läge ungefär vid mitten bildar en stark S-formig krök, där stenarna oftast fastna.

Behandlingen består i operation, som måste överlåtas åt veterinär; det är av vikt, att den göres i tid; om urinavgången varit avstängd över ett dygn, kan urinblåsan brista, vilket i regel medför döden. E. N—m.

Urinstenar, Urinstämma. Se Urinorganens sjukdomar.

Urinsyra är en i människans och kött-och mjölkförtärande djurs urin liksom i guano förekommande organisk syra, trioxipu-r i n, C503.N4H4, vilken liksom dess salter är svårlöslig i vatten och genom urinjäsning sönderdelas under bildning av ammoniak.

Urinämne, k arbamid, CO. $(NH_2)_2$, är ett i vatten lätt lösligt, i ofärgade nålar kristalliserande ämne, som bildas som slutprodukt vid äggviteämnens och amiders sönder-1141

delning i kroppen och avsöndras i urinen. U. kan direkt upptagas av växter, men kommer dem till godo som näring, huvudsakligen sedan det genom urinjäsning överförts till ammoniumkarbonat .

Urocystis, stråbrand. Se Sotsvampar.

Uromyces. Se Rostsvampar.

Uroxe. Se Nötboskap.

Ursus. Se Björn.

Urtica. Se Nässla.

Urticaria. Se Nässelfeber.

Urval. Se Förädling.

Uspulun. Betningsmedel, vars verksamma beståndsdel utgöres av klorfenolkvicksilver, vilket till 30 % ingår i preparatet. Det har visat mycket tillfredsställande verkan mot snömögel och synes även mot sädesslagens sotarter (utom flygsot hos korn och vete) samt mot kornets strimsjuka vara fullt användbart. Grobar heten nedsättes icke av detta betningsmedel, och skjutkraften höjes ofta genom detsamma väsentligt. Som desinfektionsmedel för drivbänkar och mindre jordarealer mot groddbrand, klumprotsjuka och andra i jorden förekommande svampar synes det också försvara sin plats. Th. Lfs.

Ustilago. Se Sotsvampar.

Utdikning. Se Dikning, Torrläggning.

Utdrivning, virkesdrivning (se d. o.).

Utegångsfår, Utegångshästar, får, hästar, som gå fritt ute även under vintern. Se Får, Hastavel, Skogsruss.

Utfall 1. Framf all (sed. o.). 2. Sågutfall. Se Sågning.

Utflyttning. ' Se Jorddelning: Skifte. Utfodring. Se Fodring. . Utfodringsförsök för utrönande av vissa fodermedels verkan och näringsvärde samt fastställande av normer för olika djurslags fodring hava i stor mängd utförts, alltsedan man börjat söka vetenskapliga grunder för djurens fodring. Äldre tiders u. kunde dock på grund av den ofullkomliga kännedomen om närings- och kroppsbeståndsdelarnas kemiska natur ej komma längre än till den helhetsverkan, som vissa fodermedel eller viss foderblandning hade på djurens avkastning. Först med den moderna kemiens födelse kunde man göra undersökningar över de särskilda näringsämnenas omsättningar och verkan. Särdeles hade J. von Liebigs i början av 1840-talet framställda läror om näringsämnena och deras olika betydelse för djurens näring till följd, att u. på rationella grunder i stor omfattning började utföras. Som de första bland dessa kunna anföras fransmännen Claude Bernards undersökningar över näringsämnenas smältbarhet och J. B. Boussingaults över förhållandet mellan djurens näring och produkter samt om fett bildningen. J. B. Lawes började år 1848 på Rothamsted i samarbete med H. Gilbert de undersökningar rörande bl. a. husdjurens näring, vilka där alltjämt fortgå,

och i Tyskland vidtog från 1850-talet liknande undersökningar vid ett antal lantbrukskemiska försöksanstalter, som i huvudsak utrett 'näringsförloppet och fodringens grunder (se Näring). I Danmark börjades år 1883 på N. J. Fjords förslag och under hans ledning vid det Lantekonomiska försökslaboratoriet u., som voro inriktade på att genom utbyte av olika fodermedel i de i praktiken använda foderransonerna utröna de olika fodermedlens näringsverkan och fodringens lämpliga sammansättning. Genom dessa alltjämt fortsatta försök liksom de enligt den vid försökslaboratoriet utarbetade tekniken anordnade omfattande försök, som vid den år 1906 inrättade svenska Centralanstalten för jordbruksförsök av dess föreståndare Nils Hansson utförts, har utfodringslärans utveckling och dennas praktiska tillämpning i hög grad befrämjats, och genom den omfattande kontrollverksamheten i ladugård och svinhus (se Kontrollförening) hava de vunna resultaten kommit under en allsidig prövning och vunnit allmän tillämpning.

Utfodringsförsöken delas efter sitt syfte och sättet för utförandet i fysiologiska och praktiska försök.

Fysiologiska u., för vars utförande en omfattande vetenskaplig apparat fordras, hava till närmaste syfte att genom undersökning av de givna fodermedlen, de alstrade produkterna och försöksdjurens "avsöndringar bestämma fodermedlens smältbarhet och de särskilda näringsämnenas omsättningar och användning i kroppen.

Fodrets smältbarhet och tillgodogörande fastställes genom jämförelse mellan det avvägda fodrets innehåll av de särskilda näringsämnena och de i träcken funna mängderna av samma ämnen. Av skillnaden beräknas mängden smälta näringsämnen och dessas smältbarhetskoefficient. Träcken innehåller dock ej blott de osmälta resterna av näringsämnena utan även av kroppen avsöndrade matsmältningsvätskor och tarmslem, liksom å andra sidan en del av näringen förloras genom jäsningar i matsmältningskanalen. För dessa böra rättelser göras. (Se Smältbarhet.)

För att bestämma ansättningen eller förlusten av kroppsvävnader måste även den genom urinen avsöndrade kvävemängden tagas med i beräkningen. Om denna kvävemängd avräknas från det kväve, som såsom nyss nämnts beräknas vara upptaget ur födan, utgör skillnaden den kvävemängd, som motsvarar ökning eller minskning av kroppsäggvita.

Ansättningen eller förlusten av kroppsfett kan beräknas, om man även bestämmer kroppens vinst eller förlust av kol. Detta sker genom att fastställa mängden kol å ena sidan i upptagen föda och å den andra i träcken jämte förlusten av kol genom de gaser, som1142

kroppen avgiver genom andningen, genom huden och i tarmgaser; denna bestämning sker med tillhjälp av respirationsapparat. (Se Andning: Respirationsförsök.)

Kraftalstring i förhållande till upptagen näring undersökes på det sätt, att dragaren under viss försökstid får utföra ett arbete, vars mängd bestämmes med en kraftmätare. På ovan anfört sätt bestämmes den mängd näring, som dragaren under försökstiden smält, samt den ansättning eller förlust av kött och fett, som under samma tid skett, och den mot dessa mängder svarande energien. Av dessa tal uträknas arbetet i kgm. i förhållande till den energimängd i fodret, som förbrukats, med avdrag för innehållet i inträffad ökning eller tillägg för minskning i levande vikt.

Vid de praktiska utfodringsförsöken bestämmas blott mängden av förtärt foder, beräknad i foderenheter (stärkelsevärde eller värmeenheter), och de lämnade produkterna (arbete, mjölk och mjölkfett eller kroppsökning eller -minskning). Syftet är att utröna verkan av vissa fodermedel, vanligen i jämförelse med den vanliga utfodringen.

U. anordnas antingen som period- eller gruppförsök. Vid de förra användes samma försöksdjur (ett eller flera) för att under efter varandra följande perioder på 2—3 veckor pröva verkan av de olika fodermedlen i jämförelse med varandra. Först bestämmes försöksdjurets vikt och produktion under en period med den vanliga utfodringen och därefter under en andra period, under vilken det fodermedel, vars verkan skall prövas, införes i foderransonen som tillskott eller i utbyte mot viss del av densamma, och slutligen under en avslutande period återgår man till den ursprungliga utfodringen. En källa till försöksfel vid periodförsöken är, att under försökets fortgång kunna inträda för försöket främmande förändringar dels i det använda fodrets beskaffenhet, dels i djurets produktionsförmåga, t. ex. genom med mjölkningsperiodens fortskridande avtagande mjölkavsöndring. För denna senare förändring måste då rättelse göras i avkastningen.

För att utesluta eller minska sådana felkällor införde N. J. Fjord gruppförsök. Vid dessa användas 2 så vitt möjligt i alla avseenden lika grupper av försöksdjur. Under en förberedelsetid, under vilken båda grupperna fodras alldeles lika, undersökes deras överensstämmelse med varandra i avkastning, och framträdande skiljaktigheter rättas genom utbyte av försöksdjur. Sedan gruppernas jämlikhet fastställts, vidtager en övergångstid på ungefär en vecka, under vilken djuren i den ena gruppen vänjas vid den nya fodringen, och därefter f ö r sökstiden på 4—6 veckor, då den ena gruppen (kontrollgruppen) fortfarande får samma utfodring som förut rnen den andras ändras genom införande i

densamma av det foder, vars värde eller verkan skall undersökas. Slutligen ändras åter denna senare grupps utfodring till likhet med den förras, kontrollgruppens, för att under en eftertid skall visa sig, om eller i vilken mån under försöksperioden framkomna olikheter åter utjämnas. Under hela tiden bestämmes dagligen produktionen (mjölkmängden, arbetet) och med korta mellantider levande vikten för ej blott vardera gruppen i sin helhet utan helst för varje försöksdjur för att kontrollera framträdande olikheter.

Utfodringslära. Se Näring.

Utfodringsnorm. Se Fodring.

Utgård kallas en till en större jordegendom hörande, särskilt bebyggd gård, vanligen med särskild huvudsaklig uppsättning av arbetare, dragare och de viktigaste inventarier, under det att kreatursbesättningen än är särskild, än utgör en del av huvudgårdens besättning, så att t. ex. ungdjur eller sinkor äro uppställda på utgården. Arbetsbefälet utgöres vanligen av en rättare, vilken dock oftast skall deltaga i kroppsarbetet. Syftet med anläggningen av en u. eller bibehållande av en tillköpt gård ss. sådan är i regel att minska transporterna och arbetsfolkets väg till och från avlägsna ägor, och avståndet från huvudgården plägar därför sällan vara under ett par km. Mot denna besparing av transporter och arbetstid väger kostnaden för byggande och underhåll av byggnader. Såväl för att inskränka transporten till och från huvudgården samt behovet av byggnader som ock på grund av den mindre övervakningen från ägarens eller arbetsbefälets sida göres vanligen lantbruket å en u. av enklaste beskaffenhet; åkern användes övervägande för odling av foder till de å densamma uppställda kreaturen, mjölkkor finnas endast för utgår-dens behov o. s. v.

Utjord. Ordet användes i olika betydelse och betecknar dels jordbruksfastighet, som ej är by, hemman eller hemmansdel, dels en självständig fastighet, som är del i by men ej är åsätt mantal, och dels liktydigt med ur-f j all, en ägolott, som ett hemman har, vanligen utom byns rågång, omgiven av annat hemmans mark.

Utmark. Se Inägor.

Utmål. Se Gruvlagstiftning.

Utslag. Se Ekzem.

Utsot, diarré, kallas avföring av mycket lös eller flytande träck, stundom vitaktig och illaluktande eller blodig. Orsaken är ökad avsöndring från tarmens slemhinna som följd av retning på tarmväggen och ökade tarmrörelser. Den kan framkallas av mycket vatt-nig föda, fodermedel som lätt jäsa, varvid bildas gaser, syror eller giftiga ämnen, men även av förkylning. Den förekommer också i samband med åtskilliga smittsamma sjukdomar. (Se Kalvdiarré, Mag-, tarmkatarr,Hönssjukdomar: hönskolera, Svinpest, Biens sjukdomar). Ihållande u. berövar kroppen mycken substans och verkar mattande. Behandlingen bör främst gå ut på att undanröja orsaken: minska fodringen och övergå till torrfodring, lättsmält foder och slemmig dryck, som hindrar retningen på tarmväggen, hålla djuret varmt om buken genom ylletäcken m. m. Som medicin ingives garvsyrepreparat (tannalbin, tannoform o. dyl.), opium, järnsulfat (dock ej samtidigt med garvsyra). Se Stoppande medel.

Utsyning. Se Skogslagstiftning.

Utsäde, säd och frö, som avses att utsås; stundom kallas även till sättning avsedd potatis och jordärtskockor u. Den blivande grödans mängd och beskaffenhet beror i hög grad av utsädets godhet, varför den noggrannaste omsorg bör ägnas åt dess anskaffning, beredning och förvaring samt åt kontroll över det använda utsädets beskaffenhet. För denna kontroll finnas av det allmänna understödda frökontrollanstalter (se Frökontroll).

Fordringar på u. Ett gott u. skall hava hög grobarhet och groningsenergi, renhet och vikt, det bör vara oskadat, friskt, äkta, sortrent och av normal fuktighetshalt och lämplig härkomst.

Grobarhet. Endast de frön, som gro inom artens normala groningstid (se Frökontroll), kunna beräknas lämna plantor, som nå avsedd utveckling, och blott dessa inräknas därför vid frökontrollen i de procenttal, vari grobarheten uttryckes. Den grobarhetsprocent, som bör kunna fordras av u., är olika för olika växtarter. Ej sällan nå frön sin fulla grobarhet först en tid efter skördemognad. Denna s. k. groningsmognad inträffar olika tidigt för olika arter och sorter (se Mognad).

Groningsenergi l. groningshastighet angives hos oss genom det procenttal, som grott inom hälften av artens normala groningstid. Som prov på groningsförmågan har man börjat använda utsädets skjutkraft (se Frökontroll), uttryckt genom det procenttal väl utvecklade groddar, som till normalt djup myllad utsädesvara uppskjuter. Den hos vissa växters, särskilt baljväxters, frön förekommande hårdskaligheten (se d. o.) kan undanröjas genom fröets preparering (se Fröpreparator). Behövlig eftermognad bör ock hava uppnåtts, innan fröet användes till utsäde.

Renheten är uppenbarligen av den största vikt, då de döda föroreningarna äro värdelösa, samtRättelse i boken: ', samt' tillagt.
för småfröiga sorter. De tal för rent grott frö (renhet x grobarhet), som äro föreskrivna som villkor för rätten till plombering, äro i regel lägre än dem, som böra fordras av gott u. (jfr Frökontroll).

Utsädesvarors vikt. a. Absolut 1. i,ooo-k o r n v i k t. Medel vikten av de särskilda fröna i en utsädesvara, vilken plägar angivas genom vikten i gram av 1,000 otorkade frön, friskvikt, utgör en mätare på mängden av i kärnan förefintlig växtnäring, varav den späda plantan har att leva, tills den själv kan ur jorden och luften upptaga näring och bearbeta den. Ju större i,ooo-kornvikten är, dess större möjlighet finnes för groddplantans kraftiga utveckling. På näringsrik jord har därför storkornigheten ej så stor betydelse som på mager jord. Sämst är, om en låg vikt beror därpå, att en mängd små kärnor finnas bland i storlek normala korn (se Sortering). Fordringarna på storkornighet böra dock ej överdrivas, och det bör beaktas, att av en storkornig vara bör större utsädesmängd användas än av en småkornig. Praktiskt taget är det nog, om vikten når den för en väl sorterad vara av ifrågavarande sort normala. Som en ledning anföras i,ooo-korn-vikter för de allmännast använda sädes- och fröslagen.

Pansar- vete 49

Extra squarehead- > . 5i

Sol- > . 48

Thule- » 42

Lånt- » 38

Vårpärl- » 38

Kolben-vår- » 35

Stjärn- råg . 30

Petkus- » 3i

Förädlad Vasa- » 25

Probstejer- » . 27

Lånt- » 24

Midsommar- » 20

Vår- » 22

Kron- havre 43

Seger- » 4i

Guldregn- » 37

Ligovo- » 45

Klock- » 35

Stormogul- » 38

Svart plym- » . 36

Gull- kom . 44

Prinsess- » . 48

Chevalier- » • 49

Primus- » • 53

Svanhals- » • 5i

Sexrads- » • 37

Kapital- ärt . 200

Concordia- » . 250

Victoria- » . 300

Solo- » . 300

Gröp- » • 325

Sand- » . 130

Hönssjukdomar: hönskolera, Svinpest, Biens sjukdomar). Ihållande u. berövar kroppen mycken substans och verkar mattande. Behandlingen bör främst gå ut på att undanröja

orsaken: minska fodringen och övergå till torrfodring, lättsmält foder och slemmig dryck, som hindrar retningen på tarmväggen, hålla djuret varmt om buken genom ylletäcken m. m. Som medicin ingives garvsyrepreparat (tannalbin, tannoform o. dyl.), opium, järnsulfat (dock ej samtidigt med garvsyra). Se Stoppande medel.

Utsyning. Se Skogslagstiftning.

Utsäde, säd och frö, som avses att utsås; stundom kallas även till sättning avsedd potatis och jordärtskockor u. Den blivande grödans mängd och beskaffenhet beror i hög grad av utsädets godhet, varför den noggrannaste omsorg bör ägnas åt dess anskaffning, beredning och förvaring samt åt kontroll över det använda utsädets beskaffenhet. För denna kontroll finnas av det allmänna understödda frökontrollanstalter (se Frökontroll).

Fordringar på u. Ett gott u. skall hava hög grobarhet och groningsenergi, renhet och vikt, det bör vara oskadat, friskt, äkta, sortrent och av normal fuktighetshalt och lämplig härkomst.

Grobarhet. Endast de frön, som gro inom artens normala groningstid (se Frökontroll), kunna beräknas lämna plantor, som nå avsedd utveckling, och blott dessa inräknas därför vid frökontrollen i de procenttal, vari grobarheten uttryckes. Den grobarhetsprocent, som bör kunna fordras av u., är olika för olika växtarter. Ej sällan nå frön sin fulla grobarhet först en tid efter skördemognad. Denna s. k. groningsmognad inträffar olika tidigt för olika arter och sorter (se Mognad).

Groningsenergi l. groningshastighet angives hos oss genom det procenttal, som grott inom hälften av artens normala groningstid. Som prov på groningsförmågan har man börjat använda utsädets skjutkraft (se Frökontroll), uttryckt genom det procenttal väl utvecklade groddar, som till normalt djup myllad utsädesvara uppskjuter. Den hos vissa växters, särskilt baljväxters, frön förekommande hårdskaligheten (se d. o.) kan undanröjas genom fröets preparering (se Fröpreparator). Behövlig eftermognad bör ock hava uppnåtts, innan fröet användes till utsäde.

Renheten är uppenbarligen av den största vikt, då de döda föroreningarna äro värdelösa, samtRättelse i boken: ', samt' tillagt.
för småfröiga sorter. De tal för rent grott frö (renhet x grobarhet), som äro föreskrivna som villkor för rätten till plombering, äro i regel lägre än dem, som böra fordras av gott u. (jfr Frökontroll).

Utsädesvarors vikt. a. Absolut 1. i,ooo-k o r n v i k t. Medel vikten av de särskilda fröna i en utsädesvara, vilken plägar angivas genom vikten i gram av 1,000 otorkade frön, friskvikt, utgör en mätare på mängden av i kärnan förefintlig växtnäring, varav den späda plantan har att leva, tills den själv kan ur jorden och luften upptaga näring och bearbeta den. Ju större i,ooo-kornvikten är, dess större möjlighet finnes för groddplantans kraftiga utveckling. På näringsrik jord har därför storkornigheten ej så stor betydelse som på mager jord. Sämst är, om en låg vikt beror därpå, att en mängd små kärnor finnas bland i storlek normala korn (se Sortering). Fordringarna på storkornighet böra dock ej överdrivas, och det bör beaktas, att av en storkornig vara bör större utsädesmängd användas än av en småkornig. Praktiskt taget är det nog, om vikten når den för en väl sorterad vara av ifrågavarande sort normala. Som en ledning anföras i,ooo-korn-vikter för de allmännast använda sädes- och fröslagen.

Pansar- vete 49

Extra squarehead- > . 5i

Sol- > . 48

Thule- » 42

Lånt- » 38

Vårpärl- » 38

Kolben-vår- » 35

Stjärn- råg . 30

Petkus- » 3i

Förädlad Vasa- » 25

Probstejer- » . 27

Lånt- » 24

Midsommar- » 20

Vår- » 22

Kron- havre 43

Seger- » 4i

Guldregn- » 37

Ligovo- » 45

Klock- » 35

Stormogul- » 38

Svart plym- » . 36

Gull- kom . 44

Prinsess- » . 48

Chevalier- » • 49

Primus- » • 53

Svanhals- » • 5i

Sexrads- » • 37

Kapital- ärt . 200

Concordia- » . 250

Victoria- » . 300

Solo- » . 300

Gröp- » • 325

Sand- » . 130

Hönssjukdomar: hönskolera, Svinpest, Biens sjukdomar). Ihållande u. berövar kroppen mycken substans och verkar mattande. Behandlingen bör främst gå ut på att undanröja
orsaken: minska fodringen och övergå till torrfodring, lättsmält foder och slemmig dryck, som hindrar retningen på tarmväggen, hålla djuret varmt om buken genom ylletäcken m. m. Som medicin ingives garvsyrepreparat (tannalbin, tannoform o. dyl.), opium, järnsulfat (dock ej samtidigt med garvsyra). Se Stoppande medel.

Utsyning. Se Skogslagstiftning.

Utsäde, säd och frö, som avses att utsås; stundom kallas även till sättning avsedd potatis och jordärtskockor u. Den blivande grödans mängd och beskaffenhet beror i hög grad av utsädets godhet, varför den noggrannaste omsorg bör ägnas åt dess anskaffning, beredning och förvaring samt åt kontroll över det använda utsädets beskaffenhet. För denna kontroll finnas av det allmänna understödda frökontrollanstalter (se Frökontroll).

Fordringar på u. Ett gott u. skall hava hög grobarhet och groningsenergi, renhet och vikt, det bör vara oskadat, friskt, äkta, sortrent och av normal fuktighetshalt och lämplig härkomst.

Grobarhet. Endast de frön, som gro inom artens normala groningstid (se Frökontroll), kunna beräknas lämna plantor, som nå avsedd utveckling, och blott dessa inräknas därför vid frökontrollen i de procenttal, vari grobarheten uttryckes. Den grobarhetsprocent, som bör kunna fordras av u., är olika för olika växtarter. Ej sällan nå frön sin fulla grobarhet först en tid efter skördemognad. Denna s. k. groningsmognad inträffar olika tidigt för olika arter och sorter (se Mognad).

Groningsenergi l. groningshastighet angives hos oss genom det procenttal, som grott inom hälften av artens normala groningstid. Som prov på groningsförmågan har man börjat använda utsädets skjutkraft (se Frökontroll), uttryckt genom det procenttal väl utvecklade groddar, som till normalt djup myllad utsädesvara uppskjuter. Den hos vissa växters, särskilt baljväxters, frön förekommande hårdskaligheten (se d. o.) kan undanröjas genom fröets preparering (se Fröpreparator). Behövlig eftermognad bör ock hava uppnåtts, innan fröet användes till utsäde.

Renheten är uppenbarligen av den största vikt, då de döda föroreningarna äro värdelösa, samtRättelse i boken: ', samt' tillagt.
för småfröiga sorter. De tal för rent grott frö (renhet x grobarhet), som äro föreskrivna som villkor för rätten till plombering, äro i regel lägre än dem, som böra fordras av gott u. (jfr Frökontroll).

Utsädesvarors vikt. a. Absolut 1. i,ooo-k o r n v i k t. Medel vikten av de särskilda fröna i en utsädesvara, vilken plägar angivas genom vikten i gram av 1,000 otorkade frön, friskvikt, utgör en mätare på mängden av i kärnan förefintlig växtnäring, varav den späda plantan har att leva, tills den själv kan ur jorden och luften upptaga näring och bearbeta den. Ju större i,ooo-kornvikten är, dess större möjlighet finnes för groddplantans kraftiga utveckling. På näringsrik jord har därför storkornigheten ej så stor betydelse som på mager jord. Sämst är, om en låg vikt beror därpå, att en mängd små kärnor finnas bland i storlek normala korn (se Sortering). Fordringarna på storkornighet böra dock ej överdrivas, och det bör beaktas, att av en storkornig vara bör större utsädesmängd användas än av en småkornig. Praktiskt taget är det nog, om vikten når den för en väl sorterad vara av ifrågavarande sort normala. Som en ledning anföras i,ooo-korn-vikter för de allmännast använda sädes- och fröslagen.

Pansar- vete 49

Extra squarehead- > . 5i

Sol- > . 48

Thule- » 42

Lånt- » 38

Vårpärl- » 38

Kolben-vår- » 35

Stjärn- råg . 30

Petkus- » 3i

Förädlad Vasa- » 25

Probstejer- » . 27

Lånt- » 24

Midsommar- » 20

Vår- » 22

Kron- havre 43

Seger- » 4i

Guldregn- » 37

Ligovo- » 45

Klock- » 35

Stormogul- » 38

Svart plym- » . 36

Gull- kom . 44

Prinsess- » . 48

Chevalier- » • 49

Primus- » • 53

Svanhals- » • 5i

Sexrads- » • 37

Kapital- ärt . 200

Concordia- » . 250

Victoria- » . 300

Solo- » . 300

Gröp- » • 325

Sand- » . 130

"44

Vanlig små vicker .... 50 g.

Söt- > .... 120 »

Ludd- » .... 30 »

Rödklöver, svensk .... 1.7 »

» schlesisk ... 1.8 »

Alsikeklöver...... 0.7 »

Vitklöver .... 0.65 »

Humlelucern...... 1.7 »

Blålucern....... 2.1 »

Getväppling...... 2.5 »

Timotej........ O.45 »

Hundäxing....... O.95 »

Rajgräs, engelskt .... 2.1 »

» italienskt .... 2,0 »

Knylhavre....... 3.3 »

Ängssvingel...... 1.9 »

Hård- » ...... 0.8 »

Får- » ...... 0.6 »

Renlosta........ 2.3 »

Ängskavle....... 0.9 »

Ängsgröe....... 0.2 »

Kärrgöe........ 0.18 »

Krypven........ 0.1 o »

Kamäxing....... 0.5 »

Luddtåtel....... 0.4 »

Jätte- spärgel..... 1.4 »

Foder- » ..... 0.8 »

Vit senap....... 5-5 ^

Foderbeta....... 20 »

Kålrot.......... 3 »

Röva......... 2 »

Morot......... 1.1 »

Om 1 ooo-kornviktens bestämning, se Frö-kontroll.

Kornstorleken (1, ooo-korn vikten) hos samma sädes- eller fröslag växlar med olika årgångar, efter olika närings- och klimatförhållanden samt mognadshastigheten och är väsentligt olika hos olika sorter eller stammar av samma växtslag. Även fuktighetshalten inverkar på vikten, och en direkt jämförelse mellan olika varors näringsinnehåll erhålles först genom avlägsnande av det mekaniskt bundna vattnet, alltså genom torkning, varigenom man erhåller torrvikten (se Frö kontroll).

b. Rymd- eller kvalitetsvikt betecknar vikten av en viss rymdmängd. Dess storlek betingas i första hand av a) varans egentliga vikt — slöa och halvslöa kärnor, halmstump m. m. sänka därför rymd vikten — men också i betydlig grad av b) varans packning i mätkärlet, vilken åter beror dels av kärnornas form — långa kärnor packa sig ej så tätt som korta — dels av kärnytans beskaffenhet — kärnor med skrovligt eller på grund av fuktighet trögt skal glida ej så lätt om varandra — samt dels av sättet för ifyllningen i mätkärlet. Därför blir rymdvikten av stjärnråg högre än av Pet-kus-råg, som har längre korn och krusigt skal,

och av hårt körnad havre eller korn högre än av normalt körnad och av havrens innerkorn (småkorn) högre än av de längre ytterkornen. Rymdvikten är således en otillförlitlig värdemätare för utsädesspannmål och kan giva missvisande utslag, särdeles för havre och korn, i det att den kan bliva lägre för en väl trierad vara än för den otrierade och till och med lägre än för avrensningen, och lägre för en vid tröskningen väl behandlad vara än för en starkt tröskskadad. Rymdvikten bör dock ej alldeles lämnas obeaktad vid bedömning av u., utan bör vara minst den för sorten vid normal utveckling, ordentlig tröskning och god rensning vanliga; följande siffror borde ej få nämnvärt underskridas:

hektoliter- holländsk vikt kg. vikt skalp.

höstvete........ JJ 127

vårvete........ 79 130

höstråg........ 73 I20.5

midsommarråg..... 75 124

2-radskorn....... 70 115.5

6- » 68 112

havre (mindre borstig)1 . $% 87.5

» (mer >)2 . 51 84

Den officiella rymdvikten är i Sverige och de flesta andra europeiska länder hektolitervikten i kg., men ännu användes hos oss rätt allmänt holländsk vikt (vikten i holländska pund per Amsterdamzak), se Spannmålshandel.

Skadade frön i utsädesvaror vålla, om skadan direkt drabbat grodden, helt förstörande av grobarheten eller åtminstone nedsättande av groddplantans utvecklingsförmåga, men även rent yttre skador kunna hava liknande påföljd. De vanligaste orsakerna till skada å frön äro: frost å grödan, frönas groning i på rot stående gröda eller under bärgningen, insektangrepp på fröna, ovarsam tröskning, olämplig förvaring samt betning med kemikalier eller upphettning. Frostskada å kärnan uppstår, om frosten angriper den under dess senaste utvecklingstid eller under mognaden, och yttrar sig i förstörd eller nedsatt grobarhet eller minskad skjutkraft (se Frökontroll, Groning). Säd eller frö, som kan antagas ha frostskadats, bör därför ej användas till u., med mindre än att grobarheten och skjutkraften undersökts och befunnits goda. En gång grod-d a kärnor kunna visserligen under vissa förhållanden ånyo börja gro och giva jämförelsevis kraftiga plantor, isynnerhet om den första groningen ej framskridit så långt, att stam- och bladdelen nått någon vidare utveckling; detta dock endast om svampar och bakterier ej fått innästla sig i grodden. I fuktig vara äro grodda

1 Ex. Seger-, Kron-, Guldregn-havre.

2 Ex. Klock- och Stormogulhavre.^0%^d<^

kärnor oftast dömda till undergång, och särskilt gäller detta baljväxters frön, vilka på grund av sin höga kvävehalt äro synnerligen mottagliga för bakterieangrepp. Vid betning tillintetgöres mestadels grobarheten hos en gång grodda kärnor. Insektangrepps skadliga verkan växlar, beroende på vilken del av fröet angripits och hur grundligt det gjorts. Skada å frö vitan eller baljväxters hjärtblad t. ex. förstör ej direkt grobarheten men inverkar dock, om en större del av dessa organ är förtärd, störande på plantans utveckling. Är hos

fröviteväxterna grodden angripen eller hos baljväxterna rot- eller bladdelarna förstörda, är givetvis fröet odugligt.

Tröskskada är den vanligaste skadan å u. Än är den så tydlig, att den märkes med blotta ögat, än en mer oansenlig men därför ingalunda ofarlig ytskada, än inre och ej på ytan iakttagbar. Helt sönderslagna kärnor och kärnor med avslagna groddar äro givetvis värdelösa till u. De Helt skalade kärnorna äro, för så vitt ej grodden tillika är skadad, något som vid havre ofta är fallet, ej alltid groningsodugliga. Omedelbart efter tröskningen gro de vanligen lika bra som och till och med snabbare än oskalade, men då skalet utgör ett verksamt skydd mot luften och mot mikroorganismer, äro skalade kärnor mer blottställda för skadlig inverkan. Skalade kärnor i en torr vällagrad vara kunna ganska väl bibehålla sin grobarhet, men annars går den med tiden, och hos vissa växter (t. ex. havre) mycket snart, förlorad. Skalat timotej frö förlorar mycket mer av sin grobarhet vid förvaring över sommaren än oskalad. I varje fall äro de skalade kärnorna i jorden mer utsatta än oskalade för varjehanda angrepp. Om skalet är bitvis avslaget eller upptrasat och skadan är över grodden, är faran ungefär densamma, som när skalet är helt borta. Hos vete och råg, vars kärna ej ss. hos korn och havre är skyddad av inneragnar (skal) och därför träffas direkt av tröskverkets slag, uppstå vid tröskningen små remnor på kärnan, vilka ofta äro så fina, att de ej synas, och fler ju ovarsammare tröskningen skett. Dessa remnor kunna, trots sin litenhet, få en ödesdiger inverkan på grobarheten, om förhållandena äro ogynnsamma, ss. vid lagring av otillräckligt torr säd och vid betning, särskilt då denna sker med kopparvitriol. På klöverarternas frön uppstår vid tröskning och nötningen en tröskskada, som ofta ej kan spåras på fröets yta, nämligen en bristning av sambandet mellan lillroten och hjärtbladen. Denna skada, »brutna g r o d-d a r», är under år med torrt bärgningsväder tyvärr alltför vanlig, ej sällan uppgående till 20—30 %. Den kan genom försiktighet vid tröskning och nötning hållas nere vid en obetydlighet. Försiktig behandling vid tröskning av utsädesvaror borde alltså iakttagas mer än i allmänhet sker.

Friskheten hos u. bedömes efter dess

färg, glans och lukt. Färgen bör vara den för sorten eller stammen karakteristiska; avvikelser därifrån kunna tyda på, att varan är av mindre god beskaffenhet. Så angiver t. ex. grådaskig färgton hos vit- och gulhavre samt hos korn, att säden fått mycket regn under bärgningen, och en brunaktig färgton, att säden blivit »bränd», under det att en allt för ljus färg tyder på ofullständig mognad eller brådmognad. Brun färg hos baljväxtfrön, såväl

Fig. 1, 2, 3 redan sönderfallna groddar, 4, 5.

skadade men ej ännu sönderfallna groddar,

6 normal groning.

trindsädesslagen som klöverarter, angiver dålig bärgning, otjänlig lagring eller överårighet och är alltid tecken på osäker grobar het. Hos alsikeklöver utgör ljusgrön, hos vitklöver gulgrön färg tecken på lägre mognadsgrad, men gul färg hos rödklöver är däremot ej bevis på omogenhet utan kan vara utmärkande för stammen. Färgen bör vara möjligast jämn; ojämn färg kan bero på ojämn utveckling och mognad men även härröra från inblandning av annan sort. Det bör dock märkas, att hos rödklöver alltid gula och violetta samt hos vitklöver vitgula.1146

och rödgula frön förekomma blandade. — Glansen är också hos en del fröslag tecken på en frisk vara, under det att hos dem matt skäl tyder på dålig bärgning eller lagring eller ock överårighet. — Lukten skall vara frisk och den för sorten utmärkande. Frånvaro eller svagt framträdande av lukten hos frö, som skall hava sådan (ex. vitklöver och morot), eller för sorten främmande lukt äro alltid dåliga tecken. Hos spannmål angiver en kärv, tobaksartad lukt en viss grad av »bränna» (se Förvaring 2). Säd med för hög fuktighetshalt antager vanligen och särskilt fram på vårsidan en egen unken lukt, härrörande från av mikroorganismer framkallad sönderdelning i kärnan; den behöver ej vara förenad med någon nämnvärd skada på grobarheten, men denna bör dock i sådant fall alltid undersökas. Mögellukt angiver fara för grobarheten och bör hindra varans användning till u.

Fuktighetshalten hos u. är av grundläggande betydelse för groningsförmågans bevarande. En vara med från början låg eller normal fuktighetshalt fordrar ej på långt när så omsorgsfull skötsel som en vara med för hög fuktighet men kan genom olämplig behandling upptaga så mycket vatten, att grobarheten kan lida därav. En vid skörden fuktig vara fordrar däremot stor påpasslighet för att ej förstöras (se Förvaring av sädes- och frövaror). Den för lagring kritiska fuktighetsgraden är olika för olika slag av u. De maximigränser, som äro fastställda för tillåten plombering, giva härvidlag en god ledning (se Frökontroll: Plombering) .

Ett ungefärligt begrepp om fuktighetshalten erhålles sålunda: 5 kg. av varan väges efter att under 3 dygn hava legat utbrett i rumsvärme, utbredes och väges åter 1 gång i dygnet, vilket upprepas, tills vikten ej märkbart avtager. Om till viktsförlusten i procent läggas 12 %, erhålles ett någorlunda antagligt mått på fuktigheten.

Ålderns inverkan på en utsädesvara yttrar sig i groningsförmågans tillbakagång och slutliga försvinnande. Härvid försvagas eller dö först sådana korn, som från början varit därför disponerade genom ofullständig mognad, frostskada på kärnan, brådmognad och klen utbildning, tröskskada o. s. v. Livskraftens avtagande påskyndas genom otjänlig lagring, alltså av för hög fuktighetshalt och hög lufttemperatur. Det är därför särdeles våren och fuktiga varma perioder under sommaren och hösten, som äro de kritiska tiderna. Då grobarhetens bibehållande sålunda beror av åtskilliga förhållanden, är det omöjligt och ända-målslost att i bestämda siffror angiva livskraftens varighet hos olika utsädesvaror. Av praktisk betydelse är däremot att veta, i vilken mån grobarheten ka*i väntas bibehålla sig från skörd till sådd och från ett år till ett annat, när varan_i normalt skick lagras på

vanligt sätt. Bland sädesslagen är råg det känsligaste och därnäst vete och korn. Havre är hållbarare. Ärter och vicker äro mycket hållbara, om de äro fria från masksår och friska (fria från fläckar). Deras grobarhet kan t. o. m. ökas, beroende på att eftermognaden ej hinner bliva fullständig till mognadstiden. De små-fröiga baljväxternas frön hålla sig bra, om fröet är väl utvecklat och bärgat. Varor med skrumpna och bruna korn gå däremot snabbt tillbaka i grobarhet. I vårt nordiska klimat skördat frö förlorar därför i de flesta årgångarna sin grobarhet förr än det på kontinenten och framför allt det i Amerikas torra klimat skördade. Gräsfrö är, även i goda varor, i allmänhet ömtåligare, och bland dem gå ängssvingel, renlosta och ängskavle fortare tillbaka än timotej, hundäxing och rajgräs. Timotej frö, väl bärgat och väl tröskat (oskalat), har särskilt god motståndskraft. — Betfrö är mycket hållbart och har t. o. m. ofta tilltagit i grobarhet efter ett års förvaring, beroende på eftermognad. Även kålrots- och särskilt rovfrö visa stör hållbarhet; rovfrö kan vid normal lagring bibehålla sin grobarhet i flera år. Morotsfrö är mindre hållbart, särdeles om förvaringen överstiger ett år.

övergömt frö anses vanligen gro långsammare än nytt och lämna mindre utvecklingskraftiga plantor. Detta gäller ej som allmängiltig regel. De oförsvagade kärnorna i en övergömd vara gro lika fort som i en färsk och i enstaka fall t. o. m. snabbare, vilket i regel sammanhänger med normal livskraft; överåriga varor med god grobarhet och normal groningsenergi äro sålunda i utsädesvärde jämnställda med nya och i vissa fall bättre. Överåriga varor med svag grobarhet, och framför allt om groningsenergien är nedsatt, äro likaväl som nya varor och i än högre grad att anse som mindervärdiga. En varas yttre visar i en del fall dess överårighet. Detta är särskilt fallet med glansiga frön, som med tiden få mattare yta. Hos gråärter (ej gula eller gröna), vicker, klöver- och lucernarterna, getväppling m. fl. småfröiga baljväxter övergår färgen med åldern i brunt. Spannmålsslagen, gräsfrö (med undantag av kamäxing, vars gula »frön» bliva bruna) och rotfruktsfrö visa ej någon karakteristisk färgförändring vid tilltagande ålder; kålrots- och rovfrö förlora dock sin glans. Hos frön med egendomlig lukt, ss. vitklöver och morotsfrö, försvagas denna med åren.

Likformighet i kornstorlek är en viktig egenskap hos u., i synnerhet om det är avsett att lämna mogen skörd. Små, illa utbildade frön äga oftast svagare livskraft, så att de, även om grobarheten är tillfredsställande, antingen hava för svag skjutkraft (se ovan) eller giva svagare plantor, som lätt falla offer för skada av insekter, svampar eller bakterier i jorden och i varje fall bliva efter i utvecklingen samt sålunda giva upphov till en åt-minstone till kvaliteten mindervärdig skörd. Härtill kommer, att svagt utbildade kärnor äro mer än normalt utbildade smittade med sjukdomsfrön, ss. av snömögel, sot och strim-sjuka (E. Henning, i Landtbruksakademiens handlingar 1916). Likformighet i kornstorlek bibringas u. genom sortering (se Sädes-sorteringsmaskin) och bestämmes genom sållanalys vid frökontrollen (se d. o.), vars bestämning visserligen ej lämnar tillräcklig upplysning om halten av de minsta kärnorna men god ledning för bedömande av j ämnheten i kornstorlek.

Sortrenhet har med tillkomsten av förädlade, med starkt utpräglade egenskaper utrustade, för olika klimat- och jordmånförhållanden och olika användning o. s. v. lämpade sorter (linjer) av de olika växtslagen vunnit allt mer beaktande. En mera betydande inblandning av en tidig sort i en sen eller omvänt av en för en viss jordmån eller ett visst klimat passande i en för andra förhållanden avsedd, av en mer snabbgroende sort i en långsamt groende, i en bryggerikornvara o. s. v. måste givetvis innebära ett nedsättande av skördens värde. Sortrenhet kan i vissa fall bestämmas på grund av yttre karaktärer hos kärnan, så t. ex. hos korn (se d. o.). I andra fall låter sig en dylik bestämning ej med säkerhet göras på tröskad vara, ss. hos råg och vete, rotfruktsslagen m. fl. I sådana fall bör sortbestämningen göras på den växande grödan. Fältbesiktning, insyning, dels för detta ändamål, dels för att utröna, om och i vilken grad grödan är angripen av växtsj ukdomar eller behäftad med andra, skörden nedsättande fel, utföres av Centralanstalten för jordbruksförsök och av vissa av hushållningssällskapens jordbrukskonsulenter, samt av Sveriges utsädesförening för Allmänna svenska utsädesaktiebolaget och även rätt allmänt av andra ledande utsädesaffärer för eget behov.

Härkomstens betydelse för utsädesvärde, se Härkomst.

Äkthet betecknar, att utsäde är av angivet slag. Förfalskning av utsädes-varor, eller inblandning av mindervärdig eller värdelös vara i en bättre för att därigenom för densamma få den bättre varans pris, förekommer stundom. För dylikt ändamål användes t. ex. inblandning av låggroende varor av samma sort, billigare fröslag i dyrare (ex. humlelucern i svenskt

rödklöverfrö, utländskt frö i svenskt, engelskt rajgräs i ängssvingel o. s. v.). Som förfalskning må även räknas att giva en vara, vars yttre tyder på mindre god beskaffenhet, utseendet av god vara, ss. då spannmål svavlas för att giva den ljus färg, då överårigt klöverfrö oljas för att återgiva det glans, då turkestanskt lucernfrö borstas för att avlägsna det för detsamma karakteristiska gråa överdraget av jord och därigenom giva det sken av europeiskt, o. s. v.J. N. W.

Utsädesförening. År 1886 stiftades Sydsvenska föreningen för odling och förädling av utsäde och utsträckte år 1887 sin verksamhet till hela landet, i samband varmed namnet ändrades till Allmänna svenska utsädesföreningen. Är 1894 uppgick den år 1888 bildade Mellersta Sveriges utsädesförening (med huvudstation i Örebro) i den äldre föreningen, som därvid antog namnet Sveriges utsädesförening. Under föreningens första tid bestod dess verksamhet i anskaffning från utlandet och spridning av framstående utländska sorter samt förberedande arbete för förädlingsarbete vid föreningens station å Svalöv, särskilt genom utarbetande av metoder för utsädes bedömande och därför lämpliga apparater, ss. klassifikator för bestämmande av säds axtäthet, automatisk axvåg och diafanoskop för undersökning av sädes kärnans mjölighet och glasighet. På grund av slitningar vid anstalten lämnade den förste föreståndaren Th. Bruun de Neergaard densamma och efterträddes av N. Hjalmar Nilsson. Under dennes ledning blev nu förädlingsarbetet den enda uppgiften, och för spridningen av dettas produkter bildades Allmänna svenska utsädesaktiebolaget, som likasom föreningen har sitt säte å Svalöv. Förädlingen skedde till en början enligt den vid denna tid allmänt använda metoden med metodiskt massurval och utrensning av avvikande former, men sedan denna metod visat sig icke leda till målet, frambringande av konstanta, enhetliga sorter, övergick man vid mitten av 1890-talet till den redan tidigare av Vilmorin och Hållet använda metoden med avkomman av en enda planta som utgångspunkt och därefter följande renodling av den så framställda eliten för flerårig prövning av dess konstans och odlingsvärde. Man fann, att dessa stammar av de sj älvbefruktande sädesslagen, till vilka arbetet till en början inskränktes, i regel voro konstanta till sina egenskaper, och efter denna s.k. pedigreemetod framställdes under följande året ett antal framstående sorter av förut okänd sortrenhet. Ledd av den omkring tiden för sekelskiftet framträdande mendelska ärftlighetsteorien (se Ärftlighet) började föreningens d. v. tjänsteman H. Nilsson-Enle att framställa material för den följande renodlingen genom korsning för att sålunda erhålla fördelaktiga kombinationer av föräldrasorternas ärftliga egenskaper, vilken metod sedan blivit den huvudsakligen använda och krönts med avgjord och stor framgång.

Förädlingsarbetet har vunnit mycket stort erkännande så utom som inom landet, och anstalten erhöll allt större anslag av allmänna medel, varmed ock följde kontroll över ekonomien från statens sida, så att anstalten å Svalöv med till densamma hörande filialer i olika landsdelar (år 1922 8 st.) numera kan betraktas som en statsinstitution, förvaltad minstone till kvaliteten mindervärdig skörd. Härtill kommer, att svagt utbildade kärnor äro mer än normalt utbildade smittade med sjukdomsfrön, ss. av snömögel, sot och strim-sjuka (E. Henning, i Landtbruksakademiens handlingar 1916). Likformighet i kornstorlek bibringas u. genom sortering (se Sädes-sorteringsmaskin) och bestämmes genom sållanalys vid frökontrollen (se d. o.), vars bestämning visserligen ej lämnar tillräcklig upplysning om halten av de minsta kärnorna men god ledning för bedömande av j ämnheten i kornstorlek.

Sortrenhet har med tillkomsten av förädlade, med starkt utpräglade egenskaper utrustade, för olika klimat- och jordmånförhållanden och olika användning o. s. v. lämpade sorter (linjer) av de olika växtslagen vunnit allt mer beaktande. En mera betydande inblandning av en tidig sort i en sen eller omvänt av en för en viss jordmån eller ett visst klimat passande i en för andra förhållanden avsedd, av en mer snabbgroende sort i en långsamt groende, i en bryggerikornvara o. s. v. måste givetvis innebära ett nedsättande av skördens värde. Sortrenhet kan i vissa fall bestämmas på grund av yttre karaktärer hos kärnan, så t. ex. hos korn (se d. o.). I andra fall låter sig en dylik bestämning ej med säkerhet göras på tröskad vara, ss. hos råg och vete, rotfruktsslagen m. fl. I sådana fall bör sortbestämningen göras på den växande grödan. Fältbesiktning, insyning, dels för detta ändamål, dels för att utröna, om och i vilken grad grödan är angripen av växtsj ukdomar eller behäftad med andra, skörden nedsättande fel, utföres av Centralanstalten för jordbruksförsök och av vissa av hushållningssällskapens jordbrukskonsulenter, samt av Sveriges utsädesförening för Allmänna svenska utsädesaktiebolaget och även rätt allmänt av andra ledande utsädesaffärer för eget behov.

Härkomstens betydelse för utsädesvärde, se Härkomst.

Äkthet betecknar, att utsäde är av angivet slag. Förfalskning av utsädes-varor, eller inblandning av mindervärdig eller värdelös vara i en bättre för att därigenom för densamma få den bättre varans pris, förekommer stundom. För dylikt ändamål användes t. ex. inblandning av låggroende varor av samma sort, billigare fröslag i dyrare (ex. humlelucern i svenskt rödklöverfrö, utländskt frö i svenskt, engelskt rajgräs i ängssvingel o. s. v.). Som förfalskning må även räknas att giva en vara, vars yttre tyder på mindre god beskaffenhet, utseendet av god vara, ss. då spannmål svavlas för att giva den ljus färg, då överårigt klöverfrö oljas för att återgiva det glans, då turkestanskt lucernfrö borstas för att avlägsna det för detsamma karakteristiska gråa överdraget av jord och därigenom giva det sken av europeiskt, o. s. v.J. N. W.

Utsädesförening. År 1886 stiftades Sydsvenska föreningen för odling och förädling av utsäde och utsträckte år 1887 sin verksamhet till hela landet, i samband varmed namnet ändrades till Allmänna svenska utsädesföreningen. Är 1894 uppgick den år 1888 bildade Mellersta Sveriges utsädesförening (med huvudstation i Örebro) i den äldre föreningen, som därvid antog namnet Sveriges utsädesförening. Under föreningens första tid bestod dess verksamhet i anskaffning från utlandet och spridning av framstående utländska sorter samt förberedande arbete för förädlingsarbete vid föreningens station å Svalöv, särskilt genom utarbetande av metoder för utsädes bedömande och därför lämpliga apparater, ss. klassifikator för bestämmande av säds axtäthet, automatisk axvåg och diafanoskop för undersökning av sädes kärnans mjölighet och glasighet. På grund av slitningar vid anstalten lämnade den förste föreståndaren Th. Bruun de Neergaard densamma och efterträddes av N. Hjalmar Nilsson. Under dennes ledning blev nu förädlingsarbetet den enda uppgiften, och för spridningen av dettas produkter bildades Allmänna svenska utsädesaktiebolaget, som likasom föreningen har sitt säte å Svalöv. Förädlingen skedde till en början enligt den vid denna tid allmänt använda metoden med metodiskt massurval och utrensning av avvikande former, men sedan denna metod visat sig icke leda till målet, frambringande av konstanta, enhetliga sorter, övergick man vid mitten av 1890-talet till den redan tidigare av Vilmorin och Hållet använda metoden med avkomman av en enda planta som utgångspunkt och därefter följande renodling av den så framställda eliten för flerårig prövning av dess konstans och odlingsvärde. Man fann, att dessa stammar av de sj älvbefruktande sädesslagen, till vilka arbetet till en början inskränktes, i regel voro konstanta till sina egenskaper, och efter denna s.k. pedigreemetod framställdes under följande året ett antal framstående sorter av förut okänd sortrenhet. Ledd av den omkring tiden för sekelskiftet framträdande mendelska ärftlighetsteorien (se Ärftlighet) började föreningens d. v. tjänsteman H. Nilsson-Enle att framställa material för den följande renodlingen genom korsning för att sålunda erhålla fördelaktiga kombinationer av föräldrasorternas ärftliga egenskaper, vilken metod sedan blivit den huvudsakligen använda och krönts med avgjord och stor framgång.

Förädlingsarbetet har vunnit mycket stort erkännande så utom som inom landet, och anstalten erhöll allt större anslag av allmänna medel, varmed ock följde kontroll över ekonomien från statens sida, så att anstalten å Svalöv med till densamma hörande filialer i olika landsdelar (år 1922 8 st.) numera kan betraktas som en statsinstitution, förvaltad1.148

av en föreningsstyrelse och med inkomsterna till stor del hämtade från ersättning av utsädesaktiebolaget för av detsamma övertagna sorter. I föreningens styrelse insätter regeringen 5 av de 7 ledamöterna samt utser 2 av de 3 revisorerna.

Utsädeshandel har utvecklat sig i samband med växtodlingens framsteg, som medförde större krav på utsädets beskaffenhet, än odlarna i allmänhet kunde fylla, och odling av växtslag, till vilka utsädet måste hämtas från andra orter eller länder. Först med upptagandet av vallväxtodling med insådd av klöver- och gräsfrö började en regelbunden införsel av och handel med klöver- och timotej -frö, liksom senare odlingen av foderrotfrukter framkallade handel med frö av dessa. Så länge endast oförädlade lantsorter odlades, skedde utbytet av dessa så gott som uteslutande odlarna emellan, men sedan förädling och framställning av nya sorter börjat, har dessas spridning bland lantmännen omhändertagits av handeln, och även den ökade insikten om vikten av god rensning och sortering av utsädet har stegrat behovet av handel med sålunda förbättrade utsädesvaror. De alltjämt förbättrade samfärdselmöjligheterna ha också givetvis i sin mån bidragit till utsädeshandelns utveckling.

Den äldsta ordnade handeln med utsäde i Sverige torde hava varit den Bergianska trädgårdens fröhandel, som redan före mitten av 1800-talet var i verksamhet. Redan 1848 började Göteborgs trädgårdsförening sälja trädgårdsfrö, vilken handel 1875 utsträcktes till jordbruksfrö, ungefär samtidigt som Mark-frökontoret i Köpenhamn, vilket haft avsevärd avsättning även i Sverige, började sin verksamhet. 1891 bildades Allmänna svenska utsädesaktiebolaget (se Utsädesförening), och denna affär har sedan följts av flera, därav W. Weibull i Landskrona, som dels själv idkar förädlings-och utsädesodling, dels mottager utsädesvaror odlade under kontroll hos enskilda jordbrukare. Utsädeshandeln är desto mer behövlig för jordbruket, som den av sina utövare kräver god fackkunskap och en ändamålsenlig utrustning för utsädets bearbetande och undersökning, som icke den enskilda odlaren kan åstadkomma. Den har också därför så småningom koncentrerats till större, särskilt härför inrättade företag, i stället för att förut ha utövats i förening med diverseaffärer och vanlig spannmålshandel. Den offentliga ff ökon-trollen har också inverkat kontrollerande och ledande på utsädeshandeln, vilken vad beträffar- jordbruksfrö nått en viss stadga och pålitlighet, under det att däremot trädgårdsfrö till allra största delen säljes utan all garanti för dess beskaffenhet.

In- och utförseln av vallväxt-, rotfrukts-och trädgårdsfrö var enligt den officiella statistiken i deciton:

! År Vallväxtfrö Rotfruktsfrö Trädgårdsfrö Inf. Utf. Inf. Utf, Inf. Utf. 1

1901— 4 1905— 8 1909—12 1913—16 1917—20 1921 . . 30,980 28,529 16,709 17,547 16,170 11,095 2,372 1,986 5,161 5,180 7,205 5,467 -_ 16,055 18,808 15,442 6,381 1,540 2,131 2,578 970 1,163 1,085 1,058 99 234 290

Av dessa siffror framgår, att införseln av vallväxtfrö avsevärt nedgått, under det att utförseln ökats, givetvis beroende på en ökning av den inhemska produktionen. För övriga fröslag framträder ingen bestämd förändring. Av köksträdgårdsfrö uppstod dock under krigsåren en lovande inhemsk odling, under det att av övrigt trädgårdsfrö alltjämt så gott som hela behovet fyllts genom införsel.

Den viktigaste importfrö varan är rödklöverfrö. Detta har införts huvudsakligen från Ryssland, östra Tyskland och gamla Österrike-Ungern, vilka härkomster å vår marknad betecknats som »schlesiskt». Från N. Amerika har varit en betydande utförsel, varav en del till Sverige, och även har införsel förekommit från England, Frankrike och Chile, vilket senare frö dock är för oss odugligt.

Alsikeklöverfrö har utifrån tillförts oss huvudsakligen från N. Amerika, men en del även från v. Ryssland, Tyskland och Österrike-Ungern.

Vitklöverfrö införes från Ryssland, Tyskland och Österrike-Ungern.

Humlelucernfrö kommer förnämligast från Frankrike och Belgien, något även från Tyskland. Under krigsåren har en avsevärd fröodling därav uppstått på Gottland.

Blålucernfrö införes huvudsakligen från Ungern, men även från Frankrike och Italien och enstaka år från Ryssland och Turkestan.

Getväpplingfrö levereras av Frankrike och Österrike-Ungern.

Käringgigelfrö kommer nästan uteslutande från Italien.

Timotej frö, varav vårt behov fylles av inhemsk odling, har införts från N. Amerika, Ryssland och Tyskland.

Engelskt och italienskt rajgräs f r ö har kommit huvudsakligen från England, en del av det senare även från n. Frankrike; under senare åren även från Danmark.

För hundäxing- och ängssvin-ge 1 f r ö har Amerika och för det förra även Nya-Zeeland förut varit de förnämsta pro-1149

duktionslanden, men denna import har på senaste åren undanträngts av dansk och svensk vara.

Av renlostafrö fyller Danmark till största delen världens behov, men även Sverige har numera en avsevärd produktion därav.

Knylhavrefrö kommer huvudsakligen från Frankrike; även små svenska poster förekomma.

Foderlosta har kommit från Ryssland, raklosta från Frankrike.

Ängskavlefrö säljes nästan uteslu-t ande av Finland.

Ängsgröe- och krypvenfrö äro amerikanska produkter, kärrgröe- dansk.

Av luddtåtelfrö, som produceras i Sverige i Småland, införes skalat frö, som är en avrensning från rajgräs och Ny-Zeelands hundäxing.

Rotfruktsfrö har förr till största delen kommit från England och Tyskland (sockerbetsfrö), morotsfrö även från Frankrike; i senare tid har större delen av vår införsel kommit från Danmark, men numera fyller inhemsk odling en betydlig del av vårt behov.

Utsädesspannmål införes numera så gott som alls ej, då vi själva producera för våra förhållanden värdefullare sorter och bättre kvaliteter, än som kunna erhållas utifrån. Det samma gäller trindsäd. Dock införes en del vicker och foderärter från Tyskland och Ryssland.

Vår export av utsädes varor har i jämnförelse med importen varit obetydlig och utgjorts huvudsakligen av timotej frö samt ett och annat år rödklöver- och något alsikefrö.

Av utsädesspannmål, särskilt av de förädlade sorterna, ha under senare år ansenliga mängder sökt sig väg till olika delar av världen.

Lagstiftning för att motarbeta spridning av underhaltiga utsäden finnes i ett och annat land; i Danmark finnes sådan ang. handeln med rotfruktsfrö. I Sverige är stadgat, att frö av röd-, vit- och alsikeklöver, humlelucern, hundäxing, ängssvingel, timotej, röva och kålrot samt gran och tall (utom av brödtall) ej får införas eller i landet försäljas utom i säckar, som äro tydligt märkta med orden »utländskt frö» och ej förrän i fröpartiet insprutats en lösning av eosin, som rödfärgar de frön den träffar. (K. kung. 5/2 1909, i/4: 1910 och 24/n 1922.)

Garanti för utsädesvaror. Vid inköp av utsäde bör alltid fordras skriftlig garanti för dess värdebestämmande egenskaper: grobarhet, renhet särskilt från ogräsfrö, fuktighetshalt samt härstamningen, där denna inverkar på bruksvärdet. I Sverige brukar sådan garanti lämnas på det sätt, att ett garantibevis under plomb (plomberingsbevis) åsattes varje särskilt kolly, för vilket garantien gäller (se Frökontroll: Plombering). Plomberin-

gen utfördes ursprungligen endast av frökontrol-anstalterna men har under senare år tagits i användning även av utsädesfirmorna för att lämna garanti för deras varors kvalitet (själv-plombering). Sålunda plomberade varor böra dock av köparen underkastas efterunder-sökning vid en frökontrollanstalt för att utröna överensstämmelsen med garantien. Regler för dylik efterundersökning: i två ojäviga vittnens närvaro tages snarast efter varans ankomst ett tillförlitligt medelprov av densamma. Detta omblandas väl, och 3 småprov uttagas, varav omedelbart sändes ett till frökontrollanstalten och ett till säljaren, under det att det tredje bevaras av köparen. Proven till frökontrollanstalten och säljaren skola vara försedda med intyg om provtagningen, undertecknat av köparen och de båda vittnena samt förseglat med ettdera vittnets sigill. Intyget bör innehålla uppgift om varans namn, partiets storlek, dag för provtagningen, säljarens namn och den lämnade garantien (lämpligen medsändes det på varan anbragta plomberingsbeviset) samt yttrande, huruvida säckarna vid framkomsten varit hela och oskadade samt plomberna obrutna. Provet bör uttagas så, att det blir ett verkligt medelprov. Ur varje säck uttages på 2 eller 3 olika höjder småprov. Dessa sammanblandas väl, och ur blandningen uttages medelprovet, varvid tillses, att däri kommer med i rätt proportion sådana tyngre och finare delar, som vid blandandet gärna sjunka till botten, exempelvis sand, skalade timotej frön, småkorn i betfrö o. s. v. J. N. W.

Utsädeskontroll. Se Frökontroll, Utsädeshandel.

Utsädesväxling eller tid efter annan skeende anskaffning av utsäde från annan ort eller annat slags jord har av gammalt ansetts medföra större och friskare skörd. Erfarenheten och anställda försök hava blott delvis bekräftat riktigheten härav. Direkta försök med ombyte av utsäde av sädesväxter hava icke medfört någon fördel, utan det är rätt vanligt, att en nyanskaffad sort eller stam under ett eller några år efter förflyttningen lämnar mindre avkastning och först sedan den blivit till vän jd vid jordmån och övriga förhållanden kommer till full utveckling och avkastningsförmåga. Det är därför i allmänhet ej skäl att ombyta utsäde, annat än om man vill anskaffa en ny, mer fördelaktig stam eller sort, eller då den egna stammen urartat eller blivit smittad av parasiter eller uppblandad, eller man icke har möjlighet att bereda ett fullgott utsäde. Där u. av gammalt brukats, såsom då man i norra Sverige brukat anskaffa vasaråg från Finland, har detta bruk allt mer avtagit,, sedan man lärt sig att nedlägga omsorg på att ur egen gröda uttaga och bereda utsädet. I avseende på potatis har dock nyttan av u. bestämt påvisats; i synnerhet har det visat sig uso

fördelaktigt att till slättbygd skaffa sättpotatis från bergstrakter och till lera från sandjord — i båda fallen från för potatisen särskilt lämpliga växtförhållanden, men även från mossjord till fast jord.

Utter. i. Uttern, Lutra (vulgaris) lutra (L.), är ett mårddjur, som rör sig förträffligt i vattnet tack vare sin smidiga kropp, de med simhud försedda fötterna och den långa, kraftiga svansen, som vid simningen tjänar som roder och vrickåra. Den täta, ovan mörkbruna, under gråaktiga pälsen är så gott som ogenomtränglig för vatten. Uttern kan stanna under vattnet i flera minuter utan att behöva gå upp till ytan för att hämta luft. Hanen, som är större än honan, når fullvuxen en längd av över s/i m., vartill kommer den omkring 1/2 m. långa svansen. U. förekommer över hela landet, såväl vid sötvatten som utmed kusterna. Han stannar sällan någon längre tid på samma ställe utan tyckes ständigt befinna sig på vandring. Han lever av fisk, kräftdjur, grodor m. m., söker föda om natten och ligger under dagen stilla i ett stengryt, ett busksnår eller någon annan säker tillflyktsort ej alltför långt från vattnet. Honan föder, vanligen under efter-vintern eller tidigt på varen, 2—3 ungar.

U. gör ej någon nämnvärd skada på fisket, annat än då han uppträder, där fiskodling bedrives. På sådana ställen är det därför enligt jaktstadgan tillåtet att fånga honom i sax. Eljest skjutes han för det värdefulla skinnets skull, vilket i olikhet med andra rovdjursskinn är användbart året om. Jakt på u. företages, vanligen under senhösten eller början av vintern, på så sätt, att jägaren med hjälp av en hund uppsöker uttern i hans gömställe och söker att driva ut honom för att skjuta honom, innan han når vattnet. Ligger grytet invid vattnet eller har det utgång under detta, brukar man söka hindra honom att undkomma genom att utsätta ett s. k. utternät på lämpligt ställe i vattnet. Även på land rör sig u.med en viss smidighet, men är med sina korta ben icke någon snabblöpare, utan en människa kan på slät mark utan svårighet springa i kapp med honom. U. skjutes vanligen med hagel n:r 6—7. T. H—1.

2. Se Fiskeredskap, IV b.

Uttvättning av växtnäring ur jorden. Genom nedsipprande vatten kan jorden lida betydlig förlust av växtnäringsämnen. Faran för dylika förluster är större, ju fattigare jorden är på

absorberande ämnen. Uttvättningen är därför minst på lera, större på mull- och torvjord och störst på mager sandjord. Den ökas med nederbördsmängden men är i allmänhet obetydlig eller ingen på bevuxen jord, där växtrötter upptaga de lösta ämnena. Den ökas i den mån jorden är rik på lösliga ämnen, varför uttvättningen av kalk växer med jordens kalkhalt och kväveförlusten stiger efter gödsling med kreatursgödsel. Tillförsel av upplö-

sande ämnen ökar deras u.; således medför gödsling med koksalt och klorhaltiga kalisalt ökad förlust av kalk, som lösliggöres av kloren. Fosforsyra och kali, som absorberas starkt i jorden, uttvättas knappt annat än ur svagt absorberande jord, såsom ren torvjord; kalk utlöses däremot starkt, varför ytjorden ofta är kalkfattigare än älven. Betydelsefullast är dock uttvättning av kväve i form av salpetersyra, vilken alls ej kan kemiskt bindas i jorden. Gödsling med salpeter bör därför ej givas på obevuxen jord annat än kort före sådden och aldrig i större mängd än växtrötterna kunna beräknas upptaga under den närmast följande tiden, och framför allt ej på hösten annat än i så små mängder, som växterna hinna upptaga före vintern. På träda, särdeles å genomsläpplig jord, bör ej heller kreatursgödsel givas i större mängd längre före sådden än behövs, för att gödseln skall bliva tillgänglig för sädesbrodden. Jfr Absorption.

Utvecklingslära, härstamningslära, descendensteori, evolutionsteori, är läran om samtliga levande organismers utveckling ur varandra och ur enkla gemensamma stamformer. Denna lära, som vid sin uppkomst vid mitten av förra århundradet rönte starkt motstånd från flera håll, är numera allmänt antagen. I sin fulla utsträckning framställdes den först av Darwin, som samtidigt sökte giva en förklaring av orsakerna till denna utveckling. På den tiden kände man icke till, vad som var ärftlig och icke ärftlig variation, och skilde därför icke heller tillräckligt strängt dem emellan. Den över allt i den levande naturen förekommande variationen ansåg man bero dels på inverkan av yttre faktorer, dels på en hos alla organismer inneboende tendens att variera i alla möjliga riktningar, och variationerna betraktades, oberoende av deras orsaker, såsom åtminstone till vida övervägande del ärftliga. Bland de uppkomna varianterna sker så under och genom kampen för t i 11 v a r o n • ett naturligt urval, i det att de sämre utrustade duka under och endast de bäst utrustade få leva kvar. Bland dessas avkomlingar finnas så åter de, som äro ännu något bättre lottade och som därför i sin ordning bliva segrare i kampen, och på det sättet skrider utvecklingen så småningom framåt, genom att de årliga små avvikelserna läggas tillsammans och till slut nya arter, nya raser etc. uppkomma. (Darwins seiektionsteori eller läran om det naturliga urvalet.)

Mot Darwins utvecklingsteori står bland andra mutationsteorien, i början av detta århundrade framställd av holländaren Hugo de Vries. Enligt densamma försiggår utvecklingen och artbildningen icke, såsom darwinismen antager, så småningom och gradvis utan i stället plötsligt, liksom stötvis eller språngvis genom uppkomst av s. k. mutatio-"Si

ner eller språngvariationer (se Variation). Darwinismen förnekar icke en utveckling även på detta sätt, men tillmäter den en underordnad betydelse.

Genom senare undersökningar synes emellertid bevisat, att de av Hugo de Vries iakttagna mutationerna, på vilka han stödde sin teori, icke äro verkliga sådana utan i stället produkter av korsningar. Redan därigenom och än mera genom det förklarande ljus, den moderna ärftlighetsforskningen kastat över den ärft-

liga variationens natur och orsaker, har även mutationsteorien såsom utvecklingsteori väsentligen, förlorat sin betydelse. Jfr Förädling. H. T—n.

Utvidgning, jordens. Se Jord: Rymdförändring.

Utväxling. Se Växel.

Utägor. Se Inägor.

Utäng. Se Nybyggen.

Uv. Se Ugglor.

v.

Vaccinering. Se Immunitet.

Vaccinium. Se Blåbär, Lingon.

Vad. Se Fiskeredskap II.

Vadare, smärre. Under den något oegentliga benämningen »smärre vadarefåglar» hava i 1912 års jaktstaäga upptagits följande vadarearter såsom fridlysta under samma tider som egentliga änder och beckasiner: Roskarl, strandskata, tofsvipa, brockfåglar (ljungpipare, alvargremla), fjällpipare, strandpipare, alla slag, spovar, långnäbbor, rödbena, svartsnäppa, skogssnäppa, grönbent snäppa, gluttsnäppa, drillsnäppa, brushane, småsnäppor, alla slag, och simsnäppor. Någon egentlig jakt har i vårt land hittills knappast bedrivits på dessa fågelarter, om man undantager ljungpiparen, som erbjuder ett ganska lönande skytte, då den om hösten uppträder i större flockar på moss- och hedmarker i vissa delar av landet, samt en del snäpparter under höststräcket vid våra sydliga kuster. I varje fall torde man göra rättast i att lämna vadarna i fred, dels emedan de, på få undantag när, icke kunna anses matnyttiga i egentlig mening, dels emedan de till följd av sankmarkernas torrläggning över allt hastigt avtaga i antal och sålunda över huvud taget icke tåla vid någon förföljelse från människans sida.

T. H—1.

Vagn betecknar dels i allmänhet kör don på hjul, dels särskilt sådana med 2 axlar och vanligen 4 hjul (till skillnad från kärra).

Alla vagnar böra förena lätt gång med tillräcklig styrka. Ofta äro de onödigt grovt byggda, särskilt beträffande överredet, vilket ökar tyngden utan gagn, så att ofta vagnens egen vikt (parvagn intill 500 kg.) utgör 1/3—1/2 av hela lasset. Den lätta gången beror i hög grad av hjulens beskaffenhet. I avseende på dessas material, form och dimensioner hänvisas till art. Hjul, och erinras här blott om följande. Under i övrigt lika förhållanden göra höga hjul gången lättare men medföra gärna högre och därför mera arbetskrävande lastning. Smala hjulskenor göra fordonet mer

lättgående på fast bana, men breda, som mindre nedsjunka, på lös mark. Större bredd i gången ökar verkan av motstånd, som träffar hjulen, och därav förorsakade sidoryckningar, men möjliggör större lastyta och att nedsänka denna mellan hjulen. Stora skånska vagnar ha en spårvidd av intill 135 cm., mellansvenska stundom blott 100 cm. Avståndet i båda hjulparen hos en vagn bör vara lika, så att vagnen »spårar», liksom ock spårvidden helst bör vara den på orten vanliga för att minska olägenheterna vid körning på djupt uppspårade vägar.

Då dessa olika konstruktionsdetaljer kunna verka fördelaktigt i ett, ofördelaktigt i ett annat avseende, böra de avpassas efter olika förhållanden, varvid lättgåendet är av desto större vikt, ju mer vagnen är avsedd att köras på mjuk mark eller dålig vägbana. Skillnaden mellan kraftåtgången vid körning är nämligen mycket stor efter vägbanans beskaffenhet: den kan på åker eller lös väg uppgå till 1/s—1/10 av lasten men på fast och jämn väg vara x/25—

I lo- '

Friktionen i hjulaxelns lager är särdeles vid tung verkkörning mindre betydande i förhållande till motståndet vid hjulringen men bör dock minskas genom smörjning. Anordningar härför saknas vanligen, i det att hjulen måste delvis skjutas av axeltappen för att smörjning direkt på denna skall kunna ske. På åkvagnar och stundom även på arbetsvagnar användas dock patentaxlar med dammfritt sluten bössa och oljebehållare, och även kul-och rullager (se Lager) ha börjat användas, dock knappt vid jordbrukets arbetsvagnar.

Fjädrar, som minska såväl skakning av lasten som ryckningarna i dragarna, användas så gott som alltid på åkdon men sällan på verkvagnar, utom sådana som äro avsedda för körning av mjölk och andra ömtåliga varor. I åkkärror förekommer ännu, att fjädringen åstadkommes genom att åkstolen vilar på elastiska träfjädrar, men vanligen vilar vagnens hela överrede på fjädrar av stålblad.115^

Bromsanordningar förekomma mycket sällan på lantmännens åk- och fordon men äro önskvärda särdeles i backiga trakter.

Om anspänning, se d. o.

Kärror erbjuda i jämförelse med 2-axliga vagnar såväl fördelar som olägenheter. De äro kortare och bekvämare att vända vid trångt utrymme, och kraftförbrukningen för samma last blir i regel mindre, emedan hjulens sammanlagda tyngd, friktion i hjuln.aven och motståndet vid hjulringen blir mindre i förhållande till lastytan och dessutom högre hjul (120—130 cm. diam.) vanligen användas. Anspänningen blir gynnsam, därigenom att draglinjen från selen till motståndets centrum i kördonet blir kort och rak, och hästen har lättare att hålla igen en kärra än en vagn i backar, men genom de fasta skälmarna verka ojämna motstånd mot hjulen starkt ryckande och vridande på dragaren, en olägenhet som i viss mån motverkas genom användning av draglinor från svängel. En olägenhet är att lasten, särdeles om den ej väger fullt jämnt, lätt kommer att antingen tynga på dragaren, särdeles i utförsbacke, eller verka lyftande, vilket försvårar dragningen i motlut. Stor vikt ligger därför på en jämn avvägning av lastens tyngdpunkt, som bör ligga något litet framför vagnsaxeln, så att kärran ej blir bak-tung ens i uppförsbackar. I åkkärror underlättas balansen genom flyttbara åkstolar.

Bruket av kärra har alltmer inskränkts, delvis på grund av mindre åtgång av körkarlar i förhållande till dragare vid körning med vagn, men är ännu allmän i backiga trakter, särdeles i hela norra Sverige. För vissa körslor, ss. gödsel- och gruskörning o. dyl., användes dock kärra i hela landet. Härför användas s t j ä 1 p-kärror, som hava skrovet vridbart fäst vid underredet, som framåt fortsättes i fasta skälmar. Skrovets vridningsaxel bör liksom lastens tyngdpunkt ligga något framför hjulaxeln, så att skrovet ej av sig självt vill stjälpa bakåt. Skroven hava löst påhäktad bakgavel, och deras rymd växlar mellan 3 och 6 hi., det förra lagom för grus- och märgelkörning, det senare för gödsel. I norra Sverige användas ofta långkärror, som för körning av säd och hö förses med skrindstegar.

För att göra lastningen bekväm göres stundom hjulaxeln vinkelböjd; vagnsbotten kan därigenom på dylika vinkelaxelkär-r o r komma helt nära marken.

Åkkärror finnas av åtskilliga slag, kallade gigg, schäs, karriol (ensitsiga) samt dogcart (lätt 2-sit sig jakt vagn).

Fyrhjuliga vagnar hava vridningen för vagnens vändning förlagd till fram-vagnen, vars bank därför är dubbel, en vänd-eller överbank, som uppbär lasten eller överredet, och en underbank, vid vilken hjulaxeln är fäst och som bär en v a g n b r o, på vilken

överbanken glider vid vändningen. Fram- och bakvagnarna äro än, ss. vid flertalet åkvagnar och stundom vid arbetsvagnar, fast förenade med överredet, men vanligen äro de vid arbetsvagnar förenade med en t r u m- eller skefts-tång, på vilken bakvagnen vanligen kan framskjutas olika långt, varigenom lastytans längd förändras i och för lastning av långt virke o. dyl. Skeftstångens främre ände är antingen vridbart förenad med fram vagn en genom den sprint, som förenar dennas över-och underbank, eller ock ledad bakom denna, vilket underlättar vändningen, och stöder mot en bakre glidskena på vagnbron. Baktill går skeftstången genom en medelst ett gaffel-formigt stöd vid bakvagnens bank fäst hylsa, trumman eller rulltjugan, och löper genom bakvagnen, som fasthålles medelst en bakom banken genom skeftstången gående sprint. Mindre ofta slutar skeftstången fast i banken.

Till arbetsvagnarna har man i allmänhet olika överreden till samma underrede, oftast ett skrov (låda, råder) för gödsel, grus o. dyl. och en skrinda eller stegar för säd och stråfoder. Gödselskrovet består än (vanl. i mellersta Sverige) av en låda med fast botten och gavlar samt i dessa påhäktade sidolemmar, som stundom stödas av i bankarna fästa sidostakar (r u n g o r) och som avhäktas vid urlastningen, än (företrädesvis i Sydsverige) fasta sidolemmar, stödda av mycket lutande stakar, och lösa gavelstycken. På motsvarande sätt växlar överredet för stråfodertransport, dels, särskilt i Mälartrakterna, skrinda av sluttande bottenstegar vid sidan om bottenbrädan, fasta gavelstegar och på dessa häktade sidostegar, dels blott gavel- och sidostegar, de senare starkt utåtlutande och stödda mot sidostakar. Stundom består överredet av ett brett flak, på vilket kan anbringas skrindstegar stödda av stakar. Även har en amerikansk modell börjat användas, vilken har fast vagnsbotten med lodräta sidostycken, vilka stundom kunna slås ut, så att lastrymden ökas, eller som hängande luckor svängas ut i och för urlastningen.

överredets rymlighet växlar mycket efter vagnens längd och bottenbredd samt sidostyckenas lutning, överredenas längd plägar vara 2.5—3.5 m., och gödselskroven rymma 1/2—1 1/2 m3, skrindan intill gott 2 m3 under stegarnas överkant.

Fj ädervagnar. Vagnar avsedda till körning på fasta vägar, för lättare lasskörning och till åkning äro vanligen försedda med fjädrar under vagnskorgen; hjulen stå mer lodrätt, och framhjulen äro så låga, att de vid vändning gå under vagnkorgen, vilkens botten därför ofta göres uppsvängd. Till åkning förses de vanliga fjäderarbetsvagnarna med löstagbara åkstolar. Av särskilda åkvagnar finnas åtskilliga olika modeller, bland vilka följande äro de vanligaste:H53

Trilla, en enklare lätt fjädervagn, vanligen med 2 tvärstolar.

Vurst eller char-ä-bancs, större, öppen vagn med säten längs sidorna.

Droska, hel- eller halvtäckt vagn med kuskbock, fram- och baksäte.

Kupé, liten, hel täckt ensitsig vagn.

Viktoria, promenadvagn, vanligen utan dörrar, vanligen utan baksäte.

Kal es ch, lätt åkvagn med kuskbock, fram- och baksäten, försedd med sufflett men Öppen framtill. Ordet användes även liktydigt med följande.

Landa, större täckvagn, vars kur är tudelad, så att ena hälften slås ned framåt, den andra bakåt.

Vagnssmörja. För smörjning av vagnshjuls lager begagnades förr ren tjära eller sådan blandad med talg, men numera användes mest fabriksmässigt beredd v., bestående av tjockflytande eller fasta ämnen, vunna dels ur trätj ära (t j ärtalg), dels ur bergolj a genom avdestillering av de mer lättflytande delarna. Stundom inblandas däri grafit. Endast patentvagnsaxlar med oljebehållare smörjas med flytande oljor.

Vaktel, (Perdix) Coturnix coturnix (L.), är en liten hönsfågel, till utseendet starkt påminnande om rapphönan, ehuru knappast mer än hälften så stor som denna och mera enfärgat gulgrå. Den är flyttfågel och lever på odlade fält. För en mansålder sedan träffades v. sparsamt men ganska regelbundet inom de flesta slättbygder i södra och mellersta Sverige. Numera är den över allt ytterst sällsynt. Då v. ibland påträffas och skjutes under rapphönsjakt, har det ansetts lämpligt att fastställa samma fridlysningstid för honom som för rapphöns. "T. H—1.

Valack, kastrerad hingst. Beteckningen uppgives hava uppkommit i Tyskland på grund därav, att kastrerade hingstar plägade införas från Valakiet.

Valaholmsras. Se Herrgårdsras.

Valeriana. Se Vändelrot.

Valköttmjöl, som erhålles som återstod efter fettets utkokning ur valkött, användes (mest i Norge) som kraftfoder. Det skiljer sig från vanligt köttmjöl genom högre fetthalt (omkr. 25%). Det innehåller därjämte inemot 50 % äggvita och 10 % amider. Även finnes benblandat v. med omkring l/5 lägre halter av dessa ämnen. Givet i något större mängder medför det tranig smak åt därmed utfodrade djurs produkter (mjölk, smör, fläsk). Skämmes lätt vid förvaring, om det ej är väl torkat.

Vall. Under denna benämning sammanfattas i lantbruket såväl insådda som naturliga slåtter- och betesmarker, men företrädesvis de förra, under det att de naturliga slåttervallarna betecknas som äng och naturlig gräsbärande mark, som blott betas, betesmark.

Åkerjorden användes i äldre tid så gott som uteslutande till odling av säd, ehuru visserligen förekom att säd, som tillfälligtvis, ss. vid svedjebruk, eller längre tid burit säd, lämnades att valla igen sig. Från mitten av 1700-talet omtalas från Falu bergslag bruket att även genom insådd av frö göra åker för någon tid gräsbärande (jfr Koppelbruk), och sedan odlingen av rödklöver under senare delen av samma århundrade efter utlandets föredöme börjat, blev dylik anläggning av v. allt vanligare. V.-arealen har sedan alltjämt fortsatt att växa och utgjorde i avrundade tal

År hektar proc. av åkern

1870....... 700,000 27

I900....... 1,190,000 34,7

I920....... 1.356,000 35,8

V.-odlingen är mera utsträckt i norra delarna av landet, där sädesodlingen är osäker, och upptager ända till omkring 3/4 av åkern i Jämtland^ Norr- och Västerbotten samt omkring 60 proc. i det övriga Norrland och 50 proc. i Dalarna.

Tvärt om är den mer inskränkt i de landsdelar, där åkerbruket är intensivast — i Skåne och Halland inemot 30, i Blekinge 22 proc. av åkern och omkring 25 % å Gottland, dar god tillgång på ängar finnes och försommartorkan skadar de insådda vallarna.

Varaktighet. Sedan man först företrädesvis odlat rödklöver enbär, vilken bibehölls blott 1 år, blev vanligt att inblanda alsike- och vitklöver samt timotej och förlänga vallens varaktighet till 3—4 år eller i Norrland oftast mycket längre, varvid dock höavkastningen vanligen starkt avtager, då klövern försvinner och gräsen utmagras av brist på gödsling. I senare tid har den allmänna övergången till intensivare jordbruk medfört en minskning av vallarnas varaktighet till 2 år, men därjämte har man börjat anlägga mångåriga eller ständiga, permanenta, vallar, avsedda för bete.

Yttre förutsättningar för vallodling. Denna är mycket beroende av klimatet. Kalla vårar och försomrar äro ogynnsamma genom att späda plantor upplyftas av frosten och därefter borttorka. Fördelaktigast är ett kustklimat med milt och fuktigt väder. I samma mån nederbörden är. ringa, är ett högt vattenstånd fördelaktigt, beroende dels på vallväxternas stora

bladmassa och därmed följande starka avdunstning (transpiration), dels på gräsens grunda rotsystem. Om grundvattnet står ända upp i ytan, vantrivas visserligen de bättre foderväxterna och undanträngas av mindervärdiga, ss. säv-, starr- och tågarter, men redan en sänkning av grundvattnet till omkring 30 cm. gör marken gynnsam för gräs och klöver, och ett djupare grundvattensstånd än 60—70 cm. medför van-

ligen minskad avkastning. Näringstillgången har även stort inflytande. Gräsens snabba och rika utveckling befordras i synnerhet av tillgången på kvävenäring, under det att kalk, fosforsyra och kali mera påverka baljväxterna och höja fodrets näringsvärde, särskilt för mjölkkor och ungdjur, vilka hava stort behov av mineralämnen. Jordens naturliga näringsinnehåll har därför stor inverkan på mängden och fodervärdet av vallarnas avkastning, och gödsling har lika stor vikt för dessa som för åkern. Där jorden är fattig på något näringsämne, ss. myrjord på fosforsyra och kali, är tillförsel därav, minst motsvarande vad grödorna bortföra, nödvändig för fruktbarhetens bibehållande.

I vallbeståndets sammansättning äro baljväxterna av största betydelse på grund av sin äggviterikedom och sin goda inverkan på jorden till fördel för följande gröda (se Baljväxter). Bland dessa intager rödklöver främsta rummet genom hög skörd av näringsrikt och smakligt foder, lätt tillgång på frö, snabb och riklig återväxt efter slåtter samt såsom god förfrukt. Det samma gäller lucern, vilken dock är osäkrare vid vallens anläggning samt mindre härdig och varav frö ej odlas i landet, men som i stället är uthålligare. övriga baljväxter, ss. alsike- och vitklöver, käringgigel m. fl., hava i övrigt rödklövers goda egenskaper men lämna mindre skörd. Gräsen äro i allmänhet rödklövern underlägsna i avkastning och framför allt i fodervärde. Härav framgår att rödklöver (eller lucern), där förhållandena äro för den lämpligast, bör utgöra huvudsaken i vallar, men vanligen inblandas andra växter, emedan skörden därigenom kan ökas och bliva säkrare (jfr Blandsäd), särdeles sedan den mindre uthålliga rödklövern börjat avtaga, samt ett för vissa förhållanden, ex. till hästhö, lämpligare foder erhålles. Som inblandning har av gräs i Sverige huvudsakligen timotej samt av baljväxter alsike- och vitklöver använts.

Under 1880- och 1890-talen förfäktades, delvis efter tyskt och danskt föredöme, tanken att ett tätare bestånd, högre skördemängd och bättre foder skulle erhållas genom att med de naturliga gräsmarkerna som mönster sammansätta vallbeståndet av en stor mängd arter. Försök ha dock visat, att en stor del av de föreslagna arterna hava liten eller ingen inverkan på skörden, samt att inblandning av större mängd gräs, särdeles de snabbvuxna, i regel minskar avkastningen av klöver, varför största skörd erhålles av rödklöver (och lucern) enbär eller i blandning med 1 eller ett fåtal gräs, särskilt timotej. Alsikeklöver har visat sig bättre tåla inblandning. Blandning av andra växter, särskilt gräs, med rödklöver är sålunda önskvärd för att fylla luckorna, om klöver felslår och då den går ut, men bör utgöras av

ett fåtal arter, lämpade efter jordmånen och vallens avsedda varaktighet.

i-å r i g v. bör därför bestå av endast rödklöver eller denna i blandning med alsikeklöver samt mindre mängder av gräs, som nå högsta avkastning året efter insådden, ss. renlosta eller italienskt rajgräs (se Lösta och Rajgräs).

2—3 års v. bör bestå av rödklöver, i blandning med alsikeklöver (på sämre och i synnerhet fuktig jord) samt gräs, som 2:a året nå full avkastning, främst timotej eller i blandning med tidig rödklöver hundäxing eller på torr jord knylhavre.

Flerårig v.: klöver i något mindre mängd, timotej samt gräs, som småningom utbreda sig och bibehålla sig länge, ss. hundäxing, ängssvingel, gröearter (i mångårig vall), knylhavre (på torr jord), ängskavle (i mångårig vall på fuktig jord).

På klövertrött jord ersättes klöver av käringgigel, humlelucern, getväppling. Åtskilliga av nu nämnda växter böra av klimatiska skäl ej medtagas i vallar i Norrland. (Se härom under de särskilda arternas namn.)

Fröblandningens samman-

sättning plägar teoretiskt beräknas på grund av den mängd av rent, grobart frö, som av de särskilda arterna behöves vid enbär odling, den procent, varmed varje art bör ingå i beståndet, samt tillägg dels för det använda fröets lägre odlingsvärde, dels för större åtgång av utsäde vid biandsådd (10—20 % vid kortvariga, ända till 50 % vid mångåriga vallars anläggning, Således t. ex.:

er po P p Kg.f vid en såd Tillag Netto Od värde wi crq g. .

Cu < ^ 0- a. crq JT1 ' 0 '

ft> p 0. ^ OQ ^

Rödklöver ^O 20 2.0 12 90 iVU

Timotej 50 '5 1-5 9 % 9.51

Vanligen brukar man i praktiken bestämma valet och mängden av de olika fröslagen i utsädesblandningen på grund av erfarenheten om de olika arternas lämplighet på odlingsplatsen, deras avkastningsförmåga, förmåga att utbreda sig, att övervintra och motstå torka samt de mängder utsäde, som visat sig behövliga. Exempel å fröblandningar till slåttervall anföras i efterföljande tabell.

Plats i växtföljden. Som vallväxtfröet är smått och får myllas helt grunt, bör sådden ske i välberedd jord, vilken bör vara ogräsfri och näringsrik, emedan gräsen hava grunda rötter och gödsel dessutom föga kan införlivas med jorden under vallens tillvaro, men däremot ej, ss. ofta sker, i åker, som under flera års sädesodling utsugits, hårdnat och ogräsfyllts. Sådden sker helst närmast efter gödslad gröda, antingen i höstsäd året efter trädan (vanl. på mellersta Sveriges styva lera) eller råe

Förslag til vallfröblandning ar (frö av gott odlingsvärde]

I-årig 2-årio 3—4-årig Mångårig

God klöverjord 1 Lätt sämre klöverjord 1 | Torr lera Fuktig lera Torr sand Torr lera Fuktig lera Torr sand Kärrjord lorr lera Fuktig lera j Kärrjord Mossjord

Rödklöver tidig !$ 8 15 _ _ 12 - __ __ __ __

» sen ~ — — 5 — — !' 5 — 4 5 4 5 4

Alsikeklöver . . — — 5 8 — 5l 6 — 8 4 6 6 6

Vitklöver . — — — — — 3 3 — __ 3 3 2 2

Humlelucern — IO — 5 6 — — 6 4 __ 3 — — ;

Getväppling ! — — — — 6 — — 6 — — — — __

Timotej . . — _ 20 10 8 20 6 8 8 10 10 6 6

Ängskavle . __ — — — — _ 1 — — — — — 10 2 1

Rajgräs eng. » ital. Hundäxing — — — 5 5 — - j 5 — — — 8 — j .j

IO __ __ __ -! 5 __ __ 5 5 5 i

Ängssvingel — — — — — — ! 8 — __ — 10 5 12

Renlosta — IO — — — — — — 6 — — — —

Ängsgröe ~~ — — — — — — — — 2 — — 2 1

Kärrgröe — — — — — — — — — — — — 4 —

Knylhavre . — — — — JLi_ _ _ 15 — 10 — — —

Summa 25 28 40 38 35 40 38 35 30 39 4Q 43 34 !

i vårsäd efter rotfrukter (vanl. i Skåne och på lättare fuktig jord). Vanligen insås v. i skyddssäd, vilkens brodd hindrar det ytligt liggande fröet att uttorka och lämnar de späda plantorna skydd mot torka, blåst och frost. Skyddssäden verkar dock lätt skadligt genom att allt för mycket beskugga vallbrodden; därför är önskvärt, att insådden sker i föga skuggande säd, som ej lägger sig, eller ock utan skyddssäd. Ju tidigare skyddssäden skördas, desto fördelaktigare för vallen. Sådd. I höstsäd kunna timotej och andra växter, vars broddplantor äro vinterhärdiga, med fördel insås redan på hösten, helst omedelbart efter sådden, då groningen gynnas av god fuktighet i ytjorden och plantorna hinna utväxa, så att de mindre lida av beskuggningen av skyddssäden, men klöver och andra växter med mindre vinterhärdiga groddplantor måste sås tidigt på våren, då fröet sprides i sädesbrodden. Vanligen sås då även timotej och annat gräsfrö, hela mängden eller så mycket som behöves för att jämte det på hösten sådda giva lagom tät gräsbrodd. I vårsäd

och utan skyddssäd sås vallfröet på våren, så tidigt som möjligt, innan ytjorden hinner uttorka. Då fröet insås i växande sädesbrodd, kan det ej få annan myllning, än som åstadkommes genom sädesbroddens vältning eller ytharvning; eljest bör fröet myllas, vilket kan ske genom den harvning, som plägar avsluta sädessådden. MyIlningen av de små fröna måste ske grunt, 2—3 cm. Att, ss. stundom skett, fröet sås samtidigt med skyddssäden och myllas med denna, lyckas vanligen bra med klöverfröet, men timotej- och andra små fröslag komma lätt för djupt och gro dåligt, särdeles om jorden hopslammas.

Eftersådd, hjälpsådd. Då insådda vallar bliva glesa till följd av utebliven groning eller fläckvis gått ut, vanligen till följd av liggsäd i skyddssäden, kan beståndet stundom upphjälpas genom eftersådd. Ibland visar sig dock detta onödigt, emedan talrika plantor komma upp efter den första insådden, om eftersommaren och hösten bliva fuktiga. Å andra sidan misslyckas lätt eftersådd en, särdeles om den efterföljes av torka. I betrak-1156

tände av fröutsädets dyrhet är det därför ofta ovisst, om eftersådden skall löna sig. Ju lättare och fuktigare jorden är, desto större är utsikten till framgång; på mellersta Sveriges styva lera är denna åter så tvivelaktig, att eftersådden i allmänhet ej är rådlig annat än i fläckar i ett i övrigt någorlunda gott bestånd. I ett och två års vallar är eftersådden mindre lönande än i dem, som skola ligga flera år, emedan i senare fallet kostnaden för eftersådden skall betalas av flera grödor och förlusten på glest vallbestånd av svag skörd blir större, ju längre vallen skall ligga. — Eftersådden har större utsikt att lyckas, ju tidigare den sker, och ju kraftigare utveckling de nya plantorna nått före vinterns inbrott. I Danmark har man med framgång sått gräsfrö i förra delen av september, och sådd på eftersommaren har i medeltal lämnat bättre skörderesultat än sådd följande vår, men vinterns tidigare inbrott torde i större delen av Sverige göra vårsådd mindre osäker. Jorden bör före sådden luckras i ytan genom harvning och fröet omedelbart därefter utsås och myllas med en lätt harvning och efterföljande vältning. Härvid förstöres visserligen en del av förefintliga plantor, men utan myllning gro vanligen de större gräsfröslag, som företrädesvis användas för eftersådd, mycket ofullständigt. Till eftersådd bör användas frö, som gror fort, och i betraktande av det osäkra resultatet helst sådant, som är billigt. Till upphjälpande av i-års vallar, vilket måste ske på hösten, om skörd av den nya insådden skall erhållas följande år, användas i Danmark humlelucern, italienskt rajgräs och ren-losta, men rödklöver, endast om den första såddens plantor ej gått ut till följd av klöver-röta, som eljest rätt säkert kommer att förstöra även de nya klöverplantorna. Om 2-års vallar gäller det samma, men här kan eftersådden möjligen uppskjutas till våren, och i stället för rödklöver sås getväppling på sandig jord; i Danmark har även knylhavre med framgång använts.

I fleråriga vallar särskilt på lätt och fuktig jord äro utsikterna till lyckad eftersådd större, emedan längre tid här finnes för dess verkan; i regel erhålles ingen eller obetydlig ökning av första skörden, och därför bör utsädet, jämte något klöver eller, om jorden är smittad av klöverröta, käringgigel övervägande utgöras av mångåriga grässlag, såsom timotej, ängssvingel, hundäxing och ängskavle. ►- Gödsling. Vallväxterna borttaga betydliga mängder näring från jorden, vilka i medeltal kunna beräknas sålunda i kg.

pr ton ,

, .. pr ha

torramne r

Kväve.....33 190

Fosforsyra . . . . IO 58

Kali......31 176

Kalk......13 77

Vallarna äro därför tacksamma för rik näringstillgång, och jorden bör före vallanläggningen vara väl gödslad. För kortvariga vallar är den gödselkraft, som finnes och gives åt skyddssäden, tillräcklig, men ju längre en flerårig v. skall ligga, dess viktigare är, att en förrådsgödsling av fosfat och, på kali-fattig jord, kalisalt gives. Under växandet kan endast övergödsling givas. Härtill är lättlöslig kvävegödsel verksammast för gräsen, men denna är obehövlig för baljväxterna och kan direkt skada, genom att'gräsen bliva för frodiga och tillbakatränga klövern och övriga baljväxter, vilkas utveckling däremot mera befordras av fosfat- och kaligödsling. Därför gives övergödsling med kväverik gödsel ss. gödselvatten, chilesalpeter eller svavelsyrad ammoniak samt fosfater och kali åt gräsvallar på fast jord med föga klöver men blott fosfat- och kaligödsling (ex. 300 kg. thomas- eller superfosfat och 300 kg. kainit) åt klövervallar och åt alla vallar på kärrjord.

Vård. Av åtgärder för vallars underhåll förekommer jämte gödsling huvudsakligen överharvning av äldre vallar på våren för att uppriva mossa, luckra ytjorden och framkalla nya skott på plantorna. Nya vallar tåla ej överharvning, som skulle uppriva plantorna, men de övervältas på våren för att tilltrycka jorden kring de planträtter, som lyfts upp av frosten.

Skörden bör ske, då största mängden av smältbar näring erhålles; därför gäller som allmän regel, att den bör företagas, innan den ökning i vävtråd och nedgång i fodrets smältbarhet, som inträder efter blomningen, hunnit att nedsätta fodrets värde, men skördarnas antal och tid böra rätta sig efter växtbeståndets art. Där detta övervägande utgöres av högvuxna växter, som icke synnerligt åter-växa efter skörden, ss. åkerlosta och timotej samt sen rödklöver, bör skörden ske först efter blomningens slut, under det att vallar med växter, som kunna giva god återväxt, ss. hundäxing, gröe, ängssvingel, tidig rödklöver och alsikeklöver, böra skördas tidigare, emedan den minskning i första skördens mängd, som härav förorsakas, vanligen mer än uppväges av större andra skörd. Betes vallar, som i större mängd innehålla starkt skottalstrande växter, giva största avkastning, om de avbetas, innan de gått i blom, synnerligen som därigenom vinnes ett näringsrikare, lättsmältare och smakligare foder, vilket därför ock avbetas jämnare än gräs, som gått i blom. Betningen bör därför börja tidigt på våren men ej ske så hårt, att återväxten hindras. Om detta iakttages, kan betningen återkomma ända till 3 gånger på sommaren. Vanligen sker både slåtter och betning för sent; härtill bidrager, att en sen slåtter ger mer än en tidigare i lass räknat, under det att återväxten mindre räknas, emedan den på grund av våt väderlek"57

kan tillgodogöras blott genom betning, men skördens större mängd kan vara skenbar, beroende på att fodret blivit hårt och därför sammans junker mindre i lassen. Uppfattningen, att senare betning gör, att betet räcker längre, beror till stor del därav, att gräset, om det fått uppväxa till blomning, ratas av kreaturen.

Skördemängden växlar i hög grad. Medeltalet för riket plägar vara omkring 3 ton hö pr hektar; skörden av i:a och 2:a års v. kan uppgå till mer än det dubbla.

Vallodlingens ekonomiska betydelse. En anledning till införande av vallodling på åker (koppelbruk) var, jämte behovet att skaffa ersättning för den genom ängarnas uppodling minskade hömängden, även vallodlingens ringa kostnad genom besparing av utsäde och bearbetning m. m. Då odlingen skötes, ss. varit vanligast, utan gödsling och annan omvårdnad och avkastningen därför snart nedgår, bliva dessa skiften mycket litet räntabla, varför ock man rätt allmänt övergått till att uppbryta dem, innan skördemängden börjat att avsevärt nedgå, d. v. s. bibehålla dem blott så länge klövern varar. Välskött lämnar vallodlingen däremot det billigaste fodret, särdeles som ett gott hö i hög grad minskar behovet av kraftfoder. Sedan arbetsprisen så starkt stegrats, ha vallarnas betydelse som föga arbetskrävande skiften ökats, och samtidigt har strävandet att sköta dem så, att avkastningen kan bibehållas oavkortad längre tid, blivit allmännare. Sammanställningen av bokföringsresultat under senare år hava även visat, att jordbruk med vallar, på omkring 40 proc. av åkern, lämnat bästa förräntning. En än större utsträckning av vallodlingen har lätt till följd en alltför ojämn arbetsfördelning. Igenläggning till flerårig vall bör framför allt ske å avlägset liggande fält, varigenom stor arbetsbesparing kan vinnas.

Vallbrott, upplöjning av vall samt det skifte, vara detta sker. Jfr Växtföljd.

Vallmo, Papaver, av fam. Papaveraceæ, ett örtsläkte med stora blommor med 2 foderblad och 4 snart avfallande kronblad i lysande färger samt fröhus med ytterst talrika, små, oljerika frön. Råg-v., P. dubium L., kor n-v., P. Rhoeas L., och s p i k-v., P. arge-rnone L., äro rätt oskadliga åkerogräs. De äro dock till följd av tidig och rik fröspridning svåra att utrota. De dödas genom besprutning med järnvitriol. O p i i-v., P. somniferum L., odlas i s. Asien, Egypten och s. Europa för vinnande av opium, örtens intorkade mjölksaft, samt i mindre skala för skörd av frön för oljepressning och till krydda på bröd. Den har odlats även i Sverige, passar bäst på lätt sand- eller mulljord och radsås på våren med 30—50 cm. radavstånd, varvid fröet, omkr. 6 kg. pr. ha., för sin finhets skull helst blandas med sand.

Skörden bör ske, så snart fröet lossnar i fröhusen, innan dessa börja öppna sig, varefter de drösa starkt. Uppgives kunna lämna 700— 900 kg. frö pr. ha., med en vikt av 55 kg. pr. hi. och oljehalt av 50 %. I Sverige har resultatet blivit betydligt sämre. Avfallet efter oljepressningen användes som foder, se Olje-kakor.

Som prydnadsväxter odlas korn- och opii-v. i en mängd sorter med enkla eller dubbla blommor och många färgskiftningar samt de mångåriga P. bracteatum Lindi, från Sibirien och

P. orientale L. från Armenien, båda storvuxna, med mycket stora, högröda blommor och strävhåriga blad, samt den lågvuxna fjäl 1-v., P. nudicaule L., med gula, orange-färgade eller vita blommor, vilken fortsätter att blomma hela sommaren. Alla arterna förökas genom frösådd på kalljord och äro svåra att omplantera.

Vällning. Se Hägnadsskyldighet.

Vallört, kaukasisk, Symphytum orientale Fr., en till de strävbladigas familj, Asperi-foliœ, hörande mångårig, storvuxen, helt sträv-hårig ört med breda, på stjälken icke nedlöpande blad och i de övre bladvecken greniga klasar av klubblikt rörformiga, rödblå blommor samt nästan släta smånötter. Härstammar från Kaukasien och förekommer här och var förvildad i gamla parker, troligen förr odlad som prydnadsväxt. Den ätes av alla kreatur och har förordats och även något odlats som grönfoderväxt, särskilt för svin. Den är ej synnerligen näringsrik, innehåller i färskt tillstånd omkring 90 % vatten, 1.5 proc. smältbar äggvita och inemot 4 proc. kvävefria extraktämnen och har icke motsvarat de berömmande omdömen om dess odlingsvärde, som förekommit. Förökas bäst genom rotstockar.

Valnötsträd, Juglans regia L., av fam. Juglandaceœ, härstammande från Medelhavstrakterna, är ett högvuxet träd med glatta parbladiga blad. Trädet är så pass frostömt, att det endast i landets södra delar, Skåne och Gottland, kan odlas med fördel. I mellersta Sverige blir det årligen frostskadat, så att det ej där utbildar nötter. Förökas helst genom sådd av nötter.

Valpsjuka, en mycket smittsam hundsjukdom, angriper företrädesvis unga djur i åldern 2—18 månader. Späda valpar äro i regeln oemottagliga, och äldre hundar angripas sällan, emedan de oftast i ungdomen genomgått sjukdomen och därigenom förvärvat immunitet. Det är därför sällsynt, att en hund angripes mer än en gång, och då äldre hundar någon gång få v., är det vanligen sådana, som ej förr varit utsatta för smitta. Smittämnet, som ej ännu påvisats, förekommer i synnerhet i sekretet från näsa och ögon och överföres antingen direkt från djur till djur eller genom personer eller föremål, som varit i beröring medH58

sjuka djur. Inkubationstiden är vanligen 3—7 dygn, men kan vara ända till 2—3 veckor.

Karakteristiskt för v. är, att den angriper slemhinnan i flere olika organ, varvid katarr uppstår i såväl matsmältnings- som andningsorganen och ögonen. Hög feber, 39.5—400, stor mattighet och dåsighet inträda, med minskad eller upphörd foderlust. Ett tidigt och utmärkande tecken är även kräkningar, även utan att hunden förtärt någon föda. Avföringen är under de första dagarna vanligen trög, men med kräkningarna följer även diarré, och avföringen blir till sist tunnflytande, illaluktande och stundom blodblandad. Samtidigt visar sig även ljusskygghet och en riklig, gulgrön flytning från ögonen. Angripas även andningsorganen, som vanligen är fallet, börjar även en liknande flytning från näsan och dessutom ofta en synnerligen svår hosta, som vanligen slutar med kräkning. Tillstöter lunginflammation, försämras tillståndet hastigt, och döden kan följa inom 6—8 timmar. Ett karakteristiskt sjukdomstecken är också, att en mängd ärtstora blåsor, fyllda med ett grågult, egendomligt luktande innehåll, uppstå under buken och på insidan av låren. Stundom visa sig även krampaktiga ryckningar i vissa muskelgrupper, t. ex. i läpparna, tinningarna eller extremiteterna, eller periodiskt uppträdande epileptiska anfall. Stundom visa sig de nervösa företeelserna i förlamningar, med till en början endast något osäker, vacklande gång, men snart fullständig förlamning av bakdelen och sedan även av övriga delar. Djuren kunna för övrigt vid denna nervösa form av v. synas fullkomligt friska med god matlust och livligt humör, men förlamningarna eller de nervösa ryckningarna kunna dock kvarstå under mycket lång tid. Dödligheten uppgår till omkring 50 %, högst vid de nervösa formerna.

Hundar av högt förädlade raser eller degenererade eller försvagade djur duka lättast under, och på orter, där sjukdomen mera sällan förekommer, såsom på landet, får den vanligen, då den uppträder, en långt svårare karaktär, än där den är mera stationär, ss. i städerna.

Behandlingen blir väsentligt olika efter de organ, som företrädesvis angripits, och bör därför alltid överlåtas åt veterinär. Hunden bör dock under alla förhållanden hållas inne i värme och stillhet. I början ingives febermedel, ss. kininhydroklorid, 0.25—0.50 g., samt avföringsmedel, t. ex. ricinolja, 1—2 matskedar, eller kalomel, 0.2—0.4 g. Serumbehandling har på senare tid försökts, men då smittämnet är okänt, har endast serum kunnat användas, avsett att bekämpa en del bakterier, som ofta inställa sig vid v. och komplicera sjukdomen, men då dessa kunna vara av olika slag, kan ett serum, som en gång givit gott resultat, en annan gång visa sig overksamt. Huvudsaken är, att valparnas motståndskraft under uppväxttiden

stärkes genom kraftig föda och god vård, och att de i möjligaste mån skyddas mot smitta genom undvikande av beröring med sjuka hundar och med ort, där sjukdomen förekommer. E. N—m.

Vandring, maskin för överförande av dragares kraft till en stillastående arbetsmaskin.

1. Vanlig vandring. Dragare kring-vrida medelst dragning i en eller flere bommar en lodrät axel, och den roterande rörelsen överföres genom växlar och mellanaxlar till arbetsmaskinen. V. drogs förr mest av oxar (»ox-vandring»), men då dessas långsamma gång gör en starkare utväxling nödig för att giva arbetsmaskinens axel önskvärd omloppshastighet, brukas numera mest hästar, varför maskinen vanligen kallas hästvandring.

Stående vandring.

a. Stående vandring. En på ett stadigt underlag stående, 2—2.5 m. hög axel uppbär ett stort drivhjul (vandringshjulet), som omvrides medelst från detsamma snett nedåt utgående dragbommar, varvid rörelsen från en kuggring i drivhjulets omkrets överföres till en vågrät mellanaxel och från denna till arbetsmaskinen. Den stående axeln måste vara väl stagad, ss. genom en sax vid logväggen eller genom strävor. Tidigare var vanligen vandringshjulet ett kronhjul (se Växel 1. a.) av trä med infällda kuggar, som ingrepo i en trilla på mellanaxeln. Numera är vandringshjulet oftast av järn med konisk utväxling. Även förekommer, att rörelsen överföres från en"59

konisk utväxling å den stående axeln genom en göres, då de ej ligga i samma plan, vanligen rem eller linledning. genom koppelstänger med korslänkar. Ju

b. Liggande vandring har på un- större vinkel denna förbindelse bildar, desto deriaget liggande driv-och växelhjul, från vilka större kraftförlust uppstår. Om alla dessa rörelsen fortledes genom koppelstänger. Häri- förhållanden äro så gynnsamma som möjligt, genom vinnes, att vandringen lättare kan kan 80—90 % av det på vandringen verkande flyttas, men då utväxlingen och koppel- arbetet komma till godo i arbetsmaskinen, stängerna med deras korslänkar (se Kopp- 2. Trampvandring består av en lu-ling) ligga invid marken, måste de överbyggas tände, rörlig, ändlös bana, vilken av den på för att förebygga fara för folk och dragare. banan instängda dragarens tyngd sättes i rörelse, så att dragaren är tvungen att gå med samma hastighet, som banan glider undan. Banans rörelse överföres med kedjehjul och en kuggväxling. Dylika vandringar, som ej vunnit användning i Sverige, inbespara körkarl och taga föga plats samt borde tillgodogöra hästens dragkraft mycket väl, om ej så mycket kraft ginge förlorad genom friktion; dessutom anses de medföra djurplågeri för dragaren.

Vandringsrättare. Gävleborgs läns hushållningssällskap beviljade år 1905 anslag till anställande av kunniga jordbruksarbetare som v. för att under sommartid lämna jordbrukare handledning och råd. Exemplet följdes året därpå av Norrbottens hushållningssällskap, som antog fast anställda undervisare av detta slag med en socken som verksamhetsområde (varför Liggande vandring. de först kallades sockenrättare), och

sedan av allt flere hushållningssällskap. Sedan Dragbomniarna böra hos såväl stående som år 1912 lämnar staten anslag, varmed bestri-liggande vandringar hava en längd av omkring des högst hälften av kostnaderna för v:s av-4 m. Ju kortare de äro, desto obekvämare och löning. Enligt K. k. 1/11 1912, 27/6 1919 och 19/8 mera tröttande blir dragningen och desto 1921 beviljas anslag åt hushållningssällskap mindre del av dragarens arbete kommer till efter ansökan hos konungen och yttrande av nytta. Med 4 m. långa bommar blir det nyttiga lantbruksstyrelsen. För att antagas till v. skall arbetet omkr. 75 %, med 3 m. långa blott 66 %. sökanden hava flerårig jordbrukspraktik samt Långa bommar fordra däremot mer utrymme hava genomgått kurs vid lantbruks- eller och giva långsammare rörelse samt medföra så- lantmannaskola för utbildande av kontroll-lunda behov av större utväxling, varmed följer assistent eller v. Han skall under tillsyn av ökad arbetsförlust genom friktion. Då fjäd- jordbrukskonsulent åt mindre jordbrukare inom rande anspänning, t. ex. genom hästskyddare, honom tilldelat distrikt utan ersättning av dessa användes, bör denna läggas bakom dragbom- lämna råd och anvisningar i jordbruk och men för att ej förlänga draget, vilket bör vara husdjursskötsel samt praktisk handledning kort, för att kraf ten skall bliva utnyttj ad så väl vid arbetenas utförande. Berättelse över v:s som möjligt. Helst anspännes blott 1 dragare verksamhet skall före mars månads utgång av vid varje bom, emedan vid par den inre draga- hushållningssällskapet avgivas till Lantbruks-ren får gå i mindre krets och därigenom arbeta styrelsen. Kurser för utbildning av v. hållas obekvämare än den andra. med statsanslag vid vissa lantbruks- och lant-

I kraftöverföringen bör finnas en säkerhets- mannaskolor, anordning, som tillåter arbetsmaskinens rörelse Vang stycke. Se Trappor, att fortgå, även om vandringen behöver stan- Vanhävd av jordegendom betecknar, att nas, ss. om en dragare faller. Vanligen nås detta jorden brukas så, att dess avkastningsförmåga genom en spärrinrättning i korslänken mellan uppenbarligen äventyras, samt att husen för-koppelstängerna. falla eller bortföras. Mot den skada, som häri-

För att så fullständigt som möjligt tillgodo- genom uppstår, plägar ägare till utarrenderad göra kraften böra lager och kuggväxlar noga jord skydda sig genom bestämmelser i arrende-passa tillhopa och skillnaden i kuggantal hos kontraktet rörande jordens brukning och hävd, hjulen i varje växel ej vara större än nödigt, minsta antal kreatur, byggnaders underhåll Drevet bör hava minst 15 kuggar, och vanligen m. m., och dylika bestämmelser finnas även är utväxlingen 15 : 40—59. Kan ej den nödiga intagna i gällande arrendelagar (se Arrende), hastigheten nås genom utväxlingen i vandrin- I samband med undantagslagstiftningen till gen, insättes en mellanväxel mellan denna och skydd för bondejordbruket i

Norrland (se arbetsmaskinen. Förbindelsen mellan axlarna Norrlandslagstiftning) utfärdades lag om upp-

sikt å viss egendom i Norrland och Dalarna 26/e I9°9, vilken 10/5 1912 och 2/8 1917 utsträckts, så att den nu gäller hela Norrland och Värmland. Å egendom, som tillhör bolag, ekonomisk förening eller ock enskild, som innehar egendomen huvudsakligen för skogens avkastnings skull och ej är mantalsskriven å egendomen eller annan egendom, som med densamma sambrukas, får jordbruket ej nedläggas eller åker, äng eller byggnader så vanvårdas, att jordbrukets vidmakthållande äventyras. Denna bestämmelse gäller dock endast, då egendomen innehåller åker och äng i den omfattning, att självständigt jordbruk kan därå bedrivas. Vad med självständigt jordbruk här menas, finnes ej i lagen angivet, men i analogi med bestämmelserna i den norrländska arrendelagen (se Arrende) och andra bestämmelser rörande norrländskt jordbruk, synes därmed böra förstås ett jordbruk som kan lämna sin utövare den huvudsakliga delen av sådana för honom och hans familj nödiga livsmedel, som lämpligen kunna hämtas från jorden och husdjuren, samt foder för nödiga dragare, vanligen minst 4—6 ha. odlad jord och äng. Vid avgörande härav skola i samma ägares hand befintliga, genom ägostyckning eller avsöndring skilda områden av samma hemman betraktas som en fastighet. Till v. är ej att räkna nedläggande av jordbruk å äga, som till sin naturliga beskaffenhet är så dålig, att nedläggandet måste anses fördelaktigt för en till fastighetens jordbruk för sin utkomst hänvisad åbo. Uppsikten över lagens efterlevnad utövas av en för varje särskilt län av konungen för 3 år i sänder tillsatt jordbrukskommission, bestående av ordf. och 2 ledamöter. Undersökning angående ifrågasatt v. utföres på uppdrag av kommissionen av förordnade 3 gode män, valda bland nämndemän, ledamöter i ägodelningsrätt, gode män vid lantmäteriförrättning, lantbruksingenjör, länsagronom eller jordbrukskonsulent, vilken synenämnd skall efter syn på platsen avgiva redogörelse och förslag till åtgärder för avhjälpande av befunnen v. Kommissionen skall, där den finner v. enligt lagens mening föreligga, söka träffa överenskommelse med jordägaren om åtgärder för bristens avhjälpande inom högst 4 år och skall, där ej överenskommelse kan träffas eller ägaren försummar sitt åtagande, åtala saken inför domstol, som äger vid vites påföljd förelägga ägaren vanhävdens avhjälpande inom 4 år. Jordägaren svarar för v., även om jorden utarrenderas eller avyttras, i senare fallet såvida ej skyldigheten med kommissionens medgivande övertagits av den nye ägaren.

Vankant. Se Sågning.

Var utgöres huvudsakligen av vita blodkroppar (se Blod) jämte en del ur blodkärlen utsvettade, flytande beståndsdelar, mer eller mindre uppblandade med bakterier av olika slag. (Se Bulnad, Inflammation.)

Varfeber, p y ä m i, uppkommer genom att varpartiklar från någon varhärd inkomma i blodet och genom blodkärlen spridas till olika organ, där de kunna fastna i finare kärlförgreningar och giva upphov till nya varhärdar (metastatiska abscesser).

Oftast angripas lungor, lever, njurar och även ledgångar (se Fölsjuka, Kvarka), och då uppstår vanligen i dem en mängd små abscesser. Karakteristiskt är, att febern är intermittent, d. v. s. temperaturen stiger och sjunker med vissa mellantider, men i övrigt kunna symtomen vara olika, beroende på vilka organ, som äro angripna. Äro varhärdarna åtkomliga, användas starka antiseptiska eller frätande medel, ss. Carrells lösning, 5—10 % klorzinklösning eller brännjärn, men i andra fall huvudsakligen febermedel, varjämte djurets krafter uppehållas genom stark utfodring.

E. N—m.

Varg, Cants lupus L., uppnår en bog-höjd av 0.7 meter och en längd av 1 x/z meter, utom svansen, som är omkring 1/2 m. Han är grå till färgen med svarta hårspetsar särskilt på ryggen och rostgul anstrykning på benen samt smutsvit undersida. Från hunden skiljes han lättast därpå, att svansen, som är rak och yvig, alltid bäres nedhängande samt att ögonöppningarna sitta snett. Om #vintern leva vargarna i flock och ströva vida omkring under sökande efter byte. Efter parningen, som skall försiggå i februari, drager sig honan undan till någon ödslig och snårig trakt, där hon i slutet av april eller början av maj i en bergskreva eller en lya framföder 4—6, ibland ända till 10 ungar. V. var ännu under förra delen av 1800-talet ganska talrik litet varstädes i de mera skogiga delarna av landet och gjorde betydande skada på tamdjuren. Numera är han undanträngd till fjälltrakterna, där han fortfarande är en farlig fiende till renarna. Då hans förekomst under gångna tider företett periodiska växlingar, är det emellertid icke uteslutet, att han ännu en gång kan komma att utbreda sig längre söderut. Den som dödar varg erhåller av allmänna medel en belöning av 50 kr. I jaktlagen stadgas, att varg får jagas även på annans jaktområde samt att v. får skjutas, varhelst han tillfälligtvis anträffas. Numera jagas han huvudsakligen av lappar och nybyggare, som under skid-löpande förfölja och döda honom eller om våren uppsöka de späda ungarna i lyan. Dessutom fångas v. även i sax. T. H—1.

Variation, formväxling, möter oss överallt i den levande naturen. Såväl bland växter som djur är det ju sålunda, man kan gärna säga, omöjligt att finna tvenne individ, som i alla avseenden äro varandra fullkomligt lika. Det finnes både icke ärftlig och ärftlig variation.

a) Individuell, icke ärftlig fluktuerande eller kontinuerligf &<^eu^l&**x

variation beror på rent tillfälliga orsaker, såsom olika klimat, jordmån, växtplats o. s. v., eller, då det gäller djur, olika uppfödning, vård o. s. v. och är betingad av växt- och djurindividens förmåga att anpassa sig efter förhandenvarande levnadsbetingelser (se Acklimatisering). De av dylika tillfälliga orsaker framkallade avvikelserna, man kallar dem modifikationer, tillhöra s. k. förvärvade egenskaper och äro såsom sådana, efter vad man hittills vet, icke ärftliga. Bestämt förneka möjligheten av förvärvade egenskapers ärftlighet kan man dock icke, men man känner hittills icke något säkert bevisat fall av dylik.

Mäta vi exempelvis planthöjden hos de enskilda plantorna i ett bestånd av en fullt enhetlig sädessort, t. ex. Prinsesskorn, vars alla individ äro ärftligt lika, tillhöra samma biotyp (se Ärftlighet), och beräkna vi med ledning därav även hela beståndets medelplanthöjd, skola vi finna, att flertalet plantor mer eller mindre närma sig denna, medan de övriga såsom plus- (högre) och minus- (lägre) modifikationer fördela sig i kontinuerliga serier med ungefär lika antal på ömse sidor och med ett jämväl å båda sidor på ungefär samma sätt utåt småningom avtagande individantal. Vid närmare undersökning visar sig individens fördelning nära överensstämma med den talserie, som erhålles vid utveckling av den s. k. binominalformeln (a + &)*, då både a och b sättas lika med i, »Quetelets lag», efter belgiske antropologen Quetelet, som först påvisade denna överensstämmelse. Ett enkelt och praktiskt sätt att utveckla formeln (i + i)« och att sålunda finna den därav framgående talserien visar följande schema:

(i 4 i)1 = I + I = 2

(i + l)a = I 4- 2 4- I = 4

(i + i)* ~ i +T^~T+ i = 8

(i + i)* = i 4- 4 4- 6 + 4 + i = 16

(i 4- i)5 = I 4- ^ 4- IO 4- IO 4- 5 4- I =32

(i 4- i)10 = I 4- IO 4- 45 4- I20 4- 2IO 4-

252 + 2IO 4- 120 + 45 4- IO 4- I = 1,024

Den binominala talserien liksom vilken variationsserie som helst kan man framställa grafiskt i form av en kurva, såsom följande figur närmare åskådliggör, visande variationen i längd hos ett antal bönor (efter Johannsen). Vi ha här att göra med s. k. klassvarianter, då alla möjliga övergångar finnas mellan de olika variantklasserna: 17, 19, 21 o. s. v. mm., såsom ju alltid måste bliva fallet, då skillnaderna äro liktydiga med ett mer eller mindre, med olika grader av en egenskap. Individens antal är i detta fall angivet genom

rektanglar, vilkas höjd och sålunda även storlek står i direkt förhållande till antalet individ inom resp. variantklasser. En sådan figur kallas p o 1 y g o n, och motsvarande kurva erhålles helt enkelt genom att sammanbinda mittpunkterna i rektanglarnas övre horisontala linjer. Kurvan är här icke inritad, men man ser genast, att den skulle nära överensstämma med den i stället inritade ideala eller binominala variationskurvan, även kallad slumpkurva. Har man däremot att göra icke med klass varianter utan i stället med s. k. diskreta varian-

1? /†

sj 53 15 a?

Bönlängd mm. 24.36

medellängd.

Variationskurva (polygon), visande variationen

i bönlängd hos ett antal bönor och jämförd

med den ideala variationskurvan.

(Efter Johannsen.)

ter, såsom då det gäller antal och inga övergångar finnas mellan de olika variantklasserna, angives antalet inom dessa i stället genom enkla lodräta linjer, vilkas höjd står i direkt förhållande till antalet individ, och kurvan erhålles genom sammanbindning av linjernas övre ändpunkter.

Det finnes emellertid även variationskurvor med mycket avvikande utseende, såsom mer eller mindre sneda, ensidiga, två- eller fler-toppiga. Orsakerna kunna vi icke här ingå på. Endast så mycket må sägas, att en mer än en-toppig kurva alltid låter en misstänka, att det föreliggande materialet icke är ärftligt enhetligt, icke utgöres av en enda biotyp, utan i stället av en Population (se Ärftlighet). Men å andra sidan kan även en Population visa en variationsserie och en variationskurva, som nära överensstämmer med den ideala. En variationskurvas utseende giver sålunda intet säkert besked om det föreliggande materialets ärftliga beskaffenhet.

b) Det finnes nämligen även en fluktuerande eller kontinuerlig ärftlig variation, som i avseende på avvikelsernas litennet och varianternas gruppering i en oavbruten serie i allo överensstämmer med den ovan beskrivna, icke ärftliga modifikativa. Den betingas emellertid icke som denna senare avIl62

tillfälliga orsaker utan i stället av en efter skedd korsning inträffande omgruppering av föräldrarnas arvenheter, är vad man kallar en kombinationsvariation (se Ärftlighet).

c) Ett andra slag av ärftlig variation utgöra s. k. språngvariationer eller m u-tationer, även kallade spontana eller frivilliga variationer eller sports, vilka uppträda plötsligt och liksom stötvis utan känd anledning. I motsats till de två ovan omnämnda slagen variation kallar man detta slags variation även diskontinuerlig (språngartad). Av mutationer skiljer man i övrigt mellan två slag, nämligen progressiva, som bero på tillkomsten av ett alldeles nytt anlag, eller riktigare en dominerande faktor, och retrogressiva eller förlustmutationer, som bero på ett anlags »bortfallande» (detta sista ord betecknar blott, att ett anlag upphört att visa synbar verkan, ty om den verkliga orsaken därtill vet man ännu intet). Endast på mutationer av sistnämnda slag har man säkra exempel. De förhålla sig i i:sta generationen i regel som bastarder, och deras avkomma klyver sig på samma sätt som dessas avkomma (se Ärftlighet) . Mycket av vad som räknats som mutation är emellertid av helt annan natur. Efter korsning erhåller man sålunda ofta »nyheter», som te sig som språngvariationer eller mutationer, men som, enligt vad den moderna ärftlighetsforskningen givit vid handen, också de uteslutande bero på en omkombinering av föräldrarnas arvenheter.

d) Knoppvariationer, knopp-mutationer eller vegetativa mutationer bero på att en enstaka cell eller grupp av celler av någon okänd anledning förändras och ge upphov till ett skott, som är olikt växten i övrigt och som, om det,blommar och sätter frö, genom dessa fortplantar denna olikhet på sin avkomma. Vissa knopp variationer förhålla sig i allo som chimärer (se d. o.).

H. T—n.

Varietet. Se Art, Variation.

Varmblodig. Se Hästraser.

Varmbänk. Se Drivbänk.

Varmhus. Se Växthus.

Varmvattenbehandiing. Se Avsvampning, Drivning.

Vaselin är en blandning av fasta kolväten, framställd av återstoden efter destillation av bergolja. Den bildar en gulvit-vit, isterliknande massa, som smälter vid 30—40° C, är olöslig i vatten, föga löslig i alkohol och lätt löslig i eter samt i flyktiga och feta oljor. Emedan v. ej kan härskna och ej förflyktigas eller stelna, är det ett utmärkt smörjmedel. I medicin användes v. för beredning av salvor och som täckande medel på sår.

Vass, grovvuxna gräs och halvgräs. Se Bladvass.

Vassbuk. Se Sillfiskar.

Vassla (v a s s 1 e), den efter ostmassans avskiljande återstående vätskan, innehåller huvudmassan av mjölksockret och därjämte fett samt den icke utfällda delen av mjölkens äggviteämnen (albumin, globulin och den vid ostämnets sönderdelning uppkomna vassleägg-vitan, se Mjölk), ävensom salter, med följande ungefärliga sammansättning:

vassle efteT separer. mjölk helmjölk

vatten..........93.4 93.2

fett........... O.05 0.4

äggviteämnen...... I.o I.i

mjölksocker, (-syra) 4.95 4.8

salter.........0.6 0.5

V. är fetare, ju mer fett ostmjölken innehåller, och ur helmjölks-v. brukar fettet tillvaratagas genom separering och den erhållna vasslegräd-dens kärning till vasslesmör. Vid separeringen avlägsnas inblandade ostpartiklar medels en i regulatortratten insatt sil. Bästa smörutbyte erhålles, om v. skummas med låg gräddprocent (1—1.5 % vid v. av normal fetthalt). I övrigt användes v. till foder åt kalvar och svin samt beredning av mesost (se d. o.).

Fodervärdet är x/12 f.enh. Till 1 kg. viktsökning åtgår vid svingödning omkring 50 kg. v. Syrning minskar vasslans näringsvärde, men då en ren syrning motverkar andra, skadliga jäsningar och sur v. är ett hälsosamt och för svin begärligt foder, anses syrning ej som ett fel, om den ej går för långt och är förbunden med orena jäsningar, ss. fallet blir, om v. förvaras i en behållare, som sällan rengöres.

Vasslesmör, smör berett av vassla (se d. o.). Vid omkring 0.4 % fetthalt lämnar 100 kg. vassla omkring 0.4 kg. smör. V. är i regel underlägset vanligt smör till följd av lukt och smak av ost samt mindre hållbarhet.

Vassleäggvita. Se Kasein, Mjölk, Ostämne.

Watt. Se Elektricitet.

Vatten är en kemisk förening av syre och väte, med formeln HaO, och uppstår vid förbränning av väte eller vätehai tiga ämnen. Dess täthet är störst vid + 40 C. och begagnas som enhet för vätskors och fasta kroppars eg. v., 1 dm3, eller liter v. av denna temperatur väger 1 kg. Dess volym ökas vid såväl uppvärmning som vid avkylning. Detta förhållande har den största betydelse i naturen: då vattnet avkyles på hösten, sjunker det kallare ytvattnet till bottnen, endast tills dess värmegrad nedgått till + 40, vilket hindrar ej allt för grunda vatten att bottenfrysa och gör, att isen flyter på vattnets yta, under det att tvärtom under den varmare årstiden det av solen uppvärmda vattnet flyter ovanpå och värmegraden avtager mot djupet. Vid frysning till is utvidgas v. plötsligt omkring 9 %, varigenom kärl eller ämnen, som innehålla flytande v., kunna sönder sprängas; frysningen av i sprickor inträngt v. medverkar^£V^£J^"V_

därför kraftigt till bergens söndergrusning, likasom våt jord därigenom luckras vid tjäl-ningen. Vid vanligt lufttryck fryser rent v. till is vid + o och kokar vid ioo° C. Vid upphettning till + iooo° C. börjar v. sönderdelas (dissocieras) i väte och syre.

V. är det förnämsta lösningsmedlet för andra ämnen, och allt i den fria naturen förekommande v. innehåller m. 1. m. av lösta ämnen, varav dess inverkan på berggrunden och jordlagren samt dess betydelse för växt- och djurlivet, likasom olikheten i dess egenskaper, förklaras (se nedan). V. är en god ledare för värme och har hög värmeupptagande förmåga (värmekapaciteten = i). Det binder mycket värme vid is smältning och vid avdunstning, och detta värme frigöres åter vid vattens frysning och vattenångas förtätning. På grund härav har v. stor inverkan på värmehushållningen i naturen. Sjöar, hav och vattendrag verka avkylande på våren och försommaren, emedan vattnet uppvärmes långsammare än den fasta marken, men vattnen verka däremot som värmemagasin under den kalla årstiden, så länge de ej äro istäckta (se Klimat). Likaså medföra havsströmmar värme från varmare delar av jorden och mildra därigenom klimatet. Sanka marker nedsätta däremot omgivningarnas luftvärme genom den starka värmebindningen, som vattnets advunstning medför, och medverka därför till frostländighet, under det att däremot ett vattentäcke skyddar marken för frost (se Bevattning, Frost).

Vattens kretslopp i naturen. Av nederbördsvattnet avrinner en del som ytvatten, en del avdunstar omedelbart, men i allmänhet sjunker större delen ned i jorden och kan där kvarhållas genom vidhäftning vid jorddelarnas yta och i jordens fina hålrum (kapillärrum), varför det betecknas som k a-pillärt v. Det som ej kan så kvarhållas nedsjunker under tyngdkraftens inverkan, varför det kallas hydrostatisk t v. och samlas ovan ogenomträngliga jordlager eller berggrunden som grundvatten eller rinner fram över sluttande jordlager och framträder i dagen som källvatten. Växternas vattenbehov fylles genom deras rötter från jordens kapillära vattenförråd och grundvattnet. De använda det dels som näring för bildande av organiska ämnen, dels och huvudsakligen som lösningsmedel för övriga växtnäringsämnen samt avgiva detta till luftkretsen genom utandning (transpiration). I den mån det kapillära vattnet i jorden upptages av växterna och avdunstar från markytan, ersättes det från grundvattnet, som sålunda, så länge dess yta ej ligger djupare, än det kan stiga genom den kapillära ledningen, bildar ett förråd, varifrån den för växtligheten behövliga kapillära fuktigheten i jorden underhålles. Det är därför viktigt att genom en lämplig bearbetning av jorden och jordförbättringsmedel be-

II63

fordra en kraftigt verksam kapillär ledning i jorden och genom en lämplig avdikning reglera grundvattenytans djup. Avrinnande käll- och ytvatten samlas till vattendrag och sjöar, från vilka vattnet slutligen kan nå fram till den stora reservoaren, havet. Från detta och andra vattensamlingar samt från markytan avdunstat, likasom det av växter och djur utandade och genom organiska ämnens förbränning bildade, vattnet underhåller luftens fuktighet, som kringföres med luftströmmarna och föres förtätat till flytande v. åter till jorden som nederbörd.

I vattnet lösta ämnen. Under detta sitt kretslopp upplöser vattnet allehanda ämnen, med vilka det kommer i beröring. Det renaste vattnet är nederbördsvattnet, vilket dock ur luften upptager kolsyra, syre, ammoniak och salpetersyra, dessa senare viktiga näringsämnen blott i mycket obetydliga mängder (se Kväve). Det genom jorden nedsipprande vattnet upplöser med hjälp av med detsamma följande och i jorden bildad kolsyra och mullsyror salter ur den fasta jordskorpan och gör dem därigenom tillgängliga som växtnäring, men uttvättar dem även ur ytjorden och nedför dem till djupare jordlager och till grundvatten. Till följd härav blir ytjorden i fuktigt klimat särdeles under ett ytlager av multnande växtlämningar (råhumus) urlakad och fattig på lösliga ämnen (se Jord: Bildning). På detta sätt kunna betydliga förluster av växtnärande ämnen, särdeles salpeter och kalk, gå förlorade, om ej växter finnas till hands att med sina rötter tillvaratagа dem (se Kalcium, Salpeter, Uttvättning). Å andra sidan medför det genom hårrörskraften uppstigande kapillära vattnet, som ersätter det genom avdunstning förlorade och av växterna upptagna, lösta ämnen ur djupare jordlager och från grundvattnet till ytan. Markvätskan (se d. o.) likasom grund- och källvattnet innehåller därför alltid en avsevärd halt av ur jorden lösta ämnen, som kunna inverka på det senares lämplighet för olika ändamål. Sålunda kan det genom en större halt av organiska ämnen, t. ex. härrörande från gödselstaden, eller av järnsalter vara mindre tjänligt till dricksvatten (se nedan). I kalkrik jord får det en så hög grad av karbonat och sulfat av kalcium, magnesium och järn, att det blir hårt, varmed förstås att såpa och tvål ej löddra sig däri utan med kalcium bilda olöslig kalktvål, likasom att äggviterika växtdelar (t. ex. ärter) bliva hårda vid kokning däri. Dylikt v. är också mindre lämpligt till matning av ångpannor, emedan salterna avsättas i dem ss. pannsten. Genom kokning, som utdriver kolsyran, likasom genom tillsats av alkalikarbonat (soda eller pottaska), som binda kolsyran, kunna de lösliga bikarbonaten av kalcium, magnesium och järn likasom gips (kalciumsulfat) överföras till olösliga enkla karbonat och järnhydrat, som1164

utfalla, varigenom vattnet blir m j u k t. Likaså utfäller dylik tillsats gips, som bidrager till vattnets hårdhet. Vattnets hårdhetsgrad kan därför bestämmas genom den mängd av fällning, som uppstår vid tillsats av soda, pottaska eller såpa.

Då grund- och källvatten kommer i beröring med den fria luften, bortgår kolsyra, varigenom de medels densamma lösta salterna på sätt nyss nämnts utfalla i fast form, och detta befordras av vattenväxtligheten, som upptager kolsyra ur vattnet, varför ock dessa växter ofta bliva betäckta av kalk- och järnslam. Detta kan i kalkrika vatten avsättas i så stor mängd, att det bildar lager av bleke (se d. o.) och järnockra. Å-, flod- och sjövatten är, sedan de lösta salterna till stor del avsatts, mjukt v. och tjänligare än hårt grund- och käll-v. till matlagning och tvätt, men hava förlorat den förmåga att släcka törsten, som kolsyran giver brunns- och i synnerhet källvattnet. Det mjuka vattnet innehåller alltid organiska ämnen, härrörande från däri levande växter och djur, föroreningar, som kunna göra vattnet mindre lämpligt till dryck. Mängden av sådana bestämmes vanligen genom den mängd syre, som åtgår för deras förstöring genom syrsättning (»s y r e f ö r b r u k n i n g»). Mängden upplösta ämnen i olika slag av färskt vatten är i medeltal:

i Flodvatten . . . Sjövatten .... Källvatten . . . Gott brunnsvatten j Brunnsvatten i all-; mänhet .... Syre-för- b rakning Kalk Koksalt S:a fasta ämnen

O.60 O.50 O.20 O.26 O.60 1-3 2-5 7-7 II.4 15.2 3 3 7-4 14.0 28.4 8.3! II.8 32.2 59-2 j 89.4!

Med de till havet strömmande vattendragen mottager detta lösta ämnen, och då vatten alltjämt avdunstar från havet, får detta en högre halt av salter, företrädesvis lättlösliga natrium-, kalium, kalcium- och magnesiumsalter (klorider, sulfater och i små mängder bromi-der och jodider). I oceanen innehåller vattnet omkring 3.5 % salter, varav omkring 2.7 % koksalt, men mindre i samma mån tillströmningen av sött vatten är riklig. I Kattegatt är salthalten 2.5—3.2 %, i Öresund omkring 1.5 men i Bottniska viken blott omkring 0.4 .%. Dylikt vatten med låg salthalt betecknas som bräckt. Salt och bräckt vatten är till följd av sin salthalt otjänligt till vattning av djur och landväxter.

Vattnets halt av fritt syre är av stor betydelse för växterna och i vattnet

levande djur. Ett luftfattigt v. är otjänligt till bevattning, och vattendjur kunna t. o. m. kvävas däri. Syre upptages ur luften, varför nederbörds vatten är rikt därpå, och ett luftfattigt vatten blir syrerikt, då det rinner fram i beröring med luften. Det riktas även på syre av däri växande växter i solbelysning. Om vintern, då växtligheten är inskränkt samt isen hindrar luftningen och med sitt snötäcke utestänger ljuset från förefintliga vattenväxter, kan sjöarnas vatten bliva så syrefattigt, att fisken kan kvävas däri. Syrehalten i v. minskas genom förmultning av växt- och djurlämningar; brunt mossvatten är därför syrefattigt, i synnerhet vid högre värmegrad, ss. i grunda sjöar. Jfr Bevattning, Fiskevård.

Vattnets betydelse för växterna. Växterna behöva vatten dels som näring, dels som lösningsmedel för den näring, som de upptaga ur jorden, och vattentillgången i denna är i hög grad bestämmande för tillväxten och skördens storlek. De äldre rotdelarnas hudlager är ogenomträngligt för vattnet, som upptages blott genom de yngsta rotdelarna och de rothår, dessa bära. Vattnet med däri lösta ämnen intränger genom dessas cellväggar och ledes vidare genom växtens vävnader och användes vid assimilationen för bildandet av organiska ämnen, varefter återstoden avdunstar i luften genom mellanrummen mellan cellerna och dessas utförsöppningar, klyvöppningarna, som finnas huvudsakligen på bladens undersida. Om sättet för vattnets upptagande och dess ledning genom växten samt olika växtarters behov av vatten och förmåga att tåla en ringa tillgång på v. eller överflöd därpå, se Näring och Transpiration. V.-tillgången bestämmer så till vida skördemängden, som vattenbrist hämmar näringsupptagandet och växternas utveckling; i torka blir därför vattentillgången det som främst avgör skördemängden. Vid riklig v.-tillgång utvecklas de vegetativa delarna mer än de fruktbildande, växten blir grovvuxen, blomning och mognad försenas. Vid alltför högt vattenstånd i jorden blir dennas genomluftning förminskad och växternas utveckling tillbakasättes (se Dikning). Vattenbehovet är olika för olika växter och deras olika utvecklingsskeden. Råg, morötter och potatis äro de av våra odlade växter, som bäst passa för torr jord; vete, havre, rovor och klöver m. fl. fordra för gynnsam utveckling större fuktighet; på vattendränkt jord odlas ris, men av vårt lands nyttiga växter trivas blott några fodergräs vid så hög fuktighet i jorden. Även olika sorter av samma art hava olika behov av fuktighet: tvåradigt korn fordrar för riklig utveckling större fuktighet än 6-radigt; guldregnhavre tål torka bättre än flertalet övriga sorter. Ju djupare rötterna gå, och ju mer de äro förgrenade och utbredda, samt ju mindre bladens yta är, desto bättre tåla växterna torka. Växterna

allt beräknat pa 10,000 delar vatten. Ü"6S

hava större behov av fuktighet under den förra delen av sin växttid, då rotsystemet är mindre utvecklat, mindre efter blomningen, synnerligen hos de växter, vars näringsupptagande då till större delen är avslutat.

Vattnets betydelse för djurlivet. Även för djurens näring är vattnet det enda lösningsmedlet, likasom även för avsöndringarna (sekreten) från djurkroppen. V. är därför även en nödvändig beståndsdel av alla kroppens delar och utgör växlande del av dessa och omkring 50 % av hela kroppsvikten. Slutligen har v. en viktig uppgift vid värmets reglering i kroppen, i det att denna avkyles vid avdunstningen av den vid överflödig uppvärmning avsöndrade svetten. Den mängd v., djuren upptaga, inverkar på deras näringsupptagande, välbefinnande och i någon mån på vävnadernas beskaffenhet och produktionen. För ringa vattenmängd i näring och dryck hindrar fodrets smältning, minskar de flytande avsöndringarna (urin och mjölk) och gör träc-ken torr. För mycket v. försämrar även foder-smältningen, genom att matsmältningsvätskorna utspädas, utspäder blodet och lymfan, gör vävnaderna slappa och svällda, ökar omsättningen i kroppen och avsöndringen av svett, urin samt i någon mån av mjölk och föranleder blöt träck eller t. o. m. utsot.

Djuren avpassa vid fri tillgång på foder och dryck i allmänhet själv sitt v.-upptagande, om de ej få ett mycket vattenhaltigt foder, som giver dem mer vatten, än de behöva, och vid stallfodring är därför önskvärt, att djuren hava fri tillgång att dricka efter behag. För att ej djuren må lockas att intaga mer vatten än lämpligt, bör det saftiga fodret alltid givas före vattningen, då sådan förekommer. Dricksvattnet bör ej givas kallt, emedan det avkyler kroppen och således medför ökad näringsförbrukning för kroppens uppvärmning.

H. J. Dft. Dricksvatten. På ett dylikt för våra husdjur ställer man i allmänhet samma fordringar som på vatten till människans dryck. Gott vatten skall vara klart, färg- och luktlöst samt av angenäm frisk smak. Det bör icke vara förorenat av ytvatten, exempelvis från gödselstaden eller av avfalls vatten från fabriker. Dylika föroreningar giva sig tillkänna vid

analyser, ity att ett sådant vatten innehåller ammoniak och Salpetersyrlighet (vilka ej alls få finnas i ett gott vatten), liksom större mängder av organiska ämnen (vilket visar sig på en stor »syreförbrukning»), salpetersyra och klor. Dessutom är fara, att skadliga ämnen, såsom vissa mikroorganismer, kunna förorsaka sjukdom. Hämtas vattnet ur brunnar, bör man tillse, att dessa icke ligga för nära gödselstaden samt att ytan genom cementering och lock är väl skyddad från tillrinnande ytvatten. Djuren äro f. ö. olika känsliga för vattnets beskaffenhet. Mest påverkas härvid hästar och får, me-

dan kor och svin äro mindre känsliga. Någon skillnad på hårt och mjukt vatten förefinnes icke, då vattnet skall användas till djuren; däremot bör det icke hålla salt i avsevärd mängd; ty visserligen kunna djuren dricka härav, men i längden skadar dylikt vatten deras konstitution. M. W.

Vattenavledning. Se Dikning, Torrläggning.

Vattenbehållande förmåga, jords. Se Jord: Jordens fuktighet.

Vattenfåra för avledande av ytvatten från åker. Vattenfåror böra upptagas vid beredning för höstsådd och vid höstplöjning, men äro mindre behövliga för vårsådd åker, om ej j orden är mycket ogenomsläpplig för vatten. De läggas vid tegplöjning i slutfåran mellan tegarna och på insidan av vändtegen; därjämte uppköras sådana särskilt från svackor och upptagas utlopp över vändtegarna på de lägst liggande punkterna, men så att utloppen ej ligga mitt för slutfåror, emedan utskärning då lätt uppkommer. Alla vattenfåror upprensas noga på hösten.

Vattenglas, silikat av alkalier, framställes genom sammansmältning av kiselsand med alkali karbonat och något kol samt den smälta massans utkokning med vatten, vari silikaten lösas. Dessa sönderdelas lätt av syror under avskiljande av kiselsyra; t. o. m. kolsyra verkar så, varför v. bör förvaras i väl slutna kärl. V. användes för impregnering av tyg m. m., som därigenom blir oantändligt, till konservering av ägg, som nedläggas däri, till förfalskning (»fyllning») av såpa samt som kitt för glas och porslin.

Vattenhjul. De sedan gammalt för tillgodogörande av vattnets drivkraft använda vattenhjulen bestå av en grov, vågrät träaxel med 2 lodräta hjulkransar och mellan dem fästa skövlar, på vilka vattnets kraft verkar.

Vid lägre fallhöjder användas underfalls-hjul, d. v. s. sådana där vattnet inströmmar vid eller under hjulaxelns höjd. Deras nedre del omgives av en ränna, som sammanhåller vattnet inom skovlarna ända ned till hjulets underkant. Om skovlarna, ss. vid mycket låga fallhöjder brukas, äro plana, radiella, verkar vattnet delvis genom stöt och motverkas hjulets rörelse starkt av vattnets mot-

Underf allshjul.n66

stånd mot skovlarna vid deras rörelse upp ur vattnet. Denna verkan minskas genom att skovlarnas yta göres bruten, så att blott den inre delen är radierande men den yttre snett ställd mot strömriktningen. En ytterligare förbättring var Poncelet-hjulet, som har skop-formigt böjda plåtskovlar, inom vilka vattnet upptages, så att dess tyngd fullständigare verkar. Underfallshjulens verkningsgrad uppgår till 25—40 % av det inströmmande vattnets kraft. Bröstfallshj ui, i vilka vattnet inledes ungefär i jämnhöjd med axeln, hava en botten för att hindra vattnets utrinnande. Deras verkningsgrad kan vara 60—70 %. Vid större fallhöjd användas överfallshj ui, vars skövlar av plåt

Överfallshjul.

äro brutna eller böjda, så att de bilda skopor eller celler, i vilka det i hjulets övre del inströmmande vattnet kvarhålles ända till hjulets nedersta del. Genom att denna ligger över det avrinnande vattnets yta, motverkar detta icke hjulets rörelse. Verkningsgraden kan uppgå till 60—70 %.

Dessa äldre v. äro stora, kräva mycket underhåll och nedisas lätt, hava en otillfredsställande verkningsgrad och deras hastighet kan icke regleras. De ha därför allmänt ersatts av turbiner, vilka nått en stor fulländning genom hög verkningsgrad, som kan nå upp till 85 %, varaktighet, driftsäkerhet och hastighetsreglering.

Vattenkapacitet. Se Jord.

Vattenklöver, blacken, Menyanthes trifo-liata L., en till fam. Gentianaceœ hörande, i kärr vildväxande, saftig ört med trefingrade, glänsande blad och en klase av vackra, inuti håriga, vitröda blommor. V. har på grund av sitt innehåll av beska ämnen sedan gammalt anseende som läkeväxt, roten har även använts till nödbröd. Drogen består av de torkade bladen, som under torkningen böra skyddas för väta, så att de ej gulna. Jfr Bittermedel.

Vattenkultur. Se Gödslingsförsök.

Vattenkvarhållande förmåga. Se Jord. Vattenlag. Se Fiskerilagstiftning, Torrläggning, Vattenrätt.

Vattenloppa. Se Plankton.

Vattenreglering. Se Vattenrätt.

Vattenrymlighet. Se Jord.

Vattenrätt. Gällande svensk v. är sammanfattad i vattenlag d. 28/6 1918 med senare kompletteringar. Enligt densamma har jordägaren rätt till vattnet inom fastighetens gränser. Där byar åtskiljas av vatten och icke särskild gräns finnes utmärkt eller eljest bestämd i gränsvattnet, gäller regeln, att varje del av vattenområdet jämte därunder liggande landgrund tillhör den strandby, som ligger närmast. (Jordabalken 12 kap. 3 o. 4 §§.) Denna regel gäller i förhållandet mellan olika byar och skifteslag och väl även mellan olika fastigheter inom samma by eller skifteslag, för så vitt byns vatten är skiftat mellan delägarna. Enligt gängse praxis anses efter skifte en bys vattenområde vara skiftat mellan delägarna, där ej av omständigheterna vid skiftet framgår, att delägarna avsett, att vattnet skulle fortfarande vara gemensamt.

Envar jordägare äger råda över vattnet å sin grund med de inskränkningar, som äro stadgade i allmänt eller i enskilt intresse. T rinnande vatten äger vardera sidans ägare lika lott i vattnet, ändock att större delen därav framrinner å den enas grund än å den andras. Ägare av strand, som ej tillika äger vattenområdet, är ändock regelmässigt berättigad att vid sin strand hava mindre brygga, båt-, bad- eller tvätthus eller annan dylik byggnad. I allmänt intresse äro bestämmelser meddelade till skydd för bl. a. allmän farled och allmän flottled. (Se även Kungsådra.)

Byggande i vatten skall ske så, att ändamålet vinnes utan oskälig kostnad med minsta intrång och olägenhet för annan. Med byggande avses varje åtgärd av beskaffenhet att inverka på vattenståndet. Som allmän regel gäller, att sådan åtgärd får, såvitt den berör annans egendom, företagas allenast om nyttan därav uppgår till minst dubbelt mot skadan, men i fråga om åker och äng till tre gånger skadan. I vissa fall får byggnaden ändå icke ske utan särskilt tillstånd av K. Maj:t; så om byggandet skulle hava till följd, att odlad jord till efter ortsförhållandena betydande omfattning sättes under vatten eller eljest väsentligen skadas, eller att fiskerinäring av större betydenhet lider väsentligt förfång.

Utgör en vattenfallssträcka ur teknisk synpunkt en enhet, äger i allmänhet den, som äger mer än hälften, att tillgodogöra sig jämväl de övrigas andelar. Då ett strömfalls olika sidor tillhöra var sin ägare, må den som vill utnyttja hela strömfallet inbjuda de andra att taga del. Om inbjudningen antages, bestämmer vattendomstol delägarnasinbördes förhållande i händelse av tvist. Vid avslag utan vidare äger initiativtagaren rätt att nyttja hela vattenfallet emot ersättning till den andre, i regel medelst kraftöverföring. Svarar den inbjudne, att han själv vill bygga, skall Vattendomstolen bestämma företrädet dem emellan, efter vad i varje fall kan finnas skäligt. Utgör strömfallet en samfällighet, tillkommer initiativrätten den, vars andel i fallet överstiger hälften. Den byggande äger rätt att mot ersättning taga i anspråk annan tillhörigt område för anläggande av damm, vall eller väg eller för vattnets ledning ävensom för andra åtgärder å hans mark, om och i den mån sådant tarvas för vattenkraftens ändamålsenliga tillgodogörande. Om utmål för kraftstation icke utan oskäliga kostnader annorledes står till buds, är ägare av mark vid eller i närheten av vattendraget pliktig upplåta område. Den som vill tillgodogöra sig vattenkraft har viss rätt att för detta ändamål begagna annan tillhörig vattenbyggnad. Då tillstånd gives till byggnad i vatten, skall tilllika meddelas föreskrifter om vattenhushållningen. Dessa bestämmelser kunna dock sedermera ändras vare sig på yrkande av ägaren eller av ägaren av annan vattenbyggnad. För uppförande eller ändrande av damm i älv, ström, å eller större bäck erfordras ovillkorligt medgivande av Vattendomstolen. Påföljden av underlåtenhet är böter eller fängelse, varjämte olaglig byggnad kan utrivas. Vattendomstolens byggnadsmedgivande medför med vissa undantag klanderfrihet beträffande byggnadens laglighet ävensom rätten att medelst byggnaden tillgodogöra sig vattnet. Vattendomstolens tillstånd kan utkrävas och medför ökad trygghet, även där den byggande ej haft ovillkorlig skyldighet att söka tillstånd.

Vattenreglering med tvångsdelaktighet äger rum, där någon till gemensamt gagn för sig och annan vill reglera vattnets avrinning ur sjö eller i vattendrag för beredande av ökad möjlighet att utnyttja vattenkraft eller därjämte tillika för torrläggning av mark och därvid påfordrar att övriga, för vilka företaget är till gagn, skola deltaga i kostnaden; företagaren har vitsord till företaget, så framt mer än hälften av den beräknade båtnaden belöper å egendom, som tillhör honom eller honom och andra, som förena sig med honom om företaget. I avseende å vattenreglering tillämpas i huvudsak samma regler som gälla för byggande i vatten. Kommun kan även genom penninganslag ingå såsom delägare i vattenreglering. Alla strömfall, som hava båtnad av företaget, liksom all mark, som därigenom vinner stadigvarande torrläggning, bilda en samfällighet, där var och en deltar i kostnaden i mån av värdet å

den båtnad, som beredes hans egendom, dock att delägare, som icke är sökande till företaget eller

förenat sig med sökanden, icke är skyldig vidkännas större bidrag, än som motsvarar värdet av hans nytta av företaget. Den som ej sökt företaget eller är likställd med sökanden deltager i kostnaden, först när han begagnar sig av den inom regleringen vunna förbätt^ ringen. Visas, att redan utförd vattenreglering länder till stadigvarande nytta för allmän hamn eller annan allmän farled, eller för kloakledning eller för allmän flottled, kan visst bidrag från dessa gynnade intressen påkallas. Delägarna i regleringsföretag utgöra en tvångssammanslutning, vars stadgar skola fastställas av länsstyrelsen.

Vattenreglering utan tvångsdelaktighet. Härom gälla liknande regler med de olikheter, som betingas av den frivilliga anslutningen.

Ordnandet av den inbördes delaktigheten i vattenregleringsföretag verkställes av Vattendomstolen, som vid sitt medgivande till företaget bestämmer varje särskild strömfalls anpart i kostnaden.

Om torrläggning av mark genom dikning, vattenavledning eller invallning. Se Torrläggning.

Kloakledningar för avledande av spillvatten eller annan flytande orenlighet över annans fastighet är dennas ägare pliktig att mot ersättning tåla. Dylik ledning skall göras täckt, så framt ej med hänsyn till särskilda förhållanden öppen ledning tillstädj es. Ägare av mark, varifrån vattnet har naturligt fall åt det håll, där annans kloakledning går eller skall anläggas, är berättigad att för markens torrläggning leda vattnet till kloakledningen.

Skyldighet att tillhandahålla bygdekraft, d. v. s. kraft för tillgodoseende av kringliggande bygds behov av kraft till användning i hantverk, småindustri eller lantbruk eller till belysning eller uppvärmning, åligger sådan anläggning, vid vilken kan uttagas minst 500 turbinhästkrafter vid oreglerat lågvatten. Kraftbeloppet bestämmes av Vattendomstolen intill 1/10 av den kraft-mängd, som kan med det installerade maskineriet uttagas. Vattendomstolens avgörande avser tidsperioder om 20 år. Vederbörande bygdeinvånare, som vilja erhålla kraft, ansöka härom hos Vattendomstolen två år förrän leveransen skall börja. Kraften tillhandahålles vid kraftstationen eller å ledning tillhörig anläggningens ägare. Ersättning och övriga villkor bestämmas av Vattendomstolen enligt vissa i lagen givna grunder.

Nyprövning innebär att de rättsliga förhållanden, varunder en kraftanläggning tillkommit, göras till föremål för revision, nämligen i vad avser förhållandet till allmänna intressen. Nyprövning äger rum efter ansökning, av ägaren eller från det allmännas sida; ansökning kan framställas endast vid utgången av-n68

vissa tidsperioder, första gången under femtiofemte året från byggnadens fullbordande och därefter vart fyrtionde år. Nyprövning gäller endast byggnad, vid vilken kan uttagas minst 500 turbinhästkrafter vid oreglerat lågvatten. Lösningsrätt för tillgodoseende av allmänt behov tillkommer i viss mån kronan och kan användas vid utgången av vissa tidsperioder, envar om 40 år från anläggningens fullbordande. De för expropriation givna bestämmelser tillämpas. Lösningen skall sålunda, om ägaren det fordrar, omfatta jämväl reservstationer, fabriker, ledningar m. m., som genom kronans inlösen av kraftstationen skulle lida synnerlig minskning i värde. Lösningsrätten avser liksom bestämmelserna om bygdekraft och nyprövning i allmänhet allenast större vattenbyggnader och icke sådana, som tillkommit enligt äldre lagstiftning.

E. T.

Vattenskott kallas i trädgårdsskötseln skott, som utväxa från äldre stamdelar. Då v. bildas från grundstammen å ympade eller oku-lerade växter, tillhöra de den oförädlade sorten och böra sålunda snarast möjligt avlägsnas för att ej utan gagn förbruka näring till skada för trädets ädla krona.

Vattenskruv. Se Vattenuppfordringsverk.

Vattensnäcka. Se Vattenuppfordringsverk.

Vattenspatt. Se Spatt. Jfr Galla 2.

Vattenuppfordringsverk. För vattenuppfordring vid lantbruket användas mest pumpar (se d. o.), mindre ofta hydraulisk vädur (se d. o.), men för större vattenmängder, ss. för torrläggning av mark, e j e k t o r (se d. o.) samt framför allt skovelhj ui och vattenskruv.

Skovelhj ui utgöres av ett hjul med snett ställda skövlar, som vid hjulets kringvridning föra vattnet uppför en dem tätt omgivande, lutande ränna. Väl utförda hava dylika hjul kunnat lyfta vatten ända till 6 m. höjd och arbeta med 90 % verkningsgrad, men ju mindre tätt skovlarna sluta till rännan och ju större lyfthöjden är, dess mer vatten förloras genom nedsippring; därför användas de företrädesvis för låga lyfthöjder och drivas med stor omloppshastighet.

Vattensnäckan, vattenskruven, arkimediska skruven består av en kring en axel fäst skruvformigt vriden plåtremsa, innesluten i och vanligen tätt förenad med en cylindrisk mantel. Snäckan anbringas i högst 400 lutande ställning med nedre änden till större delen nedsänkt under vattenytan, varvid lutningen regleras i den nedre änden medelst ett vindspel. Vid snäckans kringvridning strömmar vattnet genom dess vindlingar upp mot utloppet i den övre änden. Manteln kan även göras orörlig, så att blott skruven kringvrides, och kan i sådant fall inskränkas till en ränna, som omsluter

skruven undertill men är öppen ovan. Vattensnäckors verkningsgrad kan uppgå till 80 proc; de drivas i mindre hastig täkt och passa . för mindre lyfthöjd. Då snäckans gängor äro vida, är förstoppning så gott som utesluten.

Vattensnäcka.

Vattenupptagande förmåga. Se Jord.

Vattuskräck, r a b i e s, är en akut, smittsam sjukdom, som förekommer i synnerhet hos hundar men även hos en del vilda djur, ss. vargar och rävar, och kan överföras på alla våra husdjur, ävensom på människan. Smittämnet finnes huvudsakligen i de sjuka djurens spott, i hjärnan och i ryggmärgen. Smittan överföres i regeln genom bett, sällan genom beröring med sjuka eller i sjukdomen döda djur. Den förr gängse uppfattningen, att sjukdomen skulle uppstå av sig själv genom stark värme, brist på vatten eller otillfredsställd könsdrift m. m., är ogrundad. Efter bett av sjuk hund inställer sig sjukdomen van-, ligen ej förr än efter 2—3 månader, och hos nötkreatur uppgives inkubationstiden kunna närma sig ett år. Då smittämnet vid bett ej alltid inkommit i såret eller det kan bortsköljas genom ymnig blödning, angripas ej alla, som blivit bitna. Man brukar skilja mellan rasande och stilla v., allt efter som sjukdomen hos hundar visar sig i ett mera vildsint beteende, vilket är det vanligaste, eller (i omkr. 10 % fali) med övervägande lamhetssymtom. Till en början visar sig hunden orolig och rädd och även ondsint, men däremellan inträda perioder av slöhet. Han förtär ingen egentlig föda men däremot ibland träbitar, halm, stenar m. m. Könsdriften är stegrad och rörelserna i bakdelen något vacklande. Hunden strövar vida omkring, får emellanåt raserianfall och biter då våldsamt både djur och människor. Stämman är förändrad till ett mellanting mellan tjut och skall, pupillen är starkt utvidgad och bindehinnan blodsprängd, vilket giver djuret ett vilt uttryck. Efter några dagar inträder lamhet i underkäken, munnen hålles öppenn6g

och spott rinner, men trots den skenbara förlamningen kan hunden ännu genom bett överföra smittan. Även bakdelen blir småningom förlamad, och döden inträder efter 5—7, mera sällan först efter 10 dagar. Vid s. k. stilla v. inställa sig förlamningssymtomen tidigare, och raserianfallen äro mindre framträdande. Någon rädsla för vatten förekommer ej, utan tvärtom begär därefter, ehuru hunden ofta har svårt att svälja vattnet.

Hund, som misstänkes för v., bör, om han bitit människa eller djur, med iakttagande av största försiktighet infångas och hållas instängd, tills visshet vunnits, om sjukdomen förekommit eller ej. Ofta förväxlas nämligen v. med andra sjukdomar, såsom epilepsi eller kramp av andra orsaker, men dör hunden ej inom 10 dagar, har det ej varit v. Då sjukdomen f. n. ej förekommer i Sverige, är, till förekommande av dess införande, import av hundar från land eller landsdel, som förklarats smittad av v.,förbjuden. (Se Sjukdomar/ smittsamma.) Skulle sjukdomen uppträda inom landet, skola alla djur, som angripits av densamma, ävensom hund, katt eller svin, som bitits av sjukt djur, ofördröjligen dödas. Har häst eller idisslande djur blivit bitet, bör såret fortast möjligt behandlas med lämpligt frätmedel, såsom kaustikt kali eller glödgat järn, och djuret hållas väl avskilt från andra djur under 120 dagar. E. N—m.

Vattusot, består i en ansamling av blodvatten i vissa kroppshålor, ss. i buk- eller brösthålan, eller i kroppens vävnader i allmänhet. Orsaken är vanligen hinder i blodomloppet (ss. vid hjärtfel, lung-, njur- eller leverlidanden), varigenom stagnation i blodkärlen uppstår och blodvatten genom det ökade trycket pressas ut genom kärlväggarna.

Symtomen äro avmagring, bleka slemhinnor, bukomfånget tilltager och s. k. vattensvullnader (ödem, se Svullnad) uppstå under bröst och buk och i nedre delen av extremiteterna. Behandlingen rättas efter det lidande, som förorsakar vattusoten. (Se Bleksot, Brösthinneinflammation, Bukhinneinflammation, Bukvattusot, Hjärtats sjukdomar, Igel-sjuka, Njursjukdomar.) E. N—m.

Vax kallas vid vanlig värmegrad hårda, vid uppvärmning mjuknande, av växter eller djur avsöndrade blandningar av ämnen, som liksom fett äro olösliga i vatten och lösliga i eter, kolsvavla samt flyktiga och feta oljor men äro föga eller blott delvis lösliga i alkohol. V. består av fria, högre fettsyror samt estrar av sådana och högmolekylära alkoholer. De försåpas vid smältning med kaustika alkalier och kunna ej destilleras.

B i v a x består av i kokande alkohol löslig cerotinsyra och i alkohol olöslig myri-c i n (ester av palmitinsyra och myricylalkohol). Dess färg är gul men blekes i solljus och genom

behandling med starka oxidationsmedel. Det smälter vid 61—640 och har eg. v. 0.96. Som bien bilda vaxet av sin föda, inskränker vaxbild-ningen, som kan ske blott under hög sommarvärme, honungsavsöndringen. För bildningen av 1 kg. vax anses 10 kg. honung behövas. Vid en rationell biskötsel minskar man därför v.-bildningen genom att giva bien konstkakor. Bi vax förfalskas med j o r d y a x (ceresin), som kännes fett, luktar bergolja och är något genomlysande.

Ungbien och även, om sådana ej finnas i tillräcklig mängd, äldre bin, framsvetta v. i form av små skivor från körtlar, belägna å baksidan av de 4 främre bakkroppsringarna. I rent tillstånd är v. alldeles vitt, och det är först då det kommer i beröring med frömjöl och honung eller sedan yngel utvecklats i cellerna, som det bliver mer eller mindre färgat. Om vaxkakorna använts för yngeluppfödning i flera år, antaga de till slut en svart-brun färg. Det vax, som utvinnes från gammalt vaxbygge i vårt land, har en ljusgul till mörkgul färg, men det finnes utländska sorter, som lämna en mycket mörkare, stundom alldeles brun vara.

A—r L—n. Vegetabiliskt v. avsöndras som ett mot vattenavdunstning skyddande överdrag på ytan av många växtarter, mest hos sådana som växa på torr och solig mark, ss. hed växter, och är en orsak till den långsamma multningen av dylika växter. Det utgör vanligen en blandning av vax och harts.

H. J. Dft. Vaxby g ge. För uppfödning av ynglet och upplagring av honungen uppföra bien ett kåkby gge av vax. Det utgöres av lodrätt byggda kakor, som bestå av sexkantiga vågrätt belägna celler på ömse sidor om en tunn lodrät mellanvägg. Avståndet mellan dessa mellanväggar är 35 mm., och färdigbyggda äro kakorna c:a 25 mm. tjocka. Mellanrummet mellan vaxkakorna är 9—10 mm. och kallas k a k-g a t a.

Cellerna äro av 3 slag: arbetarceller, drönarceller och drottningceller. Arbetarcellerna äro omkr. 12 mm. djupa och 5 mm. i diam., drönar cellerna något större. För att kunna öka drönarcellernas djup, då drönarynglet, som är större än arbetarynglet, kräver detta, förlänga bien drönarcellerna genom att göra locken skarpt kupiga. Drottningcellerna byggas icke vågrätt utan lodrätt, äro större än drönarcellerna och hava formen och storleken av ett ekollon med öppningen vänd nedåt.

För att bina skola kunna utsvettas vax, måste de utveckla en värme av c:a 32° C. Denna värme åstadkommes, genom att de förtära foder och draga sig samman i en tät klunga. Så snart vaxbladen framsvettats, löstagas de med benen och föras till käkarna, med vilka de bearbetas och placeras på byggnads-

platsen. Bien börja bygga i toppen av kupan och mitt i biklungan, där det är varmast. När de byggt tillräckligt vaxbygge med arbetar-eeller för att rymma yngelmassa, frömjöl och honung, byggas drönarceller i utkanterna. Drottningcellerna byggas i kakbyggets ytterkanter eller i håligheter, som kunna finnas i kakorna. Se Bisamhället.

Kakmellanväggar eller konstgjorda vaxkakor bestå av tunna vaxblad med präglade arbetsceller och början till cellväggar. De användas dels för att bespara bien arbete vid byggandet av vaxkakorna, dels för att få dessa rätt byggda inom den kakan omgivande ramen. I förra fallet insättas kakmellanväggarnä så, att de fylla så gott som hela ramen, i senare endast centimeterbreda strimlor, s. k. »ledare». Har man god tillgäng på kakmellanväggar, bör man alltid använda sådana, då bina därigenom raskare utföra kakbygget. Till en svärm behöver man ej insätta annat än ledare i de första 5 a 6 ramarna, då däremot vid utökning av gamla samhällen eller en svärm, som byggt de första kakorna fulla, hela kakmellanväggar måste insättas, annars bygga bina för mycket drö-narbygge. Kakan- fästés i ramens överkant med smält vax.;

Kakmellanväggar tillverkas dels med tillhj älp av valsar, dels med gjutpressar av cement eller metall. Uppfinnare av kakpressén är Johannes Mehring.

För att giva kakorna i helramarna nödig styrka -trådas dessa med fin, glödgad, förtent eller oförtent järntråd, varvid minst 4 trådar indragas vågrätt, lodrätt eller i kors i ramen. Tråden intryckes i kakan med- en s. k. kak-sporre, eller också smältes den in med en varm kolv, A—r L—n.

Vaxmott, Galleria mellonella L., en mindre fjäril med nästan rektangulära, i utkanten urnupna framvingar av askgrå, delvis brun-fläckig grundfärg. Kroppens längd då vingarna hållas hopslagna, delvis svepta kring bakkroppen, 15—20 mm. Larven blir omkr. 25 mm» lång och är till färgen vit med röd färgton samt har kastanj ebrunt huvud. V. är ett besvärligt skadedjur på vax och nästlar sig därför in i bikupor, där larverna göra gångar och vävnader i vaxkakorna. Förpuppar sig inom täta och starka, vita, ofta kakvis hop-vävda kokonger. Denna snyltgäst, vars förekomst i regel står i samband med brist på renlighet och tillsyn, bekämpas lätt genom rökning, med svavel, Jfr Biens fiender.

A. T—n. .' Vaxrengöring. Rengöring av gamla vaxkakor sker vanligast i kokande vatten eller ånga eller också i solen medelst s. k. solvax-smältare. Vid kokning i vatten stoppas vaxkakorna hårt packade i en påse, som lägges på ett träunderlag i en stor gryta. Ovanpå påsen läggas tyngder, och vatten påhälles, så att det

står över påsen, varefter massan sättes i sakta kokning. Då vaxet är lättare än vattnet, flyter det förstnämnda upp till vattenytan och avskummas allt efter som det flyter upp.

A—r L—n.

Vaxskivling, Hygrophorus, hattsvamparmed vaxartat spröda skivor, som lätt klyvas, samt tradigt kött. Flertalet arter äro ätliga men föga använda som matsvamp, emedan hatten är tunn. Bland sådana förtjäna ihågkommas äng s-v., H. pratensis . Fr., med brandgul eller vit hatt och vit v., H. vir-gineus Jacq., med elfenbensvit hatt, båda med fast fot, på vilken skivorna nedlöpa; de äro om hösten allmänna på öppna gräsmarker.

Vecklare, Tortricidæ, en stor grupp s. k. småfjärilar, vilkas framvingar ha nästan rektangulär form. Talrika larver leva inom bostäder av på ett eller annat sätt hopvecklade blad. Ett fåtal lever i frukter, t. ex. äppel-och plommon vecklaren. Se dessutom Alm-vecklare, Ekvecklare, Grankottvecklaren, Hartsgallvecklaren, Knoppvecklare, Timotej -vecklare och Ärtvecklaren. A. T-—n.

Ved. Se Bränsle, Virke.

Vedbockar, Saperda, släkte av skalbaggar med långsträckt, jämnbred kropp, cylindrisk ryggsköld, lodrätt ställt huvud med borstlika pannspröt föga längre än kroppen. Leva på lövträd, särdeles asp, poppel och sälg, i vars ved larverna gnaga gångar, som försvaga plantor och göra att träd lätt brytas av vinden.

Vedborre. Se Barkborrar.

Vedel. Se Astragaius.

Vedgummi. Se Kolhydrat: IVt Cellulosa, . Vedmått. Se Bränsle, Mått.

Vedämne, lignin, en förändrad (oxiderad) cellulosa, med högre kolhalt (60—70 %), förekommer såsom »inkrusterande ämne» i förvedade växtdelars cellväggar, V. är olösligt i matsmältningsvätskorna och hindrar dessas inverkan på cellulosan, vilkens smältbarhet återställes genom behandling med alkali, som upplöser de inkrusterande ämnena; Se Cellulosa, Kolhydrat IV.

Weichsel. Se Körsbärsträd.

Vejde, I satis tinctoria L., en flerårig, korsblommig ört (fam. Cruciferæ) med blågröna, glatta, helbräddade blad, små gula blommor och hängande, avlångt tunglika skidor. Förekommer här och var i Sveriges östersjökusttrakter på stenig mark. Växten innehåller en glukosid, ur vilken vid jäsning bildas ett indigoblått närstående blått färgämne, i s a-t i n. Har tidigare odlats som färgväxt.

Ven, Agrostis, spensliga gräs med. krypande rotstock och enblommiga småax utan borst eller hår. De giva till följd av sin ringa storlek föga för lien men äro i allmänhet till följd av sin förmåga att utskjuta rotskott, några även genom sina rikliga, veka blad, värdefulla som betesväxter. Vit- eller krypven, fioringräs, A. stoloni†era L. eller1171

alba L., har pyramidformig, slutligen sammandragen vippa, breda blad med långt snärp, mycket rikliga, krypande rotskott och gren-skott. Fröet är ytterst smått, väger omkring o. 1 g. pr 1,000 st.; det finnes i handeln i rätt god kvalitet. Växer rätt allmänt på sank mark. Brun- eller rörven, A. vulgaris With., är något tuvad med föga utbredda rotskott, vippan är äggrund, brunaktig, bladen platta med kort snärp. I slättbygder, där arten mest förekommer, samt i äldre vallar hör den till de sämre, magra och föga givande gräsen (hör till norrlänningarnas »j agar gräs»), men i fjälltrakter blir den bladrikare och utskjuter underjordiska utlöpare, så att den kan bilda en tät matta, och anses där höra till de bättre slåtter- och betesgräsen. H u n d v e n, A. canina L., lik föreg., men har hoprullade rotblad, längre snärp och blommor med blott 1 agnfjäll. Ett magert och anspråkslöst gräs, som växer på mager och sur jord. På mossjord är det stundom ett efterhängset ogräs.

Som prydnadsgräs odlas A. nebulosa Bois. för sin »dimlikt» fina blom vippa.

Ventilation. Se Luftväxling.

Ventilvattning. Se Bevattning 4.

Venturia. Se Fruktskorv, Gurksjukdomar, Vissnesjuka.

Veratrin, Veratrum. Se Alkaloiden

Verbena, släkte av till fam. Verbenaceœ hörande örter med motsatta blad, svagt läpp-formiga blommor och 4 två väldiga ståndare. Som prydnadsväxter odlas ett antal hybrida former, V. hybrida Hört., av flera amerikanska arter. Genom sitt växtsätt med nedliggande, rotslående grenar, som göra att de bilda täta mattor, samt genom sina blommor i allehanda <— vita, röda, blå — färgtoner och färgblandningar äro de särdeles passande att ingå i blomstergrupper. De förökas genom frö eller sticklingar, det senare för att bibehålla sorten oförändrad.

Verkkniv. Se Hovbeslag: Hovslagareverk-

tyg.

Verticillios, beteckning för växtsjukdom förorsakad av svampen Verticillium alboatrutn Rke & Berth. Hos potatis angriper svampen stundom stjälken, orsakande vissnesj u-k a (se d. o.) och på knölarna t o r r ö t a (se Potatissjuka) på samma sätt som arter av släktet Fusarium (se d. o.). Se även Gurksjukdomar.

Verticillium. Se Verticillios, Vissnesjuka.

Vesa, mullblandad mojord. Se Flytjord.

Vessla, Mustela, ett släkte av små mårddjur med mycket långsträckt kropp, litet huvud, knappt tjockare än halsen, kort nos och korta ben.

Småvessla, M. nivalis L., vilken blir omkring 20 cm. lång utom den omkring 4 cm. långa svansen, honan något mindre, är om sommaren brun, men blir i landet n. om Skåne i regel vit till vintern, svansen av samma färg.

Ynglar på oregelbundna tider. Förekommer sparsamt över hela landet.

Hermelin 1. lekatt, M. erminea L., är något större än föreg., hanen omkr. 25, honan omkr. 21 cm., med 7—10 cm. lång ständigt svartspetsad svans; är för övrigt om sommaren ovan gulbrun, under gulvit, om vintern vit. Föder i febr.—maj 5—8 ungar. Förekommer över hela landet. Denna och föregående art bo i stenrösen och jordhålor och äro mycket livliga och djärva rovdjur, som huvudsakligen under natten äro ute på rov, vilket utgöres av småfåglar, t. o. m. höns, ä.gg men i synnerhet råttor, möss och sorkar, varför de äro övervägande nyttiga. Vinterskinnet av hermelin är högt skattat till lyxpälsverk, särdeles om det saknar den gulaktiga färgen på buksidan. I Norrland fångas hermelin för skinnets skull i små betsaxar eller råttfällor* Till samma släkte hör iller, se d. o. Alla tre arterna räknas i jaktlagen som skadedjur, å vilka jakten är i huvudsak fri, se Jaktlags stiftning.

Vete, Triticum, grässläkte, utmärkt genom vanligen flerblommiga, oskaftade småax, samlade i ett ogrenat, sammansatt tvåsidigt ax, i vilket småaxen vända sidan mot axspindeln. Till detta släkte hör det allmänna ogräset kvickrot (se d. o.) samt det odlade vetet., Detta har åtminstone sedan den yngre stenåldern odlats som sädesväxt.

Odlade arter (eller underarter). 1. En-korn, T. monococcum L., spensligt, gräsgrönt, med enkorniga småax, agnar fast kvarsittande kring kärnan, ytteragnar me3 borst. Odlas i Alpländerna. 2. Tvåkorn, stärkelsevete, emmer, T. dicoccum Schrk. eller amyleum Ser., har märgfylld halm, skör axspindel, 2-korniga småax, som avfalla med fastsittande agnar, ytteragnar med borst. Odlas i s. Europa. 3. Spalt, T. spelta L., har fler korniga småax på skos axspindel, så att axen lätt sönderfalla med hela småax och fastsittande agnar, borstlöst eller borstbärande. Odlas i Alperna och Pyrenéerna. 4. Polskt v., T. polonicum, L., har stora ax med 2—flerkorniga småax, långa, mjuka, långborstiga agnar och långa, nakna korn. Odlas i Spanien och n. Afrika., (Namnet beror på en förväxling mellan det, polska och spanska Galicien.) 5. Hårdvete, T. durum Desf., har flerkorniga småax med läderartade, kölade, spetsiga agnar, ytteragnar med utstående borst, kornen glasiga, 3-kantiga med spetsig rotända. Odlas i Mè*. delhavs- och Svartahavsländerna. 6. T j o c k-v e t e, engelskt v., T. turgidum L., tjocka ax av flerkorniga småax, från basen starkt kölade agnar och i spetsen jämnhuggna borst, mjuka, mjöliga korn med djup bukfåra. Odlas mest i Nordsjöländerna och Italien. 7. Vanligt v., T. vulgare Vill., utmärkt av flerkorniga småax, med eller utan borst, korn 1171

alba L., har pyramidformig, slutligen sammandragen vippa, breda blad med långt snärp, mycket rikliga, krypande rotskott och gren-skott. Fröet är ytterst smått, väger omkring o. 1 g. pr 1,000 st.; det finnes i handeln i rätt god kvalitet. Växer rätt allmänt på sank mark. Brun- eller rörven, A. vulgaris With., är något tuvad med föga utbredda rotskott, vippan är äggrund, brunaktig, bladen platta med kort snärp. I slättbygder, där arten mest förekommer, samt i äldre vallar hör den till de sämre, magra och föga givande gräsen (hör till norrlänningarnas »j agar gräs»), men i fjälltrakter blir den bladrikare och utskjuter underjordiska utlöpare, så att den kan bilda en tät matta, och anses där höra till de bättre slåtter- och betesgräsen. H u n d v e n, A. canina L., lik föreg., men har hoprullade rotblad, längre snärp och blommor med blott 1 agnfjäll. Ett magert och anspråkslöst gräs, som växer på mager och sur jord. På mossjord är det stundom ett efterhängset ogräs.

Som prydnadsgräs odlas A. nebulosa Bois. för sin »dimlikt» fina blom vippa.

Ventilation. Se Luftväxling.

Ventilvattning. Se Bevattning 4.

Venturia. Se Fruktskorv, Gurksjukdomar, Vissnesjuka.

Veratrin, Veratrum. Se Alkaloiden

Verbena, släkte av till fam. Verbenaceœ hörande örter med motsatta blad, svagt läpp-formiga blommor och 4 två väldiga ståndare. Som prydnadsväxter odlas ett antal hybrida former, V. hybrida Hört., av flera amerikanska arter. Genom sitt växtsätt med nedliggande, rotslående grenar, som göra att de bilda täta mattor, samt genom sina blommor i allehanda <— vita, röda, blå — färgtoner och färgblandningar äro de särdeles passande att ingå i blomstergrupper. De förökas genom frö eller sticklingar, det senare för att bibehålla sorten oförändrad.

Verkkniv. Se Hovbeslag: Hovslagareverk-

tyg.

Verticillios, beteckning för växtsjukdom förorsakad av svampen Verticillium alboatrutn Rke & Berth. Hos potatis angriper svampen stundom stjälken, orsakande vissnesj u-k a (se d. o.) och på knölarna t o r r ö t a (se Potatissjuka) på samma sätt som arter av släktet Fusarium (se d. o.). Se även Gurksjukdomar.

Verticillium. Se Verticillios, Vissnesjuka.

Vesa, mullblandad mojord. Se Flytjord.

Vessla, Mustela, ett släkte av små mårddjur med mycket långsträckt kropp, litet huvud, knappt tjockare än halsen, kort nos och korta ben.

Småvessla, M. nivalis L., vilken blir omkring 20 cm. lång utom den omkring 4 cm. långa svansen, honan något mindre, är om sommaren brun, men blir i landet n. om Skåne i regel vit till vintern, svansen av samma färg.

Ynglar på oregelbundna tider. Förekommer sparsamt över hela landet.

Hermelin 1. lekatt, M. erminea L., är något större än föreg., hanen omkr. 25, honan omkr. 21 cm., med 7—10 cm. lång ständigt svartspetsad svans; är för övrigt om sommaren ovan gulbrun, under gulvit, om vintern vit. Föder i febr.—maj 5—8 ungar. Förekommer över hela landet. Denna och föregående art bo i stenrösen och jordhålor och äro mycket livliga och djärva rovdjur, som huvudsakligen under natten äro ute på rov, vilket utgöres av småfåglar, t. o. m. höns, ä.gg men i synnerhet råttor, möss och sorkar, varför de äro övervägande nyttiga. Vinterskinnet av hermelin är högt skattat till lyxpälsverk, särdeles om det saknar den gulaktiga färgen på buksidan. I Norrland fångas hermelin för skinnets skull i små betsaxar eller råttfällor* Till samma släkte hör iller, se d. o. Alla tre arterna räknas i jaktlagen som skadedjur, å vilka jakten är i huvudsak fri, se Jaktlags stiftning.

Vete, Triticum, grässläkte, utmärkt genom vanligen flerblommiga, oskaftade småax, samlade i ett ogrenat, sammansatt tvåsidigt ax, i vilket småaxen vända sidan mot axspindeln. Till

detta släkte hör det allmänna ogräset kvickrot (se d. o.) samt det odlade vetet., Detta har åtminstone sedan den yngre stenåldern odlats som sädesväxt.

Odlade arter (eller underarter). 1. En-korn, T. monococcum L., spensligt, gräsgrönt, med enkorniga småax, agnar fast kvarsittande kring kärnan, ytteragnar me3 borst. Odlas i Alpländerna. 2. Tvåkorn, stärkelsevete, emmer, T. dicoccum Schrk. eller amyleum Ser., har märgfylld halm, skör axspindel, 2-korniga småax, som avfalla med fastsittande agnar, ytteragnar med borst. Odlas i s. Europa. 3. Spalt, T. spelta L., har fler korniga småax på skos axspindel, så att axen lätt sönderfalla med hela småax och fastsittande agnar, borstlöst eller borstbärande. Odlas i Alperna och Pyrenéerna. 4. Polskt v., T. polonicum, L., har stora ax med 2—flerkorniga småax, långa, mjuka, långborstiga agnar och långa, nakna korn. Odlas i Spanien och n. Afrika., (Namnet beror på en förväxling mellan det, polska och spanska Galicien.) 5. Hårdvete, T. durum Desf., har flerkorniga småax med läderartade, kölade, spetsiga agnar, ytteragnar med utstående borst, kornen glasiga, 3-kantiga med spetsig rotända. Odlas i Mè*. delhavs- och Svartahavsländerna. 6. T j o c k-v e t e, engelskt v., T. turgidum L., tjocka ax av flerkorniga småax, från basen starkt kölade agnar och i spetsen jämnhuggna borst, mjuka, mjöliga korn med djup bukfåra. Odlas mest i Nordsjöländerna och Italien. 7. Vanligt v., T. vulgare Vill., utmärkt av flerkorniga småax, med eller utan borst, korn1172

med trubbig groddända, den allmännast odlade arten. Av dessa botaniska former växa en- och tvåkorn vilda i främre Asien, och det synes antagligt, att enkorn är en egen art, under det att övriga former antingen utvecklats ur tvåkorn eller härstamma från vilda former, som nu, utom tvåkorn, äro försvunna.

Vanligt v. finnes i en mängd sorter, som skilja sig företrädesvis i följande avseenden:

Borstvete, som mest odlas i torrt klimat, och borstlöst, kavelvete. Agnar glatta (stålvete) eller ludna (s ammets-vete). Axtäthet och därav beroende axform: kubb vete med mycket täta, små ax; hos en del andra äro småaxen tätt packade på någon viss punkt, så att axen där bliva »knutna». Kärnan kan vara mer eller mindre m j ö 1 i g eller glasig (mjukt ock hårt vete, se Glasighet), varmed ock följer lägre eller högre glutenhalt och bakningsduglighet (se d. o.) Det svenska förädlade, mjuka vetet skattas lägre än det importerade hårda vetet, emedan det har högre vattenhalt, 15—19 % mot 11—13 % hos det senare, och mindre bakningsduglighet. Det förra ger därför av lika vikt mjöl mindre såväl viktsmängd som volym bröd, nämligen av det förra 135—150 g. och 400—450 cm8, det senare 150—168 g. och omkring 500 cm3 bröd av 100 g. mjöl.

Stråstyrkan är en sortegenskap, som står i nära förhållande till axtätheten, men även påverkas av yttre förhållanden (se Liggsäd).

Efter utvecklingstiden skiljer man mellan höst- och vårvete.

På grund av dessa olikheter hava flera olika system för vetesorternas indelning uppställts. (Se Körnicke & Werner, Handbuch des Ge-treidebaues, Bonn 1885; Vilmorin, Les meilleurs blés, Paris 1880; Jak. Eriksson i Lantbr. Ak:s tidskr. 1892; Hj. Nilsson i Sv. Utsädesförenings tidskr. 1896.)

Veteodlingens omfattning. V. ntager främsta rummet bland sädesslagen i avseende på areal och skördemängd. Det odlas på omkring 100 mill. hektar, och skörden växlar mellan 800 och 1,100 mill. dt. De förnämsta veteproducenterna äro i följande ordning Ryssland, Förenta Staterna, Ostindien, Frankrike och Argentina, av vilka alla utom Frankrike hava haft betydande utförselöverskott. Högsta skörd pr ha. lämnar Danmark (32 dt.), Belgien (25), Holland (24), Tyskland, Storbritannien, Schweiz och Sverige (omkr. 21 dt.), under det att Förenta Staternas skörd är omkring 10, Ostindiens 8, Rysslands 7 och Argentinas omkr. 6 dt. pr. ha.

I Sverige har veteodlingen länge ökats och skördarna under senare tid betydligt stegrats, väsentligen till följd av mindre givande lant-sorters ersättning i landets södra delar med avkastningsrika förädlade sorter, ökningen framgår av följande siffror:

År Ha. Proc. av åkern Skörd dt. Dt. pr ha.

1801—1810 . 1861—1870 . 1871—1880 . 1881—1890 . 1891—1900 . 1901—1910 . 191I—1920 . 1921 .... 14,900 56,400 68,400 71,500 74,5°° 85,400 130,000 1 146,000 1-7 2.5 2.4 2.2 2.1 2.4 3-5 3-8 181,000 770,000 980,000 1,030,000 1,232,000 1,615,000 2,427,000 3,423,000 12.1 13.6 14.3 14.4 4* 18.9 19.8 23-4 1

Av landets län står Malmöhus högst, där år 1921 v. odlades på nära 29,000 ha., motsvarande omkr. 8.3 proc. av åkern, och lämnade en skörd av 953,000 dt.; länets veteskörd plägar uppgå till omkring 1/3 av rikets hela skörd av detta sädesslag. I övriga slättbygder i södra och mellersta Sverige upptager vetet 3.5 % av åkern, men odlas föga i de höglänta landsdelarna med övervägande grusig jord och så gott som alls ej i Norrland. I allmänhet odlas det som höstsäd; vårvete som är mera fordrande och oftast senare mognande, odlas föga, mest i Halland. Vete odlas mer vid större än vid mindre gårdar och upptog år 1919 vid

gårdar med högst IO ha. åker omkr. I %

» > IO—50 » » 2.4—4.9 >

t> » över 50 » » 4.5—5.3 » av åkern.

önskvärda egenskaper. Stråstyvhet, som motverkar liggsäd, ökar möjligheten att genom stark gödsling höja skörden. Storkornighet, fyllig kärnform och tunnskalighet, varmed följer större mjöl utbyte. Hög rymdvikt, som beror av kornformen och torrhetsgraden. God bakningsduglighet, som är högst hos torra, hårda varor, medelhög hos vårt lantvete och lägre hos de förädlade, mjöliga sorterna. (Se Bakningsduglighet.) Tidig mognad, som medför större utsikt till god bärgning, torr och bakningsgod säd. Groningsmognaden ej alltför tidig, emedan säden då lätt gror i axen vid fuktigt bärgningsväder. Motståndskraft mot förhärjande sjukdomar, i synnerhet gulrost och stråknäckare-sjuka.

Sorter. Av ovan anförda arter (1. underarter) av v. odlas i Sverige endast vanligt v., T. vulgare Vill. Förr odlades nästan endast lantvetesorter, mestadels jämförelsevis små- och glesaxiga kavelveten med vek halm, samt här och var även k u b b v. med mycket täta ax, små korn och styv halm. Under senare delen av 1880-talet började det från Skottland år 1874 till Danmark införda och där allt mer spridda squarehead-v. att odlas. Denna sort, utmärkt genom tätt, upptill tjockare ax med 3—5-korniga, glattaVkaZ-

1173

småax med stora, mjöliga, röda korn och styv halm, var lantvetena överlägset i skördemängd och motståndskraft mot liggsäd men för litet vinterhär digt. Sedan har, huvud-

Kubb vete.

sakligen vid Sveriges utsädesförening å Svalöv, framställts ett antal förädlade sorter, till större delen med Squarehead-typ, utmärkande sig för dennas företräden men med större vinterhärdighet. Dessa sorter hava i södra Sverige till största delen undanträngt lantvetena, mindre däremot i mellersta länen, där större vinterhärdighet fordras. Dock hava på senare åren några förädlade^sorter, som närma sig lantvetet i vinterhärdighet men överträffa det i avkastning, stråstyvhet och motståndskraft mot rost, här fått allt större utbredning. De under senare år mest odlade sorterna äro: a. Hös t-v.: Uppländskt lantvete, ett vitaxigt, rödkornigt sammetsvete, vanligen med inblandning av en rödaxig, rödkornig, glatt sort, båda med svag halm och stor mottaglighet för rost. Av vid Svalöv förädlade sorter hava Grenadj arvet e, med cylindrisk axform, och Squareheadfor-merna Extra squarehead och Renodlad squarehead på grund av sin högre avkastning, styva halm och motståndskraft mot gulrost vunnit stor spridning, de båda förra passande för södra Sverige, den sistnämnda tillräckligt härdig även för öster-och Västergötland. De hava numera allt mer undanträngts av nyare, än mer framstående förädlingar, nämligen i södra Sveriges kusttrakter Extra squarehead II, en korsning av Grenadj är och Extra squarehead, och i synnerhet P a n s a r-v., den f. n. i avkastning och stråstyvhet högst stående sorten, en korsning mellan Grenadj är och en redan övergiven sort, Kottevete, samt för norra Götaland S o 1 v e t e, en frivillig korsning mellan Squarehead och Skånskt lantvete, underlägsen de förra i avkastning, stråstyvhet och rostfrihet, men ti-

digare mogen och härdigare. För Svealand, där större fordringar måste ställas på tidig mognad och vinterhärdighet, har Svalövssorterna Bor e-v., förädling ur Svalövs engelska vete, och i synnerhet T h u 1 e v e te, en korsning mellan en Squareheadsort (Pudel-v.) och svenskt ludet lantvete, inneburit ett framsteg i avkastning och stråstyvhet, men ingendera av dessa sorter kan tävla med lantvetet i vinter härdighet. Bore-v. är en vitaxig, stor- och rödkornig sort, men mognar väl sent och är alltför mottagligt för gulrost. Thule-v., med en ny stam Thule II, en luden form med långa ax och röda korn, är i båda dessa avseenden bättre. Jämte dessa Svalövssorter har Weibulls Iduna, en högvuxen men stråstyv sort med långa, glesa ax, stor röd kärna och mycket hög avkastning, vunnit någon spridning, huvudsakligen i Skåne, men är även för dess klimat väl litet härdig.

Uppländskt lantvete. Pansarvete.

b. Av vårvete odlas fortfarande en späd, glatt, borstig, rödaxig, rödkornig lant-sort här och var. Av förädlade sorter ha Svalövs K o 1 b e n- (= kavel-) vete, framgången ur Heines liknämnda sort, en små-och glesaxig, glatt, i axspetsen något borstbärande, vitaxig, rödkornig sort, samt det kraftigare men senare vårpärlvetet, en tätaxig sort med fylliga, runda, röda kärnor, fått någon spridning.1174

Odling. Höstvete går bäst till på en fast, t. o. m. något styv, väl avdikad lerjord, helst med god kalkhalt. Vårvete, som inom kortare tid skall fullborda sin utveckling, har än större fordringar på jordens bördighet och näringstillstånd och passar mindre väl för styv lera. Lätt jord giver oftast mindre skörd av v.; mulljord medför mindre god övervintring, sen

mognad och lätt kärna. Höstvete passar bäst efter helträda eller efter så tidigt skördat grönfoder eller klövervall, att jorden före sådden hunnit få god beredning. Vårvete odlas helst efter väl skötta rotfrukter. Gödslingen bör lämna vetet en riklig och lätt tillgänglig näring, vilket för höstvetet är så mycket viktigare, som det på hösten upptager blott föga näring men på våren har ett mycket livligt näringsupptagande. Lätt lösligt kväve bör dock finnas i endast mindre mängd, emedan v. eljes lätt blir frodvuxet, lägger sig och lider mycket av svampangrepp. Därför lyckas v. bäst på jord, som är i »gammal kraft», så att det kan gödslas med mindre mängd (10—20 ton per ha.) kreatursgödsel och i övrigt få sitt näringsbehov tillgodosett med konstgödsel: superfosfat på hösten och vid behov övergödsling med salpeter på varen. Vårvete, bör följa på en starkt kreatursgödslad förfrukt och självt få blott konstgödsel. För kaligödsling är v., som odlas på den vanligen kalirika lerjorden, föga känsligt.

Jordens bearbetning bör vara djup och omsorgsfull men ej så fin och så jämn i ytan, att hopslamning kan befaras. Efter vall bör plöjas med skumrist, som lägger grästorvan i fårans botten, och därefter harvas och vältas samt jorden därefter genom skumplöjningar hållas ren och lucker, med sista bearbetningen ett par veckor före sådden, så att jorden före denna hinner sätta sig. Om jorden på våren är hopslagen i ytan, brytes skorpan genom vältning eller harvning.

Sådd. Höst-v. tål bättre än råg sen sådd och sås därför vanligen senare (i september— oktober) utan svårare skada under övervintringen, men sådd i god tid gör brodden härdigare och framkallar utveckling av sidoskott redan på hösten, vilka hinna samtidig utveckling med huvudskotten. Jämnare mognad samt mindre mottaglighet för svampsjukdomar vinnes sålunda än efter sen sådd, som medför skottbild-ning på våren. För vårvete är tidig sådd en förutsättning för god skörd. Såningsmängden är i medeltal för höstvete omkring 200, för vårvete, som buskar sig mindre, omkring 250 kg. per ha. Av förädlade sorter, som äro storkorniga och föga förgrena sig, behöves mer utsäde än av småkornigt lånt vete. Radsådd medför samma fördelar som för andra sädesslag och sker med med 12—15 cm. radavstånd (se Sådd).

Myllningsdjup 4—6 cm., grundare vid sen sådd och styv jord än i motsatt fall.

L i g g s ä d förekommes, då säden är frodig, genom toppning, medan brodden är fotshög, då axämnet ännu sitter föga över jordytan.

Skörden bör som av annan säd ske vid gulmognad eller till utsäde vid fullmognad (se Mognad). Säden bör helst skylas väl (se Skyl-ning). Skördemängden av höstvete plägar i medeltal för hela landet uppgå till 17 till 22 dt. per ha. och för vårvete till 10—16 dt., men kan för förädlade sorter nå bortåt det dubbla. Vikten växlar mellan 30 och 50 g. per 1,000 korn, något lägre hos vår- än hos höstvete. Hl.-vikten mellan 75—82, i medeltal 78 kg., motsv. 129 ^ höll. Halmskörden plägar väga hos vårvete hälften mer än kärnan, hos höstvete ända till dubbelt.

Skador och sjukdomar. V. angripes av många parasiter ur djur- och växtvärlden. Av de förra är vetemyggan värst, av de senare rost, både gul- och svart-, i andra rummet sot, stråknäckare och rotdödare (se d. o.).

Vetemyggor kallas två ytterst små gallmyggor, vilka som larver leva i blommor av vete eller någon gång råg. Larverna äro ett par mm. långa, till färgen m. 1. m. gulröda. De utsuga kornen, som skrumpna och mögla. Vanligast är vetemyggan, Contarinia tritici Kirby, som är gul. Mindre allmän är röda v., Clinodiplosis mosellana Géh. V. äro mycket allmänna hos oss och nedsätta stundom skörden med flere procent. Något pålitligt medel mot dem känner man ej, men det torde vara till gagn, om ett angripet fält omedelbart efter skörden djupplöjes och nästa år användes till rotfrukter. Genom detta förfaringssätt skulle de i jorden befintliga larverna eller pupporna omkomma. A. T—n.

Veterinär, dj urlakar e. Djurläkekonsten omtalas redan hos gamla tidens kulturfolk. Som den vetenskapliga djurläkekonstens grundläggare nämnas den gamla tidens främste naturvetenskapliga forskare (Hippokrates, Aristoteles m. fl.), vilka sökte finna naturliga orsaker till sjukdomarna. Hos grekerna funnos redan på dessa författares tid yrkesdjurläkare (hippiatres = hästläkare). Hos romarna utvecklades djurläkekonsten än mer men var, av Vegetius' omfattande i 4: e årh. utgivna verk Artis mulomedici-næ libri att döma, starkt behäftad med vidskepelse. Efter det med romerska rikets fall inträdda allmänna förfallet i kulturen började djurläkekonsten åter att komma till heders under medeltiden, och under den nyare tidens början författades flera betydande verk, ägnade huvudsakligen åt hästarnas sjukdomar och hälsovård. De förhärjande djurfarsoter, som uppträdde under 1700-talet, föranledde berömda läkare att ägna sig åt djurläkekonsten och regeringarna att upprätta veterinärskolor. Den första av dessa grundades år 1762 av Claude Bourgelet i Lyon, och vid denna läroanstalt studerade de män, som grundlade 1174

Odling. Höstvete går bäst till på en fast, t. o. m. något styv, väl avdikad lerjord, helst med god kalkhalt. Vårvete, som inom kortare tid skall fullborda sin utveckling, har än större fordringar på jordens bördighet och näringstillstånd och passar mindre väl för styv lera. Lätt jord giver oftast mindre skörd av v.; mulljord medför mindre god övervintring, sen mognad och lätt kärna. Höstvete passar bäst efter helträda eller efter så tidigt skördat grönfoder eller klövervall, att jorden före sådden hunnit få god beredning. Vårvete odlas helst efter väl skötta rotfrukter. Gödslingen bör lämna vetet en riklig och lätt tillgänglig näring, vilket för höstvetet är så mycket viktigare, som det på hösten upptager blott föga näring men på våren har ett mycket livligt näringsupptagande. Lätt lösligt kväve bör dock finnas i endast mindre mängd, emedan v. eljes lätt blir frodvuxet, lägger sig och lider mycket av svampangrepp. Därför lyckas v. bäst på jord, som är i »gammal kraft», så att det kan gödslas med mindre mängd (10—20 ton per ha.) kreatursgödsel och i övrigt få sitt näringsbehov tillgodosett med konstgödsel: superfosfat på hösten och vid behov övergödsling med salpeter på varen. Vårvete, bör följa på en starkt kreatursgödslad förfrukt och självt få blott konstgödsel. För kaligödsling är v., som odlas på den vanligen kalirika lerjorden, föga känsligt.

Jordens bearbetning bör vara djup och omsorgsfull men ej så fin och så jämn i ytan, att hopslamning kan befaras. Efter vall bör plöjas med skumrist, som lägger grästorvan i fårans botten, och därefter harvas och vältas samt jorden därefter genom skumplöjningar hållas ren och lucker, med sista bearbetningen ett par veckor före sådden, så att jorden före denna hinner sätta sig. Om jorden på våren är hopslagen i ytan, brytes skorpan genom vältning eller harvning.

Sådd. Höst-v. tål bättre än råg sen sådd och sås därför vanligen senare (i september— oktober) utan svårare skada under övervintringen, men sådd i god tid gör brodden härdigare och framkallar utveckling av sidoskott redan på hösten, vilka hinna samtidig utveckling med huvudskotten. Jämnare mognad samt mindre mottaglighet för svampsjukdomar vinnes sålunda än efter sen sådd, som medför skottbild-ning på våren. För vårvete är tidig sådd en förutsättning för god skörd. Såningsmängden är i medeltal för höstvete omkring 200, för vårvete, som buskar sig mindre, omkring 250 kg. per ha. Av förädlade sorter, som äro storkorniga och föga förgrena sig, behöves mer utsäde än av småkornigt lånt vete. Radsådd medför samma fördelar som för andra sädesslag och sker med med 12—15 cm. radavstånd (se Sådd).

Myllningsdjup 4—6 cm., grundare vid sen sådd och styv jord än i motsatt fall.

L i g g s ä d förekommes, då säden är frodig, genom toppning, medan brodden är fotshög, då axämnet ännu sitter föga över jordytan.

Skörden bör som av annan säd ske vid gulmognad eller till utsäde vid fullmognad (se Mognad). Säden bör helst skylas väl (se Skyl-ning). Skördemängden av höstvete plägar i medeltal för hela landet uppgå till 17 till 22 dt. per ha. och för vårvete till 10—16 dt., men kan för förädlade sorter nå bortåt det dubbla. Vikten växlar mellan 30 och 50 g. per 1,000 korn, något lägre hos vår- än hos höstvete. Hl.-vikten mellan 75—82, i medeltal 78 kg., motsv. 129 ^ höll. Halmskörden plägar väga hos vårvete hälften mer än kärnan, hos höstvete ända till dubbelt.

Skador och sjukdomar. V. angripes av många parasiter ur djur- och växtvärlden. Av de förra är vetemyggan värst, av de senare rost, både gul- och svart-, i andra rummet sot, stråknäckare och rotdödare (se d. o.).

Vetemyggor kallas två ytterst små gallmyggor, vilka som larver leva i blommor av vete eller någon gång råg. Larverna äro ett par mm. långa, till färgen m. 1. m. gulröda. De utsuga kornen, som skrumpna och mögla. Vanligast är vetemyggan, Contarinia tritici Kirby, som är gul. Mindre allmän är röda v., Clinodiplosis mosellana Géh. V. äro mycket allmänna hos oss och nedsätta stundom skörden med flere procent. Något pålitligt medel mot dem känner man ej, men det torde vara till gagn, om ett angripet fält omedelbart efter skörden djupplöjes och nästa år användes till rotfrukter. Genom detta förfaringssätt skulle de i jorden befintliga larverna eller pupporna omkomma. A. T—n.

Veterinär, dj urlakar e. Djurläkekonsten omtalas redan hos gamla tidens kulturfolk. Som den vetenskapliga djurläkekonstens grundläggare nämnas den gamla tidens främste naturvetenskapliga forskare (Hippokrates, Aristoteles m. fl.), vilka sökte finna naturliga orsaker till sjukdomarna. Hos grekerna funnos redan på dessa författares tid yrkesdjurläkare (hippiatres = hästläkare). Hos romarna utvecklades djurläkekonsten än mer men var, av Vegetius' omfattande i 4: e årh. utgivna verk Artis mulomedici-næ libri att döma, starkt behäftad med vidskepelse. Efter det med romerska rikets fall inträdda allmänna förfallet i kulturen började djurläkekonsten åter att komma till heders under medeltiden, och under den nyare tidens början författades flera betydande verk, ägnade huvudsakligen åt hästarnas sjukdomar och hälsovård. De förhärjande djurfarsoter, som uppträdde under 1700-talet, föranledde berömda läkare att ägna sig åt djurläkekonsten och regeringarna att upprätta veterinärskolor. Den första av dessa grundades år 1762 av Claude Bourgelet i Lyon, och vid denna läroanstalt studerade de män, som grundlade 1174

Odling. Höstvete går bäst till på en fast, t. o. m. något styv, väl avdikad lerjord, helst med god kalkhalt. Vårvete, som inom kortare tid skall fullborda sin utveckling, har än större fordringar på jordens bördighet och näringstillstånd och passar mindre väl för styv lera. Lätt jord giver oftast mindre skörd av v.; mulljord medför mindre god övervintring, sen mognad och lätt kärna. Höstvete passar bäst efter helträda eller efter så tidigt skördat grönfoder eller klövervall, att jorden före sådden hunnit få god beredning. Vårvete odlas helst

efter väl skötta rotfrukter. Gödslingen bör lämna vetet en riklig och lätt tillgänglig näring, vilket för höstvetet är så mycket viktigare, som det på hösten upptager blott föga näring men på våren har ett mycket livligt näringsupptagande. Lätt lösligt kväve bör dock finnas i endast mindre mängd, emedan v. eljes lätt blir frodvuxet, lägger sig och lider mycket av svampangrepp. Därför lyckas v. bäst på jord, som är i »gammal kraft», så att det kan gödslas med mindre mängd (10—20 ton per ha.) kreatursgödsel och i övrigt få sitt näringsbehov tillgodosett med konstgödsel: superfosfat på hösten och vid behov övergödsling med salpeter på varen. Vårvete, bör följa på en starkt kreatursgödslad förfrukt och självt få blott konstgödsel. För kaligödsling är v., som odlas på den vanligen kalirika lerjorden, föga känsligt.

Jordens bearbetning bör vara djup och omsorgsfull men ej så fin och så jämn i ytan, att hopslamning kan befaras. Efter vall bör plöjas med skumrist, som lägger grästorvan i fårans botten, och därefter harvas och vältas samt jorden därefter genom skumplöjningar hållas ren och lucker, med sista bearbetningen ett par veckor före sådden, så att jorden före denna hinner sätta sig. Om jorden på våren är hopslagen i ytan, brytes skorpan genom vältning eller harvning.

Sådd. Höst-v. tål bättre än råg sen sådd och sås därför vanligen senare (i september— oktober) utan svårare skada under övervintringen, men sådd i god tid gör brodden härdigare och framkallar utveckling av sidoskott redan på hösten, vilka hinna samtidig utveckling med huvudskotten. Jämnare mognad samt mindre mottaglighet för svampsjukdomar vinnes sålunda än efter sen sådd, som medför skottbild-ning på våren. För vårvete är tidig sådd en förutsättning för god skörd. Såningsmängden är i medeltal för höstvete omkring 200, för vårvete, som buskar sig mindre, omkring 250 kg. per ha. Av förädlade sorter, som äro storkorniga och föga förgrena sig, behöves mer utsäde än av småkornigt lånt vete. Radsådd medför samma fördelar som för andra sädesslag och sker med med 12—15 cm. radavstånd (se Sådd).

Myllningsdjup 4—6 cm., grundare vid sen sådd och styv jord än i motsatt fall.

L i g g s ä d förekommes, då säden är frodig, genom toppning, medan brodden är fotshög, då axämnet ännu sitter föga över jordytan.

Skörden bör som av annan säd ske vid gulmognad eller till utsäde vid fullmognad (se Mognad). Säden bör helst skylas väl (se Skyl-ning). Skördemängden av höstvete plägar i medeltal för hela landet uppgå till 17 till 22 dt. per ha. och för vårvete till 10—16 dt., men kan för förädlade sorter nå bortåt det dubbla. Vikten växlar mellan 30 och 50 g. per 1,000 korn, något lägre hos vår- än hos höstvete. Hl.-vikten mellan 75—82, i medeltal 78 kg., motsv. 129 ^ höll. Halmskörden plägar väga hos vårvete hälften mer än kärnan, hos höstvete ända till dubbelt.

Skador och sjukdomar. V. angripes av många parasiter ur djur- och växtvärlden. Av de förra är vetemyggan värst, av de senare rost, både gul- och svart-, i andra rummet sot, stråknäckare och rotdödare (se d. o.).

Vetemyggor kallas två ytterst små gallmyggor, vilka som larver leva i blommor av vete eller någon gång råg. Larverna äro ett par mm. långa, till färgen m. 1. m. gulröda. De utsuga kornen, som skrumpna och mögla. Vanligast är vetemyggan, Contarinia tritici Kirby, som är gul. Mindre allmän är röda v., Clinodiplosis mosellana Géh. V. äro mycket allmänna hos oss och nedsätta stundom skörden med flere procent. Något pålitligt medel mot dem känner man ej, men det torde vara till gagn, om ett angripet fält omedelbart efter skörden djupplöjes och nästa år användes till rotfrukter. Genom detta förfaringssätt skulle de i jorden befintliga larverna eller pupporna omkomma. A. T—n.

Veterinär, dj urlakar e. Djurläkekonsten omtalas redan hos gamla tidens kulturfolk. Som den vetenskapliga djurläkekonstens grundläggare nämnas den gamla tidens främste naturvetenskapliga forskare (Hippokrates, Aristoteles m. fl.), vilka sökte finna naturliga orsaker till sjukdomarna. Hos grekerna funnos redan på dessa författares tid yrkesdjurläkare (hippiatres = hästläkare). Hos romarna utvecklades djurläkekonsten än mer men var, av Vegetius' omfattande i 4: e årh. utgivna verk Artis mulomedici-næ libri att döma, starkt behäftad med vidskepelse. Efter det med romerska rikets fall inträdda allmänna förfallet i kulturen började djurläkekonsten åter att komma till heders under medeltiden, och under den nyare tidens början författades flera betydande verk, ägnade huvudsakligen åt hästarnas sjukdomar och hälsovård. De förhärjande djurfarsoter, som uppträdde under 1700-talet, föranledde berömda läkare att ägna sig åt djurläkekonsten och regeringarna att upprätta veterinärskolor. Den första av dessa grundades år 1762 av Claude Bourgelet i Lyon, och vid denna läroanstalt studerade de män, som grundlade1175

detta studium i de nordiska länderna, Peter Christian Abildgaard, som 1775 i Köpenhamn inrättade den veterinärskola, som sedan utvecklades till K. Veterinär- och lantbrukshögskolan, och Peter Hernqvist, som vid sidan om sin tjänst som lektor i Skara åtog sig att utbilda veterinärer. År 1775 utvecklades denna undervisning till en ordnad läroanstalt å Brogården invid Skara, vilken fortsattes efter Hernqvists död och år 1886 förändrades till en hovbeslagsskola och vårdanstalt för sjuka djur. År 1821 inrättades en statens veterinärinrättning i Stockholm, vilken småningom utvecklats och år 1859 fick benämning av K. Veterinärinstitutet och år 1912, då den inflyttade i nya ståtliga undervisningslokaler, blev K. Veterinärhögskolan, där en grundlig vetenskaplig och praktisk utbildning meddelas. (Litt. J. Vennerholm. Det nya veterinärinstitutet, 1912.)

Veterinärstaten. Under början av 1800-talet var flertalet av de få djurläkarna fäst vid hushållningssällskapen eller lokala myndigheter med skyldighet att tjänstgöra inom vederbörandes område mot ersättning av djurägarna. Den 3/e 1824 utfärdades ett K. reglemente för djurläkarnas skyldigheter, och sedan riksdagen 1829 anslagit medel till ett arvode av 50 riksd. om året åt en djurläkare i varje län, utfärdades en k. förordning2/» 1830 om anställande av dessa tjänstemän. I åtskilliga städer inrättades sjukstall och hovbe-slagsskolor (så i Karlstad 1820, Göteborg 1823, Jönköping 1827, Vänersborg 1834 och Borås

1835).

På 1850-talet förbättrades länsveterinärernas ställning, och fasta distrikt för distriktsveterinärer börj ade inrättas, vilka anställdes hos hushållningssällskap eller landsting, men utan bidrag av statsmedel, som beviljades först 1912.

För närvarande finnes i varje län minst en av staten avlönad länsveterinär, tillsammans 32. Distriktsveterinärerna, f. n. omkring 240, åtnjuta i regel avlöning av landsting eller hushållningssällskap, i vissa fall av kommuner. Flertalet äga dessutom bidrag av statsmedel enl. k. kung. 31/12 1912, enligt vilken lönebidrag av statsmedel lämnas under villkor, att inom distriktet tillsättes en veterinärstyrelse och att visst område och taxa för veterinärens verksamhet fastställes. Länsveterinärerna tillsättas av K. Maj:t på förslag av Medicinalstyrelsen, distriktsveterinärer (som skola få statsbidrag) av Medicinalstyrelsen på förslag av distriktets veterinärstyrelse. Dessutom finnes ett antal veterinärer vid slakthus, karantäns- och stadsveterinärer.

Veterinärväsendet lyder under Medicinalstyrelsen, som i dess ärenden hör under jordbruksdepartementet, och i vilken de föredragas av ett veterinärt medicinalråd. Veterinärhögskolan hör dock under särskild styrelse,

men Medicinalstyrelsen har vid skolan 'en Veterinärbakteriologisk anstalt till hjälp för vetenskapliga undersökningar och beredning av veterinärbakteriologiska medel att använda för sjukdomars påvisande, förekommande och behandling. Kampen mot tuberkulos ledes från Lantbruksstyrelsen, hos vilken sedan 1898 finnes en föredragande för tuberkulosärenden och en konsulent, som efter rekvisition tillhandagår djurägare med råd och upplysning.

Närmaste tillsyn över åtgärder för att hämma smittsamma sjukdomar tillkommer i stad hälsovårdsnämnd, på landet kommunalnämnd, som vid utbrott av eller misstanke om dylik sjukdom skall göra skyndsam anmälan hos K.B.

Veteål. Se Rundmaskar.

Vev kallas en hävstång, medelst vilken en axel sättes i roterande rörelse; denna rörelse kan genom en vevstake 1. vevstång förvandlas till fram- och återgående. Veven kan utgöras av a) en i änden på axeln anbragt roterande ve varm (ex. vindspel); b) en i axelns ände sittande vevskiva med däri fäst v e v t a p p, vid vilken kraften antingen verkar direkt eller medels en fram- och återgående vevstake 1. vevstång (ex. på en slåttermaskin eller motor); eller c) av en inne på axeln anbragt vevslän g, bestående av en Ur formad böjning av axeln mellan dennas lager (ex. halmskakaraxlarna i ett tröskverk).

För att rörelsen ej må saktas eller avstanna vid de döda punkterna (den fram- och återgående kraftens vändpunkter), bör en v. vara försedd med ett svänghj ui eller åtminstone utbalanserad genom en motvikt.

V. som tjänar till att upptaga handkraft, eller dragares kraft, bör vara bekväm för den dragande. Handtaget på en hand-v. bör vara hylsformigt, fritt vridbart på sin tapp, lagom långt och tjockt. Axelns höjd och vevarmens längd böra vara avpassade så, att handens rörelse blir bekväm, vevaxelns höjd 0.9—1 m. över marken, vevradien omkring 0.3 m. Varvantalet bör vara 40—50 i minuten, för större hastighet bör vevradien och därmed periferihastigheten minskas. Då motståndet i arbetsmaskinen är ojämnt, bör största motståndet inträffa i de lägen, då den dragande kan medverka med sin kroppsvikt. För dragare bör vevarmen (dragbommen) hava bekväm längd (se Vandring). Då en v. drives med eller verkar på en vevstång, är fördelaktigt att denna får så stor längd i förhållande till vevradien, att dess lutning blir liten, varmed följer ett litet sidotryck i vevtappen.

I stället för en v. begagnas stundom en e x-centerskiva, som omslutes av det till excenterbygel utvidgade vevstakslagret.

Storleken av den rörelse, som v. med vevstake eller excenter med excenterstång åstadkommer, kallas slagets längd. Denna är lika med dubbla vevlängden eller excenterradien (avståndet mellan excenterns och axelns centra). 1175

detta studium i de nordiska länderna, Peter Christian Abildgaard, som 1775 i Köpenhamn inrättade den veterinärskola, som sedan utvecklades till K. Veterinär- och lantbrukshögskolan, och Peter Hernqvist, som vid sidan om sin tjänst som lektor i Skara åtog sig att utbilda veterinärer. År 1775 utvecklades denna undervisning till en ordnad läroanstalt å Brogården invid Skara, vilken fortsattes efter Hernqvists död och år 1886 förändrades till en hovbeslagsskola och vårdanstalt för sjuka djur. År 1821 inrättades en statens veterinärinrättning i Stockholm, vilken småningom utvecklats och år 1859 fick benämning av K. Veterinärinstitutet och år 1912, då den inflyttade i nya ståtliga undervisningslokaler, blev K. Veterinärhögskolan, där en grundlig vetenskaplig och praktisk utbildning meddelas. (Litt. J. Vennerholm. Det nya veterinärinstitutet, 1912.)

Veterinärstaten. Under början av 1800-talet var flertalet av de få djurläkarna fäst vid hushållningssällskapen eller lokala myndigheter med skyldighet att tjänstgöra inom vederbörandes område mot ersättning av djurägarna. Den 3/e 1824 utfärdades ett K. reglemente för djurläkarnas skyldigheter, och sedan riksdagen 1829 anslagit medel till ett arvode av 50 riksd. om året åt en djurläkare i varje län, utfärdades en k. förordning2/» 1830 om anställande av dessa tjänstemän. I åtskilliga städer inrättades sjukstall och hovbe-slagsskolor (så i Karlstad 1820, Göteborg 1823, Jönköping 1827, Vänersborg 1834 och Borås

1835).

På 1850-talet förbättrades länsveterinärernas ställning, och fasta distrikt för distriktsveterinärer börj ade inrättas, vilka anställdes hos hushållningssällskap eller landsting, men utan bidrag av statsmedel, som beviljades först 1912.

För närvarande finnes i varje län minst en av staten avlönad länsveterinär, tillsammans 32. Distriktsveterinärerna, f. n. omkring 240, åtnjuta i regel avlöning av landsting eller hushållningssällskap, i vissa fall av kommuner. Flertalet äga dessutom bidrag av statsmedel enl. k. kung. 31/12 1912, enligt vilken lönebidrag av statsmedel lämnas under villkor, att inom distriktet tillsättes en veterinärstyrelse och att visst område och taxa för veterinärens verksamhet fastställes. Länsveterinärerna tillsättas av K. Maj:t på förslag av Medicinalstyrelsen, distriktsveterinärer (som skola få statsbidrag) av Medicinalstyrelsen på förslag av distriktets veterinärstyrelse. Dessutom finnes ett antal veterinärer vid slakthus, karantäns- och stadsveterinärer.

Veterinärväsendet lyder under Medicinalstyrelsen, som i dess ärenden hör under jordbruksdepartementet, och i vilken de föredragas av ett veterinärt medicinalråd. Veterinärhögskolan hör dock under särskild styrelse,

men Medicinalstyrelsen har vid skolan 'en Veterinärbakteriologisk anstalt till hjälp för vetenskapliga undersökningar och beredning av veterinärbakteriologiska medel att använda för sjukdomars påvisande, förekommande och behandling. Kampen mot tuberkulos ledes från Lantbruksstyrelsen, hos vilken sedan 1898 finnes en föredragande för tuberkulosärenden och en konsulent, som efter rekvisition tillhandagår djurägare med råd och upplysning.

Närmaste tillsyn över åtgärder för att hämma smittsamma sjukdomar tillkommer i stad hälsovårdsnämnd, på landet kommunalnämnd, som vid utbrott av eller misstanke om dylik sjukdom skall göra skyndsam anmälan hos K.B.

Veteål. Se Rundmaskar.

Vev kallas en hävstång, medelst vilken en axel sättes i roterande rörelse; denna rörelse kan genom en vevstake 1. vevstång förvandlas till fram- och återgående. Veven kan utgöras av a) en i änden på axeln anbragt roterande ve varm (ex. vindspel); b) en i axelns ände sittande vevskiva med däri fäst v e v t a p p, vid vilken kraften antingen verkar direkt eller medels en fram- och återgående vevstake 1. vevstång (ex. på en slåttermaskin eller motor); eller c) av en inne på axeln anbragt vevslän g, bestående av en Ur formad böjning av axeln mellan dennas lager (ex. halmskakaraxlarna i ett tröskverk).

För att rörelsen ej må saktas eller avstanna vid de döda punkterna (den fram- och återgående kraftens vändpunkter), bör en v. vara försedd med ett svänghj ui eller åtminstone utbalanserad genom en motvikt.

V. som tjänar till att upptaga handkraft, eller dragares kraft, bör vara bekväm för den dragande. Handtaget på en hand-v. bör vara hylsformigt, fritt vridbart på sin tapp, lagom långt och tjockt. Axelns höjd och vevarmens längd böra vara avpassade så, att handens rörelse blir bekväm, vevaxelns höjd 0.9—1 m. över marken, vevradien omkring 0.3 m. Varvantalet bör vara 40—50 i minuten, för större hastighet bör vevradien och därmed periferihastigheten minskas. Då motståndet i arbetsmaskinen är ojämnt, bör största motståndet inträffa i de lägen, då den dragande kan medverka med sin kroppsvikt. För dragare bör vevarmen (dragbommen) hava bekväm längd (se Vandring). Då en v. drives med eller verkar på en vevstång, är fördelaktigt att denna får så stor längd i förhållande till vevradien, att dess lutning blir liten, varmed följer ett litet sidotryck i vevtappen.

I stället för en v. begagnas stundom en e x-centerskiva, som omslutes av det till excenterbygel utvidgade vevstakslagret.

Storleken av den rörelse, som v. med vevstake eller excenter med excenterstång åstadkommer, kallas slagets längd. Denna är lika med dubbla vevlängden eller excenterradien (avståndet mellan excenterns och axelns centra). 1175

detta studium i de nordiska länderna, Peter Christian Abildgaard, som 1775 i Köpenhamn inrättade den veterinärskola, som sedan utvecklades till K. Veterinär- och lantbrukshögskolan, och Peter Hernqvist, som vid sidan om sin tjänst som lektor i Skara åtog sig att utbilda veterinärer. År 1775 utvecklades denna undervisning till en ordnad läroanstalt å Brogården invid Skara, vilken fortsattes efter Hernqvists död och år 1886 förändrades till en hovbeslagsskola och vårdanstalt för sjuka djur. År 1821 inrättades en statens veterinärinrättning i Stockholm, vilken småningom utvecklats och år 1859 fick benämning av K. Veterinärinstitutet och år 1912, då den inflyttade i nya ståtliga undervisningslokaler, blev K. Veterinärhögskolan, där en grundlig vetenskaplig och praktisk utbildning meddelas. (Litt. J. Vennerholm. Det nya veterinärinstitutet, 1912.)

Veterinärstaten. Under början av 1800-talet var flertalet av de få djurläkarna fäst vid hushållningssällskapen eller lokala myndigheter med skyldighet att tjänstgöra inom vederbörandes område mot ersättning av djurägarna. Den 3/e 1824 utfärdades ett K. reglemente för djurläkarnas skyldigheter, och sedan riksdagen 1829 anslagit medel till ett arvode av 50 riksd. om året åt en djurläkare i varje län, utfärdades en k. förordning2/» 1830 om anställande av dessa tjänstemän. I åtskilliga städer inrättades sjukstall och hovbe-slagsskolor (så i Karlstad 1820, Göteborg 1823, Jönköping 1827, Vänersborg 1834 och Borås

1835).

På 1850-talet förbättrades länsveterinärernas ställning, och fasta distrikt för distriktsveterinärer börj ade inrättas, vilka anställdes hos hushållningssällskap eller landsting, men utan bidrag av statsmedel, som beviljades först 1912.

För närvarande finnes i varje län minst en av staten avlönad länsveterinär, tillsammans 32. Distriktsveterinärerna, f. n. omkring 240, åtnjuta i regel avlöning av landsting eller hushållningssällskap, i vissa fall av kommuner. Flertalet äga dessutom bidrag av statsmedel enl. k. kung. 31/12 1912, enligt vilken lönebidrag av statsmedel lämnas under villkor, att inom distriktet tillsättes en veterinärstyrelse och att visst område och taxa för veterinärens verksamhet fastställes. Länsveterinärerna tillsättas av K. Maj:t på förslag av Medicinalstyrelsen, distriktsveterinärer (som skola få statsbidrag) av Medicinalstyrelsen på förslag av distriktets veterinärstyrelse. Dessutom finnes ett antal veterinärer vid slakthus, karantäns- och stadsveterinärer.

Veterinärväsendet lyder under Medicinalstyrelsen, som i dess ärenden hör under jordbruksdepartementet, och i vilken de föredragas av ett veterinärt medicinalråd. Veterinärhögskolan hör dock under särskild styrelse,

men Medicinalstyrelsen har vid skolan 'en Veterinärbakteriologisk anstalt till hjälp för vetenskapliga undersökningar och beredning av veterinärbakteriologiska medel att använda för sjukdomars påvisande, förekommande och behandling. Kampen mot tuberkulos ledes från Lantbruksstyrelsen, hos vilken sedan 1898 finnes en föredragande för tuberkulosärenden och en konsulent, som efter rekvisition tillhandagår djurägare med råd och upplysning.

Närmaste tillsyn över åtgärder för att hämma smittsamma sjukdomar tillkommer i stad hälsovårdsnämnd, på landet kommunalnämnd, som vid utbrott av eller misstanke om dylik sjukdom skall göra skyndsam anmälan hos K.B.

Veteål. Se Rundmaskar.

Vev kallas en hävstång, medelst vilken en axel sättes i roterande rörelse; denna rörelse kan genom en vevstake 1. vevstång förvandlas till fram- och återgående. Veven kan utgöras av a) en i änden på axeln anbragt roterande ve varm (ex. vindspel); b) en i axelns ände sittande vevskiva med däri fäst v e v t a p p, vid vilken kraften antingen verkar direkt eller medels en fram- och återgående vevstake 1. vevstång (ex. på en slåttermaskin eller motor); eller c) av en inne på axeln anbragt vevslän g, bestående av en Ur formad böjning av axeln mellan

dennas lager (ex. halmskakaraxlarna i ett tröskverk).

För att rörelsen ej må saktas eller avstanna vid de döda punkterna (den fram- och återgående kraftens vändpunkter), bör en v. vara försedd med ett svänghj ui eller åtminstone utbalanserad genom en motvikt.

V. som tjänar till att upptaga handkraft, eller dragares kraft, bör vara bekväm för den dragande. Handtaget på en hand-v. bör vara hylsformigt, fritt vridbart på sin tapp, lagom långt och tjockt. Axelns höjd och vevarmens längd böra vara avpassade så, att handens rörelse blir bekväm, vevaxelns höjd 0.9—1 m. över marken, vevradien omkring 0.3 m. Varvantalet bör vara 40—50 i minuten, för större hastighet bör vevradien och därmed periferihastigheten minskas. Då motståndet i arbetsmaskinen är ojämnt, bör största motståndet inträffa i de lägen, då den dragande kan medverka med sin kroppsvikt. För dragare bör vevarmen (dragbommen) hava bekväm längd (se Vandring). Då en v. drives med eller verkar på en vevstång, är fördelaktigt att denna får så stor längd i förhållande till vevradien, att dess lutning blir liten, varmed följer ett litet sidotryck i vevtappen.

I stället för en v. begagnas stundom en e x-centerskiva, som omslutes av det till excenterbygel utvidgade vevstakslagret.

Storleken av den rörelse, som v. med vevstake eller excenter med excenterstång åstadkommer, kallas slagets längd. Denna är lika med dubbla vevlängden eller excenterradien (avståndet mellan excenterns och axelns centra). Ängsvial.

Vial, *Lathyrus,* ett till baljväxterna *(Leguminosæ)* hörande örtsläkte, med fåpariga blad, stora stipler och flata baljor. Av de 6 svenska arterna, som alla äro mycket djuprotade och varaktiga samt hava mycket hög proteinhalt, förekommer den gulblommiga ängsvialen, *L. pratensis* L., allmänt i gräsmarker och utgör en fördelaktig inblandning i fodret, men har icke varit föremål för odling. Detta har däremot försökts med de mindre allmänt förekommande, rödblommiga, mer grovvuxna, varandra liknande arterna skogsvial, *L. silvestris* L., och vingvial eller gråvial, *L. heterophyllus* L., av vilka den senare har grågrön färg, bredare blad och starkt vingkantad stjälk. Odlingen har ej vunnit någon varaktig framgång, dels emedan fodret icke är begärligt för kreaturen, dels framför allt därför att fröet är mycket hårdgrott, dels för att plantorna växa långsamt och ofta angripas och dödas av en mjöldaggliknande svamp, *Peronospora Viciæ* de By. Odlas i enbart bestånd i rader med 30—40 cm. avstånd. Skötes som lucern. Skörd från tredje året uppgives till 7—12 ton hö och frösköd 500 kg. pr. ha. I sydligare länder odlas den ettåriga plattärten, *L. sativus* L., som köksträdgårds- och foderväxt. Luktärt, *L. odoratus* L., med stora, brokiga, doftande blommor och ludna baljor, likaså ettårig, härstammande från Sydeuropa, odlas allmänt som prydnadsväxt och finnes i en mängd varieteter, bland vilka Spencer-sorterna med vågkantade kronblad anses särskilt vackra.

Wiborghsfosfat, framställdes i början av 1900-talet efter av J. Wiborgh patenterad metod genom sammansmältning av det apatitrika avfallet från järnmalms separering med soda, varvid ett med thomasfosfatet analogt siliko-fosfat bildades. Dettas fosforsyra hade ungefär samma löslighet som thomasslaggens. Då tillverkningen icke lönade sig, inställdes den.

Vibrio. Se Bakterier.

Viburnum. Se Olvon.

Vicia. Se Böna, Vicker.

Vicker, *Vicia,* ett släkte av baljväxter, fam. *Leguminosæ,* utmärkt genom mångpariga blad, vanligen med klänge, samt långsträckta baljor med många, runda, ofta något plattade frön. Alla arterna förtäras gärna av kreaturen och äro, att döma av analyserna å undersökta arter, rika på äggviteartade ämnen (inemot 20 % råprotein) med hög smältbarhet. De i gräsmark vildväxande arterna anses därför höra till de bästa betesväxterna, särdeles som de äro mycket varaktiga med god återväxt genom talrika rotskott. Sådana äro: kråkvicker, fågelvicker, *V.Cracca* L., en klängande ört med nästan jämnbreda, tilltryckt håriga småblad, violettblå— blå, täta blomklasar, korta, ovala baljor med 6—10 mörka, klotrunda frön, kallade musärter, varav 1,000 väga omkring 11 g. Växer högvuxen i busksnår och förekommer ytterst allmänt som lågvuxna, ofta dvärgartade plantor på torra ängsmarker, i vilka den utväxer starkt vid gödsling med fosfat och kali. Den går väl till på myr jord, varför den är en värdefull inblandning i fröblandningen för vallar å dylik jord; det höga pris, som fröet betingar, då det någon gång finnes till salu, hindrar dess allmännare användning.

Kråkvicker.

Häckvicker, lund-, busk-vicker, *V. sepium* L., en fots- till alnshög, vekstjälkig men ej klängande art med avlångt-äggrunda, vintergröna småblad, korta klasar med stora rödvioletta blommor samt breda baljor med få, runda, bruna frön med 1,000-kornvikt omkring 20 g. God betesväxt. Till följd av sitt veka men ej klängande växtsätt mindre lämplig till odling.

Skogsvicker, *V. silvatica* L., en slankig, i långa revor efter marken krypande eller klängande, glatt art med mångblommiga Ängsvial.

Vial, *Lathyrus,* ett till baljväxterna *(Leguminosæ)* hörande örtsläkte, med fåpariga blad, stora stipler och flata baljor. Av de 6 svenska arterna, som alla äro mycket djuprotade och varaktiga samt hava mycket hög proteinhalt, förekommer den gulblommiga ängsvialen, *L. pratensis* L., allmänt i gräsmarker och utgör en fördelaktig inblandning i fodret, men har icke varit föremål för odling. Detta har däremot försökts med de mindre allmänt förekommande, rödblommiga, mer grovvuxna, varandra liknande arterna skogsvial, *L. silvestris* L., och vingvial eller gråvial, *L. heterophyllus* L., av vilka den senare har grågrön färg, bredare blad och starkt vingkantad stjälk. Odlingen har ej vunnit någon varaktig framgång, dels emedan fodret icke är begärligt för kreaturen, dels framför allt därför att fröet är mycket hårdgrott, dels för att plantorna växa långsamt och ofta angripas och dödas av en mjöldaggliknande svamp, *Peronospora Viciæ* de By. Odlas i enbart bestånd i rader med 30—40 cm. avstånd. Skötes som lucern. Skörd från tredje året uppgives till 7—12 ton hö och frösköd 500 kg. pr. ha. I sydligare länder odlas den ettåriga plattärten, *L. sativus* L., som köksträdgårds- och foderväxt. Luktärt, *L. odoratus* L., med stora, brokiga, doftande blommor och ludna baljor, likaså ettårig, härstammande från Sydeuropa, odlas allmänt som prydnadsväxt och finnes i en mängd varieteter, bland vilka Spencer-sorterna med vågkantade kronblad anses särskilt vackra.

Wiborghsfosfat, framställdes i början av 1900-talet efter av J. Wiborgh patenterad metod genom sammansmältning av det apatitrika avfallet från järnmalms separering med soda, varvid ett med thomasfosfatet analogt siliko-fosfat bildades. Dettas fosforsyra hade ungefär samma löslighet som thomasslaggens. Då tillverkningen icke lönade sig, inställdes den.

Vibrio. Se Bakterier.

Viburnum. Se Olvon.

Vicia. Se Böna, Vicker.

Vicker, *Vicia,* ett släkte av baljväxter, fam. *Leguminosæ,* utmärkt genom mångpariga blad, vanligen med klänge, samt långsträckta baljor med många, runda, ofta något plattade frön. Alla arterna förtäras gärna av kreaturen och äro, att döma av analyserna å undersökta arter, rika på äggviteartade ämnen (inemot 20 % råprotein) med hög smältbarhet. De i gräsmark vildväxande arterna anses därför höra till de bästa betesväxterna, särdeles som de äro mycket varaktiga med god återväxt genom talrika rotskott. Sådana äro: kråkvicker, fågelvicker, *V.Cracca* L., en klängande ört med nästan jämnbreda, tilltryckt håriga småblad, violettblå— blå, täta blomklasar, korta, ovala baljor med 6—10 mörka, klotrunda frön, kallade musärter, varav 1,000 väga omkring 11 g. Växer högvuxen i busksnår och förekommer ytterst allmänt som lågvuxna, ofta dvärgartade plantor på torra ängsmarker, i vilka den utväxer starkt vid gödsling med fosfat och kali. Den går väl till på myr jord, varför den är en värdefull inblandning i fröblandningen för vallar å dylik jord; det höga pris, som fröet betingar, då det någon gång finnes till salu, hindrar dess allmännare användning.

Kråkvicker.

Häckvicker, lund-, busk-vicker, *V. sepium* L., en fots- till alnshög, vekstjälkig men ej klängande art med avlångt-äggrunda, vintergröna småblad, korta klasar med stora rödvioletta blommor samt breda baljor med få, runda, bruna frön med 1,000-kornvikt omkring 20 g. God betesväxt. Till följd av sitt veka men ej klängande växtsätt mindre lämplig till odling.

Skogsvicker, *V. silvatica* L., en slankig, i långa revor efter marken krypande eller klängande, glatt art med mångblommiga Ängsvial.

Vial, *Lathyrus,* ett till baljväxterna *(Leguminosæ)* hörande örtsläkte, med fåpariga blad, stora stipler och flata baljor. Av de 6 svenska arterna, som alla äro mycket djuprotade och varaktiga samt hava mycket hög proteinhalt, förekommer den gulblommiga ängsvialen, *L. pratensis* L., allmänt i gräsmarker och utgör en fördelaktig inblandning i fodret, men har icke varit föremål för odling. Detta har däremot försökts med de mindre allmänt förekommande, rödblommiga, mer grovvuxna, varandra liknande arterna skogsvial, *L. silvestris* L., och vingvial eller gråvial, *L. heterophyllus* L., av vilka den senare har grågrön färg, bredare blad och starkt vingkantad stjälk. Odlingen har ej vunnit någon varaktig framgång, dels emedan fodret icke är begärligt för kreaturen, dels framför allt därför att fröet är mycket hårdgrott, dels för att plantorna växa långsamt och ofta angripas och dödas av en

mjöldaggliknande svamp, *Peronospora Viciæ* de By. Odlas i enbart bestånd i rader med 30—40 cm. avstånd. Skötes som lucern. Skörd från tredje året uppgives till 7—12 ton hö och fröskörd 500 kg. pr. ha. I sydligare länder odlas den ettåriga plattärten, *L. sativus* L., som köksträdgårds- och foderväxt. Luktärt, *L. odoratus* L., med stora, brokiga, doftande blommor och ludna baljor, likaså ettårig, härstammande från Sydeuropa, odlas allmänt som prydnadsväxt och finnes i en mängd varieteter, bland vilka Spencer-sorterna med vågkantade kronblad anses särskilt vackra.

Wiborghsfosfat, framställdes i början av 1900-talet efter av J. Wiborgh patenterad metod genom sammansmältning av det apatitrika avfallet från järnmalms separering med soda, varvid ett med thomasfosfatet analogt siliko-fosfat bildades. Dettas fosforsyra hade ungefär samma löslighet som thomasslaggens. Då tillverkningen icke lönade sig, inställdes den.

Vibrio. Se Bakterier.

Viburnum. Se Olvon.

Vicia. Se Böna, Vicker.

Vicker, *Vicia,* ett släkte av baljväxter, fam. *Leguminosæ,* utmärkt genom mångpariga blad, vanligen med klänge, samt långsträckta baljor med många, runda, ofta något plattade frön. Alla arterna förtäras gärna av kreaturen och äro, att döma av analyserna å undersökta arter, rika på äggviteartade ämnen (inemot 20 % råprotein) med hög smältbarhet. De i gräsmark vildväxande arterna anses därför höra till de bästa betesväxterna, särdeles som de äro mycket varaktiga med god återväxt genom talrika rotskott. Sådana äro: kråkvicker, fågelvicker, *V.Cracca* L., en klängande ört med nästan jämnbreda, tilltryckt håriga småblad, violettblå— blå, täta blomklasar, korta, ovala baljor med 6—10 mörka, klotrunda frön, kallade musärter, varav 1,000 väga omkring 11 g. Växer högvuxen i busksnår och förekommer ytterst allmänt som lågvuxna, ofta dvärgartade plantor på torra ängsmarker, i vilka den utväxer starkt vid gödsling med fosfat och kali. Den går väl till på myr jord, varför den är en värdefull inblandning i fröblandningen för vallar å dylik jord; det höga pris, som fröet betingar, då det någon gång finnes till salu, hindrar dess allmännare användning.

Kråkvicker.

Häckvicker, lund-, busk-vicker, *V. sepium* L., en fots- till alnshög, vekstjälkig men ej klängande art med avlångt-äggrunda, vintergröna småblad, korta klasar med stora rödvioletta blommor samt breda baljor med få, runda, bruna frön med 1,000-kornvikt omkring 20 g. God betesväxt. Till följd av sitt veka men ej klängande växtsätt mindre lämplig till odling.

Skogsvicker, *V. silvatica* L., en slankig, i långa revor efter marken krypande eller klängande, glatt art med mångblommiga Ängsvial.

Vial, *Lathyrus,* ett till baljväxterna *(Leguminosæ)* hörande örtsläkte, med fåpariga blad, stora stipler och flata baljor. Av de 6 svenska arterna, som alla äro mycket djuprotade och varaktiga samt hava mycket hög proteinhalt, förekommer den gulblommiga ängsvialen, *L. pratensis* L., allmänt i gräsmarker och utgör en fördelaktig inblandning i fodret, men har icke varit föremål för odling. Detta har däremot försökts med de mindre allmänt förekommande, rödblommiga, mer grovvuxna, varandra liknande arterna skogsvial, *L. silvestris* L., och vingvial eller gråvial, *L. heterophyllus* L., av vilka den senare har grågrön färg, bredare blad och starkt vingkantad stjälk. Odlingen har ej vunnit någon varaktig framgång, dels emedan fodret icke är begärligt för kreaturen, dels framför allt därför att fröet är mycket hårdgrott, dels för att plantorna växa långsamt och ofta angripas och dödas av en

mjöldaggliknande svamp, *Peronospora Viciæ* de By. Odlas i enbart bestånd i rader med 30—40 cm. avstånd. Skötes som lucern. Skörd från tredje året uppgives till 7—12 ton hö och fröskörd 500 kg. pr. ha. I sydligare länder odlas den ettåriga plattärten, *L. sativus* L., som köksträdgårds- och foderväxt. Luktärt, *L. odoratus* L., med stora, brokiga, doftande blommor och ludna baljor, likaså ettårig, härstammande från Sydeuropa, odlas allmänt som prydnadsväxt och finnes i en mängd varieteter, bland vilka Spencer-sorterna med vågkantade kronblad anses särskilt vackra.

Wiborghsfosfat, framställdes i början av 1900-talet efter av J. Wiborgh patenterad metod genom sammansmältning av det apatitrika avfallet från järnmalms separering med soda, varvid ett med thomasfosfatet analogt siliko-fosfat bildades. Dettas fosforsyra hade ungefär samma löslighet som thomasslaggens. Då tillverkningen icke lönade sig, inställdes den.

Vibrio. Se Bakterier.

Viburnum. Se Olvon.

Vicia. Se Böna, Vicker.

Vicker, *Vicia,* ett släkte av baljväxter, fam. *Leguminosæ,* utmärkt genom mångpariga blad, vanligen med klänge, samt långsträckta baljor med många, runda, ofta något plattade frön. Alla arterna förtäras gärna av kreaturen och äro, att döma av analyserna å undersökta arter, rika på äggviteartade ämnen (inemot 20 % råprotein) med hög smältbarhet. De i gräsmark vildväxande arterna anses därför höra till de bästa betesväxterna, särdeles som de äro mycket varaktiga med god återväxt genom talrika rotskott. Sådana äro: kråkvicker, fågelvicker, *V.Cracca* L., en klängande ört med nästan jämnbreda, tilltryckt håriga småblad, violettblå— blå, täta blomklasar, korta, ovala baljor med 6—10 mörka, klotrunda frön, kallade musärter, varav 1,000 väga omkring 11 g. Växer högvuxen i busksnår och förekommer ytterst allmänt som lågvuxna, ofta dvärgartade plantor på torra ängsmarker, i vilka den utväxer starkt vid gödsling med fosfat och kali. Den går väl till på myr jord, varför den är en värdefull inblandning i fröblandningen för vallar å dylik jord; det höga pris, som fröet betingar, då det någon gång finnes till salu, hindrar dess allmännare användning.

Kråkvicker.

Häckvicker, lund-, busk-vicker, *V. sepium* L., en fots- till alnshög, vekstjälkig men ej klängande art med avlångt-äggrunda, vintergröna småblad, korta klasar med stora rödvioletta blommor samt breda baljor med få, runda, bruna frön med 1,000-kornvikt omkring 20 g. God betesväxt. Till följd av sitt veka men ej klängande växtsätt mindre lämplig till odling.

Skogsvicker, *V. silvatica* L., en slankig, i långa revor efter marken krypande eller klängande, glatt art med mångblommiga Ängsvial.

Vial, *Lathyrus,* ett till baljväxterna *(Leguminosæ)* hörande örtsläkte, med fåpariga blad, stora stipler och flata baljor. Av de 6 svenska arterna, som alla äro mycket djuprotade och varaktiga samt hava mycket hög proteinhalt, förekommer den gulblommiga ängsvialen, *L. pratensis* L., allmänt i gräsmarker och utgör en fördelaktig inblandning i fodret, men har icke varit föremål för odling. Detta har däremot försökts med de mindre allmänt förekommande, rödblommiga, mer grovvuxna, varandra liknande arterna skogsvial, *L. silvestris* L., och vingvial eller gråvial, *L. heterophyllus* L., av vilka den senare har grågrön färg, bredare blad och starkt vingkantad stjälk. Odlingen har ej vunnit någon varaktig framgång, dels emedan fodret icke är begärligt för kreaturen, dels framför allt därför att fröet är mycket hårdgrott, dels för att plantorna växa långsamt och ofta angripas och dödas av en

mjöldaggliknande svamp, *Peronospora Viciæ* de By. Odlas i enbart bestånd i rader med 30—40 cm. avstånd. Skötes som lucern. Skörd från tredje året uppgives till 7—12 ton hö och fröskörd 500 kg. pr. ha. I sydligare länder odlas den ettåriga plattärten, *L. sativus* L., som köksträdgårds- och foderväxt. Luktärt, *L. odoratus* L., med stora, brokiga, doftande blommor och ludna baljor, likaså ettårig, härstammande från Sydeuropa, odlas allmänt som prydnadsväxt och finnes i en mängd varieteter, bland vilka Spencer-sorterna med vågkantade kronblad anses särskilt vackra.

Wiborghsfosfat, framställdes i början av 1900-talet efter av J. Wiborgh patenterad metod genom sammansmältning av det apatitrika avfallet från järnmalms separering med soda, varvid ett med thomasfosfatet analogt siliko-fosfat bildades. Dettas fosforsyra hade ungefär samma löslighet som thomasslaggens. Då tillverkningen icke lönade sig, inställdes den.

Vibrio. Se Bakterier.

Viburnum. Se Olvon.

Vicia. Se Böna, Vicker.

Vicker, *Vicia,* ett släkte av baljväxter, fam. *Leguminosæ,* utmärkt genom mångpariga blad, vanligen med klänge, samt långsträckta baljor med många, runda, ofta något plattade frön. Alla arterna förtäras gärna av kreaturen och äro, att döma av analyserna å undersökta arter, rika på äggviteartade ämnen (inemot 20 % råprotein) med hög smältbarhet. De i gräsmark vildväxande arterna anses därför höra till de bästa betesväxterna, särdeles som de äro mycket varaktiga med god återväxt genom talrika rotskott. Sådana äro: kråkvicker, fågelvicker, *V.Cracca* L., en klängande ört med nästan jämnbreda, tilltryckt håriga småblad, violettblå— blå, täta blomklasar, korta, ovala baljor med 6—10 mörka, klotrunda frön, kallade musärter, varav 1,000 väga omkring 11 g. Växer högvuxen i busksnår och förekommer ytterst allmänt som lågvuxna, ofta dvärgartade plantor på torra ängsmarker, i vilka den utväxer starkt vid gödsling med fosfat och kali. Den går väl till på myr jord, varför den är en värdefull inblandning i fröblandningen för vallar å dylik jord; det höga pris, som fröet betingar,

då det någon gång finnes till salu, hindrar dess allmännare användning.

Kråkvicker.

Häckvicker, lund-, busk-vicker, *V. sepium* L., en fots- till alnshög, vekstjälkig men ej klängande art med avlångt-äggrunda, vintergröna småblad, korta klasar med stora rödvioletta blommor samt breda baljor med få, runda, bruna frön med 1,000-kornvikt omkring 20 g. God betesväxt. Till följd av sitt veka men ej klängande växtsätt mindre lämplig till odling.

Skogsvicker, *V. silvatica* L., en slankig, i långa revor efter marken krypande eller klängande, glatt art med mångblommiga Ängsvial.

Vial, *Lathyrus,* ett till baljväxterna *(Leguminosæ)* hörande örtsläkte, med fåpariga blad, stora stipler och flata baljor. Av de 6 svenska arterna, som alla äro mycket djuprotade och varaktiga samt hava mycket hög proteinhalt, förekommer den gulblommiga ängsvialen, *L. pratensis* L., allmänt i gräsmarker och utgör en fördelaktig inblandning i fodret, men har icke varit föremål för odling. Detta har däremot försökts med de mindre allmänt förekommande, rödblommiga, mer grovvuxna, varandra liknande arterna skogsvial, *L. silvestris* L., och vingvial eller gråvial, *L. heterophyllus* L., av vilka den senare har grågrön färg, bredare blad och starkt vingkantad stjälk. Odlingen har ej vunnit någon varaktig framgång, dels emedan fodret icke är begärligt för kreaturen, dels framför allt därför att fröet är mycket hårdgrott, dels för att plantorna växa långsamt och ofta angripas och dödas av en mjöldaggliknande svamp, *Peronospora Viciæ* de By. Odlas i enbart bestånd i rader med 30—40 cm. avstånd. Skötes som lucern. Skörd från tredje året uppgives till 7—12 ton hö och fröskörd 500 kg. pr. ha. I sydligare länder odlas den ettåriga plattärten, *L. sativus* L., som köksträdgårds- och foderväxt. Luktärt, *L. odoratus* L., med stora, brokiga, doftande blommor och ludna baljor, likaså ettårig, härstammande från Sydeuropa, odlas allmänt som prydnadsväxt och finnes i en mängd varieteter, bland vilka Spencer-sorterna med vågkantade kronblad anses särskilt vackra.

Wiborghsfosfat, framställdes i början av 1900-talet efter av J. Wiborgh patenterad metod genom sammansmältning av det apatitrika avfallet från järnmalms separering med soda, varvid ett med thomasfosfatet analogt siliko-fosfat bildades. Dettas fosforsyra hade ungefär samma löslighet som thomasslaggens. Då tillverkningen icke lönade sig, inställdes den.

Vibrio. Se Bakterier.

Viburnum. Se Olvon.

Vicia. Se Böna, Vicker.

Vicker, *Vicia,* ett släkte av baljväxter, fam. *Leguminosæ,* utmärkt genom mångpariga blad, vanligen med klänge, samt långsträckta baljor med många, runda, ofta något plattade frön. Alla arterna förtäras gärna av kreaturen och äro, att döma av analyserna å undersökta arter, rika på äggviteartade ämnen (inemot 20 % råprotein) med hög smältbarhet. De i gräsmark vildväxande arterna anses därför höra till de bästa betesväxterna, särdeles som de äro mycket varaktiga med god återväxt genom talrika rotskott. Sådana äro: kråkvicker, fågelvicker, *V.Cracca* L., en klängande ört med nästan jämnbreda, tilltryckt håriga småblad, violettblå— blå, täta blomklasar, korta, ovala baljor med 6—10 mörka, klotrunda frön, kallade musärter, varav 1,000 väga omkring 11 g. Växer högvuxen i busksnår och förekommer ytterst allmänt som lågvuxna, ofta dvärgartade plantor på torra ängsmarker, i vilka den utväxer starkt vid gödsling med fosfat och kali. Den går väl till på myr jord, varför den är en värdefull inblandning i fröblandningen för vallar å dylik jord; det höga pris, som fröet betingar, då det någon gång finnes till salu, hindrar dess allmännare användning.

Kråkvicker.

Häckvicker, lund-, busk-vicker, *V. sepium* L., en fots- till alnshög, vekstjälkig men ej klängande art med avlångt-äggrunda, vintergröna småblad, korta klasar med stora rödvioletta blommor samt breda baljor med få, runda, bruna frön med 1,000-kornvikt omkring 20 g. God betesväxt. Till följd av sitt veka men ej klängande växtsätt mindre lämplig till odling.

Skogsvicker, *V. silvatica* L., en slankig, i långa revor efter marken krypande eller klängande, glatt art med mångblommigaklasar av vackra vita, blåstrimmiga blommor, intill 4 cm. långa baljor med runda svarta frön, vägande omkr. 20 g. pr. 1,000 frön, växer i lövträdslundar i hela landet. Den har vid odlingsförsök gått väl till men icke kommit i odling.

Svalövs förädl, gråvicker.

Backvicker, bladvicker, *V. cassubica* L., som förekommer här och var i lundar, liksom den sällsynta ärtvickern, *V. pisiformis* L., och buskvickern, *V. dumetorum* L., hava likaså utan praktisk påföljd försökts i odling.

Luddvicker, sandvicker, *V. villosa* L., en mycket högvuxen, slankig, klängande, mjukluden ört med glesa, 6—8-parbladiga blad, långa mångblommiga blomklasar från blad vecken, ljusblå blommor, korta, breda baljor med 3—4 runda, mörka frön, varav 1,000 st. väga 30 g.; sådd på sommaren övervintrar den och blommar följande försommar. Förekommer som ogräs huvudsakligen i höstsäd, företrädesvis på torr sandjord, och kan göra stor skada genom att tynga ner säden; fröna kallas som förorening i säden tranärter. Odlas tillsammans med höstsäd till tidigt grönfoder. Ett lämpligt blandningsförhållande är 70 kg. ludd vicker med 70 kg. råg eller 100 kg. vete, men på lättare jord mer av vickern, intill 1.20 kg. mot 80 kg. råg. Till följd av sin högre äggvitehalt och saftighet förbättrar luddvickern stråsädesgrönfodret men är icke synnerligen begärlig för kreaturen.

Foder- eller åkervicker, *V. sativa* L., är en vek och saftig ört med 5—7 par ovala, borstspetsade småblad, röd violett a eller stundom vita blommor i bladvecken, finludna baljor med 5—8 svagt linsformiga frön, vilkas färg hos olika sorter äro enfärgade eller fläckiga, bruna, gröngrå eller vita. Frönas tusenkornvikt är 30—200 g. och hektolitervikten omkring 80 kg. Arten är ej känd som vild men antages härstamma från den vilda, spädvuxna *V. angustifolia* Roth. Fodervicker finnes i många sorter, av vilka de äldre äro blandningar av olika former. Ur dem ha, särskilt vid Svalöv, rena beständiga sorter renodlats. Bland dessa odlas gråvicker och den mer frodiga och storfröiga sötvickern, av vilka båda finnas förädlade stammar vid Svalöv, mest till grönfoder. Den senares namn beror därpå, att dess frön ej som den förras ha besk smak. Vit vicker, även kallad ärtlinser, som är småvuxen och småfröig (60—75 g. pr. 1,000 st.) men sätter rikligt med vita frön, odlas blott till mogen skörd.

Fodervicker odlas i Sverige blott med vårsådd, i sydligare länder även som vintervicker. Den odlas sällan enbär, emedan den då lätt bildar liggsäd, utan som blandsäd tillsammans med, helst styvstråig, havre, men även därjämte korn och ärter. (Se Blandsäd.) Till mogen skörd bör den sås tidigt. Utsädesmängden vid enbär odling beräknas till 150— 190 kg. pr. hektar, mer av stor- än av småkorniga sorter. Av kreaturs- och annan kväverik gödsel blir enbär v. allt för frodig och bör därför helst odlas 1—2 år efter stallgödsling men erhålla fosfat- och kaligödsling. Skördemängden växlar mycket, från 10,000—20,000Rättelse i boken: '10,000—20,000' istället för '3,000—5,000'. kg. färskt grönfoder, motsvarande 3,000—5,000Rättelse i boken: '3,000—5,000' istället för '800—1,500'. kg. grönfoderhö, och mogen gröda 1,200— 2,000 kg. = 15—25 hi. frö. V. angripes mest av randiga ärtviveln, bladlöss och mjöldagg. Fodervärdet angives av Nils Hansson egnom följande medeltal:

Grön-
foder

Hö skördat

Kärna

v. bör-
jande

i full
blomn.

Vatten

83.5

16.7

16.7

13.3

Smältb. äggvita

1.7

10.9

6.6

20.9

Smältb. amider

0.9

4.5

2.8

2.9

Smältb. fett

0.3

1.4

1.4

1.6

Smältb. extr.ämn.

4.2

18.8

20.2

45.8

Smältb. växttråd

2.1

11.7

12.7

2.8

Aska

1.7

8.6

7.6

3.2

Till 1 f. enh. kg.

8—12

2—2.5

2.3—2.7

1.0

1178

Grönfodret bör skördas till mjölkkor vid begynnande blomning, då äggvitehalten är störst, men eljest vid full blomning. Som kärnfoder har vicker samma värde som ärter men användes mindre.

Vickerbladviveln, Phytonomus variabilis Hbst., en 5—-7 mm. lång, brun, randig skalbagge med snabellikt huvud. Larv 8—10 mm. lång, gulgrön med mörkfärgat huvud. Förpuppas inom en gul, gles kokong. Djuren leva på vicker, lucern m. m. och göra genom sina gnag på stjälkar och blad ej sällan stor skada. Genom att avmeja fältet under larvens ungdomstid och därefter överspruta det med arsenik-gifter (se Insektdödande medel) kan en härjning lätt stävjas. A. T—n.

Vide. Se Pil.

Videspinnare, Stilpnotia salicis L., en snövit, medelstor skymningsfjäril. Larv c:a 4 cm. lång, hårig, svart med runda och gulvita fläckar ordnade i rad på ryggen. Äggen läggas i ett vitt, stelnande, stearinlikt sekret. Larverna stundom synnerligen talrika på pil, asp och poppel. A. T—n.

Vidhasad. Se Benställning.

Vigg. Se Dykand.

Vikare. Se Säl.

Vikt. 1. Om viktsenheter, se Mått, mål och vikt.

2. Spannmåls- och frö varors vikt. Se Spannmålshandel, Utsäde.

3. Djurs levande vikt och slaktvikt. Se Kreaturs viktmåttband, Slakt.

Viktoria. Se Vagn.

Vildpersilja, Aethusa cynapium L., en ettårig, flockblomstrig ört, fam. Umbelli†erœ, som liknar persilja men skiljes från denna genom saknaden av allmänt svepe och genom 3-bladigt, ensidigt nedhängande enskilt svepe. Bladen äro glänsande och giva vid gnidning lökartad lukt. Växten är starkt giftig.

Vildstam betecknar i trädgårdsskötsel trädtelning, uppvuxen vilt eller uppdragen av kärnor i trädgård och som brukas till grundstam för förädling.

Vildvin, Ampelopsis, ett till vinrankans familj, Sarmentaceœ, hörande släkte av mångåriga klättrande växter, vilka odlas som prydnadsväxter för sitt vackra, mot hösten i bjärt rött övergående bladverk. Förökas med sticklingar. Vanligast odlas A. quinque†olia (L.) Mx., även kallad j ungfruvin, som har stora 5-fingrade blad och klangen, vilka med sugvårtor fästa sig vid murar och stöd. Från den klättrande stammen utgå yviga hängande grenar. Uthärdar vintern ännu i mellersta Norrland. A. Veitchii Hört är finare, mer småbladig och fäster sig tätt vid murytor genom sugvårtor i spetsen på klängena. De späda v.-plantorna böra uppbindas och ledas intill stödet, men klänga sedan vidare utan särskild hjälp. Är fullt härdig blott i södra

Sverige, i Mälardalen blott i varmt och skyddat läge.

Vinbär. Av släktet Ribes, fam. Ribesiaceœ, pläga de arter, som hava oväpnad stam och bär i hängande klasar, särskiljas under namnet vinbär. För sina smakliga frukter odlas allmänt röda och svarta v.

Röda vinbärsbusken, R. rubrum L., som är ursprungligt vildväxande i de flesta delar av Europa, i Sverige ända upp till Lappland, odlas allmänt. Allmännast förekomma röda holländska, en storvuxen, kraftig och bördig sort, som även uppdrages i stamform. I mindre utsträckning odlas vita holländska vinbär, en mera småvuxen och mindre bördig sort.

Svarta vinbärsbusken, i Norrland kallad tis tron,' R. nigrum L., är också inhemsk i landet, där den förekommer mest vid skuggiga stränder, såväl vid vattendrag som i Östersjöns skärgård, ända upp till landets nordligaste trakter. På grund av sitt innehåll av ett egendomligt luktande harts har växten, särdeles bladen, använts i dekokt som svett- och urindrivande medel och mot utslag. Odlas allmänt för bärens skull, i flera sorter, bland vilka Black Naples, även kallad neapolitanska vinbär, äro de vanligaste. En nyare, något tidigare mognande sort är Boskoop jätte.

V. planteras och skötas som krusbär (se d. o.). Svarta vinbär odlas helst på fuktigare mark. För vita vinbärsbusken kan avståndet minskas till 1 1/2 m. — Vinbärsblom bortplockas av sparvar. I övrigt angripas vinbärsbuskar av vinbärskvalster (se Kvalster), vinbärsmal, bladlöss (se d. o.) och rost (se Rostsvampar).

Vinbärsmal, Incurvaria capitella CL, förekommer ibland talrikt på svarta vinbärsbuskar. Äggen läggas på bären, i vars kärnor larverna leva på eftersommaren. De övervintra som halvvuxna under små vävnader på kvistarna och intränga tidigt på våren i knopparna, som invärtes skadas eller förstöras. Medel: vinterbesprutning med 5—10 % karbolineumemul-sion, se Insektdödande medel. A. T—n.

Vinca. Se Vintergröna.

Vinda, Convolvulus, ett till fam. Convolvu-lacece hörande örtsläkte med flata, trattlika blommor och runda fröhus. Den i åkrar allmänt förekommande åkervindan, C. arvensis L., med vackra, ljust rosenröda blommor, är ett besvärligt ogräs, genom att den slingrar sig kring säden och befordrar liggsädsbildning. Den är svår att utrota, emedan de underjordiska delarna gå djupt och avskurna bitar utväxa till nya stånd samt de bruna fröna (se Ogräs, fig. 14) spridas med utsädet. Bekämpas som andra rotogräs.

Skogsvindan eller bj örnrevan, C. (Calystegia) sepium L., som är mer storvuxen, med stora vita blommor, växer också 1178

Grönfodret bör skördas till mjölkkor vid begynnande blomning, då äggvitehalten är störst, men eljest vid full blomning. Som kärnfoder har vicker samma värde som ärter men användes mindre.

Vickerbladviveln, Phytonomus variabilis Hbst., en 5—-7 mm. lång, brun, randig skalbagge med snabellikt huvud. Larv 8—10 mm. lång, gulgrön med mörkfärgat huvud. Förpuppas inom en gul, gles kokong. Djuren leva på vicker, lucern m. m. och göra genom sina gnag på stjälkar och blad ej sällan stor skada. Genom att avmeja fältet under larvens ungdomstid och därefter överspruta det med arsenik-gifter (se Insektdödande medel) kan en härjning lätt stävjas. A. T—n.

Vide. Se Pil.

Videspinnare, Stilpnotia salicis L., en snövit, medelstor skymningsfjäril. Larv c:a 4 cm. lång, hårig, svart med runda och gulvita fläckar ordnade i rad på ryggen. Äggen läggas i ett vitt, stelnande, stearinlikt sekret. Larverna stundom synnerligen talrika på pil, asp och poppel. A. T—n.

Vidhasad. Se Benställning.

Vigg. Se Dykand.

Vikare. Se Säl.

Vikt. 1. Om viktsenheter, se Mått, mål och vikt.

2. Spannmåls- och frö varors vikt. Se Spannmålshandel, Utsäde.

3. Djurs levande vikt och slaktvikt. Se Kreaturs viktmåttband, Slakt.

Viktoria. Se Vagn.

Vildpersilja, Aethusa cynapium L., en ettårig, flockblomstrig ört, fam. Umbelli†erœ, som liknar persilja men skiljes från denna genom saknaden av allmänt svepe och genom 3-bladigt, ensidigt nedhängande enskilt svepe. Bladen äro glänsande och giva vid gnidning lökartad lukt. Växten är starkt giftig.

Vildstam betecknar i trädgårdsskötsel trädtelning, uppvuxen vilt eller uppdragen av kärnor i trädgård och som brukas till grundstam för förädling.

Vildvin, Ampelopsis, ett till vinrankans familj, Sarmentaceœ, hörande släkte av mångåriga klättrande växter, vilka odlas som prydnadsväxter för sitt vackra, mot hösten i bjärt rött övergående bladverk. Förökas med sticklingar. Vanligast odlas A. quinque†olia (L.) Mx., även kallad j ungfruvin, som har stora 5-fingrade blad och klangen, vilka med sugvårtor fästa sig vid murar och stöd. Från den klättrande stammen utgå yviga hängande grenar. Uthärdar vintern ännu i mellersta Norrland. A. Veitchii Hört är finare, mer småbladig och fäster sig tätt vid murytor genom sugvårtor i spetsen på klängena. De späda v.-plantorna böra uppbindas och ledas intill stödet, men klänga sedan vidare utan särskild hjälp. Är fullt härdig blott i södra

Sverige, i Mälardalen blott i varmt och skyddat läge.

Vinbär. Av släktet Ribes, fam. Ribesiaceœ, pläga de arter, som hava oväpnad stam och bär i hängande klasar, särskiljas under namnet vinbär. För sina smakliga frukter odlas allmänt röda och svarta v.

Röda vinbärsbusken, R. rubrum L., som är ursprungligt vildväxande i de flesta delar av Europa, i Sverige ända upp till Lappland, odlas allmänt. Allmännast förekomma röda holländska, en storvuxen, kraftig och bördig sort, som även uppdrages i stamform. I mindre utsträckning odlas vita holländska vinbär, en mera småvuxen och mindre bördig sort.

Svarta vinbärsbusken, i Norrland kallad tis tron,' R. nigrum L., är också inhemsk i landet, där den förekommer mest vid skuggiga stränder, såväl vid vattendrag som i Östersjöns skärgård, ända upp till landets nordligaste trakter. På grund av sitt innehåll av ett egendomligt luktande harts har växten, särdeles bladen, använts i dekokt som svett- och urindrivande medel och mot utslag. Odlas allmänt för bärens skull, i flera sorter, bland vilka Black Naples, även kallad neapolitanska vinbär, äro de vanligaste. En nyare, något tidigare mognande sort är Boskoop jätte.

V. planteras och skötas som krusbär (se d. o.). Svarta vinbär odlas helst på fuktigare mark. För vita vinbärsbusken kan avståndet minskas till 1 1/2 m. — Vinbärsblom bortplockas av sparvar. I övrigt angripas vinbärsbuskar av vinbärskvalster (se Kvalster), vinbärsmal, bladlöss (se d. o.) och rost (se Rostsvampar).

Vinbärsmal, Incurvaria capitella CL, förekommer ibland talrikt på svarta vinbärsbuskar. Äggen läggas på bären, i vars kärnor larverna leva på eftersommaren. De övervintra som halvvuxna under små vävnader på kvistarna och intränga tidigt på våren i knopparna, som invärtes skadas eller förstöras. Medel: vinterbesprutning med 5—10 % karbolineumemul-

sion, se Insektdödande medel. A. T—n.

Vinca. Se Vintergröna.

Vinda, Convolvulus, ett till fam. Convolvu-lacece hörande örtsläkte med flata, trattlika blommor och runda fröhus. Den i åkrar allmänt förekommande åkervindan, C. arvensis L., med vackra, ljust rosenröda blommor, är ett besvärligt ogräs, genom att den slingrar sig kring säden och befordrar liggsädsbildning. Den är svår att utrota, emedan de underjordiska delarna gå djupt och avskurna bitar utväxa till nya stånd samt de bruna fröna (se Ogräs, fig. 14) spridas med utsädet. Bekämpas som andra rotogräs.

Skogsvindan eller bj örnrevan, C. (Calystegia) sepium L., som är mer storvuxen, med stora vita blommor, växer också"79

vild samt odlas stundom och finnes förvildad i gamla trädgårdar. Även denna art är mycket svårutrotad, men har grunda rötter. C. tricolor L. är en sydeuropeisk, icke slingrande ettårig ört, med blå, i botten gula och vita blommor. Den odlas i flera varieteter som grupp- och rabattväxt. Fröet kan i april—maj sås på kalljord.

Vindbräda 1. vindskiva kallas den brädskoning, varmed gavlar på tak klädas.

Vindkraft, vindmotor. I slättbygder och särskilt i kusttrakter, där tillräckligt stark vind i allmänhet ständigt kan påräknas, har vinden sedan gammalt allmänt använts som drivkraft för kvarnar, pumpar m. m. I kuperade och skogbevuxna trakter, ss. är det vanliga i Sverige, gör vindens ojämnhet och ofta förekommande vindstilla denna kraftkälla, »ehuru billig, dock mindre användbar. Dess begagnande har därför avtagit, i den mån andra bekvämare och pålitligare motorer blivit till-•gängliga, och förekommer numera huvudsakligen för vattenpumpning, där en jämn gäng har mindre betydelse. Även där vind i allmänhet kan påräknas, gör dess oberäknelighet, att för andra arbeten annan motor helst bör finnas i reserv, men i sådant fall motväges vindmotorns billiga driftkostnad av kostnaden för förräntning och amortering av den dubbla motor uppsättningen.

Vindens ojämnhet gör, att vindhjulen böra ifayggas så stora, att de lämna behövlig kraft även vid svag vindstyrka, och förses med anordningar för reglering av vindtrycket efter olika vindstyrka.

Vanligen räknas en vindhastighet av 4 m. i sek. som den minsta, vid vilken kraften med fördel kan tillgodogöras. Där denna ej kan påräknas under större delen av den tid, då kraften behöves, är v. icke att räkna med.

Den kraft, varmed vinden verkar vridande, beror även på storleken av vindfångets yta -samt på dennas vinkel mot vindriktningen. Vindens kraftverkan ökas med vingarnas sammanlagda yta, men i avtagande progression; •en 8-vingad motor med vingarna täckande Y3 av cirkelytan ger ej dubbelt utan blott 1 x/a gånger så stor kraft, som en lika stor 4-vingad motor med blott y6 av cirkelytan täckt, och denna kan giva lika mycket eller mera nyttigt arbete än ett vindhjul av samma diameter men med spjäljalusier, som nästan fullt utfylla vingplanet. För att vinden skall verka vridande, måste den träffa vingarnas yta i sned vinkel, och dennas avvikelse från det mot vindhjulets axel vinkelräta planet bör vara större, ju mindre vingens hastighet är, och således störst inemot vingens centrum och avtagande mot spetsen. Vingarnas yta göres därför ofta ej plan utan skruvformigt böjd eller bruten.

, V. med få hjul. Deras konstruktion bör enligt dansken P. La Cours omfattande

försök fylla följande fordringar: 1. Vingarnas antal bör vara 4, med så få motståndsytor som möjligt, särdeles mot spetsen. 2. Vingarnas bredd bör vara överallt lika, y4—1/s av längden. 3. Vingarna böra börja på ett avstånd från axeln ungefär 1/i av vinglängden. 4. Vingens tvärprofil bör åtminstone ut mot spetsen vara böjd. 5. De enskilda vingytornas vinkel mot vingplanet bör vara 10—25 °, tilltagande från spetsen inåt. 6. Vingspetsens hastighet bör vara 2.4 gånger den gynnsammaste vindhastigheten (vanl. 5—6 m. i sek.).

Inställningen i vinden skedde hos väderkvarnar av äldre typ för hand genom hela kvarnhusets eller dess övre dels vridning, men sker numera vanligen genom vindens påverkan på en styrstjärt. Regleringen av vindhjulets hastighet skedde förr vanligen genom ökning eller minskning av det segel, §om klädde vingen. Numera finnas åtskilliga olika,regleringsanordningar; en sådan består däri, ,att vindytan utgöres av på tvären över vingstommen sittande vridbara plåtjalusier, vilkas ställning regleras genom ett system av hävstänger och en skjutbar tyngd, som inställes så, att vingytorna vid visst vindtryck vridas, så att de erbjuda vinden mindre tryckyta.

Mångvingade. v., vindrosor, efter sitt ursprung även kallade amerikanska vindmotorer, ha en krets radialt ställda vingytor eller jalusier, antingen plana, böjda eller med bruten yta, samt automatisk inställning i vind och reglering av omloppshastigheten vid ökad vindstyrka. Vindhjulets radierande ribbor eller plåtar, som förr vanligen fyllde omkr. 80 % av vingytan, men numera ofta betydligt mindre, ända till ned 50 %, äro stundom i grupper om 10 förenade till ett mindre antal sektorer. Ribborna eller plåtarna ha i allmänhet stark avvikelse från vingens plan, varmed följ er, att de kunna komma i gång även vid mycket svag vind. De hållas i vind med en på vindhjulaxelns förlängning fäst styrstjärt. Hastigheten regleras på olika sätt. Ett sådant består däri, att parallellt med hjulet sitter ett sidoplan, som vid starkare vindtryck vrider vindhjulet ur vinden, varvid vridningens storlek regleras genom ett par belastade saxhävstänger; genom en dragstång kan denna motvikt frånkopplas, så att hjulet kan ställa sig parallellt med vindriktningen och således alldeles bringas ur verksamhet. Även förekommer s. k. centrifugalreglering, så anordnad, att de enskilda vingdelarna eller de av dem bildade sektorerna vid starkare vind och större hastighet vrida sig, så att deras yta mer eller mindre närmar sig vindriktningen, varigenom vind tryckets verkan minskas.

Arbetseffekten kan för en 4-vingad v. beräknas efter följande formel:

Arbetet = F x vz x 0.0008 hkr., däri F är den verksamma vindytan, beräknad i m2 vinkelrätt mot axeln, och v betecknar vind- u8o

hastigheten i m. per sekund. Vid vindkraften med flere vingar användes en mindre koefficient (vanligen 0.0004—0.0005).

En rätt konstruerad 4-vingad vindmotor kan vid huvudaxelns utväxling utveckla följande antal hkr.:

Vindhastighet Stativhöjd m. 15 18 18]

m. Vingdiameter m.

12 16 20

hkr. hkr. hkr.

1::::::: 27 « 7-5

4-7 I3.o

7....... 7-4 I3-* 20.6

8....... II.1 19.7 30.7

9....... 15-7 28.0 43-7 1

Vindskiva. Se Vindbräda.

Vindspel, en enkel maskin, i huvudsak bestående av en vals, som kringvrides med en vev. En vid valsen fäst lina upplindas vid dennas kringvridning, och genom den fria linans förkortning närmas den i linans andra ända fästa lasten. Användes med vågrät axel för upplyftning av tyngder och med lodrät axel (gångspel) för annat arbete, t. ex. stubbbrytning.

Vinkel trumma. Se Fältmätning.

Vinmjöldagg, en från Amerika härstammande sjukdom å vin, som sedan mitten av 1800-talet varit känd i Europa, där den vållat oerhörda skador å vinodlingen. I Sverige är v. bekant sedan 1905, då den iakttogs i några växthus i Skåne, antagligen införd med plantor från England. Sjukdomen visar sig genom att unga skott, blad och unga druvor överdragas med ett mjölliknande pulver, av en mjöl-daggsvamp, Oidium Tuckeri Berk. Något äldre skott bliva brunfläckiga på grund av i barklagret fortlevande svamp vävnad. Sjukdomen bekämpas genom att omedelbart efter skörden alla angripna klasar och skott avlägsnas och brännas samt golv och väggar i växthuset besprutas med kalkmjölk. Om sjukdomen ett följande år börjar på nytt, böra plantorna besprutas med kolloidalt svavel. (Jfr Ros-mjöldagg.) E. H—g.

Vinsyra, en organisk syra av formeln C4H6O6, finnes i 4 olika modifikationer, varav en som vrider polarisationsplanet till höger och förekommer allmänt i druvor och många andra frukter dels som fri syra dels som surt kalisalt, kaliumbit art r at. V. bildar ofärgade kristaller, som smälta vid upphettning till 1700, äro lätt lösliga i vatten och hava starkt sur smak. Det sura kalisaltet är olösligt i alkohol och utfaller därför ur vin och bildar s. k.

vinsten. V. användes i bakpulver, lemonadpulver m. m. i blandning med karbonat, för att, vid blandningens upplösning i vatten,, syran skall utdriva kolsyra.

Vinterfåra. Jord, som ligger höstplöjd mei» oharvad över vintern, säges ligga i v.

Vintergröna, Vinca, ett till fam. Apocynaceæ hörande släkte av örter eller halvbuskar, som övervintra med bibehållna blad. En art, V. minor L., med krypande revor, elliptiska, glänsande, läderartade blad och högblå blommor, odlas rätt allmänt, särdeles på gravar. Förökas genom de jordslående revorna.

Vinterhärdighet. Se Frostskada, övervintring.

Vintersko. Se Hovbeslag.

Viola, ett artrikt örtsläkte av violfamiljen, Violaceæ, utmärkt av ensymmetriska blommor, av vars 5 kronblad det nedersta är störst och försett med ett sporrlikt honungs-gömme. En art, styvmorsblomma, V. tricolor L., med 3-färgade (violett, gult och vitt) kronblad, samt en varietet, arvensis, med smärre, vitgula blommor, äro vanliga åkerogräs, den förra särskilt på kalkfattig jord. Deras små, glänsande svarta frön äro vanlig förorening i timotej frö. Dessa örtstånd användes förr för beredande av blodrenande dekokt. En stor blommig sort odlas under namn av p e n s é ytterst allmänt i en mängd former som prydnadsväxt. Plantor uppdragas i bänk. Den mångåriga V. cornuta L., med smärre, blåvioletta blommor, och mer storblommiga hybrider av denna och V. tricolor äro också omtyckta prydnadsblommor, som fortsätta att blomma hela sommaren.

Vipa, tofsvipa. Se Vadare.

Vipera. Se Ormar.

Virke eller ved, den förvedade cellmassan hos trädartade växter, uppbygges av celler av olika slag, vilka alla äro långsträckta i stammens längdriktning och ha mer eller mindre starkt förtjockade väggar. V e d c e 1-1 e r, i inskränkt bemärkelse, ha uteslutande mekanisk uppgift, äro i färdigt tillstånd döda och bestå då huvudsakligen av en starkt för-tjockad vä,gg utan nämnvärt cellinnehåll. Aven kärl och trakeider äro döda celler. De tjäna huvudsakligen vattentransporten och ha väggarna ring-, nät- eller spiralformigt förtjockade. Kärlen bestå av på varandra ställda celler med upplösta skiljeväggar och kunna bliva intill 0.3 mm. vida (ek, ask o. d. grovporiga trädslag) samt bilda oavbrutna ledningsbanor av flera meters längd. Trakeiderna äro finare och bestå var för sig av en enda cell med en genomsnittlig längd av intill 1 mm. Hos vissa trädslag, t. ex. granen, äro de dock ända till 9 mm. långa, vilket är den viktigaste anledningen till detta trädslags lämplighet för pappermassefabrikation» (»lång fiber»). V. innehåller även levande,, tunnväggiga celler, i vilka näring trans pörte-f4s^*<~~~

ras och lagras och som dels förekomma utmed kärlen, dels bilda radiärt ställda märgstr å-i a r, vilka upprätthålla förbindelsen mellan stammens inre och yttre delar och ur virkesteknisk synpunkt äro av betydelse, emedan de giva vissa trädslag, såsom ek, bok och lönn en önskad glans och ljusbrytande förmåga. Här och där i virket finnas hartskan a-i e r, innehållande kåda. (Se d. o.) Dylika finnas ej i lövträdsvirke; barrträdens ved sakna kärl. Den utanpå v. förekommande barken är en skydds- och ej en styrkevävnad och är därför otjänlig för de flesta ändamål, vartill v. användes. I kambiet, eller saven, ett mellan bark och ved förefintligt tunt celllager, sker virkets tjockleks till växt. På grund av denna tillväxts utpräglade periodicitet uppkomma vedens årsringar, i vilka man s särskilj er den lösa, ljusa vårveden, bildad av stora, tunnväggiga celler, och den fasta, hårda, oftast mörka höstveden, uppbyggd av små tjockväggiga celler. Hos barrträden uppbygges en grov årsring huvudsakligen av vårved, hos lövträden däremot huvudsakligen av höst ved. Barrträds virke med grova årsringar är därför löst och mjukt, medan grovringat lövträdsvirke är hårt och fast. Med finringat, senvuxet v. är förhållandet det motsatta.

Årsringarnas bredd ökas, om trädet har riklig näringstillgång och belysning, samt beror därför även på de assimilerande bladens mängd, d. v. s. kronans storlek; vid skogsskötsel är därför av vikt att genom lämplig beståndsvård (se d. o.) sörja för att träden få-tillräcklig näringsrymd i jorden och väl utvecklad krona. Tillväxten avtager, då träden åldras, så att årsringarna slutligen bliva knappt märkbara. Årsringarna äro tunnast något över brösthöjd men ökas både uppåt och nedåt, så att stammen i sin mellersta del under gynnsamma förhållanden kan närma sig cylinderform.

Hos de flesta trädslag uppehållas livsprocesserna i veden endast av det yttre lagret, splinten (vit-, ytved), medan de centrala delarna småningom förlora sin uppgift att transportera och upplagra vatten och näring och övergå till död kärnved med uteslutande mekanisk uppgift. På grund av impregnering med garvämnen, färgämnen, hartser, kiselsyra, gummiartade kroppar m. m. erhåller kärnveden ofta en mörkare färg och samtidigt ökad styrka, tyngd, hårdhet och motståndskraft mot röta (tall, lärk, ek, ask, alm m. fl.). Hos träd, där kärnveden ej är färgad (gran) eller som sakna tydligt utbildad kärna (björk, bok, asp), har denna impregnering ej ägt rum, varför dylikt virke i regel är mindre motståndskraftigt.

Förvedning. Vedvävnaden utgöres först av tunnväggiga celler, vars väggar bestå av ren cellulosa, men småningom för-

Il8l

tjockas flertalet av cellväggarna och förvedas genom avsättning av andra ämnen, huvudsakligen v e d ä m n e eller lignin. (Se Cellulosa.) Ligninbildningen, som giver veden hårdhet och spänstighet, befordras av ljus och värme; stammar, som vuxit i skugga, äro därför veka, så att de lätt nedböjas av snö (se Snöbrott) utan att åter kunna resa sig.

Virkets beståndsdelar äro huvudsakligen cellulosa, som gör v. segt och smidigt, samt lignin, som åstadkommer dess elasticitet. Torrt granvirke har ungefärligen följande sammansättning: cellulosa 53 %, lignin 29 %, socker, gummi, stärkelse m. m. 14 %, kåda 3.3 '%, äggviteämnen 0.7 %. I samtliga dessa ämnen ingår kol som väsentlig beståndsdel. Omkring 50 % av v. utgöras sålunda av kol, vilket förklarar virkets användning för framställning av träkol. (Se Kolning.) Därjämte innehåller ved omkring 6 % väte, 43 % syre samt mindre mängder kväve och aska. Vid kemisk pappersmassefabrikation skiljer man den värdefulla cellulosan från virkets övriga beståndsdelar.

Oregelbundenheter och felaktigheter hos virket: Girvuxenhet förekommer ofta hos äldre träd, i det att vedtrådarna gå i sned riktning i en kring stammens längdriktning gående spirallinje. Denna oregelbundenhet, som starkt framträder hos norrländskt virke, minskar vedens rätkluvenhet och kan starkt nedsätta virkets användbarhet för vissa ändamål, ss. till takspån, bjälkar och sågat virke. Däremot ökar den virkets bärighet. M a s u r (se Masurbildning) kan förekomma å större delar av stammen eller såsom knölar (kotor) å stam och grenar hos de flesta trädslag men är särskilt vanlig hos s. k. masurbjörk och kännetecknas av att fibrerna äro oregelbundet vridna om varandra, varigenom v. blir hårt och vresigt. Tjurved hos barrträden består av mörkfärgade hårda, huvudsakligen av höstved bildade vedpartier, uppkomna i lutande eller på annat sätt starkt påfrestade stammar. Kärnsprickor (se Kärnsköra) uppstå ofta i mycket gamla träd till följd av kärnans uttorkning och krympning. Kådlåpor (se d. o.) bestå av kådfyllda, platta håligheter i vårveden av en och samma årsring. Rötskador orsakas av rötsvampar, som upplösa v. och göra det mindervärdigt eller oanvändbart till tekniskt bruk.

Tekniska egenskaper: V. är ett rätt ovaraktigt och förgängligt material, men har dock en hel del värdefulla egenskaper, som för vissa ändamål göra det överlägset andra ämnen. Det kännetecknas sålunda av elasticitet och relativt stor hållfasthet i förening med ringa tyngd och är därjämte billigt, lättarbetat och föga värmeledande. Virkets brännbarhet är en av de viktigaste orsakerna till dess ovaraktighet men giver å andra sidan1182

v. en stor betydelse såsom ett gott och billigt bränsle.

Virkets tyngd i torrt tillstånd är en god mätare på dess tekniskt värdefulla egenskaper, av vilka de flesta stå i direkt förhållande till tyngden. Rent vedämnes eg. vikt är ,1.56, men vedens rymd vikt växlar med cellernas innehåll framför allt av luft och vatten. Ju större cellernas diameter är, d. v. s. ju lösare veden är, desto mera luft innehåller den torra och desto mera vatten den råa veden. Eg. vikten hos lufttorrt v. är i medeltal hos:

bok, ek, ask..... O.72—O.74

alm, björk, lönn .... O.60—O.70

al, asp, tall, lärk . . . O.50—O.60

lind, gran...... O.45—O.50

I torrt tillstånd är barrträdens höstved på grund av sin täthet tyngre än vårveden och kärnan, där den innehåller avlagrade hartser, färgämnen o.dyl., tyngre än splinten. Av samma orsaker är senvuxet, finringat och kärnfullt v. i torrt tillstånd tyngre än frod vuxet, kärn-fattigt . v. och s. k. »töreved» på grund av stor kådhalt tyngre än vanlig ved. Med vattenhalten ökas virkets tyngd. Färskt eller rått v., som håller 45—55 % vatten, splinten mer än kärnan, lättnar vid torkning avsevärt. Lufttorrt v. innehåller 10—15, skogstorrt omkring 30 och s. k. skeppningstorrt v. intill 25% vatten. 1 eng. kbf. lufttorrt b arr träds virke väger ungefär 15 kg., björk 18 kg.; rått v. respektive 22 och 27 kg. Enligt taxan för statens järnvägar av den 29/n 1889 beräknas virkets tyngd vid järnvägstransporter, då denna ej kan utrönas genon vägning, sålunda: Sågat v., bjälkar och rundvirke av furu och gran 750 kg. pr kbm, ek » bok 1,000 » » » , andra lövträd 800 » » » ,

varvid dock rymden av rundvirket beräknas till 75 % av den å järnvägsvagnen uppmätta. Kastved av

furu och gran anses väga 345 kg. pr kbm, ek » bok » » 530 » > j- ,

andra lövträd » > 425 » » » ,

träkol > » 15 » » hi.

Virkets krympning och svallning har sin orsak i avgivande och upptagande av vatten. Vid övergången från rått till lufttorrt v. uppgår hos tall- och granvirke krympningen i årsringens riktning (tangen-tiell led) till 4—8 %, i radiens riktning till 2—4 %, medan krympningen i virkets längdriktning, 0.4 %, knappast är märkbar. Ju hårdare och tyngre v. är, dess mera utpräglad är i allmänhet dess krympning och svallning. Ek och bok krympa sålunda starkt, medan lärk, tall, gran och poppel »arbeta föga». Sprickbildning och slagning bero på ojämn krympning i olika riktningar

samt ojämn uttorkning och motverkas av jämn och ej för hastig uttorkning. Sålunda staplas-sågat v. med för en jämn uttorkning avpassade-mellanrum och med ändytorna i ungefär samma plan, ty enstaka utskjutande plankändar spricka sönder och »slå sig» på grund av för-hastig och ojämn uttorkning. Samma resultat når man å rundvirke, t. ex. avsett för slöjdändamål, genom spiral- eller fläckbarkning. Faran för sprickning och kastning är större-vid grövre dimensioner, vilka därför böra staplas mindre glest.

Virkets styrka, vilken kan uppdelas, i hållfasthet mot nötning, hop tryckning, böjning, klyvning o. s. v., står i stort sett i direkt förhållande till dess vikt i lufttorrt. tillstånd. För synnerligen tungt och hårt v. utmärka sig avenbok, bok, ek, ask och alm;; mjukare v. ha tall, gran och björk och mycket, mjukt asp, lind och poppel.

Motståndskraften mot nötning och. hoptryckning är minst å det tangentiella snittet och störst å tvärsnittet. Träkubb-till stallgolv sättes därför med tvärsnittet uppåt, och golvträ bör uttagas ur stammen så,, att årsringarna ligga vinkelrätt mot slitytan. Därför bör man till prima golvträ använda mittbräderna från klenare stockar och ej — vilket ofta är fallet — sidobräderna från grövre timmer.

Riktigt

Oriktigt

uttaget golvträ.

Böj hållfastheten hos en bjälke avtager med kvadraten på spännvidden och påverkas, förutom av virkets tyngd och täthet, av fiberlängden och bjälkens dimensioner. Största hållfasthet har den bjälke, vars bredd förhåller sig till höjden som 5:7. Dessa proportioner erhåller man enklast genom att såga efter följande konstruktion å stockens ändyta-

4>-*.-"<£-C~~-

. Kvist och gir vuxenhet minska böj hållfastheten.

Tungt och hårt v. har i regel sämre klyvbarhet än löst. Grova eller talrika märgstrålar öka dock klyvbarheten (ek), likaså ett regelbundet, rätlinigt fiberförlopp. Lättkluvna trädslag äro sålunda gran, tall, ek, ask, bok och al, medan alm, apel, björk och poppel-arter äro mer svårkluvna. Vresighet och masur göra virket svårkluvet.

Elasticiteten är alltid störst hos de hårdare trädslagen och minskas vid fuktighet och värme. Den är hög hos alm, ask, bok, ek, gran, hassel och lärk, god hos asp, björk och lind, ringa hos al, tall, poppel.

Segheten däremot är i regel störst hos de lösare trädslagen och tilltager med ökad fuktighet och värmegrad. Den ökas genom virkes basning, men minskas i köld, varför vid avverkning skador å kringstående träd bliva större i köld än i milt väder. Björk, en och skuggvuxen gran äro mycket sega.

Bränslevärdet står även i nära förhållande till torrvikten, om än även andra faktorer, såsom hartshalt och virkets sätt att förbrinna, ha en betydande inverkan. Enligt tyska undersökningar är bränslevärdet hos olika trädslag, om stenkolets bränslevärde = ioo, ungefär följande: avenbok 28, ek 26, ask och bok 24, björk och lönn 23, tall 20, gran 19, poppel 14. Vattenhalten verkar starkt sänkande på bränsle värdet. Se Bränsle.

Varaktigheten är vanligen störst hos tunga och hårda trädslag samt förhöjes av inlagrade harts-, terpentin- och garvämnen och är därför i regel större hos kärnveden än hos splinten.' Svåra skadegörare å såväl växande som upparbetat v. äro röts vampar och. skadeinsekter, vilka livnära sig av vedens olika beståndsdelar, men därjämte är v. utsatt för förruttnelse,- och förmultningsbakteriers verksamhet. Då samtliga dessa organismer fordra tillgång på luft, näring, fuktighet och värme, kan virkets varaktighet förhöjas genom inskränkning av någon av dessa betingelser, t. ex. förmedelst ständig förvaring under vatten (ringa lufttillträde), eller genom torkning och torr förvaring (ringa fuktighet). Vinter-fällt v. är varaktigast, emedan dess halt av lösliga ämnen då är minst, flottat virke varaktigare än oflottat, därför att de lösliga ämnena utlakats under flottningen. Genom impregnering (se Konservering) med för svampar och bakterier giftiga ämnen kan varaktigheten avsevärt förhöjas; likaså i viss grad genom anstrykning med oljor, färger, tjära o. d., vilka alla äro avsedda att utestänga luft och fuktighet. E k är vårt hållbaraste trädslag. Varaktiga å alla områden äro även alm, kärnfura, lärk och senvuxen, finringad gran. Bok och a 1 äro hållbara under vatten, däremot icke i fria luften. Ask är ett starkt och varaktigt v. inomhus, men ej

1183

vid användning i växlande fuktighet. Det samma gäller även lönn och lind.

Björk är ett j ämförelsevis ovaraktigt trädslag. Asp är varaktigt i fria luften (gärdsel, takspån) samt vid jämn fuktighet (täckdikningsvirke), men är däremot otjänligt i jordytan, t. ex. såsom stolpar o. d.

Färg, lukt och smak: Hos trädslag med färgad kärna är virket i regel starkare och värdefullare, ju mörkare det är; hos sådana träd däremot, som sakna utpräglad kärna, t. ex. bok och björk, är ljust (yngre) Virke hårdare än mörkare. Vid möbeltillverkning är virkets färg av betydelse, men än föredrager man där en ljusare färg, än en mörkare. — Lukt hos v. räknas sällan som en förtjänst, så dock t. ex. hos weichselträ, men däremot oftast som olägenhet, i det att lukten kan övergå till ämnen, som komma i beröring med virket; sålunda gör kådhalten barrträ olämpligt till smördrittlar, emedan lukten och smaken sprida sig till smöret, liksom träull berett av dessa trädslag är mindre lämplig till packning av frukt. Gran användes, pa grund av sin lägre kådhalt, hellre än tall till låd virke. Till smördrittlar användes bokvirke, emedan detta nästan fullständigt saknar lukt och smak. Mörkare bokved, s. k. rödved, är oanvändbar till detta ändamål.

Virkessortiment:

Sågade trävaror (se Sågning).

Rundvirke ären gemensam benämning för råvaran till sågning (se Timmer), pappersmassefabrikation (se Pappersved) och kolning (se d. o.), men innefattat även exportvarorna pitprops (se d. o), spiror och Slanor samt tändsticksvirke, telegrafstolpar, stängselstolpar och slanor till järnvägsstängsel m. m. Med spiror menas avkvistat tim* mer av gran (stundom furu) från 6 till 15—16 tum på mitten och 36—80 fots längd. Spiror användas till master, rår, ställningsvirke o. d. och böra därför vara raka, jämn vuxna, fria från röta och så kvistfria som möjligt. Vid export tillyxas de ofta, huvudsakligen för lastningens skull, 1 a 1 x/2 fot * rotändan, så att de där erhålla cylindrisk form. De säljas per styck eller per load om 50 eng. kbf. Klenare dimensioner kallas slanor.

Till tändsticksvirke användes förr uteslutande asp; numera brukas även andra trädslag, såsom björk och al. Virket, som säljes pr. eng. kbf. eller kbm. verklig massa och sålunda inmätes i eng. fot och tum eller m. och cm., skall vara obarkat och så friskt, rät-vuxet och kvistfritt som möjligt. En skarpt begränsad, mindre kärnröta får förekomma, men orsakar, i likhet med större kvistar, avdrag. Telegrafstolpar skola vara av rakvuxen furu. Endast en sidokrök å 10 cm. i en riktning tillåten. De huggas vanligen av 9 m.. längd med en toppdiameter av minst 15 cm. och säljas pr styck. Stol pär till

VplMMiif!Mff]u84

järnvägsstängsel huggas i regel av furu i längder om 1,4—2.1 m. med en toppdiameter av 15 cm. De helbarkas och säljas pr styck. Slanor till samma ändamål huggas av gran, 6.3 m. långa, 9 cm. i topp, helbarkas och klyvas med såg.

Skrätt och bilat virke innefattar exportdimensionerna bjälkar och sparrar samt huvudsakligen för inhemsk förbrukning avsett byggnadstimmer, sliprar o. d. Med bjälkar och sparrar menas timmer, som bilats eller sågats från rot till topp till kvadratisk eller rektangulär genomskärningsyta. De få vara något klenare i topp- än rotändan och skola vara så skarpkantiga, rätvinkliga, liksidiga, raka och föga avsmalnande som möjligt och fria från röta och rötkvistar. De säljas per kbf. eller per load om 50 eng. kbf. Bjälkar tillverkas huvudsakligen av furu och skola hålla minst 9 tums fyrkantsida på mitten och minst 18 fots längd. För sparrar, som huggas av gran eller furu, är minimidimen-sionerna 4 tums sida t>ch 14 fots längd. Med danska, tyska och s. k. egyptiska sparrar menas bilade eller sågade sparrar av mindre dimensioner än de nyssnämnda, såsom 3" x 3", 3" x 4" o. s. v. med längder ned till 12 x/2 fot. De egyptiska sparrarna bilas efter stammens växtform (koniska). Byggnadstimmer, av 25-—30 fots längd med 6—7 tums toppdiameter, bilas eller sågas å två sidor och helbarkas

å de övriga. Sliprar (järnvägssyllar) tillverkas av tall, stundom lärk, få vara hur krokiga som helst i ett plan och skola i regel för bredspåriga järnvägar vara 2.7 m. långa med en minimidia-meter av 22 cm. (stundom 20), bilas eller sågas å två motsatta sidor till 16 cm. tjocklek och barkas väl å de övriga. De indelas i klasserna:

I. över 15 cm. kärna II. 12.5—.15 » >

III. under 12.5 > >

Skall impregnering ske, gälla i regel inga kärnbestämmelser. Priset utgår pr styck.

Brännved, se Bränsle.

Fabriker för tillverkning av möbler, leksaker, snickerier o. d. förbruka stora mängder virke av snart sagt alla tänkbara dimensioner och trädslag.

Till husbehovsvirke användes i vårt land mer än hälften av det årligen, avverkade virket. Förutom till brännved och byggnads virke (se ovan) användes v. inom jordbruket till en mångfald ändamål, t. ex. i form av slöjdvirke till verktyg och redskap (björk), täckdikningsma-terial (barrträd, asp), v. förhandklyvning, sågning eller hyvling av t ä k s p å n (kvistren, senvuxen tall eller gran, stundom asp) samt stör-, h ä s s j e- och hägnadsvirke. Gärdsel klyves av senvuxen gran, tall eller helst av asp, Stor hugges av under-

tryckt, senvuxen gran eller rak vuxen en. Hank eller vidjor tagas av smala grangrenar, smågranar eller enbuskar, som kvistas och klyvas. Omedelbart före användningen basas de över eld. M. J. Dft.

Virkesdrivning omfattar samtliga åtgärder för virkets avverkning och utkörning till flottled, järnvägsstation eller annan avlastningsplats och försiggår hos oss i största utsträckning om vintern. Virkes transporten kan då utan för stora kostnader försiggå på tillfälliga, huvudsakligen av snö och ris byggda basvägar (se d. o.)

Förberedande arbeten, såsom uppgående av basvägar, uppförande av koj byggnader, utläggande av kör-s kif t en och trädens stämpling, utföras redan på sommaren, sedan platsen för vinterns avverkning blivit bestämd. De trakter, som drivas till samma basväg, bilda ett avverkningsområde eller block, vilket uppdelas i körskiften, som vanligen göras så stora, att det därå utstämplade virket lagom hinner utköras med en häst under drivningstiden. Körskif tets gränser utgöras antingen av vägar, bäckar och myrkanter och andra naturliga gränser eller ock av med rödfärg uppmålade linjer och utmärkas i bägge fallen tydligt med numrerade pålar. Finnas ej bostäder och stallrum i avverkningstraktens närhet, uppföras tillfälliga eller permanenta skogsarbetarkojor, varvid huggarnas kojor läggas inom själva avverkningsområdet, medan korarnas stall- och koj byggnader helst förläggas invid avlastningsplatsen, varigenom de lättare kunna användas för ett flertal drivningar. Särskild lagstiftning härom finnes (se Arbetarskydd) .

Vid stämplingen, varmed förstås bestämmande, utmärkande och uppskattning av de träd, som skola fällas, anbringas medelst en stämpelyxa vid brösthöjd (1.3 m. från marken)^ en bläcka med däri inslaget stämpelmärke. Samtidigt uppmätes brösthöjdsdiametern (jfr Klave) och antecknas diametern klassvis i ett protokoll, stämplingslängd, med skillnad för olika trädslag. Ofta uppskattas därjämte utbytet å 10 eller 20 % av träden (provträd), vilket kan ske med tillhjälp av stångklave eller särskilt upprättade avsmalnings- och sortimentstabeller (se Skogstaxation). I och för kontroll, att endast stämplade träd avverkas, anbringas stundom en r o t s t ä m-p e 1 1 a 2 tum från marken.

Avverknings- och körredskap: Yxan (se Yxor) användes vid trädens fällning, kvistning, stundom barkning samt vid skrädning; i sistnämnda fall i form av en tung, långeggad bila. Sågen (sed.o.) användes vid fällning och kapning (avtrumning). Kilen av järn eller trä, brukas vid klyvning av virke eller för att spänna upp sågskär, som »klämma» y^t^4<

bladet." Med b ar k sp a.de nT (se Barkning) avlägsnas barken från de fällda träden. Spaken, en 5—10 cm. grov, 2—4 m. lång slana, användes vid virkets baxning, vridning och lyftning, ofta i förening med timmer- 1. vändhaken (se fig.). Timmer- 1. lyft-sa x e n är särskilt för köraren ett oumbärligt redskap, som tillverkas i 2 modeller, en större för timrets släpning med häst, en mindre för

handkraft. Liknande användning har lyftkroken (se fig.). För virkets hopsläpning och utkörning användas kälkar och t i m-merdoningar av olika slag (se Slädar).

Trädens fällning och tillredning utföres av huggare, som antingen arbeta ensamma med s. k. enmanssåg eller i lag om 2. Arbetet påbörjas å den från basvägen mest avlägsna delen av körskiftet, emedan annars toppar, ris och annat avfall onödigtvis skulle försvåra körningen. Vid f ä 11 n i n-g e n göres med yxan ett inhugg (stjälp- eller stuphugg) å den sida, åt vilken trädet bör falla, varefter sågen ansattes från motsatt håll och så nära marken som möjligt. Stubbens höjd bör ej överskrida 3 tum (7.5 cm.) å den sida, där marken är högst. Sedan trädet är fällt, sker kvistning, vanligen från roten mot toppen, och därefter en undersökning, huruvida trädet är friskt eller rötskadat. I senare fallet måste det lumpas, d. v. s. den rötskadade delen avkapas. En dylik avkapad, oduglig stamdel kallas lump. Genom s. k. försök, d. v. s. sågskär, på var eller varannan fot av trädet, om så erfordras upphuggna med yxa, undersöker man, var rötan upphör. Ett rötskadat träd, varur intet gagn virke erhållits, benämnes vrak. Sedan stammen kvistats och lumpats, vidtager aptering eller a v-m ä t n i ng, d. v. s. trädets indelning i olika sortiment och stockar. Emedan en omsorgsfullt och skickligt utförd aptering kan åt virkesägaren inbespara ansenliga belopp, anställer man numera vid större avverkningar särskilda avmätare. En dyliks redskap äro klave (se d. o.) och en lätt stämpelyxa, med vilken han, å de ställen, där trädet skall kapas, inhugger en skåra, för kontrollens skull omgiven av tvenne inslagna stämplar. Vid sågtimrets aptering iakttages i allmänhet följande: Trädet kapas i större och tvärare krökar samt om möj-

ligt i kvalitetsgränser (t. ex; mellan kvistreht och kvistigt virke). Stockarna få ej.ha för stark avsmalning, emedan i så fall en alltför stor virkesmassa går förlorad vid timrets toppmät^ ning (se Virkesinmätning), men få ej heller göras för korta, emedan virket vid en medelp-längd understigande 15 ä 17 fot är mindre begärligt än längre sådant. Apteringen bör inriktas på de toppdiametrar, som äro mest eftersökta och därför betalas bäst, och för övrigt utföras enligt principen att ur trädet söka erhålla största möjliga nettovärde. Såsom hjälp för avmätaren uppgöres stundom en a p t e-ringstabell, angivande de olika sortimentens och dimensionernas inbördes värden. Apteraren för protokoll över antalet avmätta stockar, utövar tillsyn över avverkningen och bör kunna medhinna avmätningen åt 4—10 i varandras närhet arbetande huggarlag. När trädet apterats, återstår dess kapning eller av'trumning (se d. o.) samt stundom stockarnas barkning (se d. o.). Kostnaden för denna uppgår vanligen till 30 ä 40 % av totala avverkningskostnaden och torde i regel knappast uppvägas av barkningens fördelar, av vilka de viktigaste äro följande: . Kristningen blir omsorgsfullare utförd å det barkade virket, uttorkningen befordras, tumning, körning och flottning underlättas i hög grad, var-jämte ansamling av bark i flottleder och sågverk undvikes.

Virkets transport kan uppdelas i lunning, lastning, körning och avlastning. Vid limningen, som ombesörjes av timmerköraren eller en av denne anställd b r o s s-1 a r e (broschlare), hopsläpas stockarna medelst timmersax och släpkälke (1 u n n k ä 1 k e, skotkälke) på lunn- ejler skotvägar och uppläggas på en 1 a s t b ä n k, bestående av 2—3 stockar, lagda invid och vinkelrätt mot basvägen. Vid lastningen rullas och lyftas stockarna upp på de intill lastbänken framkörda timmer kälkarna. »Bottenlasset», bildat av de grövsta och längsta stockarna, åtbjörnas särskilt (se Bindsle 1). Ovanpå detta lägges det s. k. »pålasset», som utgöres av klenare och kortare stockar, massaved, props e. d. och fästes vid bottenlasset med kraftigt åtbjörnade kedjor. Sedan virket å basvägen nedkörts till den vanligen vid flottled belägna upplagsplatsen, sker avlastning, varvid värj e körare bör erhålla sitt område, där han upplägger de olika sortimenten (timmer, massaved, props o. s. v.) i skilda vältor, lätt tillgängliga vid intumningen (se nedan). Avlastas virket på isen, bör det läggas i enkla vältor å underlag samt ej för tätt, emedan isen eljest pressas ned av den starka belastningen till men för såväl körning, märkning och tumning som virkets uttorkning. Är virket frod-vuxet, så att det utan uttorkning skulle löpa fara att sjunka i flottleden, eller stränderna så branta, att nedkörning på isen ej kan äga rum,

Vändhake.

Lyftkrok.n36

eller finnes ej utrymme på isen, upplägges virket på land, där det efter intumning upprullas i höga vältor för att sedermera utvältas i flott-leden.

T u m-n i n g sker i närvaro av såväl virkets köpare som dess säljare eller dessas ombud och består i uppmätning och anteckning av de olika virkessortimentens antal och dimensioner. Vid tumning av timmer antecknas stockens längd, diameter och trädslag. Samtidigt förses varje intummad stock med köparens märke (flottningsmärke), inslaget medelst »stukyxa» i stockens ändytor eller medelst »stämpelhammare» på sidorna av varje stockända.

Avverkningstraktens avsyning sker på våren, innan slutlikvid med huggare och körare ägt rum, och omfattar kontroll över att stämplade träd eller avmätt virke ej kvarlämnats, att inga träd olovligen avverkats (kontrolleras å stubbarnas rotstämplar) samt att föreskriven stubbhöjd ej överskridits. Äro böter för ovanstående försummelser föreskrivna i avverkningskontrakten med huggare och körare, avdragas beloppen från den innehållna slutlikviden. Upphuggning till kol- eller brännved av kvarlämnade toppar, vrak, torrträd o. d. bör ske snarast möjligt.

Arbetsprestationerna och deras prissättning: Allt huggnings- och körningsarbete bortsättes vanligen på ackord, medan vissa arbeten, såsom tumning, på grund av arbetets art utföras för dags- eller timpenning. Ackordsprissättningen uppdelas vanligen på huggnings- och körningsarbetet och kan ske enligt ett flertal system, av vilka de mest använda torde vara:

per styck, enligt medelstockens arbetssvårighet, eller med olika pris för vissa diametergrupper, såsom 5—6, 7—g, 10—00;

per längdmått, vanligen löpfot, helst med olika pris för skilda toppdiametrar;

per kubikmått, kbf eller fm3, topp-eller mittmått, ofta med olika pris för skilda diametrar, eller per Im3 eller famn (kastved, stundom massaved).

Körningspriset utgår oftast per kubikmått, medan för huggningen samtliga ovanstående system allmänt användas. På senare tid har framkommit förslag att låta såväl stycketal som kubikmått ingå i drivningskostnaden (2-p ris system).

Arbetsprestationerna växla betydligt, beroende på stämplingens täthet, skogens grovlek, kvistighet och växtform m. m. Enligt W. Ekman1 kan en medelgod arbetare under en ordinär vinterdag hugga, kvista och avbarka följande antal timmerstockar:

Topp. diam. eng. tum Timrets längd i eng. fot 1 *5 17 19 21 23 25 27

6 . . . . 7 ... . 8 . . . . 9 . . . . 10 ... . 11 ... . 12 ... . It:::: 18 .'. . . Is 21 1 18 1 *4 I2 10 1 l 28 23 19 15 13 11 9 1 6 25 21 17 14 12 10 8 l 5 23 ll 10 13 II 9 8 6 6 5 22 18 15 12 10 9 1 5 5 21 17 H 11 1 1 5 4 20 16 13 10 l\ 7 5 i 5 4 i

Under normala förhållanden bör en man kunna hugga: av prima björkved 3 Im3, av prima barrved 4 Im3, samt hugga och randbarka 5 Im3 massaved, allt per dag.

Antalet foror, som vid olika längd på drivningsvägen medhinnas på 8-timmars arbetsdag, om lunning, lastning och avlastning inberäknas i körtiden, angiver W. Ekman1 till

Väglängd Foror Väglängd Foror

km. pr dag km. pr dag

I 4.8 8 1-5

2 3-7 9 1-4

3 3-o 10 M

1 4 2.5 11 1.2 1

1 l 2.2 12 1.1

1.9 13 I.o

1 7 1-7 14 I.o 1

På en god basväg i Norrland bör av medel-grovt timmer kunna lastas 90 kbf. toppmått per lass, medan motsvarande siffra för södra och mellersta Sverige torde vara omkring 65 kbf. Vid körning av kastved varierar lastningskapaciteten med vedens torrhetsgrad och fordonets beskaffenhet. Som medeltal kan angivas 5 Im3. M. J. Dft.

Virkesinmätning kan ske i löst mått eller fast mått.

Löst mått användes å virke upplagt i vältor, travar, kastar e. d., vilkas yttre dimensioner, d. v. s. längd, bredd och höjd, uppmätas och hopmultipliceras, varvid i den erhållna rymden även kommer att ingå tomrummen mellan virkesklamparna. Av vikt är, att höjd-måttet alltid tages vinkelrätt mot längdmåttet, även å en trave upplagd å en sluttning, där travans ändar stå i lodlinjen. Är höjden ej densamma utefter hela traven, uppdelas denna lämpligast i kortare sektioner, som var för sig kuberas efter medeltalet mellan största och

1 W. Ekman, Skogsteknisk handbok. Stockholm 1908.n87

minsta höjden. För köparen är det fördelaktigt, att virket upplägges i så långa oeh samtidigt höga vältor som möjligt, emedan den verkliga massan därigenom ökas. Samma inverkan har även noggrann stapling, kort vedlängd samt rakt och omsorgsfullt kvistat virke. Ju mera sönder kluven veden är, dess mindre är fasta kubikmassan. I löst mått inmätes alltid brännved, som mätes i m3 eller i famnar av skilda slag (se Virkesmått); props mätes i engelsk kubikfamn, pappersmasseved ofta i svensk eller engelsk kubikfamn eller m3. Kolved mätes dels inrest eller inlagd i mila, dels upplagd i res, klipp eller vältor och vanligen med kubikmetern som enhet. — Prima brännved håller i regel omkring a/s (67 %) verklig massa, gren och bångved av barrträd 25—3° °/o> stubbved 30—40 % samt pappersmasseved 68—75 %, beroende på vedens grovlek och längd.

Vid inmätning i fast mått tagas längd-och tvärmått direkt på varje enskild virkesklamp, som därefter kuberas enligt formeln: Kubikmassan = grundytan x längden.

Å sågat virke erhålles grundytan som produkt av bredd och tjocklek, medan rundvirkets grundyta utgöres av en cirkel med ytan

5lÜ--------, där D är cirkelns diameter. Enklast

erhålles rundvirkets volym ur en s. k. cylindertabell, som upptager längden i meter eller fot och diametern i cm. eller hela och halva tum (stundom kvartstum). Då emellertid rund virket ej är cylindriskt utan avsmalnande mot ena ändan, mäter man i en del fall grundytan å stockens mitt, vilket giver ett närmelsevis riktigt resultat. Å sagtimmer användes dock alltid toppgrundytan, varigenom den verkliga massan blir väsentligt större än den inmätta (å grovt virke omkring 25 %, å klenare virke ofta 50% och mer). Ju större längder och klenare dimensioner, som uttagas, desto större blir »bort-mätningen», d. v. s. skillnaden mellan den verkliga och den toppmätta kubikmassan. Vid inmätning av sagtimmer bortgår ytterligare 10— I5 % av volymen, beroende på att mätningen sker innanför bark. — Då stockens omkrets ofta ej är cirkelrund, bestämmes diametern efter mätning på lågkant eller efter medeltalet mellan största och minsta diametrarna; det senare torde vara såväl rättvisast som vanligast förekommande. Vid diameter måttets avläsning ha olika metoder kommit till användning. Mest exakt är mätning efter »närmaste streck», varvid måttet upptages till närmast liggande lägre eller högre full måttenhet. Vanligare användes dock mätning i »fallande» hel-eller halvtum, då närmast underliggande måttenhet antecknas. Därvid bortmätes dock i medeltal 1/2, respektive 1/l tum. Å en stock med en verklig diameter av 5 tum, som sålunda nedtummas till t. ex. 41/a", utgör

volymförlusten 24 % av den inmätta massan, medan motsvarande bortmätning å en 10 tums stock endast uppgår till 11 %, av vilket alltså framgår, att »nedtumningenj» svårast drabbar små virket. Vid leverans av rundvirke, i synnerhet sagtimmer, brukar köparen förbehålla sig ett övermål å längden, s. k. stötf ot, av vanligen 3 ä 4 tum. Samtliga dessa bortmätningar böra tagas i noggrant beaktande vid jämförande prisberäkningar mellan skilda sortiment. — Inmätning i fast massa sker för rundvirke i allmänhet, såsom sagtimmer, tändsticksvirke o. d., i engelska (svenska) kubikfot eller kubikmeter; för pappersmasseved (där ej löst mått användes, jfr ovan) i engelsk eller svensk kubikfot och för sågat virke vanligen i engelsk kubikfot eller St. Petersburg Standard (jfr Virkesmått).

M. J. Dft. Virkesmått. De vid virkesmätning vanligaste längdmåtten äro metern med dess underavdelningar samt engelska och svenska alnar, fot och tum. Motsvarande kubik-mått äro kubikmetern, som, beroende på om den avser fast eller löst mått, brukar tecknas fm3 eller Im3, engelsk och svensk kubikfot (kft.) samt famnar av en mängd olika slag, av vilka de vanligaste torde vara:

Kft m*-Storf. (4:aln.), 6-kv.ved, 3' x 6' x 8' = 144 = 3,769 Järnvägsfamn, > 3' x 7' x 7' = 147 = 3,847

Skogsfamn, > 3' x 6' x 6' = 108 = 2,827

Kubikfamn, svensk 6' x 6' x 6' = 2l6 = 5,653

Kubikfamn, engelsk 6'x6'x6A = 234 = 6,124

St. Petersburg Standard, som användes vid export av trävaror, innehåller 165 e. kft. (av bilade bjälkar och sparrar räknas blott! 150 e. kft. per St. Petb. Std.). L o a d, som mindre ofta förekommer, innehåller 50 e. kbf. De olika virkesmåttens inbördes förhållande framgår av följande jämförelse:

Kubm. (stère) Eng. kft Sv. kft St. Peters- b. stånd. a 165 eng. kft Load • å 50 eng« kft

I O.0283 O.0262 4.6720 I.4158 35-317 I O.924 165 50 38.210 I.082 I 178.517 54.096 O.2140 O.0061 O.0056 I O.3030 0,7063 O.0200 O.0185 3-3 I 1

M. J. Dft.

Visitertång, en tang, varmed hovens hornkapsel sammantryckes på olika punkter i och för undersökning i avseende på ömhet eller förekomsten av tunna partier på hornkapseln.

Vissnesjuka benämnas sjukdomar, vilka som gemensam karaktär uppvisa ett förtidigt, plötsligt nedvissnande av den angripna plan-

tan utan andra yttre symptom. Orsaken är svampvegetation i de vattenledande banorna, vilkas verksamhet därigenom nedsättes. Bland svampar, som förorsaka, yissnesjuka, märkas arter av Fusarium (gruppen elegans), vidare Verticillium alboatrum Rke & Berth. samt V enturia cucumerina Lfs. Av våra kulturväxter angripas t. ex. potatis, gurkväxter och tomater samt ett flertal prydnadsväxter av vissne-sjuka. Th. Lfs.

Vita linjen. Se Hov.

Vitaminer. Under vissa näringsförhållanden inträffar, att kroppstillväxten blir svag och egendomliga sjukliga tillstånd inträda, vilka synas bero av någon brist i födan, ehuru denna kan innehålla fullt tillräckliga mängder av de näringsämnen, av vilka kroppen bildas och underhålles, nämligen kolhydrat, fett, äggviteämnen samt askbeståndsdelar. Detta inträffar i fall, då näringen avviker från den för djurarten naturliga, och sjukligheten försvinner vanligen snart, om man övergår till den naturliga födan, liksom genom en obetydlig* tillsats av vissa ämnen. — Ett sådant fall är, då späda barn, kalvar, grisar eller andra ungar uppfödas med ersättningsmedel för mjölk eller få denna kokad och till följd därav växa klent, få dålig matlust och svag benbyggnad samt ökad mottaglighet för tuberkulos och annan smitta, en sjuklighet, som betecknats som rachitis (se Benskörhet) eller engelska sjukan och som motverkas eller häves genom ingivning av levertran. Ett annat är den i de risodlande länderna härjande folksjukdomen beri-beri, vilken visar sig genom upphörd tillväxt, nervinflammation och förlamning. Sjukdomen uppträder, då födan utgöres av polerat, d. v. s. från grodden och hudlagret (»silverhinnan») befriat ris, men häves genom att i födan inblanda litet av denna »silverhinna». Till denna klass av sjukdomar hör också skörbj ugg, som plägar uppstå under långvariga sjöresor och övervintringar i polarländerna, då födan består av konserverade varor, och som häves genom förtäring av grönsaker eller fruktsaft.

Dylika sjukdomar hava visats bero på saknaden av vissa i den naturliga födan och särskilt i de ämnen, som motverka sjukdomen, förekommande ämnen, vilka man betecknat som vitaminer eller accessoriska näringsämnen, liksom man betecknat de sjukdomar, som brist på dem förorsakat, som avitaminoser. Man har ännu ej lyckats att framställa dessa ämnen i rent tillstånd eller fastställa deras kemiska och fysiska egenskaper men har t. v. indelat dem i 3 grupper: A-vitaminer, som äro lösliga i fett och förekomma rikligt i gröna växtdelar och i de flesta fröns grodd men ej i frövitan eller växt-fett; i äggula, smör, levertran och de flesta djurfett men ej i fett av svin, uppfödda utan tillgång på grönfoder och andra på detta vitamin rika fodermedel; B-vitaminer, som

äro lösliga i vatten och vilkas frånvaro i födan orsakar brand i nerverna (därav benämningen antineurin), förlamning och kontrak-tion av musklerna och beri-beri-sjukan; de finnas i riklig mängd i sädesslagens hudlager och grodd och i jäst samt i mindre mängd i morötter, i andra rotfrukters skal, i kål och grönsaker; av djurämnen äro ägg, lever och hjärna rika därpå, under det att mjölk och kött innehålla mindre därav. C-vitami-n e r äro också lösliga i vatten, och saknaden av dem förorsakar blödning och blodutgjutning under huden samt skörbjugg, varför det kallats antiskorbutin. De finnas i mjölk, gröna växtdelar, lök, potatis och i synnerhet i fruktsaft. Alla slag av v. synas vara behövliga för djurkroppens tillväxt, men de synas ej bildas i denna utan i växterna. De skadas eller förstöras olika lätt genom upphettning. A-vitaminer tåla ihållande upphettning till 1200, B-vitaminer förstöras vid denna värmegrad och C-vit aminer redan vid ioo°. Vid samtidig oxidation förstöras de lättare vid upphettning. De äro ömtåliga vid uppvärmning med alkaliska ämnen, ss. soda och pottaska, och synas även försämras vid långvarig förvaring av gröna fodermedel, ss. hö och torkade grönsaker, i smör även genom att utsättas för luft och ljus. Som härav synes, äro födoämnena, sådana de förekomma i en enkel, naturlig mathållning och utfodring, rika på v., under det att stark upphettning och frånskiljande av vitaminrika delar äro ägnade att medföra brist på dessa viktiga ämnen. Okokt helmjölk innehåller således alla slagen av v., men skumning och stark upphettning nedsätter halten av A-vitamin. Erfarenheten i Danmark synes visa, att den ökade användningen av separerad mjölk till barn medfört ökad sjuklighet, särskilt förekomsten av en ögonsjukdom, xerof-talmi. Om långtidspastörisering verkar mindre skadligt än vanlig, är icke utrett men sannolikt. Betets gynnsamma inverkan på ungdjurens utveckling anses även bero på betesväxternas höga vitaminhalt, och även odlat grönfoder och hö äro av samma skäl hälsosamma fodermedel. Antineurinets fördelning i sädeskornen gör, att kli är särdeles rikt på v. och därför även sammalet mjöl i detta avseende bättre än siktat. I övrigt talar den kännedom, man hittills vunnit om v., för vikten av att låta människo- och djurnäringen bestå huvudsakligen av naturliga födoämnen och att födan ej i onödan starkt upphettas, liksom att, då födan till större del består av med konst beredda fodermedel, dessa äro av flera olika slag. Vitax kallas skada å stråsäd och andra grässlag, bestående däri, att en del eller alla småaxen ej komma till utveckling eller avvissna, så att de tomma axskalen, som återstå, lysa vita. Skadan kan förorsakas av olika orsaker, ss. av frostskada å axet eller av stråets utsugning av insekter. Det senare, som är det1189

vanligaste, kan' förorsakas av olika parasiter. Hos höstsäd förorsakas det sålunda ofta av yitaxflyet (se d. o.), hos fodergräs av detsamma, vitaxkvalster, grästrips (se Blåsfotingar) m. fl.

Vitaxfly, Hadena secalis L., ett övervägande gråbrunt nattfly med växlande teckningar å vingarna. Framkommer omkring slutet av juli och lägger då sina ägg; de därur framkomna larverna, som äro blekgröna med två rödaktiga längsstrimmor, angripa höstsädesbrodden; de övervintra i sädesplantorna, som i stället för det förstörda huvudskottet utskjuta svagare sidoskott. • Sedan ax bildats, vandra larverna från planta till planta och gnaga dels axet, dels strået nedanför detta. Larverna förpuppas i jorden. Uppträder i Sverige sällan i större mängd, A. T—n.

Vitaxkvalstret, Pediculoides graminum E. Reut., ett mikroskopiskt litet skadedjur, som föranleder total vitaxighet på diverse gräs, t. ex. timotej. Djuren sitta inom översta bladslidan och suga på basen av axskaftet, varest uppkommer en brun, småningom multnande zon. Härigenom avbrytes näringstillförseln till axet, som helt vitnar. Den dräktiga honan kan stundom med blotta ögat iakttagas som en liten kulformig, vit, halvgenomskinlig kropp. På gräsvallar, där djuren bruka härja, bör gräset avmejas strax innan det skjuter ax samt omedelbart användas till foder. A. T—n.

Vitbok. Se Avenbok.

Vitbuk, bergand. Se Dykand.

Vitgylling. Se Äpple.

Vitkullor. Se Baldersbrå, Kullor.

Vitling. Se Torskfiskar.

Vitpytta. Se Achillea.

Vitriol är en gemensam benämning på svavelsyrade salter (sulfat) av zink, järn och koppar (vit, grön, blå v.). De äro lätt lösliga i vatten och giftiga samt användas som medel att döda ogräs och parasitsvampar (se Besprutning, Ogräs) samt för konservering av trä.

Vitriololja. Se Svavelsyra.

Vitrot. Se Kvickrot.

Vittring. Se Förvittring.

Viva, Primula, ett artrikt släkte, tillhörande fam. Primulaceæ, utmärkt av från en rotbladsrosett uppskjutande blomstänglar, bärande sambladiga blommor med lång pip och utbrett bräm. Flertalet arter äro tidiga vårblommor, särdeles i alptrakter. I Sverige odlas allmänt den i sydligare länders skogar vanliga gulblommiga P. elatior L., kallad engelsk trädgårdsviva eller p r i m-rose, samt den i Sydeuropas alptrakter hemmahörande aurikeln, P. auricula L., med köttiga blad och brunvioletta blommor, av vilka båda finnes en mängd sorter med blommor i växlande färger. Likaså odlas stundom former av vår vanliga gullviva med gula eller bruna, stundom dubbla blommor,

samt en del andra arter liknande den å sanka ängar hos oss vildväxande, violettblommiga maj vi van, P. †arinosa L. Samtliga dessa för* ökas lättast genom delning, men även genom frösådd, varvid fröet sås tidigt på våren i drivbänksjord, i fröfat under glas, varefter de, sedan plantorna uppkommit, ställas på be* skuggad plats i det fria och även följande vinter hållas frostfritt i fullt ljus.

Vivianit. Se Blåjord.

Volm. Se Hö: Bärgningssätt.

Volt. Se Elektricitet.

Woltherstosfat framställes genom sammansmältning av fosforit med kvartssand, surt natriumsulfat, kalciumkarbonat och litet kol samt smältans malning till fint pulver. Innehåller omkring 16 proc. citronsyrelöslig fosforsyra.

Vrakfiske, vrak hus. Se Fiskeredskap I. 3.

Vresighet. Se Virke.

Vrickning. Se Ledgångarnas sjukdomar.

Vråkar, dagrovfåglar med breda, trubbiga vingar och tämligen .långsam flykt; stjärten räcker blott obetydligt över de hoplagda vingarnas spets; fötter och näbb äro jämförelsevis svaga, den senare med jämn kant utan flik eller tandutskott (jfr Falk, Hök), De äro flyttfåglar, som leva av råttor, sorkar, o. a. smärre gnagare, ormar, ödlor, grodor och insekter, undantagsvis av matnyttigt vilt. Ormvråk en, Buteo buteo L., som ofta förväxlas med duvhöken men redan på avstånd skiljes från denna genom sin kortare stjärt, långsamma, svävande flykt och sitt ofta upprepade kvidande läte, är mörkare eller ljusare brun, undertill vitspräcklig. Han förekommer över hela landet utom i övre Norrland, där han ersättes av en närstående art eller färgvarietet, den s. k. ryska ormvråken. Han häckar i träd och lägger 3—4 vitgrå, brunfläckiga ä.gg. Fj ällvråken, Archibuteo lagopus Brunn., häckar i fjälltrakterna och visar sig blott under flyttningarna i sydligare trakter. Han är övervägande brun, på huvud och hals gulvit med bruna längsfläckar, under vitfläckig, ett brett vitt band kring stjärtroten; tarserna äro på framsidan fjädrade ända ned till tårna. De 3—4 äggen äro grönvita, brunfläckiga. Bivråken, Pernis apivorus L., igenkännes bäst därpå, att trakten mellan ögat och näbben är täckt, icke som hos våra andra rovfåglar av fjäderborst, utan av små fjällika f j ädrar, och att den nakna delen av tarsen är klädd av små fj all, ej av plåtar. Färgen växlar, ovan brun, under vitaktig, mörkfläckig, å huvudet vanligen blågrå, stundom brun eller gulvit, med ett mörkt band genom ögat. Bygger i träd bo, som utvändigt klädes med friska lövkvistar. Ägg, vanligen 2, gulaktiga med mörkbruna sammanflytande fläckar. Humlor och humlehonung äro hans älsklingsföda. Alla vråkar äro för jordbruket nyttiga fåglar, som tyvärr ofta falla offer för sin förmenta likhet n9o

med hökar. Särskilt i Skåne har varit vanligt att under höstflyttningen skjuta dem för uv, vilket dock enligt nu gällande jaktstadga ej är tillåtet. Se Jaktlagstiftning. T. H—1.

Wyandotte, hönsras, .som uppkommit genom korsning i Förenta staterna, varifrån den införts till Europa, till Sverige på 1890-talet. Kroppen är tät, kort, djup och bred med särdeles djupt och brett bröst, och den är därför en god köttras och dock samtidigt god värpras. Ansikte och öronskivor röda. Har roskam, som utbreder sig över hjässan och nacken. Förekommer i flera färgvarieteter, ss. vit, silver-, guld-, gul-, svart- och rapphönsfärgade m. fl. Ben och skinn gula. Låren rikt dun-klädda, tarser nakna. (Fig. se Höns: Raser.) Vikt: tupp 3.5, höna 2 3/4t kg. (standard). Jämn och pålitlig vinter varpar e, 110—130 ägg, som äro brunskaliga och böra väga 55— 65 g. Är god ruvare och moder.

Våg. Se Anspänning, Spannmålshandel: Vikt.

Vålm. Se Hö: Bärgningssätt.

Våm. Se Idisslare, Matsmältningsorganen.

Vång, i Skåne använd beteckning för åker-skifte.

Vårbrodd, Anthoxanthum or doratum L., ett mångårigt men spätt, mjukt gräs med sammandragen, glest axlik vippa, som slutligen blir gulglänsande; mittblommorna hava blott 2 ståndare, sidoblommorna äro könlösa. Detta tidigt på våren blommande gräs angives stundom som värdefullt på grund av sin tidiga utveckling och starka hödoft (av ku-marin) samt för sin höga halt av lättsmälta näringsämnen. I själva verket torde det sakna ekonomisk betydelse, då det dels är alltför obetydligt för att avsevärt inverka på vare sig bete eller höskörd, dels är utblommat och till stor del torrt, då bete och slåtter börja, och dels slutligen kreaturen ej gärna förtära ku-marindoftande växter.

En närstående i-årig art, A. Puelii L. et L., är ett i södra Europa förekommande ogräs, varav frö ofta är inblandat i det i handeln utbjudna fröet av vårbrodd.

Vårbruk. Se Bearbetning av jorden.

Vårtbitare, stora insekter, närstående till gräshoppor, från vilka de skiljas genom långa känselspröt. Honan har sabelformigt ägglägg-ningsrör. De leva i gräs och bland löv och nära sig mest av andra insekter, men göra stundom skada genom att gnaga på mogna äpplen och päron. ' A. T—n.

Vårtor äro små, begränsade svulster i huden, som bestå av en samling förstorade läderhudspapiller och på ytan ofta äro sönderspruckna. Största olägenheten medföra de på spenarna hos kor, då mjölkningen därigenom försvåras. För att de ej skola spricka sönder, böra spenarna emellanåt ingnidas med fett eller borvaselin, och vid stor ömhet kunna de före mjölkningen bestrykas med kokainsalva (1 g. kokain på 100 g. vaselin) och efteråt be*

handlas med lämpligt sårmedel, ss. ingnidning av zinkoxid-, blytannat- eller dermatolsalva.

I n k a r är ett slags, vanligen stjälkade, vårtor, som kunna uppnå ända till ett kålhuvuds storlek. Hos hästar förekomma de oftast på huvudet, i trakten av öronen, under buken, i skåpet och på benens insida, hos nötkreaturen mest på juver och spenar, ofta i stort antal. Den vanliga behandlingen är av-bindning, vartill man helst begagnar elastisk ligatur, smala gummislangar eller gummisnören, som hårt lindas ett par varv omkring svulstens stjälk och sammanknytas, eller också avlägsnande av inkarna med en e k r a s ö r. Frätmedel böra däremot ej användas. Operation på juver och spenar bör företagas under sintiden i så god tid, att såren hinna läkas före kalvningstiden.

Hos vissa husdjursraser förekomma normalt vårtliknande utväxter på bestämda delar å kroppen, så t. ex. s. k. t e p 1 o r på halsen hos getter. E. N—m.

Vårtsjuka, stundom använt namn för filt-sjuka (se d. o.).

Våtarv, v å t n a r v, Stellaria media Cyr., av fam. Caryophyllaceœ, en liten nedliggande, späd och saftig, hela året om blommande ört med små, vita blommor. Ett efterhängset ogräs i trädgårdar och på myr jord. Bekämpas som andra fröogräs genom rensning m. m.

Vadd, gemensamt namn på de till fam. Dip-sacacecs hörande släktena Trichera (åkervädd), Scabiosa (fältvädd) och Succisa (ängsvadd), samtliga utmärkta av att blommorna äro fästa på ett platt blomfäste inom en krans av svepeblad. De växa på ängar och backar och ätas av kreaturen men sakna all betydelse som foder. Den blåblommiga ängsväddens blad användes förr till färgning av ylle.

Väderkvarn. Se Vindkraft.

Väderlek. Se Klimat.

Väderleksförutsägelse. För jordbruket är kännedomen om blivande förändringar i väderleken, särskilt inträffandet av nederbörd och frost under sommarhalvåret, synnerligen önskvärd för arbetenas anordning och för vidtagande av åtgärder för att avvärja skada av dessa företeelser. Talrika försök att förutsäga väderleken för längre tid i förväg ha också gjorts och göras alltjämt, varvid det legat nära till hands att till grund för sådana spådomar lägga förändringar i jordens, solens och månens inbördes ställning. Bland sådana förutsägelser må erinras om dem, som förr voro införda i almanackan. Emedan det läge, jorden, solen och månen intaga till varandra, blir alldeles lika efter en period av 19 år, trodde man, att även väderleken skulle hava samma period, och införde därför i almanackan som sannolikt det väder, som rådde motsvarande dag 19 år förut. Då dessa förutsägelser visade sig alldeles otillförlitliga, borttogos de mot slutet av 1800-talet. Även i senare tid ha väderleks-?&

J^-^l-tv'io^\.^C-^i^

IJ9I

\V/f(^MlMÊM jjjTjV^ 2~t---\ff3H

l«i#|ffif..... MMnuS WÊÊÈÈ9M

1 Ln~t4 -i^arr^^^^^fflMU-4ii>feJl Väderlekskartor (synoptiska kartor).

profeter uppstått, som till en tid ådragit sig stor uppmärksamhet; så för närvarande tysken Hinselmann, vars förutsägelser, som grunda sig på månens ställning, vid av N. Ekholm gjorda kontrolliakttagelser i södra Sverige föga stämde med verkligheten. Det kan dock ännu vara för tidigt att slutligt döma om denna metod.

Den moderna meteorologien (väderleksläran), som grundar sina väderleksförutsägelser på fysikaliska lagar och på sambandet mellan de företeelser, som bilda vädret, inskränker sig till att förutsäga väderlekens utveckling under ett eller några få dygn framåt.

Utgångspunkten är närmast sambandet mellan vindriktningen och vädret. Av ålder är känt, att nordlig vind medför kallt väder och klar himmel, sydlig däremot värme, mulet väder och nederbörd. Av än större betydelse för nederbördsförhållandena är luftens rörelse i vertikal led, vilken dock icke kan uppfattas av oss och därför av allmänheten lämnas obeaktad.

Luftens strömning i horisontell led, d. v. s. vinden, framkallas av olikhet i lufttryck: är det högt lufttryck på ett ställe och lägre ett stycke därifrån, så måste luften på grund av sin lättrörlighet strömma från stället med det högre till stället med det lägre lufttrycket. Om meteorologen känner, huru lufttrycket för tillfället är fördelat över en större del av jordens yta

(för oss t. ex. över Europa), så kan han få en

föreställning om den på olika platser rådande och (ss. nedan förklaras) närmast blivande väderleken. Med telegrafens hjälp får man på de meteorologiska centralanstalterna kännedom om bl. a. barometerståndet vid ett och samma klockslag på en massa orter inom det område, som är av intresse för den ifrågavarande anstalten. På en karta antecknas barometertrycket på varje ställe, och om man med var* andra förbinder alla orter, som ha samma barometerstånd, får man kartan överdragen av linjer för lika tryck, isobarer. I praktiken uppdrager man isobarer för var femte mm. med ledning av de vid de olika observationsorterna inskrivna, samtidigt observerade barometerstånden. Dessa isobar kartor äro de förnämsta hjälpmedlen för förutsägelser av väderleken. Men därjämte införas en hel del andra uppgifter om vädret, som likaledes intelegraferas, ss. barometerns stigande eller fallande under de 3 senaste timmarna, molnigheten, nederbörden, vindens riktning och styrka, temperaturen, åska, dimma m. m. I de ovanstående väderlekskartorna (syn optisk a kartor) hava för kartans överskådlighets skull uteslutits bl. a. alla siffror för luftens tryck och temperatur vid de särskilda observationsorterna, ävensom de linjer, som sammanbinda orter med samma lufttrycks-ändring under de 3 senaste timmarna (isallobarer), vilka emellertid hava mycket stor betydelse för väderleksförutsägelserna.IJ92

Vindens riktning angives medelst en pil, vars huvud utgöres av den cirkel, som utmärker observationsorten och som tänkes flyga i vindens riktning (alltså i första kartan sydsydväst i Stockholm). Vindens styrka angives i 12-gradig skala medelst antalet och storleken av strecken i pilens fan (ett kort streck = i, ett långt = 2). Ringens fyllnad med svart är ett mått på molnigheten. Nederbördsområdena äro streckade, på kartan 1 angives nederbörden mestadels som snö *, i England och Frankrike som regn i. I Haparanda och på Gottlands sydligaste udde dimma ==, i Härnösand solrök co. N. om Skottland befann sig ett stigningsområde för barometern med en största stigning av 5 mm. under de senaste 3 timmarna, på Bottniska viken och i Österrike-Ungern fallområden med ett högsta fall av 4 och 2 mm. under de 3 senaste t immarna.

Vinden blåser ej såsom man kunde vänta vinkelrätt mot isobarerna, utan på grund av jordens rotation blir det en avvikelse, som på norra halvklotet sker åt höger, ss. synes å kartorna; där vindstyrkan är mycket stor, blir avvikningen så stor, att vinden blåser nästan parallellt med, i stället för vinkelrätt mot isobaren. Vanligen bilda isobarerna slutna ringar, och vore kartorna .tillräckligt stora, måste de alltid göra det. Härvid kan inträffa, antingen ss. i vår fig., att det lägsta lufttrycket är innerst, och att det blir högre, ju längre ut från centrum man kommer, eller ock tvärt om, att lufttrycket är högst i centrum och avtager utåt. Den förra lufttrycksfördelningen kallar man ett barometerminimum eller, på grund av den vanligen i detsamma rådande stormiga och regniga väderleken, en cyklon (virvelvind) eller ett oväderscentrum. Den senare kallas barometermaximum eller anticyklon, emedan väderleken där är motsatt cyklonens. Dessa båda äro huvudtyperna för lufttrycksfördelningen, av vilka andra äro delar eller gränsfall.

I ett barometerminimum blåser luften utifrån inåt, om ock med den nämnda avvikningen åt höger. Förklaringen till att det låga lufttrycket kan fortfara i centrum är att den inblåsande luften undan för undan avlägsnas genom att stiga uppåt. Härvid avkyles luften, och innehåller den tillräckligt vattenånga, utfaller denna till av vatten eller is bestående moln och faller sedan till marken som regn, snö eller hagel, om avkylningen blir tillräcklig. I ett minimum kan man alltså vänta mulen himmel och nederbörd.

I ett barometermaximum blåser, luften utefter jordytan utåt, även här med avvikning åt höger, och det höga lufttrycket i mitten underhålles genom uppifrån tillströmmande luft. Den nedsjunkande luften uppvärmes, och om den på större höjd skulle innehålla moln, komma dessa därigenom att av-

dunsta, så att luften blir klar och ingen nederbörd faller.

Synoptiska kartan visar, hurudan väderleken för tillfället är; att man kan använda den för att förutsäga hurudan den blir, beror därpå, att väderlekstyperna ofta tämligen oförändrade flytta sig i ostlig riktning, samt att de förändringar, som inträffa, tillnärmelsevis kunna förutsägas på grund av kännedomen om barometerns benägenhet att stiga eller falla på skilda områden av kartan, d.v.s. med tillhjälp av isallobarerna. Ser man t. ex., att ett oväderscentrum nalkas från väster, är ju att vänta, att väderleken undan för undan skall bliva sådan, som den är i de delar av detsamma, som komma att passera den i fråga varande platsen. Så var det lätt att av synoptiska kartan 1 sluta, att i östra Sverige dagarna omkring 17 dec. 1921 barometern först skulle sjunka, så länge centrum närmade sig, och sedan lika stadigt stiga, då centrum väl hunnit in över Finland och Ryssland, så att man kommit på baksidan av minimet, såsom kartan 2 för följande dag visar. Till en början borde vinden hålla sig på sydkanten, förorsakande en jämförelsevis hög temperatur, för att sedan centrum passerat övergå till nordlig med sänkning av värmegraden.

Det kan emellertid vara vanskligt att med säkerhet förutsäga väderleken, emedan väderlekstyperna kunna taga något olika vägar och gå med olika hastighet och dessutom kunna undergå förändringar, som man ej kunnat förutse. Deras flyttning över Nordsjön plägar taga ett par dygn men kan ibland gå på ett; ibland kunna de t. o. m. stå tämligen stilla flera dagar, vilket oftare är fallet med maxima än med minima. Dessa förutsägelser kunna uppenbarligen icke omfatta mer än ett eller ett par dygn och äro ingalunda ofelbara. Särskilt gäller detta nederbörden, som ofta har en så lokal utbredning, att ett allmänt uttalande för ett större område icke överallt inom detsamma kan annat än delvis gå i uppfyllelse. Då det emellertid är just nederbörden, som det är viktigast för lantbrukaren att i förväg känna, har landet uppdelats i en stor mängd (149) distrikt, för vilka särskilt i detta avseende olika förutsägelser lämnas.

Statens Meteorologisk-Hydrografiska Anstalts förutsägelser äro dels stormvarningar till sjöfartens och fiskets fromma, som med telegram spridas till vissa utefter landets hela kust spridda stormvarningsstationer, dels för den stora allmänheten avsedda förutsägelser, som meddelas genom tidningarna och anslås vid en mängd järnvägsstationer. Men då de förutsägelser, som grunda sig på den synoptiska kartan för kl. 8. f. m., inflyta i tidningarna först på e. m. och sålunda nå den större delen av allmänheten ett dygn efter sedan observationerna gjorts och sedan hela eller större delen av den tid, för vilken de gälla, är förliden, har för jordbrukets skull år 1918 inrättats den s. k.;ug3

• #j Q/£ d - o b !S e n». Varje eftermiddag under maj^sept£mber telegraferas till en telegrafstation inom vart och ett av de nämnda distrik* ten en för detta avpassad förutsägelse, vilken därifrån uttelefoneras, enligt ett överenskommet formulär, till varje rikstelefonabonnent inom distriktet, vilken prenumererat på dessa v. Naturligtvis äro ej heller dessa förutsägelser ofelbara, och särskilt bör märkas, att de för sådana distrikt, som gränsa till ett nederbördsområde, kunna angiva endast en större eller mindre sannolikhet för nederbörd. — »Jordobsens» förutsägelser kunna emellertid komplettera de förutsägelser, som lantmannen sj älv kan göra på grund av iakttagelser på himlens och molnens utseende, vissa djurs beteende m. m., iakttagelser, som han ingalunda bör försumma, enär de kunna giva honom rätt pålitliga anvisningar; de kunna här ej avhandlas, så mycket mindre som de ofta hava endast lokal betydelse. G. Tbg.

Väderslukning. Se Krubbitning.

Vädur, hydraulisk, kallas en apparat för vattens uppdrivande till större höjd genom själv ver kände stötar i tryckvatten. En v. består

Hydraulisk vädur.

av ett grövre tilloppsrör (fig. F), som i sin nedre ända slutes av en ventil (V) och där bredvid genom en med en ventil sluten öppning står i förbindelse med en luftklocka (W), från vilkens nedre del ett smalt stigrör (S) för vattnet utgår. Det från högre nivå genom tilloppsröret tillströmmande vattnet lyfter ventilen vid rörets ända, så att vattnet utströmmar, men då denna ventil till följd av sin tyngd åter faller igen, så att utloppet stänges, uppstår i detta en stöt, som lyfter upp ventilen till luftklockan; vatten inpressas därigenom i denna men hindras att

rinna tillbaka, då ventilen åter faller igen. På detta sätt strömmar vattnet växelvis ut genom de båda ventilerna, och det i luftklockan inströmmande vattnet tryckes av den samman* pressade luften upp i stigröret. Väduren kan användas redan vid ganska liten fallhöjd på vattnet och arbetar oavbrutet utan annan skötsel, än att luft tid efter annan måste släppas in i klockan, då den där förut varande ab^ sorberats av vattnet.

Vägföreningen, Svenska, bildad 1914, med ändamål att verka för de svenska vägarnas förbättring och att höja intresset för deras fackmässiga underhåll. Föreningens sekretariat i Stockholm lämnar allmänheten råd, och dessutom utövar föreningen en omfattande verksamhet för att sprida upplysning genom anordnande av vägkurser, genom broschyrer och sin tidskrift »Svenska Vägföreningens handlingar». Till föreningen äro ett antal lokalföreningar anslutna.

Vägg. Byggnadens egentliga stomme utgöres i huvudsak av väggarna, och dessa äro således byggnadens viktigaste del. De kunna utföras av olika material, såsom sten, trä m. m. Det är av synnerligen stor vikt, att väggarna erhålla erforderlig stabilitet samt väl isor leras från grunden (jfr Isolering), för varmhus även erforderlig temperaturisolering. Denna senare del förbises alltför ofta, varigenom byggnaderna, särskilt när det gäller bostadshus och husdj ursstallar, bliva kalla och fuktiga under vintern samt följaktligen mindre hygieniska. L. N. Gramén.

I lantmannabyggnader hava timmerväggar förr mest byggts av liggande virke. Det nedersta timmervarvet, fot- eller j ordsylle n, som vilar på stenfoten eller sockeln, bör vara grövre och läggas på lågkant, så att det skjuter innanför de på högkant ligr gande väggsyllarna med en fri kant; ändarna av bjälklaget uppläggas därpå eller inlaxas i fotsyllen. Därovan upptimras det 2- eller 4-skrädda väggtimret och hopfogas med »dragning» (urholkning), dymlingar, durkar och knutar, ss. i art. Hopfogning av virke är sagt. Det översta varvet kallas väggband. Fogarna tätas med tjärdrev eller tjärad mossa. För att hindra långa väggar, som ej tillräckligt sammanbindas av tvärväggar, att slå sig buktiga, anbringar man med högst 5 m. mellanrum följare avå vardera sidan ett lodrätt klenare timmer eller en planka, och dessa sammanskruvas, varvid skruvhålen göras avlånga för att medgiva väggtimrets sättning.

Resvirkesväggar, som gå fortare att uppföra än liggvirkesväggar och föga sam-mansjunka, måste uppföras av väl torrt virke, om ej genom dettas torkning sprickor skola uppstå, som göra huset dragigt. De byggdes därför förr mest av gammalt virke, varvid kortare längder kunde få användning. Numera1194

uppföras de mest av plank, som väl samman-drivas och skråspikas. För att bliva täta böra sådana väggar få stå att torka, sedan de rests, och först därefter diktas och överklädas med papp och brädfodring eller med puts. Om deras uppförande, se art. Hopfogning av virke.

Skiftvirkesväggar. En stomme uppföres av fotsyllar och poster, och i de av dessa bildade fälten insättes liggande virke, förr mest av kluvet timmer, numera vanligen av plank, som med sina ändar kvarhålles i not i posterna och förenas med varandra genom spontning. När fältet är fyllt, pålägges ett hammarband, vari posterna intappas. Dylika väggar byggas numera föga och blott för kallhus.

Stolpvirkesväggar, bestående av en stomme av syllar och stolpar förbundna med strävor, reglar och band och utvändigt klädda med enkel brädpanel, äro billiga och lämpliga för skjul, logbyggnader m. fl. kallhus. Även till varmhus användes denna konstruktion stundom, men med panel på båda sidor och mellanrummet fyllt med torvströ, kolstybb, sågspån o. dyl. Papp spikas på den inre panelen eller ock mellan 2 lager innerpanel. Dylika väggar äro väl billiga men ovaraktiga och bliva lätt tillhåll för råttor.

Inre plankväggar, kloasong-väggar, utföras av stående plank, helst ej under 2 tums, och å ömse sidor först förhyd-ningspapp och därpå ett diagonalt eller liggande lager av 1 tums panel eller spräckta bräder, som putsas och röras (jfr Panel). Invid eldstadsmur bör vara en 1/2-stensmur, varmed plankväggen förenas med svärd.

Korsvirkesväggar, som förr voro vanliga i skogfattiga trakter, uppföras nu mera sällan. De utgöras av en liknande virkesstomme som vid skiftvirkesväggar, men med posterna förenade genom strävor oeh reglar och mellanrummen fyllda med murning av tegel (förr ofta av kalkflis eller flätning med påklenad lera). Till bottensyllar och hörnstolpar användes för varaktighetens skull gärna grovt ekvirke.

Mur väggar av tegel äro de vanligaste i skogfattiga trakter och brukas gärna även eljes för anspråksfullare byggnader. Gjutna murväggar, användas föga på landet. Om uppförandet av murväggar, se Mur.

Vägglöss. Se Ohyra.

Väglagen, avseende väghållningsbesvärets utgörande på landet, är av den 23 oktober 1891. Allmän väg är dels landsväg, som skall vara 6 m., och dels bygdeväg, som skall vara 3.6 m. bred. I fråga om byggande och underhåll av allmän väg, bro och färja utgör regelmässigt värj e härad en gemensamhet för sig, ett vägdistrikt.

Väghållningsskyldighet åligger följande beskattningsföremål: a) all jordbruksfastighet, även staten och menighet tillhöriga allmänningsskogar; b) frälseränta; c) all annan bevill-.ningspliktig fastighet om taxeringsvärde av

minst 800 kr., ävensom staten tillhörig dylik fastighet, såvitt inkomst därav drages och taxeringsvärdet uppgår till nämnda belopp; d) inkomst, som uppgår till minst 1,000 kr. och varför bevillning utgöres.

Vägunderhållet in natura åligger all jordbruksfastighet med undantag av staten eller menighet tillhöriga allmänningsskogar. Genom en förrättning, som kallas vägdelning, fördelas vägunderhållet in natura mellan fastigheterna. Därvid betjänar man sig av v ä g t a 1, i det att varje fastighet åsattes ett vägtal för varje 1 oo-tal kr. av taxeringsvärdet. Övriga beskattningsföremål bidraga till vägunderhållet med penningar, vägskatt, som ingår till den av en vägstyrelse förvaltade vägkassan. Till denna kassa gå även statsbidragen, som utgöra 8/10 av kostnaderna. Vägskatten utgår efter v ä g f y r k: sedan värdet av naturavägunderhållet uppskattats, uträknas skatten så, att en vägfyrk påföres a) jordbruksfastighet med undantag av staten eller menighet tillhöriga allmänningsskogar; b) dessa skogar; c) frälseränta och annan fastighet, med resp. 100, 150 och 200 kr. av taxeringsvärdet, samt d) varje 30 kr. av beskattningsbara inkomsten. Ur vägkassan bestridas kostnaderna för byggande av väg, bro eller färja samt underhåll av väg, i vissa fall där väg icke indelats till underhåll in natura, ävensom underhåll av bro eller färja.

De väghållningsskyldiga utöva sin beslutanderätt å vägstämma. K. B. har överinseende över vägväsendet; v ä g s y n hålles av landsfiskal och två nämndemän.

Under allmän väg innefattas i vissa avseenden jämväl ödebygdsvägar, enligt lag den 13/6 1919. Dessa mera enkla vägar anläggas av staten, med mindre bidrag från vederbörande vägdistrikt, eller utan sådant bidrag.

Vintervägunderhållet av de allmänna vägarna åligger ploglagen, inrättade inom lämpligt belägna jordbruksfastigheter. Ploglagen ersättas ur vägkassan. Ploglag, som består av fler än två delägare, utser snöplogfogde med visst ansvar för plogningen. — Frågan om helt ny väglagstift-ning har länge stått på dagordningen och utgjort föremål för vidlyftiga utredningar och förslag, som dock ännu (1922) ej lett till påföljd. E. T.

Väg smuts, ävja, innehåller finkrossade delar av väggruset och däri inblandade delar av hästspillning samt i båda delarna växtnäring. Då det finkrossade stenmaterialets innehåll av växtnäring är mycket svårlösligt (se Fältspat) och den inblandade spillningen utgör blott en mindre del samt dessutom är urlakad, kan ej stor gödselverkan av v. påräknas. Däremot förtjänar den användas på mossjord, om ej forslingen och spridningen blir för dyrbar, emedan mossj. fysikaliskt för,- 1195

bättras liksom genom sand- eller lerblandning, och dessutom äger större förmåga än fast jord att lösa de i stenmaterialet förefintliga ämnena. Kalkrik v. verkar dessutom som en kalk-ning.

Vägtorn. Se Brågon.

Vägvårda. Se Cikoria.

Vält, i Skåne kallad trumla, i Norrland bult, brukas av följande slag:

Slätvältar, som bestå av en cylinder, som drages med skaklar, angjorda vid en axeltapp i vardera änden av välten eller med en på de båda axeltapparna vilande dragställning med fasta skaklar eller stång. För att ej släpa vid vändningarna bör välten vara delad i 2—flera från varandra fritt rörliga delar. I äldre tid bestod v. av en avsågad trädstam, för tyngdens skull helst av ek, men vanligen av fur. Dennas tyngd vid en vanlig bredd av 1.5—1.8 m. och en diameter av högst 0.5 m. uppgick till 350—450 kg. Från mitten av 1800-talet började fabriksmässig tillverkning av slätvältar av järn, dels i form av öppna cylindrar, dels slutna, avsedda att fyllas med vatten för att öka tyngden. En vattenfylld vält av vanliga mått, 1.2 m. bredd och 0.7—. 0.9 m. diameter, väger fylld med vatten 1,000 —1,200 kg. På senare tid har särskilt för vältning av mossjord, som bör sammanpressas hårt, hemmagjorda vältar av betong börjat användas. Dessa gjutas inom en form av trä, genom vilkens mitt en helst 4-kantig, omkring 50 mm. grov järnaxel löper, så lång, att de runda ändarna bilda utskjutande axeltappar. Det lämpliga tillvägagångssättet vid tillverkning av dylika vältar finnes beskrivet i Sv. Mosskulturföreningens tidskrift 1915. En dy* lik vält om 1.25 m. längd och 60 cm. diameter väger omkring 700 kg., om 75 cm. diameter 1,100 kg.

För att åstadkomma en skarpare krossande verkan på kokor och ytskorpa utan att till-packa hela markytan hava flera olika slag av vältar, s. k. kokkrossar e, konstruerats. De vanligaste av dessa äro ring- och Cambridgevältarna.

Ringvälten består av ett antal (21— 41) linsformiga gjutjärnsringar av omkring 35 cm. diam., i en eller vanligen i 2 rader anbragta på 1—2 grova träaxlar. Ringarna böra sitta lösa på sin axel, emedan de då hålla sig rena och vändningarna gå lättare, utan att ringar släpa. Genom att de båda radernas ringar gripa in mellan varandra, rensar sig välten från jord. Välten är än försedd med en ram med fast dragställning av skälmar eller stang samt stundom med transporthjul för att skona ringarna vid körning på hårda vägar, än anspänd med blott dragkedjor. Arbetsbredden växlar mellan 1 och 2 m., tyngden är 8—12 kg. pr ring eller 175—200 kg. pr. m. arbetsbredd.

Cambridgevälten är byggd som ringvälten men har varannan ring med slät

kant, varannan tunnare och med tandad kant; vikt 160—250 kg. pr. m.

Ett i Förenta staterna mycket berömt redskap, a 1 v v ä 11 (subsoil-packer), vilket även införts till Sverige, består av högre och tunnare ringar, avsedda att tränga genom matjorden och tillpacka det understa av densamma till vattenledande förbindelse med al-ven men lämna ytan lucker. Den har icke vunnit någon spridning här.

Cambridgevält.

En äldre vält, stångjärnsvält, bestående av en vals, vilkens omkrets utgöres av på kant ställda järnstänger, förekommer numera föga, liksom även stjärnhjul-välten, som liknar ringvälten men har alla ringarna med tandad kant. Även drillvältar med efter drillarna formade järnrullar förekomma sällan som särskilt redskap utan huvudsakligen som del av drillsåningsmaskiner.

Välta, timmervält a, beteckning för ett antal stockar eller klampar av timmer, massaved, props eller annat rundvirke, som upplagts eller upptravats på visst, här nedan angivet sätt, för att i skogen eller å upplagsplats vara samlat och lätt tillgängligt. Vanligen söker man därvid samtidigt gynna virkets uttorkning. Man skiljer mellan ett flertal typer, vilka alla ha det gemensamt, att vältans botten varv för befrämjande av uttorkningen bör läggas på så kallade underslag.

Flatvältor bestå av ett enkelt lager stockar, lagda med sidorna intill varandra i samma längdriktning, stundom å blott 1 underslag. En nödvändig förutsättning för en god uttorkning är emellertid 2 underslag under varje flatvälta. På detta sätt upplägges virke, som bör uttorka så hastigt som möjligt, t. ex. timmer vid flottleden (jfr Virkesdrivning).

I strövältor, där varven äro skilda åt genom 2 tvärlagda stockar, s. k. strö, är uttorkningen också god.

I högvaltor däremot, där stockarna ligga upptravade på varandra i samma riktning, ofta till en betydande höjd och vanligen utan något strö, sker uttorkningen tillfredsställande endast i de yttersta lagren. Högvaltor användas, där virket skall uppläggas i den minst skrymmande form, såsom vid järnvägskaj och i sågverkens och pappersmassefabrikernas virkesmagasin.1196

Korsväl tor kännetecknas därav, att stockarna i varje lager läggas vinkelrätt mot dem i det närmast föregående. Vältan blir härigenom mindre skrymmande än strö vältan men uttorkar i gengäld något sämre än denna, ehuru i varje fall betydligt bättre än högvaltan.

Sänkvältor uppläggas i likhet med korslagda vältor, men av flytande stockar å djupt vatten, varigenom vältans huvudsakliga del kommer att befinna sig under vattenytan. Dylika användas ofta vid större sågverk för lagring av sågtimmer. M. J. Dft.

Vältning har till syfte: a. att jämna markens yta, b. att krossa kokor, c. att sammantrycka jorden, så att fuktigheten genom kapillär ledning kan uppstiga och jämnt sprida sig i jorden samt till det myllade utsädet och växternas rötter. I äldre tid framstod åkerytans tilljämnande kanske som det främsta målet: man vältade den av förra årets sädesstubb besvärade nyvallen, för att underlätta slåttern, och framför allt användes v. för att sönderkrossa kokor och för att genom matjordens sammanpressning hindra dennas uttorkning. Det har emellertid ådagalagts, att den sammanpackade ytjorden förlorar mer fuktighet än den, som ligger ovältad, vartill kommer, att den jämnt tillpackade åkerytan vid regn lätt sammanflyter och bildar skorpa. Enligt nutida uppfattning bör därför v. sammantrycka de undre delarna av matjorden, så att den kapillära vattenledningen återställes och fuktigheten kan från älven stiga upp i matjorden och till det myllade utsädet och sädesbroddens rötter, men däremot matjordens översta ytlager lämnas luckert, så att den kapillära ledningen däri är avbruten och detta luckra ytlager skyddar den underliggande jorden mot uttorkning. En sådan verkan kan ej åstadkommas av slätvältar, särdeles ej av lätta sådana, som sammantrycka blott ytjorden, men däremot av de tunga vältarna, som verka genom hela matjordslagret men lämna ytan något ojämn och lucker i de små ryggar, som uppstå mellan ringarnas spår. Ej heller dessa vältar hindra dock tillräckligt avdunstningen från ytan utan böra helst efterföljas av en ytharvning, t. ex. med ioo-pinnharv eller ogräsharv. Ring- eller Cambridgevältning med efterföljande ytharvning innebär ett stort framsteg från äldre tiders slätvältning, medförande jämnare groning av det myllade utsädet, minskad uttorkning och minskad fara för ytjordens hopslamning och skorpbildning.

Vid beredning för sådd användes v. med tunga vältar omväxlande med sladdning och harv-ning för jordens söndersmulning samt krossning av kokor, samt därefter, om jorden skulle blivit för lös och ojämn i ytan, en v. omedelbart före maskinsådden samt en tung övervältning efter sådden för att sammantrycka matjordslagret kring utsädet, varefter bör ytharvas. Skulle ytjorden hopslamma, så att skorpa bildar

sig, kan den ofta tillräckligt brytas genom en broddvältning med ring- eller Cambridgevält, vilken har fördelen framför brodd' harvning, att den icke drager upp några brodd-plantor, och att den kommer dessa att både rota sig bättre genom utsändande av nya rötter och att buska sig genom utskjutande av adven-tivknoppar (starkare bestockning). Även vid trädesbruket bör tung v. på samma sätt användas för att hålla jorden fuktig trots luckringen, och skumplöjningen efter sädesskörden bör alltid omedelbart efterföljas av v.

Då de späda klöver- och gräsplantorna på nyvallar frusit upp, kan en v. med en tung vält tilltrycka jorden kring deras rötter.

Vändelrot, vändelört, Valeriana o††icina* Hs L., fam. Valerianaceœ, högvuxen, flerårig ört med parbladiga blad samt tregrenad blomkvast av ljust rödletta blommor, förekommer allmänt vid stränder. Roten, som har en skarpt besk smak och vidrig lukt, användes i medicin som nervmedel. Roten samlas för detta ändamål tidigt på våren, innan stjälken utskjutit, eller på senhösten, rengöres och torkas på luftig men skuggig plats.

Vänderot, Se Vändelrot.

Vändhake. Se Virkesdrivning.

Vändskiva. Se Plog.

Vändteg. Se Tegläggning.

Värde. Vid värdesättning av produktionsmedel och produkter i lanthushållningen förekomma flera olika värdebegrepp. Under rubrikerna Fodervärde och Gödselvärde har redogjorts för foder- och gödselmedels värdering i förhållande till deras Verkan vid produktionen. För penningevärdet användas följande viktigare värdeformer:

Marknadsvärde är en varas penningvärde i den allmänna handelsomsättningen. Vid ekonomiska beräkningar måste man noga skilja på noterat pris samt inköps-och försäljningsvärde på egendomen, vilka kunna vara väsentligt olika. Särskilt är detta fallet vid långt avstånd till marknadsplatsen, och då det gäller mycket skrymmande varor, såsom stråfoder, på grund av kostnaden för transport, inpackning m. m., som kunna göra, att t. ex. försäljningsvärdet av stråfoder vid gården blir blott en bråkdel av det på marknadsplatsen gällande och inköpspriset vid egendomen högst avsevärt överskrider marknadspriset på inköpsorten. Förbiseende av dessa omständigheter kan leda till de orimligaste felslut.

Produktionskostnadsvärde är summan av de kostnader, som framställande av mängdenheten av en viss vara erfordrat. I detta värdes förhållande till försäljningsvärdet hemma vid gården har lantmannen ett mått på de olika produktionsgrenarnas räntabilitet. Ett riktigt fastställande av produktionskostnadsvärdet för åtminstone de viktigaste vid1*97

lantbruket framställda varorna är en av de betydelsefullaste uppgifterna för den utvidgade bokföringen (se d. o. och Gödselvärde).

Förädlingsvärdet är det värde, vartill en vara genom förädlingen i lantbruket kan realiseras. Så är t. ex. höets förädlingsvärde det belopp, varmed husdjuren kunna betala det utfodrade höet. Detta värde har särskilt stor betydelse för bedömandet av husdjursskötselns räntabilitet. Ju större förädlingsvärdet på i husdjursskötseln omsatta fodermedel är i förhållande till samma fodermedels produktionskostnadsvärde och marknadsvärdet vid egendomen, desto mera lönande är husdjursskötseln, och tvärt om.

Ersättningsvärde är en viss varas värde för produktion eller konsumtion i förhållande till en annan vara, som den kan ersätta. Kreatursgödselns ersättningsvärde kan sålunda beräknas efter vad den konstgödsel skulle kostat, som kan åstadkomma samma skördeökning, och för hö, halm, rotfrukter o. s. v. kan det beräknas efter priset på t. ex. fodersäd. Beräkning av detta värde har särskild betydelse vid .värdesättning av sådana varor, som sakna direkt marknadsvärde. Även vid köp av kraftfoder, konstgödsel o. dyl. är fastställandet av varans, värde i förhållande till andra med ungefär samma användbarhet av betydelse, så att man kan välja den eller de varor, som äro billigast i förhållande till sitt bruksvärde. Förutsättningen för dylika beräkningars riktighet är, att man har säker kännedom om ifrågavarande varors relativa bruksvärde och användbarhet för olika produktion. Vid beräkningar över ersättningsvärdet är vidare av vikt att beakta,, att en varas relativa värde i regel avtager med den mängd, vari den förekommer. Halms ersättningsvärde per kg. för utfodringen avtager sålunda hastigt, då halmtillgången överskrider 3—4 kg. per större husdjur och foderdag. Rapskakor kunna i vissa foderblandningar hava högt ersättningsvärde på grund av sin laxerande verkan, så länge det gäller små givor per djur och dag, men detta mervärde minskas hastigt vid ökade givor, och över en viss gräns förbytes mervärdet i minusvärde på grund av samma egenskap.

Avkastningsvärde beräknas genom att efter en procent kapitalisera den nettoavkastning, som en viss producerande förmögenhetsbeståndsdel lämnar. En fastighets avkastningsvärde är sålunda lika med värdet av fastighetens nettoavkastning efter avdrag för normal ränta å driftskapitalet, kapitaliserad efter en skälig procent. Dylika beräkningar böra helst grundas på nettoavkastningen för en följd av år.

Allt efter arten av de frågor, som man önskar få besvarade genom en ekonomisk beräkning, kommer än den ena, än den andra av nu nämnda värdeformer i förgrunden. För att t. ex. bedöma, om det är lämpligast att sälja

hö eller utfodra det till mjölkkor, så jämför man höets försäljningsvärde på egendomen med dess förädlingsvärde eller dess ersättningsvärde i förhållande till kraftfoder, som genom utfodring av höet kunna inbesparas. Gäller det att bedöma foderrotfruktsodlingens räntabilitet, så har man att bl. a. taga hänsyn till rotfrukternas produktionskostnads värde i förhållande till deras ersättningsvärde i jämförelse med t. ex. fodersäd, som de ju inom vissa gränser kunna ersätta. L. N.

Värdeminskning. Se Amortering 2. Värdering, värdesättning. Se Fodervärde, Gödsel värde, Jordtaxering, Skogs-taxation. Spannmålshandel: Gradering, Vikt, Värde, Ägogradering.

Värdetal. Se Fodervärde. Värdetillväxt. 1. Djurs, se Gödning. 2. Skogsträds, se Tillväxt, skogens. Värkar. Se Förlossning. Värme. Se Jord: Värme, Klimat. Värmevärde. Se Bränsle, Fodervärde 3. c. Värplåda. Se Hönshus. Värprede. Se Hönshus.

Västerbottensost, som härleder sig från Österängsosten, tillverkades först vid Gammelbyns mejeri i Burträsk socken i Västerbotten och är numera allmän i detta län. Formatet är 37—40 cm. i diam., 13—15 cm. i höjd. I beredningssättet skiljer deri sig från västgötaosten endast däri, att under det den senare efter-röres 30—60 min., västerbottensosten efter-röres omkring 2 tim. och därför för sin mognad kräver ända.till 8—12.mån. L. Fr. R.

Västgötaosten härleder sig från österäng i Skaraborgs län men beredes numera ganska allmänt inom Västergötland, härav namnet. Till formatet är den 35—38 cm. och 10—14 cm. i höj d och beredes av lindrigt mogen eller. alldeles frisk mjölk. Den från vassla befriade ostmassan söndersmulas före formningen samt saltas efter pressningen. Mognadstiden 3 mån. eller längre. L. Fr. R.

Växel. Maskindelar för överförande av roterande rörelse från en axel till en annan kunna utgöras av: a. hjul eller skivor, sommedels kuggar eller blott friktion driva varandra; b. kugghjul, som ingripa i en ändlös skruv; c. skivor eller hjul förbundna med kedja, rem eller lina.

Genom olika anordningar kan rörelsen överföras mellan vare sig parallella eller i vinkel mot varandra eller i olika plan belägna axlar, likasom även omkastas till motsatt riktning. Periferihastigheten hos .2 mot varandra arbetande hjul skall vara lika, varför axlarnas omloppshastighet kommer att stå i motsatt förhållande till de drivande och drivna hjulens diameter eller antal kuggar. Detta förhållande mellan växelns båda hj uis hastighet kallas utväxlingsförhållandet. Om t. ex. den drivna axelns omloppshastighet skall vara1198

4 gånger så stor som den drivande axelns, måste hjulets diameter vara hos den senare axelns hjul 4 gånger det förras och utväxlingsförhållandet sägas vara 4. De båda hjulens kuggantal böra för övrigt ej vara jämnt delbara med samma tal, emedan samma kuggar då mötas ofta och Hill följd därav nötas ojämnt, utan utväxlingsförhållandet hellre vara t. ex. 63/i3 än 52/i3 = Vi-

Utväxling i slåttermaskin, t. v. invändig cylindrisk växel, t. h. konisk växel.

a. Kuggväxel. Medels cylindriska hjul med radierande kuggar, s t j ä r n h j u 1, överföres rörelsen mellan 2 parallella axlar. Om kuggningen är utvändig, komma de båda hjulen att röra sig i motsatt riktning, medan invändig kuggning i ena hjulet giver likriktad rörelse; sådan åstadkommes med utvändig kuggning genom insättande av ett mellanhjul. Invändig kuggning medför fördelen, att kuggarna ingripa längre, varigenom gången blir tystare. Medels cylindriskt hjul med mot hjulplanet vinkelräta kuggar, k r o n h j ui, i förbindelse med ett stjärnhjul eller en t r i 1-

1 a (ett hjul, vars kuggar utgöras av med axeln parallella pinnar) överföres rörelsen mellan mot varandra vinkelräta axlar, ss. i stående vandring (se d. o.). Med 2 koniska k u g g h j ui kan rörelsen överföras mellan

2 axlar i vare sig rät eller sned vinkel. Kuggarna i två i varandra ingripande hjul

böra passa in mellan varandra men få blott till en del fylla mellanrummen mellan kuggarna, så att friktion eller brytning ej uppstår genom tryck å kuggarnas baksidor. Vid för grunt

ingripande blir nötningen och påfrestningen på kuggarnas yttre del stor, fara för brytning eller över kuggning uppstår, varjämte växeln skramlar. Kuggningen är vanlig rät. Sned kuggning gör gången j ämnare men fordrar noggrant utförande och brukas därför sällan vid vanliga, oftast grovt utförda lantbruksmaskiner. Friktionen kan minskas genom smörjning, men om damm ryker in i smörjan, blir gången i stället tyngre, varför smörjning av kuggväxel i regel förekommer endast då denna är innesluten dammfritt.

b. Friktions växel har i stället för kugghjul släta skivor, vilka kunna tryckas så hårt intill varandra, att friktionen mellan dem kan överföra rörelsen utan surning. Dessa växlar kunna likasom kuggväxlar vara yttre eller inre, cylindriska eller koniska. De förekomma föga vid lantbruksmaskiner, men t. ex. i motorvagnar.

c. Skruv- eller snäckhj ulsväxel består av ett cylindriskt kugghjul med sneda kuggar, som ingripa i gängorna på en skruv. Rörelsen överföres på detta sätt mellan axlar, som ej stå i samma plan, och då ett stort utväxlingsförhållande önskas, t. ex. vid rörelsens överföring till handseparatorspindeln. Denna utväxling fordrar mycket noggrant utförande.

Snäckhjulsväxel i handseparator.

d. Kedjeväxel, i vilken rörelsen genom en kedja och 2 kedjehjul överföres mellan 2 närliggande axlar, vilkas avstånd dock är för stort för en kuggväxel. Giver en säker och mjuk gång, och då kedjan utan fara för att länkar skola hoppa kan ligga löst, kan lagertrycket vara litet i jämförelse med förhållandet vid remledning. Kedjans länkar böra passa väl på kuggarna och ej töja sig. Då länkarna slitas,ii99

behöver kedjan spännas, vilket sker genom spännrullar eller genom att borttaga länkar.

e. Remledning, bestående av en ändlös rem löpande över på de båda axlarna sittande remskivor, användes vid rörelsens överförande på något större avstånd. För att remmen skall draga skivorna utan att slira, måste den hava en viss spänning, större ju större kraft skall överföras, men då lagerfriktionen och avnötningen växer med spänningen, bör denna ej vara större än strängt nödigt. Härtill bidrager, att remmen ligger an mot minst hälften av skivornas omkrets. Om den ena skivan är större än den andra, blir omslutningen av den mindre skivan lätt för liten men ökas med avståndet mellan axlarna. Omslutningen kan ökas, genom att remmen får löpa över en spänntrissa. Dragningen bör ske genom remmens nedre part, vilken därigenom blir spänd och ligger an mot skivorna, undet det att den övre parten hänger något, varigenom omslutningsytorna även ökas. Friktionen mellan rem och remskivor bör göras så stor som möjligt också genom lämpligt val av deras material och remmens skötsel. (Se Rem.)

Reniledningar äro användbara för alla olika lägen av axlarna i förhållande till varandra. Mellan jämlöpande axlar löper remmen utan styrning rätt upp på skivan, och vid öppen rem röra sig båda skivorna åt samma håll, men vid helkorsad rem blir rörelsen motsatt. Då axlarna bilda vinkel med varandra, fordras, för att remmen skall löpa upp på skivorna utan styrning, att avståndet ej är för litet och att skivornas mittplan stå i visst läge i förhållande till varandra. Genom remmens stödjande med styrtrissor eller ledrullar blir dess gång över skivor på icke parallella axlar säkrare.

För att remmen ej skall behöva på- och avläggas vid arbetets början och slut, anbringas bredvid remskivan en på axeln löst löpande noliskiva, på vilken remmen medels en remgaffel överföres, då arbetet skall avbrytas. Noliskivan bör vara något mindre än den fasta remskivan, dels för att spänningen i remmen må minskas, dels för att remmen hastigare skall glida på dragremskivan vid remöverföringen.

Remskivor av trä hava den fördelen framför sådana av j ärn, att läderremmens friktion blir större samt att träskivorna äro sammansatta av två hälfter, som genom sam-manskruvning och användning av bussning lätt kunna fästas vid vilken axel som helst och åter löstagas. De passa dock ej i högre värme och'i fuktiga lokaler. Remskivorna böra vara något bredare än remmen och göras ofta svagt kullriga, för att ej remmen så lätt skall glida av. Efter spänningen eller den kraft, som skall överföras, böra remmens dimensioner rättas, och då tjockleken föga växlar (för större kraftöverföring plägar den vara 5—7 mm.), sker avpassningen genom olika bredd. En 6 mm.

ti ock rems bredd i meter bör vara , w-----

J dxv

varvid hkr. betyder hästkrafttalet, d skivans diameter i m. och v dess varvantal i min.; detta motsvarar en nyttig påkänning av 1/6 kg. per mm. av remmens genomskärning. Ju större skivans diameter och omloppshastigheten är, desto mindre blir således påkänningen på remmen, och desto mindre behöver dennas bredd vara. Läderremmar äro hoplimmade eller hopsydda av stycken, och ändarna böra hopfogas på samma sätt. Remlås, remskruvar och remfästen underlätta sammanfogningen, men vålla stötar mot skivorna. Om remmars skötsel, se Rem.

f. Snörledning användes för överföring av små kraftmängder på korta avstånd.

g. Linledning, överförande av kraft på större avstånd och utomhus sker med stål-eller järntrådslinor, löpande över linskivor. Linorna hava ofta inlägg av hampa, och botten av skivans spår brukar klädas med bindgarn, läder eller trä för att minska linans slitning. Skivorna böra hava minst 150 gånger linans diameter, för att denna ej skall brytas. Hastigheten är vanligen 10—15 m. i sekunden. Anordningen av skivor och linor för rörelsens ledning i olika riktning och plan överensstämmer med förhållandena vid remledning (se ovan). Genom stöd- eller ledskivor kan rörelseplanet ändras även mellan närbelägna axlar. För linledningars goda bestånd bör den ingående linan noga röra sig i den mottagande skivans mittplan, linskivornas axlar böra därför alltid ligga vågrätt. (K.F.A.) H.J.Dft.

Växelbruk. Se Växtföljd.

Växelström. Se Elektrisk motor.

Växtbas. Se Alkaloider.

Växtfibrin. Sr Gluten.

Växtföljd. År efter år oavbrutet fortsatt odling av samma växtslag på samma jord, såsom förekommer t. ex. vid de minsta jordbruken, där potatis eller, i Norrland, potatis och korn varje år upptaga de små jordbitarna, eller vid oavbruten havreodling å mossar, medför snart vissa olägenheter. Jordens bördighet avtager, »trötthet» för vissa växter inträder (se Jordtrötthet), ogräsen tilltaga, och grödorna bliva allt mer angripna av sjukdomar eller skadeinsekter. Dessa olägenheter sökte man förr undgå genom att överflytta odlingen till nyodlad mark, såsom vid svedjebruket, eller att låta åkern för en tid igenväxa till äng (det gamla koppelbruket) eller ock att låta den ligga obrukad några år, tills denna »vila» ansågs hava återgivit jorden sin bördighet (flerårig träda). Erfarenheten visade emellertid, att jordens bördighet bättre bibehålles, om olika växtslag omväxla, beroende dels därpå att parasiter hämmas i sin förökning, då de ej varje år finna lämplig näringsväxt, dels därpå, att man vid dylik växling får tillfälle ii99

behöver kedjan spännas, vilket sker genom spännrullar eller genom att borttaga länkar.

e. Remledning, bestående av en ändlös rem löpande över på de båda axlarna sittande remskivor, användes vid rörelsens överförande på något större avstånd. För att remmen skall draga skivorna utan att slira, måste den hava en viss spänning, större ju större kraft skall överföras, men då lagerfriktionen och avnötningen växer med spänningen, bör denna ej vara större än strängt nödigt. Härtill bidrager, att remmen ligger an mot minst hälften av skivornas omkrets. Om den ena skivan är större än den andra, blir omslutningen av den mindre skivan lätt för liten men ökas med avståndet mellan axlarna. Omslutningen kan ökas, genom att remmen får löpa över en spänntrissa. Dragningen bör ske genom remmens nedre part, vilken därigenom blir spänd och ligger an mot skivorna, undet det att den övre parten hänger något, varigenom omslutningsytorna även ökas. Friktionen mellan rem och remskivor bör göras så stor som möjligt också genom lämpligt val av deras material och remmens skötsel. (Se Rem.)

Reniledningar äro användbara för alla olika lägen av axlarna i förhållande till varandra. Mellan jämlöpande axlar löper remmen utan styrning rätt upp på skivan, och vid öppen rem röra sig båda skivorna åt samma håll, men vid helkorsad rem blir rörelsen motsatt. Då axlarna bilda vinkel med varandra, fordras, för att remmen skall löpa upp på skivorna utan styrning, att avståndet ej är för litet och att skivornas mittplan stå i visst läge i förhållande till varandra. Genom remmens stödjande med styrtrissor eller ledrullar blir dess gång över skivor på icke parallella axlar säkrare.

För att remmen ej skall behöva på- och avläggas vid arbetets början och slut, anbringas bredvid remskivan en på axeln löst löpande noliskiva, på vilken remmen medels en remgaffel överföres, då arbetet skall avbrytas. Noliskivan bör vara något mindre än den fasta remskivan, dels för att spänningen i remmen må minskas, dels för att remmen hastigare skall glida på dragremskivan vid remöverföringen.

Remskivor av trä hava den fördelen framför sådana av j ärn, att läderremmens friktion blir större samt att träskivorna äro sammansatta av två hälfter, som genom sam-manskruvning och användning av bussning lätt kunna fästas vid vilken axel som helst och åter löstagas. De passa dock ej i högre värme och'i fuktiga lokaler. Remskivorna böra vara något bredare än remmen och göras ofta svagt kullriga, för att ej remmen så lätt skall glida av. Efter spänningen eller den kraft, som skall överföras, böra remmens dimensioner rättas, och då tjockleken föga växlar (för större kraftöverföring plägar den vara 5—7 mm.), sker avpassningen genom olika bredd. En 6 mm.

ti ock rems bredd i meter bör vara , w-----

J dxv

varvid hkr. betyder hästkrafttalet, d skivans diameter i m. och v dess varvantal i min.; detta motsvarar en nyttig påkänning av 1/6 kg. per mm. av remmens genomskärning. Ju större skivans diameter och omloppshastigheten är, desto mindre blir således påkänningen på remmen, och desto mindre behöver dennas bredd vara. Läderremmar äro hoplimmade eller hopsydda av stycken, och ändarna böra hopfogas på samma sätt. Remlås, remskruvar och remfästen underlätta sammanfogningen, men vålla stötar mot skivorna. Om remmars skötsel, se Rem.

f. Snörledning användes för överföring av små kraftmängder på korta avstånd.

g. Linledning, överförande av kraft på större avstånd och utomhus sker med stål-eller järntrådslinor, löpande över linskivor. Linorna hava ofta inlägg av hampa, och botten av skivans spår brukar klädas med bindgarn, läder eller trä för att minska linans slitning. Skivorna böra hava minst 150 gånger linans diameter, för att denna ej skall brytas. Hastigheten är vanligen 10—15 m. i sekunden. Anordningen av skivor och linor för rörelsens ledning i olika riktning och plan överensstämmer med förhållandena vid remledning (se ovan). Genom stöd- eller ledskivor kan rörelseplanet ändras även mellan närbelägna axlar. För linledningars goda bestånd bör den ingående linan noga röra sig i den mottagande skivans mittplan, linskivornas axlar böra därför alltid ligga vågrätt. (K.F.A.) H.J.Dft.

Växelbruk. Se Växtföljd.

Växelström. Se Elektrisk motor.

Växtbas. Se Alkaloider.

Växtfibrin. Sr Gluten.

Växtföljd. År efter år oavbrutet fortsatt odling av samma växtslag på samma jord, såsom förekommer t. ex. vid de minsta jordbruken, där potatis eller, i Norrland, potatis och korn varje år upptaga de små jordbitarna, eller vid oavbruten havreodling å mossar, medför snart vissa olägenheter. Jordens bördighet avtager, »trötthet» för vissa växter inträder (se Jordtrötthet), ogräsen tilltaga, och grödorna bliva allt mer angripna av sjukdomar eller skadeinsekter. Dessa olägenheter sökte man förr undgå genom att överflytta odlingen till nyodlad mark, såsom vid svedjebruket, eller att låta åkern för en tid igenväxa till äng (det gamla koppelbruket) eller ock att låta den ligga obrukad några år, tills denna »vila» ansågs hava återgivit jorden sin bördighet (flerårig träda). Erfarenheten visade emellertid, att jordens bördighet bättre bibehålles, om olika växtslag omväxla, beroende dels därpå att parasiter hämmas i sin förökning, då de ej varje år finna lämplig näringsväxt, dels därpå, att man vid dylik växling får tillfälle1200

att giva jorden en för fruktbarhetens bibehållande fördelaktig bearbetning och gödsling. För att dock då och då kunna göra dessa mer grundliga är vanligt att tid efter annan lata jorden ligga fri från gröda (se Träda), vilken dock numera aldrig utsträckes över mer än en hel växtperiod.

Då olika växtslag på grund av sin växttids längd eller sina fordringar på jordens odlingstillstånd (kultur), och den härpå beroende lämpliga arbetsfördelningen, olika väl passa efter varandra, har det blivit vanligt att vid åkerbruket, likasom i viss mån vid trädgårdsskötsel, iakttaga en viss växtföljd (omlopp, rotation). Att utan bestämd v. odla grödorna i clen följd, som tillfälliga omständigheter giva anledning till, vilket kallas fritt åkerbruk, förekommer huvudsakligen invid städer och andra tätt bebyggda platser, där lättheten att anskaffa arbetskraft och gödsel gör jordbrukaren mindre beroende av gårdens egen tillgång därpå, men leder eljes lätt till försummad gödsling och svårighet ätt i rätt tid utföra nödiga arbeten.

För växtföljdens anordning gälla följande regler: 1. Varje växtslag bör följa efter lämplig förfrukt, samma eller närbesläktade växter ej flera år i rad, och sådana växter, på vilka jorden blir »trött», ej med för korta mellantider. 2. Ogrässamlande skiften, ss. säd, böra omväxla med rensande, ss. träda, vall, grönfoder, hackrensade växter. 3. Kvävetärande växter böra omväxla med kvävesamlande. 4. Djuprotade växter omväxla med grundrotade. 5. Tid efter annan bör jorden få.en grundlig bearbetning och ogräsrensning, 6. Foderväxter böra odlas till sådan omfattning, att tillräcklig mängd kreatursgödsel kan alstras på gården. 7. Gödslingen fördelas jämnt under omloppet, och kreatursgödslingen gives åt de växter, som mest gynnas därav. 8. Hänsyn tages till tillgången på arbetskraft och önskvärd arbetsfördelning. 9. Hänsyn tages även till jordmånen, så att lämpliga växtslag väljas. På tyngre jord, där kreatursgödsling är mest behövlig och dess verkan är långvarigare samt bearbetningen kräver mycket arbete, användas helst längre växtf ölj der än på lätt jord. 10. Jorden bör, så vitt lämpligt är, hållas ständigt bevuxen. Mellangrödor tagas, så långt det är lämpligt.

Växtföljderna bruka indelas i följande slag:

1. Sädesbruk: endast säd odlas på åkern.

Ensädesbruk, vid vilket säd, och vanligen samma slag, odlas på samma jord oavbrutet år efter år, förekommer numera endast undantagsvis under längre tid; så t. ex. då vid småjordbruk i övre Norrland den lilla åkerarealen varje år bär korn, eller då på en mossjord havre odlas år efter år. Detta brukningssätt har till följd, att ogräset allt mer förökas och parasiter ur våxtvoch djurriket innästla sig i jorden och allt mer nedsätta skördarna.

Tvåskiftesbruk, vid vilket brödsäd (råg, vete, korn) årligen omväxlar med rent trade, så att varje år hälften av jorden är sädesbärande och den andra hälften trädas, var länge förhärskande i vissa delar av landet, framför allt i Mälardalen, men även på Gottland, i Bohuslän och södra Norrland. I större delen av landet i övrigt användes däremot mest det hos

övriga germanska folk vanliga treskiftesbruket, vid vilket höstsäd efterföljdes av 1 års vårsäd, varefter följde trade, som således återkom vart tredje år. Fyrskiftesbruk med trade efterföljt av 1 års höstsäd och 2 års vårsäd var mindre vanligt, men förekom här och var i Västergötland och Dalarna.

Två-, tre- och fyrs kif tesbruken hade framgått av behovet att titt och ofta rensa jorden från ogräs och giva den kreatursgödsel, vartill tiden blev knapp de år, då jorden skulle bära säd, men då de lämnade endast brödsäd, men intet foder utom halm, kunde de underhålla jorden i växtkraft, blott så länge foder i tillräcklig mängd kunde hämtas från ängarna. I den mån dessa uppodlades, blev det nödvändigt att odla foder även på åkern, och detta i förening med fordran, på en intensivare användning av jorden, än att ½—¼ av denna låg utan gröda, gjorde att sädesbruket från mitten av 1800-talet allt mer övergavs för andra intensivare växtföljder, som bättre motsvarade de ovan anförda reglerna för ett rationellt bruk av jorden, som från denna tid började påyrkas.

Sädesvallbruk, koppelbruk. Man övergick nu i allmänhet att vinna de närmaste önskemålen, foderskörd från åkern och minskning av trädan, genom att låta några få års säd omväxla med foderodling genom i säden insådd vall och med längre mellantid återkommande träda. Dylika växtföljder kallades vanligen koppelbruk efter det i Nordtyskland brukliga sättet att uppbryta ängsskiften (koppel) för att några få år bära säd, men till skillnad från de tyska koppelbruken var vallen vid de svenska insådd och fick ligga blott några få år. Vanligast var i Sverige sjuskif tesbruk, sålunda sammansatt: trade, höstsäd, 3 år vall, 2 år vårsäd, med gödsling blott på trädesskiftet. Växlingar i koppel brukets sammansättning med flera eller färre vallar och vårsädesskiften förekommo, varigenom växtföljden blev 5- till 8-skiftesbruk. Jämte nyss antydda fördel medförde dessa växtföljder även den, att de voro mindre ar-betskrävande, i det att jorden ej bearbetades de år, då den låg i vall. Det blev dock ett mindre intensivt jordbruk även i det avseendet, att avkastningen av vallen starkt minskades efter det andra året och även den följande vårsäden gav mindre skörd, emedan den följde allt för långt efter gödslingen, som i regel gavsendast på, trädan. Dessutom uppfyllde koppelbruket mindre väl fordringarna på omväxling mellan olika och olikartade grödor, i det att jorden flera år å rad bar gräs och med dem besläktade stråsädesväxter. Därtill kom, att det icke inrymde några rotfrukter, vid vars odling och användning i utfodringen man under senare delen av 1800-talet började fästa stort avseende.

I stället för koppelbruk började man därför vid mera framskridna jordbruk tillämpa växtföljder, som mera än $etta eller till fullo fylla fordringarna på grödornas årliga omväxling.

Växelbruk, varmed betecknas en växtföljd, i vilken aldrig samma eller likartade växter upptaga jorden två år å rad, och i vilken baljväxter samt hackrensade växter ingå, hade redan tidigare börjat tillämpas i andra länder. Särskilt ansågs det i England uppfunna 4-åriga Norfolk-omloppet som mönster för en rationell växtföljd. Detta, som bestod av 1. rotfrukter, 2. korn, 3. klöver, 4. höstsäd (vete), började införas på enstaka gårdar, men då det dels är mycket arbetskrävande,. dels klöver, återkommande så ofta som vart fjärde år, snart gör jorden klövertrött, användes i stället åtskilliga variationer därav, i det att t. ex. halva rotfruktsskiftet användes till trade, och halva klöverskiftet till grönfoder, varigenom klöver icke behövde återkomma mer än vart 8:e år på samma jord, o. s. v.

Vanligare var dock, att man icke övergick till dylika s. k. rena växelbruk, utan i stället genom mindre ändringar i sädes- vallbruket anordnade ett mellanting mellan dessa båda slag av omlopp, s. k. blandade växelbruk. Sådana ändringar voro, att rotfrukter infördes i sädes-vall-bruket, att dettas vallar förkortades till 2 eller t. o. m. blott 1 år, att trädan ersattes av grönfoder, eller att sista vallskiftet upplöjdes tidigt för att därefter halvträdas och samma höst besås med höstsäd, o. s. v.

Som exempel på dylika blandade omlopp må anföras följande vanligt förekommande:

År	Skånskt	Uppländskt
1	Träda l. grönfoder	Träda
2	Höstsäd	Höstsäd
3	Rotfrukter	Vall
4	Korn	Vall
5	Vall	Havre
6	Vall (Halvtr.)	Rotfrukter
7	Höstsäd	Korn
8	Vårsäd	

En mängd olika dylika variationer av förbättrade 5- till 8-skiftesbruk förekomma. I allmänhet låter man i Skåne trädet ersättas av grönfoder, tager halvträda på vallen, varemot rotfrukterna komma efter höstsäd i.början av omloppet, innan ogräset hunnit att föröka sig synnerligt. I mellersta Sverige, särdeles på styv jord, helträdas jorden i, allmänhet, insås vallen i,höstsäden och tagas rotfrukterna mot slutet av omloppet.

Växthus för odling och övervintring av växter, som ej tåla landets vinterklimat, och för odling av plantor för tidig skörd eller för utplantering å kalljord äro snart sagt nödvändiga vid

gårdar, där trädgårdsskötsel idkas i något större omfattning, och oumbärliga vid handelsträdgårdar. Smärre växthus kallas vanligen växtkast. Dylika hus byggdes förr vanligen med en högre bakmur åt norr och ett från densamma sluttande halvtak av glas ned mot den låga framväggen. Numera användas mest sadeltakshus med glastak åt båda sidorna, för hållbarhetens skull helst i järnkonstruktion, vilande på låga betongväggar, varigenom ernås jämnare belysning och mindre rum att uppvärma. Om växthusen äro flera, byggas de helst tillsammans för uppvärmning från samma eldstad. Husens mått växla naturligtvis; vanliga mått för smärre hus äro bredd 3.3 m. och höjd 2.2 m. invändigt. Taket och sidorna byggas vanligen med glas i fasta spröjsar med spridda ventiler eller ock med flera eller färre lösa fönster för luftning. För att få ett dämpat ljus användes stundom råglas i taket; eljes skuggas under sommaren genom pålagda skuggramar eller jalusier eller krit-ning av fönstren. Växter i kruka eller lådor uppställas på långsbord och hyllor (stellage); även odlas växter fritt i jordbäddar.

Uppvärmningen skedde förr vanligen genom murade rökkanaler, som från eldstaden leddes längs husets hela inre. Numera användes i allmänhet varmvattenrör från en, helst i ett yttre rum befintlig, panna och löpande dels under stellaget, dels uppe under taket. Litt. G. Lind & R. Abrahamson. Moderna växthus (1916).(G. L—d.) H J. Dft.

Växthusgräshoppan, *Tachycines asynamorus* Adel., är en vinglös, rätt stor, brunspräcklig gräshoppa, som innästlat sig i växthus, där den ibland gör en viss skada på ormbunkar, cyclamen m. m.A. T—n.

Växtmärg, benämning på pumpa, använd som människoföda.

Växtslem. Se Kolhydrat III., Pektinämnen.

Växttråd kallas den vid foderanalysen efter utkokning med svavelsyra och därefter med kalilut samt slutligen med alkohol och eter olösta återstoden, vilken huvudsakligen består av cellulosa, ved- och korkämne samt pentosaner. V., särdeles i äldre växtdelar, där ved- och korkämne i större mängd »inkrustera» cellulosan, är mycket svårsmält och hindrar matsmältningsvätskornas inverkan på de lösliga ämnen, den omsluter. Den verkar därför nedsättande på fodermedels smältbarhet, och vid större halt ökar den dessutom kraftåtgången för fodrets tuggning. Av vanliga fodermedel innehåller moget stråfoder endast på, trädan. Dessutom uppfyllde koppelbruket mindre väl fordringarna på omväxling mellan olika och olikartade grödor, i det att jorden flera år å rad bar gräs och med dem besläktade stråsädesväxter. Därtill kom, att det icke inrymde några rotfrukter, vid vars odling och användning i utfodringen man under senare delen av 1800-talet började fästa stort avseende.

I stället för koppelbruk började man därför vid mera framskridna jordbruk tillämpa växtföljder, som mera än $etta eller till fullo fylla fordringarna på grödornas årliga omväxling.

Växelbruk, varmed betecknas en växtföljd, i vilken aldrig samma eller likartade växter upptaga jorden två år å rad, och i vilken baljväxter samt hackrensade växter ingå, hade redan tidigare börjat tillämpas i andra länder. Särskilt ansågs det i England uppfunna 4-åriga Norfolk-omloppet som mönster för en rationell växtföljd. Detta, som bestod av 1. rotfrukter, 2. korn, 3. klöver, 4. höstsäd (vete), började införas på enstaka gårdar, men då det dels är mycket arbetskrävande,. dels klöver, återkommande så ofta som vart fjärde år, snart gör jorden klöverttött, användes i stället åtskilliga variationer därav, i det att t. ex. halva rotfruktsskiftet användes till trade, och halva klöverskiftet till grönfoder, varigenom klöver icke behövde återkomma mer än vart 8:e år på samma jord, o. s. v.

Vanligare var dock, att man icke övergick till dylika s. k. rena växelbruk, utan i stället genom mindre ändringar i sädes- vallbruket anordnade ett mellanting mellan dessa båda slag av omlopp, s. k. blandade växelbruk. Sådana ändringar voro, att rotfrukter infördes i sädes-vall-bruket, att dettas vallar förkortades till 2 eller t. o. m. blott 1 år, att trädan ersattes av grönfoder, eller att sista vallskiftet upplöjdes tidigt för att därefter halvträdas och samma höst besås med höstsäd, o. s. v.

Som exempel på dylika blandade omlopp må anföras följande vanligt förekommande:

År

Skånskt

Uppländskt

1 . . . . . .

Träda l. grönfoder

Träda

2 . . . . . .

Höstsäd

Höstsäd

3 . . . . . .

Rotfrukter

Vall

4 . . . . . .

Korn

Vall

5 . . . . . .

Vall

Havre

6 . . . . . .

Vall (Halvtr.)

Rotfrukter

7 . . . . . .

Höstsäd

Korn

8 . . . . . .

Vårsäd

En mängd olika dylika variationer av förbättrade 5- till 8-skiftesbruk förekomma. I allmänhet låter man i Skåne trädet ersättas av grönfoder, tager halvträda på vallen, varemot rotfrukterna komma efter höstsäd i.början av omloppet, innan ogräset hunnit att föröka sig synnerligt. I mellersta Sverige, särdeles på styv jord, helträdas jorden i, allmänhet, insås vallen i,höstsäden och tagas rotfrukterna mot slutet av omloppet.

Växthus för odling och övervintring av växter, som ej tåla landets vinterklimat, och för odling av plantor för tidig skörd eller för utplantering å kalljord äro snart sagt nödvändiga vid gårdar, där trädgårdsskötsel idkas i något större omfattning, och oumbärliga vid handelsträdgårdar. Smärre växthus kallas vanligen växtkast. Dylika hus byggdes förr vanligen med en högre bakmur åt norr och ett från densamma sluttande halvtak av glas ned mot den låga framväggen. Numera användas mest sadeltakshus med glastak åt båda sidorna, för hållbarhetens skull helst i järnkonstruktion, vilande på låga betongväggar, varigenom ernås jämnare belysning och mindre rum att uppvärma. Om växthusen äro flera, byggas de helst tillsammans för uppvärmning från samma eldstad. Husens mått växla naturligtvis; vanliga mått för smärre hus äro bredd 3.3 m. och höjd 2.2 m. invändigt. Taket och sidorna byggas vanligen med glas i fasta spröjsar med spridda ventiler eller ock med flera eller färre lösa fönster för luftning. För att få ett dämpat ljus användes stundom råglas i taket; eljes skuggas under sommaren genom pålagda skuggramar eller jalusier eller krit-ning av fönstren. Växter i kruka eller lådor uppställas på långsbord och hyllor (stellage); även odlas växter fritt i jordbäddar.

Uppvärmningen skedde förr vanligen genom murade rökkanaler, som från eldstaden leddes längs husets hela inre. Numera användes i allmänhet varmvattenrör från en, helst i ett yttre rum befintlig, panna och löpande dels under stellaget, dels uppe under taket. Litt. G. Lind & R. Abrahamson. Moderna växthus (1916).(G. L—d.) H J. Dft.

Växthusgräshoppan, *Tachycines asynamorus* Adel., är en vinglös, rätt stor, brunspräcklig gräshoppa, som innästlat sig i växthus, där den ibland gör en viss skada på ormbunkar, cyclamen m. m.A. T—n.

Växtmärg, benämning på pumpa, använd som människoföda.

Växtslem. Se Kolhydrat III., Pektinämnen.

Växttråd kallas den vid foderanalysen efter utkokning med svavelsyra och därefter med kalilut samt slutligen med alkohol och eter olösta återstoden, vilken huvudsakligen består av cellulosa, ved- och korkämne samt pentosaner. V., särdeles i äldre växtdelar, där ved- och korkämne i större mängd »inkrustera» cellulosan, är mycket svårsmält och hindrar matsmältningsvätskornas inverkan på de lösliga ämnen, den omsluter. Den verkar därför nedsättande på fodermedels smältbarhet, och vid större halt ökar den dessutom kraftåtgången för fodrets tuggning. Av vanliga fodermedel innehåller moget stråfoder endast på, trädan. Dessutom uppfyllde koppelbruket mindre väl fordringarna på omväxling mellan olika och olikartade grödor, i det att jorden flera år å rad bar gräs och med dem besläktade stråsädesväxter. Därtill kom, att det icke inrymde några rotfrukter, vid vars odling och användning i utfodringen man under senare delen av 1800-talet började fästa stort avseende.

I stället för koppelbruk började man därför vid mera framskridna jordbruk tillämpa växtföljder, som mera än $etta eller till fullo fylla fordringarna på grödornas årliga omväxling.

Växelbruk, varmed betecknas en växtföljd, i vilken aldrig samma eller likartade växter upptaga jorden två år å rad, och i vilken baljväxter samt hackrensade växter ingå, hade redan tidigare börjat tillämpas i andra länder. Särskilt ansågs det i England uppfunna 4-åriga Norfolk-omloppet som mönster för en rationell växtföljd. Detta, som bestod av 1. rotfrukter, 2. korn, 3. klöver, 4. höstsäd (vete), började införas på enstaka gårdar, men då det dels är mycket arbetskrävande,. dels klöver, återkommande så ofta som vart fjärde år, snart gör jorden klövertrött, användes i stället åtskilliga variationer därav, i det att t. ex. halva rotfruktsskiftet användes till trade, och halva klöverskiftet till grönfoder, varigenom klöver icke behövde återkomma mer än vart 8:e år på samma jord, o. s. v.

Vanligare var dock, att man icke övergick till dylika s. k. rena växelbruk, utan i stället genom mindre ändringar i sädes- vallbruket anordnade ett mellanting mellan dessa båda slag av omlopp, s. k. blandade växelbruk. Sådana ändringar voro, att rotfrukter infördes i sädes-vall-bruket, att dettas vallar förkortades till 2 eller t. o. m. blott 1 år, att trädan ersattes av grönfoder, eller att sista vallskiftet upplöjdes tidigt för att därefter halvträdas och samma höst besås med höstsäd, o. s. v.

Som exempel på dylika blandade omlopp må anföras följande vanligt förekommande:

År	Skånskt	Uppländskt
1	Träda l. grönfoder	Träda
2	Höstsäd	Höstsäd
3	Rotfrukter	Vall
4	Korn	Vall
5	Vall	Havre
6	Vall (Halvtr.)	Rotfrukter
7	Höstsäd	Korn

8 . . . . . .

Vårsäd

En mängd olika dylika variationer av förbättrade 5- till 8-skiftesbruk förekomma. I allmänhet låter man i Skåne trädet ersättas av grönfoder, tager halvträda på vallen, varemot rotfrukterna komma efter höstsäd i.början av omloppet, innan ogräset hunnit att föröka sig synnerligt. I mellersta Sverige, särdeles på styv jord, helträdas jorden i, allmänhet, insås vallen i,höstsäden och tagas rotfrukterna mot slutet av omloppet.

Växthus för odling och övervintring av växter, som ej tåla landets vinterklimat, och för odling av plantor för tidig skörd eller för utplantering å kalljord äro snart sagt nödvändiga vid gårdar, där trädgårdsskötsel idkas i något större omfattning, och oumbärliga vid handelsträdgårdar. Smärre växthus kallas vanligen växtkast. Dylika hus byggdes förr vanligen med en högre bakmur åt norr och ett från densamma sluttande halvtak av glas ned mot den låga framväggen. Numera användas mest sadeltakshus med glastak åt båda sidorna, för hållbarhetens skull helst i järnkonstruktion, vilande på låga betongväggar, varigenom ernås jämnare belysning och mindre rum att uppvärma. Om växthusen äro flera, byggas de helst tillsammans för uppvärmning från samma eldstad. Husens mått växla naturligtvis; vanliga mått för smärre hus äro bredd 3.3 m. och höjd 2.2 m. invändigt. Taket och sidorna byggas vanligen med glas i fasta spröjsar med spridda ventiler eller ock med flera eller färre lösa fönster för luftning. För att få ett dämpat ljus användes stundom råglas i taket; eljes skuggas under sommaren genom pålagda skuggramar eller jalusier eller krit-ning av fönstren. Växter i kruka eller lådor uppställas på långsbord och hyllor (stellage); även odlas växter fritt i jordbäddar.

Uppvärmningen skedde förr vanligen genom murade rökkanaler, som från eldstaden leddes längs husets hela inre. Numera användes i allmänhet varmvattenrör från en, helst i ett yttre rum befintlig, panna och löpande dels under stellaget, dels uppe under taket. Litt. G. Lind & R. Abrahamson. Moderna växthus (1916).(G. L—d.) H J. Dft.

Växthusgräshoppan, *Tachycines asynamorus* Adel., är en vinglös, rätt stor, brunspräcklig gräshoppa, som innästlat sig i växthus, där den ibland gör en viss skada på ormbunkar, cyclamen m. m.A. T—n.

Växtmärg, benämning på pumpa, använd som människoföda.

Växtslem. Se Kolhydrat III., Pektinämnen.

Växttråd kallas den vid foderanalysen efter utkokning med svavelsyra och därefter med kalilut samt slutligen med alkohol och eter olösta återstoden, vilken huvudsakligen består av cellulosa, ved- och korkämne samt pentosaner. V., särdeles i äldre växtdelar, där ved- och korkämne i större mängd »inkrustera» cellulosan, är mycket svårsmält och hindrar matsmältningsvätskornas inverkan på de lösliga ämnen, den omsluter. Den verkar därför nedsättande på fodermedels smältbarhet, och vid större halt ökar den dessutom kraftåtgången för fodrets tuggning. Av vanliga fodermedel innehåller moget stråfoder endast på, trädan. Dessutom uppfyllde koppelbruket mindre väl fordringarna på omväxling mellan olika och olikartade grödor, i det att jorden flera år å rad bar gräs och med dem besläktade stråsädesväxter. Därtill kom, att det icke inrymde några rotfrukter, vid vars odling och användning i utfodringen man under senare delen av 1800-talet började fästa stort avseende.

I stället för koppelbruk började man därför vid mera framskridna jordbruk tillämpa växtföljder, som mera än $etta eller till fullo fylla fordringarna på grödornas årliga omväxling.

Växelbruk, varmed betecknas en växtföljd, i vilken aldrig samma eller likartade växter upptaga jorden två år å rad, och i vilken baljväxter samt hackrensade växter ingå, hade redan tidigare börjat tillämpas i andra länder. Särskilt ansågs det i England uppfunna 4-åriga Norfolk-omloppet som mönster för en rationell växtföljd. Detta, som bestod av 1. rotfrukter, 2. korn, 3. klöver, 4. höstsäd (vete), började införas på enstaka gårdar, men då det dels är mycket arbetskrävande,. dels klöver, återkommande så ofta som vart fjärde år, snart gör jorden klövertrött, användes i stället åtskilliga variationer därav, i det att t. ex. halva rotfruktsskiftet användes till trade, och halva klöverskiftet till grönfoder, varigenom klöver icke behövde återkomma mer än vart 8:e år på samma jord, o. s. v.

Vanligare var dock, att man icke övergick till dylika s. k. rena växelbruk, utan i stället genom mindre ändringar i sädes- vallbruket anordnade ett mellanting mellan dessa båda slag av omlopp, s. k. blandade växelbruk. Sådana ändringar voro, att rotfrukter infördes i sädes-vall-bruket, att dettas vallar förkortades till 2 eller t. o. m. blott 1 år, att trädan ersattes av grönfoder, eller att sista vallskiftet upplöjdes tidigt för att därefter halvträdas och samma höst besås med höstsäd, o. s. v.

Som exempel på dylika blandade omlopp må anföras följande vanligt förekommande:

År	Skånskt	Uppländskt
1	Träda l. grönfoder	Träda
2	Höstsäd	Höstsäd
3	Rotfrukter	Vall
4	Korn	Vall
5	Vall	Havre
6	Vall (Halvtr.)	Rotfrukter

7 . . . . . .

Höstsäd

Korn

8 . . . . . .

Vårsäd

En mängd olika dylika variationer av förbättrade 5- till 8-skiftesbruk förekomma. I allmänhet låter man i Skåne trädet ersättas av grönfoder, tager halvträda på vallen, varemot rotfrukterna komma efter höstsäd i.början av omloppet, innan ogräset hunnit att föröka sig synnerligt. I mellersta Sverige, särdeles på styv jord, helträdas jorden i, allmänhet, insås vallen i,höstsäden och tagas rotfrukterna mot slutet av omloppet.

Växthus för odling och övervintring av växter, som ej tåla landets vinterklimat, och för odling av plantor för tidig skörd eller för utplantering å kalljord äro snart sagt nödvändiga vid gårdar, där trädgårdsskötsel idkas i något större omfattning, och oumbärliga vid handelsträdgårdar. Smärre växthus kallas vanligen växtkast. Dylika hus byggdes förr vanligen med en högre bakmur åt norr och ett från densamma sluttande halvtak av glas ned mot den låga framväggen. Numera användas mest sadeltakshus med glastak åt båda sidorna, för hållbarhetens skull helst i järnkonstruktion, vilande på låga betongväggar, varigenom ernås jämnare belysning och mindre rum att uppvärma. Om växthusen äro flera, byggas de helst tillsammans för uppvärmning från samma eldstad. Husens mått växla naturligtvis; vanliga mått för smärre hus äro bredd 3.3 m. och höjd 2.2 m. invändigt. Taket och sidorna byggas vanligen med glas i fasta spröjsar med spridda ventiler eller ock med flera eller färre lösa fönster för luftning. För att få ett dämpat ljus användes stundom råglas i taket; eljes skuggas under sommaren genom pålagda skuggramar eller jalusier eller krit-ning av fönstren. Växter i kruka eller lådor uppställas på långsbord och hyllor (stellage); även odlas växter fritt i jordbäddar.

Uppvärmningen skedde förr vanligen genom murade rökkanaler, som från eldstaden leddes längs husets hela inre. Numera användes i allmänhet varmvattenrör från en, helst i ett yttre rum befintlig, panna och löpande dels under stellaget, dels uppe under taket. Litt. G. Lind & R. Abrahamson. Moderna växthus (1916).(G. L—d.) H J. Dft.

Växthusgräshoppan, *Tachycines asynamorus* Adel., är en vinglös, rätt stor, brunspräcklig gräshoppa, som innästlat sig i växthus, där den ibland gör en viss skada på ormbunkar, cyclamen m. m.A. T—n.

Växtmärg, benämning på pumpa, använd som människoföda.

Växtslem. Se Kolhydrat III., Pektinämnen.

Växttråd kallas den vid foderanalysen efter utkokning med svavelsyra och därefter med kalilut samt slutligen med alkohol och eter olösta återstoden, vilken huvudsakligen består av cellulosa, ved- och korkämne samt pentosaner. V., särdeles i äldre växtdelar, där ved- och korkämne i större mängd »inkrustera» cellulosan, är mycket svårsmält och hindrar matsmältningsvätskornas inverkan på de lösliga ämnen, den omsluter. Den verkar därför nedsättande på fodermedels smältbarhet, och vid större halt ökar den dessutom kraftåtgången för fodrets tuggning. Av vanliga fodermedel innehåller moget stråfoder endast på, trädan. Dessutom uppfyllde koppelbruket mindre väl fordringarna på omväxling mellan olika och olikartade grödor, i det att jorden flera år å rad bar gräs och med dem besläktade stråsädesväxter. Därtill kom, att det icke inrymde några rotfrukter, vid vars odling och användning i utfodringen man under senare delen av 1800-talet började fästa stort avseende.

I stället för koppelbruk började man därför vid mera framskridna jordbruk tillämpa växtföljder, som mera än $etta eller till fullo fylla fordringarna på grödornas årliga omväxling.

Växelbruk, varmed betecknas en växtföljd, i vilken aldrig samma eller likartade växter upptaga jorden två år å rad, och i vilken baljväxter samt hackrensade växter ingå, hade redan tidigare börjat tillämpas i andra länder. Särskilt ansågs det i England uppfunna 4-åriga Norfolk-omloppet som mönster för en rationell växtföljd. Detta, som bestod av 1. rotfrukter, 2. korn, 3. klöver, 4. höstsäd (vete), började införas på enstaka gårdar, men då det dels är mycket arbetskrävande,. dels klöver, återkommande så ofta som vart fjärde år, snart gör jorden klövertrött, användes i stället åtskilliga variationer därav, i det att t. ex. halva rotfruktsskiftet användes till trade, och halva klöverskiftet till grönfoder, varigenom klöver icke behövde återkomma mer än vart 8:e år på samma jord, o. s. v.

Vanligare var dock, att man icke övergick till dylika s. k. rena växelbruk, utan i stället genom mindre ändringar i sädes- vallbruket anordnade ett mellanting mellan dessa båda slag av omlopp, s. k. blandade växelbruk. Sådana ändringar voro, att rotfrukter infördes i sädes-vall-bruket, att dettas vallar förkortades till 2 eller t. o. m. blott 1 år, att trädan ersattes av grönfoder, eller att sista vallskiftet upplöjdes tidigt för att därefter halvträdas och samma höst besås med höstsäd, o. s. v.

Som exempel på dylika blandade omlopp må anföras följande vanligt förekommande:

År

Skånskt

Uppländskt

1 . . . . . .

Träda l. grönfoder

Träda

2 . . . . . .

Höstsäd

Höstsäd

3 . . . . . .

Rotfrukter

Vall

4 . . . . . .

Korn

Vall

5 . . . . . .

Vall

Havre

6 . . . . . .

Vall (Halvtr.)

Rotfrukter

7 . . . . . .

Höstsäd

Korn

8 . . . . . .

Vårsäd

En mängd olika dylika variationer av förbättrade 5- till 8-skiftesbruk förekomma. I allmänhet låter man i Skåne trädet ersättas av grönfoder, tager halvträda på vallen, varemot rotfrukterna komma efter höstsäd i.början av omloppet, innan ogräset hunnit att föröka sig synnerligt. I mellersta Sverige, särdeles på styv jord, helträdas jorden i, allmänhet, insås vallen i,höstsäden och tagas rotfrukterna mot slutet av omloppet.

Växthus för odling och övervintring av växter, som ej tåla landets vinterklimat, och för odling av plantor för tidig skörd eller för utplantering å kalljord äro snart sagt nödvändiga vid gårdar, där trädgårdsskötsel idkas i något större omfattning, och oumbärliga vid handelsträdgårdar. Smärre växthus kallas vanligen växtkast. Dylika hus byggdes förr vanligen med en högre bakmur åt norr och ett från densamma sluttande halvtak av glas ned mot den låga framväggen. Numera användas mest sadeltakshus med glastak åt båda sidorna, för hållbarhetens skull helst i järnkonstruktion, vilande på låga betongväggar, varigenom ernås jämnare belysning och mindre rum att uppvärma. Om växthusen äro flera, byggas de helst tillsammans för uppvärmning från samma eldstad. Husens mått växla naturligtvis; vanliga mått för smärre hus äro bredd 3.3 m. och höjd 2.2 m. invändigt. Taket och sidorna byggas vanligen med glas i fasta spröjsar med spridda ventiler eller ock med flera eller färre lösa fönster för luftning. För att få ett dämpat ljus användes stundom råglas i taket; eljes skuggas under sommaren genom pålagda skuggramar eller jalusier eller krit-ning av fönstren. Växter i kruka eller lådor uppställas på långsbord och hyllor (stellage); även odlas växter fritt i jordbäddar.

Uppvärmningen skedde förr vanligen genom murade rökkanaler, som från eldstaden leddes längs husets hela inre. Numera användes i allmänhet varmvattenrör från en, helst i ett yttre rum befintlig, panna och löpande dels under stellaget, dels uppe under taket. Litt. G. Lind & R. Abrahamson. Moderna växthus (1916).(G. L—d.) H J. Dft.

Växthusgräshoppan, *Tachycines asynamorus* Adel., är en vinglös, rätt stor, brunspräcklig gräshoppa, som innästlat sig i växthus, där den ibland gör en viss skada på ormbunkar, cyclamen m. m.A. T—n.

Växtmärg, benämning på pumpa, använd som människoföda.

Växtslem. Se Kolhydrat III., Pektinämnen.

Växttråd kallas den vid foderanalysen efter utkokning med svavelsyra och därefter med kalilut samt slutligen med alkohol och eter olösta återstoden, vilken huvudsakligen består av cellulosa, ved- och korkämne samt pentosaner. V., särdeles i äldre växtdelar, där ved- och korkämne i större mängd »inkrustera» cellulosan, är mycket svårsmält och hindrar matsmältningsvätskornas inverkan på de lösliga ämnen, den omsluter. Den verkar därför nedsättande på fodermedels smältbarhet, och vid större halt ökar den dessutom kraftåtgången för fodrets tuggning. Av vanliga fodermedel innehåller moget stråfoder endast på, trädan. Dessutom uppfyllde koppelbruket mindre väl fordringarna på omväxling mellan olika och olikartade grödor, i det att jorden flera år å rad bar gräs och med dem besläktade stråsädesväxter. Därtill kom, att det icke inrymde några rotfrukter, vid vars odling och användning i utfodringen man under senare delen av 1800-talet började fästa stort avseende.

I stället för koppelbruk började man därför vid mera framskridna jordbruk tillämpa växtföljder, som mera än $etta eller till fullo fylla fordringarna på grödornas årliga omväxling.

Växelbruk, varmed betecknas en växtföljd, i vilken aldrig samma eller likartade växter upptaga jorden två år å rad, och i vilken baljväxter samt hackrensade växter ingå, hade redan tidigare börjat tillämpas i andra länder. Särskilt ansågs det i England uppfunna 4-åriga Norfolk-omloppet som mönster för en rationell växtföljd. Detta, som bestod av 1. rotfrukter, 2. korn, 3. klöver, 4. höstsäd (vete), började införas på enstaka gårdar, men då det dels är mycket arbetskrävande,. dels klöver, återkommande så ofta som vart fjärde år, snart gör jorden klövertrött, användes i stället åtskilliga variationer därav, i det att t. ex. halva rotfruktsskiftet användes till trade, och halva klöverskiftet till grönfoder, varigenom klöver icke behövde återkomma mer än vart 8:e år på samma jord, o. s. v.

Vanligare var dock, att man icke övergick till dylika s. k. rena växelbruk, utan i stället genom mindre ändringar i sädes- vallbruket anordnade ett mellanting mellan dessa båda slag av omlopp, s. k. blandade växelbruk. Sådana ändringar voro, att rotfrukter infördes i sädes-vall-bruket, att dettas vallar förkortades till 2 eller t. o. m. blott 1 år, att trädan ersattes av grönfoder, eller att sista vallskiftet upplöjdes tidigt för att därefter halvträdas och samma höst besås med höstsäd, o. s. v.

Som exempel på dylika blandade omlopp må anföras följande vanligt förekommande:

År

Skånskt

Uppländskt

1 . . . . . .

Träda l. grönfoder

Träda

2 . . . . . .

Höstsäd

Höstsäd

3 . . . . . .

Rotfrukter

Vall

4 . . . . . .

Korn

Vall

5 . . . . . .

Vall

Havre

6 . . . . . .

Vall (Halvtr.)

Rotfrukter

7 . . . . . .

Höstsäd

Korn

8 . . . . . .

Vårsäd

En mängd olika dylika variationer av förbättrade 5- till 8-skiftesbruk förekomma. I allmänhet låter man i Skåne trädet ersättas av grönfoder, tager halvträda på vallen, varemot rotfrukterna komma efter höstsäd i.början av omloppet, innan ogräset hunnit att föröka sig synnerligt. I mellersta Sverige, särdeles på styv jord, helträdas jorden i, allmänhet, insås vallen i,höstsäden och tagas rotfrukterna mot slutet av omloppet.

Växthus för odling och övervintring av växter, som ej tåla landets vinterklimat, och för odling av plantor för tidig skörd eller för utplantering å kalljord äro snart sagt nödvändiga vid gårdar, där trädgårdsskötsel idkas i något större omfattning, och oumbärliga vid handelsträdgårdar. Smärre växthus kallas vanligen växtkast. Dylika hus byggdes förr vanligen med en högre bakmur åt norr och ett från densamma sluttande halvtak av glas ned mot den låga framväggen. Numera användas mest sadeltakshus med glastak åt båda sidorna, för hållbarhetens skull helst i järnkonstruktion, vilande på låga betongväggar, varigenom ernås jämnare belysning och mindre rum att uppvärma. Om växthusen äro flera, byggas de helst tillsammans för uppvärmning från samma eldstad. Husens mått växla naturligtvis; vanliga mått för smärre hus äro bredd 3.3 m. och höjd 2.2 m. invändigt. Taket och sidorna byggas vanligen med glas i fasta spröjsar med spridda ventiler eller ock med flera eller färre lösa fönster för luftning. För att få ett dämpat ljus användes stundom råglas i taket; eljes skuggas under sommaren genom pålagda skuggramar eller jalusier eller krit-ning av fönstren. Växter i kruka eller lådor uppställas på långsbord och hyllor (stellage); även odlas växter fritt i jordbäddar.

Uppvärmningen skedde förr vanligen genom murade rökkanaler, som från eldstaden leddes längs husets hela inre. Numera användes i allmänhet varmvattenrör från en, helst i ett yttre rum befintlig, panna och löpande dels under stellaget, dels uppe under taket. Litt. G. Lind & R. Abrahamson. Moderna växthus (1916).(G. L—d.) H J. Dft.

Växthusgräshoppan, *Tachycines asynamorus* Adel., är en vinglös, rätt stor, brunspräcklig gräshoppa, som innästlat sig i växthus, där den ibland gör en viss skada på ormbunkar, cyclamen m. m.A. T—n.

Växtmärg, benämning på pumpa, använd som människoföda.

Växtslem. Se Kolhydrat III., Pektinämnen.

Växttråd kallas den vid foderanalysen efter utkokning med svavelsyra och därefter med kalilut samt slutligen med alkohol och eter olösta återstoden, vilken huvudsakligen består av cellulosa, ved- och korkämne samt pentosaner. V., särdeles i äldre växtdelar, där ved- och korkämne i större mängd »inkrustera» cellulosan, är mycket svårsmält och hindrar matsmältningsvätskornas inverkan på de lösliga ämnen, den omsluter. Den verkar därför nedsättande på fodermedels smältbarhet, och vid större halt ökar den dessutom kraftåtgången för fodrets tuggning. Av vanliga fodermedel innehåller moget stråfodermest v., halm 35—40, höstsädesagnar 30—44, vårsädesagnar 25—30 proc, hö 25—30 %. I kraftfoder växlar dess halt och därmed även fodrets näringsvärde efter halten av skal, som har hög halt av v. (Se t. ex. Kli: Havrekli; Oljekakor: Solroskakor och Bomullsfrökakor.)

Om växttrådens värde som näringsämne hava olika meningar rått. (Se Näring: II.) Nyare undersökningar hava visat, att en del av växttråden smältes, mera ju yngre den är, och att smältbarheten genom avlägsnande av de »inkrusterande ämnena», huvudsakligen vedämne, ökas intill likhet med ren cellulosa (se d. o.). Den smältbara delen anses i allmänhet i mängd motsvara den icke smältbara delen av de kvävefria extraktämnena i fodret, så att dessas hela procenttal kan användas som uttryck för halten av smältbara kolhydrater, inbegripen halten av smältbar v.

Vid fodrets smältning övergår den smältbara delen av v. till socker, som kan användas vid ämnesomsättningen. En del sönderdelas dock alltid, särdeles hos idisslarna, i matsmältningskanalen av genom bakterier orsakad metanjäsning (se Metan) utan annat gagn för kroppen än den vid jäsningen alstrade värmen, se Matsmältning. Jfr Foderanalys; Fodervärde: Stärkelsevärde; Matsmältning.

X.

Xenie. Se Befruktning. **Xeroform.** Se Antiseptiska medel.

Y.

Yard, engelskt längdmått = 0.9144 m. Jfr Mått, mål och vikt.

Ympjord. Se Jordympning.

Ympning. Se Förökning, Jordympning, Immunitet.

Ympsalva eller **Ympvax,** för att vid ympning av växter skydda ympstället mot väta, luft och uttorkning, beredes genom sammansmältning av 2 delar tjock terpentin, 1 del harts och 1 del talg. Detta y. uppvärmes till halvflytande tillstånd före påstrykningen. Ett kallflytande y. beredes genom sammansmältning av 1 kg. bivax, 1 kg. harts och $^1/_2$ kg. talg samt tillsats av 250 gr. rå linolja till den smälta blandningen.

Yngel. Se Dammhushållning, Fiskodling. **Yngelröta.** Se Biens sjukdomar.

Yoghurt, bulgarisk surmjölk, beredes genom mjölks syrning med för y. karakteristiska mjölksyrebakterier. Har anseende som medel mot tarmlidanden och nedsatt matsmältning.

Yorkshire. Se Korthornsboskap, Svin. **Ystgänge.** Se Mejerihantering: Ostberedning. **Ystning.** Se Ost. **Ytterlära.** Se Exteriör. **Yxhugg.** Se Hals.

Yxor finnas av 2 huvudslag:

a. Y. med eggen i samma linje som skaftet, Små handyxor, avsedda att föras med en hand, äro stundom slipade från högra sidan, så att eggen ligger i vänstra sidans plan och med skaftet något svängt åt höger, för att handen vid huggningen skall gå fri från träet. Yxor för trädfällning, vedhuggning m. m. hava än rakt, än böjt skaft, vilket senare gör, att

skakningen i händerna vid huggen mildras. Yxan bör vara tung för att verka med större kraft. Bladet bör vara kilformigt och något välvt för att ej fastna vid huggning i rått virke. Tunt blad är lämpligast för huggning i hårt, tjockare i löst virke; vid vinterhuggning är tunt, vid sommarhuggning tjockt blad bäst. Bladet bör vara lagom stålat, så det ej fort blir slött, men ej heller så hårt, att flisor springa ur.

Formen växlar i olika landsdelar, utan att någon av dessa former är avgjort fördelaktigast. I södra och mellersta Sverige användas övervägande smala y. med omkring 7 cm. bred egg, i Norrland y. med bredare egg (hos Norrbottensyxan 10 cm.). De numera mycket spridda amerikanska yxorna äro bredbladiga. För skrädning och kanthuggning begagnas bilor med intill 30 cm. bred, bågböjd egg.

b. Tväryxor med mot skaftet vinkelrätt egg brukas för avhuggning av rötter (rotyxor). mest v., halm 35—40, höstsädesagnar 30—44, vårsädesagnar 25—30 proc, hö 25—30 %. I kraftfoder växlar dess halt och därmed även fodrets näringsvärde efter halten av skal, som har hög halt av v. (Se t. ex. Kli: Havrekli; Oljekakor: Solroskakor och Bomullsfrökakor.)

Om växttrådens värde som näringsämne hava olika meningar rått. (Se Näring: II.) Nyare undersökningar hava visat, att en del av växttråden smältes, mera ju yngre den är, och att smältbarheten genom avlägsnande av de »inkrusterande ämnena», huvudsakligen vedämne, ökas intill likhet med ren cellulosa (se d. o.). Den smältbara delen anses i allmänhet i mängd motsvara den icke smältbara delen av de kvävefria extraktämnena i fodret, så att dessas hela procenttal kan användas som uttryck för halten av smältbara kolhydrater, inbegripen halten av smältbar v.

Vid fodrets smältning övergår den smältbara delen av v. till socker, som kan användas vid ämnesomsättningen. En del sönderdelas dock alltid, särdeles hos idisslarna, i matsmältningskanalen av genom bakterier orsakad metanjäsning (se Metan) utan annat gagn för kroppen än den vid jäsningen alstrade värmen, se Matsmältning. Jfr Foderanalys; Fodervärde: Stärkelsevärde; Matsmältning.

X.

Xenie. Se Befruktning. **Xeroform.** Se Antiseptiska medel.

Y.

Yard, engelskt längdmått = 0.9144 m. Jfr Mått, mål och vikt.

Ympjord. Se Jordympning.

Ympning. Se Förökning, Jordympning, Immunitet.

Ympsalva eller **Ympvax,** för att vid ympning av växter skydda ympstället mot väta, luft och uttorkning, beredes genom sammansmältning av 2 delar tjock terpentin, 1 del harts och 1 del talg. Detta y. uppvärmes till halvflytande tillstånd före påstrykningen. Ett kallflytande y. beredes genom sammansmältning av 1 kg. bivax, 1 kg. harts och $^1/_2$ kg. talg samt tillsats av 250 gr. rå linolja till den smälta blandningen.

Yngel. Se Dammhushållning, Fiskodling. **Yngelröta.** Se Biens sjukdomar.

Yoghurt, bulgarisk surmjölk, beredes genom mjölks syrning med för y. karakteristiska mjölksyrebakterier. Har anseende som medel mot tarmlidanden och nedsatt matsmältning.

Yorkshire. Se Korthornsboskap, Svin. **Ystgänge.** Se Mejerihantering: Ostberedning. **Ystning.** Se Ost. **Ytterlära.** Se Exteriör. **Yxhugg.** Se Hals.

Yxor finnas av 2 huvudslag:

a. Y. med eggen i samma linje som skaftet, Små handyxor, avsedda att föras med en hand, äro stundom slipade från högra sidan, så att eggen ligger i vänstra sidans plan och med skaftet något svängt åt höger, för att handen vid huggningen skall gå fri från träet. Yxor för trädfällning, vedhuggning m. m. hava än rakt, än böjt skaft, vilket senare gör, att skakningen i händerna vid huggen mildras. Yxan bör vara tung för att verka med större kraft. Bladet bör vara kilformigt och något välvt för att ej fastna vid huggning i rått virke. Tunt blad är lämpligast för huggning i hårt, tjockare i löst virke; vid vinterhuggning är tunt, vid sommarhuggning tjockt blad bäst. Bladet bör vara lagom stålat, så det ej fort blir slött, men ej heller så hårt, att flisor springa ur.

Formen växlar i olika landsdelar, utan att någon av dessa former är avgjort fördelaktigast. I södra och mellersta Sverige användas övervägande smala y. med omkring 7 cm. bred egg, i Norrland y. med bredare egg (hos Norrbottensyxan 10 cm.). De numera mycket spridda amerikanska yxorna äro bredbladiga. För skrädning och kanthuggning begagnas bilor med intill 30 cm. bred, bågböjd egg.

b. Tväryxor med mot skaftet vinkelrätt egg brukas för avhuggning av rötter (rotyxor). mest v., halm 35—40, höstsädesagnar 30—44, vårsädesagnar 25—30 proc, hö 25—30 %. I kraftfoder växlar dess halt och därmed även fodrets näringsvärde efter halten av skal, som har hög halt av v. (Se t. ex. Kli: Havrekli; Oljekakor: Solroskakor och Bomullsfrökakor.)

Om växttrådens värde som näringsämne hava olika meningar rått. (Se Näring: II.) Nyare undersökningar hava visat, att en del av växttråden smältes, mera ju yngre den är, och att smältbarheten genom avlägsnande av de »inkrusterande ämnena», huvudsakligen vedämne, ökas intill likhet med ren cellulosa (se d. o.). Den smältbara delen anses i allmänhet i mängd motsvara den icke smältbara delen av de kvävefria extraktämnena i fodret, så att dessas hela procenttal kan användas som uttryck för halten av smältbara kolhydrater, inbegripen halten av smältbar v.

Vid fodrets smältning övergår den smältbara delen av v. till socker, som kan användas vid ämnesomsättningen. En del sönderdelas dock alltid, särdeles hos idisslarna, i matsmältningskanalen av genom bakterier orsakad metanjäsning (se Metan) utan annat gagn för kroppen än den vid jäsningen alstrade värmen, se Matsmältning. Jfr Foderanalys; Fodervärde: Stärkelsevärde; Matsmältning.

X.

Xenie. Se Befruktning. **Xeroform.** Se Antiseptiska medel.

Y.

Yard, engelskt längdmått = 0.9144 m. Jfr Mått, mål och vikt.

Ympjord. Se Jordympning.

Ympning. Se Förökning, Jordympning, Immunitet.

Ympsalva eller **Ympvax,** för att vid ympning av växter skydda ympstället mot väta, luft och uttorkning, beredes genom sammansmältning av 2 delar tjock terpentin, 1 del harts och 1 del talg. Detta y. uppvärmes till halvflytande tillstånd före påstrykningen. Ett kallflytande y. beredes genom sammansmältning av 1 kg. bivax, 1 kg. harts och $^1/_2$ kg. talg samt tillsats av 250 gr. rå linolja till den smälta blandningen.

Yngel. Se Dammhushållning, Fiskodling. **Yngelröta.** Se Biens sjukdomar.

Yoghurt, bulgarisk surmjölk, beredes genom mjölks syrning med för y. karakteristiska mjölksyrebakterier. Har anseende som medel mot tarmlidanden och nedsatt matsmältning.

Yorkshire. Se Korthornsboskap, Svin. **Ystgänge.** Se Mejerihantering: Ostberedning. **Ystning.** Se Ost. **Ytterlära.** Se Exteriör. **Yxhugg.** Se Hals.

Yxor finnas av 2 huvudslag:

a. Y. med eggen i samma linje som skaftet, Små handyxor, avsedda att föras med en hand, äro stundom slipade från högra sidan, så att eggen ligger i vänstra sidans plan och med skaftet något svängt åt höger, för att handen vid huggningen skall gå fri från träet. Yxor för trädfällning, vedhuggning m. m. hava än rakt, än böjt skaft, vilket senare gör, att skakningen i händerna vid huggen mildras. Yxan bör vara tung för att verka med större kraft. Bladet bör vara kilformigt och något välvt för att ej fastna vid huggning i rått virke. Tunt blad är lämpligast för huggning i hårt, tjockare i löst virke; vid vinterhuggning är tunt, vid sommarhuggning tjockt blad bäst. Bladet bör vara lagom stålat, så det ej fort blir slött, men ej heller så hårt, att flisor springa ur.

Formen växlar i olika landsdelar, utan att någon av dessa former är avgjort fördelaktigast. I södra och mellersta Sverige användas övervägande smala y. med omkring 7 cm. bred egg, i Norrland y. med bredare egg (hos Norrbottensyxan 10 cm.). De numera mycket spridda amerikanska yxorna äro bredbladiga. För skrädning och kanthuggning begagnas bilor med intill 30 cm. bred, bågböjd egg.

b. Tväryxor med mot skaftet vinkelrätt egg brukas för avhuggning av rötter (rotyxor). mest v., halm 35—40, höstsädesagnar 30—44, vårsädesagnar 25—30 proc, hö 25—30 %. I kraftfoder växlar dess halt och därmed även fodrets näringsvärde efter halten av skal, som har hög halt av v. (Se t. ex. Kli: Havrekli; Oljekakor: Solroskakor och Bomullsfrökakor.)

Om växttrådens värde som näringsämne hava olika meningar rått. (Se Näring: II.) Nyare undersökningar hava visat, att en del av växttråden smältes, mera ju yngre den är, och att smältbarheten genom avlägsnande av de »inkrusterande ämnena», huvudsakligen vedämne, ökas intill likhet med ren cellulosa (se d. o.). Den smältbara delen anses i allmänhet i mängd motsvara den icke smältbara delen av de kvävefria extraktämnena i fodret, så att dessas hela procenttal kan användas som uttryck för halten av smältbara kolhydrater, inbegripen halten av smältbar v.

Vid fodrets smältning övergår den smältbara delen av v. till socker, som kan användas vid ämnesomsättningen. En del sönderdelas dock alltid, särdeles hos idisslarna, i matsmältningskanalen av genom bakterier orsakad metanjäsning (se Metan) utan annat gagn för kroppen än den vid jäsningen alstrade värmen, se Matsmältning. Jfr Foderanalys; Fodervärde: Stärkelsevärde; Matsmältning.

X.

Xenie. Se Befruktning. **Xeroform.** Se Antiseptiska medel.

Y.

Yard, engelskt längdmått = 0.9144 m. Jfr Mått, mål och vikt.

Ympjord. Se Jordympning.

Ympning. Se Förökning, Jordympning, Immunitet.

Ympsalva eller **Ympvax,** för att vid ympning av växter skydda ympstället mot väta, luft och uttorkning, beredes genom sammansmältning av 2 delar tjock terpentin, 1 del harts och 1 del talg. Detta y. uppvärmes till halvflytande tillstånd före påstrykningen. Ett kallflytande y. beredes genom sammansmältning av 1 kg. bivax, 1 kg. harts och $^1/_2$ kg. talg samt tillsats av 250 gr. rå linolja till den smälta blandningen.

Yngel. Se Dammhushållning, Fiskodling. **Yngelröta.** Se Biens sjukdomar.

Yoghurt, bulgarisk surmjölk, beredes genom mjölks syrning med för y. karakteristiska mjölksyrebakterier. Har anseende som medel mot tarmlidanden och nedsatt matsmältning.

Yorkshire. Se Korthornsboskap, Svin. **Ystgänge.** Se Mejerihantering: Ostberedning. **Ystning.** Se Ost. **Ytterlära.** Se Exteriör. **Yxhugg.** Se Hals.

Yxor finnas av 2 huvudslag:

a. Y. med eggen i samma linje som skaftet, Små handyxor, avsedda att föras med en hand, äro stundom slipade från högra sidan, så att eggen ligger i vänstra sidans plan och med skaftet något svängt åt höger, för att handen vid huggningen skall gå fri från träet. Yxor för trädfällning, vedhuggning m. m. hava än rakt, än böjt skaft, vilket senare gör, att skakningen i händerna vid huggen mildras. Yxan bör vara tung för att verka med större kraft. Bladet bör vara kilformigt och något välvt för att ej fastna vid huggning i rått virke. Tunt blad är lämpligast för huggning i hårt, tjockare i löst virke; vid vinterhuggning är tunt, vid sommarhuggning tjockt blad bäst. Bladet bör vara lagom stålat, så det ej fort blir slött, men ej heller så hårt, att flisor springa ur.

Formen växlar i olika landsdelar, utan att någon av dessa former är avgjort fördelaktigast. I södra och mellersta Sverige användas övervägande smala y. med omkring 7 cm. bred egg, i Norrland y. med bredare egg (hos Norrbottensyxan 10 cm.). De numera mycket spridda amerikanska yxorna äro bredbladiga. För skrädning och kanthuggning begagnas bilor med intill 30 cm. bred, bågböjd egg.

b. Tväryxor med mot skaftet vinkelrätt egg brukas för avhuggning av rötter (rotyxor). mest v., halm 35—40, höstsädesagnar 30—44, vårsädesagnar 25—30 proc, hö 25—30 %. I kraftfoder växlar dess halt och därmed även fodrets näringsvärde efter halten av skal, som har hög halt av v. (Se t. ex. Kli: Havrekli; Oljekakor: Solroskakor och Bomullsfrökakor.)

Om växttrådens värde som näringsämne hava olika meningar rått. (Se Näring: II.) Nyare undersökningar hava visat, att en del av växttråden smältes, mera ju yngre den är, och att smältbarheten genom avlägsnande av de »inkrusterande ämnena», huvudsakligen vedämne, ökas intill likhet med ren cellulosa (se d. o.). Den smältbara delen anses i allmänhet i mängd motsvara den icke smältbara delen av de kvävefria extraktämnena i fodret, så att dessas hela procenttal kan användas som uttryck för halten av smältbara kolhydrater, inbegripen halten av smältbar v.

Vid fodrets smältning övergår den smältbara delen av v. till socker, som kan användas vid ämnesomsättningen. En del sönderdelas dock alltid, särdeles hos idisslarna, i matsmältningskanalen av genom bakterier orsakad metanjäsning (se Metan) utan annat gagn för kroppen än den vid jäsningen alstrade värmen, se Matsmältning. Jfr Foderanalys; Fodervärde: Stärkelsevärde; Matsmältning.

X.

Xenie. Se Befruktning. **Xeroform.** Se Antiseptiska medel.

Y.

Yard, engelskt längdmått = 0.9144 m. Jfr Mått, mål och vikt.

Ympjord. Se Jordympning.

Ympning. Se Förökning, Jordympning, Immunitet.

Ympsalva eller **Ympvax,** för att vid ympning av växter skydda ympstället mot väta, luft och uttorkning, beredes genom sammansmältning av 2 delar tjock terpentin, 1 del harts och 1 del talg. Detta y. uppvärmes till halvflytande tillstånd före påstrykningen. Ett kallflytande y. beredes genom sammansmältning av 1 kg. bivax, 1 kg. harts och $^{1}/_{2}$ kg. talg samt tillsats av 250 gr. rå linolja till den smälta blandningen.

Yngel. Se Dammhushållning, Fiskodling. **Yngelröta.** Se Biens sjukdomar.

Yoghurt, bulgarisk surmjölk, beredes genom mjölks syrning med för y. karakteristiska mjölksyrebakterier. Har anseende som medel mot tarmlidanden och nedsatt matsmältning.

Yorkshire. Se Korthornsboskap, Svin. **Ystgänge.** Se Mejerihantering: Ostberedning. **Ystning.** Se Ost. **Ytterlära.** Se Exteriör. **Yxhugg.** Se Hals.

Yxor finnas av 2 huvudslag:

a. Y. med eggen i samma linje som skaftet, Små handyxor, avsedda att föras med en hand, äro stundom slipade från högra sidan, så att eggen ligger i vänstra sidans plan och med skaftet något svängt åt höger, för att handen vid huggningen skall gå fri från träet. Yxor för trädfällning, vedhuggning m. m. hava än rakt, än böjt skaft, vilket senare gör, att skakningen i händerna vid huggen mildras. Yxan bör vara tung för att verka med större kraft. Bladet bör vara kilformigt och något välvt för att ej fastna vid huggning i rått virke. Tunt blad är lämpligast för huggning i hårt, tjockare i löst virke; vid vinterhuggning är tunt, vid sommarhuggning tjockt blad bäst. Bladet bör vara lagom stålat, så det ej fort blir slött, men ej heller så hårt, att flisor springa ur.

Formen växlar i olika landsdelar, utan att någon av dessa former är avgjort fördelaktigast. I södra och mellersta Sverige användas övervägande smala y. med omkring 7 cm. bred egg, i Norrland y. med bredare egg (hos Norrbottensyxan 10 cm.). De numera mycket spridda amerikanska yxorna äro bredbladiga. För skrädning och kanthuggning begagnas bilor med intill 30 cm. bred, bågböjd egg.

b. Tväryxor med mot skaftet vinkelrätt egg brukas för avhuggning av rötter (rotyxor). mest v., halm 35—40, höstsädesagnar 30—44, vårsädesagnar 25—30 proc, hö 25—30 %. I kraftfoder växlar dess halt och därmed även fodrets näringsvärde efter halten av skal, som har hög halt av v. (Se t. ex. Kli: Havrekli; Oljekakor: Solroskakor och Bomullsfrökakor.)

Om växttrådens värde som näringsämne hava olika meningar rått. (Se Näring: II.) Nyare undersökningar hava visat, att en del av växttråden smältes, mera ju yngre den är, och att smältbarheten genom avlägsnande av de »inkrusterande ämnena», huvudsakligen vedämne, ökas intill likhet med ren cellulosa (se d. o.). Den smältbara delen anses i allmänhet i mängd motsvara den icke smältbara delen av de kvävefria extraktämnena i fodret, så att dessas hela procenttal kan användas som uttryck för halten av smältbara kolhydrater, inbegripen halten av smältbar v.

Vid fodrets smältning övergår den smältbara delen av v. till socker, som kan användas vid ämnesomsättningen. En del sönderdelas dock alltid, särdeles hos idisslarna, i matsmältningskanalen av genom bakterier orsakad metanjäsning (se Metan) utan annat gagn för kroppen än den vid jäsningen alstrade värmen, se Matsmältning. Jfr Foderanalys; Fodervärde: Stärkelsevärde; Matsmältning.

X.

Xenie. Se Befruktning. **Xeroform.** Se Antiseptiska medel.

Y.

Yard, engelskt längdmått = 0.9144 m. Jfr Mått, mål och vikt.

Ympjord. Se Jordympning.

Ympning. Se Förökning, Jordympning, Immunitet.

Ympsalva eller **Ympvax,** för att vid ympning av växter skydda ympstället mot väta, luft och uttorkning, beredes genom sammansmältning av 2 delar tjock terpentin, 1 del harts och 1 del talg. Detta y. uppvärmes till halvflytande tillstånd före påstrykningen. Ett kallflytande y. beredes genom sammansmältning av 1 kg. bivax, 1 kg. harts och $^{1}/_{2}$ kg. talg samt tillsats av 250 gr. rå linolja till den smälta blandningen.

Yngel. Se Dammhushållning, Fiskodling. **Yngelröta.** Se Biens sjukdomar.

Yoghurt, bulgarisk surmjölk, beredes genom mjölks syrning med för y. karakteristiska mjölksyrebakterier. Har anseende som medel mot tarmlidanden och nedsatt matsmältning.

Yorkshire. Se Korthornsboskap, Svin. **Ystgänge.** Se Mejerihantering: Ostberedning. **Ystning.** Se Ost. **Ytterlära.** Se Exteriör. **Yxhugg.** Se Hals.

Yxor finnas av 2 huvudslag:

a. Y. med eggen i samma linje som skaftet, Små handyxor, avsedda att föras med en hand, äro stundom slipade från högra sidan, så att eggen ligger i vänstra sidans plan och med skaftet något svängt åt höger, för att handen vid huggningen skall gå fri från träet. Yxor för trädfällning, vedhuggning m. m. hava än rakt, än böjt skaft, vilket senare gör, att skakningen i händerna vid huggen mildras. Yxan bör vara tung för att verka med större kraft. Bladet bör vara kilformigt och något välvt för att ej fastna vid huggning i rått virke. Tunt blad är lämpligast för huggning i hårt, tjockare i löst virke; vid vinterhuggning är tunt, vid sommarhuggning tjockt blad bäst. Bladet bör vara lagom stålat, så det ej fort blir slött, men ej heller så hårt, att flisor springa ur.

Formen växlar i olika landsdelar, utan att någon av dessa former är avgjort fördelaktigast. I södra och mellersta Sverige användas övervägande smala y. med omkring 7 cm. bred egg, i Norrland y. med bredare egg (hos Norrbottensyxan 10 cm.). De numera mycket spridda amerikanska yxorna äro bredbladiga. För skrädning och kanthuggning begagnas bilor med intill 30 cm. bred, bågböjd egg.

b. Tväryxor med mot skaftet vinkelrätt egg brukas för avhuggning av rötter (rotyxor). mest v., halm 35—40, höstsädesagnar 30—44, vårsädesagnar 25—30 proc, hö 25—30 %. I kraftfoder växlar dess halt och därmed även fodrets näringsvärde efter halten av skal, som har hög halt av v. (Se t. ex. Kli: Havrekli; Oljekakor: Solroskakor och Bomullsfrökakor.)

Om växttrådens värde som näringsämne hava olika meningar rått. (Se Näring: II.) Nyare undersökningar hava visat, att en del av växttråden smältes, mera ju yngre den är, och att smältbarheten genom avlägsnande av de »inkrusterande ämnena», huvudsakligen vedämne, ökas intill likhet med ren cellulosa (se d. o.). Den smältbara delen anses i allmänhet i mängd motsvara den icke smältbara delen av de kvävefria extraktämnena i fodret, så att dessas hela procenttal kan användas som uttryck för halten av smältbara kolhydrater, inbegripen halten av smältbar v.

Vid fodrets smältning övergår den smältbara delen av v. till socker, som kan användas vid ämnesomsättningen. En del sönderdelas dock alltid, särdeles hos idisslarna, i matsmältningskanalen av genom bakterier orsakad metanjäsning (se Metan) utan annat gagn för kroppen än den vid jäsningen alstrade värmen, se Matsmältning. Jfr Foderanalys; Fodervärde: Stärkelsevärde; Matsmältning.

X.

Xenie. Se Befruktning. **Xeroform.** Se Antiseptiska medel.

Y.

Yard, engelskt längdmått = 0.9144 m. Jfr Mått, mål och vikt.

Ympjord. Se Jordympning.

Ympning. Se Förökning, Jordympning, Immunitet.

Ympsalva eller **Ympvax,** för att vid ympning av växter skydda ympstället mot väta, luft och uttorkning, beredes genom sammansmältning av 2 delar tjock terpentin, 1 del harts och 1 del talg. Detta y. uppvärmes till halvflytande tillstånd före påstrykningen. Ett kallflytande y. beredes genom sammansmältning av 1 kg. bivax, 1 kg. harts och $^{1}/_{2}$ kg. talg samt tillsats av 250 gr. rå linolja till den smälta blandningen.

Yngel. Se Dammhushållning, Fiskodling. **Yngelröta.** Se Biens sjukdomar.

Yoghurt, bulgarisk surmjölk, beredes genom mjölks syrning med för y. karakteristiska mjölksyrebakterier. Har anseende som medel mot tarmlidanden och nedsatt matsmältning.

Yorkshire. Se Korthornsboskap, Svin. **Ystgänge.** Se Mejerihantering: Ostberedning. **Ystning.** Se Ost. **Ytterlära.** Se Exteriör. **Yxhugg.** Se Hals.

Yxor finnas av 2 huvudslag:

a. Y. med eggen i samma linje som skaftet, Små handyxor, avsedda att föras med en hand, äro stundom slipade från högra sidan, så att eggen ligger i vänstra sidans plan och med skaftet något svängt åt höger, för att handen vid huggningen skall gå fri från träet. Yxor för trädfällning, vedhuggning m. m. hava än rakt, än böjt skaft, vilket senare gör, att skakningen i händerna vid huggen mildras. Yxan bör vara tung för att verka med större kraft. Bladet bör vara kilformigt och något välvt för att ej fastna vid huggning i rått virke. Tunt blad är lämpligast för huggning i hårt, tjockare i löst virke; vid vinterhuggning är tunt, vid sommarhuggning tjockt blad bäst. Bladet bör vara lagom stålat, så det ej fort blir slött, men ej heller så hårt, att flisor springa ur.

Formen växlar i olika landsdelar, utan att någon av dessa former är avgjort fördelaktigast. I södra och mellersta Sverige användas övervägande smala y. med omkring 7 cm. bred egg, i Norrland y. med bredare egg (hos Norrbottensyxan 10 cm.). De numera mycket spridda amerikanska yxorna äro bredbladiga. För skrädning och kanthuggning begagnas bilor med intill 30 cm. bred, bågböjd egg.

b. Tväryxor med mot skaftet vinkelrätt egg brukas för avhuggning av rötter (rotyxor). mest v., halm 35—40, höstsädesagnar 30—44, vårsädesagnar 25—30 proc, hö 25—30 %. I kraftfoder växlar dess halt och därmed även fodrets näringsvärde efter halten av skal, som har hög halt av v. (Se t. ex. Kli: Havrekli; Oljekakor: Solroskakor och Bomullsfrökakor.)

Om växttrådens värde som näringsämne hava olika meningar rått. (Se Näring: II.) Nyare undersökningar hava visat, att en del av växttråden smältes, mera ju yngre den är, och att smältbarheten genom avlägsnande av de »inkrusterande ämnena», huvudsakligen vedämne, ökas intill likhet med ren cellulosa (se d. o.). Den smältbara delen anses i allmänhet i mängd motsvara den icke smältbara delen av de kvävefria extraktämnena i fodret, så att dessas hela procenttal kan användas som uttryck för halten av smältbara kolhydrater, inbegripen halten av smältbar v.

Vid fodrets smältning övergår den smältbara delen av v. till socker, som kan användas vid ämnesomsättningen. En del sönderdelas dock alltid, särdeles hos idisslarna, i matsmältningskanalen av genom bakterier orsakad metanjäsning (se Metan) utan annat gagn för kroppen än den vid jäsningen alstrade värmen, se Matsmältning. Jfr Foderanalys; Fodervärde: Stärkelsevärde; Matsmältning.

X.

Xenie. Se Befruktning. **Xeroform.** Se Antiseptiska medel.

Y.

Yard, engelskt längdmått = 0.9144 m. Jfr Mått, mål och vikt.

Ympjord. Se Jordympning.

Ympning. Se Förökning, Jordympning, Immunitet.

Ympsalva eller **Ympvax,** för att vid ympning av växter skydda ympstället mot väta, luft och uttorkning, beredes genom sammansmältning av 2 delar tjock terpentin, 1 del harts och 1 del talg. Detta y. uppvärmes till halvflytande tillstånd före påstrykningen. Ett kallflytande y. beredes genom sammansmältning av 1 kg. bivax, 1 kg. harts och $^{1}/_{2}$ kg. talg samt tillsats av 250 gr. rå linolja till den smälta blandningen.

Yngel. Se Dammhushållning, Fiskodling. **Yngelröta.** Se Biens sjukdomar.

Yoghurt, bulgarisk surmjölk, beredes genom mjölks syrning med för y. karakteristiska mjölksyrebakterier. Har anseende som medel mot tarmlidanden och nedsatt matsmältning.

Yorkshire. Se Korthornsboskap, Svin. **Ystgänge.** Se Mejerihantering: Ostberedning. **Ystning.** Se Ost. **Ytterlära.** Se Exteriör. **Yxhugg.** Se Hals.

Yxor finnas av 2 huvudslag:

a. Y. med eggen i samma linje som skaftet, Små handyxor, avsedda att föras med en hand, äro stundom slipade från högra sidan, så att eggen ligger i vänstra sidans plan och med skaftet något svängt åt höger, för att handen vid huggningen skall gå fri från träet. Yxor för trädfällning, vedhuggning m. m. hava än rakt, än böjt skaft, vilket senare gör, att skakningen i händerna vid huggen mildras. Yxan bör vara tung för att verka med större kraft. Bladet bör vara kilformigt och något välvt för att ej fastna vid huggning i rått virke. Tunt blad är lämpligast för huggning i hårt, tjockare i löst virke; vid vinterhuggning är tunt, vid sommarhuggning tjockt blad bäst. Bladet bör vara lagom stålat, så det ej fort blir slött, men ej heller så hårt, att flisor springa ur.

Formen växlar i olika landsdelar, utan att någon av dessa former är avgjort fördelaktigast. I södra och mellersta Sverige användas övervägande smala y. med omkring 7 cm. bred egg, i Norrland y. med bredare egg (hos Norrbottensyxan 10 cm.). De numera mycket spridda amerikanska yxorna äro bredbladiga. För skrädning och kanthuggning begagnas bilor med intill 30 cm. bred, bågböjd egg.

b. Tväryxor med mot skaftet vinkelrätt egg brukas för avhuggning av rötter (rotyxor). mest v., halm 35—40, höstsädesagnar 30—44, vårsädesagnar 25—30 proc, hö 25—30 %. I kraftfoder växlar dess halt och därmed även fodrets näringsvärde efter halten av skal, som har hög halt av v. (Se t. ex. Kli: Havrekli; Oljekakor: Solroskakor och Bomullsfrökakor.)

Om växttrådens värde som näringsämne hava olika meningar rått. (Se Näring: II.) Nyare undersökningar hava visat, att en del av växttråden smältes, mera ju yngre den är, och att

smältbarheten genom avlägsnande av de »inkrusterande ämnena», huvudsakligen vedämne, ökas intill likhet med ren cellulosa (se d. o.). Den smältbara delen anses i allmänhet i mängd motsvara den icke smältbara delen av de kvävefria extraktämnena i fodret, så att dessas hela procenttal kan användas som uttryck för halten av smältbara kolhydrater, inbegripen halten av smältbar v.

Vid fodrets smältning övergår den smältbara delen av v. till socker, som kan användas vid ämnesomsättningen. En del sönderdelas dock alltid, särdeles hos idisslarna, i matsmältningskanalen av genom bakterier orsakad metanjäsning (se Metan) utan annat gagn för kroppen än den vid jäsningen alstrade värmen, se Matsmältning. Jfr Foderanalys; Fodervärde: Stärkelsevärde; Matsmältning.

X.

Xenie. Se Befruktning. **Xeroform.** Se Antiseptiska medel.

Y.

Yard, engelskt längdmått = 0.9144 m. Jfr Mått, mål och vikt.

Ympjord. Se Jordympning.

Ympning. Se Förökning, Jordympning, Immunitet.

Ympsalva eller **Ympvax,** för att vid ympning av växter skydda ympstället mot väta, luft och uttorkning, beredes genom sammansmältning av 2 delar tjock terpentin, 1 del harts och 1 del talg. Detta y. uppvärmes till halvflytande tillstånd före påstrykningen. Ett kallflytande y. beredes genom sammansmältning av 1 kg. bivax, 1 kg. harts och $^1/_2$ kg. talg samt tillsats av 250 gr. rå linolja till den smälta blandningen.

Yngel. Se Dammhushållning, Fiskodling. **Yngelröta.** Se Biens sjukdomar.

Yoghurt, bulgarisk surmjölk, beredes genom mjölks syrning med för y. karakteristiska mjölksyrebakterier. Har anseende som medel mot tarmlidanden och nedsatt matsmältning.

Yorkshire. Se Korthornsboskap, Svin. **Ystgänge.** Se Mejerihantering: Ostberedning. **Ystning.** Se Ost. **Ytterlära.** Se Exteriör. **Yxhugg.** Se Hals.

Yxor finnas av 2 huvudslag:

a. Y. med eggen i samma linje som skaftet, Små handyxor, avsedda att föras med en hand, äro stundom slipade från högra sidan, så att eggen ligger i vänstra sidans plan och med skaftet något svängt åt höger, för att handen vid huggningen skall gå fri från träet. Yxor för trädfällning, vedhuggning m. m. hava än rakt, än böjt skaft, vilket senare gör, att skakningen i händerna vid huggen mildras. Yxan bör vara tung för att verka med större kraft. Bladet bör vara kilformigt och något välvt för att ej fastna vid huggning i rått virke. Tunt blad är lämpligast för huggning i hårt, tjockare i löst virke; vid vinterhuggning är tunt, vid sommarhuggning tjockt blad bäst. Bladet bör vara lagom stålat, så det ej fort blir slött, men ej heller så hårt, att flisor springa ur.

Formen växlar i olika landsdelar, utan att någon av dessa former är avgjort fördelaktigast. I södra och mellersta Sverige användas övervägande smala y. med omkring 7 cm. bred egg, i Norrland y. med bredare egg (hos Norrbottensyxan 10 cm.). De numera mycket spridda amerikanska yxorna äro bredbladiga. För skrädning och kanthuggning begagnas bilor med intill 30 cm. bred, bågböjd egg.

b. Tväryxor med mot skaftet vinkelrätt egg brukas för avhuggning av rötter (rotyxor). mest v., halm 35—40, höstsädesagnar 30—44, vårsädesagnar 25—30 proc, hö 25—30 %. I kraftfoder växlar dess halt och därmed även fodrets näringsvärde efter halten av skal, som har hög halt av v. (Se t. ex. Kli: Havrekli; Oljekakor: Solroskakor och Bomullsfrökakor.)

Om växttrådens värde som näringsämne hava olika meningar rått. (Se Näring: II.) Nyare undersökningar hava visat, att en del av växttråden smältes, mera ju yngre den är, och att

smältbarheten genom avlägsnande av de »inkrusterande ämnena», huvudsakligen vedämne, ökas intill likhet med ren cellulosa (se d. o.). Den smältbara delen anses i allmänhet i mängd motsvara den icke smältbara delen av de kvävefria extraktämnena i fodret, så att dessas hela procenttal kan användas som uttryck för halten av smältbara kolhydrater, inbegripen halten av smältbar v.

Vid fodrets smältning övergår den smältbara delen av v. till socker, som kan användas vid ämnesomsättningen. En del sönderdelas dock alltid, särdeles hos idisslarna, i matsmältningskanalen av genom bakterier orsakad metanjäsning (se Metan) utan annat gagn för kroppen än den vid jäsningen alstrade värmen, se Matsmältning. Jfr Foderanalys; Fodervärde: Stärkelsevärde; Matsmältning.

X.

Xenie. Se Befruktning. **Xeroform.** Se Antiseptiska medel.

Y.

Yard, engelskt längdmått = 0.9144 m. Jfr Mått, mål och vikt.

Ympjord. Se Jordympning.

Ympning. Se Förökning, Jordympning, Immunitet.

Ympsalva eller **Ympvax,** för att vid ympning av växter skydda ympstället mot väta, luft och uttorkning, beredes genom sammansmältning av 2 delar tjock terpentin, 1 del harts och 1 del talg. Detta y. uppvärmes till halvflytande tillstånd före påstrykningen. Ett kallflytande y. beredes genom sammansmältning av 1 kg. bivax, 1 kg. harts och $^1/_2$ kg. talg samt tillsats av 250 gr. rå linolja till den smälta blandningen.

Yngel. Se Dammhushållning, Fiskodling. **Yngelröta.** Se Biens sjukdomar.

Yoghurt, bulgarisk surmjölk, beredes genom mjölks syrning med för y. karakteristiska mjölksyrebakterier. Har anseende som medel mot tarmlidanden och nedsatt matsmältning.

Yorkshire. Se Korthornsboskap, Svin. **Ystgänge.** Se Mejerihantering: Ostberedning. **Ystning.** Se Ost. **Ytterlära.** Se Exteriör. **Yxhugg.** Se Hals.

Yxor finnas av 2 huvudslag:

a. Y. med eggen i samma linje som skaftet, Små handyxor, avsedda att föras med en hand, äro stundom slipade från högra sidan, så att eggen ligger i vänstra sidans plan och med skaftet något svängt åt höger, för att handen vid huggningen skall gå fri från träet. Yxor för trädfällning, vedhuggning m. m. hava än rakt, än böjt skaft, vilket senare gör, att skakningen i händerna vid huggen mildras. Yxan bör vara tung för att verka med större kraft. Bladet bör vara kilformigt och något välvt för att ej fastna vid huggning i rått virke. Tunt blad är lämpligast för huggning i hårt, tjockare i löst virke; vid vinterhuggning är tunt, vid sommarhuggning tjockt blad bäst. Bladet bör vara lagom stålat, så det ej fort blir slött, men

ej heller så hårt, att flisor springa ur.

Formen växlar i olika landsdelar, utan att någon av dessa former är avgjort fördelaktigast. I södra och mellersta Sverige användas övervägande smala y. med omkring 7 cm. bred egg, i Norrland y. med bredare egg (hos Norrbottensyxan 10 cm.). De numera mycket spridda amerikanska yxorna äro bredbladiga. För skrädning och kanthuggning begagnas bilor med intill 30 cm. bred, bågböjd egg.

b. Tväryxor med mot skaftet vinkelrätt egg brukas för avhuggning av rötter (rotyxor). mest v., halm 35—40, höstsädesagnar 30—44, vårsädesagnar 25—30 proc, hö 25—30 %. I kraftfoder växlar dess halt och därmed även fodrets näringsvärde efter halten av skal, som har hög halt av v. (Se t. ex. Kli: Havrekli; Oljekakor: Solroskakor och Bomullsfrökakor.)

Om växttrådens värde som näringsämne hava olika meningar rått. (Se Näring: II.) Nyare undersökningar hava visat, att en del av växttråden smältes, mera ju yngre den är, och att smältbarheten genom avlägsnande av de »inkrusterande ämnena», huvudsakligen vedämne, ökas intill likhet med ren cellulosa (se d. o.). Den smältbara delen anses i allmänhet i mängd motsvara den icke smältbara delen av de kvävefria extraktämnena i fodret, så att dessas hela procenttal kan användas som uttryck för halten av smältbara kolhydrater, inbegripen halten av smältbar v.

Vid fodrets smältning övergår den smältbara delen av v. till socker, som kan användas vid ämnesomsättningen. En del sönderdelas dock alltid, särdeles hos idisslarna, i matsmältningskanalen av genom bakterier orsakad metanjäsning (se Metan) utan annat gagn för kroppen än den vid jäsningen alstrade värmen, se Matsmältning. Jfr Foderanalys; Fodervärde: Stärkelsevärde; Matsmältning.

X.

Xenie. Se Befruktning. **Xeroform.** Se Antiseptiska medel.

Y.

Yard, engelskt längdmått = 0.9144 m. Jfr Mått, mål och vikt.

Ympjord. Se Jordympning.

Ympning. Se Förökning, Jordympning, Immunitet.

Ympsalva eller **Ympvax,** för att vid ympning av växter skydda ympstället mot väta, luft och uttorkning, beredes genom sammansmältning av 2 delar tjock terpentin, 1 del harts och 1 del talg. Detta y. uppvärmes till halvflytande tillstånd före påstrykningen. Ett kallflytande y. beredes genom sammansmältning av 1 kg. bivax, 1 kg. harts och $^1/_2$ kg. talg samt tillsats av 250 gr. rå linolja till den smälta blandningen.

Yngel. Se Dammhushållning, Fiskodling. **Yngelröta.** Se Biens sjukdomar.

Yoghurt, bulgarisk surmjölk, beredes genom mjölks syrning med för y. karakteristiska mjölksyrebakterier. Har anseende som medel mot tarmlidanden och nedsatt matsmältning.

Yorkshire. Se Korthornsboskap, Svin. **Ystgänge.** Se Mejerihantering: Ostberedning. **Ystning.** Se Ost. **Ytterlära.** Se Exteriör. **Yxhugg.** Se Hals.

Yxor finnas av 2 huvudslag:

a. Y. med eggen i samma linje som skaftet, Små handyxor, avsedda att föras med en hand, äro stundom slipade från högra sidan, så att eggen ligger i vänstra sidans plan och med skaftet något svängt åt höger, för att handen vid huggningen skall gå fri från träet. Yxor för trädfällning, vedhuggning m. m. hava än rakt, än böjt skaft, vilket senare gör, att skakningen i händerna vid huggen mildras. Yxan bör vara tung för att verka med större kraft. Bladet bör vara kilformigt och något välvt för att ej fastna vid huggning i rått virke. Tunt blad är lämpligast för huggning i hårt, tjockare i löst virke; vid vinterhuggning är tunt, vid sommarhuggning tjockt blad bäst. Bladet bör vara lagom stålat, så det ej fort blir slött, men ej heller så hårt, att flisor springa ur.

Formen växlar i olika landsdelar, utan att någon av dessa former är avgjort fördelaktigast. I södra och mellersta Sverige användas övervägande smala y. med omkring 7 cm. bred egg, i Norrland y. med bredare egg (hos Norrbottensyxan 10 cm.). De numera mycket spridda amerikanska yxorna äro bredbladiga. För skrädning och kanthuggning begagnas bilor med intill 30 cm. bred, bågböjd egg.

b. Tväryxor med mot skaftet vinkelrätt egg brukas för avhuggning av rötter (rotyxor). mest v., halm 35—40, höstsädesagnar 30—44, vårsädesagnar 25—30 proc, hö 25—30 %. I kraftfoder växlar dess halt och därmed även fodrets näringsvärde efter halten av skal, som har hög halt av v. (Se t. ex. Kli: Havrekli; Oljekakor: Solroskakor och Bomullsfrökakor.)

Om växttrådens värde som näringsämne hava olika meningar rått. (Se Näring: II.) Nyare undersökningar hava visat, att en del av växttråden smältes, mera ju yngre den är, och att smältbarheten genom avlägsnande av de »inkrusterande ämnena», huvudsakligen vedämne, ökas intill likhet med ren cellulosa (se d. o.). Den smältbara delen anses i allmänhet i mängd motsvara den icke smältbara delen av de kvävefria extraktämnena i fodret, så att dessas hela procenttal kan användas som uttryck för halten av smältbara kolhydrater, inbegripen halten av smältbar v.

Vid fodrets smältning övergår den smältbara delen av v. till socker, som kan användas vid ämnesomsättningen. En del sönderdelas dock alltid, särdeles hos idisslarna, i matsmältningskanalen av genom bakterier orsakad metanjäsning (se Metan) utan annat gagn för kroppen än den vid jäsningen alstrade värmen, se Matsmältning. Jfr Foderanalys; Fodervärde: Stärkelsevärde; Matsmältning.

X.

Xenie. Se Befruktning. **Xeroform.** Se Antiseptiska medel.

Y.

Yard, engelskt längdmått = 0.9144 m. Jfr Mått, mål och vikt.

Ympjord. Se Jordympning.

Ympning. Se Förökning, Jordympning, Immunitet.

Ympsalva eller **Ympvax,** för att vid ympning av växter skydda ympstället mot väta, luft och uttorkning, beredes genom sammansmältning av 2 delar tjock terpentin, 1 del harts och 1 del talg. Detta y. uppvärmes till halvflytande tillstånd före påstrykningen. Ett kallflytande y. beredes genom sammansmältning av 1 kg. bivax, 1 kg. harts och $^1/_2$ kg. talg samt tillsats av 250 gr. rå linolja till den smälta blandningen.

Yngel. Se Dammhushållning, Fiskodling. **Yngelröta.** Se Biens sjukdomar.

Yoghurt, bulgarisk surmjölk, beredes genom mjölks syrning med för y. karakteristiska mjölksyrebakterier. Har anseende som medel mot tarmlidanden och nedsatt matsmältning.

Yorkshire. Se Korthornsboskap, Svin. **Ystgänge.** Se Mejerihantering: Ostberedning. **Ystning.** Se Ost. **Ytterlära.** Se Exteriör. **Yxhugg.** Se Hals.

Yxor finnas av 2 huvudslag:

a. Y. med eggen i samma linje som skaftet, Små handyxor, avsedda att föras med en hand, äro stundom slipade från högra sidan, så att eggen ligger i vänstra sidans plan och med skaftet något svängt åt höger, för att handen vid huggningen skall gå fri från träet. Yxor för trädfällning, vedhuggning m. m. hava än rakt, än böjt skaft, vilket senare gör, att skakningen i händerna vid huggen mildras. Yxan bör vara tung för att verka med större kraft. Bladet bör vara kilformigt och något välvt för att ej fastna vid huggning i rått virke. Tunt blad är lämpligast för huggning i hårt, tjockare i löst virke; vid vinterhuggning är tunt, vid sommarhuggning tjockt blad bäst. Bladet bör vara lagom stålat, så det ej fort blir slött, men ej heller så hårt, att flisor springa ur.

Formen växlar i olika landsdelar, utan att någon av dessa former är avgjort fördelaktigast. I södra och mellersta Sverige användas övervägande smala y. med omkring 7 cm. bred egg, i Norrland y. med bredare egg (hos Norrbottensyxan 10 cm.). De numera mycket spridda amerikanska yxorna äro bredbladiga. För skrädning och kanthuggning begagnas bilor med intill 30 cm. bred, bågböjd egg.

b. Tväryxor med mot skaftet vinkelrätt egg brukas för avhuggning av rötter (rotyxor). mest v., halm 35—40, höstsädesagnar 30—44, vårsädesagnar 25—30 proc, hö 25—30 %. I kraftfoder växlar dess halt och därmed även fodrets näringsvärde efter halten av skal, som har hög halt av v. (Se t. ex. Kli: Havrekli; Oljekakor: Solroskakor och Bomullsfrökakor.)

Om växttrådens värde som näringsämne hava olika meningar rått. (Se Näring: II.) Nyare undersökningar hava visat, att en del av växttråden smältes, mera ju yngre den är, och att smältbarheten genom avlägsnande av de »inkrusterande ämnena», huvudsakligen vedämne, ökas intill likhet med ren cellulosa (se d. o.). Den smältbara delen anses i allmänhet i mängd motsvara den icke smältbara delen av de kvävefria extraktämnena i fodret, så att dessas hela procenttal kan användas som uttryck för halten av smältbara kolhydrater, inbegripen halten av smältbar v.

Vid fodrets smältning övergår den smältbara delen av v. till socker, som kan användas vid ämnesomsättningen. En del sönderdelas dock alltid, särdeles hos idisslarna, i matsmältningskanalen av genom bakterier orsakad metanjäsning (se Metan) utan annat gagn för kroppen än den vid jäsningen alstrade värmen, se Matsmältning. Jfr Foderanalys; Fodervärde: Stärkelsevärde; Matsmältning.

X.

Xenie. Se Befruktning. **Xeroform.** Se Antiseptiska medel.

Y.

Yard, engelskt längdmått = 0.9144 m. Jfr Mått, mål och vikt.

Ympjord. Se Jordympning.

Ympning. Se Förökning, Jordympning, Immunitet.

Ympsalva eller **Ympvax,** för att vid ympning av växter skydda ympstället mot väta, luft och uttorkning, beredes genom sammansmältning av 2 delar tjock terpentin, 1 del harts och 1 del talg. Detta y. uppvärmes till halvflytande tillstånd före påstrykningen. Ett kallflytande y. beredes genom sammansmältning av 1 kg. bivax, 1 kg. harts och $^{1}/_{2}$ kg. talg samt tillsats av 250 gr. rå linolja till den smälta blandningen.

Yngel. Se Dammhushållning, Fiskodling. **Yngelröta.** Se Biens sjukdomar.

Yoghurt, bulgarisk surmjölk, beredes genom mjölks syrning med för y. karakteristiska mjölksyrebakterier. Har anseende som medel mot tarmlidanden och nedsatt matsmältning.

Yorkshire. Se Korthornsboskap, Svin. **Ystgänge.** Se Mejerihantering: Ostberedning. **Ystning.** Se Ost. **Ytterlära.** Se Exteriör. **Yxhugg.** Se Hals.

Yxor finnas av 2 huvudslag:

a. Y. med eggen i samma linje som skaftet, Små handyxor, avsedda att föras med en hand, äro stundom slipade från högra sidan, så att eggen ligger i vänstra sidans plan och med skaftet något svängt åt höger, för att handen vid huggningen skall gå fri från träet. Yxor för trädfällning, vedhuggning m. m. hava än rakt, än böjt skaft, vilket senare gör, att skakningen i händerna vid huggen mildras. Yxan bör vara tung för att verka med större kraft. Bladet bör vara kilformigt och något välvt för att ej fastna vid huggning i rått virke. Tunt blad är lämpligast för huggning i hårt, tjockare i löst virke; vid vinterhuggning är tunt, vid sommarhuggning tjockt blad bäst. Bladet bör vara lagom stålat, så det ej fort blir slött, men ej heller så hårt, att flisor springa ur.

Formen växlar i olika landsdelar, utan att någon av dessa former är avgjort fördelaktigast. I södra och mellersta Sverige användas övervägande smala y. med omkring 7 cm. bred egg, i Norrland y. med bredare egg (hos Norrbottensyxan 10 cm.). De numera mycket spridda amerikanska yxorna äro bredbladiga. För skrädning och kanthuggning begagnas bilor med intill 30 cm. bred, bågböjd egg.

b. Tväryxor med mot skaftet vinkelrätt egg brukas för avhuggning av rötter (rotyxor). mest v., halm 35—40, höstsädesagnar 30—44, vårsädesagnar 25—30 proc, hö 25—30 %. I kraftfoder växlar dess halt och därmed även fodrets näringsvärde efter halten av skal, som har hög halt av v. (Se t. ex. Kli: Havrekli; Oljekakor: Solroskakor och Bomullsfrökakor.)

Om växttrådens värde som näringsämne hava olika meningar rått. (Se Näring: II.) Nyare undersökningar hava visat, att en del av växttråden smältes, mera ju yngre den är, och att smältbarheten genom avlägsnande av de »inkrusterande ämnena», huvudsakligen vedämne, ökas intill likhet med ren cellulosa (se d. o.). Den smältbara delen anses i allmänhet i mängd motsvara den icke smältbara delen av de kvävefria extraktämnena i fodret, så att dessas hela procenttal kan användas som uttryck för halten av smältbara kolhydrater, inbegripen halten av smältbar v.

Vid fodrets smältning övergår den smältbara delen av v. till socker, som kan användas vid ämnesomsättningen. En del sönderdelas dock alltid, särdeles hos idisslarna, i matsmältningskanalen av genom bakterier orsakad metanjäsning (se Metan) utan annat gagn för kroppen än den vid jäsningen alstrade värmen, se Matsmältning. Jfr Foderanalys; Fodervärde: Stärkelsevärde; Matsmältning.

X.

Xenie. Se Befruktning. **Xeroform.** Se Antiseptiska medel.

Y.

Yard, engelskt längdmått = 0.9144 m. Jfr Mått, mål och vikt.

Ympjord. Se Jordympning.

Ympning. Se Förökning, Jordympning, Immunitet.

Ympsalva eller **Ympvax,** för att vid ympning av växter skydda ympstället mot väta, luft och uttorkning, beredes genom sammansmältning av 2 delar tjock terpentin, 1 del harts och 1 del talg. Detta y. uppvärmes till halvflytande tillstånd före påstrykningen. Ett kallflytande y. beredes genom sammansmältning av 1 kg. bivax, 1 kg. harts och $^1/_2$ kg. talg samt tillsats av 250 gr. rå linolja till den smälta blandningen.

Yngel. Se Dammhushållning, Fiskodling. **Yngelröta.** Se Biens sjukdomar.

Yoghurt, bulgarisk surmjölk, beredes genom mjölks syrning med för y. karakteristiska mjölksyrebakterier. Har anseende som medel mot tarmlidanden och nedsatt matsmältning.

Yorkshire. Se Korthornsboskap, Svin. **Ystgänge.** Se Mejerihantering: Ostberedning. **Ystning.** Se Ost. **Ytterlära.** Se Exteriör. **Yxhugg.** Se Hals.

Yxor finnas av 2 huvudslag:

a. Y. med eggen i samma linje som skaftet, Små handyxor, avsedda att föras med en hand, äro stundom slipade från högra sidan, så att eggen ligger i vänstra sidans plan och med skaftet något svängt åt höger, för att handen vid huggningen skall gå fri från träet. Yxor för trädfällning, vedhuggning m. m. hava än rakt, än böjt skaft, vilket senare gör, att skakningen i händerna vid huggen mildras. Yxan bör vara tung för att verka med större kraft. Bladet bör vara kilformigt och något välvt för att ej fastna vid huggning i rått virke. Tunt blad är lämpligast för huggning i hårt, tjockare i löst virke; vid vinterhuggning är tunt, vid sommarhuggning tjockt blad bäst. Bladet bör vara lagom stålat, så det ej fort blir slött, men ej heller så hårt, att flisor springa ur.

Formen växlar i olika landsdelar, utan att någon av dessa former är avgjort fördelaktigast. I södra och mellersta Sverige användas övervägande smala y. med omkring 7 cm. bred egg, i Norrland y. med bredare egg (hos Norrbottensyxan 10 cm.). De numera mycket spridda amerikanska yxorna äro bredbladiga. För skrädning och kanthuggning begagnas bilor med intill 30 cm. bred, bågböjd egg.

b. Tväryxor med mot skaftet vinkelrätt egg brukas för avhuggning av rötter (rotyxor). mest v., halm 35—40, höstsädesagnar 30—44, vårsädesagnar 25—30 proc, hö 25—30 %. I kraftfoder växlar dess halt och därmed även fodrets näringsvärde efter halten av skal, som har hög halt av v. (Se t. ex. Kli: Havrekli; Oljekakor: Solroskakor och Bomullsfrökakor.)

Om växttrådens värde som näringsämne hava olika meningar rått. (Se Näring: II.) Nyare undersökningar hava visat, att en del av växttråden smältes, mera ju yngre den är, och att smältbarheten genom avlägsnande av de »inkrusterande ämnena», huvudsakligen vedämne, ökas intill likhet med ren cellulosa (se d. o.). Den smältbara delen anses i allmänhet i mängd motsvara den icke smältbara delen av de kvävefria extraktämnena i fodret, så att dessas hela procenttal kan användas som uttryck för halten av smältbara kolhydrater, inbegripen halten av smältbar v.

Vid fodrets smältning övergår den smältbara delen av v. till socker, som kan användas vid ämnesomsättningen. En del sönderdelas dock alltid, särdeles hos idisslarna, i matsmältningskanalen av genom bakterier orsakad metanjäsning (se Metan) utan annat gagn för kroppen än den vid jäsningen alstrade värmen, se Matsmältning. Jfr Foderanalys; Fodervärde: Stärkelsevärde; Matsmältning.

X.

Xenie. Se Befruktning. **Xeroform.** Se Antiseptiska medel.

Y.

Yard, engelskt längdmått = 0.9144 m. Jfr Mått, mål och vikt.

Ympjord. Se Jordympning.

Ympning. Se Förökning, Jordympning, Immunitet.

Ympsalva eller **Ympvax,** för att vid ympning av växter skydda ympstället mot väta, luft och uttorkning, beredes genom sammansmältning av 2 delar tjock terpentin, 1 del harts och 1 del talg. Detta y. uppvärmes till halvflytande tillstånd före påstrykningen. Ett kallflytande y. beredes genom sammansmältning av 1 kg. bivax, 1 kg. harts och $^1/_2$ kg. talg samt tillsats av 250 gr. rå linolja till den smälta blandningen.

Yngel. Se Dammhushållning, Fiskodling. **Yngelröta.** Se Biens sjukdomar.

Yoghurt, bulgarisk surmjölk, beredes genom mjölks syrning med för y. karakteristiska mjölksyrebakterier. Har anseende som medel mot tarmlidanden och nedsatt matsmältning.

Yorkshire. Se Korthornsboskap, Svin. **Ystgänge.** Se Mejerihantering: Ostberedning. **Ystning.** Se Ost. **Ytterlära.** Se Exteriör. **Yxhugg.** Se Hals.

Yxor finnas av 2 huvudslag:

a. Y. med eggen i samma linje som skaftet, Små handyxor, avsedda att föras med en hand, äro stundom slipade från högra sidan, så att eggen ligger i vänstra sidans plan och med skaftet något svängt åt höger, för att handen vid huggningen skall gå fri från träet. Yxor för trädfällning, vedhuggning m. m. hava än rakt, än böjt skaft, vilket senare gör, att skakningen i händerna vid huggen mildras. Yxan bör vara tung för att verka med större kraft. Bladet bör vara kilformigt och något välvt för att ej fastna vid huggning i rått virke. Tunt blad är lämpligast för huggning i hårt, tjockare i löst virke; vid vinterhuggning är tunt, vid sommarhuggning tjockt blad bäst. Bladet bör vara lagom stålat, så det ej fort blir slött, men ej heller så hårt, att flisor springa ur.

Formen växlar i olika landsdelar, utan att någon av dessa former är avgjort fördelaktigast. I södra och mellersta Sverige användas övervägande smala y. med omkring 7 cm. bred egg, i Norrland y. med bredare egg (hos Norrbottensyxan 10 cm.). De numera mycket spridda amerikanska yxorna äro bredbladiga. För skrädning och kanthuggning begagnas bilor med intill 30 cm. bred, bågböjd egg.

b. Tväryxor med mot skaftet vinkelrätt egg brukas för avhuggning av rötter (rotyxor).

Z.

Zea. Se Majs.

Zein. Se Majs: Fodervärde, Äggviteartade ämnen, I., 3.

Zeolit är egentligen namnet på vattenhaltiga, jämförelsevis lätt, lösliga dubbelsilikat, vilka bildas vid bergarters förvittring och förekomma som avsättningar i drushål i berg öch som överdrag på stenar. På grund av antagandet, att de i jorden förekommande, i syror lätt lösliga föreningar, som uppkommit vid silikatstenarters förvittring, hava likartad sammansättning, betecknas dessa ofta z. eller förvittringssilikat. Se Förvittring.

Zink, Zn, är en metall, som i naturen förekommer i åtskilliga malmer, i Sverige huvudsakligen i zinkblände (svavelzink). Metallen är blåvit men överdrages i fuktig luft med en tunn hinna av basiskt zinkkarbonat, som skyddar mot vidare inverkan av luften, varför den användes som skyddande överdrag på järn (galvaniserat järn). Eg. vikten är 7.1. Metallen kan

mellan + 100 och 150° smidas och utvalsas till plåt men är under 100 och över 200° spröd. Smälter vid 4330 och destillerar vid 950°. Z. löses lätt i syror, och således böra sura vätskor ej förvaras i galvaniserade kärl. Z. legeras lätt och ingår i de vanliga legeringarna mässing och nysilver. (Se Metall.) Zinkoxid, ZnO, vanligen kallad zinkvitt, är en målarfärg, som ej täcker så väl som blyvitt men ej såsom denna mörknar i beröring med luften. Zinksulfat, zinkvitriol, Zn SO_4 + 7 H_2O, bildar i vatten lättlösliga, ofärgade kristaller och användes som svagt antiseptiskt medel. Se Desinfektion.

Zinkplåt behöver i olikhet med järnplåt icke genom någon anstrykning skyddas mot luften, emedan denna icke inverkar vidare, sedan den framkallat ett matt överdrag av basiskt karbonat. Vid användningen äv z., t. ex. till tak, bör beaktas, att den är spröd vid vanlig temperatur, så att den, för att ej brytas, bör vara varm, när den bockas. Emedan z. vid temperaturförändringar utvidgar och sammandrager sig starkt, bör den fästas vid underlaget så, att dess volymförändringar kunna ske utan spänningar, som medföra bristningar i fogar eller i anfästningen. Detta vinnes, genom att plåtarna förenas genom falsning och fästas med över falsarna vikta zinkremsor. Emedan beröring av zink och järn i närvaro av fuktighet framkallar elektriska strömmar, varigenom zinken frätes, bör z. fästas med galvaniserad spik och järnspikar i intill liggande trävirke indrivas i detta så, att de ej komma i beröring med plåten. Jfr Tak.

Zinkvitriol. Se Zink.

Zinkvitt. Se Zink.

Zinnia, ett från Mexiko härstammande släkte av korgblomstriga örter (fam. *Compositæ)* med upprätt, grenig stam och stora, lysande blomkorgar i grenspetsarna. *Z. elegans* Jacq. odlas allmänt i många olika färgskiftningar och med såväl enkla som s. k. dubbla (d. v. s. med blott strålblommor) blomkorgar. Fröet sås på våren i halvvarm bänk. Plantorna omskolas och utplanteras vid sommarens1 början.

Zygot. Se Befruktning.

Zymas, jästcellers enzym. Se Enzym.

Å.

Åbo betyder i allmänhet den, som besitter och bebor kronans eller annan persons jordegendom. Ordet begagnas dock huvudsakligen för dem, som med ärftlig besittningsrätt, eller »stadgad åborätt», innehava jordegendom tillhörande kronan eller allmänna inrättningar eller under bruk skatteköpta hemman, samt dessutom dem, som enligt vid försäljning av jordegendom betingat villkor för livstiden kvarsitter å densamma. Den stadgade åborätten medför skyldighet att väl hävda egendomenj och går i regel odelad i arv från innehavare på sätt är föreskrivet i Kammarkollegiets kung. 29/2 1808. Kronans med stadgad åborätt upplåtna hemman ha fått skatteköpas, vilket också skett i stor utsträckning. I förväntan på ny lagstiftning är skatteköpsrätten t. v. i huvudsak suspenderad.

Åbrodd. Se Artemisia.

Åda, fullvuxen hona av ejder. Se Dykand.

Åder. Se Blodomlopp.

Åderlåtning sker genom att ett större blodkärl öppnas, antingen medelst en s. k. åderflita eller, såsom numera är vanlig gast, genom en åderlåtningskanyl. Operationen bör alltid överlåtas åt veterinär,

Z.

Zea. Se Majs.

Zein. Se Majs: Fodervärde, Äggviteartade ämnen, I., 3.

Zeolit är egentligen namnet på vattenhaltiga, jämförelsevis lätt, lösliga dubbelsilikat, vilka bildas vid bergarters förvittring och förekomma som avsättningar i drushål i berg öch som överdrag på stenar. På grund av antagandet, att de i jorden förekommande, i syror lätt lösliga föreningar, som uppkommit vid silikatstenarters förvittring, hava likartad sammansättning, betecknas dessa ofta z. eller förvittringssilikat. Se Förvittring.

Zink, Zn, är en metall, som i naturen förekommer i åtskilliga malmer, i Sverige huvudsakligen i zinkblände (svavelzink). Metallen är blåvit men överdrages i fuktig luft med en tunn hinna av basiskt zinkkarbonat, som skyddar mot vidare inverkan av luften, varför den användes som skyddande överdrag på järn (galvaniserat järn). Eg. vikten är 7.1. Metallen kan
mellan + 100 och 150° smidas och utvalsas till plåt men är under 100 och över 200° spröd. Smälter vid 4330 och destillerar vid 950°. Z. löses lätt i syror, och således böra sura vätskor ej förvaras i galvaniserade kärl. Z. legeras lätt och ingår i de vanliga legeringarna mässing och nysilver. (Se Metall.) Zinkoxid, ZnO, vanligen kallad zinkvitt, är en målarfärg, som ej täcker så väl som blyvitt men ej såsom denna mörknar i beröring med luften. Zinksulfat, zinkvitriol, Zn SO_4 + 7 H_2O, bildar i vatten lättlösliga, ofärgade kristaller och användes som svagt antiseptiskt medel. Se Desinfektion.

Zinkplåt behöver i olikhet med järnplåt icke genom någon anstrykning skyddas mot luften, emedan denna icke inverkar vidare, sedan den framkallat ett matt överdrag av basiskt karbonat. Vid användningen äv z., t. ex. till tak, bör beaktas, att den är spröd vid vanlig temperatur, så att den, för att ej brytas, bör vara varm, när den bockas. Emedan z. vid temperaturförändringar utvidgar och sammandrager sig starkt, bör den fästas vid underlaget så, att dess volymförändringar kunna ske utan spänningar, som medföra bristningar i fogar eller i anfästningen. Detta vinnes, genom att plåtarna förenas genom falsning och fästas med över falsarna vikta zinkremsor. Emedan beröring av zink och järn i närvaro av fuktighet framkallar elektriska strömmar, varigenom zinken frätes, bör z. fästas med galvaniserad spik och järnspikar i intill liggande trävirke indrivas i detta så, att de ej komma i beröring med plåten. Jfr Tak.

Zinkvitriol. Se Zink.

Zinkvitt. Se Zink.

Zinnia, ett från Mexiko härstammande släkte av korgblomstriga örter (fam. *Compositæ)* med upprätt, grenig stam och stora, lysande blomkorgar i grenspetsarna. *Z. elegans* Jacq. odlas allmänt i många olika färgskiftningar och med såväl enkla som s. k. dubbla (d. v. s. med blott strålblommor) blomkorgar. Fröet sås på våren i halvvarm bänk. Plantorna omskolas och utplanteras vid sommarens1 början.

Zygot. Se Befruktning.

Zymas, jästcellers enzym. Se Enzym.

Å.

Åbo betyder i allmänhet den, som besitter och bebor kronans eller annan persons jordegendom. Ordet begagnas dock huvudsakligen för dem, som med ärftlig besittningsrätt, eller »stadgad åborätt», innehava jordegendom tillhörande kronan eller allmänna inrättningar eller under bruk skatteköpta hemman, samt dessutom dem, som enligt vid försäljning av jordegendom betingat villkor för livstiden kvarsitter å densamma. Den stadgade åborätten medför skyldighet att väl hävda egendomenj och går i regel odelad i arv från innehavare på sätt är föreskrivet i Kammarkollegiets kung. 29/2 1808. Kronans med stadgad åborätt upplåtna hemman ha fått skatteköpas, vilket också skett i stor utsträckning. I förväntan på ny

lagstiftning är skatteköpsrätten t. v. i huvudsak suspenderad.

Åbrodd. Se Artemisia.

Åda, fullvuxen hona av ejder. Se Dykand.

Åder. Se Blodomlopp.

Åderlåtning sker genom att ett större blodkärl öppnas, antingen medelst en s. k. åderflita eller, såsom numera är vanlig gast, genom en åderlåtningskanyl. Operationen bör alltid överlåtas åt veterinär,

Z.

Zea. Se Majs.

Zein. Se Majs: Fodervärde, Äggviteartade ämnen, I., 3.

Zeolit är egentligen namnet på vattenhaltiga, jämförelsevis lätt, lösliga dubbelsilikat, vilka bildas vid bergarters förvittring och förekomma som avsättningar i drushål i berg öch som överdrag på stenar. På grund av antagandet, att de i jorden förekommande, i syror lätt lösliga föreningar, som uppkommit vid silikatstenarters förvittring, hava likartad sammansättning, betecknas dessa ofta z. eller förvittringssilikat. Se Förvittring.

Zink, Zn, är en metall, som i naturen förekommer i åtskilliga malmer, i Sverige huvudsakligen i zinkblände (svavelzink). Metallen är blåvit men överdrages i fuktig luft med en tunn hinna av basiskt zinkkarbonat, som skyddar mot vidare inverkan av luften, varför den användes som skyddande överdrag på järn (galvaniserat järn). Eg. vikten är 7.1. Metallen kan mellan + 100 och 150° smidas och utvalsas till plåt men är under 100 och över 200° spröd. Smälter vid 4330 och destillerar vid 950°. Z. löses lätt i syror, och således böra sura vätskor ej förvaras i galvaniserade kärl. Z. legeras lätt och ingår i de vanliga legeringarna mässing och nysilver. (Se Metall.) Zinkoxid, ZnO, vanligen kallad zinkvitt, är en målarfärg, som ej täcker så väl som blyvitt men ej såsom denna mörknar i beröring med luften. Zinksulfat, zinkvitriol, $Zn\ SO_4 + 7\ H_2O$, bildar i vatten lättlösliga, ofärgade kristaller och användes som svagt antiseptiskt medel. Se Desinfektion.

Zinkplåt behöver i olikhet med järnplåt icke genom någon anstrykning skyddas mot luften, emedan denna icke inverkar vidare, sedan den framkallat ett matt överdrag av basiskt karbonat. Vid användningen äv z., t. ex. till tak, bör beaktas, att den är spröd vid vanlig temperatur, så att den, för att ej brytas, bör vara varm, när den bockas. Emedan z. vid temperaturförändringar utvidgar och sammandrager sig starkt, bör den fästas vid underlaget så, att dess volymförändringar kunna ske utan spänningar, som medföra bristningar i fogar eller i anfästningen. Detta vinnes, genom att plåtarna förenas genom falsning och fästas med över falsarna vikta zinkremsor. Emedan beröring av zink och järn i närvaro av fuktighet framkallar elektriska strömmar, varigenom zinken frätes, bör z. fästas med galvaniserad spik och järnspikar i intill liggande trävirke indrivas i detta så, att de ej komma i beröring med plåten. Jfr Tak.

Zinkvitriol. Se Zink.

Zinkvitt. Se Zink.

Zinnia, ett från Mexiko härstammande släkte av korgblomstriga örter (fam. *Compositæ)* med upprätt, grenig stam och stora, lysande blomkorgar i grenspetsarna. *Z. elegans* Jacq. odlas allmänt i många olika färgskiftningar och med såväl enkla som s. k. dubbla (d. v. s. med blott strålblommor) blomkorgar. Fröet sås på våren i halvvarm bänk. Plantorna omskolas och utplanteras vid sommarens1 början.

Zygot. Se Befruktning.

Zymas, jästcellers enzym. Se Enzym.

Å.

Åbo betyder i allmänhet den, som besitter och bebor kronans eller annan persons jordegendom. Ordet begagnas dock huvudsakligen för dem, som med ärftlig besittningsrätt, eller »stadgad åborätt», innehava jordegendom tillhörande kronan eller allmänna inrättningar eller under bruk skatteköpta hemman, samt dessutom dem, som enligt vid försäljning av jordegendom betingat villkor för livstiden kvarsitter å densamma. Den stadgade åborätten medför skyldighet att väl hävda egendomenj och går i regel odelad i arv från innehavare på sätt är föreskrivet i Kammarkollegiets kung. $^{29}/_{2}$ 1808. Kronans med stadgad åborätt upplåtna hemman ha fått skatteköpas, vilket också skett i stor utsträckning. I förväntan på ny lagstiftning är skatteköpsrätten t. v. i huvudsak suspenderad.

Åbrodd. Se Artemisia.

Åda, fullvuxen hona av ejder. Se Dykand.

Åder. Se Blodomlopp.

Åderlåtning sker genom att ett större blodkärl öppnas, antingen medelst en s. k. åderflita eller, såsom numera är vanlig gast, genom en åderlåtningskanyl. Operationen bör alltid överlåtas åt veterinär,

Z.

Zea. Se Majs.

Zein. Se Majs: Fodervärde, Äggviteartade ämnen, I., 3.

Zeolit är egentligen namnet på vattenhaltiga, jämförelsevis lätt, lösliga dubbelsilikat, vilka bildas vid bergarters förvittring och förekomma som avsättningar i drushål i berg öch som överdrag på stenar. På grund av antagandet, att de i jorden förekommande, i syror lätt lösliga föreningar, som uppkommit vid silikatstenarters förvittring, hava likartad sammansättning, betecknas dessa ofta z. eller förvittringssilikat. Se Förvittring.

Zink, Zn, är en metall, som i naturen förekommer i åtskilliga malmer, i Sverige huvudsakligen i zinkblände (svavelzink). Metallen är blåvit men överdrages i fuktig luft med en tunn hinna av basiskt zinkkarbonat, som skyddar mot vidare inverkan av luften, varför den användes som skyddande överdrag på järn (galvaniserat järn). Eg. vikten är 7.1. Metallen kan mellan + 100 och 150° smidas och utvalsas till plåt men är under 100 och över 200° spröd. Smälter vid 4330 och destillerar vid 950°. Z. löses lätt i syror, och således böra sura vätskor ej förvaras i galvaniserade kärl. Z. legeras lätt och ingår i de vanliga legeringarna mässing och nysilver. (Se Metall.) Zinkoxid, ZnO, vanligen kallad zinkvitt, är en målarfärg, som ej täcker så väl som blyvitt men ej såsom denna mörknar i beröring med luften. Zinksulfat, zinkvitriol, $Zn\ SO_4 + 7\ H_2O$, bildar i vatten lättlösliga, ofärgade kristaller och användes som svagt antiseptiskt medel. Se Desinfektion.

Zinkplåt behöver i olikhet med järnplåt icke genom någon anstrykning skyddas mot luften, emedan denna icke inverkar vidare, sedan den framkallat ett matt överdrag av basiskt karbonat. Vid användningen äv z., t. ex. till tak, bör beaktas, att den är spröd vid vanlig temperatur, så att den, för att ej brytas, bör vara varm, när den bockas. Emedan z. vid temperaturförändringar utvidgar och sammandrager sig starkt, bör den fästas vid underlaget så, att dess volymförändringar kunna ske utan spänningar, som medföra bristningar i fogar

eller i anfästningen. Detta vinnes, genom att plåtarna förenas genom falsning och fästas med över falsarna vikta zinkremsor. Emedan beröring av zink och järn i närvaro av fuktighet framkallar elektriska strömmar, varigenom zinken frätes, bör z. fästas med galvaniserad spik och järnspikar i intill liggande trävirke indrivas i detta så, att de ej komma i beröring med plåten. Jfr Tak.

Zinkvitriol. Se Zink.

Zinkvitt. Se Zink.

Zinnia, ett från Mexiko härstammande släkte av korgblomstriga örter (fam. *Compositæ)* med upprätt, grenig stam och stora, lysande blomkorgar i grenspetsarna. *Z. elegans* Jacq. odlas allmänt i många olika färgskiftningar och med såväl enkla som s. k. dubbla (d. v. s. med blott strålblommor) blomkorgar. Fröet sås på våren i halvvarm bänk. Plantorna omskolas och utplanteras vid sommarens1 början.

Zygot. Se Befruktning.

Zymas, jästcellers enzym. Se Enzym.

Å.

Åbo betyder i allmänhet den, som besitter och bebor kronans eller annan persons jordegendom. Ordet begagnas dock huvudsakligen för dem, som med ärftlig besittningsrätt, eller »stadgad åborätt», innehava jordegendom tillhörande kronan eller allmänna inrättningar eller under bruk skatteköpta hemman, samt dessutom dem, som enligt vid försäljning av jordegendom betingat villkor för livstiden kvarsitter å densamma. Den stadgade åborätten medför skyldighet att väl hävda egendomenj och går i regel odelad i arv från innehavare på sätt är föreskrivet i Kammarkollegiets kung. $^{29}/_{2}$ 1808. Kronans med stadgad åborätt upplåtna hemman ha fått skatteköpas, vilket också skett i stor utsträckning. I förväntan på ny lagstiftning är skatteköpsrätten t. v. i huvudsak suspenderad.

Åbrodd. Se Artemisia.

Åda, fullvuxen hona av ejder. Se Dykand.

Åder. Se Blodomlopp.

Åderlåtning sker genom att ett större blodkärl öppnas, antingen medelst en s. k. åderflita eller, såsom numera är vanlig gast, genom en åderlåtningskanyl. Operationen bör alltid överlåtas åt veterinär,

Z.

Zea. Se Majs.

Zein. Se Majs: Fodervärde, Äggviteartade ämnen, I., 3.

Zeolit är egentligen namnet på vattenhaltiga, jämförelsevis lätt, lösliga dubbelsilikat, vilka bildas vid bergarters förvittring och förekomma som avsättningar i drushål i berg öch som överdrag på stenar. På grund av antagandet, att de i jorden förekommande, i syror lätt lösliga föreningar, som uppkommit vid silikatstenarters förvittring, hava likartad sammansättning, betecknas dessa ofta z. eller förvittringssilikat. Se Förvittring.

Zink, Zn, är en metall, som i naturen förekommer i åtskilliga malmer, i Sverige huvudsakligen i zinkblände (svavelzink). Metallen är blåvit men överdrages i fuktig luft med en tunn hinna av basiskt zinkkarbonat, som skyddar mot vidare inverkan av luften, varför den användes som skyddande överdrag på järn (galvaniserat järn). Eg. vikten är 7.1. Metallen kan mellan + 100 och 150° smidas och utvalsas till plåt men är under 100 och över 200° spröd. Smälter vid 4330 och destillerar vid 950°. Z. löses lätt i syror, och således böra sura vätskor ej förvaras i galvaniserade kärl. Z. legeras lätt och ingår i de vanliga legeringarna mässing och nysilver. (Se Metall.) Zinkoxid, ZnO, vanligen kallad zinkvitt, är en målarfärg, som ej täcker så väl som blyvitt men ej såsom denna mörknar i beröring med luften. Zinksulfat, zinkvitriol, Zn SO_4 + 7 H_2O, bildar i vatten lättlösliga, ofärgade kristaller och användes som svagt antiseptiskt medel. Se Desinfektion.

Zinkplåt behöver i olikhet med järnplåt icke genom någon anstrykning skyddas mot luften, emedan denna icke inverkar vidare, sedan den framkallat ett matt överdrag av basiskt karbonat. Vid användningen äv z., t. ex. till tak, bör beaktas, att den är spröd vid vanlig temperatur, så att den, för att ej brytas, bör vara varm, när den bockas. Emedan z. vid temperaturförändringar utvidgar och sammandrager sig starkt, bör den fästas vid underlaget så, att dess volymförändringar kunna ske utan spänningar, som medföra bristningar i fogar eller i anfästningen. Detta vinnes, genom att plåtarna förenas genom falsning och fästas med över falsarna vikta zinkremsor. Emedan beröring av zink och järn i närvaro av fuktighet framkallar elektriska strömmar, varigenom zinken frätes, bör z. fästas med galvaniserad spik och järnspikar i intill liggande trävirke indrivas i detta så, att de ej komma i beröring med plåten. Jfr Tak.

Zinkvitriol. Se Zink.

Zinkvitt. Se Zink.

Zinnia, ett från Mexiko härstammande släkte av korgblomstriga örter (fam. *Compositæ)* med upprätt, grenig stam och stora, lysande blomkorgar i grenspetsarna. *Z. elegans* Jacq. odlas allmänt i många olika färgskiftningar och med såväl enkla som s. k. dubbla (d. v. s. med blott strålblommor) blomkorgar. Fröet sås på våren i halvvarm bänk. Plantorna omskolas och utplanteras vid sommarens1 början.

Zygot. Se Befruktning.

Zymas, jästcellers enzym. Se Enzym.

Å.

Åbo betyder i allmänhet den, som besitter och bebor kronans eller annan persons jordegendom. Ordet begagnas dock huvudsakligen för dem, som med ärftlig besittningsrätt, eller »stadgad åborätt», innehava jordegendom tillhörande kronan eller allmänna inrättningar eller under bruk skatteköpta hemman, samt dessutom dem, som enligt vid försäljning av jordegendom betingat villkor för livstiden kvarsitter å densamma. Den stadgade åborätten medför skyldighet att väl hävda egendomenj och går i regel odelad i arv från innehavare på sätt är föreskrivet i Kammarkollegiets kung. $^{29}/_{2}$ 1808. Kronans med stadgad åborätt upplåtna hemman ha fått skatteköpas, vilket också skett i stor utsträckning. I förväntan på ny lagstiftning är skatteköpsrätten t. v. i huvudsak suspenderad.

Åbrodd. Se Artemisia.

Åda, fullvuxen hona av ejder. Se Dykand.

Åder. Se Blodomlopp.

Åderlåtning sker genom att ett större blodkärl öppnas, antingen medelst en s. k. åderflita eller, såsom numera är vanlig gast, genom en åderlåtningskanyl. Operationen bör alltid

överlåtas åt veterinär,

Z.

Zea. Se Majs.

Zein. Se Majs: Fodervärde, Äggviteartade ämnen, I., 3.

Zeolit är egentligen namnet på vattenhaltiga, jämförelsevis lätt, lösliga dubbelsilikat, vilka bildas vid bergarters förvittring och förekomma som avsättningar i drushål i berg öch som överdrag på stenar. På grund av antagandet, att de i jorden förekommande, i syror lätt lösliga föreningar, som uppkommit vid silikatstenarters förvittring, hava likartad sammansättning, betecknas dessa ofta z. eller förvittringssilikat. Se Förvittring.

Zink, Zn, är en metall, som i naturen förekommer i åtskilliga malmer, i Sverige huvudsakligen i zinkblände (svavelzink). Metallen är blåvit men överdrages i fuktig luft med en tunn hinna av basiskt zinkkarbonat, som skyddar mot vidare inverkan av luften, varför den användes som skyddande överdrag på järn (galvaniserat järn). Eg. vikten är 7.1. Metallen kan mellan + 100 och 150° smidas och utvalsas till plåt men är under 100 och över 200° spröd. Smälter vid 4330 och destillerar vid 950°. Z. löses lätt i syror, och således böra sura vätskor ej förvaras i galvaniserade kärl. Z. legeras lätt och ingår i de vanliga legeringarna mässing och nysilver. (Se Metall.) Zinkoxid, ZnO, vanligen kallad zinkvitt, är en målarfärg, som ej täcker så väl som blyvitt men ej såsom denna mörknar i beröring med luften. Zinksulfat, zinkvitriol, $Zn SO_4 + 7 H_2O$, bildar i vatten lättlösliga, ofärgade kristaller och användes som svagt antiseptiskt medel. Se Desinfektion.

Zinkplåt behöver i olikhet med järnplåt icke genom någon anstrykning skyddas mot luften, emedan denna icke inverkar vidare, sedan den framkallat ett matt överdrag av basiskt karbonat. Vid användningen äv z., t. ex. till tak, bör beaktas, att den är spröd vid vanlig temperatur, så att den, för att ej brytas, bör vara varm, när den bockas. Emedan z. vid temperaturförändringar utvidgar och sammandrager sig starkt, bör den fästas vid underlaget så, att dess volymförändringar kunna ske utan spänningar, som medföra bristningar i fogar eller i anfästningen. Detta vinnes, genom att plåtarna förenas genom falsning och fästas med över falsarna vikta zinkremsor. Emedan beröring av zink och järn i närvaro av fuktighet framkallar elektriska strömmar, varigenom zinken frätes, bör z. fästas med galvaniserad spik och järnspikar i intill liggande trävirke indrivas i detta så, att de ej komma i beröring med plåten. Jfr Tak.

Zinkvitriol. Se Zink.

Zinkvitt. Se Zink.

Zinnia, ett från Mexiko härstammande släkte av korgblomstriga örter (fam. *Compositæ)* med upprätt, grenig stam och stora, lysande blomkorgar i grenspetsarna. *Z. elegans* Jacq. odlas allmänt i många olika färgskiftningar och med såväl enkla som s. k. dubbla (d. v. s. med blott strålblommor) blomkorgar. Fröet sås på våren i halvvarm bänk. Plantorna omskolas och utplanteras vid sommarens1 början.

Zygot. Se Befruktning.

Zymas, jästcellers enzym. Se Enzym.

Å.

Åbo betyder i allmänhet den, som besitter och bebor kronans eller annan persons jordegendom. Ordet begagnas dock huvudsakligen för dem, som med ärftlig besittningsrätt, eller »stadgad åborätt», innehava jordegendom tillhörande kronan eller allmänna inrättningar eller under bruk skatteköpta hemman, samt dessutom dem, som enligt vid försäljning av jordegendom betingat villkor för livstiden kvarsitter å densamma. Den stadgade åborätten medför skyldighet att väl hävda egendomenj och går i regel odelad i arv från innehavare på sätt är föreskrivet i Kammarkollegiets kung. 29/2 1808. Kronans med stadgad åborätt upplåtna hemman ha fått skatteköpas, vilket också skett i stor utsträckning. I förväntan på ny lagstiftning är skatteköpsrätten t. v. i huvudsak suspenderad.

Åbrodd. Se Artemisia.

Åda, fullvuxen hona av ejder. Se Dykand.

Åder. Se Blodomlopp.

Åderlåtning sker genom att ett större blodkärl öppnas, antingen medelst en s. k. åderflita eller, såsom numera är vanlig gast, genom en åderlåtningskanyl. Operationen bör alltid överlåtas åt veterinär,

Z.

Zea. Se Majs.

Zein. Se Majs: Fodervärde, Äggviteartade ämnen, I., 3.

Zeolit är egentligen namnet på vattenhaltiga, jämförelsevis lätt, lösliga dubbelsilikat, vilka bildas vid bergarters förvittring och förekomma som avsättningar i drushål i berg öch som överdrag på stenar. På grund av antagandet, att de i jorden förekommande, i syror lätt lösliga föreningar, som uppkommit vid silikatstenarters förvittring, hava likartad sammansättning, betecknas dessa ofta z. eller förvittringssilikat. Se Förvittring.

Zink, Zn, är en metall, som i naturen förekommer i åtskilliga malmer, i Sverige huvudsakligen i zinkblände (svavelzink). Metallen är blåvit men överdrages i fuktig luft med en tunn hinna av basiskt zinkkarbonat, som skyddar mot vidare inverkan av luften, varför den användes som skyddande överdrag på järn (galvaniserat järn). Eg. vikten är 7.1. Metallen kan mellan + 100 och 150° smidas och utvalsas till plåt men är under 100 och över 200° spröd. Smälter vid 4330 och destillerar vid 950°. Z. löses lätt i syror, och således böra sura vätskor ej förvaras i galvaniserade kärl. Z. legeras lätt och ingår i de vanliga legeringarna mässing och nysilver. (Se Metall.) Zinkoxid, ZnO, vanligen kallad zinkvitt, är en målarfärg, som ej täcker så väl som blyvitt men ej såsom denna mörknar i beröring med luften. Zinksulfat, zinkvitriol, $Zn SO_4 + 7 H_2O$, bildar i vatten lättlösliga, ofärgade kristaller och användes som svagt antiseptiskt medel. Se Desinfektion.

Zinkplåt behöver i olikhet med järnplåt icke genom någon anstrykning skyddas mot luften, emedan denna icke inverkar vidare, sedan den framkallat ett matt överdrag av basiskt karbonat. Vid användningen äv z., t. ex. till tak, bör beaktas, att den är spröd vid vanlig temperatur, så att den, för att ej brytas, bör vara varm, när den bockas. Emedan z. vid temperaturförändringar utvidgar och sammandrager sig starkt, bör den fästas vid underlaget så, att dess volymförändringar kunna ske utan spänningar, som medföra bristningar i fogar eller i anfästningen. Detta vinnes, genom att plåtarna förenas genom falsning och fästas med över falsarna vikta zinkremsor. Emedan beröring av zink och järn i närvaro av fuktighet framkallar elektriska strömmar, varigenom zinken frätes, bör z. fästas med galvaniserad spik och järnspikar i intill liggande trävirke indrivas i detta så, att de ej komma i beröring med plåten. Jfr Tak.

Zinkvitriol. Se Zink.

Zinkvitt. Se Zink.

Zinnia, ett från Mexiko härstammande släkte av korgblomstriga örter (fam. *Compositæ)* med upprätt, grenig stam och stora, lysande blomkorgar i grenspetsarna. *Z. elegans* Jacq. odlas allmänt i många olika färgskiftningar och med såväl enkla som s. k. dubbla (d. v. s. med blott strålblommor) blomkorgar. Fröet sås på våren i halvvarm bänk. Plantorna omskolas och utplanteras vid sommarens1 början.

Zygot. Se Befruktning.

Zymas, jästcellers enzym. Se Enzym.

Å.

Åbo betyder i allmänhet den, som besitter och bebor kronans eller annan persons jordegendom. Ordet begagnas dock huvudsakligen för dem, som med ärftlig besittningsrätt, eller »stadgad åborätt», innehava jordegendom tillhörande kronan eller allmänna inrättningar eller under bruk skatteköpta hemman, samt dessutom dem, som enligt vid försäljning av jordegendom betingat villkor för livstiden kvarsitter å densamma. Den stadgade åborätten medför skyldighet att väl hävda egendomenj och går i regel odelad i arv från innehavare på sätt är föreskrivet i Kammarkollegiets kung. $^{29}/_{2}$ 1808. Kronans med stadgad åborätt upplåtna hemman ha fått skatteköpas, vilket också skett i stor utsträckning. I förväntan på ny lagstiftning är skatteköpsrätten t. v. i huvudsak suspenderad.

Åbrodd. Se Artemisia.

Åda, fullvuxen hona av ejder. Se Dykand.

Åder. Se Blodomlopp.

Åderlåtning sker genom att ett större blodkärl öppnas, antingen medelst en s. k. åderflita eller, såsom numera är vanlig gast, genom en åderlåtningskanyl. Operationen bör alltid överlåtas åt veterinär,

Z.

Zea. Se Majs.

Zein. Se Majs: Fodervärde, Äggviteartade ämnen, I., 3.

Zeolit är egentligen namnet på vattenhaltiga, jämförelsevis lätt, lösliga dubbelsilikat, vilka bildas vid bergarters förvittring och förekomma som avsättningar i drushål i berg öch som överdrag på stenar. På grund av antagandet, att de i jorden förekommande, i syror lätt lösliga föreningar, som uppkommit vid silikatstenarters förvittring, hava likartad sammansättning, betecknas dessa ofta z. eller förvittringssilikat. Se Förvittring.

Zink, Zn, är en metall, som i naturen förekommer i åtskilliga malmer, i Sverige huvudsakligen i zinkblände (svavelzink). Metallen är blåvit men överdrages i fuktig luft med en tunn hinna av basiskt zinkkarbonat, som skyddar mot vidare inverkan av luften, varför den användes som skyddande överdrag på järn (galvaniserat järn). Eg. vikten är 7.1. Metallen kan mellan + 100 och 150° smidas och utvalsas till plåt men är under 100 och över 200° spröd. Smälter vid 4330 och destillerar vid 950°. Z. löses lätt i syror, och således böra sura vätskor ej förvaras i galvaniserade kärl. Z. legeras lätt och ingår i de vanliga legeringarna mässing och nysilver. (Se Metall.) Zinkoxid, ZnO, vanligen kallad zinkvitt, är en målarfärg, som ej täcker så väl som blyvitt men ej såsom denna mörknar i beröring med luften. Zinksulfat, zinkvitriol, $Zn\ SO_4 + 7\ H_2O$, bildar i vatten lättlösliga, ofärgade kristaller och användes som svagt antiseptiskt medel. Se Desinfektion.

Zinkplåt behöver i olikhet med järnplåt icke genom någon anstrykning skyddas mot luften, emedan denna icke inverkar vidare, sedan den framkallat ett matt överdrag av basiskt karbonat. Vid användningen äv z., t. ex. till tak, bör beaktas, att den är spröd vid vanlig temperatur, så att den, för att ej brytas, bör vara varm, när den bockas. Emedan z. vid temperaturförändringar utvidgar och sammandrager sig starkt, bör den fästas vid underlaget så, att dess volymförändringar kunna ske utan spänningar, som medföra bristningar i fogar eller i anfästningen. Detta vinnes, genom att plåtarna förenas genom falsning och fästas med över falsarna vikta zinkremsor. Emedan beröring av zink och järn i närvaro av fuktighet framkallar elektriska strömmar, varigenom zinken frätes, bör z. fästas med galvaniserad spik och järnspikar i intill liggande trävirke indrivas i detta så, att de ej komma i beröring med plåten. Jfr Tak.

Zinkvitriol. Se Zink.

Zinkvitt. Se Zink.

Zinnia, ett från Mexiko härstammande släkte av korgblomstriga örter (fam. *Compositæ)* med upprätt, grenig stam och stora, lysande blomkorgar i grenspetsarna. *Z. elegans* Jacq. odlas allmänt i många olika färgskiftningar och med såväl enkla som s. k. dubbla (d. v. s. med blott strålblommor) blomkorgar. Fröet sås på våren i halvvarm bänk. Plantorna omskolas och utplanteras vid sommarens1 början.

Zygot. Se Befruktning.

Zymas, jästcellers enzym. Se Enzym.

Å.

Åbo betyder i allmänhet den, som besitter och bebor kronans eller annan persons jordegendom. Ordet begagnas dock huvudsakligen för dem, som med ärftlig besittningsrätt, eller »stadgad åborätt», innehava jordegendom tillhörande kronan eller allmänna inrättningar eller under bruk skatteköpta hemman, samt dessutom dem, som enligt vid försäljning av jordegendom betingat villkor för livstiden kvarsitter å densamma. Den stadgade åborätten medför skyldighet att väl hävda egendomenj och går i regel odelad i arv från innehavare på sätt är föreskrivet i Kammarkollegiets kung. $^{29}/_{2}$ 1808. Kronans med stadgad åborätt upplåtna hemman ha fått skatteköpas, vilket också skett i stor utsträckning. I förväntan på ny lagstiftning är skatteköpsrätten t. v. i huvudsak suspenderad.

Åbrodd. Se Artemisia.

Åda, fullvuxen hona av ejder. Se Dykand.

Åder. Se Blodomlopp.

Åderlåtning sker genom att ett större blodkärl öppnas, antingen medelst en s. k. åderflita eller, såsom numera är vanlig gast, genom en åderlåtningskanyl. Operationen bör alltid överlåtas åt veterinär,

Z.

Zea. Se Majs.

Zein. Se Majs: Fodervärde, Äggviteartade ämnen, I., 3.

Zeolit är egentligen namnet på vattenhaltiga, jämförelsevis lätt, lösliga dubbelsilikat, vilka bildas vid bergarters förvittring och förekomma som avsättningar i drushål i berg öch som överdrag på stenar. På grund av antagandet, att de i jorden förekommande, i syror lätt lösliga föreningar, som uppkommit vid silikatstenarters förvittring, hava likartad sammansättning, betecknas dessa ofta z. eller förvittringssilikat. Se Förvittring.

Zink, Zn, är en metall, som i naturen förekommer i åtskilliga malmer, i Sverige huvudsakligen i zinkblände (svavelzink). Metallen är blåvit men överdrages i fuktig luft med en tunn hinna av basiskt zinkkarbonat, som skyddar mot vidare inverkan av luften, varför den användes som skyddande överdrag på järn (galvaniserat järn). Eg. vikten är 7.1. Metallen kan mellan + 100 och 150° smidas och utvalsas till plåt men är under 100 och över 200° spröd. Smälter vid 4330 och destillerar vid 950°. Z. löses lätt i syror, och således böra sura vätskor ej förvaras i galvaniserade kärl. Z. legeras lätt och ingår i de vanliga legeringarna mässing och nysilver. (Se Metall.) Zinkoxid, ZnO, vanligen kallad zinkvitt, är en målarfärg, som ej täcker så väl som blyvitt men ej såsom denna mörknar i beröring med luften. Zinksulfat, zinkvitriol, Zn SO_4 + 7 H_2O, bildar i vatten lättlösliga, ofärgade kristaller och användes som svagt antiseptiskt medel. Se Desinfektion.

Zinkplåt behöver i olikhet med järnplåt icke genom någon anstrykning skyddas mot luften, emedan denna icke inverkar vidare, sedan den framkallat ett matt överdrag av basiskt karbonat. Vid användningen äv z., t. ex. till tak, bör beaktas, att den är spröd vid vanlig temperatur, så att den, för att ej brytas, bör vara varm, när den bockas. Emedan z. vid temperaturförändringar utvidgar och sammandrager sig starkt, bör den fästas vid underlaget så, att dess volymförändringar kunna ske utan spänningar, som medföra bristningar i fogar eller i anfästningen. Detta vinnes, genom att plåtarna förenas genom falsning och fästas med över falsarna vikta zinkremsor. Emedan beröring av zink och järn i närvaro av fuktighet framkallar elektriska strömmar, varigenom zinken frätes, bör z. fästas med galvaniserad spik och järnspikar i intill liggande trävirke indrivas i detta så, att de ej komma i beröring med plåten. Jfr Tak.

Zinkvitriol. Se Zink.

Zinkvitt. Se Zink.

Zinnia, ett från Mexiko härstammande släkte av korgblomstriga örter (fam. *Compositæ)* med upprätt, grenig stam och stora, lysande blomkorgar i grenspetsarna. *Z. elegans* Jacq. odlas allmänt i många olika färgskiftningar och med såväl enkla som s. k. dubbla (d. v. s. med blott strålblommor) blomkorgar. Fröet sås på våren i halvvarm bänk. Plantorna omskolas och utplanteras vid sommarens1 början.

Zygot. Se Befruktning.

Zymas, jästcellers enzym. Se Enzym.

Å.

Åbo betyder i allmänhet den, som besitter och bebor kronans eller annan persons jordegendom. Ordet begagnas dock huvudsakligen för dem, som med ärftlig besittningsrätt, eller »stadgad åborätt», innehava jordegendom tillhörande kronan eller allmänna inrättningar eller under bruk skatteköpta hemman, samt dessutom dem, som enligt vid försäljning av jordegendom betingat villkor för livstiden kvarsitter å densamma. Den stadgade åborätten medför skyldighet att väl hävda egendomenj och går i regel odelad i arv från innehavare på sätt är föreskrivet i Kammarkollegiets kung. $^{29}/_{2}$ 1808. Kronans med stadgad åborätt upplåtna hemman ha fått skatteköpas, vilket också skett i stor utsträckning. I förväntan på ny lagstiftning är skatteköpsrätten t. v. i huvudsak suspenderad.

Åbrodd. Se Artemisia.

Åda, fullvuxen hona av ejder. Se Dykand.

Åder. Se Blodomlopp.

Åderlåtning sker genom att ett större blodkärl öppnas, antingen medelst en s. k. åderflita eller, såsom numera är vanlig gast, genom en åderlåtningskanyl. Operationen bör alltid överlåtas åt veterinär,

Z.

Zea. Se Majs.

Zein. Se Majs: Fodervärde, Äggviteartade ämnen, I., 3.

Zeolit är egentligen namnet på vattenhaltiga, jämförelsevis lätt, lösliga dubbelsilikat, vilka bildas vid bergarters förvittring och förekomma som avsättningar i drushål i berg öch som överdrag på stenar. På grund av antagandet, att de i jorden förekommande, i syror lätt lösliga föreningar, som uppkommit vid silikatstenarters förvittring, hava likartad sammansättning, betecknas dessa ofta z. eller förvittringssilikat. Se Förvittring.

Zink, Zn, är en metall, som i naturen förekommer i åtskilliga malmer, i Sverige huvudsakligen i zinkblände (svavelzink). Metallen är blåvit men överdrages i fuktig luft med en tunn hinna av basiskt zinkkarbonat, som skyddar mot vidare inverkan av luften, varför den användes som skyddande överdrag på järn (galvaniserat järn). Eg. vikten är 7.1. Metallen kan mellan + 100 och 150° smidas och utvalsas till plåt men är under 100 och över 200° spröd. Smälter vid 4330 och destillerar vid 950°. Z. löses lätt i syror, och således böra sura vätskor ej förvaras i galvaniserade kärl. Z. legeras lätt och ingår i de vanliga legeringarna mässing och nysilver. (Se Metall.) Zinkoxid, ZnO, vanligen kallad zinkvitt, är en målarfärg, som ej täcker så väl som blyvitt men ej såsom denna mörknar i beröring med luften. Zinksulfat, zinkvitriol, Zn SO_4 + 7 H_2O, bildar i vatten lättlösliga, ofärgade kristaller och användes som svagt antiseptiskt medel. Se Desinfektion.

Zinkplåt behöver i olikhet med järnplåt icke genom någon anstrykning skyddas mot luften, emedan denna icke inverkar vidare, sedan den framkallat ett matt överdrag av basiskt karbonat. Vid användningen äv z., t. ex. till tak, bör beaktas, att den är spröd vid vanlig temperatur, så att den, för att ej brytas, bör vara varm, när den bockas. Emedan z. vid temperaturförändringar utvidgar och sammandrager sig starkt, bör den fästas vid underlaget så, att dess volymförändringar kunna ske utan spänningar, som medföra bristningar i fogar eller i anfästningen. Detta vinnes, genom att plåtarna förenas genom falsning och fästas med över falsarna vikta zinkremsor. Emedan beröring av zink och järn i närvaro av fuktighet framkallar elektriska strömmar, varigenom zinken frätes, bör z. fästas med galvaniserad spik och järnspikar i intill liggande trävirke indrivas i detta så, att de ej komma i beröring med plåten. Jfr Tak.

Zinkvitriol. Se Zink.

Zinkvitt. Se Zink.

Zinnia, ett från Mexiko härstammande släkte av korgblomstriga örter (fam. *Compositæ)* med upprätt, grenig stam och stora, lysande blomkorgar i grenspetsarna. *Z. elegans* Jacq. odlas allmänt i många olika färgskiftningar och med såväl enkla som s. k. dubbla (d. v. s. med blott strålblommor) blomkorgar. Fröet sås på våren i halvvarm bänk. Plantorna omskolas och utplanteras vid sommarens1 början.

Zygot. Se Befruktning.

Zymas, jästcellers enzym. Se Enzym.

Å.

Åbo betyder i allmänhet den, som besitter och bebor kronans eller annan persons jordegendom. Ordet begagnas dock huvudsakligen för dem, som med ärftlig besittningsrätt, eller »stadgad åborätt», innehava jordegendom tillhörande kronan eller allmänna inrättningar eller under bruk skatteköpta hemman, samt dessutom dem, som enligt vid försäljning av jordegendom betingat villkor för livstiden kvarsitter å densamma. Den stadgade åborätten medför skyldighet att väl hävda egendomenj och går i regel odelad i arv från innehavare på sätt är föreskrivet i Kammarkollegiets kung. $^{29}/_{2}$ 1808. Kronans med stadgad åborätt upplåtna hemman ha fått skatteköpas, vilket också skett i stor utsträckning. I förväntan på ny lagstiftning är skatteköpsrätten t. v. i huvudsak suspenderad.

Åbrodd. Se Artemisia.

Åda, fullvuxen hona av ejder. Se Dykand.

Åder. Se Blodomlopp.

Åderlåtning sker genom att ett större blodkärl öppnas, antingen medelst en s. k. åderflita eller, såsom numera är vanlig gast, genom en åderlåtningskanyl. Operationen bör alltid överlåtas åt veterinär,

Z.

Zea. Se Majs.

Zein. Se Majs: Fodervärde, Äggviteartade ämnen, I., 3.

Zeolit är egentligen namnet på vattenhaltiga, jämförelsevis lätt, lösliga dubbelsilikat, vilka bildas vid bergarters förvittring och förekomma som avsättningar i drushål i berg öch som överdrag på stenar. På grund av antagandet, att de i jorden förekommande, i syror lätt lösliga föreningar, som uppkommit vid silikatstenarters förvittring, hava likartad sammansättning, betecknas dessa ofta z. eller förvittringssilikat. Se Förvittring.

Zink, Zn, är en metall, som i naturen förekommer i åtskilliga malmer, i Sverige huvudsakligen i zinkblände (svavelzink). Metallen är blåvit men överdrages i fuktig luft med en tunn hinna av basiskt zinkkarbonat, som skyddar mot vidare inverkan av luften, varför den användes som skyddande överdrag på järn (galvaniserat järn). Eg. vikten är 7.1. Metallen kan mellan + 100 och 150° smidas och utvalsas till plåt men är under 100 och över 200° spröd. Smälter vid 4330 och destillerar vid 950°. Z. löses lätt i syror, och således böra sura vätskor ej förvaras i galvaniserade kärl. Z. legeras lätt och ingår i de vanliga legeringarna mässing och nysilver. (Se Metall.) Zinkoxid, ZnO, vanligen kallad zinkvitt, är en målarfärg, som ej täcker så väl som blyvitt men ej såsom denna mörknar i beröring med luften. Zinksulfat, zinkvitriol, $Zn SO_4 + 7 H_2O$, bildar i vatten lättlösliga, ofärgade kristaller och användes som svagt antiseptiskt medel. Se Desinfektion.

Zinkplåt behöver i olikhet med järnplåt icke genom någon anstrykning skyddas mot luften, emedan denna icke inverkar vidare, sedan den framkallat ett matt överdrag av basiskt karbonat. Vid användningen äv z., t. ex. till tak, bör beaktas, att den är spröd vid vanlig temperatur, så att den, för att ej brytas, bör vara varm, när den bockas. Emedan z. vid temperaturförändringar utvidgar och sammandrager sig starkt, bör den fästas vid underlaget så, att dess volymförändringar kunna ske utan spänningar, som medföra bristningar i fogar eller i anfästningen. Detta vinnes, genom att plåtarna förenas genom falsning och fästas med över falsarna vikta zinkremsor. Emedan beröring av zink och järn i närvaro av fuktighet framkallar elektriska strömmar, varigenom zinken frätes, bör z. fästas med galvaniserad spik och järnspikar i intill liggande trävirke indrivas i detta så, att de ej komma i beröring med plåten. Jfr Tak.

Zinkvitriol. Se Zink.

Zinkvitt. Se Zink.

Zinnia, ett från Mexiko härstammande släkte av korgblomstriga örter (fam. *Compositæ)* med upprätt, grenig stam och stora, lysande blomkorgar i grenspetsarna. *Z. elegans* Jacq. odlas allmänt i många olika färgskiftningar och med såväl enkla som s. k. dubbla (d. v. s. med blott strålblommor) blomkorgar. Fröet sås på våren i halvvarm bänk. Plantorna omskolas och utplanteras vid sommarens1 början.

Zygot. Se Befruktning.

Zymas, jästcellers enzym. Se Enzym.

Å.

Åbo betyder i allmänhet den, som besitter och bebor kronans eller annan persons jordegendom. Ordet begagnas dock huvudsakligen för dem, som med ärftlig besittningsrätt, eller »stadgad åborätt», innehava jordegendom tillhörande kronan eller allmänna inrättningar eller under bruk skatteköpta hemman, samt dessutom dem, som enligt vid försäljning av jordegendom betingat villkor för livstiden kvarsitter å densamma. Den stadgade åborätten medför skyldighet att väl hävda egendomenj och går i regel odelad i arv från innehavare på sätt är föreskrivet i Kammarkollegiets kung. $^{29}/_{2}$ 1808. Kronans med stadgad åborätt upplåtna hemman ha fått skatteköpas, vilket också skett i stor utsträckning. I förväntan på ny lagstiftning är skatteköpsrätten t. v. i huvudsak suspenderad.

Åbrodd. Se Artemisia.

Åda, fullvuxen hona av ejder. Se Dykand.

Åder. Se Blodomlopp.

Åderlåtning sker genom att ett större blodkärl öppnas, antingen medelst en s. k. åderflita eller, såsom numera är vanlig gast, genom en åderlåtningskanyl. Operationen bör alltid överlåtas åt veterinär,

Z.

Zea. Se Majs.

Zein. Se Majs: Fodervärde, Äggviteartade ämnen, I., 3.

Zeolit är egentligen namnet på vattenhaltiga, jämförelsevis lätt, lösliga dubbelsilikat, vilka bildas vid bergarters förvittring och förekomma som avsättningar i drushål i berg öch som överdrag på stenar. På grund av antagandet, att de i jorden förekommande, i syror lätt lösliga föreningar, som uppkommit vid silikatstenarters förvittring, hava likartad sammansättning, betecknas dessa ofta z. eller förvittringssilikat. Se Förvittring.

Zink, Zn, är en metall, som i naturen förekommer i åtskilliga malmer, i Sverige huvudsakligen i zinkblände (svavelzink). Metallen är blåvit men överdrages i fuktig luft med en tunn hinna av basiskt zinkkarbonat, som skyddar mot vidare inverkan av luften, varför den användes som skyddande överdrag på järn (galvaniserat järn). Eg. vikten är 7.1. Metallen kan

mellan + 100 och 150° smidas och utvalsas till plåt men är under 100 och över 200° spröd. Smälter vid 4330 och destillerar vid 950°. Z. löses lätt i syror, och således böra sura vätskor ej förvaras i galvaniserade kärl. Z. legeras lätt och ingår i de vanliga legeringarna mässing och nysilver. (Se Metall.) Zinkoxid, ZnO, vanligen kallad zinkvitt, är en målarfärg, som ej täcker så väl som blyvitt men ej såsom denna mörknar i beröring med luften. Zinksulfat, zinkvitriol, Zn SO_4 + 7 H_2O, bildar i vatten lättlösliga, ofärgade kristaller och användes som svagt antiseptiskt medel. Se Desinfektion.

Zinkplåt behöver i olikhet med järnplåt icke genom någon anstrykning skyddas mot luften, emedan denna icke inverkar vidare, sedan den framkallat ett matt överdrag av basiskt karbonat. Vid användningen äv z., t. ex. till tak, bör beaktas, att den är spröd vid vanlig temperatur, så att den, för att ej brytas, bör vara varm, när den bockas. Emedan z. vid temperaturförändringar utvidgar och sammandrager sig starkt, bör den fästas vid underlaget så, att dess volymförändringar kunna ske utan spänningar, som medföra bristningar i fogar eller i anfästningen. Detta vinnes, genom att plåtarna förenas genom falsning och fästas med över falsarna vikta zinkremsor. Emedan beröring av zink och järn i närvaro av fuktighet framkallar elektriska strömmar, varigenom zinken frätes, bör z. fästas med galvaniserad spik och järnspikar i intill liggande trävirke indrivas i detta så, att de ej komma i beröring med plåten. Jfr Tak.

Zinkvitriol. Se Zink.

Zinkvitt. Se Zink.

Zinnia, ett från Mexiko härstammande släkte av korgblomstriga örter (fam. *Compositæ)* med upprätt, grenig stam och stora, lysande blomkorgar i grenspetsarna. *Z. elegans* Jacq. odlas allmänt i många olika färgskiftningar och med såväl enkla som s. k. dubbla (d. v. s. med blott strålblommor) blomkorgar. Fröet sås på våren i halvvarm bänk. Plantorna omskolas och utplanteras vid sommarens1 början.

Zygot. Se Befruktning.

Zymas, jästcellers enzym. Se Enzym.

Å.

Åbo betyder i allmänhet den, som besitter och bebor kronans eller annan persons jordegendom. Ordet begagnas dock huvudsakligen för dem, som med ärftlig besittningsrätt, eller »stadgad åborätt», innehava jordegendom tillhörande kronan eller allmänna inrättningar eller under bruk skatteköpta hemman, samt dessutom dem, som enligt vid försäljning av jordegendom betingat villkor för livstiden kvarsitter å densamma. Den stadgade åborätten medför skyldighet att väl hävda egendomenj och går i regel odelad i arv från innehavare på sätt är föreskrivet i Kammarkollegiets kung. $^{29}/_{2}$ 1808. Kronans med stadgad åborätt upplåtna hemman ha fått skatteköpas, vilket också skett i stor utsträckning. I förväntan på ny lagstiftning är skatteköpsrätten t. v. i huvudsak suspenderad.

Åbrodd. Se Artemisia.

Åda, fullvuxen hona av ejder. Se Dykand.

Åder. Se Blodomlopp.

Åderlåtning sker genom att ett större blodkärl öppnas, antingen medelst en s. k. åderflita eller, såsom numera är vanlig gast, genom en åderlåtningskanyl. Operationen bör alltid överlåtas åt veterinär,

Z.

Zea. Se Majs.

Zein. Se Majs: Fodervärde, Äggviteartade ämnen, I., 3.

Zeolit är egentligen namnet på vattenhaltiga, jämförelsevis lätt, lösliga dubbelsilikat, vilka bildas vid bergarters förvittring och förekomma som avsättningar i drushål i berg öch som överdrag på stenar. På grund av antagandet, att de i jorden förekommande, i syror lätt lösliga föreningar, som uppkommit vid silikatstenarters förvittring, hava likartad sammansättning, betecknas dessa ofta z. eller förvittringssilikat. Se Förvittring.

Zink, Zn, är en metall, som i naturen förekommer i åtskilliga malmer, i Sverige huvudsakligen i zinkblände (svavelzink). Metallen är blåvit men överdrages i fuktig luft med en tunn hinna av basiskt zinkkarbonat, som skyddar mot vidare inverkan av luften, varför den användes som skyddande överdrag på järn (galvaniserat järn). Eg. vikten är 7.1. Metallen kan mellan + 100 och 150° smidas och utvalsas till plåt men är under 100 och över 200° spröd. Smälter vid 4330 och destillerar vid 950°. Z. löses lätt i syror, och således böra sura vätskor ej förvaras i galvaniserade kärl. Z. legeras lätt och ingår i de vanliga legeringarna mässing och nysilver. (Se Metall.) Zinkoxid, ZnO, vanligen kallad zinkvitt, är en målarfärg, som ej täcker så väl som blyvitt men ej såsom denna mörknar i beröring med luften. Zinksulfat, zinkvitriol, Zn SO_4 + 7 H_2O, bildar i vatten lättlösliga, ofärgade kristaller och användes som svagt antiseptiskt medel. Se Desinfektion.

Zinkplåt behöver i olikhet med järnplåt icke genom någon anstrykning skyddas mot luften, emedan denna icke inverkar vidare, sedan den framkallat ett matt överdrag av basiskt karbonat. Vid användningen äv z., t. ex. till tak, bör beaktas, att den är spröd vid vanlig temperatur, så att den, för att ej brytas, bör vara varm, när den bockas. Emedan z. vid temperaturförändringar utvidgar och sammandrager sig starkt, bör den fästas vid underlaget så, att dess volymförändringar kunna ske utan spänningar, som medföra bristningar i fogar eller i anfästningen. Detta vinnes, genom att plåtarna förenas genom falsning och fästas med över falsarna vikta zinkremsor. Emedan beröring av zink och järn i närvaro av fuktighet framkallar elektriska strömmar, varigenom zinken frätes, bör z. fästas med galvaniserad spik och järnspikar i intill liggande trävirke indrivas i detta så, att de ej komma i beröring med plåten. Jfr Tak.

Zinkvitriol. Se Zink.

Zinkvitt. Se Zink.

Zinnia, ett från Mexiko härstammande släkte av korgblomstriga örter (fam. *Compositæ)* med upprätt, grenig stam och stora, lysande blomkorgar i grenspetsarna. *Z. elegans* Jacq. odlas allmänt i många olika färgskiftningar och med såväl enkla som s. k. dubbla (d. v. s. med blott strålblommor) blomkorgar. Fröet sås på våren i halvvarm bänk. Plantorna omskolas och utplanteras vid sommarens1 början.

Zygot. Se Befruktning.

Zymas, jästcellers enzym. Se Enzym.

Å.

Åbo betyder i allmänhet den, som besitter och bebor kronans eller annan persons jordegendom. Ordet begagnas dock huvudsakligen för dem, som med ärftlig besittningsrätt, eller »stadgad åborätt», innehava jordegendom tillhörande kronan eller allmänna inrättningar eller under bruk skatteköpta hemman, samt dessutom dem, som enligt vid försäljning av jordegendom betingat villkor för livstiden kvarsitter å densamma. Den stadgade åborätten medför skyldighet att väl hävda egendomenj och går i regel odelad i arv från innehavare på sätt är föreskrivet i Kammarkollegiets kung. $^{29}/_{2}$ 1808. Kronans med stadgad åborätt upplåtna hemman ha fått skatteköpas, vilket också skett i stor utsträckning. I förväntan på ny

lagstiftning är skatteköpsrätten t. v. i huvudsak suspenderad.

Åbrodd. Se Artemisia.

Åda, fullvuxen hona av ejder. Se Dykand.

Åder. Se Blodomlopp.

Åderlåtning sker genom att ett större blodkärl öppnas, antingen medelst en s. k. åderflita eller, såsom numera är vanlig gast, genom en åderlåtningskanyl. Operationen bör alltid överlåtas åt veterinär,

Z.

Zea. Se Majs.

Zein. Se Majs: Fodervärde, Äggviteartade ämnen, I., 3.

Zeolit är egentligen namnet på vattenhaltiga, jämförelsevis lätt, lösliga dubbelsilikat, vilka bildas vid bergarters förvittring och förekomma som avsättningar i drushål i berg öch som överdrag på stenar. På grund av antagandet, att de i jorden förekommande, i syror lätt lösliga föreningar, som uppkommit vid silikatstenarters förvittring, hava likartad sammansättning, betecknas dessa ofta z. eller förvittringssilikat. Se Förvittring.

Zink, Zn, är en metall, som i naturen förekommer i åtskilliga malmer, i Sverige huvudsakligen i zinkblände (svavelzink). Metallen är blåvit men överdrages i fuktig luft med en tunn hinna av basiskt zinkkarbonat, som skyddar mot vidare inverkan av luften, varför den användes som skyddande överdrag på järn (galvaniserat järn). Eg. vikten är 7.1. Metallen kan mellan + 100 och 150° smidas och utvalsas till plåt men är under 100 och över 200° spröd. Smälter vid 4330 och destillerar vid 950°. Z. löses lätt i syror, och således böra sura vätskor ej förvaras i galvaniserade kärl. Z. legeras lätt och ingår i de vanliga legeringarna mässing och nysilver. (Se Metall.) Zinkoxid, ZnO, vanligen kallad zinkvitt, är en målarfärg, som ej täcker så väl som blyvitt men ej såsom denna mörknar i beröring med luften. Zinksulfat, zinkvitriol, Zn SO_4 + 7 H_2O, bildar i vatten lättlösliga, ofärgade kristaller och användes som svagt antiseptiskt medel. Se Desinfektion.

Zinkplåt behöver i olikhet med järnplåt icke genom någon anstrykning skyddas mot luften, emedan denna icke inverkar vidare, sedan den framkallat ett matt överdrag av basiskt karbonat. Vid användningen äv z., t. ex. till tak, bör beaktas, att den är spröd vid vanlig temperatur, så att den, för att ej brytas, bör vara varm, när den bockas. Emedan z. vid temperaturförändringar utvidgar och sammandrager sig starkt, bör den fästas vid underlaget så, att dess volymförändringar kunna ske utan spänningar, som medföra bristningar i fogar eller i anfästningen. Detta vinnes, genom att plåtarna förenas genom falsning och fästas med över falsarna vikta zinkremsor. Emedan beröring av zink och järn i närvaro av fuktighet framkallar elektriska strömmar, varigenom zinken frätes, bör z. fästas med galvaniserad spik och järnspikar i intill liggande trävirke indrivas i detta så, att de ej komma i beröring med plåten. Jfr Tak.

Zinkvitriol. Se Zink.

Zinkvitt. Se Zink.

Zinnia, ett från Mexiko härstammande släkte av korgblomstriga örter (fam. *Compositæ)* med upprätt, grenig stam och stora, lysande blomkorgar i grenspetsarna. *Z. elegans* Jacq. odlas allmänt i många olika färgskiftningar och med såväl enkla som s. k. dubbla (d. v. s. med blott strålblommor) blomkorgar. Fröet sås på våren i halvvarm bänk. Plantorna omskolas och utplanteras vid sommarens1 början.

Zygot. Se Befruktning.

Zymas, jästcellers enzym. Se Enzym.

Å.

Åbo betyder i allmänhet den, som besitter och bebor kronans eller annan persons jordegendom. Ordet begagnas dock huvudsakligen för dem, som med ärftlig besittningsrätt, eller »stadgad åborätt», innehava jordegendom tillhörande kronan eller allmänna inrättningar eller under bruk skatteköpta hemman, samt dessutom dem, som enligt vid försäljning av jordegendom betingat villkor för livstiden kvarsitter å densamma. Den stadgade åborätten medför skyldighet att väl hävda egendomenj och går i regel odelad i arv från innehavare på sätt är föreskrivet i Kammarkollegiets kung. $^{29}/_{2}$ 1808. Kronans med stadgad åborätt upplåtna hemman ha fått skatteköpas, vilket också skett i stor utsträckning. I förväntan på ny lagstiftning är skatteköpsrätten t. v. i huvudsak suspenderad.

Åbrodd. Se Artemisia.

Åda, fullvuxen hona av ejder. Se Dykand.

Åder. Se Blodomlopp.

Åderlåtning sker genom att ett större blodkärl öppnas, antingen medelst en s. k. åderflita eller, såsom numera är vanlig gast, genom en åderlåtningskanyl. Operationen bör alltid överlåtas åt veterinär,

Z.

Zea. Se Majs.

Zein. Se Majs: Fodervärde, Äggviteartade ämnen, I., 3.

Zeolit är egentligen namnet på vattenhaltiga, jämförelsevis lätt, lösliga dubbelsilikat, vilka bildas vid bergarters förvittring och förekomma som avsättningar i drushål i berg öch som överdrag på stenar. På grund av antagandet, att de i jorden förekommande, i syror lätt lösliga föreningar, som uppkommit vid silikatstenarters förvittring, hava likartad sammansättning, betecknas dessa ofta z. eller förvittringssilikat. Se Förvittring.

Zink, Zn, är en metall, som i naturen förekommer i åtskilliga malmer, i Sverige huvudsakligen i zinkblände (svavelzink). Metallen är blåvit men överdrages i fuktig luft med en tunn hinna av basiskt zinkkarbonat, som skyddar mot vidare inverkan av luften, varför den användes som skyddande överdrag på järn (galvaniserat järn). Eg. vikten är 7.1. Metallen kan mellan + 100 och 150° smidas och utvalsas till plåt men är under 100 och över 200° spröd. Smälter vid 4330 och destillerar vid 950°. Z. löses lätt i syror, och således böra sura vätskor ej förvaras i galvaniserade kärl. Z. legeras lätt och ingår i de vanliga legeringarna mässing och nysilver. (Se Metall.) Zinkoxid, ZnO, vanligen kallad zinkvitt, är en målarfärg, som ej täcker så väl som blyvitt men ej såsom denna mörknar i beröring med luften. Zinksulfat, zinkvitriol, Zn SO_4 + 7 H_2O, bildar i vatten lättlösliga, ofärgade kristaller och användes som svagt antiseptiskt medel. Se Desinfektion.

Zinkplåt behöver i olikhet med järnplåt icke genom någon anstrykning skyddas mot luften, emedan denna icke inverkar vidare, sedan den framkallat ett matt överdrag av basiskt karbonat. Vid användningen äv z., t. ex. till tak, bör beaktas, att den är spröd vid vanlig temperatur, så att den, för att ej brytas, bör vara varm, när den bockas. Emedan z. vid temperaturförändringar utvidgar och sammandrager sig starkt, bör den fästas vid underlaget så, att dess volymförändringar kunna ske utan spänningar, som medföra bristningar i fogar

eller i anfästningen. Detta vinnes, genom att plåtarna förenas genom falsning och fästas med över falsarna vikta zinkremsor. Emedan beröring av zink och järn i närvaro av fuktighet framkallar elektriska strömmar, varigenom zinken frätes, bör z. fästas med galvaniserad spik och järnspikar i intill liggande trävirke indrivas i detta så, att de ej komma i beröring med plåten. Jfr Tak.

Zinkvitriol. Se Zink.

Zinkvitt. Se Zink.

Zinnia, ett från Mexiko härstammande släkte av korgblomstriga örter (fam. *Compositæ)* med upprätt, grenig stam och stora, lysande blomkorgar i grenspetsarna. *Z. elegans* Jacq. odlas allmänt i många olika färgskiftningar och med såväl enkla som s. k. dubbla (d. v. s. med blott strålblommor) blomkorgar. Fröet sås på våren i halvvarm bänk. Plantorna omskolas och utplanteras vid sommarens1 början.

Zygot. Se Befruktning.

Zymas, jästcellers enzym. Se Enzym.

Å.

Åbo betyder i allmänhet den, som besitter och bebor kronans eller annan persons jordegendom. Ordet begagnas dock huvudsakligen för dem, som med ärftlig besittningsrätt, eller »stadgad åborätt», innehava jordegendom tillhörande kronan eller allmänna inrättningar eller under bruk skatteköpta hemman, samt dessutom dem, som enligt vid försäljning av jordegendom betingat villkor för livstiden kvarsitter å densamma. Den stadgade åborätten medför skyldighet att väl hävda egendomenj och går i regel odelad i arv från innehavare på sätt är föreskrivet i Kammarkollegiets kung. $^{29}/_{2}$ 1808. Kronans med stadgad åborätt upplåtna hemman ha fått skatteköpas, vilket också skett i stor utsträckning. I förväntan på ny lagstiftning är skatteköpsrätten t. v. i huvudsak suspenderad.

Åbrodd. Se Artemisia.

Åda, fullvuxen hona av ejder. Se Dykand.

Åder. Se Blodomlopp.

Åderlåtning sker genom att ett större blodkärl öppnas, antingen medelst en s. k. åderflita eller, såsom numera är vanlig gast, genom en åderlåtningskanyl. Operationen bör alltid överlåtas åt veterinär,då den ingalunda alltid är ofarlig. Genom att luft inkommer i det öppnade kärlet, kan nämligen så gott som ögonblicklig död inträffa, och om instrumenten ej äro fullt rena eller nödig aseptik iakttages, inträder lätt en vargörande inflammation, som ofta ger upphov till åderfistlar.

Verkan av å. är, att blodomloppet till inflammerade organ kan för tillfället hastigt minskas, men denna verkan är kortvarig, och för att den skall visa sig, måste en betydande mängd blod (hos häst 4—8—10 l., hos nöt 5—10, hos får 0.3, hos svin 0.5—0.75, hos hund 0.25 l.) hastigt avtappas. Operationen måste därför göras på ett större blodkärl, vanligen på stora halsblodådern eller hos nötkreatur även mjölkådern, vilka båda genom sitt ytliga läge äro lätt åtkomliga. Endast hos svin, där stora halsblodådern ligger alltför djupt, göres åderlåtningen på örats eller svansens pulsådror. Förr användes å. vid en mängd olika sjukdomar, men insikten om blodavtappningens menliga efterverkningar (minskning av röda blodkroppar, feber, ökat sönderfall av äggviteämnen och försvagad hjärtverksamhet) har gjort, att dess användning numera ifrågakommer egentligen endast vid häftiga blodkongestioner till hjärnan och lungorna samt vid fång hos hästen, där en ögonblicklig minskning av blodtrycket är nödvändig.E. N—m.

Åker betecknar jord, som brukas under regelbundet skeende bearbetning för frambringande av huvudsakligen i stort odlade nyttiga växter. Från naturlig äng, betesmark och skog skiljes således åkern genom bearbetningen, från trädgårdsjord huvudsakligen därigenom, att denna senare användes för i mindre skala odlade växter, varmed följer att bearbetningen av jorden och vården av de odlade växterna övervägande sker för hand. Gränsen är i båda fallen oviss; således beror det på godtycke, efter hur lång tids uppehåll i bearbetningen en med fodervöxter insådd eller igenvuxen åker skall anses hava övergått till betesmark eller äng; likaså när odling av egentliga trädgårdsväxter, ss. kål, div. grönsaker m. m. och fruktträd, på åker förvandlat denna till trädgård. En sådan övergång torde anses ske, då denna förändrade användning av jorden avses att bliva bestående.

Å. användes i äldre tider för odling huvudsakligen av säd och rotfrukter till människoföda, i mindre mängd av spånadsväxter, under det att kreatursfoder, med undantag av sädens halm, hämtades från oodlade marker. Då ängsmark för någon kortare tid upplöjdes för sädesodling, brukade den oftast fortfarande betecknas som äng. I senare tid, särdeles från omkring mitten av 1800-talet, då ängarna i allt större utsträckning förvandlats till åker, har även odling av foderväxter, vall- och grönfoderväxter upptagits i omväxling med säd, rotfrukter m. m. på åkern. (Se Växtföljd.)

Under det att åkervidden i äldre tid ökades föga mer än folkmängden och behovet av brödsäd, har denna ökning från foderodlingens införande varit betydligt stegrad. Rikets åkervidd var

år	hektar	hektar pr innebyggare	proc. av rikets fasta ytvidd
1750 . .	600,000	0.34	1.5
1800 . .	850,000	0.36	2.1
1850 . .	2,025,000	0.58	

			4.9
1900 . .	3,558,000	0.69	8.6
1919 . .	3,782,000	0.65	9.2

Den avmattning i åkerns ökning, som inträtt sedan senare delen av 1800-talet, står i samband med relativ och slutligen absolut minskning av jordbruksbefolkningen (se d. o.) och stegrade arbetspris samt ökad införsel av säd.

Åkerns omfattning och andel av hela jordvidden växlar1 starkt i olika delar av landet och utgör sålunda exempelvis för följande större naturliga områden: Malmöhus läns slättbygd över 80, i den övriga sydsvenska slättbygden 50—60, i öster- och Västergötlands slättbygd omkring 45, Mälarprovinsernas och Värmlands slättbygder omring 28, Öland och Gottland 25, Sydsvenska höglandet 11—15, Mellersta Sveriges bergslagsbygder omkring 8, övriga delar av Kopparbergs och Gävleborgs län omkr. 5, samt i Väster- och Norrbottens kustland omkring 3.5 proc. av hela arealen.

Åkerbinda, *Polygonum Convolvulus* L., en till fam. *Polygonaceæ* hörande, 1-årig, kring säd och andra upprätta växter slingrande ört med hjärtlikt pillika blad, små vitgröna blommor, som utvecklas till boveteliknande, kölade men ovingade nötter (se Ogräs, fig. 27). Allmänt ogräs i åkrar och trädgårdar, men gör till följd av sin svaga växt föga skada. Jfr Vinda.

Åkerbruk betecknar egentligen växtodling på åker, men ordet användes även ofta liktydigt med jordbruk, lantbruk och lanthushållning som beteckning för lantmannanäringen i dess helhet.

Åkerfibla, molke. Se Mjölktistel.

Åkerkål är rätteligen namnet på den som ogräs mindre besvärliga *Brassica campestris* men brukas särskilt i södra Sverige allmänt även för den snarlika åkersenapen. Se Kål, Senap.

Åkerren, den avplöjda kanten av åkern, uppkommer, då man ej plöjer fullt ut till diket. Åkerrenarna bliva bevuxna av vild växtlighet, huvudsakligen fleråriga gräs och örter, och därför, om de länge lämnas orörda, lätt en då den ingalunda alltid är ofarlig. Genom att luft inkommer i det öppnade kärlet, kan nämligen så gott som ögonblicklig död inträffa, och om instrumenten ej äro fullt rena eller nödig aseptik iakttages, inträder lätt en vargörande inflammation, som ofta ger upphov till åderfistlar.

Verkan av å. är, att blodomloppet till inflammerade organ kan för tillfället hastigt minskas, men denna verkan är kortvarig, och för att den skall visa sig, måste en betydande mängd blod (hos häst 4—8—10 l., hos nöt 5—10, hos får 0.3, hos svin 0.5—0.75, hos hund 0.25 l.) hastigt avtappas. Operationen måste därför göras på ett större blodkärl, vanligen på stora halsblodådern eller hos nötkreatur även mjölkådern, vilka båda genom sitt ytliga läge äro lätt åtkomliga. Endast hos svin, där stora halsblodådern ligger alltför djupt, göres åderlåtningen på örats eller svansens pulsådror. Förr användes å. vid en mängd olika sjukdomar, men insikten om blodavtappningens menliga efterverkningar (minskning av röda blodkroppar, feber, ökat sönderfall av äggviteämnen och försvagad hjärtverksamhet) har gjort, att dess användning numera ifrågakommer egentligen endast vid häftiga blodkongestioner till hjärnan och lungorna samt vid fång hos hästen, där en ögonblicklig minskning av blodtrycket är nödvändig.E. N—m.

Åker betecknar jord, som brukas under regelbundet skeende bearbetning för frambringande av huvudsakligen i stort odlade nyttiga växter. Från naturlig äng, betesmark och skog skiljes således åkern genom bearbetningen, från trädgårdsjord huvudsakligen därigenom, att denna senare användes för i mindre skala odlade växter, varmed följer att bearbetningen av jorden och vården av de odlade växterna övervägande sker för hand. Gränsen är i båda fallen oviss; således beror det på godtycke, efter hur lång tids uppehåll i bearbetningen en med foderväxter insådd eller igenvuxen åker skall anses hava övergått till betesmark eller äng; likaså när odling av egentliga trädgårdsväxter, ss. kål, div. grönsaker m. m. och fruktträd, på åker förvandlat denna till trädgård. En sådan övergång torde anses ske, då denna förändrade användning av jorden avses att bliva bestående.

Å. användes i äldre tider för odling huvudsakligen av säd och rotfrukter till människoföda, i mindre mängd av spånadsväxter, under det att kreatursfoder, med undantag av sädens halm, hämtades från oodlade marker. Då ängsmark för någon kortare tid upplöjdes för sädesodling, brukade den oftast fortfarande betecknas som äng. I senare tid, särdeles från omkring mitten av 1800-talet, då ängarna i allt större utsträckning förvandlats till åker, har även odling av foderväxter, vall- och grönfoderväxter upptagits i omväxling med säd, rotfrukter m. m. på åkern. (Se Växtföljd.)

Under det att åkervidden i äldre tid ökades föga mer än folkmängden och behovet av brödsäd, har denna ökning från foderodlingens införande varit betydligt stegrad. Rikets åkervidd var

år	hektar	hektar pr innebyggare	proc. av rikets fasta ytvidd
1750 . .	600,000	0.34	1.5
1800 . .	850,000	0.36	2.1

1850 . .	2,025,000	0.58	4.9
1900 . .	3,558,000	0.69	8.6
1919 . .	3,782,000	0.65	9.2

Den avmattning i åkerns ökning, som inträtt sedan senare delen av 1800-talet, står i samband med relativ och slutligen absolut minskning av jordbruksbefolkningen (se d. o.) och stegrade arbetspris samt ökad införsel av säd.

Åkerns omfattning och andel av hela jordvidden växlar1 starkt i olika delar av landet och utgör sålunda exempelvis för följande större naturliga områden: Malmöhus läns slättbygd över 80, i den övriga sydsvenska slättbygden 50—60, i öster- och Västergötlands slättbygd omkring 45, Mälarprovinsernas och Värmlands slättbygder omring 28, Öland och Gottland 25, Sydsvenska höglandet 11—15, Mellersta Sveriges bergslagsbygder omkring 8, övriga delar av Kopparbergs och Gävleborgs län omkr. 5, samt i Väster- och Norrbottens kustland omkring 3.5 proc. av hela arealen.

Åkerbinda, *Polygonum Convolvulus* L., en till fam. *Polygonaceæ* hörande, 1-årig, kring säd och andra upprätta växter slingrande ört med hjärtlikt pillika blad, små vitgröna blommor, som utvecklas till boveteliknande, kölade men ovingade nötter (se Ogräs, fig. 27). Allmänt ogräs i åkrar och trädgårdar, men gör till följd av sin svaga växt föga skada. Jfr Vinda.

Åkerbruk betecknar egentligen växtodling på åker, men ordet användes även ofta liktydigt med jordbruk, lantbruk och lanthushållning som beteckning för lantmannanäringen i dess helhet.

Åkerfibla, molke. Se Mjölktistel.

Åkerkål är rätteligen namnet på den som ogräs mindre besvärliga *Brassica campestris* men brukas särskilt i södra Sverige allmänt även för den snarlika åkersenapen. Se Kål, Senap.

Åkerren, den avplöjda kanten av åkern, uppkommer, då man ej plöjer fullt ut till diket. Åkerrenarna bliva bevuxna av vild växtlighet, huvudsakligen fleråriga gräs och örter, och därför, om de länge lämnas orörda, lätt en då den ingalunda alltid är ofarlig. Genom att luft inkommer i det öppnade kärlet, kan nämligen så gott som ögonblicklig död inträffa, och om instrumenten ej äro fullt rena eller nödig aseptik iakttages, inträder lätt en vargörande inflammation, som ofta ger upphov till åderfistlar.

Verkan av å. är, att blodomloppet till inflammerade organ kan för tillfället hastigt minskas, men denna verkan är kortvarig, och för att den skall visa sig, måste en betydande mängd blod (hos häst 4—8—10 l., hos nöt 5—10, hos får 0.3, hos svin 0.5—0.75, hos hund 0.25 l.) hastigt avtappas. Operationen måste därför göras på ett större blodkärl, vanligen på stora halsblodådern eller hos nötkreatur även mjölkådern, vilka båda genom sitt ytliga läge äro lätt åtkomliga. Endast hos svin, där stora halsblodådern ligger alltför djupt, göres åderlåtningen på örats eller svansens pulsådror. Förr användes å. vid en mängd olika sjukdomar, men insikten om blodavtappningens menliga efterverkningar (minskning av röda blodkroppar, feber, ökat sönderfall av äggviteämnen och försvagad hjärtverksamhet) har gjort, att dess användning numera ifrågakommer egentligen endast vid häftiga blodkongestioner till hjärnan och lungorna samt vid fång hos hästen, där en ögonblicklig minskning av blodtrycket är nödvändig.E. N—m.

Åker betecknar jord, som brukas under regelbundet skeende bearbetning för frambringande av huvudsakligen i stort odlade nyttiga växter. Från naturlig äng, betesmark och skog skiljes således åkern genom bearbetningen, från trädgårdsjord huvudsakligen därigenom, att denna senare användes för i mindre skala odlade växter, varmed följer att bearbetningen av jorden och vården av de odlade växterna övervägande sker för hand. Gränsen är i båda fallen oviss; således beror det på godtycke, efter hur lång tids uppehåll i bearbetningen en med foderväxter insådd eller igenvuxen åker skall anses hava övergått till betesmark eller äng; likaså när odling av egentliga trädgårdsväxter, ss. kål, div. grönsaker m. m. och fruktträd, på åker förvandlat denna till trädgård. En sådan övergång torde anses ske, då denna förändrade användning av jorden avses att bliva bestående.

Å. användes i äldre tider för odling huvudsakligen av säd och rotfrukter till människoföda, i mindre mängd av spånadsväxter, under det att kreatursfoder, med undantag av sädens halm, hämtades från oodlade marker. Då ängsmark för någon kortare tid upplöjdes för sädesodling, brukade den oftast fortfarande betecknas som äng. I senare tid, särdeles från omkring mitten av 1800-talet, då ängarna i allt större utsträckning förvandlats till åker, har även odling av foderväxter, vall- och grönfoderväxter upptagits i omväxling med säd, rotfrukter m. m. på åkern. (Se Växtföljd.)

Under det att åkervidden i äldre tid ökades föga mer än folkmängden och behovet av brödsäd, har denna ökning från foderodlingens införande varit betydligt stegrad. Rikets åkervidd var

år	hektar	hektar pr innebyggare	proc. av rikets fasta ytvidd
1750 . .	600,000	0.34	1.5
1800 . .			

	850,000	0.36	2.1
1850 . .	2,025,000	0.58	4.9
1900 . .	3,558,000	0.69	8.6
1919 . .	3,782,000	0.65	9.2

Den avmattning i åkerns ökning, som inträtt sedan senare delen av 1800-talet, står i samband med relativ och slutligen absolut minskning av jordbruksbefolkningen (se d. o.) och stegrade arbetspris samt ökad införsel av säd.

Åkerns omfattning och andel av hela jordvidden växlar1 starkt i olika delar av landet och utgör sålunda exempelvis för följande större naturliga områden: Malmöhus läns slättbygd över 80, i den övriga sydsvenska slättbygden 50—60, i öster- och Västergötlands slättbygd omkring 45, Mälarprovinsernas och Värmlands slättbygder omring 28, Öland och Gottland 25, Sydsvenska höglandet 11—15, Mellersta Sveriges bergslagsbygder omkring 8, övriga delar av Kopparbergs och Gävleborgs län omkr. 5, samt i Väster- och Norrbottens kustland omkring 3.5 proc. av hela arealen.

Åkerbinda, *Polygonum Convolvulus* L., en till fam. *Polygonaceæ* hörande, 1-årig, kring säd och andra upprätta växter slingrande ört med hjärtlikt pillika blad, små vitgröna blommor, som utvecklas till boveteliknande, kölade men ovingade nötter (se Ogräs, fig. 27). Allmänt ogräs i åkrar och trädgårdar, men gör till följd av sin svaga växt föga skada. Jfr Vinda.

Åkerbruk betecknar egentligen växtodling på åker, men ordet användes även ofta liktydigt med jordbruk, lantbruk och lanthushållning som beteckning för lantmannanäringen i dess helhet.

Åkerfibla, molke. Se Mjölktistel.

Åkerkål är rätteligen namnet på den som ogräs mindre besvärliga *Brassica campestris* men brukas särskilt i södra Sverige allmänt även för den snarlika åkersenapen. Se Kål, Senap.

Åkerren, den avplöjda kanten av åkern, uppkommer, då man ej plöjer fullt ut till diket. Åkerrenarna bliva bevuxna av vild växtlighet, huvudsakligen fleråriga gräs och örter, och därför, om de länge lämnas orörda, lätt en då den ingalunda alltid är ofarlig. Genom att luft inkommer i det öppnade kärlet, kan nämligen så gott som ögonblicklig död inträffa, och om instrumenten ej äro fullt rena eller nödig aseptik iakttages, inträder lätt en vargörande inflammation, som ofta ger upphov till åderfistlar.

Verkan av å. är, att blodomloppet till inflammerade organ kan för tillfället hastigt minskas, men denna verkan är kortvarig, och för att den skall visa sig, måste en betydande mängd blod (hos häst 4—8—10 l., hos nöt 5—10, hos får 0.3, hos svin 0.5—0.75, hos hund 0.25 l.) hastigt avtappas. Operationen måste därför göras på ett större blodkärl, vanligen på stora halsblodådern eller hos nötkreatur även mjölkådern, vilka båda genom sitt ytliga läge äro lätt åtkomliga. Endast hos svin, där stora halsblodådern ligger alltför djupt, göres åderlåtningen på örats eller svansens pulsådror. Förr användes å. vid en mängd olika sjukdomar, men insikten om blodavtappningens menliga efterverkningar (minskning av röda blodkroppar, feber, ökat sönderfall av äggviteämnen och försvagad hjärtverksamhet) har gjort, att dess användning numera ifrågakommer egentligen endast vid häftiga blodkongestioner till hjärnan och lungorna samt vid fång hos hästen, där en ögonblicklig minskning av blodtrycket är nödvändig.E. N—m.

Åker betecknar jord, som brukas under regelbundet skeende bearbetning för frambringande av huvudsakligen i stort odlade nyttiga växter. Från naturlig äng, betesmark och skog skiljes således åkern genom bearbetningen, från trädgårdsjord huvudsakligen därigenom, att denna senare användes för i mindre skala odlade växter, varmed följer att bearbetningen av jorden och vården av de odlade växterna övervägande sker för hand. Gränsen är i båda fallen oviss; således beror det på godtycke, efter hur lång tids uppehåll i bearbetningen en med foderväxter insådd eller igenvuxen åker skall anses hava övergått till betesmark eller äng; likaså när odling av egentliga trädgårdsväxter, ss. kål, div. grönsaker m. m. och fruktträd, på åker förvandlat denna till trädgård. En sådan övergång torde anses ske, då denna förändrade användning av jorden avses att bliva bestående.

Å. användes i äldre tider för odling huvudsakligen av säd och rotfrukter till människoföda, i mindre mängd av spånadsväxter, under det att kreatursfoder, med undantag av sädens halm, hämtades från oodlade marker. Då ängsmark för någon kortare tid upplöjdes för sädesodling, brukade den oftast fortfarande betecknas som äng. I senare tid, särdeles från omkring mitten av 1800-talet, då ängarna i allt större utsträckning förvandlats till åker, har även odling av foderväxter, vall- och grönfoderväxter upptagits i omväxling med säd, rotfrukter m. m. på åkern. (Se Växtföljd.)

Under det att åkervidden i äldre tid ökades föga mer än folkmängden och behovet av brödsäd, har denna ökning från foderodlingens införande varit betydligt stegrad. Rikets åkervidd var

år	hektar	hektar pr innebyggare	proc. av rikets fasta ytvidd
1750 . .	600,000		

0.34

1.5

1800 . .

850,000

0.36

2.1

1850 . .

2,025,000

0.58

4.9

1900 . .

3,558,000

0.69

8.6

1919 . .

3,782,000

0.65

9.2

Den avmattning i åkerns ökning, som inträtt sedan senare delen av 1800-talet, står i samband med relativ och slutligen absolut minskning av jordbruksbefolkningen (se d. o.) och stegrade arbetspris samt ökad införsel av säd.

Åkerns omfattning och andel av hela jordvidden växlar1 starkt i olika delar av landet och utgör sålunda exempelvis för följande större naturliga områden: Malmöhus läns slättbygd över 80, i den övriga sydsvenska slättbygden 50—60, i öster- och Västergötlands slättbygd omkring 45, Mälarprovinsernas och Värmlands slättbygder omring 28, Öland och Gottland 25, Sydsvenska höglandet 11—15, Mellersta Sveriges bergslagsbygder omkring 8, övriga delar av Kopparbergs och Gävleborgs län omkr. 5, samt i Väster- och Norrbottens kustland omkring 3.5 proc. av hela arealen.

Åkerbinda, *Polygonum Convolvulus* L., en till fam. *Polygonaceæ* hörande, 1-årig, kring säd och andra upprätta växter slingrande ört med hjärtlikt pillika blad, små vitgröna blommor, som utvecklas till boveteliknande, kölade men ovingade nötter (se Ogräs, fig. 27). Allmänt ogräs i åkrar och trädgårdar, men gör till följd av sin svaga växt föga skada. Jfr Vinda.

Åkerbruk betecknar egentligen växtodling på åker, men ordet användes även ofta liktydigt med jordbruk, lantbruk och lanthushållning som beteckning för lantmannanäringen i dess helhet.

Åkerfibla, molke. Se Mjölktistel.

Åkerkål är rätteligen namnet på den som ogräs mindre besvärliga *Brassica campestris* men brukas särskilt i södra Sverige allmänt även för den snarlika åkersenapen. Se Kål, Senap.

Åkerren, den avplöjda kanten av åkern, uppkommer, då man ej plöjer fullt ut till diket. Åkerrenarna bliva bevuxna av vild växtlighet, huvudsakligen fleråriga gräs och örter, och därför, om de länge lämnas orörda, lätt en då den ingalunda alltid är ofarlig. Genom att luft inkommer i det öppnade kärlet, kan nämligen så gott som ögonblicklig död inträffa, och om instrumenten ej äro fullt rena eller nödig aseptik iakttages, inträder lätt en vargörande inflammation, som ofta ger upphov till åderfistlar.

Verkan av å. är, att blodomloppet till inflammerade organ kan för tillfället hastigt minskas, men denna verkan är kortvarig, och för att den skall visa sig, måste en betydande mängd blod (hos häst 4—8—10 l., hos nöt 5—10, hos får 0.3, hos svin 0.5—0.75, hos hund 0.25 l.) hastigt avtappas. Operationen måste därför göras på ett större blodkärl, vanligen på stora halsblodådern eller hos nötkreatur även mjölkådern, vilka båda genom sitt ytliga läge äro lätt åtkomliga. Endast hos svin, där stora halsblodådern ligger alltför djupt, göres åderlåtningen på örats eller svansens pulsådror. Förr användes å. vid en mängd olika sjukdomar, men insikten om blodavtappningens menliga efterverkningar (minskning av röda blodkroppar, feber, ökat sönderfall av äggviteämnen och försvagad hjärtverksamhet) har gjort, att dess användning numera ifrågakommer egentligen endast vid häftiga blodkongestioner till hjärnan och lungorna samt vid fång hos hästen, där en ögonblicklig minskning av blodtrycket är nödvändig.E. N—m.

Åker betecknar jord, som brukas under regelbundet skeende bearbetning för frambringande av huvudsakligen i stort odlade nyttiga växter. Från naturlig äng, betesmark och skog skiljes således åkern genom bearbetningen, från trädgårdsjord huvudsakligen därigenom, att denna senare användes för i mindre skala odlade växter, varmed följer att bearbetningen av jorden och vården av de odlade växterna övervägande sker för hand. Gränsen är i båda fallen oviss; således beror det på godtycke, efter hur lång tids uppehåll i bearbetningen en med fodervåxter insådd eller igenvuxen åker skall anses hava övergått till betesmark eller äng; likaså när odling av egentliga trädgårdsväxter, ss. kål, div. grönsaker m. m. och frukträd, på åker förvandlat denna till trädgård. En sådan övergång torde anses ske, då denna förändrade användning av jorden avses att bliva bestående.

Å. användes i äldre tider för odling huvudsakligen av säd och rotfrukter till människoföda, i mindre mängd av spånadsväxter, under det att kreatursfoder, med undantag av sädens halm, hämtades från oodlade marker. Då ängsmark för någon kortare tid upplöjdes för sädesodling, brukade den oftast fortfarande betecknas som äng. I senare tid, särdeles från omkring mitten av 1800-talet, då ängarna i allt större utsträckning förvandlats till åker, har även odling av foderväxter, vall- och grönfoderväxter upptagits i omväxling med säd, rotfrukter m. m. på åkern. (Se Växtföljd.)

Under det att åkervidden i äldre tid ökades föga mer än folkmängden och behovet av brödsäd, har denna ökning från foderodlingens införande varit betydligt stegrad. Rikets åkervidd var

år

hektar

hektar pr
innebyggare

proc. av
rikets fasta

ytvidd

1750 . .

600,000

0.34

1.5

1800 . .

850,000

0.36

2.1

1850 . .

2,025,000

0.58

4.9

1900 . .

3,558,000

0.69

8.6

1919 . .

3,782,000

0.65

9.2

Den avmattning i åkerns ökning, som inträtt sedan senare delen av 1800-talet, står i samband med relativ och slutligen absolut minskning av jordbruksbefolkningen (se d. o.) och stegrade arbetspris samt ökad införsel av säd.

Åkerns omfattning och andel av hela jordvidden växlar1 starkt i olika delar av landet och utgör sålunda exempelvis för följande större naturliga områden: Malmöhus läns slättbygd över 80, i den övriga sydsvenska slättbygden 50—60, i öster- och Västergötlands slättbygd omkring 45, Mälarprovinsernas och Värmlands slättbygder omring 28, Öland och Gottland 25, Sydsvenska höglandet 11—15, Mellersta Sveriges bergslagsbygder omkring 8, övriga delar av Kopparbergs och Gävleborgs län omkr. 5, samt i Väster- och Norrbottens kustland omkring 3.5 proc. av hela arealen.

Åkerbinda, *Polygonum Convolvulus* L., en till fam. *Polygonaceæ* hörande, 1-årig, kring säd och andra upprätta växter slingrande ört med hjärtlikt pillika blad, små vitgröna blommor, som utvecklas till boveteliknande, kölade men ovingade nötter (se Ogräs, fig. 27). Allmänt ogräs i åkrar och trädgårdar, men gör till följd av sin svaga växt föga skada. Jfr Vinda.

Åkerbruk betecknar egentligen växtodling på åker, men ordet användes även ofta liktydigt med jordbruk, lantbruk och lanthushållning som beteckning för lantmannanäringen i dess helhet.

Åkerfibla, molke. Se Mjölktistel.

Åkerkål är rätteligen namnet på den som ogräs mindre besvärliga *Brassica campestris* men brukas särskilt i södra Sverige allmänt även för den snarlika åkersenapen. Se Kål, Senap.

Åkerren, den avplöjda kanten av åkern, uppkommer, då man ej plöjer fullt ut till diket. Åkerrenarna bliva bevuxna av vild växtlighet, huvudsakligen fleråriga gräs och örter, och därför, om de länge lämnas orörda, lätt en då den ingalunda alltid är ofarlig. Genom att luft inkommer i det öppnade kärlet, kan nämligen så gott som ögonblicklig död inträffa, och om instrumenten ej äro fullt rena eller nödig aseptik iakttages, inträder lätt en vargörande inflammation, som ofta ger upphov till åderfistlar.

Verkan av å. är, att blodomloppet till inflammerade organ kan för tillfället hastigt minskas, men denna verkan är kortvarig, och för att den skall visa sig, måste en betydande mängd blod (hos häst 4—8—10 l., hos nöt 5—10, hos får 0.3, hos svin 0.5—0.75, hos hund 0.25 l.) hastigt avtappas. Operationen måste därför göras på ett större blodkärl, vanligen på stora halsblodådern eller hos nötkreatur även mjölkådern, vilka båda genom sitt ytliga läge äro lätt åtkomliga. Endast hos svin, där stora halsblodådern ligger alltför djupt, göres åderlåtningen på örats eller svansens pulsådror. Förr användes å. vid en mängd olika sjukdomar, men insikten om blodavtappningens menliga efterverkningar (minskning av röda blodkroppar, feber, ökat sönderfall av äggviteämnen och försvagad hjärtverksamhet) har gjort, att dess användning numera ifrågakommer egentligen endast vid häftiga blodkongestioner till hjärnan och lungorna samt vid fång hos hästen, där en ögonblicklig minskning av blodtrycket är nödvändig.E. N—m.

Åker betecknar jord, som brukas under regelbundet skeende bearbetning för frambringande av huvudsakligen i stort odlade nyttiga växter. Från naturlig äng, betesmark och skog skiljes således åkern genom bearbetningen, från trädgårdsjord huvudsakligen därigenom, att denna senare användes för i mindre skala odlade växter, varmed följer att bearbetningen av jorden och vården av de odlade växterna övervägande sker för hand. Gränsen är i båda fallen oviss; således beror det på godtycke, efter hur lång tids uppehåll i bearbetningen en med fodervåxter insådd eller igenvuxen åker skall anses hava övergått till betesmark eller äng; likaså när odling av egentliga trädgårdsväxter, ss. kål, div. grönsaker m. m. och fruktträd, på åker förvandlat denna till trädgård. En sådan övergång torde anses ske, då denna förändrade användning av jorden avses att bliva bestående.

Å. användes i äldre tider för odling huvudsakligen av säd och rotfrukter till människoföda, i mindre mängd av spånadsväxter, under det att kreatursfoder, med undantag av sädens halm, hämtades från oodlade marker. Då ängsmark för någon kortare tid upplöjdes för sädesodling, brukade den oftast fortfarande betecknas som äng. I senare tid, särdeles från omkring mitten av 1800-talet, då ängarna i allt större utsträckning förvandlats till åker, har även odling av foderväxter, vall- och grönfoderväxter upptagits i omväxling med säd, rotfrukter m. m. på åkern. (Se Växtföljd.)

Under det att åkervidden i äldre tid ökades föga mer än folkmängden och behovet av brödsäd, har denna ökning från foderodlingens införande varit betydligt stegrad. Rikets åkervidd var

år

hektar

		hektar pr innebyggare	proc. av rikets fasta ytvidd
1750 . .	600,000	0.34	1.5
1800 . .	850,000	0.36	2.1
1850 . .	2,025,000	0.58	4.9
1900 . .	3,558,000	0.69	8.6
1919 . .	3,782,000	0.65	9.2

Den avmattning i åkerns ökning, som inträtt sedan senare delen av 1800-talet, står i samband med relativ och slutligen absolut minskning av jordbruksbefolkningen (se d. o.) och stegrade arbetspris samt ökad införsel av säd.

Åkerns omfattning och andel av hela jordvidden växlar1 starkt i olika delar av landet och utgör sålunda exempelvis för följande större naturliga områden: Malmöhus läns slättbygd över 80, i den övriga sydsvenska slättbygden 50—60, i öster- och Västergötlands slättbygd omkring 45, Mälarprovinsernas och Värmlands slättbygder omring 28, Öland och Gottland 25, Sydsvenska höglandet 11—15, Mellersta Sveriges bergslagsbygder omkring 8, övriga delar av Kopparbergs och Gävleborgs län omkr. 5, samt i Väster- och Norrbottens kustland omkring 3.5 proc. av hela arealen.

Åkerbinda, *Polygonum Convolvulus* L., en till fam. *Polygonaceæ* hörande, 1-årig, kring säd och andra upprätta växter slingrande ört med hjärtlikt pillika blad, små vitgröna blommor, som utvecklas till boveteliknande, kölade men ovingade nötter (se Ogräs, fig. 27). Allmänt ogräs i åkrar och trädgårdar, men gör till följd av sin svaga växt föga skada. Jfr Vinda.

Åkerbruk betecknar egentligen växtodling på åker, men ordet användes även ofta liktydigt med jordbruk, lantbruk och lanthushållning som beteckning för lantmannanäringen i dess helhet.

Åkerfibla, molke. Se Mjölktistel.

Åkerkål är rätteligen namnet på den som ogräs mindre besvärliga *Brassica campestris* men brukas särskilt i södra Sverige allmänt även för den snarlika åkersenapen. Se Kål, Senap.

Åkerren, den avplöjda kanten av åkern, uppkommer, då man ej plöjer fullt ut till diket. Åkerrenarna bliva bevuxna av vild växtlighet, huvudsakligen fleråriga gräs och örter, och därför, om de länge lämnas orörda, lätt en då den ingalunda alltid är ofarlig. Genom att luft inkommer i det öppnade kärlet, kan nämligen så gott som ögonblicklig död inträffa, och om instrumenten ej äro fullt rena eller nödig aseptik iakttages, inträder lätt en vargörande inflammation, som ofta ger upphov till åderfistlar.

Verkan av å. är, att blodomloppet till inflammerade organ kan för tillfället hastigt minskas, men denna verkan är kortvarig, och för att den skall visa sig, måste en betydande mängd blod (hos häst 4—8—10 l., hos nöt 5—10, hos får 0.3, hos svin 0.5—0.75, hos hund 0.25 l.) hastigt avtappas. Operationen måste därför göras på ett större blodkärl, vanligen på stora halsblodådern eller hos nötkreatur även mjölkådern, vilka båda genom sitt ytliga läge äro lätt åtkomliga. Endast hos svin, där stora halsblodådern ligger alltför djupt, göres åderlåtningen på örats eller svansens pulsådror. Förr användes å. vid en mängd olika sjukdomar, men insikten om blodavtappningens menliga efterverkningar (minskning av röda blodkroppar, feber, ökat sönderfall av äggviteämnen och försvagad hjärtverksamhet) har gjort, att dess användning numera ifrågakommer egentligen endast vid häftiga blodkongestioner till hjärnan och lungorna samt vid fång hos hästen, där en ögonblicklig minskning av blodtrycket är nödvändig.E. N—m.

Åker betecknar jord, som brukas under regelbundet skeende bearbetning för frambringande av huvudsakligen i stort odlade nyttiga växter. Från naturlig äng, betesmark och skog skiljes således åkern genom bearbetningen, från trädgårdsjord huvudsakligen därigenom, att denna senare användes för i mindre skala odlade växter, varmed följer att bearbetningen av jorden och vården av de odlade växterna övervägande sker för hand. Gränsen är i båda fallen oviss; således beror det på godtycke, efter hur lång tids uppehåll i bearbetningen en med foderväxter insådd eller igenvuxen åker skall anses hava övergått till betesmark eller äng; likaså när odling av egentliga trädgårdsväxter, ss. kål, div. grönsaker m. m. och fruktträd, på åker förvandlat denna till trädgård. En sådan övergång torde anses ske, då denna förändrade användning av jorden avses att bliva bestående.

Å. användes i äldre tider för odling huvudsakligen av säd och rotfrukter till människoföda, i mindre mängd av spånadsväxter, under det att kreatursfoder, med undantag av sädens halm, hämtades från oodlade marker. Då ängsmark för någon kortare tid upplöjdes för sädesodling, brukade den oftast fortfarande betecknas som äng. I senare tid, särdeles från omkring mitten av 1800-talet, då ängarna i allt större utsträckning förvandlats till åker, har även odling av foderväxter, vall- och grönfoderväxter upptagits i omväxling med säd, rotfrukter m. m. på åkern. (Se Växtföljd.)

Under det att åkervidden i äldre tid ökades föga mer än folkmängden och behovet av brödsäd, har denna ökning från foderodlingens införande varit betydligt stegrad. Rikets åkervidd var

år	hektar	hektar pr innebyggare	proc. av rikets fasta ytvidd
1750 . .	600,000	0.34	1.5
1800 . .	850,000	0.36	2.1
1850 . .	2,025,000	0.58	4.9
1900 . .	3,558,000	0.69	8.6
1919 . .	3,782,000	0.65	9.2

Den avmattning i åkerns ökning, som inträtt sedan senare delen av 1800-talet, står i samband med relativ och slutligen absolut minskning av jordbruksbefolkningen (se d. o.) och stegrade arbetspris samt ökad införsel av säd.

Åkerns omfattning och andel av hela jordvidden växlar[1] starkt i olika delar av landet och utgör sålunda exempelvis för följande större naturliga områden: Malmöhus läns slättbygd över 80, i den övriga sydsvenska slättbygden 50—60, i öster- och Västergötlands slättbygd omkring 45, Mälarprovinsernas och Värmlands slättbygder omring 28, Öland och Gottland 25, Sydsvenska höglandet 11—15, Mellersta Sveriges bergslagsbygder omkring 8, övriga delar av Kopparbergs och Gävleborgs län omkr. 5, samt i Väster- och Norrbottens kustland omkring 3.5 proc. av hela arealen.

Åkerbinda, *Polygonum Convolvulus* L., en till fam. *Polygonaceæ* hörande, 1-årig, kring säd och andra upprätta växter slingrande ört med hjärtlikt pillika blad, små vitgröna blommor, som utvecklas till boveteliknande, kölade men ovingade nötter (se Ogräs, fig. 27). Allmänt ogräs i åkrar och trädgårdar, men gör till följd av sin svaga växt föga skada. Jfr Vinda.

Åkerbruk betecknar egentligen växtodling på åker, men ordet användes även ofta liktydigt med jordbruk, lantbruk och lanthushållning som beteckning för lantmannanäringen i dess helhet.

Åkerfibla, molke. Se Mjölktistel.

Åkerkål är rätteligen namnet på den som ogräs mindre besvärliga *Brassica campestris* men brukas särskilt i södra Sverige allmänt även för den snarlika åkersenapen. Se Kål, Senap.

Åkerren, den avplöjda kanten av åkern, uppkommer, då man ej plöjer fullt ut till diket. Åkerrenarna bliva bevuxna av vild växtlighet, huvudsakligen fleråriga gräs och örter, och därför, om de länge lämnas orörda, lätt enhärd för ogräs, parasitsvampar, skadeinsekter och andra smärre skadedjur. För att förekomma detta, böra de årligen avslås före fruktsättningen samt tid efter annan, lämpligen under trädesåret i samband med dikesrensningen, renhackas; torven, sönderhackad och torkad, bör spridas över åkern eller bortföras för kompostering.

Åkerven. Se Kösa.

Ål. 1. Fisk, *Anguilla vulgaris* Turt, av ålfiskarnas familj, *Anguillidæ,* förekommer i både salt och sött vatten, i sött dock blott honål, som dit uppstigit från havet. Hanålen förekommer vid landets väst- och sydkust och vid ostkusten upp till norra Småland eller möjligen något längre norrut. Han blir icke på långt när så stor som honålen.

Enligt vad först på senare åren utretts, utvandrar ålen i och för fortplantningen till de centrala delarna av Atlanten. Där har man anträffat små larver, vilka ej som de äldre ålarna hava cylindrisk kropp utan till formen snarast likna ett pilblad och äro ofärgade, nästan genomskinliga. Dessa larver föras av havsströmmarna in mot Europas kuster och in i Medelhavet samt börja, när de nått en viss längd, sin förvandling till cylindriska men ännu färglösa s. k. glasålar. Först så småningom antar ålynglet genom pigmentbildning i huden en allt mörkare färg. Glasål uppträder i stor mängd vid Västeuropas Atlantkuster. Medan en del av densamma uppstiger i närmaste söta vatten, fortsätter en annan del vandringen inåt Nordsjön och in i Östersjön, alltjämt avtagande i antal, ju större avståndet blir från de trakter, där ålynglet först nådde land. En del av honålungarna söker sig nämligen i varje i havet utfallande å eller älv upp mot sjöarna i det inre av landet. Ju längre man kommer inåt Östersjön, desto fåtaligare och större äro de uppstigande ålungarna. De ha då hunnit bliva 4—5 år eller äldre. I sjöarna stanna honålarna några år, troligen minst 4, för att sedan anträda återfärden till kusten och de avlägsna lekplatserna i Atlanten. De ålar, som ännu icke börjat vandra, äro m. l. m. gulaktiga på buken (gulål), vilken är vit hos de stora utvandrade ålarna, som kallas blankålar. Dessa fångas i rinnande vatten i ålkistor eller lanor, vid kusten i ålhommor eller bottengarn. Ål fångas för övrigt i ryssjor, med not, på långrev och annan krokredskap. Se Fiskeredskap. Ålen lever av småfisk samt av olika insektlarver och andra

smådjur.

I många sjöar, som äro långt avlägsna från havet, eller till vilka ål på grund av hinder av ett eller annat slag icke eller endast i otillräcklig mängd kan uppstiga, kan det vara skäl att genom årliga eller med icke alltför många års mellantid upprepade inplanteringar sörja för en tillräcklig ålbesättning. Härtill lämpar sig bäst den ungål, som årligen uppstiger i våra åar och älvar. Den småål, som på lämpliga platser vid västkusten och i öresund lätt kan fångas i stor mängd, bör icke användas, enär den i regel till stor del består av hanål. Ålyngel eller s. k. »sättål» till inplan tering anskaffas genom fiskeriförvaltningen från de av staten inrättade yngeluppsamlingsstatkv nerna vid Trollhättan och Älvkarleö. Inplanteringen (med t. ex. 10 yngel per hektar av sjöns yta) verkställes under juni—förra delen av augusti, vid vilken tid ålynglet brukar fångas.

Om ålfiskets omfattning, se Fiske, om yngelfångsten, se Fiskodling.H. N.

Ålandsrot, alant, *Inula helenium* L., en högvuxen, korgblomstrig ört (fam. *Compositæ)* med stor grenig rot, långa, under gråludna blad och stora guldgula blomkorgar. Förekommer vild (urspr, förvildad) i s. och m. Sveriges kusttrakter och odlas såsom läkeväxt. Roten är sedan gammalt berömd som bröst- och magmedel. Två- till treåriga plantors rötter uppgrävas på hösten, rengöras, klyvas och torkas.

Åldersbestämning hos hästar och hundar kan med stor säkerhet göras på grund av tändernas framkomst, växling och form (se Hästar), hos behornade kor efter antalet ringar på hornen, i det att en insänkt ring vanligen bildas för varje dräktighet.

Ålfälla, Ålglipe, Ålharka, Ålhomma, Ålkista. Se Fiskeredskap.

Åm, gammalt rymdmått för våta varor, vanligen = 60 kannor = 156 l. Se Mått, mål och vikt.

Ånggryta. Se Ångpanna.

Ångkokning, Ångning. Se Desinfektion, Foderberedning.

Ånglokomobil, den förr vanligaste eller så gott som enda kraftkällan inom lantbruket, när levande dragkraft ej räckte till, är en med transporthjul försedd sammanställning av en ångpanna och en ångmaskin med de för deras drift nödiga anordningarna. Lokomobilen har ingen utväxling från maskinen till transporthjulen utan kräver dragare för sin förflyttning. Sammanställningar, där sådan utväxling finnes, kallas lokomotiv. Dylika, byggda för landsvägskörning, användas även inom lantbruket, såsom t. ex. för forsling av ångmaskinen och tröskverket från gård till gård för tröskning.

1. Ångpannan, i vilken vatten avkokas till ånga av högt tryck, bör med minsta möjliga bränsleförbrukning alstra största möjliga mängd ånga. Det bästa bränslet för en ångpanna är stenkol, men i lantbrukslokomobilerna eldas ofta med bränslen, som finnas på gården, såsom ved, torv och sågavfall. Om dessa bränslens förbränningsvärme, uttryckt i värmeenheter eller kalorier, se Bränsle. Allt det i bränslet magasinerade värmet kan ej komma ångbildningen till godo, härd för ogräs, parasitsvampar, skadeinsekter och andra smärre skadedjur. För att förekomma detta, böra de årligen avslås före fruktsättningen samt tid efter annan, lämpligen under trädesåret i samband med dikesrensningen, renhackas; torven, sönderhackad och torkad, bör spridas över åkern eller bortföras för kompostering.

Åkerven. Se Kösa.

Ål. 1. Fisk, *Anguilla vulgaris* Turt, av ålfiskarnas familj, *Anguillidæ,* förekommer i både salt och sött vatten, i sött dock blott honål, som dit uppstigit från havet. Hanålen förekommer vid landets väst- och sydkust och vid ostkusten upp till norra Småland eller möjligen något längre norrut. Han blir icke på långt när så stor som honålen.

Enligt vad först på senare åren utretts, utvandrar ålen i och för fortplantningen till de centrala delarna av Atlanten. Där har man anträffat små larver, vilka ej som de äldre ålarna hava cylindrisk kropp utan till formen snarast likna ett pilblad och äro ofärgade, nästan genomskinliga. Dessa larver föras av havsströmmarna in mot Europas kuster och in i Medelhavet samt börja, när de nått en viss längd, sin förvandling till cylindriska men ännu färglösa s. k. glasålar. Först så småningom antar ålynglet genom pigmentbildning i huden en allt mörkare färg. Glasål uppträder i stor mängd vid Västeuropas Atlantkuster. Medan en del av densamma uppstiger i närmaste söta vatten, fortsätter en annan del vandringen inåt Nordsjön och in i Östersjön, alltjämt avtagande i antal, ju större avståndet blir från de trakter, där ålynglet först nådde land. En del av honålungarna söker sig nämligen i varje i havet utfallande å eller älv upp mot sjöarna i det inre av landet. Ju längre man kommer inåt Östersjön, desto fåtaligare och större äro de uppstigande ålungarna. De ha då hunnit bliva 4—5 år eller äldre. I sjöarna stanna honålarna några år, troligen minst 4, för att sedan anträda återfärden till kusten och de avlägsna lekplatserna i Atlanten. De ålar, som ännu icke börjat vandra, äro m. l. m. gulaktiga på buken (gulål), vilken är vit hos de stora utvandrade ålarna, som kallas blankålar. Dessa fångas i rinnande vatten i ålkistor eller lanor, vid kusten i ålhommor eller bottengarn. Ål fångas för övrigt i ryssjor, med not, på långrev och annan krokredskap. Se Fiskeredskap. Ålen lever av småfisk samt av olika insektlarver och andra smådjur.

I många sjöar, som äro långt avlägsna från havet, eller till vilka ål på grund av hinder av ett eller annat slag icke eller endast i otillräcklig mängd kan uppstiga, kan det vara skäl att genom årliga eller med icke alltför många års mellantid upprepade inplanteringar sörja för en tillräcklig ålbesättning. Härtill lämpar sig bäst den ungål, som årligen uppstiger i våra åar och älvar. Den småål, som på lämpliga platser vid västkusten och i öresund lätt kan fångas i stor mängd, bör icke användas, enär den i regel till stor del består av hanål. Ålyngel eller s. k. »sättål» till inplan tering anskaffas genom fiskeriförvaltningen från de av staten inrättade yngeluppsamlingsstatkv nerna vid Trollhättan och Älvkarleö. Inplanteringen (med t. ex. 10 yngel per hektar av sjöns yta) verkställes under juni—förra delen av augusti, vid vilken tid ålynglet brukar fångas.

Om ålfiskets omfattning, se Fiske, om yngelfångsten, se Fiskodling.H. N.

Ålandsrot, alant, *Inula helenium* L., en högvuxen, korgblomstrig ört (fam. *Compositæ)* med stor grenig rot, långa, under gråludna blad och stora guldgula blomkorgar. Förekommer vild (urspr, förvildad) i s. och m. Sveriges kusttrakter och odlas såsom läkeväxt. Roten är sedan gammalt berömd som bröst- och magmedel. Två- till treåriga plantors rötter uppgrävas på hösten, rengöras, klyvas och torkas.

Åldersbestämning hos hästar och hundar kan med stor säkerhet göras på grund av tändernas framkomst, växling och form (se Hästar), hos behornade kor efter antalet ringar på hornen, i det att en insänkt ring vanligen bildas för varje dräktighet.

Ålfälla, Ålglipe, Ålharka, Ålhomma, Ålkista. Se Fiskeredskap.

Åm, gammalt rymdmått för våta varor, vanligen = 60 kannor = 156 l. Se Mått, mål och vikt.

Ånggryta. Se Ångpanna.

Ångkokning, Ångning. Se Desinfektion, Foderberedning.

Ånglokomobil, den förr vanligaste eller så gott som enda kraftkällan inom lantbruket, när levande dragkraft ej räckte till, är en med transporthjul försedd sammanställning av en ångpanna och en ångmaskin med de för deras drift nödiga anordningarna. Lokomobilen har ingen utväxling från maskinen till transporthjulen utan kräver dragare för sin förflyttning. Sammanställningar, där sådan utväxling finnes, kallas lokomotiv. Dylika, byggda för landsvägskörning, användas även inom lantbruket, såsom t. ex. för forsling av ångmaskinen och tröskverket från gård till gård för tröskning.

1. Ångpannan, i vilken vatten avkokas till ånga av högt tryck, bör med minsta möjliga bränsleförbrukning alstra största möjliga mängd ånga. Det bästa bränslet för en ångpanna är stenkol, men i lantbrukslokomobilerna eldas ofta med bränslen, som finnas på gården, såsom ved, torv och sågavfall. Om dessa bränslens förbränningsvärme, uttryckt i värmeenheter eller kalorier, se Bränsle. Allt det i bränslet magasinerade värmet kan ej komma ångbildningen till godo, härd för ogräs, parasitsvampar, skadeinsekter och andra smärre skadedjur. För att förekomma detta, böra de årligen avslås före fruktsättningen samt tid efter annan, lämpligen under trädesåret i samband med dikesrensningen, renhackas; torven, sönderhackad och torkad, bör spridas över åkern eller bortföras för kompostering.

Åkerven. Se Kösa.

Ål. 1. Fisk, *Anguilla vulgaris* Turt, av ålfiskarnas familj, *Anguillidæ,* förekommer i både salt och sött vatten, i sött dock blott honål, som dit uppstigit från havet. Hanålen förekommer vid landets väst- och sydkust och vid ostkusten upp till norra Småland eller möjligen något längre norrut. Han blir icke på långt när så stor som honålen.

Enligt vad först på senare åren utretts, utvandrar ålen i och för fortplantningen till de centrala delarna av Atlanten. Där har man anträffat små larver, vilka ej som de äldre ålarna hava

cylindrisk kropp utan till formen snarast likna ett pilblad och äro ofärgade, nästan genomskinliga. Dessa larver föras av havsströmmarna in mot Europas kuster och in i Medelhavet samt börja, när de nått en viss längd, sin förvandling till cylindriska men ännu färglösa s. k. glasålar. Först så småningom antar ålynglet genom pigmentbildning i huden en allt mörkare färg. Glasål uppträder i stor mängd vid Västeuropas Atlantkuster. Medan en del av densamma uppstiger i närmaste söta vatten, fortsätter en annan del vandringen inåt Nordsjön och in i Östersjön, alltjämt avtagande i antal, ju större avståndet blir från de trakter, där ålynglet först nådde land. En del av honålungarna söker sig nämligen i varje i havet utfallande å eller älv upp mot sjöarna i det inre av landet. Ju längre man kommer inåt Östersjön, desto fåtaligare och större äro de uppstigande ålungarna. De ha då hunnit bliva 4—5 år eller äldre. I sjöarna stanna honålarna några år, troligen minst 4, för att sedan anträda återfärden till kusten och de avlägsna lekplatserna i Atlanten. De ålar, som ännu icke börjat vandra, äro m. l. m. gulaktiga på buken (gulål), vilken är vit hos de stora utvandrade ålarna, som kallas blankålar. Dessa fångas i rinnande vatten i ålkistor eller lanor, vid kusten i ålhommor eller bottengarn. Ål fångas för övrigt i ryssjor, med not, på långrev och annan krokredskap. Se Fiskeredskap. Ålen lever av småfisk samt av olika insektlarver och andra smådjur.

I många sjöar, som äro långt avlägsna från havet, eller till vilka ål på grund av hinder av ett eller annat slag icke eller endast i otillräcklig mängd kan uppstiga, kan det vara skäl att genom årliga eller med icke alltför många års mellantid upprepade inplanteringar sörja för en tillräcklig ålbesättning. Härtill lämpar sig bäst den ungål, som årligen uppstiger i våra åar och älvar. Den småål, som på lämpliga platser vid västkusten och i öresund lätt kan fångas i stor mängd, bör icke användas, enär den i regel till stor del består av hanål. Ålyngel eller s. k. »sättål» till inplan tering anskaffas genom fiskeriförvaltningen från de av staten inrättade yngeluppsamlingsstatkv nerna vid Trollhättan och Älvkarleö. Inplanteringen (med t. ex. 10 yngel per hektar av sjöns yta) verkställes under juni—förra delen av augusti, vid vilken tid ålynglet brukar fångas.

Om ålfiskets omfattning, se Fiske, om yngelfångsten, se Fiskodling.H. N.

Ålandsrot, alant, *Inula helenium* L., en högvuxen, korgblomstrig ört (fam. *Compositæ)* med stor grenig rot, långa, under gråludna blad och stora guldgula blomkorgar. Förekommer vild (urspr, förvildad) i s. och m. Sveriges kusttrakter och odlas såsom läkeväxt. Roten är sedan gammalt berömd som bröst- och magmedel. Två- till treåriga plantors rötter uppgrävas på hösten, rengöras, klyvas och torkas.

Åldersbestämning hos hästar och hundar kan med stor säkerhet göras på grund av tändernas framkomst, växling och form (se Hästar), hos behornade kor efter antalet ringar på hornen, i det att en insänkt ring vanligen bildas för varje dräktighet.

Ålfälla, Ålglipe, Ålharka, Ålhomma, Ålkista. Se Fiskeredskap.

Åm, gammalt rymdmått för våta varor, vanligen = 60 kannor = 156 l. Se Mått, mål och vikt.

Ånggryta. Se Ångpanna.

Ångkokning, Ångning. Se Desinfektion, Foderberedning.

Ånglokomobil, den förr vanligaste eller så gott som enda kraftkällan inom lantbruket, när levande dragkraft ej räckte till, är en med transporthjul försedd sammanställning av en ångpanna och en ångmaskin med de för deras drift nödiga anordningarna. Lokomobilen har ingen utväxling från maskinen till transporthjulen utan kräver dragare för sin förflyttning. Sammanställningar, där sådan utväxling finnes, kallas lokomotiv. Dylika, byggda för landsvägskörning, användas även inom lantbruket, såsom t. ex. för forsling av ångmaskinen och tröskverket från gård till gård för tröskning.

1. Ångpannan, i vilken vatten avkokas till ånga av högt tryck, bör med minsta möjliga bränsleförbrukning alstra största möjliga mängd ånga. Det bästa bränslet för en ångpanna är stenkol, men i lantbrukslokomobilerna eldas ofta med bränslen, som finnas på gården, såsom ved, torv och sågavfall. Om dessa bränslens förbränningsvärme, uttryckt i värmeenheter eller kalorier, se Bränsle. Allt det i bränslet magasinerade värmet kan ej komma ångbildningen till godo, härd för ogräs, parasitsvampar, skadeinsekter och andra smärre skadedjur. För att förekomma detta, böra de årligen avslås före fruktsättningen samt tid efter annan, lämpligen under trädesåret i samband med dikesrensningen, renhackas; torven, sönderhackad och torkad, bör spridas över åkern eller bortföras för kompostering.

Åkerven. Se Kösa.

Ål. 1. Fisk, *Anguilla vulgaris* Turt, av ålfiskarnas familj, *Anguillidæ,* förekommer i både salt och sött vatten, i sött dock blott honål, som dit uppstigit från havet. Hanålen förekommer vid landets väst- och sydkust och vid ostkusten upp till norra Småland eller möjligen något längre norrut. Han blir icke på långt när så stor som honålen.

Enligt vad först på senare åren utretts, utvandrar ålen i och för fortplantningen till de centrala delarna av Atlanten. Där har man anträffat små larver, vilka ej som de äldre ålarna hava cylindrisk kropp utan till formen snarast likna ett pilblad och äro ofärgade, nästan genomskinliga. Dessa larver föras av havsströmmarna in mot Europas kuster och in i Medelhavet samt börja, när de nått en viss längd, sin förvandling till cylindriska men ännu färglösa s. k. glasålar. Först så småningom antar ålynglet genom pigmentbildning i huden en allt mörkare färg. Glasål uppträder i stor mängd vid Västeuropas Atlantkuster. Medan en del av densamma uppstiger i närmaste söta vatten, fortsätter en annan del vandringen inåt Nordsjön och in i Östersjön, alltjämt avtagande i antal, ju större avståndet blir från de trakter, där ålynglet först nådde land. En del av honålungarna söker sig nämligen i varje i havet utfallande å eller älv upp mot sjöarna i det inre av landet. Ju längre man kommer inåt Östersjön, desto fåtaligare och större äro de uppstigande ålungarna. De ha då hunnit bliva 4—5 år eller äldre. I sjöarna stanna honålarna några år, troligen minst 4, för att sedan anträda återfärden till kusten och de avlägsna lekplatserna i Atlanten. De ålar, som ännu icke börjat vandra, äro m. l. m. gulaktiga på buken (gulål), vilken är vit hos de stora utvandrade ålarna, som kallas blankålar. Dessa fångas i rinnande vatten i ålkistor eller lanor, vid kusten i ålhommor eller bottengarn. Ål fångas för övrigt i ryssjor, med not, på långrev och annan krokredskap. Se Fiskeredskap. Ålen lever av småfisk samt av olika insektlarver och andra smådjur.

I många sjöar, som äro långt avlägsna från havet, eller till vilka ål på grund av hinder av ett eller annat slag icke eller endast i otillräcklig mängd kan uppstiga, kan det vara skäl att genom årliga eller med icke alltför många års mellantid upprepade inplanteringar sörja för en tillräcklig ålbesättning. Härtill lämpar sig bäst den ungål, som årligen uppstiger i våra åar och älvar. Den småål, som på lämpliga platser vid västkusten och i öresund lätt kan fångas i stor mängd, bör icke användas, enär den i regel till stor del består av hanål. Ålyngel eller s. k. »sättål» till inplan tering anskaffas genom fiskeriförvaltningen från de av staten inrättade yngeluppsamlingsstatkv nerna vid Trollhättan och Älvkarleö. Inplanteringen (med t. ex. 10 yngel per hektar av sjöns yta) verkställes under juni—förra delen av augusti, vid vilken tid ålynglet brukar fångas.

Om ålfiskets omfattning, se Fiske, om yngelfångsten, se Fiskodling.H. N.

Ålandsrot, alant, *Inula helenium* L., en högvuxen, korgblomstrig ört (fam. *Compositæ)* med stor grenig rot, långa, under gråludna blad och stora guldgula blomkorgar. Förekommer vild (urspr, förvildad) i s. och m. Sveriges kusttrakter och odlas såsom läkeväxt. Roten är sedan gammalt berömd som bröst- och magmedel. Två- till treåriga plantors rötter uppgrävas på hösten, rengöras, klyvas och torkas.

Åldersbestämning hos hästar och hundar kan med stor säkerhet göras på grund av tändernas framkomst, växling och form (se Hästar), hos behornade kor efter antalet ringar på hornen, i det att en insänkt ring vanligen bildas för varje dräktighet.

Ålfälla, Ålglipe, Ålharka, Ålhomma, Ålkista. Se Fiskeredskap.

Åm, gammalt rymdmått för våta varor, vanligen = 60 kannor = 156 l. Se Mått, mål och vikt.

Ånggryta. Se Ångpanna.

Ångkokning, Ångning. Se Desinfektion, Foderberedning.

Ånglokomobil, den förr vanligaste eller så gott som enda kraftkällan inom lantbruket, när levande dragkraft ej räckte till, är en med transporthjul försedd sammanställning av en ångpanna och en ångmaskin med de för deras drift nödiga anordningarna. Lokomobilen har ingen utväxling från maskinen till transporthjulen utan kräver dragare för sin förflyttning. Sammanställningar, där sådan utväxling finnes, kallas lokomotiv. Dylika, byggda för landsvägskörning, användas även inom lantbruket, såsom t. ex. för forsling av ångmaskinen och tröskverket från gård till gård för tröskning.

1. Ångpannan, i vilken vatten avkokas till ånga av högt tryck, bör med minsta möjliga bränsleförbrukning alstra största möjliga mängd ånga. Det bästa bränslet för en ångpanna är stenkol, men i lantbrukslokomobilerna eldas ofta med bränslen, som finnas på gården, såsom ved, torv och sågavfall. Om dessa bränslens förbränningsvärme, uttryckt i värmeenheter

eller kalorier, se Bränsle. Allt det i bränslet magasinerade värmet kan ej komma ångbildningen till godo, härd för ogräs, parasitsvampar, skadeinsekter och andra smärre skadedjur. För att förekomma detta, böra de årligen avslås före fruktsättningen samt tid efter annan, lämpligen under trädesåret i samband med dikesrensningen, renhackas; torven, sönderhackad och torkad, bör spridas över åkern eller bortföras för kompostering.

Åkerven. Se Kösa.

Ål. 1. Fisk, *Anguilla vulgaris* Turt, av ålfiskarnas familj, *Anguillidæ,* förekommer i både salt och sött vatten, i sött dock blott honål, som dit uppstigit från havet. Hanålen förekommer vid landets väst- och sydkust och vid ostkusten upp till norra Småland eller möjligen något längre norrut. Han blir icke på långt när så stor som honålen.

Enligt vad först på senare åren utretts, utvandrar ålen i och för fortplantningen till de centrala delarna av Atlanten. Där har man anträffat små larver, vilka ej som de äldre ålarna hava cylindrisk kropp utan till formen snarast likna ett pilblad och äro ofärgade, nästan genomskinliga. Dessa larver föras av havsströmmarna in mot Europas kuster och in i Medelhavet samt börja, när de nått en viss längd, sin förvandling till cylindriska men ännu färglösa s. k. glasålar. Först så småningom antar ålynglet genom pigmentbildning i huden en allt mörkare färg. Glasål uppträder i stor mängd vid Västeuropas Atlantkuster. Medan en del av densamma uppstiger i närmaste söta vatten, fortsätter en annan del vandringen inåt Nordsjön och in i Östersjön, alltjämt avtagande i antal, ju större avståndet blir från de trakter, där ålynglet först nådde land. En del av honålungarna söker sig nämligen i varje i havet utfallande å eller älv upp mot sjöarna i det inre av landet. Ju längre man kommer inåt Östersjön, desto fåtaligare och större äro de uppstigande ålungarna. De ha då hunnit bliva 4—5 år eller äldre. I sjöarna stanna honålarna några år, troligen minst 4, för att sedan anträda återfärden till kusten och de avlägsna lekplatserna i Atlanten. De ålar, som ännu icke börjat vandra, äro m. l. m. gulaktiga på buken (gulål), vilken är vit hos de stora utvandrade ålarna, som kallas blankålar. Dessa fångas i rinnande vatten i ålkistor eller lanor, vid kusten i ålhommor eller bottengarn. Ål fångas för övrigt i ryssjor, med not, på långrev och annan krokredskap. Se Fiskeredskap. Ålen lever av småfisk samt av olika insektlarver och andra smådjur.

I många sjöar, som äro långt avlägsna från havet, eller till vilka ål på grund av hinder av ett eller annat slag icke eller endast i otillräcklig mängd kan uppstiga, kan det vara skäl att genom årliga eller med icke alltför många års mellantid upprepade inplanteringar sörja för en tillräcklig ålbesättning. Härtill lämpar sig bäst den ungål, som årligen uppstiger i våra åar och älvar. Den småål, som på lämpliga platser vid västkusten och i öresund lätt kan fångas i stor mängd, bör icke användas, enär den i regel till stor del består av hanål. Ålyngel eller s. k. »sättål» till inplan tering anskaffas genom fiskeriförvaltningen från de av staten inrättade yngeluppsamlingsstatkv nerna vid Trollhättan och Älvkarleö. Inplanteringen (med t. ex. 10 yngel per hektar av sjöns yta) verkställes under juni—förra delen av augusti, vid vilken tid ålynglet brukar fångas.

Om ålfiskets omfattning, se Fiske, om yngelfångsten, se Fiskodling.H. N.

Ålandsrot, alant, *Inula helenium* L., en högvuxen, korgblomstrig ört (fam. *Compositæ)* med stor grenig rot, långa, under gråludna blad och stora guldgula blomkorgar. Förekommer vild (urspr, förvildad) i s. och m. Sveriges kusttrakter och odlas såsom läkeväxt. Roten är sedan gammalt berömd som bröst- och magmedel. Två- till treåriga plantors rötter uppgrävas på hösten, rengöras, klyvas och torkas.

Åldersbestämning hos hästar och hundar kan med stor säkerhet göras på grund av tändernas framkomst, växling och form (se Hästar), hos behornade kor efter antalet ringar på hornen, i det att en insänkt ring vanligen bildas för varje dräktighet.

Ålfälla, Ålglipe, Ålharka, Ålhomma, Ålkista. Se Fiskeredskap.

Åm, gammalt rymdmått för våta varor, vanligen = 60 kannor = 156 l. Se Mått, mål och vikt.

Ånggryta. Se Ångpanna.

Ångkokning, Ångning. Se Desinfektion, Foderberedning.

Ånglokomobil, den förr vanligaste eller så gott som enda kraftkällan inom lantbruket, när levande dragkraft ej räckte till, är en med transporthjul försedd sammanställning av en ångpanna och en ångmaskin med de för deras drift nödiga anordningarna. Lokomobilen har ingen utväxling från maskinen till transporthjulen utan kräver dragare för sin förflyttning. Sammanställningar, där sådan utväxling finnes, kallas lokomotiv. Dylika, byggda för landsvägskörning, användas även inom lantbruket, såsom t. ex. för forsling av ångmaskinen och tröskverket från gård till gård för tröskning.

1. Ångpannan, i vilken vatten avkokas till ånga av högt tryck, bör med minsta möjliga bränsleförbrukning alstra största möjliga mängd ånga. Det bästa bränslet för en ångpanna är stenkol, men i lantbrukslokomobilerna eldas ofta med bränslen, som finnas på gården, såsom ved, torv och sågavfall. Om dessa bränslens förbränningsvärme, uttryckt i värmeenheter eller kalorier, se Bränsle. Allt det i bränslet magasinerade värmet kan ej komma ångbildningen till godo, härd för ogräs, parasitsvampar, skadeinsekter och andra smärre skadedjur. För att förekomma detta, böra de årligen avslås före fruktsättningen samt tid efter annan, lämpligen under trädesåret i samband med dikesrensningen, renhackas; torven, sönderhackad och torkad, bör spridas över åkern eller bortföras för kompostering.

Åkerven. Se Kösa.

Ål. 1. Fisk, *Anguilla vulgaris* Turt, av ålfiskarnas familj, *Anguillidæ,* förekommer i både salt och sött vatten, i sött dock blott honål, som dit uppstigit från havet. Hanålen förekommer vid landets väst- och sydkust och vid ostkusten upp till norra Småland eller möjligen något längre norrut. Han blir icke på långt när så stor som honålen.

Enligt vad först på senare åren utretts, utvandrar ålen i och för fortplantningen till de centrala delarna av Atlanten. Där har man anträffat små larver, vilka ej som de äldre ålarna hava cylindrisk kropp utan till formen snarast likna ett pilblad och äro ofärgade, nästan genomskinliga. Dessa larver föras av havsströmmarna in mot Europas kuster och in i Medelhavet samt börja, när de nått en viss längd, sin förvandling till cylindriska men ännu färglösa s. k. glasålar. Först så småningom antar ålynglet genom pigmentbildning i huden en allt mörkare färg. Glasål uppträder i stor mängd vid Västeuropas Atlantkuster. Medan en del av densamma uppstiger i närmaste söta vatten, fortsätter en annan del vandringen inåt Nordsjön och in i Östersjön, alltjämt avtagande i antal, ju större avståndet blir från de trakter, där ålynglet först nådde land. En del av honålungarna söker sig nämligen i varje i havet utfallande å eller älv upp mot sjöarna i det inre av landet. Ju längre man kommer inåt Östersjön, desto fåtaligare och större äro de uppstigande ålungarna. De ha då hunnit bliva 4—5 år eller äldre. I sjöarna stanna honålarna några år, troligen minst 4, för att sedan anträda återfärden till kusten och de avlägsna lekplatserna i Atlanten. De ålar, som ännu icke börjat vandra, äro m. l. m. gulaktiga på buken (gulål), vilken är vit hos de stora utvandrade ålarna, som kallas blankålar. Dessa fångas i rinnande vatten i ålkistor eller lanor, vid kusten i ålhommor eller bottengarn. Ål fångas för övrigt i ryssjor, med not, på långrev och annan krokredskap. Se Fiskeredskap. Ålen lever av småfisk samt av olika insektlarver och andra smådjur.

I många sjöar, som äro långt avlägsna från havet, eller till vilka ål på grund av hinder av ett eller annat slag icke eller endast i otillräcklig mängd kan uppstiga, kan det vara skäl att genom årliga eller med icke alltför många års mellantid upprepade inplanteringar sörja för en tillräcklig ålbesättning. Härtill lämpar sig bäst den ungål, som årligen uppstiger i våra åar och älvar. Den småål, som på lämpliga platser vid västkusten och i öresund lätt kan fångas i stor mängd, bör icke användas, enär den i regel till stor del består av hanål. Ålyngel eller s. k. »sättål» till inplan tering anskaffas genom fiskeriförvaltningen från de av staten inrättade yngeluppsamlingsstatkv nerna vid Trollhättan och Älvkarleö. Inplanteringen (med t. ex. 10 yngel per hektar av sjöns yta) verkställes under juni—förra delen av augusti, vid vilken tid ålynglet brukar fångas.

Om ålfiskets omfattning, se Fiske, om yngelfångsten, se Fiskodling.H. N.

Ålandsrot, alant, *Inula helenium* L., en högvuxen, korgblomstrig ört (fam. *Compositæ)* med stor grenig rot, långa, under gråludna blad och stora guldgula blomkorgar. Förekommer vild (urspr, förvildad) i s. och m. Sveriges kusttrakter och odlas såsom läkeväxt. Roten är sedan gammalt berömd som bröst- och magmedel. Två- till treåriga plantors rötter uppgrävas på hösten, rengöras, klyvas och torkas.

Åldersbestämning hos hästar och hundar kan med stor säkerhet göras på grund av tändernas framkomst, växling och form (se Hästar), hos behornade kor efter antalet ringar på hornen, i det att en insänkt ring vanligen bildas för varje dräktighet.

Ålfälla, Ålglipe, Ålharka, Ålhomma, Ålkista. Se Fiskeredskap.

Åm, gammalt rymdmått för våta varor, vanligen = 60 kannor = 156 l. Se Mått, mål och vikt.

Ånggryta. Se Ångpanna.

Ångkokning, Ångning. Se Desinfektion, Foderberedning.

Ånglokomobil, den förr vanligaste eller så gott som enda kraftkällan inom lantbruket, när levande dragkraft ej räckte till, är en med transporthjul försedd sammanställning av en ångpanna och en ångmaskin med de för deras drift nödiga anordningarna. Lokomobilen har ingen utväxling från maskinen till transporthjulen utan kräver dragare för sin förflyttning. Sammanställningar, där sådan utväxling finnes, kallas lokomotiv. Dylika, byggda för landsvägskörning, användas även inom lantbruket, såsom t. ex. för forsling av ångmaskinen och tröskverket från gård till gård för tröskning.

1. Ångpannan, i vilken vatten avkokas till ånga av högt tryck, bör med minsta möjliga bränsleförbrukning alstra största möjliga mängd ånga. Det bästa bränslet för en ångpanna är stenkol, men i lantbrukslokomobilerna eldas ofta med bränslen, som finnas på gården, såsom ved, torv och sågavfall. Om dessa bränslens förbränningsvärme, uttryckt i värmeenheter eller kalorier, se Bränsle. Allt det i bränslet magasinerade värmet kan ej komma ångbildningen till godo, härd för ogräs, parasitsvampar, skadeinsekter och andra smärre skadedjur. För att förekomma detta, böra de årligen avslås före fruktsättningen samt tid efter annan, lämpligen under trädesåret i samband med dikesrensningen, renhackas; torven, sönderhackad och torkad, bör spridas över åkern eller bortföras för kompostering.

Åkerven. Se Kösa.

Ål. 1. Fisk, *Anguilla vulgaris* Turt, av ålfiskarnas familj, *Anguillidæ,* förekommer i både salt och sött vatten, i sött dock blott honål, som dit uppstigit från havet. Hanålen förekommer vid landets väst- och sydkust och vid ostkusten upp till norra Småland eller möjligen något längre norrut. Han blir icke på långt när så stor som honålen.

Enligt vad först på senare åren utretts, utvandrar ålen i och för fortplantningen till de centrala delarna av Atlanten. Där har man anträffat små larver, vilka ej som de äldre ålarna hava cylindrisk kropp utan till formen snarast likna ett pilblad och äro ofärgade, nästan genomskinliga. Dessa larver föras av havsströmmarna in mot Europas kuster och in i Medelhavet samt börja, när de nått en viss längd, sin förvandling till cylindriska men ännu färglösa s. k. glasålar. Först så småningom antar ålynglet genom pigmentbildning i huden en allt mörkare färg. Glasål uppträder i stor mängd vid Västeuropas Atlantkuster. Medan en del av densamma uppstiger i närmaste söta vatten, fortsätter en annan del vandringen inåt Nordsjön och in i Östersjön, alltjämt avtagande i antal, ju större avståndet blir från de trakter, där ålynglet först nådde land. En del av honålungarna söker sig nämligen i varje i havet utfallande å eller älv upp mot sjöarna i det inre av landet. Ju längre man kommer inåt Östersjön, desto fåtaligare och större äro de uppstigande ålungarna. De ha då hunnit bliva 4—5 år eller äldre. I sjöarna stanna honålarna några år, troligen minst 4, för att sedan anträda återfärden till kusten och de avlägsna lekplatserna i Atlanten. De ålar, som ännu icke börjat vandra, äro m. l. m. gulaktiga på buken (gulål), vilken är vit hos de stora utvandrade ålarna, som kallas blankålar. Dessa fångas i rinnande vatten i ålkistor eller lanor, vid kusten i ålhommor eller bottengarn. Ål fångas för övrigt i ryssjor, med not, på långrev och annan krokredskap. Se Fiskeredskap. Ålen lever av småfisk samt av olika insektlarver och andra smådjur.

I många sjöar, som äro långt avlägsna från havet, eller till vilka ål på grund av hinder av ett eller annat slag icke eller endast i otillräcklig mängd kan uppstiga, kan det vara skäl att genom årliga eller med icke alltför många års mellantid upprepade inplanteringar sörja för en tillräcklig ålbesättning. Härtill lämpar sig bäst den ungål, som årligen uppstiger i våra åar och älvar. Den småål, som på lämpliga platser vid västkusten och i öresund lätt kan fångas i stor mängd, bör icke användas, enär den i regel till stor del består av hanål. Ålyngel eller s. k. »sättål» till inplan tering anskaffas genom fiskeriförvaltningen från de av staten inrättade yngeluppsamlingsstatkv nerna vid Trollhättan och Älvkarleö. Inplanteringen (med t. ex. 10 yngel per hektar av sjöns yta) verkställes under juni—förra delen av augusti, vid vilken tid ålynglet brukar fångas.

Om ålfiskets omfattning, se Fiske, om yngelfångsten, se Fiskodling.H. N.

Ålandsrot, alant, *Inula helenium* L., en högvuxen, korgblomstrig ört (fam. *Compositæ)* med stor grenig rot, långa, under gråludna blad och stora guldgula blomkorgar. Förekommer vild (urspr, förvildad) i s. och m. Sveriges kusttrakter och odlas såsom läkeväxt. Roten är sedan gammalt berömd som bröst- och magmedel. Två- till treåriga plantors rötter uppgrävas på hösten, rengöras, klyvas och torkas.

Åldersbestämning hos hästar och hundar kan med stor säkerhet göras på grund av tändernas framkomst, växling och form (se Hästar), hos behornade kor efter antalet ringar på hornen, i det att en insänkt ring vanligen bildas för varje dräktighet.

Ålfälla, Ålglipe, Ålharka, Ålhomma, Ålkista. Se Fiskeredskap.

Åm, gammalt rymdmått för våta varor, vanligen = 60 kannor = 156 l. Se Mått, mål och vikt.

Ånggryta. Se Ångpanna.

Ångkokning, Ångning. Se Desinfektion, Foderberedning.

Ånglokomobil, den förr vanligaste eller så gott som enda kraftkällan inom lantbruket, när levande dragkraft ej räckte till, är en med transporthjul försedd sammanställning av en ångpanna och en ångmaskin med de för deras drift nödiga anordningarna. Lokomobilen har ingen utväxling från maskinen till transporthjulen utan kräver dragare för sin förflyttning. Sammanställningar, där sådan utväxling finnes, kallas lokomotiv. Dylika, byggda för landsvägskörning, användas även inom lantbruket, såsom t. ex. för forsling av ångmaskinen och tröskverket från gård till gård för tröskning.

1. Ångpannan, i vilken vatten avkokas till ånga av högt tryck, bör med minsta möjliga bränsleförbrukning alstra största möjliga mängd ånga. Det bästa bränslet för en ångpanna är stenkol, men i lantbrukslokomobilerna eldas ofta med bränslen, som finnas på gården, såsom ved, torv och sågavfall. Om dessa bränslens förbränningsvärme, uttryckt i värmeenheter eller kalorier, se Bränsle. Allt det i bränslet magasinerade värmet kan ej komma ångbildningen till godo, härd för ogräs, parasitsvampar, skadeinsekter och andra smärre skadedjur. För att förekomma detta, böra de årligen avslås före fruktsättningen samt tid efter annan, lämpligen under trädesåret i samband med dikesrensningen, renhackas; torven, sönderhackad och torkad, bör spridas över åkern eller bortföras för kompostering.

Åkerven. Se Kösa.

Ål. 1. Fisk, *Anguilla vulgaris* Turt, av ålfiskarnas familj, *Anguillidæ,* förekommer i både salt och sött vatten, i sött dock blott honål, som dit uppstigit från havet. Hanålen förekommer vid landets väst- och sydkust och vid ostkusten upp till norra Småland eller möjligen något längre norrut. Han blir icke på långt när så stor som honålen.

Enligt vad först på senare åren utretts, utvandrar ålen i och för fortplantningen till de centrala delarna av Atlanten. Där har man anträffat små larver, vilka ej som de äldre ålarna hava cylindrisk kropp utan till formen snarast likna ett pilblad och äro ofärgade, nästan genomskinliga. Dessa larver föras av havsströmmarna in mot Europas kuster och in i Medelhavet samt börja, när de nått en viss längd, sin förvandling till cylindriska men ännu färglösa s. k. glasålar. Först så småningom antar ålynglet genom pigmentbildning i huden en allt mörkare färg. Glasål uppträder i stor mängd vid Västeuropas Atlantkuster. Medan en del av densamma uppstiger i närmaste söta vatten, fortsätter en annan del vandringen inåt Nordsjön och in i Östersjön, alltjämt avtagande i antal, ju större avståndet blir från de trakter, där ålynglet först nådde land. En del av honålungarna söker sig nämligen i varje i havet utfallande å eller älv upp mot sjöarna i det inre av landet. Ju längre man kommer inåt Östersjön, desto fåtaligare och större äro de uppstigande ålungarna. De ha då hunnit bliva 4—5 år eller äldre. I sjöarna stanna honålarna några år, troligen minst 4, för att sedan anträda återfärden till kusten och de avlägsna lekplatserna i Atlanten. De ålar, som ännu icke börjat vandra, äro m. l. m. gulaktiga på buken (gulål), vilken är vit hos de stora utvandrade ålarna, som kallas blankålar. Dessa fångas i rinnande vatten i ålkistor eller lanor, vid kusten i ålhommor eller bottengarn. Ål fångas för övrigt i ryssjor, med not, på långrev och annan krokredskap. Se Fiskeredskap. Ålen lever av småfisk samt av olika insektlarver och andra smådjur.

I många sjöar, som äro långt avlägsna från havet, eller till vilka ål på grund av hinder av ett eller annat slag icke eller endast i otillräcklig mängd kan uppstiga, kan det vara skäl att genom årliga eller med icke alltför många års mellantid upprepade inplanteringar sörja för en tillräcklig ålbesättning. Härtill lämpar sig bäst den ungål, som årligen uppstiger i våra åar och älvar. Den småål, som på lämpliga platser vid västkusten och i öresund lätt kan fångas i stor mängd, bör icke användas, enär den i regel till stor del består av hanål. Ålyngel eller s. k. »sättål» till inplan tering anskaffas genom fiskeriförvaltningen från de av staten inrättade yngeluppsamlingsstatkv nerna vid Trollhättan och Älvkarleö. Inplanteringen (med t. ex. 10 yngel per hektar av sjöns yta) verkställes under juni—förra delen av augusti, vid vilken tid ålynglet brukar fångas.

Om ålfiskets omfattning, se Fiske, om yngelfångsten, se Fiskodling.H. N.

Ålandsrot, alant, *Inula helenium* L., en högvuxen, korgblomstrig ört (fam. *Compositæ)* med stor grenig rot, långa, under gråludna blad och stora guldgula blomkorgar. Förekommer vild (urspr, förvildad) i s. och m. Sveriges kusttrakter och odlas såsom läkeväxt. Roten är sedan gammalt berömd som bröst- och magmedel. Två- till treåriga plantors rötter

uppgrävas på hösten, rengöras, klyvas och torkas.

Åldersbestämning hos hästar och hundar kan med stor säkerhet göras på grund av tändernas framkomst, växling och form (se Hästar), hos behornade kor efter antalet ringar på hornen, i det att en insänkt ring vanligen bildas för varje dräktighet.

Ålfälla, Ålglipe, Ålharka, Ålhomma, Ålkista. Se Fiskeredskap.

Åm, gammalt rymdmått för våta varor, vanligen = 60 kannor = 156 l. Se Mått, mål och vikt.

Ånggryta. Se Ångpanna.

Ångkokning, Ångning. Se Desinfektion, Foderberedning.

Ånglokomobil, den förr vanligaste eller så gott som enda kraftkällan inom lantbruket, när levande dragkraft ej räckte till, är en med transporthjul försedd sammanställning av en ångpanna och en ångmaskin med de för deras drift nödiga anordningarna. Lokomobilen har ingen utväxling från maskinen till transporthjulen utan kräver dragare för sin förflyttning. Sammanställningar, där sådan utväxling finnes, kallas lokomotiv. Dylika, byggda för landsvägskörning, användas även inom lantbruket, såsom t. ex. för forsling av ångmaskinen och tröskverket från gård till gård för tröskning.

1. Ångpannan, i vilken vatten avkokas till ånga av högt tryck, bör med minsta möjliga bränsleförbrukning alstra största möjliga mängd ånga. Det bästa bränslet för en ångpanna är stenkol, men i lantbrukslokomobilerna eldas ofta med bränslen, som finnas på gården, såsom ved, torv och sågavfall. Om dessa bränslens förbränningsvärme, uttryckt i värmeenheter eller kalorier, se Bränsle. Allt det i bränslet magasinerade värmet kan ej komma ångbildningen till godo, härd för ogräs, parasitsvampar, skadeinsekter och andra smärre skadedjur. För att förekomma detta, böra de årligen avslås före fruktsättningen samt tid efter annan, lämpligen under trädesåret i samband med dikesrensningen, renhackas; torven, sönderhackad och torkad, bör spridas över åkern eller bortföras för kompostering.

Åkerven. Se Kösa.

Ål. 1. Fisk, *Anguilla vulgaris* Turt, av ålfiskarnas familj, *Anguillidæ,* förekommer i både salt och sött vatten, i sött dock blott honål, som dit uppstigit från havet. Hanålen förekommer vid landets väst- och sydkust och vid ostkusten upp till norra Småland eller möjligen något längre norrut. Han blir icke på långt när så stor som honålen.

Enligt vad först på senare åren utretts, utvandrar ålen i och för fortplantningen till de centrala delarna av Atlanten. Där har man anträffat små larver, vilka ej som de äldre ålarna hava cylindrisk kropp utan till formen snarast likna ett pilblad och äro ofärgade, nästan genomskinliga. Dessa larver föras av havsströmmarna in mot Europas kuster och in i Medelhavet samt börja, när de nått en viss längd, sin förvandling till cylindriska men ännu färglösa s. k. glasålar. Först så småningom antar ålynglet genom pigmentbildning i huden en allt mörkare färg. Glasål uppträder i stor mängd vid Västeuropas Atlantkuster. Medan en del av densamma uppstiger i närmaste söta vatten, fortsätter en annan del vandringen inåt Nordsjön och in i Östersjön, alltjämt avtagande i antal, ju större avståndet blir från de trakter, där ålynglet först nådde land. En del av honålungarna söker sig nämligen i varje i havet utfallande å eller älv upp mot sjöarna i det inre av landet. Ju längre man kommer inåt Östersjön, desto fåtaligare och större äro de uppstigande ålungarna. De ha då hunnit bliva 4—5 år eller äldre. I sjöarna stanna honålarna några år, troligen minst 4, för att sedan anträda återfärden till kusten och de avlägsna lekplatserna i Atlanten. De ålar, som ännu icke börjat vandra, äro m. l. m. gulaktiga på buken (gulål), vilken är vit hos de stora utvandrade ålarna, som kallas blankålar. Dessa fångas i rinnande vatten i ålkistor eller lanor, vid kusten i ålhommor eller bottengarn. Ål fångas för övrigt i ryssjor, med not, på långrev och annan krokredskap. Se Fiskeredskap. Ålen lever av småfisk samt av olika insektlarver och andra smådjur.

I många sjöar, som äro långt avlägsna från havet, eller till vilka ål på grund av hinder av ett eller annat slag icke eller endast i otillräcklig mängd kan uppstiga, kan det vara skäl att genom årliga eller med icke alltför många års mellantid upprepade inplanteringar sörja för en tillräcklig ålbesättning. Härtill lämpar sig bäst den ungål, som årligen uppstiger i våra åar och älvar. Den småål, som på lämpliga platser vid västkusten och i öresund lätt kan fångas i stor mängd, bör icke användas, enär den i regel till stor del består av hanål. Ålyngel eller s. k. »sättål» till inplan tering anskaffas genom fiskeriförvaltningen från de av staten inrättade yngeluppsamlingsstatkv nerna vid Trollhättan och Älvkarleö. Inplanteringen (med t. ex. 10 yngel per hektar av sjöns yta) verkställes under juni—förra delen av augusti, vid vilken tid ålynglet brukar fångas.

Om ålfiskets omfattning, se Fiske, om yngelfångsten, se Fiskodling.H. N.

Ålandsrot, alant, *Inula helenium* L., en högvuxen, korgblomstrig ört (fam. *Compositæ)* med stor grenig rot, långa, under gråludna blad och stora guldgula blomkorgar. Förekommer vild (urspr, förvildad) i s. och m. Sveriges kusttrakter och odlas såsom läkeväxt. Roten är sedan gammalt berömd som bröst- och magmedel. Två- till treåriga plantors rötter uppgrävas på hösten, rengöras, klyvas och torkas.

Åldersbestämning hos hästar och hundar kan med stor säkerhet göras på grund av tändernas framkomst, växling och form (se Hästar), hos behornade kor efter antalet ringar på hornen, i det att en insänkt ring vanligen bildas för varje dräktighet.

Ålfälla, Ålglipe, Ålharka, Ålhomma, Ålkista. Se Fiskeredskap.

Åm, gammalt rymdmått för våta varor, vanligen = 60 kannor = 156 l. Se Mått, mål och vikt.

Ånggryta. Se Ångpanna.

Ångkokning, Ångning. Se Desinfektion, Foderberedning.

Ånglokomobil, den förr vanligaste eller så gott som enda kraftkällan inom lantbruket, när levande dragkraft ej räckte till, är en med transporthjul försedd sammanställning av en ångpanna och en ångmaskin med de för deras drift nödiga anordningarna. Lokomobilen har ingen utväxling från maskinen till transporthjulen utan kräver dragare för sin förflyttning. Sammanställningar, där sådan utväxling finnes, kallas lokomotiv. Dylika, byggda för landsvägskörning, användas även inom lantbruket, såsom t. ex. för forsling av ångmaskinen och tröskverket från gård till gård för tröskning.

1. Ångpannan, i vilken vatten avkokas till ånga av högt tryck, bör med minsta möjliga bränsleförbrukning alstra största möjliga mängd ånga. Det bästa bränslet för en ångpanna är stenkol, men i lantbrukslokomobilerna eldas ofta med bränslen, som finnas på gården, såsom ved, torv och sågavfall. Om dessa bränslens förbränningsvärme, uttryckt i värmeenheter eller kalorier, se Bränsle. Allt det i bränslet magasinerade värmet kan ej komma ångbildningen till godo, härd för ogräs, parasitsvampar, skadeinsekter och andra smärre skadedjur. För att förekomma detta, böra de årligen avslås före fruktsättningen samt tid efter annan, lämpligen under trädesåret i samband med dikesrensningen, renhackas; torven, sönderhackad och torkad, bör spridas över åkern eller bortföras för kompostering.

Åkerven. Se Kösa.

Ål. 1. Fisk, *Anguilla vulgaris* Turt, av ålfiskarnas familj, *Anguillidæ,* förekommer i både salt och sött vatten, i sött dock blott honål, som dit uppstigit från havet. Hanålen förekommer vid landets väst- och sydkust och vid ostkusten upp till norra Småland eller möjligen något längre norrut. Han blir icke på långt när så stor som honålen.

Enligt vad först på senare åren utretts, utvandrar ålen i och för fortplantningen till de centrala delarna av Atlanten. Där har man anträffat små larver, vilka ej som de äldre ålarna hava cylindrisk kropp utan till formen snarast likna ett pilblad och äro ofärgade, nästan genomskinliga. Dessa larver föras av havsströmmarna in mot Europas kuster och in i Medelhavet samt börja, när de nått en viss längd, sin förvandling till cylindriska men ännu färglösa s. k. glasålar. Först så småningom antar ålynglet genom pigmentbildning i huden en allt mörkare färg. Glasål uppträder i stor mängd vid Västeuropas Atlantkuster. Medan en del av densamma uppstiger i närmaste söta vatten, fortsätter en annan del vandringen inåt Nordsjön och in i Östersjön, alltjämt avtagande i antal, ju större avståndet blir från de trakter, där ålynglet först nådde land. En del av honålungarna söker sig nämligen i varje i havet utfallande å eller älv upp mot sjöarna i det inre av landet. Ju längre man kommer inåt Östersjön, desto fåtaligare och större äro de uppstigande ålungarna. De ha då hunnit bliva 4—5 år eller äldre. I sjöarna stanna honålarna några år, troligen minst 4, för att sedan anträda återfärden till kusten och de avlägsna lekplatserna i Atlanten. De ålar, som ännu icke börjat vandra, äro m. l. m. gulaktiga på buken (gulål), vilken är vit hos de stora utvandrade ålarna, som kallas blankålar. Dessa fångas i rinnande vatten i ålkistor eller lanor, vid kusten i ålhommor eller bottengarn. Ål fångas för övrigt i ryssjor, med not, på långrev och annan krokredskap. Se Fiskeredskap. Ålen lever av småfisk samt av olika insektlarver och andra smådjur.

I många sjöar, som äro långt avlägsna från havet, eller till vilka ål på grund av hinder av ett eller annat slag icke eller endast i otillräcklig mängd kan uppstiga, kan det vara skäl att

genom årliga eller med icke alltför många års mellantid upprepade inplanteringar sörja för en tillräcklig ålbesättning. Härtill lämpar sig bäst den ungål, som årligen uppstiger i våra åar och älvar. Den småål, som på lämpliga platser vid västkusten och i öresund lätt kan fångas i stor mängd, bör icke användas, enär den i regel till stor del består av hanål. Ålyngel eller s. k. »sättål» till inplan tering anskaffas genom fiskeriförvaltningen från de av staten inrättade yngeluppsamlingsstatkv nerna vid Trollhättan och Älvkarleö. Inplanteringen (med t. ex. 10 yngel per hektar av sjöns yta) verkställes under juni—förra delen av augusti, vid vilken tid ålynglet brukar fångas.

Om ålfiskets omfattning, se Fiske, om yngelfångsten, se Fiskodling.H. N.

Ålandsrot, alant, *Inula helenium* L., en högvuxen, korgblomstrig ört (fam. *Compositæ)* med stor grenig rot, långa, under gråludna blad och stora guldgula blomkorgar. Förekommer vild (urspr, förvildad) i s. och m. Sveriges kusttrakter och odlas såsom läkeväxt. Roten är sedan gammalt berömd som bröst- och magmedel. Två- till treåriga plantors rötter uppgrävas på hösten, rengöras, klyvas och torkas.

Åldersbestämning hos hästar och hundar kan med stor säkerhet göras på grund av tändernas framkomst, växling och form (se Hästar), hos behornade kor efter antalet ringar på hornen, i det att en insänkt ring vanligen bildas för varje dräktighet.

Ålfälla, Ålglipe, Ålharka, Ålhomma, Ålkista. Se Fiskeredskap.

Åm, gammalt rymdmått för våta varor, vanligen = 60 kannor = 156 l. Se Mått, mål och vikt.

Ånggryta. Se Ångpanna.

Ångkokning, Ångning. Se Desinfektion, Foderberedning.

Ånglokomobil, den förr vanligaste eller så gott som enda kraftkällan inom lantbruket, när levande dragkraft ej räckte till, är en med transporthjul försedd sammanställning av en ångpanna och en ångmaskin med de för deras drift nödiga anordningarna. Lokomobilen har ingen utväxling från maskinen till transporthjulen utan kräver dragare för sin förflyttning. Sammanställningar, där sådan utväxling finnes, kallas lokomotiv. Dylika, byggda för landsvägskörning, användas även inom lantbruket, såsom t. ex. för forsling av ångmaskinen och tröskverket från gård till gård för tröskning.

1. Ångpannan, i vilken vatten avkokas till ånga av högt tryck, bör med minsta möjliga bränsleförbrukning alstra största möjliga mängd ånga. Det bästa bränslet för en ångpanna är stenkol, men i lantbrukslokomobilerna eldas ofta med bränslen, som finnas på gården, såsom ved, torv och sågavfall. Om dessa bränslens förbränningsvärme, uttryckt i värmeenheter eller kalorier, se Bränsle. Allt det i bränslet magasinerade värmet kan ej komma ångbildningen till godo,enär en god del går bort med förbränningsprodukterna genom skorstenen samt en del förloras genom strålning och ledning m. m. I lantbrukslokomobilerna går ungefär hälften förlorad.

Den del av pannan, som begränsas å ena sidan av förbränningsprodukterna och å den andra av det vatten, som skall avkokas, kallas eldytan. Det kommer så mycket mer värme genom denna, ju större och ju tunnare samt av ju bättre ledande ämne den är. Visserligen leder järn värmet vida sämre än koppar och en del av dess legeringar, men på grund av sin prisbillighet och hållfasthet är det det enda material, varav lantbrukslokomobilernas ångpanneplåt förfärdigas. För att eldytan skall bli stor, nöjer man sig ej med att låta förbränningsgaserna endast stryka under och omkring pannans nedre del som i en spis, utan låter antingen vattnet gå genom ett system av smala rör, vilka omvärvas av förbränningsgaserna på väg till skorstenen, eller ock dessa gå genom rör, som äro dragna genom pannans vattenrum. De förra pannorna, som äro av senare datum och på grand av det betydliga ångtryck, för vilket de kunna utföras, äro mycket ekonomiska, kallas vattenrörspannor. De äldre, fast inbyggda ångpannorna hade en eller två, någon gång tre, kanaler eller rör genom vattenrummet av sådan vidd, att eldstäderna rymdes i deras ena ända, och kallades eldrörspannor. I lokomotiv- och lokomobilpannorna låter man förbränningsgaserna gå genom många smala rör, tuberna, som i lokomobiler ha en inre diameter av 50—60 mm. och i lokomotivpannorna äro mycket smalare, varigenom dessa s. k. tubpannor få en ofantligt stor eldyta inom jämförelsevis litet utrymme.

Den av tuberna genomdragna delen av en lokomobilpanna kallas rundpannan, den del, i vilken eldningen sker, fyrboxen. Denna omgives till så stor del som möjligt av pannans vatten, och eldstadstaket är den verksammaste delen av eldytan, enär den är utsatt för direkt strålning från fyren.

I fyrboxen inlägges bränslet på ett galler av tunna, på kant ställda järnstänger, rosten, genom en på panngaveln befintlig öppning, som stänges med eldstadsluckan. Denna göres av dubbla plåtar för att minska värmeförlusten genom strålning. Under rosten ligger askugnen, i vilken askan (och tyvärr även oförbrända smådelar av bränslet) nedfalla. Genom askugnen, mellan roststängerna och det på dem liggande bränslet, suges den för förbränningen erforderliga luften genom den luftförtunning, som i lokomobilerna åstadkommes genom att ångan från maskinens cylinder får »puffa ut» i skorstenen, varvid den rycker med sig luft och förbränningsgaser, så att ett kraftigt drag uppstår. Detta regleras, så att förbränningen rättas efter ångbehovet, därigenom att man medelst askugnsluckan mer eller mindre stryper tillloppet för frisk luft, någon gång även medels ett spjäll i skorstenen. För en ekonomisk förbränning fordras, att bränslelagret är lagom tjockt och framför allt jämnt utbrett på rosten. Ligger det på ett ställe tunnare än eljest eller rent av saknas, suger sig luften företrädesvis genom ett sådant ställe; här inkommer mera luft, än som åtgår för förbränningen, och denna luft tager utan nytta värme med sig ut genom skorstenen. Där bränslet ligger tjockare, suges så litet luft igenom, att förbränningen kanske blir ofullständig, d. v. s. att kolet i bränslet ej syrsättes till kolsyra utan endast till koloxid, varvid utvecklas ej ens tredjedelen så mycket värme som vid fullständig förbränning. Hur tjockt lagret av bränsle skall hållas, beror på dettas beskaffenhet: småkol får ej läggas tjockt, men stora kol och torv kan man lägga i lager på 2—3 dm., och ved kan inläggas, så att den når eldstadstaket; för ved avsedda fyrboxar böra göras högre än de för kol avsedda.

Skärning av en ånglokomobil.

Vattenmatningen sker i lantbrukslokomobilerna medelst en från maskinaxeln driven pump, men som det kan bli fel på denna och det är nödvändigt, att vatten ständigt skall kunna införas i pannan, måste det finnas en reservpump, som drives för hand. Man får ej försumma att tillse, att denna ständigt är i ordning.

För att minska värmeåtgången för matarvattnets uppvärmning till kokpunkten förvärmes detta medels den från maskinen avgående ångan, antingen så att en del av denna ledes in i det kärl, från vilket matarvattnet tages, eller så att vattnet drives genom ett tunnväggigt rör, omgivet av ett grövre, genom vilket den i cylindern förbrukade ångan strömmar på väg till skorstenen. I förra fallet kan uppvärmningen drivas längre, men

vattnet förorenas av smörjolja, som medföljer ångan. I senare fallet kommer avloppsångan ej i beröring med vattnet.

Inmatningen bör under jämn drift ske kontinuerligt, så att vattenståndet i pannan håller sig i det närmaste oförändrat. Skulle ångtrycket visa benägenhet att stiga för högt, sänkes det genom rikligare matning, varigenom temperaturen sjunker, då ju matarvattnet även efter förvärmning är mycket kallare än vattnet inuti pannan, och likaså kan man ofta få upp ett för lågt ångtryck genom att avstänga matningen. Vattenståndet får dock växla blott inom rätt snäva gränser: för högt vattenstånd minskar pannans ångrum, vilket i flera avseenden är en olägenhet, men för lågt vattenstånd medför rent av fara. Om vattenståndet sjunker så lågt, att de översta tuberna eller eldstadstaket torrläggas, blir plåten lätt så het, att den mjuknar och brister på grund av det höga trycket, och då exploderar ångpannan, varmed följer fara för förstöring av gods och liv.

Vattenytans höjd i pannan iakttages medelst Vattenståndsröret, ett glasrör, vars övre ände står i förbindelse med ångrummet, den nedre med vattenrummet. Dessutom finnes som ytterligare säkerhet på pannan två utblåsningskranar på sådana höjder, att den övre alltid skall giva ånga, den undre alltid vatten, när de öppnas.

Ångans tryck i pannan avläses på manometern, som för varje panna skall vara försedd med ett streck, angivande det normala arbetstryck, för vilket pannan är avsedd, samt ett tydligt rött streck, som angiver det högsta tillåtna trycket, som ej får överskridas, enär fara för explosion då uppstår. För att ej ångtrycket genom oaktsamhet från eldarens sida skall kunna överskrida den tillåtna gränsen, måste varje panna vara försedd med säkerhetsventil, som utifrån tryckes mot sitt säte med sådan styrka, att ångtrycket inifrån förmår öppna den först när det nått den högsta tillåtna gränsen, d. v. s. då manometern visar på det röda strecket. Då rusar en del ånga ut, varigenom trycket sjunker eller i allt fall eldaren varskos, att ångtrycket är för högt, och manas att vidtaga åtgärder för att sänka detsamma.

Med tiden förorenas eldytan på eldsidaii av sot, på vattensidan av pannsten, som bildas av fasta föroreningar och lösta ämnen i matarvattnet. Dessa ämnen nedsätta i hög grad värmeledningen och minska alltså pannans förmåga att avkoka vatten. Sotet avlägsnas lätt genom dragning av tuberna med en borste av järntråd. Värre är det med Pannstenen. Visserligen är pannans inre genom större eller mindre under driften med luckor eller proppar slutna hål åtkomligt för rengöring, men bäst är att använda vatten med ringa benägenhet att bilda pannsten. Källvatten är mycket dåligt som matarvatten på grund av sin höga halt av lösta salter (hårt-vatten).. Bäst är vatten, som länge varit utsatt för luften, alltså yätten ur sjöar eller dammar. (Se Vatten.)

2. Maskinen har till ändamål att omsätta den högspända ångans energi till mekaniskt arbete, vilket alltid avgives i form av rotation hos en axel, från vilken det medelst rem och remskiva sedan överföres till arbetsmaskinen. På senaste tiden har man med mycken framgång byggt maskiner, där ångan genom sitt tryck på skovlarna i ett på axeln befintligt

skovelhjul direkt driver denna runt, s. k. ångturbiner, men de vanligaste ångmaskinerna äro s. k. kolvångmaskiner. Dessa verka så, att ångan genom sitt tryck driver en i en cylinder rörlig men till innerväggen ångtätt slutande kolv fram och åter i cylindern, vilken rörelse med tillhjälp av vev och vevstake förändras till roterande.

Den kraft, med vilken kolven drives framåt, är, förutom av kolvytans storlek, d. v. s. cylinderarean, beroende av skillnaden i tryck pr. $cm.^2$ räknat på den sida av kolven, där ångan befinner sig, arbetssidan, och på den andra, hinder- eller mottryckssidan. De äldsta ångmaskinerna och även alla moderna, fasta, där hushållning med ånga är en huvudsak, arbeta med ett tryck på hindersidan, som är lägre än atmosfärtrycket, varför de kallas lågtrycksmaskiner. Detta åstadkommes därigenom, att när kolven vänder, det med ånga fyllda rummet, som nu blir hindersida, sättes i förbindelse med ett rum, som hålles kallt med kylvatten, varvid ångan rusar dit för att där utfalla (kondenseras) till vatten, vilket medför en plötslig sänkning av den kvarvarande ångans tryck till en liten bråkdel av atmosfärtrycket. Denna kylanordning, som ej finnes på i lantbruket använda farbara maskiner, kallas kondensor, och med sådan utrustade maskiner (lågtrycksmaskiner) kallas oftast kondensormaskiner. Maskiner, där man avstår från det låga trycket på mottryckssidan och låter ångan, när den uträttat sitt arbete, »puffa ut» i luften, kallas högtrycksmaskiner, i vilka man genom högt tryck hos den från pannan inkommande ångan kan få tryckskillnaden på kolvens båda sidor stor, oaktat det på mottryckssidan överstiger atmosfärtrycket.

På ånglokomobiler (se fig. föreg, sida) befinner sig maskinen omedelbart ovanpå pannan, med vilken den är sammanbyggd. Ångan kommer in i arbetscylindern genom den utifrån med spak eller rätt manövrerade pådragasventilen, men har därvid att passera slidskåpet med sin slid, vilken fördelar friskångan växelvis åt ena eller andra änden av cylindern och samtidigt öppnar avloppet för den förbrukade ångan från motsatt ände. Att insläppa ånga under hela

kolvslaget skulle innebära ett onödigt slöseri med ånga, varför man låter sliden avstänga ångtilloppet, när kolven rört sig endast en del av sin väg, t. ex. hälften, varefter den innestängda ångan fortfar att skjuta kolven framför sig under ständig utvidgning (expansion), givetvis med fortgående minskning i trycket pr $cm.^2$, men om detta vid tillstrypningen vore t. ex. 6 kg., skulle det vid kolvslagets slut ännu vara omkring 3 kg. och sålunda fullt tillräckligt för att uträtta arbete även under senare delen av kolvslaget.

Cylinder med slidskåp.

Fig. här ovan visar, hur en enkel slid arbetar. Friskångan inkommer på i fig. ej visat sätt i slidskåpet C, där sliden G, som från maskinaxeln får en fram- och återgående rörelse medelst den åt höger riktade stången, än lämnar kanalen till A, än till B öppen, än stänger dem båda, medan expansionen pågår. Rummet F står genom den runda öppningen i förbindelse med fria luften, och av fig. synes, att än A, än B vid slidens rörelse sättes i förbindelse med detta rum, varigenom den förbrukade ångan avgår. Genom täckplanens J storlek och läge i förhållande till ångmunnarna bestämmes expansionens storlek m. m., som inverkar på ett ekonomiskt utbyte av ångan. Sliden får för vissa ändamål en mera invecklad byggnad än fig. utvisar.

Som maskinen skulle få en mycket ojämn gång, om lika mycket ånga påsläpptes för varje kolvslag, antingen maskinen hade mycket eller litet arbete eller ginge tom med frånslagen arbetsmaskin, förses den med en regulator, på lokomobiler en centrifugal-regulator (se fig. sid. 1206 ovan huvudaxeln). När den vertikala regulatoraxeln, som med kugghjul eller rem får sin rörelse från maskinaxeln och sålunda rättar sin hastighet efter denna, börjar gå för fort, slå de vid axeln med armar ledbart fästa kulorna på grund av centrifugalkraften ut och höja sig, vilken rörelse verkar strypande på ångtilloppet. När nu mindre ånga kommer in i cylindern, avtager hastigheten, kulorna sjunka och strypningen blir mindre. På detta sätt kommer hastigheten att hålla sig m. l. m. oförändrad vid olika belastningar, beroende på regulatorns känslighet.

Kolvens fram- och återgående rörelse förändras till roterande hos maskinaxeln på sätt som framgår av fig. sid. 1206. Vid kolvstångens högra ände, i det s. k. tvärstycket, som glider utefter och får stöd mot styrlinjalerna eller gejderna, sitter vridbart kring tvärstyckstappen änden av en vevstake, vars andra ände omfattar en vevsläng på maskinaxeln och sålunda sätter den i rotation.

För att motverka de ojämnheter i rotationshastighet, som äro oundvikliga på grund av förändringar av kolvens fram- och återgående rörelse i och för huvudaxelns roterande, förser man denna med ett stort och tungt svänghjul.

Ångmaskinens arbetseffekt. Tryckskillnaden i kg. på kolvens båda sidor, vilken på grund av expansionen är olika i olika kolvlägen, uppmätes med ett instrument, kallat indikator. Av medelvärdet på denna tryckskillnad samt av det antal meter, kolven rör sig pr sekund, vilket beräknas på grund av slaglängden och varvantalet i minuten, kan man bestämma, hur många kgm. arbete ångan uträttar i cylindern pr sekund. Genom division av detta med 75 får man ångmaskinens effekt i hästkrafter, som man kallar indikerade, eftersom de utrönts med indikatorn. En del av denna effekt åtgår till att övervinna friktionen inom maskinen. Den återstående, nyttiga effekten, som genom remmen kan överföras till arbetsmaskinen, mätes- i hästkrafter, som kallas effektiva, och böra dessa för en god ånglokomobil uppgå till 80—90 proc. av de indikerade. Det är det effektiva hästkraftantalet, som är ett mått på hur mycket arbete kan uträttas med maskinen. Det i England och stundom även i svenska priskuranter förekommande s. k. nominella hästkrafttalet är en kvarleva från ångmaskinernas första tid och angiver icke någon viss arbetsförmåga utan hänför sig endast till cylinderdimensionerna, men kan verka vilseledande, då det är endast en bråkdel (hälften, tredje delen eller mindre) av en modern ångmaskins effektiva hästkrafttal. Detta uttryck bör därför helt försvinna.

I en ånglokomobil tillgodogöres bränslets energiinnehåll till en mycket ringa del. Redan i pannan förloras omkring hälften, och därtill kommer en proportionsvis än större förlust i maskinen, då ju ångan, som utblåses med över 100° värme, har största delen av energien kvar. Betydligt bättre blir det i kondensor-maskinerna. I mycket stora industriella anläggningar enligt bränslebesparande principer har man lyckats få ut 15 % av bränslets energi som nyttigt arbete, men i lokomobiler av

den storlek och det utseende, som de ha i lantbrukets tjänst, får man ut blott 3 procent och vid dålig skötsel än mindre.G. Tbg.

Ångmaskin. Se Ånglokomobil 2.

Ångpanna, en kokare, i vilken vatten avkokas till vattenånga. För uppvärmning och vissa industriella ändamål kan man använda ånga av jämförelsevis lågt tryck. Skall ångan användas som drivkraft i ångmaskiner, bör den ha ett högt tryck, och på de för detta ändamål byggda pannorna ställas större anspråk med avseende på såväl byggnad som drift än på de jämförelsevis enkla värmepannorna (ånggrytor). Ehuru även på en lantgård fristående (eller fast inbyggda) ångpannor kunna förekomma, t. ex. i mejerier, användas de där mest sammanbyggda med ångmaskiner, som drivas av den i dem alstrade ångan, till en enhet, kallad ånglokomobil, under vilken rubrik därför beskrivning av ångpannor lämnas.G. Tbg.

Ångplog. Se Motorkultur.

Ångturbin. Se Ånglokomobil 2.

Årder, trästock (stock), plogliknande åkerredskap, som skiljer sig från plogen genom saknaden av vändskiva. Å. förekommo i äldre tider av olika slag i avseende på såväl kroppens form som åsens längd och förhandenvaro eller saknad av stöd för densamma, tass eller förställar ekärr a. (Se Plog.) Enkla å. med stupande bill utan sula plägade förr kallas ärjkrok eller krok.

Årder.

Nutida å. hava alltid en vågrät sula med å dess framända anbragt, 2-sidig bill och äro ofta försedda med bakom billen sittande 2 öron, vanligen med 2, stundom med blott 1 styre, samt hava eller sakna förställarekärra under åsen. Med å. kan jorden blott brytas, luckras och omröras men ej vändas. Det användes därför huvudsakligen för trädesarbete och för uppkörning av potatis. Årderkörning kräver ungefär samma eller något mindre dragkraft än plöjning till samma djup med en lätt plog (se d. o.), men då årdret vanligen skär något bredare än plogen, medhinnes i regel bearbetning av något större yta, vid trädesarbete $^1/_2$—$^3/_4$ ha. pr dagsverke.

Årta. Se And.

Ås. Se Plog, Tak.

Åskledare, en anordning till skydd mot de förstörande verkningarna av åskslag. Jorden omgives alltid av ett elektriskt fält med även under normala förhållanden och vid vackert väder mycket stora potentialskillnader (se Elektricitet). Under dylika omständigheter ligga ytorna för lika potential över jämn mark horisontellt, i de flesta fall. med allt större positiv potential, ju högre man kommer, d. v. s. att om man som vanligt sätter jordens potential till noll, har luften positiv laddning. Potentialfallet pr m. i vertikal höjdskillnad växlar men är i medeltal 100—150. volt pr meter. Över ojämnheter på marken, såsom byggnader, träd o. dyl., trängas ytorna för lika potential starkt tillsamman, så att potentialskillnaderna pr m. bliva vida större.. I vissa fall av störd jämvikt i atmosfären, vi.d s. k. åskväder, kunna så oerhörda potentialfall uppkomma, att elektriciteten i form av en väldig gnista, blixten, springer över antingen mellan två moln eller mellan ett moln och något föremål på jorden, i vilket senare fall åskan säges »slå ned». Ett åskslag mellan ett par moln är ej ofarligt utan kan ha lika förstörande verkningar som ett direkt nedslag. Om nämligen elektricitet av. visst slag,hopat sig i ett moln, framkallar denna genom influens lika stor mängd elektricitet av

motsatt slag i de översta delarna av föremål på jorden, och när molnet genom urladdning mot ett annat moln plötsligt förlorar sin elektricitet, finnes intet, som kvarhåller den i föremålen på jorden förut bundna, utan dennar rusar plötsligt ned i jorden med en våldsamhet, som kan vara lika stor som vid ett direkt nedslag. Man har vid åskväder uppmätt potentialskillnader på hundratusentals volt pr meter och funnit en oerhört snabb växling i potentialen: tiotusental volt på bråkdelen av en sekund, allt tydande på en våldsam rubbning i atmosfären. Anledningen till jämn viktens rubbning är en plötslig utfällning av vattenånga till regn eller hagel i en uppåtstigande, fuktig luftström; de åskvädren ofta åtföljande regn- och hagelbyarna orsakas ej av åskan, utan tvärtom åskan av regn- och hagelbildningen. Åskans förstörande verkningar bestå i att den dödar eller förlamar människor och djur, antänder brännbara ämnen, smälter metaller, splittrar föremål o. s. v., och härtill har på senare tid kommit de skadegörelser, som åskan framkallar på elektriska ledningar, genom att de elektriska apparaterna ej tåla s. k. överspänningar, som orsakas av åskvädrens oerhörda potentialskillnader och de snabba växlingarna i dessa, även om åskan ej direkt slår ned.

Redan på 1750-talet hade den vanliga åskledaren utbildats till den form, den intill våra dagar behållit. Den grundar sig därpå, att blixten bryter sig genom luften, där potentialfallet är störst, och sålunda söker sig till de högsta föremålen, samt att, om elektriciteten kan strömma ned till jorden på olika vägar, den alltid tar den väg, där den röner minsta

den storlek och det utseende, som de ha i lantbrukets tjänst, får man ut blott 3 procent och vid dålig skötsel än mindre.G. Tbg.

Ångmaskin. Se Ånglokomobil 2.

Ångpanna, en kokare, i vilken vatten avkokas till vattenånga. För uppvärmning och vissa industriella ändamål kan man använda ånga av jämförelsevis lågt tryck. Skall ångan användas som drivkraft i ångmaskiner, bör den ha ett högt tryck, och på de för detta ändamål byggda pannorna ställas större anspråk med avseende på såväl byggnad som drift än på de jämförelsevis enkla värmepannorna (ånggrytor). Ehuru även på en lantgård fristående (eller fast inbyggda) ångpannor kunna förekomma, t. ex. i mejerier, användas de där mest sammanbyggda med ångmaskiner, som drivas av den i dem alstrade ångan, till en enhet, kallad ånglokomobil, under vilken rubrik därför beskrivning av ångpannor lämnas.G. Tbg.

Ångplog. Se Motorkultur.

Ångturbin. Se Ånglokomobil 2.

Årder, trästock (stock), plogliknande åkerredskap, som skiljer sig från plogen genom saknaden av vändskiva. Å. förekommo i äldre tider av olika slag i avseende på såväl kroppens form som åsens längd och förhandenvaro eller saknad av stöd för densamma, tass eller förställar ekärr a. (Se Plog.) Enkla å. med stupande bill utan sula plägade förr kallas ärjkrok eller krok.

Årder.

Nutida å. hava alltid en vågrät sula med å dess framända anbragt, 2-sidig bill och äro ofta försedda med bakom billen sittande 2 öron, vanligen med 2, stundom med blott 1 styre, samt hava eller sakna förställarekärra under åsen. Med å. kan jorden blott brytas, luckras och omröras men ej vändas. Det användes därför huvudsakligen för trädesarbete och för uppkörning av potatis. Årderkörning kräver ungefär samma eller något mindre dragkraft än plöjning till samma djup med en lätt plog (se d. o.), men då årdret vanligen skär något bredare än plogen, medhinnes i regel bearbetning av något större yta, vid trädesarbete $^1/_2$—$^3/_4$ ha. pr dagsverke.

Årta. Se And.

Ås. Se Plog, Tak.

Åskledare, en anordning till skydd mot de förstörande verkningarna av åskslag. Jorden omgives alltid av ett elektriskt fält med även under normala förhållanden och vid vackert väder mycket stora potentialskillnader (se Elektricitet). Under dylika omständigheter ligga ytorna för lika potential över jämn mark horisontellt, i de flesta fall. med allt större positiv potential, ju högre man kommer, d. v. s. att om man som vanligt sätter jordens potential till noll, har luften positiv laddning. Potentialfallet pr m. i vertikal höjdskillnad växlar men är i medeltal 100—150. volt pr meter. Över ojämnheter på marken, såsom byggnader, träd o. dyl., trängas ytorna för lika potential starkt tillsamman, så att potentialskillnaderna pr m. bliva vida större.. I vissa fall av störd jämvikt i atmosfären, vi.d s. k. åskväder, kunna så oerhörda potentialfall uppkomma, att elektriciteten i form av en väldig gnista, blixten, springer över antingen mellan två moln eller mellan ett moln och något föremål på jorden, i vilket senare fall åskan säges »slå ned». Ett åskslag mellan ett par moln är ej ofarligt utan kan ha lika förstörande verkningar som ett direkt nedslag. Om nämligen elektricitet av. visst slag,hopat sig i ett moln, framkallar denna genom influens lika stor mängd elektricitet av

motsatt slag i de översta delarna av föremål på jorden, och när molnet genom urladdning mot ett annat moln plötsligt förlorar sin elektricitet, finnes intet, som kvarhåller den i föremålen på jorden förut bundna, utan dennar rusar plötsligt ned i jorden med en våldsamhet, som kan vara lika stor som vid ett direkt nedslag. Man har vid åskväder uppmätt potentialskillnader på hundratusentals volt pr meter och funnit en oerhört snabb växling i potentialen: tiotusental volt på bråkdelen av en sekund, allt tydande på en våldsam rubbning i atmosfären. Anledningen till jämn viktens rubbning är en plötslig utfällning av vattenånga till regn eller hagel i en uppåtstigande, fuktig luftström; de åskvädren ofta åtföljande regn- och hagelbyarna orsakas ej av åskan, utan tvärtom åskan av regn- och hagelbildningen. Åskans förstörande verkningar bestå i att den dödar eller förlamar människor och djur, antänder brännbara ämnen, smälter metaller, splittrar föremål o. s. v., och härtill har på senare tid kommit de skadegörelser, som åskan framkallar på elektriska ledningar, genom att de elektriska apparaterna ej tåla s. k. överspänningar, som orsakas av åskvädrens oerhörda potentialskillnader och de snabba växlingarna i dessa, även om åskan ej direkt slår ned.

Redan på 1750-talet hade den vanliga åskledaren utbildats till den form, den intill våra dagar behållit. Den grundar sig därpå, att blixten bryter sig genom luften, där potentialfallet är störst, och sålunda söker sig till de högsta föremålen, samt att, om elektriciteten kan strömma ned till jorden på olika vägar, den alltid tar den väg, där den röner minsta

den storlek och det utseende, som de ha i lantbrukets tjänst, får man ut blott 3 procent och vid dålig skötsel än mindre.G. Tbg.

Ångmaskin. Se Ånglokomobil 2.

Ångpanna, en kokare, i vilken vatten avkokas till vattenånga. För uppvärmning och vissa industriella ändamål kan man använda ånga av jämförelsevis lågt tryck. Skall ångan användas som drivkraft i ångmaskiner, bör den ha ett högt tryck, och på de för detta ändamål byggda pannorna ställas större anspråk med avseende på såväl byggnad som drift än på de jämförelsevis enkla värmepannorna (ånggrytor). Ehuru även på en lantgård fristående (eller fast inbyggda) ångpannor kunna förekomma, t. ex. i mejerier, användas de där mest sammanbyggda med ångmaskiner, som drivas av den i dem alstrade ångan, till en enhet, kallad ånglokomobil, under vilken rubrik därför beskrivning av ångpannor lämnas.G. Tbg.

Ångplog. Se Motorkultur.

Ångturbin. Se Ånglokomobil 2.

Årder, trästock (stock), plogliknande åkerredskap, som skiljer sig från plogen genom saknaden av vändskiva. Å. förekommo i äldre tider av olika slag i avseende på såväl kroppens form som åsens längd och förhandenvaro eller saknad av stöd för densamma, tass eller förställar ekärr a. (Se Plog.) Enkla å. med stupande bill utan sula plägade förr kallas ärjkrok eller krok.

Årder.

Nutida å. hava alltid en vågrät sula med å dess framända anbragt, 2-sidig bill och äro ofta försedda med bakom billen sittande 2 öron, vanligen med 2, stundom med blott 1 styre, samt hava eller sakna förställarekärra under åsen. Med å. kan jorden blott brytas, luckras och omröras men ej vändas. Det användes därför huvudsakligen för trädesarbete och för uppkörning av potatis. Årderkörning kräver ungefär samma eller något mindre dragkraft än plöjning till samma djup med en lätt plog (se d. o.), men då årdret vanligen skär något bredare än plogen, medhinnes i regel bearbetning av något större yta, vid trädesarbete $^1/_2$—$^3/_4$ ha. pr dagsverke.

Årta. Se And.

Ås. Se Plog, Tak.

Åskledare, en anordning till skydd mot de förstörande verkningarna av åskslag. Jorden omgives alltid av ett elektriskt fält med även under normala förhållanden och vid vackert väder mycket stora potentialskillnader (se Elektricitet). Under dylika omständigheter ligga ytorna för lika potential över jämn mark horisontellt, i de flesta fall. med allt större positiv potential, ju högre man kommer, d. v. s. att om man som vanligt sätter jordens potential till noll, har luften positiv laddning. Potentialfallet pr m. i vertikal höjdskillnad växlar men är i medeltal 100—150. volt pr meter. Över ojämnheter på marken, såsom byggnader, träd o. dyl., trängas ytorna för lika potential starkt tillsamman, så att potentialskillnaderna pr m. bliva vida större.. I vissa fall av störd jämvikt i atmosfären, vi.d s. k. åskväder, kunna så oerhörda potentialfall uppkomma, att elektriciteten i form av en väldig gnista, blixten,

springer över antingen mellan två moln eller mellan ett moln och något föremål på jorden, i vilket senare fall åskan säges »slå ned». Ett åskslag mellan ett par moln är ej ofarligt utan kan ha lika förstörande verkningar som ett direkt nedslag. Om nämligen elektricitet av. visst slag,hopat sig i ett moln, framkallar denna genom influens lika stor mängd elektricitet av motsatt slag i de översta delarna av föremål på jorden, och när molnet genom urladdning mot ett annat moln plötsligt förlorar sin elektricitet, finnes intet, som kvarhåller den i föremålen på jorden förut bundna, utan dennar rusar plötsligt ned i jorden med en våldsamhet, som kan vara lika stor som vid ett direkt nedslag. Man har vid åskväder uppmätt potentialskillnader på hundratusentals volt pr meter och funnit en oerhört snabb växling i potentialen: tiotusental volt på bråkdelen av en sekund, allt tydande på en våldsam rubbning i atmosfären. Anledningen till jämn viktens rubbning är en plötslig utfällning av vattenånga till regn eller hagel i en uppåtstigande, fuktig luftström; de åskvädren ofta åtföljande regn- och hagelbyarna orsakas ej av åskan, utan tvärtom åskan av regn- och hagelbildningen. Åskans förstörande verkningar bestå i att den dödar eller förlamar människor och djur, antänder brännbara ämnen, smälter metaller, splittrar föremål o. s. v., och härtill har på senare tid kommit de skadegörelser, som åskan framkallar på elektriska ledningar, genom att de elektriska apparaterna ej tåla s. k. överspänningar, som orsakas av åskvädrens oerhörda potentialskillnader och de snabba växlingarna i dessa, även om åskan ej direkt slår ned.

Redan på 1750-talet hade den vanliga åskledaren utbildats till den form, den intill våra dagar behållit. Den grundar sig därpå, att blixten bryter sig genom luften, där potentialfallet är störst, och sålunda söker sig till de högsta föremålen, samt att, om elektriciteten kan strömma ned till jorden på olika vägar, den alltid tar den väg, där den röner minsta

den storlek och det utseende, som de ha i lantbrukets tjänst, får man ut blott 3 procent och vid dålig skötsel än mindre.G. Tbg.

Ångmaskin. Se Ånglokomobil 2.

Ångpanna, en kokare, i vilken vatten avkokas till vattenånga. För uppvärmning och vissa industriella ändamål kan man använda ånga av jämförelsevis lågt tryck. Skall ångan användas som drivkraft i ångmaskiner, bör den ha ett högt tryck, och på de för detta ändamål byggda pannorna ställas större anspråk med avseende på såväl byggnad som drift än på de jämförelsevis enkla värmepannorna (ånggrytor). Ehuru även på en lantgård fristående (eller fast inbyggda) ångpannor kunna förekomma, t. ex. i mejerier, användas de där mest sammanbyggda med ångmaskiner, som drivas av den i dem alstrade ångan, till en enhet, kallad ånglokomobil, under vilken rubrik därför beskrivning av ångpannor lämnas.G. Tbg.

Ångplog. Se Motorkultur.

Ångturbin. Se Ånglokomobil 2.

Årder, trästock (stock), plogliknande åkerredskap, som skiljer sig från plogen genom saknaden av vändskiva. Å. förekommo i äldre tider av olika slag i avseende på såväl kroppens form som åsens längd och förhandenvaro eller saknad av stöd för densamma, tass eller förställar ekärr a. (Se Plog.) Enkla å. med stupande bill utan sula plägade förr kallas ärjkrok eller krok.

Årder.

Nutida å. hava alltid en vågrät sula med å dess framända anbragt, 2-sidig bill och äro ofta försedda med bakom billen sittande 2 öron, vanligen med 2, stundom med blott 1 styre, samt hava eller sakna förställarekärra under åsen. Med å. kan jorden blott brytas, luckras och omröras men ej vändas. Det användes därför huvudsakligen för trädesarbete och för uppkörning av potatis. Årderkörning kräver ungefär samma eller något mindre dragkraft än plöjning till samma djup med en lätt plog (se d. o.), men då årdret vanligen skär något bredare än plogen, medhinnes i regel bearbetning av något större yta, vid trädesarbete $^1/_2$—$^3/_4$ ha. pr dagsverke.

Årta. Se And.

Ås. Se Plog, Tak.

Åskledare, en anordning till skydd mot de förstörande verkningarna av åskslag. Jorden omgives alltid av ett elektriskt fält med även under normala förhållanden och vid vackert väder mycket stora potentialskillnader (se Elektricitet). Under dylika omständigheter ligga ytorna för lika potential över jämn mark horisontellt, i de flesta fall. med allt större positiv potential, ju högre man kommer, d. v. s. att om man som vanligt sätter jordens potential till noll, har luften positiv laddning. Potentialfallet pr m. i vertikal höjdskillnad växlar men är i medeltal 100—150. volt pr meter. Över ojämnheter på marken, såsom byggnader, träd o. dyl., trängas ytorna för lika potential starkt tillsamman, så att potentialskillnaderna pr m. bliva vida större.. I vissa fall av störd jämvikt i atmosfären, vi.d s. k. åskväder, kunna så oerhörda potentialfall uppkomma, att elektriciteten i form av en väldig gnista, blixten,
springer över antingen mellan två moln eller mellan ett moln och något föremål på jorden, i vilket senare fall åskan säges »slå ned». Ett åskslag mellan ett par moln är ej ofarligt utan kan ha lika förstörande verkningar som ett direkt nedslag. Om nämligen elektricitet av. visst slag,hopat sig i ett moln, framkallar denna genom influens lika stor mängd elektricitet av motsatt slag i de översta delarna av föremål på jorden, och när molnet genom urladdning mot ett annat moln plötsligt förlorar sin elektricitet, finnes intet, som kvarhåller den i föremålen på jorden förut bundna, utan dennar rusar plötsligt ned i jorden med en våldsamhet, som kan vara lika stor som vid ett direkt nedslag. Man har vid åskväder uppmätt potentialskillnader på hundratusentals volt pr meter och funnit en oerhört snabb växling i potentialen: tiotusental volt på bråkdelen av en sekund, allt tydande på en våldsam rubbning i atmosfären. Anledningen till jämn viktens rubbning är en plötslig utfällning av vattenånga till regn eller hagel i en uppåtstigande, fuktig luftström; de åskvädren ofta åtföljande regn- och hagelbyarna orsakas ej av åskan, utan tvärtom åskan av regn- och hagelbildningen. Åskans förstörande verkningar bestå i att den dödar eller förlamar människor och djur, antänder brännbara ämnen, smälter metaller, splittrar föremål o. s. v., och härtill har på senare tid kommit de skadegörelser, som åskan framkallar på elektriska ledningar, genom att de elektriska apparaterna ej tåla s. k. överspänningar, som orsakas av åskvädrens oerhörda potentialskillnader och de snabba växlingarna i dessa, även om åskan ej direkt slår ned.

Redan på 1750-talet hade den vanliga åskledaren utbildats till den form, den intill våra dagar behållit. Den grundar sig därpå, att blixten bryter sig genom luften, där potentialfallet är störst, och sålunda söker sig till de högsta föremålen, samt att, om elektriciteten kan strömma ned till jorden på olika vägar, den alltid tar den väg, där den röner minsta

den storlek och det utseende, som de ha i lantbrukets tjänst, får man ut blott 3 procent och vid dålig skötsel än mindre.G. Tbg.

Ångmaskin. Se Ånglokomobil 2.

Ångpanna, en kokare, i vilken vatten avkokas till vattenånga. För uppvärmning och vissa industriella ändamål kan man använda ånga av jämförelsevis lågt tryck. Skall ångan användas som drivkraft i ångmaskiner, bör den ha ett högt tryck, och på de för detta ändamål byggda pannorna ställas större anspråk med avseende på såväl byggnad som drift än på de jämförelsevis enkla värmepannorna (ånggrytor). Ehuru även på en lantgård fristående (eller fast inbyggda) ångpannor kunna förekomma, t. ex. i mejerier, användas de där mest sammanbyggda med ångmaskiner, som drivas av den i dem alstrade ångan, till en enhet, kallad ånglokomobil, under vilken rubrik därför beskrivning av ångpannor lämnas.G. Tbg.

Ångplog. Se Motorkultur.

Ångturbin. Se Ånglokomobil 2.

Årder, trästock (stock), plogliknande åkerredskap, som skiljer sig från plogen genom saknaden av vändskiva. Å. förekommo i äldre tider av olika slag i avseende på såväl kroppens form som åsens längd och förhandenvaro eller saknad av stöd för densamma, tass eller förställar ekärr a. (Se Plog.) Enkla å. med stupande bill utan sula plägade förr kallas ärjkrok eller krok.

Årder.

Nutida å. hava alltid en vågrät sula med å dess framända anbragt, 2-sidig bill och äro ofta försedda med bakom billen sittande 2 öron, vanligen med 2, stundom med blott 1 styre, samt hava eller sakna förställarekärra under åsen. Med å. kan jorden blott brytas, luckras och omröras men ej vändas. Det användes därför huvudsakligen för trädesarbete och för uppkörning av potatis. Årderkörning kräver ungefär samma eller något mindre dragkraft än plöjning till samma djup med en lätt plog (se d. o.), men då årdret vanligen skär något bredare än plogen, medhinnes i regel bearbetning av något större yta, vid trädesarbete $^1/_2$—$^3/_4$ ha. pr dagsverke.

Årta. Se And.

Ås. Se Plog, Tak.

Åskledare, en anordning till skydd mot de förstörande verkningarna av åskslag. Jorden omgives alltid av ett elektriskt fält med även under normala förhållanden och vid vackert väder mycket stora potentialskillnader (se Elektricitet). Under dylika omständigheter ligga ytorna för lika potential över jämn mark horisontellt, i de flesta fall. med allt större positiv potential, ju högre man kommer, d. v. s. att om man som vanligt sätter jordens potential till noll, har luften positiv laddning. Potentialfallet pr m. i vertikal höjdskillnad växlar men är i

medeltal 100—150. volt pr meter. Över ojämnheter på marken, såsom byggnader, träd o. dyl., trängas ytorna för lika potential starkt tillsamman, så att potentialskillnaderna pr m. bliva vida större.. I vissa fall av störd jämvikt i atmosfären, vi.d s. k. åskväder, kunna så oerhörda potentialfall uppkomma, att elektriciteten i form av en väldig gnista, blixten, springer över antingen mellan två moln eller mellan ett moln och något föremål på jorden, i vilket senare fall åskan säges »slå ned». Ett åskslag mellan ett par moln är ej ofarligt utan kan ha lika förstörande verkningar som ett direkt nedslag. Om nämligen elektricitet av. visst slag,hopat sig i ett moln, framkallar denna genom influens lika stor mängd elektricitet av motsatt slag i de översta delarna av föremål på jorden, och när molnet genom urladdning mot ett annat moln plötsligt förlorar sin elektricitet, finnes intet, som kvarhåller den i föremålen på jorden förut bundna, utan dennar rusar plötsligt ned i jorden med en våldsamhet, som kan vara lika stor som vid ett direkt nedslag. Man har vid åskväder uppmätt potentialskillnader på hundratusentals volt pr meter och funnit en oerhört snabb växling i potentialen: tiotusental volt på bråkdelen av en sekund, allt tydande på en våldsam rubbning i atmosfären. Anledningen till jämn viktens rubbning är en plötslig utfällning av vattenånga till regn eller hagel i en uppåtstigande, fuktig luftström; de åskvädren ofta åtföljande regn- och hagelbyarna orsakas ej av åskan, utan tvärtom åskan av regn- och hagelbildningen. Åskans förstörande verkningar bestå i att den dödar eller förlamar människor och djur, antänder brännbara ämnen, smälter metaller, splittrar föremål o. s. v., och härtill har på senare tid kommit de skadegörelser, som åskan framkallar på elektriska ledningar, genom att de elektriska apparaterna ej tåla s. k. överspänningar, som orsakas av åskvädrens oerhörda potentialskillnader och de snabba växlingarna i dessa, även om åskan ej direkt slår ned.

Redan på 1750-talet hade den vanliga åskledaren utbildats till den form, den intill våra dagar behållit. Den grundar sig därpå, att blixten bryter sig genom luften, där potentialfallet är störst, och sålunda söker sig till de högsta föremålen, samt att, om elektriciteten kan strömma ned till jorden på olika vägar, den alltid tar den väg, där den röner minsta

den storlek och det utseende, som de ha i lantbrukets tjänst, får man ut blott 3 procent och vid dålig skötsel än mindre.G. Tbg.

Ångmaskin. Se Ånglokomobil 2.

Ångpanna, en kokare, i vilken vatten avkokas till vattenånga. För uppvärmning och vissa industriella ändamål kan man använda ånga av jämförelsevis lågt tryck. Skall ångan användas som drivkraft i ångmaskiner, bör den ha ett högt tryck, och på de för detta ändamål byggda pannorna ställas större anspråk med avseende på såväl byggnad som drift än på de jämförelsevis enkla värmepannorna (ånggrytor). Ehuru även på en lantgård fristående (eller fast inbyggda) ångpannor kunna förekomma, t. ex. i mejerier, användas de där mest sammanbyggda med ångmaskiner, som drivas av den i dem alstrade ångan, till en enhet, kallad ånglokomobil, under vilken rubrik därför beskrivning av ångpannor lämnas.G. Tbg.

Ångplog. Se Motorkultur.

Ångturbin. Se Ånglokomobil 2.

Årder, trästock (stock), plogliknande åkerredskap, som skiljer sig från plogen genom saknaden av vändskiva. Å. förekommo i äldre tider av olika slag i avseende på såväl kroppens form som åsens längd och förhandenvaro eller saknad av stöd för densamma, tass eller förställar ekärr a. (Se Plog.) Enkla å. med stupande bill utan sula plägade förr kallas ärjkrok eller krok.

Årder.

Nutida å. hava alltid en vågrät sula med å dess framända anbragt, 2-sidig bill och äro ofta försedda med bakom billen sittande 2 öron, vanligen med 2, stundom med blott 1 styre, samt hava eller sakna förställarekärra under åsen. Med å. kan jorden blott brytas, luckras och omröras men ej vändas. Det användes därför huvudsakligen för trädesarbete och för uppkörning av potatis. Årderkörning kräver ungefär samma eller något mindre dragkraft än plöjning till samma djup med en lätt plog (se d. o.), men då årdret vanligen skär något bredare än plogen, medhinnes i regel bearbetning av något större yta, vid trädesarbete $^{1}/_{2}$—$^{3}/_{4}$ ha. pr dagsverke.

Årta. Se And.

Ås. Se Plog, Tak.

Åskledare, en anordning till skydd mot de förstörande verkningarna av åskslag. Jorden omgives alltid av ett elektriskt fält med även under normala förhållanden och vid vackert väder mycket stora potentialskillnader (se Elektricitet). Under dylika omständigheter ligga ytorna för lika potential över jämn mark horisontellt, i de flesta fall. med allt större positiv potential, ju högre man kommer, d. v. s. att om man som vanligt sätter jordens potential till noll, har luften positiv laddning. Potentialfallet pr m. i vertikal höjdskillnad växlar men är i

medeltal 100—150. volt pr meter. Över ojämnheter på marken, såsom byggnader, träd o. dyl., trängas ytorna för lika potential starkt tillsamman, så att potentialskillnaderna pr m. bliva vida större.. I vissa fall av störd jämvikt i atmosfären, vi.d s. k. åskväder, kunna så oerhörda potentialfall uppkomma, att elektriciteten i form av en väldig gnista, blixten, springer över antingen mellan två moln eller mellan ett moln och något föremål på jorden, i vilket senare fall åskan säges »slå ned». Ett åskslag mellan ett par moln är ej ofarligt utan kan ha lika förstörande verkningar som ett direkt nedslag. Om nämligen elektricitet av. visst slag,hopat sig i ett moln, framkallar denna genom influens lika stor mängd elektricitet av motsatt slag i de översta delarna av föremål på jorden, och när molnet genom urladdning mot ett annat moln plötsligt förlorar sin elektricitet, finnes intet, som kvarhåller den i föremålen på jorden förut bundna, utan dennar rusar plötsligt ned i jorden med en våldsamhet, som kan vara lika stor som vid ett direkt nedslag. Man har vid åskväder uppmätt potentialskillnader på hundratusentals volt pr meter och funnit en oerhört snabb växling i potentialen: tiotusental volt på bråkdelen av en sekund, allt tydande på en våldsam rubbning i atmosfären. Anledningen till jämn viktens rubbning är en plötslig utfällning av vattenånga till regn eller hagel i en uppåtstigande, fuktig luftström; de åskvädren ofta åtföljande regn- och hagelbyarna orsakas ej av åskan, utan tvärtom åskan av regn- och hagelbildningen. Åskans förstörande verkningar bestå i att den dödar eller förlamar människor och djur, antänder brännbara ämnen, smälter metaller, splittrar föremål o. s. v., och härtill har på senare tid kommit de skadegörelser, som åskan framkallar på elektriska ledningar, genom att de elektriska apparaterna ej tåla s. k. överspänningar, som orsakas av åskvädrens oerhörda potentialskillnader och de snabba växlingarna i dessa, även om åskan ej direkt slår ned.

Redan på 1750-talet hade den vanliga åskledaren utbildats till den form, den intill våra dagar behållit. Den grundar sig därpå, att blixten bryter sig genom luften, där potentialfallet är störst, och sålunda söker sig till de högsta föremålen, samt att, om elektriciteten kan strömma ned till jorden på olika vägar, den alltid tar den väg, där den röner minsta

den storlek och det utseende, som de ha i lantbrukets tjänst, får man ut blott 3 procent och vid dålig skötsel än mindre.G. Tbg.

Ångmaskin. Se Ånglokomobil 2.

Ångpanna, en kokare, i vilken vatten avkokas till vattenånga. För uppvärmning och vissa industriella ändamål kan man använda ånga av jämförelsevis lågt tryck. Skall ångan användas som drivkraft i ångmaskiner, bör den ha ett högt tryck, och på de för detta ändamål byggda pannorna ställas större anspråk med avseende på såväl byggnad som drift än på de jämförelsevis enkla värmepannorna (ånggrytor). Ehuru även på en lantgård fristående (eller fast inbyggda) ångpannor kunna förekomma, t. ex. i mejerier, användas de där mest sammanbyggda med ångmaskiner, som drivas av den i dem alstrade ångan, till en enhet, kallad ånglokomobil, under vilken rubrik därför beskrivning av ångpannor lämnas.G. Tbg.

Ångplog. Se Motorkultur.

Ångturbin. Se Ånglokomobil 2.

Årder, trästock (stock), plogliknande åkerredskap, som skiljer sig från plogen genom saknaden av vändskiva. Å. förekommo i äldre tider av olika slag i avseende på såväl kroppens form som åsens längd och förhandenvaro eller saknad av stöd för densamma, tass eller förställar ekärr a. (Se Plog.) Enkla å. med stupande bill utan sula plägade förr kallas ärjkrok eller krok.

Årder.

Nutida å. hava alltid en vågrät sula med å dess framända anbragt, 2-sidig bill och äro ofta försedda med bakom billen sittande 2 öron, vanligen med 2, stundom med blott 1 styre, samt hava eller sakna förställarekärra under åsen. Med å. kan jorden blott brytas, luckras och omröras men ej vändas. Det användes därför huvudsakligen för trädesarbete och för uppkörning av potatis. Årderkörning kräver ungefär samma eller något mindre dragkraft än plöjning till samma djup med en lätt plog (se d. o.), men då årdret vanligen skär något bredare än plogen, medhinnes i regel bearbetning av något större yta, vid trädesarbete $^{1}/_{2}$—$^{3}/_{4}$ ha. pr dagsverke.

Årta. Se And.

Ås. Se Plog, Tak.

Åskledare, en anordning till skydd mot de förstörande verkningarna av åskslag. Jorden omgives alltid av ett elektriskt fält med även under normala förhållanden och vid vackert

väder mycket stora potentialskillnader (se Elektricitet). Under dylika omständigheter ligga ytorna för lika potential över jämn mark horisontellt, i de flesta fall. med allt större positiv potential, ju högre man kommer, d. v. s. att om man som vanligt sätter jordens potential till noll, har luften positiv laddning. Potentialfallet pr m. i vertikal höjdskillnad växlar men är i medeltal 100—150. volt pr meter. Över ojämnheter på marken, såsom byggnader, träd o. dyl., trängas ytorna för lika potential starkt tillsamman, så att potentialskillnaderna pr m. bliva vida större.. I vissa fall av störd jämvikt i atmosfären, vi.d s. k. åskväder, kunna så oerhörda potentialfall uppkomma, att elektriciteten i form av en väldig gnista, blixten, springer över antingen mellan två moln eller mellan ett moln och något föremål på jorden, i vilket senare fall åskan säges »slå ned». Ett åskslag mellan ett par moln är ej ofarligt utan kan ha lika förstörande verkningar som ett direkt nedslag. Om nämligen elektricitet av. visst slag,hopat sig i ett moln, framkallar denna genom influens lika stor mängd elektricitet av motsatt slag i de översta delarna av föremål på jorden, och när molnet genom urladdning mot ett annat moln plötsligt förlorar sin elektricitet, finnes intet, som kvarhåller den i föremålen på jorden förut bundna, utan dennar rusar plötsligt ned i jorden med en våldsamhet, som kan vara lika stor som vid ett direkt nedslag. Man har vid åskväder uppmätt potentialskillnader på hundratusentals volt pr meter och funnit en oerhört snabb växling i potentialen: tiotusental volt på bråkdelen av en sekund, allt tydande på en våldsam rubbning i atmosfären. Anledningen till jämn viktens rubbning är en plötslig utfällning av vattenånga till regn eller hagel i en uppåtstigande, fuktig luftström; de åskvädren ofta åtföljande regn- och hagelbyarna orsakas ej av åskan, utan tvärtom åskan av regn- och hagelbildningen. Åskans förstörande verkningar bestå i att den dödar eller förlamar människor och djur, antänder brännbara ämnen, smälter metaller, splittrar föremål o. s. v., och härtill har på senare tid kommit de skadegörelser, som åskan framkallar på elektriska ledningar, genom att de elektriska apparaterna ej tåla s. k. överspänningar, som orsakas av åskvädrens oerhörda potentialskillnader och de snabba växlingarna i dessa, även om åskan ej direkt slår ned.

Redan på 1750-talet hade den vanliga åskledaren utbildats till den form, den intill våra dagar behållit. Den grundar sig därpå, att blixten bryter sig genom luften, där potentialfallet är störst, och sålunda söker sig till de högsta föremålen, samt att, om elektriciteten kan strömma ned till jorden på olika vägar, den alltid tar den väg, där den röner minsta

den storlek och det utseende, som de ha i lantbrukets tjänst, får man ut blott 3 procent och vid dålig skötsel än mindre.G. Tbg.

Ångmaskin. Se Ånglokomobil 2.

Ångpanna, en kokare, i vilken vatten avkokas till vattenånga. För uppvärmning och vissa industriella ändamål kan man använda ånga av jämförelsevis lågt tryck. Skall ångan användas som drivkraft i ångmaskiner, bör den ha ett högt tryck, och på de för detta ändamål byggda pannorna ställas större anspråk med avseende på såväl byggnad som drift än på de jämförelsevis enkla värmepannorna (ånggrytor). Ehuru även på en lantgård fristående (eller fast inbyggda) ångpannor kunna förekomma, t. ex. i mejerier, användas de där mest sammanbyggda med ångmaskiner, som drivas av den i dem alstrade ångan, till en enhet, kallad ånglokomobil, under vilken rubrik därför beskrivning av ångpannor lämnas.G. Tbg.

Ångplog. Se Motorkultur.

Ångturbin. Se Ånglokomobil 2.

Årder, trästock (stock), plogliknande åkerredskap, som skiljer sig från plogen genom saknaden av vändskiva. Å. förekommo i äldre tider av olika slag i avseende på såväl kroppens form som åsens längd och förhandenvaro eller saknad av stöd för densamma, tass eller förställar ekärr a. (Se Plog.) Enkla å. med stupande bill utan sula plägade förr kallas ärjkrok eller krok.

Årder.

Nutida å. hava alltid en vågrät sula med å dess framända anbragt, 2-sidig bill och äro ofta försedda med bakom billen sittande 2 öron, vanligen med 2, stundom med blott 1 styre, samt hava eller sakna förställarekärra under åsen. Med å. kan jorden blott brytas, luckras och omröras men ej vändas. Det användes därför huvudsakligen för trädesarbete och för uppkörning av potatis. Årderkörning kräver ungefär samma eller något mindre dragkraft än plöjning till samma djup med en lätt plog (se d. o.), men då årdret vanligen skär något bredare än plogen, medhinnes i regel bearbetning av något större yta, vid trädesarbete $^{1}/_{2}$—$^{3}/_{4}$ ha. pr dagsverke.

Årta. Se And.

Ås. Se Plog, Tak.

Åskledare, en anordning till skydd mot de förstörande verkningarna av åskslag. Jorden omgives alltid av ett elektriskt fält med även under normala förhållanden och vid vackert
väder mycket stora potentialskillnader (se Elektricitet). Under dylika omständigheter ligga ytorna för lika potential över jämn mark horisontellt, i de flesta fall. med allt större positiv potential, ju högre man kommer, d. v. s. att om man som vanligt sätter jordens potential till noll, har luften positiv laddning. Potentialfallet pr m. i vertikal höjdskillnad växlar men är i medeltal 100—150. volt pr meter. Över ojämnheter på marken, såsom byggnader, träd o. dyl., trängas ytorna för lika potential starkt tillsamman, så att potentialskillnaderna pr m. bliva vida större.. I vissa fall av störd jämvikt i atmosfären, vi.d s. k. åskväder, kunna så oerhörda potentialfall uppkomma, att elektriciteten i form av en väldig gnista, blixten, springer över antingen mellan två moln eller mellan ett moln och något föremål på jorden, i vilket senare fall åskan säges »slå ned». Ett åskslag mellan ett par moln är ej ofarligt utan kan ha lika förstörande verkningar som ett direkt nedslag. Om nämligen elektricitet av. visst slag,hopat sig i ett moln, framkallar denna genom influens lika stor mängd elektricitet av motsatt slag i de översta delarna av föremål på jorden, och när molnet genom urladdning mot ett annat moln plötsligt förlorar sin elektricitet, finnes intet, som kvarhåller den i föremålen på jorden förut bundna, utan dennar rusar plötsligt ned i jorden med en våldsamhet, som kan vara lika stor som vid ett direkt nedslag. Man har vid åskväder uppmätt potentialskillnader på hundratusentals volt pr meter och funnit en oerhört snabb växling i potentialen: tiotusental volt på bråkdelen av en sekund, allt tydande på en våldsam rubbning i atmosfären. Anledningen till jämn viktens rubbning är en plötslig utfällning av vattenånga till regn eller hagel i en uppåtstigande, fuktig luftström; de åskvädren ofta åtföljande regn- och hagelbyarna orsakas ej av åskan, utan tvärtom åskan av regn- och hagelbildningen. Åskans förstörande verkningar bestå i att den dödar eller förlamar människor och djur, antänder brännbara ämnen, smälter metaller, splittrar föremål o. s. v., och härtill har på senare tid kommit de skadegörelser, som åskan framkallar på elektriska ledningar, genom att de elektriska apparaterna ej tåla s. k. överspänningar, som orsakas av åskvädrens oerhörda potentialskillnader och de snabba växlingarna i dessa, även om åskan ej direkt slår ned.

Redan på 1750-talet hade den vanliga åskledaren utbildats till den form, den intill våra dagar behållit. Den grundar sig därpå, att blixten bryter sig genom luften, där potentialfallet är störst, och sålunda söker sig till de högsta föremålen, samt att, om elektriciteten kan strömma ned till jorden på olika vägar, den alltid tar den väg, där den röner minsta

den storlek och det utseende, som de ha i lantbrukets tjänst, får man ut blott 3 procent och vid dålig skötsel än mindre.G. Tbg.

Ångmaskin. Se Ånglokomobil 2.

Ångpanna, en kokare, i vilken vatten avkokas till vattenånga. För uppvärmning och vissa industriella ändamål kan man använda ånga av jämförelsevis lågt tryck. Skall ångan användas som drivkraft i ångmaskiner, bör den ha ett högt tryck, och på de för detta ändamål byggda pannorna ställas större anspråk med avseende på såväl byggnad som drift än på de jämförelsevis enkla värmepannorna (ånggrytor). Ehuru även på en lantgård fristående (eller fast inbyggda) ångpannor kunna förekomma, t. ex. i mejerier, användas de där mest sammanbyggda med ångmaskiner, som drivas av den i dem alstrade ångan, till en enhet, kallad ånglokomobil, under vilken rubrik därför beskrivning av ångpannor lämnas.G. Tbg.

Ångplog. Se Motorkultur.

Ångturbin. Se Ånglokomobil 2.

Årder, trästock (stock), plogliknande åkerredskap, som skiljer sig från plogen genom saknaden av vändskiva. Å. förekommo i äldre tider av olika slag i avseende på såväl kroppens form som åsens längd och förhandenvaro eller saknad av stöd för densamma, tass eller förställar ekärr a. (Se Plog.) Enkla å. med stupande bill utan sula plägade förr kallas ärjkrok eller krok.

Årder.

Nutida å. hava alltid en vågrät sula med å dess framända anbragt, 2-sidig bill och äro ofta försedda med bakom billen sittande 2 öron, vanligen med 2, stundom med blott 1 styre, samt hava eller sakna förställarekärra under åsen. Med å. kan jorden blott brytas, luckras och omröras men ej vändas. Det användes därför huvudsakligen för trädesarbete och för uppkörning av potatis. Årderkörning kräver ungefär samma eller något mindre dragkraft än plöjning till samma djup med en lätt plog (se d. o.), men då årdret vanligen skär något bredare än plogen, medhinnes i regel bearbetning av något större yta, vid trädesarbete $^{1}/_{2}$—$^{3}/_{4}$ ha. pr dagsverke.

Årta. Se And.

Ås. Se Plog, Tak.

Åskledare, en anordning till skydd mot de förstörande verkningarna av åskslag. Jorden omgives alltid av ett elektriskt fält med även under normala förhållanden och vid vackert väder mycket stora potentialskillnader (se Elektricitet). Under dylika omständigheter ligga ytorna för lika potential över jämn mark horisontellt, i de flesta fall. med allt större positiv potential, ju högre man kommer, d. v. s. att om man som vanligt sätter jordens potential till noll, har luften positiv laddning. Potentialfallet pr m. i vertikal höjdskillnad växlar men är i medeltal 100—150. volt pr meter. Över ojämnheter på marken, såsom byggnader, träd o. dyl., trängas ytorna för lika potential starkt tillsamman, så att potentialskillnaderna pr m. bliva vida större.. I vissa fall av störd jämvikt i atmosfären, vi.d s. k. åskväder, kunna så oerhörda potentialfall uppkomma, att elektriciteten i form av en väldig gnista, blixten, springer över antingen mellan två moln eller mellan ett moln och något föremål på jorden, i vilket senare fall åskan säges »slå ned». Ett åskslag mellan ett par moln är ej ofarligt utan kan ha lika förstörande verkningar som ett direkt nedslag. Om nämligen elektricitet av. visst slag,hopat sig i ett moln, framkallar denna genom influens lika stor mängd elektricitet av motsatt slag i de översta delarna av föremål på jorden, och när molnet genom urladdning mot ett annat moln plötsligt förlorar sin elektricitet, finnes intet, som kvarhåller den i föremålen på jorden förut bundna, utan dennar rusar plötsligt ned i jorden med en våldsamhet, som kan vara lika stor som vid ett direkt nedslag. Man har vid åskväder uppmätt potentialskillnader på hundratusentals volt pr meter och funnit en oerhört snabb växling i potentialen: tiotusental volt på bråkdelen av en sekund, allt tydande på en våldsam rubbning i atmosfären. Anledningen till jämn viktens rubbning är en plötslig utfällning av vattenånga till regn eller hagel i en uppåtstigande, fuktig luftström; de åskvädren ofta åtföljande regn- och hagelbyarna orsakas ej av åskan, utan tvärtom åskan av regn- och hagelbildningen. Åskans förstörande verkningar bestå i att den dödar eller förlamar människor och djur, antänder brännbara ämnen, smälter metaller, splittrar föremål o. s. v., och härtill har på senare tid kommit de skadegörelser, som åskan framkallar på elektriska ledningar, genom att de elektriska apparaterna ej tåla s. k. överspänningar, som orsakas av åskvädrens oerhörda potentialskillnader och de snabba växlingarna i dessa, även om åskan ej direkt slår ned.

Redan på 1750-talet hade den vanliga åskledaren utbildats till den form, den intill våra dagar behållit. Den grundar sig därpå, att blixten bryter sig genom luften, där potentialfallet är störst, och sålunda söker sig till de högsta föremålen, samt att, om elektriciteten kan strömma ned till jorden på olika vägar, den alltid tar den väg, där den röner minsta

motståndet. En åskledare utgöres därför aven stång av en god ledare, som med sin övre ände räcker över de högsta punkterna av den byggnad, som skall skyddas, och som har sin nedre ände så djupt ned i jorden under grundvattnet och med en så stor beröringsyta med den fuktiga jorden, att motståndet mot elektricitetens strömning blir mindre denna väg än någon annan genom byggningen.

Man har ansett, att åskledaren skulle hava icke blott, som namnet anger, förmågan att leda åskan, när den slagit ned, utan även en avvärjande förmåga, i det att så mycket elektricitet av motsatt slag mot den, som finnes i det hotande molnet, skulle i en jämn ström, d. v. s. utan åskslag, strömma från åskledarens med en eller flera vassa spetsar försedda ände mot molnet och därigenom sänka dess potential, så att ingen urladdning behövde äga rum. I detta syfte försåg man till en början åskledarens översta del med en kam eller en skiva, besatt med spetsar, och lagar ännu, sedan man övergått till endast e n spets, att denna håller sig mycket vass, genom att förgylla den eller göra den av platina, så att den ej angripes av luften. Sedan man funnit, hur oerhört snabbt potentialen växlar med enorma belopp, har tron på åskledarens avvärjande förmåga allt mer försvagats. Spetsverkan tillmäter man därför vid de moderna konstruktionerna ingen betydelse.

Mycket viktigt är, att i byggnadens översta delar befintliga eller i dess konstruktion ingående metalldelar bli ledande förbundna med jorden. Denna del av en nutida å. kallas fångledningen, som genom nedledningen förbindes med jordelektroden, vilken i sin ordning förmedlar urladdningen till jorden.

Som nedledning använder man med fördel vattenledningens järnrör, där sådan finnes, och denna tjänstgör då även som jordelektrod. När man måste uppsätta särskilda nedledningar, vore koppar det bästa materialet på grund av sin stora ledningsförmåga, men koppar är dyr och frestar tjuvar, varför man nöjer sig med järn i form av stänger, galvaniserade rör eller tvinnade trådlinor. Man bör noga tillse gamla ledningar, så att de ej äro avrostade eller avbrutna: en åskledare med avbrott i nedledningen eller vid övergången till jord är en fara i stället för skydd. Därför måste synnerlig omsorg ägnas åt jordelektroden, som måste bestå av tillräckligt stora, under grundvattnets nivå nedlagda plåtar, vid vilka nedledningen fastlötts på ett så betryggande sätt, att avbrott ej med tiden inträffar, eller också av en lång metalltrådslina, ofta i form av ett trådnät i stället för plåtarna.

För att bereda trygghet i dessa avseenden finnas åskledarekontrollanstalter, vilka utföra saklig kontroll över att åskledaren är i riktigt skick.

Till skydd mot direkt eller indirekt verkan av åskslag för metalliska ledningar för telefon, telegraf, belysning eller överförande av arbete, alla gående ut på att möjliggöra den elektriska gnistans överspringande till jorden på en väg, där den ej gör skada, i st. f. genom apparaterna finnas särskilda åskledarekonstruktioner.G. Tbg.

Åskäfte. Se Fräken.

Återvälta, i vissa trakter använd beteckning för ett åkerskifte, andra året efter vallen, då valltiltan således åter omvänts.

Åtvidabergsras har stundom använts att beteckna algauboskapen å Åtvidaberg. Se Algauboskap, Herrgårdsras.

Ä.

Ädla hästaveln. Se Föreningen till den ädla hastavelns främjande.

Ägg. Om utvecklingen av de högre djurens ägg, se Foster.

Fågelägg omgivas ytterst av ett kalkskal, som är poröst, så att luftväxling till äggets inre kan äga rum. Ägg utan eller med mycket svagt utvecklat kalkskal pläga kallas vindägg. Närmast under skalet är äggets innehåll omgivet av en dubbel skalhinna. Embryot ligger vid den uppåt vända sidan av gulan, som är rörligt upphängd i vitan. För övrigt består gulan av näring för fostrets utbildning. Vitan, som på alla sidor omgiver gulan och utgör inemot $^2/_3$ av äggets massa, innehåller ävensä näring för fostret intill kläckningen. När ägg ligga, i beröring med luften, avdunstar en del av deras vatten, varigenom det flytande innehållet minskas och en luftblåsa uppstår vid äggets trubbiga ända mellan skalhinnans två blad. Äggs procentiska sammansättning är i medeltal:

i vitan

i gulan

vatten. . . . . .

84

52

äggviteämnen. . .

12.5

1

fett. . . . . . .

—

45

socker. . . . . .

2.5

—

färgämnen . . . .

—

1

askbeståndsdelar.

1

1

motståndet. En åskledare utgöres därför aven stång av en god ledare, som med sin övre ände räcker över de högsta punkterna av den byggnad, som skall skyddas, och som har sin nedre ände så djupt ned i jorden under grundvattnet och med en så stor beröringsyta med den fuktiga jorden, att motståndet mot elektricitetens strömning blir mindre denna väg än någon annan genom byggningen.

Man har ansett, att åskledaren skulle hava icke blott, som namnet anger, förmågan att leda åskan, när den slagit ned, utan även en avvärjande förmåga, i det att så mycket elektricitet av motsatt slag mot den, som finnes i det hotande molnet, skulle i en jämn ström, d. v. s. utan åskslag, strömma från åskledarens med en eller flera vassa spetsar försedda ände mot molnet och därigenom sänka dess potential, så att ingen urladdning behövde äga rum. I detta syfte försåg man till en början åskledarens översta del med en kam eller en skiva, besatt med spetsar, och lagar ännu, sedan man övergått till endast e n spets, att denna håller sig mycket vass, genom att förgylla den eller göra den av platina, så att den ej angripes av luften. Sedan man funnit, hur oerhört snabbt potentialen växlar med enorma belopp, har tron på åskledarens avvärjande förmåga allt mer försvagats. Spetsverkan tillmäter man därför vid de moderna konstruktionerna ingen betydelse.

Mycket viktigt är, att i byggnadens översta delar befintliga eller i dess konstruktion ingående metalldelar bli ledande förbundna med jorden. Denna del av en nutida å. kallas fångledningen, som genom nedledningen förbindes med jordelektroden, vilken i sin ordning förmedlar urladdningen till jorden.

Som nedledning använder man med fördel vattenledningens järnrör, där sådan finnes, och denna tjänstgör då även som jordelektrod. När man måste uppsätta särskilda nedledningar, vore koppar det bästa materialet på grund av sin stora ledningsförmåga, men koppar är dyr och frestar tjuvar, varför man nöjer sig med järn i form av stänger, galvaniserade rör eller tvinnade trådlinor. Man bör noga tillse gamla ledningar, så att de ej äro avrostade eller avbrutna: en åskledare med avbrott i nedledningen eller vid övergången till jord är en fara i stället för skydd. Därför måste synnerlig omsorg ägnas åt jordelektroden, som måste bestå av tillräckligt stora, under grundvattnets nivå nedlagda plåtar, vid vilka nedledningen fastlötts på ett så betryggande sätt, att avbrott ej med tiden inträffar, eller också av en lång metalltrådslina, ofta i form av ett trådnät i stället för plåtarna.

För att bereda trygghet i dessa avseenden finnas åskledarekontrollanstalter, vilka utföra saklig kontroll över att åskledaren är i riktigt skick.

Till skydd mot direkt eller indirekt verkan av åskslag för metalliska ledningar för telefon, telegraf, belysning eller överförande av arbete, alla gående ut på att möjliggöra den elektriska gnistans överspringande till jorden på en väg, där den ej gör skada, i st. f. genom apparaterna finnas särskilda åskledarekonstruktioner.G. Tbg.

Åskäfte. Se Fräken.

Återvälta, i vissa trakter använd beteckning för ett åkerskifte, andra året efter vallen, då valltiltan således åter omvänts.

Åtvidabergsras har stundom använts att beteckna algauboskapen å Åtvidaberg. Se Algauboskap, Herrgårdsras.

Ä.

Ädla hästaveln. Se Föreningen till den ädla hastavelns främjande.

Ägg. Om utvecklingen av de högre djurens ägg, se Foster.

Fågelägg omgivas ytterst av ett kalkskal, som är poröst, så att luftväxling till äggets inre kan äga rum. Ägg utan eller med mycket svagt utvecklat kalkskal pläga kallas vindägg. Närmast under skalet är äggets innehåll omgivet av en dubbel skalhinna. Embryot ligger vid den uppåt vända sidan av gulan, som är rörligt upphängd i vitan. För övrigt består gulan av näring för fostrets utbildning. Vitan, som på alla sidor omgiver gulan och utgör inemot $^2/_3$ av äggets massa, innehåller ävenså näring för fostret intill kläckningen. När ägg ligga, i beröring med luften, avdunstar en del av deras vatten, varigenom det flytande innehållet minskas och en luftblåsa uppstår vid äggets trubbiga ända mellan skalhinnans två blad. Äggs procentiska sammansättning är i medeltal:

	i vitan	i gulan
vatten.	84	52
äggviteämnen. . .	12.5	1
fett.	—	45
socker.	2.5	—
färgämnen	—	

1

askbeståndsdelar.

1

1

motståndet. En åskledare utgöres därför aven stång av en god ledare, som med sin övre ände räcker över de högsta punkterna av den byggnad, som skall skyddas, och som har sin nedre ände så djupt ned i jorden under grundvattnet och med en så stor beröringsyta med den fuktiga jorden, att motståndet mot elektricitetens strömning blir mindre denna väg än någon annan genom byggningen.

Man har ansett, att åskledaren skulle hava icke blott, som namnet anger, förmågan att leda åskan, när den slagit ned, utan även en avvärjande förmåga, i det att så mycket elektricitet av motsatt slag mot den, som finnes i det hotande molnet, skulle i en jämn ström, d. v. s. utan åskslag, strömma från åskledarens med en eller flera vassa spetsar försedda ände mot molnet och därigenom sänka dess potential, så att ingen urladdning behövde äga rum. I detta syfte försåg man till en början åskledarens översta del med en kam eller en skiva, besatt med spetsar, och lagar ännu, sedan man övergått till endast e n spets, att denna håller sig mycket vass, genom att förgylla den eller göra den av platina, så att den ej angripes av luften. Sedan man funnit, hur oerhört snabbt potentialen växlar med enorma belopp, har tron på åskledarens avvärjande förmåga allt mer försvagats. Spetsverkan tillmäter man därför vid de moderna konstruktionerna ingen betydelse.

Mycket viktigt är, att i byggnadens översta delar befintliga eller i dess konstruktion ingående metalldelar bli ledande förbundna med jorden. Denna del av en nutida å. kallas fångledningen, som genom nedledningen förbindes med jordelektroden, vilken i sin ordning förmedlar urladdningen till jorden.

Som nedledning använder man med fördel vattenledningens järnrör, där sådan finnes, och denna tjänstgör då även som jordelektrod. När man måste uppsätta särskilda nedledningar, vore koppar det bästa materialet på grund av sin stora ledningsförmåga, men koppar är dyr och frestar tjuvar, varför man nöjer sig med järn i form av stänger, galvaniserade rör eller tvinnade trådlinor. Man bör noga tillse gamla ledningar, så att de ej äro avrostade eller avbrutna: en åskledare med avbrott i nedledningen eller vid övergången till jord är en fara i stället för skydd. Därför måste synnerlig omsorg ägnas åt jordelektroden, som måste bestå av tillräckligt stora, under grundvattnets nivå nedlagda plåtar, vid vilka nedledningen fastlötts på ett så betryggande sätt, att avbrott ej med tiden inträffar, eller också av en lång metalltrådslina, ofta i form av ett trådnät i stället för plåtarna.

För att bereda trygghet i dessa avseenden finnas åskledarekontrollanstalter, vilka utföra saklig kontroll över att åskledaren är i riktigt skick.

Till skydd mot direkt eller indirekt verkan av åskslag för metalliska ledningar för telefon, telegraf, belysning eller överförande av arbete, alla gående ut på att möjliggöra den elektriska gnistans överspringande till jorden på en väg, där den ej gör skada, i st. f. genom apparaterna finnas särskilda åskledarekonstruktioner.G. Tbg.

Åskäfte. Se Fräken.

Återvälta, i vissa trakter använd beteckning för ett åkerskifte, andra året efter vallen, då valltiltan således åter omvänts.

Åtvidabergsras har stundom använts att beteckna algauboskapen å Åtvidaberg. Se Algauboskap, Herrgårdsras.

Ä.

Ädla hästaveln. Se Föreningen till den ädla hastavelns främjande.

Ägg. Om utvecklingen av de högre djurens ägg, se Foster.

Fågelägg omgivas ytterst av ett kalkskal, som är poröst, så att luftväxling till äggets inre kan äga rum. Ägg utan eller med mycket svagt utvecklat kalkskal pläga kallas vindägg. Närmast under skalet är äggets innehåll omgivet av en dubbel skalhinna. Embryot ligger vid den uppåt vända sidan av gulan, som är rörligt upphängd i vitan. För övrigt består gulan av näring för fostrets utbildning. Vitan, som på alla sidor omgiver gulan och utgör inemot $^{2}/_{3}$ av äggets massa, innehåller ävenså näring för fostret intill kläckningen. När ägg ligga, i beröring med luften, avdunstar en del av deras vatten, varigenom det flytande innehållet minskas och en luftblåsa uppstår vid äggets trubbiga ända mellan skalhinnans två blad. Äggs procentiska sammansättning är i medeltal:

i vitan

i gulan

vatten. . . . . .

84

52

äggviteämnen. . .

12.5

1

fett. . . . . . .

—

45

socker. . . . . .

2.5

—

färgämnen . . . .

—

1

askbeståndsdelar.

1

motståndet. En åskledare utgöres därför aven stång av en god ledare, som med sin övre ände räcker över de högsta punkterna av den byggnad, som skall skyddas, och som har sin nedre ände så djupt ned i jorden under grundvattnet och med en så stor beröringsyta med den fuktiga jorden, att motståndet mot elektricitetens strömning blir mindre denna väg än någon annan genom byggningen.

Man har ansett, att åskledaren skulle hava icke blott, som namnet anger, förmågan att leda åskan, när den slagit ned, utan även en avvärjande förmåga, i det att så mycket elektricitet av motsatt slag mot den, som finnes i det hotande molnet, skulle i en jämn ström, d. v. s. utan åskslag, strömma från åskledarens med en eller flera vassa spetsar försedda ände mot molnet och därigenom sänka dess potential, så att ingen urladdning behövde äga rum. I detta syfte förság man till en början åskledarens översta del med en kam eller en skiva, besatt med spetsar, och lagar ännu, sedan man övergått till endast e n spets, att denna håller sig mycket vass, genom att förgylla den eller göra den av platina, så att den ej angripes av luften. Sedan man funnit, hur oerhört snabbt potentialen växlar med enorma belopp, har tron på åskledarens avvärjande förmåga allt mer försvagats. Spetsverkan tillmäter man därför vid de moderna konstruktionerna ingen betydelse.

Mycket viktigt är, att i byggnadens översta delar befintliga eller i dess konstruktion ingående metalldelar bli ledande förbundna med jorden. Denna del av en nutida å. kallas fångledningen, som genom nedledningen förbindes med jordelektroden, vilken i sin ordning förmedlar urladdningen till jorden.

Som nedledning använder man med fördel vattenledningens järnrör, där sådan finnes, och denna tjänstgör då även som jordelektrod. När man måste uppsätta särskilda nedledningar, vore koppar det bästa materialet på grund av sin stora ledningsförmåga, men koppar är dyr och frestar tjuvar, varför man nöjer sig med järn i form av stänger, galvaniserade rör eller tvinnade trådlinor. Man bör noga tillse gamla ledningar, så att de ej äro avrostade eller avbrutna: en åskledare med avbrott i nedledningen eller vid övergången till jord är en fara i stället för skydd. Därför måste synnerlig omsorg ägnas åt jordelektroden, som måste bestå av tillräckligt stora, under grundvattnets nivå nedlagda plåtar, vid vilka nedledningen fastlötts på ett så betryggande sätt, att avbrott ej med tiden inträffar, eller också av en lång metalltrådslina, ofta i form av ett trådnät i stället för plåtarna.

För att bereda trygghet i dessa avseenden finnas åskledarekontrollanstalter, vilka utföra saklig kontroll över att åskledaren är i riktigt skick.

Till skydd mot direkt eller indirekt verkan av åskslag för metalliska ledningar för telefon, telegraf, belysning eller överförande av arbete, alla gående ut på att möjliggöra den elektriska gnistans överspringande till jorden på en väg, där den ej gör skada, i st. f. genom apparaterna finnas särskilda åskledarekonstruktioner.G. Tbg.

Åskäfte. Se Fräken.

Återvälta, i vissa trakter använd beteckning för ett åkerskifte, andra året efter vallen, då valltiltan således åter omvänts.

Åtvidabergsras har stundom använts att beteckna algauboskapen å Åtvidaberg. Se Algauboskap, Herrgårdsras.

Ä.

Ädla hästaveln. Se Föreningen till den ädla hastavelns främjande.

Ägg. Om utvecklingen av de högre djurens ägg, se Foster.

Fågelägg omgivas ytterst av ett kalkskal, som är poröst, så att luftväxling till äggets inre kan äga rum. Ägg utan eller med mycket svagt utvecklat kalkskal pläga kallas vindägg. Närmast under skalet är äggets innehåll omgivet av en dubbel skalhinna. Embryot ligger vid den uppåt vända sidan av gulan, som är rörligt upphängd i vitan. För övrigt består gulan av näring för fostrets utbildning. Vitan, som på alla sidor omgiver gulan och utgör inemot $^{2}/_{3}$ av äggets massa, innehåller ävenså näring för fostret intill kläckningen. När ägg ligga, i beröring med luften, avdunstar en del av deras vatten, varigenom det flytande innehållet minskas och en luftblåsa uppstår vid äggets trubbiga ända mellan skalhinnans två blad. Äggs procentiska sammansättning är i medeltal:

	i vitan	i gulan
vatten.	84	52
äggviteämnen. . .	12.5	1
fett.	—	45
socker.	2.5	—
färgämnen	—	1
askbeståndsdelar.	1	

1

motståndet. En åskledare utgöres därför aven stång av en god ledare, som med sin övre ände räcker över de högsta punkterna av den byggnad, som skall skyddas, och som har sin nedre ände så djupt ned i jorden under grundvattnet och med en så stor beröringsyta med den fuktiga jorden, att motståndet mot elektricitetens strömning blir mindre denna väg än

någon annan genom byggningen.

Man har ansett, att åskledaren skulle hava icke blott, som namnet anger, förmågan att leda åskan, när den slagit ned, utan även en avvärjande förmåga, i det att så mycket elektricitet av motsatt slag mot den, som finnes i det hotande molnet, skulle i en jämn ström, d. v. s. utan åskslag, strömma från åskledarens med en eller flera vassa spetsar försedda ände mot molnet och därigenom sänka dess potential, så att ingen urladdning behövde äga rum. I detta syfte förság man till en början åskledarens översta del med en kam eller en skiva, besatt med spetsar, och lagar ännu, sedan man övergått till endast e n spets, att denna håller sig mycket vass, genom att förgylla den eller göra den av platina, så att den ej angripes av luften. Sedan man funnit, hur oerhört snabbt potentialen växlar med enorma belopp, har tron på åskledarens avvärjande förmåga allt mer försvagats. Spetsverkan tillmäter man därför vid de moderna konstruktionerna ingen betydelse.

Mycket viktigt är, att i byggnadens översta delar befintliga eller i dess konstruktion ingående metalldelar bli ledande förbundna med jorden. Denna del av en nutida å. kallas fångledningen, som genom nedledningen förbindes med jordelektroden, vilken i sin ordning förmedlar urladdningen till jorden.

Som nedledning använder man med fördel vattenledningens järnrör, där sådan finnes, och denna tjänstgör då även som jordelektrod. När man måste uppsätta särskilda nedledningar, vore koppar det bästa materialet på grund av sin stora ledningsförmåga, men koppar är dyr och frestar tjuvar, varför man nöjer sig med järn i form av stänger, galvaniserade rör eller tvinnade trådlinor. Man bör noga tillse gamla ledningar, så att de ej äro avrostade eller avbrutna: en åskledare med avbrott i nedledningen eller vid övergången till jord är en fara i stället för skydd. Därför måste synnerlig omsorg ägnas åt jordelektroden, som måste bestå av tillräckligt stora, under grundvattnets nivå nedlagda plåtar, vid vilka nedledningen fastlötts på ett så betryggande sätt, att avbrott ej med tiden inträffar, eller också av en lång metalltrådslina, ofta i form av ett trådnät i stället för plåtarna.

För att bereda trygghet i dessa avseenden finnas åskledarekontrollanstalter, vilka utföra saklig kontroll över att åskledaren är i riktigt skick.

Till skydd mot direkt eller indirekt verkan av åskslag för metalliska ledningar för telefon, telegraf, belysning eller överförande av arbete, alla gående ut på att möjliggöra den elektriska gnistans överspringande till jorden på en väg, där den ej gör skada, i st. f. genom apparaterna finnas särskilda åskledarekonstruktioner.G. Tbg.

Åskäfte. Se Fräken.

Återvälta, i vissa trakter använd beteckning för ett åkerskifte, andra året efter vallen, då valltiltan således åter omvänts.

Åtvidabergsras har stundom använts att beteckna algauboskapen å Åtvidaberg. Se Algauboskap, Herrgårdsras.

Ä.

Ädla hästaveln. Se Föreningen till den ädla hastavelns främjande.

Ägg. Om utvecklingen av de högre djurens ägg, se Foster.

Fågelägg omgivas ytterst av ett kalkskal, som är poröst, så att luftväxling till äggets inre kan äga rum. Ägg utan eller med mycket svagt utvecklat kalkskal pläga kallas vindägg. Närmast under skalet är äggets innehåll omgivet av en dubbel skalhinna. Embryot ligger vid den uppåt vända sidan av gulan, som är rörligt upphängd i vitan. För övrigt består gulan av näring för fostrets utbildning. Vitan, som på alla sidor omgiver gulan och utgör inemot $^2/_3$ av äggets massa, innehåller ävenså näring för fostret intill kläckningen. När ägg ligga, i beröring med luften, avdunstar en del av deras vatten, varigenom det flytande innehållet minskas och en luftblåsa uppstår vid äggets trubbiga ända mellan skalhinnans två blad. Äggs procentiska sammansättning är i medeltal:

	i vitan	i gulan
vatten.	84	52
äggviteämnen. . .	12.5	1
fett.	—	45
socker.	2.5	—
färgämnen	—	1
askbeståndsdelar.	1	1

motståndet. En åskledare utgöres därför aven stång av en god ledare, som med sin övre ände räcker över de högsta punkterna av den byggnad, som skall skyddas, och som har sin nedre ände så djupt ned i jorden under grundvattnet och med en så stor beröringsyta med den fuktiga jorden, att motståndet mot elektricitetens strömning blir mindre denna väg än någon annan genom byggningen.

Man har ansett, att åskledaren skulle hava icke blott, som namnet anger, förmågan att leda åskan, när den slagit ned, utan även en avvärjande förmåga, i det att så mycket elektricitet av motsatt slag mot den, som finnes i det hotande molnet, skulle i en jämn ström, d. v. s. utan åskslag, strömma från åskledarens med en eller flera vassa spetsar försedda ände mot molnet och därigenom sänka dess potential, så att ingen urladdning behövde äga rum. I detta syfte förság man till en början åskledarens översta del med en kam eller en skiva, besatt

med spetsar, och lagar ännu, sedan man övergått till endast e n spets, att denna håller sig mycket vass, genom att förgylla den eller göra den av platina, så att den ej angripes av luften. Sedan man funnit, hur oerhört snabbt potentialen växlar med enorma belopp, har tron på åskledarens avvärjande förmåga allt mer försvagats. Spetsverkan tillmäter man därför vid de moderna konstruktionerna ingen betydelse.

Mycket viktigt är, att i byggnadens översta delar befintliga eller i dess konstruktion ingående metalldelar bli ledande förbundna med jorden. Denna del av en nutida å. kallas fångledningen, som genom nedledningen förbindes med jordelektroden, vilken i sin ordning förmedlar urladdningen till jorden.

Som nedledning använder man med fördel vattenledningens järnrör, där sådan finnes, och denna tjänstgör då även som jordelektrod. När man måste uppsätta särskilda nedledningar, vore koppar det bästa materialet på grund av sin stora ledningsförmåga, men koppar är dyr och frestar tjuvar, varför man nöjer sig med järn i form av stänger, galvaniserade rör eller tvinnade trådlinor. Man bör noga tillse gamla ledningar, så att de ej äro avrostade eller avbrutna: en åskledare med avbrott i nedledningen eller vid övergången till jord är en fara i stället för skydd. Därför måste synnerlig omsorg ägnas åt jordelektroden, som måste bestå av tillräckligt stora, under grundvattnets nivå nedlagda plåtar, vid vilka nedledningen fastlötts på ett så betryggande sätt, att avbrott ej med tiden inträffar, eller också av en lång metalltrådslina, ofta i form av ett trådnät i stället för plåtarna.

För att bereda trygghet i dessa avseenden finnas åskledarekontrollanstalter, vilka utföra saklig kontroll över att åskledaren är i riktigt skick.

Till skydd mot direkt eller indirekt verkan av åskslag för metalliska ledningar för telefon, telegraf, belysning eller överförande av arbete, alla gående ut på att möjliggöra den elektriska gnistans överspringande till jorden på en väg, där den ej gör skada, i st. f. genom apparaterna finnas särskilda åskledarekonstruktioner.G. Tbg.

Åskäfte. Se Fräken.

Återvälta, i vissa trakter använd beteckning för ett åkerskifte, andra året efter vallen, då valltiltan således åter omvänts.

Åtvidabergsras har stundom använts att beteckna algauboskapen å Åtvidaberg. Se Algauboskap, Herrgårdsras.

Ä.

Ädla hästaveln. Se Föreningen till den ädla hastavelns främjande.

Ägg. Om utvecklingen av de högre djurens ägg, se Foster.

Fågelägg omgivas ytterst av ett kalkskal, som är poröst, så att luftväxling till äggets inre kan äga rum. Ägg utan eller med mycket svagt utvecklat kalkskal pläga kallas vindägg. Närmast under skalet är äggets innehåll omgivet av en dubbel skalhinna. Embryot ligger vid den uppåt vända sidan av gulan, som är rörligt upphängd i vitan. För övrigt består gulan av näring för fostrets utbildning. Vitan, som på alla sidor omgiver gulan och utgör inemot $^2/_3$ av äggets massa, innehåller ävenså näring för fostret intill kläckningen. När ägg ligga, i beröring med luften, avdunstar en del av deras vatten, varigenom det flytande innehållet minskas och en luftblåsa uppstår vid äggets trubbiga ända mellan skalhinnans två blad. Äggs procentiska sammansättning är i medeltal:

	i vitan	i gulan
vatten.	84	52
äggviteämnen. . .	12.5	1
fett.	—	45
socker.	2.5	—
färgämnen	—	1
askbeståndsdelar.	1	1

Ägg hava genom sin höga halt av äggvita och fett samt dessas fullständiga smältbarhet ett mycket högt näringsvärde, omkring 1,500 nettokalorier pr kg., och äro särskilt värdefulla för barn. Olika fåglars ägg avvika ej nämnvärt i sin sammansättning, och vilda fåglars (t. ex. sjöfåglars) ägg äro likvärda med sådana efter tamt fjäderfä, blott de äro färska. Liksom andra äggviterika fuktiga ämnen undergå ägg snart förruttnelse, varvid vid äggviteämnenas sönderdelning bildas vätesvavla och andra vidrigt luktande ämnen. Härigenom ökas luftblåsan i äggen, och till följd därav flyta skämda ägg i vatten.

De fullgoda färska äggen böra hava fin smak samt mörk gula, vilket i viss mån beror på ras och utfodring. Vitan bör vara fullt klar och gulan omgiven av så hållbar hinna, att den håller sig skild från vitan vid »förloring» eller stekning av ägget.

Bruksäggs kvalitet. Ägg, som skola försäljas, böra under alla förhållanden vara friska och rena. Då äggen, om de få kvarligga i redet, lätt bliva nedsmutsade, böra de alltid dagligen insamlas och förvaras på en plats med sval och frisk luft. Även vid sådan förvaring förlora äggen snart i smak, och ägg, som skola säljas som färska, böra därför snarast möjligt bringas i handeln; hos äggförsäljningsföreningarna gäller därför som regel, att äggen skola avlämnas varje vecka. Ägg konserveras i stor utsträckning för att användas under den årstid, då äggläggningen är sparsam, men om sådana ägg utbjudas, böra de alltid angivas som preserverade. Till säkerhet att icke något överlegat och mindre gott ägg må komma med

vid försäljning, böra de helst undersökas på sin friskhet, vilket enklast och säkrast sker genom »klarning», »lysning», d. v. s. undersökning i genomfallande starkt ljus (t. ex. från elektrisk lampa), då en grumling i äggets inre eller en större luftblåsa än normalt visar, att ägget ej är friskt. Rena skal böra vinnas genom att snygghet råder i hönshuset och därigenom att äggen fort borttagas ur redet, men ej genom äggens tvättning, ty därigenom avlägsnas det skyddande fettöverdrag som omgiver ägget, vilket sedan blir mindre hållbart.

Hönsens utfodring kan starkt inverka på äggens beskaffenhet. Kött- och fiskavfall i större mängd giva äggen grov smak, grönfoder däremot fin smak och hög färg åt gulan. Brist på kalk och stark fodring i förening med brist på rörelse, vilket är vanligt under vintern, har till följd att skalen bliva svaga.

Vissa raser, t. ex. Hamburgare, äro särskilt ansedda för att lämna finsmakande ägg. I allmänhet anses små ägg finare än stora. Stora ägg ha dock större anseende som handelsvara; i äggföreningarna mottagas ofta ej ägg under 50 g. Varpning av stora ägg anses därför som en god rasegenskap. Runda ägg anses bättre än långsträckta, emedan de hava förhållandevis större gula. Ägg med bruna skal, vilka äro utmärkande för asiatiska och därifrån härledda amerikanska raser, hava större anseende än vita, särskilt på den engelska marknaden.

Äggförsäljningsförening. Äggs ringa hållbarhet och svårigheten att efter deras yttre bedöma deras friskhet i förening med den omständighet, att de produceras endast i smått och huvudsakligen vid småjordbruken, har gjort en organisation av ägghandeln önskvärd, vilken kunde underlätta en fortgående uppsamling och hastig försäljning av äggen samt lämna garanti för dessas friskhet. För förverkligande av dessa önskemål började vid 1900-talets ingång efter danskt föredöme att bildas äggförsäljningsföreningar eller äggkretsar först i Skåne och sedan, ehuru i långt mindre utsträckning, i andra landsdelar. Av föreningarna, som år 1922 äro omkring 250, varav de flesta i Västergötland och Skåne, äro några centralföreningar för lokala äggkretsar. Som större centralföreningar verka Svenska äggexportföreningen (för Skåne), Västgöta äggexportförening, Östergötlands äggexportaktiebolag och Gottlands smör- och äggexportförening. De äro i allmänhet andelsföreningar u. p. a., med andelsinsatser grundade på antalet höns. Medlem är skydig att dagligen insamla äggen och att en gång i veckan avlämna alla fullviktiga ägg {minst 45 l. 50 g.), som icke åtgå för eget bruk, till föreningens insamlare. Äggen skola vara märkta med föreningens stämpel och medlemmens nummer och undersökas före sorteringen och packningen. Betalningen lämnas vanligen veckovis efter den officiella noteringen (se Prisnotering), varvid avdrages visst kommissionsarvode ($^1/_4$—2 $^1/_2$ %). Föreningarna (eller centralföreningarna) hava även å sitt program upptagit anskaffning åt medlemmarna av förnödenheter för fjäderfäskötsel. Föreningarna sälja till exportörer och partihandlare, inom landet efter vikt, under det att försäljningen till England sker pr tjog men med sträng sortering efter äggens vikt.

Äggkläckningsmaskin. Se Kycklinguppfödning.

Äggkonservering. Emedan äggläggningen är mycket ojämnt fördelad på året, är man, för att hava tillgång på ägg även under den tid, då varpningen är sparsam eller upphört, hänvisad att konservera dem, d. v. s. förvara dem på sådant sätt, att de så mycket som möjligt bibehålla sig friska. Första villkoret för en lyckad ä. är, att äggen vid inläggningen äro fullt friska och rena. Ett skämt ägg kan sprida förskämning till de kringliggande färska. Redan om de få ligga några dagar i redet, minskas deras hållbarhet. Till konservering böra äggen därför dagligen insamlas. Endast de fullt rena böra därvid medtagas.

Ägg hava genom sin höga halt av äggvita och fett samt dessas fullständiga smältbarhet ett mycket högt näringsvärde, omkring 1,500 nettokalorier pr kg., och äro särskilt värdefulla för barn. Olika fåglars ägg avvika ej nämnvärt i sin sammansättning, och vilda fåglars (t. ex. sjöfåglars) ägg äro likvärda med sådana efter tamt fjäderfä, blott de äro färska. Liksom andra äggviterika fuktiga ämnen undergå ägg snart förruttnelse, varvid vid äggviteämnenas sönderdelning bildas vätesvavla och andra vidrigt luktande ämnen. Härigenom ökas luftblåsan i äggen, och till följd därav flyta skämda ägg i vatten.

De fullgoda färska äggen böra hava fin smak samt mörk gula, vilket i viss mån beror på ras och utfodring. Vitan bör vara fullt klar och gulan omgiven av så hållbar hinna, att den håller sig skild från vitan vid »förloring» eller stekning av ägget.

Bruksäggs kvalitet. Ägg, som skola försäljas, böra under alla förhållanden vara friska och rena. Då äggen, om de få kvarligga i redet, lätt bliva nedsmutsade, böra de alltid dagligen insamlas och förvaras på en plats med sval och frisk luft. Även vid sådan förvaring förlora äggen snart i smak, och ägg, som skola säljas som färska, böra därför snarast möjligt bringas i handeln; hos äggförsäljningsföreningarna gäller därför som regel, att äggen skola avlämnas varje vecka. Ägg konserveras i stor utsträckning för att användas under den årstid, då äggläggningen är sparsam, men om sådana ägg utbjudas, böra de alltid angivas som preserverade. Till säkerhet att icke något överlegat och mindre gott ägg må komma med vid försäljning, böra de helst undersökas på sin friskhet, vilket enklast och säkrast sker genom »klarning», »lysning», d. v. s. undersökning i genomfallande starkt ljus (t. ex. från elektrisk lampa), då en grumling i äggets inre eller en större luftblåsa än normalt visar, att ägget ej är friskt. Rena skal böra vinnas genom att snygghet råder i hönshuset och därigenom att äggen fort borttagas ur redet, men ej genom äggens tvättning, ty därigenom avlägsnas det skyddande fettöverdrag som omgiver ägget, vilket sedan blir mindre hållbart.

Hönsens utfodring kan starkt inverka på äggens beskaffenhet. Kött- och fiskavfall i större mängd giva äggen grov smak, grönfoder däremot fin smak och hög färg åt gulan. Brist på kalk och stark fodring i förening med brist på rörelse, vilket är vanligt under vintern, har till följd att skalen bliva svaga.

Vissa raser, t. ex. Hamburgare, äro särskilt ansedda för att lämna finsmakande ägg. I allmänhet anses små ägg finare än stora. Stora ägg ha dock större anseende som handelsvara; i äggföreningarna mottagas ofta ej ägg under 50 g. Varpning av stora ägg anses därför som en god rasegenskap. Runda ägg anses bättre än långsträckta, emedan de hava förhållandevis större gula. Ägg med bruna skal, vilka äro utmärkande för asiatiska och därifrån härledda amerikanska raser, hava större anseende än vita, särskilt på den engelska marknaden.

Äggförsäljningsförening. Äggs ringa hållbarhet och svårigheten att efter deras yttre bedöma deras friskhet i förening med den omständighet, att de produceras endast i smått och huvudsakligen vid småjordbruken, har gjort en organisation av ägghandeln önskvärd, vilken kunde underlätta en fortgående uppsamling och hastig försäljning av äggen samt lämna garanti för dessas friskhet. För förverkligande av dessa önskemål började vid 1900-talets ingång efter danskt föredöme att bildas äggförsäljningsföreningar eller äggkretsar först i Skåne och sedan, ehuru i långt mindre utsträckning, i andra landsdelar. Av föreningarna, som år 1922 äro omkring 250, varav de flesta i Västergötland och Skåne, äro några centralföreningar för lokala äggkretsar. Som större centralföreningar verka Svenska äggexportföreningen (för Skåne), Västgöta äggexportförening, Östergötlands äggexportaktiebolag och Gottlands smör- och äggexportförening. De äro i allmänhet andelsföreningar u. p. a., med andelsinsatser grundade på antalet höns. Medlem är skydig att dagligen insamla äggen och att en gång i veckan avlämna alla fullviktiga ägg {minst 45 l. 50 g.), som icke åtgå för eget bruk, till föreningens insamlare. Äggen skola vara märkta med föreningens stämpel och medlemmens nummer och undersökas före sorteringen och packningen. Betalningen lämnas vanligen veckovis efter den officiella noteringen (se Prisnotering), varvid avdrages visst kommissionsarvode ($^1/_4$—2 $^1/_2$ %). Föreningarna (eller centralföreningarna) hava även å sitt program upptagit anskaffning åt medlemmarna av förnödenheter för fjäderfäskötsel. Föreningarna sälja till exportörer och partihandlare, inom landet efter vikt, under det att försäljningen till England sker pr tjog men med sträng sortering efter äggens vikt.

Äggkläckningsmaskin. Se Kycklinguppfödning.

Äggkonservering. Emedan äggläggningen är mycket ojämnt fördelad på året, är man, för att hava tillgång på ägg även under den tid, då varpningen är sparsam eller upphört, hänvisad att konservera dem, d. v. s. förvara dem på sådant sätt, att de så mycket som möjligt bibehålla sig friska. Första villkoret för en lyckad ä. är, att äggen vid inläggningen äro fullt friska och rena. Ett skämt ägg kan sprida förskämning till de kringliggande färska. Redan om de få ligga några dagar i redet, minskas deras hållbarhet. Till konservering böra äggen därför dagligen insamlas. Endast de fullt rena böra därvid medtagas.

Ägg hava genom sin höga halt av äggvita och fett samt dessas fullständiga smältbarhet ett mycket högt näringsvärde, omkring 1,500 nettokalorier pr kg., och äro särskilt värdefulla för barn. Olika fåglars ägg avvika ej nämnvärt i sin sammansättning, och vilda fåglars (t. ex. sjöfåglars) ägg äro likvärda med sådana efter tamt fjäderfä, blott de äro färska. Liksom andra äggviterika fuktiga ämnen undergå ägg snart förruttnelse, varvid vid äggviteämnenas sönderdelning bildas vätesvavla och andra vidrigt luktande ämnen. Härigenom ökas luftblåsan i äggen, och till följd därav flyta skämda ägg i vatten.

De fullgoda färska äggen böra hava fin smak samt mörk gula, vilket i viss mån beror på ras och utfodring. Vitan bör vara fullt klar och gulan omgiven av så hållbar hinna, att den håller sig skild från vitan vid »förloring» eller stekning av ägget.

Bruksäggs kvalitet. Ägg, som skola försäljas, böra under alla förhållanden vara friska och rena. Då äggen, om de få kvarligga i redet, lätt bliva nedsmutsade, böra de alltid dagligen insamlas och förvaras på en plats med sval och frisk luft. Även vid sådan förvaring förlora äggen snart i smak, och ägg, som skola säljas som färska, böra därför snarast möjligt bringas i handeln; hos äggförsäljningsföreningarna gäller därför som regel, att äggen skola avlämnas varje vecka. Ägg konserveras i stor utsträckning för att användas under den årstid, då äggläggningen är sparsam, men om sådana ägg utbjudas, böra de alltid angivas som preserverade. Till säkerhet att icke något överlegat och mindre gott ägg må komma med vid försäljning, böra de helst undersökas på sin friskhet, vilket enklast och säkrast sker genom »klarning», »lysning», d. v. s. undersökning i genomfallande starkt ljus (t. ex. från elektrisk lampa), då en grumling i äggets inre eller en större luftblåsa än normalt visar, att ägget ej är friskt. Rena skal böra vinnas genom att snygghet råder i hönshuset och därigenom att äggen fort borttagas ur redet, men ej genom äggens tvättning, ty därigenom avlägsnas det skyddande fettöverdrag som omgiver ägget, vilket sedan blir mindre hållbart.

Hönsens utfodring kan starkt inverka på äggens beskaffenhet. Kött- och fiskavfall i större mängd giva äggen grov smak, grönfoder däremot fin smak och hög färg åt gulan. Brist på

kalk och stark fodring i förening med brist på rörelse, vilket är vanligt under vintern, har till följd att skalen bliva svaga.

Vissa raser, t. ex. Hamburgare, äro särskilt ansedda för att lämna finsmakande ägg. I allmänhet anses små ägg finare än stora. Stora ägg ha dock större anseende som handelsvara; i äggföreningarna mottagas ofta ej ägg under 50 g. Varpning av stora ägg anses därför som en god rasegenskap. Runda ägg anses bättre än långsträckta, emedan de hava förhållandevis större gula. Ägg med bruna skal, vilka äro utmärkande för asiatiska och därifrån härledda amerikanska raser, hava större anseende än vita, särskilt på den engelska marknaden.

Äggförsäljningsförening. Äggs ringa hållbarhet och svårigheten att efter deras yttre bedöma deras friskhet i förening med den omständighet, att de produceras endast i smått och huvudsakligen vid småjordbruken, har gjort en organisation av ägghandeln önskvärd, vilken kunde underlätta en fortgående uppsamling och hastig försäljning av äggen samt lämna garanti för dessas friskhet. För förverkligande av dessa önskemål började vid 1900-talets ingång efter danskt föredöme att bildas äggförsäljningsföreningar eller äggkretsar först i Skåne och sedan, ehuru i långt mindre utsträckning, i andra landsdelar. Av föreningarna, som år 1922 äro omkring 250, varav de flesta i Västergötland och Skåne, äro några centralföreningar för lokala äggkretsar. Som större centralföreningar verka Svenska äggexportföreningen (för Skåne), Västgöta äggexportförening, Östergötlands äggexportaktiebolag och Gottlands smör- och äggexportförening. De äro i allmänhet andelsföreningar u. p. a., med andelsinsatser grundade på antalet höns. Medlem är skydig att dagligen insamla äggen och att en gång i veckan avlämna alla fullviktiga ägg {minst 45 l. 50 g.), som icke åtgå för eget bruk, till föreningens insamlare. Äggen skola vara märkta med föreningens stämpel och medlemmens nummer och undersökas före sorteringen och packningen. Betalningen lämnas vanligen veckovis efter den officiella noteringen (se Prisnotering), varvid avdrages visst kommissionsarvode ($^1/_4$—2 $^1/_2$ %). Föreningarna (eller centralföreningarna) hava även å sitt program upptagit anskaffning åt medlemmarna av förnödenheter för fjäderfäskötsel. Föreningarna sälja till exportörer och partihandlare, inom landet efter vikt, under det att försäljningen till England sker pr tjog men med sträng sortering efter äggens vikt.

Äggkläckningsmaskin. Se Kycklinguppfödning.

Äggkonservering. Emedan äggläggningen är mycket ojämnt fördelad på året, är man, för att hava tillgång på ägg även under den tid, då varpningen är sparsam eller upphört, hänvisad att konservera dem, d. v. s. förvara dem på sådant sätt, att de så mycket som möjligt bibehålla sig friska. Första villkoret för en lyckad ä. är, att äggen vid inläggningen äro fullt friska och rena. Ett skämt ägg kan sprida förskämning till de kringliggande färska. Redan om de få ligga några dagar i redet, minskas deras hållbarhet. Till konservering böra äggen därför dagligen insamlas. Endast de fullt rena böra därvid medtagas.

Ägg hava genom sin höga halt av äggvita och fett samt dessas fullständiga smältbarhet ett mycket högt näringsvärde, omkring 1,500 nettokalorier pr kg., och äro särskilt värdefulla för barn. Olika fåglars ägg avvika ej nämnvärt i sin sammansättning, och vilda fåglars (t. ex. sjöfåglars) ägg äro likvärda med sådana efter tamt fjäderfä, blott de äro färska. Liksom andra äggviterika fuktiga ämnen undergå ägg snart förruttnelse, varvid vid äggviteämnenas sönderdelning bildas vätesvavla och andra vidrigt luktande ämnen. Härigenom ökas luftblåsan i äggen, och till följd därav flyta skämda ägg i vatten.

De fullgoda färska äggen böra hava fin smak samt mörk gula, vilket i viss mån beror på ras och utfodring. Vitan bör vara fullt klar och gulan omgiven av så hållbar hinna, att den håller sig skild från vitan vid »förloring» eller stekning av ägget.

Bruksäggs kvalitet. Ägg, som skola försäljas, böra under alla förhållanden vara friska och rena. Då äggen, om de få kvarligga i redet, lätt bliva nedsmutsade, böra de alltid dagligen insamlas och förvaras på en plats med sval och frisk luft. Även vid sådan förvaring förlora äggen snart i smak, och ägg, som skola säljas som färska, böra därför snarast möjligt bringas i handeln; hos äggförsäljningsföreningarna gäller därför som regel, att äggen skola avlämnas varje vecka. Ägg konserveras i stor utsträckning för att användas under den årstid, då äggläggningen är sparsam, men om sådana ägg utbjudas, böra de alltid angivas som preserverade. Till säkerhet att icke något överlegat och mindre gott ägg må komma med vid försäljning, böra de helst undersökas på sin friskhet, vilket enklast och säkrast sker genom »klarning», »lysning», d. v. s. undersökning i genomfallande starkt ljus (t. ex. från elektrisk lampa), då en grumling i äggets inre eller en större luftblåsa än normalt visar, att ägget ej är friskt. Rena skal böra vinnas genom att snygghet råder i hönshuset och därigenom att äggen fort borttagas ur redet, men ej genom äggens tvättning, ty därigenom avlägsnas det skyddande fettöverdrag som omgiver ägget, vilket sedan blir mindre hållbart.

Hönsens utfodring kan starkt inverka på äggens beskaffenhet. Kött- och fiskavfall i större mängd giva äggen grov smak, grönfoder däremot fin smak och hög färg åt gulan. Brist på kalk och stark fodring i förening med brist på rörelse, vilket är vanligt under vintern, har till följd att skalen bliva svaga.

Vissa raser, t. ex. Hamburgare, äro särskilt ansedda för att lämna finsmakande ägg. I allmänhet anses små ägg finare än stora. Stora ägg ha dock större anseende som handelsvara; i äggföreningarna mottagas ofta ej ägg under 50 g. Varpning av stora ägg anses därför som en god rasegenskap. Runda ägg anses bättre än långsträckta, emedan de hava förhållandevis större gula. Ägg med bruna skal, vilka äro utmärkande för asiatiska och därifrån härledda amerikanska raser, hava större anseende än vita, särskilt på den engelska marknaden.

Äggförsäljningsförening. Äggs ringa hållbarhet och svårigheten att efter deras yttre bedöma deras friskhet i förening med den omständighet, att de produceras endast i smått och huvudsakligen vid småjordbruken, har gjort en organisation av ägghandeln önskvärd, vilken kunde underlätta en fortgående uppsamling och hastig försäljning av äggen samt lämna garanti för dessas friskhet. För förverkligande av dessa önskemål började vid 1900-talets ingång efter danskt föredöme att bildas äggförsäljningsföreningar eller äggkretsar först i Skåne och sedan, ehuru i långt mindre utsträckning, i andra landsdelar. Av föreningarna, som år 1922 äro omkring 250, varav de flesta i Västergötland och Skåne, äro några centralföreningar för lokala äggkretsar. Som större centralföreningar verka Svenska äggexportföreningen (för Skåne), Västgöta äggexportförening, Östergötlands äggexportaktiebolag och Gottlands smör- och äggexportförening. De äro i allmänhet andelsföreningar u. p. a., med andelsinsatser grundade på antalet höns. Medlem är skydig att dagligen insamla äggen och att en gång i veckan avlämna alla fullviktiga ägg {minst 45 l. 50 g.), som icke åtgå för eget bruk, till föreningens insamlare. Äggen skola vara märkta med föreningens stämpel och medlemmens nummer och undersökas före sorteringen och packningen. Betalningen lämnas vanligen veckovis efter den officiella noteringen (se Prisnotering), varvid avdrages visst kommissionsarvode ($^1/_4$—2 $^1/_2$ %). Föreningarna (eller centralföreningarna) hava även å sitt program upptagit anskaffning åt medlemmarna av förnödenheter för fjäderfäskötsel. Föreningarna sälja till exportörer och partihandlare, inom landet efter vikt, under det att försäljningen till England sker pr tjog men med sträng sortering efter äggens vikt.

Äggkläckningsmaskin. Se Kycklinguppfödning.

Äggkonservering. Emedan äggläggningen är mycket ojämnt fördelad på året, är man, för att hava tillgång på ägg även under den tid, då varpningen är sparsam eller upphört, hänvisad att konservera dem, d. v. s. förvara dem på sådant sätt, att de så mycket som möjligt bibehålla sig friska. Första villkoret för en lyckad ä. är, att äggen vid inläggningen äro fullt friska och rena. Ett skämt ägg kan sprida förskämning till de kringliggande färska. Redan om de få ligga några dagar i redet, minskas deras hållbarhet. Till konservering böra äggen därför dagligen insamlas. Endast de fullt rena böra därvid medtagas.

Tvättning är ej lämplig, ty därvid borttvättas det fettöverdrag, som skyddar äggen mot bakteriers inträngande genom skalet. De ägg, som inläggas på våren, innan hönsen komma åt spätt grönfoder, anses hållbarare än sommarägg.

Innan ägg, som ej äro nyvärpta, inläggas, böra de provas på sin friskhet, vilket lättast sker dels genom lysning (klarning), d. v. s. genom att de hållas i handen mot genomfallande ljus, dels genom att läggas i Vatten, då de som äro friska sjunka, men de flyta, som äro så skämda, att gas bildats. Äggen böra hållas i svalt rum men frostfritt såväl före som efter inläggningen. Följande konserveringssätt kunna förordas.

1. I kalk är ett av gammalt mest använt och mycket pålitligt sätt, men som äggen småningom få en grov smak, passar det blott för matägg. Äggen ställas med smala änden nedåt i kärlet, som fylles med en lag av i liter eller $^1/_2$ kg. nysläckt kalk och 0.2 kg. koksalt i 25 1. vatten.

2. I vattenglas. På de ss. nyss sagts ställda äggen hälles en lösning av 1 1. vattenglas i 10 l. vatten. Äggen bibehålla länge sin färska beskaffenhet.

3. Bestrykning med vaselin bidrager till att hålla äggen friska under några månader. Likaså

4. neddoppning i kokande vatten under 12 sekunder, varigenom skalet desinficeras och dess insida beläggs med en hinna av stelnad äggvita, som hindrar bakteriers och lufts inträngande. För att förekomma äggens sprickning, om de kalla doppas i det kokande vattnet, förvärmas de genom att i den kasse, vari de skola nedsänkas, hållas ett par minuter i imman över vattnet. De upphettade äggen förvaras svalt i en ägghylla eller inpackade i friskt vetekli, torrt torvströ, sand eller koksalt.

5. Förvaring i fryshus i torr, frisk luft vid o till + 1° temperatur användes i stort. Går temperaturen under denna värmegrad, är fara att skalen sprängas.

Äggledare. Se Könsorganen.

Äggnotering. Se Prisnotering.

Äggstock. Se Könsorganen.

Äggsvamp. Se Röksvamp.

Äggvita. Se Äggviteartade ämnen.

Äggviteartade ämnen utgöra en grupp av organiska ämnen, som äro nödvändiga beståndsdelar av varje såväl växt- som djurcell, i det att de bilda protoplasman (cellens väsentliga del, som är organet för dess livsprocesser) och hos djuren även cellens hudlager, liksom huvudmassan av de fasta beståndsdelarna i djurkroppens vätskor (blod, lymfa, matsmältningssafter). Emedan de sålunda äro så att säga grundförutsättningen för livet, hava de även kallats proteinämnen (av proton = det första).

Egenskaper. Ä. ä. äro i regel formlösa ämnen; endast undantagsvis förekomma sådana uti i viss mån kristallinisk form (s. k. aleuronkorn i frön). De äro ofärgade eller svagt gulaktiga, lukt- och smaklösa. En del av dem kunna i vatten eller svaga saltlösningar bilda slemmiga (kolloidala, se Kolloider) lösningar, vilka till följd av molekylernas betydliga storlek mindre lätt kunna genomtränga cellväggarna och andra hinnor. Andra ä. ä. äro alltid fasta och då i fuktigt tillstånd slemmiga eller slippriga.

Ur neutrala och i synnerhet ur sura lösningar kunna en del av dem under inverkan av olika medel (uppvärmning, enzym) koagulera (löpna), varvid de bilda en geléartad massa (ett gel), som icke åter kan gå i lösning (ej är reversibelt). Likaså avskiljas de (till skillnad från aminoföreningar och oorganiska kväveföreningar) i fast form ur lösningar genom tillsats av metallsalter, alkohol och vissa syror; fällningen med salpetersyra är ett allmänt använt prov för påvisande av äggvita (t. ex. i urinprov). De genom salter av lätta metaller avskilda (»utsaltade») fällningarna äro i regel åter lösliga i oförändrad form (reversibla). Ä. ä. kunna ej destilleras utan sönderdelas vid tillräckligt stark upphettning (torrdestillation). De utmärkas av vissa egendomliga färgreaktioner, som användas vid kemiska undersökningar.

Kemisk sammansättning. Ä. ä. utgöra ett stort antal föreningar, vilka alla innehålla kol, väte, syre och kväve, många även svavel och några även fosfor, järn m. fl. ämnen. De olika föreningarnas procentiska sammansättning växlar inom följande gränser:

kol.........	50.0—55.0 %
väte........	6.5— 7.3 »
syre........	19.0—24.0 »
kväve........	15.0—19.5 »
svavel.......	0.3— 2.4 »
fosfor........	0.0— 0.5 »

Halten av ä. ä. beräknas vid kemiska analyser på grund av kvävehalten, som antages utgöra 16 %, så att äggvitehalten erhålles genom att multiplicera kvävehalten med 6.25. En sådan gemensam faktor kan ej vara riktig, då ju kvävehalten i olika ä. ä. växlar, och är beträffande foder i det hela väl hög, då kvävehalten i de mest använda kraftfodermedlen är högre än 16, nämligen:

i sädeskärna	16.5—17.4
» baljväxtkärna	16.4—18.1
» oljeväxters frön	16.9—18.5

Vid foderanalysen användes dock faktorn 6.25, men för beräkning av mjölkens äggvite-halt, som hålleri medeltal 15.7 kväve, användes ofta faktorn 6.37.

De särskilda ä. ämnenas närmare sammansättning har man i senare tid kunnat närmare

Tvättning är ej lämplig, ty därvid borttvättas det fettöverdrag, som skyddar äggen mot bakteriers inträngande genom skalet. De ägg, som inläggas på våren, innan hönsen komma åt spätt grönfoder, anses hållbarare än sommarägg.

Innan ägg, som ej äro nyvärpta, inläggas, böra de provas på sin friskhet, vilket lättast sker dels genom lysning (klarning), d. v. s. genom att de hållas i handen mot genomfallande ljus, dels genom att läggas i Vatten, då de som äro friska sjunka, men de flyta, som äro så skämda, att gas bildats. Äggen böra hållas i svalt rum men frostfritt såväl före som efter inläggningen. Följande konserveringssätt kunna förordas.

1. I kalk är ett av gammalt mest använt och mycket pålitligt sätt, men som äggen småningom få en grov smak, passar det blott för matägg. Äggen ställas med smala änden nedåt i kärlet, som fylles med en lag av i liter eller $^{1}/_{2}$ kg. nysläckt kalk och 0.2 kg. koksalt i 25 1. vatten.

2. I vattenglas. På de ss. nyss sagts ställda äggen hälles en lösning av 1 1. vattenglas i 10 l. vatten. Äggen bibehålla länge sin färska beskaffenhet.

3. Bestrykning med vaselin bidrager till att hålla äggen friska under några månader. Likaså

4. neddoppning i kokande vatten under 12 sekunder, varigenom skalet desinficeras och dess insida belägges med en hinna av stelnad äggvita, som hindrar bakteriers och lufts inträngande. För att förekomma äggens sprickning, om de kalla doppas i det kokande vattnet, förvärmas de genom att i den kasse, vari de skola nedsänkas, hållas ett par minuter i imman över vattnet. De upphettade äggen förvaras svalt i en ägghylla eller inpackade i friskt vetekli, torrt torvströ, sand eller koksalt.

5. Förvaring i fryshus i torr, frisk luft vid o till + 1° temperatur användes i stort. Går temperaturen under denna värmegrad, är fara att skalen sprängas.

Äggledare. Se Könsorganen.

Äggnotering. Se Prisnotering.

Äggstock. Se Könsorganen.

Äggsvamp. Se Röksvamp.

Äggvita. Se Äggviteartade ämnen.

Äggviteartade ämnen utgöra en grupp av organiska ämnen, som äro nödvändiga beståndsdelar av varje såväl växt- som djurcell, i det att de bilda protoplasman (cellens väsentliga del, som är organet för dess livsprocesser) och hos djuren även cellens hudlager, liksom huvudmassan av de fasta beståndsdelarna i djurkroppens vätskor (blod, lymfa, matsmältningssafter). Emedan de sålunda äro så att säga grundförutsättningen för livet, hava de även kallats proteinämnen (av proton = det första).

Egenskaper. Ä. ä. äro i regel formlösa ämnen; endast undantagsvis förekomma sådana uti i viss mån kristallinisk form (s. k. aleuronkorn i frön). De äro ofärgade eller svagt gulaktiga, lukt- och smaklösa. En del av dem kunna i vatten eller svaga saltlösningar bilda slemmiga (kolloidala, se Kolloider) lösningar, vilka till följd av molekylernas betydliga storlek mindre lätt kunna genomtränga cellväggarna och andra hinnor. Andra ä. ä. äro alltid fasta och då i fuktigt tillstånd slemmiga eller slippriga.

Ur neutrala och i synnerhet ur sura lösningar kunna en del av dem under inverkan av olika medel (uppvärmning, enzym) koagulera (löpna), varvid de bilda en geléartad massa (ett gel), som icke åter kan gå i lösning (ej är reversibelt). Likaså avskiljas de (till skillnad från aminoföreningar och oorganiska kväveföreningar) i fast form ur lösningar genom tillsats av metallsalter, alkohol och vissa syror; fällningen med salpetersyra är ett allmänt använt prov för påvisande av äggvita (t. ex. i urinprov). De genom salter av lätta metaller avskilda (»utsaltade») fällningarna äro i regel åter lösliga i oförändrad form (reversibla). Ä. ä. kunna ej destilleras utan sönderdelas vid tillräckligt stark upphettning (torrdestillation). De utmärkas av vissa egendomliga färgreaktioner, som användas vid kemiska undersökningar.

Kemisk sammansättning. Ä. ä. utgöra ett stort antal föreningar, vilka alla innehålla kol, väte, syre och kväve, många även svavel och några även fosfor, järn m. fl. ämnen. De olika föreningarnas procentiska sammansättning växlar inom följande gränser:

kol.........

50.0—55.0 %

väte........

6.5— 7.3 »

syre........

19.0—24.0 »

kväve........

15.0—19.5 »

svavel.......

0.3— 2.4 »

fosfor........

0.0— 0.5 »

Halten av ä. ä. beräknas vid kemiska analyser på grund av kvävehalten, som antages utgöra 16 %, så att äggvitehalten erhålles genom att multiplicera kvävehalten med 6.25. En sådan gemensam faktor kan ej vara riktig, då ju kvävehalten i olika ä. ä. växlar, och är beträffande foder i det hela väl hög, då kvävehalten i de mest använda kraftfodermedlen är högre än 16, nämligen:

i sädeskärna . . . .

16.5—17.4

» baljväxtkärna . . . . . .

16.4—18.1

» oljeväxters frön . . . . .

16.9—18.5

Vid foderanalysen användes dock faktorn 6.25, men för beräkning av mjölkens äggvite-halt, som hålleri medeltal 15.7 kväve, användes ofta faktorn 6.37.

De särskilda ä. ämnenas närmare sammansättning har man i senare tid kunnat närmare

Tvättning är ej lämplig, ty därvid borttvättas det fettöverdrag, som skyddar äggen mot bakteriers inträngande genom skalet. De ägg, som inläggas på våren, innan hönsen komma åt spätt grönfoder, anses hållbarare än sommarägg.

Innan ägg, som ej äro nyvärpta, inläggas, böra de provas på sin friskhet, vilket lättast sker dels genom lysning (klarning), d. v. s. genom att de hållas i handen mot genomfallande ljus, dels genom att läggas i Vatten, då de som äro friska sjunka, men de flyta, som äro så skämda, att gas bildats. Äggen böra hållas i svalt rum men frostfritt såväl före som efter inläggningen. Följande konserveringssätt kunna förordas.

1. I kalk är ett av gammalt mest använt och mycket pålitligt sätt, men som äggen småningom få en grov smak, passar det blott för matägg. Äggen ställas med smala änden nedåt i kärlet, som fylles med en lag av i liter eller $^{1}/_{2}$ kg. nysläckt kalk och 0.2 kg. koksalt i 25 1. vatten.

2. I vattenglas. På de ss. nyss sagts ställda äggen hälles en lösning av 1 1. vattenglas i 10 l. vatten. Äggen bibehålla länge sin färska beskaffenhet.

3. Bestrykning med vaselin bidrager till att hålla äggen friska under några månader. Likaså

4. neddoppning i kokande vatten under 12 sekunder, varigenom skalet desinficeras och dess insida beläggs med en hinna av stelnad äggvita, som hindrar bakteriers och lufts inträngande. För att förekomma äggens sprickning, om de kalla doppas i det kokande vattnet, förvärmas de genom att i den kasse, vari de skola nedsänkas, hållas ett par minuter i imman över vattnet. De upphettade äggen förvaras svalt i en ägghylla eller inpackade i friskt vetekli, torrt torvströ, sand eller koksalt.

5. Förvaring i fryshus i torr, frisk luft vid o till + 1° temperatur användes i stort. Går temperaturen under denna värmegrad, är fara att skalen sprängas.

Äggledare. Se Könsorganen.

Äggnotering. Se Prisnotering.

Äggstock. Se Könsorganen.

Äggsvamp. Se Röksvamp.

Äggvita. Se Äggviteartade ämnen.

Äggviteartade ämnen utgöra en grupp av organiska ämnen, som äro nödvändiga beståndsdelar av varje såväl växt- som djurcell, i det att de bilda protoplasman (cellens väsentliga del, som är organet för dess livsprocesser) och hos djuren även cellens hudlager, liksom huvudmassan av de fasta beståndsdelarna i djurkroppens vätskor (blod, lymfa, matsmältningssafter). Emedan de sålunda äro så att säga grundförutsättningen för livet, hava de även kallats proteinämnen (av proton = det första).

Egenskaper. Ä. ä. äro i regel formlösa ämnen; endast undantagsvis förekomma sådana uti i viss mån kristallinisk form (s. k. aleuronkorn i frön). De äro ofärgade eller svagt gulaktiga, lukt- och smaklösa. En del av dem kunna i vatten eller svaga saltlösningar bilda slemmiga (kolloidala, se Kolloider) lösningar, vilka till följd av molekylernas betydliga storlek mindre lätt kunna genomtränga cellväggarna och andra hinnor. Andra ä. ä. äro alltid fasta och då i fuktigt tillstånd slemmiga eller slippriga.

Ur neutrala och i synnerhet ur sura lösningar kunna en del av dem under inverkan av olika medel (uppvärmning, enzym) koagulera (löpna), varvid de bilda en geléartad massa (ett gel), som icke åter kan gå i lösning (ej är reversibelt). Likaså avskiljas de (till skillnad från aminoföreningar och oorganiska kväveföreningar) i fast form ur lösningar genom tillsats av metallsalter, alkohol och vissa syror; fällningen med salpetersyra är ett allmänt använt prov för påvisande av äggvita (t. ex. i urinprov). De genom salter av lätta metaller avskilda (»utsaltade») fällningarna äro i regel åter lösliga i oförändrad form (reversibla). Ä. ä. kunna ej destilleras utan sönderdelas vid tillräckligt stark upphettning (torrdestillation). De utmärkas av vissa egendomliga färgreaktioner, som användas vid kemiska undersökningar.

Kemisk sammansättning. Ä. ä. utgöra ett stort antal föreningar, vilka alla innehålla kol, väte, syre och kväve, många även svavel och några även fosfor, järn m. fl. ämnen. De olika föreningarnas procentiska sammansättning växlar inom följande gränser:

kol.........

50.0—55.0 %

väte........

6.5— 7.3 »

syre........

19.0—24.0 »

kväve........

15.0—19.5 »

svavel.......

0.3— 2.4 »

fosfor........

0.0— 0.5 »

Halten av ä. ä. beräknas vid kemiska analyser på grund av kvävehalten, som antages utgöra 16 %, så att äggvitehalten erhålles genom att multiplicera kvävehalten med 6.25. En sådan gemensam faktor kan ej vara riktig, då ju kvävehalten i olika ä. ä. växlar, och är beträffande foder i det hela väl hög, då kvävehalten i de mest använda kraftfodermedlen är högre än 16, nämligen:

i sädeskärna . . . .

16.5—17.4

» baljväxtkärna . . . . . .

16.4—18.1

» oljeväxters frön . . . . .

16.9—18.5

Vid foderanalysen användes dock faktorn 6.25, men för beräkning av mjölkens äggvite-halt, som hålleri medeltal 15.7 kväve, användes ofta faktorn 6.37.

De särskilda ä. ämnenas närmare sammansättning har man i senare tid kunnat närmare

Tvättning är ej lämplig, ty därvid borttvättas det fettöverdrag, som skyddar äggen mot bakteriers inträngande genom skalet. De ägg, som inläggas på våren, innan hönsen komma åt spätt grönfoder, anses hållbarare än sommarägg.

Innan ägg, som ej äro nyvärpta, inläggas, böra de provas på sin friskhet, vilket lättast sker dels genom lysning (klarning), d. v. s. genom att de hållas i handen mot genomfallande ljus, dels genom att läggas i Vatten, då de som äro friska sjunka, men de flyta, som äro så skämda, att gas bildats. Äggen böra hållas i svalt rum men frostfritt såväl före som efter inläggningen. Följande konserveringssätt kunna förordas.

1. I kalk är ett av gammalt mest använt och mycket pålitligt sätt, men som äggen småningom få en grov smak, passar det blott för matägg. Äggen ställas med smala änden nedåt i kärlet, som fylles med en lag av i liter eller $^{1}/_{2}$ kg. nysläckt kalk och 0.2 kg. koksalt i 25 1. vatten.

2. I vattenglas. På de ss. nyss sagts ställda äggen hälles en lösning av 1 1. vattenglas i 10 l. vatten. Äggen bibehålla länge sin färska beskaffenhet.

3. Bestrykning med vaselin bidrager till att hålla äggen friska under några månader. Likaså

4. neddoppning i kokande vatten under 12 sekunder, varigenom skalet desinficeras och dess insida belägges med en hinna av stelnad äggvita, som hindrar bakteriers och lufts inträngande. För att förekomma äggens sprickning, om de kalla doppas i det kokande vattnet, förvärmas de genom att i den kasse, vari de skola nedsänkas, hållas ett par minuter i imman över vattnet. De upphettade äggen förvaras svalt i en ägghylla eller inpackade i friskt vetekli, torrt torvströ, sand eller koksalt.

5. Förvaring i fryshus i torr, frisk luft vid o till + 1° temperatur användes i stort. Går temperaturen under denna värmegrad, är fara att skalen sprängas.

Äggledare. Se Könsorganen.

Äggnotering. Se Prisnotering.

Äggstock. Se Könsorganen.

Äggsvamp. Se Röksvamp.

Äggvita. Se Äggviteartade ämnen.

Äggviteartade ämnen utgöra en grupp av organiska ämnen, som äro nödvändiga beståndsdelar av varje såväl växt- som djurcell, i det att de bilda protoplasman (cellens väsentliga

del, som är organet för dess livsprocesser) och hos djuren även cellens hudlager, liksom huvudmassan av de fasta beståndsdelarna i djurkroppens vätskor (blod, lymfa, matsmältningssafter). Emedan de sålunda äro så att säga grundförutsättningen för livet, hava de även kallats proteinämnen (av proton = det första).

Egenskaper. Ä. ä. äro i regel formlösa ämnen; endast undantagsvis förekomma sådana uti i viss mån kristallinisk form (s. k. aleuronkorn i frön). De äro ofärgade eller svagt gulaktiga, lukt- och smaklösa. En del av dem kunna i vatten eller svaga saltlösningar bilda slemmiga (kolloidala, se Kolloider) lösningar, vilka till följd av molekylernas betydliga storlek mindre lätt kunna genomtränga cellväggarna och andra hinnor. Andra ä. ä. äro alltid fasta och då i fuktigt tillstånd slemmiga eller slippriga.

Ur neutrala och i synnerhet ur sura lösningar kunna en del av dem under inverkan av olika medel (uppvärmning, enzym) koagulera (löpna), varvid de bilda en geléartad massa (ett gel), som icke åter kan gå i lösning (ej är reversibelt). Likaså avskiljas de (till skillnad från aminoföreningar och oorganiska kväveföreningar) i fast form ur lösningar genom tillsats av metallsalter, alkohol och vissa syror; fällningen med salpetersyra är ett allmänt använt prov för påvisande av äggvita (t. ex. i urinprov). De genom salter av lätta metaller avskilda (»utsaltade») fällningarna äro i regel åter lösliga i oförändrad form (reversibla). Ä. ä. kunna ej destilleras utan sönderdelas vid tillräckligt stark upphettning (torrdestillation). De utmärkas av vissa egendomliga färgreaktioner, som användas vid kemiska undersökningar.

Kemisk sammansättning. Ä. ä. utgöra ett stort antal föreningar, vilka alla innehålla kol, väte, syre och kväve, många även svavel och några även fosfor, järn m. fl. ämnen. De olika föreningarnas procentiska sammansättning växlar inom följande gränser:

kol.........	50.0—55.0 %
väte........	6.5— 7.3 »
syre........	19.0—24.0 »
kväve........	15.0—19.5 »
svavel.......	0.3— 2.4 »
fosfor........	0.0— 0.5 »

Halten av ä. ä. beräknas vid kemiska analyser på grund av kvävehalten, som antages utgöra 16 %, så att äggvitehalten erhålles genom att multiplicera kvävehalten med 6.25. En sådan gemensam faktor kan ej vara riktig, då ju kvävehalten i olika ä. ä. växlar, och är beträffande foder i det hela väl hög, då kvävehalten i de mest använda kraftfodermedlen är högre än 16, nämligen:

i sädeskärna	16.5—17.4
» baljväxtkärna	16.4—18.1
» oljeväxters frön	16.9—18.5

Vid foderanalysen användes dock faktorn 6.25, men för beräkning av mjölkens äggvite-halt, som hålleri medeltal 15.7 kväve, användes ofta faktorn 6.37.

De särskilda ä. ämnenas närmare sammansättning har man i senare tid kunnat närmare

Tvättning är ej lämplig, ty därvid borttvättas det fettöverdrag, som skyddar äggen mot bakteriers inträngande genom skalet. De ägg, som inläggas på våren, innan hönsen komma åt spätt grönfoder, anses hållbarare än sommarägg.

Innan ägg, som ej äro nyvärpta, inläggas, böra de provas på sin friskhet, vilket lättast sker dels genom lysning (klarning), d. v. s. genom att de hållas i handen mot genomfallande ljus, dels genom att läggas i Vatten, då de som äro friska sjunka, men de flyta, som äro så skämda, att gas bildats. Äggen böra hållas i svalt rum men frostfritt såväl före som efter inläggningen. Följande konserveringssätt kunna förordas.

1. I kalk är ett av gammalt mest använt och mycket pålitligt sätt, men som äggen småningom få en grov smak, passar det blott för matägg. Äggen ställas med smala änden nedåt i kärlet, som fylles med en lag av i liter eller $^1/_2$ kg. nysläckt kalk och 0.2 kg. koksalt i 25 1. vatten.

2. I vattenglas. På de ss. nyss sagts ställda äggen hälles en lösning av 1 1. vattenglas i 10 l. vatten. Äggen bibehålla länge sin färska beskaffenhet.

3. Bestrykning med vaselin bidrager till att hålla äggen friska under några månader. Likaså

4. neddoppning i kokande vatten under 12 sekunder, varigenom skalet desinficeras och dess insida beläggès med en hinna av stelnad äggvita, som hindrar bakteriers och lufts inträngande. För att förekomma äggens sprickning, om de kalla doppas i det kokande vattnet, förvärmas de genom att i den kasse, vari de skola nedsänkas, hållas ett par minuter i imman över vattnet. De upphettade äggen förvaras svalt i en ägghylla eller inpackade i friskt vetekli, torrt torvströ, sand eller koksalt.

5. Förvaring i fryshus i torr, frisk luft vid o till + 1° temperatur användes i stort. Går temperaturen under denna värmegrad, är fara att skalen sprängas.

Äggledare. Se Könsorganen.

Äggnotering. Se Prisnotering.

Äggstock. Se Könsorganen.

Äggsvamp. Se Röksvamp.

Äggvita. Se Äggviteartade ämnen.

Äggviteartade ämnen utgöra en grupp av organiska ämnen, som äro nödvändiga beståndsdelar av varje såväl växt- som djurcell, i det att de bilda protoplasman (cellens väsentliga del, som är organet för dess livsprocesser) och hos djuren även cellens hudlager, liksom huvudmassan av de fasta beståndsdelarna i djurkroppens vätskor (blod, lymfa,

matsmältningssafter). Emedan de sålunda äro så att säga grundförutsättningen för livet, hava de även kallats proteinämnen (av proton = det första).

Egenskaper. Ä. ä. äro i regel formlösa ämnen; endast undantagsvis förekomma sådana uti i viss mån kristallinisk form (s. k. aleuronkorn i frön). De äro ofärgade eller svagt gulaktiga, lukt- och smaklösa. En del av dem kunna i vatten eller svaga saltlösningar bilda slemmiga (kolloidala, se Kolloider) lösningar, vilka till följd av molekylernas betydliga storlek mindre lätt kunna genomtränga cellväggarna och andra hinnor. Andra ä. ä. äro alltid fasta och då i fuktigt tillstånd slemmiga eller slippriga.

Ur neutrala och i synnerhet ur sura lösningar kunna en del av dem under inverkan av olika medel (uppvärmning, enzym) koagulera (löpna), varvid de bilda en geléartad massa (ett gel), som icke åter kan gå i lösning (ej är reversibelt). Likaså avskiljas de (till skillnad från aminoföreningar och oorganiska kväveföreningar) i fast form ur lösningar genom tillsats av metallsalter, alkohol och vissa syror; fällningen med salpetersyra är ett allmänt använt prov för påvisande av äggvita (t. ex. i urinprov). De genom salter av lätta metaller avskilda (»utsaltade») fällningarna äro i regel åter lösliga i oförändrad form (reversibla). Ä. ä. kunna ej destilleras utan sönderdelas vid tillräckligt stark upphettning (torrdestillation). De utmärkas av vissa egendomliga färgreaktioner, som användas vid kemiska undersökningar.

Kemisk sammansättning. Ä. ä. utgöra ett stort antal föreningar, vilka alla innehålla kol, väte, syre och kväve, många även svavel och några även fosfor, järn m. fl. ämnen. De olika föreningarnas procentiska sammansättning växlar inom följande gränser:

kol.........

50.0—55.0 %

väte........

6.5— 7.3 »

syre........

19.0—24.0 »

kväve........

15.0—19.5 »

svavel.......

0.3— 2.4 »

fosfor........

0.0— 0.5 »

Halten av ä. ä. beräknas vid kemiska analyser på grund av kvävehalten, som antages utgöra 16 %, så att äggvitehalten erhålles genom att multiplicera kvävehalten med 6.25. En sådan gemensam faktor kan ej vara riktig, då ju kvävehalten i olika ä. ä. växlar, och är beträffande foder i det hela väl hög, då kvävehalten i de mest använda kraftfodermedlen är högre än 16, nämligen:

i sädeskärna . . . .

16.5—17.4

» baljväxtkärna . . . . . .

16.4—18.1

» oljeväxters frön . . . . .

16.9—18.5

Vid foderanalysen användes dock faktorn 6.25, men för beräkning av mjölkens äggvite-halt, som hålleri medeltal 15.7 kväve, användes ofta faktorn 6.37.

De särskilda ä. ämnenas närmare sammansättning har man i senare tid kunnat närmare

Tvättning är ej lämplig, ty därvid borttvättas det fettöverdrag, som skyddar äggen mot bakteriers inträngande genom skalet. De ägg, som inläggas på våren, innan hönsen komma åt spätt grönfoder, anses hållbarare än sommarägg.

Innan ägg, som ej äro nyvärpta, inläggas, böra de provas på sin friskhet, vilket lättast sker dels genom lysning (klarning), d. v. s. genom att de hållas i handen mot genomfallande ljus, dels genom att läggas i Vatten, då de som äro friska sjunka, men de flyta, som äro så skämda, att gas bildats. Äggen böra hållas i svalt rum men frostfritt såväl före som efter inläggningen. Följande konserveringssätt kunna förordas.

1. I kalk är ett av gammalt mest använt och mycket pålitligt sätt, men som äggen småningom få en grov smak, passar det blott för matägg. Äggen ställas med smala änden nedåt i kärlet, som fylles med en lag av i liter eller $^1/_2$ kg. nysläckt kalk och 0.2 kg. koksalt i 25 1. vatten.

2. I vattenglas. På de ss. nyss sagts ställda äggen hälles en lösning av 1 1. vattenglas i 10 l. vatten. Äggen bibehålla länge sin färska beskaffenhet.

3. Bestrykning med vaselin bidrager till att hålla äggen friska under några månader. Likaså

4. neddoppning i kokande vatten under 12 sekunder, varigenom skalet desinficeras och dess insida beläggs med en hinna av stelnad äggvita, som hindrar bakteriers och lufts inträngande. För att förekomma äggens sprickning, om de kalla doppas i det kokande vattnet, förvärmas de genom att i den kasse, vari de skola nedsänkas, hållas ett par minuter i imman över vattnet. De upphettade äggen förvaras svalt i en ägghylla eller inpackade i friskt vetekli, torrt torvströ, sand eller koksalt.

5. Förvaring i fryshus i torr, frisk luft vid o till + 1° temperatur användes i stort. Går temperaturen under denna värmegrad, är fara att skalen sprängas.

Äggledare. Se Könsorganen.

Äggnotering. Se Prisnotering.

Äggstock. Se Könsorganen.

Äggsvamp. Se Röksvamp.

Äggvita. Se Äggviteartade ämnen.

Äggviteartade ämnen utgöra en grupp av organiska ämnen, som äro nödvändiga beståndsdelar av varje såväl växt- som djurcell, i det att de bilda protoplasman (cellens väsentliga del, som är organet för dess livsprocesser) och hos djuren även cellens hudlager, liksom huvudmassan av de fasta beståndsdelarna i djurkroppens vätskor (blod, lymfa, matsmältningssafter). Emedan de sålunda äro så att säga grundförutsättningen för livet, hava de även kallats proteinämnen (av proton = det första).

Egenskaper. Ä. ä. äro i regel formlösa ämnen; endast undantagsvis förekomma sådana uti i viss mån kristallinisk form (s. k. aleuronkorn i frön). De äro ofärgade eller svagt gulaktiga, lukt- och smaklösa. En del av dem kunna i vatten eller svaga saltlösningar bilda slemmiga (kolloidala, se Kolloider) lösningar, vilka till följd av molekylernas betydliga storlek mindre lätt kunna genomtränga cellväggarna och andra hinnor. Andra ä. ä. äro alltid fasta och då i fuktigt tillstånd slemmiga eller slippriga.

Ur neutrala och i synnerhet ur sura lösningar kunna en del av dem under inverkan av olika medel (uppvärmning, enzym) koagulera (löpna), varvid de bilda en geléartad massa (ett gel), som icke åter kan gå i lösning (ej är reversibelt). Likaså avskiljas de (till skillnad från aminoföreningar och oorganiska kväveföreningar) i fast form ur lösningar genom tillsats av metallsalter, alkohol och vissa syror; fällningen med salpetersyra är ett allmänt använt prov för påvisande av äggvita (t. ex. i urinprov). De genom salter av lätta metaller avskilda (»utsaltade») fällningarna äro i regel åter lösliga i oförändrad form (reversibla). Ä. ä. kunna ej destilleras utan sönderdelas vid tillräckligt stark upphettning (torrdestillation). De utmärkas av vissa egendomliga färgreaktioner, som användas vid kemiska undersökningar.

Kemisk sammansättning. Ä. ä. utgöra ett stort antal föreningar, vilka alla innehålla kol, väte, syre och kväve, många även svavel och några även fosfor, järn m. fl. ämnen. De olika föreningarnas procentiska sammansättning växlar inom följande gränser:

kol.........

50.0—55.0 %

väte........

6.5— 7.3 »

syre........

19.0—24.0 »

kväve........

15.0—19.5 »

svavel.......

0.3— 2.4 »

fosfor........

0.0— 0.5 »

Halten av ä. ä. beräknas vid kemiska analyser på grund av kvävehalten, som antages utgöra 16 %, så att äggvitehalten erhålles genom att multiplicera kvävehalten med 6.25. En sådan gemensam faktor kan ej vara riktig, då ju kvävehalten i olika ä. ä. växlar, och är beträffande foder i det hela väl hög, då kvävehalten i de mest använda kraftfodermedlen är högre än 16, nämligen:

i sädeskärna . . . .

16.5—17.4

» baljväxtkärna . . . . . .

16.4—18.1

» oljeväxters frön . . . . .

16.9—18.5

Vid foderanalysen användes dock faktorn 6.25, men för beräkning av mjölkens äggvite-halt, som hålleri medeltal 15.7 kväve, användes ofta faktorn 6.37.

De särskilda ä. ämnenas närmare sammansättning har man i senare tid kunnat närmare

Tvättning är ej lämplig, ty därvid borttvättas det fettöverdrag, som skyddar äggen mot bakteriers inträngande genom skalet. De ägg, som inläggas på våren, innan hönsen komma åt spätt grönfoder, anses hållbarare än sommarägg.

Innan ägg, som ej äro nyvärpta, inläggas, böra de provas på sin friskhet, vilket lättast sker dels genom lysning (klarning), d. v. s. genom att de hållas i handen mot genomfallande ljus, dels genom att läggas i Vatten, då de som äro friska sjunka, men de flyta, som äro så skämda, att gas bildats. Äggen böra hållas i svalt rum men frostfritt såväl före som efter inläggningen. Följande konserveringssätt kunna förordas.

1. I kalk är ett av gammalt mest använt och mycket pålitligt sätt, men som äggen småningom få en grov smak, passar det blott för matägg. Äggen ställas med smala änden nedåt i kärlet, som fylles med en lag av i liter eller $^{1}/_{2}$ kg. nysläckt kalk och 0.2 kg. koksalt i 25 1. vatten.

2. I vattenglas. På de ss. nyss sagts ställda äggen hälles en lösning av 1 1. vattenglas i 10 l. vatten. Äggen bibehålla länge sin färska beskaffenhet.

3. Bestrykning med vaselin bidrager till att hålla äggen friska under några månader. Likaså

4. neddoppning i kokande vatten under 12 sekunder, varigenom skalet desinficeras och dess insida belägges med en hinna av stelnad äggvita, som hindrar bakteriers och lufts inträngande. För att förekomma äggens sprickning, om de kalla doppas i det kokande vattnet, förvärmas de genom att i den kasse, vari de skola nedsänkas, hållas ett par minuter i imman över vattnet. De upphettade äggen förvaras svalt i en ägghylla eller inpackade i friskt vetekli, torrt torvströ, sand eller koksalt.

5. Förvaring i fryshus i torr, frisk luft vid o till + 1° temperatur användes i stort. Går temperaturen under denna värmegrad, är fara att skalen sprängas.

Äggledare. Se Könsorganen.

Äggnotering. Se Prisnotering.

Äggstock. Se Könsorganen.

Äggsvamp. Se Röksvamp.

Äggvita. Se Äggviteartade ämnen.

Äggviteartade ämnen utgöra en grupp av organiska ämnen, som äro nödvändiga beståndsdelar av varje såväl växt- som djurcell, i det att de bilda protoplasman (cellens väsentliga del, som är organet för dess livsprocesser) och hos djuren även cellens hudlager, liksom huvudmassan av de fasta beståndsdelarna i djurkroppens vätskor (blod, lymfa, matsmältningssafter). Emedan de sålunda äro så att säga grundförutsättningen för livet, hava de även kallats proteinämnen (av proton = det första).

Egenskaper. Ä. ä. äro i regel formlösa ämnen; endast undantagsvis förekomma sådana uti i viss mån kristallinisk form (s. k. aleuronkorn i frön). De äro ofärgade eller svagt gulaktiga,

lukt- och smaklösa. En del av dem kunna i vatten eller svaga saltlösningar bilda slemmiga (kolloidala, se Kolloider) lösningar, vilka till följd av molekylernas betydliga storlek mindre lätt kunna genomtränga cellväggarna och andra hinnor. Andra ä. ä. äro alltid fasta och då i fuktigt tillstånd slemmiga eller slippriga.

Ur neutrala och i synnerhet ur sura lösningar kunna en del av dem under inverkan av olika medel (uppvärmning, enzym) koagulera (löpna), varvid de bilda en geléartad massa (ett gel), som icke åter kan gå i lösning (ej är reversibelt). Likaså avskiljas de (till skillnad från aminoföreningar och oorganiska kväveföreningar) i fast form ur lösningar genom tillsats av metallsalter, alkohol och vissa syror; fällningen med salpetersyra är ett allmänt använt prov för påvisande av äggvita (t. ex. i urinprov). De genom salter av lätta metaller avskilda (»utsaltade») fällningarna äro i regel åter lösliga i oförändrad form (reversibla). Ä. ä. kunna ej destilleras utan sönderdelas vid tillräckligt stark upphettning (torrdestillation). De utmärkas av vissa egendomliga färgreaktioner, som användas vid kemiska undersökningar.

Kemisk sammansättning. Ä. ä. utgöra ett stort antal föreningar, vilka alla innehålla kol, väte, syre och kväve, många även svavel och några även fosfor, järn m. fl. ämnen. De olika föreningarnas procentiska sammansättning växlar inom följande gränser:

kol.........	50.0—55.0 %
väte........	6.5— 7.3 »
syre........	19.0—24.0 »
kväve........	15.0—19.5 »
svavel.......	0.3— 2.4 »
fosfor........	0.0— 0.5 »

Halten av ä. ä. beräknas vid kemiska analyser på grund av kvävehalten, som antages utgöra 16 %, så att äggvitehalten erhålles genom att multiplicera kvävehalten med 6.25. En sådan gemensam faktor kan ej vara riktig, då ju kvävehalten i olika ä. ä. växlar, och är beträffande foder i det hela väl hög, då kvävehalten i de mest använda kraftfodermedlen är högre än 16, nämligen:

i sädeskärna	16.5—17.4
» baljväxtkärna	16.4—18.1
» oljeväxters frön	16.9—18.5

Vid foderanalysen användes dock faktorn 6.25, men för beräkning av mjölkens äggvite-halt, som hålleri medeltal 15.7 kväve, användes ofta faktorn 6.37.

De särskilda ä. ämnenas närmare sammansättning har man i senare tid kunnat närmare

utreda genom bestämmande av de mindre sammansatta organiska föreningar, huvudsakligen aminosyror, vari de vid hydrolys, under inverkan av enzym eller syror, klyva sig. De äggviteartade ämnena anses vara kondensationsprodukter av dylika föreningar, och deras sammansättning och värde i djurens föda bero av de i dem ingående aminosyrorna och dessas relativa mängdförhållanden.

De aminosyror, vari man sålunda uppdelat de äggviteartade ämnen och de mängder, vari de ingå i dessa, visas i följande tabell:

Aminosyror:

Ägg-
albumin

muskel-
albumin

Kasein

Gelatin

Horn-
ämne

Legumin
ur ärter

Gliadin
ur vete

Zein

Edestin ur
hampfrö

Glykokoll . . . .

0

2.1

0

16.5

25.7

0.4

0.0

0.0

3.8

Alanin . . . .

2.2

3-7

0.9

0.8

6.6

2.6

2.0

13.4

?

Valin . . . .

2.5

0.8

1.0

1.0

l.0

?

3.3

1.9

?

Leucin . . . .

10.7

11.7

10.5

2.1

21.4

8.0

6.6

19.6

?

Serin . . . .

?

?

0.2

0.4

?

0.5

O.1

1.0

?

Glutaminsyra . . . .

9.1

15.5

11.0

1.9

?

13.8

43.7

26.2

14.0

Asparaginsyra . . . .

2.2

4.5

1.2

0.6

0.8

5.3

0.6

1.7

4.5

Arginin . . . .

4.9

7.5

4.8

7.6

0.3

10.1

3.2

1.6

14.2

Lysin . . . .

3.8

7.6

5.8

2.7

?

5.0

?

0.0

1.7

Histidin . . . .

1.7

1.8

2.6

0.4

?

2.4

1.5

0.8

2.2

Cystin . . . .

?

?

0.1

?

?

?

0.5

?

?

Tyrosin . . . .

1.8

2.2

4.5

0.0

0.3

1.6

1.5

3.6

?

Fenylalanin . . . .

5.1

3.2

3.2

0.4

3.9

3.8

2.4

6.6

2.4

Prolin . . . .

3.6

5.8

3.1

5.2

1.7

3.2

13.2

9.0

1.7

Oxyprolin . . . .

?

?

0.3

3.0

?

?

?

?

2.0

Tryptofan . . . .

+

+

1.5

0

?

+

1.0

0.0

+

Som härav synes, finnas de olika aminosyrorna i mycket olika mängd i de olika äggviteartade ämnena, och några saknas i vissa av dessa. Då djuren synas behöva alla dessa aminosyror, förklarar detta det av erfarenheten visade förhållandet, att vissa kraftfodermedel, ehuru de innehålla de erforderliga näringsämnena, kolhydrat, fett och äggviteämnen, i tillräcklig mängd, dock icke kunna giva djuren en fullständig näring, och att bristen kan fyllas genom tillskott av ett annat fodermedel, vilket innehåller den eller de aminosyror, som saknas i det förra. Som sådana bristfälliga kraftfodermedel kunna nämnas majs, vars äggviteämne zein saknar glykokoll, lysin och tryptofan, samt gelatin, som icke innehåller tyrosin, tryptofan och cystin, vilka däremot finnas i hornämne, vilket därför tillsammans med gelatin bildar ett fullständigt äggvitefoder. Det är, som härav förstås, fördelaktigt, att fodret och särskilt det äggviterika kraftfodret är sammansatt av flera olika slag, varigenom större säkerhet för en tillräcklig tillgång på alla de nödiga aminosyrorna tryggas.

Man har sökt med konst sammansätta ä. ä. av aminosyror och härigenom lyckats framställa föreningar, som till sina egenskaper likna peptoner, vilka i första hand bildas vid de egentliga äggviteämnenas klyvning, och därför kallat dessa konstprodukter peptider.

Indelning av ä. ä. Av äggviteartade ämnen finnes ett stort antal, vilka finnas hos olika djur- och växtarter och äro utmärkande för vissa delar av växten och för vissa av,djurkroppens organ. Ofta kunna olika ä. ä. ej skiljas på sin kemiska sammansättning eller kemiska reaktioner utan endast genom fysiologiska reaktioner, vilka därför kunna användas t. ex. för identifiering av blod från olika djur, vissa sera, bakterier och sjukdomar (serumdiagnos). På grund av sina kemiska karaktärer indelas ä. ä. i följande grupper.

I. Egentliga äggviteämnen, proteiner.

1. Albuminer äro lösliga i vattentill kolloidala lösningar, liksom i syror, lutar och utspädda saltlösningar,, men olösliga i alkohol. De koaguleras vid upphettning ur neutral saltlösning. De hava. 1.6—2.2 % svavel men sakna fosfor och glykokoll. De ingå i växtcellernas protoplasma och cellsaft, företrädesvis i de livligt växande delarna men föga i fröna, samt utgöra den största delen av äggvitan i djurens blod och lymfa, liksom i ägg, och finnas även i mjölk.

2. Globu1iner äro olösliga i vatten men lösliga i utspädda alkalier (lutar) och förhålla sig i övrigt i huvudsak som albuminerna. De finnas i blod (serumglobulin och fibrinogen), i lymfa, i muskler (myosin, som stelnar vid livets upphörande, och muskulin) och i mjölk. Hos växterna förekomma närstående proteiner i växtsaften och i större mängd i frön avsatta som reservnäring (legumin i baljväxtfrön, konglutin i lupinfrö, edestin i aleuronkornen).

3. Gliadiner, som utmärka sig genom sin lättlöslighet i utspädda syror, lutar och alkohol, men olöslighet i neutrala saltlösningar. De utgöra huvudmassan av sädesfrönas gluten, som utgör en blandning av flera olika hithörande proteiner. Man har plägat dela gluten i vete i gliadin eller växtlim, som saknar lysin, och glutenkasein eller växtfibrin, som innehåller lysin. Hit höra zein i majs, avenin i havre och hordein i korn.

4. Fosfoproteiner äro fosforhaltiga äggviteämnen, som äro olösliga i vatten men bilda vattenlösliga föreningar med alkalier och alkaliska jordarter. De lösas av magsaften men sönderdelas därvid med kvarlämnande av en olöslig återstod (pseudonuklein). De äro mycket spridda inom djurkroppen, särskilt i körtlarna. Hit hör kasein (nukleoalbumin), en sur förening, som i mjölk finnes löst i förening med kalcium (basiskt kalciumkaseinat). Det koagulerar vid lämplig tillsats av syra, som förenar sig med kalcium, liksom ock genom inverkan av enzymet kymosin, som delar kaseinet i parakasein, vilket i förening med kalcium bildar den olösliga ostmassan, samt mindre mängd vassleäggvita, som bibehåller sig löst i vasslan. Hit räknas även lecit-albuminer, lecitinhaltiga ä. ä., bland vilka märkes vitellin (ovovitellin), som finnes i äggulan, är olösligt i vatten och koagulerar vid uppvärmning över 70° C.

5. Histoner och protaminer, mycket kväverika, starkt basiska proteiner, som förekomma bundna vid nukleinsyror, de förra i de vita blodkropparnas cellkärna, de senare i fiskmjölke. De äro ej påträffade i växter.

II. Albumoider (albuminoider) beteckna åtskilliga äggviteämnen, vilka utgöra huvudbeståndsdelarna av djurens stöd- och hudvävnader. De äro olösliga i vattens och mycket motståndskraftiga mot kemisk inverkan i allmänhet. Sådana äro: kollagen eller limgivande vävnad, huvudbeståndsdelen i bindväv, senor, brosk och benvävnad, vars namn häntyda därpå, att det vid kokning giver upphov till lim (gelatin). Det löses i magsaften och koagulerar under inverkan av garvsyra (garvning av läder). I kollagen ingår mycket glykokoll men saknas tyrosin och tryptofan, och det kan därför icke i djurens näring ersätta egentliga äggviteämnen, om ej näringen i övrigt innehåller äggviteämnen med tillräckligt av nämnda båda aminosyror. Keratin, hornämne, bildar de högre djurens överhud, naglar, horn, hår och fjäder. Det innehåller mycket cystin (har därför hög svavelhalt), liksom tyrosin, varpå beror att hornmjöl tillsammans med lim, som saknar tyrosin, kan användas som kraftfoder och fylla djurens behov av äggvita. Olösligt i matsmältningsvätskorna men blir lösligt genom ångbehandling och malning.

Elastin, som bildar bindvävens elastiska trådar, är smältbart.

III. Förändrade (denaturerade) äggviteämnen bildas av de i växt-och djurkroppen förekommande äggviteämnena genom inverkan av kemiska medel och hava från utgångsmaterialet

väsentligt olika egenskaper.

Acidalbuminat och alkalialbuminat, bildade genom inverkan, det förra av syror, det senare av alkalier, äro olösliga i vatten och neutrala saltlösningar (jfr I. 1. Albuminer och I. 2. Globuliner).

Koagulerade äggviteämnen äro olösliga eller svårlösliga i vatten, neutrala lösningar samt utspädda syror och alkalier.

Albumoser (albuminoser) och peptoner äro olika klyvningsstadier av äggviteämnen vid matsmältningen. Albumbserna äro mindre djupt kluvna än peptonerna och därför mindre lättlösliga. De kunna genomtränga djuriska hinnor, och i dessa former kunna således äggviteämnena upptagas ur matsmältnings kan alen. Vid inverkan av trypsin och i synnerhet erepsin i tarmarna fortsättas deras klyvning till aminosyror.

IV. Proteider, sammansatta äggviteämnen, äro sammansatta av enkla äggviteämnen med andra ämnen. Viktigast bland dem äro nukleoproteider, fosforhaltiga, svagt sura föreningar, som vid inverkan av vissa enzym sönderdelas i äggvita och nukleinsyra, vilken senare kan ytterligare klyvas i fosforsyra, purinbaser och kolhydrat. Vid nukleoproteiders sönderdelning av magsaften stannar nukleinsyran i förening med en äggviterest, varigenom uppstår nuklein, en svår- eller olöslig förening. Nukleoproteiderna ingå i cellkärnan hos både växter och djur.Glykoproteider kallas i djurkroppen förekommande föreningar mellan äggviteämne och glykosamin. Hit hör slemämne, (muciner och mukoider), som avsöndras av slemhinnorna och av slemkörtlar och hava till uppgift att skydda slemhinnorna och underlätta födans nedsväljande.

Kromoproteider: Hit hör

Hämoglobin, blodets röda färgämne, som består av ett enkelt äggviteämne, globin, förenat med ett järnhaltigt färgämne, härnö-kromogen. (Se Blod.)

Bildningen av ä. ä. sker i växterna av de oorganiska ämnen, som utgöra dessas näring, och synes under växternas normala livsförlopp ske huvudsakligen om ej uteslutande i växternas gröna delar under inverkan av solljuset. Den i cellerna bildade äggvitan kan ej genomgå cellväggarna utan sönderdelas antagligen först i aminosyror eller enklare äggviteämnen, av vilka efter transporten de mer sammansatta äggviteämnena återbildas, där de skola användas. De som ej behövas för organbildning avsättas i frön och andra övervintrande delar som förråd för nästa växtperiod. Då växtligheten åter skall börja, sönder klyvas de ånyo till enklare, lätt transportabla föreningar, för att spridas dit, där de skola användas. Ett bevis för att aminosyror sålunda äro ett förberedande stadium vid äggvitebildningen och en transportform utgör den höga halten av aminosyror i unga, livligt växande delar, i synnerhet i groende frön, potatisknölar och rotfrukter.

Omsättning av ä. ä. i djurkroppen. I djuren, vilkas kropp till största delen utgöres av ä. ä., uppbyggas dessa av de enklare sammansatta föreningar, vilka åtminstone till allra största delen erhållas genom klyvning av med födan tillförda, ursprungligen i växterna bildade äggviteämnen. Dessa kunna nämligen ej i oförändrat skick passera genom mag- och tarmväggarna, utan sönderdelas av matsmältningssafterna till mindre sammansatta föreningar — albuminater, albumoser, peptoner, aminosyror —, vilka kunna genomgå dessa väggar. De kvävehaltiga föreningar, som sålunda upptagits i näringsvätskorna, blodet och mjölksaften (chylus), sammanfogas åter, antagligen redan vid övergången genom tarmslemhinnan, till äggviteämnen av det slag, djuret begagnar, men dylika äggviteämnen synas också till en viss utsträckning kunna nybildas i kroppens olika vävnader av de enklare sammansatta föreningarna, varvid även andra med födan tillförda kvävehaltiga föreningar, ss. am-moniumsalter, kunna tjäna som material.

För att kunna fylla kroppens äggvitebehov måste födan, ss. ovan nämnts, innehålla alla som material för bildning av kroppens äggviteämnen erforderliga aminosyror. Vid ensidig •utfodring av sådana fodermedel, vars äggviteämnen sakna någon eller några av dessa aminosyror, kan därför hända, att fodret, ehuru det innehåller fullt tillräckligt av såväl respir rationsmedel som äggvita, dock ej kan underhålla kroppens normala livsfunktioner. Om äggviteämnenas betydelse för och användning vid djurens näring samt djurens äggvitebehov, se Näring, Fodring.

Äggvitebehov. Se Näring, Fodring.

Äggviteförhållande infördes av O. Kellner i stället för den gamla beräkningen av näringsförhållande (se d. o.) som beteckning av den mängd kvävefri substans (räknad som kolhydrat), som i ett fodermedel finnes på varje del smältbar ren äggvita. I den svenska utfodringsläran användes oftast det av Nils Hansson införda sättet att ange gram äggvita pr foderenhet för samma ändamål eller till ledning för val av fodermedel för erhållande av för produktionssyftet erforderlig äggvitemängd.

Äggviteminimum. Se Fodring, Näring.

Äggätning. Då hönsen hållas instängda, således särdeles under vintern, inträffar ofta, att först enstaka djur och småningom allt flera få ovanan att äta äggen. Härtill kunna orsakerna vara flera, men det vanligaste torde vara, att de lärt sig ovanan genom att ägg gått sönder. Ä. förekommes bäst därigenom, att djuren skötas, så att äggen få tjocka skal. Hönsen böra sålunda få tillräckligt kalk (kalkgrus av gammalt murbruk eller snäckskal). Feta höns värpa ägg med dåliga skal. Därför böra de hållas vid lagom hull genom lämplig och måttlig fodring samt genom tillräcklig rörelse, vilket under innefodringen åstadkommes genom att sädesfpdret strös på golvet blandat i ströet. Värpredena böra vara sådana, att blott en höna i sänder kan gå in; eljest händer, att tuppen följer med och med avsikt eller av olyckshändelse har sönder det värpta ägget. Höns, som fått ovanan av ä., avvänjas därifrån genom att de tvingas värpa i reden, inrättade med sluttande botten, så att ägget rullar ned i ett undre rum.

Ägodelningsrätt. Se Jorddelning: Skifte.

Ägogradering betecknar enligt 64 § skiftesstadgan den $^{9}/_{11}$ 1866 »den värdering, var-medelst ägor, som i anseende till deras naturliga beskaffenhet äro sämre och därför oaktat lika skötsel giva mindre avkastning än andra av bättre jordmån, kunna genom en därefter lämpad tillökning i vidden med varandra jämföras och till vederlag beräknas». Denna värdering skall enligt lagens bestämmelser ske med hänsyn till jordens naturliga beskaffenhet och godhet samt större eller mindre svårighet och kostnad vid brukning, och skall därvid beräknas den större eller mindre nytta och behållna avkastning, som av varje till godheten olika ägostycke må kunna i vanliga år erhållas och anses såsom stadigvarande och ej tillfällig., Graderingen avser sålunda att bestämma förhållandet mellan de olika ägofigurernas normala nettoavkastningsförmåga. Glykoproteider kallas i djurkroppen förekommande föreningar mellan äggviteämne och glykosamin. Hit hör slemämne, (muciner och mukoider), som avsöndras av slemhinnorna och av slemkörtlar och hava till uppgift att skydda slemhinnorna och underlätta födans nedsväljande.

Kromoproteider: Hit hör

Hämoglobin, blodets röda färgämne, som består av ett enkelt äggviteämne, globin, förenat med ett järnhaltigt färgämne, härnö-kromogen. (Se Blod.)

Bildningen av ä. ä. sker i växterna av de oorganiska ämnen, som utgöra dessas näring, och synes under växternas normala livsförlopp ske huvudsakligen om ej uteslutande i växternas gröna delar under inverkan av solljuset. Den i cellerna bildade äggvitan kan ej genomgå cellväggarna utan sönderdelas antagligen först i aminosyror eller enklare äggviteämnen, av vilka efter transporten de mer sammansatta äggviteämnena återbildas, där de skola användas. De som ej behövas för organbildning avsättas i frön och andra övervintrande delar som förråd för nästa växtperiod. Då växtligheten åter skall börja, sönder klyvas de ånyo till enklare, lätt transportabla föreningar, för att spridas dit, där de skola användas. Ett bevis för att aminosyror sålunda äro ett förberedande stadium vid äggvitebildningen och en transportform utgör den höga halten av aminosyror i unga, livligt växande delar, i synnerhet i groende frön, potatisknölar och rotfrukter.

Omsättning av ä. ä. i djurkroppen. I djuren, vilkas kropp till största delen utgöres av ä. ä., uppbyggas dessa av de enklare sammansatta föreningar, vilka åtminstone till allra största delen erhållas genom klyvning av med födan tillförda, ursprungligen i växterna bildade äggviteämnen. Dessa kunna nämligen ej i oförändrat skick passera genom mag- och tarmväggarna, utan sönderdelas av matsmältningssafterna till mindre sammansatta föreningar — albuminater, albumoser, peptoner, aminosyror —, vilka kunna genomgå dessa väggar. De kvävehaltiga föreningar, som sålunda upptagits i näringsvätskorna, blodet och mjölksaften (chylus), sammanfogas åter, antagligen redan vid övergången genom tarmslemhinnan, till äggviteämnen av det slag, djuret begagnar, men dylika äggviteämnen synas också till en viss utsträckning kunna nybildas i kroppens olika vävnader av de enklare sammansatta föreningarna, varvid även andra med födan tillförda kvävehaltiga föreningar, ss. am-moniumsalter, kunna tjäna som material.

För att kunna fylla kroppens äggvitebehov måste födan, ss. ovan nämnts, innehålla alla som material för bildning av kroppens äggviteämnen erforderliga aminosyror. Vid ensidig •utfodring av sådana fodermedel, vars äggviteämnen sakna någon eller några av dessa aminosyror, kan därför hända, att fodret, ehuru det innehåller fullt tillräckligt av såväl respir rationsmedel som äggvita, dock ej kan underhålla kroppens normala livsfunktioner. Om äggviteämnenas betydelse för och användning vid djurens näring samt djurens äggvitebehov, se Näring, Fodring.

Äggvitebehov. Se Näring, Fodring.

Äggviteförhållande infördes av O. Kellner i stället för den gamla beräkningen av näringsförhållande (se d. o.) som beteckning av den mängd kvävefri substans (räknad som kolhydrat), som i ett fodermedel finnes på varje del smältbar ren äggvita. I den svenska utfodringsläran användes oftast det av Nils Hansson införda sättet att ange gram äggvita pr foderenhet för samma ändamål eller till ledning för val av fodermedel för erhållande av för produktionssyftet erforderlig äggvitemängd.

Äggviteminimum. Se Fodring, Näring.

Äggätning. Då hönsen hållas instängda, således särdeles under vintern, inträffar ofta, att först enstaka djur och småningom allt flera få ovanan att äta äggen. Härtill kunna orsakerna vara flera, men det vanligaste torde vara, att de lärt sig ovanan genom att ägg gått sönder. Ä. förekommes bäst därigenom, att djuren skötas, så att äggen få tjocka skal. Hönsen böra sålunda få tillräckligt kalk (kalkgrus av gammalt murbruk eller snäckskal). Feta höns värpa ägg med dåliga skal. Därför böra de hållas vid lagom hull genom lämplig och måttlig fodring samt genom tillräcklig rörelse, vilket under innefodringen åstadkommes genom att sädesfpdret strös på golvet blandat i ströet. Värpredena böra vara sådana, att blott en höna i sänder kan gå in; eljest händer, att tuppen följer med och med avsikt eller av olyckshändelse har sönder det värpta ägget. Höns, som fått ovanan av ä., avvänjas därifrån genom att de tvingas värpa i reden, inrättade med sluttande botten, så att ägget rullar ned i ett undre rum.

Ägodelningsrätt. Se Jorddelning: Skifte.

Ägogradering betecknar enligt 64 § skiftesstadgan den $^{9}/_{11}$ 1866 »den värdering, var-medelst ägor, som i anseende till deras naturliga beskaffenhet äro sämre och därför oaktat lika skötsel giva mindre avkastning än andra av bättre jordmån, kunna genom en därefter lämpad tillökning i vidden med varandra jämföras och till vederlag beräknas». Denna värdering skall enligt lagens bestämmelser ske med hänsyn till jordens naturliga beskaffenhet och godhet samt större eller mindre svårighet och kostnad vid brukning, och skall därvid beräknas den större eller mindre nytta och behållna avkastning, som av varje till godheten olika ägostycke må kunna i vanliga år erhållas och anses såsom stadigvarande och ej tillfällig., Graderingen avser sålunda att bestämma förhållandet mellan de olika ägofigurernas normala nettoavkastningsförmåga. Glykoproteider kallas i djurkroppen förekommande föreningar mellan äggviteämne och glykosamin. Hit hör slemämne, (muciner och mukoider), som avsöndras av slemhinnorna och av slemkörtlar och hava till uppgift att skydda slemhinnorna och underlätta födans nedsväljande.

Kromoproteider: Hit hör

Hämoglobin, blodets röda färgämne, som består av ett enkelt äggviteämne, globin, förenat med ett järnhaltigt färgämne, härnö-kromogen. (Se Blod.)

Bildningen av ä. ä. sker i växterna av de oorganiska ämnen, som utgöra dessas näring, och synes under växternas normala livsförlopp ske huvudsakligen om ej uteslutande i växternas gröna delar under inverkan av solljuset. Den i cellerna bildade äggvitan kan ej genomgå cellväggarna utan sönderdelas antagligen först i aminosyror eller enklare äggviteämnen, av vilka efter transporten de mer sammansatta äggviteämnena återbildas, där de skola användas. De som ej behövas för organbildning avsättas i frön och andra övervintrande delar som förråd för nästa växtperiod. Då växtligheten åter skall börja, sönder klyvas de ånyo till enklare, lätt transportabla föreningar, för att spridas dit, där de skola användas. Ett bevis för att aminosyror sålunda äro ett förberedande stadium vid äggvitebildningen och en transportform utgör den höga halten av aminosyror i unga, livligt växande delar, i synnerhet i groende frön, potatisknölar och rotfrukter.

Omsättning av ä. ä. i djurkroppen. I djuren, vilkas kropp till största delen utgöres av ä. ä., uppbyggas dessa av de enklare sammansatta föreningar, vilka åtminstone till allra största delen erhållas genom klyvning av med födan tillförda, ursprungligen i växterna bildade äggviteämnen. Dessa kunna nämligen ej i oförändrat skick passera genom mag- och tarmväggarna, utan sönderdelas av matsmältningssafterna till mindre sammansatta föreningar — albuminater, albumoser, peptoner, aminosyror —, vilka kunna genomgå dessa väggar. De kvävehaltiga föreningar, som sålunda upptagits i näringsvätskorna, blodet och mjölksaften (chylus), sammanfogas åter, antagligen redan vid övergången genom tarmslemhinnan, till äggviteämnen av det slag, djuret begagnar, men dylika äggviteämnen synas också till en viss utsträckning kunna nybildas i kroppens olika vävnader av de enklare sammansatta föreningarna, varvid även andra med födan tillförda kvävehaltiga föreningar, ss. am-moniumsalter, kunna tjäna som material.

För att kunna fylla kroppens äggvitebehov måste födan, ss. ovan nämnts, innehålla alla som material för bildning av kroppens äggviteämnen erforderliga aminosyror. Vid ensidig •utfodring av sådana fodermedel, vars äggviteämnen sakna någon eller några av dessa aminosyror, kan därför hända, att fodret, ehuru det innehåller fullt tillräckligt av såväl respir rationsmedel som äggvita, dock ej kan underhålla kroppens normala livsfunktioner. Om äggviteämnenas betydelse för och användning vid djurens näring samt djurens äggvitebehov, se Näring, Fodring.

Äggvitebehov. Se Näring, Fodring.

Äggviteförhållande infördes av O. Kellner i stället för den gamla beräkningen av näringsförhållande (se d. o.) som beteckning av den mängd kvävefri substans (räknad som kolhydrat), som i ett fodermedel finnes på varje del smältbar ren äggvita. I den svenska utfodringsläran användes oftast det av Nils Hansson införda sättet att ange gram äggvita pr foderenhet för samma ändamål eller till ledning för val av fodermedel för erhållande av för produktionssyftet erforderlig äggvitemängd.

Äggviteminimum. Se Fodring, Näring.

Äggätning. Då hönsen hållas instängda, således särdeles under vintern, inträffar ofta, att först enstaka djur och småningom allt flera få ovanan att äta äggen. Härtill kunna orsakerna vara flera, men det vanligaste torde vara, att de lärt sig ovanan genom att ägg gått sönder. Ä. förekommes bäst därigenom, att djuren skötas, så att äggen få tjocka skal. Hönsen böra sålunda få tillräckligt kalk (kalkgrus av gammalt murbruk eller snäckskal). Feta höns värpa ägg med dåliga skal. Därför böra de hållas vid lagom hull genom lämplig och måttlig fodring samt genom tillräcklig rörelse, vilket under innefodringen åstadkommes genom att sädesfpdret strös på golvet blandat i ströet. Värpredena böra vara sådana, att blott en höna i sänder kan gå in; eljest händer, att tuppen följer med och med avsikt eller av olyckshändelse har sönder det värpta ägget. Höns, som fått ovanan av ä., avvänjas därifrån genom att de tvingas värpa i reden, inrättade med sluttande botten, så att ägget rullar ned i ett undre rum.

Ägodelningsrätt. Se Jorddelning: Skifte.

Ägogradering betecknar enligt 64 § skiftesstadgan den $^{9}/_{11}$ 1866 »den värdering, var-medelst ägor, som i anseende till deras naturliga beskaffenhet äro sämre och därför oaktat lika skötsel giva mindre avkastning än andra av bättre jordmån, kunna genom en därefter lämpad tillökning i vidden med varandra jämföras och till vederlag beräknas». Denna värdering skall enligt lagens bestämmelser ske med hänsyn till jordens naturliga beskaffenhet och godhet samt större eller mindre svårighet och kostnad vid brukning, och skall därvid beräknas den större eller mindre nytta och behållna avkastning, som av varje till godheten olika ägostycke må kunna i vanliga år erhållas och anses såsom stadigvarande och ej tillfällig., Graderingen avser sålunda att bestämma förhållandet mellan de olika ägofigurernas normala nettoavkastningsförmåga. Glykoproteider kallas i djurkroppen förekommande föreningar mellan äggviteämne och glykosamin. Hit hör slemämne, (muciner och mukoider), som avsöndras av slemhinnorna och av slemkörtlar och hava till uppgift att skydda slemhinnorna och underlätta födans nedsväljande.

Kromoproteider: Hit hör

Hämoglobin, blodets röda färgämne, som består av ett enkelt äggviteämne, globin, förenat med ett järnhaltigt färgämne, härnö-kromogen. (Se Blod.)

Bildningen av ä. ä. sker i växterna av de oorganiska ämnen, som utgöra dessas näring, och synes under växternas normala livsförlopp ske huvudsakligen om ej uteslutande i växternas gröna delar under inverkan av solljuset. Den i cellerna bildade äggvitan kan ej genomgå cellväggarna utan sönderdelas antagligen först i aminosyror eller enklare äggviteämnen, av vilka efter transporten de mer sammansatta äggviteämnena återbildas, där de skola användas. De som ej behövas för organbildning avsättas i frön och andra övervintrande delar som förråd för nästa växtperiod. Då växtligheten åter skall börja, sönder klyvas de ånyo till enklare, lätt transportabla föreningar, för att spridas dit, där de skola användas. Ett bevis för att aminosyror sålunda äro ett förberedande stadium vid äggvitebildningen och en transportform utgör den höga halten av aminosyror i unga, livligt växande delar, i synnerhet i groende frön, potatisknölar och rotfrukter.

Omsättning av ä. ä. i djurkroppen. I djuren, vilkas kropp till största delen utgöres av ä. ä., uppbyggas dessa av de enklare sammansatta föreningar, vilka åtminstone till allra största delen erhållas genom klyvning av med födan tillförda, ursprungligen i växterna bildade äggviteämnen. Dessa kunna nämligen ej i oförändrat skick passera genom mag- och tarmväggarna, utan sönderdelas av matsmältningssafterna till mindre sammansatta föreningar — albuminater, albumoser, peptoner, aminosyror —, vilka kunna genomgå dessa väggar. De kvävehaltiga föreningar, som sålunda upptagits i näringsvätskorna, blodet och mjölksaften (chylus), sammanfogas åter, antagligen redan vid övergången genom tarmslemhinnan, till äggviteämnen av det slag, djuret begagnar, men dylika äggviteämnen synas också till en viss utsträckning kunna nybildas i kroppens olika vävnader av de enklare sammansatta föreningarna, varvid även andra med födan tillförda kvävehaltiga föreningar, ss. am-moniumsalter, kunna tjäna som material.

För att kunna fylla kroppens äggvitebehov måste födan, ss. ovan nämnts, innehålla alla som material för bildning av kroppens äggviteämnen erforderliga aminosyror. Vid ensidig •utfodring av sådana fodermedel, vars äggviteämnen sakna någon eller några av dessa aminosyror, kan därför hända, att fodret, ehuru det innehåller fullt tillräckligt av såväl respir rationsmedel som äggvita, dock ej kan underhålla kroppens normala livsfunktioner. Om äggviteämnenas betydelse för och användning vid djurens näring samt djurens äggvitebehov, se Näring, Fodring.

Äggvitebehov. Se Näring, Fodring.

Äggviteförhållande infördes av O. Kellner i stället för den gamla beräkningen av näringsförhållande (se d. o.) som beteckning av den mängd kvävefri substans (räknad som kolhydrat), som i ett fodermedel finnes på varje del smältbar ren äggvita. I den svenska utfodringsläran användes oftast det av Nils Hansson införda sättet att ange gram äggvita pr foderenhet för samma ändamål eller till ledning för val av fodermedel för erhållande av för produktionssyftet erforderlig äggvitemängd.

Äggviteminimum. Se Fodring, Näring.

Äggätning. Då hönsen hållas instängda, således särdeles under vintern, inträffar ofta, att först enstaka djur och småningom allt flera få ovanan att äta äggen. Härtill kunna orsakerna vara flera, men det vanligaste torde vara, att de lärt sig ovanan genom att ägg gått sönder. Ä. förekommes bäst därigenom, att djuren skötas, så att äggen få tjocka skal. Hönsen böra sålunda få tillräckligt kalk (kalkgrus av gammalt murbruk eller snäckskal). Feta höns värpa ägg med dåliga skal. Därför böra de hållas vid lagom hull genom lämplig och måttlig fodring samt genom tillräcklig rörelse, vilket under innefodringen åstadkommes genom att sädesfpdret strös på golvet blandat i ströet. Värpredena böra vara sådana, att blott en höna i sänder kan gå in; eljest händer, att tuppen följer med och med avsikt eller av olyckshändelse har sönder det värpta ägget. Höns, som fått ovanan av ä., avvänjas därifrån genom att de tvingas värpa i reden, inrättade med sluttande botten, så att ägget rullar ned i ett undre rum.

Ägodelningsrätt. Se Jorddelning: Skifte.

Ägogradering betecknar enligt 64 § skiftesstadgan den $^{9}/_{11}$ 1866 »den värdering, var-medelst ägor, som i anseende till deras naturliga beskaffenhet äro sämre och därför oaktat lika skötsel giva mindre avkastning än andra av bättre jordmån, kunna genom en därefter lämpad tillökning i vidden med varandra jämföras och till vederlag beräknas». Denna värdering skall enligt lagens bestämmelser ske med hänsyn till jordens naturliga beskaffenhet och godhet samt större eller mindre svårighet och kostnad vid brukning, och skall därvid beräknas den större eller mindre nytta och behållna avkastning, som av varje till godheten olika ägostycke må kunna i vanliga år erhållas och anses såsom stadigvarande och ej tillfällig., Graderingen avser sålunda att bestämma förhållandet mellan de olika ägofigurernas normala nettoavkastningsförmåga. Glykoproteider kallas i djurkroppen förekommande föreningar mellan äggviteämne och glykosamin. Hit hör slemämne, (muciner och mukoider), som avsöndras av slemhinnorna och av slemkörtlar och hava till uppgift att skydda slemhinnorna och underlätta födans nedsväljande.

Kromoproteider: Hit hör

Hämoglobin, blodets röda färgämne, som består av ett enkelt äggviteämne, globin, förenat med ett järnhaltigt färgämne, härnö-kromogen. (Se Blod.)

Bildningen av ä. ä. sker i växterna av de oorganiska ämnen, som utgöra dessas näring, och synes under växternas normala livsförlopp ske huvudsakligen om ej uteslutande i växternas gröna delar under inverkan av solljuset. Den i cellerna bildade äggvitan kan ej genomgå cellväggarna utan sönderdelas antagligen först i aminosyror eller enklare äggviteämnen, av vilka efter transporten de mer sammansatta äggviteämnena återbildas, där de skola användas. De som ej behövas för organbildning avsättas i frön och andra övervintrande delar som förråd för nästa växtperiod. Då växtligheten åter skall börja, sönder klyvas de ånyo till enklare, lätt transportabla föreningar, för att spridas dit, där de skola användas. Ett bevis för att aminosyror sålunda äro ett förberedande stadium vid äggvitebildningen och en transportform utgör den höga halten av aminosyror i unga, livligt växande delar, i synnerhet i groende frön, potatisknölar och rotfrukter.

Omsättning av ä. ä. i djurkroppen. I djuren, vilkas kropp till största delen utgöres av ä. ä., uppbyggas dessa av de enklare sammansatta föreningar, vilka åtminstone till allra största delen erhållas genom klyvning av med födan tillförda, ursprungligen i växterna bildade äggviteämnen. Dessa kunna nämligen ej i oförändrat skick passera genom mag- och tarmväggarna, utan sönderdelas av matsmältningssafterna till mindre sammansatta föreningar — albuminater, albumoser, peptoner, aminosyror —, vilka kunna genomgå dessa väggar. De kvävehaltiga föreningar, som sålunda upptagits i näringsvätskorna, blodet och mjölksaften (chylus), sammanfogas åter, antagligen redan vid övergången genom tarmslemhinnan, till äggviteämnen av det slag, djuret begagnar, men dylika äggviteämnen synas också till en viss utsträckning kunna nybildas i kroppens olika vävnader av de enklare sammansatta föreningarna, varvid även andra med födan tillförda kvävehaltiga föreningar, ss. am-moniumsalter, kunna tjäna som material.

För att kunna fylla kroppens äggvitebehov måste födan, ss. ovan nämnts, innehålla alla som material för bildning av kroppens äggviteämnen erforderliga aminosyror. Vid ensidig •utfodring av sådana fodermedel, vars äggviteämnen sakna någon eller några av dessa aminosyror, kan därför hända, att fodret, ehuru det innehåller fullt tillräckligt av såväl respir rationsmedel som äggvita, dock ej kan underhålla kroppens normala livsfunktioner. Om äggviteämnenas betydelse för och användning vid djurens näring samt djurens äggvitebehov, se Näring, Fodring.

Äggvitebehov. Se Näring, Fodring.

Äggviteförhållande infördes av O. Kellner i stället för den gamla beräkningen av näringsförhållande (se d. o.) som beteckning av den mängd kvävefri substans (räknad som kolhydrat), som i ett fodermedel finnes på varje del smältbar ren äggvita. I den svenska utfodringsläran användes oftast det av Nils Hansson införda sättet att ange gram äggvita pr foderenhet för samma ändamål eller till ledning för val av fodermedel för erhållande av för produktionssyftet erforderlig äggvitemängd.

Äggviteminimum. Se Fodring, Näring.

Äggätning. Då hönsen hållas instängda, således särdeles under vintern, inträffar ofta, att först enstaka djur och småningom allt flera få ovanan att äta äggen. Härtill kunna orsakerna vara flera, men det vanligaste torde vara, att de lärt sig ovanan genom att ägg gått sönder. Ä. förekommes bäst därigenom, att djuren skötas, så att äggen få tjocka skal. Hönsen böra sålunda få tillräckligt kalk (kalkgrus av gammalt murbruk eller snäckskal). Feta höns värpa ägg med dåliga skal. Därför böra de hållas vid lagom hull genom lämplig och måttlig fodring samt genom tillräcklig rörelse, vilket under innefodringen åstadkommes genom att sädesfpdret strös på golvet blandat i ströet. Värpredena böra vara sådana, att blott en höna i sänder kan gå in; eljest händer, att tuppen följer med och med avsikt eller av olyckshändelse har sönder det värpta ägget. Höns, som fått ovanan av ä., avvänjas därifrån genom att de tvingas värpa i reden, inrättade med sluttande botten, så att ägget rullar ned i ett undre rum.

Ägodelningsrätt. Se Jorddelning: Skifte.

Ägogradering betecknar enligt 64 § skiftesstadgan den $^{9}/_{11}$ 1866 »den värdering, var-medelst ägor, som i anseende till deras naturliga beskaffenhet äro sämre och därför oaktat lika skötsel giva mindre avkastning än andra av bättre jordmån, kunna genom en därefter lämpad tillökning i vidden med varandra jämföras och till vederlag beräknas». Denna värdering skall enligt lagens bestämmelser ske med hänsyn till jordens naturliga beskaffenhet och godhet samt större eller mindre svårighet och kostnad vid brukning, och skall därvid beräknas den större eller mindre nytta och behållna avkastning, som av varje till godheten olika ägostycke må kunna i vanliga år erhållas och anses såsom stadigvarande och ej tillfällig., Graderingen avser sålunda att bestämma förhållandet mellan de olika ägofigurernas normala nettoavkastningsförmåga. Glykoproteider kallas i djurkroppen förekommande föreningar mellan äggviteämne och glykosamin. Hit hör slemämne, (muciner och mukoider), som avsöndras av slemhinnorna och av slemkörtlar och hava till uppgift att skydda slemhinnorna och underlätta födans nedsväljande.

Kromoproteider: Hit hör

Hämoglobin, blodets röda färgämne, som består av ett enkelt äggviteämne, globin, förenat med ett järnhaltigt färgämne, härnö-kromogen. (Se Blod.)

Bildningen av ä. ä. sker i växterna av de oorganiska ämnen, som utgöra dessas näring, och synes under växternas normala livsförlopp ske huvudsakligen om ej uteslutande i växternas gröna delar under inverkan av solljuset. Den i cellerna bildade äggvitan kan ej genomgå cellväggarna utan sönderdelas antagligen först i aminosyror eller enklare äggviteämnen, av vilka efter transporten de mer sammansatta äggviteämnena återbildas, där de skola användas. De som ej behövas för organbildning avsättas i frön och andra övervintrande delar som förråd för nästa växtperiod. Då växtligheten åter skall börja, sönder klyvas de ånyo till enklare, lätt transportabla föreningar, för att spridas dit, där de skola användas. Ett bevis för att aminosyror sålunda äro ett förberedande stadium vid äggvitebildningen och en transportform utgör den höga halten av aminosyror i unga, livligt växande delar, i synnerhet i groende frön, potatisknölar och rotfrukter.

Omsättning av ä. ä. i djurkroppen. I djuren, vilkas kropp till största delen utgöres av ä. ä., uppbyggas dessa av de enklare sammansatta föreningar, vilka åtminstone till allra största delen erhållas genom klyvning av med födan tillförda, ursprungligen i växterna bildade äggviteämnen. Dessa kunna nämligen ej i oförändrat skick passera genom mag- och tarmväggarna, utan sönderdelas av matsmältningssafterna till mindre sammansatta föreningar — albuminater, albumoser, peptoner, aminosyror —, vilka kunna genomgå dessa väggar. De kvävehaltiga föreningar, som sålunda upptagits i näringsvätskorna, blodet och mjölksaften (chylus), sammanfogas åter, antagligen redan vid övergången genom tarmslemhinnan, till äggviteämnen av det slag, djuret begagnar, men dylika äggviteämnen synas också till en viss utsträckning kunna nybildas i kroppens olika vävnader av de enklare sammansatta föreningarna, varvid även andra med födan tillförda kvävehaltiga föreningar, ss. am-moniumsalter, kunna tjäna som material.

För att kunna fylla kroppens äggvitebehov måste födan, ss. ovan nämnts, innehålla alla som material för bildning av kroppens äggviteämnen erforderliga aminosyror. Vid ensidig •utfodring av sådana fodermedel, vars äggviteämnen sakna någon eller några av dessa aminosyror, kan därför hända, att fodret, ehuru det innehåller fullt tillräckligt av såväl respir rationsmedel som äggvita, dock ej kan underhålla kroppens normala livsfunktioner. Om äggviteämnenas betydelse för och användning vid djurens näring samt djurens äggvitebehov, se Näring, Fodring.

Äggvitebehov. Se Näring, Fodring.

Äggviteförhållande infördes av O. Kellner i stället för den gamla beräkningen av näringsförhållande (se d. o.) som beteckning av den mängd kvävefri substans (räknad som kolhydrat), som i ett fodermedel finnes på varje del smältbar ren äggvita. I den svenska utfodringsläran användes oftast det av Nils Hansson införda sättet att ange gram äggvita pr foderenhet för samma ändamål eller till ledning för val av fodermedel för erhållande av för produktionssyftet erforderlig äggvitemängd.

Äggviteminimum. Se Fodring, Näring.

Äggätning. Då hönsen hållas instängda, således särdeles under vintern, inträffar ofta, att först enstaka djur och småningom allt flera få ovanan att äta äggen. Härtill kunna orsakerna vara flera, men det vanligaste torde vara, att de lärt sig ovanan genom att ägg gått sönder. Ä. förekommes bäst därigenom, att djuren skötas, så att äggen få tjocka skal. Hönsen böra sålunda få tillräckligt kalk (kalkgrus av gammalt murbruk eller snäckskal). Feta höns värpa ägg med dåliga skal. Därför böra de hållas vid lagom hull genom lämplig och måttlig fodring samt genom tillräcklig rörelse, vilket under innefodringen åstadkommes genom att sädesfpdret strös på golvet blandat i ströet. Värpredena böra vara sådana, att blott en höna i sänder kan gå in; eljest händer, att tuppen följer med och med avsikt eller av olyckshändelse har sönder det värpta ägget. Höns, som fått ovanan av ä., avvänjas därifrån genom att de tvingas värpa i reden, inrättade med sluttande botten, så att ägget rullar ned i ett undre rum.

Ägodelningsrätt. Se Jorddelning: Skifte.

Ägogradering betecknar enligt 64 § skiftesstadgan den $^{9}/_{11}$ 1866 »den värdering, var-medelst ägor, som i anseende till deras naturliga beskaffenhet äro sämre och därför oaktat lika skötsel giva mindre avkastning än andra av bättre jordmån, kunna genom en därefter lämpad tillökning i vidden med varandra jämföras och till vederlag beräknas». Denna värdering skall enligt lagens bestämmelser ske med hänsyn till jordens naturliga beskaffenhet och godhet samt större eller mindre svårighet och kostnad vid brukning, och skall därvid beräknas den större eller mindre nytta och behållna avkastning, som av varje till godheten olika ägostycke må kunna i vanliga år erhållas och anses såsom stadigvarande och ej tillfällig., Graderingen avser sålunda att bestämma förhållandet mellan de olika ägofigurernas normala nettoavkastningsförmåga. Glykoproteider kallas i djurkroppen förekommande föreningar mellan äggviteämne och glykosamin. Hit hör slemämne, (muciner och mukoider), som avsöndras av slemhinnorna och av slemkörtlar och hava till uppgift att skydda slemhinnorna och underlätta födans nedsväljande.

Kromoproteider: Hit hör

Hämoglobin, blodets röda färgämne, som består av ett enkelt äggviteämne, globin, förenat med ett järnhaltigt färgämne, härnö-kromogen. (Se Blod.)

Bildningen av ä. ä. sker i växterna av de oorganiska ämnen, som utgöra dessas näring, och synes under växternas normala livsförlopp ske huvudsakligen om ej uteslutande i växternas gröna delar under inverkan av solljuset. Den i cellerna bildade äggvitan kan ej genomgå cellväggarna utan sönderdelas antagligen först i aminosyror eller enklare äggviteämnen, av vilka efter transporten de mer sammansatta äggviteämnena återbildas, där de skola användas. De som ej behövas för organbildning avsättas i frön och andra övervintrande delar som förråd för nästa växtperiod. Då växtligheten åter skall börja, sönder klyvas de ånyo till enklare, lätt transportabla föreningar, för att spridas dit, där de skola användas. Ett bevis för att aminosyror sålunda äro ett förberedande stadium vid äggvitebildningen och en transportform utgör den höga halten av aminosyror i unga, livligt växande delar, i synnerhet i groende frön, potatisknölar och rotfrukter.

Omsättning av ä. ä. i djurkroppen. I djuren, vilkas kropp till största delen utgöres av ä. ä., uppbyggas dessa av de enklare sammansatta föreningar, vilka åtminstone till allra största delen erhållas genom klyvning av med födan tillförda, ursprungligen i växterna bildade äggviteämnen. Dessa kunna nämligen ej i oförändrat skick passera genom mag- och tarmväggarna, utan sönderdelas av matsmältningssafterna till mindre sammansatta föreningar — albuminater, albumoser, peptoner, aminosyror —, vilka kunna genomgå dessa väggar. De kvävehaltiga föreningar, som sålunda upptagits i näringsvätskorna, blodet och mjölksaften (chylus), sammanfogas åter, antagligen redan vid övergången genom tarmslemhinnan, till äggviteämnen av det slag, djuret begagnar, men dylika äggviteämnen synas också till en viss utsträckning kunna nybildas i kroppens olika vävnader av de enklare sammansatta föreningarna, varvid även andra med födan tillförda kvävehaltiga föreningar, ss. am-moniumsalter, kunna tjäna som material.

För att kunna fylla kroppens äggvitebehov måste födan, ss. ovan nämnts, innehålla alla som material för bildning av kroppens äggviteämnen erforderliga aminosyror. Vid ensidig •utfodring av sådana fodermedel, vars äggviteämnen sakna någon eller några av dessa aminosyror, kan därför hända, att fodret, ehuru det innehåller fullt tillräckligt av såväl respir rationsmedel som äggvita, dock ej kan underhålla kroppens normala livsfunktioner. Om äggviteämnenas betydelse för och användning vid djurens näring samt djurens äggvitebehov, se Näring, Fodring.

Äggvitebehov. Se Näring, Fodring.

Äggviteförhållande infördes av O. Kellner i stället för den gamla beräkningen av näringsförhållande (se d. o.) som beteckning av den mängd kvävefri substans (räknad som kolhydrat), som i ett fodermedel finnes på varje del smältbar ren äggvita. I den svenska utfodringsläran användes oftast det av Nils Hansson införda sättet att ange gram äggvita pr foderenhet för samma ändamål eller till ledning för val av fodermedel för erhållande av för produktionssyftet erforderlig äggvitemängd.

Äggviteminimum. Se Fodring, Näring.

Äggätning. Då hönsen hållas instängda, således särdeles under vintern, inträffar ofta, att först enstaka djur och småningom allt flera få ovanan att äta äggen. Härtill kunna orsakerna vara flera, men det vanligaste torde vara, att de lärt sig ovanan genom att ägg gått sönder. Ä. förekommes bäst därigenom, att djuren skötas, så att äggen få tjocka skal. Hönsen böra sålunda få tillräckligt kalk (kalkgrus av gammalt murbruk eller snäckskal). Feta höns värpa ägg med dåliga skal. Därför böra de hållas vid lagom hull genom lämplig och måttlig fodring samt genom tillräcklig rörelse, vilket under innefodringen åstadkommes genom att sädesfpdret strös på golvet blandat i ströet. Värpredena böra vara sådana, att blott en höna i sänder kan gå in; eljest händer, att tuppen följer med och med avsikt eller av olyckshändelse har sönder det värpta ägget. Höns, som fått ovanan av ä., avvänjas därifrån genom att de tvingas värpa i reden, inrättade med sluttande botten, så att ägget rullar ned i ett undre rum.

Ägodelningsrätt. Se Jorddelning: Skifte.

Ägogradering betecknar enligt 64 § skiftesstadgan den $^{9}/_{11}$ 1866 »den värdering, var-medelst ägor, som i anseende till deras naturliga beskaffenhet äro sämre och därför oaktat lika skötsel giva mindre avkastning än andra av bättre jordmån, kunna genom en därefter lämpad tillökning i vidden med varandra jämföras och till vederlag beräknas». Denna värdering skall enligt lagens bestämmelser ske med hänsyn till jordens naturliga beskaffenhet och godhet samt större eller mindre svårighet och kostnad vid brukning, och skall därvid beräknas den större eller mindre nytta och behållna avkastning, som av varje till godheten olika ägostycke må kunna i vanliga år erhållas och anses såsom stadigvarande och ej tillfällig., Graderingen avser sålunda att bestämma förhållandet mellan de olika ägofigurernas normala nettoavkastningsförmåga.Bland härpå inverkande omständigheter kunna nämnas: jordartens beskaffenhet och sammansättning, matjordens och älvens djup, ägofigurernas läge, större och mindre lutning och lutning mot olika väderstreck, grundvattenytans djup och vattenförhållanden i allmänhet, redan utförda permanenta förbättringar; ägans form, stenbundenhet o. d.

Vid graderingen böra ägorna indelas i sådana grader eller proportioner, att ett till alla delar riktigt förhållande mellan den sämre och bättre jorden må uppkomma, och därför bör all skifteslagets inrösningsjord (se Jorddelning: Skifte) uppskattas efter enahanda grund, så att, om den bästa jorden anges till i, den sämre sättes till 1.1, 1.2 .... 2, 3, ..., varigenom 1 ytenhet av den bästa jorden kommer att svara mot 1.1, 1.2,.....2, 3, ..., ytenheter av den sämre. Och gäller motsvarande i avrösningsj orden, där graderingen bör ske efter trakternas

inbördes förhållande och naturliga växtlighet utan avseende på befintlig eller sparad ståndskog.

Man skiljer emellertid på två olika slag av gradering, nämligen:

Separatgradering, då särskild gradering av inrösnings- och avrösningsj orden äger rum, utan att någon jämförelse sker dem emellan. Man får då såsom utgångspunkter tvä enheter, den ena utgörande den bästa inrösningsjorden och den andra den bästa avrösningsjorden.

Seriegradering, när gradering av all skifteslagets mark sker i ett sammanhang, så att en proportionerlig följd av grad värden åsattes densamma.

Av dessa är separatgraderingen den äldre metoden och omtalas redan under storskiftets tid samt är ännu det förhärskande graderingssättet i stora delar av landet och särskilt i Norrland med dess naturliga och skarpa gränser mellan in- och avrösningsjord. Seriegradering saknar stöd i nu gällande lagstiftning.

Ä. är och kan endast vara ett relativt begrepp, så till vida att samma gradenhet endast kan uppehållas inom ett och samma skifteslag. Graderingen är också en av de ömtåligare frågorna vid en skiftesförrättning, och den kräver av förrättningsmännen, d. v. s. lantmätaren och godemännen, synnerligen stor omdömesförmåga och ingående kännedom om de många inverkande faktorerna.

I en del länder ha försök gjorts att med kemiska och mekaniska analyser bestämma ägofigurernas gradvärden, men dessa metoder ha ej visat sig fullt uttömmande.

Nämnas kan också, att föreliggande förslag till ny skifteslagstiftning innehåller bestämmelser om gradering i penningar, dels såsom för sakägarna mera lättfattlig än den nuvarande metoden, dels också emedan penningen skulle vara en smidigare och mera lätthanterlig värdemätare än de hittills använda gradtalen.

Efter graderingen kommer ägofigurernas uppskattning. Denna tillgår så, att varje figurs beräknade areal divideras med dess gradvärde, varigenom erhålles densammas uppskattade areal. I skiftesförrättningens fortsatta handläggning kommer sedan ägofiguren att representeras av denna uppskattade areal i stället för av den ursprungliga och verkliga.

Vid graderingen av inägojorden får ingen hänsyn tagas till jordens bättre eller sämre hävd o. d., och ej heller får i skogsmarken den befintliga ståndskogen inverka på ägans gradvärde. Hithörande frågor regleras i stället vid skiftesförrättningen genom likvider. Sådana äro t. ex. hävdelikvid, odlingslikvid, likvid för minskad avkastning och ståndskogslikvid. Olika principer vid likviders upprättande ha gjort sig gällande. Så kan en hävdelikvid göras antingen efter »Västerbottensmetoden», då ersättning bestämmes efter verkställt arbete och nedlagd kostnad samt framför allt gödsel eller hävd, eller efter »Norrbottensmetoden», då den ock kan kallas vanhävdslikvid, emedan betalning här krävés för befintlig brist i nu nämnda delar.

Ä. är en åtgärd, varom delägarna vid en lantmäterif örrättning ej få överenskomma, utan vari förrättningsmännen ha ovillkorlig beslutanderätt, och varöver sedan besvär efter förrättningens slut. i vanlig ordning få anföras.John Svärdson.

Ägostyckning. Se Jorddelning.

Ägoutbyte. Se Jorddelning.

Äkthet. Se Utsäde.

Älg, *(Cervus) Alces alces* (L.), det största av våra inhemska däggdjur och vårt värdefullaste villebråd, som vid mitten av förra århundradet förekom endast i vissa delar av Svealand och Norrland, träffas nu över så gott som hela landet på lämpliga platser från nordligaste Norrbotten till norra Skåne, men under de senaste åren synes älgstammen till följd av alltför stark förföljelse åter hava börjat avtaga. Den fullvuxna älgtjuren når en längd av 2 $^{2}/_{3}$ m., en boghöjd av 2 m. och en vikt av 500 kg. Ä. har ett stort, klumpigt huvud med långa öron, nedhängande, hårbeklädd mule, kort hals med en nedhängande skäggig hudflik på strupen samt höga ben. Färgen är ovan mörkgrå, under ljusare. Kalven är under de första månaderna helt rödbrun. Tjurens horn, som årligen fällas i februari, äro antingen brett skovelformiga mèd mindre taggar (den s. k. palmata typen, vanligast i Norrland) eller försedda med långa, kraftiga taggar och mindre starkt utvecklad skovel (den »cervina» typen, förhärskande i landets s. och ö. delar). Vid 9—10 månaders ålder framkomma de första hornen, som äro enspetsade, s. k. nabbar. Sedan utvecklas hornen vanligen varje år Bland härpå inverkande omständigheter kunna nämnas: jordartens beskaffenhet och sammansättning, matjordens och älvens djup, ägofigurernas läge, större och mindre lutning och lutning mot olika väderstreck, grundvattenytans djup och vattenförhållanden i allmänhet, redan utförda permanenta förbättringar; ägans form, stenbundenhet o. d.

Vid graderingen böra ägorna indelas i sådana grader eller proportioner, att ett till alla delar riktigt förhållande mellan den sämre och bättre jorden må uppkomma, och därför bör all skifteslagets inrösningsjord (se Jorddelning: Skifte) uppskattas efter enahanda grund, så att, om den bästa jorden anges till i, den sämre sättes till 1.1, 1.2 .... 2, 3, ..., varigenom 1 ytenhet av den bästa jorden kommer att svara mot 1.1, 1.2,.....2, 3, ..., ytenheter av den sämre. Och gäller motsvarande i avrösningsj orden, där graderingen bör ske efter trakternas inbördes förhållande och naturliga växtlighet utan avseende på befintlig eller sparad ståndskog.

Man skiljer emellertid på två olika slag av gradering, nämligen:

Separatgradering, då särskild gradering av inrösnings- och avrösningsj orden äger rum, utan att någon jämförelse sker dem emellan. Man får då såsom utgångspunkter tvä enheter, den ena utgörande den bästa inrösningsjorden och den andra den bästa avrösningsjorden.

Seriegradering, när gradering av all skifteslagets mark sker i ett sammanhang, så att en proportionerlig följd av grad värden åsattes densamma.

Av dessa är separatgraderingen den äldre metoden och omtalas redan under storskiftets tid samt är ännu det förhärskande graderingssättet i stora delar av landet och särskilt i Norrland med dess naturliga och skarpa gränser mellan in- och avrösningsjord. Seriegradering saknar stöd i nu gällande lagstiftning.

Ä. är och kan endast vara ett relativt begrepp, så till vida att samma gradenhet endast kan uppehållas inom ett och samma skifteslag. Graderingen är också en av de ömtåligare frågorna vid en skiftesförrättning, och den kräver av förrättningsmännen, d. v. s. lantmätaren och godemännen, synnerligen stor omdömesförmåga och ingående kännedom om de många inverkande faktorerna.

I en del länder ha försök gjorts att med kemiska och mekaniska analyser bestämma ägofigurernas gradvärden, men dessa metoder ha ej visat sig fullt uttömmande.

Nämnas kan också, att föreliggande förslag till ny skifteslagstiftning innehåller bestämmelser om gradering i penningar, dels såsom för sakägarna mera lättfattlig än den nuvarande metoden, dels också emedan penningen skulle vara en smidigare och mera lätthanterlig värdemätare än de hittills använda gradtalen.

Efter graderingen kommer ägofigurernas uppskattning. Denna tillgår så, att varje figurs beräknade areal divideras med dess gradvärde, varigenom erhålles densammas uppskattade areal. I skiftesförrättningens fortsatta handläggning kommer sedan ägofiguren att representeras av denna uppskattade areal i stället för av den ursprungliga och verkliga.

Vid graderingen av inägojorden får ingen hänsyn tagas till jordens bättre eller sämre hävd o. d., och ej heller får i skogsmarken den befintliga ståndskogen inverka på ägans gradvärde. Hithörande frågor regleras i stället vid skiftesförrättningen genom likvider. Sådana äro t. ex. hävdelikvid, odlingslikvid, likvid för minskad avkastning och ståndskogslikvid. Olika principer vid likviders upprättande ha gjort sig gällande. Så kan en hävdelikvid göras antingen efter »Västerbottensmetoden», då ersättning bestämmes efter verkställt arbete och nedlagd kostnad samt framför allt gödsel eller hävd, eller efter »Norrbottensmetoden», då den ock kan kallas vanhävdslikvid, emedan betalning här krävés för befintlig brist i nu nämnda delar.

Ä. är en åtgärd, varom delägarna vid en lantmäterif örrättning ej få överenskomma, utan vari förrättningsmännen ha ovillkorlig beslutanderätt, och varöver sedan besvär efter förrättningens slut. i vanlig ordning få anföras.John Svärdson.

Ägostyckning. Se Jorddelning.

Ägoutbyte. Se Jorddelning.

Äkthet. Se Utsäde.

Älg, *(Cervus) Alces alces* (L.), det största av våra inhemska däggdjur och vårt värdefullaste villebråd, som vid mitten av förra århundradet förekom endast i vissa delar av Svealand och Norrland, träffas nu över så gott som hela landet på lämpliga platser från nordligaste Norrbotten till norra Skåne, men under de senaste åren synes älgstammen till följd av alltför stark förföljelse åter hava börjat avtaga. Den fullvuxna älgtjuren når en längd av 2 $^{2}/_{3}$ m., en boghöjd av 2 m. och en vikt av 500 kg. Ä. har ett stort, klumpigt huvud med långa öron, nedhängande, hårbeklädd mule, kort hals med en nedhängande skäggig hudflik på strupen samt höga ben. Färgen är ovan mörkgrå, under ljusare. Kalven är under de första

månaderna helt rödbrun. Tjurens horn, som årligen fällas i februari, äro antingen brett skovelformiga mèd mindre taggar (den s. k. palmata typen, vanligast i Norrland) eller försedda med långa, kraftiga taggar och mindre starkt utvecklad skovel (den »cervina» typen, förhärskande i landets s. och ö. delar). Vid 9—10 månaders ålder framkomma de första hornen, som äro enspetsade, s. k. nabbar. Sedan utvecklas hornen vanligen varje år Bland härpå inverkande omständigheter kunna nämnas: jordartens beskaffenhet och sammansättning, matjordens och älvens djup, ägofigurernas läge, större och mindre lutning och lutning mot olika väderstreck, grundvattenytans djup och vattenförhållanden i allmänhet, redan utförda permanenta förbättringar; ägans form, stenbundenhet o. d.

Vid graderingen böra ägorna indelas i sådana grader eller proportioner, att ett till alla delar riktigt förhållande mellan den sämre och bättre jorden må uppkomma, och därför bör all skifteslagets inrösningsjord (se Jorddelning: Skifte) uppskattas efter enahanda grund, så att, om den bästa jorden anges till i, den sämre sättes till 1.1, 1.2 .... 2, 3, ..., varigenom 1 ytenhet av den bästa jorden kommer att svara mot 1.1, 1.2,.....2, 3, ..., ytenheter av den sämre. Och gäller motsvarande i avrösningsj orden, där graderingen bör ske efter trakternas inbördes förhållande och naturliga växtlighet utan avseende på befintlig eller sparad ståndskog.

Man skiljer emellertid på två olika slag av gradering, nämligen:

Separatgradering, då särskild gradering av inrösnings- och avrösningsj orden äger rum, utan att någon jämförelse sker dem emellan. Man får då såsom utgångspunkter tvä enheter, den ena utgörande den bästa inrösningsjorden och den andra den bästa avrösningsjorden.

Seriegradering, när gradering av all skifteslagets mark sker i ett sammanhang, så att en proportionerlig följd av grad värden åsattes densamma.

Av dessa är separatgraderingen den äldre metoden och omtalas redan under storskiftets tid samt är ännu det förhärskande graderingssättet i stora delar av landet och särskilt i Norrland med dess naturliga och skarpa gränser mellan in- och avrösningsjord. Seriegradering saknar stöd i nu gällande lagstiftning.

Ä. är och kan endast vara ett relativt begrepp, så till vida att samma gradenhet endast kan uppehållas inom ett och samma skifteslag. Graderingen är också en av de ömtåligare frågorna vid en skiftesförrättning, och den kräver av förrättningsmännen, d. v. s. lantmätaren och godemännen, synnerligen stor omdömesförmåga och ingående kännedom om de många inverkande faktorerna.

I en del länder ha försök gjorts att med kemiska och mekaniska analyser bestämma ägofigurernas gradvärden, men dessa metoder ha ej visat sig fullt uttömmande.

Nämnas kan också, att föreliggande förslag till ny skifteslagstiftning innehåller bestämmelser om gradering i penningar, dels såsom för sakägarna mera lättfattlig än den nuvarande metoden, dels också emedan penningen skulle vara en smidigare och mera lätthanterlig värdemätare än de hittills använda gradtalen.

Efter graderingen kommer ägofigurernas uppskattning. Denna tillgår så, att varje figurs beräknade areal divideras med dess gradvärde, varigenom erhålles densammas uppskattade areal. I skiftesförrättningens fortsatta handläggning kommer sedan ägofiguren att representeras av denna uppskattade areal i stället för av den ursprungliga och verkliga.

Vid graderingen av inägojorden får ingen hänsyn tagas till jordens bättre eller sämre hävd o. d., och ej heller får i skogsmarken den befintliga ståndskogen inverka på ägans gradvärde. Hithörande frågor regleras i stället vid skiftesförrättningen genom likvider. Sådana äro t. ex. hävdelikvid, odlingslikvid, likvid för minskad avkastning och ståndskogslikvid. Olika principer vid likviders upprättande ha gjort sig gällande. Så kan en hävdelikvid göras antingen efter »Västerbottensmetoden», då ersättning bestämmes efter verkställt arbete och nedlagd kostnad samt framför allt gödsel eller hävd, eller efter »Norrbottensmetoden», då den ock kan kallas vanhävdslikvid, emedan betalning här krävs för befintlig brist i nu nämnda delar.

Ä. är en åtgärd, varom delägarna vid en lantmäterif örrättning ej få överenskomma, utan vari förrättningsmännen ha ovillkorlig beslutanderätt, och varöver sedan besvär efter förrättningens slut. i vanlig ordning få anföras.John Svärdson.

Ägostyckning. Se Jorddelning.

Ägoutbyte. Se Jorddelning.

Äkthet. Se Utsäde.

Älg, *(Cervus) Alces alces* (L.), det största av våra inhemska däggdjur och vårt värdefullaste villebråd, som vid mitten av förra århundradet förekom endast i vissa delar av Svealand och Norrland, träffas nu över så gott som hela landet på lämpliga platser från nordligaste Norrbotten till norra Skåne, men under de senaste åren synes älgstammen till följd av alltför stark förföljelse åter hava börjat avtaga. Den fullvuxna älgtjuren når en längd av 2 $^2/_3$ m., en boghöjd av 2 m. och en vikt av 500 kg. Ä. har ett stort, klumpigt huvud med långa öron, nedhängande, hårbeklädd mule, kort hals med en nedhängande skäggig hudflik på strupen samt höga ben. Färgen är ovan mörkgrå, under ljusare. Kalven är under de första månaderna helt rödbrun. Tjurens horn, som årligen fällas i februari, äro antingen brett skovelformiga mèd mindre taggar (den s. k. palmata typen, vanligast i Norrland) eller försedda med långa, kraftiga taggar och mindre starkt utvecklad skovel (den »cervina» typen, förhärskande i landets s. och ö. delar). Vid 9—10 månaders ålder framkomma de första hornen, som äro enspetsade, s. k. nabbar. Sedan utvecklas hornen vanligen varje år Bland härpå inverkande omständigheter kunna nämnas: jordartens beskaffenhet och sammansättning, matjordens och älvens djup, ägofigurernas läge, större och mindre lutning och lutning mot olika väderstreck, grundvattenytans djup och vattenförhållanden i allmänhet, redan utförda permanenta förbättringar; ägans form, stenbundenhet o. d.

Vid graderingen böra ägorna indelas i sådana grader eller proportioner, att ett till alla delar riktigt förhållande mellan den sämre och bättre jorden må uppkomma, och därför bör all skifteslagets inrösningsjord (se Jorddelning: Skifte) uppskattas efter enahanda grund, så att, om den bästa jorden anges till i, den sämre sättes till 1.1, 1.2 .... 2, 3, ..., varigenom 1 ytenhet av den bästa jorden kommer att svara mot 1.1, 1.2,.....2, 3, ..., ytenheter av den sämre. Och gäller motsvarande i avrösningsj orden, där graderingen bör ske efter trakternas inbördes förhållande och naturliga växtlighet utan avseende på befintlig eller sparad ståndskog.

Man skiljer emellertid på två olika slag av gradering, nämligen:

Separatgradering, då särskild gradering av inrösnings- och avrösningsj orden äger rum, utan att någon jämförelse sker dem emellan. Man får då såsom utgångspunkter tvä enheter, den ena utgörande den bästa inrösningsjorden och den andra den bästa avrösningsjorden.

Seriegradering, när gradering av all skifteslagets mark sker i ett sammanhang, så att en proportionerlig följd av grad värden åsattes densamma.

Av dessa är separatgraderingen den äldre metoden och omtalas redan under storskiftets tid samt är ännu det förhärskande graderingssättet i stora delar av landet och särskilt i Norrland med dess naturliga och skarpa gränser mellan in- och avrösningsjord. Seriegradering saknar stöd i nu gällande lagstiftning.

Ä. är och kan endast vara ett relativt begrepp, så till vida att samma gradenhet endast kan uppehållas inom ett och samma skifteslag. Graderingen är också en av de ömtåligare frågorna vid en skiftesförrättning, och den kräver av förrättningsmännen, d. v. s. lantmätaren och godemännen, synnerligen stor omdömesförmåga och ingående kännedom om de många inverkande faktorerna.

I en del länder ha försök gjorts att med kemiska och mekaniska analyser bestämma ägofigurernas gradvärden, men dessa metoder ha ej visat sig fullt uttömmande.

Nämnas kan också, att föreliggande förslag till ny skifteslagstiftning innehåller bestämmelser om gradering i penningar, dels såsom för sakägarna mera lättfattlig än den nuvarande metoden, dels också emedan penningen skulle vara en smidigare och mera lätthanterlig värdemätare än de hittills använda gradtalen.

Efter graderingen kommer ägofigurernas uppskattning. Denna tillgår så, att varje figurs beräknade areal divideras med dess gradvärde, varigenom erhålles densammas uppskattade areal. I skiftesförrättningens fortsatta handläggning kommer sedan ägofiguren att representeras av denna uppskattade areal i stället för av den ursprungliga och verkliga.

Vid graderingen av inägojorden får ingen hänsyn tagas till jordens bättre eller sämre hävd o. d., och ej heller får i skogsmarken den befintliga ståndskogen inverka på ägans gradvärde. Hithörande frågor regleras i stället vid skiftesförrättningen genom likvider. Sådana äro t. ex. hävdelikvid, odlingslikvid, likvid för minskad avkastning och ståndskogslikvid. Olika principer vid likviders upprättande ha gjort sig gällande. Så kan en hävdelikvid göras antingen efter »Västerbottensmetoden», då ersättning bestämmes efter verkställt arbete och nedlagd kostnad samt framför allt gödsel eller hävd, eller efter »Norrbottensmetoden», då den ock kan kallas vanhävdslikvid, emedan betalning här krävs för befintlig brist i nu nämnda delar.

Ä. är en åtgärd, varom delägarna vid en lantmäterif örrättning ej få överenskomma, utan vari förrättningsmännen ha ovillkorlig beslutanderätt, och varöver sedan besvär efter förrättningens slut. i vanlig ordning få anföras.John Svärdson.

Ägostyckning. Se Jorddelning.

Ägoutbyte. Se Jorddelning.

Äkthet. Se Utsäde.

Älg, *(Cervus) Alces alces* (L.), det största av våra inhemska däggdjur och vårt värdefullaste villebråd, som vid mitten av förra århundradet förekom endast i vissa delar av Svealand och Norrland, träffas nu över så gott som hela landet på lämpliga platser från nordligaste Norrbotten till norra Skåne, men under de senaste åren synes älgstammen till följd av alltför stark förföljelse åter hava börjat avtaga. Den fullvuxna älgtjuren når en längd av 2 $^{2}/_{3}$ m., en boghöjd av 2 m. och en vikt av 500 kg. Ä. har ett stort, klumpigt huvud med långa öron, nedhängande, hårbeklädd mule, kort hals med en nedhängande skäggig hudflik på strupen samt höga ben. Färgen är ovan mörkgrå, under ljusare. Kalven är under de första månaderna helt rödbrun. Tjurens horn, som årligen fällas i februari, äro antingen brett skovelformiga mèd mindre taggar (den s. k. palmata typen, vanligast i Norrland) eller försedda med långa, kraftiga taggar och mindre starkt utvecklad skovel (den »cervina» typen, förhärskande i landets s. och ö. delar). Vid 9—10 månaders ålder framkomma de första hornen, som äro enspetsade, s. k. nabbar. Sedan utvecklas hornen vanligen varje år Bland härpå inverkande omständigheter kunna nämnas: jordartens beskaffenhet och sammansättning, matjordens och älvens djup, ägofigurernas läge, större och mindre lutning och lutning mot olika väderstreck, grundvattenytans djup och vattenförhållanden i allmänhet, redan utförda permanenta förbättringar; ägans form, stenbundenhet o. d.

Vid graderingen böra ägorna indelas i sådana grader eller proportioner, att ett till alla delar riktigt förhållande mellan den sämre och bättre jorden må uppkomma, och därför bör all skifteslagets inrösningsjord (se Jorddelning: Skifte) uppskattas efter enahanda grund, så att, om den bästa jorden anges till i, den sämre sättes till 1.1, 1.2 .... 2, 3, ..., varigenom 1 ytenhet av den bästa jorden kommer att svara mot 1.1, 1.2,.....2, 3, ..., ytenheter av den sämre. Och gäller motsvarande i avrösningsj orden, där graderingen bör ske efter trakternas inbördes förhållande och naturliga växtlighet utan avseende på befintlig eller sparad ståndskog.

Man skiljer emellertid på två olika slag av gradering, nämligen:

Separatgradering, då särskild gradering av inrösnings- och avrösningsj orden äger rum, utan att någon jämförelse sker dem emellan. Man får då såsom utgångspunkter tvä enheter, den ena utgörande den bästa inrösningsjorden och den andra den bästa avrösningsjorden.

Seriegradering, när gradering av all skifteslagets mark sker i ett sammanhang, så att en proportionerlig följd av grad värden åsattes densamma.

Av dessa är separatgraderingen den äldre metoden och omtalas redan under storskiftets tid samt är ännu det förhärskande graderingssättet i stora delar av landet och särskilt i Norrland med dess naturliga och skarpa gränser mellan in- och avrösningsjord. Seriegradering saknar stöd i nu gällande lagstiftning.

Ä. är och kan endast vara ett relativt begrepp, så till vida att samma gradenhet endast kan uppehållas inom ett och samma skifteslag. Graderingen är också en av de ömtåligare frågorna vid en skiftesförrättning, och den kräver av förrättningsmännen, d. v. s. lantmätaren och godemännen, synnerligen stor omdömesförmåga och ingående kännedom om de många inverkande faktorerna.

I en del länder ha försök gjorts att med kemiska och mekaniska analyser bestämma ägofigurernas gradvärden, men dessa metoder ha ej visat sig fullt uttömmande.

Nämnas kan också, att föreliggande förslag till ny skifteslagstiftning innehåller bestämmelser om gradering i penningar, dels såsom för sakägarna mera lättfattlig än den nuvarande metoden, dels också emedan penningen skulle vara en smidigare och mera lätthanterlig värdemätare än de hittills använda gradtalen.

Efter graderingen kommer ägofigurernas uppskattning. Denna tillgår så, att varje figurs beräknade areal divideras med dess gradvärde, varigenom erhålles densammas uppskattade areal. I skiftesförrättningens fortsatta handläggning kommer sedan ägofiguren att representeras av denna uppskattade areal i stället för av den ursprungliga och verkliga.

Vid graderingen av inägojorden får ingen hänsyn tagas till jordens bättre eller sämre hävd o. d., och ej heller får i skogsmarken den befintliga ståndskogen inverka på ägans gradvärde. Hithörande frågor regleras i stället vid skiftesförrättningen genom likvider. Sådana äro t. ex. hävdelikvid, odlingslikvid, likvid för minskad avkastning och ståndskogslikvid. Olika principer vid likviders upprättande ha gjort sig gällande. Så kan en hävdelikvid göras antingen efter »Västerbottensmetoden», då ersättning bestämmes efter verkställt arbete och nedlagd kostnad samt framför allt gödsel eller hävd, eller efter »Norrbottensmetoden», då den ock kan kallas vanhävdslikvid, emedan betalning här kräves för befintlig brist i nu nämnda delar.

Ä. är en åtgärd, varom delägarna vid en lantmäterif örrättning ej få överenskomma, utan vari förrättningsmännen ha ovillkorlig beslutanderätt, och varöver sedan besvär efter förrättningens slut. i vanlig ordning få anföras.John Svärdson.

Ägostyckning. Se Jorddelning.

Ägoutbyte. Se Jorddelning.

Äkthet. Se Utsäde.

Älg, *(Cervus) Alces alces* (L.), det största av våra inhemska däggdjur och vårt värdefullaste villebråd, som vid mitten av förra århundradet förekom endast i vissa delar av Svealand och Norrland, träffas nu över så gott som hela landet på lämpliga platser från nordligaste Norrbotten till norra Skåne, men under de senaste åren synes älgstammen till följd av alltför stark förföljelse åter hava börjat avtaga. Den fullvuxna älgtjuren når en längd av 2 $^{2}/_{3}$ m., en boghöjd av 2 m. och en vikt av 500 kg. Ä. har ett stort, klumpigt huvud med långa öron, nedhängande, hårbeklädd mule, kort hals med en nedhängande skäggig hudflik på strupen samt höga ben. Färgen är ovan mörkgrå, under ljusare. Kalven är under de första månaderna helt rödbrun. Tjurens horn, som årligen fällas i februari, äro antingen brett skovelformiga mèd mindre taggar (den s. k. palmata typen, vanligast i Norrland) eller försedda med långa, kraftiga taggar och mindre starkt utvecklad skovel (den »cervina» typen, förhärskande i landets s. och ö. delar). Vid 9—10 månaders ålder framkomma de första hornen, som äro enspetsade, s. k. nabbar. Sedan utvecklas hornen vanligen varje årmed en tagg mer än året förut, ända till 16—20 taggar,, varefter taggarnas antal börjar avtaga. Till följd av den intensiva jakten, som i synnerhet går ut över tjurarna, äro tjurar med 8—10 taggar på varje horn sällsynta.

Ä. hör hemma i de stora barrskogarna, är ytterst skygg och vaksam, löper snabbt, tyst och uthålligt, tager sig fram även över de sankaste ställena och simmar förträffligt. Han livnär sig av starr, fräken och andra kärrväxter, löv, skott och kvistar av sälg, vide, rönn, asp, tall och en. Ibland gör han skada på åkrar i skogsbrynen genom att trampa ned och beta av växande grödor. Om vintern samla sig älgarna i mindre flockar, som hålla till inom ett inskränkt område i någon avlägsen höglänt skogstrakt. På våren skingras de åter, och i slutet av maj eller början av juni föder kon 1—2 kalvar. Under sommaren och hösten uppehåller sig kon med sina kalvar vanligen i någon svårtillgänglig kärrmark eller invid någon sjö, där det finnes god tillgång på lövrik skog. Dylika platser benämnas älgstånd. På hösten uppsöker tjuren åter sin familj. Hans horn äro då fullt utvuxna och »fejas», d. v. s. gnidas mot träden för att befrias från sin håriga hud. Under parningstiden, senare hälften av september, utkämpa tjurarna våldsamma strider med varandra. De låta under brunsttiden höra ett starkt bölande eller blåsande läte; älgarna hava dessutom ett svagare, bräkande eller knarrande läte, varmed särskilt kon och kalvarna locka på varandra.

Jakt å älg är enligt 1912 års jaktstadga tillåten: i de 4 nordligaste länen och i Särna och Idre socknar i Kopparbergs län 9—15 sept., i övriga delar av Dalarna och i Gävleborgs län 10—16 okt., och i övriga delar av riket 10—23 okt. Under senare år har emellertid total fridlysning gällt i hela Norrland samt i Sörmlands, Kopparbergs, Västmanlands, Örebro län (utom 4 socknar), Värmland, Dalsland samt Göteborgs och Bohus län. I övriga delar av riket har jakttiden varit inskränkt till 10— 16 okt. Årskalvar äro fridlysta.

Ä. skjutes under drev- eller klappjakt eller för hund. Den för älgjakt lämpligaste hundrasen är jämtlandsspetsen eller gråhunden. Jakten tillgår vanligen så, att sedan hunden släppts på färska älgspår, uppsöker han villebrådet och giver genom ståndskall till känna, var det befinner sig, så att jägaren kan mot vinden smyga sig inom skotthåll. Löper älgen undan för hunden, bör denne tyst följa spåret och upptaga skallet först då han hunnit framför eller jämsides med älgen eller denne å nyo gjort stånd. Om älgen ej låter ställa sig av hunden, utan denne följer spåret under fullt skall, förlöper jakten ofta som vanlig stövarejakt, och det gäller då för jägaren att ställa sig på pass på kullar, vid myrhalsar, sjöstränder och andra ställen, där han kan beräkna att drevet skall gå fram. I övre Norrland jagas ä. stundom med ledhund, som föres av jägaren i band, tills han får syn på älgen.

Vid älgjakt bör användas kulgevär av minst 10 mm. kaliber; med finkalibriga gevär riskerar man att endast skadskjuta älgen. Lämpliga äro t. ex. expresstudsare, kal. 450, Huskvarna Remingtonstudsare, kal. 500, Mauserrepeterstudsare, kal. 10.75 mm., och Winchester repeterstudsare, kal. $^{40}/_{72}$. Vid sidoskott bör kulan placeras bakom bogen, hellre något högre än för lågt. Kommer djuret rakt mot skytten, siktas tämligen högt i övergången mellan hals och bröst. Skott rakt bakifrån eller i huvudet göra sällan åsyftad verkan. — I Sverige har på senare tider under tillåten jakttid fällts mellan 2,000 och 3,000 älgar, i penninge värde uppgående till omkring $^{1}/_{2}$ million kronor. Älgstammen utgör sålunda ett kapital, som icke bör förslösas genom hänsynslös jakt.T. H—l.

Älggräs, *Spiræa Ulmaria* L., en till rosenfamiljen, *Rosaceæ,* hörande, grov och högvuxen, flerårig ört med bladig och grenig stjälk, parbladiga, under gråludna blad och i toppen en stor grenig vippa med doftande, vita blommor. Växer i hela landet på sanka marker, helst i skugga av träd och buskar.

Hela växten har en aromatisk doft, som framträder tydligt, om en del av växtens gnides, därav namnet luktgräs. Den har därför förr använts att krydda mjöd (»ölgräs», »mjödört», »karsöta») och för att gnida bikupor med invändigt och skura byttor med (»byttegräs»). Örten ätes enligt Linné gärna av får och get samt av älgen (»älggräs»). Av nötkreatur och hästar plägar den ej röras på betet, men ratas ej, då den ingår i hö. Särskilt i norra Sverige kan den utgöra en avsevärd del av det hö, som skördats å snåriga ängar och på fjällsidorna. Enligt analyser (Lantbr. Akad. tidskr. 1893 sid. 157) motsvarar ä.-hö i fodervärde ett gott hö.

Ämnesomsättning. Se Andning, Näring.

Äng, mark, som är oavbrutet bevuxen med gräs och gräsliknande växter, vilka företrädesvis skördas genom slåtter. Som ä. betecknas vanligen endast naturliga gräsmarker (till skillnad från insådda vallar å åker), fria från träd och buskar (till skillnad från betesmarker, hagar), men i landets mer bergiga och kuperade trakter räknas även stenig samt träd- och buskbevuxen mark som ä., blott den är så öppen och gräsbevuxen, att slåtter anses lönande.

Strandängar, såväl vid salt- och bräcktvattenskuster (marskängar) som vid sjöstränder, ha i allmänhet en låg men saftig växtlighet; användas mest till bete och kallas då strand- eller saltsjöbeten. Se Betesmark.

Mad, invid vattendrag liggande sanka ä., vanligen med låg gräsväxt.

med en tagg mer än året förut, ända till 16—20 taggar,, varefter taggarnas antal börjar avtaga. Till följd av den intensiva jakten, som i synnerhet går ut över tjurarna, äro tjurar med 8—10 taggar på varje horn sällsynta.

Ä. hör hemma i de stora barrskogarna, är ytterst skygg och vaksam, löper snabbt, tyst och uthålligt, tager sig fram även över de sankaste ställena och simmar förträffligt. Han livnär sig av starr, fräken och andra kärrväxter, löv, skott och kvistar av sälg, vide, rönn, asp, tall och en. Ibland gör han skada på åkrar i skogsbrynen genom att trampa ned och beta av växande grödor. Om vintern samla sig älgarna i mindre flockar, som hålla till inom ett inskränkt område i någon avlägsen höglänt skogstrakt. På våren skingras de åter, och i slutet av maj eller början av juni föder kon 1—2 kalvar. Under sommaren och hösten uppehåller sig kon med sina kalvar vanligen i någon svårtillgänglig kärrmark eller invid någon sjö, där det finnes god tillgång på lövrik skog. Dylika platser benämnas älgstånd. På hösten uppsöker tjuren åter sin familj. Hans horn äro då fullt utvuxna och »fejas», d. v. s. gnidas mot träden för att befrias från sin håriga hud. Under parningstiden, senare hälften av september, utkämpa tjurarna våldsamma strider med varandra. De låta under brunsttiden höra ett starkt bölande eller blåsande läte; älgarna hava dessutom ett svagare, bräkande eller knarrande läte, varmed särskilt kon och kalvarna locka på varandra.

Jakt å älg är enligt 1912 års jaktstadga tillåten: i de 4 nordligaste länen och i Särna och Idre socknar i Kopparbergs län 9—15 sept., i övriga delar av Dalarna och i Gävleborgs län 10—16 okt., och i övriga delar av riket 10—23 okt. Under senare år har emellertid total fridlysning gällt i hela Norrland samt i Sörmlands, Kopparbergs, Västmanlands, Örebro län (utom 4 socknar), Värmland, Dalsland samt Göteborgs och Bohus län. I övriga delar av riket har jakttiden varit inskränkt till 10— 16 okt. Årskalvar äro fridlysta.

Ä. skjutes under drev- eller klappjakt eller för hund. Den för älgjakt lämpligaste hundrasen är jämtlandsspetsen eller gråhunden. Jakten tillgår vanligen så, att sedan hunden släppts på färska älgspår, uppsöker han villebrådet och giver genom ståndskall till känna, var det befinner sig, så att jägaren kan mot vinden smyga sig inom skotthåll. Löper älgen undan för hunden, bör denne tyst följa spåret och upptaga skallet först då han hunnit framför eller jämsides med älgen eller denne å nyo gjort stånd. Om älgen ej låter ställa sig av hunden, utan denne följer spåret under fullt skall, förlöper jakten ofta som vanlig stövarejakt, och det gäller då för jägaren att ställa sig på pass på kullar, vid myrhalsar, sjöstränder och andra ställen, där han kan beräkna att drevet skall gå fram. I övre Norrland jagas ä. stundom med ledhund, som föres av jägaren i band, tills han får syn på älgen.

Vid älgjakt bör användas kulgevär av minst 10 mm. kaliber; med finkalibriga gevär riskerar man att endast skadskjuta älgen. Lämpliga äro t. ex. expresstudsare, kal. 450, Huskvarna Remingtonstudsare, kal. 500, Mauserrepeterstudsare, kal. 10.75 mm., och Winchester repeterstudsare, kal. $^{40}/_{72}$. Vid sidoskott bör kulan placeras bakom bogen, hellre något högre än för lågt. Kommer djuret rakt mot skytten, siktas tämligen högt i övergången mellan hals och bröst. Skott rakt bakifrån eller i huvudet göra sällan åsyftad verkan. — I Sverige har på senare tider under tillåten jakttid fällts mellan 2,000 och 3,000 älgar, i penninge värde uppgående till omkring $^{1}/_{2}$ million kronor. Älgstammen utgör sålunda ett kapital, som icke bör förslösas genom hänsynslös jakt.T. H—l.

Älggräs, *Spiræa Ulmaria* L., en till rosenfamiljen, *Rosaceæ,* hörande, grov och högvuxen, flerårig ört med bladig och grenig stjälk, parbladiga, under gråludna blad och i toppen en stor grenig vippa med doftande, vita blommor. Växer i hela landet på sanka marker, helst i skugga av träd och buskar.

Hela växten har en aromatisk doft, som framträder tydligt, om en del av växtens gnides, därav namnet luktgräs. Den har därför förr använts att krydda mjöd (»ölgräs», »mjödört», »karsöta») och för att gnida bikupor med invändigt och skura byttor med (»byttegräs»). Örten ätes enligt Linné gärna av får och get samt av älgen (»älggräs»). Av nötkreatur och hästar plägar den ej röras på betet, men ratas ej, då den ingår i hö. Särskilt i norra Sverige kan den utgöra en avsevärd del av det hö, som skördats å snåriga ängar och på fjällsidorna. Enligt analyser (Lantbr. Akad. tidskr. 1893 sid. 157) motsvarar ä.-hö i fodervärde ett gott hö.

Ämnesomsättning. Se Andning, Näring.

Äng, mark, som är oavbrutet bevuxen med gräs och gräsliknande växter, vilka företrädesvis skördas genom slåtter. Som ä. betecknas vanligen endast naturliga gräsmarker (till skillnad från insådda vallar å åker), fria från träd och buskar (till skillnad från betesmarker, hagar), men i landets mer bergiga och kuperade trakter räknas även stenig samt träd- och buskbevuxen mark som ä., blott den är så öppen och gräsbevuxen, att slåtter anses lönande.

Strandängar, såväl vid salt- och bräcktvattenskuster (marskängar) som vid sjöstränder, ha i allmänhet en låg men saftig växtlighet; användas mest till bete och kallas då strand- eller saltsjöbeten. Se Betesmark.

Mad, invid vattendrag liggande sanka ä., vanligen med låg gräsväxt.

med en tagg mer än året förut, ända till 16—20 taggar,, varefter taggarnas antal börjar avtaga. Till följd av den intensiva jakten, som i synnerhet går ut över tjurarna, äro tjurar med 8—10 taggar på varje horn sällsynta.

Ä. hör hemma i de stora barrskogarna, är ytterst skygg och vaksam, löper snabbt, tyst och uthålligt, tager sig fram även över de sankaste ställena och simmar förträffligt. Han livnär sig av starr, fräken och andra kärrväxter, löv, skott och kvistar av sälg, vide, rönn, asp, tall och en. Ibland gör han skada på åkrar i skogsbrynen genom att trampa ned och beta av växande grödor. Om vintern samla sig älgarna i mindre flockar, som hålla till inom ett inskränkt område i någon avlägsen höglänt skogstrakt. På våren skingras de åter, och i slutet av maj eller början av juni föder kon 1—2 kalvar. Under sommaren och hösten uppehåller sig kon med sina kalvar vanligen i någon svårtillgänglig kärrmark eller invid någon sjö, där det finnes god tillgång på lövrik skog. Dylika platser benämnas älgstånd. På hösten uppsöker tjuren åter sin familj. Hans horn äro då fullt utvuxna och »fejas», d. v. s. gnidas mot träden för att befrias från sin håriga hud. Under parningstiden, senare hälften av september, utkämpa tjurarna våldsamma strider med varandra. De låta under brunsttiden höra ett starkt bölande eller blåsande läte; älgarna hava dessutom ett svagare, bräkande eller knarrande läte, varmed särskilt kon och kalvarna locka på varandra.

Jakt å älg är enligt 1912 års jaktstadga tillåten: i de 4 nordligaste länen och i Särna och Idre socknar i Kopparbergs län 9—15 sept., i övriga delar av Dalarna och i Gävleborgs län 10—16 okt., och i övriga delar av riket 10—23 okt. Under senare år har emellertid total fridlysning gällt i hela Norrland samt i Sörmlands, Kopparbergs, Västmanlands, Örebro län (utom 4 socknar), Värmland, Dalsland samt Göteborgs och Bohus län. I övriga delar av riket har jakttiden varit inskränkt till 10— 16 okt. Årskalvar äro fridlysta.

Ä. skjutes under drev- eller klappjakt eller för hund. Den för älgjakt lämpligaste hundrasen är jämtlandsspetsen eller gråhunden. Jakten tillgår vanligen så, att sedan hunden släppts på färska älgspår, uppsöker han villebrådet och giver genom ståndskall till känna, var det befinner sig, så att jägaren kan mot vinden smyga sig inom skotthåll. Löper älgen undan för hunden, bör denne tyst följa spåret och upptaga skallet först då han hunnit framför eller jämsides med älgen eller denne å nyo gjort stånd. Om älgen ej låter ställa sig av hunden, utan denne följer spåret under fullt skall, förlöper jakten ofta som vanlig stövarejakt, och det gäller då för jägaren att ställa sig på pass på kullar, vid myrhalsar, sjöstränder och andra ställen, där han kan beräkna att drevet skall gå fram. I övre Norrland jagas ä. stundom med ledhund, som föres av jägaren i band, tills han får syn på älgen.

Vid älgjakt bör användas kulgevär av minst 10 mm. kaliber; med finkalibriga gevär riskerar man att endast skadskjuta älgen. Lämpliga äro t. ex. expresstudsare, kal. 450, Huskvarna Remingtonstudsare, kal. 500, Mauserrepeterstudsare, kal. 10.75 mm., och Winchester repeterstudsare, kal. $^{40}/_{72}$. Vid sidoskott bör kulan placeras bakom bogen, hellre något högre än för lågt. Kommer djuret rakt mot skytten, siktas tämligen högt i övergången mellan hals och bröst. Skott rakt bakifrån eller i huvudet göra sällan åsyftad verkan. — I Sverige har på

senare tider under tillåten jakttid fällts mellan 2,000 och 3,000 älgar, i penninge värde uppgående till omkring $^1/_2$ million kronor. Älgstammen utgör sålunda ett kapital, som icke bör förslösas genom hänsynslös jakt.T. H—l.

Älggräs, *Spiræa Ulmaria* L., en till rosenfamiljen, *Rosaceæ,* hörande, grov och högvuxen, flerårig ört med bladig och grenig stjälk, parbladiga, under gråludna blad och i toppen en stor grenig vippa med doftande, vita blommor. Växer i hela landet på sanka marker, helst i skugga av träd och buskar.

Hela växten har en aromatisk doft, som framträder tydligt, om en del av växtens gnides, därav namnet luktgräs. Den har därför förr använts att krydda mjöd (»ölgräs», »mjödört», »karsöta») och för att gnida bikupor med invändigt och skura byttor med (»byttegräs»). Örten ätes enligt Linné gärna av får och get samt av älgen (»älggräs»). Av nötkreatur och hästar plägar den ej röras på betet, men ratas ej, då den ingår i hö. Särskilt i norra Sverige kan den utgöra en avsevärd del av det hö, som skördats å snåriga ängar och på fjällsidorna. Enligt analyser (Lantbr. Akad. tidskr. 1893 sid. 157) motsvarar ä.-hö i fodervärde ett gott hö.

Ämnesomsättning. Se Andning, Näring.

Äng, mark, som är oavbrutet bevuxen med gräs och gräsliknande växter, vilka företrädesvis skördas genom slåtter. Som ä. betecknas vanligen endast naturliga gräsmarker (till skillnad från insådda vallar å åker), fria från träd och buskar (till skillnad från betesmarker, hagar), men i landets mer bergiga och kuperade trakter räknas även stenig samt träd- och buskbevuxen mark som ä., blott den är så öppen och gräsbevuxen, att slåtter anses lönande.

Strandängar, såväl vid salt- och bräcktvattenskuster (marskängar) som vid sjöstränder, ha i allmänhet en låg men saftig växtlighet; användas mest till bete och kallas då strand- eller saltsjöbeten. Se Betesmark.

Mad, invid vattendrag liggande sanka ä., vanligen med låg gräsväxt.

med en tagg mer än året förut, ända till 16—20 taggar,, varefter taggarnas antal börjar avtaga. Till följd av den intensiva jakten, som i synnerhet går ut över tjurarna, äro tjurar med 8—10 taggar på varje horn sällsynta.

Ä. hör hemma i de stora barrskogarna, är ytterst skygg och vaksam, löper snabbt, tyst och uthålligt, tager sig fram även över de sankaste ställena och simmar förträffligt. Han livnär sig av starr, fräken och andra kärrväxter, löv, skott och kvistar av sälg, vide, rönn, asp, tall och en. Ibland gör han skada på åkrar i skogsbrynen genom att trampa ned och beta av växande grödor. Om vintern samla sig älgarna i mindre flockar, som hålla till inom ett inskränkt område i någon avlägsen höglänt skogstrakt. På våren skingras de åter, och i slutet av maj eller början av juni föder kon 1—2 kalvar. Under sommaren och hösten uppehåller sig kon med sina kalvar vanligen i någon svårtillgänglig kärrmark eller invid någon sjö, där det finnes god tillgång på lövrik skog. Dylika platser benämnas älgstånd. På hösten uppsöker tjuren åter sin familj. Hans horn äro då fullt utvuxna och »fejas», d. v. s. gnidas mot träden för att befrias från sin håriga hud. Under parningstiden, senare hälften av september, utkämpa tjurarna våldsamma strider med varandra. De låta under brunsttiden höra ett starkt bölande eller blåsande läte; älgarna hava dessutom ett svagare, bräkande eller knarrande läte, varmed särskilt kon och kalvarna locka på varandra.

Jakt å älg är enligt 1912 års jaktstadga tillåten: i de 4 nordligaste länen och i Särna och Idre socknar i Kopparbergs län 9—15 sept., i övriga delar av Dalarna och i Gävleborgs län 10—16 okt., och i övriga delar av riket 10—23 okt. Under senare år har emellertid total fridlysning gällt i hela Norrland samt i Sörmlands, Kopparbergs, Västmanlands, Örebro län (utom 4 socknar), Värmland, Dalsland samt Göteborgs och Bohus län. I övriga delar av riket har jakttiden varit inskränkt till 10— 16 okt. Årskalvar äro fridlysta.

Ä. skjutes under drev- eller klappjakt eller för hund. Den för älgjakt lämpligaste hundrasen är jämtlandsspetsen eller gråhunden. Jakten tillgår vanligen så, att sedan hunden släppts på färska älgspår, uppsöker han villebrådet och giver genom ståndskall till känna, var det befinner sig, så att jägaren kan mot vinden smyga sig inom skotthåll. Löper älgen undan för hunden, bör denne tyst följa spåret och upptaga skallet först då han hunnit framför eller jämsides med älgen eller denne å nyo gjort stånd. Om älgen ej låter ställa sig av hunden, utan denne följer spåret under fullt skall, förlöper jakten ofta som vanlig stövarejakt, och det gäller då för jägaren att ställa sig på pass på kullar, vid myrhalsar, sjöstränder och andra ställen, där han kan beräkna att drevet skall gå fram. I övre Norrland jagas ä. stundom med ledhund, som föres av jägaren i band, tills han får syn på älgen.

Vid älgjakt bör användas kulgevär av minst 10 mm. kaliber; med finkalibriga gevär riskerar man att endast skadskjuta älgen. Lämpliga äro t. ex. expresstudsare, kal. 450, Huskvarna Remingtonstudsare, kal. 500, Mauserrepeterstudsare, kal. 10.75 mm., och Winchester repeterstudsare, kal. $^{40}/_{72}$. Vid sidoskott bör kulan placeras bakom bogen, hellre något högre än för lågt. Kommer djuret rakt mot skytten, siktas tämligen högt i övergången mellan hals och bröst. Skott rakt bakifrån eller i huvudet göra sällan åsyftad verkan. — I Sverige har på
senare tider under tillåten jakttid fällts mellan 2,000 och 3,000 älgar, i penninge värde uppgående till omkring $^1/_2$ million kronor. Älgstammen utgör sålunda ett kapital, som icke bör förslösas genom hänsynslös jakt.T. H—l.

Älggräs, *Spiræa Ulmaria* L., en till rosenfamiljen, *Rosaceæ,* hörande, grov och högvuxen, flerårig ört med bladig och grenig stjälk, parbladiga, under gråludna blad och i toppen en stor grenig vippa med doftande, vita blommor. Växer i hela landet på sanka marker, helst i skugga av träd och buskar.

Hela växten har en aromatisk doft, som framträder tydligt, om en del av växtens gnides, därav namnet luktgräs. Den har därför förr använts att krydda mjöd (»ölgräs», »mjödört», »karsöta») och för att gnida bikupor med invändigt och skura byttor med (»byttegräs»). Örten ätes enligt Linné gärna av får och get samt av älgen (»älggräs»). Av nötkreatur och hästar plägar den ej röras på betet, men ratas ej, då den ingår i hö. Särskilt i norra Sverige kan den utgöra en avsevärd del av det hö, som skördats å snåriga ängar och på fjällsidorna. Enligt analyser (Lantbr. Akad. tidskr. 1893 sid. 157) motsvarar ä.-hö i fodervärde ett gott hö.

Ämnesomsättning. Se Andning, Näring.

Äng, mark, som är oavbrutet bevuxen med gräs och gräsliknande växter, vilka företrädesvis skördas genom slåtter. Som ä. betecknas vanligen endast naturliga gräsmarker (till skillnad från insådda vallar å åker), fria från träd och buskar (till skillnad från betesmarker, hagar), men i landets mer bergiga och kuperade trakter räknas även stenig samt träd- och buskbevuxen mark som ä., blott den är så öppen och gräsbevuxen, att slåtter anses lönande.

Strandängar, såväl vid salt- och bräcktvattenskuster (marskängar) som vid sjöstränder, ha i allmänhet en låg men saftig växtlighet; användas mest till bete och kallas då strand- eller saltsjöbeten. Se Betesmark.

Mad, invid vattendrag liggande sanka ä., vanligen med låg gräsväxt.

Fräkenbotten, grund, dyig strandmark, bevuxen med dy- och kärrfräken.

Kärräng, mossäng, myrslog, myrslåtter, vars jordmån består av torv och dyjord, har en växtlighet huvudsakligen bestående av starr och andra som foder mindervärdiga arter.

Sidvallsäng, fuktig, ofta om våren översvämmad mark, bevuxen med grova gräs (tuvtåtel, jättegröe, rörflen, ängskavle) och starr.

Hårdvallsäng, icke fuktiga gräsmarker med övervägande godartade gräs och örter.

Löväng, med lövträd, buskar samt en rik gräs- och örtväxlighet bevuxen mark.

Skillnaden mellan dessa olika slag av ä. ligger sålunda främst i markens fuktighetsgrad och växtlighetens därav beroende art. I allmänhet blir denna grövre, växttrådrikare och mindre smaklig, ju fuktigare och kväverikare jorden är. Största skördemängden plägar erhållas vid ett grundvattensstånd av 0.5—0.6 m. under markytan, men smakligare och mer lättsmält foder på högre liggande mark, dock med tillräcklig fuktighet, under det att ett torrt läge och uttorkande jordmån gör gräset lågvuxet och hårt. Bevattning är i hög grad ägnad att öka avkastningen av ängar. (Se Bevattning.) Bördigheten och än mer fodrets näringsvärde påverkas gynnsamt av en god kalkhalt hos jorden.

Ängsarealen i Sverige har länge varit stadd i minskning till följd av uppodling till åker. Den uppskattades

år	hektar	% av hela arealen
1870		

1,985.847

4.8

1880 . . . . .

1.945,143

4.7

1890 . . . . .

1,675,707

4.0

1900 . . . . .

1.460,504

3.6

1910 . . . . .

1,306,600

3.2

1920 . . . . .

928.539

2.2 De största ängsarealerna finnas i landets kuperade trakter, framför allt i Norrland och i det sydsvenska höglandet. Ängen uppskattas sålunda i Norrbotten till omkring 4 och i Västerbotten 2 $^{1}/_{2}$ gånger åkervidden, i det övriga Norrland samt i Jönköpings och Kronobergs län till $^{2}/_{3}$ och i de sädesrika slättbygderna till blott $^{1}/_{8}$—$^{1}/_{20}$ av åkern.

Skötseln är i vårt land i allmänhet alldeles försummad eller inskränkt till nödtorftigt bortröjande av buskar och häckning av tuvor. Gödsling förekommer egentligen blott där ängen tagits i bruk för intensiv betesskötsel. (Se Betesmark.)

Skördemängden är därför också i allmänhet liten. För hela riket har den uppskattats till i medeltal för åren 1891—1900 till 9.9, 1901—10 till 10.7 och 1911—20 till 11.9 dt. pr ha., men med stora växlingar för olika orter och år. Genom lämplig gödsling skulle otvivelaktigt avkastningen kunna avsevärt ökas, om än ej till samma höjd som för insådda vallar och väl skötta betesmarker,, annat än där bevattning kan åstadkommas. Emedan sålunda jorden kan giva högre avkastning som åker, bibehållas i allmänhet ängar vid det högre stående jordbruket blott där högt grundvatten eller markens stenighet hindrar deras uppodling.

Ängsbollar, bollblomster, *Troilins europœus* L., en på skogsängar i hela landet vildväxande, flerårig ört av sippfamiljen, *Ranunculaceæ*, med handdelade blad och omkring fotshög stjälk, uppbärande en stor, citrongul, klotformig blomma. Odlas liksom den från Sibirien härstammande mycket vackra *T. asiaticus* L. i flera former helst på skuggig plats. Förökas genom delning.

Ängsborst, borstgräs (se d. o.).

Ängshyvel, tuvkniv (se d. o.).

Ängskavle.

Ängskavle, *Alopecurus pratensis* L., ett i hela landet, företrädesvis å fuktig mark, förekommande mångårigt gräs med intill im. höga, bladrika strån och 5—7 cm. långa, ka-velformiga axvippor, avvikande från den snarlika timotej ens genom sina mjuka, ludna axfjäll. Från rotstocken utskjuta flera strån och sterila bladskott utan att bilda tuvor. Gräset utväxer tidigt och blommar redan i juni. En mörkaxig form, svartkavle, var. *nigricans,* som förekommeri östersjö-kusttrakterna, växer frodigare än huvudformen. Fröet väger 0.8—1 g. pr 1,000 korn och bör hava en grobarhet av minst 70 %; grobarheten avtar fört. Ä. sprider sig genom talrika rotskott, bildar på fuktig och bördig jord tätt bestånd, som undantränger andra gräs, samt är mycket uthållig. Den når full utveckling först på 3:e året, och utsädet bör därför vid insådd blandas med frö av andra foderväxter, för att full skörd från början skall erhållas; utsädesmängden vid enbär sådd beräknas till 20—50 kg.,

Fräkenbotten, grund, dyig strandmark, bevuxen med dy- och kärrfräken.

Kärräng, mossäng, myrslog, myrslåtter, vars jordmån består av torv och dyjord, har en växtlighet huvudsakligen bestående av starr och andra som foder mindervärdiga arter.

Sidvallsäng, fuktig, ofta om våren översvämmad mark, bevuxen med grova gräs (tuvtåtel, jättegröe, rörflen, ängskavle) och starr.

Hårdvallsäng, icke fuktiga gräsmarker med övervägande godartade gräs och örter.

Löväng, med lövträd, buskar samt en rik gräs- och örtväxlighet bevuxen mark.

Skillnaden mellan dessa olika slag av ä. ligger sålunda främst i markens fuktighetsgrad och växtlighetens därav beroende art. I allmänhet blir denna grövre, växttrådrikare och mindre smaklig, ju fuktigare och kväverikare jorden är. Största skördemängden plägar erhållas vid ett grundvattensstånd av 0.5—0.6 m. under markytan, men smakligare och mer lättsmält foder på högre liggande mark, dock med tillräcklig fuktighet, under det att ett torrt läge och uttorkande jordmån gör gräset lågvuxet och hårt. Bevattning är i hög grad ägnad att öka avkastningen av ängar. (Se Bevattning.) Bördigheten och än mer fodrets näringsvärde påverkas gynnsamt av en god kalkhalt hos jorden.

Ängsarealen i Sverige har länge varit stadd i minskning till följd av uppodling till åker. Den uppskattades

år

hektar

% av hela arealen

1870 . . . . .

1,985.847

4.8

1880 . . . . .

1.945,143

4.7

1890 . . . . .

1,675,707

4.0

1900 . . . . .

1.460,504

3.6

1910 . . . . .

1,306,600

3.2

1920 . . . . .

928.539

2.2 De största ängsarealerna finnas i landets kuperade trakter, framför allt i Norrland och i det sydsvenska höglandet. Ängen uppskattas sålunda i Norrbotten till omkring 4 och i Västerbotten 2 $^{1}/_{2}$ gånger åkervidden, i det övriga Norrland samt i Jönköpings och Kronobergs län till $^{2}/_{3}$ och i de sädesrika slättbygderna till blott $^{1}/_{8}$—$^{1}/_{20}$ av åkern.

Skötseln är i vårt land i allmänhet alldeles försummad eller inskränkt till nödtorftigt borttröjande av buskar och häckning av tuvor. Gödsling förekommer egentligen blott där ängen tagits i bruk för intensiv betesskötsel. (Se Betesmark.)

Skördemängden är därför också i allmänhet liten. För hela riket har den uppskattats till i medeltal för åren 1891—1900 till 9.9, 1901—10 till 10.7 och 1911—20 till 11.9 dt. pr ha., men med stora växlingar för olika orter och år. Genom lämplig gödsling skulle otvivelaktigt avkastningen kunna avsevärt ökas, om än ej till samma höjd som för insådda vallar och väl skötta betesmarker,, annat än där bevattning kan åstadkommas. Emedan sålunda jorden kan giva högre avkastning som åker, bibehållas i allmänhet ängar vid det högre stående jordbruket blott där högt grundvatten eller markens stenighet hindrar deras uppodling.

Ängsbollar, bollblomster, *Troilins europæus* L., en på skogsängar i hela landet vildväxande, flerårig ört av sippfamiljen, *Ranunculaceæ*, med handdelade blad och omkring fotshög stjälk, uppbärande en stor, citrongul, klotformig blomma. Odlas liksom den från Sibirien härstammande mycket vackra *T. asiaticus* L. i flera former helst på skuggig plats. Förökas genom delning.

Ängsborst, borstgräs (se d. o.).

Ängshyvel, tuvkniv (se d. o.).

Ängskavle.

Ängskavle, *Alopecurus pratensis* L., ett i hela landet, företrädesvis å fuktig mark, förekommande mångårigt gräs med intill im. höga, bladrika strån och 5—7 cm. långa, ka-velformiga axvippor, avvikande från den snarlika timotej ens genom sina mjuka, ludna axfjäll. Från rotstocken utskjuta flera strån och sterila bladskott utan att bilda tuvor. Gräset utväxer tidigt och blommar redan i juni. En mörkaxig form, svartkavle, var. *nigricans,* som förekommeri östersjö-kusttrakterna, växer frodigare än huvudformen. Fröet väger 0.8—1 g. pr 1,000 korn och bör hava en grobarhet av minst 70 %; grobarheten avtar fört. Ä. sprider sig genom talrika rotskott, bildar på fuktig och bördig jord tätt bestånd, som undantränger andra gräs, samt är mycket uthållig. Den når full utveckling först på 3:e året, och utsädet bör därför vid insådd blandas med frö av andra foderväxter, för att full skörd från början skall erhållas; utsädesmängden vid enbär sådd beräknas till 20—50 kg.,

Fräkenbotten, grund, dyig strandmark, bevuxen med dy- och kärrfräken.

Kärräng, mossäng, myrslog, myrslåtter, vars jordmån består av torv och dyjord, har en växtlighet huvudsakligen bestående av starr och andra som foder mindervärdiga arter.

Sidvallsäng, fuktig, ofta om våren översvämmad mark, bevuxen med grova gräs (tuvtåtel, jättegröe, rörflen, ängskavle) och starr.

Hårdvallsäng, icke fuktiga gräsmarker med övervägande godartade gräs och örter.

Löväng, med lövträd, buskar samt en rik gräs- och örtväxlighet bevuxen mark.

Skillnaden mellan dessa olika slag av ä. ligger sålunda främst i markens fuktighetsgrad och växtlighetens därav beroende art. I allmänhet blir denna grövre, växttrådrikare och mindre smaklig, ju fuktigare och kväverikare jorden är. Största skördemängden plägar erhållas vid ett grundvattensstånd av 0.5—0.6 m. under markytan, men smakligare och mer lättsmält foder på högre liggande mark, dock med tillräcklig fuktighet, under det att ett torrt läge och uttorkande jordmån gör gräset lågvuxet och hårt. Bevattning är i hög grad ägnad att öka avkastningen av ängar. (Se Bevattning.) Bördigheten och än mer fodrets näringsvärde påverkas gynnsamt av en god kalkhalt hos jorden.

Ängsarealen i Sverige har länge varit stadd i minskning till följd av uppodling till åker. Den uppskattades

år

hektar

% av hela arealen

1870 . . . . .

1,985.847

4.8

1880 . . . . .

1.945,143

4.7

1890 . . . . .

1,675,707

4.0

1900 . . . . .

1.460,504

3.6

1910 . . . . .

1,306,600

3.2

1920 . . . . .

928.539

2.2 De största ängsarealerna finnas i landets kuperade trakter, framför allt i Norrland och i det sydsvenska höglandet. Ängen uppskattas sålunda i Norrbotten till omkring 4 och i Västerbotten 2 $^{1}/_{2}$ gånger åkervidden, i det övriga Norrland samt i Jönköpings och Kronobergs län till $^{2}/_{3}$ och i de sädesrika slättbygderna till blott $^{1}/_{8}$—$^{1}/_{20}$ av åkern.

Skötseln är i vårt land i allmänhet alldeles försummad eller inskränkt till nödtorftigt bortröjande av buskar och häckning av tuvor. Gödsling förekommer egentligen blott där ängen tagits i bruk för intensiv betesskötsel. (Se Betesmark.)

Skördemängden är därför också i allmänhet liten. För hela riket har den uppskattats till i medeltal för åren 1891—1900 till 9.9, 1901—10 till 10.7 och 1911—20 till 11.9 dt. pr ha., men med stora växlingar för olika orter och år. Genom lämplig gödsling skulle otvivelaktigt avkastningen kunna avsevärt ökas, om än ej till samma höjd som för insådda vallar och väl skötta betesmarker,, annat än där bevattning kan åstadkommas. Emedan sålunda jorden kan giva högre avkastning som åker, bibehållas i allmänhet ängar vid det högre stående jordbruket blott där högt grundvatten eller markens stenighet hindrar deras uppodling.

Ängsbollar, bollblomster, *Troilins europæus* L., en på skogsängar i hela landet vildväxande, flerårig ört av sippfamiljen, *Ranunculaceæ*, med handdelade blad och omkring fotshög stjälk, uppbärande en stor, citrongul, klotformig blomma. Odlas liksom den från Sibirien härstammande mycket vackra *T. asiaticus* L. i flera former helst på skuggig plats. Förökas genom delning.

Ängsborst, borstgräs (se d. o.).

Ängshyvel, tuvkniv (se d. o.).

Ängskavle.

Ängskavle, *Alopecurus pratensis* L., ett i hela landet, företrädesvis å fuktig mark, förekommande mångårigt gräs med intill im. höga, bladrika strån och 5—7 cm. långa, kavelformiga axvippor, avvikande från den snarlika timotej ens genom sina mjuka, ludna axfjäll. Från rotstocken utskjuta flera strån och sterila bladskott utan att bilda tuvor. Gräset utväxer tidigt och blommar redan i juni. En mörkaxig form, svartkavle, var. *nigricans,* som förekommeri östersjö-kusttrakterna, växer frodigare än huvudformen. Fröet väger 0.8—1 g. pr 1,000 korn och bör hava en grobarhet av minst 70 %; grobarheten avtar fört. Ä. sprider sig genom talrika rotskott, bildar på fuktig och bördig jord tätt bestånd, som undantränger andra gräs, samt är mycket uthållig. Den når full utveckling först på 3:e året, och utsädet bör därför vid insådd blandas med frö av andra foderväxter, för att full skörd från början skall erhållas; utsädesmängden vid enbär sådd beräknas till 20—50 kg.,

Fräkenbotten, grund, dyig strandmark, bevuxen med dy- och kärrfräken.

Kärräng, mossäng, myrslog, myrslåtter, vars jordmån består av torv och dyjord, har en växtlighet huvudsakligen bestående av starr och andra som foder mindervärdiga arter.

Sidvallsäng, fuktig, ofta om våren översvämmad mark, bevuxen med grova gräs (tuvtåtel, jättegröe, rörflen, ängskavle) och starr.

Hårdvallsäng, icke fuktiga gräsmarker med övervägande godartade gräs och örter.

Löväng, med lövträd, buskar samt en rik gräs- och örtväxlighet bevuxen mark.

Skillnaden mellan dessa olika slag av ä. ligger sålunda främst i markens fuktighetsgrad och växtlighetens därav beroende art. I allmänhet blir denna grövre, växttrådrikare och mindre smaklig, ju fuktigare och kväverikare jorden är. Största skördemängden plägar erhållas vid ett grundvattensstånd av 0.5—0.6 m. under markytan, men smakligare och mer lättsmält foder på högre liggande mark, dock med tillräcklig fuktighet, under det att ett torrt läge och uttorkande jordmån gör gräset lågvuxet och hårt. Bevattning är i hög grad ägnad att öka avkastningen av ängar. (Se Bevattning.) Bördigheten och än mer fodrets näringsvärde påverkas gynnsamt av en god kalkhalt hos jorden.

Ängsarealen i Sverige har länge varit stadd i minskning till följd av uppodling till åker. Den uppskattades

år

hektar

% av hela arealen

1870 . . . . .

1,985.847

4.8

1880 . . . . .

1.945,143

4.7

1890 . . . . .

1,675,707

4.0

1900 . . . . .

1.460,504

3.6

1910 . . . . .

1,306,600

3.2

1920 . . . . .

928.539

2.2 De största ängsarealerna finnas i landets kuperade trakter, framför allt i Norrland och i det sydsvenska höglandet. Ängen uppskattas sålunda i Norrbotten till omkring 4 och i Västerbotten 2 $^{1}/_{2}$ gånger åkervidden, i det övriga Norrland samt i Jönköpings och Kronobergs län till $^{2}/_{3}$ och i de sädesrika slättbygderna till blott $^{1}/_{8}$—$^{1}/_{20}$ av åkern.

Skötseln är i vårt land i allmänhet alldeles försummad eller inskränkt till nödtorftigt borttröjande av buskar och häckning av tuvor. Gödsling förekommer egentligen blott där ängen tagits i bruk för intensiv betesskötsel. (Se Betesmark.)

Skördemängden är därför också i allmänhet liten. För hela riket har den uppskattats till i medeltal för åren 1891—1900 till 9.9, 1901—10 till 10.7 och 1911—20 till 11.9 dt. pr ha., men med stora växlingar för olika orter och år. Genom lämplig gödsling skulle otvivelaktigt avkastningen kunna avsevärt ökas, om än ej till samma höjd som för insådda vallar och väl skötta betesmarker,, annat än där bevattning kan åstadkommas. Emedan sålunda jorden kan giva högre avkastning som åker, bibehållas i allmänhet ängar vid det högre stående jordbruket blott där högt grundvatten eller markens stenighet hindrar deras uppodling.

Ängsbollar, bollblomster, *Troilins europæus* L., en på skogsängar i hela landet vildväxande, flerårig ört av sippfamiljen, *Ranunculaceæ*, med handdelade blad och omkring fotshög stjälk, uppbärande en stor, citrongul, klotformig blomma. Odlas liksom den från Sibirien härstammande mycket vackra *T. asiaticus* L. i flera former helst på skuggig plats. Förökas genom delning.

Ängsborst, borstgräs (se d. o.).

Ängshyvel, tuvkniv (se d. o.).

Ängskavle.

Ängskavle, *Alopecurus pratensis* L., ett i hela landet, företrädesvis å fuktig mark, förekommande mångårigt gräs med intill im. höga, bladrika strån och 5—7 cm. långa, kavelformiga axvippor, avvikande från den snarlika timotej ens genom sina mjuka, ludna axfjäll. Från rotstocken utskjuta flera strån och sterila bladskott utan att bilda tuvor. Gräset utväxer tidigt och blommar redan i juni. En mörkaxig form, svartkavle, var. *nigricans,* som förekommeri östersjö-kusttrakterna, växer frodigare än huvudformen. Fröet väger 0.8—1 g. pr 1,000 korn och bör hava en grobarhet av minst 70 %; grobarheten avtar fört. Ä. sprider sig genom talrika rotskott, bildar på fuktig och bördig jord tätt bestånd, som undantränger andra gräs, samt är mycket uthållig. Den når full utveckling först på 3:e året, och utsädet bör därför vid insådd blandas med frö av andra foderväxter, för att full skörd från början skall erhållas; utsädesmängden vid enbär sådd beräknas till 20—50 kg.,

Fräkenbotten, grund, dyig strandmark, bevuxen med dy- och kärrfräken.

Kärräng, mossäng, myrslog, myrslåtter, vars jordmån består av torv och dyjord, har en växtlighet huvudsakligen bestående av starr och andra som foder mindervärdiga arter.

Sidvallsäng, fuktig, ofta om våren översvämmad mark, bevuxen med grova gräs (tuvtåtel, jättegröe, rörflen, ängskavle) och starr.

Hårdvallsäng, icke fuktiga gräsmarker med övervägande godartade gräs och örter.

Löväng, med lövträd, buskar samt en rik gräs- och örtväxlighet bevuxen mark.

Skillnaden mellan dessa olika slag av ä. ligger sålunda främst i markens fuktighetsgrad och växtlighetens därav beroende art. I allmänhet blir denna grövre, växttrådrikare och mindre smaklig, ju fuktigare och kväverikare jorden är. Största skördemängden plägar erhållas vid ett grundvattensstånd av 0.5—0.6 m. under markytan, men smakligare och mer lättsmält foder på högre liggande mark, dock med tillräcklig fuktighet, under det att ett torrt läge och uttorkande jordmån gör gräset lågvuxet och hårt. Bevattning är i hög grad ägnad att öka avkastningen av ängar. (Se Bevattning.) Bördigheten och än mer fodrets näringsvärde påverkas gynnsamt av en god kalkhalt hos jorden.

Ängsarealen i Sverige har länge varit stadd i minskning till följd av uppodling till åker. Den uppskattades

år	hektar	% av hela arealen
1870	1,985.847	4.8
1880	1.945,143	4.7
1890	1,675,707	4.0
1900	1.460,504	3.6
1910	1,306,600	3.2
1920	928.539	

2.2 De största ängsarealerna finnas i landets kuperade trakter, framför allt i Norrland och i det sydsvenska höglandet. Ängen uppskattas sålunda i Norrbotten till omkring 4 och i Västerbotten 2 $^1/_2$ gånger åkervidden, i det övriga Norrland samt i Jönköpings och Kronobergs län till $^2/_3$ och i de sädesrika slättbygderna till blott $^1/_8$—$^1/_{20}$ av åkern.

Skötseln är i vårt land i allmänhet alldeles försummad eller inskränkt till nödtorftigt borttröjande av buskar och häckning av tuvor. Gödsling förekommer egentligen blott där ängen tagits i bruk för intensiv betesskötsel. (Se Betesmark.)

Skördemängden är därför också i allmänhet liten. För hela riket har den uppskattats till i medeltal för åren 1891—1900 till 9.9, 1901—10 till 10.7 och 1911—20 till 11.9 dt. pr ha., men med stora växlingar för olika orter och år. Genom lämplig gödsling skulle otvivelaktigt avkastningen kunna avsevärt ökas, om än ej till samma höjd som för insådda vallar och väl skötta betesmarker,, annat än där bevattning kan åstadkommas. Emedan sålunda jorden kan giva högre avkastning som åker, bibehållas i allmänhet ängar vid det högre stående jordbruket blott där högt grundvatten eller markens stenighet hindrar deras uppodling.

Ängsbollar, bollblomster, *Troilins europæus* L., en på skogsängar i hela landet vildväxande, flerårig ört av sippfamiljen, *Ranunculaceæ*, med handdelade blad och omkring fotshög stjälk, uppbärande en stor, citrongul, klotformig blomma. Odlas liksom den från Sibirien härstammande mycket vackra *T. asiaticus* L. i flera former helst på skuggig plats. Förökas genom delning.

Ängsborst, borstgräs (se d. o.).

Ängshyvel, tuvkniv (se d. o.).

Ängskavle.

Ängskavle, *Alopecurus pratensis* L., ett i hela landet, företrädesvis å fuktig mark, förekommande mångårigt gräs med intill im. höga, bladrika strån och 5—7 cm. långa, ka-velformiga axvippor, avvikande från den snarlika timotej ens genom sina mjuka, ludna axfjäll. Från rotstocken utskjuta flera strån och sterila bladskott utan att bilda tuvor. Gräset utväxer tidigt och blommar redan i juni. En mörkaxig form, svartkavle, var. *nigricans,* som förekommeri östersjö-kusttrakterna, växer frodigare än huvudformen. Fröet väger 0.8—1 g. pr 1,000 korn och bör hava en grobarhet av minst 70 %; grobarheten avtar fört. Ä. sprider sig genom talrika rotskott, bildar på fuktig och bördig jord tätt bestånd, som undantränger andra gräs, samt är mycket uthållig. Den når full utveckling först på 3:e året, och utsädet bör därför vid insådd blandas med frö av andra foderväxter, för att full skörd från början skall erhållas; utsädesmängden vid enbär sådd beräknas till 20—50 kg.,

men vanligen ingår blott 5—10 kg. av fullgott frö i fröblandningen. Ä. är i smaklighet och fodervärde underlägsen timotej och bör skördas tidigt för att ej förlora för mycket i fodervärde; den återväxer fort efter slåttern. Fröet, som står högt i pris, skördas genom avrepning, i den mån axvippprna mogna. Frö skördas föga i Sverige, utan införes huvudsakligen från Finland och N. Zeeland. Det skadas mycket av blåsfotingar och ängskavlemyggor.

Ängskavlemygga, *Cecidomyia (Oligotrophus) alopecuri* E. Reut. är en liten mygga, vars orangefärgade larver förtära ängskavlens fruktämne, så att »fröet» blir slött; pupporna, som kvarligga inom axskalen, kunna genom fröets upphettning till 60° i 35 minuter dödas, utan att grobarheten skadas; likaså genom fröets behandling med kolsvavla under 9 timmar.

Ängsknarr, Kornknarr, *(Gallinula) Crex crex* (L.), en liten vadarefågel av sumphönornas familj, *Rallidæ,* med jämförelsevis kort näbb, ovan gråbrunspräcklig, under grå, vingar och sidor rödbruna (liksom rapphöns). Flyttfågel. Förekommer i hela landet i fuktiga ängar och sädesåkrar, där hanens genomträngande »snärp»-läte höres om vår- och försommarkvällar. Löper fort, men flyger ej gärna. Flyttfågel. Lägger 8—12 gråbrunfläckiga ägg i rede på marken. Gör nytta genom att förtära insekter, sniglar m. m.

Ängslöka. Se Angelica.

Ängsrötning. Se Lin: Beredning.

Ängsull, *Eriophorum,* är liksom säv (se detta ord) särdeles lämplig till foder. Om betydelsen som torvbildare, se Mosse, Torv.

Ängsvattning. Se Bevattning.

Äppelsyra, organisk syra av formeln $C_4H_6O_5$, finnes allmänt i frukter, ss. äpplen, plommon, körsbär, rönnbär, vinbär, krusbär m. fl. Är löslig i vatten och alkohol och bildar färglösa, sönderflytande kristaller. Salterna äro även i allmänhet lösliga i vatten.

Äpple. Av släktet *Pyrus,* som tillhör kärnfruktväxternas familj, *Pomacece,* pläga de arter, vars frukter äro m. 1. m. tillplattat runda, med insänkt topp och bas, kallas äpplen. Som stamformer till våra odlade ä. nämnas den i Sverige upp till Dalälven vildväxande apeln, *P. Malus* L., paradisäpplets stamform, *P. præcox* Pall., och det buskartade doucinäpplet, *P. pumila* Mill, båda från Kaukasusländerna, renetternas stamform, *P. dasyphylla* Borkh., från västra Asien samt den sibiriska *P. prunifolia* Willd., från vilken astrakanen uppgives härstamma, m. fl. Som prydnadsväxt odlas sibiriskt bäräpple, *P. baccata* Desf, med körs-bärsstora, röda, långskaftade frukter.

Ä. fanns redan i förhistorisk tid i odling i österlandet, varifrån den gamla tidens greker och romare lärde konsten att förädla ä. genom ympning. De klassiska romerska författarna omtala ett stort antal äpplesorter, och med den romerska kulturen spreds äppleodlingen vidare norr om Alperna, och alltsedan har ä. varit den i avseende på odlingens omfattning och sorternas antal förnämsta trädfrukten. Äpplen omtalas i den skandinaviska nordens gamla sagor och sånger, men ovisst är om de här förekommo odlade förr än under den kristna tiden. Odlingen hade redan tidigt vunnit den betydelse, att stadganden om straff för stöld av äpplen ur trädgårdar liksom om tionde av äpple funnos i de gamla landslagarna.

Sorter. Genom korsbefruktning framkallas oupphörligt nya kombinationer av föräldraträdens egenskaper. Genom att uppdraga träd av kärnor erhåller man därför nya sorter, och stundom uppstå sådana även genom mutationer eller sports (se Variation) på vegetativ väg, ss. då en gren på ett träd lämnar frukter av olika beskaffenhet än trädet i övrigt. Då en på det ena eller andra sättet uppkommen avvikande form påträffas, som synes värdefull, förökas den oförändrad genom ympning (och okulering). Åtskilliga försök hava gjorts till systematisk indelning av äpplesorterna, och vissa gemensamma namn för grupper hava kommit i bruk. Bland mera kända sådana kollektiva namn må nämnas: kalviller eller kantäpplen: vanligen stora, trubbigt kantiga äpplen med mjuk, fetaktig hud, mjukt kött och tämligen stort kärnhus; pipping (eng. pippin): små, runda, hårda frukter; renett: plattrunda, med något strävt, rostigt skal, kort, fast, gult kött; parmän: renettartad frukt, men med långsträckt eller toppig form samt lösare, mildare kött. Dessa och andra dylika grupper äro dock mycket osäkert begränsade, och namnen användas för varandra ofta mycket olika sorter. (Se O. Eneroth. Handbok i svensk pomologi. 1:a uppl. 1864, 3:e uppl. utg. av M. Smirnoff 1896—1902.)

I Sverige allmänt odlade sorter.

1. Sommarfrukt, mogen i aug. till början av okt.

Arvidsäpple, mest i Södermanland odlad sort med pyramidformig växt och frukter, som mycket likna vit astrakan, men mognar tidigare.

Astrakan: under detta namn odlas i hela landet flera bördiga, tidiga och mycket fina sorter, ss. vit a. och Gyllenkroks a. med medelstora runda, vitgula, hos den senare röd--strimmiga frukter; stor klar a. med stora, något kantiga, gulvita frukter, samt röd a. medelstora, grant röda, något blådaggiga frukter.

Charlamovsky, ursprungligen rysk, i hela landet odlad, mycket tidigt, jämnt och rikt bärande med stora, plattryckta, gulgröna rödstrimmiga frukter. God hushållsfrukt.

Hampus, odlad sedan gammalt i s. och m. Sverige, svagt växande men härdig och bördig, frukt tidig, liten, plattrund, gulgrön, svagt rodnande, med fin smak. men vanligen ingår blott 5—10 kg. av fullgott frö i fröblandningen. Ä. är i smaklighet och fodervärde underlägsen timotej och bör skördas tidigt för att ej förlora för mycket i fodervärde; den återväxer fort efter slåttern. Fröet, som står högt i pris, skördas genom avrepning, i den mån axvippprna mogna. Frö skördas föga i Sverige, utan införes huvudsakligen från Finland och N. Zeeland. Det skadas mycket av blåsfotingar och ängskavlemyggor.

Ängskavlemygga, *Cecidomyia (Oligotrophus) alopecuri* E. Reut. är en liten mygga, vars orangefärgade larver förtära ängskavlens fruktämne, så att »fröet» blir slött; pupporna, som kvarligga inom axskalen, kunna genom fröets upphettning till 60° i 35 minuter dödas, utan att grobarheten skadas; likaså genom fröets behandling med kolsvavla under 9 timmar.

Ängsknarr, Kornknarr, *(Gallinula) Crex crex* (L.), en liten vadarefågel av sumphönornas familj, *Rallidæ,* med jämförelsevis kort näbb, ovan gråbrunspräcklig, under grå, vingar och sidor rödbruna (liksom rapphöns). Flyttfågel. Förekommer i hela landet i fuktiga ängar och sädesåkrar, där hanens genomträngande »snärp»-läte höres om vår- och försommarkvällar. Löper fort, men flyger ej gärna. Flyttfågel. Lägger 8—12 gråbrunfläckiga ägg i rede på marken. Gör nytta genom att förtära insekter, sniglar m. m.

Ängslöka. Se Angelica.

Ängsrötning. Se Lin: Beredning.

Ängsull, *Eriophorum,* är liksom säv (se detta ord) särdeles lämplig till foder. Om betydelsen som torvbildare, se Mosse, Torv.

Ängsvattning. Se Bevattning.

Äppelsyra, organisk syra av formeln $C_4H_6O_5$, finnes allmänt i frukter, ss. äpplen, plommon, körsbär, rönnbär, vinbär, krusbär m. fl. Är löslig i vatten och alkohol och bildar färglösa, sönderflytande kristaller. Salterna äro även i allmänhet lösliga i vatten.

Äpple. Av släktet *Pyrus,* som tillhör kärnfruktväxternas familj, *Pomacece,* pläga de arter, vars frukter äro m. 1. m. tillplattat runda, med insänkt topp och bas, kallas äpplen. Som stamformer till våra odlade ä. nämnas den i Sverige upp till Dalälven vildväxande apeln, *P. Malus* L., paradisäpplets stamform, *P. præcox* Pall., och det buskartade doucinäpplet, *P. pumila* Mill, båda från Kaukasusländerna, renetternas stamform, *P. dasyphylla* Borkh., från västra Asien samt den sibiriska *P. prunifolia* Willd., från vilken astrakanen uppgives härstamma, m. fl. Som prydnadsväxt odlas sibiriskt bäräpple, *P. baccata* Desf, med körs-bärsstora, röda, långskaftade frukter.

Ä. fanns redan i förhistorisk tid i odling i österlandet, varifrån den gamla tidens greker och romare lärde konsten att förädla ä. genom ympning. De klassiska romerska författarna omtala ett stort antal äpplesorter, och med den romerska kulturen spreds äppleodlingen vidare norr om Alperna, och alltsedan har ä. varit den i avseende på odlingens omfattning och sorternas antal förnämsta trädfrukten. Äpplen omtalas i den skandinaviska nordens gamla sagor och sånger, men ovisst är om de här förekommo odlade förr än under den kristna tiden. Odlingen hade redan tidigt vunnit den betydelse, att stadganden om straff för stöld av äpplen ur trädgårdar liksom om tionde av äpple funnos i de gamla landslagarna.

Sorter. Genom korsbefruktning framkallas oupphörligt nya kombinationer av föräldraträdens egenskaper. Genom att uppdraga träd av kärnor erhåller man därför nya sorter, och stundom uppstå sådana även genom mutationer eller sports (se Variation) på vegetativ väg, ss. då en gren på ett träd lämnar frukter av olika beskaffenhet än trädet i övrigt. Då en på det ena eller andra sättet uppkommen avvikande form påträffas, som synes värdefull, förökas den oförändrad genom ympning (och okulering). Åtskilliga försök hava gjorts till systematisk indelning av äpplesorterna, och vissa gemensamma namn för grupper hava kommit i bruk. Bland mera kända sådana kollektiva namn må nämnas: kalviller eller kantäpplen: vanligen stora, trubbigt kantiga äpplen med mjuk, fetaktig hud, mjukt kött och tämligen stort kärnhus; pipping (eng. pippin): små, runda, hårda frukter; renett: plattrunda, med något strävt, rostigt skal, kort, fast, gult kött; parmän: renettartad frukt, men med långsträckt eller toppig form samt lösare, mildare kött. Dessa och andra dylika grupper äro dock mycket osäkert begränsade, och namnen användas för varandra ofta mycket olika sorter. (Se O. Eneroth. Handbok i svensk pomologi. 1:a uppl. 1864, 3:e uppl. utg. av M. Smirnoff 1896—1902.)

I Sverige allmänt odlade sorter.

1. Sommarfrukt, mogen i aug. till början av okt.

Arvidsäpple, mest i Södermanland odlad sort med pyramidformig växt och frukter, som mycket likna vit astrakan, men mognar tidigare.

Astrakan: under detta namn odlas i hela landet flera bördiga, tidiga och mycket fina sorter, ss. vit a. och Gyllenkroks a. med medelstora runda, vitgula, hos den senare röd--strimmiga frukter; stor klar a. med stora, något kantiga, gulvita frukter, samt röd a. medelstora, grant röda, något blådaggiga frukter.

Charlamovsky, ursprungligen rysk, i hela landet odlad, mycket tidigt, jämnt och rikt bärande med stora, plattryckta, gulgröna rödstrimmiga frukter. God hushållsfrukt.

Hampus, odlad sedan gammalt i s. och m. Sverige, svagt växande men härdig och bördig, frukt tidig, liten, plattrund, gulgrön, svagt rodnande, med fin smak. men vanligen ingår blott 5—10 kg. av fullgott frö i fröblandningen. Ä. är i smaklighet och fodervärde underlägsen timotej och bör skördas tidigt för att ej förlora för mycket i fodervärde; den återväxer fort efter slåttern. Fröet, som står högt i pris, skördas genom avrepning, i den mån axvippprna mogna. Frö skördas föga i Sverige, utan införes huvudsakligen från Finland och N. Zeeland. Det skadas mycket av blåsfotingar och ängskavlemyggor.

Ängskavlemygga, *Cecidomyia (Oligotrophus) alopecuri* E. Reut. är en liten mygga, vars orangefärgade larver förtära ängskavlens fruktämne, så att »fröet» blir slött; pupporna, som kvarligga inom axskalen, kunna genom fröets upphettning till 60° i 35 minuter dödas, utan att grobarheten skadas; likaså genom fröets behandling med kolsvavla under 9 timmar.

Ängsknarr, Kornknarr, *(Gallinula) Crex crex* (L.), en liten vadarefågel av sumphönornas familj, *Rallidæ,* med jämförelsevis kort näbb, ovan gråbrunspräcklig, under grå, vingar och sidor rödbruna (liksom rapphöns). Flyttfågel. Förekommer i hela landet i fuktiga ängar och sädesåkrar, där hanens genomträngande »snärp»-läte höres om vår- och försommarkvällar. Löper fort, men flyger ej gärna. Flyttfågel. Lägger 8—12 gråbrunfläckiga ägg i rede på marken. Gör nytta genom att förtära insekter, sniglar m. m.

Ängslöka. Se Angelica.

Ängsrötning. Se Lin: Beredning.

Ängsull, *Eriophorum,* är liksom säv (se detta ord) särdeles lämplig till foder. Om betydelsen som torvbildare, se Mosse, Torv.

Ängsvattning. Se Bevattning.

Äppelsyra, organisk syra av formeln $C_4H_6O_5$, finnes allmänt i frukter, ss. äpplen, plommon, körsbär, rönnbär, vinbär, krusbär m. fl. Är löslig i vatten och alkohol och bildar färglösa, sönderflytande kristaller. Salterna äro även i allmänhet lösliga i vatten.

Äpple. Av släktet *Pyrus,* som tillhör kärnfruktväxternas familj, *Pomacece,* pläga de arter, vars frukter äro m. 1. m. tillplattat runda, med insänkt topp och bas, kallas äpplen. Som stamformer till våra odlade ä. nämnas den i Sverige upp till Dalälven vildväxande apeln, *P. Malus* L., paradisäpplets stamform, *P. præcox* Pall., och det buskartade doucinäpplet, *P. pumila* Mill, båda från Kaukasusländerna, renetternas stamform, *P. dasyphylla* Borkh., från västra Asien samt den sibiriska *P. prunifolia* Willd., från vilken astrakanen uppgives härstamma, m. fl. Som prydnadsväxt odlas sibiriskt bäräpple, *P. baccata* Desf, med körs-bärsstora, röda, långskaftade frukter.

Ä. fanns redan i förhistorisk tid i odling i österlandet, varifrån den gamla tidens greker och romare lärde konsten att förädla ä. genom ympning. De klassiska romerska författarna omtala ett stort antal äpplesorter, och med den romerska kulturen spreds äppleodlingen vidare norr om Alperna, och alltsedan har ä. varit den i avseende på odlingens omfattning och sorternas antal förnämsta trädfrukten. Äpplen omtalas i den skandinaviska nordens gamla sagor och sånger, men ovisst är om de här förekommo odlade förr än under den kristna tiden. Odlingen hade redan tidigt vunnit den betydelse, att stadganden om straff för stöld av äpplen ur trädgårdar liksom om tionde av äpple funnos i de gamla landslagarna.

Sorter. Genom korsbefruktning framkallas oupphörligt nya kombinationer av föräldraträdens egenskaper. Genom att uppdraga träd av kärnor erhåller man därför nya sorter, och stundom uppstå sådana även genom mutationer eller sports (se Variation) på vegetativ väg, ss. då en gren på ett träd lämnar frukter av olika beskaffenhet än trädet i övrigt. Då en på det ena eller andra sättet uppkommen avvikande form påträffas, som synes värdefull, förökas den oförändrad genom ympning (och okulering). Åtskilliga försök hava gjorts till systematisk indelning av äpplesorterna, och vissa gemensamma namn för grupper hava kommit i bruk. Bland mera kända sådana kollektiva namn må nämnas: kalviller eller kantäpplen: vanligen stora, trubbigt kantiga äpplen med mjuk, fetaktig hud, mjukt kött och tämligen stort kärnhus; pipping (eng. pippin): små, runda, hårda frukter; renett: plattrunda, med något strävt, rostigt skal, kort, fast, gult kött; parmän: renettartad frukt, men med långsträckt eller toppig form samt lösare, mildare kött. Dessa och andra dylika grupper äro dock mycket osäkert begränsade, och namnen användas för varandra ofta mycket olika sorter. (Se O. Eneroth. Handbok i svensk pomologi. 1:a uppl. 1864, 3:e uppl. utg. av M. Smirnoff 1896—1902.)

I Sverige allmänt odlade sorter.

1. Sommarfrukt, mogen i aug. till början av okt.

Arvidsäpple, mest i Södermanland odlad sort med pyramidformig växt och frukter, som mycket likna vit astrakan, men mognar tidigare.

Astrakan: under detta namn odlas i hela landet flera bördiga, tidiga och mycket fina sorter, ss. vit a. och Gyllenkroks a. med medelstora runda, vitgula, hos den senare röd--strimmiga frukter; stor klar a. med stora, något kantiga, gulvita frukter, samt röd a. medelstora, grant röda, något blådaggiga frukter.

Charlamovsky, ursprungligen rysk, i hela landet odlad, mycket tidigt, jämnt och rikt bärande med stora, plattryckta, gulgröna rödstrimmiga frukter. God hushållsfrukt.

Hampus, odlad sedan gammalt i s. och m. Sverige, svagt växande men härdig och bördig, frukt tidig, liten, plattrund, gulgrön, svagt rodnande, med fin smak. men vanligen ingår blott 5—10 kg. av fullgott frö i fröblandningen. Ä. är i smaklighet och fodervärde underlägsen timotej och bör skördas tidigt för att ej förlora för mycket i fodervärde; den återväxer fort efter slåttern. Fröet, som står högt i pris, skördas genom avrepning, i den mån axvipppma mogna. Frö skördas föga i Sverige, utan införes huvudsakligen från Finland och N. Zeeland. Det skadas mycket av blåsfotingar och ängskavlemyggor.

Ängskavlemygga, *Cecidomyia (Oligotrophus) alopecuri* E. Reut. är en liten mygga, vars orangefärgade larver förtära ängskavlens fruktämne, så att »fröet» blir slött; pupporna, som kvarligga inom axskalen, kunna genom fröets upphettning till 60° i 35 minuter dödas, utan att grobarheten skadas; likaså genom fröets behandling med kolsvavla under 9 timmar.

Ängsknarr, Kornknarr, *(Gallinula) Crex crex* (L.), en liten vadarefågel av sumphönornas familj, *Rallidæ,* med jämförelsevis kort näbb, ovan gråbrunspräcklig, under grå, vingar och sidor rödbruna (liksom rapphöns). Flyttfågel. Förekommer i hela landet i fuktiga ängar och sädesåkrar, där hanens genomträngande »snärp»-läte höres om vår- och försommarkvällar. Löper fort, men flyger ej gärna. Flyttfågel. Lägger 8—12 gråbrunfläckiga ägg i rede på marken. Gör nytta genom att förtära insekter, sniglar m. m.

Ängslöka. Se Angelica.

Ängsrötning. Se Lin: Beredning.

Ängsull, *Eriophorum,* är liksom säv (se detta ord) särdeles lämplig till foder. Om betydelsen som torvbildare, se Mosse, Torv.

Ängsvattning. Se Bevattning.

Äppelsyra, organisk syra av formeln $C_4H_6O_5$, finnes allmänt i frukter, ss. äpplen, plommon, körsbär, rönnbär, vinbär, krusbär m. fl. Är löslig i vatten och alkohol och bildar färglösa, sönderflytande kristaller. Salterna äro även i allmänhet lösliga i vatten.

Äpple. Av släktet *Pyrus,* som tillhör kärnfruktväxternas familj, *Pomacece,* pläga de arter, vars frukter äro m. 1. m. tillplattat runda, med insänkt topp och bas, kallas äpplen. Som stamformer till våra odlade ä. nämnas den i Sverige upp till Dalälven vildväxande apeln, *P. Malus* L., paradisäpplets stamform, *P. præcox* Pall., och det buskartade doucinäpplet, *P. pumila* Mill, båda från Kaukasusländerna, renetternas stamform, *P. dasyphylla* Borkh., från västra Asien samt den sibiriska *P. prunifolia* Willd., från vilken astrakanen uppgives härstamma, m. fl. Som prydnadsväxt odlas sibiriskt bäräpple, *P. baccata* Desf, med körs-bärsstora, röda, långskaftade frukter.

Ä. fanns redan i förhistorisk tid i odling i österlandet, varifrån den gamla tidens greker och romare lärde konsten att förädla ä. genom ympning. De klassiska romerska författarna omtala ett stort antal äpplesorter, och med den romerska kulturen spreds äppleodlingen vidare norr om Alperna, och alltsedan har ä. varit den i avseende på odlingens omfattning och sorternas antal förnämsta trädfrukten. Äpplen omtalas i den skandinaviska nordens gamla sagor och sånger, men ovisst är om de här förekommo odlade förr än under den kristna tiden. Odlingen hade redan tidigt vunnit den betydelse, att stadganden om straff för stöld av äpplen ur trädgårdar liksom om tionde av äpple funnos i de gamla landslagarna.

Sorter. Genom korsbefruktning framkallas oupphörligt nya kombinationer av föräldraträdens egenskaper. Genom att uppdraga träd av kärnor erhåller man därför nya sorter, och stundom uppstå sådana även genom mutationer eller sports (se Variation) på vegetativ väg, ss. då en gren på ett träd lämnar frukter av olika beskaffenhet än trädet i övrigt. Då en på det ena eller andra sättet uppkommen avvikande form påträffas, som synes värdefull, förökas den oförändrad genom ympning (och okulering). Åtskilliga försök hava gjorts till systematisk indelning av äpplesorterna, och vissa gemensamma namn för grupper hava kommit i bruk. Bland mera kända sådana kollektiva namn må nämnas: kalviller eller kantäpplen: vanligen stora, trubbigt kantiga äpplen med mjuk, fetaktig hud, mjukt kött och tämligen stort kärnhus; pipping (eng. pippin): små, runda, hårda frukter; renett: plattrunda, med något strävt, rostigt skal, kort, fast, gult kött; parmän: renettartad frukt, men med långsträckt eller toppig form samt lösare, mildare kött. Dessa och andra dylika grupper äro dock mycket osäkert begränsade, och namnen användas för varandra ofta mycket olika sorter. (Se O. Eneroth. Handbok i svensk pomologi. 1:a uppl. 1864, 3:e uppl. utg. av M. Smirnoff 1896—1902.)

I Sverige allmänt odlade sorter.

1. Sommarfrukt, mogen i aug. till början av okt.

Arvidsäpple, mest i Södermanland odlad sort med pyramidformig växt och frukter, som mycket likna vit astrakan, men mognar tidigare.

Astrakan: under detta namn odlas i hela landet flera bördiga, tidiga och mycket fina sorter, ss. vit a. och Gyllenkroks a. med medelstora runda, vitgula, hos den senare röd--strimmiga frukter; stor klar a. med stora, något kantiga, gulvita frukter, samt röd a. medelstora, grant röda, något blådaggiga frukter.

Charlamovsky, ursprungligen rysk, i hela landet odlad, mycket tidigt, jämnt och rikt bärande med stora, plattryckta, gulgröna rödstrimmiga frukter. God hushållsfrukt.

Hampus, odlad sedan gammalt i s. och m. Sverige, svagt växande men härdig och bördig, frukt tidig, liten, plattrund, gulgrön, svagt rodnande, med fin smak. men vanligen ingår blott 5—10 kg. av fullgott frö i fröblandningen. Ä. är i smaklighet och fodervärde underlägsen timotej och bör skördas tidigt för att ej förlora för mycket i fodervärde; den återväxer fort efter slåttern. Fröet, som står högt i pris, skördas genom avrepning, i den mån axvipppma mogna. Frö skördas föga i Sverige, utan införes huvudsakligen från Finland och N. Zeeland. Det skadas mycket av blåsfotingar och ängskavlemyggor.

Ängskavlemygga, *Cecidomyia (Oligotrophus) alopecuri* E. Reut. är en liten mygga, vars orangefärgade larver förtära ängskavlens fruktämne, så att »fröet» blir slött; pupporna, som kvarligga inom axskalen, kunna genom fröets upphettning till 60° i 35 minuter dödas, utan att grobarheten skadas; likaså genom fröets behandling med kolsvavla under 9 timmar.

Ängsknarr, Kornknarr, *(Gallinula) Crex crex* (L.), en liten vadarefågel av sumphönornas familj, *Rallidæ,* med jämförelsevis kort näbb, ovan gråbrunspräcklig, under grå, vingar och sidor rödbruna (liksom rapphöns). Flyttfågel. Förekommer i hela landet i fuktiga ängar och sädesåkrar, där hanens genomträngande »snärp»-läte höres om vår- och försommarkvällar. Löper fort, men flyger ej gärna. Flyttfågel. Lägger 8—12 gråbrunfläckiga ägg i rede på marken. Gör nytta genom att förtära insekter, sniglar m. m.

Ängslöka. Se Angelica.

Ängsrötning. Se Lin: Beredning.

Ängsull, *Eriophorum,* är liksom säv (se detta ord) särdeles lämplig till foder. Om betydelsen som torvbildare, se Mosse, Torv.

Ängsvattning. Se Bevattning.

Äppelsyra, organisk syra av formeln $C_4H_6O_5$, finnes allmänt i frukter, ss. äpplen, plommon, körsbär, rönnbär, vinbär, krusbär m. fl. Är löslig i vatten och alkohol och bildar färglösa, sönderflytande kristaller. Salterna äro även i allmänhet lösliga i vatten.

Äpple. Av släktet *Pyrus,* som tillhör kärnfruktväxternas familj, *Pomacece,* pläga de arter, vars frukter äro m. 1. m. tillplattat runda, med insänkt topp och bas, kallas äpplen. Som stamformer till våra odlade ä. nämnas den i Sverige upp till Dalälven vildväxande apeln, *P. Malus* L., paradisäpplets stamform, *P. præcox* Pall., och det buskartade doucinäpplet, *P. pumila* Mill, båda från Kaukasusländerna, renetternas stamform, *P. dasyphylla* Borkh., från västra Asien samt den sibiriska *P. prunifolia* Willd., från vilken astrakanen uppgives härstamma, m. fl. Som prydnadsväxt odlas sibiriskt bäräpple, *P. baccata* Desf, med körs-bärsstora, röda, långskaftade frukter.

Ä. fanns redan i förhistorisk tid i odling i österlandet, varifrån den gamla tidens greker och romare lärde konsten att förädla ä. genom ympning. De klassiska romerska författarna omtala ett stort antal äpplesorter, och med den romerska kulturen spreds äppleodlingen vidare norr om Alperna, och alltsedan har ä. varit den i avseende på odlingens omfattning och sorternas antal förnämsta trädfrukten. Äpplen omtalas i den skandinaviska nordens gamla sagor och sånger, men ovisst är om de här förekommo odlade förr än under den kristna tiden. Odlingen hade redan tidigt vunnit den betydelse, att stadganden om straff för stöld av äpplen ur trädgårdar liksom om tionde av äpple funnos i de gamla landslagarna.

Sorter. Genom korsbefruktning framkallas oupphörligt nya kombinationer av föräldraträdens egenskaper. Genom att uppdraga träd av kärnor erhåller man därför nya sorter, och stundom uppstå sådana även genom mutationer eller sports (se Variation) på vegetativ väg, ss. då en gren på ett träd lämnar frukter av olika beskaffenhet än trädet i övrigt. Då en på det ena eller andra sättet uppkommen avvikande form påträffas, som synes värdefull, förökas den oförändrad genom ympning (och okulering). Åtskilliga försök hava gjorts till systematisk indelning av äpplesorterna, och vissa gemensamma namn för grupper hava kommit i bruk. Bland mera kända sådana kollektiva namn må nämnas: kalviller eller kantäpplen: vanligen stora, trubbigt kantiga äpplen med mjuk, fetaktig hud, mjukt kött och tämligen stort kärnhus; pipping (eng. pippin): små, runda, hårda frukter; renett: plattrunda,

med något strävt, rostigt skal, kort, fast, gult kött; parmän: renettartad frukt, men med långsträckt eller toppig form samt lösare, mildare kött. Dessa och andra dylika grupper äro dock mycket osäkert begränsade, och namnen användas för varandra ofta mycket olika sorter. (Se O. Eneroth. Handbok i svensk pomologi. 1:a uppl. 1864, 3:e uppl. utg. av M. Smirnoff 1896—1902.)

I Sverige allmänt odlade sorter.

1. Sommarfrukt, mogen i aug. till början av okt.

Arvidsäpple, mest i Södermanland odlad sort med pyramidformig växt och frukter, som mycket likna vit astrakan, men mognar tidigare.

Astrakan: under detta namn odlas i hela landet flera bördiga, tidiga och mycket fina sorter, ss. vit a. och Gyllenkroks a. med medelstora runda, vitgula, hos den senare röd--strimmiga frukter; stor klar a. med stora, något kantiga, gulvita frukter, samt röd a. medelstora, grant röda, något blådaggiga frukter.

Charlamovsky, ursprungligen rysk, i hela landet odlad, mycket tidigt, jämnt och rikt bärande med stora, plattryckta, gulgröna rödstrimmiga frukter. God hushållsfrukt.

Hampus, odlad sedan gammalt i s. och m. Sverige, svagt växande men härdig och bördig, frukt tidig, liten, plattrund, gulgrön, svagt rodnande, med fin smak. men vanligen ingår blott 5—10 kg. av fullgott frö i fröblandningen. Ä. är i smaklighet och fodervärde underlägsen timotej och bör skördas tidigt för att ej förlora för mycket i fodervärde; den återväxer fort efter slåttern. Fröet, som står högt i pris, skördas genom avrepning, i den mån axvippprna mogna. Frö skördas föga i Sverige, utan införes huvudsakligen från Finland och N. Zeeland. Det skadas mycket av blåsfotingar och ängskavlemyggor.

Ängskavlemygga, *Cecidomyia (Oligotrophus) alopecuri* E. Reut. är en liten mygga, vars orangefärgade larver förtära ängskavlens fruktämne, så att »fröet» blir slött; pupporna, som kvarligga inom axskalen, kunna genom fröets upphettning till 60° i 35 minuter dödas, utan att grobarheten skadas; likaså genom fröets behandling med kolsvavla under 9 timmar.

Ängsknarr, Kornknarr, *(Gallinula) Crex crex* (L.), en liten vadarefågel av sumphönornas familj, *Rallidæ,* med jämförelsevis kort näbb, ovan gråbrunspräcklig, under grå, vingar och sidor rödbruna (liksom rapphöns). Flyttfågel. Förekommer i hela landet i fuktiga ängar och sädesåkrar, där hanens genomträngande »snärp»-läte höres om vår- och försommarkvällar. Löper fort, men flyger ej gärna. Flyttfågel. Lägger 8—12 gråbrunfläckiga ägg i rede på marken. Gör nytta genom att förtära insekter, sniglar m. m.

Ängslöka. Se Angelica.

Ängsrötning. Se Lin: Beredning.

Ängsull, *Eriophorum,* är liksom säv (se detta ord) särdeles lämplig till foder. Om betydelsen som torvbildare, se Mosse, Torv.

Ängsvattning. Se Bevattning.

Äppelsyra, organisk syra av formeln $C_4H_6O_5$, finnes allmänt i frukter, ss. äpplen, plommon, körsbär, rönnbär, vinbär, krusbär m. fl. Är löslig i vatten och alkohol och bildar färglösa, sönderflytande kristaller. Salterna äro även i allmänhet lösliga i vatten.

Äpple. Av släktet *Pyrus,* som tillhör kärnfruktväxternas familj, *Pomacece,* pläga de arter, vars frukter äro m. 1. m. tillplattat runda, med insänkt topp och bas, kallas äpplen. Som stamformer till våra odlade ä. nämnas den i Sverige upp till Dalälven vildväxande apeln, *P. Malus* L., paradisäpplets stamform, *P. præcox* Pall., och det buskartade doucinäpplet, *P. pumila* Mill, båda från Kaukasusländerna, renetternas stamform, *P. dasyphylla* Borkh., från västra Asien samt den sibiriska *P. prunifolia* Willd., från vilken astrakanen uppgives härstamma, m. fl. Som prydnadsväxt odlas sibiriskt bäräpple, *P. baccata* Desf, med körs-bärsstora, röda, långskaftade frukter.

Ä. fanns redan i förhistorisk tid i odling i österlandet, varifrån den gamla tidens greker och romare lärde konsten att förädla ä. genom ympning. De klassiska romerska författarna omtala ett stort antal äpplesorter, och med den romerska kulturen spreds äppleodlingen vidare norr om Alperna, och alltsedan har ä. varit den i avseende på odlingens omfattning och sorternas antal förnämsta trädfrukten. Äpplen omtalas i den skandinaviska nordens gamla sagor och sånger, men ovisst är om de här förekommo odlade förr än under den kristna tiden. Odlingen hade redan tidigt vunnit den betydelse, att stadganden om straff för stöld av äpplen ur trädgårdar liksom om tionde av äpple funnos i de gamla landslagarna.

Sorter. Genom korsbefruktning framkallas oupphörligt nya kombinationer av föräldraträdens egenskaper. Genom att uppdraga träd av kärnor erhåller man därför nya sorter, och stundom uppstå sådana även genom mutationer eller sports (se Variation) på vegetativ väg, ss. då en gren på ett träd lämnar frukter av olika beskaffenhet än trädet i övrigt. Då en på det ena eller andra sättet uppkommen avvikande form påträffas, som synes värdefull, förökas den oförändrad genom ympning (och okulering). Åtskilliga försök hava gjorts till systematisk indelning av äpplesorterna, och vissa gemensamma namn för grupper hava kommit i bruk. Bland mera kända sådana kollektiva namn må nämnas: kalviller eller kantäpplen: vanligen stora, trubbigt kantiga äpplen med mjuk, fetaktig hud, mjukt kött och tämligen stort kärnhus; pipping (eng. pippin): små, runda, hårda frukter; renett: plattrunda, med något strävt, rostigt skal, kort, fast, gult kött; parmän: renettartad frukt, men med långsträckt eller toppig form samt lösare, mildare kött. Dessa och andra dylika grupper äro dock mycket osäkert begränsade, och namnen användas för varandra ofta mycket olika sorter. (Se O. Eneroth. Handbok i svensk pomologi. 1:a uppl. 1864, 3:e uppl. utg. av M. Smirnoff 1896—1902.)

I Sverige allmänt odlade sorter.

1. Sommarfrukt, mogen i aug. till början av okt.

Arvidsäpple, mest i Södermanland odlad sort med pyramidformig växt och frukter, som mycket likna vit astrakan, men mognar tidigare.

Astrakan: under detta namn odlas i hela landet flera bördiga, tidiga och mycket fina sorter, ss. vit a. och Gyllenkroks a. med medelstora runda, vitgula, hos den senare röd--strimmiga frukter; stor klar a. med stora, något kantiga, gulvita frukter, samt röd a. medelstora, grant röda, något blådaggiga frukter.

Charlamovsky, ursprungligen rysk, i hela landet odlad, mycket tidigt, jämnt och rikt bärande med stora, plattryckta, gulgröna rödstrimmiga frukter. God hushållsfrukt.

Hampus, odlad sedan gammalt i s. och m. Sverige, svagt växande men härdig och bördig, frukt tidig, liten, plattrund, gulgrön, svagt rodnande, med fin smak. men vanligen ingår blott 5—10 kg. av fullgott frö i fröblandningen. Ä. är i smaklighet och fodervärde underlägsen timotej och bör skördas tidigt för att ej förlora för mycket i fodervärde; den återväxer fort efter slåttern. Fröet, som står högt i pris, skördas genom avrepning, i den mån axvippprna mogna. Frö skördas föga i Sverige, utan införes huvudsakligen från Finland och N. Zeeland. Det skadas mycket av blåsfotingar och ängskavlemyggor.

Ängskavlemygga, *Cecidomyia (Oligotrophus) alopecuri* E. Reut. är en liten mygga, vars orangefärgade larver förtära ängskavlens fruktämne, så att »fröet» blir slött; pupporna, som kvarligga inom axskalen, kunna genom fröets upphettning till 60° i 35 minuter dödas, utan att grobarheten skadas; likaså genom fröets behandling med kolsvavla under 9 timmar.

Ängsknarr, Kornknarr, *(Gallinula) Crex crex* (L.), en liten vadarefågel av sumphönornas familj, *Rallidæ,* med jämförelsevis kort näbb, ovan gråbrunspräcklig, under grå, vingar och sidor rödbruna (liksom rapphöns). Flyttfågel. Förekommer i hela landet i fuktiga ängar och sädesåkrar, där hanens genomträngande »snärp»-läte höres om vår- och försommarkvällar. Löper fort, men flyger ej gärna. Flyttfågel. Lägger 8—12 gråbrunfläckiga ägg i rede på marken. Gör nytta genom att förtära insekter, sniglar m. m.

Ängslöka. Se Angelica.

Ängsrötning. Se Lin: Beredning.

Ängsull, *Eriophorum,* är liksom säv (se detta ord) särdeles lämplig till foder. Om betydelsen som torvbildare, se Mosse, Torv.

Ängsvattning. Se Bevattning.

Äppelsyra, organisk syra av formeln $C_4H_6O_5$, finnes allmänt i frukter, ss. äpplen, plommon, körsbär, rönnbär, vinbär, krusbär m. fl. Är löslig i vatten och alkohol och bildar färglösa, sönderflytande kristaller. Salterna äro även i allmänhet lösliga i vatten.

Äpple. Av släktet *Pyrus,* som tillhör kärnfruktväxternas familj, *Pomacece,* pläga de arter, vars frukter äro m. 1. m. tillplattat runda, med insänkt topp och bas, kallas äpplen. Som stamformer till våra odlade ä. nämnas den i Sverige upp till Dalälven vildväxande apeln, *P. Malus* L., paradisäpplets stamform, *P. præcox* Pall., och det buskartade doucinäpplet, *P. pumila* Mill, båda från Kaukasusländerna, renetternas stamform, *P. dasyphylla* Borkh., från västra Asien samt den sibiriska *P. prunifolia* Willd., från vilken astrakanen uppgives

härstamma, m. fl. Som prydnadsväxt odlas sibiriskt bäräpple, *P. baccata* Desf, med körs-bärsstora, röda, långskaftade frukter.

Ä. fanns redan i förhistorisk tid i odling i österlandet, varifrån den gamla tidens greker och romare lärde konsten att förädla ä. genom ympning. De klassiska romerska författarna omtala ett stort antal äpplesorter, och med den romerska kulturen spreds äppleodlingen vidare norr om Alperna, och alltsedan har ä. varit den i avseende på odlingens omfattning och sorternas antal förnämsta trädfrukten. Äpplen omtalas i den skandinaviska nordens gamla sagor och sånger, men ovisst är om de här förekommo odlade förr än under den kristna tiden. Odlingen hade redan tidigt vunnit den betydelse, att stadganden om straff för stöld av äpplen ur trädgårdar liksom om tionde av äpple funnos i de gamla landslagarna.

Sorter. Genom korsbefruktning framkallas oupphörligt nya kombinationer av föräldraträdens egenskaper. Genom att uppdraga träd av kärnor erhåller man därför nya sorter, och stundom uppstå sådana även genom mutationer eller sports (se Variation) på vegetativ väg, ss. då en gren på ett träd lämnar frukter av olika beskaffenhet än trädet i övrigt. Då en på det ena eller andra sättet uppkommen avvikande form påträffas, som synes värdefull, förökas den oförändrad genom ympning (och okulering). Åtskilliga försök hava gjorts till systematisk indelning av äpplesorterna, och vissa gemensamma namn för grupper hava kommit i bruk. Bland mera kända sådana kollektiva namn må nämnas: kalviller eller kantäpplen: vanligen stora, trubbigt kantiga äpplen med mjuk, fetaktig hud, mjukt kött och tämligen stort kärnhus; pipping (eng. pippin): små, runda, hårda frukter; renett: plattrunda, med något strävt, rostigt skal, kort, fast, gult kött; parmän: renettartad frukt, men med långsträckt eller toppig form samt lösare, mildare kött. Dessa och andra dylika grupper äro dock mycket osäkert begränsade, och namnen användas för varandra ofta mycket olika sorter. (Se O. Eneroth. Handbok i svensk pomologi. 1:a uppl. 1864, 3:e uppl. utg. av M. Smirnoff 1896—1902.)

I Sverige allmänt odlade sorter.

1. Sommarfrukt, mogen i aug. till början av okt.

Arvidsäpple, mest i Södermanland odlad sort med pyramidformig växt och frukter, som mycket likna vit astrakan, men mognar tidigare.

Astrakan: under detta namn odlas i hela landet flera bördiga, tidiga och mycket fina sorter, ss. vit a. och Gyllenkroks a. med medelstora runda, vitgula, hos den senare röd--strimmiga frukter; stor klar a. med stora, något kantiga, gulvita frukter, samt röd a. medelstora, grant röda, något blådaggiga frukter.

Charlamovsky, ursprungligen rysk, i hela landet odlad, mycket tidigt, jämnt och rikt bärande med stora, plattryckta, gulgröna rödstrimmiga frukter. God hushållsfrukt.

Hampus, odlad sedan gammalt i s. och m. Sverige, svagt växande men härdig och bördig, frukt tidig, liten, plattrund, gulgrön, svagt rodnande, med fin smak. men vanligen ingår blott 5—10 kg. av fullgott frö i fröblandningen. Ä. är i smaklighet och fodervärde underlägsen timotej och bör skördas tidigt för att ej förlora för mycket i fodervärde; den återväxer fort efter slåttern. Fröet, som står högt i pris, skördas genom avrepning, i den mån axvippprna mogna. Frö skördas föga i Sverige, utan införes huvudsakligen från Finland och N. Zeeland. Det skadas mycket av blåsfotingar och ängskavlemyggor.

Ängskavlemygga, *Cecidomyia (Oligotrophus) alopecuri* E. Reut. är en liten mygga, vars orangefärgade larver förtära ängskavlens fruktämne, så att »fröet» blir slött; pupporna, som kvarligga inom axskalen, kunna genom fröets upphettning till 60° i 35 minuter dödas, utan att grobarheten skadas; likaså genom fröets behandling med kolsvavla under 9 timmar.

Ängsknarr, Kornknarr, *(Gallinula) Crex crex* (L.), en liten vadarefågel av sumphönornas familj, *Rallidæ,* med jämförelsevis kort näbb, ovan gråbrunspräcklig, under grå, vingar och sidor rödbruna (liksom rapphöns). Flyttfågel. Förekommer i hela landet i fuktiga ängar och sädesåkrar, där hanens genomträngande »snärp»-läte höres om vår- och försommarkvällar. Löper fort, men flyger ej gärna. Flyttfågel. Lägger 8—12 gråbrunfläckiga ägg i rede på marken. Gör nytta genom att förtära insekter, sniglar m. m.

Ängslöka. Se Angelica.

Ängsrötning. Se Lin: Beredning.

Ängsull, *Eriophorum,* är liksom säv (se detta ord) särdeles lämplig till foder. Om betydelsen som torvbildare, se Mosse, Torv.

Ängsvattning. Se Bevattning.

Äppelsyra, organisk syra av formeln $C_4H_6O_5$, finnes allmänt i frukter, ss. äpplen, plommon, körsbär, rönnbär, vinbär, krusbär m. fl. Är löslig i vatten och alkohol och bildar färglösa, sönderflytande kristaller. Salterna äro även i allmänhet lösliga i vatten.

Äpple. Av släktet *Pyrus,* som tillhör kärnfruktväxternas familj, *Pomacece,* pläga de arter, vars frukter äro m. 1. m. tillplattat runda, med insänkt topp och bas, kallas äpplen. Som stamformer till våra odlade ä. nämnas den i Sverige upp till Dalälven vildväxande apeln, *P. Malus* L., paradisäpplets stamform, *P. præcox* Pall., och det buskartade doucinäpplet, *P. pumila* Mill, båda från Kaukasusländerna, renetternas stamform, *P. dasyphylla* Borkh., från västra Asien samt den sibiriska *P. prunifolia* Willd., från vilken astrakanen uppgives härstamma, m. fl. Som prydnadsväxt odlas sibiriskt bäräpple, *P. baccata* Desf, med körs-bärsstora, röda, långskaftade frukter.

Ä. fanns redan i förhistorisk tid i odling i österlandet, varifrån den gamla tidens greker och romare lärde konsten att förädla ä. genom ympning. De klassiska romerska författarna omtala ett stort antal äpplesorter, och med den romerska kulturen spreds äppleodlingen vidare norr om Alperna, och alltsedan har ä. varit den i avseende på odlingens omfattning och sorternas antal förnämsta trädfrukten. Äpplen omtalas i den skandinaviska nordens gamla sagor och sånger, men ovisst är om de här förekommo odlade förr än under den kristna tiden. Odlingen hade redan tidigt vunnit den betydelse, att stadganden om straff för stöld av äpplen ur trädgårdar liksom om tionde av äpple funnos i de gamla landslagarna.

Sorter. Genom korsbefruktning framkallas oupphörligt nya kombinationer av föräldraträdens egenskaper. Genom att uppdraga träd av kärnor erhåller man därför nya sorter, och stundom uppstå sådana även genom mutationer eller sports (se Variation) på vegetativ väg, ss. då en gren på ett träd lämnar frukter av olika beskaffenhet än trädet i övrigt. Då en på det ena eller andra sättet uppkommen avvikande form påträffas, som synes värdefull, förökas den oförändrad genom ympning (och okulering). Åtskilliga försök hava gjorts till systematisk indelning av äpplesorterna, och vissa gemensamma namn för grupper hava kommit i bruk. Bland mera kända sådana kollektiva namn må nämnas: kalviller eller kantäpplen: vanligen stora, trubbigt kantiga äpplen med mjuk, fetaktig hud, mjukt kött och tämligen stort kärnhus; pipping (eng. pippin): små, runda, hårda frukter; renett: plattrunda, med något strävt, rostigt skal, kort, fast, gult kött; parmän: renettartad frukt, men med långsträckt eller toppig form samt lösare, mildare kött. Dessa och andra dylika grupper äro dock mycket osäkert begränsade, och namnen användas för varandra ofta mycket olika sorter. (Se O. Eneroth. Handbok i svensk pomologi. 1:a uppl. 1864, 3:e uppl. utg. av M. Smirnoff 1896—1902.)

I Sverige allmänt odlade sorter.

1. Sommarfrukt, mogen i aug. till början av okt.

Arvidsäpple, mest i Södermanland odlad sort med pyramidformig växt och frukter, som mycket likna vit astrakan, men mognar tidigare.

Astrakan: under detta namn odlas i hela landet flera bördiga, tidiga och mycket fina sorter, ss. vit a. och Gyllenkroks a. med medelstora runda, vitgula, hos den senare röd--strimmiga frukter; stor klar a. med stora, något kantiga, gulvita frukter, samt röd a. medelstora, grant röda, något blådaggiga frukter.

Charlamovsky, ursprungligen rysk, i hela landet odlad, mycket tidigt, jämnt och rikt bärande med stora, plattryckta, gulgröna rödstrimmiga frukter. God hushållsfrukt.

Hampus, odlad sedan gammalt i s. och m. Sverige, svagt växande men härdig och bördig, frukt tidig, liten, plattrund, gulgrön, svagt rodnande, med fin smak. men vanligen ingår blott 5—10 kg. av fullgott frö i fröblandningen. Ä. är i smaklighet och fodervärde underlägsen timotej och bör skördas tidigt för att ej förlora för mycket i fodervärde; den återväxer fort efter slåttern. Fröet, som står högt i pris, skördas genom avrepning, i den mån axvippprna mogna. Frö skördas föga i Sverige, utan införes huvudsakligen från Finland och N. Zeeland. Det skadas mycket av blåsfotingar och ängskavlemyggor.

Ängskavlemygga, *Cecidomyia (Oligotrophus) alopecuri* E. Reut. är en liten mygga, vars orangefärgade larver förtära ängskavlens fruktämne, så att »fröet» blir slött; pupporna, som kvarligga inom axskalen, kunna genom fröets upphettning till 60° i 35 minuter dödas, utan att grobarheten skadas; likaså genom fröets behandling med kolsvavla under 9 timmar.

Ängsknarr, Kornknarr, *(Gallinula) Crex crex* (L.), en liten vadarefågel av sumphönornas familj, *Rallidæ,* med jämförelsevis kort näbb, ovan gråbrunspräcklig, under grå, vingar och sidor rödbruna (liksom rapphöns). Flyttfågel. Förekommer i hela landet i fuktiga ängar och sädesåkrar, där hanens genomträngande »snärp»-läte höres om vår- och försommarkvällar. Löper fort, men flyger ej gärna. Flyttfågel. Lägger 8—12 gråbrunfläckiga ägg i rede på marken. Gör nytta genom att förtära insekter, sniglar m. m.

Ängslöka. Se Angelica.

Ängsrötning. Se Lin: Beredning.

Ängsull, *Eriophorum,* är liksom säv (se detta ord) särdeles lämplig till foder. Om betydelsen som torvbildare, se Mosse, Torv.

Ängsvattning. Se Bevattning.

Äppelsyra, organisk syra av formeln $C_4H_6O_5$, finnes allmänt i frukter, ss. äpplen, plommon, körsbär, rönnbär, vinbär, krusbär m. fl. Är löslig i vatten och alkohol och bildar färglösa, sönderflytande kristaller. Salterna äro även i allmänhet lösliga i vatten.

Äpple. Av släktet *Pyrus,* som tillhör kärnfruktväxternas familj, *Pomacece,* pläga de arter, vars frukter äro m. 1. m. tillplattat runda, med insänkt topp och bas, kallas äpplen. Som stamformer till våra odlade ä. nämnas den i Sverige upp till Dalälven vildväxande apeln, *P. Malus* L., paradisäpplets stamform, *P. præcox* Pall., och det buskartade doucinäpplet, *P. pumila* Mill, båda från Kaukasusländerna, renetternas stamform, *P. dasyphylla* Borkh., från västra Asien samt den sibiriska *P. prunifolia* Willd., från vilken astrakanen uppgives härstamma, m. fl. Som prydnadsväxt odlas sibiriskt bäräpple, *P. baccata* Desf, med körs-bärsstora, röda, långskaftade frukter.

Ä. fanns redan i förhistorisk tid i odling i österlandet, varifrån den gamla tidens greker och romare lärde konsten att förädla ä. genom ympning. De klassiska romerska författarna omtala ett stort antal äpplesorter, och med den romerska kulturen spreds äppleodlingen vidare norr om Alperna, och alltsedan har ä. varit den i avseende på odlingens omfattning och sorternas antal förnämsta trädfrukten. Äpplen omtalas i den skandinaviska nordens gamla sagor och sånger, men ovisst är om de här förekommo odlade förr än under den kristna tiden. Odlingen hade redan tidigt vunnit den betydelse, att stadganden om straff för stöld av äpplen ur trädgårdar liksom om tionde av äpple funnos i de gamla landslagarna.

Sorter. Genom korsbefruktning framkallas oupphörligt nya kombinationer av föräldraträdens egenskaper. Genom att uppdraga träd av kärnor erhåller man därför nya sorter, och stundom uppstå sådana även genom mutationer eller sports (se Variation) på vegetativ väg, ss. då en gren på ett träd lämnar frukter av olika beskaffenhet än trädet i övrigt. Då en på det ena eller andra sättet uppkommen avvikande form påträffas, som synes värdefull, förökas den oförändrad genom ympning (och okulering). Åtskilliga försök hava gjorts till systematisk indelning av äpplesorterna, och vissa gemensamma namn för grupper hava kommit i bruk. Bland mera kända sådana kollektiva namn må nämnas: kalviller eller kantäpplen: vanligen stora, trubbigt kantiga äpplen med mjuk, fetaktig hud, mjukt kött och tämligen stort kärnhus; pipping (eng. pippin): små, runda, hårda frukter; renett: plattrunda, med något strävt, rostigt skal, kort, fast, gult kött; parmän: renettartad frukt, men med långsträckt eller toppig form samt lösare, mildare kött. Dessa och andra dylika grupper äro dock mycket osäkert begränsade, och namnen användas för varandra ofta mycket olika sorter. (Se O. Eneroth. Handbok i svensk pomologi. 1:a uppl. 1864, 3:e uppl. utg. av M. Smirnoff 1896—1902.)

I Sverige allmänt odlade sorter.

1. Sommarfrukt, mogen i aug. till början av okt.

Arvidsäpple, mest i Södermanland odlad sort med pyramidformig växt och frukter, som mycket likna vit astrakan, men mognar tidigare.

Astrakan: under detta namn odlas i hela landet flera bördiga, tidiga och mycket fina sorter, ss. vit a. och Gyllenkroks a. med medelstora runda, vitgula, hos den senare röd--strimmiga frukter; stor klar a. med stora, något kantiga, gulvita frukter, samt röd a. medelstora, grant röda, något blådaggiga frukter.

Charlamovsky, ursprungligen rysk, i hela landet odlad, mycket tidigt, jämnt och rikt bärande med stora, plattryckta, gulgröna rödstrimmiga frukter. God hushållsfrukt.

Hampus, odlad sedan gammalt i s. och m. Sverige, svagt växande men härdig och bördig, frukt tidig, liten, plattrund, gulgrön, svagt rodnande, med fin smak.Hornsbergsäpple, liknar hampus till växtsätt och fruktens beskaffenhet men är rödstrimmigt och mognar tidigare.

Kläräpple, sedan gammalt odlat ända upp i Norrland, där det på grund av sin härdighet förordas, har medelstora, vitgula, prickiga frukter med ett roststreck på sidan.

Oranie, en gammal svensk sort, odlad i hela landet, mycket tidigt, rikt och jämnt bärande, med medelstora, plattryckta vitgula, frukter; hållbar till jul. En skånsk form betecknas som skånska kaniker.

Sävstaholmsäpple, en ända upp i Norrbotten härdig, mycket bördig sort med medelstor, rikt rödstrimmig frukt med löst, saftigt, fint kött.

Transparente blanche, en nyare, i hela landet odlad, mycket tidigt bärande och mognande sort med över medelstora, rundade, uppåt avsmalnande, gulvita frukter.

Vitgylling, i Mälardalen odlad, något växlande sort med medelstora, koniska, vita frukter.

2. Höstfrukt, mognar på trädet efter mitten av oktober.

Alexander, gammal rysk sort, som odlas över hela landet. Rikt bärande. Frukt mycket stor, gröngul med karmosinröda strimmor. Hushållsfrukt.

Cox' Pomona, engelsk sort, odlas företrädesvis i Skåne. Fordrande i avseende på jordmån och varmt läge. Mycket tidigt bärande. Frukt stor, gröngul, karmosinröd på solsidan, med saftigt kött.

Ringstadsäpple, svensk sort, som odlas upp till Mälardalen. Härdig och bördig. Frukt medelstor, röd, finsmakande.

3. Vinterfrukt, skördas, då kölden tvingar därtill, och behöver ligga till eftermognad.

Cellini, engelsk sort, som odlas upp till Dalälven, anspråkslös i avseende på jordmån, tidigt och rikt bärande. Frukt stor, gul, med mörkbruna strimmor på solsidan. Hushållsfrukt, hållbar till i mars.

Cox' orange (pipping), engelsk sort, passande för Sydsverige på god jord i varmt läge. Rikt bärande. Frukt liten, renett-artad, stympat konisk, guldgul, rödflammig, mycket fin. Hållbar till april.

Glasäpple, Blekinge och Villands, svensk sort, som allmänt odlas i Blekinge och ö. Skåne, börjar sent bära. Frukt knappt medelstor, åsig, gulvit, vitprickig, karmosinrodnad på solsidan. Hushållsfrukt, hållbar till i mars. En snarliknande sort, Kalmar glasäpple, är något större, med åsar endast upptill och djup fluga, ej vitprickig och blott med rödaktig anstrykning.

Gravensteiner, från Schleswig, odlad upp till Mälardalen och bäst utbildad där och på ost- och västkusten. Fordrar god, icke styv jordmån och varmt läge. Frukt medelstor, hög, ljust guldgul, fint rödstrimmig på solsidan, mycket högt värderad, men angripes mycket av fruktskorv, liksom trädet av fruktmögel och kräfta. Hållbar till i februari.

Grågylling, av gammalt allmänt odlad i s. och m. Sverige, härdig, sent men rikt bärande. Frukt medelstor, grön, på solsidan rödstrimmig. Hushållsfrukt. Hållbar till februari.

Gul Richard, odlas mest i mellersta Sverige; fordrar god jord i varmt läge. Frukt medelstor, citrongul, med gulgröna prickar, fin smak. Hållbar till i mars.

Guldparmän, engelsk sort, odlad i Sydsverige, fordrar varm, djup jord. Frukt under medelstorlek, guldgul med brun anstrykning och rodnande solsida, fin bordsfrukt, hållbar till i mars.

Maglemer, gammal dansk sort, odlad här och var upp till Mälartrakten. Anspråkslös, tidigt och rikt bärande. Frukt liten, ljusgul, rödstrimmig på solsidan. Hållbar till i februari.

Melonäpple (citronäpple), gammal sort, odlad upp till Mälartrakterna. Anspråkslös i avseende på jordmån, börjar sent bära. Frukt medelstor, gråaktigt gulgrön, med eller utan strimmor, avlång, mycket länge hållbar.

Renetter av flera sorter, ss. Blenheims, Canada, Harberts och Cassel, odlas huvudsakligen i södra Sverige. Stora plattrunda gula frukter.

Ribston (pipping). engelsk sort, odlas allmänt upp till Mälaren. Fordrar varm, lös jord. Frukt medelstor, renettliknande, rundad, gulgrön, ofta med rostöverdrag, fin, mycket hållbar.

Rosenhäger, gammal sort, förr allmänt odlad upp till Dalälven, men planteras numera föga till följd av dess mottaglighet för sjukdom och sent början de bördighet. Frukten är väl medelstor, rundad, trubbåsig, karminröd färg på gulvit botten; god bordsfrukt, hållbar till i januari.

Rossviksäpple odlas i Mälardalen, härdigt, sent men rikt bärande; frukt medelstor, vitgul, fin, länge hållbar.

Signe Tillisch, dansk sort, som odlas upp till Mälardalen, tidigt och rikt bärande; frukt mycket stor, vitgul, finsmakande. Hållbar till i januari.

Stenkyrkeäpple odlas på Gottland, där sorten uppkommit. Frukt medelstor, rundad, något långsträckt, ljusgul med karmosinröd flamma och fina rostprickar, omgivna av en ljus ring. Finaste bordsfrukt, hållbar till i januari.

Åkerö glasäpple, svensk sort med upprätt växtsätt, anspråkslöst i avseende på jordmån, odlas i hela landet, börjar sent bära. Frukt väl medelstor, äggformig, ljusgul, med tegelröd anstrykning. Fast kött med fin kryddsmak, hållbar till i april.Ölands kungsäpple, svensk sort, odlas på Öland, i Kalmartrakten och på Gottland. Trädet, som har rödaktig bark, fordrar varm, lös jord, börjar sent bära. Frukten liten, stympat konisk, karminröd med fint kött. Hållbar till jul.

Om odling av äppleträd, se Fruktodling.

Äppleblomvivel. a fullbildad (förstorad), b i naturlig storlek, c angripna äppleblommor.

Äppleblomvivel, *Anthonomus pomorum* L., en 4 mm. lång, brun skalbagge med ett snett, ljust och av svart begränsat band över varje täckvinge. Lägger ägg i slutna äpple-och päronknoppar. Larverna leva i knoppens inre och förpuppa sig även där, inom de alltjämt slutna, vissnade kronbladen. Skalbaggen kläckes 4 à 5 veckor efter äggläggningen. Blomfattiga år kan denna art göra avsevärd skada. De äggläggande skalbaggarna böra då ned-skakas på utbredda dukar, hopsamlas och dödas.A. T—n.

Äpplemask. Se Åpplevecklare.

Äpplemjöldagg, *Podosphæra leucothricha* Eli. et Ev., en från Amerika härstammande parasitsvamp, som varit känd i Sverige sedan 1903 och iakttagits på åtskilliga ställen i Skåne, Småland, Västergötland och i Stockholmstrakten.

Svampen angriper både blad, blommor och frukter på äppleträd och har även iakttagits på päronträd. Den visar sig på de angripna delarna som ett i början vitt mögel- eller mjölliknande överdrag, i vilket sedan en mängd svarta sporhus (perithecier) bildas. Angripna äpplen bliva ofta sprickiga eller fåriga.

På hösten efter lövfällningen bör allt avfall hopsamlas och brännas, varefter träden besprutas med Bordeauxvätska (se Bordeaux-lös-ning) och jorden under träden omgräves och beströs med nysläckt kalk. På våren före löv-sprickningen upprepas besprutningen och sedermera ännu en gång kort efter blomningen. På senare tid har man med framgång använt besprutning med kolloidalt svavel. (Se Rosmjöldagg.) Givetvis böra unga plantor tagas endast från friska plantskolor samt äpple- och päronkärnor blott från friska träd.E. H—g.

Äpplestekel, *Hoplocampa testudinea* Klg., ett hos oss sparsamt förekommande skadedjur, vilket som larv lever inuti ung äpplekart. Larven är gulvit med brunt huvud och blir omkring 12 mm. lång. Den äter en stor hålighet i kart av en hassel- eller högst en valnöts storlek. Angripen kart avfaller tidigt. Förekommer blott i sydligaste Sverige. Medel: insamling av angripen kart, innan larverna gått ut ur den för att förpuppas i jorden.A. T—n.

Äpplevecklare, *Laspeyresia (Carpocapsa)* pomonella L., en liten fjäril med gråspräckliga framvingar, som i yttre hälften äga en stor mörkbrun, delvis guldglänsande fläck. Larven, den kända »äpplemasken», är blekröd med brunt huvud och blir omkr. 20 mm. lång. Fjäriln lägger ägg strax efter blomningen. Efter något mer än en vecka kläckas larverna, som vanligen genom »flugan» intränga i frukterna, äpplen och päron. Larvens mål är kärnhuset. Efter omkr. 1 månad är larven fullvuxen och lämnar då frukten genom ett större hål tvärs genom fruktköttet, sänker sig ned på en fin tråd eller vandrar ned utefter grenarna. I båda fallen uppsöker den något gömställe under en barkflisa på en grov stam och spinner där in sig i en tät kokong, inom vilken den efter övervintringen förpuppar sig på våren. »Äpplemasken» är i vårt land allmän, men den skada, den åstadkommer genom maskstungen, i förtid avfallen frukt blir endast under år med sparsam fruktsättning av större betydelse. Till bekämpande användes besprutning med arsenikhaltiga vätskor, se Insektdödande medel. Besprutningen bör ske strax efter blombladens avfallande och bör, särskilt om kejsargrönt användes, upprepas efter omkr. 2 veckor.A. T—n.

Äpplevecklare.

Ärftlighet, Ärftlighetslära eller Genetik, Mendelism. Ordet arv i vetenskaplig bemärkelse betecknar, att egenskaper från föräldrar och tidigare släktled genom könscellerna gå i arv till avkomlingarna. Detta förhållande har givit upphov till olika

Ölands kungsäpple, svensk sort, odlas på Öland, i Kalmartrakten och på Gottland. Trädet, som har rödaktig bark, fordrar varm, lös jord, börjar sent bära. Frukten liten, stympat konisk, karminröd med fint kött. Hållbar till jul.

Om odling av äppleträd, se Fruktodling.

Äppleblomvivel. a fullbildad (förstorad), b i naturlig storlek, c angripna äppleblommor.

Äppleblomvivel, *Anthonomus pomorum* L., en 4 mm. lång, brun skalbagge med ett snett, ljust och av svart begränsat band över varje täckvinge. Lägger ägg i slutna äpple-och päronknoppar. Larverna leva i knoppens inre och förpuppa sig även där, inom de alltjämt slutna, vissnade kronbladen. Skalbaggen kläckes 4 à 5 veckor efter äggläggningen. Blomfattiga år kan denna art göra avsevärd skada. De äggläggande skalbaggarna böra då ned-skakas på utbredda dukar, hopsamlas och dödas.A. T—n.

Äpplemask. Se Åpplevecklare.

Äpplemjöldagg, *Podosphæra leucothricha* Eli. et Ev., en från Amerika härstammande parasitsvamp, som varit känd i Sverige sedan 1903 och iakttagits på åtskilliga ställen i Skåne, Småland, Västergötland och i Stockholmstrakten.

Svampen angriper både blad, blommor och frukter på äppleträd och har även iakttagits på päronträd. Den visar sig på de angripna delarna som ett i början vitt mögel- eller mjölliknande överdrag, i vilket sedan en mängd svarta sporhus (perithecier) bildas. Angripna äpplen bliva ofta sprickiga eller fåriga.

På hösten efter lövfällningen bör allt avfall hopsamlas och brännas, varefter träden besprutas med Bordeauxvätska (se Bordeaux-lös-ning) och jorden under träden omgräves och beströs med nysläckt kalk. På våren före löv-sprickningen upprepas besprutningen och sedermera ännu en gång kort efter blomningen. På senare tid har man med framgång använt besprutning med kolloidalt svavel. (Se Rosmjöldagg.) Givetvis böra unga plantor tagas endast från friska plantskolor samt äpple- och päronkärnor blott från friska träd.E. H—g.

Äpplestekel, *Hoplocampa testudinea* Klg., ett hos oss sparsamt förekommande skadedjur, vilket som larv lever inuti ung äpplekart. Larven är gulvit med brunt huvud och blir omkring 12 mm. lång. Den äter en stor hålighet i kart av en hassel- eller högst en valnöts storlek. Angripen kart avfaller tidigt. Förekommer blott i sydligaste Sverige. Medel: insamling av angripen kart, innan larverna gått ut ur den för att förpuppas i jorden.A. T—n.

Äpplevecklare, *Laspeyresia (Carpocapsa)* pomonella L., en liten fjäril med gråspräckliga framvingar, som i yttre hälften äga en stor mörkbrun, delvis guldglänsande fläck. Larven, den kända »äpplemasken», är blekröd med brunt huvud och blir omkr. 20 mm. lång. Fjäriln lägger ägg strax efter blomningen. Efter något mer än en vecka kläckas larverna, som vanligen genom »flugan» intränga i frukterna, äpplen och päron. Larvens mål är kärnhuset. Efter omkr. 1 månad är larven fullvuxen och lämnar då frukten genom ett större hål tvärs genom fruktköttet, sänker sig ned på en fin tråd eller vandrar ned utefter grenarna. I båda fallen uppsöker den något gömställe under en barkflisa på en grov stam och spinner där in sig i en tät kokong, inom vilken den efter övervintringen förpuppar sig på våren. »Äpplemasken» är i vårt land allmän, men den skada, den åstadkommer genom maskstungen, i förtid avfallen frukt blir endast under år med sparsam fruktsättning av större betydelse. Till bekämpande användes besprutning med arsenikhaltiga vätskor, se Insektdödande medel. Besprutningen bör ske strax efter blombladens avfallande och bör, särskilt om kejsargrönt användes, upprepas efter omkr. 2 veckor.A. T—n.

Äpplevecklare.

Ärftlighet, Ärftlighetslära eller Genetik, Mendelism. Ordet arv i vetenskaplig bemärkelse betecknar, att egenskaper från föräldrar och tidigare släktled genom könscellerna gå i arv till avkomlingarna. Detta förhållande har givit upphov till olika

Ölands kungsäpple, svensk sort, odlas på Öland, i Kalmartrakten och på Gottland. Trädet, som har rödaktig bark, fordrar varm, lös jord, börjar sent bära. Frukten liten, stympat konisk, karminröd med fint kött. Hållbar till jul.

Om odling av äppleträd, se Fruktodling.

Äppleblomvivel. a fullbildad (förstorad), b i naturlig storlek, c angripna äppleblommor.

Äppleblomvivel, *Anthonomus pomorum* L., en 4 mm. lång, brun skalbagge med ett snett, ljust och av svart begränsat band över varje täckvinge. Lägger ägg i slutna äpple-och päronknoppar. Larverna leva i knoppens inre och förpuppa sig även där, inom de alltjämt slutna, vissnade kronbladen. Skalbaggen kläckes 4 à 5 veckor efter äggläggningen. Blomfattiga år kan denna art göra avsevärd skada. De äggläggande skalbaggarna böra då ned-skakas på utbredda dukar, hopsamlas och dödas.A. T—n.

Äpplemask. Se Åpplevecklare.

Äpplemjöldagg, *Podosphæra leucothricha* Eli. et Ev., en från Amerika härstammande parasitsvamp, som varit känd i Sverige sedan 1903 och iakttagits på åtskilliga ställen i Skåne, Småland, Västergötland och i Stockholmstrakten.

Svampen angriper både blad, blommor och frukter på äppleträd och har även iakttagits på päronträd. Den visar sig på de angripna delarna som ett i början vitt mögel- eller mjölliknande överdrag, i vilket sedan en mängd svarta sporhus (perithecier) bildas. Angripna äpplen bliva ofta sprickiga eller fåriga.

På hösten efter lövfällningen bör allt avfall hopsamlas och brännas, varefter träden besprutas med Bordeauxvätska (se Bordeaux-lös-ning) och jorden under träden omgräves och beströs med nysläckt kalk. På våren före löv-sprickningen upprepas besprutningen och sedermera ännu en gång kort efter blomningen. På senare tid har man med framgång använt besprutning med kolloidalt svavel. (Se Rosmjöldagg.) Givetvis böra unga plantor tagas endast från friska plantskolor samt äpple- och päronkärnor blott från friska träd.E. H—g.

Äpplestekel, *Hoplocampa testudinea* Klg., ett hos oss sparsamt förekommande skadedjur, vilket som larv lever inuti ung äpplekart. Larven är gulvit med brunt huvud och blir omkring 12 mm. lång. Den äter en stor hålighet i kart av en hassel- eller högst en valnöts storlek. Angripen kart avfaller tidigt. Förekommer blott i sydligaste Sverige. Medel: insamling av angripen kart, innan larverna gått ut ur den för att förpuppas i jorden.A. T—n.

Äpplevecklare, *Laspeyresia (Carpocapsa)* pomonella L., en liten fjäril med gråspräckliga framvingar, som i yttre hälften äga en stor mörkbrun, delvis guldglänsande fläck. Larven, den kända »äpplemasken», är blekröd med brunt huvud och blir omkr. 20 mm. lång. Fjäriln lägger ägg strax efter blomningen. Efter något mer än en vecka kläckas larverna, som vanligen genom »flugan» intränga i frukterna, äpplen och päron. Larvens mål är kärnhuset. Efter omkr. 1 månad är larven fullvuxen och lämnar då frukten genom ett större hål tvärs genom fruktköttet, sänker sig ned på en fin tråd eller vandrar ned utefter grenarna. I båda fallen uppsöker den något gömställe under en barkflisa på en grov stam och spinner där in sig i en tät kokong, inom vilken den efter övervintringen förpuppar sig på våren. »Äpplemasken» är i vårt land allmän, men den skada, den åstadkommer genom maskstungen, i förtid avfallen frukt blir endast under år med sparsam fruktsättning av större betydelse. Till bekämpande användes besprutning med arsenikhaltiga vätskor, se Insektdödande medel. Besprutningen bör ske strax efter blombladens avfallande och bör, särskilt om kejsargrönt användes, upprepas efter omkr. 2 veckor.A. T—n.

Äpplevecklare.

Ärftlighet, Ärftlighetslära eller Genetik, Mendelism. Ordet arv i vetenskaplig bemärkelse betecknar, att egenskaper från föräldrar och tidigare släktled genom könscellerna gå i arv till avkomlingarna. Detta förhållande har givit upphov till olika

Ölands kungsäpple, svensk sort, odlas på Öland, i Kalmartrakten och på Gottland. Trädet, som har rödaktig bark, fordrar varm, lös jord, börjar sent bära. Frukten liten, stympat konisk, karminröd med fint kött. Hållbar till jul.

Om odling av äppleträd, se Fruktodling.

Äppleblomvivel. a fullbildad (förstorad), b i naturlig storlek, c angripna äppleblommor.

Äppleblomvivel, *Anthonomus pomorum* L., en 4 mm. lång, brun skalbagge med ett snett, ljust och av svart begränsat band över varje täckvinge. Lägger ägg i slutna äpple-och päronknoppar. Larverna leva i knoppens inre och förpuppa sig även där, inom de alltjämt slutna, vissnade kronbladen. Skalbaggen kläckes 4 à 5 veckor efter äggläggningen. Blomfattiga år kan denna art göra avsevärd skada. De äggläggande skalbaggarna böra då ned-skakas på utbredda dukar, hopsamlas och dödas.A. T—n.

Äpplemask. Se Åpplevecklare.

Äpplemjöldagg, *Podosphæra leucothricha* Eli. et Ev., en från Amerika härstammande parasitsvamp, som varit känd i Sverige sedan 1903 och iakttagits på åtskilliga ställen i Skåne, Småland, Västergötland och i Stockholmstrakten.

Svampen angriper både blad, blommor och frukter på äppleträd och har även iakttagits på päronträd. Den visar sig på de angripna delarna som ett i början vitt mögel- eller mjölliknande överdrag, i vilket sedan en mängd svarta sporhus (perithecier) bildas. Angripna äpplen bliva ofta sprickiga eller fåriga.

På hösten efter lövfällningen bör allt avfall hopsamlas och brännas, varefter träden besprutas med Bordeauxvätska (se Bordeaux-lös-ning) och jorden under träden omgräves och beströs med nysläckt kalk. På våren före löv-sprickningen upprepas besprutningen och sedermera ännu en gång kort efter blomningen. På senare tid har man med framgång använt besprutning med kolloidalt svavel. (Se Rosmjöldagg.) Givetvis böra unga plantor tagas endast från friska plantskolor samt äpple- och päronkärnor blott från friska träd.E. H—g.

Äpplestekel, *Hoplocampa testudinea* Klg., ett hos oss sparsamt förekommande skadedjur, vilket som larv lever inuti ung äpplekart. Larven är gulvit med brunt huvud och blir omkring 12 mm. lång. Den äter en stor hålighet i kart av en hassel- eller högst en valnöts storlek. Angripen kart avfaller tidigt. Förekommer blott i sydligaste Sverige. Medel: insamling av angripen kart, innan larverna gått ut ur den för att förpuppas i jorden.A. T—n.

Äpplevecklare, *Laspeyresia (Carpocapsa)* pomonella L., en liten fjäril med gråspräckliga framvingar, som i yttre hälften äga en stor mörkbrun, delvis guldglänsande fläck. Larven, den kända »äpplemasken», är blekröd med brunt huvud och blir omkr. 20 mm. lång. Fjäriln lägger ägg strax efter blomningen. Efter något mer än en vecka kläckas larverna, som vanligen genom »flugan» intränga i frukterna, äpplen och päron. Larvens mål är kärnhuset. Efter omkr. 1 månad är larven fullvuxen och lämnar då frukten genom ett större hål tvärs genom fruktköttet, sänker sig ned på en fin tråd eller vandrar ned utefter grenarna. I båda fallen uppsöker den något gömställe under en barkflisa på en grov stam och spinner där in sig i en tät kokong, inom vilken den efter övervintringen förpuppar sig på våren. »Äpplemasken» är i vårt land allmän, men den skada, den åstadkommer genom maskstungen, i förtid avfallen frukt blir endast under år med sparsam fruktsättning av större betydelse. Till bekämpande användes besprutning med arsenikhaltiga vätskor, se Insektdödande medel. Besprutningen bör ske strax efter blombladens avfallande och bör, särskilt om kejsargrönt användes, upprepas efter omkr. 2 veckor.A. T—n.

Äpplevecklare.

Ärftlighet, Ärftlighetslära eller Genetik, Mendelism. Ordet arv i vetenskaplig bemärkelse betecknar, att egenskaper från föräldrar och tidigare släktled genom könscellerna gå i arv till avkomlingarna. Detta förhållande har givit upphov till olika

Ölands kungsäpple, svensk sort, odlas på Öland, i Kalmartrakten och på Gottland. Trädet, som har rödaktig bark, fordrar varm, lös jord, börjar sent bära. Frukten liten, stympat konisk, karminröd med fint kött. Hållbar till jul.

Om odling av äppleträd, se Fruktodling.

Äppleblomvivel. a fullbildad (förstorad), b i naturlig storlek, c angripna äppleblommor.

Äppleblomvivel, *Anthonomus pomorum* L., en 4 mm. lång, brun skalbagge med ett snett, ljust och av svart begränsat band över varje täckvinge. Lägger ägg i slutna äpple-och päronknoppar. Larverna leva i knoppens inre och förpuppa sig även där, inom de alltjämt slutna, vissnade kronbladen. Skalbaggen kläckes 4 à 5 veckor efter äggläggningen. Blomfattiga år kan denna art göra avsevärd skada. De äggläggande skalbaggarna böra då ned-skakas på utbredda dukar, hopsamlas och dödas.A. T—n.

Äpplemask. Se Åpplevecklare.

Äpplemjöldagg, *Podosphæra leucothricha* Eli. et Ev., en från Amerika härstammande parasitsvamp, som varit känd i Sverige sedan 1903 och iakttagits på åtskilliga ställen i Skåne, Småland, Västergötland och i Stockholmstrakten.

Svampen angriper både blad, blommor och frukter på äppleträd och har även iakttagits på päronträd. Den visar sig på de angripna delarna som ett i början vitt mögel- eller mjölliknande överdrag, i vilket sedan en mängd svarta sporhus (perithecier) bildas. Angripna äpplen bliva ofta sprickiga eller fåriga.

På hösten efter lövfällningen bör allt avfall hopsamlas och brännas, varefter träden besprutas med Bordeauxvätska (se Bordeaux-lös-ning) och jorden under träden omgräves och beströs med nysläckt kalk. På våren före löv-sprickningen upprepas besprutningen och sedermera ännu en gång kort efter blomningen. På senare tid har man med framgång använt besprutning med kolloidalt svavel. (Se Rosmjöldagg.) Givetvis böra unga plantor tagas endast från friska plantskolor samt äpple- och päronkärnor blott från friska träd.E. H—g.

Äpplestekel, *Hoplocampa testudinea* Klg., ett hos oss sparsamt förekommande skadedjur, vilket som larv lever inuti ung äpplekart. Larven är gulvit med brunt huvud och blir omkring 12 mm. lång. Den äter en stor hålighet i kart av en hassel- eller högst en valnöts storlek. Angripen kart avfaller tidigt. Förekommer blott i sydligaste Sverige. Medel:

insamling av angripen kart, innan larverna gått ut ur den för att förpuppas i jorden.A. T—n.

Äpplevecklare, *Laspeyresia (Carpocapsa)* pomonella L., en liten fjäril med gråspräckliga framvingar, som i yttre hälften äga en stor mörkbrun, delvis guldglänsande fläck. Larven, den kända »äpplemasken», är blekröd med brunt huvud och blir omkr. 20 mm. lång. Fjäriln lägger ägg strax efter blomningen. Efter något mer än en vecka kläckas larverna, som vanligen genom »flugan» intränga i frukterna, äpplen och päron. Larvens mål är kärnhuset. Efter omkr. 1 månad är larven fullvuxen och lämnar då frukten genom ett större hål tvärs genom fruktköttet, sänker sig ned på en fin tråd eller vandrar ned utefter grenarna. I båda fallen uppsöker den något gömställe under en barkflisa på en grov stam och spinner där in sig i en tät kokong, inom vilken den efter övervintringen förpuppar sig på våren. »Äpplemasken» är i vårt land allmän, men den skada, den åstadkommer genom maskstungen, i förtid avfallen frukt blir endast under år med sparsam fruktsättning av större betydelse. Till bekämpande användes besprutning med arsenikhaltiga vätskor, se Insektdödande medel. Besprutningen bör ske strax efter blombladens avfallande och bör, särskilt om kejsargrönt användes, upprepas efter omkr. 2 veckor.A. T—n.

Äpplevecklare.

Ärftlighet, Ärftlighetslära eller Genetik, Mendelism. Ordet arv i vetenskaplig bemärkelse betecknar, att egenskaper från föräldrar och tidigare släktled genom könscellerna gå i arv till avkomlingarna. Detta förhållande har givit upphov till olika

Ölands kungsäpple, svensk sort, odlas på Öland, i Kalmartrakten och på Gottland. Trädet, som har rödaktig bark, fordrar varm, lös jord, börjar sent bära. Frukten liten, stympat konisk, karminröd med fint kött. Hållbar till jul.

Om odling av äppleträd, se Fruktodling.

Äppleblomvivel. a fullbildad (förstorad), b i naturlig storlek, c angripna äppleblommor.

Äppleblomvivel, *Anthonomus pomorum* L., en 4 mm. lång, brun skalbagge med ett snett, ljust och av svart begränsat band över varje täckvinge. Lägger ägg i slutna äpple-och päronknoppar. Larverna leva i knoppens inre och förpuppa sig även där, inom de alltjämt slutna, vissnade kronbladen. Skalbaggen kläckes 4 à 5 veckor efter äggläggningen. Blomfattiga år kan denna art göra avsevärd skada. De äggläggande skalbaggarna böra då ned-skakas på utbredda dukar, hopsamlas och dödas.A. T—n.

Äpplemask. Se Åpplevecklare.

Äpplemjöldagg, *Podosphæra leucothricha* Eli. et Ev., en från Amerika härstammande parasitsvamp, som varit känd i Sverige sedan 1903 och iakttagits på åtskilliga ställen i Skåne, Småland, Västergötland och i Stockholmstrakten.

Svampen angriper både blad, blommor och frukter på äppleträd och har även iakttagits på päronträd. Den visar sig på de angripna delarna som ett i början vitt mögel- eller mjölliknande överdrag, i vilket sedan en mängd svarta sporhus (perithecier) bildas. Angripna äpplen bliva ofta sprickiga eller fåriga.

På hösten efter lövfällningen bör allt avfall hopsamlas och brännas, varefter träden besprutas med Bordeauxvätska (se Bordeaux-lös-ning) och jorden under träden omgräves och beströs med nysläckt kalk. På våren före löv-sprickningen upprepas besprutningen och sedermera ännu en gång kort efter blomningen. På senare tid har man med framgång använt besprutning med kolloidalt svavel. (Se Rosmjöldagg.) Givetvis böra unga plantor tagas endast från friska plantskolor samt äpple- och päronkärnor blott från friska träd.E. H—g.

Äpplestekel, *Hoplocampa testudinea* Klg., ett hos oss sparsamt förekommande skadedjur, vilket som larv lever inuti ung äpplekart. Larven är gulvit med brunt huvud och blir omkring 12 mm. lång. Den äter en stor hålighet i kart av en hassel- eller högst en valnöts storlek. Angripen kart avfaller tidigt. Förekommer blott i sydligaste Sverige. Medel: insamling av angripen kart, innan larverna gått ut ur den för att förpuppas i jorden.A. T—n.

Äpplevecklare, *Laspeyresia (Carpocapsa)* pomonella L., en liten fjäril med gråspräckliga framvingar, som i yttre hälften äga en stor mörkbrun, delvis guldglänsande fläck. Larven, den kända »äpplemasken», är blekröd med brunt huvud och blir omkr. 20 mm. lång. Fjäriln lägger ägg strax efter blomningen. Efter något mer än en vecka kläckas larverna, som vanligen genom »flugan» intränga i frukterna, äpplen och päron. Larvens mål är kärnhuset. Efter omkr. 1 månad är larven fullvuxen och lämnar då frukten genom ett större hål tvärs genom fruktköttet, sänker sig ned på en fin tråd eller vandrar ned utefter grenarna. I båda fallen uppsöker den något gömställe under en barkflisa på en grov stam och spinner där in sig i en tät kokong, inom vilken den efter övervintringen förpuppar sig på våren. »Äpplemasken» är i vårt land allmän, men den skada, den åstadkommer genom maskstungen, i förtid avfallen frukt blir endast under år med sparsam fruktsättning av större betydelse. Till bekämpande användes besprutning med arsenikhaltiga vätskor, se Insektdödande medel. Besprutningen bör ske strax efter blombladens avfallande och bör, särskilt om kejsargrönt användes, upprepas efter omkr. 2 veckor.A. T—n.

Äpplevecklare.

Ärftlighet, Ärftlighetslära eller Genetik, Mendelism. Ordet arv i vetenskaplig bemärkelse betecknar, att egenskaper från föräldrar och tidigare släktled genom könscellerna gå i arv till avkomlingarna. Detta förhållande har givit upphov till olika

Ölands kungsäpple, svensk sort, odlas på Öland, i Kalmartrakten och på Gottland. Trädet, som har rödaktig bark, fordrar varm, lös jord, börjar sent bära. Frukten liten, stympat konisk, karminröd med fint kött. Hållbar till jul.

Om odling av äppleträd, se Fruktodling.

Äppleblomvivel. a fullbildad (förstorad), b i naturlig storlek, c angripna äppleblommor.

Äppleblomvivel, *Anthonomus pomorum* L., en 4 mm. lång, brun skalbagge med ett snett, ljust och av svart begränsat band över varje täckvinge. Lägger ägg i slutna äpple-och päronknoppar. Larverna leva i knoppens inre och förpuppa sig även där, inom de alltjämt slutna, vissnade kronbladen. Skalbaggen kläckes 4 à 5 veckor efter äggläggningen. Blomfattiga år kan denna art göra avsevärd skada. De äggläggande skalbaggarna böra då ned-skakas på utbredda dukar, hopsamlas och dödas.A. T—n.

Äpplemask. Se Åpplevecklare.

Äpplemjöldagg, *Podosphæra leucothricha* Eli. et Ev., en från Amerika härstammande parasitsvamp, som varit känd i Sverige sedan 1903 och iakttagits på åtskilliga ställen i Skåne, Småland, Västergötland och i Stockholmstrakten.

Svampen angriper både blad, blommor och frukter på äppleträd och har även iakttagits på päronträd. Den visar sig på de angripna delarna som ett i början vitt mögel- eller mjölliknande överdrag, i vilket sedan en mängd svarta sporhus (perithecier) bildas. Angripna äpplen bliva ofta sprickiga eller fåriga.

På hösten efter lövfällningen bör allt avfall hopsamlas och brännas, varefter träden besprutas med Bordeauxvätska (se Bordeaux-lös-ning) och jorden under träden omgräves och beströs med nysläckt kalk. På våren före löv-sprickningen upprepas besprutningen och sedermera ännu en gång kort efter blomningen. På senare tid har man med framgång använt besprutning med kolloidalt svavel. (Se Rosmjöldagg.) Givetvis böra unga plantor tagas endast från friska plantskolor samt äpple- och päronkärnor blott från friska träd.E. H—g.

Äpplestekel, *Hoplocampa testudinea* Klg., ett hos oss sparsamt förekommande skadedjur, vilket som larv lever inuti ung äpplekart. Larven är gulvit med brunt huvud och blir omkring 12 mm. lång. Den äter en stor hålighet i kart av en hassel- eller högst en valnöts storlek. Angripen kart avfaller tidigt. Förekommer blott i sydligaste Sverige. Medel: insamling av angripen kart, innan larverna gått ut ur den för att förpuppas i jorden.A. T—n.

Äpplevecklare, *Laspeyresia (Carpocapsa)* pomonella L., en liten fjäril med gråspräckliga framvingar, som i yttre hälften äga en stor mörkbrun, delvis guldglänsande fläck. Larven, den kända »äpplemasken», är blekröd med brunt huvud och blir omkr. 20 mm. lång. Fjäriln lägger ägg strax efter blomningen. Efter något mer än en vecka kläckas larverna, som vanligen genom »flugan» intränga i frukterna, äpplen och päron. Larvens mål är kärnhuset. Efter omkr. 1 månad är larven fullvuxen och lämnar då frukten genom ett större hål tvärs genom fruktköttet, sänker sig ned på en fin tråd eller vandrar ned utefter grenarna. I båda fallen uppsöker den något gömställe under en barkflisa på en grov stam och spinner där in sig i en tät kokong, inom vilken den efter övervintringen förpuppar sig på våren. »Äpplemasken» är i vårt land allmän, men den skada, den åstadkommer genom maskstungen, i förtid avfallen frukt blir endast under år med sparsam fruktsättning av större betydelse. Till bekämpande användes besprutning med arsenikhaltiga vätskor, se Insektdödande medel. Besprutningen bör ske strax efter blombladens avfallande och bör, särskilt om kejsargrönt användes, upprepas efter omkr. 2 veckor.A. T—n.

Äpplevecklare.

Ärftlighet, Ärftlighetslära eller Genetik, Mendelism. Ordet arv i vetenskaplig bemärkelse betecknar, att egenskaper från föräldrar och tidigare släktled genom könscellerna gå i arv

till avkomlingarna. Detta förhållande har givit upphov till olika

ärftlighetsteorier, men först genom den österrikiske munken Mendels upptäckter vid korsningsexperiment med ärter och vissa andra växter i mitten av förra århundradet och genom den på samma principer (exakta korsningsstudier) baserade moderna ärftlighetsforskningen, efter sin grundläggare just kallad Mendelism, har man börjat komma till klarhet över såväl variationens som ärftlighetens verkliga natur.

Vid korsnings- och ärftlighetsstudier har man att noga skilja mellan de olika generationerna (släktleden). Föräldragenerationen brukar man efter det engelska ordet parents (föräldrar) beteckna med *P,* de följande generationerna, som man efter det likaledes engelska »filial» (sonlig eller dotterlig) brukar med ett gemensamt namn kalla filialgenerationer, betecknas åter med F_1 (1:sta gen.), F_2 (2:dra gen.) o. s. v. De olika individen i olika generationer skola också hållas noga åtskilda och odlas var för sig: separat-, individual- eller pedigreekultur, och vars och ens avkomma skall också undersökas och bedömas för sig: avkomstbedömning (se Avkommebedömning.)

Föremålet för studiet skall vara icke individerna som sådana utan i stället deras olika egenskaper, vilka sålunda även de i avseende på sina ärftlighetsförhållanden skola undersökas var för sig. Till grund för de yttre egenskaperna ligga vad man kallar faktorer (arvenheter, eller gener). Om dessas verkliga natur vet man dock intet som helst, de äro intet annat än namn, en beteckning för något, med vars tillhjälp egenskapernas ärftlighetsförhållanden låta sig på experimentell väg tolkas och utredas.

De olika faktorerna förärvas i regel alldeles oberoende av varandra, varför de hos korsningsavkomman också kunna kombineras med varandra på alla tänkbara sätt. Den efter en korsning uppträdande variationen beror också just på en omkombinering (omgruppering) av föräldrarnas arvfaktorer, är alltså vad man kallar en kombinationsvariation och är ingalunda, såsom man förr trodde, regellös utan fastmera lagbunden. Korsningsavkomman klyver sig eller mendlar, som man också kallar det, på ett visst lagbundet sätt, efter bestämda talförhållanden enligt den s. k. mendelska lagen, som visat sig äga giltighet för en mångfald olika egenskaper hos såväl växter som djur.

Förhållandet må belysas genom ett par exempel. Mendel erhöll vid korsning mellan röd- och vitblommig ärt, oberoende av vilken som användes som fader (♂) eller som moder (♀), en F_1 med röda blommor. Då F_1-plantorna fingo befrukta sig själva, erhöll han sedan i F_2 en avkomma, som vid tillräckligt individantal klöv sig i röda och vita efter förhållandet 3:1. Alla de vita och $^1/_3$ av de röda voro genast konstanta och gåvo i alla följande generationer endast vit-, resp. rödblommiga plantor, medan åter övriga $^2/_3$ röda voro inkonstanta alldeles som F_1 och gåvo en avkomma, som mendlade på samma sätt som dennas avkomma i F_2, och så fortgick det släktled efter släktled. Förhållandet förklaras sålunda. F_1 ärver av föräldrarna anlag för såväl röd som vit blomfärg, ehuru vid bådas närvaro endast den röda gör sig gällande. Den kallas därför dominerande (härskande) i förhållande till den vita, som kallas recessiv (vikande). Vid könscellernas, gameternas, bildning hos F_1-plantorna sker emellertid en uppdelning av anlagen, så att vi av såväl hanliga (pollen) som honliga (äggceller) få dels sådana med anlag för röd och dels sådana med anlag för vit blomfärg och i båda fallen i stort sett lika många av vartdera slaget. Mellan de olika gameterna äro tydligen 4 olika kombinationer möjliga, som också de måste uppkomma lika ofta enligt följande klyvningsschema, där anlag för röda blommor tecknas med R och anlag för vita bl. med r.

1 och 4 äro lika med föräldrarna och bildade av gameter med samma anlag och därför kon^ stanta, man kallar sådana homozygoter, 2 och 3 åter, som bildats av gameter med olika anlag, äro däremot heterozygoter (inkonstanta), alldeles lika med F_1. På grund av R:s dominans över r har emellertid icke blott. 1 utan också 2 och 3 röda bl., och vi ha alltså röda och vita just i förhållandet 3:1. En sålunda uppkommen kombination, då det endast är fråga om ett egenskapspar (röd och vit), kallas monohybrid, gäller det 2 egenskapspar blir det en dihybrid, vid 3 en trihybrid och vid flera en polyhybrid.

För en dihybrid gäller efterföljande klyvningsschema. Liksom hos ärter röda blommor (R) dominera över vita (r), så dominerar hög stjälk (L) över dvärgstjälk (l). Bastarderna i F_1 mellan en hög och en låg, som samtidigt skilja sig i avseende på blomfärg, bli därför högväxta och rödblommiga men ha anlag även för låg stjälk och vita bl., ehuru dessa anlag icke framträda, utan äro vad man kallar latenta. Vi få därför 4 slags gameter och mellan dessa 16 lika ofta uppträdande kombinationer enligt

det senare klyvningsschemat. Av de 16 kombinationerna äro 2^2, alltså 4 (1, 6, 11, 16), homozygoter och av dem två lika med föräldrarna, huru nu de ifrågavarande egenskaperna hos dessa än voro fördelade, medan de övriga två utgöra nya kombinationer mellan föräldrarnas egenskaper. De övriga 12

Han-gameter	**RL**	**Rl**	**rL**	**rl**
Hon-gameter				
RL	1 RRLL	2 RRLl	3 RrLL	4 RrLl
Rl	5 RRLl	6 RRll	7 RrLl	8 Rrll
rL	9 RrLL	10 RrLl	11 rrLL	12 rrLI
rl	13 RrLl	14 Rrll	15 rrLI	16 rrll

Han-gameter

RL

Rl

rL

rl

Hon-
gameter

RL

1
RRLL

2
RRLl

3
RrLL

4
RrLl

Rl

5
RRLl

6
RRll

7
RrLl

8

Rrll

rL

9
RrLL

10
RrLl

11
rrLL

12
rrLI

rl

13
RrLl

14
Rrll

15
rrLI

16
rrll

kombinationerna äro däremot, som vi se, icke homo- utan heterozygoter, antingen i avseende på båda egenskaperna (4, 7, 10, 13) eller endera, näml. 3, 8, 9 och 14 i avs. på blomfärg, 2, 5, 12 och 15 däremot i avs. på stjälkhöjd. 4, 7, 10, 13 överensstämma sålunda med den ursprungliga bastarden (F_1) och ge en avkomma, som liksom denna klyver sig enligt schemat, medan övriga, såsom heterozygoter endast i avseende på en egenskap, klyva sig med hänsyn till denna efter monohybridschemat i förhållandet 3:1. — Av de 16 individen präglas vidare 9 st. (1, 2, 3, 4, 5, 7, 9, 10, 13) av båda de dominerande egenskaperna röda blommor och hög stjälk, 3 (6, 8, 14) av endast röda bl. och 3 (11, 12, 15) endast av hög stjälk, medan 1 (16). saknar båda, alltså är låg och vitblommig. F_2 har sålunda kluvit sig efter förhållandet 9:3:3:1. Vid en trihybrid sker klyvningen i överensstämmelse härmed efter förh. 27:9 :9:9:3:3:3:1, och av dessa 64 individ äro 8 konstanta. Om föräldrarna äro olika med hänsyn till 10 egenskaper, förefinnes möjlighet för inemot 60,000 (3^{10}) till sin ärftliga konstitution olika individ, av vilka icke mindre än 1,024 (2^{10}) äro konstanta. Antalet möjliga kombinationer växer sålunda mycket hastigt med antalet skiljande egenskaper.

Dominansförhållande mellan egenskaper är mycket vanligt, men kanske ännu vanligare är, att F_1 och de med F_1 i följande släktled lika bastarderna, till följd av ofullständig dominans eller full »likvärdighet» egenskaperna emellan, te sig som mer eller mindre rena mellanformer mellan föräldrarna, något som emellertid alls icke inverkar på klyvningens lagbundenhet. Enda skillnaden är, att i detta fall homo- och heterozygoter ej te sig lika.

Vi ha här ovan för enkelhetens skull och i likhet med Mendel talat om röd och vit blomfärg, hög och låg blomstjälk såsom bildande två egenskaper. Med stöd av mycket omfattande experiment har man emellertid uppställt den s. k. närvaro-frånvaroteorien (présence-absenceteorien), vilken innebär, att egenskapsparen i stället bildas av närvaron och frånvaron av samma egenskap eller riktigare av samma till grund för denna egenskap liggande faktor. Med tillhjälp av denna teori låta sig många företeelser, som synas stå i strid med den vanliga klyvningslagen, många nyheter, som te sig som språngvariationer eller atavismer (se Bakslag), enkelt förklaras såsom även de endast beroende på en omkombinering av förefintliga faktorer.

Alla individ, som till att se på äro lika, sägas vara fenotypiskt lika, visa samma fenotyp eller företeelsetyp, huru olika de än må vara till sina ärftliga anlag, till sin anlagstyp eller genotyp. Alla rödblommiga och högväxta individ av ovan nämnda dihybrid ha sålunda samma fenotyp trots mycket växlande genotyp. I motsats till genotypen, som är uteslutande ärftligt betingad, modifieras företeelsetypen även av rent tillfälliga faktorer (jfr Acklimatisering och Variation).

Alla genotypiskt lika individ (man kallar dem även isogena) bilda, om de tillika äro homozygoter (konstanta), tillhopa vad man kallar en biotyp eller en livstyp. Stammar en dylik från en homozygot, som därtill befruktat sig själv, utgör den en s. k. ren linje, medan avkomman av ett enda individ, oberoende av dettas genotypiska beskaffenhet och oberoende av om det befruktat sig själv eller icke, säges bilda en linje (utan bestämningen ren framför).

Motsatsen till biotyp och ren linje är population eller blandbestånd, som alltså betyder en samling av ärftligt eller genotypiskt olika individ. Avkomman efter en heterozygot bildar sålunda alltid en population, men en sådan kan självfallet även åstadkommas genom en mekanisk blandning av olika biotyper. En population kan genom urval ärftligt förändras, en biotyp eller ren linje däremot icke (jfr Acklimatisering och Förädling 1.).

De ovan nämnda talförhållandena vid bastardsavkommans klyvning kunna kallas normala eller typiska, men klyvningen kan även försiggå efter helt andra talförhållanden. Vid en dihybrid kan man sålunda i stället för 9:3:3 :1 få exempelvis 9:7 eller 9:3:4 eller 12:3 :1 och vid en trihybrid t. ex. 27:9:9:3:16,

för att icke tala om ännu mera klomplicerade fall, men avvikelserna från den allmänna klyvningslagen, sådan vi ovan lärt känna den, äro endast skenbara, något varpå vi dock här icke kunna närmare ingå.

Efter vilka talförhållanden klyvningen än må försiggå, händer det dock mycket sällan, att de erhållna klyvningstalen fullständigt överensstämma med de motsvarande ideala eller teoretiska. Genom att på grundval av dessa och de erhållna beräkna det s. k. medelfelet har man emellertid ett säkert medel att avgöra, om avvikelserna från de ideala talen äro större, än som är tillåtet. Skulle så vara fallet, har man skäl misstänka komplikationer, vilkas orsaker det då gäller att utforska.

Avvikande talförhållanden kunna bland annat bero på, att de förhandenvarande faktorerna äro av annat slag, förhålla sig på annat sätt än det vanliga. Man skiljer nämligen mellan olika slag av faktorer.

a. Komplementära faktorer. Vid korsning mellan två vitblommiga luktärter erhåller man ibland en F_1 med röda blommor, beroende på att de vita gömma på var sin av två sinsemellan olika faktorer, som var för sig ej åstadkomma någon synlig färgverkan men, då de sammanträffa, liksom komplettera varandra och ge upphov till röd blomfärg.

b. Förstärkningsfaktorer. Korsar man en ljusrödblommig åkerärt med en vitblommig, får man i regel en bastard med röd-violetta blommor, beroende på att den vitblommiga innehåller en faktor, som ensam för sig är overksam men förstärker den ljusröda färgen till violettröd.

c. Hämningsfaktorer kallar man sådana, som hämma eller hindra en annan faktor att göra sig gällande. Sålunda kan en blomma, som annars skulle bli röd, genom närvaro av en hämningsfaktor, som undertrycker den röda färgfaktorn, i stället bli vit eller nästan vit. Borstlösheten hos vete liksom den korta halmen och det korta hopträngda axet hos det gamla, allbekanta kubbvetet bero också, enligt Nilsson-Ehle, på närvaro av tvenne hämningsfaktorer, som hindra en faktor för borstighet, resp. en faktor för förlängt strå och ax, att göra sig gällande.

d. Homomera eller polymera faktorer åter kallar man sådana, som ha samma verkan men ärvas och kombineras på vanligt sätt oberoende av varandra. Nilsson- Ehle har påvisat ett flertal dylika faktorer hos såväl havre (kärnfärg och vipptyp) som vete (kärnfärg och vårvetetyp). Ofta eller kanske i regel är det så, att ju flera homomera faktorer, som sammanträda hos ett individ, desto starkare gör sig också den av faktorerna betingade egenskapen gällande. Två »vippfaktorer» åstadkomma sålunda en mera utbredd vippa än varje vippfaktor för sig. Äro de homomera faktorerna flera, låtom oss antaga 4 och kalla dem A, B, C, D, så kan man ju endast genom deras kombinering med varandra på olika sätt (ABCD, ABC, BCD,

AB, AC, BC o. s. v.) erhålla en hel kontinuerlig serie av ärftliga gradationer (ärftlig fluktuerande variation, sed. o.). Om flera homomera faktorer förekomma och alla eller de allra flesta äro samlade hos den ena av föräldrarna, komma självfallet de individ i F_2, som äro lika med dessa, att bilda de yttersta eller nästan de yttersta gränserna för variationen och samtliga övriga att te sig som mer eller mindre tydliga mellanformer: variationen blir vad man kallar intermediär. Förekomma åter de homomera faktorerna till ungefär samma antal hos de båda föräldrarna, komma de med dessa lika avkom-lingarna att bilda mediet för variationen, kring vilka de övriga gruppera sig som minus-och plusvarianter (se Variation). Man kallar denna utom föräldrarna gående variation transgressiv (överskridande).

e. Epistasi, hypostasi. Hos vissa svartkorniga havresorter finnes det, enligt vad Nilsson-Ehle visat, även en faktor för grå kärnfärg, fast den alldeles täckes av faktorn för svart: den grå faktorn är, säger man, hypostatisk under faktorn för svart, som däremot säges vara epistatisk över den grå. Vid korsning mellan en dylik svart- och en vitkornig framkomma emellertid uteslutande genom omkombinering av föräldrarnas faktorer även ett visst antal grå, som ju te sig som veritabla språng variation er (se Variation).

f. Pleiotropi. Liksom en till att se enkel yttre egenskap, som vi sett, kan bero på flera (homomera) faktorer, så kan också en och samma faktor samtidigt yttra sig i flera yttre egenskaper; man kallar en sådan faktor pleiotrop. Faktor och egenskap äro alltså ingalunda detsamma.

Sådana yttre egenskaper, som betingas av en gemensam faktor, måste emellertid helt naturligt alltid följas åt, alltid förärvas tillsammans, alldeles som en enkel egenskap, och uppvisa sålunda ett fall av verklig korrelation (se d. o.). En dylik kan även bero på vad man kallar faktorskoppling, varmed menas, att vissa faktorer i strid mot den vanliga regeln icke ärvas och kombineras oberoende av varandra utan i stället äro med varandra mer eller mindre fast förenade. Samma företeelse har sedermera av den engelske forskaren Bateson fått namnet reduplikation, i det han antager, att egenskapernas, om man så får säga, samförärvning icke beror på en förening av motsvarande faktorer utan i stället därpå, att könsceller med just dessa faktorer bildas i större antal än övriga slag av könsceller, med den naturliga följd, attäven kombinationer mellan dylika könsceller måste bliva vanligare än övriga kombinationer.

På ärftlighetsforskningens område har efter hand en oerhört rik litteratur sett dagen. Av arbeten på vårt språk må här hänvisas till följande: H. Juhlin Dannfelt: Jordbrukets bok, Jordbruksläran 2:dra upplagan 1916. H. Nilsson-Ehle: Den moderna ärftlighets-läran och dess betydelse för växtodlingen, 1913. W. Johannsen: Ärftligheten i historisk och experimentell belysning, till svenskan av Robert Larsson 1918; Nils von Hofsten: Ärftlighetslära 1919; Hans Tedin: Växtförädling, Den mindre jordbrukarens handbok, del XXXVII, 1919.H. T—n.

Ärjkrok. Se Årder.

Ärjning. Se Årder.

Ärla, *Motacilla,* småfåglar av tättingarnas ordning, med sylformig näbb, lång stjärt och långa ben. Springa livligt med vippande stjärt. Flyttfåglar. Leva av insekter och äro såsom nyttiga fridlysta. (Se Fåglar, 3.) Vanligast är sädesärlan, *M. alba,* L., vitgrå med svart bröst och stjärt. Gulärlan, *M. flava* L., lever mest på fuktiga platser. De lägga 5—6 ägg med mörka fläckar på vitaktig botten hos den förra, gulaktig hos den senare arten.

Ärter, *Pisum,* ett baljväxtsläkte, fam. *Leguminosæ,* utmärkt genom rikt klängande örtstånd, fåpariga blad, fortsatta med ett pargrenigt klänge, stora, stjälkomfattande stipler, 1—3-blommiga blomskaft från blad vecken samt runda eller kantiga frön. Självbefruktas i regel, men korsbefruktning förekommer, vilket bidrager till den stora rikedomen på sorter. I Sverige finnes ingen vild art, men allmänt odlas dels gula eller gröna åker- och trädgårdsärter, former av den vitblommiga, *P. sativum* L., dels gråärter, *P. arvense* L., med brokiga blommor och i regel med en röd fläck vid stiplernas bas samt grågröna eller gråbruna ofta fläckiga frön, som mörkna vid förvaring.

Vitblommiga ä. ha odlats i södra Europa allt sedan bronsåldern, i Sverige åtminstone från början av medeltiden, ty de omtalas i de gamla landskapslagarna. När gråärter, som växa vilda i Medelhavstrakterna, började odlas, är okänt. På åker odlas gråärter huvudsakligen till foder, men användes till följd av frönas kärva smak numera föga till människoföda; tidigare brukades dock gråärter mycket i Norrland till bröd.

De odlade formerna växla i följande avseenden: Efter baljans mer eller mindre sega skal skiljer man bland trädgårdsärter mellan sockerärter, *P. s. saccharatum* Rchb., vars baljor i omoget tillstånd äro spröda, så att skalet kan ätas, samt spritärter med i det inre så segt baljskal, att endast de spritade fröna kunna ätas. Märgärter utmärkas av rynkigt skal; de odlas blott som trädgårdsärter. Lågvuxna sorter kallas dvärgärter. Inom vardera av dessa grupper finnas såväl vit- som brok-blommiga sorter.

De gamla lantsorterna, som hava namn efter orten (Upplands-, Östgöta-, Stens-ärter) eller efter utseendet (rapphöns-, russinärter) eller efter mognadstiden (brådärter), äro i regel blandningar av flera former med olika egenskaper i avseende på bördighet, tidighet m. m.; i senare tid hava åtskilliga rena sorter av högre värde uppdragits. Bland mera kända och odlade sorter må nämnas:

I. Åkerärter:

1. Vitblommiga, gula:

Gula lantsorter, Östgöta- och Upplands-ä., finnas mer och mindre stor- eller små-fröiga och tidiga; bråd- och rågärter äro beteckningar för tidiga sorter.

Svalövs kapitalärt, varav en nyare stam II utsläppts, är en medeltidig, avkastningsrik kokärt med medelstora, gula eller i grönt något skiftande frön.

Suttons Early Market, en mindre storvuxen, tämligen givande sort med gula, medelstora frön, passar till följd av sin tidiga mognad i Norrland samt till odling på träda.

Svalövs gyllenärt är en ny, frodvuxen sort, något senare än Kapitalärt, med rent gula frön.

2. Vitblommiga gröna: En del äldre lantsorter, ss. gröna Upplands-, Fyris-ä. med flera , äro numera till större delen undanträngda av nyare rena sorter ss.:

Svalövs Concordia-ärt, med tämligen lågvuxen, i sicksack skjutande styv stjälk,, sent mognande men med hög avkastning av stora (1,000 korn 250 g.), blågröna frön.

3. Enfärgade gråärter. Smutsigt gröna ä. plägade förekomma i gamla, blandade sorter. Från gröna, vitblommiga skiljas de genom sin orent gröna färg, som mörknar vid förvaring och efter kokning, samt genom mörk navelfläck. Bland förädlade sorter märkes Svalövs gröpärt, en tidig, mindre halmrik sort med stora baljor och stora (1,000-korn omkr. 300 g.), något kantiga, grågula frön. Giver rik skörd av kärna.

4. Prickiga gråärter:

Norrlands och Dalarnas gråärter äro gamla lantsorter, ofta en blandning av olika former, bland dem även med enfärgade smutsgula frön med mörk navelfläck. De äro m. l. m. späd vuxna och giva mindre skörd än de förädlade sorterna, men äro lämpliga för nordliga trakter på grund av sin tidighet. Fröna äro små, 1,000 korn väga ofta endast 50—70 g., och hava besk smak.

Peluschken (pelusker) eller tyska sandärter äro en mycket sen och frodvuxen sort med små baljor och grågula, violettprickiga, tämligen små frön (1,000 st. omkring 120 g.). Mycket givande grönfoderväxt.

även kombinationer mellan dylika könsceller måste bliva vanligare än övriga kombinationer.

På ärftlighetsforskningens område har efter hand en oerhört rik litteratur sett dagen. Av arbeten på vårt språk må här hänvisas till följande: H. Juhlin Dannfelt: Jordbrukets bok, Jordbruksläran 2:dra upplagan 1916. H. Nilsson-Ehle: Den moderna ärftlighets-läran och dess betydelse för växtodlingen, 1913. W. Johannsen: Ärftligheten i historisk och experimentell belysning, till svenskan av Robert Larsson 1918; Nils von Hofsten: Ärftlighetslära 1919; Hans Tedin: Växtförädling, Den mindre jordbrukarens handbok, del XXXVII, 1919.H. T—n.

Ärjkrok. Se Årder.

Ärjning. Se Årder.

Ärla, *Motacilla,* småfåglar av tättingarnas ordning, med sylformig näbb, lång stjärt och långa ben. Springa livligt med vippande stjärt. Flyttfåglar. Leva av insekter och äro såsom nyttiga fridlysta. (Se Fåglar, 3.) Vanligast är sädesärlan, *M. alba,* L., vitgrå med svart bröst och stjärt. Gulärlan, *M. flava* L., lever mest på fuktiga platser. De lägga 5—6 ägg med mörka fläckar på vitaktig botten hos den förra, gulaktig hos den senare arten.

Ärter, *Pisum,* ett baljväxtsläkte, fam. *Leguminosæ,* utmärkt genom rikt klängande örtstånd, fåpariga blad, fortsatta med ett pargrenigt klänge, stora, stjälkomfattande stipler, 1—3-blommiga blomskaft från blad vecken samt runda eller kantiga frön. Självbefruktas i regel, men korsbefruktning förekommer, vilket bidrager till den stora rikedomen på sorter. I Sverige finnes ingen vild art, men allmänt odlas dels gula eller gröna åker- och trädgårdsärter, former av den vitblommiga, *P. sativum* L., dels gråärter, *P. arvense* L., med brokiga blommor och i regel med en röd fläck vid stiplernas bas samt grågröna eller gråbruna ofta fläckiga frön, som mörkna vid förvaring.

Vitblommiga ä. ha odlats i södra Europa allt sedan bronsåldern, i Sverige åtminstone från början av medeltiden, ty de omtalas i de gamla landskapslagarna. När gråärter, som växa vilda i Medelhavstrakterna, började odlas, är okänt. På åker odlas gråärter huvudsakligen till foder, men användes till följd av frönas kärva smak numera föga till människoföda; tidigare brukades dock gråärter mycket i Norrland till bröd.

De odlade formerna växla i följande avseenden: Efter baljans mer eller mindre sega skal skiljer man bland trädgårdsärter mellan sockerärter, *P. s. saccharatum* Rchb., vars baljor i omoget tillstånd äro spröda, så att skalet kan ätas, samt spritärter med i det inre så segt baljskal, att endast de spritade fröna kunna ätas. Märgärter utmärkas av rynkigt skal; de odlas blott som trädgårdsärter. Lågvuxna sorter kallas dvärgärter. Inom vardera av dessa grupper finnas såväl vit- som brok-blommiga sorter.

De gamla lantsorterna, som hava namn efter orten (Upplands-, Östgöta-, Stens-ärter) eller efter utseendet (rapphöns-, russinärter) eller efter mognadstiden (brådärter), äro i regel blandningar av flera former med olika egenskaper i avseende på bördighet, tidighet m. m.; i senare tid hava åtskilliga rena sorter av högre värde uppdragits. Bland mera kända och odlade sorter må nämnas:

I. Åkerärter:

1. Vitblommiga, gula:

Gula lantsorter, Östgöta- och Upplands-ä., finnas mer och mindre stor- eller små-fröiga och tidiga; bråd- och rågärter äro beteckningar för tidiga sorter.

Svalövs kapitalärt, varav en nyare stam II utsläppts, är en medeltidig, avkastningsrik kokärt med medelstora, gula eller i grönt något skiftande frön.

Suttons Early Market, en mindre storvuxen, tämligen givande sort med gula, medelstora frön, passar till följd av sin tidiga mognad i Norrland samt till odling på träda.

Svalövs gyllenärt är en ny, frodvuxen sort, något senare än Kapitalärt, med rent gula frön.

2. Vitblommiga gröna: En del äldre lantsorter, ss. gröna Upplands-, Fyris-ä. med flera , äro numera till större delen undanträngda av nyare rena sorter ss.:

Svalövs Concordia-ärt, med tämligen lågvuxen, i sicksack skjutande styv stjälk,, sent mognande men med hög avkastning av stora (1,000 korn 250 g.), blågröna frön.

3. Enfärgade gråärter. Smutsigt gröna ä. plägade förekomma i gamla, blandade sorter. Från gröna, vitblommiga skiljas de genom sin orent gröna färg, som mörknar vid förvaring och efter kokning, samt genom mörk navelfläck. Bland förädlade sorter märkes Svalövs gröpärt, en tidig, mindre halmrik sort med stora baljor och stora (1,000-korn omkr. 300 g.), något kantiga, grågula frön. Giver rik skörd av kärna.

4. Prickiga gråärter:

Norrlands och Dalarnas gråärter äro gamla lantsorter, ofta en blandning av olika former, bland dem även med enfärgade smutsgula frön med mörk navelfläck. De äro m. l. m. späd vuxna och giva mindre skörd än de förädlade sorterna, men äro lämpliga för nordliga trakter på grund av sin tidighet. Fröna äro små, 1,000 korn väga ofta endast 50—70 g., och hava besk smak.

Peluschken (pelusker) eller tyska sandärter äro en mycket sen och frodvuxen sort med små baljor och grågula, violettprickiga, tämligen små frön (1,000 st. omkring 120 g.). Mycket givande grönfoderväxt.

även kombinationer mellan dylika könsceller måste bliva vanligare än övriga kombinationer.

På ärftlighetsforskningens område har efter hand en oerhört rik litteratur sett dagen. Av arbeten på vårt språk må här hänvisas till följande: H. Juhlin Dannfelt: Jordbrukets bok, Jordbruksläran 2:dra upplagan 1916. H. Nilsson-Ehle: Den moderna ärftlighets-läran och dess betydelse för växtodlingen, 1913. W. Johannsen: Ärftligheten i historisk och experimentell belysning, till svenskan av Robert Larsson 1918; Nils von Hofsten: Ärftlighetslära 1919; Hans Tedin: Växtförädling, Den mindre jordbrukarens handbok, del XXXVII, 1919.H. T—n.

Ärjkrok. Se Årder.

Ärjning. Se Årder.

Ärla, *Motacilla,* småfåglar av tättingarnas ordning, med sylformig näbb, lång stjärt och långa ben. Springa livligt med vippande stjärt. Flyttfåglar. Leva av insekter och äro såsom nyttiga fridlysta. (Se Fåglar, 3.) Vanligast är sädesärlan, *M. alba,* L., vitgrå med svart bröst och stjärt. Gulärlan, *M. flava* L., lever mest på fuktiga platser. De lägga 5—6 ägg med mörka fläckar på vitaktig botten hos den förra, gulaktig hos den senare arten.

Ärter, *Pisum,* ett baljväxtsläkte, fam. *Leguminosæ,* utmärkt genom rikt klängande örtstånd, fåpariga blad, fortsatta med ett pargrenigt klänge, stora, stjälkomfattande stipler, 1—3-blommiga blomskaft från blad vecken samt runda eller kantiga frön. Självbefruktas i regel, men korsbefruktning förekommer, vilket bidrager till den stora rikedomen på sorter. I Sverige finnes ingen vild art, men allmänt odlas dels gula eller gröna åker- och trädgårdsärter, former av den vitblommiga, *P. sativum* L., dels gråärter, *P. arvense* L., med brokiga blommor och i regel med en röd fläck vid stiplernas bas samt grågröna eller gråbruna ofta fläckiga frön, som mörkna vid förvaring.

Vitblommiga ä. ha odlats i södra Europa allt sedan bronsåldern, i Sverige åtminstone från början av medeltiden, ty de omtalas i de gamla landskapslagarna. När gråärter, som växa vilda i Medelhavstrakterna, började odlas, är okänt. På åker odlas gråärter huvudsakligen till foder, men användes till följd av frönas kärva smak numera föga till människoföda; tidigare brukades dock gråärter mycket i Norrland till bröd.

De odlade formerna växla i följande avseenden: Efter baljans mer eller mindre sega skal skiljer man bland trädgårdsärter mellan sockerärter, *P. s. saccharatum* Rchb., vars baljor i omoget tillstånd äro spröda, så att skalet kan ätas, samt spritärter med i det inre så segt baljskal, att endast de spritade fröna kunna ätas. Märgärter utmärkas av rynkigt skal; de odlas blott som trädgårdsärter. Lågvuxna sorter kallas dvärgärter. Inom vardera av dessa grupper finnas såväl vit- som brok-blommiga sorter.

De gamla lantsorterna, som hava namn efter orten (Upplands-, Östgöta-, Stens-ärter) eller efter utseendet (rapphöns-, russinärter) eller efter mognadstiden (brådärter), äro i regel blandningar av flera former med olika egenskaper i avseende på bördighet, tidighet m. m.; i senare tid hava åtskilliga rena sorter av högre värde uppdragits. Bland mera kända och odlade sorter må nämnas:

I. Åkerärter:

1. Vitblommiga, gula:

Gula lantsorter, Östgöta- och Upplands-ä., finnas mer och mindre stor- eller små-fröiga och tidiga; bråd- och rågärter äro beteckningar för tidiga sorter.

Svalövs kapitalärt, varav en nyare stam II utsläppts, är en medeltidig, avkastningsrik kokärt med medelstora, gula eller i grönt något skiftande frön.

Suttons Early Market, en mindre storvuxen, tämligen givande sort med gula, medelstora frön, passar till följd av sin tidiga mognad i Norrland samt till odling på träda.

Svalövs gyllenärt är en ny, frodvuxen sort, något senare än Kapitalärt, med rent gula frön.

2. Vitblommiga gröna: En del äldre lantsorter, ss. gröna Upplands-, Fyris-ä. med flera , äro numera till större delen undanträngda av nyare rena sorter ss.:

Svalövs Concordia-ärt, med tämligen lågvuxen, i sicksack skjutande styv stjälk,, sent mognande men med hög avkastning av stora (1,000 korn 250 g.), blågröna frön.

3. Enfärgade gråärter. Smutsigt gröna ä. plägade förekomma i gamla, blandade sorter. Från gröna, vitblommiga skiljas de genom sin orent gröna färg, som mörknar vid förvaring och efter kokning, samt genom mörk navelfläck. Bland förädlade sorter märkes Svalövs gröpärt, en tidig, mindre halmrik sort med stora baljor och stora (1,000-korn omkr. 300 g.), något kantiga, grågula frön. Giver rik skörd av kärna.

4. Prickiga gråärter:

Norrlands och Dalarnas gråärter äro gamla lantsorter, ofta en blandning av olika former, bland dem även med enfärgade smutsgula frön med mörk navelfläck. De äro m. l. m. späd vuxna och giva mindre skörd än de förädlade sorterna, men äro lämpliga för nordliga trakter på grund av sin tidighet. Fröna äro små, 1,000 korn väga ofta endast 50—70 g., och hava besk smak.

Peluschken (pelusker) eller tyska sandärter äro en mycket sen och frodvuxen sort med små baljor och grågula, violettprickiga, tämligen små frön (1,000 st. omkring 120 g.). Mycket givande grönfoderväxt.

även kombinationer mellan dylika könsceller måste bliva vanligare än övriga kombinationer.

På ärftlighetsforskningens område har efter hand en oerhört rik litteratur sett dagen. Av arbeten på vårt språk må här hänvisas till följande: H. Juhlin Dannfelt: Jordbrukets bok, Jordbruksläran 2:dra upplagan 1916. H. Nilsson-Ehle: Den moderna ärftlighets-läran och dess betydelse för växtodlingen, 1913. W. Johannsen: Ärftligheten i historisk och experimentell belysning, till svenskan av Robert Larsson 1918; Nils von Hofsten: Ärftlighetslära 1919; Hans Tedin: Växtförädling, Den mindre jordbrukarens handbok, del XXXVII, 1919.H. T—n.

Ärjkrok. Se Årder.

Ärjning. Se Årder.

Ärla, *Motacilla,* småfåglar av tättingarnas ordning, med sylformig näbb, lång stjärt och långa ben. Springa livligt med vippande stjärt. Flyttfåglar. Leva av insekter och äro såsom nyttiga fridlysta. (Se Fåglar, 3.) Vanligast är sädesärlan, *M. alba,* L., vitgrå med svart bröst och stjärt. Gulärlan, *M. flava* L., lever mest på fuktiga platser. De lägga 5—6 ägg med mörka fläckar på vitaktig botten hos den förra, gulaktig hos den senare arten.

Ärter, *Pisum,* ett baljväxtsläkte, fam. *Leguminosæ,* utmärkt genom rikt klängande örtstånd, fåpariga blad, fortsatta med ett pargrenigt klänge, stora, stjälkomfattande stipler, 1—3-blommiga blomskaft från blad vecken samt runda eller kantiga frön. Självbefruktas i regel, men korsbefruktning förekommer, vilket bidrager till den stora rikedomen på sorter. I Sverige finnes ingen vild art, men allmänt odlas dels gula eller gröna åker- och trädgårdsärter, former av den vitblommiga, *P. sativum* L., dels gråärter, *P. arvense* L., med brokiga blommor och i regel med en röd fläck vid stiplernas bas samt grågröna eller gråbruna ofta fläckiga frön, som mörkna vid förvaring.

Vitblommiga ä. ha odlats i södra Europa allt sedan bronsåldern, i Sverige åtminstone från början av medeltiden, ty de omtalas i de gamla landskapslagarna. När gråärter, som växa vilda i Medelhavstrakterna, började odlas, är okänt. På åker odlas gråärter huvudsakligen till foder, men användes till följd av frönas kärva smak numera föga till människoföda; tidigare brukades dock gråärter mycket i Norrland till bröd.

De odlade formerna växla i följande avseenden: Efter baljans mer eller mindre sega skal skiljer man bland trädgårdsärter mellan sockerärter, *P. s. saccharatum* Rchb., vars baljor i omoget tillstånd äro spröda, så att skalet kan ätas, samt spritärter med i det inre så segt baljskal, att endast de spritade fröna kunna ätas. Märgärter utmärkas av rynkigt skal; de odlas blott som trädgårdsärter. Lågvuxna sorter kallas dvärgärter. Inom vardera av dessa grupper finnas såväl vit- som brok-blommiga sorter.

De gamla lantsorterna, som hava namn efter orten (Upplands-, Östgöta-, Stens-ärter) eller efter utseendet (rapphöns-, russinärter) eller efter mognadstiden (brådärter), äro i regel blandningar av flera former med olika egenskaper i avseende på bördighet, tidighet m. m.; i senare tid hava åtskilliga rena sorter av högre värde uppdragits. Bland mera kända och odlade sorter må nämnas:

I. Åkerärter:

1. Vitblommiga, gula:

Gula lantsorter, Östgöta- och Upplands-ä., finnas mer och mindre stor- eller små-fröiga och tidiga; bråd- och rågärter äro beteckningar för tidiga sorter.

Svalövs kapitalärt, varav en nyare stam II utsläppts, är en medeltidig, avkastningsrik kokärt med medelstora, gula eller i grönt något skiftande frön.

Suttons Early Market, en mindre storvuxen, tämligen givande sort med gula, medelstora frön, passar till följd av sin tidiga mognad i Norrland samt till odling på träda.

Svalövs gyllenärt är en ny, frodvuxen sort, något senare än Kapitalärt, med rent gula frön.

2. Vitblommiga gröna: En del äldre lantsorter, ss. gröna Upplands-, Fyris-ä. med flera , äro numera till större delen undanträngda av nyare rena sorter ss.:

Svalövs Concordia-ärt, med tämligen lågvuxen, i sicksack skjutande styv stjälk,, sent mognande men med hög avkastning av stora (1,000 korn 250 g.), blågröna frön.

3. Enfärgade gråärter. Smutsigt gröna ä. plägade förekomma i gamla, blandade sorter. Från gröna, vitblommiga skiljas de genom sin orent gröna färg, som mörknar vid förvaring och efter kokning, samt genom mörk navelfläck. Bland förädlade sorter märkes Svalövs gropärt, en tidig, mindre halmrik sort med stora baljor och stora (1,000-korn omkr. 300 g.), något kantiga, grågula frön. Giver rik skörd av kärna.

4. Prickiga gråärter:

Norrlands och Dalarnas gråärter äro gamla lantsorter, ofta en blandning av olika former, bland dem även med enfärgade smutsgula frön med mörk navelfläck. De äro m. l. m. späd vuxna och giva mindre skörd än de förädlade sorterna, men äro lämpliga för nordliga trakter på grund av sin tidighet. Fröna äro små, 1,000 korn väga ofta endast 50—70 g., och hava besk smak.

Peluschken (pelusker) eller tyska sandärter äro en mycket sen och frodvuxen sort med små baljor och grågula, violettprickiga, tämligen små frön (1,000 st. omkring 120 g.). Mycket givande grönfoderväxt.

även kombinationer mellan dylika könsceller måste bliva vanligare än övriga kombinationer.

På ärftlighetsforskningens område har efter hand en oerhört rik litteratur sett dagen. Av arbeten på vårt språk må här hänvisas till följande: H. Juhlin Dannfelt: Jordbrukets bok, Jordbruksläran 2:dra upplagan 1916. H. Nilsson-Ehle: Den moderna ärftlighets-läran och dess betydelse för växtodlingen, 1913. W. Johannsen: Ärftligheten i historisk och experimentell belysning, till svenskan av Robert Larsson 1918; Nils von Hofsten: Ärftlighetslära 1919; Hans Tedin: Växtförädling, Den mindre jordbrukarens handbok, del XXXVII, 1919.H. T—n.

Ärjkrok. Se Årder.

Ärjning. Se Årder.

Ärla, *Motacilla,* småfåglar av tättingarnas ordning, med sylformig näbb, lång stjärt och långa ben. Springa livligt med vippande stjärt. Flyttfåglar. Leva av insekter och äro såsom nyttiga fridlysta. (Se Fåglar, 3.) Vanligast är sädesärlan, *M. alba,* L., vitgrå med svart bröst och stjärt. Gulärlan, *M. flava* L., lever mest på fuktiga platser. De lägga 5—6 ägg med mörka fläckar på vitaktig botten hos den förra, gulaktig hos den senare arten.

Ärter, *Pisum,* ett baljväxtsläkte, fam. *Leguminosæ,* utmärkt genom rikt klängande örtstånd, fåpariga blad, fortsatta med ett pargrenigt klänge, stora, stjälkomfattande stipler, 1—3-blommiga blomskaft från blad vecken samt runda eller kantiga frön. Självbefruktas i regel, men korsbefruktning förekommer, vilket bidrager till den stora rikedomen på sorter. I Sverige finnes ingen vild art, men allmänt odlas dels gula eller gröna åker- och trädgårdsärter, former av den vitblommiga, *P. sativum* L., dels gråärter, *P. arvense* L., med brokiga blommor och i regel med en röd fläck vid stiplernas bas samt grågröna eller gråbruna ofta fläckiga frön, som mörkna vid förvaring.

Vitblommiga ä. ha odlats i södra Europa allt sedan bronsåldern, i Sverige åtminstone från början av medeltiden, ty de omtalas i de gamla landskapslagarna. När gråärter, som växa vilda i Medelhavstrakterna, började odlas, är okänt. På åker odlas gråärter huvudsakligen till foder, men användes till följd av frönas kärva smak numera föga till människoföda; tidigare brukades dock gråärter mycket i Norrland till bröd.

De odlade formerna växla i följande avseenden: Efter baljans mer eller mindre sega skal skiljer man bland trädgårdsärter mellan sockerärter, *P. s. saccharatum* Rchb., vars baljor i omoget tillstånd äro spröda, så att skalet kan ätas, samt spritärter med i det inre så segt baljskal, att endast de spritade fröna kunna ätas. Märgärter utmärkas av rynkigt skal; de odlas

blott som trädgårdsärter. Lågvuxna sorter kallas dvärgärter. Inom vardera av dessa grupper finnas såväl vit- som brok-blommiga sorter.

De gamla lantsorterna, som hava namn efter orten (Upplands-, Östgöta-, Stens-ärter) eller efter utseendet (rapphöns-, russinärter) eller efter mognadstiden (brådärter), äro i regel blandningar av flera former med olika egenskaper i avseende på bördighet, tidighet m. m.; i senare tid hava åtskilliga rena sorter av högre värde uppdragits. Bland mera kända och odlade sorter må nämnas:

I. Åkerärter:

1. Vitblommiga, gula:

Gula lantsorter, Östgöta- och Upplands-ä., finnas mer och mindre stor- eller små-fröiga och tidiga; bråd- och rågärter äro beteckningar för tidiga sorter.

Svalövs kapitalärt, varav en nyare stam II utsläppts, är en medeltidig, avkastningsrik kokärt med medelstora, gula eller i grönt något skiftande frön.

Suttons Early Market, en mindre storvuxen, tämligen givande sort med gula, medelstora frön, passar till följd av sin tidiga mognad i Norrland samt till odling på träda.

Svalövs gyllenärt är en ny, frodvuxen sort, något senare än Kapitalärt, med rent gula frön.

2. Vitblommiga gröna: En del äldre lantsorter, ss. gröna Upplands-, Fyris-ä. med flera , äro numera till större delen undanträngda av nyare rena sorter ss.:

Svalövs Concordia-ärt, med tämligen lågvuxen, i sicksack skjutande styv stjälk,, sent mognande men med hög avkastning av stora (1,000 korn 250 g.), blågröna frön.

3. Enfärgade gråärter. Smutsigt gröna ä. plägade förekomma i gamla, blandade sorter. Från gröna, vitblommiga skiljas de genom sin orent gröna färg, som mörknar vid förvaring och efter kokning, samt genom mörk navelfläck. Bland förädlade sorter märkes Svalövs gröpärt, en tidig, mindre halmrik sort med stora baljor och stora (1,000-korn omkr. 300 g.), något kantiga, grågula frön. Giver rik skörd av kärna.

4. Prickiga gråärter:

Norrlands och Dalarnas gråärter äro gamla lantsorter, ofta en blandning av olika former, bland dem även med enfärgade smutsgula frön med mörk navelfläck. De äro m. l. m. späd vuxna och giva mindre skörd än de förädlade sorterna, men äro lämpliga för nordliga trakter på grund av sin tidighet. Fröna äro små, 1,000 korn väga ofta endast 50—70 g., och hava besk smak.

Peluschken (pelusker) eller tyska sandärter äro en mycket sen och frodvuxen sort med små baljor och grågula, violettprickiga, tämligen små frön (1,000 st. omkring 120 g.). Mycket givande grönfoderväxt.

Svalövs soloärt, en tidig men tämligen frodvuxen foderärt, med blad utan den eljest för gråärter utmärkande röda fläcken samt runda, tämligen stora (1,000 st. omkr. 230 g.) frön med blåaktiga prickar på gul botten.

Svalövs soloärt.

5. Marmorerade gråärter: Tidigare odlades under namn av rapphöns-ä. en (blandad?) sort med medelstora (1,000 st. omkring 150 g.), rostbrunt marmorerade frön. Från Weibullsholm sprides en marmorerad foderärt, som dock är mindre allmänt odlad.

II. Trädgårdsärter: Av sockerärter odlas för närvarande mest de högvuxna Grå jätte svärds-, Grå jätte delikatess-, Moerheims jätte- och Stor engelsk sabel-, samt av halvhöga Furst Bismarck och av dvärg- Buxbom. Av spritärter odlas allmänt de tidiga, medelhöga Carters first crop och Dippes Mai, den låga Witham Wonder, den sena höga Victoria. Av märgspritärter den låga tidiga William Hurst, den halvhöga tidiga Daisy, de högvuxna Champion of England, Non plus ultra och den inhemska, sena, högvuxna Stensärten, m. fl.

Odling. Ä. intaga blott en mindre del av landets åkerjord, och odlingen har snarare av- än tilltagit. Omkring år 1870 beräknades ä.- arealen till omkring 34,000 ha. men hade vid sekelskiftet nedgått till omkring 20,000, för att under senaste åren åter något ha ökat, till 38,000 ha. år 1920, varav omkring 30,000 ha. matärter och 8,000 ha. foderärter, motsvarande 0.8 och 0.2 % av hela åkerarealen. Därjämte ingå ä. även — men mindre än vicker — i blandsäd. Odling av mat-ä. förekommer mest i Mälarprovinsernas och östergötlands slättbygd och mycket obetydligt norr om Dalälven, foder- ä. mest i Skåne, varjämte grå-ä. till såväl mat som foder odlas mest i Jämtland och i mindre utsträckning ända upp i Västerbotten. Att ä., trots såväl kärnans som halmens höga värde, odlas så litet, förklaras genom följande, a. Ärters olämplighet på torra, lätta och kalkfattiga jordslag; b. Ärtodlingen medför vanligen ökad utveckling av ogräs; c. I fuktigt väder skadas och förstöres den mot jorden nedliggande halmen och förloras lätt en del av kärnskörden; d. Även insektangrepp nedsätta ofta betydligt skörden, som därför i allmänhet är låg.

Jordmån. Ä. gå bäst till på lätt, kalkhaltig lera, mindre väl på vare sig styv lera eller sand-, torv- och mulljord; jorden bör vara väl avdikad men ej starkt uttorkande. Då ä. böra myllas tämligen djupt, minst 5 cm., är ej faran för jordens uttorkning så stor som för annan vårsäd, men vid bearbetningen på våren bör tillses, att jorden ej är för mycket uttorkad; bearbetningen bör ej vara alltför fin, men genom vältning bör jorden tillpackas kring utsädet.

Plats i växtföljden vanligen mellan 2 stråsädesgrödor i senare delen av omloppet, men i senare tid har man även börjat så ä. på trädesskiftet; lämplig härför är gröpärten, i sydligaste Sverige även soloärt. Ä. böra ej återkomma tätt efter sig själv.

Gödsling: lämpligen med 200—400 kg. 20 % superfosfat eller lika mycket thomasfosfat samt 100—200 kg. 37 % kalisalt, där kalitillförsel visat sig behövlig.

Sådden bör ske tidigt; Tiburtii dag, 14 april, var av gammalt rätt ärtsåningsdag. Tidigare bredsåddes ä. alltid; numera användes allt mera radsådd, som medför samma fördelar för ä. som för andra säden; vanligen användes 10—12 cm. radavstånd, men ett större, 45—50 cm., medför fördelen, att ogräset kan motarbetas genom häckning, och även vid den glesare sådden kan grödan väl täcka marken och skördemängden ej behöva minskas. Utsädesmängden efter utsädets grovlek och täthet 200—300 kg. per ha.

Bearbetning under växttiden förekommer föga.

Om ytjorden hårdnat efter sådden, är dock skäl att giva ett par drag med slätpinnharv snett över raderna; först då groddarna börjat komma upp, medför detta fara för att ärterna skola dragas upp.Skörden av mogna ä. sker vanligen med slö lie, så att halmen rives av och nedliggande toppar ej avskäras, eller ock med släprävsa, om ärterna ligga. För att göra slåttermaskin lämplig för detta arbete kan bakom knivstången anbringas en grind av järnspröt med uppåt-böjda ändar och med avtagande längd på spröten mot skärapparatens ände, så att det skurna föres in ur skåret. Den avtagna grödan bör torka väl före inbärgningen, emedan den eljest lätt möglar. Ofta brukas att lämna ärthalmen kvar i hopar på marken för torkning, men säkrare är att uppsätta den på hässja, krakstör eller pyramider (se Hässja).

Skördemängden växlar starkt under olika år, på grund av torka, för vilken ä. äro ömtåliga, eller mycken väta, som lockar till fortsatt blomning, eller av andra orsaker. Medelskörd för riket plägar vara omkring 1,300 kg. (16 hl.) kärna pr ha. och 1 $^{1}/_{2}$—2 gånger så mycket halm och agnar, men på god jord i goda år kan skörden gå upp till det dubbla. Vikten växlar mellan 75 och 85 kg. pr hl.

Parasiter angripa ärter mycket. Broddens blad ätas av ärtviveln; under uppväxten skadas plantan av mjöldagg och rostsvamp samt av bladlöss. Fröna frätas av ärt smyg och ärtvecklare.

Fodervärdet av ä. är detsamma som av bönor och vicker (se d. o.). I medeltal innehålla de 17—20 % smb. äggvita, 1 % fett, inemot 50 % smb. extraktämnen och blott 5 % växttråd. 1 kg. motsvarar 1 foderenhet. Ärtgröpe användes mest till arbetshästar, svin och göddjur, men kan även utan olägenhet ingå i mjölkkors utfodring, om prisförhållandena giva anledning därtill.

Ärtfly, *Mamestra pisi* L., en mycket vanlig nattfjäril. Larven, som blir omkr. 4 cm. lång, är rödbrun (sällan grön) med 4 svavelbruna längsränder. Lever på en mängd olika växter, gärna på baljväxter, vars blad den aväter. Besprutning med arsenikhaltiga vätskor. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Ärtgallmygga, *Contarinia pisi* Winn., en utomordentligt liten mygga, vars små, gulröda larver anträffas massvis inuti ärtbaljorna, där de svårt skada ärterna. Sällsynt i Sverige.A. T—n.

Ärtkas, en av gammalt i Bohuslän bruklig torkställning för ärter, bestående av takformigt eller i pyramid resta gärdselstänger. Se Hässja.

Ärtlinser. Se Vicker.

Ärtsmyg, *Laria (Bruchus) pisorum* L. I från utlandet införda ärter träffas ej sällan larver och fullbildade exemplar av denna lilla skalbagge. Den övervintrar ej hos oss, varför dess spridning inom landet torde vara utesluten.A. T—n.

Ärtträd, sibiriskt, *Caragana arborescens* Lam., en högvuxen, buskformig baljväxt med vackert, tätt lövverk av parbladiga blad och kortskaftade gula blommor i blad vecken. Är mycket härdig och förnöjsam, trives även på mager och torr jord och odlas allmänt i hela landet som prydnadsbuske och i häckar. Lämnar riklig fröavkastning. Förökas lätt genom frö, sått på säng, varefter plantorna som 1—2-åriga utskolas.

Ärttörne, *Ulex europæus* L., en buskartad baljväxt, fam. *Leguminosæ,* med stickande grenspetsar och nålformiga blad, gula blommor samt ludna baljor med 4—5 hjärtformiga frön. Ä. växer i sydligare trakter vild på torr jord i backar och på hedar, särdeles i kusttrakter. Den bibehåller sig grön och saftig året om och ätes av får och getter. Den måste dock före utfodringen krossas för att motverka dess stickande beskaffenhet. Odlingen har i Sverige försökts men åter övergivits ss. alltför besvärlig och mindre lönande, då plantan tillväxer mycket långsamt och lämnar litet utbyte.

Ärtvecklaren, *Laspeyresia (Grapholitha) nigricana* Stph., är en liten, övervägande mörkt askgrå fjäril, vars gulvita, svarthuvade larver leva inuti ärtbaljorna på ärterna, som de söndergnaga. Fullvuxna lämna de på eftersommaren baljorna för att för puppas i jorden. Djupgrävning eller djupplöjning efter ärtskörden anses vara verksamt mot detta mycket vanliga skadedjur.A. T—n.

Ärtsmyg.

Ärtvivel, *Sitona lineatu*s L., en 4.5—5 mm. lång, gråbrun, ljusrandig skalbagge, som angriper baljväxter av alla slag, särskilt på våren och eftersommaren. På utvuxna blad äter han smärre hak i kanterna, varav skadan är ringa. Stor skada åstadkommer ä. däremot, då han på våren angriper de spirande ärtplantornas hjärtblad och skottspetsar. Ofta blir omsådd nödvändig, om man icke genom besprutning med arsenikhaltiga medel eller genom att beströ plantorna med torra arsenikpulver, s. k. snusdamm m. m., skyddar dem mot skadedjuren. Larverna leva i jorden, särskilt på de s. k. bakterieknölarna, utan att därvid göra nämnvärd skada.A. T—n.

Ärtväxt. Se Baljväxter.

Äsping. Se Ormar.

Ättikjäsning. Etylalkohol oxideras under inverkan av vissa bakterier och jästsvampar av luftens syre till motsvarande syra, ättiksyra:

Skörden av mogna ä. sker vanligen med slö lie, så att halmen rives av och nedliggande toppar ej avskäras, eller ock med släprävsa, om ärterna ligga. För att göra slåttermaskin lämplig för detta arbete kan bakom knivstången anbringas en grind av järnspröt med uppåt-böjda ändar och med avtagande längd på spröten mot skärapparatens ände, så att det skurna föres in ur skåret. Den avtagna grödan bör torka väl före inbärgningen, emedan den eljest lätt möglar. Ofta brukas att lämna ärthalmen kvar i hopar på marken för torkning, men säkrare är att uppsätta den på hässja, krakstör eller pyramider (se Hässja).

Skördemängden växlar starkt under olika år, på grund av torka, för vilken ä. äro ömtåliga, eller mycken väta, som lockar till fortsatt blomning, eller av andra orsaker. Medelskörd för riket plägar vara omkring 1,300 kg. (16 hl.) kärna pr ha. och 1 $^{1}/_{2}$—2 gånger så mycket halm och agnar, men på god jord i goda år kan skörden gå upp till det dubbla. Vikten växlar mellan 75 och 85 kg. pr hl.

Parasiter angripa ärter mycket. Broddens blad ätas av ärtviveln; under uppväxten skadas plantan av mjöldagg och rostsvamp samt av bladlöss. Fröna frätas av ärt smyg och ärtvecklare.

Fodervärdet av ä. är detsamma som av bönor och vicker (se d. o.). I medeltal innehålla de 17—20 % smb. äggvita, 1 % fett, inemot 50 % smb. extraktämnen och blott 5 % växttråd. 1 kg. motsvarar 1 foderenhet. Ärtgröpe användes mest till arbetshästar, svin och göddjur, men kan även utan olägenhet ingå i mjölkkors utfodring, om prisförhållandena giva anledning därtill.

Ärtfly, *Mamestra pisi* L., en mycket vanlig nattfjäril. Larven, som blir omkr. 4 cm. lång, är rödbrun (sällan grön) med 4 svavelbruna längsränder. Lever på en mängd olika växter, gärna på baljväxter, vars blad den aväter. Besprutning med arsenikhaltiga vätskor. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Ärtgallmygga, *Contarinia pisi* Winn., en utomordentligt liten mygga, vars små, gulröda larver anträffas massvis inuti ärtbaljorna, där de svårt skada ärterna. Sällsynt i Sverige.A. T—n.

Ärtkas, en av gammalt i Bohuslän bruklig torkställning för ärter, bestående av takformigt eller i pyramid resta gärdselstänger. Se Hässja.

Ärtlinser. Se Vicker.

Ärtsmyg, *Laria (Bruchus) pisorum* L. I från utlandet införda ärter träffas ej sällan larver och fullbildade exemplar av denna lilla skalbagge. Den övervintrar ej hos oss, varför dess spridning inom landet torde vara utesluten.A. T—n.

Ärtträd, sibiriskt, *Caragana arborescens* Lam., en högvuxen, buskformig baljväxt med vackert, tätt lövverk av parbladiga blad och kortskaftade gula blommor i blad vecken. Är mycket härdig och förnöjsam, trives även på mager och torr jord och odlas allmänt i hela landet som prydnadsbuske och i häckar. Lämnar riklig fröavkastning. Förökas lätt genom frö, sått på säng, varefter plantorna som 1—2-åriga utskolas.

Ärttörne, *Ulex europæus* L., en buskartad baljväxt, fam. *Leguminosæ,* med stickande grenspetsar och nålformiga blad, gula blommor samt ludna baljor med 4—5 hjärtformiga frön. Ä. växer i sydligare trakter vild på torr jord i backar och på hedar, särdeles i kusttrakter. Den bibehåller sig grön och saftig året om och ätes av får och getter. Den måste dock före utfodringen krossas för att motverka dess stickande beskaffenhet. Odlingen har i Sverige försökts men åter övergivits ss. alltför besvärlig och mindre lönande, då plantan tillväxer mycket långsamt och lämnar litet utbyte.

Ärtvecklaren, *Laspeyresia (Grapholitha) nigricana* Stph., är en liten, övervägande mörkt askgrå fjäril, vars gulvita, svarthuvade larver leva inuti ärtbaljorna på ärterna, som de söndergnaga. Fullvuxna lämna de på eftersommaren baljorna för att för puppas i jorden. Djupgrävning eller djupplöjning efter ärtskörden anses vara verksamt mot detta mycket vanliga skadedjur.A. T—n.

Ärtsmyg.

Ärtvivel, *Sitona lineatu*s L., en 4.5—5 mm. lång, gråbrun, ljusrandig skalbagge, som angriper baljväxter av alla slag, särskilt på våren och eftersommaren. På utvuxna blad äter han smärre hak i kanterna, varav skadan är ringa. Stor skada åstadkommer ä. däremot, då han på våren angriper de spirande ärtplantornas hjärtblad och skottspetsar. Ofta blir omsådd nödvändig, om man icke genom besprutning med arsenikhaltiga medel eller genom att beströ plantorna med torra arsenikpulver, s. k. snusdamm m. m., skyddar dem mot skadedjuren. Larverna leva i jorden, särskilt på de s. k. bakterieknölarna, utan att därvid göra nämnvärd skada.A. T—n.

Ärtväxt. Se Baljväxter.

Äsping. Se Ormar.

Ättikjäsning. Etylalkohol oxideras under inverkan av vissa bakterier och jästsvampar av luftens syre till motsvarande syra, ättiksyra:

Skörden av mogna ä. sker vanligen med slö lie, så att halmen rives av och nedliggande toppar ej avskäras, eller ock med släprävsa, om ärterna ligga. För att göra slåttermaskin lämplig för detta arbete kan bakom knivstången anbringas en grind av järnspröt med uppåt-böjda ändar och med avtagande längd på spröten mot skärapparatens ände, så att det skurna föres in ur skåret. Den avtagna grödan bör torka väl före inbärgningen, emedan den eljest lätt möglar. Ofta brukas att lämna ärthalmen kvar i hopar på marken för torkning, men säkrare är att uppsätta den på hässja, krakstör eller pyramider (se Hässja).

Skördemängden växlar starkt under olika år, på grund av torka, för vilken ä. äro ömtåliga, eller mycken väta, som lockar till fortsatt blomning, eller av andra orsaker. Medelskörd för riket plägar vara omkring 1,300 kg. (16 hl.) kärna pr ha. och 1 $^{1}/_{2}$—2 gånger så mycket halm och agnar, men på god jord i goda år kan skörden gå upp till det dubbla. Vikten växlar mellan 75 och 85 kg. pr hl.

Parasiter angripa ärter mycket. Broddens blad ätas av ärtviveln; under uppväxten skadas plantan av mjöldagg och rostsvamp samt av bladlöss. Fröna frätas av ärt smyg och ärtvecklare.

Fodervärdet av ä. är detsamma som av bönor och vicker (se d. o.). I medeltal innehålla de 17—20 % smb. äggvita, 1 % fett, inemot 50 % smb. extraktämnen och blott 5 % växttråd. 1 kg. motsvarar 1 foderenhet. Ärtgröpe användes mest till arbetshästar, svin och göddjur, men kan även utan olägenhet ingå i mjölkkors utfodring, om prisförhållandena giva anledning därtill.

Ärtfly, *Mamestra pisi* L., en mycket vanlig nattfjäril. Larven, som blir omkr. 4 cm. lång, är rödbrun (sällan grön) med 4 svavelbruna längsränder. Lever på en mängd olika växter, gärna på baljväxter, vars blad den aväter. Besprutning med arsenikhaltiga vätskor. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Ärtgallmygga, *Contarinia pisi* Winn., en utomordentligt liten mygga, vars små, gulröda larver anträffas massvis inuti ärtbaljorna, där de svårt skada ärterna. Sällsynt i Sverige.A. T—n.

Ärtkas, en av gammalt i Bohuslän bruklig torkställning för ärter, bestående av takformigt eller i pyramid resta gärdselstänger. Se Hässja.

Ärtlinser. Se Vicker.

Ärtsmyg, *Laria (Bruchus) pisorum* L. I från utlandet införda ärter träffas ej sällan larver och fullbildade exemplar av denna lilla skalbagge. Den övervintrar ej hos oss, varför dess spridning inom landet torde vara utesluten.A. T—n.

Ärtträd, sibiriskt, *Caragana arborescens* Lam., en högvuxen, buskformig baljväxt med vackert, tätt lövverk av parbladiga blad och kortskaftade gula blommor i blad vecken. Är mycket härdig och förnöjsam, trives även på mager och torr jord och odlas allmänt i hela landet som prydnadsbuske och i häckar. Lämnar riklig fröavkastning. Förökas lätt genom frö, sått på säng, varefter plantorna som 1—2-åriga utskolas.

Ärttörne, *Ulex europæus* L., en buskartad baljväxt, fam. *Leguminosæ,* med stickande grenspetsar och nålformiga blad, gula blommor samt ludna baljor med 4—5 hjärtformiga frön. Ä. växer i sydligare trakter vild på torr jord i backar och på hedar, särdeles i kusttrakter. Den bibehåller sig grön och saftig året om och ätes av får och getter. Den måste dock före utfodringen krossas för att motverka dess stickande beskaffenhet. Odlingen har i Sverige försökts men åter övergivits ss. alltför besvärlig och mindre lönande, då plantan tillväxer mycket långsamt och lämnar litet utbyte.

Ärtvecklaren, *Laspeyresia (Grapholitha) nigricana* Stph., är en liten, övervägande mörkt askgrå fjäril, vars gulvita, svarthuvade larver leva inuti ärtbaljorna på ärterna, som de söndergnaga. Fullvuxna lämna de på eftersommaren baljorna för att för puppas i jorden. Djupgrävning eller djupplöjning efter ärtskörden anses vara verksamt mot detta mycket vanliga skadedjur.A. T—n.

Ärtsmyg.

Ärtvivel, *Sitona lineatu*s L., en 4.5—5 mm. lång, gråbrun, ljusrandig skalbagge, som angriper baljväxter av alla slag, särskilt på våren och eftersommaren. På utvuxna blad äter han smärre hak i kanterna, varav skadan är ringa. Stor skada åstadkommer ä. däremot, då han på våren angriper de spirande ärtplantornas hjärtblad och skottspetsar. Ofta blir omsådd nödvändig, om man icke genom besprutning med arsenikhaltiga medel eller genom att beströ plantorna med torra arsenikpulver, s. k. snusdamm m. m., skyddar dem mot skadedjuren. Larverna leva i jorden, särskilt på de s. k. bakterieknölarna, utan att därvid göra nämnvärd skada.A. T—n.

Ärtväxt. Se Baljväxter.

Äsping. Se Ormar.

Ättikjäsning. Etylalkohol oxideras under inverkan av vissa bakterier och jästsvampar av luftens syre till motsvarande syra, ättiksyra:

Skörden av mogna ä. sker vanligen med slö lie, så att halmen rives av och nedliggande toppar ej avskäras, eller ock med släprävsa, om ärterna ligga. För att göra slåttermaskin lämplig för detta arbete kan bakom knivstången anbringas en grind av järnspröt med uppåt-böjda ändar och med avtagande längd på spröten mot skärapparatens ände, så att det skurna föres in ur skåret. Den avtagna grödan bör torka väl före inbärgningen, emedan den eljest lätt möglar. Ofta brukas att lämna ärthalmen kvar i hopar på marken för torkning, men säkrare är att uppsätta den på hässja, krakstör eller pyramider (se Hässja).

Skördemängden växlar starkt under olika år, på grund av torka, för vilken ä. äro ömtåliga, eller mycken väta, som lockar till fortsatt blomning, eller av andra orsaker. Medelskörd för riket plägar vara omkring 1,300 kg. (16 hl.) kärna pr ha. och $1\ ^1/_2$—2 gånger så mycket halm och agnar, men på god jord i goda år kan skörden gå upp till det dubbla. Vikten växlar mellan 75 och 85 kg. pr hl.

Parasiter angripa ärter mycket. Broddens blad ätas av ärtviveln; under uppväxten skadas plantan av mjöldagg och rostsvamp samt av bladlöss. Fröna frätas av ärt smyg och ärtvecklare.

Fodervärdet av ä. är detsamma som av bönor och vicker (se d. o.). I medeltal innehålla de 17—20 % smb. äggvita, 1 % fett, inemot 50 % smb. extraktämnen och blott 5 % växttråd. 1 kg. motsvarar 1 foderenhet. Ärtgröpe användes mest till arbetshästar, svin och göddjur, men kan även utan olägenhet ingå i mjölkkors utfodring, om prisförhållandena giva anledning därtill.

Ärtfly, *Mamestra pisi* L., en mycket vanlig nattfjäril. Larven, som blir omkr. 4 cm. lång, är rödbrun (sällan grön) med 4 svavelbruna längsränder. Lever på en mängd olika växter, gärna på baljväxter, vars blad den aväter. Besprutning med arsenikhaltiga vätskor. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Ärtgallmygga, *Contarinia pisi* Winn., en utomordentligt liten mygga, vars små, gulröda larver anträffas massvis inuti ärtbaljorna, där de svårt skada ärterna. Sällsynt i Sverige.A. T—n.

Ärtkas, en av gammalt i Bohuslän bruklig torkställning för ärter, bestående av takformigt eller i pyramid resta gärdselstänger. Se Hässja.

Ärtlinser. Se Vicker.

Ärtsmyg, *Laria (Bruchus) pisorum* L. I från utlandet införda ärter träffas ej sällan larver och fullbildade exemplar av denna lilla skalbagge. Den övervintrar ej hos oss, varför dess spridning inom landet torde vara utesluten.A. T—n.

Ärtträd, sibiriskt, *Caragana arborescens* Lam., en högvuxen, buskformig baljväxt med vackert, tätt lövverk av parbladiga blad och kortskaftade gula blommor i blad vecken. Är mycket härdig och förnöjsam, trives även på mager och torr jord och odlas allmänt i hela landet som prydnadsbuske och i häckar. Lämnar riklig fröavkastning. Förökas lätt genom frö, sått på säng, varefter plantorna som 1—2-åriga utskolas.

Ärttörne, *Ulex europæus* L., en buskartad baljväxt, fam. *Leguminosæ,* med stickande grenspetsar och nålformiga blad, gula blommor samt ludna baljor med 4—5 hjärtformiga frön. Ä. växer i sydligare trakter vild på torr jord i backar och på hedar, särdeles i kusttrakter. Den bibehåller sig grön och saftig året om och ätes av får och getter. Den måste dock före utfodringen krossas för att motverka dess stickande beskaffenhet. Odlingen har i Sverige försökts men åter övergivits ss. alltför besvärlig och mindre lönande, då plantan tillväxer mycket långsamt och lämnar litet utbyte.

Ärtvecklaren, *Laspeyresia (Grapholitha) nigricana* Stph., är en liten, övervägande mörkt askgrå fjäril, vars gulvita, svarthuvade larver leva inuti ärtbaljorna på ärterna, som de söndergnaga. Fullvuxna lämna de på eftersommaren baljorna för att för puppas i jorden. Djupgrävning eller djupplöjning efter ärtskörden anses vara verksamt mot detta mycket vanliga skadedjur.A. T—n.

Ärtsmyg.

Ärtvivel, *Sitona lineatu*s L., en 4.5—5 mm. lång, gråbrun, ljusrandig skalbagge, som angriper baljväxter av alla slag, särskilt på våren och eftersommaren. På utvuxna blad äter han smärre hak i kanterna, varav skadan är ringa. Stor skada åstadkommer ä. däremot, då han på våren angriper de spirande ärtplantornas hjärtblad och skottspetsar. Ofta blir omsådd nödvändig, om man icke genom besprutning med arsenikhaltiga medel eller genom att beströ plantorna med torra arsenikpulver, s. k. snusdamm m. m., skyddar dem mot skadedjuren.

Larverna leva i jorden, särskilt på de s. k. bakterieknölarna, utan att därvid göra nämnvärd skada.A. T—n.

Ärtväxt. Se Baljväxter.

Äsping. Se Ormar.

Ättikjäsning. Etylalkohol oxideras under inverkan av vissa bakterier och jästsvampar av luftens syre till motsvarande syra, ättiksyra:

Skörden av mogna ä. sker vanligen med slö lie, så att halmen rives av och nedliggande toppar ej avskäras, eller ock med släprävsa, om ärterna ligga. För att göra slåttermaskin lämplig för detta arbete kan bakom knivstången anbringas en grind av järnspröt med uppåt-böjda ändar och med avtagande längd på spröten mot skärapparatens ände, så att det skurna föres in ur skåret. Den avtagna grödan bör torka väl före inbärgningen, emedan den eljest lätt möglar. Ofta brukas att lämna ärthalmen kvar i hopar på marken för torkning, men säkrare är att uppsätta den på hässja, krakstör eller pyramider (se Hässja).

Skördemängden växlar starkt under olika år, på grund av torka, för vilken ä. äro ömtåliga, eller mycken väta, som lockar till fortsatt blomning, eller av andra orsaker. Medelskörd för riket plägar vara omkring 1,300 kg. (16 hl.) kärna pr ha. och 1 $^{1}/_{2}$—2 gånger så mycket halm och agnar, men på god jord i goda år kan skörden gå upp till det dubbla. Vikten växlar mellan 75 och 85 kg. pr hl.

Parasiter angripa ärter mycket. Broddens blad ätas av ärtviveln; under uppväxten skadas plantan av mjöldagg och rostsvamp samt av bladlöss. Fröna frätas av ärt smyg och ärtvecklare.

Fodervärdet av ä. är detsamma som av bönor och vicker (se d. o.). I medeltal innehålla de 17—20 % smb. äggvita, 1 % fett, inemot 50 % smb. extraktämnen och blott 5 % växttråd. 1 kg. motsvarar 1 foderenhet. Ärtgröpe användes mest till arbetshästar, svin och göddjur, men kan även utan olägenhet ingå i mjölkkors utfodring, om prisförhållandena giva anledning därtill.

Ärtfly, *Mamestra pisi* L., en mycket vanlig nattfjäril. Larven, som blir omkr. 4 cm. lång, är rödbrun (sällan grön) med 4 svavelbruna längsränder. Lever på en mängd olika växter, gärna på baljväxter, vars blad den aväter. Besprutning med arsenikhaltiga vätskor. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Ärtgallmygga, *Contarinia pisi* Winn., en utomordentligt liten mygga, vars små, gulröda larver anträffas massvis inuti ärtbaljorna, där de svårt skada ärterna. Sällsynt i Sverige.A. T—n.

Ärtkas, en av gammalt i Bohuslän bruklig torkställning för ärter, bestående av takformigt eller i pyramid resta gärdselstänger. Se Hässja.

Ärtlinser. Se Vicker.

Ärtsmyg, *Laria (Bruchus) pisorum* L. I från utlandet införda ärter träffas ej sällan larver och fullbildade exemplar av denna lilla skalbagge. Den övervintrar ej hos oss, varför dess spridning inom landet torde vara utesluten.A. T—n.

Ärtträd, sibiriskt, *Caragana arborescens* Lam., en högvuxen, buskformig baljväxt med vackert, tätt lövverk av parbladiga blad och kortskaftade gula blommor i blad vecken. Är mycket härdig och förnöjsam, trives även på mager och torr jord och odlas allmänt i hela landet som prydnadsbuske och i häckar. Lämnar riklig fröavkastning. Förökas lätt genom frö, sått på säng, varefter plantorna som 1—2-åriga utskolas.

Ärttörne, *Ulex europæus* L., en buskartad baljväxt, fam. *Leguminosæ,* med stickande grenspetsar och nålformiga blad, gula blommor samt ludna baljor med 4—5 hjärtformiga frön. Ä. växer i sydligare trakter vild på torr jord i backar och på hedar, särdeles i kusttrakter. Den bibehåller sig grön och saftig året om och ätes av får och getter. Den måste dock före utfodringen krossas för att motverka dess stickande beskaffenhet. Odlingen har i Sverige försökts men åter övergivits ss. alltför besvärlig och mindre lönande, då plantan tillväxer mycket långsamt och lämnar litet utbyte.

Ärtvecklaren, *Laspeyresia (Grapholitha) nigricana* Stph., är en liten, övervägande mörkt askgrå fjäril, vars gulvita, svarthuvade larver leva inuti ärtbaljorna på ärterna, som de söndergnaga. Fullvuxna lämna de på eftersommaren baljorna för att för puppas i jorden. Djupgrävning eller djupplöjning efter ärtskörden anses vara verksamt mot detta mycket vanliga skadedjur.A. T—n.

Ärtsmyg.

Ärtvivel, *Sitona lineatu*s L., en 4.5—5 mm. lång, gråbrun, ljusrandig skalbagge, som angriper baljväxter av alla slag, särskilt på våren och eftersommaren. På utvuxna blad äter han smärre hak i kanterna, varav skadan är ringa. Stor skada åstadkommer ä. däremot, då han på våren angriper de spirande ärtplantornas hjärtblad och skottspetsar. Ofta blir omsådd nödvändig, om man icke genom besprutning med arsenikhaltiga medel eller genom att beströ plantorna med torra arsenikpulver, s. k. snusdamm m. m., skyddar dem mot skadedjuren. Larverna leva i jorden, särskilt på de s. k. bakterieknölarna, utan att därvid göra nämnvärd skada.A. T—n.

Ärtväxt. Se Baljväxter.

Äsping. Se Ormar.

Ättikjäsning. Etylalkohol oxideras under inverkan av vissa bakterier och jästsvampar av luftens syre till motsvarande syra, ättiksyra:

Skörden av mogna ä. sker vanligen med slö lie, så att halmen rives av och nedliggande toppar ej avskäras, eller ock med släprävsa, om ärterna ligga. För att göra slåttermaskin lämplig för detta arbete kan bakom knivstången anbringas en grind av järnspröt med uppåt-böjda ändar och med avtagande längd på spröten mot skärapparatens ände, så att det skurna föres in ur skåret. Den avtagna grödan bör torka väl före inbärgningen, emedan den eljest lätt möglar. Ofta brukas att lämna ärthalmen kvar i hopar på marken för torkning, men säkrare är att uppsätta den på hässja, krakstör eller pyramider (se Hässja).

Skördemängden växlar starkt under olika år, på grund av torka, för vilken ä. äro ömtåliga, eller mycken väta, som lockar till fortsatt blomning, eller av andra orsaker. Medelskörd för riket plägar vara omkring 1,300 kg. (16 hl.) kärna pr ha. och 1 $^{1}/_{2}$—2 gånger så mycket halm och agnar, men på god jord i goda år kan skörden gå upp till det dubbla. Vikten växlar mellan 75 och 85 kg. pr hl.

Parasiter angripa ärter mycket. Broddens blad ätas av ärtviveln; under uppväxten skadas plantan av mjöldagg och rostsvamp samt av bladlöss. Fröna frätas av ärt smyg och ärtvecklare.

Fodervärdet av ä. är detsamma som av bönor och vicker (se d. o.). I medeltal innehålla de 17—20 % smb. äggvita, 1 % fett, inemot 50 % smb. extraktämnen och blott 5 % växttråd. 1 kg. motsvarar 1 foderenhet. Ärtgröpe användes mest till arbetshästar, svin och göddjur, men kan även utan olägenhet ingå i mjölkkors utfodring, om prisförhållandena giva anledning därtill.

Ärtfly, *Mamestra pisi* L., en mycket vanlig nattfjäril. Larven, som blir omkr. 4 cm. lång, är rödbrun (sällan grön) med 4 svavelbruna längsränder. Lever på en mängd olika växter, gärna på baljväxter, vars blad den aväter. Besprutning med arsenikhaltiga vätskor. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Ärtgallmygga, *Contarinia pisi* Winn., en utomordentligt liten mygga, vars små, gulröda larver anträffas massvis inuti ärtbaljorna, där de svårt skada ärterna. Sällsynt i Sverige.A. T—n.

Ärtkas, en av gammalt i Bohuslän bruklig torkställning för ärter, bestående av takformigt eller i pyramid resta gärdselstänger. Se Hässja.

Ärtlinser. Se Vicker.

Ärtsmyg, *Laria (Bruchus) pisorum* L. I från utlandet införda ärter träffas ej sällan larver och fullbildade exemplar av denna lilla skalbagge. Den övervintrar ej hos oss, varför dess spridning inom landet torde vara utesluten.A. T—n.

Ärtträd, sibiriskt, *Caragana arborescens* Lam., en högvuxen, buskformig baljväxt med vackert, tätt lövverk av parbladiga blad och kortskaftade gula blommor i blad vecken. Är mycket härdig och förnöjsam, trives även på mager och torr jord och odlas allmänt i hela landet som prydnadsbuske och i häckar. Lämnar riklig fröavkastning. Förökas lätt genom

frö, sått på säng, varefter plantorna som 1—2-åriga utskolas.

Ärttörne, *Ulex europæus* L., en buskartad baljväxt, fam. *Leguminosæ,* med stickande grenspetsar och nålformiga blad, gula blommor samt ludna baljor med 4—5 hjärtformiga frön. Ä. växer i sydligare trakter vild på torr jord i backar och på hedar, särdeles i kusttrakter. Den bibehåller sig grön och saftig året om och ätes av får och getter. Den måste dock före utfodringen krossas för att motverka dess stickande beskaffenhet. Odlingen har i Sverige försökts men åter övergivits ss. alltför besvärlig och mindre lönande, då plantan tillväxer mycket långsamt och lämnar litet utbyte.

Ärtvecklaren, *Laspeyresia (Grapholitha) nigricana* Stph., är en liten, övervägande mörkt askgrå fjäril, vars gulvita, svarthuvade larver leva inuti ärtbaljorna på ärterna, som de söndergnaga. Fullvuxna lämna de på eftersommaren baljorna för att för puppas i jorden. Djupgrävning eller djupplöjning efter ärtskörden anses vara verksamt mot detta mycket vanliga skadedjur.A. T—n.

Ärtsmyg.

Ärtvivel, *Sitona lineatu*s L., en 4.5—5 mm. lång, gråbrun, ljusrandig skalbagge, som angriper baljväxter av alla slag, särskilt på våren och eftersommaren. På utvuxna blad äter han smärre hak i kanterna, varav skadan är ringa. Stor skada åstadkommer ä. däremot, då han på våren angriper de spirande ärtplantornas hjärtblad och skottspetsar. Ofta blir omsådd nödvändig, om man icke genom besprutning med arsenikhaltiga medel eller genom att beströ plantorna med torra arsenikpulver, s. k. snusdamm m. m., skyddar dem mot skadedjuren. Larverna leva i jorden, särskilt på de s. k. bakterieknölarna, utan att därvid göra nämnvärd skada.A. T—n.

Ärtväxt. Se Baljväxter.

Äsping. Se Ormar.

Ättikjäsning. Etylalkohol oxideras under inverkan av vissa bakterier och jästsvampar av luftens syre till motsvarande syra, ättiksyra:

Skörden av mogna ä. sker vanligen med slö lie, så att halmen rives av och nedliggande toppar ej avskäras, eller ock med släprävsa, om ärterna ligga. För att göra slåttermaskin lämplig för detta arbete kan bakom knivstången anbringas en grind av järnspröt med uppåt-böjda ändar och med avtagande längd på spröten mot skärapparatens ände, så att det skurna föres in ur skåret. Den avtagna grödan bör torka väl före inbärgningen, emedan den eljest lätt möglar. Ofta brukas att lämna ärthalmen kvar i hopar på marken för torkning, men säkrare är att uppsätta den på hässja, krakstör eller pyramider (se Hässja).

Skördemängden växlar starkt under olika år, på grund av torka, för vilken ä. äro ömtåliga, eller mycken väta, som lockar till fortsatt blomning, eller av andra orsaker. Medelskörd för riket plägar vara omkring 1,300 kg. (16 hl.) kärna pr ha. och 1 $^{1}/_{2}$—2 gånger så mycket halm och agnar, men på god jord i goda år kan skörden gå upp till det dubbla. Vikten växlar mellan 75 och 85 kg. pr hl.

Parasiter angripa ärter mycket. Broddens blad ätas av ärtviveln; under uppväxten skadas plantan av mjöldagg och rostsvamp samt av bladlöss. Fröna frätas av ärt smyg och ärtvecklare.

Fodervärdet av ä. är detsamma som av bönor och vicker (se d. o.). I medeltal innehålla de 17—20 % smb. äggvita, 1 % fett, inemot 50 % smb. extraktämnen och blott 5 % växttråd. 1 kg. motsvarar 1 foderenhet. Ärtgröpe användes mest till arbetshästar, svin och göddjur, men kan även utan olägenhet ingå i mjölkkors utfodring, om prisförhållandena giva anledning därtill.

Ärtfly, *Mamestra pisi* L., en mycket vanlig nattfjäril. Larven, som blir omkr. 4 cm. lång, är rödbrun (sällan grön) med 4 svavelbruna längsränder. Lever på en mängd olika växter, gärna på baljväxter, vars blad den aväter. Besprutning med arsenikhaltiga vätskor. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Ärtgallmygga, *Contarinia pisi* Winn., en utomordentligt liten mygga, vars små, gulröda larver anträffas massvis inuti ärtbaljorna, där de svårt skada ärterna. Sällsynt i Sverige.A. T—n.

Ärtkas, en av gammalt i Bohuslän bruklig torkställning för ärter, bestående av takformigt eller i pyramid resta gärdselstänger. Se Hässja.

Ärtlinser. Se Vicker.

Ärtsmyg, *Laria (Bruchus) pisorum* L. I från utlandet införda ärter träffas ej sällan larver och fullbildade exemplar av denna lilla skalbagge. Den övervintrar ej hos oss, varför dess spridning inom landet torde vara utesluten.A. T—n.

Ärtträd, sibiriskt, *Caragana arborescens* Lam., en högvuxen, buskformig baljväxt med vackert, tätt lövverk av parbladiga blad och kortskaftade gula blommor i blad vecken. Är mycket härdig och förnöjsam, trives även på mager och torr jord och odlas allmänt i hela landet som prydnadsbuske och i häckar. Lämnar riklig fröavkastning. Förökas lätt genom frö, sått på säng, varefter plantorna som 1—2-åriga utskolas.

Ärttörne, *Ulex europæus* L., en buskartad baljväxt, fam. *Leguminosæ,* med stickande grenspetsar och nålformiga blad, gula blommor samt ludna baljor med 4—5 hjärtformiga frön. Ä. växer i sydligare trakter vild på torr jord i backar och på hedar, särdeles i kusttrakter. Den bibehåller sig grön och saftig året om och ätes av får och getter. Den måste dock före utfodringen krossas för att motverka dess stickande beskaffenhet. Odlingen har i Sverige försökts men åter övergivits ss. alltför besvärlig och mindre lönande, då plantan tillväxer mycket långsamt och lämnar litet utbyte.

Ärtvecklaren, *Laspeyresia (Grapholitha) nigricana* Stph., är en liten, övervägande mörkt askgrå fjäril, vars gulvita, svarthuvade larver leva inuti ärtbaljorna på ärterna, som de söndergnaga. Fullvuxna lämna de på eftersommaren baljorna för att för puppas i jorden. Djupgrävning eller djupplöjning efter ärtskörden anses vara verksamt mot detta mycket vanliga skadedjur.A. T—n.

Ärtsmyg.

Ärtvivel, *Sitona lineatu*s L., en 4.5—5 mm. lång, gråbrun, ljusrandig skalbagge, som angriper baljväxter av alla slag, särskilt på våren och eftersommaren. På utvuxna blad äter han smärre hak i kanterna, varav skadan är ringa. Stor skada åstadkommer ä. däremot, då han på våren angriper de spirande ärtplantornas hjärtblad och skottspetsar. Ofta blir omsådd nödvändig, om man icke genom besprutning med arsenikhaltiga medel eller genom att beströ plantorna med torra arsenikpulver, s. k. snusdamm m. m., skyddar dem mot skadedjuren. Larverna leva i jorden, särskilt på de s. k. bakterieknölarna, utan att därvid göra nämnvärd skada.A. T—n.

Ärtväxt. Se Baljväxter.

Äsping. Se Ormar.

Ättikjäsning. Etylalkohol oxideras under inverkan av vissa bakterier och jästsvampar av luftens syre till motsvarande syra, ättiksyra:

Skörden av mogna ä. sker vanligen med slö lie, så att halmen rives av och nedliggande toppar ej avskäras, eller ock med släprävsa, om ärterna ligga. För att göra slåttermaskin lämplig för detta arbete kan bakom knivstången anbringas en grind av järnspröt med uppåt-böjda ändar och med avtagande längd på spröten mot skärapparatens ände, så att det skurna föres in ur skåret. Den avtagna grödan bör torka väl före inbärgningen, emedan den eljest lätt möglar. Ofta brukas att lämna ärthalmen kvar i hopar på marken för torkning, men säkrare är att uppsätta den på hässja, krakstör eller pyramider (se Hässja).

Skördemängden växlar starkt under olika år, på grund av torka, för vilken ä. äro ömtåliga, eller mycken väta, som lockar till fortsatt blomning, eller av andra orsaker. Medelskörd för riket plägar vara omkring 1,300 kg. (16 hl.) kärna pr ha. och 1 $^{1}/_{2}$—2 gånger så mycket halm och agnar, men på god jord i goda år kan skörden gå upp till det dubbla. Vikten växlar mellan 75 och 85 kg. pr hl.

Parasiter angripa ärter mycket. Broddens blad ätas av ärtviveln; under uppväxten skadas plantan av mjöldagg och rostsvamp samt av bladlöss. Fröna frätas av ärt smyg och ärtvecklare.

Fodervärdet av ä. är detsamma som av bönor och vicker (se d. o.). I medeltal innehålla de 17—20 % smb. äggvita, 1 % fett, inemot 50 % smb. extraktämnen och blott 5 % växttråd. 1 kg. motsvarar 1 foderenhet. Ärtgröpe användes mest till arbetshästar, svin och göddjur, men kan även utan olägenhet ingå i mjölkkors utfodring, om prisförhållandena giva anledning

därtill.

Ärtfly, *Mamestra pisi* L., en mycket vanlig nattfjäril. Larven, som blir omkr. 4 cm. lång, är rödbrun (sällan grön) med 4 svavelbruna längsränder. Lever på en mängd olika växter, gärna på baljväxter, vars blad den aväter. Besprutning med arsenikhaltiga vätskor. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Ärtgallmygga, *Contarinia pisi* Winn., en utomordentligt liten mygga, vars små, gulröda larver anträffas massvis inuti ärtbaljorna, där de svårt skada ärterna. Sällsynt i Sverige.A. T—n.

Ärtkas, en av gammalt i Bohuslän bruklig torkställning för ärter, bestående av takformigt eller i pyramid resta gärdselstänger. Se Hässja.

Ärtlinser. Se Vicker.

Ärtsmyg, *Laria (Bruchus) pisorum* L. I från utlandet införda ärter träffas ej sällan larver och fullbildade exemplar av denna lilla skalbagge. Den övervintrar ej hos oss, varför dess spridning inom landet torde vara utesluten.A. T—n.

Ärtträd, sibiriskt, *Caragana arborescens* Lam., en högvuxen, buskformig baljväxt med vackert, tätt lövverk av parbladiga blad och kortskaftade gula blommor i blad vecken. Är mycket härdig och förnöjsam, trives även på mager och torr jord och odlas allmänt i hela landet som prydnadsbuske och i häckar. Lämnar riklig fröavkastning. Förökas lätt genom frö, sått på säng, varefter plantorna som 1—2-åriga utskolas.

Ärttörne, *Ulex europæus* L., en buskartad baljväxt, fam. *Leguminosæ,* med stickande grenspetsar och nålformiga blad, gula blommor samt ludna baljor med 4—5 hjärtformiga frön. Ä. växer i sydligare trakter vild på torr jord i backar och på hedar, särdeles i kusttrakter. Den bibehåller sig grön och saftig året om och ätes av får och getter. Den måste dock före utfodringen krossas för att motverka dess stickande beskaffenhet. Odlingen har i Sverige försökts men åter övergivits ss. alltför besvärlig och mindre lönande, då plantan tillväxer mycket långsamt och lämnar litet utbyte.

Ärtvecklaren, *Laspeyresia (Grapholitha) nigricana* Stph., är en liten, övervägande mörkt askgrå fjäril, vars gulvita, svarthuvade larver leva inuti ärtbaljorna på ärterna, som de söndergnaga. Fullvuxna lämna de på eftersommaren baljorna för att för puppas i jorden. Djupgrävning eller djupplöjning efter ärtskörden anses vara verksamt mot detta mycket vanliga skadedjur.A. T—n.

Ärtsmyg.

Ärtvivel, *Sitona lineatu*s L., en 4.5—5 mm. lång, gråbrun, ljusrandig skalbagge, som angriper baljväxter av alla slag, särskilt på våren och eftersommaren. På utvuxna blad äter han smärre hak i kanterna, varav skadan är ringa. Stor skada åstadkommer ä. däremot, då han på våren angriper de spirande ärtplantornas hjärtblad och skottspetsar. Ofta blir omsådd nödvändig, om man icke genom besprutning med arsenikhaltiga medel eller genom att beströ plantorna med torra arsenikpulver, s. k. snusdamm m. m., skyddar dem mot skadedjuren. Larverna leva i jorden, särskilt på de s. k. bakterieknölarna, utan att därvid göra nämnvärd skada.A. T—n.

Ärtväxt. Se Baljväxter.

Äsping. Se Ormar.

Ättikjäsning. Etylalkohol oxideras under inverkan av vissa bakterier och jästsvampar av luftens syre till motsvarande syra, ättiksyra:

Skörden av mogna ä. sker vanligen med slö lie, så att halmen rives av och nedliggande toppar ej avskäras, eller ock med släprävsa, om ärterna ligga. För att göra slåttermaskin lämplig för detta arbete kan bakom knivstången anbringas en grind av järnspröt med uppåt-böjda ändar och med avtagande längd på spröten mot skärapparatens ände, så att det skurna föres in ur skåret. Den avtagna grödan bör torka väl före inbärgningen, emedan den eljest lätt möglar. Ofta brukas att lämna ärthalmen kvar i hopar på marken för torkning, men säkrare är att uppsätta den på hässja, krakstör eller pyramider (se Hässja).

Skördemängden växlar starkt under olika år, på grund av torka, för vilken ä. äro ömtåliga, eller mycken väta, som lockar till fortsatt blomning, eller av andra orsaker. Medelskörd för riket plägar vara omkring 1,300 kg. (16 hl.) kärna pr ha. och $1\ {}^{1}/_{2}$—2 gånger så mycket halm och agnar, men på god jord i goda år kan skörden gå upp till det dubbla. Vikten växlar mellan 75 och 85 kg. pr hl.

Parasiter angripa ärter mycket. Broddens blad ätas av ärtviveln; under uppväxten skadas plantan av mjöldagg och rostsvamp samt av bladlöss. Fröna frätas av ärt smyg och ärtvecklare.

Fodervärdet av ä. är detsamma som av bönor och vicker (se d. o.). I medeltal innehålla de 17—20 % smb. äggvita, 1 % fett, inemot 50 % smb. extraktämnen och blott 5 % växttråd. 1 kg. motsvarar 1 foderenhet. Ärtgröpe användes mest till arbetshästar, svin och göddjur, men kan även utan olägenhet ingå i mjölkkors utfodring, om prisförhållandena giva anledning därtill.

Ärtfly, *Mamestra pisi* L., en mycket vanlig nattfjäril. Larven, som blir omkr. 4 cm. lång, är rödbrun (sällan grön) med 4 svavelbruna längsränder. Lever på en mängd olika växter, gärna på baljväxter, vars blad den aväter. Besprutning med arsenikhaltiga vätskor. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Ärtgallmygga, *Contarinia pisi* Winn., en utomordentligt liten mygga, vars små, gulröda larver anträffas massvis inuti ärtbaljorna, där de svårt skada ärterna. Sällsynt i Sverige.A. T—n.

Ärtkas, en av gammalt i Bohuslän bruklig torkställning för ärter, bestående av takformigt eller i pyramid resta gärdselstänger. Se Hässja.

Ärtlinser. Se Vicker.

Ärtsmyg, *Laria (Bruchus) pisorum* L. I från utlandet införda ärter träffas ej sällan larver och fullbildade exemplar av denna lilla skalbagge. Den övervintrar ej hos oss, varför dess spridning inom landet torde vara utesluten.A. T—n.

Ärtträd, sibiriskt, *Caragana arborescens* Lam., en högvuxen, buskformig baljväxt med vackert, tätt lövverk av parbladiga blad och kortskaftade gula blommor i blad vecken. Är mycket härdig och förnöjsam, trives även på mager och torr jord och odlas allmänt i hela landet som prydnadsbuske och i häckar. Lämnar riklig fröavkastning. Förökas lätt genom frö, sått på säng, varefter plantorna som 1—2-åriga utskolas.

Ärttörne, *Ulex europæus* L., en buskartad baljväxt, fam. *Leguminosæ,* med stickande grenspetsar och nålformiga blad, gula blommor samt ludna baljor med 4—5 hjärtformiga frön. Ä. växer i sydligare trakter vild på torr jord i backar och på hedar, särdeles i kusttrakter. Den bibehåller sig grön och saftig året om och ätes av får och getter. Den måste dock före utfodringen krossas för att motverka dess stickande beskaffenhet. Odlingen har i Sverige försökts men åter övergivits ss. alltför besvärlig och mindre lönande, då plantan tillväxer mycket långsamt och lämnar litet utbyte.

Ärtvecklaren, *Laspeyresia (Grapholitha) nigricana* Stph., är en liten, övervägande mörkt askgrå fjäril, vars gulvita, svarthuvade larver leva inuti ärtbaljorna på ärterna, som de söndergnaga. Fullvuxna lämna de på eftersommaren baljorna för att för puppas i jorden. Djupgrävning eller djupplöjning efter ärtskörden anses vara verksamt mot detta mycket vanliga skadedjur.A. T—n.

Ärtsmyg.

Ärtvivel, *Sitona lineatu*s L., en 4.5—5 mm. lång, gråbrun, ljusrandig skalbagge, som angriper baljväxter av alla slag, särskilt på våren och eftersommaren. På utvuxna blad äter han smärre hak i kanterna, varav skadan är ringa. Stor skada åstadkommer ä. däremot, då han på våren angriper de spirande ärtplantornas hjärtblad och skottspetsar. Ofta blir omsådd nödvändig, om man icke genom besprutning med arsenikhaltiga medel eller genom att beströ plantorna med torra arsenikpulver, s. k. snusdamm m. m., skyddar dem mot skadedjuren. Larverna leva i jorden, särskilt på de s. k. bakterieknölarna, utan att därvid göra nämnvärd skada.A. T—n.

Ärtväxt. Se Baljväxter.

Äsping. Se Ormar.

Ättikjäsning. Etylalkohol oxideras under inverkan av vissa bakterier och jästsvampar av luftens syre till motsvarande syra, ättiksyra:

Skörden av mogna ä. sker vanligen med slö lie, så att halmen rives av och nedliggande toppar ej avskäras, eller ock med släprävsa, om ärterna ligga. För att göra slåttermaskin lämplig för detta arbete kan bakom knivstången anbringas en grind av järnspröt med uppåt-böjda ändar och med avtagande längd på spröten mot skärapparatens ände, så att det skurna föres in ur skåret. Den avtagna grödan bör torka väl före inbärgningen, emedan den eljest lätt möglar. Ofta brukas att lämna ärthalmen kvar i hopar på marken för torkning, men säkrare är att uppsätta den på hässja, krakstör eller pyramider (se Hässja).

Skördemängden växlar starkt under olika år, på grund av torka, för vilken ä. äro ömtåliga, eller mycken väta, som lockar till fortsatt blomning, eller av andra orsaker. Medelskörd för riket plägar vara omkring 1,300 kg. (16 hl.) kärna pr ha. och 1 $^{1}/_{2}$—2 gånger så mycket halm och agnar, men på god jord i goda år kan skörden gå upp till det dubbla. Vikten växlar mellan 75 och 85 kg. pr hl.

Parasiter angripa ärter mycket. Broddens blad ätas av ärtviveln; under uppväxten skadas plantan av mjöldagg och rostsvamp samt av bladlöss. Fröna frätas av ärt smyg och ärtvecklare.

Fodervärdet av ä. är detsamma som av bönor och vicker (se d. o.). I medeltal innehålla de 17—20 % smb. äggvita, 1 % fett, inemot 50 % smb. extraktämnen och blott 5 % växttråd. 1 kg. motsvarar 1 foderenhet. Ärtgröpe användes mest till arbetshästar, svin och göddjur, men kan även utan olägenhet ingå i mjölkkors utfodring, om prisförhållandena giva anledning därtill.

Ärtfly, *Mamestra pisi* L., en mycket vanlig nattfjäril. Larven, som blir omkr. 4 cm. lång, är rödbrun (sällan grön) med 4 svavelbruna längsränder. Lever på en mängd olika växter, gärna på baljväxter, vars blad den aväter. Besprutning med arsenikhaltiga vätskor. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Ärtgallmygga, *Contarinia pisi* Winn., en utomordentligt liten mygga, vars små, gulröda larver anträffas massvis inuti ärtbaljorna, där de svårt skada ärterna. Sällsynt i Sverige.A. T—n.

Ärtkas, en av gammalt i Bohuslän bruklig torkställning för ärter, bestående av takformigt eller i pyramid resta gärdselstänger. Se Hässja.

Ärtlinser. Se Vicker.

Ärtsmyg, *Laria (Bruchus) pisorum* L. I från utlandet införda ärter träffas ej sällan larver och fullbildade exemplar av denna lilla skalbagge. Den övervintrar ej hos oss, varför dess spridning inom landet torde vara utesluten.A. T—n.

Ärtträd, sibiriskt, *Caragana arborescens* Lam., en högvuxen, buskformig baljväxt med vackert, tätt lövverk av parbladiga blad och kortskaftade gula blommor i blad vecken. Är mycket härdig och förnöjsam, trives även på mager och torr jord och odlas allmänt i hela landet som prydnadsbuske och i häckar. Lämnar riklig fröavkastning. Förökas lätt genom frö, sått på säng, varefter plantorna som 1—2-åriga utskolas.

Ärttörne, *Ulex europæus* L., en buskartad baljväxt, fam. *Leguminosæ,* med stickande grenspetsar och nålformiga blad, gula blommor samt ludna baljor med 4—5 hjärtformiga frön. Ä. växer i sydligare trakter vild på torr jord i backar och på hedar, särdeles i kusttrakter. Den bibehåller sig grön och saftig året om och ätes av får och getter. Den måste dock före utfodringen krossas för att motverka dess stickande beskaffenhet. Odlingen har i Sverige försökts men åter övergivits ss. alltför besvärlig och mindre lönande, då plantan tillväxer mycket långsamt och lämnar litet utbyte.

Ärtvecklaren, *Laspeyresia (Grapholitha) nigricana* Stph., är en liten, övervägande mörkt askgrå fjäril, vars gulvita, svarthuvade larver leva inuti ärtbaljorna på ärterna, som de söndergnaga. Fullvuxna lämna de på eftersommaren baljorna för att för puppas i jorden. Djupgrävning eller djupplöjning efter ärtskörden anses vara verksamt mot detta mycket vanliga skadedjur.A. T—n.

Ärtsmyg.

Ärtvivel, *Sitona lineatu*s L., en 4.5—5 mm. lång, gråbrun, ljusrandig skalbagge, som angriper baljväxter av alla slag, särskilt på våren och eftersommaren. På utvuxna blad äter han smärre hak i kanterna, varav skadan är ringa. Stor skada åstadkommer ä. däremot, då han på våren angriper de spirande ärtplantornas hjärtblad och skottspetsar. Ofta blir omsådd nödvändig, om man icke genom besprutning med arsenikhaltiga medel eller genom att beströ plantorna med torra arsenikpulver, s. k. snusdamm m. m., skyddar dem mot skadedjuren. Larverna leva i jorden, särskilt på de s. k. bakterieknölarna, utan att därvid göra nämnvärd skada.A. T—n.

Ärtväxt. Se Baljväxter.

Äsping. Se Ormar.

Ättikjäsning. Etylalkohol oxideras under inverkan av vissa bakterier och jästsvampar av luftens syre till motsvarande syra, ättiksyra:

Skörden av mogna ä. sker vanligen med slö lie, så att halmen rives av och nedliggande toppar ej avskäras, eller ock med släprävsa, om ärterna ligga. För att göra slåttermaskin lämplig för detta arbete kan bakom knivstången anbringas en grind av järnspröt med uppåt-böjda ändar och med avtagande längd på spröten mot skärapparatens ände, så att det skurna föres in ur skåret. Den avtagna grödan bör torka väl före inbärgningen, emedan den eljest lätt möglar. Ofta brukas att lämna ärthalmen kvar i hopar på marken för torkning, men säkrare är att uppsätta den på hässja, krakstör eller pyramider (se Hässja).

Skördemängden växlar starkt under olika år, på grund av torka, för vilken ä. äro ömtåliga, eller mycken väta, som lockar till fortsatt blomning, eller av andra orsaker. Medelskörd för riket plägar vara omkring 1,300 kg. (16 hl.) kärna pr ha. och 1 $^{1}/_{2}$—2 gånger så mycket halm och agnar, men på god jord i goda år kan skörden gå upp till det dubbla. Vikten växlar mellan 75 och 85 kg. pr hl.

Parasiter angripa ärter mycket. Broddens blad ätas av ärtviveln; under uppväxten skadas plantan av mjöldagg och rostsvamp samt av bladlöss. Fröna frätas av ärt smyg och ärtvecklare.

Fodervärdet av ä. är detsamma som av bönor och vicker (se d. o.). I medeltal innehålla de 17—20 % smb. äggvita, 1 % fett, inemot 50 % smb. extraktämnen och blott 5 % växttråd. 1 kg. motsvarar 1 foderenhet. Ärtgröpe användes mest till arbetshästar, svin och göddjur, men kan även utan olägenhet ingå i mjölkkors utfodring, om prisförhållandena giva anledning därtill.

Ärtfly, *Mamestra pisi* L., en mycket vanlig nattfjäril. Larven, som blir omkr. 4 cm. lång, är rödbrun (sällan grön) med 4 svavelbruna längsränder. Lever på en mängd olika växter, gärna på baljväxter, vars blad den aväter. Besprutning med arsenikhaltiga vätskor. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Ärtgallmygga, *Contarinia pisi* Winn., en utomordentligt liten mygga, vars små, gulröda larver anträffas massvis inuti ärtbaljorna, där de svårt skada ärterna. Sällsynt i Sverige.A. T—n.

Ärtkas, en av gammalt i Bohuslän bruklig torkställning för ärter, bestående av takformigt eller i pyramid resta gärdselstänger. Se Hässja.

Ärtlinser. Se Vicker.

Ärtsmyg, *Laria (Bruchus) pisorum* L. I från utlandet införda ärter träffas ej sällan larver och fullbildade exemplar av denna lilla skalbagge. Den övervintrar ej hos oss, varför dess spridning inom landet torde vara utesluten.A. T—n.

Ärtträd, sibiriskt, *Caragana arborescens* Lam., en högvuxen, buskformig baljväxt med vackert, tätt lövverk av parbladiga blad och kortskaftade gula blommor i blad vecken. Är mycket härdig och förnöjsam, trives även på mager och torr jord och odlas allmänt i hela landet som prydnadsbuske och i häckar. Lämnar riklig fröavkastning. Förökas lätt genom frö, sått på säng, varefter plantorna som 1—2-åriga utskolas.

Ärttörne, *Ulex europæus* L., en buskartad baljväxt, fam. *Leguminosæ,* med stickande grenspetsar och nålformiga blad, gula blommor samt ludna baljor med 4—5 hjärtformiga frön. Ä. växer i sydligare trakter vild på torr jord i backar och på hedar, särdeles i kusttrakter. Den bibehåller sig grön och saftig året om och ätes av får och getter. Den måste dock före utfodringen krossas för att motverka dess stickande beskaffenhet. Odlingen har i Sverige försökts men åter övergivits ss. alltför besvärlig och mindre lönande, då plantan tillväxer

mycket långsamt och lämnar litet utbyte.

Ärtvecklaren, *Laspeyresia (Grapholitha) nigricana* Stph., är en liten, övervägande mörkt askgrå fjäril, vars gulvita, svarthuvade larver leva inuti ärtbaljorna på ärterna, som de söndergnaga. Fullvuxna lämna de på eftersommaren baljorna för att för puppas i jorden. Djupgrävning eller djupplöjning efter ärtskörden anses vara verksamt mot detta mycket vanliga skadedjur.A. T—n.

Ärtsmyg.

Ärtvivel, *Sitona lineatu*s L., en 4.5—5 mm. lång, gråbrun, ljusrandig skalbagge, som angriper baljväxter av alla slag, särskilt på våren och eftersommaren. På utvuxna blad äter han smärre hak i kanterna, varav skadan är ringa. Stor skada åstadkommer ä. däremot, då han på våren angriper de spirande ärtplantornas hjärtblad och skottspetsar. Ofta blir omsådd nödvändig, om man icke genom besprutning med arsenikhaltiga medel eller genom att beströ plantorna med torra arsenikpulver, s. k. snusdamm m. m., skyddar dem mot skadedjuren. Larverna leva i jorden, särskilt på de s. k. bakterieknölarna, utan att därvid göra nämnvärd skada.A. T—n.

Ärtväxt. Se Baljväxter.

Äsping. Se Ormar.

Ättikjäsning. Etylalkohol oxideras under inverkan av vissa bakterier och jästsvampar av luftens syre till motsvarande syra, ättiksyra:

Skörden av mogna ä. sker vanligen med slö lie, så att halmen rives av och nedliggande toppar ej avskäras, eller ock med släprävsa, om ärterna ligga. För att göra slåttermaskin lämplig för detta arbete kan bakom knivstången anbringas en grind av järnspröt med uppåt-böjda ändar och med avtagande längd på spröten mot skärapparatens ände, så att det skurna föres in ur skåret. Den avtagna grödan bör torka väl före inbärgningen, emedan den eljest lätt möglar. Ofta brukas att lämna ärthalmen kvar i hopar på marken för torkning, men säkrare är att uppsätta den på hässja, krakstör eller pyramider (se Hässja).

Skördemängden växlar starkt under olika år, på grund av torka, för vilken ä. äro ömtåliga, eller mycken väta, som lockar till fortsatt blomning, eller av andra orsaker. Medelskörd för riket plägar vara omkring 1,300 kg. (16 hl.) kärna pr ha. och 1 $^{1}/_{2}$—2 gånger så mycket halm och agnar, men på god jord i goda år kan skörden gå upp till det dubbla. Vikten växlar mellan 75 och 85 kg. pr hl.

Parasiter angripa ärter mycket. Broddens blad ätas av ärtviveln; under uppväxten skadas plantan av mjöldagg och rostsvamp samt av bladlöss. Fröna frätas av ärt smyg och ärtvecklare.

Fodervärdet av ä. är detsamma som av bönor och vicker (se d. o.). I medeltal innehålla de 17—20 % smb. äggvita, 1 % fett, inemot 50 % smb. extraktämnen och blott 5 % växttråd. 1 kg. motsvarar 1 foderenhet. Ärtgröpe användes mest till arbetshästar, svin och göddjur, men kan även utan olägenhet ingå i mjölkkors utfodring, om prisförhållandena giva anledning därtill.

Ärtfly, *Mamestra pisi* L., en mycket vanlig nattfjäril. Larven, som blir omkr. 4 cm. lång, är rödbrun (sällan grön) med 4 svavelbruna längsränder. Lever på en mängd olika växter, gärna på baljväxter, vars blad den aväter. Besprutning med arsenikhaltiga vätskor. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Ärtgallmygga, *Contarinia pisi* Winn., en utomordentligt liten mygga, vars små, gulröda larver anträffas massvis inuti ärtbaljorna, där de svårt skada ärterna. Sällsynt i Sverige.A. T—n.

Ärtkas, en av gammalt i Bohuslän bruklig torkställning för ärter, bestående av takformigt eller i pyramid resta gärdselstänger. Se Hässja.

Ärtlinser. Se Vicker.

Ärtsmyg, *Laria (Bruchus) pisorum* L. I från utlandet införda ärter träffas ej sällan larver och fullbildade exemplar av denna lilla skalbagge. Den övervintrar ej hos oss, varför dess spridning inom landet torde vara utesluten.A. T—n.

Ärtträd, sibiriskt, *Caragana arborescens* Lam., en högvuxen, buskformig baljväxt med vackert, tätt lövverk av parbladiga blad och kortskaftade gula blommor i blad vecken. Är mycket härdig och förnöjsam, trives även på mager och torr jord och odlas allmänt i hela landet som prydnadsbuske och i häckar. Lämnar riklig fröavkastning. Förökas lätt genom frö, sått på säng, varefter plantorna som 1—2-åriga utskolas.

Ärttörne, *Ulex europæus* L., en buskartad baljväxt, fam. *Leguminosæ,* med stickande grenspetsar och nålformiga blad, gula blommor samt ludna baljor med 4—5 hjärtformiga frön. Ä. växer i sydligare trakter vild på torr jord i backar och på hedar, särdeles i kusttrakter. Den bibehåller sig grön och saftig året om och ätes av får och getter. Den måste dock före utfodringen krossas för att motverka dess stickande beskaffenhet. Odlingen har i Sverige försökts men åter övergivits ss. alltför besvärlig och mindre lönande, då plantan tillväxer mycket långsamt och lämnar litet utbyte.

Ärtvecklaren, *Laspeyresia (Grapholitha) nigricana* Stph., är en liten, övervägande mörkt askgrå fjäril, vars gulvita, svarthuvade larver leva inuti ärtbaljorna på ärterna, som de söndergnaga. Fullvuxna lämna de på eftersommaren baljorna för att för puppas i jorden. Djupgrävning eller djupplöjning efter ärtskörden anses vara verksamt mot detta mycket vanliga skadedjur.A. T—n.

Ärtsmyg.

Ärtvivel, *Sitona lineatu*s L., en 4.5—5 mm. lång, gråbrun, ljusrandig skalbagge, som angriper baljväxter av alla slag, särskilt på våren och eftersommaren. På utvuxna blad äter han smärre hak i kanterna, varav skadan är ringa. Stor skada åstadkommer ä. däremot, då han på våren angriper de spirande ärtplantornas hjärtblad och skottspetsar. Ofta blir omsådd nödvändig, om man icke genom besprutning med arsenikhaltiga medel eller genom att beströ plantorna med torra arsenikpulver, s. k. snusdamm m. m., skyddar dem mot skadedjuren. Larverna leva i jorden, särskilt på de s. k. bakterieknölarna, utan att därvid göra nämnvärd skada.A. T—n.

Ärtväxt. Se Baljväxter.

Äsping. Se Ormar.

Ättikjäsning. Etylalkohol oxideras under inverkan av vissa bakterier och jästsvampar av luftens syre till motsvarande syra, ättiksyra:

Skörden av mogna ä. sker vanligen med slö lie, så att halmen rives av och nedliggande toppar ej avskäras, eller ock med släprävsa, om ärterna ligga. För att göra slåttermaskin lämplig för detta arbete kan bakom knivstången anbringas en grind av järnspröt med uppåt-böjda ändar och med avtagande längd på spröten mot skärapparatens ände, så att det skurna föres in ur skåret. Den avtagna grödan bör torka väl före inbärgningen, emedan den eljest lätt möglar. Ofta brukas att lämna ärthalmen kvar i hopar på marken för torkning, men säkrare är att uppsätta den på hässja, krakstör eller pyramider (se Hässja).

Skördemängden växlar starkt under olika år, på grund av torka, för vilken ä. äro ömtåliga, eller mycken väta, som lockar till fortsatt blomning, eller av andra orsaker. Medelskörd för riket plägar vara omkring 1,300 kg. (16 hl.) kärna pr ha. och 1 $^{1}/_{2}$—2 gånger så mycket halm och agnar, men på god jord i goda år kan skörden gå upp till det dubbla. Vikten växlar mellan 75 och 85 kg. pr hl.

Parasiter angripa ärter mycket. Broddens blad ätas av ärtviveln; under uppväxten skadas plantan av mjöldagg och rostsvamp samt av bladlöss. Fröna frätas av ärt smyg och ärtvecklare.

Fodervärdet av ä. är detsamma som av bönor och vicker (se d. o.). I medeltal innehålla de 17—20 % smb. äggvita, 1 % fett, inemot 50 % smb. extraktämnen och blott 5 % växttråd. 1 kg. motsvarar 1 foderenhet. Ärtgröpe användes mest till arbetshästar, svin och göddjur, men kan även utan olägenhet ingå i mjölkkors utfodring, om prisförhållandena giva anledning därtill.

Ärtfly, *Mamestra pisi* L., en mycket vanlig nattfjäril. Larven, som blir omkr. 4 cm. lång, är rödbrun (sällan grön) med 4 svavelbruna längsränder. Lever på en mängd olika växter, gärna på baljväxter, vars blad den aväter. Besprutning med arsenikhaltiga vätskor. Se Insektdödande medel.A. T—n.

Ärtgallmygga, *Contarinia pisi* Winn., en utomordentligt liten mygga, vars små, gulröda larver anträffas massvis inuti ärtbaljorna, där de svårt skada ärterna. Sällsynt i Sverige.A. T—n.

Ärtkas, en av gammalt i Bohuslän bruklig torkställning för ärter, bestående av takformigt eller i pyramid resta gärdselstänger. Se Hässja.

Ärtlinser. Se Vicker.

Ärtsmyg, *Laria (Bruchus) pisorum* L. I från utlandet införda ärter träffas ej sällan larver och fullbildade exemplar av denna lilla skalbagge. Den övervintrar ej hos oss, varför dess spridning inom landet torde vara utesluten.A. T—n.

Ärtträd, sibiriskt, *Caragana arborescens* Lam., en högvuxen, buskformig baljväxt med vackert, tätt lövverk av parbladiga blad och kortskaftade gula blommor i blad vecken. Är mycket härdig och förnöjsam, trives även på mager och torr jord och odlas allmänt i hela landet som prydnadsbuske och i häckar. Lämnar riklig fröavkastning. Förökas lätt genom frö, sått på säng, varefter plantorna som 1—2-åriga utskolas.

Ärttörne, *Ulex europæus* L., en buskartad baljväxt, fam. *Leguminosæ,* med stickande grenspetsar och nålformiga blad, gula blommor samt ludna baljor med 4—5 hjärtformiga frön. Ä. växer i sydligare trakter vild på torr jord i backar och på hedar, särdeles i kusttrakter. Den bibehåller sig grön och saftig året om och ätes av får och getter. Den måste dock före utfodringen krossas för att motverka dess stickande beskaffenhet. Odlingen har i Sverige försökts men åter övergivits ss. alltför besvärlig och mindre lönande, då plantan tillväxer mycket långsamt och lämnar litet utbyte.

Ärtvecklaren, *Laspeyresia (Grapholitha) nigricana* Stph., är en liten, övervägande mörkt askgrå fjäril, vars gulvita, svarthuvade larver leva inuti ärtbaljorna på ärterna, som de söndergnaga. Fullvuxna lämna de på eftersommaren baljorna för att för puppas i jorden. Djupgrävning eller djupplöjning efter ärtskörden anses vara verksamt mot detta mycket vanliga skadedjur.A. T—n.

Ärtsmyg.

Ärtvivel, *Sitona lineatu*s L., en 4.5—5 mm. lång, gråbrun, ljusrandig skalbagge, som angriper baljväxter av alla slag, särskilt på våren och eftersommaren. På utvuxna blad äter han smärre hak i kanterna, varav skadan är ringa. Stor skada åstadkommer ä. däremot, då han på våren angriper de spirande ärtplantornas hjärtblad och skottspetsar. Ofta blir omsådd nödvändig, om man icke genom besprutning med arsenikhaltiga medel eller genom att beströ plantorna med torra arsenikpulver, s. k. snusdamm m. m., skyddar dem mot skadedjuren. Larverna leva i jorden, särskilt på de s. k. bakterieknölarna, utan att därvid göra nämnvärd skada.A. T—n.

Ärtväxt. Se Baljväxter.

Äsping. Se Ormar.

Ättikjäsning. Etylalkohol oxideras under inverkan av vissa bakterier och jästsvampar av luftens syre till motsvarande syra, ättiksyra:

$C_2H_6OH + 2O$

=

$CH_3C0_2H + H_20$

alkohol

ättiksyra

Jäsningsorganismerna anses verka genom ett enzym, alkoholas, och endast vid rikligt lufttillträde. Ä. är orsaken till att alkoholhaltiga drycker (vin, öl) surna och deltager även vid sur jäsning av kolhydratrika ämnen, ss beredning av sur- och pressfoder, där denna sker vid för ä. lämplig temperatur, 25—40° C. Likasom den under liknande förhållanden, men vid svagare lufttillträde, skeende mjölksyrejäsningen motverkar ä. genom den sura reaktion, den framkallar, förruttnelsebakteriers verksamhet och därmed sönderdelning av äggviteämnen samt uppkomsten av hälsoskadliga och illaluktande ämnen, vilket motväger den förlust av näring, som fodermedels ä. medför.Chr. Barthel.

Ättiksyra, organisk syra av sammansättningen CH_3CO_2H eller $C_2H_4O_2$, förekommer dels fri, dels som salter i frukter och stundom även i andra växtdelar. Den bildar en sur frätande, ofärgad vätska, som i vattenfritt tillstånd stelnar till bladiga kristaller (isättika), smp. + 17°, kokp. 118°. Löses lätt i vatten; lösningen kallas ättika. Framställes dels genom torrdestillation av trä och den erhållna råa trääättikans rening, varvid erhålles av barrved 2—3, av lövved upp till 6 % ren ä., dels genom ättikjäsning av etylalkohol (se Ättiksyrejäsning). Bland ättiksyrans salter, acetat, märkas: blyacetat, dels neutralt = blysocker, dels basiskt, som utgör huvudbeståndsdelen av blyvatten och blyättika (se Sammandragande medel); basiskt kopparacetat = spanskgröna samt dubbelsaltet kopparacetat-arsenit = schweinfurtergrönt, vilka användas som färgämnen.

Ävja betecknar i folkspråket en lös, smetig jord och har av R. Sernander införts i markläran som beteckning för den döda men omult* nåde återstoden av i vatten löst flytande växter och djur (plankton), vilken bildar ett till gyttja eller dy multnande bottenläger men även till en tid kan flyta upp till^vattnets yta (flyt-ä.). Jfr Vägsmuts.

Äxing. Se Kvickrot.

Ö.

Ödem. Se Svullnad.

Ödlor, kräldjur med lång svans och 4 fullt utvecklade lemmar, finnas i vårt land blott i 2 arter, den bruna, å ryggen svart- och vitfläckiga sandödlan, *Lacerta agilis* L., som lever på torr, solig mark i södra och mellersta Sverige, och den mindre men allmännare och över hela landet i skogar och även på fuktig mark förekommande skogsödlan, *L. vivipara* L., som är ovan brun, under gulaktig (honan svartfläckig). Ö. äro fullständigt ofarliga och leva av insekter.

Vattenödlor, *Molge,* äro ödleliknande groddjur, som förekomma i större delen av landet och om sommaren leva i stillastående vatten, men flertalet går på eftersommaren upp på land och övervintrar i murkna stubbar och andra gömslen. Leva av insekter, maskar och andra lägre vattendjur, som även tjäna till fiskföda.

Ögat utgöres av själva ögonklotet eller ögongloben samt de skyddande delarna, ögonlocken och tårapparaten.

Ögongloben vilar i en trattformig hålighet i kraniet, ögonhålan, på likasom en kudde av fett, som fyller ögonhålans botten. Dess egentliga vägg bildas av senhinnan, som består av en fast bindvävsmembran, framtill försedd med en rund öppning, som täckes av den genomskinliga hornhinnan. Den hålighet, som omslutes av dessa hinnor, är genom en tredje, regnbågshinnan eller iris, vilken såsom en gardin är utspänd framför öppningen i senhinnan, delad i två rum, ett större, den bakre ögonkammaren, och ett mindre mellan hornhinnan och iris, den främre ögonkammaren. Genom pupillen, en rund eller avlång öppning i mitten på iris, stå de båda ögonkamrarna i förbindelse med varandra. Regnbågshinnan utgöres huvudsakligen av glatta muskler, som dels ringformigt omgiva pupillen, dels utstråla radiärt från dess kanter, varigenom pupillen kan utvidgas och sammandragas. Regnbågshinnan är hos husdjuren vanligen svartbrun, stundom gulbrun (falkögon) eller gul, någon gång mjölkvit (glasögon), och på bakre ytan beklädd av ett svart pigment, som hos hästen bildar från övre randen av pupillen nedhängande, druvklaslika bildningar, »druvkornen», Innanför senhinnan ligger åder- eller kärlhinnan, som huvudsakligen utgöres av ett fint nätverk av blodkärl, sammanhållna av en lös bindväv och på insidan likasom regnbågshinnan beklädd av ett svart pigmentepitel. Endast på en del av bakre väggen saknas detta pigment, och kärlhinnan har där en grönblå, starkt metallglänsande färg, den s. k. tapetfläcken, som gör att ögonen i viss belysning synas lysande. Kärlhinnan sträcker sig endast till regnbågshinnans periferi och bildar där regelbundna, strålformigt anordnade veck, den s. k. strå1- eller ciliarkroppen. Den innersta

$C_2H_6OH + 2O$

=

$CH_3C0_2H + H_20$

alkohol

ättiksyra

Jäsningsorganismerna anses verka genom ett enzym, alkoholas, och endast vid rikligt lufttillträde. Ä. är orsaken till att alkoholhaltiga drycker (vin, öl) surna och deltager även vid sur jäsning av kolhydratrika ämnen, ss beredning av sur- och pressfoder, där denna sker vid för ä. lämplig temperatur, 25—40° C. Likasom den under liknande förhållanden, men vid svagare lufttillträde, skeende mjölksyrejäsningen motverkar ä. genom den sura reaktion, den framkallar, förruttnelsebakteriers verksamhet och därmed sönderdelning av äggviteämnen samt uppkomsten av hälsoskadliga och illaluktande ämnen, vilket motväger den förlust av näring, som fodermedels ä. medför.Chr. Barthel.

Ättiksyra, organisk syra av sammansättningen CH_3CO_2H eller $C_2H_4O_2$, förekommer dels fri, dels som salter i frukter och stundom även i andra växtdelar. Den bildar en sur frätande, ofärgad vätska, som i vattenfritt tillstånd stelnar till bladiga kristaller (isättika), smp. + 17°, kokp. 118°. Löses lätt i vatten; lösningen kallas ättika. Framställes dels genom torrdestillation av trä och den erhållna råa träättikans rening, varvid erhålles av barrved 2—3, av lövved upp till 6 % ren ä., dels genom ättikjäsning av etylalkohol (se Ättiksyrejäsning). Bland ättiksyrans salter, acetat, märkas: blyacetat, dels neutralt = blysocker, dels basiskt, som utgör huvudbeståndsdelen av blyvatten och blyättika (se Sammandragande medel); basiskt kopparacetat = spanskgröna samt dubbelsaltet kopparacetat-arsenit = schweinfurtergrönt, vilka användas som färgämnen.

Ävja betecknar i folkspråket en lös, smetig jord och har av R. Sernander införts i markläran som beteckning för den döda men omult* nåde återstoden av i vatten löst flytande växter och djur (plankton), vilken bildar ett till gyttja eller dy multnande bottenläger men även till en tid kan flyta upp till^vattnets yta (flyt-ä.). Jfr Vägsmuts.

Äxing. Se Kvickrot.

Ö.

Ödem. Se Svullnad.

Ödlor, kräldjur med lång svans och 4 fullt utvecklade lemmar, finnas i vårt land blott i 2 arter, den bruna, å ryggen svart- och vitfläckiga sandödlan, *Lacerta agilis* L., som lever på torr, solig mark i södra och mellersta Sverige, och den mindre men allmännare och över hela landet i skogar och även på fuktig mark förekommande skogsödlan, *L. vivipara* L., som är ovan brun, under gulaktig (honan svartfläckig). Ö. äro fullständigt ofarliga och leva av insekter.

Vattenödlor, *Molge,* äro ödleliknande groddjur, som förekomma i större delen av landet och om sommaren leva i stillastående vatten, men flertalet går på eftersommaren upp på land och övervintrar i murkna stubbar och andra gömslen. Leva av insekter, maskar och andra lägre vattendjur, som även tjäna till fiskföda.

Ögat utgöres av själva ögonklotet eller ögongloben samt de skyddande delarna, ögonlocken och tårapparaten.

Ögongloben vilar i en trattformig hålighet i kraniet, ögonhålan, på likasom en kudde av fett, som fyller ögonhålans botten. Dess egentliga vägg bildas av senhinnan, som består av en fast bindvävsmembran, framtill försedd med en rund öppning, som täckes av den genomskinliga hornhinnan. Den hålighet, som omslutes av dessa hinnor, är genom en tredje, regnbågshinnan eller iris, vilken såsom en gardin är utspänd framför öppningen i senhinnan, delad i två rum, ett större, den bakre ögonkammaren, och ett mindre mellan hornhinnan och iris, den främre ögonkammaren. Genom pupillen, en rund eller avlång öppning i mitten på iris, stå de båda ögonkamrarna i förbindelse med varandra. Regnbågshinnan utgöres huvudsakligen av glatta muskler, som dels ringformigt omgiva pupillen, dels utstråla radiärt från dess kanter, varigenom pupillen kan utvidgas och sammandragas. Regnbågshinnan är hos husdjuren vanligen svartbrun, stundom gulbrun (falkögon) eller gul, någon gång mjölkvit (glasögon), och på bakre ytan beklädd av ett svart pigment, som hos hästen bildar från övre randen av pupillen nedhängande, druvklaslika bildningar, »druvkornen», Innanför senhinnan ligger åder- eller kärlhinnan, som huvudsakligen utgöres av ett fint nätverk av blodkärl, sammanhållna av en lös bindväv och på insidan likasom regnbågshinnan beklädd av ett svart pigmentepitel. Endast på en del av bakre väggen saknas detta pigment, och kärlhinnan har där en grönblå, starkt metallglänsande färg, den s. k. tapetfläcken, som gör att ögonen i viss belysning synas lysande. Kärlhinnan sträcker sig endast till regnbågshinnans periferi och bildar där regelbundna, strålformigt anordnade veck, den s. k. strå1- eller ciliarkroppen. Den innersta

$C_2H_6OH + 2O$

=

$CH_3C0_2H + H_20$

alkohol

ättiksyra

Jäsningsorganismerna anses verka genom ett enzym, alkoholas, och endast vid rikligt lufttillträde. Ä. är orsaken till att alkoholhaltiga drycker (vin, öl) surna och deltager även vid sur jäsning av kolhydratrika ämnen, ss beredning av sur- och pressfoder, där denna sker vid för ä. lämplig temperatur, 25—40° C. Likasom den under liknande förhållanden, men vid svagare lufttillträde, skeende mjölksyrejäsningen motverkar ä. genom den sura reaktion, den framkallar, förruttnelsebakteriers verksamhet och därmed sönderdelning av äggviteämnen samt uppkomsten av hälsoskadliga och illaluktande ämnen, vilket motväger den förlust av näring, som fodermedels ä. medför.Chr. Barthel.

Ättiksyra, organisk syra av sammansättningen CH_3CO_2H eller $C_2H_4O_2$, förekommer dels fri, dels som salter i frukter och stundom även i andra växtdelar. Den bildar en sur frätande, ofärgad vätska, som i vattenfritt tillstånd stelnar till bladiga kristaller (isättika), smp. + 17°, kokp. 118°. Löses lätt i vatten; lösningen kallas ättika. Framställes dels genom torrdestillation av trä och den erhållna råa träättikans rening, varvid erhålles av barrved 2—3, av lövved upp till 6 % ren ä., dels genom ättikjäsning av etylalkohol (se Ättiksyrejäsning). Bland ättiksyrans salter, acetat, märkas: blyacetat, dels neutralt = blysocker, dels basiskt, som utgör huvudbeståndsdelen av blyvatten och blyättika (se Sammandragande medel); basiskt kopparacetat = spanskgröna samt dubbelsaltet kopparacetat-arsenit = schweinfurtergrönt, vilka användas som färgämnen.

Ävja betecknar i folkspråket en lös, smetig jord och har av R. Sernander införts i markläran som beteckning för den döda men omult* nåde återstoden av i vatten löst flytande växter och djur (plankton), vilken bildar ett till gyttja eller dy multnande bottenläger men även till en tid kan flyta upp till^vattnets yta (flyt-ä.). Jfr Vägsmuts.

Äxing. Se Kvickrot.

Ö.

Ödem. Se Svullnad.

Ödlor, kräldjur med lång svans och 4 fullt utvecklade lemmar, finnas i vårt land blott i 2 arter, den bruna, å ryggen svart- och vitfläckiga sandödlan, *Lacerta agilis* L., som lever på torr, solig mark i södra och mellersta Sverige, och den mindre men allmännare och över hela landet i skogar och även på fuktig mark förekommande skogsödlan, *L. vivipara* L., som

är ovan brun, under gulaktig (honan svartfläckig). Ö. äro fullständigt ofarliga och leva av insekter.

Vattenödlor, *Molge,* äro ödleliknande groddjur, som förekomma i större delen av landet och om sommaren leva i stillastående vatten, men flertalet går på eftersommaren upp på land och övervintrar i murkna stubbar och andra gömslen. Leva av insekter, maskar och andra lägre vattendjur, som även tjäna till fiskföda.

Ögat utgöres av själva ögonklotet eller ögongloben samt de skyddande delarna, ögonlocken och tårapparaten.

Ögongloben vilar i en trattformig hålighet i kraniet, ögonhålan, på likasom en kudde av fett, som fyller ögonhålans botten. Dess egentliga vägg bildas av senhinnan, som består av en fast bindvävsmembran, framtill försedd med en rund öppning, som täckes av den genomskinliga hornhinnan. Den hålighet, som omslutes av dessa hinnor, är genom en tredje, regnbågshinnan eller iris, vilken såsom en gardin är utspänd framför öppningen i senhinnan, delad i två rum, ett större, den bakre ögonkammaren, och ett mindre mellan hornhinnan och iris, den främre ögonkammaren. Genom pupillen, en rund eller avlång öppning i mitten på iris, stå de båda ögonkamrarna i förbindelse med varandra. Regnbågshinnan utgöres huvudsakligen av glatta muskler, som dels ringformigt omgiva pupillen, dels utstråla radiärt från dess kanter, varigenom pupillen kan utvidgas och sammandragas. Regnbågshinnan är hos husdjuren vanligen svartbrun, stundom gulbrun (falkögon) eller gul, någon gång mjölkvit (glasögon), och på bakre ytan beklädd av ett svart pigment, som hos hästen bildar från övre randen av pupillen nedhängande, druvklaslika bildningar, »druvkornen», Innanför senhinnan ligger åder- eller kärlhinnan, som huvudsakligen utgöres av ett fint nätverk av blodkärl, sammanhållna av en lös bindväv och på insidan likasom regnbågshinnan beklädd av ett svart pigmentepitel. Endast på en del av bakre väggen saknas detta pigment, och kärlhinnan har där en grönblå, starkt metallglänsande färg, den s. k. tapetfläcken, som gör att ögonen i viss belysning synas lysande. Kärlhinnan sträcker sig endast till regnbågshinnans periferi och bildar där regelbundna, strålformigt anordnade veck, den s. k. strå1- eller ciliarkroppen. Den innersta

$C_2H_6OH + 2O$

=

$CH_3C0_2H + H_20$

alkohol

ättiksyra

Jäsningsorganismerna anses verka genom ett enzym, alkoholas, och endast vid rikligt lufttillträde. Ä. är orsaken till att alkoholhaltiga drycker (vin, öl) surna och deltager även vid sur jäsning av kolhydratrika ämnen, ss beredning av sur- och pressfoder, där denna sker vid för ä. lämplig temperatur, 25—40° C. Likasom den under liknande förhållanden, men vid svagare lufttillträde, skeende mjölksyrejäsningen motverkar ä. genom den sura reaktion, den framkallar, förruttnelsebakteriers verksamhet och därmed sönderdelning av äggviteämnen samt uppkomsten av hälsoskadliga och illaluktande ämnen, vilket motväger den förlust av näring, som fodermedels ä. medför.Chr. Barthel.

Ättiksyra, organisk syra av sammansättningen CH_3CO_2H eller $C_2H_4O_2$, förekommer dels fri, dels som salter i frukter och stundom även i andra växtdelar. Den bildar en sur frätande, ofärgad vätska, som i vattenfritt tillstånd stelnar till bladiga kristaller (isättika), smp. + 17°, kokp. 118°. Löses lätt i vatten; lösningen kallas ättika. Framställes dels genom torrdestillation av trä och den erhållna råa träättikans rening, varvid erhålles av barrved 2—3, av lövved upp till 6 % ren ä., dels genom ättikjäsning av etylalkohol (se Ättiksyrejäsning). Bland ättiksyrans salter, acetat, märkas: blyacetat, dels neutralt = blysocker, dels basiskt, som utgör huvudbeståndsdelen av blyvatten och blyättika (se Sammandragande medel); basiskt kopparacetat = spanskgröna samt dubbelsaltet kopparacetat-arsenit = schweinfurtergrönt, vilka användas som färgämnen.

Ävja betecknar i folkspråket en lös, smetig jord och har av R. Sernander införts i markläran som beteckning för den döda men omult* nåde återstoden av i vatten löst flytande växter och djur (plankton), vilken bildar ett till gyttja eller dy multnande bottenläger men även till en tid kan flyta upp till^vattnets yta (flyt-ä.). Jfr Vägsmuts.

Äxing. Se Kvickrot.

Ö.

Ödem. Se Svullnad.

Ödlor, kräldjur med lång svans och 4 fullt utvecklade lemmar, finnas i vårt land blott i 2 arter, den bruna, å ryggen svart- och vitfläckiga sandödlan, *Lacerta agilis* L., som lever på torr, solig mark i södra och mellersta Sverige, och den mindre men allmännare och över hela landet i skogar och även på fuktig mark förekommande skogsödlan, *L. vivipara* L., som är ovan brun, under gulaktig (honan svartfläckig). Ö. äro fullständigt ofarliga och leva av insekter.

Vattenödlor, *Molge,* äro ödleliknande groddjur, som förekomma i större delen av landet och om sommaren leva i stillastående vatten, men flertalet går på eftersommaren upp på land och övervintrar i murkna stubbar och andra gömslen. Leva av insekter, maskar och andra lägre vattendjur, som även tjäna till fiskföda.

Ögat utgöres av själva ögonklotet eller ögongloben samt de skyddande delarna, ögonlocken och tårapparaten.

Ögongloben vilar i en trattformig hålighet i kraniet, ögonhålan, på likasom en kudde av fett, som fyller ögonhålans botten. Dess egentliga vägg bildas av senhinnan, som består av en fast bindvävsmembran, framtill försedd med en rund öppning, som täckes av den genomskinliga hornhinnan. Den hålighet, som omslutes av dessa hinnor, är genom en tredje, regnbågshinnan eller iris, vilken såsom en gardin är utspänd framför öppningen i senhinnan, delad i två rum, ett större, den bakre ögonkammaren, och ett mindre mellan hornhinnan och iris, den främre ögonkammaren. Genom pupillen, en rund eller avlång öppning i mitten på iris, stå de båda ögonkamrarna i förbindelse med varandra. Regnbågshinnan utgöres huvudsakligen av glatta muskler, som dels ringformigt omgiva pupillen, dels utstråla radiärt från dess kanter, varigenom pupillen kan utvidgas och sammandragas. Regnbågshinnan är hos husdjuren vanligen svartbrun, stundom gulbrun (falkögon) eller gul, någon gång mjölkvit (glasögon), och på bakre ytan beklädd av ett svart pigment, som hos hästen bildar från övre randen av pupillen nedhängande, druvklaslika bildningar, »druvkornen», Innanför senhinnan ligger åder- eller kärlhinnan, som huvudsakligen utgöres av ett fint nätverk av blodkärl, sammanhållna av en lös bindväv och på insidan likasom regnbågshinnan beklädd av ett svart pigmentepitel. Endast på en del av bakre väggen saknas detta pigment, och kärlhinnan har där en grönblå, starkt metallglänsande färg, den s. k. tapetfläcken, som gör att ögonen i viss belysning synas lysande. Kärlhinnan sträcker sig endast till regnbågshinnans periferi och bildar där regelbundna, strålformigt anordnade veck, den s. k. strå1- eller ciliarkroppen. Den innersta

$C_2H_6OH + 2O$

=

$CH_3C0_2H + H_20$

alkohol

ättiksyra

Jäsningsorganismerna anses verka genom ett enzym, alkoholas, och endast vid rikligt lufttillträde. Ä. är orsaken till att alkoholhaltiga drycker (vin, öl) surna och deltager även vid sur jäsning av kolhydratrika ämnen, ss beredning av sur- och pressfoder, där denna sker vid för ä. lämplig temperatur, 25—40° C. Likasom den under liknande förhållanden, men vid svagare lufttillträde, skeende mjölksyrejäsningen motverkar ä. genom den sura reaktion, den framkallar, förruttnelsebakteriers verksamhet och därmed sönderdelning av äggviteämnen samt uppkomsten av hälsoskadliga och illaluktande ämnen, vilket motväger den förlust av näring, som fodermedels ä. medför.Chr. Barthel.

Ättiksyra, organisk syra av sammansättningen CH_3CO_2H eller $C_2H_4O_2$, förekommer dels fri, dels som salter i frukter och stundom även i andra växtdelar. Den bildar en sur frätande,

ofärgad vätska, som i vattenfritt tillstånd stelnar till bladiga kristaller (isättika), smp. + 17°, kokp. 118°. Löses lätt i vatten; lösningen kallas ättika. Framställes dels genom torrdestillation av trä och den erhållna råa träättikans rening, varvid erhålles av barrved 2—3, av lövved upp till 6 % ren ä., dels genom ättikjäsning av etylalkohol (se Ättiksyrejäsning). Bland ättiksyrans salter, acetat, märkas: blyacetat, dels neutralt = blysocker, dels basiskt, som utgör huvudbeståndsdelen av blyvatten och blyättika (se Sammandragande medel); basiskt kopparacetat = spanskgröna samt dubbelsaltet kopparacetat-arsenit = schweinfurtergrönt, vilka användas som färgämnen.

Ävja betecknar i folkspråket en lös, smetig jord och har av R. Sernander införts i markläran som beteckning för den döda men omult* nåde återstoden av i vatten löst flytande växter och djur (plankton), vilken bildar ett till gyttja eller dy multnande bottenläger men även till en tid kan flyta upp till^vattnets yta (flyt-ä.). Jfr Vägsmuts.

Äxing. Se Kvickrot.

Ö.

Ödem. Se Svullnad.

Ödlor, kräldjur med lång svans och 4 fullt utvecklade lemmar, finnas i vårt land blott i 2 arter, den bruna, å ryggen svart- och vitfläckiga sandödlan, *Lacerta agilis* L., som lever på torr, solig mark i södra och mellersta Sverige, och den mindre men allmännare och över hela landet i skogar och även på fuktig mark förekommande skogsödlan, *L. vivipara* L., som är ovan brun, under gulaktig (honan svartfläckig). Ö. äro fullständigt ofarliga och leva av insekter.

Vattenödlor, *Molge,* äro ödleliknande groddjur, som förekomma i större delen av landet och om sommaren leva i stillastående vatten, men flertalet går på eftersommaren upp på land och övervintrar i murkna stubbar och andra gömslen. Leva av insekter, maskar och andra lägre vattendjur, som även tjäna till fiskföda.

Ögat utgöres av själva ögonklotet eller ögongloben samt de skyddande delarna, ögonlocken och tårapparaten.

Ögongloben vilar i en trattformig hålighet i kraniet, ögonhålan, på likasom en kudde av fett, som fyller ögonhålans botten. Dess egentliga vägg bildas av senhinnan, som består av en fast bindvävsmembran, framtill försedd med en rund öppning, som täckes av den genomskinliga hornhinnan. Den hålighet, som omslutes av dessa hinnor, är genom en tredje, regnbågshinnan eller iris, vilken såsom en gardin är utspänd framför öppningen i senhinnan, delad i två rum, ett större, den bakre ögonkammaren, och ett mindre mellan hornhinnan och iris, den främre ögonkammaren. Genom pupillen, en rund eller avlång öppning i mitten på iris, stå de båda ögonkamrarna i förbindelse med varandra. Regnbågshinnan utgöres huvudsakligen av glatta muskler, som dels ringformigt omgiva pupillen, dels utstråla radiärt från dess kanter, varigenom pupillen kan utvidgas och sammandragas. Regnbågshinnan är hos husdjuren vanligen svartbrun, stundom gulbrun (falkögon) eller gul, någon gång mjölkvit (glasögon), och på bakre ytan beklädd av ett svart pigment, som hos hästen bildar från övre randen av pupillen nedhängande, druvklaslika bildningar, »druvkornen», Innanför senhinnan ligger åder- eller kärlhinnan, som huvudsakligen utgöres av ett fint nätverk av blodkärl, sammanhållna av en lös bindväv och på insidan likasom regnbågshinnan beklädd av ett svart pigmentepitel. Endast på en del av bakre väggen saknas detta pigment, och kärlhinnan har där en grönblå, starkt metallglänsande färg, den s. k. tapetfläcken, som gör att ögonen i viss belysning synas lysande. Kärlhinnan sträcker sig endast till regnbågshinnans periferi och bildar där regelbundna, strålformigt anordnade veck, den s. k. strå1- eller ciliarkroppen. Den innersta

$C_2H_6OH + 2O$

=

$CH_3CO_2H + H_2O$

alkohol

ättiksyra

Jäsningsorganismerna anses verka genom ett enzym, alkoholas, och endast vid rikligt lufttillträde. Ä. är orsaken till att alkoholhaltiga drycker (vin, öl) surna och deltager även vid sur jäsning av kolhydratrika ämnen, ss beredning av sur- och pressfoder, där denna sker vid för ä. lämplig temperatur, 25—40° C. Likasom den under liknande förhållanden, men vid svagare lufttillträde, skeende mjölksyrejäsningen motverkar ä. genom den sura reaktion, den framkallar, förruttnelsebakteriers verksamhet och därmed sönderdelning av äggviteämnen samt uppkomsten av hälsoskadliga och illaluktande ämnen, vilket motväger den förlust av näring, som fodermedels ä. medför.Chr. Barthel.

Ättiksyra, organisk syra av sammansättningen CH_3CO_2H eller $C_2H_4O_2$, förekommer dels fri, dels som salter i frukter och stundom även i andra växtdelar. Den bildar en sur frätande,
ofärgad vätska, som i vattenfritt tillstånd stelnar till bladiga kristaller (isättika), smp. + 17°, kokp. 118°. Löses lätt i vatten; lösningen kallas ättika. Framställes dels genom torrdestillation av trä och den erhållna råa träättikans rening, varvid erhålles av barrved 2—3, av lövved upp till 6 % ren ä., dels genom ättikjäsning av etylalkohol (se Ättiksyrejäsning). Bland ättiksyrans salter, acetat, märkas: blyacetat, dels neutralt = blysocker, dels basiskt, som utgör huvudbeståndsdelen av blyvatten och blyättika (se Sammandragande medel); basiskt kopparacetat = spanskgröna samt dubbelsaltet kopparacetat-arsenit = schweinfurtergrönt, vilka användas som färgämnen.

Ävja betecknar i folkspråket en lös, smetig jord och har av R. Sernander införts i markläran som beteckning för den döda men omult* nåde återstoden av i vatten löst flytande växter och djur (plankton), vilken bildar ett till gyttja eller dy multnande bottenläger men även till en tid kan flyta upp till^vattnets yta (flyt-ä.). Jfr Vägsmuts.

Äxing. Se Kvickrot.

Ö.

Ödem. Se Svullnad.

Ödlor, kräldjur med lång svans och 4 fullt utvecklade lemmar, finnas i vårt land blott i 2 arter, den bruna, å ryggen svart- och vitfläckiga sandödlan, *Lacerta agilis* L., som lever på torr, solig mark i södra och mellersta Sverige, och den mindre men allmännare och över hela landet i skogar och även på fuktig mark förekommande skogsödlan, *L. vivipara* L., som är ovan brun, under gulaktig (honan svartfläckig). Ö. äro fullständigt ofarliga och leva av insekter.

Vattenödlor, *Molge,* äro ödleliknande groddjur, som förekomma i större delen av landet och om sommaren leva i stillastående vatten, men flertalet går på eftersommaren upp på land och övervintrar i murkna stubbar och andra gömslen. Leva av insekter, maskar och andra lägre vattendjur, som även tjäna till fiskföda.

Ögat utgöres av själva ögonklotet eller ögongloben samt de skyddande delarna, ögonlocken och tårapparaten.

Ögongloben vilar i en trattformig hålighet i kraniet, ögonhålan, på likasom en kudde av fett, som fyller ögonhålans botten. Dess egentliga vägg bildas av senhinnan, som består av en fast bindvävsmembran, framtill försedd med en rund öppning, som täckes av den genomskinliga hornhinnan. Den hålighet, som omslutes av dessa hinnor, är genom en tredje, regnbågshinnan eller iris, vilken såsom en gardin är utspänd framför öppningen i senhinnan, delad i två rum, ett större, den bakre ögonkammaren, och ett mindre mellan hornhinnan och iris, den främre ögonkammaren. Genom pupillen, en rund eller avlång öppning i mitten på iris, stå de båda ögonkamrarna i förbindelse med varandra. Regnbågshinnan utgöres huvudsakligen av glatta muskler, som dels ringformigt omgiva pupillen, dels utstråla radiärt från dess kanter, varigenom pupillen kan utvidgas och sammandragas. Regnbågshinnan är hos husdjuren vanligen svartbrun, stundom gulbrun (falkögon) eller gul, någon gång mjölkvit (glasögon), och på bakre ytan beklädd av ett svart pigment, som hos hästen bildar från övre randen av pupillen nedhängande, druvklaslika bildningar, »druvkornen», Innanför senhinnan ligger åder- eller kärlhinnan, som huvudsakligen utgöres av ett fint nätverk av blodkärl, sammanhållna av en lös bindväv och på insidan likasom regnbågshinnan beklädd av ett svart pigmentepitel. Endast på en del av bakre väggen saknas detta pigment, och kärlhinnan har där en grönblå, starkt metallglänsande färg, den s. k. tapetfläcken, som gör att ögonen i viss belysning synas lysande. Kärlhinnan sträcker sig endast till

regnbågshinnans periferi och bildar där regelbundna, strålformigt anordnade veck, den s. k. strål- eller ciliarkroppen. Den innersta

$C_2H_6OH + 2O$

=

$CH_3C0_2H + H_20$

alkohol

ättiksyra

Jäsningsorganismerna anses verka genom ett enzym, alkoholas, och endast vid rikligt lufttillträde. Ä. är orsaken till att alkoholhaltiga drycker (vin, öl) surna och deltager även vid sur jäsning av kolhydratrika ämnen, ss beredning av sur- och pressfoder, där denna sker vid för ä. lämplig temperatur, 25—40° C. Likasom den under liknande förhållanden, men vid svagare lufttillträde, skeende mjölksyrejäsningen motverkar ä. genom den sura reaktion, den framkallar, förruttnelsebakteriers verksamhet och därmed sönderdelning av äggviteämnen samt uppkomsten av hälsoskadliga och illaluktande ämnen, vilket motväger den förlust av näring, som fodermedels ä. medför.Chr. Barthel.

Ättiksyra, organisk syra av sammansättningen CH_3CO_2H eller $C_2H_4O_2$, förekommer dels fri, dels som salter i frukter och stundom även i andra växtdelar. Den bildar en sur frätande, ofärgad vätska, som i vattenfritt tillstånd stelnar till bladiga kristaller (isättika), smp. + 17°, kokp. 118°. Löses lätt i vatten; lösningen kallas ättika. Framställes dels genom torrdestillation av trä och den erhållna råa träättikans rening, varvid erhålles av barrved 2—3, av lövved upp till 6 % ren ä., dels genom ättikjäsning av etylalkohol (se Ättiksyrejäsning). Bland ättiksyrans salter, acetat, märkas: blyacetat, dels neutralt = blysocker, dels basiskt, som utgör huvudbeståndsdelen av blyvatten och blyättika (se Sammandragande medel); basiskt kopparacetat = spanskgröna samt dubbelsaltet kopparacetat-arsenit = schweinfurtergrönt, vilka användas som färgämnen.

Ävja betecknar i folkspråket en lös, smetig jord och har av R. Sernander införts i markläran som beteckning för den döda men omult* nåde återstoden av i vatten löst flytande växter och djur (plankton), vilken bildar ett till gyttja eller dy multnande bottenläger men även till en tid kan flyta upp till^vattnets yta (flyt-ä.). Jfr Vägsmuts.

Äxing. Se Kvickrot.

Ö.

Ödem. Se Svullnad.

Ödlor, kräldjur med lång svans och 4 fullt utvecklade lemmar, finnas i vårt land blott i 2 arter, den bruna, å ryggen svart- och vitfläckiga sandödlan, *Lacerta agilis* L., som lever på torr, solig mark i södra och mellersta Sverige, och den mindre men allmännare och över hela landet i skogar och även på fuktig mark förekommande skogsödlan, *L. vivipara* L., som är ovan brun, under gulaktig (honan svartfläckig). Ö. äro fullständigt ofarliga och leva av insekter.

Vattenödlor, *Molge,* äro ödleliknande groddjur, som förekomma i större delen av landet och om sommaren leva i stillastående vatten, men flertalet går på eftersommaren upp på land och övervintrar i murkna stubbar och andra gömslen. Leva av insekter, maskar och andra lägre vattendjur, som även tjäna till fiskföda.

Ögat utgöres av själva ögonklotet eller ögongloben samt de skyddande delarna, ögonlocken och tårapparaten.

Ögongloben vilar i en trattformig hålighet i kraniet, ögonhålan, på likasom en kudde av fett, som fyller ögonhålans botten. Dess egentliga vägg bildas av senhinnan, som består av en fast bindvävsmembran, framtill försedd med en rund öppning, som täckes av den genomskinliga hornhinnan. Den hålighet, som omslutes av dessa hinnor, är genom en tredje, regnbågshinnan eller iris, vilken såsom en gardin är utspänd framför öppningen i senhinnan, delad i två rum, ett större, den bakre ögonkammaren, och ett mindre mellan hornhinnan och iris, den främre ögonkammaren. Genom pupillen, en rund eller avlång öppning i mitten på iris, stå de båda ögonkamrarna i förbindelse med varandra. Regnbågshinnan utgöres huvudsakligen av glatta muskler, som dels ringformigt omgiva pupillen, dels utstråla radiärt från dess kanter, varigenom pupillen kan utvidgas och sammandragas. Regnbågshinnan är hos husdjuren vanligen svartbrun, stundom gulbrun (falkögon) eller gul, någon gång mjölkvit (glasögon), och på bakre ytan beklädd av ett svart pigment, som hos hästen bildar från övre randen av pupillen nedhängande, druvklaslika bildningar, »druvkornen», Innanför senhinnan ligger åder- eller kärlhinnan, som huvudsakligen utgöres av ett fint nätverk av blodkärl, sammanhållna av en lös bindväv och på insidan likasom regnbågshinnan beklädd av ett svart pigmentepitel. Endast på en del av bakre väggen saknas detta pigment, och kärlhinnan har där en grönblå, starkt metallglänsande färg, den s. k. tapetfläcken, som gör att ögonen i viss belysning synas lysande. Kärlhinnan sträcker sig endast till regnbågshinnans periferi och bildar där regelbundna, strålformigt anordnade veck, den s. k. strål- eller ciliarkroppen. Den innerstahinnan, näthinnan, utgöres huvudsakligen av synnervens finaste förgreningar och har en ytterst invecklad byggnad, i synnerhet dess närmast kärlhinnan liggande lager, som utgöres av tätt stående, cylindriska eller koniska celler, kallade stavar och tappar, vilka upptaga ljusintrycken. Till ögonklotet hör vidare linsen (kristallinsen), en glasklar linsformig kropp, belägen omedelbart bakom pupillen, innesluten i linskapseln, som med ett elastiskt band är fäst vid ciliarkroppen. Genom spänningen i linskapseln hålles linsen något tillplattad, d. v. s. inställd för längre avstånd, men genom sammandragning av den i ciliarkroppen belägna ciliarmuskeln slappas linsens upphängningsband, varvid linsen sväller ut och blir mera buktig, d. v. s. inställes för syn på närmare håll. Bakom linsen fylles den bakre ögonkammaren av en geléartad, glasklart genomskinlig materia, glaskroppen, under det att den främre ögonkammaren fylles av en mera tunnflytande vätska, ögonvattnet.

Öga.

Ögat är således inrättat som en fotografisk kamera, där regnbågshinnan tjänstgör som bländare för att reglera ljustilloppet och linsen bryter ljusstrålarna, så att en bild uppstår på ögats bakre vägg, där ljusintrycken upptagas av näthinnans stavar och tappar och därifrån ledas genom synnerven till hjärnan, ögat inställes för olika avstånd genom den förändring i linsens form, som åstadkommes av den av ciliarmuskeln reglerade spänningen i linskapseln (ögats ackommodationsförmåga). Ögat kan inriktas åt olika håll genom muskler, som utgå från ögonhålans väggar och fästa sig på senhinnan.

Ögonlocken bestå av halvmånformiga broskskivor, försedda dels med en ringformig muskel, som omgiver ögonspalten, dels med en muskel för upplyftande av det övre ögonlocket. Ögonlockens insida beklädes av en slemhinna, vilken som en ytterst tunn, genomskinlig hinna, bindehinnan (conjunctiva), bekläder även främre ytan av hornhinnan. Inuti ögonlocken ligger en rad talgkörtlar, de mejbomska körtlarna, som utmynna i kanten, där även en rad styva ögonhår sitta. I inre ögonvinkeln finnes ett rudiment av ett tredje ögonlock, blinkhinnan, som hos fåglarna är starkt utvecklat och kan dragas över hela ögat.

Mellan ögonklotet och ögonhålans övre vägg ligger tårkörteln, som med 12—16 utförsgångar utmynnar under det övre ögonlocket och tjänar till att avsöndra en vätska, tårvätskan, som håller ögats främre yta ständigt fuktig och rensköljd. Tårvätskan samlas först i en fördjupning i den inre ögonvinkeln, »tårsjön», med en vårtliknande bildning, tårkarunkeln, som fördelar tårvätskan till de båda mynningarna för två fina kanaler, tårgångarna, vilka börja med var sin öppning, tårpunkterna, i kanten av ögonlocken vid inre ögonvinkeln. Genom tårkanalerna ledes tårvätskan till en gemensam, i en fördjupning av tårbenet belägen reservoar, tårsäcken, från vilken den i näsan utmynnande tårkanalen utgår.E. N—m.

Ögats sjukdomar:

Inflammation i bindehinnan *(conjunctivitis),* som är ett av de vanligaste ögonlidandena, yttrar sig i starkt tårflöde och ljuskänslighet; ögonlocken hållas m. 1. m. slutna, bindehinnan är rödfärgad och blodsprängd, och om inflammationen övergår i vargöring, avsätter sig var på ögonlockens kanter, som ofta sammanklibbas därav. Orsaken är vanligen retning av främmande ämnen men kan även vara förkylning (drag) eller smittämnen, såsom vid valpsjuka, rödsjuka, lungröta.

Behandlingen består i baddning med blyvatten och indrypning i ögat av en lösning av 0.5 g. zinksulfat och 2 g. borsyra i 100 g. vatten eller i svårare fall och särskilt vid vargörande inflammation $^1/_4$—2 % lapislösning, som efter $^1/_2$ minut bör bortsköljas med 2 % koksaltlösning, eller i stället för lapis 1—2 % protargollösning eller en ögonsalva, ss. kvicksilveroxid (1:50) eller kalomelsalva (1:10), som strykes innanför det undre ögonlocket. Ögat bör dessutom skyddas mot ljus, genom att djuret hålles i mörkt rum eller, om blott ett öga är angripet, genom att hänga en svart tyglapp över detta.

Invikning av undre ögonlocket *(entropion),* särskilt i den yttre ögonvinkeln, är ofta en följd av långvarig bindehinneinflammation, men kan även förorsaka denna, genom retningen från håren på den invikta delen av ögonlocket. Åkomman förekommer i synnerhet hos hundar men ofta även hos lamm och avhjälpes vanligen lätt genom en operation, bestående i borttagande av ett ovalt hudstycke något nedanför ögonlockets rand, varefter hudsåret sys ihop.

Hornhinneinflammation uppstår ofta också genom spridning av hinnan, näthinnan, utgöres huvudsakligen av synnervens finaste förgreningar och har en ytterst invecklad byggnad, i synnerhet dess närmast kärlhinnan liggande lager, som utgöres av tätt stående, cylindriska eller koniska celler, kallade stavar och tappar, vilka upptaga ljusintrycken. Till ögonklotet hör vidare linsen (kristallinsen), en glasklar linsformig kropp, belägen omedelbart bakom pupillen, innesluten i linskapseln, som med ett elastiskt band är fäst vid ciliarkroppen. Genom spänningen i linskapseln hålles linsen något tillplattad, d. v. s. inställd för längre avstånd, men genom sammandragning av den i ciliarkroppen belägna ciliarmuskeln slappas linsens upphängningsband, varvid linsen sväller ut och blir mera buktig, d. v. s. inställes för syn på närmare håll. Bakom linsen fylles den bakre ögonkammaren av en geléartad, glasklart genomskinlig materia, glaskroppen, under det att den främre ögonkammaren fylles av en mera tunnflytande vätska, ögonvattnet.

Öga.

Ögat är således inrättat som en fotografisk kamera, där regnbågshinnan tjänstgör som bländare för att reglera ljustilloppet och linsen bryter ljusstrålarna, så att en bild uppstår på ögats bakre vägg, där ljusintrycken upptagas av näthinnans stavar och tappar och därifrån ledas genom synnerven till hjärnan, ögat inställes för olika avstånd genom den förändring i linsens form, som åstadkommes av den av ciliarmuskeln reglerade spänningen i linskapseln (ögats ackommodationsförmåga). Ögat kan inriktas åt olika håll genom muskler, som utgå från ögonhålans väggar och fästa sig på senhinnan.

Ögonlocken bestå av halvmånformiga broskskivor, försedda dels med en ringformig muskel, som omgiver ögonspalten, dels med en muskel för upplyftande av det övre ögonlocket. Ögonlockens insida beklädes av en slemhinna, vilken som en ytterst tunn, genomskinlig hinna, bindehinnan (conjunctiva), bekläder även främre ytan av hornhinnan. Inuti ögonlocken ligger en rad talgkörtlar, de mejbomska körtlarna, som utmynna i kanten, där även en rad styva ögonhår sitta. I inre ögonvinkeln finnes ett rudiment av ett tredje ögonlock, blinkhinnan, som hos fåglarna är starkt utvecklat och kan dragas över hela ögat.

Mellan ögonklotet och ögonhålans övre vägg ligger tårkörteln, som med 12—16 utförsgångar utmynnar under det övre ögonlocket och tjänar till att avsöndra en vätska, tårvätskan, som håller ögats främre yta ständigt fuktig och rensköljd. Tårvätskan samlas först i en fördjupning i den inre ögonvinkeln, »tårsjön», med en vårtliknande bildning, tårkarunkeln, som fördelar tårvätskan till de båda mynningarna för två fina kanaler, tårgångarna, vilka börja med var sin öppning, tårpunkterna, i kanten av ögonlocken vid inre ögonvinkeln. Genom tårkanalerna ledes tårvätskan till en gemensam, i en fördjupning av tårbenet belägen reservoar, tårsäcken, från vilken den i näsan utmynnande tårkanalen utgår.E. N—m.

Ögats sjukdomar:

Inflammation i bindehinnan *(conjunctivitis),* som är ett av de vanligaste ögonlidandena, yttrar sig i starkt tårflöde och ljuskänslighet; ögonlocken hållas m. 1. m. slutna, bindehinnan är rödfärgad och blodsprängd, och om inflammationen övergår i vargöring, avsätter sig var på ögonlockens kanter, som ofta sammanklibbas därav. Orsaken är vanligen retning av främmande ämnen men kan även vara förkylning (drag) eller smittämnen, såsom vid valpsjuka, rödsjuka, lungröta.

Behandlingen består i baddning med blyvatten och indrypning i ögat av en lösning av 0.5 g. zinksulfat och 2 g. borsyra i 100 g. vatten eller i svårare fall och särskilt vid vargörande inflammation $^{1}/_{4}$—2 % lapislösning, som efter $^{1}/_{2}$ minut bör bortsköljas med 2 % koksaltlösning, eller i stället för lapis 1—2 % protargollösning eller en ögonsalva, ss. kvicksilveroxid (1:50) eller kalomelsalva (1:10), som strykes innanför det undre ögonlocket. Ögat bör dessutom skyddas mot ljus, genom att djuret hålles i mörkt rum eller, om blott ett öga är angripet, genom att hänga en svart tyglapp över detta.

Invikning av undre ögonlocket *(entropion),* särskilt i den yttre ögonvinkeln, är ofta en följd av långvarig bindehinneinflammation, men kan även förorsaka denna, genom retningen från håren på den invikta delen av ögonlocket. Åkomman förekommer i synnerhet hos hundar men ofta även hos lamm och avhjälpes vanligen lätt genom en operation, bestående i borttagande av ett ovalt hudstycke något nedanför ögonlockets rand, varefter hudsåret sys ihop.

Hornhinneinflammation uppstår ofta också genom spridning avinflammationer från bindehinnan och framkallas av samma orsaker. Den igenkännes på att hornhinnan fördunklas, blir gråaktig eller nästan vit och ogenomskinlig, och stundom bildas en verklig böld i hornhinnan. Behandlingen är densamma som vid inflammation i bindehinnan. Vanligen går inflammationen snart tillbaka, och hornhinnan blir åter fullt klar, men stundom kvarstå mer eller mindre utbredda vita fläckar, vilket särskilt är fallet efter läkning av sår på hornhinnan. Hava fläckarna större utbredning eller sitta de mitt för pupillen, kunna de inverka menligt på synen och hos hästar giva anledning till skyggning. De kunna stundom bringas att försvinna genom att man på nytt framkallar en inflammation i hornhinnan, t. ex. genom inblåsning i ögat av ett retande pulver av lika delar mjölksocker och kalomel eller ingnidning av 2—5 % kvicksilveroxid-salva och därefter samma behandling som vid inflammation i bindehinnan.

Främmande föremål i ögat förekomma rätt ofta hos husdjuren, t. ex. agnar, i synnerhet hos nötkreaturen. De avlägsnas bäst genom att ett finger införes innanför undre ögonlocket och strykes utefter ögat från yttre till inre ögon vinkeln. För att minska känsligheten och därigenom underlätta operationen kan först indrypas några droppar 5 % kokainlösning. Har den främmande kroppen givit upphov till sår på hornhinnan, behandlas dessa med tvättning med 1 % kreolinlösning eller 2—3 % borsyrelösning, och bör ögat därjämte skyddas mot ljus.

Starr är bland sjukdomar i ögats inre delar den vanligaste och förekommer i två olika former, nämligen grå och svart starr.

Grå starr beror på en grumling av linsen, som till sist blir fullkomligt ogenomskinlig. Sjukdomen igenkännes därpå, att pupillen synes grå eller nästan vit. Sjukdomen förekommer oftast hos gamla djur och medför ett väsentligt försvagande av synförmågan och i svårare fall fullständig blindhet. Behandling kommer sällan i fråga, då intet medel finnes att återställa linsens normala beskaffenhet; endast genom borttagande av linsen kan synförmågan i någon mån återställas.

Svart starr är egentligen endast en sammanfattande benämning på en del lidanden, som medföra blindhet, utan att några sjukliga förändringar i ögat kunna påvisas.

Månblindhet, periodisk ögoninflammation, är en antagligen på ett smittämne beroende allmän ögoninflammation, som dock särskilt angriper regnbågshinnan, strålkroppen och kärlhinnan och slutligen leder till ögats fullständiga förstöring. Sjukdomen uppträder periodiskt med vanligen 4—6 veckors mellantid och kännetecknas av starkt tårflöde, rodnad av bindehinnan, varansamling i främre ögonkammaren, ljuskänslighet och sammandragning av pupillen; efter några anfall förminskas ögat mer och mer och sjunker in i ögonhålan; övre ögonlocket lägger sig i ett veck, och ögat antager därigenom en trekantig form. Sjukdomen förekommer ej i vårt land men har någon gång iakttagits hos importerade hästar och är rätt allmän i en del andra länder, såsom Tyskland och Frankrike. Något botemedel mot sjukdomen känner man ej, och behandlingen är företrädesvis symtomatisk och i huvudsak densamma som vid bindehinne- och hornhinneinflammation.

Ögontröst. *Euphrasia o†ficinalis* L., är en blott några få tum hög ört av skeplingfamiljen, *Scrophulariaceæ,* med nästan oskaftade, äggrunda, sågade blad och ett bladigt ax med små, läppformiga, vita, blåstrimmiga, gulfläckiga blommor. Den är anmärkningsvärd därför, att den är en halvparasit, som tager näring från gräsens rötter. Den kan motarbetas genom några år å rad upprepad slåtter tätt invid marken, innan den satt frö.

Ölandstok. Se Potentilla.

Ölbrygd försiggår i huvudsak på följande sätt. Sedan det torkade och från groddarna rensade maltet krossats, sker mäskning, d. v. s. uppvärmning i vatten, varvid större delen av maltets beståndsdelar (socker, dextrin och äggviteämnen) löses. Lösningen kallas stamvört. De olösta beståndsdelarna, dravet, frånsilas, varefter humle tillsättes och vörten ånyo kokas och filtreras. Efter avkylning försättes vörten med jäst och jäses först i öppna kar (huvudjäsningen) och sedan i lagerfat (efterjäsning).

Vid beredning av underjäst öl (lager- och pilsneröl) förjäses vörten vid låg temperatur, 5—10°. Vid brygd av gammalt svensköl, porter, det tyska Weissbier etc. sker huvud jäsningen vid 10—12° och blir därför häftigare, så att jästen hålles i rörelse (överjäsning).Chr. Barthel.

Ölänning. Se Pony.

Öppen jord betecknar jord, som plöjes (eller gräves) mellan varje skörd.

Örat, hörselorganet, utgöres av ytterörat, mellanörat och inneröræt eller labyrinten. Ytteröræt består av utöræt och yttre hörselgången. Utöræt är en mussel- eller tubformad broskskiva och har till uppgift att uppfånga och samla ljudvågorna. Det är hos husdjuren rörligt fäst vid yttre hörselgångens mynning och försett med flera muskler, varigenom det kan inriktas åt olika håll. Yttre hörselgången (A) är en kanal, som till en början utgöres av brosk men sedan går in i tinningbenet och förenar utöræt med mellanöræt. Dess hudlager avsöndrar från talrika körtlar ett klibbigt ämne, örvaxet. Mellanöræt (C) är en oregelbunden hålighet, trumhålan, i den del av tinningbenet, som för sin hårdhet kallats klippbenet. Genom en över

yttre hörselgångens inre mynning spänd elastisk hinna, trumhinnan (B), är mellanörat fullständigt inflammationer från bindehinnan och framkallas av samma orsaker. Den igenkännes på att hornhinnan fördunklas, blir gråaktig eller nästan vit och ogenomskinlig, och stundom bildas en verklig böld i hornhinnan. Behandlingen är densamma som vid inflammation i bindehinnan. Vanligen går inflammationen snart tillbaka, och hornhinnan blir åter fullt klar, men stundom kvarstå mer eller mindre utbredda vita fläckar, vilket särskilt är fallet efter läkning av sår på hornhinnan. Hava fläckarna större utbredning eller sitta de mitt för pupillen, kunna de inverka menligt på synen och hos hästar giva anledning till skyggning. De kunna stundom bringas att försvinna genom att man på nytt framkallar en inflammation i hornhinnan, t. ex. genom inblåsning i ögat av ett retande pulver av lika delar mjölksocker och kalomel eller ingnidning av 2—5 % kvicksilveroxid-salva och därefter samma behandling som vid inflammation i bindehinnan.

Främmande föremål i ögat förekomma rätt ofta hos husdjuren, t. ex. agnar, i synnerhet hos nötkreaturen. De avlägsnas bäst genom att ett finger införes innanför undre ögonlocket och strykes utefter ögat från yttre till inre ögon vinkeln. För att minska känsligheten och därigenom underlätta operationen kan först indrypas några droppar 5 % kokainlösning. Har den främmande kroppen givit upphov till sår på hornhinnan, behandlas dessa med tvättning med 1 % kreolinlösning eller 2—3 % borsyrelösning, och bör ögat därjämte skyddas mot ljus.

Starr är bland sjukdomar i ögats inre delar den vanligaste och förekommer i två olika former, nämligen grå och svart starr.

Grå starr beror på en grumling av linsen, som till sist blir fullkomligt ogenomskinlig. Sjukdomen igenkännes därpå, att pupillen synes grå eller nästan vit. Sjukdomen förekommer oftast hos gamla djur och medför ett väsentligt försvagande av synförmågan och i svårare fall fullständig blindhet. Behandling kommer sällan i fråga, då intet medel finnes att återställa linsens normala beskaffenhet; endast genom borttagande av linsen kan synförmågan i någon mån återställas.

Svart starr är egentligen endast en sammanfattande benämning på en del lidanden, som medföra blindhet, utan att några sjukliga förändringar i ögat kunna påvisas.

Månblindhet, periodisk ögoninflammation, är en antagligen på ett smittämne beroende allmän ögoninflammation, som dock särskilt angriper regnbågshinnan, strålkroppen och kärlhinnan och slutligen leder till ögats fullständiga förstöring. Sjukdomen uppträder periodiskt med vanligen 4—6 veckors mellantid och kännetecknas av starkt tårflöde, rodnad av bindehinnan, varansamling i främre ögonkammaren, ljuskänslighet och sammandragning av pupillen; efter några anfall förminskas ögat mer och mer och sjunker in i ögonhålan; övre ögonlocket lägger sig i ett veck, och ögat antager därigenom en trekantig form. Sjukdomen förekommer ej i vårt land men har någon gång iakttagits hos importerade hästar och är rätt allmän i en del andra länder, såsom Tyskland och Frankrike. Något botemedel mot sjukdomen känner man ej, och behandlingen är företrädesvis symtomatisk och i huvudsak densamma som vid bindehinne- och hornhinneinflammation.

Ögontröst. *Euphrasia o†ficinalis* L., är en blott några få tum hög ört av skeplingfamiljen, *Scrophulariaceæ,* med nästan oskaftade, äggrunda, sågade blad och ett bladigt ax med små, läppformiga, vita, blåstrimmiga, gulfläckiga blommor. Den är anmärkningsvärd därför, att den är en halvparasit, som tager näring från gräsens rötter. Den kan motarbetas genom några år å rad upprepad slåtter tätt invid marken, innan den satt frö.

Ölandstok. Se Potentilla.

Ölbrygd försiggår i huvudsak på följande sätt. Sedan det torkade och från groddarna rensade maltet krossats, sker mäskning, d. v. s. uppvärmning i vatten, varvid större delen av maltets bertåndsdelar (socker, dextrin och äggviteämnen) löses. Lösningen kallas stamvört. De olösta beståndsdelarna, dravet, frånsilas, varefter humle tillsättes och vörten ånyo kokas och filtreras. Efter avkylning försättes vörten med jäst och jäses först i öppna kar (huvudjäsningen) och sedan i lagerfat (efterjäsning).

Vid beredning av underjäst öl (lager- och pilsneröl) förjäses vörten vid låg temperatur, 5—10°. Vid brygd av gammalt svensköl, porter, det tyska Weissbier etc. sker huvud jäsningen vid 10—12° och blir därför häftigare, så att jästen hålles i rörelse (överjäsning).Chr. Barthel.

Ölänning. Se Pony.

Öppen jord betecknar jord, som plöjes (eller gräves) mellan varje skörd.

Örat, hörselorganet, utgöres av ytterörat, mellanörat och innerörat eller labyrinten. Ytterörat består av utörat och yttre hörselgången. Utörat är en mussel- eller tubformad broskskiva och har till uppgift att uppfånga och samla ljudvågorna. Det är hos husdjuren rörligt fäst vid yttre hörselgångens mynning och försett med flera muskler, varigenom det kan inriktas åt olika håll. Yttre hörselgången (A) är en kanal, som till en början utgöres av brosk men sedan går in i tinningbenet och förenar utörat med mellanörat. Dess hudlager avsöndrar från talrika körtlar ett klibbigt ämne, örvaxet. Mellanörat (C) är en oregelbunden hålighet, trumhålan, i den del av tinningbenet, som för sin hårdhet kallats klippbenet. Genom en över

yttre hörselgångens inre mynning spänd elastisk hinna, trumhinnan (B), är mellanörat fullständigt inflammationer från bindehinnan och framkallas av samma orsaker. Den igenkännes på att hornhinnan fördunklas, blir gråaktig eller nästan vit och ogenomskinlig, och stundom bildas en verklig böld i hornhinnan. Behandlingen är densamma som vid inflammation i bindehinnan. Vanligen går inflammationen snart tillbaka, och hornhinnan blir åter fullt klar, men stundom kvarstå mer eller mindre utbredda vita fläckar, vilket särskilt är fallet efter läkning av sår på hornhinnan. Hava fläckarna större utbredning eller sitta de mitt för pupillen, kunna de inverka menligt på synen och hos hästar giva anledning till skyggning. De kunna stundom bringas att försvinna genom att man på nytt framkallar en inflammation i hornhinnan, t. ex. genom inblåsning i ögat av ett retande pulver av lika delar mjölksocker och kalomel eller ingnidning av 2—5 % kvicksilveroxid-salva och därefter samma behandling som vid inflammation i bindehinnan.

Främmande föremål i ögat förekomma rätt ofta hos husdjuren, t. ex. agnar, i synnerhet hos nötkreaturen. De avlägsnas bäst genom att ett finger införes innanför undre ögonlocket och strykes utefter ögat från yttre till inre ögon vinkeln. För att minska känsligheten och därigenom underlätta operationen kan först indrypas några droppar 5 % kokainlösning. Har den främmande kroppen givit upphov till sår på hornhinnan, behandlas dessa med tvättning med 1 % kreolinlösning eller 2—3 % borsyrelösning, och bör ögat därjämte skyddas mot ljus.

Starr är bland sjukdomar i ögats inre delar den vanligaste och förekommer i två olika former, nämligen grå och svart starr.

Grå starr beror på en grumling av linsen, som till sist blir fullkomligt ogenomskinlig. Sjukdomen igenkännes därpå, att pupillen synes grå eller nästan vit. Sjukdomen förekommer oftast hos gamla djur och medför ett väsentligt försvagande av synförmågan och i svårare fall fullständig blindhet. Behandling kommer sällan i fråga, då intet medel finnes att återställa linsens normala beskaffenhet; endast genom borttagande av linsen kan synförmågan i någon mån återställas.

Svart starr är egentligen endast en sammanfattande benämning på en del lidanden, som medföra blindhet, utan att några sjukliga förändringar i ögat kunna påvisas.

Månblindhet, periodisk ögoninflammation, är en antagligen på ett smittämne beroende allmän ögoninflammation, som dock särskilt angriper regnbågshinnan, strålkroppen och kärlhinnan och slutligen leder till ögats fullständiga förstöring. Sjukdomen uppträder periodiskt med vanligen 4—6 veckors mellantid och kännetecknas av starkt tårflöde, rodnad av bindehinnan, varansamling i främre ögonkammaren, ljuskänslighet och sammandragning av pupillen; efter några anfall förminskas ögat mer och mer och sjunker in i ögonhålan; övre ögonlocket lägger sig i ett veck, och ögat antager därigenom en trekantig form. Sjukdomen förekommer ej i vårt land men har någon gång iakttagits hos importerade hästar och är rätt allmän i en del andra länder, såsom Tyskland och Frankrike. Något botemedel mot sjukdomen känner man ej, och behandlingen är företrädesvis symtomatisk och i huvudsak densamma som vid bindehinne- och hornhinneinflammation.

Ögontröst. *Euphrasia o†ficinalis* L., är en blott några få tum hög ört av skeplingfamiljen, *Scrophulariaceæ,* med nästan oskaftade, äggrunda, sågade blad och ett bladigt ax med små, läppformiga, vita, blåstrimmiga, gulfläckiga blommor. Den är anmärkningsvärd därför, att den är en halvparasit, som tager näring från gräsens rötter. Den kan motarbetas genom några år å rad upprepad slåtter tätt invid marken, innan den satt frö.

Ölandstok. Se Potentilla.

Ölbrygd försiggår i huvudsak på följande sätt. Sedan det torkade och från groddarna rensade maltet krossats, sker mäskning, d. v. s. uppvärmning i vatten, varvid större delen av maltets bertåndsdelar (socker, dextrin och äggviteämnen) löses. Lösningen kallas stamvört. De olösta beståndsdelarna, dravet, frånsilas, varefter humle tillsättes och vörten ånyo kokas och filtreras. Efter avkylning försättes vörten med jäst och jäses först i öppna kar (huvudjäsningen) och sedan i lagerfat (efterjäsning).

Vid beredning av underjäst öl (lager- och pilsneröl) förjäses vörten vid låg temperatur, 5—10°. Vid brygd av gammalt svensköl, porter, det tyska Weissbier etc. sker huvud jäsningen vid 10—12° och blir därför häftigare, så att jästen hålles i rörelse (överjäsning).Chr. Barthel.

Ölänning. Se Pony.

Öppen jord betecknar jord, som plöjes (eller gräves) mellan varje skörd.

Örat, hörselorganet, utgöres av ytterörat, mellanörat och innerörat eller labyrinten. Ytterörat består av utörat och yttre hörselgången. Utörat är en mussel- eller tubformad broskskiva

och har till uppgift att uppfånga och samla ljudvågorna. Det är hos husdjuren rörligt fäst vid yttre hörselgångens mynning och försett med flera muskler, varigenom det kan inriktas åt olika håll. Yttre hörselgången (A) är en kanal, som till en början utgöres av brosk men sedan går in i tinningbenet och förenar utörat med mellanörat. Dess hudlager avsöndrar från talrika körtlar ett klibbigt ämne, örvaxet. Mellanörat (C) är en oregelbunden hålighet, trumhålan, i den del av tinningbenet, som för sin hårdhet kallats klippbenet. Genom en över yttre hörselgångens inre mynning spänd elastisk hinna, trumhinnan (B), är mellanörat fullständigt inflammationer från bindehinnan och framkallas av samma orsaker. Den igenkännes på att hornhinnan fördunklas, blir gråaktig eller nästan vit och ogenomskinlig, och stundom bildas en verklig böld i hornhinnan. Behandlingen är densamma som vid inflammation i bindehinnan. Vanligen går inflammationen snart tillbaka, och hornhinnan blir åter fullt klar, men stundom kvarstå mer eller mindre utbredda vita fläckar, vilket särskilt är fallet efter läkning av sår på hornhinnan. Hava fläckarna större utbredning eller sitta de mitt för pupillen, kunna de inverka menligt på synen och hos hästar giva anledning till skyggning. De kunna stundom bringas att försvinna genom att man på nytt framkallar en inflammation i hornhinnan, t. ex. genom inblåsning i ögat av ett retande pulver av lika delar mjölksocker och kalomel eller ingnidning av 2—5 % kvicksilveroxid-salva och därefter samma behandling som vid inflammation i bindehinnan.

Främmande föremål i ögat förekomma rätt ofta hos husdjuren, t. ex. agnar, i synnerhet hos nötkreaturen. De avlägsnas bäst genom att ett finger införes innanför undre ögonlocket och strykes utefter ögat från yttre till inre ögon vinkeln. För att minska känsligheten och därigenom underlätta operationen kan först indrypas några droppar 5 % kokainlösning. Har den främmande kroppen givit upphov till sår på hornhinnan, behandlas dessa med tvättning med 1 % kreolinlösning eller 2—3 % borsyrelösning, och bör ögat därjämte skyddas mot ljus.

Starr är bland sjukdomar i ögats inre delar den vanligaste och förekommer i två olika former, nämligen grå och svart starr.

Grå starr beror på en grumling av linsen, som till sist blir fullkomligt ogenomskinlig. Sjukdomen igenkännes därpå, att pupillen synes grå eller nästan vit. Sjukdomen förekommer oftast hos gamla djur och medför ett väsentligt försvagande av synförmågan och i svårare fall fullständig blindhet. Behandling kommer sällan i fråga, då intet medel finnes att återställa linsens normala beskaffenhet; endast genom borttagande av linsen kan synförmågan i någon mån återställas.

Svart starr är egentligen endast en sammanfattande benämning på en del lidanden, som medföra blindhet, utan att några sjukliga förändringar i ögat kunna påvisas.

Månblindhet, periodisk ögoninflammation, är en antagligen på ett smittämne beroende allmän ögoninflammation, som dock särskilt angriper regnbågshinnan, strålkroppen och kärlhinnan och slutligen leder till ögats fullständiga förstöring. Sjukdomen uppträder periodiskt med vanligen 4—6 veckors mellantid och kännetecknas av starkt tårflöde, rodnad av bindehinnan, varansamling i främre ögonkammaren, ljuskänslighet och sammandragning av pupillen; efter några anfall förminskas ögat mer och mer och sjunker in i ögonhålan; övre ögonlocket lägger sig i ett veck, och ögat antager därigenom en trekantig form. Sjukdomen förekommer ej i vårt land men har någon gång iakttagits hos importerade hästar och är rätt allmän i en del andra länder, såsom Tyskland och Frankrike. Något botemedel mot sjukdomen känner man ej, och behandlingen är företrädesvis symtomatisk och i huvudsak densamma som vid bindehinne- och hornhinneinflammation.

Ögontröst. *Euphrasia o†ficinalis* L., är en blott några få tum hög ört av skeplingfamiljen, *Scrophulariaceæ,* med nästan oskaftade, äggrunda, sågade blad och ett bladigt ax med små, läppformiga, vita, blåstrimmiga, gulfläckiga blommor. Den är anmärkningsvärd därför, att den är en halvparasit, som tager näring från gräsens rötter. Den kan motarbetas genom några år å rad upprepad slåtter tätt invid marken, innan den satt frö.

Öländstok. Se Potentilla.

Ölbrygd försiggår i huvudsak på följande sätt. Sedan det torkade och från groddarna rensade maltet krossats, sker mäskning, d. v. s. uppvärmning i vatten, varvid större delen av maltets bertåndsdelar (socker, dextrin och äggviteämnen) löses. Lösningen kallas stamvört. De olösta beståndsdelarna, dravet, frånsilas, varefter humle tillsättes och vörten ånyo kokas och filtreras. Efter avkylning försättes vörten med jäst och jäses först i öppna kar (huvudjäsningen) och sedan i lagerfat (efterjäsning).

Vid beredning av underjäst öl (lager- och pilsneröl) förjäses vörten vid låg temperatur, 5—10°. Vid brygd av gammalt svensköl, porter, det tyska Weissbier etc. sker huvud jäsningen vid 10—12° och blir därför häftigare, så att jästen hålles i rörelse (överjäsning).Chr. Barthel.

Ölänning. Se Pony.

Öppen jord betecknar jord, som plöjes (eller gräves) mellan varje skörd.

Örat, hörselorganet, utgöres av ytterörat, mellanörat och innerörat eller labyrinten. Ytterörat består av utörat och yttre hörselgången. Utörat är en mussel- eller tubformad broskskiva och har till uppgift att uppfånga och samla ljudvågorna. Det är hos husdjuren rörligt fäst vid yttre hörselgångens mynning och försett med flera muskler, varigenom det kan inriktas åt olika håll. Yttre hörselgången (A) är en kanal, som till en början utgöres av brosk men sedan går in i tinningbenet och förenar utörat med mellanörat. Dess hudlager avsöndrar från talrika körtlar ett klibbigt ämne, örvaxet. Mellanörat (C) är en oregelbunden hålighet, trumhålan, i den del av tinningbenet, som för sin hårdhet kallats klippbenet. Genom en över yttre hörselgångens inre mynning spänd elastisk hinna, trumhinnan (B), är mellanörat fullständigt inflammationer från bindehinnan och framkallas av samma orsaker. Den igenkännes på att hornhinnan fördunklas, blir gråaktig eller nästan vit och ogenomskinlig, och stundom bildas en verklig böld i hornhinnan. Behandlingen är densamma som vid inflammation i bindehinnan. Vanligen går inflammationen snart tillbaka, och hornhinnan blir åter fullt klar, men stundom kvarstå mer eller mindre utbredda vita fläckar, vilket särskilt är fallet efter läkning av sår på hornhinnan. Hava fläckarna större utbredning eller sitta de mitt för pupillen, kunna de inverka menligt på synen och hos hästar giva anledning till skyggning. De kunna stundom bringas att försvinna genom att man på nytt framkallar en inflammation i hornhinnan, t. ex. genom inblåsning i ögat av ett retande pulver av lika delar mjölksocker och kalomel eller ingnidning av 2—5 % kvicksilveroxid-salva och därefter samma behandling som vid inflammation i bindehinnan.

Främmande föremål i ögat förekomma rätt ofta hos husdjuren, t. ex. agnar, i synnerhet hos nötkreaturen. De avlägsnas bäst genom att ett finger införes innanför undre ögonlocket och strykes utefter ögat från yttre till inre ögon vinkeln. För att minska känsligheten och därigenom underlätta operationen kan först indrypas några droppar 5 % kokainlösning. Har den främmande kroppen givit upphov till sår på hornhinnan, behandlas dessa med tvättning med 1 % kreolinlösning eller 2—3 % borsyrelösning, och bör ögat därjämte skyddas mot ljus.

Starr är bland sjukdomar i ögats inre delar den vanligaste och förekommer i två olika former, nämligen grå och svart starr.

Grå starr beror på en grumling av linsen, som till sist blir fullkomligt ogenomskinlig. Sjukdomen igenkännes därpå, att pupillen synes grå eller nästan vit. Sjukdomen förekommer oftast hos gamla djur och medför ett väsentligt försvagande av synförmågan och i svårare fall fullständig blindhet. Behandling kommer sällan i fråga, då intet medel finnes att återställa linsens normala beskaffenhet; endast genom borttagande av linsen kan synförmågan i någon mån återställas.

Svart starr är egentligen endast en sammanfattande benämning på en del lidanden, som medföra blindhet, utan att några sjukliga förändringar i ögat kunna påvisas.

Månblindhet, periodisk ögoninflammation, är en antagligen på ett smittämne beroende allmän ögoninflammation, som dock särskilt angriper regnbågshinnan, strålkroppen och kärlhinnan och slutligen leder till ögats fullständiga förstöring. Sjukdomen uppträder periodiskt med vanligen 4—6 veckors mellantid och kännetecknas av starkt tårflöde, rodnad av bindehinnan, varansamling i främre ögonkammaren, ljuskänslighet och sammandragning av pupillen; efter några anfall förminskas ögat mer och mer och sjunker in i ögonhålan; övre ögonlocket lägger sig i ett veck, och ögat antager därigenom en trekantig form. Sjukdomen förekommer ej i vårt land men har någon gång iakttagits hos importerade hästar och är rätt allmän i en del andra länder, såsom Tyskland och Frankrike. Något botemedel mot sjukdomen känner man ej, och behandlingen är företrädesvis symtomatisk och i huvudsak densamma som vid bindehinne- och hornhinneinflammation.

Ögontröst. *Euphrasia o†ficinalis* L., är en blott några få tum hög ört av skeplingfamiljen, *Scrophulariaceæ,* med nästan oskaftade, äggrunda, sågade blad och ett bladigt ax med små, läppformiga, vita, blåstrimmiga, gulfläckiga blommor. Den är anmärkningsvärd därför, att den är en halvparasit, som tager näring från gräsens rötter. Den kan motarbetas genom några år å rad upprepad slåtter tätt invid marken, innan den satt frö.

Öländstok. Se Potentilla.

Ölbrygd försiggår i huvudsak på följande sätt. Sedan det torkade och från groddarna rensade maltet krossats, sker mäskning, d. v. s. uppvärmning i vatten, varvid större delen av maltets bertåndsdelar (socker, dextrin och äggviteämnen) löses. Lösningen kallas stamvört. De olösta beståndsdelarna, dravet, frånsilas, varefter humle tillsättes och vörten ånyo kokas och filtreras. Efter avkylning försättes vörten med jäst och jäses först i öppna kar (huvudjäsningen) och sedan i lagerfat (efterjäsning).

Vid beredning av underjäst öl (lager- och pilsneröl) förjäses vörten vid låg temperatur, 5—10°. Vid brygd av gammalt svensköl, porter, det tyska Weissbier etc. sker huvud jäsningen vid 10—12° och blir därför häftigare, så att jästen hålles i rörelse (överjäsning).Chr. Barthel.

Ölänning. Se Pony.

Öppen jord betecknar jord, som plöjes (eller gräves) mellan varje skörd.

Örat, hörselorganet, utgöres av ytterörat, mellanörat och innerörat eller labyrinten. Ytterörat består av utörat och yttre hörselgången. Utörat är en mussel- eller tubformad broskskiva och har till uppgift att uppfånga och samla ljudvågorna. Det är hos husdjuren rörligt fäst vid yttre hörselgångens mynning och försett med flera muskler, varigenom det kan inriktas åt olika håll. Yttre hörselgången (A) är en kanal, som till en början utgöres av brosk men sedan går in i tinningbenet och förenar utörat med mellanörat. Dess hudlager avsöndrar från talrika körtlar ett klibbigt ämne, örvaxet. Mellanörat (C) är en oregelbunden hålighet, trumhålan, i den del av tinningbenet, som för sin hårdhet kallats klippbenet. Genom en över yttre hörselgångens inre mynning spänd elastisk hinna, trumhinnan (B), är mellanörat fullständigt inflammationer från bindehinnan och framkallas av samma orsaker. Den igenkännes på att hornhinnan fördunklas, blir gråaktig eller nästan vit och ogenomskinlig, och stundom bildas en verklig böld i hornhinnan. Behandlingen är densamma som vid inflammation i bindehinnan. Vanligen går inflammationen snart tillbaka, och hornhinnan blir åter fullt klar, men stundom kvarstå mer eller mindre utbredda vita fläckar, vilket särskilt är fallet efter läkning av sår på hornhinnan. Hava fläckarna större utbredning eller sitta de mitt för pupillen, kunna de inverka menligt på synen och hos hästar giva anledning till skyggning. De kunna stundom bringas att försvinna genom att man på nytt framkallar en inflammation i hornhinnan, t. ex. genom inblåsning i ögat av ett retande pulver av lika delar mjölksocker och kalomel eller ingnidning av 2—5 % kvicksilveroxid-salva och därefter samma behandling som vid inflammation i bindehinnan.

Främmande föremål i ögat förekomma rätt ofta hos husdjuren, t. ex. agnar, i synnerhet hos nötkreaturen. De avlägsnas bäst genom att ett finger införes innanför undre ögonlocket och strykes utefter ögat från yttre till inre ögon vinkeln. För att minska känsligheten och därigenom underlätta operationen kan först indrypas några droppar 5 % kokainlösning. Har den främmande kroppen givit upphov till sår på hornhinnan, behandlas dessa med tvättning med 1 % kreolinlösning eller 2—3 % borsyrelösning, och bör ögat därjämte skyddas mot ljus.

Starr är bland sjukdomar i ögats inre delar den vanligaste och förekommer i två olika former, nämligen grå och svart starr.

Grå starr beror på en grumling av linsen, som till sist blir fullkomligt ogenomskinlig. Sjukdomen igenkännes därpå, att pupillen synes grå eller nästan vit. Sjukdomen förekommer oftast hos gamla djur och medför ett väsentligt försvagande av synförmågan och i svårare fall fullständig blindhet. Behandling kommer sällan i fråga, då intet medel finnes att återställa linsens normala beskaffenhet; endast genom borttagande av linsen kan synförmågan i någon mån återställas.

Svart starr är egentligen endast en sammanfattande benämning på en del lidanden, som medföra blindhet, utan att några sjukliga förändringar i ögat kunna påvisas.

Månblindhet, periodisk ögoninflammation, är en antagligen på ett smittämne beroende allmän ögoninflammation, som dock särskilt angriper regnbågshinnan, strålkroppen och kärlhinnan och slutligen leder till ögats fullständiga förstöring. Sjukdomen uppträder periodiskt med vanligen 4—6 veckors mellantid och kännetecknas av starkt tårflöde, rodnad av bindehinnan, varansamling i främre ögonkammaren, ljuskänslighet och sammandragning av pupillen; efter några anfall förminskas ögat mer och mer och sjunker in i ögonhålan; övre ögonlocket lägger sig i ett veck, och ögat antager därigenom en trekantig form. Sjukdomen förekommer ej i vårt land men har någon gång iakttagits hos importerade hästar och är rätt allmän i en del andra länder, såsom Tyskland och Frankrike. Något botemedel mot sjukdomen känner man ej, och behandlingen är företrädesvis symtomatisk och i huvudsak densamma som vid bindehinne- och hornhinneinflammation.

Ögontröst. *Euphrasia o†ficinalis* L., är en blott några få tum hög ört av skeplingfamiljen, *Scrophulariaceæ,* med nästan oskaftade, äggrunda, sågade blad och ett bladigt ax med små, läppformiga, vita, blåstrimmiga, gulfläckiga blommor. Den är anmärkningsvärd därför, att den är en halvparasit, som tager näring från gräsens rötter. Den kan motarbetas genom några år å rad upprepad slåtter tätt invid marken, innan den satt frö.

Ölandstok. Se Potentilla.

Ölbrygd försiggår i huvudsak på följande sätt. Sedan det torkade och från groddarna rensade maltet krossats, sker mäskning, d. v. s. uppvärmning i vatten, varvid större delen av maltets bertåndsdelar (socker, dextrin och äggviteämnen) löses. Lösningen kallas stamvört. De olösta beståndsdelarna, dravet, frånsilas, varefter humle tillsättes och vörten ånyo kokas och filtreras. Efter avkylning försättes vörten med jäst och jäses först i öppna kar (huvudjäsningen) och sedan i lagerfat (efterjäsning).

Vid beredning av underjäst öl (lager- och pilsneröl) förjäses vörten vid låg temperatur, 5—10°. Vid brygd av gammalt svensköl, porter, det tyska Weissbier etc. sker huvud jäsningen vid 10—12° och blir därför häftigare, så att jästen hålles i rörelse (överjäsning).Chr. Barthel.

Ölänning. Se Pony.

Öppen jord betecknar jord, som plöjes (eller gräves) mellan varje skörd.

Örat, hörselorganet, utgöres av ytterörat, mellanörat och innerörat eller labyrinten. Ytterörat består av utörat och yttre hörselgången. Utörat är en mussel- eller tubformad broskskiva och har till uppgift att uppfånga och samla ljudvågorna. Det är hos husdjuren rörligt fäst vid yttre hörselgångens mynning och försett med flera muskler, varigenom det kan inriktas åt olika håll. Yttre hörselgången (A) är en kanal, som till en början utgöres av brosk men sedan går in i tinningbenet och förenar utörat med mellanörat. Dess hudlager avsöndrar från talrika körtlar ett klibbigt ämne, örvaxet. Mellanörat (C) är en oregelbunden hålighet, trumhålan, i den del av tinningbenet, som för sin hårdhet kallats klippbenet. Genom en över yttre hörselgångens inre mynning spänd elastisk hinna, trumhinnan (B), är mellanörat fullständigt inflammationer från bindehinnan och framkallas av samma orsaker. Den igenkännes på att hornhinnan fördunklas, blir gråaktig eller nästan vit och ogenomskinlig, och stundom bildas en verklig böld i hornhinnan. Behandlingen är densamma som vid inflammation i bindehinnan. Vanligen går inflammationen snart tillbaka, och hornhinnan blir åter fullt klar, men stundom kvarstå mer eller mindre utbredda vita fläckar, vilket särskilt är fallet efter läkning av sår på hornhinnan. Hava fläckarna större utbredning eller sitta de mitt för pupillen, kunna de inverka menligt på synen och hos hästar giva anledning till skyggning. De kunna stundom bringas att försvinna genom att man på nytt framkallar en inflammation i hornhinnan, t. ex. genom inblåsning i ögat av ett retande pulver av lika delar mjölksocker och kalomel eller ingnidning av 2—5 % kvicksilveroxid-salva och därefter samma behandling som vid inflammation i bindehinnan.

Främmande föremål i ögat förekomma rätt ofta hos husdjuren, t. ex. agnar, i synnerhet hos nötkreaturen. De avlägsnas bäst genom att ett finger införes innanför undre ögonlocket och strykes utefter ögat från yttre till inre ögon vinkeln. För att minska känsligheten och därigenom underlätta operationen kan först indrypas några droppar 5 % kokainlösning. Har den främmande kroppen givit upphov till sår på hornhinnan, behandlas dessa med tvättning med 1 % kreolinlösning eller 2—3 % borsyrelösning, och bör ögat därjämte skyddas mot ljus.

Starr är bland sjukdomar i ögats inre delar den vanligaste och förekommer i två olika former, nämligen grå och svart starr.

Grå starr beror på en grumling av linsen, som till sist blir fullkomligt ogenomskinlig. Sjukdomen igenkännes därpå, att pupillen synes grå eller nästan vit. Sjukdomen förekommer oftast hos gamla djur och medför ett väsentligt försvagande av synförmågan och i svårare fall fullständig blindhet. Behandling kommer sällan i fråga, då intet medel finnes att återställa linsens normala beskaffenhet; endast genom borttagande av linsen kan synförmågan i någon mån återställas.

Svart starr är egentligen endast en sammanfattande benämning på en del lidanden, som medföra blindhet, utan att några sjukliga förändringar i ögat kunna påvisas.

Månblindhet, periodisk ögoninflammation, är en antagligen på ett smittämne beroende allmän ögoninflammation, som dock särskilt angriper regnbågshinnan, strålkroppen och kärlhinnan och slutligen leder till ögats fullständiga förstöring. Sjukdomen uppträder periodiskt med vanligen 4—6 veckors mellantid och kännetecknas av starkt tårflöde, rodnad av bindehinnan, varansamling i främre ögonkammaren, ljuskänslighet och sammandragning av pupillen; efter några anfall förminskas ögat mer och mer och sjunker in i ögonhålan; övre ögonlocket lägger sig i ett veck, och ögat antager därigenom en trekantig form. Sjukdomen förekommer ej i vårt land men har någon gång iakttagits hos importerade hästar och är rätt allmän i en del andra länder, såsom Tyskland och Frankrike. Något botemedel mot sjukdomen känner man ej, och behandlingen är företrädesvis symtomatisk och i huvudsak densamma som vid bindehinne- och hornhinneinflammation.

Ögontröst. *Euphrasia o†ficinalis* L., är en blott några få tum hög ört av skeplingfamiljen, *Scrophulariaceæ,* med nästan oskaftade, äggrunda, sågade blad och ett bladigt ax med små, läppformiga, vita, blåstrimmiga, gulfläckiga blommor. Den är anmärkningsvärd därför, att den är en halvparasit, som tager näring från gräsens rötter. Den kan motarbetas genom några år å rad upprepad slåtter tätt invid marken, innan den satt frö.

Ölandstok. Se Potentilla.

Ölbrygd försiggår i huvudsak på följande sätt. Sedan det torkade och från groddarna rensade maltet krossats, sker mäskning, d. v. s. uppvärmning i vatten, varvid större delen av maltets bertåndsdelar (socker, dextrin och äggviteämnen) löses. Lösningen kallas stamvört. De olösta beståndsdelarna, dravet, frånsilas, varefter humle tillsättes och vörten ånyo kokas och filtreras. Efter avkylning försättes vörten med jäst och jäses först i öppna kar (huvudjäsningen) och sedan i lagerfat (efterjäsning).

Vid beredning av underjäst öl (lager- och pilsneröl) förjäses vörten vid låg temperatur, 5—10°. Vid brygd av gammalt svensköl, porter, det tyska Weissbier etc. sker huvud jäsningen

vid 10—12° och blir därför häftigare, så att jästen hålles i rörelse (överjäsning).Chr. Barthel.

Ölänning. Se Pony.

Öppen jord betecknar jord, som plöjes (eller gräves) mellan varje skörd.

Örat, hörselorganet, utgöres av ytterörat, mellanörat och innerörat eller labyrinten. Ytterörat består av utörat och yttre hörselgången. Utörat är en mussel- eller tubformad broskskiva och har till uppgift att uppfånga och samla ljudvågorna. Det är hos husdjuren rörligt fäst vid yttre hörselgångens mynning och försett med flera muskler, varigenom det kan inriktas åt olika håll. Yttre hörselgången (A) är en kanal, som till en början utgöres av brosk men sedan går in i tinningbenet och förenar utörat med mellanörat. Dess hudlager avsöndrar från talrika körtlar ett klibbigt ämne, örvaxet. Mellanörat (C) är en oregelbunden hålighet, trumhålan, i den del av tinningbenet, som för sin hårdhet kallats klippbenet. Genom en över yttre hörselgångens inre mynning spänd elastisk hinna, trumhinnan (B), är mellanörat fullständigtavstängt från ytterörat, men genom en öppning på bottnen av trumhålan står det genom det eustachiska röret (D), som inmynnar i svalgets övre vägg, i förbindelse med detta och därigenom med den yttre luften. På trumhålans inre vägg finnas två öppningar, på grund av sin form kallade ovala och runda fönstret, vilka likaledes täckas av tunna hinnor. Till mellanörat höra vidare en del i trumhålan inneslutna små ben, hörselbenen, kallade hammaren, städet och stigbygeln. Hammaren (E) består av ett klot-formigt huvud och ett därifrån utgående benutskott, skaftet, som är fäst på trumhinnan; på huvudet finnes en skålformig ledyta för städet (F), som består av ett rundat ledhuvud och två därifrån utgående skänklar, av vilka den ena stöder mot trumhålans vägg och den andra genom ett litet ben, linsbenet, är förenad med stigbygeln (G), som åter är fäst på ovala fönstrets membran. Dessa ben äro rörliga, och därigenom kan spänningen i de hinnor, på vilka de äro fästa, ökas eller minskas, varigenom de kunna anpassas för olika ljudstyrka. Innerörat eller labyrinten består av benlabyrinten och den däri inneslutna hinnlabyrinten. Benlabyrinten utgöres endast av håligheter i klippbenet, nämligen vestibulen eller förgården, en oval hålighet innanför trumhålan och skild från denna endast genom ovala fönstrets membran, de tre från vestibulen utgående, bågformiga halvcirkelformiga kanalerna (J) samt snäckan (K), en spiralvriden gång, som genom en från dess mittaxel utgående, tunn benlamell, spiralskivan (M), ofullständigt delas i två kanaler, trappgångarna, av vilka den undre, trumhålans trappgång, skilj es från trumhålan genom runda fönstret och den övre, vestibulens trappgång, står i förbindelse med vestibulen. Hinnlabyrinten, som består av samma delar som benlabyrinten, är fylld av innervattnet och mellanrummet utanför, densamma av yttervattnet. I hinnlabyrinten utbreda sig hörselnervens förgreningar, som där stå i förbindelse med örats hörselepitel eller hörselceller. I vestibulen äro upphängda en del små kalkkonkrement, hörselstenar eller otoliter, vilka antagligen tjäna till att förstärka verkan av vibrationer i innervattnet. Ljuduppfattningen tillgår nämligen så, att ljudvågorna, som uppfångas av öronmusslan, ledas först genom hörselgången till trumhinnan, som därigenom försättes i vibrationer, vilka genom hörselbenen fortplantas till ovala fönstrets membran och genom denna till yttervattnet, vilket i sin tur meddelar vibrationerna till innervattnet, där de direkt påverka hörselcellerna, från vilka intrycket sedan genom hörselnerverna ledas till hjärnan. Ljudvågorna kunna även fortplantas direkt genom huvudets ben, och hörsel-» förnimmelser erhållas sålunda, även om hörselgången är tilltäppt eller t. o. m. om trumhålan är förstörd, blott hinnlabyrinten är oskadad, övriga delar tjäna således endast till att förstärka och reglera ljudet.E. N—m.

Människans hörselorgan.

Örats sjukdomar hos husdjuren äro jämförelsevis litet kända. Den vanligaste är

Yttre öroninflammation, »öronmask», som mest förekommer hos hundar och består i en inflammation i yttre hörselgången, kännetecknad av stark klåda, skakningar på huvudet, som ofta hålles snett med det angripna örat nedåt, ömhet vid tryck omkring öron-roten och rodnad av huden i öronmusslan och yttre hörselgången, som stundom även är sårig och avsöndrar en brunaktig, illaluktande vätska. Orsaken är vanligen orenlighet och sönderdelning av öronvax, och sjukdomen är synnerligen envis. Behandlingen består i noggrann rengöring av örat och hörselgången med ljumt tvål vatten eller olja, som därefter noga borttorkas med en på en träpinne fäst, torr bomullstapp, varefter i örat inblåses ett torkande pulver, bestående av lika delar stärkelse och zinkoxid eller av tannin och pulvriserad alun. Härmed fortsättes, så länge flytning från örat märkes.E. N—m.

Öring. Se Laxsläktet.

Örjord. Se Grusjord.

Örn. Av våra båda inhemska örnarter igenkännes kungsörnen, *Aquila chrysaëtos* L., bl. a. därpå, att den har tarserna fjäderklädda ända ned till tårna. Den är till färgen mörkbrun, på huvudet rödbrun med skiftning i guldgult; stjärten är hos gamla fåglar upptill gråspräcklig, i spetsen svart, hos yngre vit med bred svart spets. Näbb hornfärgad, fötter gula, ögats iris gulbrun. Kungsörnen, som förr haft vidsträckt utbredning, häckar numera sällsynt i våra nordliga landskap, företrädesvis i fjälltrakterna. Den lever huvudsakligen av harar och skogsfågel och bygger bo på klippavsatser eller i höga träd. Ägg vanligen 2, till färgen gråvita med bruna fläckar. avstängt från ytterörat, men genom en öppning på bottnen av trumhålan står det genom det eustachiska röret (D), som inmynnar i svalgets övre vägg, i förbindelse med detta och därigenom med den yttre luften. På trumhålans inre vägg finnas två öppningar, på grund av sin form kallade ovala och runda fönstret, vilka likaledes täckas av tunna hinnor. Till mellanörat höra vidare en del i trumhålan inneslutna små ben, hörselbenen, kallade hammaren, städet och stigbygeln. Hammaren (E) består av ett klot-formigt huvud och ett därifrån utgående benutskott, skaftet, som är fäst på trumhinnan; på huvudet finnes en skålformig ledyta för städet (F), som består av ett rundat ledhuvud och två därifrån utgående skänklar, av vilka den ena stöder mot trumhålans vägg och den andra genom ett litet ben, linsbenet, är förenad med stigbygeln (G), som åter är fäst på ovala fönstrets membran. Dessa ben äro rörliga, och därigenom kan spänningen i de hinnor, på vilka de äro fästa, ökas eller minskas, varigenom de kunna anpassas för olika ljudstyrka. Innerörat eller labyrinten består av benlabyrinten och den däri inneslutna hinnlabyrinten. Benlabyrinten utgöres endast av håligheter i klippbenet, nämligen vestibulen eller förgården, en oval hålighet innanför trumhålan och skild från denna endast genom ovala fönstrets membran, de tre från vestibulen utgående, bågformiga halvcirkelformiga kanalerna (J) samt snäckan (K), en spiralvriden gång, som genom en från dess mittaxel utgående, tunn benlamell, spiralskivan (M), ofullständigt delas i två kanaler, trappgångarna, av vilka den undre, trumhålans trappgång, skilj es från trumhålan genom runda fönstret och den övre, vestibulens trappgång, står i förbindelse med vestibulen. Hinnlabyrinten, som består av samma delar som benlabyrinten, är fylld av innervattnet och mellanrummet utanför, densamma av yttervattnet. I hinnlabyrinten utbreda sig hörselnervens förgreningar, som där stå i förbindelse med örats hörselepitel eller hörselceller. I vestibulen äro upphängda en del små kalkkonkrement, hörselstenar eller otoliter, vilka antagligen tjäna till att förstärka verkan av vibrationer i innervattnet. Ljuduppfattningen tillgår nämligen så, att ljudvågorna, som uppfångas av öronmusslan, ledas först genom hörselgången till trumhinnan, som därigenom försättes i vibrationer, vilka genom hörselbenen fortplantas till ovala fönstrets membran och genom denna till yttervattnet, vilket i sin tur meddelar vibrationerna till innervattnet, där de direkt påverka hörselcellerna, från vilka intrycket sedan genom hörselnerverna ledas till hjärnan. Ljudvågorna kunna även fortplantas direkt genom huvudets ben, och hörsel-» förnimmelser erhållas sålunda, även om hörselgången är tilltäppt eller t. o. m. om trumhålan är förstörd, blott hinnlabyrinten är oskadad, övriga delar tjäna således endast till att förstärka och reglera ljudet.E. N—m.

Människans hörselorgan.

Örats sjukdomar hos husdjuren äro jämförelsevis litet kända. Den vanligaste är

Yttre öroninflammation, »öronmask», som mest förekommer hos hundar och består i en inflammation i yttre hörselgången, kännetecknad av stark klåda, skakningar på huvudet, som ofta hålles snett med det angripna örat nedåt, ömhet vid tryck omkring öron-roten och rodnad av huden i öronmusslan och yttre hörselgången, som stundom även är sårig och avsöndrar en brunaktig, illaluktande vätska. Orsaken är vanligen orenlighet och sönderdelning av öronvax, och sjukdomen är synnerligen envis. Behandlingen består i noggrann rengöring av örat och hörselgången med ljumt tvål vatten eller olja, som därefter noga borttorkas med en på en träpinne fäst, torr bomullstapp, varefter i örat inblåses ett torkande pulver, bestående av lika delar stärkelse och zinkoxid eller av tannin och pulvriserad alun. Härmed fortsättes, så länge flytning från örat märkes.E. N—m.

Öring. Se Laxsläktet.

Örjord. Se Grusjord.

Örn. Av våra båda inhemska örnarter igenkännes kungsörnen, *Aquila chrysaëtos* L., bl. a. därpå, att den har tarserna fjäderklädda ända ned till tårna. Den är till färgen mörkbrun, på huvudet rödbrun med skiftning i guldgult; stjärten är hos gamla fåglar upptill gråspräcklig, i spetsen svart, hos yngre vit med bred svart spets. Näbb hornfärgad, fötter gula, ögats iris gulbrun. Kungsörnen, som förr haft vidsträckt utbredning, häckar numera sällsynt i våra nordliga landskap, företrädesvis i fjälltrakterna. Den lever huvudsakligen av harar och skogsfågel och bygger bo på klippavsatser eller i höga träd. Ägg vanligen 2, till färgen gråvita med bruna fläckar. avstängt från ytterörat, men genom en öppning på bottnen av trumhålan står det genom det eustachiska röret (D), som inmynnar i svalgets övre vägg, i förbindelse med detta och därigenom med den yttre luften. På trumhålans inre vägg finnas två öppningar, på grund av sin form kallade ovala och runda fönstret, vilka likaledes täckas av tunna hinnor. Till mellanörat höra vidare en del i trumhålan inneslutna små ben, hörselbenen, kallade hammaren, städet och stigbygeln. Hammaren (E) består av ett klot-formigt huvud och ett därifrån utgående benutskott, skaftet, som är fäst på trumhinnan; på huvudet finnes en skålformig ledyta för städet (F), som består av ett rundat ledhuvud och två därifrån utgående skänklar, av vilka den ena stöder mot trumhålans vägg och den andra genom ett litet ben, linsbenet, är förenad med stigbygeln (G), som åter är fäst på ovala fönstrets membran. Dessa ben äro rörliga, och därigenom kan spänningen i de hinnor, på vilka

de äro fästa, ökas eller minskas, varigenom de kunna anpassas för olika ljudstyrka. Innerörat eller labyrinten består av benlabyrinten och den däri inneslutna hinnlabyrinten. Benlabyrinten utgöres endast av håligheter i klippbenet, nämligen vestibulen eller förgården, en oval hålighet innanför trumhålan och skild från denna endast genom ovala fönstrets membran, de tre från vestibulen utgående, bågformiga halvcirkelformiga kanalerna (J) samt snäckan (K), en spiralvriden gång, som genom en från dess mittaxel utgående, tunn benlamell, spiralskivan (M), ofullständigt delas i två kanaler, trappgångarna, av vilka den undre, trumhålans trappgång, skilj es från trumhålan genom runda fönstret och den övre, vestibulens trappgång, står i förbindelse med vestibulen. Hinnlabyrinten, som består av samma delar som benlabyrinten, är fylld av innervattnet och mellanrummet utanför, densamma av yttervattnet. I hinnlabyrinten utbreda sig hörselnervens förgreningar, som där stå i förbindelse med örats hörselepitel eller hörselceller. I vestibulen äro upphängda en del små kalkkonkrement, hörselstenar eller otoliter, vilka antagligen tjäna till att förstärka verkan av vibrationer i innervattnet. Ljuduppfattningen tillgår nämligen så, att ljudvågorna, som uppfångas av öronmusslan, ledas först genom hörselgången till trumhinnan, som därigenom försättes i vibrationer, vilka genom hörselbenen fortplantas till ovala fönstrets membran och genom denna till yttervattnet, vilket i sin tur meddelar vibrationerna till innervattnet, där de direkt påverka hörselcellerna, från vilka intrycket sedan genom hörselnerverna ledas till hjärnan. Ljudvågorna kunna även fortplantas direkt genom huvudets ben, och hörsel-» förnimmelser erhållas sålunda, även om hörselgången är tilltäppt eller t. o. m. om trumhålan är förstörd, blott hinnlabyrinten är oskadad, övriga delar tjäna således endast till att förstärka och reglera ljudet.E. N—m.

Människans hörselorgan.

Örats sjukdomar hos husdjuren äro jämförelsevis litet kända. Den vanligaste är

Yttre öroninflammation, »öronmask», som mest förekommer hos hundar och består i en inflammation i yttre hörselgången, kännetecknad av stark klåda, skakningar på huvudet, som ofta hålles snett med det angripna örat nedåt, ömhet vid tryck omkring öron-roten och rodnad av huden i öronmusslan och yttre hörselgången, som stundom även är sårig och avsöndrar en brunaktig, illaluktande vätska. Orsaken är vanligen orenlighet och sönderdelning av öronvax, och sjukdomen är synnerligen envis. Behandlingen består i noggrann rengöring av örat och hörselgången med ljumt tvål vatten eller olja, som därefter noga borttorkas med en på en träpinne fäst, torr bomullstapp, varefter i örat inblåses ett torkande pulver, bestående av lika delar stärkelse och zinkoxid eller av tannin och pulvriserad alun. Härmed fortsättes, så länge flytning från örat märkes.E. N—m.

Öring. Se Laxsläktet.

Örjord. Se Grusjord.

Örn. Av våra båda inhemska örnarter igenkännes kungsörnen, *Aquila chrysaëtos* L., bl. a. därpå, att den har tarserna fjäderklädda ända ned till tårna. Den är till färgen mörkbrun, på huvudet rödbrun med skiftning i guldgult; stjärten är hos gamla fåglar upptill gråspräcklig, i spetsen svart, hos yngre vit med bred svart spets. Näbb hornfärgad, fötter gula, ögats iris gulbrun. Kungsörnen, som förr haft vidsträckt utbredning, häckar numera sällsynt i våra nordliga landskap, företrädesvis i fjälltrakterna. Den lever huvudsakligen av harar och skogsfågel och bygger bo på klippavsatser eller i höga träd. Ägg vanligen 2, till färgen gråvita med bruna fläckar. avstängt från ytterörat, men genom en öppning på bottnen av trumhålan står det genom det eustachiska röret (D), som inmynnar i svalgets övre vägg, i förbindelse med detta och därigenom med den yttre luften. På trumhålans inre vägg finnas två öppningar, på grund av sin form kallade ovala och runda fönstret, vilka likaledes täckas av tunna hinnor. Till mellanörat höra vidare en del i trumhålan inneslutna små ben, hörselbenen, kallade hammaren, städet och stigbygeln. Hammaren (E) består av ett klot-formigt huvud och ett därifrån utgående benutskott, skaftet, som är fäst på trumhinnan; på huvudet finnes en skålformig ledyta för städet (F), som består av ett rundat ledhuvud och två därifrån utgående skänklar, av vilka den ena stöder mot trumhålans vägg och den andra genom ett litet ben, linsbenet, är förenad med stigbygeln (G), som åter är fäst på ovala fönstrets membran. Dessa ben äro rörliga, och därigenom kan spänningen i de hinnor, på vilka de äro fästa, ökas eller minskas, varigenom de kunna anpassas för olika ljudstyrka. Innerörat eller labyrinten består av benlabyrinten och den däri inneslutna hinnlabyrinten. Benlabyrinten utgöres endast av håligheter i klippbenet, nämligen vestibulen eller förgården, en oval hålighet innanför trumhålan och skild från denna endast genom ovala fönstrets membran, de tre från vestibulen utgående, bågformiga halvcirkelformiga kanalerna (J) samt snäckan (K), en spiralvriden gång, som genom en från dess mittaxel utgående, tunn benlamell, spiralskivan (M), ofullständigt delas i två kanaler, trappgångarna, av vilka den undre, trumhålans trappgång, skilj es från trumhålan genom runda fönstret och den övre, vestibulens trappgång, står i förbindelse med vestibulen. Hinnlabyrinten, som består av samma delar som benlabyrinten, är fylld av innervattnet och mellanrummet utanför, densamma av yttervattnet. I hinnlabyrinten utbreda sig hörselnervens förgreningar, som där stå i förbindelse med örats hörselepitel eller hörselceller. I vestibulen äro upphängda en del små kalkkonkrement, hörselstenar eller otoliter, vilka antagligen tjäna till att förstärka verkan av vibrationer i innervattnet. Ljuduppfattningen tillgår nämligen så, att ljudvågorna, som uppfångas av öronmusslan, ledas först genom hörselgången till trumhinnan, som därigenom försättes i vibrationer, vilka genom hörselbenen fortplantas till ovala fönstrets membran och genom denna till yttervattnet, vilket i sin tur meddelar vibrationerna till innervattnet, där de direkt påverka hörselcellerna, från vilka intrycket sedan genom hörselnerverna ledas till hjärnan. Ljudvågorna kunna även fortplantas direkt genom huvudets ben, och hörsel-» förnimmelser erhållas sålunda, även om hörselgången är tilltäppt eller t. o. m. om trumhålan är förstörd, blott hinnlabyrinten är oskadad, övriga delar tjäna således endast till att förstärka och reglera ljudet.E. N—m.

Människans hörselorgan.

Örats sjukdomar hos husdjuren äro jämförelsevis litet kända. Den vanligaste är

Yttre öroninflammation, »öronmask», som mest förekommer hos hundar och består i en inflammation i yttre hörselgången, kännetecknad av stark klåda, skakningar på huvudet, som ofta hålles snett med det angripna örat nedåt, ömhet vid tryck omkring öron-roten och rodnad av huden i öronmusslan och yttre hörselgången, som stundom även är sårig och avsöndrar en brunaktig, illaluktande vätska. Orsaken är vanligen orenlighet och sönderdelning av öronvax, och sjukdomen är synnerligen envis. Behandlingen består i noggrann rengöring av örat och hörselgången med ljumt tvål vatten eller olja, som därefter noga borttorkas med en på en träpinne fäst, torr bomullstapp, varefter i örat inblåses ett torkande pulver, bestående av lika delar stärkelse och zinkoxid eller av tannin och pulvriserad alun. Härmed fortsättes, så länge flytning från örat märkes.E. N—m.

Öring. Se Laxsläktet.

Örjord. Se Grusjord.

Örn. Av våra båda inhemska örnarter igenkännes kungsörnen, *Aquila chrysaëtos* L., bl. a. därpå, att den har tarserna fjäderklädda ända ned till tårna. Den är till färgen mörkbrun, på huvudet rödbrun med skiftning i guldgult; stjärten är hos gamla fåglar upptill gråspräcklig, i spetsen svart, hos yngre vit med bred svart spets. Näbb hornfärgad, fötter gula, ögats iris gulbrun. Kungsörnen, som förr haft vidsträckt utbredning, häckar numera sällsynt i våra nordliga landskap, företrädesvis i fjälltrakterna. Den lever huvudsakligen av harar och skogsfågel och bygger bo på klippavsatser eller i höga träd. Ägg vanligen 2, till färgen gråvita med bruna fläckar. avstängt från ytterörat, men genom en öppning på bottnen av trumhålan står det genom det eustachiska röret (D), som inmynnar i svalgets övre vägg, i förbindelse med detta och därigenom med den yttre luften. På trumhålans inre vägg finnas två öppningar, på grund av sin form kallade ovala och runda fönstret, vilka likaledes täckas av tunna hinnor. Till mellanörat höra vidare en del i trumhålan inneslutna små ben, hörselbenen, kallade hammaren, städet och stigbygeln. Hammaren (E) består av ett klot-formigt huvud och ett därifrån utgående benutskott, skaftet, som är fäst på trumhinnan; på huvudet finnes en skålformig ledyta för städet (F), som består av ett rundat ledhuvud och två därifrån utgående skänklar, av vilka den ena stöder mot trumhålans vägg och den andra genom ett litet ben, linsbenet, är förenad med stigbygeln (G), som åter är fäst på ovala fönstrets membran. Dessa ben äro rörliga, och därigenom kan spänningen i de hinnor, på vilka de äro fästa, ökas eller minskas, varigenom de kunna anpassas för olika ljudstyrka. Innerörat eller labyrinten består av benlabyrinten och den däri inneslutna hinnlabyrinten. Benlabyrinten utgöres endast av håligheter i klippbenet, nämligen vestibulen eller förgården, en oval hålighet innanför trumhålan och skild från denna endast genom ovala fönstrets membran, de tre från vestibulen utgående, bågformiga halvcirkelformiga kanalerna (J) samt snäckan (K), en spiralvriden gång, som genom en från dess mittaxel utgående, tunn benlamell, spiralskivan (M), ofullständigt delas i två kanaler, trappgångarna, av vilka den undre, trumhålans trappgång, skilj es från trumhålan genom runda fönstret och den övre, vestibulens trappgång, står i förbindelse med vestibulen. Hinnlabyrinten, som består av samma delar som benlabyrinten, är fylld av innervattnet och mellanrummet utanför, densamma av yttervattnet. I hinnlabyrinten utbreda sig hörselnervens förgreningar, som där stå i förbindelse med örats hörselepitel eller hörselceller. I vestibulen äro upphängda en del små kalkkonkrement, hörselstenar eller otoliter, vilka antagligen tjäna till att förstärka verkan av vibrationer i innervattnet. Ljuduppfattningen tillgår nämligen så, att ljudvågorna, som uppfångas av öronmusslan, ledas först genom hörselgången till trumhinnan, som därigenom försättes i vibrationer, vilka genom hörselbenen fortplantas till ovala fönstrets membran och genom denna till yttervattnet, vilket i sin tur meddelar vibrationerna till innervattnet, där de direkt påverka hörselcellerna, från vilka intrycket sedan genom hörselnerverna ledas till hjärnan. Ljudvågorna kunna även fortplantas direkt genom huvudets ben, och hörsel-» förnimmelser erhållas sålunda, även om hörselgången är tilltäppt eller t. o. m. om trumhålan är förstörd, blott hinnlabyrinten är oskadad, övriga delar tjäna således endast till att förstärka och reglera ljudet.E. N—m.

Människans hörselorgan.

Örats sjukdomar hos husdjuren äro jämförelsevis litet kända. Den vanligaste är

Yttre öroninflammation, »öronmask», som mest förekommer hos hundar och består i en inflammation i yttre hörselgången, kännetecknad av stark klåda, skakningar på huvudet, som ofta hålles snett med det angripna örat nedåt, ömhet vid tryck omkring öron-roten och rodnad av huden i öronmusslan och yttre hörselgången, som stundom även är sårig och avsöndrar en brunaktig, illaluktande vätska. Orsaken är vanligen orenlighet och sönderdelning av öronvax, och sjukdomen är synnerligen envis. Behandlingen består i noggrann rengöring av örat och hörselgången med ljumt tvål vatten eller olja, som därefter noga borttorkas med en på en träpinne fäst, torr bomullstapp, varefter i örat inblåses ett torkande pulver, bestående av lika delar stärkelse och zinkoxid eller av tannin och pulveriserad alun. Härmed fortsättes, så länge flytning från örat märkes.E. N—m.

Öring. Se Laxsläktet.

Örjord. Se Grusjord.

Örn. Av våra båda inhemska örnarter igenkännes kungsörnen, *Aquila chrysaëtos* L., bl. a. därpå, att den har tarserna fjäderklädda ända ned till tårna. Den är till färgen mörkbrun, på huvudet rödbrun med skiftning i guldgult; stjärten är hos gamla fåglar upptill gråspräcklig, i spetsen svart, hos yngre vit med bred svart spets. Näbb hornfärgad, fötter gula, ögats iris gulbrun. Kungsörnen, som förr haft vidsträckt utbredning, häckar numera sällsynt i våra nordliga landskap, företrädesvis i fjälltrakterna. Den lever huvudsakligen av harar och skogsfågel och bygger bo på klippavsatser eller i höga träd. Ägg vanligen 2, till färgen gråvita med bruna fläckar.Havsörnen, *Haliaëtus albicilla* L., har tarserna endast upptill fjäder klädda. Äldre fåglar äro till färgen bruna med huvud och hals ljust gråbruna och vit stjärt samt gulvit näbb, gulaktig iris och gula fötter, ungfåglarna mörkbruna, stötande i rödbrunt, på huvud och hals svart bruna, stjärten spräcklig av svart och vitt samt mörk näbb och brun iris. Den häckar ytterst sparsamt utmed vår östra kust samt vid några större insjöar, lever av fisk och sjöfågel samt bygger bo i träd, mera sällan på klippavsatser. Äggen äro merendels 2, gråvita, ofläckade. Ungfåglar av båda arterna draga om hösten söder ut; de gamla stanna vanligen i hemtrakten året om.T. H—l.

Örnblomster. Se Getväppling.

Öronkörtelparti. Se Hals.

Örråg, råg, vars förtäring (ex. i färskt bröd) förorsakar övergående yrsel, huvudvärk och mattighet. De giftiga verkningarna ha tillskrivits sotdagg och Fusarium (se d. o.).

Överben, exostos. Se Benhinneinflammation.

Överbyggd. Se Benställning, Kors.

Överbyggnad. Se Arrende: Byggnadsskyldighet.

Överdämning. Se Bevattning.

Överfallshjul. Se Vattenhjul.

Överkamning. Se Hopfogning av virke: Tvärskarv.

Överkotning. Se Bockbent.

Överloppsjord, Överloppsmark. Se Avvittring.

Överlöpare kallas hondjur, särskilt kor, som ej blivit brunstiga eller betäckta i laga tid utan gått över ett år utan dräktighet.

Övervattning. Se Bevattning.

Övervintring. 1. Växters olika härdighet vid övervintring är dels en inneboende egenskap och beror dels på växternas utvecklingsgrad och näringstillstånd samt på yttre förhållanden. Den större eller mindre härdigheten kan vara en art- eller sortegenskap, och i allmänhet äro arter eller sorter, som härstamma från trakter med mildare och fuktigare klimat, mindre härdiga. Växtens ö. beror även mycket på, om den vid köldens inbrott avslutat sin växtlighet för året och övergått i vilostadium. Ö. av träd blir sålunda vanligen bättre efter varma somrar och torr höst, då utvecklingen påskyndats och de nybildade skotten hunnit bliva väl förvedade och reservnäringens avsättning avslutats, än efter en fuktig sommar och höst, då tillväxten fortgått, ända tills den avbrytes av vinterkölden. De nybildade vävnaderna äro i det senare fallet ej tillräckligt förvedade utan hålla mycket vatten, som kan frysa och sönderspränga dem, varjämte alltför litet reservnäring avsatts, varmed följer brist på socker i cellsaften, som då lättare fryser (jfr Frostskada), och brist på näring för plantan på våren och därmed svaghet. Då örter äro mer utsatta för köldens och blåstens inverkan, ju större yta de erbjuda, övervintra i allmänhet smalbladiga sädessorter bättre än bredbladiga. Likaså gynnas sädesbroddens ö. av att åkerytan är ojämn, så att kokor bereda broddplantorna vindskydd.

Det bästa skyddet mot såväl stark köld och temperaturväxlingar som mot blåst är snötäcket, och ett sådant, sedan marken tjälat, är i mellersta och norra Sverige snart sagt en förutsättning för en god ö. av sädesbrodden. Under snö på otjälad mark utsättes däremot växtligheten för angrepp av svampar och bakterier, som under det mot kölden isolerande snötäcket och gynnade av den där rådande fuktigheten fortfara att växa och kunna m. 1. m. fullständigt förstöra övervintrande grödor. Hårt packade snödrivor, som kvarligga länge på våren, likasom även isbränna, verka även förödande på de övervintrande växterna, i det att de utestänga den för dessas andning behövliga luften.

Medlen att befordra växternas oskadda ö. äro således: a. odling av vinterhärdiga sorter; b. beredning av jorden, så att inga svackor finnas, där smältvatten kan samlas och förorsaka isbränna, samt så att åkerns yta blir småkokig; c. sådd i så god tid, att plantorna hinna bliva vinterfasta före vinterköldens inbrott, utan att de dock bliva så långt utvecklade, att de hindra tjälens nedträngande i jorden; d. avbetning av för frodigt utvecklad sädesbrodd eller klöver; e. om snö kvarligger på otjälad mark, åtgärder för att befordra tjälens nedträngande (se Tjäle); f. utskottning av på våren kvarliggande packade snödrivor eller spridning av sot, sand eller andra mörka ämnen, som befordra snöns smältning.

Trädgårdsväxter skyddas i stor utsträckning genom täckning med ämnen, som skydda för köld och temperaturväxlingar. Då dessa i synnerhet skada, när solvärmen på våren återväcker växterna till livsverksamhet, kan täckningen, ofta med fördel, ske först sedan snötäcket bortgått.

2. Ö. av bin lyckas trots stark köld väl, om kuporna äro dragfria och väl isolerade. För att utrymmet ej må vara större, än bien kunna hålla varmt, minskas vid invintringen kakornas antal och inflyttas glasramen i ramkuporna. Foderförrådet kompletteras om nödigt genom förrådsfodring på eftersommaren och nödfodring under vinter och vår. (Se Biens fodring, Foderapparater.) Då flytande foder gives, uppstår ej vattenbrist; eljes kan detta inträffa och avhjälpes genom att i propphålet i halmkupa eller ovan täckbrädorna i ramkupa insätta en fuktad svamp eller i den senare insätta ett vattenfyllt skott. Bien böra oroas så litet som möjligt. (Se Biens sjukdomar: Utsot; Invintring av bin.) Havsörnen, *Haliaëtus albicilla* L., har tarserna endast upptill fjäder klädda. Äldre fåglar äro till färgen bruna med huvud och hals ljust gråbruna och vit stjärt samt gulvit näbb, gulaktig iris och gula fötter, ungfåglarna mörkbruna, stötande i rödbrunt, på huvud och hals svart bruna, stjärten spräcklig av svart och vitt samt mörk näbb och brun iris. Den häckar ytterst sparsamt utmed vår östra kust samt vid några större insjöar, lever av fisk och sjöfågel samt bygger bo i träd, mera sällan på klippavsatser. Äggen äro merendels 2, gråvita, ofläckade. Ungfåglar av båda arterna draga om hösten söder ut; de gamla stanna vanligen i hemtrakten året om.T. H—l.

Örnblomster. Se Getväppling.

Öronkörtelparti. Se Hals.

Örråg, råg, vars förtäring (ex. i färskt bröd) förorsakar övergående yrsel, huvudvärk och mattighet. De giftiga verkningarna ha tillskrivits sotdagg och Fusarium (se d. o.).

Överben, exostos. Se Benhinneinflammation.

Överbyggd. Se Benställning, Kors.

Överbyggnad. Se Arrende: Byggnadsskyldighet.

Överdämning. Se Bevattning.

Överfallshjul. Se Vattenhjul.

Överkamning. Se Hopfogning av virke: Tvärskarv.

Överkotning. Se Bockbent.

Överloppsjord, Överloppsmark. Se Avvittring.

Överlöpare kallas hondjur, särskilt kor, som ej blivit brunstiga eller betäckta i laga tid utan gått över ett år utan dräktighet.

Övervattning. Se Bevattning.

Övervintring. 1. Växters olika härdighet vid övervintring är dels en inneboende egenskap och beror dels på växternas utvecklingsgrad och näringstillstånd samt på yttre förhållanden. Den större eller mindre härdigheten kan vara en art- eller sortegenskap, och i allmänhet äro arter eller sorter, som härstamma från trakter med mildare och fuktigare klimat, mindre härdiga. Växtens ö. beror även mycket på, om den vid köldens inbrott avslutat sin växtlighet för året och övergått i vilostadium. Ö. av träd blir sålunda vanligen bättre efter varma somrar och torr höst, då utvecklingen påskyndats och de nybildade skotten hunnit bliva väl förvedade och reservnäringens avsättning avslutats, än efter en fuktig sommar och höst, då tillväxten fortgått, ända tills den avbrytes av vinterkölden. De nybildade vävnaderna äro i det senare fallet ej tillräckligt förvedade utan hålla mycket vatten, som kan frysa och sönderspränga dem, varjämte alltför litet reservnäring avsatts, varmed följer brist på socker i cellsaften, som då lättare fryser (jfr Frostskada), och brist på näring för plantan på våren och därmed svaghet. Då örter äro mer utsatta för köldens och blåstens inverkan, ju större yta de erbjuda, övervintra i allmänhet smalbladiga sädessorter bättre än bredbladiga. Likaså gynnas sädesbroddens ö. av att åkerytan är ojämn, så att kokor bereda broddplantorna vindskydd.

Det bästa skyddet mot såväl stark köld och temperaturväxlingar som mot blåst är snötäcket, och ett sådant, sedan marken tjälat, är i mellersta och norra Sverige snart sagt en förutsättning för en god ö. av sädesbrodden. Under snö på otjälad mark utsättes däremot växtligheten för angrepp av svampar och bakterier, som under det mot kölden isolerande snötäcket och gynnade av den där rådande fuktigheten fortfara att växa och kunna m. 1. m. fullständigt förstöra övervintrande grödor. Hårt packade snödrivor, som kvarligga länge på våren, likasom även isbränna, verka även förödande på de övervintrande växterna, i det att de utestänga den för dessas andning behövliga luften.

Medlen att befordra växternas oskadda ö. äro således: a. odling av vinterhärdiga sorter; b. beredning av jorden, så att inga svackor finnas, där smältvatten kan samlas och förorsaka isbränna, samt så att åkerns yta blir småkokig; c. sådd i så god tid, att plantorna hinna bliva vinterfasta före vinterköldens inbrott, utan att de dock bliva så långt utvecklade, att de hindra tjälens nedträngande i jorden; d. avbetning av för frodigt utvecklad sädesbrodd eller klöver; e. om snö kvarligger på otjälad mark, åtgärder för att befordra tjälens nedträngande (se Tjäle); f. utskottning av på våren kvarliggande packade snödrivor eller spridning av sot, sand eller andra mörka ämnen, som befordra snöns smältning.

Trädgårdsväxter skyddas i stor utsträckning genom täckning med ämnen, som skydda för köld och temperaturväxlingar. Då dessa i synnerhet skada, när solvärmen på våren återväcker växterna till livsverksamhet, kan täckningen, ofta med fördel, ske först sedan snötäcket bortgått.

2. Ö. av bin lyckas trots stark köld väl, om kuporna äro dragfria och väl isolerade. För att utrymmet ej må vara större, än bien kunna hålla varmt, minskas vid invintringen kakornas antal och inflyttas glasramen i ramkuporna. Foderförrådet kompletteras om nödigt genom förrådsfodring på eftersommaren och nödfodring under vinter och vår. (Se Biens fodring, Foderapparater.) Då flytande foder gives, uppstår ej vattenbrist; eljes kan detta inträffa och avhjälpes genom att i propphålet i halmkupa eller ovan täckbrädorna i ramkupa insätta en fuktad svamp eller i den senare insätta ett vattenfyllt skott. Bien böra oroas så litet som möjligt. (Se Biens sjukdomar: Utsot; Invintring av bin.) Havsörnen, *Haliaëtus albicilla* L., har tarserna endast upptill fjäder klädda. Äldre fåglar äro till färgen bruna med huvud och hals ljust gråbruna och vit stjärt samt gulvit näbb, gulaktig iris och gula fötter, ungfåglarna mörkbruna, stötande i rödbrunt, på huvud och hals svart bruna, stjärten spräcklig av svart och vitt samt mörk näbb och brun iris. Den häckar ytterst sparsamt utmed vår östra kust samt vid några större insjöar, lever av fisk och sjöfågel samt bygger bo i träd, mera sällan på klippavsatser. Äggen äro merendels 2, gråvita, ofläckade. Ungfåglar av båda arterna draga om hösten söder ut; de gamla stanna vanligen i hemtrakten året om.T. H—l.

Örnblomster. Se Getväppling.

Öronkörtelparti. Se Hals.

Örråg, råg, vars förtäring (ex. i färskt bröd) förorsakar övergående yrsel, huvudvärk och mattighet. De giftiga verkningarna ha tillskrivits sotdagg och Fusarium (se d. o.).

Överben, exostos. Se Benhinneinflammation.

Överbyggd. Se Benställning, Kors.

Överbyggnad. Se Arrende: Byggnadsskyldighet.

Överdämning. Se Bevattning.

Överfallshjul. Se Vattenhjul.

Överkamning. Se Hopfogning av virke: Tvärskarv.

Överkotning. Se Bockbent.

Överloppsjord, Överloppsmark. Se Avvittring.

Överlöpare kallas hondjur, särskilt kor, som ej blivit brunstiga eller betäckta i laga tid utan gått över ett år utan dräktighet.

Övervattning. Se Bevattning.

Övervintring. 1. Växters olika härdighet vid övervintring är dels en inneboende egenskap och beror dels på växternas utvecklingsgrad och näringstillstånd samt på yttre förhållanden. Den större eller mindre härdigheten kan vara en art- eller sortegenskap, och i allmänhet äro arter eller sorter, som härstamma från trakter med mildare och fuktigare klimat, mindre härdiga. Växtens ö. beror även mycket på, om den vid köldens inbrott avslutat sin växtlighet för året och övergått i vilostadium. Ö. av träd blir sålunda vanligen bättre efter varma somrar och torr höst, då utvecklingen påskyndats och de nybildade skotten hunnit bliva väl förvedade och reservnäringens avsättning avslutats, än efter en fuktig sommar och höst, då tillväxten fortgått, ända tills den avbrytes av vinterkölden. De nybildade vävnaderna äro i det senare fallet ej tillräckligt förvedade utan hålla mycket vatten, som kan frysa och sönderspränga dem, varjämte alltför litet reservnäring avsatts, varmed följer brist på socker i cellsaften, som då lättare fryser (jfr Frostskada), och brist på näring för plantan på våren och därmed svaghet. Då örter äro mer utsatta för köldens och blåstens inverkan, ju större yta de erbjuda, övervintra i allmänhet smalbladiga sädessorter bättre än bredbladiga. Likaså gynnas sädesbroddens ö. av att åkerytan är ojämn, så att kokor bereda broddplantorna vindskydd.

Det bästa skyddet mot såväl stark köld och temperaturväxlingar som mot blåst är snötäcket, och ett sådant, sedan marken tjälat, är i mellersta och norra Sverige snart sagt en förutsättning för en god ö. av sädesbrodden. Under snö på otjälad mark utsättes däremot växtligheten för angrepp av svampar och bakterier, som under det mot kölden isolerande snötäcket och gynnade av den där rådande fuktigheten fortfara att växa och kunna m. 1. m. fullständigt förstöra övervintrande grödor. Hårt packade snödrivor, som kvarligga länge på våren, likasom även isbränna, verka även förödande på de övervintrande växterna, i det att de utestänga den för dessas andning behövliga luften.

Medlen att befordra växternas oskadda ö. äro således: a. odling av vinterhärdiga sorter; b. beredning av jorden, så att inga svackor finnas, där smältvatten kan samlas och förorsaka isbränna, samt så att åkerns yta blir småkokig; c. sådd i så god tid, att plantorna hinna bliva vinterfasta före vinterköldens inbrott, utan att de dock bliva så långt utvecklade, att de hindra tjälens nedträngande i jorden; d. avbetning av för frodigt utvecklad sädesbrodd eller klöver; e. om snö kvarligger på otjälad mark, åtgärder för att befordra tjälens nedträngande (se Tjäle); f. utskottning av på våren kvarliggande packade snödrivor eller spridning av sot, sand eller andra mörka ämnen, som befordra snöns smältning.

Trädgårdsväxter skyddas i stor utsträckning genom täckning med ämnen, som skydda för köld och temperaturväxlingar. Då dessa i synnerhet skada, när solvärmen på våren återväcker växterna till livsverksamhet, kan täckningen, ofta med fördel, ske först sedan snötäcket bortgått.

2. Ö. av bin lyckas trots stark köld väl, om kuporna äro dragfria och väl isolerade. För att utrymmet ej må vara större, än bien kunna hålla varmt, minskas vid invintringen kakornas antal och inflyttas glasramen i ramkuporna. Foderförrådet kompletteras om nödigt genom förrådsfodring på eftersommaren och nödfodring under vinter och vår. (Se Biens fodring, Foderapparater.) Då flytande foder gives, uppstår ej vattenbrist; eljes kan detta inträffa och avhjälpes genom att i propphålet i halmkupa eller ovan täckbrädorna i ramkupa insätta en fuktad svamp eller i den senare insätta ett vattenfyllt skott. Bien böra oroas så litet som möjligt. (Se Biens sjukdomar: Utsot; Invintring av bin.) Havsörnen, *Haliaëtus albicilla* L., har tarserna endast upptill fjäder klädda. Äldre fåglar äro till färgen bruna med huvud och hals ljust gråbruna och vit stjärt samt gulvit näbb, gulaktig iris och gula fötter, ungfåglarna

mörkbruna, stötande i rödbrunt, på huvud och hals svart bruna, stjärten spräcklig av svart och vitt samt mörk näbb och brun iris. Den häckar ytterst sparsamt utmed vår östra kust samt vid några större insjöar, lever av fisk och sjöfågel samt bygger bo i träd, mera sällan på klippavsatser. Äggen äro merendels 2, gråvita, ofläckade. Ungfåglar av båda arterna draga om hösten söder ut; de gamla stanna vanligen i hemtrakten året om.T. H—l.

Örnblomster. Se Getväppling.

Öronkörtelparti. Se Hals.

Örråg, råg, vars förtäring (ex. i färskt bröd) förorsakar övergående yrsel, huvudvärk och mattighet. De giftiga verkningarna ha tillskrivits sotdagg och Fusarium (se d. o.).

Överben, exostos. Se Benhinneinflammation.

Överbyggd. Se Benställning, Kors.

Överbyggnad. Se Arrende: Byggnadsskyldighet.

Överdämning. Se Bevattning.

Överfallshjul. Se Vattenhjul.

Överkamning. Se Hopfogning av virke: Tvärskarv.

Överkotning. Se Bockbent.

Överloppsjord, Överloppsmark. Se Avvittring.

Överlöpare kallas hondjur, särskilt kor, som ej blivit brunstiga eller betäckta i laga tid utan gått över ett år utan dräktighet.

Övervattning. Se Bevattning.

Övervintring. 1. Växters olika härdighet vid övervintring är dels en inneboende egenskap och beror dels på växternas utvecklingsgrad och näringstillstånd samt på yttre förhållanden. Den större eller mindre härdigheten kan vara en art- eller sortegenskap, och i allmänhet äro arter eller sorter, som härstamma från trakter med mildare och fuktigare klimat, mindre härdiga. Växtens ö. beror även mycket på, om den vid köldens inbrott avslutat sin växtlighet för året och övergått i vilostadium. Ö. av träd blir sålunda vanligen bättre efter varma somrar och torr höst, då utvecklingen påskyndats och de nybildade skotten hunnit bliva väl förvedade och reservnäringens avsättning avslutats, än efter en fuktig sommar och höst, då tillväxten fortgått, ända tills den avbrytes av vinterkölden. De nybildade vävnaderna äro i det senare fallet ej tillräckligt förvedade utan hålla mycket vatten, som kan frysa och sönderspränga dem, varjämte alltför litet reservnäring avsatts, varmed följer brist på socker i cellsaften, som då lättare fryser (jfr Frostskada), och brist på näring för plantan på våren och därmed svaghet. Då örter äro mer utsatta för köldens och blåstens inverkan, ju större yta de erbjuda, övervintra i allmänhet smalbladiga sädessorter bättre än bredbladiga. Likaså gynnas sädesbroddens ö. av att åkerytan är ojämn, så att kokor bereda broddplantorna vindskydd.

Det bästa skyddet mot såväl stark köld och temperaturväxlingar som mot blåst är snötäcket, och ett sådant, sedan marken tjälat, är i mellersta och norra Sverige snart sagt en förutsättning för en god ö. av sädesbrodden. Under snö på otjälad mark utsättes däremot växtligheten för angrepp av svampar och bakterier, som under det mot kölden isolerande snötäcket och gynnade av den där rådande fuktigheten fortfara att växa och kunna m. 1. m. fullständigt förstöra övervintrande grödor. Hårt packade snödrivor, som kvarligga länge på våren, likasom även isbränna, verka även förödande på de övervintrande växterna, i det att de utestänga den för dessas andning behövliga luften.

Medlen att befordra växternas oskadda ö. äro således: a. odling av vinterhärdiga sorter; b. beredning av jorden, så att inga svackor finnas, där smältvatten kan samlas och förorsaka isbränna, samt så att åkerns yta blir småkokig; c. sådd i så god tid, att plantorna hinna bliva vinterfasta före vinterköldens inbrott, utan att de dock bliva så långt utvecklade, att de hindra tjälens nedträngande i jorden; d. avbetning av för frodigt utvecklad sädesbrodd eller klöver; e. om snö kvarligger på otjälad mark, åtgärder för att befordra tjälens nedträngande (se Tjäle); f. utskottning av på våren kvarliggande packade snödrivor eller spridning av sot, sand eller andra mörka ämnen, som befordra snöns smältning.

Trädgårdsväxter skyddas i stor utsträckning genom täckning med ämnen, som skydda för köld och temperaturväxlingar. Då dessa i synnerhet skada, när solvärmen på våren återväcker växterna till livsverksamhet, kan täckningen, ofta med fördel, ske först sedan snötäcket bortgått.

2. Ö. av bin lyckas trots stark köld väl, om kuporna äro dragfria och väl isolerade. För att utrymmet ej må vara större, än bien kunna hålla varmt, minskas vid invintringen kakornas antal och inflyttas glasramen i ramkuporna. Foderförrådet kompletteras om nödigt genom förrådsfodring på eftersommaren och nödfodring under vinter och vår. (Se Biens fodring, Foderapparater.) Då flytande foder gives, uppstår ej vattenbrist; eljes kan detta inträffa och avhjälpes genom att i propphålet i halmkupa eller ovan täckbrädorna i ramkupa insätta en fuktad svamp eller i den senare insätta ett vattenfyllt skott. Bien böra oroas så litet som möjligt. (Se Biens sjukdomar: Utsot; Invintring av bin.) Havsörnen, *Haliaëtus albicilla* L., har tarserna endast upptill fjäder klädda. Äldre fåglar äro till färgen bruna med huvud och hals ljust gråbruna och vit stjärt samt gulvit näbb, gulaktig iris och gula fötter, ungfåglarna mörkbruna, stötande i rödbrunt, på huvud och hals svart bruna, stjärten spräcklig av svart och vitt samt mörk näbb och brun iris. Den häckar ytterst sparsamt utmed vår östra kust samt vid några större insjöar, lever av fisk och sjöfågel samt bygger bo i träd, mera sällan på klippavsatser. Äggen äro merendels 2, gråvita, ofläckade. Ungfåglar av båda arterna draga om hösten söder ut; de gamla stanna vanligen i hemtrakten året om.T. H—l.

Örnblomster. Se Getväppling.

Öronkörtelparti. Se Hals.

Örråg, råg, vars förtäring (ex. i färskt bröd) förorsakar övergående yrsel, huvudvärk och mattighet. De giftiga verkningarna ha tillskrivits sotdagg och Fusarium (se d. o.).

Överben, exostos. Se Benhinneinflammation.

Överbyggd. Se Benställning, Kors.

Överbyggnad. Se Arrende: Byggnadsskyldighet.

Överdämning. Se Bevattning.

Överfallshjul. Se Vattenhjul.

Överkamning. Se Hopfogning av virke: Tvärskarv.

Överkotning. Se Bockbent.

Överloppsjord, Överloppsmark. Se Avvittring.

Överlöpare kallas hondjur, särskilt kor, som ej blivit brunstiga eller betäckta i laga tid utan gått över ett år utan dräktighet.

Övervattning. Se Bevattning.

Övervintring. 1. Växters olika härdighet vid övervintring är dels en inneboende egenskap och beror dels på växternas utvecklingsgrad och näringstillstånd samt på yttre förhållanden. Den större eller mindre härdigheten kan vara en art- eller sortegenskap, och i allmänhet äro arter eller sorter, som härstamma från trakter med mildare och fuktigare klimat, mindre härdiga. Växtens ö. beror även mycket på, om den vid köldens inbrott avslutat sin växtlighet för året och övergått i vilostadium. Ö. av träd blir sålunda vanligen bättre efter varma somrar och torr höst, då utvecklingen påskyndats och de nybildade skotten hunnit bliva väl förvedade och reservnäringens avsättning avslutats, än efter en fuktig sommar och höst, då tillväxten fortgått, ända tills den avbrytes av vinterkölden. De nybildade vävnaderna äro i det senare fallet ej tillräckligt förvedade utan hålla mycket vatten, som kan frysa och sönderspränga dem, varjämte alltför litet reservnäring avsatts, varmed följer brist på socker i cellsaften, som då lättare fryser (jfr Frostskada), och brist på näring för plantan på våren och därmed svaghet. Då örter äro mer utsatta för köldens och blåstens inverkan, ju större yta de erbjuda, övervintra i allmänhet smalbladiga sädessorter bättre än bredbladiga. Likaså gynnas sädesbroddens ö. av att åkerytan är ojämn, så att kokor bereda broddplantorna vindskydd.

Det bästa skyddet mot såväl stark köld och temperaturväxlingar som mot blåst är snötäcket, och ett sådant, sedan marken tjälat, är i mellersta och norra Sverige snart sagt en förutsättning för en god ö. av sädesbrodden. Under snö på otjälad mark utsättes däremot växtligheten för angrepp av svampar och bakterier, som under det mot kölden isolerande snötäcket och gynnade av den där rådande fuktigheten fortfara att växa och kunna m. 1. m. fullständigt förstöra övervintrande grödor. Hårt packade snödrivor, som kvarligga länge på våren, likasom även isbränna, verka även förödande på de övervintrande växterna, i det att de utestänga den för dessas andning behövliga luften.

Medlen att befordra växternas oskadda ö. äro således: a. odling av vinterhärdiga sorter; b. beredning av jorden, så att inga svackor finnas, där smältvatten kan samlas och förorsaka isbränna, samt så att åkerns yta blir småkokig; c. sådd i så god tid, att plantorna hinna bliva vinterfasta före vinterköldens inbrott, utan att de dock bliva så långt utvecklade, att de hindra tjälens nedträngande i jorden; d. avbetning av för frodigt utvecklad sädesbrodd eller klöver; e. om snö kvarligger på otjälad mark, åtgärder för att befordra tjälens nedträngande (se Tjäle); f. utskottning av på våren kvarliggande packade snödrivor eller spridning av sot, sand eller andra mörka ämnen, som befordra snöns smältning.

Trädgårdsväxter skyddas i stor utsträckning genom täckning med ämnen, som skydda för köld och temperaturväxlingar. Då dessa i synnerhet skada, när solvärmen på våren återväcker växterna till livsverksamhet, kan täckningen, ofta med fördel, ske först sedan snötäcket bortgått.

2. Ö. av bin lyckas trots stark köld väl, om kuporna äro dragfria och väl isolerade. För att utrymmet ej må vara större, än bien kunna hålla varmt, minskas vid invintringen kakornas antal och inflyttas glasramen i ramkuporna. Foderförrådet kompletteras om nödigt genom förrådsfodring på eftersommaren och nödfodring under vinter och vår. (Se Biens fodring, Foderapparater.) Då flytande foder gives, uppstår ej vattenbrist; eljes kan detta inträffa och avhjälpes genom att i propphålet i halmkupa eller ovan täckbrädorna i ramkupa insätta en fuktad svamp eller i den senare insätta ett vattenfyllt skott. Bien böra oroas så litet som möjligt. (Se Biens sjukdomar: Utsot; Invintring av bin.) Havsörnen, *Haliaëtus albicilla* L., har tarserna endast upptill fjäder klädda. Äldre fåglar äro till färgen bruna med huvud och hals ljust gråbruna och vit stjärt samt gulvit näbb, gulaktig iris och gula fötter, ungfåglarna mörkbruna, stötande i rödbrunt, på huvud och hals svart bruna, stjärten spräcklig av svart och vitt samt mörk näbb och brun iris. Den häckar ytterst sparsamt utmed vår östra kust samt vid några större insjöar, lever av fisk och sjöfågel samt bygger bo i träd, mera sällan på klippavsatser. Äggen äro merendels 2, gråvita, ofläckade. Ungfåglar av båda arterna draga om hösten söder ut; de gamla stanna vanligen i hemtrakten året om.T. H—l.

Örnblomster. Se Getväppling.

Öronkörtelparti. Se Hals.

Örråg, råg, vars förtäring (ex. i färskt bröd) förorsakar övergående yrsel, huvudvärk och mattighet. De giftiga verkningarna ha tillskrivits sotdagg och Fusarium (se d. o.).

Överben, exostos. Se Benhinneinflammation.

Överbyggd. Se Benställning, Kors.

Överbyggnad. Se Arrende: Byggnadsskyldighet.

Överdämning. Se Bevattning.

Överfallshjul. Se Vattenhjul.

Överkamning. Se Hopfogning av virke: Tvärskarv.

Överkotning. Se Bockbent.

Överloppsjord, Överloppsmark. Se Avvittring.

Överlöpare kallas hondjur, särskilt kor, som ej blivit brunstiga eller betäckta i laga tid utan gått över ett år utan dräktighet.

Övervattning. Se Bevattning.

Övervintring. 1. Växters olika härdighet vid övervintring är dels en inneboende egenskap och beror dels på växternas utvecklingsgrad och näringstillstånd samt på yttre förhållanden. Den större eller mindre härdigheten kan vara en art- eller sortegenskap, och i allmänhet äro arter eller sorter, som härstamma från trakter med mildare och fuktigare klimat, mindre härdiga. Växtens ö. beror även mycket på, om den vid köldens inbrott avslutat sin växtlighet för året och övergått i vilostadium. Ö. av träd blir sålunda vanligen bättre efter varma somrar och torr höst, då utvecklingen påskyndats och de nybildade skotten hunnit bliva väl förvedade och reservnäringens avsättning avslutats, än efter en fuktig sommar och höst, då tillväxten fortgått, ända tills den avbrytes av vinterkölden. De nybildade vävnaderna äro i det senare fallet ej tillräckligt förvedade utan hålla mycket vatten, som kan frysa och sönderspränga dem, varjämte alltför litet reservnäring avsatts, varmed följer brist på socker i cellsaften, som då lättare fryser (jfr Frostskada), och brist på näring för plantan på våren och därmed svaghet. Då örter äro mer utsatta för köldens och blåstens inverkan, ju större yta de erbjuda, övervintra i allmänhet smalbladiga sädessorter bättre än bredbladiga. Likaså gynnas sädesbroddens ö. av att åkerytan är ojämn, så att kokor bereda broddplantorna vindskydd.

Det bästa skyddet mot såväl stark köld och temperaturväxlingar som mot blåst är snötäcket, och ett sådant, sedan marken tjälat, är i mellersta och norra Sverige snart sagt en förutsättning för en god ö. av sädesbrodden. Under snö på otjälad mark utsättes däremot växtligheten för angrepp av svampar och bakterier, som under det mot kölden isolerande snötäcket och gynnade av den där rådande fuktigheten fortfara att växa och kunna m. 1. m. fullständigt förstöra övervintrande grödor. Hårt packade snödrivor, som kvarligga länge på våren, likasom även isbränna, verka även förödande på de övervintrande växterna, i det att de utestänga den för dessas andning behövliga luften.

Medlen att befordra växternas oskadda ö. äro således: a. odling av vinterhärdiga sorter; b. beredning av jorden, så att inga svackor finnas, där smältvatten kan samlas och förorsaka isbränna, samt så att åkerns yta blir småkokig; c. sådd i så god tid, att plantorna hinna bliva vinterfasta före vinterköldens inbrott, utan att de dock bliva så långt utvecklade, att de hindra tjälens nedträngande i jorden; d. avbetning av för frodigt utvecklad sädesbrodd eller klöver; e. om snö kvarligger på otjälad mark, åtgärder för att befordra tjälens nedträngande (se Tjäle); f. utskottning av på våren kvarliggande packade snödrivor eller spridning av sot, sand eller andra mörka ämnen, som befordra snöns smältning.

Trädgårdsväxter skyddas i stor utsträckning genom täckning med ämnen, som skydda för köld och temperaturväxlingar. Då dessa i synnerhet skada, när solvärmen på våren återväcker växterna till livsverksamhet, kan täckningen, ofta med fördel, ske först sedan snötäcket bortgått.

2. Ö. av bin lyckas trots stark köld väl, om kuporna äro dragfria och väl isolerade. För att utrymmet ej må vara större, än bien kunna hålla varmt, minskas vid invintringen kakornas antal och inflyttas glasramen i ramkuporna. Foderförrådet kompletteras om nödigt genom förrådsfodring på eftersommaren och nödfodring under vinter och vår. (Se Biens fodring, Foderapparater.) Då flytande foder gives, uppstår ej vattenbrist; eljes kan detta inträffa och avhjälpes genom att i propphålet i halmkupa eller ovan täckbrädorna i ramkupa insätta en fuktad svamp eller i den senare insätta ett vattenfyllt skott. Bien böra oroas så litet som möjligt. (Se Biens sjukdomar: Utsot; Invintring av bin.) Havsörnen, *Haliaëtus albicilla* L., har tarserna endast upptill fjäder klädda. Äldre fåglar äro till färgen bruna med huvud och hals ljust gråbruna och vit stjärt samt gulvit näbb, gulaktig iris och gula fötter, ungfåglarna mörkbruna, stötande i rödbrunt, på huvud och hals svart bruna, stjärten spräcklig av svart och vitt samt mörk näbb och brun iris. Den häckar ytterst sparsamt utmed vår östra kust samt vid några större insjöar, lever av fisk och sjöfågel samt bygger bo i träd, mera sällan på klippavsatser. Äggen äro merendels 2, gråvita, ofläckade. Ungfåglar av båda arterna draga om hösten söder ut; de gamla stanna vanligen i hemtrakten året om.T. H—l.

Örnblomster. Se Getväppling.

Öronkörtelparti. Se Hals.

Örråg, råg, vars förtäring (ex. i färskt bröd) förorsakar övergående yrsel, huvudvärk och mattighet. De giftiga verkningarna ha tillskrivits sotdagg och Fusarium (se d. o.).

Överben, exostos. Se Benhinneinflammation.

Överbyggd. Se Benställning, Kors.

Överbyggnad. Se Arrende: Byggnadsskyldighet.

Överdämning. Se Bevattning.

Överfallshjul. Se Vattenhjul.

Överkamning. Se Hopfogning av virke: Tvärskarv.

Överkotning. Se Bockbent.

Överloppsjord, Överloppsmark. Se Avvittring.

Överlöpare kallas hondjur, särskilt kor, som ej blivit brunstiga eller betäckta i laga tid utan gått över ett år utan dräktighet.

Övervattning. Se Bevattning.

Övervintring. 1. Växters olika härdighet vid övervintring är dels en inneboende egenskap och beror dels på växternas utvecklingsgrad och näringstillstånd samt på yttre förhållanden. Den större eller mindre härdigheten kan vara en art- eller sortegenskap, och i allmänhet äro arter eller sorter, som härstamma från trakter med mildare och fuktigare klimat, mindre härdiga. Växtens ö. beror även mycket på, om den vid köldens inbrott avslutat sin växtlighet för året och övergått i vilostadium. Ö. av träd blir sålunda vanligen bättre efter varma somrar och torr höst, då utvecklingen påskyndats och de nybildade skotten hunnit bliva väl förvedade och reservnäringens avsättning avslutats, än efter en fuktig sommar och höst, då tillväxten fortgått, ända tills den avbrytes av vinterkölden. De nybildade vävnaderna äro i det senare fallet ej tillräckligt förvedade utan hålla mycket vatten, som kan frysa och sönderspränga dem, varjämte alltför litet reservnäring avsatts, varmed följer brist på socker i cellsaften, som då lättare fryser (jfr Frostskada), och brist på näring för plantan på våren och därmed svaghet. Då örter äro mer utsatta för köldens och blåstens inverkan, ju större yta de erbjuda, övervintra i allmänhet smalbladiga sädessorter bättre än bredbladiga. Likaså gynnas sädesbroddens ö. av att åkerytan är ojämn, så att kokor bereda broddplantorna vindskydd.

Det bästa skyddet mot såväl stark köld och temperaturväxlingar som mot blåst är snötäcket, och ett sådant, sedan marken tjälat, är i mellersta och norra Sverige snart sagt en förutsättning för en god ö. av sädesbrodden. Under snö på otjälad mark utsättes däremot växtligheten för angrepp av svampar och bakterier, som under det mot kölden isolerande snötäcket och gynnade av den där rådande fuktigheten fortfara att växa och kunna m. 1. m. fullständigt förstöra övervintrande grödor. Hårt packade snödrivor, som kvarligga länge på våren, likasom även isbränna, verka även förödande på de övervintrande växterna, i det att de utestänga den för dessas andning behövliga luften.

Medlen att befordra växternas oskadda ö. äro således: a. odling av vinterhärdiga sorter; b. beredning av jorden, så att inga svackor finnas, där smältvatten kan samlas och förorsaka isbränna, samt så att åkerns yta blir småkokig; c. sådd i så god tid, att plantorna hinna bliva vinterfasta före vinterköldens inbrott, utan att de dock bliva så långt utvecklade, att de hindra tjälens nedträngande i jorden; d. avbetning av för frodigt utvecklad sädesbrodd eller klöver; e. om snö kvarligger på otjälad mark, åtgärder för att befordra tjälens nedträngande (se Tjäle); f. utskottning av på våren kvarliggande packade snödrivor eller spridning av sot, sand eller andra mörka ämnen, som befordra snöns smältning.

Trädgårdsväxter skyddas i stor utsträckning genom täckning med ämnen, som skydda för köld och temperaturväxlingar. Då dessa i synnerhet skada, när solvärmen på våren återväcker växterna till livsverksamhet, kan täckningen, ofta med fördel, ske först sedan snötäcket bortgått.

2. Ö. av bin lyckas trots stark köld väl, om kuporna äro dragfria och väl isolerade. För att utrymmet ej må vara större, än bien kunna hålla varmt, minskas vid invintringen kakornas antal och inflyttas glasramen i ramkuporna. Foderförrådet kompletteras om nödigt genom förrådsfodring på eftersommaren och nödfodring under vinter och vår. (Se Biens fodring, Foderapparater.) Då flytande foder gives, uppstår ej vattenbrist; eljes kan detta inträffa och avhjälpes genom att i propphålet i halmkupa eller ovan täckbrädorna i ramkupa insätta en fuktad svamp eller i den senare insätta ett vattenfyllt skott. Bien böra oroas så litet som möjligt. (Se Biens sjukdomar: Utsot; Invintring av bin.) Havsörnen, *Haliaëtus albicilla* L., har tarserna endast upptill fjäder klädda. Äldre fåglar äro till färgen bruna med huvud och hals ljust gråbruna och vit stjärt samt gulvit näbb, gulaktig iris och gula fötter, ungfåglarna mörkbruna, stötande i rödbrunt, på huvud och hals svart bruna, stjärten spräcklig av svart och vitt samt mörk näbb och brun iris. Den häckar ytterst sparsamt utmed vår östra kust samt vid några större insjöar, lever av fisk och sjöfågel samt bygger bo i träd, mera sällan på klippavsatser. Äggen äro merendels 2, gråvita, ofläckade. Ungfåglar av båda arterna draga om hösten söder ut; de gamla stanna vanligen i hemtrakten året om.T. H—l.

Örnblomster. Se Getväppling.

Öronkörtelparti. Se Hals.

Örråg, råg, vars förtäring (ex. i färskt bröd) förorsakar övergående yrsel, huvudvärk och mattighet. De giftiga verkningarna ha tillskrivits sotdagg och Fusarium (se d. o.).

Överben, exostos. Se Benhinneinflammation.

Överbyggd. Se Benställning, Kors.

Överbyggnad. Se Arrende: Byggnadsskyldighet.

Överdämning. Se Bevattning.

Överfallshjul. Se Vattenhjul.

Överkamning. Se Hopfogning av virke: Tvärskarv.

Överkotning. Se Bockbent.

Överloppsjord, Överloppsmark. Se Avvittring.

Överlöpare kallas hondjur, särskilt kor, som ej blivit brunstiga eller betäckta i laga tid utan gått över ett år utan dräktighet.

Övervattning. Se Bevattning.

Övervintring. 1. Växters olika härdighet vid övervintring är dels en inneboende egenskap och beror dels på växternas utvecklingsgrad och näringstillstånd samt på yttre förhållanden. Den större eller mindre härdigheten kan vara en art- eller sortegenskap, och i allmänhet äro arter eller sorter, som härstamma från trakter med mildare och fuktigare klimat, mindre härdiga. Växtens ö. beror även mycket på, om den vid köldens inbrott avslutat sin växtlighet för året och övergått i vilostadium. Ö. av träd blir sålunda vanligen bättre efter varma somrar och torr höst, då utvecklingen påskyndats och de nybildade skotten hunnit bliva väl förvedade och reservnäringens avsättning avslutats, än efter en fuktig sommar och höst, då tillväxten fortgått, ända tills den avbrytes av vinterkölden. De nybildade vävnaderna äro i det senare fallet ej tillräckligt förvedade utan hålla mycket vatten, som kan frysa och sönderspränga dem, varjämte alltför litet reservnäring avsatts, varmed följer brist på socker i cellsaften, som då lättare fryser (jfr Frostskada), och brist på näring för plantan på våren och därmed svaghet. Då örter äro mer utsatta för köldens och blåstens inverkan, ju större yta de erbjuda, övervintra i allmänhet smalbladiga sädessorter bättre än bredbladiga. Likaså gynnas sädesbroddens ö. av att åkerytan är ojämn, så att kokor bereda broddplantorna vindskydd.

Det bästa skyddet mot såväl stark köld och temperaturväxlingar som mot blåst är snötäcket, och ett sådant, sedan marken tjälat, är i mellersta och norra Sverige snart sagt en förutsättning för en god ö. av sädesbrodden. Under snö på otjälad mark utsättes däremot växtligheten för angrepp av svampar och bakterier, som under det mot kölden isolerande snötäcket och gynnade av den där rådande fuktigheten fortfara att växa och kunna m. 1. m. fullständigt förstöra övervintrande grödor. Hårt packade snödrivor, som kvarligga länge på våren, likasom även isbränna, verka även förödande på de övervintrande växterna, i det att de utestänga den för dessas andning behövliga luften.

Medlen att befordra växternas oskadda ö. äro således: a. odling av vinterhärdiga sorter; b. beredning av jorden, så att inga svackor finnas, där smältvatten kan samlas och förorsaka isbränna, samt så att åkerns yta blir småkokig; c. sådd i så god tid, att plantorna hinna bliva vinterfasta före vinterköldens inbrott, utan att de dock bliva så långt utvecklade, att de hindra tjälens nedträngande i jorden; d. avbetning av för frodigt utvecklad sädesbrodd eller klöver; e. om snö kvarligger på otjälad mark, åtgärder för att befordra tjälens nedträngande (se Tjäle); f. utskottning av på våren kvarliggande packade snödrivor eller spridning av sot, sand eller andra mörka ämnen, som befordra snöns smältning.

Trädgårdsväxter skyddas i stor utsträckning genom täckning med ämnen, som skydda för köld och temperaturväxlingar. Då dessa i synnerhet skada, när solvärmen på våren återväcker växterna till livsverksamhet, kan täckningen, ofta med fördel, ske först sedan snötäcket bortgått.

2. Ö. av bin lyckas trots stark köld väl, om kuporna äro dragfria och väl isolerade. För att utrymmet ej må vara större, än bien kunna hålla varmt, minskas vid invintringen kakornas antal och inflyttas glasramen i ramkuporna. Foderförrådet kompletteras om nödigt genom förrådsfodring på eftersommaren och nödfodring under vinter och vår. (Se Biens fodring,

Foderapparater.) Då flytande foder gives, uppstår ej vattenbrist; eljes kan detta inträffa och avhjälpes genom att i propphålet i halmkupa eller ovan täckbrädorna i ramkupa insätta en fuktad svamp eller i den senare insätta ett vattenfyllt skott. Bien böra oroas så litet som möjligt. (Se Biens sjukdomar: Utsot; Invintring av bin.) Havsörnen, *Haliaëtus albicilla* L., har tarserna endast upptill fjäder klädda. Äldre fåglar äro till färgen bruna med huvud och hals ljust gråbruna och vit stjärt samt gulvit näbb, gulaktig iris och gula fötter, ungfåglarna mörkbruna, stötande i rödbrunt, på huvud och hals svart bruna, stjärten spräcklig av svart och vitt samt mörk näbb och brun iris. Den häckar ytterst sparsamt utmed vår östra kust samt vid några större insjöar, lever av fisk och sjöfågel samt bygger bo i träd, mera sällan på klippavsatser. Äggen äro merendels 2, gråvita, ofläckade. Ungfåglar av båda arterna draga om hösten söder ut; de gamla stanna vanligen i hemtrakten året om.T. H—l.

Örnblomster. Se Getväppling.

Öronkörtelparti. Se Hals.

Örråg, råg, vars förtäring (ex. i färskt bröd) förorsakar övergående yrsel, huvudvärk och mattighet. De giftiga verkningarna ha tillskrivits sotdagg och Fusarium (se d. o.).

Överben, exostos. Se Benhinneinflammation.

Överbyggd. Se Benställning, Kors.

Överbyggnad. Se Arrende: Byggnadsskyldighet.

Överdämning. Se Bevattning.

Överfallshjul. Se Vattenhjul.

Överkamning. Se Hopfogning av virke: Tvärskarv.

Överkotning. Se Bockbent.

Överloppsjord, Överloppsmark. Se Avvittring.

Överlöpare kallas hondjur, särskilt kor, som ej blivit brunstiga eller betäckta i laga tid utan gått över ett år utan dräktighet.

Övervattning. Se Bevattning.

Övervintring. 1. Växters olika härdighet vid övervintring är dels en inneboende egenskap och beror dels på växternas utvecklingsgrad och näringstillstånd samt på yttre förhållanden. Den större eller mindre härdigheten kan vara en art- eller sortegenskap, och i allmänhet äro arter eller sorter, som härstamma från trakter med mildare och fuktigare klimat, mindre härdiga. Växtens ö. beror även mycket på, om den vid köldens inbrott avslutat sin växtlighet för året och övergått i vilostadium. Ö. av träd blir sålunda vanligen bättre efter varma somrar och torr höst, då utvecklingen påskyndats och de nybildade skotten hunnit bliva väl förvedade och reservnäringens avsättning avslutats, än efter en fuktig sommar och höst, då tillväxten fortgått, ända tills den avbrytes av vinterkölden. De nybildade vävnaderna äro i det senare fallet ej tillräckligt förvedade utan hålla mycket vatten, som kan frysa och sönderspränga dem, varjämte alltför litet reservnäring avsatts, varmed följer brist på socker i cellsaften, som då lättare fryser (jfr Frostskada), och brist på näring för plantan på våren och därmed svaghet. Då örter äro mer utsatta för köldens och blåstens inverkan, ju större yta de erbjuda, övervintra i allmänhet smalbladiga sädessorter bättre än bredbladiga. Likaså gynnas sädesbroddens ö. av att åkerytan är ojämn, så att kokor bereda broddplantorna vindskydd.

Det bästa skyddet mot såväl stark köld och temperaturväxlingar som mot blåst är snötäcket, och ett sådant, sedan marken tjälat, är i mellersta och norra Sverige snart sagt en förutsättning för en god ö. av sädesbrodden. Under snö på otjälad mark utsättes däremot växtligheten för angrepp av svampar och bakterier, som under det mot kölden isolerande snötäcket och gynnade av den där rådande fuktigheten fortfara att växa och kunna m. 1. m. fullständigt förstöra övervintrande grödor. Hårt packade snödrivor, som kvarligga länge på våren, likasom även isbränna, verka även förödande på de övervintrande växterna, i det att de utestänga den för dessas andning behövliga luften.

Medlen att befordra växternas oskadda ö. äro således: a. odling av vinterhärdiga sorter; b. beredning av jorden, så att inga svackor finnas, där smältvatten kan samlas och förorsaka isbränna, samt så att åkerns yta blir småkokig; c. sådd i så god tid, att plantorna hinna bliva vinterfasta före vinterköldens inbrott, utan att de dock bliva så långt utvecklade, att de hindra tjälens nedträngande i jorden; d. avbetning av för frodigt utvecklad sädesbrodd eller klöver; e. om snö kvarligger på otjälad mark, åtgärder för att befordra tjälens nedträngande (se Tjäle); f. utskottning av på våren kvarliggande packade snödrivor eller spridning av sot, sand eller andra mörka ämnen, som befordra snöns smältning.

Trädgårdsväxter skyddas i stor utsträckning genom täckning med ämnen, som skydda för köld och temperaturväxlingar. Då dessa i synnerhet skada, när solvärmen på våren återväcker växterna till livsverksamhet, kan täckningen, ofta med fördel, ske först sedan snötäcket bortgått.

2. Ö. av bin lyckas trots stark köld väl, om kuporna äro dragfria och väl isolerade. För att utrymmet ej må vara större, än bien kunna hålla varmt, minskas vid invintringen kakornas antal och inflyttas glasramen i ramkuporna. Foderförrådet kompletteras om nödigt genom förrådsfodring på eftersommaren och nödfodring under vinter och vår. (Se Biens fodring,
Foderapparater.) Då flytande foder gives, uppstår ej vattenbrist; eljes kan detta inträffa och avhjälpes genom att i propphålet i halmkupa eller ovan täckbrädorna i ramkupa insätta en fuktad svamp eller i den senare insätta ett vattenfyllt skott. Bien böra oroas så litet som möjligt. (Se Biens sjukdomar: Utsot; Invintring av bin.) Havsörnen, *Haliaëtus albicilla* L., har tarserna endast upptill fjäder klädda. Äldre fåglar äro till färgen bruna med huvud och hals ljust gråbruna och vit stjärt samt gulvit näbb, gulaktig iris och gula fötter, ungfåglarna mörkbruna, stötande i rödbrunt, på huvud och hals svart bruna, stjärten spräcklig av svart och vitt samt mörk näbb och brun iris. Den häckar ytterst sparsamt utmed vår östra kust samt vid några större insjöar, lever av fisk och sjöfågel samt bygger bo i träd, mera sällan på klippavsatser. Äggen äro merendels 2, gråvita, ofläckade. Ungfåglar av båda arterna draga om hösten söder ut; de gamla stanna vanligen i hemtrakten året om.T. H—l.

Örnblomster. Se Getväppling.

Öronkörtelparti. Se Hals.

Örråg, råg, vars förtäring (ex. i färskt bröd) förorsakar övergående yrsel, huvudvärk och mattighet. De giftiga verkningarna ha tillskrivits sotdagg och Fusarium (se d. o.).

Överben, exostos. Se Benhinneinflammation.

Överbyggd. Se Benställning, Kors.

Överbyggnad. Se Arrende: Byggnadsskyldighet.

Överdämning. Se Bevattning.

Överfallshjul. Se Vattenhjul.

Överkamning. Se Hopfogning av virke: Tvärskarv.

Överkotning. Se Bockbent.

Överloppsjord, Överloppsmark. Se Avvittring.

Överlöpare kallas hondjur, särskilt kor, som ej blivit brunstiga eller betäckta i laga tid utan gått över ett år utan dräktighet.

Övervattning. Se Bevattning.

Övervintring. 1. Växters olika härdighet vid övervintring är dels en inneboende egenskap och beror dels på växternas utvecklingsgrad och näringstillstånd samt på yttre förhållanden. Den större eller mindre härdigheten kan vara en art- eller sortegenskap, och i allmänhet äro arter eller sorter, som härstamma från trakter med mildare och fuktigare klimat, mindre härdiga. Växtens ö. beror även mycket på, om den vid köldens inbrott avslutat sin växtlighet för året och övergått i vilostadium. Ö. av träd blir sålunda vanligen bättre efter varma somrar och torr höst, då utvecklingen påskyndats och de nybildade skotten hunnit bliva väl förvedade och reservnäringens avsättning avslutats, än efter en fuktig sommar och höst, då tillväxten fortgått, ända tills den avbrytes av vinterkölden. De nybildade vävnaderna äro i det senare fallet ej tillräckligt förvedade utan hålla mycket vatten, som kan frysa och

sönderspränga dem, varjämte alltför litet reservnäring avsatts, varmed följer brist på socker i cellsaften, som då lättare fryser (jfr Frostskada), och brist på näring för plantan på våren och därmed svaghet. Då örter äro mer utsatta för köldens och blåstens inverkan, ju större yta de erbjuda, övervintra i allmänhet smalbladiga sädessorter bättre än bredbladiga. Likaså gynnas sädesbroddens ö. av att åkerytan är ojämn, så att kokor bereda broddplantorna vindskydd.

Det bästa skyddet mot såväl stark köld och temperaturväxlingar som mot blåst är snötäcket, och ett sådant, sedan marken tjälat, är i mellersta och norra Sverige snart sagt en förutsättning för en god ö. av sädesbrodden. Under snö på otjälad mark utsättes däremot växtligheten för angrepp av svampar och bakterier, som under det mot kölden isolerande snötäcket och gynnade av den där rådande fuktigheten fortfara att växa och kunna m. 1. m. fullständigt förstöra övervintrande grödor. Hårt packade snödrivor, som kvarligga länge på våren, likasom även isbränna, verka även förödande på de övervintrande växterna, i det att de utestänga den för dessas andning behövliga luften.

Medlen att befordra växternas oskadda ö. äro således: a. odling av vinterhärdiga sorter; b. beredning av jorden, så att inga svackor finnas, där smältvatten kan samlas och förorsaka isbränna, samt så att åkerns yta blir småkokig; c. sådd i så god tid, att plantorna hinna bliva vinterfasta före vinterköldens inbrott, utan att de dock bliva så långt utvecklade, att de hindra tjälens nedträngande i jorden; d. avbetning av för frodigt utvecklad sädesbrodd eller klöver; e. om snö kvarligger på otjälad mark, åtgärder för att befordra tjälens nedträngande (se Tjäle); f. utskottning av på våren kvarliggande packade snödrivor eller spridning av sot, sand eller andra mörka ämnen, som befordra snöns smältning.

Trädgårdsväxter skyddas i stor utsträckning genom täckning med ämnen, som skydda för köld och temperaturväxlingar. Då dessa i synnerhet skada, när solvärmen på våren återväcker växterna till livsverksamhet, kan täckningen, ofta med fördel, ske först sedan snötäcket bortgått.

2. Ö. av bin lyckas trots stark köld väl, om kuporna äro dragfria och väl isolerade. För att utrymmet ej må vara större, än bien kunna hålla varmt, minskas vid invintringen kakornas antal och inflyttas glasramen i ramkuporna. Foderförrådet kompletteras om nödigt genom förrådsfodring på eftersommaren och nödfodring under vinter och vår. (Se Biens fodring, Foderapparater.) Då flytande foder gives, uppstår ej vattenbrist; eljes kan detta inträffa och avhjälpes genom att i propphålet i halmkupa eller ovan täckbrädorna i ramkupa insätta en fuktad svamp eller i den senare insätta ett vattenfyllt skott. Bien böra oroas så litet som möjligt. (Se Biens sjukdomar: Utsot; Invintring av bin.) Havsörnen, *Haliaëtus albicilla* L., har tarserna endast upptill fjäder klädda. Äldre fåglar äro till färgen bruna med huvud och hals ljust gråbruna och vit stjärt samt gulvit näbb, gulaktig iris och gula fötter, ungfåglarna mörkbruna, stötande i rödbrunt, på huvud och hals svart bruna, stjärten spräcklig av svart och vitt samt mörk näbb och brun iris. Den häckar ytterst sparsamt utmed vår östra kust samt vid några större insjöar, lever av fisk och sjöfågel samt bygger bo i träd, mera sällan på klippavsatser. Äggen äro merendels 2, gråvita, ofläckade. Ungfåglar av båda arterna draga om hösten söder ut; de gamla stanna vanligen i hemtrakten året om.T. H—l.

Örnblomster. Se Getväppling.

Öronkörtelparti. Se Hals.

Örråg, råg, vars förtäring (ex. i färskt bröd) förorsakar övergående yrsel, huvudvärk och mattighet. De giftiga verkningarna ha tillskrivits sotdagg och Fusarium (se d. o.).

Överben, exostos. Se Benhinneinflammation.

Överbyggd. Se Benställning, Kors.

Överbyggnad. Se Arrende: Byggnadsskyldighet.

Överdämning. Se Bevattning.

Överfallshjul. Se Vattenhjul.

Överkamning. Se Hopfogning av virke: Tvärskarv.

Överkotning. Se Bockbent.

Överloppsjord, Överloppsmark. Se Avvittring.

Överlöpare kallas hondjur, särskilt kor, som ej blivit brunstiga eller betäckta i laga tid utan gått över ett år utan dräktighet.

Övervattning. Se Bevattning.

Övervintring. 1. Växters olika härdighet vid övervintring är dels en inneboende egenskap och beror dels på växternas utvecklingsgrad och näringstillstånd samt på yttre förhållanden. Den större eller mindre härdigheten kan vara en art- eller sortegenskap, och i allmänhet äro arter eller sorter, som härstamma från trakter med mildare och fuktigare klimat, mindre härdiga. Växtens ö. beror även mycket på, om den vid köldens inbrott avslutat sin växtlighet för året och övergått i vilostadium. Ö. av träd blir sålunda vanligen bättre efter varma somrar och torr höst, då utvecklingen påskyndats och de nybildade skotten hunnit bliva väl förvedade och reservnäringens avsättning avslutats, än efter en fuktig sommar och höst, då tillväxten fortgått, ända tills den avbrytes av vinterkölden. De nybildade vävnaderna äro i det senare fallet ej tillräckligt förvedade utan hålla mycket vatten, som kan frysa och

sönderspränga dem, varjämte alltför litet reservnäring avsatts, varmed följer brist på socker i cellsaften, som då lättare fryser (jfr Frostskada), och brist på näring för plantan på våren och därmed svaghet. Då örter äro mer utsatta för köldens och blåstens inverkan, ju större yta de erbjuda, övervintra i allmänhet smalbladiga sädessorter bättre än bredbladiga. Likaså gynnas sädesbroddens ö. av att åkerytan är ojämn, så att kokor bereda broddplantorna vindskydd.

Det bästa skyddet mot såväl stark köld och temperaturväxlingar som mot blåst är snötäcket, och ett sådant, sedan marken tjälat, är i mellersta och norra Sverige snart sagt en förutsättning för en god ö. av sädesbrodden. Under snö på otjälad mark utsättes däremot växtligheten för angrepp av svampar och bakterier, som under det mot kölden isolerande snötäcket och gynnade av den där rådande fuktigheten fortfara att växa och kunna m. 1. m. fullständigt förstöra övervintrande grödor. Hårt packade snödrivor, som kvarligga länge på våren, likasom även isbränna, verka även förödande på de övervintrande växterna, i det att de utestänga den för dessas andning behövliga luften.

Medlen att befordra växternas oskadda ö. äro således: a. odling av vinterhärdiga sorter; b. beredning av jorden, så att inga svackor finnas, där smältvatten kan samlas och förorsaka isbränna, samt så att åkerns yta blir småkokig; c. sådd i så god tid, att plantorna hinna bliva vinterfasta före vinterköldens inbrott, utan att de dock bliva så långt utvecklade, att de hindra tjälens nedträngande i jorden; d. avbetning av för frodigt utvecklad sädesbrodd eller klöver; e. om snö kvarligger på otjälad mark, åtgärder för att befordra tjälens nedträngande (se Tjäle); f. utskottning av på våren kvarliggande packade snödrivor eller spridning av sot, sand eller andra mörka ämnen, som befordra snöns smältning.

Trädgårdsväxter skyddas i stor utsträckning genom täckning med ämnen, som skydda för köld och temperaturväxlingar. Då dessa i synnerhet skada, när solvärmen på våren återväcker växterna till livsverksamhet, kan täckningen, ofta med fördel, ske först sedan snötäcket bortgått.

2. Ö. av bin lyckas trots stark köld väl, om kuporna äro dragfria och väl isolerade. För att utrymmet ej må vara större, än bien kunna hålla varmt, minskas vid invintringen kakornas antal och inflyttas glasramen i ramkuporna. Foderförrådet kompletteras om nödigt genom förrådsfodring på eftersommaren och nödfodring under vinter och vår. (Se Biens fodring, Foderapparater.) Då flytande foder gives, uppstår ej vattenbrist; eljes kan detta inträffa och avhjälpes genom att i propphålet i halmkupa eller ovan täckbrädorna i ramkupa insätta en fuktad svamp eller i den senare insätta ett vattenfyllt skott. Bien böra oroas så litet som möjligt. (Se Biens sjukdomar: Utsot; Invintring av bin.) Havsörnen, *Haliaëtus albicilla* L., har tarserna endast upptill fjäder klädda. Äldre fåglar äro till färgen bruna med huvud och hals ljust gråbruna och vit stjärt samt gulvit näbb, gulaktig iris och gula fötter, ungfåglarna mörkbruna, stötande i rödbrunt, på huvud och hals svart bruna, stjärten spräcklig av svart och vitt samt mörk näbb och brun iris. Den häckar ytterst sparsamt utmed vår östra kust samt vid några större insjöar, lever av fisk och sjöfågel samt bygger bo i träd, mera sällan på klippavsatser. Äggen äro merendels 2, gråvita, ofläckade. Ungfåglar av båda arterna draga om hösten söder ut; de gamla stanna vanligen i hemtrakten året om.T. H—l.

Örnblomster. Se Getväppling.

Öronkörtelparti. Se Hals.

Örråg, råg, vars förtäring (ex. i färskt bröd) förorsakar övergående yrsel, huvudvärk och mattighet. De giftiga verkningarna ha tillskrivits sotdagg och Fusarium (se d. o.).

Överben, exostos. Se Benhinneinflammation.

Överbyggd. Se Benställning, Kors.

Överbyggnad. Se Arrende: Byggnadsskyldighet.

Överdämning. Se Bevattning.

Överfallshjul. Se Vattenhjul.

Överkamning. Se Hopfogning av virke: Tvärskarv.

Överkotning. Se Bockbent.

Överloppsjord, Överloppsmark. Se Avvittring.

Överlöpare kallas hondjur, särskilt kor, som ej blivit brunstiga eller betäckta i laga tid utan gått över ett år utan dräktighet.

Övervattning. Se Bevattning.

Övervintring. 1. Växters olika härdighet vid övervintring är dels en inneboende egenskap och beror dels på växternas utvecklingsgrad och näringstillstånd samt på yttre förhållanden. Den större eller mindre härdigheten kan vara en art- eller sortegenskap, och i allmänhet äro arter eller sorter, som härstamma från trakter med mildare och fuktigare klimat, mindre härdiga. Växtens ö. beror även mycket på, om den vid köldens inbrott avslutat sin växtlighet för året och övergått i vilostadium. Ö. av träd blir sålunda vanligen bättre efter varma somrar och torr höst, då utvecklingen påskyndats och de nybildade skotten hunnit bliva väl förvedade och reservnäringens avsättning avslutats, än efter en fuktig sommar och höst, då tillväxten fortgått, ända tills den avbrytes av vinterkölden. De nybildade vävnaderna äro i det senare fallet ej tillräckligt förvedade utan hålla mycket vatten, som kan frysa och sönderspränga dem, varjämte alltför litet reservnäring avsatts, varmed följer brist på socker i cellsaften, som då lättare fryser (jfr Frostskada), och brist på näring för plantan på våren och därmed svaghet. Då örter äro mer utsatta för köldens och blåstens inverkan, ju större yta de erbjuda, övervintra i allmänhet smalbladiga sädessorter bättre än bredbladiga. Likaså gynnas sädesbroddens ö. av att åkerytan är ojämn, så att kokor bereda broddplantorna vindskydd.

Det bästa skyddet mot såväl stark köld och temperaturväxlingar som mot blåst är snötäcket, och ett sådant, sedan marken tjälat, är i mellersta och norra Sverige snart sagt en förutsättning för en god ö. av sädesbrodden. Under snö på otjälad mark utsättes däremot växtligheten för angrepp av svampar och bakterier, som under det mot kölden isolerande snötäcket och gynnade av den där rådande fuktigheten fortfara att växa och kunna m. 1. m. fullständigt förstöra övervintrande grödor. Hårt packade snödrivor, som kvarligga länge på våren, likasom även isbränna, verka även förödande på de övervintrande växterna, i det att de utestänga den för dessas andning behövliga luften.

Medlen att befordra växternas oskadda ö. äro således: a. odling av vinterhärdiga sorter; b. beredning av jorden, så att inga svackor finnas, där smältvatten kan samlas och förorsaka isbränna, samt så att åkerns yta blir småkokig; c. sådd i så god tid, att plantorna hinna bliva vinterfasta före vinterköldens inbrott, utan att de dock bliva så långt utvecklade, att de hindra tjälens nedträngande i jorden; d. avbetning av för frodigt utvecklad sädesbrodd eller klöver; e. om snö kvarligger på otjälad mark, åtgärder för att befordra tjälens nedträngande (se Tjäle); f. utskottning av på våren kvarliggande packade snödrivor eller spridning av sot, sand eller andra mörka ämnen, som befordra snöns smältning.

Trädgårdsväxter skyddas i stor utsträckning genom täckning med ämnen, som skydda för köld och temperaturväxlingar. Då dessa i synnerhet skada, när solvärmen på våren återväcker växterna till livsverksamhet, kan täckningen, ofta med fördel, ske först sedan snötäcket bortgått.

2. Ö. av bin lyckas trots stark köld väl, om kuporna äro dragfria och väl isolerade. För att utrymmet ej må vara större, än bien kunna hålla varmt, minskas vid invintringen kakornas antal och inflyttas glasramen i ramkuporna. Foderförrådet kompletteras om nödigt genom förrådsfodring på eftersommaren och nödfodring under vinter och vår. (Se Biens fodring, Foderapparater.) Då flytande foder gives, uppstår ej vattenbrist; eljes kan detta inträffa och avhjälpes genom att i propphålet i halmkupa eller ovan täckbrädorna i ramkupa insätta en fuktad svamp eller i den senare insätta ett vattenfyllt skott. Bien böra oroas så litet som möjligt. (Se Biens sjukdomar: Utsot; Invintring av bin.) Havsörnen, *Haliaëtus albicilla* L., har tarserna endast upptill fjäder klädda. Äldre fåglar äro till färgen bruna med huvud och hals ljust gråbruna och vit stjärt samt gulvit näbb, gulaktig iris och gula fötter, ungfåglarna mörkbruna, stötande i rödbrunt, på huvud och hals svart bruna, stjärten spräcklig av svart och vitt samt mörk näbb och brun iris. Den häckar ytterst sparsamt utmed vår östra kust samt vid några större insjöar, lever av fisk och sjöfågel samt bygger bo i träd, mera sällan på klippavsatser. Äggen äro merendels 2, gråvita, ofläckade. Ungfåglar av båda arterna draga om hösten söder ut; de gamla stanna vanligen i hemtrakten året om.T. H—l.

Örnblomster. Se Getväppling.

Öronkörtelparti. Se Hals.

Örråg, råg, vars förtäring (ex. i färskt bröd) förorsakar övergående yrsel, huvudvärk och mattighet. De giftiga verkningarna ha tillskrivits sotdagg och Fusarium (se d. o.).

Överben, exostos. Se Benhinneinflammation.

Överbyggd. Se Benställning, Kors.

Överbyggnad. Se Arrende: Byggnadsskyldighet.

Överdämning. Se Bevattning.

Överfallshjul. Se Vattenhjul.

Överkamning. Se Hopfogning av virke: Tvärskarv.

Överkotning. Se Bockbent.

Överloppsjord, Överloppsmark. Se Avvittring.

Överlöpare kallas hondjur, särskilt kor, som ej blivit brunstiga eller betäckta i laga tid utan gått över ett år utan dräktighet.

Övervattning. Se Bevattning.

Övervintring. 1. Växters olika härdighet vid övervintring är dels en inneboende egenskap och beror dels på växternas utvecklingsgrad och näringstillstånd samt på yttre förhållanden. Den större eller mindre härdigheten kan vara en art- eller sortegenskap, och i allmänhet äro arter eller sorter, som härstamma från trakter med mildare och fuktigare klimat, mindre härdiga. Växtens ö. beror även mycket på, om den vid köldens inbrott avslutat sin växtlighet för året och övergått i vilostadium. Ö. av träd blir sålunda vanligen bättre efter varma somrar och torr höst, då utvecklingen påskyndats och de nybildade skotten hunnit bliva väl förvedade och reservnäringens avsättning avslutats, än efter en fuktig sommar och höst, då tillväxten fortgått, ända tills den avbrytes av vinterkölden. De nybildade vävnaderna äro i det senare fallet ej tillräckligt förvedade utan hålla mycket vatten, som kan frysa och sönderspränga dem, varjämte alltför litet reservnäring avsatts, varmed följer brist på socker i cellsaften, som då lättare fryser (jfr Frostskada), och brist på näring för plantan på våren och därmed svaghet. Då örter äro mer utsatta för köldens och blåstens inverkan, ju större yta de erbjuda, övervintra i allmänhet smalbladiga sädessorter bättre än bredbladiga. Likaså gynnas sädesbroddens ö. av att åkerytan är ojämn, så att kokor bereda broddplantorna vindskydd.

Det bästa skyddet mot såväl stark köld och temperaturväxlingar som mot blåst är snötäcket, och ett sådant, sedan marken tjälat, är i mellersta och norra Sverige snart sagt en förutsättning för en god ö. av sädesbrodden. Under snö på otjälad mark utsättes däremot växtligheten för angrepp av svampar och bakterier, som under det mot kölden isolerande snötäcket och gynnade av den där rådande fuktigheten fortfara att växa och kunna m. 1. m. fullständigt förstöra övervintrande grödor. Hårt packade snödrivor, som kvarligga länge på våren, likasom även isbränna, verka även förödande på de övervintrande växterna, i det att de utestänga den för dessas andning behövliga luften.

Medlen att befordra växternas oskadda ö. äro således: a. odling av vinterhärdiga sorter; b. beredning av jorden, så att inga svackor finnas, där smältvatten kan samlas och förorsaka isbränna, samt så att åkerns yta blir småkokig; c. sådd i så god tid, att plantorna hinna bliva vinterfasta före vinterköldens inbrott, utan att de dock bliva så långt utvecklade, att de hindra tjälens nedträngande i jorden; d. avbetning av för frodigt utvecklad sädesbrodd eller klöver; e. om snö kvarligger på otjälad mark, åtgärder för att befordra tjälens nedträngande (se Tjäle); f. utskottning av på våren kvarliggande packade snödrivor eller spridning av sot, sand eller andra mörka ämnen, som befordra snöns smältning.

Trädgårdsväxter skyddas i stor utsträckning genom täckning med ämnen, som skydda för köld och temperaturväxlingar. Då dessa i synnerhet skada, när solvärmen på våren

återväcker växterna till livsverksamhet, kan täckningen, ofta med fördel, ske först sedan snötäcket bortgått.

2. Ö. av bin lyckas trots stark köld väl, om kuporna äro dragfria och väl isolerade. För att utrymmet ej må vara större, än bien kunna hålla varmt, minskas vid invintringen kakornas antal och inflyttas glasramen i ramkuporna. Foderförrådet kompletteras om nödigt genom förrådsfodring på eftersommaren och nödfodring under vinter och vår. (Se Biens fodring, Foderapparater.) Då flytande foder gives, uppstår ej vattenbrist; eljes kan detta inträffa och avhjälpes genom att i propphålet i halmkupa eller ovan täckbrädorna i ramkupa insätta en fuktad svamp eller i den senare insätta ett vattenfyllt skott. Bien böra oroas så litet som möjligt. (Se Biens sjukdomar: Utsot; Invintring av bin.) Havsörnen, *Haliaëtus albicilla* L., har tarserna endast upptill fjäder klädda. Äldre fåglar äro till färgen bruna med huvud och hals ljust gråbruna och vit stjärt samt gulvit näbb, gulaktig iris och gula fötter, ungfåglarna mörkbruna, stötande i rödbrunt, på huvud och hals svart bruna, stjärten spräcklig av svart och vitt samt mörk näbb och brun iris. Den häckar ytterst sparsamt utmed vår östra kust samt vid några större insjöar, lever av fisk och sjöfågel samt bygger bo i träd, mera sällan på klippavsatser. Äggen äro merendels 2, gråvita, ofläckade. Ungfåglar av båda arterna draga om hösten söder ut; de gamla stanna vanligen i hemtrakten året om.T. H—l.

Örnblomster. Se Getväppling.

Öronkörtelparti. Se Hals.

Örråg, råg, vars förtäring (ex. i färskt bröd) förorsakar övergående yrsel, huvudvärk och mattighet. De giftiga verkningarna ha tillskrivits sotdagg och Fusarium (se d. o.).

Överben, exostos. Se Benhinneinflammation.

Överbyggd. Se Benställning, Kors.

Överbyggnad. Se Arrende: Byggnadsskyldighet.

Överdämning. Se Bevattning.

Överfallshjul. Se Vattenhjul.

Överkamning. Se Hopfogning av virke: Tvärskarv.

Överkotning. Se Bockbent.

Överloppsjord, Överloppsmark. Se Avvittring.

Överlöpare kallas hondjur, särskilt kor, som ej blivit brunstiga eller betäckta i laga tid utan gått över ett år utan dräktighet.

Övervattning. Se Bevattning.

Övervintring. 1. Växters olika härdighet vid övervintring är dels en inneboende egenskap och beror dels på växternas utvecklingsgrad och näringstillstånd samt på yttre förhållanden. Den större eller mindre härdigheten kan vara en art- eller sortegenskap, och i allmänhet äro arter eller sorter, som härstamma från trakter med mildare och fuktigare klimat, mindre härdiga. Växtens ö. beror även mycket på, om den vid köldens inbrott avslutat sin växtlighet för året och övergått i vilostadium. Ö. av träd blir sålunda vanligen bättre efter varma somrar och torr höst, då utvecklingen påskyndats och de nybildade skotten hunnit bliva väl förvedade och reservnäringens avsättning avslutats, än efter en fuktig sommar och höst, då tillväxten fortgått, ända tills den avbrytes av vinterkölden. De nybildade vävnaderna äro i det senare fallet ej tillräckligt förvedade utan hålla mycket vatten, som kan frysa och sönderspränga dem, varjämte alltför litet reservnäring avsatts, varmed följer brist på socker i cellsaften, som då lättare fryser (jfr Frostskada), och brist på näring för plantan på våren och därmed svaghet. Då örter äro mer utsatta för köldens och blåstens inverkan, ju större yta de erbjuda, övervintra i allmänhet smalbladiga sädessorter bättre än bredbladiga. Likaså gynnas sädesbroddens ö. av att åkerytan är ojämn, så att kokor bereda broddplantorna vindskydd.

Det bästa skyddet mot såväl stark köld och temperaturväxlingar som mot blåst är snötäcket, och ett sådant, sedan marken tjälat, är i mellersta och norra Sverige snart sagt en förutsättning för en god ö. av sädesbrodden. Under snö på otjälad mark utsättes däremot växtligheten för angrepp av svampar och bakterier, som under det mot kölden isolerande snötäcket och gynnade av den där rådande fuktigheten fortfara att växa och kunna m. 1. m. fullständigt förstöra övervintrande grödor. Hårt packade snödrivor, som kvarligga länge på våren, likasom även isbränna, verka även förödande på de övervintrande växterna, i det att de utestänga den för dessas andning behövliga luften.

Medlen att befordra växternas oskadda ö. äro således: a. odling av vinterhärdiga sorter; b. beredning av jorden, så att inga svackor finnas, där smältvatten kan samlas och förorsaka isbränna, samt så att åkerns yta blir småkokig; c. sådd i så god tid, att plantorna hinna bliva vinterfasta före vinterköldens inbrott, utan att de dock bliva så långt utvecklade, att de hindra tjälens nedträngande i jorden; d. avbetning av för frodigt utvecklad sädesbrodd eller klöver; e. om snö kvarligger på otjälad mark, åtgärder för att befordra tjälens nedträngande (se Tjäle); f. utskottning av på våren kvarliggande packade snödrivor eller spridning av sot, sand eller andra mörka ämnen, som befordra snöns smältning.

Trädgårdsväxter skyddas i stor utsträckning genom täckning med ämnen, som skydda för köld och temperaturväxlingar. Då dessa i synnerhet skada, när solvärmen på våren återväcker växterna till livsverksamhet, kan täckningen, ofta med fördel, ske först sedan snötäcket bortgått.

2. Ö. av bin lyckas trots stark köld väl, om kuporna äro dragfria och väl isolerade. För att utrymmet ej må vara större, än bien kunna hålla varmt, minskas vid invintringen kakornas antal och inflyttas glasramen i ramkuporna. Foderförrådet kompletteras om nödigt genom förrådsfodring på eftersommaren och nödfodring under vinter och vår. (Se Biens fodring, Foderapparater.) Då flytande foder gives, uppstår ej vattenbrist; eljes kan detta inträffa och avhjälpes genom att i propphålet i halmkupa eller ovan täckbrädorna i ramkupa insätta en fuktad svamp eller i den senare insätta ett vattenfyllt skott. Bien böra oroas så litet som möjligt. (Se Biens sjukdomar: Utsot; Invintring av bin.) Havsörnen, *Haliaëtus albicilla* L., har tarserna endast upptill fjäder klädda. Äldre fåglar äro till färgen bruna med huvud och hals ljust gråbruna och vit stjärt samt gulvit näbb, gulaktig iris och gula fötter, ungfåglarna mörkbruna, stötande i rödbrunt, på huvud och hals svart bruna, stjärten spräcklig av svart och vitt samt mörk näbb och brun iris. Den häckar ytterst sparsamt utmed vår östra kust samt vid några större insjöar, lever av fisk och sjöfågel samt bygger bo i träd, mera sällan på klippavsatser. Äggen äro merendels 2, gråvita, ofläckade. Ungfåglar av båda arterna draga om hösten söder ut; de gamla stanna vanligen i hemtrakten året om.T. H—l.

Örnblomster. Se Getväppling.

Öronkörtelparti. Se Hals.

Örråg, råg, vars förtäring (ex. i färskt bröd) förorsakar övergående yrsel, huvudvärk och mattighet. De giftiga verkningarna ha tillskrivits sotdagg och Fusarium (se d. o.).

Överben, exostos. Se Benhinneinflammation.

Överbyggd. Se Benställning, Kors.

Överbyggnad. Se Arrende: Byggnadsskyldighet.

Överdämning. Se Bevattning.

Överfallshjul. Se Vattenhjul.

Överkamning. Se Hopfogning av virke: Tvärskarv.

Överkotning. Se Bockbent.

Överloppsjord, Överloppsmark. Se Avvittring.

Överlöpare kallas hondjur, särskilt kor, som ej blivit brunstiga eller betäckta i laga tid utan gått över ett år utan dräktighet.

Övervattning. Se Bevattning.

Övervintring. 1. Växters olika härdighet vid övervintring är dels en inneboende egenskap och beror dels på växternas utvecklingsgrad och näringstillstånd samt på yttre förhållanden.

Den större eller mindre härdigheten kan vara en art- eller sortegenskap, och i allmänhet äro arter eller sorter, som härstamma från trakter med mildare och fuktigare klimat, mindre härdiga. Växtens ö. beror även mycket på, om den vid köldens inbrott avslutat sin växtlighet för året och övergått i vilostadium. Ö. av träd blir sålunda vanligen bättre efter varma somrar och torr höst, då utvecklingen påskyndats och de nybildade skotten hunnit bliva väl förvedade och reservnäringens avsättning avslutats, än efter en fuktig sommar och höst, då tillväxten fortgått, ända tills den avbrytes av vinterkölden. De nybildade vävnaderna äro i det senare fallet ej tillräckligt förvedade utan hålla mycket vatten, som kan frysa och sönderspränga dem, varjämte alltför litet reservnäring avsatts, varmed följer brist på socker i cellsaften, som då lättare fryser (jfr Frostskada), och brist på näring för plantan på våren och därmed svaghet. Då örter äro mer utsatta för köldens och blåstens inverkan, ju större yta de erbjuda, övervintra i allmänhet smalbladiga sädessorter bättre än bredbladiga. Likaså gynnas sädesbroddens ö. av att åkerytan är ojämn, så att kokor bereda broddplantorna vindskydd.

Det bästa skyddet mot såväl stark köld och temperaturväxlingar som mot blåst är snötäcket, och ett sådant, sedan marken tjälat, är i mellersta och norra Sverige snart sagt en förutsättning för en god ö. av sädesbrodden. Under snö på otjälad mark utsättes däremot växtligheten för angrepp av svampar och bakterier, som under det mot kölden isolerande snötäcket och gynnade av den där rådande fuktigheten fortfara att växa och kunna m. 1. m. fullständigt förstöra övervintrande grödor. Hårt packade snödrivor, som kvarligga länge på våren, likasom även isbränna, verka även förödande på de övervintrande växterna, i det att de utestänga den för dessas andning behövliga luften.

Medlen att befordra växternas oskadda ö. äro således: a. odling av vinterhärdiga sorter; b. beredning av jorden, så att inga svackor finnas, där smältvatten kan samlas och förorsaka isbränna, samt så att åkerns yta blir småkokig; c. sådd i så god tid, att plantorna hinna bliva vinterfasta före vinterköldens inbrott, utan att de dock bliva så långt utvecklade, att de hindra tjälens nedträngande i jorden; d. avbetning av för frodigt utvecklad sädesbrodd eller klöver; e. om snö kvarligger på otjälad mark, åtgärder för att befordra tjälens nedträngande (se Tjäle); f. utskottning av på våren kvarliggande packade snödrivor eller spridning av sot, sand eller andra mörka ämnen, som befordra snöns smältning.

Trädgårdsväxter skyddas i stor utsträckning genom täckning med ämnen, som skydda för köld och temperaturväxlingar. Då dessa i synnerhet skada, när solvärmen på våren återväcker växterna till livsverksamhet, kan täckningen, ofta med fördel, ske först sedan snötäcket bortgått.

2. Ö. av bin lyckas trots stark köld väl, om kuporna äro dragfria och väl isolerade. För att utrymmet ej må vara större, än bien kunna hålla varmt, minskas vid invintringen kakornas antal och inflyttas glasramen i ramkuporna. Foderförrådet kompletteras om nödigt genom förrådsfodring på eftersommaren och nödfodring under vinter och vår. (Se Biens fodring, Foderapparater.) Då flytande foder gives, uppstår ej vattenbrist; eljes kan detta inträffa och avhjälpes genom att i propphålet i halmkupa eller ovan täckbrädorna i ramkupa insätta en fuktad svamp eller i den senare insätta ett vattenfyllt skott. Bien böra oroas så litet som möjligt. (Se Biens sjukdomar: Utsot; Invintring av bin.)